

TÜRKMENISTAN SSR YLYMLAR AKADEMIÝASY
DİL BİLİMİ İNSTİTUTY

TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞİ

Türkmenistan SSR Ylymlar akademiasynyň
Korrespondent-çleni M.ÝA.HAMZAÝEWIŇ umumy redaksiýasy bilen

TÜRKMENISTAN SSR YLYMLAR AKADEMIÝASYNYŇ NEŞİRÝATY
AŞGABAT-1962

SÖZLÜĞİ DÜZENLER

Türkmenistan SSR Ylymlar Akademiýasynyň korrespondent-çleni M.ÝA.HAMZAÝEW, filologiýa ylymlarynyň kandidatlary S.ALTAÝEW, G.AÇYLOWA, W.MESGUDOW we ylmy işgär A.MERETGELDİÝEW.

REDKOLLEGİYA

Filologiýa ylymlarynyň doktory ,professor B.A.GARRYÝEW,Türkmenistan SSR-niň ylymda at gazanan işgäri M.KÖSÄÝEW, Türkmenistan SSR Ylymlar akademiýasynyň korrespondent-çleni M.ÝA.HAMZAÝEW,filologiýa ylymlarynyň kandidatlary S.ALTAÝEW, G.ATAÝEW.

SÖZBAŞY

Beýik Oktýabr rewolýutsiýasyndan soň senagatyň, oba hojalygyň, medeniýetiň, ylmyň güýçli depgin bilen ösmegi diliň leksikasynyň baýlaşmagyna belli derejede täsir etdi. Şonuň netijesinde dilimiziň sözlük sostawynda köp sanly täze sözler we aňlatmalar peýda boldy, bir näçe sözler könelişip, ulanmakdan galdy, ençeme sözleriň leksika-semantiki funksiýalary giňeldi, onlaryň käbiri bolsa ylmy termine öwrüldi. Sowet häkimiýeti ýyllary içinde Türkmen diliniň leksikasyny öwrenmek, sözlükler düzmek işine aýratyn üns berlip, aýry-aýry wagtlarda möçberi taýýndan uly bolmalyk Rusça-Türkmençe hem-de Türkmençe-Rusça sözlükleriň bir näçesi çykarylady. 1956-njy ýylda Dil we edebiýat instituty tarapyndan taýýarlanan Rusça-Türkmençe sözlügiň neşir edilmegi bolsa Türkmen leksikografiýasynyň uly üstünliginiň biridir. Dil bilimi instituty ylmyň dürli pudaklaryna : Fizika, matematika, geografiýa, himiýa, geologiýa, oba hojalygyna, gurluşyga, lingwistika, botanika, astronomiýa degişli diliň terminologiýasyny normalaşdyrmakda belli ähmiýete eýe bolan ençeme Rusça-Türkmençe terminologik sözlükler taýýarlady hem-de neşir etdi, bir näçe sözlükler bolsa önümçilige berildi.

Bir tomdan ybarat bolan Türkmen diliniň düşündirişli bu sözlügi bolsa diliň leksiki sostawyny yzygiderli öwrenmek plany boýunça ýazylan işlerden biri bolup, şu häsiýetde sözlük düzmeklige bolan ilkinji synanyşykdyr.

Normatiw printsipte düzülen bu sözlüğe häzirki zaman Türkmen dilinde aktiw ulanylýan sözler goşuldy, olaryň aňladýan manylary ýüze çykarylýp, häsiýetlendiriji mysallar, diliň baýlygyny görkezýän her hili formadaky durnukly söz düzümleri, idiomatik aňlatmalar bilen üpjün edildi.

Türkmen diliniň düşündirişli sözlüginde düzmekde esasan Marksizm-Leninizm klassyklarynyň eserlerinden, häzirki zaman çeper edebiýatyndan, okuw kitaplaryndan, gazet-jurnallardan, ylmy-populýar kitapçalardan ýygynalan mysallar, şonuň ýaly-da maldarçylyga, balykçylyga, dokmaçylyga, ussachylyk hünärlerine, tikiçilik işlerine, öý goşlaryna we başga ugurlara degişli toplanan tematik sözler esasy baza boldy.

Sözlügi düzmekde göz önünde tutulan maksada, printsipe hem-de onuň möçberine laýyklykda: XWYYY-XYX asyr Türkmen edebiýatynda duş gelýän düşünmegi kyn bolan sözler, çeper edebiýat eserlerinde köp ulanylmaýan dialektal sözler, ylmyň aýry-aýry pudaklary bilen ýakyndan baglanyşykly seýrek ulanylmaýan terminler, geografik atlar, has atlar, arhaizmler sözlüğe girizilmedi. Bulardan başga-da söýgini, kiçeltmegi (guşjagaz, towujak, keýijek, kitapjyk, depderjik we ş. m.), sypat derejelerini (sarymtyl, garamtyl, turşumtyk, agrak, ap-ak, garaja, süýjüje, döwüjek) we şuna meňzeşleri ýasaýan affiksler goşulan sözler, goşma hem-de tertip sanlar, iş atlary, ses we şekil aňladýan sözler (şag, gümp, pat), işlik derejeleriniň birden artyk tirkeşip gelýän formalary hem sözlüğe alynmady.

Sözlük düzülende, esasan şu aşakdaky sözlüklerden peýdalanyldy: "Tolkowyý slowar russkogo ýazyka" (1935-1940 g. Y-YW tomlar, prof. Uşakowyň redaksiýasy bilen). S. N. Ojegov, Slowar russkogo ýazyka (1953 g.), "Rusça-Türkmençe sözlük" (1956 ý.), H. Baýlyýew, B. Garryýew, Türkmençe-Rusça sözlük (1940 ý.) "Kazak tiliniň tüsindirme sözdigi" (1959 ý., Y tom), "Slowar inostrannyh slow" (1955 g.), "Türkmen diliniň orfografik sözlügi" (1957 ý.) we ş. m. Bulardan hem başga ylmyň dürli pudaklaryna degişli Rusça-Türkmençe terminologik sözlüklerden peýdalanyldy.

Sözlük Türkmen dili bilen gyzyklanýan dürli kärdäki spetsialistlere, gazet-jurnal işgärlerine, mugallymlara, studentlere, okuwçylara we ş. m. söz baýlyklaryny artdyrmakda, olary ýerlikli ulanmakda gollanma bolar diýip umyt edýäris.

Türkmen diliniň sözlügi Türkmenistan SSR ylmylar akademiýasynyň Dil bilimi institutynyň leksikografiýa sektorynyň ylmy işgärleri tarapyndan düzüldi.

Sözlügiň hemme harplary aýry-aýrylykda Dil bilimi institutynyň ylmy işgärleriniň we şu hili işler bilen meşgullanan beýleki spetsialistleriň gatnaşmagynda leksikografiýa sektorynda ara alnyp maslahatlaşyldy hem-de institutyň alymlar sowetinde makullanyp, neşir etmeklige hödürlendi.

Sözlügiň ilkinji redaktsiýasy leksiýografiýa sektorynda geçirildi. Soňra redkollegiýanyň çlenleri tarapyndan redaktirlendi.

Ylmyň dürli pudaklaryna degişli bolan terminler Türkmenistan SSR ylymlar akademiýasynyň akademigi K. Maşrykow, Türkmenistan SSR ylymlar akademiýasynyň korrespondent-çleni A.N. Nyýazow, biologiýa ylymlarynyň kandidatlary B. Kerbabaýew. A. Täşliýew, fizika-matematika ylymlarynyň kandidaty K. Kalçaýew, geografiýa ylymlarynyň kandidaty A. Babaýew, tehniki ylymlaryň kandidaty G. Taganow, meditsina ylymlarynyň kandidaty Ç. Baýryýew, SSKP MK-nyň ýanyndaky Marksizm-Leninizm institutynyň Türkmenistan filialynyň starşyý ylmy işgäri S. Ataýew ýoldaşlar tarapyndan gözden geçirildi.

Sözlük tutuşlaýyn Türkmenistan SSR ylymlar akademiýasynyň korrespondent-çleni M. Ýa Hamzaýew tarapyndan redaktirlendi.

Dil bilimi institutynyň ylmy işgärlerinden filologiýa ylymlarynyň kandidatlary R. Berdiýew, H. Gafurowa, G. Gulmanow, S. Kürenow, Hb. Muhyýew, B. Çaryýarow, ylmy işgärlerden D. Mämmetgulyýew, A. Sapaýew ýoldaşlar sözlügiň aýry-aýry harplaryny okamak bilen, onuň hiliniň belli bir derejede oňatlaşmagyna kömek etdiler. Sözlük çapa taýýarlananda, tekstleri okamak we barlamak işine leksikografiýa sektorynyň ylmy işgärlerinden J. Amedow, A. Annamämmedow, B. Baýramdurdyýew, E. Guljaýew, S. Gurtgeldiýewa, N. Nurberdiýew ýoldaşlar gatnaşdylar.

Sözlügiň ahyryndaky “Ýyl öwürmek” diýen goşmaça TSSR-yň ylymda az gazanan işgäri M. Kösäýew tarapyndan taýýarlandy.

Sözlügiň hiliniň gowulanmagyna özleriniň gomatly maslahatlary bilen ýakyndan kömek eden filologiýa ylymlarynyň doktory prof. N.A. Baskakowa we RSFSR-iň Pedagogik ylymlary akademiýasynyň hakyky çleni prof. W.W. Reşetowa minnetdarlyk bildirýäris.

Sözlük hakynda okyjylaryň öz pikirlerini şu adrese ibermeklerini haýyş edýäris: Aşgabat, Gogol köçesi, 15, TSSR ylymlar akademiýasynyň Dil bilimi instituty.

Türkmenistan SSR Ylymlar akademisýasynyň Dil bilimi instituty.

ŞARTLY GYSGALTMALAR

aw. – awiatsiýa
awç. – awçylyk
anat. – anatomiýa
antrop. – antropologiýa
arheol. – arheologiýa
arhit. – arhitektura
astr. – astronomiýa
aýakg. – aýakgapçylyga degişli söz
bakt. – bakteriologiýa
balykç. – balykçylyk
biol. – biologiýa
buhg. – buhgalteriýa
we ş.m. – we şuna meňzeşler
wet. – weterinariýa
geogr. – geografiýa
geod. – geodeziýa
geol. – geologiýa
geom. – geometriýa
gepl. d. – gepleşik dili
göd. s. – gödek söz
göç. m. – göçme manyda
gram. – grammatik termin
gurl. – gurluşyk termini
d. ýo. – demir ýol termini
deňizç. – deňizçilik
dial. – dialektal söz
dini. – dini söz
dipl. – diplomatiýa
dokm. – dokmaçylyk
jarg. – jargon
zoowet. – zooweterinariýa
zool. – zoologiýa
kart. – kart oýnuna degişli söz
kinem. – kinematografiýa
kit. d. – kitap diline degişli söz
kön. s. – könelişen söz
kulin. – kulinariýa
küstç. – küstüçilik termini
lingw. – lingwistika
magd. işl. – magdan işleri
maliýe – maliýe işlerine degişli termin
maldarç. – maldarçylyk

mat. – matematika
med. – meditsina
meteor. – meteorologiýa
min. – mineralogiýa
mif. – mifologiýa
netj. – netjarçylyga degişli söz
oba h. – oba hojalygyna degişli termin
opt. – optika
paleont. – paleontologiýa
ped. – pedagogika
poligr. – poligrafiýa
psih. – psihologiýa
pad. – radiotekhnika
resmi – resmi termin
sazç. – sazçylyga degişli termin
senetç. – senetçilik termini
ser. – seret
sowda t. – sowda termini
söğünç s. – söğünç söz
sport – sport termini
stat. – statistika
sungat – sungat termini
syýasy – syýasy termin
tar. – taryh termini
teatr – teatr termini
teh. – tehnika
tikinç. – tikinçilik termini
tipogr. – tipografiýa
farm. – farmatsewtika
fiz. – fizika
fiziol. – fiziologiýa
filos. – filosofiýa
folk. – folkloristika
fot. – fotografiýa
harby – harby termin
him. – himiýa
ykd. – ykdysadyýete degişli termin
edeb. – edebiýat termini
el. – elektrotehnika
etn. – etnografiýa
ýur. – ýuridik termin

SÖZLÜĞİN GURLUŞY

1. Sözlükde baş söz edilip alnan sözleriň hemmesi elipbiý tertibinde ýerleşdirildi.
2. Atlar birlik sanda, baş düşüm formasynda alyndy.

bolçulik: ...

kolhoz: ...

okuwçy: ...

3. Halk atlary we birlik sanda ulanylmaýan käbir terminler köplük sanda getirildi.

azidle: ...

iňlisler: ...

özbekler: ...

ýakutlar: ...

4. İşlikler infinitiw formasynda berildi.

görüştirmek: ...

durmak: ...

okamak: ...

5. Uzyn aýdylýan çekimliler baş özden soň kwadrat skobkada ini nokat bilen görkezildi.

batir [baatyr]: ...

diz [dyyz]: ...

zarin [zaaryyn]: ...

meýdan [meýdaan]: ...

odun [oodun]: ...

çakilik [çaakylyk]: ...

Halk atlaryny aňladýan sözlerde uzynlyk belgisi goýulmady.

6. Sowet-internatsional sözleriň degişli ýerlerinde basym goýuldy.

gwardiýa: ...

kinostudiýa: ...

7. İşligiň ýokluk galypy (-ma, -me) bilen forma taýýndan gabat gelýän "çatma, gaýnatma" ýaly atlara basym goýuldy.

gaýnatma: ...

gowurma: ...

çatma: ...

8. Özbaşdak ulanylman, başga bir söz bilen bilelikde gelip, tutuş bir many aňladýan käbir sözleriň yzyndan ini nokat goýuldy. Soňra ulanylýan sözi bilen birlikde getirilip, manysy düşündirildi.

kemiş-kemiş: Kemiş-kemiş etmek – aglajak-aglajak bolup, dodaklaryňy müňküldetmek.

bark: Bark urmak – 1) ýaldyramak, öwürmek, öwşün atmak, şöhle bermek. *Çyralar bark urup, bolanda agşam, Göýä her bir ýerde ýanýar million şem* (W.W. Maýakowskiý, *Amerika hakynda*); 2) ýakymly, güýçli ys ýaýramak, gelmek, kükemek.

Bular aýry-aýry sözler bilen gelende, aşadaky ýaly alyndy:

jem: 1) **jem bolmak** – geplemän, gürlemän oturmak; 2) **jem etmek**-gepletmän oturtmak. Käbir ýagdaýlarda:

ät: Ät bolmak (galmak) - ... ýaly formada hem berilýär.

9. Omonimler we omograflar aýratynlykda berlip, rim tsifrleri bilen görkezildi.

sapak Y: ...

sapak YY: ...

ot Y: ...

ot [oot] YY: ...

10. Baş sözlerden soň otur (,) we degişli ýerinde stilistik belgiler goýlup, gysgaça düşündiriş berildi, mümkin bolan ýerinde sinonimler hem getirildi.

gizil YY: Himiki element, lowurdap duran sary reňkli gymmat baha metal, altyn, tylla.

elegiýa: *edeb., sazç.* Gaýgy-gam duýgusy ornaşan liriki goşgy we şu häsiýetde bolan saz eseri.

Aýratyn ýagdaýlarda sözleriň manysy diňe sinonimler arkaly berildi.

amal: Tär, çäre, ugur

kesgitli: Anyk, açyk, belli, takyk.

11. Köp many aňladýan sözleriň aýry-aýry manylary tsifrler bilen görkezildi.

böwür: 1. Bil bilen goltugyň aralygy, bykyn. 2. Bir zadyň bir burçy, gapdaly, tarapy.

Sözlere düşündiriş berlende, olaryň käbir many aýratynlyklary tsifr bilen bellemän, nokatly otur (;) bilen hem görkezildi.

egmek: 1. Bir zadyň uçlaryny biri-birine ýakynlaştıryp, duga görnüşinde etmek; başyny, ýokary tarapyny aşak bükme, epmek, tutmak, gysartmak.

12. Sözleriň manysyna degişli mysallaryň alnan ýeri ýaý içinde görkezildi.

13. Käbir sözlere düşündiriş berlende, olaryň ulanylyş aýratynlygyny görkezýän goşmaça düşündirişler ýaý içinde görkezildi.

ýokumli: Jana ýaramly, peýdaly (ýimit hakda).

böwsülmek: ... 2. Ýykylmak, deşilmek (suw böwedi hakda).

14. Baş söz edilip alnan sinonimleriň birine düşündiriş berlip, beýlekiler şol söze salgylanyldy.

gam: ser. **Gaýgy.**

elýazma: ser. **Golýazma.**

15. Bir söz köp manyly söze salgylanylanda, salgylanylýan manysy tsifr bilen görkezildi.

agirlik: ser. **Agram 1, 2.**

Eger-de salgylanylýan söz omonim hem-de köp manyly bolsa, oňda ilki omonimlik belgisi – rim tsifri bilen berlip, soňundan degişli manysyny görkezýän arap tsifri goýldy.

em-ýom: ser. **Em Y, 1.**

16. Sözleriň hemme manylary ýüze çykarylýp, degişli mysallar berlenden soň, şol sözüň gatnaşmagy bilen emele gelýän durnukly söz düzümleri, idiomatik aňlatmalar romb (◊) belgisinden soň berildi. Olaryň baş söz bilen başlanýanlary ilki, beýlekileri soňra elipbiý tertibinde getirildi.

agiz: ... ◊ **Agza alar ýaly däl** - ... **Agza aňkarmak** - ... **Agza bakmak** - ... **Bir agza bakmak** - ... **Bir agyzdan** - ... **Jüpdek agyz** - ... **Sözüň agzynda** - ...

17. Rombdan soň berilýän aňlatmalaryň manylary ýüze çykarylýp, degişli misallar berildi.

el: ... [◊] **Ele almak** – 1) bir hünäri, käri, tilsimi öwrenmek, bilmek, özleştmek. *Seniň edýän käriňi öwrendim, aldym ele* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*): 2) öz erkiňe boýun egdirmek, öz diýeniňe etdirmek. *Ony ele alsak, derde ýarar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

18. Durnukly söz düzümleri, idiomatik aňlatmalar olary emele getirýän sözleriň her birinde hem gelip biler. Şu hili ýagdaýda esasy manysy haýsy öze düşýän bolsa, şol ýerde düşündiriş berlip, beýleki erlerde şoňa salgylanyldy.

azaşmak [aazaşmak]: ... ◊ **Akyldan azaşmak** – ser. **Akyl**

ýeňil: ... ◊ **Eli ýeňil** – ser. **El.**

19. Rombdan soň getirilýän sinonimdeş durnukly söz düzümleriniň birine düşündiriş berlik, başgasy şoňa salgylanyldy.

agyz: ... ◊ **Agzyna bek** – syr durdurmaýan, syr saklaýan, syr bermezek... **Agzyna pugta** – ser. **Agzyna bek**

20. İşlikleriň öz hakyky manylary bilen birlikde, kömekçi işlik rolunda geliş hem aýratyn görkezildi.

bolmak: ... 5. Kömekçi işlik funksiýasynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: a) ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen bagnaşykly hereketi aňladýan. *Jem bolmak, wejera bolmak, kesel bolmak*; b) ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde, gymyldynyň bolup gutaranyny aňladýar. *Baryp bolmak, görüp bolmak, içip bolmak, iýip bolmak*; w) Ysnyşyp gelýän işligi bilen modallygy görkezýär. *Maşyny bu ýerden sürüp bolmak*.

TÜRKMEN ALFABESİ (KİRİL)					
KİRİL	LÂTİN KARŞYL YGY	KİRİL	LÂTİN KARŞYL YGY	KİRİL	LÂTİN KARŞYL YGY
À à	A a	Ě ě	L l	Ŏ ŏ	H h
Á á	B b	Ī ī	M m	Ö ö	Ts ts
Â â	W w	Í í	N n	× ÷	Ç ç
Ã ã	G g (G g)	Š š	Ñ ñ	Ø ø	Ş ş
Ä ä	D d	Î î	O o	Ù ù	Şç şç
Å å	E e (Ýe ýe)	< «	Ö ö	Ú ú	Aýyrma
^ "	Yo ýo	Ĭ ĭ	P p	Û û	Y y
Æ æ	J j	P p	R r	Ü ü	İnjeltme
‰ ©	J j	Ñ ñ	S s	☞ ☒	E e
Ç ç	Z z	Ò ò	T t	□ -	Ä ä
Ě ě	İ i	Ó ó	U u	☞ ☒	Ýu ýu
É é	Ý ý	Œ ¬	Ü ü	ß ÿ	Ýa ýa
Ê ê	K k	Ô ô	F f		

A

a Y. Türkmen elipbiýiniň birinji harpy.

a YY. Garşylykly many aňladyp gelýäan soýuz.

a YYY: Haýran galmagy, geň galmagy aňladýan ümlük.

aba: *dial.* Ata, kaka.

abadan [abadaan]: 1. Ýerber ýer, abat, şikessiz. 2. Parahat, dync, agzy bir.

abadançylyk [abadaançylyk]: 1. Abadanlyk, abatçylyk, ýerbe-ýerlik. 2. Parahatçylyk, dynclyk, agzybirlik

abadanlaşmak [abadaanlaşmak]: Barha abat bolmak, abadan edilmek ýerbe-ýer bolmak.

abadanlyk [abadaanlyk]: *ser.* Abadançylyk.

abajur: Elektrik çyrasynyň örtügi.

abanyşmak [aabanyşmak]: Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne eglişip durmak, biriniň ýa-da bir zadyň üstüne gezelişip durmak. *Şonda olar ýaraly köpegin üstüne abanyşyp durdular. Göm-gök daglar üstüne abanyşyp durdular. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) Gazanyň üstüne abanyşyp durmaň!*

abanmak [aabanmak]: 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne göwräni egmek, egilmek, birine ýa-da bir zada ýakyn durmak. *Nazar gürrüňdeşiniň üstüne abanyar ("Kolhoz Günleri"). Özi hem ýele gapdalyndan üstüne abanyr, odunyň ezmeziğe çalyşýan eken (Myraly).* 2. Gorky salmak, howp salmak. *Ol öz üstüne howpuň abanyandygyny bilýärdi. (M. Gorkiý, Ene). Babahan arçyn, halnazar baý ýalylyr gamçylaryny çommaldyp, üstüňize abanyr durmazlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

abat [aabaat]: 1. *Ser.* Abadan. 1. 2. Ýykylman – ýumrulman galan, zyýan ýetmedik, zaýalanmadyk, bitin. *Häzir köne obanyň abat jaýyndan bibat jaýlary köpdi. (A. Gowşudor, Köpetdagyň Eteginde). Bardy egnimizde el ýaly deri, Ýokdy ol elhenjiň bir abat ýeri (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* 3. Tertibe salnan, rejeli edilen, bezelen, gurnalan. *Abat etsin doganmyz öýüň (H. Pomma, Saýlanan Eserler). Men seni saýlaýan işçi deputat, Şäherim günsaýyn goý bolsun abat (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).* 4. *göz. m.* Ahlak taýdan arassa, bozulmadyk (adam hakda).

abatçylyk: [aabaatçylyk]: *ser.* Abatlyk.

abatlamak [aabaatlamak]: Abat etmek, düzgüne salmak, ýerbe-ýer etmek, abadan görnüşe salmak. *Aýsoltan uruş odunyň ýeten ýerindäki bolan weýrançylyklary abatlamagyň gerekdigine düşüňördi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ol watan haýyny däl, alyhezret, onuň pikirleri watany abatlamakda (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

abatlanmak [aabaatlanmak]: Abat bolmak, abat edilmek, düzgüne salynmak, dikeldilmek, bejerilmek. *Watanymyz abatlansyn. Siz ýurtdaşlar, hoş geliňiz! (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

abatlatmak [aabaatlatmak]: Abat etdirmek, abat görnüşe saldyrmak, tertibe saldyrmak, rejeletmek. *Jaýy abatlatmak.*

abatlyk [aabaatlyk]: 1. Döwük-ýenjik dällik, bozuk dällik, ýerbe-ýerlik, abadanlyk, bitinlik. *Aýala-erkege ýetdi azatlyk, haraba galmady, boldy abatlyk (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Bentleriň we kanallaryň doly abatlykda saklanylmagy gerek (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Parahatlyk, dynclyk. *Biz abatlyk – parahatlyk isleýäris (B. Pürliýew, İlkinji Gün) Duman deý syryldy, ýok gaýgy-gamyň, Halkyň abatlygy seniň ylhamyň (N. Pomma, Saýlanan Eserler)*

abaý – syýasat [abaý-syýaasat]: Birini gorkuzmak diýenini etdirmek üçin edilýän haýbat, hemle, syýasat. *Dünýäde şeýle gyzy men ne gördüm, ne-de eşitdim, hiçbir abaý-syýasat ony gorkuzmaýar (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Göroglynyň şunça abaý-syýasatyna garamady ("Görogly" Eposy)*

abaý: Biriniň üstüne gaharly gygyryş, haýbat, hemle. ♦ **Abaý atmak** – biriniň üstüne haýbat atmak, hemle urmak.

abbat: 1. Katolik erkekler manastyrynyň başlygy. *Monahlar özleriniň naçalniklerine-abbatlara gürrüňsiz boýun egmäge borçly bolupdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy)* 2. Frantsiýada: katolik ruhanysy

abbatissa: Katolik aýallar manastyrynyň başlygy

abbatlyk: Katolik manastyry we oňa garaşly bolan mülk, emläk.

Abbreviatura: Gysgaldylyp ýasalan söz: "raýkom", "kolhoz", şonuň ýaly-da iki ýa-da bir näçe sözleriň baş harplary alynyp ýasalan söz: *TSSK, SSKP*.

abhaziýalyar: Abhaziýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

abyr-zabyr: Bolar-bolmaz haýbat, hemle. *Besdir onuň abyr-zabyry* (N. Pomma, *Toýlak Hyzzyn*). *Halnazaryň abyr-zabyry Umsagülüň sussyny basdy* (B. Kerabaýew, *Aýgytly Ädim*).

abissiniýalyar: Efiopiýanyň (Abissiniýanyň) ýerli halky, esasy ilaty.

abituriýent: Orta mekdebi gutarýan okuwçy.

abonement: Belli bir müddet içinde bir zatdan peýdalanmak hukugy ýa-da şoňa ygtyýar berýän dokument. *Biziň kitap alanymyzda gol çekýän abonement kartoçkamyz kitabyň bizdediginin subutydyr* (S.N. Binogradow, E.F. Kuzmin, *Logika*).

abonent: Abonementden peýdalanýan adam. *Telefon setiniň abonenti*.

aborigen: Belli bir ýurduň esasy ilaty, ýerli halky.

abort: med. Emeli ýol bilen wagtyndan öň çaga düşüriş.

abraý [aabraý]: 1. Hemmeler tarapyndan ykrar edilen ynam, hormat, sylag. *Her kim öz güýjünden daşary gitse, Abraý-düßer, masgara bolar* (Ata Salih, *Saýlanan Eserler*). 2. Şöhrat. *Sowet edebiýatynyň halkara abraýy ösdi*. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Türkmenistanyň opera we balet teýatrynyň kolektiwi uly abraý gazandy* ("Mydam Taýar" gazeti) *Tsement üweýji hem işçileriň arasynda uly abraýdan peýdalanýar* (Sowet *Türkmenistany* gazeti) ♦ Abraýdan salmak – abraýdan düşürmek, abraýyny gaçyrmak.

abraýly [aabraýly]: 1. Abraýdan peýdalanýan, abraýa eýe bolan, hormatly, şöhratly, sylanýan. *Ata-eneler her bir tarapdan iň abraýly adamlardyr* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*). 2. Edepli, medeniýetli, terbiýeli. *Abraýly ýere üst-başyň tämizräk barsaň, meniň-ä şärik zadym şol-diýdi*. ("Tokmak" Jurnaly). *Abraýly maşgala*

abraýlylyk [abraýlylyk]: Abraýa eýe bolmaklyk, uly ynama, hormata mynasyplylyk.

abraýsyz [aabraýsyz]: Hiç kim tarapyndan hormat goýulmaýan, biabraý, sylagsyz. *Abraýsyz işgär. Abraýsyz adam*.

abraýsyzlyk [aabraýsyzlyk]: Hiç kim tarapyndan hormat goýulmazlyk, biabraýlyk, sylagsyzlyk. *Abraýsyzlyk işe zyýan edýär*.

absenteist: Absenteizmiň tarapdary.

absenteizm: Kapitalistik ýurtlarda: Jemgiýetçilik işlerine, ýygnaqlara saýlawlara gatnaşmaktan boýun gaçyrmaklyk.

absolýutist: Absolýutizmiň tarapdary.

absolýutistik: Çöklenmedik häkimlilik. *Absolýutistik, ýarym aziat Russiýadan başlap, tä medeniýetli, azat we tsiwilizlenen Angliýa çenli, burjuwaz jemgyýetiň zerur organy bolan bu ederany hemme ýerde görýäris* (W.İ. Lenin, *Eserler*)

absolýutizm: Patyşanyň çöklenmedik hökümdarlygyna esaslanan döwlet gurluşy, çäksiz häkimiýetli monarhiýa. *Absolýutizminň ýeňilmegi*

absorbent: him. Dürli maddalaryň bölejiklerini özüne birikdirýän jisim.

absoýlut: 1. İdealistik filosofiýada: Hemişelik, üýtgemeyen, wagta we giňişlige garaşly bolmadyk hadysalaryň ilkinji esasy. *Absolýut hakykat*. 2. Hiç zada bagly bolmadyk, hiç zatdan asyly bolmadyk. *Gäýe synplardan ýokarda durýan şu absolýut hökümetiň beýle ýaramaz işi näme üçin hut içerki ýaşayyşda haryt hojalygynyň, söwdanyň we senagatyn ösmegi bilen häsiýetlenýän döwre gabat geläýdikä?* (W.İ. Lenin, *Eserler*). 3. Bütinleý doly hukukly. *Frantsuz koroly absolýut hökümdar bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy). ♦ Absolýut ululyk – matematikada goşmak ýa-da aýyrmak alamatsyz alnan san.

abstragirlemek: Abstraktlaşdyrmak, umumylaşdyrmak, abstraksiýa geçirmek. *Abstragirlemegiň netijesine abstraksiýa diýilýär* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*)

abstragirlenmek: Abstraktlaşmak, umumylaşmak.

abstraktlyk: 1. Konkret dällik, abstraktiýa esaslananlyk. Umumylyk. 2. Aýdyn dällik, düşnüksizlik.

abstraksiýa: 1. Predmetin, wakanyň, hadysanyň sap düýp kanuny alamatlaryny, esasy manysyny ýüze çykarmak maksady bilen, haýsy-da bosa beýleki käbir häsiýetlerini, alamatlaryny pikirde aýrys. 2. Umumy düşünje, teoretiki umumylaşdyрма. 3. Düşnüksiz

- pikir, umumy düşünje, aýdyň dällik, umumylyk. *Dogry abstraksiýa – zatlaryň mazmunyny suratlandyrýar* (S.N. Winogrobow, A.F. Kuzmin, *Logika*).
- abstsés:** *med.* Organyzmiň bir agzasynyň kesellemegi netijesinde ýygnanýan iriň iriňli ýara.
- abstsissa:** *fiz.* Tekizlik ýa da göwrüm nokatlarynyň ornuny anyklaýan üç koordinatyň biri. *Abstsissa okuny göwürümler oky diýip kabul edýäris* ("Fizika Kursy").
- abşanaklamak:** Aýaklaryň arasyny birneme köweldip açybrak ýöremek. *Ol aýaklanmadyk köşek ýaly abşanaklap, öz ejesiniň ýanyna bardy* ("Tokmak" Jurnaly).
- abşarylmak:** Abraşyp duran ýagdaýda bolmak. *Ol gel ýänlere assyrynlyk bilen seredip, arkaýyn abşarylp otyrды.*
- abşarmak:** 1. Aýaklaryň arasyny giň açmak. *İle ol zemzen deý çişdi de turdy, Abşardy, ellerin biline urdy* (R. Seýidow, *Eserler*). 2. Biriniň üstüne hemle atmak, abanmak. *Allaberdi baý Merediň öňüne geçip, abşaryp durdy* (A. Durdiýew, *Saýlanan Eserler*).
- abşartmak:** Aýaklaryň arasyny giň açyp goýmak. *Ol aýaklaryny giň abşardyp oturyşyna, stakanyndaky çaýy sesli üfleýärdi.* (M. Gorkiý, *Ene*). *Agzam aýaklaryny abşardyp işläp durşuna, mehanigiň ýüzüne alaryldy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- abtstrakt:** *filos.* 1. Konkret däl, abstraksiýa esaslanan, umumy. Abstrakt düşüňjeler predmetleriň diňe bir aýry-aýry alamatlaryny görkezýärler. (W.İ. Lenin, *Eserler*). 2. Aýdyn däl, düşnüksiz. Abstrakt düşünje.
- abuna [abuuna]:** Döwürleýin çap edilýän neşirler. *"Mydam taýýar" gazetini abuna ýazylan okuwçy* ("Tokmak" Jurnaly). *Bu raýon abuna ýazylmak üçin duýdurýş berilmegini soraýar* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).
- abunaçy [abuunaçy]:** Döwürleýin çap edilýän neşirlere ýazylyp alýan adam, abuna ýazylan adam. *Her edip-hesip edin, jurnaly wagtynda çykaryp, abunaçylara ýetirmeli* ("Tokmak" Jurnaly). Abunaçylaryň sany gün-günden köpelýär.
- abzal:** 1. Esbap, gural. *Soň Çoýan atyna mündi, Alyp gerek abzallary* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 2. Maşynyň ýa-da başga zadýň şaýy, enjamy, bölegi. *Mehaniki abzallaryň ähmiýeti örän uly* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- abzallamak:** Ser. **Abzallaşdyrmak.**
- abzallaşdyrylmak:** Esbaplar, gurallar, şaýlar bilen üpjün edilmek, enjamlaşdyrylmak. *Korolyň koşgüniň owadan abzallaşdyrylmagy feodallaryň ünsüni çekipdir.* (Orta Asyrlar Taryhy). *Garrygala raýonynyň 4-nji ýediýyllyk mekdebinde ussahana abzallaştyryldy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).
- abzallaşdyrmak:** Gerekli esbaplar, gurallar, şaýlar bilen üpjün etmek, enjamlaşdyrak. *Olar mekdebiň sport meýdançasyny abzallaşdyrdylar* ("Pinor" Jurnaly). *Mekdebiň miweli bagyndan we gök ekininden giren ep-esli girdeji ussahanany oňat abzallaşdyrmaga kömek etdi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).
- abzallatmak:** Abzal, gural bilen üpjün etdirmek.
- abzats:** 1. Birneme içginräk ýazylyýan setir başy. 2. Şonuň ýaly iki setir başynyň arasyndaky tekst. *Ol görnükli işgärleriň gazetlerde çop edilýän sözlerinden tutuş abzatslary ýat tutýardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- ajal:** Ölüm pursaty, ölüm. *Ajal penjesini gyza saldylar* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Soýsana şol horazy! Öz ajalyny özi dileýär* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp üýrer* (nakyl) ♦ **Ajal donuny geýmek** – ölmek. *Neberesi sessiz galyp işine, Ol Lýudwig ajal donuny geýdi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). **Ajala el bulamak** – howply işe baş goşmak. **Ajalyňa howlukmak** – ser. **Ajala el bulamak.**
- ajally:** ölüm howply, ölümlü.
- ajalsyz:** Ajally ýetmedik, wagtyndan öň, biwagt ölen. *Danýä zähmetkeşi birleşip gelýär, Maýadarlar görüp, ajalsyz ölýär* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).
- ajamak [aajamak]:** Tagamy turşamak, ynjaп аjы болmak. *Yzgaryň ysy bilen ajan üzüm suwunyň ysy gatyşyp aňkaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Hamyr ajapdyr.* ♦ **Gygy ajamak** – ser. **Gyk.** *İt ýaly guduzlan faşistleriň gygy ajapdyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- ajap:** ser. **Ajaýyp.** *Ne ajap pikir bu säher çagynda, Gezim edýän ýaly seýil bagynda, Beýik şöhrat alan ajap nagşyň bar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ajaplyk: Ajaýyplyk, gowulyk, oňatlyk, owadanlyk, gyzyklylyk, üýtgeşiklik. *Hany sen, Moskwa gözel ýüz baply, Sen, sen, ajaplygyň eziz watany* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ajarlar: Ajarystan ASSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.

ajatmak [aajatmak]: 1. Tagamyny ajy hala öwürmek, ajamagyna sebäp bolmak, ajy etmek. *Hyýar agzymy ajatdy*. 2. Turşatmak, ötüşdirip turşy etmek. *İşime ýetişip bilmän, hamyrymy ajadypdyryn*.

ajaýyp [ajaaýyp]: 1. Örän gowy, oňat, juda ýagşy. *Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasynyň sentýabr Plenumy ajaýyp karar kabul etdy* ("Tokmak" Jurnaly). *Ajaýyp işi üçin hökümetimiz ony Zähmet Gyzy Baýdak or deni bilen sylaglady. Kolhoz gurluşygy ajaýyp guramajylary ösdürip ýetışdirdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Täsin galdyryjy, haýran galdyryjy, görmegeý, gözel, ajap. *Moskwa ajaýyp şäher eken* (K. Işanow, *Watan Üçin*). *Adamzat ajaýyp zatlar döredýär* ("Görogly" Eposy). *Halk Magtymgulynyň bu ajaýyp setirlerini öz atalar sözi bilen deň hatarda ulanýar we söýýär* ("Edebiýat").

ajaýyplyk [ajaaýyplyk]: 1. Örän gowulyk, juda ýagşylyk, oňatlyk. 2. Täsinlik, haýran galyjylyk, örän owadanlyk, gозzellik, ajaplyk. *Gijäniň ajaýyplyklary-da onuň ünsüni çekip bilmedi* ("Kolhoz Günleri").

ajy [aajy]: 1. Ýiti we ýakymсыз täsir edýän tagam, sünji bolmadyk, sünji däl. *İşden soňky ajy çay, Jana berýärdi şypa* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *Ajy hyýar. Ajy burç. Ajysy bolmadygy süýjüsi bolmaz* (nakyl). 2. göç. m. Agyr, erbet, kyn. *Ajy bir durmuşda gözýaşyn seçdi, Garybyň görjegni gör eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ajy deriňi (dökmek) çykarmak** – ser. **Der.** *Bu teklipe, dogaly bäri ajy der dökmelik adamy ör-gökden getirer* ("Tokmak" Jurnaly). **Ajy ýylgyrmak** – gaharly we kinaýaly gülmek. *Ol oňa ajy ýylgyrmak bilen seretdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). **Ajy söz** – ser. **Söz.** *Durdynyň ajy sözi Artyga kemsiz degdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ajy habar** – ser. **Habar.** *Ajy habar getirmek. Ajy habar aýtak. Ajyňy pürkmek* – biriniň ýüzünü almak, biriniň üstüne gaharly gygyrmak. *Şol ýumruk ýaly garrynyň üstüne ajyňy pürkmäge neneň diliň aýlandy!* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

ajybalgaz [aajybalgaz]: bot. Ýakymlyja ysly iýilýän ot. *Ajybalgaz çykdy, tebipleriň goly baglandy* (nakyl).

ajybuýan [aajybuýan]: bot. İri baldakly, ownuk ýaprakly, ajy tagamly, mal işmeýän ösümlik.

ajydäne [aajydäne]: Maňzy ajy bolan. *Ajydäne erik. Ajydäne şärik.*

ajykdyrmak [aajykdyrmak]: Birini aç goýmak; iýmek islegini döretmek. *Çagany ajykdyrmak. Mallary ot bermän ajykdyrmak.*

ajykamak [aajykamak]: Aç galmak, açlygyňy syzmak, iýesiň gelmek, aç bolmak. *Şagal bir gün ajykdy, Awuň gözlegne çykdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ajyksaň, çopan ýanyna; suwsasaň, daýhan ýanyna bar* (nakyl).

ajymtyk [aajymtyk]: Biraz ajan, birneme ajy bolan, ajy tagamy duýulýan. *Käselere guýlan ajymtyk gök çaylar bugarýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Ajymtyk ýylgyrmak** – gaharly we kinaýaly gülümjiremek. *Durdy rahat oturyp bilmedi, ajymtyk ýylgyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ajytepe [aajytepe]: bot. Ýasy ýaprakly iýilýän ajymtyk ot.

ajytmak [aajytmak]: Turşutmak (ýüz hakda).

ajöze [aajöze]: Hiç zat iýmän, gaty ajygyp. *Ajöze derman içmek. Ajöze çilim çekmeli däl.*

aç [aach]: Açlygy duýýan, dok däl, zat ýimelik. *Kimleri aç edip, kimleri galan, kimleriň tagtyny zer eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Dok çaykanman, aç doýmaz* (nakyl). ♦ **Aç eşege yük** – ser. **Eşek.** *Seniň bu paltoň aç eşege yük boljak. Ýarym aç* – iýmit bilen doly üpjün bolmadyk, çala mydar, ýarym dok.

aç-açan [aach-aachan]: Açykdan-açyk, dogrudan-dogry, göz-göni. *Bu işde hiçbir gizlin zadyň ýokdugyny aç-açan aýtdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

açar: 1. Gulp we ş. m. açmak, ýapmak üçin metaldan edilen gural. *Ol jübülerinden halka düzülen bir topar açar çykaryp, gulpy açjak boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Açarsyz gulp. Açar ýitirmek*. 2. Umuman bir zada düşünmek, akyl ýetirmek üçin serişde.

- Göwün bir hazyna bolup, dil hem onuň açarydyr ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Pagta azat zähmetiň açarydyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*
- açarçy:** 1. Açar ýasaýan ussa. 2. Açar saklaýan. *Obasyny dolandyrmaklygy özüni haladan açarçy kempirine tabşyrdy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*
- açdyrmak:** Açmaga mejbur etmek. *Sahnany açdyrmak. Gapyny açdyrmak.*
- açgözlülük [aaçgözlülük]:** ser. **Açgözlük.** *Onuň ýüzüne açgözlülük bilen seretdim (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*
- açgyr:** Açagan, açmaga ökde, açmaga ukuby bar bolan.
- açgöz [aaçgöz]:** 1. Hiç zatdan gözi doýmaýan, husyt, gysganç. 2. Zaly, ýyrtýjy. *Bagymyza giren açgöz börini, Gaç eňredip göre sürüň, mertlerim (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*
- açgözli [aaçgözli]:** Gözi ganmaýan, gözi doýmaýan, doýma-dolmaz. *Ýurtbasar, maýadar, azgözli baýlar, Dawa bolsa, asla gandoýmaz hiç (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- açgözlük [aaçgözlük]:** Hiç zatdan gözi doýmazlyk, hiç zatdan gözi ganmazlyk, husytlyk, gysgançlyk.
- açyk:** 1. Yapyk däl, bagly däl. *Tamyň gapysy açyk duran ekeni (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* Açyk gapy. 2. Gizlin däl. 3. Aýdyň, dury, tämiz. *Gys wagtynda okuwçynyň sporta we açyk howada oýnamaklyga bolan höwesini her hili ýol bilen götergilemek gerekdir (İ. T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, Pedagogika).* Açyk asman buludy dek (M. Gorkiý, Eserler). 4. Göni, dogry, dos-dogry, anyk. *Ýokuş degýär – diýip açyk aýdýar, oňa hem ýokuş degýär, emma gitmek isleýär (M. Gorkiý, Ene).* 5. Üsti yapyk bolmadyk, daşyna haýat, gabaw edilmedik. *Ýygnaç açyk meýdanda geçýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ **Göwni açyk** – şat, şahdi göterilen. **Eli açyk** – ser. **El.** *Eli açyk adam.*
- açykdan-açyk:** Gös-göni, dos-dogry, üzüp-kesil. *Açykdan-açyk garşy çykmak.*
- açykgöwünlilik:** Şahdaçyklyk, şadyýanlyk. *Ol gara gözleriniň sorajy nazaryny Pawele dikip, açykgöwünlilik bilen ýylgyryp, jogaba garaşdy (M. Gorkiý, Ene).*
- açyklyk:** 1. Yapyk dällik, bagly dällik. 2. Şat göwünlilik, şahdi gowulyk. 3. Tekiz ýer, boş meýdan. *Peliň içindäki açyklykda üşürilen kartoşka hasylyň bol bitenligine şaýatlyk edýärdi ("Pioner" Jurnaly.)* ♦ **Eli açyklyk** – ser. **El.**
- açylmak:** 1. Açyk bolmak, gapagy, agyzýapysy aýrylmak. *Alnan hatlar şol ýeriň özünde açylýardy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* 2. Herekete başlamak, funksiionirläp başlamak. *Şu ýyl taýýarlanyl, täze açylan, Belent klub jaýy görünýär daşdan ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bir gün bu kentde-de mekdep açylar, çagalary okadarsyň (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 3. Güllemek, gül açmak. *Açylypdyr güllerimiz, Azat saýrýar dillerimiz (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 4. Durlanmak, ýagtylmak, ümür-dumansyz bolmak (howa hakda). *Hawa kä açylýar, käte bulaşýar (B. Kerbabaýew, Aýlar).* 5. Dowam etdirilmek, başlanmak, döredilmek. *Şu gün SSKP-niň nobatdaky gurultaýy açylýar.* ♦ **Ýüzi açylmak** – ser. **Ýüz Y.** *Altynyň ýüzi açylyp başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- açynmak:** Üstüni açmak. *Ol hemişe açynyp ýatýar.*
- açys:** Oýlap tapyş, täzelik döretmeklik. *Munuň özi ýöne bir ideýa hem däl, tüýs bir açys (M. Gorkiý, Eserler).*
- açysdyrmak:** Hemmesini açyp goýmak, bir ýan ujundan açmak. *Gapylary açysdyrmak. Gömlen samanlary açysdyrmak.*
- açysmak:** Açmaga kömek etmek, köp bolup açmak. *Nurberdi ikimiz Sapara ýaşçyk açysdyk.*
- açlyk [aaçlyk]:** 1. Hasyl bitmezlik ýa-da başga sebäpler zerarly azyk önümleriniň ýetmezligi. *Siziň otaýyňyz açlykmy? (M. Gorkiý, Eserler).* 2. Uzak wagtlaý doýa naharlanmazlyk, nahar iýmek zerurlygyny duýmak, ajyklyk. ♦ **Açlyk ygylan etmek** – bir zada närazylyk bildirip, belli möhlet arasynda nahardan ýüz döndermek (tussag hakda).
- açmak:** 1. Bir zadyň kapagyny, agyz ýapysyny aýrmak, agzyny açyk goýmak. *Gapyny açmak. Çäýnegiň gapagyny açmak.* 2. Äşgär etmek, mälim etmek, ýüze çykarmak. *Eý, geçmişniň gara hatly kanuny Açýan seniň gizlin syryň paş edip (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 3. Ýygnaç, mejlisi we ş. m. açyk hasap etmek başlamak. *Ýygnaç açmak.* ♦

Agyz açmak – ser. **Agyz.** Aňk edip agzymy açdy-da gitdi ("Tokmak" Jurnaly). **Arany açmak** – ser. **Ara.** Emma Jepbar hem ondan bir eýýäm arany açypdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ol bizden arany açyp gitdi. **Göwün açmak** – ser. **Göwün.** Şol bagda seýil edip göwnüm açýaryn ("Sowet Edebiýat" Jurnaly). **Göz açmak** – ser. **Göz.** **Guduz açmak** – ser. **Guduz.** **Gürrüň açmak** – ser. **Gürrüň.** Íkisiniň açan gürrüňi gyzyk, Bir-birinkä düşmez, haýsynda ýazyk (Oktýabr Ýalkymy). **Ot açmak** – ser. **Ot YY.** **Pis açmak** – ser. **Pis.** **Pis açan ýaly** – ser. **Pis.** Onuň endamy pis açan ýalydy.

ada [aada]: Daş-töweregini suw gurşap alan gury ýer bölegi. Bu depeden çykalga ada uzalyp gidýär welin, häzir suw adany basdy, ýagtylygyga garaşmaly. Adalary hem alaňlary pugta barlagyn, çekiptgeler hemişe şonuň ýaly ýerlerde tohum atýarlar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). ♦ **Ýarym ada** – üç tarapyny suw gurşap alan gury ýer.

adajyk [aadaajyk]: 1. Kiçijik ada. Gök salyp oturan bu adajygyň Çar tarapyndan çäge süýşüp hüjüm edýär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Ýuwaşja, çalaja. Somolýot adajyk tigirlenip başlady. Nursoltan, adajyk güldi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Aýna Babalyny adajyk ses bilen hüwdüledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

adag [aadaag]: kön. s. Rewolýutsiýadan öň: Oglan bilen gyzy biri-birine sataşdyrmak maksady bilen ýaşlygyndan bellemeklik däbi.

adaglamak [aadaaglamak]: kön. s. Gyzy oglana adagly etmek. Çagalary ýaşlykdan adaglamak ýaly döp-dessur bütinleý ýok bolup gitdi.

adagly [aadaagly]: kön. s. Rewolýutsiýadan öň: Maşgala durmuşyny gurdurmak maksady bilen çagalykda biri-birine bellenen gyz we oglan. Biziň maşgalamyz öz halaşan ýigidi bilen adagly (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Dursun adagly edilipdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

adaglylyk [aadaaglylyk]: Adagly bolmaklyk, adaglamak däbine görä biri-birine bellenenlik.

adalat [adaalat]: Birine ýa-da bir zada bolan dogry, hakyky garaýyş, hakykat. Sözleşeliň adalatyň haky üçin, Parahat durmuşda dostluk beki üçin ("Oktýabr Ýalkymy"). Sowet häkimiýetiniň adalaty barada gyzgalaňly gürrüň gidýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Azatlyk ýolunda ölümden gorkman, Janyn aýamaýar adalat işe (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

adalatly [adaalatly]: 1. Hakykata dogry gelýän meseläni tarapgöýsizlik bilen çözüýän, parasatly paýhasly. Ol maliýe bolüminiň işindäki kemçilikleri adalatly tankyt etdi ("Tokmak" Jurnaly). Siz haýsy adalatly kanuna daýanyp, dynclygyň tarapdary bolan bir döwletiň parahat oturan galasyny gabap bildiňiz ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ýelli zaman adalatly Sowet sudy tarapyndan berk jezasyna ýetdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 2. Hak işi amala aşyrmaklyga gönükdirilen. Adalatly uruş. Adalatly göreş.

adalatlylyk [adaalatlylyk]: 1. Adalatly bolmaklyk, hakykata dogry gelijilik, tarapgöýsizlik, parasatlylyk, paýhaslylyk. Uslenskiý Rus pedagogikasynyň atasy diýlip adalatlylyk bilen hasaplanýar (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, Pedagogika). 2. Hak işi amala aşyrmaklyga gönükdirilenlik.

adalatsyz [adaalatsyz]: Adalata garşy bolan, hakykata dogry gelmeýän. Íňlisleriň adalatsyz urşy frantsiýanyň halk köpçüliginiň arasynda watançylyk duýgusyny döredirler (Orta Asyrlar Taryhy). Men hem siziň ýaly adalatsyz işleri görüp bilmeýän adamlardan biri (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

adalatsyzlyk [adaalatsyzlyk]: Adalata garşy bolmaklyk, hakykata dogry gelmezlik. Daýhanlar feodallyk häkimiýetiň adalatsyzlygyny duýýar ekenler (SSSR Taryhy). Adalatsyzlyk dünýäsiniň zulmy-sütemi onuň bokurdagyndan bogýar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Olar bu adalatsyzlygy agyr suratda duýýarlar we başdan geçirýärler (İ.T. Ogordnikow, P.H. Şimbirýow, Pedagogika).

adalga [aadalga]: ser. **Termin.** Eýranda şol adalganyň "ýalançy gyzyly" diýmekdigini ol bilýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

adaly [aadaly]: 1. Adasy bar bolan. Adaly deňiz. 2. Adađa ýaşayan adam.

adalyk [aadalyk]: 1. Köp ada ýerleşýän ýer. 2. kön. s. Ýuwaşlyk, habardarlyk.

adam [aadam]: 1. Geplemeklige we pikir akysmaklyga, jemgyýetçilik zähmet protsesinde durmuş üçin serişde döretmeklige we ondan peýdalanmaklyga ukyby bolan ynsan. Adam jemgyýetden we tebigatdan çetde ýaşap bilmez (N.S. Binogradow, A.F. Kuzmin, Logika).

Dünýänyň sada adamlary İliçiň ýadygärligini gorap saklaýarlar ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Är. Onuň adamsy gahrymanlarça gurban boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Otuz ýyl mundan öň, adamym bilen biz Türkmenistana gelipdik ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). ♦ **Adam bolmak** – 1) Ulalyp ýetişmek; 2) Parasatly bolmak, akyllanmak. *Sen eýýäm adam bolupsyň* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **Adam saýmazlyk** – äsgermezlik, adam hasap etmezlik. *Ýelliniň ony adam saýman aýdan sözi Wüşi gaharynyň öňündäki böwedini böwürdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). **Adam etmek** – ekläp-saklap ýetişdirmek, kemala getirmek. *Men olary adam etdim, indi öz islegime görä il sanyna-da bir goşayyn, ondan soň keýpleri kellelerinde* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gaty adam** – gysganç adam. **Göçgün adam** – tiz gyzýan, gahary tiz gelýän adam. **Gurt ýaly adam** – gaty edermen, batyr adam. **Ownuk adam** – bolgusyz, jinnekçi, maýdaçyl adam. **Ýag ýaly adam** – mylaýym sözli, ýagşy gylykly adam. **Ýarym adam** – eli, aýagy ýok bolup ýa-da başga bir synasy agyr şikesli bolup, işe doly ýaramaýan adam.

adamak [aadamak]: Bir zady birine niýetläp goýmak, niýet edip saklamak.

adamata [aadamata]: Dini düşüňä görä: Behişt-den kowlup, ýer ýüzünde ilki peýda bolan adam, ynsan.

adamçy [aadamçy]: Adam dişleýän, adam gapýan, adama erjeşýän (haýwan). *Ol uly göwresi bilen sandyrady, gözleri adamçy malyňky ýaly gyzardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Olaryň adamçy düýeleri bardy.*

adamçylyk [aadamçylyk]: ser. **Adamkärçilik**. *Ol guduzlaryň tohumyny kesmek gerek, olar adamçylyk sypatyny ýitiripdirler ahyry* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Olaryň bir näçesi öz okuwçylaryna ylym öwretmekden başga, adamçylyk hem öwredýärler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Adamçylygy ýitirmek** – jemgyýetçiligiň gözünden düşmek, wagşylaşmak.

adamçylykly [aadamçylykly]: ser. **Adamkärçilikli**.

adamhor [aadamhoor]: Adamzadyň janyna kast edýän, ganhor; halkyň ganyny sorýan, halky rehimsiz ekspluatirleýän. *Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýän adamhor jellatlaryň ýigrenç pygyllary paş edildi* (B. Purliýew, İlkinji Gün). *Sowet ykdysadyýetiniň gullemegini, halkyn abadançylygynyň ösmegini adamhor kapisalistler "bomba", "howp" sözleri bilen deňeýärler* (N. Jumaýew, Ak Derek).

adamhorlyk [aadamhoorlyk]: Adamzadyň janyna kast edililik, adamhoryň gylyk-häsiýeti, wagşylyk, ganhorlyk.

adamkärçilik [aadamkärçilik]: Adama mahsus bolan gowy gylyk-häsiýet, ynsançylyk. *Kohlozçylar onuň ukyply ussalygy we adamkärçiligi hakynda gowy gürrüň edýärler* (N. Pomma, Taýlan Hyzzyn). *Onuň görmekliligi, adamkärçiligi diýseň gaty artykmaçdyr* (A. Durdiýew, Saýlanan Eserler). *Ýamany görüp, ondan göz ýummak, adamkärçilikden dälidir* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

adamkärçilikli [aadamkärçilikli]: Gowy gylyk-häsiýetli, edepli, medeniýetli, mylaýym. *Adamkärçilikli bolsa, onuň ýaşyna ýa-da syratyna garamak nämä gerek* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Adalatly iş üçin hemişe mert bolmagy adamyň adamkärçilikli sypatlaryndan diýip hasap edýär* ("Edebiýat").

adamkärçiliksiz [aadamkärçiliksiz]: Erbet gylyk-häsiýetli, edepsiz, adamkärçiligi bolmadyk. *Olar daýhanlaryň üstüne ýyrtyjy guşlar ýaly çozupdyrlar, rehimsiz we adamkärçiliksiz bolupdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

adamkärlik [aadamkärlik]: ser. Adamkärçilik.

adamkärlikli [aadamkärlikli]: ser. Adamkärçilikli.

adamly [aadamly]: Bir näçe adamy bar bolan. *Üç müň adamly kärhana. Baran jaýymysyz adamlydy.*

adamlyk [aadamlyk]: 1. Adamkärlik, oňat boluşlyk, gowy gylyk-häsiýetlilik. *Ol demirçiniň bolja adamlygy bir çen bardy* (M. Gorkiý, Ene). *Hany seniň adamlygyň?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir näçe adamdан ybarat bolan, ençeme adama niýetlenen. *Dört adamlyk nahar.*

adamsyz [aadamsyz]: 1. Adamy ýok bolan. *İçi adamsyz jaý*. 2. Ärsiz, başy boş, dul.

adamsyzlyk [aadamsyzlyk]: 1. Adam ýokluk. 2. Ärsizlik, başy boşluk, dulluk.

adamsit: him. Asgyrdýan zäherleýji madda.

adamsöýer [aadamsöýer]: Adamzada hormat goýýan, adamsat mertebesini belent tutýan, gumanizm häsiýetli.

adamzat [aadamzat]: Ynsanyýet, adam. *Adamlaryň jemgyýetçilik-zähmet işiniň protsesinde pikirlenmäniň dörandigini we ösýändigini adamsat jemgyýetiniň bütin taryhy görkezýär* (S.N. Winonadow, A.F. Kuzmin, *Logika*). *İkinji stend adamzat taryhynda täze eýýamy açan Beýik Oktýabr sotsialistik rewolýutsiýasynyň ýeňşine bagyşlanypdyr* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Taryh – adamzat jemgyýetiniň ýaşayşy hakkyndaky ylymdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

adat [aadat]: 1. Bir milletiň durmuşyna ornaşan gadymdan gelýän döp-dessur. *Janyňa ýakymly azat howasy, Bizde bolmaz din-adatyň nowasy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Daýhanyň gül ömrün solduran adat* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Köne adat sizi pula satardy* (Durdy Gylyç, *Gogşular*). 2. Endik, gylyk-häsiýet. *Çünki ol öýde bolan wagty radio diňlemegi bir eýýämden bäri adat edinipdir* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ýelli öz adaty boýunça käselere çakyp guýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Dollar dünýäsiniň şudur adaty* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *İnder depesinden güýçli tokmagy, Adat edinipdir çilim ýakmagy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 3. Hemişeki, öňki. *Yaz adatdakysyndan ir geldi* (Sowet Türkmenistanynyň *Aýallary* Jurnaly). ♦ **Adatdan daşary** – aýratyn, ýalňyz, çendenaşa bolýan. *Zalda adattan daşary ümsümlik höküm sürdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

adatça [aadatça]: Düzgün ýa döp boýunça, hemişekisi ýaly. *Stanitsaýy adatça beýik agaja çykyp, duşmana gözegçilik edipdir* (SSSR Taryhy). *Ýawer Ezimi inçemik gara murtuna adatça elini ýetirip ýylgyrды-da, hiçbir zat aýtmady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

adatçy [aadatçy]: Köneden gelýän adata, döbe ýugrulan, köne düzgüni tutýan adam. *Dinçi, köne adatçy, hary-haslary, Toparlap bir pula satýar ýaşlarmyş* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

adatlanmak [aadatlanmak]: Bir zady endik etmek, adat edinmek, bir gylygy, häsiýeti werdiş etmek, öwrenişmek. *Ryzyk uzak hem köp pikir etmäge adatlanypdy* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Onuň bütin durmuşy şoňa adatlanypdy. Pil sapyna adatlanan eller ýarag tutmasyny bilmeýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

addent: *him.* Kompleksli birleşmeleriň düzümleri bölügi.

adekwat: Doly derejede laýyk we menzeş, biri-birine barabar gelýän. *Adekwat düşüňjeler.*

adekwatlyk: Laýyklyk, meňzeşlik, biri-birine deň, barabar gelmeklik.

adygeýler: Adygeý we çerkessk awtonom oblastynyň ýerli halky, esasy ilaty.

adyl: Rehimli, adalatly, parasatly, paýhasly. *Bulut eger kybladan tursa, güýçli boran bolarmyş, şah eser adyl bolmasa, tagty weýran bolarmyş* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň adyl adamdygy hakda bütin ýurtda şöhrat ýaýranmyş* ("Mydam Taýar" gazeti).

adyllyk: Adyl bolmaklyk, rehimlilik, adalatlylyk, parasatlylyk. *Onuň bu işi adyllyk bilen çözmegine men bar zatdan betar ynanýaryn* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Emma ol adama adyllygy, sahylygy sürtseň-de ýokjak gümany ýok* ("Tokmak" Jurnaly).

adylsyzlyk: Adyllygyň bolmazlygy, adyl dälilik, rehimsizlik, adalatsyzlyk. *Ýöne meni Esen Weliýewiçiň adylsyzlygy ýadadýar* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

adyrlyk: Gurak klimatly ýurtlarda beýikli-pesli hem-de toýun we çäge gatysykly hasylsyz ýerler.

adyýaman [aadyýaman]: *bot.* Arpa-bugdaýyň içinde gögerýän däneli haşal ot. *Adyýaman, süýtleniň ýay biderek otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

administratiw: Administratsiýa degişli bolan, administratsiýa has bolan we esaslanýan. *Wyşka posýologynda adminitratiw, hojalyk we ýaşayş jaýlarynyň ýüzlerçesi bina edildi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Administratiw edaralar. Administratiw bölümler.*

administrator: Bir kärhananyň ýa-da edaranyň guramaçylyk işini dolandyryjy. *Teatryň administratory.*

administratorlyk: 1. İş dolandyryjylyk, edara edijilik käri, administratoryň ýagdaýy. 2. Atministratora mahsus bolan, administratora degişli bolan. *Administratorlyk ukyby.*

administratsiýa: 1. Kärhana ýa-da edara işlerini dolandyrýan organlar. 2. Kerhanany ýa-da edarany dolandyrmaklyga ýolbaşçylyk. *Zawodyň administratsiýasy meni 5-nji razýada geçirdi.*

admiral: Harby-deňiz flotunda komandirler sostawyna belirýän iň ýokary at. *Flot admiralý.*

admirallyk: Admiralyň wezipesi, käri, admiral adyna eýe bolmaklyk. *Ol matroslykdan başlap, admirallyga çenli uçak ýoly geçipdir.*

adonis: 1. *bot.* Derman ýasalýan köpýyllyk ösümlik. 2. *astr.* Gün sistemasyna girýän kiçi planetalaryň biriniň ady. *Ýerden we Weharadan hem Güne wagtal-wagtal golaý barýan Adonis ýaly asteroidler soňky wagtlarda ýüze çykaryldy ("Astronomiýa").*

adonit: *him.* Baş atomly spirtiň bir izomer formasy.

adrenalin: *med.* Mäzleri işledýän suwuk dermanyň bir görnüşi. *Adrenalin ýürege we damarlara simpatik nerwleriň gyjyndyrmasy ýaly täsir edýär (A.N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).*

adres: 1. Hatyň, posylkanyň ýa-da başga poçta üsti bilen iberilýän zatlaryň ýüzünde barjak ýeriniň we şony aljagyň ady görkezilen ýazgy. *Azajyk garaş, ýene iki sanjak adres ýazmaly ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Şu adreste ýok – diýlip ýazylan ("Kolhoz Günleri").* 2. Ýaşalýan ýeriň, jaýyň ýa-da edaranyň, kerhananyň, guramanyň we ş.m. bolan ýeri. *Ol myhmanhanada jaý tutandan soň, Büşi keliň adresini yzarlap gitdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* 3. Ýubileý ýa-da bir dabaraly waka üçin birini hat üsti bilen gutlama. *Şahyryň elli ýyllyk ýubileýine adres gowşuryldy.* 4. Biri hakda, biri barada, biri dogrusynda. *Gazetlerde onuň adresine ýazylan makalalary we feletonlary okardym ("Tokmak" Jurnaly).*

adresat: Poçta üsti bilen iberilýän zatlaryň gowişmaly adamsy.

adreslemek: Bir adres boýunça birine bir zat ibermek ýa-da bir zada adres ýazmak.

adreslenmek: Adres boýunça iberilmek ýa-da adres ýazylmak.

adsorbent: *him.* Dürli maddalaryň bölejiklerini özüne sorýan jisim.

adsorbirlemek: Bir madda başga bir maddanyň bölejiklerini sordurmak, siňdirmek.

adwokat: *ýur.* Sud işinde günäkäri kanun boýunça goldaýan, aklaýan ýurist, aklawçy.

adwokatlyk: Adwokatyň käri, adwokatyň ýagdaýy.

adwokatura: 1. *ser.* **Adwokatlyk.** 2. Adwokatlar.

adýunkt: 1. Ýokary harby okuw jaýynyň aspiranty. 2. Rewolýutsiýadan öň Russiýada we Günbatar Ýewropada käbir ylmy edaralarda kiçi ylmy wezipe we şol wezipäni ýerine getirýän adam.

adýunktura: Ýokary harby okuw jaýynyň aspiranturasy.

adýutant: Harby naçalnigiň ýanynda bolup, onuň güllük tabşyryklaryny ýa-da ştab işlerini ýerine ýetirýän ofitser. *Polk komandiriniň adýutanty Kolosowy çagyrdy (K. Işanow, Ýaş Watançy). Osipowyň adýutanty hem ony nazaryndan salmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

adýutantlyk: Adýutantyň käri, wezipesi.

aerodinamika: Howanyň we beýleki gazlaryň hereketi baradaky taglymat.

aerodrom: Samolýotyň we beýleki uçýan apparatlaryň uçmagy, gonmagy hem-de durmagy üçin ýörite enjamlaşdyrylan meýdança. *Samolýotyň propelleri aýlandy, Aerodromyndan bary saýlandy (Çary Aşyr, Poemalar). Aerodroma biz derrew gideli (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

aerofotografiýa: Samolýotdan surat almaklygyň teoriýasy we praktikasy.

aerofotosurat: Samolýotdan alnan surat.

aerolit: Asmandan ýere gaçýan kosmiki daş.

aeronawigatsiýa: Bellenen ýol boýunça uçujy apparatlary sürmek baradaky ylym.

aeronawtika: Howada uçmaklygyň teoriýasy we sungaty.

aeroplan: Howada uçýan aparat, samolýot.

aeropoçta: Howa poçtasy.

aeroport: Howa gatnaw ýolunyň grajdan aerodromy. *Aşgabat aeroporty.*

aerostat: Howada uçýan şar, uçýan aparat.

aerotransport: Howa transporty, howa aragatnaşyk serişdesi.

aerowokzal: Aeroportuň wokzaly.

aferist: Aldawçy, pyrryldakçy. *Çakgan we utançsyz aferist Çiçikow karera we spekulýatsiýa ruhy bilen ganypdyr* (N.W. Gogol, *Eserler*).

affiks: *lingw.* Söz ýasaýjy we söz üýtgediji goşulma.

affrikat: *lingw.* Goşma çekimsiz ses.

afişa: Oýun, kontsert, lektsiýalar hakda ýazylýan bildiriş. *Aşgabat şäherinde afişalary ýelmemegiň tertibe hakda Aşgabat şäher sowetiniň karary çykdy* ("Tokmak" Jurnaly).

aforistik: Aforizm häsiýetle, aforizm görnüşli. *Aforistik stil*.

aforizm: Gysga çuň manyly çeper aňlatma. *Ol halkyn arasynda has giň ýaýran çeper aforizmleri, nakyllary öz ýerinde, degerli edip peýdalanmagy oňarýar* ("Edebiýat").

agent: 1. Bir guramanyň, edaranyň tabşyrygy boýunça ýerlerde gulluk wezipesi bilen baglanyşykly iş alyp barýan wekil. *Bir sapar zemstwonyň agentini strahowaniýe üçin kötekled-ow* (M. Gorkiý, *Ene*). 2. Başga biriniň bähbidi üçin hyzmat edýän, gizlin iş alyp barýan adam, içaly. *Bütün Türkistan general Mallesonyň jansyzlary hem harby agentleri bilen doldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

agentçilik: Agent bolup işlemeklik käri, agentniň wezipesi.

agentlik: Bid edaranyň ýerli bölümi hem-de kňbir informatsion, aragatnaşyk we ş.m. edaralaryň ady. *Sowet Soýuzynyň Telegraf agentligi. Howa flotunyň agentligi, Poçta agentligi*.

agentura: 1. Razwedka ýa-da yzarlama işini alyp barýan gulluk. 2. Agent bolup işleýänleriň jemi, agentler. *Graf oňa soňky agentura maglumallaryny mälim etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

agglýutinativ: *lingw.* Agglýutinatsiýa degişli bolan. *Agglýutinativ diller Türkmen dili agglýutinativ dillere girýär*.

agglýutinatsiýa: 1. *lingw.* Asyl sözlere söz ýasaýjy, söz üýtgediji affiksler goşulmak ýoly bilen sözleriň we söz formalarynyň ýasalys usuly. 2. *med.* Ýelmeşme, bitişme.

agitator: Köpçülik arasynda agitatsiýa işini alyp barýan adam. *Agitator halkyň iň mähriban myhmanydyr* ("Edebiýat").

agitatorlyk: Agitatsiýa işini alyp barmaklyk, agitator bolup işlemeklik. *Onuň agitatorlyk işini gowy alyp barşy barada hem gürrüň edýärler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agitatsion: Agitatsiýa degişli bolan, agitirlemek häsiýeti bar bolan. *Ata Salyhyň döreden eserleri agitatsion häsiýetlidir*.

agitatsiýa: Bir ideýany ýa-da sygary halk köpçüligine ýaýratmaklygy maksat edinýän hem-de köpçüligi syýasy taýdan terbiýelemek we olary möhüm jemgyýetçilik-syýasy meseleri çözmeklige çekmek maksady bilen alnyp barylýan iş. *Agitatsiýaňy has giňden guramak gerek* (M. Gorkiý, *Ene*).

agitbrigada: Köpçülik arasynda agitatsiýa işlerini alyp barmak üçin düzülen brigada, agitatorlar brigadasy. *Ýolöten raýkomy öri meýdanlaryndaky maldarlara medeniýetli hyzmat etmek üçin agitbrigada düzdi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Agitbrigada öz işine başlady*.

agitgruppa: Agitatsiýa işlerini alyp barýan topar. *Agitgruppa agitatsiýa işlerini geçirmek üçin raýonlara ugrady*.

agitirlemek: 1. Köpçülik arasynda agitatsiýa işini alyp barmak bilen meşgul bolmak. 2. Birini bir zada yrmak. *Mesele aýdyň, bizi agitirläp oturasy iş ýok* ("Kolhoz Günleri").

agitirlenmek: Köpçülik arasynda agitatsion iş geçirilmek, agitatsiýa alnyp barylmal.

agitkampaniýa: Agitatsion kampaniýa, agitatsiýa işini geçirmek kampaniýasy.

agitkollektiw: Agitatorlar kollektivi. *Agitkollektiwň işi dogry ýola goýlupdyr*.

agitpoýezd: Agitatsiýa işlerini alyp barmak üçin enjamlaşdyrylan otly. *Agitpoýezd kiçijik duralgalarda hem durup geçdi*.

agitpunkt: Agitatsion punkt ilat arasynda agitatsiýa-köpçülik işlerini alyp barmak bounça punkt. *Kolhozlarda agitpunktlar işleýär*.

agitsamolýot: Agitatsiýa işlerini alyp barmak üçin enjamlaşdyrylan ýörite samolýot.

aglomerat: *geol.* Dürli dag jynslarynyň we minerallaryň ýumşak haldaky üýşmekleri.

agnostik: *filos.* Agnostitsizmiň tarapdary.

agregat: 1. *teh.* Bilelikde işleýň bir näçe maşynlaryň jemi. *Buraw agregaty häzır hereketsiz ýatyrdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Çylşyrymly maşynyň bölekleriniň birleşigi.

agressiw: Zorlukly, talawçylykly, basybalyjylykly. *Geplenýär köp dilde, gelleýär millet, Agressiw güýçlere ýagyryp nälet ("Oktýabr Ýalkymy").*

agressiwlik: Basybalyjylyk, talawçylyk etmäge ymtylmaklyk, uruş oduny tutaşdyryjylyk. *Käbir kapitalistik döwletler agressiwlik etmäge ymtylýarlar.*

agressiýa: Bir döwletiň territoriýa basyp almak, gorkuzyp elgarama etmek, demokratiýany basyp ýatyrmak we reaksion düzgünleri ornaşdyrmak maksady bilen başga bir döwletiň üstüne çozmagy. *1941-nji ýylda faşistik Germaniýanyň SSSR-iň üstüne duýdansyz çozmagy agressiýadyr. Müsüre garşy agressiýany aklajak bolup synandy ("Sowet Türkmenistany" gazetini).*

agressor: Basybalyjy, talaňçy, uruş oduny tutaşdyryjy, agressiýa edýän. *Uruşmaga biz bilen, Hyýal etse agressor, Hasan urşun ýada sar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

agressorlyk: Basybalyjylyk, talaňçylyk, agressor bolmaklyk. *Germen faşistleriniň agressorlygy.*

agro...: Gysgaldylan goşma sözleriň "agronomik" diýen manyny anladýan birinji bölegi.

agrobiolog: Agrobiologiýa boýunça spetsialist.

agrobiologik: Agrobiologiýa degişli bolan, agrobiologiýa esaslaýan. *Agrobiologik derňewler.*

agrobiologiýa: Ýer işlerine degişli bolan umumy biologik kanunlar hakyndaky ylym. *Sowet agrobiologiýasynyň üstünlükleri uludyr. Miçuringilik agrobiologiýa.*

agrohimikiýa: Ösümlikleriň ýymtlenişi hem-de medeni ekinleri dökün we himiki serişdeler arkaly goramak we ýokary hasyl almak hakyndaky ylym.

agroinimum: Oba hojalyk işlerinde amala aşyrylmagy hökman bolan iň zerur agronomik çäreleriň jemi, agronomik minimum.

agrolaboratoriýa: Ýeriň hasyllygyny gazanmak üçin barlag geçirýän laboratoriya. *Posýologyň ortasynda agrolaboratoriýanyň jaýlary ýerleşdiriljek ("Kolhoz Günleri").*

agromaksimum: Oba hojalyk işlerinde gollanmagy zerur bolan agronomik çäreler, bilimler, agronomik maksimum.

agromelioratiw: Ýeri suwarmak ýa-da batgalygy, şorlugy guratmak ýoly bilen ýeriň hasyllygyny gowulandyrys işine degişli bolan.

agromelioratsiýa: Ýeri suwarmak ýa-da batgalygy, şorlugy guratmak ýoly bilen ýeriň hasyllygyny gowulandyrys çäreleri.

agronom: Oba hojalygynda ýer işleri bilen meşgullanýan spetsialist, agronomiýa boýunça spetsialist. *Pökgeniň agronomlar bilen ugursyz jedelleşmegi hem agronomyň görkezmelerini tutmaýan ýerleri bolýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Dökün pagta ýerne gerek döküni, Agronomdan sorap etiň ekini (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

agronomçylyk: Agronomlyk käri, şu käri öwredýän okuw jaýy. *Pökgen aga, men agronomçylyk okuwyny gutardym (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Men nä bileýin, onuň doktorçylyk okaýanyny ýa-da agronomçylyk okaýanyny, ýöne bir ýokary mekdepde okaýanyny simlädoyk (Ab Gowşudow, Mähri-Wepa).*

agronomik: Agronomiýa degişli bolan, agronomiýa esaslanan. *Agronomik çäreler.*

agronomiýa: Ýer işleri we oba hojalyk hakyndaky ylym. *Olaryň ikisi hem agronomiýadan ýokary bilim alyp çykmagy ozal bir wagt wadalaşypdyrlar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Gowaça ekeris, elimizde şeýle tehnika, agronomiýa bar, bizi bütün raýon goldar – diýdi (N. Jumaýew, Ak Derek).*

agronomlyk: ser. **Agronomçylyk.** *Men agronomlygy söýýän-diýýär (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

agropropaganda: Oba hojalygynda agronomiýa bilimlerini, agrotehniki çäreleri ýaýratmak propagandasý.

agropunkt: Agronomiýa kömegini berip durýan we agronomiýa bilimlerini propagandirleýän punkt.

agrotehnik: Orta bilimli oba hojalyk spetsialisti, agrotehnika boýunça spetsialist.

agrotehnika: Oba hojalyk medeni ekinlerini ekmek, olary bejermek we ýokary hasyl almak tehnika. *Agrotehnika usulyn berk düzgüne salýas (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Bu ýerde ýokary agrotehnikanyň ähli usullary ulanylýar ("Kolhoz Günleri").*

agrotehniki: Oba hojalyk medeni ekinlerini ekmek, olary bejermek we ýokary hasyl almak çärelerine degişli bolan, agrotehnika degişli bolan. *Ösümlikleriň düýbüne gum üýşürmek*

olary goramagyn agrotehniki çäresidir (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa). Barlagda Atanyň süren ýerleri agrotehniki görkezmelere laýyk geldi (B. Gurbanow, Duşuşyk).

agrouçastok: Ekin meýdanynyň synag geçirilýän aýratyn bölegi.

aga [aaga]: 1. Özüňden uly erkek dogan ýa-da ata tarapyndan bolan erkek garyndaş. Şondan soň Wepanyň agalary-da ony köteklemelerini goýdular (A. Gowduşow, Mähri – Wepa). Biri ini ýaly, birisi aga (Mollamurt, Saýlanan Eserler) Agam Mokswa gitdi. 2. Ýaşuly adamlara ýüzlenilende ýa-da olara hormat goýlup aýdylýan söz. Berdi aganyň ogluna Annaguly sölp diýerdiler (A. Durdiýew, Saýlanan Eserler). Gurban aga geçen günne göz aýlap. Eňişler goýnunda göwnün hoşlaýar (Sowet Edebiýaty, Jurnaly). 3. Hökümdar, häkim. Azatlyk günüň daňy atypdyr, Aga-baýarlygyň döwri ötüpdir (Mollamurt, Saýlanan Eserler)

agaç: 1. Esasy düýbünden şaha aýrylyp ösýän köpýyllyk uly ösümlik. Kenar boýundaki agaçlaryň ygşyldysynyň küýli owazyny sähra ýaýradýardy (M. Gorkiý, Ene). Agajyň erbedi soky bolar, adamyň erbedi – sopy (nakyl). Agajyň şahasy ýokary bolsa, miwesi aşak (nakyl). 2. Gurluşyk materialy, ýangyç serişdesi. Her bir adamyň agaç çapmaga bar ekeni (Orta Asyrlar Taryhy). ♦ **Agaç etli** - ser. **Etli.** Egni gök kombinzonly, agaç etli ýigit ertiriň tämiz howasynda bu görnüşe syn edýärdi (Sowet Edebiýaty, Jurnaly). Bu adam otuz baş ýaşlar çemeli, onuň agaç etli, agras bugdaýreňk ýüzi güne ýanypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

agaççy: Agaç ussasy, agaç işläp bejerýän ussa, agaç önümlerini ýasaýan kärhana işçisi, neçjar. Enäniň gapdalyndan agaççylar tsehiniň ussasy Wawilow geçip gitdi (M. Gorkiý, Ene). Agaççy ussa byçgy bilen agaç kesýärdi.

agaççylyk: Agaç ussasyň käri, ýagdaýy, neçjarlyk. Agaççylyk kärine ökdelemek. Agaççylyk seneti bilen meşgul bolmak.

agaçlyk: Agajyň köp biten ýeri, baglyk. Uzakda agajlyklaryň arasynda üsti çerepitsaly ak tam seleňläp göründi (B. Pürliýew, Söýgi Mukamy). Daşdan seredeniňde Bagyr obasy giden gür agaçlyk bolup görünýär.

agalyk [aagalyk]: Hökümdarlyk, häkimlik. Agalyk sürýän synplara halk gaharlanyşygynyň howpy howatyr salypdyr. İlkidurmuş-obşçina düzgüni wagtynda agalyk etmek-de, ezişlik-de bolmandyr (SSSR Taryhy). Eziz han, seniň sözüňden, meniň aňlyşyma görä, Tejen Soweti Sowet kanuny bilen ýöremän beýik Rus agalyk syýasatyny tutupdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

agaran [aagaran]: Düýe çalynyň ýüzüne galýan gatyk. Çay teýi ýerine alaçaly ýag hem düýäniň agaryny bilen bakdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Agaran bilen çörek iýdik.

agarçäkmen [aagaarçäkmen]: Düýäniň gapdal ýүнünden gyllap egrilip dokalýan nepis çäkmen. Ol tomsuna agarçäkmen, gysyna bolsa pagtaly don geýerdi, biline ak biz guşak guşanyrdy (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Egni agarçäkmenli ýigit işikden girdi. Agarçäkmen etegi. Etegi guşlar ýatagy (Monjugatly).

agarmak [aagarmak]: 1. Ak bolmak, ak bolup görünmek. Tamyň ýüzi agardy. Uzakdan jaýlar agaryp görünýärdi. 2. Gaharlanmak, ýorkmak ýa-da näsaglyk zerarly ýüzüň gany gitmek. Onuň peşeneli garamtyl ýüzi bir hili agardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Birden Baýramyň meňzine gan inip gyzardy-da dessine-de edil kagyz ýaly agaryp gitdi (N. Jumaýew, Ak Derek). Peçoriniň birneme reňki agardy (M. Yu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). 3. Çalarmak, çal bolup başlamak, ak girip başlamak. Kim bilýär belki, onuň sakgalynyň şeýle tiz agarmasyna şol hem sebäp bolsa bolandyr (H. Ysmaýylow, İki Atanyň Ogly). 4. Ýagtylyp başlamak, saz berip başlamak. Buthananyň içi heniz daň agarmanka halkdan doldy (N.W. Gogol, Eserler). 5. Solmak, reňki gitmek. Meniň kostýumynyň reňki agardy. 6. Ýüzüniň posy, reňki hapasy aýrylyp, ak bolmak. Pýçagyň ýüzi agaryp başlady. ♦ **Göz agarmak** – Ser. **Göz.** Onuň gören günlerini gören bolsaň seniň gözüň agardy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Meniň gören günümü it görse, gözi agar.

agartmak [aagartmak]: 1. Ak reňke öwürmek, ak etmek. Tamy agartmak. 2. Reňkini gidermek, soldurmak. Gün kostýumymy agartdy. 3. Ýüzüniň posuny, reňkini, hapasyny aýryp ak etmek. ♦ **Saç-sakgalyny agartmak** – birini agyr güne salmak, horlamak, gynamak.

agat: Gaty gatlakly mineral, kwartsyň bir görnüşi.

agawa: bot. Süýüm almak üçin ösdürilýän tropiki dekoratiw ösümlik.

agaýana [aagaýaana]: Öz meýliňe, keýp edip, arkaýyn, gaýgysyz. *Olaryň oglanlary bolsa gyrgyzy don geýip, başyna ak şempe telpek atyp, sowuk suwa, el urmak, agaýana geýjärdiler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agdar-düňder [aagdar-düňder]: Akan-dökän, akan-ýykan, dagynyk, tertipsiz. *Çatmanyň içini agdar-düňder etdiler* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly). *Ol guduzlan ýaly bolup, öýün, içini agdar-düňder etmäge başlapdyr* (N. Geldiýew, Gyzy Galstuk). *İndi ol oda gorsalyp, agdar-düňder bolan meýdanda, gara dag çakyşýan ýaly, uly tanklar gazap bilen söweşjärdiler* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

agdarylyşyk [aagdarylyşyk]: Jemgyýetçilik taryhynda boýan uly özgeriş, öwrülişik. *Ýakyn günlerde ýene bir agdarylyşyk bolmagy mümkin* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

agdarylmak [aagdarylmak]: 1. Bir tarapyňdan beýleki tarapyňa öwrülme. *Hassa agyrysyna çydaman, çyklap, iki ýana agdarylýar* ("Tokmak" Jurnaly). *Mydam işine jür kakaly ýatan ýerinde bir eýläk, bir beýläk agdarylyp, burawyň işi barada pikir edip ýatyrdy* (Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Bir tarapa eňip gitmek, düňderilmek, ýykylmak. *Pökgi wala diň arkan serrelip, agdarylan pyşdyla döndi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň sanýasy iki ätmän agdarylýardy*. 3. Yok edilmek, ýykylmak. *Kerenskiniň burjuaz hökümeti agdaryldy, ministrleri bolsa tussag edildi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kapitalistler bilen pomeşçikleriň häkimiýeti agdaryldy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 4. Yzyna gaýtarylyp guýulmak, gaýtarylmak. *Çäýneklerdäki çäýler agdaryldy*. 5. Sürülme, depilme. *Kolhozyň üzüm ekilýän ýerleri agdarylyp gutaryldy*.

agdarmak [aagdarmak]: 1. Birini ýa-da bir zady bir tarapyndan ikinji bir tarapyna ýa-da gapdalyna öwürme. *Çagany iki ýanyna ýygy-ýygdydan agdarmak gerek* (Sowet Türkmenistanynyň Aýallary, Jurnaly). 2. Ýkmak, düşürme. *Ol meni arkasyndan agdarmaga jan edip, birsyhly urunýardy* (M. Gorkiý, Ene). *Begenç, Annak maşyny agdarar öýdýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 3. Häkimiýet başlygyny, jemgyýetçilik gurluşyny üýtgetme, öňki jemgyýetçilik düzgünini yok edip, täze jemgyýetçilik düzgünü gurmak. *1821-nji ýylda Puşkin häkimiýeti güýç bilen agdarmak hakynda "Hanjar" diýen syýasy şygryny düzüpdir* ("Edebiýat"). *Bu, ak patyşany hem agdaryp gelen adam ahryr!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim) 4. Yzyna gaýtaryp guýmak. *Pökgen öňünde goýlan çäýyny käsä guýup, bir-iki sapar agdardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *İkinji käsäni çäýnege agdardym-da –siz kim bolarsynyz- diýip soradym* ("Tokmak" Jurnaly). 5. Ýer sürme, ýer depme. *Ýer-suwdan paý alan garyp ýoksullar, agdaryň, dönderiň, ýersuz siziňki* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Polat atly, ýer agdaryar tartarlap* (N. Pommla, Saýlanan Eserler). 6. Açyp gözden geçirmek, yzly-yzyna (sahypalaryny) açmak. *Kitaby açyp, bir näçe sahypalaryny agdardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Baýram bu sahypany soňuna çenli okaman, ýene bir näçe sahypany agdardy* (N. Jumaýew, Ak Derek). 7. Aşagyny ýüzüne çykarmak, garmak. *Mahnet gazandaky palawy aşbaz kepje bilen agdardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kepgir bilen palawy agdaryp, gazanyň agzyny ýapdy*. ♦ **Gözüňi agdaryp ýatmak** – ser. **Göz**.

agdartmak [aagdartmak]: 1. Beýlesine öwürme, bir zady ikinji ýüzüne öwürme. *Aşyr ýazylan keçäni ol ýüzüne agdarddy*. 2. Ýkdymak, düşürme. *Ýüki agdartmak*. 3. Yzyna gaýtaryp guýdurmak, gaýtartmak. *Bagşy demlenen çäý agdarddy*. 4. Ýer sürdürme, ýer depdirtme. *Üzümiň düýbüni agdarddylar*. 5. Garyp, öwürüp aşagyny ýüzüne çykartmak. *Palawy agdartmak*.

agdyk [aagdyk]: 1. San taýdan artyk, mukdar taýdan köp, artyk. *Persler san taýdan Greklerden agdyk bolupdyrlar* (Gadymy Dünyä Taryhy). *Yol uzak, işe agdyk* ("Mydam Taýýar" gazetini) 2. göç. m. Agyr, artyk. *Seniň sözleriň maňa agdyk*. 3. Bir tarapa agan, gyşaran (yük hakda).

agdyklyk [aagdyklyk]: San taýdan artyklyk, köplük, artykmaçlyk. *Umytsyzlyk äheňleri agdyklyk edýärdi* (M. Gorkiý, Eserler). *Seň halkyňa boýun egdirip bilmedi, Agdyklyk etse-de olaň sanlary* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

agdyrmak [aagdyrmak]: Bir zady ölçeginden artyk dolduryp, erňeginden dökmek ♦ **Ezenegiňi agdyrmak** – Özüňi egin – eşiğini oňarman iş başarman ýörmek. *Donunyň ezenegini agdyryp. lep-lep edip, pagta ýygмага ugrady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

agy [aagy]: 1. Bir zada gaty gynanylanda ýa-da gaty agyry zerarly edilýän gözýaş. *Aýallar agy bilen habar berseler-de, Halnazar onuň yzyndan çykman, bus-bus ýaly içerini saklady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Enäniň agysy tutýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). 2. Ölüm-ýitimde gynanç bildirilip edilýän ses. *Olaryň sazlanysyp çykýan aýylganç sesleri bütin obanyň içini, onuň töweregini agy bilen doldurdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Ýürek agysy** – ser. **Ýürek**. 1. *Eger meniň ýüregimiň şu agysy zamanamyzyň şahyrlaryndan birinin gulagyna ilen bolsady; belki, gyzykly bir wakany äleme dessan ederdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

agyl [aagyl]: 1. Mallary saklamak, yklatmak üçin diwar, agaç aýlanan ýer. *Şu ýyl goýunlaryň gysladyljak ýerlerinde 10 bassyrma we agyl guruldy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Goýun agylyndan üç sany goýun, iki sany geçi boýunlaryny uzatdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Agyl doly akja guzy, ertip tursam ýokja guzy* (matal). 2. göç. m. Gurşaw, aýlaw, halka. *Aýyň daşyny agyl alyp, Käte gara bulda batýar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

agylça [aagylça]: Goýun-geçi ýaly mallar saklanýan uly bolmadyk agyl. *Agylçalarynda iki sany semiz baggoýun hem gäweşýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şondan soň ol, gözenek agylça içinde dowuklaryň öňüne sepilen arpany gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

agyllamak [aagyllamak]: Bir zadyň daşyna aýlaw bolmak, tegelek halka bolmak. *Äpet daglar agyllap, al-asmanda abanyp dur* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanamyzyň Gahrymany*).

agym [aagym]: Süri bir ugra ýönelende göni gitmän, kä tegelenip, kä öwrülip, ýuwaş-ýuwaşdan otlap edýän hereketi. *Heniz iňrik garalmanka, süriniň hem agym edip gelýänligi mälim boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

agymtyl [aagymtyl]: Birneme agrak, reňki ak öwürýän. *Ýegorjyk onuň agymtyl kellesini cyn ýürekden ýaman görýärdi* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Owadan gök maşyn agymtyl daň ümezliginiň içine kem-kemden siňip, gözden ýitip gitdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

agyn: 1. Bütindeý, durşuna, tükel. *Garaňky jaýyň içinde üsti-başy agyn tozan, sakgal basyp giden bir adama gözüm düşdi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 2. Edip, tüýs, hut. *Ah, häliden Amonow Mämmet diýseňiz bolmaýarmy? Agyn boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

agynamak [aagynamak]: Eýläk-beýläk togalanmak, agdarylmak, bir tarapyňdan beýleki tarapyňa gaýta-gaýta öwürlmek. *Yorgalap köp ýollar ötmegim bardy, Aňňyryp, agynap ýatmagym bardy* ("Tokmak" Jurnaly). *Ol agynap galan alaşa bakan ýüzlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Günlerde bir gün, aldawçy, guýrukman tilki agynamak üçin bir uly ýola baryp, eýläk-beýläk guma togalanypdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy").

agynaşmak [aagynaşmak]: Köp bolup agynamak, yzly-yzyna agynamak (mal hakda).

agynatmak [aagynatmak]: Agynamaga maý bermek (mal hakda).

agynyk [aagynyk]: Düşäniň agynap ýatýan hem çöküp oturýan gumak ýeri.

agyp-dönmek [aagyp-dönmek]: 1. Eýläk-beýläk aýlanmak, dolanmak. *Ýaz üstünde goýun-guzy Gezyär her ýan agyp-dönüp* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Göýä oýnaklap, biri-birini kowalaýan ýaly bolup, bulutlar aşak-ýokaryk agyp-dönýärdiler* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). 2. Üýtgäp durmak, durnuksyz bolmak. *Ýigit sähel söz agyp-dönýänlerden däl di* ("Kolhoz Günleri"). *Jeňňeliň agyp-dönüp duran tutuk saggyldysy bu gyzy gutlaýardy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

agyr: 1. Agramy köp bolan, ýeňil bolmadyk. *Agyr gozalar öz saldamyna duýlar-duýulmaz yranýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Traktor agyr, yerinden gözgap bolanok* ("Tokmak" Jurnaly). 2. Kynlyk bilen aşala aşyrylýan, kyn, köp zähmet we güňç talap edýän. *Programma biçak agyr bolup çykdy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Ekerançylykda agyr zähmet talap edýän işler elektrifikatsýalaşdyrylýar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Ýazmak gaty agyr boldy bu haty, Başlajak bolamda ýaýdandym gaty* (A. Kekilow, *Söýgi*). 3. Ýakymсыз, ynjalyksyz. *Graňkyrap barýan agyr howada howlynyň içi onuň ýagty gözlerine dar göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Ýaman, azaply, ejirli, gaýgyly, çykgynсыз. *Çernыsow agyr ýagdaýda galdy. Kimler agyr günlerini biri-*

birleri bilen paýlaşýardy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Krylowyň çagalygy agyr ýagdaýda geçýär ("Edebiýat"). Aý, gündür-dä, baý aga! Agyr hem bolsa geçýär (G. Muhtarow, G. Seitliýew, Çopan Ogly). 5. San taýdan köp bolan, köp, uly. Agyr goşun Tejene bakan süýşüp ugrady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Agyr zyýan çekmek. 6. Gorkuly, howply. Ýazyjy on ýylyny agyr kesel zerarly ýatyp geçirdi ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 7. Köp, gereginden artyk. Agyr salgyt. 8. Berk, gaty, rehimsiz. Hökümden ýüz dönderen adam agyz jeza duçar boljakdyr (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Agyr dem almak** – ser. **Dem**. Ílaman agyr dem alyp barýardy, Gije bolsa arpy bolup barýardy (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*). Syrkaw agyr dem alýar. **Agyr degmek** – erbet täsir etmek, örän gynandymak. **Agyr ýüzli** – ser. **Ýüz Y**. Munuň hem üstesine, onuň hemişe ýüzüniň agyrlygy, gaýduwsyzlygy we duzly dili biziň ýaş akyllarymyza güçli täsir edýärdi (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). Gully orta boýly, agyr ýüzli, seýrek gepli gaharjaň bir ýigitdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Agyr söz** – ser. **Söz**. Birine-de agyr söz diýmegin (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). Nury, çagany beýle agyr söz bilen horlama! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agyr nahar** – ser. **Nahar**. **Agyr uky** – ser. **Uky**. **Aýagy agyr** – ser. **Aýak**. **Gulagy agyr** – ser. **Gulak**. **Dili agyr** – ser. **Dil YY**. *Dili agyr eser*.

agyr-agyr: 1. Örän agramly, saldamly, uly. *Sallansyp dur agyr-agyr hoşalar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Kynlyk bilen, ynjalyksyz. *Sallançakdaky bädejik tiz-tizden agyr-agyr dem alýar* (İ.S. Turgenew, *Awçynyň Hatlaryndan*). *Garry bolsa agyr-agyr dem alyp, Naýynjar görnüşde, çala huşunda* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*). ♦ **Agyr-agyr ädimlemek** – ser. **Ädimlemek**. *Ol zalda agyr-agyr ädimläp, iki ýana gezmeläp ýör* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

agyrak [aagyarak]: Awuşap duran, syzlaşyp duran, ynjalyk bermeýän. *Agyrak ýara*.

agyramak [aagyramak]: 1. ser. Agyrmak. 2. Göwnüň galmak, göwnüňe degilmek, nägile bolmak. *Birinden göwnüň agyrasa erbet eken*.

agyratmak [aagyratmak]: ser. **Agyrtmak**.

agry [aagyry] **Y**: Näsaglyk ýa-da şikes ýetmek zerarly bir ýeriň awamagy, yza. *Musa aga agyra çydamaga, iňňildäp aglamazlyga çalyşýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Pökgeniň ýürek agyrysy tutupdyr* (A. Gowşudaw, *Köpetdagiň Eteginde*). *Agyryňa çydasan, mün ýaşa (nakyl)*. ♦ **Göz agyrysy ýaly bolmak** – ser. **Göz**.

agry [aagyry] **YY**: Bir zat barasynda, ugrunda edilýän alada.

agryly [aagyryly]: Agyrysy bar bolan, yzaly, awuly. *Ýa sen ýadyňdan çykardyňmy, kiçi ogluň şu öýüň içinde aý tüsseden ýaňa gözleriniň agryly bolanyny – diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Agyryly dişler*.

agryrsyz [aagyrsyz]: Agrysy bolmadyk, agry duýulmaýan, ysasyz, awusyz. *Agyrsyz ýara*.

agrylaç: Ýuwaşlyk bilen, larsyldyly; saldamly. *Agyrlaç lars-ars gaýnaýan toşabyň reňkli öwrülipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

agrylaşmak: 1. Agramy artyp başlamak, agramy köpeliş başlamak. 2. göç. m. Kynlaşmak, erbetleşmek, çylşyrymlaşyp başlamak. *Galanyň ýagdaýy durdukça agyrylaşýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 1941-nji ýylyň sentýabrynyň ahyrlarynda frontda ýagdaý agyrylaşdy ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

agrylyk: 1. ser. **Agram 1, 2**. 2. göç. m. Gereginden artyklyk, köplük. *Salgytlaryň agyrylygy halkyň çuň närazylygyny döredipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

agrymak [aagyrmak]: Agry duýmak, agry syzmak. *Eje, meniň kelläm agyryýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarylýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gulaklaryň agyrmagy howpludyr* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). ♦ **Nebsiň agrymak** – ser. **Nebis**. *Biziň ol kiçijik çagalara nebsimiz agyryýar* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Nebsimiz agyrsa-da, poemada şeýle konflikt görüp bolmaýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agyrtnak [aagyrtmak]: 1. Agry duýulmagyna sebäp bolmak, agry syzdyrmak. *Ol ýykylyp aýagyny agyrdypdyr*. 2. göç. m. Biriniň göwnüne degmek, birini ynjatmak. *Atasyn agyrdan dowzaha barar* ("Görogly" Eposy). ♦ **Baş agyrtnak** – ser. **Baş Y**. *Menden başga-da suw barada onuň başyny agyrdan köp eken* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Sen biziň başymyzy agyrtma-da, derdiňi aýt!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

agzy: 1. Aşaky we ýokary äň aralygyndaky dil, diş ýerleşýän boşluk. *Agzymda ýekeje diş galmady.* 2. İki dodagyň uzynlyk aralygy we görnüşi. *Arman, ol gyzyň agzy ullakan.* 3. Girelge, bir zadyň gapysy. *Medeni dynç seýil bagynyň agzy.* 4. Gap-gaçlaryň içine zat guýulýan ýeri, bokurdak. *Çuwalyň agzyňy bogmak.* 5. Kömekçi söz rolunda: *Biz seýil bagynyň agzynda duşuşdyk.* ♦ **Agza alar ýaly däl** – 1) hapa, sögünç, paýys söz. *Onuň aýdanlaryny agza alar ýaly däl;* 2) baryp ýatan aýy, ýaramaz tagamly. **Agza aňkarmak** – geň galmak. *Bütün oba onuň agzyňa aňkardy.* **Agza bakmak** – ser. **Agza garamak.** *Ol işgärleriň hemmesini agzyňa bakdyrdy.* **Agza garamak** – biriniň diýeni boýunça hereket etmek, biriniň diýeninden çykmazlyk. *Enem-de, atam-da agzyňa garap otyr* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Müňläp adam onuň agzyňa garaýardy, ol-da şonuň meýline görä hereket edýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Mary ýaşululary Nyýazbegiň agzyňa garadylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Agza gelenini otlamak** – Näme diýýäniň seljermän gürrüň etmek, ýaňramak, samahyllamak. *Agza gelenini otlap ýörseň, seniň abraýyň bolmaz.* **Agza gelenini otarmak** – ser. **Agza gelenini otlamak.** **Agza gelenini urmak** – ser. **Agza gelenini otlamak.** *Be, şeýle diýsene, biz onuň ýanynda her haýsymyz bir zat diýip, agzymyza geleninem-ä urduk* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Agza düşmek** – biriniň erbetligi hakda il arasynda gürrüň ýaýramak, abraýy gaçmak. **Agza öýkünmek** – biriniň aýdan sözlerine göwnüýetmezçilik etmek, biriniň sözlerini ýoýup aýtmak, biriniň diýenini gaýtalamak. **Agza öt (zäk) atylan ýaly bolmak** – gödek, ýaramaz söz eşitmek. **Agzy aşa ýetmek** – oňat ýaşap başlamak, mätäçlikden çykmak. *Ataň pahyryň ýaşlygy bir köne güpbiniň içinde geçdi. Agzy ýaňy aşa ýetende bolsa, bizi ýeke goýup gitdi. Emma weli agzy ýaňy aşa ýeten garyp ýigit häzýrki ganat beklän arzuwlarynyň önünde köp bolupdy* (Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Kolhoza girip, agzymyz aşa ýetdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Agzy bimaza** – aş saýlaýan, göwreli. **Agzy bişmek** – bir iş edip çürkenmek, kösenmek, bir zatdan aldanmak. *Tapan gürrüniň hem içiniň tutarygy bolmansoň almady. Çünki içi tutaryksyz gürründen bir näçe gezek agzy bişipdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Süýtde agzy bişen, suwy üfläp içer* (nakyl). **Agzy boş** – içinde gep ýatýmaýan, biderek gürrüň edýän, ýaňra. *Özüň hem eşidýän köpeliýär myş-myş, Galyň agzy boşlar "ýetmezi barmyş"* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly), **Agzy gowşak** – agzy açyk, özüni oňarmaýan, pöwhe. **Agzy gum garbamak** – bat bilen ýüzin ýykylmak. **Agzy dek durmazlyk** – 1) häli – şindi iýip durmaklyk, iýermenlik. *Onuň agzy dek duranok, häli-şindi gäwüşäp ýör;* 2) ýaňrallyk, nakgylyk. *Ol gürrüňe başladymy, onsoň onuň dek durmaz.* **Agzy ýelli** – bir gürrüňi, wakany bolşundan beter çirişip, ulaldyp, ýalan-ýaşryk goşup aýdýan. **Agzy jäheksiz** – köp gepleýän, ýaňra. **Agzy ýygmak** – dil ýetirmekden saklanmak, bir zat dogruda geplemezlik. *Il agzyn ýygyp bolmaz, çelek agzyn – bogup* (nakyl). **Agzy mumly ýaly** – geplemezlik, gürelemelik. *Edil agzyňyz mumly ýaly dymyşyp oturýarsyňyz* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ýok, Potdy ikimiziň ýanymyzda diliniň keýpini näçe göre görer, emma başga ýerde ol barada onuň agzy mumly ýalydyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). **Agzy paýys** – hapa, erbet söz aýdýan. *Onuň agzy paýys, çekinmäni bilenok.* **Agzy tebsiremek** – ser. **Agzy kepemek.** **Agzyň içizirk ýaly** – agzymyn içi tup-turşy, agzyňa zäk atylan ýaly. **Agzyňa bek** – syr duýdurmaýan, syr saklaýan, syr bermezlik. *Ol oglan örän agzynabekdir.* **Agzyňa gelenini diýmek** – erbet köýemek, sögmek. *Ol Merede agzyňa gelenini diýdi.* **Agzyňa dygy bolmazlyk** – ser. **Agzy dek durmazlyk.** **Agzyňa it daňlan ýaly** – baryp ýatan ýaňra. *Ýeri how, agzyňa it daňlan ýaly uwlap gelmesene, sen uwlamasaň hem hemme kişi gitjegini bilýär* ("Türkmen Pesalary"). **Agzyňa pugta** – ser. **Agzyňa bek.** **Agzyňa salyp bermek** – aýtjak gepini aýdyp bermek, öwretmek. *Peslikde Nazarowyň her ýazjak sözünü agzyňa salyp berip oturan Hezret aşakdan hümrüdedi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agzyňa sogan dogramazlyk** – gurak salmazlyk, diýenini etmezlik, boýun egmezlik. **Agzyňa suw damdyrmak** – birine kömek etmek, horluk çekýäne ýardam etmek. **Agzyňa çalmak** – iýdirmek, naharlamak. **Agzyndan ak köpük saçmak** – joşgunly gürelemek, düblemek. **Agzyndan almak** – sözünü bölmek, aýtçagyny aýtmak, öňürtmek. *Ol gürrüň edip oturana ýol bermän, onun aýtjaklaryny agzyndan alýardy.* **Agzyndan gep almak** – bir zat hakda maglumat almak üçin birini gürl etmek, gepletmek. *Onuň agzyndan gep almak kyn.* **Agzyndan kakyp almak** – 1) ser. Agzyndan almak; 2) aýdylýan zatlary ýekän

bellemek, ýadyňda saklamak. *Ol atasynyň her bir sözünü agzyndan kakyp alyp, öz kalbynda ýerleşdirýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agzydan süýt ysy gitmedik** – köpi görmedik, entek bişmedik, tejribesiz, ýaş. *Kapitalistik ýurtlarda heniz agzyndan süýt ysy gitmedik oglanýar hem işleýärler*. **Agzyndan gül ysy gelmek** – manyly, akylly sözlemek. *Geplände agzyndan gül ysy gelýär*. **Agzyny ajatmak** – ýakymsyz söz aýdyp, biriniň göwnüne degmek, birini gaty ynjatmak. *Wah, nähak ýere onuň agzyny ajatdylar*. **Agzyny ysgamak** – pikirini biljek bolup, sorap görmek, sorasdyrmak. *Sadap baý tanyş-bilişden, dostdan-ýardan gelinlik sorady, onuň-munuň agzyny ysgady*. *Hojamyrat wolostnoý komissiýa çlenlerinden käbiriniň agzyny ysgady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Agzynyň diýenini gulagy eşitezlik** – diýýänini bilmezlik, jogapkärsizlik bilen gürlemeklik, bolgusyz ýañramaklyk. *Biz-ä onsoň bu adamyň agzynyň aýdanyny gulagy eşidenok eken diýip düşündik* ("Tokmak" Jurnaly). **Agzynyň eýesi däl** – syr saklap bilmeýän, ýañra. *Sen oňa bu barada aýtma, ol agzynyň eýesi däl ahyry!* **Agzyň tagam tapmak** – bir zatdan lezzet almak, hezil edinmek, gönlenmek, bir zatdan peýda görmek. *Senden meniň agzym tagam tapdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Agzyňa buýrup bilmezlik** – 1) iýmesiz zady iýmek, berhiz saklap bilmezlik. *Syrkaw hiç agzyňa buýrup bilenok*; 2) diýmesiz zady diýmeklik, ýañrallyk etmeklik. **Agzyňa buýurmak** – özüňe erk edip bilmek, bir zady aýtmakdan saklanmagy başarmak. **Agzyňa siňek gonduryp ýörmek** – ýaltalyk etmek, özüňi oňarmazlyk, lellim bolmak. *Seniň diýýäniň şol agzyňa siňek gonduryp ýörenmi?!* **Agzyňa suw alan ýaly bolmak** – sesiňi çykarman oturmak, geplemän dymyp oturmak. **Agzyňdan al alsyn!** – erbet, şum habar aýdana ýüzlenip, "beýle söz aýtma, goýuweri" diýen manyny berýän aňlatma. **Agzyň açma!** – gepleme, lal bol, sem bol! *Äşebibi barada bolsa agzyňy hem açma* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agzyň gury çöp bilen çalmak** – bar hem bolsa ýok diýip taklap oturmak; mysapysyramak. *Sary mirap, sen agzyňy gury çöp bilen çalmasa-na! Aşyr, sen, hanym, meselem, agzyňy gury çöp bilen çalyrsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Agzyň ýygmak** – diliňi saklamak, sözlemegi, geplemegi goýmak (köplenç ýerliksiz gürrüň hakda). **Agzyň sala goýbermek** – paýys söz aýtmak. **Agzyň haýyr açmak** – gowy arzuwda bolmak, döwletli gürrüň etmek, gowa ýorup geplemek. *Sen ýöne agzyňy haýyr aç-da, aýtjak sözüňi bilip geple!* (B. Kerbabaew, Aýgytly Ädim). **Agyz-agzydan ýel almak** – gürrüň ýaýramak, il arasyna gürrüň bolmak. *"Agyz-agzydan ýel alar" diýen ýaly, bu gürrüň bütin mektebe ýaýrady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *"Agyz-agzydan ýel alar" diýen ýaly, bu waka barada her kim her hili gürrüň edýär* (N. Pomma, Eserler Ýygyndysy). **Agyz alartmak** – birini tersleşdirmek, aralaryna çöp atmak, ara bozmak, agzybirligi bozmak. *Onuň ähli işi, bütin ünsi göreniň aýagyndan arza ýazmak, agyz alartmak* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Obanyň agzyny alartjak bolýan Serdar köri oba pisleýär* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **Agyz açmak** – 1) haýran galmak, geň galyp agzyňy öweltmek, aňkarmak. *Aşyryň şäheri gözi düşende, agzy açyldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Adamlar içlerini çekip, agyzlaryny açdylar* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy); 2) dine ynanýan garry adamlaryň oraza tutýan wagtlaryndaky agşamlyk edinmekleri. **Agyz açyp bilmezlik** – gorkyňa gepläp bilmezlik, jyňkyňy çykaryp bilmezlik. *Garaz, indi siziň ýanyňyzda men agzymy açmaly däl-dä* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Agzy bilen ak guş almak** – oturan ýerinden hemme zady aňsat etmek, bir işi ýerine ýetirmek barada öňünden ýerliksiz güplemek. *Ony gepletseň, agzy bilen ak guş alýar*. **Agyz birikdirmek** – agzalalygy taşlamak, biri-biriňe gulak salmak, bir maksat tutmak; dil düwüşmek, dilleşmek, dostlaşmak. *Ýer eýeleri, öz agasyndan aýrylyp giden daýhanlary kabul etmeli däl diýip, agyz birikdiripdirler* (SSSR Taryhy). *Siziň hem agyz birikdirip, eşire garşy göreşmegiňiz gerek* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agyz deňeşdirmek** – biri bilen deň sanaşmak, biri bilen sene-mene edişip durmak. *Seniň ýaly näkes, binamyslar bilen agzymy deňeşdirip oturmaga hem men namys edýärim!* – diýip, Ýelli hemle urdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Agyz dolduryp aýtmak** – öwnüp gürlemek, ulaldyp gürrüň etmek. *Bu ýerde biziň agyz dolduryp aýdar ýaly şeýle bir uly hyzmatymyz ýok – la!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agyz kepemek** – suwsamak, suwsuzlykdan dodoklaryň guramak. *Uzak ýoldan gelenleriň agyzlary kepäp gidipdir*. **Agyz salmak** – dişlemek, ýarmak. *Ala ganjyk ok ýaly zabyrdap geldi-de, ýabynyň guýrugyndan gabyr-gubur edip agyz saldy* (A. Durdiýew, Saýlanan Eserler). **Agyz suwarmak** – iýmite emenip

ýuwduňmak, gultunmak. *Almany gören badyna, aglanyň agzy suwardy. Agyz suwy* – içimlik suw, içilýän suw. *Çopallar we ferma işgärleri üçin gurlan oňaly ýaşayyş jaýlara, medpunkta, agyz suwy üçin gurlan basseýne aýlanyp gördük* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). **Agyz süýjetmek** – süýji zat dadymak, tamşandyrmak. **Agyz tanatmak** – gowulyk ýa-da erbetlik taýdan özüni belli etmek, kimdigiňi bildirmek. *Ol eýýäm agzyny tanadypdyr. Agyz urmak* – iýip, dadyp galmak; dişlemek. **Agyz ýaglamak** – biderek, amala aşmajak söz aýtmak. **Agyz ýarmak** – bir gürrüňi aýtmak, gürrüň edip bermek. *Artygyň bugdaý içindeki başyndan geçen oýlar ýadyna düşüp, agzyny ýarmaga dili barmady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sen, gyrnak, eşitmedim diýme, mundan son bir ýerde agzyň ýaraýsaň, demiň bilen hasaplaşmaly bolarsyň* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Agyzda bolmak** – il arasynda gürrüňniň edilmek, adyň çykmak. *Aýakda bolandan, agyzda bol* (nakyl). **Agyzda aş gatyklamak** – ser. **Aş. Agyzdan sypdymak** – syr açmak, syr bildirmek. *Bilipsiň, eje! – diýip, Haňgeldi birden agzyndan sypdyranyňy duşman galdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bir agza bakmak** – diňe bir adamyň ýolbaşçylygynda bolmak, şonuň aýdanyny etmek. **Bir-iki agyz söz** – ser. **Söz. Men saňa bir-iki agyz söz aýtmaga geldim. Jüpdek agyz** – agzy kiçijik. **Ýüregi agzyndan çykmak** – ser. **Ýürek. Ýüregim agzyndan çykyp barýar ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). **Sözün agzynda** – ser. **Söz.****

agyzbogy: Halta, ganar, çuwal we ş.m. agzyny bogmak üçin ulanylýan bag, ýüp, daňy. *Haltanyň agyzbogusy niredi?*

agyndan-agza: Agyndan-agza ýaýramak (geçmek) – dilden-dile geçmek, il arasynda ýaýramak. *Magtymguly agyzdan-agza geçip gelyän halk döredijiligine uly üns beripdir* ("Edebiýat").

agyngapak: Bir zadyň agzyny ýapmak üçin gapak ýa-da enjam, agyzýapy. *Padiatordan uly güýç bilen bug çykyp, agyngapagyny-da zyňdy, taşlady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agyngandyrmak: 1. Adam ýa-da haýwan çagasyna ilkinji gezek iýmitlenmegi öwretmek. *Mahlasý, çopanlar guzyny agyngandyryňçalar, köp zähmet çekmeli bolýarlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. göç. m. Birine batyrlýgy, ýitiligi öwretmek; ugra, ýola salmak.

agynganmak: 1. Iýmitlenmegi öwrenmek. *Guzuýyk agynganyp başlapdyr.* 2. göç. m. Batyrgaý bolmak, pert-pert gürläp başlamak; ugra, ýola düşmek.

agynglaşmak: Diýlene gaýtargy berip durmak, aýdylana jogap gaýtaryp sögüşmek, sene-mene edişmek. *Agynglaşyp oturma-da, bes et!*

agyngly: 1. Agy bar bolan. *Agyngly ýara.* 2. göç. m. Öz täsirini başgalara ýetirip bilýän, sözi diňlenýän. *Agyngly adam.*

agyngma-agyng: Jikme-jik, zat goýman, baryny, hemmesini. *Bäşim serdaryň hut özüni görüp, oňa seniň beren görkezmeleriňi agyngma-agyng aýtdym* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agyngsyz: 1. Agy bolmadyk. 2. göç. m. Geplemez, gürlimez. *Erkanalyk, erkim berip edimden, Dil, agyngsyz galmaýyn men lal ýaly* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

agyngýapy: ser. **Agynggapak.** *Syňahatçy heleý pejiň agyngýapysyny ýuwaşja süýşürüp, öz ogly Wakulanyň öýe myhman çagyrandygyna ýa-da çagyrmandygyna garady* (N.W. Gogol, Eserler).

agyngzyryk: Atyň agzyna salynýan, uýaýna berkidilýän halkaly demir. *Galdaw ata-polat agyngzyryk!* (M. Gorkiý, Eserler). *Alaşa ýeňsesine tüňnerdip, agyngzyrygyny çeýnedi. Jigitler atlarynyň agyngzyryklaryny ýazdyryp, ýazdan galan sonar samana goýberdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

agyngzyryklamak: 1. Agyngzyryk geýdirmek, agyngzyryk salmak. *Aty agyngzyryklamak.* 2. göç. m. Boýun egdirmek, diýeniňi etdirmek, ýalňyş iş edýäni ýola getirmek.

agyngzyryklanmak: 1. Agyngzyryk geýdirilmek, agyngzyryk salynmak. 2. göç. m. Boýun egdirilmek, gaýtawul berilmek, diýeniň etdirilmek.

agyngzyryklatmak: 1. Agyngzyryk geýdirtmek, agyngzyryk saldyrtmak. 2. göç. m. Boýun egdirmek, diýeniňi etdirmek.

agyngzyrykly: 1. Agyngzyryk salnan, agyngzyrygy bar bolan. *Agyngzyrykly uýan.* 2. göç. m. Boýun egdirilen, tabyn edilen.

aglabas [aglaabas]: 1. Bir zadyň ýa-da adamlaryň köp bölegi, köpüsi, ýaryndan gowragy. *Toýa geljekleriň aglabasy geldi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Sowet*

adamlarynyň, ýaşlarynyň aglaba köpüsi bulara pugta düşünýärler (Sowet Türkmenistany, gazeti). Duranlaryň aglabasy tanyşdylar ("Kolhoz Günleri"). 2. Esasan, galapyn, köplenç. Derýalaryň we kölleriniň ýanyndaky adamlar aglaba balykçylyk bilen meşgul bolupdyrlar (SSSR Taryhy). Orta asyrlar döwründe çagalary terbiýelemek we okatmak işi aglaba buthana elinde jemlenýärdi (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, Pedagogika).

aglak [aaglak] YY: Hemişe aglap ýören, köp aglaýan. Şonuň üçin Aýnajak Aglak lakamyn aldy (A. Kowusow, Goşgular we Poemalar). Aglak çaga. Aglak oglanjyk.

aglak Y : Az sanly, seýrek, selçen, dagynyk. *Il aglak bolsa, doňuz depä çykar* (nakyl).

aglamak [aaglamak]: 1. Gözýaş etmek, gözünden ýaş dökmek. *Birinji gezek begenjinden aglady* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Gulman baýyň körpe ogly bosa möňňürip aglaýardy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. göç. m. Bir zada gynanyp zeýrenmek, ahmyr çekmek, zarynlamak. *Halkyň beýle ýagdaýyna şahyr aglaýar* ("Edebiýat"). *Men şeýle hala etmiş üçin düşmän, siziň gününüze aglanym üçin düşdüm* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *"Aglamadyk çaga emjek ýok" diýip, Kän gezek eşdeni bilýärim, eý, gyz!* (B. Seýtäkow, Senemiň Söýgüsi). ♦ **Gan aglamak** – güýçli jibrinmek, zorluk görüp, nala çekip gaty, gaty gynanyp zeýrenmek.

aglamjyramak [aaglamjyramak]: 1. Bir zada gynanyp ýa-da nebsiň agyryp, göze aş aýlamak, zeýrenip çala aglamak. *Gyzjagaz iki elini ýüzünden aýyrman, aglamjyrap, oňa haýallyk bilen jogap gaýtardy* (M. Gorkiý, Eserler). *Hatda onuň aglamjyraýan ýiti sesini suwa geçip barýan Aýna-da eşitdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Zeýrenen bolup jögülik etmek, ýalandan aglan bolmak. *Ol utanman, aglamjyramaga başlady.*

aglaşmak [aaglaşmak]: Köpçülik bolup aglamak, gözýaş edişmek. *Sadap baý bolsa kowçum – kowçum gelýän aýallaryň hemmesi bilen bile aglaşdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýogyn sesleri bilen zowladyşyp aglaşmalaryny goýup, gözýaşlaryny süpürdiler* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Zeýrenişmek, derdinişmek.

aglatmak [aaglatmak]: Biriniň aglamagyna sebäp bolmak, birini aglamaga mejbur etmek, gözýaş etdirmek. *Batragy agaladyp, baýy güldürdiň, Köp naçary günäsizje öldürdiň. Garyplaryň gara bagryn dagladyp, Nikalysyn zorlap aldyň agladyp* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

agmak [aagmak]: 1. Dolup ýa-da joşup gyrasyndan erňeginden dökülme, kenardan aşmak. *Ýyul we awgust aýlarynda derýa kenarlaryndan agýar* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Suw ýapdan agdy.* 2. Belli bir möhletden, wagtdan, mukdardan ötmek, geçmek. *Gün öýleden agypdy* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Aýsoltan Moskwa gelip düşende, gün ortadan ýaňyrak agypdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol harmana baranda, gije ýarymdan agypdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Demirçi Wakulanyň ejesiniň ýaşı kyrkdan agypdy* (N.W. Gogol, Eserler). *İki mün goýundan-da agýan agyr sürüden her gije/gündizde azyndan 150-200 goýun guzlaýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Bir tarapa gýşarmak, düşmek, ýykylmak. *Düýäniň ýüki bir tarapa agdy. Soň eýeriň gaşyndan ýapyşyp, üstüne bir aýagyny atdy, dyzady, bu an tarapyna agyp togalandy* ("Görogly" Eposy). *Şol wagda ýetip elen atlylar atdan agdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Aşmak geçmek. *Süri gum eteginden agdy.*

agnostitsizm: filos. Obýektiv dünýä we onuň ösüş kanunlaryna akyl ýetirmekligiň mümkindigini inkär edýän idealistik filosofik taglymat. *Ylym agnostitsizmi ýalana çykarýar.*

agralmak: 1. Agramy artmak, agramy köpelmek. 2. Agraslanmak, parasatly bolmak. 3. Ýaltalyk basmak; haly, ýagdaýy erbetleşmek. *Günbe-günden agralýardy ýükümüz* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Gabaklary biri-birine ýelmeşýär, kellesi agralýar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 4. göç. m. Aýy-güni golaýlamak, dogjak wagty ýakynlaşmak. *Göwreli aýal barha agralýardy.*

agraltmak: 1. Bir zady agyr etmek, bir zadyň agramyny artdyrmak. *Bu gatlar meniň jübimi agraldýar.* 2. Biriniň gününü has kynlaşdyrmak, erbet ýagdaýa salmak. *Şeýle agyr durmuşy hasda agratmak nämä gerek* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Gopbamlaryň halyn agraltdy bu dem, Agyr alýanlaryň batly gollary* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). 3. Güýjüni gaçyrmak, kuwwatdan düşürmek.

agram: 1. Bir zadyň agyrlýgy. *Öweç goýunlaryň agramy 50-60 kilograma ýetýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Kynçylyk, agyrlýk; gaýgy. *Bütün agram daýhanyň üstüne düşýär.*

Halnazar şeýle agramy nähili çeksin? (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Bir zadyň köp bölegi, köpüsi. *Gijäniň agramy geçipdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýol işçileriniň agramy soldatlyga alyndy. Gandym geldi, başga-da gidenleriň agramy dolanyp geldi. Artyk näme üçin gelmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Agram salmak** – 1) Üstünden basmak, agram atyp aşaklygyna gysmak, agram atmak. *Aýaklaryny batgadan sogurýan ýaly, iki aýagyna taýly gezek agram salyp ýöreýän operator howanyň gazabyndan käýinip, gidip barýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly); 2) Ezýet bermek, horlamak, ezmek. *Garyp zähmetkeşe agramyn salyp, Baýlaryň kisesin dolduran adat* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Gamgyn bir duýgy enäniň kalbyna agram salyp, ýüregini bulardy* (M. Gorkiý, *Ene*). **Agramy asyr atmak** – Köpüsini amal etmek, köp bölegini edip gutarmak, ýarpydan has aňry geçmek. *Agramy asyr atan Gün dag gerişleriniň depesine tarap eňňit edýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agramlamak: Bir zady, predmeti eliňe alyp, çen bilen onuň agramyny kesgitlemek, saldarlap görmek.

agramly: 1. Agramy köp bolan; saldamly. *Begenç agramly gowaça gozalarynyň ýuka köýnek üstünden patlap degenini duýmady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Salyhatly, paýhasly, parasatly, edepli. ♦ **Agramly söz aýtmak** – ser. Söz. *Onuň şofýora agramly söz aýtmagyndan heder eden Andreý Nikolaýewiç durup bilmedi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Dilmajyň aýdan agramly sözi ýaraman, Agsak mürze sapançasyna ýapyşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

agramlyk: Bir zadyň gyşarmazlygy üçin ýa-da deň agramlylygy saklamak üçin asylyp goýulýan zat, ýük, agyrylyk. *Gara öýe çowşy etmeli, çuwaly gumdan dolduryp, tüýnükýüpden agramlyk asyp goýmaly* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

agramlylyk: 1. Agramy köplük, agyrylyk. 2. Salyhatlylyk, paýhaslylyk, parasatlylyk, edeplilik; gaýgylylyk, ünjülilik. *Kuýbişewiň keşbinde bir agramlylyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

agramma-agram: Deňe-deň, deň agramly, agramyna barabar. *Agrama-agram çalşyk etmek*.

agrar: Ýer işlerine we onsan peýdalanmaklyga degişli bolan. *Agrar mesele*.

agras: 1. Sähelçe agyr gelýän, agyrrak bolan, agyrrak çykan. 2. Salyhatly, edepli. *Ýigitleriň uzynak we agras biri stoluň başyndan turup, olarak kömekleşdi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ol adam özüniň şeýle daýawlygy ýaly hem agrasdy* (H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*). *Wepanyň gapdalynda peýda bolan agaç et agras göwre – Sähetdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Agyrylyk bilen hereket edýän. *Onuň agras aýaklary, uly kellesi garyň üstünde ertiriň alasarmyklygynda öňküden-de ullakan ýaly bolup görünýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 4. Ýuwaş eşidilýän, saldamly (ses hakda). *Gapynyň aňyrsynda agras aýak sesi eşidildi* (M. Gorkiý, *Ene*). *İşleýän maşynlaryň agras güwwüldisi eşidilýärdi*. 5. göç. m. Ýakymсыз, tutuk. *Yaprakdan gül ysy gelmän, agras çygly bir ys Aýsoltanyň burnuna urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

agraslyk: 1. Agyrylyk, agramlylyk. *Garaňkynyň içinde garyň öl petdeleri agraslyk bilen gaçýardylar* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ol agraslyk we ýadawlyk bilen uludan demini alýardy* (M. Gorkiý, *Eserler*). 2. Salyhatlylyk, parasatlylyk, edeplilik. *Jennet agraslyk bilen ýerinden turdy* ("Mydam Taýýar" gazetini).

agsak: Nähili-de bolsa, şikes ýetmek zararly bir aýagy maýyp, aýagy şikesli, keýtik. *Agsak Niliň gyzyny men tanaýaryn* (M. Gorkiý, *Ene*). *Kyrk gulanyň içinde bir agsagy bildirmez (nakyl)*. *Süri agsagyny gizläär (nakyl)*.

agsaklamak: Birnäme agsap ýöremek keýtiklemek. *Ol elindäki taýaga ýaplanybrak agsaklap ýöreýär* (B. Purliýew, *Ilkinji Gün*). *Bäşim çalaja agsaklap, bir okunyň biderek gidenine gynanyp barýarka, onuň önünden bir towşan turup gaçdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

agsaklyk: Agsagyň ýagdaýy, agsak bolmamlyk, keýtiýlik. *Agsaklyk oňa uzak ýok ýöremäge mümkinçilik bermedi*.

agsamak: 1. Aýaga şikes ýetmegi zerarly keýtikläp ýöremek. *Bogunlary çişýär we agyryly bolýar, agsap başlaýar* (W.R. Borodin, *Öý Guşlarynyň Keselleri we Weterinar-Profilaktik Çäreler*). *Onuň ýykylanda çykan aýagy birneme agsaýardy*. 2. göç. m. Durmuşda yza

- galmak, işde yzda süýrenmek. *Medeni-köpçülik işleriniň agsaýandygyny hem nygtap görkezip, berk tankyt astyna alypdyrlar* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).
- agsatmak:** 1. Agsak etmek, keýtik etmek, keýtikletmek. *Men çep aýagymy agsadyrdym* ("Pioneer" Jurnaly). 2. göç. m. Biriniň işine zyýan etmek, päsgel bermek, işi gaýra goýdurmak.
- agsyl:** Ýokançly gara mal keseli. *Sygyrlar we göleler agsyl bilen keselleýärler.*
- agşam:** 1. Günüň ýaşan çagy, sutkanyň gündiz gutaransoň gije bilen aralygyndaky wagt. *Nabat eje agşam düşen badyna garaja öýüniň iki taý gabsasyny-da aýyp goýardy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Şatlygyny paýlaşmak üçin şol agşam direktoryň ýanyna gelip giden adamyň hetdi-hasaby ýokdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Orta bilimi bolsa men geçen ýyl aldym. *Gündiz işläp, agşam okadym* (N. Jumaýew, Ak Derek). 2. Şol wagtda geçirilýän jemgyýetçilik ýygnaşygy. *Edebiýat agşamy. Tans agşamy.* ♦ **Agşamyň haýyrly bolsun** – ýatmazdan öň birine ynjalykly ýatmagy arzuw edip aýdylýan aňlatma. *Agşamyň haýyrly bolsun, Sarykbaý!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- agşamara [agşamaara]:** Günüň ýaşan wagty, agşam düşen wagty. *Penjireň öňünde oturyp bir gün, üç gyz agşamara edýärdi gürrüň* (A.S. Puşkin, Ertekiler). *Ol işi bolmasada, agşamaralar ýuwaş sykylyk atyp, eýläk-beýläk geçmäni çykardy* (B. Gulow, Hekaýalar). *Agşamara sygyrlar sürüden gelýärler.*
- agşamlyk:** 1. Agşam, iňrik garalandan soň. *Siz ekskursiýadan agşamlyk geldiňizmi?* 2. Agşam nakary. *Onuň bilen agşamlyk edinmäge galandygyny aýtdy* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). *Agşamlyk nahary şonuň içindedi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).
- agta:** Erkeklik agzasynyň mäsleri aýrylan, biçilen. *Aşyr agta ýabysyny suwa goýberip, Agtygyň halyny sorady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Söweş günü münme agta, Agta göwni öçgün bolar* ("Görogly" Eposy). *Daýaw agta öküzler ýer sürmek işinde peýdalanylýar.*
- agtalyk:** Erkeklik agza mäsleri aýrylanlyk, biçilenlik ýagdaý.
- agtarylmak:** Tapmak üçin barlanylmak, gözlenilmek. *Şäher içindäki saraýlar agtaryldy. Sen, eden gömüsgäň üsti agtarylanda, dürli haýýarlyga tutunýarsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- agtaryş:** Ylmy taýdan barlag, gözleg. *Agtaryş wagtynda alymlar gara daşdan edilen ullakan sütün tapdylar* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Agtaryş işlerini geçirmek.*
- agtaryşmak:** Tapmak üçin barlaşmak, gözleşmek.
- agtarmak:** 1. Birini ýa-da bir zady tapmak üçin gözlemek; döwürdirmek, sermeşdirmek. *Agtaran-tapar diýipdirler* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). *Ol şol azajyk wagty hem halk peýdasy üçin ulanmak çäresini agtarýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir zadyň üstüni açmak üçin barlag geçirmek. *Arheologlar munuň ýaly gorganlaryň köpüsini gazyp agtardylar* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Batyrgaý tejribäň şowly bolsun! Agtarsaň taparsyň!* (N. Jumaýew, Ak Derek). ♦ **Köne saman agtarmak** – köňäni gozgamak, bir wagt bolup geçen gürrüňi gozgamak, ölçermek.
- agtartmak:** Birini ýa-da bir zady gözletmek, barlatmak. *Eziz ony atlylaryň içinden agtartdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- agtyk:** Ogluňdan ýa-da gyzyndan bolan çara. *Men agtygym häzir geler* (A.S. Puşkin, Ertekiler). *Garry agtygynyň maňlaýyndan öpüp, öýüne ugrady.* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).
- agza [agzaa]:** 1. kön. s. ser. Çlen. Hemmäňiz bolmaly MOPR agzasy, Weýran bolsun kapitalizm dünýäsi (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. gram. Sözlemde belli soraga jogap bolup, özara baglanyşyp gelýän sözler (eýe, habar, aýyklaýjylar). *Sözlem agzalary iki topara bölünýärler.* 3. anat. Beden organlary, syna. *Onuň on iki agzasynyň bary birden gowşady. Onuň bir gysym torpagyny men öz göwrämiň bir agzasyna deňeýän* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Baş agza gram.** – Sözlemde eýe we habar. **Deňdeş agza gram.** – Sözlemde deň sintaktik ähmiýete eýe bolan agzalar.
- agzala [agzaala]:** Agzybir däl, ylalaşyksyz, oňsuksyz. *Agzala bolup ýaşasamak bolmaz. Agzybire taňry bir, agzalary gaňrybir* (nakyl).
- agzalaçylyk [agzaalaçylyk]:** ser. **Agzalalyk.** *Agzalaçylyk bolmazlygy üçin Tährana doly sostawda girmek ýagşy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Aýylganç howp Grek döwletleriniň*

köpüsine özleriniň adatdaky agzalaçylyklaryny wagtlaýynça ýatdan çykarmaga mejbur etdi (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

agzalalyk [agzaalalyk]: Agzybir dällik, ylalaşyksyzlyk, oňsuksyzlyk. *Angliýanyň hökümdar toparlarynyň arasyndaky agzalalyklar güýçlenýär* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Ýaşulularyň käbirleriniň agzalalykdan heder edip, ikerjiňlemegine garaman, köpçülik bolup halnazardan däne dilemäge müwessa goýdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Agzalalyk döredijilikli işe päsgel berýär.

agzalmak: Bir zat barada gürrüň edilmek, aýdylmak, ýatlanmak. *Ýigrenji ýagy bilen ýaraşyk sözüniň agzalmagynyň özi hem utanç* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agşamky ýygnaçda käbir kemçilikler hakda hem agzaldy we olary tiz wagtda ýok etmeklik üçin, degişli karar kabul edildi*.

agzamak: Bir zat barada gürrüň etmek, aýtmak, ýatlamak. *Nikolaýy agzanoklarmy? – diýip, ene ýuwaşlyk bilen sorady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Mundan bir ýyl önkisi bolsa agzajak hem däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ol gozgalaňdan şowsuz gaýdanyny agzanda, sesiniň ysgyny gaçdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gurt agzasaň, gurt geler* (nakyl).

agzybir [agzybiir]: Dostlukly, ylalaşykly, oňsukly, bir maksatly. *Olar örän agzybir ýaşayan ekenler* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Watana wepadar, goňşa gadyrdan, Agzybir halky bar, özi gahryman* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Agzybire taňry bir, agzalany gaňrybir* (nakyl).

agzybirlik [agzybiirlik]: Dostluk, ylalaşyklylyk, oňsuklylyk, bir maksatlylyk. *Olaryň ikiside agzybirlikde zähmet çekdiler* (*Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* Jurnaly). *Agzybirlik hemme zatdan güýçlüdir* (*Sowet Edebiýaty*, Jurnaly). *Söweşde basylmaz, göreşjen ýaşlar, Agzybirlik bilen jemlenýär güýçler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

agzysary [agzysaary]: Kämillik ýaşyna ýetmedik, pikir alyşmak üçin heniz ýaş we tejribesiz. *Gören agzysarynyň sözüne gitsen, ahyrda gazanjagyň şu bolar* ("Kolhoz Günleri"). *Seniň ýaly agzysary oglanyň elinden şol gyzy alyp bilmesem, men hem ussa adymy taşlaryn* (A. Durdiýew, *Saýlanan Eserler*).

agzysarylyk [agzysaarylyk]: Kämillik ýaşyna ýetmedik, pikir alyşmak üçin heniz ýetişen däl, tejribesizlik. *Sen şu ýaşda hem agzysarylyk edýärsin!*

ah [aah] YY: Ahmyr, nala. *Onuň bu ahyna prokuror düşnämese, biz-ä düşünmedik* ("Tokmak" Jurnaly). ♦ **Ah çekmek** – nala çekmek, zarynlamak. *Dünýäde näçe adam bar bolsa, olaryň her haýsy özüne ah çekýär* (M. Gorkiý, *Ene*).

ah Y: Gynanmaklygy, käýinmekligi, ökünmekligi aňladýan ümlük. *Ah, nirede sen, meniň ezizim, tä ölýänçäm unudylmarsyň* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ah-a: Dabaraly, şatlykly intonatsiýa bilen ýüz tutulanda ulanylýan ümlük. *Ah-a şeý diýseňiz-le!* (A. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ahaw [ahaaw]: Birine ýüz tutulanda ulanylýan ümlük. *Ahaw, kärdeş! Hany aşak düşsene! – diýip, sag elini galgatdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

ahy-nala [aahy-naala]: Dady-perýat, zeýrenç, gaýgy-gam. *Ýaşadyp gowgaly ahy-nalada, Mekanmyz bolupdy hatap galada* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ahyr [aahyr] Y: 1. Tamam, yz, bir zadyň gutarýan ýeri, iň soňy. *Kä bir goşma atlaryň birinji sözünüň ahryr çekimli ses bilen gutarýar*. 2. Kömekçi söz rolunda: *İşiň ahryrynda sataşmagy wadalaşdyk*.

ahyr [aahyr] YY: Mallaryň oňüne ot, tirt we ş. m. dökmek üçin laýdan edilen kiçijik aýmança.

ahyret [aahyret]: dini. Kyýamat, ol dünýä. *Ahyretde hemra bolsun imanyň, Jan jesetden jyda düşen günlerim* ("Görogly" Eposy).

ahyrin [aahyryyn]: Täsiriligi güýçlendirmek üçin ulanylýan ownuk söz. *Men jedellesmedim ahyrin. Dogry ahyrin*.

ahyrky [aahyrky]: Soňky, yzky, iň soňky. *Ahyrky sapagymyz sagat üçüň ýarynda gutarýar*.

ahyrsoňy [aahyrsoňy]: Iň soňy, iň ahryr. *Ahyrsoňy dawa hemişeki bolşy ýaly gutardy* (M. Gorkiý, *Eserler*).

ahyrzaman [aahyrzamaan]: Köne düşüncä görä: Dünýäniň sony, ahryr. *Gitler üçin geldi çyn ahyrzaman, It ýatagna dönüp barmaz sag-aman* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Tä kyýamat ahyrzaman bolýança adyň ýitmesin* ("Görogly" Eposy).

ahyzar [aahyzaar]: kön. s. Ahy-nala, dady-perýat, gaýgy-gam. *Ahyzar eýleme geler Görogly* ("Görogly" Eposy).

ahlak [ahlaak]: Moral, wyjdan, duýgy, edep tertip. *Şunuň ýaly ahlagy bozuk adam terbiýeçilik işini alyp bararmy?* ("Tokmak" Jurnaly).

ahlaky [ahlaaky]: Adamyň içki, ruhy durmuşyna degişli bolan. *Ahlakly terbiýe.*

ahlaksyz [ahlaaksyz]: Wyjdansyz, edepsiz, bitertip. *Ol hem ahlaksyz adam däl ahyry!*

ahlaksyzlyk [ahlaaksyzlyk]: Wyjdansyzlyk, edepsizlik, tertipsizlik. *Ahlaksyzlyk etmek gowy däldir.*

ahlamak [aahlamak]: Ah çekmek, nala çekmek.

ahmal [ahmaal]: Mümkün, bolsa bolar, osal. ♦ **Ahmal bolmak** – ätiýajy elden bermek. *Her ädimde bermän aman. Ahmal bolsaň egšan etjek* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ahmallyk [ahmaallyk]: Bolmagy mümkinlik, bolup biljeklik, ojallyk.

ahmyr: ser. **Arman.**

ahmyrly: ser. **Armanly.** *Ahmyrly ölümiň kime geregi bar?* ("Görogly" Eposy). *İndi, halypa, duýmadym, ahmyrly boldum diýme, najadyňy görüber!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ahun [aahuun]: kön. s. Uly molla, dini ugurdan okap, belli bir bilim derejesini alan dini adam. *Biz gerekli ýerinde ahunlardan hem maslahat soramaly. "Din" adyndan ýygnap işan, ahuny, Özüne at berdi- "Tejeniň hany"* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ah-wah: Ýadamaklygy, armaklygy aňladýan ümlük, hykgy-çokgy.

ahwal [ahwaal]: Yagdaý, hal, boluş, keýp. *İne, ahwal şeýle, ýoldaşlar!* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Ahwallar niçik? Ahwalyň gowumy?*

ahwalat [ahwaalat]: Ahwal, hadysa, waka. *Düşündirip bolmajak geň wakalar, ahwalatlar, käte ertekiler aýdylýardy* (M. Gorkiý, *Eserler*).

ahwetin [aahwetiin]: Sözlemde öz pikiriňi tassyklamak we güýçlendirmek üçin ulanylýan söz. *Onuň aňyrsyna çykalyň, onuň ahyry bardyr ahbetin! – dünýäde hemme zadyň ahyry bardyr!* (M. Gorkiý, *Eserler*).

ajdar: ser. **Ajdarha.** *Ajdarlar nagra çekip, Arslanlar arlaşardy* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Ajdar gördüňmi, şir gördüňmi, ganyň gaçypdyr-la!* ("Görogly" Eposy).

ajdarha [ajdarhaa]: Fantastik ertekilerde aýdylýan ýylana meňzeş köp kelleli äpet uly mifiki haýwan. *Gudrat bilen bina bolan ajdarha, Bent eýleme perizadyň ýoluny* (Görogly" Eposy). *Bu şol ajdarhany gorkuzan haýýar heleýdir* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*).

ak [aak] Y: 1. Garyň, meliň reňkli ýaly reňk, garanyň antonimi. *Ak kagyza keşde çekýäs, Kuwwat berip ellermize* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ogul gerek onuň gözleriniň içine we ak sakgalyna seretdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Arassa, sap, päkize. *Sud ony ak diýip tapdy.* ♦ **Ak altyn** – ser. **Altyn.** *Ýer ussatlary bu ýeriň her gekтарыndan 50 tsentner ak altyn almaga çalyşýarlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Ak girmek** – saç-sakgalyň agaryp ugramak, saça ak düşmek. *Seniň sakgalyňdan ak girse-de, aň girmändir* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Ak pata bermek** – ser. **Pata YY.** **Ak tam bolmak** – gaty gorkmakdan ýa-da utanmakdan ýüzüň reňki gaçmak. *Köp ýola gidensoň şa gyzy, Gorkup ak tam boldy ýüzi* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*). **Ýoluň ak bolsun!** – ser. **Ýol.** *Yoluňuz ak bolsun, ýoldaşlar!* ("Mydam Taýýar" gazet). *Yoluň ak bolsun, ýoldaşyň – hak (nakyl).*

ak [aak] YY: Süýt-gatyk. *Biz ýazyna goýnuň agyndan garnymyzy ýazdyk.*

ak [aak] YYY: Arpa-bugdaý. *Men çaga wagtymda-da ak ekilýän ýer şoldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ak [aak] YW: dial. Balyk tutulýan uly tor. *Deňizde ak gurduk.*

akaba [akaaba]: Kesilmän akyp duran, mydama akyp duran, akar; suwuň akýan ugry, suw akyp emele gelen ýap, çar. *Akabadaky garlar agras ýazylyp ýatyrýdylar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Tejeniň suwy indi akaba boldy.*

akademik: 1. Akademiýanyň çleni. *Akademigiň beren maslahatlary Baýamowyň ylmy işleriniň daýanýan materiallaryny giňelttdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Akademik filatow göz bejermekde dünýäde ady belli alymdyr.* 2. kön. s. Akademiýa kursuny gutaran adam.

akademiki: 1. Akademiýa degişli bolan. 2. Okuwa degişli bolan. *Akademiki ýyl. Akademiki sagat.* 3. Resmileşen kadalary, düzgünleri saklaýan. *Akademiki suratçylyk sungaty.* ♦ **Akademiki teatr** – görelde döwlet teatrlaryna belirlän hormatly at. *Türkmen döwlet akademiki drama teatry.*

akademiýa: 1. Ýokary ylmy ýa-da çeperçilik edara. *Ýazly indi bir ýyldan bäri akademiýada işleýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). TSSR Ylymlar akademiýasy. 2. Käbir ýokary okuw jaýlarynyň ady. *Harby-meditsina akademiýasy. Meditsina ylmlarynyň akademiýasy. Pedagogik ylmlarynyň akademiýasy.*

akademizm: köň. s. Ylmy işlerde praktikadan üzňe bolan teoretiki akym.

akan-dökän [akaan-dökän]: Bulam-bujar, çalam-çaş, tertipsiz, bulaşyk. *Öýüň içini akan-dökän edip, tapan depder-kitaplaryny alyp, ýeňsesini tüňerdip, mekdebine gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *İçeri goşlary akan-dökän bolup ýatyryr.*

akan-dökänlik [akaan-dökänlik]: 1. Bol-telkilik, juda köplük. 2. Bulam-bujarlyk, tertipsizlik, çalam-çaşlyk, dyr-pytraňlyk. *Ussanyň dükanynda şeýle akan-dökänligiň arasynda adamlar özlerine ýer tapýardylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

akar: Dynuwsyz akyp ýatan, akýan ýap, suw, akada. *Bu ikisi tirkeşip barýarkalar, önlerinden içi akar suwly bir giň ýap çykypdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygýntysy"). *Akar akar jar bilen, Alma bilen, nar bilen, Niçik ömür süreýin, Bir aksakgal är bilen* ("Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi"). *Biz şu gün akara suwa düşmäge gitjek.*

akarbaş [akarbbaş]: med. Ýüze, el-aýaga çykýan suwly baş. Artyk öz ýanyndan: - *Ol belki hem, akarbbaşdyr, wagty bilen bitmez – diýdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

akatsiýa: bot. Ownujak ýaprakly, salkym-salkym ak gülli agaç. *Müsürde hurma palmalarynyň we akatsiýalaryň tokaýlary bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Akatsiýa agajy.*

akbalyk [aakbaalyk]: zool. Kellesi togalak, eti gylçyksyz, teňňeli ýasy balyk.

akbaş [aakbaş]: bot. Maýdajyk gülli, gowaça boýly, ýalaňy odun hökmünde peýdalanylýan ösümlik. *Şemal degen akbaş tozgasy ýaly tozady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

akjarmak [aakjarmak]: 1. Ak bolup görünmek, agaryp görünmek. *Onuň gara gazanyň içindäki patrak ýaly, irimçik endigan dişleri akjaryp görünýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Wepa Pýotryň Türkmeni sözlerine ýylgyrdy, şonda onuň ak sadap ýaly dişleri akjardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Reňki solmak, agarmak. *Bu kostýumyň reňki gidip akjarypdyr.*

akjartmak [aakjartmak]: Reňkini öçük etmek, güne agartmak. ♦ **Gözüňi akjartmak** – ser. **Göz.** *Görogly üzeňňä galyp, gözünü akjartdy* ("Görogly" Eposy).

akjyk [aakjyk]: Dury ak däl, agymtyl, akjymak, agrak (renk hakda). *Gyzyň akjyk alkymy Begenji gözgalaňa saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu mata akjyk görünýär.*

akjymak [aakjymak]: ser. **Akjyk.**

akçöp [aakçöp]: bot. Dagda bitýän ýowşana meňzeş gaty baldakly ösümlik.

akdyrma: Aýal-gyzlaryň bukawa, tahýa dakynýan şelpeli şaýy. *Nepis ýasalan akdyrma.*

akdyrmak: 1. Suwi bir ugra gönükdirmek, suwy bir ýere goýbermek, sowmak. *Suwy gök ekine akdyrdylar. Oraz, suwy indi pomidora akdyr!* 2. Bir zady suwuň ýüzi bilen gidermek. *Ýaglygymy suwa akdyrdym. Kesilen pürsleri suwuň ýüzi bilen akdyrdylar.* 3. göç. m. *Ýaş dökdürmek, gözýaş etdirmek. Hojam, Halnazar bilen göreşenden soň, gözlerinden ýaş akdyryp gülýän Pökgi wala alaja gözlerini agdaryp seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Gyllygyňy akdyrmak** – ser. **Gyllyk.** *Pökgi wala agzyndaky gök gyllygyny akdyryp, nasyny çuwalyň düýbüne dökdü, dodaklaryny ýalaşdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

akgaýma [aakgaýma]: Ak ýüpek bilen tahýa we ş. m. gaýalýan keşde. *Akgaýma tahýanyň üstünden papak geýýän Nurydy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

akgyn: Derýanyň, ýabyň we ş.m. akýş ugry, akýan ýoly, tarapy. *Gämini akgyna aýlap, küreksiz hereket edip ugradyk.*

akgyr: Gaty akýan, çalt akýan (suw hakda). *Akgyr suw.*

akgöwünli [aakgöwünli]: ser. **Akýürekli.** *Meret akgöwünli kolhozçydy.*

akgöwünlilik [aakgöwünlilik]: ser. **Akýüreklilik.** *Sowet adamlary akgöwünlilik häsiýeti bilen tapawutlanýarlar.*

akyl: Adamyň pikirlenmek ukuby, aňly-düşünjeli durmuşyň esasy. *Gujur azat, kuwwat azat, baş azat, Duýgy azat, akyl azat, huş azat* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Akyl ýaşda bolmaz, başda bolar* (nakyl). *Gahar öňden ýörär, akyl-yzdan* (nakyl). ♦ **Akyl bermek** – nesihat etmek, öwüt öwretmek. *Akyl kesmek* – aklyň ýetmek, düşünmek, bilmek. **Akyldan azaşmak** – aklyňy aldyrmak, dälirmek. **Akyldan ýazmak** – ser. **Akyldan**

azaşmak. Aklyly goýalyşmak – aklylylyk derejesi artmak, aklyllanmak, goýazylaşmak. *Ýaşlar aklyly goýulyşmadyk adamlardar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Aklyly goýulyşan adam.*

Aklyly doluşmak – akyl taýdan kämilleşmek, aklyly goýalyşmak, aklyllanmak. **Aklyly ýetmek** – aklyly kesmek, düşünmek, bilmek. *Onuň iň kiçi oglunyn hem aklyly ýetipdir.*

Aklylyny almak – бүtilýän bir zadyň yşkyna düşürmek, bir zada berilmegini gazanmak. *Yşkyň höwesi onuň aklylyny alypdyr.* **Aklylyny aldyrmak** – ser. **Aklylyň ýitirmek. Aklylyň ýitirmek** – ugursyz pikire gitmek, akmaklyk etmek.

akyldar [akyl-daar]: ser. **Aklyly.** *Öňde baryjy Rus akyl-darlary reaksiýa garşy göreş alyp barýardylar* (N. W. Gogol, *Eserler*). *Bu aýal dünýäniň hemme akyl-darlary barada görürä ederdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

akyl-huş [akyl-huus]: Aň-düşünje, paýhas, ýat. *Akyl-huşum galmandyr, halys garrapdyryn.*

akyllandyrmak: Akyl öwretmek, akyl bermek, terbiýelemek. *Goşunda gulluk etmek ony akylandyrypdyr.*

akyllanmak: Aklyly bolmak, parasatly bolmak, akyl jemlenmek. *Oglan ulaldygyça akyllanýar.*

aklyly: Aklyly köp bolan, düşüňjeli, paýhasly, parasatly. *Aklyly özüni öwmez (nakyl). Akylla bir söz bes, akmaga müň söz hebes (nakyl). Aklyly öwrener, akmak öwreder (nakyl). Aklylynyň işinden göwnüň söýnär, akmagyň işinden pähimiň käýiner (nakyl). Aklyly başda biler, akmak-başa gelende (nakyl).*

aklylylyk: Düşüňjelilik, parasatlylyk, aklyly bolmaklyk. *Gözellig eposda aklylylyk we dogumlylyk bilen utgaşdyrylyp berlipdir* ("Görogly" Eposy). *Aklylylyk bilen hereket etmek.*

akylsyz: Aklyly däl, aklyly bolmadyk, akmak. *Sen akylsyz ýigit däl ahryr!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

akylsyzlyk: Aklyly dällik, aklyly bolmazlyk, akmaklyk. *Akylsyzlyk bilen iş etmän!*

akym: 1. Suwuň akýan ugry, gidýän ugry. *Suwuň akymy deňze tarap okgunly haýdaýar* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Amyderýanyň gadymy akymy boýunça köpürjikli tolkunlar akyp barýan ýaly bolup görünýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. göç. m. Haýsy hem bolsa bir işde, döredijilikde ugur. *Bu-rewolýutsiýanyň akymnyň ugry* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

akyn: Gazagystanda, Gyrgyzystanda: Aýdymçy, halk şahyry, bagşy.

akyttyrmak: Adamyň eliniň ýa-da başga bir zadyň üstünden birine suw guýdurtmak. *Myhmanyň eline suw akyttyrmak. Eliňe suw akyttyrmak.*

akytmak: Biriniň eline ýa-da bir zadyň üstünden suw guýmak, suw dökmek. *Gülňaz legen bilen suw alyp geldi, Firidunyň eline suw akytty* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

akkompanement: sazç. Aýdyma sazandarlyk ediş.

akkord: Bir näçe saz heňiniň sazlaşyp çykmagy.

akkordeon: Sag el bilen basyp çalmak üçin fortepýano klawişli baýanyň bir görnüşi.

akkreditiw: Amanat kassa tarapyndan beýleki bir amanat kassadan almak üçin berilýän dökument. *Pulumy akkeritiwe berdim.*

akkumulýator: Elektrik güýjüni, energiýany toplan, şahyny we ş.m. herekete getirmek üçin hyzmat edýän pribor. *Ol maşynyň akkumulýatoryndn başga ähli böleklerini ýasady* ("Pioner" Jurnaly). *Akkumulýator zaýаланан hem olsa bilemok, maşyn ot alanok.*

aklamak [aaklamak]: 1. Reňkini ak etmek, ak reňk bermek, ak reňke öwürmek. *Jaýlaryň daşyny aklamak.* 2. Jenaýatkär, günäkär adamyn sud protsesinde degişli dellir bilen günäsizdigini suwut etmek, mamla etmek. *Ony sudda akladylar.* 3. Bir işiň dogrudygyny delillendirmek, faktlar, deliller üsti bilen mamla etmek. *Pökgen ýeň bermän, Ýellini aklady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Belki, özüňizi aklamak üçin deliller tapyp goýunsyňyz* ("Tokmak" Jurnaly). *Ol özüni aklamak üçin onlarça deliller getirýärdi* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). 4. Pagtanyň diňe açylanyny ýygmak. *Her gün açylanyny her günde akla, Ýog, isrip bolmasyn çigit ýalysy* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*).

aklaň [aaklaň]: Selinden başga zat gögermeýän çäge depesi.

aklaňlyk [aaklaňlyk]: Köp sanly aklaňdan ybarak bola çäge depeleri. *Ýörüş, tizräk şu aklaňlyk bilen oba baralyň, birden ýagys ýagaýmasyn!*

aklanmak [aaklanmak]: 1. Agardylymak, ak reňk berilmek. *Şolaryň üçüsi çig kerpiçden salnan, agaç polly, içi-daşy aklanan jaýdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). 2. Günäsiz edilmek,

jenaýatkärçilige çekilmekden azat bolmak. *Sudda ol aklandy*. 3. Delillendirilmek, mamla edilmek.

aklar [aaklar]: Ýaş Sowet döwletiniň garşysyna urşup, ony ýykмага synanyşyk eden ak gwardiýaçylar, kontrrewolýutsionerler. *Juma aklaryň iň soňky daýanjy bolan Kaka duralgasyndaky berkitmeleri hem weýran edildi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Otrýad aklar bilen güýç synanyşyp görmän, şu ýerden aýagyny hem ätmez* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

aklatmak [aaklatmak]: 1. Birine bir zady ak etdirmek, ak reňk berdirmek. *Tam aklatmak*. 2. Sud protsesinde aklawça deliller esasynda günäsizdigini subut etdirmek. *Aklawça aklatmak*. 3. Pagtanyň diňe açylanny ýygdyrmak. *Brigadir bu ýerdäki pagtalary düýn çlenlerine akladypdyr*.

aklawçy [aaklawçy]: ýur. Jenaýat iş eden adamyň sud protsesinde işini aklamaklygy boýun alýan ýurist. *Ol ökde aklawçylar*.

aklyk [aaklyk]: 1. Ak reňklilik, ak reňkde bolmaklyk. 2. *kön. s.* Syrkawa tebipçilik edeni üçin, tebibe berilýän sylag. *İşanlara aklyk berýärdiler* (B. Seýtekow, Gyz Salgydy). ♦ **Aklygyny almak** – birine ýardam, kömek edip, sag bolsun ýerine käýinç, ýoknasyz gep almak. *Meniň ondan alan aklygym käýinç boldy*.

akmak Y: Bir tarapa gönükmek, dökülme, guýulmak (şuwuklyk hakda). *Günüň gyzgyn howry daga düşensoň, Doňak gary eräp, akýar bulagy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Niräk sowsak şol tarapa akarsyň, Su görmedik ýerlerimizi ýakarsyň* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Bu ýerden hem derýa akar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

akmak YY: Aklyly gysga, aklylyz, ýeňilkele, samsyk, kemakyl. *Akmagyň başynda akyl jem bolmaz* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Ýagşy, ol bir akmak ekeni, Kelhana näme bolupdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Akmak myhman öý eýesine hödür eder* (nakyl).

akmakçylyk: ser. **Akmaklyk.** *Ejesiniň edip ýören bu akmakçylyk işlerine we özüniň yrymçy aýalynyň howsala düşüşine Goçmyrat diňe güldi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

akmaklyk: Ýeňilkelelik, kemaklylyk, aklylyzlyk, samsyklyk. *Belkä-de, meniň aýdýanym akmaklykdyr* (M. Gorkiý, Ene). *Artyk, akmaklyk etmesene, walla!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bilgeşleýin öz boýnuna tanap saldyrmak akmaklyk dälmidir* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

akmaňyz [aakmaňyz] Y: Gawunyň bir sorty. *Gök biýaranyň içinde akmansyz gawunlar dünđerilişip ýatylar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

akmaňyz [aakmaňyz] YY: Heniz durmuşyň kyncylyklaryny başyndan geçirmedik, durmuşda tejribesi bolmadyk, bişşmedik, ýaş. *Sen entek akmaňyz bolýarsyň, bu zatlaryň manysyna düşümeýärsiň!*

akpamyk [aakpaamyk]: bot. Ýumşak baldakly, gol ýazyp ösýän haşal ot.

akr: Angliýada we Amerikada 4047 kw. metre deň bolan ýer ölçegi.

akrap [akraap]: 1. *astr.* İçyan ýyldyzlar toparyndan beta ýyldyzy. *Akrap bir eýýäm dogupdyr*. 2. *kön. s.* Aý hasabynyň oktyabryň ahyrky günleri bilen noýabryň ýigrimilerini öz içine alýan bir aýyň ady.

akrihin: farm. Gyzzyrma garşy tegelejek tabletka, sary reňkli aýy derman. *Gyzdyrýan bolsaň akrihin iç*.

akrobat: Tsirk gimnastikaçysy.

akrobatika: Tsirk gimnastikasy.

aksakgal [aaksakgal]: 1. Bir obanyň ýaşulusy, kethudasy, geňeşdary, ýaşuly adamsy. *Şol toýa ähli obalaryň aksakgal-kethudalaryny, baýlary çagyryp, olara emiriň adyndan halat-serpaý berdiler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Gowşut hanyň Gylyç aksakgal diýen bir umumy geňeşdary bolan* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 2. Sakgaly agaran garry adam, ýaşuly adam. *Günlerde bir gün aksakgal peýda boldy* ("Görogly" Eposy). *Toba, toba, sakgalyňdan utan, aksakgal!* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

aksioma: Geometriýada subutsyz kabul edilýär ýagdaý. *Subutsyz kabul edilýän ýagdaýa aksioma diýilýär* (S.N. Binogradow, A.F. Kuzmin, Logika).

aksowult [aaksowult]: Çalaryp görünýän, agymtyl reňkde bolan. *Howa gamaşyp, asmanyň ýüzüni aksowult bulut perdeläpdir* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Emma häzir onuň gyzgylt öwüsýän al ýañaklary solup, ýüzi aksowult, pakgylaç görünýärdi* (B.

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Awtobus darajyk köçeleriň birine düşdi we aksowult tozana garyşyp, gözden sumat boldy.

akşekerek [aakşekeret]: Ak üzümiň ýuka gabykly gowy sort, ir bişýän ak üzüm. *Bagban bedresini dolduryp akşekerek üzüm getirdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Terbaşmydyr, akşekerek, salkym düzüm-düzüm boldy* (Çary Aşyr, Poemalar).

akt: 1. Bir zarba edilýän hereket ýa-da ýüze çykýan hereket, iş. *Agressiw akt*. 2. Bir zady, wakany subut edýän dokument. *Şorta ýaşlardan kimdir-de birisi: - "Mal öldi!" - deýip, ferma müdiriniň akt ýazysy ýaly, bizem akt ýazarys! - diýip, degişme bilen güldi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 3. teatr. Oýnuň bir perdesi. *Men oýnuň birinji aktyna ýetişmedim*. 4. Okuw jaýlarynda: Dabaraly ýygnak.

aktiw: 1. Bir edaranyň, guramanyň örän işeňňir, initsiatiwaly işleýän çlenleri, topary, *Çünki jemgiýetçilik aktiwiniň hemişelik kontrollygy işde gürünsiz köp peýda berer* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Aktiwler-de çykyp joşgunly söz sözleýärdiler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnal). *Biz bu barada siziň kolhozyňyzdaky kommunistler, komsomollar, aktiw kolhoçylar, aýal-gyzlar bilen-de aýratynlykda geňeş etdik* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Işeňňir. *1812-nji ýylyň watançylyk urşy öňde baryjy Rus pikiriniň ösmegine güýçli itergi boldy, samoderjawiýäniň we feodal krepostnoýçylyk gatnaşygynyň garşysyna aktiw protest dörettdi* (N.W. Gogol, Eserler).

aktiwist: Köpçülik işine aktiw gatnaşýan, bir kollektiwni işeňňir çleni. *Profsoýuzlaryň aktiwistleriniň naharhanalarda diňe bir Sowet söwdasynyň kadarynyň berjaý edilişi bilen gyzyklanmaklyk ýeterlik däl* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Kolhoz aktiwistleri*.

aktiwleşmek: İşe we ş. m. yhlasly, janykpeş ýapysmak, başgalara görelde bolmak, has aktiw bolmak, janlanmak. *Agitatsiýa-köpçülik işleri barha aktiwleşýär*.

aktiwlik: Aktiw çlenlik, aktiw bolmaklyk, işjeňlik.

aktrisa: Teatrda oýun goýlanda rollary ýerine ýetiriji artistka, artist aýal. *Akgyz aktrisa, biziň obaly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnal). *Jeren oňat aktrisa bolup ýetipdir*.

aktsent: 1. Sözde basym, sonuň ýaly-da basymyň belligi. 2. Başga dilde gepleýän adamyň gepleýşinde öz diliniň owaz aýratynlyklarynyň duýulmagy. *Onuň gepleşinde aktsent duýulýar*.

aktsioner: Aktsiýalaryň eýesi, akzioner kärhananyň maýasyna şarik.

aktsiýa Y: Kapitalistik kärhanada kapitalistler tarapyndan goýulýan paý, şol kärhananyň girdejisiniň belli bir bölegine kapitalistiň ygtyýarlydygyna şaýatlyk edýän hukuk berýän dokument.

aktsiýa YY: Belli bir maksada ýetmek üçin edilýän hereket.

aktual: Häzirki pursat üçin örän peýdaly, ähmiýetli, has gerekli. *Birleşen Milletler Guramasynda Sowet wekili atym ýaragyny harby maksatlar üçin ulanmakdan aýyrmaly diýip, aktual mesele goýdy. Bu görkezmeler biziň üçin aktualdyr*.

aktýor: Teatrda oýun goýlanda rollary ýerine ýetiriji artist. *Ýaş aktýorlar bagtly ýaşlygyň berlendigini görkezýärler* ("Pioner" Jurnal). *Ol drama teatrynyň aktýory*.

akula: Ullakan agyzly, deňizde ýaşaýan, ýyrtyjy balyk.

akur-ukur: Köne-sana zatlar, goş-golam. *Köne tamyň içi akur-ukur zatdan doly*.

akustik: Akustika boýunja spetsialist.

akustika: fiz. Fizikanyň sesi öwrenýän bölümi.

akustiki: Akustika degişli bolan.

akuşer: Akuşerlikden spetsialist, wraç.

akuşerka: Akuşerlikden orta bilimi bolan spetsialist aýal. *Bibi bolnitsada akuşerka bolup işleýär*.

akuşerlik: 1. Aýallara göwreli wagtynda, çaga dogýan wagtynda we soňky döwürlerde wraçlyk kömegini bermeklige bagyşlanan meditsinanyň bir bölümi. 2. Akuşeriň käri, akuşeriň wezipesi.

akwamarin: Gögümtil reňkli gymmat baha daş.

akwarium: Balygy, suw haýwanlaryny we sut otlaryny saklamak üçin emeli usulda ýasalan köl, howuz ýa-da çüýsedan ýasalan ullakan gap. *İçi balykly akwarium*.

akýal [aakýaal]: 1. Saçy-sakgaly, ýaly agaran, garan. 2. göç. m. Garry adamlara (köplenç aýallara) aýdylýan paýyş söz.

akýürekli [aakýürekli]: Sapýürekli, akgöwünli, hoş niýetli, päk. *Akýürekli bolmak gerek!*

- akýüreklik [aakýüreklik]:** Sapýüreklik, akgöwünlik, hoş niýetlik, päklik. *İşde akýüreklik gerek.*
- al [aal] Y:** Gyzgylrak goňur reňk, gyzylymytly. *Seni kim ýaratdy beýle al ýañak* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Jaýyň depesinde bolsa, belli zat, al baýdak pasyrdayar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- al [aal] YY:** 1. Fantastik, mifologik düşüňjä görä: Arwah, jyn, eýe. 2. Hile, aldaw, mekirlilik. *Kakam Türkanadyr, alarlar daşyn, Gorkýaryn, al bilen aýlarlar başyn* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). ♦ **Al açmak** – bedeniňi, saçyňy ak-ala edýän kesele düş bolmak. **Al kakmak** mif. – ser. **Al çalmak. Al petinden almak** – biriniň ýüzüni almak, dalamak. *Halnazar onuň öz üstünden düşmeginden howatyr edip, al petinden aldy, herreldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Al çalmak** mif. – arwah, jyn täsir etmek.
- ala [aal] YY:** Bir giden takyr, düz ýer *Goşumyz dagady gumda-alada, Tapylsa, odunmyz çör eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Yeňseki alada keýik bar.*
- ala [aala] Y:** 1. Dürli reňklerden, zolaklardan ybarat bolan. *Ondan soň galyň gabaklaryny galdyryp, ala gözlerini Aýna bakan aýlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gurbantäjiň süýtli ala sygry bar.* 2. Bir sydyrgyn bolmadyk. *Ýer-ala, ýurt-ala* (nakyl). ♦ **Ala tutmak** – hemme kişini bir gözde görmezlik.
- alabahar [aalabahar]:** Ýaz paslynyň ýaňy başlan döwri, ýaňy ýaz çykan wagty. *Tejenňi derýasy bu ýyl alabahardan joşup başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kolhoz ýazlagynda alabahardan soň janly hereket başlanýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- alabasgy [aalabasgy]:** Uly başagaýlyk, aladalylyk; dyknyşyk, basa-baslyk, aljyraňňy ýagdaý. *Agyr goşun alabasgy bolaýdy* ("Görogly" Eposy).
- alabeder [aalabeder]:** Zoloklar bilen örtülen, gelsiksiz, ýaramaz görnüş, reňk. *Alabeder çarygy bilen meniň albeder paltomyň syýyny hapalaýdy* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Ol aňkarylyp duran alabeder kostýmly üçünji ýolagça seretdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- ala-böle [aala-bööle]:** Diňe aýratyn, aýry-başga. *Ýeri, indi onuň ala-böle menden ýüzüni sowmasy näme?! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ala-böle saňa näme boldy?! – diýip, aýalym ýer depip gygyrmaga başlady* ("Tokmak" Jurnaly).
- alaja [aalaja]:** 1. Bir tary, dini ak, beýlekisi gara edilip işilýän ala ýüp ýa-da ýüplük. *Ol alaja sapak işip monjuklaryny düzdi.* 2. Halynyň gyrasyna bir ak ýüp çitilip, bir gara ýüp çitilip edilýän akly-garaly çyzmyk nagys. 3. Geýimiň gyrasyna, ýakasyna gara sapagy ak sapak bilen basdyryp salynýan nagys.
- alajagözen [aalajagözen]:** zool. Pişige görä kiçiräk, syçan pisint, ala reňkli, porsy ysly kiçijik haýwan. *Haýwanat bagynda alajagözen bar.*
- alaja-mulaja [aalaja-muulaja]:** Ala reňkli ala bolan. *Myratlaryň alaja-mulaja pişigi bar.*
- alaç [alaaç]:** 1. Çäre, tär. *Saňa hudaý kömek etsin, belkä-de, alajyny-çäresini taparsyň, belki hudaý!* (M. Gorkiý, *Ene*). *Her taraplara sürüp gördüm, hiç alaç bolmaýar* ("Görogly" Eposy). *Etjek alajyň ýok!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2. Mümkinçilik, ugur, ýagdaý. *Musa aga, meniň hiçbir alajym ýok! – diýýär* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Aý, işiňiz şol bolsa, onuň bir alajy tapylar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").
- alaça [aalaça]:** Eriş gyzyly, argajy gök, elde dokalýan nah matanyň bir görnüşi. *Şol ýetim gyza ýa-da onuň jigisine bir döwüm çörek beren ýeriňiz barmy, egnine bir alaça etdiňizmi?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň başynda börügi we egninde duz ýaly agaran alaça köýnegi bardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- alaçaly [aalaçaly]:** **Alaçaly ýag** – toşap garylan guýruk ýa-da sary ýag. *Onuň üstünde içi alaçaly ýagly jamy goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Çaý teýi ýerine alaçaly ýag hem düýäniň agarany bilen bakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- alaçsyz [alaçsyz]:** Çäresiz, ýagdaýsyz, alaç tapmaýan. *Alaçsyz bolup iýsem hem inime ýokmaýar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Firidun alaçsyz pil süňküni çykaryp, Sudaba uzatdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- alaçsyzlyk [alaaçsyzlyk]:** Alaç tapmazlyk, çäresizlik. *Onuň bütin göwresi özüniň alaçsyzlygyna düşüňip, tukat gaharlandyran biderek dözmezçilik döredýärdi* (M. Gorkiý, *Ene*).
- alada:** Bir zat barada edilýän pikir ýa-da iş, gam, gaýgy. *Şonuň üçin-de ol öten agşamdan bäri köp alada çekdi, köp iňkis etdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Süleýmanow onuň*

aladaysyny ýeňletmäge çalyşman, işiň hakykatyny mälim etdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aladaçy: Köp alada edýän, pikir çekýän, gam çekiji. *Sapar gaty aladaçy oglan.*

aladalanmak: Alada edinmek, gam çekmek, pikir etmek, gaýgy etmek. *Kolhozyň ýolbaşçy işgärleriniň köpüsi diňe pagta planyny doldurmak barada aladalanyp, kolhoz hojalygyny hemme taraplaýyn ösdürmek barada işleri planlaşdyrmagy ýatdan çykarýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Mehanizator kadrlaryny taýýarlamak barada öňünden aladalanmak gerek ("Ýaş Kommunist" gazetini). Sowet hökümeti çagalar hakynda aýratyn aladalanýar ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

aladaly: Aladasy köp bolan, pikirliş gaýgyly, gamly. *Aýal aladaly nazar bilen uzaga garap başlady (M. Yu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). Ol ilki gaýgyly, aladaly ýaly göründi (B. Kerbabaýew., Aýgytly Ädim). Eýsem näme üçin ol ulaldygyça onuň atasy aladaly, ünjüli görünýär (M. İbrahimowa, Ol Gün Geler). Olardan göreniň oldumy?! – diýip, aladaly garşylady ("Sowet Türkmenistany" gazetini).*

aladalylyk: Aladaly halda bolmaklyk, aladaly ýagdaýda bolmaklyk, gaýgylylyk, gamlylyk. *Mallary örän aladalylyk bilen idetmeklerini berk talap edýäris ("Sowet Türkmenistany" gazetini).*

aladaňdan [aaladaňdaan]: Daň atmazynyň öňüsrasy, ýaňy daň agaryberen wagty. *Uzyn gije ýatman taýýarlyk gören, aladaňdandan bári dynman batareýa komanda berýän kapitan, leýtenant morozowa atyş nyşanlaryny berip, özü çilim çekmäge oturdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Aladaňdan ýolaýyrtda ýolagçy maşyn togtady (N. Jumaýew, Ak Derek). Ol ertir aladaňdan meniň ýanyma gelip: - Sara jan, göwnüňe degen bolsam bagyşla, baharym we guwanjym!- diýdi ("Tokmak" Jurnaly). Awçylar aladaňdanlar awa gidýärler.*

aladasyz: Hiç zady pikir etmeýän, aladasy bolmadyk, gamsyz. *Çagaly kolhozçy eneleriň aladasyz işlemekleri hakynda uly alada edilýär ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

aladasyzlyk: Aladasyz bolmaklyk, biagyrylyk, gamsyzlyk.

alagalmagal [aalagalmaga]: Gykylyk, gopgun, zenzele wagyr. *Traktoryň daş-töweregi alagalmagaldy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

alagaraňky [aalagaraňky]: Daň atmazynyň öňüsralary ýa-da ilkağsamlar, iňrik garalan wagtyň soň ýanlary. *Alýoşa ata çalasyn atlandy-da, gamça basdy, alagaraňkynyň içinde süýnüp giden ýyldyrym ýaly gözden ýitdi. Gijeki aýaz daňdanyň alagaraňkysynda biraz ýumşady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

alagaraňkylyk [aalagaraňkylyk]: Ne garaňky, ne ýagty bolup duran wagt. *Jeňňel alagaraňkylygy.*

alagaýys [aalagaýys]: Atyň göwsünden aýlanyp dakylýan ýüzi nagysly gaýys, esbap.

alagykylyk [aalagyykylyk]: ser. **Alagalmagal.**

alagyrlmyldy [aalagyrmlydy]: Haýwan sürüsiniň, mör-möjekleriň ýa-da topar-topar adamlaryň tertipsiz eýläk-beýläk hereket etmegi. *Güne ynsan bilen bilelikde şatlanýan mör-möjekler-de hinlerinden çykyşyp, ertir çagynda alagyrmlydy bolýardylar (A. Nyýazow, Saýlanan Eserler).*

alagopgun [aalagopgun]: ser. **Alagalmagal.**

alagowurdak [aalagowurdak]: Hala, aýal eşigine saýynýan nagys.

alagowurdy [aalagowurdy]: Köpçülik tarapyndan düzgünsiz, tertipsiz çykýan ses, galmagal. *Ýaş ýigitler özbaşlaryna alagowurdy döretdiler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

alagöz [alagöz]: Garasyndan agy köpräk bolan göz. *Ol alagöz bir ýigitdi.*

alahekik [aalahekiik]: zool. Ganatlarynda ak peri bolan gargalar maşgalasyna girýän guş. *Döndi eje: - Waheý, haram ölmüş. jakyrdyklar geçen, alahekik, tamyň üstünde seren gurdumyň ählisini ogurlap tükedäýse nätjek – diýip gargandy.*

alahöwren [aalahöwren]: zool. Boýnundan tä guýrugyna çenli arkasy tegmilt, garala reňkli, zäherli ýylan. *Käte bolsa alahöwren ýylanyny görýärdik ("Pioner" Jurnaly). Ýol üstünde mähnet ýogyn, Alahöwren ýylan ýatyr (B. Kerbabaýew, Poemalar). İne, hinden çykyp gelýär, Alahöwren, akýolan-da ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

alaka Y: zool. Syçanlar maşgalasyndan syçana görä ulurak, mele reňkli gemriji haýwan. *Biz awa gidenimizde, alakalar, ýalmanlar duş gelýärdiler* ("Pioner" Jurnaly). *Şu gümmeziň gündogar düýbünde bir alaka ýaşayar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *İne, birdenkä sarymtly alakalar eserdeňlik bilen durup, dax-töwerege garanjaklaşdylar* (N. Jumaýew, Ak Derek).

alaka YY: gepl. d. Aragatnaşyk, baryş-geliş. Onuň meret bilen öňden alakasy bar.

alakasyz: gepl. d. Aragatnaşygy bolmadyk, baryş-gelişsiz, aragatnaşyksyz.

alakjamak: Yetişiksiz halda bolmak, alňasamak. *Alakjap baryan wüşi kel hem indi bu sesiň nämedigini aňlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Obanyň içinde edil aç it ýaly alakjap gezýäriň, ýene maňa azgyrylyp sögýär* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

alakjaşmak: Yetişiksiz halda eýläk-beýläk ylgaşmak alňasaşmak. *Olar alakjaşyp ýördüler.*

alakjatmak: Yetişiksiz ýagdaýda goýmak, alňasatmak. *Men ony iki ýaña alakjatydim, emma hiç zat çykmydy.*

alaman: köň. s. Rewolýutsiýadan öň: Çapawulçylyk etmek, talamak maksady bilen edilýän çozuş. *Hä, ol Alamana gidip, ýesir düşendir* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Atam pahyr Alamana gidişlerinden gürrüň bererdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Galanlary bolsa ýow günü, Alaman günü ýygnaýarlar* ("Görogly" Eposy).

alamancı: köň. s. Alamana gatnaşygy. *Ýol üstünde Alamancı, sowul-ha gyzlar geleýdi* ("Görogly" Epos).

alamancılyk: köň. s. Rewolýutsiýadan öň: Olja almak maksady bilen keseki ýurda edilýän çapawulçylyk. *Eger Ruslar şu ýerik gelmedik bolsalar siz, belki, Alamancılyk döwründe ýaşardyňyz. Eýran bilen arada Alamancılyk, talaňçylyk dowam ederdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

alamat [alaamat]: 1. Nyşan, belgi, tagma. *İne şu nyşan hem mergenligiň alamatydyr – diýdi* (J. Akyýew, Mergenliň Ogly). 2. Bir düşüňjäniň simwoly. *Dymmak –razylygyň alamaty* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Parahatlyk alamaty – kepderi, Depäimizde uçsun diýip, gol çekýän* (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).

alamatlandyrmak [alaamatlandyrmak]: 1. Belläp görkezmek, bellemek. 2. Bellik etmek. *Emin utuk sanyny taýagynda alamatlandyrdy.*

alamatly [alaamatly]: Alamaty bar bolan, nyşan, belgi goýlan.

ala-mula [aala-muul]: ser. **Alaja-mulaja.** *Ala-mula sygyr.*

alaň: Depe, beýigräk ýer, beýiklik. *Adalary hem alaňlary pugta barlagyn!* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Maşynlar gabatdaky sazaky alaňa golaýlaşdylar* ("Kolhoz Günleri"). *Üstünde çöp bitmän, titräp ýatan, Ol alaňlar howalaňy basýardy* (A. Niýazow, Sygyrlar).

alan-aldy: Kim alsa şonuňky, kim öň almaşak, talaň.

alan-aldylyk: Kim alsa şonuňky ýaly edip dargatmaklyk, talap, bölüşen ýaly etmeklik.

alaňlyk: Alaňyň köp ýeri. *Ýoluň iki tarapy alaňlyklar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Süri alaňlykdan ýaňy aňryk aşypdy.*

alaňnyrt: zool. Gemrijiler otrýadyndan bolan alaka pisint kiçijik haýwan.

alarylmal [aalarylmal]: Birine gaharly, gazaply görnüşde äňetmek, seretmek. *Eziz han Aşyra alarylyp seretdi. Şeker Aşyra bir hili alarylyp seretdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

alaryşmak [aalaryşmak]: Biri-birine gaharly, gazaply seredişmek.

alarmak [aalarmak]: Ala bolmak, ala bolup görünmek. *Okadykça gahary gelip, gözleri alaryp, hanasyndan çykaýjak boldy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

alartmak [aalartmak]: 1. **göz alartmak** – ser. **Göz.** *Emma kakasy gözüni alardyp seredeni üçin, sözünü şol ýerden kesdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Sahawat gözlerini alardyp, tekepbirlik bilen dymýardy* (M. Gorkiý, Eserler). 2) **Agyz alartmak** – ser. **Agyz.** *Emma Lýudowik olaryň agzyny alartmagy başarypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

al-arwah [aal-arwah]: ser. **Al YY,** 1. *Ol töweregini al-arwah gabandyr öýdüp, has-da gorkup başlady* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

alasamsyk [aalasamsyk]: Samsygrak, akyly gelip, gitmeliräk. *İliň gepine gidip, näbelet obalardan gelin alsaň alla alasamsyk çykjakmy, alla darsdaban çykjakmy – kim bilýär?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

- alasarmyk [aalasarmyk]:** Düşnüksiz, gümürtik, ne eýläk, ne beýläk. *Bu bulam-bujarlygyň barysy onuň üçin alasarmykdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Hawa, sen nätdiň, bizi alasarmyk edip goýduň-la!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Garranyň aýdanlar hähili adama düşenligini bilmän, alasarmyk bolup oturan Şirne pugta täsir etdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Artyk Aşyra alasarmyk jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- alas-gopas:** Alňasak, aljyraňňy (ýagdaý). *Köçäniň ugrundaky adamlar alas-gopas bolşup barýardylar.*
- alas-gopaslyk:** Alňasaklyk, aljyraňňylyk.
- al-asman [aal-asmaan]:** Örän ýokary, belet asman. *Al-asmanda polat guşlar uçurýar* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *Al-asmanda gyzyr raketa pel-pelledi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Al-asmanda beslenip, Älemgoşar görüldi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- alaşa:** zool. Tohum at bile tohum däl baýtaldan bolan ortaça at. *Emma alaşadan ýykylyşyňa biz-ä hardan* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Kümüş Gapyrjak*). *Gylyç aga özüniň satanlak dor alaşasyny idil gelýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- alatakyrdy [aalatakyrdy]:** Predmetleriň gozgalmagy, çakyşmasy, biri-birine degmegi ýada aýak sesi zerarly emele gelýän zenzele, şakyrdy. *Paýtun alatakyrdy turzup, gapy basganjaklarynyň ýanynda saklandy* (M. Gorkiý, *Eserler*).
- alatogan [aalatogan]:** zool. Torgaý ululygyndaky garala guş. *Näme üçin bu alatogan, zýablik, snegir bolman, hut jikjikiymiş* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Kesellerden başga ýüpek gurçuklaryna serçe, goýunguş, geçiguş, alatogan, her hili arylar, çyrlawuklar, çal alaka ýaly gemrijiler uly zyýan berip biler* (W.Z. Raýenko, *Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*).
- alatozan [aalatozan]:** Ýokary galan tozan, turan tozan. *Ah çekdi-de atyna bir gamçy çaldy welin, alatozan turuzdy ötägitdi* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Mergeniň tazylary hem alatozan turzup, häli aldym-da şindi aldym edip barýarlar. Möjek aýagynyň agyrysyna çydap bilmän, iki-baka urnup, daş-töweregini alatozan edipdir we uly ses bilen uwap gygyrypdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").
- alaw:** dial. Ot.
- alawuz:** gepl. d. Alyp-ýolup barýan, aldajy.
- alaýaz [aalaýaaz]:** Şatlykly, şowhunly, gülsüklü ýagdaý. *Hoşgeldiniň deň-duşlary onuň töwereginde ýygynyp degişýärdiler, gülüşýärdiler, alaýazdylar. Jaýyň içi alaýazdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Zähmete yhlasly hem-de hoş owaz, Mydam, göreş, iş üstünde alaýaz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- alazenzele [aalazenzele]:** ser. **Alagalmagal.**
- albassy [aalbassy]:** mif. Gara basmaklyk ýagdaýynda göze görüňän al-arwah.
- albaý:** Guşa aw öwredilende ýüzi bölejik gyzyr mataly bulaýlanýan akja keçe. *Albaý bulap çagyrsam, şuňkarym sen gola gel* ("Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi").
- albinizm:** med. Pigment ýetmezligi eýerarly deri we saçlaryň agarmagy, reňk ýetmezligi.
- albom:** Suratlar, kolleksiýalary goýmak için depder. *Suratyňa albomynda jaýym bar, Seniň söýgin ýüregimde daýym bar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Albomy maňa şol suraty bolsa Aýdogda berdi* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Amangül ullakan alboma seretmegi gowy görýär* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).
- aljyramak:** Howsala düşmek, özüni ýitirmek, eliňi-aýagyňy çasyrmak, başagaý bolmak. *Onsoň men aljyrap, öz dilime getirip oturanymy diýip goýberdim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Aklar aljyrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garly aljyrady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- aljyraňňy:** Gara başyna gaý, başagaý. *Annatäjiň aljyraňňy ýagdaýyny duýanda, halypasy düşündiriş berdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Aljyraňňy Mawy: - Artyk! - diýip, gygyryp galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dogry, olar häzir aljyraňňy bolupdyr* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- aljyraňňylyk:** Başagaý halda bolmaklyk, aljyraňňy ýagdaýda bolmakly. *Ol aljyraňňylyk bilen kürekleyärdi* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Aýna olaryň aljyraňňylygyna ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onda bir hili aljyraňňylyk peýda boldy* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*).
- aljyraşmak:** Köp bolup aljyrap oturmak, bir näçe bolup aljyramak, bagşagaýlaşmak. *Olar näme etjeklerini bilmän, aljyraşyp ýördüler.*

- aljyratmak:** Birini utandyryp, howlukdyryp, başagaý etmek, garabaşyna gaý etmek, elini-aýagyny ýitirtmek, başagaýlatmak. *Hoşgeldi, sizi adatdan daşary bir pikir aljyradýar ödýän!* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Mama adatda kinaýaly sözlere düşünmezek, gyjytly söze üns bermezek bolsa-da, Aýnanyň soňky sözi ony aljyratdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- alça:** bot. Üljä meňzeş, gözek ýaly togalajyk, sary reňkli süýjümtik iýmiş we şol iýmişi getirýän agaç. *Gojaman daglaryň kert ýakalaryndaky ýabany erik, üzüm, alça agaçlarynyň miwesi şahalaryna agram berýär* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnal). *Garrygalaryň dagjülgelerinde alça köp bitýär.*
- alçak:** Göwnaçyk, mylaýym, gadyrly, şö. *Onuň özi-de bir alçak ýigit* ("Tokmak" Jurnaly). *Garaýagyz alçak bir gelin Aleksandra İwanowna ýüzlendi* ("Mydam Taýýar" gazet). *Bu alçak adam bizi gadyr bilen garşy aldy* ("Kolhoz Günleri").
- alçaklyk:** Göwnaçyklyk, mylaýymlyk, gadyrlylyk. *İne, onuň "alçaklygy" we akyly habar gatyşy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gylyç aganyň alçaklygy ýöne ýerden däl ýalydy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- alçy:** Aşygyň at mündäý tarapy. *Akpamygyň ogly men, Ýek ýagyrynyň ýegeni men, Altyn aşygy alçy gop!* ("Edebiýatdan Hrestomatiýa"). ♦ **Alçy mündürüp, towha gopdurmak** – birini oýnamak, başyny-gözünü aýlamak. **Aşygy alçy oturmak** – ser. **Aşyk YY.** *Aşyr han, adama dost hem, garyndaş hem onuň aşygy alçy oturan wagtynda tapylýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- aldajy:** Alyp-ýolup barýan, aldamak ýa-da başga hili ýol bilen bir zady ele salýan. *Kolhozyň ýigitleri öz mallaryny aldajy duşmandan goraýarlar* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).
- aldamak [aaldamak]:** Aldawa salmak, ýalan sözlemek, bir zady nädogry aýtmak, galp aýtmak. *Gurt laňňa galyp oturdy-da: - Näme meni aldamak isleýärmiň? - diýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Görsene, mum, ýene "Ýol ýagdaýy agyr!" diýip, bizi aldaýar – diýip, Näzik özbaşyna hüňürdedi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Aldamaga oglan ýagşy, hudaý ursun garryny* (nakyl).
- aldanmak [aaldanmak]:** Aldawa düşmek, birine özüni aldatmak, ýalan habara, nädogry zady ynanmak, aldawa gitmek. *Möjek özüniň aldanany bilip, başyny aşak salyp, seňkilläp gidiberenmiş* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Bir wagta men özüň. Oň sözüne aldandym* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *İndi aldanmagyň geçendir wagty* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).
- aldaşdyrmak [aaldaşdyrmak]:** Ýalan sözläp bir näçe adamyny aldamak, aldawa salmak, aldap çykmak. *Ol hemmeleri aldaşdyryp çykdy.*
- aldatmak [aaldatmak]:** Aldawa düşürmek, aldawa salmak.
- aldaw [aaldaw]:** Hile ýa ýalan söz, galp hereket, nädogry söz. *Eýsem, bu bulançaklygyň sebäbi näme? Elbetde, dünýäniň aldawy, albaýy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Aldawa salmak** – aldanmaga sezewar etmek, aldatmak. *Elbetde, garra öz ýalňyşyny düşündirmek, ony aldawa salýan adam bar bolsa, şony aýtdyrmak, oňa çäre görmek zerurdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- aldawaç [aaldawaaç]:** Aldap adamyny ünsüni çekýän zat, özüne çekiji. *Aldawaç bilen çagany güýmemek.*
- aldawçy [aaldawçy]:** Ýalançy, ýalan sözleýän, kezzap, hilegärlik bilen adam aldaýan. *Birden bir aldawçy möjek, niredendir, peýda bolýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- aldawçylyk [aaldawçylyk]:** Mydama ýalan sözlemeklik, aldamak bilen meşgul bolmaklyk. *Rehimsizligi, hyrsyzlygy, aldawçylygy bilen ýüze çykdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Olaryň elmydama aldawçylyga, sözde ýuwmarmaklyga, zor aýakdanlyga we sypajaňlyga ýüzlenýändiklerini durmuş görkezýär* (S. N. Binogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*). *Ata, sen şu aldawçylygy goý!*
- aldygyna:** Ýetişişip bildiginden, çalt, irmän-arman, başardygyna birsyhly, yzyny üzmän. *Aldygyna nahar diýär. Aldygyňa işlemek. Aldygyňa geplemek.*
- aldym-berdim: Aldym-berdime salma** – 1) gaty gyssamak, heläklemek, erbet ýagdaýa salmak. *Bu günki dörän duýgy Aýsoltany aldym-berdime saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Abdykerim hanyň duýdansyz gözden gaýyp bolmagy Artygy aldym-berdime*

- saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 2) haýdap işlemek, haýdap gutarjak, ýerine ýetirjek bolmak. *Olar aldym-berdime salyp, jaýy gutaryp barýarlar.*
- aldym-berdimli:** Heläkçilikli, örän güýçli, gyssagly. *Özlerini şol bir gezek ýeňenler bilen aldym-berdimli söweş edip hem biljekdiler* (M. Gorkiý, *Eserler*).
- aldymgaç:** Aýal köýneginiň ýakasyna, donuň gyrasyna tutulýan dürli reňkli sapaklardan edilýän jähek.
- aldyrmak:** 1. Başga bir adamň üsti bilen bir zat almak, edinmek. *Matany Merede aldyrdym.* 2. Ogurlatmak. *Jübiňdäki puluňy aldyrmak.* 3. Ýitirmek, gidermek. *Gury saman tapman, barja gurbuny hem aldyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýogsam bu ýerzeminde ýatyp, bütin ýoldaşlarymyzy ýeke-ýekeden aldyrmagymyz mümkin* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 4. Agyzlandyrmak, emmegi öwremek, emdirmek (owlak-guzy, göle we ş. m. hakda). *Ogulnäzik! – diýip, guzulary enelerine aldyrmak işi bilen hysyrdanyp ýören bir aýala gygyrdy* ("Sowet Edebiýaty, Jurnalý). ♦ **Aldyrany bar ýaly** – örän gyssagly, örän howluk maç. *Şol wagta bolsa Hümmet wolostnoý, aldyrany bar ýaly, gapyny kakman, şakyrdaş girdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- al-elwan [aal-elwaan]:** Gyzylala, gyzyly köp bolan (geýim-gejim hakda). *Mamagul al-elwan geýnip, çyrpy hem gyzyly kürte atynyp, gelin ýaly bezenýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- alfa:** Grek elipbiýiniň ilkinji harpynyň ady.
- algebra:** Matematikanyň harplar arkaly bellenen ululyklaryň häsiýetini öwrenýän bölümi. *Algebra sapagy. Olar algebradan berlen ýumuşlary işläp taýýarlapdyrlar.*
- algebraik:** Algebra esaslanýan, algebra degişli bolan. *Geometrik jemi, algebraik jem bilen garyşdyrmaly däl* ("Fizika Kursy").
- algy:** Birine karz berlen pul ýa başga bir zat. *Talap edişmeli bolsa, biz hem köne mirasymyzy, emläklerimiz, algylarymyzy talap etmeli bolarys* ("Sowet Edebiýaty" Jurnalý). *Gowaçadan azu-köp tohum almak mümkin bolsa-da, ýorunjadan tohum almak, edil gedaydan algyňy alan ýalydyr* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Şu ýerden çykan badyma, kentliden bir şaýy-da algy alman* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Açda algyň, beşe bergiň bolmasyn* (nakyl). ♦ **Gan algy** – nähak öldürilen hossaryň üçin gandary tarapyndan ar almak, öç almak ýagdaýy. *Başyny etegine salyp gelen adama gan algyň bolsa-da geçilýändir! – diýmegi, Halnazary has hem köşetdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- algydar [algydaar]:** ser. **Algyly.**
- algyly:** Birine pul ýa başga zat karz beren adam, algydar. ♦ **Ýaman algyly** – jan alyjy, öldüriji, "ezraýyl". *Ýeri, näme beýle ýaman algyly ýaly seredýärsin?!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).
- algyr:** 1. zool. Çünki, dyrnagy ýiti, gözleri ullakan çalymtyk mele reňkli, ýyrtyjy guş. *Wepanyň gürrüňine görä, olar kemerlerden algyr guşlaryň höwürtesini gözläp ýörkäler, bu agryn çykalga tapylypdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Gowy alýan, alagan. *Olaryň çaga guşy algyr bolup çykdy.* 3. göz. m. Edermen, gaýratly, batyr.
- alha-allyk [alhaar-allyk]:** Bir zady nebsewürlik bilen almaklyk, ýerli-ýerden almaklyk. *Bolşuňyz nätüşli, alha-allyk bar ýaly!*
- alhimik:** Alhimiýa bilen meşgul bolýan adam.
- alhimiýa:** Orta asyr mistikleriniň ýönekeý metallary tebigatda bolmadyk fantastik "filoso fik daş" arkaly gymmat baha metala öwürjek bolup geçirýän gözleg ýollary.
- al-howa [aal-howaa]:** Belent, örän ýokary, al-asman. *Güýçli gürrüldili, haýbatly sesli, Al-howada gezýär polatdyr asly* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- alyjy:** Hyrydar, satyn alýan. *Malyň gowy bolsa alyjysy köp-de.*
- alyhezret [aalyhezret]:** kön. s. Beýik mertebeli adama ýüz tutulyp aýdylýan söz.
- alyk:** Malyň gulagyna kesilip salynýan tagma, edilýän bellik. *Munuň özi meniň çakgym bilen alnan alykdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- alym [aalym]:** Ylmyň haýsy hem bolsa bir pudagyndan ökde, köp bilýän, ylymdar adam. *Ol ýerik Ukrainadan alymlar geldiler* ("Pioner" Jurnalý). *Seniň deň-duşlaryň köpüsi her haýsy bir ugurdan alym bolup ýetişipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- alymlyk [aalymlyk]:** Ylymlýlyk, ylymdan baş çykarmaklyk, alym derejesine mynasyplyk. *Olaryň arasynda alymlyk satan kişi bolup, biderek zatlar bilen meşgullanýan ruhanylara belli orun berilýär* (Orta Asyrlar Taryhy). *Alymlyk derejesini almak ugrunda çalyşmak.*

alymsak: *gepl. d.* Para almagy gowy görýän, hiçbir zatdan doýmaýan, betnebis, nebsewür. *Alymsak adam. Işan-mollalar alymsak bolman nätsin, olaryň eklenji il üstünden ahyry.*

alymsaklyk: Alymsak bolmaklyk, almyty gowy görmeklik, nebsewürlik. *Onuň alymsaklyk häsiýeti bar.*

alyn [aalyn]: 1. Adamyn, haýwanyň we ş. m. kelle sünküniň ýüz tarapy, öň tarapy. *Azady ýanyňa çagyrdy, başyny sypalady, gujagyna aldy-da, alyndan öpdü* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *At rysgaly alynda* (nakyl). 2. Bir zadyň garşysy, öň tarapy. 3. Kömekçi söz rolunda: *Gözläp ýören zadyň alynynda ýatyr.* ♦ **Alynyndan diremek** – maddy we moral taýdan kömek etmek, ýardam bermek. *Adybeg ýykylan-sürşen ýerimizde biziň alynymyzdan direýär* ("Görogly" Eposy). *Onuň ogly ýetişdi-de, atasynyň alynyndan diredi.* **Alynyňa ak gün dogsun** – bagtyň açyk bolsun, işin şowly bolsun, işiň rowaç tapsyn. **Alynyňy diremek** – haraý gözläp bir ýere barmak, ýüz tutmak.

alyndaňy [aalyndaňy]: Aýal-gyzlaryň maňlaýlaryna daňynýan ýagdygy. *Ol uly börügindäki on sim alyndaňynyň üstünden ýaşyl öýme aýlapdyr-da, şelpeli ildirgiç ildiripdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

alynmak: 1. Özüň üçin bir zat almak, edinmek. *Özüme bir "Pobeda" maşyn alyndym.* 2. Ýygnalmak, toplanmak, ele düşürilmek. *Geçen maldarçylyk ýylynda diňe 2 doňuzdan 55 jojuk alyndy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Gektardan 30 tsentner pagta hasyly alyndy.*

alys: Ýakyn däl, gaty uzak, daş. *Ýakyna getirdiň alys ýollary* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Alysdan şirin sözliňiz, Geldi, Öwez oglum geldi* ("Görogly" Eposy). *Alys ýerden pyýada, Geldim ençe ýol geçip* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*).

alys-çalyş: Harydy arzan alyp gymmat satma, ownuk söwda. *Onuň belli käri bolman, işi alys-çalyş edip ýörmek.*

alysdyrmak: 1. Gerek-ýarak zatlary taýýar etmek, alyp goýmak, almak. 2. Her kim birini alyp gitmek, dagatmak.

alysmak: 1. ser. **Çalyşmak.** 1. *Men Meret bilen çakgymy alyşdym.* 2. Biri bilen gatnaşyk etmek, gelişmek; alyşp-berişmek. *Ýelli goňşulary bilen goňşy okara alyşýan adam däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Birine bir zat almaga kömekleşmek. *Men Durda kitap alyşdym.*

aliment: Maşgalanyň zähmete ukyby bolmadyk, aýry ýaşaýan bir çlenine hossary tarapyndan berilýän kömek pul. *Aliment tölemek.*

alizarin: *him.* Ösümlüklerden, minerallardan edilýän boýag reňkleýji madda.

alkym: 1. Adamyň, haýwanyň eňeginiň aşagy. *Onuň ýañaklary dylçaryp, aklymy goşalanyp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Uzyn boýy, ak alkymy, Haýdar edýärdi halkymy* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*). *Nartäjiň alkymyndaky gülýaka bolsa gün şöhesi bilen çaknyşýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Biriniň ýakyn ýany, gapdaly, golaýy. *Olar oturyp ine-gana maslahat etdiler, men edil alkymlaryna baryp diňledim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Alkymyndan almak** – bokurdagyndan tutmak; sözde utmak, sözde ýalanyny çykarmak. *Baýrama ýumrugyny çenände, Gandymyň güýçli eliniň gubarçykly aýasy onuň alkymyndan aldy* ("Edebiýat").

alkymlak: Alkymy etlek, alkymy uly. *Bäşim baý betgelşik alkymlak adamdy.*

alkymlamak: Bir zadyň golaýyna barmak, ýakynyna barmak, golaýlaşmak. *Rast alkymlap gelsin, onsoň kowalyň* ("Görogly" Eposy). *Bular şol gykylyklary bilen alkymlap geldiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Goşun duşman pozitsiýasyna alkymlap bardy.*

alkymsa: Düýäniň, eşegiň we ş. m. alkymyndan aýlap nogta berkidilýän ýüp, bag.

alkyndyk: Kir ýuwlandan soň galan bölejik sabyn.

alkys: Biriniň eden ýagşylygy üçin, onuň maksadyna ýetmegi üçin aýdylýan söz, edilýän arzuw. *Bu gyz rejäni duýup, örän köp alkyslar diýip ýalbardy* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). ♦ **Alkys okamak** – köp sag bol aýtmak. *Oba adamlary: - Berekella Myrada – diýşip, alkys okadylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

alkyslamak: Birine alkys etmek, bir zady biri üçin arzuw edip, ýagşy dileg etmek, alkys okamak. *Yaş ýigitler alkyslaýar Gülnary* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Är-aýal Sowet hökümetini we mähriban partiýamyzy alkysladylar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

- alkogol:** Spirtli içgiler. Ol işdäni açmak bahanasy bilen alkogol içgileri-de birsyhly peýdalanýardy (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- alkogolik:** Alkogolizme berlen adam, aragy köp içýän adam, arakhor.
- alkogolizm:** Aragy aşa köp içmeklik, arahrorlyk. *Alkogolizme garşy göreş.*
- alla [allaa] Y:** dini. Hudaý, taňry. *Madyr işanyň allany, pygamberi çagyrmagy näme üçinkä?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- alla YY:** Bir zat dogruda ikerjiňlemegi, ynamyň doly ýoklugyny, şübhelenmegi aňladýan söz. *Alla, meniň pişik bilen oýun salyşmak höwesim bard-ow ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy).*
- allagoriýa:** edeb. Göçme manyly obraz.
- allalamak [allaalamak]:** Ýaş çagany ýatyrnak maksady bilen hüwdülemek. *Ogulşeker bäbini allalap ýatyrdy.*
- allanäme:** Örän oňat, juda ýagşy, bir geňsi, bir kemsiz. *İne, seret, allanäme durmuşymyz bar! (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Onuň ogluna-da at dakyp biljek däl, allanäme (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Jeren allanäme maşgala.*
- allanämelik:** Örän oňatlyk, bir geňsilik, bir kemsizlik.
- allaniçigsi: Allaniçigsi bolmak** – gorkuly tisginmek, üşerilmek, özüňi ýitirmek, geň galmak, zähräň ýarylan ýaly bolmak. *Ene allaniçigsi boldy we zor bilen goşaryny gerjeşdirip, ýerinden turdy (M. Gorkiý, Ene). Gyrat allaniçigsi bolup gaýra çekildi ("Görogly" Eposy).*
- allasyz [allaasyz]:** Hudaýa, dine ynanmaýan adam, hudaýsyz.
- allegorik:** Göçme manysy bar bolan. *Allegorik stil.*
- alleýa:** İki gapdalyndan hatar bag ekilen ýol. *Men bulwaryň lipa agaçly alleýasy bilen gezelenje çykdy (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).*
- alliteratsiýa:** edeb. Şygırda çekimsiz sesleriň sazlaşyp gelmegi. *Seýdiniň şygırlarynda alliteratsiýany, anaforany hem görmek bolýar ("Edebiýat").*
- alma:** Togalak görnüşli miwe we şol miweniň agajy. *Seleň saýa salýan bilbilli baglaň, Alma, enar, üzüm, peýwende berýär (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ýañaklary alma dek, dodaklary gunçadyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Gurban Jepbara ýumruk ýaly gyzyl alma hödürledi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Almany göge at, ýere düşýänçe ýa pelek (nakyl). Alma biş, agzyma düş (nakyl). ♦ Bir almany iki bölen ýaly – örän meňzeş (ýüz keşbi barada). Bujagaz çagalar edil bir almany iki bölen ýalydy.*
- almak:** 1. Eliňde ýerleşdirmek, eliňde ýa-da başga bir ýeriňde saklamak. *Garry stoluň üstündäki jamy alyp, içini suw bilen çaykady (M. Gorkiý, Ene).* 2. Belli şertlerde haýsy-da bolsa bir maksat bilen kabul etmek. *Harby gulluga almak.* 3. Bir zada eýe bolmak, gola salmak, özüňe boýun egdirmek. *Duşmanyň ýaraglaryny zor bilen aldyk.* 4. Tölemek, bermek (baha hakda). *Her adamdan näçe alýar?* 5. Yanyň bilen göterip gitmek. *Ol ugrajak bolanda, çemedan, ýorgan-düşek hem aldy.* 6. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Dynç almak, garşy almak, salgy almak, dem almak.*
- almalyk:** Alma agajynyň köp biten ýeri. *Tiz git-de dermanlaryňy göterip бага бар, biz almalykda ýa şetdaly bagynda bolars (A. Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde).*
- almanah:** Aýry-aýry awtorlaryň edebi eserlerini öz içine alýan eserler ýygındysy. *Ata Salyhyň ençeme eserleri almanahlarda bardyr.*
- almaz:** 1. Berkligi bilen tapawutlanýan, ýaldyrawuk, reňksiz, gymmat bahaly daş. *Hatda almaz gaşly bir ýüzük-de alyp, barmagyna dakdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Elimde gylyjym, almazdan ötgür, Atym ýyldyrym dek uzaga gitgir (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Şu daşyň bölejigi berkidilen aýna kesýän gural. *Aýnany almaz bilen kesmeli.* 3. *gepl. d. Sakgal syrmak üçin polatdan ýasalan üç deşiklije ýaşy we ýukajyk päki. Sakgal syrar ýaly almazyň yokmy? ("Tokmak" Jurnaly).*
- almyt:** 1. Para, peşgeş. *Mollaň almyty, gargaň iýmiti (nakyl).* 2. göç. m. Jogap, gaýtargy, hak. *Hä-ä, sopy aga, aldyňmy almytyňy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Meniň diýenimi etmän, almytyňy aldyňmy? – diýipdir (Myraly).*
- alňajaklyk:** Gyssanmaçlyk, howlukmaçlyk. *Kimdir biri alňasaklyk bilen gelýärdi (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). Nikolaý alňasaklyk bilen gözden gaýyp bolup gitdi (M. Gorkiý, Ene).*

alňasak: Gyssanmaç, howlukmaç. *Artyk alňasak ýagdaýda daşary çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ene göwni halamazlyk bilen baş egip: - Elhepus, alňajakdyklaryny - diýip, pikir etdi* (M. Gorkiý, *Ene*).

alňasamak: Birini howlukdyrmak, gyssamak. *Çagany beýle alňasatmasana!*

alňasamak: Howlukmak, gyssanmak, *Garry Jygaly beg alňasaýar* ("Görogly" Eposy). *Başlyk biraz alňasaýandygyny duýdurdy* ("Kolhoz Günler"). *Saňa näme boldy? - diýip, Garýagdy ýere gaçan haty galdyrmaga alňasady* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Ajygan ölmez, alňasan öler* (nakyl).

alňasaşmak: Howlugaşmak, gyssanyşmak. *Kolhozçylar ir bilen alňasaşyp işe barydylar. Alňasaşyp biz işe, Düwünýärdik dänikden* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

alpi niada: Alpinistleriň köpçülikleýin ýörşi.

alpinist: Alpinizm bilen meşgullanýan sportsmen. *Alpinistler ýola düşdi.*

alpinizm: Çykmary kyn bolan beýik daglara çykyş, sportuň bir görnüşi.

alt: 1. Pes çykýan aýal ýa-da çaga sesi; şonuň ýaly ses bilen aýdym aýdýan aýdymçy. 2. Gyjakdan ulurak, kemence bilen çalynýan ýa-da üflenip çalynýan saz guraly.

altatar: Daragynda alty ok ýerleşýän tüpeň. *Atamyň altatary bar.*

alty: 6 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Alty adamynyň altysy hem dymdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Aýsoltan şol meýdanyň alty aý mundan öňki görnüşini göz öňüne getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň alty çagasy bar. Giç ýat-da ir tur, alty pişegi artyk ur* (nakyl).

altyganat [altygaanat]: köň. s. Aýry-aýry alty tärimden ybarat uly öý. *Myhman ýerimiň altyganat öýüne oba adamlary üýşüp başladylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Agyr sepli altyganat öýüň eýesi baýyň lälilik gelni bar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

altylyk: 1. Altyny bildirýän tsifr. *Hany altylyk ýaz göreýin!* 2. Oýnalýan alty gülli kart. *Gara altylyk.* 3. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Altylyk galoş.*

altyn: ser. **Gyzyl Y, 1, 2.** *Gumuň araksyndaky ýyldraşýanlar altyn ekeni* (Myraly). *Altyn ýerde ýatmaz, ýagşylyk - ýolda* (nakyl). *Akyl aýnamaz, altyn çüýremez* (nakyl) ♦ **Ak altyn** - pagta. **Gara altyn** - nebit. *Gara altyndan joşgun derýa döredýäs* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

altyýaşar: Alty ýaşyny dolduran, alty ýaşly (mal hakda). *Kolhozyň altyýaşar aty geçen aýlawda birinji ýeri aldy.*

altmyş: 60 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Gara aga altmyş ýaşyna giriş ugran süňni sagat adam* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Şol öýüň keywanysy altmyş ýaşly epeý aýal iş-alada arasyndady* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Oraz aga häzir altmyş ýaşynda.*

altýotika: Hemme taraplaýyn fiziki taýýarlygy talap edýän sport maşky. ♦ **Ýeňil atlýotika** - bedenterbiýäniň bir görnüşi: Ylgamak, bökmek, disk zyňmak we ş. m.

alwan: bot. Kartoşka meňzeş, dagda bitýän miweli ösümlik.

al-ýaşyl [aal-ýaaşyl]: Ýaşyl, gyzyl, gök we ş. m. (reňk hakda). *Günsaýyn iş ösýär, nagys reňk açýar, Al-ýaşyl ýumaklar towsuşyp uçýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Erikler gülledi ak çadýr ýaly, Yerlere düşeldi al-ýaşyl haly* (R. Seýidow, *Eserler*).

alýuminiý: him. Himiki element, çalymtyl ak reňkli ýeňil we ýumşak metal.

amal: Tär, çäre ugur. ♦ **Amal etmek** - ser. **Amala aşyrmak. Amala aşyrmak** - iş ýüzüne geçirmek, ýerine ýetirmek, tamamlamak. *Progressiw usullary amala aşyrmak gerek.*

aman [amaan]: Sag-salamat, sag-aman. *Ganymy sypdyrman diri, Agalarym aman galdy* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Aýda gelsin - aman gelsin* (nakyl).

amanat: Özünki bolmadyk, başganyňky, kesekiniňki. *İň sadalaryň sadasy hem Wüşiniň donunyň amanatdygyny aňlajakdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Git-de, amanat ulaglary eýelerine tabşyr!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu sagat amanat. Amanada-ýaman at* (nakyl). **Amanadyny tabşyrmak** - ölmek, aradan çykamak, wepat bolmak. *Bu wagt hälki agyr ýaraly bolup gelen mutlak amanadyny tabşyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

aman-esen [amaan-esen]: Sag- salamat, sag-gurrun, sag-aman.

amanlyk [amaanlyk]: Saglyk, gurgunlyk, sag-salamatlyk, aman-esenlik.

amat [aamat]: Oňaý pursat, degerli wagt. ♦ **Amatyny tapmak** - çemesini tapmak, maýyny tapmak.

amatly [aamatly]: Oňaýly, derekli, peýdaly, bähbitli, haýyrly. *Ol ýer seniň üçin örän amatly ("Tokmak" Jurnaly). Amatly wagty goldan bermegim mümkin! – diýip howatyr etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Heý, bir amatly tarapy tapylmazmy?* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Amatly ýagdaýy elden bermezlik.*

amatlylyk [aamatlylyk]: Amatly bolmaklyk, oňaýlylyk, bähbitlilik.

amatsyz [aamatsyz]: Amatly däl, peýdasyz, haýyrsyz, bähbitsiz, oňaýsyz. *Daşsyz ýerler hem tekiz däl we ýöremäge amatsyz ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ykdysady taýdan amatsyz ýagdaýa düşmek.*

amatsyzlyk [aamatsyzlyk]: Amatly dällik, peýdasyzlyk, haýyrsyzlyk., bähbitli bolmazlyk, oňaýsyzlyk. *Howa ýagdaýynyň amatsyzlygyna garamazdan, kolhozçylar işiň depginini gowşatmaýarlar.*

ambulatoriýa: Syrkawlaryň gatnap özlerini bejerdiän keselhanasy. *Hojaw Ýefimowy ugradandan soň, ýanyndakylar bilen hoşlaşyp, ambulatoriýa tarap gitmekçi boldu* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Annagulu gulak agyrysy zerarly ambulatoriýa gatnaýar.*

amerikalylar: ABŞ-yn ýerli halky, esasy, ilaty.

ametist: Mawy öwüşginli, ýaşyl reňkli gymmat baha daş.

amfibiýa: 1. *zool.* Ýaşlygynda jabra we ulalanda öýken bilen demalýan oňurgaly haýwan, jaňdar. 2. *bot.* Suwda we gury ýerde ösýän ösümlik. 3. Suwda ýüzýän we gury ýerde hem ýöreyän samolýot., tank, awtobus.

amfiteatr: *teatr.* Teatrlarda parterniň yzindaky ýarym aýlaw görnüşindäki oturylýan belent ýer.

ammar: 1. Bugdaý, arpa we ş. m. galla saklanýan jaý. *Galla üçin salnan ammarlardan başga, howdan ýaly gazylan ullakan urular-da bolýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kolhozyň ammar hem saklad saraýynyň derwezesiniň agzy eriş-de argaçdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

ammyr: Körükde gyzdryylan zady tutmak üçin ulanylýan uzyn saply, agzy egri gural.

ammiak: *him.* Ýakymsyz ýiti ysly reňksiz gaz, ozodyň wodorod bilen birleşmesi.

ammonal: Partlaýjy madda.

ammoniý: *him.* Arassa halda duşmaýan himiki madda; ammiaga we wodoroda bölünýän atomlar topagy.

amnistiýa: Sud jenaýatkärligine çekilen adamlaryň ýokary häkimiýet tarapyndan günäsiniň ýeňledilmegi ýa-da günäsiniň geçilmegi. *Sobor öz wekillerini Pskowa iberip, günäkärlere amnistiýa beriljekdigine söz beripdir (SSSR Taryhy).*

amorf: 1. *him.* Dogry kristallik gurluşy, şekili bolmadyk. 2. *lingw.* Üýtgediji goşulmalary bolmadyk; formasyz.

amorflyk: Amorf haldalyk, amorf ýagdaýda bolmaklyk.

amortizator: Amortizatsiýa üçin esbap, gural.

amortizatsiýa: 1. Emlägiň ulanylmagy, könelmegi netijesinde gymmatynyň aşak düşmegi. 2. Awtobus, parowoz ýöräninde, samolýot go nanynda gaty silkemezlik üçin sarsgyny peseldiji, ýumşadyjy prujinaly aýratyn gurluş. *Maşynyň amortizatsiýasy oňat.*

amper: *fiz.* Elektrik togunyň güýç ölçeg birligi. *Bu birlige, meşhur frantsuz fizigi Amperiň hatyrasyna "amper" diýilýär ("Fizika Kursy").*

amplituda: *fiz.* Yrgyldy gerimi. *Deň agramlylyk ýagdaýyndan iň uly gyşarma yrgyldynyň amplitudasy diýilýär (Fizika Kursy).* *Maýatnigiň yrgyldy amplitudasy.*

ampula: İçinde suwuk derman saklanýan iki ýüzi hem bekleli turba çüýşejik.

amunitsiýa: *harby.* Harby gullukçynyň ýarag we geýimden başga enjamlary.

amýoba: Bir kletkaly, örän kiçijik we iň sada jandar, haýwan. *Amýoba mikroskopik haýwan bolup, gurluşy tufelkanyňkydan hem has ýönekeýdir* (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, *Zoologiýa*).

aň [aaň]: 1. Pikir, oý, düşünje. *Her işiňde kuwwat berýär aň saňa* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Täze ahlak adamlaryň aňyna ýerleşip, köne urp-adatlary gysyp çykarýar ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).* 2. Huş, akyl. *Ýykylýan, iňleýän hatda ölýän hem, Ýeňişden özgesi gelmeýär aňa* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ak gireni bilen aň girmez* (nakyl). ♦ **Aňyň ýitirmek** – aklydan azaşmak, aklyňy aldyrmak.

ana: Hanha, ine. *Ana, şol ýerdäki rota bilen takmynan on ýyl bolupdym* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahryman*). *Özünden ol hakda soramak hem gerek däl. Ýaşaber,*

ana, wessalam (M. Gorkiý, *Eserler*). *Ana, dostum, şol keýp, şol şowhun yşky meni mes halyna getirýär* (Myraly).

aňalyşmak: Köp bolup aňalyp durmak, aňkaryşmak, haýran bolşup durmak. *Aňalyşyp durmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

analitik: Analizlemegi oňat başaryan adam.

analitiki: 1. Analize esaslanýan. *Analitiki usul*. 2. Analiz etmeklige gerekli bolan. *Analitiki terezi*.

analiz: 1. Bir predmetiň, sadyň, hadysanyň belli taraplarynyň, düzülişiniň ylmy taýdan derňelişi. *Analizsiz sintez bolup bilmez*. 2. Jisimin häsiýetini, düzümini kesgitlemeklik. *Analiz-predmetleriň, hadysalaryň aýry-aýry böleklerini, häsiýetlerini saýlap aýryp, olary biziň pikirimizde böleklere bölýän logiki usuldyr* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*).

analizator: Jisimleriň, hadysalaryň analizi geçirilýän dürli esbaplaryň, gurallaryň ady. *Gazlaryň analizatory*.

analizlemek: Analiz geçirmek, analiz etmek, tejribe arkaly derňemek. *Daşlaryň hek we gips sostawyny analizlemek praktika girizildi* ("Sowet Türkmenistan" gazeti).

aňalmak: Aňka-taňka bolmak, haýran bolup durmak, bir zady geň görüp seredip durmak, aňkarmak. *Aýna aňlady, Mama aňalyp galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýeri, tilki dost, näme aňalyp dursuň? – diýipdir* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygýndysy").

analogik: Analogiýa degişli bolan; ýakyn, meňzeş.

analogiýa: Hadysalaryň, wakalaryň, predmetleriň, düşüňjäniň özara biri-birine meňzeşligi.

aňaltmak: Aňalyp duruzmak, aňalyp durmagyna sebäp bolmak, aňkartmak, haýran galdyrmak. *Pökgi walanyň habary bulutsyz günde çakan ýyldyrym ýaly, adamlaryň baryny aňaldyp goýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ananas: Biýara gönüşli tropik ösümligi we onuň egrelip duran togalak, ýakymly ysly iýilýän miwesi.

anarhik: Anarhiýa degişli bolan, anarhiýanyň tarapyny tutýan.

anarhist: syýasy. Anarhizmiň tarapdary. anarhizm guramasynyň çleni.

anarhiýa: Tertipsizlik, bozgaklyk, baş-başdaklyk, başly-baratlyk, häkimiýetsizlik. *Anarhiýa kapitalizme mahsus bolmak bilen krizise, işsizlige alyp baryar. Kapitalizmde önümçilik anarhiýasy*.

anarhizm: syýasy. Marksizme duşman bolan, proletariat diktaturasyny inkär edýän ownuk burjuaz reaksiýa akym, baş-başdaklyk. *Anarhizm-çözülen burjuaz individualizmdir* (W.İ. Lenin, *Eserler*).

anatom: Anatomiýadan spetsialist.

anatomik: Anatomiýa degişli bolan, anatomiýa esaslanýan.

anatomiýa: Organizmleriň gurluşyny öwrenýän ylmy. *Anatomiýa organizmiň gurluşyny öwredýär* (A.N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*). *Haýwanlaryň anatomiýasy*.

aň-bilim [aň-bilim]: Hat-sowat, okuw. *Onuň sostawynda lektor, medeni aň-bilim edaralarynyň işgärleri bar* ("Sowet Türkmanystany" gazeti). *Aň-bilime tarap açyldy ýollar, Partiýanyň berýän peýdasy şudur* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

anjaýyn: İş başarlaň, ökde. *Ol örän anjaýyn adamdyr, näme diýseň başarar*.

aňçy [aňçy]: Derrew aňýan, çalt duýýan, duýgur, synçy. *Onuň otdeleniýe komandiri örän aňçydy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

aňdyrmak [aňdyrmak]: Duýdurmak, bildirmek, mälim, äşgär etmek. *Gyza ony aňdyrmanka, Köp gijeler ýanyp köýdi* (R. Seýidow, *Wagtlylar*). *Serheň öz kalbynyň ullakan arzuwlaryny aňdyrýan äheň bilen uludan demini aldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

andyz: bot. Maýdaja ýaprakly, köki uzyn, ýazgyn bölüp ösýän derman ot. *Andyzlynyň aty ölmez* (nakyl).

anekdot: edeb. Gyzykly hadysa, waka hakynda kiçiräk gülküli hekaýa, gürrüň. *Keminäniň ömür boýy garyp ýaşandygyny şahyr barada aýdylýan anekdotlar hem subut edýär* ("Edebiýat"). *Halk ertekileri we anekdotlary*.

anemiýa: med. Az ganlylyk, gany azlyk.

anemometr: Yeliň tizligini, güýjüni ölçeýän gural.

aneroid: Atmosfera basyşyny ölçeýän barometriň bir görnüşi.

angar: aw. Samolýotlary, dirijabllary saklamak, remont etmek üçin ýörite jaý.

angidrid: him. Suwda eräp, kislota emele getirýän okisel.

angidrit: him. Kükürt kislotasanyň kaltsiý duzy, tebigy mineral.

angina: med. Damak galma, damak çişme keseli. *Sowuk howada aýak ýalaňaç gezilse, angina we öýken çişme keseli bilen kesellemek aňsatdyr* (A.N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).

anha [anhaa]: Halka, ana, hana. *Anha, Soltansöýün hem yzyndan geldi – diýdi* (Myrally). *Anha, möjekleriň goňras derisi, Çöküt çöplüginde bulaşyp ýatyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

anyk: Açyk, aýdyň, düşnükli; gowy görünýän, takyk, mälim. *Näme diýmekçi bolýany onuň gaýgyly keşbinde anyk görünýärdi. Farj özüniň eserlerinde Amerikan imperialistlerini anyk paş edýär* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallar" Jurnaly). *İň asllysy hem öz sowallaryna anyk jogap eşitjekdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol ylalaşyk boýunça Ruslar bilen Grekleriň aragatnaşyklary anyk bellenipdir* (SSSR Taryhy). ♦ **Anygyna ýetmek** – düýp sebäbini bilmek, doly takykklamak. *Men seniň bilen şu gün agşam bellisini etjek, seniň işlejegiň bilen işlemejegiň anygyna ýetjek* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

anyklamak: Anyk etmek, aýdyň etmek, düşnükli etmek; anygyna ýetmek, takykklamak, kesgitlemek. *Soňra nähili guşuň tutulandygyny we haýsy kapasa salmalydygyny anyklarlar* ("Mydam Taýýar" gazet). *Onuň udel agramyny-da anykladylar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

anyklanmak: Anyk edilmek, aýdyň, düşnükli edilmek; kesgitlenmek, takykklanmak, belli edilmek. *Harby güýçleriň düzüliş kadasy hem hüjüm ýeri anyklanýardy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

anyklyk: Açyklyk, aýdyňlyk, düşnüklilik; mälimlik, bellilik, kesgitlilik, takyklyk. *Bir manylylyk, kanuny berjaý etmeklik biziň pikirimiziň kesgitliligini we anyklygyny üpjün edýär* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, Logika).

anytlatmak: Birine bir zady aýdyň etdirmek, düşnükli etdirmek: takyklatmak, bellisini etdirmek. *Suwuň idel agramyny anyklatmak.*

anilin: him. Reňksiz, ýagjymak awuly suwuklyk.

aňk: Aňk bolmak (etmek) – haýran galmak, täsin galmak. *Berdi aga onuň edýän manyly-manyly gürrüňlerine aňk bolup galdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gykuwlap möjegin aldylar daşyn, Aňk bolup oturdy syrtardyp dişin* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

aňk: zool. Uly ala guş.

aňka: Ankaň aşmak – aljyramak, manjerek bolmak, el-aýagyňy ýitirmek. *Onuň hat öwrenmegi nirede; gaýtam, iş bilen aňkasy aşypdyr* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Seniň ankaň aşypdyr öýdýän, biz heniz oglumyzyň normasyny hem alamzok* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

aňkamak: Gaty yslanmak, porsamak, erbet ys bermek. *Çünki onda gyzył güller ýerine, Aňkar eken çüýrän maslygyň ysy* (G. Seýitliýew, Saýlanan Goşgular). *Agzy edil aňajagözen ýaly aňkap dur* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Aňkap ýatan maslyklardan, Ýakymyz ys getirmeýär* (B. Kerbabaýew, Poemalar).

aňkarylyşmak: Bir näçe bolup aňkaryp durmak, köp bolup aňkarylmak, haýran galyşmak. *Gyzlar hem aňkarylyşyp durlar* ("Görogly" Eposy). *Duşmanyň ýykylman galanlary aňka-taňka bolup, äpişgä baka aňkarylyşdylar we sapaňalaryna ýapyşdylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

aňkarylmak: Geň görüp haýran bolmak, agzyňy öweltmek. *Aňkarylman-da, ugrybir ugraň yzyňyza!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol aňkarylyp duran alabeder kostýumly üçünji ýolagça seretdi* (N. Jumaýew, Ak Derek).

aňkarmak: Bir zady geň görüp haýran galmak, aňk bolup durmak, bir zada bütün ünsüňi berip, agzyňy öweldip durmak. *Nabat agzyny açyp aňkaryp galdy* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Garly ussa özüni ýitirip, aňkaryp galdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

aňkartmak: Aňk edip goýmak, haýran galdyrmak, aňk bolup durmagyna sebäp bolmak.

aňka-taňka: Aňka-taňka bolmak (etmek) – özüňi ýitirip geň galmak, aljyramak, aň-taň bolmak. *Duşmanyň ýykylman galanlary aňka-taňka bolup, äpişgä baka aňkarylyşdylar. Aňka-taňka bolup, ýerlerinden towsup turan garakçylara baka uzap duran ýaraglar araçäkçi esgerleriň tüpeňleridi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

aňkatmak: Porsy ys çykarmak, porsatmak. *Porsan eti aňkadyp özi girdi.*

aňkaw: Aňkaryp ýören, agzyboş, agzaçyk, gowşak. *Ol aňkaw kempir ýigrimi baş manatlyk kagyz puly elli manatlykdan hiç haçan tapwutlandyryp bilmezdi* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Bilmedim, pälim uly boldumy, ýa kysmat şeýle boldumy, seniň pälelige ugradylanyňy bir hili aňkaw ýaly duýman galdym* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

aňkawlyk: Agzyboşluk, agzaçyklyk, gowşaklyk.

anketa: Belli bir zat hakynda maglumatlar ýazmak üçin sorag listi. *Annaguly özi ýaly oganlaryň baş-alty sanagynyň anketa dolduryp, karakteristika ýazdyryp duranyny gördi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Belki, Gizdurdyňyň özi hem anketa dolduranda, geçmişini meniň ýazyşym ýaly jikme-jik ýazyp bilen däldir* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

aňk-taňk: **Aňk-taňk bolmak** – ser. **Aňka-taňka.**

aňladylmak [aňladylmak]: 1. Düşündirilmek, beýan edilmek, berilmek, bildirilmek. San goşulmasy "-lar, -ler" bilen aňladylar. 2. Duýdurulmak, mälim edilmek. *Ol arzalaryň mazmunynda bir beýik gurluşyklara goşant goşmak arzuwy aňladylýar* ("Ýaş Kommunist" gazetini).

aňlamak [aňlamak]: 1. Düşünmek, akyl ýetirmek. *Bagyň mahaw bagbany, Bir birin diňlemändir, Kimiň ýagşy saýraýanyň, Düybüden aňlamandyr* ("Tokmak" Jurnaly). 2. Aňmak, bilmek, duýmak, syzmak. *Muny aşakdaky ýaly lälelerden hem belli bir derejede aňlamak bolýar* ("Edebiýat").

aňlanmak [aňlanmak]: 1. Düşünilmek, akyl ýetirilmek. 2. Bilinmek, duýulmak, syzylmak. *Selbiniň göreçleri bilen birigen göreçlerimde bütünleý başgaça sözler aňlanýardy* (N. Jumaýew, Ak Derek).

aňlaşylmak [aňlaşylmak]: Bir zat duýulmak, syzylmak, düşünilmek. *Gyrat eýesiz galandan soň, Göroglynyň ele düşeni aňlaşylýar* ("Görogly" Eposy).

aňlaşmak [aňlaşmak]: Düşünişmek, bilişmek, belet boluşmak, aňyşmak. *Seniň ugruňy bir aňlaşaýly!* ("Görogly" Eposy).

aňlatma [aňlatma]: 1. *mat.* Şertli alamatlar, belgiler bilen aňladylýan bir näçe matematiki ululyk, formula. *Algebraik aňlatma.* 2. *lingw.* Konkret many aňladýan söz düzümi.

aňlatmak [aňlatmak]: 1. Düşündürmek, aňyna ýetirmek, bildirmek. *Köplenç wagtlarda bir düşünjäniň özüni dürli sözler bilen aňlatmak bolar* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, Logika). 2. Many bermek. *Sesler belli bir tertipde gelip, many aňladýarlar.* 3. Duýdurmak, bildirmek, syzdyrmak. *Aman poşy özüniň razydygyny her sözünde aňladardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Hojaw Artykowa seredip, bir zat diýjegini aňlatdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

aňly [aňly]: Paýhasly, düşüňjeli, düşbi. *Ol hem gaty aňly çopandyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Men indi aňly esger, Uly Watana sakçy* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).

aňlylyk [aňlylyk]: Paýhaslylyk, düşüňjelilik, düşbülilik. *Aňlylyk bilen hereket etmek gerek.*

aňmak [aňmak]: 1. Düşünmek, akyl ýetirmek. *Sere jorasyny märekeden çete çykardy we meseläni aňdy* ("Tokmak" Jurnaly). *Söz manysyn aňyp, biraz köşeşsin* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Duýmak, bilmek, syzmak. *Jygaly beg agtygynyň howsala düşenini aňdy* (Görogly" Eposy). *Wepa Pawlowna meniň umytsyzlanýandgymy aňdy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

anna [aanna]: Hepdäniň başinji gününüň ady, juma. *Sişenbe we anna günleri polkumyzyň kantselýariýasy ofitserlerden doly bolardy* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Anna günü Lenin adyndaky kolhozda Türkmen göreşi boýunça ýaş pälwanlaryň gatnaşmagynda ýaryş boljak.*

aňňal: Bugdaý, arpa ormak, ot ýatyrmak üçin ulanylýan oba hojalyk guraly, uly orak. *Han küýli bu şatyrdyny barlap göreýin – diýip, eline aňňalyny aldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

aňňalak: **Aňňalak gapmak** – puç galmak, aldanmak. *Ahmal galyp gitseňiz, agzyňyz ýagjaryp gaýdaryň öýtmäň, aňňalak gapyp gaýdarsyňyz* ("Tokmak" Jurnaly).

aňňat: Çägeden, gumdan emele gelen depe, beýiklik. *Düýe aňňatlaryň ustaşyry uzaklyga sredýärdi* ("Pioner" Jurnaly). *Şol aňňat alty aý öň küpürsäp ýatan meýdandy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

aňňatlyk: Giden depelik ýer, beýikli-pesli meýdan, depelik.

anneksirlemek: syýasy. Zor bilen birleşdirmek, güýç bilen basyp almak.

anneksiýa: syýasy. Bir ýurdy başga bir imperialistik ýurduň zor bilen basyp almagy, özüne birikdirmegi.

aňňyrak: Köp aňňyrýan (eşek hakda). *Mele eşek gaty aňňyrakdy hem-de ilki-ilkiler münseň alyp gaçýardy.*

aňňyryşmak: Bir näçe bolup aňňyrmak, aňňyryp gygyryşmak. *Obanyň çeträginde eşekler kowalaşyp jyzzynlaşýardylar, aňňyryşýardylar* (B. Kerbabaýew, Agytly Ädim). *Saraýdaky eşekler aňňyryşýardylar.*

aňňyrmak: Gygyrmak, ses etmek (eşek hakynda). *Ýorgalap köp ýollar ötmegim bardy. Aňňyryp; agynap ýatmagym bardy* ("Tokmak" Jurnaly). *Bir salymdan soň, eşek aňňyryp, tumsugyny diň göge tutup, kädini süýräp gidiberipdir* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").

aňňyrtmak: Aňňyrmagyna sebäp bolmak. *Eşegi aňňyrtmak.*

aňňyza: bot. Ýaşyndan porsaňňyza emele gelýän dag ösümligi.

anod: fiz. Polojitel zarýad berlen elektrod.

anonim: 1. Adyny ýasyran awtor. 2. Awtory kimdigi belli bolmadyk, awtory näbelli, atsyz.

anonimika: anonim hat, atsyz hat.

anons: Spektaklyň, kontsertiň, leksiýanyň boljakdygy barada öňünden edilýän bildiriş.

aňry: 1. Bir zadyň ýeňse, arka tarapyny görkezýän söz. *Índi olaryň bary tokaýyň üstüni gyryp aňry atýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Kömekçi söz rolunda: *Şol wagt koridoryň aňrysynda galmagal eşidildi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Aňryň bäri gelmek** – 1) ýüregiň bulanmak, gusjak bolmak; 2) erbet gaharlanmak. *Halnazaryň aňrysy bäri geldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Aňryňa il gonmak** – nahar edinmek, nahar iýmek, doýmak. *Diliňe guwanyp, naharyňy sowatma. Bolýanyny, bolmaýanyny aňryňa il gonandan soň bilersiň* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aňry-bäri: Oduk-buduk, ojuk-bujuk. *Onuň gözünde bir äýnek bardy weli, ol äýnegiň saplary döwüm-döwüm bolup, näzik sim bilen hem aňry-bäri, ýüp-süp bilen saralypdyr* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ýoldaşym: - Aňry-bäri zat aljak – diýip, magazine tarap ýöneldi.*

aňrybaş: Baryp ýatan, juda gowy, bahasyna ýetilmez, iň ýokary. *15. asyrda imperatoryň häkimiýeti ejizligiň aňrybaş derejesine ýetipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

aňryk [aňryyk]: Aňyrlygyna, beýle tarapa. *Skifler gündogara tarap barha aňryk gidýärdiler* (Gadymy Dünýä Taryhy).

aňryk-bärik [aňryk-bäriik]: Öňe-yza, eýläk- beýläk. *Çäýnegi on gezek dagy aňryk-bärik süýşürenlerinden soň, Halmyradow çäý gaýtarmaga başlady* (N. Jumaýew, Ak Derek).

aňrujy [aňruujy]: Ýagdaýy bolsa, mümkin bolsa. *Eger onuň özi razy bolsa, aňrujy mümkinlik tapylsa, ony şähre getireli* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şu gün aňrujy gelip bilseň, bize gel!*

ansambl: teatr. Aýdymy, sazy ýerine ýetirijiler topary. *Rus aýdymlarynyň we plýaskalarynyň ansambly.*

aňsat [aňsaat]: Ýeňil, ýönekeý, kyn däl. *Diňe dilde aňsat on put pagtany, Her gün ýygýan – diýip, batyr aýtmak* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ähli halkyň beýle guwanjyny gazanmak aňsat däl* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Aňsat iş.*

aňsatlaşmak [ansatlaşmak]: Aňsat bolmak, ýeňleşmek, ýönekeýleşmek, sadalaşmak. *Onuň işi öňküsinden aňsatlaşan bolmaga çemeli.*

aňsatlatmak [aňsaatlatmak]: Aňsat etmek, ýeňilleşdirmek, ýönekeýleşdirmek, sadalaşdyrmak. *Bu täze usul maşyn bölekleriniň ýasalys protsesini aňsatlatdy.*

aňsatlyk [aňsaatlyk]: Ýeňillik, ýönekeýlik, sadalyk, kyn dällik. *Duş gelýän kynçylyklaryň hemmesini aňsatlyk bilen ýeňip geçýärdi. Kä ýeri aňsatlyk bilen tohum aldy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Meseläni aňsatlyk bilen çözmek.*

aňsyz [aaňsyz] Y: Huşsuz, huşy gaçan; düşünjesiz.

aňsyz [aaňsyz] YY: Ägirt, uly, örän mähnet, ummasyz, gaty kän. *Ol aňsyz bir zady göterip barýar.*

aňsyzlyk [aaňsyzlyk]: Huşsuzlyk, huşy gaçanlyk, düşünjesizlik. *Aňsyzlygyň hem çaky bilen – diýip, ejesi oňa hüňürdedi.*

aňşyrmak [aaňşyrmak]: 1. Duýmak, syzmak, tanamak, bilmek, düşünmek, düşmek. *Ol pikirilenip, nirä barýanyňy özi-de aňşyrman, başyny aşak salyp barýardy* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Sizem biziň nähili adamdygymyzy aňşyrdyňyz öýdýän* (M. Gorkiý, *Ene*). 2. Eşitmek. *Gykylygyň arasyndan diňe: - Agramlyk gum as! Direk ur!- diýen sözleri aşyrmak bolýardy*. 3. Saýgarmak, görmek. *Papirosyň oduny ýarym kilometrden aňşyrmak bolýar* ("Pioner" Jurnaly).

aňslag: Spektakla, lektsiýa, kontserte we ş. m. toşama jaýlaryna ähli biletlere satylyp gutarylandygyny mälim edýän bildiriş.

ant: ser. **Kasam.** ♦ **Ant içmek** - bir iş, ýumuş hakda gutarnykly wada bermek, wada etmek. **Ant içip awy ýalamak** - bir zady etmeklige ýa etmezlige wada berip, soň ondan yüz öwürmek, dänmek, boýun almazlyk.

antagonist: Ýalaşyk, barlyşyk edip bolmajak duşman, barlyşyksyz duşman, garşydaş.

antagonistik: Antagonizme esaslanýan, antagonizme has bolan, gapma-garşylykly, barlyşyksyz. *Bizde antagonistik synplar düýbünden ýok.*

antagonizm: Barlyşyksyz gapma-garşylyk.

aňtalmak: Gözlenmek, yzarlanylýan. *Diýmeli, aňtalmakda, sürgünlerde çekilen azaplar biderek gitmändir!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

aňtamak: Birini ýa-da bir zady tutmak ýa-da ýok etmek maksady bilen gözlemek, yzarlamak. *Kitaplary dagdamyzsoň, naçalnikler: - Bu nireden peýda bolduka?- diýip aňtar. Ol haty oňa bermekligiň ýagdaýyny aňtaýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ýelli ozal hem özüniň şahsy peýdasy üçin, çemini aňtap, Pökgeniň ýanynda kolhozyň partiýa guramaçysy Çary agany ýamanlaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

aň-taň [aaň-taaň]: **Aň-taň bolmak** - ser. **Aňka-taňka.** *Şonuň üçin olar onda näme sorajaklaryny, näme jogap berjeklerini bilmän, aň-taň bolup galýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

antarktida: Ýer şarynyň Günorta polýar oblasty.

antarktika: Antarktida degişli bolan.

aňtatmak: Birini, bir zady tutmak ýa-da ýok etmek maksady bilen yzyndan yzarlatmak, gözletmek.

aňtaw: Gözleg, yzarlaýyş, aňtamaklyk.

aňtaýjy: Birini, bir zady tutmak, ýok etmek maksady bilen yzarlaýan, gözleýän. *Gije, gaýtam erbetdir - köçelerde adam az bolýar, aňtaýjy kän bolýar. Adamlaryň aragatnyşygyndaky has agdyklyk edýän zat, pursat aňtaýjy gahar duýgusydy* (M. Gorkiý, *Ene*).

antenna: Radio tolkunlaryny bermek we tutmak üçin simler sistemasy *Radionyň antennasyny bir dikeýin-diýdi* ("Kolhoz Günləri").

anti ...: Sözleriň öňünden gelip, "garşy, ters, duşman" diýen manylary aňladýan приставка.

antidemokratik: Demokratizme, demokratiýa garşy bolan.

antifaşist: Faşizmin duşmany, faşizme garşy göreşiji.

antifaşistik: Faşizme garşy gönükdirilen, faşizme garşy goýlan.

antik: Gadymy Grek ýa-da Rim medeniýetine, sungatyna degişli bolan. *Pedagogiki teoriýa antik jemgyýetde emele gelip başlapdy* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*).

antiksiklon: meteor. Tsiklonlar arasynda ýerleşip, atmesfera basyşy hemişe ýokary bolan ýer, oblast.

antilopa: zool. Esasan gunortada düşýän şahly, goşa toýnakly gäwüşeýän haýwan.

antimarksistik: Markizme garşy bolan, markizme garşy gidýän.

antimilitarizm: Militarizme garşy hereket edýän jemgyýetçilik akym.

antimilitaristik: Militarizme garşy gidýän.

antisaniitar: Sanitariýanyň düzgünine garşy bolan, şol düzgüni bozýan.

antisemit: Ýewreýlere duşmançylykly garaýan adam.

antisemitizm: Ýewreýlere duşmançylykly, ýigrenjilikli garaýyş, bu akym burjwaziýanyň öz synpy bähbidi üçin döredilen akymdyr.

antiteza: 1. Gapma-garşylyk. 2. İki sany biri-birine garşy bolan pikiri çeper obrazda deňeşdirmе.

antitezis: filos. Dialiktiki ösüş protsesinde başlangyç ýagdaýy inkär etme.

antologiýa: Dürli awtorlaryň çeper eserleriniň, galapyn goşgularynyň ýygındysy. *Türkmen poeziýasynyň antologiýasy.*

antonim: *lingw.* Manysy boýunça başga söze gapma-garşylykly bolan söz.

antonowka: Giç bişýän almanyň bir sorty.

antrakt: 1. Spektakl perdeleriniň ýa-da kontsertiň bölümleriniň arasyndaky gysgaça arakesme. *Onuň ýaňramasyna gulak assaň, baş antraktyň hem ýetmeýejekdigini ol bilýärdi* ("Tokmak" Jurnaly). *Antrakt yglan edilmek. Antrakt wagty.* 2. Pesanyň perdeleriniň arasynda ýerine ýetirmek üçin kiçijik saz eseri.

antratsit: Daş kömrüň iň gowy sorty. *Antratsit-7300 we ondan-da köpräk kaloriýa berýär* ("SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy").

antreprenýor: Kapitalistik ýurtlarda: teatryň, tsirkiň we ş. m. tomaşa jaýlarynyň hususy eýesi.

antropolog: Antropologiýa ylmy boýunça spetsialist.

antropologik: Antropologiýa degişli bolan, antropologiýa esaslanýan.

antropologiýa: Adamyň biologik tebigaty hakyndaky ylm. *Antropologiýa muzeýi.*

antropometrik: Antropometriýa esaslanýan, antropometriýa degişli bolan. *Antropometrik ölçegler.*

antropometriýa: Antropologiýa ylmynyň adam bedenini we onuň böleklerini ölçemek bilen meşgullanýan bölümi.

antropomorfik: Antropomorfizme degişli, antropomorfizme has bolan.

antropomorfizm: Adama mhsus bolan psihiki häsiýetleri tebigat hadysalaryna, haýwanlara, predmetlere geçiriş.

aňzak: Elhenç sowuk, gurak aýaz, şemally aýaz. *İndi aňzaga tutdugydyr* ("Kolhoz Günleri"). *Aňzak aýazyň, syrgynly garyň içinde ýöremegiň hem keýpi ýokdy* (L.N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

aňzaklyk: Doňaklyk, gury aýazlyk, gurak sowuklyk.

aorta: *anat.* Bedeniň ähli organlaryny arterial gany bilen üpjün edýän, ýüregiň çep gapdalyndan başlanýan iň uly, esasy arteriýa. *Öň tarapdan ýürek uzyn damar – aorta bilen gutarýar* (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, *Zoologiýa*).

ap-açyk: 1. Örän äşger, aýdyň, belli. *Onuň ertir geljeg-ä ap-açyk, ýöne şu günem gelyäýmegi mümkin.* 2. Dury, kir-kimirsiz. *Asmanyň ýüzi ap-açyk bolsa-da ol basjak yerini gaty gowy saýgarmaýardy.*

apadaňlamak: Gabarylyp ýöremek, özüni haýbatly alyp barmak. *Goltugy garpyzly ýaly, apadaňlap çişip ýördi* ("Tokmak" Jurnaly).

apaň-apaň: **Apaň-apaň basmak** – haýbatly, gopbamsy ýöremek. *Ol özüni üstün çykan hasap edip, apaň-apaň basdy-da, eýwanda gezim etdi. Peleň apaň-apaň basyp, garrynyň ýanyna bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

apartament: Içi gowy bezelen jaý.

apat [aapat]: Gorky, howp, elhenç zat. *Kärendeden islenýän hasyl emele geljekmi ýa bir apat peýda bolup, göklüğine orlup gitjekmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Musa aga apat astynda galanyny gördi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

apatik: Apatiýa mahsus bolan, apatiýa berlen. *Apatik adam.*

apatiklik: Göwni sowuklyk, parhsyzlyk, perwaýsyzlyk. *Apatiklik ýagdaýyndaky adam.*

apatit: *min.* Superfosfat, fosfor kislotsy we hek edilýän mineral.

apatiýa: Hemme zatdan el sowamaklyk, perwaýsyzlyk, parhsyzlyk.

apbasy [apbaasy]: 1. Ýigrimi köpüklik pul mukdary. *Maňa bir apbasy bersene! – diýip, Maslow aýgytlylyk bilen aýty-da, agyr elini egnine atdy* (M. Gorkiý, *Eserler*). 2. Aýal köýneginiň öňüne dakylýan ýaprak ýaly ýasy, kümüşden edilen bezeg, şaý. *Onuň boýnunda goşa towuk, gyzyly apbasylaryň aşak eteginde gönjök, iki ýan gapdalynda tumar, barmaklarynda hatar yüzükdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

apbasylyk [apbaasylyk]: Ýigrimi köpüklik şaýy pul.

apellýatsiýa: *ýur.* Suduň çykaran karary barada ýokary sud instantsiýasyna arz etme, arznama, şikaýatnama. 2. Goldaw, maslahat, geňeş sorap ýüzlenme.

apelsin: *bot.* Narynç reňkli, yslyja ýumşak gabykly tsitrus miwesi we onuň agajy. *Zakawkazedäki batgalyklaryň yerinde häzir apelsinler ösdürilýär* ("Mydam Taýýar" gazetini).

apgyrt: Aýakgabyň ýeňsesindäki gaty ýeri. *Haçan Aman aýak çekip duranynda bolsa, ol uruşdryp gelşine onuň çarygynyň apgyrdyndan basdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

apy-tupan [aapy-tupaan]: 1. Tozanly güýçli ýel, güýçli ýagynly harasat. *Ham hyýala gidip, turuzyp duman, Galdy apy-tupan ýeller içinde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Apy-tupan turaýsa, penalar ýaly ol ýerde amatly sümelge edinmek gerek* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Apy-tupanda çöldäki dowarlar heläk bolýarlar*. 2. göç. m. Dawa, jenjel, gykylyk. *Salyh işan, Ylýas töre olaryň başyna apy-tupan salypdyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Giň derýanyň boýunda bir obajyk, Şol obada apy-tupan turýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

apofeoz: 1. Bir adamyň, bir wakanyň şöhratlanylmagy, hormatlanylmagy, dabaralanylmagy. 2. *teatr*. Käbir teatral oýunlaryň, baýramçylyk kontsertlerin dabaraly jemleýji görnüşi.

apolitizm: Syýasatdan boýun gaçyrmak meýilliligi.

apologet: Apologiýanyň tarapyny tutýan adam.

apologetik: Apologetika degişli bolan, apologetika mahsus bolan. *Bu apologetik sözlemiň nähili derejede gümrütkidigine serediň* (W.İ. Lenin, *Eserler*).

apologetika: Dini taglymatyň hristian dogmasyny goramaklyga bagyşlanýan bölümi; bir zady çendenaşa öwmek.

apologiýa: Bir adamyny ýa-da başga bir zady hetdenaşa taryplamaklyk, öwmeklik.

apopleksik: *med.* Apopleksiýa degişli bolan, apopleksiýa has bolan. *Gijara Andreý Ýefimýç apopleksik urgudan öldi* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

apopleksiýa: Beýnä gan inme, beýnä gan urma zerarly bolan birden kä bolýan paraliç.

apostrof: Ýawuzda setir üstünde goýulýan, otura (') meňzeş belgi. *Janna d'Ark*.

apparat: 1. Abzal, gural, mehaniki gurluş. *Telefon trubkasyny gulagyma tutup, apparatyň çarhyny dört gezek aýladym* ("Tokmak" Jurnaly). 2. *anat.* Organizmiň aýratyn funksiýalaryny ýerine getirýän organlary. 3. Edaralaryň jemi, şonuň ýaly-da edaralaryň, guramalaryň işgärleriniň jemi. *Döwlet apparaty. Sud apparaty. Magaryf ministriliginiň apparatynda işlemek*.

apparatura: *teh.* Apparatlaryň, abzallaryň, gurallaryň çemi. *Apparaturany dogry ulanmak*.

appendiks: 1. *anat.* Kör içegeniň gurçuk şekilli ösüntgisi. 2. *teh.* Aerostatyň gaz alyp, gaz çykarýan şlangy.

appenditsit: *med.* Kör içegäniň gurçuk şekilli ösüntgisiniň çişmegi.

appretura: 1. Derä çalynýan lak, boýag. 2. Ýörite suwuklyk arkaly matany petleme, derini eýleme.

aprel: Kalendar ýylynyň dördünji aýy. *April aýynyň başlarynda ýagys köp ýagýar*.

aprobatsiýa: Makullamaklyk, tassyklamaklyk. *Aprobatsiýa komissiýalary tohumçylyk fonduny taýýarlamak üçin meýdanlary kesgitleýärler* (İ. K. Maksimenko, *Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy we Tohumçylygy*).

aprobirlemek: Makullyk bildirmek, tassyklamak.

ap-tap [aap-tap]: **Abyny-tabyny almak** – bir iş bilen öwrenişmek, işiň tärini ele almak.

apteçka: Ilkinji meditsina kömegini bermek üçin gerekli bolan dermanlar we şol dermanlar salnan kiçijik şkaflar. *Oguljan apteçkadan derman alyp gidýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

ar [aar] YY: Ýetirilen zyýanyň öwezini almak üçin edilýän hereket, bir zat üçin öwez alma; namys. *Sim agaja özün urýar bulanyp, Gerek dälmi namys bilen ar oňa?* ("Tokmak" Jurnaly). *Söýmegi hem ýigrenmegi öwredip, Beýik namys bilen ar berdiň maňa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Arym köýeden, imanym köýsün* (nakyl).

ar Y: 100 kwadrat metre barabar metriki ýer ölçeg birligi, hektaryň ýüzden bir bölegi.

ara [aara]: 1. Orta. *Meniň ol ara düşmäge hakym ýok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Zordan gürüňiniň arasyny kesdim. Aknabat eje ara düşdi*. 2. göç. m. Baryş-geliş, gatnaşyk, aragatnaşyk. *Seniň bilen onuň arasy hem bar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hawa, sen meniň häzirki wagtda Warwara Wasilewna bilen aramyň nähilidigini soraýarsyň* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Onuň bilen aram saz däl*. 3. Daş ýol, uzak ýol, iki nokat arasyndaky uzaklyk. *Aşgabat bilen Büzmeýiniň arasy 22 kilometr*. 4. Kömekçi söz rolunda: *İki at depişer, arasynda eşek öler* (nakyl). ♦ **Ara tow düşmek** – ara bozulmak.

Aradan çykamak – wepat bolmak, aýrylmak. **Arany açmak** – 1) daşlaşmak, uzaklaşmak, öňe gitmek; 2) baryş-geliş bes etmek, dostlugy bozmak. *Men onuň bilen*

arany açdym. Arany sazlamak - aragatnaşygy düzetmek, gowulandyrmak, ýakynlaşmak, dostlaşmak. *Arasy üzük* – aragatnaşykda däl, arabaglanýşykly däl, her biri bir ýerde, üžňe.

araba: At we ş. m. goşulyp, ýük daşalýan iki tigirli ýönekeý transport. *Onuň okuny ýaglar ýaly, ol nä arabadyr öýdýärmäň?* ("Tokmak" Jurnaly). *Agam, meni arabaňa mündürüp, ölümden halas edeniň üçin köp sag bol!* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Eşek araba. Ýykyljak araba kyrk gün öňünden jygyldar* (nakyl).

arabaçy: 1. ser. **Arabakeş.** *Arabaçy ýaba jylawyň ujuny bulaýlady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Deniska ýigrimi ýaşyna golaý barypdy, özi bolsa arabaçy bolup hyzmat edýärdi* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 2. Araba ýasaýan ussa.

arabaglanýşyk [aarabaaglanýşyk]: Biriniň ýa-da bir zadyň arasyndaky ysnyşykly gatnaşyk, özara baglanýşyk, özara baglylyk. *Ol kontrrewolýutsion elementler bilen arabaglanýşyk saklaýardy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

arabaglanýşykly [aarabaaglanýşykly]: Gatnaşyňykly, gatnaşygy bar bolan.

arabakeş: Araba sürüji, arabaçy.

arabakeşlik: Arabakeşiň ýagdaýy, käri.

araby: Arap tohumyndan bolan. *Ol garry arabyny (atyny) zer-zerewşan jul bilen eýer salyp mündi* ("Görogly" Epos). *Araby goýun.*

arabist: Arap dilinden we edebiýatyndan spetsialist.

arabozar [aarabozar]: Adamlaryň arasyndaky oňaly gatnaşygy, baryş-geliş, dostlugy bozuýy. *Käbir zähmet söýmez arabozar hakynda maňa habar gowuşdy* ("Tokmak" Jurnaly).

arabozarlyk [aarabozarlyk]: Arabozaryň häsiýeti, adamlaryň arasyndaky gatnaşygy bozuýlyk. *Arabozarlyk etmek bolmaz.*

araçäk [aaraçäk]: Territoriýalar arasyndaky çäk, serhet. *Araçäkden on sekiz sany möjekden ybarat ordanyň biziň topragymyza baka geçenligi anyklanypdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Araçägi bozyanlara rehimsiz daraýarys* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

araçäkçi [aaraçäkçi]: Serhet goragynyň harby esgeri serbehçi. *Dagyň üstüne araçäkçi goşunlary getirip, Allaýar tulum bilen Gurduň öz jenaýatynyň üstünde tutulmagyna sebäp bolan beýleki oglanjykdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ol diňe awçy däl, Watan sakçysy, Söwer Watanmyzyň araçäkçisi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

araçäkdeş [aaraçäkdeş]: Araçägi bir bolan, serhetdeş: goňşy. *Kiýew raýonynda, sähra bilen araçäkdeş serhetde polýaklar ýaşapdyrlar* (SSSR Taryhy).

araçy [aaraçy]: 1. Aralaýan adam. *Araça taýak deger* (nakyl). 2. Ylalaşdyryjy adam, taraplar arasynda gepleşik geçirilende gatnaşýan adam ýa-da gurama, barlyşdyryjy adam.

araçylyk [aaraçylyk]: Taraplar arasynda ylalaşyga ýardam edijilik.

arada [aarada]: 1. Ortada. 2. Ýakynda, ýaňy-ýakynda, ýakyn günlerde. *Arada onuň dosty bize gelip gitdi.*

aragatnaşyk [aaragatnaşyk]: 1. Baryş-geliş, dostlukly gatnaşyk, dostluk. *Aýsoltan bile Begenjiň aragatnaşygy barha ýitileşýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Olar bilen ýakyndan aragatnaşyk etmek gerek* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*). 2. Baglanýşyk. *Düşünjäniň mazmuny bilen möçberiniň arasynda belli bir aragatnaşyk bar* (S.N. Winoradow, A.F. Kuzmin, *Logika*). 3. Gatnaw. *Öten agşamdan bäri gala bilen aragatnaşygymyz ýok* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) *Howa aragatnaşygy. Telegraf aragatnaşygy.* ♦ **Aragatnaşyk saklamak** – baryş geliş etmek, biri biriň bilen habarlaşykly bolmak.

aragatnaşykçy [aaragatnaşykçy]: Aragatnaşyk işgäri.

aragatnaşykly [aaragatnaşykly]: Baryş-gelişli, gatnaşykly, dost. *Pýotr bolsa obalar bilen ýakyn aragatnaşykly adamy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gulluhan bilen, belki, Eziz bilen hem aragatnaşykly adamlar bardyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

arak: Alkogolly içgi. *Käsä arak güýşüp, käse çakyşdyrýardylar. Men arak içmeýärim* (A. Durduýew, *Saýlanan Eserler*). *Bir çüýşe arak.* ♦ **Arak sabyn** – ser. **Sabyn.** *Hoşgeldi polotentsasyny egnine atyp, arak sabyn gutusyny göterip daş çykdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

arakesme [aarakesme]: Dynç almak üçin bellenen möhlet, dynç alynýan wagt. *Birden arakesme boldy, biz daşary çykdyk ("Tokmak" Jurnal). Arakesme wagtynda okuwçynyň nerw sistemasynyň hem dynç almagyny üpjün etmek gerek* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*).

arakhana [arakhaana]: Rewolýutsiýadan öň: Arak satylýan, içilýän ýer, jaý. *Artyk puluň bilen barma arakhana, Zähmetiň zaýa etme, rehim eýle jana* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

arakhor [arakhoor]: Alkogolizme berlen, aragy köp içýän, pýançylyk edýän, arakkeş. *Meniň atam örän yzgytsyz adam, doganym hem şeýle, özi-de arakhor* (M. Gorkiý, *Ene*). *Meniň içdigim däl, arakhorlaryň içdigi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

arakhorlyk [arakhoorlyk]: Spirtli içgileri çendenaşa, ölçegsiz içmeklik, alkogolizm, arakkeşlik.

arakkeş: ser. **Arakhor.** *Ol tüýs arakkeşdir.*

arakkeşlik: ser. **Arakhorlyk.**

aralamak [aaralamak]: 1. Uruşýanlary biri-birinden aýyrmak, aralaryna düşmek. *Bularyň galmagalyna beýleki ýoldaşlarynyň biri turup aralajak bolsa, ýanyndaky ýoldaş sakgalyndan tutýan ýaly bolupdyr ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy"). Çoluk baryp aralaýança, ýoldaşlary onu mazalyja çeynäpdirler ("Sowet Edebiýaty" Jurnalny).* Uruşýanlary aralamak. 2. göç. m. Daraklamak, daramak. *Rybin ýüzüni aşak salyp, sakgalyny barmaklary bilen haýat aralamaga durdy* (M. Gorkiý, *Ene*).

aralanmak [aaranlamak]: Uruşýanlaryň her biri bir tarapa aýrylmak, aýryşdyrylmak, aralaryna düşülmek.

aralaşmak [aaraaşmak]: 1. Aralamaga kömekleşmek. 2. Arasyna, ortasyna girmek, ýakynlaşmak, golaýlaşmak. *Siziň otrýadyňyzyň ýarpysy eýýäm Tejene aralaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garaňky gatlysmazyndan öň oba aralaşmak gerekdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnalny).* *Düşmanyň çabga ýaly ýagýan okunyň astynda bular jylgaly gerişlere aralaşdylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. göç. m. Başlanmak, golaýlamak, peýda bolmak, ýetip gelmek. *Ümsümlük aralaşdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Şonda ýüregine gyssanmaçlyk hem aralaşýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *İňrik garalmagy bilen bilelikde, mawy asmandan ýere ýakymly bir salkynlyk-da aralaşýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

aralatmak [aaratlamak]: Uruşýanlary aýyrtmak, aralaryna düşürtmek. *Uruşýanlary aralatmak.*

aralyk [aaralyk]: 1. İki zadyň arasy, ortalyk. *Onuň telpeginiň etegi bilen maňlaýynyň aralygy örän gysby görünýärdi* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*). *Aralykda şorluk giň meýdan bardy ("Sowet Türkmenistany" gazetini).* 2. Aradaşlyk. *Aşgabat bilen Moskwanyň aralygy indi 4 sagatlyk ýol boldy.* 3. Umumy, ortalyk, hemmelere degişli bolan. *Aralyk mal.* *Aralyk zat.*

aram [aaram] Y: Orta, aralyk, ne güýçli, ne ýuwaş. *Firidun aram, ýuwaş ses bilen okaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Yuwaşdan arama çenli ýel boldy. Aram sowuk. Aram ýagtylyk.*

aram [aaram] YY: Parahatlyk, asudalyk, rahatlyk, ynjalyk, karar. *Şondan soň Ýelliniň jany aram tapyp oturdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Üzüm aram tapyp, uzadan golun, Gaýtadan gol salyp, guçdy Serwini* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Aram girenini çaklap janyna, Mekdep müdüriniň geldi ýanyna* (A. Kekilow, *Söýgi*).

aramak [aaramak]: 1. Biri-birinden aýryşdyrmak, biri birinden bölüşdirmek. 2. Saýlamak, seljermek. *Pökgen aga – Tudy entek arap kesiş – diýib tabşyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 3. göç. m. Gözlemek, agtarmak. *Öz nejatymy garaýyn, il bähbidini araýyn ("Görögly" Eposy).* *Buhara emiri Sowet hökümeti bilen "ýaraşyk" etse-de, pursat araýardy.* (Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Bahana aramak** – ser. **Bahana.** *Gep tapyp, bahana arajak bolma!* (G. Gurbansähedow, *Enesiniň Ýumuşlary*). **Buz üstünde tozan aramak** – ser. **Tozan.** *Buz üstünde tozan aramaga başladylar ("Tokmak" Jurnalny).*

aram-aram [aaram-aaram]: Wagtal-wagtal, käte-käte, käwagt. *Şofýor öz işinden gürlledi indi, Aram-aram oň ýüzüne seredip* ("Sowet Edebiýat" Jurnalny).

aran: Bir zadyň ujuna dakylýan dyrnakly ilgençek. *Gapanyň arany bir gandymyň düýbüne jaýdar ilişipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň aýdýan sözleri Aýdurdynyň içini edil aran ýaly daraw-daraw edip ýyrtyp barýardy* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*).

arapça: Arap dilinde, Arap grafiginde ýazylan. *Sesiniň nabzyny arapçamy ýa-da başga bir zatçamy üýtgedip okaýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

araplar: Yakyn Gündogar we Demirgazyk Afrikada ýaşaýan halk. *Galkyn, gözüň görkez, hindi zenany, Gül meňzi saralan, Arap jenany* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Arap sopulary ýaly, uzyn köýnegiň bilen sülpüldäp, meniň gül ömrümi kül etdiň* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*).

arassa: 1. Tämiz, päkize, hapa bolmadyk. *Suw, köpräk suw, arassa esgi, pamyk getiriň – diýdi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Arassa jaý. Arassa depder. Gözel pagtany gaty arassa ýygýar*. 2. Dury, açyk. *Arassa, tämiz howa pikir-zehiniň açýar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Bahar ertiri dek arassa göwün, Çagalar okýarlar, alarlar ylym* (A. Haýydow, *Gök Asman*). *Arassa asman*. 3. Sap, goşantsyz. *Arassa spirt*. 4. göç. m. Päk, akýürekli, ahlak taýdan tämiz. *Gülsoltan örän arassa, gülden hem päk gelir* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

arassaçylyk: Tämizlik, päkizelik, arassalyk. *Egin-eşik arassaçylygyna çaga wagtynda-da geleňsizdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol arassaçylyga düýbünden hormat goýmaýar* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*). *Ol arassaçylyga uly üns berýär. Düýn klubda arassaçylyk hakynda lektsiýa okaldy*.

arassalamak: 1. Tämizlemek, biriniň ýa bir zadyň ýüzündäki kiri, hapany aýryp arassa etmek. *Garnyny ýaryp, içini-bagrym arassaladylar* ("Görogly" Eposy). *Köwşi arassalamak*. 2. Gabygyny soýmak, daşyny artmak, bir zadyň gereksiz, hapa ýerini aýyrmak, artmak. *Sogan arassalamak. Yörite maşynda pagtany arassalamak*. 3. Saplamak, durlamak. *Spirti arassalamak*. 4. göç. m. Ýat elementlerden halas etmek. 5. *gepl. d. Ogurlap lut goýmak. Ogrular öýde zat goýman arassalapdyrlar*.

arassalanmak: 1. Tämizlenmek, päkizelenmek, öz egin-başyňy arassa etmek. 2. Özüň üçin bir zat arassalamak. *Käşir arassalanmak*. 3. Hapa-hupa zatlar aýrylmak. *Sweçkalaryň hyrlary oňat arassalanmasa, olaryň sepleri açylýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Howly arassalandy*. 4. *Saplanmak, dury edilmek, durlanmak. Spirt arassalandy*. 5. Ýat elementlerden halas edilmek. *Ýurdy keseki ýurtlaryň goşunyndan arassalamak*.

arassalaşmak: 1. Birine bir zady süpürüp, ardyp tämizleşmek. 2. Daşynyň gabygyny, hapasyny aýryşmak. *Käşir arassalaşmak*. 3. Saplaşmak, durlaşmak. *Ýagy arassalaşmak*.

arassalatmak: 1. Birine arassa etdirmek, süpürüp, ardyp tämizletmek. 2. Daşyny, gabygyny aýyrtmak, soýdurmak, hapa ýerlerini aýyrtmak. *Kartoşka arassalatmak*. 3. Saplatmak, durlatmak. *Ýagy arassalatmak*.

arassalaýjy: Arassalaýan, tämizleýän, hapasyny saplaýjy. *Sortlaryň mehaniki gatyşmagy pagta arassalaýjy zawadlarda-da bolup biler* (İ.K. Maksimenko, *Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy we Tohumçylygy*). *Pagta arassalaýjy zawod. Arassalaýjy tseh*.

arassalyk: ser. **Arassaçylyk.** *Arassalyk – saglygyň girewidir*.

arbitr: Araçy, ylalaşdyryjy, bitarap sudýa, bekewul.

arbitraj: Jedelli meseleleri çözüň gurama. *Halkara arbitrajy. Döwlet arbitrajy*.

arjaň [aarjaň]: Arly, namysly. *Bu daglylar arjaň jemendedir* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahryman*). *Arjaň adam*.

arjanak: kön. s. Edermen, dogumly, batyr.

arça: bot. Kiparisler maşgalasyndan bolan hemişe gök öwsüp duran agaç. *Çüýşegöz ody ölçerýärdi, arça salýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Men saňa gumdan sazак getirip bererin, dagdan hem arça getirip bererin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Arça köplenç daglarda bitýär*.

arçalmak: Hapasy ardylmak, bir zadyň ýoly, öňi arassalanmak. *Ýap arçalyp gutaryldy*.

arçamak: Haşal otuny aýyрма, otamak, artmak, arassalamak. *Diýdim men gaýdamda: - Ak sen parahat, Ekinimiz garaşýar, arçadyk ýoluň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

arçaşmak: Arçamaga kömek etmek, arassalamaga kömekleşmek.

arçatmak: Bir zadyň ýoluny, öňüni arassalatmak, hapasyny aýyrdyrmak. *Ýaplary arçatmak işi uzaga çekmedi*.

arçazy: Arza beren adam: arz edegen adam. *Ezize dumly-duşdan arzaçylar hem ýagyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

arçyn Y: *kön. s. Türkmenistanda rewolýutsiýadan öň: Oba Sowetiniň başlygy wezipesini ýerine ýetiren wezipeli adam. Gaty gidersiň, sen arçynyň ogly boldugyň asman boldugyň däl* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Onuň girdejisini bolsa oba arçyny eline-agzyna ýetirmän alýardy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Bir gezek arçynlary stoluň başynda söhbet edip oturan ekenler* (N.W. Gogol, *Eserler*).

arçyn YY: 0,71 metre barabar rus uzynlyk ölçegi. *Üç arçyn mahmal.*

arçynlamak: Arçyn bilen ölçemek. *Öňki wagtlarda matany arçynlap satypdyrlar.*

arçynmak: ser. **Ardynjyramak.** *Ol gelende hemişe arçynyp gelerdi.*

ardana [aardana]: Köseksiz sagdyrýan düýe ýa gölesiz sagdyrýan sygyr.

ardylmak: 1. Arassalanmak, tämizlenmek. *Ekin meýdanyndaky ýaplaryň hemmesiniň içi ardyldy.* 2. Daşynyň kabygy aýrylmak, soýulmak. *Ýeterlik mukdarda sogandyr kartoska ardyldy.*

ardynjyramak: Üsgürip ardynmak, üsgürip bogazyňy arçamak; ähem-ähem eden bolup seslenmek. *Arasy faner bilen kesilen beýleki jaýdan kimdir biri duýduryş beren ýaly äheňde ardynjyrady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ýegor tirsegini diwana berip galdy-da, ardynjyrap, baş atyp yşarat etdi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Bulut tekizlenipdir, ýagsa gerek – diýdi-de ardynjyrady* ("Kolhoz Günleri").

ardynmak Y: ser. **Ardynjyramak.** *Ol düşüni gaýşardyp, ardynyp, iki sany adamyny alyp geçdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Halnazar ýabydan äwmezlik bilen agyp, ýagjymyk sesi bilen ardyndy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ardynmak YY: Özüň üçin bir zady ardyp arassalamak, arassalanmak.

ardurja: *gepl. d. Armanlyja, biderejik, nähak ýere. Wah, onuň üçin däl-de, ardurja 51492 köýüp gitjek – diýip, çykyp gitdi* ("Tokmak" Jurnaly).

arena: 1. Tsirkde oýun görkezilýän ýer. *Soňra arenada gözbagjy peýda boldy.* 2. Meýdan, ugur. *Biziň Türkmen Sowet ýazyjylarymyz Rus doganlarymyzyň kömegi bilen baryp – ha Watançylyk urşy ýyllaryndan Sowet edebiýatynyň Bütinsoýuz arenasyna çykyp ugrapdyrlar* ("Tokmak" Jurnaly).

areometr: fiz. Suwuklygyň dykzylgyny, udel agramyny takykklamak üçin ulanylýan abzal. *Bu maksat üçin araometr diýilýän abzal ulanylýar* ("Fizika Kursy").

arergard: Harby ýörüş wagtynda esasy güýçlerden yzda barýan goşun bölümi.

arfa: Üçburç görnüşli, kakylp çalynýan kirişli saz guraly.

arfist: Arfa çalýan sazandar.

argentalylar: Argentinanyň ýerli halky, esasy ilaty.

argo: Aýratyn sotsial toparyň ýörite sözleri, şertli aňlatmalar.

argon: him. Himiki element, gögümtil yşyk berýän reňksiz, ysyz gaz.

argotizm: Argo degişli sözler we aňlatmalar.

argument: mat. Garaşsyz üýtgeýän ululyk.

argaç: dokm. Erşiň içinden iki taraplaýyn naýça bilen geçirilýän ýüplük. *Çep eli bilen dokmany basyp, argajygyny geçirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Argajy endigan bermekligi birkemsiz ýerine ýetirdik* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

argamak: 1. zool. Dag keýigi. 2. *kön. s. Bedew at.*

argyn [aargyn]: Ýadap halys bolan, ýadaw. Argyn görnüş. *Adamlaryň ýüzi argyn görünýärdi.*

argynçylyk [aargynçylyk]: ser. **Argynlyk.** *Söýgüli dost, mähriban ýoldaşlar arasynda uzak ýoluň argynçylygy göge sowrulan ýaly ýok bolup gitdi* (K. Işanow, *Watan Üçin*).

argynlyk [aargynlyk]: Argyn, ýadaw halda bolmaklyk, ýadawlyk. *Siziň polkuňyzda argynlyk duýulmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýetginjekler we jahyllar bolsa argynlyklaryna garaman, iki topara bölünip, pökgi oýnaýardylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

argys: Söwda edip bir ýurtdan däne, galla getirmeklik. *Pökgen argysdan getirenje dänelerini biziň öýümüzde ýygşyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gyş azygyny edineýin – diýip, bir-iki ganar ýüň, bir-iki ganar kömür bilen Arkaja argysyna gitdim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

argysçy: Argyşa gidip galla getirýän adam. *Olaryň belent sussy, ägirt keşbi ýeke düýekeşleriň, ýeke argysçylaryň däl, olaryň duşlaryndan geçenleriň göwnünde-de oňat*

täsir galdyrýardylar. Emma häzirki kerwen, häzirki argyşçy bütinleýin başagady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

argyşlamak: Argyşa gitmek, argyşa gidip galla getirmek. *Daşhowuzdan, Hywadan argyşlap gelýän kerwenler olary görenlerinde gorkdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

arhaik: Gadymy zamanlara has bolan, köne, ulanylyşdan galan. *Arhaik stil*.

arhaiz: 1. Könelişen, ulanylyşdan galan söz ýa-da grammatik forma. 2. *göç. m.* Geçmişň galyndysy.

arheograf: Arheografiýa boýunça spetsialist.

arheografiýa: Geçmişň ýazuw ýadygärliklerini ylmy taýdan ýygnamak, ýazmak, neşir etmek işi bilen meşgullanýan ylym.

arheolog: Arheologiýa boýunça spetsialist *Arheologlar şunuň ýaly gorganlaryň köpüsini gazyp agtardylar (Gadymy Dünýä Taryhy)*. Sowet arheologlary Orta Aziýada, Sibirde ajaýyp açyşlar etdiler.

arheologik: Arheologiýa degişli, arheologiýa mahsus bolan. *Arheologik gazyp agtaryş*.

arheologiýa: Saklanyp galan ýadygärliklere esaslanyp, gadymy halklaryň durmuşyny, medeniýetini öwrenýän ylym. *Gazyp çykarmaklyk biler arheologiýa ylmy meşgullanýar (Gadymy Dünýä Taryhy)*.

arhipelag: Biri-birine ýakyn ýerleşýän deňiz adalarynyň jemi.

arhitektonika: 1. Deň ýagdaýda duran böleklerden emele gelen bitewilik. 2. Geologik gurluşyň, dag jisimleriniň ýerleşişiniň umumy görnüşi.

arhitektor: Jaý gurluşygy arhitektura boýunça spetsialist. *Ol wenetsiýanyň üsti bilen arhitektorlar çagyryp getiripdir (SSSR Taryhy)*.

arhitektura: 1. Gurluşyk sungaty, jaýlaryň binasyny goýmak, jaýlary salmak seneti. Sowet arhitekturasy boýunça salnan iki gat jaý örän owadan görnüşlidi (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Häzirki zamaç arhitekturasy. Gadymy Grekleriň arhitekturasy. 2. Gurmaklygyň stili, bina etmek sitili. *Jaýyň arhitekturasy. Arhitekturasy nepis jaý*.

arhiw: 1. Köne we gadymy dokumentler saklanýan edara. *Taryhy materiallar saklanýan arhiw*. 2. Edaranyň köne dokumentler saklanýan bölümi. 3. Bir edaranyň ýa-da adamyň işine golýazmalar, hatlar we ş. m. ýygyny.

arhiwarius: Arhiwe ýolbaşçylyk edýän adam.

ary Y: zool. Mör-möjekler maşgalasyndan bolan çakýan, ganatly möjejik. *Onuň aýagyndan ary çakypdyr. Arynyň zäherin çekmedik, balyň gadyryn näbilsin* (nakyl). ♦ **Arynyň öýjügin** **gorjamak** – degmedige degmek, etmesiz işi etmek. **Bal arysy** – gül şirelerinden bal emele getirýän arylar maşgalasy. **Eşek arysy** – bedeni tüýlek ulý ary.

ary YY: Agaç kesmek üçin polatdan edilýän iri dişli ýasy plastinka, gural, iki adam bolup işledilýän ul byçgy. *Ýogyn agaçlar ary bilen kesilýär*.

aryk [aaryk]: ser. **Ýap.** *Öýümiziň ýakynynda bardy bir çuňňur aryk* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *Zähmet ýurotunda göreş gaýnaýar, Her esgerde joşgun meňzýär aryga* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

aryp [aaryyp]: kön. s. Bilimli, edepli, paýhasly, parasatly. *Aryp bolsaň habar algyn sözünden, Bir köýnegi bardyr egri dyzyndan* ("Görogly" Eposy).

aryş Y: Dini düşüňjä görä ýedinji asman, jennet. ♦ **Arşa ýetmek** – dabarasy dag aşmak, hemme ýere ýaýramak, mälüm bolmak. *Gülüp seredip dur onuň suraty, Halk içinde arşa ýetdi şöhraty* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). **Öwüp arşa çykarmak** – ser. **Öwmek**. *Ol kitaby öwüp arşa çykardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

aryş YY: Arabanyň goşulýan malyň iki tarapyndan gelýän uzyn we ýogyn agaçlary. *Furgony köpriniň üstüne çykaranmyzdan soň, Jepbar aga onuň arşyndan çekdi, biz yzyndan itekledik* (B. Gulow, *Hekaýalar*).

arifmetika: Tsifrler bilen aňladylýan sanlar hem-de olaryň üstünde işlemek dogrusyndaky ylym, taglymat. *Gözenekli depderi arifmetika üçin peýdalanýarlar* ("Tokmak" Jurnaly). *Arifmetika sapagy*.

arifmetiki: Arifmetika degişli bolan. *Arifmetiki gönükme*.

arifmograf: Öz-özi mehaniki suratda hasaplap, lentanyň ýüzüne ýazýan mehanizm, abzal.

arifmometr: Arifmetiki amallary mehaniki suratda hasaplaýan mehanizm, abzal.

ariozo: Kiçiräk ariýa. *"Zöhre-Tahyr" operasyndan Tahyryň ariozosy*.

aristokrat: Aristokratiýa degişli adam, burjuaz ýurtlarda ýokary gatlagyň wekili.

aristokratik: Aristokratiýa has bolan, aristokratiýa esaslanýan. *Boýarlar dumasy aristokratik edara bolupdyr. Nowgorod ol wagtlarda barha feodallyk aristokratik respublikasy häsiýetini alypdyr (SSSR Taryhy).*

aristokratiýa: 1. Feodal we kapitalistik jemgyýetinde: Dworýanlaryň, agalyk edýän synpyň ýokary gatlagy. 2. *tar.* Gadymy Gretsıýada döwlet häkimiýetiniň bir formasy.

aristokratizm: Dworýançylyk-burjuaz jemgyýetinde: Arastykrata mahsus bolan gylyk-häsiýet.

ariýa: sazç. Köplenç operada orkestriň sazandarlyk emegi bilen bir adamyň sesi üçin çalynýan saz eseri, şonuň ýaly-da bir adamyň sesi bilen aýdylýan aýdym. *"Şasenem-Garyp" operasyndan ariýalar ýerine ýetirilýärdi ("Kolhoz Günleri).*

arka Y: 1. Göwräniň eginden inçe bile çenli bolan tutuş bölegi. *Arkasy mähnet torbaly, gara dere batyp, bir aýal gapdalymyzdan geçip gitdi ("Tokmak" Jurnaly). Pälik çaga ýaly, hemişe arkaňyz sypalyp durar öýdýämisiňiz (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Deşli garrynyň arkasy çygjaryardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eerler).* 2. Bir zadyň syrt ýüzi, ters ýüzi, ýeňsesi, yz tarapy. *Nirdendir arka tarapda göz ýetmeýän bir ýerden uzaga atýan agyr toplar gazaply sesleri bilen ýolbars ýaly arlaşýardylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Öýüň arka ýüzi.* 3. *göç. m.* Daýanç, goldaw, hemaýat. *Baýlaryň hileli düwnini çöşüp, Garybyň arkasyn çalandan seçin! (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Sen, gardaş, adamlara gowy arka durýarsyň (M. Gorkiý, Ene). Dagdan arkasy bolanyň, daşdan ýüregi bolar (nakyl).* 4. Kömekçi söz rolunda: *Ol kakasynyň arkasyndan abraý gazanjak bolýar.*
 ◇ **Arka durmak** – biriniň tarapyny çalmak, biriniň bähbidini goramak, goldamak. **Arka tutunmak** – biriniň kömek etmeginde, goldawynda, hemaýatynda bolmak. **Arkasyny tutmak** – tarapyny tutmak, arka durmak, tarapyny çalmak.

arka YY: Nesil aýlanyşygynda her bir nesil. *Halyçydyr garryň ýedi arka nesli ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

arka YYY: *arhit.* Ýaý görnüşinde gurulýan gurluşyk, ýaý görnüşinde edilýän bina.

arkaba-arka: *ser.* Arkama-arka. *Çopanlar mallary aman saklamak üçin, özleriniň atababalaryndan arkaba-arka gelýän baý tejribä daýandylar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

arkadag [arkadaag]: Ýakyndan goldaw berýän, arkaňy tutýan, tarapyny çalyan.

arkadaýanç: Goldaw berýän, hemaýat edýän, tarapdar. *Ýeke men däl, men dek münläp ýetişýär, Hemmesem halkymyň arkadaýanjy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Senden başga meniň arkadaýanjym ýokdur. Aşyr bilen Mawy Çernyşowyň ynamdar arkadaýanjydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

arkalamak Y: Arka götermek, arka almak. *Ol oduny arkalap çekýärdi.*

arkalamak YY: 1. Eýerlemek ýa-da gaňňa salmak, üstüne jul atmak, üstüne keçe ýapmak (at, eşek we ş.m. hakda). *Myhman eýýäm atdan düşüp, ony arkalapdyr ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

arkalanmak: 1. Biriniň kömegine daýanmak, birinin goldawyna arkaýyn bolmak, tarapyň tutuljakdygyna ynam bildirmek. *Biz daýhan wepasyna ynanýarys, şolar arkalanyarys (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Eýerlenmek, üstüne jul, keçe ýapylmak. *Jigitleriň atlary arkalandydy.*

arkalaşyk: Özara ylalaşykly kömek, gezekli-gezeginde edilýän ýardam, dostlukly gatnaşyk. *Şu iki garyp maşgala arkalaşyk bilen daýhançylyk işine başladylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

arkalaşykly: 1. Özara ylalaşykly, özara kömekli kollektiw. *Adamzat hiz wagt biziň döwrümizdäki ýaly agzybir we arkalaşykly ýaşamandyr ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Agzybir, dostlykly. *Diýmek., kanunyň hemme maddasy boýunça, her bir ýagdaýy arkalaşykly derňemäge sebäp tapylýar (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). Olar arkalaşykly ýaşaýarlar.*

arkalaşmak: Biri-biriňe kömekleşmek, gezekleşip biri-biriňe ýardam etmek, özara ylalaşyp, biri-biriňe kömek etmek. *Ýalkap dosty Çarıyar bile Arkalaşyp ýerin ekdi (Çary Aşyr, Poemalar). Komsomollar daýhanlara gözleşýär, Hojalyklar arkalaşyp birleşýär (Mollarmurt, Saýlanan Eserler). Ondan soň hem arkalaşarys ahyry ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Arkalaşan ýow gaýtar (nakyl).*

arkalatmak: Eýer, gaňňa saldyrmak, üstüne jul, keçe ýapdyrmak. *Aty arkalatmak.*

arkaly Y: 1. Giň sagryly, giň ýagyrynly, arkasy uly bolan (mal hakynda). *Arkaly at. Arkaly ulag.* 2. Tapawutly, gowy, giň. *Sen ol işleriň birinde hem durman gitdiň, şindem başlyk arkaly adam* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bolsa-da gelin örän arkaly we asylyly maşgala ekeni* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*).

arkaly YY: 1. Tarapdary bar bolan, goldawly, daýançly. *Men bikärleri halamasam-da, saňa gezek gelende gaty arkalydyryn* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Arkaly köpek gurt alar* (nakyl). 2. "Kömegi bilen, üsti bilen" diýe manylarda gelýän poslelog. *Biz ony diňe familiýasy arkaly tanaman, ähli keşbinden hem tanaýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bakteriýalary mikroskop arkaly görmek bolýar.*

arkama-arka: Nesilme-nesil, bir näçe arka boýunça.

arkan [arkaan] YY: 1. Arkanlygyna, arkasyna, ýagyrynysy aşak, ýeňse. *İli aldap, arkan düşüp ýatanlar, Pagtalyk diýip birin ikä satanlar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ol boýnunyň sandyrawuk hem güýçli hereketi bilen kellesini arkan taşlady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Çüýmegöz kükregine çenli ýorgany çekip, arkan düşüp kuşetkanyň üstünde ýatyrdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Bir zadyň yzyna, tersine tarap. *Oturgyjyň ýagyrynnyň söýget berýän ýeri arkan ýazylyp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Duşmanlaryň gatyrlary, ýabylary ürküp, arkan serpdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Uçup gelýän guşlar arkan serpikdi.*

arkan Y: Simden ýa-da süýümden işilip edilýän ýogyn ýüp.

arkanjaklamak [arkaanjaklamak]: ser. **Arkanlamak YY.** *Serheň baş egip, arkanjaklap çykyp gidenden soňra, Hekimilmülk şol öňki ýagdaýynda guran agaç ýaly bolup durdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

arkanlamak [arkaanlamak] YY: Arkan çekilmek, yza çekilmek, götünjelemek.

arkanlamak Y: Arkan bilen daňmak, baglamak.

arkanlygyna [arkaanlygyn]: ser. **Arkan YY.** *Öz-özlerinden dowul tapyp, arkanlygyna serpdiler* (Görogly" Eposy). *Gapyny ak ýüzli, ýylgyryp duran, sary saçy arkanlygyna daralan gelin açdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

arkasyz: Tarapdary bolmadyk, goldawsyz; hossarsyz.

arkasyzlyk: Goldawsyzlyk, tarapdary bolmazlyk, tarapyny tutýan bolmazlyk; hossarsyzlyk.

arkaýyn: Rahat, howatysyz, asuda, çekinmän, bökdençsiz, kynçylyksyz, ynjalykly. *Men ony arkaýyn etdim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bar, arkaýyn bol, haçan işiňi gutarsaň, şonda gel* (Myrally). *Arkaýyn dem alýar işden gelende, Saýlanýar, saýlaýar saýlaw bolanda* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Şeýle-de bolsa, olar galmagalsyz örän arkaýyn gürleýärler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzyn*). *Minalary aýryp, bir näçe ýerden arkaýyn gemäge açdylar.*

arkaýynçylyk: ser. **Arkaýynlyk.** *Olar hem arkaýynçylyga salaýsalar, işi kynlaşdyrarlar* ("Kolhoz Günləri"). *Pagta hasylyny ýygnamakda arkaýynçylyga ýol bermeli dälir.*

arkaýynlanmak: 1. Arkaýyn bolmak, özüňi arkaýyn etmek, göwnüňi hoş etmek, kanagatlanmak, ynjalmak. *Gazanylanlar bilen arkaýynlanmak bolmaz* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 2. Birine ynanmak, birine bil baglamak. *Dostum, men saňa arkaýynlanyp geldim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

arkaýynlaşmak: Arkaýyn boluşmak, ynjalyp başlamak. *Ol özünden, öz geljeginden şeýle arkaýynlaşypdy, hatda gadamlaryny ýere basanynda, aýaklarynda kuwat syzdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

arkaýynlyk: Rahatlyk, asudalyk, dynçlyk, aladasyzlyk, ynjalyklylyk. *Malyňy gaty gyssama-da, arkaýynlyk bilen sür!* ("Görogly" Eposy). *Hawa, men asyl garaşyp otyryn-da! diýip, uzynak adam arkaýynlyk bilen aýtdy* (M. Gorkiý, *Ene*).

arkaýynsyramak: Öziňi arkaýyn alyp barmak has arkaýyn bolmak, özüňi arkaýyn duýmak.

arkaýynsyratmak: Birini arkaýyn etmek, arkaýyn bolmagyna sebäp bolmak.

arktika: Ýer şarynyň Demirgazyk polýar oblasti. *Sowet arktikasy.*

arlamak: 1. Güýçli ses çykarmak, gygyrmak, elhenç ses etmek. *Gyrat arlap atylmasa, Şir, peleň deý topulmasa* ("Görogly" Eposy). 2. göç. m. Yerliksiz çişmek, haýbat atmak, güplemek. *Peýdasy ýok "bolsun" ekip gürläniň, Netije bermejek har deň arlanyň* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Namart aş üstünde arlar* (nakyl).

arlaşmak: Köp bolup arlamak, bir näçe bolup arlap durmak. *Şol meýdanda traktorlar arlaşardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

arlatmak: Güýçli, aýylganç ses etdirmek, arlap durmagyna sebäp bolmak.

arly [aarly] YY: Öji, ary bar bolan, öçli. *Arly adam. Arly galmak. Arly bolmak.*

arly Y: "Ýyl, tomus, gys" ýaly wagt aňladýan sözleriň öňünden gelip, "bütün" manysyny aňladýan söz. *Arly tomsy günüň aşagynda gezmekden bugdaý-reňk ýüzleri gara ýanyk bolan ýigitleriň ýagyrynysyndan çykan derleri mele köýneklerini şorladypdyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *ol özleriniň mähriban öýi hakynda pikir edýärdi, arly gys çölde bolup, atasy bilen birlikte başyndan geçiren wakalaryny birin-birin ýatlaýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

arlyk: Bäbek gundalanda aşagyna düşelýän bölek mata. *Ýüp üstünde arlyklar asylyşyp durýar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

arlykgöl [arlykgööl]: Çuwala salynýan nagys. *Bir gezek ol, söwdagarleriň birinden polkownige oraýana düýphaly, arlykgöl haly-çuwal alyp berdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

arma [aarma]: *gepl. d. ser. Armaweri. Baýram bilen Hümmet aga seýalka bilen ýanaşyk ýöräp, oňa: - Arma, Derýaguly aga! - diýip gygyrdylar* (N. Jumaýew, Ak Derek).

armada: Harby gämileriň we samolýotlaryň uly birikmesi. *Şol eskadra "ýeňilmez armada" diýlip at berlipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

armak [aarmak]: Ýadamak, ýadap lejiň çykmak, ýadap halys bolmak. *Aryp ýadan bolsaň, men seni süýrege alaýyn* ("Görogly" Eposy). *Pökgi mirap aryp gelendir* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Armaň-ýadamaň, kuwwat tapyň! Salam gyzlar, armaň!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).

armaklyk [aarmaklyk]: Ýadamaklyk, ýadap halys bolmaklyk. *İşte armaklyk bolmaz.*

arman [armaan] YY: Şowsuzlyga uçralanda edilýän ökünji bildirýän "wah, biderek, nähak" ýaly manylarda gelýän ümlük. *Ýüz elli ýyl boldy doglanyň bäre, Arman, sen görmediň oňat zamany* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Gaty gowy maşgala, arman, saçy inçejik ekeni* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *İne, arman, tanyşmanyňyz bolmandyr - diýdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Arman, elimden sypaýdy.*

arman [armaan]: 1. Yetilmedik maksat, dumuşa geçmedik arzuw. *Aýsoltan bile goşuny birikdirip bilse, Begenjiň dünýäde armany ýokdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Ökünç, duşman, önke, kine. *Süýthorlaryň arman galdy janynda. Armanym köp öňki öten wagtyma, Başym aýlap, şikes berdi bagtyma* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Jellatlar tapmasyn derdine derman, Ýüreginde galsyn dag bilen arman* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Bürgüt penjesinde, hazan ýelinde, Arman galdy gözel dagyň gülünde* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **Arman çekmek** – ahmyr çekmek, gaty ynanmak, ökünmek.

armanly [armaanly]: Armany galan, maksadyna ýetmedik, arzuwly, arzuwy gowuşmadyk. *Gatnaýa-gatnaýa bir ýylda irdim, Düýeler armanly gitdi, Meňli han* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *İndi bu öýden çykmak - armanly ölmekdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

armanlylyk [armaanlylyk]: Ahmyrlylyk, maksadyňa ýetip bilmän galmaklyk, arzuwyňa gowuşman galmaklyk.

armsyz [armaansyz]: Ahmyrsyz, armany bolmadyk, armany galmadyk. *Adalat ugrunda öz ömrüni belli maksada gurban edýän adamynyň ömri armsyz geçýär diýen pikiri oýadypdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

armsyzlyk [armaansyzlyk]: Ahmyrsyzlyk, armany ýokluk, armany bolmazlyk.

arman-ýadaman [armaan-ýadamaan]: Birsyhly, dynuwsyz, hemişe, ýadawlygy bilmän. *Samoderjawiýäniň reaksion roluny rehimsiz suratda paş edip, ikisi-de arman-ýadaman göreş alyp bardylar* (İ.T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýew, Pedagogika).

armatura: 1. Bir apparatyň, maşynyň enjamlary, abzallary, şaýlary. 2. Demirbeton desgalaryň demirden edilýän esasy. *Suwarýş ýaplarynyň armaturasy suwuň sarp edilişini sazlamak we kanallarda suwuň belentligini belli bir derejede saklamak üçin gerekdir* (F.G. Sewostýanow, Türkmenistanda Gowaçanyň Suwarlyşy).

armaturaçy: Armatura gurmak boýunça spetsialist, gurluşyk işçisi. *Ol ýere Ukrainadan armaturaçylar geldiler* ("Pioner" Jurnaly).

armaweri [aarmaaweri]: İşläp duran adama "ýadama" diýen manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz. *"Armaweriň, gaýrat ediň! diýýär-de, Dykgat berýär gök deňiz deý pellere* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Näzikjamal eje, armaweri!* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

armyt: bot. Süýnmegräk hasyl getirýän agaç hem-de onuň miwesi. *Dürli reňkdäki mähnet armytlar sallanşyp görüňär* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ala dagyň armydy, Eneň-ataň barmydy? Seni ýada bereniň iki gözi körmüdi?* ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi). *Her hili miweli armyt-almaly, İnjirli baglary bardyr kurortyň* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ar-namys [aar-haamys]: Haýa-şerim, ygrar, wyjdan. *Ar-namys saklamak.*

ar-namysly [aar-naamysly]: Haýa-şerimli, ygrarly, wyjdanly. *Ar-namysly bolmak. Ar-namysly adam.*

arpa: bot. Koplenc ýazda ekilýän, dänesi gylçykly ösümlik we onuň dänesi. *Daşardaky ojakda ullakan gazan ataryp, arpa unundan sygyr aşy bişirmäge başlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Bugdaýlar hem arpalar, Bolsun muňa sarpalar* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Hak küýli kolhozyň arpa-bugdaýlarynyň ýerlerini sürmekde, ýerlere pel-çil çekmekde jan edip işledi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

arpagan: bot. Arpa menzeş, başy gylçykly ýabany ot, ösümlik. *Arpaganyň baldagyny aldylar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

arpaly: 1. Arpasy bar bolan, arpa ekilen. *Arpaly meýdan.* 2. Arpa salnan; arpa garylan. *Arpaly çörek. Arpaly halta.*

arryk: 1. Hor, etsiz-gansyz, süňkleri çykyşyp duran. *Gök ýüň şarf onuň arryk, damarlak boýnuna oralgydy* (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). *Onuň ozaldan hem arryk ýüzüniň tumsuklary gysykdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Arryk adam. Arryk düşen mal.* 2. Gurpdan düşen, güýji gaçan, gowy hasyl bermeyän (ýer hakda). ♦ **Arrygyň gynamak** – bir zadyň ugrunda heläk bolmak, biderek alada etmek. *Arrygyň gynama, senem puuç! Biziň üçin arrygyňzy gynamaň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dutar çalyň, aýdym aýdyp bilýän adamdan köp zat ýok, birneme arrygyň gynamak gerek we olary tapyp getirmek gerek* ("Tokmak" Jurnaly).

arryklaç: Onçakly etli-ganly bolmadyk, semiz däl, horrak. *Arryklaç adam. Arryklaç mal. Arryklaç görnüşli bolmak.*

arryklamak: 1. Horlanmak, arryk düşmek, etsiz-gansyz bolmak, eti gaçmak. *Onuň mallary bu ýyl bir kesele ýoluganlygy sebäpli, juda hor düşüpdi, arrykladý* (N. Jumaýew, Ak Derek). *Emma ýedi ýaşy dolan çaga aýňalyp bilmeýärdi, şem ýaly kem-kemden ereýärdi, arryklaýardy, çöpe döňärdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Güýçli aýazda iýmsiz mallar arryklaýar.* 2. Köp ekin ekilip gurpdan düşmek, güýji gaçmak (ýer hakda).

arryklatmak: Horlamak, arryk düşürmek, güýjini gaçyrmak (ýer hakda).

arryklyk: Etsiz-gansyzlyk, eti gaçanlyk, horluk.

arryldamak: ser. Arlamak.

arryldy: Käbir haýwanyň uly maşynyň güýçli sesi. *Kewagtlar düşnüksiz arryldy eşidilýärdi* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).

arsenal: harby. 1. Ok-däri, ýarag saklanýan jaý, harby enjamlar sklady, gorhana. 2. Ýarag we şonun enjamlaryny taýýarlaýan kärhana.

arsyz [aarsyz]: Ar-namysyny saklamaýan, namyssyz, binamys. *Arsyz adam, Arsyz bolmak.*

arsyzlyk [aarsyzlyk]: Ar-namysy bolmazlyk, namyssyzlyk, binamyslyk, ar-namysy saklap bilmezlik.

arslan: zool. Pişikler maşgalasyndan bolan gytyk sary tüýli, erkekleriniň boýny tüýlek wagşy haýwan, şir, peleň, ýolbars. *Dagyň arslan, şirleri alkyş edýär janyňa, Garsaklaryň gargynjy gelmez golaý ýanyňa* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Neşäm ýetse, bolan käriň piri men, Daglaryn arslany, çölün şiri men* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **Arslan ýürek** – ser. **Ýürek.** *Arslan ýürek, gorkmazak, Güýji känlere şöhrat* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

art [aart]: Arka, yz tarap, syrt, yz. *Ala köpek hasanaklap, art aýaklary bilen gar tozadyp, onuň önünden çykdy* ("Kolhoz Günleri"). *Göterip atynyň ardyna aldy* ("Görogly" Eposy). *Düýe iki wardyny ýokary galdyrandy, Mamanyň ýüzi boz-ýaz bolup: - Ýa alla! - diýip, arkan gaýyşdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

artbagyş [aartbagyş]: Gara önüň gözenegi, açylýan ýeri, düýptärim tarapy. *Ol seýkin-seýkin basyp, öýüň artbagşyna bakan aýlandy. Nika okalyp başlanaly bäri, öýüň*

artbagsyna geçip, "bagçynyň bagyny kesýän" syndy jygyldysy-da şol bada dyndy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

artbujak [aartbuujak]: 1. Otyrer, täret ýeri. *Ýagş gurçugynyň bedenine lupa bilen seredip, oň tarap ujunda agyz deşigini, beýleki ujunda bolsa artbujagyny görmek bolýar (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa).* 2. Meşik, ýanlyk ýaly gaplaryň iki artky bujagy.

artdyrylmak Y: 1. Artykmaç galdyrylmak, süýşürilmek. *Müň manat pul artdyryldy.* 2. Köpeldilmek, ösdürilmek, üstüne goşulmak. *Altynjy başýyllykda Krasnowodsk portunyň ýük dolanyşygy iki esse diýen ýaly artdyrylmalydyr ("Sowet Türkmenistany" gazeti).* 3. Ýokarlandyrylmak, güýçlendirilmek. *Biziň kolhozçylarymyz artdyrylan güýç bilen işleýärler ("Kolhoz Günleri").*

artdyrylmak YY: 1. Arassa etdirilmek, tämizletdirilmek. *Döleler artdyryldy. Atlaryň ýatagy artdyryldy.* 2. Gabygy soýdurulmak, daşynyň hapasy aýyrdylmak. *Kartoşkalar artdyrylyp gutaryldy.*

artdyrmak Y: 1. Artyp galdyrmak, süýşürmek. 2. Köpeltmek, sanyny ösdürmek, üstüne goşmak. *Tygşytlyk daýhanyň açar ýoluny, Güýçlendir hojalyk, artdyr malyny (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 3. Ýokarlandyrmak, güýçlendirmek. *Hamanyň düýbünden turan agy sesi ol gussany has hem artyrdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Önümçiligi artdyrmak üçin sotsialistik ýaryş giňden ýaýbaňlanyp başlady (Edebiýat).*

artdyrmak YY: 1. Birine süpürtmek, arassalatmak, tämizletmek. *Döle artdyrmak. Ýataklary artdyrmak.* 2. Gabygyny aýyrtmak, daşynyn hamyny soýdurmak. *Käşir artdyrmak. Sogan artdyrmak.*

artel: 1. Bir hünärdäki adamlaryň, esasan hem senetçileriň önümçilik birleşigi. 2. Önümçilik serişdelerini umumylaşdyrmak esasynda kollektiw hojalygy alyp barmak üçin, grajdanlaryň önümçilik birleşiginiň esasy sotsialistik formasy. *Moskwa raýonynyň Lenin adyndaky oba hojalyk artelinde maldarçylygyň iň girdejili pudagy bolan doňuzdarçylyk örän çalt ösdürilýär ("Sowet Türkmenistany" gazeti). Arteliň düzgünnamasyny köpçülige düşündirmek komsomollaryň borjy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol ikisi düýpde, artelden alan dokmalarynyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Artele tabşyrylan düýp halyalaryň hemmesi birinji sortdan geçdi.*

arterial: anat. Arteriýa degişli bolan. *Arterial basys.*

arterioskleroz: med. Arteriýa sklerozy, arteriýanyň gapdaljyklarynyň çişip galňamagy hem-de öz çeýeligini ýitirmegi bilen peýda bolýan kesel.

arteriýa: 1. Yürekden bedeniň ähli organlaryna gan ýöredýän gan damar. *Gany kellä we elleri äkidýän iri arteriýalar aorta ýaýyndan aýrylyp gidýärler (A.N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýas).* 2. göç. m. Möhüm aragatnaşyk ýoly.

artezian: Artezian guýusy – burawlanyp gazylyp suwy turbadan batly çykýan guýy. *İki sany artezian guýusyny täze obada gurmak kesgitlenipdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bizin köçämiziň suwy sowukdy, Artezian bulagynyň çogy-da bardy (G. Seýitliýew, Saýlanan Goşgular).*

artyk: 1. Süýşük, artykmaç, gereginden artyp galan (zat). *Kassada goýsaňyz artyk puluňyz, Gerek wagty alyň, boşdur eliňiz (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Köp, zyýat; başga. *On ýyl ýaşadym welin, şondan artygy başartmaýar (M. Gorkiý, Ene). Manat ýasaýanyň ogly bolanynda-da, şundan artyk pul sowup bilmerin (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 3. göç. m. Ajaýyp, aýtaryn, tapawutly, juda, gowy. *Öňküden-de artyk bolsun owadan (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Onuň ejesi gyzyny çenden artyk söýýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Meniň ol gyzlardan nämem artyk? (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).* ♦ **Çenden artyk** – örän köp, gereginden artyk.

artyklyk: 1. Agdyklyk, köplük, zyýatlyk, artykmaçlyk. *Ýene bir kürüşgejik bolaýsa, artyklyk etmejek eken – diýdi ("Tokmak" Jurnaly).* 2. Tapawutlylyk, aýratynlyk. *Onuň senden artykmaçlygy görnüp dur ahyry.*

artykmaç: 1. Gereginden agdyk, köp, artyk, süýşük. *Daýhanda malyna emlemäge artykmaç galla niredi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gylýallaň hem düýeleň näçe bolsa plany, Bizde artykmaç bolýa, sizde nähili, dostum? (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Plany artykmajy bilen ýerine ýetirdik. Artykmaç öndürmek. Artykmaç ekmek. Artykmaç tabşyrmak.* 2. Ajaýyp, gowy, oňat, gözəl, tapawutly, aýratyn. *Hawa, hawa, ony*

bilýän, onuň gaty artykmaz gyzy bardyr (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. Gereksiz, biderek, gereginden artyk. *Aşyryň oňa artykmaç azar beresi gelmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Mundan beýläk, indi, dagy. *Töwerekdäki eýmenz görnüşe artykmaç çydaman, Artyk içerik girdi. Artykmaç çydara hiç kimde takat galmadyk ýaly görindi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

artykmaçlyk: ser. **Artyklyk.** *Ondan başga täze ak tamyň artykmaçlygy hakda-da sözleýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Şeýle ýoluň haýsydyr bir aýratyn artykmaçlygy bardyr diýip, ykrar etmek bolmaz* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

artyksyramak: Özünü artyk saýmak, özünü ýokary tutmak, tekepbirlik, ulumsylyk etmek gopbamsyramak.

artyk-süýşük: ser. **Artyk** 1. *Artyk-süýşük gallanyň baryny ýygnap tabşyrmak.*

artyp [artyyp]: Bir zada igenilende, käýinilende ulanylýan söz. *Artyp galmyş ýara köp azar berdi.*

artiki: Arktika degişli bolan, Artika has bolan.

Artikl: gram. Käbir dillerde atlaryň haýsy roda degişlidigini görkezmek üçin olaryň öňünden getirilýän ownuk bölek.

artikul: Harydyň hili ýa-da görnüşü.

artikulýatsion: Artikulýatsiýa degişli bolan, artikulýatsiýa mahsus bolan. *Artikulýatsion baza.*

artikulýatsiýa: Dil biliminde: Sesleri emele getirmekde gep organlarynyň hereketi.

artilleriýa: 1. Ot açýan top, minomýot, gaubitsa we ş. m. ýaraglar. *Artilleriýa lafeti.* 2. Şeýle ýaragly goşun. *Artilleriýda gulluk etmek.* 3. Ot açýan ýaraglaryň tehnikasyny we ulanylyşyny öwrenýän ylym.

artist: Suňgat eserlerini sahnada köpçülik önünde ýerine ýetirmek bilen meşgullanýan adam. *Teatryň görnükli artistleriniň altysy Lenin baýragyna mynasyp boldular. Artistleriň çykyşy. At gazanan artist.*

artistik: Artiste degişli bolan.

artistlik: Artist bolup işlemeklik, artistiň käri. *Ol kino-teatrlara tomaşa baranda bolsa: - Artistligem gowy kär- diýerdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

artlaşmak [aartlaşmak]: İki bolup münmek (ata, eşege, düýä we ş. m.). *Artlaşyp ýaba münmek. Artlaşyp düýä münmek.*

artmak Y: 1. Artykmaz galmak, süýşmek. *Edilen çakdan pul örän köp artdy. Galla hem artyp galdy.* 2. Köpelmek, ýokarlanmak, ösmek. *Mähriň gaharjaňlygy hem artypdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Kolhoz meýdanlarynda traktorlaryň sany ýylsaýyn artýar.*

artmak YY: 1. Arassalamak, süpürmek, tämizlemek. *Döle artmak. İşikdäki gary artmak.* 2. *Gabygyny, daşyny soýmak, gabygyny aýyrmak. Kartoşka artmakdan beter agyr iş ýok* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

arwah: mif. ser. **AI YY:** 1. *Ol hemme adamynyň gözüne gürenmez, ol arwahdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Sen ynsan tohumyndan däl-de, arwahmy, jynmy?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol özüni gara basýandy, gözüne jynlar, arwahlar görünýändir hasap etdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

arwana: zool. İnen düýe. *Dogrudan hem ýükçi arwanalaryň ýük çekmekden ýaňa örküjiniň gapdallary ýagyr bolardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Awrananyň ýüki galmaz, Ýola girseň ner biläni* ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi).

arz: 1. Bir zada närazyçylyk bildirilip edilýän şikaýat. *Baýara arz edip, diwana girdim* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Meniň çynym, özem iki-üç güne çenli hasaplaşmasaň, baryp batračkoma arz etjek* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). 2. Adalatsyzlygy, nädogrulygy we ş. m. ýok etmek maksady bilen edilýän resmi şikaýat. *Bogdan Hmelniškiý Warşawada şowsuz arz edişleden soňra, kazaklary gizlin maslahata ýygnapdyr* (SSSR Taryhy). 3. Haýyş, ýüz tutma. *Aýlar! Belki, arzym kabul ederseňiz* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Arzymny eşitgil arabyň şahy, Gülendam dek söwer ýary görmedim* ("Görogly" Eposy).

arza: Bir zat hakda hat üsti bilen edilýän şikaýat, haýyş. *Meniň şu arzamy raýon halk suduna bir ýetir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ogluň-da şu ýyl gitmäge göwnemeýär, galmak üçin arza ýazdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bilersiňiz, tam saldyryp görseňiz, Hökümet kömek biýr, arza berseňiz* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

arzan [arzaan]: Nyrhy pes bolan, gymmat däl, bahas az bolan. *Bu ikisi hasap edişip, jedelleşip, biri ýaşçygy arzan düşürýär, ikinjisi bolsa sebedi arzan düşürýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Onlaryň nyrhlary-da geçen ýyldakysyndan has arzan (Sowet Türkmenistanyň gazetini). *Zatlar örän arzan we bol bolmady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **Arzan düşmezlik** – aňsat düşmezlik. *Emma bu synanyşyk nemetslere arzan düşmedi* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). *Beýle zat saňa arzan düşmez, Sapa!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

arzançylyk [arzaançylyk]: Gymmat dällik, nyrhy peslik, arzanlyk. *Häzir bizde hemme ýerde arzançylyk.*

arzanladylmak [arzaanladylmam]: Bir zadyň nyrhy pesedilmek, bahasy arzan edilmek, aşakladyлма. *Kitaplaryň nyrhlary orta hasap bilen 18 protsent arzanladyldy* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallar" Jurnaly).

arzanlamak [arzaanlamak]: Nyrhy peselmek, arzan bolup başlamak, bahasy aşaklamak. *Kartoşkanyň şeýle hem kelemiň nyrhy geçen ýylyň şu döwüründäkisinden üç esse diýen ýaly arzanlady* ("Sowet Türkmenistanyň gazetini).

arzanlatmak [arzaanlatmak]: Nyrhyny peseltmek, arzan etmek, bahasyny aşaklatmak. *Köp ulanylýan önümleriň bahalaryny barha arzanlatmak işi barada degişli çäreler görülyär.*

arzanlyk [arzaanlyk]: ser. **Arzançylyk.**

arzy-hal [arzy-haal]: Ýagdaý, hal-ahwal. *İki ýaraly göwnüň arzy-halyny aýdysmagyna mümkinlik bermedi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şatuduň astynda olar oturyp, Arzy-halyn bir-bir beýan edişdi* (R. Seýidow, *Wagtlylar*).

arzyly: Gadyr-gymmaty köp bolan, gowy görülyän, hormat goýulýan. *Emma welin, arzyly myhmanyň elinde diňe gazetden başga sowgat ýokdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Nejis duşmanlar nirede arzylyny yzarlaýar – diýşip gynanyrdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Parahatlyk! Ýer şarynyň millionlarça adamlarynyň iň arzyly islegi şu söz bilen baglanyşyklydyr* ("Mydam Taýýar" gazetini).

arzuw: Bir zada bolan höwes, isleg. *Şonuň ýaly okamagy hem Rus diline ökdelemegi arzuw edýärdik* ("Tokmak" Jurnaly). *Beýik arzuwlara beslenen nesil, Urşuň odun söndir ol üzül-kesil* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Onda gurply we şatlykly durmuşda ýaşamak arzuwy bar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *İnjener bolmaklyk Kümüşň arzuwydyr* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly). ♦ **Arzuwa ýetmek** – önünde goýan arzuw-islegiň amala aşmak, maksada ýetmek.

arzuwdaş: Edýän arzuwlary bir bolan. *Ol ýigitler umytda arzuwdaşdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

arzuwlamak: Arzuw etmek, islemek. *Arzuwlap tapmadym ol ala gözi, Toýlar-tomaşalar tuta bilmedim* ("Görogly" Eposy).

arzuwly: 1. Arzuw edilýän, islegli, garaşylýan. *Begler, siziň arzuwlyňyz, Geldi, Öwez oglum, geldi* ("Görogly" Eposy). *Meret diýdi: - Sonam, haçan toý bolar? Arzuwly pursatlar näwagt geler?* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*). *Emma seniň ol ýerde, meniň bu ýerde närazylygym bilen ol arzuwly gün gelmez* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Arzuwy, islegi köp bolan.

as [aas]: zool. Köplenç köne tamlarda, hapa ýerlerde bolýan hajjyga meňzeş kiçijik alaja süýreniji.

asal: Bal; süýji zat, şirin zat. *Zähmet çekdim, asal boldy höregim, Arman işle!... – diýip, joşýar ýüregim. Yolbaşçymyz partiýa asal goşdy aşymyza, Ele alyp erkimiz, ýetdik göwün hoşumyza* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

asalga: ser. **Asawaç.**

asan [aasaan]: kön. s. Aňsat, ýeňil, şowly. *Müşgil işleriň asan bolsun!*

asawaç [asawaaç]: Bir zat asmak üçin ildirgiçli enjam. *Meret jaýa girdi-de, paltosyny asawaçdan asdy.*

asbest: Oda çydamly material hökmünde ulanylýan süýümli ak mineral.

asdyrmak: 1. Asylýan ýerden ýa-da ýokardan ildirtmek, birine asyp goýdurmak. *Paltony asdyrmak. Geýimleri asdyrmak.* 2. Dara çekip, ölüm jezasyny berdimek. *Çaparyň dilini kesdirjek boldy, Buýruk berip, dardan asdyrjak boldy* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*).

aseptika: med. Operatsiýa edilende, ýara bejerilende ýarany azdyrmazlyk usuly.

asfalt: Ýoly, köçäni we ş. m. tekizlemek üçin ulanylýan gara smolaly massa.

asfaltlamak: Asfalt etmek, asfalt bilen örtmek. *İndi köçeleri asfaltlamak işi gutaryp barýar.*

asfaltlanmak: Asfalt bilen örtülmek asfalt edilmek. *Şäherde ähli köçeler diýen ýaly asfaltlandy.*

asfaltlaşmak: Asfaltlamaga kömekleşmek, asfalt edişmek.

asgyn: Güýji pes, güýçsüz, gowşak. *Namart asgyn ger her ýerde, Ýow gü özün şalar derde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Arman, Gyzlargülden men juda asgyn, Ýeke bir bu ýyl däl, her ýyl tirimde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Alyp asgyn bolýançaň, berip ökde bol* (nakyl).

asgynjak: Gapdaldan goşulyp, jana dert bolýan, päsgelçilik. *Onuň özüniň ulagy bolmany üçin, bir barýan kerwene asgynjak bolup gitmeli boldy.*

asgynjaňlyk: Birinden asgynlyk etmeklik, güýji peslik, güýji ýetmezlik. *Asgynjaňlyk etmek.*

asgynlamak: Güýji peslik etmek, basylyp başlamak, ýeňlip başlamak, ejizlemek. *Asgynladyň, ýeňse berdiň! Gaçyberdiň, Mustapa beg. Men senden asgynladym* ("Görogly" Eposy).

asgynlyk: ser. **Asgynjaňlyk.**

asgyryşmak: Ýerli-ýerden asgyrmak, köp bolup asgyrmak.

asgyrmak: Gaty sesli üsgüren ýaly edip agzyňdan, burnundan nemli howa gaýbermek. *Görogly asgyryp ýerinden turdy* ("Görogly" Eposy). *Sen bir söz aýdyp, ýarym sagat üsgürýärsiň, asgyrýarsyň, ondan soň beýleki sözi aýdýarsyň* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

asgyrtmak: Asgyrmagyna sebäp bolmak, asgyrar ýaly etmek.

asy [aasy]: kön. s. Günäkär, ýazykly, günäli. ♦ **Asy bolmak** – masgara bolmak.

asyk: Aýallaryň saçyna dakynýan pilçe görnüşli kümüş şaýy, bezegi.

asyl: 1. Düýp çykyş, döreýiş, hakyky boluş, başlangyç. *Gyzgalaňly çagda ýatlar aslyn* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ol Wepanyň aslyna beletdi.* 2. Hakyky, esasy, ilkinji, original. *Asyl nusga.* 3. Hiç, hiç wagt, düýbünden. *Ol asyl gapymyzdan gelenok* ("Mydam Taýýar" gazetini). ♦ **Asyl söz** – ser. **Söz.**

asyldaş: Gelip çykyşy boýunça menzeş, asly bir bolan. *Bu goşulmalaryň asyldaş bolmagy hem mümkin.*

asylygy: Asylyp goýlan, asylyp duran.

asylyşmak: ser. **Asylmak.** 2. *Bu ýel öýümizi göterip gider, hany, dumlyduşdan asylyşalyň!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

asyly: Salykatly, agras, abraýly. *Onuň özi bir asyly ýeriň maşgalasy bolmaga çemeli* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Parahatlygy gorap saklamakdan, urşuň önüni almakdan asyly wezipe ýokdur* ("Mydam Taýýar" gazetini).

asylmak: 1. Çüýden ýa-da başga bir zatdan ildirilip goýulmak, ildirilmek. *Goýunlaryň eti agaçdan asyldy.* 2. Ulagdan ýa-da maşyndan ýapyşmak, asylyşmak. 3. Dara çekilip, ölüm jezasy berlip öldürilmek. *Kommuna diýip, köpler dökyär ganyny, Asylýan köp, atylýan köp, ölyän köp* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 4. Öz boýnuňa ýüz salyp dartylyp ölmek, özüni öldürmek.

asylzada [asylzaada]: Sypaýy, mylaýym, salykatly (adam hakda).

asynmak: Özüň üçin asmak, asyp goýmak.

asyr: Ýüz ýyl, ýüz ýyl arasyndaky wagt, döwür. *Halk köpçüligi arasynda asyrlar boýy dilden-dile, nesilden-nesle geçip, ýatdan aýdylýan şahyrana döredijilige halk döredijiligi diýilýär* ("Edebiýat"). *Mämiýew ýerinden galyp, onuň bilen gadyrdan görüşdi-de, geçen asyryň şaýady-mis kündüginini alyp daşary çykdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). ♦ **Orta asyr** – Ýewropanyň taryhynda 5 asyrdan 15 asyra çenli bolan döwür.

asyrlaýyn: Bir asyryň dowamynda bolýan, asyrlap. *Asyrlaýyn alnyp barlan göreş. Asyrlaýyn edilen arzuw.*

asyşdyrmak: Baryny asyp çykmak, hemmesini asmak, ýokardan ildirip goýmak. *Garderobçy geýimleri asyşdyrdy.*

asyşmak: Asmaga kömekleşmek, asyp goýuşmak.

asimetriýa: aýry-aýry bölekleriň deň gelmezligi, bir ölçegde dälilik, nälaýyklyk.

asketizm: 1. Ýaşayşyň aýşy-eşretlerinden saklanmaklyk dogrusyndaky dini-mistiki taglymat. 2. göç. m. Dünýänyň aýşy eşretlerinden el çekmeklik, terkidünýä bolup ýaşamaklyk, terkidünýälik.

asla [aslaa]: ser. **Asyl** 3. *Şagala şam üçin ogul dogan ýok, oglundan, gyzyndan asla doýan ýok* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Asla dünki daýhan gyzyna meňzemeýärsiňiz* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).

aslyýet: ser. **Asyl** 1. *Şonda Wepa Pýotr hakynda arz etdi we onuň aslyýetini gürrüň berdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Aslyýetinde hiçbir zada ukypsyz bolan gargalar bütün tokoýy agzyna garadýardy* (M. Gorkiý, Eserler).

asma: Asylýan, aslyp goýulýan, asyp bolýan. *Asma cyra. Asma terezi. Asma sahat.*

asmak: 1. Bir zatdan sallap goýmak, bir zada ildirmek, dakmak, goýmak. *Aýallara börük ýükdür başlara, Altyn, kümüş asmak gara saçlara* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Ýaýlymow telefony asdy* ("Kolhoz Günleri"). 2. Dara çekip, ölüm jezasyny bermek. *Dartyp dar agaçdan asyp niçesin. Hökümnü zor bilen ýöreden kanun* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **Bir aýakdan asmak** – parh goýmazlyk, bir meňzeş hasaplamak. *İne, şu sözlerden çykarsaň many, Asma bir aýakdan hemme ynsany* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gulak asmak** – ser. **Gulak**. *Siz bir zat aýtsaňyz, olar hökman gulak asarlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Nahar asmak** – iýer ýaly bir zat bişirip başlamak, nahar taýýarlamak.

asmalyk: Gelin almaga gidilende düýäniň iki gapdalyndan dakylýan ýa-da diwaryň ýüzüne gerilýän dürli mata bölejiklerinden edilýän dört burç bezeg. *Eýwanyň diwarlarynyň ýüzlerine asmalyk, düýebaşlyklar gerdiler* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Gapyda duran erkegiň howudynyň iki ýanyndan ýaşyl begresden haly gerlip, üstünden asmalyk aslypdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

asman [asmaan]: 1. Ýeriň ýüzündäki görünýän atmosfera-gümmez görnüşindäki giňişlik. *Asmanyň ýüzünde bolmasa-da Aý, Gar şöhle salýardy ýeriň ýüzüne* (Çary Aşyr, Poemalar). *Gijäniň heniz şam salmadyk Aýy, giň asmandaky bölejik bulutlara girip çykýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Asmanyň aýna ýüzüne hünji dökülen ýaly paýrap çykan ýyldyzlar asudalyk bilen ýylpyldaşýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. göç. m. Ýokary, belentlik. *Märekäniň şat sesi asmana galýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Goýy tüsseler asmana galýar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gyzyl horaz pasyrdap asmana galdy* (J. Akyýew, Mergeniniň Ogly). ♦ **Asman paýyňy çekmek** – elinde baryny etmek, eliňden näme gelse şony etmek. *Eliňde bolsa, asman paýyňy aşak çekäý* (D. Agamämmedow, Gogşular we Pesalar). **Asman ýagtyltgyçlary** – ýyldyzlar, planetalar.

aspekt: Nuktaýnazar, bir zada bolan garaýyş.

aspid: min. Gara reňkli gat-gat mineral.

aspirant: Ýokary okuw jaýynyň ýa-da ylmy edaranyň aspiranturasynda okop, ylmy iş ýazmaga taýýarlanýan adam.

aspirantura: Yokary okuw jaýlarynyň we ylmy edaralaryň garamagynda ylmy işgärleri taýýarlayan kurs. *Aspiranturada oka-da, belli bir temanyň üstünde işläp, alymlyk derejesine ýetjek bol* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *ol hem meniň aspiranturada galman, oba işe gaýdanlygymy makullaýardy* (N. Jumaýew, Ak Derek).

aspirin: farm. Kelle agyryny aýyrýan hem-de gyzgyny peseldýän derman.

assa: Ýuwaşlyk bilen, çalt däl, ýuwaş-ýuwaşdan, haýal. *Assa basyp, ýöräp gelyär gaz ýaly, Galammyň ýazany maňa az ýaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Düşündiňizmi? Soragyňyz barmy? – diýip, şeýle assa, emma dözümlü merdanalyk bilen töweregindäkilere ýüzlendi* (A. Gowşudow, Mähri-Wep).

assa-assa: ser. Assa. *Assa-assa ýöräp, öz köşgüne garap ugrady* (M. Gorkiý, Eserler).

assaja: Ýuwaşja, çalaja, emay bilen, howlukman. *Kösük barmaklaryn oýnap assaja. Ýene berdi öten ýylky sowaly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

assalyk: Howlukmazlyk, haýallyk, ýuwaşlyk. *Guzubaýew assalyk bilen diwanyň gyraýygynda oturdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

assambleýa: Haýsy-da bolsa bir guramanyň diplomatik ýa-da başga bir hili häsiýetdäki umumy ýygnaýy. *Birleşen Milletler Guramasynyň Baş assambleýasy.*

assar: ser. **İçlik**. *Yüpekden assar etmek.*

assarlamak: Assar tikmek, assar goýmak, içliklemek. *Penjegi assarlamak. Güpbini assarlamak.*

assarlatmak: Assar tikdirmek, assar goýdurmak, içlikletmek.

assarlyk: Assar etmek üçin mata, içliklik.

assenizator: Assenizatsiýa bilen meşgul bolýan işgär.

assenizatsiýa: Hapaçylygyň soňuna çykmak üçin arassaçylyk çäresi.

assyryn [assyryyn]: Hiç kimse duýdurman, gizlin, ýaşyryn. *Assyryn aglaýar onuň ýüregi, Ýaş dököýär, duýmaýar daş-töweregi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

assyrynlyk [assyryynlyk]: Gizlinlik, ýaşyrynlyk, ýuwaşlyk. *Gylyç Gajar ogly assyrynlyk bilen ýalbaryp, ýüz tutup hem gördi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

assignatsiýa: Russiýada 1769-1843-nji ýyllar arasynda ýöredilen kagyz pul.

assignowka: Goýberlen pullary bankdan almak üçin dokument.

assimetrik: Simmetrik däl, deň däl, bir ölçegde bolmaklyk, nälaýyk.

assimilirlemek: Görnüşini üýtgedip meňzetmek.

assimilirlenmek: Görnüşi üýtgäp meňzemek.

assimilýator: Assimilleşdirmek işini alyp barýan adam, assimilleşdirjek bolan adam.

assimilýatsiýa: *lingw.* Sözüň bir sesiniň ikinji bir sese meňzemegi. *Progressiw assimilýatsiýa. Regressiw assimilýatsiýa.*

assiriýalylar: Ýakyn Gündogarda hem Sakawkazede ýaşaýan, semit dillerine degişli halk.

assistant: 1. Professoryň, wraçyň we ş. m. ýanyndaky kömekçi işgär. *Maral jan, şuny bir özüňe assistant edip alsana* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Assistant bolup işlemek.* 2. Ýokary okuw jaýlarynda kiçi mugallymlyk wezipesi.

assistentlik: Assistentiň wezipesi, käri. *Assistentlik etmek.*

assonans: *edeb.* Goşgy setirlerinde çekimli sesleriň kapyýadaş gelşi, sazlaşygy. *Keminäniň sygyrlarynda alliteratsiýa we assonans çuň manynyň sazlaşykly söz düzümleri arkaly berilmegine hyzmat edýärler* ("Edebiýat").

assortiment: Harytlaryň dürli sortlarynyň ýygyny. *Naharlaryň assortimentiniň köp bolmagy we hiliniň gowy bolmagy, birinji nobatda, aşpezlere baglydyr* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

assotsiatsiýa: 1. Bir kärdeş adamlaryň ýa edaralaryň birleşigi. 2. Haýsy-da bolsa bir düşüňäniň başga bir düşüňje emele getirmegi esasynda aýry-aýry düşüňjeleriň baglanyşygy. *Meňzeşlik boýunça assotsiatsiýa.*

assotsiirlemek: Näme-de bolsa bir zadyň arasynda assotsiatsiýany amala aşyrmak.

ast: 1. Bir zadyň aşagy, düýbi, düýp, teý. 2. Kömekçi söz rolunda: *Nepes agany Gadamyň ýaragynyň astyna bermäň!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

astrofizika: Asman jisimleriniň fiziki we himiki häsiýetlerini öwrenýän atronomiýanyň bölümi.

astrolog: Astrologiýadan spetsialist.

astrologiýa: Gadym zamanlarda we orta asyrlarda: Ýyldyzlar baradaky ýalan sholastiki ylym hem-de ýyldyzlaryň durşy boýunça geljek ykbaly kesgitleme.

astronawt: Astronawtika boýunça spetsialist.

astronawtika: Dünýä giňişligine uçuş baradaky ylym.

astronom: Astronomiýa boýunça spetsialist.

astronomik: Astronomiýa degişli bolan, astronomiýa esaslanýan.

astronomiýa: Asman jisimleri hakyndaky ylym.

asuda [aasuuda]: Ümsüm, rahat, dync, parahat, ýuwaş, azat, erkin. *Zähmetkeşler asuda Ýaşar azat ilimde* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

asudalyk [aasuudalyk]: Ümsümlük, parahatlyk, dynclyk, azatlyk, rahatlyk, erkinlik. *Asudalyk bozuldy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Ondan soňra asudalyk aralaşdy.*

aş: Ýýilýän naharlaryň umumy ady. *Ýorunjadan biziň karnymyza aş bolýarmy?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Aş ýok oraza tutar, işi ýok namaz okar* (nakyl) ♦ **Aş bermek** – dini düşüňjä görä: Öleniň hatyrasyna nahar bermek. **Aş saýlamak** – agzy bimaza bolmak, ýürek bulanmak, göwrede çaga galmak sebäpli, organizmiň he dürli nahary, iýmiti talap etmegi, göwreliligiň birinji stadiýasy. **Aşa düşmek** – gereginden artyk iýmek, köp iýip, özüni horlamak. *Nämemiş, kolhozyň gara mal ferma müdiri mugt etden aş düşüp, garny depräk ýaly bolupdyr* ("Tokmak" Jurnaly). **Agyzda aş**

gatyklamak – bolsady ekmek, gury söz bilen göwnüni berjaý etmek. **Haýsy aşyň gatygy** – “Sen kim, sen nämäniň alynyňdan?” diýen manydaky aňlatma.

aşa [aaşa]: Öte, aňry, has ýokary, köp. *Saňa “haý” diýilmedigiçe, sen hetdiňden örän aş gitdiň!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

aşak [aşaak]: 1. Düýb, ast. Aşagy çüýrän açaç. 2. Kömekçi söz rolunda: *Suratyň aşagynda ussanyň zähmet ýenişleri barada oçerk hem bardy* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly). 3. Pes. *Käýyllar bolsa sowuk nuldanda aşak düşýär-de, ähli gowaçany sowuk urup, ýetişen körekleri ak patrak ýaly açyp gidýär* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly). 4. Günbatar-demirgazyk tarap. *Şol wagtda aşak gapdaldan hataryň ugruny syrýp Annaguly gelýärdi. Bular aşak tarapa köçäniň ugry bilen deňe ýöräp gitdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ýüzüni aşak salmak** – uýatly etmek, utandyrmak. *Ol ýüzüni aşak salyp otyr.*

aşaky [aşaaky]: Aşakda ýerleşen, aşakdaky. *Aşaky etaj. Aşaky jaý.*

aşaklamak [aşaaklamak]: 1. Peselmek, pese düşmek, aşak düşmek. Samolýot kem-kemden aşaklady. 2. Arzanlamak, bahasy peselmek, gymmaty azalmak. Harydyň önümçilige düşýän gymmaty aşaklady.

aşaklatmak [aşaaklatmak]: 1. Peseltmek, pese düşürmek, aşak düşürmek. *Emma ol meni uzak göterip bilmän, kem-kemden aşaklatdy* (Myrally). 2. Arzanlatmak, bahasyny peseltmek, gymmatyny azaltmak. *Önümçiligiň önüme düşýän gymmatyny aşaklatmak.*

aşgar: Lakmus kagyzyň gök reňke öwürýän iýji himiki birleşme. *Ým we suw berilýän gaplary gyzygyn aşgar bilen ýuýarlar.*

aşgarlamak: Aşgara salmak, aşgar bilen işlemek.

aşgary: Aşgary bar bolan, aşgara goýlan.

aşgaryk: Aşgar etmege niýetlenen, aşgar etmek üçin gerekli.

aşgazan [aşgaazan]: Muskul haltajygy görnüşinde bolan nahar siňdiriji ogran. *Aşgazan duz kislotasyny hem bolup çykarýar.*

aşhana [aşaana]: Köpçülik üçin nahar bişirilýän ýer, naharhana. *Biz tutuş demirden edilen aşhana gelýäris* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Diňe çayhanalar, aşhanalar, käbir ownujak meýdan dükanlary açykdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

aşhanaly [aşaanalý]: Aşhanasy bar bolan.

aşygana [aasygana]: Aşyga has bolan, söýgüli, yşky. *Wüş kel Bahara öz aşykgyny duýduryp bir-iki sapa aşygana hat hem ýazypdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

aşygoty: bot. Ak gülli, tegelegräk ýaprakly haşal ot.

aşyk [aasyk] YY: 1. Birini tüýs ýürekden söýen. *Basyp-da zyndana, ot berip derä, Aşyklar hamyndan tar eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Goý, Aşgabat aşyklaryň şäheri, Tomsy, güýzi, gysy hem-de bahary* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zady söýüp hyrydar bolan. *Men ýaňlanýan süýji owaza aşyk!* (M. Gorkiý, *Eserler*).

aşyk Y: Art aýagyň injik süňki bilen but süňküni birleşdirýän we çagalaryň oýnaýan aýratyn bir formadaky süňki. *Ol işden eli sypynsa, öz deňduşlary bilen uzyn gün aşyk oýnaýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Öýe gelemede işim aşyk, topaz oýnamak bolardy* (Myrally). ♦ **Aşygy alçy oturmak** – bagty getirmek.

aşykly: 1. Aşygy bar bolan. *Aşykly oylan.* 2. But bilen injik süňküniň aşyk ýerleşen ýeri.

aşyklyk [aasyklyk] YY: Birini tüýs ýürekden söýmeklik, bir zady hyrydar bolmaklyk. *Büş kel Bahara öz aşykgyny duýduryp, bir-iki sapa aşygana hat hem ýazypdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

aşyklyk Y: İnjik bilen budun aşyk arkaly birleşýän bogny. *Çopan ol toklynyň aşyklygyndan tutup öweçläp barýardy.*

aşyk-magşuk [aasyk-magşuuk]: kön. s. Söýşen oylan we gyzy. *Biziň aşyk-magşuklarymyz hat ýazyşýarlar* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

aşylmak [aasylmak]: Aňyrsyna geçilmek, ötülme; ýol geçilmek.

aşyr [aasyr]: Aşyr atmak – kelläň üstünden aşyrylmak. *Şuňkar aşyr atyp durany kakjak, Ganly çüňkün näzik bedene sokjak* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*).

aşyry [aasyry]: Kürtäniň, köýnegiň we ş. m. egninden aşyrylýan bir in mata. *Kürtäniň aşyrysy.*

aşyrylmak [aaşyrylmak]: 1. Belli bir ýere äkidilmek, belli bir ýere geçirilmek, bir ýerden başga bir ýere ugradylmak. 2. Belli bir çäkden, normadan çykarylmak, artdyrylmak, ýokarlandyrylmak. 3. Kelemenläp gaýtmaq.

aşyrym [aaşyrym]: 1. Eginden aşyrylyp dakylýan guşagyň ady. 2. Dagyň, belentligiň üstünden geçýän ýol.

aşyrmak [aaşyrmak]: 1. Bir zatdan geçirmek, bir zatdan ötürmek, bir ýere ýetirmek. *Ala dagdan aşyrrar men* ("Görogly" Eposy). 2. Belli bi çäkden, normadan çykamak, artdyrmak, ýokarlandyrmak. ♦ **Amala aşyrmak** – ser. **Amal**. *Sowet häkimiýeti Leniniň görkezmelerini amala aşyrdy* ("Mydam Taýýar" gazetini).

aşlyk: Aş etmek üçin gerekli bolan, aş bişirmek üçin ýararly. *Aşlyk un. Aşlyk tüwi.*

aşmak [aaşmak]: 1. Aňyrsyna geçmek, ötmek; ýol geçmek. *Nury diýer öňe gadam basýarsyň, Daglar aşyp, uzak ýollar kesýärsin* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 2. Basmak, argaşmak (mal hakda). 3. Galmak, ýokarlamak, gymmatlamak. *Bahasy bäs manatdan hem aşdy*. 4. Gyrasyndan, erňeginden agmak (suwuklyk hakda). ♦ **Aňkaň aşmak** – ser. **Aňka**. *Ýitgimiz ençe günläp aç-hor gezensoň, onuň halys aňkasy aşayypdyr-ow!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Köp işe ýetişjek bolup aňkaň aşmak.*

aşna [aaşna]: Dost, gadyrdan, dost-ýar. *Ol halnazaryň uly aşnasydy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eýsem sen nähili düşüňýärdiň, aşna?* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Peýdasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (nakyl).

aşnalyk [aaşnalyk]: Dostluk, gadyrdanlyk, dost-ýarlyk. *Aşnalyk aňsat, aýrallyk çetin* (nakyl).

aşpez: Naharhanalarda nazar bişirýän adam, powar. *Men bolsa biriniň öýünde aşpez bolup ýaşaýaryn* (M. Gorkiý, *Ene*). *Naharlaryň assortimentiniň köp bolmagy we hiliniň gowy bolmagy, birinji nobatda aşpezlere baglydyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aşpezlik: Aşpeziň käri. *Şu gysga möhletde Ogulgözel aşpezligi öwrendi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

at [aat] YY: Çaga doglandan soň dakylýan şahsy isim. *Ady Aýlar Aýdan ýüzi ýagtyrak*. (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Predmet we düşünje aňladýan sözler. 3. Grammatikada: Predmed we düşünje aňladyp, "kim?", "näme?", "nire?" diýen soraglara jogap bolýan söz topary. *Tatýana İwanowna atlaryň düşümler bilen üýtgeýşini düşündirýärdi* ("Pioner" Jurnaly). 4. Goýulýan lakam. *Oňa – Erni suwly, sölpä – diýip, at dakyp kötekleyärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **At gazanmak**. *Bahara Türkmenistanyň at gazanan halýçysy ady berlipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **At bermek** – 1) biriniň derejesini götermek, ylmy we ş. m. at dakmak; 2) näme-de bolsa adyny belli etmek. **At dakmak** – 1) at goýmak, at bermek; 2) makul bilmezlik, edilen işe göwnüýetmezçilik etmek. **Goşma at** – iki we ondan hem köp sözden emele gelen ismi söz. *Atgulat, gylguýruk, kellebaşayak we ş. m.* **Has at** – aýratynlyktaky adam, şäher, ýurt we ş. m. atlary görkezýän söz – at. **Ýaman ada goýmazlyk** – ýüzüni gara etmezlik, ýaman at getirmezlik, abraýdan aýyrmazlyk.

at Y: 1. zool. Münmek üçin ýa-da iş maly hökmünde peýdalanylýan, bir toýnakly iri öý haýwany. *İl oňlasa, atyňy soý* (nakyl). *İki at depişer, arasynda esek öler* (nakyl). 2. At kelleli küşt figurasy. ♦ **At salmak** – 1) atly çozmak, hüjüm etmek, atly okdurylmak; 2) iki ýaňa alakjap ýöremek. **At gamçylamak** – ýüzin salyp gitmek, çapmak. **At tezegini guratmazlyk** – bir zat ýa bir iş üçin bir ýere köp barmak, häli-şindi barmak, gatnap irizmek. **Aýakly at** – gaty çapýan at.

ata: 1. Çaganyň kakasynyň kakasy, kakanyň kakasy. 2. *dial.* Kaka. *Atasyz oglan – ýetim enesiz oglan – ýesir* (nasyt). 3. Ýaşuly adamlara hormat goýlup, ýüzlenilip aýdylýan söz. *Mergen ata, goýber meni, men bu mollaýygyn agzyny kül edeýin* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ata-baba [ata-baaba]: Nesil boýunça öňki ýaşap geçen adamlar, bir halkyň geçmişde ötüp geçen adamlary. *Slawýanlaryň ata-babalary Gündogar Ýewropanyň uly bölegini gadymdan eýeläpdiler* (SSSR Taryhy). *Örgeldiniň asly ata-babasnyň garyp bolşy ýaly, oňa baý miras hep ýetmändi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Biz bu göreşi ata-babamyzdan öwrendik* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

atabir-enebir [atabiir-enebiir]: Bir ene-atadan doglanýar. *Atabir-enebir çagalar.*

at-abraý [aat-aabraý]: ser. **Abraý**. *Sowet alymlarynyň at-abraýy ýyl-ýyldan artýar.*

atagyz: Bir zady gysmak we çekip çykarmak üçin gural, gysaç. *Aýnur eje atagyz bilen otwýortka sorady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol özüni atagyz ýaly gysýan, bogmak islän penjeden sypmak üçin, barja kuwwatyny toplady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ataka: Hujüm, çözüş. *Ataka geçmek*.

atalyk: 1. Atanyň ýagdaýy, kakalyk. 2. Öweý ata. 3. Atanyň öz çagasyna bolan mähri, borjy; atalarça. *Sowet adamsy barada atalyk aradasy edilýär* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

ataly-ogul: Kakasy we oglu manysynda ulanylýan tirkeş söz. *Pökgen bilen. Hoşgeldi ataly ogul ýaly tirkeşip, bir gapdallaryndaky gök ýaprakly baglaryň içine girip gittiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men seniň bilen kyýamatlyk ataly-ogul boldum* ("Görogly" Eposy).

ataman: Rewolýutsiýadan öň: Kazak oblastlarynda harby-administratiw wezipeleriň ady, çini. *Şol ýygnaqda olar özleriniň naçalniklerini – atamanlaryny hem saýlapdyrlar* (SSSR Taryhy).

atanak: 1. İki çyzygyň, agajyň we ş. m. keşismeginden emele gelýän şekil, figura. 2. Ýogyn ýüplük egrilýän gural. 3. Haçja görnüşli iki metrlik uzynlyk ölçeg guraly. ♦ **Atanak çekmek** – 1) atanak görnüşli çyzyk geçirmek; 2) pis, erbet görülmek, näletlenmek. *Sen öz hetdiňi tanaman, körlerçe gadam urup, öz ähtibaryňa atanak çekýärsiň* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

atanaklaýyn: Atanaga meňzeş, atanak şekilli, atanak ýaly kesişýän. *Atanaklaýyn hatarly başataryň oňa nähili gelişýänini birin-birin gözünüň öňüne getirýärdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

atanlyk [ataanlyk]: Duýýdansyzlyk, säwlik, bilmezlik. *Emma atanlykda bir waka bolup, biziň hemmämizi haýran galdyrdy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

atan-satan: Atan-satan bolup ýörmek – ädimleriňi uzyn-uzyn ädip, tagaşyksyz ýöremek. *Ol atan-satan bolup ýöräp barýardy*.

atarylmak: 1. Ojagyň üstünde oturdylmak, goýulmak, taýýarlanyp başlanylmak. *Gazanlar atarylýardy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Ugradylmak, ýola salynmak.

atarmak: 1. Ojagyň üstünde goýmak, nahar bişirmek. *Aýallar nan bişirmek, nahar atarmak bilen meşguldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Ugratmak, ýola salmak. *Myhmany atar, başyňy gutar* (nakyl).

atarmak: Batyr, edermen, gahryman.

atartmak: Ojagyň üstüne goýdurmak. nahar taýýarlatmak, bişirtmek. *Nahar atartmak. Gazan atartmak*.

ataýry: zool. Mör-möjekler toparyna girýan, möýe meňzeş, säherli, reňki sary möjek. *Ol hakykatdan hemiz ataýry sypatly, dar maňlaýly, gür gaşly, çakan gözli it dişli, hajjik agyzly, çüri dodakly, bilbil aýandanow, boly, agaç etli, garaýagyz, şilliň uzyn aýaldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

atbakar: At idediji, ata seredýän adam, at çopany. *Diýýär başlyk atbakara sredip: Her baýtaldan şunuň ýaly taý dogsun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

atbaşçy: Gelin edinilende, gyzy getirmäge gidýän atlylar, öňatly. *Ýöne oglu, atbaşçylap, gelnalyjylap alajjak gowy boljak* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Söwüş goýnuň bir näçesin öldirler, Atbaşçy geljegin şu gün bildirler* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*).

atçapar: ser. **Çapyksuwar**.

atçylyk: Oba hojalygynyň atlary ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy.

atdaş [aatdaş]: Atlary bir bolan, meňzeş atly. *Men-ä maşyna-da hyýal edýän, neneň görýäň, atdaş!* (Kolhoz Günleri).

atdaşlyk [aatdaşlyk]: Ady birlik, meňzeş atlylyk.

atdyrmak: 1. Zyňdyrmak, oklatmak, taşlatmak, eltip dökdürmek. *Aknur eje ärine kul atdyrýanmydyr?* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Tüpenletmek. *Nyşana atdyrmak*.

ateist: Ateizmi dowam etdiriji, ateizmiň tarapdary, hudaýsyz. *Ol ateistdir, eýle-beýle gürrüňe ynanmaz*.

ateistik: Ateizme degişli bolan.

ateistlik: Ateist bolmaklyk, ateistiň ýagdaýy.

ateizm: Hudaýyň barlygynyň ylmy taýdan inkär edilmegi, dine ynanmaklykdan boýun gaçyрма, hudaýsyzlyk.

atele: 1. Geým dikilýän ussahana. 2. Hudojnigiň, suratçynyň ussahanasy.

atelmik: bot. ser. **Ýelmik.**

atgaýtarym: At çapym aralyk, ep-esli aralyk.

atgyr: 1. Gowy atýan, dogry atýan, mergen. 2. Gyşartman göni atýan (ýarag hakda). *Watan ogly, hyzmat edýär Watana, Kesgir gylyç, atgyr ýarag, at bilen* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

atgulak: bot. 1. Kiçijik gülli, baş getirýän haşal ot. 2. Gelin edinilýän ýere eltilýän jübt ýaglyk, mata. *Öýüň içinde atgulaklar asylygy durdy.*

atgulaklyk: Atgulak etmäge niýetlenen, atgulak etmek üçin gerekli bolan. *Atgulaklyk mata.*

athana [athaana]: At saklanylýan jaý. *Tohum gylýallarymyz üçin athana saldyrdyk* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Kolhozçylar bolsa käwagt ikindinara athananyň agzyna üýşenlerinde, Geldiniň bolşundan gürrüň edip degýärdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

atjy: Gowy atýan adam, tüpeň atmaga türgenleşen adam, mergen. *Müsüriň ýaýdan atjylary şopratanypdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy).

atjylyk: Gowy atmaklygy öwrenmeklik, atmaga türgenleşenlik, mergenlik. *Onuň iň gowy görýän krujoklarynyň biri-de atjylyk krujogydy* (J. Akyýew, Mergeniň Ogly). *Belki seň ýagdynda owal ýazypdym, Atjylyk nyşanyny alanmy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

atylmak: 1. Ot açýan ýarag bilen tüpeňlenmek, ot açýan ýarag göçürilmek. *Şeýle ýakyndan atylmagy zerarly pulemyotyň sesi hem gulagyňy gapyp barýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Ot açýan ýarag bilen öldürilmek. *Ol ýagdaýy gören beýleki itler atylanlaryň ýanyna hasanaklaşyp barýarlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Oklanmak, taşlanmak, zyňylmak. *Guýa atylan daş ýaly bolmak* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

atym: 1. Bir zadyň bir ýola atar ýaly mukdary, bir zadyň bir ýola kabul edilýän mukdary. *Atym çay – diýip, goňşularyna gitdi.* 2. Tüpeň bilen atmak üçin mümkin bolan aralyk, okuň kär edip biljek aralygy. *Keýikler atyma gabat gelende, tüpeň tarkyldady* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

atymlyk: Bir ýola atmak, kabul etmek üçin laýyk bolan muktar. *Bir atymlyk çay.*

atyr: Kosmetiki serişde hökmünde ulanylýan ysly jisimleriň spirtli ergini. *Üzümiň atyr ysy dumly-duşa ýaýraýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *İň gözəl atyrdyr "Gyzyl Moskwa"* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

atyşhana [atyşhaana]: Türgenleşmek üçin ok atylýan ýer, tüpeň atylýan uçastok, jaý. *Her bir ýaragyň özüne mahsus atyşhanalar düzedipdirler* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

atyşyk: İki taraplaýyn ok atmaklyk, biri-biriňe gülle ýagdyrmaklyk. *Şol mahal atyşykda, jan alyp, jan berilýän günlerde duýup galdym* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

atysmak: 1. Biri-biriňe ok atmak, gülle ýagdyrmak. *Sen hiý atysdynmy?- diýen sowala ol sowuk jogap bererdi* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Bu aýdan sözleriň bary bikärdir, Atýsar men, gaýtarmanam ýüzümi* ("Görogly" Eposy). 2. Nyşana uruşmak.

atyz: Daş-töweregi çil bilen çäklendirilen kiçiräk ýer uçastogy. *Elleri kätmenli gyzlar atyzlary endigan tekizleýärler* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

atkeçe: Atyň üstüne ýapylýan keçe.

atlandyrmak [aatlandyrmak] YY: At bmermek, at dakmak. *Ol agtyklarynyň içinde öz kakasynyň ady dakylan Wepany ýa-da öz atlandyryşy ýaly Kakany gowy görýärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

atlandyrmak Y: Ata mündürilmek, bir ýere ugradylmak.

atlanmak: 1. Ata münmek, ata münüp gitmek. *Pugsat berseň atlanaýyn, Aýlar jan!* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 2. Bir ýana gitmek üçin ýola düşmek, saýlanmak.

atlas: Geografik kartalaryň we ş. m. tablitsalaryň ýygındysy.

atlaz: Ýylanak we ýalpyldawuk ýüpek mata. *Mamaguluň egnine geýnen goşa köýneginiň içkisi atlaz, daşkysy hem gyrmyzy ketenidi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

atly [aatly] YY: 1. Ady bar bolan, at dakylan. 2. Meşhur, şöhratly, at gazanan.

atly Y: At münüp barýan adam. *İki sany atly yzymdan ýetdi* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

atly-abraýly [aatly-aabraýly]: At-abraýa eýe bolan.

atlýot: Atlýotika bilen meşgullanýan sportsmen.

atma-at [aatma-aat]: Birin-birin, ýeke-ýeke. Atma-at sorap çykmak.

atmak: 1. Oklamak, taşlamak, zyňmak. *Kül atmak*. 2. Tüpeňlemek, öldürmek. 3. Kömeçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Öwşün atmak, gep atmak, baş atmak*. ♦ **Gaçyp atmak** – bir zatdan gorkup jaýa we ş. m. ýere kürsäp girmek penalanmak. **Göze çöp atmak** – ser. **Göz**.

atmaklyk: 1. Oklamaklyk, taşlamaklyk, zyňmaklyk. 2. Tüpeňlemeklik, öldürmeklik.

atmesfora: 1. Ýeriň daş-töweregini gurşap alýan gaz görnüşli gatlak. 2. Gazlaryň basyş güýjüni ölçemek birligi. *Onuň basgysyny 68 atmesfora çenli ýetirýär* ("Fizika Kursy").

atom: Himiki elementiň ýadrodan we elektronlardan ybarak ownujak bölegi. *Maddalaryň bize belli bolan ownijak bölejikleri – molekulalar, atomlar, elektronlar we başgalar fiziki jisimlerdir* ("Fizika Kursy").

atomçy: Atom energiýasy boýunça spetsialist.

atomistik: Atoma, atomy öwreniş okuwyna degişli bolan. *Fizikada atomistik printsipleriň taryhy gipotezanyň teoriýa öwrülmeginiň mysalydyr* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*).

atribut: 1. Predmetiň, hadysanyň zerur, hemişelik alamaty. 2. Grammatikada: Aýyrgyç.

attaşe: Aýratyn meseleler boýunça ilçihananyň işgäri. *Harby attaşe*.

attestat: Orta okuw jaýy gutarylanda berilýän ýörite dokument. *Onýyllygy gutaryp attestat alanyňa eýýäm üç ýyl geçipdir*.

attestatsiýa: Bir adamyň işi hakynda hat üsti bilen berilýän rekomendatsiýa ýa-da otzyw.

attraksion: Güýçli täsir galdyryjy tsirk ýa-da estrada nomeri.

atuw: Ot açýan ýarag bilen belirýän ölüm jezasy.

at-ýarag: At daňylýan jaý, at saklanýan ýer.

atýüwrük: *bot.* Daşy ak, içi gyzgylt un ýaly, kömelege meňzeş ösümlik. *Bütün endamyny atýüwrük çalnan ýaly gyzgylt reňke boýady* (B. Kerbabaýew, *Aýgtyly ädim*).

auditoriýa: 1. Lektsiýa okamak üçin jaý. *Auditoriýanyň içi adamdan hyryn-dykyndy*. 2. Lektsiýa, doklad diňleýänler. *Lektor auditoriýanyň göwnünden turaýjak mysallary getirýärdi*.

audiýentsiýa: Döwletleriň ýokary wezipeli adamlarynyň ýanyna ýörite kabul edişe barmaklyk, ikiçäk gürrüň.

aw [aaw]: 1. Haýwanlary, guşlary awlamak maksady bilen olary gözleme, yzarlama, şikär. *Ol özünüň ak guşagyny biline guşanyp, hemişe daglara awa gidýär* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). *Awy oňmadyk şagallar käte-käte uwlaşýardylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Atmak ýa da başga hili ýol bilen tutulýan çöl haýwanlary, guşlar. *Palawa aw etlerinden atmak bolar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Aý ýigidä "urd-ow!" bu aw urşuň bilen sen meýdanda guş goýmarsyň – diýdi* (A. Durdiýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Aw ganly** – awuň oňandygyny ýa oňmandygyny bilmek üçin aýdylýan anlatma. **Aw Janly** – aw oňmady, aw şowsuz. **Gyşa aw bolmak** – ser. **Gyş**. *Dowarlaryň bir näçesi gyşa aw boldy*. ("Tokmak" Jurnaly).

awamak [aawamak]: Ýiti agyrmak, awuşamak. *İki elimiň aýasynyň jowrandyryp awamagy meni çirkin seslenmäge mejbur etdi* (M. Gorkiý, *Eserler*). ♦ **Ýürek abamak** – ser. **Ýürek 1**. *Öz-özüne haýpy gelip, ýüregi awaýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Zwenonyň çenleri ýürekleriniň awaýandygyny aýdýarlar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

awangard: 1. Esasy güýçleriň öňünden ýörelýän harby bölüm. 2. *göç. m.* Bir jemgyýetçilik toparyň, synpyň öňde baryjy ýolbaşçy bölümü.

awanpost: Öňdäki post ýa da şeýle postuň ýerleşýän ýeri.

awans: 1. Edilýän zähmetiň hasabyna öňünden berilýän pul, hak. *Bir näçe işçä bada-bat awans bermeli etdi* ("Tokmak" Jurnaly). *Olaryň zähmetlerine ýygý-ýygýdan awans pul paýlamak ýaly maddy höweslendiriş çäreleri oňat ýola goýuldy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti) 2. Soňundan hasabat bermek şerti bilen öňünden berilýän pul. *Komandyrowka üçin awans pul aldym*.

awansirlemek: Birine awans pul bermek, bir maksat üçin öňünden pul geçirmek. *Kärhanany awansirlemek*.

awansirlenmek: Awans berilmek, öňünden pul geçirilmek. *Kolhozlara pul awansirlendi*.

awantýura: Hakyky güýçleri we şertleri hasaba almazdan, tötäni üstünlik gazanmaklyga niýetlenilip printsipsizlik bilen edilýän töwekgel iş.

awantýurist: Printsipsiz peýdakeş, awantýurizmiň tarapdary. *Syýasy awantýurist ýalan Dmitriniň obrazy dogdy görkezilipdir* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

awantýurizm: Aňsat üstünlik, peýda gazanmak kül-külüne düşen adamyň printsipsizlik bilen baş urýan töwekgel işi, awantýura meýillilik. *Emma bir syýasy partiýa da awantýurizme düşmejek bolsa, öz işini bu hili ýarylyşlara we çylşyrymlaşmalara umyt baglamak esasynda gurup bilmez* (W.İ. Lenin, *Eserler*).

awara [aawaara]: Durmuşda özüne belli bir orun, mekan tapyp bilmän, ygyp ýören ykmada, sergezdan. *İliňden gitseň awara. Şynda bolar sen biçäre* ("Türkmen Halk Şahyрана Döredijiligi").

awaralyk [aawaaralyk]: Durmuşda belli bir orun tapyp bilmän, ygyp ýörmeklik, ykmandalyk sergezdanlyk.

awariýa: Maşynyň mehanizmiň hereket edýän, ýöreýän wagtynda zaýalanmagy, bozulmagy, heläkçilik. *Aşyrmämediň burawynyň awariýadan çykmagy, gysyr sygryň göle guzlaýşy ýaly, adam ömründe bir gezek uçuralýan zat. Munuň ýaly ýagdaýyň awariýa sezewar etmegi mümkin* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

awarlar: Dagystan ASSR-niň ilatynyň bir bölegini düzýän Kawkaz halky.

awatmak [aawatmak]: Agyrtmak, awuşatmak. *Atanlykda degen taýak onuň goluny awatdy.*

awçy [aawçy]: 1. Aw awlamak bilen meşgul bolýan adam. *Awçy mergenleriň aw geýimleri* (A. Gowşudoş, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. *göç. m.* Birine ýa-da bir zada eýe bolmaklyga ymtylýan adam, hyrydar. *Elden-ykdan, uçup-gonup sawçysy, köpmüş onuň hyrydary – awçysy* (Oktýabr Ýalkymy).

awçylyk [aawçylyk]: Meýdan haýwanlaryny, guşlary tutmak bilen meşgullanmaklyk, aw etmeklik käri bilen meşgullanmaklyk. *Uly erkek adamlar aglaba awçylyk bilen meşgul bolupdyrlar* (SSSR Taryhy). *Önümçilik, awçylyk stantsiýalary ep-esli ýokary göterildi* ("SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy").

awgust: Kalendar ýylyň sekizinji aýynyň ady. *Awgust aýynda olan öz parowozlaryny ýöretдилer* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). Geçen ýylyň awgust aýynyň ilkinji günleridi ("Tokmak" Jurnaly).

awy [aawy]: 1. Zäherleýji, öldüriji madda, gäher. *Aragyna awy guýup hem öldürerler* (A. Durdiýew, *Saýlanan Eserler*). 2. *göç. m.* Agyry, yza. *Artyk öz ýüreginde awy diýdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýaranyň awusy bar.* ♦ **Ant içip, awy ýalamak** – ser. **Ant. Bagyr awusy** – ser. **Bagyr.** *Balam, bagyr awusy – ýaman zat* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). **Gar awusy** – ser. **Gar.** *Howa erbet bulaşypdyr, gar awusy bar* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

awia...: Goşma sözleriň "awiatsion" diýen manyny aňladýan birinji bölegi. *Awiazawod işe girişdi.*

awiabaza: Awiatsiýa enjamlary saklanylýan we goýberilýän ýer.

awiabenzin: Awiatsiýada ulanylýan benzin.

awiabomba: Samolýotdan taşlanylýan bomba. *Awia bomba taşlamak.*

awiadesant: Samolýotdan düşmanyň territoriýasyna düşürilýän desant, goşun.

awiaeskadrilýa: Harby-howa flotunyň eskadrilýasy.

awiakonstruktor: Awiatsiýa konstruktory, awiatsiýa degişli maşynlary we beýleki abzallary oýlap çykarýan spetsialist. *Awia konstruktorlara mynasyp sylaglar gowşuryldy.*

awiamayak: Samolýatuň ýoluny görkezmek üçin ýörite edilýän üsti çyraly diň.

awiamodel: Howada uçýan apparatlaryň nusgasy modeli.

awiamodelçi: Awiamodel ýasamak işi bilen meşgullanýan adam. *Awiamodelçileriň ýaryşy başlandy.*

awiamodelizm: Awiatsiýa işini, tehnikasyny praktiki öwreniş, samolýotuň planeriň modelini özbaşdak ýasamaklyk.

awiamotor: Awiatsion motor.

awianosets: Deňiz aerodromy hökmünde ýörite abzallaşdyrylan harby gämi.

awiapark: Samolýotlaryň hereket edýän sostawynyň jemlenýän ýeri.

awiapoçta: Awiatsiýa bilen daşalýan poçta hawa poçtasy.

awiapolk: Harby-howa güýçleriniň polky awiatsiýa polky.

awiarazwedka: Aýratyn maksat üçin awiatsiýa arkaly geçirilýän barlag, gözleg.

awiarazwedkaçy: Awiatsiýa arkaly barlag geçiriji.

awiasýomka: Awiatsiýa arkaly bir ýeriň planyny ýa-da suratyny alma, samolýotuň üstünden surat alyş.

awiatehnik: Awiatsiýa boýunça orta tehnik bilimli spetsialist.

awiator: Samolýot sürýän adam, lýtçik.

awiatransport: Awiatsion transport, awiatsiýa boýunça gatnaw işler serişdesi.

awiatrassa: Samolýotlaryň ýolunyň geçýän ugry, howa gatnaw ýoly.

awiatsion: Awiatsiýa degişli bolan, awiatsiýanyň güýjüne esaslanan. *Rewolýutsiýadan ozalky Russiýanyň awiatsion senagaty ýokdy* (M.N. Skothin, *Jansyz Tebigat*).

awiatsiýa: 1. Howada hereket edýän apparatlar hakyndaky teoriýa we praktika 2. Howada hereket edýän apparatlaryň jemi, howa floty. *Arktikany özleşdirmekde awiatsiýa aýratyn uly rol oýnaýar* (SSSR-iň *Ykdysady Geografiýasy*).

awiazawod: Samolýat we onuň şaýlary ýasalýan zawod. *Awiazabod planyny artygy bilen ýerine ýetirdi.*

awitaminoz: *med.* Ýýmitde witaminiň ýetmezligi zerarly ýüze çykýan kesel.

awlag [aawlag]: Aw awlanylýan ýer, awuň bol ýeri. *Arçylaryň awlagy ak maral elden gider* (Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi)

awlamak [aawlamak]: 1. Meýdan haýwanlaryny guşlary atmak ýa-da başga ýol bilen tutmak, aw etmek. *Gowaklarda ýaşayan we haýwanlary daş bilen urup awlaýan wagşy adamlar hakyndaky gürrüň* (M. Gorkiý, *Ene*). *Biz keýik awlamaga gitmek üçin taýýarlanýardyň* (Pioner, *Jurnaly*). *Ilkidurmuş adamlary haýwanlary üşüşip awlapdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy). 2. Birini ýa-da bir zady yzarlamak, yzyna düşmek. *Ýaý ýaly gara gaş, ok deý kirpikler, Awlajaga meňzýär golaý ýeteni* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **Göwün awlamak** – ser. **Göwün.** *Jeren nähili edende olaryň göwnüni, awlap biljegine düşünmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

awlanmak [aawlanmak]: Aw edilmek, aw edilip tutulmak. *Geçen güýz hem gyşy bilen awlanan tilkileriň köwürüklerin derileri ýatyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Köşgüň diwarlarynyň ýüzünde ýolbarslaryň awlanylyşyny görkezýän şekiller çekilipdir* (Gadymy Dünýä Taryhy)

awlatmak [aawlatmak]: Aw etdirmek, aw awlap tutdurmak. *Jerenim awlatdym düzden. Ganly ýaşym akar gözden* (Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi).

awrobiýografiýa: Terjimehal, şahsy terjimehal.

awstraliýalylar: Awstraliýanyň erli halky esasy ilaty.

awstriýalylar: Awstriýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

awto...: 1. *teh.* Goşma sözleriň “awtomobil” diýen manyny aňladýan birinji bölegi. *Awtotransport – awtomobil transporty.* 2. *Öz..., Özünüň... Awtoferat – Öz ýazan referaty. Awtoportret – awtoryň özüni özi çeken suraty.*

awtobaza: Awtomobiller durýan, remont edilýän, zapas şaýlar we başga gerekli zatlar saklanýan hem-de daşalýan jaý, ýer.

awtobiografik: Awtoryň ýa-da ýazyjynyň öz durmuş ýoluny beýan edýän, suratlandyryýan. *Awtobiografik roman.*

awtoblokirowka: Otlularyň ýörişini awtomatik regulirleýän mehanizmler sistemasy. *Awtoblokirowka bilen enjamlaşdyrylan uçastoklaryň uzynlygyny 1950-nji ýyldakysyndan, takmynan, 80 protsent artdyrmaly* (SSKP-niň 19. gurultaýynyň Rezolýutsiýalary).

awtobronewik: Bronirlenen ýaragly awtomobil.

awtobus: Ýolagçy gatnadan köp orunly awtomobil. *Awtobusy görüp müneler böküp* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*) *Awtobularmy, paýtunlarmy priborlarmy, arabalarmy, iki ýana gatnaýan adamlarmy ýere gurt düşen ýaly bolup görünýärdi* (A. Durdiýew, *Saýlanan Eserler*).

awtodrezina: Demir ýolda özi ýörelýän kiçik wagonjyk.

awtogaraj: Awtomobiller saklanýan ýer, garaj.

awtogemoterapiýa: *med.* Öz ganyny özüne guýmak ýoly bilen syrkaýy bejeriş usuly.

awtogen: *teh.* Ýanyjy gazlaryň gyzygyn howry bilen metallary güýçli gyzdyryp, biri-birine sepleýiş, kebşirleme ýa-da kesiş.

awtogençi: Metallary awtogen ýoly bilen işläp bejerýän işçi.

awtograf: 1. Öz şahsy goly ýa-da çeken goly. 2. Awtoryň ýazan eseriniň golýazmasy.

awtoinspektsiýa: Transport hereketlerdiniň üstünden edilýän gözegçilik we şol gözegçiligi geçirýän döwlet organy.

awtokar: Özi ýöreyän, üsti açyk ýük daşaýan kiçijik tigirli arabajyk

awtoklaw: Bugun güýji bilen fiziki ýa-da himiki protses geçirmek üçin ulanylýan, ýapagy jebis ýapylýan apparat.

awtokolonna: Biri-biriniň yzyndan tertipli hereket edýän awtomşynlaryň topary, awtomobil kolonnasy.

awtol: Awtomobil, traktor we ş.m. maşynlary ýaglamak üçin nebitden alynýan ýag. *Size berjek maşynlarymyzyň awtoly ýok ekeni, ertir geläýmeseniz boljak däl-diýdi* ("Tokmak" Jurnaly).

awtomagistral: Awtomobiller gotnaýan uly ýol.

awtomaşyn: Adam gatnadýan we ýük daşaýan awtomobil. *Awtomaşyn takyr ýol bilen güzürdäp baryardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

awtomat: 1. Mehanizmleriň hereket etmegi bilen belli bir işi ozbaşdak ýerine getirýän maşyn, gural, apparat. *Telefon-awtomat*. 2. Ot açýan ýaragyn bir görnüşi. *Duşman garşysyna awtomat tutduň. Merdiň göreldezin aljak günüňdir* (Nuri Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Alasarmyk ýagtynyň aşagynda öz biri-birlerine baka pulemyotdan, awtomatdan dynman ot sowurýarlar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

awtomatçy: 1. Senagatda, önümçilikde we ş. m. awtomat işleri bilen meşgullanýan işçi. 2. Awtomat ýaragy bilen ýaraglandyrylan harby esger. *Awtomatçylar bölümi. Ol Beýik Watanylyk urşy döwründe awtomatçylar bölümünde gulluk edipdi*.

awtomatik: 1. Öz-özünden mehaniki hereket edýän, işleýän. *Otlyny awtomatik tirkemegi girizmek* ("SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy). *Awtomatik tormoz*. 2. göç. m. Çalasyn, çalt. *İşçiler awtomatik bir halda galtaklary ýakary itip çykarýardylar* (M. Gorkiý, Eserler.)

awtomatika: 1. Önümçilik protseslerini awtomatlaştıryş usullaryny we serişdelerini işlemekligi öz içine alýan ylmyn we tehnikanyň bir pudagy. *Bu ýerde kartoşka ekiji maşynda edilişi ýaly, ölçeg simini ulanmak arkaly, awtomatika ýoly bilen gitmek gerek* (N.S. Hruşçew, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*). 2. Awtomatik hereket mehanizmleriň we gurallaryň jemi.

awtomatizatsiýa: Kärhanalary we senagaty, önümçilik protseslerini awtomatik gurallar, maşynlar bilen üpjün ediş.

awtomatizirlemek: Adamyň zähmetini ýeňilleşdirmek maksady bilen senagaty, kärhanany, önümçilik protsesini maşynlar, awtomatik gurallar bilen enjamlaşdyrmak. *Önümçilik protseslerini awtomatizirleýäris*.

awtomatizirlenmek: Awtomatik maşynlar, gurallar bilen üpjün edilmek, enjamlaşdyrylmak.

awtomobil: Adam gatnadýan we ýük daşaýan transport serişdesi. *Awtomobil transportynyň ýük dolanyşygynyň 80-85 protsent ösdürilmegini göz önünde tutmaly* (SSKP-niň 19. Gurultaýynyň Rezolýutsiýalary).

awtomobilçi: Awtomobilizm işi bilen meşgullanýan adam.

awtomobilizm: 1. *teh.* Awtomobillerden peýdalanmak we olary rowaçlandyrmak işi. 2. Awtomobil sporty.

awtomotrisa: Özi ýöreyän dwigatelli demir ýol wagony.

awtonom: Awtonomiýaly awtonomiýa esaslanan. *Gyzyl ploşçadda awtanom respublikalaryň delegatsiýalary ýygmanyptyr* (Pioner, Jurnaly).

awtonomiýa: İçerki kanun çykaryş we dolandyryş işlerini özbaşdak çökmek hukugy; öz-özünü dolandyryş, edara ediş. *Ustaw uniwersitetleriň hukugyny we awtonomiýasyny ep-esli giňeldipdi*. (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirow, Pedagogika).

awtonomlyk: Awtonomiýa bolmaklyk, awtonomiýa degişli bolan. *Olaryň önki awtonomlyk galyndylary saklanyp gelipdir* (SSSR Taryhy).

awtopark: Awtomobilleriň hereket edýän sostawynyň işini dolandyrýan edara. *Ol awtoparkda mehanik bolup işleýär*.

awtopilot: Uçýan apparatlary awtomatik regulirleýän gurluş, mehanizm.

awtoplug: Motor bilen işleýän plug, awtomatik plug.

awtoportret: Awtoryň özüni özi çeken suraty.

awtor: Çeper, ylmy, tehniki we ş. m. eserleri döredýän, ýazýan adam. *Geçmişň wakalary gadymy awtorlaryň eserlerinde beýan edilýär (Gadymy Dünýä Taryhy).*

awtoreferat: Awtoryň ylmy eserlerine özüniň gysgaça beýany. *Dissertatsiýanyň awtoreferaty.*

awtorlaşdyrylmak: Awtoryň rugsat etmegi bilen ýa-da onuň ýolbaşçylygy astynda terjimeçi tarapyndan esere üýtgeşiklik girizilmek.

awtorlaşdyrmak: Ýazylan eser bir dilden ikinji bir dile terjime edilende awtoryňrazylygy boýunça esere üýtgeşiklik girizmek. *Awtorlaştyrylan terjime.*

awtorlyk: Eseriň awtora degişlinigi, awtoryň esere bolan hukugy.

awtoruçka: Perosyna syýa awtomatik ynip, hat ýazylýan ruçka. *Magazinde awtoruçkalaryň her hilisi satylýar.*

awtotraktor: Awtomobil we traktor işläp çykarýan awtomobile we traktora degişli bolan. *Awtotraktor zawady.*

awtotransformator: Elektrik toguny özi regulirleýän gural.

awtotransport: Awtomobil transporty. *Awtotransport uly ähmiýete eýedir. Şäher awtotransporty.*

awtotsisterna: Kuzowasynda tsisterna ýerleşdirilen awtomobil.

awtozawod: Awtomobil, awtobus ýasalýan uly senagat kärhanasy, awtomobil zawody. *Gorkiý adyndaky awtozawod.*

awulamak [aawulamak]: 1. Bir zada awy gatmak, awy bilen öldürmek, zäherlemek. 2. göç. m. Zyýanly, ters pikir ýöretmek, göwnе degmek.

awulaýjy [aawulaýjy]: 1. Bir zada awy gatyjy awy bilen öldüriji. 2. Zäherleýji madda. 3. göç. m. Zyýanly, ters pikir ýörediji, ýakymсыz söz aýdyjy.

awuly [aawuly]: 1. ser. **Zäherli** 1. *Bu jaýda bir hili erbet dermanlar saklanypmy ýa-da awuly gazlaryň synag edilýän jaýymy, näme-de bolsa bir erbet ysy bardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Awuşap duran, agyryp duran, ýiti agyryly. *Awuly ýara.* 3. Elhenç aýazly (howa hakda). 4. göç. m. Zyýanly, aýy, ýakymсыz. *Munuň garşy bolup edip biljek zady hem ýok weli, käwagt awuly dilini ýetirip durýar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *İçiniň ýelini kemally dökmelik Gulluhan awuly söz urdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Eşitdim ýakymсыz awuly sesi ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

awundyrmak [aawundyrmak]: Birini ýiti beden agyrsyna sezewar etmek, biriniň bir ýerini gaty agyrtmak. 2. Birini gynandyrmak, biriniň göwnüne degmek: ynjytmak, çürkemek. *Onuň zaryn sesi hemmelerin ýüregini awundyrdy.*

awusyz: [aawusyz]: 1. ser. Zähersiz. 2. Agyrysyz, yzasyz, gaty agyrmaýan. *Awusyz ýara.* 3. Gaty sowuk bolmadyk, aýasyz. *Awusyz howa.*

awusyzlandyrmak [aawusyzlandyrmak]: 1. Zähersizlendirmek, awusyny aýyrmak. 2. Agyrsyny aýyrmak, yzasyny aýyrmak.

awusyzlyk [aawusyzlyk]: 1. Awy gatylmazlyk, awusy ýokluk. 2. Agyrysy bolmazlyk, agyrmazlyk.

awusiýdik [aawusiýdik]: zool. Derisi sütükli, pişge guýruk, kiçiräk gemriji tokaý haýwany.

awuşamak [aawuşamak]: Ýiti agyrmak, ötmek, awamak. *Onuň gözleri awuşaýardy* (M. Gorkiý, Ene). *Arynyň çakan ýeri gaty awuşaýar.*

awuşatmak [aawuşatmak]: Ýiti agyrtmak, ýiti täsir etdirmek. *Ýarany awuşatmak.*

aý [aaý] Y: 1. astr. Asman jisimi, Günüň şöhlesinden ýagty alýan planeta, hereketi boýunça Ýeriň hemrasy. *Aý dik asmana galanda, biz ýola düşüpdik. Aý dogsa, älem görer* (nakyl). 2. Kalendar hasaby boýunça otuz günüň jemi, ýylyň on iki böleginin biri. *Tsementçiler oktyabr aýynda aýratyn ýokary göteriliş bilen işlediler* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Aýda gelsin, aman gelsin* (nakyl). *Biz bir aý praktikada bolduk.* ♦

Aý agyllamak – Aýyň daşynda ak halha emele gelmek. **Aý görjek ýaly seretmek** – garanjaklap siňe siňe seretmek. **Aý aýdyň** – ýagty. *Aý aýdyň aýaýzly gys gijesi, kirşensiz asmanyň ýüzünde ýyldyzlar ýyldyraşýar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). **Aý peri** – ser. **Peri.** *Göýä wada berip gypanda gözün, Ýarynyň elinden zülpi sypýardy, Aý peri gözünü ýene gypýardy* (G. Seýitliýew, Saýlanan Gogşular). **Aý tutulmak** – Aýyň ýüzüne

Ýeriň kölegesi düşmek. **Aýyň bölegi** – ser. **Aý peri**. *Onuň aýyň bölegi ýaly ýüzüni, nogta gara saçlaryny, geýimlerini tozan basypdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aý YY: Äsgermezligi, göwni ýetmezligi, ökünji, kanagatlanmazlygy aňladýan ümlük. *Aý, zyýany ýok-la!* ("Bahar"). *Aý, kesbiňden bereket tap-a!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aý, men-ä bilmedim!*

aýa [aaýa]: Eliň iç ýüzi, ýumruk açylanda eliň iç ýüzündäki tekiz ýer. *Ene işikde saklandy-da, eliniň aýasy gözüne penalap, içerik garady* (M. Gorkiý, *Ene*). ♦ **Eliň aýasynda saklamak** – ser. **El**. *Şunuň ýaly ärim bolsa, men elimiň aýasynda saklardym* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Eliň aýasy ýaly** – ser. **El**. *Eliň aýasy ýaly meýdan*.

aýaguç [aýaguuç]: Gyşarylan, ýatylan wagtda aýak tarap.

aýak: 1. Janly jandarlarda ýöremek üçin hyzmat edýän ogran. *Baş ulusy-döwlet, aýak ulusy-mähnet* (nakyl). *Aýagy uly syganyn geýer, aýagy kiçi-söýenin* (nakyl). 2. Stoluň, taganyň we ş. m. daýanjy. *Tagan aýagy üç bolar, biri-birine güýç bolar, biri synsa, hiç bolar* (nakyl). 3. Derýanyň, akar suwuň baryp guýýan ýeri. 4. Ahyr, soň, aýyň, ýylyň, paslyň we ş. m. gutaryp barýan wagty, döwri. *Gyş paslynyň aýagy ýakynlaşdy, şu gün hem soňky günlerden biridi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Şahyr 1822-nji ýylyň aýaklarynda özüniň Ýekaterina YY hakyndaky ullaňan oçerkiniň üstünde işleýär* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 5. Kömekçi söz rolunda: *Olar derýanyň aýagyn-ýaşaýarlar*. ♦ **Aýaga galmak** – 1) bir işiň ugruna düşmek, baş götermek, garşy çykmak. *Eý ezilen gullar, aýaga galyň!* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*); 2) sagalmak, keselden gutulmak. *Başda çyrçyklydy, daýandy çaga, Kem-kemden özi-de galdy aýaga* (A. Kekilow, *Söýgi*). **Aýagy agyr** – 1) göwreli; 2) aýagy düşmedik, şowsuz. **Aýagy bişen ýaly bolmak** – bir ýerde durmazlyk. *Maýsa aýagy bişe ýaly bolup, iki ýana zowzuldady*. **Aýagy düşmek** – ser. **Düşmek**. **Aýagy düşümlü bolmak** – haýyr bermek, wepaly bolmak, bagt getirmek (täze durmuşa çykan gyz hakda). **Aýagy ýer tutmak** – bir ýerde ymykly ýerleşmek. *Onuň aýagy sähel ýer tutsa, dost-ýary däl, halkyny hem unutjagyna ynanýan* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Aýagyna ýykylmak** – ýalbarmak. *Geldi köse pisini aşyryp, onun aýagyna ýyklydy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Aýagyny baglamak** – öýli-işikli etmek, öýermek. **Aýagyny daňmak** – öýlendirmek, öýli-işikli etmek. **Aýagyny kesmek** – gelmegini bes etdirmek. **Aýagyny sallap gitmek** – biderek, nähak ýok bolmak. **Aýagyňy bir ýere depmek** – öz aýdanyňy etdirjek bolup ýan bermän gaýtalap durmak, özüňkini gögertjek bolmak. *Biz öz aýagymyzy bir ýere depip, ýedi gat ýer astyndan göwher almaga ymtylýarys* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Aýagyny dürs basmak** – dogry gezmek, özüňi gowy alyp barmak. **Aýak aldygyna** – örän çalt, örän gaty. *Aýak aldygyna çapyp barýar* (M. Yu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). **Aýak astyna almak** – basgylamak, depelemek. **Aýak bagy** – päsgel berýän, böwet bolujy, asgynjaň. **Aýak bitmek** – ýöremäge başlamak (çaga hakynda). *Abadan ýaňy aýak bitenje gyzjagazdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Aýak ýoluna çykmak** – meýdan etmek. *Arakhor İsfendiýar, aýak ýoluna-da meniň rugsadym bilen çykmary bolar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Aýak sekmek** – aralaşmak, gelmek. *Şäher içine hiçbir duşman aýak sekmez* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Aýak çekmek** – durmak, saklanmak. *Ýaş ýigit aýak çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Aýak ýazmak** – dem-dynç almak, az wagt dynç almak üçin oturmak. **İki aýagyny bir gonja sokmak** – çykalgasyz ýagdaýda goýmak, bialaç etmek.

aýakçy: Mör-möjekler maşgalasyndan bolan, çybyna meňzeş, iki ganatly möjek.

aýakdaş: 1. Deň çapýan, deň gidýän (at hakda). 2. Deň barýan, biri-birinden galman barýan, bir hatarda barýan. *Şol iki brigada birinji orunda aýakdaş barýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kolhozyň gyzlaryndan hem bular bilen aýakdaş gidişýänleri kändi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

aýakdaşlyk: 1. Deň çapmaklyk, deň gitmeklik (at hakda). 2. Deň baryjylyk, biri-birinden galman barmaklyk.

aýakgap [aýakgaap]: Deriden ýa-da başga materiallardan tikilip, aýaga geýilýän gap. *Ol, taýýar aýakgaplar edarasynyň başlygy* ("Tokmak" Jurnaly). *Ol öýlerde aýakgap ussalary bolupdyrlar* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

aýakgaply [aýakgaaply]: Aýakgaby bar bolan, aýagyna aýakgap geýdirilen.

aýaklamak: Gutarmak, ahyryna çykmak, tamamlamak. *Durdy çopan sözüniň yzyny aýaklamanka, bir aýylganç ses eşidildi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Biz gürrüňimizi aýaklamankak, gyzjagaz howlynyň gapysyndan girdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

aýaklandyrmak: Ýöremegi öwretmek, ýöremäge endik etdirmek. *Göläni aýaklandyrmak.*

aýaklandyrmaklyk: Ýöremegi öwretmeklik, ýöremäge endik etdirmeklik.

aýaklanmak: 1. Ýöräp başlamak, aýak bitmek, ýöremekligi öwrenmek. *Aýaklananyňda eliňden tutup, ýörjen-ýörjen eden, dil öwreden kim?* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Göle aýaklanypdyr.* 2. Tutarylmak, tamamlanylmak. 3. Aýagyna ýetmek, ahyryna çykmak. *Ýyl aýaklandy.*

aýaklaşmak: Aýakma-aýak paýlaşmak, her kim bir aýagyny almak. *Bir goýny aýaklaşdyk.* *Aýaklaşyp mal öldürmek.*

aýaklatmak: Gutartmak, tamamlatmak, gutarmaklyga mejbur etmek, ahyryna çykdyrmak.

aýakly: 1. Aýagy bar bolan. 2. Gaty ýöreýän, çus, ýörgür, gitgir. *Aýakly at.* ♦ **Dört aýakly** – aýagy dört bolan hemme mallar. **İki aýakly** – adam. *İki aýakly, iki günde* (nakyl). **Elli-aýakly** – işe ukyply, hereketli, iş başarlaň. *Ol elli-aýakly maşgala ahyryn.*

aýaksyz: Aýagy ýok, aýagy bolmadyk, aýakdan mahrum bolan. *Aýaksyz adam.*

aýaksyzlyk: Aýagy ýokluk, aýagy bolmazlyk, aýakdan mahrumlyk.

aýakýalaň: se. Aýakýalaňaç. *Aýakýalaň gezeni üçin jaýryk-jaýryk bolan dabanlary-da öjeleri-de onuň gözelligini bozup bilmeýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

aýakýalaňaç: Aýagy aýakgapsyz aýakýalaň. *Ol бүтин ýyllap aýakýalanaç gezýär* ("Pioner" Jurnaly). *Aýakýalanaç oýnamak.*

aýal [aýaal]: 1. Jynsy boýunça erkege gapma-garşylykly bolan adam, şahs. *Erkek azat, aýal azat, gyz azat* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýoldaş, ýassykdaş, hatyn, heleý. *Ol haty, belki, özüniň iň golaý adamlaryna ýazandyr, belki, aýalyňa ýa çagalaryna ýazandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kakaly ýuwnup bolýança, aýaly Üzümgül nahar getirdi.* ♦ **Öý hojalykçy aýal** – jemgyýetçilik işinde işlemän, diňe öý hojalyk işi bilen meşgullanýan aýal.

aýallyk [aýaallyk]: Aýal bolmaklyk ýagdaýy, gyzyň durmuşa çykandan soňky ýagdaýy.

aýalmak: Goralyp saklanylmak, aýawly saklanylmak, gaýgyrylyp saklanylmak.

aýamak: Aýawly saklamak, gaýgyryp saklamak, goramak, gaýgyrmak. *Şony bilýän bolsaň, sen hiç gysylmagyn, öz janyňa gerek zady hiz aýamagyn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şonuň üçin hem Görogly ony örän aýap saklaýar* ("Görogly" Eposy). *Nanyny aýan aşa ýeter, donuny aýan – toýa* (nakyl).

aýamaklyk: Aýawly saklamaklyk, gaýgyryp saklamaklyk, goramaklyk.

aýan [aýaan]: Aýdyň, äşgär, mälim, aýyk, belli. *Her kim öz pikirini aýan etjek bolýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bu usulyň iň peýdaly usuldygy, dura-bara hemmelere aýan boldy* ("Zähmet Gahrymanlary").

aýanjaň: Zady aýap saklaýan, gorap saklaýan.

aýanlyk [aýaanlyk]: Aýdyňlyk, äşgärlik, mälimlik, aýyklyk, bellilik.

aýanmak: Öz-özüňi aýamak, özüňi seresaplyk bilen goramaklyk.

aýat [aaýat]: dini. Gurhanyň bir süresi, gurhandan alnan şygry (dine ynanýan adamlaryň arasynda öleniň hatyrasyna okalýan dogma). *Şonuň üçin ol toý gutlajagyny, ýas tutup, aýat okajagyny bilmän, mähetdel galypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eýlediler uly hormat, Oňa okap dogma, aýat* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*). *Öli aýatdan doýmaz, diri-hezzetden* (nakyl).

aýatmak: Aýawly saklatmak, bir zady aýap goýdurmak.

aýaw: Gorama, gorap saklama, zaýa etmän saklama. *Kostýumy aýaw bilen geýmek.*

aýawly: Goralýan, aýalyp saklanylýan. *Ýöne sen özüňi aýawly sakla!* (M. Gorkiý, *Ene*). *Men kitaplary aýawly saklamak barada gürrüň berdim* ("Mydam Taýýar" gazeti).

aýaz: Güýçli gury sowuk, aňzak. *Kär edip bilmedi aýaz hem ýalyn, Serwimiz ýetirdi boýun hem inin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Çapgyn aýaz degen ýerini kesip barýardy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Gar "ýagdy" diýip begenme – aýazy bardyr; işan "geldi" diýip begenme – nyýazy bardyr* (nakl). ♦ **Çakyr aýaz** – gury, ýiti aýaz, içinden – bagryňdan geçip barýan sowuk.

aýaz-gyz [aýaal-gyyz]: Aýal we gyz diýen manyda ulanylýan tirkeş söz. *Men şu ýerde aýal-gyzlaryň ýüzüni-gözüni baglap gelen bürenjegi başymdan sypyryp, ýeriň ýüzüne çalýaryn – diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Aýal-gyzlar barasynda bolsa onuň ýüregi örän ýukady, emma onuň utanjaňlygy tüýs uly gyzyňky ýalydy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

aýazlamak: Sowuk bolup durmak, sowuk halýnda durmak. *Aýazlap duran suw.*

aýazlatmaz: Sowukda goýmak, sowuk kakdyrmak. *Aýazladyp goýmak.*

aýazly: Aýazy bar bolan, güýçli sowuk howaly. *Aýazly gijäniň asmanynda patrat ýaly ýyldyzlar ýaldyraşýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

aýba-aý [aaýba-aaý]: 1. Her aýda, aýly-aýyna. *Biziň aýba-aý düzýän iş planlarymyz ýygnaýna tassyklanylýar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *İş tabşyryklaryny aýba-aý artykmajy bilen ýerine ýetirýän ýoldaşlar bar* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

aýbaşy [aaýbaşy]: Aýallarda aýda bir gezek bolýan bil açylma.

aýbogdaş [aaýbogdaş]: Aýaklaryňy çalşyryp, dabanyňy dyzyň aşagyna salyp oturyş. *Myrat aga aýbogdaşyny gurup, çay içýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

aýböke [aaýböke]: *deňizç.* Ýelkenli nawuň guýdugundaky düşek.

aýjyn: 1. *mif.* Jyn, al-arwah. *Gaýraky gonamçylykda aýjyn barmyş.* 2. *göç. m.* Haýýar, utançsyz, şermende. *Myrat kele galsa, meni kowjak hem däl weli, onuň aýjyn gyjy kowdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

aýdyjy: 1. Habar beriji, beýan ediji, duýduryjy. *Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek* (nakyl). 2. Labyzly heň ýerine ýetiriji. *Aýdyjy bagşy bolsa getiriberiň!* ("Görogly" Eposy). *Bu gün aýdym aýdyjynyň ugry bolmady.*

aýdylmak: 1. Duýdurylmak, habar berilmek, diýilmek, mälim edilmek. *Agşam klubda oýun görkeziljek – diýlip, kolhozçylara ýekän-ýekän aýdyldy.* *Aýdylan söz – atylan okdur* (nakyl). 2. Ýerine ýetirilmek (aýdym hakda). *Düýn radioda iki sany täze aýdym aýdyldy.*

aýdym: 1. *sung.* Saza goşup nabyzly heň bilen aýdylýan goşgy. *Nabat aýdym aýdýar* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Tämiz howada dumly-duşdan aýdym aýdym sesi ýaňlanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. *edeb.* Halk döredejiliginiň sazly janry.

aýdymçy: 1. Aýdymy ýerine ýetiriji, aýdym aýdyjy, bagşy, artist. *Türkmen döwlet filarmoniýasy her hili aýdymçylary ösdürip ýetişdirýär* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Aýdymçy bilen Türkmen döwlet uniwersitetiniň studentleriniň duşuşygy guralar* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. *göç. m.* Wasp ediji, şöhratlandyryjy, dabaralandyryjy. *Sowet halky özüniň söýgüli şahyry, kommunizmiň ýalkymly aýdymçysy Maýakowskiniň doglan gününüň 60 ýyllygyny baýram etdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aýdyň [aaýdyň]: 1. Ýagty, dury, açyk. *Aý aýdyň aýazly gys gijesi, kirşensiz asmanyň ýüzünde ýyldyzlar ýyldyraşýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aý aýdyň bolsa-da golaý-goltumda gara-çyra görünmeýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Dogry, anyk, ynamly, hakyky. *Teatryň durmuşynda bolup geçen özgerişlere biziň gürrüň bermekçi bolýan üç sany sepktaklymyz aýdyň şaýatlyk edýär* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Sowet halky öz aýdyň ýolundan sotsiýalistik döwletiň duşmanlaryny ýok etdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 3. Belli, mälim, äşgär. *Olaryň gürrüňinden işçileriň durmuşynyň hemme ýerde bir meňzeşdigi aýdyň bolýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Biziň geljegimiz örän aýdyňdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Aýdyň ýol** – ser. **Ýol.** *Bize ylham berip, aýdyň ýol açyp, Baş bolup kommuna ýöredýän sensiň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

aýdyňlaşdyrmak [aaýdyňlaşdyrmak]: Anygyna ýetmek, hakykatyna düşünmek, takykklamak, belli etmek. *Bolup geçen betbagtçylykly waka gylyk-häsiýetleri aýdyňlaşdyrýar* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Bu meseläni aýdyňlaşdyrmak gerek.*

aýdyňlaşmak [aaýdyňlaşmak]: 1. Mälim bolmak, açyk bolmak, anyklaşmak, takyklaşmak. *Sertib şol ýagdaýyň aýdyňlaşmak minutyna garaşyp, asuda jogap berdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Açylyşmak, durlanmak, ýagtylmak. *Jepbaryň Günüň ýeriň ýüzüne çäýp goýberen ilkinji ýagty tolkunlaryna ýuwnup, aýdyňlaşan ýüzünde genirgenjiň goýy boýagy gyzaryp gitdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

aýdyňlatmak [aaýdyňlatmak]: Bellisini etdirmek, mälim etdirmek, anyklatmak, takyklatmak. *Diňe onuň pikirini aýdyňlatmak üçin özüne sowal berdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

aýdyňlyk [aaýdyňlyk]: 1. Ýagtylyk, durulyk, açyklyk. *Gije aýdyňlykdy.* 2. Äşgärlik, anyklyk, düşnüklik, çylşyrymsyzlyk, mese-mälimlik. *Puşkiniň poeziýasynyň stiliniň ýönekeýligi we aýdyňlygy, hakykaty realistik suratlandyrmaga jan etmegi barha açyk ýüze çykýar* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Halkyň hal-ýagdaýyny gowulandyrmaklyga gönükdirilen çäreler bütin aýdynlygy bilen kesgittlendi* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

aýdyňsyzlyk [aaýdyňsyzlyk]: 1. Äşgär dälilik, anyk dälilik, nämälimlik. 2. Düşnüksizlik, gümürtliklik, garma-gürmelik. *Pesada käbir aýdyňsyzlyga ýol berlendigini aýtmak gerek* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

aýdyşdyrmak: Bir mesele ýa-da bir zat barasynda bir näçe adama habar bermek, mälim etmek; birine köp zat aýtmak: bar bilenini aýdyp çykamak. *Ol kapitana nämelerdir aýdyşdyrdy* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Şirniň çykarylyşy barasynda bilýänleriniň baryny bir demine aýdyşdyryp çykaýasy geldi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

aýgyr: 1. Käbir mallaryň (gylýalyň, eşegiň) erkegi. 2. *gepl. d.* Esrek.

aýgyt: 1. Aýyk, aýdyň, äşgär, belli, mälim. 2. *göç. m.* Maksat, arzuw, isleg, netije. *Türkmen halkynyň aýgydy, islegi birdi* ("Sowet Türkmenistanyň aýallary" Jurnaly). *Mama öz aýgydyny aýtmaga gyssandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

aýgytlamak: Äşrep etmek, mälim etmek, anyklamak, kesgitlemek. *Bu meseläni aýgytlamaly.*

aýgytlaýjy: Äşräp ediji, mälim ediji, kesgitleýji, anyklaýjy. *Ol aýgytlaýjy zarba urmak bilen duşmanyň soňuna çykmagy başarypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

aýgytly: Aýdyňlaýjy, äşräp ediji, kesgitle. *Dünýä bu işleri ilkinji gördi, On ýedinji ýylda – aýgytly günde* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *İmperializmiň tutma gullaryna aýgytly gaýtawul beriş!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

aýgytlylyk: Aýyklyk, aýdyňlyk, kesgitlelik, äşgärlik, mälimlik. *Aýaz öz ýaşyna laýyk gelmeýän aýgytlylyk bilen özünden iki ýaş kiçi inisi Nyýaza buýruklar ber ýärdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ol bize garap, aýgytlyk bilen jogap berdi.*

aýy: zool. Tokaýlarda we Demirgazyk buzlugynda ýaşaýan tüýlek, güýçli, ýyrtyjy haýwan, hyrs. *Bir aýy bilen bir adam dost bolupdyr* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Aşgabatyň haýwanlar bagynda ak, goňur we gara aýy bar.*

aýyk: ser. **Anyk.**

aýyklaýjy: Aýyklaýjy sözler gram. – sözlemde eýä, habara ýa-da özara biri-birlerine baglanyp, olary aýyklar olar dogrusunda belli bir soraga jogap bölüp gelýän sözler. *Aýyklaýjy sözler hakynda umumy maglumat.*

aýylganç: 1. Gorkunç, howply, eýmenç. *Örän aýylganç düýş gördüm* (N. Pomma, Taýlan Hyzzyn). *Haýwanat bagynda aýylganç uly ýylan bar.* 2. Ýigrenji, erbet, pis. *Aýylganç yslar başyny aýlapdyr* (Myraly).

aýylmak [aaýylmak]: Özüňe gelmek, huşuňa gelmek, açylmak. *Aýylyň gaflatdan Türkmen gyzlary* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **Essiň aýylmak** – ser. **Est.** *Derrew essim aýylypdyr* ("Mydam Taýýar" gazetini).

aýyl-saýyl: Aýyl-saýyl etmek – saýgarmak, tapawutlandyrmak. *Çendan görýän adamlar üçin, olary aýyl-saýyl etmek örän kyndy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Şol wagt hem penjireden günüň ýagtysy syçrap, onuň keşimlerini aýyl-saýyl şekillendirdi* (N. Jumaýew, Ak Derek).

aýyň: Gowanyň ýüpleri daňylýan agaç. *Gowanyň aýyny döwlüpdür.*

aýyp: Köpçülik düzgünine laýyk bolmadyk, ýigrenilýän iş, gelsiksiz, ýaramaz iş, günä, utanç. *Seniň bu nadanlygyň, Bilseň, köp aýyp ýeňňe* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Aglamak aýyp bolar* ("Görogly" Eposy). *İwan Timofeyewiç, men indi öz aýybyma düşüňän* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aýybyny aýdan uýalmaz (nakyl).* *Aýybyny ýasyran aýňalmaz (nakyl).*

aýyplamak: Edilen jenaýat iş üçin ýazgarmak, gönälemek, garalamak, aýybyny ýüzüne aýtmak. *Ony ıçaly diýip aýypladylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň üçin seni aýyplajak kim?* (M. Gorkiý, Ene). *Dekan olara gaharlandy, olary-da şonuň bilen deň hyýanatkärcilikde aýyplady* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

aýyplanmak: Jenaýatkärçilikli iş üçin aýyply hasap edilmek, günälenmek, garalanmak. *Halk duşmanlary eden jenaýatçylykly işleri üçin, halk tarapyndan aýyplandylar.*

aýyplaşmak: Göwün etmek, öýke etmek, öýkeleşmek. *Oglum pukaraçylykda aýyplaşmaweri!* ("Görogly" Eposy). *Olar myhmany: - Aýyplaşmaň! – diýip ýola saldylar.*

aýyplaýjy: Aýybyny subut ediji, garalaýjy, aýyp ýükleýän. *Aýyplaýjy dokument.*

aýyply: 1. Aýyby bar bolan, etmişli. 2. Günäli, ýazykly. *Uruş oduny tutaşdyryjy imperialistler halk önünde aýyplydyrlar.*

aýypsyz: 1. Aýyby bolmadyk, etmişsiz. 2. Günäsiz, ýazyksyz. *Sud netijesinde ol aýypsyz, arassa adam bolup çykdy.*

aýyrgyç: *gram.* Sözlemiň eýesiňe, at rolunda, at formasynda gelen her bir agzasyna baglanyp, olary aýyklyp gelýän sözler. *Eýelik ýa degişlilik aýyrgyçy Sypat aýyrgyçy.*

aýyrmak: 1. Aýp başga ýerde goýmak, bir predmeti bir ýerden ikinji bir ýere gozgamak, ýerini üýtgetmek, süýşürmek. *Ata tigriňi aýyrrak aýyr!* 2. Üstünden sypymak, çykarmak. *Hoşgeldi daşky köýnegini aýryp, bir çetde duran oturgyçlaryň biriniň üstüne atdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň papagyny aýryp gördüm* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Döwmek, owratmak, ýarmak. *Hatda odun aýyrmak ýaly agyr işleri-de oňa buýurýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Bäsim, bar, peje salar ýaly odun aýyr!* 4. Boşatmak, çykarmak (işden, wezipeden). *Gulluk wezipesinden aýyrmak.* 5. *mat.* Bir sandan ikinji bir sany bölüp almak we üçünji bir san çykarmak hem-de şonda ulanylýan belgi (-). *Ondan başy aýyrmak.* 6. Nika bozdurmak. *Gelni ärinten aýyrmak nämä gerek?* 7. Hapadan saplamak, arassalamak. *Üweljek bugdaýy sowrup, hapasyny aýyrmak.*

aýyrtmak: 1. Bölüp goýdurmak, bir zady aýp başga ýerde goýdurmak. 2. Çykartmak. *Kirli geýimlerini aýyrtmak.* 3. Wezipeden boşatdyrmak, çykartmak. *İşden aýyrtmak.* 4. Aýryp bölek-bölek etdirmek, owratdyrmak, ýardyrmak. *Odun aýyrtmak. Agaç aýyrtmak.* 5. Hapadan, saplatmak, arassalatmak.

aýlag [aýlag]: *geogr.* Okeanyň, deňziň, kölüň gury ýere süsňäp girýän öwürümi. *Fin aýlagy. Garabogazkök aýlagy Türkmenistanyň territoriýasynda ýerleşýär.*

aýlamak: 1. Pyrlamak, tigirlemek. *Motorlar hotlanyp, çarhy aýlaýar, Obamyzda İliç nurun paýlaýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Saramak, oramak. *Öýüň daşyna urgan aýlamak.* 3. Salmak, galdyrmak. *Olar özleriniň daşyna köp adamly we ajaýyp köşk aýlapdyrlar* (Orta Asyrlar Tarihi). Geçdirmek, syn etdirmek, görkezmek. *Oraz ýör seni şähre aýlap geleýin.* 5. Gaýtarmak, dolamak. *Aşyr, bar goýunlary yzyna aýla!* ♦ **Göz aýlamak** – ser. **Göz.** Köplüğe gözünüň aýlamak gerek (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Men gelýänçäm, mal-gara göz aýlaweri!* **Göze ýaş aýlamak** – ser. **Göz.** İkisi-de alaçsyz ýaş aýlady gözüne ("Mydam Taýýar" gazeti). **Baş aýlamak** – ser. **Baş Y.** Armanym köp öňki öten wagtyma, (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

aýlança: ser. **Aýmança.**

aýlanjyramak: Aýlaň-çaýlaň etmek, gezmelemek.

aýlaň-çaýlaň: **Aýlaň-çaýlaň etmek** – az wagt gezelenç etmek, gezmelemek. *Aýlaň-çaýlaň edensoň geler-dä!* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

aýlandy: Okgözleriň arasyndaky gara nagys.

aýlandyrmak: 1. Pyrlandyrmak, aýlap hereket etdirmek. *Şemal ony aýlap-aýlandyryp, daşyň ujuna ýetirdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Birini bir zadyň daşyndan aýlamak, ylgatmak. *Tilki towşany depäniň daşyndan bir näçe gezek aýlandyrdy.* 3. *göz. m.* Öňki halyna getirmek. *Alymlar dürli doga-tumar bilen meni öňki sypatyma aýlandyrdylar* (Myraly).

aýlanyşmak: 1. Bir zadyň daşynda gezmeleşmek, köp bolup aýlanmak. *Firidun Seriýe daýza seretdi, onuň töwereginde aýlanyşýan çagalaryň başlaryny sypalady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Bir işe girişmek, başlamak. *Onsoň ýüklerini geçirmäge aýlanyşdy. Gaçgaklaryň ters yzyny almaga aýlanyşdylar* ("Görogly" Eposy).

aýlanmak: 1. Pyrlanmak, tigirlenmek. *Balerina bir aýagynda bir näçe gezek aýlandy.* 2. Barlap, görüp gaýtmak, synlamak. 3. *göz. m.* Belli bir hala öwürülmek. *Bol suw bilen ýer tapyşsa, ülke gülzara aýlanardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biz bu kolhozyň ekin meýdanlaryny aýlanyp gördük.* 4. Gezelenç etmek. *Şu adam bir näçe aýdan bäri derýa boýlarynda aýlanyp ýör* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). ♦ **Daşynda aýlanmak** – ser. **Daş YY.**

aýlaşmak: Pyrlamaga, aýlamaga kömekleşmek, pyrlaşmak; gezdirmek.

aýlatmak: Pyrlatak, tigirletmek: gezdirmek.

aýlaw: 1. At çapyşygy geçirilýän ýörite meýdan, ýer. *Şu ýylyň maý aýynda aýlawda at çapyşyk möwsümi hem açyljak* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. Tegelek, halka. *Stanowoý pristaw öz öňünde ýarym aýlaw bolup duran adamlara seretdi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Şol ýşyk sütüni göýä diýersiň aýlaw şöhlä gabat gelip döwülýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Sowa, egri, öwrüm. *Aýlaw ýolda goşun göýä bir halka* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

aýlaw-aýlaw: 1. Aýlawy köp bolan, köp aýlawly. *Bu gaýkanyň içi aýlaw-aýlaw hyrly*. 2. Erdem-bugram öwrümli. *Şonuň gapdalynda diwaryň ýüzüne kakylan dag umgasynyň aýlaw-aýlaw iki şahy göründi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

aýlawça: Kiçijik aýlaw ýer, öwrüm; çylşyrymly, bulaşyk. *Ýöne men çykyp bolmajak bir jadyly aýlawçanyň içine düşüpdürin* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

aýlawly: 1. Öwrümli, sowa. Aýlawly ýol. 2. Çylşyrymly, kyn. *Durmuşyň eýýäm geçilen aýlawly ýollaryny ýadyna salýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Kesgitleme aýlawly bolmaly däl* (S.N. Winogranow, A.F. Kuzmin, *Logika*). 3. göç. m. Daşdan görýän, paýhasly, parasatly, düşüňjeli (adam hakynda). *Meret aýlawly ýigitdir*. 4. göç. m. Köpbilmiş., mekir, hilegär (adam hakda). *Artyk özüni nähili bişşendirin hasap etse-de, Eziziň aýlawly sözleriniň, arasyndan sypyp bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dogrusy, ol tüýs bir içi aýlawly gedem adam ekeni* ("Tokmak" Jurnaly).

aýlyk [aaýlyk]: 1. Bir aýyň dowamynda çekilen zähmete döwlet tarapyndan tölenýän hak. *Hojamyrat aýda näçe aýlyk alýar?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Aýlaýyn, bir aýyň dowamy. *Sekiz aýlyk agyr günleri başyndan geçiren Aýna ertirden soň keteni geýip, saýlanyp çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men bir aýlyk komandirovka gitjek*.

aýlykçy [aaýlykçy]: kön. s. Aýlaýyn iş haky alyp işleýän adam. *Garly kakasynyň köne gurallaryndan aýrylyp, köp ýyllap başga ussalaryň elinde aýlykçy bolup işledi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

aýmança [aaýmança]: 1. Odun-çöp, mal-hal we ş.m. saklamak üçin edilen üsti açyk, haýat görnüşli jaý, aýlaw. *Daşyna aýmança aýlanan giňişlige awçylaryň bütin sürini hem kowup salan wagtlary bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Mal salar ýaly aýmança. Goýun-guzy salynýan aýmança*. 2. Gonamçylykda mazaryň daşyna aýlanan haýat.

aýna [aaýna]: 1. Kwarts çägesini eretmek ýoly bilen alynýan dury mijim. *Emma birden penjiräniň aýnasynyň ýüzünde ýeňiljek şygrydy peýda boldy* ("Kolhoz Günleri"). *Bagda bir howuz bar, aýna dek suwy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Aýna işläp çykarýan zawod*. 2. Arka ýüzüne syrça çalnan, ýüz görülyän esbap. *Emma öz keşbinden doýup bilenok, Aýnaň ýandan kowup aýryp bolanok* ("Tokmak" Jurnaly). *Asma aýna göni gapa garap dur. Bir gyzyly sagat bolsa ýöräp dur* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 3. ser. Penjire. *Başlygyň iş otagynyň iki sany aýnasy bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). ♦ **Aýna ýaly** – örän arassa, ýalpyldap duran, päkize. *Onuň öýüniň içi aýna ýalydy. Aýnada gören ýaly bilmek* – anyk bilmek, açyk bilmek. *Ol bir ýigit bilen söýüşüp giden däl*. *Men şony aýnada gören ýaly bilýärim!* – diýip, Annagul gygyrdy (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

aýnaçy [aaýnaçy]: Penjirä aýna salýan ussa. *Aýna saldyrsaňyz aýnaçy gelýär*.

aýnagonç [aaýnagonç]: Ýalpyldap duran gonçly, gonjy laklanan (ädik hakda). *Olaryň arasynda gyrmazy donly, aýnagonç ädikli bir ýaş ýigit bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

aýnagöl [aaýnagööl]: Halky gölüniň bir görnüşi. *A gyz, aýnagöl, ak goçak, kelle diýen gölleri näme aýdaňok!* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

aýnalamak [aaýnalamak]: Aýna goýmak, aýna oturtmak (penjirä, äýnege, şagada we ş. m.). *Werandany aýnalamak. Täze salnan tamyň penjirelerini aýnaladylar*.

aýnalanmak [aaýnalanmak]: Aýna oturdylmak, aýna goýulmak. *Penjireler aýnalandy*.

aýnalamatmak [aaýnalamatmak]: Aýna goýdurmak, aýna saldyrmak. *Penjireleri aýnalamatmak*.

aýňalmak: 1. Keselden açylyşmak, syrkawlykdan birneme sagalmak, ganymatlaşmak. *Operatsiýadan soň, syrkaw gün-günden aýňalmaga başlady*. 2. Özüne gelmek, akyl-huşuna aýlanmak. *Elgüşüň zarp bilen urmagy eýle-beýle urgy bolmasa-da, möjek şol bada aýňaldy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ýaňy gala süsdürilende seňselän balyk indi*

- aýňalypty* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*). 3. göç. m. Gurplanmak, daýanmak, tijenmek. Aýybyny ýaşyran aýňalmaz (nakyl).
- aýňaltmak:** 1. Keselden açylyşmagyna kömek etmek, syrkawyň ganymatlaşmagyna ýardam etmek. 2. Özüne getirmek, akyl-huşuna aýlandyrmak. 3. göç. m. Gurplandyrmak, daýandyrmak, özüni tutdurmak.
- aýnamak:** Kelpenlik edip buýsanmak, öwünjeňlik etmek, eljiremek. *Îl-gün görse, Görogly aýnapdyr ýa däliräpdir diýer* (Görogly" Eposy). *Meret şu günler gaty aýnapdyr, gözi ýer görenok.*
- aýnaşmak:** Kelpenlik edip buýsanyşmak, eljireşmek.
- aýnatmak:** Kelpenlik etdirip buýsandyrmak, eljiremek. ♦ **Dilini aýnatmak** – ser. **Dil YY.** *Şol kepjesakgal dilini aýnadyp, sesiniň nabzyny arapçamy ýa-da başga bir zatçamy üýtgedip okaýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- aýny Y:** gepl. d. Dürli hereketler edip il gülüşdirýän, kelpen, kelçik (adam). *Diýseňizem ol örän aýny adam* ♦ **Aýny bolmasa** – bolar-bolmaz ýerden, kelçiklik edip... *A gyz, galyň gyrynak, aýny bolmasa, ýene öweý ene diýjekdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- aýny YY:** Edil, tüýs, diýen. *Hasylyň aýny wagtynda hem-de ýitgisiz ýygnaýmagyny gazanmak gerek* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Oka, ýene-de oka, Aýny okajak çagyňdyr* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).
- aýpalta [aaýpalta]:** Agaç ýonmak, odun çapmak we ş. m. üçin ýasalan agzy uly palta. *Her ýanyn guşapdyr baty sakçylar, Hersiniň elinde aýpaltasy bar* (A.S. Puşkin, *Ertekiler*). *Pyçak, aýpalta göterip, bir ýyl köşkde hyzmat etdi* (Görogly" Eposy).
- aýra:** Biri-birinden aýrylan, aýrallykda bolan, üzňe. ♦ **Aýra düşmek** – her biriň bir ýere düşmek. *Sen nähili bolup bizden aýra düşdün?* **Aýra salmak** – biri-birinden aýyrmak, aýrallykla ýaşatmak. *Ýurdy bilen haýyn düşman, Aýra saldy ýardan ýary* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).
- aýraçylyk:** ser. **Aýrallyk.** *Men aýraçylyk üçin aglapdym* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).
- aýrak:** zool. Dag keýigi.
- aýrallyk:** 1. Birek-birekden aýra düşmeklik, watanyňdan iliňden jyda, hijran düşmeklik. *Emma indi siziň bilen aýrallyk wagty geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İkimiziň aramyza aýrallyk salarlar öýdüp gorkýaryn* (A. Gowşudow, *Köptdägyň Eteginde*). 2. Ölüm-ýitim. *Aýrallyk habary doldy Watana, Proletar ýazyjysy Maksim Gorkiniň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Aýrallyk çogy** – aýrallyk ody, aýrallyk derdi, azaby.
- aýran:** Gatyk ýaýylyp ýagy alnandan soň galýan suwuk çal. *Aýran! Aýran! Aýran! Aýrandan içiň, Lawaşsyz, çöreksiz doýrandan içiň!* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Gogşular*). *Aýrana gelen tabagyny gizlemez* (nakyl).
- aýratyn [aýratyyn]:** 1. Üýtgeşik, tapawutly. *Tutan ýerlilik bolsa onuň aýratyn sypatydy* ("Kolhoz Günləri"). 2. Başga, özge. *Aýratyn dillerde geplejek-de biz, Bölünmeýän birdir dilmiz, göwünmiz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Has, örän, jüda. *Garry atasy Wepany aýratyn gowy görüp, ony özi bilen hemişe owa alyp gidýäni üçin, özünden uly doganlary oňa görübilmezçilik edýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 4. Esasen. *Men ony aýratyn hem şu gün syzdym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 5. Özbaşdak. *Magtymgulynyň eserleri bir näçe gezek aýratyn kitap edilip çykaryldy*. 6. Ýörite. *Nyýazbegden aýratyn hatlar hem getirip berdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 7. Ýalňyz, ýeke, diňe. *Ol öz janyny aýratyn saňa ynanýar*.
- aýratynlyk [aýratyynlyk]:** 1. Üýtgeşiklik, tapawutlylyk. *Ony Türkmen halkyna, Türkmen durmuşyna mahsus bolan aýratynlyklar bilen doldurýar* ("Edebiýat"). 2. Özbaşdaklyk. *Her bir polk öz baýdägy astynda aýratynlykda çykyş edipdi* (SSSR Taryhy).
- aýry Y:** 1. Özge, başga, üýtgeşik. *Aýry meseleleri has düýpli öwrenmek üçin institutymyzda täze kurjok döredildi. Bu mata ol matadan aýry*. 2. Özbaşyna, özbaşdak. *Bularyň dostlugy şu derejä ýetdi, hatda bular biri-birinden aýry nahar hem ýimeýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aýry oturmak. Aýry ýaşamak*.
- aýry YY:** zool. İki örküçli maýa, bugra. *Aýry gum ýerine çydamly maldyr*.
- aýry-aýry:** 1. Başga-başga, dürli-dürli. *Ministrligiň aýry-aýry kärhanalary önümçilikde täze zähmet üstünliklerini gazanýarlar* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Şol habara her kim aýry-aýry baha berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Özbaşyna, özbaşdak, başga-

başga. Biz aýry-aýry tamlarda ýaşaýan hem bolsak, bir maşgalanyň adamsydyrys ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aýrybaşga: 1. Aýratyn, başga. Kämahal ol kitaplardan aýrybaşga bir kagyzyjyga nämedir bir zatlar ýazyp, ony hem gizleýärdi (M. Gorkiý, *Ene*). 2. Has tapwutly, ylaýta-da, örän. Men edebiýaty aýrybaşga gowy görýärim.

aýryk: Çat açan ýer, jaýryk, ýaryk. Köne galanyň diwarlary tutuş aýryk atypdyr.

aýrylyşmak: 1. Çat açyp, ýarylyp başlamak. 2. Biri-birinden aýrylmak, aýrylyp gitmek. Onuň bilen aýrylyşanda, özünde nähilidir bir ýeňillik syzdy (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Bu kitaby göreniňden soň, sen menden aýrylyşyp bilmersiň – diýdi (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 3. Özbaşdak hojalyk bolmak. Ol ene-atasy bilen aýrylyşyp, öýli-işlikli boldy. 4. ser. **Aýrylmak**. 5. Maşgalanyň aýrylyşmak gorkusy ýüze çykýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aýrylmak: 1. Çat açmak, jaýrylmak, ýarylmak. 2. Gopmak, bölünmek, gaçmak. Mikroblaryň we bedeniň weýran bolan öýjükleriniň aýrylmagy (A.N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*). 3. Başga ýere göçmek, üýtgemek, aýra düşmek, gitmek. Şahyra ýaş çagalaryndan aýrylmak gaty agyr düşüpdur ("Edebiýat"). Biz öňki ýaşaýan ýerimizden aýrylyp, şähre geçdik. 4. İşden çykmak. Ol işinden aýrylypdyr. 5. Nika bozmak. Ol aýal ärinden aýrylypdyr. 6. Özbaşdak ýaşamak, aýratyn hojalyk gurmak. Tagan özbaşyna hojalyk bolup, ene-atasyndan aýryldy. 7. Aradan çykmak, ölmek. Obamyzyň 90 ýaşly garrysý bardy welin, görgüli öten agşam aýrylypdyr. 8. Çaga düşmek. 9. Açylmak, gutulmak (kesel hakda). Kelle agyrym aýryldy.

aýryt: 1. Uly ýoldan başga bir ýoluň aýrylyp gidýän ýeri, ýoluň dürli tarapa bölünýän ýeri. Oňa degme, men daň atyp barýarka ony ýapynja pugta dolar-da, ýol aýyrda eltip taşlaryn (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 2. İki budun çanaklyk bilen birleşýän yeriniň arasy. Kä ýeri dyza, kä ýeri aýryda golaýlan bugdaýyň içinde ýüzüni ýokary tutup gezýärdy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Derýanyň kä ýeri uýlugyndan, kä ýeri aýrydyna ýa ýetýär, ýa-da ýetenok ("Görogly" Eposy).

aýsberg: Tutuş buzluklardan bölünip aýrylyp, suwuň ýüzünde gaýyp ýören dag ýaly buz bölekleri.

aýsy-eşret: Sapaly çag, wagtyhoşluk, şatlykly döwran. Agşamyňyz aýsy-eşretde geçsin! (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). Şolaryň ikisi-de tomsuň jöwzaly aýlarynda Tähran aristokratlarynyň dynç alyş we aýsy-eşret sürýän yerleridi (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

aýtdyrmak: 1. Habar berdirmek, mälim etdirmek; duýdurtmak. Mama uzak gije Aýnanyň daşyna geçipdi, emma kimiň alyp gaçanyňy aýtdyryp bilmändi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Özüň utanyň bolsaň başga birine aýtdyraýlar. 2. Yerine ýetirtmek, işletmek, oýnatmak. Şol aýdym öz ýüreklerinden turan daýhanlar, ony gaýtalap-gaýtalap aýtdyrypdyrlar (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Biz hem radio aýtdyryýarys ("Kolhoz Günleri"). Öten agşam öýümüzde patelefon aýtdyrdyk. 3. Gürrüň berdirmek, gürletmek. Agşam atama erteki aýtdyrdyk.

aýterek [aaýterek]: Oglan-gyzlaryň iki tarap bolup "kim bilmeşek" diýen ýaly sanawaçly oýlaýan oýunlarynyň ady. Aýterek, günterek, Bizden size kim gerek ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

aýtym [aaýtym]: 1. Eliň aýasy. Eliň aýtymy ýaljak dokuz gektar ýer (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Belli bir möçberdäki meýdan, ýer. Ýatagyn bütün aýtymy ýagtynyň astyna düşdi (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Gür gara şahalar şowlap üstünde, Giden giň aýtyma kölege salýar (R. Seýidow, *Bagtlylar*). Eşelon Çärjewe gelende, wokzalyň önündäki aýtymda miting gidýärdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Dünýäň el aýtymyna gelmek** – ser. **Dünýä**. Artyk jan, seni alyp gidenlerinde, meniň dünýäm el aýtymyna gelipdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

aýtmak: 1. Bir zat hakda habar bermek, duýdurtmak, diýmek. Hakykaty aýtmak maňa, bu hakykaty diňlemek hem size, elbetde, agyr ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bir zatyn alamatydyr – diýip, men aýtmadymmy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Berdi jan, men kän aýtdym, Gireli diýip kolhoza (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Dostuň aýybyny ýüzüne aýt (nakyl). 2. Yerine ýetirmek. Pioneer aýdym aýdar göwnün hoşlap (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Nazym umyt bilen aýdym aýdýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3.

Gürrüň bermek, söhbet etmek, gürelemek. *Ertekileri aýtmak tehnikasy öňki we häzirki wagtda-da örän gyzykly meseledir ("Edebiýat")*.

aýtmýşlaýyn: Aýdyş ýaly, aýtmagyna görä, habar bermegine görä. *Belinskiý aýtmýşlaýyn, bu poemalary Russianyň sowatlylarynyň hemmesi okaýardy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Sapar aýtmýşlaýyn, ertir Aýlanarda toý boljak.*

az [aaz]: San, mukdar taýdan köp bolmadyk, ýeterlik bolmadyk, kem. *Biziň kolhozymyzda işleýän aýal-gyzlar az däl ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Goý, adamlaryň sany az bolsun (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). ♦ Az salym – az wagt, birneme wagt. Az salymdan süýji uka batdylar (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ol ýene az salym dymyp oturdy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

aza [azaa]: Agyry, azar; azap, jepa, horluk. *Ol bedeniniň bir ýerinde agyry azasyny syzýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Agyr ýaranyň ölüm azasyny çekýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). ♦ Azasyny almak – zähresini ýarmak, gorkuzmak. Halnazaryň agy köpelen gözleri ýüzlerini aşak salşyp duran hukuksyzlaryň azasyny aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

azajyk [aazajyk]: 1. Birnemejik, birazajyk, köp däl, az-kem. *Bulutsyz tämiz howada azajyk öwüsgin bardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Azajyk gaýgyny iş basar, azajyk agyryny-aş (nakyl). 2. Uly bolmalyk, gysgajyk, uzyn däl. Manysy azajyk, sözi ep-esli, Köpden köp ýazmaga ökdendir ökde (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

azal: Ýer sürmek üçin ulanylýan köne gural. *Plug, seýalka çykanson, azal, künde taşlandy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Azalyň oky ýerinde bolsa-da tutawajy çykypdyr, demri poslapdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

azaldylmak [aazaldylmak]: 1. San taýyndan az edilmek, kemeldilmek. 2. Öňki derejesinden gysgaldylmak; pesedilmek, gowşadylmak, ýuwaşadylmak. *Pokladyň teksti azaldyldy.*

azaliýa: *bot.* Her dürli gülli dekoratiw ösümlük.

azalmak [aazalmak]: 1. Kemelmek, egsilmek, az bolmak, gozwamak. *Onuň suwunyň mukdary 940 kubometr azaldy ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. Öňki derejesinden az bolmak gowşamak, gysgalmak, ýuwaşamak. Gowaçanyň iç işi biraz azalypdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ojakdaky ot sönýärdi, tüsse azalýardy we içeri sowalýardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

azaltmak [aazaltmak]: Bir zady kemeltmek, egsirmek, egsik etmek, gowzatmak. *Seriýe daýza onunjy güni azyklyklarynyň tükenip başlanyny duýdy we gündelik harjy ep-esli azaltdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Önki boýşundan peseltmek, gowşatmak.*

azan [azaan]: 1. *kön. s., dini.* Namaz wagtynyň öň ýanynda dine ynanýanlary namaz okamaga çagyrmak üçin gaty ses bilen okalýan doga. *Obanyň orta gürpündäki metjitden agşam azanynyň sesi eşidilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Metjitden eşidildi, Ýassy azanyň sesi (R. Seýidow, Wagtlylar). 2. Ir ertip, ertip, ir. Ol azanda biziňkä gelipdi. 3. Köne adat boýunça ogul bolanda aýdylýan dini sanawaç, okalýan doga.*

azançy [azaançy]: *kön. s.* Azan aýdýan adam. *Ülker ikindi ýerine baryp, daňyň düýbi ýaňy saz berende, azançy azana gygyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

azap [azaap]: Çekilýän jepa, görgi, jebir, kynçylyk. *Gowaçanyň ynjklygy, azaby, zähmeti hakynda aýdanlaryň dogry (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Hyýalynda seni her hili bezäp. Gündizler yşkynda çekýäriň azap (A. Haýydow, Gök Asman).*

azaplanmak [azaaplanmak]: Azap berilmek, sütem edilmek, horlanmak. *Emma azaplanan, masgaralanan gyzyň ýüreginde siziň bütin ömrüňizi awulajak zäherden başga näme tapyp belirsiz (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

azaply [azaaply]: Görgüli, jepaly, jebirli, kynçylykly, sütemli. *Geçmişň azaply, ganly Oktýabr, Geljegiň şöhratly; şanly Oktýabr ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

azapsyz [azaapsyz]: Görgüsiz, jepasyz, jebirsiz, kynçylyksyz, sütemsiz. *"Azapsyz ýeriň ady ýok" diýip, oýnamaga aýdylan däl (Pioner" Jurnaly).*

azar [azaar]: 1. Agyry, yza, kesel, dert. *Onuň endamynyň azarlarymy, ýa-da pikir-hyýaly ony horlaýarmy, garaz, Gurduň gözüne uky gelmeýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Horluk, azap, jebir, kynçylyk. Olaryň azarlaryny bize ýetirmeýärler ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Günbe-günden beterläp, Artýardy meň azarym (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Biz çekilen azarlaryň tiz soňuna çykdyk (B. Kerbabaýew,*

Aýsoltan). ◇ **Azar bermek** – birahat etmek, ynjalyk bermezlik, horlamak, ynjatmak. *Gyzka Amansoltanyň Nepesi azar berýän., gödek degişýän wagtlary bolýardy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). **Azar bolmak** – dert bolmak, iş bolmak. *Emma welin, men şeýle erbet garagolçylygym sebäpli Gurban aga uly zyýan berenime, ile-güne hem uly azar bolanyma, öz janymy gynanyma düşündim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Azar edinmek** – alada, ünji etmek, ynjalyksyzlanmak. *Siz azar edinmäň, meniň agyrýan ýerim ýok* (M. Gorkiý, *Ene*). **Azara galmak** - ser. **Azar edinmek**. *Azara galyp geleniňiz üçin köp sag boluň* ("Tokmak" Jurnaly). **Azara goýmak** – aladalandyrmak, görgä goýmak. *Agyr ýaraly teni, Azara goýdy meni* (A. Kekilow, *Söýgi*).

azarlamak [azaarlamak]: 1. Ýokanç weneriki kesel bilen kesellemek. 2. Narkotik täsirli zatlary kabul etmezlik zerarly keýpsiz bolmak, neşesiz bolmak.

azarlanmak [aazarlanmak]: Ýokanç weneriki kesel bilen kesel bolmak.

azarlatmak [azaarlatmak]: Ýokanç weneriki kesil bilen keseletmek.

azarly [azaarly]: 1. Ýokanç weneriki keselli wenerik. 2. Agyrly, yzaly. *İki elini diräp galmakçy bolanda, azarly elleri göwresini götermän, üýzin ýykylypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Kynçylykly, horlukly, azaply, jebirli, aladaly, ynjalyksyz, ünjüli. *Azarly görnüş*.

azarlylyk [azaarlylyk]: 1. Ýokanç weheriki kesellilik. 2. Ynjalakysyzlyk, aladalylyk, jebirlilik, gaýgy-gamlylyk.

azarsyz [azaarsyz]: 1. Ýokanç weneriki keselsiz. 2. Agyrsyz, yzasyz. *Azarsyz ýara*. 3. Kynçylyksyz, aladasyz, ünjüsiz, azapsyz. *Azarsyz adam*.

azarsyzlyk [azaarsyzlyk]: 1. Ýokanç weneriki keselsizlik. 2. Agyrsyzlyk, yzasyzlyk. 3. Kynçylyksyzlyk, azapsyzlyk, aladasyzlyk.

azaşdyrmak [aazaşdyrmak]: Biriniň ýoluny ýalňyşdyrmak, ters ugra gönükdirmek, ýoldan sowa düşürmek. *Näbeledi azaşdyrmak*.

azaşmak [aazaşmak]: 1. Ýoldan sowa düşmek, ters ugra gitmek. *Biz çalmary we çelgini gözläp, gumda azaşyp, uzat wagtlap aýlandyk* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Kary bir gün ýoldan azaşypdyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Olar şu ýylyň 23-nji noýabrynda ýerli wagt bilen sagat on alty çemesinde azaşypdyrlar* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 2. göç. m. Ýalňyşlyk goýbermek, ýalňyşmak. 3. göç. m. Ýoldan çykmak, azmak. *Ol durmuşda azaşan adam bolup çykdy*. ◇ **Akyldan azaşmak** – ser. **Akyl**. *Akyldan azaşan hem hesag adam tarapyndan döredilen bir maksat* (M. Gorkiý, *Eserler*). **Sözi azaşmak** – ser. **Söz**. *İki sany ýetginjegiň aralaryndaky sözleri azaşandyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

azat [azaat]: Hiç kim tarapyndan ezilmeýän, öz ygtyýarly, hak-hukukly, erkin. *Rus işçiler synpynyň öz azat bolmagy ugrundaky göreşi – syýasy göreşdir we bu göreşiň birinji wezipesi syýasy azatlygy gazanmakdyr* (B.İ. Lenin, *Eserler*). *Bolşewikler etdi azat, Meniň mähriban ilimi* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Söýgi diňe indi azat boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Seniň taryhlaryň şanly şähraty, Azat zähmeti hem berdiň rahaty* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

azatda-mazat [azaatda-mazaat]: gepl. d. Sen-men ýok., birdenkä. *Azatda-mazat bu ýigidiň ezeneginden tutup alyp gidipdir* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

azatlyk [azaatlyk]: Bir ýurduň, jemgyýetiň ýa-da onuň çenleriniň jemgyýetçilik-syýasy taýdan garaşsyz bolmaklygy, özygtyýarlylyk, hak-hukuklylyk, erkinlik. *Pökgen aganyň aýallar azatlygyna garşy pikiri ýok däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Azatlyk nirede, hukuk nirede, Gaýda diýdi: - Gorpa basyn süýre-de* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Watanymyzyň azatlygy üçin bar güýjümüzizi we janymyzy aýamarys*. ◇ **Azatlyk bermek** – hakly, hukukly etmek. *Lenin bize berdi azatlyk erki* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

azatmahy [azaatmaahy]: zool. Eti gyzygylt, näzik we süýji posos balygy. *Eşitdi ol ýene: "tirana, doky, Azatmahy, bekre" diýen atlary* ("Tokmak" Jurnaly).

az-azdan [aaz-aazdan]: Ýuwaş-yuwaşdan, kem-kemden, birden däl. *Şol agyr günler öz labyryny atmaga başlanda bolsa, az-azdan kömek gelip başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Tebigata garşy agyr göreşde adam az-azdan öz ýaşaýyş şertini gowulandyrypdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

azçylyk [aazçylyk]: ser. **Azlyk**.

azdyrmak [aazdyrmak]: 1. Ýoldan çykarmak, biriniň başyny aýlamak, ahlak taýdan bozmak. *Adam azdyrýan şeýtanlaryň bet kesbi-kärlerine guwanyşlary ýaly, Ýelli hem öz sözünüň Pökgeni pikire salanyna guwandy. Obanyň gelin-gyzlaryny azdyryp, ýoldan çykarýan sen!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 2. Beterletmek, simlemek. *Ýarany azdyrmak.*

azerbaýjanlar: Azerbaýjan SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.

azgyn [aazgyn] Y: 1. Ýoldan çykan, ahlak taýdan bozulan. *Uruş oduny tutaşdyryjy, azgyn, bihaýa bakyň* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Galyň azgynlar biziň şu günümüzizi hem köp gördüler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Azgynlardan Watanyň aryny aldyk* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 2. Azagan, beterleýän, simleýän. *Azgyn ýara.*

azgyn [aazgyn] YY: bot. Gawunyň bir görnüşi, sorty.

azgynçylyk [aazgynçylyk]: ser. **Azgynlyk.** *Biziň aýdyň kanunymyza düşünmedik bolup azgynçylyk etjeklere pugta "düşündiriş" etjek ýörite edara bar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

azgynlyk [aazgynlyk]: Ýoldan çykanlyk, ahlak taýdan bozuklyk. *Her kim bolsun, hiz ýüz görjek däl, Azgynlyk edeni sylop durjak däl* ("Tokmak" Jurnaly).

azgyrylmak: Biriniň üstüne gaharly gygyrmak, ýüzüni almak, gaty-gaty geplemek. *İndi näme otyrsyň, bar, çay gaýnat-da – diýip azgyryldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol meniň öz işim! – deýip azgyryldy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Azgyrylyp kempiri ýerinden galdy, Äriniň dulugna bir şapbat çaldy* ("Edebiýat").

azy: Alyn dişlerden aňyrky iýmit çeýnelýän iri we ýasy dişler. *Onuň azy dişli agzy, tegelek ýakal ýüzi gülýärdi* ("Tokmak" Jurnaly). *Men agyryp gaty azar bereni üçin, azymy çekdirdim* ♦ **Azyýarmak** – Mazaly ýetişmek, kemsiz adam bolmak; köpi görmek, dogumly, edenli bolmak. *Aýdyşyna görä, boý däl, dulmuşyn, Azy ýaran bir bethaýbat gulmuşyn* (B. Kerbabaýew, *Eserler*).

azyk [aazyk]: Iýmit üçin gerek bolan önüm, iýmit. *Bular çölde goýun bakyp ýörkärer, bularyň azyklary tükenýär* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Azyk kärhanalary döredildi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *İlat üçin senagat we azyk harytlary hem şol ýoldan daşalýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

azykly [aazykly]: Azyk bilen üpjün edilen, azygy bar bolan. *Ol çep, eli bilen Aýazyň golundan tutup, içi açykly horjuny-da sag eliniň üstünden aşyrypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

azyksyz [aazyksyz]: Azyk bilen üpjün edilmedik, azygy bolmadyk. *Polýak otrýady kömeksiz we azyksyz galypdyr* (SSSR Taryhy).

azyksyzlyk [aazyksyzlyk]: Azyk bilen üpjün edilmezlik, azygy ýokluk.

azyk-suwluk [aazyk-suwluk]: Bir ýere gidilende göterilýän iýmit önümleri, ýol iýmidi. *Çary aga işçileri azyk-suwluk bilen üpjün edýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Sähet daň bilen tutup, öz adamlary bile ýola düşmek üçin, azyk-suwluklaryny düýelere ýükledirmek işi bilen meşguldý* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

azyrganmak [aazyrganmak]: Az görmek nebsiňe buýrup bilmän, az hasap etmek. *Biz "azyrganan aç galar" boladyk öýdän, ýagşy ýigit – diýip, Hydyr igenibräk aýtdy* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Şol adam ozaldan hem Artygyň bugdaýyny gysganyp, azyrganyp durýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

azidler: him. Azotly wodorod kislotasynyň duzlary.

azimut: astr. geod. Gözegçilik nokady bilen planetanyň üstünden geçirilen wertikal tekizlik arasyndaky burç. *Eliňizde kompas bar, azimuta serediň bu ýerden geçnimize iki gün hem bolanok, ýatdan hem ugry bilmek kyn* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

az-kem [aaz-kem]: ser. **Az-owlak.** *Jahan az-kem ýagtylypdy. Ýok ýok, men ýadamok, ýöne az-kem uky azar berjek bolýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

azlyk [aazlyk]: San ýa muktar we ş. m. taýdan kemlik, köp dällik. *Eger şonça ýeri öküz bilen ekmeli bolsa, onda bir pasyl pem azlyk ederdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Mekdep uçastogymyz azlyk edýär* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

azm: azm urmak (etmek) - haýbat atmak, gazaplanmak, biriniň üstüne çimmek. *Onda näme maňa azm urýansyň?* (Myraly). *Garyba azm edýänleň, İndi hiç çykamaz sesi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

azmak [aazmak]: 1. Ýoldan çykmak, ýoluňy urdurmak, ahlak taýdan bozulmak. *Şu hili ýagdaýda iň abraýly maşgalanyň hem azmagy mümkin-diýdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Durmuşda azan abraý gaçyrýar* ("Tokmak" Jurnaly). *Gyzyl görse, hydyr azar* (nakyl). 2. Çişmek, beterlemek, simlemek (ýara hakda). *Onuň elindeki ýara azypdyr*.

azman: zool. Dört ýaşyna ýeten teke.

azobenzol: him. Benzolyň azot garyndyly önümi.

azot: him. Howanyň esasy bölgegini düzýän yssyz, renksiz himiki element, gaz. *Ösümlükler ýimit üçin suwuň kömegi bilen toprakdan azot, fosfor, kaliý hem başgalaryny sorup alýarlar* (A. Gywşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Azot-dury, reňksiz gazdyr* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

azotly: Azot garyndyly, sastawynda azot bar bolan. *Azotly kislota*.

az-owlak [aaz-owlak]: Az-kem, birneme, birazajyk. *Açlyk ýaman zat, az-owlak garbandy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Az-owlak hat-galam bilenim üçin ony okamaga başladym* (N.W. Gogol, *Eserler*).

azrak [aazraak]: Azajyk, birneme az. *Öz hojaýynyndan azrak ýer bölegini alýan eken* (SSSR Taryhy). *Azrak sabyr et, derrew geler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

azu-köp [aazu-köp]: Az hem bosa, köp hem bolsa, näçe hem bolsa. *Azu-köp zat taýýarlandy*.

azza: dial. Ýelkenli nawuň bogandagynyň palubany deşip geçýän ýeri.

-B-

b: Türkmen elipbiýiniň ikinji harpy.

ba [baa]: Haýran galmagy, berenji aňladýan ümlük. *Ba onuň bolup gelşini!*

baba [baaba]: 1. Ejeniň kakasy. *Agtygy babasyn duýdansyz görüp, Utandy-da bada yerinden turdy* ("Sowet Edebiýat" Jurnaly). *Meniň babam ajap gyzykly gürrüňler bermäge ökdedi* (N. W. Gogol, *Eserler*). *Diýdi: - Baba, şa kim? Oň puly ýokmy? Gyzyny satmaga gynananokmy?* ("Oktýabr Ýalkymy"). 2. "Yaşuly, ata" manysynda aýdylýan söz. *Ol babamyz İliç Lenin Berdi taglym paýyň seniň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Gezýärkäm, sataşdym aksakgal baba. Gamlanma, baba, sen gamlanma, baba!* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Babalar sözi** – ata-babalardan gelýän aňlatmalar, nakyl. **Babam döwri** – ser. **Döwür**. *Onuň aýtmagyna görä, babam döwründen bəri Hallaryň neberesiniň ähli erek adamlarynyň käri ýol salgy berijilik bolupdyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Aýaz baba – gysyň simwoly*.

babadaş [baabadaş]: Daşkyrak garyndaş, ata-babalary bir bolan adamlar. *Bu meniň babadaşym. Özge duşmanyň bolmasa, babadaşyň ýokmudy* (nakyl).

babasyl [baabasyl]: med. Göni içegäniň aşak bölegi käwagt ganap, düwün emele gelýän kesel, gemorroý.

babatda [baabatda]: 1. "Barada, hakda, dogruda, babatynda, taýdan, tarapdan" diýen ýaly poslelog. *Bu babatda oňa telim gezek aýdypdyrlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Yakutlar 17. asyrdan medeni babatda özleriniň töwereklerindäki halklardan ýokary derejede durupdyrlar* (SSSR Taryhy). 2. göç. m. "Her, her bir" diýen sözler bilen gelip, "her niçik bolsa-da, nähili bolsa-da" diýen manyny aňladýa kömekçi söz. *Meret her babatda mekdebi üstünlikli gutardy*.

babatynda [baabatynda]: ser. **Babatda** 1. *Her zatdan bahana etseň-de, maşyn babatynda bahana etmegin* (N. Pomma, *Taýlan Hyzzyn*).

babyr: **Babyr bilek** – etlek, ýogyn, güýçli bilekli, edermen. *Kolhozyň stahanowçysy Jamal orta boýly, ak ýürekli, etli-ganly, babyr bilek bir gelindi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

baja [baaja]: Çayyr we ş.m. otlaryň ownuk kökleri bilen örtülen ýeriň üstki gatlagy, depilende dargamaýan çayyrlı kesek bölegi. *Ýany iki ädim ädende, bajaga bûdräp ýykyldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýabyň içindäki bajaklary we böwürslenleri hiç zat goýmlan aýralyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

bajy: aýal dogan, uýa. *Men gidýän, düýe bakýan, Bajym suwlaryn çekýär* (A.Nyýazow, *Şygrylar*). *Gözüňi açdyň-da, gözlediň aýy, Gyza gardaş bolduň, aýala-bajy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

bada [baada] Y: Şol minutda, tizlik bilen, başda, ilki, derrew. *Bu kömegi, bu hormaty sal ýada, Gyssanan wagtyňda, ýetişdi bada* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Garry birinji bada hiçbir zat almazlyk niýetin – dedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Bir bada** – ilki başda, ýüzüniň ugruna, birden. *Goýsalar, bir bada tünegime giderin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bada [baada] YY: kön. s. İçgili bokal, içgili rýumka, çakyr, şerap. *Haçan öz toýumda bada göterip, Diýerkäm: - Şu gözel meniň dildarym!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Siz meýlisimizi ýaza dönderdiňiz. Hany, dostlar, badalary göteriň!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew., *Çopan Ogly*).

bada-bat [baada-baat]: Şol bada, ilki bada, birden, derrew. *Duran adamlary ol bada-bat saýgaryp-da bilmedi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol özüniň bu hatyny bada-bat poçta agajyň köwegine eltip geldi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Batyr aganyň-da atyň-da agzyndan-burnundan zogdurylyp çykýandemleri bada-bat doňup galýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Gülsotanyň soragyna bada-bat hiç kim jogap bermedi* ("Mydam Taýýar" gazeti).

badak: Göreşde karşydaşyň aýagynyň daş ýüzünden öz aýagyňy atyp, ony ýykmaq maksady bilen edilýän emel. *Badak salyp ýykmaq. 2.göç.m.* Yeňmek, üstünlük gazanmak için edilýän göreş. *Daýhan, batrak, aýal-erkek sözleşýär, Könelige badak atýar ýaşlarmyz* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *"Akýal" ady ile mälim bolupdy. Duşmanlara pugta badak salypdy* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ahyrynda ýykdyk biz badak atyp bilinden* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

badam [baadam]: Gabygy ýuka, şanigi şetdalynyň şähigine meňzeş süýri miwe .berýän ağaç we onuň miwesi. *Hoz, pisse we badam döweniň dişi düşýä bolsa, Gäwüşgözeliň ýeke dişi hem galmaly däl* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) **Badam gabak-** pökgerip duran owadan gabak. *Gara gaş, dürdäne diş, badam gabak söwdügim* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

badamak [baadamak]: dial. Çöküp oturan düýäniň dyzy bilen boýnuny turmaz ýaly daňmak. *Düýeleri badamak.*

badamjan [baadamjaan]: Miwesi hyýara meňzeş süýri, garamtyl reňkli, dik ösýän bakja ekini we onuň getirýän miwesi Badamjan hem peýdaly ösümlüklerden hasaplanylýor.

badamlyk[baadamlyk]:Badam agajyköp biten ýer.

badaşmak [baadaşmak]: Bagryň badaşmak-biri-birine bagly bolmak, aýrylmaz baglanyşykly-lykda bolmak. *Seniň Gözel bilen bagryň badaşypmy?*

badat [badaat]: Süýjümtik tagamly, kartoşka meňzeş hasylly ekin we onuň ýazylyp alynýan miwesi.

badyhowa [baadyhowaa]: Ulumsy, gopbamsy. *Badyhawa adam. Badyhowa gylykly bolmak.*

badyhowalyk [baadyhowaalyk]: Ulumsylyk, gopbamsylyk. *Sähedi görenden soň, molla Hoşlynyň badyhowalygy gaçdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ol:-Bize Ergeş pälwan diýerler-diýip, badynhowalyk bilen jogap berdi* ("Tokmak"Jurnaly).

badyna [baadyna]: 1."Dessine, derrew, yzysüre" diýen ýaly kömekçi söz..*Ýoldaş Leýtenat, duşmanlar dogry biziň üstümize gelýär-diýip, habar beren badyna Komandir näme etmelidigi hakynda oýlandy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýagyş goýan badyna, biz ilerik otluk meýdana gezmäge gitdik.* 2. Ser. **Bat 1.** *Suw her hili turbajyklar arkaly tutulanda hem, olardan akyp gelýän suwuň mukdary olaryň diametrlerine we suwuň badyna baglylykda, takmynan, ýokardaky ýaly bolýar* (F.G. Sewostýanow, *Türkmenistanda Gowaçanyň Suwarylyşy*).

badysaba [baadysabaa]: kön.s. Daň şemaly, säher şemaly (adatça bir zadyň habary kökmünde şahyrlaryň ulanýan simwoly). *Badysaba salamymny, Hüýrlukga jana getir* ("Türkmen Halk Şahyрана Döredijiligi).

bagaj: 1.Ýolagçynyň ýany bilen alyp gidýän ýa-da ulag bilen iberýän ýüki. 2. göç. m. Biriniň bilim derejesi. *Ol özüniň köne bagajyna daýanýardy.*

bagajnik: Welosipediň, mototsikliň ýa-da awtomobiliň yzyndaky ýük goýulýan ýeri. *Yzynda, bagajnikde bolsa matros otyrды ("Pioner" Jurnaly).*

bag [baag] Y: 1. Uly agaçlar, ösümlik. *Aşgabat bürenip gök begres бага, Säheriň çagynda ýaş gelin ýaly ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ýaşyl don geýinde ýalaňaç baglar (B. Kerbabaýew, Aýlar). Her ýerde iýmişli baglar göründi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Dürli agaçlar, güller ekilip gögerdilen uçastok. *Gülälekli gök meýdan, salkyn baglar sende bar (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Täze bagymyzy suwlandyryň çeşmäimiziň gözbaşy biziň obamyzdan 6-7 kilometr uzaklykda, Köpetdagyň içinde ýerleşýär (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Eger kärendesine bag alnan bolsa, onda hasylyň iki essesini bermelidi (Gadymy Dünyä Taryhy).* 3. Gezmek, dynç almak üçin alleýaly agaçlyk, güllükler. *Baýly agşam naharyny iýenden soň, bag tarapa gitmekçi bolup, turup ugrady (B. Gurbanow, Duşusyk) ◇ Çagalar bagy – ser. Çaga. Ol bu gün birinji gezek çagalar bagyna gidýärdi ("Bahar"). Mamagul hem çagalar bagynda terbiýeçi bulup işleýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

bag [baag] YY: Örülip ýa işilip edilýän hem-de baglamak, daňmak üçin ulanylýan ýüp, daňy. *Baglary gırlan ganly goş haltajyk bilen beýleki tapan nyşanlaryny çykaryp ortada goýdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). ◇ Baga bakmak – ser. Bakmak. Bu adam bulary бага bakyp, semredip ýören eken ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). Aýak bagy – ser. Aýak. Sen oňa aýak bagy bolma.*

bagana: Täze dogan ýaşajyk guzynyň buýrally derisi. *Bagana bejerýän aýallar öz işlerine türgenleşipdirler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bagana tabşyrmaklyk plany artygy bilen ýerine ýetirildi ("Sowet Türkmenistany" gazetini). Bagana telpegini çykaryp, garyny silkdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

bag-bakja [baag-bakja]: Miweli we miwesiz agaçlar, dürli bossan ekinleri ekilen ýer uçastogy, bag-bossan. *Soň bir döwürde bolsa, aşagyda gün düşmez bag-bakja peýda bolupdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Töweregi bag-bakja, gülzar bolsa hem öz erkine goýberilmän, güýç bilen saklanýan adam üçin ol ýeri zyndan bolar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*

bag-bakçalyk [baag-bakjalyk]: Bag-bakja ekilen ýerler, bag hem bossan ekilen ýerler, bag-bossanlyk. *Ýuregim bag-bakjalygy isleýär. Bag-bakjalygyň aňyrsyna göz ýetmez ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

bagban [baagban]: 1. Bagy bejerýän, idedýän we oňa seredýän adam. *Garry bagban dört sany adamynyň gelýänini gördi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bu bagyň bagbanyna Nar ata diýilýär (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Ol haýatdaky üzüm dalbarlaryna timar berip ýören bagbana gygyrды (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. göç. m. *Öz ýurdunyň eýesi, hojaýyny. Sotsializm bagynda biz gül bolup gülläliň, Kommunizm bagbany bu onýyllyk baýrammyz (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

bagbançylyk [baagbaançylyk]: ser. **Bagbanlyk.** *Maňa bagbançylyk hakynda gaty gyzykly gürrüň edip berdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Ewropada bagbançylyk, gök ekinçilik ýaýrapdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

bagbanlyk [baagbaanlyk]: Bagbanyň käri; ýagdaýy.

bag-bossan [baag-bossaan]: ser. **Bag-bakja.** *Bag-bossana suw bermäge gidýärsiň (R. Seýidow, Bagtlylar). Garagumy bag-bossan edýäris biz ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

bagjyk [baagjyk]: Geýimiň, egin-eşigiň ýakasyna ilik ýerine edilýän inçejik bag. *Gulakjynymyň nemlenen bagjygy doňdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Halnazar sandyrap başlan elleri bilen donunyň bagjygyny çekdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bagjyklyk [baagjyklyk]: Ýaka ildirilýän aşagy şelpeli ilgençek.

bagçylyk [baagçylyk]: 1. Oba hojalygynyň bag ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Ýaşuly, bu kitap bagçylygy ösdürmek hakda gürrüň berýär ("Sowet Türkmenistany" gazetini).* 2. ser. **Baglyk.**

baggoýun [baaggoýun]: Huruşlyk üçin elde bakylýan goýun. *Çerkez bakan baggoýnuny öldürdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). İşigiňde göleli sygyr, telim baggoýnuň bar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Baggoýunlar gapylarda daňylgylygyna galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bagy-bossan [baagy-bossaan]: Gök ekinleriň ir-iýmişleriň köp bitýän ýeri. *Durdy Gylyç düzer dessan, Miweledi bagy-bossan* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

bagy-bossanlyk [baagy-bossanlyk]: Bag-bossan biten ýer, baglyk.

bagyr: anat. 1. Adamda, haýwanlarda sag gapyrganyň aşagynda, garyn bilen kükregiň aralygynda ýerleşip, ot işläp çykarýan organizm, jiger. *Garnyň ýanynda bagyr ýerleşýär* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*). 2. göç. m. Gujak, kükrek, döş. *Duşman özüniň ganly hanjaryny Watanyň bagryna dirän wagty, gorkunç howpuň Watanyň üstüne abanan wagty, Wepa ýal gujurly ýigitler heý durup bilermi!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ◇ **Bagra basmak** – gujaga gysmak, gujaklamak. *Aýsoltan gowaçany emay bilen çekdi-de bagryna basdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gutlaýaryn, gyzym! – diýip, beni bagryna basdy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Knýaz zyba gyzy bagryna basdy* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). *Seni gyzkaň bagryma basjakdym welin, bolmady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Bagry buz** – doň ýürek, mähirsiz. *Bagry buz, sözleri uz, Dişleri dündäne gözel* ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi"). **Bagryň ýakmak** – ser. **Bagryň kebab etmek**. *Bay, bu meni nätdi? Edil bagrymy ýakdy-da goýaýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Bagryň badaşmak** – ser. **Badaşmak**. *Eziz bilen biziň bagrymyz badaşmandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Bagryň bilen süýşmek** – 1) görünmezlik maksady bilen ýüzin ýatyp, öňe hereket etmek. *Ýol boýy bagryň bilen süýşüp ýöremelidi*; 2) zordan ýöremek, hereket etmek (ýadawlyk, syrkawlyk we ş. m. sebäpli). **Bagryň kebab etmek** – juda köp azap çekmek, ynjamak, ýanyp-bişmek. *Buhar emiriniň zulmy, Etdi bagrymyzy kebab* (R. Seýidow, *Eserler*). **Bagry tütemek** – gaty gynanmak, ýanmak, köymek. *Göripleriň bagry tütäp örtensin pygan edip, Ýeňiş bilen işiň öňe sürgün, söýgülim, bu gün!* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). **Bagyr awusy** – çaganyň aradan çykmagy zerarly ene-ata tarapyndan bildirilýän çuň gynanç, çekilýän azar, gam. *Balam, bagyr awusy ýaman zat* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). **Gara bagyr bolmak** – örän yhlas bilen ýapyşmak, janypekş bolmak. **Gara bagyr** – mähriban, gaty içgin, yhlasly.

bagyrak [baagyryrak]: 1. Hemişe bagyryp ýören, köp bagyrýan. 2. göç. m. Hemişe zeýrenip, aglap ýören (adam hakda).

bagyrybermek [baagyrybermek]: 1. Gygyryp ses edibermek. *Ýanyna baranlarynda, ýagyr düýe bagyryberdi*. 2. göç. m. Gygyryp zeýrenibermek, aglabermek. *Nädersiň, agzyny göge tutup bagyryberse!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol gyssanjyna bagyryberse!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol gyssanjyna bagyryberdi*.

bagyryşmak [baagyryşmak]: 1. Gaty ses bilen gygyryşmak. 2. göç. m. Bir näçe bolup närazylyk bildirmek, zeýrenişmek, aglaşmak. *Şuňa meňzeş baýar adamyny henize çenli gören däldiris – diýip bagyryşýarlar* ("Tokmak" Jurnaly).

bagyrmak [baagyrmak]: 1. Gygyryp ses çykarmak, gygyrmak (käbir haýwanlar hakynda). *Öýde öçügsi çyranýň ýagtysyna tahýa tikip oturan Amansoltan daşarda düýäniň bagyranyny eşidip tisinip gitdi* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. göç. m. Gygyryp zeýrenmek, käýinmek, aglamak. *Bagyryp aglarlyk hallary bardy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Bu garryja pahyr, näme ederini bilmän, bagyryp başlapdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy"). *Gygyrды, bagyrды, etdi galmagal* (A. Atajanow, *İki Poema*).

bagyrtlak: zool. Döşüni ýere berip ýapyrylyp ýatýan petekesiniň aşagy garağa aw guşy. *Biz agşama çenli ýene bir näçe bagyrtlak awladyk* ("Pioner" Jurnaly). *Tüweleýi görüp, howsala düşen we onuň nämedigin düşüniş bilmän otuň içinden çykyp, bir bagyrtlak uçup gitdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

bagyrtlamak: 1. Bir zady ýa-da birini kükregiň aşagyna alyp ýatmak. *Gapany bagyrtlap ýatan möjek gözlerini töweregine aýlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç. m. Ýere ýapyrylmak. *Ýer bagyrtlap gelýän tanklar göründi* (K. İşanow, *Watan Üçin*).

bagyrtmak [baagyrtmak]: 1. Düýäni bagyrmaga sezewar etmek. 2. göç. m. Birini gaty ses bilen aglatmak gygyrtmak, zeýrendirmek.

bagyşbag [bagyşbaag]: Üzigiň aşagyndaky baglar (gara öý hakynda). *Ýaňy arkaýynlanypdyk, birden "bagyşbagy üzildi, ýolbagy gyryldy" diýip, heleý dadyperýat etmäge başlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

bagyşlamak: 1. Biriniň günäsini ötmek, günäsini geçmek. *Ol öz doganynyň bu gödekligini bagyşlap bilmedi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Seniň şu derejä ýeten Türkmen gyzy bolduğuňa şek ýetirjek bolan bolsam, elbetde, sen meni bagyşlarsyň* (A. Gowşudow,

Saýlanan Eserler). 2. Bir zady peşgeş bermek, sylag hökmünde bermek, bagyş etmek. *Sapak çekilen ýigit hem ümeçi gelin-gyzlara bir zat bagyşlamaga borçly bolardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Bir zadyň ýa-da biriniň şanyňa bagyş etmek, bir zadoyň hormatyna teklipl etmek, niýetlemek. *Zelili bu temada ýazan şygryrlarynyň köpüsini ýaşlykda söýşen gyzy Döndä bagyşlapdyr. Ol iň gözel, iň şirin sözlerden çemen baglaýar. Ol çemeni özüniň taryp edýän gözeline bagyşlaýar* ("Edebiýat").

bagyşlanmak: 1. Biriniň günäsi ötülmek. 2. Peşgeş berilmek, sylag hökmünde berilmek. 3. Bir zadyň ýa-da biriniň şanyňa, hormatyna bagyş edilmek, niýetlenmek. *Lenine bagyşlanyp ýazylan goşgy.*

bagyşlatmak: 1. Biriniň günäsini ötdürmek, geçdirmek. 2. Peşgeş berdirmek, sylag hökmünde berdirmek.

baglamak [baaglamak]: 1. Daňyp goýmak, daňyp berkitmek, daňmak. *Myrat, Tanýa itleriniň ýüpüni agaja baglap, ýap-ýaňyja ornaşypdylar* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Ol geçini bar agaja baglap, näzenin aýaklaryny şildiräp akýan suwa sokup oturdy* (Aýbek, *Nowaýy*). 2. Bogup berkitmek, bogmak. *Gözel çemen baglaýar*. 3. Ýapyp berkitmek, gulplamak (gapy we ş. m. hakynda). *Bar, oglum, gapylary baglap gel!* 4. gram. Baglaýjylyk roluny ýerine ýetirmek. *Goşulmalar esasan söz ýasamaga we sözlemde sözleri biri-birlerine baglamaga hyzmat edýärler*. 5. Ýoluny almak, önüni ýapmak, önüni tutmak. *Ýoly ot çabyradyjy toply grek floty baglapdyr* (SSSR Taryhy). 6. göç. m. Bent etmek, bendiwan etmek. *Awtor Mahymy Tahyra päk söýgi bilen berk baglaýar* ("Edebiýat"). ♦ **Aýagyny baglamak** – ser. **Aýak**. *İndi Hoşgeldiniň aýagyny baglamasaň, muny saklap bilmersiň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Bil baglamak** – ser. **Bil**. *Ol öz ýoldaşlaryna bil baglaýardy*. **Biliňi baglamak** – taýýar bolmak, häzir bolup durmak. *Al grag, berk guşa, bagla biliňi!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). **Ganat baglamak** – ser. **Ganat**. *Ol begenjinden ýaňa diňe bir ganat baglap uçup bilmedi* ("Tokmak" Jurnaly). **Ýüregi bire baglamak** – ser. **Ýürek**. *Gaýrata galaýyn, joralarym hem kömek bererler diýip, ýüregimi bire bagladym* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). **Umyt baglamak** – ser. **Umyt**. *İň agyr günlerinde kakasyna umyt baglady* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

baglanyşyk [baaglanyşyk]: 1. Özara gatnaşyk biri-birine bolan gatnaşyk, aragatnaşyk. *Bir umumy ýakynlyk, baglanyşyk bardyr* ("Görogly" Eposy). *Onuň olar bilen nähili baglanyşygy bar*. 2. Biri-birine baglylyk, biri-birine esaslananlyk, biri-birine garaşlylyk. 3. Logika we grammatika taýdan yzygiderli, manyly ýazylyş.

baglanyşykly [baaglanyşykly]: 1. Aragatnaşyk saklaýan, gatnaşykly bolan, aragatnaşykly. *Ol bütün goşunyň söweşi bilen baglanyşykly* (A. Atajanow, *İki Poema*). 2. Bir zada esaslanan, biri-birine bagly bolan, asyly bolan, dahylly bolan. *Okatmak işini durmuşa baglanyşykly etmäge çalyşýardy* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*). *Maslahat Kaspî basseýniniň problemasy bilen baglanyşykly doklady diňledi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Onuň ömri we döredijiligi bilen baglanyşykly "Kemine we Kazy" Operasy döredildi* ("Edebiýat") 3. Logika we grammatika taýdan yzygiderli, manyly bolan.

baglanyşyklylyk [baaglanyşyklylyk]: 1. Aragatnaşykda bolmaklyk, gatnaşyk saklamaklyk. 2. Bir zada esaslananlyk, biri-birine baglylyk, baglanyşygy barlyk, asylylyk, dahyllylyk. 3. Logika we grammatika taýdan yzygiderlilik, manylylyk.

baglanyşyksyz [baaglanyşyksyz]: 1. Aragatnaşyk saklamaýan, gatnaşygy bolmadyk, aragatnaşyksyz. 2. Hiç zada esaslanmadyk, baglanyşygy ýok bolan, dahyly bolmady. 3. Logika we grammatika taýdan yzygiderli däl, biri-birini tutmaýan, manysyz. *Ene bu gyzyň baglanyşyksyz, çalt gürrüňine üns bilen gulak asýardy* (M. Gorkiý, *Ene*).

baglanmak [baaglanmak]: 1. Daňlyp berkidilmek daňlyp goýulmak. *Düýeleriň hemmesi baglandy*. 2. Boglup daňylmak bogulmak. *Bede desseleri baglanypdyr*. 3. Ýapylan bolmak, ýapylmak, gulplanmak. *Magazin baglandy*. *Çörek dukany eýýäm baglanypdyr*. 4. Öňi alynmak, öňi ýapylmak, öňi tutulmak, beklenmek. *Gaçynyň ýykylan ýeri baglandy*. *Böwet baglandy*. 5. göç. m. Bent bolmak, bendiwan bolmak.

baglaşmak [baaglaşmak]: 1. Birine bir zady daňyşmak, daňmaga kömekleşmek (ulag, gap-gaç we ş. m. hakynda). 2. İki tarapyň razylgy boýunça gazanylan ylalaşyk şertnamasyna gol çekip etmek. *Oleg 911-nji ýylda Wizantiýa bilen peýdaly ylalaşyk*

baglaşypdyr (SSSR Taryhy). Taýpa ýygnagy ýaraşyk baglaşypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).

baglatmak [baaglatmak]: 1. Daňdyryp berkitdirmek, daňdyrmak. *Mallary gazyga baglatmak.* 2. Bogduryp berkitdirmek, bagdurmak. *Çemen baglatmak.* 3. Gulplatmak, ýapdyrmak (gapy, sandyk we ş. m. hakynda). *Dukany baglatmak.* 4. Öňüni aldyrmak, öňüni bekletmek, öňüni tutdurmak. *Böwedi baglatmak. Suwuň böwsen ýerini baglatmak.*

baglaýjy [baaglaýjy]: *gram.* Sözleri ýa-da sözlemleri özara baglanyşdyrmaga hyzmat edýän kömekçi söz.

bagly [baagly]: 1. Baglanyp goýlan, daňylgy. *Gazykda bagly gara göle gözünü mölerdip seredýär (A. Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde).* 2. Ýapyk, gulply, berkidilen. *Düýn men baranymda, Jereniň gapysy baglydy.* 3. Birine ýa-da bir zada garaşly, asyly bolan. *Naharlaryň assortimentiniň köp bolmagy we hiliniň gowy bolmagy, birinji nobatda, aspezlere baglydyr ("Sowet Türkmenistany" gazetini).* ♦ **Goly bagly** – ser. **Gol Y.** *Goly bagly bendidik, Barymyz azat etdi, Ygtyýar hem erk berdi, Gamly göwni şat etdi (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *SSSR-iň işçisi hem daýhany, Goly bagly gardaşlarňyz unutmaň! (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).* **Gözi bagly** – ser. **Göz.** *Erk berdi, bagly gözünüz açdy. Ýaşan, aýal-gyzlar, zamanyň geldi (Durdy Gylyç, Goşgular).*

baglyk [baaglyk]: Miweli ýa-da miwesiz agaçlaryň köp ekilen uçastogy, ýeri, köp ağaç biten meýdan. *Gür baglyklaň arasyndan Akýar ýene köp sanly ýap (R. Seýidow, Lebap Gyzy). Ýüzlendi görüňän güri baglyga, Gezmäge sapaly, hezil çaglyga (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Baýram dagy gür baglyk obanyň içinden çykyp, gowaça meýdanyna ugradylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

baglylyk [baaglylyk]: 1. Birine, bir ýagdaýa, hadysa, sebäbe bagly bolmaklyk, garaşlylyk. 2. Biri-biri bilen baglanyşykda, gatnaşykda bolmaklyk, degişliklik. *Obektiw dünýäniň hemme gatlary, hadysalar ählumumy aragatnaşykda we özara baglylykda bolýarlar (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, Logika).* *Taryhy we milli aýratynlyklara baglylykda sotsialistik gurluşygyn anyk problemalaryny çözmekligiň dürli-dürli metodlarynyň ulanylyp bilinjekdigini görkezýär ("Sowet türkmenistany" gazetini).*

bagröýken: *anat.* Adamyň ýa-da haýwanyň bokurdagy bilen birleşýän bagry, öýkeni, ýüregi we ş. m. ♦ **Bagröýkeni agzyndan çykmak** – ögäp gaýtarmak, gusmak. *Bagröýkenim agzymdan çykyp gelýär – diýip, Meret küýki üsgüren bolýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* **Bagröýkeni görünmek** – 1) örän iglemek, horlanmak; 2) garyplygy mälim bolup durmak.

bagşy: Türkmen milli aýdym-sazlaryny, dessanlaryny aýtmakda halkyň içinde tanalyp, özüni görkezen adam, aýdymçy. *Bagşy aga, ýadap gelensiňiz, jaýlyrak oturyň (A. Gowşudow, Mähri-Wepa)* *Bagşy ilki bilen pessaý heňe tutup, nowaýydan heň etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Bagşynyňky "haý" bilen, mollanyňky "waý" bilen (nakyl)* ♦ **Bagşa "Göter!" diýmek** – bagşynyň has batly aýtmagyny haýyş etmek.

bagşyçylyk: Bagşynyň käri, bagşylyk seneti. *Ön baş ýyl bagşylyk etdim, hiç kimde şeýle ses ýokdy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* *Horaz bagşy ýetmiş ýaş golaý ömrüniň agramyny bagşyçylyk bilen geçiripdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bagşyýowşan: *bot.* Dagda bitýän yslyja ot.

bagt: 1. Durmuşdan razylyk, ýaşayyşdan hoşallyk, kanagatly durmuş, şatlykly ýagdaý. *Bagt berip, öň ezilen bir käne, Könäniň köküni guratdy kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Sowet Soýuzy – bagt ýurdy! ("Bahar").* 2. Üstünlik, rowaçlyk, şowlulyk, abraý, hormat. *Leniniň döreden partiýasynyň hatarynda durmak, oňa laýyk adam bolmagyň özi uly bagt (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary)* ♦ **Bagt guşy uçmak** – bagty oýanmak, işi şowuna düşüp başlamak. **Bagta töwekgellik etmek** – bagty synap görmek, töwekgellik bilen bir işi etmäge synanyşmak. *Näme-de bolsa bagta töwekgellik edip, haty eltip bermeli ("Görogly" Eposy).* *Tämiz söýgiň ady heý-de öçermi? Bagt guşy hiç säbepsiz uçarmy? (D. Baýmyradow, Söýgi we Mekirlik).* **Bagty açyklyk** – işi rowaçlylyk. *Ol gyzynyn açyk bagtlylygyny isleýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* **Bagty gara** – eden işi ugra barmaýan, şowuna düşmeýän. *Garyp bilbil, bagty gara, Ýüregime salma ýara ("Görogly" Eposy).* **Bagty getirmek** – edeni ugruna bolmak, işi şowuna düşmek. *Onuň bagty getirdi. Bagty daş ýarmak – ser. Bagty getirmek.* *Mahlasý onuň bagty daş ýarýardy ("Tokmak" Jurnaly).* **Bagty ýatan** – şowsuzlyga, betbagtlyga sezewar bolan.

Bagtymyz ýatdy, ýoldaşlar, Gök ekinleri gün ýakar (Çary Aşyr, Ganl Saka). Wagtyny açmak – 1) işini şowly etmek, rowaçlandyrmak; 2) Durmuşa çykarmak, äre bermek. Eger sende heniz belgili bir zat ýok bolsa, meniň bagtymyň ýüzüne öz elim bilen çeken gara perdämi syrarsyň, bagtymy açarsyň, şatlandyrarsyň (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

Bagtyny ýatyrmaq – çykgynsyz ýagdaýa salmak, işini gaýtarmak.

bagta-bagt: Näme bolsa-da, nähili bolsa-da, başa näme gelse-de. *Wladimiriň gözüne ýaş aýlandy; ol bagta-bagt sürüp ugrady (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

bagtyýar [bagtyýaar]: ser. **Bagtly.** *Bagtyýar bu Jeren eje, Öň köp horluk gören eje (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Biz seniň arkaňdan azat ýaşayşas, Biz bagtyýar, biz şeýle şat ýaşayşas. Päk ýürek ynsany bagtyýar edýär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Saňa şöhrat bolsun, beýik Rus halky! Seň kömegiň bizi bagtyýar etdi (R. Seýidow, Eserler).*

bagtly: 1. Bagta eýe bolan, bagty bar bolan, bagtyýar. *Biziň ýurdumyzyň çagalary dünýäde iň bagtly çagalardyr ("Pioner" Jurnaly). Sen bize hyzmat etseň, dünýäde iň bir bagtly adam bolup çykagyňa ynan (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Işi rowaç alýan, üstünlikli, şowly, hoşbagt. *Näzlim, golaý gelyär bagtly günler (B. Kerbabaýew, Aýlar). Meniň ýüregimde zerregik bozgaklyk bolman, men bagtly ýaşayşas ýoluna gadam urýan ahyry (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bagtly sähet gözlemek (nakyl).*

bagtlylyk: 1. Bagtly bolmaklyk, bagt barlyk. 2. Rowaçlylyk, şowlulyk. *Dostum, seniň duýgyň belent hem tämiz, adamzat üçin şol-da uly bir bagtlylyk (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Onuň zynda sepil bolmag-a beýlede dursun, onuň guly bolmak hem bagtlylyk ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).*

bagtokly [baagtokly]: Huruşlyk üçin elde bakylan tokly. *Bagtoklularyny agşamlaryna kuhnýa salýar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

bagtsyz: 1. Bagty bolmadyk, betbagt. *Ol özüni örän bagtsyz hasap edýärdi we aglasy gelyärdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* 2. Işi rowaç däl, işi şowuna düşmeýän, paşmaýan.

bagtsyzlyk: 1. Bagtsyz bolmaklyk, betbagtlyk. *Öz halkynyň taryhy bagtsyzlyklaryna şulary sebäp bilýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Rowaçsyzlyk, şowsuzlyk. *Seniň darsdabanyň meniň gapyma degeli bári, bagtsyzlyk üstüne bagtsyzlyk. Baýlaryň başyna gelen bagtsyzlyk Gandym ýalyalaryň bir näçesine wagtlaýyn bagt getirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bägül: bot. Ysly, owadan gülli ösümlik we şol ösümliğin güli. *Bägülün gunçasyn usgady, üzdi (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ýadyňdamy sen döşüme bägül dakdyň (R. Seýidow, Bagtlylar).*

bagzy: kön. s. ser. **Käbir.**

baha: 1. Bir zadyň gymmaty, nyrhy. *Pagtanyň sortuny garyşdyrjak, bahasy peseler ("Kolhoz Günleri"). Bir bagdak gülün bahasy näçe?- diýip, ondan sorayar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Okuwçylaryň bilim derejesini görkezýän belgi. *Ekzamenlerde baha bilimiňe görä goýunlar.* 3. Bir zadyň ähmiýetini, roluny, derejesini kesgitleýiş Adama daşyndan seredip, baha bermeli däl ekeni (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Seýdi bedewiň şol döwürde durmuşdaky tutýan ornuna hem uly baha beripdir. ("Edebiýat"). Her bu kim habara özüçe baha berdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* ♦ **Baha kesmek-** nyrhyny belli etmek, nyrh kesmek. **Bahasyny ýetirmek-** laýyk bahasyny bermek. **Belli bahasy ýok-**örän gowy,örän ähmiýeti. *Onuň çopan üçin belli bahasynyň ýokdugyny aýtdy ("SowetEdebiýaty" Jurnaly).*

bahaçyl: Öz harytlaryny gymmat satýan, gymmatçyl. *Ol bahaçyl söwdagärdi*

bahadaş: Deň bahaly, bahasy bir meňzeş bolan, nyrhdaş. *Olara daş oblastlardan özleriniňkä asla bahadaş bolmadyk başga ýerler berlipdir (SSSR Taryhy).*

bahalamak: Bir zadyň bahasyny, gymmatyny kesgitlemek, nyrk kesmek, bahasyny aýtmak. *Ol goýnuny gymmat bahalaýar. Arzan bahalamak.*

bahalanmak: Bahasy aýdylmak, gymmaty kesgitlenmek, nyrhy kesilmek. *Ýaş we sagat gullar gymmat bahalanypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

bahalaşmak: Baha kesmek barada çekeleşmek, mala öz bahaňy berip aljak bolmak.

bahalatmak: Bir zadyň bahasyny aýtdyrmak, gymmatyny kesgitlemek, nyrh kesdirmek, nyrhyny soramak. *Atyny görüp, bahaladyp alaly ("Görogly" Eposy).*

bahaly: 1. Bahasy gymmat, gymmat baha. *Generalýň itleri gymmat bahaly tohum itler, munuň bolsa nämedigini şeýtan bilsin!* (A.P. Çeho, *Saýlanan Eserler*). Olary gymmat bahaly daşlardan ýasalan zatlardan doldurypdyrlar (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 2. Gowy, gymmatly, gerekli, möhüm. *Ol şeýle adamlardan öwrenen gymmat bahaly zatlarynyň hemmesini beýleki kolhozlara geçirer* (N.S. Hursçew, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda*). Gyzyklanýan hojalyklar üçin ykdysady peýdanyň doly bahaly hasabyny ýöretmek talap edilýär (*"Sowet Türkmenistany" gazeti*).

bahana: Ýalan sebäp, esassz delil, bolgusyz sebäp *İşlemäge gelen bolsaň, bahana etme-de işläber* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Mähriniň ejesi:- Bu gyz okuwyň başlanany duýmandyr- diýip, bahana etdi* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*). *Her gün işden gelende bolgusyz bahanalar tapyp, güni aýal ýaly inirdäp. käte hem sak-suk edip. Mamagüle azar ýamany bererdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Bahanam "akja bäbek!- bildir bolsaň bolmadymy (nakyl).* ♦ **Bahana aramak-** bir maksat bilen bahana gözlemek, esassyz delil tapjak bolmak. *Bahana ýok ýerinden bahana arap brigadirlikten boşatdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol gülmek üçin diňe bahana arady* (*"Sowet Edebiýaty" Jurnaly*).

bahanaçy: Ýalandan bahana gözleýän, bahana arayan adam. *Bahanaçy adym.*

bahanalamak: Bir zady bahana etmek, ýerliksiz sebäp, delil görkezmek. *Giçde-girimde mekdep bahanalap çykanyňy görsem, toýnagyny gyraryn* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*).

bahar: ser. **Ýaz.** *Bahar gelýär, ýaz başlanýar, gys çykýar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Hiç sowulmaz bahar-ýazym* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Mylaýym bahar şemaly ýowşan, bozagan bilen garaganyň turşumtyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagiň Eteginde*). *Bahar öz möwsümini paýawlady, tomsuň ýandyryjy jöwza yssysy başlandy* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*).

bahasyz: 1. Baha kesilmedik, bahasy belli bolmadyk (haryt hakynda). 2. Bahasyňa ýetip bolmaýan, örä gowy, gymmat baha. *Emma seni- bir bahasyz göwheri, Diri şamçyragy söndüräýsem men* (Şekspir, *Otello*) 3. Derege ýaramaýan, bolgusyz. *Bahasyz haryt. Bahasyz zat.*

bahyl [bahyy]: 1. Gysganç. *Bahyl wezirleriň gözü teňňe bilen gidipdir* (Myraly). *Suw bermän guýusyn gulplady bahyl, suwy daşdan çekip, içdim ýarym ýyl* (*"Sowet Edebiýaty" Jurnaly*). *Baý malyny bahyl gysganar* (nakyl). *Bahyl baýda berim bolmaz* (nakyl). Biriniň işiniň şowly bolmagyny görübilmeýän, görüp. *Men oňa bahyl däl, guş bolup uçsun* (*"Tokmak" Jurnaly*). *Görüp-bahyl adamlary ýigrenýärin* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*). *Bahylyň bagy gögermez; gögerse-de, miwe bermez* (nakyl). *Ýandagy, ýaýnatma, bahyly baýnatma* (nakyl).

bahylçylyk [bahyylyk]: ser. **Bahyllyk.** *Görýärmiň, sen şeýle ýürekden şöýşenlere-de bahylçylyk ettiň* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol Öweziň bize çay-çilim berenini bahylçylyk edipdir* (*"Görogly" Eposy*).

bahyllyk [bahyylyk]: 1. Gysgançlyk. *Mende bahyllyk peýda boldy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). 2. Göriplik, görülbilmezlik.

bahym: ser. **Basym** Y. *Wepa, bahym mekdebi gutarýarys-diýip. Märijamal nämedir ýene bir zatlar diýmekçi boldy* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*). *Tur aýaga, bahym bol, Tiz ýöre öňe tarap* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

bah-ow [bah-oow]: Geň galmagy aňladýan ümlük.

baka [bakaa]: Tarap, garşy, ugru. *Annaguly Gözeliň sesini eşidip, oňa baka sowuldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Olar beýik dagyň egrem-egrem jülgesi bilen dogry günorta baka ýöreýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähr-Wepa*).

bakaleýa: Azyk harytlary (çay, un, süýji, köfe we ş.m.).

bakaly [bakaaly]: "Görelilik, hany" diýen many aňladýan kömekçi söz. *Meniň paltomy çykar bakaly!* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Gämini kenara ýana bakaly* (Şekspir, *Otello*)

bakan [bakaan]: Y: ser. **Baka.** *Al asmandan günbatara bakan ýaňyja eňňit eden mähnet Günüň tomusky howry biraz öçen ýaly syzylyýardy. Aýsoltan geýimini goltuklap, hammama bakan gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

bakanYY: Atyň we ş.m. toýnagynyň ýokary iç yüzündeki oýtak ýer, çukurjyk.

bakanlyk: Basylyp alnyp ekspluatirlenmeklik, tabyn edilmeklik, garaşlylyk. *Holoplaryň krepstnoý baknalyklaryny ýene has güýçlendiripdir* (SSSR Taryhy).

bakja: Gök ekin ekilen ýer, bossan. *Aga, men pikir edýän-Şu bakçada gawun-garpyz köpmükä, ýa asmanda ýyldyz?* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **Balalar bakjasy-ser.**

Bala. *Hazar oň balalar bakjasynda terbiýelenip, häzir başlangyç mektebinň okuwçysydy.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

bakjaklamak: Daş-töweregiňe, gapdallaryňa seretmek, garanjaklamak. *On iki ýaşly sarymaňyz çaga hiçbir zadyň manysyna düşünmän, gorkuly gözleri bilen bakjaklap seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bakjaklama sagyň bilen soluňa, Tä gelinçäň, garaşaryň ýoluňa Çary Asyr, Poemalar*).

bakjaklaşmak: Köp bolup bakjaklamak, bilelikde bakjaklamak, garanjaklaşmak. *Atlar märekäniň ortasy bilen asta-asta seňkildäp, iki baka bakjaklaşyp ugranlarynda, bütin märekäniň ünsüni özüne çekipdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bakçaçylyk: Oba hojalygynyň gök ekinleri ösdürip ýedişdirýän pudagy.

bakdyrmak: 1. Ýoluňa seretdirmek, gözletmek, garamak. 2. Birine idetdirmek, änetdirmek. *Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr (nakyl)*

bakgal[bakgaal]: Dükan satyjysy, ownuk zatlary satýan söwdagär. *Ana, ol bakgal ýanyndaky çokga sakgal, ýañagy çykyk çal-Aryf Buharydyr* (Aýbek, *Nowaýy*).

bakY: Suwuk zat guýulýan uly gap. *Jäýyň ortasynda çuňluga alty metr we giňligi dört metr howza meňzeş bak bar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Benzin baklarynyň içi doludy.*

baky[baaky]: 1. Hemişelik, mydamalyk, müdimi. *Köneler dek bagta atmaýas paly, Baky sapa berdi hakykat ýoly* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). *Baky bina etdiň millionlap BUZ-y, Ylymdyr, bilimdir joşlaryň seniň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Baky öý-ser. Öý.** *Belki, bu garry tä ömri paýaw bolýança, iň soňky baky barjak öýi-gabra hem şol päli-niýeti bilen ýoldaş bolup barar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

bakYY: Gäminiň ýokarky palubasynyň öndäki bölegi.

bakyYY: 1. Semretmek üçin edilýän ideg. *Munuň özi tomus bakylardan soňra semiz, agyr agramly we az sanly mal bilen et postawkasyny ýerine ýetirmäge kolhozlara mümkinçilik berer* (N.S. Hruşçew, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*). 2. Otluk meýdan, öri. *Gylýal toparlaryny sähra-meýdan bakysyna kowar ekenler* (SSSR Taryhy). ♦ **Baka goýmak**-maly semretmek üçin ýörite idetmek, bakmak. *Biz baka goýlan goýun ýaly iýip-içip ýatmalymy?* (B. Seýtäkow, *Gyz salgydy*).

bakyly: Ýörite idedilen, baka goýlan, bakylan (mal hakynda).

bakylmak: Semretmek maksady bilen iýmitlendirilmek, idedilmek. *Doňuzlar gök ekin önümleriniň galyndylary bilen oňat bakylpdyr* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Bu meýdanda bakylýan semiz sygyrlar gök tolkunlaryň arasynda ýüzüp ýörene meňzeýrdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

bakynmak: Özüň üçin mal bakmak, özüň üçin idetmek.

bakyr: kön. s. Mis. *Pylan ýerde bakyr bar, barsaň bakyr-da ýok, takyr-da* (nakyl).

bakys: Birine ýa-da bir zada siňe serediş, garaýyş, *Bu sessiz bakysdan olaryň janlary aram tapan ýaly boldy* (B. Purliýew, *İlkinji Gün*).

bakyşdyrmak: Seredip çykmak, gözleşdirmek, äňedişdirmek, seredişdirmek.

bakyşmak: 1. Biri-biriňe ýa-da bir zada bilelikde seretmek, äňedişmek. *Olar ýygy-ýygydan sagatlaryna bakysyp nobatçylyk çekýärdiler. Otyr olar garşy-garşy bakysyp Bir-birlerne içlerini döküşip* ("Sowet Edebiýat" Jurnaly). 2. Bakmakda birine kömekleşmek *Sen muni bakysypmydyň, ýakysypmydyň, ýakysypmydyň* ("Görogly" Eposy).

bakmak: 1. Birine ýa-da bir zada seretmek, garamak, äňetmek. *Şofýor-ýaş ýigit-de, ýolagçy gyz-da kabinadan giň meýdana bakýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ak mapraç aýal gaňrylyp bakdy* (N. Pomma, *Sebäabini Soň Bildim*). 2. Gözegçilik etmek, terbiýeläp ýetidişdirmek, garaşyk etmek. *Bir garyş oglandym, bakdyň, bejerdin, Senden başga howandarym ýok meniň* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). *Olary çekdirme bilen bakdy* (N. Pomma, *Sebäabini Soň Bildim*). 3. İletmek. *Raýonyň köp kolnozlarynda sagylýan sygyrlary ýatakda bakmak we göleleri enelerinden aýry idetmek guralypdyr* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Çölde goýun-guzy bakýan çopanlar, Hemmäňe kâp salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Bisähet gün at tapdyrmaz* (nakyl).

Baga bakmak-köp et ýag olmak üçin gyşyň başlaryna çenli daňyp bakmak (mal-gara hakda). **Bäri bakmak-ser. Bäri.** *Pökgeniň az-kem bäri bakýany bildirdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

bakna: 1. Tabyn, garaşly, bagly. *Danil öz knýazlygynyň saklanmagyny kemsidilmek bilen satyn alypdyr, emma bakna ýagdaý bilen razylaşmandyr (SSSR Taryhy).* Başganyň eline bakna bolmakdan gutaryandygyna düşünýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Imperialistik döwletler tarafyndan basylyp alnyp, ekspluatirlenýän, ezilýän (ýurt).

baknaçylyk: ser. **Baknalyk** Daýhanlar ozalkysy ýaly pomeşçikleriň krepstnoý baknaçylygynda galypdyrlar. Emma bu, göýä, azat ýaly daýhanlar hem hakykatda knýazdan feodalçylyk baknaçylygy ýagdaýynda bolupdyrlar (SSSR Taryhy).

bakteriofag: Bakteriýalary ýok etmekde kömek edýän madda

bakteriolog: Bakteriologiýadan spetsialist.

bakteriologik: Bakteriologiýa degişli bolan.

bakteriologiýa: Bakteriýalar hakyndaky ylym.

bakteriýa: Diňe mikroskopda görünýän ownujak, ýönekeýje organizm.

bala- çaga [bala-çaaga]: Oglan-uşak, çagajyklar. *Men günäsyz bala-çagalaryň gyrylmagyna dözmeyän (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bala[baala] YY: Uguň ýolunyp, tüýnügiň gözlerine geýdirilýän uý. Öýüň çagarygy gurum bilen doludy, oklaryň balalary ikinji gezek çykarylypdyr. Onuň öý kökleri gyrlyşyp ýatyrdy synyk-synykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bala[baala]Y: Çaga, perzent. *Zähmetkeş balasy pioner ýaşlar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* Aşyr jan, sen hem meniň balam! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Balam, indi saňa öýlenmäge wagt ýetipdir (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Balalarym, kakaňzy hem unutmaň ("Tokmak" Jurnaly). Bal süýji, baldan bala süýji (nakyl). ♦ **Balalar bakjasy-**mekdebe çenli ýaşdaky çagalary terbiýeleýän edara. *Nazar öň balalar bakjasynda terbiýelenip, häzir başlangyç mekdebiň okuwçysydy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*

balaguş [baalaguş]: Elguşuň çagasy, ýaş elguş.

balahana [balahaana]: Bir gat jaýyň üstünden salynýan kiçijik tam. *Biz balahanada ýaşaýarys.*

balak: Göwräniň bilden aşaky bölegine geýilýän eşik, jalbar. *Ol dar balak geýeni halamaýarmyş (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* ♦ **Balak ýüpi** –aýal maşgalaryň agzyna tutýan lentasy.

balaklyk: Balak üçin mata. *Gandymyň gönündäki arzuwy: ýorganlykdan, balaklykdan çalçalaryny hyryn-dykyn doldurjakdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

balalaýka: Üç tarly, üç burç formalý saz guraly. *Ol biziň balalaýkamyz kysmyndaky sazyny çalyp otyr.*

balalaýkaçy: Balalaýka çalyan adam..

balans: Edaranyň ýa-da kärhananyň belli möhletli pul serişdesi hakyndaky jemleýji wedomosty. *Ot-ıým balansy girdeji we çykdaýy bölümlerden ybaratdyr.*

balansirlemek: 1. buhg. Balans düzmek, mukdaryň jemini sazlamak. 2. Deňagramlylyk saklamak, deň gelmek, taý gelmek.

balansirlenmek: 1. Balans düzülmek, mukdar, jem sazlanmak. 2. Deňagramlylyk saklanmak, taý gelmek.

balansirletmek: 1. Balans düzdürmek, sazlatmak. 2. Deňagramlylyk saklatmak, taý getirtmek.

balasyzlyk [baalasyzlyk]: ser. **Çagasyzlyk**

baljak: Gylyjy berk saklamak üçin gynyň agzyndaky demir gurşaw. *Olar gylyçlarynyň baljaklaryna ýapysýarlar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Olkümüş gynly gylyjynyň taljak taýyny özüne bakan öwürdi-de gobsundy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

balçy: Balçylyk işi bilen meşgullanýan adam. *Meniň agam kolhozda balçy bolup işleýär.*

balçylyk: Oba hojalygynyň bal arylaryny köpeltmek işi bilen meşgullanýan pudagy.

balçik: Bäşilik etmegi gowy görýän, deňişgen. *Öwez in bälçik görnüşi Orazyň gaharyny getirip, göwnüne degdi ("Kolhoz Günləri"). Kolhozçylar bälçik Sähedin gaýgy-gamany onuň tukat ýüzünde görýardiler (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

baldak: bot. Ösümligiň şaha ýaýradýan esasy bölegi. *Ol aýlanyp ýörkä, ekinleriň baldagyna çyрмаşan çyрмаşygyň pete-pet üstünden geläýse nätjek ("Tokmak" Jurnaly). Oba boýunça ýumşak we gaty baldakly ot taýýarlamagyň planlary ýerine ýetirildi (Sowet Türkmenistany gazeti). Gülälekleriň diňe baldaklary somalyşyp galypdy (B. Kerbabaýew Aýgytly Ädim).*

baldyr: Aýagyň bilen dyzyň arasyndaky ýumry etli ýeri. *Ädiginiň gonjy baldyrynyň ýumry etinden geçmän, ýygirt-ýygirt bolup dur* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Çagalaryň baldyrlary, butlary, ikiýan gapdallary, gollary-da açykdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

baldyrlak: Baldyry ýogyn, ýumry baldyrlý. *Baldylak aýal*.

baldyz [baaldyz]: Gelniň adamsynyň kiçi aýal dogany. *Jamal eje öz baldyzy bilen bileleşip, haly dokap başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu meniň baldyzym, ol ikisi hem oba gyzlary.. Gowşudow, Mähri-Wepa*). *Kellesi agyrsa gelnejesiniň Baldyzy üstünde kükreker gererdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

balerina: Balet artistkasy. *Ol. häzir Türkmen dewlet opera we balet teatrynyň balerinasy* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*).

balet: *sungat*. 1. Sahnada oýnalýan tans sungaty. 2. Diňe tans etmek we üm hereketi arkaly ýerine ýetirilýän sazly teatral oýun. *Hatlary*). *Bu gün Türkmen döwlet we opera we balet teatry netitçileriň Ol üç ýyldan bäri Leningradyň balet studiýasynda okaýar ekeni* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Bu gün Türkmen döwlet we opera we balet teatry nebitçileriň medeniýet öýünde "Aldar köse" baletini goýýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

baletmeýster: Baletde tans oýnuny goýujy

baletmeýsterlik: Baletmeýsteriň käry, ýagdaýy.

balgaz: *bot*. Ýasy ýaprakly, iýilýän ajymtyk ot.

balhy: *bot*. iri ýaprakly, dänersiz ak miweli tut agajy. *Balhy tut bar, her ýapragy el ýaly* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Tut agaçlarynyň beýleki görnüşlerinden tapawutlylykda balhy tut dänersiz miwe berýär*.

ba-IY: 1. Ary maşgalasynyň her hili gül şirelerinden hasyl edýän süýji maddasy, önümi, hesel. *Boçkalar doludyr ary balyndan, Teläler titreyär gurçuk gülünden* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Bal süýji, baldan bala süýji* (nakyl). *Arynyň zäherin çekmedik, balyň gadyryn näbilsin* (nakyl). 2. *gepl.d*. Örän süýji, tagamly, oňat. *Çorba bala dönükdir*. ♦ **Bal güne batmak-ser. Gün.** *Seni oda atyp, men özüm bal günüme batjakmy?* (B Kerbabaýew, *Aýsoltan*). **Baly goýulmak-1)** gowy bişmek. *Kolhozyň bag-bakjalaryndaky ir-iýmişleriň baly goýuldy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*); 2) akly jemlenmek, akly durlanmak. **Gulaga bal bolup dammak-ser. Gulak.** *Onuň geplaň gepleri Muhammediň gulagyna bal bolup damdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Sözden bal dammak-ser. Söz. Bilimiň güýjünden bal damýar sözden, Şolara sy ediň, Türkmen gyzlary!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

ba-IYY: Uly tans agşamy. *Koronyň köşgünde ballaryň we her hili tomaşalaryň yzy üzülmandir* (OrtaAsyrlar Tarihi).

ba-YYY: 1. Tebigi hadysanyň güýjüni, derejesini belleýän görkezýän ölçeg birligi. *Aşgabatdaky ýer titremäniň güýji 7-8 bala ýetdi*. 2. Okuw jaýlarynda, sport işinde tsifra bilen bellänýän baha *Baş bally sistema*.

balyk [baalyk]: zool. Jabralary bilen dem alýan, suwda ýaşaýan oňurgaly haýwanlaryň umumy ady. *Wah, hawa-la, heý balyk hem suwsuz oňarmy?* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Men maşgalamyň gündeki iýjegini balyk tutup, günde kisini günde tapýardym* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Balygyň dirilgi suw bilen* (nakyl). *Balyk başyndan porsar* (nakyl).

balykçy [baalykçy]: Balyk tutmaklyk işi bilen meşgullanýan adam. *Kaspidäki balykçylaň öýüne, Myhmanlyga gäami bilen geçeris* (K. Gurbannepesow, *Soldatyň Ýüregi*). *Balykçy müň tümenlik düýş görse, balygyna ýorar* (nakyl). *Balykçy balykdaşdan görer* (nakyl).

balykçylyk [baalykçylyk]: Oba hojalygynyň balyk tutmak bilen meşgullanýan pudagy. *Germanlar we Slawýanlar balykçylyk bilen meşgul bolupdyrlar*. (Orta Asyrlar Taryhy). *Munuň özi balykçylyga, suj transportyna, oba hojalygyna ep-esli zyýan ýetirip biler diýen netijä getirýär* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

balykgulak [baalykgulak]: Oňurgasyz jandarlaryň käbiriniň endamynda bolýan gowşurylan owuç görnüşli gorag örtügi we şol möjejigiň. *Ýýmit üçin adamlar bilelikde balykgulaklar, mör-möjekler, miweler we iýilýän kökler ýygnaýar ekenler* (SSSR Taryhy).

balkyldamak: Öwşün atyp ýalдыramak alaryp mylaýym görünmek (göz ýyldyzlar hakynda). *Potdynyň kesä çekiji kinaýaly göreji ýene balkyldap seretdi. Maýsanyň gözleri çaga çebşini ýaly balkyldady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Seniň balkyldaýan gara gözleriň-garaňky göwnümiň ysyygy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*)

balkyldaşmak: Ýaldyraşyp durmak, görünmek. *Aýsyz dury asmanyň ýyldyzlary öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

balkyldatmak: Öwşünli ýaptyratmak, alartmak, *Gözün balkyldadyp her ýan garaýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ýaşly gözlerini ejesine tapyşan çagaňky ýaly balkyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

balkon: 1. Jaýyň ýokarky gatynyň ýapysynyň gapysynyň agzynda gurlan daşy aýlawly eýwan. *Aşgabat şährinde-bagt mekanynda, Belent, päk howaly, giň balkonynda* ("Oktaýabr Ýalkymy"). *Ol penjiräniň önüne geçip, balkona çykdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýokarda bir näçe gat galereýalar, balkonlar bolup, adam garşylaýan we ugradýan jemende şolaryň üstünde ýaglyklaryny bulap durýar* (W. W. Maýakowskiý, *Amerika Hakynda*). 2. Teatrda tomaşaçylar oturýan orta ýarusdaky ýer. *Ozal bir wagtky ýaly, arakesmede gyzlar biri-birinden öň barjak bolup, balkonlara eňmeýärdiler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

ballada: 1. edeb. Hekaýa mazmunly sygyr eseriniň bir görnüşi *Goýun iti Bars hakynda ballada* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. sazç. Saz eserleriniň bir görnüşi.

ballast: 1. *deňizç.* Gaminiň durnuklylygyny üpjün edýän agyrlyk, ýük. 2. Aerostatyň ýokary galys belentligini regulirleýän çägeli halka.

ballistik: *harby.* Ballistika degişli bolan. *Ballistik egri çyzyk.*

ballistika: *harby.* Snaryadlaryň, okuň atylp gidişiniň kanuny hakynday ylym.

ballon Y: 1. Çüýşe ýa-da metal gap. *Kislopod salynan ballon.* 2. *aw.* Aerostatyň gaz doldurylýan gaby.

ballonYY: Awtomobilň daşky rezin tigri. *Maşynyň yzky tigrileriniň ballonlary könelipdir.*

ballotirlemek: Sese goýmak

ballotirlenmek: Sese goýulmak.

balneolog: *med.* Balneologiýadan spetsialist.

balneologik: *med.* Balneologiýa degişli bolan.

balneologiýa: *med.* Mineral sujlaryn we palçyklaryň himiki sostawyny hem-de kesel bejeriş serişdedigini öwrenýän ylym.

balneoterapiýa: *med.* Mineral suwlar, palçyklar we wannalar arkaly keseli bejeriş.

balzam: 1. Efir ýagy eredilen smoladan emele gelýän madda, şire. 2. Ýara bitirýän serişde, derman.

balzamin: *bot.* Dekoratiw görnüşinde ekilýän tropik ösümligi.

balzamirlemek: Meýdiň çüýremekliginiň önüni almaklyk we ony uzak wagtlaý saklamaklyk üçin oňa aýratyn derman siňdirmek. *Olar öleniň meýdini balzamirleýän ekenler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

balzamirlenmek: Meýdiň zaýalanmazlygy üçin aýratyn derman siňdirilmek.

bambuk: *bot.* Baldagy bogunly, syrdam ösýän, maýyşgak, berk agaçly tropik we subtropik ösümlik *Ol ýerde palmalar, bambuklar ösýärler* (*Gadymy dünýä Taryhy*).

banan: *bot.* Uly miweli we uly ýaprakly uzyn tropik ösümlik we onuň miwesi.

banda: Jenaýatçy galtamanlar topary, garakçylar topary. *Zamana egrisi-Gitler bandasy Azdy, azgynlykdan başlady urşa* (A. Kekilow, *Egri Azar, Dogry Ozar*).

bandaj: *med.* 1. Bedeniň aýry-aýry böleklerini gerekli ýagdaýda saklamak üçin ýörite ýumşak daňy. 2. Maşynyň böleklerine, wagonlaryň tigrilerine zaýalanmazlyk üçin geýdirilýän metal guşak.

banderol: Kagyza dolanyp, poçta üsti bilen iberilýän bukja.

bandit: Banda gatnaşygy, ýaragly talançy.

banditizm: Bandikleriň käri, galtamançylyk, garakçylyk.

bandura: sazç. Çirtilip çalyňan köp tarly ukrain halk saz guraly. *Gaýalaryň arasyndaky sosna agaçlary banduranyň tarlary ýaly güňleç güwläp başladylar* (O.Gonçar, *Baýdak Göterijiler*).

banduraçy: Bandura çalyňan sazanda.

bank Y: *maliýe.* 1. SSSR-de: Döwlet maýalaryny jemleýän iri kredit ederasy *Düýn men işçilere aýlyk bermek üçin bankdan pul alyp geldim* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Kapitalistik ýurtlarda: berilýän ssuda maýalaryny jemleýän hem-de girdeji we artyk peýda almak üçin olary kapitalistleriň ygtyýaryna berýän edara.

bank YY. kart. Kart oýnunda orta goýulýan pul. *İki şaýy üç şaýy bank goýlup, ýigrimi bir oýnalýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Bir sapar, ekspeditsiýa wagtynda ol, gije ýassygyň üstünde kart oýnap, bank goýýardy-diýip, gürrüň berýärdiler* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

banka: 1. Suwuk jisim guýulýan çüýşe ýa-da demir ýap. *Hoşgeldi özüniň çüýşe bankalarda we başga gaplarda tejribe üçin ösdüren ösümliklerini güneşe çykaryşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol ýerde bir banka suwa ýatyrylan ülje bardy* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler*). *Konserw bankalary awtomatik usul bilen gapaklanýor.* 2. med. Syrkawyň arkasyna urulýan kiçijik güýşe gap. *Wraç onuň arkasyna banka goýmagy buýurdy.*

banket: Biriniň ýa-da bir wakanyň hormatyna bagyşlanyp berilýän dabaraly nahar, oturylyşyk. *Ýaryşda üstün çykanlaryň hormatyna banket guruldy.*

bankir: Kapitalistik ýurtlarda bankyň eýesi ýa-da iri aksioner. *Has baý dellallar bankirlere öwrülipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy).

banknot: maliýe. Pul dolanyşygynda puluň dereginu tutýan protsentsiz kredit bileti.

bankrot: 1. Kapitalistik ýurtlarda: karzyny tölemäge gurbaty çatmadyk bergidar, bergä batan söwdagär, baý. *Her haýsy bankrot galypdyr-da, edere iş, gidere ýol tapman, şu ýerde bir elpe-şelpelik bardyr diýip, burunlaryny gysdyrýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgtyly Ädim*). 2. göç. m. Özüniň jemgyýetçilik içinde we hususy durmuşynda hatyradan düşen adam.

bankrotlyk: 1. Kapitalistik jemgyýetde. Bergi-borjuny tölemeklige ýagdaýy balmazlyk, batmaklyk. 2. göç. m. Puja çykmaklyk, başa barmazlyk, şöwsuzlyk.

bant: Halka salnyp daňlan lenta. *Saçlaryna bant daňlan gyzjagazlar oýnaşyp ýördüler.*

baobab: bot. Ýogyn şahaly, köp ýaşaýan tropik agaç

bap [baap]Y: Eserdäki esasy bölümler. *Öwez partiýa taryhynyň dördünji babyna çenli okapdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň her babyny okamda açyp, Görýärin halkymyň parlak bagtyny* ("Pioner" Jurnaly). *Kanunymyzyň her baby, Bagt hakynda söz açýar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

bap [baap]YY: Laýyk, mynasyp, kybap. *Seniň şu ýaşaýşyň biziň zamamyza bap gelmeýär okamagyň, işlemegiň adamlaryň bolmagyň, şadyýan ýaşamagyň gerek-diýip, ol aýtdy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Onuň köp häsiýetleri Morozyňky bilen bap gelmeýärdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

bapdaş [baapdaş]: Birine, bir zada laýyk gelýän, kybapdaş.

bapma-bap [baapma-baap]: Boýdan başa, her bir babyny, hemme babyny, birin-birin. *Kitap okaryn bapma-bap* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

baptist: Esasy Hristian dininiň käbir däplerini inkär edýän we adam diňe ýigitlige ýetensoň, çokummaly diýip ündeýän Hristian sektasynyň tarapdary

bar [baar]Y: 1. Biriniň ýa-da bir zadyň bolmagyny aňladýan söz. *Garaberdi, obanyň içine aýlan, kim bar, kim ýok, derrew bilip gel!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Häzir şu döwürde, biziň zamanda, Bir beýik döwlet bar ýagty jahanda* ("Oktýabr Ýalkymy"). 2. Bir zadyň bardygyna gaýtargy berlende ulanylýan jogap sözi- *Kitabyň barmy? –Bar.* ♦ *Bar bol-"arma"* diýlende berilýän jogap. *Bar bol, Hesel eje, özüňiz hem arman-da* (D. Agamammedow, *Goşgular we Pesalar*).

bar [baar]YY: Ähli, hemme, bütin. *Gudok bar güýji bilen turbasyn ýaryp barýar* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *İşlerimiziň bary düzeldi.*

bar YYY: Atmosfera basyşynyň birligi.

baraban: teh. Mehanizmiň bölegi, detaly mehanizmlerdäki içi boş tsilindr. *Rewersiz mehanizmiň tormozlaýjy barabanynyň işleýşi çaltlandyrmak bolarmy?* ("SowetEdebiýaty" Jurnaly). *Baraban ýakory.*

barabar: Başga bir zat bilen deň, deň derejede bolan, başga bir zada laýyk, muwapyk bolan. *Kolhozçylar 1952-nji ýylda 1080 kwadrat metre barabar meýdanda teplitsa gurdular* (N.S. Hruşçew, *SSSR'ň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*). *Litsey okuwçylary alty ýyl içinde uniwersitet bilimine barabar doly umumy bilim almalydylar* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Şol aýda kollektiw plandan daşary önüm bermek baradaki borçnamagyň üçden birine barabar önüm işläp çykardy* ("Sowet türkmenistany" gazeti).

bara-bara: Wagt geçdigiçe dowam etdigiçe, gitdigiçe, ahyr soňunda. *Bara-bara aýajagym bent etdi, Gerdenime pelek urdy neşäni* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Ýöriş açar *bara-bara, Çöller keser mezil ara* (Görogly" Eposy).

barabarlamak: Deň etmek, meňzeş etmek, mukdar taýdan laýyk etmek.

barabarlaşdyrmak: Barabarlap çykmak, meňzeş edip goýuşdyrmak deňleşdirmek.

barabarlaşmak: Barabar bolmak, biriniň yzyndan ýetmek, birine ýa-da bir zada deňlemek, laýyk bolmak, muwapyk bolmak.

barabarlyk: Bir meňzeşlik, laýyk gelmeklik, deňlik, kybapdaşlyk, muwapyklyk. *Ony täzedan çöşdurmak üçin daş sypatyň gозelligi, ýaşlaryň barabarlygy, edep-terbiýäniň kybapdaşlygy gerek* (Şekspir, *Otello*).

barabarsyzlyk: Meňzeş dälilik, laýyk gelmezlik, tekiz dälilik, däsizlik.

barada [baarada]: "Hakka, dogruda, babatda, barasynda, taýdan, tarapdan, boýunça" diýen manyny aňladýan poslelog. *Aýna-da Artygyň ömri barada az oýlanmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biziň ýurdumyzda keselliler we garrylar barada uly alada edilýär.*

barakY: Wagtlaýyn ýaşamak üçin salnan jaý. *Barak tipli bir pessejik jaýyň ýanynda aýak çekdik* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barakYY: dial.ser. **Sakarbalak.**

barasynda [baarasynda]: ser. **Barada.** Lomonosow tebigat ylmy barasynda köp açyşlar etdi.

barja: Başga bir gäminiň yzyna tirkelýän ýalpak düýpli tirkeg ýük gämisi. *Ynha görseň äpet-äpet barjalary özlerinden on sesse dagy kiçijik, emma güýçli parahodjyklar dartyp gelýärler. Dürli gural ýükli barja egreşip, Ymtylýardy Krasnowodsk portuna* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barça: kön.s. Hemme, ähli, bary. *Barça haýwan saýasynda, Mesgenli, mydarly daglar* ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi") *Barça daýhan baýramy zämetkeş toýy geldi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*. *Guwanç bilen jaýdakylaň barçasy, Bakýar oňa ýaş gyz sözleýän wagty R. Seýidow, Wagtlylar*).

barda[baarda]: Ýukajyk perde, örtük. *Ol rogowitsanyň aňyrsyna çekilen ýukabardadyr* (S.K. Karanow, *Beterläň İriňli Göz Agyry*).

bardy-geldi: Belki, eger, megerem *Bu iş üçin bardy-geldi jeza çekmeli-de bolsa, prawleniýe çlenleriniň hemmesi deň çeker. Bardy-geldi şeýle bolaýsa, biz Wepa şahyry hemişelik ýitireris* ("Sowet Edibiýaty" Jurnaly) *Bardy-geldi bir işigaýtgyňçylyk bolaýanda-da, gallaszylykdan, açlyktan beter beläň üstünden barman-diýip düşündi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bardy-geldi kolhoz başlygyny göräýse, yzyndan galmaýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

bardygyça: Gittigiçe, barha. *Bardygyça görkelýän bu görnükli görkümüz. Degre-daşyň sakçydyr, saklajakdyrys, Watanyň* ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi).

barer: sport. Böküp geçmek üçin gurlan päçgelçilik. *Çäp gapdalyndaky giden düzlükde bolsa atlaryň barerden böküşini gördi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *At münüp, çybyk kesmäge we atyny barerden bökdürmäge welin, onuň duran ýeridi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

bargaY: Suwuň ýapaşak örküçlenip akýan ýeri.

bargaYY: maldarç. Döl alyş kompaniýasyndan ir bolan guzy, goçdan ir çykan goýundan bolan guzy. *Körpe guzularyň arasynda barga guzy hem bar.*

barha [barhaa]: Gitdikçe, bardykça, günsaýyn, gün-günden. *Çeper höwesjeňleriň işi barha gowulanyp başlady* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Märekäniň göwni barha göçýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Barha güýçlenip barýan ýel olary howsala salypdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

bary [baary]: Ählisi, hemmesi, jemi. *Baryňa kän salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Harmanlaryň samandan köp gyzlygy, İlatynyň bary goýun-guzuly* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Şäherdäki dilmaçlaryň, Rus dilini bilýänleriň bary mobilizlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Bary bilen bazar eýlemek-** bary bilen oňşuk etmet, barzat bilen oňmak. kanagatlanmak. *Garly aga meni goýbermejek boldy. Bary bilen bazar eýläp, gürleşip oturmagy ýüreginden syzdyryp ýalbardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barybermek: 1. Ýuwaş-ýuwaş ýöräp gelibermek, gidibermek, ýöräbermek. *Panteleý, muny öz ýanyňa haltalaryň üstüne mündür, goý, ol ýuwaş-ýuwaşdan barybersin, siz bolsak, soň ýeteris* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Yzyndan gelenlerine garaşman, ýorgan-düşegi göterip baryber meli boldum* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Baryp-gelip aragatnaşyk edibermek, ýakynlaşyk açyp başlamak. *Barybersene, seni Mamagul kowasy ýok* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *"Ýagşy görýär" diýip, baryberme, "berýär-ow" diýip, alyberme* (nakyl).

barybir[baarybir]: Nähili-de bolsa, her zat-da bolsa, her niçik-de bolsa, tapawudy ýok. *Barybir, urup bilmersiň* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*). *Barybir, günň-gününe bir garnyň dok bolsa, bir garnyň aç* (M. Gorkiý, *Ene*). *Biz, barybir, olaryň yzyndan ýetiş biljek däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

barylmak: Bir ýere gidilmek, biriniň ýanyna ýetilmek. *İne Mämmet aganyňka myhmançylyga barylýan ýol* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

baryp: Gadym eýýamda, ir wagt, bir eýýäm. *Hytaý baryp iki münň ýyl mundan ozal Gretsia, Rim Hindistan, Arabystan ýaly döwletler bilen giň söwalyp barypdyr* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

baryşdyrmak: 1. *ser. Barlyşdyrmak. Tersleşenleri baryşdyrmak.* 2. Köp ýere baryp görmek, aýlanyp çykmak. *Barmaly ýerine baryşdyrypdyr.*

baryş-geliş: Dostlukly gatnaşyk, aragatnaşyk.

baryşmak: 1. *ser. Barlyşmak.* 2. Bir ýere üşüp barmak, ýygnanyşyk.

baryştyryjy: Ýaraşdyryjy, ylalaşdyryjy.

barYW: Köplenç dik durlup iýlip-içilýän kiçik restoran.

bary-ýogy [baary-ýoogy]: Bar bolany, ählisi, hemmesi, jemi. *Bary-ýogy biraz salymdan soň, bu ýerde-de baş uzeliň beton desgalarynyň tutuş bir kompleksi peýda bolýar* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly). *Wladimir ýola beletdi, ol bary-ýogy ýigrimi minutlyk ýoldy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

barin: Rewolýutsiýadan öňki Russiýada. Ekspluatator synpyndan bolan ýer eýesi, hojaýyn. *Daýhan bariniň ýerini sürüpdür* (SSSR Taryhy). *Önegin Peterburgda barin maşgalasynda eneden doglupdyr* ("Edebiýat").

barinçilik: *ser. Barinlik.*

barinlik: Bariniň derejesi, hukugy, ýagdaýy.

barit: Teblig mineral. *İne häzir hem toýun galyndysyna barit goşulmagynyň gerekdigini burawlaýja aýtmagy-da şol sebäplidi. Wahtada duranlar ýetişibildiklerinden guýa barit oklaýardylar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bariton: 1. Misdan ýasalan orta owazly saz guraly. 2. Orta owazly ses, heň.

bariý: *him.* Himiki element, kümüş reňkli ýumşak metal.

bark: **Bark urmak:** -1) ýalдыramak, öwürmek, öwşün atmak, şöhle bermek. *Çyralar bark urup, bolanda agşam, Göýä her ýerde ýanýar million şem* (W.W. Maýakowskiý, *Amerika Hakynda*). *Entek turmaň, eý bark urýan ýyldyzlar* (Şekspir, *Otello*); 2) ýakymly, güýçli ys ýaýramak, gelmek, kükemek. *Al-ýaşyl bürenip, bahar ysy bilen bark urýan ýerde onuň gözüne gowaça meýdanyndan başga zat görünmeýän bolara çemeli* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Uzak ýoluň iki ýanyny boýlap, Howany doldurýar bark urýan ysy* (B. Kerbaýew, *Aýlar*).

barka: Ýük daşamak üçin palubasyz ýasy düýpli agaç gämi.

barkas: deňizç. 1. Kürekli gaýyk. 2. Bug bilen yöreýän kater, yük çekýän motorly kiçiräk gämi. *Barkas togtan badyna, biz motory ýatyrdyk. Säher balykçylar çekerler torun, Dürli balyklardan dolar barkas-da* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barkasçy: Barkas ýasaýan ussa, barkasyň eýesi ýa-da barkas sürüji.

barlag [baarlag]: 1. Bir zadyň dogrulygyny gözegçilik ýa-da sylag arkaly anyklamaklyk. *Profsoýuzlaryň oblast Soweti tarapyndan guralan barlag jemgyýetçilik kontrolýorlarynyň köpüsiniň ýeterlik işleýändiklerini görkezdi* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. Ylmy esasda öwrenmeklik barada alnyp barylýan derňew. *Biziň zamanymyzyň taryhçylary ýadawsyz barlaglar geçirip, Nar çeşmäniň taryhçylary ýadawsyz barlaglar geçirip, Nar çeşmäniň, Kör çeşme bolmagynyň düýb sebäbini anyklaşdyrdylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Kapitanyň buýrugy boýunça radioçylar radio goýluşyna barlaglar geçirmäge*

başladylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ylmy-barlag işini geçirmäge gelipdirler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

barlagçy [baarlagçy]: Barlag işini geçirýän adam ýa-da komissiýa.

barlamak[baarlamak]: 1. Bir zadyň dogrulygyny anyklamak üçin derňew geçirmek, dernäp görmek. *Ony siziň işiňizi barlaýan komissiýanyň hem başlygy edip belläpdirler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Sotsialistik borçnamalaryň ýerine ýetirilişini barlamak hemişe üns merkezinde durýar* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Bu keşdäniň daşyndan garasaň, göýä bir açylyp oturan güle menzeýärdi, el bilen barlamasaň, onuň matadygy hem mälim däldi.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Synap görmek, synagdan geçirmek, synamak. *Traktoryň işleýşini barladylar.* 3. Gözden geçirmek, sermeläp görmek, agtarmak. *Hojam eli bilen gapdalyny barlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Soň şu eňegi ýaglyk bilen daňylygy adam döwekçileriň goşuny barlamaga başlady* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 4. Ylmy esasyda öwrenmek maksady bilen barlag işini alyp barmak, derňemek. *Dohoryň hem-de syrkawyň ganyny deslap barlamak.*

barlanmak[baarlamak]: 1. Derňew geçirilmek, derňelmek. *Biziň sektorymyzyň ýanwar hem fewral aýlarynda eden işi barlandy.* 2. Synag edilmek, synalyp görülmek. *Okuwa girýänleriň Rus dilini bilimleri barlandy.* 3. Gözden geçirilmek, agtarylmak, sermelenip görülmek. *Olaryň öýi barlandy.* 4. Ylmy esasyda öwrenmek maksady bilen barlag işi geçirilmek, derňelmek. *Nebitdagyň nebit zapaslary barlandy. Garagum kanalyňyň geçýän ugry alymlar tarapyndan barlandy.*

barlaşdyrmak [baarlaştyrmak]: Barlap çykmak, sylag edip görmek, hemmesini gözden geçirmek, agtaryp çykmak, sermeşdirip görmek, derňeşdirmek. *Gulman arçyn itiň endamyny eli bilen barlaşdyrdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

barlaşmak [baarlaşmak]: Birine bir zady barlamaga derňäp görmäge, gözegçilik geçirmäge, agtaryşdyrmaga, sylag etmäge kömekleşmek.

barlatmak [baaratmak]: 1. Barlag işini geçirtmek, bir zadyň dogrulygyny anyklatmak. 2. Sylag etdirmek, synap gördürmek. *Priýomnigiň işleýşini barlatmak* 3. Gözden geçirtmek, agtartmak, sermeläp gördürmek. *Gijelikte ýylbyr ýaly çyrlatdy, Tokaýlary, jeňňelleri barlatdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eseler*). 4. Ylmy esasyda öwrenmek maksady bilen barlag işini geçirtmek, derňetmek. *Garabogazkölüni alymlara barlatdylar. Syrkawyň ganyny barlatdylar.*

barlaw[baarlaw]: ser. **Barlag.** *Ryza şanyň döreden diktatorlygy hem edýän jebir-zulumlary baradaki hakykat hiçbir tsenzuranyň barlawyndan geçmän, dilden aýdylyan rowaýatlaryň, hekaýalaryň üstünden şäherlere we kentlere ýaýraýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

barly [baarly]: Zada mätäç bolmadyk, baý, gurply. *Reaktsion hem barly gatlaklaryň içinden çykan studentler Germanlara, İňlislere, Amerikanlara gol ýapýardylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Barlynyň bazary ýanynda* (nakyl).

barlylyk [baarlylyk]: Zada mätäç dälilik, gruplulyk, baýlyk.

barlyşdyrmak: 1. İki tarapy ylalaşdyrmak, ýaraştyrmak. *Küle girrigi öz gyzy hem giýewisi bilen barlyşdyryp, öýlerine gitdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. İki tarapy hem razy etmek, razylaştyrmak. *Araçylar dukançylar bilen olaryň arasyny barlyşdyrmakdan ýa-da olaryň gabaraly zatlaryny göterişmekden muzd alýardylar* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Birleşdirip bir ugra gönükdirmek, birleşdirmek.

barlyşyk: Ylalaşyk, ýaraşyk, ylalaşykly aragatnaşyk. *Dökülgn ganlary duşmançylyk, kine saklamak guratman, diňe milletler, jynslar arasyndaky ebedi barlyşyk guradyp biler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýa azaşyp, ýa-da aldaw salmaga, Ya-da ol barlyşyk isläp gelipmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

barlyşykçy: Ylaşyk, ýaraşyk edýän tarap ýa-da adam.

barlyşyksyz: 1. Ylalaşyksyz, ýaraşyksyz. *Görogly soltanlara garşy barlyşyksyz göreş edýärdi* ("Görogly" Eposy). *Ol ikisi barlyşyksyz duşmandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Üzül- kesil, rehimsiz, antagolistik, birsyhly. *Biziň öňe gitmegimizi bökdeýän zatlara garşy barlyşyksyz göreş alyp barmaga çagyýar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barlyşmak: 1. Ylalaşyk guramak, ýaraşyk etmek, aragatnaşyk saklamak. *Gyrlyşmakdan peýda ýok, barlyşalyň-diýdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Barlyşmaly ýa yza çekilmeli-diýip teklif edenleriň her birine ol üzül-kesil jogap berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

2. İki taraplaýynrazy bolmak, razylaşmak. *Olar barlyşypdyrlar*. 3. Durmuş gurmak, ärheleý bolmak. *Sen ýene Ýelli bilen barlyşaýsaň, niçik bolýar?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onyllyk mektebi-de bile gutaryp, biri-biri bilen söýşüp barlyşdylar* N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*)

barmak Y: *anat.* Penjäniň ýa-da daraklygyň aýry-aýry bogunlu bölekleri, el-aýagyň gutarýan uýy. *Eliniň başam barmagy bilen knopkany basdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol barmagyň hünärli köp zatlary döredýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Başam barmak baş getir* (sanawaç). *Bilen bilenin işkär, bilmedik barmagyn dişlär* (nakyl). *Bal tutan barmagyny ýalar* (nakyl). ♦ **Barmak dişlemek-** 1) geň galmak, haýran bolmak; 2) eden işiňe ökünmek. **Bäş barmagyň ýaly bilmek-**örön gowy bilmek. *Ol maşynyň ähli böleklerini bäş barmagy ýaly bilýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

barmakYY: 1. Bir ýere ýa-da biriniň ýanyna gelmek, gitmek, ýetmek *Siz ýoldaşyňyzyň ýanyna barmak isleýärsiňizmi? Myhman ýerime bardym-da, iş oňarmaýanlygymy aýtdym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bar, okaram gel, okaram, barmasaň, gelmesen, ara ýolda döwül, okaram* (sanawaç). 2. Belli bir derejede, depginde öňe hereket etmek, gitmek. *Bularyň döwek işleri şowly barýardy*. (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde ýakynlaşmagy görkezýär. *Alyp barmak, bolup bolmak, ýakyp barmak, ýetip barmak we ş.m.* ♦ **Baryp ýatan-iň** gowy ýa-da iň erbet, aňrybaşy. **Etek alty ýeň ýedi bolup barmak-** hasanaklap barmak, anakjap barmak. **Haköýüne barmak-** gurban bolmak, ölmek.

barograf: *fiz.* Atmosfera basyş güýjüni özi ýazýan barometr. *Ondan başga-da, özleriniň görkezislerini ýazýan barometrler-barograflar ýasalýar* ("Fizika Kursy")

barogramma: Barografyň ýazyp alýan howa basyşynyň diagrammasy.

baromet: *fiz.* Atmosfera basyşynyň ölçeýän abzal. *Basyşy ölçemek üçin bolan abzallara barometrler diýilýär* ("Fizika Kursy").

barometrik: Barometre esaslanan, barometre degişli bolan. *Barometrik basyş*.

barometrograf: *fiz.* Atmosfera ýagdaýyny öz-özünden belleýän abzal.

baron: Graflykdan aşaky dworýanlyk tituly. *Baronlar korola garşy harby hereketler başlapdyrlar* (Orta Asyrlar Tarihi).

baronessa: Baronyň aýaly ýa-da gyzy.

baronlyk: Baronyň ýagdaýy, derejesi.

baroskop: *Fiz.* Atmosfera basyşynyň takmynan görkezýän barometr.

barrikada: *tar.* Köçe urşy wagtynda duşmandan goranmak üçin edilýän berkitme. *Hemmeleri zorlap, köçelere barrikada gurmaga sürýärdiler* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler*). *Mawy şol wagt barrikadady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bars: Pişikler maşgalasyndan bolan, gaplaňa meňzeş ýyrtyjy ýabany haýwan. *Bars, barsa meňzeýän goýunçy itdi, Gije-gündiz dowarlary saklady. Üýrjegini-üýrmejegini bilmäm, Taýzaryp dur göýä kitüwli bars dek* ("Sowet edebiýaty" Jurnaly).

barşçina: Krepostnoýçylyk hukugy wagtynda: Daýhanlaryň pomeşçikleriň ýerlerini mejbury mugt işläp bermekleri. *Daýhanlary krepostnoýçylyga öwürpdirler we barşçyna işlerini ýerine ýetiripdirler* (SSSR Taryhy). *Hatda İ. Petrowiç barşçinany ýatyryp, örän çaklaňja obrok belledi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

barşyk: *ser.* **Barlyşyk.**

bas: sazç. 1. Basyk ýogyn sesli saz guraly. 2. Ýogyn ses we ýogyn sesli aýdym aýdýan adam.

basa-bas: Märekäniň, köpçüligiň arasynda dyknyşyk, gyslyşyk zerarly bolýan itekleşik. *Märekäniň arasynda basa-bas peýda boldy*.

basa-baslyk: Gyslyşyk zerarly biri-biriň iteklemeklik, dyknyşyklyk.

basalamak: Bir zadyň üstünden basyp geçmek, depelemek. *Orta oglan-uşagy at toýnagý bilen basalaýardy* (SSSR Taryhy).

basalaşdyrmak: Basalap çykamak, yzly-yzyna basalamak, depeleştmek.

basalaşmak: Biri-biriň basjak bolup oýun edişmek, biri-biriň bilen dolaşmak. *Biri-biri bilen basalaşyp ýören ýigitleriň, nökerleriň şowhunlary uzakdan, bagyn beýleki burçundan eşidilýärdi* (Aýbek, *Nowaýy*).

basalyk: Aram, göwünlük, rahatlyk, ynjalyk, çydam. *Emma il-günden utanyp, ýüregine basalyk berýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men özüme basalyk berjek boldum* (M.

Gorkiý, Eserler). Emma ol özüni mertlerçe saklap, beýlekilere-de basalyk bolýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Men birden gaharlanyp, gygyrsam gygyrypdyryn-da, sen beri maňa basalyk bolsan bolmaýarmy? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

basalykly: Aramly, öz-özüne göwünlik berýän, çydamly. Siziň haýsyňyz menden basalykly bolsaňyz, Gyzdurdyňyň sözlerini eşidip, çydam edip durýan bolsaňyz duruň-da (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

basdyrmak: 1. Aýak astynda galdyrmak, üstünden agram saldyrmak, depeletmek. Guduzlar jemlenip atyn sürdüler, Garyby basdyryp hem-de urdular (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Türmä saldyrmak. Bigünä adamy basdyrdylar. 3. Rejeläp üsti-üstüne goýdurmak, biri-biriniň üstünde ýerleşdirmek. Küde basdyrmak. Bede basdyrmak. Odun basdyrmak. ♦ **Gaýga basdyrmak-ser. Gaýgy.** Gara görnüm ýörseň, gaýga basdyrar, Töweregňe seredýärsiň, eşekli (Durdy Gylyç, Goşgular). **Ota basdyrmak-ser. Ot** 1. Ota basdyran ýerleriň-ä bar eken ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). **Suwa basdyrmak-suw** basmagyna ýol bermek. Gowaça meýdanlaryny suwa basdyrýar ("Kolhoz Günleri").

basgançak: 1. Aýak basyp ýokary çykmak we aşak düşmek maksady bilen daşdan ýa-da agaçdan keseligine goýlup ýasalan gurluş, merdiwan. Men basgançakdan tiz-tiz ýokary çykdim-da, otaga girdim ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly). Şol mahal arka ýüzdäki tamlaryň biriniň agaç basgançagyndan düşüp, özüne bakan ugran gara göz gyz, şol gospitalyň naçalniginiň edarasynda gören gyzydy (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). Şu jaýyň sag gapdalyndaky sarymtyl ýylmanak daşdan örülen ajaýyp basgançaklardan ýöräp ýokary çykdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).2. Bir zadyň ösüş, orun tutuş ýa-da guramaçylyk derejesi. Partiýanyň 20. gurultaýyndan soň, edebiýata ýolbaşçylyk etmeklik täze basgançaga ýokary göterilýär ("Sowet Edebiýaty! Jurnaly) Emma munuň özi okuwçylaryň ylma bolan höwesini ösdürmegiň we terbiýelemegiň diňe birinji basgançagydyr (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýew, Pedagogika).

basgy: 1. Dyknyşyk, basa-bas. 2. Özüni ýitirip çaşmaklyk, başagaýlyk, aljyraňňylyk. Ynançly berkitmeleri ýumrulyp höwsülenden soň, özleriniň basgy bolup gaçan goşunlaryny halas etmek üçin nemetsler rezewlerini söweşe süren bolmaga çemeli (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Hiý,şeýle-de bir basgy astynda galmak bormy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

basgyç: Sorýan kagyz berkidilen ýazuw enjamy, sorguç. Dökülen syýany basgyç bilen sordurmak.

basgylamak: 1. Bir zady depeläp ýere ýatyrmak, depelemek. Feodallar daýhanlaryň ekin meýdanlaryny basgylaýardylar (Orta Asyrlar Taryhy). Agsamlary bolsa aýaklaryny tämiz ýuwup, hamyr basgylaýardy, suw çekýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. göç. m. Äsgermezlik edip horlamak, azar bermek, ezmek. Oktýabr rewolýutsiýasyndan öň ekspuatatorlar garyplary basgylaýardylar.

basgylanmak: 1. Aýak astynda galmak, depelenmek. Abadan gaýgy-hasratdan ýaňa, bir gijäniň içinde edil basgylan maýsa ýaly bolup süllerdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. göç.m. Äsgermezlik edilip horlanmak, azar berilmek, ezilmek. Çydamsyz bir ýagdaýda aýak astynda basgylanýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Äýgytly Ädim).

basgylaşmak: Aýak astyna alyp basgylamaga, depelemäge kömekleşmek.

basgylatmak: 1. Aýak astynda galdyrmak, depeletmek. 2. göç.m. Äsgermezlik edip horlatmak, azar berdirmek, ezdirmek.

basybalyjy: Basybalyjylyk syýasatyny döredýän adam, agressor.

basybalyjylyk: Kesekiniň ýurduny, ýerini zorluk bilen basyp almaklyk syýaty. Ol uly basybalyjylyk ýörüşlerini edipdir (Orta Asyrlar Taryhy).

basykY: med. Köplenç çagalarda bolýan bogaz agyry keseli, angina. Basygy hem basmasaň, özüňi basar (nakyl).

basykYY: Ýuwaş, gyryk, boguk, agras, basyklaç. Dur, men häzir dolanyp gelerin-diýip, basyk ses bilen aýtdym ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Garakçylar, birehim zalymlar!-diýip, basyk seslendi-de, hamsygyp aglady (M. Gorkiý, Ene). ♦ **Sussy basyk-** ser. **Sust.** Ol gamgyndy, sussy basykdy (M. kGorkiý, Ene).

Basyklaç: ser. **Basyk YY.** Diňe märekäniň yzky hatarlarynda basyklaç hümrüdi eşidilýärdi (M.Gorkiý, Ene).

- basylmak:** 1. Agram salynmak, üstüne agram düşmek, basgylanmak, depelenmek. 2. Bir ýere üýşürilmek, üstü-üstüne toplanyp goýulmak. *Tamyň üstüne bede basylypdyr*. 3. Asgyn düşmek, ýeňilmek. *Men işden basylamak* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Ol işden basylmagy bilmeyärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). ♦ **Sussuň basylmak-** ser. **Sust.** *Wolodyanyň öňküden-de beter sussy basyldy* ("Mydam Taýýar" gazeti).
- basym Y:** Tiz magtyň içinde, derrew, tiz, çalt, bahym. *Yaroslav ölenden soňra (1054). basym onuň derçawasy dargap başlaptyr* (SSSR Taryhy). *Sabyr et, oglum howlukma, basym bolar* ("Görogly" Eposy).
- basymYY:** lingw. 1. Sözleriň belli bir bognunyň beýleki bogunlardan batlyrak, zarply aýdylmagy. *Türkmen dilinde basym köplenç sözün soňky bognuna düşýär*. 2. İşleniş, basylyş aýratynlyk (keçe hakda). *Keçäniň basymyny ýetirmeseň, ol gowşak bolýar* ♦ **Logiki basym**-batly ýa-da manyly aýdylýan söz ýa-da sözlem.
- basymly:** lingw. Basym bilen aýdylýan, basymy bar bolan.
- basyrghanmak:** Ukuda ýatyrkaň samramak, gorkuly düşüş görüp samyrdamak. *Köýündäki möjekler hem onuň düşüşüne girip, basyrghanypdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Erbet basyrghanyp, ýaman düşüş görüpdirin* ("Görogly" Eposy). *Ýegorjyk özüniň basyrghanýandygyny aňyp, gözlerini açdy* (A.P.Çehow, *Saýlanan Eserler*).
- basyrylmak:** 1. Bir zadyň üsti örtülme, ýapylmak. *Gamyş bilen basyrylan süýnmek öýüň aňrsyndan goýy gara tüsse ullakan burumlar bilen çykyp, haýallyk bilen ýokary galýardy* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Üsti gar bilen basyrylan dag gerişleri ýaly ak altyn mdepeleri gözünü gamaşdyrýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Syr gizlenmek, günä ýasyrylmak, kemçilik, ýalňyşlyk paş edilmezlik, üsti açylmazlyk. 3. Kürk bolan towugyň aşagyna ýumurtga salynmak. *Kürk bolan towuklaryň hemmesi basyryldy*.
- basyrynmak:** 1. Ýapynmak, örtünmek, bürenmek. *Ol maňa gyzarylyp: -Süregiňe ýetirdiň-diýip, badyny basyrynyp ýatdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Syryňy gizlemek, günäni ýasyrmak.
- basyrmak:** 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstünü ýapmak, örtmek. *Bu kesirip ýatan dagy basyryp duran, ok ursaň geçmejek sosna agaçlary diňe Sowet häkimiýetiniň ýyllary içinde ýetişdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Tok uran adamy gum bilen basyrmak zyňanlydyr* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Döläniň üstini basyrmak*. 2. syry gizlemek, günäni ýasyrmak, kemçiligi, ýalňyşlygy paş etmezlik. *Kemçiligiň üstünü basyrmak bolmaz*. 3. Süýje çykartmak üçin kürk bolan towugyň aşagyna ýumurtga salyp oturtmak. *Men şol ýagyşlyk ýylyň ýazy iki towuk basyrdym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 4. Gatyk etmek üçin bişen süýde gönezlik atyp, gabyň üstünü örtüp goýmak. *Gyzym seň okuwyňa gitmänkäň, süýdi bişir-de, basyryp goý* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ondan soň geçi agşam süýdünü bişirip, basyryp, gowy gatykdan bir ýanlyk edip, ertesi arkasyna göterip, kazynyň ýanyna gidipdir* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýagyndysy")
- basys:** fiz. Bir zadyň üstüne, ýüzüne täsir edýän güýç, zorba; gazlaryň, suwuklyklaryň maýyşgakylyk derejesi. *Gazlaryň basysynyň termik koeffitsiýenti* ("Fizika Kursy"). *Suw transportynyň kämilleşdirilmegi ýata hem akar suwdaki basysyň ýaýraýyş kanunlarynyň öwrenilmegine getirdi* ("Fizikla Kursy").
- basysmak:** Bir zady bir ýere üýşürmäge, toplam üsti-üstüne goýmaga kömekleşmek, basmaga kömekleşmek. *Küde basysmak. Ol maňa odun basysdy. Men Oraza ýandak basysdym*.
- basiýa:** Nesihat berýän kinaýaly gysgajyk hekaýa, şygry, krylow 1788-nji ýylda basnýa ýazmaga başlapdyr ("Edebiýat). *Batyr "Ýolbars we Tilki" diýen basnýany labyzly okady* ("Pioner" Jurnaly).
- basketbol:** sport. Sütüne berkidilen tor korzinka, el bilen top zyňyp düşürmek şerti bilen iki komanda arasynda oýnalýan oýun. *Basketbol we sportuň beýleki görnüşleri boýunça sportsmenleriň arasynda ýoldaşlyk duşuşygy geçirildi* ("Ýaş Kommunist" gazeti). *Meýdançada futbol, basketbol oýunlaryndan başga-da, sportuň dürli görnüşleri üçin bellenen ýerleri görýärsiň* ("Pioner" Jurnaly).
- basketbolçy:** Basketbol oýnuny oýnaýan adam, basketbol oýnuna gatnaşyýy.
- basklar:** Ispaniýanyň demirgazyk-günbatar we Frantsiýanyň günorta-günbatar raýonlarynyň esasy ilatyny düzýän ýerli halk.

bäsleşmek: Biri-birinden kem galmajak bolmak, ýaryşmak. *Kim ýagşy tahýa tikýärka, bäsleşip görüň* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

baslyk: dokm. Haly dokalanda: Çitimden soň darak kakylanda, erşi gyzmazlyk üçin erşiň arasyndan öllenip geçirilýän ýüplük. *Aýnanyň çitimi doldy. Ondan soň baslyk ötürüp, dartysyny berk çekdi-de, darak urmaga oturdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

baslykdyrmak: 1. Bir zady biri-biriniň üstüne basyp goýup heňletmek, dymjykdyrmak (ot-iým, iýmit hakynda). 2. Köp mukdarda bir ýere üýşürmek, toplamak, ýygnamak. *Harytlary sskladda baslykdyryp goýmak.*

baslykmak: 1. Biri-biriniň üstüne basylyp goýlup dymjykamak, heňlemek (ot-iým, iýmit hakynda). 2. Köp mukdarda ýygnamak, toplanmak, üýşmek. *Bir näçe aýlap baslygyp ýatan garlar eräp akýardylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

basma: Çap etmekde ulanylýan, çap etmekde peýdalanylýan, çap edilip ýazylan. *Pökgen dört burç möhrüň ýokarsynda basma harýlar bilen "nika" diýlipýazylan haty zordan okap bildi* (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). ♦ **Daş basma-ser.** **Daş** Y. *Hatda onuň kitaplarynyň arasynda owadan matalara gaplanan köne arap harplary bilen ýazylan daş basma kitaplar-da bardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa)ä .

basmaçy: Orta Aziýada Sowet häkimiýetini berkleşdirmek ugrundaki göreş döwründe ýüze çykan kontrrewolýutsioner-talaňçy banditler, galtaman. *Harabada basmaçylar mesgen tutdy* (Çary Aşyr, Poemalar). *Basmaçylaryň uly topary ol oba çozup geldi* ("sowet Türkmenistany" gazetini).

basmaçylyk: Orta Aziýada Sowet häkimiýetini berkitmek ugrundaki göreş döwründe, kontrrewolýutsion-milletçiler tarapyndan düzülen talaňçylyk hereketi, galtamançylyk, *Kokant awtonomiýasy" dargandan soň, Ferganada basmaçylyk hereketi döredi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

basmahana [basmahaana]: kön. s. ser. **Tipografiýa.**

basmak: 1. Agram salmak, üstünden aşaklygyna gysmak. *İndi çep pedaly bas-da, goýberme, çetki sag pedaly ýuwaşja bas-diýdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Sag eline laýyk gelip duran ýylpyldawuk metallary basdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ýandagy bassaň, küde bolar, bedäni bassan-pide* (nakyl). 2. Üstün çykmak, boýun egdirmek, ýeňmek. *İki golsuz, bir aýaksyz aýaksyz adamyny basmak bolsa duşmana has hem ýeňil düşjegini bilýärin* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Daşkent Soweti ülkeniň gündogarynda baş göteren kontrrewolýutsiýany basmak bilen meşguldý* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Çalmak, apyşdyrmak. *Derrew esgi ýakyp basyň, daňyň-didi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 4. Bir ýere toplamak, üýşürmek, toplanmak, üýşmek. *Olaryň yk tarapyňy gar basypdyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Oty bassyrmanyň üstüne basdym. Ýandak basmak. Odun basmak.* 5. Aralaşmak, örtmek. *Ol çal saçly, ýüzüni ýygirt basan adam bolupdyr* ("Tokmak" Jurnaly). *Eti garynja basypdyr* 6. Türmä salmak, tussag etmek. 7. ýüklemek, urmak. *Eziz bolup duran düzgünsiz nyzamy bolup, atlary eşelona basmaga höküm berdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Bassan ýerinden ot çykmak**-gaýratly, edenli bolmak, dogumly bolmak. *Ýaş gözleri ýanyp duran, basan ýerinden ot çykýan gelniň demi-demine ýetmeýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bagra basmak-** ser. **Bagyr.** *Knýaz zyba gyzy bagryna basdy* (A.S. Puşkin, Ertekiler). **Gara basmak-** ser. **Gara.** *Adam arkan düşüp ýatan wagtynda, ony gara basýar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). **Dag basmak-ser.** **Dag YY.** *Gurduň endamyna daglar basmaga başladylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). **Der basmak-ser.** **Der.** *Ony gara der basdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Keçe basmak-ser.** **Keçe.** *Aýalym aýalyňa keçe basyşýar, ol nä iş dälmi?* (Tokmak" Jurnaly). **Uky basmak-ser.** **Uky.** *Uky basan guş görende, Ýyldyrym dek uçup barar* ("Mydam Taýýar" gazetini). Izyny basyp ýatmak-hil, mukdar, dereje taýdan bäri ýanynda bolmak, deňräk bolmak. *Soltansöýün ýöne bir soltan bolman, Myralynyň yzyny basyp ýatan şahyr ekeni* (Myraly).

basmarlamak: 1. Biri-biriniň üstünden basyşdyrmak, üstü-üstüne goýuşdyrmak. 2. Howp astyna almak, howatyrlandyrmak. *Turjak gopgunyň howpy ony barha basmarlaýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Basmarlap barýan agyr gorky enäniň kalbyny gurşap aldy* (M. Gorkiý, Ene). 3. Sütem, zorluk, jebir etjek bolmak.

basryk: 1. Atyň üstüni basyrmak üçin ulanylýan keçe, atkeçe. *Ýaryşdan gelen aty barsyk bilen basyrdylar.* 2. ser. **Bassyрма** 2.

bassaş: 1. Biri-biriniň yzyndan doglan, tirkekik (çaga barada). *Ol biri-biriniň yzyndan emele gelen bassaş ýaş çagalaryny eklemek üçin ilni ýerini-suwuny ýarpasyna ekip, daýhançylyk hem etdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Pälwan oradan çykansoň bolsa, yzynda bir gyzy, iki sany bassaşa ogly-häzirki Kesedir Ýallaw galdy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Biri-birinden kem galmajak boýlan, biri-birini gysganýan, bäsdeş. *Olar biri-birine bassaş ýalydyrlar.*

bassaşlyk: 1. Biri-biriň yzyndan dogulmaklyk tirkeşiklik (çaga barada). 2. Biri-birinden kem galmajak bolmaklyk, biri-biriňi gysganmaklyk, bäsdeşlik. *Olar ters bolmasalar-da, bassaşlyklary bardy* (N. Baryhanow, Saýlanan Eserler). *Ol kiçjik agtygynyň dogumlydygyna bassaşlyk etdi* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).

bassein: 1. Uly howuz. *Şäheriň suw basseýni estafetanyň in çalyşyrymly etaplarydy* ("Mydam Taýýar" gazet). 2. geogr. Derýanyň deňze, köle gelip guýýan ýere *Maslahat Kaspi basseýniniň problemsy bilen baglanyşykly dokladlary diňledi.* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Kuznetsk basseýni Ob derýasynyň sag ýaşandy bolan Tom derýasynyň basseýninde ýerleşindir* ("SSSR-iň ikdisady Geografiýasy"). 3. geol. Dag jynslarynyň ýatan ablasy, ýeri. *Garaganda we Podmoskowe basseýninde kip kömür çykarýarys* (M.M. Skatkin, Jansyz Tebigat).

bassyr: Yzly-yzyna, gaýta-gaýta. *Aşgabatlylar oýnuň birinji ýarymynda bassyr dört pökgini derwezeden geçirdiler* ("Sowet Türkmenistany" gazet).

bassyrma: 1. Yssydan we ygaldan goramak üçin mal daňylýan, maşyn, gural goýulýan dört töweregi açyk, üsti basyrylygy jaý. *Bassyrmanyň aşagynda duran bir maşynyň töwereginde şofýor aýlanyp, maşyny süpürşdirip ýördi* (A.Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Şu ýyl dowarlaryň gysladykjak ýerlerinde on bassyrma we agyl guruldy* ("Sowet Türkmenistany" gazet). 2. Matanyň gyrasyna salynýan tiki.

bastion: harby. Baş burçly galaýa-da meýdan harby berkitmesi.

baş[baaş]YY: Organizmiň käbir öýjüginin iriňlemegi zerarly deriniň ýüzünde ýa aşagynda emele gelýän iriňli ýara. *Wüşi çaga wagtynda kellesine baş düşündir* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Onuň eline baş çykypdyr.*

başa-baş: 1. Ýekme-ýek, iki baş. *Söweş başa-baş söweşden başlandy* ("Mydam Taýýar" gazet). *Ol dworýanlaryň arasyndaki duelleri-baş-baş söweşleri gadagan edipdir* (Orta Asyrlar Taryhy). 2. Bir zady beýleki zat bilen, deňe-deňe. *Ony başa-baş çalyşdym* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

başagaý: Etjek işini bilmän, özüni ýitirip ýören, öz işi bilen hars urup ýören, aljyraňňy. *Ol şol mahal horjundan zat çykarmak, tertibe salmak işi bilen başagaý bolany üçin, diňe ol ýigidiň ýüzüne bir alarylyp seretdi we hiç zat diýmän dymdy t*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Gandym aga iş aladasy bilen başagaý aýt!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Ol äriň yzybilen başagaý halda barýardy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

başagaýçylyk: ser. **Başagaýlyk.**

başagaýlyk: Özüni ýitirmeklik, bir iş bilen hars urup ýörmeklik, aljyraňňylyk. *Aşyr şol başagaýlygyň sebäbini soň bilip galdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

başam: **Başam barmak**-eliň esasy ýogyn barmagy. *Ol başam barmagyny agzyna ýetirip, ul, oýa batdy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Eliniň başam barmagy bilen knopkany basdy* ("SowetEdebiýaty" Jurnaly).

başarjaň: Işe ukyply, iş oňaryp bilýän, başarnykly, gaýratly. *Başarjaň çopanlar sürüni sile heläkletmän, bir ýere toplaptyr* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *İşgärlerimiziň başarjaň bolmalydygy baradaky görkezmelerini hiç wagtda ýatdan ýatdan çykarmak bolmaz* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Aşgabada syýasy taýdan giň düşünjeli, başarjaň partiýa işgäriň iberilmegini talap etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

başarjaňlyk: Işi oňaryp bilijilik, ugur tapyjylyk, ukyplylyk, gaýratlylyk. *Durmuş hem göreş tejribesi onda uly başarjaňlyk emele getiripdi* (M. İbrnähimow, Ol Gün Geler). *Olaryň söweşeňlik başarjaňlyklaryny ýokary götermäge hem çäreler görüpdir* (SSSR Taryhy).

başarlyk: Ukyp, ukyplylyk.

başarmak: Oňaryp bilmek, bir işiň hötdesinden gelip bilmek, bir işi alyp baryp bilmek, oňarmak. *Şunuň bilen birlikde, ony çeper sözler arkaly ussatlyk bilen görkezmegi-de başarypdyr* ("Edebiýat").

- başarnyk:** Bir işi ýerine ýetirmegi oňarmaklyk ukyby. *Her kimiň başarnygyna laýyk işi öz göwnüne gowudyr* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň eteginde).
- başarnykly:** Başarnygy bar bolan, ukyply, başarjaň *Energetikleriň başarnykly işleri-de uly rol oýnady* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Maşyn-traktor stantsiýalarynyň baý we çylşyrymly tehnika başarnykly işleri talap edýär* (N.S. Nurşew, SSSR-yň Oba Hojalygyny Mundan Beýlä-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda).
- başarnyksyz:** Başarnygy ýok, işe ukypsyz, iş oňarmaýan *Patyşa Fýodor başarnyksyz, näsag we kemakyl adam bolupdyr* (SSSR Taryhy).
- başartmak:** İş oňortmak, eýgertmek. *Awlary şu durşuna göterip gitmeklik hem oňa başartjak däl* (J. Akyýew, Mergeniniň Ogly). *Biz barada aýdylanda bolsa, biz özümize başartjak her hili ýol bilen kömek etmäge şat bolarys şat bolarys* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).
- başasa [başasa]:** 1. Bir zadyň ýa-da biriniň ustaşyr, kellesiniň üstünden. *Ol topy başasa zyňdy. Atylan ok başasa geçdi.* 2. Birinden soň, birinden soň ikinjisi, birini goýberip *Bu giden baglyk başasa ekilen alma bilen garalydy. Öýlerde başasaçyra ýanýardy.*
- başasak [başasaak]:** Kellesi aşak, başy aşak, agzy aşak, yokarsy aşaklygyna, *Küýzäni göterip, başasak egdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Siz meni guýa sallajak bolsaňyz, onda başasak sallaň!* ("Türmen Halk Ertekiler Ýygındysy") Oraz derýanyň gyrasynda durup, suwa başasak urdy.
- bäşatar:** İçine bäs ok ýerleşýän tüpeň. *Postumda berk durýaryn, bäşatarym elimde* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Mawy bäşataryň gundagyna kakdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- başatgyc:** Aýallaryň kellelerine atýan çabydy ýa-da ýaglygy *Kakam ejeňe ýüpek sowsany, başatgyc iberdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *ine men şäherden gelnejeme bir başatgyc ýüň ýaglyk aldym* (A. Gowşudow, Eserler).
- baş-başdaklyk:** Tertipsizlik, guramaçylyksyzlyk, özbaşdaklyk. *Ýek-tük men-men-lik hem baş-başdaklyk etjek bolýanlara rehimsiz darady* (N. Pomma, Sebägusyny arkan alyp gaýtdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- başbozar:** Tertip-düzgüni bozýan, kanuna boýun egmeýän, özbaşdaklyk edýän. *Bazbozarlara berk çäre görülmelidir.*
- başbozarlyk:** Ara bozujuluk, agzalalyk, özbaşdaklyk etmeklik.
- başbütün [başbütiin]:** ser. **Bütünleýin.** *Maýakowskiý özüniň talantyny başbütün rewolýutsiýanyň gullugyna, halkyň işine goýýar* (Mydam Taýýar" gazetini).
- başda:** 1. Öň hatarda, öňde. 2. İlki bilen, ozaly bilen, iň ilki, başdan. *Başda gyzlar Dmitriý İwanowıçden soraşdylar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Aýalgyzlar azat bolmaly başda, Şol işleri ýerne salyň, ýoldaşlar!* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **Başda durmak-** ýolbaşçylyk etmek, ýolbaşçy bolmak. Onuň knýazynyň başda durmagy astynda, umumy soýuza birleşdirler (SSSR Taryhy).
- başdan:** ser. **Başda** 2. *Bu gyzlar pagta başdan başlaldylar.*
- başdan-aýak:** Başyndan ahyryna çenli, uçdantutma, bütünleý, başbitin. *Türkmen edebiýatynyň we sungatynyň üstünlikli geçen ongünlügine başdan aýak syn eden moskwalylar Sowet Türkmenistanynyň sungaty, sporty, milli oýunlary, döredijiligi söýüji ýaşlaryndan bu gezek-de uly tama edýäler* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Myradyň pert-pert sözlerini Şammy aga-da başdan-aýak eşitdi* ("Pioner" Jurnaly).
- başdansowma:** Howluggyp edilen, harsal edilen, bolgusyz, ýüzleý. *Siziň bu başdansowma hatynyň men-ä kanagatlandyrmady welin, özüňize bir jaýmy?* ("Tokmak" Jurnaly).
- başdaş:** Erkegiň ilki öýlenen aýaly ýa-da aýalyň ilki durmuşa çykan äri. *Ýelliniň işiginde nahar häzirläp ýören onuň başdaş aýaly däl* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).
- başga:** 1. Keseki, özge. *Hundan beýläk men başganyň gaýgysyna perwaýsyzlyk etmegimi goýdum* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Beýleki, gaýry, daşyndan. *Başga ekin ekmän, pagta kän ekdik. Pagta kän ekdik. Pagta kän almaga küýmüzi dikdik* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 3. Aýry, üýtgeşik. *Men, elbetde, başga gep* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men başga zat eşitdim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- başga-başga:** Dürli-dürli, aýry-aýry. *Olar başga-başga zatlar aýdýarlar.*

başgaça: Başga hili, öňküden aýry, başga tüýsli, üýtgeşik. *Emma iýeroglif-leriň formalary Müsürdäkiden bütinleý başgaça bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

başgalamak: Aýry etmek, özbaşdak etmek, aýyrmak, üýtgetmek. *İne onuň şöýle bolgusyz gylyklary degnama halys degenden soň, nahar iýýän stolumy we ýatak jaýymy başgalamaly boldum (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

başgyrtlar: Başgyrdystan ASSR-nde ýaşaýan we Türk dilleriniň toparyna girýän ýerli halk.

başgöter: Başy bilen, bütinleý.

başY: 1. Adamyň ýa-da haýwanyň janly-janlaryň kellesi. *Onuň göreji başy şlýapaly. gözleri äýnekli bir alyma sataşdy. Suwçy başyny ýaglyk bilen bogupdyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Akyl ýaşda bolmaz, başda bolar (nakyl). Başy sagyň-maly tükel (nakyl). Seresap gep daşa gala, biseresap gep başa bela (nakyl).* 2. Käbir medeni ösümlikleriň däneli hanasy. *Bugdaýyň başgörkezen uçurlarydy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Çünki käbir mekgejöwen başlary ýeterlik mukdarda tozanlanmaýar (A. Nasyrow, Türkmenistan SSR-niň Kolhozlarynda Mekgejöweni Ösdürip Ýetişdirmegiň Agrotehnikasy). Bugdaý başlary ygşyldaýyp otyr ("Kolhoz Günleri").* 3. Bir zadyň ýokary ujy, süýr depesi *Agajyň başy çürelip gidýärdy.* 4. Bir zadyň töweregi, ýany, gapdaly. *Gazanyň başy gaýda-gaýmalasýkdy.* 5. Kömekçi söz rolunda: *Gök çäýyň başynda arkaýynlykda, Obada gürläliň şol sergi hakda ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 6. Bir zadyň başlanan ýeri, ilki ýüze çykan döwri, başlangyç. 7. Bir zadyň esasy düýbi. *Baýlygymyzyň başy pagta, Kolhozmyzyň "aşy" pagta ("Sowet Türkenistany" gazetini).* 8. Wezipesi, käri boýunça beýliklerden uly, ýolbaşçylyk ediji. *Onda, baş agronom barmy? Bar bolsa, şony telefona çagyryň! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). MTS-iň ba inženeri ("Sowet Türkmenistany" gazetini). Garry çopan Mämmed biziň baş çopanymyzdyr-diýdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* ♦ **Baş agza-** ser. **Agza. Baş agyrtmak-** 1) ýürege düşmek, azar bermek, iňirdemek, irizmek. *Eýsem näme meniň başymy agyrdýarsyň?! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Nurjahan hem Artygyň başyny agyrttdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim);* 2) Bir zat ýa-da biri barada gürrüň etmek, agzamak. *Bu ikisi gör näçe okuw jaýlarynyň, gör näçe hünärleriň başyny agyrttdylar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* **Baş aýlamak-** aldawa salmak, aldamak, *Armanym köp öňki öten wagtyma, Başym aýlap, şikes berdi bagtyma (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Sen meniň başymy aýlamada, näme derdiň-aladaň bolsa açyk aýt ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* **Baş aýlanmak-** özüni iýtirmek, huşuň gitmek, gözüň garaň garaňkyramak, aljyramak. *Eger-de meniň başym aýlanmadyk bolsa, biziň öýümüz edil şu ýerdöläniň duran ýerinde bolmaly (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* **Baş alyp gitmek** –bütinleý çykyp gimek, hemişelik hoşlaşmak, aýry düşmek. *Ol öz tüpeni bilen hoşlaşyp, ýurtan baş alyp gitdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* **Baş atmak-** 1) razylyk bermek; 2) tassyklamak. **Baş bermezlik-** boýun egmezlik, diýen etmezlik. *Ol maňa hiç baş bermeýär. Baş bolmak-* ýolbaşçylyk etmek, ýol görkeziji bolmak. *İşiň dowam edýär halka baş bolup, Seň beýik şägirdiň (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* **Baş galdyrmak-** garşysyna galmak, ugruna çykmak, gozgalaň turuzmak. *Türküstanda kontrrewolýutsiýa baş galdyrýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **Baş goşmak** –1) biri bilen durmuş gurmak, birikmek. *Seniň bilen ömürlük ýaşamaga baş gaşdum (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ejem dogry aýdýar, indi Tazegül ýaly birisi bilen baş goşmaga wagt ýetdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2) bir işe girişmek, iş salyşmak. *Bilimizi size baglaman, biz şeýle uly işlere baş goşup bilmezdik (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* **Baş götermek-**nerazyçylyk bildirip aýaga galmak, garşylyk görkezmek, gozgalaň turuzmak. **Baş düşün-** "kim? näme?" diýen soraglara jogap bolýan düşüm. **Baş öwretmek-** ideg, münge öwretmek (mal hakda). **Baş urmak-** bir käp bilen meşgul bolmak, bir käre ulaşmak. **Baş üstüne-**gözüm üstüne, haýys edýärim, men razy, men taýýar, lepbeý. *Baş üstüne, ýoldaş başlyk, näme işiňiz bolsa buýruň! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* **Baş çykarmak-** amal etmegi oňarmak, başaryp bilmek, ugur, ýol tapmak, çylşyrymly ýagdaýdan özüni alyp çykyp bilmek. *Her ugurdan ýüzüni gyzartman baş çykarýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Dostum, häzir ikerjiňlemek wagtydäl, aýgyt etmek, dürli kynçylykdan baş çykarmak wagty (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **Baş egmek-** 1) tagzym etmek, kelläni öňe egip saglam bermek. *Agam, gulluk!- diýip, onuň göni öňüne geldi-de, elini döşünde goýup, başyny egdi. Ýagşy ýigit, sala salanyňyz üçin, siziň öňüňizde baş egýärim ("Sowet Edebiýaty"*

Jurnaly); 2) boýun egmek, boýun bolmak. **Başa barmak**- ýol almak, şowuna düşmek, düzelmek, ugrukmak. *Bizi şeýle nadaralyklar bilen aldatmak başa barmaz* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Plansyz iş başa barmaz*. **Başa bela gelmek**-betbagçylyga uçramak, başa iş düşmek. *Başa bela dilden geler* (nakyl). **Başa çekmek**- bir bada içmek, içip gaýbermek. *Wepa sesini çykarman, onuň uzadan krujkasyny başyna çekdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Bokallaryň düýbün galan şeraplary bir ýere sarkyryp başyna çekdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Başdan sowmak**- birinden, bir zatdan dynmak, başyňy gutarmak. **Başy asmana ýetmek**- razy bolmak, göwni hoş bolmak, begenmek. *Berekella, Saran beg!- diýse besdi. Onuň başy asmana ýeterdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Şatlykdan başy asmana ýetdi. **Başy baş**- ärsiz aýal, dul aýal *Aýal adam bolup başy boş gezeninden birine melamatyňy ataýsaň kem däl* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Başy çatylmak**- gürründeş bolup oturmak, duşuşmak. **Başy çykmak**- habarly bolmak, seljerip bilmek, bilmek. *Men suratdan kän bir başy çykýan adam däl* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Olaryň bu zatlardan başy çykasy ýok* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Başyna gaýbermek**- öz akymyna goýbermek, öz ugruna, öz ygtyýaryna goýmak. *Íwan Petrowiç tiz wagtdan hojalygyny başyna gaýberdi we atasy pakyryň ýola goýan tertibini gowşatdy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). **Başyna dönmek**- eziz görmek, gadyrly görmek, mähriban görmek. **Başyna ýetmek**- bir zadyň ýa-da biriniň ýogalmagyna, ýok bolmagyna sebäp bolmak. *Bu Gyratyň başyna ýeter* ("Görogly" Eposy). **Başyny bogmak**- gelin edinmek, durmuşa çykarmak. *Biriniň başyny bogsak bolýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **Başyny çekmek**- duruzmak, togtatmak, saklamak. *Annaguly öýlerinden sähel saýlandan soň yzyna gaňrylyp, derrew ýabynyň başyny çekdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Başyňa döneýin**- ezizim, mähribanym, gadyrylym. **Başyňdan gum sowurmak**-1) zähmet çekip işlemek; 2) bir işi ýa-da başga bir zady etmedim diýip boýun almazlyk, haýýarlyk etmek. **Başyňy etegine salmak**- ötüňç sorap barmak, günäň geçilmegini sorap barmak, günäň geçilmegini sorap ýüz tutmak, her bir zada boýun bolmak **Başyň ýassyga ýetmek**- hassa bolmak, syrkawlamak. **Bir başa**- ýüzünün ugruna, durman **Garabaş**- ýeke-täk, bir özi, bir jan,allah. *Ýeke gara başyma näme bolanym näme*. **Gara başyňa gaý bolmak**- ser. **Gaý**. *Orsgeldi bilen Näzik öz işleri bilen gara başyna gaýdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

başynda: 1. Bir işiň üstünde, bir ýolbaşçylyk işinde *Institutyň başynda direktor durýar*. 2. Bir wakanyň, hereketiň ilkinji başlan döwründe, birinji pursatynda. *1817- nji ýylyň iýun aýynyň başlarynda Litseý okuwçylary okuwy gutardylar* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 3. Bir zadň üstünde, ýanynda, daşynda, töwreginde. *Çary aganyň başynda aýlanyp ýördi* (A.Gowşudow. *Köpekdağyň Eteginde*).

başky: İlkinji, birinji, başdaky, ozalky. *Gyşyň başky günlerinden biridi* (A, Gowşurow *Köpetdagyň Eteginde*). *Gapysy hem pagtadan bolman, şol başky oturdylan köne ergenekdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

başlamak: 1. Bir işe, gulluga we ş.m. girişmek. *Sypaýyçylyk bilen kitaba özümiň hyrydardygymy bildirmäge başladym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň başlanýşyny görkezýär. *Sowap başlamak, gyzyp başlamak, üşäp başlamak, öwüp başlamak we ş.m.*

başlangyç: Bir wakanyň ýagdaýyň ilkinji ýüze çykan, başlanan döwri, ilkinji pursaty, başlanýan ýeri. ♦ **Başlangyç bilim**- ser. **Bilim**. *Olaryň ogly başlangyç bilimi oba mollasynda aldy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). **Başlangyç mekdep**- ser. **Mekdep**. *Mährijamal sekiz ýaşyna ýetende, başlangyç mektebe girdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

başlanmak: 1. Ýerine ýetirilip ugralmak, iş ýüzüne geçip başlamak, girişilmek. *Şu ýylyň tomsunda bu ýerde doňuzlar üçin tipli ýatak jaý salynmaga başlanypdy* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 2. Ýüze çykmak, peýda bolmak, döremek. *Bu iki maşgalanyň baştutanlarynyň arasynda başlanan dostluk hem tötän ýerden döremändi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Garakçylar hakyndaky gürrüň başlanan wagtynda, şu adamda bir hili düşnüksiz gozgalaň başlandy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 3. Düşüp, girip ugramak. *Çigreklije ýaz günleri başlanypdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Heýaýalar*).

başlatmak: Bir işe girişdirmek, bir zady işledip, ýerine getirdip ugratmak. *Kolhozçylara pagta ýygymyny başlatmak*.

başly [baaşly] YY: Başy bar bolan, endamyna baş çykan. *Kellesi başly oglan. Başly adamlar Arçman kurortyna gidýärler.*

başly-barat[başly-baraat]: Ugry-utgasy ýok, ugursyz, özbaşdak, baş-başdak. *Goşa obasyndaky bir kümäniň ýapdalynda bir näçe daýhan ýanyny ýere berip, başly-barat gyşaryşyp ýatyrdy. Başly-barat gürrüň gidip durany üçinmi-onuň sözünü birbada alyp götermediler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

başly-baratlyk [başly-baraatlyk]: Ugry-utgasy ýokluk, ugursyzlyk, baş-başdaklyk, özbaşdaklyk. *Şol başly-baratlygyň arasynda kä öňe geçip, kä yza galyp, wolostnoý şähre bakan at goýdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

başlyY: 1. Başy bar bolan, kellesi bar bolan. 2. Göç. m. Kelleli, akyly. ♦ **Başlyk terezi-ser. Terezi.**

başlyk Y: Maslahatyň ýygnagyň, guramanyň edaranyň we ş.m. ýolbaşçysy. *Ýygnagyň başlygy dokladça söz berdi. Kolhozyň ozalky başlygy ozal Gyzył Goşun hatarynda gulluk eden ýigitdi.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

başlyk YY: *aýakg.* Aýakgabyň gonç bilen burun aralygynyň ýüz tarapy.

başlyk YYY: Plaşç we ş.m. daşky geýimiň kellä geýilýän bölümü. *Yukajyk başlykly ýaşyl ýapynjasyny alyp, maşyna mündi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Skifleriň käbriniň kellesine ýiti uçly başlyk geýdirilipdir* (SSSR Taryhy).

başlyklyk Y: Başlygyň wezipesi, ýolbaşçylyk, baştutanlyk. *Ol indi Lenin adyndaky kolhoza başlyklyk edýär* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Woýewod şäher garnizonynyň üstünden başlyklyk edipdir* (SSSR Taryhy).

başlyklyk YY: *aýakb.* Aýakgaba başlyk etmek üçin ýararly gaýyş.

bäşlik: Bäşi bildirýän stifr. 2. Okuwçylaryň okaýsyna goýulýan iň ýokary baha. *Bäşlik bahalar bilen ýokary klasa geçmeli. Ol hemme derslerinden bäşlik aldy.* 3. Oýnalýan bäs gülli kart. *Bäşlik haç.* 4. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Bäşlik mahat.*

başmak: Pes ökjeli ýeňiljek aýakgap *Onuň aýagyndaky başmagy ýere gaçjak bolup dur.* ("Sowet Türkenistany" gazet). *Aýagyna bolsa alabeder jorap bilen gök başmak çekdi* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).

başmakçy: Başmak tikýän adam, aýakgap tikýän ussa. *Başıňa düşse, başmakçy dolarsyň* (nakyl).

başnýa: Arhitektura desgasy, gala. *Kremlin Spassk başnýasyndaky sagat12 gezek urýar* ("Pioner" Jurnaly).

başsyz: 1. Kellesi ýok, kellesiz. 2. Göç. m. Akylsyz, akmak, kelleiz

başsyzlyk: 1. Kellesi ýokluk, kellesizlik. 2. Göç.m. Akylsyzlyk; akmaklyk, kellesizlik.

baştutan: 1. Köpçülige ýolbaşçylyk edýän. *Marks halkara işçiler jemgyýetiniň baştutanydyr* (W.İ. Lenin, Eserler). 2. Bir toparyn, hereketiň başynda durýan. *Bu garakçylaryň baştutany bolan şu eňegi daňylgy adam humrarilyp Wepa seretdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Olaryň baştuta-ny:- Çary Çaman kim? Diýip sorady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

baştutanlyk: Baştutanyň wezipesi, köpçülige ýolbaşçy bolmaklyk, ýolbaşçylyk.

başuç[başuuç]: Ýatan adamyň kelle tarapy. *Batyr aga hyrçyny dişläp, gaýgyly halda başyny ýaýkady, başujunda çommalyp oturyp, ony tanajak boldy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Enesi onuň boşujunda gorkuly ýürek bilen titreýär* (M.İbrahimow, Ol Gün Geler). *Gije ýatydym welin, başujumda bir şakyrdy boldy* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy").

başýuwluk: Baş, saç ýuwmak üçin niýetlenen gatyk, çal we ş.m. serişde. *Dursun başýuwlugyny alyp ýuwunmaga gitdi.*

bat[baat]: 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin jemlenen gaýrat, güýç, gujur, kuwwat, hereket. *Jahana jar bolan rewolýutsiýaň ýeňişiniň güýçli bady bar* (N. Pomma, Saýlanan eserler). *Bat gerek mundan ötmäge, Guş gerek kowup ýetmäge* ("Görogly" Eposy). *Ýel ýelkene bat berip, gämini öňne itekleýär.* 2. Bir işiň ýerine ýetirilişiniň çägi, möçberi, derejesi, gerimi. *Hakykaty berk tutup, Haýdaýarys bat bilen, Planlary doldurýas, Göreş edip ýat bilen* ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi"). 3. Haýbat. *Syndyrdylar zalymlaryň badyny. Baýlardan ýer suwun aldy ýoksullar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **Bady gaçmak-** bady ýatmak, sussy basylmak, haýbaty gowşamak. *Onuň bady gaçdy* ("Kolhoz Günleri"). **Badyny almak-** badyny ýatymak, sussuny basmak, haýbatyny gowşatmak. *Ýawalla,*

gele-gelmäne badymy alýarsyň-ow ("Kolhoz Günleri"). **Batbermek-** 1- bir zadyň badyny güýçlendirmek, hereketini güýçlendirmek; 2- birini öwüp götergilemek. **Bat bilen-** bar güýjüň bilen, bat alyp. *Yne şol ýaby!-diýip, bat bilen ýaba topulypdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Şol wagt möjek atyň artky aýagyna ýakynlaşyp seredýär weli, at hem ýagşyja çemine salyp, goşa toýnagy bilen möjegiň maňlaýyna bat bilen depýär* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). **Özüne bat bermek-** haýbatly görünmek *Ol özüne bat herýän adamdy.*

batalist: Harby hereketleri suratlandyryýan hudojnik.

batalon: *harby.* Polkuň sostawyna girýän bir näçe rotadan düzülen goşun bölümi. *Kontrrewolýutsion kazaklar, ýunkerler, musulman batalonlary terbi-dagyn edildi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olaryň hemmesi bir batolandan ekeni* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

batareýa: 1. *hary.* Bir näçe toplary, minomýotlary bar bolan artilleriýa ýa-da minomýotçylar bölümi. *Her bir batareýa öz nyşanlamaly ýerini bilýär* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler*). *Minomýotçylar batareýasy.* 2. Birikdirilen bir tipli galwanik elementleriň ýa-da akkumulýatorlaryň toplумы. *Onuň çopan üçin belli bahasynyň ýokdugyny, ýöne batareýasynyň 36 sagatlykdugyny, täzesini tapmagyň bolsa kyn düşýändigini aýtdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Radiopriýomligi we onuň batareýasyny hiç kime satmagyň!* (*Tokmak* Jurnaly).

batareýaçy: *harby.* Batareýa bölüminiň urşujysy, artillerist, topçy. *Batareýaçylar geldiler.*

batbörek [baatbörek]: Bir tagta kagyzyň ýüzüne ýuka agaç bölejigi atanaklaýyn ýelmenip, uzyn ýüplük berkidilip howa goýberilýän uçar, oýnawaç, *Oglanlar batbörek uçurýardylar.*

batga: 1. Ygal ýa-da zeý suwy ýygnamak zerarly emele gelýän kiçiräk palçykly ýer. *Onuň egri aýaklary batgadan sogrulyan ýaly ädilip, jansyz gözleri küle taşlanan mäs ýaly sämäp göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ýagşy ýagp palçyk, laý, lüýk bolan ýer. *Yol batga bolmadyk bolsa, biz günorta bolmanka, şähre barardyk.*

batgalanmak: Ylag ýagmak ýa suw gitmek zerarly batga bolmak, batgalyga öwrülme. *Suwarymly ýerleriň şorlanmak we batgalanmak hadysasyny ýok etmäge mümkinçilik berýär* (F. G. Sewostýanow, *Türkmenistanda Gowaçanyň Suwarylyşy*).

batganlyk: Batgaly ýerler, batgasy köp ýer. *Komandir özüniň bir näçe ýigitlerini goşkup, Gurdy we onuň ýoldaşlaryny batgalygyň üstünden geçýän ýoda salyp ugratdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Adamlar agaçlary kesmäge, çadyrlary dikmäge we batganlyklary guratmaga girişipdirler* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary, Jurnaly). *Çägesöz we batgalyk toprakkaliý dökünlerine aýratyn-da mätäçdir* (M.N. Sskatkin, *Jansyz Tebigat*).

batyl [baatyl]: *kön.s.* 1. Görmekden mahrum, sokur kör, kör, kary. 2. *göç.m.* Hiçbir zatdan habarsyz, hiç ýeri görmedik, yza galan, sowatsyz. *Öňki wagtda näçe jepa çekse-de, Rahatlyk görmedi, gözi batyldy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. *göç.m.* Bagly, ýapyk. *Açylsyn batyl ýollaryň!*

batymly: Yakymly, täsirli, manyly. *Syram boýly, harby geýimli aýal, Batymly ses bilen ýuwaş sözleýär* (A. Atajanow, *İki Poema*).

batymsyz: Çylka, ýakymсыз, täsirsiz, ýakmaz. *Batymsyz adam. Batymsyz gürüň.*

batyr:[baatyr]: Batyrlyk görkezýän, ýürekli, gorkmazak. *Emma ol çegelge ýönekeý, aňsatja geçäýmeli ýer bolman, gaty hatar ýer ekeni, ondan diňe batyrlar geçip biljek ekeni* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Batyr ýigit-köp şirleri, Döretdiň seň, Türkmen halky* (Durdy Gylyç, *Güşgular*). *Söýgüli Watanyň-Türkmenistanym. Ozal salam bolsun batyr halkyňa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Batyr ýarasyz bolmaz* (nakyl). *Atýortuşda belli, gurt-ýyrtyşda; är göreşde belli, batyr-söweşde* (nakyl). ♦ **Dili batyr-** ser. **Dil.** *Garlynyň pikirçe, ogullarynyň iň dili batyry hem ýeke sözlüsi Myratdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

batyrçylyk [baatyrçylyk]: ser. **Batyrlyk.** *Batyrçylyklardan gürrüňler başlanan mahalynda bolsa, şu iki dost çaga gulaklaryny gerip, maza alyp gürüň diňleýärdiler* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň ertekileriniň we hekaýalarynyň içinde batyrçylyk, edermenlik, gaýduwsyzlyk, wepalylyk häsiýetde bolan gahrymanlar dinçileriň dikgatyny özüne çekýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

batyrgaý [baatyrgaý]: Hiç zatdan çekinmän, gorkman hereket edýän, gaýduwsyz, dogumly, batyrlarça. *Batargaý toplular, sagynyp durmaz, işine ökdedir ýaş komsomollar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Biz kynçylyklara garşy batyrgaý göreşýäris.*

batyrgaýlanmak [baatyrgaýlanmak]: Gaýratlanmak, dogumlanmak. *Patyşanyň ýaranlary batyrgaýlandylar* ("Mydam Taýýar" gazeti).

batyrgaýlyk [baatyrgaýlyk]: Batyrgaý bolmaklyk, gorkmazaklyk, dogumlylyk, gaýduwsyzlyk. *Men öňde baryjy, progressiw zatlary batyrgaýlyk bilen özleşdirýärim.*

batyrylmak: 1. Suwa ýa-da suwuklyga çümdürilmek; gark edilmek. 2. Öl edilmek, ezilmek. *Dukanyň yk tarapynda bolsa gumuň üstünde suwa batyrylan küşt esgisi ýazylýardy.* (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 3. Bankrotlyga eltilmek, bergidar edilmek.

batyrynmak: Birine degip bilmek, lak atyp bilmek. *Olaryň hiç biri maňa batyrynyp biljek däller. Ol şeýle arkasy barka, bir adam özüne batyrynyp biler oý etmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Olar dört bolany üçin hiçbir oglan olara batyrynyp hem bilmedi* (B. Kerbabaýew, Japbaklar).

batyrlanmak [baatylanmak]: Edermen bolmak, dogumlanmak, gujurlanmak. *Şonuň üçin hem ol batyrgaýlyk bilen jogap berdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

batyrylyk [baatyrlyk]: Edermenlik, gahrymanlyk, gaýratlylyk, gorkmazaklyk. *Batyrlygyň ýetmezligini ýaşlar hemme zatdan erbet görýärler* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Aýsoltana habar gatmaga batylyk edip bilmeýärdi.* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦

Batyrlyk satmak- batyrsyramak, özüni batyr hasap etmek. *Onuň ýaly ýalçy itler batyrlyk Satmasynlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Annadurdy biderek batyrlyk satmasynlar* ("Sowet Edebiýaty"). *Annadurdy biderek batyrlyk satanyna puşman edip, ýöwselläp başlady* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

batyrmak: 1. Suwa ýa-da suwuk zada çümdürmek; gark etmek. *Nowgorodly Mişa özüniň ýoldaşlary bilen birlikde üç sany şwed gämisini batyrypdyr* (SSSR Taryhy). *Baldaklaryny suwa batyryp oturan üzüm agaçlarynyň aşagyndaky kenarda Hallar otyrды* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Olar çöregi bölekleşdirip, jamdaky çorda batyryp, işdä bilen iýýärdiler* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. degirmek, bulamak (çalçyga, laýa). *Aýagyňy laýa batyrmak.* 3. Çümdürmek, sançmak, urdurmak. *Aýagyna tiken batyrdy.* 4. Uly zyýan çekdirmek, bergidar etmek. *Söwdasyny batyryp, gedaý gezipdir.* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler):

batyrsyramak [baatysyramak]: Ýürekli bolan bolmak, batyr bolan bolmak, gorkmadyksyramak. *Biderek batyrsyramak nämä gerek.*

batyrsumak [baatyrsumak]: Bolgusyz batyrlyk satýan, özüni batyr hasaplaýan (adam). *İndi bular 1941-nji ýyldaki elleri çermelgi batyrsumaklar däl* (O. Gonçar. Baýdak Göterijiler).

batist: Tow berlen ýüplükden dokalýan ýukajyk nah mata. *Ol birkilogram pagtadan 20 metr batist ýa-da 55 sany elýaglyk etmek bolýandygyny eşidende bolsa, haýranlar galdy* ("Pioner" Jurnaly).

batlandyrmak [baatlandyrmak]: 1. Güýçli hereket etdirmek, möwç aldyrmak, bat aldyrmak, güýjetmek. *Maşynyň ýöreýşini batlandyryp, şofýor meniň ýüzüme seretdi.* 2. Öňküsinden gatalmak, güýçlendirmek (ses hakynda). *Ol sesini batlandyrdy.*

batlanmak [baatlanmak]: 1. Güýçli hereket emek, möwç almak, bat almak, güýjemek. *Tolkun atýan Kaspi deňziň ýüzünde, taýmylyň batlanyp öňne süründi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Gatalmak, batly çykmak (ses hakynda). *Onuň sandyraýan sesi sarsdyryjy güýç bilen batlandy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Goý barha batlansyn dizeliň sesi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

batly [baatly]: 1. Möwç urýan, güýçli, hoşgunly. *Batly gitmejek öňe, Derrew ýetjekler deňe* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Gopbamlaryň halyn agraltdy bu dem, Aryn alanlaryň batly gollary* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). 2. Gaty, haýbatly, bat bilen, çalt tiz. *Az salym geçenden soň, btly "Ura!" sesi dünýäni ýañlandyrdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Birdenkä bolsa İwaç Çernyšowyň batly komandasy ýañlandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bu gün ýene batly gadam urýarsyň Sallançagy batly üwreýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Ulumsy, tekepbir, badyhowa.

batlylyk [baatlylyk]: 1. Möwç urujylyk, güýçlülük, hoşgunlylyk. 2. Haýbatlylyk, çaltlyk, tizlik.

batmak: 1. Suwa çümme, gark bolmak. *Ol özüni batyp barýan gäminiň üstünde durýan ýaly duýýardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). 2. Palçyga girmek, laýa bulaşmak, çägä gömülme, çümme. *Onuň ýalaňaç aýagy ýabyň çägesow çygly raýysyna batypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kartalaryň takyk dældigi üçin, batan ýük maşyny üçin gahary geldi. Ol ülgün çägä batyp, öňe-yza urunýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Görünmez bolmak, ýaşmak (asman planetalary hakda). *Aý batanda, adamlar hem ýatdylar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Uzak günläp dumly-duşa ot sowurýan gyzgyn Gün ýaňyja batypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ömrüzaýa ýyldyz kimin bataýyn, Şu ýerlerde hiç kararym yok meniň* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). 4. Uly zyýan çekmek, zyýan görmek. *Sowde edip batmak*. 5. Sanjylmak, çümme, dürtülme. *Elime tiken batdy*. ♦

Gaýga batmak- ser. **Gaýgy.** *Artygyň gaýga batatyna dözüp bilmedik Aýna:-Wiý, oglan, saňa näme bolady?-diýip sorasy geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Gama batmak-** ser. **Gam.** *Ýene-de Ýegorjyk birden gama batdy* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). **Gara dere batmak.** ser. **Der.** *Bir hoýukdan soň, ýorganyň içinde gara dere batyp, hopugyp yerinden galdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **İnkise batmak-** ser. **İnkis.** *Birdenkä-de agyr inkise batdym* ("Tokmak" Jurnaly). **Ýüregine batmak-** ser. **Ýürek.** *Şol sowuk söz hanjar ýaly onuň ýüregine batýardy, maýda-maýda dograýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). **Maňza batmak-** ser. **Maňyz.** *Biriniň gönüne ýakan zat beýlekisiniň maňzyna batmaýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Meniň bu sözlerim onuň maňzyna batmadyk bolara çemeli* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). **Oýa batmak-** ser. **Pikire batmak.** *Ol başam barmagyny agzyna ýetirip, uly oýa batdy* (Sowet Türkmenistanynyň *Aýallary*" Jurnaly). **Pikire batmak-** ser. **Pikir.** *Ol öýe girip, birentek wagtlap çuň pikire batyp oturdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Uka batmak-** ser. **Uky.** *İndi ynjalyp, süýji uka batdy* (R. Seýidow, *Wagtlylar*).

batman[baatman]: kön.s. Takmynan ýigrimi kilograma barabar bolan agyrylyk ölçegi. *Halwanyň batmanyny bir tine hiç kim almandyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Harman alanymda altmyş batman bugdaý bereýin-diýip, dor alaşany aldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Serçe semräp, batman çykmaz* (nakyl).

batnykly: Hoş ýakýan, mylaýym, ýakymly. *Batnykly gürrüň etmek. Batnykly sözlemek.*

batnyksyz: Yakymсыз, erbet, kelçik, suwjuk, gelşiksiz. *Güljahan onuň bu batnyksyz hereketlerine, ýaňsylaп gülsüne, nakys gepleýşine tiz düşündi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

batnyksyzlyk: Yakymсызлык, erbetlik, mähirsizlik, kilçiklik, gelşiksizlik. *Eger onuň batnyksyzlygyny doly aýtjak bolsan, onda şeýle başlamaly* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Batnyksyzlyk etmek.*

baton: Süýrüräk ak çörek

batrakom: kön.s. Oktýabr rewolýutsiýasyndan soň batraklaryň hak-hukuklaryny baý we kulaklardan goramak üçin düzülen batraklar komiteti.

batrak: Baýyň hojalygynda işleýän hakyna tutma işçi. *Düýnki batrak-ynha men bu gün obaň eýesi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Bir batrak bir baýyň gyzyna aşyk bolýar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Allaberdi baý Mämmedi 1921-nji ýylda ýer-suw paýlaşygy boljak, boýlaryň ýer-suwlary batraklara beriljek habaryny eşidip, işiginden kowupdyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

batrakçylyk: ser. **Batraklyk.** *Ol baýyň gapysynda batrakçylyk edip ösüpdür* ("Sowet Türkmenistanynyň *Aýallary*" Jurnaly). *Öz atanyň baýyň gapysynda batrakçylyk edip, nähili ejirler çekendigini göz öňüne getir ahyry* ("Kolhoz Günleri").

batraklyk: Batrak bolup işlemeklik, batrakçylyk, batragyň ýagdaýy.

batsilla: Çöpjagaz görnüşli süýnmejik bakteriýa. *İnçekesel batsillasy*

baý YY: Haýran galmagy, geň galmagy täsin galmagy aňladýan ümlük. *Baý, bugünüň yssydygyny!* ("Mydam Taýýar" gazeti). *Baý, munuň dilini* (Şekspir, *Otello*). *Baý, ene, sen hem içagyry bolan bolsaň, bir eýýäm alardyň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

baý YYY: Elbetde, hökman. *Süýän traktoryň şu bolsa, baý, dynç alarsyň-a!* (N. Pomma, *Taý-lak Hyzzyn*). *Baý, azap çekendirin-ä!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

baý[baaý] Y: 1. Mal-mülk eýesi, garyplary, batraklary ekspluatirleýän barly adam. *İlkidurmuş obşçinasynda baý-da, garyp-da yok eken* (SSSR Taryhy). *Bu ýerlerden Gowşut han ýaly hanlar, baýlar, töreler we zähmetkeş köpçüligiň ganyny içýänler ötdüler*

(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bir wagt ol baý hukukdan kesilen mahaly, men oba Sowetiniň mürzesidim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Baýyň berenin görmedim, hudaýyň-keremin* (nakyl). *Baý täze don geýse: "Gutly bolsun!" diýerler; garip täze don geýse: "Nirden aldyn?" diýerler* (nakyl). 2. Örän gurply, köp hasylly, zady bol; oba hojalygy we halk hojalygy ýeterlik derejede ösen. *Köp millet ýerleşen jaýdyr bu döwlet, Beýik maksatlara baýdyr bu döwlet* ("Oktýabr Ýalkymy"). *Müsür obşçinalarynda baý maşgalalar peýda bolupdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy).. *Duşmanlar içinden bári bakýarlar, bu Baý meýdanlara nazar dikýärler* (A. Haýydow, *Gök Asman*). ♦ **Dile baý-ser. Dil YY.** *Begenç, seniň diliň örän çeper, meňzetmelere örän baý* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

baýak: Ol gün, arada, öň öňräk. *Ýoly düşüp ol baýak, Agabaý öýme geldi.* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Baýak bir şagaly urup, beýnisini pytratdym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Saýak ýörme, taýak bar, şindiden däl, baýak bar* (nakyl).

baýaky: Ol günki, araky, öňräkki. *Artyk aga ol baýaky tut nahallaryňzy entek göçüreňzokmy?* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Baýaky Röwşenmi sen?* ("Görogly" Eposy).

baýamak[baaýamak] Y: 1. Zatly we pully bolmak, baý bolmak, gurplanmak. *Hojaýyny il güýjünden baýady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Onuň bütün ömri pul bilen we baýamak bilen geçdi.* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 2. kön. s. Gyzy bolmak.

baýamak[baaýamak] YY: Tükenmek, gutarmak. *Ýaz çykyberende, biziň odunymyz baýady.*

baýan: sazç. iki tarapy klawiaturaly, epin-epin sanaçly, howa arkaly çalynýan saz guraly. Ol baýany örän gowy çalýar. *Magazinde dürli baýanlar satylyýor.*

baýançy: Baýan çalýan sazanda *Baýançy baýanyňy çalmaga başlady.*

baýar: 1. Hökümdar, hojaýyn, ekspulatator çinownik. *Gulmanyň dogan-garyndaşlary uly köçä çykyp, geljek baýaryň önünde garaşyp durdular* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gözle, gör, bak: Barmy baýarlar, hanlar? Ýoldaşlaryň gitdi, ýok bol, köne adat!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Öz milletimizi gyrgyna berip, iň soňunda-da baýardan alýan almytymyzyň "doňuz ogludygyny" aňladym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Gyňyr, býurokrat. *şuňna meňzeş baýar adamy henize çenli gören däliris* ("Tokmak" Jurnaly).

baýarçylyk: ser. **Baýarlyk.**

baýarlyk: 1. Hökümdarlyk, ekspluatatorlyk, çinowniklik. *Şahyr özüniň "Oba" diýen sygrynda "wagşy baýarlygy" saýgylaýar, krepostnoýlyk düzgünine garşy çykýar* (A. S. Puşkin. *Saýlanan Eserler*). 2. Gyňyrylyk, býurokratlyk. *Tankyt baýarlygyň dilini kesdi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

baýatmak [baaýatmak] YY: İň soňuna çenli tüketdirmek, tamamlatmak, gutartmak. *Olar gyrkymy baýatdylar.*

baýatmak [baaýatmak] Y: 1. Baý etmek, gurply etmek. 2. göç.m. Derejesini artdyrmak, üstüni ýetirmek, baýlaşdyrmak. *Özüniň eden işleri bilen şol tejribäni baýadan adamlardan biridi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

baý-baý: Begenji, şatlygy, geň galmagy aňladýan ümlük. *Baý-baý, gutly bolsun, halypa! Hany bir ýeriňden tur, göreýin!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Baý-baý, köp getiripsiniz! Piýada geldiňizmi?* (M. Gorkiý. Ene).

baýdak: Bir döwlete, edara, gurama degişli, agaja berkidilen belli bir reňkdeki mata. *Gyrmzy baýdagyň pasyrdysy onuň göwnüni göterýär* ("Kolhoz Günleri"). *Jaýyňiň depesinde bolsa al baýdak pasyrdaýar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Zakaspiniň merkezi-Aşgabatda gyzyly baýdak pasyrdady* (B. Kerbabaýew. *Aýgytly Äim*). ♦ **Göçme Gyzyly baýdak**-ýaryşyn simwoly, ýaryşda üstün çykana berilýän sylag *Kolhozyň Göçme Gyzyly baýdagy parlaýar.* (B. Pürliýew. *İlkinji Gün*). **Ýeňiş baýdagy-** ser. **Ýeňiş** *Halkymyz zähmetde aýaman janyn, Ýeňiş baýdagynyn astynda durdy w,* (R. Alyýew, *Kommunizm Polunda*).

baý-feodal [baaý-feodal]: Feoalizm jemgyýetiniň ekspluatatorlary. ♦ **Baý-feodal gözi bilen garamak**-köne dāp-adat bilen garamak, biriniň hukugyny kemeltmek. *Aýalyňa baý-feodal gözi bilen garaýar* ("Tokmak" Jurnaly).

baý-feodalçylyk[baaý-feodalçylyk] Feodalizm döwründäki önümçilik serişdelerine bolan hususiyetçilik gatnaşygy, düzgüni.

baýguş [baaýguş]: zool. Köplenç harabalykda ýaşayan uly tegelek gözli, tokga kelleli, egri çüňkli guş. *Golaýjykda bir baýguşuň, Çakar sesine diň saldy* (Çary Aşyr, *Ganly Saka*). *Dälije bir gün sygryny bakyp ýörkä, bir baýguşa duş gelýär* ("Türken Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Baýguşuň rysgaly agzyna geler* (nakyl)

baýguşhana[baaýguşhana]: 1. Baýguşlaryň mekany, baýguşlaryň ýaşayan ýeri. 2. göç.m. Haraba, harabalyk *Nusaý baýguşhana bolupdyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)

baýguşluk[baaýguşluk]: ser. **baýguşhana 1.**

baýyr: Dag etegindäki belentli-pesli depe, pes, ýapgyt dagjagaz. *Hoşgeldi bu gün düme ekinlerine aýlanyp baýyr hem daglara çenli gezipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gözellik bar baýyrynda, düzünde, Jaýlar salynypdyr dagyň ýüzünde* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Aşgabadýň baýyrlary, daglar eýýäm al-ýaşyl bolup gülledi* (Ata Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

baýyrylyk: Baýyrylyk ýer, köp baýyr ýerleşen dag etegi. *Kiçi Balkanyň baýyrylykda nebit wyskalary somalyşyp görünýärdi* ("Sowet Edebiýaty! Jurnaly"). *Baş ýyl geçip-geçmänkä, eňňit baýyrylygyň ýerinde äpet domnalar we martenler asmana galar* ("Yaş Kommunist" gazetini).

baýka: Ýüzi tüýjümek ýummak nah mata.

baýlaşdyrmak[baaýlaştyrmak]: 1. Has baý emek, mally-mülkli etmek, ösdürmek, gurplandyrmak. 2. Bir zadyň ýeterlik derejede üstüni doldurmak, köpeltmek, artdyrmak. *Üýtgeşik akyllly we örän bilimli adam bolan Çadaýew bilen gürrüňleşmegi şahyryň ruhy dünýäsini baýlaşdyrýardy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Institutyň fonduny ýylyň-ýylyna hekaýalar, aýdymlar, nakyllar, dessanlar bilen baýlaşdyrmak gerek.*

baýlaşmak[baaýlaşmak]: 1. Baý bolmak, mally-mülkli bolmak, gurplanmak *olar* gayplaryň hasabyna *baýlaşypdyrlar* (SSSR Taryhy). 2. Belli bir derejede bir zadyň üstüni ýetirilmek, düşüňjesi artmak, iş başarjaňlyk taýdan kämilleşmek, ösmek. *Sotsialistik ýaryşyň gidisinde köpçüligiň döredijilik işeňňirliگی arýar, tejribesi baýlaşýar* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Lermontowyň dünýägaraýşy baýlaşýar* (Edebiýat").

baýlyk[baaýlyk]: YY. Araby goýnuň guýrugynyň ujundaki ösüntgi, guýrujak.

baýlyk[baaýlyk]:Y: 1. Mal-mülklülük, gurplulyk, zatlylyk. *Ýarympatriarhal, ýarymfeodal jemgyýetiň diň diňe baýlyk, beglik üçin çalyşan ekspluatator toparynyň baş ýaşayşlaryny beýan edýär* ("Edebiýat"). *Baýlaryň baýlygy, handa hazyna, Az gelipmiş şa gyzynyň bahasyna* ("Edebiýat"). *Baýlaryň baýlygy, handa hazyna, Az gelişmiş şa gyzynyň bahasyna* ("Oktýabr Ýalkymy"). 2. Maddy-material zatlar, gymmatly zatlar, pul we ş.m. *Biziň Sowet ýurdumyzda ähli baýlyklaryň eýesi halkyň hut özi, zähmetkeş adamdyr* (N.S. Hruşçew, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrundan*). *Pagta ummasyz baýlykdyr* ("Kolhoz Günleri"). *Bu otagyň baýlygy meni geň galdyrdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Aň-düşünje, tejribe, kämillik taýan ösenlik. *Beýik Rus şahyrynyň ölmez-ýitmez eserleri adamzadyň baýlygyny artdyrdy* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

baýnamak: Bol-elinlikde döwran sürmek, keýpi-sapada ýaşamak, hezil etmek. *Onuň gudratyna şek yetiren adamlar hiç mahal baýnamazdylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*)

baýnatmak: Bol elinlikde döwran sürdürmek keýpi-sapada ýaşatmak hezil etdirmek. *"Ýandagy ýaýnatma, bahyly baýnatma" diýipdirler* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

baýrak: 1. Yaryşda ýa-da başga bir zatda üstün çykandygy üçin bellenen sylag. *Men bu ýyl hem baýragy başga adama gidermen* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Fabrigiň kollektiwi oňat netijeler görkezendigi üçin, YYY kwartalda üçünji baýraga mynasyp* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). 2. Belli bir işi ýerine ýetirendigi üçin, sylag hökmünde berilýän hak-pul ýa-da zat. *Yeri, sen aýt, ony saňa sowgat edip beräýen adamyň baýragyna näme berersiň* (M.Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). ♦ **Baýrak meýdany**-ýaryş geçirilýän meýdan. *Atlar baýrak meýdanyna çykdylar* ("Kolhoz Günleri"). **Keçe baýragy**- keçe-keçe, ýüzük oýnunda berilýän baýrak. *Ýüzük oýunçylary bolsa, keçe baýragy hantamadyr*. (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

baýrakçy: Baýrak almaga gatnasýan adam. *Obanyň aşak ýanyndaky gumsalt düz meýdana baýrakçy ertir bilen doly ýaly ýagyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

baýraklyk: Baýrak üçin bellenen pul we ş.m. zat.

- baýram:** 1. Bir ajaýyp wakanyň şanyňa, ýadigärligine bagyşlanyp, döwlet tarafyndan giş üni dal diýlip bellenen dabaraly geçirilýän gün. *Mekdebiň okuwçylary-da, mugallymlar kollektiwi-de bu goşa baýrama oňat taýýarlykly geldiler* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Beýik Oktýabr sotsialistik rewolýutsiýasynyň baýramyny oňat garşy alarys*. 2. Adat, döp boýunça aýratyn belleniýän dabaraly gün. *Biz, Leninci ýaş Pioneer, Täze ýyly baýram edýäs* (N. Omadow, *Wagt Güneşi*).
- baýramçylyk:** Biriniň ýa-da bir zadyň hormatyna, şanyňa, hatyrasyna baýram geçirilýän günler. *Baýramçylygy örän gowy geçireris* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Baýramçylyk wagtynda ähli Gretsýadan täjirler Olimpiýa ýygynypdyrlar* (Gadymy Dünýä Tarihi).
- baýry:** Başdaş, ilkinji (aýal). *Aýjamal diýen baýry aýaly hem äriň üstüne heňkirip başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýöne weli, baýry heleýi oňa uzak ýol bermändi. Öýüň işigine çykyp, synlap, günlük ady bilen tutaşyp duran haýry aýaly: -Sen meniň ärimi elimden aldyň, balgünüňe batdyňmy? Agla gyrnak, agla!-diýip, gyjyt beresi geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- baýrynmak:** Baýlyga, gazanylan üstünlige, şowuna düşen işe olumsylyk bilen buýsanmak, şöhratparazlyk etmek *Nurjahan eje, ol döwletine, malyna baýrynyň çaykanýa* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- baýronizm:** 1. İňlis şahyry Baýronyň täsiri bilen 19. asyryň başlarynda edebiýatda ýüze çykan akym. 2. Ruhpeslik, umytsyzlyk.
- baýtal:** zool. Urkaçygylyýal *Durdymyrat biriniň taýly baýtaly çapdyryp, suwa gelýänini gördi* (A. durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Tohum baýtallar, uzun guýruklaryny ýazyp, allanirädir garaşyrdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- baz [baaz] :** zool. kön. s. Algyr guş, elguş. *Sizsiňiz Watanyňn algyr bazlary* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- baza:** 1. Bir zadyň esesy çemmesi, esas. *Watanmyň ýazyjysy, sözüň bazasy, Dünýä täsir etdi dilniň mazasy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Düşp, esas, fundament (gurluşyk hakynda). 3. Käbir edara, kärhana ady. *Döwlet bazasyna ugradylyan inçe süýümlü ýüpek pagta ine şeýle göreş arkaly östürilip ýetişdirildi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol bu ýere ýagnalan pagtalary baza ugratmaga gelen eken* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Sapar pagta bazasynda şofýor bolup işleýär*. 4. Harytlaryň, materiallaryň saklanýan ýeri, sklad. *Holodilnikler, söwda bazalary salnyp başlandy* ("Tokmak" Jurnaly).
- bazalt:** Wulkanlardan emele gelýän gaty dag jisimi.
- bazar [baazar]:** Zat satylýan we alynýan ýer, meýdanja *Kakam bilen bazara gidenimizde, ol maňa kemptut alyp bererdi*. (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Birinji kolhoz bazarynyň orta gürpräginde biri-birine ýanaşyk iki çayhana ýerleşýär* (Tokmak" Jurnaly). *Bazara bar, bagtyny gör* (nakyl). *Çagaly öý-bazar, çagasyz öý-mazar* (nakyl). ♦ **Bazar gurmak**-1) söwda etmek, satmak, 2) jedel etmek, dawalaşmak, gykylyk-gopgun turuzmak. *Täze durmuş, täzelikler bolupdyr, üstümde bazary gurma, atam jan!* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). **Bary bilen bazar eýlemek**-ser. **Bary.** *Garly aga meni goýbermejek boldy. Bary bilen bazar eýläp, gürleşip oturmagy ýüreginden syzdyryp ýalbardy. Men bary bilen bazar eýledim, oňatja, rassa geýindim* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- bazarçy [baazarçy]:** Zat almak ýa-da satmak üçin bazara gidýän adam *Bazarçylar öýli öýüne dargap başlady*.
- bazarkom:** Bazar komiteti, bazaryň başlygy *Agam bazarkom bolup işleýär*.
- bazarlamak[baazarlamak] :** Bazara baryp, gerek-ýarak zadyňy alyp gaýtmak. *Aý, şu gün keýpine bazarlap gelsem diýýärim* (H. Ysmaýylow, *iki Atanyň Ogly*). *Olar bazarlap gelipdirler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- bazarly [baazarly]:** Hyrydary käp bolan, gowy geçýän, oňat alynýan. *Bazarly haryt. Bazarly mal*.
- bazbent [baazbent]:** Çagalaryň kürtesiniň arkasyna dakylýan üsti gaşly, gyrasy zynjyr düwmeli, tegelek, gyzyly kümüş şaý. *Bukjanyň içinden ýüzüne tylla çäýylyp ýasalan kümüş ýaý, bazbent we başga şular ýaly şelpeli çaga şaýlary çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- bazyrdamak:** Bazyrdyly ses çykmak, bazyrdyly seslenmek, bazlamak. *Ot bazyrdap ýanýar. Ol odun ýananda bazyrdaýar*.

bazyrdatmak: Bazyrdyly ses çykarmak, bazyrdyly seslendirmek. *Bazyrdadyp ot ýakmak.*

bazyrdy: Öl odun ýananda ýa-da ordun, közüň, gyzan demriň üstüne suwuk zat dökülende çykýan ses.

Bazis Y: syýasy. Jemgyýetin öz ösüşiniň belli bir etapyndaky ikdysady guruluşy. *Sowet Soýuzynda sotsialistik bazis guruldy. Ykdysady bazis.*

bazis YY: arhit.ser. **Baza 2.**

bazlamak: ser. **Bazyrdamak.**

bazlatmak: ser. **Bazyrdatmak.** ♦ **Ýüzüne bazladyp basmak**-ser. **Ýüz** Y. Menäme kemçiligim bar bolsa, ýüzüme bazladyp bas-da dyn! (N. Pomma, Sebäbini Son Bildim). *Basýas günäsini ýüzüne bazladyp ("Tokmak" Jurnaly).*

bazzy-buzzy: Ugurly-utgasyz, bazzyk-buzzuk, düşkünli-düşkünsiz. *Bazzy-buzzy geplemek.*

bazzyk-buzzuk: ser. **Bazy-buzzy.** Ol agzy nasly ýaly bazzyk-buzzuk edip gepledi. (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Bazzyk-buzzuk naýynjar iňňildi çay içim salym dowam etdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bazzyldy: ser. **Bazyrdy.**

bä: Haýran gakmagy, geňigenmegi aňladýan ümlük. *Bä, bu almanyn süýjüdigini! (G. Muhtarow, Bagbanyn Gyzy). Bä, ýer-suw hemmelere deň-dermiýan patlanjak bolsa maňa-da ýetermikän? Bä watla, patyşanyň ýykylany çynmyka? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bäbek: Bir ýaşyna ýetmedik, gundagdaky çaga. *Özleriniň öýünde hem emele gelmegini Alladan dileýärdiler (A. Gowşudow, Eserler). Bahanam "akja bäbek"-bildir bolsaň bolmadymy (nakyl).*

bäbenek: anat. Gözüň göreji bilen birigen almasy, özeni. *Görejimde bäbenek sen, söýgüli şanly Watan! (B. Kerbabaýew, Aýlar). Artygyň otlukly gözleriniň bäbenekleri gün şöhlesi bilen başleşýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bedähet: kön.s. Ägirt uly, örän uly, tagaşyksyz, äpet.

bähbit[bähbiit]: Bir işden gelip çykýan peýda, haýyr. *Halkyň bähbidinden belent bähbit bolarmy? ("Kolhoz Günleri"). Döwlet bähbidini goramak duýgusy Aýsoltanda hiç wagtda sönmeýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Kakaň il bähbidi bardyr öýden ýerinde janyny aýamaýardy(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bähbit bola-* Haýyr bolsun, peýdaly bolsun. *Bähdit bola, aýdyp oturyň!(H. Ysmaýylov, İki Atanyň Ogly).*

bähbitli[bähbiitli]: Peýdaly, haýyrly. *Daýhana bähbitli zatdyr şereket (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Gulman arçyndan ýa-da şoňa meňzeşden pukaralar üçin bähbitli iş hiç wagt çykmasa gerek (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

bähbitlilik[bähbiitlilik]: Peýdalylyk, haýyrlylyk.

bähbitsiz[bähbiitsiz]: Peýdasyz, haýyrsyz. *Bähbitsiz hereket.*

bälçiklik: Degişgenlik, waşilik. *Öwez ýa-da Mugallym Aman ýaly ýigitler bilen edilýän gürrüňlerde bälçiklik örän seýrek bolýar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Başlygyn saňky sözlerinde bälçiklik äheni barýalydy ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Bälçiklige salmak*-oýun eden bolmak, degişmek. *Kaka nätdiň,haty okap bildiňmi?-diýip, bälçiklige salyp gygyrdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

balçiremek: Oýun etmek, degişmek. *Sen näme bugün köp bälçireýärsiň? ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

bälçireşmek: Özara degişmek, bälçilik edişmek, oýun edişmek. *Ol örän mylaýym bälçireşýärdi (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). Onda-da şunuň ýaly ýakymly äher çagynda ýorgana bürenip ýatmak bolarmy diýsene?-diýip, Nepesow älçireşip başlady ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

bäri: 1. Wagtdowamlylyk görkezýän sözsony kömekçi. *Men ýigrimi sekiz ýyl bäri jahanda ýaşaýaryň (şekspir, Otello).* 2. Kömekçi söz rowulaşmak, sagalmak. *Pökgeniň az-kem bäri bakýany bildirdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

bärik[bariik]: Şu ýere, bu ýere, şu tarapa. *Gyzlar,gyzlar, bärik geliň bärik! (G. Muhtarow, Aýgytly Ädim).*

bärligine: ser. **Bärik.**

bäs: Özara ýaryş, jedel. **Bäs gelmek**-Hötde gelmek. *Totjan öz gazabyna bäs gelmän wagtlaýynja özüni unudar diýseň, dogry! ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Beýle soragy ol özüne sarpyk saýdy, onuň ýüregine bäs gelmedi (N. Jumaýew, Ak Derek).*

bäsdeş: Biri birinden kem galmajak bolýan, ýaryşýan, garşydaş. *Bu iki bäsdeş biri-birinden galmagy örän ýokuş görýär (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Olar bösdeştiler ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

bäsdeşlik: Biri birinden kem galmajak bolmaklyk, bäsdeşleriň ýagdaýy. *Nurtäç okuwda-da hemişe Bahar bilen äşdeşlik edýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde) Horezmiň baş şäheri ürgenç söwdada Samarkant bilen bäsdeşlik ediptir (SSSR Taryhy).*

bäs: 1. 5.Stifriniň ady we onuň mukdary. *Adamyň bäs duýgy organy bar (S. K. Karanow, Trahoma we Oňa Garşy Göreş).* 2. ser. **Bäşlik 2. Bäş beter-** ser. **Beter.**

bäşburç: Ýyldyz pisint bäs burçy bolan şekil.

bäşdaş[bäşdaaş]: Çagalaryň bäs sany daşy oklap oýnaýan aýny.

bäşgoşma: Bäş hatar gaşly bilezik. *Onuň gollarynda bäsgoşma bilezik, barmaklarynda hatara ýüzük bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bäşleme: edeb. Bäş setirli şygyr formasy, muhammes. *Şoň üçin bäsleme formasyndan mysal almak ýeterlikdir ("Edebiýat").*

bäşörüm[bäşöörüm]: Gözenek şekilde gytaklaýyň degişýän nagyş.

bäşýyllyk: Bäş ýyl möhlek, bäs ýyl içinde amala aşyrylmagy göz önünde tutulýan (iş, plan). *SSSR düzendir bäsýyllyk plan , Zähmetkeşler çagyrymlar ýaryşa (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Ol birinji nobatda şu bäsýyllygyň önüsyra kolhozyň boluş ýagdaýyny gürrüň etdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

bäý: ser. **Bä.** Tbäý munuň uzyndygyny!

be Y: "B" harpynyň ady.

be YY: Geň galmagy aňladýan ümlük. *We, bu mähili gürrüň-ow (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). We.-diýip, çykalgasyz ýagdaýa düşen ýaly, uly pikire gitdi ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

bejergi: 1. Ýerli işläp taýýarlamaklyk, ekine, ekin meýdanyna edilýän garaşyk. *Bejergä garaşýar ýerimiz biziň, Bilimizi guşap taýýar bolalyň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Bejergisi kemsiz ýetse, her düýp gowaçamyz bir goýnuň ýüňüçe ýagta berer (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Remont etmeklik, remont. *Brigada zerur bolan inwentarlar, bejergi gurallary, ulag bilen üpjün edilýär.* 3. Tertibe salmaklyk, tijemeklik. 4. Keşde, gaýma. *Bejergi salnan kürte.*

bejerilmek: 1. İşläp taýýarlanylman, bejergi işleri geçirilmek, ekine, ekin meýdanyna garaşyk edilmek. *Bu ýyl üzümimiz ýagşy getirdi, heniz hem bejerilişine meniň göwnüm ýetenok (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* 2. Nagyş salynmak, bezeg salynmak, keşdelenmek. *Onuň egninde ýakasy bejerilen ak köýnegi, ok balagy we täze ädigi bardy (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).* 3. Keselden halas edilmek, sagaldylmak. *Merezel keseli düýpli bejerilýär (A.P.Çehow, SaýlananEserler). Şikesli gözleri bejerilýär (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). Şikesli gözleri bejerildi tiz, Hünärli wraçlar açdy gözünü (A. Haýydow, Gök Asman).* 4. Remont edilmek, tikilmek, ýasalmak, düzeldilmek. 5. Tertibe salynmak, tijlemek.

bejerişmek: 1. Bejeriş işine kömekleşmek, ekini bejermäge kömekleşmek. *Men oňa iki pel ýer bejerişdim.* 2. Bezeg salyşmak, keşdeleşmek, nagyşlaşmak. *Kürte bejerişmek. Tahýa bejerişmek.* 3. Remont etmäge kömekleşmek, düzedişmek. *İşçiler şef kolnozyň degirmenini bejerişmekde uly kömek etdiler.* 4. Tertibe salyşmak, bir zady tijemäge kömekleşmek. *Öý goşlaryny bejerişmek..*

bejermek: 1. Ýeri, ekin meýdanyny sürüp, suwaryp ekişe taýýarlamak, bejergi işini geçirmek. *Gowaçany bejermek, dökünlemek ýaly möhüm çäreler hem ýüz protsent bolupdyr ("Tokmak" Jurnaly). Ol bir bölejik ýeri ekmek üçin bejermäge synanyşýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Bezeg salmak, keşdelemek, nagyşlamak. *Kürte bejermek.* 3. Remont etmek, düzetmek, tikmek, ýamamak. *Bejerdik, ýagladýk-diýende ussaň, Berekella!-diýip, berýär jogabyn (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Onuň göwünli-göwünsiz bejeren bolmagy bilen ol traktoryň kemçiligi düzelmändir ("Sowet Türkmenistany" gazeti). Sapaňany bejermäge beripdim (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Ussa, sagady bejereňde, her gün gelip durmaly etme ("Tokmak" Jurnaly).* 4. Gözegçilik etmek, ideg etmek, idetmek. *Näme üçin biz bu atlary bakyp, bejerip boş ýatýarys (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 5. Syrkawy gurat etmek, keselden halas etmek, sagaltmak. *Trahoma keselli çagalaryň keselini bejermek işini dogry guramagyň aýratyn möhüm*

- ähmiýeti bar (S. K. Karanow, *Howply Göz Agyry Keseli we Olaryň Öňüni Almagyň Çäreleri*). Wraç syrkawy bejerdi. ♦ **Gaş bejerjek bolup, göz çykarmak-ser. Gaş.**
- bejertmek:** 1. bejergi işini geçirtmek, ýeri, ekin meýdanyny ekişe taýýarlatmak. 2. Gaýma etdirmek, nagyş saldyrmak, keşdeletmek. 3. Bir zady düzetdirmek, oňartmak, timarlatmak. 4. Syrkawy sagaltmak üçin wraça seretdirmek, kesele em etdirmek. *Lermontow sürgüne barýarka, ýolda, Pýatigorskde keselini bejertmäge gelen Belinskiý bilen hem tanyşýar ("Edebiýat").*
- bejit [bejiit]:** dial. 1. Tiz, çalt, basym 2. Hökman, äşger. *Bejit bilgin sen bialal ölüp sen; Biakyl Görogly, nadan Görogly ("Görogly" Eposy). Ýygnagmyz bar, hökman şoňa gitmeli, Bejit bu gün doklad hem etmeli (Çary Aşyr, Poemalar).*
- beçge:** Käbir ösümlikleriň düýbünden çykýan şahajygy.
- bedasyl:** Gara ýürek, asylsyz, erbet *Ýaltalary tankytlap, arkaýyn ýatymalyň, Bedasyl bezzatlary maksada ýetirmäliň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).
- badähetlik:** Örän ululyk, ägirtlik, tagaşyksyzlyk, äpetlik.
- bede:** Mal ýymiti üçin guradylyp taýýarlanylýan ot, ýorunja. *Tohum atlarymyza we beýleki ýabylarymyza ýetelik bede bolsa bolýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Häzir biziň kolhozymyzda taýýarlanylýan siloslary, bedeleri we ýmlik däneleri bir görsediňiz ("Sowet Türkmenistany" gazetini). Ýandagy bassaň, küde bolar, bedäni bassaň- pide (nakyl).*
- bedeasyllyk:** Gara ýüreklik, asylsyzlyk, erbetlik.
- bedelik:** Bede etmek üçin ýararly bolan, bede üçin niýetlenen. *Bedelik ýorunja. Bedelik ot.*
- beden:** Adam ýa-da haýwan organizminiň daş görnüşiniň formasy, organizm, endam. *Jeňňel tarapdan dowam eden garaşylmadyk geň galdyryjy ses onuň depe saçlaryny üýşürdi, diňe onuň düwlen ýumrugy däl, belki, onuň demir ýaly berk bedenini hem pagyş-para gowşatdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Onuň berdaşly bedeninde, ýanyp duran gara gözlerinde gujurlylyk duýulýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). ♦ **Beden jesy-** endama şikes ýetirmek, urmak bilen berilýän jeza.
- bedene:** Torgaýdan ulurak, boz reňk, saýraýan meýdan guşy. *Bedenäniň ýiti çakyr sesi sährada ýaňlanýar* (N.W. Gogol, *Eserler*). *Wüşi kel arkasy apparatly bedene ýaly ýorgalaýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- bedeneçi:** Bedene tutmak we saklamak işi bilen meşgullanýan adam.
- bedenot:** bot. Uzyn ýaprakly dik ösýän haşal ot.
- bedenterbiýe:** Adam bedeniniň berkişmegi we ösmegi üçin belli bir rejim bilen edilýän gimnastik çäreler. *Üniwersitetiň beden terbiýe kollektiwi studentleriň arasynda bedenterbiýe herekini köpçülikleýin östürmek işini oňat ýola goýupdyr ("Ýaş Kommunist" gazetini). Ol daşarda on munut bedenterbiýesini etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ertir ir bilen bedenterbiýe etmek saglygy berkleştirmekte uly rol oýnaýar.*
- bedenterbiýeçi:** Bedenterbiýe, sport işi bilen meşgullanýan adam.
- bedew:** Münülyň, çapylýan güçli tohum at. *Gamyş gulak bedew atlar ýörände, Ýeriň tanapyny külterläp çekýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Kolhoz başlygy bedew gyr ata atanyp, nirädir gidip barýardy* (B. Kerbaýew, *Aýsoltan*). *Tanalar ol has bedewler, Köne, ýyrtlyk jul biläni ("Türkmen Halk Şahyryna döredijiligi") Çarpaýalap oýnaşyp, kişneýär bedew atlar* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Bedew-jul içinde; göwher-kul içinde (nakyl).*
- bedre:** Esasan suwuklyk guýulýan, demirden ýasalan gap. *Artyk bedresini doldurmak üçin ýüpüni galgadanda, Aýnanyň ýetip gelýändigini gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol hiňlenip ýüreginiň gamyny gowzadansoň, her elene bir bedre alyp suwa gitdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- bedroý [bedrooý]:** kön. s. 1. Mysalasy pis, erbet görnüşli, sypaty ýakymsyz bolan, betgelsik. *Gyrmyzy ýaglyk bilen ol üç günläp yzyny üzmän öz bedroý ýüzünü süpürdi ("Pioner" Jurnaly).* 2. göç. m. Biabraý, masgara. *Zewsiň böýleki bedroý ogly oduň we demir ussagylygy işiniň hudaýy bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* *Üç faşistiň bedroý ýüzüne bakyp, Tatýana birdenkä öwrüldi yza* (A. Atajanow, *İki Poema*).
- bedroýluk [bedrooýluk]:** 1. Mysalasy pislik, erbet görnüşlilik, gelsiksizlik, betgelsiklik. 2. Biabraýlyk, masgaralyk.
- begemot:** zool. Tropiki Afrikanyň suw basseýnlerinde ýaşaýan süýtemdiriji uly haýwan.
- beg:** 1. Feodalizm döwründe welaýat häkiminiň we ş.m. ady. *Begiň, şanyň jaýy bary ýok boldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Ýok baldy hanlar, begler, Guraldy Sowet İli* (A.

Kekilow, Saýlanan Eserler). *Han-begleriň patyşadyr penasy, Ýere, göge sygmaz olaň günäsi* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. köň.s. Esasan edebiýatda, folklorda gahrymanlaryň adyna goşulyp ulanylýan hormat epiteti. *Görogly beg sözüni tamamttdi* ("Görogly" Eposy).

begenjeň: Sähelçe zada begenýän, ujypsyzja zat üçin göwni hoş bolýan. *Käriz oba Sowetiniň başlygy begenjeň adamdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

begenjeňlik: Begenjeň bolmaklyk, göwnühoşluk.

begençli: Şatlykly, guwançly. *Ol şol sekunttda bütin dünýäni özüne bagyşlanan ýaly duýdy, ýüregi begençli urdy* (M. ibrahimow, *Ol Gün Geler*). *Batyr aga hem gynançly, hem begençli, murtlak dodaklaryny müňküldedip, aglap diňen çagajyk ýaly, adynyň Batyrdygyny zordan aýtdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

begendirmek: Biriniň göwnüni hoş etmek, şatlandyrmak, guwandymak. *Kolhoz başlygynyň gabat gelmegi ony begendirdi* ("Bahar"). *Men söwdany oňaranlygymy aýdýaryn, keywanyny begendirjek bolýaryn* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Artygyň arzuwynyň ýüze çykmagy Aýnany begendirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

begenişmek: Köpçülik bolup begenmek, bilelikde şatlanmak, guwanyşmak. *Olar duşuşyp, tabşyrygyň berjaý edileni hakynda begenişip, gürrüň etdiler* (N. Jumaýew *Ak Derek*). *Tilkiler muňa begenişip, içip-içip, seleňe çykyp, bir oýa toplanysyp, arkaýyn ýatanlar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýagyndysy").

begenmek: Bir zatdan göwnüň hoş bolmak, şat bolmak, guwanmak. *Wepa serjantyň şu sözüni eşiden wagty göýä öz dnogan-garyndaşyny gören ýaly boldy, begendi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Adamzat bir-ä begenende geptapmaz, bir-de gynananda* ("Görogly" Eposy). *Aknabat eje begenip gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

begeýik: Aýal geýimleriniň ýeňi bilen ýanynyň birigiän ýerine-goltugynyň aşagyna tikilýän başga renkdäki üçburç mata bölejigi.

beglik: 1. Begiň ýagdaýy, derejesi. *Yarympatriarhal, ýarym feodal jemgyýetiň diňe baýlyk, beglik üçin çalşan ekspluatator toparynyň boş ýaşayşlaryny beýan edýär* ("Edebiýat"). 2. Oňad ýagdaý, erkinlik. *Saglyk bolsa, beglik bolar* (nakyl).

begres: Daşky geým tikilýän ýukarak ýüň mata, mawut. *Ol adamyň başynda depesine gyzyly begres tutulan ak telpegi, egninde gara kostýumy bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

begzada [begzaada]: Begiň ogly ýa-da agtygy. *Bujagaz oňatja begzadanyň kimiňkidigini maňa hiç kim aýtmak islemeýärmimi? diýip, ol sorady* (A.P.Çehow, Saýlanan Eserler).

beheý: Begenji, geňirgenmegi ýa-da göwnüýetmezligi aňladýan ümlük. *Beheý, hanha iki sany guş* (Ata Salih, *Dynç Alyş Wagty*).

behişt [behişt]: 1. Dini-mifiki düşünjä görä, günä etmän ölen adamlaryň ruhunyň ol dünýäde eşretli ýaşayan ýeri, jennet. *Garrylarymyz goýbarsynlar "behişte"* (Mollomurt, Saýlanan Eserler.). 2. göç.m. Gowy ýer, tebigaty baý ýer, eşretli ýer. *Beýle diýmän, Azerbayjan gözəl ýer, bu ýeri çyn behiştir* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

bek: ser. **Berk** 1,2. *Men muňa berk ynanýan* ("Mydam Taýýar" gazeti). *sözleşeliň adalatyň haky üçin, Parahat durmuşda dostluk beki üçin* ("Oktýabr Ýalkymy").

bekelmek: ser. **Berkelmek**.

bekeltmek: ser. **Berkitmek**.

bekemek: ser. **Berkemek**. *Uçrum bolup, ganatlary bekäpdir* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol zäahmete pugta bekäp, Täze usuly öňe sürýär* (Nuru Annagylyç, Saýlanan Eserler).

beketmek: ser. **Berkitmek**.

beklemek: 1. Ýapmak, baglamak, gulplamak. *Kerimhanyň tussaga düşeniniň ikinji günü, ýüzi-gözi garalan bir adamyny zyndana iteklediler-de, gapyny daşyndan beklediler* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Öňüni böwetlemek, böwet basmak, baglamak. *Ol böwsülen ýeri beklemek mümkin däldi. Dagdan inýän örän köp suw ýollarynyň himmesini bekläp, Paltagaçana gönükdirip, gap suwy akar ýaly ugur etmek gerek* ("Sowet-Edebiýaty" Jurnaly). 3. Ýoluny, öňüni tutmak, gabat bolmak. *Bekledi durberdi öňümi birden, Belent bulda başyn denäp duran jaý* (K. Gurbannepesow, *Soldatyň Ýüregi*).

beklenmek: 1. Ýapylmak, baglanmak, gulplanmak. *Dükan beklendi*. 2. Böwet basylmak, böwetlenmek, baglanmak. *Basylyp alnan ýerleriň daşy haýat bilen beklenipdir* (Orta Asyrlar Taryhy). *Ýabyň suwunyň ýykylan ýeri beklendi*. 3. Ýoly, öňi tutulmak, gabalmak.

- bekleşmek:** 1. Bir zady ýapmagy, baglamaga kömekleşmek. 2. Böwet basyşmak, baglaşmak. *Suwuň öňüni bekleşmek.*
- bekletmek:** 1. Ýapdyrmak, baglatmak, gulplatmak. 2. Böwet basdyrmak, baglatmak. *Güýçli akýan suwuň öňüni bekletdim.* 3. Öňüni tutdurmak, gabatdyrmak. *Haýat çekip arany bekletdi.*
- bekli:** 1. Ýapyk, gulply, bagly. *Hikmet isfahany ýaly uly baý, aristokrat adamynyň gyzy Şemsiýä Tähranda, bekli gapynyň ýekdugy mälüm zat* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Böwet basylan, böwetlenen, baglanan. *Pellere suw tutulýan gulaklar beklidi.* 3. Öňi tutulan, germew edilen, gabalan.
- bekre:** zool. Eti we işbili gowy hilli, gymmat daha uly balyk. *Eşitdi ol "tirana", "doky", "bekre" diýen atlary* ("Tokmak" Jurnaly).
- bela [belaa]:** 1. Horlukly dert, howp, betbaglyk. *Ýaltalyk adama nähili belalary we zyýanlary getirýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Akmaga öz dilinden dürli bela gelermiş* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Päl azman, başa bela gelmez* (nakil). *Seresap gep daşa gala, biseresap gep başa bela* (nakyl). 2. "Merez" diýen manyda ulanylýan sögünc sözi. ♦ **Bela ýaly-** hemme zatdan baş çykaryp bilýän, dogumly, işeňňir. *Bela ýaly adam.* **Belanyň körügi-** hemmesini edýän, sebäpker. *Belanyň körügi Baýram egenimiň Selbini aljak bolýandygyny menen görüp, içiniň köýgünjini menden çykarmak isleýär* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Belanyň körügi-şol naçannik sumak bolup ýören wolostnoýda* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Belanyň oky-** gargyş. *Giç ekseň ekini, alarsyň belañ okuny* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Tebigy bela-** ýer titremek, suw basyp heläk bolmak we ş. m. zerarly halkyň başyna düşýän howp. *Tebigy bela-ýer titremesi zerarly agyr ziýan çekildi* ("Pioner" Jurnaly). Şu bela-örän köp, köp haýyş edip, şunça. *Şu bela ýalbarýaryn hem weli, şol öz ugruňyza ümdüzüne tuturyp oursyňyz* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).
- bela beter[belaa-beter]:** 1. Howply zat, elhenç zat, betbagçylyk, erbetlik. *Ähli bela-beter dep bolsun* ("Tokmak" Jurnaly). *Bu gezişde her hili bela-betere duş gelýärsiň- diýip, Hojaguly kyh-kyh edip güldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bela-betere sezewar bolmazlygyň gamyny ýmek gerek* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Köne-küşül, hapa-hupa, zirzibil.
- bela-kaza[belaa-kazaa]:** ser. **Bela-beter** 1. *Gowaçany indi hiçbir bela-kazanyň biziň elimizden aljak gumany ýok* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- belent:** 1. Beýik, ýokary. *İwan Timofeyewiç belent ýere çykyp, töweregine nazar saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İndi göz aýlasak ol ýatan çöle, Belent ymaratly gözel şäher bar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bir bar eken, bir ýok eken, bir belent dagyň gaýasynad bir garga özüne höwürtege ýasap ýaşaýar eken* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). 2. Dabaraly, abraýly. *Ýaşasyn biziň belent maksadymyz* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mertebesini belent adam. Belent ada mynasyp bolmak.* 3. Örän ähmiýetli, möhüm, güýçli *Hümmetiň belentdir, garaň kijik* (Mollamurt, *Saýlanan Esaslar*). 4. Ýokary, inçe, gaty (ses). *Birdenkä radionyň belent owazy ýaňlandy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Sözlemde soragy anladýan söz belent heň bilen ýaňlanýar.*
- belentlik:** 1. Beýik ýer, beýiklik. *Ol 600 m. beletlige ýokary galypdyr* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 2. durmuşdaky ösüş derejesi, ýokary galyş, ýokary göteriliş. *Kiýew döwleti Ýaroslav wagtynda hem kuwwatlylyk boýunja, hem medeniýetiň belentligi boýunça Ýewropanyň döwletleri arasynda görnükli orun tutupdyr* (SSSR Taryhy).
- belentli-pesli:** ser. **Beýikli-pesli.** *Uzynly-gysgaly, belentli-pesli, manysy azajyk, sözi ep-esli* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Gözleri ýiti, özi golça ýaly, kiçijik bir ofitser öz nökerlerine belentli-pesli hatara telpeklere göz gezdirenden soň, inçemik ses bilen öz dilmajyna igendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- belent-pes:** Beýikli-pesli, beýik-pes. *Ýylgynlyk, sazakyk belendi-pesi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Traktor ýaňladyp belendi-pesi, Howlugýar taraza basym ýet diýip* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- belet:** Birini, bir ýeri, zady ýa-da bir wakany, ýagdaýy gowy bilýän, tanaýan. *Ýola belet garry at guýrugyny şuwuldadyp, göni şol aýryda tutdurdy.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Wepa özleri bilen bir klasda okaýan gyzlaryň hemmesiniň hatyna beletdi* (A.

Gowşudow, Mähri-Wepa). Ýoldaş general, men bu ýerlere gaty belet ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

beletçilik: Bir zady, ýeri ýa-da birini gowy tanap bilmeklik, bir zat bilen gowy tanyşlyk. *Bular ikimi, ýekemi, onçasyna beletçiligimiz ýok* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

belgiýalyar: Belgiýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

belgi: 1. Bir zady alamatlandyryňan nyşan, bellik, alamat *Oglunyň ýakasynda kiçi komandirlik belgisi bar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Goçmyradyň ýüzündäki gülümsiremek belgileri aýryldy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Kapitan-da onuň kartasyndaky belgileri özüniňki bilen deňeşdirdi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 2. Okuwçylaryň, studentleriň bilim alyş, ony özleşdiriş derejesine berilýän baha. *Oňat belgiler alyp, özüňe gep getirme* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Biz okaýan kursumyzy oňat belgiler bilen gutardyň* (N. pomma, Taýlak Hyzzyn). 3. gram. Punktuaksiýa degişli alamat. *Ýazuwda sorag sözlemini yzyna sorag belgisi (?) goýunýar*.

belgilemek: Bir zada belgi, nyşan, alamat goýmak, bellik etmek. *ilki başda müsürliler her bir sözi aýratyn belgiler-suratlar bilen belgiläpdirliler* (Gadymy Dünýä Taryhy).

belgilenmek: Bir zada belgi, nyşan goýulmak, bellik edilmek, alamatlanmak. *19. asyryň ýigriminji ýyllarynyň başlary Günbatar Ýewropada rewolýutsion we milli-azatlyk hereketiniň täzeden ýokary göterilmegi bilen belgilendi* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

belgileşmek: Bir zada belgi, nyşan, alamat goýuşmak.

belgiletmek: Bir zada belgi, nyşan goýdurmak, bellik etdirmek, alamatlandyrmak.

belila: 1. Suwda eremeýän ak mineral boýag. 2. Grim we kosmetika üçin ulanylýan ak boýag

beliň: Beliň bermek-bizar etmek, irizmek, ýadatmak. *Tüýliniň sözünü makullan bolup, ona beliň berdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Meniň bilen salamlaşmagy we görüşmegi bahana edip, ejesine beliň bermäge gelen ekeni* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

belke: Ýuka ýaýylyp kesilen hamyr böleklerinden bişirilýän nahar. *İçi etli ýagly belke bokurdagyndan durman geçdi* ("Kolhoz Günleri"). *Gül olaryň öňüne gatyksyz, nansyz belke goýupdyr* (Myrally).

belkelik: Belke üçin inetlenen, belke üçin taýýarlanan.

belkem: ser. **Belki.** *Belkem, siz söýgüli aýalyňyzy başga hili diýip hasaplaýansyňyz* (Şekspir. Otello). *Belkem, garbak-gurbak ediris* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

belki: Bir zadyň boljagyny ýa-da bolmajygyny anyk bildirmän, ikuçlulygy aňladýan gidiş sözi *Belki, arzym kabul edersiň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Belki, seň ýadyňda, owal ýazypdym, Atyjylyk nyşanyň alanmy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

belle-külli: Düýpgöter, gutarnykly, бүтінleý, *Onuň gelmegi misgäri belli-külli dalanmadan halas etdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Men baý bolmakdan belli-külli geçdim* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gurt:- Hawa!-diýip jogap bermek bilen, belli-külli hem şol gün pikire çümüp, özüni horlaýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

bellemek: 1. Bir zadyň ýüzüne bellik etmek, nyşan goýmak, olamatlandyrmak. 2. Bir zady takykklamak, rejime girizmek, düzgünleştmek. *Mektep okuwçysynyň durmuşynda kadaly tertibe bellemek-de örän möhümdir*. 3. Birini bir wezipä işe goýmak. *Ýerlere ýepiskoplary we abbatlary bellänlikleri üçin, olar köp pullar alypdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy). *Meni Mary oblastyna, belläpdirliler*. (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). *Ol adamlary işe belläpdirliler*. 4. Bir üstünlügi, dabaraly wakany ýatlamak. *Pionerler I.W.Mişuriniň doglan gününüň 100 ýyllygyny dabaraly bellemäge taýýarlanýarlar* ("Mydam Taýýar" gazeti). 5. Üns bermek, nygtap görkezmek. *Şunuň bilen birlikte, 18. asyr Türkmen medeniýetinde Magtymguly ýapy progressiw şahyrlaryň bolandygyny-da aýratyn bellemek gerek* ("Edebiýat").

bellenmek: 1. Bir zadyň ýüzüne bellik edilmek, nyşan goýulmak, alamatlanmak. 2. Rejimi goýulmak girizilmek, takykklanmak, kanunlaşdyrmak, düzgünleşdirmek. *İzmail şäheriniň sebitinde hem şeýle zawod gurmaklyk bellendi*. ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 3. Wezipä işe goýulmak. *Sekiz adamdan ybarat döwrekçiler brigadasy düzülüp, brigadanyň ýolbaşçysy hem Sähnet bellendi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 4. Bir üstünlikli, dabaraly waka ýatlanmak, görkezilmek. *Beýik şahyr Magtymgulynyň 225 ýyllyk ýubileýi bellendi*. 5. Özüňi tanatmak, ile mälim bolmak. *O uly ile bellenipdir*. 6. Üns berilmek, ýagtalyp görkezilmek.

- bellentgi:** Erbet häsiýet, ýaman gylyk bilen ýakasyny tanadan. *Bu burunlak adamynyň pis häsiýeleri gospitalda ýaşaanlaryň hemmesine mälim bolan bellentgi adam ekenligini Gurt azajyk soň bildi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).
- belleşdirmek:** Hemmesini belläp çykmak, bellik goýuşdyrmak, nyşan goýuşdyrmak. *Ot ýatymagyň iň möhüm isleglerini düşündirip, olaryň kolhozdan bitmeli isleglerini bloknotyna belleşdirip, olar bilen hoşlaşdy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).
- belleşik:** Öňünden gepleşmeklik esasynda edilýän gürrüň, ylalyşyk, wadalaşma. *Olar özara belleşik etdiler.*
- belleşmek:** 1. Biri bilen bir zat hakynda öňünden gepleşmek netijesinde belli bir ylalaşyga gelmek. *Belleşeniň şunda danyň ataryn* (A. Nyýazow, Şygyrlar). *Biz belleşilen ýere bardyk* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Biz sagat altyda duşuşmagy belleşdi.* 2. Bellik edişmek, bellik goýuşmak.
- belletrist:** Belletristka eserleriniň awtory
- belletristik:** Belletristika degişli bolan, belletritika has bolan. *Belletristik usulda ýazylan edebi eser.*
- belletristika:** Proza bilen ýazylan çeper edebiýat. *Şahyr ol zamanyň Rus belletristikasyndaky meýilleri belleýär* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).
- belli:** 1. Mälim bolan, hemmelere äşgär, aýan bolan. *Çehleriň kümüş çykarýan magdan ojaklary belli bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy). *Belli boljagyny bilýäriň* (J. Akyýew, MergeninOgly). *Bize belli bolan papiruslaryň seretmegiň sebäbi derrew belli boldy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. İl arasynda ady ýaýran, meşhur, tanymal. *Dünýä belli papaniňi dörtlere, Hormatly kän salam Ata Sylyhdan!* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Mertden dogan ady belli, Görogly* ("Görogly" Eposy). 3. Özüne mahsus bolan, aýratyn. *Her bir sebäpli baglanyşyk belli şertlerde döreýär* (S.N. Binogradow, A. F. Kuzmin, Logika). *Sözlem bolmak üçin sözüň belli bir mukdary hökman däldir.* 4. Takyk, anyk, kesgitli. *Azajyk oýlanandan soň, ol öz ýüreginde belli bir karara gelen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). ♦ **Belli bahasy ýok-ser. Baha.** *Onuň çopan üçin belli bahasynyň ýokdugyny aýtdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bellisini etmek-** kesgitli, gutarnykly netijä gelmek, ýa eýläk, ýa beýläk etmek.
- belli-belli:** Aýry-aýry, aýratyn, käbir. *Emma welin belli-belli wagtlarda Mähride bir tutuklyk we tukatlyk peýda bolardy* (A. Gowşudow, Eserler). *belli-belli ýerlerinde tüsse barlygy heniz hem bildirýärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).
- belli-beter:** Has beter, aýratyn hem, has, ylaýta-da. *Nurjahanyň soňky sözü Aşyry belli-beter hem gozgalaň saldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ene mallaryň gysyr galanlary belli-beter-de brigadada bakylýan sürülere degişlidir* ("Sowet Türkmenistany" gazete).
- bellik:** 1. Ýörite goýulýan belgi, nyşan, alamat. *Hol görünýän beýik gerşiň üstünde biziň araçäk belligimiz bar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol yz boýunça edilmeli bellikleri edip we ondan bir hili hasaplar çykaryp, soň ýene maňa ýüzlendi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Yzynlygy 40,5 metrdir* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Onuň myhmanlary-nyň arasyna Kuşbyşew öz jübü depderçesindeki belliklere garap, ýigrimi-otuz ädim ýöredi-de daýandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Alnan bilime ýa –da edilýän işe berilýän baha.
- belok:** Haýwanlaryň, ösümlikleriň öýjükleriniň sostawyna girýän organiki madda. *şunlukda kislorod çykyp, uglerod bolsa beloklar, ýaglar emele getirmek bilen, ösümliklerde ýygnaýar* ("Fizika Krusy"). *İşçi arylar gülde belok iýmitini hem ýygnaýarlar.*
- beloruslar:** Belorussiýa SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.
- bende:** kön.s. "Hudaýyň" guly (öňki wagtlarda adamlar tebigatyň güýjüne "hudaý" diýip düşüniş, özlerini şonuň guly hasaplapdyrlar). *Ýigitlik "hudaýy", eý Amur, bil, men seniň sadyk bendäň boldum her sagat* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Alyhezret, biz siziň nöker ýaly wepaly bendeleriňiz* (M. ibrahimow, Ol Gün Geler). *Görogly bir ýazyklyja bendedir* ("Görogly" Eposy). 2. Pahyr, Pukara, garyp. *Bu bendäniň sadalygyny görsene* (Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- bendelik:** kön.s. Bendäniň ýagdaýy. *Aýtsana:- Ne gördüň sen bendelikden, Gutargyn janyňy şermendelikden* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).
- bendi:** Azatlykdan mahrum edilen adam, goly bagly ýesir, tussag. ♦ **Bendi bolmak-** bütinleý berilmek, aşyk bolmak. *Ol sotsialistik obanyň täze görküne bendi boldy* ("Kolhoz Günleri").

bendilik: Bendi bolmaklyk, bendiniň ýagdaýy.

bendiwan[bendiwaan]: Garaşyp duran, bagly, intizar. *Bendiwany bolup galdym, Bir kaddy daly näzliniň ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). Ýeri, ynha ertir munuň üçin işimizi bendiwan etmeli boljak-da! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Teni gök gabarçyk ýalaňaç ynsan Faşistiň önünde bolup bendiwan, Barýar, gara batýar akja aýagy (A. Atajanow, İki Poema).*

Bent Y: ebeb. Goşguda: Sazlaşykly gelýän belli bir setirleriň toplумы, strofa. *Diňne bir bentden ybarat bolan "Söýgülime" diýen goşgyny okap göreliň!*

bent YY: 1. Derýalarda, kanallarda suwuň derejesini ýokary galdyrmak we bölüşdirmek üçin gurulýan gidrotehniki gurluşyk. *Üýtgedýäris derýalaryň ýoluny, Bentler salyp, gurýas ajaýyp GES-ler (A. Haýydow, Gök Asman). Bent gurmak üçin ýedi ýarym million riýal goýbermäge kim saňna ygtyýar berdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Böwet, päsgel, kynçylyk. Siz meniň önüme bent gurjak bolýarsyňyz (B. Pürliýe, İlkinji Gen).. Duşmanlar önünde bent almasyn, tabşyran zatlaryňy aýdysyň ýaly ederin, gelinçäň jaýyňy abat saklaryn, bagyny har etmen-diýip, Wepany ugradypdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

Bent bolmak- daňylmak, baglanmak. *Bent bolan zynjyrlý gollar açylýar (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Bent etmek-* daňmak, baglamak, beklemek *Gyratyň bent eder ýoluň, Garamarsyň sagy-soluň ("Görogly" Eposy). Bara-bara, aýajygym bent etdi, Gerdenime pelek urdy neşäni (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Oňa görä-de ýer eýeleri erkin smerdleri bent edipdirler we gul ýaly eksprluatirläpdirler (SSSR Taryhy).*

bentlemek: 1. Bent gurmak. 2. Böwet bolmak, päsgel bermek. 3. Bent etmek, bagly edip goýmak, daňmak.

bentlenmek: Bent gurulmak. *Bentlenmedik jarlara inen suwlar-da oba gidýän uly ýaba syrygyp, aşaky saka agram saljakdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Baglanyp galmak, daňylmak. Ol bir zada bentlenip galdy.*

benuar: teatr. Lojalaryň parteriniň deňindäki iň aşaky ýarusy.

benzin: Nebiti täzeden işlemek netijesinde alynýan reňksiz suwuk ýangyç. *Maşynyňy sürüp prawleniýäniň işigine bar, benzini az göterme (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Benzin ysy burnumyza urýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

benzobak: Benzin goýulýan bak, gap.

benzokolonka: Benzin almak üçin ýörite abzallaştyrylan ýer, benzinkolonkasy.

benzol: Kömri kokslamak ýoly bilen alynýan reňksiz suwuk ýangyç (partlaýjy madda, derman we boýag taýýarlamak üçin ulanylýar).

berbat [berbaat]: Derbi-dagyn, ber-bibat, weýran, harap. *Rim ýollary kem-kemden zaýalanyp berbat bolupdyr (Orta Asyrlar Taryhy) Ol ömrüni Tahyr üçin berbat etmäge hemişe taýýar ("Edebiýat").*

berbatçylyk [berbaatçylyk]: ser. **Berbatlyk.** *Uruş wagtynda berbatçylyk köp bolýar.*

berbatlamak [berbaatlamak]: Berbat etmek, weýran etmek, sandan çykarmak. *Olar onuň welosipedini bolsa berbatladylar ("Sowet Türkmenistany" gazetini).*

berbatlanmak [berbaatlanmak]: Berbat bolmak, weýran bolmak, sandan çykamak, haraplanmak.

berbatlyk [berbaatlyk]: Derbi-dagynlyk, sandan çykamaklyk, weýranlyk. *Baýguş betbagtlyk, berbatlyk getir-Diýip, gaýga batdy biçäre Hasan ("Sowet Edebiýaty! Jurnaly).*

ber-bibat [ber-biibaat]: Bütünleý berbat bolan, weýran bolan, bütünleý sandan çykan, harap bolan. *Gyrat agzyna gelenini galyp, bu duran paýadany ber-bibat etdi ("Görogly" Eposy) Giden ulgam ýanýar gyzy ot bolup, Duşman süýşüp gelýär ber-bibat bolup (Çary Aşyr, Poemalar).*

berjaý [berjaay]: **Berjaý etmek-** ýerine ýetirmek, doldurmak. *Pagta tabşyrmak planyny 125 protsent berjaý etdi ("Kolhoz Günleri"). Ol bu işleri çaltlyk bilen berjaý etdi-de, daş-töweregini synlamaga başlady (A. Gowşudow. Köpetdagyň Eteginde). Men hem onuň wesetini berjaý etmek üçin, janymy gaýgyrmayn (B Pürliýew, İlkinji Gün).*

berç: Kesel zerarly bedende galýan düwün. (**Berç bolmak-**1) düwün galmak, gatap galmak. *Keljäniň ady Çaşçyň ýüreginde bir tike berç bolup galdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa); 2) halys irmek, bizar bolmak. Gurtşu jenaýatly kärinden halys berç bolan bolmaga çemeli (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

berçikmek: Bir zatdan irmek, bizar bolmak (iýmit hakda). *Olý birsyhly ýagly nahar iýip berçipdir.*

berçin: *teh.* Metal böleklerini biri-birine berkitmek, seplemek üçin ulanylýan ýörite bolt ýa-da metalyň içinden geçirilip, iki tarapy hem ýepbeşlenen demir.

berçinlemek: Çüýüň epenekten çykyp duran ujuny ýepleşlemek, birçin bilen berkitmek.

berçinlenmek: Berçin bilen berkidilmek. *Ol göýä agzy berçinlenip gapaklanan gazan ýaly, okopyň içinde demigip otyr* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler.*)

berdaşly [berdaaşly]: Sagdyn, gujurly, çydamly, berk. *Ol eli-aýagy berdaşly, süňkbaşy iri, daýaw adamdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Onuň berdaşly bedeninde, ýanyp duran gara gözlerinde gujurlylyk duýulýardy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

berdenke: Bir gülle (ok) atýan tüpeň. *Men-ä öz ömrümde ýumruklaşyp gören adam däl weli, şeýle hökümete garşy çozuş bolsa, berdenke götermekten gaýra durjak däl!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

berdirmek: Birine bir zady gowşurtmak. *Men onuň bergisini berdirerin.*

berebekgeý: *gepl.d.* Halys gep düşündirip bolmaýan, gepe düşmez. *Berebekgeý adam.*

berekella: Birinin iş başarysyny, bitiren gowy işkini öwmek üçin aýdylýan söz. *Berekella, ýaş suratçy gyz!* (K. Gurbanpesow, *Soldatyň Ýüregi*). *Berekella, oglum, berekella! Örän iş bitiripsiň!* (J. Akyýew, *Mergenîň Ogly*).

bereket: 1. Bol önüm, köp hasyl. *Hasylyň-da berekedi bolýar* ("Kolhoz Günleri"). *Hereketde-bereket* (nakyl). 2. Dokluk, bolluk, hümmet. *Seniň toýnagýň degen ýerinde, bereket hem bolmaz* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Olaryň öýüne bereket ýagdy, çagalary okap başladylar* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Biziň iki stakan içenimiz bilen bu öýüň berekedi gaçasy ýok* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bereketli: 1. Bol önümlü, hasylly. 2. Tiz doýurýan, ýokumly, hümmetli *Bereketli nahar.*

bereketlilik: Bereketli barlyk, hümmetlilik, önümlilik.

bereketsiz: Bereketli az bolan, az önümlü, hümmetsiz. *Bereketsiz iýmit.*

bereketsizlik: Bereketli ýokluk, hümmetsizlik, önümsizlik.

bergi: Karz alnyp gaýtarylyp berilmeli pul ýa zat, tölenmeli bolan borç. *Sen hökümete geljek ýylky bergiňi beripsiň; eger gyssansaň, ondan karz hem alyp bilersiň* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Seni aljak bolanymda, berginiň aşagynda gömlüp galypdym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bergiň müňe ýetse, ýumurtga börek iý* (nakyl). ♦

Belgiden çykmak- karz alan borjuny üzmek. **Bergä batmak-** köp bergili bolmak.

bergidar [bergidaar]: *ser. Bergili.* *Hünärmentler we ownuk söwdagärler baýarlara we täjirlere bergidar bolupdyrlar* (SSSR Taryhy).

bergidarlyk [bergidaarlyk]: *ser. Bergililik.* *Afinalylaryň köpüsi ýer eýelerine bergidarlyk gulçulygyna düşüpdirlar* (Gadymy Dünýä Taryhy).

bergili: Birini bergisi bar bolan, borçly, bergidar, karzdar. *Seniň ataň görgüli, üç şir maňa bergili* (M. Seýidow, *Gijeki Myhman*). *Ol döwletlere bergilidi hem şol bergiler üçin biçak köp tölegler töleýärdi* (SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy).

bergililik: Birine borçlulyk, bergili bolmaklyk, bergidarlyk. *Bergililik biziň başymyzdan sowuldy.*

berhiz [berhiiz]: Keselliniň özüne ýakýan zady iýip-iýmezlik düzgüni, diýeta. *Pökgen doktoryň dermanyny içip, hem onuň aýdan berhizini tutup, kemsiz sagaldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

berhizli [berhiizli]: Berhiz tutýan, berhiz saklaýan. *Berhizli adam.*

beri: "Bir, weli" ýaly many aňladýan ownuk söz. *Şu sapa beri şulardan zameçanny almaýyn!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ahaw, häzir boluň, adammyka beri?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

berilmek: 1. Goýberilmek, satylmak. *Dukanda her hili zatlar berilýär.* 2. Birine bir zat bagyş edilmek, gowşurylmak. *Bütün ýurdumyzda kolhoz gurluşygy üstün çykandan soň, bujagaz çemme kolhozyň eýeçiligine berildi* (N. pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 3. Birine ýa-da bir zada özüň göwnüňi bermek, şonuň erk-ygtyýaryna geçmek. *Surkowanyň bar ünsiýaşajyk sosnajoklara berlipdi* ("Mydam Taýýar" gazet). *Garry bolsa jonuk küýzesine güýnmenip, Artygyň sözüne berilmek bilen guýynyň özüne mesgen edindi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Berildigi bolsun-** ömri uzak bolsun, ölmesin (çaga bolanda aýdylýar).

- berim:** Berilýen zat, para. *Muny çagyryp getiriň, peşgeş beriň. Haw, tasgyr, bu nämäniň berimi, peşgeşki, engamy?* ("Görogly" Eposy). *Mollada berim bolmaz, ýabyda-gerim (nakyl). Bahyl baýda berim bolmaz (nakyl).*
- berkeşmek:** ser. **Berkişmek.** *Entek ýaş göwreleri iş bilen bekeşmedik-de bolsa, olar sagdyn, kişe hyjuwlary bardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Çekişmedik-bekişmez (nakyl).*
- berkişmek:** 1. Has gatamak, has dykylanmak, bekişmek. 2. Has berk bolmak, has pugtalanmak, has güýçlenmek. *Bizde uly söýgi ol beýik halka, Berkişer dostlugmyz arkaba-arka* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň şu pikiri ylaýtra-da soňky günlerde berkişýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- berkitmek:** 1. Mäkäm, berk bolmagyny gazanmak, gatatmak. 2. Pugtalamak, mäkämlemek, baglap daňmak. *Relsi şalmana berkitmek. Simiň bir ujuny stola berkitmek.* 3. Kuwwatly etmek, durnukly etmek, güýçlendirmek. *Kulaklar, baýlar bilen dikleşip, kolhozy berkitdik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 4. Gözegçilik etmek üçin birine tabşyrmak, ýolbaşçylyk etmek üçin biriniň garamagyna bermek. *Ony iki aý dowamynda oňat işleýänleriň birine berkitdiler.*
- berklemek:** 1. Pugtalamak, mäkämlemek, berkitmek. *Serpik bagyny daň, üzük bagyny berkle!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Biriniň bir zady başga birine habar bermezligini, aýtmazlygyny gazanmak.
- berklenmek:** 1. Pugtalanmak, mäkämlemek, berkidilmek. *Jaýyň gapylary berklendi.* 2. Biriniň bir zady aýtmazlygy, habar bermezligi gazanylmak.
- berkleşdirmek:** 1. Has berk etmek, pugtalamak. 2. Esas tutdurmak, düýp aldyrmak, ornaştyrmak pugtalaşdyrmak. *Raýanyň maldarlary özleriniň geçen maldarçylyk ýylynda gazanan üstünliklerini berkleşdirýärler.* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). 3. Güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, gurplandyrmak. *İnçekesel bilen kesellemeklige garşy göreşmekde organizmi umumy berkleşdirmegiň uly ähmiýeti bar* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy*). *Ertir ir bilen bedenterbiýe etmek saglygy berkleştirmekde uly rol oýnaýar.*
- berkleşmek:** 1. Has berk bolmak, gatamak, pugtalanmak, mäkämleşmek. *Gurply goluň bilen gurulan bina, Berkleşip öwrüldi bir sarsmaz gala* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. Esas tutmak, düýp tutmak, ornaşmak, pugtalanmak. *Kolhozda zähmet düzgün-nyzamynyň berkleşendigini belledi* ("Kolhoz Günleri"). *Bu doganlyk, dostluk barha berkleşsin* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 3. Güýçlenmek, kuwwatlanmak, gurplanmak. *Kolhozyň köp tarapy hojalygy barha berkleşýär we ösýär* ("Bahar").
- berkletmek:** 1. Daňdyryp pugtalamak, mäkämletmek. 2. Düýp tutdurmak, durnukly etdirmek.
- berklik:** Gatylyk, mäkämlik, pugtalyk, çdamlylyk. *Onuň berkligi dogry, ýogynlygy nähili?* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).
- bermek:** 1. Birine bir zat gowşurmak, tabşyrmak. *Doktoryň beren dermanynama içmänsiň!* (!Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *"Ýatana beseň-maňa ber!- iýip, ýene kellesini ýassyga goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Berenden al, urandan gaç* (nakyl). *Sorap berenden, urupber* (nakyl). 2. Tabşyrmak (ekzamen, saçýot hakda). *Studentler fizikadan ekzaman berdiler.* 3. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Gürrüň bermek, sorag bermek, azar bermek, galanga bermek we ş.m.*
- berýoza:** Gabygy ak, derege meňzeş ýaprakly agaç. *Berýoza we derek agaçlarynyň garamtyl we gögümtil ýapraklarynyň arasyndan sowuk eşiğe giren otly uçgunlar ýylpyldaşýardy* (N.W. Gogol, *Eserler*). *Tokaýlarda sosnalar, ýolkalar, berýozalar, hoz agajy we başga agaçlar hem gymсы agaçlar ösýärler* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).
- bes:** 1. Ýeterlik, bolar. *Oňa göwnüňden çykaranjaň bes* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Boldy, gutar, tamamlama. *Ol oglun çekdi-de diýdi:- Garagol, Besdir indi, otur, akylyja bol!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) (**Bes etmek-** 1- Bir işi boldum etmek, gutarmak: 2- tamam etmek, goýmak, gaýtalamazlyk. *Wladimir Monomah Kiyew Rusunyň üstüne çozmaklaryny besetmäge polowetsleri mejbur edipdir* (SSSR Taryhy).
- bes-belli:** Örän aýdyň, gaty anyk, mese-mälim. *Köp wagt geçmänkä, hemme zat bes-belli boldy.*

besebäp[biisebäp]: ser. **Sebäpsiz.** Jenap, halk hiç wagt bisebäp aýaga galanok ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

beslemek: 1. Timar bermek, bezemek, geýindirmek. *Meniň özümiň besläp goýan ulagym bar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýaraglary besläp duşman kastyna, Bedew aty eýerlämiň destine* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 2. Yetiştirmek, terbiýelemek. (**Ýüregiňde beslemek**-ýüregiňde niýet, arzuwetmek. *Ýüregiňde besläň käriňi ele almasaň, elbetde, ol seni ynjalýkly gezdirmeyär* ("Sowet Türkmenistanynyň" Aýallary" Aýallary).

beslenmek: 1. Owadan görnüşe girmek, bezenmek, geýinmek, şaýlanmak. *Aýna ümä beslenip gelipdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Al-asmanda beslenip, älemgoşar göründi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Sansyz gozalar bilen beslenen göm-gök gowaçalar berlen sözün artygy bilen ýerine ýetiriljekdigine şaýatlyk edýär* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). 2. Ýetişdirilmek, terbiýelenmek, ulaldylmak. *Beýik arzuwlara beslenen nesil, Urşun odun söndir ol üzül-kesil* (Oktýabr Ýalkymy").

besletmek: Bezetmek, şaýlamak, taýýarlatmak, terbiýeletmek.

besse-besse: Pers-ala, menek-menek, tegelek-tegelek. *Soňabaka ýörite ýasalan demirleri gyzdýryp, munuň endamyna dag basmaga başladylar, guşaklykdan ýokarsyny besse-besse etdiler. Onuň ýüzi tutuşlalyp besse-besse, menek-menek bolşup gan öýüpdür* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

betbagt: Bagty gara, işi şowsuz, bagtsyz, garabagt. *Özümden uly aýal doganym betbagt boldy* (M. Gorkiý. Ene). *Hassany betbagt edersiňiz* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Hop. duruber, bu betbagtyň-a dilini tapyp ugrandyryn!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

betbagtçylyk: ser. Betbagtlyk. *Mongollaryň tozduryjylyklary Rus üçin aýylganç betbagtçylyk bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

betbagtlyk: İş şowsuzlyk, bagty garalyk, bagtsyzlyk, garabagtlyk. *Bu işiň netijesiniň betbagtlyga alyp barýanlygyny bilýän* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Bu betbagtlygyň hemmesiniň sebäbi näme?* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

beter: 1. Ýaman, erbet. *Seniňkiden beter jenaýat etdimmi?* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Güýçli, örän, gitdigiçe, has. *Mährijamlyň ýüreginde wepa bolan söýgi has beter joşýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). (**Bäş beter-** has beter, has ýaman.

beterden-beter: Has ýaman, örän erbet. *Beterden-beteri bolýar.*

beterlemek: 1. Öňküden erbet bolmak, has beter bolmak, gaýra üzülmek, keseli agyrlaşmak. *Dostumyň keseli beterläpdir.* 2. Has güýçlenip başlamak. güýjemek. *Onuň geplemezligi şondan soň has beterledi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

beterlenmek: 1. Öňküden erbetlenmek, ozalkydan beterleşmek, gaýra üzülmek. *Saglygy gitdigiçe beterlenýärdi.* 2. Barha güýjemek, gitdigiçe güýçlenmek.

beterleşmek: 1. Öňküden erbetleşmek, has ýamanlaşmak, keseli agyrlaşmak, gaýra üzülmek. *Aýagymyň ýarasý beterleşipdir.* 2. Öňküsünden güýjemek. *Salgytlaryň agyrlýgy, çinownikleriň kast etmekleri beterleşipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

beterletmek: 1. Beter etmek, erbet etmek, gaýra üzdürmek, agyrlatmak. 2. Güýçlendirmek, güýjetmek. *Gaharyny beterletmek.*

betgelsik: Erbet görnüşli, owadan däl, gelsiksiz, görnüksiz, şekilsiz. *Nätanşyň öýi garypdy we betgelsikdi* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Şäheriň keşbini betgelsik edýän şu beýik haýatlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

betgelsiklik: Owadan dällik, erbet görnüşlilik, gelsiksizlik, görnüksizlik, şekilsizlik.

betgylyk: Erbet häsiýeli, gylygy ýaman, gylyksyz. *Ol, gotraky, çagyly, betgylyk Ballynyň keşbini ýadyna salanda, ýuregi bulanýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

betguman [betgumaan]: Göwnüne guman getirýän, bir zadyň dogrudygyna ynam etmeyän, düýpli inanmaýan, müňkür. *Şeýle asyly gözeli hanym öz gaýyn enesi hakynda betguman bolmaga onuň näme haky bar?* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

betgumançylyk [betgumaançylyk]: ser. **Betgumanlyk.** *İndi bolsa mende şeýle betgumançylyk bar* (M. Ýu. Lermontow, Bizniň Zamanymyzyň Gahrymany).

betgumanlyk [betgumaanlyk]: Göwne guman getirijilik, düýpli inanmazlyk, müňkürlik. *Bossan öz hojaýyny Mejdadini birinji görende, oňa betgumanlyk edipdi, ikiçäk uçraşan wagtларыnda onuň gözüne garamaýardy* (Aýbek, Nowaýy).

betha[bethaa]: Ýakymсыз, garagol, gykylykçy, galmagalçy. *Betha gylyk-häsiýet. Betha adam.*

bethalyk [bethaalyk]: Gykylykçy bolmaklyk, ýakymсызlyk, garagolluk, galmagalçylyk *Bethalyk etmek. Bethalygy bes etmek.*

bethäsiýet: Ýaman häsiýetli, häsiýeti erbet, betgylyk. *Bethäsiýet mal.*

bethäsiýetlik: Ýaman häsiýetlilik, häsiýeti erbetlik, betgylyklyk.

betY: 1. Ýaman, erbet, pis, hyrsyz, *Ýelli gaty bet adam, ol tüýs garaýürek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Getiripsiň gös-göni Meni bet hyýal bilen* (M. Seýidow, *Gijeki Myhman*). 2. Ýakymсыз, garagol, guduz, tertipsiz (adama, gylyk-häsiýete we ş.m. degişli). *Ol goýup bilmedi bet gyllygyny, Öňden endik eden ýaltalygyny* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*).

betYY: Köplenç sözünň öňünden goşulyp, otritsatel many berýän goşulma. *Betniýetliligiň haýran edýän alamatly* (Şekspir, *Otello*).

betlagam: kön.s. Betgylyk, bethäsiýet. jabjynagan. *Betlagam äre barandan, gazlygy göre bar* (nakyl).

betlik: 1. Erbetlik, ýamanlyk. *Päliniň betligiň Aýlar hem bildi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Garagolluk, ýakymсызlyk. *Çagalaryň betlik etmegine ýol bermeli däl!*

betman [betnaam]: kön.s. Ýaman atly, masgara, wejera. *İşan, hojalar meni halk arasynda betnam hem edýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol, ilin-gülün içinde dile düşdi, betnam boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aýtsaňyz-la, indi men şeýle betnam bolup galybermeli bolarynmy?* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Men Eýran aýallaryny betnam eden çadralary sypyrtdym* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

betnamlyk [betnaamlyk]: Ýaman atly bolmaklyk, masgaralyk, wejeralyk.

betnebis: Öz peýdasyna çapýan, nebsine buýrup bilmeýän, nebisjän, açgöz. *Betnebis adam.*

betnebislik: Öz peýdaňa çapmaklyk, nebsiňe buýrup bilmezlik, nebisjeňlik. açgözlülük.

betnyşan [betnyşaan]: Keşbi erbet, betgelsik, gelsiksiz, elhenç, betsypat. *Bu betnyşan sypatlaryň Gözümden gitdigi bolsun* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Betnyşan faşistler zerarly ýuregi ýaraly galan ýeke sen däl ahyry* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

betnyşanlyk [betnyşaanlyk]: Gelsiksizlik erbet görnüşlilik, elhençlik,

betniýet: Ýaman niýet, erbet däl, erbet maksat, garaýürek. *Bu betniýetini durmuşa geçirmek üçin köp puly harç etmekden-de çekinmeýär* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Betniýet päliýamanlar ýansyn, örtensin köýüp* (Ata Salih, *Saýlanan Eserler*).

betniýetli: Ýaman niýetli, erbet maksatly, gara ýürekli, ýaman dälli. *Araçakden geçirmeris betniýetli nejisi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

betniýetlik: Erbet pikirde bolmaklyk, ýaman maksat tutmaklyk, ýaman niýetlilik, gara ýüreklilik, betdällik.

beton: Tsement, çäge we ownujak çagyl garylyp doňdurylýan gurluşuk materialy. *Çägeden, çagyldan we tsementden bolan şeýle materiala beton diýilýär* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

betonçy: Beton işinde işleýän işçi, spetsialist. *Ol ýere Ukrainadan betonçylar geldiler* ("Pioner" Jurnaly). *Baş sakaň betonçy gyzlary ýaly, Hyjuwly bedeni gujurdan doly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

betonlamak: Beton guýup berkitmek.

betonlanmak: Beton bilen berkidilmek.

betonomeşalka: Beton taýýarlaýan maşyn. *Elektrik bilen işleýän tezelek byçgy inňildäp seslendi, nirededir bir ýerde betonomeşalka şakyrdaş işlemäge durdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

betpäl: ser. **Betniýet.** *Oturanlaryň gahar-gazap ody bilen ýanýan gözleri Ýelliniň betläp mysalasyna dikilipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Düýnki çopan oglunyň hem niýetiniň parahatçylykdygyny betläp imperialistler bilsinler* (B. kerbabaýew, *Aýsoltan*).

betpälçilik: ser. **Betniýetlik.** *İmperialistleriň uruş oduny tutaşdyrmak ugrundaki betpälçiliklerini gahar-gazap bilen paş etdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

betpällik: ser. **Betniýetlik.** *Heý, peläkler, siz ýaş başyňyzdan betpällik edýämisiňiz?* (B. Kerbabaýew, *Çaplaklar*).

betsypat: ser. **Betnyşan.**

beý: Närazylygy, gynanmagy aňnladýan ümlük. *Beý, indi men suwam içmäýini?* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

beýan [beýaan]: Bir pikir, ýagdaý, durmuş hakynda aýdylýan gürrüň, mazmun. *Aşyk bolşumyzy beýan edeýin* (Şekspir. *Otello*). *Ýöne men ertesi ýazyp getirdim. Zoýam bilen duşuşymyň beýanyň* (A. Atajanow, *İki Poema*).

beýannama[beýaannaama]: 1. Ýazuw işiniň bir görnüşi, öz sözleriň bilen ýazyp görkeziş. *Okuwçylar beýannama ýazdylar* ("Mydam Taýýar" gazet). 2. Adatça aýgytly äheňde beýan edilen pikir, garaýyş, hat üsti bilen berlen habar. *Sowet Soýuzynyň tutýan pozitsiýasy Sowet delegatsiýasynyň ozalky beýannamasynda birin-birin görkezildi* ("Sowet Türkmenistany" gazet).

beýebbar [beýabbaar]: Megerem, birden, belki, bardy-geldi, eger, aňrujy. *Beren ýaşçiklerimi saklap bilmeseler, beýebbar birisini-ikisini kemeldäýseler, tölederin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň eteginde*). *Bä, men mähili iş etdim. nähak gana galdym, beýebbar ölmedik bolsa, ony gidip çykarayyn. Beýebbar baş-üç gün galmaly bolaýsaň, hor bolma, puly gaýgyрман sow!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

beýewan [beýewaan]: kön.s. Giň çöl meýdan, düz. *Ýüzün tutup beýewana, Bu kiçjik kerwen barýar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Tutdurmaz sen, torguşum, beýewana çykar sen, Albaý bulap çagyrsam, şuňkarym sen gola gel* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). *Ol beýewan hakynda, goýunlaryň häsiýeti hakynda gürrüň berdi.*

beýgelmek: 1. Kem-kemden ýokary galmak, barha beýik bolmak. *Baýyrlar öňküsinden beýgelen ýaly, şähre golaýlaşan ýaly bolup görünýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Haýbat atyp oturan äpet Köpetdagyň iň beýgelen ýeriniň garşysynda uly oba uzalyp otyrды* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. işde ösmek, ýokary çekilmek, wezipän boýunça ulalmak. 3. Gitdigiçe güýçlenmek, gatalmak. *Oýunçy gyzlaryň sesi beýgelýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

beýgeltmek: 1. Öňküsinden ýokary galdyrmak, beýik etmek. *Posýolaglaryň arasynda aragatnaşyk güm dökülip, beýgeldilen darajyk ýodajyklar arkaly saklanylýardy* (Gadymy Dünýä Taryhy). 2. Birini işde ösdürmek, ýokary çekmek, wezipesi boýunja ulaltmak. 3. Gataltmak, güýçlendirmek. *Patefonyň sesini beýgeltmek.*

beýhuda [beýhuuda]: Biderek, boş, netijesiz. *Beýhuda sözleriň toplumyny dört setire düzeniň bilen goşgy emele gelmeýär* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Durdy olaryň beýhuda, toslama sözlerini eşidende, maňlaýyny tutdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu beýhuda, bimany gan dökülişeriň tizräk daýandyrylmagyna sabyrsyzlyk bilen garaşýardy* (Aýbek-Nowaýy).

beýhuş [beýhuuş]: Özünden giden, huşsuz galan, huşsuz. *O ys Nursoltany beýhuş etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ony agaja baglap, tä beýhuş bolança urup, soňra ýola salypdyrlar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Aýnanyň müşk ýaly kükeýän ysy Artygy beýhuş etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

beýi: Daşy tüýjümek, alma meňzeş mylaýym ysly miweli agaç we onuň miwesi. *Ol almany beýi agajyna saptı* ("Mydam Taýýar" gazet).

beýik: 1. Aşakan ýokaryk uzalyp giden, ýokary göterilip duran, belent. *Köpetdagyň beýik gerşinde gar ýalpyldap görünýärdi* ("Pioner" Jurnaly). *Maşynymyz bir beýige çykyp, bir pese düşüp, oýluk meýdanyň kesesinden girdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Bular şol gidip baryşlaryna, öňlerinden bir beýik depe çykan* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny"). 2. Ähmiýeti ägirt uly bolan, abraýly, görnükli. *Biziň güýjümüz biziň ýurdumyzyň halklarynyň beýik dostlugyndadyr* (N. S. Hurşçew, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda*). *Beýik Rus şahyrynyň ölmez-ýitmez eserleri adamzadyň baýlygyny artdyrdı* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Taryhyň bezegi, eý beýik ynsan, Guwanýar adyňa zähmet dünýäsi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Beýik maksat tutduk biz, Uly bagta ýetdik biz* (päle).

beýiklik: 1. Beýik ýer, belentlik. *Dagyň etegi giden beýiklikdi.* 2. Belentlik derejesi, ýokary galyş möçberi. *Ýarym puta ýakyn barýar agramy, Beýikligi metr-bir goýun hamy, Özüň bilmän, horluk gördüň telpekden* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Haýatyň beýikligi üç metr. Dagyň beýikligi.*

beýikli-pesli: Beýiklik ýa peslik taýdan bir derejede bolmadyk, tekiz däl, çarkandak. *Reliefi beýikli-pesli bolan daglyk raýonlarda mal güýji aýratyn uly ähmiýete eýedir* ("Sowet

Türkmenistany” gazetisi). Ol dürbi bilen beýik-pisli ýerleri gözden geçirýärdi (“Pioner” Jurnaly). Beýikli-pesli baýyrlar, depeler, alaňlar ýaşyl mahmal ýapynan ýaly göm-gök öwürýär (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

beýläk: Beýle tarapa, bu gapdala, ol ýere. *Bagşy aga, ine şu köçe bilen gitmeli, beýläk dolanmaly, eýläk dolanmaly-diýip, köçesine we howlusynyň gabsasynyň reňkine çenli salgy berdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). “Krugom” komandasy berlende, ýarysynyň ýüzi eýläk, ýarysynyňky beýläk öwürüldi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Mundan beýläk-ser.** Bu Mundan beýläk mende şeýle zat bolmaz-diýip, Başım ýuwaşça seslendi (J. Akyýew, *Mergenini Ogly*).

beýle: 1. “Munuň ýaly, onuň ýaly, şunuň ýaly, eýle, şeýle” diýen many aňladýan görkezme çalyşmasy. *Beýle suwy içmek bolmaz, ony arassalamak gerek* (M:N. Skatkiý, *Jansyz Tebigat*). *Ýok, Gurban beýle ýaşap bolmaz* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly). 2. Şeýle bir, onçakly. *Beýle açyk däl di Gülleriň şähdi* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).

beýleki: Başga, eýleki, gaýry, özge. *Men hem gyrkylygyň beýleki ta ýyny uzyn taýagyň ujuna daňyp berkitdim. Ol okuwda öz ene dilinden beýleki predmetlerden örän kynlyk bilen üçlük, dörtlük almagy başaýar* (N. Pomma, *Ýallak Hyzzyn*). *Türkmen dilinde köp bogunly sözleriň belli bir boguny beýleki bogunlaryna garanda güýçlüräk aýdylýar.*

beýleligine: Beýle tarapa, ters tarapa, eýleligine *Mämmetweli leňneç ýaly, derrew beýleligine döndi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

beýni: 1. Adamlaryň, haýwanlaryň kellesinde ýerleşýän goýy massa görnüşli merkezi nerw sistemasynyň organy. *Pikirlenme-bu ýokary guralan materiýanyň önümidir; hut beýniniň önümidir* (S. Binogradow, A. F. Kuzmin. *Logika*). *Kelle beýnisi akyly organydyr-diýip, beýik Rus alymy İ.P. Pawlow subut etdi* (“Sowet Türkmenistanynyň Aýallary” Jurnaly). 2. göç. m. *Aň-düşünje, akyly. Eý, sen çüýrän din-adat ata-babalaryň beýnisinde ornaşmadyk bolsan, bu wagt söýgülim meniň ýanymda bolardy-diýip, derýanyň boýunda eýläk-beýläk gezmeläp öýlerine gitdi* (A. Durdyýew. *Saýlanan Eserler*). Ol gyzgalaň arasynda beýnisine giren dürlü oýlary durlap geçirip bilmedi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) ♦ **Beýni çanak-kelle** beýnisiniň daşyndaky gaty süňk. **Beýnisi bekemek** – aň-düşünjesi, akyly ösmek. *Emma beýnisi bekän ýerinde tapan gylyk-häsiýetleriniň agramy onda saklanypdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). **Beýnisi boş-** ýeňilkele, akylysyz. *Özi ýaş, beýnisi boş* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). **Beýnisi çaykanmak** – beýnisi sarsmak, akylyna şikes ýetmek, beýnisi üýtgemek. **Beýnisi ýuka** – akyly az, kemakyl. *Beýnisi ýukarak birini tapaýyn* (“Görogly” Eposy).

beýt: edebi. iki setirli goşgy düzüliş formasy. *Bu beýitler oba mektebinde hut Wepanyň özüniň tarapyndan düzülen Watan hakyndaky aýdymjygydy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

beýtmek: Beýle etmek, beýle bolmak, şeýle etmek. *Arman, Gölsoňandaky päk ýürek beýtmäge ýol bermeýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Olar näme üçin beýtdilerkä? –diýip, olaryň raýyny aňlamak üçin, özi bilmediksirän bolup sorady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Beýtmek gerek däl, janym!* (M. Gorkiý. *Ene*).

bez: **Bez bolmak**–bizar bolmak, irmek. *Bir zatdan gorka-gorka bez bolmak.*

bezbeltek: zool. Toklutaýlar maşgalasyndan bolan hem-de möwsümleýin uçup geýän aw guşy. *Bezbeltegi dik duran ýerimden urşumy göröp:- Sen mergen bolupsyň!-diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

bezdirmek: Bizaretmek, ýüregine düşmek, irizmek. *Şol ynjylarony, bir ýandan, bezdirse, beýleki taýdan, çekilmez zulumlara gazaplandyryardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

beze: Köplenç adamyň elinde, ýüzünde emele gelýän deri keseli

bezegi: 1. Dürli şaý-sep, owadanlyk üçin goýulýan zatlar, nagys. *Goý, Türkmen gyzlarynyň bezeg-şaýlaryny dostlugyň nyşany hökmünde polýak gyzy boýnuna bezep, Polşada öwsün atsyn!* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Gaplaryň daş ýüzleri bezegler bilen, çukanaýyklar, arça nagysjagazlary bilen bezelipir* (SSSR Taryhy). *Hramlaryň esasy bezegleri sütünler bolupdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy). 2. Owadan görnüş, gelsik, görk, zynat. *Bu gyzyň ýüzünde emeli bezegden hiçbir nyşana ýokdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gök agaclar kolhoz obasynyň bezegidir* (“Sowet Türkmenistany” gazetisi). *Çep ýañaga bezeg berýärdi haly, İnçe, sagdyn katdy guýulan ýaly. Dürli haly bezeg berýär jaýyňa, Beýle bagt nirden düşdi paýyňa* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly). 3. göç. m. At-abraý, guwanç. *Babam, sen dünýäniň bezegi bolduň!* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).

Kolhozym zähmetden bezeg alypdyr (K. Gurbannepesow. Soldatyň Ýüregi). Taryhyň bezegi, eý beýik ynsan, Guwanýar adyňa zähmet dünýäsi (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

bezegli: Her hili bezegler bilen bezelen, bezelip owadan edilip goýlan. *Magazinleriň, kinolaryň, teatrlaryň öňi dürlü çyralar bilen bezeglidir (M:N. Skatkiý, Jansyz Tebigat). Gül pürklen ýaly gözeli bezegli otagyň içinde Minskiý oturan ekeni (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). 2. Nagyşlanan, keşdelenen. Nasreddin şanyň suraty bolan gülli, bezegli käse nazaryny özüne çekdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

bezelmek: 1. Bezeg şaýlary bilen timarlanmak, bezeg zatlary arkaly gelşik berilmek. *Ýagty çyralar haly bilen bezelen tamy gündizlige aýlandyryardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Parahat ýaşamak üçin amatly, oňat bezelen öýjagazda ümsümlük höküm sürýän ýaly bolup görünýär ("Sowet Türkmenistany" gazeti). Biz gözeli bezelen göm-gökje ýolka agajyny gördük. 2. Owadan görnüşe girmek. Köşçäniň iki ýanyndaky suw akýan ýapjagyzlaryň gyralary yaşyl-gök otlar bilen bezelipdir (B. erbabaýew. Aýgytly Ädim). 3. Nagyş salynmak, keşdelenmek. Tamyň içi başdan-aýak dürli nagyş bilen bezelen (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Petir bezelen ýaly bolmak-** ser. **Petir.** Üljeler bişen wagtynda, bu ak heýkeller bilen haçlar edil gan ýaly çim-gyzyl nokatlar bilen petir bezelen ýaly bezelýärdiler (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

bezemek: 1. Bezeg şaýlary bilen timarlap goýmak, bezeg zatlaryny goýup gelşige getirmek. *Köp wagtdan bäri dowam edip gelýän adata görä, paýtunçylar atlarynyň boýunlaryny gotaz we türli şaýlar bilen bezäpdirler (M.İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Birini ýa-da bir zady owadan görnüşe salmak, görk, gelşik bermek. Geljekde respublikanyň ýaptagtyny bezejek bu ajaýyp jaýa meniň-de zähmetimiň siňendigi baradaky duýgy meni näçe işlesem-de ýatyrmaýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Nagyş salmak, keşdelemek. ♦ **Gurjak ýaly bezemek-** gowy geýindirmek. Ýeke ogly dagyny edil gurjak ýaly bezäýseň bolmaýarmy! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

bezemen: Gowy geýinmegi, timarlanmagy söýýän, bezenjeň. *Bolsa-da peşeneli, bezemen ýigit ekeni (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Başga bir bezemen adamyny görkezip, ine bu adamynyň geýimine seretme diýseň: - Nüki samanmy?-diýip, oňa ýigrenç bilen seredýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

bezemenlik: Gowy geýinmegi, timarlanmagy söýjilik. *Onda bezemenlikden, şatlykdan hiç zat galmandyr (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

bezenmek: Özüni bezemek, owadan görnüşe, gelşige girmek, timarlanmak. *Gelin özüne timar berip, bezenip, patyşanyň köşgüne barýar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ol bezenip, şaýlanyp çykypdyr (Myrally). Al-ýaşyl bezendik ýüpekden geýip, Çinki saýasyny goýry etdi kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

bezeşmek: Bezemäge kömekleşmek, owadan görnüşe salmaga kömek etmek.

bezetmek: 1. Birini ýa-da bir zady owadan görnüşe saldyrmak, görk, gelşik berdirmek. 2. Nagyş saldyrmak, nagyşlatmak, keşdeletmek.

bezgeki: Bir zatdan bizar bolan, gözünüň ady alnan, iren, gaçgak. *Ozal hem siz gyz-gelinler, Büşini ýurtdan bezgeki etdiňiz! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

bezgeklilik: Bir zatdan bizar bolmaklyk, irmeklik, gaçgaklyk.

bezikmek: Bez bolmak, bir zatdan ýa-da birinden bizar bolmak, irmek, bezmek. *Zalymyň zorundan bezikdik bizler, Diýýärdi bizlere: Gulsuňyz sizler (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

bezirgen: kön.s. Gatnap söwda edýän adam, kerwenli söwda edýän söwdagär. *Bezirgenler aýdýar jogap sözünü:- Biz gezdik bütünleý ýeriň ýüzünü (A.S. Puşkin, Ertekiler).*

bezm: kön.s. Satlykly oturylyşyk. *Şahana lybaslar bilen gijeki bezmde huşdan aýrylan şazada töweregine beýhuş ýaly garady (Aýbek, Nowaýy).*

bezmek: ser. **Bezikmek.**

bezzat [bezzaat]: Edep-tertibi bolmadyk, ýakymсыz, garagol, injalyksyz. *Bir bezzat urşagan adam bolupdyr (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Näme diýerler öýdýän, bezzat adam eken diýerler-dä! ("Sowet edebiýaty" Jurnaly).*

bezzatçylyk [bezzatçylyk]: ser. **Bezzatlyk.** Olary bezzatçylyk edýäňiz diýip kowýarlar (H. Ysmaýylow, Mugalymyň Gyzy).

bezzatlyk [bezfaatlyk]: Edep-tertibi bolmazlyk, garagolluk, ynjalyksyzlyk, ýakymsyzlyk. *Bidöwletiň bezzatlygyny çekmän, döwletiňi çäýkamak hem haýpdyr.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bezzatlyk etmeli däl!*

byjyklamak: Bir işe ýa söze ýürek gysmak, çatlamak, gyjynmak. *Jemaliň ýüregi byjyklaýardy ("Kolhez Günleri"). Aýsoltanyň Potdynyň sözlerine içi byjaklaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

byçgy: Ataç, demir kesmek üçin ulanylýan dişli polat gural. *Byçgy bilen agaç kesmek.*

byçgydiş[byçgydiiş]: Hala salymýan nagys.

byçgylamak: Byçgy bilen kesmek. *Agajy byçgylap kesmek.*

byçgyylanmak: Byçgy bilen kesilmek. *Kesilmän byçgylanyp goýlan agaç.*

byçgylaşmak: Byçgy bilen kesitmäge kömekleşmek.

byçgylatmak: Byçgy bilen kesdirmek.

bygyr-bygyr: Nahar çala gaýnanda çykýan ses. *Bygyr-bygyr gaýnaýan palaw, çekdirme Bolluk bilen ýetjek bütin oba-da* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

bygyrdamak: Bygyr-bygyr edip gaýnamak, bygyrly gaýnamak. *Gazanda bygyrdap bişip duran balyk ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

bygyrdaşmak: Bygyrly sesleşmek, bygyrly gaýnaýyp durmak. *Dört-bäş gazanda palawdyr çekdirme bygyrdaşyp gaýnaýardy.*

bygyrly:ser. Bygyr-bygyr.

bykyn: anat. Gapyrgalaryň aşak ýüzi, aşak etegi. *Bu gyz älini bykynyna urup dur* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Garynlaryny bykynlaryna ýelmeşen atlar ümzüklerini ileri atýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

byzmyk: Ýaga bişen possuk. *Olar byzmyk bilen gaýmaktan garynlaryny mazaly doldyrypdyrlar* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).

bi.... "Syz-siz" goşulmalarynyň funksiýasynda gelýän pristawka. .

biabraý[biaabraý]: Abraýy gaçan abraýsyz, wejera, masgara. *Biz-ä sizi taryplap, arşa cykarandyrýs welin, biabraý edäýmäweriň!* ("Tokmak" Jurnaly). *Abraý almak üçin biabraý boldum-la men!* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

biabraýçylyk: [biaabraýçylyk]: ser. Biabraýlyk. *Uly biabraýçylygyň üstünden baraýjak ýaly gaýdanýarlar* ("Kolhoz Günleri")

biabraýlyk [biaabraýlyk]: Abraýdan düşmeklik, abraýsyzlyk, masgaralyk. *Dogrudan-da ol Firiduny uly biabraýlykdan gutarypdy* (M. Kibrahimow, Ol Gün Geler). *Eger-de köp saklasaňyz, size biabraýlyk geler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

biajal [biiajal]: Ajaly yetmän, ajalsyz *Her haýsyz bir ýerde beýhuda gezmän, Biala ölmenem, umydy üzmän!* ("Görogly" Eposy).

biagyry [biaagyry]: Hiç at dogrusynda aladalanmaýan, hiç zadyň gamyny jekmeýän, gelänsiz, aladasyz. *Biagyry adam.*

biagyryçylyk [biaagyryçylyk]: ser. Biagyrylyk.

biagyrylyk [biaagyrylyk]: Hiç zat dogrusynda alada, ünji etmezlik, biagyry bolmaklyk, geleňsizlik, aladasyzlyk. *Bu biagyrylygyň üçin hemmämiziň saňa käýemäge hakymyz bar* ("Kolhoz Günleri"). *Bu ýyl pagtanyň sortuna has köp üns berýäris, işde biagyrylyga asla ýol beremzok* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

bialaç [biialaaç]: Alajy bolman, alaçsyz, çäresiz, çykgynsyz, nälaç. *Ýaraman, bialaç bolan wagtynda, ol sud etmegi özüniň prikazçigine tabşyrypdyr* (SSSR Taryhy). *Ol bialaç yzyna öwrüldü.*

bialaçlyk [biialaaçlyk]: Alaçsyzlyk, çäresizlik, nälaçlyk. *Täze boýarlar bolsa bialaçlykdan beýik knýaza boýun egipdirler* (SSSR Taryhy).

biarman [biarmaan]: Maksady ýerine ýeten, eden arzuwy ýerine gowşan, armansyz. *Çalym-çalym etsek ol gara mary, Ýaş ýüregim bolar biarman, atam* (Çary Aşyr, Poemalar). *Goý, bu ýigit biarman bolmasyn!* ("Görogly" Eposy).

bibagt [biibagt]: 1. Oslanmadyk, garaşylmadyk wagt, pursat, bimahal. *Durdy, megerem, bu biwagt popan düşnüksiz hadysadan many alyp bilmedi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. *Îr ýa-da giç, degişli wagtynda bolmadyk.*

bibaş [biibaş]: Terbiýe görmedik, adam diýenini etmeýän özbaşyna giden, tertipsiz, terbiýesiz. *Annagulyny ýaşlykda terbiýelemän, bibaş östüren kakasy bilen ejesidi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

bibaşdaklyk [biibaşdaklyk]: Nesihaty tutmazlyk, özbaşyna gitmeklik, özbaşynalyk, tertipsizlik. *Pýan şlýahtaçylar täze bibaşdaklyklar edipdirler (SSSR Taryhy).*

bibaşlyk [biibaşlyk]: şer. **Bibaşdaklyk.**

bibat[biibaat]: 1. Abat däl, sandan çykan, ulanylyşdan galan, döwlüp-ýenjilen, ýumrulan, bozulan. *Häzir onuň abat jaýyndan bibat jaýlary kändi, dumly-duşda ýykyk-ýemrik haraba bolup ýatan tamlar otyrdylar (A. Gowşudow. Köpetdagynyň Eteginde).* Sür döwrany, öýüň gözel hem abat, Tebigi beladan bolman dek bibat (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. göç.m. Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşen, yza galan. *Könäni ýatlasak, kändirderdimiz, Düzelendir bibat bolan ýurdumyz (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

bibatçylyk [biibaatçylyk]: ser. **Bibatlyk.**

bibatlyk [biibaatlyk]: Abat dällik, sandan çykanlyk, döwük-ýenjiliklik.

bibaz [biibaazy]: Durmuşda özüni erbet alyp barýan, bozgak. *Biwazylara sapak berýän asyl sen ekeniň (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

bibereket [biibereket]: ser. **Bereketsiz.**

bibereketlik [biibereketlik]: ser. **Bereketsizlik.** Geçen ýyl bibereketlik köp boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

bibi [biibi]: kön.s. 1. Ruhanylaryň aýallarynyň hormat bilen tutulýan ady. 2. Özüňden uly aýal doganyňa ýüzlenilip aýdylýan we garyndaşlyk aragatnaşygyny görkezýän söz.

bibliografik: Bibliografiýa degişli bolan. Bibliografik ýazgy

bibliografiýa: Kitaplaryň atlarynyň, çap edilip çykan ýylynyň ylmy ýazuwy,

bibliograf. Bibliografiýa işiniň spetsialisti.

bijaý[biijaay] Y: 1. Ýerliksiz, erbet, geliksiz (sözlemek, özüni alyp barmak barada). *Begenç özüniň ýönekeý wäşi sözlerine-de inam etmän:- Men warsaky, bijaý sözler uraýdym öýdýän-diýip, ejap edýän wagtlary hem bolýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Tekiz däl, amatly, oňalyly bolmadyk. *Düme meýdanlary taplanmadyk bijaý ýerler, ony suwaryp bormuka? (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

bijaý[biijaay] YY: Örän, juda, gaty. *Seniň sag gaýdyp gelmekligiň meni bijaý guwandyrdy. Biziň pikirimiz bijaý ýalňys ekeni (B. Kerbabaýew, Agytly Ädim)* Ýumşak kreslonyň üstünde şahdaçyk halda oturan Hümmet aga Georgini bijaý gadyrdan garşylap, öz ýanynda otutdy (N. Jumaýew, Ak derek).

bije [biije]: 1. Bir jedeli çözmek, bir zadyň gejegini, düzgünini, tertibini, hukugyny kesgitlemek üçin çekilýän belgili çöp hem-de bir zada hukuk berýän ýa-da bir düzgüne boýun edýän şertli zatjagaz we ş.m. *Kim bilýär haýsynyň bijesi galar, Haýsynyň başyna düşjek gowgalar (M. Seýidow, Gijeki Myhman).* Kimiň öňürti almalydygyna bije atyşaly (A. Puşkin, Saýlanan Eserler). Bijeli ogan aglamaz (nakyl). 2. Paý, uluş, bölek. Çüýşegöz bolsa:- Şonuň ikisi hem siziň brigadanyzyň bijesine düşdü-diýdi (A. Gowşudow. Eserler). Meniň bijäme gaöty gowy ýer düşdü (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Giderýär gözümi, giderýär çenden Tebigatdan saňa berilen bije ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bijin [biijin]: kön.s. 1. Maýmyn. 2. Köne ýyl hasabyna görä müçäniň, ýagny on iki ýylyň dokuzynjy ýylynyň ady. *Bijin ýyly.*

biçak[biiçak]: Çendenaşa, çaksyz, örän, ägirt. *Program biçak agyr bolup çykdy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* Ol tebigaty biçak gowy görýärdi ("Mydam Taýýar" gazetini).

biçäre[biiçäre]: 1. Biriniň kömegine mätäç, agyr ýagdaýdan çykмага alaç tapmaýan, çäresiz, alaçsyz. *Biçäre negrleri Amerika äkidýän ekenler (Orta Asyrlar Taryhy).* İliňden gitseň awara, Şonda bolar sen biçäre ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijilig"). 2. Görgüli, betbagt, pahyr. Gözi yaşly biçäre, Täk bir özi otyrdy (Şekspir, Otello). Ol biçäre kempiriň günäsi näme? (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Wah men biçäre oňa razy-la! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

biçärelilik[biiçärelilik]: 1. Biriniň kömegine mätäçlik, agyr ýagdaýdan çykмага alaç tapmazlyk, çäresizlik, alaçsyzlyk. 2. Görgüli halda bolmaklyk, pahyrylyk, betbagtlyk.

biçdirmekY: Geým-gejim tikmek üçin matany we ş.m. ölçedip kesdirmek. *Köýnek biçdirmek. Kostýum biçdirmek.*

biçeme[biiçeme]: 1. Çemesi bolmadyk, çemesiz, tagaşyksyz. 2. Örän, artyk çaksyz. *Sazy biçeme gowy çalyň ekeniň ("Görogly" Eposy).* (**Biçeme däl-** mümkin, ähtimal, belki. *Bahar Hoşgeldä durmuşa çykaýsa-da biçeme däl! (A. Gowşudow. Köpetdagynyň Eteginde).*

biçilmekY: Geým-geým tikilmek üçin mata we ş.m. ölçenip kesilmek. *Olar her günde ýüzlerçe geýimiň biçilmegini üpjün etmelidirler* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Maslahaty biçilen don gysga bolmaz* (nakyl).

biçilmekYY: wet. Erkeklik organynyň mazi kesilip aýrylmak.

biçim: Biçiliş ýagdaýy, görnüşi, fason, biçuw. *Näme üçin munuňm hemmesini bir biçimde etdikä?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

biçimçi: Geým, aýakgap biçýän ussa. Ol ökte biçimçi.

biçimçilik: Biçimçiniň käry, ýagdaýy. *İşçiler we injener-tehniki işgärler üçin biçimçilik-tikinçilik kursy açyldy* ("Sowet Türkmenistany" gazet). *Tiz wagtdan soň ony iň jogapkärli biçimçilik tsehine özbaşdak işlemäge geçipdiler* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly).

biçinmek: Özüne geým-geým biçmek. *Ol Nastýanyň kömegi bilen özüne köýnek biçindi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

biçirmekYY: wet. Erkeklik organynyň mazin kesip aýyrдыrmak.

biçişmekY: Geým, aýakgap biçmäge kömekleşmek.

biçişmekYY: wet. Erkeklik organynyň mazin kesip aýyrmaga kömekleşmek. *Owlak bişişmek*.

biçmekY: 1. Geým üçin tikilýän zatlary ülni, forma boýunça ölçäp kesmek. *Don biçmek. geým biçmek*. 2. göç.m. Bir işiň planyny düzmek, kesgitli netijä gelmek. *Beýle işe ýanaşanda, ilki ölçäp, soň biçmeli* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Baga seýil etmegiň planyny özüçe ölçäp, özüçe biçdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

biçmekYY: wet. Erkeklik organynyň mezini kesip aýyrmak.

biçuw: 1. ser. **Biçim.** *Biline ak guşak guşanardy, depesi çürüräk, gadymy biçuwde tikilen telpegini geýerdi.* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Başyndaky dürli öwsüp duran gotazly tahýasy Özbek biçuwindedi* (N. pomma, *Bebäbini Soň Bildim*). 2. göç.m. Daş görnüş, sypat, gabara, forma. *Towugyň hem ýumurtgasynyň hemmesi bir biçuwdedir* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

bidäne[biidäne]: 1. Dänesi bolmaýan, dänesiz. 2. Üzümiň dänesiz bir sorty. *Bidäne, gara üzüm, gelinbarmagy, Agram berib egýär olar baldagy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

biderek[biiderek]: 1. Hiç zada ýaramaýan, dereksiz, netijesiz, peýdasyz, baş. *Biderek ýere pul sarp edesim gelenok diýipdir* (Myraly). *Lýubanyň:- Ussa, gitme-diýip gygyrmagy-da biderek boldy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Bir okuň-a biderek gidendir, jigi!* (J.Akyýew, *Mergenini Ogly*). 2. Ugursyz. *Asyl hiç kim bilen arasy saz däl, Hemişe görünýär biderek ýerde* (K. Gurbanepesow. *Soldatyň Ýuregi*). *Biderek zat üçin tutup dowany, Maňna garşy öjükdirýär obany* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ýok, ýok, biderek gürrüň, ygtyýar agada bolsa, munuň ganyny içer* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Sebäpsiz, nähak. *Haçly ýörüşler diňe köp adamlaryň biderek heläk bolup ölmegine eltipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

bidin [biidiin] YY: Ygtyýarsyz, ragsatsyz, maslahatsyz, idinsiz. *Begleriň maslahatyndan bidin korol möhüm kararlaryň birini-de kabul etmändir* (Orta Asyrlar Taryhy). *Ýöne weli, unutma:- Bizden bidin iş etmeli däl!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bidin[biidiin] Y: Dine, hudaýa inanmaýan, dinsiz.

bidinlik [biidinlik] Y: Dine ynanmazlyk, dinsizlik

bidinlik [biidinlik]YY: Rugsat alman, geňeşmän bir işe baş goşmazlyk, maslahatsyzlyk. *Bidinlik gowy däl.*

bidon: Suwuklyk guýulýan bokurdakly süýri demir gap. *Süýt, ýag guýulýan bidon.*

bidowlet [biidowlet]: 1. Döwletsiz, malsyz. *Bir eleşan bidowlet orta çykýar* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Ýöne gezip ýören bir bidowlet bolmasa ýagşy* ("Görogly" Eposy). 2. Ogul-gyzsyz, zürýatsyz. 3. Käýinji aňladýan söz. *Päheý, bidowlet! Bir ýerine ýakandyr-ow?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ädigimiň işini gördi bidowlet!- diýip, ol misgäre käýindi* ("Sowet edebiýaty" Jurnaly).

bidüzgün[biidüzgün]: 1. Edep-tertipsiz, düzgünsiz, garagol. *Bidüzgün oglan*. 2. Serenjam berilmedik, tertibe salynmadyk. *Bidüzgün zatlar düzgüne salynýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bidüzgünçilik [biidüzgünçilik]: ser. **Bidüzgünlik.**

bidüzgünlik[biidüzgünlik]: 1. Edepsizlik, tertipsizlik, düzgünsizlik, garagolluk. *Bolýan bidüzgünlikleri ýok etmek.* 2. Serenjam berilmezlik, tertibe salynmazlyk.

biedep[biiedep]: ser. **Edepsiz.** *Men sizden hemme zada garaşýardym, emma şeýle biedep zada garaşmaýardym* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

biedeplik[biiedeplik]: ser. **Edepsizlik.** *Jora jan, dogrusy, sende biedeplik, ýaltalyk bar* (K. Gurpannepesow, *Soldatyň Ýüregi*). *Oglum, patyşanyň beren zadyny şol bada iýäýmek biedeplik bolar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Ýolda örän kän biedeplik edeni Kaştankanyň ýadyndady* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

bifşteks: kulin. Kakmaç ýaly edilip daglanan et, nahar *İkinjisine goýun etinden gowurma bar, ýahna-da bar, kotlet, bifşteks, palaw-da bar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

bigam [biigam]: Aladasyz, perwaýsyz, ünjüsiz, gamsyz. *Şu ýerde hojalygym bilen meşgul bolup ýörkäm, bigam ýaşayşymy küýsöp ýörerdim* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Dünýäde gam baryn bilmän gelýärdim, Bagtyň gujagynda bigam gülýärdim* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bigamlyk [biigamlyk]: Aladasyzlyk, ünjüsizlik, perwaýsyzlyk, gamsyzlyk. *Namysdyr, howp günü bigamlyk etmek. Kowmasaň tutdurmaz maksada ýetmek* ("Oktýabr Ýalkymy").

bigäne [biigäne]: Öz maşgalaň, garyndaşyň däl-de, başga adam, ýat, keseki. *Ýeri, gyzyň bir bigäne bilen tirkeşip gaçyp gidäýse näme etjek?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bigäne tutma özüňni! Eşitgil zaryn sözümni!* ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi").

bigapyl [biigaapyl]: Habarsyz, duýdansyz. *Bigapyl ýörmek. Bigapyl ýatmak.*

bigaýrat [biigaýraat]: Elinden zat gelmeýän, ähtinden dänýän, gaýratsyz, gorkak, namart. *Atamyň ganyny unudar ýaly, men bir bigaýrat, binamys adam bolmaly* (M.İbrahimow. *Ol Gün Geler*).

bigaýratçylyk [biigaýratlyk]: ser. **Bigaýratlyk.**

bigaýratlyk [biigaýraatlyk]: Elinden zat gelmezlik, gaýratsyzlyk, gorkaklyk, namartlyk. *Bigaýratlyk etmek.*

bigelşik [biigelşik]: ser. **Betgelşik.** *Göze-başa düşmeklik bidgelşikdir.*

bigelşiklik [biigelşiklik]: ser. **Betgelşiklik.**

bigeneş [biigeneş]: Geneşsiz, soraman-idemän, bidin. *Bigeneş iş etmezlik.*

biguman [biigumaan]: Gumansyz, gürrüňsiz, hökman. *Bu hat bir aý ozal bu oba ýetdi Elden-ele geçipdir ol biguman* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Çünki ol-da sözläp indi biguman, Teklibimi goldar diýip bilýärdi* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

bigünä [biigünä]: Günäsi bolmadyk, günäsiz, ýazyksyz. *Bigünä daýhanyň tenini gyzdysaň, tünegiňi başyňa ýumyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Pesanyň soňky görnüşlerinde jenaýat edenler tutulýar, bigünä adamlar boşadylar* ("Sowet Türkenistany" gazetini).

bigünälik [biigünälik]: Günäsizlik, ýazyksyzlyk.

bihabar[biihabar]: ser. **Habarsyz.** *Aýnur eje özi hakyndaky bu bolan gürrüňlerden bihabar, traktoryň gürrüldisine üns berip, ot ýatyryp ýör.* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *İ meniň adymy baş barmagy ýaly bilse-de, şäheriňize gelenimden bihabardyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). (**Dünýäden bihabar-** ser. **Dünýä.** *Döekçiler öz işleri bilen güýmenip, dünýäden bihabardylar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

bihabarlyk[biihabarlyk]: ser. **Habarsyzlyk.**

bihal[biihaal]: 1. Dini düşüňjä görä "keramatly" manysynda ulanylýan söz. 2. İş başarmaýan, gowşak. *Potdyny sen bihaldyr hasap edýämiň?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şonuň bilen bile, sen Atagy bihal bilmegin* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *İne, şol gysýanlaryň garşysyna çykyp, olary gylyjy bilen derbi-dagyn eden ata-babanyň kesbi-kärini sen bihal görmegin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

bihasap [biihasaap]: ser. **Hasapsyz.** *Onuň maly bihasapdy.*

bihata[biihataa]: ser. **Hatasyz.** *Ýola çykdy otlymyz, Hoş gal, gidýän bihata* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

bihaýa[biihaýaa]: ser. **Haýasyz.** *Bihaýa, masgara , ile gülküdür* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Lýudowik hilegär we bihaýa syýasatçy bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

bihaýaýlyk[biihaýaacylyk]: ser. **Bihaýalyk.** *Etişdim, ýoldaş naçalnik, baryp ýatan bihaýaýlyk* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bihaýalanmak[biihaýaalanmak]: Her hili erbetlige ýüz urmak, utanjy gaçmak, haýasyzlanmak.

bihaýalyk [biihaýaalyk]: Bihaýa bolmaklyk, erbetligi ýüzüne almazlyk, haýasyzlyk, utançsyzlyk, şermendelik. *Guwanç bihaýalyk bilen özüniň bu haramzadaçylyklaryny jenaýat hem hasaplamaýan ýaly boldy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Bu nähili bihaýalyk?! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew. Çopan Ogly).*

bihepbe[biihepbe]: İş oňarmaýan, iş-güýçden bizar, bikär, hepbesiz, gowşak. *Hünärsiz, bihepbe adamyny halan gyz tapylarmy?* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Aý, meniň bir öwerlikli kärim ýokdy, meniň agam, inim ylymly alym, hünärli, bolup gitdiler, men bolsa bihepbe boldum* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol baryp ýatan hipepbe diýsene* (B. Pürliýew. *İlkinji Gün*).

biygtyýar[biygtyýaar]: 1. Ygtyýarsyz, rugsatsyz, ylalaşyksyz. *Biygtyýar işden gitmek.* 2. Erksiz, alaçsyz. *Begenç gabagyny galdyрман, piliň elden sypyp barýan ýylmanak sapyny biygtyýar sypalady. Şol oýlar, şol azaplar ýadyna düşende, Aýsoltan biygtyýar ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

biynjalyk[biiynjalyk]: 1. Birahat, ynjalyksyz. *Sorag bilen ony biynjalyk edäýmäýin* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Aladasy barlyk, gaýry-ünjüsi barlyk, ynjalygy ýokluk, aladalylyk. *Ozaldan hem biynjalyk Çerkeziň Pökgi wala tüýs ýüregine düşdi* (. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

biynsap[biiynsaap]: ser. **Ynjapsyz.** *Soň bu zalym biynsap arapdan aryňy alarsyň* ("Görogly" Eposy).

biynsaplyk[biiynsaaplyk]: ser. **Ynsapsyzlyk.** *Sen oýlanyp gör, bu nähili biynsaplyk!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

bikanun [biikaanuun]: Kanuna esaslanmadyk, kanuna laýyk däl, kanunsyz. *Baş Assambleýanyň bikanun rezolýutsiýalary* ("Sowet Türkmenistany" gazetini). *Bikanun edilen iş.*

bikär[biiikär]: 1. Kärsiz, işsiz, işlemeýän. *Men bikärleri halamasam-da, saňa gezek gelende, gaty arkalydyryn* ("Mydam Taýýar" gazetini). 2. Boş, biderek, ugursyz, nähak. *Bu bir bikär gürrüňdir, heý maşynly hem bir agry bolarmy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Aý dost, sen bikär ýere tukatlanyp, biziň giň ýurdumyzy daraldýarsyň. Komandir:- Bir okuňyz hem bikär geçmesin-diýip gygyrdy-da, atмага komanda berdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 3. gepl.d. Keýpine, ýöne. *Yeri, işlije geldiňmi, ýa-da keýpine?! Bikär!*

bikarar[biiikaraar]: Karary ýetmeýän, kararsyz, ynjalyksyz. *Praga, Budapeşte, Berline bardyk, Emma sensiz ýürek bikarar, Watan!* (Çary Aşyr, Poemalar).

bikärlik[biiikärlik]: 1. Kärsizlik, işsizlik. *Onuň öýi bikärligini şatlykly geçirmäge döwtalap myhmanlardan doly bolardy* (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Ýaltalygy, tukatlygy, bikärligi taşladym* ("Tokmak" Jurnaly). 2. Boşluk, bidereklik, ugursyzlyk.

bike[biiike]: Rewolýutsiýadan ozal ýerli häkimleriň we ş.m. aýalyna ýüz tutulyp aýdylýan söz, hojaýyn aýal. *Ýerli häkimleriň aýallary, ýagny suwly ýeriň bikeleri, beýlekiler ýaly ýüz bermän durýardylar* (M. Ýu. Lermontow. *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *İň gowusy bu ýaglygy sen alma, ýitenini biläýse, bikäm dälirär* (Şekspir, Otello).

bikemal [biiikemaal]: Duzuw däl, kemally däl, ulalyp oňalmadyk, ugursyz (adam hakynda). *Bikemal adam.*

bikemallyk [biiikemaallyk]: Duzuw dälilik, kemally dälilik, ulalyp oňalmazlyk, ugursyzlyk (adam hakynda).

bil[biiil]: 1. Göwräniň arka tarapynda gapyrganyň gutaran yerinin töweregi, guşak ýeri, guşaklyk. *Ol özüniň ak guşagyny biline guşanyp, daga awa gidýär* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Aýsoltan, bilinden aşagynyň gabalygy giň köýnegiň içinde mälim bolup duran bir gyz* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Dil bilen orak orsaň, bil agyrmaz* (nakyl). 2. Uzun zadyň ortasy, ortarasy. *Ol pürsüň bilinden kesip, deň iki böldüler. Ol tut agajynyň bili ärän ýogyndy.* (**Bil açylmak-** aýbaşy bolmak, aýbaşy görmek. **Bil baglamak-** birine ýa-da bir zada ynanmak, birine ýa bir zada arkaýyn bolmak, ynam etmek, daýanmak. *Täleýe bil baglamak namardyň işidir* (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňrysynda). *Meniň bil baglara hiç*

kimim ýokdy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary! Jurnaly). **Bil bermek**-1) Orta bilinden egrelmek, ýaý bermek, ýegşermek. *Jaýyň bil beren pürslerine aşakdan paýa urdular*; 2) güýçden galmak, ejizlemek, garramak. **Bil бүkmek**- güýçden gaçmak, halys bolmak. *Ozalky daýhançylygyň agyr zähmeti bilimi бүkdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **Bil бүkүlmek**- güýçden galmak, tapdan düşmek, garramak, kuwwatsyzlanmak. *şol wagt birden onuň gözünüň önünde telpek basyp, bili бүkүlen Sähet aga peýda boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). **Bil ýazmak**- ýadawlyk zerarly gerinmek, dynç almak. *Käte sen dynç alyp, biliň ýazaňda, Syratyň, söýgülim, doly görünýär* (A. Nyýazow, *Sygyrlar*). *Biziň epilen bilimizi ýazdy-diýip, Aýgöl üýtgeşik bir begenç bilen gürrüň berdi* ("Sowet Edebiýaty! Jurnaly). **Biliňi guşamak**- gaýrata galmak, her bir işiň, zähmetiň garşysynda ykjam durmak. *Seň ugrunda bilim guşadym gaýym* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

bilbag[bilbaag]: Guşak, gaýyş, çeki.

bilbil: zool. Özüniň hoş owazly saýraýşy bilen tapawutlanýan çal ýa-da sary reňkli saýrak guşjagaz. *Ak gülleriň arasynda, Bilbiller her ýana towsýar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Gözel eje penjiräni açyp, gür baglygyň içinde saýraýan bilbilleriň owazyny diňleýärdi*. (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). (**Bilbil ýaly saýramak**- ýakymly gürrüň etmek, nabyzly sözlemek, sakynman geplemek. *Bilbil kimin saýraýan dilleriň bardyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

bilçeki [bilçeki]: Atyň eýerini, eşegiň gaňňasyny berkitmek üçin garnynyň aşagyndan aýlanyp daňylýan ýüp, gaýyş.

bildir: Öten ýyl, geçen ýyl *Bahanam "akja bäbek!- bildir bolsaň bolmadymy* (Nakyl).

bildiriş: Bir zat hakynda ýazuw ýa-da dil üsti bilen edilýän yglan, habar. *Bildirişler ozalky ýelmenmeýän ýerlerine-de ýabşyrylyp başlandy* ("Tokmak" Jurnaly). *Şu gün agşam ýygnaç boljakdygy hakynda bildiriş asylyp goýlupdyr*.

bildirmek: 1. Bir zady mälim etmek, habar bermek, birine bir zar hakynda aýtmak. *Siz özüňiziň hatyňyzda İ.P.Belkin hakynda habar almak isländigizi maňa bildirýärsiňiz* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Biz kinodan galmaýagymyzy ejemize bildirdik*. 2. Aňlatmak, duýdurmak. *Her niçik-de bolsa, marşruta ugramaga oňuň özi keýpihonluk bildirdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Köp nokat sözlemiň-aýdyljak pikirini gutarylmandygyny bildirmek üçin goýulýar*. 3. Yzy galmak, görnüp durmak, mälim bolmak. *Onuň sag dulugynda peşehordanyň yzy bildirýärdi*. (A. Gowşudow, *Eserler*). . (**Minnetdarlyk bildirmek-ser. Minnetdarlyk.** *Kürt Ahmet minnetdarlyk bildirip, aganyň şol hormatynyň sebäbini pikirlenip başlady* (M. Kibrahimow, *Ol Gün Geler*). **Syr bildirmek**- ser. **Syr.** *Ol näme-de bolsa syr bidirmediksirän bolup, tarsi ýerinden turdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Ynam bildirmek**- ser. **Ynam.** *Düşüp dur ýadyma, ynam bildirip, Ortaýadyň başlyklygyna saýylanyň* (K. Gurbannepesow, *Soldatyň Ýuregi*).

bile: 1. ser. **Bilen.** *Suw şarlap, ol daşly baýyrdan geçip, Kümüş çayylan dek akýar ýap bile* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Oraz galam bile hat ýazýar*. 2. Birlikde, bilelikde, bileleşip. *Rugsat ediň maňa bile gitmäge!* (Şekspir, *Otello*). *Çarh başynda bile durup işleýär, Oglanyň atasy, gyzyň enesi* (A. Nyýazow, *Sygyrlar*). *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bile ýola düşdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

bilek: Eliň tirsek bilen goşar aralygy. *Bilegimde ýalpyldaýan bilezik, Söýgülimden galypdy meň ýadygär* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Onuň bileginden çermelgi gujurly gollary maşyny örän çalt işledýärdi* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Patyşa derýanyň gyrasyna bir gazyk kakyp, oňa bir uzyn ýüp dakyp, bir ujuny bilegine baglap, derýa suwa düşüpdür* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy"). *Bilegi ýogyn birini ýykar, bilimi bolan-müňni* (nakyl).

bilekse: Mal daňylýan ýüpüň ujundaky halka. *Sygryň bileksesini ýazdyryp sürä goşup gel!*

bileleşikçi: Bileleşige gatnaşýan adam, topar.

bileleşmek: Köpçülik, bolup birigişmek, goşulyşmak. *İşçileriň bellil bir mukdary bileleşip işläpdir* (SSSR Taryhy). *Gijäniň boýy uzak. Ony bileleşip ederis* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

bilelik: İki ýa köp bolup bir bolmaklyk, bile bolmaklyk, birlik, agzybirlik. *Biz bileligiň tarapdarydyrys*.

bilelişik: Bilelikde bir işki alyp barmak ýa-da hereket etmek üçin döwletleriň, partiýalaryň, guramalaryň we ş.m. birleşen topar, blok.

bilen: 1. Ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Gaplaň bilen arslan agzyn ýaglady* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Eziz Tejen şäherine Allaýarhan bilen bile çozdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Öz öňündäki söz bilen birlikde bilelikdeligi, instrumentallygy, protsesiň geçişini we ş.m. görkezýän pospelog. *Men şu gün ýoldaşym bilen müzeýe gidýärim. Indi pagtany maşyn bilen ýygýarlar. Basymyň ýeriniň üýtgemegi bilen sözleriň manysy hem üýtgäp biler.*

bileni-biteni: Bar bilýañ zady, elinden gelýän zady. *Onuň bar bilen-biteni bazara gatnamakdy* (A. Durdyýew. *Saýlanan Eserler*).

bilet: 1. Bir zatdan peýdalanmaklyga hukuk berýän hökument. *Kino bilet alyp, içine girdiler* ("Tokmak" Jurnaly). *Hoşgeldiniň otly bileti jümbüsindedi* (A. Gowşudow. *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir gurama, partiýa ýa-da wezipä bolan gatnaşygy, agzalygy tassyklaýan hokument. *Kolhozyň ustawyny bozup, partiýa biletini elimden giderip biljek däl* ("Kolhoz Günleri"). *Raýkomyň sekretary kandidatlyk biletini maňa gowşuranda, özümi duýman sandyraýardym* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). 3. Ek zamen alnanda, soragyň temalary ýazylan hat. *İne bilet çekdi ýaýdanman Sona, Duran üç-dört sany okuwçy ýene* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*).

bilew: Bir zady ýiteltmek ýa-da ýonup tekizlemek üçin ulanylýan gural. *Çäge daşyndan degirmen daşyny, çalgı daşyny we bilew daşyny ýasaýarlar.*

bilezik: 1. Aýallaryň bilegine dakynýan, tylla çäýlyp kümüşden ýasalan gaşly bezeg şaýy. *Bu keywany aýallaryň bileklerinde gödensiz ýasalan gadymy başgoma bilezik görüňärdi.* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Goşarda tylladan bar bilezigi* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). *Bir gülli palas edinipdir, tumar, gönjök, bilezik şaýy bar* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Çagarygyň daşyndaky degelek agaç, gurşaw.

bilgeşleýin: Göre-bile, bilip, bilkastdan. *Men şu gün kenaryň boýuny syrýp, bilgeşleýin pyýada gaýtdym* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bilgiç: ser. **Bilgir.** *Ejesi bolsa ilki bada:- Gyzyma bir kesel ýolugypdyr-diýip, em-ýon etdi, soňabaka bolsa bilgiçlere gatnady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

bilgir: Her bir zada ogwy düşüňän, her bir zady gowy bilýän, köp zatlary biliji, tiz duýujy, bilgiç. *Bir wagt ýatdan çykan hakykat yzyn yzarlap, bildiler her ýan ýörýärdy* (A.S. Puşkin. *Saýlanan Eserler*) *Pähimli, paýhasly, bilgir adamy, Tutanerli öňe atýar gadamy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

bilik: **Biligi bar**-işni ýagdaýy baradak habarly, maglumatly. *Bu işden meniň biligim bardygy hiç kime mälim bolman galdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

bilim: 1. Okuw, sowat. *Garaşýar ol ýerde saňa, Bilim berjek mugallymlar* (K. Gurbanpesow, *Soldatyň Ýüregi*). *Emma onuň doly orta bilimi ýok* (Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Durma indi, gal ýeriňden, basym bol! Yhlas bilen oka, öwren, bilim al!* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). *Bilegi ýogyn birini ýykar, bilimi bolan-müňni* (nakyl). 2. Okamak netijesinde belli derejede alynýan ylym. *Başlangyç bilim. Ýokary bilim. Orta bilim.*

bilimdar[bilimdaar]: ser. **Bilimli.** *Mukaddes Watanyň bar bilimdary-İnjener, ýazyjy, şahyr hem doktor* (A. Niýazow, *Şygryalr*). *Bolduň meniň başyma okumuş, bilimdar!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýagdy öz ýanyndan özüni giň düşüňjeli hem bilimdar hasaplaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Yşgyny gidip, halys bolup:- Indi bu beladan nähili gutularkam?-diýip, bir bilimdar tilkiniň ýanyna maslahata barypdyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").

bilimdarlyk [bilimdaarlyk]: 1. ser. **Bilimlilik.** *Hemişe meýdanda günü geçýän çöl adamlary o-duň ysyny alýarlar, yz yzlamakda ajaýypbilimdarlyklaryny görkezýärler* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Nowaýy bilimdarlykdan däl-de, ylym barada öz kemçiliklerinden gep urýardy* (Aýbek, *Nowaýy*). 2. Köp bilmişlik etmeklik, köpbilmişlik. *Ol özüni hondan bärsi tutup, bilimdarlyk satdy. Aşyr şoňa bakan elini uzadyp, özüni bilimdarlyga saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bilimli: 1. Hatly sowatly, bilim alan, bilimdar, bilimi bar, bilimi köp. *Meniň atam-enem bilimli adamlar däldi.* 2. Okamak netijesinde belli derejede ylym alan. *Orta bilimli bolman, ýokary mektebe geçmek bolmaz. Bilimli ölmez, bilimsiz gülmez* (nakyl).

bilimlilik: Hatly-sowatlylyk, ylymlylyk, bilimdarlyk.

bilimsiz: Hatsyz-sowatsyz, nadan, ylymsyz. *Okuwsyz, bilimsiz Türkmen aýaly, Onuň azatlyga köpdür hyýaty* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Şäherliler rytsalary gödek we bilimsiz adamlar bolandyklary üçin hem ýigrenipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy). *Bilimli ölmez, bilimsiz gülmez* (nakyl).

bilimsizlik: Hatsyz-sawatsyzlyk, nadanlyk, ylymsyzlyk. *Beni bilimsizlik köseýär.*

bilina: edeb. Gahrymanlar hakkynda aýdylýan Rus halk aýdymy, gahrymanjylyk eposu, dessan. *Wladimir hakyndaky ýadygärlyk bylinalarda saklanyp galybdyr* (SSSR Taryhy).

bilinmek: 1. Kesgitlenmek, aňlamak. 2. Bir zadyň üsti açylmak, lduýulmak, mälim bolmak. tapylmak. *Goýberlen ýalňyşlyklar bilindi.*

bileşmek: Biri-biriňden habar alyşmak, hemmesini diýen ýaly bilmek. *Oňat gabat gelişdik, Hal-ýagdaýy bilişdik* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bilkastlaýyn: ser. **Bilgeşleýin.** *Ol wakalaryň bilkastlaýyn bulaşdyrylýan görnüşde sypatlandyrmaga dyrjaşylmagy halklaryň ünsüni sowmakdan başga zat däldir* ("Sowet Türkmenistany" gazetini).

bilmek: Bir zady aňşyrmak, akyl ýetirmek, bir zatdan habarly bolmak. *Reýhan arap ahyr bolmajagyny bildi* ("Görogly" Eposy). *Bolmanda-da seniň bu ýerde hemişelik dældigiňi men bilýärim!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir zady özleşdirmek. *Şahyryň bu dörtlemesini häzir Türkmenleriň köpüsi ýatdan bilýär* ("Edebiýat"). *Kartany oňly bilemok. Ýöne adyny aýdyýyn* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Syzmak, duýmak. *Olar görmek, eşitmek, ys almak, tagamy bilmek we daşky täsirleri duýmak organlaryndan ybaratdyr* (S.K. Karanow, *Trahoma we Oňa Garşy Göreş*). 4. Tanamak. *Men onuň kimdigini bilmek isleýärim! Sen ony açyk bilýärmin?* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 5. Bir işi, wezipäni ýerine ýetirmegi başarmak, oňarmak. *Ol özüniň işini bilýär. Bilen bilenin işlär, bilmedik barmagyny dişlär* (nakyl). *Bilmeseň, bileniňkä git* (nakyl). *Bilene ýagty, bilmedige garaňky* (nakyl). 6. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işlikleri bilen birlikde modallık görkezýaar. *Ýüzüp bilmek, alyp bilmek, göterip bilmek, ýazyp bilmek we ş.m. . (***Bilmezlige salmak-** bilmediksirän bolmak, aňmazlyk, etmek. **Köp bilen bolmak-** ser. **Köp.** *Sen özüňne tabşyrylan zady etmään, köp bilen bolup, şyltak gazanýarsyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

bilýard: 1. Yörite stoluň üstünde taýagyň ujy bilen şar urup oýnalýan oýun. 2. Şu oýun oýnalýan erňekli we burçlaryndaky deşiklery torluja stol.

bimahal [biimahal]: ser. **Biwagt.** *Eje jan, bijahal sowuk urmasa, ýetmiş tsentlerden pagta alarmykak öýdýärim!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bimahal çak gelen adam kimkä?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Köne galaň burçlarynda bimahal garalyp, düşüñjesiz, inanjaň aamlaryň ýüregine howsala salyp ýören ekeniň ow!* (A. Gowşudow, *Kepetdagynyň Eteginde*).

bimaksat[biimaksat]: Maksatsyz, sebäpsiz. *Bimaksat iş ýok.*

bimamla [biimaamla]: Mamla däl, dogry däl, hak däl. *Bir näçeleri bolsa ony bimamla hasaplap hüňürdeşdiler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Oňa gysgajyk jogap gaýtaranda, Artygyň sesi-de bimamlaňky ýaly eşidildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenjiň bimamla ýylgyryň dodaklarynda utanç ýaly bir ýagdaý syzylýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

bimamlalyk [biimaamlalyk]: Mamla dällik, dogry dällik, hak dällik. *Hawa, hawa!-diýip, öý eýesi bimamlalyk bilen aýtdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Katýa artykmaç söz aýdanyna düşüñip, bimamlalyk bilen Ýegor Makaryçyň ýeňinden çekdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bimany[biimaany]: ser. **Manysyz** 1.2. *Bu beýhuda, bimany gan dökülişleriň tizräk daýandyrylmagyna sabyrsyzlyk bilen garaşýardy* (Aýbek, *Nowaýy*).

bimar [biimaar]: kön.s. Nesag. kesel, hassa, nähoş

bimarlyk [biimaarlyk]: kön.s. Nesaglyk, kesellik, hassalyk, nähoşluk.

bimaza [biimazaa]: 1. Garagol, terbiýesiz, ýakymysyz. *Bimaza Wolodýa hatda oýunlarda hem öz ýaşlytlaryň arasynda tapawujlanýar* ("Mydam Taýýar" gazetini). *Mekdepde bolan wagtynda-da şu Aman poşçynyň ogly Wepa bilen gepleşäseň, boýnuňy sogranyň, ol bir bimaza haramzadadyr! diýip hemle urdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Birmaza oglanyň gepine gitdim, Bu bolşum düýbünden ýalňyş ekeni* (K.Gurbanpesow, *Soldatyň Ýüregi*). 2. Ynjalyksyz, birahat. *Bimaza edenim üçin bagyşlaň!* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

Gündiz görsem suratyň, gijeler bimaza men ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi"). . (**Agyz bimaza-** ser. **Agyz.**

bimazaçylyk[biimazaaçylyk]: ser. **Bimazalyk.**

bimazalanmak [biimazaalanmak]: 1. Garagollugy artmak, ýakymсыzlanmak. 2. Ynjalyksyzlanmak, rahatsyzlanmak.

bimazalyk[biimazaalyk]: 1. Garagolluk, ýakymсыzlyk, bitertiplik. *Hoşly, biziň oganlarymyzyň içinde bimazalyk edip ýörenleri ýokdur* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Ynjalyksyzlyk, rahatsyzlyk.

bimesrep [biimesrep]: Biderek, netijesiz.

bimessep [biimessep]: Bir sözli däl, mesepsiz, ykrarsyz. *Bimessep adamlar-ýaramaz adamlardyr.*

bimynasyp [biimynaasyyp]: Birine ýa-da bir zada mynasyp däl, laýyk däl.

bina[binaa]: 1. Gurluşuk içinde: Jaýyň tutulan düýbi, fundament. *Daşdan salynýan uly ymaratlaryň binalaryny granitden öýärler* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 2. Jaý, ymarat. *Günüň uzyn tyglary gelip, wokzalyň hem beýleki binalaryň diwarlaryna urýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). . (**Bina bolmak-** emele gelmek, döremek, esaslanmak, gurulmak, salynmak. *Daşynyň howlusyny men saldyrdym, jaýlar hökümetiň kömegi bilen bina boldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). **Bina etmek-** emele getirmek, gurmak, salmak. *Wyška posýologynda administratiw, hojalyk we ýaşayyş jaýlarynyň ýüzlerçesi bina edildi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

binamaz[biinamaaz]: kön.s. Namaz okamaýan, namazсыz.

binamys [biinaamys]: Namysy ýok, arсыz-namyssyz, utançdan-haýadan gaçmaýan, namysсыz. *Heý ysnat getiren binamys, ahyry almytyňy aldyň gerek?* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Binamysa günde toý* (nakyl).

binamysçylyk[biinaamysçylyk]: ser. **Binamyslyk** . Men beýle binamysçylygy edip bilmen, näme bolsam ýoldaşym bilen bile bolaryn (A. Gowşudow, *Eserler*).

binesip[biinesiip]: Nesibesi bolmadyk, nesip etmedik, nesipsiz. *Emma zamanasynyň bir näçe adamlaryna miýesser bolan şahyrlyk bagty ýa-da bagtsyzlygy ony hem binesip galdyrmady* (Aýbek, *Nowaýy*).

binyşan[biinyşaan]: Nam-nyşansyz, atсыz-sorsuz, nyşansyz, dereksiz. *Bir kagyzjyk tapylsady, ýazyp bize ogryn çörek daşayan aýala bererdik, biz binyşan gitmezdik, taryhda galardy-dıýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Adybegiň yzy binyşan gitdi-diýip, men näumyt bolup ýördüm* (Görogly" Epasy).

binika[biinika]: ser. **Nikasyz.** Binika öýlenmek.

binobat[biinoobat]: ser. **Nobatsyz.** Halnazaryň hatarynda Ataýry gelne üleşikden öň ýetdi, tamdyra binobat boldy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

binowa [biinowaa]: 1. Hiç zatsyz, nowasyz. 2. Akylсыz, pähimsiz. *Diňle goňşy, partiýa ynsan üçin howadyr, Oňa garşy gidýänler akylсыz., binowedyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bint: Ýara daňylýan hasa sargy. *Men dermanhanadan bint aldym.*

bintlemek: Bint bilen daňmak, saramak. *Oraz eliniň ýarasyny bintläpdir.*

bintlänmek: Bint bilen daňylmak, saralmak. *Eliniň ýarasyny bintlän bolsa gowy bolardy.*

bintleşmek: Bint bilen daňmaga kömekleşmek, saraşmak. *Men onuň elini bintleşdim.*

bintletmek: Bint bilen baglatmak, saratmak. *Barmagymyň ýarasyny bintletdim.*

binurbat[biinurbat]: Geçirimsiz, rehimsiz. *Binurbatdyr gazap, ganym döker sen, Synam üzre tygсыz ýara salan ýar* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi").

biograf: Biografiýa düzüji.

biografik: Biografiýa degişli, bigrafýa mahsus bolan.

biografiýa: Biriniň durmuş halynyň ýazgysy, terjimehal. *Onuň köp saňly fotosuralarynda biografiýasynyň aýry-aýry sahypalary, gylygynyň ewolýutsiýasy kinoda görnen ýaly aýan bolýardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *1925-nji ýyl, Aleksandr Korneýçugyň durmuşyndaky we döredijilik biografiýasyndaky, iki sany möhüm waka bilen bellenildi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

biolog: Biologiýa ylmyndan spetsialist. *Degre daşy biolog, geolog, tehikli gelýär* (K. Gurbanpesow, *Soldatyň Ýuregi*). *Biologlaryň ýygnagy boldy.*

biologik: Biologiýa ylmyna has bolan. *Zyýan beriji mör-möjeklere garşy göreşiň biologik çäreleri barha giňden peýdalanylýar* (B.F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa). *Ozaly bilen, biologik ösüş täsiri astynda bolup geçýär* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, Pedagogika).

biologiýa: Janly tebigatyň, organiki ýaşaýşyň kanunlary hakyndaky ylym. *Häzir bolsa biologiýa mugallymlarynyň paýtagta bolan seminaryndan gaýdyp gelýän ekeni* (N. Jumaýew, Ak Derek).

biparh[biiparh]: ser. **Parhsyz.**

biparhlyk[biiparhlyk]: ser. **Parhsyzlyk.** *Selbi ony sowuk-salalykda, biparhlykda aýyplaýandyr öýdüp, ol asla pikir etmeýärdi* (N. Jumaýew, Ak Derek).

bipaýan[biipaaýaan]: Soňy bolmadyk, ahryr ýok, tükeniksiz. *Bipaýan dünýäde jany neýlediň? Agaýunus, şirin-şirin sözlendiň* ("Görogly" Eposy).

biperwaý[biiperwaaý]: 1. Hiç zat hakynda alada, ünji etmeýän, durmuşa perwaýsyz garaýan. *Sopy nazar saldy suwa hiperwaý* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Onýança Selbi hem oslagsyz duşuşygyn ilkinji täsirinden boşap, özüni raslady, Baýramy hiperwaý garşylamaga çalyşdy* (N. Jumaýew, Ak derek). 2. Geleňsizlik bilen garaýan, geleňsiz. *Ol haý-howaýy durmuşa ýugrulan, biperwaý, geleňsiz bar adamdy* (Aýbek, Nowaýy). *Biperwaý häsiýetli bolmak.*

biperwaýlyk[biiperwaaýlyk]: 1. Hiç zat hakynda alada, ünji etmezlik, perwaýsyzlyk. *Göz açyp ýumasy salymyň içinde meni ençeme aýlap gurşap alan rahatlyk we biperwaýlykdan nam-nyşan hem galmady* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 2. Geleň etmezlik, gelensizlik. *Bu işde biperwaýlygyň öňüni almaly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bipeýda [biipeýdaa]: Peýdasy bolmadyk, peýdasyz. *Ol söwda bipeýda boldy.*

bir: 1. Bir tsifriniň ady we onuň mukdary, ýeke. *Men bir kem altmys ýaşadym* (A. Gowşudow. Köpetdagyň Eteginde). *Bir günlük ýola çykşan, üç günlük azyk al(nakyl).* *Bir gören tanyş, iki gören garyndaş* (nakyl). 2. Nämälimligi, näbelliligi aňladýan kömekçi *Penjirän öňünde oturyp bir gün, Üç gyz agşamara edýärdi gürrüň* (A.S. Puşkin, Ertekiler). *Olar bir beýik tümmege çykyp, daş-töwerege göz aýlaýarlar* ("Bahar"). 3. Ýeke, ýalňyz. *Onuň bir özi öýdedi.* 4. ser. **Birlik YY, 2. . (Bir agzabakmak-ser. Agyz. Bir almany iki bölen ýaly- ser. Alma. Bujagaz çagalaryň iki sanysy edil bir almany iki bölen ýalydy. Bir bada- ser. Bada 1. Gaýsalar bir bada tünegime giderin Zawoddaky gündelik gaýnaýan durmuş bir bada söndi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Bir başa-ser. BaşY. Bir Başy, bir dabany degmek- ser. BaşY. Bir gez beýgelmek-ser. Gez. Bir gez ýokary galmak- ser. Gez. Bir gözi aýa bakmak, bir gözi şetdaly kakmak-ser. Göz. Bir gysym bolmak-ser. Gysym. Birinden görmek-** birini bir zatda aýyplamak, bir zadyň (işini) sebäpkäry diýip hasap etmek. **Bir ýüzli etmek-1)** hemmesini ýerbe-ýer etmek, saýhallaşdyrmak. *İşi bir ýüzli etdim;* 2) ser. **Bir ýaňalak bolmak. Bir meýdan-esli** wagt, ýoňsuz salym. *Bir meýdan oýnandan soň, ýene göre girip gitdi* ("Görogly" Eposy). **Bir salym- ser. Salym. Bir salym geçeni ýatlaşaly biz (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). **Bir sanaç ýel alyp gelmek- ser. Ýel. Bir sanaç uny artyk iýmek- ser. Un. Bir sözli-** sözünden dänmeýän, tutanýerli. **Bir tärräk (töwra)-** bir hili, bir tüýsli. *Onuň enesi hem bir töwra adam* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). **Bir haýukdan soň- ser. Haýuk. Bir heňe tutmak- ser. Heň Y. Bir çukara tüýkürmek- ser. Tüýkürmek.** Hemmesi bir çukara tüýkürişip, şu gün agşam oba şurany ýitirim etmegi maslahat etdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Bir çukura tüýkürip-de, Birleşeliň biz barymyz* (B. Kerbabaýew, Poemalar). **Bir eýýäm- ser. Eýýäm.** Garaňky bir eýýäm düşüpdü ("Mydam Taýýar" gazet). **Bir ýan ýüzli etmek- ser. Bir ýüzli etmek. Bir ýaňalak bolmak-** ýa eýläk, ýa beýläk bolmak, bellisini etmek. *Şol bir ýaňalak bolýança sabyr etmek gerek* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim) **Aýagyňy bir ýere depmek-ser. Aýak. Biz öz aýagymyzy bir ýere depip, ýere gat ýer astyndan göwher almaga ymtylýarys ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).******

biragyzdan: Hemmesi bilelikde, agzy bir. *Karary biragyzdan kabul etdiler.*

birahatlanmak[biiraahatlanmak]: Ynjalygyň gaçmak, rahatsyzlanmak, ynjalyksyzlanmak. *Beýle birahatlanyp oturmasana!*

birayakdan: Bir aýakdan sürmek- bir meňzeş hasap etmek, hemmesini deň hasaplamak. *Hemme kärendegini birayakdan sürmek bolmaz* (B. Kerbabaýew. Aýgytly Ädim).

biraz[biraaz]: Az mukdarda, azajyk. *Diýdi:- Dostlar, kömek beriň biraz siz! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bu ýagdaýda biraz howsala düşdi ("Görogly" Eposy).*

bir-birden: Ýeke-ýekeden, biri-biriniň zyzndan.

birçak: Köp wagt mundan öň, bir eýýäm, bir wagt, köpden, öňräk. *Ol işini birçak gutaryp gitdi. Kino birçak gutardy.*

birden: Bir zarda, bir bada, garaşylmadyk ýerden. *Birden maşyn badyny gowşatdy. Birden onuň ýüzi ýagtylan ýaly boldy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Birden tokaýyň içinde gezip ýören Görogla gözi düşdi ("Göro gly" Eposy).*

birden-bir: ser. **Ýeke-täk.** *Ol muny dünýäde birden-bir eserdir öýdýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

birdenkä: Bir bada, biden, duýdansyzlykda. *Birdenkä Akbilek üýrüp, gapa tarap okduryldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Artyk onuň birdenkä egninden gujaklady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Birdenkä egninden gujaklady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Birdenkä samolýotyň tarapynda patyrdy başlandy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

birehim [biirehim]: Hiç kime rehim etmeýän, doňýürek, rehimsiz. *Lýuter knýazlary daýnahlardan iň birehim suratda öç almaga çagyrypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

birehimlik[biirehimlik]: Rehimi bolmazlyk, doňýüreklik, rehimsizlik. *Sen beýle birehimlikden el çek (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

birentek: Bir näçe, köp, ençeme. *Ol öýe girip, birentek wagtlap çuň pikire batyp oturdy. Bu maslahat edebiýatyň ähli janlary boýunça ýaş edebiýatçylaryň birentek eserlerini ara alyp maslahatlaşdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

birysgal[biirysgal]: ser. **Rysgalsyz.**

birigişmek [biirigişmek]: 1. Güýji bir ýere toplamak, ýygnaýmak, birleşmek, jemlenmek. *Zähmet çekip, ýere saçyp derini, Birigşip baýlardan aldy ýerini (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Goşulyşmak, garyşmak. *Ýol boýundaki obalardan atlananlar-da şolara birigişýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

birigün [biirigün]: Erte däl-de, ondan soňky gün. *Eger awa gitjek bolsaň, birigün gideli (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Mara bolsa, ertir däl-de, birigün gidýäris (B. Pürliýew, Gün).*

birikdirmek [biirikdirmek]: Birleşdirmek, goşmak, garmak. *Öýüň içi ýaly atyzlaryň örän köpüsini birikdirmelidi ("Kolhoz Günləri). Ol Galiçi basyp alypdyr we ony öz knýazlygyna birikdiripdir (SSSR Taryhy). . (**Agyz birikdirmek-** ser. **Agyz.** Siziň hem agyz birikdirip, emire garşy göreşmegiňiz gerek ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Goş birikdirmek-** ser. **Goş.** Aýsoltan bilen goşuny birikdirip bilse, Begenjiň dünýäde armany ýakdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

birikmek [biirikmek]: 1. Goşulmak, garylmak, birleşmek. *Türkmenistanyň Russiýa birikmeginiň aşakdaky ýaly oňaýly taraplaryny-da bellemän geçmek bolmaz ("Edebiýat"). Şol posýoloklar kem-kemden giňelip, şähre birigýärler ("Ýaş Kommunist" gazet). 2. Biri bilen durmuş gurmak, är-aýal bolmak.*

birin-birin[biirin-biiriin]: Başdan-aýak, jikme-jik, ýekeme-ýeke. *Rugsat beriň, hemmesini birin-birin aýdyp bereýin (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Muhammet özüniň çopançylykda ýören günlerini birin-birin göz öňüne getirdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

birinjiden: 1. Hemmeden öňürti, ilki bilen, ozaly bilen. *Ýok, Gurban, birinjiden-ä garrylar hut şeýle diýerler diýip, inanmaga sende hiç hili esas yok ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Bir tarapdan.

birinjilik: Görkezen hyzmaty, üstünligi boýunça birinji orny eýelemeklik, birinji bolmaklyk. *Birinjilik meniň elimden gidip barýardy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Laçyn geçen ýyl respublikan ýaryşda birinjilik gazanypdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

birja: 1. Kapitalistik ýurtlarda: Maliýe we uly söwda ylaşyklaryny düzýän edara. 2. Söwda meýdany, pälehana. . (**Zähmet birjasy-** burjuaziýa ýurtlarynda: İşsizlere iş tapyp bermek baradaky dellalçylyk işlerini alyp barýan edara, pälehana.

birläň-ikilän: 1. Ýek-tük, az-kän, ýek-ýarym, bir-iki, käbir. 2. Az duş gelýän, seýrek.

birleşdiriji: 1. Güýji bir ýere jemleýji, birlik dörediji. 2. Bir zady başga bir zada goşujy, garyjy. 3. Bir zady danyjy, ýelmäp berkidiji, utgaşdyryjy.

birleşik: 1. Gurama, jemgyýet, soýuz. *Azatlyk ýolunda hemme birleşik, Birleşýärler dünýä zähmetkeşleri* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Onuň injenerlik edýän promyseli diňe bir trest boýunça däl, "Türkmennebit" birleşigi boýunça-da iň öňdäkileriň hataryna goşuldy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2. Ylalaşykly, dostlukly topar. *Ýaroslawyň ogullarynyň arasyndaki birleşik uzak dewam etmändir* (SSSR Taryhy).

birleşmek: 1. Birikmek, birigişmek, goşulmak. *köp millet birleşen jaýdyr bu döwlet ("Oktýabr Ýalkymy")*. *Urartu ýurduda has güýçli taýpalaryň birleşmekleri bolupdyr* (SSSR Taryhy). 2. Biri-biri bilen kesişmek, çatlyşmak.

birlikde: 1. Köplenç "bilen" kömekçi sözünüň soňundan gelip, "bilelikde, bile" diýen many aňladýan jemleýji söz. 2. İki ýa-da bir näçe bolup, goşulyşyp, bilelikde. *Nabat eje, Jamal, ikinizi birlikde gutlaýaryn* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

birlikY: 1. Bir meňzeşlik, umumylyk. 2. Bitewilik, agzybirlik. *Bozulmaz birligi çekiç-oragyň Geçirdi gaýlardan seniň zürýadyň* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

birlikYY: 1. Biri bildirýän tsifr. *Owadan ýazylan birlik* 2. Okuwçylaryň okaýsyna berilýän iň pes baha. 3. Ýekelik, ýalňyzlyk. 4. Oýnalýan bir gülli kart. *Haç birlik*. 5. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Birlik kagyz manat*. . (**Birlik san-** ser. San

birneme: Az-owlak, az-kem, az-maz, azajyk. *Entek täze ýyla geçilerine birneme wagt bardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)*. *Bibiniň, Gandymyň gürrüňi Artygy birneme ynjaltdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

birowaç[birowaaç]: Rowaç almadyk, şowsuz, üstünliksiz. *Puşkin dekabristleriň gozgalanynyň bir owaç bolandygyny eşitdi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

birowaçlyk [birowaaçlyk]: Rowaç almazlyk, şowsuzlyk, üstünlikli bolmazlyk. *Günbatar rewolýutsiýanyň birowaçlyklary dekabristleriň köpüsünde lapykeçlik we şübhelenmek duýgusyny döretdi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

biröwşen[biiröwşen]: Ýagty däl, röwşen däl, aýdyň däl. *Russiýanyň geljetukat, biröwşen ýaly bolup görünýärdi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

birsydyrgyn[birsydyrgyym]: Bir meňzeş, bir tüýsli, bir boluşly. *Suwuň birsydyrgyn akysynyň döredýän güňleç saggyldasy eşidilýär. Brigadir ýygymçylaryň birsydyrgyn hereketinden bir bada gözünü aýryp bilmedi. Motoryň bir sydyrgyn çykýan dyngysyz gürrüldisi bir bada ýüregime düşjek ýaly etse-de, soňabaka öwrenişip başladym* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

birsyhly[birsyyhly]: 1. Hemişe, elmydama, üznüksiz, häli-şindi. *İçine şaly ekilen ýaly birsyhly suw içip gürlledi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Köçeleri tekizleýän greýderleriň, buldozerleriň dyngysyz eşidilýän güňleç sesleri täze jaýlara düşüp, birsyhly ýaňlanyp güwwüldeýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Alada, gaýgy ony rahat ýatyrmady, birsyhly eýlesine-beýlesile aýlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir boluş, birsydyrgyn.

birugsat[biirgsat]: ser. **Rugsatsyz**. *Oraz ejesinden birugsat kino getmeýär*.

birýanlaýyn[birýaanlaýyn]: Bir taraply, bir ugurly, bir taraplaýyn.

bisabyr[biisabyr]: ser. **Sabyrsyz**. *Bisabyrlar asla adam hem däl* (Şekspir, *Otello*).

bisabyrlyk[biisabyrlyk]: ser. **Sabyrsyzlyk**. *Ýeri, Kazbiçe näme boldy?-diýip, men bisabyrlyk bilen stabs-kapitandan soradym* (M.Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Haýt-haýt, Göreogly, bisabyrlyk etme!* ("Görogly" Eposy).

bisähet[biisähet]: Sähet däl, sähet hasaplanmaýan. *Bisähet gün at bakmasaň, sähetli gün at tapdyrmaz* (nakyl).

bisakgal[biisakgal]: ser. **Sakgalsyz**. *İne bu bisakgal ýigit bolsa biziň respublikamyzyň belli traktorçylarynyň biri* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

bisan[biisaan]: ser. **Sansyz**. *Ugursyz sözlerim goýdy-la bisan* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

bisarpa[biisarpa]: Tygşytsyz, ýerliksiz, biderek, boş, sarpasyz. *Men wagtymy bisarpa tutman okadym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Emma ýüregiňizi ýerinde saklaň, okuňyzy bisarpa harçlamaň!-diýip, ýigitlerine tabşyrdy* (A. Gowşudow, *Määhri-Wepa*).

bisaýhal[biisaýhal]: ser. **Saýhalsyz**.

biseresap[bilseresaap]: ser. **Seresapsyz**. *Seresap gep-daşa gala, biseresap gep-başa bela* (nakyl).

biseresaplyk[biiseresaaplyk]: ser. **Seresapsyzlyk**.

- bisyrat[biisyyrat]:** 1. ser. **Syratsyz.** Özünüňki eken böýle bisyrat Edilip "Tokmakda" çekilen surat ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. göç.m. Utançsyz, ugursyz, bolgusyz, bihepbe, Serediň, bu bisyratyň ýüzüne. Ol bisyratk küştde utulandan dawalaşanyňy, urşanyňy özüne abraý hem batyrlyk bilýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- biskwit:** Süýji kökaniň bir görnüşi.
- bismil:** med. Adamyň topuguna, dyzyna çykýan ýara, süňk ýaryp çykýan ýara.
- biş-düş:** Hahar taýýarlamaklyk, nahar. *Daşky biş-düş edilýän otagçoluk ýigit mahar taýýarlaýardy* ("Kolnoz Günleri"). *Bularyň bir näçesi biş-düş häzirlemek hem çay gaýnatmagyň ugruna çykdylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol biş-düşe örän ökde ekeni.
- bişek[biişek]:** Gumansyz, hökman, şeksiz. *Yrs arap, ýamanlyk etse, biralyk ajy-la bişek* (B. Kerbabaýew, Aýlar).
- bişim:** Bişmeklik, ýetişmeklik derejesi. *Bu tüwiniň bişimi gowy.*
- bişirilmek:** Oda tutulup ýa-da oduň üstünde gaýnadylyp nahar we ş.m. taýýarlanylman, bişirip häzir edilmek *Çörek bişirilýän peç, azyk saklanylýan jaý guraly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Nurjahanyň gapysynda goşa gazan atarylyp, pişme bişirilýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- bişirinmek:** Özün üçin bişirmek, özün üçin bişirip taýýarlamak. *Arabakeşler özlerine nahar bişirinýärdiler* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).
- bişirmek:** 1. Oda tutup ýa-da oduň üstünde gaýnadyp nahar, owkat taýýarlamak. *Bişiren naharlaryny iýip doýup bolmaýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ejem çörek bişirmek üçin gitdi. Naharymy özüm bişirdim.* 2. Bir ýeriňi gyzgyn zada ýakmak. *Myrat eline çay döküp bişiripdir. Çäge aýagyňy bişirip barýar.* (**Sapagy bişirmek-** ser. **Sapak YY.**
- bişirtmek:** 1. Birine nahar, owkat taýýarlatmak. *Goňşymyzyň maşgalasyna nahar bişirttik.* 2. Bir ýeriňi oda ýa-da gyzgyn zada ýakdyrmak.
- bişişmek:** 1. Bişip taýýar bolup barmak, taýyn bolubermek. 2. Sagdyn, çydamly, mert bolup ýetişmek, kämilleşmek, türgenleşmek. *Bu gyzlar mekdepe, pioner otrýadynda, medeniýet öýünde, sport ýaryşlarynda bişişipdirler* ("Sowet Türkenistanynyň Aýallary" Jurnaly). 3. göç.m. Berkeşmek., jebisleşmek, määkämleşmek. *Otlarda bişişen partiýamyz bar, Partiýam geljege-öňe garaýar* (A. Haýydow, Gök Asman). (**Mäşi bişişmezlik-ser. Mäş.** *Görýän welin, seniň bilen meniň mäşim bişişjek däl* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- bişmek:** 1. Nahar, owkat taýýar bolmak. *Pişme bişer, gaýnatma gaýnar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Palaw bişdi.* 2. Ýetişmek (miwe hakynnda). *Oglan howlugar tut wagtynda bişer (nakyl).* 3. Gaty gyzmak, ýanyp barmak. *Günüň aşagynda gezmekden ýaňa arkam bişdi.* 4. Bir ýeriň gyzgyn zada ýanmak. *Süýtde agzy bişen, suwy üfläp içer (nakyl).* *Ýakma bişersiň, gazma, düşersiň (nakyl).* 5. göç.m. Gaýgy-gam çekmek, horluk görmek. *Kimler bu zulumda çürkendi, bişdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 6. göçm. Her bir kynçylyga döz gelip bilmek, çydamly bolmak. *Köp ýerlerde bolan, köp ýerde ygan, durmuş gazanynda bişen adamdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- bit:** Adamlarda, haýwanlarda bolýan, gallada, unda we ş.m. döreýän ownujak möjek-parazit. *Adamda parazitçilik edýän bitniň howpy hem siňegiňkiden az däl* (W. F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa).
- bitagaşyk[biitagaşyk]:** ser. **Tagaşyksyz.** Bitagaşyk adam. Bitagaşyk göwre.
- bitagaşyklyk[biitagaşyklyk]:** ser. **Tagaşyksyzlyk.**
- bitakat[biitaakat]:** Takady, sabry gaçan, sabyrsyz, ynjalysyz. *Gyzjagazy operatsiýa edilmäge äkidilende bitakat bolup galan Ogulýareje perzendini öwran-öwran ogsapdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bitakat bolmaly däl.*
- bitakatlanmak[biitaakatlanmak]:** Takady gaçmak, sabyrsyzlanmak, ynjalysyzlanmak, tolgunmak.
- bitakatlyk[biitaakatlyk]:** Takady ýokluk, sabyrsyzlyk, ynjalysyzlyk, tolgunmaklyk. *Bitakatlyk sabyrly adama ýarasmaz.*
- bitap[biitaap]:** Ýaraw däl, taby gaçan, tapsyz kuwwatsyz, syrkow. *Birden Öwez bitap bolup keselledi* ("Görogly" Eposy).
- bitaplyk[biitaaplyk]:** Ýaraw dällik, taby gaçanlyk, tapsyzlyk, kuwwatsyzlyk, syrkawlyk. *Bitaplyk oňa ilemäge mümkinçilik bermeyär.*

bitarap[biitarap]: 1. Hiçbir tarapa goşulmaýan *Marydan gelen ýaşulular, iki ýanyna-da bitarap görünmek niýeti bilen, Gotur söwdagäriňkide düşdüler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Hiç hili reaksiýabermeýän. *Umuman, her bir himiki maddanyň atomy bitarapdyr. Egredilýän jisimiň içinde dartyлмаýan, gysылмаýan we bitarap diýilýän we bitarap diýilýän gatlak bolmalydyr* ("Fizika Kursy").

bitaraplaşmak[biitaraplaşmak]: Hiçbir tarapa goşulman, çetde durmak, çetleşmek.

bitaraplyk[biitaraplyk]: 1. Hiçbir tarapa goşulman, çetde durmaklyk. 2. Hiç hili reaksiýa bermezlik.

bitaý[biitaý]: Biri-birine deň däl, menzeş däl, taý gelmeýän, taý gelmeýän, taýy ýok, taý däl. *Bitaý ýük. Bitaý köwüş.*

bitaýlyk[biitaýlyk]: Biri-birine meňzeş gelmezlik, deň dällik, taý gelmezlik.

bitertip[biitertiip]: 1. Tertipsiz, düzgünsiz, bidüzgün. *Bitertip çagalara terbiýe bermek işini has oňat guramak gerek.* 2. Bulam-bujar, rejeli däl, garym-gatym. *Jaýyň içindeki mebelleri bitertip ýerleşdirilipdir.*

bitertiplik[biitertiiplik]: 1. Tertipsizlik, düzgünsüzlük, bidüzgünlik. 2. Bulam-bujarlyk, garym-gatymlyk, rejeli dällik.

bitewi: 1. Böleklere, aýry-aýry toparlara bölünmedik, dagynyk däl, tutuş. *Görnükli Rus alymlary agronomçylyk çäreleriniň bitewi sistemasyny düzdüler* ("SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy"). 2. Döwülmedik, bitin.

bitewilik: 1. Aýry-aýry toparlara, böleklere bölünmedik, dagynyk dällik, tutuşlyk. 2. Döwülmän galanlyk, bitinlik.

bitgin: Gowy biten, oňat ösüp ýetişen. *Bitgin otlaryň arasynda gyrgyzdasy suwulganlaryň sany-syýagy ýok* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Onuň töweregindäki bitgin bugdaý derýa ýaly çaykanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). . (**Göwni bitgin-ser. Göwün.** *Onuň göwni bitgindi.*

bitginli: Boldumly, hasylly. *Ekinleri hem ýerleri çalşyryp ekseň, gowy bitginli bolýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Şol ýyl, hakykatdan hem bugdaý bitginli bolup, tümmüle daýranda gyzyllapdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

bitin[bitiin]: 1. Döwülmedik abot. *Bitin galan käse.* 2. Ýyrtylmadyk, denişmedik, dagamadyk *Bitin geým.* *Bitin aýakgap.* . (**Bitin san-** droba bölünmedik san. **Göwni bitin-** göwni hoş,razy. *Gullynyň mundan ozal göwni bitindi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Çöregi bitin-** ser. **Çörek.** *Hernä çöregiň bitin eken-diýip gülümsiredi* ("Tokmak" Jurnaly)..

bitinlik[bitiinlik]: 1. Döwük-ýenjlik dällik, abatlyk. 2. Ýyrtyk-ýirik dällik, deşilmedik.

bitirilmek: Ýerine ýetirmek, berjaý edilmek, gutarylmak, tamamlanmak, *Tabşyrylan iş wagtynda bitirildi. Ýumuş bitirildi.*

bitirişmek: Bir işi bitirmäge, ýerine ýetirmäge kömekleşmek, gutaryşmak, tamamlaşmak. *Zerur işi bitirişmek.*

bitirmek: Bir işi soňuna çenli alyp barmak, ýerine ýetirmek, berjaý etmek, gutarmak, tamamlamak. *Men seniň ýaly iş bitirmän gelmen* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Deňiz portunyň kollektiwleri has köp iş bitirdiler* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

bitişik: Biri-biri bilen bitişip duran, biri-birine gelmeşen, sepleşen, birleşen. *Ol kostýumyň köýnegi bilen balagy bitişikdi, boýdan-başa hem ilikdi* 'A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

bitişmek: 1. Biri-biri bilen utgaşmak, birleşmek, gelmeşmek, sepleşmek. *Gara gaşlar aýrylyşýar, bitişýär* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 2. Gowulaşmak, gutulyşmak (ýara döwük hakda). *Ýara bitişipdir. Aýagynyň döwlen süňki bitişipdir.* 3. Tamamlanyp başlamak, gutaryşmak. *İşler hem bitişip barýar.*

bitmek: 1. Tamam bolmak, ýerine ýetmek, berjaý bolmak, gutarmak, dolmak. *Gallaňlaryň uwap, her ýana çaşar, İndi seniň işiň bitdi, Meňli han* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ot ýatarmagyň iň müňüm isleglerini düşündirip, onaryň kolhozdan bitmeli isleglerini bloknotyna belleşdirip, olar bilen hoşlaşdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Gögermek, ösmek. *Adamlar düzde bitýän ösümlikleriň süýümlerini örmäge geçipdirler* (SSSR Taryhy). *Dnestr we Dunaý derýalarynyň kenarlarynda gamyş bol bitýär* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Oýnap ekseň, boýnap biter* (nakyl). 3. Gutulmak, sagalmak. *Ýara bitipdir. Döwlen injik bitipdir. Tyg ýarasy biter, söz ýarasy bitmez* (nakyl).

4. Çökündi ýa-da kesmek tutup, öňi ýapylmak. *Bu jüründidigi bitmişden wagty bilen gezek ýetmez, ýör otly gelmäňkä. ýoluň ol ýüzünden suw alyp geleli* ("Tokmak" Jurnaly).
5. Boldumly, hasylly gögermek, ösmek, hasylly bolmak. *Ol kolhozyň gawuny gowy bitipdir.* (**Aýak bitmek-** ser. **Aýak.** *Abadan ýaňy aýak bitenje gyzjagazdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Göwün bitmek-** ser. **Göwün.** *Täze dostdan göwni bitdi* ("Mydam Taýýar" gazeti). Diýeniň bitmek-áydanyň bolmak, diýeniň ýerine ýetmek. *Agaň ýanynda diýeniň bitýämi?* ("Görogly" Eposy). **Dil bitmek-** ser. **Dil YY.** **Eşigi bitmek-** ser. **Eşik.** *Umuman, onuň garny doýup, eşigi bitmedi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- biwatan [biiwatan]:** Belli bir ýurtda orun tutmaýan, watansyz. *Bularyň hemmesi öz ýurduny satan biwatanlaryň toslamasy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- biwazyçylyk [biiwazyçylyk]:** ser. **Biwazylyk.** *Öňki biwazyçylyk edip ýöreniň besdir* (A. P. Çehow, Saýylan Eserler).
- biwazylyk [biiwazylyk]:** Durmuşda özüňi gowy alyp barmazlyk, bozgaklyk.
- biweç [biiweç]:** Weji bolmadyk, weçsiz, bolgusyz, ugursyz, biderek (adam). *Paýtagtda ýüze çykan bir näçe biweçleriň pitnesini ýatyrmak üçin nähili çäre görmek gerek?* (Aýbek, Nowaýy).
- biwepa [biiwepaa]:** Wepa bermeýän, sözünde durmaýan, ynamy ödemeýän, wepasyz, ykrarsyz. *Hiç görülen däldir beýle biwepa, Maňna iki ýandan ýetýär-le jepa* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Men biwepa bolabilmen* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagibanyň Gyzy).
- biwepalyk [biiwepaalyk]:** Wepa bermezlik, ynamy, umydy ödemezlik, wepasyzlyk, ykrarsyzlyk, dönüklik, *Siz maňna biwepalyk etmersiňiz* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).
- biwyjdan[biiwyjdaan]:** Wyýdany bolmadyk, wyjdansyz, ykrarsyz.
- biý:** Her bir zady bilýän, parasatly. *Biý adam.*
- biýara[biýaara]:** bot. Gawun we garpyz ýaly bakja ekinleriniň pazyly. *Biri-birine tutuşyp giden göm-gök biýaralar dört-bäş ädim giňliginde gazylan joýalaryň arasyny tapysdyryp barýar. Gür biýaralaryň içinde goşa ýumruk ýaly terneler hem peýda boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Murtlary al asmana azm urýan gawun biýaralary serlişip ýatyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- biz [biiz]YY:** Ak reňkli irimçik nah mata. *Onuň gursagyndan akan gan donuny, biz köýnegini gana bulapdyr-da gatapdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kapasada top-top bizi, Asylgydyr Hywa dony* (Çary Aşyr, Poemalar). *Ol tomsuna agar çäkmen, gysyna bolsa pagtaly don geýerdi, biline ak biz guşak guşanardy* (A. Gaowşudow, Mähri-Wepa).
- biz [biiz]YYY:** Köwüş, ädik tikilende deşik deşmek üçin ulanylýan sapwlyja, ýitiuçly eshap, gural. *Ussanyň inçeli-ýogynly bir näçe bizi bardy.*
- bizar[biizaar]:** Halys ýadan, irgin, iren. *Men suwa düşmekten bizar-la,men suwsuz ölüp barýan!* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ondan halk öňem-ä bizar* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). (**Bizar bolmak-** bir zatdan ýa-da birinden irmek, halys ýadamak. *Men olardan bizar bolan hem bolsam, dogrusyny aýtmagyň aýdy ýok* (Görogly" Eposy). **Elli bizar**-bütünleý boýun gaçyrma, ýüz dönderme. *Onuň meni öýereninden elli bizar geçen-le* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- bizar-peteň [biizaar-peteň]:** Bizar peteň etmek-bütünleýin irizmek, halys ýadatmak, başyny alyp gitmäge kaýyl etmek.
- bizY:** 1. Birinji ýönkemäniň köplügin aňladýan at çalyşmasy. *Biz biri-birimiz bilen sözleşýäris we pikir alyşýarys. Biz gaýtjak bolup durkak, howanyň balaşjakdygyny aňdyk* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Awtor ýa gepleýän adam tarapyndan okyjylara, diňleýjilere ýüzlenilende "men" manysynda ulanylýan söz. *Gözel ýarym, bizi goýma armana* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).
- bizon:** Demirgazyk Amerikada ýaşaýan uzyn hem ýumşak ýüňli ýabany öküz.
- BK(b)P:** tar. Bütünsoýuz Kommunistik (bolşewikler) partiýasy (1925-1952)
- blank:** Tekstli we şol tekst boýunça doldurylmaga degişli grafirlenen kagyz.
- blindaj:** harby. Artilleriýa we minomýot oklaryndan goranmak üçin üsti berk edilip gurlan ýerzemin, bukalga.
- blokgauz:** harby. Goranmak üçin daýanç punkty bolup hyzmat edýän we ok atmak üçin degişli bolan jaý, ýer.

- blokY:** *teh.* Agyr ýükleri galdyrmak üçin ýönekeý gurluş. *Bloklar ýükleriň ornuny üýtgetmek üçin ulanylýar ("Fizika Kursy").*
- blokYY:** *syýasy.* Döwletleriň, syýasy partiýalaryň, toparlaryň bilelikde hereket etmek üçin ylalaşygy, bileleşigi. *Kommunistler bilen partiýada dälleriň blogy.*
- blokirmek:** 1. *harby.* Gurşap almak, gabamak. 2. *d. ýo.* Aýratyn signallaryň kömegi bilen ýoly bekleme, ýapylmak.
- bloknot:** Kagyzy ýyrtlyp aýrylýan ýazuw depdergesi. *Elleri bloknotly ýaş fizikler elektrik kmehanizmleriniň daşyna üýşdüler ("pioner" Jurnaly). Wekil onuň adyny bloknotyna aýratyn bellik etdi (J. Akyýew, Mergenîň Ogly).*
- bluza:** Guşaksyz geýilýän giň köýnek görnüşli iş geýimi. *Egni gök bluzaly güne agaran sarymtyl şal ýapaly, bugdaýreňk daýaw bir adam ellerini salgap, ýanyndakylara içgin gürrüň berýärdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*
- bluzka:** Aýallaryň ýubka bilen geýýän gysga köýnegi.
- bo:** *ser. Bow.* *Bo, bu almaň süýjüjedigini (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*
- bobrik:** Çtilip dokalan ýaly ýüzi tüýjümek, galyň mata. *Bobrikden tikilen palto. Bobrik berk mata bolýar.*
- boçka:** Suwuklyk guýmak üçin agaçdan ýa demirden ýasalan gap, çekek. *Bir tarapda nebit boçkasy durdy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). Boçkalar doludyr ary balyndan, Teläpler titreýär gurçuk gülünden (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*
- bogaldak:** Yelken berkitmek üçin gämilerde edilýän beýik sütün. *Odissey özüni bogaldaga pugta daňmagy buýruk beripdir. (Gadymy Dünýä Taryhy). Batly ýeliň derdinden buraw wyskasy edil gäminiň bogaldagynyň güýçli gaýlarda bolşy ýaly yraň atyp jygyldaýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*
- bogazbossan[bogazbossaan]:** Ortasy romb şekilli we gyalary goçak nagyşly palas göli
- bogazY:** *anat.* 1. Gyzyldödegiň we dem alyş pollarynyň başlanýan ýeri, damak. *Bogazyň örän oňat açylypdyr (B. Pürliýew, İlkinji Gün). İndi çörek bilen ýarma-da bogazyndan geçmeýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Bogazyny bogmasaň, bogaz düýäni ýuwudar (nakyl). 2. Boýnuň ön tarapy, bokurdak. Ony sypdyrman bogazyna sartmak atmak gerekdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Käbir bokurdakly gaplaryň boýny. (Bogaz dolmak- göwnüň bozulmak, aglasyň gelmek, agyň tutmak, gahar gelip ýa-da begenip ýuwduňmak, hamsykmak. Onuň begenjinden bogazy doldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Nökeriň ýuregi awady bogazy doldy, ýuwdundy (B. Kerbabaýew, Çekişmän-Bekişmez). Nursoltanyň bogazy doldy, sözünü dowam edip bilmedi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bogaz ýyrtyp gygyrmak- ser. Gygyrmak. Alty sopynyň bogazyny ýyrtyp, azana gygyrmasy näme üçinkä? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bogaza tegek bolmak- ne bärlik, ne-de aňryk, hiç ýana gidip bilmän, bogazda galmak. Bogazy ölemek- biraz suw, çay we ş.m. içmek.*
- bogazYY:** *geogr.* Köl bilen materiğiň ýa-da iki deňziň arasyndaky inçejik suw boşlugy. *Aziýany Amerikadan Bering bogazy bölüp aýyrýar (SSSR Tagryhy). Odisseyiň gämisi darajyk bogazda tas heläk bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*
- bogazYYY:** Ynsan we haýwanlaryň içinde çagasynyň emele gelen döwri. *Guba düýe bogazdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Bogaz sygyrlary mineral iýmitler-hek we süňk uny bilen goşmaça imitlendirmek gerek (W.A. Trafimowskiý, Ýaş İri Şahly Mallary Ösdürip Ýetişdirmek). Ol ýurtda bolsa bir bogaz bir bogaz geçi galan eken ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").*
- bogdak:** 1. Dänededen we ş.m. doly bolmadyk bolmadyk agzy boglan çubak, torba w ş.m. *At üstünde iki bogdak un hem bar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Desselenen daňy, desse. Ol iki bogdak gül bilen iki-üç sany oýunjak, bir guty şokolad alyp, wozala taksili gitdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*
- bogdurmak:** 1. Bir zady başga birine daňdyrmak, bogup baglatmak, desseläp baglatmak. *Görýän welin, bu mana desse bogdurjag-ow! (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 2. Bokurdagyny gysyp, kynlyk bilen dem aldyrtmak, bogazyny gysyp, dem almaktan mahrum etdirmek. Ýöne wel, seniň häzirki içi güjükli teklibiňe berlip, özümi bogdurar ýaly, men bu jany arzan daha hasap edemok. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- bogy:** 1. Daňlan desse, daňy (ot, ýorunja, pul, kagyz we ş.m. hakynda). *Mendört bogy ot getirdim. 2. Bir zadyň agzyny daňmak üçin ulanylýan ýüp, bag. 3. Aýallaryň başlaryny*

daňýan daňsy, ýaglygy, başbogy. *İnçemikdir onuň ýogyn göwresi, Aýakda köwüş ýok, başynda bogy* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

bogmak: 1. Bir zady daňmak, desseläp baglamak. *Jan ogullar, ýene ýekeje gün gaýrat ediň, ot bogmakdan hem dynarsyňyz!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Desse bogýan aýallaryň hereketlerinden, orakçylaryň ýüzlerinden, oraklaryň ýalpyldysyndan jöwzanyň ýakyp, gowrup barýanlygy görünýärdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *İl agzyny ýygyp bolmaz, çelek agzyny-bogup* (nakyl). 2. Bokurdagy gysmak, bogazy gysyp kynlyk bilen dem aldyrmak. 3. Erk-ygtyýaryny çäklendirmek, gysmak. *Buthana ylmy pikirini çala ýüze çykmagyny bogupdyr*. (*Orta Asyrlar Taryhy*). 4. Öňüni bekleme, baglamak, goýbermän saklamak. (**Başyny bogmak**- ser. **BaşY**. *Belli biriniň başyny bogsak bolýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

bognamek: Bogun-bogun kesip bölekleme.

bognaýaklylar: zool. Aýaklary bogun-bogun mör-möjekler topary.

boguk: 1. Gyryljyk çykýan, gyryk, tutuk (ses). *Ol gürrüň wagtynda oňaly bir söz aýtsa ýa göwnüne jaý bir söz eşitse, boguk sesi bilen gülüp, elini şol tüýlere getirerdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýegorjyk! Ýegorjyk!- diýip iki sany sesiň boguk pyşyrdysy eşidilýärdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 2. gepl. d. Boglup goýlan, bogulgy. *Bogdaklaryň agzy bogukdy*.

bogulyk: Bogy etmek üçin edilen gerekli ýüp, bag we ş.m. zat. *Ol bogulyk üçin iki penje ýorunja ordy*.

bogulmak: 1. Daňylmak, baglanmak. 2. Demiň tutulmak, sesiň gyryljyk bolmak, gyrylmak. *Ol özüniň boglan ýaly gyryk sesi bilen:- Gürrüň näme hakynda gidýär-diýip sorady* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 3. Bokurdakdan alnyp gysylmak, dem almagyň kynlaşmak. *Yüregime galyp bolan bir küýi bir zarbada daşyma çykarmasam, boglan pişik ýaly dyrjalap meniň iç goşamy gan öýdürýä ahyry* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 4. Erk-ygtyýaryň çäklendirilmek gysylmak.

bogum-bogum: Köp bogunly, bir näçe bogunly. *Bogum-bogum bolup, uzalyp gidýän syrdam gamyşlar onuň gözüne görnüp duran ýalydy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bogumçy: bot. Baldagy gyzyly, bogum-bogum, ýere ýazylyp ösýän haşal ot.

bogun 1. Organizmiň ownuk bölekleriň birleşýän ýeri; eliň, aýagyň ownuk süňkleriniň biri-biri bilen birigişýän ýeri. *Onuň gara, duzly palçygy, ep-esli ululykda bolan köli emele getirýän duzly suwy guragyry, bilagyry, bogun hem-de damar kesellerini bejermekde ýaramly serişdedir* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly). *Küştleriniň perzisi, aty, ruhy, pili we başgalary agaçdan goýnuň bogun süňklerindendir* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Gamyş, gargy we ş.m. ösümlikleriň baldaklaryndaky bölümler. 3. gram. Sözleriň çekimli sesleri boýunça bölünýän bölegi. *Seýdiniň hemme dörtlemeleriniň bogun sanlary deň däldir* ("Edebiýat"). *Bu sözleri ol bogunlara bölüp, ýaňsy bilen aýtdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). (**Bogny ysmazlyk**-1) bir zada erk edip bilmezlik, gaýraty çatmazlyk, bir işe hötde gelip bilmezlik. *Bu gezek hem göz-görtele ýalan sözlemägä onuň bogny ysmady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol bärden baranda, Artygyň öýde ýoklugyndanmy ýa Şekeriň öýdeligindenmi-bir hili bogny ysmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 2) dözüp bilmezlik, el degrip bilmezlik. *Onuň dostuna zyýan ýetirmäge bogny ysmaz*. **Açyk bogun**- çekimli sese gutarýan bogun. Ýapyk bogun-soňy çekimsiz sese gutarýan bogun.

boguşdyrmak: Bogup çykamak, desseläp çykamak. *Olaryň iki-üç gün mundan ozal ýatyran otlaryny kolhozçylar boguşdyrýarlar* (N. pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

boguşmak: 1. Birine bir zady daňmaga, baglamaga, bogmaga kömekleşmek. *Myrat ejesine bede boguşýar*. 2. Biri-biriňi bogmak, ýakalaşmak, basalaşmak.

bo-how[bo-hoow]: Geň galmagy aňladýan ümlük. *Bo-how, bu-da bu gün şeýle çykypdyr-ow!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bokal: Çakyr ýa-da suw guýlup içilýän gap. *Bokala "Madera", "Terbaş" dökdüler* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Nury bokallara şerap guýup başlady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

boks: sport. Aýratyn düzgün boýunça ýumşak ellik bilen biri-biriňi urup, iki sany sportsmeniň arasynda alnyp barylýan söweş.

boksçy: Boks bilen meşgullanýan sportsmen. *Soňabaka ol boksçular ýaly, ýumrugyny düwüp, düw-düw topulyp başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

bokur: Gysga boýun, gysga boýunly, bokurdagy içine gidip duran. *Beýlekisi bolsa boýny bokur, gözi çukur, burunlak uzyn adamdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

bokurdak: ser. **BogazY.** *Dem alnanda, tozan burna we bokurdaga girýär* (M.N. Skatkin, Jansyz Tebigat). *Öwez, howanyň bu ýagdaýynda seniň çörek neneň bokurdagyňdan geçýär?* ("Kolhoz Günleri") (**Bokurdagyň guramak-** 1) gaty suwsamak; 2) gaty köp aglamak, aglap sesiň gyrylmak. *İlli, gyzyňy eliňe alsana, onuň bokurdagy gurady* ("Tokmak" Jurnaly). **Bokurdagyňda süňk bolup galmak-** bir zat hakda ömürlük ahmyr (öýkekine) galmak. **Bokurdak dolmak-** ser. **Bogaz.** *Onuň bokurdagy dolup başkady* (G. Gurbansähedow, Enesiniň Ýumuşlary).

bol: Artykmajy bilen bar bolan, ýeterlik bolan, köp. *Günüň bol şöhlesi oba ýaýraýar* (R. Seýidow, Bagwtlylar). *Zatlar örän arzan we bol* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Bol bitse gallaň, ol seniň tyllaň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ösdürýäris bol hasylly gowaça* (A. Haýydyw, Gök Asman).

bolalmak: ser. **Bolamak.**

bolamak: Bol bolmak, ýeterlik bolmak. *Bazarda gök önümler bolady. Ön seýrek tapylýan harytlar häzir bolady.*

bolar-bolmaz: Hiç zada ýaramaýan, biderek, ownuk, maýda, ähmiýetsiz, ugursyz. *Olaryň öz aralarynda bolar-bolmaz jedeller hem çykýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bolarmak: ser. **Bolamak.**

bolatmak: Ýeterlik üpjün etmek, bol etmek.

bolçulyk: ser. **Bolluk.** *Azat we şatlykly zähmet azyk önümleriniň bolçulygylygyny döredýär* (Orta Asyrlar Taryhy).

boldumly: Ösgün, bitgin, daýaw. *Boldumly biten gowaçalary seretdigiňçe seredesiň gelýär* ("Kolhoz Günleri"). *Boldumly hasyl emele getiren üzümleriň gelýär* ("Kolhoz Günleri"). *Boldumly hasyl emele getiren üzümleriň bir ýanyndan giren Allaly par azajyk salymyň içinde işini bitirdi.* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Boldumly çağa.*

boldurmak: ser. **Gutartmak.** 2. Ýokdan bar etdirmek, tapdyrmak. *Bolduran hem aýal, güldüren hem aýal*(nakyl).

bolelin[boleliin]: Doly kanagatlanaryp bilýän, ýeterlik derejede bolan (zat hakda). *Bolelin suwly bolmaklygy biziň halkymyz asyrlar boýy arzuw edip geldi* (Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

bolelinlik[boleliinlik]: Doly kanagatlanarlyk, bol-telkilik, zada mätäç dällik. *Hawa, gyz bolelinlik özü-hä gowy zatdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bolgarlar: Bolgariýa Halk Respublikasynyň ýerli halky, esasy ilaty.

bolgusyz: Ownuk-uşak, ähmiýetsiz, ujypsyz, biderek, ugursyz, boş. *Obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyn bolgusyz dukanynyň töwereginde janly hereket başlandy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar) *Wasýa bolgusyz zada gaharlanýar* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Üstüne abanyp gelýän ullakan howp olaryň hiç birini gyzyklandyрман, ownuk meseleler barada bolgusyz gürgün etdiler.* (B. kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bolgusyzlyk: Ugursyzlyk, ähmiýetsizlik, bidereklik, ujypsyzlyk. *Bolgusyzlyk etmeli däl. Bolgusyzlyk bilen gürrüň etmek.*

bolid: astr. Örän uly meteor.

bolluk: Köp mukdarda barlyk, maddy ýagdaýyň gowulygy, bolelinlik, artyklyk. *Obamyzda bolluk bilen saglyk çuşýar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Gün özüniň şöhlesini bolluk bilen ýaýradyp başlady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bolmak: 1. Eneden dogulmak, dünýä inmek, emele gelmek. *Täze bolan guzulary wagtly-wagtynda emdirmeklige pionerler kömek berdiler* ("Mydam Taýýar" gazeti). 2. Gatnaşmak, barmak. *Ýygnakda bolmak. Ýýde bolmak.* 3. Bir ýerde köp wagt ýaşamak, durmuş geçirmek, gezmek. *Puşkin Peterburgda bolan ýyllary (1817-1820) ruhy taýdan çalt ösdi*(A.S.Puşkin, Saýlanan Eserler). 4. Gutarmak, tamamlamak. *Men M. Gorkiniň "Ene" romanyny okap boldum.* 5. Kömekçi işlik funksiýasynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: a) ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar. *Çopan bolmak, mirap bolmak, jem bolmak, wejera bolmak, kesel bolmak;* b) ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde, gymyldynyň bolup gutaranyny aňladýar. *Baryp bolmak, görüp bolmak, için bolmak, iýip bolmak;* w) ysnyşyp gelýän işligi bilen modallygy görkezýär. *Bu dagdan geçip bolarmy? Maşyny bu ýerden sürüp bolmaz.* (**Bolmajysy bolmak-** ýetjek

derejesine ýetmek, hondon bärsi bolmak (otritsatel gylyk-häsiýet hakda). *Niçikmi, ýekeräk öýde gyzyly-çyzyl göräýdigi, bar ondan soň ol bolmajysy bolýar* ("Tokmak" Jurnaly).

bolmasa: "Bolmak" işliginiň şert formasynyň ýokluk galypy; garşylygy, şerti aňladýan baglaýjy kömekçi. *Bolmasa bu ýerde sowukdan geýimiň we düşegiň näçe galyň bolsa-da, gatap galaýmak kyz däl* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bolsa: "Bolmak" işliginiň şert formasy, garşylygy görkezýän baglaýjy kömekçi. (**"Bolsady" ekmek-** ser. **Ekmek.** *Meniň ýüregim "bolsadyny" ekýärdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *"Bolsady" ekseň, "käşgädi" gögär* (nakyl).

bolşewik: Lenin taglymatyny, bolşewizmi tutanýerli dowam etdiriji. *SSKP çleni Çary Pökgeniň grajdanlyk urşuna hem gatnaşan köne bolşewikdigi görkezdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýagdaýa bolşy ýaly baha bermek bolşewiklere mynasyp gylykdyr* (N. Jumaýew, Ak Derek).

bolşewiklerçe: Bolşewikler ýaly, bolşewistik printsip boýunça. *Ýygnaqlarda bolşewiklerçe çykyş etmek gerek.*

bolşewistik: Bolşewiklere has bolan bolşewizmiň printsiplerine esaslanýan.

bolşewizm: W.İ Lenin tarapyndan işlenilip düzülen rewolýutsion proletar hereketiniň we proletariat diktaturasynyň teoriýasy we taktikasy.

bolt: Bir uýy berçinli, bir uýy hyrly gaýka. *Gowşan boltlaryny towlaşdyryp berkitdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Enebaý: -Ata, kiçi boltlara gelýän açaryň barmy?- diýip sorady* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

boluş: Özüni alyp baryş, gylyh-häsiýet, ýagdaý. *Her kim bir boluşda geçýär bu ýoly* ("Sowet edebiýaty" Jurnaly). *Yeri, Myrally, bu nä boluş!* (Myrally).

bomba: Partlaýjy jisimeniçi doldurylan ýarylýan snaryad. *Gözel şäherlere bombalar düşdi.* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Top, pulemyot we bomba sesleri bütün töweregi endiredýärdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

bombalamak: Bomba taşlamak, bomba taşlap howadan hüjüm etmek. *Duşmanyň harby obýektlerini bombalamak.*

bombalanmak: Bomba taşlanmak, bomba taşlap howadan hüjüm edilmek. *Harby obýektler bombalandy.*

bombalatmak: Bomba taşlatmak, bomba taşladyp howadan hüjüm etdirmek.

bombalaýjy: Bomba taşlaýan, bomba taşlap howadan hüjüm edýän (samolýot hakda). *Bombalaýjy samolýot.*

bonapartist: Bonapartizmiň tarapdary

bonapartizm: Biri-birine duşman synlaryň arasynda ýallaklap, özi-de hemişe kapitelistleri goldaýan, harby güýje daýanýan burjuaz saýasat, şeýle saýasaty döredýän hökümet.

boragan: ser. **Boran.** *Boraganyň içinde entäp körüňne bar diýsene* (N. W. Gogol, Eserler).

borak: bot. Malyň iýýän ýumşak otunyň bir görnüşi.

boran[booraan]: Syrgynly ýel, ygally sowuk howa. *Aýy ýel gar bilen sowurýar boran* (K. Işanow, Watan Üçin).

borjak[boorjak]: bot. *Ýowşan pisint syrdym ösýän, ýaşyl reňkli pürli ösümlük, gyzylyja.*

borç[boorç]: 1. Bergi. *Ýigit bar, döwlet eýesi, Borç edip egne eýesi* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Borja batmak. Borja galmak.* 2. Wezipe, kär. *Gan döküp alnan azatlygymyzy, Goramak, saklamak biziň borjumyz* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler.). *İne, ýañja obamyzdan geldim men, Soldatlyk borjuma başladym ýene* (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýüregi) *Mukaddes borç.* 3. Berlen söz, edilen wada. *Her birisi özüne borç edindi, Köp adama iş öwredip bilmegi* (R. Seýidow, Saýlanan Eserler).

borçly[boorçly]: 1. Borjy bar bolan, bergili. 2. Bir zady ýerine getirmekligi özüne borç edinen. *SSSR-iň her bir grajdany jemgyýetçilik, sotsialistik eýeçiligi gorap saklamaga we berkleşdirmäge borçludur* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin. Logika). *Partiýa guramalary öňde baryjylaryň iş tejribesini, ylmyň gazananlaryny giň ýaýratmaga borçludylar* ("Sowet Türkmenistany" gazet). 3. Edilen ýagşylyk üçin minnetdar bolan. *Ömrüm boýy borçludyr men saňa B. Kerbabaýew, Aýlar.*

borçnama[boorçnaamaa]: Ýawuz üsti bilen boýna alnan borç, wada. *Şolaýda kollektiv plandan daşary önüm bermek baradaky borçlamanyň üçden birine barabar önüm işläp çykardy* ("Sowet Türkmenistany" gazet).

bordradist: aw. Awiatsiýa radisti.

borjom: Ýokumly mirelal suw.

borona: oba.h. Ýeri malalamak üçin ulanylýan oba hojalyk guraly. *Gurallar boronalardan, azallardan ybarat bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Olar sülen, borona urlan ýerlerde galan-gaçan çayýrlary, haşal otlary, ýandak köklerini çöpleýärdiler (N. Jumaýew, Ak Derek). Sag gapdaly bolsa-heniz ýalazy, diňe ýüzünden borona dişleri ýöredilip, ýygjam çyzmyk bolup ýatan tekiz gowaça meýdanydy (Sowet Edebiýaty” Jurnaly).*

boronalamak: Sürlen ýeri borona bilen tekizlemek, borona basmak. *Sürlen ýerleri boronalamak.*

boronalanmak: Borona bilen endigan edilmek, borona basylmak. *Sürlen ekin meýdanlarynyň hemmesi boranalandy.*

boronalaşmak: Birine borona basmaga kömekleşmek, borona basyşmak.

boronalamatmak: Sürlen ýeri borana bilen endiganlatmak, borona basdyrmak. *Sürlen gowaça meýdanyny boronalamatmak.*

borşç: İçine gök önüm atylyp bişirilýän çorba. *Borşç iýiň, piti hem erbet däl (N. Jumaýew, Ak Derek).*

bort: Ýük maşynyň, gäminiň we ş.m. ýük ýüklenýän ýeriniň töweregindäki ağaçdan ýa-da demirden edilen germez. *Maşynyň bortundan ýapyşyp münmäge mejalynyň galmandygy üçinmi, ol gelmäşine kabina mündi (Sowet Edebiýaty” Jurnaly).*

bortmehanik: aw. Awiatsiýa mehanigi

bortprowodnik: aw. Samolýotda ýolagçylara hyzmat edýän grajdan howa flotunyň işgäri

bosa-bos: Başly-barat gaçyş, gaça-gaç, bosgun.

bosa-bosluk: Başly-barat gaçmaklyk, gaça-gaçlyk. *Bir bar eken, bir ýok eken, bir wagt bosa-bosluk eden bir ýurt bolan eken (Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy”).*

bosaga: 1. Gapynyň aşak bölegindäki keseligine pola berkidilip goýlan ağaç. *Tamyň bosagasyndan ätläp, bir garry öýe girdi.* 2. Wakanyň ýagdaýyň ön ýany, başlangyjy. 3. Gäminiň ýüzmegini kynlaşdyran, derýanyň düýbündäki daşly beýikler. *Dnepr bosagalarynda harytlar we gaýyklar kenar bilen çekilip geçirilipdir. (SSSR Taryhy):*

bosdurmak: Gaça-gaçlyk turuzmak, gaça-gaçlyga zesewar etmek.

bosgy: ser. **Bosgun.** *Halk bosga düşmesin, gaçmasyn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bosgun: Köp bolup gaçýanlar, köp bolup gaçyp barýanlaryň topary, gaça-gaçlyk. *Bosgunlar çem gelen ýerde ýaşapdyrlar (Gadymy Danýä Taryhy). Nemetsleriň bosgunlary girse süren tapman, ibirtde-zibirt bolup, top oklarynyň astynda mynjyraýardylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

bosmak: Bosgun bolup gaçmak, topar-topar bolup ýurduňy taşlap gaçyp, göçüp gitmek. *Obanyň uludan-kiçi hemmesi guma tarap bosupdyr.*

bosonojki: Ökje we burun tarapy açyk ýeňil ýaz aýakgaby

bossan[bossaan]: Gök ekinli meýdan, gawyn-garpyz ekini, bakja. Liza bossanyň içi bilen meýdana baka ylgady (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Söýgüli mekanym, eý Türkmenistan! Kolhozyň meýdany bag bilen bossan (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

bossançylyk [bossaançylyk]: Oba hojalygynda gawun-garpyz, hyýar we ş.m. ekerançylygyny ösdürmeklik, bakja ekinleri ekilen ýer. *Derýalaryň we kölleriň boýundaky ýaz suwlaryndan dolýan çöketleriň köp bölegi bossançylyk üçin ulanylyp bilner (SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy”).*

bossany[bossaany]: Palas nagşy. *Olar indik bossany, goçajyk, halyýaran, gülýaýdy ýaly palas nagşlaryny ulanýarlar (Sowet Türkenistany” gazetini).*

bostan: Ýokary hilli kostýumlyk ýüň matanyň bir görnüşi.. *Garanyň egnindäki boston kostýumy Myrady geň galdyrdy (Tokmak” Jurnaly).*

boş: 1. İçine hiç zsat salynmadyk, doldurylmadyk. *Goçmyrat stoluň bir çetinde duran boş kâselere hem çakyr guýuşdyrypdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. Hiç kim tarapyndan eýelenmedik, eýesiz. *Hiçbir boş kürsi ýok, hemme ýer doly (Sowet Edebiýaty” Jurnaly).* 3. Ekin ekilmedik, hiç zat gögermedik, peýdalanylmadyk. *İne, şu şäheriň duran ýeri ýaňy-ýakynda hem tozap ýatan boş meýdandy (Sowet Edebiýaty” Jurnaly).* 4. Zä Ahmet bilen meşgullanmaýan, işsiz, biderek. *Hoşgeldi boş gezmeli bolan bir näçe gününü boş geçirmedi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 5. Giň, gysmaýan. *Tuflim aýagyma boş bolýar.* 6. Baglanmadyk, daňylmadyk. *Düýeleriň aýagy boşdy.* 7. Bolgusyz, ähmiýetsiz ,

manysyz, esassyz. *Boş güpläp gürlädi* ("Tokmak" Jurnaly). (**Agzy boş-** ser. **Agyz. Başy boş-** ser. **BaşY.** *Başy boş aýal.* **Beýnisi boş-** ser. **Beýni.** *Özi ýaş, beýnisi boş* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). **Eli boş-**ser. **El.** *Myhmanyň önünde aş goý, iki elini boş goý* (nakyl):

boşamak: 1. Boş bolup galmak, bir zadyň içi boş bolmak. *Gonan samolýotyň içi kem-kemden boşayardy.* 2. Azat bolmak, azatlyk almak. *Belki tussaglar hem boşar?* (B. Kerbabaýew. *Aýgytly Ädim*) *Dünyä zähmetkeşleriniň geldi boşajak wagty* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Köne dünýäň dnüzgüninden boşayan köp* ("Oktýabr Ýalkymy"). 3. Wezipeden, işden çykmak, işden aýrylmak. 4. Daňylgy, balangy ýagdaýyndan aýrylmak. *Düýe boşapdyr.* 5. Boş bolmak, gowşamak. *Tigriň boşan gurşawyny berkitmek.*

boşaň: 1. Gowşak, ugursyz, bolgusyz. *Boşaň adam.* 2. Dagap duran, pytrap barýan, ýumşak, berk däl. *Boşaň kerpiç. Boşaň toprak.* 3. ser. **Başlaň 2.**

boşaňlyk: 1. Gowşaklyk, ugursyzlyk, bolgusyzlyk. 2. Pytrap duranlyk, berk dällik, ýumşaklyk. *Topragyň boşaňlygy.* 3. ser. **Boşaňlyk 2.**

boşaňmak: 1. Daňydan boşap gitmek, ýüpüni üzmek, bagyndan sypyp gitmek, *Düýe bolsa boşanyp, bagyny süýräp gidipdir.* (Türkmen Halk ertekiler Ýaygyndysy"). *Sygyr boşanypdyr.* 2. göç.m. Azatlyga çykmak, azat bolmak. *Habar alyp täzeleriň pendinden, Boşanawer könelligiň bendinden* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

boşaşmak: 1. Kem-kemden boşamak, bir zadyň içindäkiler aýrylyşmak, çykyşmak. 2. Birneme gowşaşmak. *Maşynyň nurbatlary boşaşypdyr.* 3. İş azalyşmak, iş ýeňleşmek. *Eller boşaşyp, gabady gelende oturyşarys, gürrüňleşeris.*

boşatmak: 1. Bir zadyň içini boş goýmak, içindäki zatlary aýyrmak, içinden çykarmak. *Siz galany boşadyp, tabşyryp gitmeli* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Daňysyny çözüp goýberek, bagyny çözmek. *Endamlarynda der bugarýan öküzleri çarhdan boşadyp, ot küdesiniň kölegesine getirdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Göläni boşadyp goýberiniň.* 3. Azat etmek, erk bermek. *Kazaklar tussaglary boşadypdyrlar* (SSSR Taryhy). 4. Birini işden, wezipesinden aýyrmak, çykarmak. *Ony wezipesinden boşatdylar* ("Kolhoz Günleri"). *Häziriň özünde arzaňy ýazyp bilersiň, boşadarys goýberibereris!-diýip. Katýa saklanyp bilmän torsardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 5. Atmak. *Men hem ätiýaç üçin alyp baran gaşa tüpeňimiň iki gözünü hem boşatdym* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol horaza omurmanyň bir gözünü boşadyp goýberdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Adama bir awtomat magazinini boşatdyk* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). (**İçiňi boşatmak-** ser. **İç.** *Guwanç hakynda gürläp içini boşatjakdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

boşgunçy: Bosup barýanlar, gaçyp ýa-da bir ugra eňip barýanlar, bosguna gatnaşyjy. *Halnazar boşgunçylary yzyna gaýtaryp, Gün ortadan agan soň, obasyna ýetdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*):

boşlaň: 1. Işi, aladasy onçakly köp däl, işi az bolan. *Onuň birneme eli boşlaňdy.* 2. Onçakly (adam, mal-gara we ş.m.) köp däl. *Guýunyň başy boşlaňdy.*

boşlaňdyk: 1. İş. alada köp dällik. 2. Onçakly (adam, mal-gara we ş.m.) köp dällik. *Şu günki töweregiň boşlaňlyk bolmagynyň sebäbi hem şol bolmaga çemeli* (A. Gowşudow. *Mähri-Wepa*).

boşluk: 1. ser. **Boşlaň 1.** *Boşlukdan hem çykýan zat ýok, bir işe ýerleşilse gowy boljak.* 2. Hiç kim ýokluk, boşlaň. 3. Ekin-tikin we ş.m. zat ekilmedik, boş ýatan. *Bular baryp bir boşluk ýeri ekjek bolupdyrlar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygyndysy"). *Gülzara öwrüp çöl boşluklaryny, Gurýas Lenin bilen şatlyk dünýäsin* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

botanik: Botanika ylmýndan spetsialist.

botanika: Ösümlikler hakyndaky ylm. *Botanikanyň ösümlikleri öwrenişi ýaly, zoologiýa hem haýwanlary öwrenýär* (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, *Zoologiýa*). Grekler botanikany, taryhy öwrenipdirler (Gadymy Dünýa Taryhy).

botaniki: Botanika ylmyna degişli bolan. *Gerbarileri botaniki pres arkaly geçirmek gerek* ("Pioner" Jurnaly). *Botaniki bag.*

boty: Beýik güncly aýal galoşy. *Kimiňdir biriniň ak botuly aýagyny yralap başlaýşyna Wasýa gözünü aýyrman änedip durdy* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler*).

botinka: Kelte gonçly bagjykly aýakgap. *Mälik botinkasyny silkip çykardy* ("Pioner" Jurnaly). *Durdymyrat. Eje, taman meniň botinkam bilen dolaklarymy alyp gel!-diýip gygyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

botlamak[bootlamak]: Düyäniň köşegi bolmak, köşeklemek *Guba düýe bogazdy, bu wagta iki-üç botlary-diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Ýanyrak botlan düýe köşegini ysyrغانyp, abşaryp dur (B. Kerbabýew, *Aýgytly Ädim*).

botsman: Harby gämilerde kiçi komandir.

bow[boow]: Geň galmagy, begenji aňladýan ümlük. *Han küýli bolsa: -Bow, sen niredede gezip ýörsüň? Men gije-gündiz pikir edýärim ahyry-diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

boý: 1. Adamyň göwresine ýa-da bir zada degişli uzynlyk, beýiklik. *Boýuň zybadyr ýeke çanardan* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*) *Gowagyň ini bir metr, boýy üç metr* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 2. Ösüş, kämilleşiş protsesi. *Gowaçanyň bir näçesi entek inini, boýuny kemally almandyr* (B. Kerbabýew, *Aýsoltan*). *On baş ýaşly Türkmenistan, Ösüp barýar boýuň seniň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). 3. Suw ýakasy, kenar ýa-da bir zadyň ugry. *Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa hellewläp erik agaçlary görüňärdi* (B. Kerbabýew, *Aýsoltan*). 4. göç.m. Durmuşa çykmadyk, öýlenmedik. *Biri hem boý, jemi dört gyzy bar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bolgusyza barynçaň, boý oturgyn ölinçäň* (nakyl). (**Boý almak-** ýetjek derejesine çenli ösmek. *Gowaçalaryň boý alsy we hasyllanyşy örän gowy boldy* ("Sowet Türkmenistanyň Aýallary" Jurnaly). **Ýol boýy-** ser. **Ýol. Ýyl boýy-** ser. **Ýyl.** *Ýylboýy zähmet çekýän* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). **Ömür boýy-** ser. **Ömür.** *Munuň üçin ol ömür boýy ünjüli boldy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

boýa: ser. **Boýag.** *Öliniň maslygyna gyzyly boýa ýa-da surik çalyňan eken* (SSSR Taryhy).

boýag: Mata ýa-da predmetde reňk berýän jisim, boýa. *Onuň içinde düýrülgi mata. boýaglar we kagyz bardy* (O. Gonçar. *Baýdak Göterijiler*). *Gökboýag. Gyzyly boýag.* (**Boýag çalmak-** şelaýyn sözler bilen ýuwmarlamak. *Ýagşy, öňünden boýag çalma-da, bir bada matlaba geç* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

boýagçy: Boýag baýaýjy, reňkleýji. *Harplar-da boýagçynyň diwar ýüzüne pürkýän nagşy däl* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

boýagçylyk: Boýag boýamak işi.

boýalmak: Boýag çalyňmak, reňklenmek. *Mazaryň esasy jaýynda surik bilen çym gyzyly edilip boýalan süňk tapyldy* (SSSR Taryhy). *Emma köplenç dürli reňkoeki garyntgylara boýalan daş duzlary-da duş gelýär* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 2. Hapa bulanmak., tegmilt degmek, garalanmak. *Ýüzi güne garalan we gözýaşyna boýalan dokuz ýaşly bir oglan bardy* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

boýamak: 1. Bir zada reňk bermek, boýag çalmak, reňklemek. *Göz öňüme sakgalyny hyna bilen boýan jerçi geldi.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Pawel ony derrew alyp nyşana, Geýen köýnegini boýady gana* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Hapa bulamak, tegmilt degirmek, garalamak.

boýanmak: Özüň üçin boýamak, reňklenmek. *Ýüň boýanmak.*

boýaşmak: Birine boýamaga kömekleşmek, reňkleşmek. *Ýüpek boýaşmak. Halysy aýallar biri-birine ýüplük boýaşıydylar.*

boýatmak: 1. Birine boýag çaldyrmak, reňkletmek. *Mata boýatmak* 2. Hapa bulatmak, tegmilt degirtmek, garalatmak.

boýbodran: bot. Baldagy inçe, telpekläp ösýän, sary gülli porsy ysly ot.

boýçy: Suw boýlanýan çöp, suwuň çunlугy ölçelýän çöp. *Gündizine ol hyşadan boýçy edip, Suwuň ýelesinden goýberdi ony, Emma tarazynyň göçgünli sesi Ony goýbermedi boýçy et biýip* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

boýdan-başa: Başdan-aýak başyndan ahyryna çenli, hemmesi. *Zeliniň "Bolsa" diýen şygry boýdan-başa mertlik we jomartlyga degişlidir* ("Edebiýat"). *Boýdan-başa egin-başy garady* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

boýdaş: 1. Boýy deň bolan. *Baryp ejesi bilen boýdaş bolup durdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bir göwre oslagsyz ýerde onan bilen boýdaş boldy* (B. Kerbabýew, *Aýsoltan*). 2. Deň-duş, jora, deňdeş (gyzlar hakda). *Aýyp bolar, boýdaşdan galmaklyk yza* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Boýdan jan, meniň günämi geç!* (N. pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

boýdäne: bot. Bugdaý ýaly däneli, ekilýän ysly ösümlik.

boýkot: 1. Döwlet, gurama, edara bilen ýa-da aýry bir adam bilen her bir hili gatnaşygy kesmekden ýa hem şolary бүтинleý äsgermezlikden ybarat bolan syýasy we ykdysady göreş täri. 2. Protest bildirmek alamaty hökmünde araňy kesiş, ýüz dönderiş.

boýkotlamak: Boýkot etmek.

boýlamak: Suwuň çukuryň çuňlugyny boýuň bilen ölçemek. *Suwuň çuňlugyny boýlap görmek.*

boýnamak: 1. Boý almak, ösmek. *Oýnap ekseň, boýnap biter* (nakyl). 2. Ýoldan çykmak, ugrundan sowulmak (çapylýan at hakynda). *Şol barmana bir ýaby boýnap, hatara düýäň arasyna urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Işe öwrenişmek, işe endik edip başlamak. (mal hakda). *Ýaş öküž işe boýnady.*

boýnatmak: 1. Boý aldyrmak, östürmek. 2. Ýoldan çykarmak, sowdurmak.

boýra: 1. Suwda bitýän uzun baldakly gamyş pisint ösümlik. 2. Ösümlikden örülen düşek. *Getiren ýylgyn baýralaryny we üç-dört sany agajy hemk peýdalanyp bilmediler* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Olar bir stakan çay içenlerinden soň boýranyň üstünde süýnüp, horlamaga başladylar* (M. ibrahimow, *Ol Gün Geler*):

boýun: 1. anat. Bedeniň kelle bilen göwräni birleşdirýän bölegi. *Boýunlarynda ýaglyjak, bir eýjejik, bir geňji* (A. Kekilow. *Saýlanan Eserler*). *Beýlekisi bolsa boýny bokur uzyn adamdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Düýe öz boýnunyň egrisini bilmän, ýylana egri diýermiş* (nakyl). 2. Küýze, çüýşe ýaly gap-gaçlaryň agzynyň inçelýän ýeri. *Boýny uzyn çüýşe*. 3. Geým-gejimiň kellä geýdirilýän ýeri, ýakasy. *Köýnegiň boýny giň bolýar*. 4. Jogapkär. *Onuň şeýle etmejegine men boýun*. (**Boýun almak**-1) özüň baradaky bir zadyň hakykydygy, dogrudygyny bilen ylalaşmak. *Men ýalňysymy boýun aldym ahyry* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly); 2) bir işki, ýumşy ýerine ýetirmäge wada etmek, söz bermek. *Paşy, bulary alyp gitmesek, işimiz ýol almaz, bular ähli işi bitirmegi boýun aldylar* (A. Gowşudow. *Mähri-Wepa*). **Boýun bolmak**- 1) bir zadyň ýerine ýetirilmegini öz üstüne almak. *Men çagalaryň okuwdan galmajagyna boýun boldum*; 2) garaşly bolmak, tabyn bolmak, boýun egmek. *Lap etmeýän, ol bir belli çeperdi. Çeperler hem oňa bolardy boýun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). **Boýun burmak**- 1- bir zat üçin ötüňç soramak, ýalbarmak, birinden bir zat dilemek. *Täleýiň ters gelip, egildi güýjüň, Dyza çöküp boýun burarsyň indi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2- Birine garaşly, bagly bomak. *Lepbeý diýip baýa boýun durardy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). **Boýun gaçyrmak**- ser. **Boýun towlamak**. *Soň yzyna uçup gelen kepderileri eýelerine gaýtaryp bermekten boýun gaçyrýar*. ("Tokmak" Jurnaly). *Gyz alyp gaçanyň ters yzyny yzarlamakdan yzçy boýun gaçyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Boýun synmak**- ser. **Boýun egmek** Rus knýazlyklaryndan biriniň bir wagt merkezi bolan Polotsk boýun synypdyr (*SSSR Taryhy*) *Biz zawaod eýeleriniň hile we mekirçiliklerine aldanamzok, asyl olara boýun synmarys* (A. Gowşudow, *Eserler*). **Boýun towlamak**- boýun gaçyrmak, biri işi ýerine ýetirmekden dänmek, etmejek bolmak. *Men bu ýagdaýdan boýun towladym* ("Tokmak" Jurnaly). *Men beýle binamysçylygy edip bilmen, näme bolsam ýoldaşym bilen bile bolaryn-diýip, Pýotr taşlap gitmekden boýun towlady* (A. Gowşudow, *Eserler*). **Boýun tolgamak**- ser. **Boýun towlamak**. *Bäl "Bu haty men ýazamok" diýip, Nurjan ondan boýun tolgady ahyry!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Eziz olaryň hemmesinden boýun tolgady* (B. Kerbaöbaýew, *Aýgytly Ädim*). **Boýun egmek**-1) tabyn bolmak, boýun bolmak, gulak asmak. *Çöller bize boýun egip, Orun berer giň şähre* (N. Omadow, *Wagt Güneşi*). *Karara boýun egmek islemeýän jenaplara üns bermäge wagt ýetdi* (A.P.Çehow, *Saýlanan Eserler*); 2) biriniň aýdany bilen razylaşmak. **Boýnuna goýmak**-subut etmek. *Men Aýgülüň boýnuna goýýaryn* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Boýna syrtmak salmak**- 1) Syrtmak edip daňmak; 2) biriniň ygtyýaryny doly suratda ele almak. **Boýnuny sogurmak**- öldürmek. **Boýny burak**- göwni kem, göni synyk, tukat. **Boýny çapgy ýassygy ýaly bolmak**- gaty semremek, ýognamak (adam hakda). **Gaz boýun**- owadan, uzynadan ak boýunly.

boýunça: Söz soň kömekçisi. *Aýsyz dury asmanyň ýylgyzlyry öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Sözsoň kömekçileri: "Üçin, sebäpli, görä, ýaly, kimin, çenli, bäre, deňiz, öň, soň, boýunça, garşy" ýaly sözlerden ybaratdyr.

boýunlak: Ýogyn ýa-da uzyn boýunly (adam, gap-gaç we ş.m. hakda). *Boýunlak çüýşeler örän köpdü* ("Pioner" Jurnaly).

boýunmündük: gepl. d. Birin ýa-da bir zady boýna mündürüp götermegiň bir görnüşi. *Ogluna bolsa bujagaz oýunjak bilen şokolady berip boýunmündük edip maşyna*

mündürierin (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Aýalyňy boýunmündük edip götermeli diýen taglymata menin-ä gözüm düşmedi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

boýuntyryk: 1. Goşa ýa-da araba goşulýan iş mallaryň boýnuna geýdirilýän enjam. *Boýuntyrygyň samaçawlaryndan hiç biri galman, käbir ýerini sarygarynja ýalapdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Ekspluatirleýän güýç, zulum, sütem. *Olar ykjam durarlar, başlanan mukaddes işi, ýagny kapitalizm boýuntyrygyndan işçi adamlary boşatmak göreşini alyp bararlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *ol koloni gulçulyk boýuntyrygyny ýene-de Indoneziýanyň boýnuna dakmak isleýärler* ("Sowet Türkmenistany" gazeti).

boýuntyryklamak: 1. Boýuntyryk geýdirmek, boýuntyryk salmak. 2. göç.m. Garaşly etdirmek, boýun egdirtmek, tabyn etdirmek.

boýur-boýur: Düzme-düzme (aglananda dökülýän gözýaş hakynda). *Gözlerimden boýur-boýur yaş döküp aglaýardym*. (N. pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol gözünden boýur-boýur yaşyny goýberip, sakgalyndan syrykdyrды* (A. Durdy. *Saýlanan Eserler*).

boýurdamak: Düzme-düzme bolup dökülmek, boýur-boýur dökülmek. *Onuň gözünden ýene-de yaş boýurdady we ol hamsygyp, sözünüň üstüne gaşdy* (A.M. Gorkiý. Ene).

boýurdatmak: Düzme-düzme dökmek, boýur-boýur dökmek, ýarym-ýaş aglatmak. *Ol göz yaşyny boýurdadyp otyr* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

boýurganyşmak: Zeýrenişip aglaşmak, hamsygyşyp zeýrenişmek. *Bu adamlaryň boýurganyşyp oturanyny görmän garagyň ýokmy?* ("Tokmak" Jurnaly).

boýurganmak: Zeýrenip aglamak, hamsygyşyp zeýrenmek.

boz: Çalymtyl (reňk). *Boz at. Ak iner çökmese, boz maýa gaýmaz* (nakyl). (**Boş meýdan**-heniz ekilmedik, özleşdirilmedik meýdan. *Boz meýdanda hasyl kän biter* ("Kolhoz Günleri"). *Suwdan ganyp, taba gelen boz ýere, Kolhozçynyň päk zähmeti nur saçdy* (R. Alyýew, *Kommunizm Yolunda*). *Sürülen ýerleriň 140 gektary tarp we boz ýerlerden özleşdirildi* ("Sowet Türkmenistany" gazeti). *Haýda öňe, polat atym, Boz çölleri bag eýläli!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Göwhere taý boz ýermiziň, Pagta,bugdaý, arpasy kän* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

bozagan: bot. Esasan sübse üçin peýdalanylýan, ownujak däneli pürli ösümlik. *Mylaýym bahar şemaly bozagan bilen garaganyň turşumtyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

bozaganlyk: Bozaganyň köp biten ýeri. *Bozaganlyk ýer*.

bozarmak: Çalymtyl reňk almak, boz reňke öwrülme. *Guwanjyň ýüzi bir gyzarýar, bir bozarýar, ol näme diýjegini hem bilmedi* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Sary, şal geýnen bir gyz, dokuz ýaşly geýnülüwli oglanyň elinden tutup, maşyndan çykdy, şäheriň sökülän, bozaran öýlerine üns bilen garady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

bozdurmak: 1. Bir zady ýykdyrmak, dargatdyrmak. *Howlynyň agaç diwaryny bozdurdylar*. 2. İşlemegini kesdirmek, işlemekden goýmak, döwdürmek, zaýalatmak. *Priýomnigi düzetdirjek bolup bozdurypsyň*. 3. Öçürüp aýyrdyrmak, süpürtmek. *Ol adyny spisokdan bozdurypdyr*. 4. göç.m. Ýoldan çykartmak, azgynlyga ýüz urdurtmak, azdyrmak. *Eger ogluna haý diýmeseň, humarbazlara ony bozdurarsyň*.

bozgak: Agzalaçylyk döredip ýören, tertip bozuýy, bazbozar, ýykgynjy. *Daýhanlar birleşip, ekiş başlanda, Bozgaklar bar bolsa, maňa tabşyryň!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ol baryp ýatan bozgak eken* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bozgakçylyk: ser. **Bozgaklyk.** *Knýaz bozgakçylyklaryndan adamynyň ömri gysgaldy* (SSSR Taryhy). *Pişesi hem bozgakçylyk döredip ýörmek eken* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

bozgaklyk: Agzalalyk döretmek bilen meşgul bolmaklyk, tertip-düzgüni bozuýylyk, gara ýürekliilik, başbozuýylyk, *Men ol bozgaklygyň içinde ýok!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nämälim, nadan toparlaryň bozgaklyk çykarmagyna cydap bolmaz* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Meniň ýüregimde zerrejik bozgaklyk bolman, men bagtly ýaşaaýys ýoluna gadam urýan ahyry* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

bozguç: Haty öçürmek, süpürmek üçin rezin.

bozlamak[boozlamak]: 1. Mylaýym ses bilen sokduryp seslenmek (düýe, köşek hakynda). *Düýe bozlap, at kişňäp, Janlylyk döredi daşda* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Köşeginiň sokduryp bozlaýan näzik sesi gulaga gelyärdi*. (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň*

Eteginde). 2. göç.m. Zaryn seslenmek, nala çekmek. *Bozlap aglaýar welin, ýüregimi paralap baryar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

bozlaşmak[boozlaşmak]: 1. Bir näçe bolup bozlamak. *Jerenleri gezer düzde, Bozlaşar düýeler bozda* ("Görogly" Eposy). 2. göç.m. Zaryn seslenişmek, nala çekişmek.

bozlatmak[boozlatmak]: 1. Bozlamaga sezewar etmek, bozlap ýörmegine sebäp bolmak. *Düýäni bozlatmak*. 2. göç.m. Zaryn seslendirmek, nala çekdirmek.

bozmak: 1. Bir zady ýykmaq, dargatmak. *Düşmanlary dargadyp, höwürtgesein bozdular* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Sandan çykarmak, döwmek, zaýalamak. *Maşyny bejerjek bolup bozmak*. 3. Öçürip aýyrmak, süpürmek, öçürmek. *Rezin bilen bozup aýyrmak*. 4. Birini azdyrmak, ýaman ýola salmak, ýoldan çykarmak. *Ýaman dil il bozar, ýaman aýak-ýol(nakyl)*. (**Rahatlygy bozmak-** ser. **Rahatlyk**. *Gelip meniň rahatlygym bozýarsyň!* (Şekspir, *Otello*). **Ümsümligi bozmak-** ser. **Ümsümlük**.

bozuk: 1. Sandan çykan, döwür, zaýаланан . *Altyn kümüş gözelleriň şaýydyr, Goç ýigitler bozuk jaýa seretmez*. ("Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi"). Çigimiň oýunjak tüpeňi bozuk ýatyr. 2. Ýoldan çykan, azgyn, betniýet. *Öý eýesiniň ogly bozuk hem ahlaksyz adamdy* M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). (**Göwni bozuk-** ser. **Göwün**. **Keýpi bozuk-** Keýp. *Keýpimiň bozuk wagtynda sen meni güldürdiň* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, ÇopanOgly). **Niýeti bozuk-** ser. **Niýet**. *Ol, päli ýaman, niýeti bozuk adam*.

bozuklyk: 1. Saz dällik, haraplyk. 2. Azgynlyk, betniýetlik, ahlaksyzlyk. *Aýala äsgermezlik bilen garamak, hormat goýmazlyk we çagalara jogapkärsizlik bilen garamak, jynsy bozuklygyň esasy bolup biler* (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*).

bozulmak: 1. Ýykylmak, dargamak, sökülme. *Jaýlaryň eýwanlary bozulyp aýrylypdyr*. 2. Döwürmek, ýenjilmek, zaýаланmak. *Reproduktor bozulypdyr*. 3. Pyramak, dagap gitmek. *Ýykylyp ordam bozuldy, Däli köňlüm serhoş oldy* ("Görogly" Eposy). 4. Ahlaksyz bolmak, betniýet bolmak, azmak. *"Bozulanyň öňünden, düzüleniň soňundan" nakyllyna eýerýärimiň?! (B. Kerbaýew, Aýsoltan)*. 5. Gaýgydan ýa-da şatlykdan ýaňa göze ýaş aýlamak, tolgunmak, hapa bolmak. *Gyzym, bozulma-da ýagdaýa seret, Howlukma, darykma, bar-da pikir et* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Anton aga bozulyp, ýüzüni aşak saldy* (H. Ysmaýylyow, *Powestler*).

bozuşmak: Ýykyşmak, dargadyşmak, söküşmek, *Men olara telär bozuşdym*.

boz-ýaz: Boz-ýaz bolmak-utanmak, ýüzüň gyzarmak. *Muhammediň ýüzi boz-ýaz boldy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Bu gelsiksiz ýagdaýa ýüzleri boz-ýaz bolan Nurjahan heniz özüni rastlap bilmändi* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

bögürmek[böögürmek]: 1. «Böö» edip seslenmek (käbir mal hakynda). *İjinde doňuzlar bögürip, şagallar uwlaşýan hyşalyklary, gamyslyklary, batgalyklary, sorluklary ýok edip, aňyrsyna göz etme ýän kartalar çektik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Göläniň bögüren sesi hiç ýere ýetmänkä, garyn içegesi çogun çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Gygyryp aglamak, zörledip aglamak. *Ol çydam etmän bögürmäge başlady*.

bögürtmek[böögürtmek]: 1. Bögürmäge sezewar etmek, bögürip gygyrmak. *Göläni bögürtmek*. 2. göç.m. Zörledip aglatmak, gygyrdyp aglatmak. *Çagany bögürtmek*.

bökjeklemek: 1. Towsup-towsup gitmek, towsaklamak, bökejeklemek. *Eý-äjik özüň soraý-dyýp, goljagazyny galgatdy da, keýik owlary ýaly bökjekläp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şu bolşuň bilen bökjekläp ýörseň-ä gelişmän hem durjak däl!* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*) 2. göç.m. Şadiýan oýnamak, şatlyk etmek. *Olar "öz-özünden gaýnaýar" diýýärler-diýip, begenjinden ýaňa bökjekläsi gelip gepledi*. (N. Saryhanaw, *Saýlanan Eserler*). *Firidunyň ýüregi sabyrsyzlyk bilen bökjekledi*. (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

bökjekleşmek: Towsaklaşyp ýörmek, bökejekleşmek. *Taýçanaklar bökjekleşip oýun edişýärdiler. Çagalar bökjekleşip oýnaýarlar*. (B. Keşbabaýew, *Aýsoltan*).

bökdelmek: Bir hereketiň ösüşiň öňi böwetlenmek, päsgel berilmek, saklanmak. *Bu işleriň şeýle bökdelmegi şüdügär sürüminiň bökdelmegine getirýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

bökdemek: Bir hereketiň ýa da ösüşiň öňüne böwet basmak, päsgel bermek, ösisini saklamak. *Öýlenmek seniň okuwyň öňüni bökädänok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Dowarçylygyň ösmegini näme bökdeýär?* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

Eýsem onda seni şol mümkinçilikleriň öňüni bökdemek üçin goýupdurlar da?! (B. Pürliýew, Ikinji Gün).

bökdenç: Bir zadyň öňüni saklaýan päsgelçilik, böwet, kynçlyk. *İne bu hat oňa bökdenç bolupdyr (A. Gowşudow, Köpetdadyň Eteginde).*

bökdençlik: Böwet bolmaklyk, päsgelçilik. *Eger siz masynlary oňat remont etseňiz, ekişde hem bökdençlik bolmaz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

bökdençsiz: 1. Päsgelsiz, garşylyksyz. *Gämiler şu şlýuzlardan bökdençsiz gatnarlar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).* 2. Kynçlyk çekmän, aň – satlyk bilen, sygynman. *Deklamantsiýalary bökdençsiz aýdaryn («Mydam Taýýar» Gazeti).* 3. Dürüzman, sagyndyрман. *Gyzlar masynlary bökdençsiz işletmegi öwrenýärler («Mydam Taýýar» Gazeti).*

bökdergi: Atyň eýeriniň syrtyna daňylýan ýük. *Atynyň bökdergisinden horjunyny aldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Ozalky geçen uruşlarda hemişe atyň bökdergisi bolardy (A. Gowşudow, Eserler). *Ýarty gulak bildirmän, onuň atynyň üstüne çykyp, bökderginiň syrtynda jaýlaşdy («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).*

bökdermek: Atyň eýeriniň syrtyna ýük urmak, ýüklemek. *İki desse ýorunjany atyň syrtyna bökdermek. Horjuna bökdermek. Atyň keçesini bökdermek.*

bökdürmek: 1. Birini ýa da bir zady ýokary – ýokary towusdyrmak. *Berekella hanym! – diýip bökdürdi, özi hem oýnady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir ýerden ýa da bir zadyň üstünden towsup geçirtmek. *At münüp barýerden bökdürmäge welin, onuň duran ýeridi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* **Ýürek bökürmek** – ser. **Ýürek Y.** *Şol habar onuň ýüregini bökdürmege başlady (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

böke: deňizç. Ýelkenli hawuň düşegi.

böke-böke: 1. Yzly – yzyna böküp, bökjekläp – bökjekläp. *Böke – böke gitmek.* 2. *gepl.d. Bialaç, çäresiz.*

bökejeklemek: ser. **Bökjeklemek.** *Bir aýagynyň üstünde bökejekledi (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

bökejekleşmek: ser. **Bökjekleşmek.**

bökejeň Y: Beýik ökçeli (köwüş, ädik). *Aýagy bökejeň Hywa ödikli ýigit onun keypine geldi (N. Saryhanow, Saýlanan eserler).*

bökejeň YY: Bökmäge ykjam (ökdelik bilen towusýan, bökýän).

bökelek: zool. Siňekleriň toparyndan bolan, haýwanlary dişleýän, göge-ýine meňzeş möjejik. *Edil bökelek ýaly hemmämize ulukjyn berýär (A. Durdyýew, Saýlaýan Eserler).* *Edil bökelek dişläň ýaly, ýüzüni turşadysyna seret! (A. P. Çehow, Saýlaýan Eserler).*

bökiji: Bökmek boýunça ökde sportsmen.

bökmek: 1. Towsup bir ýerden geçmek, towusmak. *Olar baklary suwdan dolduryp bir wagondan başga bir wagona çalt bökýärdiler ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).* *Kiçijik Geldijik böküp boýnuma, Gezelenje gelenime begenýär (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýüregi).* *Men oňa sportuň bökmek, ýadro zyňmak ýaly dürli görnüşleri bilen de kürgenleşmekligini gerektigini düşündirdim. ("Pioner Jurnaly).* 2. *Bir zadyň üstünden özüňi aşak oklamak. Ruluň syrtynda oturan Hallara gözi düşen Kolýa Çerýomuşkin kuzowdan böküp düşti ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

böküjilik: Böküş tärini bilmeklik, bökmäge ökdelik.

böküş: bökmeklik ukyby. *Biziň bu gezekki böküşimiz sekiz yüz metr beýiklikten bolmalydy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

böküşmek: 1. Bir näçe bolup bökmek, köpçülik bolup towsusmak, yzly-yzyna bökmek. *Biz masýndan böküşin düşdük ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) Çekirtgeler böküşýärler, gurçuklar, tamzaklar süýreniýärler (M.N: Skatkin, Jansyz Tebigat).* 2. Towsup oýnaşmak, şatlanaşmak. *Tans edip böküşýär oganlar, gyzlar (Ata Salih, Saýlanan Eserler).*

böldürmek [böldürmek]: 1. bir zady bölüp-bölüp paýlatmak. 2. Ownuk böleklere bölekletmek, ownutmak. *Başlik puly böldürmek.*

bölek [bölek]: Bitewiden bölünen zat, bir zadyň belli bir mukdary, tike. *Tilki az ýörän, köp ýörän. Bir bölek etiň üstünden baryp, ol eti iýjek bolupdyr. ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy").* 2. Tarap, künjek, topar. *Goçmyradyň howlysy Aşgabat Şäheriniň günbatar-demirgazyk böleginde ýerleşýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* **Aýyň bölegi** -ser. **Aý.** *Onuň aýyň bölegi ýaly ýüzini, nogta gara saçlaryny, geýimlerini tozan basypty. ("Sowet*

Edebiýaty"Jurnaly). **Göz bölekleri** -ser. **Göz.** *Bir bada aýdylýan göz böleklerine bogunýardy diýilýär.*

bölek-bölek [bölek-bölek]: 1. Topar-topar, böleklere bölünen. *Adamlar bölek bölek bolup üçbir, başbir bagda gözýärdiler, gürrüň edişýärdiler (M. İbrahimow Ol Gün Geler).* 2. Dagynyk, pytraňny. *Grekleriň aýry-aýry ilatly punktlary Erorta Denziňiň kenarlarynda bölek-böcek ýerleşipdirler (Gadymy Dünýä Taryhy).* 3. Tike-Tike, parça-parça, ýyrtyk-ýyrtyk.

bölek-bücek [bölek-bücek]: Ownuk-uşak, maýda-çüýde, az-owlak. *Eje, bölek-bücek bar bolsa äbersene. ("Sowet Edebiýety"Jurnaly). Halnazar bölek-bücek bagröýkenleri lak-luk atdy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*

bölekleme [bölekleme]: 1. Böleklere bölmek, bölek-bölek etmek. 2. Ownutmak maýdalamak (pul hakynda). *Ýüzlüğü bölekleme.*

böleklenmek [böleklenmek]: 1. Böleklere bölünmek, bölek-bölek edilmek. *Ýakmak üçin getirilen agaclar derrew, böleklendi.* 2. Ownudylmak, maýdalanmak (pul hakynda). 3. Dagynyk bolmak, toparlara bölünmek. *Gadym wagtlarda halklar barha ownujak toparlara böleklenýärdi.*

bölekleşmek [bölekleşmek]: 1. Böleklere bölüşmek, bölek-bölek edişmek, maýdalaşmak. 2. Bölek-bölek bolup başlamak. *Bölekleşip bulutlar, ýagmyr ýagyp başlady (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

bölekletmek [bölekletmek]: 1. Böleklere böldürmek, bölek-bölek etdirmek. 2. Ownutdyrmak, maýdalatmak (pul hakynda). *İri pullary bölekletmek.*

bölekleyin [bölekleyin]: Bölek-bölek, ýarpy-ýalta bölekler boýunça, tutuşlaýyn däl, lomaý däl. *Aýyň ýarym kölegesiniň düşen orunlarynda bolsa Gün diňe bölekleyin tutulýar ("Sowet Türkmenistany" Gazetesi).*

bölmek [bölmek]: 1. Bir zady bir näçe ýere paýlamak, bölekleme, ýüleştirmek. *Goýnuň etini dört ýere böldüler.* 2. Bir zady toparlary boýunja topawutlandyrmak. *Ertekileri mazmunlaryna we formalaryna garap biri-birine ýakyn üç topara bölmek bolar ("Edebiýat").* 3. Bir zady böwürmek, ýaryp geçmek. *Taýmyllaryň hemmesi Kaspiniň gök çüýşe ýaly suwuny bölüp süýnüp ugrady ("Mydam Taýýar" Gazeti).* **Pikiri bölmek** -ser. **Pikir. Sözi bölmek** -ser. **Söz.** *Ul. ogly onuň sözünü böldi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Emma men onuň sözünü böldüm (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

bölüji [böölüji]: 1. Böleklere bölýän, bölekleyji, paýlaýjy. 2. *mat.* Bölünijini bölýän san.

bölüm [böölüm]: 1. Bir edaranyň, kärhananyň aýry-aýry pudagy ýa-da bir guramanyň sostawyna girýän edara. *Pökgen telefonun gulagyny towlap, raýon oba hojalyk bölümi bilen gepleşjek boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* *Mekdebpe dogmajylary, egrijiler, tikinjileri, ýüpekjileri taýýarlaýan bölüm war ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).* 2. *teatr.* Sahnada goýulýan oýunlaryň bir görnüşi, bölegi. *Konjertiň birinji gutardy. 3. harby.* Kiçi harby podrazdeleniýe. *Biziň Gyzyl Goşun bölümlerimizden bir topary. "N" Derýasynyň boýunda düşman bilen zor uruş edýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Gurt öz ýoldaşlary bilen birlikde bölümlerine gowuşdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Pyýada gowşun bölümü.* 4. Kitabyň, gazetiň temalar boýunja bölünýän bölegi, baplary. 5. Ul. magaziniň, dükanyň belli bir ugurdan zat satýan bölegi, tarapi gapdaly. *Dükan gij we garajkyrak iki bölüme bölünýärdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

bölüniji [böölüniji]: 1. Bölüjä bölünýän san. 2. Bölünip aýrylýan böleklere bölünýän. *Oňa görä-de olara "paskolnikler" (bölünijiler) diýip at bermäge başladylar (SSSR Taryhy).*

bölünijilik [böölünijilik]: Bir bitin sanyň başga bir sana galyndysyz bölünmeklik häsiýeti.

bölünişik [böölünişik]: 1. Öz ugurlary, kärleri, derejeleri boýunja toparlara bölünmeklik. *Zähmetiň bölünişiginiň güýçlenmegi (SSSR Taryhy).* 2. Bitebi dällik, dagynyklyk.

bölünişmek [böölünişmek]: ser. **Bölünmek.**

bölünmek [böölünmek]: 1. Böleklere aýrylmak, bölek-bölek bolmak. 2. Aýrylyp özbaşdak, garaşsyz bolmak. *İndi nemejler topara bölünip, üç tarapdan çozýardylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 3. Döwürmek, ýyrtylmak. *Käje iki bölündi.*

bölüşdirmek [böölüşdirmek]: 1. Bölek-bölek etmek, böleklere bölmek. 2. Paýlap çykmak, paýlaşdyrmak. *Hemme zatlary täzedan bölüşdirmäge başlaýarlar. ("Piýoner"Jurnaly).*

bölüşmek [böölüşmek]: 1. Bölek-bölek edişmek, bölmäge kömekleşmek. 2. Bir zady özara paýlaşmak, etdiginden alyşmak.

börek Y: Ýaýylyp kesilen hamyryň içine et, ýumurtga ýa-da gök önümler salnyp gaýnadylyp bişirilýan nahar. *Kakaň "Etli börek iýesim gelýär" diýdi, bu gün şony bişirýän (A.Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Ertir bilen börek бүкүп goýupdym ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

börek YY: bot. Üzüm ýapragyna meňzeş, baldagy ýumuşak at.

böreklik: Börek etmäge gerek bolan zat.

böreň-böreň: Börnüldäp ýatan (suw, nebit we ş.m. suwukluk hakda). *Bir näçe aýlap baslygyp ýatan garlar eräp, çaylap böreň-böreň dolup akýardylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Nebitler dökülip, böreň-böreň bolup gijelikde kiçiräk köl ýaly saňjaryp dur(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

böri[bööri]: zool. ser. **Möjek** 1. *Şemal börileriň ysyn getirdi, Käte itler kowdy, käte böriler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

börtme: çiş, ýel. Syrkawlaryň derisi gyzgyn we gury, käbagtlar deride börtme döreýär(W.A.Ýusin, Aýakçy Ysytması we Oňa Garşy Göreş).

börtmeç: Gowrulyp duran etiň şora duran wagty.

börtmek: Çişmek, ýellenmek. *Börtüp duran gabak ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

börtük: ser. **Börtme.** *Gabaklaryň börtük gözünde ünji. (B.Kerbabaýew, Aýlar).*

börtülmek: Çişmek, ýellenmek. *Şonuň gaş-gabagy hemişe börtülip, gazap kölegesi onuň sypatyna murdar garaňkylyk salýardy (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).*

börük[böörük]: 1. Keşde salnyp tikilýän we kellä geýilýän tahýa. *Gülleriň başynda şaýly börügi bardy. 2. Aýallaryň başyna geýýän bedre görnüşli toblusy. Aýallarymyzy ýaşmakdan börükden halas etmeli (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

böwemek: Böwet bolmak, öňüne päsgel bolmak, öňüni tutmak. *Annatäçiň öňüni bir zat böwen ýaly, anuň aýagy öňe ädilmedi. ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).*

böwen: Yogyn içege. *Onuň depesinden şowlan ýel urýardy, öýi böwen ýaly çişirýärdi(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

böwet: 1. Suwuň öňüne edilýän bent. *Adamlar edil sakanyň alkymyndan böwet basaýmalydyr öýdüp oýladylar (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Suw aşak urup böwedi deşdi("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2.Ösüşe, herekete ýol bermeýän ýagdaý, güýç, kynçylyk, päsgelçilik. Ol öz ýolundaky hemme böwetleri ýok edipdir (SSSR Taryhy). Men indi siziň gurjak bolýan bözetleriňizi böwürmek üçin göreşe çykdy (B.Pürliýew, Ilkinji Gün)*

böwetlemek: 1. Suwuň öňüne böwet etmek, böwet basmak. *Wolgany - 161 - böwetläp emeli köl-Moskwa Deňzi döredildi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Suwuzyň öňüni açmak aňsat, ony saklamak, böwetlemek kyn. 2. Päsgel bermek, kynçylyk döretmek.*

böwetlenmek: 1. Suwuň öňüne böwet edilmek, böwet basylmak. *Ýap böwetlenenden soň, kolhozçylar çay içmäge oturdylar. 2. Päsgel berilmek, kynçylyk döredilmek.*

böwetletmek: 1. Suwuň öňüne böwet etdirmek, böwet basdyrmak. *Suwy böwetletmek. 2. Päsgel berdirmek, kynçylyk döretdirmek.*

böwrek: anat. Oňurgalylarda peşew bölüp çykarýan organ. *Kömürturşy gazyndan başga bölüp çykaryş organlary-böwrekler arkaly bedeninden çykýan başga maddalar hem gana girýär (W.F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa). Bularyň goňşularynyň düýesi tiz böwrek keselinden ölüpdü (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Böwregi bökmek-begenji içine sygman, keýpi kök bolmak. Böwregi ýarylmak-gahary gelmek, gyzma bolmak. Sen ýaly bilimlem görüpdür-le, ne beýle böwregiň ýaryly berdi(G.Muhtarow, G.Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy)*

böwsülmek: 1. Bir zat ýarylyp bölünmek. *Çöllügiň bir ýerinde ýeriň gabygy böwsülmelidir.("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Ýykylmak, deşilmek(suw böwedi hakda). Ol böwsülen ýeri beklemek mümkin däldi. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bir ýeriň böwedi böwsülse beýleki bir ýer gark bolýar!(M. gor'kiý, Ene).*

böwşeň: 1. Boşlag, boş giňiş. 2. Dykz däl, boşaň. *Ol kepjesi bilen guýynyň böwşeň tarafyny köwüp başlapdyr (Myrally).*

böwşeňlemek: Boşlag bolmak, boşamak, ýumşamak.

böwşeňleşmek: Birneme boşamak, boşaşmak. *Elim böwşeňleşdi.*

böwşeňlik: 1. Boşlaglyk, boşluk, giňişlik, *Gür tokaýyň içindeki ak böwşeňlige meňzeýen giň maňlaýynyň etegindäki gyýma gara gaşlary - onuň görk bazaryny ölçegsiz*

giňeldýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Arakesme, işsiz bolnan wagt. Ol böwşeňlikde pökgi bala özüne mümkinçilik tapdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

böwür: 1. Bil bilen goltugyň aralygy, bykyn. Mawy gözli daýhanyň ýanyda duran beýleki daýhan onuň böwürüne dürttdi. (M. Gor'kiý, Ene). Gandym ýelkenli aýaklary bilen düýäniň böwürüne depdi. ("Pionýer" Jurnaly). 2. Bir zadyň bir burçy, gapdaly, tarapy. Çäýiň ol böwüründe oturan bir näçe gelin-gyz öz aralarynda jedellesýärdi. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) Döläniň bir böwürüne zynlyp, çalam-çaş bolup ýatan bir küti kitap onuň eline ildi (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). **Böwri бүkgүldemek**-ynjalyksyzlanmak, birahatlanmak. Bu ýagdaý Muhammediň de böwürüniň бүkgүldişini artdyrmak durmady. (N. Pomma, Sebebini Soň Bildim). **Böwürüni dinlemek**-birmeme aýlanyp durmak, oýlanmak, pikirlenmek. Häliden söze goşulman, böwürüni diňlep oturan Çerkez Pökgi wala sorag bedri. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Dymdy gary, öz böwürüne diň salyp ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

böwürslen: bot. Ýilýän ownuk gara miweli, tikenli gyrymsy ösümlik we onuň miwesi. Näbelli gara gyssanjyna böwürsleniň aşagyna özüni urdy. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Yabyň içini bajaklardan we böwürslenlerden hiç zat goýman arassalalyň (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

böwürsdirmek: 1. Gaty ýytrdyrmak, ýyrtyk-ýyrtyk etdirmek. Köýnegini agaja böwürsdirmek. Ol özüni ite ýardyryp donuny böwürdiripdir. 2. Ýardyrmak, ýaratmak. Öň hem ýaraly keýigiň näki ýaly syňragyna Annak buduny böwürdiripdir. (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 3. Ýykdyrmak, deşdirmek. Böwedi böwürsdirmek. Gaçyny böwürsdirmek.

böwüşmek: 1. Bir zady ýaryp çykamak, bölüp geçmek, bölmek. Aýsyz garaňky gijäniň tümlüginde böwsüp barýan çyranýň ysýgy çar töwerege ýaýrady ("Sowet Türkmenitanynyň Aýallary" Jurnaly). Mümkin däl zähmetsiz ýagşy ýaşamak, Böwsüp geçýäs çägelere, ylaýy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Hujum bolsa öňe geçer ol böwsüp (K. Işanow, Watan üçin). 2. Ýykyp geçmek, deşmek. Ýul'we Awgust aýlarynda suw derýa kenarlaryndan agýar we bentleri ýgy - ýgyndan böwüşýär (Gadymy Dünýä Taryhy). Hawa, derýanyň böwsen wagty hem bolupdy (M.N. Skaýkin, Jansyz Tebigat).

braga: Elde ýasalan piwo pisint içginiň bir görnüşi. Yssy wagtlary byraga içilýär.

brak: Derege ýaramaýan, kemçilikli şikesli taýýarlanan önüm. Emma gararapajak pileleri we brak pileleri hökman saýlap aýyrmak şerti bilen alýarlar (W.Z. Raenko, Yüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe). 28 sany turbanyň 6 sanysy düýbünden derege ýaradylan brak edildi ("Tokmak" Jurnaly).

brakçy: İşte brak goýberiji işgär.

braklamak: Şikesli taýýarlanan önümi derege ýaramaz diýip tapmak, brak etmek.

braklaýjy: Bragyny saklaýjy, brak ediji braga çykaryjy adam.

brauning: Awtomatik atylýan nagan.

braziliýalylar: Braziliýanyň ýerli halky.

brezent: Öl geçilmeýän galyň syk mata. Garýagdy aga çadyryň işigine brezent ýazýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Birden-de salan berip etliganly çal saçly, aýagy brezent ädikli bir adam geldi (N. Pomma, Sebebini Soň Bildim).

brigada: 1. Önümjilikte bölünip özbaşdak işleýän adamlar topary. Sekiz adamdan ybarat döwrekçiler brigadajy düzülip, brigadanyň ýolbaşçysy hem sahet bellendi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Çagalar traktor brigadasyna ekstursiýa girdiler ("Pionýer" Jurnaly). 2. Harby bölümleriň birikmesi. Tank brigadasy 3. Ota hyzmat edýän işgärler topary.

brigadir: Brigadanyň ýolbaşçysy. Enebaý bilen Ata-da şu brigadanyň brigadasyndadylar (B. Gurbanow, Duşuşyk). Oraz iki ýyldan bäri "Ýalkym" kolhozynda brigadir bolup işleýär.

brigadirlik: Brigadiriň käre, bezipezi. Sen brigadirlige razylk beripsiň-diýdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

brilliant: Gymmat baha daş. Gulagyndan brilliant ysyrğa asmandy ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).

britaniýalylar: Beýik Britaniýanyň ilaty, İňlizler.

brom: him. Himiýada, medidsinada we fotografiýa işinde unanylýan goýy gyzyly reňkli, iýji suwuk himiki element.

bron Y: Harby gämileriň, tanklaryň polatdan ýasalan goraw örtügi.

bron YY: Bir zada we eýe bolmaklyga ýa-da bir zady almaklyga hukuk berýän resmi hat, dokument.

brone: Goşma sözleriň "branirlenen "ýa-da" branetanka degişli bolan" diýen ýaly many aňladyp gelýän birinji bölegi.

broneawtomobil: ser. **Bronewik.**

bronekater: Bronirlenen ýaragly kater, gämi.

bronenosets: Bronirlenen ul. harby korabi, gämi.

bronepoezd: Demir ýollarda harby hüjümler üçin ulanylýan bronirlenen ýaragly poezd, otly. *Biz bu ýol bilen bronepoezdň gelmegine dikýärdik*(K.İşanow, Watan Üçin).

bronetransporter: Pyýada goşunlary we ok ýaraglary urşun barýan ýerine daşýan hem-de razwedka üçin ulanylýan bronirlenen awtomobil.

bronewik: Bronirlenen ýaragly awtomobil. *Bronewikler hüjümi kesdi*(K.İşanow, Watan Üçin). *Gyzyl Goşun aklaryň bir bronewigini ýandyrdy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bronhit: med. Nemli bronh bardalanyň kesellemegi, çişmegi.

bronhlar: anat. Dem alynýan bokurdagyň bölünip aýrylýan şahajyklary.

bronirlemek Y: Okdan goranmak üçin bron bilen örtmek. *Syrtyky bronlanan gapysyny açanynda, işini gaýtaranlygyny gülküli gürrüň berýärdi*(O.Gonçar, Baýdak Göterijiler).

bronirlemek YY: Bir zady birine berkitmek, birine bir zady bellemek.

bronirlenmek Y: Bron bilen örtülme.

bronirlenmek YY: Birine bir zat berkidilmek, birine bir zat bellemek.

broşka: Aýallaryň köýneginiň ýakasyna ildirilýän bezeg şaýy gülýaka.

broşýura: Kiçijik ýuka kitapça.

brus: sport. Gimnastika maşklary ýerine ýetirilýän, aşagy stanokly iki sany kese goýlan togalag açagly enjam. *Bu elementi duran ýerinde brusda, turnikde, halkada we beýleki snaryadlarda ýerine ýetirmek mümkin*("Pioner" Jurnaly).

brustwer: Okdan goranmak üçin okopyň önüne edilýän paýys. *Olar ýerkümä girilýän brustweriň üstünde oturdylar*(O.Gonçar, Baýdak Göterijiler).

bu[buu]: gram. Görkezme çalyşmajy, şu. *Bu nähili gürrüň? Bu nä boluşdyr?*(B.Kerbabaýew, Aýallar). *Bu günki işiňi erkä goýma*(nakyl). *Mundan beýläk-mundan soň, indiden beýläk, şu günden başlap.*

bujak[buujak]: Göläniň, geçiniň, goýnuň derisinden, hamyndan suwuk zat guýmak üçin edilýän gabyn, meşigiň, ýanlygyň goly ýa-da art aýagy. *Artyk onuň agzyny bogdum hasan etse, bujagy açylýar*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bilýän, şu mahallar Aýtguly geläýse, sen bujagy çözülen tulumda dönerdiň*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Buçagy çözülen ýanlyk.*

bujuryk: Beter, dert, azap. *El degirseň, munuň bukurygy artar*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Barha bukurygyny artdyryp başlady*("Tokmak" Jurnaly).

budaýak[buudaýak]: bot. Bugdaýa meňzeş meýdan ösümligi.

buddizm: Hytaýda, Yaponiýada, Hindi-Hytaýda we Gündogaryň käbir beýleki ýurtlarynda ýaýran din, butparazlyk.

budilnik: Islän wagtynda jyňňyrdatmak üçin gurulýal sagat.

budka: Sakçy, garawul we ş.m. üçin köplenç agaçdan ýasalýan uly bolmadyk jaý. *Ak kolonkalar bilen bezelen täze, çalja budka peýda boldy*(A.S.Püşkin, Saýlanan Eserler). *İndi işe girişmek gerek-diýip, buraw budkasyna tarap ugrady*("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Eziz Han Artygy Säheriň ilerisindäki budkanyň ýanyndan otly ýolyny kesmäge iberdi*(b.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

budkaçy: 1. Budkada durýan sakçy. 2. *gepl.d.* Kiçijik budkalarda zat satýan satyjy.

bufer: d. ýo. Urgynyň zarbynyň badyny gowşatmak üçin wagonlarda, awtomobillerde ýörite edilýän enjam.

bufet: 1. Garbanar ýaly äňry-bäri satylýan ýer. *Men ýaňy mekdebiň bufetinden garbak-gurbak edindim* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Gap-gaç, azyk goýulýan şka. *Daşky tamda owadan bufet goýlupdyr.*

bufetçi: Büfetde işleýen satyjy.

bug[buug]: Suwuklyk gyzdrylmagy netijesinde emele gelýän çygly gaz. *Ýagyşyň ön ýanynda howa bug bilen dolýar*(S.N.Binagadow, A.F.Kuz'min, Logiýat,) *edýärdiler*("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

buga: zool. Öküz. **Buga gelmek**-Höwre gelmek(sygyr hakda). *Musa Aga ýaňyja buga gelen sary sygyryň dölesini tämizläp, ýerini arassalad*(M.İbrahimow, Ol Gün Geler).

bugabasar: zool. Üç ýaşyndaky urkaçy tüwe.

bugarmak[bugarmak]: Buga öwrülme, bug halyna gelmek, bug çykarmak. *Täze dogan günüň şöhesine meýdan çalaja bugaryp durdy*("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). *Palaw bolsa gazanda bugaryp duran*("Türkmen Halk Ertegiler Ýygynyndysy). *Endamlerynda der bugaryan öküzleri çarhdan boşadyp ot küdesiniň kölegesine getirdi*(M.İbrahimow, Ol Gün Geler).

bugartmak[bugartmak]: Buga öwürmek, bug halyna geçirmek, bug çykartmak.

bugjarmak[bugjarmak]: 1. Ýylylyk temperaturasy zerarly bug çykmak. *Bugjaryan palaw*. 2. Çalarak derlemek. *Ol jaý içip bugjaryp otyrdy*.

bugjartmak[bugjartmak]: 1. Bug jykartmak. 2. Çalarak derletmek. *Çaý onuň endamyny birneme bugjartdy*.

bugdaý: bot. Dänesinden un ediýän ösümlik we onuň danesi. *Güýzlük bugdaý ekmäge taýýarlanmaly*(A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Annagulunyň kakasy bugdaý döwegine gidipdi*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Arpa ekip, bugdaý orjak bolma* (nakyl). *Bugdaý nanyň bolmasa, bugdaý sözün ýokmudy*(nakyl).

bugdaýbogun: bot. Bugdaýa meňzeş arryk дәneli ot.

bugdaýçylyk: ser. **Bugdaýlyk.** *Ol ýerde bugdaýçylyk –da ýok*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

bugdaýlyk: Bugdaý ekilen giň meýdan, bugdaýyň köp ekilen ýeri. *Halnazar aňyrsyna gözýetmez garamtyl-gök bugdaýlygyň içini söküp baryardy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bugdaýreňk: Bugdaýyň дәnesi bilen reňkdeş, gyzyrak-garaýagyz(adam hakda). *Onýanja işikden orta boýly, etlek, bugdaýreňk, ýaňy saçyndan ak giren aýal girdi*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Baş jopan daýaw agaç etli, arryk ýüzli bugdaýreňk adamdy*("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

buglamak[buglamak]: 1. Bir zady ýapyk gapda öz şiresi, bugy bilen bişirmek. *Palawy buglamak*. 2. Bir zady buga tutmak.

buglanmak[buglanmak]: 1. Öz şiresi, bugy bilen bişirilmek, buga goýulmak. *Bir topar aýallar gollaryny çermäp, näme de bolsa buglanyan uly demir gazanyň daşynda aýlanýardylar*(M.İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Buga tutulmak

bugra: zool. İki örküçli düýe, aýry.

bugurçy: zool. Ýaňy işde ulanylmaga başlanan, torumdan uly, üç ýaşyndaky düýe. *Düýeler, erkek, bugurçy, torumlar-hemmesi aýry tohum maldyr*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ol özüniň bize ýetmiş batman bugdaýa beren bugurçysyny ýüz takal okamak bilen, iň soňunda on iki batmana aldy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

buhanka: Belli bir standart formada bişinilen çörek.

buhgalter: Buhgalteriýa işini alyp baryjy spetsialist. *Hawa, ol buhgalter ekeni* (B. Pürliýew, İkinji Gün).

buhgalteriýa: 1. Hasapçylyk we hasaba almak işiniň teoriýasy we praktikasy. 2. Edaranyň, kärhananyň Hasabatçylyk bölümi. *Kolhozyň buhgalteriýasy*.

buhta: Gämiler durmak üçin amatly, uly bolmadyk aýlag. Emma gaýyk çakganlyk bilen buhta aman-sag çykdy (M.Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

bukalga: ser. **Buky.** Amatly bukalga. *Howpsuz bukalga*.

bukaw: Aýallaryň boýunlaryna dakynýan kümüşden ýasalan gaşly, şelpeli şaýy. *Bilýärin, ol gyzyň ady sülgüdi, boýny bukawlydy, ýüzü gülgüdi* (N.Pomma, Soýlanan Eserler). *Halaýyk haýran oýnuňa, golüm bukawly boýnuňa* ("Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi).

bukawlyk: med. ser. **Ýaýjyk Y.**

bukja: 1. Türkmen aýal- gyzlarynyň üç burçy ýeplenip biri-birine tikilen we bir burçy hem açyk, el işlerini salýan gaby. *Aýaly bir köne bukjany alyp çykdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Üç burçy ýeplenip biri-birine elmenen we bir burçy açyk kagyz gap. *Stepanow bukjany açyp okamaga başlaýar* ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).

bukdaklamak: Birine öziňi görkezmezlik maksady bilen ýapyrylyp ýörmek, görünmejek bolup hereket etmek. *Men bukdaklap bardym- ta okuň üstünde süýndüm* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). *Olar oturan wagtlarynda, Wüşä kel, gorka-gorka zordan ýüz-ýüz elli ädim ýakynlaryna bukdaklap baryp bildi*(A. Gowşudow,

Köpetdagyn Eteginde). Gije garaňky bolsa-da, hujum edýäni, bukdaklaýany, gizlenip gaçýany saýgarmaga köp sanly ýyldyz şöhesi mümkinli döredýärdi (B. Kerbabaýew Aýgytly Ädim). 2. Ogryn gezmek, gaçgak bolup gezmek. Artyk onda- munda iki gün bukdaklap gezeninden soň yzyny barlap görmek üçin çatmalaryna dolanyp geldi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bukdaklaşmak: 1. Görünmejek bolup eglüşip, ýöremek bukulyşyp ýörmek. Hany, siz hem sözüňüzde tapylyň – diýer öýdüp, Tüýli bilen Myrat ýalama hem Akmyrady gören ýerlerinde bukdaklaşyp ýörler(N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Onuň göwnüne bolmasa, öýe baka merhemetsiz adamlar ýapyrylyşyp, töwereklerine garanjaklaşyp, bukdaklaşyp gelýän ýalydy(M. Gorkiý, Ene). 2. Ogryn gezişip ýörmek, gaçgak bolup gezişip ýörmek.

bukdurmak: Ýaşırtmak, gizletmek; bukuldyrmak. Ýigitleriň bukduryp saklap duran itleri çişerilişip seredişmäge başladylar(A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

buky: 1. Goranmak üçin edilen gizlin ýer, jaý, bukalga. Bukuda Rus goşunlarynyň otrýady durýan eken(SSSR Taryhy). Ol bir köle ýakyň egreminde buky gurady(J. Akyýew, Mergenň Ogly). 2. Gizlin, ýaşyryn. Sümme tokaý içinde buky ýerde jaý guran partizanlara şöhrat!(Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Buky ýerde sakla, gizle, berk sakla(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bukinist: Köne ýa-da gadymy kitaplary satyjy.

bukinistik: Köne ýa-da gadymy kitaplary satmaklyga degişli bolan. Bukinistik magazin.

bukmak: 1. Ýygşyrmak, gizlemek. Su dokumenti berk ýerde bukup goý. 2. ser. **Bukulmak.** Baştutansyz galan Kazaklar we Daýhanlar agerde bukpytyrlar (SSSR Taryhy). Aljagyny bilse jüýjäni, bukup geçip gijäni (nakyl).

bukulmak: Başga birinden gizlenmek, gizlin ýerde ýaşyrynmak, bukmak. Gurt, guş hem bukulýär hözürtgä, hine ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Yoldaşlaryndaň bukulmak.

bukuluşmak: Köp bolup bukulmak, bilelikde bukulmak. Çerkez, Garýagdy Aga seňňriň daş ýüzünde buulyşyp diňleýärlar ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).

bulagaý: Başbozar, jenjelçi, galmagalçy, bozgak, arabozar.

bulagaýjylyk: ser. **Bulagaýlyk.**

bulagaýlyk: Başbozarlyk, jenjelçilik, bozgaklyk. Näme, göwnüňe degdimi, bulagaýlyk etdimi (B.Pürliýew, Ilkinji Gün). Ol gijelerine ýatmaýardy. Bulagaýlyk edýärdi (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).

bulak: Çeşme suwy, akýan ýapjagaz.aryk. Towlanyp bulaklar möwç urup taşýar(Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Gatnap bulak boýuna, Gamly Läle aýdýardy(R. Seýidow, Bagtlylar). Ony okanyňda, dury mawy asman, daşlaryň arasyndan çogup çykýan bulaklar göz öňüne gelýär(" Sowet Türkmenistany" Gazeti).

bulama: dial. Goýun-geçiniň owuz süýdünden soňky süýdünü bişirmekden alynýan önüm, goýultmak. Bulama bişiripdir.

bulamak Y: Una ýag garylyp bişirilýän goýu nahar. Bize bitin, bulamaga dok boljak bolýar-da (D.Durdyýew, Saýlanan Eserler). Eý möjek, sen bir suwujak bulamak için, bir näçe şapar ýanyýokaryk ылгасан, içiňdäki bele gaçar-diýipdir ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygyntysy") .

bulamak YY: 1. Suwuk zadyň içine çemçe ýa-da başga zat sokup garmak. Gatyşdyrmak. Süläni bulap bişirmeseň, gazanyň düýbüne elmeşer. 2. Hapa etmek, Hapalamak. Çagalar ellerini palçyga bulapdyr. 3. göç. m. Agzalalyk turuzmak, bulagaýlyk etmek. Göwni bulamakdy işi baýlaryň (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 4. ser. **Bulaýlamak.** Kellesi gazan ýaly ýognas bir adam indi zordan aýaklaryny atýan ýabyny debsiläp, gamçysyny bulap goýberýärdi ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). **Ajala el bulamak -ser. Ajal.** Ýekmedik ajala el bulamadyň (Ata Salih, Saýlanan Eserler). **Gününi bulamak-ser. Gün.** Bujagaz gününi bulaýma (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). **Yürek bulamak-ser. Yürek Y.** Aýnanyň ýüregini bulamak islemändi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

bulam-bujar: Haýba-haý dälilik, garym-gatym, bulaşyk, tertipsiz. Onuň samraýan sözleri bulam-bujardy (A S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Aýaklaryny tarpyladyp aýlanýar, Uruş hakda bulam-bujar oýlanýar (A. Atajanow, İki Pozma). Ýarym-ýarçyk, bulam-bujar syýasat Logiki garym-gatymlygyn döremegine-de sesäp bolýar (S.N. Binogradow, A.F. Kuzmin, Logika).

- bulam-bujarlyk:** Haýba-haý dällik, garym-gatymlyk, bulaşyklyk, tertipsizlik. *Kolhoz ýolbaşçylary wezipesine oňat hötde gelen bolsa, bulam-bujarlyk bolmazdy* ("Kolhoz Günleri"). *Düşüner ýaly däl, bulam-bujarlyk* ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).
- bulançak:** Dury bolmadyk, arassa däl, bulanyk. *Amur göýä hereket etmek işlemeýän ýaly, özüniň sarymtyl-gök bulançak tolkunlaryny ýaltalyk bilen gymyldatýardy* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary"Jurnaly). *Ýoluň iki tarapy eýýäm bulançak suwdan dolypdy* (O. Gonçar, Baýdak Göretijiler).
- bulançaklyk:** 1. Dury dällik, arassa bolmazlyk, bulanyklyk. 2.göç. m. Agzalalyk, bulagaýlyk. *Päle permany boýunja Orta Aziýadaky bolýan bulançaklyklardan ýüze çykan wakalardan söz açyldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- bulandyrmak:** 1. Bulanyk hala getirmek, bulanyk etmek. *Akar suwy aýlandyran, dury suwy bulandyran* ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi"). *Howdanyň suwuny buladyrypdyrlar*. 2. göç. m. Agzalalyk döretmek, yrsaramak, jenjel agtarmak.
- bulanyk:** ser. **Bulanjak.** *Olar bulanyk asmana bakýardylar* ("Sowet Edebiýaty"Juranaly). *Bulanyk suw.*
- bulanmak:** 1. Bulanyk hala öwürmek, bulanjak bolmak (suwyklyk hakynda). *Biz birneme ýöranimizden soň, suw bulanyp başlady.* ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). 2. Hapa bolmak, hapalanmak. *Onuň akja geýimi ýalpy dawuk saçy tozana bulandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. göç. m. Yrsaramak, jenjel agtarmak. 4. İki baka yranmak, ýaýkanmak.
- bulaşdyrmak:** 1. Hapa bulamak, çirk ýokdurmak, hapalatmak. 2. Yzly-yzyna bulamak, çalt-çalt bulamak. *Ýene-de agaç çemçe bilen bulaşdyrdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 3. Agzalalyk düşürmek, bulagaýlyk döretmek, bulaşyklyk döretmek. *Munuň ýaly halky bulaşdyrýan melgunyň kökünü köwlemek gerek* (A. Durdyýew; Saýlanan Eserler). 4. Bulam-bujar etmek, garym-gatym etmek. *Hasap-hesip işlerini bulaştyrmak*. 5. Pikir garyşmak,zerarly bir zady ikinji bir zat bilen çalşyrmak.
- bulaşyk:** 1. Bulam-bujar bolup giden, çalam-çaş, tertipsiz. Enesi onuň derlän bulaşyk saçlaryny eli bilen sypalaşdyrdy (M. Gorkiý, Ene). Jepbar sözleýän wagtynda, bulaşyk kirpikleri dynuwsyz gyrpyldaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň kellesindäki köp wagt bäri daralman, telpek ýaly bolup giden bulaşyk saçlary onuň hyrsyzlygyny has hem güýçlendirýärdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). 2. Aýdyň däl, garym-gatym, garjaşyk, düşnüksiz. Puşkin jemgyýetçilik-syýasy durmuşyň şol bulaşyk wagtynda pozziýanyň ähmiýetine örän gowy düşünýärdi ("Edebiýat"). 3. Açyk däl, tutuk, bulanyk (howa hakynda). Ýoksullyk endişesi şeýle bulaşyk ýelli howada maşgalany has-da howsala salýardy(" Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- bulaşyklyk:** 1.Bulam-bujarlyk, çalam- çaşlyk, tertipsizlik. *Saçaň bulaşyklygy adamyny gelşiksiz görkezýär. Aýdyň dällik, gatym-garymlyk, baş- başdaklyk, düşnüksizlik. Soň bir hili bulaşyklyga düşüp okuwyndan hem kowlupdyr* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Açyk dällik, tutuklyk(hawa hakda). *Su günki howanyň bulaşyklygy ise päsgel berdi.*
- bulaşmak:** 1. Hapa degirmek, hapalanmak. *Hojaýyn, towugyň aýagyny iýmän eken, ol tozana we möý kereplerine bulaşyp, atylan ýerinde ýatan eken* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Üst-başlarynyň bulaşmagyndan gorkmaýan hem hiç zady ýigrenmeýän adamlaryň arasynda durdu* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Gör, hiç kim seniň hapaňa bulaşasy gelenok* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bulam-bujar bolmak, garym-gatym bolmak. *Onuň saçy bulaşypdy*. 3. Ýalňyşlyk zerarly ugry ýitmek, bulaşyk bolmak, pikiriň garyşmak. *Eger ol başym gelmese, işleriň bulaşmagy mümkin*(" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). 4. Garalmak, üýtgemek. *Biz gaýtjak bolup durkak, hawanyň bulaşjakdygyny aňdyk* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Hawakä açylýar, käte bulaşýar* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 5. Saýgarar ýaly bolmazlyk, garjaşmak, dumanlaşmak. *Trahoma göreje geçende, gözde gamaşmak we bulaşmak peýda bolýar* (S. K Karanow, Trahoma we Ona Garşy Görew).
- bulatmak:** 1. Bir zady bulakmaklyk işini birine ýerine ýetirtmek, gartyrmak. 2. Bir zat bilen hapalatmak, hapa ýokdurmak. *Elini gana bulatdyň* (Çary Aşyr, Poemalarr).
- bulawa:** sport. İncelýän uýy düwünli, çüýse görnüşli sport enjamy.
- bulaýlamak:** 1. Bir zady howada galgatmak, iki ýana bulap işarat etmek. *Guýrugyny hilelik bilen bulaýlap gelýän köpek gele-gelmäne sürä kürsän urýar. Ol yzyna öwürüldi-de maňa*

elini bulaýlady("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Howada aýlamak, salgamak. Ol elindäki taýagyny bulaýlap, ýene bir gezek urdy.

bulaýlatmak: 1. Bir zady howada galgatdyrmak, bulatmak. *Baýdajygy bulaýlatmak. Ýaglygy bulaýlatmak. Albaý bulatlatmak.* 2, Howa galdyryp salgamak. *Gamçysyny howada bulaýladyp saýgylady.*

buljura: Guýynyň agzynyň zaýalanmazlygy üçin agaçdan ýa daşdan edilýän tegelek halka.

buldog: Kelte aýakly, ýasy döşli, ýasy tumsuk aýratyn itiň tohumy.

buldozer: Traktoryň önüne berkidilip ýer tekizlenýän gural we sol gurally traktor. *Bizde buldozerler, ýer sorujy maşynlar işlerýär("Pioner" Jurnaly). Köçeleri tekizleýän greýderleriň, buldozerleriň, dyngysyz eşidilýän güňleş sesleri täze jaýlara düşüp, birsyhly ýaňlanyp güwwüdeýärdi("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

buldozerçi: Buldozer sürýän adam. *Buldozerçiler gelen aýyň planyny artygy bilen ýerine ýetirdiler.*

bulduramak: Ýalpyldap öwüşgin atmak, ýyldyrap görünmek. *Onuň gözýaşı buldurap akýardy(A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Akýar çeşmeleriň suwy buldurap(N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

bulduraşmak: Ýalpyldaşyp öwüşgin atmak, ýyldyraşmak. *Ýolkadaky ýalpyldaşýan merjenler bulduraşýar göýä üzüm salkymy("Mydam Taýýar" Gazeti). Gözlerinde bulduraşýan ýaş damjalary görünýärdi(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Üzüm hoşalary gök ýapraklaryň arasynda bulduraşyp, biri-birine çaknyşýar(b. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

bulduratmak: Ýalpyldyly öwüşgin atdyrmak, ýyldyradyp görkezmek. *Çaganyň gözünüň ýaşyny bulduratmak bolmaz.*

buldur-buldur: Buldur-buldur etmek- Bulduraşyp durmak. *Gyzjagazyň gözýaşı buldur-buldur edýärdi.*

buldurçyn: Garyň ýüzündäki buldurap görünýän ýyldyrawuklar. *Aýyň ýsygyna ýerdäki doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýydyraşýar(A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

bulgur: 1. Hrustal. 2. Suwuk zat guýup içmek üçin ulanylýan çüýşe gap, stakan. *Şeraply bulgurny ýerden galdyryp, täze ýyly gutlap, gözün güldürdi(N. Pamma, Saýlanan Eserler). Açylan çakyr çüýşeleriniň içinde galanlaryny sarkyryşdyryp, iki bulgur çakyp içdi(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Adamlar, bulgurlaryňyzy dolduryň!(A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

bulka: Bugdaý unundan bişirilýän her hili formaly köke, çörek. *Bulkalaryny, kolbaşa-peýnirlerini bufetde goýýan gyz nämekä?(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Onuň elinde içi bir topar franjuz bulkaly sebetjik bar (M. Gorkiý, Eserler).*

bulkaçy: Bulka satyjy. *Çişik bulkaçy bulgurny göterdi(A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

bulut: aramtyl ýa-da agymtyl reňkli, ýerden bir näçe ýokarlykda ýygnanýan goýy suw bugy. *Bulut al-asmanyň ýüzünü büreýär(A. S. Puşkin, Ertekiler). Asmanda ýukajyk bulut emele geldi(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bulutlar göçmesini ýuwaşatdy("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Menden saňa bulut ýakyn-menden saňa peýda ýok, maňa arkaýynsyrama.*

bulutlaşyk: Bulut bilen örtülen, bulutly. *Hawanyň ýüzi bulutlaşyk.*

bulutlaşmak: Bulut bilen örtülme, bulut aralaşyp garalmak. *Ýazyň ilki aýlarynda howa sagatsaýyn üýtgärdi, birden bulutlaşyp, şemal turardy(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bulutly: Bulut bilen örtülüp duran, bulut aralaşmak zerarly gararyp duran. *Bulutly howa. Bulutly gün aý bolmaz, görüp göwnüm çay bolmaz, ehli küren içinde meň jorama taý bolmaz(läle)*

bulwar: Köplenç şäher köçeleriniň ortarasynda bolýan baglyk giň alleýa. *Arasyndan dogry ýollar çekilip bulwarlar bar kenarynda derýanyň(Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Twer Bul'warynyň gaýraýanynda, Günde görýän men Puşkiniň heýkelin("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

bunker: Gäminiň kömür saklanylýan jaýy. *Gäminiň bunkeri.* 2. Kombaýnyň döwlen bugdaý ýygnalýan ýeri. *Awtomaşyn bunkerden däne ýükünü tutup haýdaýar("Kolhoz Günleri"). Kombaýnyň bunkeri.*

buntçy: Pitnä gatnaşyjy.

- buraw:** Towlanyp tegelek deşik deşýän burmaly gural. *Ramalaryň ýüzüne buraw bilen deşilen faner berkitmeli*(“ Pioner” Jurnaly). Batly eliň derdinden buraw byşkasy, edil gäminiň bogaldagynyň güýçlü gaglarda bolşy ýaly, yraň atyp jygylaýardy(“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).
- burawçy:** ser. **Burawlaýjy.** Burawçylar bilen arasyn sazlap, golaýynda suwa ýokardy malyn(Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda). Kalçaly burawçylar bölüminde, üzümgül bolsa eksplýatajion bölümde okapdy(“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).
- burawlamak:** Bir zady buraw bilen deşmek. 2. Skwajina etmek üçin buraw bilen ýer gazmak. *Onuň ýolbaşçylyk edýän brigadasynyň burawlan gözleg skwajinasyny fontan atyp çykýan nebit berip başlady*(“Sowet Türkmenistany” Gazeti). Burawlap böwsende ýeriň gatlagyn, göterýär göwnümi motorlaň sesi(Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).
- burawlanmak:** 1. Buraw bilen deşilmek. 2. Buraw bilen gazylmak. *Skwajinalaryň ikisi hem çaltlandyrylan rejimde turbina usuly bilen burawlandy* (“Sowet Türkmenistany” Gazeti).
- burawlaýjy:** Burawlamak işini ýerine ýetirýän, alyp barýan işçi. *Ýeri, ägirt uly burawlaýjy maşyn bilen üç ýyllap gazdylar*(M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). *Burawlaýjy kantoralar üçin gelen enjamlara eýesizlik gözi bilen garamaga uýgunlaşan kim?*(“Tokmak” Jurnaly).
- burjy Y:** Gyşyn sowuk aýlarynda daşyň, dagyň, ösümlüklerin we başga zatlaryň üstünde emele gelýän gar görnüşli doňan buz, sallanyşyp duran jyza. *Köçäniň boýdan-başa ikiýan tarapyna ekilen agaclar burjy baglap, şahalaryny aşak egip otyrdylar* (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).
- burjy YY:** Käbir mallaryň, haýwanlaryň botgajak, guzlajak bolandaky heläk bolýan ýagdaýy.
- burjulamak Y:** Burjy baglamak. *Agaclar burjulap, suwlap doňupdy* (Çary Aşyr, Poemalarr).
- burjulamak YY:** Guzlajak, botlajak bolup heläk bolmak (käbir haýwanlar hakda).
- burç Y:** 1. Bir zadyň, predmetiň taraplarynyň birigen ýeri, künji, çüňki. *Gylyç Gajar ogly köçäniň burçundan dolanyp gözden ýitdi*(N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Bu jaýyň bir burçunda agaç krowat bar eken*(A. Gowşudew, Mähri-Wepa). 2. mat. Bir nokatda birigen iki çyzygyn aralygy. *Göni burç*(burçy 90° deň bolan burç). *Ýiti burç*(90° az bolan burç). *Kütek burç* (90° köp bolan burç). **Gyzyl burç**—Mör-möjekleriň, haýwanjyklaryň saklanýan jaýy, ýeri (köplenç mekdeplerde).
- burç YY:** bot. Süýnmek miweli dik ýaýrap ösýän ösümlük we onuň tagam üçin ulanylýan ýakymly ýiti ysly hasyly. *Bolgar buçy. Gyzyl burç. Gara burç.*
- burça:** bot. Owadan mawi gülli, kösügi iýilýän meýden oty.
- burçak- burçak:** Damja-damja, düwme-düwme. *Ýañaklary burçak-burçak derle ýär* (N: Pomma, Saýlanan Eserler). *Uzak ýoly ýörän adamlar burçak-burçak derleýärdiler* (A. Gowşudow, Eserler).
- burçaklamak:** Burçak-burçak derlemek, gaty derlemek. *Onuň maňlaýyny kertip duran börügiňiň aşagyndan burçaklap galan derler biri-birine tapyşty* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- burçalyk:** bot. Baldaklary ýaşajyk soganyň ýaşyna menzeş, köki çigildemiňki ýaly, alda bitýän haşal ot.
- burgy:** 1. 1. üp burmak üçin ulanylýan gural. 2. Göwreli aýallarda, çaga dogurmazynyň ön ýanynda emele gelýän ýiti içagyry. *Onuň-a içinden burgy tutup, çaga dogurjak bolup ýatyr*(yraly).
- burgomistr:** Käbir Ewropa ýurtlarynda we oňki wagtlarda Russiýa’da şäher uprawleniýesiniň baştutany. *Bu naçalnige Germaniýada bolsa burgomistr diýip at beripdirler*(Orta Asyrlar Taryhy).
- burgulamak:** 1. Burup çümmüklemek, biriniň endamyndan towlap, gaty çümmüklemek. *Meniň budumdan bir däl, iki däl burgulady*(N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Burup, burgy salyp tow bermek. *Daşyna oralan simi burgulap berkitdiler.*
- burjua:** Tar. Burjuaziýa synpyndan bolan adam, eksplýatator. *Dworýanlar bilen burjualaryň bähbitleri umumy bolupdyr*(Orta Asyrlar Taryhy).
- burjuaz:** Burjuaziýa has bolan, burjuaziýa degişli bolan. *Kerenskiniň burjuaz hökümeti agdaryldy, ministrleri bolsa tussag edildi*(B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). *SSSR’iň döwlet býujeti burjuaz döwletleriniň býujetinden düýpgöter tapawutlanýar*(“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).

burjuaziýe: Önümçilik gurallaryna we seriş delerine hususi eýeçilik etmek bilen kapitalistik jemgyýetde agalyk sürýän synp. *Baý bankirler we täjirler täze synpy-burjuaziýani emele getiripdirler (Orta Asyrlar Taryhy).*

burjuazlaşmak: Burjuaziýe synpyna, häsiýetine geçmek, eksplýatator bolmak.

burjuaz-milletçi: Bir millet bilen ikinji bir milletiň arasynda milli düşmançylyk döretmäge synanyşýan, burjuaziýanyň eksplýatarlyk bähbidiniň tarapyny tutýan adam.

burki: Uzyn gonçly, ýyly, eňil keçe ädik.

burma: Bir zatı burup deşýän gural.

burmak: 1. Bir tarapa towlap towlulandyrmak. *İki simiň ujuny atagzy bilen burup berkitmek.* 2. Bir tarapa towlamak, towlap berkitmek. *Nurbady buranda, eýwan ýagtylandy ("Kolhoz Günleri").* 3. Bir tarapa öwürmek, sowmak. *Şofýor maşynyň ruluny çepe burdy.* 4. Çümmüklemek. *Urup, sögüp, endamyňdan burardy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 5. Başga tarapa çekmek, sowmak (gepi, gürrüňi we ş.m.) *Sen näme üçinmeniň sözimi başga ýana burýasyň? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* **Boýun burmak-ser. Boýun.** *Başım rugsat bermegini ejesinden boýun burup haýyş etdi (J. Akyýew, Mergenini Ogly).*

burmistr: Krepostnoýçylyk düzgüni wagtynda pomeşçigiň mülküni ýöretmek üçin pomeşçik tarapyndan bellenen ýolbaşçy.

burugjy: Burugsap çykýan, burnuň urýan ýiti ys.

burugsamak: 1. Yanman tüsselemek, burum-burum tüsse çykamak. *Tarlanyň ýagdaýyny bilmäge gelýärkä, birden burugsap çykýan tüssäni görýär (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Ýiti ys bermek, ys urmak. *Gowrulýan etiň ysy tamdyrda bişýän çöregin ysy bilen goşylyşyp buruğaýardy (A. Gowşudow, Köpetdagan Eteginde).*

burugsatmak: Yakyp bilmän tüsselemek, tüsse çykarmak. *Turbasyndan tüssäni burugsatýardy fabrik (K. İşanow, Watan Üçin).* *Sen maňa öýkünip, bu ýerde çilimiňi burugsadan bolma, men-ä çekimçi ("Tokmak"Jurnaly).*

buruk: Towly, towlanan, burlan. **Boýny buruk-ser. Boýun.**

burulmak: 1. Bir tarapa towlanyp tow berilmek. *İnce simlerden burlup işilen sim urgan.* 2. Towlanyp berkidilmek, towlanmak. *Gowşan burma çüýler burlup berkedildi.* 3. Temmi berilmek, çümmüklenmek. *Ol edil öz budundan burlan ýaly boldy.* 4. Bir tarapa öwrülme, sowulmak. *Ol çepe burlup, aýagyny kiçilik gapynyň birinji basgançagyna basdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 5. Başga tarapa öwrülme, sowulmak (gep, gürrüň hakda). *Onýança Goçmyradyň gelmegi bilen bularyň gürrüňi başga tarapa baka buruldy (A. Gowşudow, Eserler).* 6. Kemsinmek, ejizlenmek. *Hile bilen size "garyp men" diýer, şu hili möjekler il malyn iýer, burlup gelse, boýnun towlamak gerek (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

burum: Burlan towlam, tolamyň bir aýlawy; buýra.

burum-burum: Towlam-towlam; buýra-buýra. *İndi ol köçeden burum-burum tozan asmana galýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Saý burum-burum bolup duran mylaýym görnüşli, güler ýüzli ýaş adamdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

burun Y: 1. Adamyň ýüzünde haýwanyň tumsugynda ýerleşen dem dem alyş we ys duýuş organy. *Çybyn ýolbarsyň burnundan dişläp başlaýar (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* *Aýsoltan ýapragy burnuna tutdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Gaharyň gelse, burnuňy dişle (nakyl).* 2. Aýakgabyň ýa-da başga zadyň ön tarapy, ujy. *Ol nemejiň göwresini ýere taşlap aýagynyň burny bilen iteläp goýberdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Göterip jigisin, maşyna tarap, ýöredi aýagnyn burnuna garap ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 3. geogr. üç tarapy suw, bir tarapy gury ýer bolup, suwuň içine girip duran süýnmek ýer; umuman şonuň ýaly süýnüp giden gum depesi. *Porty rekonstrukjiýalaşdyrmagyn esasy meseleleriniň biri Krasnowodsk Burnunyň üstünden kalan geçirmekdir ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).* **Burnundan getirmek-** İýenini-içenini janyna noş bolmaz ýaly etmek, azap ýamanyny bermek, horlamak. **Burnuňy uzatmak-** Bir zatdan hantama bolup ymtylmak. **Jüýk burnu-ser. Jüýk. İki eliňi burnuňa sokup gelmek-ser. El.** *men indi iki elimi burnuma sokup, nä ýüzüme baraýyn? ("Tokmak" Jurnaly).*

burun YY: kön.s. Ozal, öň, ilki, öňürti. *Ol dan atmazyndan burnu, geçelgä ýetişmegi göz önünde tutýardy (a. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

burunlak: Uzyn burunly, uly burunly. *Ol süňklek, garaýagy, burunlak bir oglandy(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Beýlekisi bolsa boýny bokur, gözi çukur, burunlak uzyn adamdy(N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

burunlyk: 1. Düýäniň büýlüsiniň ujundaky çetnige danlyp idilýän ýüp. *Tirkişin yzyndaky düýe burunlygyny üzüpdür. 2. göç.m.Düýe. ana gör, ýaşymyň soňunda meniň eke burunlygymy elimden dartyp aldylar(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

burunlyklamak: Düýäniň burny deşilip büýlüsine burunlyk baglanmak, daňylmak. *Burunlyklanan düýe ýaly Amyderýa'nyň erkini elimize alarys(A. Gowşudow, Eserler).*

burunsa: Düýebaşlygyn düýäniň burnunyň üstünde durýan we owsara birigýän bölegi.

burýatlar: Burýat-Mongol ASSR'niň esasy ilaty, ýerli halky.

busdurmak: 1. Üstüni basyrtmak, gizletmek, ýasyrtmak. *Özüniň agtygynyň bir näçe ýaramaz gylyklaryny busdurdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Ýere bagryny berdirmek, ýapylyrdyrmak. Towugy busdurmak.*

busdur-ýasdyr: Busdyr- ýasdyr etmek- Üstüni basdyrmak, gizlemek, ýasyrmak.

busmak: 1. Gizlenmek, ýasyrynmak, bukulmak. *Busub galan içki düşmanlara rehimsiz daramak gerek ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). 2. ýere ýapyrylmak, ýere bagryňy bermek. Ol gamyşlaryň arasynda busup ýatan ýatan sülgünleri görjek bolup, gözünü ýiti-ýiti gezdirýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Bir towşanjyk egnin gysyp, Çöp düýbünde busup ýatyr (B. Kerbabaýew, Poemalarr).*

busulmak: ser. **Busmak.** *Busulan ýeriň käh bolar, eger sen bürgüt-de bolsän (Çary Aşyr, Ganly Saka) .*

buşlamak[buşlamak]: Satlykly habar bilen ilkinji gutlamak ýa-da ol hakda birini habardar etmek, söýünjilemek. *Aýsoltan şatlygyny kimedir buşlamaga gyssanýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Daşaryk çykan Aýna dolanyp gelip, Aşyryň gelenini buşlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

buşlat: Matros formasynda tikilen gysga kurtka.

buşlatmak[buuşlatmak]: Birini şatlykly habar bilen habardar etdirmek. *Uzak ýerlerdäki dost-ýarlaryna çenli buşladypdyrlar.*

buşluk[buuşluk]: 1. Satlykly waka, täzelik dogrusynda ilkinji gezek berilýän habar, gutlag we ol hakda habar beren adama berilýän zat, söýünji. *Balalarym, men sizin buşluguňuza näme bersemkäm? (N. Pomma, Sebäbini Saň Bildim). Buşluk, Sapa Aga bir ogul we bir gyzyňyz boldy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary"Jurnaly). 2. Mal guzlanda çagadan ön gelýän suwly barda.*

buşlukçy [buuşlukçy]: Buşlaýan adam. *Buşlukçylar dumly-duşa çapyberse, örüp aýak galan oba sol öýe baka ýörüş eder (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

but YY: Jaýyň binasyny tutmak üçin ulanylýan daş.

but[buut] Y: anat. Aýagyň dyzdan ýotarysynyň çatalba birleşen ýerine çenli bolan aralygy. *Büşi keliň iki butlary saňnyldaşyp titreýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Maňlaýy sakar al atyn art butlary çykyn-çykyn bolup durdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) .*

buterbrod: Arasy ýagly, kolbasaly ýa-da peýnirli bir bölek çörek, bulka we ş. m. Olar buterbrod alyp iýdiler.

buthana[buthaane]: 1. Budda dinine çokunylýan jaý, Hudaýa çokunylýan ýer. 2. Ybadathana, kilise. *Ýaman etseň, ýekşente güni buthana täze lenta dakynman gidersiň-dä! (M. Ýu.L ermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). 3. göç. m. Dini gurama. Patyşa tagnynyň arkadaýanjy bolan buthana-da Puşkin garşy çykýar (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

butnamak: Duran ýerinden gozganmak, ýöremek gymyldamak, süýsmek, deprenmek. *Öldürseňiz hem, men indi şu ýerden butnajak dä! Haýsyň duran ýeriňden butnaýsaň-ataryn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Henizem dur şol ýerinde butnaman (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Begenç butnaman durdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Alakalar ilkiäda oň aýaklaryny galdyryp, çommalyşyp, haýran galýan ýaly butnaman durdular (N. Jumaýew, Ak Derek). Feride duran ýerinden butnamady, ýaşa dolan gözleri bilen oňa nazar saldy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

butnatmak: Duran ýerinden gozgatmak, gymyldatmak, depretmek. *Gaplaňi-Men samry butnatman tutaryn-diýip pikirilenipdir("Mydam Taýýar" Gazeti).ol ony duran ýerinden butnadyp hem bilmedi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

- butparaz:** Buddizmi ündeýän, buddizmiň tarapdary. *Olar butparaz bolandyklary üçin, göýä dowzaha barmaly ekenler(Orta Asyrlar Taryhy).*
- butparazlyk:** Buddha dininiň tarapyny tutujylyk.
- buýan:** *bot.* Köki derman etmek üçin taýýarlanylýan, köplenç derýa ýakalarynda ösýän köpýýlyk ösümlük. *Ýorunjaly atyzlaryň çillerindäki buýanlary, peçekleri orup almak.*
- buýana[buýýana]:** Mundak beýläk, şeýläk, eýläk. *Durdy Aga kaharly ähendä:-indiden buýana şeýle zat bolmasyn-diýdi (J. Akyýew, Mergenini Ogly).*
- buýanlyk:** Buýanyň köp ösen ýeri. *Güljanlaryň öýi dört tarapyhyşalyk, buýanlyk, tutluk bolan mekdebiň ýanynda ýerleşýärdi (N. Pomma, Sebäbini Soňbildim).*
- buýdurmak:** Örän ýaman üşetmek, sowuga aldyrmak, doňdurmak. *Bir käse içäýseň, gözüne deger, bu seni buýdurmaz (A:Gowşudow, Köpetdagyny Eteginde).*
- buýmak:** Örän üşemek, sowuk almak, doňmak (ygylly sowukda). *Öküziň ýagyşdan buýup,öljek bolup ýatanyny gördi (A:Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol, belki, bir ýerde buýup galandyr (B:Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- buýnuz:** *kön. s. Şah. Goça buýnuz yük dälidir (nakyl) 2. med._Gözün togalak agy. Munuň netijesinde nemli we buýnuz perdeler nemlemekden kesilýär we göz gurap, hemişelik kör bolýar (S. K. Karanow, Trahoma we Oňa Garşy Göreş).*
- buýra:** Burum tutan, tow atyp duran. *Örküçleri gomly, tüýlleri buýra atyp başlan ene düýeler köşeklerini ysyrnandyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Buýra saçlyja oglanjyk yzky partada, äpişgäniň önünde ýaltaklanan otyrды ("Pioner"Jurnaly). Onuň buýra gara saçy negr çagasynyňka meňzeýärdi ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*
- buýra-buýra:** Burum-burum, buýraly. *Ol uzyn boýly, eginlek, otuz ýaşlaryndaky buýra-buýra bolup duran sarymtyl saçly bir adamdy(A.P.Çehow, Saýlanan Eserler). Ol saçlary buýra-buýra ýigidiň gelýänini gördi("Tokmak" Jurnaly).*
- buýralanmak:** Buýra-buýra bolmak , tow atyp durmak. *Garagözelek gyzyň özi bolsa buýralanyp duran lowurdawuk gyzy mahmaldan köýnek geýipdir(N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*
- buýruk:** 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin häkimiýet organlarynyň resmi tabşyrygy. *Ol:- Ýoldaş leýtenant, buýruk boýunja men siziň ygtyýaryňyza iberildim- diýdi(A.Gowşudow, Eserler).* 2. Bir işiň ýerine ýetirilmegi barada edilýän teklip, sargyt, tabşyryk. *Şu sözlerdir halkyň bize buýrugy-Ortada galmasyn baýlar guýrugy(Mollamurt, Saýlanan Eserler). Aýaz öz ýaşyna laýyk gelmeýän aýgytlylyk bilen özünden iki ýaş kiçi inisi Niýaza buýruklar berýärdi.(M.İbrahimow,Ol Gün Geler). İşligiň buýruk formasy gram- işin gymyldy-herketiň ýerine ýetirilmegini ýa ýetirilmezligini buýurmagy ýa-da haýyş etmegi aňladýan işlik formasy.*
- buýrulmak:** Birine bir iş tabşyrylmak. *Elinde gök demriň bolmandan soň, edere alajyň ýok, buýrulanyny etmeli bolýar(A.Gowşudow, Eserler). Ýörite buýrulyp ýasalan ýaly(Şekspir, Otello)*
- buýsanjaň:** Buýsanyp ýören, buýsanagan, öwünjeň. *Bularyn hemmesi Selbiniň buýsanjaň, müňkür häsiýetine sebäp bolupdy(N.Jumaýew, Ak Derek).*
- buýsanç:** *ser. Buýsanjaňlyk.* *Onun goşa gözünde buýsanç yşygy ýandy("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Özlerine peşgeş berlen iki dolarlyk sigarlaryny buýsanç bilen görkezýärdiler (W.W.Maýakowskiý, Amerika Hakynda).*
- buýsançlyk:** *ser. Buýsanjaňlyk.* *Asyl biziň wraçlarymyzyn arasynda bir Türkmen gyzy-da bar, han-ha hol oturan-diýip, buýsançlyk bilen aýtdy(A.Gowşudow, Mahri-Wepa).*
- buýsanmak:** 1. Bir zada gubanmak, begenmek, öwünmek. *Ol aýnanyň syratyna, boýuna, özüniň edermenligine buýsandy. Mama öz ýanyndan:- Her näçe azap çeksem-de iň soňunda bol-telkiligiň gyrasyndan barýan-diýip buýsandy(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zada daýanmak, birinin arka edilip arkaýynsyramak. *Güýjüne buýsanyp, nähak zorladyň, ýalanňa etdirdiň, ýok bol, köne adat!(Mollamurt, Saýlanan Eserler). Aşgabatdan, Gyzylarbatdan gelen otrýadlara buýsanmak bilen, Eziziň ýygynçagynyň çasyryljagyny göz önüne getirdi(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- buýsansaňlyk:** Buýsanjaň bolmaklyk, öwünjeňlik, buýsanç. *Aristokrat maşgalalaryň biri-birinden gopbamlyk, buýsanjaňlyk bilen tapawutlanmak isleýän aýry-aýry gatlaklary arasynda uçurym döreýärdi(m.İbrahimow, Ol Gün Geler).*

- buýtar-suýtar:** Sapalak, syypjyklyk, bahana. "Gitjek däl-diýip güpleýär. Indi men nirä gideýin-diýip, buýtar-suýtar edip durjak boldy. (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- buýurmak:** Bir işi ýerine ýetirmeyi tabşyrmak, buýruk bermek. Hökman zynjyr bilen daň-diýip, Çoluga buýurdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- buz[buuz]:** Doňan suw. İki sany duşman buzun üstünden taýan ýaly şarpyldap gaýtdy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gar kä ýerlerde buza öwrülipdi (M.Ýu.Lermantow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). **Buz üstünde tozan aramak -ser. Tozan. Buz etmek-** Sowatmak. Sona gönükdirip pikir-in-oýun, Şat hyýala çümdi buz edip çaýyn (D.Baýmyradow, Söýgi we Mekirlik). **Buza dönmek-**buz ýaly bolmak, sowamak. **Sözi buz ýaly -ser. Söz.** Süýthorlaryň sözi buzdan sowukla! (Mollamurt, Saýlanan Eserler).
- buzaw Y :** zool. Ýeriň ýokarky ýuka gatlagynyň aşagy bilen ýöreyän kellesi uly, uzynja möjek, mürzebaşy.
- buzaw YY:** kön. s. Göle, höjek. Otaga gaçar buzawlar öňün başlar ýagşy gäwlar ("Türkmen Halk Şahyranı Döredijiligi").
- buzgunç:** Aýratyn öz boluşly ys berýän (täze matanyň ýa-da egin-eşigiň ysy hakynda). Buzgunç ys kükeýär ketenijinde (B.Kerbabaýew, Aýlar). Aýnabadyň gyly gyrylmadyk buzgunç ysly keteni köýnegi şoburdady. Onun ýakymly buzgunç ysy Artygyň burnuna urdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- buzluk[buuzluk]:** Buz bilen örtülen meýdan, doňaklyk. Buzluklar ägirt giň meýdanlary basyrypdyrlar (SSSR Taryhy). Ägirt uly buzluklar daglardan aşak syrylýarlar (Gadymy Dünýä Taryhy). Bu söz uzak Sybir-buzluk taýlarda Awçyłaň-da gulagyna ýetýändir (R.Seýidow, Bagtlylar).
- büdrelemek:** 1. Aýagyň bir zada degip, batly yranyp gitmek, entireklemek. Myhman gelende ýa-ha käse döwer, ýa-da düzje ýerde bürdäp ýykylar (B. Kebabaýew, Aýsoltan). Ol gapydan çykyp, ýaňy dört-bäş ädip ädende ýatan pile büdräp, ýüzinligine ýykyldy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. göç. m. Kän bolýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- büdrelemek:** 1. Aýagyny bir zada degrip, çolaşdyryp entireklemek. İşigiň agzyndaky zaklary aýryň bolmasa gelen-gideni büdredersiniz. 2. göç. m. Birini ýanlyşdyrmak, kyncylyga sezewar etmek.
- büdür-südü:** 1. Tekiz däl, ýylmanak däl, tagaşyksyz. Simferopolyň ýanyndaky бүдүр-сүдүр даş gurallar tapyldy (SSSR Taryhy). 2. Beýikli-pesli, çarkandak (ýol we ş. m. hakda).
- bükdürme:** Bir näçe dinli tow berlip işilen ýüp.
- bükdürmek:** Ýüpüň aýry-aýry dinlerine tow berip işmek. Ýüpüň iki ujuny delaň бүkdүрмәгә başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- bükgüldemek:** Bir zat barada ynjalyksyzýagdaýda ýürek urmak, ala daly ýagdaýda bolmak. Meniň ertirden bäri yürүгim бүгүлдәp dur.
- bükgüldi:** Ýürek urma, aladaly ýagdaý, ynjalyksyzdyk. **Ýürege бүkgүldi gitmek-ser. Ýürek Y.** Oglanlaryň ýüregine бүkgildi gitdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- büklem-büklem:** Ýeplem-ýeplem, towlam-towlam. Sergezdan diýseň-sergezdan, бүклем-бүклем bolup towlanyň lummurdap çöle tarap akyp ýatyr (N. Pomma, Sebäbini Saň Bilbim).
- bükmek:** 1. Zady epmek, egmek. Bir eliniň barmaklary bilen beýlekisiniň barmaklaryny бүкүп gözlerini asmana dikip, ahyr soňy hem jogaba garaşýan Baýrama naýynjar garady (N. Jumaýew, Ak Derek). 2. Gyralaryny epip, biri-birine berkitmek, eplemek. Ertir bilen börek бүкүп goýupdym ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bil бүkmek -ser. Bil.** Ozalky daýhançylygyň agyr zähmeti bilimi бүkdi (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- bükük:** Egik, epilen. Бүкүк түңни kebze oňly zadyň üstünden eltmejek ýalydy (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).
- bükülmek:** 1. Egretmek, epilmek. Arassa misden ýasalan zatlar tiz wagtda күтелýär we аһsatbүкүлýär eken (SSSR Taryhy). 2. Aşak egilmek, ýapyrylmak. Nätanys biraz wagt durup, agajyň sütününden aýryldy, бүкүldi we gapdaldaky agaja tarap ylgady ("Mydam Taýýar" Gazeti). **Bil бүкүlmek. -ser. Bil.** Bili бүкүлмәндир, sakgaly ak däl (A. Nyýazow, Sygyrlar). **İki бүкүlmek-** Lepbeý diýip durmak, gorkyňdan baş egmek. Ol gorkup, ikibүкүлip, ýere giräýjek bolýar.

bükür: Ítigi keselli ýa-da bil aňurgasy ýazyp küýkeren, küýki.

bükürdi: Haýwanlaryň iki baka dabyranda çykýan aýak sesi; haýwanlaryň mesliginden bökjekläp oýnaklaýşy. *Göle gorkuly gözlerini öňküden betem mólertdi we ürküp bükürdini urdy (A. Goşudow, Köpetdagyny Eteginde). Emma Ataýry gelinden Meleguş hem gaçdy, ony öz ýanyna eltmän, bükürdi urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

büküşmek: 1. Bükmege kömekleşmek, bilelikde bükmek. *Börek büküşmek.* 2. Aýagyňy ýygymak, ýygrylmak.

bükütmek: Göwräni birneme aşak egmek, ýygymak. *Telpekli adam bükütip haýbaý urdy("Tokmak" Jurnaly). Ol bükütip gysardy we süýji uka gitdi("Pioner" Jurnaly).*

bürjeşmek: Ýygirt-ýygirt bolmak, ýygrylmak, бүрүлmek. *Onuň saç-sakgaýaly elli ýyllyk durmuşyň bütin jebir-süteminden horlanan adamyňky ýaly agaryp ýüz-gözi бүрjeшипди (M. Ibrahimow, Ol Gün Geler).*

büre: zool. Başga organizmlaryň gany bilen eklenýän, kiçjik böküň möjejik. *Adam büresi hem howpsuz däl (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zoologiýa). Gan sorujy büreler hem kesel guşdan sag guşa mergi keselini geçirip bilerler. Körüň eline büre düşen ýaly etmek - ser. Kör.*

bürelmek: Bir zadyň üsti örtülmek, bir zat bilen ýüzi ýapylmak, gerilmek. *Ozalky wagtda aýal-gyzlaryň Elmydama bürelgidi ýüzleri(Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Kiçjik ak mata onuň aýaklaryna, bedeniniň üstüne bürelipdi (M. Ibrahimow, Ol Gün Geler).*

büremek: 1. Bir zadyň üstüni, daş-töweregini görünmez ýaly edip örtmek. *Ol ýerde giň ýoly baglar büreýärdi.* 2. Başa бүренjek atmak, başyny örtmek.

bürenjek: Aýallaryň başyna atynýan çabydy. *Bürenjek hem atynypdyr, aýagynda gara paşmak (Çary Aşyr, Poemalar).*

bürenmek: 1. Bir zat bilen örtünmek, ýapynmak. *Aşgabat бүрendi gök begres бага ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Şunuň ýaly ýakymly säher çagynda ýorgana бүренип ýatmak bolarmy diýsene! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Başa бүренjek atynmak. *Adam görse, gaçyrdyňyz gürenip, Yaşan aýal-gyzlar, zamanňyz geldi (Durdy Gylyç, Goşgular).*

bürgüt: zool. Uly we güýçli ýyrtyjy guş. *Yöne garaguşlarda бүргүтlerden başga bir äçe aýratynlyklar bar ("Pioner" Jurnaly).*

bürküldemek: Örän maýda, ürgün halda bolup, basanynda ýa-da el uranynda tozap durmak. *Ýoluň kirşeni aýagyň aşagynda бүркүлдәp dur.*

bürküldewük: Ýumşak, ürgün. *Hemişe ýerler, ýollar çukanak-çukanak bolup, бүркүлдewük gum tozap ýatardy. Ýoluň бүркүлдewük ýozany onuň bütin üstini-başyny basdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

bürmek Y: bot. Dik ösýän we daşy tütjümek uzynja çogdam däneli birýyllyk haşal ot, ýapysak. *Onuň endem-janyňa бүрmek ýapysypdyr.*

bürmek YY: 1. Ýygymak, бүзmek. *Haltanyň agzyny бүзmek.* 2. Çytmak, ýygymak. *Ol öz-özünden ýylgyryp, öýüniň gapysyny açdy-da, birden gaşlaryny gaharly бүрүp, bosagada togtady (N. Jumaýew, Ak Derek).*

bürülmek: 1. Ýygrylyp бүзүлmek. *Temmäki haltanyň agzy бүрүlgidi.* 2. Ýygrylmak, çytlamak. *Gözleri gije-gündiz бүрүp dur (n. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

bürünç Y: Mis bilen galaýyndan emele gelýän metal. *Şkaflaryň üstünde бүрүнçden ýasalan býost bardy(A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler. Ýazbibisi sary бүрүнç şamawary getirip, stoluň üstünde goýdy("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

bürünç YY: bot. ser. **Tüwi.** *Atyň kişmiş iýermi, бүрүнç iýermi, бүрүнç iýermi? ("Görogly"Eposy).*

bürüşdirmek: 1. Ýygymak, çytmak. *Ol çogdam gaşlaryny бүрүşdirip, esli saklandy("Kolhoz Günleri").* 2. Bedeniň bir ýerini ýa-da bir zady oda ýa-da gaýnan suwa ýakyp çürüşdirmek. *Ädigimi oda бүрүşdirdim.*

bürüşmek: 1. Ýygrylmak, çytlamak. *Onuň çep gözünüň ýokary gatlagy peşehorda çykyp gutulan ýaly бүрüşpdir(N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Birden ene çytky gaşy бүрүşdi(A. Atajanow, İki Poema).* 2. Endamyň bir ýeri ýa-da başga bir zat oda ýa-da gaýnan suwa ýanyp çürüşmek. *Olar bütinleý oda gawrulyp бүрüşpdirler (O. Gonçar, Baýdak Göterijiler).*

büs-bütün[büs-bütiin]: Düýpgöter, bütinleý, düýbünden. *Derýa boýundaky jeňnel bilen çölüň arasyny tutup, iki tarapa-da uzalyp gidýän ummasyz giňişlik bolsa бүs-bütün çüýse*

garyndysy bilen dolup duran ýalydy(N. Jumaýew, Ak Derek). Şol gürrüňler Aýnany bäs-bütün odukdyrdy(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Oba hojalygynyň kollektiwleşdirilmegi obanyň ýüzüni bäs-bütün üýtgetdi.

bütün[bütiin]: Hemme, ähli. *Bütün zähmetkeşin agzyn bir edip, ýörütmekdi çyn myrady Leninin(Mollamurt, Saýlanan Eserler). Ol özüniň bütün ömründe iki sapa aýdym aýdypdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Dünýädäki bütün zatlaryň eýesi-de, häkimi-de adam(M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

bütindünýä[bütiindünýä]: Dünýäniň hemme ýeri boýunja, dünýäniň bütün ýurtlary boýunça. *Yaşlaryň bütün dünýä festiwaly.*

bütünleý[bütiinleý]: 1. Dübünden, düýpgöter. *Türkmen aýallarynyň durmuşy hem bütünleý özggerdi("Edebiýat"). Daş-töwerek eýýäm bütünleý garaňkyrapdy, gözýetimiň ýokarysynda bolsa insizje orak ýaly Aý görünýärdi("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).* 2. Boýdan-başa, tutuş, doly. *Toýhana ýazylsyn bütünleý haly, gözeller geýinsin gülälek ýaly(Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Emma" Betbagtçylykly Waka" diýen pesa kemçiliklerden bütünleý halas däl("Sowet Türkmenistany" Gazeti).*

bütünleýin[bütiinleýin]: ser. **Bütünleý.** *Aýsoltan ýylgyrys alamatyny bütünleýin gizläp bilmedi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Emma häzirki kerwen, häzirki argyşçy bütünleýin başgady(B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).*

bütünrussiýa[bütiinrussiýa]: Ähli Russiýa hem-de Russiýa Sowet Federatif Sotsialistik Respublikasyna degişli bolan.

bütünsoýuz[bütiinsoýuz]: Soýuz boýunça, Sowet Soýuzy üçin umymy bolan. *Pagta öndürmekde bütünsoýuz möçberinde biziň respublikamyz ikinji ýer tutýar (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Ýaşlaryn bütünsoýuz festiwali.*

büýli: Dünýäniň burnunudan geçirilýän ujy ýepenekli agaç.

büzdürmek: Sapak geçirip ýa-da sapagy gaty çekip ýygirtmak, agzyny daraltdyrmak.

büzmek: Sapak geçirip ýa-da sapagy dartyp ýygymak.

büzüşdirmek: Büzüm-büzüm etmek, бүзүп чыkmak. *Halta ýyrtyklaryny бүзүшdirmek.*

büzüşmek: Büzmäge, ýygymaga kömekleşmek. *Ham çarygyn agzyna ýüp ötürip бүзүшmek.*

býujet: maliýe. Girdeji we çykdajylaryň smetasy. *Sowet Döwlet býubeti kommunizm gumagyň möhüm ýaragydyr. SSSR-iň döwlet býujeti burjuaz döwletleriň býujetinden düýpgöter tapawutlanýar. Deputatlar respublikanyň býujeti hakynda maliýe ministriň dokladyny diňlediler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

býullten: 1. Jemgyýetçilik ähmiýeti bar bolan waka hakynda gysgajyk habar. 2. Käbir döwürleýin neşirleriň ady. 3. Saýlaw listogy. *Hemmejämiz gola býulleten' alyp, Halkyň gowy ogullaryna ses bereris (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 4. Işe ýarawsyzlyk, syrkawlyk, barada berilýän listok.

býuro: 1. Käbir organlaryň ýolbaşçy bölümleriniň ady. *Siz bilen pikir alyşmak üçin raýkamyň býuro çlenleri meni şu ýygnaga iberdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 2. Käbir edaralaryň atlary. *Ol köpden bäri howa býurasynda işleýär.*

býurokrat: Býurokratizmiň ýarany, býurokratizmiň tarapdary. *Onda ähli býurokratlaryň iş wagtyny peýdasyz ýygnaklar, maslahatlar geçirmäge sarp edindikleriniň üstünden gülünýärdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

býurokratik: Býurokратиýa esaslanýan, býuroкратиýa has bolan. *Býuroкратик диктатура. Бýuroкратик абсолютизм.*

býuroкратиýa: Burjuaziýa döwletlerinde: Halkyň bähbidine perwaýsyz garaýan ýokary çinowniklik administratsiýasy.

býuroкратизм: 1. Burjuaziýa döwletlerinde: Agalyk edýän synplaryň bähbidini garaýan edara ediş sistemasy. 2. *göç.m.* Hakyky işe bermän, oňa formal garaýjylyk, kantselýariýaçylyk. *Gaýra goýulmasyz meseleleri çözmekde býuroкратизме ýol bermeli däl.*

býuroкратлык: Býuroкрат bolmaklyk, býurакратыň ýagdaýy.

býust: Adamyň bilinden ýokarsynyň skul'ptura şekili. *Leniniň býusty kese goýlan stoluň ortasynda durýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Rus halkynyň beýit şahyry M. Ýu. Lermontowyň бүрүнçден edilen býusuny goýupdyrlar (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

býustgalter: Göwsi göterip saklamak üçin geýilýän göwüşlik (aýallar hakynda).

j: Türkmen elipbiýiniň dokuzynjy harpy.

jabjyndyrmak: 1. Gaharly üýrdürmek (it hakda). 2. göç. m. Gaharly azgyrtmak, ajysyny pürkdürmek, ýüzüňi aldyrtmak.

jabjynyşmak: 1. Bilelikde, ýerli-ýerden jabjynmak, bir näçe bolup jabjynmak (it hakda). *İtler ýokarky, hatardan jabjynyşyp başladylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Biri-biriňe azgyrylyşmak, aýňy pürküsmek. *Galmagal edip jabjynyşmak. Nähak zat üçin jabjynyşmak.*

jabjynmak: 1. Gaharly üýrmek (it hakda). *Çagalar: — Gýjök näme jabjynýarka? — diýşip, gülüşýärdiler («Tokmak» Jurnaly). Olary gören itler özlerini öldire getirip jabjyndylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. göç. m. Gaharly azgyrylmak, birine aýňy pürkmek, biriniň ýüzüni almak. *Men olaryň ýüzüne jabjynmanşm, kakam olara: — Hojam, şu mesele üçin şundan soň biriňi garap hem bakma! — diýip kowdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jady [jaady]: 1. Gadymy nadanlyk düşünjesine görä, adamlara, tebigata täsir edip bilýän «keramatly» güýç, owsun, gözbagçylyk, tilsim. *Kitaplara jady, gudratlyk serişdesi hökmünde garapdyrlar (SSSR Taryhy). Ýyldyzlar ýaldyrap jady göz ýaly, Ýatanlaň üstüne ysýgyn saçýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. gepl. d. ser. J a d y g ö ý.

jadyçylyk [jaadyçylyk]: ser. J a d y g ö ý ç i l i k.

jadygöý [jaadygöý]: 1. Jadylyk bilen meşgullanýan adam, gözbagçy. *İlatyň nadanlygyndan keselleri «okamak», «keramatly suw» we dürli otlar bilen bejerýän poplar, jadygöýler we jadygöý aýallar peýdalanyndylar (SSSR Taryhy). Şol gowakda kyrk sany jadygöý ýaşayan ekeni (Myrally).* 2. göç. m. Güýçli täsir galdyryýan, özüne çekýän, ýesir edýän, erkiňi alýan, jadylaýan. *Hatyja hem oňa jadygöý garaýyşlary bilen seredip, gülüp jogap berýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

jadygöýçilik [jaadygöýçilik]: ser. J a d y g ö ý l i k. *Jadygöýçilige ynanmaklyk höküm sürüpdür (SSSR Taryhy).*

jadygöýlik [jaadygöýlik]: Jadygöýiň käri, gözbagçylyk, jadylyk. *Jadygöýlik edip ili aldamak. Ol jadygöýlik bilen meşgul bolupdyr.*

jadylamak [jaadylamak]: 1. Jady etmek, owsunlamak, göz baglamak. *Medeýa jadylap hem-de jadyly dermanlar bilen ajdarhany ukladypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. göç. m. Täsin galdyrmak, özüňe çekmek, ýesir etmek, erkini almak.

jadylanmak [jaadylanmak]: 1. Jady edilmek, owsunlanmak, tilsim edilmek, gözünü baglanmak. *Jadylanan ýaly bolmak.* 2. göç. m. Täsin galmak, ýesir bolmak, erkiň alynmak. *Oňa syn edýänler edil jadylanan ýaly, uzak wagtlap onuň ýanyndan aýrylyp bilmeýärdiler (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

jadylatmak [jaadylatmak]: 1. Jady etdirmek, owsunlatmak, tilsim etdirmek, gözünü baglatmak. 2. göç. m. Çuň täsir etdirmek, täsin galdyrtmak, erkini aldyrmak.

jadyly [jaadyly]: 1. Jadyly bar bolan, owsunly, tilsimli. *Jadyly hereket. Jadyly adam.* 2. göç. m. Täsin galdyryýan, ýesir edýän, erkiňi alýan. *Sen nähili beýle jadyly kitap, Alyp bilemok-la çigit dek many! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jaggyldamak: Jaggyldyly ses çykarmak, jaggyldyly seslenmek. *Gür baglykda guşlar jaggyldaýarlar.*

jaggyldaşmak: Bir topar bolup jaggyldy etmek, bilelikde jaggyldamak, jagyl-jugul edişmek. *Daşarda çagajyklaryň jaggyldaşyp oýnaýan sesleri eşidilýerdi.*

jaggyldy: Saýraýan guşlaryň, oýnaýan çagalaryň garyşyk çykýan sesi, galmagally owazy.

jagyl-jugul: Garjaşyk çykýan ses, jaggyldy. *Oba bu gün daň atandan jagyl-jugul bilen ördi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jahan: ser. Dünýä 1, 2. *Jahana jar bolan rewolýutsiýanyň, Beýik ýeňişiniň güýçli bady bar (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Yok bolsun ynsanyň duşmany uruş! Ýaşasyn jahanda parahat durmuş («Oktýabr Ýalkymy»).* *Jahanyň guraklygy seniň ýaly bozgaklaryň, haýasyzlaryň köpelmegi zerarly dälmi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aýaz baba baýrammyza ýaşuly, Aýlanyp gelipdir bütin jahany («Mydam Taýýar» Gazeti).* <> J a h a

n ý a g t y l m a k — Daň atmak. *Jahan ýagtylandan soň hem, iki mergen we çopanlaryň biri gaçan möjekleriň yzyny yzarlap kowup gidipdirler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **J a h a n u r ş y** — Bir näçe uly döwletleriň gatnaşmagynda bolýan uruş.

jahangir [jahangiir]: kön. s. ser. B a s y b a l y j y. *Jahangir zalymlaryň indi bagty ýatandyr* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

jahangirlik [jahangiirlik]: kön. s. ser. B a s y b a l y j y l y k.

jahankeşde: Syýahat edip ýören, gezende.

jahankeşdelik: Jahankeşdäniň ýagdaýy, syýahat edijilik, gezendelik.

jahyl [jaahyy]: Ýigitlik ýaşyndaky, heniz orta ýaşa ýetmedik, ýigit. *Göräýmege jahyl siz, näçe atam ýaşyňyz?* (Nury Annagylyç, Goşgular). *Moskwany görsem, ýene hut jahyl bolardym; gelip Watanymyzyň bähbidi üçin pagta hasylyny has köp almagyň täze usullaryny dörederdim* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Garrylar güýjelýär jahyllar ýaly, Maksada ýetirdi Leniniň ýoly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). <> **J a h y l ç y k m a k** — Ösüp jahylyň ýaşyna ýetmek, ýigit ýetişmek. *Tüweleme, uly ýigit bolup, jahyl çykyp gidipsiň, tanar ýalak, hem bolmansyň* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

jahylçylyk [jaahyylyk]: ser. J a h y l l y k.

jahyllanmak [jaahyyllanmak]: Daýanyp jahyl görünmek, ýigdelmek, juwanlanmak.

jahyllyk [jaahyyllık]: Jahylyň ýaşynda bolmaklyk, jahylçylyk, ýigitlik, juwanlyk. *Jahyllyk ýaşyna gadam basypdym* (D. Baýmyradow, Täze Goşgular). *Jahyllyk wagty. Jahyllyk kuwwaty.*

jahylsyramak [jaahyylsyramak]: Özüni jahyl saýmak, jahyl boljak bolmak.

jak-jak: J a k - j a k e t m e k — ser. J a k g y l d a m a k. *Gelinler ümleşişip, gülüşýär jak-jak* (K. Gurbannepesow, Goşgular We Poemalar). *Bagda guşlar jak-jak edip saýraýardy.*

jakgyldamak: 1. Çasly ses bilen saýramak, jakgyldyly ses çykarmak, jak-jak etmek (guş, towuk hakda). *Bilbiliň jakgyldysy-da eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Jak-jak edip gülmek, hahahaýlamak. *Aýsoltan jakgyldap gülenini hem duýman galdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol jakgyldap arkan-ýüzin gaýsarýardy* (B. Seýtäkow, Doganlar).

jakgyldaşmak: 1. Bilelikde çasly seýe bilen saýramak, köp bolup jakgyldyly seslenmek (guş, towuk we ş.m. hakda). 2. göç. m. Bilelikde jak-jak edip gülmek, hahahaýlaşmak. *Olar jakgyldaşyp gülüşdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jakgyldy: 1. Käbir guşlaryň çykarýan sesi, saýraýşy. *Guşlaryň jakgyldysy.* 2. göç. m. sonuň ýaly ses bilen çykýan gülki, jak-jak edip çykýan ses. *Şatlanyşyp oturan oganlaryň jakgyldysy uzakdan eşidilýärdi.*

jala: Güýçli ýagyş, çabga. <> **J a l a d e g e n ý a l y e t m e k** — Bir bada gutarmak, tamamlamak. *Kolhozçylar pagtany edil jala degen ýaly etdiler* («Kolhoz Günleri»).

jalataý: ser. J a l a ý. *Jalataýa ýalnyp gün görübilmersiň* («Görogly» Eposy). *Saňa işsiz, boş wagtyňy nähili geçirjegini bilmän, ýören jalataý diýerler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jalataýlyk: ser. J a l a ý l y k. *Ol jalataýlygyny taşlady, bedeniniň we geýiminiň päkjeligine köp üns berip başlady* (M. Gorkiý, Ene).

jalaý: Ýeňil durmuş alyp barýan, keýpihonlyk edýän, gezegen, pul sowragan, jalataý. *Tüýs bedasylyň biri, Jalaý diýseň, çyn jalaý* (A. Alamyşow, Sona). *Ol tanyş ýüzler kileň ogry, jalaý ýüzlerdi* (N. Jumaýew, Ak maýanyň ýoly). *Jalaýy erbet görýärler. Jalaý adam.*

jalaýlyk: Jalaýyň gylyk-häsiýeti, jalaý bolmaklyk, jalataýlyk. *Ol elini sowuk suwa urman, jalaýlyk edip geçiripdir* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Amanyň jalaýlygy doly subut edilip, işden boşadyldy* («Tokmak» Jurnaly).

jalbar: Erkek adamyň bilinden topugyna çenli aralygy örtýän üstki geýimi, balak. *Begenc melementil jalbaryny çyzgap, dyzyndan ýokary, geçiripdir* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Jalbaryň zaýa bolmaz, dyzyňa deň çermeseň* («Tokmak» Jurnaly).

jalbarlyk: Jalbar tikmek üçin niýetlenen mata, balaklyk. *Magazinden iki jalbarlyk mata satyn aldyk.*

jam [jaam] Y: Metaldan edilen gap, tabak. *Ýagly küýzededen bir jam gowurma çykaryp goýdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Hany maňa bir jam sowuk suw bersene, ýüregim ýandy-la!* (A. Durdyýew, Saýlanaýa Eserler).

jam [jaam] YY: ser. M i s 2.

jamal [jamaal]: Görk, görmek, gözellig, husn. *Nä seredip durýaň? Gel içeli çay! Jamalyňy*

ýakyndan hem göreýin (R. Seýidow, Bagtlylar). Dik asmana galan Aýyň jamaly, Suwda tolkun bilen oýnaşýan ýaly (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).

jambörük [jaamböörük]: dial. 1. Birneme çukurrak tikilen nagşsly tahýa, börük. Wolostnoý şempa ak telpegini gapdalynda goýup, jambörüginini maňlaýyna geýdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Öýläňler Gözel tamynda ýekeje oturyp, jambörük tikýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Nagşyň bir görnüşi. Näme üçin, bu tamlaryň her biriniň daşyna jambörük nagşy salmadyka? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

jan [jaan]: 1. Adamyň psihiki içki dünýäsi, onuň aňy, duýgy-düşünjesi we ş.m. Aýdan sözi lezzet berdi janyma, Oka! — diýdi, men okaýyn, atam jan! (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Wasp eden döwletim — meniň Watany, Onuň bilen birdir janym hem tenim («Oktýabr Ýalkymy»). 2. Adama, haýwanlara dirilik berýän ruh. 3. Söýgi, gadyr bildirilip aýdylýan söz. Hawa, İlli jan, men Kislowodskide edil çaga pişigiň güni ýaly gün gördüm (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 4. Sany görkezilende «adam» sözünüň deregine ulanylýan söz, kişi. Olar beş jandy. 5. Ýürekden syzdyrylyp aýdylýan jogap sözi. Jan, sesiňe döneyin! <> J a n a l y p, j a n b e r m e k — Gazaply söweş alyp barmak, gyryp-gyrlyşmak. Söýgini jan alyp, janberilýän günlerde duýup galdym (A. Gowşudow, Eserler). J a n b e r m e k — Aradan çykmak, ölmek, gurban bolmak. Gyrat Göroglynyň baş ujunda çabalanyň jan berdi («Görogly» Eposy). İwan Petrowiç meniň elimde jan berdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). J a n p a r a l a m a k — Gaty yhlas etmek, üstünde janyňy bermek. Bir zady etdirjek bolup jan paralamak. J a n s a n y — Adam sany, maşgala agzalarynyň sany. J a n ç e k m e k — Bir zadyň ugrunda yhlas bilen zähmet çekmek, bir işi bitirmek üçin çalyşmak, dyrjaşmak. J a n e m g e m e z l i k — Janyňy gynamazlyk, janyňa dözmezçilik etmek, gowy zähmet çekmezlik. J a n e t m e k — ser. J a n ç e k m e k. Men onuň gözüne görünmezlige jan edýärdim. J a n a k a s t e t m e k — 1) Birini öldürmek ýa-da şol maksat bilen janyňa şikes ýetirmek. 2) Öler ýaly işlemeklik, ýadawlygy bilmän, zor işlemeklik. Jana kast edip işlemek. Gereginden köp işläp, jana kast etmek. J a n d a n g e ç m e k — ser. Janyňy gurban etmek. Şu gün üçin million jandan geçildi, Birleşýärler dünýä zähmetkeşleri (Mollamurt, Saýlanan Eserler). J a n y - d i l i b i l e n — Tüýs ýürekden, bar güýji bilen, jany we ýuregi bilen. Ol jany-dili bilen gürrüň berdi. J a n y a r a m t a p m a k — Ynjalmak, rahatlanmak. Üýşüp ýatan telegrammalara gözi düşüp, jany aram tapdy («Zähmet gahrymanlary»). J a n y ç y k m a k — Ölmek. J a n y n a d e g m e k — Ýiti, güýçli, gaty täsir etmek. J a n y n a o t s a l m a k — Howsala salmak, gynandyrmak, ynjalyksyzlandyrmak. J a n y n y j ä h e n n e m e i b e r m e k — Öldürmek. J a n y n y ý a k m a k — Gaty käyndirmek, zeýrendirmek. J a n y ñ a g y r m a k — ser. Janyň ýanmak. Jany agyрмаýanyň ýanynda başym agyrýar diýme (Nakyl). J a n y ñ u j y — Rahat, gowy, hezil. J a n y ñ ý a n m a k — Agyr degmek, otritsatel täsir etmek. J a n y ñ y g u r b a n e t m e k — Watan ýa-da bir gowy görýän zadyň, adamyň ugrunda özüni heläk etmek, gurban bolmak, ölmek. Ol biziň üçin janyňy gurban etdi (B. Pürliýew, İlkini Gün).

jaň: 1. Ses signalyny bermek üçin içi dillije metal gural. Ylmy işgärler gäminiň içinden uly jaň tapdylar («Pioner» Jurnaly). Yöne birden uzakdan eşidilen jaň sesi ony ukusyndan oýarypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Şol gural kakylanda çykýan ses, signal. Poltoraňkiý telegrafhanadan çykanda, gije sagat üçüň jaňy urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> E ñ e g i n e j a ñ d a k y l a n ý a l y — ser. E ñ e k.

jana-jan [jaana-jaan]: Wepaly, ýürekdeş, janypkeş, janköýer. Sen biziň iň ýakyn jana-janymyz (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Bir ýürekli iki guş dek iki goňşy, jana-jan («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jana-janlyk [jaana-jaanlyk]: Wepalylyk, ýürekdeşlik, janypkeşlik.

janalgýç [jaanalgýç]: Dini düşüňjä görä: Ezraýyl. Göýä janalgýç gelip, janymy jähennem bazaryna iberýän ýaly boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

janan [jaanaan]: Söýgüli, dildar, mähriban, maşuk. Karlen jan, jananyň! — diýip bökdürmege durdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Wah, rehim etmez janyma jananyň meniň, Köýdi hasrat odundan köýmedik janym meniň («Edebiýat we sungat» Gazeti).

janawar: 1. ser. H a ý w a n. Sygyr örän peýdaly janawardyr. Jeren ymgыр çölde erkin

gežýän janawarlaryň iň gözelidir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). At janawar ep-esli ýol aşýança, şol gidisine gidipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Dert çekýän, hor ýa-da ölen haýwana rehim inip aýdylýan söz. Haý, janawar, haýp boldy, adam ýaly düşgür, häsiýetli haýwandy — diýip taryplady (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ol eýýäm oba barandyr, bu janawar bolsa har-haşal ota güýmenip galypdyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

jandar [jaandaar]: 1. Jany bar bolan, diri ýaşaýanlar, janly organizm (adam, haýwan, mör-möjek). Maldarlar janly-jandarlar bilen iş salyşýar ahyryn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Adam. Öýde orta ýaşa ýakynlaşan bir aýaldan başga jandar ýokdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa}. 3. Haýwan, haýwanlar, haýwanat. Towuklar bolsa wagty-wagtynda keteklerine ýygnanmagy özge jandarlardan gowy bilýärler (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Bir ýerde bir jandaryň çyňsaýan sesi çykdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

janhowul [jaanhowul]: Ölümiň ön ýanyndaky ýagdaý, pursat. Baryň, eglenmeň! — diýip, janhowul ýaly bolup gygyrdy («Görogly» Eposy). Towşan näçe gaty ýaralansa hem, janhowluna gaçyp bilýärdi (J. Akyýew, Mergeniniň ogly).

janykmak [jaanykmak]: Bir zat etmeklige ýürek bilen çalyşmak, jan çekmek, yhlasly bolmak, gyzykmak. Begeniň janygyp edýän gürrüňine Aýsoltan ynamsyz ýylgyrdy. A gyz, nämä gülýärsiň? Ynanaňokmy? Seret ahyry! — diýip janykdy (B. Kerbabaýew; Aýsoltan). Eziz Buhara meselesi barasynda janykdy. Adamlar janygyp sözleşýärdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

janypkeş [jaanyypkeş]: 1. İşini janygyp edýän, bir zada yhlasly ýapyşýan. Şol goşgularda Ermenistanyň gözel ýerleri, onuň sapýürek, janypkeş adamlary hakynda gürrüň berilýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Gaýratly, janypkeş zähmet batyry, Duýdansyz aradan çykdy-da gitdi (N. Pomma, Saýlanan eserler). 2. Wepadar, ýürekdeş. Janypkeş dost.

janypkeşlik [jaanyypkeşlik]: 1. Janygyp işlemeklik, yhlaslylyk. Janypkeşlik bilen ýapyşylan işiň zarçylaryň ýanynda manysy bolmaýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Wepadarlyk, ýürekdeşlik, tüýs ýürekden berlenlik. Özünüň janypkeşligini oňa subut etjek bolup çalyşýardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).

janyýangyn [jaanyýangyn]: Birinden ýa-da bir zatdan närazy bolan, gaharly, içi ýanyp duran, ýangynly. Janyýangyn adam.

janyýangynlyk [jaanyýangynlyk]: Birinden ýa-da bir zatdan närazylyk, gaharlylyk, ýangynlylyk. Kapitan janyýangynlyk bilen başyny silkip, ýalandan güldi (G. Gurbansähedow, Suray).

janköýer [jaanköýer]: ser. J a n a-j a n. Senden ýakyn janköýer gardaşy ýok eken («Görogly» Eposy). Ýogsa-da janköýeriň bolmasa şeýle bolýar (B. Seýtäkow, Doganlar).

janlanmak [jaanlanmak]: 1. Ýaşap başlamak, jan girmek, direlmek. Yssy jöwzanyň derdinden saralyp solan ysgynsyz haşal otlar hezir gaýtadan güllemek üçin janlanýardy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Herekete gelmek, oýanmak, ruhlanmak, başaraňlygy artmak. Bir näçe ýörite toplar hem minomýotlar, tokaýyň içinde janlanýan duşmanyň ot nokaňlaryny ýatyrýardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

janly [jaanly]: 1. Ýaşayşa ukyby bar bolan, jany bar bolan, diri. 2. Ownuk şahly mal, dowar. Aýna başlän-üçlen janly edindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Janly alyp gel, dogrusyny aýtsam, dograma iýmälimiz beri hem gaty köp wagt bolupdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. göç. m. Gyzgalaňly, çalasyn, dogumly, ruhlanan. Stantsiyada adamlaryň janly hereketi güýçlendi («Tokmak» Jurnaly).

janly-jemende [jaanly-jemende]: Adam, insan. İki gulak janly-jemendäniň ehlinde bar (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda). Gök deňiz ýaly tolkun atyp ýatan gowaçaly kartalaryň içinde hem bu wagt janly-jemende ýokdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly}. Olaryň howlusynda janly-jemende ýok.

janlylyk [jaanlylyk]: 1. Ýaşayşa ukyplylyk, jany barlyk, dirilik. 2. göç. m. Gyzgalaňlyk, çalasynlyk, dogumlylyk, ruhlulyk. Onuň gözleri geçen ýyldaky ýaly umytsyz garaman, janlylyk, tiz pähimlilik bilen ýalpyldaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Oňa siňe syn edip otursaň, hemme hereketinde üýtgeşik janlylyk duýulýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jaňňyrdamak: Jaňňyrdyly ses çykarmak, jaňňyrdyly seslenmek. Ýene çykdy jaňňy tanys

- owazy, *Enaýy jaňňyrdap çagyrdy bizi* (A. Haýýadow, *Gök asman*).
- jaňňyrdaşmak:** Bilelikde, yzly-yzyna jaňňyrdamak, köp ýerde jaňňyrdamak. *Ýük üstünde jaň goýsaň, Jaňňyrdaşar, ýar-ýar* («*Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi*»).
- jaňňyrdatmak:** Jaňňyrdamaga mejbur etmek, jaňňyrdyly ses çykartmak, seslendirmek.
- jaňňyrdy:** Jaň ýa-da metaldan ýörite edilen zatlara kakylanda, urlanda çykýan ses. *Uzakdan gelýän kerweniň jaňynyň oňañňyrdysy eşidilýer.*
- janserek [jaanserek]:** Özünü ýitiren, näme etjegini bilmän aljyrap ýören, aljyraňňy, çaşgyn. *Adam bary janserekdi* (K. Gurbanpesow, *Goşgular We Poemalar*). *Ol iki arada janserek bolup garaşdy* (B. Seýtäkow, *Doganlar*).
- jansyz [jaansyz]:** 1. Jany bolmadyk, diri däl, öli. *Öz kapitanyň jansyz göwresini süýräp, daşaryk çykardy* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). 2. göç. m. Çalasyn hereketde bolmazlyk, ruhdan düşen, hereketsiz. *Müsür jansyz ýurda öwrülýän ýalydy* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Jansyz gözleri küle taşlanan mäs ýaly sämäp göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. göç. m. Bir döwletiň harby we beýleki syrlaryny başga bir döwlete aňtap ýetirýän gizlin agent, içaly. *Bütün Türküstan, general Mallesonyň jansyzlary hem harby agentleri bilen doldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu jansyz mende gadagan edilen kitabyň barlygyny nirden bildikä* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- jansyzlyk [jaansyzlyk]:** 1. Jany bolmazlyk, jany ýokluk, diri dällik. 2. göç. m. Gyzgalaňly dällik, hereketsizlik, ruhsuzlyk. 3. göç. m. Jansyzyň ýagdaýy, içalylyk. *Nemets faşistleri ony pula tutup, bir neçe ýyl özleriniň şalylyk — jansyzlyk mekdebinde okatdylar* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).
- jar [jaar] YYY:** Döwürmän galan baş gatyşykly däne, döwek düýbi. Ylgaşyp gelen towuklara jar gatyşykly bugdaý sepip goýberdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- jar Y:** Sil suwunyň akýan ugry. *Amyderýanyň ýokarsy bir näçe jarlary özüne birikdirýär-de, Owganystanyň üstünden geçýär. Eşelon Tejen jarynyň üstündeki demir köprüden ötdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- jar YY:** Bir zat barada edilen yglan, habar. *Jar sesi eşidildi.* <> J a r b o l m a k — Hemmelere mälüm bolmak, ähli ýere ýaýramak. *Aýdan sagadyň syryň oba jar boljagy görnüp durýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). J a r ç e k m e k — Bir zat hakynda halka habar bermek üçin gygyrmak, gygyryp habar bermek. *Eýýäm il içine jar çekip çykdy diýsene!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). J a r e t m e k — Paş etmek, hemmä mälüm etmek, habar bermek. *Indoneziýa respublika diýlip jar edildi* («*Sowet Türkmenistany*» *Gazeti*).
- jaran:** Şahalanyp aýrylýan kiçik jarlar. *Oraçamdyr olaň öýi Bir jaranyň boýundady* (K. Gurbanpesow, *Goşgular*). *Artyk Amyderýadan bölünip barýan iki sany jarana elini salgady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- jarçy:** Bir habary, bildirişi il arasynda gygyryp yglan edýän adam. *Şäher jemagatyny näçe jaň kakmak bilen ýa-da jarçylaryň üsti bilen çagyrypdyrlar* (SSSR *Taryhy*). *Halnazar baý, gözüň aýdyň how! — diýen jarçynyň sesi ýaňlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- jarçylyk:** Jarçynyň wezipesi, ýagdaýy. *Bu sesiň bilen jarçylyk etmegiň gerek* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).
- jarka:** Bir bada, birden (sesli hereket hakda).
- jarkyldamak:** Jarkyldyly ses çykarmak, jarkyldyly seslenmek. *Jarkyldap işläp duran diwar sagady birden togtan ýaly boldy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Gapy jarkyldap açyldy we jaýyň içinden ýüregi ýangynly mereke baslygyp daşary çykdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- jarkyldatmak:** Jarkyldyly ses çykartmak, jarkyldyly seslendirmek. *Gapyny jarkyldadyp açmak.*
- jarkyldy:** Gapynyň batly açylmagy, bir zadyň sesli iki ýarylmagy we ş.m. zerarly çykýan, emele gelýän ses. *Gapynyň jarkyldysy eşidildi. Agaç ýarylanda, güýçli jarkyldy emele gelýär.*
- jarnama [jarnama]:** Bir işi amala aşyrmak üçin, çagyrys bilen köpçülige ýüzlenme, çakylyk. *Erte agşam saňa jarnamanyň tekstini gowşurarlar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- jaslatmak:** 1. Awuly çakmak, sokmak (ýylan, içýan, ary hakda). *Ary elimden jaslady goýberdi.* 2. gepl. d. Atyp goýbermek, atmak. *Tüpeňi jaslatmak.*

jassyldy: Tüpeň we ş.m. zatlar atylanda çykýan ses.

jatyrdamak: Jatyrdyly ses çykmak, agram düşmek, zor görmek zerarly jatyrdyly seslenmek. *Teläriň üstündeki agaç jatyrdap döwürdi.*

jatyrdasmak: Yzly-yzyna jatyrdamak.

jatyrdatmak: Jatyrdamagyna sebäp bolmak, jatyrdyly seslendirmek. *Agajy jatyrdatmak.*

jatyrdy: Agaç ýa-da agaçdan edilen zatlar döwlen-de, jaýrylanda, çat açanda, ýarylanda emele gelýän ses.

jaý [jaaý] Y: 1. Ýaşamak, işlemek we ş.m. üçin gurlan bina, öý, ymarat. *Jaýyň äpişgesiniň deregine deşiklerden ýel köwsary urup, dükanynyň içinde tüweleý turuzýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). İne, bu uly jaý hem okalga boljak (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Ony-muny goýmak ýa-da mal-gara salmak üçin gurlan desga. *Odun goýmak üçin jaý. Gök önümler saklanýan jaý.* 3. göç. m. Orun, ýer. *Ol tamasy çykmadyk Bibisoltanyň göwnünde başga zatlar jaý tutdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jaý YY: 1. Ýerlikli, oňat, oňaly. *Maşgala terbiýesinde akyla jaý ulanylýan götergilemek we temmi bermek çäreleriniň uly ähmiýeti bardyr (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). Jaý gep, rast aýdýaň! (G. Gurbansähadow, Suray).* 2. Göni, dogry, ykjam. *Ok jaý degeni üçin, möjek bada-bat ölüpdür («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> J a ý y n a d ü ş ü r m e k — Çemine düşürmek, ýerine salmak, jüpüne getirmek. G ö w n e j a ý b o l m a k — ser. G ö w ü n. *Üzüm agaçlarynyň düýbünü bejerişleri Hoşgeldiniň göwnüne jaý boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

jaýba-jaý [jaaýba-jaaý]: Ýerbe-ýer, ýerli-ýerinde, tertipli. *Aslynda galyň töläp, ýerli-ýerinde halat-serpaýyny jaýba-jaý edip öylendirmäge garryda güýç ýokdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

jaýba-jaýlyk [jaaýba-jaaýlyk]: Ýerbe-ýerlik, ýerli-ýerindelik, tertiplilik.

jaýdar [jaaýdaar]: 1. Oňat, gowy, ýerlikli. *Hoşgeldi bu agşam hemişeki adaty boýunça jaýdar agşam naharyndan soň, özüniň radiopriýomniginiň gulaklaryny towlady we radio diňlemege başlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Jaýymyzdan jaýdar jaýy aňmadym, Jaýlaryň jaýyna jaýlaşan wagty (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Jaýly, berk, pugta, göni. *Ol oturgyjyň jaýdar goýlandygyny barlady (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ok, jaýdar degmändir («Mydam Taýýar» Gazeti).*

jaýyrdamak: 1. Jaýyrdyly ses çykmak, jaýyrdyly seslenmek, jaýyrt-jaýyrt etmek, gaty jygyldamak. *Orazyň täze köwşi jaýyrdaýardy.* 2. Ýyrtlyp gitmek (ýukajyk mata hakda).

jaýyrdatmak: 1. Jaýyrdyly ses çykarmak, jaýyrdyly seslendirmek, jygyldatmak. *Ol ädigini jaýyrdadyp, geçip gitdi.* 2. Ýyrtyp goýbermek, ýyrtmak. *Elindeki tüýnükli ýaglygy jaýyrdadyp iki böldi.*

jaýyrdawuk: gepl. d. Jaýyrdyly ses edýän, jygyldap duran. *Onuň köwşüniň jaýyrdawuk, sesine hem guwanardy («Edebiýat we sungat» gazeti). Jaýyrdawuk köwüş.*

jaýyrdy: Bir zadyň sürtülmeginden döreýän ýiti ses, jygyldy (ädik, tigr we ş.m. hakda). *Täze ädigiň jaýyrdysy eşidilýärdi.*

jaýlamak [jaaýlamak]: 1. Ýerli-ýerinde, jaýba-jaý goýmak, tygşytlyja goýmak, ýerleşdirmek. *Aýrylan agaçlary tama salyp, jaýlap goýduk.* 2. Aradan çykan adamyny ýerlemek, depin etmek. *Annabegenç pakyr ömründe tüpeň sesini eşiden adam däl ahry! Ony jaýlanymyz ýaňy dälmi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol hem atasyny şu ýerde jaýlady (B. Seýtäkow, Doganlar).*

jaýlanmak [jaaýlanmak]: 1. Ýerli-ýerinde, jaýba-jaý edilip goýulmak, tygşytly goýulmak, ýerleşdirilmek. 2. Aradan çykan adam ýerlenmek, depin edilmek. *Magtymgulynyň jaýlanan ýerine gidip görmekçi (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).*

jaýlaşdyrmak [jaaýlaşdyrmak]: Ýerbe-ýer goýuşdyrmak, ýerli-ýerine salmak, sygyrdmak. *Gurt goşlaryny jaýlaşdyryp, özüne görkezilen krowatda oturdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

jaýlaşykly [jaaýlaşykly]: Ykjam, ynjalykly, jaýly, ýerleşikli. *Aman per ýassykdan tirsegini galdyryp, jaýlaşykly oturdy («Tokmak» Jurnaly).*

jaýlaşmak [jaaýlaşmak]: 1. Ýerbe-ýer, jaýba-jaý goýuşmak. *Odun jaýlaşmak.* 2. Ýer almak, orun almak, jaýly oturmak, ýerleşmek. *Myrat hem öz ornunda jaýlaşdy, (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Emma ol bir seretdi-de, ýene hiç bir zat diýmän, diňe öz oturyşyny düzedip jaýlaşdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 3. Aradan çykany

jaýlamaga kömekleşmek, depin edişmek.

jaýlatmak [jaaýlatmak]: 1. Ýerbe-ýer, jaýba-jaý goýdurmak, ýerleşdirtmek. 2. Aradan çykan adamy ýerletmek, depin etdirmek.

jaýly [jaaýly]: 1. Jaýy bar bolan, jaý bilen üpjün edilen, orunly. 2. ser. J a ý l a ş y k l y. *Poçtalon jaýly oturdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bagsy aga, ýadap gelensiňiz, jaýly oturyň! (A. Gowşudow, Eserler).* 3. Maksada laýyk, ýerlikli. *Ýellini derňemek jaýly bolardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

jaýryk: Ýarylmak zerarly emele gelen uzyn aýryk, çat açan ýer, ýaryk. *Ähli ýeri oňat sanitar ýagdaýyna getirmeli, diwarlardaky we haýatlardaky, jaýryklary suwamaly.*

jaýryk-jaýryk: Tutuş jaýryk bolup duran, aýryk-aýryk, ýarykly. *Jaýryk-jaýryk köne howlulary torç edipdirler (N. Jumaýew, Ak maýanyň ýoly).*

jaýrylmak: Jaýryk, ýaryk emele gelmek, çat açmak, ýarylmak. *Gawunlaryň käbiriniň syrty jaýrylyp ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

jaýtarmak: Towlanyp galyp durmak, gaňtarylyp, durmak, öňe çykyp durmak; gaýşarylmak. *Murtuň jaýtaryşyndan habar almaýarmyň? («Kolhoz Günləri»). Murty jaýtaryp duran garaýagyz şofýor ýola düşdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Seniň bu börüksiz jaýtaryp ýörşüňe men näme il öňünde utanýan dälidirin öýdýärmiň? (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

jaýtartmak: Towlap ýokary galdyrmak, gaňtaryp duruzmak, gaýşartmak. *Guýrugyny jaýtardyp, ýüzin salyp ötägitdi («Görogly» Eposy). İçyan guýrugyny jaýtardyp durdy.*

jaýty: Jaýtarylyp duran, towlanyp galyp duran, jaýtarýan. *Onuň inçejik, jaýty murty bardy.*

jaz Y: Nahar bişirilende, ýakylýp goşulýan ýag.

jaz YY: sazç. Kakylýp we üflenip çalynýan dürli saz gurallaryndan ybarat orkestr. <> J a z s a z y. *Agsamlaryna klubda jaz orkestri saz çalýar.*

jazyrdamak: ser. J a z z y l d a m a k.

jazyrdatmak: ser. J a z z y l d a t m a k.

jazyrdy: ser. J a z z y l d y. *Jazyrdy döretmek.*

jazlamak: Nahary jaz bilen bişirmek, nahara jaz goşmak.

jazlanmak: Nahara jaz goşulmak. *Gazandaky ýaga jazlanýan etleri demine dartaýasy gelýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jaslatmak: 1. Jazly bişirtmek, nahara jaz goşdurmak. 2. ser. J a z z y l d a t m a k.

jazly: Jaz goşulan, jaz goşulyp bişirilen, jazly bar bolan. *Ojakda-da jazly unaş lykyrdapjyk dur ekeni («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Jazly aş. Jazly bişirilen gök.*

jazlyk: Jaz üçin niýetlenip goýlan. *Jazlyk ýag.*

jazyldamak: Jazyldyly ses çykmak, jazyldyly seslenmek, jazyrdamak. *Gazanda jazyldap gowrulýan etiň ysy gelýärdi.*

jazyldatmak: 1. Jazyldyly ses döretmek, jazyldyly seslendirmek. jazyrdatmak. *Jazyldadyp et gowurmak.* 2. göç. m. Awuly çakmak, jaslatmak (ary, içyan hakda).

jazyldy: 1. Et gowrulyp başlanda we ş.m. çykýan ses, jazyrdy. 2. Ary, içyan we ş.m. çakanda duýulýan ýiti agyry.

jäjek: Döwlen aýna, farfor önümleriniň bölejikleri. *Syrçaly owadan jäjekler ýaldyraşýardy (N. Jumaýew, Syrly Gala). Tamyň içinde kese jäjekleri pytrap ýatyrdy. Gyzym, barly adamlaryň daşy jäjek, içi möjek sözlerine ynanyp, özüňi aldadaýmagyn (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Daşy jäjek, içi möjek (Nakyl).* <> J ä j e k ç y k a r m a k — Gyzamyk bilen syrkawlamak, gyzamyk çykarmak.

jägildemek: Jägildili ses çykarmak, jägildili seslenmek, jäk-jäk edip aglamak. *Çaga jegildäp aglaýardy.*

jägildeşmek: Bilelikde jägildemek, bir näçe bolup jägildemek, jäk-jäk edişip aglaşmak.

jägildetmek: Jägildili seslendirmek, jäk-jäk etdirip aglatmak.

jägildi: Ýaşajyk çaganyň aglaýan sesi. *Birdenkä ýorganyň aşagyndan bir jägildi eşidildi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýaşajyk çaganyň jägildi sesi gelýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Täze bolan çaganyň jegildisi.*

jähek: Geýimiň ýa-da başga ş.m. zatlaryň gyrasyna gelsik ýa-da pugtalyk üçin edilýän bejergi. *Moskwa jähek çekilen baýdaklar bilen bürelgidi («Pioner» Jurnaly). Ol goňsusyny jähek çalmak bahanasy bilen öýüne çagyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> A g z y j ä h e k s i z — ser. A g y z. *Agzy jäheksiz adam.*

jähekleme: Gyrasyna jähek çekmek, jähek tutmak. *Meniň köýnegimi gyzyly ýüpek bilen*

jähekläpdirlir.

jäheklenmek: Gyrasyna jähek çekilmek, jähek tutulmak. *Jäheklenen don. Jäheklenen köýnek.*

jähekleşmek: Jäheklemäge kömekleşmek, jähek çalyşmak. *Don jähekleşmek.*

jähekletmek: Jähek etdirmek, jähek tutdurmak. *Köýnegiň ýakasyny jähekletmek.*

jähennem Y: ser. D o w z a h. *Jaýyň jähennemdir, eýlegin seýran. Milleti zulmatda galdyran adat (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Jehenneme giden özüne ýoldaş agtarar (Nakyl). <> J ä h e n n e m e t m e k — Owarra etmek, güm etmek, ýok etmek, ýitirmek. J ä h e n n e m e g i t — Owarra bol, güm bol, nirä gitseň, şoňa git. J ä h e n n e m b a z a r y — Ol dünýä. Göýä janalgyç gelip, janymy jähennem bazaryna iberýän ýaly boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). J a n y n y j ä h e n n e m e i b e r m e k — ser. J a n. Duşmanlaryň bir näçesiniň janyny jähenneme iberip, onsoň ölerin (A. Gowşudow, Eserler).*

jähennem YY: Näme bolsa şol bolsun, owarram.

jähet: Nukdaýnazardan, tarapdan, taýdan, sebäpli. *Beýik Watançaýlyk urşy döwründeki türkmen çeper edebiýaty özüniň ideýa-mazmuny jähetden ýokary derejede durýar («Türkmen Poeziýasynyň Antologiýasy»). Patyşalygyň ýeri san jähedinden hemmesinden artykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Yazypdyr ol şäher bilen oba hem, Ösüp deňleşmeli her bir jähetden (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

jäht: j ä h t t u t m a k — Berk tutmak, güýç goýmak, yhlas etmek, ileri tutmak. *Ýowarçylar biri-birlere meçew berip, kömek işini özleriniňkiden jäht tutýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Haýyr işi jäht tut (Nakyl).*

je: «J» harpynyň ady.

jebir: Azap, jepa, görgi, zulum, sütem, horluk. *Millionlarça zähmetkeşler horlukdan, gedaýlykdan, jebirden we açlykdan halas edildi («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). Meniň şu alty aýda çeken jebirim dagyň depesinden inse, belki, ýykylardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jebir-jepa [jebir-jepaa]: ser. J e b i r. *Ol köp jebir-jepalary başyndan geçirdi (G. Gurbansähadow, Suray).*

jebirli: Azaply, jepasy köp bolan, zulumly, sütemli, horlukly. *Jebirli ýagdaý. Jebirli iş. Jebirli durmuş.*

jebir-sütem: ser. J e b i r-j e p a. *Daýhanlar jebir-süteme sezewar edilýärdiler (SSSR Taryhy).*

jebis: 1. Berk, pugta. *Turup köwşüni geýip, daşaryk çykdy, dolanyp gapyny jebis ýapdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Fizika ylmy başga ylmylar bilen jebis baglanyşyklydyr («Mydam Taýýar» Gazeti).* 2. Laýyk, mynasyp, barabar. *Pökgen aganyň raýona baranda edýän gürrüňleri bilen bu ýerde edýän gürrüňleri jebis gelmeýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 3. Gabatma-gabat, pete-pet, göni, duş, deň. *Ol ýolaýyrdy jebis gelen gazyk bilen mototsikletiň sakga daýananyny saýgarypdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jebislemek: 1. Biri-birine degrip, pugta birleşdirmek, jebis getirmek, jebis etmek, laýyk getirmek. *Çynjyry ýerine jebisledi-de, ony berkitmege başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. göç. m. Agzybirlik gazanyp birleşdirmek. *Halk köpçüligini jebislemek.*

jebislenmek: 1. Biri-birine deşirilip, pugta birleşdirilmek. 2. göç. m. Agzybirlik gazanylyp birleşdirilmek. *Gazak, türkmen, täjik, rus balasy Dogan bolup jebislendik daşyna (A. Kowusow, Goşgular We Poemalar).*

jebisleşikli: Guramaçylykly, agzybir, ysnyşykly. *Eserler jebisleşikli stroýda söweşe çykypdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

jebisleşmek: 1. Jebis bolmak, berk gysylmak, laýyk bolmak. 2. göç. m. Agzybir bolmak, birleşmek, pugtalaşmak. *Spartalyar ysnyşykly jebisleşen obşçina bolup ýaşapdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

jebislik: 1. Jebis bolmaklyk, jebis gelijilik. 2. Agzybirlikli birleşik, pugta, berk birlik, ysnyşyklyk.

jedel: Öz pikiriň dogrulygyny, mamladygyny gorap, bir zat dogrusynda alnyp barylýan garşylykly likir, çekişme.

jedelçi: Jedel etmegi halaýan adam, jedeli köp edýän adam, jedelkeş.

jedelkeş: ser. J e d e l ç i.

jedelkeşlik: Jedel edijilik, jedel etmegi gowy görüjilik.

jedelleşmek: 1. Jedel edişmek, çekişmek. *Jaýyň ol böwründe oturan bir näçe gelin-gyz öz aralarynda haly nagyşlarynyň üstünde jedelleşýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 2. Dawa edişmek, galmagallaşmak. *Seniň bilen jedelleşip durmaga wagtyň ýok (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

jedelli: 1. Jedel döredýän, çekişmeli. *Mesele jedelli we gorkuly bolany üçin, men siziň hut özüňize arz etmege meeubur (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).* 2. Dawaly, jenjelli, galmagally. *Jedelli gürrüň. Jedelli iş.*

jedelsiz: 1. Jedel döretmeýän, çekişmeli däl. *Jedelsiz mesele. Jedelsiz subutnama.* 2. Dawasyz, gürrüňsiz, şeksiz. *Jedelsiz iş. Jedelsiz işlemek. Ol bu tabşyrygy jedelsiz ýerine ýetirer.*

jedirdemek: Jedir-jedir edip gürlmek, örän çalt we çalasyn geplemek. *Ol jedirdäp başlady (B. Gulow, Hekaýalar).*

jedirdeşmek: Jedir-jedir edişip gürlleşmek, çalt we çalasyn gepleşmek.

jedirdi: Jedirdäp gürlenende çykýan ses, gürrüň.

jeleğay: Daş-töwerekdäki golaý-goltum ýerler, töwerek. *Olar 2—3 günden bärde bu jeleğaylarda gyzyllar görner öýdüp pikir hem etmeýärdiler (H. Ysmaýypow, Powestler). Bu jeleğayda durmaryn («Tokmak» Jurnaly).*

jellap [jellaap]: Alyp satyjy, söwdagär. *Jellaplara iň iri senagatçylar diýip at berdi.*

jellapçylyk [jellaapçylyk]: ser. J e l l a p l y k. *Ol jellapçylyk bilen gün görýen jalataýdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jellaplyk [jellaaplyk]: Jellabyň käri, ýagdaýy, söwdagärlik.

jellat [jellaat]: kön. s. 1. Ölüm jezasy baradaky hökümi ýerine ýetirýän adam. 2. Ganhor, zalym, jebir ediji. *Gan içen jellatlar pyçagyn ýalap, Kän kelle kesdiler köne döwürde (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýän adamhor jellatlaryň ýigrenç pygyllaryny paş etdi (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

jellatçylyk [jellaatçylyk]: ser. J e l l a t l y k.

jellatlyk [jellaatlyk]: 1. Jelladyň käri. 2. göç. m. Ganhorlyk, zalymlyk. *Eziziň jellatlygy harby sülçini ýekeje-de ynjalykdyn aýyрмаýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jem Y: 1. Goşulanda hasyl bolýan umumy mukdar, san, hemme. *Bu ýigitleriň jemi on alty adamdy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* 2. mat. Jemlenende çykýan netije. 3. Tükel. *Biz şu wagt jem wagtymyz gürlleşeliň. <> J e m b o l m a k — Ýygnanmak, üşmek, toplanmak. Çagalaryň hemmesi naharhanada jem boldular («Mydam Taýýar» Gazeti). Garaňkylyk bizden gitdi güm bolup, Stantsiýa at hem dakdyk jem bolup (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

jem YY: Mürepbäniň bir görnüşi.

jemagat [jemaagat]: 1. Adamlar, jemende, mähelle, märeke. *Şol wagt şäher tarapdan bir atlynyň atyny gamça basyp, ak köpük edip gelýänligini görüp duran jemagat: — Bolşewigiň öňi gelýär — diýip sandyraşmaga başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. «Adamlar» diýen manyda köpçülige ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Jemagatlar, miraplygy şu agzalan adamlaryň haýsyna berseň hem, gezegini geçirer (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jemagatçylyk [jemaagatçylyk]: ser. J e m g y ý e t ç i l i k. *Şäher galasynyň içinde ýaşaýyş jaýlary, skladlar we başga her hili jemagatçylyk jaýlary bolupdyr (SSSR Taryhy).*

jemende: ser. J e m a g a t. *Gün guşluk galandan soň, bütün jemende aýak üstüne galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Töwerekde bolsa görünýän jemende ýok (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

jemgyýet: 1. Maddy durmuşyň (ýaşaýşyň) umumy konkret-taryhy şertleri esasynda birleşen adamlaryň jemi. *Uly-kiji, aýal-erkek adamlaryň bary biziň jemgyýetimizde deň bir hatardaky adam hasaplanýar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Taryh — adamzat jemgyýetiniň ýaşaýşy hakynda ylymdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Sotsialistik önümçiliginiň esasy maksady hem-de baş wezipesi bütün jemgyýetiň hemişe ösýän maddy we medeni isleglerini maksimal kanagatlandyrmakdyr (N. S. Hrujýow, SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmegiň Çäreleri Hakynda).* 2. Gelip çykyşy, ýagdaýlary, bähbitleri we ş.m. umumylygy esasynda birleşen adamlar topary. *Dworýanlar jemgyýeti.* 3.

Umumy meseleleri özleri üçin maksat edinyän adamlaryň birleşigi, edara, gurama.- *Sport jemgyýeti. Gyzyly ýarym aý jemgyýeti. Syýasy we ylmy bilimlari ýaýratmak baradaky jemgyýet.*

jemgyýetçilik: Jemgyýete degişli bolan, jemgyýete has bolan, jemgyýetde adamlaryň işine baglanyşykly bolup geçýän.

jemhuriýet [jemhuuriýet]: kön. s. ser. R e s p u b l i k a.

jemi: Hemmesi, ählisi, bary. *Müsür ýazuwynda jemi 700-den-de köpräk belgi bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Soňky duşuşykdan soň, jemi näçe adam serhetden geçirildi? (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

jemlemek: 1. Jem etmek, bir ýere toplamak, üşürmek, ýygnamak. *Deň-duşlaryndan karz alyp, dört ýüz tyllany jemledi («Görogly» Eposy). Olaryň hemmesiniň pikirini bir ýere jemlen tapyldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. mat. Goşup jemini çykarmak, hasabyny çykarmak. 3. Belli bir netijä gelmek, netije çykarmak. *Kelhan iň soňunda gürrüňi bir ýere jemledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Garry öz pikirini jemlemek üçin üsgüresi gelmese-de üsgüren boldy (B. Pürliýew, Ilkinji gün).* 4. Bes etmek, gutarmak, tamamlamak. *Pionerler öz ýygnaýyşyklaryny «Meniň mähriban ýurdum giňdir» diýen aýdym bilen jemleýärdi («Mydam Taýýar» Gazeti).*

jemlenmek: 1. Jem bolmak, bir ýere toplanmak, uşmek, ýygnaýmak 2. mat. Goşulyp jemi çykarylmak. 3. Belli bir netijä gelmek, netije çykarylmak. *Sessiýada edilen dokladlar jemlendi.* 4. Bes edilmek, gutarylmak, tamamlanmak. *Dagystan sungatynyň we edebiýatynyň Moskwada geçirilen dekadasyň işleri jemlendi.*

jemleşdirmek: Hemmesini bir ýere jemlemek. *Materiallary jemleşdirmek.*

jemleşmek: 1. Bir ýere toplanýşmak, ýygnaýýşmak, üşüşmek, jem bolmak. *Emma bu saparky söýgi onuň hemmesine gurb berýän, hemme söýgüleriniň bir jemleşen çugdamy ýaly duýuldy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Jemlemäge kömekleşmek, netije çykaryşmak. *İşyň netijesini jemleşmek.*

jemletmek: 1. Jem etdirmek, bir ýere toplatmak, üşürtmek, ýygnaýmak. *İşçi güýjüni jemletmek. Ähli güýji bir ýere jemletmek.* 2. mat. Goşup jemini çykartmak, hasaplatmak. *Kolhozçylaryň gazanan zähmet günlerini jemletmek. Çykadajylary jemletmek.* 3. Belli bir netijä getirtmek, netije çykartmak. *Ýygnaýyň işini jemletmek.* 4. Bes etdirmek, gutartmak, tamamlamak.

jemper: Örülen ýakasyz we iliksiz kofta.

jeň: kön. s. Uruş, söweş, dawa-jenjel. *Kommunistik partiýa diýýäris saňa, Jeňlerde, aňlarda äkidýän öňe (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

jenan [jenaan]: Görkli, görmegeý, näzenin (aýal maşgala hakda). *Galkyn, gözün görkez, hindi zenany, gül meňzi saralan arap jenany («Oktýabr Ýalkymy»).* *Meniň ýüreýime bu jenanyň suraty nagyş bolaly bäre, gije-gündiz meniň keýpim başdi (G. Muhtarow, g. Seyitliýew, Çopan Ogly).*

jenap [jenaap]: Rewolýutsiýadan öň özüňden ýokary çinli harby gullugynda işleýän adama we käbir çet ýurtlulara ýüzlenilende aýdylýan söz. *Eý sen, eý haýasyzlar jenaby, Halk öňünde tiz berersiň jogaby (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Jenap polkownik! Polkownik aga, beýle zat ýok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jenaýat [jenaýat]: Günäkärçilikli hereket, kanundan çykamaklyk, kanuny bozmaklyk, günä, etmiş. *Eger men jenaýat etmedik bolsamdym, onda meni hiç kim zyndana salmazdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* «Jenaýat» sözünü eşidip, onuň has-da gany gyzyp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jenaýatçy [jenaýatçy]: Jenaýat eden, jenaýatly iş eden adam, günäkär, jenaýatkär. *Jenaýatçylary hem gula öwürpdirler (Gadymy Dünýä Taryhy). Olar sud öňündäki jenaýatçy ýaly, ak tam bolup durdular (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Ondan jenaýatçylara degişli jeza bermegini haýyş etdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jenaýatçylyk [jenaýatçylyk]: Jenaýat işi, günäkärçilik, jenaýatkärlik.

jenaýatkär [jenaýatkär]: ser. J e n a ý a t ç y. *Sen hem ozal jenaýatkär bolup gördüňmi? (A. Gowşudow, Eserler).*

jenaýatkärlik [jenaýatkärlik]: ser. J e n a ý a t ç y l y k.

jenaýatly [jenaýatly]: Jenaýaty bar bolan, günäli, etmişli. *Gurt şu jenaýatly kärlerden halys berç bolan bolmaga çemeli (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

jeñbaz [jeñbaaz]: Jeñ isleýän adam, uruşparaz, uruş oduny tutaşdyryjy. *Jeñbazlara her gün garşy joşýar azatlygyň güýji* (A. Kowusow, *Goşgular We Poemalar*). Bu ses betpel jeñbazlara — duşmanlara harasatdyr (J. İlmyradow, *Goşgular*). Faşistik jeñbazlar ýer ýüzünden ýok edilmelidirler.

jeñbazlyk [jeñbaazlyk]: Uruş oduny tutaşdyryjylyk, uruşparazlyk. *Maksady belli onuň, Gelýär jeñbazlyk ysy* (A. Kowusow, *Goşgular We Poemalar*).

jenjel: 1. Galmagally dawa, gykylykly jedel. *Olaryň öz aralarynda bor-bolmaz jenjeller hem çykýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Heniz agy-garany seljerip bilmeýen bu neresse çagajyk öýüň içinde jenjel başlanan mahaly ejesinyň aýagyndan ýapyşyp, gör näçe gezekler bagyryp aglapdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Gykylyk, galmagally ses, gopgun. *Çagalaryň jenjeli*.

jenjelçi: Jenjel etmegi söýýän, galmagalçy, dawaçyl, gykylykçy, jenjelkeş. *Goý kolhozda hemmeler, aýratyn-da jenjelçi brigadirler, onuň kimdigini bilsinler* («Kolhoz Günlari»). *Kazynyň baş-alty lütçegi hyzmatkerler bilen birleşip, jenjelçileri ýepbeşläp, howludan çykardy* (N. Jumaýew, *Ak Maýanyň Ýoly*).

jenjelkeş: ser. J e n j e l ç i.

jenjelleşmek: Biri bilen jenjel etmek, dawalaşmak, käýişmek, gygyryşmak. *Häzir jenjelleşip oturmaga wagt ýok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aman aga onuň bilen jenjelleşip durmany uslyp bilmedi* (B. Seýtäkow, *Doganlar*).

jenjelli: Dawaly, gykylykly, galmagally.

jeñçi: Jeñ edip ýörän, jenjelçi, dawaçyl, gykylykçy. *Jeñçi ýene parahatlanmady* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

jeñňel: Gür agaçlyk ýer, gür tokaý. *Gaýramyzdaky jeñňelde şagallar gygyryşýardy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Baksak ölkämiziň her bir taýyna, Jeñňelne, düzüne, belent-oýuna* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

jeñňellik: Gür agaçlyk ýer, giden gür tokaýlyk. *Wolganyn iki kenarynyň jeñňellik we sehralyk giňişliklerinde dürli halklar ýaşaýdylar* (SSSR *Taryhy*). *Bäşim satlygyň derdinden jeñňellige baryp etendigini hem duýman galdy* (J. Akyýew, *Mergenini Ogly*).

jennet: 1. dini. Dini-mistiki düşüňjä görä: hamala şerigatyň kada-kanunlaryny berjaý edip ölen, namazhon adamlaryň ruhy ýaşaýan ýeri, behişt. *Kakasy jennetiň ak guşudyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Sapaly, eşretli, oňat ýer, jaý. *Azat bir durmuşda şol azat zähmet Ýer ýüzünde döredipdir jenneti* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Seniň daglaň, seniň baglaň seň çölleň, Diýsem, meniň üçin hakyky jennet* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ýagşyny görmek hem jennet* (Nakyl).

jeñparaz: ser. U r u ş p a r a z. *Dynçlyk tarapdary çäksiz okean, Jeñparaz jenaplar ujypsyz bir san* («Oktýabr *Yalkymy*»). *Jeñparazlar uruş isleýärmişler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

jepa [jepaa]: 1. Horluk, azap, jebir, sütem, ejir. *Ol köp jepalary başdan geçirdi*. 2. Azaby köp bolan agyr zähmet. *Bu ähli zynat halkyň agyr jepalary netijesinde döredilipdar* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). <> J e p a ç e k m e k — Horluk görmek, agyr durmuşy başdan geçirmek. *Neresse nähili jepa çekdi* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Jepasyny çeken, wepasyny görer* (Nakyl).

jepakeş [jepaakeş]: Zähmetden gaçmaýan, zähmetsöýer, hiç bir kynçylykdan gaçmaýan. *Meniň agtygym ulynyň diýenini tutýan, dünýäde daýhançylyk, işinden başga zady bilmäýen jepakeş oglan* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Tapdym, ynha seniň familiýaň, jepakeş ýigit* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

jepakeşlik [jepaakeşlik]: Jepakeş bolmaklyk, zähmetden gaçmazlyk, zähmetsöýüjilik, zähmetsöýerlik. *Jepakeşlik bilen işlemek. Jepakeşlik bilen zähmet çekmek*.

jerçi: Ownuk söwdagär, ownuk-uşak zatlar satýan adam, satygçy. *Saňa daknyşyk etmege jerçiniň näme hetdi bar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sözümüz saman dek, sowrudly ýele, Bazar jerçisi, dek jenjel gurjak däl* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

jerçilik: Jerçiniň käri, söwdagärlik, satyjylyk. *Ol bazarda jerçilik ederdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Jerçilik etmek. Jerçilik bilen meşgullanmak*.

jeren: zool. Gum we dag keýiginiň geçisi, keýik. *Jeren dek böküşip, bagda gezýärler, Gerek zadyň maşyn bilen ýazýarlar, Hemme zady bir gulakdan düzýärler, Gollary hünärligi gyzlary gördük* (Nury Annagylyç, *Goşgular*).

jerhet: Başda, ýarada emele gelýän iriň. *Onuň gyzgyn ýaga daglanan aýaklary çişipdir, eti*

- dökülipdir, dabanyndan, syňraklaryndan jerhet akypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jerime [jeriime]:** Temmi hökmünde salynýan pul salgydy, ştraf. *Kolhozyň kassasyna togsan manat elli dokuz köpük jerime eltdim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Nädogry edilen hereket üçin jerime tölemek.
- jerreltmek:** g ö z ü ň i j e r r e l t m e k — Ýiti-ýiti seretmek, jiňkerilip seretmek. *Ýaşuly gözüme gözlerini jerreldip seredip, kitabyňy öwmäge durdy* («Beýik Şahyr»).
- jeset:** kön. s. Ten, beden. *Jeset toprak, jan jöwherdir, Alyp bolmaz zer biläni* («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»).
- jet:** Biri-biri bilen duşmançylykly aragatnaşykda bolan, aralary bozulan, tersleşik, ters. *Heý, akýürekli bilen garaýürekli hem jet bolmazmy?* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Obada başga-da oglanlar köpdi, emma olar bu ikisi ýaly jet däldiler* (H. Ysmaýylow, Powestler).
- jetleşik:** 1. ser. J e t l i k. 2. Dawa, jenjel. *Goý, olaryň jetleşigi näme bolsa şol bolsun* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Olaryň arasynda jetleşik bar.*
- jetleşmek:** 1. Biri bilen jet bolmak, biri bilen tersleşmek. *Öz biri-biriň bilen jetleşmek.* 2. Dawalaşmak, galmagal edişmek. *İş üstünde jetleşmek.*
- jetlik:** Biri-biriň bilen jet bolmaklyk, aralary ýokluk, terslik, jetleşik.
- jeýhun [jeýhuun]:** 1. Möwç urýan, mes, gazaply akýan, joşýan. 2. Amyderýanyň köne ady. *Goý ýaňlanyp aksyn goşgy heňimiz, Jeýhunýň joş urup akysy ýaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Jeýhuny agdarsaň, kän hasyl önjek, Türkmenistan çöli gülzara dönjek* («Türkmen Poeziýasynyň Antologiýasy»).
- jeza [jezaa]:** Edilen günä ýa-da jenaýata garşy görülyän çäre, berilyän berk temmi. *Hyýanatçynyň birini yok edip, iki-ýeke galanynda göz edip bilsem, men-e şonuň jezasyny çekmäge-de razy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gurt garta eden günäsine görä jeza berildi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). <> Ö l ü m j e z a s y — ser. Ö l ü m.
- jezalamak [jezaalamak]:** Jeza bermek, berk temmi bermek, jezalandyrmak. *Sud günäkärleri jezalady.*
- jezalanmak [jezaalanmak]:** Jeza berilmek, berk temmi berilmek, jezalandyrylmak. *Günäkär jezalandy. Eden jenaýatyňa göre jezalanmak.*
- jezit [jeziit]:** kön. s. Arapça «täze» diýen manyda.
- jezitçe [jeziitçe]:** kön. s. Arapça «täzeleşdirilen», «täzeçe» diýen manyda. *Jezitçe hat.*
- jybar [jybaar]:** Çalaja sepeläp ýagýan gubarly ownuk ýagyş, çişnäp duran howa. *Sabyr geçmänkä, jybar ýagşa öwrüldi* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Yzly-zyzndan akyp meniň göz ýaşym, Ýyly jybar ýaly guýuldy ýere* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jybarlamak [jybaarlamak]:** Çalaja sepeläp gubarly ownuk ýagyş ýagmak, çişnäp durmak. *Gün ýerden biraz saýlanandan soň, jybarlap ýagýan ýagyş ýeriň ýüzüni ýylmap, tozanyny ýatyrda-da, diňdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Howanyň heniz hem şol jybarlap durşudy* (B. Seýtäkow, Doganlar).
- jyda [jydaa]:** Aýra, aýrallyk. *Siz bilýänsiňiz, biziň gana-gan gardaşlarymyz asyrlar boýunça biri-birinden jyda ýaşaýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> J y d a d ü ş m e k (bolmak) — 1) Aýrallyga uçramak, biri-biriňi görmekden mahrum bolmak. *Arman, jyda düşdüm ol polat guşdan, Aýryldym dostlardan, ol dört ýoldaşdan* (Çary Aşyr, Poemalar). 2) Mahrum bolmak, aýrylmak. *Onuň çep eli uzak bir gospitalda mundan on bir ýyl öň özünden jyda bolupdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jydalyk [jydaalyk]:** Aýra düşmeklik, aýrallyk, aýraçylyk. *Pelek aýra salsa, jydalyk düşse, Ähtibarly şir ýoldaşy gerekdir* («Görogly» Eposy). *Men ahyr köp günläp jydalyk çeken* (R. Seýidow, Bagtlylar).
- jyga:** 1. Gylguýrugyň owadan guýruk ýelegi. 2. kön. s. Şalaryň kellesine geýýän zatlarynyň maňlaýyna gysdyrýan ýelege meňzeş bezegi, täç. *Meniň özüm onüç-ondört ýaşymda, Tylladan jüp jygam bardyr başymda* («Görogly» Eposy). *Başym akýldan doly, Kekejim jyga ýaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jygba-jyg:** j y g b a - j y g a g e l m e k — Gyzza-gyzza gelmek, gyssagly wagtda, gyssag bolanda. *Jygba-jyga gelende, Mamanyň sözi ýer alagandyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol iş jygba-jyga gelende, özüni ýitirip, çalam-çaş boldy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- jygyldy:** Suw gaýnajak bolanda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses.

jygyldamak [jyygyldamak]: Jygyldyly ses çykarmak, jygyldyly seslenmek. *Ýagy gaçan tigriler dynuwsyz jygyldamak bilen zeýrenýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Elini oturgyjyň sapynda goýup, güýç bilen basdy welin, oturgyç jygyldap gitdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýykyljak araba kyrk gün öňünden jygyldar (Nakyl).*

jygyldaşmak [jyygyldaşmak]: Bir näçe bolup jygyldamak, köp bolup jygyldyly seslenmek.

jygyldatmak [jyygyldatmak]: Jygyldyly ses çykartmak, jygyldyly seslendirmek. *Jygyldatman açdy jaýyň işigni («Beýik Şahyr»). Aýagyndaky pyşbaga meňzeş paşmagyny jygyldatmaga durdy (B. Gulow, Hekaýalar).*

jygyldawuk [jyygyldawuk]: Jygyldysy bar bolan, jygyldap duran. *Aýagy jygyldawuk gara ädikli bir adam ussahanada peýda boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jygyldy [jyygyldy]: Bir zadyň süýkeşmegi netijesinde döreýän ýiti ses. *Arabalaryň jygyldysyndan adamlar biri-birleriniň sesini eşidip bilmändirler (SSSR Taryhy).*

jygyldyk: Köne-küşül zat satylýan bazar, ýer. *Dynç alyş günleri jygyldykda her hili zatlar satylýar.*

jygyldyly [jyygyldyly]: Jygyldaýan, jygyldy sesini döredýän, jygyldap seslenýän. *Gapy birden jygyldyly ses etdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jygyllym: Adamlaryň köp üýşen ýeri, üýsmeleň, uly märeke. *Jygyllyma düşen ýaş, garry aýallaryň-da aňy gaçypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jyglamak: Jyg-jyg edip ses çykarmak, jygyldyly seslenmek. *Semawar jyglayar.*

jyglym: Çaglyň ownujak-ownujak bölegi. *Ýým daşlykda, esasan, jyglym we çäge görnüşindäki başga zatlaryň kömegi arkaly maýdalanýar (N. A. İwanow, Guşçulyk Maldarçylygyň İn Möhüm Pudaklaryndan Biridir).*

jyk [jyyk]: Pamygyň süýümini çigidinden saýlaýan agaç gural. *Juwazyma ok bolmasa, ik bolar, Bölekleri çarh ýa-da jyk bolar («Tokmak» Jurnaly).*

jykjyk [jyykjyyk]: zool. Tomzaklar maşgalasyndan bolan, tomzaga meňzeş kiçiräjik möjek. *Şondan soň olar jykjyk ýaly zol gatnap ugrapdyrlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jykgyldy: Sagat işläinde döreýän ses, emele gelýän ses. *Sagadyň jykgyldysyndan başga ses ýokdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jykyr: Rewolyutsiýadan öň: derýadan, ýapdan emeli ýol bilen suw çykarmak üçin ulanylýan sada gurluşly desga.

jykyr-jykyr: Jykyrdyly çykýan ses, yzly-yzyna çykýan gülki sesi. <> J y k y r - j y k y r e t m e k — ser. J y k y r d a m a k.

jykyrdamak: 1. Jykyrdyly ses etmek, jykyrды döremek. 2. göç. m. Sesli gülmek, yzly-yzyna gülki sesi çykmak. *Gülesi gelmese-de, jykyrdap gülen boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Çagajyklar jykyrdap gülýärler.*

jykyrdaşmak: Köpçülik bolup jykyr-jykyr edişmek, bir näçe bolup jykyrdamak, yzly-yzyna jykyrdyly ses etmek. *Näme üçindir jykyrdaşyp gülüşýär (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

jykyrды: Köplenç agaç gurallar hereket edende, çagalar gülende çykýan ses.

jykyryk: 1. Tow tutmazlyk üçin iki uýy we ortasy deşilip, goýnuň boýunbagyna berkidilýän insiz ýasyja agaç. 2. Degirmeniň ortasyndaky ortasy köwek, keltejik süýbek geýdirilýän agaçjyk.

jykyryklamak: Tow tutmazlyk üçin iki uýy we ortasy deşik agajy malyň boýnuna berkitmek, jykyryk berkitmek.

jykyryklanmak: Tow tutmazlyk üçin iki uýy we ortasy deşilip, malyň boýunbagyna berkidilýän jykyryk bilen baglanmak, daňylmak, jykyryk berkidilmek.

jyklamak [jyyklamak]: 1. Pagtany jykdan geçirip arassalamak. 2. Ogrynça garamak, özüňi görkezmän seretmek, ysýklamak. *Jyklar duran yerinden gapyny kakdy (G. Gurbansähedow, Suray). Gyz durlugyň deşiginden jyklar oturyşyna Annagylyjy gördi (B. Gulow, Hekaýalar).*

jyklaşmak [jyyklaşmak]: 1. Pagtany jykdaň geçirmäge kömekleşmek. 2. Bir näçe bolup ogrynça seretmek, köp bolup jyklamak, ysýklaşmak. *Gapydan jykläşyp durmak.*

jyklatmak: 1. Pagtany jykdan geçirtmek. 2. Jyklamaga mümkinçilik bermek, ysýklatmak.

jylaw: Agyzdyrygyň, kellekiniň ýa-da nogtanyň iki tarapyna berkidilen gaýyş bag. *Näme, olaryň jylawyny silkip, sen bulary atdyr öýdýärmiň, bular it ahyry (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Çekilýän jylaw Meleguşuň altyn boýnuny ýaý ýaly egýärdi (B.*

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jylawlamak: 1. Jylaw geýdirmek, jylaw salmak. 2. Jylawyny tutup saklamak. *Gürzelek çal sakgalyň kimdigini täze hyzmatkär bilmese-de, onyň haýbatyndan sussy basylyp, derrew ýabysyny jylawlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. göç. m. Boýun egdirmek, tabyn etmek. *Birini jylawlamak.*

jylawlanmak: 1. Jylaw geýdirilmek, jylaw salynmak. 2. Jylawy tutulyp saklanmak, togtadylmak. 3. göç. m. Boýun egdirilmek, tabyn edilmek. *Bütün front boýunça derýanyň akymy jylawlandy («Sowet Edebiýaty» Jurnalý).*

jylawlaşmak: Jylawlamaga kömekleşmek. *Atlary jylawlaşmak.*

jylawlatmak: 1. Jylaw saldyrmak, geýdirtmek. 2. Jylawyndan tutduryp saklatmak. 3. göç. m. Boýun egdirtmek, tabyn etdirmek.

jylawly: 1. Jylaw geýdirilen, jylaw salnan. *Jylawly at.* 2. göç. m. Boýun egdirilen, tabyn edilen.

jynaza [jynaaza]: dini. Öli jaýlanmazdan öňürti, döp-dessur boýunça okalýan aýat. *Uly il bolup Göroglynyň jynazasyny okap, depin etdiler («Görogly» Eposy). Ony jynaza okaljak ýere eltip goýdular (B. Seýtäkow, Doganlar).*

jyňk: 1) j y ñ k y ñ y ç y k a r m a z l y k — Sesini çykarmazlyk, geplemezlik. *Jyňkyny hem çykarmady (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Memmet jyňkyny çykarmady («Sowet Edebiýaty» Jurnalý). Suw sanaşygynda hiç biriňiz jyňkjyzy çykaraňyzok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2) j y ñ k e t m e z l i k — ser. J y ñ k y ñ y ç y k a r m a z l y k. *Ol gorkusyna jyňk etmedi.*

jyňkytmak: gepl. d. Nebsewürlik bilen içmek, bir başa çekmek. *Taýmaz baba sowan çayy jyňkytdy (K, Gurbannepesow, Goşgular We Poemalar).*

jynlanmak: gepl. d. Gazaba münmek, gaty gaharlanmak.

jynlatmak: gepl. d. Gaty gaharyny getirmek, gazaba mündürmek.

jynly: 1. Däli, kakynly, tutgaýly (adam). *Jynly adam.* 2. gäç. m. Gazaply, gaharjaň.

jynlylyk: Jynlynyň ýagdaýy.

jyňňyrdamak: Jyňňyrdyly ses çykarmak, jyňňyrdyly seslenmek. *Käseler dynuwsyz jyňňyrdady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Başlyk raýondan öýüne gelip, ýaňy öňüne bir çäýnek, çay alanynda, telefon jyjyrdady («Sowet Edebiýaty» Jurnalý).*

jyňňyrdasamak: Bir näçe ýerde jyňňyrdamak, yzly-yzyna jyňňyrdamak, jyňňyrdyly seslenmek.

jyňňyrdatmak: Jyňňyrdyly seslendirmek, ses çykartmak. *Başlygyň galam bilen käsäni jyňňyrdatmagyna garaman, Näzikjamalyň ynjyly ýüzüne çukanak gözlerini güldürip seretdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Derwezeban elindäki açarlaryny jyyňyrdadyp, howlusyna bakan, ökje göteripdir (Myralý).*

jyňňyrdy: Metal, çüýşe we ş.m. zatlaryň ýa-da jaňnyň urulmagyndan döreýän yrgyldyly titrewük ses. *Torgaýlaryň jüýp-jüýbi şahalardaky yranýan gozalary düwmeleriň jyňňyrdysy ýaly bolup eşidilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Käse gapböwürdeki tagana degip, jyyňyrdy bilen pytrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Stoluň üstündäki telefonyň jyňňyrdysy eşidildi.*

jyns: 1. Özünüň belli fiziki alamatlary: erkeklik, aýallyk ýa-da erkeklik, urkaçylyk, reňki we ş.m. bilen tapawutlanýan janly-jandarlaryň bir görnüşi, topary. *İki jynsdan bolan çagalary ýaş çagalykdan başlap, birlikde terbiýelemeklik maşgalada amala aşyrylýar (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). Ol it küşgürilen ugra baka seredip, ýoldaşlarynyň özlerinden üýtgeşik bir jyns bilen söweş edýänlerini gördi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 2. geol. Ýer şarynyň gaty gatlagyny düzýän, şonuň ýaly-da ýeriň aşaky hem-de ýokarky gatlaklarynda emele gelen mineral. *Ol gyrmança derýanyň getiren dag jynslarynyň bölejiklerinden emele gelýär (Gadymy Dünýä Taryhy).* <> J y n s y ü ý t g e m e k — Gylyk-häsiýet gep-gürrüňi, tüýsi üýtgemek. *Şu günler onuň jynsy üýtgäpdir.*

jynsparaz: Jynsparazlygyň tarapdary. *Faşistik jynsparazlar.*

jynsparazlyk: Adamzadyň gelip çykyşy bilen baglanyşykly jyns aýratynlygyny öňe goýýan reaksiýa, faşistik teoriýa. *Jynsparazlyk ýatdyr, ak-gara deňdir, Belki, siziň üçin bu däpler geňdir («Oktýabr Ýalkymy»).*

jynssyz: Aýylganç, gorkunç, ýakymсыz; depe saçyny üşürýän çirkin. *Bu çaga aýylganç bir*

jynssyz gygyrды («Görogly» Eposy). İçerde bir jynssyz ses eşidilen ýaly boldy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

jypydyklamak: gepl. d. Ýüzüň ugruna çalt ýöräp gitmek, çapyp gitmek. Oňa meýil berip jypydyklady-da, Artygyň özi hem ylgady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jypydyklaşmak: gepl. d. Bir topar bolup çalt ýöräp gitmek, çapysyp gitmek. Çagalar jypydyklaşyp gitdiler.

jyrk: gepl. d. Bütünleý, tüýs, baryp ýatan. Sopy, sen-ä, gaýta, jyrk parsa tutduň-ow! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gynnagyň jyrk sary kirpigini sürmeletmege oturany-da şoldy welin, goňşy arteliň fotografiýasynda bir gopgun turdy («Tokmak» Jurnaly).

jyrkyldamak: Jyrkyldyly ses çykarmak, jyrkyldyly seslenmek.

jyrkyldaşmak: Yzly-yzyna jyrkyldamak, bir näçe ýerde jyrkyldamak.

jyrkyldatmak: Jyrkyldy döretmek, jyrkyldy emele getirmek, jyrkyldyly seslendirmek. Gapynyň kildini jyrkyldatmak.

jyrkyldy: Sagat mehanizmi we ş.m. işlän wagtda eşidilýän ses. Sagadyň jyrkyldysy.

jyrlatmak: gepl. d. Ýyrtyp goýbermek, ýyrtmak. Börügiene ýapyşan el onuň gyňajyny parran jyrladyp goýberdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jyrmak Y: Mata bölegini ýyrtmak. Matany jyrmak.

jyrmak YY: gepl. d. Gaçyp gitmek, gorkup ökjäni götermek. Gorkuly ýerden jyrmak.

jyrrarylmak: gepl. d. Aýak aldygyňa gaçmak, bar güýjüň bilen ylgap gitmek. Ýeke keýigiň jyrrarylyp, arany açyp barýanyňa Annagyň gözi ildi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Atçapar häzir şularyň jyrrarylyp gaýdan erindedpr (G. Gurbansähedow, Suray).

jyrryk: Ýaňy bolan guzynyň eti, arryk et.

jyrryldamak: ýyrtylyp jyrryldyly ses çykarmak, jyrryldyly seslenmek.

jyrryldy: Mata-marlak ýyrtylanda çykýan ses, käbir guşlaryň we ş.m. sesi. Mamanyň horrudysy, çyrlagyň jyrryldysy olaryň gulagyna ilmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jyrtlamak: ser. J y z z y n l a m a k.

jyrtlaşmak: ser. J y z z y n l a ş m a k. Häzir bolsa ol agaçlaryň arasynda eýesiz eşekler jyrtlaşyp ýörler («Tokmak» Jurnaly).

jyssyldamak: Jyssyldyly ses çykarmak, jyssyldyly ses bilen atylmak. Depesinden oklaryň jyssyldap geçýändigini eşitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tüpeň jyssyldap gitdi.

jyssyldaşmak: Yzly-yzyna jyssyldamak, bilelikde jyssyldap atylmak. Yzly-yzyna atylýan tüpeňleriň sesleri jyssyldaşýardy.

jyssyldatmak: Jyssyldyly ses çykarmak, döretmek. Jyssyldadyp tüpeň atmak.

jyssyldy: Gülle atýan ownuk kalibrli tüpeň atylanda, «jys» edip çykýan ses. Olara atylýan okuň jyssyldysy olary aljyraňňylyga salsa-da, topbaktaryny ýazmaýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jytlatmak: gepl. d. «Jyt» edip ses etdirmek, sesli tüýkürmek. Pökgi wala nasyny jytladyp jomartlyk satdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jyza: 1. Galapyn güýz aýlary ýagyşdan soň, doňaklyk zerarly emele gelýän gyraw, burjy. Ol gögertgiler jyza gaplanyp, buz bolup durýardylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Adamyň tenine örýän saryja kiçijik düwürtişek. 3. gepl. d. Saça düşýän sirke. Onuň saçyna jyza düşüpdir.

jyzyrdamak: 1. Jyzyrдыly ses çykarmak, jyzyrдыly seslenmek. 2. göç. m. Güne ýanmak. Şol eňegi daňylgy adam tomsuň jöwzasynda güne jyzyrdap, hatara duran döwekçilere baka azm urdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

jyzyrdaşmak: 1. Jyzyrдыly ses edişmek. Ol aýagynyň burny bilen jyzyrdaşýan gazanyň aşagyndaky otlary pyzyşdyrды (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bilelikde jyzyrdap güne ýanmak.

jyzyrdatmak: 1. Jyzyrдыly seslendirmek. 2. göç. m. Ýakyp barmak, örän gaty gyzdymak.

jyzyrды: Sogan, et we ş.m. zatlar jazlananda ýa-da gowrulanda döreýän ses. Heniz jyzyrдыly ýatmadyk gyzgyn gowurmaly tarelkalar aralaşdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

jyzlamak: 1. Jyzlyldyly ses çykarmak, jyzlyldyly seslenmek (jyzlan hakda). 2. Awuşap gaty agyrmak (ýara ýa-da tene bir zat batan wagtynda). Welmyradyň döşi jyzlap gitdi (N. Jumaýew, Ak Maýanyň Ýoly). Jyzlap agyrmak.

jyzlan [jyzlaan]: zool. Tomus aýlarynda agaçlarda ýaşaýan gysga ömürlü möjejik. Şol ýagdaý gaýdyp gelmezmiäkän, ýa-da jyzlanyň ömri ýaly ömürlük söndüjimikän? (B.

- Kerbabaýew, Aýsoltan*). *Onuň ömri jyzlanyň ömri ýaly gysga* (Myraly).
- jyzlaşmak:** 1. Bir näçe bolup jyzlamak, bilelikde jyzlamak (jyzlan hakda). *Ýaz aýlarynda jyzlanlar jyzlaşyp ses edýär*. 2. Endam-janyň awuşap gaty agyrmak. Endam-jany tiken-tiken bolup jyzlaşdy, agzynyň içine öt atylan ýaly boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- jyzyk:** ser. J i g i r d e k Y Y.
- jyzyldy:** Jyzlan we ş.m. mör-möjekden çykýan ýiti ses.
- jyzzyn [jyzyyn]:** jyzzyn atmak — ser. J y z z y n l a m a k.
- jyzzynlamak [jyzyynlamak]:** Jyzzyn atmak, jyrtk atmak, art aýagy bilen depejeklemek.
- jyzzynlaşmak [jyzyynlaşmak]:** Bilelikde jyzzynlamak, jyzzyn atyşmak, jyrtk atyşmak (eşek, gylýal hakda). *Taýly baýtallar, kürreli eşekler biri-birini kowalaşyp, jyzzynlaşyp, obanyň töweregini torç ederdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- jibir-jibir:** j i b i r - j i b i r e t m e k — ser. J i b i r d e m e k. *Göwresinden uly sesli kapitan janykdy-da, jibir-jibir edip zeýrendi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jibirdemek:** 1. Çaryn ses bilen jüýgüldemek, jürküldemek (guş hakda). 2. göç. m. ser. J i b r i n m e k. *Jibirdäp gürrüň etmek. Jibirdäp beýan etmek*.
- jibirdeşmek:** 1. Köp bolup bilelikde jibir-demek. 2. göç. m. Biri bilen zeýrenişmek, arzy-halyňy aýdysmak. *Jibirdeşip oturmak*.
- jibirdi:** Käbir guşlar jürküldände çykýan ses. *Serçeleriň jibirdisi ýatmady*.
- jibrinmek:** Çeýrenip käýinmek, nägilelik bildirmek, ýanyp gürrüň etmek, ýanyp-bişmek. *Wüş kel jany-dilň bilen jibrinip güreledi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Ojar ody basylan dek jibrinip, Eziz myhmanynyň tarapyn çaldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jiji:** gepl. d. ser. J i g i. *Ýeri, jijim, sen hem beý diýen bolmasana!* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- jiger Y:** kön. s. ser. B a g y r Y. *Senem ejan üçin aglaryn, Jigerim oda daglaryn* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»). *Ýalňyz balam, jiger param ýetim galar öýdýän* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- jiger YY:** bot. Ýaşajyk kerkaw.
- jigerbent:** Eziz görülyän, jan-ten bilen söýülyän (çağa hakda). *Gülmar jigerbendim, ýekem — ýalňyzym* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Jigerbendim, umydym Teselli berýän göwne* (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).
- jigi:** 1. Özüňden ýaşy kiçi bolan erkek ýa-da aýal dogan. *Ol jigilerine ýaz günlerinde nämeleriň bolýandygy hakynda ekabyrlyk bilen gürrüň berip başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ejem çörek bişirip bolýança, men jigim bilen oýnaşdym*. 2. Özüňden ýaşy kiçi ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Jeren, jigi, dur! — diýip, ýabysyndan düşdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Bir okuň-a biderek gidendir, jigi!* (J. Akyýew, Mergen Ogly).
- jigirdek Y:** Pes hilli ownuk igde, guşigde.
- jigirdek YY:** Goýnuň guýrugy ýa-da malyň ýagy gowrulandan soň eremän galýan gowurdak, ýag gowurdagy, jyzyk. İçine jigirdek salnyp bişirilen çörek.
- jigit:** Rewolýutsiýadan ozal atly goşun nökeri, atly goşunda gulluk edýän esger. *Sowet Gyzy gwardiýa otrýadyny düzse, Eziz öz töweregine jigit toplaş başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň jigitleri meýdanyň bir çetinde durdular* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).
- jigitbaşy:** kön. s. Jigitleriň ýolbaşçysy. *Jigitbaşy Nobada habar gatdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- jigitlik:** Jigidiň käri, nökerlik. *Bu haramzada şol jahyl wagty jigitlikde gulluk edýärkä hem, biziň atlara geýdirýän arpalarymyzy ogurlardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).
- jiglemek:** ý ü r e k j i g l e m e k — ser. ý ü r e k Y.
- jikjerişmek:** Biri-biriňe jikjermek, herrelişmek.
- jikjermek:** Ýoknasyzlyk etmek, sokuljyramak.
- jikjiki:** zool. Serçeler otrýadyndan bolan kiçijik guşjagaz. *Jikjikiler çir-çir edip böküşýärdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Jikjikiler seslenip, Mal-garalar gerindi* (A. Kowusow, Goşgular We Poemalar).
- jikge:** Çukurjykly ýüzi, tükäniň tersi (aşyk hakda). *Jikge ýatan aşyk*.
- jikgerişmek:** Bilelikde jikjermek, biri-biriňe herrelip seretmek, biri-biriňe herrelişmek, haýbat atyşmak.

jikgermek: Birine herrelip, gaharly seretmek, haýbat atmak.

jikgildemek: 1. Jikgildili ses çykarmak, jik-jik edip seslenmek, jirkildemek (guş hakda). 2. göç. m. Köpbilmişlik satmak, sokjarylyp öwürmek.

jikgildeşmek: 1. Bir näçe bolup jikgildemek, bir topar bolup saýramak, jirkildeşmek (guş hakda). 2. göç. m. Biri-biriňe köpbilmişlik satmak, sokjarylyp öwürmek.

jikgildi: Serçe, jikjiki ýaly guşuň saýraýan sesi. *Daşarda serçeleriň jikgildisi eşidilýärdi.*

jikme-jik [jiikme-jiik]: Birin-birin, ýekän-ýekän, çintgeläp, anyk, doly. *Duşmanyň ähli ýagdaýyny jikme-jik bilmegimiz zerur (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Maňa ol hakda jikme-jik gürrüň beripdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

jikme-jiklik [jiikme-jiiklik]: Bir zadyň ähli bolşy, doly suratda anyklyk, doly derejede barlyk.

jilt: Kitabyň daşy, sahap.

jiltçi: Kitap sahaplaýan işgär, spetsialist.

jiltge: Ýeke gat, işliksiz tikilen penjek. *Meniň jiltgemiň aşagyndan uzyn köýnegimiň etekleriniň çykyp duranyna seretme (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

jiltlemek: Sahypalary jilde salyp berkitmek, sahaplamak.

jiltlenmek: Sahypalar jilde salnyp berkidilmek, sahaplanmak.

jiltleşmek: Jiltlemäge kömekleşmek, sahaplaşmak.

jiltletmek: Jilt etdirmek, sahaplatmak.

jilwe: kön. s. Näz-kereşme, näz. *Ýüz-müň jilwe bilen kylarsen mukam, Goýnuň pasly-bahar, açykdyr ýakaň («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).* *Gülgün geýip, jilwe berip özüne, Meni yşk oduna ýakanlar geldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jilweli: Näz-kereşmeli, näzli.

jin: Dini düşünjä görä: adama her hili zyýan ýetirip bilýän mifiki jandar, al-arwah. *Bu tamy jyn eýeläpdir (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* <> J y n y ñ a t l a n m a k — Gaharyň gelmek. *Näbileýin, şuny görsem, edil jynym atlanyberýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* J y n y a l m a z l y k — Gowy görmezlik, halamazlyk. *Seni meniň jynym almaýar («Tokmak» Jurnaly).* J y n u r m a k — Bir zada sezewar bolmak, şowsuzlyga uçramak. *Oňa näme jyn urduka (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

jinde: Köne-küşül geým, köne eşik. *Egnine jinde geýdirdi («Görogly» Eposy).* *Garyp daýhan zardy nana, Geýen jindesi sal-saldy (Çary Aşyr, Poemalar).*

jiňkerilmek: Gözüňi jiňkerdip seretmek. *Molla gyzyň hossarlarynyň ýüzüne jiňkerilip seretdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

jiňkerişmek: Biri-biriň ýüzüne ýiti-ýiti seredişmek, biri-biriňe ýiti-ýiti bakýşmak.

jiňkermek: Biriniň ýüzüne ýiti-ýiti seretmek, bakmak. *Ýüzüne jiňkerip seredýär («Görogly» Eposy).*

jiňkildemek: Görünmesiz ýerde görünmek, barmasyz ýere barmak, dogumsyran bolmak.

jiňkildeşmek: Bir näçe bolup jiňkildäň ýörmek.

jinnek: 1. Ujypsyz ownuk zat, sähelçe zat. *Dört ýyl içinde hak diýip, Halnazardan bir jinnek hem almandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Ol bir jinnek üçin jan berýän adam bolupdyr (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 2. ser. J i n n e k ç i. *Gully jinnekden galan mülkde garrap töňňe bolup galan kel-kör üzüm, bir näçe düýp erik, garran şetdaly, tut agaçlary somalyşyp otyrdylar (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

jinnekçi: Biderek zatlara uly ähmiýet berýän adam, ownukçyl.

jir: Ýuka nah mata. *Magazinde jir matanyň her hili sorty bar.*

jirim: Gowrulan etiň, eredilen mesge ýagyň ýa-da süwçilimiň düýbünde ýygnanýan lödere.

jirkildemek: ser. J i k g i l d e m e k.

jirkildeşmek: ser. J i k g i l d e ş m e k. *Gür baglykda serçeler jirkildeşip ses edýärler.*

jisim: Giňişlikdäki aýratyn alnan predmet ýa-da giňişligiň bir madda bilen dolan bölegi. *Atom reaktory iş protsesinde radioaktiw jisimleri görnüşinde galyndy bölüp aýyrýar («Ýaş Kommunist» Gazeti).*

jojuk [joojuk]: Doňzuň çagasy, çaga doňuz, ýabany doňuz. *Zynda-da jojuklary bar (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).* *Jojuklar cygyryşýarlar.*

jojuklamak [joojuklamak]: Guzlamak (doňuz hakda).

jogap [jogaap]: 1. Sorag zerarly ýüze çykýan pikir. *Sowallar üçin hem öz ýanyndan jogap besläp gelipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Alnan hata ýa-da başga bir zada bolan

gaýtargy. Göwnüm gül açansoň ýazan hatyňa, Men hem saňa jogap ýazýan, eý Bibi! (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 3. Matematikada: mesele çözülen de çykýan ahyrky netije. 4. Ygtyýar,razylyk, rugsat. Atasyndan jogap alyp, pata alyp gidiberdi («Görogly» Eposy).

jogapkär [jogaapkär]: Öz hereketiň, bolşuň, gulluk ýagdaýyň we ş.m. üçin jogap berip bilerlik hukuga we borja eýe bolan. Okuwçylaryň zähmet terbiýesi üçin mekdep jogapkär bolsa-da, maşgalada degişli zähmete fiziki terbiýe bolmadyk wagtynda, ol bu wezipä hötde gelip bilmez (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). Ol uçastogyň ähli işine jogapkär ahyryn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jogapkärçilik [jogaapkärçilik]: ser. J o g a p k ä r l i k. Siz özüňiziň şol kesbiňiz bilen halkyň önünde jogapkärçilik çekmeli bolarsyňyz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bu zerzaýaçylyk üçin sizi jogapkärçilige çekmeli (B. Pürliýew, Söýgi Mukamy).

jogapkärli [jogaapkärli]: 1. Örän möhüm, wajyp. Bu örän jogapkärli we hormatly iş («Pioner» Jurnaly). Ertir siziň jogapkärli dokladyňyz bardyr («Ýaş Kommunist» Gazeti). 2. Garamaty köp bolan, jogapkärçilikli. Jogapkärli wezipe.

jogapkärlik [jogaapkärlik]: Öz hereketiň, bolşuň, gulluk ýagdaýyň we ş.m. üçin jogapkär bolmaklyk, olar üçin jogap bermeklige borçlulyk. Şeýle jogapkerligiň boýnuňda boldugyna düşünmegiň özi şeýle agyr işi ýerine ýetirip biljegiňi görkezýär (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

jogapkärsiz [jogaapkärsiz]: Jogapkärçiligi bolmadyk, jogapkärçilik çekmeýän, jogapkärçiligi ýok bolan. Işe jogapkärsiz garamak bolmaz.

jogapkärsizlik [jogaapkärsizlik]: Jogapkärçiligi bolmazlyk, jogapkärçilik çekmezlik, jogapkärçilik ýokluk. Aýala esgermezlik bilen garamak, hormat goýmazlyk we çagalara jogapkärsizlik bilen garamak, jynsy bozuklygyň esasy bolup durýar (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika).

jogapsyz [jogaapsyz]: 1. Jogap berilmedik, gaýtargysyz. Soragy jogapsyz goýmady («Zähmet Gahrymanlary»). 2. Jogaby görkezilmedik (matematikada). Jogapsyz mesele. 3. Ygtyýarsyz,razylyk berilmedik, rugsatsyz.

jokjoky: zool. Serçeler maşgalasyndan bolan reňki gara, kiçiräk guş.

jokrama: Örän yssy, güýçli yssy. Çölün in jokrama gününüň aşagynda-da ölmändi («Ýaş Kommunist» Gazeti). Beýniňden geçip barýan jokrama yssyda hem çölde durmuş daşýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jomart [joomaart]: Eli açyk, gysganç däl, sahy, alçak. Zähmetdir baýlygyň jomart atasy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

jomartlanmak [joomaartlanmak]: Birneme sahy bolmak, jomart bolup başlamak, alçak bolmak. Mama tirsegine galdy, gözünü ýaşartdy, jomartlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jomartlyk [joomaartlyk]: Eli açyklyk, gysganç dällik, sahylyk, alçaklyk. Razin halka gymmat baha zatlary jomartlyk bilen paýlapdyr (SSSR Taryhy). Tebigat yzgary jomartlyk. bilen eçildi («Kolhoz Günleri»).

jomruk: Döwlen ýa-da kesilen agajyň tönňesi, düýbi, döwlen ýeri. Şol ýerde jomruk bir ýogyn agaç düýbi galypdy (A. Gowşudow, Eserler).

jomrulmak: Döwlüp aýrylmak, döwürmek. Meýdanda jomrulan agaç ýatyrdy.

jomurmak: Döwürüp aýyrmak, döwürmek, döwürşdirmek. Taýagy jomrup taşlamak.

joňk-joňk: 1. Çaga oýnunyň ady. Ol oglanlyk döwründe joňk-joňk oýnanlarynda, Aýnanyň donuny serpip gaçandygyny gözünüň önünden geçirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bökjekläp, loňkuldap ýöriş. Jikjiki joňk-joňk edip, ol agaçdan bu agaja böküp, uçup-gonup ýörkä, bir ýandagyň üstünden barýar («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Atajyk depder-kitaplaryny alyp, joňk-joňk edip, oglanlaryň önüne geçdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

joňkuldamak: Joňk-joňk edip ýöremek, bökjekläp ýöremek, loňkuldamak. Guşlar joňkuldap ýördüler.

joňkuldaşmak: Bir näçe bolup joňkuldap ýöremek, joňk-joňk edişip ýöremek. Joňkuldaşyp gitmek. Joňkuldaşyp ýörmek.

jontarmak: Jontuk bolup galmak. Birden onuň jontaryp duran süýem barmagyny görende, onuň ýadyna düşdi (B. Pürliýew, Söýgi Mukamy).

jontmak: Bir zadyň ujuny kesip ýa-da döwürüp aýyrmak, jontuk etmek. Çäýnegiň jüründigini

jontmak.

jontuk: Ujy kesilip ýa-da döwlüp aýrylan, küle. *Garry bolsa jontuk küýzesine güýmenip, Artygyň sözüne berilmek bilen, guýynyň başyny özüne mesgen edindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sen öz jontuk eşegiňi münüp, ondan-oňa ykdyň (A. Gowşudow, Eserler).*

jontulmak: Ujy döwlüp ýa-da kesilip aýrylmak, jontuk edilmek. *Kündügiň jüründigi jontulypdyr.*

jora [joora]: Biri-biri bilen ýoldaşlyk, dostluk gatnaşygyny saklaýan gyz ýa-da aýal, boýdaş. *Doganlarymyz tiz gelýer, Joşup läle kak, jora! (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Deň-duş joralarym mekdepde okýar, Hökümet olara köp ýagşy bakýar (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

joralarça [jooralarça]: Joralyk hatyrasy üçin, jora ýaly bolup, boýdaşlarça. *Selbi, eger sen joralarça dogryňy aýtmajak bolsaň, onda biz senden komsomollarça talap ederis (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

joralyk [jooralyk]: Joralaryň aragatnaşygy, olaryň arasyndaky dostluk, boýdaşlyk. *İki kerdeşiň joralygy has ýakynlaşdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

joran: Towşan ýöreyän ýoda, towşanyň gatnaw eden ýodasy.

jorap [joraap]: Aýaga geýilýän örme trikotaj ýa-da ýüňden örülýän önüm. *Men hem ellik, jorap öreyin. Ol jorabyny çykaryp, krowadyň aşagynda goýdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

jork: Uly batgalyk, lüýk; suwly, suw dökülen (er). *Emma heniz hem ekiniň başyna barar ýaly däl: meýdan batga, jork bolup ýatyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Laýa batyp galarsyň, üstüň-başıň jork bolar («Tokmak» Jurnaly).*

jorkuldamak: Jork bolmak, uly batgalyga öwürlmek, bütinleý lüýk bolmak; suw dökülip, batga bolup ýatmak.

jorlamak: Sesli akmak, dökülme (suwuklyk hakda). *Ternawdan suw jorlap akýardy.*

jort: j o r t a t m a k — Birine göwni ýetmezçilik etmek. *Aýal-gyzlar jort atyp jogap berseler-de ol täzedan öýlenmäge hem synanyşýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

jorta: j o r t a d ö w ü l m e k (uçmak) — Birden döwürmek, synmak. *Agajyň guran şahasy jorta döwürdi. Gezlik jorta uçdy.*

jortmak: Ýogyndan gelen boýy kelte, uzyn bolmadyk. *Jortmak taýak. Ol bir jortmak adamdy.*

joşdurmak [joşdurmak]: 1. Joşmaga mümkinlik bermek, joşup akdyrmak, daşdyrmak (suw hakda). 2. göç. m. Güýçli duýgy döretmek, ylhamy artdyrmak, möwç aldyrmak. *Müdimi mesgeni bagtyň, şatlygyň, Joşdurýar ýeňişe barýan halkymy («Edebiýat We Sungat» Gazeti). Nazaryň ýylgyryp duran suraty ony öňküden-de beter joşdurdy (B. Pürliýew, Söýgi Mukamy).* 3. göç. m. Höwesini artdyrmak, gyzgalaňly etmek. 4. göç. m. Jomartlyk etdirmek, eçildirmek. 5. göç. m. Suwsuzlygy duýdurmak, suwsatdyrmak.

joşgun [jooşgun]: 1. Derýada suwuň köpelip daşmagy, möwç urmagy, daşgyn. *Joşgun Amyderýa galdy uzakda (A. Kowusow, Goşgular We Poemalar).* 2. göç. m. Güýçli duýgy, hyjuw, möwç. *Tokaý tarapyndan gelen güňleş ses göz ýumup-açasy salym kesildi-de, ýene öňküsinden hem batly we hyjuwly joşgun bilen dowam etdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Zelili öz önüp-ösen ýeriniň tebigatyny hem bir näçe sygyrlarynda uly joşgun bilen suratlandyrypdyr («Edebiýat»).*

joşgunly [jooşgunly]: 1. Möwç urýan, daşgynly, batly (suw hakda). 2. göç. m. Joş urýan, ylhamly, hyjuwly. *Çaldakylaryň joşgunly sesi kluby sarsdyrды (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Joşgunly ýaňlanýan aýdymyň sesi bütin oba ýaýrady (D. Baýmyradow, Täze Goşgular). Azatlyk derýasy joşgunly akýar, Rugsat berseň, boýlap ýüzsem, atam jan! (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 3. Täsirli, gyzgalaňly. *Ol gapyda durup, komissaryň gwardiýaçylara bolan iň soňky joşgunly sözüni eşitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

joşgunlyk [jooşgunlyk]: 1. Hyjuwlylyk, daşgynlyk, batlylyk (suw hakda). *Derýanyň joşgunlygy artýar.* 2. göç. m. Ylhamlylyk, hyjuwlylyk. 3. Täsirlilik, gyzgalaňlyk.

joşgunlylyk [jooşgunlylyk]: ser. J o ş g u n l y k.

joşmak [jooşmak]: 1. Örän güýçli akmak, suw köplük edip daşmak, kenardan agmak. *Tejenin derýasy bu ýyl alabahardan joşup gelipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Güýçli duýgy döremek, möwç almak, hyjuwlanmak. *Mehrijamalyň ýüreginde Wepa bolan söýgi has beter joşýardy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Bu giň meýdanda her kim*

bir işde, janly hereket joşýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 3. göç. m. Höwesi artmak, gyzgalaňly bolmak. 4. göç. m. Jomartlyk etmek, eçilmek. Joşan mahalyňa sataşsaň, saňa bir teňňe-iki teňňe berer («Görogly» Eposy).

joşurmak [jooşurmak]: ser. J o ş d u r m a k.

jowranmak: 1. Ýiti agyry zerarly awunmak. 2. göç. m. Ýitgi zerarly gynanmak, çürkenmek. *Aşakdaky sözleri Ýazýar Anna jowranyp (A. Alamyşow, Sona).*

joýa [jooýa]: Hatar ekilen ekinlerde hatarlaryň arasyna çekilen darajyk zolak, kiçijik ýapjagaz. *İki joýanyň arasyny tapyşdyryp barýan biýaralaryň içinde her hili gawunlar serlişip ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ýaş naturalistler joýa gazdylar («Mydam Taýýar» Gazeti).*

joýalamak [jooýalamak]: Joýa gazyp çykmak, joýa çekmek. *Ertir oňa traktor joýalamaga barar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

joýalaşmak [jooýalaşmak]: Joýa gazysmak, joýa çekmäge kömekleşmek.

joýalatmak [jooýalatmak]: Joýa gazdyrmak, joýa çekdirmek. *Gawun ekiljek ýerleri joýalatmak.*

joýalyk [jooýalyk]: Joýanyň köp ýeri. *Ownujak ýaplyk, joýalyk bolup, ýeriň ýüzi petir bezelen ýaly çukanak bolup görünýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň ilersini düýe agyly, ýeňsesini joýalyk tutup gidýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jozzuk: Semiz, etli-ganly (adamyň ýüzi hakda aýdylýar). *Olaryň arasynda ýüzi jozzuk adam oýratyn bolup göze ilýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Semräpdir, ýüzi jozzuk ýaly, boýny howut ýaly bolupdyr (B. Gulow, Hekaýalar).*

jögi [jöögi]: 1. Hilegär, mekir. *Olar saňa: — Şeýtana sapak beren jögi — diýdiler (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. göç. m. Ýalançy, ýalan sözleýän.

jögülik [jöögülik]: 1. Hilegärlik, mekirlik. *Jögülik eden bolma, seniň nämeler edip ýöreniňi men gowy bilýärim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol jögülige, salyp, özünden giden kişi bolup başlady (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).* 2. göç. m. Ýalan sözlülük, ýalançylyk.

jöwen: Uzyn boýly, çişrik görnüşli ösümlik we onuň galla hökmünde peýdalanylýan seçmä meňzeş ak dānesi, hasyly. *Köjelik jöwenimiz hem öz ýanymyzdan öňdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Jöwen, mekgejöwen diýilýen zat suw bolsa boluberjek ekeni («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jöwenek: Buz halynda ýagýan togalajyk ýagyn.

jöwenlik: Köp jöwenli ýer, jöweniň köp ekilen ýeri. *Jöwenligiň aşak çetinden kiçiräk bir tam göründi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jöwher: 1. Gymmat baha daş. *Her dürli tohumlar sepýäris ýere, Ýerlerimiz meňzeýärler jöwhere (Durdy gylyç, Goşgular). Jeset toprak, jan jöwherdir, Alyp bolmaz zer bileni («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).* 2. Solmazak boýag we onuň reňki. 3. Ýokary sortly polat. *Onuň egninde özüne laýyk gyrmyzy don, aýagynda formaly gara ädik, bilinde ýüzüne gyzyl çäýylan kümüş gynly jöwher gylyç bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ak süňk saply, jöwher-polat tygly ýönekeý pukara pyçakdy (A. Gowşudow, Eserler).*

jöwlan [jöwlaan]: j ö w l a n u r m a k — Eýläk-beýläk çapalanmak, alaklamak; ýürek gysmak, darykmak. *Ýaka ýyrtyp, dat edip, Jöwlan urdum gygyryp (B. Kerbabaýew, Poemalar). Obamyzdaky käbir kelpen jahyllar jöwlan urardy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Dym-dyrs gijede ýeke-tek garrynyň ýüregi jöwlan urýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jöwza [jöwzaa]: Gün şöhlesiniň güýçli gyzdyrýan wagty, tomsuň yssy günleri, ýangynly yssy. *Gyşyň şatlama sowuklarynda-da, tomsuň jöwzasynda-da elmydam gök öwsüp oturan gür tokaý hem şu mahal bir hili reňk açyp, ýaldyrap ýaşyl öwüsýärdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Sary aga gyzgyn günüň jöwzasy astynda ýanyp saralan giň düzlüge perwaýsyz nazar saldy (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňyrsynda).*

juda [judaa]: Çendenaşa, halys, has, örän. *Sen juda gysyklygyň-da gözüni çykarýarsyň. Juda men boýnumy ýygryp gezsem-de, meni towşanyň çagasydyr öýtme (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Juda bolmasa şu puluň ýaryny bir al («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jugrafiýa [jugraafiýa]: kön. s. ser. Geografiýa.

jugur: 1. Aýallaryň saça dakynýan bezeg şaýy. 2. ser. J a r YYY.

jugurdamak: Jugurdyly ses çykarmak, jugurdyly seslenmek.

jugurdaşmak: Yzly-yzyna jugurdamak, jugurdap durmak.

jugurdatmak: Jugurdyly seslendirmek, jugurdyly ses etdirmek.

jugurdy: Ýakmaz zat iýmek netijesinde içiň ýellenmeginden döreýän ses.

jukguldamak: Jukgulydyly ses çykarmak, jukgulydyly seslenmek.

jukguldaşmak: Köp jukgulydyly seslenmek, bilelikde jukguldamak.

jukguldatmak: Jukgulydyly seslendirmek, jukgulydy.

jukgulydy: Türkmen aýdymlary aýdylanda, bokurdakda gaýnap çykýan ses. *Bagşynyň jukguldysy hem gelip durdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

jul: 1. Atyň, tazynyň üstüne ýapylýan ýapynja, basyryk. *Ol atyň juluny salyp, öňüne ot dökdi (B. Seytäkow, Doganlar). Ýetip-ýetmän atdan düşüp, sypyrdyk biz jullaryny («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bedew — jul içinde, göwher — kül (Nakyl).* 2. göç. m. Egin-eşik, geým. *Meniň julumy ters salan sen dälmi? (B. Gulow, Hekaýalar).* <> J u l d a n ç y k m a k — Lüt galmak, juda garyp düşmek. J u l d a n ç y k ý a n ç a ñ g i d i ş m e k — Bir ýan ýüzli bolýançaň gidismek. *Molla Hoşly, seniň bilen tä juldandan çykýançaň gidismäge men taýýar! (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

julk: 1. Suwdan dolan, suwly. *Bizi çaydan julk edip gönenjekdi (N. Pomma, Egri Eýikmez).* 2. Zaýalanan, lak. *Julk ýumurtga.*

juma [jumaa]: ser. A n n a.

juwan [juwaan]: Ýaş, jahyl, ýigit. *Giň saçak nygmatyn güjeňläp ýatyr, Dokuz juwan myhman garaşyp otyr (K. Gurbannepesow, Goşgular). Juwan ömrüň syndy, dostum, Göz önümde ýatyr meýdiň («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

juwana [juwaana]: zool., dial. İki ýaşar öküzçe.

juwanlyk [juwaanlyk]: Ýaşlyk, jahyllyk, ýigitlik. *Juwanlykda döretmäge, ýaşamaga we durmuşyň heniz hiç kim tarapyndan aýak basylmadyk zonasyna— ertirki gününe gadam urmaga güýçli hyjuw bolýar («Ýaş Kommunist» Gazeti).*

juwaz [juwaaz]: kön. s. Ýag işläp çykarýan ýönekeý abzal, ýag çykarylýan ýer. Köp mukdardaky gullar dokmaçylyk ussahanalarynda we juwazlarda zähmet çekipdirler (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Yaş ýigit agras gadam basyp, juwaza goşulan iner kimin, çatmanyň daşyna birsyhly aýlanýardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

juwazçy [juwaazçy]: Juwazda ýag öndürýän işgär. *Şol juwazçy ýetim oglan, Öz ýaryna ýetdi, Kempir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

juwazçylyk [juwaazçylyk]: Juwazçynyň käri, ýagdaýy.

jümjüme: bot. Ýaşyl güllüje iýilýän ot. *Onuň ýüzi edil jümjüme güli ýaly menek-menek gyzardy (B. Seytäkow, Doganlar). Jümjüme ýaz aýlary gögerýer. Çagalar toparlanyşyp, jümjüme ýygмага gidýärler.*

jübi: Ownuk-uşak zat salmak üçin geýime tikilýän haltajyk, kise. *Onuň bir jübüsinden tapylan bir näçe açar bilen gapyny açdylar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Jübüsinden ýaglygyny çykaryp, maňlaýyny süpürdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* <> J ü b i ñ i a g r a l t m a k — Pully bolmak. *Zawodyň hojaýyny özüniň girdejisini köpeldip, jübüsini agraltjak bolýar (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). J ü b ä g i r m e k — Jübüden ogurlyk etmek, pul ogurlamak.*

jübülik: Geýime jübi, kise eder ýaly mata.

jübüt: 1. İkä galyndysyz bölünýän, täk bolmadyk. *Jübüt sanlar.* 2. Goşa, iki. *İki jübüt elýaglygyny we bir haltajyk çykardy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Häzir ol hywaly myhmanyna sowgat edip, onuň aýaly üçin bir jübüt gulak halkasyny ýasap gutaryp barýardy («Beýik Şahyr»). Men magazinden jübüt kese aldym.* 3. Biri-birine mynasyp, taý. *Diýýärdi: — Gözel gyz, görmegeý ýigit, Bular bir-birine mynasyp, jübüt («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jüljül: Çagalaryň üfläp çalyňan oýnawajy, jürlewük. *Jüljül çalyň jürletmek.*

jülge: Derýanyň, dagyň ugruna uzap gidýän öňi bekleli dere. *Dört tarapyny dag tutan bu örän giň jülge al-ýaşyl öwüsýärdi («Beýik Şahyr»). Maşyn ýapaşak inip, göm-gök otly giň jülge düşdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

jülpüldemek: Jülpüldili ses çykarmak, suwa çümüp ýa-da batyp, jülpüldili seslenmek. Jülpüldep suwa çümmek. Ýagşy suwunyň içi bilen jülpüldäp ýöremek.

jülpüldeşmek: Bilelikde jülpüldemek, köp bolup jülpüldemek. *Adamlar jülpüldeşip, suwuň içi bilen ädimleýärler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

jülpöldetmek: Jülpöldili seslendirmek.

jülpöldi: Suwuklygynyň içine gaty zat gaçanda ýa ýagysda ýörelende emele gelýän ses.

jümle: kön. s. ser. S ö z l e m. Bahar gazete seredip, bir näçe jümleleri okady. *Meniň hem seniň bilen aýlanasym gelýär — diýen jümlesini aýratyn nygtaýdy hem onuň ýüreginde bir şübhe bardygyny aňladýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). <> Ş u j ü m l e d e n — Şu sandan, şu sözden, netijede.

jümle-jahan: Bütün ýer ýüzi, hemme ýurt, ähli ýer, älem-jahan. *Hytaý, hebeş, hindi, jümle-jahanyň Halky hak işine şaýat, partiýam* (R. Seýidow, Bagtlylar). Jümle-jahan bu gün aýaga galdy, *Hak sözüň aýdylýan pursady geldi* («Oktýabr Ýalkymy»).

jümmüş: Bir ýeriň ortarasy, arasy, içi. *Asuda Garagumun jümmüşü bu gün örän şagalaňdy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Pökgen, iki-ýeke ädimläp, gurluşygyny jümmüşine girip gitdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Ol adamlaryň jümmüşine siňjek bolup, barha öňe dyzaýardy* (N. Pomma, Egri eýikmez). Tokaýyň jümmüşine kömelek gözlemege gitmek.

jümri: gepl. d. Ogry, aldawçy.

jümşöldemek: Endamyňa ýuwaşjadan tiken çümdürilýän ýaly duýulmak, endamyň tikeneklemek. *Serdaryň bolup ýatysyna gözi düşende, onuň gartaşan endamy jümşöldäp gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Akgyz diýen ýazgyny okamda, endamym jümşöldäp gitdi* (B. Gulow, Hekaýalar).

jümşöldi: Endamyň jümşöldände syzylýan duýgy. *Seň synaňda jümşöldi döremedi* (A. Kowusow, Goşgular We Hekaýalar).

jüňk: ý ü r e g e j ü ñ k b o l m a k — Göwne jaý, makul bolmak, göwnüňe ýaramak, maňzyňa batmak. *Onyň aýdan sözleri ýüregime jüňk boldy.*

jüp: gepl. d. ser. J ü b t. Atyň garnyndan, dolandyryp jüp gamçy urdy («Görogly» Eposy). *İki aýagyn jüp basyp, Pert-pert aýdar sözlerin* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Ol iki aýagyny jüp urup raport berdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> J ü p ü n e d ü ş m e k — ser. Şowuna düşmek. *Dogry aýdýarsyň, ýaşuly, türkmeniň şol nakyly tüýs bir jübüne düşen zat eken* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

jüpdek: Mala düşen gurtlary gurdamak üçin ulanylýan demir esbap. *Onuň guşagynda goýun gurdalýan jüpdegi asylygydy* («Edebiýat we Sungat» Gazeti). *Jüpdek bilen gurt aýyrmak.* <> J ü p d e k a g y z — ser. A g y z. *Şeýle jüpdek agyzdan bolsa, şerebeden, ýürek bulaýan zekden başga zat çykmaz* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim),

jüptün: zool. Kellesi kiçijik, gara reňkli uly suw guşy.

jür: Tabşyrylan işi öz wagtynda ýerine ýetirýän, öz işine gaýym, hüşgär, sak, hakyna gaýym. *Gullugyňa sak hem jür bolmaly* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Ol daşdan göräýmege örän gowşak ýaly hem bolsa, işine örän jür adamdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İşiňe jür bolmak.*

jürbe-jür: Her hili, dürli hili, jüre-jüre, dürli-dürli, hil-hil. *Onuň kitaphanasynda özüniň okaýan ugrundan başga-da jürbe-jür edebiýatlary görmek bolýardy. Stoluň üstündäki dürli gaplarda bolan jürbe-jür tagamlar we başga näzi-nygmatlar göründi* (A. Gowşudow, Eserler).

jürjen: zool. Kiçijik garaja möjek.

jürdek: ser. K ü ý z e. *Ol suwly jürdegi başyna göterdi* (B. Seýtäkow, Doganlar). *Jürdegi dolduryp suw getirmek.*

jüre Y: dial. Hili, tüýsli. *Agajunus aýna alyp seretse, maňlaýynda bir jüre hal göründi* («Görogly» Eposy).

jüre YY: wet. Tarpa-taýyn öldürýän gylýal keseli. *Heý baýtalyň gursun, baýtalyňa jüre degsin, ketew degsin, şundan başga geçere ýer tapmadyňmy? — diýip sögdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gylýalym barlygyna bar welin, jüre getirmiş, örän garry* (M. Gorkiý, Eserler).

jüre-jüre: ser. J ü r b e - j ü r.

jürküdemek: Jürk-jürk etmek, jürküldili seslenmek.

jürküdemek: Jürküldili seslendirmek, jürk-jürk etdirmek.

jürküdeşmek: Bir näçe bolup jürk-jürk edişmek, köp bolup jürküdemek. *Guşlar jürküdeşip, höwürtgelerine ýetmäge howlugaýardylar* (N. Jumaýew, Syrly Gala). *Gür baglykda guşlar jürküdeşýärler.*

jürküldi: Käbir guşlar saýranda çykýan ses (serçe we ş.m. guşlar hakda). *Çar töwerekden*

guşlaryň jürküldisi, dürli mör-möjekleriň iňňildisi eşidilýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jürlemek: ser. J ü r r ü l d e m e k. Şorlukda gezerdi towşan, sülgünler, Buzaw täsin jürläp, toprak köwerdi (A. Haýydow, Gök asman). Jübüsinden jürlewügi çykaryp, arasyňy üzmän jürletdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

jürleşmek: ser. J ü r r ü l d e ş m e k. Selçeň agaçlardaky serçeler, göýä diýersiň, bir zatdan howatyr edýän ýaly janygyşyp jürleşmek bilen gizlendiler. Ýylgynlaryň aralarynda gaýmalaşýan guşlar dürli owaz bilen jürleşýärdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jürletmek: ser. J ü r r ü l d e t m e k.

jürlewük: Üflenip çalňanda, jürrüldili ses çykýan agaç ýa-da metal enjam, jüljül. Sudýanyň jürlewügiň sesi oýunçylary meýdana çagyrdy («Mydam Taýýar» Gazeti). Wyşkanyň üstünde duran çasowoýyň jürlewügiň sesi Melkowsy saklady («Pioner» Jurnaly). Çagalar, size täze çykan jürlewük getirip bereýin (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

jürrüldemek: Jürrüldili ses çykarmak, jürrüldili seslenmek, jürlemek. Guşlaryň jürrüldeýän sesleri eşidilýär.

jürrüldeşmek: Bir näçe bolup jürrüldemek, yzly-yzyna jürrüldemek, jürleşmek. Serçeler, torgaýlar jürrüldeşip, gary açylan ýerlerden özlerine iýmit agtarýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

jürrüldetmek: Jürrüldili ses çykartmak, jürletmek. Jürlewügi jürrüldetmek.

jürrüldi: Jürlewük çalňanda çykýan ses; käbir tuşlaryň ýa-da mör-möjekleriň emele getirýän sesi. Artyk daň saz berende, guşlaryň jürrüldisine oýandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Jürlewügiň jürrüldisine müşyn sakga durdy.

jüründik: Çäýçek, semawar we ş.m. zatlaryň suw akary, burny, jürnügeni. Ol apparatyň rezin naýynyň ujundaky, mis jüründigina ýokaryk galdyryp, agajyň töweregine çaltlyk. bilen aýlanýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ýagyş aldygyna ýagýardy. Edil kündügiň jüründiginden dökülýen ýalydy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

jütleşmek: Çaknyşmak (guşlar hakda).

jüýje: zool. Towugyň çagasy. Jüýjeleriň ölüm-ýitimsiz saklanylmagy olaryň oňat iýmlendirilmegi arkaly hem gazanylýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Hi, geçen ömründe maşyn bilen jüýje çykarylanyny görüpmidiň? Ynha indi görýeris, keýgim! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). <> J ü ý j ä n i g ü ý z s a n a ş m a k — Işin soňuna seretmek, bir zadyň netijesini soňra, belli bir möwritde barlap görmek. Ýazda ösdüren guzulary bilen guwanmasyn, jüýjäni güýz sanaşarys (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

jüýgüldemek: Jüýk-jüýk etmek, jüýk-jüýk edip seslenmek, jüýgüldili seslenmek (guş, jüýje hakda). Çöpüň düýbünde bir guşjagaz jüýgüldedi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jüýgüldeşmek: Köp bolup jüýk-jüýk edişmek, köp bolup jüýgüldemek. Guşlar düşen ýaly heprik, duzaga, Jüýgüldeşip käbirisi sygyrýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

jüýgüldi: Jüýjäniň we käbir ownuk guşlaryň edýän sesi. Gök meýdanda guşlaryň jüýgüldisi köpelýärdi («Edebiýat We Sungat» Gazeti).

jüýk: Ujy çiş, süýnmek, inçe. Jüýk burunly ýaş ýigit çemedanyň üstünde oturyp, ýolagçylaryň gürrüňlerine goşulman, ýetişibildiginden çilim çekýärdi (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Bu oturylyşy hem şol jüýk burun maýor bozdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> J ü ý k b o l m a k — Bir gezek ýeňlenden soňra, urşup bilmän, süllerip durmak, sustupes bolmak, uruşman gaçmak (horaz hakda).

jüýp-jüýp: 1. Jüýjäniň ýa-da käbir guşlaryň yzly-yzyna çykarýan sesi. Şol gözəl joşgun bilen saýraýan torgaýlaryň jüýp-jüýbi eşidilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Jüýjeler çagyrylanda aýdylýan söz.

-Ç-

ç: Türkmen elipbiýiniň ýigrimi dokuzynjy harpy.

ça: gram. Sözüň soňuna goşulyp, kiçiligi (ýorgança, Kitapça) deňeştirmegi (Durdy Aşyrça ýazyp bilmeýär) aňlatmak, hal ýasamak (Ruşça, Arapça) üçin hyzmat edýän affiks, goşulma. «Ça» affiksi goşulyp ýasalýan sözden on sany mysal ýazyň!

çabalandyrmak: Çabalanyp durar ýaly ýagdaýa salmak. *Çaganyň diýenini etmän çabalandyrmak.*

çabalanmak: 1. Närazy bolup, öýke-kine edip, el-aýagyňy hereketlendirip, togalanyp ýatmak, el-aýagyňy kakyp ýatmak. *Tur, oglum, beýdip çabalanyp ýatma!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*) *Dermanlyk diýip çabalanyp ýatanyňda-da onuň ýekeje igde mugt berjek gümany ýok.* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*) 2. Tutgaýlylyk ýa-da güýçli agyry duýmaklyk zerarly sandyrawukly urunmak, sandyrap ýatmak. *Ötle tutup çabalanyp ýatmak. Öz diýeniňi etdirjek bolup çabalanmak.* 3. göç. m. Haýýarlyk etmek, nadaraçylyk etmek. *Her näçe çabalansalar hem feodallaryň zuzumly-sütemli düzgüni çym pytrak bolmalydyr.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly)

çabjamak: Dürli tarapa urunmak, çalt hereket etmek, alakjamak.

çabga: Güýçli ýagýan ýagys, jala. *Çabga örän güýçli degýär, doly gatnaşyk dældigine men gaty begenýän!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Ok çabga ýaly ýagýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Käte bolsa çabga ýagýar ýaz aýy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **gurşun çabgasy:** Yzy üzülmän atylýan ok, çabga ýaly atylýan ok. *Ýagmaýa başlady gurşun çabgasy, Her demjasy ýalyn bolýar dessine.* (Çary Aşyr, *Pozmalar*)

çabyt: Egne geýilýän ýa-da başa atylýan ýukajyk, aýal geýimi, don. *Aknabat eje çabydyny egnine atyp, dylým-dylým etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýüpek ýaglyk başyňda, sende görünmez çabyt* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

çabramak [çaabramak]: 1. Dowurdap ýalynly ýanmak, ýalyn göterilmek. *Tamdyrlaryň agzyndan ýalynlar çabrap galýardy.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýalyn çabrap dumly-duşa uzalýar, goýy gara tüesseler burugsap, tovlanyp asmana galýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Ýalyn degmek, ýalyn urup çala ýakmak. *Pitiden çykýan howur onuň eline çabradý* («Mydam Taýýar» gazetesi). 3. göç.m. Ýangynly, örän täsirli çykmak, örän täsirli bolmak. *Keýmiriniň soňky sözleri ýalyn kimin çabrap çykdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňrasynda*). 4. göç. m. Gazaply bolmak, ýakymсыz bolmak. *Aýu, iller bu gelin däl-de, çabrap duran ýalyn eken* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çabratmak [çaabratmak]: 1. Çabrap ýanar ýaly etmek, lowurdadyp ýalynly ýakmak. *Ýandagy çabratmak.* 2. Ýalna urdurmak, ýalna ýaladyp ýakmak. *Duşman gämilerine ýangyn çabratmak üçin aýratyn abzallar – «grek ody» bilen üpjün edilen grek floty zarba urupdyr* (SSSR Taryhy).

çäç: Döwölüp harmandan alnan arassa bugdaýyň üýşmegi. *Sygyryp, şemala garap, Çäji samandan saýlady*

çadyr [çaadyr]: Ygaldan, ýelden, günden we ş. m. goranmak üçin galyň brezentden tutulýan wagtlaýyn jaý. *Ak çadyrda Yçgyn gürleşip otyrlar* (N. Pomma. *Gogşular*). *Çapanlaryň çadyry hem edil ýatagyň bir gyrasynda ykda dikilipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

çadyrlyk [çaadyrlyk]: 1. Köp çadyr gurlan ýer. *Baýryň ýüzi giden çadyrlyk.* 2. Çadyr etmek üçin ýararly bolan, çadyr tiker ýaly brezent mata. *Kolhoz çapanlar üçin çadyrlyk brezent aldy.*

çadra [çaarda]: Aýallaryň ör boýuny hem-de ýüzüni ýapyp duran nikaply ýuka geýimi, perenjî. *Sowet aýallary indi başlaryna çadra atmaýarlar.*

çäge: Kwartsyň ýa-da ş.m. gaty minerallaryň süýşýän ownuk bölejikleri. *Topragymyza Günüň nury bol düşýär. Şol gök çägede ýumurtga bişýär* (A. Haýydow, *Gök Asman*).

çägelik: Çägeniň köp ýeri. *Çägelikde ýöreýän operator ümzügini ileri atyp, kynlyk bilen hereket edýärdi. Yoluň çep gapdaly giden bir çägelik* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

çägesow: Çäge gatyşykly, çäge gatyşygy bolan. *Onuň ýalaňaç aýagy ýabyň cygly paýyşyna batypdyr* (B. Kerba- baýew, *Aýsoltan*). *Demirgazykdan gelýän sowuk şemal çägesow kirşenleri asmana göterýärdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

çag [çaag]: 1. Bagt, döwür, çak. Bilbil azat, güller azat, çag azat, *Şatlykda şadyýan saýratdy kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Şol wagt gysyň şatlama sowukly gününüň iňrik garalyp barýan çagydy.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gyzyň gözden ýiten şol gözəl bagy, Çoşgunly dem alýar ýylyň bu çagy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Gowy, saz, kök. *Wagtymyz hoş, keýpimiz kök, çag biziň. Dostum, Ata siziň ýerde näler bar.* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Onun keýpi çag.*

çaga [çaaga]: Adamyň we käbir haýwanlaryň ýaşajyk balasy. *Biziň ýurdumyzyň çagalary dünýäde in bagtly çagalardyr.* («Pioner» jurnaly). ♦ **çaga düşürmek-** Emeli ýol bilen görewdäki çagany aýyrmak. **çaga pişigiň günü ýaly-** ser. Pişik. *Hawa, illi jan, men edil çaga pişigiň günü ýaly gün görýärim* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). **çagalar bagy-** Mekdebe çenli ýaşly çagalary terbiýeleýän edara.

çaga-çuga [çaga-çuuga]: Oglan-uşak, bala-çaga. Hiç habary ýok köp wagt bäri. *Çaga-çugalaryň gurgunmy bardy?* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Çaga-çuga, hemme saglykmydyr, Aman poşçy!* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çagalamak [çaagalamak]: 1. Çaga dogurmak, çagasy bolmak (adam we käbir haýwanlar hakkynda). *Çagalamak üçin hin ýasap biler ýaly ýer bolmalydyr* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zooligiýa). *Pişik çagalapdyr.* 2. Çaga çykarmak (guşlar hakkynda). *Biziň howlymyzdaky höwürtgelän guş çagalapdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çagalatmak [çaagalatmak]: 1. Çaga dogurtmak, çaga boldurmak (adam we käbir haýwanlar hakkynda) 2. Çaga çykartmak (guşlar hakkynda).

çagaly [çaagaly]: 1. Çagasy köp bolan, çagasy bar bolan. *Çagaly aýal. Çagaly öý- bazar, çagasyz öýmazar* (nakyl). 2. Çaga bilen, çagalar bilen bilelikde. *Çagaly gezelenç etmek.*

çagalyk [çaagalyk]: Çaganyň kiçi ýaşly wagty, ýaş wagty, çaga wagty. *Olar öz çagalyk döwürlerini agzasyp gülüşýärdiler* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Kim bilýar, çagalyk ýyllaryň geçer, Samolýotyň örän uzaga uçar* (A. Haýydow, Gök Asman).

çagalylyk [çaagalylyk]: Çagasy barlyk, çagasy köplük.

çagaryk: Tüýnügiň içindäki atanaklaýyn goýulýan agaçlar. *Tüýnügiň çagarygyna seretdi.* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Mazalyja öý eken weli, arman çagarygy gyşygrak ekeni. Çagarygy gyşyk bolsa-da tüssesi göni çykýandyr* (Myrally).

çagasyz [çaagasyz]: Çagasy ýok bolan, çagasy bolmaýan, zürýatsyz, balasyz. *Çagasyz öý. Çagasyz aýal.*

çagasyzlyk [çaagasyzlyk]: Çagasy ýokluk, çagasy bolmazlyk, balasyzlyk, zürýatsyzlyk. *Çagasyzlyk adamyny zeýrendirýär. Çagynsyzlykdan käýinmek.*

çagyl : Togalak ýa-da gyýçak-gyýçak ownuk daş bölekleri, daşjagazlar. *Güýçli şemal çagyl gatysykly çäge tozanyňy onuň üstüne sowyrdy* (B. Pürliýew, Ikinji gün). *Şol gumuň arasyndaki çagyllar onuň sözüne ýalpyldap görünýärdi* (Myrally).

çagyllyk: Çaglyň köp ýeri, giden çagyl bolup ýatan ýer. Çagyllyk ýer. Çagyllyk ýurt.

çagyryjy [çaagyryjy]: kön. s. Durmuşa çykan gyzyň atasy öýüne gaýtarylyp eltilmegini haýyş edip barýan aýal ýa-da bir näçe aýal.

çagyrylyş [çaagyrylyş]: Ýygnagyn, gurultaýyň we ş. m. wekilleri çagyrylyp geçirilýän çäreleriň iş protsesi. *TSSR Yokary Sowetiniň birinji çagyrylyş sessiýasy.*

çagyrylmak [çaagyrylmak]: 1. Gygyrylyp «gel» diýilmek gygyrylmak. *Näme çagyrylanynda çogap bereňok!* 2. Bir ýere gelmegi soralmak. *Gelniňiz oba sowetiniň jaýyna çagyrylýar. Kim bolsa bolsun, çagyrylmadyk ýerime barmaryn!* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Esgerlige çagyrylýan ýaşlarmyz, watanyň sakçysy bolmaga geliň!* (Mollamurt, Soýlanan Eserler). 3. Toplanyp ýygnak, gurultaý, mejlis we ş. m. açmak. *Çagyrylan ýere irinme, çagyrylmadyk ýerde görünme* (nakyl).

çagyrys [çaagyrys]: 1. ser. Çakylyk 1. 2. ser. Çagyrylyş. 3. Ýolbaşçylyk aňladýan ideýany, syýasy talaplary görkezýän ýüzlenme, lozung. *Men mähriban Kommunistik partiýamyzyň bu çagyrysny sap ýürekden ýerine ýetirmäge çalşaryn!* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çagyrysamak [çaagyryrmak]: 1. Çagyrmaga kömek etmek, kömekleşmek. *Toýa adam çagyrysamak.* 2. Biri-biriňi çagyrmak. *Olar myhmançylyga çagyryşdylar.* ♦ **ýaryşa çagyrysamak-** Biri-biriňi zähmet ýaryşyna çagyrmak. *SSSR düzendir başýyllyk plan, zähmetkeşler çagyrysýarlar ýaryşa* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

çagyrmak [çaagyrmak]: Gygyryp birinr «gel» diýmek, ýanyňa gelmegini haýyş etmek. *Güýçli gudok sesleri «Gel!» diýip çagyryýarlar* (A. Nyýazow, Şygyrlar). 2. Çakylyk etmek, biriniň bir ýere gelmegini soramak. *Altyny şu gün tamymyza çagyryjak, şonda sen hem gelgin!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Toplap, jemläp ýygnak, gurultaý, mejlis we ş. m. açmak. *Otrýad sowetiniň maslahatyna çagyrdyk* («Mydam Taýýar» gazeti). 4. Bir işi ýerine ýetirmek maksady bilen çagyrys etmek, bir işe ýüzlenmeklerini soramak. *Kemine öz halkyny şu hakyky dünýänyň eşretlerine çagyryýar* («Edebiýat»).

çaagyrtmak [çaagyrtmak]: 1. Çaagyryp getirmek, ýanyňa gelmegini başga biriniň üsti bilen duýdurmak. 2. Birine çakylyk etdirtmek. 3. Toplap, jemläp ýygna, gurultaý, mejlis we ş. m. açdyrmak.

çaglamak [çaaglamak]: 1. Kök etmek, sazlamak, köklemek. 2. *göç.m.* Diýip bilmek, hasap etmek, hasaplamak.

çağşamak: 1. Könelip dargamak, dyr-pytrak bolmak. *Bu tamlaryň oturan ýerleri çağşap oturan gara öý, gara çatmalykdy.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Häzir bolsa, gadymky dar dünýäniň tärimleri çağşap, gunsaýyn giňäp barýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Pytramak, bitertip ýaýrap ýatmak. *Stoluň üstünde kartoçkalar çağşap ýatyr.*

çağşatmak: 1. Könelip dargatmak, dargap gitmegine eltme, dyr-pytrak etmek. 2. Pytradyp taşlamak, ýaýradyp zyňmak. *Kitaplaryny öýde çağşadyp goýaýypdyr.*

çağsyk: Çağşap giden, dagrap giden, dyr-pytrak ýagdaýda bolan.

çağsyl: Yangyç hökmünde peýdalanylýan, öz düýbünde gurap galan ýylgyn we ş. m. odun. *Ol peýwagtyna ýaýran, käbiri çağsyl bolup guran arçalaryň her düýbi bir pel ýeri tutardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly)

çağsyldamak: Çağsyldyly ses çykmak, çağsyldyly seslenmek. *Belentlikden ýere tarap çağsyldap gaýdamde zenzele turuzdy.* (M. Gorkiý, *Eserler*)

çağsyldatmak: Çağsyldyly ses çykarmak, çağsyldyly seslendirmek. *Çöp-çalamdan ýöräp çağsyldatmak.*

çağsyldy: Çöp-çalamdan ýörelende, ownuk-uşak demir, aýna bölekleri gozgalanda we ş. m. çykýan iýtiräk ses.

çäk: 1. Geýimiň, köýnegiň eteginde ýa-da ýakasynda goýulýan dilik. 2. Ýurtlar arasyndaky serhet, araçäk. *Söweş eýýäm biziň Watanymyzyň çäginde daşarda gidýän wagtynda hem tank komandiri bolup söweşýärdim* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 3. Ýer bölünüşiginde, paýlanyşygynda goýulýan serhet, bölünip alnan ýer. *Durmady ol köjekläp, oýlanyp, Belläp aldy öz çäginin pellesin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ejegül düýnki alyp bilmän giden çägin alyp, ýene bir çäge ýarpylap gaýtmakçydy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çak: 1. Güman edilýän pikir, çen. Gözlerin mölerdip, sakynyp durýar. *Käte özi düşmän, çak bilen urýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Öz çakym hem, eje, şeýledi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Belli bir wagt, pursat, çen wagt. *Bimahal çak birden şol töwerekde iki sany gara salgymlydy.* (A. Gowşudow, *Köpetdagiň Eteginde*). *Gije bir çaka barypdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 3. Diýmek, belki ähtimal, megerem. *Men, çaky, ýalňyşypdyryn!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çaky, onlar hem meniň ýaly «behiştde» galan çagalaryň süňkleri bolara içmeli* (Myrally). ♦ **çakdan çykmak**- Hetden aşmak, has köp bolmak, bolmalysyndan köp bolmak. *Eger ol hat bilen geljek bolsa iberen hatlaryň çakdan çykyp gidendir* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **göz çaky**- ser. Göz. *Çeleken raýonynda göz çaky bilen ýüküň agramyny ölçemäge kim ökde?! her zadyň çeni-çaky bar*- Her bir zadyň çägi bar. *Geňeşiň hem bir çeni bar, çaky bar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çakan: Çalymtyk, mawy gözli. Gözleri çakan, guýrugy bolsa jontuk (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*).

çakjagunduz: bot. Tohumyndan sürgi taýýarlanylýan ösümlik. *Okuwçylaryň ýygna gerbarileriniň içinde çakjagunduz hem bar eken.*

çakdanaşa [çakdanaşa]: Has köp, gereginden artyk, hetdenaşa, çendenaşa.

çakdyrmak: 1. Dişletmek, sokdurmak (ary, içýan we ş. m. hakynda). *Ara çakdyrmak.* 2. Sürtüp ýakdyrmak, sürtdürmek. *Kükürt çakdyrmak.* 3. Döwüp ýa-da ýaryp içindäkisini aldyrmak, ýardymak. *Nahara ýumurtga çakdyrmak.*

çakgan: Örän çalasyn, tiz we çalt hereket edip bilýän. *Orta boýly, etli-ganly, örän çakgan görnüşän bu gelniň ýolbaşçylyk edýän zwenosy kolhoz boýunça iň öňde baryjy zwenolaryň biri hasaplanýar* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

çakganlyk: Örän tiz we çalt hereket edip bilmeklik, çalasynlyk. *Uruşda olar köp çakganlyk we mekirlik görkezipdirler* (SSSR Taryhy). *Esasy ünsi çakganlygyny we çydamlylygyny ösdürmeklige gönükdiripdirler* (Gadymy Dünýä Taryhy).

çakgy: Dili eplenip, açykýan we ýapylýan kiçijik jübi pyçajygy. *Ol, pyçakdan, çakgydan ýanyna hiç zat götermändir.* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*). *Birden jübüsindäki çakgysy ýadyna düşdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çakylyk [çaakylyk]: 1. «Gel» diýip çagyryş, birini çagyrmaklyk. *Hoşgeldi çakylykdan boýun gaçyrmady* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Men bir şert bilen seniň çakylygyňa geldim* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Bir zat mynasybetli berilýän kiçijik toý ýa-da nahar. *Ata ol obadaky çakylyga gitdi*.

çakylykçy [çaakylykçy]: Çagyrmak üçin iberilen, çakylyk habaryny ýetirýän adam. *Jar çekdirip, çakylykçy iberip, Toýuň dabarasy her ýana ýetdi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Pökgen çakylykçy iberen eken, seni çagyryň ekenler* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

çakyr Y: Esasan üzümnden taýýarlanylýan alkogally içgi, şerap. *Potdy üç käsäni çakyrдан doldurdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çakyr YY: Gurap agaryp giden, gurap ýylçyry çykan (süňk we ş. m. hakda). *Ondan soň düýäniň çakyr kellesini nyşana goýup atmaga başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şofýorlar çakyr çykan garry ojarlardan ýykyp, ot ýakdylar* («Kolhoz Günleri»). ♦ **çakyr aýaz** – ser. Aýaz. *Asmanda kireň ýokdy. Yöne çakyr aýaz güýçlüdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Ýeňňe, çakyr aýaza cydasaň müň ýaşa!* («Tokmak» jurnaly).

çakyr ses – ser. Ses. *Jenap garyllyk çakyr ses bilen sözledi* (M. Ýu. Lermontow, *Zamanymyzyň Gahrymany*).

çakyşdyrmak: 1. Garşy- garşy getirip, biri-birine urdurmak, süsüşdirmek, çaknyşdyrmak. 2. Biri- birine kakmak, degirmek. Uruşdyrmak. *Komanduýuşçy iki rýumkany tegeledi, Kelhan bilen çakyşdyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Biri-birine degrip ýanaşyk goýmak. *Çelekleri bir-birine çakyşdyryp goýmak*.

çakyşmak: 1. Biri- biriňe gabal gelip süsüşmek, pete- pet gelip, biri- biriňe urulmak, çaknyşmak. 2. Biri- birine degşip durmak. *Gozalary müňden-müňden çakyşýar Agarypdyr ýüzme gülüp bakýşýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. ser. Çaknyşmak. 3. *Uruşýan döwletleriň goşun bölümleri biri-birleri bilen ýygy-ýygýdan çakyşýarlar*.

çakya [çakyyza]: med. Wagtal- wagtal gaty tutýan kelle agyry keseli. *Uýam, siziň çakyaňyz barmy?! – diýip, soranymy duýman galdym* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çakyzaly [çakyyzaly]: Çakya keseli bar bolan, çakya keseli. *Gaýtam ol çakyzaly bolsa, doktora ýüz tutmagy maslahat berjekdim* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çaklamak: Öz ýaňyndan çak etmek, çen etmek, güman etmek. *Meniň çaklan çakym çykady* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Çaklaýan adamsyna «pylany» diýeniňde, «hä» diýerdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çaklaň: Göwrümi we agramy boýunça onçakly uly bolmadyk, kiçiräk, gamaýly, ykjam, çemeli. *Ol iki sany çaklän stakanyň üstüni soda suwy bilen doldurdy*. (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*). *Aýagy köne ädikli çaklaň bir ýigit hem bardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Çaklaň pil. Çaklaň gural*.

çaklanmak: Çak edilmek, çen edilmek, güman edilmek. *Dogry çaklanmak. Ýalňys çaklanmak*.

çäklenmek: 1. Bir zat ýa-da iş belli bir derejä ýetirilip goýulmak. 2. Kanagatlanmak. *Emma diňe bir sözde*

çakmak Y : 1. Çilim we ş. m. bir zady otlamak, ot almak üçin ýörite ýasalan enjam, gural. *Ak guşagyna-da däri gutusyny, serkejin, çakmagyny dakýşdyrды* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Ot açýan ýaragyň, peşeňiň misini ýarmak üçin gerek bolan bölegi. *Tüneňiň çakmagyny bir näçe öwran urdurды* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Durup bilmän Baýly çakmagyn gysdy, Ýaňky soldat baryp agajy süsdi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

çakmak YY: İňňesini sokmak, dişlemek (ýylan, ary, içýan we ş. m. hakynda). *Eger Çary Kadyry ýylan çakan bolsa ýa-da möý sokaň bolsa, olaryň awusy bu sözleriň awusy ýaly bolmazdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ýylan çakan kendirden gorkar* (nakyl). 2. Bir zady ikinji bir zadyň ýüzüne sürtmek, sürtüp ýakmak. *Hoşgeldi otluçöp çakyp, onuň ýüzünü gaýtalap synlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 3. Döwüp ýa-da ýaryp, içindäkini aldyrmak. *Olar ýumurtga çakyp, heýgenek bişirdiler*. 4. göç.m. Birine bir zady şugulçylyk edip aýtmak. *Ol gele-gelmäne oňa bir zat çakdy*.

çakmakdaş [çakmakdaş]: geol. Ot, uçgun almak üçin ulanylýan mermer daşynyň bir görnüşi.

çäkmen: Düýe ýüňünden dokalyp tikilen içliksiz daşky geýim. *Ol çäkmenini çykardy-da, endamlaryny sypalaşdyrды* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Ol tomusuna agar çäkmen,*

gyşyna bolsa pagtaly don geýerdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Çäkmen aldyň, çokaý aldyň, don aldyň. Hasaplap gör, hakykatdan-da kän aldyň (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

çaknyşdyrmak: 1. Biri-birine çaknyşdyrmak. Çäýnek- käseleri çaknyşdyrmak. 2. Uruş, dawa ýa-da jenjel etdirmek, uruşdyrmak. *İmperialistleriň başga döwletleri biri-biri bilen çaknyşdyryp, üçünji jahan urşuny turuzmak niýetleri hiç mahal başa barmaz.* 3. biol. Haýwanlary biri-birine çekmek, höwre goýbermek. *Mallary emeli ýol bilen hem çaknyşdyrýarlar.*

çaknyşyk: Uly bolmadyk uruş, söweş, göreş, göreşi dawa, jenjel, uruş. *Salyh serdar goşunynda, Çaknyşykda iş görkezdi* (R. Seýidow, Lebap Gyzy).

çaknyşmak: 1. Biri-birine gabat gelip çaknyşmak. *Çaknyşar göterlip gomlar özara, çarpynyp, zarbasyn urar kenara* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. göç. m. Göreş etmek, uruşmak. *Artyk çaknyşmagy ýüregine düwdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýyldyrym dek süýnär garşyma-garşy, Çaknyşmakçy bulaň bu bolup barşy* (Çary Aşyr, Pozmalar). 3. Dawa ýa-da jenjel edişmek, uruşmak. *Olar tas çaknyşypdy.* 4. göç. m. Biri-birine degip durmak, köp sanda bitmek. *Garpyzlaryň her biri Köpetdagyň mähnet daşy ýaly çaknyşyp ýatyr.* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çakryk: zool. Togdary pisintli kiçiräk aw guşy. *Geçen dynç günü iki sany çakryk urduk.*

çakrym Y: 1. 0,7 km deň bolan uzynlyk ölçegi. *Her çakrymda dikilýän sütünleriň ýekesinde duşmadyk* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). *Şähre üç çakrym ýol galdy.*

çakrym YY: Yagtly salýan zatlardan düşýän ýiti gün şöhesi.

çakrymlyk: Çarkyma deň bolan aralyk. *Han galasy on çakrymlyk ýoldur* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

çaksyz: Çaky bolmadyk, hetdenaşa, çendenaşa. *Çaksyz uly jaý. Çaksyz uly howuz.*

çäksiz: 1. Hiç ölçegi, çägi bolmadyk, çäk goýulmadyk. 2. Artyk dereje, örän, gaty, köp. *Çolugyň howsalasy çäksiz artdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çäkýaka: Erkek adamlaryň köýneginiň gerdene ýakyn edilip açylýan ýakasy. *Egni çäkýaka köýnekli ýigit öýden çykdy.*

çal [çaal]: 1. Ak we gara gatyşykly, kül reňkine meňzeş reňk. *Aman aga mähri yssylyk bilen uzyň çal murtuny agtygynyň näzik ýañagyna batyrdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Çal papagyny çykaryp, gapdalynda goýdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. göç. m. Saçy, sakgaly agaryp başlan gartaň adam, ýaşy könelişen adam. *Öýde bir çal çay içip otyrdy.*

çal [çaal] YY: Düýe süýdi turşadylyp ýa-da süzmä, çekizä suw garyllyp taýýarlanýan önüm, turşy içgi. *Sapar, bugün howa-da ysyrak boldy, belki sen suwsansyň, düýe çaly getirdeýin?!* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Habar alyp gaýynymyň halyndan, İçip gaýtjak onuň düýe çalyndan* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çal [çaal] YYY: dokm. Syk däl, argajy gowşak kakyllyp dokalan (mata). *Çal mata.*

çala: 1. Yuwaşja, sähelçe. *Onuň mähleşen gözleri Mawyny tanan ýaly, çala gymyldady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Az. *Ol aýal Nurjahanyň agtygyna göbek ene bolanyňa çala begenmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Kynlyk bilen, zordan. *Aňyrsyna-bärsine çala göz ýetýär* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Komandir bu sypaty alasarmyk ýagtynyň astynda çala saýgardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 4. Örän ýuwaş hereket edýän, haýal ýöreýän. *Çala ýeremek. Çala işlemek.*

çalajan [çalajaan]: 1. Öljek bolup ýatan, güýçden gaçan haýallan, gözgyny halda bolan. *Başlyk çalajan kebelegi iki ýana agdaryp, pugta syn etdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Az salymdan Saryja çalajan sülgüni getirdi.* (J. Akyýew, Mergenîň Ogly). 2. göç.m. Örän hor, arryk. *Bu adama garamat boljak, çalajan mallary bazara saljak bolup näme etjekdiň?! 3. göç.m. Özünü oňarmaýan, nalajedeýin, örän gowşak (adam hakda). Çalajam adam.*

çala-çula: Doly däl, ýarpy-ýalta, bolar-bolmaz, ýeterliksiz, çala. *Ýelli ýerinden turup, pişik ýuwnuşyny edip, çala-çula ýuwundy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

çalak – çulak: Örän basym, çalasyn, şark-şurk, haýal etmän. *Annagulynyň ejesi çayyny çalak-çulak içdi-de, gölesini alyp, sygryny goýberdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çalam- çaş [çalam-çaaş]: Bulam-bujar, dyr-pytrak, akan-dökän. *Olaryň uly tanklary, özi ýöreyän agyr toplaryna çenli çalam-çaş bolup pytraşyp ýatyrдылар* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). ♦ **çalam-çaş bolup ýatmak** – 1) Her haýsyň bir ýerde çäşerip atmak. *Çigileri*

bolsa her haýsy bir ýerde çalam-çaş bolup ýatyrdylar (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
2) Beýhuş, aljyraňňy, heläkçilikli halda bolmak. *Bekdurdy aga gelse, gyzy çalam-çaş bolup ýatyr* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çalarmak [çaalarmak]: 1. Çar bolup başlamak, çal reňke öwürlip başlamak. *Egnindäki palto çalaryp görünýärdi, Bagananyň reňki çalarypdyr*. 2. Saç, sakgal agaryp başlamak garrap başlamak, ýaşyň könelişmek. *Bu iki baryň aýalyň biri saçy çalaran garaýagyzy aýaldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bize gelen, çalaryp başlan adamdy*.

çalartmak [çaalartmak]: Çal reňke öwürmek, kül reňkine meňzetmek.

çalasyn: Çalt hereket edýän, tiz hereket edýän, çakgan, dogumly. *Galam alyp ýazmaga örän çalasyn elim* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ol daşyndan göräýmäge çalasyn, owadan ýigitdi* (N. Pomma, *Toýlak Hyzzyn*).

çalasynlyk: Çalt, tiz hereket edijilik, çakganlyk, dogumlylyk. *Näzik çalasynlyk bilen işleýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Sähedin çalasynlyk bilen baryp, möjegiň garnyny silkene çyndy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

çalasowat: Sowady az bolan, gowy okap, ýazyp bilmeýän, az sowatly. *Allaýar aga köne daýhan hem bolsa, çalasowat adamdy* («*Kolhoz Günleri*»).

çalasowatlylyk: Az sowatlylyk, gowy okap, ýazyp bilmezlik. *Çalasowatlylygyn sonuňa doly çyklydy*.

çaljarmak [çaaljarmak]: Çal bolup görünmek, çal reňk öwürmek. *İňrik dura-bara garalyp, çaljaryp ýatan takyry-da öz içine gabap alyp barýardy* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

çalça [çaalça]: Zol-zol edilip dokalyp tikilýän kiçiräk gap., kiçiräk çuwal. *Çalçalaryňy atyň syrtyna daňdajyk, adamyňy iberäý!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çalçalaryňyzdaky müşdekleriňizi gaýgyрмаň-da, çörek bişiriň!* («*Sowet Türkmenistanyň Aýallary*» jurnaly).

çaldyrmak: 1. Çalgy daşyna çalyp ýiteltirmek, çalyp ýiti etdirmek. *Pyçak çaldyrmak*. 2. Saz guralynda bir heňi ýerine ýetirtmek, saz etdirmek. *Dutar çaldyrmak*. 3. Urdurmak, kakdyrmak. *Ýeňsäňe çaldyrmak*. 4. Suwuklyk bilen bir zadyň üstüni örttürmek, reňkletmek. *Gyzyl reňk çaldyrmak*. 5. Bogazyny, damagyny kesdirmek. *Gaýnuň damagyny çaldyrmak*. ♦ **ýel çaldyrmak** – 1) Howa dakdyrmak, howa çaldyrmak, şemal çaldyrmak, howasyny arassalatdyrmak. *Ete ýel çaldyrmak*; 2) Sowuktan keselletmek, sowuklatmak. *Çaga ýel çaldyrypdyrlar*. **jähek çaldyrmak** – ser. Jähek. *Men Maýa jähek çaldyrdym*.

çalgy Y: Egri gylyja meňzeş uzyn saply ot ýatyrylýan oba hojalyk guraly. *Çalgy aýlanan dek bolup gök ota, faşist ordasynyň bili epildi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Kazaklaryň ençemesi çalgy çalyp, orak orup boldular* (N. W. Gogol, *Eserler*). ♦ **çalgy daş** – ser. Daş YYY. *Orazgeldi öýe girdi-de, pyçagyny alyp çykdy hem gapyda ýatan çalgy daşyna çalmaga başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

çalgy YY: dial. ser. Çalkama. *Çalgy bişirmek*.

çalgylamak: 1. Çalgy çalmak, çalgy bilen ot ýatyrmak. *Oty çalgylap ýatyrdyk*. 2. Süpürmek, süpürşirmek. *Sübse bilen düşekleriň üstüni çalgylamak*. 3. Çalmak çalyp urmak.

çalgylanmak: 1. Çalgy bilen çalinmak, çalgy bilen ýatyrylmak. *Paýlanyp berlen meýdanyň oty çalgylandy*. 2. Süpürilmek. *Klasyň içi çala çalgylanypdyr*. 3. Süpürilmek, çalyp urulmak.

çalgylaşmak: 1. Çalgy çalyşmak, çalgy bilen ot ýatyryşmak. *Ot çalgylaşmak*. 2. Süpürişmek. *İçerini çalgylaşmak*.

çalgylatmak: 1. Çalgy çaldyrmak, çalgy bilen ot ýatyrmak. *Ot çalgyladyp ýygdyrmak*. 2. Süpürtmek. *Ol, tamyň kölegesini çalgylatdy*.

çalgyr: 1. Gowy çalyň. *Ol çalgыр sazandar hasaplanýar*. 2. Gowy owaz, ses çykarýan (saz gurallary hakda). *Çalgыр tüýdük. Çalgыр tamdyra*.

çalgyrt: 1. Çalarak peltekleýän, sakynybrak gepleýän. *Ol ýigidiň dili çalgырt ekeni*. 2. Ikinji bir dile ýa-da dialekte kakdyrybrak gepleýän. *Dili çalgырt çykýar onuň, Rus bolaýsa gerek özi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Ýagty babaý! – diýip, İwanow başdan çalgырt dilde türkmençeläp gürlledi* (N. Pomma, *Gowşular*).

çaly: bot. Çerkeziň bir görnüşi. *Olar bir maşyn çaly, çerkez ýygypdyrlar*.

çalybermek: 1. Saz guralyny başaryşyňa görä oýnabermek, çalmak, saz guralynda heň ýerine ýetirmek. *Onuň her munutsaýyn saz çalyberesi geldi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Çalyp ýiteldibermek. 3. Ýumruk bilen urubermek, urmak. *Aman, näme üçin duran bigüňani baryp çalyberdiň?!*

çalyjy: ser. Sazanda.

çaly-çerkez: ser. Çaly. *Garagumda çaly-çerkez, sazak ýaly odunlar pytraşyp ýatyr.*

çalykdyrmak: Birneme guratmak sarykdyrmak. *Täze ölen goýnuň etini çalykdyrmak.*

çalykmak: Birneme guramak sarykmak. *Howlynyň içi birneme çalgypdyr. Güýçli ýagan ýagyşdan soň ýer mazaly çalygypdyr.*

çalym: çalym etmek – Bir zada, birine birneme meňzetmek. *Keşbi biraz çalym etse-de, Aýlara düşüpdür. Ol gör nähili küýlere* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

çalymdaş: Birine birneme meňzeş, birine çalym edýän. *Ösüpdür kalina, dub hem berýoza, Bu ýeriň tomusy çalymdaş ýaza* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *İki adam otyr, iki garyndaş, Takdyrlary başga, keşbi çalymdaş* («Oktýarbyň Ýalkymy»).

çalymdaşlyk: Birneme meňzeşlik, çalym etmeklik. *Olaryň biri-birine bir çalymdaşlygy bar.*

çalymtyk [çaaalymtyk]: Çalaryp görünýän, kül reňkine meňzeşräk bolan. *Asmanyň çalymtyk gaýry buludy torgaýlap ýagdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol çalymtyk goňras murtuna timar berdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çalyndyrmak: 1. Urundyrmak, galpyldatmak. 2. Gaty urmak, çabalandyrmak.

çalynmak: 1. Saz guraly bilen, heň ýerine ýetirilmek, saz edilmek. *Agşam ol obada saz çalyndy*. 2. Çalyp ýiteldilmek. *Päki çalyndy*. 3. Urulmak, kakylmak. *Bir gezek çalnanyň bilen hiç zat bolmaz*. 4. Suwuklyk bilen örtülme, sürtülme, suwalmak. *Taranyň aýagyndaky lak çalnan tuflisi Myrady geň galdyrdy* («Tokmak» jurnaly). 5. Bogazy kesilmek, damagy kesilmek, kellesi aýrylmak. *Goýnun damagy çalyndy*. 6. göç.m. Urunmak, çabalanmak. Urunmak, çabalanmak. *Çalnyp ýatmak*.

çalyşdyrmak: 1. Hemme ýerine çalyp çykamak, süpürişdirmek. *Ene içerini çalyşdyrdy*. 2. Bolşuna görä çalmak, rejesiz ýagdaýda çalmak, çyrşaşdyrmak. *Potologyň ýüzüne alif çalyşdyrmak*.

çalyşgan: Mydama çalşyp ýören, çalyşmagy gowy görýän.

çalyşma: gram. Beýleki söz toparlarynyň deregine çalşyrylyp ulanylýan söz topary. *Çalyşma grammatikanyň iň uly bölümleriniň biridir*. ♦ **gaýdym çalyşmasy** – «Öz» diýen, sözden ybarat bolup, at deregine ulanylýan sözleriň ýerini çalyşýan söz. **nämelim çalyşma** – «Plany, neme» ýaly sözlerden ybarat bolup, köplenç atlaryň ýerini çalşyp gelýän sözler. **san çalyşmasy** – Sözlemde esasan sanlaryň ýerine çalşyrylyp ulanylýan sözler.

çalşmak: 1. Bir zadyň deregine ikinji bir zady berip alyşmak, degişmek. *Aýna ýaşyl kürtesini bogaz düýä çalyşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir zadyň ugrunda jan çekmek, jan etmek, dyrjaşmak. *Komanduýuşçy Artygy köşetmäge çalyşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gije-gündüz çalyşyp, Ahyr maksada ýetgin* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

çalkama: Mäşden biririlýän suwuk nahar. *Biz şu gün çalkama bişirdik*.

çallyk [çaallyk]: Çal üçin gerek bolan. *Onuň bir süýti sygry we çallyk düýesi bardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gulman baýlardan üç sany çallyk geçini nese aldyk* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çalmak: 1. Çalgı daşyna süýkäp ýiteltmek. *Ussa asylgy duran gaýşa bir-iki gezek päkisini çaldy*. 2. Saz etmek, saz guralynda bir heňi ýerine ýetirmek. *Jigitler saz çalyp, aýdym aýdýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýetginjek sazandarlar dutarlaryny sazlap çalmaga başladylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Urmak, kakmak. *Annoguly ýabanyň gapdalyna ýüp bilen çalanyny özi-de duýman galdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men hem, elbetde, ony çalasym ýok weli, ýöne, Aýgül, ajysy bolmadygyň süýjüsi bolmaz* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 4. Suwuklyk bilen üstüni örtmek, sürtmek. *Şkafa reňk çalmak*. 5. Bogazyny kesmek, damagyny kesip, kellesini aýyrmak. *Ýeri indi bu näme gerek, näme Kelje ol ýerde munuň bilen güýlünge goýnuň damagyny çalar öýdýärmidň?! – diýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 6. İldirip berkitmek, düwmek, daňmak, oramak. *Alynyna täzeje ýaşyl seçeklini bir çalyp, Altyn gyz gelýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Huýdaýberen iki syýyny biline çaylar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦

agzyna çalmak – ser. Agyz. Süýdün içine çörek owuntyjaklaryny gardy-da, güjükleriň agzyna çalyň başlady («Mydem Taýýar» gazeti). **arkasyny çalmak** – Arkasyny tutmak, biriniň tapadyny tutmak. Baýlaryň hileli döwnüni çöşüp, Garybyň arkasyn çalandan seçiň (Mollamurt, Saýlanan Eserler). **diş çalmak** – ser. Diş. Annaguly gözünü açman: - Hüm... bolýa-bolýa! – diýip, dişini bir-iki ýola çalan boldy-da, beýlesine agdarylyp ýatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **döw çalmak** – ser. Döw YY. Neme jan, bugün saňa ne döw çaldy?! («Pioner» jurnaly). **ýel çalmak** – ser. Ýel. Ýel çalsa ölenler gulaç saclaryň, Ýylgyrsaň ýalpyldar sadap dişleriň (A. Kowusow, Ilkinji Söýgi). **ýüzüni ýere çalmak** – ser. Ýüz. Y. Şirin biziň ýüzümüzizi ýere çalyň çykyp gidipdir (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **kirpigiňi çalmazlyk** – Hiç ýatmazlyk, uklamazlyk, irkilmezlik. Gijesine kirpikli garagyny çalmazlygyna höküm edipdir (Myraly). **çapak çalmak** – ser. Çapak Y. **gelen yzyňy ýel çalmak!** – Köp wagt geçmänkä, tiz wagtyň içinde, çalt. Puluňy ýygna-da, gülberiňi göterip, gelen yzyňy ýel çalmanka gaýt! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). **yz çalmak** – ser. Yz. Şeýle çaldym işe gaýdan yzyny (N. Pomma, Goşgular).

çalmesek [çaalmesek]: Çalymtyk togalak gawunyň ady. Gök biýaranyň içinde çalmesekler dünýäderilişip ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çalpaw: Suw ýygnanyp, batga bolup ýatan ýer. Çalpaw ýerlerden ýer berdiler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Tokaýlarda, çalpawlarda gögerýän ösümliklerin, ýaz gülleriniň gerbarilerini hiç wagt garyşdyrmän! («Pioner» jurnaly).

çalpawlanmak: Suw ýygnanyp çalpaw emele gelmek. Kanalyň raýysyna ugurdaş gidýaň, apreliň ýagşy suwy bilen çalpawlanan ýol bilen gelýän ýük maşyny zordan ýöreýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çalpawlyk: Suw toplanýan ýerler, suwuň ýygnanýaň ýerleri, tutuş batgalyk ýer. Agronomyň çalpawlygyň içi bilen ýörän ýoly bir ýa iki kilometr däl bolmaga çemeli («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Öňürti bir ýeri çalpawlygyna üç-dört gezek sürýärler (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňyrsynda).

çalşyk: 1. Bir zadyň ornuna ikinji bir zat alynmaklyk, alyş-çalyş. Bu maňa çalşyk üsti bilen düşen zat. 2. Biri-biriniň arasyndan geçme çolaşma (ýüp hakynda). Ýüpüň çalyşygyny aýyrmak.

çalşylmak: Bir zadyň deregine ikinji bir zat alynmak.

çalşyrgyç [çalşyrgyç]: Bir geýimiň deregine çalşyryp geýmek üçin goýlan geýim. Onuň entek iki laý çalşyrgyý bar.

çalşyrylmak: Bir zadyň deregine ikinji bir zat goýulmak, üýtgedilmek, täzelenmek. Ol terbiýeçiler çalt-çaltdan çalşyryp durulýardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

çalşyrynmak: Egnidäki geýimiňi çykaryp başgasyny geýmek, geýimiňi çalşyrmak. Suwa düşeniňden soň içki geýimleriňi çalşyrmak.

çalşyrylyk [çalşyrylyk]: ser. Çalşyrgyç. Ýanyň bilen bir laý çalşyrylyk geýim götermek.

çalşyrmak: 1. Bir zadyň deregine ikinji bir zady goýmak, alyşmak. Piliň sapyny çalşyrmak. Welosipedi çalşyrmak. 2. Könäniň yerine täzäni goýmak, könäni täzelemek. Maşynyň bu bölegini çalşyrmak iki sagada golaý wagt aldy («Bahar»). 3. Bir geýimi çykaryp, başga geýim geýmek, geýimi täzelemek. Jamal eje başyndaky ýaglygyny çalşyryp, ot ýakmaga başlady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ol öýüne gelip, geýimlerini çalşyrdy (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). 4. Bir zady üýtgetmek. Men adymy çalşyrsamda, sypatymy üýtgetsem-de, gep gezdirýän, agzalalyk salmaga çalyşýan haýynlardan däl! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **çalşyryp ekmek** – Gezekleşdirip ekmek, bir ekiniň deregine ikinji ýyl başga ekin ekmek. Şu wagta çenli biziň kolhozymyzda ekinleri çalşyryp ekmek düzgüni ýöredilmändir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

çalşyrtmak: Bir zadyň deregine ikinji bir zady goýdurmak, üýtgetdirmek, täzeletmek. Sektordaki ähli stollary çalşyrttyk.

çalt: Örän tyz, basym, çalasyn. Wepa öz bölümlerine baka çalt ädimläp gitdi (A. Gowşudow, Mahri-Wepa). Watan söýen ýürek barha çalt urýar, Gazanylan ýeňşi has berkit diýýär (A. Nyýazow, Şygrylar).

çalt-çalt: Tiz-tiz, basym-basym, çalasyn. Ol indi Artygy soramaga çalt-çaltdan gelýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýagşymyrat öýüne çalt-çalt ýöräp gitdi (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).

çaltlandyrmak: ser. Çaltlaşdyrmak. Hany boluň, çaltlaşdyrmak gerek.

çaltlaşdyrmak: Tizleşdirmek, çaltlandyrmak. *İşi çaltlaşdyrmak gerek.*

çaltlyk: Tizlik, çalasynlyk. *Mährijamala «el urlupmyş» diýen «myş» ýyldyrym çaltlygynda il içine ýaýrady* (A. Gowşudow, Eserler). *Akjamal çaltlyk bilen ýerinden turdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çamalak: çamalogy çaşmak – Durky, garabasy dagamak, dyr-pytrak bolmak. *Nedersin, Güljahanyň çamalogy çamaýsa! – diýip, Akbibi ýene ärine oýkandy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çaman: 1. Ýyldam däl, ýüwrük bolmadyk, haýal gidýän ýaramaz çapýan (at, eşek hakda). *Dogrusy, göz önüme çaman eşekli jerçi düşdi* (N. Saryhananow, Saýlanan Eserler). *Çaman ördek ir uçar* (nakyl). *Çaman-da bolsa, üsti amanja* (nakyl). *Çaman at. 2. göç.m.* Çalasyn hereket edip bilmeýän, dogumly däl, dogumsyz gowşak. *Dogry, Welä bizem ýaman diýjek däl, Hat- sowatsyz ýa-da çaman diýjek däl* (N. Pomma, Goşgular).

çamlar: Çopanlaryň daşyna agaç, çöp aýlap oturan düşelgesi. *Biri ýük maşynyň ýükün düşürýär, Çoluk çalmalynda çörek bişir ýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çaň: Howada gaýmalaşýan ýa-da zatlaryň üstüni ýukajyk örtýän tozan kirşeni, tozan bölejikleri. *Derýanyň aňyrsy çaň basyp ýatan köl gamyslygydy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şýapasyňyň käbir ýerleriniň çaňyny pitiklärdi hem gezmelärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çanak [çaanak]: Agaçdan oýulyp ýasalan, nahar iýilýän gap, kiçiräk kersen. *Bir çanak goýultmagy Annagulyňyň önüne äberdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Çanak döwügi seýik tutar, ýürek döwügi – tutmaz* (nakyl). ♦ **beýni çanak** – ser. Beýni. *Onuň beýni çanagynyň göwrümi adamyňkydan kiçi bolupdyr* («Mydam Taýýar» gazetini).

çanaklamak [çaanaklamak]: Çanak bilen ölçemek, çanak bilen almak, çanak bilen, çanak-çanak. *Oturanlaryň önünde çanaklap gowurma goýuldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

çanaklyk [çaanaklyk]: 1. Çanak ýasamak üçin ýararly agaç, çanak ýasar ýaly, çanak bolar ýaly. *Ussanyň iki çanaklyk agajy bardy.* 2. anat. Dyz çatrygyndaky tegelek süňkün, dyzçanagyň ýerleşýän ýeri.

çaňamak: Çaň bolup durmak, tozap durmak, tozamak. *Garşysyndan çaňap gelýän gara ýel Aba agany goýmazdy erkine* (N. Pomma, Goşgular). *Seýranlap gezmäge ajap çag bolar, Öňki çaňap ýatan çölleriň – derýa* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). ♦ **çaňap barmak** – Tozan turzup barmak, tiz gitmek, çalt ýöremek. *Baş munutyň içinde çaňap «Moskowa» kolhozyna baryp ýetdi* («Tokmak» jurnaly).

çaňatmak: Çaň etmek, çaň emele getirmek, tozan turuzmak, tozatmak. *Tur, çaňadyp oturma!*

çaňjarmak: 1. Çaň gatysykly dumanlap durmak, ümezläp görünmek. *Howanyň ýüzi çaňjaryp durdy.* 2. Çala çaň bilen örtülme, çaň basmak, çala çaňap durmak. *Çaňjaryp duran ýüzünde şatlyk alamaty has-da mälüm boldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Onuň ýüzi çaňjaryp duransoň gözleri mölerip görünýärdi* («Mydam Taýýar» gazetini).

çaňjartmak: Çaň bilen örtmek, çana basdyrmak, çaňadyp duruzmak. *Myrat üstüni- başyny çaňjardyp öýe girdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çaňjymak: Çaňjaryp duran, az-owlak çaň gatanjy bar bolan. *Ýagmyr gatysykly çaňjymak howa* («Kolhoz Günleri»).

çaňlanmak: Çaň bilen örtülme, çaň basmak, tozan basmak.

çaňña: Çaprazyň aşagyndan asylyan pişme şekilli şelpeli bezeg şaýy. *Goýdy assa tereziniň jamyna Gurjakçasyn, bilezigin, çaňňany alyp dessine Oklady hemmesin garyň üstüne* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çaňňal: gepl. d. Baş barmak, penje Üýsmek pula çaňňalyny urdy.

çaňňalak: Açylan we içinden pagtasy alnan goza gabygy. *Ak altyny çoguşyp, çaňňalagy çatlapdyr* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Yüzlerçe çaňňalaklar penjelerini açyşyp onuň yzynda boş galýarlar* (B. Pürliýew, İkinci Gün). ♦ **çaňňalagyny çaşyrmak** – Derbi – dagyn etmek, dyr-pytrak etmek.

çap: Tipografiýada ýygnalan harplaryň, klışeleriň alnan nusgasy. *Şahyryn başga ýerlerden tapylan zähmetleri-de çapa berildi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Şol günleriň birinde raýnonyň gazetinde bir habar çap edildi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Şahyryň goşgular ýygyndysy çapdan çykdy.*

çapady: Hamyrdan tegelek, ýuka ýaýylyp, ýagda bişirilýän byzmyga meňzeş iýmit. *Etilýän çapady, pişme çörekleriň we başga zatlaryň yzy üzülmeýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çapagan: Gowy çapýan, ýyldam, ýüwrük (at, eşek hakda).

çapak Y: İki eliň aýasyny biri-birine urmak, el çarpmaklyk **♦ çapak çalmak** – El çarpmak. *Sazlaşdyryp batly çapak çaldylar* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

çapak YY: zool. Zagara balyklar maşgarasyndan bolan süýji suwda ýaşayan balyk. *Tirana hem çapak, ýene köp balyk Tutýaryn men doky, kepir töp balyk* (Ş. Borjakow, Kapsi Kenarynda).

çapar: Ýörite iberilýän habär ýetiriji atly (adam). *Brigadirler biri-biriniň üstüne çapar iberdiler* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).

çaparman: 1. ser. Çapagan. 2. Ökde çapyd bilýän, çapmagy gowy başaryan. *Çaparman ýigit*.

çapawul: 1. Ýörite berilýän adam, wekil. *Oba bir çapawul iberdiler*. 2. Talaňçylyk, çapawulçylyk bilen meşgul bolýan adam, talaňçy. *Mongol çapawullaryna ýol bermedim* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Onuň çapawullary ýüz adam dagy bardyr, belki, köp hem bolaýmasa!* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

çapawulçylyk: Talaňçylyk, basybalyjyk, çapawullyk. *Döwler bolsa hemişe çapawulçylyk edip gezipdirler* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çapawullamak: Çapawulçylyk etmek, talaňçylyk etmek, basy balyjylyk bilen meşgullanmak. *Basmaçylar käbir obalary çapawullap gider ekenler*.

çapawullyk: ser. Çapawulçylyk. *Polowetsler rus ýerlerine talaň salyjy çapawullyklar edipdirler* (SSSR Taryhy).

çapçy: Poligrafiýa senagatynyň çap işi bilen meşgul bolýan işgäri. *Çaphanada çapçy bolup işlemek*.

çapdyrmak Y: Aýak aldygyna ýüwürtmek, ylgatmak. *Durdymyrat biriniň taýly baýtalyny çapdyryp gelyärdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çapdyrmak YY: 1. Ýiti ýarag bilen kesdirmek, bölek-bölek etdirmek, bölekletmek, kerçetmek. *Agaç çapdyrmak. Et çapdyrmak*. 2. göç.m. Basyp aldyrmak, talatmak. 3. göç. m. Öldürtmek. *Duşmannyň kellesini çapdyrmak*.

çapgy: Ýörite et, ot we ş. m. zatlar çapmak, kerçemek üçin ulanylýan, gural, kiçik patla meňzeş enjam. *Adam her hili ölçeğdewe formada bolan gurallar – paltalar, çapgylar ýasamaklygy öwrenipdir* (SSSR Taryhy).

çapgylamak: Çapgy bilen çapmak, kerçemek. *Eti çapgylamak*.

çapgyn: 1. Çozuş, talaňçylyk. 2. göç.m. İçinden geçip barýanýiti, örän güýçli (sowyk, aýaz hakda). *Howa çapgyn sowukdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gije çapgyn şemal harasat turzup, Agyr gary ýerden göge sowurýar* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

çapgynlaşmak: Has sowamak, aýaz bolup başlamak (howa hakynda). *Gijäniň aýazy gowşaşman, gaýtam barha çapgynlaşýar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çapgyr Y: Has gowy çapýan, ýyldam, ýüwrük. *Çapgyr at*.

çapgyr YY: Gowy kesýän, ýiti. *Çapgyr teşe. Çapgyr palta*.

çapgyýassyk: Üstünde ot, et ýaly zatlar çapylýan, kerçelýän ullakan ýasy agaç.

çaphana [çaphaana]: Neşir metbugat çap edilýän kerhana. *Türkmenleriň özbaşdak bir çaphanasy bolmandyr* («Edebiýat»).

çapy: Donuň syýyna urulýan zolak mata, urulýandan.

çapyk: 1. Kesik, çapylan, kesilen. 2. Kesilen ýa-da çapylan ýeriň yzy. *Görýäňizmi, gaşymdaky çapygy, Galdy ýaşlygymyň şaýady deýin* (Ş. Borjakow, Kapsi Kenarynda).

çapyksuwar [çapyksuwaar]: At çapyşygynda, ýaryşda at çapýan adam. *Kakam häzir hem kolhozda çapyksuwar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Begenjiň çapyksuvaryň gamçysyny bulayıp geçenine gözi düşdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çapyksuwarlyk [çapyksuwaarlyk]: Çapyksuwarlyk käre, ýagdaýy. *Çapar adyny meşhur çapyksuwarlygy bilen gazanandygyny aýtdy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çapylmak Y: Ýaryşa gatnaşdyrylmak, ýaryşa goşulmak. *Aýlawa gelen atlaryň hemmesi çapylady. Doly aýlawda çapylmak*.

- çapylmak YY:** 1. Kesilip bölek-bölek edilmek, kerçelmek, böleklenmek. *Odyn çapyldy.* 2. Çapyk yzy galmak, çapyk emele gelmek. 3. *göç. m.* Garakçylyk edilmegi zerarly zatsyz galmak, talanmak. 4. *göç.m.* Öldürilmek. *Köp adamlar çapylypdyr (SSSR Taryhy).*
- çapym-çapym:** Bir naçe gezek çapylan, bölek-bölek edilen. *Oduny çapym-çapym etmek. Çybyklary çapym-çapym etmek.*
- çapyşyk Y:** *sport.* At çapylyp geçirilýän ýaryş. *Ýene-de sanlyja munutdan at çapyşygy başlanjak (B. Pürliýew, Ikinji Gün). Laçyny Aşgabada çapyşyga äkitmäge häzirleýärdiler (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*
- çapyşyk YY:** Uruş, gyrlyşyk. *Şu mahal atyşyk, çapyşykda, jan alyp, jan berilýän günlerde duýup galdym (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- çapyşmak Y:** Aýak aldygyna ylgaşmak, ýaryşmak. *Oglanlar çapyşyp ýördüler. At çapyşmak.*
- çapyşmak YY:** 1. Bölek-bölek edişmek, çapmaga kömekleşmek, kesişmek, kerçesmek. *Agaç çapyşmak.* 2. Ýarag bilen biri-biriňi çapmak. *İki tire ýa-da taýpa arasyndaky çapyşmak ýok oldy.*
- çapmak Y:** Aýak aldygyna ýüwürmek, ylgamak. *Seýislerimiz taýda atyn çaparlar (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- çapmak YY:** 1. Ýiti ýarag bilen kesmek, bölek-bölek etmek, böleklemek, kerçemek. *Kakasy tokaýda agaç çapýar («Mydam Taýýar» gazetini). Men indi at üstünde çybyk çapmakda-da pes dälidirin (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. *göç.m.* Basyp almak, talamak. *Gurt şu jenaýaty eden wagtynda garry enesiniň hekaýalarynda öz ýurduny çapýan dönükler hakynda eden gürrüňleri-de ýadyna düşmedi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 3. *göç.m.* Öldürmek, kesmek. *Ol gaharynyň oduny öçürmek üçin hökman bigünä Wepany çapjakdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gyzyň Goşun çapar duşman başyny (Çary Aşyr, Pozmalar).*
- ◆ zeleline çapmak** – *ser.* Zelel. *Ol hem öz zeleline çapyp ýören samsyk däl («Tokmak» jurnalyny).*
- çapraz:** 1. Çabydyň ýakasyna dakylýan guply apbasy. *Alyň, meniň çapraz bilen çañňamy. Watan üçin gaýgyrmaryn önňami (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. İki dyzyň daşyna atanaklaýyn saralyp alynýan ýüpek ýa-da ýüplük. *Bir çapraz ýüpek.*
- çapuw:** 1. Çapyşyga goşulýan, çapylýan. *Seýrek daňlan çapuw atlary öz gazyklarynyň daşyndan aýlanyşýardylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. *ser.* Çapyşyk. *Lenin adyndaky kolhoz üç sany aty çapuw taýýarlaýar.*
- çar [çaar]:** *gepl. d.* Pars diliniň «çahar» diýen sözünden bolup, Türkmen dilinde «tarap,ýan» sözleri bilen «dört» sözünüň manysynda ulanylýar. *Geçen asyrdan Türkmenistany çar tarapdan nähili gysypdyrlar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Çar tarapdan şeýle owazlar geldi (R. Seýidow, Bagtlylar).* **◆ çar bolmak** – Göreşde hiç kimiň haýryna gutarman, deň ýykylyşmak. *Göreş tutup çar bolmak. Çar bolanyň üçin täzeden göreşmek.*
- çaramak: başyňy çaramak** – Öz-özünü oňarmak, ýaşamagy başarmak, her bir kynçylyktan başyňy çykarmak, oňuk etmek. *Indi siz öz başyňyzy çaraýarsyňyz, özüni oňarmaýanlar meni halys ýadadyr (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*
- çarbag [çaarbag]:** *kön.s.* Gezelenç, seýili edilýän bag, baglyk ýer, park. *Görýärmin, sen hol bagy, Uzyn giden çarbagy («Mydam Taýýar» gazetini). Gün günorta bolan çagy, Güpürdi aldy çarbagy (A. S. Puşkin, Ertekiler).*
- çarçuwa [çaarçuwa]:** Äpişgäniň gapynyň we ş. m. daşyndaky dört burç gurşawy söýe. *Goparylan çarçuwalar ýom-ýok edildi («Tokmak» jurnalyny).*
- çargat:** *dial.* Aýallaryň başa atynýan uly ýüň ýaglygy. *Çarwaş çargadyny çekip başyna, Durjak ýaly edip ýene ýöredi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ertek, Gürgen ters akar, Gyz çargadyn ýel kakar (Läle).*
- çarh:** 1. Hereket edýän dişli tigr. *Elleriň oýnaýar çarhdan çalasyn, Köp gyzyň içinde seni seçdim men (A. Nyýazow, Şygrylar).* 2. *Teh.* Yüplük egirýän ýa-da saraýan maşyn. *Pileli motoryň daşyna geçip, İnçe tary çarha sarýar aýallar (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 3. Ýörite okuň daşyndan aýlanyp, bir hyzmaty ýerine ýetirýän tigr. *Gowany guýa oklady-da, çarhy öz ugruna goýberdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 4. Pyçak, patla we ş. m. zatlary çalmak, ýiteltmek üçin tegelek daşly aýlanýan gural. *Pyçagy çarha*

tutdurmak. ♦ **taryhyň çarhy** – ser. Taryh. *Gan aksyn, suw aksyn, hiç etmän parhyn, Yza çekjek bolýar taryhyň çarhyn* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

çarhçy: Çarhda byçak we ş. m. zatlar ýiteldiýän adam.

çarhlamak: Çarhda çalmak, çarha tutmak, çarhda çalyňp ýiteltmek. ♦ **dişini çarhlamak** – ser. Diş. *Meniň bilen hem bir göreşäýsedi!-diýip, Myrat saňa dişini çarhlap ýörendir.*

çarhlanmak: Çarha çalynmak, çarhda çalňyp ýiteldilmek, çarha tutulmak. *Bu pyçaklaryň hemmesi çarhlanypdyr.*

çarhlatmak: Çarhda çaldyrmak, çarhda çaldyryp ýiteltirmek, çarha tutdurmak. *Pyçagy çarhlatmak. Gaýçyny çarhlatmak.*

çaryk: Düýe we sygyr hamyndan, gaýýşdan, teletinden tikilýän ökjesiz aýakgap. *Ol çarygynyň bagyny oňarman süýräp hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýagyş degse ýazylar, Gün degse büzüler, çekseň bagy üzüler, Ylaýym çaryk gursun.*

çarykçy: Çaryk tikmek bilen meşgul bolýan adam, çaryk tikýän ussa.

çarkandak: Beýikli- pesli, çukanak-çukanak ýer, бүдүр-сүдүр ýer. *Naçe pikir etseň-de, çarkandakda ýaramaz tazy bilen towşan kowalan ýaly bolarsyn* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Hemişeki bolgusyz çarkandak çöpli ýodanyň ýerine bir näçe arassa, düz ýollar peýda bolupdyr* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çarkandaklyk: Çarkandak bolup ýatan ýer, giden çarkandak ýer. *Tekizlik çarkandaklyk bilen çalşyp barýardy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Çarkandaklygyň içi bilen ýykylyp-sürşüp geçmaga başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çarlak: zool. Gür ýelekli, kelte aýakly suwda ýüzýän guş. *Çarlaklar uly zenzele edişip uçýarlar* («Kolhoz Günleri»).

çarp: çarp urmak – 1) Bir işi etjek bolup eýläk-beýläk urunmak, yhlas bilen alada etmek, Hars urmak. *Ol pagtany köp ýygjak bolup, dynç alman çarp urup ýör;* 2) Eýläk-beýläk urunmak, çabalanmak. *Ölmejek bolup çarp urýardylar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çarpara [çaarpara]: Dört bölünýän, dört aýrylýan. *İne, tsementlenen çarpara köçelerden ýöreýän goşunlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýel degende bolýarsyň çarpara* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çarpaýa [çaarpaaya]: Dört aýakly agaç krowat. *Knýaginýa çarpaýanyň üstünde otyrdy* (M.Yu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). ♦ **çarpaýa galmak** – İki arat aýaklarynyň üstüne galmak (at hakda). *Gylyçlar syryldy, atlar çarpaýa galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çarpaýa galan gyr ata, Çagalaryň gözi düşdi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

çarpdyrmak: Elini çarpmaga mejbur etmek, eliniň aýalaryny biri-birine urdyryp, şarpyldyly ses çykartmak. *Tomaşaçylaryň elini çarpdyrmak.*

çarpylmak: Eliň aýasy biri-birine batly urlup şarpyldyly ses çykarylmak. *Spektakl gutarandan soň tomaşaçylar tarpyndan dowamly el çarpylady*

çarpyşmak: Biri-biriňe goşup el çarpmak, bilelikde el çarpmak. *Olar el çarpyşdylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Çagalar bolsa el çarpyşyp, Gylyç Gaçar oglunyň öňünden çykdylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çarpmak: Eliň aýalaryny biri-birine batly urup, şarpyldyly ses çykarmak. *Aşyr elini çarpyp, çakgyldap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Jamal ellerini çarpanyny duýman galdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çarşak: Dört ýa-da sekiz dişli agaçdan we demirden ýasalan, harman atylýan, ýandak, bedde toplanýan guraly. *Olar demirden ýasalan pilleri kätmenleri, çarşaklary ulanmaga başlapdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

çarşaklamak: 1. Çarşak bilen tolap ýygnamak, götermek, agdarmak. *Myrat ýandak petdelerini çarşaklap bir ýere basýardy.* 2. göç. m. Penjeläp tutmak, penjelemek. *Ol palaw çarşaklan barmalaryny şapbyldadyp ýalady* (A. Gowşudow, *Eserler*).

çarşaw [çaarşaw]: çarşaw ýaglyk (çargat) – Aýallaryň başyna atynýan kerpiç – kerpiç nagyşly ýüpek we ş. m. ýaglygy. *Çarşaw çargadyny çekip başyna Durjak ýaly edip ýene ýöredi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Başyndaky çarşaw ýaglygy bolsa, ol ýöredigiçe, şemalyň ugruna tolganyp, täsinje pasyrdaýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çarşenbe [çaarşenbe]: Hendäneniň üçünji gününüň ady. *Çarşenbe günleri baryp seredip gör, köýmetli, aklykly barýanlary görersiň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çarwa: Maldarçylyk iş bilen meşgul bolýan oturymly däl, göçüp-gonup ýören hojalyk. *Çuwalgyz saklaýan çarwa hem daýhan, Gyzlary saklaman gaýtarmak gerek* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Şondan soň ol daýhanlaryň gallasyny, çarwalaryň malyny öz demine bakan dartyp başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çarwaçylyk: Hojalygyň diňe maldarçylygy ösdürmek, bilen meşgullanýan pudagy, hojalygyň käri, çarwa hojalygy bilen meşgul bolujylyk käri. *Çarwaçylyk bilen meşgullanan türkmenleriň esasy maly goýun, geçi, düýe bolupdyr* («Edebiýat»). *Olar göçme çarwaçylykdan ekerançylyga geçipdirler* (Gadymy Dünýä Taryhy).

çarwadar [çarwadaar]: Çarwarçylyk işi bilen meşgul bolýan adam. *Patyşa, Marydan bir çarwadar gelipdir* (Myraly). *Olaryň arasynda çarwadarlar-da, ekerançylar-da bar eken* (SSSR Taryhy).

çarwadarlyk [çarwadaarlyk]: Çarwadar bolmaklyk, çarwaçalyk işi bilen meşgul bolujylyk.

çärýek: 1. 25 grama deň bolan agyrlyk ölçegi, 100 gramyň dörtten biri. 2. Bir zadyň dörtten bir bölegi. *XYX asyryň YW çärýeginde Russiýada küşt ussatlary ýüze çykyp başlady* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Bir çärýek sagat geçip-geçmänkä, alty sany yük maşyny peýda boldy* («Kolhoz Günleri»).

çärýeklik: 25 gramlyk agramy bolan ölçeg daşy. *Çärýeklik daş.*

ças: **ças bermek** – *harby.* – İki aýagyňy jüp tutup, sag eliňi papagyňyň etegine çenli galdyryp salamlaşmak, hormat goýup eliňi galdyrmak. *Soldat komandirine ças bedri.*

çaslamak: Tizleşmek, çaltlaşmak. *Suwuňyn akysy çaslandy.*

çasly: Batly, güýçli, ýiti, haýbatly. *Orazly duran ýerinden butnaman – Kimsiň?! – diýip, çasly gepledi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Gowaçanyň kä ýerinde hümrüdi, käbir ýerinden bolsa çasly gülki sesi çykýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çasowo'ý: *harby.* Postda belli bir sagat möçbetinde durýan harby gullukçy. *İrkilmez çasowoý elde ýaragym, işde tutan'erli, sarsmaz ýüregim* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Bir nemets soldaty, çasowoý bolmaga çemeli, jaýyň agzy bilen gündogara-komandire tarap gelýärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çaşgyn [çaaşgyn]: 1. Özünü ýitiren, aljyraňňy ýagdaýda bolan, aljyran, çaşan. 2. Çalam-çaş bolup ýatan, dagynyk, derbi-dagyn.

çaşgynlyk [çaaşgynlyk]: Çaşgyn halda bolmaklyk, özünü ýitirenlik, aljyraňňylyk, çaşan ýagdaýdalyk. *Çaşgynlyk bilen hereket etmek. Çaşgynlyk ýagdaýy.*

çaşy [çaaşy]: Gözleriniň göreji nädogry ýerleşen, gözi gyşyk bolan, gyşyk gözli. *Gözi çaşy oglanjyk ylgap çykdy-da, meni obanyň çetine äkitdi* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

çaşyk [çaaşyk]: Çaşyp ýatan, dargap ýatan.

çaşylyk [çaaşylyk]: Çaşy görnüşde bolmaklyk, gözi gyşyklyk, gyşyk gözlülük. *Gözüniň sähelçe çaşylygynyň aýbi ýok, özi adam bolsun.*

çaşyrmak [çaaşyrmak]: 1. Çalam-çaş etmek, dyr-pytrak etmek, hersini bir ýere düşürmek, dargatmak, pytratmak. *Ganym leşgerini çaşyr her ýana* (A. Nyýazow, Şygrylar). *Synpy duşmanlaryň oýun çaşyryp, Magaryf ýagtysyn salanny gördüm* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Özünden gidermek, özünden giderip ýykmaq, beýhuş etmek. *Birinji ukol ony çaşyrdy.* 3. Aljyraňňy ýagdaýa salmak, aljyratmak. *Onuň gözi mugallyma düşende, ol özüni bütinleý çaşyrdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). ♦ **çaňňalagyny çaşyrmak** – *ser.* Çaňňalak. *Obamyzyň çaňňalagyny çaşyryp, gumdan aşyrdymyka öýdýän* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

çaşmak [çaaşmak]: 1. Çalam-çaş bolmak, hersi bir ýana gitmek, çaşgyn halda bolmak, dargamak, pytramak. *Gaplanlaryň uwap, her ýana çaşar, İndi seniň işiň bitdi, Meňli han* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Özünden gitmek, özünden gidip ýykylmak, beýhuş bolup ýatmak. *Ol iş wagtynda çaşypdyr.* 3. *göç.m.* Aljyraňňy ýagdaýda bolmak, özüni ýitirmek, aljyrmak. *Ol garrapdyr, çaşypdyr.*

çat: 1. Aýryk, jaýryk, ýaryk. Emma ondaky doluşan gozalar çat açypdyrlar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Emma gozanyň erni, dört tarapa çat açýar (B. Kerbabaýew, Pozmalar). 2. *ser.* Çatalba. ♦ **çat (garşysynda) maňlaýynda** – Edil garşysynda, edil önünde. *Onuň edil çat maňlaýyndaky äpet ýyldyz barha gerim alyp, ulalyp barýardy* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Çat maňlaýyndaky gapyny ýuwaşlyk bilen açdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çatak: Bulaşyk, ters, nädogry. *Görýän welin, seniň işiň gaty çatak görünýär.* ♦ **çataga salmak** – Hile gurmak, bulaşyklyk döretmek. *Ol meňi çataga saljak boldy.*

çataklyk: Kynçylykly ýagdaý, bulaşyk iş.

çatalba: anat. Adamyň ýa-da malyň iki aýagynyň birleşýän ýeri, arasy. *Çatalba inçekeseline öz wagtynda ewesan edilmese, adamyň agsak bolup galmagy mümkindir* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

çatdyrmak: 1. Ýyrtylan ýa-da sökülen ýeri depjetmek, tikdirmek. *Ýeňiň ýyrtygyny çatdyrmak.* 2. Ýüpüň iki ujuny bir-birine düwdürmek. *Ýüpi biri-birine çatdyrmak.* 3. İki ýa-da köp zadyň ujuny birlikda baglatmak, berkletmek. *Agaçlaryň başyny çatdyrmak.*

çaty: 1. Zat asmak üçin sany agajyň, şahanyň uçlary çatylyp edilen enjam. *Goýny ýüzüp, göterip çatydan asdylar.* 2. Üýsürilen gury agaç şahalary. *Kimler kak serýär, kimler biraz saryganlaryny çata galdyryýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çatyk: Biri-birine çatylan, baglanyp goýlan, daňlyp berkidilen. *Goýunlar biri-birine çatyk eken.*

çatylmak: 1. Depjelmek, tikilmek. *Köýnegin ýyrtygy gowy çatylmandyr.* 2. Ýüpüň, tanapyň, sapagyň we ş. m. uýy biri-birine berkidilmek, daňylmak. *Ýüpler biri-birine çatylpdyr.* 3. İki ýa-da köp zatlar baglanmak, seplemek. *Goýunlaryň iki-ikiden başy çatylpdyr.* 4. göç.m. Är-heleý edilip duşurylmak. *Eje jan, gyzlaryň satylýan, bolar- bolmaz birine yeňsesinden çatylýan zamany bir eýýäm ötdi* (B. Kerbabaýew, *Atsoltan*). *Ömür söwdisynda köpi utulyp, Gan aglaryý garry-goja çatylp* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 5. Birikmek, üşmek, goşulýmak. ♦ **başy çatylmak** – ser. Baş Y. *İki adamyň başynyň çatylan ýerinde edilyän gürrüň şoldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Olaryň başy çatylan bolsa, biri-birinden aýrylmaz.*

çatyşdyrmak: 1. Depješdirmek, tikişdirmek. *Ýyrtylan ýerleriňi özüň çatyşdyrsaň bolmaýarmy?! 2. Ýüpleriň, sapaklaryň we ş. m. uçlaryny biri-birine daňyşdyrmak. Ýüpleri biri-birine çatyşdyrmak*

çatyşmak: 1. Çatmaga kömek etmek, depješmek, tikişmek. *Geýiminiň ýyrtylan ýerini çatyşmak.* 2. Ýüpüň, taňapyn, sapagyň we ş. m. ujuny daňyşmak. 3. İki ýa-da köp zady baglaşmak, sepleşmek. *Düýä ýük urmaga başlanlarynda, sen hem güýjüň yeten zadyny çatyşybergin!*

çatlamak: Çat açmak, jaýryk açmak, ýarylyp döwürmek, aýrylmak. *Çal tüýdügin çatlasyn, Goýun-guzyň otlasyn* («Türkmen Halk Şahyrana Dörejeliği»). ♦ **ýürek çatlamak** – ser. *Ýürek Y. Meň onuň çykaryna howlugyp, ýüregim çatlap baryar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

çatlaşmak: Çalt bolmak, tiz bolmak, çalasyn bolmak, tizleşmek. *Saçlynyň gelmeli wagty çatlaşjak ýaly, bir duýgy bilen häzir onuň ýüregi doludy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çatma: 1. Öýüň tämirini aýryp, uklaryndan edilyän jaý, oraça. *Goňşy çatmadan gelen aýal ögüň içine göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. gepl. d. Umuman öý, ýaşalýan jaý. *Öňki wagtda çöp çatma bolardy mekanymyz, Agyr zulum astynda seçilerdi ganymyz* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

çatmak: 1. Ýyrtylan ýa-da sökülen ýeri depjemek, tikmek. *Geýimiň ýyrtylan ýerini çatmak.* 2. Ýüpüň, tanapyň, sapagyň we ş. m. ujuny birikdirip daňmak. *İki ýüpüň ujuny çatmak.* 3. İki ýa-da köp zady biri-birine baglamak, daňmak, seplemek. *Synandylar gol-aýagmy çatmaga, Öldürip läşimi gorpa atmaga* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Towlap tutup, golumy arkamda çatdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 4. göç.m. Är-heleý etmek, duşurmak. *Gara maňlaýdyr başym, On üç- on dördür ýaşym, Altmyş ýaşla çatdylar, kakladylar bu läşim* («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»). 5. gepl. d. Ýeterlik bolmak, etmek. *Göteren azygymyz zordan üç güne çatdy.* ♦ **akyl çatmak** – Zadyň düýbüne düşünmek, düşünjäh ýetmek, aklyň ýetmek. *Hiç aklym çatmaýar eden günäme* («Sowet Edebiýat» jurnaly). **wyjdanyň çatmak** – Ynsabyň çydam etmek, ynsap etmek, dözmek. *Neneň wyjdanyň çatdy?! (B. Pürliýew, İkinci Gün).* **gaýrat çatmak** – ser. Gurp çatmak. **gurp çatmak** – 1) Güýç ýetmek, gaýratyň ýetmek, başaryp bilmek. *Dolanyp ýatmaga gurby çatmady, Göwresi sandyrap diýen etmedi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *İki put uny arkaňa almaga seniň gurbuň çatmaz.* 2) Puluň, maýaň ýetmek. *Şu kostýumy almaga gurbum çatar.*

çatryk: Ýoluň, köçäniň we ş. m. biri-biri bilen kesişip geçýän, birleşýän ýeri, aýryt. *Ýol çatrygy gelen ýerinde Hoşgeldi sagyndy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İki köçäniň çatrygynda her gün janly hereket bazar mähellesine meňzeýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

çaw [çaaw]: ser. Dabara.

çawdyrmak [çaawdyrmak]: Howada gaýdyryp goýbermek, ýolundan sowdurmak. *Näme, oky çawdyryp goýberiş?!*

çawlamak [çaawlamak]: 1. Çybyk, gamçy we ş. m. zat bilen urup awundyrmak, urmak. *Sim bilen çawlamak. Çybyk bilen çawlamak.* 2. Oda, oduň ýalnyna daşyny çabratmak.

çawmak [çaawmak]: Howada gaýyp gitmek, öz ýolundan sowa gitmek, gyşarmak (ok we ş. m. hakda). *Ol, duşman ynanman gaýtalap atsa hem degmedi, ok çawup gitdi* (N. Pomma, *Soýlanan Eserler*).

çawuş: Ýuwaşjadan gulaga aýdylýan gürrüň, pyşyrdy. ♦ **çawuş çakmak-** Ses perdelerini titretmän «pyşy- pyş» edip, ýuwaşjadan geplemek. *Sona çawuş çakýan ýaly gepledi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ol adam eglip, oglunyň gulagyna çawuş çakdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çaý [çaaý] Y: 1. bot. Ýörite ekilýän we guradylandan soň gaýnan suwa atyp içmek üçin peýdalanylýan medeni ösümlik. *Çaý, kaýçuk ekilmäge başlandy* («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»). *Çaý plantatsiýasy.* 2. Şu ösümligiň ýapragy atylp demlenen gaýnan suw. *Aýna olaryň önünde çaý gaýdy.* (B. Kerbabaýew, *Agytly Ädim*). *Oňa çenli Gözel gyzyň baýdaşy İki çöýnek demli çaýy getirdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Çaýyň soňy, çilimiň öäi dostuňa* (nakyl). ♦ **çaý wagty-** İş gününüň arakesme wagty, günortanlyk nahar wagty. **gök çaý-** Çaýyň bir sorty, hili. *Biz gökçaý içdik. Çögnege gök çaý at!*

çaý [çaaý] YY: geogr. Suw akýan ýa bir wagt suw akan uly jar. *Bir näçe aýlap baslygyp ýatan garlar eräp, çaýlar böreň-böreň dolup akýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gulýakasy Güne, ýüzlery Aýa, Düşüp dur şöhesi daglara, çaýa* (N. Pomma, *Soýlanan Eserler*).

çaýçaýňňalak [çaaýçaýňňalak]: zool. ser. Çäkel.

çaýçy [çaaýçy]: İşläp gelen adamlara çaý gaýnadyp berýän çaýhana işgäri, çaý demläp berýän adam. *Çaýçy çaý getirse, nahar getiriji nahar çekýärdi* («Bahar»).

çaýçorba [çaaýçoorba]: Çäýa gowurma atylp iýilýän iýmit. *Ertir bilen çaýçorba iýip işe ugrady. Çaýçorba edinmek.*

çaý-çörek [çaaý-çörek]: Ýeniljek nahar, çaý bilen nahar. *Bä, bize ýolda çaý-çörek hem berjekmikä!?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çaýdan [çaaýdan]: Çäý salynýan gap, çaý gutusy. *Maýsa eje gapdalynda duran ýaşçigiň çekerinden açylmadyk bir gap çaýy aldy-da, gabyny ýyrtyşdyryp, çäýdana gapgardy.*

çaýdyrmak [çaaýdyrmak]: 1. Bir zädyn ýüzüne metalyň suwuny, erginini çaldyrmak. *Eýeriň gaşyny kümüşden edip, ýüzüne altyn çäýdyrdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Ekine çala suw bermek, çala suwarmak. *Çala çäýdyryp ekin suwarmak.*

çaýhalta [çaaýhalta]: Çäý salynýan halta, çaý goýulýan kiçijik halta. *Aýna oňa bir çaýhalta berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çaýhana [çaaýhana]: Çäý içilýän we ýeňiljek nahar edinilýän naharhananyň bir görnüşi. *Çaýhananyň töweregi bugün adatsaky ýaly örän arassa süpürilip suwlangydy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Çaýhanada daýhanlaryň Gürrüňine pikir berdim* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

çaýhanaçy [çaaýhanaçy]: ser. Çäýçy.

çaýhor [çaaýhoor]: Çäýy gowy görýän, çäýy köp içýän.

çaýhorlyk [çaaýhoorlyk]: Çäýhor bolmaklyk, çäý içmegi gowy görüjilik. *Çaýhorlyk adamyny semretmeýär.*

çaýylmak [çaaýylmak]: 1. Bir metalyň ýüzüne ikinji bir metalyň suwy, ergini ýaýylmak, çalynmak. *Köşgün gyzyly çäýylan gapysy örän uly* («Mydam Taýýar» gazeti). *Gyzyly suwy kümüş gupbanyň ýüzüne çäýyldy.* 2. Peliň we ş. m. ýüzüne suw ýaýramak, ýazylmak. 3. Bir endigan ýagty düşmek, ýagty ýaýramak. *Çar tarapdan ýüzüne güneş çäýylyär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 4. göç.m. Bir alamat aralaşmak, görnüşi üýtgemek,

ýaýramak, ýaýylmak. Nursoltanyň şatlyk şöhlesi ýaýylan ýagty ýüzüne birdenkä gaýgy alamyty çäýyldy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çaýyr: bot. Köki bajakly, gür gögerýän haşal ot. *Haýsyn görseň, tüýs zähmetiň merdany, Kimi çäýyt silkýär, kimi çil çekýär* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

çaýyrlyk: Çäýryň köp gögerýän ýeri, çäýyr bilen örtülen ýer. *Häý sypatyň gursun, ilin ýagşy gününü görüp bilmän, çäýyrlykda iglän künde dönüpsiň* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çaýkalmak: Arassalyk üçin içine suw guýlup ýuwulmak, çäýkap arassa edilmek. *Çäýkalyp goýulmagyna garamazdan ýene bir gezek çäýkap demleşdirdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çaýkamak: 1. Arassalyk üçin içine suw guýup ýuwmak. *Nahardan soň, agzyňy içilýän suw bilen çäýkamak gerek!* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy*). *Çägnegi çäýkap çäý demlemek*. 2. İki ýana yralamak, iki ýana silkelemek, silterlemek. *Ýagmyry samolýot çäýkady* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ýel garaja öýüň uklaryny şatyrdadyp, çäýkap başlapdy* («Sowet Edebiýat» jurnaly). 3. gepl.d. Suwa çyrmak (ýuwan geým hakynda). ♦ **gan çäýkamak**- ser. Gan. *Nements faşistleri narahat oturan ýurtlaryň üstüne çozup, gan çäýkadylar*. **gününi çäýkamak**-ser. Gün. *Aklar diýdi, garalar diýdi, inlis maýadarlary diýdi – ilatyň abadan gününü ýañadandan çäýkadylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çaýkanmak: 1. İki ýana yranyp, ýaýkyldap durmak, yraň atmak, yranmak. *Öý çäýkanýardy, uklar şatyrdaýardy* («Sowet Edebiýat» jurnaly). 2. göç. m. Bahana aramak, yrsarap gozgalan turuzmak, yrsaramak, uruşmak. *Jan aýygna iki ýana çäýkanýan, Köki çüýrük kapitalizm dünýäsy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Dok çäýkanman, aç doýmaz* (nakyl). 3. göç. m. Tolkun atmak, möwç almak. *Amyderýanyň mele suwy çäýkanýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Mele suw çäýkanyp ýatyrdy*. (B. Gurbanow, Duşuşyk). ♦ **beýnisi çäýkanmak** – ser. Beýni. *Beýnisi çäýkanan han aýak üstünde durup bilmän sandyrady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çaýkaşdyrmak: Suw bilen çäýkap arassalaşdyrmak, çäýkap goýuşdyrmak, ýeke-ýeke çäýkap çykmak. *Ol haýdan-haý çäý goýup, çäýnekleri çäýkaşdyrdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çaýkatmak: 1. Çäýkap arassalatmak, içini suw bilen arassalatmak. *Çögnegi çäýkadyp demletmek*. 2. İki ýana yralatmak, silterletmek. *Özüni samolýota çäýkadyp halys bolupdyr*. *Araba çäý kadyp ýadamak*.

çaýkaw: Degene-de degip, degmedige-de deýip ýören, özüni saklap bilmeýän.

çaýkel [çaaýkel]: zool. Maslyk, syçan, kiçijik jüýje we ş. m. zatlary iýýan kellesi tüýsüz uly ýyrtyjy guş. *Geçen gyşyň doňaklygynda çäýkeller hem çozup, otuz gaýny göterip gidipdir* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

çaýlamak [çaaýlamak]: Çäý bermek, çäý içdirip suwsuwlygyny gandyrmak. *Sabyr baý, hany, myhmanlary çäýla! –diýip aýtdy*. (H. Ysmaýylov, *İki Atanyn Ogly*).

çaýlaşmak [çaaýlaşmak]: Biri bilen çäý içmek, çäý içişip oturmak. *Ýok, sag boluň, çäýleşyp oturmalyň!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çaýmak [çaaýmak]: Bir metalyň ýüzüne ikinji bir metalyň suwuny, egrinini çalmak. *Ussa gülýakanyň ýüzüne gyzył çäýyp oturan ekeni*. ♦ **göze ýaş çäýmak**- Göze ýaş inmek, aglamak. *Annajamal iki gözünü ogluna dikip, gözlerine ýaş çäýdy-da, baryp ýerinde oturdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çäýnek: Çäý demlemek üçin gulply we jüründikli farfor gap. *Täjigözel eje çäýneklerini ýygnaşdyrdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Oňa çenli Gözel gyzyň boýdaşy iki çäýnek çäý getirdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

çäýneklilik: Bir, iki we ondan hem köp çäýnek bolar ýaly suwuklyk ölçegi. *Gözel eje tünçesine bir çäýneklilik*

çaý-paý [çaaý-paaý]: ser. Çäý Y,2. *Annaguly ertir turup, çäý-paýyny içip, ruhubelentlik bilen oba sowetiniň edarasyna ugrady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýoldaşlar, baryň gidiň, çäý-paý içiň, tizräk* (A. Nyýazow, Şygrylar).

çaýsyramak [çaaýsyramak]: Çäý içesiň gelmek, suwsamak. *Çäýsyran kepgin dadaklary düşnüksiz gymyldaşdy*. (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çaýsyratmak [çaaýsyratmak]: Çay içesini getirmek, suwsatmak. *Görýän weli, adamlary çaýsyradaýypsyn öýdýän!*

çaýşarmak: Çayşyk bolmak, gýşarmak (aýak we ş. m. hakda). *İgli oglanjygyň aýagy çaýşarypdyr.*

çaýşartmak: Çayşyk etmek, gýşartmak. *Aýagyny çaýşartmak.*

çaýşyk: Egri, gýşyk (aýak we ş.m hakda). *Sen meniň ilki sataşanymy, gözi gýşyk, aýagy çaýşyk diýip ondan aýyrdyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çaýşyklamak: Aýagyňy egri basyp ýöremek, aýagyňy gýşyk basyp ýöremek. *Çaýşyklap ýöremek.*

çaýşyklyk: Egri aýalylyk, gýşyk aýaklylyk çaýşyk halda boluş. *Aýagy çaýşyklyk.* ♦ **çaýşyk-çaýşuk-** Egri- bugry, gýşyk-çaýşyk. *Käbir harpy çaýşyk çuýşuk ýazan bolardy* («Pioner» jurnaly).

çäre: 1. Bir zadyň ýa-da işiň üstün çykmagy, amala aşmagy üçin geçirilýän, görülyän alada, alaç, tär. *Komandirimiz oýlandy-da ýeňmek üçin tapdy çäre* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Mal köp, emma olary gýşlatmak üçin görülyän çäreleriň ugry ýok* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2. Görülyän, berilýän temmi. *Bu çäre oňa täsir edäýjek ýalydy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Çäre görmek** – 1) degişli jezasyny, temmisini bermek. *Oňa çäre görmek gerek* («Mydam Taýýar» Gazeti); 2) alajyny etmek, aladasyny etmek. *Sowet adamlary tebigaty özlerine boýun egdirmek üçin her hili çäreleri görýärler* («Mydam Taýýar» Gazeti).

çäresiz: 1. Alajy bolmadyk, çäresi tapylmaýan. *Emma çäresiz ýagdaý takdyra garaşyp ýatmaga mejbur edýär* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Temmisiz, çäre görülmedik. *Ony çäresiz galdyrdylar.*

çäresizlik: Alaçsyz, galmaklyk, çäre tapmazlyk.

çäş: Günüň guşluk bolan wagty. *Bu gün seniň ýazan hatyň alamda, Ylhamyň güneşi çäş boldy, şahyr* (N. Pomma).

çäşerilmek: 1. Gýşaryp ýatylmak. *İşiň gutar-da çäşeril-de ýat!* 2. Özüňden gidip, bulaşyp ýatylmak. *Ol birden çäşerildi-de ýatyberdi.*

çäşermek: 1. Gýşaryp ýatmak. *Suwuň gulagyny aç-da, çäşer-de ýat!* («Kolhoz Günleri»). 2. Özüňden gidip, bulaşyp ýatmak. *Ol birden dik duran ýerinden çäşerdi-de ýatyberdi.*

çäşertmek: 1. Ýykmaq, ýykyp ýatyrmaq. 2. Özünden gidertmek, gýşartmak.

çe: «ç» harpynyň ady.

çebiş: zool. Alty – on bir aý aralygyndaky, ýaşyna ýetmedik ullakan owlak. Golaý-goltumdan topsak, ýetmedik bir çebiş ýa tokly alarys (*Myrally*).

çebşek: zool. Towşanyň çagasy. *Ýagşy, senä çebşek kowalapsyň, beýläk gaçan näme kowalady?* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çeçenler: SSSR-iň territoriýasynda ýaşayan Kawkaz halklarynyň biri. *Aleksandrowiç hiçbir çeçene berimsiz gygyrdy* (M. Ýu. Lemontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

çehol: Zadyň daşyna geýdirilýän, matadan edilýän gap, daşlyk. *Stullaryň hemmesine täze çehol geýdirilipdir. Çemedan üçin tikilen çehol.*

çek: 1. Bankdaky teküşçiý şçýotdan belli bir mukdardaky puly almaga hukuk berýän dokument. *Çekknijkasy.* 2. Zat almak üçin tölenen puluň mukdary görkezilen kagyz, talon (söwda hakynda). *Üç manat töläp, çek aýlan* («Tokmak» jurnaly).

çekdirmek: Azrak suw guýlup, täze etden bişirilýän nahar. *Olary gara burçly çekdirmek bilen bakdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çekdirmek: 1. Bir zady dartdyrmak. *Ýüpüň ujuny çekdirmek.* 2. Bir zadyň daşyna sim we ş. m. geri goýdurmak, aýlatmak. 3. Bir zady bir ýerden ikinji bir ýere eltdirmek, daşatmak. *Kerpiç çekdirmek. Ders çekdirmek.* 4. Terezide agyrlygyny kesgitletmek, ölçetmek. *Üzümden üç kilo çekdirmek. Skladdan aljak harytlaryňy çekdirmek.* 5. Sogrup çykartmak, sogurtmak. *Diş çekdirmek.* 6. Belli bir wagta çenli dowam etdirmek. *Ýygnagy uzaga çekdirmek.* 7. Getirtmek, eltdirmek. *Çyra çekdirmek.* 8. Sordurmak (çilim we ş. m. hakda). *Çilim çekdirmek.* 9. El bilen süýüp aldyrmak, süýdürmek (ýüpek hakda). *Yüpek çekdirmek.* 10. Syratmak, tikdirmek (ýorgan hakynda). *Yorgan çekdirmäge çagyrmak.* 11. Ýapdyrmak. *Gapyny çekdirmek.* 12. Çaknyşdyrmak (esasan at, düýe we ş. m.

hakynda). 13. Üwetmek. *Degirmende bugdaý çekdirmek*. 14. Özüne meňzedip şekillini aldyrmak. *Surat çekdirmek*.

çeke: Toýda iki tarap bolup, birinde çakgy we ş. m. zat gizläp tapmak şerti bilen oýnalýan oýun. *Oýunçylar oýun baýragyny orta goýup, iki bölünişip, çeke oýununa başlaýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **çeke durmazlyk** – Pes oturmazlyk, gaça durmazlyk, çekilmezlik. *Gözel eje-de çeke durman: - Seniň pälin- niýetiň ýamandyr! – diýip haýkyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çekelemek: Eýläk-beýläk çekmek, dartgylamak, tüýtmelemek, ýolmalamak. *Soňky gelen iki möjegin ikisi iki tarapdan maslygy çekeleyärdi* (J. Akyýew, *Mergenň Ogly*).

çekelenmek: Eýläk-beýläk çekilmek, dartgylanmak, tüýtmelenmek, ýolmalanmak. *Ol eýläk-beýläk köp çekelendi*.

çekeleşdirmek: Çekeläp çykamak, hemme ýerinden çekelemek, eliňe gelen ýerini çekelemek. *Gowkalyk derini çekeleşdirmek*.

çekeleşik: 1. Bir zat sebäpli dörän dawa, jedel. *Köp çekeleşikden soň otrýad karara geldi* («*Mydam Taýýar*» gazetini). 2. Dartysyk, iteşelik. *Ol ýerdäki çekeleşik näme?!*

çekeleşmek: 1. Bir zat sebäpli dawa edişmek, çekeleşik etmek, jedelleşmek. *Gürrüňi uzaldyp, çekeleşip oturmakdan peýda ýok* («*Kolhoz Günleri*»). *Uzak çekeleşip durman, derrew aýgytly çäreler görmä girişdik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Dartysmak, iteleşmek. *Bir salym onuň bilen çekeleşip oýun etdik*.

çekeletmek: Eýläk-beýläk dartgylatmak, tüýtmeletmek, ýolmalatmak. *Näme, özüňi, çekeledip dursuň?! Maslygy ite-guşa çekeletmek*.

çekelik: Durmuşa çykmadyk türkmen gyzlaryň tahýa dakynyp, gulaklarynyň öň ýüzünden, dulugynyň üstünden sallap goýberýän bezeg şaýy.

çekene: Aýry-aýry hojalygyň birdir-ikidir dowarynyň toplanyp bakylýan sürüsi. *Ýelli zamanyň öz baýlygyny artdyranlygyny, obanyň çekene bakylýan sürüsünde onuň ep-esli goýnunyň barlygyny gürrüň berdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çeker: Stoluň, şkaýyň we ş. m. çekilip açylýan tahyly, çekme. *Stoluň çekerinden bir pasport aldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çekeýik: zool. Geçigüşa meňzeş kiçijik guş.

çekge: anat. Ýüzüň dulukdan ýokary, gulagyň ön ýanyndaky bölegi. *Mährijamal dört ýaşyny dolduran wagty ýeňsesinden çokul, iki çekgesinden zulp we alyn saç goýlupdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

çekki: Eýerdir gaňňa salynýan mallaryň bilinden alnyp, çekilýän gaýys, ýa-da ýüp. *Ol atynyň çekisini çekdi*.

çekiji: ser. Çekimçi.

çekiş: Bir zadyň üstünden urmak, çüý we ş. m. kakmak üçin hyzmat edýän, agaç saply dürli görnüşde ýasalýan ussa guraly. *Ussa çekiş bilen kätmeniň sapyny kakyp çykardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çekişçi: Zawodda çekiş işini işleýän, çekiş urýan ussa. *Çekişçi bolup işlemek*.

çekişlemek: 1. Çekiş bilen üstünden urmak, urup süýndürmek, kakmak. *Ol, çüýüň ujuny ýaslamak üçin çekişläp otyrdy*. 2. göç.m. Gaty tankyt etmek, käýemek. *Öten agşamky ýygnakda kolhozçylar ýaltalary mazaly çekişdiler*.

çekilmek: 1. Dartylmak, çekdirilmek. *Tamdyranyň kirşi çekildi*. 2. Bir zat bir ýerden ikinji ýere eltilmek, äkidilmek, süýşürilmek, daşalmak. *Köçäniň daşlary çekildi*. *Ýandak küdeleriniň hemmesi çekildi*. 3. Ölçelip goýulmak, ölçemek. *Üç kilo üzüm çekildi*. 4. Sogrulmak, çykarylmal. *Agyrly dişler çekilip aýrylýar*. 5. Geçirilmek, salnyp eltilmek. *Şäherden zawoda çenli tramwaý ýollary çekildi* («*Mydam Taýýar*» gazetini). *Giň köçeleriň iki yakasyndan çekilen trotuarlaryň önünden kiçijik ýapjagazlar çekilipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 6. Içiňe sorulmak (çilim we ş. m. hakda). *Dynuwsyz çekilen mahorka tütüni wagonyň içinde ysgynsyz tüweleý ýaly aýlanýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 7. El bilen süýlüp alynmak süýlmek (ýüpek hakda). *Yüpek çekilip gutaryldy*. 8. Syratmak, tikilmek (ýorgan hakda). *Täze ýorgan çekilipdir*. 9. Ýapylmak, baglanmak. 10. Örtülme, ýazylmak, tutulmak. *Pola gök mawut çekilipdir, haly bary ýazylypdyr* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 11. Yza gitmek, gaýra süýsmek, serpikmek. *Tiz boluň çekileniň!* («*Türkmen Pesalary*»). *Çekilmek islemän yzyna baka*. *Başladylar garşylykly ataka* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 12. Akmagy togtamak, azalmak, peselmek. *Guýynyň suwy*

çekilipdir. 13. Üwemek. Degirmene getirilen däneler çekildi. 14. Bir zadyň daşyna sim we ş. m. aýlanylmak. 15. Bir zadyň şekili kagyz ýüzüne geçirilmek. 16. göç. m. Horlanmak, inçelmek. Onuň eti çekilen çekgeleriniň üstünden almaz ýaly ýaş damjalary biygtyýar damjalaýardy (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çekim: Terezide, gapanda çekilýän zatlaryň ölçelişi. *Giň howlynyň derwezesinden giren ýerinde iki sany çekim gapany durýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

çekimçi: Zat ölçemek, çekip bermek bilen meşgul bolýan işgär. *Bu sözleri çekimçiden we öz joralaryndan eşiden Dürnabat uzakdan gelýän atly adamy görenden, onuň ýüreginde bir şatlyk peýda boldy (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

çekimli: Howanyň agyz boşlugyndan päsgelçiliksiz çykmagy bilen, sap owazdan emele gelýän ses. *Menden çekimli sesleri sorady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* ♦ **ýagyn çekimli-** gram – Yzky hatarda hasyl bolýan çekimli sesler. **inçe çekimli-** gram – Alynky hatar hasyl bolýan çekimli sesler.

çekimsiz: Galmagal bilen çykýan, howanyň gep organlaryna süýkeşip geçmegi bilen emele gelýän ses. *Owaz we galmagalyň garyşmagy netijesinde emele gelýän «b,w,g,ý,k» ýaly sesler çekimsiz seslerdir.*

çekinjeň: Utanjaň, uýaljaň, ýygra. *Ol gyz örän çekinjeň. Çekinjeň gylyk-häsiýet.*

çekinjeňlik: Utanjaňlyk, uýuljaňlyk, ýygralyk. *Men özümin çekinjeňligim sebäpli, olara baryp bilmedim. Çekinjeňlik etmek.*

çekindirmek: Özüňden ätiýaç etdirmek, heder etdirmek. *Çagany ýaşlykdan çekindirmek.*

çekinmek Y: 1. Ýygralyk etmek, utanmak, uýalmak, utanjyramak. *Baş üstüne, keýigim, näme işiň bolsa, çekinme-de buýruber! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Sen bizden çekinme-de, Aýt halyň-ahwalyň (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Ätiýaç etmek, heder etmek, birneme gorkmak. *Emma ol bu hakda atageldi aga aýtmakdan çekindi (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).*

çekinmek YY: Özüň üçin çekmek. *Bugdaý çekinmek. Ýüpek çekinmek. Ýorgan çekinmek.*

çekirtge: zool. Jyrryldyly ses bilen towusýan, uçýan, oba hojalygyna zyýanly möjejik. *İň ýaman duşmanyň biri çekirtge, öldüriň, galmasyň diri çekirtge (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Adalary hem alaňlary pugta barlagyn, çekirtgeler hemişe şonuň ýaly ýerlerde tohum atýarlar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

çekirtgelik: Çekirtgesi köp bolan. *Çekirtgelik ýyl. Çekirtgelik ýer.*

çekişdirmek: Çalasynlyk bilen çekmek, käbir ýerlerini çalarak çekmek. *Ol joraplaryny çekişdirdi.*

çekişme: Diskussiýa, jedel. *Bu biziň her hili çekişmämize çydajak, muny mirap saýlalyň! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Krujogyň çlenleriniň 20-si bilen okalan kitaplar boýunça çekişem guralydy («Mydam Taýýar» gazet).*

çekişmek: 1. Çekmäge kömekleşmek, ölçüşmek. *Satyja un çekişmek. 2. Dartyşmak, süýreşmek. Düýn oganlar keçe çekişdiler. Guýudan suw çekmek. 3. Diskussiýa alyp barmak, dawa etmek, jedelleşmek, dawalaşmak. 4. Bir zady bir ýerden ikinji bir ýer äkitmäge, daşamaga kömekleşmek. Gowun çekişmek. 5. Syraşmak, tikişmek. Ýorgan çekişmek. 6. Köp bolup çekip oturmak (çilim we ş. m. hakda). Çilim çekişip oturmak. 7. El bilen süýüp ýüpek alyşmak, süýüşmek (ýüpek hakda). Ýüpek çekişmek. 8. Üweşmek. Degirmende däne çekişmek.*

çekize [çekiize]: Ýagy alynmadyk gatygyň biz haltada süzülen goýy galyndysy. *Düýe çaly barka çekizäni näme etjek?! – diýdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

çekme: ser. Çeker. *Dokladnoýy öz çekmesine atyp gaýdy («Tokmak» jurnaly).*

çekmek: 1. Dartmak. *Parowoz 3200 tonna çenli agyrylykda bolan ýükleri çekip bilýär («Mydam Taýýar» gazet).* 2. Bir zady bir ýerden ikinji ýere eltme, göterip bilme, süýşürme, daşamak. 3. Terezide ölçäp agramyny bilme, ölçäp bermek. *Terezide onuň ýüregini çekipdirler (Gadymy Dünýä Taryhy).* 4. Sogrup, çykaryp almak, çykarmak, sogurmak. *Goltugundaky kitaby çekip alypdyrlar. 5. Belli wagta çenli dowam etmek. Garakçylaryň at saýlamak, nahar taýýarlatmak işleri bir sagada golaý çekdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 6. Geçirmek, salmak, eltme. *Montýorlar wagona telefon simini çekmäge başladylar (B. Gurbanow, Aýgytly Ädim).* 7. Şäherden obamyza ýol çekdiler. 7. Gatnaşmaga höwes döretmek, girizmek, gatnaşdyrmak. *Gimtastika sapagyna öz ýoldaşlaryňyzy hem çekin! («Mydam Taýýar» gazet).* 8. İçiňe sormak (çilim we ş. m.

hakda). *Owal çekdim, mazasyny gant etdi, Atam-enemi-Barma! – diýip pent etdi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 9. Susup almak, çykarmak. *Guýudan suw çekmek*. 10. Daş görnüşi, kesbi, gylyk-häsiýeti birine meňzetmek, çalyň etmek. *Asyl seniň ýeläňgygyňa düşer ýaly däl, kakaňda- ha şeýle häsiýetlisi ýokdy, bilmedim sen kime çekdiňkäň?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Mal eýesine çekmese, şumluk* (nakyl). 11. El bilen süýüp almak, sümek (ýüpek hakda). *Garry ene ýüň egirýär, gulaç dokaýar, onuňmunuň ýüpegini çekip berýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 12. Syramak, tikmek (ýorgan hakda). *İndi bir gaplap çekäýmesi galdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 13. Ýapmak, örtmek. *Ýelli haty hem alyp, içki jaýa girip, işigi çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 14. Üwemek. *Degirmende un (bugdaý) çekmek*. 15. Döl almak üçin çaknyşdyrmak (mal-gara hakda). 16. Bir zadyň özüne meňzedip şekilini almak. *Surat çekmek*. 17. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereket aňladýan söz. *Azap çekmek. Ejir çekmek. ♦ arman çekmek – ser.* Arman Y. **atanak çekmek – ser.** Atanak. *Ol ýaňky hatyň ýüzüne gyzyl galam bilen atana çekdi.* **ah çekmek – ser.** Ah YY. *İçini tutup ah çekip, Ýamandy onuň haly («Mydam Taýýar» gazeti).* **ayak çekmek – ser.** Ayak. *Pökgeniň howlusynyň agzyna baran ýerlerinde Wüşä kel ayak çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **garyn çekmek – ser.** Garyn Y. *Dok möjekler gaba garnyn çekendir, Tire-tarapkeşlik tohmun ekendir* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). **gol çekmek – ser.** Gol Y. *Ejeň-de, eneň-de çekdi golyny («Mydam Taýýar» gazeti).* **gözün çekmek – ser.** Göz. *Onuň gözleri-de çekýän ýalydy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* **gümünü çekmek – ser.** Güm. **dara çekmek – ser.** Dar YY. *Tagsyr, äkidip dara çeksinler! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* **dert çekmek – ser.** Dert. *Sen hem geler ýerde gelip çykaňok, Meňin bu derdimi bile çekoňok («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

çekremek: Sandyrawuk sesli mälemek (geçi hakda).

çekreşmek: Köp bolup çekremek, bilelikde çekröp seslenmek. *Geçiler çekreşýärdiler*

çelek: 1. Suwuklyk guýulýan bili demir gurşawly agaç ýa-da demir gap. *Aňryňdaky duran suw çelege bir seret* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýag çelekleri biri-biriniň üstüne munderlenişipdir* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. ser. Yaşçık. *Bir çelek üzüm hem getiripdim – diýip, Sähert öň ýanynda duran agzy gapakly yaşçigi görkezdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. dial. ser. Bedre.

çelekçi: Çelek ýasamak, bilen meşgul bolýan adam, çelek ussasy. *Çelekçiler, zergärler köçesi diýen köçeler bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

çelgi: Ýolsuz ýerlerde azaşmazlyk üçin goýulýan bellikler. Biz çalmary we çelgini gözläp, gumda azaşyp, uzak wagtlaýp aýlandyk («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çelpek: Hamyrdan ýukajyk ýaýylyp, ýagda bişirilýän gatlakla meňzeş iýmit. *Akjamalyň çelpegini ýapmaga barýarmyň?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Oturyp hamyrdan çelpek ýaýýarlar, Bir ýandan bişirip, bir laý doýarlar* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*). ♦ **çelpek syrmak –** Gazanda bişip duran çelpegi, toý däbine görä el urup alyp geçmek.

çeltik: Tüwünün içinde arassalanman galan şaly, дәне. *Tüwüniň çeltigi köp ekeni.*

çem: Ýagdaý, pursat, maý. *Häkli gallaça alyp uludan demin, Ahmal, gamlan, bildi, geplejek çemin* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*). *Diýdi Ýagmyr oňa gelende çemi: - İşli barýaňyzmy, gezelenjemi?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* ♦ **çem gelen –** Her bir duş gelen, gabat gelen. *Tapan ýumşun buýurdy, Her ýeten, her çem gelen* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*).

çemine salmak – Ýagdaýyny, wagtyny tapyp, işiňi ýola goýmak, pursat tapyp ele almak. **çemini tapmak –** Ugruny tapmak, ýagdaýyny tapmak. *Öýlerine baraýsam, tapyp çemini ogrynçy suratym goýýan – diýenmiş («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Çemini tapyp gürrüň etmek. Lak atmagyň çemini tapmak.*

çemçe: Suwuk ýa-da pytrap duran iýmiti iýmek üçin ýasalan gural, kaşyk, galam. *Ol pyçak, çemçe berip, biziň haýal etmän nahar iýmegimizi sorady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **gezekli çemçe –** Her bir işde, durmuşda birek-birege «gezek geler, iş düşer» manysynda ulanylýan aňlatma.

çemçe-çanak [çemçe-çaanak]: Gap-gaçlaryň jemi. *Ýagsymyrazyň nahar iýen çemçe-çanaklaryny gaýnadyp ýuw! – diýip aýtdym* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çemçegöl [çemçegööl]: Halynyň, torbanyň we ş. m. tutuş gyrasyna salynýan ownujak göl. *Torbanyň çemçegöli göni çykypdyr.*

çemçelemek: Çemçe bilen almak, çemçe bilen alyp iýmek. *Çemçe bilen ýygnanyňy çanaklap dökme* (nakyl).

çemçetorba [çemçetoorba]: Ýörite duldandakylyp, çemçe we ş. m. zatlar salynýan torba. *Çemçetorba elini sokup çykaran Aýna sag elini gapdalynda gizläp, Peleňe azmurdy. Çemçe torba gapböwürde garnyny gäberdip, iki elini gerip ýatyr* (B. Kerbabaýew, Äýgytly Adim).

çeme: Bir zatdan peýdalanmaga, işlemäge we ş. m. gerek bolan amatly ýagdaý, maý. *Meniň duran ýerim erbet, ony götermäge çemäm ýok.*

çemedan [çemedaan]: Geýim we ýol saýlary salynýan agzy gapakly dört burç enjam. *Durdy çemedanyňy ýerde goýup, ýoldaşlaryna seretdi («Kolhoz Günleri»).* Çemedanyňy el goşlary saklanýan kamera bermek. *Çemedana zatlaryňy salmak.*

çemelemek: Çemesine getirip, taýýarlap goýmak, gabatlap häzirlmek. *Hyýaz elindäki çemeläp duran ýukajyk otwertkasyny sokdy. Mazutly ellerini çemeläp, garynlajyk çal kebelegi tutmaga topuldady* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çemelenmek: Bir işi ýerine ýetirmege synanmak, häzirlenmek, hyýallanmak, küýlenmek, taýýarlanylýp durmak. *Näme-de bolsa, ol bir zat diýmekçi bolup çemelendi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çemeleşmek: Bir işi etmäge girişmek, bir zady amala aşyrmaga synanyşmak. *Her bir zada çemeleşmegi bilmesen, iş başaryp bolmajak ekeni* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çemeli: 1. Oňaýly, amatly. *Hoşgeldi şol agaçlardan bir gujagyny dolduryp getirdi-de, çemeli ýerde goýdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Megerem gerek ähtimal. *Kän ýyllap elden-ele geçip okalan bolara çemeli* (N. Saryhonaw, Saýlanan Eserler). Sygyr dogrudan-da gaty suwsan bolara çemeli (G. Gurbansähadow, Enesiniň Ýumuşlary). 3. Takmyn, töwereginde. *Ol ofitser at ýüz, garaýagyzy, gara göz, gara gaş, otuz-baş – otuz ýedi ýaşlar çemeli bir adamdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çemen: 1. Her dürli gülli otlar gögeren ýer. *Görünmedi özge janly-jemende, Guşlar saýramaýar gülde çemende* (Çary Aşyr, Pozmalar). 2. Baglanan gül dessesi. *Gadam elini uzadyp, ýuwaşlyk bilen çemeni alýar* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). Çykdy ol gyz golda çemen gül bilen («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çemenlik: Otluk we güllük ýerler. *Dag çemenlikleri ajap öri meýdany bolup hyzmat edýärler* (Gadymy Dünýä Taryhy). *İrlandiýadaky çemenlikler dürli güller bilen basyrylyp oturan bolsa, sibirde gar ýagyp, buz doňýar* («Mydam Taýýar» gazetini).

çemenzar [çemenzaar]: ser. Gülzar.

çemesinde: Mukdarynda, çeninde, çakynda, golaýynda, töwereginde. *Ol otuz baş ýaşlar çemesindedi* (A. S. Pyşkin, Saýlanan Eserler).

çemesiz: 1. Oňasyz, amatsyz. *Meniň duran ýerim çemensiz bir ýerdi.* 2. Çemesi bolmadyk, ukyby bolmadyk, tagaşyksyz. *Çemesiz adam. Çemesiz pil. Çemesiz gural.*

çemmer: Howudyň mäkäm durmagy üçin düýäniň garnynyň aşagyndan alnyp daňylýan ýüp. *Günde bir bolgusyz hokga çykaryp «Çemmer işýärsiňiz, düýe çökerip»* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Düýe çökerip, çemmer işme* (nakyl).

çemmerlemek: Düýäniň howudynyň çemmerini çekip daňmak.

çemmerlenmek: Çemmer bilen daňylmak, çemmer çekilmek.

çemmerletmek: Çemmerini daňdyrmak, çemmer çekdirmek. *Düýäniň howudyny saldyryp çemmerletmek.*

çempion: sport. Sport ýaryşlarynda üstün çykan sportsmen ýa-da sport komandasy. *Ol respublikanyň çempiony bolup gelýär* («Pioner» jurnaly).

çempionat: Çempionlyk adyny eýelemek maksady bilen geçirilýän ýaryş. *Şäher küştçüleriniň çempionaty. Futbol oýny boýunça geçirilýän çempionat.*

çen: 1. Güman etmeklik, çak. *Ýoldaky ýylpyldaşýan merjenler, ony wasp etmäge ýetmez her çenler* («Mydam Taýýar» gazetini). *Durdymyrazy çen ýüzüni ýarymçyk açdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Takmyn, takmynan. *Ol kary çen bilen 1910_njy ýylda ölen* (Ata Salyh, Dynç Alyş Wagty). 3. ser. Çenli. *Şu çaka çen biz ümsüm durduk, ema şu gün men onuň bilen gürleşmäge başlaryn* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). ♦ **çenden artyk** – ser. Artyk. *Garry ene öz agtyjagyny çenden artyk söýýärdi* (A. Gowşudow, Eserler). **çenden çykamak** – Hetden aşmak, gaty gitmek. *Ýagşy ýigit, sen çenden çykýarsyň!*

çen-çak: Bir zadyň belli çägi, serhedi, derejesi. *Dünýäde hiç ýerde mugt zadyň ýoklugyna menem düşünýän, ýöne edilmeli çykdaýynyň hem bir çeni-çaky bar ahyry!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň begenji çende-çakda durmady* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çendan [çendaan]: Çendan-ýarym, kämahal, käýarym, käwagt, wagtal-wagtal. *Hatda enesi çendan: - Balam, indi saňa öýlenmäge wagt ýetipdir! - diýýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çendan-ýarym [çendaan-ýaarym]: ser. Çendan. *Çendan-ýarym rusgat wagty gelip gider, sizi görüp* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*).

çendenaşa [çendenaşa]: ser. Çakdanaşa.

çenemek: 1. Nyşana almak, gezemek. *Şol wagt leytenant bir karabini alyp, biraz dikelibräge-de duşmana tarap çenedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Ululygyny, kiçiligini deňäp görmek, deňemek. *Doňun uzynlygyny boýuňa çenäp görmek*.

çenenmek: 1. ser. Çenemek 1. *Çenenenimden ördek suwa urdy*. 2. Bir işi ýerine ýetirmege hyýallanmak, synanmak, çemelenmek.

çeneşmek: Biri-biriňe çenemek, köp bolup çenemek. *Olar biri-birlerine ýarag çeneşdiler*.

çeňk: Agaç gaplaryň döwlen, çat açan ýerine demirden edilýän ýama, berklik. *Çanagy çeňk bilen berkitdiler*.

çeňklemek: Döwlen, jaýryk atan, çat açan agaç gaba çeňk urmak, çeňk urup berkitmek. *Çanagy çeňklemek*.

çeňklenmek: Çeňk urulmak, çeňk bilen berkitilmek. *Çeňklenen çanak. Çat açan okaralar çeňklendi*.

çeňkleşdirmek: Çeňkläp çykmak, hemmesini çeňklemek. *Ussa çanaklary çeňkleşdiripdir*.

çeňkletmek: Çeňk urdurmak, çeňk urduryp berkitdirmek. *Çanagy çeňkletmek. Çäýnegiň jüründigini çeňkletmek*.

çenlemek: 1. Çen bilen kesgitlemek, çen etmek, çak etmek, güman etmek. *Biriniň ýaşyny çenläp aýtmak*. 2. ser. Çenemek. 1. *Nyşanadan çenläp, tüpeň atamda, Bir okum boş geçmez, urup bilýäriň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Kim garşylyk görkezse, iki gözüne çenläliň, Sotsializm bagynda biz gül bolup gülläniň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

çenli: Bir ýer ýa-da ýagdaý bilen ikinji bir ýeriň ýa-da ýagdaýyň aralygyny we wagt möçberini görkezýän kömekçi söz. *Oňa çenli gözəl gyzyň boýdaşy, iki çäýnek demli çäýy getirdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Seniň şu wagta çenli Sowetdegalmagyň, meniň gowşak deprenmegimden boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çeňňek: 1. Ujy gaňyrçak ildirgiç, ilgençek. *Guýa gaçan bedräni çeňňek bilen çykardylar*. 2. Balyk tutulýan ýörite gural, garbak. *Çagalar çeňňek bilen balyk tutmaga gidýärler* («*Mydam Taýýar*» gazetini).

çeňňel: dial. 1. Penje, gysym. 2. Bir penje möçberindäki ölçeg, zat. *Baş tehnolog daşyň ýanyna geler, bir çeňňel ýapragy eline alar* («*Mydam Taýýar*» gazetini).

çensiz: 1. Çeni-çaky bolmadyk, çaksyz, çlçegsiz, çäksiz. 2. Örän, juda, halys.

çep: 1. Sagyň garşylyk tarapy, bedeniň ýürek ýerleşen tarapy, sol. *Ol gaýyş sumkasyny çep eline aldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Aman aga içi sowgatly horjunyny ýene çep omzuna atdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Dost däl, duşman, ýagy. *Olar biri-birleri bilen çep bolupdyr*.

çepbe: Bir zadyň ýagdaýynyň amatsyz, ters tarapy, tersi. *Emma, ýazgyt çepbesine öwrüldi. Olaryň çepbesine Aýna adatdan daşary gurp geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çepbekeý: Işi çep eli bilen ýerine ýetirmege endik eden (adam). *Çüýşegöz çepbekeýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

çepbetew: Erşi, argajy gyzyly, ýüzi sary we gara çyzmykly elde dokalýan ýüpek mata. *Başy çepbetew çabytly, orta ýaşlarynda, etli-ganly bir aýal işikden girdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Çepbetew don*.

çepçi: syýasy. Syýasy radikal beýlekilere garanda has radikal (radikal we rewolýutsion partiýa çlenleriniň döp boýunça parlament zalynyň çep gapsalyndaky orunlarda oturýandyklary sebäpli ýüze çykan). *Parlementiň çepçi fraktsiýalary*.

çepçileşmek: syýasy. Çepçileriň alyp barýan syýasaty.

çeppek: Galyň teletinden ýa-da sanaçdan we ş. m. syrdalyp, diňe dabanyň aşagyny ýapýan, üsti açyk, bagjykly, tomsuna geýilýän aýakgap, ýelken. *Ädik gonjy ýalpyldap, ömür*

görmändir çepek (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Olar billerini ýüp bilen guşap, aýaklaryna çepek çekýärdiler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

çeper: 1. Öz işine ökde, bir işi nepis ýerine ýetirýän, ussat. *Her hili çeper adamlar bar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Lap etdigiň däldir, bir ajap ýerdir, obamyzyň gelin-gyzy çeperdir («Sowet Edebiýaty» jurnalyny).* 2. Ökdelik bilen edilen, ussatlyk bilen gowy edilen, örän oňat, nepis. *Çeper edilen iş çeper salnan nagys.* 3. Sungat işine degişli bolan. *Çeper höwesjeňleriň krujogyna ýolbaşçylyk edýär («Mydam Taýýar» gazetini).* 4. Hakykaty obrazly beýan edýän, obrazly, täsirli. *Ol çeper edebiýat kitaplary-da okamagy söýýän adamdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Çeper sözleri çöpläp, näzik saýraýar dilim (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Aýratyn hem şahyrcylyk talantyna eýe bolan käbir eneler köp sanly çeper hüwdüler döredipdirler («Edebiýat»).*

çeperçilik: ser. Çeperlik. *Onuň eliniň çeperçiligine näme diýjek! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

çeperlik: 1. Bir işi çeper ýerine ýetirijilik, nepis iş edijilik, çeperçilik, ussatlyk. *Myralynyň jogaby soltansöýne ynjyly bolup eşidilse-de, onuň söz urşy, gepe çeperligi, dilewarlygy oňa ýarapdyr (Myraly).* 2. Hakykaty obrazly beýan edijilik, obrazlylyk, täsirlilik.

çepiksi: Daýaw däl, inçeden gelen kiçijik, hor we gowşak (adam hakynda). *Orta boýly, saryýagyz çepiksi aýalyňa sona «han» diýip at berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol hor we çepiksi oglanjykdy («Pioner» jurnalyny).*

çerdak: Tamyň üstüniň eşegarka edilip salnan bölegi, tamyň potologynyň ýokarysyndaky eşegarka görnüşli boş ýer. *Çerdak ýanyp başlady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Olaryň üçüsi ýokarda – çerdakdady (A. Gowşudow, Eserler).*

çerepitsa: Tamyň üstüni ýapmak üçin ýörite ýasalan kerpiç. *Toýundan çerepitsa ýasalypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Öýleriň üsti çerepitsa bilen basyrylypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

çereşnýa: bot. Agajy we iýmişi ülja meňzeş miweli agaç. *El degmedik çerýomuha we çereşnýa tokaýlary özleriniň köklerini sagynjyrama bilen çeşme suwuna uzadýardylar (N. W. Gogol, Eserler).*

çerim: İşlenen ýuka deri, gaýys, teletin. *Çerimden tikilen aýakgap.*

çerimçi: Derini işläp taýýarlamak hünäri, senedi.

çerkez: bot. Gumda bitýän, sazaga meňzeş gyrymsy ösümlük. *İşiklere basylan ojar, Sazak Çerkezlerden oganlar goltuklap alyp, ylgap öýe girýärler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol ýerde Sazak, çerkez bitýär («Pioner» jurnalyny).*

çermek: Balagyň ýa-da trusynyň uçgury, rezin ötürilýän ýeri, bile daňylýan ýeri. *Sapaňany çäkmeniniň içinden çermegine gysdyryp, tamdan daşaryk çykdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

çermeklik: 1. Biliň çermek ýa-da guşak baglanýan ýeri. *Suwuň iň çuň ýeri çermekligen bolýar.* 2. Balaga çermek eder ýaly bölek mata. *Çermeklik mata.*

çermemek: 1. Geýimiň ýeňini ýa-da balagyň agzyny tersligine düýrläp çyzgamak. *Kimse goluny çermäp, gapyda odun aýyrdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Göğümtil köýneginiň ýeňlerini çermäp, tirseginden beýläk geçiripdir (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Epläp açmak, serpmek. *Jemende öýüň gamşyny sypurdy, durlyklaryny çermedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

çermenmek: Öz ýeňiňi çermemek, geýimiň ýeňiňi ýa-da balagyň agzyny çermemek, çyzganmak. *Köýnegiň ýeňini çemren, bolmasa hapalarsyn!*

çermeşmek: Hemmäň bilelikde çermemek, çyzgaşmak. *Ellerini çermeşip, işe girişdiler («Sowet Edebiýaty» jurnalyny) ♦ ýeň çermeşmek – ser. Ýeň. Meniň Gülüm bilen gygyrysyp, ýeň çermeşenimi bir aýtma weri! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

çermetmek: Geýimiň ýeňini ýa-da balagyň agzyny çyzgatmak. *Eliň hapa bolsa, ýeňiňi çermet! Ejesi hamyrlý ellerini gyzyna çermetdi.*

çernosotenci: tar. Patyşa Russiýasynda : «çernaýa sotnýa» diýlip at berlen hetdenaşa monarhistik gurramanyň çleni, baryp ýatan reaksioner, şowinist.

çerreltmek: Çüýjertmek (göz hakda). *Ol Kotlýarowa gözlerini çerreltip seretdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

çerrik: 1. bot. Çölde bitýän zäherli ot. *Çerrik iýen goýum ýaly pökgermek.* 2. Şol otdan döreýän kesel. *Çerrik bolsa, ertire berin çykarmyka?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

çertýoj: Bir zadyň kagyzyň we ş. m. ýüzüne çyzyklar bilen çekilen şekilli, çyzgysy. *Ol wagt gözel gyz eli galamly we lineýkaly aýak üstünde durup, nämedir bir zadyň çertýojyny çekýärdi we gulaga ýakymly hiňlenýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şol ýerdäki derýa harby injenerleriň çertýojlary boýunça gurlandy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çerwonets: On manatlyk kagyz pul, onlyk.

çerýomuha: *bot.* Ak gülli, gara iýmişli agaç we onuň miwesi. *El degmedik çerýomuha we çereşnýa tokaýlary özleriniň köklerini sagynjyrama bilen çeşme suwuna uzadýardylar* (N. W. Gogol, *Eserler*).

çesuça: Ak ýa-da sarymtyl reňkli syk dokalan ýüpek mata. *Egninde tomus geýimine laýykly çesuça kostýum bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çeşme: 1. Ýeriň aşagyndan özi syzyp çykýan suw, bulak. *Çeşme suwy oklaw ýaly okgunly akýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Şarlap çeşmeleriň, kölüň-çaýlaryň, Duýdansyz geçerdü günün-áýlaryň* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. *göç. m.* Bir zadyň başlangyjy, bir zadyň emele gelýän, önýän ýeri, esasy. *Ylmy-pedagogik barlagyň çeşmeleri we metodlary* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, *Pedagogika*). *Biziň kolhozçylarymyz baýlygyň çeşmesini gözleri bilen görüp düşündiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. *göç. m.* Ýawuz ýadygärlikleri, dokumentler, taryhy çeşmeleri gözden geçirmek. *Ylmy-barlag işiniň çeşmeleri*.

çet: 1. Bir tarap, gyra. *Ata ýygnakda bir çetde oturdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Guýý obanyň ýokary çetindedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zadyň bir gyrasy, ujy. *Gurt gartyň ýassygynyň aşagynda petdelenip ýatan puluň bir çeti görünüýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Daşary, keseki. *Ol bir näçe çet ýurtlaryň dilini bilýän ekeni (SSSR Taryhy)*. ♦ **çeti gyzmak** – ser. Gyzmak. *Atanyň gahary gelip, çeti gyzsa-da sesini çykarman, bialaç dymýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). **çetine degmek** – Kem çiligini görkezip, degerli-degerli sözler aýdyp, gaharyny getirmek, namysyna degmek. *Meň onuň bir çetine degeýin!* **çetine kakmak** – Gürleşip nähili pikirdedigini biljek bolmak. *Şoňa görä ol sazandanyň çetine kakýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

çetber: Bir kirbenkäniň dörtten bir bölegi, ýüz grama deň bolan agyrlyk ölçegi. *Hä, boldy, iki çetber çay berseň bolar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çeti: *bot.* Gumda bitýän, çerkeze meňzeş gyrymsy ösümlük. *Ýoluň gyrasyndaky çetiler görünüýärdi («Kolhoz Günleri»)*. *Ullakan çetiniň düýbünde ýatan iki sany keyik owlagyny gördük («Pioner» jurnalyny)*. *Çerkez, çetiniň ornuny indi tutýar ýüpek pagta (Çary Aşyr, Pozmalar)*.

çetik: Jüýjeleriň aýagyna bellik üçin daňylýan ýüpjagaz. *Jüýjäniň aýagyna çetik bagladylar*.

çetin: Aňsat däl, kyn, agyr. *Deňziň çuň ýerinde tapaýmak çetin, özüňiz bilýäniz kıklän häsetin* (Ş. Borjakow, *Kapsi Kenarynda*). *Bilmek çetin, onuň näçe ýaşy bar* (Ata Salyh, *Lirika we Satira*).

çetinleşdirmek: Has çetin etmek, kynlaşdyrmak, agyrlaşdyrmak.

çetinleşmek: Çetin bolmak, kynlaşmak, agyrlaşmak. *İşler gitdigiçe çetinleşýär*.

çetlilik: Agyr ýagdaý, aňsat dällik, kynçylyk, agyrlyk. *Çetlilik bilen düşünişmek. Çetlilik bilen hereket etmek*.

çetki: Çetde duran, çet tarapky, bir çetdäki, gyradaky. *Ogulbeg iň çetki owadan gül agajynyň ýanynda aýak çekdi («Sowet Edebiýat» jurnalyny)*.

çetleşdirmek: Bir gyra çykarmak, köpçülikden saýlamak, aýyrmak, gyraklatmak.

çetleşmek: Bir gyra çekilmek, köpçülikden saýlanmak; aýrylmak, gyraklanmak. *Onuň özi gitdigiçe işden çetleşdi. Köpçülikden çetleşmek*.

çetrek: Patrak edilende açylman galan mekgejöweniň dänesi. *Etmekçidim patrak, Boldy bary çetrek («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»)*.

çetremek: 1. Mekgejöwen gowrulanda patrak bolman açylman galmak, çetrek bolmak. *Patragymyz gowy bolmady, köpüsi çetredü*. 2. Janlanyp, täzeden gol çykaryp, gögerip başlamak (ösümlük hakynda). *Howa cigräp başlandan soň, gawun, garpyz täzeden çeträp başlaýar*.

çetreşmek: Köp mukdarda çetremek, bilelikde çetremek. *Gurap başlan ekinler çetreşip başlandyr*.

- çeýe:** 1. Süýnüp girip duran, ýazylyp-büzülip bilýän, eplense-de döwülmeýän, maýyşgak. *Uzyn çeýe şahalary aşak egilip sallanyşyp ýatyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç.m. Başarjaňlyk bilen hötdesinden gelip bilýän, başarnykly, berk. *Hatarda duranlaryň hemmesiniň edil şu gyz ýaly sagdyn, çeýe, ukyply bolasy gelýärdi* (B. Setäkow, *Döwürdeşler*).
- çeýelik:** Süýnüp girip durujylyk, eplense-de döwülmezlik, ýazylyp- büzülip bilijilik, maýyşgaklyk. *Soňa görä-de, oňurgalylyk ähli bedene mäkäm söýeg bolup, ony çeýelikden mahrum etmeýär* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*).
- çeýnelmek:** 1. Agza salnyp owradylmak, ownydylmak, mynjyradylmak. *Aňsatlyk bilen çeýnelmek*. 2. göç.m. Mazaly degilmek, her hili söz aýdylyp horlanmak. *Birsyhly çeýnelip durmak*.
- çeýnem:** Ýilýän zatlaryň çeýnelmek derejesi, çeýneliş häsiýeti çeýnelmek mümkinçiligi. *Etiň çeýnemini ýetirip iýmek*.
- çeýnemek:** 1. Agza salyp bölek-bölek etmek, owratmak, ownutmak. *Atlar bol samany bebsewürlik bilen çegnediler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Mazaly degmek, aýtjagyny aýdyp horlamak. *Naçalnigini näçe çeýnäsy gelse-de, ebeteýini tapman kanagatlandy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- çeýneşmek:** 1. Köp bolup dowamly çeýnäp oturmak. 2. Biri-biriňi çeýnemek, biri-biriňi dişlemek. *Gurt bilen çeýneşip dünýäden ötdi, Çöllerde özüni şa hasaplardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 3. göç. m. Biri-biriňe diýjegiňi diýmek, mazaly degmek, käýişmek.
- çeýnetmek:** 1. Dişledip zaýalatmak, dişletmek. *Ol gpluny inere çeýnedipdir*. 2. göç. m. Dürli bahanalar bilen birine degdirmek, horlatmak.
- çyban [çyyban]:** med. Dömüş çykýan iriňli ýara, baş. *Onuň buduna çyban çykýar*.
- çybyk [çyybyk]:** 1. Agajyň inçemik uzyn baldaklary. *Petde-petde garlar ýagmaga durdy, Baglar çybygyny eg-mäge durdy*. («Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Dor ata atlanyp çybyk kesemde, Palaç kesen ýaly gyryp bilýäriň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Tüpeňiň nilini arassalamak üçin ýörite demir çiş. *Jigitler gulan etini tüpeň çybygyna düzüp, kebab bişiripdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- çybyklamak [çyybyklamak]:** Çybyk bilen urmak, saýgylamak. *Şol wagtda bir selleli garryja molla gelip, it- leriň gandyzyna çybyklady* (Myrally).
- çybyklanmak [çyybyklanmak]:** Çybyk bilen urulmak, saýgylanmak.
- çybyklatmak [çyybyklatmak]:** Çybyk bilen urdurmak, saýgylatmak.
- çybyn [çyybyn]:** zool. Hortumjygy bilen gan sorup iýmitlenýän, çirkeýe görä ulurak, goşa ganatly möjejik, peşe. *Allaly par çybyndan gorkusyna her agşam ders üýşürip otlayar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- çybynlyk [çyybynlyk]:** Çybynyň köp ýeri, çybyn köp bolan wagt. *Gür tokaýlar çybynlyk bolýar*.
- çybsyldamak:** Çala aýak sesini çykaryp ýöremek, çybsyldy döremek. *Ol daşardan çybsyldap geldi*.
- çybsyldaşmak:** Çala ädimläp, çybyş-çybyş edişip ýöremek. *Olar ekinçiligiň gyrasyndan çybsyldaşyp gelýärdi*.
- çybsyldy:** Çala basylyp, ýuwaş ýörelende çykýan aýak sesi. *Şu ýakynda bir çybsyldy eşidildi*.
- çydam:** 1. Agyra ýa-da başga bir zada bolan dözüm. *Polatdan, çoýundan berkdir çydamy, Gyzyk deň posla- maz ýoldur-ýolumuz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ýürek çydam bermän aý habara, Ar alyjy gözlerinden ýaş akdy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Sabyr, takat, karar. *Her bir zada çydam gerek*.
- çydamak:** 1. Agyra ýa-da başga bir zada dözmek, çydam etmek, döz gelmek. *Näsag janyma şu bela çyda- jak boldum* («Tokmak» Jurnaly). *Pawel hem bedenden akdyryp gany, Çydaýar mert durup, görüpdür käni* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Sabyr etmek, garaşmak. *Gowusy çydaýyn, oba barýançam, Ony özüm gözüm bilen görýänçäm* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Nabat agzyn açyp, aňkaryp galdy, Çydaman garrynyň sözünü ýoldy* («Oktýabryň Ýalkymy»). 3. göç. m. Ýeterlikli bolmak, ýetmek. *Bu harç edişiňe pul çydamaz*.

çydamly: 1. Agyra ýa-da başga zada dözümlü. *Çydamly bolmak*. 2. Peýdalanmak we ulanmak üçin berk, pugta, durumly, dözümlü. *Sowuga, yssa, ygala, çyga çydamly agaç*. 2. Sabyrly, takatly. *Ol bular ýaly zada gaty çydamly adamdyr*.

çydamlylyk: 1. Agyra ýa-da başga zada dözümlülik. 2. Peýdalanmaga we ulanmaga berklik, durumlylyk, dözümlilik. 3. Sabyrlylyk, takatlylyk.

çydamsyz: 1. Agyra ýa-da başga zada dözümsiz. *Sen-ä bir çydamsyz ekeniň*. 2. Peýdalanmak we ulanmak berk däl, durumsyz, dözümsiz. *İşe çydamsyz aýakgap*. 3. Sabyrsyz, takatsyz. *Azajyk sabyr et, beýle çydamsyz bolmazlar!*

çydamsyzlyk: 1. Agyra ýa-da başga zada dözümsizlik. 2. Peýdalanmaga we ulanmaga berk dällik, durumsyzlyk, dözümsizlik. 3. Sabyrsyzlyk, takatsyzlyk.

çydaşmak: Ýeterlikli boluşmak, ýetişmek. *Towuklara däne çydaşmaýar*.

çydatmak: 1. Agyra ýa-da başga bir zada dözdürmek, çydam etdirmek. *Dişimi sogurtsam, azary çydadarmy-ka?! 2. Ýeterlikli etdirmek, bol etdirmek. Oýnaýanyň kart bolsa, oňa pul çydadyp bolarmy?! (A.Gowşudow, Eserler)*.

çyg [çyyg]: 1. Yzgar, nem. *Bede birneme çyg çekipdir*. 2. Bedenden çykýan der. *Jamal çeynegini ýarpydan aşyrandan soň, ýgyrt atan maňlaýynda çyg görüldi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler)*. 3. Ygal, ýagyş.

çygar [çyygaar]: Gury däl, çygly, öl, guramadyk (sazak, gandym, çerkez we ş.m. agaclar hakda). *Yzgarly çy-*

çygjaryşmak [çyygjaryşmak]: Bilelikde çygjarmak, çala derleşip oturmak. *Olar çay başynda çygjaryşyp otyrdylar*.

çygjarmak [çyygjarmak]: Birneme der gelmek, çala derlemek. *Horjunyň agramyndan ýaňa garrynyň arka-*

çygjartmak [çyygjartmak]: Birneme çyg çykartmak, çala, derlemek. *Çay endamymy birneme çygjartdy. Üstüni gaty basyryp çygjartmak*.

çygylдыrmak: Az salymlykça demiňi tutup tutduryp hyklatdyrmak, zor saldyrmak, igindirmek. *Agyr iş etdirip çygylдыrmak*.

çygylmak: Az salymlykça demiňi tutup hyklamak, özüňe zor salmak, iginmek. *Näme, beýle çygylýarsyn?!*

çygyr: Belli bir çäk, serhet. *Şeýle söweş, elbetde, onuň çygryndan daşarydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Owlak, guzy, goýun, geçi mäleşip, Mälim edýär görmändirler çygry (N. Pomma, Saýlanan Eserler)*

çygryşmak [çyygyryşmak]: Çirkin ses bilen gygyryşmak. *Çagalaryň çygryşýan sesleri eşidilýärdi*.

çygryrmak [çyygyrmak]: Inçeden ýiti ses bilen gygyrmak. *Ol çaga çyr-çyr çygryrdy*.

çygryrtmak [çyygyrtmak]: Ýiti ses bilen gygyrtmak, çirkin sesli gygyrtmak. *Ol bir salym çagasyny çygryrtty*.

çygly [çyygly]: Çyg çeken, çygy bar bolan, gury bolmadyk, yzgarly, nemli. *Çygly galla. Çygly toprak*.

çyglyk [çyyglyk]: Ýagynlyk, ygallyk. *Çygly ýurt. Leningrad çyglyk şäherleriň biridir*.

çyglylyk [çyyglylyk]: Çygy barlyk, yzgarlylyk, nemlilik. *Gallanyň çyglylygy. Pagtanyň çyglylygy*.

çygşyldamak: Çygşyldyly ses çykarmak, çygş-çygş edip çala seslenmek. *Çaly, çerkezler sähelçejik şemala Çygşaldap otyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)*.

çygşyldatmak: Çygşyldyly ses çykarmak, çygş-çygş edip çala seslendirmek. *Durdy aga hatda çöpleri hem çygşyldatmazlyga çalyşýardy (J. Akyýew, Mergenň Ogly)*.

çygşyldy: Şemal degende we ş.m. ýeňiljek çykýan ses (otlar, agaclar hakynda). *Az salymda süýji uka batdy-lar, Çygşyldy ýok gumuň beýgi-pesinde (N. Pomma, Saýlanan Eserler)*.

çykalga: 1. Çykylýan ýer, gapy, geçelge. *Deňze baka çykalga mätäç bolupdyr (SSSR Taryhy). Wepa guşlaryň höwürtgelerini gözläp ýörkä gizlin çykalga görüpdü (A.Gowşudow, Eserler). Bar, ol çykalganyň agzyny sakla, adam tohumy münüpdüşmesin! (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). Jaýyň köçe tarapa bolan çykalgasy*

beklidi. 2. Aktarylýan çäre, ýol, ugur. *Wagt ýokdy, başga çykalga tapmak gerekdi* (B.Gurbanow, *Duşuşyk*). *Ol Eýranyň kapas howasyndan hopugyp, özüne çykalga gözleýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdag Aňyrsynda*).

çykalmak: Üşürilip, ykjam edilip daňylmak (odun-çöp ýaly zatlar hakynda). *Ýyglan odunlar çykaldy.*

çykamak: Odun-çöp ýaly zatlary mala ýüklemek üçin ykjam edip daňmak. *Olar iki düýelik oduny çykap goýdular.*

çykan: İki aýal doganyň çagalarynyň biri-birine bolan garyndaşlyk aragatnaşygy. *Ol, çykany Aşyr bilen masla-*

çykarybermek: 1. İçinden daşyna alybermek. *Jaýdan stoly çykaryberdiler.* 2. Egniňden, aýagyňdan aýrybermek. *Ol öýe girdi-de, aýakgabyňy çykaryberdi.* 3. Gulluk wezipesinden aýrybermek, boşadybermek. 4. Gyz maşgalany gözli-başly edibermek, äre beribermek. 5. Meseläni çözübermek, işläpbermek.

çykarylmak: 1. İçinden daşary alnyp çykylmak. *Guýa gaçan bedre çykaryldy.* 2. Egninden aýrylmak. *Ullakansoldat ädigi bolsa ömürha aýakdan çykaryladyk ýalydy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 3. Gulluk wezipesinden aýrylmak, boşadylmak. 4. Gyz maşgala gözli-başly edilmek, äre berilmek. *Biz oba barmaňkak gyz çykarlypdyr.* 5. Önüm öndürilmek. *Zawoddan çykarylýan önümiň sany az däl.*

çykarynmak: 1. İçinden daşyna çykaryp almak, özüň üçin çykarmak. *Haltadan gawun çykarynyp, ýmäge oturdy.* 2. Egniňden aýyrmak, egin-başıňy çykarmak. *Olar çykarynyp, krowatly-krowatyna geçip gyşardylar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çykaryşmak: 1. İçinden daşyna alyp çykyşmak. *Öýlerinden ähli goşlaryny men çykaryşdym.* 2. Egninden aýryşmak. *Onuň paltosyny çykaryşdym.* 3. Mesele çözüşmek, işleşmek. *Mesele çykaryşmak.* 4. Önüm öndürişmek, önüm alyşmak. 5. Ýerasty baýlyklary gazyp alyşmak.

çykarmak: 1. İçinden daşyna alyp çykamak. *Jübüsinden ýaglygyny çykaryp, maňlaýyny süpürdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Kitaby sumkasyndan çykardy.* 2. Egninden aýyrmak. *Soňra egnindäki ak haladyny çykaryp, tamyň diwaryndan asdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Keýmiri paltosyny çykaryp, tamyň burçundaky asawaçdan asdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 3. Gullyk wezipesinden aýyrmak, boşatmak. *Meredi işden çykarypdyr.* 4. Gyz maşgalany gözli-başly etmek, äre bermek. *Ol meni öňki çykaran gyzlary ýaly, gysymynyň içinde saklajak bolýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ynha gyz çykaryp, ogul öýerdiň, Şöhrat seniň edýän işiňe, ýeňňe!* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 5. Ýer ýaly we ş. m. zady salyp alyp bermek, getirmek. *Aýna okara doly gowurma çykardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 6. Bir ýerden başka bir ýere sürüp alyp gitmek. *Eger men hem alada etsem, onda guma goýun çykarmaly bolarys* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 7. Meseläni çözmek, işlemek. *Mesele çykarmak için köp wagt gerek bolar.* 8. Öndürüp ýetişdirmek, önüm bermek. *Ol zawod ýag önümlerini çykarýar.* 9. Ýerasty baýlyklary gazyp almak. *Ol işçiler şahtada kömür çykarýarlar.* 10. göç.m. Zadyň bahasyny belli derejä ýetirmek, belli bir nyra getirmek. *Aşgabatda çaýyň gadagyny men üç manada-da çykaryp bilerin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Baş çykarmak** – ser. Baş Y. *Sen ondan baş çykaryp bilersiň!* **Gözüni çykarmak** – ser. Göz. **Ýoga çykarmak** – ser. Ýok YY. *Ol hemme puluny ýoga çykardy.* **Ýüze çykarmak** – ser. Ýüz Y. *Planetalaryň arasynda syýahat etmek boljakdygyny ylmy tarapyndan ýüze çykarýar* («Mydam Taýýar» Gazeti). **Karar çykarmak** – ser. Karar Y. *Ýygnagyň netijesi barada karar çykardylar.* **Ýatdan çykarmak** – ser. Ýat Y. *Öň bilýän zatlaryň köpüsini ýatdan çykarypsyň!*

çykartmak: 1. İçinden daşyna alyp çykdyrmak. *Gowa bilen guýudan suw çakartdy.* 2. Üstüňden, aýagyňdan aýyrtmak. *Toý etdiler, ädik çykartdyp, guşak çözdürdiler.* 3. Gulluk wezipesinden boşatdyrmak, aýyrtdyrmak. *Ony işden*

çykardy. 4. Gyzy gözli başly etdirmek, äre berdirmek. 5. Ýerasty baýlyklary gazyp aldyrmak. *Kömür gazyp çykartmak*. 6. *göç. m.* Belli bir derejä ýetirmek.

çykaşmak: Odun-çöp ýaly zatlary mala ýüklemek üçin ykjam edip daňyşmak, çykamaga kömekleşmek. *Men*

çykatmak: Odun-çöp ýaly zatlary mala ýüklemek üçin ykjam edip daňdyrmak. *Ol odunyny ýoldaşyna çykat-*

çykdaýy: Belli bir zada edilýän harajat. *Aslynda gurluşyk başlap, köp pul çykdaýy etmegiň tarapdary däl*

çykgynsyz: Alaçsyz, çäresiz, çykalgasyz (ýagdaý). *Ýoldaş Hally! Ýaraň azar berýärmí? Ýa çykgynsyz agyr bir habar barmy?! (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ýedi batyr özleriniň düşen çykgynsyz ýagdaýlaryna dessine düşündiler (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

çykybermek: 1. İçden daşa gidibermek. *Adamlar öýden çykyberdiler*. 2. Ýokary galybermek, göterilibermek.

çykyn-çykyn: Etleri ýomry-ýumry bolup duran. *Maňlaýy sakar al atyň art butlary çykyn-çykyn bolup durdy (B.*

çykyş: Çykyp gepläniň sözi, doklady; hereket. *Ol özüniň çykyşynda arassaçylyk barada durup geçdi. Rewol- ýutsion çykyşlar. ♦ Çykyş düşüm - «kimden?, nemediň?» diýen soraglara jogap bolýan düşüm.*

çykyşmak: Bir näçe bolup çykyp başlamak. *Adamlar klubdan çykyşypdy. ♦ İşden çykyşmak – ser. İş. Men*

çykalgasyz: 1. Çykalýan ýeri bolmadyk, gapysyz, geçelgesiz. 2. Alaçsyz, çäresiz, çykgynsyz. *Garybyň çykalga-*

çykmak: 1. Belli bir zadyň içinden saýlanyp aýrylmak, gitmek. *İndi bu öýden çykmak armanly ölmekdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Yhlas bilen aglasaň, sokur gözden ýaş çykar (Nakyl).* 2. Belentlige göterilmek, ýokary galmak. *Artyk gursun ýaly akýan çägäniň belent raýysyna çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Uçut gaýalaryň ýüzlerinden aýlanyp-dolanyp gidýän ýoda beýik dagyň depesine çykdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 3. Öz wagtyndan öň peýda bolmak. *Ýaz ir çykypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. Ýaşayan ýerinden göçüp gitmek. *Men ol jaýdan çykdim. Kireýine oturanlaryň hemmesi çykyp gitdi.* 5. Gullukdan, işden aýrylmak. *Ol mekdepden çykypdyr. İşden çykmak.* 6. Öňe saýlanmak, öň tarapa berilmek. *Tamyň burçy ileri çykyp dur. Gäminiň burny suwdan çykyp durdy.* 7. Ýaryşdan ozmak, öň gelmek. *Saýlawda kolhozyň aty çykdy.* 8. Äre barmak, durmuşa gitmek. *Olaryň gyzy durmuşa çykypdyr.* 9. Emele gelmek, dömmek. *Onuň boýnuna çyban çykypdyr.* 10. Belli bir derejä ýetmek, barmak. *Bu oýnalýan oýnuň derejesi artyp, ozal bir köpük bolsa, soňabaka bir şaýa, iki şaýa, soň bir anbasa çykdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 11. *göç. m.* Ses gelmek, eşidilmek. *Ýene çykdy jaňny owazy, Enaýy jaňnyrdap çagyrdy bizi (A. Haýydow, Gök Asman). Gowaçanyň kä ýerinden hümürdi, käbir ýerinden bolsa, çasly gülki çykýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 12. Kömekçi işlik funksiýasyndan gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: a) ysnyşyp gelýän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Üstün çykmak, garşy çykmak;* b) ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde, gymyldynyň birnäçe gezek gaýtalanýandygyny, bolup gutaranyny görkezýär. *Aýdyp çykmak, barlap çykmak, seredip çykmak, görüp çykmak.*

çykuw: Teniň içinden dömüp çykýan ýara.

çylgym [çyylgym]: Zolak, zol.

çylgym-çylgym [çyylgym- çyylgym]: Zolak-zolak, zol-zol. *Ýagyrynysyna degen gamçynyň çylgym-çylgym yzy ga-*

çylka: Sünksüz, ýumşak (et barada). *Etiň çylka ýerinden iki kilogram aldy.*

çylkasyz: Manysyz we ýerliksiz sözleýän, suwumsyz. *Çylkasyz sözüni ýetirip, maňa azar ýamanyny berdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

çylkasyzlyk: Manysyz we ýerliksiz söz aýtmaklyk ýagdaýy, suwumsyzlyk. *Ol düýnki oturylyşykda çylkasyzlygyny*

çylpyk: Gözüň agyrmagy netijesinde emele gelýän iriňli şepbeşik. *Ol elýaglygy bilen gözünüň çylpygyny sü-pürdi.*

çylpyklamak: Göze iriňli şepbeşik ýygnanmak, gözde çylpyk emele gelmek. *Çylpyklan gözlerini eljagazy bilen owkalaşdyrды-da, ýüzüni gapdala sowdy (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

çylpyklaşmak: Göze iriňli şepbik toplanmak, ýygnanyp durmak. *Onuň gözleri çylpyklaşdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

çylpyklatmak: Göze iriňli şepbeşik ýygnyndyrmak. *Näme, gözüňi çylpykladyp ýörsüň?!*

çylşyrym: Bulaşyklyk, çolaşyklyk, kynlyk. *Durmuş çylşyrymyn oýlanýar Aýlar (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

çylşyrymly: Düşünmesi, işlemesi kyn, bulaşyk, çolaşyk. *Bu örän çylşyrymly mesele.*

çylşyrymlylyk: Düşünmesi, işlemesi bulaşyklyk, çolaşyklyk. *İne, çylşyrymlylygyň düýp sebäbi-de şundady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

çym: Sypaty güýçlendirýän ownuk bölek. *Onuň ýüzi çym gyzy boldy. ♦ Çym pytrak bolmak – 1) owram-owram, dyp-pytrak, kül-uşak bolmak. Çüýşe döwürleri çym pytrak bolup ýatyrdy; 2) duran-duran ýerinden dargamak, hersi bir ýana gitmek*

çymaşyk Y: *bot.* Beýleki ot-çöplere çolaşyp, çyrmaşyp, oralyp ösýän haşal ot. *Goýun-geçiler bolsa, çyrmaşyk*

çymçyk: *dial. ser.* Serçe.

çyn: Hakykata dogry gelýän, hakykat. *Çyn ýürekdeş mähribanym sen meniň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ýalanyň süýjüsinden, çynyň zäheri datly (Nakyl). ♦*

Çyna berimsiz – edil çyn ýaly, bir kemsiz, hakyky zat ýaly edilip aýdylýan ýalan söz we ş.m. *Onda-da çyna berimsiz gülen boldum (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

Gara çyn – tüýs ýürekden, örän çynlakaý, hakykatdan.

çynar [çynaar]: Ýasy ýyrtyk ýaprakly, hoz agajyna meňzeş beýik agaç. *Ýoluň sag tarapynda belent bir çynar,*

çynarlyk [çynaarlyk]: Çynar agajynyň köp ösüp oturan ýeri. *Jülge giden çynarlykdy.*

çynçy: Dogry sözlemegi hakykaty aýtmagy gowy görýän. *Ol çynçy adamdyr.*

çyngarmak: Çyna, hakykata öwürlip başlamak. *Ol eşiden habarymyz çyngardy.*

çyngartmak: Çyna, hakykata öwürmek. *Biz başda oýun eden hem bolsak, sonabaka çyngartdyk.*

çynyrgamak: *ser.* Çyngyrmak.

çynyrgatmak: *ser.* Çyngyrtmak. *Berdi botinkasyny geýip, pul dilemegini çynyrgatdy (« Mydam Taýýar » Gaze-*

çyňkyrmak: Urulmakdan, dalanmakdan yzly-yzyna inçe gaty ses çykarmak (it hakda). *Güjük çyňkyrdy.*

çynlakaý: Yhlas bilen, ýürek bilen, ýalandan däl, tüýs çyny bilen. *Stepan çynlakaý gyzyklanyp sorady (« My- dam Taýýar » Gazeti). Aýtguly sowatsyzlygyny ýok etmäge çynlakaý girişdi. Käbir ýerden ýap çekdirmäge çynlakaý girişdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

çynlamak: Çynyňa tutmak, çynyňy etmek.

çynlatmak: Çynlakaý ýapyşmak, çynyňa tutdurmak.

çyňsaşmak: 1. Urulmakdan ýa-da başga bir sebäpden bir näçe bolup, uzyn inçejik ses edişmek (it hakda). *İtler çyňsaşyp başladylar. 2. göç.m.ser.* Aglaşmak.

çyňsaşmak: 1. Urulmakdan ýa-da başga bir sebäpden bir näçe bolup, uzyn inçejik ses edişmek (it hakda).

çyňsatmak: 1. Urulmakdan ýa-da başga bir sebäpden inçejik uzyn ses çykartmak. *Ol gapa gelen güjügi urup, çyňsadyp goýberdi. 2. gepl.d.ser.* Aglatmak.

çyp: Sypaty güýçlendirýän ownuk bölek. *Emma çyp ýalaňaç edäýmeseler bilinjek däl di* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çypar: Gyzylymtyl sary, sargylt. *Jepbar sözleýän wagtynda, onuň selçeň çypar gaşlary galýardy* (B. Kerba- baýew, Aýgytly Ädim). *Ýüzi çypar bir dama çykdy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

çypdyrmak: Ýalan söz aýtmak, ýalan sözlemek.

çyplak: Sowuk howada ýeňil geýnen, egni ýuka geýimli, ýuka geýnen. *Ýigitler, siziň şu bolşuňyzy gaty çyp- lak görýän, ol ýerde Aşgabadynyň yssysy ýokdur* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çyplaň: ser. Çyplak. *Janyňy possunyň içinde saklap bolmaýarka, bu näme beýle çyplaň çykdyka?!* (N. Pom- ma, Sebäbini Soň Bildim).

çyra: Ýagtylyk berýän dürli görnüşden gural. *Çyra aslyp obaň belent-besinden, Suw güýjünden ýanyp ýagty alynýar* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ol ýanyp duran onluk çyranyň ýagtysynda kitap okaýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

♦ **Çyrasyňa ýag dammak** – keýpi gelmek, hezil etmek, begenmek guwanmak.

çyraçüýşe: Nebit bilen ýanýan ýönekeý çyra geýdirilen ýörite kiçijik çüýşe. *Magazinlerde çyraçüýşe köp- mü?!* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

çyradan [çyradaan]: Çyranyň, şemiň aşagyna goýulýan esbap. *Öýüň eýesi ölügsi ýanyp duran çyrasyny çyra-*

çyraýly [çyraaýly]: Gelsikli, owadan. *Çyraýly ýüzi güne ýanan ýaly adam syrylan kellesini ýalaňaçlap otyrды* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Çopan azat, çoluk azat, nur azat, Çyraýly şöhesin ýaýratды kanun* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

çyraz: Günüň saçýan şöhesi. *Gün çyrazlaryny uzadyp ýere, Bezeýär meýdany güneşe, nura* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Gün altyn çyrazlaryny uzadyp, parlap бага nur saçýardy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çyrçyk: 1. Çaga degýän ýeňiljek kesel, syrkawlyk. *Biziň şu çagamyzdan çyrçyk aýrylanok*. 2. göç.m. Dert, alada, hysyrdy. *Begenjiň aýdysy ýaly, gowaçanyň çyrçyry adatdan daşary kändi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çyrçyklamak: Kesel degmek, ýeňiljek syrkawlamak (çaga hakda). *Babaly, belki, çyrçyklandyр* (B. Kerbaba-)

çyrçyklatmak: Kesel ýokdurmak, keselletmek.

çyrçykly: Kesel ýokuşan, keselli. *Çyrçykly çaga*.

çyrş: 1. Dag we gum ýerlerinde bitýän, soganyň ýaşyna meňzeş ýaşly ösümlik. 2. ser. Ýelim.

çyrlak: Torgaýa meňzeş goňrumtyl-sary, menek, menek ýelekli kiçijik guş.

çyrlamak: Çirkin sesli aglamak (çaga hakda).

çyrлаşyk: Yzanda-çuwalyk, agy-zenzele, agлашык.

çyrлаşmak: Çirkin sesli agлашmak(çagalar hakda). *Gara öýüň içinde çyrлаşýan çagalaryň sesi eşidilýärdi*.

çyrlatmak: Çirkin sesli aglatmak (çaga hakda). *Näme, çagany çyrladyp goýaýypsyň!*

çyrmamak: Bir zadyň daşyna çolamak, orap almak. *Gyzgyn ýüreginiň daşyny çyrmap alan söýginiň ýüpek tarlaryny çözmek isledi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çyrmaşyk YY: Biri-biriniň içinden geçip çolaşan, bulaşyk (ýüp,ýüplük hakda).

çyrmaşmak: 1. Bir zadyň daşyna çolaşmak, oraşmak. *Üzüm çyrmaşyk ýaly çyrmaşýar*. 2. Ýapyşyp, asylyşyp ýokary çykmak. *Çagalar agaçlara çyrmaşyp başladylar*.

çyrmatmak: Bir zadyň daşyna çolatmak, oratmak.

çyrpdyrmak Y: Ujundan, ýokarsyndan kesdirmek, kesdirip aýyrtmak. *Üzüm çybyklarynyň ujuny çyrpdyrmaly*

çyrpdyrmak YY: Yuwlan kiri ahyrky gezek arassa suwa sokup çykartmak, batyrmak. *Ýuwan kirini suwa çyrpdy-*

çyrpy: 1. Ýeňilenilmän kellä atylýan, hemme ýeri keşdeli aýal geýimi. *Sary keteniden «şetdaly gül» nagyşly çyrpy edindim* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň

Eteginde). 2. Ujy injelip gidýän ýüp, gamçy we ş.m. zat. *Sary murty aşak sallanyň, sapanyň düýe ýüňünden edilen çyrpysy ýaly boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Çopanyň elinde uzyn çyrpysy bardy*.

çyrpylmak Y: Ujundan, ýokarsyndan kesilmek, kesilip aýrylmak. *Ujy çyrpylan sakgally eňegini daňdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ol näçe gowaça otalaýarka, ujy çyrpylýarka gaýra durmady* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çyrpylmak YY: Ýuwan kir ahyrky gezek arassa suwa durlanmak, suwa sokulyp çykarylmak. *Suwa çyrpylan ge- ýimleri aýry goýaý!*

çyrpym: Gowaça we ş.m. ekinleriň ujuny çyrpmak işi. *Pagtadan ýokary hasyl almak üçin, ekişini, çyrpymyny wagtynda berjaý etmeli* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çyrpynmak: 1. Abşaryp, guýrugynyrtarpyldadyp esremek. 2. göç.m. Möwç almak, joşmak. 3. göç.m. Biriniň üstüne çöwşemek, hondan bärşi bolup dyzamak, haýbat atmak.

çyrpyşmak YY: Ýuwan kiri arassa suwa sokup çykaryşmak, batyryşmak, durlaşmak. *Men akarda Bibijahana*

çyrpmak Y: Ujundan, ýokarsyndan kesmek, kesip aýyrmak. *İki sany adam eliniň ýetişdiginden bugdaýlaryň*

çyrpmak YY: 1. Ýuwan kiri ahyrky gezek arassalamak üçin arassa suwa sokup çykarmak, batyrmak, durlamak. 2. Çyrpyny boýuň deňeräğine galdyryp, batly silkip, şarpyldyly ses çykarmak.

çyrryldamak: Çyrryldyly ses çykamak, çyrryldyly seslenmek. *Peçde gara çekirtgäniň çyrryldaýan sesi eşidilýär-*

çyrşak: Çyrşalan hapa, kir. *Owadan gyzlara eleşan eşikler geýdirip, ýüzlerini çyrşak saklamaly diýýärdiler*.

çyrşamak: 1. Degrip, çalyp hapalamak. *Gawunyň şiresini köýnegiňe-de çyrşapsyň*. 2. göç.m. Çalyp suwamak,

suwag çekmek. *Tamyň diwarynyň kerpiçleri görnüp durmasyn! – diýip, özüm çyrşap çykdim*. 3. göç.m. Hat ýazmak. *Pikirim kagyza çyrşap başlamdy, Güller gelip gördi taýýar ýerlerin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

çyrşaşdyrmak: Birin-birin çyrşap çykamak; hemme ýerine çyrşamak.

çyrşaşmak: 1. Biri-biriňe hapa çyrşamak, çalmak. 2. Çyrşamaga kömekleşmek. *Kagyzyň ýüzüne ýelim çyr- şaşdym*.

çyrşatmak: 1. Degrip, çalyp hapalatmak. *Näme üçin, üzümiň şiresini egin-başıňa çyrşadypsyň?! 2. göç.m. Suwag etdirmek, suwag çaldyrmak. Tamyň ýüzine palçyk çyrşatsaň bolmaýarmy?! 3. göç.m. Hat ýazdyrmak. Aşyr öýde bolan bolsa, bir-iki setir çyrşadyp, ogluma hat iberjekdim*.

çytawlaşmak: Göreşde, durmuşda we ş.m. üstün çykamak üçin jan etmek, güýç sarp etmek, gaýrat etmek, dyrçaşmak. *Emma çytalaşýardym, dişimi gyjaýardym* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

çytawun: Çygly çigrek, birneme aýazly. *Russiýanyň tokaýynda çytawun, Şöhlesiz Gün çenden gyk garap bak-*

çytawunlyk: Çygly çigreklik, aýazlylyk. *Begenç howanyň çytawunlygyna garaman derleýärdi* (B. Kerbabaýew,

çytyk: Gaýgyly ýa-da pikirli görnüşde maňlaýy, ýüzi, gaşy ýygryk. *Onuň ýüzi salyk, gaşlary çytykdy* (B. Pürli- ýew, *Ilkinji Gün*). *İwa Dmitriç sesi we onuň çytyk, akyly ýaş ýüzi Andreý Ýefimiçe ýarady* (A. P. Çe- how, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Çytyk howa**

çytylmak: Gaýgyly ýa-da pikirli görnüşe girip, maňlaýy, ýüzi, gaşy ýygrylmak. *Onuň gahary gelip, ýüzleri çytylýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çytmak: Ýygymak, büzmek. ♦ **Gaş çytmak** – ser. Gaş Y. *Näme hyrçyň dişläp, gaşyň çytýarsyň?* (N. Pomma,

çyzawaç: ser. Çyzgyç.

çyzdyrmak: 1. Çyzyk çekdirmek, çyzyk geçirtmek. 2. Bir zadyň çyzgysyny, şeklini çekdirmek. 3. göç. m. Syp-

çyzgy: 1. Bir zadyň çyzyk bilen görkezilen şekili. 2. Bir zadyň şeklini çyzyk bilen çekip görkezmegi öwred- ýän ylym, sapak. *Çyzgy sapagy.*

çyzgyç: Göni çyzyk çyzmak için ýüzi santimetre bölünen ýa-da bölünmedik ýasyja tagta. *Çyzyk çyzar ýaly çyzgyjyň ýokmy ?!*

çyzgalmak: Eplenip, yzyna gaýtarylyp çermelmek, ýokary çekilmek (geým hakynda). *Oňa görä-de ýeňler golda köp gat edilip ýokaryk çyzgalypdyr (SSSR Taryhy).*

çyzgamak: Ýokary çermemek, ýokary çekmek (geým hakynda). *Gol çyzgap biz girdik jeň meýdanyna, Gör-*

çyzganyşmak: Köp bilelikde çyzganmak, çermenişmek.

çyzganmak: Öz geýimiňi çermäp tijenmek, ýokary çekişdirmek, çermenmek. *Suwa girjek adam ýaly çyz- gandylar («Sowet Edebiýaty» Jurnalı).*

çyzgaşmak: Çermeşmek, ýokary çekişmek.

çyzgatmak: Çermetmek, ýokary çekdirmek. *Köýneginiň ýeňlerini çyzgatdy.*

çyzyk: Tekizlikde çekilen zolak yz. *Ol galamyny pugta basyp durdy-da, kese çyzyk çyzdy (N.Saryhanow, Saýla-*

çyzyk-çyzyk: Ýüzi çyzym-çyzym edilen. *Depderiniň ýüzüni çyzyk-çyzyk edipdir.*

çyzylmak: 1. Çyzyk çekilen, çyzyk geçirilmek. *Hatyň ýüzi çyzylpdyr.* 2. Bir zadyň çyzgysy çekilmek. 3. Çyzyk çekilen ýaly ýarylmak, çat atmak. *Çäýnegiň gapdaly çyzylpdyr.* 4. Ýüzi, üsti çyzyk-çyzyk bolup zaýalanmak. *Aýnanyň ýüzi çyzylpdyr.*

çyzym-çyzym: ser. Çyzyk-çyzyk.

çyzysdyrmak: Ýüzüni çyzym-çyzym edip çykamak, çyzyk-çyzyk etmek. *Ol kitabyň ýüzüni çyzysdyryp çykypdyr.*

çyzysmak: 1. Çyzyk çekişmek, çyzyk geçirişmek. 2. Bir zadyň çyzygysyny çekmäge kömekleşmek. *Men oňa täze salynjak garajyň shemasyny çyzysdym.*

çyzmak: 1. Çyzyk çekmek, çyzyk geçirmek. *Ol galamyny pugta basyp durdy-da, kese çyzyk çyzdy (N.Saryha- Saýlanan Eserler).* 2. Bir zadyň çyzgysyny, şeklini çekmek. 3. *göç.m.* Sypjyryp yz galdyrmak, ýaralamak. *Myradyň bolsa bileginden bir-iki ýerini çyzypdyr (A.Gowşudow, Powestler).*

çyzmyk: Ýüzi çyzyk-çyzyk, ýol-ýol. *Sag gapdaly bolsa ýygjam çyzmyk bolup ýatan tekiz gowaça meýdany («Sowet Edebiýaty» Jurnalı).*

çig [çiig]: 1. Ýeterlik gowrulmadyk, ýeterlik gaýnadylmadyk, bişmedik (et we ş. m. hakynda). *Naharyň eti çig eken.* 2. Bişip ýetişmedik, gök (gök önüm, miwe hakynda). *Şu garpyzlaryň ýekeje çigi hem ýokdur. Çig erik.* 3. Gutarnykly bolmadyk, taýýar däl, doly işlenmedik (önüm, mal hakynda). *Senagatymyza çig mallar berýaris (N. Pomma, Taýlak Hyzyn). Daşýar çig maly ol senagata, Hem senagat malyn çekýär ilata (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

çig-çarsy (çiig-çaarsy): Gowy bişmedik, ýeterlikli bişmedik, ýarysy bişip, ýarysy bişmedik (nahar we ş. m. hakda). *Çig-çarsy bişen at etini iýipdir (SSSR Taryhy).*

çigdirmek: ser. Çigişdirmek.

çigildem: bot. Düýbi sogan görnüşli, owadan gyzyll gülli meýdan oty. *Ol Aýna bilen çigildem gazmaga gidenini gözünüň öňünden geçirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Çigildemleriň al-elwan güllerine seredip barýarys (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çigilmek: ser. Çigişmek. 1. *Ýigidiň göwni ýüpekdir, berk çigilse çözülmmez (nakyl).* Botinkamyň bagy çiglipdir.

çigin Y: anat. Tirsek bilen gerdeniň aralygy, egin. *Annaguly ejesiniň çigininden tutdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

çigin YY: Ýüpüň, ýüplügiň bulaşyk, çylşyrymly daňlan düwni. *Çigin düşen sapak. Çigin emele gelmek. Çigin bolan ýüp.*

çiginlek: Çigin ýogyn, eginlek (adam hakynda). *Ol çiginlek bir ýigitdi. Çiginlek adam.*

çiginli: Çigni bar bolan, çigin emele gelen, çigin baglanan, düwünli. *Çiginli ýüp. Çiginli guşak.*

çigişdirmek: Ýüpüň we ş. m. ujuna çigin düşürmek, çigin etmek, çigin baglamak, bir näçe ýüpi we ş. m. biri-birine çigmek, daňmak. *Ýüpüň bir ujuny çigişdirmek.*

çigişmek: 1. Açylmaz ýaly çigin düşüp daňylmak, çigin bolmak. *Sapagyň ujy çigişipdir.* 2. göç.m. Ýitileşmek, berkişmek. *Onuň ýüregindäki görüşmezlik niýeti has berter çigişdi* (A. Gowşudow, Eserler).

çigit: Käbir ösümligiň miwesiniň dānesini (gawun, garpyz, günebakar, pagta we ş. m. ösümlükler hakynda). *Her çigitden ýüzläp goza öndürýär, Otap, dökün döküp, suwa ýakanda* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **çigidi çaşmak** – Çym pytrak bolmak, kül-owram bolmak, döwürmek.

çigitlemek: 1. Çigidi çakyp, maňzyny iýmek, maňzyny gabygyndan arassalamak. *Olaryň kimisi nas tüýkürýär, kimisi çigit çigitleýär* («Tokmak» jurnaly). 2. Pagtany çigidinden arassalamak.

çigitleşmek: Çigitlemäge kömekleşmek, bilelikde çigitlemek. *Çigit çigitleşmek. Pagta çigitleşmek.*

çigitletmek: Çigitlemäge mümkinçilik bermek, çigidini aldyrmak. *Pagta çigitletmek.*

çiglik [çiiglik]: 1. Bişen dāllik, horalyk, göklük. 2. göç. m. Gepiň, bir gürrüňiň manysyna, mazmunyna gowşak, ýaramaz düşünmeklik ýagdaýy. *Siz göwnüňizde çiglik galdyрмаň!* (A. Gowşudow, Eserler). ♦ **göwne çiglik gitmek** – ser. Göwün. *Siziň göwnüňize bir çiglik gidipdir.*

çigmek: Çiginläp düwmek, çigin salmak.

çigrek: 1. Ertirlerine ýa-da agşamlaryna düşýän ýeňiljek sowuk, çalaja aýaz. *Howa çigrekdi* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Gündiz günüň kümüş nury ýansa-da. Gijesine düşýär azyjyk çigrek* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 2. Köplenç sowuklamakdan emele gelýän çaga keseli. *Çigrek degen ellerini olar çendan owkalaýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çigreklemek: 1. Howa azrak sowap ugramak. 2. Ýeňiljek sowuk kakmak, çalaja sowuklap nähoşlamak (esasan çaga barada). *Ol çaga çigrekläpdir.*

çigrekletmek: Ýeňiljek sowuk kakdyrmak, sowuk urduryp nähoşlatmak. *Çagany çigrekledipsiňiz! Çaganyň ugruna seretmän çigrekletmek.*

çigremek: Howa sowap başlamak, aýaz düşüp başlamak. *Agşamlaryna howa çigreýär. Güz düşenden soň, howa çigräp başlar.*

çikjerilmek: ser. Çikjermek. *Güljahan onuň özüne garaýşyndan, çikjerilip sorag bersinden ätiýaç etdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çikjerişmek: Köp bolup çikjerip durmak, bilelikde çikjermek. *Oglanjyklar çikjerişip durdular.*

çikjermek: 1. Biriniň üstüne haýbat atmak. *Hamala diýersiň, men ondan gorkýan ýaly, gözjagazlaryny alardyp, meniň üstüme çikjeren boýlar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Suwumsyzlyk edip, öňe düşmek, hondan bārsi bolmak, gopbamsyramak. *Ol çikjerip, görünmesiz ýerde görünýär.*

çikge: Gözüň iki gyrasy. *Aýratyn hem Myradaly aganyň mawumtyk gözleriniň çikgelerinden hem görnen ýaly boldy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

çil [çiil]: Ekin meýdanlarynda peliň gyrasyna çekilýän uzap giden beýiklik, çäk. *Hoşgeldi pilini egnine atyp, çiliň üsti bilen bulara baka gaýtdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Häzir kolhozda ýerleri dökünlemek, tekizlemek we çil çekmek işleri gyzgalaňly alnyp barylýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Yel dargatdy, çatmalaryn, çilleriniň sudury bar* (Çary Aşyr, Pozmalar).

çilik: Ujy egri taýak bilen süňk urlup oýnalýan oýun we şol togalak süňk. *Ýaňy-ýaňylar hem ýigit çykan oganlar, jahyllar çilik oýnardylar.*

çilim: 1. Çekilýän temmäki, papiros we ş. m. zatlar. *Keselliniň ýanynda çilim çekmek bolmaz* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Soňra kisesinden çilim çykaryp: - Çekin! - diýip, Gurban Durda uzatdy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. Temmäki

çekilýän ýörite gural. *Ullakan çilim elden-ele geçýär* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

çilimhor [çilimhoor]: ser. Çilimkeş. *Jübüsine elin ýetirip birden, diýdi : - Aýyp görmäň, siz çilimhordan* (N. Pomma, Gogşular).

çilimkeş: Çilim çekýän adam, çilimi üç edip çekmegi endik edinen adam. *Çilimkeşiň hem içi ýanar, hem daşy* (nakyl).

çilimkeşlik: Çilimkeş bolmaklyk, çilimi köp çekijilik. *Çilimkeşlikden hem bir kär bolarmy?! Çilimkeşlikden el çekmek.*

çilimleşmek: Biri bilen çilim çekişmek, çilim çekişip dynç almak. *Ýolly, hany bir çilimleşeli! Nahardan soň çilimleşmek.*

çilimsaz [çilimsaaz]: kön.s. Aýlap ýörite çilim çekdirýän adam. *Kolhoz başlygyna bolup ýalynja, çilimsazy ýaly selpäp işleýär* («Tokmak» jurnaly).

çille Y: Gýş wagty, gýş paslynyň iň sowuk günleri, gýşyň örküji. *Ýaz gününe ýaraşar ýagyş, ýyldyrym, Gýş çilde joşgun sile ýaraşmaz* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Çilde – çepek, jöwzada – içmek* (nakyl).

çille YY: Belli bir mukdardaky saralan ýüpek, kelep ýüpek. *Bakjaňyzdan bakaýyn, Ballar bolup akaýyn, saçym çillän ýüpegi, Dutaryňa dakaýyn* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).

çilşirme: sport. Türkmen göreşinde garşydaşyň ýykmaq üçin edilýän emeliň bir görnüşi. *Göreşilende çilşirme*

çilşirmek: 1. Biri-biriniň içinden geçirmek, indirmek. *Ol aýaklaryny çilşirip, traktoryň kölegesinde çay içip otyr* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. sport. Çilşirme emelini salmak.

çin: 1. Gulluk derejesi, wepize. *Göýä diýersiň, komissar şeýle bir çin bolup, ondan ýokary çin dünýäde ýokmuş!* (N. W. Gogol, Eserler). 2. gepl. d. Pagon. *Onuň egninde owgan ofitserleriniň çini bar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çiňe – çine: çiňe-çiňe seretmek – Gaýta-gaýta çiňerip seretmek, örän ýiti çiňerip seretmek. *Näme, beýle oňa çine-çiňe seretdin?!*

çiňerilmek: ser. Çiňermek. *Artyk Aşyra çiňerildi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aman poşçy oňa çiňerilip seretdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Kakasy hem oglynyň bolup gelsine çiňerilip seretdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çiňerişmek: Köp bolup çiňermek, dykgat bilen seredişmek, geňirgenip seredişmek. *Olar biri-birine çiňerişip seretdiler.*

çiňermek: Dykgat bilen seretmek, üns berip garamak, geňirgenip garamak. *Ol ýoldaşyna çiňerip seretdi. Biriniň ýüzüne çiňerip seretmek.*

çinownik: Burjuaz ýurtlarda : gulluk çini bolan döwlet gullukçysy, gulluk wezipesiniň ady. *Patyşanyň beýnisi bolan çinownikler şindi gutaranok* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Oktýabrdyr azatlyk, bütün dünýä nur saçdy, Çinownikdir pristaw – bary arany açdy* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

çinowniklik: Çinownigiň wezipesi, gulluk derejesi. *Çinowniklik derejesine ýetmek.*

çiňrik: bot. Gant almak üçin äkilýän tropiki ösümlük. *Çiňrik şekerini ulanmaklyk ýaýrap ugrapdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

çintgemek: Sorap anygyna ýetjek bolmak, iň ownuk zatlary hem biljek bolup gaýta-gaýta sormak. *Hoşgeldi bu hakda mundan artyk gep çintgnemegi işlemedi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Onuň eden işlerini birin-birin çintgäp barlaýardy* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

çintgetmek: Sorap anygyna ýetdirmek, iň ownuk zatlaryna çenli gaýta-gaýta soradyp bildirmek. *Şol bir meseläni çintgedip oturmak.*

çirim: çirim etmezlik - Kirpikli gözüňi çalmazlyk, uklamazlyk. *Uzyn gije çirim etmän, halys aryp-çarçan baş çopan pyýada dolanyp geldi* («Kolhoz Günleri»). *Uzyn gije çirim etmedik adamlar birden-ikiden oba tarap gaýdyp başladylar* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

- çirk:** 1. Kir, hapa, ýokuşan gara. *Eşiginiň bir ýerine hem çirk degmändir.* 2. göç.m. Erbet pikir, nä-dogry düşünje. *Aşyryň göwnünde çirk ýogyny aňlany üçin, Artyk ony ondan artyk çeynemän dymdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- çirkeý:** zool. Ýaz ýaýlarynda döreýän, çybyndan hem kiçijik ganatly möjejik. *Ownujak çirkeýler, kebelejikler elektrik çyrasynyň daşynda gaýmalaşýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu gyzjagaz çirkeý jyňňyldysy ýaly ses bilen onuň gulagyna jibirdeýärdi* (M. Gorkiý, *Eserler*).
- çirkin:** Aýylganç, ýakymсыz, gorkuly (ses hakynda). *Mährijamal gorkup çirkin gygyrdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Bu gezek has hem çirkin ses bilen gygyrdy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Ejizläp eýmenç bir çirkin ses etdi, Ýeňsesinden naýza çümende pişiň* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).
- çirkizilmek:** Ýaga daglanmak, oda tutulyp ýakylmak, ýanla çabradyp ütülmek, arassalanmak (et, deri, hamyň tüýi, ýelegi hakynda). *Ýaga et çirkizildi. Kellebaşayak oda çirkizildi.*
- çirkizmek:** Ýaga daglamak; oda, ýanla tutup, hamyň we ş. m. ýüzündäki tüýüni, ýelegini ýakmak, ýanla çabradyp arassalamak. *Kellebaşayagy oda çirkizmek. Dogralan eti ýaga çirkizmek.*
- çirkiztmek:** Ýaga daglatmak; oda, ýanla tutdyryp, hamyň we ş. m. ýüzündäki tüýüni, ýelegini ýakdyrmak, ýanla çabradyp arassaltmak. *Gowka etmek üçin ýolnan derini çirkiztmek. Eti ýaga çirkiztmek.*
- çirkli:** 1. Hapa degen, gara ýokuşan, kirli. *Çirkli geým geýjek däl!* 2. göç.m. Erbet pikirli, nädogry düşünjeli. *Ýüregi çirkli bolmasa eýýäm gelerdi.*
- çirtdirmek:** Ýiti ýarag bilen sähelçe dildirmek çalaja kesdirmek.
- çirtilmek:** Ýiti ýarag bilen sähelçe dilinmek, çalaja kesilmek. *Gan almak maksady bilen çirtilmek.*
- çirtmek Y:** 1. Ýiti ýarag bilen sähalçe dilmek, çalaja kesmek. *Dömüp çykan ýaranyň üstünden çirtdiler.* 2. göç. m. Ýalap geçmek, awutmak. *Demirgazykdan ösýän çapgyn şemal garrynyň ýüzün çirtip geçýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **gülüni çirtmek** – ser. Gül.
- çirtmek YY:** Kiçijik guşlary tutmak üçin ýörite edilýän hepbigiň bir görnüşi. *Okadýan oglanlarynyň birine çirtmek, birine hem hepbik ýasap berýän eken* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- çişnemek [çişnemek]:** Maýdalap ownujak pürküp ýagmak (ýagys hakynda). *Gijäniň Aýsyzlygynyň üstesine howa bulutdy hem ümürlidi we ýumşaklyk bilen çişneýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýagys çişnäp durdy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).
- çişni [çişni]:** Ownuk pürküp ýagýan ýagys, maýdalap pürkýän ygal. *Olar çişni düşmeýän ýerde diwara ýaplanyp oturdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- çiş [çiş] Y :** Beden dokumalarynyň şikes ýetmek zerarly ýellenmegi, agyryly dömmе. *Onuň boýnunyň ýüzünde uly bolmadyk çiş bar* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň endamyna çiş ýöräp ugrady* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Onuň goltugynyň çişini hetden aşdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).
- çiş [çiş] YY :** 1. Ujy ýiti gural (taýak, demir we ş. m.). *Bir ýere barýançaň, agar süýegiň, Bikär durmaz eliň bilen aýagyň, Peýdasy ýok çiş bolmasa taýagyň, seňki-de bir şum owkatdyr eşekli* (Durdy Gylyç, *Gogşular*). *Elindäki demir çişini bilen deriniň her ýerinden deşisdirdi* (Myraly). 2. Çişlik bişirilýän sim, çybyk. *Ne çiş köýsün, ne kebab* (nakyl). 3. Jorap we ş. m. örer ýaly sim. *Jorap örmek üçin çiş etmek.* ♦ **göze çiş kakylan ýaly bolmak** – ser. Göz. *Çöp germelip, çiş kakylady gözüne, uzak gije gelmedi oň ukusy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).
- çişik [çişik]:** 1. Ýogyn, semiz, garynlak, pökgerip duran. *Nesihatýň, wesetiň bolmady, çişik kulak örtenip sen ýan-ýansaň* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Köp wagtlap aldady garny çişikler, işanlaryň geregidi bu roza* (Mollamurt, *Saýlanan*).

Eserler). 2. Ýellenip çişip duran, pökgerip duran. *Rahit keseli çagalar üçin çişik uly garynly bolmaklyk häsiýetdir* (S. O. Dulitskiý, Rahit).

çişiklik [çiişiklik]: 1. Semizlik, ýogynlyk, etli-ganlylyk. *Onuň ýetip bilmez bir derejesi hem çişlik*. 2. Çişik haldalyk, pökgülik.

çişirmek [çiişirmek]: 1. Çiş emele getirmek, pökgertmek, gübertmek. *Emma alkymyň aşagyny çişirip, özüňi hondan bārsi tutýarsyň* (B. Seýtākow, Döwürdeşler). *Azdyryp ýarany çişirmek*. 2. Ýel berip gabartmak, içine ýel doldurmak. *Oglanlar pökgini çişirdiler*. 3. göç. m. Bolşundan hem uly edip görkezmek, ulaltmak. *Ol kābir faktlary çişirip, kāýerlerini toslap tapyp, özüniň janypeşligini subut etjek bolup çalyşýardy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň aňysynda). 4. göç. m. Haýbat atdyrmak, gaharlandyrmak. *Hekim ýaly ganhorlary üstümize çişirmek gerek dāl* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦ **ýüregini çişirmek** – ser. Ýürek Y. Mugallyma onuň ýanyndan ýüregini çişirip, öz ýoluna düşdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

çişirtmek [çiişirtmek]: 1. Çiş emele getirtmek, pökgertmek, gübertmek. *Eliňi çişirtmek*. 2. Ýel berdirmek, ýel bilen doldurtmak. *Pökgini çişirtmek*. 3. göç. m. Bolşundan ulaldyp görkezmäge ýol bermek, ulaltdyrmak. 4. göç.m. Haýbat atdyrmak. *Üstüňe çişirtmek*.

çişlemek [çiişlemek]: 1. Çiş dürtmek, çiş çümdürmek. *Böwründen çişlemek*. 2. Öldürmek. *Hiçbir zatdan çekinmezden, Duşmanlary çişledim men* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 3. göç.m. Söz bilen urmak, söz bilen duzlamak. *Oňy mazalyja çişlediň, indi öwrülip şonuň ýaly zady agzyna almaz*.

çişlik [çiişlik]: Çişe düzülip, közüň üstüne tutulup bişirilen et. *İne, partizan gyz, muňa çişlik diýýärler, otur-da iý!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Çebişden çişlik, guzudan kebab, ýanynda bolsa dürlüwe şerap* (G. Seýitliýew, Saýlanan Gogşular).

çişliklik [çiişliklik]: Çişlik etmek üçin taýýarlanan, çişlik edip boljak. *Çişliklik et*.

çişmek [çiişmek]: 1. Çiş emele gelmek, ýellenip gabarmak, pökgermek, gübermek. *Tatýana çay guýup, Güllere garap, diýdi:- Yüzüň çişip nähili boldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Galdyryp bilemzok agyran bili, Daş aslan ýalydy çişen gabaklar* (Ş. Borjakow, Kapsi Kenarynda). 2. Ýel almak, ýel bilen dolmak. *Pökgi ýel berlenden soň çişdi*. 3. göç. m. Biriniň üstüne haýbat atmak, gyzarylmak, gaharlanmak, herrelmek. *Meniň üstüme çişmäni hem başaryardyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ussa gyzyň öküzi ýaly çişip, tamynyň agzyndan girdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 4. göç. m. Hondan bārsi bolmak, gopbamsy bolmak, güplemek. *Donuny ýasgynjak atyp, döşüni ýelä tutup, çişmān-ä oňarjak eken* (A. Gowşudow, Eserler). *Getirlende ilki, gelniň ýanyna Gaty çişip, sygman geler donuna* (B. Kerbabaýew, Pozmalar). ♦ **hum ýaly çişmek** – Çaknadaşa gaharlanmak, çaknadaşa gaharlanyp gyzarmak.

çit: Gülli ýukajyk nah mata. *Owadan çitden tikilen temmäki haltasy bilen birlikde, eplenen köne gazet çykardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol bir kilogram pagtadan 8 metr çit mata bolýandygyny eşidende bolsa haýranlar galdy* («Pioner» jurnaly).

çitdirmek: Çitim etdirmek, çitim kesdirmek. *Halynyň gyrasyny ökde adama çitdirmek*.

çitenek: 1. Salkymdan aýrylýan dört-bāş üzüm dānesinden ybarat üzüm tirşesi, tilisge. *Üzümiň bir çitenegini hem zaýalamarys*. 2. Kābir agaçlaryň daşyndaky ownuk tikenli ösüntgi. *Bu agajyň daşyny tutuş çitenek bürāp alypdyr*.

çitibermek: Çitip başlamak, çitip oturmak, dokabermek. *Gelinler, ol ýüp ýaramasa, alyp şu ýüp bilen çitiberiň!* – diýip, ýüp berişdirip ýören eken (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

çitik Y: Gapanyň, çirtmegiň diliniň ildirilýän kertijegi. *Gapanyň çitiginiň ugry ýok, şol birsyhly ýazyp dur*.

çitik YY: *dini*. Arka, garna basylýan gyzgyn ýaragyň yzy. *Onuň arkasyndaky çitigiň yzy bitmändir*. ♦ **çitik basmak** – Dini adat boýunça agyrýan ýeriňe (maňlaýa, arka, garna) oragy gyzdyryp basmak.

çitikleme: Gyzgyn orak bilen çitik basmak.

çitilmek: Çitilen bolmak, çitim edilmek. *Halynyň ýokary gyrasyna altyn ýyldyzlar çitildi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

çitim: Haly dokalanda erişden ýüp geçirilip kesilýän bir kesim. *Dört ýüz müň çitim bar her metrinde* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Tä daň atandan Gün batana çenli haly çitim bilen hars urardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çitişmek: Çitim edişmek, çitmäge kömekleşmek, dokaşmak. *Aýna Şekere haly çitişdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çitme: Çitilip dokalan, çitilip edilen (torba, çuwal we ş. m. zatlar). *Melemtil ak ýanagaçly, çitme düşekçeler bilen örtülgi giň başgançaklar gidýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çitmek: Çitim etmek, çitim çitip dokamak. *Ol ikisi dulda dokma çitýärdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Haly çitmek ýaly el hünäri işlerini öwredip başlamagy bilen oňa edepli bolmak terbiýesini-de berip başlady* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

çitnik: *ser*. Çitik YY. *Elleriniň ikisi-de gyzył çitnik bilen suwulan ýalydy* («Mydam Taýýar» gazetini).

çizel: *oba. h.* Yer ýumşadylýan oba hojalyk maşyny, guraly. *Käbir şertlerde ýorunjany sürmän, ýöne çizel bilen ekmek hem boýlar* («Sowet Edebiýat» jurnaly).

çlen: Bir guramanyň sostawyna girýän adam, agza. *Meň komsomolyň hem, partiýanyň hem çleni* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Îlat hojalygyn tiz etsin abat, partiýada agza-çlenden seçiň!* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **korrespondent- çlen** – Haýsy hem bolsa bir akademiýanyň umumy ýygnaýy tarapyndan akademiýanyň sostawyna maslahatçy ses hukugy bilen saýlanan görnükli alymlara we sungat işgärlerine berilýän akademiki at.

çlenlik: Bir guramada çlen bolup durmaklyk. *Komitetiň çlenligne çarýary hem saýladylar* (Çary Aşyr, Pozmalar).

çoça [çooça]: 1. *gepl. d.* Düş. *Mäter syh çoçanyň aýagy ýaly gödek ýumrugy bilen gyzy urup usurgatdy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Tagaşyksyz, gödek başarnyksyz, çemesiz (adam hakda).

çoçgar: çoçgara çolaşmak – Bir başagaýlyga düşmek, bulaşyklyga uçramak. *Şol yňdarma niýet bilen çoçgara çolaşmak mümkin* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

çog [çoog]: 1. Közüň, şöhleniň we ş. m. ýakyp barýan howry, yssysy. *Günüň gündizki çogy biraz sowapdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Günüň çogy artyp başlady* (B. Gurbanow, Duşuşyk). 2. *dial. ser*. Köz. *Ojakdaky ojaryň çoguna şara bişirýärdi* ♦ **arýalyk çogy** – *ser*. Arýalyk. *Şol sektuntda belki meniň aýlarym, örtenendir aýrallygyň çoguna* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

çogan: *bot.* Ýabany gögerýän çalymtyl reňkli ösümlik (kir ýuwmak üçin peýdalanylýar). *Şemal çogan-ýowaşanlaryň ysyny getirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gaýramyz çogan, çogan, çogana başyn ýuwan, Janym çarwanyň gyzy, Gaýsaryp maýa sagan* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).

çoganlyk: Çoganyň köp gögerýän ýeri. *Îlerimizdäki çoganlyga aýlanyp geldim*.

çogda: İneriň boýnunyň aşagyndaky ösgün ýüň. *Çopanyň egni çogda çäkmenlidi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

çogdam: Bir üýşmek, bir topbak, bir penje. *Saçynyň çogdamy çykyp duran ýetginjek radist Aleksey «Laçyny» aldygyna efire çagyrdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Üzümler hakyt monjygyň çogdamy ýaly ýylpyldaşyrdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

çogdamlamak: Çogdam edip goýmak, ykjam edip üýşürmek (odun, gül we ş. m. zatlar hakynda). *Odunlary çogdamlap goýmak*.

- çogdamlaşmak:** Çogdam-çogdam edişmek, ykjam edip üýşirişmek. *Meň oňa odun çogdamlaşdym.*
- çogdamlatmak:** Çogdam-çogdam etdirmek, ykjam edip üýşürtmek. *Düşürilen oduny çogdamlatmak.*
- çogdurmak:** Gaty gaýnadyp, gabyň daşyna dökdürmek.
- çogmak Y:** 1. Gaýnap gabyň erňegine çenli ýermek, gaýnap daşyna dökülme, joşup daşyna çykmak. *Süýtçogdy.* 2. göç. m. Joş almak, joşmak. *Ýaş ýürekde barha ökde namys çogar ot alyp* (R. Seýidow, Eserler). *Ýer astyndan çogup çykýan ýyly nebihiň üznüksiz akýany operatora mälimdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- çogmak YY:** ser. Çogdam. *Elimdäki bir çogmak güllerde her haýsysynyň goluna bir gyzyň gül berip, geçip gitdim*
- çoguş-çoguş: çoguş-çoguş etmek** – Ýörelende aýakgapdan ses çykmak. *Bir dem soňurakdan Han küýli çokaýyny çoguş-çoguş edip geldi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- çok:** 1. Goýun-geçini tutmakçy bolup, kökene tarap sürlende aýdylýan söz. 2. göç. m. Märeke, köpçülik. *Çopan adam çoka bolmaz, Ala garga oka gelmez* («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).
- çokalamak:** Yzly-yzyna çokmak, çünki bilen alyp iýmek, iýişdirmek, çünki bilen deşmek (guş hakynda). *Gargalar maslygy çokalaýardylar.*
- çokaý:** Teletinden tikilýän öksesiz we gaýyş çaryga garanda mäkäm aýakgap. *Berdi aga çokaýyny çygşyldadyp, Myrat keliň öýüne salam berip girdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Çäkmen aldyň, çokaý aldyň, don aldyň, Hasaplap gör, hakyňdan-da kän aldyň* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).
- çokaýçy:** Çokaý tikýän ussa.
- çokaýlyk:** Çokaý tikmek üçin ýararly bolan, çokaý üçin niýetlenen (gön, gaýyş). *Bir çokaýlyk gön aldym.*
- çokja:** gepl. d. ser. Çünk. *Burnuň nähili, haram guşuň çokjasy ýaly, aňňal oraga dönükdir* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Aý onuň çüri eňegini we misli baýguşuň çokjasy ýaly egrelip duran mürrük burnuny ýagtyldýardy* (M. Gorkiý, Eserler).
- çokjalamak:** Yzly-yzyna çokmak, bir syhly çokup durmak. *Olar hamyň her yerinden çokjalarlar* (Myrally).
- çokjalaşmak:** Bir näçe bolup bir zady çokjalap çykmak, biri-biriňi çokjalamak (guş hakynda). *Daşardaky zatlaryňzy towuklar çokjalaşyp dur. Gargalar maslygy çokjalaşýardylar.*
- çokjalatmak:** Çokjalamaga mümkinçilik bermek, yzly-yzyna çokdurmak. *Gawunlary näme towuklara çokjaladyp goýaýypsyňyz, ýygnaňyz bolmaýamy?!*
- çokjarylmak:** ser. Çokjarmak. *Çokjarylyp özüňi tanatmak.*
- çokjarmak:** Suwumsyzlyk edip, göze-başa düşmek, beýlekilerden öňürtmek, garyşmasyz ýere gatysmak, garyşmak. *Ol derrew çokjaran bolup öňe çykar.*
- çokdurmak:** Çokmaga mümkinçilik bermek, çünki bilen tutdurmak. *Eliňi guşa çokdurmak.*
- çokga: çokga sakgal-** Diňe eňekde goýulýan sakgal. *Onuň erninden syrygan suwy eňegindäki çokga sakgalyna bulaşypdyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Süýri Kelle, çokga sakgal Garla ejeň puluň berýär* (Çary Aşyr, Pozmalar).
- çokmak:** 1. Çünki bilen iýmek. 2. Çünki bilen urmak, tutmak, dişlemek (guş hakynda). *Eliňden giden elguş gaýdyp seniň penjäňe gonmaz, gonsa-gözüňi çokmak üçin gonar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Garga garganyň gözünü çokmaz* (nakyl).
- çokul:** Gyzlaryň ýeňse çukurynda goýulýan çogdam saç. *Onuň ýuwa ýaly çokuly arkasyna dökülüp durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- çokunmak:** dini. Hudaýa ýa-da bir «keramatly» zada ýüz tutmak, ybadat etmek. *Halky ol ganojaklara çokunmaga mejbur edipdirler* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Ýegorjyk indi çokunmaýardy* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

çokuşmak: Bir näçe bolup çokmak, biri-birini çokmak. *Kepderiler däne çokuşyp ýörüdüler. Towuklar biri-birini çokuşyardylar.*

çola: 1. Köpçülik däl, daş-töwereginde hiç zat bolmadyk, beýlekilerden üzňelikde, çetde bolan. *Şirinleriň howlusy çola ýerdedi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Adamsyz, janly-jemendesiz. *Aýlaryň öýleri çola, gum-gukluk* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

çolak: Aýagy kesilen, döwürük, maýyp, çonak. *Olaryň biri çolak, ýöne welin, şu haramzada möjek üç aýak hem bolsa gowşagrak itlere ýetdirmez* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

çolaklyk: Çolak bolmaklyk, aýagy kesilenlik, döwlenlik, maýyplyk. *Çolaklygy şu görýän adamlaryň hiç biri hem küýsöp alan däldir, muňa ganhor faşistler sebäp boldy.*

çolalyk: 1. Köpçülik dällik, beýlekilerden üzňelik, çetdelik. *Olaryň oturan ýerleri çolalykdy.* 2. Hiç kim ýokluk, adam ýokluk, çola bolmaklyk. *Olaryň öýleri haçan barsaň çolalykdyr.*

çolamak: 1. Bir zady ikinji bir zadyň arasyna salyp, daşyny örtmek, dolamak. *Ony gazetiň arasyna çolady* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). 2. Gundamak. *Çagany gundaga çolap, eline aldy.* 3. Daşyna saramak, oramak. *Köne geýimini endamyna çolapdyr-da, soltansöýne jogap beripdir* (Myraly). *Erkegiň owsarynyň bagyny boýnuna çolap goýbermek.* ♦ **diliňe çolamak-** ser. Dil Y.

çolanmak: 1. Daşy, örtülme, dolanmak, bürenmek. *Ýegorjyk dyzyna çökdi-de, ýapynja çolandy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 2. Gundaga salynmak, gundalmak. *Çaga gundaga çolandy.* 3. Oralmak, saralmak. *Ýylan onuň aýagynyň daşyna çolandy.*

çolarmak: Çola bolmak, adam azalmak, birneme çola bolup başlamak. *Köne oba gaty çolardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Gyş dynçlygyndan çolaryp duran seýil bagynyň duşundan geçdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çolaşyk: 1. Döwür-döwür bolan, bulam-bujar, uýy ýiten (ýüplük hakynda). *Çolaşyk ýüplük.* 2. göç. m. Baş çykarardan kyn, çylşyrymly, bulaşyk. *Bu çolaşyk işlerden nähili edip baş alyp çykmak bolar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çolaşyklyk: Baş çykarar ýaly dällik, çylşyrymlylyk, bulaşyklyk. *Bu çolaşyklykdan men-ä başymy çykaryp bilen däldirin!*

çolaşmak: 1. Biri-biriniň içinden geçip bulaşmak (ýüp, sapak hakynda). *Maşynyň sapagy çolaşdy.* 2. Daşyna aýlanmak, oralmak. *Gowaçalar meniň aýagyma çolaşyp, gürpüldedip ýykýardylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. göç. m. Ýaramaz işe garyşmak, erbet işe baş goşmak. *Ol bir bolgusyz işe çolaşypdyr.* ♦ **çoçgara çolaşmak-** ser. Çoçgar.

çolpy: Söwüt çybygyndan örülen susak görnüşli süzgüç. *Ol bize iki sany çolpy örüp berdi. Çolpy bilen süzüp almak.*

çolpulamak: Çolpy bilen süzüp almak. *Gazandan çolpulap börek çykarmak.*

çolpulaşmak: Çolpy bilen süzüp almaga kömekleşmek.

çolpulatmak: Çolpy bilen süzdürüp aldyrmak.

çoluk: Çopanyň kömekçisi. *Çoluklaryň biri priýomnigi towlaşdyrýardy* («Pioner» jurnaly). *Çopan azat, çoluk azat, nur azat, çyraýly şöhesin ýaýratdy kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

çolukçylyk: ser. Çoluklyk. *İndi esli wagt bäre Maňa çolukçylyk edýär* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

çoluklyk: Çolugyň käri. *Kolhozda çopan bolmaga, çoluklyga gitmäge arza berýän ýaşlaryň sany gün geldigiçe köpeliýär.*

çommalmak: Dyzyňy epip, iki aýagyň üstünde oturmak. *Annaguly bir düýp gowaçanyň düýbünde çommaldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol çommalyp oturdy-da, çilim otlandy* («Kolhoz Günleri»). 2. Öňe çykyp durmak, sömelip görünmek, uýy çykyp durmak. *Topbagyň dodaklary çommalyp durdy* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*).

çommaltma: Towuga degýän ýokanç kesel. *Towuklara çommaltma keseli degipdir.*

çommaltmak: Ýokary galdyrmak, ýokary tutup görkezmek, uzadyp görkezmek, uzatmak. *Ýazylyp duran hata barmaklaryny çommaldyp görkezdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Seniň habaryňy çopan alar, entek ýatyber! – diýip, oňa barmagyny çommaldýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çomry: Oturymly we ekerançylyk bilen meşgul bolýan ilat. *Olaryň çomrulary bolsa Hajygowşanyň töwereginde ekerançylyk edipdirler* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

çomuç: bot. Gumda bitýän dik ýogyn ösüntgili ösümlik. *Biz çomuýy oda gömüp iýdik.*

çonak: ser. Çolak.

çonaklyk: ser. Çolak.

çopan: Mal bakýan işgär. *Bular çopan-da bolsalar, düşünjeli çopandylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çopançylyk: Çopanyň käri. *Muhammet özüniň çopançylykda bolan günlerini birin-birin göz önüne getirdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çopanlyk: ser. Çopançylyk.

çopur: Ýüzüni mama dişän, gotur. *Çopur adam.*

çor: El – aýakda gatap galan kir. *Mälim zat, iwan aga, ýönekeý ökjäň çoruny aýyrmak üçin hem gazamak gerek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Düýäniň dabany ýaly çor basan barmaklaryndan gan sarkyp durdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

çorba [çoorba]: İçine et, gök önüm we ş. m. atylyp bişirilýän suwuk nahar. *Bu çorbaňyz ütygeşik tagamly bolupdyr* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çorbalyk [çoorbalyk]: Çorba etmek üçin niýetlenen, taýýarlanyp goýlan et we ş. m. zat. *Bir-iki çorbalyk etimiz galdy.* ♦ çorbalygy yok- Semiz däl, hor, arryk (mal, et hakda).

çorlamak: Kir baglamak, kir basmak, kir gatap galmak, çor baglamak. *Mämmet aga onuň elini özüniň çorlap giden eliniň içinde ep-esli salym saklap durdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

çorlatmak: Kir baglatmak, kire basdyrmak, çor baglatmak. *Eliňi, aýagyňy çorlatmak.*

çortan: zool. Süýji suwda ýaşaýan, ýasy süýnmek kelleli uzyn balyk. *Toruma çortan hem düşüpdür.*

çortmak: ser. Jortmak. *Ynha agaýy doktor Kasumy otyr! – diýip, çortmak boýly pyýadany görkezdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

çot: San hasabyny etmek üçin ulanylýan, simlere düzülen tegelejik çöpli dört burç gural. *Bir adam çotuny şarkyldadyp, gara başyna gaý bolup oturdy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). ♦ çot etmek- Hasap etmek, hasaplap görmek, hasaplamak. *Ýaňky hasaby ýañadan hem bir çot etdik weli, dogry çykdy.* **çoga düşmek** – Çykdaja galmak, harjyny tölemek. *Oturylyşykda çota düşmek.* **biriniň (bir zadyň) çotuna** – Biriniň ýa da bir zadyň hasabyna, biriniň puluna. *Bolostnoý bolsa biziň çotumyza toý edýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çotga: Geým, aýakgap we ş. m. arassalamak üçin ýüzüne ýogyn gyl oturdylan ýasyja tagta. *Durdy çotgany taşlamady* («Kolhoz Günleri»).

çotgalamak: Çotga bilen arassalamak, çotga bilen päkize etmek, hapasyny aýyrmak. *Dursoltan eje halynyň ýüzüni çotgalaýardy* («Kolhoz Günleri»). *Çotgalap arassalady* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çotgalanmak: Çotga bilen arassalanmak, egin – başyňy çotgalamak, päkizlemek. *Onuň paltasy çotgalanypdyr. Meniň kostýumym çotgalandy.*

çotgalaşmak: Çotga bilen arassalaşmak, çotga bilen päkizeleşmek, hapasyny aýyrmaga kömekleşmek. *Tozan siňen geýimleri çotgalaşmak.*

çotgalatmak: Çotga bilen arassalatmak, çotga bilen päkize etdirmek, hapasyny aýyrtmak. *Geým çotgalatmak. Tozan basan halyny çotgalatmak.*

çotlamak: 1. Çot bilen hasap etmek, çot urmak. 2. göç. m. Çak etmek, ýatdan hasap etmek

çow: Gyňaç, geýim we ş. m. tikmek üçin mata gyýlanda emele gelýän ýiti uç üçburçlyk. *Nabat köne çit gyňajynyň çowy bilen gözlerini süpürdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol çiliň üstünde oturdy-da, saýawan ornuna kellesiniň üstüne örten ýüpek ýaglygynyň çowlary bilen ýüz-gözlerini süpürşirdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **çow almak** – Gyňaç we ş. m. edilende uçburç edip kesmek. *Gyňaç tikilende çow almak*.

çowdary: bot. Gara çörek bişirilýän galla ekini we onuň dänesi. *Men arwah çagalarynyň çowdarymy döwmekden boýun gaçyranlaryny ýadymdan çykaramok* (N. W. Gogol, *Eserler*).

çowlamak: 1. Ýolup ýa-da gyýyp çow uç etmek. 2. Ujuny. nçeltmek. *Ýonup çowlamak*. 3. Ýiti täsir etmek, çala ýakmak (aýaz, howur hakynda). *Sörtükden uran epgek ýüzüni çowlap barýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çowlanmak: 1. Ýonulyp ýa-da gyýlyp çow, uç edilmek. 2. Ujy inçelmek. *Ol ýaňy ujy çowlanan murtuny ýylgyrtty* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Ýiti täsiri ýetmek, çala ýanmak (aýaz, howur hakynda).

çowlatmak: 1. Çow etdirmek, gyýyp çow, uç etdirmek. 2. Ujuny inçeltmek, uç çykartmak. *Taýagyň ujuny birneme çowlatmak*. 3. Ýiti täsir etdirmek, howra çala ýandyrmak. *Ýüzüňi ýanla çowlatmak*.

çowly: 1. Ujuna çow berlen, burç çykarylan. Ujy çowly taýak. 2. İnçe uçly, ujy ýiti. *Onuň çowly sakgaly-da gyzgyltdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şahan ol wagt ujy çowly murtundan elini aýyрман, Gözeliň ýüzüne gözünü dikip otyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çowluk: Agtygyň çagasy. *Kuwwat berip agtygyna, çowlugna, Ak kazyga keşde çekýän el bilen. Nusga bolsun halkyň agtyk-çowlugna* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

çoýdurmak [çooýdurmak]: Çoýunmaga mümkinçilik bermek, oda tutup ýylyndyrmak. *Oda çoýdurmak. Elini çoýdurmak*.

çoýmak [çooýmak]: Oda tutup ýylatmak, gyzdyrmak. *Oduň başyna geçdi-de, elini çoýdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Suwdan gelip eliň oda çoýaňda, dyrnagym! – diýip boýurganyp bökerdiň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

çoýubermek [çooýubermek]: Çoýup başlamak, çoýup durmak. *Sen, eliňi oda çoýuber!*

çoýun: Polada garanda döwlegen, uglerod gatysykly demir magdany, eredilip alynýan metal. *Polatdan, çoýundan berkdir çydamy, Gyzyl dek poslamaz ýoldur ýolumyz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

çoýunmak [çooýunmak]: Oda ýylynmak, gyzynmak. *Ýigitler her ýerräke ot ýakdylar, muny çoýunmak üçin hem-de möjekleri gorkuzmak üçin kömek bolar diýip hasaplaýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çoýuşmak [çooýuşmak]: Köpçülik bolup çoýunmak. *Olar ellerini oda çoýuşyp otyrdylar*.

çozdurmak: 1. Hүjüm etdirmek, üstüne döküldirmek. *Komandir olaryň üstüne tanklary çozdurdy*. 2. Bir zada topuldyrmak, bir ýere eňdirmek, bosduryp goýbermek. *Owlak-guzyny suwa çozdurmak*. 3. göç. m. Köpçüligi bir işe ugrukdyrmak, girişdirmek. *Okuwçylary pagta ýygмага çozdurmak*.

çozgy: ser. Çozgun. *Parahat oturan obanyň üstüne çozgy etmek*.

çozgun: Köpçülikleýin hүjüm, çozuş. *Heý bu çozgunyň öňünde duran adam bolarmy?!*

çozgunçylyk: Yzly-yzyna edilýän çozgun.

çozha-çozluk [çozhaa-çozluk]: İki taraplaýyn edilýän çozgun, köpçülikleýin edilýän hүjüm, üstüne dökülmeklik, çozuşyk. *Çozha-çozluk bolsa, namartlar gaçar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

çozmak: 1. Hujüm etdirmek, üstüne dökülme. *Eziz Tejen şäherine Allaýar han bilen bile çozdy. Onuň bu gije ýa ertir şähere çozjagy-da şübhesizdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir süri bolup bir ýere eňmek, bir zada topulmak, bosmak. *Goýunlar suwa çozdy*. 3. göç. m. Köpçilik bolup bir işe girişmek. *Ýöne indi eglenmäliň-de, pagta çozalyň!* («Kolhoz Günleri»). *Üzüme çozýan serçeleri, sarlary sapanladylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çozulmak: Hujüm edilmek, üstüne dökülme. *Duşmanlaryň üstüne çozuldy*.

çozuşmak: Köp bolup bir tarapa eňmek, topar bolup bir ýere çozmak. *Goýunlar suwa tarap çozuşyp gelýär*.

çökdürmek: 1. Aşak çökmäge sezewar etmek, aşak düşürtmek, suw tutup ýeri baslykdymak. *Gömlen ýerlere suw tutup çökdürmek*. 2. ser. Çökmek 1. *Odun ýüklemek üçin düýäni çökdürdi*. 3. Düýbüne gidermek, batyrmak. *Gyzdyryp löderesini düýbüne çökdürmek*.

çöke: çöke düşmek – 1) İki dyzyň üstünde oturmak. *Myrat eli hatly çyranyň ýanyna baryp, çöke düşdi-de, bukjany açmaga oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*); 2) Birine boýun bolmak, lepbeý diýmek. *Ýazyklydygyň boýun alyp, biriniň önünde çöke düşmek*.

çökerişmek: Çökmäge kömek etmek. *Düýeleri çökerişmek*.

çökmek: 1. Dyzlarynyň üstüne oturtmak, ayaklaryny epdirip oturtmak (düýe hakynda). *Ol düýäni derrew çökerdi* («Pioner» jurnaly). 2. göç. m. Agyr ýagdaýa salmak, tapdan düşürmek, maýyrmak.

çökertmek: Dyzlarynyň üstüne oturtmak, çökdürtmek. *Ýük urmak üçin düýäni çökertmek*.

çöket: Çöken ýer, oý ýer, çökgün ýer, çöküt. *Emma ol äpet çöketlerden zyňlyp çykýardy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

çöketlik: Çöket ýerler, tutuş çöket bolup ýatan ýer, oýluk, çökgünlik. *Guşuň uçan ýeri ýapynyň ýüzi, Bäre tarapy-da çöketlik, oýluk* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Çopanlaryň esasy düşelgesi orta çölde, çöketlik bir ýerde ýerleşýärdi* («Kolhoz Günleri»).

çökgün: ser. Çöket. *Seniň howly tutunjak ýeriň goňşyňka görä çökgün ekeni*. ♦ **göwni çökgün** – ser. Göwün. *Gowaçanyň her pamygy bir şöhle bolup, çökgün göwni göterýär – diýdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Göwnüme bolmasa, onuň göwni çökgün görünüýär*.

çökgünlik: ser. Çöketlik.

çökmek: 1. Suw gitmek ýa-da yzgar çekmek we ş. m. zerarly aşak düşmek, oýulmak, peselmek (ýer hakynda). *On gat uly jaýyň aşagyndan otly geçende, neneň ol aşak çökäýmeýärkä?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Dyzyň üstüne oturmak, ayaklaryny epip üstünde oturmak (düýe hakynda). *Jaýyň yk tarapynda bolsa bir boz maýa gäwüşäp, çöküp otyr* («Kolhoz günleri»). 3. Suwuň düýbüne gitmek, batmak. *Börekler gazanyň düýbüne çökdi* («Mydam Taýýar» gazeti). 4. göç. m. Oturmak, ýerleşmek. *Aşyr Artygyň düşeginiň ýanynda çöküp, onuň elini gysymlydy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çöken düýe ýer alar* (nakyl). 5. göç. m. Hor düşmek, arryk düşmek zerarly maýyp bolmak, maýrylmak. ♦ **dyza çökmek** – ser. Dyz. *Emma aýyp görmän, çöküp dyzyna, Tagzym berýär başlygynyň önünde* («Tokmak» jurnaly).

çöküdi: geol. Suwuň suwuklygyň özünden başga çöküp galan galyndysy. *Arktikanyň günorta ujunda kümüş magdanynyň baý çökündileri bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

çöküşmek: 1. Birneme çökmek, aşak düşüşmek, aşaklaşmak, peselişmek. *Ýer astyndaky suwlar heniz çöküşmändi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Köp bolup çökmek (düýe hakynda). *Düýeler çöküşip otyrdylar*.

çöküt: ser. Çöket. *Anha, möjekleriň goňras derisi, çöküt çöplüginde bulaşyp ýatyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çöl Y: Gurak klimatly giň giden meýdan, gumluk meýdan. *Gülzara öwürdiň tozan çölleri* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Gülläp çölllerimiz artýar hasyllar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çöl YY: göç. m. Örän az, selçeň duş gelýän, gyt. *Çöl haryt*.

çöl-beýewan [çöl-beýewaan]: Adam-gara ýaşamaýan bir giden çola giň meýdan, ýer. *Olar bir çöl -beýewana baryp düşenlerinde, bir siňek Soltansöýnüň ýüzüne gonupdyr* (Myraly). *Çöl – beýewanda, amatsyz ýagdaýda şeýle kyn operatsiýany etmeklik. Galýa dogry geldi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çöllük: Aňyrsy çörünmeýän çöl meýdanlyk, giden giň meýdanlyk. *Garagum çöllüginde tarap ugur alyp, basym gözden ýitdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Topragy zer, suwy şeker ilimiň, çöllügin gülletjek, beýik ylymyň* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çölüstan [çölüstaan]: ser. Çöl-beýewan. *Gülleýän ýurt XYYY asyryň ahyryna baka çölüstana öwrülipdir* (SSSR Taryhy).

çömmek: Dagyň, gumuň we ş. m. beýgelip, ýiti burun bolup çykýan ýeri, sömelip duran ýeri. *Biz gersiň şol çömmek ýerinde oturyp, derä syn etdik*.

çömmelmek: 1. Çömmek bolup çykmak, burç bolup, çömelip durmak. *Onuň burnunyň uýy çömmelip dur*.

çömmeltmek: Çömmek ýaly edip çykarmak, öňe tarap sömeltmek. *Esli wagt dodaklaryny çömmeldip durdy* («Kolhoz günleri»).

çöňňe: 1. Gowy görmeýän, kütek (göz hakynda). *Gözüň şeýle çöňňelip, şuny hem göreňokmy?! 2. göç. m. Emelsiz, başarnyksyz, çemesiz, tagaşyksyz. Görýän weli, sen gaty çöňňe görüňärsiň!*

çöňňelik: 1. Gowy görmezlik, küteklik (göz hakynda). *Batyr aga gözünüň çöňňeliginden gaty käýindi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. göç. m. Emelsizlik, başarnyksyzlyk, tagaşyksyzlyk.

çöňňermek: Çöňňe bolmak, gözünü kütelmek.

çöp – çalamlyk: Çöp-çalamyň köp ýeri, çöp basan ýer.

çöp – çör [çöör]: Ownuk-uşak çöp we çör gatyşan hapa, süplük. *Beýdip çöpüň-çörüň üstünde oturmada, arassa ýerde otur!*

çöp: 1. Otlaryň, agaçlaryň guran baldagy. *Ol eline çöp alyp, ýeri dyrmamaga oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kişmiş ýiseň, çöpi bar* (nakyl). 2. Odun, ýangyç. *Biziň külbämizde tutaşdyrlyk hem gury çöp ýokdur* (Myraly). 3. göç. m. Ot, ösümlük. *Ozal bu aňňatda ýekeje-de gögerip oturan çöp ýokdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **çöp döwlen ýaly bolmak** – ser. Döwürmek. *Sen ýöne Hümmet bilen arany çöp döwlen ýaly eden-ä bolma?!* (A. Gowşudow, *Eserler*). **göze çöp atmak** – ser. Göz. *Ol eýýäm gözümize çöp atyp sypypdyr. ýatan çöpi galdyrmazlyk* – İş etmezlik, zähmet çekmezlik, işlemezlik. *Öz öýünde ýatan çöpi galdyranok* («Tokmak» jurnaly).

çöpboýa: bot. Kökünden sary reňk taýýarlamak üçin ulanylýan ot. *Hemişeler matany çöpboýa bilen reňklärdiler*.

çöp-çalam: Kökünde gurap galan we döwlüp aýrylan çöpler. *Garap durup güýmenäýseň, çöp-çalama ýiter tilki* («Mydam Taýýar» gazeti). *Ýer süreňde çepbesine çöwürýäň, çöp-çalamyň kökün pugta sogurýaň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

çöpçi: gepl. d. Tokaý garawuly.

çöpleme: Ownuk agaç, şaha bölekleri. *Çöpleme çöpläli, bala, Ol hem bize gerek bolar* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Ol iki arka çöpleme çöpledi-de, öýlerine tarap ugrady* («Pioner» jurnaly).

çöplemek: 1. Ýeke-ýeke ýygnaýmak, ýygnaý üşürmek. *Çöpleme çöplemek. Odun çöplemek. 2. Hasylyny ýygnaýmak. Indi pagtanyň bir übtüginini hem zaýalaman çöplemegimiz galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. Ýeke-ýekeden saýlap almak, aýryp almak. *Çeltik çöplemek. 4. Ýyp gutarmak, iýmek. Ozal-a ýyl aşan tohumyň ýarysyny gargalar çöpledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çöpleşdirmek: Ýekän-ýekän çöplemek, çöpläp çykmak, hemmesini çöplemek. *Aýsoltan öz zwenosy bilen geçen ýyldan gurap galan gowaça çöplerine çenli çöpleşdirýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çöpleşmek: 1. Çöplemäge kömekleşmek, ýeke-ýeke ýygnaşmak. 2. Ýygmaga kömek etmek, ýygysmak. *Körek çöpleşmek*. 3. Ýeke-ýeke saýlamaga kömekleşmek. *Çeltik çöpleşmek*.

çöpletmek: 1. Ýeke-ýeke ýygmatmak, ýygnadyp üşürtmek. *Ýabyň içine gaçan erikleri hem ýeke-ýeke çöplet!* 2. Hasylyny ýygdyrmak. 3. Ýeke-ýeke saýlap aýyrtmak, saýlatmak. *Kişmişň çüýrügini çöpletmek. Okuwçylara goza çöpletdiler*. 4. Ýdirmek. *Garynjalary towuga çöpletmek*.

çöplük: Çöpi köp ýer, çöp basan ýer. *Ony köpriň aňry ýanyndaky çöplükde gizledim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

çöpür: Geçä tütü. *Olaryň biri çöpür darap, pişge edip ýetişdirýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Saňa hakyna garanda, ýüň ýa-da çöpür tütüdürmeli* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çöpürlek: Çöpüri köp bolan, ösgün we gür çöpürli.

çör [çöör]: Geçä, goýun ýaly ownuk mallaryň tezegi, gumalaklary. *Goýun çöpleri çagraşyp ýatyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

çörek: Undan hamyr ýugrulyp, tamyrdan bişirilen önüm, nan. *Meniň unum bugdaý uny, uly bişirdim çöregi!* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). ♦ **çöregi bitin** – Howpdan sag-aman galan, howpdan halas bolan. *Hernä çöregiň bitin ekeni!* – *diýip gülümsiredi* («Tokmak» jurnaly). *Doýduk eje, çöregiň bitin ekeni!* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*). **petir çörek** – Aldyrylmadyk hamyrdan ýüzi dürtülip bişirilýän çörek. *Ýanym bilen bir petir çörek göteripdim*. **hamyrlý çörek** – Hamyрмаýа goşulyp aldyrylan, hamyrdan ýüzi dürtülip bişirilen çörek.

çörekli: 1. Çörek bişiriji ýa-da satyjy. *Çörekçi adam*. 2. *gepl. d.* Çörek iýip öwrenen, çörek iýýän (mal hakda). *Çörekçi goýun*.

çörlük [çöörlik]: Çöri köp ýer, çör üýşen ýer. *Bu ýeri çörlük ekeni welin, ozal ýatak bolandyr*.

çörňeşik: Bulaşyklyk, bulaşyk ýagdaý. *Enem-atamyň göwnüne degmejek bolup, şu çörňeşige düşdüm* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çöş: Eşegi saklamak gerek bolanda aýdylýan söz. *Çöş, eşegim, çöş, çöş janawar!*

çöşdürmek: ser. Çözdürmek 1.

çöşlemek: Kültemini, sargysyny açmak, sökmek. *Çöşlemäge howlugyp, gaty-gaty ýöreyärdim* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Şlanglary Yeriň içegesini çöşleýän ýaly sogurýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çöşlenmek: Kültemi, sargysy açylmak, sökülme. *Çöşlenen ýumak dek bir uzyn ak ýol, Çuň aşakda bir köpri-de görünýär* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

çöşletmek: Kültemini, sargysyny açdyrtmak, sökdürtmek.

çöşmek: ser. Çözmek. *Baýlaryň hileli döwnüni çöşüp, Garybyň arkasyn çalandan seçiň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

çöşülme: ser. Çözülmek. *Begensiň göwnüne bolmasa, başlygyň ýogyň murtlarynyň towy çöşülene döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çöwjemek: Biriniň üstüne gygyrmak, haýbatly dyzamak, sürünmek. *Ol şerräýlyk edip, onuň üstüne çöwjäp başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Aýralyk ajy däl, ynan, söwdügim, Haýynlar üstüne çöwjäp gelende* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

çöwjetmek: Biriniň üstüne gygyrtmak, haýbatly dyzamatmak, süründirmek. *Ogluňyza haý diýiň, ýöne üstümize çöwjedip goýaýypsyňyz!*

çöwlük: Guýynyň örüminiň iň aşagynda goýulýan ýasy tegelek agaç. *Çopan çöwlügiň aşagyny gazaýar* («Kolhoz Günleri»). *Siz guýynyň aşagyndaky suwy syzdyryp goýberýäne çöwlük diýýänsiňiz!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çöwlüklük: Çöwlük etmek üçin taýýarlanan agaç.

çöwre: Düzüw ýüzi däl, ters (geým, mata we ş. m. hakynda). *Eje, näme üçin jijimiň köýnegini çöwre geýdiriň!* («Tokmak» jurnaly).

çöwrük: Düzüw ýüzi tersine öwrülen, içi daşyna çykyp duran. *Ol garaýagyz çöwrük dodakly bir ýigitdi.*

çöwrülmek: 1. Tersine öwrülmek, iç ýüzi daş ýüzüne tarap öwrülmek. 2. Agzy yzyna serpilmek. *Agzy çöwrülen çuwallar galladan dolup başlady.* 3. Dünđerilmek, agdarylmak. *Asman aşak inip, ýer çöwrülse-de, Gonmaz garaguşlar bagyňa seniň* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Gämi tas çöwürülipdi.*

çöwürüşmek: Tersine öwürüşmek, içini daşyna öwürüşmek, çöwürmäge kömekleşmek. *Çuwallaryň agzyny çöwürüşmek.*

çöwşi: Gara öýi ýel ýýkmazlyk üçin üstaşyp atanaklaýyn geçirilip, ikiýan ýüzünde gazyga daňylýan ýüp. *Aýna gaýdyp gelende, howsala düşen Nurjahan öýüne çöwşi etmek bilen meşguldý* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýekelli ejesi öýlerine çöwşi etmäge ýetişmedi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çöwşülemek: Öýe çöwşi etmek. *Ýel ýýkmazlyk üçin öýi çöwşülemek gerek.*

çöwşüleşmek: Çöwşi edişmek, çöwşi etmäge kömekleşmek. *Ol goňşularynyň öýüni çöwşüleşmäge gidipdir.*

çöwürme: Ýatanyňda geýilýän, tüý ýüzi içine öwürlip tikilen telpek. *Dikilgi agajyň başyndan çöwürmesini alyp, çöp kümä ýüzlendi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Çopan çöwürme telpeğiniň eteginden bir näçe açary çykaryp, jýňňyrdadypdyr-da ýokaryk zyňypdyr hem gapypdyr* (Myraly).

çöwürmek: 1. İç ýüzünü daşyna öwürmek. *Ol kostýumyny çykardy-da, çöwürüp eline aldy.* 2. Agzyny yzyna serpmek. *Galla gapgarylanda gabyň agzyny çöwürmek.* 3. Aşagyny ýokary öwürmek, agdarmak, dünđeremek. *Al-asmanda aýylganç uwlaýan bomba, Wazlap inip gara ýeri çöwürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Traktorlar ýeriň astyny üstüne çöwürýärdiler.* ♦ kelemäni çöwürmek – dini – ser. Keleme YY.

çöwürtmek: 1. İç ýüzünü daşyna öwürtmek. *Jübüsini çöwürtmek.* *Ýagys ýagyp başlansoň, ol ýoldaşyna içmegini çöwürtdi.* 2. Agzyny yzyna serpdirmek. *Haltanyň agzyny çöwürtmek.* 3. Yer çöwürtmek.

çözdürmek: 1. Daňlan ýüpi, düwni, sargyny açdyrmak, çöşdürmek. *Eliniň sargysyny çözdürdim.* 2. Meseläni işletmek, işledip çykartmak. *Ol meseläni maňa çözdürdi.* 3. Bir meseläni, ýagdaýy anyklatmak, belli netijä getirtmek, bir ýüzli etdirmek.

çözi: İçegeniň gapdalyndan çözlenip galýan ýaglyja barda. *Bagröýkeni çözi atyp gowurmak.*

çözlemek: Kültemini açmak. *Jutdan işilen ýogyn tanapyny aldy-da, ony çözledi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çözlenmek: Kültemi açylmak, sökülme. *Bu ýüp oňat çözlenýär.*

çözleşdirmek: Ýeke-ýekeden çözlemek, biriň-birin çözlemek, sargyny açyşdyrmak. *Kakasy-da aýagyna oraşdyran ýüplerini çözleşdirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çözleşmek: Kültemini açyşmak, söküşmek. *Ýüp çözleşmek.*

çözmek: 1. Daňlan ýüpi, düwni, sargyny we ş. m. açmak. *Ol, düýäniň duşagyny çözdü. Bilindäki guşagy çözmek.* 2. Meseläni işlemek, işläp çykarmak. *Men mugallymyň beren meselesini tiz çözdüm.* 3. Orta atylan meseläni bir ýüzli etmek, bir meseläni, ýagdaýy anyklamak, belli netijä getirmek. *Ol bu meseleleriň hemmesini umumy sözler bilen beýan etmän, aýry-aýry konkret şahslaryň üsti bilen çözüär* («Edebiýat»).

çözüji: çözüji ses – Döwlet ýa-da jemgyýetçilik guramalaryna degişli meseleler çözüleninde sesini bermäge hukukly adam.

çözülmek: 1. Daňlan ýüp, düwün, sargy we ş. m. gowşamak, açylmak, çöşülme. *Düýäniň duşagy çözülipdir.* 2. Mesele işlenilmek, işlenip çykarylmal. *Mugallymyň beren meselesi okuwçylar tarapyndan tiz çözüldi.* 3. Orta atylan mesle bir ýüzli bolmak, bir mesle, ýagdaý anyklanylmak, belli netijä gelinmek. *Kolhozda her bir işimiz prawleniýäniň maslahaty bilen çözülýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň*

- Eteginde*). ♦ **doňy çözülmek** – Eräp açylyşmak, eräp ýazylyşmak, eremek. *Baýkal kölüniň maý aýynda doňy çözülýär* («Mydam Taýýar» gazeti).
- çözüşmek:** Daňlan ýüpi, düwni, sargyny we ş. m. açyşmak, çözmäge kömekleşmek. *Men oňa odunyň ýüpüni çözüşdim*. 2. Çözmäge kömekleşmek, mesele işleşmek, işleşip çykaryşmak. *Çylşyrymly meseleleri çözüşdim*. 3. Orta atylan meseläni bir ýüzli edişmek, bir meseläni, ýagdaýy anyklamaga kömekleşmek. *Siziň bize kömek edip, çözüşmeli meseläňiz bar*.
- çugdum:** Bir ýere ykjam üýşürilen, toplanan üýşmek. *Hemme söýgüleriniň bir jemleşen çugdumy ýaly duýuldy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- çugdumlamak:** Bir ýere ykjam üýşürmek, üýşürip goýmak, üýşmek etmek. *Bütün töweregi nebite bulaýan inçeşik turbalary sebet çybygy ýaly çugdumlaýardylar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- çugdumlanmak:** 1. Bir ýere rejeli üýşürilmek, üýşürilip goýulmak. *Bu agaçlar gowy çugdumlanyp goýlupdyr*. 2. göç. m. Örän ykjamlanyp düýrülme, kibtiňi gysyp pugta düýrükme. *Elguşuň ýumruk ýaly gara daş bolup, çugdumlanyp barşyna tomaşa etdi* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).
- çugdumlatmak:** Bir ýere rejeli etdirip, ykjam üýşürtmek, üýşürip goýdurmak, üýşmek etdirmek. *Bu agaçlary oglanlaryň haýsy birine çugdumladanyňda oňarmaz öýdýärsiň?!*
- çugutdyrmak:** ser. Çugutmak. *Aman aga ýene-de çugutdyryp aşak oturdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- çugutmak:** Üşäp ýa-da başga bir sebäbe görä pugta ýygrylmak, düýrükme, ýygrylyp oturmak. *Bassyrmalaryň aşagynda, ahyrlaryň içinde, alynky otaglarda, käbirleri çugudyp, käbirleri serrelip, pişik ýaly myrlaşyp ýatyrdylar* (N. W. Gogol, Eserler).
- çukanak – sakanak:** Beýikli-pesli, çukur-çukur bolup ýatan ýer, düz bolmadyk, köp oýtumly ýer. *Tamyň arka ýüzüniň äpişgesi adam boýy beýiklikdedi, onuň aňyrsy hem çukanak-sakanak ýerdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- çukanak:** 1. Oý, çukur (ýer hakda). *Arabanyň tigirleri çukanaklara girende larkyldap, Batyr agany batly-batly silterleýär*. 2. göç. m. İçine gidip duran, çukur (göz hakynda). *Onuň öçüşen çukanak gözlerinde mekirlik we arjaňlyk duýulýardy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).
- çukanaklyk:** Çukanagy köp ýer, çukanakly ýer, tutuş çukanak bolup ýatan ýer. *Ýol aňryk gitdigeçe zaýalanyp, çukanaklyga öwrülýär*.
- çukur – çukur:** Ownujak çukurlykdan ybarat bolan, oýly-pesli bolup ýtan ýer. *Olaryň öýleriniň töweregi çukur-çukurdy*.
- çukur:** 1. Gazylan ýa-da oýulan ýer. *Kosilkanyň tigri çukura gidipdir* («Kolhoz Günleri»). 2. Ýalpak däl, çuň gazylan, çuň. *Baryp ýetdi çukur oýa, Kä ýapyrlyp, käte galyp* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 3. İçine gidip duran. *Potdynyň gözleri çukur, gelşiksizdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **öz gazan çukuryňa özün düşmek** – Öz eden pyssy-pyjurlygyň üçin günäkär bolmak, özün zyýan çekmek.
- çukuralmak:** 1. Çukur bolmak, çuň bolmak. *Bu ýeri birneme çukuralypdyr*. 2. İçine giden ýaly bolmak, öçügsi bolup görünmek (göz hakynda). *Şofýoryň gözleri çukuralyp halys boldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- çukurlyk:** Çukury köp bolan ýer, çukur-çukur bolup ýatan ýer. *Çukurlyk ýer*.
- çulba:** Depäniň beýgelen ýeri. *Ol şol çulbanyň ýüzi bilen gidiberdi*.
- çulum:** İşine ykjam bolan, ökde bolan, işi çalt ýerine ýetirýän. *Ol indi idege çulum mal ýaly, halkyň islän ugruna gitmäge boýun edildi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- çuň:** Örän çukur bolan, çuňňur. *Onuň çägi eýýäm gazylapdyr, hatda illeriňkiden bir depim çuň hem gazylapdyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ol çuň jülgäniň içinde durup, ýokarsyna seredýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- çuňalmak:** Çuň bolup başlamak, çuňňur bolmak, çukur bolmak, çuňlaşmak. *Guýudan bir-iki depin alypdyrlar weli çuňalypdyr*.

çuňaltmak: Çuň etmek, çukur etmek. *Oýy sekiz metre çenli çuňaltmak gerek* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çuňlaşmak: 1. Gitdigiçe çukur bolmak, çuň bolmak, çukurlaşmak. *Ýap aňry gitdigiçe çuňlaşýar*. 2. Has berkişmek, giň gerime eýe bolmak, baýlaşmak, ornaşmak. *Onuň pikiri barha çuňlaşýar*.

çuňluk: Çuňňurlyk. *Bu guýynyň çuňlugy näçe?* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çuňňuldyk [çuňňuuldyk]: Suwa düşmek üçin suwly ýabyň içinde giňräk edilip çuň gazylan çukur.

çuňňur: ser. Çuň. *Ol ýerde bir belent dag bar. Onuň içinde çuňňur köwek, köwekde-de alty direk* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*).

çus: Gaty we çalt ýöreýän (mal hakynda). *Çus eşek*.

çusluk: Çalt ýörgürlük ýagdaýy (mal hakynda). *Bu eşek çuslugyna çus welin, gaty häsiýetsiz*.

çuw: «Örän, gaty» sözleriniň manysynda ulanylýan güýçlendiriji kömekçi. *Çuw ak dişleri iridi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

çuwal: 1. Un, bugdaý we ş. m. salmak üçin elde dokalyp tikilen gap. *Doly çuwal onuň gollaryna samanly çuwaldan agyr däl* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Garyndaşym-gara gazanym, urugym-unly çuwalim* (nakyl). 2. Ownuk-uşak öý goşlaryny salmak üçin tärimden asylýan inli, giň, esasan çitme gap. *Haly, palas, çuwaldan doly tamlaryň içi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

çuwalça: Uly bolmadyk çuwal. *Ýanyň bilen bir-iki sany çuwalça-da göteräý!*

çuwalgyz [çuwalgyyz]: Atasy öýüne ilkinji gezek gaýtarylyp gelen ýaş gelin, gaýtarma. *Sen ähli çuwalgyzlarymyzy gaýtardyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Çuwalsyz saklaýan çarwa halk daýhan, Gyzlary saklaman, gaýtarmak gerek* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

çuwaşlar: Çuwaş ASSR-nde ýaşaýan ýerli halk. *Çuwaşlar türk dilleriniň toparyna girýän halkdyr*.

çüf: Çüf urmak dini. – ser . Çüflemek . *İşan aga çöke düşüp «çüf» urdy, Baý aga gözýaşyn akdyryp durdy* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*).

çüflemek: dini. Dem salmak, dem urmak, dogat etmek, çüf urmak.

çülpe: Maýda, ownuk, ýaş, kiçi. *Onuň bir topar çülpe çagasy bardy*.

çümdürmek: 1. Bir zady ikinji bir zadyň içine girdirmek, sançmak. *Eline iňňe çümdürdi*. 2. Suwuň düýbüne gidermek, suwa batyrmak. *Geýimini suwa çümdürip çykardy*.

çümhörek: Nahary aa iýýän. *Ol asyl hem çümhörekdir*.

çümhöreklik: Çümhörege degili bolan häsiýet.

çümmek: 1. Dürtülip geçmek, sanjylmak, batmak. *Tä gulagyna çenli öl guma çümen pilini çekip aldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Olaryň sagdyn toýnaklary ürgün çägä çümyärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýagyna tiken çümdi*. 2. Suwuň düýbüne, aşagyna gitmek, suwa batmak. *Suwa çümmek*. ♦ **pikire çümmek** – ser. Pikir. *Annaguly elindäki kagyza seredip pikire çümdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çümmük: 1. Başam we süýem barmaklaryň birleşen uýy, şonuň bilen edilýän hereketiň ady. *Ara düşene on ýumruk, on çümmük* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Üç barmak bilen tutulyp alynýan külke zat, şonuň mukdary, azajyk zadyň ölçegi. *Çäýnegine bir çümmük çay atyp, ony demledi*.

çümmüklemek: Başam we süýem barmaklaryň uýy bilen ten gapjamak, çümmügiň bilen mäkäm tutmak. *Ýok!-diýsem, çümmükläp tenim burupdyň* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

çümmükleşmek: Biri-biriňi çümmüklemek. *Näme, çümmükleşip otyrsyňyz, bes ediň!*

çümmükletmek: Çümmük bilen tutdurmak.

çümre: Aşak basylyp geýlen (telpek, papak we ş. m. hakynda). *Onuň gözleri çümre geýen telpeginiň tüýüniň arasynda çala ýaldyrap görünýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

çümürmek: Kellä geýilýän zady öz durýan derejesinden aşak basyp geýinmek.

çümşüldemek: Endamyňa tiken dürtülen ýaly bolmak, endamyň tikeneklemek. *Brigadiriň endamy çümşüldäp gitdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Bir hili üşüdüň ýaly, onuň endamy çümşüldedi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

çümşüldeşmek: Bedeniň hemme ýeri yzly-yzyna tiken dürtülýän ýaly bolmak. *Jereniň bedeni bir hili çümşüldeşip, gara gözlerinde bir hili ýylgyrma peýda boldy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çümşüldi: Bedeniňe tiken dürtülýän ýaly bolmaklyk ýagdaýy. *Aýsoltanyň akgoly Begenjiň egnine degende onuň endamyna çümşüldi ýöredi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

çümürmek: Kellä geýilýän zady öz durýan derejesinden aşak basyp geýmek. *Possunynyň daşyndan pugta guşalan kemerini düzetti, telpegini berkräk çümürdi* (N. W. Gogol, *Eserler*).

çümüşmek: Bir näçe bolup suwa çümmek, bir topar bolup çümmek. Ördekler suwa çümüşip hezil edýärdiler.

çüňk: 1. Guşlaryň agzynyň gutaran ýerinde iýmit iýmek ýa-da çowmak üçin buýnuz görnüşli süýnmejik ujy. *Elguş egri çüňki bilen etleri çöpleýärdi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). 2. Jaýyň, haýatyň, köçäniň we ş. m. iki diwarynyň çatyşýan burçy. *Ol hasasyny çüňkde goýdy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). 3. Jaýyň ýa-da haýatyň iki çatyşýan burçunyň töweregindäki ýer. *Tamyň gaýra çüňkünde pulemyoty gurdular* (A. Gowşudow, *Eserler*).

çünki: «Sebäbi şoňa görä» we ş. m. manyda gelýän kömekçi söz. *Çünki eneler bizi ak süýt berip ulaldypdyrlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Çünki barha güýçlenip barýan ýel olary howsala salypdy* (A. Gowşudow, *Powestler*).

çüprek: Kelte, gyryk, ýaramaz (ýüň hakynda). *Saňa, hakyna garanda, çüprek ýüň tüýtdürmeli!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çüprek ýüňüni tüýdüp çykdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

çüpremek: Ownamak, kiçelmek, maýda bolmak. *Göwnüme bolmasa, mallar gitdigiçe çüpreýän ýaly.*

çürçüri: zool. Gumda ýaşayan gara-ala ýelekli kiçiräk guş. *Biz gür sazaklardan geçenimizde bolsa, çür- çüriniň sesleri eşidilýärdi* («Pioner» *Jurnaly*).

çürelmek: Aşagy ýa-da ýokarsy çowly bolmak. *Olar başy çürelip giden garaja öýlerine girdiler* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň eňegi çürelip galypdyr.*

çüreltmek: Aşagyny ýa-da depe tarapyny çowly etmek. *Öýüň başyny çürel dipsiňiz!*

çüri: Depesi ýa-da aşagy çowly, aşak ýa-da ýokary tarapy inçe. *Kellesi çüri, sary murt bir adam telpegini gapdalynda goýup otyr. Telpeginiň aşagy çürüdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çürkemek: 1. Birine maddy taýdan zyýan ýetirmek, ütmek. 2. Horlamak, azap bermek. *Çürkemek gowy däl* (M. Gorkiý, *Eserler*). 3. Gyzgyn zada biriniň bedeniniň bir ýerini ýakmak, bişirmek.

çürkenmek: 1. Maddy taýdan zyýan ýetirilmek, ütülmek. *Men ol söwdagärden çürkenendirin weli, asla ýadymdan çykmaz.* 2. Azap görmek, horlanmak. *Kimler bu zulumda çürkendi, bişdi, ömründe öýlenmän, müjerret geçdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Gyzgyn zada ýanmak, bişmek. *Elimi oda ýakyp çürkendim.*

çürketmek: 1. Maddy taýdan zyýan ýetirtmek, ütdürmek. 2. Azap berdirmek, horlatmak. *Çagany bir ugur bilmeze çürkedip goýaýypsyň.* 3. Gyzgyn zada bir ýeriňi bişirtmek.

çürrük: Ýygrylyp, kiçelip galan, bir tarapy kiçelip, somalyp duran.

çürrükdepdi: Üşürilen tümmek gumy döwçülere depdirmän, bozdurman eşekçi tarapyndan goralyp oýnalýan çaga oýny. *Bu gün biz çürrükdepdi oýnadyk.*

çürşermek: Birneme çürüşmek.

çürşük: Gyzgyn zada, ýalna, oda we ş.m. ýanyp ýygrylan, bürşen.

çürt – ýoluk: ser. Çürt-kesik. *Nyýaz çürt-ýoluk jogap berdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çürt-kesik: 1. Üzü-kesil, çürt-ýoluk, anyk, açyk, aýdyn. *Emma ylmyň öňünde men boýundyryn! –diýip, Aman poşçy çürt-kesik aýtdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Aýsoltan oňa çürt-kesik jogap berýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Hiçbir gürrüňsiz, kesgitli.

çürtmek: Ujuny ýolmak, ujundan ýolup almak (ot, agaç we ş.m. hakynda). *Goýun gurat bolanda bir hep-deläp çöpleriň ujuny çürtmeni bilen oňýar* («Kolhoz Günleri»).

çürtülmek: Ujy ýolunmak, başyndan ýolnup alynmak. *Otlaryň başy çürtülipdir.*

çürtüm: Çürtmeklik, ýolup almaklyk, ýolma.

çürüşdirmek: Gyzgyn zada ýakyp bürüşdirmek, ýalyn çabyradyp ýygırt-ýygırt etmek. *Ol çokaýyny oda çürüş-*

çürüşmek: Gyzgyn zada ýanyp bürüşmek, ýalyn çabyrap ýygırt-ýygırt bolmak. *Oduň ýanynda goýlan ädigiň burny çürüşdir.*

çürüzzik: ser. Çürükdepdi.

çürüzziklemek: Çürüzzik oýnunda orta depmek.

çüw: Çalt ýöretmek üçin düýä, ata aýdylýan söz. *Arabaçy keselliniň sesiniň arasyna: - Hä-çuw! –diýip sesini goşdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

çüwde: 1. Paltanyň ýeňsesi. *Paltanyň çüwdesi döwlüpdür.* 2. Kelläniň galyp duran ýeňse tarapy.

çüý: Bir ujy ýiti, ikinji ujy kelleliji bir zady kakyp berkitmek üçin taýýarlanýan sim bölegi. *Jübteginini pugta süpürşdirip, diwardaky çüýden asdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). ♦ **göze çüý kakylan ýaly bolmak** – Göze uky gelmezlik, uklap bilmezlik. *Ýöne gözlerine edil çüý kakylan ýalydy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

çüýjerilmek: Bir zada çerrelip, çişerilip seredilmek. *Näme, beýle çüýjerilip seredýärsiň?!*

çüýjermek: Bir zada gözüňi çerredip, çişerdip seretmek.

çüýjük: *anat.* Büt süňküniň çanaklyk bilen birleşýän togalak ujy, topazly ujy. *Ýaňky salan taýagym goýnuň edil çüýjüginini ýazdyraýypdyr.*

çüýke: İk egrilende daşyna süýlen ýüň oralýan halka, külbibi barmaga geýdirilýän gaýysjyk.

çüýlemek: 1. Çüý kakyp berkitmek. *Baryny bir düwünçege düwüp, agaja ýkjam çüýledim* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Agaç çüýlemek.* 2. göç. m. Yerlikli gep aýdyp, berk gaýtawul bermek, duzlamak, sugurmak. *Senem şu ýagdaýy gazete çüýläp, maňa kömek etmeseň, ölemde gözümi açyp giderin* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

çüýlenmek: Çüý bilen berkidilmek, çüý kakylmak. *Üzüm ýaşçikleri çüýlenip gutarylypdyr.*

çüýleşmek: Çüý kakýşmak, çüý kakyp mäkämlemäge kömek etmek. *Men oňa üzüm ýaşçiklerini çüýleşip, soň gaýtdym.*

çüýletmek: Çüý kakdyrmak, çüý kakyp berkitdirmek. *Ol çüýi gopan tuflisini çüýletdi.*

çüýremek: 1. Organiki taýdan bozulyp başlamak. *Ýagyş has köpräk ýagsa, tohumlary çüýreder gorkusy bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Kesilmek, zaýalanmak (süýt hakynda). *Düýnki alan süýdümiz çüýräpdür.* 3. Sary gitmek (geým hakynda). *Bu köýnegim halys çüýräpdür.*

çüýreşmek: Organiki taýdan bozulýşmak, zaýalanyp başlamak. *Gawunlar sapagynda çüýreşip ýatyr.*

çüýretmek: 1. Ograniki taýdan zaýalamak. *Köp suw tutup, gowuny çüýretdiler.* 2. Kesdirmek, zaýalamak (süýt hakynda). *Süýdi gyzgyn ýerde goýup çüýredipsiň.* ♦ **ömrüňi çüýretmek** – ser. Ömür. *Seniň üçin ömrümi çüýretdim.*

- çüýrük:** 1. Organiki taýdan bozulan, zaýalanan. *Olaryň çüýrük binalary düýbünden dargajakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Düýbi, esasy gowşak bolan, güýçden gaçan. *Antisowet, çüýrük pikir Ganhorlaryň kökün kesdik* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- çüýrüklik:** 1. Organiki taýdan bozulanlyk, zaýalananlyk. 2. göç. m. Düýbi, esasy gowşaklyk, berk dällik.
- çüýrüntgi:** Çüýrän zadyň bölegi, organiki taýdan bozulan zat. *Olar çüýrüntgi garyndyly küýzejiklerde göçürilip ekilipdir* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- çüýşe:** 1. Bokurdaklyja aýna gap. *Çary baryp bir çüýşe odekolon aldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Kwarts çägesinden eredilip alynýan dury madda, aýna. Çüýşe gap.

-D-

d: Türkmen elipbiýiniň başinji harpy.

dabalamak [daabalamak]: Aýak astyna alyp basalamak, basgylamak (düýe hakda).

daban [daaban]: 1. Aýagyň бүтewilikde aşagy. *Daga çykşañ hem, dabanyňy gözläp gez* (Nakyl). 2. Ökje we ökjäniň aşagy. *Aýaklarynyň bolsa dabanlary kirden jaýryk-jaýryk, her jaýrygynda guş guzlaýmalydy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Depeden akan der dabandan syrykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Aýagyň durky, uzynlygy bilen ölçelýän belli bir mukdardaky aralyk ölçegi. *Nury diýr, bir daban ýerimiz bermän, Ýeňiş bilen öňe süreläň, dostlar!* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). <> D a b a n a z a b y — Çekilen zähmet we oňa düşýän hak. *Örän köpdi baýlaň eden güzaby, Köýüp gitdi Mukgyň daban azaby* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). D a b a n y ñ d ü ş m e k — Örän köp aýlanyp, ýöräp ýadamak, halys bolmak. D a b a n y ñ a k ö z b a s y l a n ý a l y b o l m a k — Örän berk, ýiti täsir etmek. *Bibiniň ady tutuldy welin, edil dabanyňa köz basylan ýaly boldy* («Türkmen Pesalary»). B i r d e p e s i, b i r d a b a n y d e g m e k — Örän köp işli, aladaly bolmak, ýetişiksiz günde bolmak. *Akmämmet aga, özüň görýersiň ahyryn, men işime ýetişip bilmen, bir depem, bir dabanyň degýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

dabanaklamak [daabanaklamak]: Eýläk-beýläk çapmak, ylgamak. *Näme iki baka dabanaklap ýörsüň!*

dabanlak [daabanlak]: Uly, ýasy dabanly.

dabanlamak [daabanlamak]: Daban basyp ölçemek, aýagyň durky, uzynlygy bilen ölçemek. *Artyk çäji dikeldip, daşyny dabanlady, segsen beş daban çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

dabara: 1. Bir wakanyň şanyna geçirilýän uly baýram, tomaşa, şadyýanlyk, şowhun. *1-nji Maý baýramynyň dabarasy*. 2. Joşgunly ruhubelentlik, göçgünlilik. *Ol şol geýimleri geýnip, dabara bilen klasa girdi* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Ýüzünde dabara, şatlyk duýulmaýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňyrsynda*). 3. Üstünlik, ýeňiş, at-abraý, at, taryp, şöhrat. *Gyzyl Goşunyň dabarasý barada gyzgalaňly gürrüň gidýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dabarasý bütün äleme doldy, Batyrlar döreýär biziň ýerlerde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Asuda ýurdumda her ýan baksam-da, Dabarasý joşup, asmana galýar* (K. İşanow, *Watan Üçin*). <> D a b a r a d ü ş m e k — Hemmeleri geň galdyryň habar ýaýramak. *Bir kiçijik oglan şeýle bir uly iş bitiripdir — diýip, il içine dabara düşdi* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). D a b a r a s y d a g a ş m a k — Köp ýere ady ýaýramak, ady äleme dolmak. *Ol gün onuň dabarasý dag aşýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gel, söýgülim, toý edeli, Dabarasý daglar aşsyn* (G.

Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).

dabaralanmak: 1. Şadyýanlyk edilmek, baýram edilmek. 2. Üstün çykmak, ýeňmek, makul bilinmek. *Beýik ideýalar dabaralandy («Mydam Taýýar» Gazeti).* *Duşmanlaryny ýeňmek bilen dabaralanypdyr (SSSR Taryhy).* 3. At-abraýy göterilmek, taryplanmak, şöhratlanmak. *Ol barha dabaralanýardy («Kolhoz Günleri»).*

dabaraly: 1. Şatlykly, şowhunly, göçgünli, tomaşaly. *Oktýabr baýramyny dabaraly geçirdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Belent, derejeli. *Zor işläris, özgerişler dörederis, ýza galaklykdan çykarys — diýip, dabaraly söz berdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* *Dabaraly kasam etmek.*

dabyramak [daabyramak]: At salyp howlukmaç barmak, gidip gelmek; içinden çalasyn urup geçmek. *Men hem ýene-de dabyrap ýöremikäm — diýip, içini gepletdi («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» Jurnaly).* *Gözel dabyrap derrew tamyna bardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dabyraşmak [daabyraşmak]: At salşyp çapyp, bilelikde haýdap gelmek ýa-da barmak. *Olar atlaryny dabyraşyp geldiler.*

dabyrdaşmak: Gaty çalt çapysyp geçmek, gelmek. *Atlylar öňki gelişleri ýaly, ýene dabyrdaşyp gitdiler. Atlylar atgulaclaryny galgadyşyp, dabyrdaşyp ugranlarynda bolsa, şol magnit onuň ýüregini sogrup alyp giden ýaly boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dabyrdatmak: Gaty çapdyryp gitmek, çalt sürüp gitmek.

dabyrdy: Gaty çapylýan ýa-da çapýan atlaryň we ş.m. aýak sesleri.

daça: Şäherde ýaşayan adamlaryň tomus aýlarynda ýaşamak üçin şäheriň daşynda, baglyk-bakjalyk ýerde salnan öýi, jaýy. *TSSR Ýokary Sowetiniň Pöwriedäki daçasyna baryp gördük (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

da-de: 1. Ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Aman-da, Wahyt-da aspiranturada okaýarlar.* 2. Esasy söze täze öwüşgin berýän ownuk bölek. *Berdi sapagyny bilýärdi welin, ýalňysdy-da!*

dady-bidat [daady-biidaat]: ser. D a d y - p e r ý a t.

dadylmak [daadylmak]: Azajyk iýilmek, bir dadym alynmak; tagamyny bilmek üçin iýlip görülmek.

dadym [daadym]: Naharyň, iýmitiň dadyp görmek ýa-da tagamyny bilmek üçin alynýan azajyk mukdary.

dadymlyk [daadymlyk]: 1. Dadyp görmek ýa-da tagamyny bilmek üçin alnan nahar, iýmit. 2. Datmak üçin goňşy-golama berilýän azajyk nahar, iýmit.

dadynmak [daadynmak]: Agzyňy suwartmak, bir zada gyzygyp aldanmak, ymsynmak, emenmek.

dady-perýat [daady-perýaat]: Ahy-nala, nalaly agy, gykylyk etme, agyly, gykylykly soralýan haraý. *Golaý gündogardaky pessejik, tamyň gapysynda oturyp, dady-perýat edýän aýalyň sesine ehmiýet berýän adam ýokdy («Tokmak» Jurnaly).* *Jeren eje dady-perýat bilen: — Jan ogul! Biziň oglumyzy görmediňmi? — diýdi («Mydam Taýýar» Gazeti).* *Ýa-da ynha akar Tahyr derýada, goýup Çöhre gyzy dady-perýada (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

dadyrmak [daadyrmak]: 1. Azajyk mukdarda bermek. *Üç put igdesindep çagalara ýekejesini dadyrmaga gurby çatmadyk Taýlak Hyzzyn çagalaryň içýän süýdünden, iýýän gaýmagyndan tamakin bolup, bokurdagyny gulkuldadyp otыр (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Dadyp tagamyny bilmek üçin hödür etmek.

dadran: bot. Daglyk ýerlerde bitýän ýasy ýaprakly we ýogyn kökli ösümlik.

dag [daag] Y: Tekizlikleriň belli bir ýerlerinde ýokary galyp giden daş jynsly, massaly beýiklikler. *Gör, nähili görnükli, keremli daglar! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Dagdan arkasy bolanyň, daşdan ýüregi bolar — diýip, halk nakylynda aýdylyar («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* *Dagy-daşy ýel bozar, adam arasyny—söz (Nakyl).* *Dag başy dumansyz bolmaz, är başy—hyýalsyz (Nakyl).*
<> D a b a r a s y d a g a ş m a k — ser. D a b a r a. Tüweleme, dabaraňyz

dag aşýar (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Şondan soň Rejebiň dabarasy dag aşdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dag [daag] YY: Salnan tagma, belgi, nyşan. <> D a g b a s m a k — Gyzdyrylan metal bilen tagma salmak, nyşan galdyrmak. *Tebip ejäň saçy sary, Dag basmakdyr ökde käri* («Tokmak» Jurnaly). *Jüneýit Hywanyň halklaryn gysdy, Niçeleryň maňlaýyna dag basdy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). Ý ü r e k d e d a g g a l m a k — ser. Ý ü r e k Y. *Jellatlar tapmasyn derdine derman, Ýüreginde galsyn dag bilen arman* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

dagamak [daagamak]: 1. Pytrap gitmek, dagynyk hala geçmek, ýaýramak. *Hikmet İsfahany Musa aganyň boýnundan basyp, dagap ýatan bugdaýy görkezdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Her kim öz ugruna gitmek, dargamak, pytramak. *Myhmanlar gıçden soň dagadylar* (A. S. Puşkin, *Tabytçy*). 3. Bölünip her haýsy bir erde bolmak, böleklere bölünip gitmek. *Ýakutlaryň urugçylyk gurluşlary XWYY asyrda dagap ugrapdyr* (SSSR Taryhy). *Dagan türkmen illerini bir edip, Türkmenistan adyn alan daýhanlar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 4. Köp ulanmak zerarly sandan galmak, ýyrtylmak. *Onuň eşigi dagapdyr*. 5. Weýran bolmak, çaşmak. *Köne çatma halys dagandyr*. <> D e r e g i d a g a m a k — Halys zat galman gutarmak, ýok bolup gitmek (ýaşaaýyş, durmuş barada). *Ol pahyryň deregi dagady*.

dagaşmak [daagaşmak]: 1. Pytraşyp gitmek, ýaýraşyp ýatmak. 2. Kem-kemden dagamak, ýuwaş-ýuwaşdan pytraşyp gitmek, dargaşmak. *Daýhanlar özleriniň talaplary kabul edilendir öýdüp, dagaşyp gidipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy). *Toý gutarandan soň, okuwçylar öýli-öýüne dagaşyp başladylar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 3. Bölünip her haýsy bir ýerde bolmak, böleklere bölünmek. 4. Yuwaş-ýuwaşdan ýyrtylyp gitmek, ýyrtylyşmak. *Öýüň eşigi dagaşypdyr*. 5. Köp ulanylmak zerarly sandan galyp başlamak, dargap başlamak, bölek-bölek bolmak. *Arabamyz dagaşyp başlapdyr*.

dagatmak [daagatmak]: 1. Dagynyk hala getirmek, pytratmak, ýaýratmak. *Firidun aýgyt bilen ýedi ädimi gaýratly ätläp, üýşmek topragy dagatdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Her kimi öz ugruna goýbermek, kowmak. *Märekeni dagatmak*. 3. Bölüp her haýsyny bir ugra dargatmak, böleklere bölmek. 4. Sandan galdyrmak, ýyrtmak. *Ol tuflisini dagatdy*. 5. Weýran etmek, çaşyrmak, sandan çykarmak.

dagdan Y: bot. Dagda bitýän berk uly agaç.

dagdan YY: Dagdan agajyndan, kümüşden we ş.m. ýasalyp, gelin-gyzlaryň boýunlaryna dakynýan bezegi.

dagdanlyk: Dagdan agajynyň köp biten, gögerip oturan ýeri.

dagdy: d a g d y b o l m a k — Sähel zada tisginip durmak, bezgek bolmak.

dagdyramak: Näsaglyk, gorky zerarly sandyramak, titremek, galpyldamak, dagyrdamak. *Ol duran ýerinde dagdyrap başlady*.

dagdyraşmak: Näsaglyk, gorky zerarly sandyraşmak, titreşmek, galpyldaşmak, dagyrdaşmak.

dagy: 1. Köplenç sözlemiň başynda gelip, «eýse, eýsem, ýogsa, ýogsam, başga» diýen manyda ulanylýan ownuk söz bölegi. *Dagy zat tapmadyňyzmy?! 2. Özünden öň gelýän söze baglanyp ulanylýan jemleýji ownuk söz. Taýlak hyzzyn, Ata pitdik dagy eginleri horjunly haşlaşyp, howlynyň gapysyndan girdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gürrüňleşjek bolýandygyny iň bersinden iki gezek dagy duýdum* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Bahar, sen syrkawlap dagy etdiňmi?! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*. *Seni dagyny depäýse, edil serrelder goýber* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Agronom dagy öten agşam geldi*.

dagy-duwara [dagy-duwaara]: Mundan beýläk, indiden beýläk, ikilenç. *Men dagy-duwara beýtmerin* (M. Yu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Dagy-duwara ýene-de şeýle mekirligiň ýüze çykaýsa, seniň diňe gümini çekip goýman. Dagy-duwara biziň gapymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryn — diýip,*

onuň yzyndan hemle urdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dagynyk [daagynyk]: Dürli ýerlerde dagap, pytrap ýatan, ýaýraň, pytraň. *Dagynyk ýaşayan türkmen zehmetkeşleri içden işan-mollalar, han-begler tarapyndan talanypdyrlar («Edebiýat»).* Maýanyň habar bereni öňrekdi welin, pikirim dagynyk bolup, ýadyndan çykaýypdyr (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

dagynyklyk [daagynyklyk]: Dürli ýerlerde dargamaklyk, ýaýraňlyk, pytraňňlyk.

dagyrdamak: ser. D a g d y r a m a k.

dagyrdy: Näsaglyk, gorky zerarly sandyrama, galpyldama, titreme.

daglamak [daaglamak]: 1. Dag basmak, tagma basmak, gyzdyrylan metal bilen tagmalamak. *Şol kanunlara boýun egmedikleri gyzgyn demir bilen daglap tagmalaýar ekenler (Orta Asyrlar Taryhy).* Ýogyn zynjyr bilen gollaryp baglap, Kesdi dillerini ot bilen daglap (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Eti, sogany ýaga gowurmaçlamak. 3. kön. S. Käbir agyra, ýara gyzdyrylan metal basmak (tebipleriň, meditsina ylmynda esaslanmadyk tebiçilik usuly). 4. göç. m. Biriniň kemçiligini, nädogry eden işini ýüzüne diýmek, ýüzüne aýtmak, duzlamak. <> Ý ü r e k d a g l a m a k — ser. Ý ü r e k Y. *Şum rakyplar meniň golum baglady, Ýüregimi hijr oduna daglady («Görogly» Eposy).* Sen meni ataryp otly tagana, Ýüregimi daglaýarmyň, eje jan? (B. Kerbabaýew, Aýlar).

daglanmak [daaglanmak]: 1. Dag basylmak, gyzdyrylan metal bilen tagma basylmak, tagmalanmak. 2. Et, sogan ýagda gowurmaçlanmak. 3. kön. S. Tebiçilikde: käbir agyra, ýara gyzdyrylan metal basylmak. 4. göç. m. Biriniň eden nädogry işi ýüzüne diýilmek, ýüzüne aýdylmak, duzlanmak.

daglatmak [daaglatmak]: 1. Dag basdyrmak, gyzdyrylan metal bilen tagma basdyrmak, tagmalatmak. 2. Eti, sogany ýagda gowurmaçlatmak. 3. kön. s. Tebiçilikde: käbir agyra, ýara gyzdyrylan metal basdyrmak. 4. göç. m. Biriniň kemçiligini, nädogry eden işini ýüzüne diýdirmek, ýüzüne aýtdyrmak, duzlatmak.

dagly [daagly]: 1. Dag basylan, daglanyp tagma salnan, nyşanly. 2. Daglyk ýerde ýaşayan (adam).<> Ý ü r e g i d a g l y b o l m a k — ser. Ý ü r e k Y. *Duşmanlaryň bizden ýüregi dagly, Hemişe biz Taýýar — bilimiz bagly (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

daglyk [daaglyk]: Dagly köp ýer, köp dagly ýurt. *Relafi beýikli-pesli bolan daglyk raýonlarda mal güýji aýratyn uly ehmiýete eýedir («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* Biziň obamyz daglyk, Daglyk bolsa-da, baglyk (N. Pomma, Goşgular).

dagtokga [daagtokga]: bot. Hoşasy dykyz togalak ir bişýän üzüm.

dahan [dahaan]: kön. s .ser. Agyz 1. <> P i s s e d a h a n — Kiçjik agyz. *Pisse dahan bilen hünji dişiňi, Hormata laýyk işiňi söýýän (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

dahyl: Degişli, baglanyşykly, asyly, garaşly. *Siziň iş hakynda edýän dawaňyza, heý, onuň dahyly barmy? (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

dahylly: Degişli, baglanyşykly, asyly, garaşly bolan. *Mahymyň ahy-nalasy bilen Aýyň, Günüň şöhesiniň dahylly ýeriniň ýokdugy hemmelere mälum («Edebiýat»).*

dahyllylyk: Degişlilik, baglanyşyklylyk, asyly bolmaklyk, garaşlylyk. *Dahyllylyk, nire, zat nire! Ýöne ol goşul diýilmedik ýere goşulyp, kötegiň güýji bilen ýüň gazygy ýere giderdi («Tokmak» Jurnalı).*

dakdyrmak: 1. Tikdirip berkitdirmek (ilik, bagjyk we ş.m. zat hakynda). *Köýnege ilik dakdyrmak.* 2. Ýük, goş-golaň urdurmak. *Ol meniň müşdegimi düýesine dakdyrmady.* 3. Baglatmak, iltetmek, asdyrmak. Gulaga gulakhalka dakdyrmak. 4. Äri ölen aýaly äriň doganyna äre berdirmek, çatdyrmak. *Ol gelin özüni ýüwürjisine dakdyrmaz.*

dakylmak: 1. Tikilip berkidilmek (ilik, bagjyk we ş.m. hakda). *Bagjyk dakylmak.* 2. Baglanmak, iltetmek, ildirilmek. *Düýe aýagyna dakylan ýüpi üzüpdur.* 3. Äre berilmek, iltetmek (dul galan aýalyň öz äriň doganlarynyň birine berilmegi hakynda). *Köne adatyň dakylmak azaryny egni bilen çeken şahyr ol adaty näletlepdur («Edebiýat»).*

dakynmak: Öz bir ýeriňe bir zady dakmak, ildirmek, asmak, berkitmek. *Tozanly syrgyndan gözüni goramak üçin dakynan äýnegi maňlaýyna ykjam daňylgdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Alýoşa türme sapaňasyny dakynyp, koridora baranda, birdenkä ýigrenji bir adam gözüne görüdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Fartugy, keýgim, ören ykjam dakynaryn (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

dakyşmak: Dakmaga kömekleşmek, dakmaga kömek edişmek.

dakmak: 1. Tikip berkitmek (ilik, bagjyk we ş.m. zat hakynda). *Köýnegimiň ýeňine ilik dakdym. 2. Ýük, goş-golaň urmak. Men ýükümi olaryň düýesine dakdym. 3. Baglamak, iltemek, asmak. Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýen adamhor jellatlaryň ýigrenç pygylaryny paş etdi (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). 4. Äri ölen aýaly äriň doganyňa äre bermek, çatmak. Uly agasy ölse, onuň aýalyny kiçasine dakardylar (B. Seýtäkow, Gyz Salgdy). <> A t d a k m a k — 1) ser. A t YY. Annagula köpçüligiň ýene bir dakan ady züwwetdindi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2) Makul bilmezlik, edilen işe göwnüýetmezçilik etmek.*

daknyşyk: Güýç synanyşyk, deňleşjek bolmaklyk, aslyşyk. *Emma onuň abraýyna daknyşyk edýän Åsebibi pursady goldan bermeýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Artyk ýaly «sansyzyň» özüne daknyşyk etmegini, onuň beren jebrini çekip bilmedi. Saňa daknyşyk eden kim bolsa, şonuň işi gaýdandyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

daknyşmak: Goş-golaňny ýükläp, goşulyşyp gitmek, barýan ýolagça goşulyp gitmek. *Saparyň aýaly hem öz atasynyň göçüne daknyşyp, şol toparyň biri bilen gelipdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Olar düýelä daknyşyp gitdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

daktil: edeb. Basymy birinji bognuna düşýän üç bogunly sygyr stopasy.

daktiloskopiýa: Barmaklaryň galdyran yzy boýunça şahsyýeti takykklamak, tanamak usuly.

dalak [daalak]: anat. 1. Adamyň organizminde ganly şarikleri işläp çykarmak protseslerine baglylykda dürli çylşyrymly funksiýalary ýerine ýetirýän içki esasy organ. *Gamçynyň degen ýeri dalak ýaly gyzardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. med. Dalaga şikes ýetmek zerarly döreýän kesel. Hamala, mende dalak keseli barmyşynda, meniň gutulmagym-da mümkin, ölmegim-de (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). Lukman hem tapmanmyş dalagyň emin («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> D a l a k b o l m a k — Dalak keseline sezewar bolmak, dalak keseli bilen kesellemek. Soltan eje, ogluň dalak bolupdyr, munuň garnyny iňňelemeli (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). D a l a k ç i ş m e k — Köp ylgap ýadamak, daljygmak. G ö k d a l a k (bolmak) e t m e k — Her hili sebäbe görä bedeniň, teniň reňki göge öwürlmek, göm-gök etmek. Emma dodagyny dişläp, gök dalak etmek bilen ol çydady (B. Seýtäkow, Gyz Salgdy).*

dalaklamak [daalaklamak]: Dalak keseline duçar bolmak.

dalamak [daalamak]: 1. Basyp-basmarlap, agyz urup çeýnemek, ýarmak, ýaryp horlamak, ýaralamak. *Biz it hem bolsak goýun itidiris: öz sürimizi dalamaga dişimiz ötmez (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Töweregime üýşen aç itler meni daladylar (Myrally). 2. göç. m. Ýüzüni almak, ýüzüne jabjynmak, azgyrylmak. Halnazar hem Saryny zarply, ajy sözler bilen dalamak isledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dalan: Tamyň ön tarapynda gurulýan, üsti ýapyk, gapdallary bolsa açyk jaý, eýwan. *Nusga üçin saýlap baglaryň gülün, Dalanyň astynda dokma ýüwürtdi (N. Pomma, Saýlanan eserler). Kürt Ahmet paýtunyny ugradyp, dalandan ötdi-de, kiçijik gapynyň polat döweýini şakyrdatdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

dalanmak [daalanmak]: 1. Ýardyryp horlanmak,, özüni ýardymak, agyz urlup çeýnemek. 2. göç. m. ýüzüni aldyrmak, ýüzüne jabjyndyrmak, biriniň dalamagyna duçar bolmak. Köpün içine düşen it ýaly dalanarys (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dalarlamak [daalarlamak]: Biraz dalarlamak, az-owlak dalarlamak. *Gaytawul berendigi üçin, ony dalarlap, aşak düşürýärler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dalarlanmak [daalarlanmak]: Biraz dalarlanmak, az-owlak dalarlanmak.

dalaş [daalaş]: 1. Gelin toýunda aýallaryň özara tutluşmak, göreşmek däbi, göreş. 2. Özara basalaşyk, özara edilýän oyunlar, çekeleşik, tutluşyk. <> D a l a ş e t m e k — Ýapyşmak, baş goşmak, erjeşmek, tokunmak. *Onuň sähel aýagy ýer tuňa, belki, bize-de dalaş eder* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dalaşmak [daalaşmak]: 1. Biri-biriň bilen basalaşmak, tutluşmak, çekeleşmek, oyun edişmek. *Dalaşaly gel ikimiz, ak goluň boýnuma sal* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Düýşümde-de Maşenka bilen dalaşýaryn. Artyk gür gamşyň içindäki topalakly meýdanda uzak günü Aýna bilen dalaşyp geçirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. İş salyşmak, baş goşmak, tokunmak, erjeşmek. *Biziň ýalylar dworyanlar bilen baş dalaşyp bilmeyär* (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).

dalatmak [daalatmak]: 1. Ýardyryp horlatmak, ýarmagyna sezewar etmek, agyz urduryp çeynetmek. 2. göç. m. Birine ýüzüni aldyrmak, birine azgyryltmak.

dalaw [daalaw]: Zyýan, täsir, zeper. *Daşa dalaw ýokmaz* (Nakyl).

dalawlamak: Urjak bolup çenemek, gezemek, galdyrmak.

dalawlatmak: Urjak bolup çenenmek, gezenmek. *Olar gitmejek bolup, buýtar-suýtar etmekden başga-da, ýumruklaryny dalawladyp garşylyk görkezdiler* (N. Pomma, Egri eýikmez). *Şol mahal hem Oraz ýagly diýen namysjaň bir kaşaň ýigit egri gylyjyny dalawladyp, gynyndan çykarypdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dalbar: Üstüne üzüm çyrmaşdyrylan telär görnüşli bassyrma. *Howlynyň içiniň giň meýdanynda üzüm dalbary we başga miweli agaclar bardy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Oglanlar dalbaryň aşagynda oturan myhmanlaryň ýanyna geldiler* («Pioner» Jurnaly). *Ol haýatdaky üzüm dalbarlaryna timar berip ýören bagbana gygyrdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

daljygmak [daaljygmak]: Ylgamak ýa-da çalt işlemek we ş.m. zerarly kynlyk bilen dem almak. *Ýegorjyk, onuň bu teklibine garşy boldy, sebäbi ol daljygyp, gaty ýadapdy* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Leşgerler gyslyşykdan daljygyp, toýnak astynda ölüpdirliler* (SSSR Taryhy). *Daljygan ýaly bolup, aýagyňy uzyn, salyp, haş-haş, edip otyrды* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Göýä daşdan daljygyp, Ylgawyna gelen ýaly* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

dalçyn: bot. Tropiki ýurtlarda bitýän lawr agaclarlynyň maşgalasyndan bolan käbir ösümlikleriň guradylan yslyja köki, derman ösümliگی.

dalda: Pena, gorag, kömek, hemaýat, arka, daýanç. *Tanklaryny edip dalda, İtler sürsi öňe gelýär* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Tozdurylan daýhanlar sinorlardan dalda gözlemege mejbur bolupdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

daldalamak: 1. Pena edinmek, eliňi öňünde tutup gorag edinmek, hemaýat edinmek. *Aşyr ikinji gezek elini galdyranda, ýaňagy gyzan Mawy elini daldalady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Goluňy galdyrmak, eliňi bulaýlamak. *Ýok, ýok, beýle zat bolmaz!— diýip, Öwez elini daldalady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Wolostnoýlar, çinownikler çykmany, bolanda, polkownik elini daldalady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

daldalatmak: Eliňi öňüne tutup gorag, pena etdirmek. *Ol taýagyň öňünde elini daldaladyp, her näçe ýalbarsa-da, Nepesiň ýüregi barha daşa döňýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

daldamak: 1. ser. D a n d a m a k. 2. ser. D a l d a l a m a k 1.

daldaw: Edilýän kömek, hemaýat, goldaw.

daldawsyz: Kömeksiz, hemaýaňyz, goldawsyz.

dalmynmak: 1. Ýalym-ýulum etmek, ýalanyp, tamşanyp durmak. 2. Guwançly, arzuwly ýagdaýda bolmak. *Garynja guş ýaly dalmynyp dur* («Görogly» Eposy). *Dodaklar dalmyndy, göwünler şatlykly galkyndy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň

Aňyrsynda).

damak: 1. ser. B o g a z Y. 2. Nahar, iýmit, huruş. *Ýagly damak, düýe çalyňy gözler* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Mundan ozal zalymlarda damagyna gezen çopan, Gije-gündiz gan aglaýyp, ýaňagyny ezen çopan* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Pylan ýerde bolanymyzda, pylan tüýsli damak berýärdiler, gowy naharlar berýärdiler — diýip, bu burunlagyň agzyndaky hemişe kahar gürrüňidi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Myradyň nahardan bizar bolup ýatandygyny, gören Garly: — Myrat damagam iýmedi — diýip gynandy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). <> D a m a g y n d a n n a n ö t m e z l i k — Bir zadyn hasratyny çekip, bir zat hakda ünji edip, işdäden kesilmeklik. D a m a g y n y ç a l m a k — Bogazyny kesmek, öldürmek. *Musa aga goluny çermedi, pyçagyny daşa çaldy, toklyny güýldi-de, damagyny çaldy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). D a m a k d o l m a k — Begençden ýa-da gynançdan ýaňa hamsykmak, agyň tutmak. *Begenjinden Gözel ejäniň damagy doldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Garrynyň damagy doldy* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). D a m a k b o l m a k — Dadyrarlar diýip tamakin bolmak. *Pagta bilen damagyny çalmak — süýji dil bilen işini görmek.*

damakçil: ser. D a m a k s a w.

damakgan [damakgaan]: Malyň bogazy çalmanda çykýan gan. *Ol damakgan çukuryňa dönen gözlerini töweregine gezdirdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

damakli: 1. Nahary köp iýýän, iýermen, horan, damaksaw. 2. Naharly, dok.

damaksa: Hünji örülip ýa başga zatdan edilip, boýna dakylýan bezeg.

damaksaw: ser. D a m a k l y. *Belke uzyn günläp zat datmadyk damaksaw Bakyýewiň bokurdagyndan durman geçer* ("Kolhoz Günleri").

damar: 1. biol., anat. Gan we suwuk zatlaryň hereket edýän sosudalarynyň umumy ady. *Ol tüňni görnüşli bolup; onda gan damarlary ýokdur, emma ol duýujy ören inçejik nerw damarlaryna baýdyr* (S. K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry). *Halnazaryň gazaby içine sygmady, gyzardy, damarlary tarsyldap urdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Göreşde, ýaryşda, söweşde, işde, Senden kuwwat alýar damarda ganyň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. bot. Ösümlikleriň sapak görnüşli ownujak çylgymlyary. <> Ý e ñ s e d a m a r y g a t a m a k — ser. Ý e ñ s e. *Beýle gürrüňler Garajanyň ýeňse damaryny derrew taýak, ýaly gataldýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

damarlak: Damary köp bolan, damarlary görnüşip duran. *Gök ýüň şarf onuň arryk, damarlak boýnuna oralgydy* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). *Damarlak gollar.*

damja: Syrygyp damýan kiçijik togalajyk suwuklyk, suwuklyk düwmejigi. *Gerek bolsa damja ganyň, Watan üçin bergin, inim!* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Gözlerinde bulduraşýan ýaş damjalary görünýärdi* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Köçe bilen pyýada barýan adamlaryň ýüzlerinde tükeniksiz der damjalary düzülýärdi* (K. İşanow, Watan Üçin). *Mirap Begenç suwuň bir damjasyny yrýa etmezlik üçin baldyryny -çyzgap ýörse-de, suw ýetenok* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). <> Ý a g y ş d a n g a ç y p, d a m j a u ç r a m a k — Beterden betere sezewar bolmak, öňküden-de erbet ýagdaýa düşmek. *Han küýli ýagyşdan gaçyp, damja ugrady* (A. Durdyýew, Han Küýli).

damjalamak: 1. Damja-damja bolup dammak, 2. İki-ýeke damyp, ýagyp başlamak. *Stantsiýa üç werst galanda, ýagyş damjalap ugrady* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

damjyklamak: ser. D a m j a l a m a k 2. Şäheriň yşyklary gijäniň garaňky perdesini ýyrtýardy, damjyklaýan ýagşa ýol açýana meňzeýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

damdyk: gepl. d. Suwuklygyň ýa-da bir zadynyň az mukdary, damja. *Bedrede bir damdyk hem suw ýok. Onuň kellesinde damdyk hem akyl galmadyr.*

damdyrmak: Damja-damja edip guýmak, damjaladyp dökmek. *Ol biçäräniň*

gözüne indi kim derman damdyrýarka? — diýen oý onuň göwnüne geldi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). <> A g z y n a s u w d a m d y r m a k — ser. A g y z.

damka: 1. Şaşka oýnunda: şaşkanyň bir çöpünin garşydaşyň tarapyndaky birinji hataryň bir öýüne baryp ýetmegi we dürli taraplara göçüp bilmek mümkinçiligini gazanmagy. *Gara çöpüň biri damka çykdy.* 2. gepl. d. Küşt tagtasy ýaly 64 öýli tagtada oýnalýan 24 çöpli oýun, şaşka. *Hawa, ýanyňyz bilen küşt, damka almagy hem ýadyňyzdan çykaraýmaň! (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Küşt, damka ýaryşynda biz olardan ozduk («Pioner» Jurnaly).*

dammak: Damjalap gaçmak, damja-damja bolup düşmek, damjalamak. *İri-iri ýagyş damjalary damyp başlady (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Artygyň gözünden ygtyýarsyz daman ýaş onuň günäsiz maňlaýynda tagma bolup galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* M a ñ z y ñ a d a m m a k — ser. M a ñ y z. *Okan jümleleri şol wagt onuň maňzyna dammady (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Ç y r a s y n a ý a g d a m m a k — ser. Ç y r a. *Saranyň çyrasyna ýag damdy («Tokmak» Jurnaly).* Ý a ñ a k l a r y n d a n g a n d a m a ý y n d i ý m e k — Örän gurat bolmak, eti-gany ýerinde, semiz bolmak. *Ynha, meselem, özüňden mysal al: baş gün mundan öň seniň ýañaklaryňdan gan damaýyn diýýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dan [daan]: Kesilip, gyýlyp alnan bölek (tikingilikde). Dan almak. *Bu geýimiň ýanyndan dan almaly.*

daň: Gün dogmazyndan öň howanyň ýagtylyp başlaýan çagy, jahan, ýalançy ýagtylyp başlaýan pursat. *Şu gün daň bilen Aşgabatdan uç, aşmara bar-da, Moskwany gez. Şofýor möjegi kowalap, daňyň atandygyny hem duýman galdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bir gün Annagulyňyň ejesi daň bilen turdy-da, çay goýdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* <> D a ñ a t m a k — Jahan ýagtylmak. D a ñ s a z b e r m e k — Daňyň atýany bildirip başlamak. *Bu gün hem hemişeki gijeler ýaly bag-bakjalar parahat dem alyp, öz nobatynda daň saz berdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* D a ñ s a z y — 1) Daňyň atyp başlan çagy. *Daň sazy bir eýýäm asmanyň ýüzüni gyzardypdy (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).* 2) göç. m. Bir zadyň başlangyjy, bir zadyň ýüze çykyp başlan döwri. D a ñ t i l k i g u ý r u g y b o l m a k — Ýaňy daň bildirip ugramak, daň saz berip başlamak. *Daň tilki guýrugy, bolanda turan Näzik eje hemşieki adaty boýunça sygryny sagdy-da, ony boşadyp, bir gapdallaryndan geçýän köçä salyp goýberdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dana [daana]: kön. s. Köp zatdan habarly, bilimli, akyly, akyldar, parasatly. *Onuň adyl we dana adamdygy hakda bütün ýurda şöhrat ýaýrapmys (Mydam Taýýar» Gazeti). Başım jan, sen zady gaýgy etme! Danalar: — Yüz manadyň bolandan, yüz dostuň bolsun! — diýipdirler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Dana bir söz bes, akmaga müň söz hebes (Nakyl). Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek (Nakyl).*

danalyk [daanalyk]: Köp zatdan habarlylyk, bilimlilik, parasatlylyk.

dandamak: Her bir zady seljermek, tapawut goýmak, saýlamak, saýgarmak. *İçki häsiýet tarapyndan adam dandaman, gyzlary äre berýärler (A. Gowşudow, Eserler). İşde diýeniň şunuňky ýaly bolaýsa, zat dandamasy ýok! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

daňdan [daňdaan]: Jahanyň ýagtylyp başlan wagty, ertir ir bilen, daň bilen. *Daňdanyň çagynda turup bir gözel, Daň ýyldyzna höwes bilen garady (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Men daňdan garawullygymy çalşamda bolsa, bir hatar ýükli erkegiň demir ýoldan geçip, günbataryk barýanyny gördüm (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dandaw: 1. Bökdenç, päsgel. 2. Seljermeklik, saýgarmaklyk, saýlamaklyk, tapawut goýmaklyk. *Özüniň garşysyda giden adamlara, gaýtawul berere çemeli adamlara onuň dandawy ýokdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

- dandawli:** 1. Bökdençli, päsgelli. 2. Her bir zada tapawut goýýan, her bir zady saýlaýan, seljerýän.
- dandawsiz:** 1. Bökdençsiz, päsgelsiz. 2. Hiç bir zada tapawut goýmaýan, dandawly däl, hiç bir zady saýlap seljermeyän.
- daňdyrmak:** 1. Ýüpüň we ş.m. zatlaryň uçlaryny bir zadyň daşyndan aýlap, birleşdirip baglatmak, uçlaryny düwdürmek. *Çarygyň bagyny daňdyrmak. Guşak daňdyrmak.* 2. Bir zada baglap goýdurmak, berkidip goýdurmak, iltetmek, baglatmak. *Eşegi gazyga daňdyrdy.* 3. Saradyp baglatmak, oradyp berkitdirmek. *Siz imperializmiň ýagly lukmasyna gyzygyp, bu gün meni daňsaňyz, ertir olar özüňize meňzeş itlere sizi daňdyrarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ýarany daňdyrmak.
- daňy:** 1. Ýara we ş.m. daňmak üçin sargy, sarag. *Bu üç gyzyň esgeriň ýaralarynyň daňylary, şol ýaralanan wagtlarynda özläriniň daňan daňylarydy (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Bir zady daňmak, güýlmek üçin bölek ýüp, bag. *Haşlap uludan demini alyp, iki elini bykynyna urup, ota seretdi, yzyndan Nurgeldiniň golunyň, aýagynyň daňylaryny kesişdirip boşatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 3. Daňlyp goýlan gülebent, düwünçek, yük. *Zawoda ugratmak üçin basylyp goýlan pagta daňylary uzakdan dag ýaly bolup görünýärdi.*
- daňylmak:** 1. Ýüpüň we ş.m. zatlaryň uçlary düwlüp birleşdirilmek, baglanmak, çatylmak. 2. Bir zada baglanyp goýulmak, berkidilip goýulmak, iltetmek, baglanmak. *Esgiden tikilip, sapak bilen küýzäniň gupuna daňlan dykysyny açdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 3. Saralyp baglanmak, oralyp berkidilmek, baglanmak. *Ol ýaralary daňlandan soň, krowata geçdi (A. Gowşudow, Eserler).* *Goluna gyzyň mata daňlan gara kostýumly bir adam yzyna iki sany soldat eýärdip, kameranyň içine girdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. göç. m. Köp garaşyp durmak, bent bolmak, garaşyp hiç ýaña gidip bilmän durmak.
- daňynmak:** Bagy, ýüpi, matany we ş.m. özüň üçin daňmak, baglanmak.
- daňysmak:** Daňmaga kömekleşmek, bir zady baglamaga, berkitmäge, saramaga kömek edişmek.
- danitist:** Rewolýutsiýadan öňki Russiýada: diş doktorçylygy mekdebini gutarmadyk, diş bejerýän spetsialist — praktik.
- daniýalylar:** Daniýanyň esasy halky, ýerli ilaty.
- daňmak:** 1. Ýüpüň we ş.m. zatlaryň uçlaryny birleşdirip baglamak, uçlaryny düwmek, ulamak. *Agasy Gündogdy bolsa onuň täzeje sary botinkasynym bagjagazlaryny daňyp berdi («Bahar»).* 2. Bir zady baglap goýmak, berkidip goýmak, iltetmek. *Boýnuna zynjyr salyp, ullakan bir gara daşa daňyp goýýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Aty daňmak. Düýeni gazygyna daňmak. 3. Daşyny saramak, baglamak. *Men goş daňyp gezmekden irdim («Tokmak» Jurnaly).* Oba tebipleri dürli zatlardan taýynlanan melhemi ýapyp, Artygyň ýarasyny tezedan daňmakçy boldular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Duşmanlar muny öldir ýaly urup, elini-aýagyny pugta arkasyna daňypdyrlar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* <> A ý a g y n y d a ñ m a k — ser. A ý a k. G ü l b e r i n i a r k a s y n a d a ñ m a k — ser. G ü l b e r. Yüpsüz daňmak, köp garaşmaga mejbur etmek, köp garaşdyrmak. *Ol meni ýüpsüz daňdy.*
- dap-daýaw:** Peşeneli, syrdam, örän daýaw, güýçli, gujurly. *Dap-daýaw, sap-sagdyn, bili бүкүлmez, Göreş etse, duşmanyndan ýykylmaz (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- dar [daar] Y:** 1. Syrlaşyp duran, gysyp duran (kiçi geým hakda). *Dar balak geýeni halamaýarmyş (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. İni, keseligi boýunça giň bolmadyk, giň däl, insiz. *Dar köçe. Dar koridor.* 3. göç. m. Az zady öz içine alýan, çäkli. *Bu sözün ulanylyş gerimi dardyr.* 4. göç. m. Köp taraply bolmadyk, her taraply bolmadyk, her taraplaýyn däl, bir taraply. *Dar düşünje.*
- dar [daar] YY:** Ölüm jezasy berlenleri asmak üçmýa iki sany dikilen agajyň üstünden keseligine agaç goýlup edilen desga. *Syndyrdy duşmanyň guran*

daryny, Eşidip ejizleň ahy-zaryny (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

dar YYY: Goşulan sözüniň manyсы bilen baglylykda şahs aňladýan söz ýasaýjy goşulma. *Bergidar, algydar, minnetdar.*

daradylmak [daaradylmak]: Çapyşykdan öň we soň synag üçin ýakyn aralyga çapdyryp geçmek (at hakda).

daragt: bot. ser. B a g Y, 1.

darak: 1. Saç daramak üçin ulanylýan diş-diş gural. *Baýmyrat Maralyň daragyny alyp gaçypdyr* 2. Ýüň daramak üçin ulanylýan diş-diş gural. 3. Dokma dokalanda çitilen çitimleri berkleşdirmek üçin kakylýan demir dişli, saply gural. *Jaýdan dokma daraklarynyň sesleri gupürdep eşidilýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

darakçy: Darak ýasaýan ussa.

darakdiş [darakdiş]: Ýüň daralanda, daragyň dişinde galýan ýüňüň gyryndy übtükleri.

daraklamak: Barmaklaryňy içinden geçirip daramak (saç, sakgal we ş.m. hakda). *Salym geçirmän, sakgalyny gabarçykly elleri bilen daraklaýardy (K. Işanow, Watan Üçin).*

daraklyk Y: anat. Dabanyň üzeňnilikden barmaklara çenli bolan bölegi. *Gulagyna bir wyşy-wyşy ilse, ol daraklygyna galyp, ýeke öýliniň horazy ýaly hekerjekläp, daş-töweregine seredýärdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti), Garawul şol wagtda başga birinden üýşenip, aýaklarynyň daraklygyna basyp, koridor bilen gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

daraklyk YY: zool. Ýaşyl reňkli, çünki uzyn we guýrugy darak ýaly ýazylyp duran sara meňzeş guş.

daralmak [daaralmak] YY: 1. Dar bolmak, öňküsinden kiçelmek, girmek. 2. İnsiz bolmak, kiçelmek (giňişlik barada). 3. Ýakyn aralyga çapylp geçilmek (at hakynda). 4. göç. m. ser. D a r y k m a k. *Baý öýünde giň dünýäsi daraldy, igledi-de, günbe-günden saraldy (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).*

daralmak Y: Darakdan geçirilmek, darap arassa edilmek. *Onuň kellesindäki köp wagt bäri daralman, telpek ýaly bolup giden bulaşyk saçlary onuň hyrsyzlygyny has hem güýçlendirýärdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

daraltmak [daaraltmak]: 1. Dar etmek, öňküsinden kiçeltmek (geýim barada). 2. İnsiz etmek, inini kemeltmek, gysmak (giňişlik barada).

daramak [daaramak] YY: 1. Ýakyn aralyga çapyp geçmek (at hakda). 2. Hүjüm etmek, okdurylyp topulmak, çözmek. *Olar Watany goraýar, Ganyma gurt dek daraýar (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

daramak Y: 1. Darak bilen saça timar bermek, bulaşygyny aýyrmak. *Çalşyrdy iş lybasyn, Gara saçyn darady (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).* 2. Darakdan geçirmek, darak bilen tämizlemek.

daranmak: 1. Saçyňy daramak, saçyňy darap tertibe salmak. *Irden turup, saçyny darandy.* 2. Özüň üçin ýüň daramak.

daraşmak [daaraşmak] YY: Ýakyn ara at salşyp, çapyşyp geçmek, çapyşmak. *Olar okkesdirme daraşyp geçip gitdiler.*

daraşmak Y: Daramaga, darap arassalamaga kömekleşmek. *Ýüň daraşmak.*

daratmak [daaratmak] YY: ser. D a r y t m a k.

daratmak Y: 1. Darap saça timar berdim, bulaşygyny ýazdyrmak. 2. Darak bilen arassalatmak, daramaga bermek, tämizletmek. *Çäkmenlik ýüň daratmak.*

daraýy [daraaýy]: Erşi gyzyly, argajy ýaşyl, gyzyly-ýaşyl öwsüp duran syk dokalan ýuka ýüpek mata. *Daraýydan köýneklim, Göz öňümden geçdiň sen («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Tüýnükden düşýän günüň şöhesi onuň daraýy köýneginde, el işinde oýnaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

darbaz [daarbaaz]: Dartylyan ýüpüň, simiň üstünde oýnaýan oýunçy.

darbazlyk [daarbaazlyk]: Darbazyň käri, ýagdaýy.

darga: Ýelkenli gaýyk sürýän adam. *Mätýakup darga Ýylanly bilen Daşhowzuň*

arasynda ýük çekýän köne gaýykçydy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).

dargamak: ser. D a g a m a k.

dargaşmak: ser. D a g a ç m a k. *Tylla bulutlar asmanyň ýüzünde kem-kemden ownaşyp dargaşýar (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

dargatmak: ser. D a g a t m a k.

dargursak [daargursak]: Her bir zada darygýan, ynjalyksyz, gahary tiz gelýän, sabyr-takatsyz. *Şol häsiýetimiň näçe eýmençdigine düşünsem-de, dargursak bolanym üçin, özüme özüm buýrup bilemok (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

dargursaklik [daargursaklyk]: Her bir zada darygyp durmaklyk, sabyr-takatsyzlyk, ynjalyksyzlyk, gaharjaňlyk.

dary: bot. Şaly ösümligine meňzeş ösümlik we onuň ownujak sary däneli hasyly. *Serçeden gorkan dary ekmez (Nakyl).*

darykdyrmak [daarykdyrmak]: Ýüregini, içini gysdyrmak, bir zat üçin gyssandyrmak, gussalandyrmak, gysyndyrmak. *İň soňky günü geçirýändigini hakyndaky, pikir onuň ýüregini darykdyrýardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

darykmak [daarykmak]: Ýüregiňi, içiňi gysdyrmak, gysynmak, gaýgylanmak, gussalanmak. *Men nämeden darygýaryn (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Janym, darykmasyn asla ýüregiň! (A. S. Puşkin, Ertekiler). Düyrlaşdirip el işin, Çykýar öýden darygyp (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).*

daryşgan [daaryşgan]: Territoriýasy, giňligi boýunça onçakly uly bolmadyk, giň däl. *Kiçijik daryşgan meýdançada garaýagdan boşan çelekler dagaşyp ýatyr (M. Gorkiý, Ene).*

daryşganlyk [daaryşganlyk]: Birneme darlyk, giň dällik, gyslyşyklyk.

darytmak [daarytmak]: Yakyn aralyga at çapdyryp geçmek. *Atlaryny onuň özi darydyp görýärdi (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan). Çapyksuwar gyrsakary darydyp gelenden soň, ony bir salym gezdirdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

darka: d a r k a ý a r y l m a k — Sesli dikan ýarylmak, birden çat açmak, bölünmek. *Al, iý, isledigiňçe, Darka ýarylar käsi, Şeker ýaly süýji ol («Pioner» Jurnaly).*

darlyk [daarlyk]: 1. Egniňe syrlaşyp duran bolmaklyk, kiçilik (geým hakda). 2. Göwrümi, meýdany boýunça giň dällik, kiçilik, insizlik. *Meýdan darlyk etdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

darsdaban [darsdaaban]: Darsyldap, düňk-düňk edip, çalt hereket bilen ýöreýän.

darsyldamak: Düňk-düňk edip otlukly ýaly ýöremek.

darsyldaşmak: Düňk-düňk edip otlukly ýaly ýöreşip barmak.

darsyldy: Otlukly ýaly ýörelende, aýagyň aşagyndan düňk-düňk edip çykýan ses. *Onuň dabanyň darsyldysy ilerki hatardan gaýraky hatara baryp etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dartgy: Çekiniň halkasyna dakylýan ýasy gaýyş.

dartgyn: Dartuw, berk çekilgilik, pugta gerginlilik.

dartgynly: 1. Berk çekilgi, pugta gerginli. 2. göç. m. Ýitileşip gowşamaýan, sähel bir zat bolaýsa çaknyşjak bolup durýan. *Zolda dartgynly ümsümlük peýda boldy («Ýaş Kommunist» Gazeti). Umumy ýagdaý dartgynly bolup galýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

dartgynlylyk: 1. Berk çekilgilik, pugta gerginlilik. 2. göç. m. Dartgynly halda bolmaklyk, bir ýagdaýyň, wakanyň, hadysanyň we ş.m. ýitileşen bolmaklygy.

darty: dokm. Dokalýan zatlarda erşiň arasyny açmak üçin ýörite gural.

dartyşyk: Bir zat ýa-da bir mesele üstünde bolýan çekeleşik, gyzgynly gürrüň.

darwinist: Darwinizme eýeriji, darwinizmiň tarapdary.

darwinizm: Haýwanlaryň we ösümlikleriň görnüşleriniň gelip çykyşy hem-de ösüşi hakyndaky, şonuň ýaly-da janly tebigatyň ösüş kanunlary hakyndaky taglymat.

daş [daaş] YYY: 1. Tokga ýa-da tutuş massadan ybarat, suwda pytramaýan, süýnmeýän gaty dag jynsy. *Dag görki — daş, ýüz görki — gaş, agyz görki — diş*

- (Nakyl). 2. Şol hili dag jynsynyň bir tokgasy. <> D a ş ý ü r e k — ser. Ý ü r e k
1. G ö k d a ş b o l m a k — Gaty üsemek, aglamak, we ş.m. sebäpli reňkiň üýtgemek, ýüzüň gögermek. *Gök daş bolan Myrat bir ýan ýykyldy, Çala eşidildi ondan hyrkyldy* (M. Seýidow, Gijeki Myhman). P a l t a ñ d a ş a d e g m e k — ser. P a l t a. *Paltam daşa degdi, çykady tamam* («Tokmak» Jurnaly). Ç a l g y d a ş — Pyçak we ş.m. ýiteltmek üçin çalynýan daş.
- daş Y:** Uzak aralykda bolan, uzak aralykda ýerleşen, alys, uzak. *Kime hat ýazyp otyrsyň, daş ýeremi ýa-da ýakynamy?* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Hemedan daş bolsa, kädi ýakyn* (Nakyl).
- daş YY:** 1. Bir zadyň daşky tarapy, daş-töweregi, düzüw ýüzi. *Käsesindäki çayy çäynegine guýjak bolanda, daşyna dökdü* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Daş jäjek, içi möjek* (Nakyl). *Çelegiň daşy hapalanypdyr*. 2. ser. D a ş a r y Y. *Daş çykyp içeri giren badyna: — Baý-baý, howa ýaman sowapdyr — diýdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 3. göç. m. Has, örän, iňňän. *Bu mata ondan daş gowy*. 4. Kömekçi söz rolunda: *Olaryň öýi şäheriň daşynda ýerleşýär*. <> D a ş y n d a a ý l a n m a k — Birine gowy hyzmat etmek, ýaranjaňlyk etmek.
- daşalmak:** Bir ýerden ikinji bir ýere çekilmek, äkidilmek, getirilmek, eltilmek. *Kerpiçler howla daşaldy*.
- daşamak:** Bir ýerden ikinji bir ýere çekmek, tirmek, äkitmek, eltmek. *Biziň bilen galaý, araba münersiň, arabaly ýüň daşarsyň!* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).
- daşanmak:** Özünü üçin getirmek, çekmek, daşap äkitmek, eltinmek.
- daşary Y:** Jaýyň daş tarapy, howly, köçe. *Daşardan maşynyň signaly eşidildi*. <> D a ş a r y ý u r t — ser. Ý u r t. *Daşary ýurda turist bolup gitmek*.
- daşary YY:** Bellenen mukdaryndan köp, artyk, agdyk. *Brigadanyň günde plandan daşary 40—50 tonna nebit bermegi, bu sanyň bolsa günsaýyn ýokarlanmagy taryhy gurultaýa oňat sowgatdyr* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). <> A d a t d a n d a ş a r y — ser. A d a t. *Adatdan daşary çagyrylan gurultaý. Adatdan daşary ýagdaý*.
- daşaryk [daşaryyk]:** ser. D a ş a r y Y.
- daşarky:** Öýde däl, daşarda ýerleşen, daşarda bolan, daşky. *Olar daşarky krowatyň üstünde oturdylar*.
- daşaşmak:** Daşamaga kömek etmek, getirişmek, äkidişmek, çekişmek, eltişmek.
- daşatmak:** Bir ýerden ikinji bir ýere eltdirmek, äkitdirmek, çekdirmek. *Arabaçylar ol tama çemedanlary daşayan ekenler* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).
- daşdeşen [daaşdeşen]:** 1. zool. Serçeler maşga lasyndan bolan berk, göni çüňkli guş. *Çekikler bilen kiçijik daşdeşenler heniz hem oýaly-ukuly sygyryşýarlar* (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan). 2. göç. m. Her bir işiň ugruny bilýän, hötdesinden gelýän.
- daşgyn [daaşgyn] Y:** Suwuň joşup, kenardan agmagy, joşgun. *Derýanyň daşgyny birnäme peseldi*.
- daşgyn [daşgyn] YY:** ser. D a ş a r y YY.
- daşgynly [daaşgynly]:** Kenardan agjak bolup durýan, joşup durýan, joşgunly.
- daşgynlyk [daaşgynlyk] Y:** Kenardan agjak bolup duranlyk, joşgunlylyk.
- daşgynlyk [daşgynlyk] YY:** Agdyklyk, artyklyk, köplük.
- daşky:** 1. ser. D a ş a r k y. 2. Daş ýüzi, tarapy. *Käbir adamlaryň daşky görnüşiniň özi onuň ýaly şübhä ýer goýmaýar* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). <> D a ş k y g a r y n d a ş — ser. G a r y n d a ş Y.
- daşlamak [daaşlamak] YY:** 1. Daş zyňmak, daş bilen urmak, daş taşlamak, daş atmak. *Oglanlar derrew daşlap, taýaklap ýylany öldüripdirler* («Türkmen Halk Ertekiler Ygyndysy»). 2. Daş düşmek, daş bilen örtmek (ýola, geçelgä we ş. m.).
- daşlamak Y:** Bir zadyň daşyna daş etmek, örtük etmek, jilt etmek.
- daşlaşmak [daaşlaşmak] YY:** 1. Biri-biriňe daş atmak, daş zyňmak. 2. Daş

düşüşmek, daş bilen örtüşmek (ýola, geçelgä we ş. m.).

daşlaşmak Y: 1. Bir ýerden ýa-da bir zatdan uzaklaşmak, araňy açmak. 2. göç. m. Bir esasy meseleden, esasy temadan uzaga gitmek, çetleşmek.

daşly [daaşly]: 1. Daş garyndyly, daş goşantly. 2. Daş düşelen, daş bilen örtülen. *Uzakdaky daşly ýoldan atyň dükürdisi geldi (Çary Aşyr, Poemalar).*

daşlyk [daaşlyk] YYY: Guşuň iýmit siňdirmek üçin hyzmat edýän organy.

daşlyk [daaşlyk] YW: Daşy köp ýer, daşly ýer.

daşlyk Y: Uzaklyk, çetlik, alyslyk.

daşlyk YY: Bir zadyň daşyny, üstüni örtmek üçin örti.

daşmak [daaşmak]: ser. Joşmak 1. *Jomartlyk gazany gaýnady daşdy (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

daş-töwerek: Bir ýeriň ähli tarapy, daşyňy gurşap alýan giňişlik, çar töwerek. *Daş-töweregindiki obalary bilen birlikde, diňe birje şäherden ybarat knýazlyklar hem bolupdyr (SSSR Taryhy).*

dat [daat] Y: Ýardam, kömek soralyň edilýän nala, zeýrenç aňladýan ümlük. *Dat! Ördek dost, ýüregim bulanyp, başym aýlanýar («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* *Dat! İşimiz gaýtdy! Wah arman, indi gaçara-da maý ýok! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* <> D a d y n a ý e t m e k —

Wagtynda ýetişip, birini kyn, çykgynsyz ýagdaýdan halas etmek. *Mert esgerler meniň dadyma ýetdi, Hojaýnym Amany aldy-da gitdi (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* D a t e t m e k — Zeýrenmek, nala etmek.

dat [daat] YY: Naharyň we ş.m. lezzetli tagamy. *Arryk etiň dady ýok.*

datdyrmak [daatdyrmak]: ser. J o ş d u r m a k 1.

datlamak [daatlamak]: «Dat, dady-bidat» diýip, gygyryp haraý islemek.

datlatmak [daatlatmak]: «Dat, dady-bidat» diýip haraý soradyp gygyrtmak.

datly [daatly]: 1. Gowy tagamly, lezzetli. *Çekilip başlady datly tagamlar, Arasyny açdy gaýgyly, gamlar (B. Kerbabaýew, Aýlar).* 2. Ýakymly, eşretli, gowy. *Taryhy ýatlamak, gör, nähili datly! (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

datlylyk [daatlylyk]: 1. Gowy tagamlylyk, lezzetlilik. 2. Ýakymlylyk, eşretlilik, gowulyk.

datmak [daatmak]: 1. Tagamyny görmek, duzuny görmek. 2. Nahardan we ş.m. birnäme iýmek. *Bir gün duz dadan ýeriňe müň gün salam (Nakyl).* <> Ş a r p y k d a t m a k — ser. Ş a r p y k. *Eger duşman hüjüm etse, Bizden şarpyk dadar haýyn (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* Y s s y n y - s o w u g y d a t m a k — Her hili kynçylygy başdan geçirmek. *Yssyny sowugy köp dadan adam ýagşy urşar — diýip, ony Eziziň özi kabul edipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dawa [daawaa]: 1. Aýry-aýry meseleler boýunça adamlar arasynda döreýän ylalaşyksyzlyk. *Poemanyň çap bolup çykmagy her dürli edebi jemgyýetler arasynda dawalar döredipdir («Edebiýat»).* *Siziň iş hakynda edýän dawaňyza, heý, onuň dahyly barmy? (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).* 2. Galmagal, gykylyk, jenjel. *Bu ýerde dawany ulaldyp durasy iş ýok-la! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Maňa anyk garşylyk görkezmese-de, ertir onuň dawa turuzmagy mümkin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. göç. m. Uruş, jeň. *Dawada ölýän kim, öldürýen kimdir? Oýlap görüň, dünýä zähmetkeşleri! (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Bir müň dokuz ýüz on dördünji ýylda dawa başlandy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

dawa-jenjel [daawaa-jenjel]: Bir zat barasynda edilýän jedel, dawa-şer, gowga-galmagal, dawa. *Feodallaryň arasyndaky dawa-jenjeli bes etmege Georgiý Saakadze çalyşýardy (SSSR Taryhy).* *Mydam dawa-jenjel edip ýörän, ýalançy, oýunbaz Nozdryow krepostnoýçylyk reaksiýasynyň wekilidir (N. W. Gogol, Eserler).*

dawaçyl [daawaaçyl]: 1. Özgeler bilen dawalaşyp ýörýän, dawa etmegi söýýän, dawakeş adam. *Ol örän dawaçyl adam.* 2. Jenjelçi, galmagalçy.

dawaçylyk [daawaaçylyk]: Dawa edijilik.

dawagär [daawaagär]: Dawa edýän adam, edilýän dawa gatnaşýan adam. *Ol*

wagtda dawagärler arasynda açyk uruş tutaşypdyr (SSSR Taryhy). Bir gezek ol, dawagärleriň birinden polkownige inçeden edilen mähnet uly haly beripdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dawakeş [daawaakeş]: ser. Dawaçyl.

dawakeşlik [daawaakeşlik]: ser. Da w a ç y l l y k.

dawalaşmak [daawaalaşmak]: Dawa etmek, bir zat dogrusynda jedelleşmek, jenjel turuzmak, galmagal etmek. *Eýsem biz nätmeli, erbab bilen dawalaşyp bilmeris ahyry! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

dawaly [daawaaly]: 1. Ylaşyga gelinmedik, jedelli. *Onuň bilen öňki toýda-da çapylyp, ikisi dawaly bolup çykypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Galmagally, gykylykly, jenjelli.

dawa-şer [daawaa-şer]: ser. Dawa-jenjel.

daýamak: 1. Bir zadyň gapdalyndan söýeg urmak, direg urmak, paýalamak. 2. İki zady ýykylmazlyk üçin biri-birine söýemek.

daýanç: 1. Bir zady berkitmek üçin gerek bolan söýget, direg. 2. göç. m. Esaslanylýan güýç, daýanylýan güýç, arka.

daýandymak: Aýak üstüne galdyrmak, guratlandyrmak, sagatlatmak, kuwwatlandyrmak.

daýanykly: ser. D a ý a w. *Onuň selçeňräk, köpüsi agaran sakgaly özüniň daýanykly göwresine ýaraşýardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

daýanmak Y: Aýak üstüne galmak, guratlanmak, sagalmak. *Ol indi birneme daýandy.*

daýanmak YY: 1. Birine, bir zada bil baglamak, arkalanmak. *Kakaň hem kakaň welin, öz garyňa hem daýanmak gerek («Tokmak» Jurnaly).* 2. Esas edinmek, esaslanmak. 3. Aýak çekmek, durmak, togtamak, säginmek. *Şol barmana bir dagyň düýbüne baryp daýandyk (Myraly).*

daýawlaç: Onçakly daýaw bolmadyk, gaty bir uly göwreli bolmadyk. *Artygyň daýysy daýawlaç, sakgaly ýarpydan köp agaran, bugdaýreňk, peşeneli adamdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

daýawlyk: 1. Daýaw bolmaklyk, uly göwrelilik, deşlilik. 2. Gujurlylyk, kuwwatlylyk, sagdynlyk.

daýhan [daýhaan]: Esasy käri ýer bejerip, ekin ekmek işleri bilen meşgul bolýan adam. *Daýhan elkini ýigrenen, ekin — salkyny — diýipdirler, entek howlukmak gerek däl! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Meniň edil özüňiz ýaly, ýönekeý daýhan gyzy bolup işläsim gelýär (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).* *Ol öz paýtuny bilen ýoldan barýan wagtynda, ýekşenbe günü öz ýerinde işläp ýören bir daýhana duşýar («Edebiýat»).*

daýhançylyk [daýhaançylyk]: Daýhanyň käri, ýer işleri, ekin-tikin bilen meşgullanmaklyk. Daýhançylyk işini özüm gowy bilýän. *Daýhançylykdan başga Orsgeldiniň eliniň hünäri ýa-da käri hem ýokdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Hojanyýazyň esasy kesbi-käri daýhançylyk bolupdyr (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Ol dünýä gowgalaryndan el üzüp, ata-baba käri bolan daýhançylyga baş urmaga meýil etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

daýhanlyk [daýhaanlyk]: ser. D a ý h a n ç y l l y k.

daýy [daaýy]: 1. Öz ejeňiň erkek doganlaryna hem-de şol tarapdan bolan erkek adamlara degişlilikde garyndaşlyk aragatnaşygyny görkezýän söz. *Asyl seniň ýeliňe-ygyňa düşer ýaly däl, kakaňda-ha şeýle häsiýet düýbünden ýokdy, daýylaryňda hem şeýle häsiýetlisi ýokdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Hem daýymlara barýaryn, hem taýyma baş öwredýärim (Nakyl).* 2. Umuman özüňden uly erkek adamlara hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz.

daýym [daaýym]: dial. Elmydama, hemişe, baky, ömür, mydam. <> H e r d a ý y m — Kāwagt, kāýarym, kāte-kāte. *Kuly her daýym Ogulbikäniň aýdan gürrüňine jak-jak gülüp: — Hä, onsoň! — diýip, gürrüňiniň yzyna garaşardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

daýyrdamak: Daýyrdyly ses çykmak.

daýyrdaşmak: Daýyrdyly aýak, toýnak sesleri çykmak. *Boşanan ýabylar iki baka daýyrdaşyp, heňkirişip, uly tozanly gykuw turuzdy («Görogly» Eposy). Adamlar tamlarynyň öňüne çykyp, daýyrdaşyp geçýän atlylara seredýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

daýyrdatmak: Daýyrdyly ses çykarmak. Olar atlaryny daýyrdadyp sürüp geldiler.

daýyrdy: At çapylanda ýa-da gaty sürülende, darak kakylanda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses.

daýra: dial. ser. D e p r e k. *Ýañagyna döküp şabram saçlaryn, Lele gyz, Gyzlargül daýrasyn çalyar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

daýza: 1. Öz ejeňiň aýal doganlaryna we onuň erkek doganlarynyň aýallaryna degişlilikde garyndaşlyk aragatnaşygyny görkezýän söz. *Men öten agşam seniň ýanyňa mazalyja gürleşmege barypdym welin, arman, daýzaň bilen daýyň geläýen ekenler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Umuman özüňden uly aýal maşgala hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Daýza, ol diýýäniň kim? («Tokmak» Jurnaly). Ýene çay bar — diýip, Altyn keseni alyp doldurdy-da, Gözel daýza uzatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

daz: d a z ý a s a m a k — Örän çalt ýöremek, zowurdap gitmek, örän çalasyn hereket etmek, at salmak. *Garly düňküldep, gözarlara tarap daz ýasady (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

dazarylmak: Haýbat atmak, hemle urmak, ýüzüni almak, herrelmek. *Çyk ýygnakdan! — diýip, dazarylmaga çenli baryp ýetdi («Tokmak» Jurnaly). Ol Artyga gazap bilen dazaryldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bar, derrew kakaňa çay gaýnat! — diýip, saçyny hüjjerdip, Altynyň ýüzüne dazaryldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dazyrdamak: ser. D a z l a m a k. *Üç tonnalyk. maşyn öz yzynda goýry tozan galdyryp, dazyrdap gitdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Günbatar çetki garaja öýden bir ýigit dazyrdap çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dazyrdaşmak: ser. D a z l a ş m a k. *Dazyrdaşyp gelýän atlylary görende, Nurjahanyň huşy başyndan uçdy. Kimler ululy-kiçili şaýlaryny şaňňyrdadyp, guwançly ýörişde dazyrdaşýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dazyrdatmak: ser. D a z l a t m a k. *Oglanyň elinden garny garbap alyp, açyk gapydan dazyrdadyp zyňdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dazyrdy: Batly, çalt hereket, zyňlan daş we ş.m. zarbyndan çykýan ses.

dazlamak: 1. Çalt ýöremek, gaty-gaty ýöräp gitmek, tiz, çalt hereket etmek. *Dynjyny alan aýy sürüsi dazlap geçdi (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan). Maşyn daş düşelen ýoldan dazlap barýardy (A. Gowşudow, Eserler). Annaguly öýden dazlap çykdy (A. Durdyýew, Bagtly Ýigit).* 2. Sesli, bat bilen zyňlyp gitmek, wazlamak, dazyrdyly ses çykmak.

dazlaşmak: 1. Dazlap çapyşyp geçmek, çalt ýöreşip barmak, gitmek. 2. Sesli, yzly-yzyna zyňylmak, wazlaşmak, dazyrdyly sesler eşidilmek.

dazlatmak: 1. Çalt ýöretmek, gaty-gaty ýöretmek, gaty sürmek. 2. Sesli, gaty zyňmak, birden bat bilen zyňmak, dazyrdyly seslendirmek. *Dazladyp daş zyňyşmak.*

dazzarkel: zool. Ýyrtyjy guşlar otrýadyndan, gyrgylar maşgalasyndan bolan, depesi tüýsüz, ala ýelekli uly guş. *Onuň depesi dazarkeliňki ýaly ýalpyldady. Ýagyrynysy küýki, depesi dazarkeliňki ýaly, sesi boguk biri ýerinden turdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dazzarmak: Açylyp, somalyp görnüp durmak, ýalaňaç bolup görünmek. *Onuň syrylan kellesi dazaryp göründi.*

däbşeklemek: ser. Däbşeneklemek. *Ukudan açylyp, debşekläp ýatan Sona jakgyldap güldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

däbşekletmek: ser. Däbşenekletmek.

däbşeneklemek: Ýatan ýerinde aýaklaryňy dumly-duşa uzadyp hereket etmek,

däbşeklemek. *İndi bu ýaşdan soň şeýdip däbşenekläp ýatmak saňa-ha gelşenok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

däbşenekletmek: Ýatan ýerinde aýaklaryny dumly-duşa uzatdyryp hereket etdirmek, däbşekletmek. *Ol haýwan diňe dört aýagyňy däbşenekledip uzatdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

däde: dial. K a k a.

däl: Özünüň bile ulanylýan sözüniň doly manysynda däldigini we umuman ýoklugy görkezýän söz. *Ýogsa Sähediň pyçagy, başga bir neçeleriňki ýaly, tylla gynly, almaz tygly, deňli-derejeli pyçak, hem däl di* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Myrat kele galsa meni kowjak hem däl weli, onuň aýan ýaly gyzy kowdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

däljemäs: bot. Mal iýýän, bededilýän birýyllyk däneli ot.

däli: 1. Psihiki we ruhy taýdan näsaglyk tapynan, jynly. *Däli dälini söýer, molla — ölini* (Nakyl). *Däli toýa bolmaz, gezegen — idege* (Nakyl). 2. gepl. d. Akylyny aldyran, akylyndan azaşan, tentek, akylsyz. 3. kön. s. Soňuny saýmaz, batyr.

däligöjele: bot. Ýaşy we düýbi çigildemiňkä meňzeş, köki aýy, ak güllüje ot.

däli-porhan [däli-porhaan]: d ä l i - p o r h a n b o l m a k — Bir zadyň yşkyna düşüp, bolup bileniňi bolmak, bir zadyň ugrunda mejnun bolmak, bir zadyň yşkyna ýürek bilen berilmek. *Hojaguly bir näçe wagtdan beri Altynyň daşyndan aşyk bolan bolup, däli-porhan bolup ýörýärdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

dälilik: 1. Psihiki we ruhy taýdan bozulmaklyk, nähoşluk. 2. gepl. d. Akyldan azaşmaklyk, tenteklik, akylsyzlyk. *Gandymyň dürdäne sözleri Artygy dälilik hetdine ýetirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. kön. s. Soňuny saýmazlyk, batyrlyk.

däliremek: 1. Psihiki we ruhy taýdan bozulmak, nähoşlamak. *Ol çaman hem bolsa, ýüwrük, hem bolsa, ýa samsykdyr, ýa-da dälirep açylandyr, düzüw zad-a dälidir* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. gepl. d. Akyldan azaşmak, aklyly ýitirmek, tentek bolmak, akylsyzlyk etmek. *Bä, kaka, sen dälirediňmi?* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

däliretmek: 1. Psihiki we ruhy taýdan nähoşluk döretmek. 2. gepl. d. Akylyndan azaşdyrmak, aklylyny ýitirmek, tentek etmek.

däli-telbe: Psihiki we ruhy taýdan näsag, tentek. *Mülki baýyň sakgalyny torba ýaly edip ýören däli-telbe ogly Gullynyň obrazy köne zamananyň eziji toparlarynyň tipini göz önüne getirýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dälihana [dälihaana]: Psihiki we ruhy taýdan keselli, dälirän adamlar saklanylýan hem-de bejerilýän keselhana. *Aýal geýimine girip, tasdan dälihana düşüpdim* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

dälişge: Dälilige salyp, etjegini edip ýören, tentek, samsyk.

dändirmek: Bir işi etmekden boýun towlatmak, boýun gaçyrtmak. *Haýsy hem bolsa, bir ses ony öňki pikirinden dändirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

däne: 1. Galla ösümlikleri we olaryň hasyly, tohumy. *Ol çarşagy dolduryp atdygyça, bugdaý däneleri üwmek bolup üýşýärdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Galla, bugdaý, arpa we ş.m. 1956-njy ýylda her zähmet güne 20 manat 50 köpükden pul, 400 gr. dene paýlandy («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Mele suw syçanlaryň, alakalaryň hinlerine siňip, dene gömlen urulara akyp gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Sany, mukdary aňladýan söz. *İki däne papiros*. 4. Üzüm, kişmiş, ýaly miweleriň içindeki tohumy, çigidi.

dänegerçek: bot. Dänesinden ýag öndürilýän tehnik ösümlük. *Dänegerçek, adyýaman, süýtleniş ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

däne-däne: Her bir dänesi özbaşdak, aýry-aýry bolup duran, seçelenip ýatan. *Hemme saçlary goýberlip, onuň ösgün bölekleri däne-däne bolup şabraşyp durýardy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Palaw örän gowy bişipdir, däne-däne bolup ýatyr*.

dänelemek: Däne görnüşini almak, başlap ugramak, baş getirmek.

däneçilik: Oba hojalygynyň bugdaý, arpa weş. m. galla öndürmek işi bilen meşgullanýan pudagy. *Däneçilik raýony. Däneçilik sowhozy. Biziň ýurdumyz — däneçilik ýurdudyr.*

dänjiremek: Bolelin zadyň içinde her bir zada göwnüýetmezçilik etmek, aýnamak.

dänik: Ýmek üçin suwda gaýnadylan bugdaý.

dänmek: Bir işi etmäge söz berip, soňra boýuntowlamak, boýun gaçyrmak, beren sözüňden dönmek. *Maksadymy aýtsam, sen päliňden dän-de, yzja dolan! (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* Sözüňden dänmek. *Eden ähtiňden dänmek. Mert adam hiç wagt sözünden dänmez.*

däp: 1. Hemmeler tarapyndan kabul edilen düzgün-tertip, jemgyýetçilikde özüňi alyp barşyň tradiňiýa boýunça kabul edilen kadalary, dessur, adat. *Daýhanlaryň adaty diýjekmi ýa-da däbi diýjekmi, ilki saýlanan miraby suwa çümdürüp çykardylar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Endik, türgenlik, gylyk-häsiýet. *Îr ýatyp, ir turmagy däp edinipdir.*

däp-dessur [däp-dessuur]: Endik bolup galan adat, ýörelge, dessur. *Köne däp-dessurlara ýnanmak aýyp dälmí? (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

däri: 1. Ok atýan ýaragy göçürmek üçin peýdalanylýan partlaýjy madda. *Ol özüniň ak guşagyny biline guşanyp, biline däri gutusyny daňyp, daga awa gidýär (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* Oda ýakyn dursa, tutaşýar däri (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2: dial. ser. D e r m a n.

däri-derman [däri-dermaan]: gepl. d. Syrkawa edilýän her hili derman.

dähedem-dessem: d ä h e d e m - d e s s e m e t m e k — Bir aýagyň burnuna ikinji aýagyň ökjesini degrip ýöremek ýa-da ölçemek.

de: «D» harpynyň ady.

debet: buhg. Girdeji we çykdaýy kitaplaryndaa şol edara gelýän girdejileriň, algylaryň hasaby.

debit: Wagt birliginde çeşmäniň berýän bir energiýasynyň mukdary (nebit, suw, gaz we ş. m.).

debitor: Karz alan adam ýa-da edara, bergili, karzdar.

debsemek: At, eşek we ş.m. ulag münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urmak, depmek. *Sähet golagy göterip, saraýyň içine salanlarynda, atyny debsep, uýezd naçalnigi gelip ýetdi. Atly atyny debsedi-de, Sähet golakdan gamçy saldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

debseşik: Güýçli gopgun, başly-baraňyz hereket. *Gykylyk, gopgun, debseşik turdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Gykylyk artdy, debseşik, güýjedi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

debseşmek: Atyň, eşegiň böwrüne depişip barmak, gitmek. *Olar atlaryny debseşip geldiler.*

debsetmek: At, eşek we ş.m. münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urdurmak, depmek.

debsilemek: 1. At, eşek we ş.m. ulag münlende, böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsäp sürmek. *Galkarak oturyp, atyny debsiledi («Görogly» Eposy).* Batly öňe sürüp, debsiläp aty, Päli azanlara görkeziň şaty. (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Äsgermezlik etmek, äsgermezlik edip horlamak, basgylamak.

debsiletmek: 1. At, eşek we ş.m. ulag münlende, böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsedip sürdürmek. 2. göç. m. Äsgermezlik etdirmek, horlatmak, basgylatmak.

debýut: 1. Artistiň sahnada birinji gezek çykyşy. 2. küşt. Küşt, şaşka döwüniň başlangyjy, küşt, şaşka oýnunyň başy.

deduktiw: Deduktsiýa esaslandyrylan, deduktsiýa degişli bolan.

deduktsiýa: Täze düzgün-kadalary öňki bolup geçen düzgün-kadalardan tüýs logiki ýol bilen çykarmak mümkin bolýan pikirlenme, oýlanma usuly; umumy pikirlerden hususy netijelere geliş ýoly.

dedutsirlemek: Deduktsiýa ýoly bilen netijä gelmek.

defis: gram. Tirkeş sözleriň we ş.m. arasynda baglaşdyryjy alamat hökmünde hem-de söz bir setire sygman ikinji setire geçirilende goýulýan gysgajyk kese çyzyk. *Tirkeş sözleriň arasynda defis goýlup ýazylýar.*

deformatsiýa: Formanyň üýtgemegi, formanyň özgermegi.

deformirmek: Daşky güýjüň täsiri netijesinde bir jisimiň ölçegini, formasyny üýtgetmek, özgertmek. *Deformirlenen jisimiň başga jisimlere täsir edip bilýen güýjüne maýyşgak güýç diýilýär («Fizika kursy»).*

deformirlenmek: Deformatsiýa sezewar bolmak, formasy üýtgedilmek.

degazator: 1. Degazatsiýa geçirilýän apparat. 2. Degazatsiýa geçirýän adam.

degazatsiýa: Bir ýerden zäherleýji jisimleri, gazlary aýyрма ýa-da olary zyýansyzlandyрма.

degdi: gepl. d. Bir ýerde, bir kârde gulluk etmân, ondan-oňa geçiپ ýören adam. *Saňa degdi diýerler («Tokmak» Jurnaly).*

degdirmek: 1. El urdurmak, el degirtmek, elletmek. 2. göç. m. Azar berdirmek, ynjytdyrmak, ynjalyksyzlandyrtmak.

degenek: 1. Elde tutmaga we bir zady urmaga örân oňaly, ykjam, saldamly (taýak, palta we ş.m. hakynda). *Onuň iki çalçasýndan başga degenek paltasy-da bardy. Degenek ojar Artygyň depesinden inerli boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Ykjam, çalasyn, gaýratly (adam). *Ol ýigrimi beş ýaşlaryndaky degenek ýigit eken («Tokmak» Jurnaly). Gyzdurdy hem degenek jahyl boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

deger-degmez: Bahasyndan arzan, geçen bahasyna ýa-da kembaha. *Deger-degmezine satmakçymyşyn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Geçen güýz we gysy bilen awlanan tilkileriň, köwükleriň derileri ýatyr, olary hemişeki ýaly, deger-degmez bahasyna Gulman baýyň dükanyna eltip tabşyrmaly däl (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

degerli: 1. Ýerlikli aýdylan (söz), öz ýerinde berlen (jogap we ş. m.). *Poltoratskiniň öz sözünden ötgür, degerli söz tapmak mümkin-de däl (B. Kerbabaýew. Aýgytly Ädim). Ol halkyň arasynda has giň ýaýran çeper aforizmleri, nakyllary öz ýerinde, degerli edip peýdalanmagy oňarýar. Olaryň her biriniň soragyna degerli jogap berdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Maksada laýyk, oňaly, amatly. *Allaýar saryk çarwalarynyň iň degerli guýularyny eýeläpdir. Men näme üçin degerla pursaty goldan berdim? (B. Kerbabaýew^ Aýgytly Ädim). Saňa ýerli-ýerden örân degerli kömek ederis diýsek, sen niçik görýersiň? — diýip, Akmemmet aýtdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 3. ser. D e g e n e k 1.

degilmek: 1. Azar berilmek, ynjalyksyzlandyrylmak, ynjydylmak. 2. göç. m. Oýun edilip birine bir zat aýdylmak, bälçireşilmek.

degim: Nobat, pursat, ygtyýar. <> D e g i m d e g m e k — Bir derejä ýetmek, gulluga, käre eýe bolmak. *Emeldarlar degim degen ýaly, ondan-oňa at çapýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Degimsiz degim degse, ýylda geçini iki gyrkar (Nakyl).*

degimsiz: Suwumsyz, kelpen, gopbamsy. *A gyz, Geldi ýaly degimsiz adam ýok ekeni (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

degirmek: 1. Bir zady ikinji bir zada galtaşdyrmak, ýanaşyk goýmak. *Mundan soň bular tirseklerini ýassyga berip, biri-biriniň agzyna agyzlaryny degirjek ýaly ýakyn oturdylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Stoly diwara degrip goýmak.* 2. Atyp ýa-da salyp nyşanany we ş.m. zady urmak, galtaşdyrmak. 3. Bir zat ýokuşdyryp ýa-da sürtüp hapalamak. *Sen kostýumyň ýeňine hapa degripsň.*

degirmen: 1. Däne üweýän el guraly, haraz. *Çörege ýarna bolar — diýip, el degirmeninde mellek ýerindep önen jöweni ýarýar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. Däne, galla üwemek üçin guralan kärhana, galla üweýän jaý. *Degirmenaň kilwany ýaly onuň kirpiklerine çenli gert-gubardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Kolhoz degirmeniniň suwy çasly akyp dur (K. Gurbanepesow,*

Soldatyň Ýüregi). 3. Gaty jisimleri owradýan gural. *Daşyň owradylýan, laý edilýen ýerinde hem, iň ahyrda hem tsement üweýän degirmende janypkeşlikli zehmet çekilýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

degirmençi: Degirmeniň eýesi, degirmende işleýän adam, kilwan. *Uzyn boýly degirmençi peýda boldy* (N. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).

degirmenlik: Üwemek üçin arassalaňyp goýlan (galla). *Degirmenlik bugdaý. Degirmenlik arpa.*

degişgen: Değişmekligi gowy görýän, çeper sözleri bilen adamlary gülüşdirip bilýen, bälçik, wäşi, şoh. *Ol ören degişgen hem dogumlydy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Mollanepes öz döwrüniň sowatly, düşünjeli, degişgen, märeke söýen adamy bolupdyr* («Edebiýat»). *Ol biziň kolhozçy Agajan aga Değişgen, mylaýym, işine äge* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

degişgenlik: Değişmäni gowy görüjilik, çeper sözler bilen adamlary gülüşdiregenlik, bälçiklik, wäşilik. *Maýa jan, öňküje degişgenligiň, Emma işiňde seň edermenligiň* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň şehdaçyklygy, oturyşgy, märeke-meýlis söýmegi, degişgenligi oňa agyr durmuşdan çykмага kömek edýär* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

degişli: 1. Garamagynda bolan, garaşly, baglanyşykly. *Bu barada degişli guramalar bilen sözleşip hem goýupdy* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Dahylly, bagly, asyly, mahsus. *Meniň geljegim diňe maňa degişli* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Meniň pikirimi barlamak size degişli däl!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Mekdepden daşgyn geçirilýän işlere özüne degişli bolmadyk, bolgusyz bir iş hökmünde garaýardy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 3. Göz önünde tutulan, laýyk, mahsus. *Şeýle kemçilikleriň dowam etmeginiň netijesinde kolhozda şüdügärlenmege degişli 1500 gektar ýeriň 200 gektarynda şüdüger sürümi geçirilipdir* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Allaýar tulumyň hemme jenaýatlarynyň üsti açylyp, boýnuna subut boldy, degişla jezasyna ýetdi* (A. Gowşudow, Eserler).

degişlilik: 1. Garamagynda bolmaklyk, garaşlylyk, baglanyşyklylyk. 2. Dahyllylyk, mahsuslyk, baglylyk, asylylyk.

degişme: Özara oýun edişip, bälçireşip edilýän gürrüň ýa-da bir hereket. *Dostlaryň teýeneli degişmeleri bir bada ýatdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aýsoltanyň degişmesine düşünmedik Begenjiň sesi zaryn çykdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Eýsem sen ölümden gorkýarsyň-da — diýip, professor ýönekeý degişme bilen aýtdy we ýylgyrды* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

degişmek: 1. Özara oýun edişip, bälçireşip gürrüň etmek ýa-da bir hereket etmek, wäşilik bilen biri-biriňe söz gatmak. *Begenç adatda gelin-gyzlar bilen sözleşmäge, degişmäge çekinmeýän, wäşi, şowhun bir ýigitdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ýigitler gülşüp, degşip baryşlaryna, ýoluň kynçylygyny äsgermezlik edýärdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Çalyşmak, alyşmak. *Men kitabymy ýoldaşym bilen degişdim*. 3. Özgermek, üýtgemek. *Diňe ýiti gözleriniň garaşy biraz degişdi. Emma häzir ýagdaý üýtgedi, syýasat degişdi. Russiýa bu gün-erte ikinji rewolýutsiýa — Sotsialistik rewolýutsiýa garaşýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Biri-birine degmek, gysylmak, ýanaşmak. *Stoluň töweregindeki stullar biri-birine degşip durdy*.

degmek: 1. Bir zat ikinji bir zat bilen galtaşmak, ýanaşmak. *Şonuň üçin rogowitsa özüne degýen her bir zady gaty oňat duýýar* (S. K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry). 2. Atyp ýa-da salyp nyşana we ş.m. galtaşdyrmak, urmak. *Daş baryp yzky maşyna patlap degdi. İki sany ok maşynyň gapdal demrine degipdir* (G. Kulyýew, Köpetdagiň Aňrsynda). 3. Ýokuşmak, sürtülmek. *Wepanyň eline bir hili ýelmeşik zat desdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 4. Öz bahasyna, nyrhyna, gymmatyna mynasyp bolmak. *Kyrk guzuly goýna degip duran mata-da bereýin* («Görogly» Eposy). 5. Azar bermek, ynjatmak. 6. göç. m. Oýun etmek, bälçireşmek. *Ýöne bu zatlary bize degip aýdýarsyň-la?* («Görogly» Eposy). *Aşyr Maýsa degip güldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> D e g i p g e ç m e k

— Az wagtlaýyn barmak, baryp gitmek, biriniňkä sowlup geçmek. *Eger ertir ony görseňiz, onuň bir minutlykça meniň öýüme degip geçmegini soraň* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). A g y r d e g m e k — ser. A g y r. *Bu sorag Gylyç Gajar ogluna örän agyr degdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). G ö w n e d e g m e k — ser. G ö w ü n. *Düýn seniň göwnüňe degipdir ejem, Şol hakda gürlleşip otyrdyk biz hem* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Geregim, men onuň göwnüne degdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). G ö z d e g m e k — ser. G ö z. *Diýýär: — Göz degmegiň tarapdary sen, Ýel tursa-da, borsuň sebepkäri sen* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). G u l a g a d e g m e k — ser. G u l a k. *«Syratlan barmyş» sesi gulagyna degeli bäri, ol indi gijelerine üzümiň içine-de girip bilenok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). Ý o k u ş d e g m e k — ser. Ý o k u ş. *Artygyn soňky sözi Aşyra ýokuş degdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dogrusy, bu ýagdaý oňa birneme ýokuş degdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). J a n y n a d e g m e k — ser. J a n. *Bu sözler Böriýewiň janyna degdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Bu enäniň janyna degdi* (M. Gorkiý, *Ene*). O k b o l u p d e g m e k — Güýçli täsir etmek, örän gynandyrmak. S u w u n a d e g m e k — ser. S u w. E l d e g m e k — ser. E l.

deгна: degnasyna degmek — Janyna degmek, gaty ynjatmak, soňky derejä ýetýänçä gaharyny getirmek. *İne, onuň şeýle bolgusyz gylyklary degnasyna degensoň, jaýymy täzelemeli boldum* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Olaryň anyk jogap bermän, gaýta ýaňsa alyp gülmekleri onuň has-da degnasyna degýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Şol sözler Sarynyň degnasyna degse-de, ol darykmady, giňlige saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

degradatsiya: Kem-kemden erbetleşip pese düşme.

degre: ser. D e g r e - d a ş. *Degresin alan sünbüller, Bu бага ýeňňem geldimi* («Görogly» *Eposy*). *Ýol ýatyr-a, ýol ýatyr, Degresinde il otyr* (folklor).

degre-daş: Daş-töwerek, dört tarap, çar tarap, töwerek. *Ol hem öwünmege pursat tapanyňa begenip, degre-daşyna garanjaklap söz atdy* («Tokmak» *Jurnaly*). *Baryp üýşsek Kaspiň degre-daşyna, Nädersiň dolaýsa pagta planyň* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*). *Şol bezegli nagyslary-da az görüp, ymaratyň degre-daşyny al-elwan bezäpdirler* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

degşik: Biri-birine degip duran, biri-birine galtaşyp duran, ýanaşyk. *Degşik oturan öýleriň sany köpdi*.

degsin: *degsin etmek dini*. — Öleniň hormatyna, hatyrasyna bişirilen zady iýip *doga okamak*. Meniň mehribanlaryma degsin etsin (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

degşirilmek: 1. Deňeşdirilip görülmek, garşy goýlup barlanyp görülmek. 2. Barlanmak, derňelmek. *Jenaýat işi degşirilipdi*.

degşirmek: 1. Deňeşdirip görmek, garşy goýup barlap görmek. *İki haty-da degşirip gördüler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Barlamak, derňemek. *Halk rowaýatlaryny ýeterlik degşirip görmändir* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

degşirtmek: 1. Biri-biri bilen deňeşdirtmek, deňeşdirip gördürmek, garşy goýup barladyp gördürmek. 2. Barlatmak, derňetmek. *Bu meseläni pugta degşirtmek gerekdi*.

deist: Deizmiň tarapdary.

deizm: filos. XWYY—XWYYY asyrlarda ýaýran dini-filosofik taglymat bolup, ol dünýäni ilki ýaradan hudaý bolsa-da, soň tebigatyň ösüşine hudaý gatyşmaýar diýen pelsepäni ündeýär.

dek Y: Ümsüm, ýuwaş. *Bir minut dek oturma, Wagtyňy boş ötürme* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Dek gezip ýörmegi-de başaraňok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Eger siz olary dek gezdirip bilseňiz, biz şol gulaga ýakymсыз sözi sözlüğimizden bütinleýin öçürmege hâzir* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*). *Dek gezen dok gezer* (Nakyl).

dek YY: «Ýaly, kimin, deý» diýen many aňladýan sözsoňy kömekçi. *Ak altyn dan dag dek köp harman üýşdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Bagda bir howuz bar,*

aýna dek suwy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

dekabr: Kalendar ýylynyň iň soňky, on ikinji aýynyň ady. *Dekabr aýynyň başlarydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dekabrist: tar. Dworýanlaryň 1825-iji ýylyn 14-nji dekabrynda bolup geçen rewolýutsion-azat ediji hereketine gatnaşyýy. *Aýratyn hem ol dekabrist A. İ. Odoýeýeskiý bilen ýakyndan tanyş bolýar («Edebiýat»).* Peterburgda dekabristleriň Demirgazyk jemgyýeti emele geldi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

dekada: 1. Bir aýyň üçden bir bölegi, on günlük wagt birligi. 2. Köpçülik kompaniýasyna bagyşlanan ongünlük. *Ýene tapdy bir kada, Delil boldy dekada («Tokmak» Jurnaly).*

dekadent: Dekadentligiň yzyna eýeriji, dekadentligiň tarapdary. *Simwolistler, dekadentler sussupesligi, umyňyzlygy, ol dünýä ynanmagy ündeýän ündewçilerdi («Edebiýatdan Hrestomatiýa»).*

dekadentlik: XIX asyryň ahylarynda we XX asyryň başlarynda edebiýatda hem-de sungatda bolup geçen, «Sungat sungat üçindir» diýen şygary ündeýän, aňrybaş individualizm we formalizm bilen tapawutlanýan bürjuaz reakşion ugur, akym.

dekalitr: On litre barabar suwuklyk metrik ölçegi.

dekametr: On metre barabar uzynlyk ölçegi.

dekan: Ýokary okuw jaýlarynda fakultetiň ýolbaşçysy. *Uniwersitetiň filologiýa fakultetiniň dekany.*

dekanat: Dekanyň ýolbaşçylyk edýän fakultetiniň administratiw-okuw uprawleniýesi.

dekanlyk: Dekanyň wezipesi, ýagdaýy.

deklamator: Çeper eserleri labyzly, täsirli okaýan adam; deklamatsiýa bilen çykyş edýän artiýet.

deklamatsiýa: Çeper eserleri labyzly, çeper, täsirli aýtmak sungaty; çeper eserleri labyzly okaýyş. *Ozal şeýle deklamaňiýa aýtmaga endik eden adamlary işe salyp goýbermek aňsat düşmedi («Kolhoz Günleri»).*

deklamirlemek: Çeper eserleri täsirli, labyzly okamak.

deklaratiw: Deklaratsiýa formaly, deklaratsiýa formasy bar bolan, dabaraly. *Deklaratiw formada däl-de, konkret predmetiň, konkret sýujetiň üsti bilen beýan edilýänligi poeziýanyň progressiw ösüşiň şaýadydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

deklaratsiýa: 1. Resmi suratda ýa-da dabara bilen beýan ediş, beýannama, jarnama. 2. Gerekli maglumatlar barada habar berýän käbir resmi dokumentleriň ady. *Her bir kolhozda we sowhozda bu işe konkret hem-de gündelik ýolbaşçylyk etmekligi käbir ýoldaşlar gyzza-gyzzalyk, şowhunly deklaratsiýalar bilen çalşyýarlar (N. S. Hruşçýow, SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda).*

dekoratiw: Dekoratsiýa üçin hyzmat edýän, bezeg üçin hyzmat edýän. Dekoratiw ösümlikler.

dekorator: Dekoratsiýa etmek üçin surat çekýän hudojnik, dekoratsiýa spetsialisti.

dekoratsiýa: Teatr oýnunda wakalaryň bolýan ýeriniň we görnüşleriniň sahnada suratlandyrylan şekili, sahna bezegi. *Üçünji sahnanyň dekoratsiýasy ören oňat.*

dekret: Ýokary häkimiýetiň çykaran möhüm karary. *1920-nji ýylyň dekabrynda W. İ. Lenin biziň ýurdumyzda pagtaçylygy dikeltmek hem-de ösdürmek hakynda taryhy dekrete gol çekdi (İ. K. Maksimenko, Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy we Tohumçylygy).*

dekretleşdirilmek: Dekret arkaly kanunlaşdyrylmak, dekret üsti bilen berkarar edilmek. *Asla hiç hili: «halk önümçiligi» diýen teoriýa subut edilmeyär-de, dekretleşdirilýär (W. İ. Lenin, Eserler).*

dekretleşdirmek: Dekret arkaly kanunlaşdyrmak, dekret üsti bilen berkarar

etmek.

del: 1. Ýat, keseki. *Howlyma gelsem, bir del araba dur* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Çendan ýarym işçiler şäherjigine niredendir bir ýerden del adamlar gelýärdiler (M. Gorkiý, Ene). 2. Seýrek duş gelýän, kynlyk bilen tapylýan, üýtgeşik. *Olar nähilidir bir del zady tapmaklyga tamakindiler* (N. Jumaýew, Syrly Gala).

delalat [delaalat]: kön. s. Haýyr, peýda, kömek, ýardam. *Seniň hem bize bir kömegiň, delalatyň degen ýeri bolsun ahyryn* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýaş buldurýan gökje gözün mölerdip, Delalat isleýen ýaly zarlaýar* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Ejemden, kakamdan, gelnejemden delalat taparmykam diýip, olara-da şunça düşündirjek boldum — bolmady* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Çäre, alaç. *Biziň derdimize bir delalat edeweri!* («Görogly» Eposy).

dele: bot. Selne meňzeş gökje ot.

delegat: Döwlet ýa-da kollektiw tarapyndan saýlanan, bellenen wekil. *Delegat bolup, gurultaýa gelenler, Akýürekli kommunistlere kän salam* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Parahatçylyk tarapdarlarynyň Bütinsoýuz konferentsiýasyna delegat saýlamak meselesi garaldy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

delegatsiýa: Bir kollektiwiň, döwletiň iberýän delegatlary, delegatlar topary. *Ýörite delegatsiýanyň üsti bilen fronta gyzyl baýdak. we sowgat ýollapdyrlar* («Pioner» Jurnaly). *Russiýa delegatsiýasy 23 delegatdan ybarat boldy* (W. Í. Lenin, Eserler).

delil [deliil]: Bir zady subut etmek üçin getirilýän esas, bahana, sebäp. *Agronom onuň üstünden köp deliller getirip, Merediň adyna hat ýazdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol özüni aklamak üçin onlarça deliller getirýärdi* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). <> D e l i l t a p m a k — Bahana, sebäp tapmak.

delilbag [deliilbaag]: Düýäniň burunlygynyň ujuna dakylýan inçejik ýüpjagaz, tirkeg bagy.

delillendirmek [deliillendirmek]: Delil getirip subut etmek, delile getirmek, özüçe esaslandyrmak. *Şeýle diýip, Baýram pedsowetiň kararyny delillendirip gürrüň berdi* (N. Jumaýew, Ak Derek).

dellal [dellaal]: Alyjy bilen satyjyny razylaşdyrýan, ylalaşdyrýan adam, söwda arasynda gezyän adam. *Ýarmarkalarda dellallaryň bolmagy zerur bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy). *Olar potratçylaryň, dellallaryň, töreleriň, ýene kimleriň syk eleginden elenip, denesi olaryň holtumalaryna gidýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dellalçylyk [dellaalçylyk]: ser. D e l l a l l y k.

dellallyk [dellaallyk]: Dellalyň käri, ýagdaýy.

dellek: Dellekhanada işleýän ussa, saç-sakgal alýan, syrýan ussa. Dellekden başga bu jaýa garasyny salýan adam ýok (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Öz işine juda ökdelen dellegiň maşinkasyny işledişi gözünň önüne gelýärdi («Kolhoz Günlerim»).

dellekhana [dellekhaana]: Saç-sakgal aldyrylýan, syrдыrylýan ýer, sertaraşhana. *Ony bada-bat dellekhana ugratdy* («Tokmak» Jurnaly).

delleklik: Dellegiň käri, ýagdaýy.

delmirinmek: Birine zaryn, naýynjar gara ýyş bilen ýüzlenmek, boýun burup haýyş etmek; iki baka urunmak.

delmirişmek: Birine zaryn, naýynjar garaýyşly seredişmek, boýun burup haýyş edişmek, iki ýana urnuşmak. *Çagalaryň — gözüň agy-garasy, Delmirişip saňa edýär töwella* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

delmirmek: Birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen seretmek, boýun burup haýyş etmek, iki baka urunmak. *Daglarda delmirip galdym, Atym ýok, ýolum daş oldy* («Görogly» Eposy). *Ejesi delmirip oňa bakyp dur, Gizlese-de, gözden ýaşı akyp dur* (A. Atajanow, İki Poema).

delmirtmek: Birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen seretdirmek, boýun burup haýyş

etdirmek, jibrindirip göz dikdirmek. *Aşyryň ýüzünden-gözünden, hatda elinden, geýiminden-de ogşady, ýaşı tükenen gözlerini delmirdip, ýüregi bilen aglady. Mawy gözünü delmirdip, eşegini debsedi (B. KerbabaGew, Aýgytly Ädim).*

delta: geogr. Derýanyň aýagyndaky şaha-şaha bolup guýýan ýeri, derýanyň aýagy. *Niliň aşak akymynda — deltasynda Aşaky Musur emele gelipdir (Gadymy Dünýä Taryhy).*

dem: Agyz ýa-da burundan öýken arkaly alnyp goýberilýän howa. *Onuň gyzgyn demi meniň ýüzüme çawýardy (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* <> D e m a l m a k — Dynç almak. *Olar hem şu ýerde dem alýarlar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* D e m b e r m e k — 1) Dynjyny bermek, dynç aldyrmak. *Şoňa aklyň ýetýän bolsa, ryçagy al-da, burawça dem ber! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2) Bir zada ýel berip çişirmek. 3) gowy bişmek üçin buga goýmak. *Çaýcy uly rahatlyk bilen ýag salyp, palawa dem berýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* D e m e g e l m e k — Höwre gelmek (baýtal, eşek hakda). D e m i - d e m i n e s y g m a z l y k — Howlugyp, çalt-çaltdan dem almaklyk. *Mübäşir Memmet eli panusly gelip, demi-demine sygman, samana garady (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* D e m i i ç i n e s y g m a z l y k — ser. D e m i - d e m i n e s y g m a z l y k. *Umsagülüň demi içine sygman, sojap, Halnazara gürrüň bermäge taýynlananda, gapydan gelen Pökgi wala habar bermäge durdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* D e m i d ü ş ü ş m e k — Birneme ynjalmaq, gahary ýatysmak, köşeşmek. *Elbetde, Halnazaryň demi düşüşyňçä, Aýnany bu töwerekde saklap bolmaz. Artyk, demiň biraz düşüşsin! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* D e m i i ç i n e d o l m a k — Asuda dem alyp bilmän, heläk bolmak, kynçylyk çekmek, gyssanmak. *Urulýan ýigidiň demi içine doldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* D e m i n d e n s y p m a k — Birinden gaçyp gutulyp bilmek, biriniň gahar-gazabyndan gidip bilmek, gutulmak. *Çary çamanyň Horezm ülkesinden çykmaýagyny, Horezmde bolsa öz deminden sypmaýagyny, ol bilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* D e m i ñ i a l m a z l y k — Sesiňi çykarmazlyk, sem bolmaklyk, geplemän oturmaklyk. D e m i ñ i d ü r s e m e k — Asuda dem alyp, özüňe gelmek, özüňi raslamak, normal hala gelmek. *Nurjamal demini dürsädi we indi näme etmelidigi barada paýhasly pikirlenmege durdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Ukuda basyrganan Wüşi kel kem demini dürsäp, bir käse çay içip, indi özüni raslady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Ýokary geç, otur, demiňi-dagyňy bir dürse ahryr! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* D e m i ñ i s a n a p ý a t m a k — Ölüm halynda ýatmak, öljek-öljek halda bolmak, örän agyr syrkawlyk ýagdaýynda bolmak. *Ol biçäre demini sanap ýatyr. Artyk demini sanap ýatanyň kilwandygyny tanady-da, onuň aryny duşmandan öterek almak niýeti bilen başataryny berdeňkä çalyşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* B i r d e m — Az wagt, az salym, sähelçe wagt, bir salym. *Bir dem aýra düşsem onuň ýanyndan, Göwnümiň baharyn garly gys alýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* B i r d e m d e — Göz açyp-ýumýança, tiz, häzir, derrew. *Şu ýerde näme isleseň aýt, bir demde dagadyp taşlaýyn (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* İ k i e g n i ñ d e n d e m a l m a k — Agyr syrkawlyk we ş.m. zerarly örän kynlyk bilen dem almak. *İki egniňden dem alýanyň görensoň, Päliniň betligin Aýlar hem bildi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* İ ñ s o ñ k y d e m e ç e n l i — Tä ölýänçä, tä wepat bolýança. *Biz iň soňky demimize çenli galany gorarys, emma biziň güýjümüz özüňe mälim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* U l u d a n d e m a l m a k — Bir zada gynanyp, ahmyr çekip, köp howa sorup dem almak, içni çekip dem almak. *Türmede! — diýip, ene uludan demini alyp aýtdy (M. Gorkiý, Ene).* *Uludan alynýan demler bug däl-de, ýalyn bolup çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Wepa özleriniň gözeli ýaşlyk döwürlerini gözünüň öňüne getirdi we kagyza seretdi-de, uludan demini aldy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* Ş o l d e m d e — Şol wagtda, şol pursatda, bada-bat. *Ol şol demde gözünü açdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Aýlaryň kinesini uçdy*

şol demde (B. Kerbabaýew, Aýlar). Şa köşgi durşy bilen şol demde aýaga galdy («Mydam Taýýar» Gazeti).

demagog: Demagogik usullary peýdalanýan adam, demagogiýany ulanýan adam, nadara. W. İ. Lenin liberallary we demagog-reformistleri Manilowyň ady bilen ýöne ýerden tagmalamady (N. W. Gogol, Eserler).

demagogik: Demagogiýa has bolan, demagogiýa esaslanýan, nadaralyk bilen, nadara. Demagogik sözleşiş. Demagogik usul.

demagogiýa: Öz ýaramaz maksatlaryňa ýetmek üçin, halk köpçüliginiň az düşünjeli böleginiň arasynda her hili boş wadalar bilen şöhrat gazanjak bolmaklyk, her hili nadaraçylyk. Burjuaz hilegerleriniň demagogiýasy.

demarkatsiýa: 1. harby. Araçägiň bir bellik bilen bellenmegi, kesgitlenmegi. 2. med. Ölen beden hamynyň sagdyn hamdan bölünip belli bolmagy, aýrylmagy.

demjikdirmek: ser. Demikdirmek.

demjikmek: ser. Demikmek.

dem-dynç [dem-dyynç]: İşden ýadalandan son alynýan dynç. Juma, sen dem-dynjyňy al, belki ýene yzyňa gitmeli bolar («Sowet Edebiýaty» Jurnalý). Öz mekanynda bir näçe gün dem-dynç aldy («Görogly» Eposy). Soň bular daň saz beren mahallarynda, ogryn berkitmelerine ýetdiler we dem-dynç aldylar (A. Gowşudow, Eserler). Dem-dynç bermek.

demgysma: med. Ýüregiň ýa-da bronhlaryň kesellemýogi netijesinde emele gelýän bogulma keseli, agyrlyk bilen dem alma keseli, astma. Demgysma inçekeseliň uzaga çekýän formasynda öýkäniň köp böleginiň bu kesel bilen kesellemeginden gelip çykýan alamatdyr (A. Ahundow, Inçekesel We Oňa Garşy Göreş).

demgysmaly: Demgysma keseline duçar bolan, astma keselli (adam). Men ýaly demgysmaly üçin bu aňsat iş däldir (M. Gorkiý, Ene).

demikdirmek: Dem tutdurmak, bir sebäbe göre demini kynlyk bilen aldyrmak, bogdurmak, demiňi içiňe düşürmek, demjikdirmek. Ýandyryp barýan ýalyn bilen demikdirip barýan tüssäniň içinde Tarlan iki ýana urunýan eken (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Şol soňsuz, tükeniksiz howur hem epgegiň çeşmesi adamlary irizýär, demikdirýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

demikmek: Dem tutulmak, bir sebäbe göre demiňi kynlyk bilen almak, bogulmak, demjikmek. Öýleriň ýanynda adam-da, agaç-da, kölege-de görünmen, bu oba edil yssy howada demigip guran ýalydy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Ol demigýär, huşundan gidip sojaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnalý). Baý aga başymy aşak egsem, birden sen hem onuň bujagyňy bogaýsaň demigerin (Myraly).

demir: Kümüş reňkli agyr metal, çöýnuň we poladyň esasy düzümi bölegi, himiki element. Demir hemme metallaryň arasynda iň agrydyr («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»). Demire dem berýär goly Aýlaryň (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ýerde ýatan gyýkym-gyýkym posly demirlere gözünü gezdirmäge başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol çym-gyzyl bolup duran uzyn demri körükden çykaryp, ony ýekedaban bilen ýençgiläp durdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün). <> D e m i r ý o l — Otly ýoly, poýezdleriň, tramwaýlaryň gatnaw ýoly. Aşgabatdan gaçan aklar bolsa, demir ýoly birsyhly weýranlap gitdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

demirçi: Demir gurallary, esbaplary ýasamak hem-de bejermek bilen meşgullanýan ussa, demir ussasy. Kärleri boýunça demirçiler, ýarag ýasaýanlar bölünip çykypdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy). Ol indi kolhozyň demirçi ussasy bolup işleýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ukraýnadan gelen demirçi ýene äpet çekijini eline alýar (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýüregi).

demirçilik: Demirçiniň käri, demirden gural, esbap ýasamaklyk seneti. Hojaýynlaryň howlularynyň ýanynda demirçilik ussahanalary bolup, olarda ýarag, at şaýlary Taýýarlanypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).

demirgazyk: 1. Dünýäniň dört tarapyňyň biri, günortanyň garşysynda ýatan tarap, gaýra. Samolýot ýoluna uçdy-da gitdi, Demirgazyk sary ýüzüni tutup («Sowet

Edebiýaty» Jurnalny). Biziň demirgazyk tarapymyza, gumuň içinde birden ullan ýangyn döredi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Demirgazyk taýdan Daşkent — Moskwa otly ýoluny kesip, ataman Dutow ýañadandan Orenburgy eýeledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Sowuk we aram-sowuk klimatly zonada ýerleşen ýerler.

demirgazyk-günbatary: Demirgazyk bilen günbataryň aralygyndaky tarap. Klimat barada Uraly takmyn dört bölege: salkyn we çygly klimatly demirgazyk-günbatara bölmek bolýar («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»). Komandir salgy berlen ugra seredende, demirgazyk-günbatary tarapdan tokaý agaçlygynyň arasy bilen özlerine bakan gelýen nemets soldatlaryny gördi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

demirgazyk-gündogary: Demirgazyk bilen gündogaryň aralygyndaky tarap.

demirgazykly: Demirgazykda, demirgazyk ýurtlarda ýaşayan, şol ýurtlarda, taraplarda doglan. *Normanlar — bu demirgazykly adamlar diýmekdir (Orta Asyrlar Taryhy).*

demirgir [demirgyr]: Ak hem gara gatysykly reňki bolan, çal reňkli. Ýok, ata, demirgyr («Görogly» Eposy).

demirtiken: bot. Ýumşajyk ýaprakly, ýere ýazylyp ýatan ot we şol otuň togalajyk pytanakly tiken. *Bu jellat demirtiken tohumyndan ýaýrana meňzeýär (Aýbek, Nowaýy).*

demirtikenlik: Demirtikenin köp biten ýeri. *Ýaşuly demirtikenlikde togalanan ýaly, endam-jany tikenek-tikenek bolup jyzlaşdy, agzynyň içine öt atylan ýaly boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

demkeş Y: 1. Pejiň tüssesini, howruny çekýän deşik, turba. 2. Jaýlarda we ş.m. howany täzelemek üçin edilýän deşik.

demkeş YY: dial. ser. Çäýnek.

demlemek: 1. Çäýnege çäý atyp, gaýnan suw guýmak. *Aýjamal bir çäýnek çäý demläp, onuň öňünde goýdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Hanha, çäýiň demläp, basyryp goýdum, derrew çäýiň iç-de, pagta bar! — diýip, ejesi pagta ugrady (A. Durdyýew, Bagtly ýigit). Käýinip durma-da, aýja bir gök çäý demläp ber! («Kolhoz Günleri»).* 2. Demine goýup bişirmek (palaw hakda).

demlenmek: 1. Çäýnege çäý atylyp, gaýnan suw guýlup goýulmak. *Abadan, demlengi çäý bolsa, tiz iber! (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* 2. Özün üçin demlemek, özüň üçin demläp goýmak. *Kolhozçylar günorta naharyndan soň, çäý demlenip içýärdiler.* 3. Demine goýlup bişirilmek (palaw hakda).

demleşmek: Çäýneklere çäý atyşyp gaýnan suw guýuşmak, demlemäge kömekleşmek.

demletmek: 1. Çäý atdyryp, gaýnan suw guýdurmak, çäý häzirledip goýdurmak. 2. Demine goýdurmak (palaw hakda).

demli: Demlenip goýlan, demlenip häzir edilen; demine goýlan, demini alyp duran. *Çäýiň-a demlisi hem bar («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). Oňa çenli Gözel gyzyň boýdaşy, İki çäýnek demli çäýi getirdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bar bolaweri, oglum, sag-aman geldiňmi? — diýip, ejesi demli çäýnegi onuň öňüne uzatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

demlik: ser. Bokurdak. *Garly baý onuň ýakasyndan tutup, demligini gysyp, arkanlygyna itip goýberdi («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). Güljamal eje, pelelik il başyna düşen bir musallat boldy. Halkyň demligini daraltdy. İndi bolsa baş öýden bir adam diýip, demligimize ýapyşýarlar! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

demme-dem: 1. Her demde, her dem alnanda. *Demme-dem ah urmak.* 2. Az salymdan, derrew, tiz.

demobilizatsiýa: 1. Goşun harby ýagdaýdan parahatçylyk ýagdaýyna geçirilenden soň, harby gullukdan boşatmaklyk. 2. Harby güýçleriň we halk hojalygynyň harby ýagdaýdan parahatçylyk ýagdaýyna geçmegi. *Senagat demobilizatsiýasy. Umumy demobilizatsiýa. Goşun, demobilizatsiýasy.*

demobilizlemek: Demobilizatsiýa etmek

demobilizlenmek: Demobilizatsiýa esasynda goşun gullugyndan boşap gitmek.

demokrat: 1. Demokratiýanyň tarapdary. *Rus rewolýutsion demokratlary*. 2. Burjuaz demokratik partiýasynyň çleni.

demokratik: 1. Demokratiýanyň printsiplerine esaslanýan, demokratiýany amala aşyran. 2. Zähmetkeş halkyň giň gatlaklaryna mahsus bolan, ýönekeý, sada. «Belkiniň powestlerinde» şahyryň döredijiliginiň demokratik meýilleri açyk, ýüze çykdy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

demokratiýa: 1. Döwleti dolandyrmagyň bir formasy, syýasy gurluşy, bu hili gurluş wagtynda ýokary häkimiýet halkyň elinde bolýar. *Ýlaýta-da halk demokratiýasy ýurtlarynda onuň okyjylarynyň sany biçak artdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. 2. Haýsy hem bolsa bir kollektive ýolbaşçylyk etmek usuly; bu usulda meseläni çözmeklige bütin kollektiw gatnaşýar. *Ol publitsistik makalalar ýazyp, olarda burjuaz demokratiýasynyň galplygyny paş etdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

demokratizatsiýa: Demokratik esaslary girizmeklik, bir döwleti, jemgyýeti, soýuzy we ş.m. demokratik esaslarda üýtgedip guramaklyk.

demokratizm: 1. Demokratiýa printsiplerine esaslandyrylan jemgyýetçilik gurluşy, demokratiýany amala aşyrmaklyk. Demokratizm bilen sotsializmiň bölünip aýrylmazlygynyň ýokarda görkezilen döwrüniň demokratiýa — Çernýşewskiý ol reforma nähili garaýardy? (W. Í. Lenin, Eserler). 2. Demokratlyk demokratiklik. *Hemme beýleki synplaryň, toparlaryň ilat gatlaklarynyň absolýutizme bolan duşmançylygy şübhesiz däl, olaryň demokratizmi hemişe yzyna garanjaklap durýar (W. Í. Lenin, Eserler)*.

demonstrant: ser. Demonstratsiýaçy.

demonstratiw: Demonstratiýa maksatlarynda amala aşyrylýan; göz-görtele.

demonstrator: Demonstrirlenýän zatlary görkezmek bilen meşgul bolýan adam.

demonstratsiýa: 1. Jemgyýetçilik-syýasy pikirleri aňlatmak, bildirmek üçin köpçülikleýin edilýän ýörüş. *Birinji Maý demonstratsiýasy*. 2. Bir zat bilen razylaşmazlyk, birine ýa-da bir zada garşy protest bildirilýän hereket. *Bir gezek uniwersitetiň professory Malowa garşy studentler demonstratsiýa edende, Lermontow-da Gertsen bilen bilelikde oňa gatnaşypdyr («Edebiýat»)*. 3. harby. Esasy operatsiýa geçiriljek punktdan duşmanyň ünsüni çekmek üçin geçirilýän harby operatsiýa. 4. Bir zady, tejribäni we ş.m. köpçülige görkeziş.

demonstratsiýaçı: Demonstratsiýa gatnaşýjy, demonstrant.

demonstrirlemek: 1. Demonstratsiýa gatnaşmak, demonstratsiýa etmek. 2. Syn etmek üçin getirip goýmak; köpçülige görkezmek.

demonstrirlenmek: Syn etmek üçin getirilip goýulmak; köpçülige görkezilmek.

demrew: med. Deriniň ýüzünde tegelek-tegelek tozgap duran görnüşde emele gelýän deri keseli.

demrewli: Bedeni demrew keselli.

demrikdirmek: Depeläp ýa-da basgylap baslykdyrmak, synçgylap daş ýaly gaty etmek.

demrikmek: Depelenip ýa-da basgylanyp baslykmak, synçgylanmak, gatlamak. *Jaýyň garşysyndaky asfalt heniz onçakly demrikmädi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

demsiz-düýtssiz: Dem alman, öli ýaly, demsiz. *Ol demsiz-düýtsüz ýaly bolup, azajyk ýatandan soň: — Wah! — diýip, çabalanmaga başlady (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde)*.

demsiz-üýnsüz: Sessiz-üýnsüz, sesini çykarman, geplemän. *Ol demsiz-üýnsüz ýerine geçip oturdy*.

deň: Ululygy, ähmiýeti, hili we ş.m. boýunça biri-birlerine barabar bolan. *Jynsparazlyk ýatdyr, ak-gara deňdir, Belki, siziň üçin bu däpler geňdir («Oktýabr Yalkymy»)*. *Hersi bir milletden bir topar adam, Deň ýörep, dostlukda deň basyp*

gadam («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). <> D e ñ g ö z b i l e n g ö r m e k (garamak) — Hemmelere bir meñzeş garaýyş bilen seretmek, hemmeler bilen deň gatnaşykda bolmak. *Yza galýanlara kömek ber — diýdi, Hemmeleri deň göz bilen gör — diýdi (D. Baýmyradow, Söýgi we Mekirlik).*

dendan [dendaan]: ser. D i ş.

deñdeş: Deñme-deň, biri-birine deň bolan. D e ñ d e ş a g z a gram. — ser. A g z a. *Atalar sözi käte deñdeş agzaly sözlemler arkaly berilýen bolsa, käte ýönekeý sözlemleriň üsti bilen beýan edilýär («Edebiýat»).* Sözlemiň deñdeş agzalarynyň aralarynda otur goýulýar.

deñdeşlik: Deñme-deňlik, biri-birine deňlik, bir meñzeşlik.

dendrologik: Dendrologiýa degişli bolan.

dendrolotiýa: Botanikanyň agaç we gyrymsy ösümlikleri öwrenýän bölümi.

deň-duş [deň-duuş]: Ýaşlary biri-birine ýakyn adamlar, bile önüp-ösen ýoldaş, ýoldaş adamlar. Ol hatlary kellesi gyzan wagtlarynda, deň-duşlaryna görkezdi («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). Munuň deň-duşlary Röwşen adyny tutman, hemişe onuň adyny “Görogly” diýip tutýardylar («Görogly» Eposy).

deñeç: «Çenli, gadar, kimin» ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçisi. *Sen gaýrat et-de, ertire deñeç garaş!*

deñeçer: Biri-birine laýygrak, barabarrak, deňräk. *Özüňiz bilen deñeçer etseňiz hem oňaryn («Görogly» Eposy).*

deñeçerlik: Barabarrak gelmeklik, deñme-deňräk bolmaklyk, deňräklik.

deñe-deň: ser. D e ñ m e - d e ñ. *Deñe-deň çalşyk etmek.*

deñemek: 1. Bir zadyň ikinji bir zada barabardygyny, deň gelýändigini, ýetýändigini ýa-da ýetmeýändigini barlap görmek. 2. Deň gymmatly görmek, barabar görmek, barabar tutmak. *Şuny edil görejiňe denegin! (B. Kerbabaýew, Aýlar).* *Sen hem özüňi adama deñeýersiň-ow! («Görogly» Eposy)* *Men-ä garybam bolsam, özümi seniň bilen deñep biljek däl (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

deñeşdirme: edeb. Obektiv dünýäniň predmetleriniň, hadysalarynyň meñzeşligini we tapawudyny ýüze çykarýan logiki usul.

deñeşdirmek: Meñzeşligini ýa-da tapawudyny bilmek üçin biri-birine garşy goýmak. *Seýdi öz iliniň gelin-gyzyny taryplanda, olary öňki geçen bir näçe aşyklar bilen deñeşdirýär («Edebiýat»).* Gyzlar öz aralarynda ondan alan hatlaryny deñeşdirip gülşerdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Getiriň, deñeşdireliň Biziň Öwez ogul bilen («Görogly» Eposy).*

deñeşmek: 1. Biri bilen boýuňy ölçäp görmek, boýuňy deňäp görmek. 2. Birine taý gelmek, biri bilen barabar boljak bolmak (işde, okuwda we ş.m. ýerlerde). *Jora jan, diýseňem sen bilen-e deñeşip bilmesem gerek! (G. Muhtarow, Bagbanyň Gyzy).* *Bilbil aldap tutmakda Ýermolaý bilen deñeşip biljek adam ýokdy (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

deňi-taýy [deňi-taýy]: d e ñ i - t a ý y (b o l m a d y k) ý o k —Örän artyk derejede bolan, öňe giden, ösen, artykmaç. *Farfor Taýýarlamakda hytaýlylar deňi-taýy ýok ussat bolupdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).*

deňiz: Ajymtyk duzly, uly suw giňligi. *Puşkin deňiz kenarynda gezelenç etmega örän gowy görýär eken («Edebiýat»).* Äý, meniň kömegim deňze damja damandan enaýy däl (Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Dogry, Aral deňzi hakykatdan-da doýanok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

deňizçi: Flotda gulluk edýän adam. *XYW asyrda italýan deňizçileri eýýäm ören takyk kartalary düzmegi başarypdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).* Özüň deňizçi bolup Amyderýadan gorkýarmyň? («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).

deňleme: mat. Bir ýa-da bir näçe näbelli ululyklardan ybarat matematiki deňlik. *Tapylan aňlatmany ikinji deňlemede ýerine goýalyň («Fizika Kursy»).* Kwadrat deňleme.

deňlemek: 1. Bir zady ikinji bir zat bilen deň etmek, barabar etmek, laýyk etmek,

möçberi boýunça meňzeş etmek. 2. Birini ikinji biri bilen bir hatarda tutmak. *Samsyk, sen nähili bolup özüňi Warlamow bilen deňleýärsiň? — diýip sorady (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Mele ýorga oba tarap başy öwürülenden soň, gulaklaryny deňledi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> **İki başyny deňlemek** — Bir iş ýa-da bir mesele barada: «soňy näme bilen gutarsa, şonuň bilen gutarsyn, tapawudy ýok» diýen manyda aýdylýan aňlatma.

deňlenmek: Deň edilmek, barabar edilmek, laýyk gelmek, möçberi boýunça meňzeş bolmak. *Klassyky we real gimnaziýalaryň hukukda deňlenmegi şu ýyllara gabat gelýär (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).*

deňleşmek: 1. Bir zat ikinji bir zat bilen barabarlaşmak, uçlary deň bolmak. 2. Öňde baryanlaryň yzyndan ýetmek, öňdäkileriň hataryňa goşulmak, barabar bolmak. *Kolhozymyz respublikada öňde barýan ýokary, hasylly kolhozlaryň hataryna deňleşdi (A. Durdyýew, Saýlanan eserler). Ol näme üçin iň öňdakilere deňleşmeli däl? (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*

deňletmek: Deň etdirmek, barabar etdirmek, möçberini meňzeş etdirmek.

deňli-derejeli: 1. Bezelip, bejerilip edilen, oňat ýasalan, gowy, rejeli. *Bu jaýyň asly bişen kerpiçden salnan deňli-derejeli täze jaý däl di (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ýogsa Sähediň pyçagy, başga bir näçeleriňki ýaly, tylla gynly, almaz tygly, deňli-derejeli pyçak hem däl di, ak süňk saply, jöwher-polat tygly ýönekeý pukara pyçagydy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. İl içinde at-abraýly, salykatly, barjamly, oňat (maşgala, hojalyk, adam we ş.m. barada).

deňlik: 1. Bütinleý meňzeşlik, barabarlyk, laýyklyk. *Akyllaryň deňligi hakyndaky pikiri giň suratda ösdürýärdiler (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).* 2. Bütün jemgyýetiň önümçilik serişdelerine deň gatnaşyk etmeklik ýagdaýy, deň hukuklylyk, deň ygtyýarlylyk. *Sap ygtyýary elinizden aldylar, Deňlik bermen, bürenjege saldylar (B. Kerbabayew, Poemalar). Täzeki durmuşy, deňligi bildik, Deňlik paýlaryny alsam atam jan! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> **Deňlik alama t y mat.** Özara biri-birine deň bolan iki bölekden ybarat algebraik aňlatma (=).

deňme-deň: 1. Bir zadyň ikinji bir zat bilen barabar, agramyna-garam, başa-baş, deňe-deň bolmagy. *Jöwen bilen bugdaýy deňme-deň çalyşdyk.* 2. Oýnuň, ýaryşyň deň gutaran soňy, netijesi. *Küşt ýaryşy olaryň arasynda deňme-deň gutardy.*

deňňene: Deň-duşlaryň oturylyşyk etmek maksady bilen deň harajat çekip, bişirinýän nahary, şärikli bişirilən nahar. *Ol deňňene başy bolupdyr (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Deňňene deň şärik (Nakyl).*

deňölçegli: fiz. Meňzeş ölçegli, ölçegi taýdan bir meňzeş bolan. *Hemişelik tizlikli herekete deňölçegli hereket diýilýär («Fizika Kursy»).*

deňölçeglilik: fiz. Meňzeş ölçeglilik, ölçeg taýdan bir meňzeşlik.

deňsizlik: 1. Bütinleý meňzeş dälik, barabar dälik, laýyksyzlyk. 2. Deň hukuksyzlyk, deň ygtyýarly bolmazlyk, deňlik bolmazlyk. *Ol depeleriň arasynda emlägi deňsizligiň ýüze çykmagyna şaýatlyk edýen baý we garyp mazarlar bar (SSSR Taryhy). Ol Artygyň aýdanlaryna düýpleýin düşünmese-de, deňsizlik şemalynyň çalyanyňy biraz syzdy (B. Kerbabayew, Aýgytly Ädim).* 3. mat. Bir ululygyň başga bir ululykdan uly ýa-da kiçiligini görkezýän algebraik aňlatma.

deňsiz-taýsiz [deňsiz-taýsyz]: Örän artyk derejede bolan, artykmaç, deňi-taýy bolmadyk. *Munuň özi hojalyga deňsiz-taýsyz durnuklylyk berýär («SSSR-iň ykdysady Geografiýasy»).*

deňtäsirli [deňtäsirli]: fiz. Deň derejede täsir edýän, bir meňzeş täsir edýän.

deňtäsirlilik [deňtäsirlilik]: fiz. Deň derejede täsir edililik, bir meňzeş täsir edililik.

dep: 1. **d e p b o l m a k** — Ýok bolmak, başyňdan sowulmak, aýrylmak. *Saňa geljek külli bela dep bolsun, Tuwak aga, saňa bir don gerekdir (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. **d e p e t m e k** — Öňüni almak, aradan götermek.

dep: gepl. d. ser. D e p r e k. *Meniň üçin dep bilen taňňyryň tapawudy ýok, al-da taňňyrdadyber* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Aşgabat бүтин durmuşyna muzyka we dep sesi bilen ýaňlanýardy* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).

departament: 1. Patyşa Russiýasynda we käbir daşary ýurtlarda ministrliгиň, ýokary döwlet ýa-da sud edarasynyň bölümi. *Gogol ahyrsoňy 1829-njy ýylyň noýabrynda kiçi çinownik bolup, döwlet hojalyk we köpçülik jaýlar departamentine işe girdi* (N. W. Gogol, *Eserler*). 2. Frantsiýada administratiw-territorial okrug. 3. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda we Şweýtsariýada ministrlikleriň ady.

depjemek: Geýimlik matanyň ýa-da geýimiň ýyrtylan ýerini, gyrasyny biri-birine ýabşyryp, gapjap tikmek. *Gyzlar tikiňleri depjemegiň tärleri bilen tanyş bolýardylar* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

depjetmek: Geýimlik matanyň iki gyrasyny, geýimiň ýyrtylan ýerini gapjadyp tikkirmek, biri-birine ýabşyrtmak.

depçi: gepl. d. ser. D e p r e k ç i.

depder: Bir zat ýazmak üçin daşyna sahap tutulyp tikilen ak kagyzlar. *Depderiňe ýeňiş ýazyp, iň hatarda bolduň, Gurban!* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Depderleriniň sahypalarynda ikilik-de, dörtlük-de peýda bolýar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

depderçe: Kiçijik formatly ýazuw depderi. *Goltuk jübüsinden ýazuw depderçesini çykardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kuýbyşew öz jübi depderçesindeki belliklere garap, ýigrimi-otuz ädim guşluga bakan ýöredi-de daýandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

depdirmek: 1. Toýnak saldyrmak, aýak bilen urdurmak. *Özüňi ata depdirmek*. 2. Yeri pil bilen agdartmak, sürlen ýaly etdirmek.

depe: 1. Tebigy ýa-da emeli ullakan gum tümmegi, üýşmegi. *Deňizlerde turan tolkun mysaly, Ýatyr geriş-geriş depeler çölde* (A. Haýýdow, *Gök asman*). 2. Bir zadyň çür başy, iň yokarky nokady, süýr başy, kelle, baş. *Uçut gaýalaryň ýüzlerinden aýlanyp, dolanyp gidýän ýoda beýik dagyň depesine çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Tomus depesi gaýnamadygyn gys gazany gaýnamaz* (Nakyl). 3. Kömekçi söz rolunda. *Depesinden oklaryň jyssyldap geçýänini eşiden Artyk, okuň özünden atylýanyňy aňlady-da, pessejik daş haýatyň syrtynda bukuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). <> D e p e s a ç y d ü ý r ü k m e k — ser. D e p e s a ç y ü ý ş m e k. *Oslanmazdan depe saçy. düýrügip, Birdenkä goýberdi özüň aşaga* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). D e p e s a ç y ü ý ş m e k — ser. S a ç. *Myraly biline ýüp dakyp, guýynyň düýbüne ýetende depesiniň saçy üýşüpdir* (Myraly). *Onuň ýabysy boýnuny hekgerdip, ýoluny kesip geçen baýtallyny gördi-de kişñedi. Muňa Annagulyňyň depe saçy üýşüp, der basyp gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). D e p e s i g ö g e ý e t m e k — Bir zada ýa-da bir işe şatlanyp, örän hoşal bolmak, monça bolmak, göwni bitmek, begenmek. *Otdan abat çykyp geldi sag-aman Depäm göge ýetdi meniň şol zaman* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Bu wezipe Annagulyňyň depesini göge ýetirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Meni seniň özüňe ogul edinmegiň meniň depämi göge ýetirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). D e p e s i n d e n s o w u k s u w g u ý l a n ý a l y b o l m a k — Bir zat hakda eşidip, allaniçigsi bolmak, birdenkä bir zada haýran galmak. *Öz adyna gabat gelende bolsa, depesinden sowuk suw guýlan ýaly: — Bähä, iş gaýtdy — diýip, döşüne urdy-da, zöwwe yerinden turdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). D e p ä ñ d e n g u m s o w u r m a k — 1) Zähmet çekip işlemek. 2) Bir işi ýa-da başga bir zady etmedim diýip boýun almazlyk.

depediş [depediş]: Çagalarda diş çykmak bilen baglanyşykly ýüze çykýan iç geçme keseli.

depe-düz: Beýikli-pesli yerler, beýik we pes yerler. *Ol tamdyryň howry dek, Ýalap geçýär depe-düzi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gülzar boldy depe-düzler* (Ata

Salyh, Saýlanan Eserler).

depek: Depmäge endik eden, depmeklik häsiýeti bar bolan, depegen (mal hakda).
Depek eşek. Depek at.

depel: At, ýaby we käbir ş.m. haýwanlaryň maňlaýynda bolýan ak tegmilt, sakar.
Ol onuň depelini, alyn saçlaryny sypaşdyrды. Alaşanyň maňlaýyndaky depeline gözi düşen Aşyr, alaşanyň boýnundan gujaklasy geldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

depelemek: 1. Aýak bilen döweläp, basgylap baslykdyrmak, berkitmek, gataltmak.
Wepa döleni ätiýaçsyz depeleýärdi (A. Gowşudow, Eserler). Silos taýýarlanylanda ot-ýimleri synçgylamak adatça depelemek bilen geçirilýär. 2. göç. m. Äsgermezlik edip ezet bermek, zulum etmek, sütem etmek, horlamak. Ol baslykdyryn diýen bolup, adamyny äsgermän, depeläp ýörmeli däl ahyry (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

depelenmek: 1. Aýak bilen basgylanyp, döwelenip baslykdyrylmak, basgylanyp berkidilmek. 2. göç. m. Äsgermezlik edilip ezet berilmek, zulum edilmek, sütem edilmek.

depeleşmek: Depeläp baslykdyrmaga, garyşdyrmaga kömekleşmek. *Kerpiç guýuljak palçygy depeleşmek.*

depeletmek: 1. Aýak bilen döweledip, basgyladyp baslykdyrtmak, basgyladyp berkitdirmek. 2. göç. m. Äsgermezlik etdirip ezet berdirmek, zulum etdirmek, sütem etdirmek, horlatdyrmak. *Ýok, men depeletmen oňa namysym («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

depelik: 1. Depe-depe bolup duran ýer, alaňlyk. *Bu ýeri depelikdi (Aýbek, Nowaýy).* 2. Telpegiň depesine tutmak ýa-da tahýanyň depesi üçin niýetlenen (mata bölegi).

depeşek: Birsyhly aýak bilen depýän ýaly edilýän hereket (ýaş çaga hakda). <> D e p e ş e k e t m e k — Köpçülik bolup basgylamak, döweşek etmek.

depeşeklemek: Birsyhly aýak bilen depýän ýaly hereket etmek. *Italmaz depeşekläp, nadaralyk edýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ol ýer depeşekleýän ýaly bolup durşuna aşak garaýar («Kolhoz Günleri»)*

depgi: 1. Aýak bilen depilip urulýan urgy. 2. göç. m. Horluk, zulum, basgy, sütem. *Million ýyllap geçip depgi astynda, Ezilip aýakda galdy garyplar (Durdy Gylyç, Goşgular).*

depgilemek: 1. Aýak bilen basgylamak, depelemek, depmek. 2. göç. m. Azar bermek, zulum, sütem etmek, horlamak, ezmek. *Mugthorlary depgiläp, gam laýyna batyrdyň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Depgiläp dursuň-la, esgärmen sözüm («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

depgilenmek: 1. Aýak bilen basgylanmak, depelenmek, depilmek. *Ekin ýerleri depgilenmeli dälär. 2. göç. m. Azar berilmek, zulum, sütem edilmek, ezilmek.*

depgiletmek: 1. Aýak bilen basgylatmak, depeletmek. *Ýaş ekinleri depgiletmek bolmaz. 2. göç. m. Azar berdirmek, zulum, sütem etdirmek, ezýet berdirmek.*

depgin: Bir zady amala aşyrmaklygyň, ýa-da tabşyrygy ýerine ýetirmekligiň çaltlyk derejesi, bat, temp. *Siz depginiňizi batlandyryp başladyňyz, entek siziň etmeli işleriňiz gaty kän (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* <> D e p g i n e t m e k — Gatnap irizmek, üznüksiz baryp durmak.

depginli: Depgin bilen, temp bilen, batly, gaýratly.

depilmek: Ýer agdarylmak, pil bilen agdarylyp ýumşadylmak, bejerilmek. *Depilen ýerleriň bajagyny aýyrmak.*

depin: Pil bilen bir gezek depilip alynýan çuňluk, pili boýladyp depilen ýer. *İleriňkiden bir depin çuň gazylypdyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* <> D e p i n e t m e k — Jaýlamak, gömmek. *Uly il bolup Göroglynyň jynazasyny okap, depin etdiler («Görogly» Eposy).*

depirjik: Depeläp duran, urup, horlap ýören, yzgyňyz, şepagaňyz. *Dek başyňy depirjik äre berme (Nakyl).*

depirjiklemek: Aýak bilen yzly-yzyna depeşeklemek, çalt hereket edip ýöremek. *İşe göýdük üsti ýükli eşegim Depirjikläp batly-batly ýörýärdi* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

depişmek: 1. Biri-biriňi depmek, toýnak salyşmak. *İki at depişer, arasynda eşek öler* (Nakyl). 2. Ýer agdaryşmaga kömek etmek.

depiz: Gum içindäki şor toprakly beýik bolmadyk tümmek-tümmek ýer.

depme-halal [depme-halaal]: d e p m e - h a l a l e t m e k — Bolşuna görä delillendirmek, kanuna getirmek, sülä getirmek, kala-ýakul etmek. *Olar diläp gelseler, siz depme-halal edip, zomap gelýärsiňiz* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

depmek: 1. Toýnak salmak (mal barada); aýagyň bilen urmak (adam barada). *Gandym ýelkenli aýaklary bilen düýäniň böwrüne depdi* («Pioner» Jurnaly). *Eşek semrese, eýesini deper* (Nakyl). 2. Ýeri pil bilen agdarmak, agdaryp bejermek. *Üzüm depmek işinde her brigadadan bir zweno işleýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. göç. m. Ulagy çalt sürmek, çapmak, at salmak. *Anha, atlar eýerlengi dur, howatyrly ýagdaý duş gelse, müner-de deperin* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Meret derrew ol iňňildi sesiň çykan ýerine ýabysyny depdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler}. 4. Tüpeň göçende, bady yzyna urmak. *Ýok, sen atyp bilmersiň, bu. tüpeň gaty depýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). <> B i r d e p e n ý e r i ñ i d e p i p d u r m a k — Bir diýen zadyňy zol gaýtalap durmak. *Şo bir depen ýeriňi depip dursuň* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). *Ý e r d e p i p d u r m a k* — ser. *Ý e r*.

depo: Parowozlar, wagonlar durýan we remont edilýän ýöriteleşdirilen jaý, ussahana. *Deponyň işçileri teplowozlary hemişe wagtyndan oň remont edip gutarýarlar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

deprek: Gurşaw görnüşli tegelek agajyň ýüzüne çig deri tutulyp, kakylp çalynýan saz guraly. *Çagalar, size täze çykan deprek getirip bereýin!* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Surnaýyň hem-de depregiň owazy astynda drujinanyň baýdagy çykaryldy* («Pioner» Jurnaly).

deprekçi: Deprek çalyan adam, deprek çalyan sazanda, depçi. *Onuň yzysüre bir sazandar bilen bir deprekçi peýda boldy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

depremek: Tutanýerli, gujurly hereket etmek, ýapyşmak. *Seniň şu wagta çenli Sowetde galmagyň, Sowete päsgel bermegiň, seniň arkadaýanjyň güýçlüliginde hem meniň gowşak depremegimden, boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

deprenmek: Tutanýerli, gujurly hereketlenmek, ýapyşmak. *Ol heniz başyna irişme, arkasyna howut degmedik tez mal ýaly deprendi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

depreşmek: Tutanýerli, gujurly hereketde boluşmak, ýapyşmak.

depressiýan: med. Adamyň sussupes, ejizlän psihiki ýagdaýy, dünýäden doýgunlyk haly. 2. Ýurduň hojalyk ýagdaýynyň pese düşmegi, durgunlylygy.

deputat: 1. Saýlanan wekil, saýlaw sistemaly döwlet edarasynyn çleni. *Sowet Soýuzynda deputat halkyň hyzmatçysydyr*. 2. Bir tabşyrygy ýerine ýetirmek üçin ygtyýarly edilip saýlanan adam.

deputatlok: Deputatyň käri, wezipesi.

deputatsiýa: Deputatlar topary, bir tabşyrygy, buýrugy ýerine ýetirmek üçin bir kollektiwiň ýa-da guramanyň saýlanylan ýa-da bellenen adamlar topary. *Deputatsiýa ibermek. Deputatsiýany kabul etmek*.

der: Deri asty mázlerden çykýan suwuklyk, çyg. *Derýadaky dür dek dürdäne derler Syrygýar ýañakdan mysaly simap* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Baharyň egnindäki göwşüllän keteni köýneginiň ýagyrynysyna der çykydyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). <> D e r b a s m a k — Kynçylyk görmek, gysylmak, gyssanyp derlemek. *D e r b e r m e k* — Ýokary temperaturadan ýa-da agyr zähmetden soň derlemek (adam barada); çapylýan atlardan der çykamak, derlemek. *Heniz oňly der hem bermändir* («Sowet Türkmennstany» Gazeti). *D e r d ö k m e k* — Köp zähmet sarp etmek, zähmet çekmek, işlemek. *Gündizine*

kolhozçylar pillerini güne ýalpyldadyp, der döküp işleýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). D e r s a ç m a k — ser. Der dökmek. A j y d e r i ñ i ç y k a r m a k — Oňatja işlemek. G a r a d e r e b a t m a k — Gaty derlemek, egin-başyňy sykybermeli bolmak, derläp öl-suw bolmak.

derbent: Dagyň derelerinde, jülgelerinde esasy geçelge, bent. *Dagyň derbendinde garawul taşlandy («Görogly» Eposy).*

derbi-dagyn [derbi-daagyn]: Hersi bir ýerde ýerleşen, duw-dagynyk, çym-pytrak, pytraň, ýaýraň. <> D e r b i - d a g y n e t m e k — Çym-pytrak etmek, ýok etmek, dagatmak. *Sen şol joşgunly hüjümiň öň sapyna geç-de, haýyn duşmany derbi-dagyn et (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

derbi-dagynlyk [derbi-daagynlyk]: Hersi bir erde ýerleşenlik, duw-dagynlyk, çym-pytraklyk, ýaýraňlyk.

derjilmek: Çala derlemek, çygjarmak. *Maňlaýy derjigip gitdi («Kolhoz Günleri») Derjigen bugdaýreňk ýüzüni atyrlanan owadan elýaglygy bilen süpürdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

derjiremek: Sähelçe derlemek, çyg çykamak. *Garýagdy kisesinden elýaglygyny çykaryp, derjirän manlaýyny süpürdi (N. Jumaýew, Ak Derek).*

derjireşmek: Çalarak derleşmek, çygjaryşmak. *Howanyň gyzgynlygyna bakman, sütük guşak guşanan adamlar derjireşip otyrdylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

derjiretmek: Sähelçe derletmek, çygjartmak. *Gün öýländen agandan soň, howa bir hili çalaryp, endamyňy derjiredýän dymyklyk aralaşdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

derdeser: Alada, ünji, hysyrdy, gaýgy. *Ol özüniň öý hojalygynyň derdeseri bilen gümra bolup galypdyr (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Onuň ukusyny gaçyryň, ony derdesere goýýan bir zat bar — diýip oýlandy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

derdeserli: Aladaly, ünjüli, hysyrdyly.

derdi-hal [derdi-haal]: Derdi-azary, hökman, gürrüňsiz, derrew. *Bir geýnüwli adamyny görkezip, şu hem kiçi adam däl diýseň, nakys gülküsini edip, derdi-hal tanyşjak bolýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

derdinjeň: Hemişe derdinip ýören, köp derdinýän, zeýrenjeň, derdinegen.

derdinegen: ser. Derdinjeň.

derdinişmek: Biri bilen derdiňi aýdyşmak, içidi döküşmek, zeýrenişmek, dertleşmek. *Käbir garaňky gijeler, Derdinşerdik dürli heňde (Çary Aşyr, Poemalar).*

derdinmek: Öz derdiňi birine aýtmak, içiňi dökmek, zeýrenmek.

dere: Daglyk ýerlerde iki ýany beýiklik bolup, uzalyp gidýän giňişlik ýer. *Baýlyk köpdür deresinde, dagynda, Müň dürli miwesi bişdi bagynda (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Gümürdi uzakdaky dagyň derelerinde-de ýaňlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dereje: 1. Bir zadyň deňeşdiriliş ululygy, ölçeg, möçber, belentlik. *6—7 günden soň, Akmyradyň gyzgyny 39—40 dereje mündi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Bir wezipe, kär, ylym üçin berilýän at. *Belli bir temanyň üstünde işläp, alymylyk derejesine ýetjek bol! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 3. Hal, ýagdaý. Bularyň dostlugy şu dereje ýetdi, hatda bular biri-birinden aýry nahar hem iýmeýärdiler¹ (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Meni şu dereje ýetiren bolşewistik partiýa we Sowet hökümeti sag bolsun! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 4. Mertebe, abraý. *Urşuň salan ýarasyny sen hiç kimden soramaly däl-de, gahrymana hormat goýmaly, onuň derejesini götermegi bilmeli («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 5. gram. Hereketiň obýektine we subýektine bolan obektiw gatnaşygyny görkezýän işlik kategoriýasy. *Düýp dereje, Şäriklik dereje.* 6. gram. Sypatlaryň görkezýän hilleriniň nä haldadygyny bildirýän kategoriýa.

derejeli: 1. Bir näçe basgançakdan ybarat bolan. 2. At-abraýly, mertebeli, abraýly.

<> Birinji derejeli — Örän möhüm, wajyp. İkinji derejeli — Esasy däl, onçakly wajyp bolmadyk.

derejelilik: At-abraýlylyk, mertebelilik, abraýlylyk.

derek Y: bot. Söwütler maşgalasyndan bolan dik ösýän ýyldyrawuk ýaprakly agaç. Ekilen gök derekiň başyny asmana göterip, obanyň üstaşyr görünýärdi (A. Gowşudow, Eserler).

derek YY: 1. Habar, ideg, ugur. *Deregiň kimden soraýyn, Sensiz ne meýlis kylaýyn* («Görogly» Eposy). *Men ondan derek bilmedim* (N. Pomma, *Taýlak hyzzyn*). 2. gram. Ornuna, ýerine, öwezine, üçin. *Gerek deregi ýykar* (Nakyl). <> *D e r e g i d a r g a m a k* — Bir zatdan nam-nyşan galmazlyk. *D e r e k t a p m a k* — Biri ýa-da bir zat hakda habar eşitmek, nirede we neneňsi, nähilidigini bilmek.

dereklemek: 1. Birini ýa-da bir zady gözlemek, yzarlamak, idemek. 2. Sag-amanlygyny barlamak, barlap görmek, gözden geçirmek.

derekli: 1. Deregi, habary alnan, deregi, habary bar bolan. 2. Bir zadyň deregini tutup biljek, ýararly. 3. Ähmiýetli, gerekli, manyly. *Ol maňa derekli zat aýtmady.*

dereklik: Derek agajynyň köp ösüp oturan ýeri.

dereksiz: 1. Habar-hatyrsyz, nam-nyşansyz, atsyz-sorsuz. *Ol dereksiz giden mal boldy.* 2. Bir zadyň deregini tutup bilmeýän, hiç zadyň deregine geçmeýän, ýaramaýan. 3. Ähmiýeti bolmadyk, manysyz, ähmiýeňş.

deresygyr: zool. ser. Sugun.

deresogan: bot. Derelerde ýabany bitýän sogan.

derhal [derhaal]: kön. s. Şol wagt, şol mahal, şol bada, dessine, derrew. *Ören goýunlary ýoldan, Kowmaga ýüwürdi derhal* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

deri: 1. Adamyň, haýwanyň bedeniniň daşky örtügi. 2. Ownuk haýwanlaryň soýlup alnan hamy. *Deri alýan kontora. Gowy baksan, deriň bolmaz, erbet baksan — diriň* (Nakyl). <> *D e r i s y r m a k* — Täze öldürilen goýnuň derisi ýagly gidende şony pyçak bilen gazap, kesip almak. *D e r i s i n e d u z b e r m e k* — Berk jeza bermek. *Derimize duz bererler* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). *D e r i s i n e s a m a n d y k m a k* — Öldürmek.

deriçi: Deri önümçiliginiň işgäri, deri işläp bejerýän, deri alýan işgär. *Dokmaçylaryň, deriçileriň tsehlari bolupdyr* (Orta Asyrlar *Taryhy*).

derjawa: Özbaşdak syýasat alyp barýan garaşykly bolmadyk döwlet. *Sowet derjawasy.*

derkar [derkaar]: ser. G e r e k. *Maňa çigit ýaly zat derkar däl* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

derlek: Hemişe derläp ýören, tiz derleýän. Derlek, adam.

derleklik: Derlegiň ýagdaýy.

derlemek: 1. Der çykarmak, endamyňa der, çyg çykamak. *Uzak ýoly ýören adamlar burçak-burçak derleýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Çaý içip derlemek.* 2. göç. m. Bir zadyň üstünde köp zähmet çekmek. *Mazalyja derlemeseň iş bitmez.* 3. göç. m. Çyg, nem bilen üsti, ýüzi örtülme. *Aýnanyň ýüzi derleýär.*

derleşmek: Dere basdyryşyp oturmak. *Olar derleşip, çaý içişip otyrdylar.*

derletmek: 1. Der, çyg çykartmak. 2. göç. m. Juda ýadatmak, birini örän köp işletmek. 3. göç. m. Birini gyssamak, utandyrmak.

derli: Der çykaran, der gelen, cygjaran.

derlik: dial. Telpegiň aşagyndan ýörite geýilýän ýuka tahýa.

derman [dermaan]: 1. Kesel bejermek üçin serişde. *Pökgen doktoryň dermanyňy içip, onuň aýdan berhizlerini tutup, kemsiz gutuldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç. m. Bire-biri, lezzet. *Sözleriň her derde derman, inçedir bilin seniň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

dermanhana [dermaanhaana]: Derman taýýarlanylýan we satylýan edara. *Şäherimiziň bir näçe ýerinde dermanhanalar işleýär. Dermanhana üçin täze jaý salyndy.*

dermanlyk [dermaanlyk]: 1. Derman üçin gerekli bolan (serişde). 2. göç. m.

Azajyk, ujypsyz, sähelçe. *Dermanlyk diýip çabalanyň ýatsaň-da, onuň ýekeje igde mugt berjek gümany ýok* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

dermatin: Teletin, gaýyş pisint mata.

dermatolog: med. Deri-ham keselleriniň wraçy, dermatologiýa boýunça spetsialist.

dermatologiýa: Meditsinanyň deri-ham kesellerini öwrenýän bölümi.

derňelmek: 1. Bir işiň dogrudygyny, kanuna laýykdygyny barlanyp bilinmek, barlanmak. *İdeýa ugry bilen birlikde olaryň çeperçilik derejesi hem ýörite derňelmelidir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Jenaýatçylaryň işi derňelip suda geçirildi.* 2. Ylmy taýdan barlag, derňew geçirilmek. *Türkmen diliniň işlik derejeleri ylmy taýdan derňelýer.*

derňemek: 1. Bir işiň dogrudygyny we kanuna laýyk gelýändigini barlamak, barlag etmek. *Meniň kimdigimi sen däl-de, ştab politotdeli derňesin!* Gulluhan baradaky maglumaty mazaly derňeli (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Ylmy taýdan öwrenmek. *Ol fiziki jisimleriň hereketiniň kanunlaryny derňäpdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

derňeşmek: 1. Bir işiň dogrudygyny, kanuna laýykdygyny barlaşmak, barlag edişmek. 2. Ylmy taýdan barlaşmaga kömekleşmek.

derňetmek: 1. Bir işiň dogrudygyny, kanuna laýykdygyny barlatmak, barlag etdirmek. 2. Ylmy taýdan barlag, derňew geçirtmek.

derňew: 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunydygyny bilmek üçin geçirilýän barlag, rewiziýa. *Öwez, seniň özüň kolhozyň derňew komissiyasynyň çleni* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 2. Ylmy taýdan geçirilýän barlag. *Suw barada ylmy, tehniki derňewleriň geçirilendigi hemmelere belli* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

derňewçi: 1. Bir işiň dogrudygyny we kanuna laýykdygyny barlaýan adam, rewizor. *Derňewçi gapydan girende, edaranyň başlygy gorkup, zöwwe ýerinden galdy* («Tokmak» Jurnaly). 2. ýur. Jenaýat bilen baglanyşykly işleriň ilkinji barlagyny, derňewini geçirýän wezipeli adam. *Prokuroryň derňewçisi işi barlamak üçin oba çykdy.*

derňewçilik: Derňewçiniň käri, ýagdaýy.

derňiz: 1. Derdi bolmadyk, keselsiz. 2. göç. m. Gaýgysyz, jebri-jepasyz, aladasyz, ünjüsiz.

derňizlik: 1. Derdi ýokluk, keselsizlik. 2. göç. m. Jebri-jepasy ýokluk, gaýgysyzlyk, aladasyzlyk, ünjüsizlik.

derrew: Haýal etmän, dessine, basym, çalt, tiz. *Derrew çyrany ýakdylar* («Tokmak» Jurnaly). *Tilki derrew umyt üzdi janyndan* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ders Y: Belli bir ugur boýunça mekdeplerde okadylýan sapak, predmet. *Hemme derslerden gowy bahalar almak.*

ders YY: Mal tezekleriniň, çörleriniň dürli garyndylar bilen garyşmagyndan emele gelýän dökün. *Dersleriň dymyljyk ysy ösýän şemala aralaşyp, Hoşgeldiniň burnuna urdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

derslemek: Ýeriň mesligini ýokarlandyrmak üçin ders dökmek. *Ýerleri derslemek işi gutardy.*

derslenmek: Ýeriň mesligini ýokarlandyrmak üçin ders dökülmek, dökünlenmek. *Derslenen ýerleriň hasyl berşi hem üýtgeşik bolýar.*

dersleşmek: Ýeri derslemäge kömekleşmek, dökün döküşmek. *Men olara ýer dersleşdim.*

dersletmek: Ýerin; mesligini ýokarlandyrmak üçin ders dökdürmek, dökünletmek.

dert: 1. Uzak wagt dowam edýän kesel. *Çig et—et getir, çig tüwi — dert getir* (Nakyl). 2. Alada, ünji, azar, iş-güýç. *Aý, eje, sen hem öz işiň, derdiň bilen boluberseň bolmaýarmy!* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Aý, şu tohum gylýallar hem maňa bir artyk dert bolýar* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). <> D e r d i b a ş y n d a n a ş a — İş-aladasy köp bolan, öz işine-güýjüne ýetişip

bilmezlik. *Dertleri başyndan aša daýhanlar olaryň gykylyklaryna gulak salmaýardylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *D e r d i n i g o z g a m a k* — Könäni, geçeni ýatlap gaýgylandyrmak, gussa çekdirmek. *Aýna Şekeriň şol halyny kemsiz aňlaýardy, emma onuň derdini gozgamak islemeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *D e r d i n i p a ý l a ş m a k* — Çekýän aladasyny, azabyny sorap göwünlik bermek. *Meniň derdimi paýlaşýan, ýükümi ýeňledýän sensiň* («Görogly» Eposy). *D e r d i ö z ü n e ý e t i k* — İşalada bilen gümra bolan, aladasy, azary özüne ýetik bolan. *Onsuz-da olaryň dertleri özlerine ýetikdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

dertdeş: 1. Bir meňzeş dertli, keselli. 2. göç m. Bir meňzeş aladaly, ünjüli, bir kybap işli. *Bir näçe wagtlap iki dertdeş sojap-sojap demlerini aldylar* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

dertdeşlik: 1. Bir meňzeş dertlilik, kesellilik. 2. göç. m. Bir meňzeş aladalylyk, ünjülilik, bir kybap işlilik.

derti: Mesge eredilende onuň içine bugdaý ýarmasy ýa-da tüwi atylyp, saryýag durlanandan soň, gazanyň düýbünde galýan galyndy.

dertlemek: Düýpli kesele uçramak, kesellemek. *Mämmetweli buduny tutup bilmen, dertlän it ýaly sandyrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

dertleşmek: Biri-biriňe derdiňi. aladaňy aýdysmak, içiňi döküşmek, derdinişmek. *Ol dertleşere özi ýaly bir adam tapdy.*

dertletmek: Düýpli kesele uçratmak, keselletmek.

dertli: 1. Dert tapynan, uzak wagta çekýän keselli, syrkaw. 2. göç. m. Aladaly, ünjüli, azaply, kynçylykly, gaýgyly.

dertlilik: 1. Dertli, keselli bolmaklyk, kesellilik, syrkawlyk. 2. göç. m. Aladalylyk, azaply bolmaklyk, jebirlilik, jepalylyk, gaýgylylyk, ünjülilik. *Dertlilik adamyň işjeňlik ukybyna köp zyýan ýetirýär.*

derwaýys [derwaaýys]: Gaýra goýulmaz, zerur, gyssagly, hökmany. *Şol ýagdaý häzirňi özünde örän derwaýys meseledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

derweze: 1. Howla oturdylýan, iki tarapa açylýan giň gapy. *Kazarmanyň derwezesi giň açylyp, eli ýaragly soldatlar demonstraňiýa bakan ugradylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. sport. Sport oýunlarynda top we ş.m. salmak, geçirmek üçin dikilen iki agajyň aralygy.

derwezeban [derwezebaan]: Derweze sakçysy, derweze saklaýan adam. *Derwezebanlar hem gijäniň biwagt çagy bolandan soň açmandyrlar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

derwezebanlyk [derwezebaanlyk]: Derwezebanyň käri, ýagdaýy.

derwüş: Diniň adyndan diwanalyk edip ýören galandar, gapy-gapy aýlanýan gedaý. *Eý derwüş, köwüşüni geý!* («Pioner» Jurnaly).

derwüşlik: Derwüş bolup gezmeklik, galandarlyk, diwanalyk.

derýa [derýaa]: 1. Başlanýan ýerinden guýýan ýerine çenli tebigy suratda hemişe akyp duran, ep-esli möçberdäki suw. *Şu ýerden 16 kilometrlikde derýanyň kenarynda gamyş bitmändir* («Tokmak» Jurnaly). *Göz — derýa* (Nakyl). 2. göç. m. Köp, ummasyz. *Yzy üzülmez adam derýasy akdy* («Pioner» Jurnaly).

desant: 1. Duşmanyň territoriýasyna goşun düşürme. 2. Duşman territoriýasyna düşürilen goşun. *Duşman käbir ýerde desant taşlady* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

desantçy: Desanta gatnaşýan urşujy.

des-deň: Bir meňzeş, deň, barabar, tapawuňyz, parhy ýok. *Bizde aýal-erkek des-deň hukukly* (N. Pomma, *Goşgular*). <> İ n i n i – b o ý u n y d e s – d e ñ e t m e k — ser. İ n i - b o ý y.

deşdirmek: Deşik etdirmek, deşik açdyrmak, deşik emele gelmegine sebäp bolmak.

desert: Naharyň soňundan berilýän miwe, konfet ýa-da süýji nygmat.

desga [desgaa]: Dürli görnüşli uly gurluşyk. *Şlýuzlar çylşyrymly gidrotehniki desgadyr* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Gum depeleriniň ortasynda ýerleşýän*

düşelgeniň desgalary görünýär («Kolhoz Günleri»).

deşik: Bir zadyň ýyrtylan, deşilen ýeri. *Hoňkaryp duran deşige ussanyň gözi düşdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

deşik-deşik: Bir näçe ýeri deşilen, eleme-deşik edilen.

deşilmek: Deşik edilmek, deşik geçirilmek, deşik emele gelmek, deşik açylmak. *Onuň gözleri ýarydan deşilen ýaly kuçjik, gara gözli adamdy (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan). Ol ýamaly jalbaryny, barmagy burnundan çykyp duran, dabany deşilen aýakgabyňy görkezdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

deşişmek: Deşik edişmek, deşik açyşmak.

deslap [deslaap]: İlki bilen, öňi bilen, ozaly bilen, derrew. *Fanera listina deslapdan reňklemeli («Mydam Taýýar» Gazeti).*

deslapky [deslaapky]: İlk owalky, ozalky, ilki, ilkinji.

deşli: Göwresi uly, irimçik, daýaw. *Kolhozçylar onuň deşli göwresine we peşeneli saryýagyň ýüzüne seredişdiler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

deşlilik: Daýaw, uly göwrelilik, daýawlyk.

desmal [desmaal]: ser. E l ý a g l y k.

desmalçy [desmaalçy]: gepl. d. Ýaranjaň, ýapja, gylçy.

deşmek: Deşik etmek, deşik açmak. *Suw aşak urup böwedi deşdi-de, ýüzüniň ugruna saggyldap gitdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

despot: 1. Gadymy Gündogar gul eýeçilik monarhiýalarynda: kanunlar esasynda däl-de, öz isledigiçe, çäksiz häkimdarlyk edýän, ýokary häkimdar. *Ol gazaply despot bolupdyr (Gadymy Dünyä Taryhy).* 2. göç. m. Çalyň, doňýürek.

despotik: Despotiýa mahsus bolan, despotlarça. *Patyşanyň häkimligi despotik häkimiýetdi (Gadymy Dünyä Taryhy).*

despotiýa: Despotyň dolandyryş döwleti, zalymlyk.

despotizm: Çäksiz hökümdarlyk. *Despotizmiň we krepstnoýçylyk düzgüniniň tiz wagtdan synjakdygyna Puşkin berk ynam bildirýär (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

dessan [dessaan]: Halk döredijiligine we klassyky edebiýata has bolan şygry bilen kyssa garyşykly ýazylan edebi eser. *Beýik Magtymguly, Seýdi, Zelili, ençeme dessanlar düzdi saňa (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

dessançy [dessaançy]: 1. Dessan ýazýan adam. 2. Dessany boýdan-başa ýatdan aýdýan bagşy.

desse: Boglan, daňlan bogy (gül, arpa, bugdaý, sogan we ş.m. hakda). *Biri orak orýar, biri desse çekýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

desselemek: Desse edip bogmak, desse etmek, desse baglamak, desse-desse edip goýmak. *Dessele-de sen ysga, Täze durmuş güliň bar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

desselemek: Desse-desse edilip goýulmak, desse baglanmak, desse-desse edilmek, desse bogulmak. *Orakçylar desselenen bugdaýlary bir ýere üýşürdiler.*

desseleşmek: Desselemäge kömekleşmek, desse baglaşmak. *Ýatyrylan ýorunjany desseleşmek.*

desseletmek: Desse-desse etdirip goýdurmak, desse baglatmak, desse-desse etdirmek, desse bogdurmak. *Oran ýorunjasyň ýoldaşyna desseletdi.*

dessemmaýa [dessemmaýa]: Elde oýnamak we ysgamak üçin ýakymlyja ysly, kyrkgünlük görnüşli gawunyň bir sorty, mazy.

desserhan [desserhaan]: kön. s. ser. S a ç a k. *Bar, içerden desserhan alyp çyk! («Görogly» Eposy).*

dessik: Tara dokalanda geçirilen argajy kakmak üçin hyzmat edýän ýasy agaç gural, tara şaýy.

dessine: Şol wagtyň özünde, şol minutda, tizlik bilen, şol bada, derrew, tiz. *Dessine raýon prokuroryna, miliňiýasyna telefon urmaly (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). Gijäniň ýarymyndan köpüsini ukusyz geçiren adamlar kelleleri ýassyga ýeten dessine uka gitdiler («Türkmen Halk Ertekiler*

Ýygýndysy»).

dessur [dessuur]: 1. Köpçülikleýin kabul edilen döp, nesilden-nesle geçýän düzgün-tertíp, adat. *Ýene-de agşamlaryna ýşyk ýakyp oturmagy özlerine dessur edinipdirler* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Her bir halkyň öz döpleri we milli dessurlary bar* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. Düzgün, kada, endik. *Nahary hemmesi agzybirlík bilen iýmek bu maşgalada ata-babadan gelýän dessurdy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

desýatina: 1,09 gektara barabar bolan rus ýer ölçegi. *Onda million desýatina gözel toprak asyrlar beri suw görmän küpürsäp ýatyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ádim).

desýatnik: Bir topar işçileriň üstünden garaýan işçi, onbaşy.

desýatniklik: Desýatnikiň käri, ýagdaýy.

detal: Mehanizmiň, maşynyň we ş.m. ownuk bölegi. *Detallaryň işlenip çykarylyşyny ösdürmeli. Her bir detalyň nämä hyzmat edýändigini gürrüň bereýin* («Pioner» Jurnaly).

determinist: Determinizmiň tarapdary.

deterministik: Determinizme mahsus bolan, determinizme esaslanan.

determinizm: Ähli hadysalaryň we wakalart şertliliginiň we kanuna laýyklygynyň sebäplerine ylmy taýdan düşünmeklik. *Determinizm ideýasy, adamlaryň edýän zatlarynyň zerurdygyny bellemek bilen, erk azatlygy hakyndaky ugursyz ertekini zyňyp taşlamak bilen, adamyň paýhasyny-da, wyjdanyňy-da, onuň edýän işlerine baha berilmegini-de hiç ýok etmeýär* (W. İ. Lenin, Eserler).

detsigram: Gramyň ondan bir bölegi.

detsilitr: Litriň ondan bir bölegi.

detsimetr: On santimetrden ybarat uzynlyk ölçegi, metriň ondan bir bölegi. *Bir metrde 10 detsimetr bar.*

dewiz: Özüni alyp barmaklygyň ýa-da bir işiň esasy ideýasyny aňladýan gysga şygar, söz. *«Mydam Taýýar!» diýen sözler pionerleriň dewizidir.*

deý: ser. D e k YY. *Duman deý syryldy, ýok gaýgy-gamyň, Halkyň abatlygy seniň ylhamyň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Waharmanyň tory deý* («Mydam Taýýar» Gazeti).

deýýus [deýýuus]: Gylyk-häsiýeti taýdan pis, erbet görülyän, nejis. *Maňa-da ot berip goýberen şol deýýus boldy — diýip, dodagyny dişläp, kellesini ýaýkady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Heh, garnyň gursun, deýýus. Seniň heleýiň bar, maşgalaň bar, ümsüm gez-de ýör-dä!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler}.

deýýuslyk [deýýuuslyk]: Erbetlik, pislik, nejislik.

dezertir: Dezertirlik eden adam, işden ýa-da goşunçylykdan we ş.m. boýun towlap gaçan adam, gaçgak.

dezertirçilik: ser. Dezertirlik.

dezertirlik: Dezertir bolmaklyk, harby gullukdan gaçmaklyk, goşunçylyga çagyrylyşdan ýa-da döwlet hem-de jemgyýetçilik borjuňdan boýun towlamaklyk, gaçgaklyk.

dezinfektor: Dezinfeksiýa geçirýän adam, dezinfeksiýa spetsialisti.

dezinfektsion: Dezinfeksiýa arkaly, dezinfeksiýa ýoly bilen.

dezinfeksiýa: Ýörite dermanlaryň kömegi bilen ýokançly mikroblary ýok etme, ýokançsyzlandyрма. *Dezinfeksiýa we keselleriň önüni almagyň beýleki çärelerini geçirmek.*

dezinfitsirlemek: Bir zady dezinfeksiýa etmek, dezinfeksiýa geçirmek.

dezinfitsirlenmek: Dezinfeksiýa edilmek, dezinfeksiýa geçirilmek.

dezinfitsirletmek: Dezinfeksiýa etdirmek, dezinfeksiýa geçirtmek.

dezinsektor: Dezinseksiýa geçirýän adam.

dezinseksion: Dezinseksiýa arkaly, dezinseksiýa ýoly bilen, dezinseksiýa degişli.

dezinseksiýa: Çyýan beriji mör-möjekleri ýörite serişdeler arkaly ýok ediş.

dygy [dygygy]: Alaç, çäre. *Oňa hiç dygy bolmaz.* <> D i l i ñ e d y g y b e r m e k

— ser. D i l Y Y. *Diliňe biraz dygy berseň, kem bolmaz* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dygydan [dyygydan]: Çendenaşa, çakdanaşa, möçbersiz. *Türkmenleriň hany Güljimal handy, Aç-ýalaňaç gezyň dygydan kändi* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Şonuň bilen bir wagtda bolsa, şol çagyrylýan ýer onuň üçin dygydan daşary söýgüli, gymmat baha ýaly duýuldy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

dygyly [dyygyly]: Hasaply, kadaly, sarpaly. *Puly dygyly sowmak. Oduny dygyly ýakmak.*

dygylyk [dyygylyk]: Hasaplylyk, kadalylyk, sarpalylyk.

diabaz: geol. Köçelere düşmek üçin we gurluşyk materialy hökmünde ulanylýan dag jynsy. *Karel-fin SSR-nde granit, diabaz, mermer we başgalar çykarylýar* («SSSR-iň Ykdysady Georafiyasy»).

diabet: med. Köp siýdik ýygnanmak netijesinde emele gelýän kesel.

diabetik: Diabet keseline duçar bolan adam.

diafragma: anat. Kükrek boşlugy bilen garyn boşlugynyň arasyny bölýän muskully germew.

diagnost: Keseliň diagnozyny gowy goýup bilýän wraç.

diagnostika: med. Meditsinanyň diagnoz goýmak usullary ýa-da keselleri häsiýetlendirýän alamatlary öwrenýän bölümi.

diagnoz: med. Syrkawyň keselini derňäp görmek netijesinde keseli takyklama, belleme.

diagonal: 1. mat. Köpburçlugyň iki galtaşmaýan burçlarynyň depesini birleşdirýän göni çyzyk. 2. dokm. Ýüzi gyýçak çyzykly galyň berk mata.

diagramma: Ululyklaryň biri-birine bolan gatnaşyklaryny görkezýän çyzgy. *Kabinetiň diwarlarynda kartalar, diagrammalar bar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dialekt: lingw. Ýerli gepleşik, umumy halk diliniň pudagy, şiweleri.

dialektal: lingw. Bir dialekte has bolan, degişli bolan.

dialektik: Dialektiki filosofiýanyň, dialektikanyň tarapdary.

dialektika: filos. Tebigatyň, adamzat jemgyýetiniň we pikirlenmegiň ählumumy hereket kanunlary we ösüşi hakyndaky filosofik akym. *Materialistik dialektika.*

dialektiki: filos. Dialektika esaslanýan, dialektikanyň kada-kanunlaryndan ugur alýan.

dialektizm: lingw. Bir dialektiň, şiwäniň edebi dilde ulanylýan sözi ýa-da söz düzümi. *Saryhanow halk diliniň arhaizmler, dialektizmler bilen hapalanmagyna üzül-kesil garşy göreşýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dialektolog: Dialektologiýadan spetsialist.

dialektologik: lingw. Dialektologiýa degişli bolan. *Dialektologik karta.*

dialektologiýa: lingw. Dil biliminiň dialektleri, şiweleri öwrenýän bölümi.

dialog: İki ýa-da bir näçe adamyň arasyndaky gürrüň, güreleşik, gepleşik.

dialogik: Dialog formalý, dialog formasynda ýazylan.

diamat: filos. Dialektiki materializm.

diametr: mat. Merkezden geçýän hem-de tegelegiç ýa-da şaryň iki nokadyny birikdirýän göni çyzyk. *Oýna başlamazdan ozal, diametri we çuňlugy 25 sm deň bolan çukur gazmaly* («Pioner» Jurnaly).

diametral: mat. Diametr çyzygy boýunça iki deň bölýän.

diapazo^{an}: 1. Sesiň ýa-da saz guralynyň çykaryp biljek owazynyň jemi. 2. göç. m. Bir zadyň göwrümi, tutýan ýeri, möçberi.

diapozitiw: fpz. Proýektsion fonar üçin dury plastinka alnan fotosurat.

didaktik: Terbiýe beriji, öwüt-nesihatly, öwrenerlikli, öwüt alarly.

didaktika: 1. Pedagogikada okatmaklygyň umumy usullaryny beýan edýän bölüm. 2. Umumy wagyz-nesihat, ahlak öwrediş.

didar [diidaar]: ýüz; görme-görüş. *Artyk Aýnanyň didaryna muştak bolup otyrды*

(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Arman, maňa nesip etjek däl didar (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy). Sende galdy didarym, Sabrym aldyň, Atajan («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dide [diide]: Göz, göreç. Eziz didem, ene jan, Geçiş düşek üstüne (A. Alamyşow, Sona).

dideban [diidebaan]: 1. ser. Didiwan. 2. kön. s. Dozor, öňdäki garawul.

didiwan [diidiwaan]: Tüpeňiň ujundaky nyşana almak üçin goýlan garawuly.

differentzial: mat. Garaşsyz üýtgeýän ululygyn, erkin ösdürilmegi, artdyrylmagy. Doly differentzial deňleme.

differentsiatsiýa: Bir zadyň dürli elementlerini çäklendirme, böleklere bölme, bölüşdirip aýyрма, aýyl-saýyl ediş.

differentirlmek: Bir zat öwrenilende ýa-da barlanylanda, dürli elementleri çäklendirmek, böleklere bölmek, bölüp aýyrmak, aýyl-saýyl etmek.

differentirlenmek: Bir zat öwrenilende ýa-da barlanylanda, dürli elementler çäklendirilmek, böleklere bölünmek, bölünip aýrylmak, aýyl-saýyl bolmak. *Orta mekdepde has kwalifitsirlenen we differentirlenen ýolbaşçylyk talap edilýär (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).*

diffuz: fiz. Diffuziýa netijesinde emele gelen, diffuziýaly, garyşyk.

diffuziýa: fiz. İki ýa-da köp jisimleriň molekullarynyň biri-biriniň arasyna aralaşmagy, geçmegi, siňmegi. *Gazlaryň diffuziýasy suwuklyklarda-da, şeýle hem suwuklyk bilen howanyň arasynda-da bolup geçýär (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomyýasy we Fiziologiýasy).*

difterit: gepl. d., med. ser. Difteriýa.

difteriýa: med. Agyz boşlugynda, burnuň nemli bardajyklarynda peýda bolýan we organizmiň бүтінлеý zäherlenmegi netijesinde köplenç çagalarda emele gelýän ýokanç kesel.

diftong: lingw. Bir bogunda aýdylýan iki çekimli sesiň düzümi.

digdeneklemek: Sowukdan ýaňa üşäp titremek, üşäp ýa-da üşüdirip sandyraklamak.

digdenekleşmek: Sowukda üşäp titreşmek, üşäp sandyraklaşmak.

digdenekletmek: Sowukdan üşedip titretmek, üşedip sandyraklatmak.

digdiklemek: ser. Digdeneklemek.

digdikleşmek: ser. Digdenekleşmek.

diger: Hiç zat, nam-nyşan. *Bar-da ejeme aýt, men diýse eger, Köne dessurlardan galmasyn diger («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Öýke-kineden Potdynyň göwnünde hiç hili diger galmasyn (N. Pomma, Eserler Ýygındysy).*

digir: Tekiz zadyň ýüzünde bolýan kiçijik, ownujak düwür, düwürtik, däne, ýumry.

digirdemek: Bir zat sebäpli endam-janyňda maýdaja digir peýda bolmak, sandyramak. *Ahmediniň endam-jany digirdäp gitdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

digir-digir: 1. Däne-däne seçelenip duran, däne-däne bolup duran. *Saryýag digir-digir bolup dur.* 2. Ýumry-ýumry bolup duran, ýumralyşyp duran, düwür-düwür bolup duran. *Ýaşuly tüýlek aýaklaryny we muskullary digir-digir ýogyn gollaryny uzadyp, sekiniň üstünde ýüzin düşüp ýatdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

diglemek: Garaşylmadyk täsir netijesinde endamyňdan sowuk suw guýlan ýaly bolmak, endamyň tikeneklemek. *Meniň endamym digläp, iki baka yranýardy («Kolhoz Günleri»).*

dik: 1. Gorizontala perpendikulýar duran, perpendikulýar bolan. 2. Aýak üstünde, ör boýuna. *Ädigiň hem dik durka geýip bilmeýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dikan [dikaan]: Dogry, gabat, göni. *Dikan güno ataryňda bolsa kolhozyň gök ekinçilik meýdany ertirin dury howasynda has owadan bolup görünýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dikanlamak [dikaanlamak]: Birine ýa-da bir za da gönülap nazar dikmek, gönülemek, dogrulamak, dikarynlamak. *Sona oňa dikanlap seretdi («Sowet*

Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).

dikanlaşmak [dikaanlaşmak]: Biri-biriňe dogry seretmek, biri-biriňe nazaryňy dikmek. *Dikanlaşyp bakdy goşa garaklar, Aýlaryň göreji diýip «Hoş ene!» (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

dikarynlamak [dikaaryynlamak]: ser. D i k a n l a m a k. *Artyk biraz oýdan soň, dikarynlap jogap gaýtardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Dikarynlap gaýta-gaýta seretdi (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

dikdirmek: 1. Ýere oturtdyrmak, düýbünü, ujuny ýere gömdürmek, dikip goýdurmak. Agaç dikdirmek. 2. Saldyrmak, gurdurmak (jaý hakda). Jaý dikdirmek.

dikdüşdi: Düşünmezek we diňe öz diýenini etdirjek bolup erjellik edýän, kesir. *Ol dikdüşdi-le bir öz diýenini bilýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dikdüşdülük: Düşünmezeklik we diňe öz diýeniňi etdirjek bolmaklyk, kesirlik. *Gyzdurdynyň dikdüşdülük edip, bu beren gödek jogaby ýaşulynyň gaharyny getirdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dikeç: Dikelip duran zat, predmet. *Statuýanyň mermer dikejiniň ýüzünde Diofantyň edermenlikleri we ýeňişleri hakynda ýazuw ýazypdyrlar (SSSR Taryhy).*

dikelmek: 1. Ýeriňden galmak, ýeriňden turmak. *Oglan birden tisgindi we dikeldi («Pioner» Jurnaly).* 2. Boýuna ösmek, beýgelmek. *Jaýyň gurluşygy gowy gidýäni üçin, gün-günden boýy dikelýär.*

dikeltmek: 1. Yerinden galdyrmak, ör turuzmak, dim-dik edip goýmak, galdyrmak. *Aman poşçy özüniň daýaw göwresini dikeldip: — Sähet! Karpat dagynyň töwereginde gezen günleriň ýadyňa düşýermi? — diýdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. göç. m. Aýaga galdyrmak, ösdürmek, ýaýbaňlatmak. *Halk hojalygyny dikeltmek.*

dikgermek: Keýpiň kök bolup, başyňy ýokary tutmak; hekgermek. *Meniň gözüm ýitelip, başym dikgerdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dikgirdemek: Çalt hereket edip ýöremek, dikgirdili ýöremek (eşek barada). <> E ş e g i d i k g i r d e m e k — ser. E ş e k.

dikgirdeşmek: Çalt ýöreşip barmak (eşek barada).

dikgirdetmek: Çalt ýöretmek, dikgirdili ýöretmek, sürmek (eşek barada). *Eşegini dikgirdedip gidiberdi («Kolhoz Günleri»).*

dikgirdi: Eşegiň ýörişiniň bir görnüşi we onuň aýagyndan çykýan ses.

dikilgazik: d i k i l g a z y k b o l m a k — Hiç ýana gymyldaman sömelip durmak, bendiwan bolup durmak.

dikilmek: 1. Ýere oturdylmak, düýbi ýere gömlüp goýulmak. 2. Gurulmak, salynmak. *Uly bolmadyk saklawhana dikilipdir (SSSR Taryhy).*

dikleşmek: 1. Art aýaklarynyň üstüne galyp garpyşmak. *Uruşýan itler dikleşip, biri-birine agyz saldylar.* 2. Ýüzbe-ýüz bolup sögüşmek, aýdysmak, dawalaşmak. *Men iň soňunda onuň bilen dikleşmäge mejbur boldum («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dikmek: 1. Ýere oturtmak, dik edip düýbünü ýere gömmek, dikip goýmak, oturtmak. 2. Gurmak, salmak. *Bu gün çatma dikmek hem başga işler bilen meşgul boldular (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* <> G ö z d i k m e k — ser. G ö z. *Göz dikýäniň bolsa, utanma, aýdaý! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* K i l d i ñ d i k m e k — Nazaryňy dikmek, tamakin bolmak.

diktant: Mekdepde geçirilýän ýazuw işiniň bir görnüşi.

diktator: Çäksiz häkimiýetlik edýän häkim. *Senat diktator bellemek hakynda karar çykarypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

diktatorçylyk: ser. Diktatorlyk.

diktatorlyk: Häkimiýet başyna diktator bolup geçiş, diktatoryň ýagdaýy, wezipesi.

diktatura: Agalyk edýän synpyň güýjüne daýanýan, hiç bir zat bilen çäklendirilmedik döwlet häkimiýeti. <> P r o l e t a r i a t d i k t a t u r a s y — Sotsialistik rewolýutsiýada üstün çykan işçiler synpynyň döwlet häkimiýeti.

Sowet hâkimiýeti— proletariat diktaturasynyň döwlet formasydyr. Parij Kommunasyny adamzat taryhynda proletariat diktaturasyny berkarar etmegiň ilkinji synanyşygydy («Mydam Taýýar» Gazeti).

diktor: Mikrofon öňünde radio-telewizeniýe gepleşikleriniň tekstini okaýan radio işgäri. Kolhozda gün-günden möwç urýan zähmet joşguny hakynda diktoryň beren habary garryda şatlyk duýgusyny emele getirdi (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

diktorlyk: Diktoryň käri, ýagdaýy.

diktowka: ser. D i k t a n t. Mugallymyň diktowkasyndan bir azajyk yza galdym (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*).

dil Y: 1. anat. Agyz boşlugynda ýerleşen tagam biliş organy. *Ene sesini çykarman, kepän dili bilen dodaklaryny ýalaşdyrýardy (M. Gorkiý, Ene) İki kilogram dil alyp gowurdym.* 2. Sagatda we ş.m. priborlarda: öz okunda aýlanyp, wagt, güýç we ş.m. görkeziji uzynja ýasy demir; jaňda: urup ses çykarmak üçin uzynja ýogyn demir. *Sagadyň dili günortan nahar wagtynyň ýakynlaşýandygyny görkezýärdi («Edebiýat we Sungat» Gazeti).*

dil YY: lingw. 1. Pikirlenmäniň ýsleşiş netijelerini belleýän we adamlaryň aragatnaşyk serişdesi bolan seslerin we sözlük-grammatik serişdeleriniň sistemasy. *Dil jemgyýetde adamlaryň aragatnaşyk etmekleriniň, pikir alyşmaklarynyň we biri-birlerine düşüňimekleriniň guraly bolup hyzmat edýär.* 2. Gepleýiş ukyby, sözleşiş başarjaňlygy. *Dilden mahrum bolmak.* 3. Umumy halk sözlük-grammatik sistemasyna esaslanýan söz döredijiligindäki gepleýiş serişdeleriniň jemi. *Şäher azat, oba azat, il azat, Wagt azat, bagt azat, dil azat (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Puşkiniň dili. Çeper edebiýatyň dili.* 4. göç. m. Gerekli maglumatlary almak mümkin bolan esir. *Dil tutup getirmek.* <> D i l b i l i m i — Dil hakyndaky ylym. D i l ö w r ü l m e z l i k — Sözleri aýdyp bilmezlik, düşnükli gepläp bilmezlik. D i l ý a r m a k — Söz açmak, gürrüň etmek, çekinmän geplemek. *Tä soňky wagtlara çenli Magtymguly beýle-de dursun, umuman türkmenleriň medeniýeti barada dil ýarmaga kim milt edip bilerdi? (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* D i l t u t u l m a k — Geplemekden galmak, aljyramak. D i l d ü w ü ş m e k — Bir işi amala aşyrmak üçin, köplenç gizlin, öňünden gepleşmeklik, wadalaşmaklyk. D i l ý e t i r m e k — Biri gowy hem bolsa, oňa at dakmak. *Eje, maňa neme diýseň diý, ýöne şol gyza dil ýetirme! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* D i l h a t — ser. Hat. D i l u j u n d a n — Ýürekden aýdylmaýan (söz). Dil açmak — ser. Dil ýarmak. *Ýüzbaşy hanyň daşlaşanyň ýene bir gezek yzyndan änedip anyklandan soň dil açdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* D i l b i r i k d i r m e k — ser. Dil düwürmek. D i l b i t m e k — 1) Dil çykarmak, gepläp başlamak (çaga hakynda); 2) Utanman, çekinmän gepläp başlamak, dillenmek. D i l ç y k m a k — ser. Dil bitmek. D i l e - a g z a d ü ş m e k — Erbetlik taýdan halk arasynda ady ýaýramak, ile gürrüň bolmak. *Ol beýle dile-agza düşmeli adam dälidir («Sowet ede biýaty» Jurnaly).* D i l e d ü ş g ü r — Gürrüňe, gepe-söze gowy düşüňän. D i l e b a ý — Manyly sözlemegi oňarýan, owadan sözli, söz zapasy köp bolan. D i l i u z y n — 1) Bolgusyz zada dil ýetirýän, köp gepleýän, lakgy; 2) Biriniň ýanynda diýeni edilýän, abraýly, müýnli bolmadyk. D i l i d u z l y — Ajy sözli. D i l i g y s g a — Müýnli, aýyply. D i l i a w u l y — ser. Dili duzly. D i l i b a r m a z l y k — Gowulyk ýa-da erbetlik taýdan bir zady aýdyp-diýip bilmezlik. D i l i g y s g a l y k — Bir sebäbe görä edilen hormatyň hötdesinden gelip bilmezlik, etjegini edip bilmezlik. D i l i a g y r — Düşünmesi kyn bolan, çylşyrymly. D i l i b a t y r — Dogumly, ýerlikli, dözümlü gepleýän. D i l i n i t a p m a k — Ýüreginden turmak, ugruny tapmak. D i l i ň u j u n d a — Ýada düşjek-düşjek bolup duran zat, gep, söz hakda aýdylýan söz. D i l i ň e d y g y b e r m e k — Çeni-çaky bilen geplemek, biraz geplemezlik. D i l i ň e ç o l a m a k — Aýtmasyz zady aýtmak, diliňe almak. D i l i ň i d i ş l e m e k — Bir sebäbe görä geplemän, sözlemän oturmak. D i l i ň i o ý n a t m a k — Suwumsyzlyk

edip, sözleri nädogry aýdyp gelemek. *Bir dil bilen* — Bir tär, bir ýol, bir sebäp bilen. *Jan – dil bilen* — Tüýs ýürekden, janyň we ýüregiň bilen, yhlasly.

dilber: Söýgüli, dildar, ýar. *Aýyp, syn eýleme, näzli dilberim* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

dilçi: Dil biliminden spetsialist. *Kelje-hä: — Men agronomlygy söýýän — diýýär, maňa-da mugallymymyz: — Dilçi bolarsyň — diýýär* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). <> *Dilçi nas* — Atanyňda dile täsir edýän, dile ötýän nas.

dilçilik: Dilçiniň käri, ýagdaýy.

dildar [dildaar]: ser. Dilber. *Haçan öz toýumda bada göterip, Diýerkem: — Şu gözel meniň dildarym!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dildüwşük: Syýasy ýa-da başga maksat bilen birine garşy bilelikde hereket etmek hakynda gizlin ylalaşyk, öňünden gepleşik. *Bu dildüwşüge seniňem goşulanyň bilýäriň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

dileg: 1. Birinden bir zat sorap ýüz tutma, haýyş. *Şu ýyllykça şu adamlara garaşyk et — diýip, saňa dilege geldik*, (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Altyn gapylynyň agaçdan gapyla dilegi düşer* (Nakyl). 2. İsleg, arzuw. *Hernä toý bolsun — diýip, dileg etdiler* (B. Kerbabaýew, *Eserler Toplumy*). *Hiç adam tohumy şeýle azaplara duçar bolmasyn — diýip, men dileg edýäriň* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). <> *Gök däk dilegiň ýerde gowuşmak* — Edýän arzuwyň aňsatlyk bilen tiz wagtda amala aşmak. *Gökdeki dilegim ýerde gowuşdy diýsene!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

dileg-arzuw: Edilýän isleg, arzuw, dileg. *Dileg-arzuw hiç haýsy peýda etmedi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

dilegçi: 1. Çat dilemäge, soramaga gelen adam. 2. Gedaý ýaly diläp zat alyp ýören adam, el serip ýören adam. *Hasanally agaň hem metjidiň gapysynda oturyp, dilegçilere goşulypdyr — diýdiler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

dilegçilik: 1. Çat sorap, diläp ýörmeklik. 2. Gedaý ýaly diläp zat alyp ýörmeklik, elserijilik.

dilegli: Dileg bilen, dilegi düşen, haýyşly. *Men seniň ýanyňa dilegli geldim*.

dilegsiz: Dileg etmän, ýüz tutman, haýyşsyz.

dilemek: 1. Birinden bir zat sorap ýüz tutmak, dileg etmek. *Artyk Eziz hanyňkydan dolanyp gelenden soň, baýtal dilemek bahanasy bilen Meretlere bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Arzuw etmek, islemek. *Ýumşa gideniň eglenip gelenini dile* (Nakyl). 3. Satyn almak üçin bahalaşyp, öz kesgitläň bahaňy aýtmak.

dilenjeň: Dilegçilik edip ýören, dilenip ýören, emenjeň.

dilenjeňlik: Dilenjeň bolmaklyk, dilenip ýörmeklik, emenjeňlik.

dilenmek: 1. Özüň üçin bir zady soramak, özüň üçin dileg, dilenjeňlik etmek. 2. Satyn almak üçin soralmak. *Onuň bazara çykaran keçesi dilenmedi*.

dileşmek: Soraşyp, ýüz tutuşyp durmak.

diletant: Ýörite taýýarlygy bolman, ylym ýa-da sungat bilen meşgul bolýan adam.

diletantçylyk: ser. Diletantlyk.

diletantizm: Bir zada diletantlarça garamaklyk, diletantçylyk.

diletantlyk: Diletantyň käri, ýagdaýy.

diletmek: Bir zady soratmak, sorap ýüz tutdurmak, dileg etdirmek.

dilewar [dilewaar]: Çeper gepleýän, gepe çeper. *Begenç, men seniň beýle dilewardygyň duýmaýardym* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Biziň obamyzda şondan dilewar aýal ýok* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

dilewarlyk [dilewaarlyk]: Çeper geplemeklik, gepe çeperlik. *Ýüzi mama dişän keýwany dilewarlyk bilen gürrüňiniň yzyny kesmen gepleýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

dilgir [dilgiir]: Göwni galan, öýkeli, närazy, kineli. *Gözelim, güler ýüzlim, Menden dilgir bolmagyn* (A. Alamyşow, *Sona*).

dilgirlik [dilgiirlik]: Göwni galanlyk, närazylyk, öýkelilik, kinelilik.

dilik: Kesilip ýa-da ýyrtylyp dilnen, ýirik. *Onuň ýokarky dodagy dilikdi.*

dilik-dilik: Ençeme ýeri dilnip ýyrtylan, dilim-dilim bolan, ýirik-ýirik. *Onuň egnindeki köýnegi dilik-dilikdi.*

dilim: Dilnip ýa-da kesilip alnan bölek (gawun, garpyz we ş.m. hakda). *Ter gawunlaryň käbiri dilim alnan ýaly ýarylyp, käbiriniň syrty jaýrylyp ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

dilim-dilim: 1. Dilnip böleklenen ýa-da ýüzi deň uzyn bölekler bölünip duran (gawun, garpyz hakda). 2. Ýüzi dilnen, çyzylan, ýaryk-ýarňk edilen. *Onuň bütin ýüzi ýaralanypdy we dilim-dilimdi («Ýaş Kommunist» Gazeti).*

dilimlemek: Dilip bölekler bölmek, dilim-dilim etmek.

dilimlenmek: Dilimlere bölünmek, dilim-dilim edilmek, dilnip bölekler bölünmek.

dilimleşmek: Dilim-dilim edip kesişmek, dilimlemäge kömekleşmek.

dilimletmek: Dilim-dilim etdirip kesdirmek, dilip bölekletmek.

dilinmek: Dilim-dilim bolmak, dilik emele gelmek, ýirilmek.

dilişmek: Dilim-dilim edişmek, dilmäge kemekleşmek, ýirişmek.

dilkaw [dilkaaw]: Bir zadyň insizje uzyn bölegi, gyýkyndysy.

dillendirmek: Bir zat barada aýdyp bilmän ýören pikirini mälim etdirmek, söz açdyrmak. *Olary mylaýym söz bilen ýüze çykarmak ýa-da görnetin nähak işi gözlerine görkezip dillendirmek mümkin (Myrally).*

dillenmek: Bir zat barada aýdyp bilmän ýören pikirini mälim etmek, söz açmak. *Bahar dillenmedik hem bolsa, Gözel eje onuň ýüzünde igenç alamatlaryny gören bolmaga çemeli (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dilleşik: 1. Biri bilen bir zat barada öňünden konkret pikire gelme, wadalaşyk. 2. Gizlin ylaşyk, gizlin wada, dildüwşük.

dilleşikli: 1. Biri bilen bir zat barada öňünden belli bir pikire gelnen, wadalaşylan. 2. Gizlin ylaşylan, wadalaşykly, dildüwşükli.

dilleşiklik: 1. Biri bilen bir zat barada öňünden konkret pikire gelmeklik, wada edişmeklik. 2. Gizlin ylaşyklyk, gizlin wadalyk, dildüwşüklik.

dilleşiksiz: 1. Biri bilen bir zat barada öňünden konkret pikire gelmän, wadalaşyksyz. 2. Gizlin ylaşyksyz, gizlin wadasyz.

dilleşiksizlik: 1. Biri bilen bir zat barada öňünden konkret pikir edişmezlik, wada edişmezlik, wadalaşyksyzlyk. 2. Gizlin ylaşyksyzlyk, gizlin wadasyzlyk, dildüwşüksizlik.

dilleşmek: Biri bilen bir zat barada öňünden konkret pikire gelmek, wadalaşmak. *Dilleşen bolaýmaň ejeň ikiňiz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dilli: 1. Köp gepleýän, geplemsek, dilewar. 2. Dili duzly, gaýtargy, jogap berýän.
<> D i l l i t ü ý d ü k — ser. Tüýdük. K ö p d i l l i — Köp sözli, iki sözli, ýalançy.

dillilik: 1. Köp geplemeklik, geplemseklik, dilewarlyk. 2. Dilý duzlulyk, gaýtargy, jogap berijilik.

dilmaç [dilmaaç]: kön. s. Edilýän gürrüňi, gepleşigi bir dilden ikinji bir dile geçirýän adam, terjimeçi.

dilmaçlik [dilmaaçlyk]: Dilmajyň käri, ýagdaýy. *Memmetje aga-da dilmaçlyk edýär (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

dilmek: 1. Dilim-dilim edip kesmek. 2. Dilik açmak, ýirmek. *Saldamly gamçy ýaş ýigidiň ýuka köýnegini dilip geçdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* <> K a k d i l m e k — ser. K a k.

dilsiz: Az gepleýän, geplemsek däl, ýuwaş, geplemezek.

dilsizlik: Az geplegenlik, geplemsek dälilik, ýuwaşlyk, geplemezeklik.

dim-dik: Ör boýuňa, dik, gös-göni. *Magtym sortduryp, öňde dim-dik bolup durdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

din [diin] Y: Ideologik nadstroýkanyň formalaryndan biri — tebigatdan daşary güýçleriň we jandarlaryň (hudaýyň, ruhuň) barlygyna ynanyan mistiki

düşünjeleriň jemi. Öz janyňa jebir edýän sen dine uýup, ýeňňe! (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Dinden çyksaň-da, ilden çykma (Nakyl).

din [diin] YY: İşilen ýüpüň, sapagyň we ş.m. bir gaty.

diň: 1) d i ñ a r k a n s e r r e l m e k — Arkanlygyna ýykylmak. *Pökji wala diň arkan serrelip, agdarylan pyşdyla döndi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2) D i ñ g ö g e g a l m a k — ser. G ö k YY. *Zähmetden köp zat dörep, Jaýlar diň göge galýar (R. Seýidow, Bagtlylar).* 3) d i ñ g ö k d e n g e l m e k — ser. Gök YY. *Ofitsiantka bu söze diň gökden geldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 4) d i ñ s a l m a k — ser. Diňlemek. *Aknabat ejäniň ýanyna gelip, elini arkasyna tutup, diň salyp durdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

diň: Gözegçilik etmek, seretmek üçin palçykdan ýasalan minara; laýdan edilen uzyn we togalak beýiklik. *Çabt ediji diňlerden şäher diwarlaryny goraýjylara ok atypdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).* *Spassk diňlerinden yşyk ýaldyrap, Bütün Moskwany ýagtyldýan ýaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dina: fiz. Mehanikada güýç ölçemek birligi.

din-adat [diin-aadat]: Dine we adata degişli bolan dessur, döp. *Eý, sen çüýrän din-adat, ata-babalaryň beýnisinde ornaşmadyk bolsaň, bu wagt söýgülim meniň ýanymda bolardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dinamik: Radiopriýomnigiň ýa-da radiosetiň reproduktory.

dinamika: 1. Özüne täsir edýän güýç bilen baglanyşykda jisimleriň hereket kanunlaryny öwrenýän mehanikanyň bölümi. 2. Bir hadysanyň, wakanyň üýtgeýşi, hereketiň ýagdaýy.

dinamiki: Dinamika has bolan, dinamika mahsus bolan. *Dinamiki sungat.*

dinamit: Güýçli partlaýjy madda. *Garawuly ýygnap, köpri düýbüne, Goýuldy danamit ýykarly ony (K. İşanow, Watan Üçin).*

dinamo: ser. D i n a m o - m a ş y n. Kirlen sweçkalar diýaamodan motordaky ýangyja ot bermege geçýen togy goýbermeýärdi (B. Gurbanow, Duşuşyk).

dinamo-maşin: Elektrik toguny işläp çykarmak üçin ulanylýan maşynyň köne ady, elektrik generatory. *Dinamo-maşynyň täsir koýeffitsiýenti («Fizika kursy»).*

dinamometr: Mehaniki güýjüň möçberini ölçemek üçin gural. *Biz güýçleri dinamometriň kömegi bilen ölçäp bilýäris («Fizika kursy»).*

dinar: Ýugoslawiýanyň we Yragyň pul birligi.

dinastik: Dinastiýa has bolan, dinastiýa degişli.

dinastiýa: Şol bir urugdan bolup, biri-biriniň yzyndan garyndaşlyk, nesildeşlik taýyndan tagta çykýan monarhlaryň bir näçesi. *Hut öz patyşalarynyň dinastiýasynyň bolmagy bilen özbaşdak ermeni döwletini gurupdyrlar (SSSR Taryhy).*

dinçi [diinçi]: Dine ynanýan, dini döp-dessury berjaý edýän (adam).

dindar [diindaar]: Dine ynanýan, hudaýa ynanýan, dini döp-dessury berjaý edýän. *Kamenskiý idealiş dünýegaraýşy ulanýan tüýs dindar adamdy (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).*

dindarlyk [diindaarlyk]: Dine ynanmaklyk, diýai döp-dessury berjaý etmeklik.

diňdirmek: Aglamagyny goýdurmak, aglamagyny bes etdirmek. *Gelin oýlany diňdirmek üçin ol tama girdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

diňe: Ýeke bir, ýeke, ýalňyz. *Umumy häsiýetler diňe aýry-aýry predmetlerde bolýar (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).* *Bu zatlara ýetmek üçin diňe işlemek gerekdigine ol düşüňärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Okuwçynyň oý işini we okuwyny diňe dogry guramak gerekdir (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).*

dini [diini]: 1. Dine uýýan, dine ynanýan. 2. Dine mahsus bolan, dine degişli bolan.

diňirgemek: Bir zat hakda böwrüňi diňlemek. pikir etmek. *Bir salym diňirgenden soň, niýetini mälim etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

diňirgenişmek: Bir zat barada böwrüňi diňleşip durmak, pikirlenişmek.

Hyzmatçylar biri-biriniň ýüzüne seredişip, bir minut diňirgenişip durdular (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).

diňirgenmek: Bir zat hakynda böwrüni diňlemek, pikirlenmek. *Berdi aga diňirgenip, hat getireniň ýüzüne seredip durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Sowal bersem, diňirgenmän jogap berip bilermiň!* (Ata Salyh, Dynç alyş wagty).

diňişmek: 1. Ses kesilişmek, ses galyşmak, köşeşmek. *Gurlawuklar diňişip, diň saldylar* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Olaryň sesi birnäme diňişdi*. 2. Kesilişmek, gutaryşmak, köşeşmek. *Agşamky başlan ýagys gijara diňişdi*.

diňlemek: 1. Gulak salmak, eşitmek. *Agitator köpçüligiň radio diňlemegini guraýardy* («Kolhoz Günleri»). 2. Bir gürrüňe gizlin gulak asmak, diň salmak, diňsirgäp gulak asmak. 3. göç. m. Biriniň aýdan-diýenine gulak asmak, makul bilmek. <> B ö w r ü ñ i d i ñ l e m e k — ser. B ö w ü r.

diňlenmek: 1. Gulak asylmak, aýdylýan zat eşidilip oturylmak. *Diňlense-diňlenmese, yzyny üzmen sakyrdady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Gizlin gulak asylmak, diň salynmak. 3. göç. m. Berilýän maslahata gulak salynmak, makul görülmek.

diňletmek: 1. Gulak asdyrmak, aýdylýan zady eşitdirip oturtmak, diňlemäge mümkinlik bermek, 2. Gizlin gulak saldyrmak, diň saldyrmak.

diňmek: 1. Aglamagyny bes etmek, sesi kesilmek, sesini goýmak. *Men henize çenli ony elime alan adam däl, özi aglap, özi diňer* («Tokmak» Jurnaly). 2. Bes etmek, kesilmek, gutarmak. *Ýagys diňdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

diňsirgemek: Bir ýerden çykýan sesi aňsyajak bolup gulak asmak. *Ol soňky habarlary diňleýen ýaly diňsirgedi* («Kolhoz Günleri»).

diňsirgenmek: Çykýan sesi aňsyajak ýaly etmek, asuda diňlemek, gulak salmak. *Arheolog ýerinden turup diňsirgendi* (N. Jumaýew, Syrly Gala). *Ol diňsirgenip, töweregine ser salýardy we her bir herekete pikir berýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

dinsiz [diinsiz]: Dine ynanmaýan, dini inkär edýän. *Ol hemmeleri Ýýerusalimi «dinsizlerden» azat ztmwk üçin gitmäge çagyrypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

dinsizlik [diinsizlik]: Dine ynanmazlyk, dini inkär etmeklik.

diplom: 1. Ýokary ýa-da ýörite orta okuw jaýynyň gutarylandygy hakyndaky ýa bir adyň berlendigi, ýa-da alnan ylmy dereje hakyndaky şahadatnama. *Sen hem indi okap ýören WUÇ-ňy Otliçno gutaryp, diplomyň aldyň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Sergide eksponatlaryň ýokary hilliligi üçin sylag hökmünde berilýän şahadatnama. 3. gepl. d. Uniwersiteti ýa-da instituty we ş.m. gutardy diýip şahadatnama almak üçin ýerine ýetirilýän derňew, iş, proyekt.

diplomant: ser. Diplomnik.

diplomat: 1. Daşary ýurt döwletleri bilen aragatnaşyk etmek üçin hökümet tarapyndan wekil edilen wezipeli adam. *Ol tejribeli diplomat bolup, häzirki ýagdaýdan peýdalanmagy göz önünde tutýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Başga adamlar bilen bolan aragatnaşykda örän inçe we başaraňlyk bilen hereket edýän adam. *Ýoldaş Çernyšow, siz, belki oňat diplomatsyňyz* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

diplomatik: Diplomatıya degişli bolan, diplomatıya mahsus bolan.

diplomatıya: 1. Döwletiň daşarky halkara syýasatyny amala aşyrmak ugrunda hökümetiň alyp barýan işi. *General Malleson olaryň ikisini-de umumy diplomatıya tertibi boýunça edepli kabul etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Sapalakly syýasat, hereket.

diplomatlyk: 1. Diplomatyň käri, ýagdaýy. 2. Başgalar bilen edilýän aragatnaşykda başaraňlyk bilen hereket etmeklik. *Teýmirde diplomatlyk we serkerdelik talantlary birigipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

diplomnik: Gutardys diplom işiniň üstünde işleýän student.

dyrjaşmak: Jan çekmek, jan etmek, yhlas bilen ýapyşmak, bar güýjüni goýmak, çalyşmak, dyryşmak. *Her niçik~de bolsa, ýola düşüp ugran wagtlarynda, onuň*

özi ýörejek bolup dyrjaşdy (A. Gowşudow, Eserler). Bar güýji bilen böwedi saklamaga dyrjaşdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

direg [diireg]: 1. Diräp söýget etmek üçin peýdalanylýan agaç. *Onuň direg üçin öýe salany uzyndan-ýogyn, gabygy sypyrylmadyk pürsdi* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2. Ýel ösende, gara öýüň çagarygyna diremek üçin ulanylýan uýy hatjaly uzyn sütün, agaç. *Öýe çöwüş etdiler, direg urdular*. 3. Arkadaýanç, daýanç, esas. *Sizi taryp edip, aýdýaryn açyk, Biziň guwanjymyz, arka diregmiz* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

direglik [diireglik]: Direg etmek üçin, direg ýasamak üçin ýaramly agaç.

direktiwa: Ýokary organyň özüne garaşly bolan organlara berýän görkezmesi. *SSSR-niň XX. gurultaýynyň direktiwalarynda türkmen maldarlarynyň önünde jogapkärli hem hormatly wezipe goýuldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

direktor: Edaranyň, kärhananyň ýa-da okuw jaýynyň ýolbaşçysy. *Men şu gün magaziniň direktoryny gördüm* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

direktorat: Uly kärhananyň, edaranyň bir baş direktory tarapyndan ýolbaşçylyk edýän direktorlar kollegiýasy.

direktoriýa: Käbir hökümetleriň ady (1795—1799-njy ýyllaryň frantsuz burjuaz rewolýutsiýasy wagtynda Franziýada hökümet şeýle atlandyrylypdyr).

direktorlyk: Direktoryň käri, ýagdaýy.

direktsiýa: Direktoryň ýolbaşçylyk edýän edarasynyň, kärhanasynyň ýa-da okuw jaýynyň ýolbaşçy organy.

direlmek [diirelmek] Y: 1. Jan gelmek, jan girmek, janlanmak (janly zatlar hakda). *Ynanman duramok weli, gury agajyň janlanmagy öläniň direlmeği bilen deňräkmikän hasap edýän* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Bir işi ýerine ýetirmekde aýak üstüne galmak, ruhlanmak, janlanmak. 3. Öňki katdyna gelmek, öňki derejesine ýetmek, dikelmek. *Olaryň kömegi bilen Kokant awtonomiýasynyň ýaňadandan direlmegine umyt baglaýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Agyr keselden açylyp sagalmak, ölümiň gyrasyndan gaýtmak. *Mazaly, Çary aga direläydi — diýşip, bir goýun soýup, toý edip, obany-da çagyrdylar* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyň).

direlmek [diirelmek] YY: 1. Direg bolmak, daýalmak, söýget bolmak, söýelmek. 2. Bir zadyň uýy ikinji bir zada degip durmak, degmek, dürtülme. *Halnazar sandyrady, ýokaryk galdyran kepjesi kem-kemden aşak indi, ýere direldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Ünsi dikilmek, nazar düşmek, göz önüne gelmek, seredilmek. *Hemmäniň gözi Pökgi wala direldi. Artygyň gözünüň önüne birdenkä üýtgeşik bir ýagdaý gelip direldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

direltmek [diireltmek]: 1. Jana getirmek, jan girdirmek, janlandyrmak. 2. Bir işi ýerine ýetirmekde aýak üstüne galdyrmak, ruhlandyrmak, janlandyrmak. 3. Öňki katdyna getirmek, öňki derejesine ýetirmek, dikeltmek. *Täzeden direltdik seniň ruhuňy, Saza saldyk, seň azatlyk heňiňi* (A. Nyýazow, Şygrylar). *Grek, gadymylygyny we şonuň bilen birlikde sungatyň örän ýokary derejede ösmegini direltdi* (I. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). 4. Agyr keselden gutarmak, açmak, sagaltmak. *Doktor ony zordan direltdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

diremek [diiremek]: 1. Bir zady saklamak üçin söýeg, direg urmak. 2. Söýenmek, daýanmak üçin eliňi ýa-da başga bir ýeriňi ikinji bir zada urmak. *Ol çep elini tamyň diwaryna direp, gapa tarap ugrady* (B. Pürliýew, Ikinji Gün). 3. Gezemek, çenemek. *Duşman özüniň ganly hanjaryny Watanyň bagryna dirän wagty, gorkunç howpuň Watanyň üstüne abanan wagty, Wepa ýaly, gujurly, ýigitler heý durup bilermi!* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Gül öldi — diýsem, öz ölümimiň gursagyma pyçak direjegi ýadyma düşdi* (Myraly). <> A l y n y ñ y d i r e m e k — ser. A l y n. *Dogry oba ýetip, alnyn direýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

direnmek [diirenmek]: 1. Söýget üçin eliňi ýa-da başga bir ýeriňi bir zada urmak, söýget edinmek, ýaplanmak. *Ol iç işikde direnip durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan

Eserler). *Garly hem turup, iki eline bar güýjüni berip, tärimde direndi* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2. Bir zada ýakyn gelip, durmak. *Üsti ýükli maşyn skladyň agzyna gelip, direnip durdy*.

diretmek [diiretmek]: Bir zady saklatmak üçin söýeg goýdurmak, direg etdirmek, söýäp goýdurmak.

diri [diiri]: 1. Ýaşamaklyk ukyby bar bolan, öli däl, janly. *Garakçylaryň dördüsi diri ele düşdi* (A. Gowşudow, Eserler). *İrden hüjüm ediň, bermän amany, Öldüriň galmasyn diri çekirtge* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Gowy baksaň, deriň bolmaz, erbet baksaň — diriň* (Nakyl). 2. Hakyky, çyn, janly. *Garry mätel galdy günäkär ýaly, Ol geçen günleriň diri mysaly* («Oktýabr Ýalkymy»). 3. Doly bişmedik, bişip ýetişmedik (palaw hakda). <> D i r i s a m s y k — ser. S a m s y k. *Gylyç mergen bolsa: — Aý, bu bir oýnatgy, diri samsyk-la — diýdi* (A. Gowşudow, Mähri— Wepa).

dirijal: Içi gazdan doldurylan, howadan ýeňil korpusly motorly apparat. *Ilkinji dirijal rus oýlap tapyjylary tarapyndan döredildi* («Pioner» Jurnaly).

dirijýor: Orkestre, hora, opera we balet oýunlaryna ýolbaşçylyk edýän adam.

dirijýorlyk: Dirijýoryň käri, ýagdaýy.

dirilik [diirilik]: 1. Ýaşayyş ukyby barlyk, öli dällik, janlylyk. *Ol ses iki teňnäniň dirilik suwundan ganmagyna mümkinlik bermedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dirilik çeşmesi, şerbetdir suwuň, Hemme zatdan şirin sensiň, Watanyň!* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 2. göç. m. Ýaşayyş, durmuş, geljek, jan. *Aýnam, sen meniň Aýnam, sen, meniň diriligim!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

diriň-diriň: d i r i ñ - d i r i ñ b ö k m e k — Duran ýeriňde çalt-çaltdan bökmek, ýokary-ýokary bökmek. *Ol bu habary eşidenden, diriň-diriň böküberdi* («Tokmak» Jurnaly). *Ýaşajyk tarlaňyň bolsa tüsse boglup, diriň-diriň böküp durşy olaryň göz önlerinden gitmeýärdi* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

diş [diiş]: 1. Ýymiti dişläp almak, çeynäp iýmek üçin agyzda ýerleşýän süňk. *Atlar dişleri bilen önlerine germelen agaçlary gemirdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Baharyň hünji dek düzülen dişleri ak sadap ýaly ýyldyrady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Dil — bela, diş — gala* (Nakyl). *Diş dişe degenden daş daşa degsin* (Nakyl). 2. Instrumentleriň, gurallaryň, maşyn bölekleriniň we ş.m. dişelen tarapy, kertik-kertik ýeri. *Byçgynyň dişi. Çarhyň dişi.* <> D i ş ç a l m a k — 1) Ukuda dişleriňi gysyp gyjyrdatmak. *Annaguly gözünü açman: — Hümm, bolýa-bolýa... — diýip, dişini bir-iki ýola çalan boldy-da, beýlesine agdarylyp ýatdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2) Bir zadyň hyjuwly arzuwynda bolmak. *D i ş ö t m e k — Aýdan-diýeniňe gulak asdyrmak, diýeniňi etdirmek. D i ş ö t m e z l i k — Özgä hiç zat edip bilmezlik, zeled-zyýan ýetirip bilmezlik. Mämetweli hekime biz ýalylaryň dişi ötmez* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *D i ş g y j a m a k — ser. G y j a m a k. Agsak mürze gözlerini alardyp, dişlerini gyjardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *D i ş g y s m a k — Hiç zat diýmän, geplemän, içiňi hümläp ýörmek. Baş-üç gün dişimi gyssam, elbetde, bu-da geçer* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men bütün ömrümi dişimi gysyp geçirdim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *D i ş i n d e e t g a l m a k — Sütemli iş edip, hiç hili garaw görmezlik. Muny töleseň, olar ýene salgyt salar, olaryň dişlerinde et galar. D i ş i n i d ö k m e k — 1) Azap bermek, sütem etmek. Bu öý bizi halys garratdy, dişimizi dökdü* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2) Urmak, ýençmek. *D i ş i ñ i ç a r h l a m a k — Bir zada zor taýýarlyk görmek.*

diş-dyrnak [diiş-dyrnak]: d i ş - d y r n a k b o l m a k — Bir işiň ugrunda görgä galmak, uly azara galmak, zähmet çekmek. *Ol garry enesi bilen kiçijik aýal doganynyň arly tomus diş-dyrnak bolup, hoşa çöpläp edinen bugdaýjyklaryna-da el gatyp başlady* (A. Gowşudow, Eserler).

diş-diş [diiş-diiş]: Dişlip kertik-kertik edilen, diş görnüşinde bolan. *Dagyň diş-diş bolup görünýän belent gerişleri asmana ulaşyp, önüni bulut tutan Aýyň ýagtysyna agaryp görünýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dişelmek [diişelmek]: Ýüzi diş-diş edilmek, diş çykarylmak, dişi ýiteldilmek, orak, byçgy we ş.m. hakda. *Arynyň dişleri gowy dişelipdir.*

dişemek [diişemek]: Oragyň, arynyň we ş.m. ýüzüni ýörite gural bilen diş-diş etmek, dişlerini ýiti etmek, diş çykarmak. *Ussa kümesine baryp, getirilen pyçaklary taplamak, oraklary dişemek ýaly işler bilen meşgul boldy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* <> M a m a d i ş e m e k — ser. M a m a YY. *Bu iki keýwanynyň biriniň tegelek, mama dişen agras garaýagyz ýüzi bardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dişenmek [diişenmek]: Özüň üçin dişemek, özüň üçin oragyň we ş.m. ýüzüni diş-diş etmek, ýiteltmek, diş çykarynmak. *Orak dişenmek.*

dişetmek [diişetmek]: Oragyň we ş.m. dişini ýiti etdirmek, diş çykartmak. *Orak dişetmek. Byçgy dişetmek.*

disk: Ýasy we tegelek görnüşli predmet. *Olar disk hem-de naýza zyňmaly bolupdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).* Awtomatyň disk (ok ýerleşýän darak).

diskriminatsiýa: Hukuklylygy çäklendirme, deň hukuklylykdan mahrum ediş.

diskriminirlemek: Hukuklylygy çäklendirmek, deň hukuklylykdan mahrum etmek.

diskriminirlenmek: Hukuklylygy çäklendirilmek, deň hukuklylykdan mahrum edilmek.

diskussion: Diskussiýaly, jedelli, çekişmeli.

diskussiýa: Bir jedelli meseläni köpçülikleýin ara alyp maslahatlaşma, bir mesele dogrusynda geçirilýän çekişme.

dişlek [diişlek]: 1. Uly ýiti dişli, dişi uly bolan. 2. Agyz salyp dişläp ýören, dişlemäge endik eden, gapak. *Dişlek mal. Dişlek at.*

dişlem [diişlem]: Agza sygar ýaly, bir agza salym, bir bölejik, azajyk. *General oňa bir dişlem çörek oklaýar (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

dişlemek [diişlemek]: 1. Agyz salyp, dişini geçirmek, ýaralamak. *Käte itler, käte gurtlar dişledi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Dişiň bilen bölüp almak, iýmek; dişiň bilen tutmak. *Esgi dişlän agzyň indi güldürüp, Ýaşmagyňy taşlamaga höweslen (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* İşlemedik — dişlemez (Nakyl). <> D i l i ñ i d i ş l e m e k — ser. D i l Y. *Ejesi dilini dişläp, äriň ýüzüne seretdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* H y r ç y ñ y d i ş l e m e k — ser. H y r ç. *Ol hyrçyny dişledi-de, arzaçylaryň ýanyna geldi (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

dişlenmek [diişlenmek]: 1. Agyz salynmak, agyz salnyp, diş bilen ýaralanmak. 2. Diş bilen bölünip alynmak, iýilmek; diş bilen tutulmak.

dişleşmek [diişleşmek]: Biri-biriňi dişlemek, biri-biriňe agyz salyp ýaralamak. *Möjekler bilen dişleşen itleriň her haýsyna bir parça guýruk beripdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dişletmek [diişletmek]: 1. Agyz saldyrmak, agyz saldyryp, dişi bilen ýaratlamak, ýardymak. 2. Diş bilen böldürüp aldyrmak, iýdirmek; diş bilen tutdurmak.

dişlik [diişlik]: Ýüň daragyň dişine geýdirilip goýulýak agaçdan edilen gapajyk.

dispanser: Ýörite kesel bejermek we wraçlaryň yzygiderli gözegçiligi astynda keseliň önüni almak bilen meşgullanýan meditsina edarasy. *Keselhanalaryň, dispanserleriň, çaga dogrulýan, öýleriň, sanatorileriň, dynç alyş öýleriniň seti üznüksiz ösýär (M. G. Berdigylyjow, Türkmenistanyň Kurortlary).* İnçekesel dispanseri.

dispetçer: 1. Transportyň hereketine gözegçilik edýän işgär. *Aşgabatdan eşelon üstüne eşelon ugrandygyny bolsa dispetçer habar berýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir merkezi punktdan kärhananyň işiniň barşyna gözegçilik edýän işgär.

dispetçerlik: Dispetçeriň käri, ýagdaýy.

disput: Jemagat önünde ylym, edebiyat we ş.m. tema barasynda geçýän jedel, çekişme.

dissertañion: Dissertañiýa degişli. *Dissertatsion tema.*

dissertant: Dissertatsiýa gorayan adam.

dissertatsiýa: Alymlyk derejesini almak üçin köpçülik önünde goralýan ylmy iş. *Ol bolsa dissertatsiýasyny gorar-da, institutlarda sapak berer (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*

dissimilýatsiýa: Meňzeşligiň azalmagy, meňzeşligiň daşlaşyp başlamagy.

dişsynçgar [dişsynçgaar]: Dişiň arasynda galan galyndylary arassalamak üçin uýy inçe gural. *Onuň sag elinde altyn çayylan kümüş dişsynçgary bardy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

distrofik: gepl. d. Distrofiýa keseli bilen kesellän adam.

distrofiki: Distrofiýa degişli bolan.

distrofilýa: med. Dokumalaryň hem-de organlaryň iýmitlenmeginiň bozulmagy, gaty arryk düşme, iýmitden horlanma.

diwan [diwaan] YY: kön. s. Köne döwürde Gündogar ýurtlarynda ýokary wezipedäki adamlardan gurlan sowet, edara. *Şol gün diwanyň töweregine üýşen jemagat ören kändi. Bütün arçynlaryň, eminleriň, emeldarlaryň diwana çagyrylan gününde wolostnoýyň oňa gijtmän galmagy ony biraz ikerjiňletdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

diwan [diwaan] YYY: edeb. Gündogar edebiýatlarynda liriki eserleriň ýygýndysy.

diwan Y: Oturmak we gyşaryp ýatmak üçin arkaly ýumşak mebel. *Diwanyň üstünde ony oturdym (Çary Aşyr, Poemalar).*

diwana [diwaana]: 1. kön. s. Gapy-gapy aýlanyp ýören gedaý. 2. Akyldan azaşan, däli. *Balykça köp sögdi onuň aýaly Diýdi:— Sen akmaksyň, diwana ýaly (A. S. Puşkin, Ertekiler).*

diwanaçylyk [diwaanaçylyk]: ser. D i w a n a l y k. *Sen bu diwanaçylykdan el çek (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

diwanalyk [diwaanalyk]: 1. Diwananyň ýagdaýy. 2. Akyldan azaşanlyk, dälilik.

diwar [diwaar]: 1. Jaýyň we ş.m. bir wertikal—dik bölegi, tarapy, oky. *Ol çep elini tamyň diwaryna diräp, gapa ýöräp ugrady (B. Pürliýew, Ikinji Gün).* 2. Salnan beýik haýat.

diwersant: Diwersiýa edýän agent, ýykgyňçylykly iş bilen meşgul bolýan adam. *Diwersantlar, ıçalylar tutulsyn, Postuňyzda pugta duruň, ýigitler! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

diwersantlyk: Diwersantyň käri, ýagdaýy.

diwersion: Diwersiýa degişli, has bolan.

diwersiýa: harby. 1. Duşmanyň güýjüni esasy zarba uruljak ýerden sowmak maksady bilen geçirilýän harby manýowr. 2. Duşmanyň tylynda ýa-da bir ýurtta harby, döwlet obektleri daşary döwlet agentleri tarapyndan zyýankeşlik niýeti bilen ýumurma, sandan çykarma.

diwizion: 1. harby. Artilleriýa, atly goşun we bronetank bölümlerinde harby podrazdeleniýe. 2. deňizç. Bir klasdan bolan harby korablaryň birleşmesi.

diwiziýa: harby. Bir näçe polkdan ýa-da brigadadan ybarat bolan uly goşun birleşmesi. *Türkmen diwiziýalaryny goldamaly bolarsyňyz (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

diýar [diýaar]: kön. s. Ýaşalýan ýer, welaýet, ülke, ýurt. *Görogly aga hormat, biziň diýarymyza hoş gelipsiňiz! («Görogly» Eposy).*

diýdirmek: 1. Bir gürrüň, mesele we ş.m. barada bir zat aýtdyrmak, gepletmek. *Açlyk näme iýdirmez, dokluk näme diýdirmez (Nakyl).* 2. Biriniň adyndan bir zat aýtdyrmak, «pylany diýdi» diýip aýtdyrmak.

diýetetika: Organizmiň dogry iýmitlenmegi hakynda, berhiz tutmak hakynda ylym.

diýilmek: Bir gürrüň, mesele we ş.m. barada bir zat aýdylmak.

diýişmek: Biri-biriňe bir zatlar aýdyşmak, özara gürrüň edişmek, aýdyşmak. *Ýitgimiz gelýär — diýişip, seni hormatlamak üçin nahar taýýarlamaga güýmenerler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*

- diýmek Y:** Birine bir zat aýtmak, habar bermek, duýdurmak. *Bu ýyl gallamyz bol bolar — diýdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- diýmek YY:** Eýsem bolsa, şeýlelikde, onda we ş.m. netije çykarmagy, jemlemegi aňladýan giriş sözi. *Diýmek, ol meniň ýüregim bilen oýun etdimi? (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). Diýmek, sen meniň bilen kluba gitjek däl-de?! (Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Dizel maşyn geldi-de, saklandy ýanymyzda («Tokmak» Jurnaly).*
- dizel:** İçinden otlanyan dwigatel. *Mähnet dizel awtobus, Ugramaga taýyndy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Dizel maşyn geldi-de, saklandy ýanymyzda («Tokmak» Jurnaly).*
- dizelçi:** Dizel sürýän adam, dizel maşinisti. *Dizelçi maşinistler üçin kömekçiler ýetişdirýäris (H. Ysmaýylow, Powestler).*
- dizenteriya:** med. Ganly içgeçme, ýokançly içagyry keseli.
- dizenterialy:** Dizenteriya keselli, dizenteriya keseline duçar bolan.
- dygysyz [dyygysyz]:** Çendenäşä, çakdanaşä, örän. *Saraýjy maşyn dygysyz çalasyn işleýärdi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).*
- dygysyzlyk [dyygysyzlyk]:** Dygysy bolmazlyk, belli bir çägi, hetdi ýokluk.
- dyglamak:** Endamyň, bedeniň çümşüldäp, tikenekläp gitmek. *Artygyň adyny eşidende, onuň gamçysy ýadyna düşende, Mawynyň endamy dyglady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Eýwanda nätanyş adamlaryň ýanynda oturan ýaşulyny gören badyna, Baharyň ýüregi jigledi, endamy dyglady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bu ýakymysyz sese Ogulsoltan ejäniň endamy dyglap gitdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- dykalamak:** Pugta basyşdyryp salmak, dykyp-dykyp gapgarmak, dykyp doldurmak. *Ol urusyny bugdaýdan dolduryp gaýdany üçin, çalçasyny hem şol zatlardan dykalaýsa, dünýäde başga armany galjak däl-di (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Haltany dyşlap doldurmak.*
- dykalanmak:** Pugta basylyp salynmak, dykylp doldurylmak. *Garaýagyz, sagat bedenli bir ýigit dykalan haltasyny öňi bilen gapanyň üstünde goýdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Dykalanyp doldurylan pagtaly ganar.*
- dykalaşmak:** Pugta basyşyp salyşmak, dykyp-dykyp gapgaryşmak, dykyp dolduryşmak.
- dykalatmak:** Pugta basyp saldyrmak, dykyp-dykyp gapgartmak, dykyp doldurtmak. *Haltany dykaladyp doldurtmak.*
- dykdymak:** 1. Bir zady pugta basyşdyryp, örän ýerleşikli edip, gaba saldyrmak. *Ganara saman dykdymak.* 2. Bir zadyň agzyna, deşigine bir zat goýduryp bekletmek, ýapdyrmak. *Çüýşäniň agzyny dykdymak.*
- dykgat:** Pikiriň ýa-da nazaryň eşidiş organyň bir obekte, bir zada gönükdirilmegi, üns. *Armaweriň, gaýrat ediň! — diýýär-de Dykgat berýär gök deňiz deý pellere (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Her bir adama aladaly we dykgat bilen garaň (N. S. Hruşçow, Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrundan). Kän ekin ekmäge ediň siz dykgat, Wagty geçirmezden gök ekmek gerek (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- dykgatly:** Dykgat bilen, üns bilen, pikir berip. *Peýdaly işler bileliň, Dykgatly, nazar salalyň, Hasyly känden alalyň, Bezeliň biz täze obany (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- dykgatlylyk:** Pikir ýa-da nazary, eşidiş organy bir obekte, bir zada gönükdirmeklik, üns berijilik, ünsülük.
- dyky:** Agzy darajyk gaplaryň gapagy, agyzýapysy (çüýşe, küýze, çekek we ş. m.). *Çüýşäniň dykysy parkyldap, potologa baryp degdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Muhammet nagysly kädisinň seçekli dykysyny aýryp, nas atdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*
- dykylmak:** 1. Dyky bilen ýapylmak, dyky bilen berkidilmek. *Çüýşeleriň agzy dykyldy.* 2. Dykyn emele gelmek, beklenmek, tutulmak. *Onda skwajinanyň turbasy dykylandyr (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 3. Pugta basyşdyrylyp, örän ýerleşikli edilip gaba salynmak. *Sähet aga içine ýagly gowurma dykylan garny*

horjundan çykardy (A. Gowşudow, Eserler). 4. göç. m. Sokulyp barmak, sokulyp girmek, sokjarylmak. *Märekäniň arasyna dykylp girmek.* <> ý ü r e k d y k y l m a k — ser. ý ü r e k Y.

dykyn: Ýygnanyp, bir zadyň öňüni bekläp duran, bir zadyň öňüni tutup, üýşen üýşmek. *Her niçik hem bolsa, ýabyň ýakasyn Syryp gidip, anygyna ýeteýin. Dykyn gelip, beklen bolsa sakasyn, Öz wagtynda baryp, zyňyp ataýyn (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* <> Ý ü r e g e d y k y n b o l m a k — ser. ý ü r e k Y. *Ol häli-şindi galamy diline degrip, iri harplar bilen ýüregindäki dykyn bolup duran sözleriň barnpy ýazyşdyrды (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dykysmak: Dykmaga kömekleşmek, beklemek. *Çüýseleriň agzyna dyky dykysmak.*

dykyz: 1. Örän syk, çal bolmadyk. *Dokalyşy örän dykyzdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Dykylp doldurylan, berk gapgarylan. *Dykyz halta. Dykyz ganar.* 3. Etli-ganly, semiz. *Kyrkyň bir ýan çetinden giren dykyz kolhoz başlygy niredir gidip barýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 4. İçi dykylan ýaly doly, berk. *Dykyz gozalary ak patrak ýaly açylan gowaça meýdany tutup ýatyr («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).*

dykyzlyk: 1. Örän syklyk, syklyk derejesi. 2. Dykylp doldurylan ýagdaý, gapgarylyp dykyz edilen ýagdaý. 3. Etli-ganlylyk, semizlik. 4. İçi dykylan ýaly dolulyk, berklik.

dykmak: 1. Bir zady pugta basyşdyryp, örän ýerleşikli edip gaba salmak. *Haltany dykyp, otdan doldurmak gerek. Ganara pagta dykmak.* 2. gepl. d. Nebsewürlik bilen ýetishiligidinden iýmek, açlykdan çykan ýaly bolup nahar iýmek. 3. Bir zadyň agzyny, deşigini beklemek, ýapmak. *Jykyr, seniň ýan öräňi ýykaýyn; Suw almasyn, tokurtgaňy dykaýyn; Seniň ýerňe teze motor dikeýin, Görkezen görgüsi kändir jykyryň (Durdy Gylyç, Goşgular). Aşyr onuň şnur bilen iki elini-ýeňsesinde daňdy, agzyna ýaglygyny dykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Küzäniň agzyna dykysyny dykmak.* <> D e r i s i n e s a m a n d y k m a k — ser. D e r i.

dyknyşyk: Adamlaryň gysylyşyp oturan, duran ýagdaýy, itnişik, basa-baslyk. *Baýram dyknyşygyň içinden çakganlyk bilen ýol ýasap, burçda oturan Derýaguly aganyň ýanyna bardy (N. Jumaýew, Ak derek). Jygylykda dyknyşyk bolýar. Bazar dyknyşygy.*

dyknyşyklyk: İtnişiklik, gysylyşyklyk.

dyknyşmak: İteleşip gysylyşmak, gysylyşyp erleşmek, itnişmek. *Maşynyň içindeki dyknyşyp duran ýolagçylaryň arasyna ýolbars giren ýaly boldy (N. Pomma, Egri Eýikmez).*

dylm-dylm: d y l y m - d y l y m e t m e k — Bir tolgundyryjy sebäbe görä ýylgyrmak, gülümsiremek. *Aknabat eje çabydyny egnine atyp, dylm-dylm etdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dylmyldamak: Dylm-dylm etmek, gülümsiremek, ýylgyrmak. *Ol, çeper ýazyjymyz Agahan Durdyýewiň «taryp edýän» Bally mollasy ýaly, Hatyjanyň öňünde dylmyldap, ýagşy görünjek, boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dym: 1. «Juda, örän» ýaly güýçlendiriji söz. *Garlynyň başy aýlandy, gözi dym garaňky boldy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 2. Hiç, asla, düýbünden. *Biziň sygrymyz haşal oty dym iýmeýär.*

dymjyk: Tutuk, ýakymсыz, bozulan, hapalanan, dymyljyk (howa barada). *Ýyly tamyň içine dymjyk der ysy ýaýrap gitdi (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

dymjykdyrmak: Howa ýetmezçiligi ýa-da başga sebäplere görä yslandyryp zaýalamak.

dymjyklyk: Tutuk, ýakymсыz yslylyk.

dymjykmak: 1. Derläp ýumşamak, çygjaryp gowşamak. *Şol ys, şol tämiz howa Begenjyň tam içinde uzak gije dymjygan endamyna, gowşan damarlaryna gurp-kuwwat berýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Howa ýetmezçiligi we ş.m.

- sebäplere görä, birneme zaýalanyp yslanmak (et, azyk önümleri we ş.m. hakda).
- dymdyrmak:** Dym-dyrs etmek, gepletmän oturtmak, geplemegini goýdurmak.
- dym-dyrs:** Sessiz-üýnsüz, ümsüm, parahat. *Bütün töwerek dym-dyrs parahatlykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- dym-dyrslyk:** Sessiz-üýnsüzlik, ümsümlük, parahatlyk. *Jaýyň içi dym-dyrslyk, boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bütün ýer dym-dyrslykdy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*
- dymyk:** Dem almak üçin agyr bolan, dem gysdyryjy, petiş, kapas (howa hakda). *Howa ýaman dymyk (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* <> D y m y k s e s gram. — ser. S e s.
- dymyklaşmak:** Birneme dymyklyk aralaşmak, birazajyk petişlenmek, kapaslanmak. *Howa dymyklaşyp başlady.*
- dymyklyk:** Yssylyk zerarly howanyň kapaslygy, dem gysdyryjy petişlik, dem almak üçin howanyň agyrlıgy. *Howanyň şol dymyklygydy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- dymykmak:** Yssylyk zerarly kapas bolmak, dymyk bolmak, petişlenmek. *Gijäniň dymygyp ýatan maýyl ysy ýüzüňize urar (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*
- dymyljyk:** ser. D y m j y k. *Mallaryň hem olaryň dersleriniň dymyljyk ysy ösýän şemala aralaşyp, Hoşgeldiniň burnuna urdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- dymyljyklyk:** ser. D y m j y k l y k.
- dymyşmak:** Köpçülik bolup ses-üýn çykarman oturmak, geplemän oturmak. *Wepa bilen Mährijamal ep-esli dşşyp, öz ýollary bilen elli-altmyş ädim ýörediler (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*
- dymmak:** 1. Sesiňi-üýnüňi çykarman oturmak, geplemän oturmak. *Wepa öňki bolşunda erinjigini sallap, garaja gözlerini gyrpyldadyp, dymyp durdy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Aknabat eje eli käseli ep-esli dymandan soň, çayyny bir owurtlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. göç. m, Petiş bolmak, şemal ösmän, asuda ýagdaýda bolmak.
- dymşyk:** Ses-üýýä çykarmazlyk, sem bolşup oturmaklyk, sessiz-üýnsüzlik. *Nurjahan, ezizim! — diýip, uzak wagtky dymşykdan soň, Myrat söze başlady (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*
- dynç [dyynç]:** 1. Rahatlyk ýagdaýy, sarp edilen güýç-kuwwati öňki katdyna eltmek üçin, işlenmän dem alynýan boş wagt. *Maýýa Antonowna бага аýланandan соň, аýаgыныň dynjyny bermek üçin, bu meýdanча geldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Şeýle-de bolsa, men Narly Nepesowiç bilen bir sanatoride dynç almaly boldum (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Asudalyk ýagdaýynda bolan, hereketsiz, gymyldysyz halda bolan, durgun ýa-da çala hereket edýän. *Näme üçin biz bu atlary bakyp-bejerip, boş ýatyrýarys, bu zamanda iýip-içip, dynç ýatmak halanmaýar, peýdalanyň! — diýip, Hoşly aýtdy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* 3. Parahat, rahat, gowgasyz. *İtleriň üýrýän sesleri dynç oturan obany uly şowhuna salardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Dynç başyny depirjik ýere berme (Nakyl). Aç başym— dynç gulagym (Nakyl).*
- dynçlyk [dyynçlyk]:** 1. Asudalyk ýagdaýynda bolmaklyk, hereketsiz, gymyldysyz halda bolmaklyk, durgunlyk. 2. Parahatlyk, rahatlyk, gowgasyzlyk. *SSSR halklary dynçlygy söýýärler (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Dynçlykda ileri gitsin işimiz, Batyr Gyzy Goşun bolmaýa geliň (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- dynçsyzlyk [dyynçsyzlyk]:** 1. Dynç almazlyk, dynç, dem alyp bilmezlik, dem-dynç ýokluk. 2. Aladalyk, rahaňyzlyk.
- dyndarmak [dyyndarmak]:** 1. Halas etmek, azat etmek, başyndan sowmak, gutarmak. *Ertenen aňryk serediň, siziň «Gelinlik pulumyz bar, pulumyz bar» diýip ýörmeňizden dyndaraýyn! — diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Mahrum etmek, kesmek. *Eger meni onuň gözünüň alynynda tutsalar, men ony ölüm öňündeki rahadyndan, gelejegiň умыdyndan-da dyndararyn (B.*

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Wagşy Eziz han meni tämiz howadan dem almakdan dyndardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dyndyrmak [dyyndyrmak]: Ynjaltmak, aglamasyny, enremesini bes etdirmek, köşetmek, diňdirmek.

dyngy [dyngy]: Gepleşikde, işde we ş.m. gysgajyk arakesme, wagtlaýynça saklanma. *Hoşgeldi, indi hatdat ýigitler köpelipdir, bu iş şolaryň başarjak işleri — diýip, Akmemmet aga gürrüňine bir dyngy berdi-de, ýene dowam etdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Nurjahan! — diýip, ol öz sözüne dyngy berdi* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). <> D y n g y b e l g i l e r gram.— Nuktuatsiýa kadalarynyň esasynda goýulýan belgiler (nokat, otur, kese çyzyk, ýüzlenme belgisi, goşa dyrnak, ýaý we ş. m.).

dyngysyz [dyngysyz]: Yzyny üzmän, birsyhly, üznüksiz, tükeniksiz, dynuwsyz. *İki gije-gündizläp dyngysyz ýagan ýagyş üçünji gün guşlukda diňdi* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Sotsializm heňini dyngysyz çalyrlar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Zähmetkeşi ezyň bilen Dyngysyz göreşdi Lenin* (Dürdy Gylyç, Goşgular).

dyngysyzlyk [dyngysyzlyk]: Yzyny üzmezlik, birsyhlylyk, üznüksizlik, dynuwsyzlyk, tükeniksizlik. Dyngysyzlyk, edip, şol bir zady gaýtalap dur. *Dyngysyzlyk bilen gürrüňini dowam etdirdi.*

dynamak [dynmak]: 1. Halas bolmak, başyňdan sowmak, azat bolmak, gutulmak. *Damagy çalyňjak bolup duran goýunlar häzirlilikçe ölüm howpundan dyndylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Russiýa birleşenimiz bári biz ol gaçha-kowdan dyndyk* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bes etmek, goýmak, durmak. *Ýagyş dyndy.* 3. Ynjalyk tapmak, karar tapmak, gutulmak, başdan sowmak, rahatlanmak. *Hawa, hanym, maşgalamyň dynjak ýerine seretdim* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dynman [dynmaan]: Yzyny üzmän, birsyhly, durman, dynuwsyz. *Ondan soň şu günki ýygılan üzüm hakynda we iki sany ýük maşynynyň dynman üzüm daşandygy hakynda gürrüň başlandy* (A. Gowşudow. Köpetdagyň eteginde). *Magdanlydyr daglarmyz, Miwelidir baglarmyz, Joralar, dynman okaň! Okamaly çaglarmyz* («Edebiýat»). *Polatdan berkidip, howdan guruldy, Depgin bilen dynman, çekiç uruldy* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

dynnym [dynnyym]: d y n n y m ý a l y — Örän kiçig dyrnak ýaly, ujypsyzja, sähelçejik.

dynuwsyz [dynuwsyz]: ser. D y n g y s y z. *Oba hojalygynyň möhüm pudagyň mundan beýläkki dynuwsyz ösüşi başlanar* («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»). *Ondan ökde çykmak üçin dynuwsyz göreşmek gerek* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dynuwsyzlyk [dynuwsyzlyk]: ser. D y n g y s y z l y k.

dyňzamak: 1. Suwuk zatdan mazaly dolup tyňkarmak, dolup çişmek. *Diýdi: — Dyňzap suw gelsedi şu taýa* (N. Pomma, Goşgular). 2. Möwç almak, joşmak, batlanmak. *Dyňzap duran beýik güýjüň, Öňün açdy Lenin ýoly* (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).

dyňzaşmak: 1. İçi dolup tyňkaryşmak, dolup çişmek. *Gök otdan doýup gelen geçileriň emjekleri dyňzaşyp durdy.* 2. Möwç alyşmak, joşuşmak. *Deňizler dyňzaşyp derýalar daşýar, Meslikden atlarmyz aýagny peşýär* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

dyňzatmak: Suwuklykdan dolduryp çişirmek, tyňkartmak. *Sygyrlar gijara emjeklerini dyňzadyp geldiler.*

dyryşmak: ser. Dyrjaşmak. *Ärinden yza galmajak bolup dyryşýardy* (N. Saryhanow, Saýlanan eserler). *Oglan ýürekde bolan gorky-syryny aňlatmazlyga dyryşýar* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Onuň edýän hereketlerine, özüni alyp barşyna meniň göwnüm ýetmese-de, şunça çydajak, bolup dyryşdym, emma çydap bilmedim* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

dyrmalamak: Dörjeläp köwmek, gorjalap oýmak, dyrnak ýa-da başga bir zat bilen ýüzüni dyrmamak, sydyrmak. *İne, şu ýerde bir zat bar! — diýip, agajyň bir ýerini eli bilen dyrmalady (A. Gowşudow, Eserler).*

dyrmamak: 1. ser. D y . r m a l a m a k. *Olar keşleriň arasyny kätmen bilen ýeňiljek dyрмаýardylar, ýumşadýardylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. ser. Dyрнаçакlamak. Gülnäz elleri bilen onuň ýüzüni, gözünü dyrmady, sypmaga çalyşdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). <> Ý e r d y r m a m a k — ser. Ý e r. Köpüsi sesini çykarman, başyny aşak salyp, ýer dyrmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dyрманmak: Bir zat bilen meşgul bolmak, güýmenmek, dümtünmek, dörjenmek. *Onuň içinde bir aýal bar zatlar bişirýämi, nämemi, öz işi bilen dyrmanýardy (A. Gowşudow, Eserler).*

dyрмаşmak: Elleriň bilen ýapyşyp, aýaklaryň kömegi bilen ýokary çykjak bolmak, ýapyşyp bir zadyň üstüne münjek bolmak. *Sazaklaryň başyna dyрмаşyp çykan hajjyklar dünýäniň bolşuna geň galyjylyk bilen syn edýen ýalydylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Olaryň gözleri ýap-ýaňy dyрмаşyp barýan bir gara düşýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Dyrmamaga, gorjamaga kömekleşmek, bilelikde dyrmamak.

dyрmatmak: Bir zat bilen köwdürip oýjagaz etdirmek, ýüzüni sydyrtmak, gorjalatmak.

dyрmyk: Agdarylan ýeriň keseklerini owradyp düzlemek ýa-da sepilen tohumyň üstüni örtmek üçin ulanylýan uzyn saply, diş-diş oba hojalyk guraly. *Agdarylan ýeriň kesekleri dyрmyk bilen owradylyp tekizlendi.*

dyрmyklamak: Dyрmyk bilen owradyp ýumşatmak, dyрmyk bilen düzlemek.

dyрmyklaşmak: Dyрmyk bilen owradyp ýumşatmaga kömek etmek, dyрmyklamaga kömekleşmek.

dyрmyklatmak: Dyрmyk bilen owradyp ýumşatdyrmak, dyрmyk bilen düzletmek.

dyрmyldamak: Bir işi örän haýal ýerine ýetirmek, juda haýal işlemek, güýmenmek. *Bu dyрmyldap oturyşyň bilen işiňi agşama-da gutarmarsyň.*

dyрнаçак: ser. D y r n a k 1., 2. *Onuň elinde dyрнаçаgyň yzy galypdyr.*

dyрнаçак-dырнаçак: Dyрнаçакланyp galdырыlan yz. *Pişik onuň ýüzüni dyрнаçак-dырнаçак edipdir.*

dyрнаçакlamak: Bedeniň ýa-da başga bir zadyň ýüzüne dyрnаgyňy çümdürip, yz galdыrmak, dyrmamak, dyрnаgyňy geçirmek, dyрnaklamak, dyрнаçак-dырнаçак etmek. *Pişik Çerkeziň elini, ýüzüni dyрнаçакlamakга meýbur boldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dyрнаçакlaşmak: Biri-biriňe dyрnak urup ýolmalaşmak, uruşmak.

dyрнаçаклатmak: Bedeniň ýa-da başga bir zadyň ýüzüne dyрnаgyny geçirtmek, dyрnаgyny çümdürip, kiçijik ýara saldyrtmak, yz galdыrtmak, dyрnаgyny geçirtmek, dyрнаçак-dырнаçак etdirmek.

dyрnak: 1. El-aýagyň barmaklarynyň ujundaky buýnuz örtük. *İlde ogluň dyрnаgyna zar bolup ýörenler hem bar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Men seniň arkaňy gaşaşardym welin, sen çydap bilmersiň. Meniň dyрnaklarym ösüpdür (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Guşuň, pişigiň we ş.m. penjesi, aýaklarynyň ujundaky ýiti buýnuz örtük. 3. dokm. Ujy togalajyk we aşagy yzyna egrelip duran nagyş. 4. gurl. Fundamentiň üstünden 50—60 santimetr beýiklikde örülýän diwar, diwaryň esasy. <> G o ş a d y r n a k gram. — Başganyň sözünü, tsitatalary, sözbaşyny, ýaňsa alynýan sözleri we ş.m. tapawutlandyrmak üçin goýulýan dyngy belgi («»).

dyрnaklamak: ser. Dyрнаçакlamak.

dyрnamak: Bir zadyň ýiti ujy bilen ýüzüni sydyrmak. *Köne gyzgany goparyp zyňsaň-da, ahmal bolsaň dyрnaýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dyр-pytrak [dyрr-pytrak]: d y r - p y t r a k (e t m e k) b o l m a k — Derbi-dagyn bolup dargamak, dargap gitmek, dargaşyp ýatmak, duw-dagyn etmek.

dyz [dyyz]: anat. But süňki bilen injik süňküniň birleşýän bogny, ýeri. *Begenç melemtil jalbaryny çyzgap, dyzyndan ýokary geçiripdir* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol gapdalyndaky oturanyň dyzyna kakdy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). <> D y z a ç ö k m e k — 1) Boýun burmak, ýalbarmak. *Oglunyň ýanyna baryp, dyzyna çökýär, onuň maňlaýyndan sypalaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Rehm etmers ýalbaryp çökse-de dyza* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 2) Boýun bolmak, boýun egmek. D y z e p m e k — 1) Sähel wagt oturmak. *Dyzlaryny epdi-de, Gele-gelmän dessine, Atany ol öpdide, Goýdy başyn üstüne* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2) Boýun egmek, boýun bolmak. *Hiç haçan duşman önünde epmez olar dyzlaryny, Ähli halkym boldy ýürekdeşiň seniň, Türkmenistan!* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). D y z ý a z m a k — Aýaklaryňy öňe uzadyp dynç almak.

dyzamak: 1. Çor berip topuljak bolmak, okduryljak bolmak. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne ileri-ilere omzamak. *Halnazar töweregini itlere aldyran ýekegapan ýaly bolup, her haýsyny bir ýana itekleşdirip dyzady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dyzanaklamak [dyyzanaklamak]: İki dyzyňy ýere urup, çöke düşüp ýöremek. *Ýasawul dyzanaklap, gapa süýşüp başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dyzanaklaşmak [dyyzanaklaşmak]: Köp bolup dyzanaklamak, bilelikde dyzanaklamak.

dyzanaklatmak [dyyzanaklatmak]: İki dyzyny ýere urduryp, çöke düşürüp ýöretmek.

dyzarlamak [dyyzarlamak]: Çökerilen düýe tarsi turmazlyk üçin, bir ýa-da iki öň dyzyny ýüp bilen sarap daňmak, dyzlamak.

dyzarlanmak [dyyzarlanmak]: Düýäniň dyzlary ýüp bilen saralyp daňylmak.

dyzarlaşmak [dyyzarlaşmak]: Dyzarlamaga kömekleşmek, dyzyny daňmaga kömek edişmek. *Düýäni dyzarlaşmak.*

dyzarlatmak [dyyzarlatmak]: Çökerilen düýäniň bir ýa-da iki öň aýagyny ýüp bilen saratmak, daňdyrmak. Düýeni dyzarlatmak.

dyzaşmak [dyyzaşmak] Y: ser. Dyzarlaşmak.

dyzaşmak YY: 1. Omzaşyp durmak, öň tarapa ümzük atyşyp durmak. 2. Biri-biriň üstüne dyzamak. *Bu ikisi biri-birine dyzaşdylar* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

dyzatmak [dyyzatmak] Y: ser. D y z a r l a t m a k.

dyzatmak YY: Çor berdirip öňe tarap omzatmak.

dyzba-dyz [dyyzba-dyyz]: ser. Dyzdegşir. *Dyzba-dyz oturmak.*

dyzbag [dyyzbaag]: Düýe dyzarlanýan ýüp, bag. *Dyjarlanan düýe dyzbagyny üzüp, tarsi yerinden galdy.*

dyzbizi [dyyzbiizi]: Balakýüzüň ýokarsy bilen birikdirilip tikilýän reňkli mata.

dyzçanak [dyyzçaanak]: anat. Dyzyň üstündäki eýläk-beýläk süýşüp duran tegelejek süňk. *Dyzçanak inçekeseline öz wagtynda esewan edilmese, adamyň ömür baky agsak bolup galmagy mümkindir* (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy).

dyzdegşir [dyyzdegşiir]: Dyzba-dyz, ýanaşyk, ýakyn, golaý. *Garrylar ojagyň başynda, keçäniň üstünde dyzdegşir, ornaşykly oturdylar* (N. Saryhahanow, Saýlanan Eserler).

dyzgyn: 1. ser. D y z m a ç. 2. Joşup duran, joşup çykýan, güýçli pürkülip duran, joşgunly, güýçli. *Sowuk demri gyzdyrýan, Biziň gyzgyn nebtimiz, Dünýä ýüzün gezdaryň, Biziň dyzgyn nebtimiz* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dyzgynlyk: 1. ser, Dyzmaçlyk. 2. Joşup duranlyk, güýçlülük, joşgunlylyk.

dyzlamak [dyyzlamak]: ser. D y z a r l a m a k. *Ol baý düýesini çökerip dyzlady* (Myraly).

dyzlyk [dyyzlyk]: Gelin alnanda, bezeg üçin düýäniň dyzyna danylýan aşagy seçekli mata.

dyzmaç: Gany gyzgynlyk bilen dyzaýan, dyzap duran, dyzgyn. *Artyk dyzmaç*

alaşasynyň tanapyny özüne bakan, çekip, şübhelili bir ses bilen onuň soňky sözünü gaýtalady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

dyzmaçlyk: Dyzap durujylyk, dyzmajyň ýagdaýy, häsiýeti, dyzmanlyk, dyzgynlyk.

dyzman: ser. D y z m a ç. *Begenjiň dyzman başlyga biraz degesi geldi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

dyzmanlyk: ser. D y z m a ç l y k.

dodagara [doodagaara]: d o d a g a r a s e s l e r lingw. — Öýkenden gelýän howanyň dodaklaryň arasyndan çykmagy bilen emele gelýän sesler (meselem, «oba» sözündäki «b» sesi).

dodak [doodak]: Agzyň gýralaryny emele getirýän küti etlek ham, erin, leb. *Onuň ýarylan dodaklaryndan gan akýardy («Pioner» Jurnaly). Begenjiň Aýsoltana göni seredip bilmeýen görejinde, bimamla ýylgyrýan dodaklarynda utanç ýaly bir ýagdaý syzylýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* <> D o d a k s i n g a r m o n i z m i gram. — ser. Singarmonizm. D o d a k s e s l e r i gram. — ser. S e s. D o d a k g i t d i b a z a r a — Aglamaga başlamak, kemiş-kemiş etmek. P i s s e d o d a k — Ýukajyk, kiçiden tegelejek dodak. *Pisse dodak, inçe bil, alma ýañakly söwdügim (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

dodaklak [doodaklak]: Dodagy uly, erinlek.

dodatsiýa: Kärhanalara, edaralara we guramalara artyk harçlanan puly tölemek ýa-da başga maksatlar üçin döwlet tarapyndan berilýän kömek pul.

dog: zool. Heniz guzlamadyk, bir ýaş bilen iki ýaşyň aralygyndaky ýaş geçi. *Kary aga, bu gowurma-ha dog geçiniň etidir! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

doga [dogaa] Y: dini. 1. Dini düşüňjä görä: keselden gutulmak, göz degmezlik we ş.m. üçin işan-mollalaryň ýazyp berei bölejek «mukaddes» hatlary, formulalar. *Doga dakýar sygrynyň ol boýnuna («Tokmak» Jurnaly).* 2. Dine ynanýan adamlar tarapyndan haýyş bilen «hudaýa», «keramatly» adamlara ýüz tutanlarynda okalýan gurhan setirleri. *Galandar onuň sözüne ähmiýet bermedi-de, iki eliniň aýasyny ýüzüniň golaýyna ýetirip, pyşyrdap doga okamaga başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

doga YY: ser. Dogabitdi. *Doga sallah edeniňe-de şükür (Ata Salyh, Dynç Alys Wagty). Şeker doga şeýle (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

dogabitdi: Dogaly bäri, dogup-döräli bäri, ömrüniň durkuna, ömür boýy, doga. *Ol özüniň asly gepleýän şiwesini üýtgetjek bolup şunça jan etdi welin, ol oňa peýda bermedi, onuň dogabitdi endik eden şiwesi özüne baka çekip, onuň aslynyň kimdigini görkezip durýardy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* Dogabitdi yssy bilen endik eden adamlar gara derlerini saçyp, ekinleriniň bol biten hasyllaryny ýygnaýardylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dogagöý [dogaagööý]: dini. Doga ýazyp berýän; ýazyp beren dogasy ýöreýän.

dogan: 1. Bir ene-atadan bolan çagalar hakynda maşgala aragatnaşygyny görkezýän at. *Garryja atasy Wepany aýratyn gowy görüp, ony hemişe özi bilen awa alyp gidýändigini üçin, özünden uly doganlary oňa, görübilmezçilik edýärdiler (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. göç. m. Yakyn ýoldaş, dost. *Awasa-da polkownigiň ýuregi, Doganlaryn kabul etdi şadyýan (B. Kerbabaýew, Aýlar).* 3. Öz ýaşyň bilen deňräk ýaşly adamlara ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Haw, dogan, saňa aýdylýar! — diýip, ol ýene oňa ýüzlendi («Tokmak» Jurnaly).* <> D o g a n o k u ş m a k — Biri bilen dogan bolmak, doganlarça ýaşamaga wadalaşmak.

dogan-garyndaş: Bir nesilden bolan adamlaryň hemmesi. *Orsgeldide hem dogan-garyndaş bardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* Wepa serjantyň şu sözünü eşiden wagty, göýe öz dogan-garyndaşyny gören ýaly begendi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

doganlaşmak: Doganlyk aragatnaşygynda bolmak, dogan bolmak, dogan okuşmak. *Doganlaşdy rus, türkmen birleşip, Bolşewigiň berýän peýdasy şudur (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

doganlyk: 1. Doganlaryň özara maşgala aragatnaşyk ýagdaýy. 2. Doganlarça

dostluk, ýakyn dostluk, dostlukly aragatnaşyk. *Seniň mehriň doganlygyň gözaşy, Ol doganlyk berdi güllän durmuşy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Doganlyk respublikalary. Doganlyk gatnaşygy. Doganlyk salamy.*

doganoglan: Kakalary dogan bolan oganlar, gyzlar, kakaňyň doganynyň ogly ýada gyzy. *Ýelli meniň ejemiň doganoglanydır* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

doga-tumar [dogaa-tumar]: Işan-mollalaryň berýän dogalarynyň umumy ady. *Doga-tumar diýip gelýänem ýok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dogma Y: Ogul çaga, ogul. *Aý, kolhozçylar! Berda aganyň dogmasy gelýär!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Biziň dogmamyz bilen siziň gyzyňyzyň hyşy-wyşy gürrüňleri hem bar bolara çemeli* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dogma YY: Köre-körlük bilen hiç bir tankydy barlagsyz, «hakykatdyr» diýlip kabul edilýän, subut edilmän makullanylýan ýagdaý, düzgün.

dogmak: 1. Emeden bolmak, dünýä inmek. *Meniň dogan obam dag eteginde, Sowet topragynyň çet serhedinde* («Oktýabr Ýalkymy»). 2. Peýda bolmak, görünmek, çykmak, ýüze çykmak. *Dogdy Watanmyzyň ýaşmasyz Aýy, Ýalpyldap şöhesi artýar günsaýy* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Gün dogup, äleme nuruny saçdy, dünýäni ýagtyltdy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). <> D o g m a n g e ç m i ş — Çaga, beýlekä käýelip aýdylýan aňlatma. *Heý, dogman geçmiş* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

dogmat: Dini taglymatda köre-körlük bilen kabul edilen we tankyt etmeklige degişli bolmadyk esasy düzgün, dini taglymatyň «hakykat» diýlip ykrar edilen düzgüni.

dogmatik: Dogmatizmiň tarapdary, dogmatizme yhlasly bolan.

dogmatiki: Dogma esaslanýlan.

dogmatizm: Diňe dogma esaslanýlan, tankydy däl pikirleniş.

dogr almak Y: 1. Dogry bolmak, gönelip durmak, göni bolmak, gönelmek. 2. göç. m. Bir işde, meselede dogry pozitsiýada bolmak, dogry bolmak.

dogr almak YY: Dogram-dogram edilmek, dogram-dogram bolmak, bölek-bölek edilmek, tike-tike edilmek, böleklenmek. *Skoworodkada janly ýaly böküp duran ownujak dogralan et onyň işdäsini açdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dograltmak: Göni etmek, dogry etmek, göneltmek.

dograma: Dogralyp garylan çöregiň we etiň üstüne çorba guýlup häzirlenýän nahar. *Dograsyňy aýtsam, dograma iýmälimiz bári hem gaty köp wagt bolupdyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dogramak: Kesip böleklemek, bölek-bölek etmek, tike-tike etmek. *Nina nahara atmak üçin kartoşka dograýar* («Pioner» Jurnaly).

dogramça: Dogralan bir bölek et. Ol ortada ýagjaryp ýatan ýumşak çişligiň bir dogramçasyny işdämenlik bilen agzyna atyp goýberdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dogram-dogram: Bölek-bölek, kesim-kesim edilen, dogralyp, kesilip böleklenen. *Ol çybyklary dogram-dogram edip geçdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

dograşmak: Dogram-dogram edişmek, kesip bölekleşmek. *Paçak dograşmak.*

dogratmak: Dogram-dogram etdirmek, kesip bölekletmek. *Et dogratmak. Çörek dogratmak.*

dogry: 1. Egri däl, gyşyk bolmadyk, göni. *Tüpeňi dogry çenemeklik gerek!* (J. Akyýew, Mergeniniň ogly). *Dogry gelen keýigiň iki gözünden başga aýyby ýok* (Nakyl). 2. Yalňyş däl, hakykata laýyk gelýän, çyn. *Dogry düşüňjeler köp adamlaryň zähmet işiniň protsesinde emele gelýär* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika). *Saklamasaň, gitsem dogry ýol bilen, Ýeterdim maksada, kábäm, atam jan!* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Lenin babam salyp goýdy dogry ýol* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). <> D o g r y g e l m e k — Miýesser bolmak, saý-sebäp bilen edilmek, gabat gelmek. *Bir säwlik sebäpli şu saparky döwekde tohum atlary ulanmak dogry gelipdir* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). D o g r y t a p m a k — Makul görmek, dogry diýip bilmek. D o g r y ň d a n g e l

m e k — Hakykaty aýtmak. *Gidere ýerim galmady, dogrymdan geleýin!* («Mydam Taýýar» Gazeti).

dogruçyl: 1. Ýalan sözlemeýän, dogry gepleýän, hakykatyň tarapdary, hakykatçy. *Hoşgeldi akýürekli, dogruçyl oğlan* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Bolşy ýaly, hakyky, çynlakaý, real. *Hekaýada durmuşy dogruçyl beýan etmeklik bilen bilelikde, erteke kybapdaş ýeri-de bolýar.*

dogruçyllyk: 1. Ýalan sözlemezlilik, dogry geplilik, hakykatçylyk, dogrulyk. 2. Bolşy ýalylyk, hakykylyk, reallyk. *Biziň halkymyzyň zähmet gahrymançylygy dogruçyllyk, bilen görkezilýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Puşkiň duýgulary aňlatmakda poeziýanyň hakykata eýermegini talap edýär, diliň dogruçyllygy we obrazyň anyk bolmagy ugrunda çalyşýar* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

dogruda: «Barada, hakda, barasynda, hakynda» we ş.m. ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi, poslelog. *Ol dogruda hiç zat aýdylmady.*

dogrudan: «Hakykatdan, çyndan» we ş.m. ýaly many aňladýan kömekçi. *Dogrudan-da, men näme üçin agladymkam!* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

dogrudan-dogry: Dos-dogry, gös-göni, göni, hag kyky, çyn. *Moskwa beýik knýazyny onuň dogrudan-dogry wassallary şeýle agzybirlilik bilen goldap saklapdyrlar* (SSSR Taryhy). *Atalar sözüniň bir näçesi dogrudan-dogry has giň we çuň many aňladýarlar* («Edebiýat»).

dogrulamak: 1. Dogry etmek, gönülemek. Simi dogrulamak. 2. Nyşana almak, çenemek. *Şol ýerde oturan äpet çynary dogrulap, bir ok atdy* («Görogly» Eposy). *Mergen tüpeňini oturan guşa dogrulap atdy.* 3. Bir zada gönülöp gitmek, dogry gitmek. *Käbir ýerde gorkman, dogrulady, käýerde hem ýoldan çykman sürdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dogrulanmak: 1. Dogry edilmek, gönülenmek. 2. Nyşana alynmak, çenelmek. *Toplaryň agzy duşmana tarap dogrulandy.*

dogrulatmak: 1. Dogry etdirmek, gönelsek. 2. Nyşana aldyrmak, çenetmek. *Tüpeňiň agzyny nyşana dogrulatdy.*

dogrulyk: 1. Egri dällik, gönülik. 2. Ýalan dällik, ýalňyş dällik, hakykata laýyklyk. 3. Sapýüreklilik, akýüreklilik, wyjdanlylyk.

dogrusynda: «Barasynda, hakynda» we ş.m. ýaly many aňladýan sözsoňy kömçekçi, poslelog.

dogulmak: ser. D o g m a k. *Mollanepes, takmynan, 1810-njy ýylda Saragt sebitlerinde eneden doglupdyr* («Edebiýat»).

dogum: ser. D o g u m l y l y k. *Sagynda, solunda maşyn sürüldi, Dogum bilen kenarynda derýanyň* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

dogumlanmak: Dogumly bolmak, ýürekli bolmak, batyr bolmak, gujurlanmak, gaýratlanmak. *Bu sölperip ýörmegiňi taşla, dogumlan, sen hem bir hepbeliye bol!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

dogumly: Edermen, batyr, ýürekli, gaýratly. *Onuň dogumly nazary ilki bilen ýola, arabalara, soň asmana düşdi, emma hiç ýerde uzak durmady* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Onuň adamsy Aýtguly bizden dogumlymy ýa-da edermenmi?* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Ahaw, halypa, ne beýle dogumly ekeniň!* («Tokmak» Jurnaly).

dogumlylyk: Edermenlik, başarjaňlyk, batyrylyk, ýüreklilik, gaýratlylyk. *Gylyç mergen kiçijik agtygynyň dogumlylygyna bäsdeşlik etdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

dogurmak: 1. Dünýä indirmek, guzlamak, çagalamak. *Ejem pahyr hem bir pälwan ogul dograýmandyr.* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). 2. Günüň çykmagyna garaşmak. *Güni ýolda dograly — diýip, jogap beripdir* (Myrally).

dogurtmak: Dünýä indirtmek, guzlatmak, çagalatmak.

dok Y: 1. Aç däl, naharly. *Guýrugy elek ýaly dok goýunlar mylaýym güneşden lezzet alardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dok diýip, tilke barma; aç-da bolsa, gurda bar* (Nakyl). *Dokuň açdan habary ýok* (Nakyl). 2. Doly, maňyzlak.

Dok dänäniň her biri snaryaddan enaýy däl di (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Mes ýaşaýan, bolelinlikde ýaşaýan. Men açdym, ýalaňaçdym, Meni dok etdi Sowet (A. Nyýazow, Şygrylar). Dok çaykanman, aç doýmaz (Nakyl).

dok YY: Gämileri remont etmek üçin guralan port desgasy.

dokalmak: Çitilip ýa-da erişden argaç geçirilip taýýar edilmek, öndürilmek (haly, mata we ş.m. hakda). *Jüneýt han elde dokalan ýüpekden-öz adyna pul çykarypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Çeper dokalypdyr, oňatdyr hili, Sungat ussatlaryny gördük sergide (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

dokamak: Çitip ýa-da erişden argaç geçirip taýýar etmek, häzirlmek, öndürmek (haly, mata we ş.m. hakda). *Olar frontda Watan üçin jan aýaman söweşýän sowet esgerlerine ýyly eşikler dokaýardylar, öýärdiler («Edebiýat»). Ol uzak gijesi gulaç dokardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Eken orar, dokan geýer (Nakyl).*

dokanmak: Özüň üçin dokamak, dokap özüň üçin Taýýarlamak. Alaça dokanmak. Palas dokanmak.

dokaşmak: Dokamaga, dokap taýýarlamaga kömekleşmek. *Haly dokaşmak. Çalça dokaşmak.*

dokatmak: Dokamak üçin birine bermek, başga birine dokap taýýarlatmak. *Kilim dokatmak. Dolak dokatmak.*

doker: Dokda işleýän işçi.

doky: zool. Bekre balyklar maşgalasynyň içinde iň uly gymmatly balyk.

doklad: 1. Belli bir tema boýunça köpçülik önünde beýan edilýän habar. *Begenç, men seniň dokladyňy bir näçe gezek eşiden hem bolsam, beýle dilewardygyňy duýmaýardym (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Gulluk işi dogrusynda edara ýolbaşçysyna we ş.m. ýatdan ýa-da hat üsti bilen berilýän maglumat. *Ýygnakda Hoşly hasabat dokladyny bermeli boldy (A. Gowşudow, Mähri— Wepa).*

dokladçy: Doklad edýän adam. *Ol bu gezek iň öňdeki hatarda oturdy-da, sözläp duran dokladçynyň ýüzüne dykgat bilen seredip, onuň sözlerini üns bilen diňläp başlady (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*

dokluk: 1. Aç dälilik, naharlylyk. 2. Bolelinlik, bolelin ýaşamaklyk, meslik. *Açlyk näme ýýdirmez, dokluk näme daýdirmez (Nakyl). Açlyk jebrin çekmedik, dokluk gadyryn näbilsin (Nakyl).*

dokma: Dokamak üçin eriş, ýüplük we ş.m. çekilip ýüwürdilen desga. Dokma dokap, hat ýazyp, keşde çekmek sende bar. *Nusga üçin saýlap baglaryň gülün, Dalanyň astynda dokma ýüwürtdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bahar henizem dokmasyny kesenok (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dokmaçy: Mata, haly we ş.m. dokmaçylyk işinde işleýän adam, işçi.

dokmaçylyk: Mata, haly we ş.m. önüm dokap taýýarlamak sungaty.

doktor: 1. gepl. D. Kesel bejermek boýunça ýokary bilimli spetsialist, wraç. *Bu gün doktora gelenleriň sany köpdi (B. Gurbanow, Duşuşyk). Nabadyň birden agzyna gelen söz-de şu boldy: — Näme, sag bolmanynda sen dortormy? — diýip, ýylgyryp Durdymyradyň ýüzüne seretdi (A. Durdyyew, Saýlanan Eserler).* 2. Dissertatsiýa goramak netijesinde berilýän ýokary ylmy dereje. *Filologik ylmlaryň doktory.*

doktorant: Doktorlyk dissertatsiýasyny taýýarlamak üçin bir ylmy edara berkidilen alym.

doktorantura: SSSR Ylmlar akademiýasynyň ylmy-barlag institutlarynyň ýanynda ylmy işgärleri, ylmyň doktorlaryny Taýýarlap ýetişdiriş sistemasy. *Ol doktoranturany Moskwadan täze gutaryp geldi (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

doktorçylyk: ser. Doktorlyk.

doktorhana [doktorhaana]: kön. s. Kesel bejerilän jaý, ambulatoriýa. *Kolhozyň doktorhanasy, çagalar bagy we hammamyna çenli şekillenip, diňläp oturanlaryň gözünüň önünden geçýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

- doktorlyk:** 1. gepl. d. Wraçyň käri, wraçyň proessiýasy, ýagdaýy. 2. «Ylymlaryň doktory» diýen ylmy dereje.
- doktrina:** Ylmy ýa-da filosofik teoriýa, syýasy sistema, taglymat. *İmperializmiň doktorinasy bize ýatdyr.*
- dokuma:** biol. Organizmiň öýjükler toplumu. *Myşsa dokumasy. Nerw dokumasy.*
- dokument:** 1. Bir fakty ýa-da bir zada bolan hukugy tassyk edýän iş bilen baglanyşykly kagyz. *Göleg dokumentleri.* 2. Eýesiniň kimdigini bildirýän, görkezýän şahadatnama. 3. Taryhy taýdan bir ähmiýeti bolan akt, surat we ş.m. ýazgylar. *Döwlet dokumentlerini rus dilinde ýazypdyrlar (SSSR Taryhy).*
- dokumental:** Dokumentlere, faktlara esaslandyrylan. *Dokumental maglumatlar. Dokumental film.*
- dokumentatsiýa:** Dokumentleriň jemi.
- dokunmak:** Bolelinligi görüp kanagatlanmak, arkaýynlanmak, özüni dok, kanagatly duýmak.
- dokuz:** 9 numranyň ady we onuň mukdary. *Dokuz aý bolanda, bir ogluň bolsun, Onuň batyr ady äleme dolsun (A. S. Puşkin, Ertekiler). Ondan bäri dokuz gün geçdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* <> D o k u z y d o l m a k — Hemme zady ýerbe-ýer bolmak, boleinlikde, kemçiliksiz ýaşamak.
- dokuzlyk:** 1. Dokuz sany birlikden ybarat bolan sanyň tsifri. 2. Dokuz birlikden ybarat bolan zadyň ady. *Kerpiç dokuzlyk kart.*
- dolak:** Ädik, çokaý we ş.m. aýakgap geýlende aýaga dolamak üçin ýörite dokalan ýa-da matadan edilýän bölek mata. *Meret haýdan-haý aýagyna dolagyny dolanyp, çarygyny geýegäden ýerinden turdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ýa dolak, ýa jorap goşunymyz üçin Dokalyň! Öreliň! — diýdi birleşip (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*
- dolaklyk:** Dolak etmek üçin gerek bolan, dolak etmäge ýaraýan. *Dolaklyk ýüň. Dolaklyk mata.*
- dolama:** Döwlen et, tüwi garylyp, kelem ýa-da üzüm ýapragyna dolanyp bişirilýän nahar.
- dolamak:** 1. Daşyna aýlap daňmak, daşyna saramak, oramak. *Aýagyna dolak dolady.* 2. Bir zadyň daşyny örtüp daňmak, baglamak, üstüni örtmek. *Ol hatlaryny ýüpek ýaglyga dolap saklaýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Yzyna gaýtarmak, yzyna tarap öwürmek. 4. göç. m. Bir tarapa sowmak, äheňini üýtgetmek. *Gürrüňi ekerançylyk meýdanyna baka doladylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* <> D a ş y n y d o l a m a k — Durmuşa çykjak gyzy geým-gejim bilen üpjün etmek, ýeterlik geým etmek. *Ol şol gyzyň göwnüni tapsyn-da, daşyny dolap, islän günleri sähedini belläp, toýlaryny edibersinler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- dolanan:** Doganoglanlardan bolan çagalaryň garyndaşlyk aragatnaşyklaryny görkezýän söz. *Pahaý, akmak, şoňa-da jogap tapaňokmy, asyl meniň doganym-da bolmaz, dolanany-da diýerler (A. Gowşudow, Eserler).*
- dolandyrmak:** 1. Yzyna öwürmek, yzyna gaýtarmak. 2. Edara etmek, bir işe ýolbaşçylyk etmek. 3. Hojalygyň ýaşayşyna ýolbaşçylyk etmek, hojalygy alyp barmak. *Maşgalanyň bu agyr ýagdaýy Krylowy işlemege we maşgalasynyň güzeranyny dolandymaga mejbur edýär («Edebiýat»).*
- dolanyşyk:** 1. Güzeran, oňuk ýagdaýy. 2. Söwda işinde harytlaryň, pul serişdeleriniň aýlanmagy, dolanyp durmagy. *Bölek satuw haryt dolanyşygynyň gysarnyksyz artmagy sowet halkynyň maddy hal-ýagdaýynyň ýokary görterilmeginiň aýdyň görkezijisidir («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* 3. oba h. Ekin öwrülişi, çalşyryp ekiş usuly. *Kolhozda ekin dolanyşygy ýola goýlupdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- dolanmak:** 1. Daşyna aýlanmak, daşyna saralmak, oranmak. *Dolagyny dolanyp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Daşyny örtmek üçin bir zada oralmak, daşy bir zada oralyp örtülme. *Yorgana dolanan kiçjik Almazyň gözleri*

ýylpyldaýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 3. Gaýdyp gelmek, yzyňa gaýtmak, yza öwrülme. Muny eşidip, derrew dolanyp yza, Eşegimi münüp öýe gaýtdym (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Pojy kaka, sen bu gün yzyňa dolanaýypsyň-ow! — diýip, ol ýetginjek sorag hökmünde sözledi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 4. Bir tarapa sowulmak, ugruňy üýtgetmek. Ylgady, bat aldy, ýerden ýolundy, Güne «salam» berip, saga dolandy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5. Ötüp gitmek, geçmek, aýlanmak. Günler geçdi, aýlar, ýyllar dolandy, Fabrikde berkişdi, ösdi Annagül (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda). 6. göç. m. Oňşuk etmek, güzeran görmek.

dolaşmak: 1. Biri-biriniň boýnuna gol salmak, çyrmaşmak, gujaklaşmak. Tatýanaň boýnuna dolaşýap gollar, Göýä dyrmyşan dek reňbe-reň wüller («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Dolamaga kömekleşmek. 3. göç. m. Aldawa düşmek, aldanmak, çolaşmak. Ahyr zalym baýlaryň dolaşdyň sen duzagna (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

doldurgyç [doldurgyç]: gram. Sözlemiň işliklerden we işlik formalaryndan bolan agzasyna baglanyp, olary aýyklar gelýän aýyklaýjy agzasy. Orun doldurgyjy. Ýeňiş doldurgyjy.

doldurmak [doldurmak]: 1. Bir zadyň içini doly etmek, agzyna çenli dykyp salmak, püre-pür etmek. Saňa hem bir ýaşçigi dolduryp iberdim (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Ýerine ýetirmek, berjaý etmek. Şu günler biz gije-gündiz ýatman, planymyzy doldurjak bolýarys (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Ýüz protsent doldurdy, Ýene ýygýar daşyndan (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

doly Y: Kiçik göjek görnüşli, buz bolup gaçýan atmosfera ygaly. Tomsuna käte ýagys ýerine doly ýagýar (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). Çabga örän güýçli degýär, doly gatyşykly daldigine men gaty şat (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Doly kimin ýagar çoyun-polatlar, Duşmana ot saçar altyn ýigitler (B. Kerbabayew, Aýlar).

doly [dooly] YY: 1. Püre-pür edilip guýlan, erňegine çenli salnan, doldurylan. Bedre doly akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup iýmege başlaýarlar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. Hyryn-dykyn bolan, hyryn-dykyn. Jaýyň içi adamdan doludy. 3. Başdan-aýak, бүтінлеý. Biz ol kararlary gazetlerde doly okapdyk (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 4. Semiz, etli-ganly, ýogyn. Begenjiň ýasy gursagy, doly boýny, bugdaýreňk ýüzi güne ýanypdyr (B. Kerbabayew, Aýsoltan). 5. Gutarylan, gutarnykly. Litseý okuwynyň бүтін kursy alty ýyllykdy, litseý okuwçylary şol alty ýyl içinde uniwersitet bilimine barabar doly umumy bilim almalydylar (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

dollar: ABŞ-da we käbir beýleki ýurtlarda pul birligi.

dolmak [doolmak]: 1. İçine salnyp, agzyna, erňegine çenli gelmek, püre-pür bolmak. 2. ýygnanmak, üşmek, toplanmak. Az salymdan soň meýdan adamdan doldy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ençe wagt garaňkyda gezdiňiz, Täze durmuş öýüne dolmaly gündür (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 3. Ýerine ýetmek, berjaý bolmak. Kolhozyň pagta plany doldy. 4. Ýaýramak, tutmak. Doldy derrew tozandan Dury asmanyň ýüzi («Mydam Taýýar» Gazeti). Dokuz aý bolanda, bir ogluň bolsun, Onuň batyr ady äleme dolsun (A. S. Puşkin, Ertekiler). 5. Boý almak, boýy-ini ýetmek. Dolan Aý giň äleme şöhle seçýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). <> D a m a k d o l m a k — ser. D a m a k. Begenjinden gözle ejäniň damagy doldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dolomit: Düzümünde kaltsiý we magneziýa bar bolan çalymtyl-ak reňkli mineral. Gurluşyk materiallarynyň we buýanky materiallaryň (dolomitler, hek daşlary) iri önümçiligi döredildi («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»).

dolulyk [doolulyk]: 1. Doly, püre-pür bolmaklyk ýagdaýy, bir zadyň ýeterlikligi. Meşiň suwdan dolulygyndan gelniň habary, yokdy. 2. Etli-ganlylyk, semizlik.

dolumly [doolumly]: İri, daýaw, semiz. Görseň, kolhozçylarmyzyň goýny hem geçisi, Örän göze dolumly, tüwe dek iň kiçisi (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

dolumlylyk [doolumlylyk]: İrilik, daýawlyk, semizlik.

dolup-daşmak [doolup-daaşmak]: 1. Dolup daşyna çykmak, dolup agmak. 2. göç. m. Güýçli derejede ylhamy göterilmek, hyjuwlanmak. *Dolup-daşyp möwç urup, Derýa kimin joşýar ýürek (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

doluşmak [dooluşmak]: 1. Ete-gana gelmek, semrärp başlamak. *Doluşdy kemala gelip, Öňki gara näzik beden (R. Seyidow, Bagtlylar).* 2. Ýetişmek, bişirmek, boý almak. *Emma ondaky doluşan gozalar çat açypdyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 3. Boý alyp başlamak, ini, boýy barabarlaşmak. *Doluşan Aý dik depä galypdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* <> A k y l y d o l u ş m a k — ser. Akyl. *Onuň şindi akylly, doluşmandyr.*

domalan: 1. biol. Dag eteklerinde ýabany bitýän, erden güberilip galýan, böwrek tagamly ösümlik. 2. bot. Suwotuna meňzeş haşal ot.

dominion: Britaniýa imperiýasynyň sostawyndaky öz-özünü dolandyryýan döwlet.

domino: Sünkden, plastmassadan we ş.m. ýasalan ýüzi nokat-nokat sanly 28 sany plastinkajyklary bilen oýnalýan oýun we şol plastinkajyklaryň özi.

domkrat: Agyr zatlary bir näme ýokaryk galdyrmak üçin ulanylýan mehanizm.

dommal: Bir tonna golaý ýük ýerleşýän üç orunly gaýyk.

dommarylmak: Doňan, doňdurylan ýaly bolmak, tünňerilmek. *Bu sözden soň Gylyç Gajarow az salym sesini çykarman, kellesini sypalap, kesilýän äpet toraňnyň tönňesi ýaly dommarylyp oturdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

domna: Demir magdanyndan çoýny eredip almak üçin ýörite şahta peji.

don [doon]: Türkmenleriň uzyn we giň daşky milli geýimi. *Gurply durmuşa öwürüp, Täzelediň donlarmyzy (Durdy Gylyç, Goşgular).* *Don biçerler ýeňli-ýanly, dost tutarlar öňli-soňly (Nakyl).* *Maslahatly biçilen don gysga bolmaz (Nakyl).* *Gyrmyzy don. Garma don. Pagtaly don. Hywa dony.* <> D o n y b i ç i l m e k — Gutarnykly maslahaty edilmek, bir zat, adam barada görülmeli işiň, çäräniň bellenmegi. *A j a l d o n u n y g e ý m e k — ser. A j a l. Neberesi sessiz galyp işine, Ol Lýudowik ajal donuny geýdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* *G a z a p d o n u n y g e ý m e k — Örän gaty gaharlanmak, gazaplanmak. Gazap donun geýip, çozanda duşman, Abananda üstümize ol duman (A. Kekiłow, Saýlanan Eserler).* *G a r a d o n l y b o l m a k — Günäli bolmak, ýazykly bolmak.*

doň: 1. Sowukdan gatan, buza öwürülen, gatap galan, gatan, doňan. *Aýyň ýşygynda ýerdäki doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýyldyraşýar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* <> D o ñ ý ü r e k — ser. ý ü r e k Y. *D o ñ u n y ç ö z m e k —* Gaharyny ýatyrnak, öýkesini ýazmak. *İndi bu agronomyň doňuny çözmek-de uly işdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

doňak: Aşak temperaturada doňup galan (ýagan ygal, ýer barada). *Güneş düşüp, doňak gary eredip, Mydamalyk gurulypdyr ýaz pasly (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

doňaklyk: 1. Ýeriň, topragyň doňan haldaky ýagdaýy. 2. Gaty sowuk howa, aýaz. Birden gar galyň ýagyp, doňaklyga tutaýsa nädersiň! («Kolhoz Günleri»).

doňdurma: Gowrulan künjini, bugdaýy toşaba garyp, doňdurylandan soň emele gelýän halwa meňzeş önüm, iýmit.

doňdurmak: 1. Sowukda gatatmak, doň halyna öwürmek, buza öwürmek. 2. Sowuga aldyrmak, üşetmek. 3. göç. m. Hereketsiz ýagdaýa öwürmek, hereket etmez ýaly etmek. *Geçiniň çöpürinden işilen üç бүkdürme inçe tanap Aýnanyň näzik elleriniň içinden geçipdi, gollaryny doňdurypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Biziň traktorymyzy bolsa belli-külli doňduryp goýduňyz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 4. Ýumruk ýa-da başga bir zat bilen gütdedip urmak. *Ýasawulyň dulugyna bir gezek doňduryp, döşünden iterip goýberdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Wanýa daýy çekgeňe doňduraýsa nädersiň?! («Mydam Taýýar» Gazeti).*

donluk [doonluk]: Don etmek üçin ýaramly bolan, nňetlenen. Donluk mata.

doňmak: 1. Buza öwürülmek, buz bolmak, buz halyna geçmek. *Suw doňupdyr. 2.*

Gaty üsemek. *Ol doňupdyr haw, geplemäge agzy ysanok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Sowap gatamak, yzgary gidip gatamak, berkemek. *Eýýäm doňmaga başlan ýeri palta bilen çapyp, ýerküme gazýardylar* (H. Ysmaýylow, Powestler). 4. Hereket edip bilmän galmak, gymyldap bilmän durmak, gatap galmak. *Nätanyş gür agaçlyga seretdi-de, doňup galdy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

doňňaradaş [doňňaradaaş]: doňňaradaş bolmak — Hereket etmän durmak, sähelçe-de gymyldaman dommalyp oturmak. *Ýarym göwresini daşary çykaranda, ol tarapdan aýak sesini eşidip, doňňaradaş boldy* («Pioner» Jurnaly).

donor: Ýaralylaryň hem syrkawlaryň damaryna gan goýbermek üçin öz ganyny berýän adam.

donorlyk: Donoryň ýagdaýy.

doňuz: zool. İri bedenli, ýogyn we gysga aýakly, goşa toýnakly, süýtemdiriji haýwan. *Şäherliler sygyr, geçi, doňuz, gaz saklaýar ekenler* (Orta Asyrlar Taryhy). *İl aglak bolsa, doňuz depä çykar* (Nakyl). *Doňuz ölse-de, hor-hory ýatmaz* (Nakyl). 2. Sögünç hökmünde ulanylýan söz. *Mämmedyň golundan sypmarsyň, doňuz!* (B. Kerbabaýew, Aýlar). <> Doňuz a g y n ä m e, g a r a s y n ä m e — Duşmanyň, ýakmaz zadyň hemmesi bir. Doňzy b a t g a d a b a s m a k — Duşmanyň aljyraňny wagtynda daşyna geçmek.

doňuzburun Y: Halynyň gölüniň içine salynýan nagys.

doňuzburun YY: wet. Gylýalyň toýnagynyň ýokary gapdalyna çykýan ýara.

doňuzdar [doňuzdaar]: Doňuzlary ösdürip ýetişdirmeklik işi bilen meşgul bolýan adam, doňuzdarçylykdan spetsialist.

doňuzdarçylyk [doňuzdaarçylyk]: ser. Doňuzdarlyk. *Her bir kolhozda iri şahly mal, doňuzdarçylyk, guşçulyk we ş.m. fermalar guralmalydyr* («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»).

doňuzdarlyk [doňuzdaarlyk]: Doňuzlary maldarçylygyň bir pudagy hökmünde ösdürip ýetişdirmeklik.

doňuzgataňnyr: bot. İrimçik däneli ot. *Ýabagan, doňuzgataňnyr, dänegerçek, adyýaman, süýtlenňiç ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

donýüzi [doonýüzi]: Ak we sary zolakly donluk mata.

dopba-dogry: 1. Gönelip duran, egri däl, gös-göni, dogry. *Dopba-dogry ýola düşdi*. 2. göç. m. Gös-göni, açyk, gönüläp, dogry. *Pökgen dopba-dogry «aljak däl» diýip bilmän, «daşamaga meniň ulagym ýok, onym ýok, munym ýok» diýip, mineral dökünini almaýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dor [door]: Gyzgylt-mele (atyň reňki hakda). *Myhman dor atyň hiç bir ýerinde kemçiligini tapyp bilmen pikire gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Dor alaşa baş çekdirmejek, bolup, agyzdyrygyny şakyrdadyp çeyneýerdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sypanda dor taýyň sagrysın, göwsün, Silkinip, oýnaklap, ol atýar owsun* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

dordepel [doordepel]: Maňlaýy sakar dor at.

dorsal: 1. med. Arka tarapynda ýerleşen, arka tarapdaky. 2. lingw. Dil arkasynyň gatnaşmagy bilen emele gelýän (ses barada).

dos-dogry: 1. Gönelip giden, göni bolup duran. Dos-dogry çybyk. 2. göç. m. Gösgöni, ap-açyk, dogrudan-dogry. *Dos-dogry aýdyp goýbermek*.

dos-doly [dos-dooly]: 1. Püre-pür bolan, erňegine çenli dolan. 2. Köp üýşen, toplanan, hyryn-dykyn. *Açylan pagtanyň içi ökde ýygymçylardan dos-doly*.

dost [doost]: 1. Biri bilen özara ynamlylyk, söýgülilik, wepalylyk gatnaşygynda bolan adam, ýoldaş. *Şu obada iki sany garyp, dost maşgala ýaşaýardylar* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Puşkiniň metbugatda birynji peýda bolan eseri «Şahyr Dostuma» diýen şygrydyr* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Gahryman dostlarynyň düşüp öňüne, Arladyp maşynyn sürýär ileri* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Dostuň aýybyny ýüzüne aýt* (Nakyl). *Dogry dost kinesiz bolar, bolşuňy ýüzüne diýer* (Nakyl). *Dostuňy egleme, nepden galmasyn; duşmanyň saklama,*

syryň bilmesin (Nakyl). 2. Ýoldaşyňa ýa-da başga birine ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Dost, biraz aýak çek!* <> A r a s y n d a n g y l g e ç m e z d o s t — Örän gowy görüşýän dost. *Aman poşçy bilen Sähediň we olaryň maşgalalarynyň arasyndan gyl geçmez dostluklary şeýledi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

dostlaşmak [doostlaşmak]: Biri bilen dost bolmak, dostluk aragatnaşygyny açmak. *Çaganyň başga jynsdan bolan çagalar bilen dostlaşmagyny ata-eneleriň götergilemekleri gerekdir* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).

dostluk [doostluk]: Dostlara has bolan aragatnaşyk, dostlarça alnyp barylýan gatnaşyk. *Allaýar tulumyň ony sorap gelmegi, belki, köne dostluk sebäplidir* (A. Gowşudow, Eserler). *Sözleşeliň, adalatyň haky üçin, Parahat durmuşa dostluk beki üçin* («Oktýabr Ýalkymy»). *Halklaryň dostlugy bar zatdan gymmat* (K. Işanow, Watan Üçin).

dostlukly [doostlukly]: Dostluk gatnaşykly dostlara has bolan, dostlarça. *Emma türkmen zähmetkeşleri bilen ruslaryň arasyndaky dostlukly aragatnaşyklar has önň başlanypdy* («Edebiýat»).

dostparaz [doostparaz]: Dostunyň bähbidini ýokary tutýan, dostlaryny töweregine çekýän, olary goldaýan.

dostparazçylyk [doostparazçylyk]: ser. D o s t p a r a z l y k.

dostparazlyk [doostparazlyk]: Dostuň bähbidini has belent tutmaklyk, dostlaryňy töweregiňe çekmeklik, olary aýratyn goldamaklyk.

dost-ýar [doost-ýaar]: Tanyş-bilişler, gowy dostluk gatnaşygyny bolan adamlar. *Dost-ýarlary çagyraly toýmuza, Gol tutuşyp gelsin-dursun öýmüze* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ol deň-duşlar, dost-ýarlar bilen açyk göwünli gatnaşyp, adamlaryň biri-birleri bilen dostlukly aragatnaşykda bolmaklaryny islän adam bolupdyr* («Edebiýat»).

dost-ýarlyk [doost-ýaarlyk]: Tanyş-bilişlik, gowy gatnaşyklyk, dostluk.

dotsent: Ýokary okuw jaýynyň mugallymynyň ylmy ady we wezipesi, professor bilen assistentiň aralygyndaky ylmy at we şu ady alan hem-de şol wezipede işleýän adam. Dotsent bolup işlemek.

dotsentlik: Dotsentiň alyp barýan wezipesi, dotsentiň käri. Dotsentlik adyna mynasyp bolmak.

dotsentura: 1. Dotsentiň ady we wezipesi. 2. Ýokary okuw jaýynyň, kafedranyň dotsentleriniň jemi.

dowam [dowaam]: 1. Bir zadyň gutarylman, amala aşyrylman galan bölegi, yzy, soňy. 2. Bir zadyň geçýän döwri, wagty, müdreti. *İki ýylyň dowamynda goşun tertibi Gylyç Gajar ogluny dogumlandyrdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Ol özüniň bütin ömrüniň dowamynda hyjuwly göreşipdi* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). <> D o w a m e t m e k — Ýüze çykan iş, hereket yzy üzülmän bolup durmak, yzy kesilmezlik. Dowam edýär meniň sözümiň yzy, Men hem şol obaly bir türkmen gyzy («Oktýabr Ýalkymy»).

dowamat [dowaamat]: kön. s. Hemişe, elmydama, üznüksiz, birsyhly, yzygiderli. *Dowamat ýadymda aýdan aýdymyň, Misli joşan derýa, ýokdur gaýdymyň. Görenler dowamat ýadyna salar, Toýlarda tomaşa eden mysaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

dowamly [dowaamly]: Köp wagta çekýän, uzak wagt dowam edýän, yzygiderli, üznüksiz. *Wokzala ýakynlaşan parowozuň dowamly gudogy eşidildi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). <> D o w a m l y ö t e n z a m a n i ş l i g i — ser. İ ş l i k.

dowamlylyk [dowaamlylyk]: Uzak wagta çekijilik, üznüksizlik, yzygiderlilik.

dowamsyz [dowaamsyz]: Uzak dowam etmeýän, köp wagta çekmeýän, yzygiderli däl.

dowamsyzlyk [dowaamsyzlyk]: Uzak dowam etmezlik, köp wagta çekmezlik, yzygiderli dällik.

dowar: Ownuk mallaryň umumy ady (goýun, geçi). *Şol dokuz ýüz segsen dokuz*

baş dowar Öweziňki bolmaly («Kolhoz Günleri»).

dowarçylyk: Oba hojalygyň dowar ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan bir pudagy. *Dowarçylygy ymykly ýokary götermeli («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

dowça: Heniz bişip ýetişmedik gök miwe (erik we ş. m.).

dowul: Galmagal, gopgun; howsala, galagopluk. *Sen, oglan, zat ýok ýerden dowul turuzýarsyň! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Çotuň görkezýän ummasyz puluny görüp; Pökgäniň hem ýüregine dowul düşüpdür (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

dowulçy: Gopgun turzuýy, galmagalçy; galagopluk tapyjy, howsalaçy. *Käbir dowulçy, zyýankeş adamlar heşelle kakdylar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dowully: Galmagally, gopgunly; howsalaly, galagoply. *Hanyň öňünde dowully waka sagatsaýyn gyzyp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dowzah: dini. 1. Dini düşünjä görä: günäli adam ölenden soň, onuň janynyň «ol dünýäde» jezalandyrylýan ýeri, jaýy, jähennem. *Gurt bolsa: — Eger meni müň ýyllap dowzahyň oduna ýandyryp çykarsaňyz-da şu bir bolşum bolar — diýdi (A. Gowşudow, Mähri— Wepa).* Boýun egmeýänleri bolsa dowzahyň eýmençli jebirleri bilen gorkuzypdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy). 2. göç. m. Agyr ýagdaý, jebir, sütem. *Başyňyza döneýin, şolary şu azaply dowzahdan gutaryň! (A. Gowşudow, Eserler).*

dowzahy: dini. Dowzaha barmaly, günäli.

doýa: 1. Dok bolar ýaly, doýarlyk. *Ol hem gaýta doýa nandan doýurman, Urup-sögüp endamyňdan burardy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. ser. Doýa-gana.

doýa-gana [doýa-gaana]: Arkaýyn, ine-gana, mazaly, isledikçe. *Ak öýüň törüne düýphalym düşäp, Doýa-gana synlarmykam, Artyk jan! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

doýar-doýmaz: Ýarym aç, bir garny aç, bir garny dok.

doýdurmak: Doýýança iýdirmek, dok etmek, doýurmak. *Buýrup daýhanlara goýun soýdurjak, Özleri iýp, çekirtgenem doýdurjak (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

doýgun: 1. Mazaly, gowy alan, ýeterlikli boýalan (reňk hakda). *Doýgun reňk.* 2. göç. m. Birinden ýa-da bir zatdan bizar bolan, iren, ýadan; doýan, dok. *Doýgun adam.*

doýgunlaşmak: Doýgun bolmak, ýeterlikli ganyşmak. *Adamyň gyzyl gan bedenjikleriniň möçberi-de, formasy-da gemoglobiniň kisloroddan has doly we çalt doýgunlaşmagyny üpjün edýär (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).*

doýgunlyk: 1. Mazaly, gowy almaklyk, ýeterlikli boýalmaklyk (reňk hakda). 2. göç. m. İrenlik, ýadanlyk, bizarlyk. *Onuň sözlerinde köne agalaryndan doýgunlyk syzyldy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

doýmak: 1. Doýýançaň iýmek, geregiňçe iýmek, mazaly naharlanmak. *Kaştanka örän kän iýdi, emma weli doýmady, yöne nahar iýmekden melul boldy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* Eken orar, dokan geýer bu ilde, Zähmet çeken herkes doýar bu ilde («Oktýabr Ýalkymy»). 2. Baý bolmak, baýlaşmak. *Aý, soltanyň nebsine doýmak ýokdur! (Myraly).* Dok, çaykanman, aç doýmaz (Nakyl). 3. göç. m. Görüp ganmak, kanagatlanmak. *Säher-säher açyp albomyň gatyn, Gaýbana seredş doýýan — diýenmiş («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Suratyňy gördüm, gözüm doýanok, Basmasam bagryma, ýürek goýanok (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ýigit bardyr, sözi zertap, Doýup bolmaz jamalyndan (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 4. göç. m. Bizar bolmak, irmek, ýadamak, armak. *Galmagaldan, suwdan ol irdi, doýdy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* Men ondan tüýs doýdum.

doýmaz-dolmaz [doýmaz-doolmaz]: 1. Hiç doýmaýan, hiç dolmaýan, hajymelik. 2. göç. m. Baryna kanagat etmeýän, kanagatsyz. *Töwerek-daşda doýmaz-dolmaz mergi bardy («Ýaş Kommunist» Gazeti).*

doýum: Doýaýmaga barabar mukdar, bir ýola doýmak üçin gerek bolan nahar

möçberi (ot, iýmit we ş.m. hakda).

doýumlyk: Iýmit üçin otuň we ş.m. zatlaryň esli mukdarda gögermegi, doýmaga ýeterlik möçber.

doýurmak: Doýýança iýdirmek, dok etmek, naharlanýança iýdirmek, naharlamak. *Baş-üç sany çinownigiň seňrigine kakanyň bilen aýy doýrup bolmaz (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

doza: 1. Bir gezekde içilmeli dermanyň belli bir mukdary. *Köp doza bilen derman içmek. Dermanyň dozasyňy azaltmak.* 2. Bir zadyň belli bir mukdary, belli bir sany.

dozor: harby. Goşun bölüminiň razwedka, gözegçilik geçirýän uly bolmadyk topary. *Ol bir sagatlap dozorda durdy («Ýaş Kommunist» Gazeti). Köp ýagşy — diýip, leýtenant öňe hem iki gapdala dozorlar belledi, olaryň starsinalaryny belläp, nähili hereket etmelidiklerini öwretdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

dozorlyk: Goşun bölüminiň gözegçilik edýän toparynyň käri, ýagdaýy. *Dozorlykda duran esgerler gaýdyp geldiler.*

dökdürmek: Bir zady bir ýere guýdurmak, eltip agdartmak. Ekin meýdanyna dökün dökdürmek.

dökän-saçan [dökän-saçaan]: Dökük-saçyk, dökülen, pytraňny, akan-dökän. <> D ö k ä n-s a ç a n (b o l m a k) e t m e k — Döküp-saçmak, bisarpa tutmak; pytrap ýatmak, bisarpa tutulyp, akan-dökän bolmak. *Owadan gelin her elindäki suwly bedresini dökän-saçan edip, has gaty ýöräp başlady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dökän-saçanlyk [dökän-saçaanlyk]: Pytraňnylyk, isriplik, bisarpalyk, akan-dökänlikli ýagdaý. *Brigadirleriň işlerinde kemçilik, döken-saçanlyk bolmasyn (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

döke-döke: Yzyny üzmän döküp, birsyhly döküp, saça-saça. *Ol şol ýerde gözýaşyny döke-döke, ikinji ýylyny geçirdi (Aýbek, Nowaýy).*

dökmek: 1. Bir zady bir ýere guýmak, agdarmak. *Üstüne çay dökermi, suwa ýykylarmy, garaz bilemok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Saçmak, ýaýratmak, örtmek. *Şöhlesini dökýän, günün aстында, Günden kükeýärdi duhi-atyrlar (B. Kerbabaýew, Aýlar). Günün joşgunly çogy bütün gözýetime kümüş nuruny heniz bolluk bilen dökýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 3. Sepmek, pytratmak, dargatmak, ýaýratmak. *Nahallar oturtdyk basym-basymdan, Düýbüne ders dökdük gysym-gysymdan («Pioner» Jurnaly). Mahmal ýaly mylaýym meýdanda seýalkalar hatara tohum dökýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Artyk obadan alan hatlaryny komanduýuşçiniň öňüne dökdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. Silkip gabyň içindäkini aýyrmak, boşatmak. *Ol bugdaýly çuwaly göterip, gapanda çekip, ammara dökerdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Şol duran haltany döküp getir! Bedreni dök! 5. Bir zadyň içini barlamak, bir zat agtarmak, gözlemek. İçerini döküp çykmak. Ähli jübüleriňi döküp çykmak. 6. Deşilenligi ýada zaýalananlygy zerarly akmak, suwuklyk goýbermek. Çelek birneme dökýer. 7. Akdyrmak, saçmak (ýaş, gan hakda). <> A j y d e r d ö k m e k — ser. D e r. Bu teklipl dogaly bäri aýy der dökmedik adamy ör-gökden getirer. G a n d ö k m e k — ser. G a n. Jeňde terbiýe alan hem döken gany, Rus goçaklary, degmez ýanyňyz (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). G ö z ý a ş d ö k m e k — ser. G ö z ý a ş. İ ç d ö k m e k — ser. İ ç. Ý ü r e g i ñ i d ö k m e k — ser. İ ç d ö k m e k. Ol başyny aşak salyp, ýüregini dökdi (Aýbek, Nowaýy).*

dökülmek: 1. Bir ýere guýulmak, agdarylmak. *Nebitiň rezerwuara barman, ýere dökülip başlanyny gördüm-de, saňa ýalançyrak bolmaly bolaydym-da (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).* 2. Saçylmak, akmak. *Goý, gözünden ýaşyň dökülmesin! 3. Sepilip gitmek, pyramak, dargamak, ýaýramak. Merwerit dek däneleri dökülýärdi (R. Seýidow, Bagtlylar).* 4. Ýelnup aýrylmak, gaçmak, düşmek. *Seniň ýapraklaryňyň wagtyndan öň dökülmegine men sebäp boldum (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 5. Bir zadyň içi barlanmak, bir zat agtarylmak, gözlenmek. *İçeri*

döküldi. 6. Toplanyşyp gelmek, köp bolup çözmek. *Dagdaky döwekçileriň üstüne dökülen garakçylaryň tutulan habary oba eýýäm gelip ýetipdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

dökün: 1. Hasylllygy ýokarlandyrmak üçin topraga dökülýän madda, ders. *Taýynlyklar görýärler ýere dökün dökmäge, Pugta üns bereliň, ak pagtany ekmäge* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Otaýar, suwarýar hem dökýär dökün, Onsoň gurşap alýar lälezar ekin* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Gyzyl sürümi, döküni güýçlendirip, ýokary hasyl hakynda pikir edýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Organiki dökünler. Mineral dökünler. Emeli dökünler.* 2. Derde ýaramayan galyndy, hapa zatlar, zir-zibil, zyňyndy. 3. göç. m. Örän köp, bol. *Bazarda ir-iýmiş dökün bolupdyr.*

dökünlemek: Ekiljek ýere, ekine dökün dökmek, dökün döküp, topragyň mesligini artdyrmak. *Gowaçany bejermek, dökünlemek ýaly möhüm çäreler geçirildi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

dökünlenmek: Ekiljek ýere, ekine dökün dökülmek, dökün dökülip, ýeriň mesligi artdyrylmak. *Şüdügär wagty mineral dökünler bilen dökünlense, ol ýeriň ýokary hasyl getirmegine uly kömek berýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

dökünleşmek: Dökün döküşmek, dökün dökmäge kömekleşmek.

dökünletmek: Ekiljek ýere, ekine dökün dökdürmek, ekini dökün bilen üpjün etdirmek. *Gowaça meýdanyny dökünletmek.*

dökünmek: Öz üstüne sepmek, öz üstüne pürkmek, dökmek. *Jerenjik üstüne atyr döküldi.*

döküşmek: 1. Dökmäge, guýmaga kömek etmek. *Dökün döküşmek.* 2. Gözlemäge kömek etmek, barlamaga, agtarmaga kömekleşmek.

döl: 1. Erkeklik organlardan bölünip çykýan tohum, sperma, spermatozoid. 2. Gawun-garpyz, hyýar, pomidor ýaly gaýtalap düwýän ekinleriň bir tapgyr düwüp, ber ýän hasyly. *Heniz dölüni sabytmadyk pomidorlaryň gök biýaralary gysaryşyp ýatyrdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. zool. Goýun, geçi ýaly ownuk dowarlaryň guzlamagy. *Nepes agany goýunlardan döl almaga iberdik* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Döl wagtynda gelip, gumda ýazlarlar, Her kim yhlas eder, malyny gözler* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Güýzki döl kampaniýasyny hasaba almanyňda-da, her ýüz woýundan 110 guzy aldylar* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 4. göç. m. Çaga, nesil, ogul. *Sen eger meniň dölüm bolsaň, maňa gulak as!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

döle: Gys wagtlarynda iri şahly mallary saklamak üçin salynýan jaý. *Täze salnan sygyr dölesi has hem ajaýyp görünýär* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly). *Soňabaka haýwanlar üçin ýörite jaýlar — döleler salyp başlapdyrlar* (SSSR Taryhy).

döllemek: 1. Döle durmak, goýun, geçi guzlap başlamak. *Bu ýaşuly çopanyň sürüsi Gamakly oýy diýen ýerde dölleýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Hasyla durmak, düwüp hasyl berip başlamak (gawun, garpyz, hyýar we ş.m. gaýtalap düwýän ekinler barada).

dömmek: 1. Bedeniň içinden döräp, çişip çykamak, iriňläp ýarylmak, çişip ýarylmak. 2. göç. m. Birden içiňi dökmek, pikir edip ýörän zadyňy aýtmak. *Ahyry durup bilmen, ol ýigit dömdi. Ol dömüp, ýüregindeki zatlaryň hemmesini aýtdy.*

döndermek [dööndermek]: 1. Bir tarapyndan ikinji bir tarapyna öwürmek, agdarmak. *Sakçy suw tutulan pazyllaryň arasyndaky gawunlaryň käbirini çüýremezlik üçin dönderýärdi.* 2. Yzyna gaýtarmak, yzyna öwürmek, dolandyrmak. *Al bu tenden janymy, Berme maňa dönderip* (B. Kerbabaýew, Poemalar). 3. Agzyny, ýokarsyny aşak edip goýmak, başaşak edip goýmak, döňdermek. 4. Başga bir zat ýaly etmek, başga bir zada meňzetmek. *Adamlaryň demi içeriňi peçli tama dönderipdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 5. Boýun towlamak, ýüz öwürmek. <> **İ t a l a n s a n a j a d ö n d e r m e k** — ser. S a n a ç. *Düýe ýaly pagtalary basalap ýörme-de, peliň üstünden ýöre —*

diýip, Annagulyňy it alan sanaça dönderdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ýüz döndermek — ser. Ýüz. Spartak Rimiň üstüne ýörüşden ýüz döndermeli bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). XYW asyrdaky Angliýada köp feodallar barşçinadan ýüz dönderipdirler (Orta Asyrlar Taryhy).

dönmek [döönmek]: 1. Bir tarapyňdan beýleki tarapyňa öwürlmek, dolanmak, agdarylmak, dönderilmek. *Ol leňňeç ýaly derrew beýleligine döndi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Yzyna gaýtmak, yzyna öwürlmek. *Salan teşäm dönüp aýagyma düşdi, Aýagymy sarap ýatmana gitjek (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* Söweşden dönerin, kasam içýäriň (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 3. Bir zady öwürlmek, bir zady meňzemek. *Topragyňdan tylla öňär, zer öňär, Çöller hala gelip, gülsara döňär («Oktýabr Ýalkymy»).* Ertekidäki dek belent çäç öňär, Gün düşende, ol çäç altyna döňär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> B a ş y n a d ö n m e k — ser. B a ş Y. B a ş y ñ a d ö n e ý i n — ser. B a ş Y. *Eý elip kamatly gözel juwanym, Meniň bilen bol, başyňa döneyin (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* Hawa, Maral jan, başyňa döneyin, aýtsana, ol niredede? (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). B u z a d ö n m e k — ser. B u z. D ö w ü r d ö n m e k — ser. D ö w ü r. *Döwür bize dönüpdäi Syrly depäň teýinde («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Ý y l a d ö n m e k — ser. Ý y l. *Biziň bu sagadymyz edil bir ýyla döndi (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

dönük [döönük]: 1. Öz watanyňa, halkyňa dönüklük eden, hyýanatçy, haýyn. *Watanyň dönügi haramzadalaň, Köwleşdirip kök-damaryň gyrarsy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* Mydam duşmanlaryň taryň tozduurdyň, Dönükleriň tutan ýolun bozduurdyň (Durdy Gylyç, Goşgular). İçigara içalyň kepän donun biçýäris, Hapaçýrük dönükleri ýok edýär meň Watanyň (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Sözünde, ähtinde tapylmaýan, biwepa.

dönükçilik [dögnükçilik]: ser. Dönüklük.

dönüklük [döönüklük]: 1. Öz watanyňa, halkyňa hyýanat etmeklik, haýynlyk, hyýanatçylyk. *Öz ýoldaşymyz-a däl, asyl süýtdeş doganymyz hem bolsa, dönüklük edendigi üçin, çäresini görmelidir (Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Maňa her hili at daksalar hem, men öz ýurduma hiç wagt dönüklük eden däldirin (A. Gowşudow, Eserler). Haram dönük, bizi satan hem sensin, sen meni ýene hyýanata, özüň ýaly dönüklige ündeýärsin! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Sözünde tapylmaz, ähtiňde durmazlyk, biwepalyk.

dönüm [döönüm]: d ö n ü m e t m e k — Belli bir aralyga aýlanyp gaýtmak, öwürmek (goýun sürüsi, at çapmaklyk hakda). *Atbaşçylar Halnazaryň hatarynyň üstünden dönüm etdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dörjelemek [döörjelemek]: 1. Yzygiderli dörjap durmak, gorjalamak, gozgamak. *Suwjumak şyggy toýunlary dörjelap başlady. Ot satyrdap ýanyrdy garaňkyda uçgunlar gaýmalasýardy, oduň başynda bolsa bir nätanys adam heniz ýanyň gutarmadyk kesindileri elindeki uzyn, kesewi bilen yhlasly dörjelap otyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Bir zadyň içini dörüp gözleşdirmek, gözläp döküşdirmek, agtaryşdyrmak. *Ol maňa hümrüdedi-de, çemedanyň içini dörjelemäge başlady (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* 3. göç. m. Gozgap durmak, gozgap azar bermek.

dörjelmek [döörjelmek]: 1. Dörülip garyşdyrylmak, eýläk-beýlek agdarylmak, gorjalmak. 2. Bir zadyň içi dörülip gözlenmek, agtarylmak. 3. göç. m. Azar berilmek, bir zat barlanyp, soralyň durulmak.

dörjemek [döörjemek]: 1. Dörüp garyşdyrmak, dörüp eýläk-beýläk agdarmak, gorjamak. *Alty elindäki serdessesini bilen gary dörjemäge durdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Bir zadyň içini dörüp gözlemek, agtarmak, tapjak bolmak. 3. göç. m. Gozgap azar bermek, barlap durmak. *Agam, seniň özüňi dörjap, erkiňe goýmasalar durup bilermiň? — diýdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dörjeşmek [döörjeşmek]: 1. Dörjemäge kömekleşmek, dörjelap eýläk-beýläk agdaryşmak. 2. Bir zadyň içini dörüp agtarmaga kömek etmek, döküp

gözleşmek. 3. göç. m. Bir zady barlap, sorap azar berişmek. *Nähilidir bir gürrüň tapjak bolup dörjeşip ýörler.*

dörjetmek [döörjetmek]: 1. Eýläk-beýläk agdardyp gözletmek, agtartmak. *Hemme ýeri dörjedip çykdy, emma hiç zat eline ilmedi.* 2. göç. m. Gozgap azar berdirmek, barladyp durdurmak.

dörjük [döörjük]: g y z y l d ö r j ü k — Dörülip çykylan, dörjük-dörjük edilen, gazalyp, basalanyp torç edilen. *Täze göçülip gelinjek ýurduň üsti gyzyl dörjükdü (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Garaz bu tarp ýatan meýdanyň üsti häzir gyzyl dörjükdü (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

dördem [döördem]: Bir garyndan doglan dört çaga, guzy, owlak.

dördürmek [döördürmek]: Bir zady eýläk-beýläk agdaryp, gorjap, öwrüp barlatmak, agtartmak. *Dökülen hapa-supalaryň arasyny dördürip çykdy, emma hiç zat tapmady.*

dörediji: Näme hem bolsa bir zady döreden, ýüze çykaran adam. *Ol mukam döredijidir (Aýbek, Nowaýy). Rus döwletiniň dörediji ýadrosy hem onuň metropoliýasy boldy («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»).*

döredijilik: Bir zady döretmek, ýüze çykarmaklyk ukyby. *Bu döwür Hytaýyň öňde baryňy hudojnikleriniň döredijiliginde täze mazmuny döretdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Soňky ýyllarda ol döredijilik işinde has hem işeňňirlik görkezip başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

döredijilikli: Täze original bir zady döredýän, ýüze çykarýan. *Gowaçanyň täze sortlaryny döretmegiň teoretiki esasy, Miçuriniň materialistik taglymatydyr, ýagny döredijilikli sowet darwinizmidir (W. Kulebýaýew, Inçe Süýümlü Sowet Gowaçasynyň TSSR-däki Täze Sortlary).*

döremek: 1. Täze bir zat emele gelmek, peýda bolmak, ýüze çykmak, hasyl bolmak. *Türkmen halkynyň ykdysady-syýasy we medeni taýdan ymykly ösmegine mümkinçilikler döreýär («Edebiýat»). Azeriniň şol sekunt keşbinde hoşallyk, döredi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* 2. Dünýä inmek, eneden bolmak, dogulmak, dogmak. *Şu obada döräp, şunda ösen gyzy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

döretmek: Täze original bir zat emele getirmek, ýüze çykarmak, hasyl etmek. *Ägirt gurluşyklar hakynda gymmatly eserler döretmek biziň ýazyjy we şahyrlarymyzyň gaýra goýulmasyz wezipesidir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Beýik proletar ýazyjysy M. Gorkiniň öwreşi ýaly, halk ähli maddy gymmatlyklary döredýän güýçdür («Edebiýat»).*

dörmek [döörmek]: 1. Eýläk-beýläk peşemek, gorjap garyşdyrmak, gorjamak. *Ýeri dörmek üçin kätmeden peýdalanyndyrlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýeriň ýüzün azal döwür sürende, Yzysüre mala ony ýylmaýar (Ş. Petefi, Goşgular We Poemalar).* 2. Bir zadyň içini döküp gözlemek, agtarmak. *Dolmaz petekeleriniň ýesiri bolan towuklar demir dyrnaklary bilen tezek dörýärler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Biz bu obajyga gelip, ýeri döwür ýörän towuk-da görmedik (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

dört [döört]: 1. 4 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Aňyrsy bir näçe günden bolsa gulaklaryny üçe, dörde ýetiren gowaçalaryň uzynja baldaklary gyzarýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bu ýerde garaköl baganalar esasan üç sorta bölünýär, emma her bir sortuň özi-de ýene dört topara bölünýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. ser. Dörtlük. <> D ö r t a ý a k l y — ser. A ý a k l y. *Onuň dört ayaklydan ýeke eşegi bardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dörtburçluk [döörtburçluk]: Dört burçly geometrik şekil. *Agaçlaryň kölegesi kese dörtburçluk bolup ýere düşýär (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*

dörtgoşma [döörtgoşma]: d ö r t g o ş m a b i l e z i k — Rört hatar gaşly bilezik. *Ýylanman dörtgoşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dörtlük [döörtlük]: 1. Dördi bildirýän tsifr. *Dörtlük ýazmak.* 2. Ýetişiň baş bally

- sistemasynda «ýagşy» diýen bahany aňladýan san. *Dörtlük hem başlık bahany, Hemişe alýan hem özüň (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýüregi)*. 3. Oýnalýan dört gülli kart. *Haç dörtlük*. 4. Kābir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Dörtlük galoş*.
- dörtýaşar [döörtýaşar]:** Dört ýaşyň içindäki mal. *Olaryň hojalygynda diňe bir dörtýaşar düýeleri bardy*.
- dörülme [döörülme]:** 1. Gorjalyp agdarylmak, peşelip agdarylmak, gorjalmak. *Ýer uçastoklary uýy ýiteldilen taýak — agaç kätmen bilen dörülýän eken (SSSR Taryhy)*. 2. Bir zadyň içi agdar-dünđer edilip gözlenmek, agtarylmak. Öýüň dörülmedik ýeri galmady.
- dörüşmek [döörüşmek]:** 1. Gorjaşyp agdaryşmak, dörmäge kömekleşmek, gorjaşmak, agdaryşmak. *Ýer dörüşmek*. 2. Bir zady gözläp agtaryşmak, gözleşmek.
- döş [dööş]:** 1. anat. Bedeniň gapyrgalary birleşdirýän maýyşgak süňkli öň tarapy bölegi. 2. Göwräniň boýundan garna çenli bolan aralygy, öň tarapy. *Mergen gazyň edil döşünden urdy. Dünýäni sil alsa, guba gazyň döşünden (Nakyl)*. 3. göç. m. Geýilýän geýimiň döşüň üstündäki öň ýakasy. *Hoşgeldiniň döşündäki Beýik Watançylyk urşunyň orden we medallaryny gören Pökgen «ol uruşdan gelendir» diýip pikir etdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*. *Belent-belent daglaryňa çykjak men, Gülleriňden tirip, döşe dakjak men (A. Haýýdow, Gök Asman)*. <> D ö ş g e r m e k — Göwsüňi, göwräni gerip goramak, goldamak. *Biziň ata-babalarymyz şu gözəl toprak üstünde döş gerip, gan dökdüler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*.
- döşdüşme [dööşdüşme]:** wet. Düýäniň birden çöküp, turup bilmezlik keseli.
- döşlek [dööşlek]:** Giň döşli, ýasy döşli, giň kükrekli, göwüslek. *Döşlek adam*.
- döw Y:** Hakykatda bolmadyk ägirt güýçli mifik jandar. *Günler gelip geçdi, sagady doldy, Döw çagasy ýaly bir ogly boldy (A. S. Puşkin, Ertekiler)*. *Yarym adamlar — ýarym döwler ýaşayan ýurtlar hakynda-da fantastik taryhlar (rowaýatlar) hem gürrüň berlipdir (Orta Asyrlar Taryhy)*. *İşleseň, döw ýaly işlejek, yöne meniň normama gözünü dikip ýatmagyňa men-ä düşünmeýärin (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*. <> D ö w ç a l m a k — Akyla şikes ýetmek, kelle aýlanmak, üýtgemek. *Meniň saglygyma döw çalar ýaly däl (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)*. *Seni döw hem çalanok, seniň sakgalyňdan tutup, men şeýle bir çalaýyn welin, onsoň sen telbelikden hem aňryk geçersiň (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*.
- döw YY:** Bir gezek oýnalyp gutarylýan oýun, tapgyr. *Bularyň bir döw oýnajak, küşleri bir näçe sapara bardy (A. Gowşudow, Eserler)*. <> D ö w i s ü r m e k — 1) Oýny ökde bolmak, oýunda utmak. *Emma Gurt gartyň şarikdeşi-de ýokdy, zady-da ýokdy, ol pullar döwüniň süren gijesi utan puludy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa)*. 2) Eden işi ýol almak, işi şowly bolmak.
- döwdürmek:** 1. Böleklere böldürmek, bölekletmek, syndyrtmak. *Seresap bol, eliňdeki gapyrjagy döwdüreýme!* 2. Maýdalatmak, ýardyrmak, owratdyrmak. *Odun döwdürmek. Gant döwdürmek*. 3. Beden süňküň bir yerini syndyrtmak. *Aýagynyň astynyň ykjam dældigini syzan mes bir at asmana zyňdy-da, iki wagonyň arasyna düşüp, bir aýagyny döwdürip, gemesatan sallanyň galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 4. Daşynyň gabygyny owratdyryp, içiniň maňzyny aldyrmak. *Şänik döwdürmek. Hoz döwdürmek. Döwek döwdürmek*. 5. Sandan çykartmak, bozdukmak, zaýalatmak (gural, maşyn we ş.m. hakda).
- döwek:** Bugdaý, jöwen, arpa we ş.m. dāneli ösümlikler orlup alnandan soň, desselenip üşürilip döwülme protsesi, işi hem-de şonuň döwülýän ýeri. *Döwek döwmek hem mallaryň kömegi bilen geçirilipdir (Gadymy Dünýä Taryhy)*. *Annagulyň kakasy bugdaý döwegine gidipdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*. *Kolhozyň döwek döwýän. maşyny bar. Kolhozçylar döwegi öz wagtynda geçirdiler. Aty döwek garradar, ýigidi — orak (Nakyl)*. <> D ö w e g e g o ş m a k — Aty ýa-da eşegi döwek döwmek üçin goşmak. *İş mallaryny alyp gitmeli,*

tohum mallary daga äkidip, döwege goşmak bolmaz (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

döwekçi: Döwek döwýän adam, döwek döwmek işi bilen meşgul bolýan adam. *Pökgen döwekçileriň ýanyndan öwrülip geldi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Sekiz adamdan ybarat döwekçiler brigadasy düzülip, brigadanyň ýolbaşçysy hem Sähet bellendi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

döweşek: d ö w e ş e k (b o l m a k) e t m e k — Bir näçe bolup basgylamak, depeşek etmek, torç etmek, torç bolmak.

döwlet Y: Ýurduň agalyk edýän synpynyň bar bolan tertibi goramaklygy we beýleki synplaryň garşylygyny basmaklygy öňünde maksat edip goýan syýasy guramasy we şeýle syýasy guramaly ýurduň özi. *Magtymgulynyň döwründe, türkmenlerde merkezleşen bir döwlet gurluşy bolmandyr* («Edebiýat»). *Onuň golýazmalary, Wawilon döwletiniň sene ýazuwy ýaly, öýünde küde bolup ýatyr* («Tokmak» Jurnaly). *Sowet Soýuzy işçileriň we daýhanlaryň sotsialistik döwletidir. Döwlet serhetleri.*

döwlet YY: Mal-mülk, baýlyk, bagt. *Ýigidiň myrady atdyr, Aty saklamak döwletdir* («Görogly» Eposy). *Sen ogrulygyňy, ýalançylygyňy taşlasaň, döwlet taparsyň* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Meniň malym, döwletim hem bar, emma şunuň ýaly janly altyn aşygym ýok* (H. Ysmaýylov, Powestler). *Ýagşy niýet — ýarym döwlet* (Nakyl). <> D ö w l e t g u ş y g o n m a k — Bagtyň uçmak, bagtyň gelmek.

döwletli: Mally-mülkli, barly, gurply, baý; köp maşgalaly, bagtly. *Hernä adyna eýelik etsin, döwletli bolsun! — diýip, Artykgül eje-de öz gyzynyň aýdanyny makullady* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Döwletli — aş üstüne, bidöwlet — käýiň üstüne* (Nakyl).

döwletlilik: Mally-mülklilik, barlylyk, baýlyk, gurplulyk; bagtlylyk, köp maşgalalylyk.

döwme: d ö w m e g o ş a — Bilinden eplenip, ok salnyp, peşeni çykarylýan goşa tüpeň.

döwmek: 1. Egip, egredip, бүкүп ýa-da bir ýere güýçli urup böleklere bölmek, bölek-bölek etmek, syndyrmak. *Küýze döwmek. Ol elindeki çyra çüýşeni ýere gaçyryp döwdi. Suw getiren hem bir, küýze döwen hem* (Nakyl). 2. Uşatmak, maýdalamak, ýarmak, owratmak. *Gant döwmek. Odun döwmek.* 3. Üwemek, owratmak. *Et döwmek.* 4. Gabykdan arassalamak (döwek, miwe hakda). *Biz hem harmanlarmyz maşynda döwüp, Senagat döwrini guralyň, ýaşlar!* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Hozuň iýilýän bölegini almak üçin ony döwmek gerek* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika). 5. Beden süňkleriň bir ýeri synmak. *Eşekden ýykylyp, elini döwüpdür.* 6. Sandan çykarmak, bozmak, zaýalamak. *Adamlar horlanarlar: maşynlaryny döwerler, suwlarynyň hemmesini içerler! — diýip oýlandym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 7. göç. m. Berk tankyt etmek, pugta üstünden düşmek.

döwnemek: Bir zadyň üstünde köp urunmak, köp gaýtalamak, lenç etmek.

döwran [döwraan]: Lezzetli, keýp-sapaly, şatlyk ly geçirilýän ömur, durmuş, ýaşayyş, wagt. *Zähmetkeşde ýokdur arman, Berdiň bize bagtly döwran* (Durdy Gylyç, Goşgular). *Gülşenli döwrana kükregin ger gül ýüzli gahryman ýitdi-de gitdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). <> D ö w r a n s ü r m e k — Keýpi-sapada ýaşamak, lezzetli durmuş geçirmek.

döwre: Tegelenip aýlaw gurup oturan ýa-da duran märeke. *İlkinji walsa başlap, märeke döwresiniň ýarysyna ýeteninde, oňa gözi düşdi* («Tokmak» Jurnaly). <> D ö w r e g u r a m a k — Oturylyşyk etmek, oturylyşyk gurup, keýpi-sapa çekmek.

döwtalap: Bir ýumşy bitirmäge, bir ýere gitmäge we ş.m. meýilli, höwesli. *Onuň bikärligini şatlykly geçirmäge döýetalap myhmanlardan öýi doly bolardy* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Näme, onuň özi döwtalap bolup geçendir öýdärmiň?!*

(G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

döwtalaplyk: Bir ýumşy bitirmäge, bir işi etmäge we ş.m. bolan meýillilik, höweslilik. *Tilki dagy nämejik! — diýip, Sidor Kuzmiç döwtalaplyk bilen gürrüňe başlady* («Pioner» Jurnaly).

döwük: 1. Döwlüp sandan çykan, döwlen, synyk. *Garly hem döwük äýnegini dakynyp, işe başlady* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Bu çäýnegiň gulpy döwük.* 2. Döwlüp seplen. *Ahmal bolmaň, onuň eliniň döwügi bardyr.* 3. Döwlen zadyň bölegi. *Howluda çüýşe döwükleri görüňärdi.* 4. Gabykdan arassalan (döwek, miwe hakda). 5. Bozulan, işlemeýän. *Döwük priýomnik.*

döwük-ýenjik: Basylyp, ýenjilip döwlen, döwük-söwük zat, ýemşeren. *Simferopolyň ýakynyndaky gowaklarda haýwanlaryň köp möçberde döwük-ýenjik, süňkleri tapyldy* (SSSR Taryhy). *Biziň howlymyzda döwük-enjik demirler üýşüp ýatyrdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Kassanyň gulplary oňat işleýärdi, döwük-ýenjik, görünmeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

döwürmek: 1. Eglip, egrelip, eplenip böleklenmek, bölek-bölek bolmak, synmak. *Gaýygyň döwlen agaçlary kenarda yklaşyp ýörenlerini görenimde, depe saçym üýşüp gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Göreşde goşar süňküň döwürmek.* *Döwlen el dogry bitmez* (Nakyl). 2. Basgylanyp, urlup ýa-da maşyndan geçirilip gabygyndan arassalanmak (bugdaý, arpa, miwe däneleri we ş.m. hakda). *Döwlen bugdaý dag ýaly bolup durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Sandan çykamak, bozulmak, haraplanmak. *Welosipedim döwürdi.* 4. gepl. d. Näz-kereşme etmek, süýnüp-sarkmak, näzirgemek. *Ol gyz döwürjek bolýardy.* <> Ç ö p d ö w l e n ý a l y b o l m a k — 1) Birden üýtgemek. *Onuň keýpi çöp döwlen ýaly poldy, ol ýüzüni sallap, güllerini göterip, dehedem-dessem edip yzyna gaýtdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2) Çürt-kesik edilmek (ap-açyk bolmak). *Ý ü r e k d ö w ü l m e k — ser. Göwün.*

döwüm: Döwlüp alnan bölek (esasan çörek barada). *Galyň bende bir döwüm çörege zardy*, (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Bir gezek Durdy aga Ýolbarsy aldap, öz ýany bilen äkitmek üçin, eline bir-iki döwüm çörek bilen bar-iki bölek et alyp çykdy* (J. Akyýew, Mergeniň Ogly).

döwüm-dişlem [döwüm-dişlem]: Bir-iki döwüm, bir-iki agyz salym, az-owlak, bir azajyk (çörek we ş.m. iýlip-içilýän zat). *Aýaly çay goýupdyr, çay içipdirler, döwüm-dişlem nan iýipdirler* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Kasýan, sizden döwüm-dişlem çörek tapyp bolmazmy? — diýdi* (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).

döwüm-döwüm: Kül-owram, owram-owram, bölek-bölek. *Ol äýnegiň saplary döwüm-döwüm bolup, näzik sim bilen hem aňry-bäri, ýüp-süp bilen saralypdyr* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

döwümlmek: Döwüm-döwüm etmek, bölek-bölek -ňip döwmek, uşatmak, maýdalamak.

döwünmek: Özüň üçin döwmek, özüň üçin owratmak, özüň üçin maýdalamak, böleklere bölmek. *Gant döwünmek. Şanik döwünmek.*

döwür: 1. Bir zadyň bolup geçýän, dowam edýän wagt aralygy. *Medicsina ylmy trahoma keseliniň göze ýokuşanyndan tä gutulýança, dört döwürden ybarat bolýandygyny kesgitledi* (S. K. Karanow, Trahoma We Oňa Garşy Göreş). *Uruşdan soňky döwür.* 2. Çamana. *Bizyň döwürimizde ylym azatdyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Bahar jan, indi döwür ylym döwri* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Kümüş Gapyrjak). *Döwürimize laýyk uly dabara, Görülmedik toý ederis biz onda* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 3. Wagt, çag, pursat. *Wepa özleriniň gözəl ýaşlyk döwürlerini gözünüň öňüne getirdi we kagyza seretdi-de, uludan demini aldy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Ol döwürden oba geçdi* («Tokmak» Jurnaly). *Oksana, şu gysgajyk döwürň içinde öz başyňdan geçiren wakalaryňy ýadyňa salyp gör!* (B. Pürliýew, İlkinji gün). <> D ö w ü r d ö n m e k — Döwran gelmek, döwran aýlanmak. *B a b a m d ö w r i — Gadym wagt.*

döwürdeş: Bir döwürde ýaşan, bir wagtda ömür süren. *Mollanepesiň döwürdeşi, ýakyn egindeşleriniň biri-de satirik şahyr Keminedir («Edebiýat»}*. Onuň döwürdeşleri we pikirdeşleri şol ýazgylary saklap, soňundan çap edipdirler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Megerem, onuň dişleri polatdan bolsa gerek, ýekejesi hem şitilemändir — diýşip, onuň döwürdeşleri gürrüň edýärler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

döwürleýin: Belli bir döwürde bolýan, wagtlaýyn bolup geçýän.

döwürýan [döwürýaan]: Ýorganyň gyrasyna tutulýan insizje reňkli mata. *Ýorgana döwürýan etmek üçin gök reňkli mata hem aldy.*

döwüş: gepl. d. Uruş, söweş, çaknyşyk. *Ar almaga mertler çykdy döwüşe* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

döwüşmek Y: 1. Bir zady bölekläp döwmäge kömekleşmek, bölek-bölek edişmek, owradyşmak. *Odun döwüşmek*. 2. Döwek döwmäge kömekleşmek. 3. Daşynyň gaty gabygyny owradyşyp, içiniň maňzyny alyşmaga kömekleşmek. *Şänik döwüşmek*.

döwüşmek YY: gepl. d. Uruşmak, söweşmek, çaknyşmak. *Döwüşseň, mert bilen döwüş, Namardy kowujy bolma!* («Görogly» Eposy).

döz: d ö z g e l m e k — Çydamak, dözmek. *Bihaýalyk bilen çozan duşmana, Berk gaýtawul beriň, döz gelip jana* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Biziň halkymyz ullakan öz-özünüňi çäklendirmelere döz gelmeli boldy* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Ol oduň gyzgynyna döz gelip bilmedi* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). <> Ö z ü ñ e d ö z g e t i r i p b i l m e z l i k — ser. Ö z. *Men dili guramyş özüme döz getirip bilmedim-de: — Yok, aga, bary bir ýüz ýigrimi kilometr — diýdim* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

dözmek: 1. Birehim bolmak, rehimsizlik etmek, göz gyýmak, nebsiň agyrmazlyk. *Siz neneň meni şoňa bermäge dözjek* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şokoladyny hem özi iýmäge dözmen, aýnanyň önünde goýupdyr* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Sen bir garry tilki, gan içip gezdiň, Million zähmetkeşiň janyna dözdüň* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Çydam etmek, döz gelmek, çydamak. *Mydam sen diýp gezerin, Jebriňe-de dözerin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dözüm: ser. Çydam.

dözümlü: 1. Her bir zada dözüp bilýän, çydam edýän, çydamly. *Ýurduň başyna şeýle ýagdaý düşen wagtynda, elbetde, kynçylyklara dözümlü bolmaly* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. Gaýratly, berk, ynamly. *Hatyja ony has hem dözümlü tutdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Duldaky, gylyjy aldy eline, Dözümlü edimläp düşdi ýoluna* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *İki ýana dözümlü silterleýen maşyn rahatlanmaga maý bermeýärdi* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda). 3. Merhemetsiz.

dözümlilik: 1. Her bir zada dözüp bilijilik, çydam edijilik, çydamlylyk. *Kynçylyga dözümlilik gerek*. 2. Gaýratlylyk, berklik, ynamlylyk. *Klaus onuň jogabyny örän, dözümlilik bilen berdi-de, ýene-de soldatlardan sorady* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 3. Merhemetsizlik.

dözümsiz: 1. Hiç bir hili kynçylyga we ş.m. dözüp bilmeýän, çydap bilmeýän, çydamsyz. *Dözümsiz çaga*. 2. Göwni ýuka, rehimdar, durumsyz, merhemetli. *Ol ýuregi ýuka, dözümsiz bir aýaldy*. 3. Her bir zada dözüp bilýän, birehim, zalym.

dözümsizlik: 1. Her bir hili kynçylyga we ş.m. çydap bilmezlik, çydam edip bilmezlik, çydamsyzlyk. 2. Göwni ýukalyk, rehimdarlyk, durumsyzlyk, merhemetlilik. *Dözümsizlik, sada ynanjaňlyk, ýalan sözlemezik hem başga sonuň ýaly häsiýetleri şekillenerdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. Her bir zada dözüp bilmeklik, birehimlik, zalymlyk.

drahma: 1. Gadymy Gretsiýanyň gyzyly we kümüş puly, sonuň ýaly-da häzirki Gretsiýanyň pul birligi. 2. Dermanhana çeküwiniň metrik ölçeg sistemasy girizilmazinden ozalky 3,73 grama deň bolan ölçeg birligi.

drama: Sahnada goýmak üçin dialog formasynda ýazylan edebi eseriň bir görnüşi.

Sazly dramanyň uly eserini tutuşlygyna ýazmak üçin şunuň ýaly plastinkalaryň üç-dört sanysy ýeterlik («Pioner» Jurnaly). A. Gowşudowyň «Juma» dramasy sahnada uly üstünlik bilen görkezilýer.

dramatik: Drama has bolan, drama degişli bolan, dramatizm häsiýetli.

dramatiklik: Drama, dramatizme mahsuslyk. *Eseriň dramatikligi.*

dramatizm: edeb. Bolşuň, ýagdaýyň drama mahsus bolan agyrlygy, çykgynsyzlygy, dartgynlylygy.

dramaturg: Drama eserlerini ýazmak bilen meşgul bolýan ýazyjy. *Ol şahyr we dramaturg hökmünde şöhrat gazanypdyr (Orta Asyrlar Taryhy). Şol günüň ertesi dramaturg daň saz bereninden turdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dramaturgiýa: 1. Drama eserlerini ýazmaklyk teoriýasy; drama sungaty. 2. Drama eserleriniň jemi, toplumy. *Dramaturgiýamyzda, şonuň ýaly-da kinematografaýamyzda çeper eserleriň satira ýaly görnüşleri şu wagta çenli ýok («Edebiýatdan Hrestomatiýa»).* 3. Drama eseriniň gurluş teoriýasy.

dramaturgulyk: Dramaturgyň käri, ýagdaýy.

dramkrujok: Drama eserlerini sahnada görkezmek üçin düzülen krujok, oýun krujogy. *Mekdebiň dramkrujogy oňat işleýär.*

drap: Daşky geým tikilýän ýüň matanyň oňat hilli, galyň sorty.

drenaj: 1. teh. Ganaw ýa-da turbalar sistemasy- iň kömegi bilen çal paw topragy çalykdyrma. 2. med. Ýaraňyň iriňini ýa-da suwuny turbajygyň kömegi bilen daşyna çykarma. 3. med. Ýaradan iriň ýa-da suwuklyk çykarmak üçin bedene geçirilýän deşiklige rezin ýa-da çüýşe turbajyk.

drenajlamak: Drenaj işini geçirmek.

drenajlanmak: Drenaj edilmek, drenajda geçirilmek.

drežina: Otly ýolda elin ýa-da dwigatelin kömegi bilen ýöredilýän kiçi wagonjyk, mehaniki arabajyk.

drob: mat. Birliğin böleklerini hasyl edýän, tutuş bir zadyň ownuk bölegini görkezýän san. *Onluk drob.*

drobilka: Owradyjy maşyn, maýdalaýan maşyn.

družina: 1. Gadymy Russiýada: knýaz goşunlarynyň esasyny düzen, knýazlygy we knýaz feodallarynyň. hususy hojalygyny dolandyrmaklyga gatnaşan ýaragly otrýad, nökerler. 2. Günbatar Ýewropa ýurtlarynda: urug başlygynyň daşyna toplanan urşujylar otrýady, nökerler. 3. Patyşa Russiýasynyň opolçeniýesinde bolan goşun bölümi. 4. Bir maksat bilen döredilen meýletin birleşik, topar, otrýad. *Družina soweti mekdebiň ehli pioner işleriniň kollektiw ýolbaşçysydyr («Pioner» Jurnaly).*

družinaçy: Družinada durýan adam, družinanyň çleni.

dualist: Dualizmiň tarapdary, dualistik pikirde bolan adam.

dualistik: Dualizme has bolan, dualizme esaslanýan.

dualizm: filos. Ýaşayşyň ilkinji sebäbi diýip, iki özbaşdak, biri-birini inkär edýän, biri-biri bilen göreşýän başlangyjy (maddy we ruhy başladgyjy) ykrar edýän filosofik ýalan taglymat.

dub: İri ýaprakly gaty agaç. *Batmanow dub agajyndan edilen kreslony yza süýşürüp, ýerinden galdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

dublet: Bir zadyň ikinji ekzemplýary, iki sany meňzeş predmetiň biri.

dublikat: Dokumentiň asyl nusgasy bilen deň ýuridik güýji bolan ikinji ekzemplýary.

dublýor: teatr. Spektaklda esasy roly ýerine ýetirýän artistiň deregine oýnap bilýän ikinji aktýor.

duçar [duçaar]: 1) D u ç a r b o l m a k — Duş gelmek, sezewar bolmak, sataşmak, uçramak. *Megerem, bu ýigit bir şowsuzlyga duçar bolandyr — diýip, murtlak adam pyşyrdabrak aýtdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2) D u ç a r e t m e k — Duş etmek, sezewar etmek, sataşdyrmak, uçratmak.

duel: Burjuaz-dworýan jemgyýetinde iki adam arasynda bolýan başa-baş ýaragly

söweş. *Duel diýeniň biziň polkumyzda häli-şindi bolardy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Lenskiý Onegini duele çagyryýar* («Edebiýat»).

duet: sazç. 1. İki ses, iki gural üçin düzülen saz eseri. 2. İki sany ýerine ýetirijiden ybarat bolan ansambl.

duga: Tegelegiň ýa-da egri çyzygyň bir bölegi.

duhowka: Köplenç plita pejiniň gapdalynda bolýan we oduň yssysyna iýmit bişirilýän demir ýaşçik.

dul [duul] Y: Öýüň, jaýyň içiniň çep ýa-da sag gapdaly. *Goýun-guzy bakdym çölde, Dulumyzda ýokdy galla* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Bu ýerdöleniň bir ýan dulunda şem ýanyp durdy* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).

dul YY: Aýaly ýa-da äri ölen, aýalsyz ýa-da ärsiz galan, başy boş. *Sen, hanym, özüňi dul hasap etmegin!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dul gözi bilen aýal alma, pyýada gözi bilen — at* (Nakyl).

dulamak [duulamak]: 1. Dolamak, büremek, örtmek, çolamak. 2. Jaýlamak, ýerlemek (ölen adam hakda). *İň soňunda öz doganlaryňyzy öz eliňiz bilen dulaň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

dulanmak [duulanmak]: 1. Dolanmak, bürelmek, örtülme, çolanmak. *Argyn günüň şöhleleri kä bulutlara dulanýar, kä bolsa köwüň içine — meniň ýanyma düşýär* («Edebiýat»). 2. Jaýlanmak, ýerlenmek (ölen adam hakda).

dulaşmak [duulaşmak]: Jaýlamaga, ýerlemäge kömekleşmek (ölen adam hakda).

dulatmak [duulatmak]: Jaýlatmak, ýerletmek (ölen adam hakda).

duldegşir [duuldegşiir]: Örän ýakyn, ýanaşyk, golaý goňşy. *Gajar aganyň sümelgesi bilen buldegşir bir täze jaý peýda bolupdyr* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

dulluk: Aýaly ýa-da äri ölüp, aýalsyz, ärsiz galmaklyk, başy boşluk. *Men hem dullukdan halys irdim* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

duluç: zool. İki ýaşyny dolduran inen düýe. *Düýede duluç gurban, Daýysy Gylyç gurban* («*Türkmen Halk Şahyraýa Döredijiligi*»).

duluk: anat. Ýüzüň sakgalsapy bilen eňek aralygyndaky gapdal tarapy. *Onuň elleri üşäp, duluklary nar ýaly gyzarypdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Onuň sag dulugynda peşehordanyň yzy bildirýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).

duma: tar. Russiýanyň merkezi we ýerli uprawleniýesiniň dürli organlarynyň ady. *Döwlet dumasy. Şäher dumasy*.

duman [dumaan]: Dury däl howa, ümür, tot. *Gara bulutlar dagap, Gitdi duman, çaňy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Gazap donun geýip çozanda duşman, Abananda üstümize ol duman* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

dumanlamak [dumaanlamak]: 1. Duman gurşap almak, duman örtmek, duman büremek. *Howanyň ýüzi dumanlap, jahan, gapyşan ýaly boldy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). 2. göç. m. Garaňkyramak, ümezlemek (göz hakda). *Gözümiň öňi dumanlap dur*. 3. göç. m. Garjaşmak, bulaşmak (pikir hakda). *Onuň kellesi dumanlap durdy*.

dumanlanmak [dumaanlanmak]: 1. Dumana bürenmek, duman bilen gurşalmak, duman bilen örtülme. 2. göç. m. Garjaşmak, bulaşmak.

dumanlaşmak [dumaanlaşmak]: Asmanyň ýüzüne dumay örtülip başlamak.

dumanlyk [dumaanlyk]: Duman bilen örtülme, duman bürelme, totluk.

dumly-duş [dumly-duuş]: Çar töwerek, daş-töwerek. *Dumly-duşdan ýagyp gyzyly şaýlar, Haly üstünde turdy kümüşden depe* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Atlaryň üstündäki ykjam oturan jigitleriň üstüne dumly-duşdan gül ýagdy. Dumly-duş gum-guklukdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

dup-dury: Ap-arassa, gaty päkize, örän tämiz, wrän dury. *Howa ýagtylandan bäri asmanyň ýüzi dup-dury* (I. S. Turgenew, *Awçynyň Hatlaryndan*).

duplet: Bilýard oýnunda: bir şar bilen ikinji şar urlanda, şaryň borta degip bilýardyň deşigine girmegi.

dura: dial. Guş awlananda deňiz-derýa kenarynda buky üçin gazylýan çukur, ýatym.

dura-bara: Kem-kemden, ýuwaş-ýuwaşdan, assa-assa, gitdikçe. *Biri-birimizi tanap, Dura-bara halaşdyk (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy). Iňrik dura-bara garalyp, takyry-da öz içine gabap alyp barýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

duralga: 1. Otly, awtobus we ş.m. gatnaw serişdeleriniň ýolagçylary mündürýän we düşürýän ýeri, durýan ýeri. *Ol säher bilen turup, awtobus duralgasyna gönükdirdi («Edebiýat we Sungat» gazeti). Duralgada manýowr edýän parowozuň şakirdsyndan başga ses eşidilmeýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Ykrar, lebiz. *Onuň belli bir ýagdaýy, belli bir duralgasy ýokdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

duralykly: Uzak ömürlü, ölmez. *Çagaňyz duralykly bolsun!*

duralyklylyk: Uzak ömürlilik, ölmezeklik.

duralaşmak: ser. Durlaşmak.

duralmak: ser. Durlanmak. *Suw duralyp başlady.*

duraltmak: Dury etmek, durlamak.

durdy-durdy: d u r d y - d u r d y b o l m a k - Ýaňy aýak üstüne galyp, ýöräp başlamak, aýak çykyp başlamak (çaga hakda).

durgunlyk: Durup galmaklyk, hereketsizlik, ösüş ýokluk.

durguşan: Ýaşy bir çene baran, gartaşan, könelişen (adam barada).

durguşmak: 1. Ençeme wagt durup arassalanmak, durup durlanmak. *Bossan owadan, golçadan durguşan şeraby gülli käsä guýup, hormat bilen hödürledi (Aýbek, Nowaýy).* 2. Ýaşyň bir çene barmak, gartaşmak.

dury: 1. Bulanyk bolmadyk, bulançak däl, arassa, päkize. *Yaplar dolup, dury suwlar akyp dur (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Dury suw. Dury aýna.* 2. Açyk, bulutsyz (howa hakda). *Göm-gök dury asman şäheriň üstüni büräp durdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

durk: 1. Görnüş, sudur, şekil, ýagdaý. *Galýa şäheriň hezirkî durkuna beletdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ösdi-de durka geldi, Gün-günden görke geldi («Pioner» Jurnaly).* 2. Bir zadyň berklik, pugtalyk derejesi, ömri. *Bu matanyň hiç durky ýok.*

durkly: Köp wagta gidýän, berk, pugta (mata hakda).

durlamak: Suwuklyklary hapadan arassalamak, hapadan saplamak, dury görnüşine getirmek. *Bedreläp alnan suw laý bolandygy üçin, durlamaga goýdular. <> P i k i r d u r l a m a k — ser. P i k i r. Aýsoltan öz pikirini durlady (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). R e ñ k i n i d u r l a m a k — ser. R e ñ k. Pomidorlar gyzyr reňkin durlapdyr (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

durlanmak: 1. Suwuklyklar hapadan saplanmak, arassalanmak, dury görnüşe gelmek, arassa hala öwürlmek. 2. Arassa, päkize, açyk bolmak. *Göğüň ýüzi çüýşe ýaly durlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

durlaşmak: Arassalanyşyp, saplanyşyp başlamak (suwuklyk barada).

durlatmak: Suwuklyklary arassa, dury görnüşine getirtmek, saplanmaga goýdurmak.

durluk: Gara öýüň täriminiň daşyna aýlanýan keçe görnüşli örtgi. *Durlugyň bir deşiginden Yşyklady usul bile (Çary Aşyr, Poemalar).*

durmak: 1. Aýak çekmek, saklanmak, togtamak. *Awtomobiller sakga durdular («Pioner» Jurnaly).* 2. Aýak üstüne galmak, dim-dik ýagdaýda bolmak, dikelmek. *Onuň ýigitleri meýdanyň bir çetinde durdular (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 3. Bir ýerde ýerleşmek, bar bolmak. *Plitanyň üstünde süýtli piti durdy («Mydam Taýýar» Gazeti).* 4. Bir käre eýe bolmak, bir wezipäniň başynda bolmak, bir guramanyň agzasy bolmak. *Häkimiýet başynda işçiler we daýhanlar durýarlar («Mydam Taýýar» Gazeti). Men hem täze dünýä gurmak isleýän, Iliň hatarynda durmak isleýän (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).* 5. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň başlanyşyny,

dowamlylygyny we çylşyrymly häzirki zamany görkezýär. *Ýygnaşmaga durmak, goýbermege durmak; gelip durmak, diýip durmak; öwsüp durmak.* <> A r k a d u r m a k — ser. A r k a Y.

durman: bog. Ysy neşe beriji zäherli ösümlik.

durmuş: 1. Ýaşayyş döwri, zaman, ömür. *Bagtly we şatlykly durmuş.* 2. filos. Biziň aňymyza bagly bolmadyk obektiw reallyk, materiýa, tebigat. *Durmuş aňy kesgitleýer.* 3. Jemgyýetiň maddy ýaşayşynyň şertiniň jemi, güzeran, ýagdaý. *Mugallymlaryň maddy durmuş meselelerine hyzmat etmeklige SSSR-de uly üns berilýär (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). Pagta — gurply durmuşyň maýasy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Onda peselen durmuşyny ýokary galdyrmak höwesli bar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 4. Bütün durşy, durky, göwresi. *Ol durmuşy bilen gagşaýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* <> D u r m u ş g ö r m e k — 1) Köp meseleler boýunça düşünjeli bolmak, köp zady başdan geçirmek. *Bu adam bir näçe ýyl jigit bolup gulluk eden we onda-munda oturylyşyklarda bolup, az-kem durmuş gören adamdy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 2) Ýaşamak, güzeran görmek. D u r m u ş a g e ç i r m e k — Bir işi amala aşyrmak, iş ýüzüne geçirmek. *Kolhozçylaryň birenteginiň mamla hasap edýen pikirini durmuşa geçirmek üçin işe aýgtyly ýapyşmagyň çäreleri barada oýlanýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* D u r m u ş a ç y k m a k — Biri bilen goş birikdirmek, äre barmak, ýaşayyş gurmak. *Uly gyzy bir eýýäm durmuşa çykyp, ondan bir gyzjagaz hem bolupdyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

durna: zool. Uzyn aýakly, uzyn boýunly we uzyn çuňkli batgalyk ýerlerde ýaşayan guş. *Gowaçalaryň uzynja baldaklary goplum durnalaryň injikleri ýaly gyzarýardy, (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Durna gökde, duzak ýerde (Nakyl).*

durnadaban [durnadaaban]: bot. Yere ýazylyp ösýän, ownuk tikenli mal otý.

durnukly: Bir ideýa berlen, tutanerli, üýtgäp durmaýan. *Durnukly bolşewik, basylmaz işden (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* <> D u r n u k l y s ö z d ü z ü m i gram.— ser. S ö z.

durnuklylyk: Bir ideýa berilmeklik, tutanerlilik, üýtgäp durmazlyk. *Özüniň güýjüne, durnuklylygyna ynanýan bu gaýratly gyz kimdi? («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

durnuksyz: Belli bir ideýa berilmän, üýtgäp durýan, tutanerli däl, üýtgäp, öwrülip durýan. *Durnuksyz adam.*

durnuksyzlyk: Bir ideýa berilmezlik, tutanerli dällik, üýtgäp, öwrülip durmaklyk.

durulyk: Arassalyk, päkizelik, tämizlik, saplyk. *Aýnanyň durulygy, arassalygy görnüp durdy.*

durum: Bir zadyň durup, saklanyp, galyp bilijilik derejesi, durk. *Bu matanyň durumy ýok.*

durumly: 1. Köp wagtlap saklanyp, durup, galyp bilýän, berk, pugta. *Durumly mata.* 2. Özüne erk-ygtyýar edip, saklanyp bilýän, durnukly, dözümlü. *Durumly adam.*

durumlylyk: Özüne erk-ygtyýar edip, saklanyp bilijilik, durnuklylyk.

durumsyz: 1. Köp wagtlap saklanyp, durup, galyp bilmeýän, berk bolmadyk. 2. Özüne erk-ygtyýar edip, saklanyp bilmeýän, dözümsiz, durnuksyz.

durumsyzlyk: Özüne erk-ygtyýar edip, saklanyp bilmezlik, dözümsizlik. *Garry ene durumsyzlyk edip aglady.*

duruşmak: Birine bir ýerde durmaga kömekleşmek. *Garawul duruşmak.*

duruzmak: 1. Dik, wertikal ýagdaýda goýmak, saklap bilmek. *Taýagy barmagyň üstünde dik durzup bilmek.* 2. Garaşdyryp goýmak, garaşdyrmak, saklamak. *Meni şu ýerde durzup, özi bolsa gitdi.* 3. Bolýan hereketi saklamak, togtatmak, işletmän saklamak. *Abat traktorlary duruzman işletmek gerek.* 4. Hatara düzmek, hataryň ugrunda goýmak. *Mugallym pionerleri hatara duruzdy.*

durzulmak: Bolup duran hereket togtadylmak, saklanmak. *Tehniki sebäplere göre, zawodyň 3-nji çehi wagtlaýyn durzuldy.*

duş [duuş] **Y:** Töwerek, çen, çak, takmyn. *Biri gyzym Nabat, ýedi ýaşynda, Biri garry atam, ýetmiş duşunda* («Oktýabr Ýalkymy»).

duş [duuş]: 1) D u ş b o l m a k — ser. D u ç a r. 2) D u ş g e l m e k — Gabat gelmek, duşuşmak, duçar bolmak. 3) D u ş e t m e k — Duçar etmek, duşurmak, uçratmak. *Deň etmen, duş etmez* (Nakyl).

duş YY: Suwa düşmek üçin pürkgüçli desga, üstüne suw pürkýän gural.

duşak: Düşäniň, eşegiň, atyň we ş.m. iki öň aýaklaryny çatmak, daňmak üçin ýüp. *Hezzet etseň eşege, hyzzyn urar duşaga* (Nakyl).

duşaklamak: Duşak salmak, duşak bilen aýaklaryny baglamak. *Eşegi duşaklamak.*

duşaklanmak: Duşak salynmak, duşak bilen daňylmak.

duşaklaşmak: Duşak bilen baglaşmak, duşaklamaga kömekleşmek.

duşaklatmak: Duşak saldyrmak, duşak bilen baglatmak.

duşakly: Duşak salnan, duşak bilen baglanan. *Duşakly düýeler meýdanda otlashyp ýördi.*

duşenbe [duuşenbe]: Hepdäniň birinji gününüň ady.

duşly [duuşly]: Çenli, çakly, takmynan, töwerek (ýaş barada). *Ol men duşly adamdy.*

duşmak [duuşmak]: 1. Birine duş gelmek, sataşmak, gabat gelmek. *Hemmesin ýok etdiň, sen bize duşup, Baýarlary taşlap zyňdyň, azatlyk* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Eziz şol günüň ertesi Nyýazbege duşdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir ýagdaýa sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak. 3. Gabat gelmek, şowuna düşmek.

duşman [duşmaan]: 1. Duşmançylyk ýagdaýynda bolan, gany, ýagy. *Duşmanlardan, azatlygy goraýas, Meýl eňeler, biz rähimsiz daraýas* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ya uruşda basylyp, duşmanlara ýesir düşeýdimike?!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Zyýan getirýän, şikes ýetirýän zatlar. *Siňek saglygyň duşmanydyr. Soňky puşman — öte duşman* (Nakyl).

duşmançylyk [duşmaançylyk]: ser. D u ş m a n l y k. *Galmady duşmançylyk hiç bir urugda, tirede* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

duşmanlyk [duşmaanlyk]: Biri-biriňi ýigrenmeklik bilen edilýän gatlaşyk we hereket, ganymlık, ýagylyk.

duşunda [duuşunda]: «Gapdalynda, golaýynda, ýakynynda» diýen ýaly many aňladýan poslelog.

duşurmak [duuşurmak]: 1. Sataşdyrmak, duş etmek. *Daýhanlary kolhozlara üşürüp, Garyplary bir-birine duşuryp* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Gabat getirmek, şowuna düşürmek, maksada laýyk etmek.

duşuşyk [duuşuşyk]: 1. Biri-biriň bilen sataşmaklyk, duş gelmeklik. *Duşuşyk ýakyndyr gülüm, Aýlar jan* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 2. Biri bilen tanyşmak hem-de gürründeş bolmak maksady bilen guralýan kabul edilişik. *Deputatyň saýlawçylar bilek duşuşygyny guramak. Ýazyjynyň pionerler bilen duşuşygy.*

duşuşmak [duuşuşmak]: Biri-biri bilen sataşmak, biri bilen duş gelmek, görüşmek. *Merdan aga bilen gijaralar kontorada duşuşdyk*, (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

dutar [duutaar]: Berk agaçdan köwlüp ýasalýan, kellesi kadi görnüşli, uzyn sapy perdeli, iki kirisli türkmen saz guraly. *Barmaklar degende, erişleň bary Owazlanýar göýä dutaryň tary* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

dutarçy [duutaarçy]: Dutary ýasaýan we çalýan adam.

duw-ak [duw-aak]: 1. Ap-ak, örän ak, çuw-ak. Duw-ak gar. 2. göç. m. Gany gaçyp, ap-ak bolan, gan-petsiz. *Ýüzi duw-ak boldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

duw-dagyn [duw-daagyn]: Dyr-pytrak, çalam-çaş pytraň. *Tamlaryň, kelbeleriň turbalaryndan çykýan tüsseler duw-dagyn bolup pytraýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Etekdäki bulutlar duw-dagyn boldy* (A. Gowşudow, Powestler).

duýdansyz [duýdaansyz]: 1. Garaşylmadyk ýagdaýda, habarsyz, bildirmän, gapyllykda, ahmallykda, birdenkä. *Artyk oňa duýdansyz sowallar ýagdyranyny-*

da duýman galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Duýdansyz çykan ses onuň şol hyýalyňy nirädir uçurdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Tarpa-taýyn, birden. Gaýratly, janypkes zähmet batyry Duýdansyz aradan çykdy-da gitdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

duýdansyzlyk [duýdaansyzlyk]: Gapylylyk, ahmallyk, habarsyzlyk, bildirmezlik.

duýdurmak: 1. Öňünden habar bermek, mälim etmek, habardar etmek. *A gyz, indi sen duýdurdyň, arkaýyn bolaý! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Bildirmek, äşgär bolmak. *Ekiniň bol hasyl berjekdigi öňünden duýdurypdy.*

duýgy: Adamyň hakykaty dogrudan-dogry duýmaklyk arkaly şekillendirişi, daşarky dünýäniň hadysalaryny özleşdiriş we saýgaryş ukyby. *Çeşmede suwa düşmeklik ýeňillik we şehdaçyklyk, duýgusyny döredýär.*

duýgudaş: Biri bilen bir pikire eýerýän, duýgulaşlyk edýän, pikirdeş.

duýgudaşlyk: 1. Biri bilen bir pikire eýermeklik, pikirdeşlik. 2. Göwün görmeklik, rehimdarlyk etmeklik, rehimni inmeklik. *Şunda Garly ussa hem öz oglunyň towuk ketegi ýaly sürende daşaryny duýman ýatysyny ýada salyp, duýgudaşlyk etdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

duýguly: Daşarky dünýäniň hadysalaryny özleşdirmek we saýgarmak ukyby bar bolan.

duýgulylyk: Daşarky dünýäniň hadysalaryny özleşdirmek we saýgarmak ukybyna eýe bolmaklyk.

duýgur: Duýmaklyk ukyby güýçli bolan, çalt aňýan, tiz duýýan, syzgyr.

duýgurlyk: Duýmaklyk ukyby güýçlülük. *Hikmet İsfahany onuň sözlerindeki manyny söwdagär duýgurlygy bilen garbap alyp, baýlaşyp biljegini göz önüne getirdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

duýmak: 1. Öňünden bilmek, aňmak. *Men ejizleýändigimi tiz duýdum (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* 2. Syzmak. Agyryny duýmak.

duýulmak: Öňünden bilismek, aňylmak; syzylmak. *Näme üçindir, gelen adamyň sesi oňa tanyş ýaly bolup duýuldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

duz [duuz]: 1. Gazylyp alynýan ýiti tagamly gaty, ak jisim, madda. *Käbir horjunlardan gaty-guty çörek hem çykdy, duz hem tapyldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Çörek, tagam we ş.m. iýmit önümleriniň jemi. *Ynha seniň duz hakyň, sag bol! (Myraly). Bir gün duz dadan ýeriňe müň gün salam (Nakyl).*

duzak: 1. Guşy ýa-da gaçak maly tutmak üçin halka görnüşli gurulýan emel, tilsim. *Çürçüri tutmak üçin duzak gurduk.* 2. göç. m. Salynýan hile, mekirlik. *Duzaga düşendir çaga kepderi, Ganaty galganok, gurykdy peri (Çary Aşyr, Poemalar).* Öz guran duzaklaryna özleri çolaşdylar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). <> D u z a g a s a l m a k — Aldap ele salmak, aldap tutmak. D u z a k g u r m a k — Aldamak üçin hile etmek. *Duşmanlar bütin töwerege duzak gurdular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

duzaklamak: 1. Duzaga salmak, duzakda saklamak. 2. göç. m. Hile gurmak, mekirlik etmek.

duzaklanmak: 1. Duzakda saklanmak, duzaga salynmak. 2. göç. m. Hilä düşmek, mekirlige duçar bolmak.

duzaklatmak: 1. Duzakda saklatmak, duzaga saldyrtmak. 2. göç. m. Hilä düşürtmek, mekirlige duçar etdirmek.

duz-çörek [duuz-çörek]: Ýilip-içilýän tagam, nahar. <> D u z - ç ö r e k i ý i ş m e k — Dostlukly ýaşamak. *Ýigitler, siziň bilen bir bile näçe wagt duz-çörek iýişdik (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

duzçul [duuzçul]: Duzy halaýan, duzly tagamy gowy görýän. *Duzçul adam.*

duzçullyk [duuzçullyk]: Duzly tagamy gowy görjeklik.

duzlamak [duuzlamak]: 1. Tagamlyk üçin duz sepmek. *Böreklik eti duzlamak.* 2. Duza ýatymak, duza basmak. *Ol garaköl baganalaryny soýmak, duzlamak, eýlemek, bejermek baradaky iş protsesleriniň hemmesine ýolbaşçylyk edýär*

(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Kelem duzlamak. 3. göç. m. Duzly sözler bilen ýüzüni almak, ýüzüni gyzdyrmak. *Tul-tullap gaty azary bar gyz — diýip, gyzlar çişigi duzlardylar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

duzlanmak [duuzlanmak]: 1. Tagamlyk üçin duz sepilmek. *Palawa salynjak et duzlanyp goýlupdy*. 2. Duza ýatyrylmak, duza basylmak. 3. göç. m. Duzly söz aýdylyp ýüzi alnmak, ýüzi gyzdyrylmak.

duzlaşmak [duuzlaşmak]: 1. Duz sepmäge, duz berişmäge kömekleşmek. 2. Duza ýatymaga, duza basmaga kömekleşmek. *Hyýar duzlaşmak*.

duzlatmak [duuzlatmak]: 1. Duz sepdirmek, duz berdirmek. 2. Duza ýatyrtmak, duza basdyrmak. *Pomidor duzlatmak*. 3. göç. m. Duzly söz aýtdyryp, ýüzüni aldyrtmak, ýüzüni gyzdyrtmak.

duzly [duuzly]: 1. Duzy köp düşen, şor. *Nahar duzly bolupdyr*. 2. Duza ýatyrylan, duza basylan. *Duzly hyýar. Duzly kelem*. 3. göç. m. Erbet täsir galdyryan, aýy, awuly, zäherli (söz, dil hakda). *Onuň dili duzly*.

duzluk [duuzluk]: Duz magdanynyň gazylyp alynyň bol ýeri. *Duzluga düşen duz bolar* (Nakyl).

duzsuz [duuzsuz]: 1. Duzy bolmadyk, ýuwan, tagamsyz. *Duzsuz nahar*. 2. Duza ýatyrylmadyk, duza basylmadyk. *Duzsuz hyýar*. 3. göç. m. Samsyklaç aýdylýan, manysyz, biderek, ýuwnuksyz, suwjuk (söz hakda). *Çaşçy çaman suwuk, duzsuz, ýuwnuksyz sözleri tirkeşdirip, şol gyzyň adyna goşgy bilen, söz bilen hat ýazmagyny dowam etdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

duzsuzlyk [duuzsuzlyk]: Duzy bolmazlyk, ýuwanlyk, tagamsyzlyk. 2. göç. m. Samsyklaç gürrüň etmeklik, manysyz gürlmeklik, ýuwnuksyzlyk, suwjuklyk.

duztorba [duuztoorba]: Duz salynýan torba, duz salmak üçin uly bolmadyk gap. *Ol dogra diýip gelene edil duz-torbasyndaky ýaly duzy berip goýberýär* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

düblemek: Yrsarap, mesirgäp, agzyňa gelenini samrap durmak, biriniň üstüne gyzarylmak.

dükan [dükaan]: 1. Her hili haryt satylýan kiçiräk jaý. *Dükanda çay ýokmy näme?!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Senetçilik ussahanasy. *Ana, bir dükanda ädikçiler mumly sapaklary eýläk-beýläm çaltlyk bilen çekýärler* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

dükancý [dükaancý]: Dükanda oturyş söwda edýän adam, dükana eýesi. *Dükancý bir stakan çay guýdy we bir bölejik dişlem-dişlem edilen gant bilen birlikde oňa berdi* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

dükancýlyk [dükaancýlyk]: Dükancynyň käri, ýagdaýy.

dükandar [dükaandaar]: ser. Dükancý.

dükberden: dokm. Tütä geýdirilýän agaç ik.

dükürdemek: Dükürdili ses çykmak, dükür-dükür etmek. *Paýtun köçeden-köçä aýlandy, atlaryň nally toýnaklary dükürdedi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

dükürdeşmek: Dükürdili ses edişmek, dükür-dükür edişmek.

dükürdetmek: Dükürdili ses çykarmak, dükür-dükür etdirmek. *Aýaklaryňy dükürdetmek. At aýaklaryny dükürdedip dur*.

dükürdi: Takyrt-takyrt, güpürt-güpürt edip çykýan aýak sesi. *Koridoryň çetinde peýda bolan köp sanly edik dükürdisi ony gapyýygy gyssanmaç ýapmaga mejbur etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýakyndan at aýagyňyň dükürdisi eşidildi* (G. Kulyýew, Köpetdägyň Aňyrsynda).

düme: Ýagys suwuna ekilýän, emeli suwaryş ýoly bilen suwarylman ekilýän (ekin). *Bu planda täze düme ýerlerini açmak, täze oba gurmak, suw elektrik stantsiýasyny gurmak we başgalaryň hemmesi görkezilipdi* (A. Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde). *Düme ekinler diňe dag jülgeleriniň has beýik ýerlerinde we demirgazyga ýa-da günbatara ýüzlenen eňňitlerde duş gelýär* («SSSR-ň Ykdysady Geografiýasy»).

dümew: Sowuklamak, organizmiňi sowuga urdurmak zerarly ýüze çykýan

nähoşluk, ýoň.

dümewlemek: Sowuklamak zerarly ýeňilräk syrkawlamak, sowuklamak, nähoşlamak. *Ol azajyk dümewläpdir (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Gül eje dümewläp, nähoş ýatyr (K. Gurbanpesow, Soldatyň Ýüregi). Ol elmydama gany gaçan, hor, dümewläň ýagdaýdady (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

dümewletmek: Sowuk urduryp nähoşlatmak. *Endik etmedik ýaş çagany, açyk howada gereginden köp saklap dümewledipdir.*

dümtünişmek: Bir zada güýmenişiپ oturmak, bir zady ýerine ýetirjek, amala aşyrjak bolşup işleşip oturmak. *Ertir gidýärsiňiz, gijäniň bir wagtlary gelýärsiňiz, soň bolsa, kitap bilen dümtünişip otyrsyňyz (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

dümtünmek: Bir hysyrdyly iş bilen güýmenip oturmak, başagaý bolup oturmak. *Ol şol işlerine pikir edip dümtünip otyrka, birdenkä biri gelip, jaýa girdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Gyzym, Bahar, biz bu halyalaryň üstünde gözümüzü gerip dümtünýäris (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

dünýewi: Hakyky dünýä has bolan, dini-asketlik garaýşyň tersine.

düňderilmek: 1. Düýbi ýokaryk bolup agdarylmak. *Taz ýaly gaýkyjyklar, jaýtaryp duran döşleriňi düňderilen käse ýaly edip, kime güjeňleýäniňi-de bilýäris (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Bir ýüzünden ikinji bir ýüzüne agdarylmak, öwrülme, ýykylmak. *Düşündiňmi, maýam? — diýip, başlyk gaharly gepläp, düňderilip ýatjak bolsa-da Akbibi ony ygtyýaryna goýmady (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 3. Aýlanyp, towlanyp akmak, bulanyp akmak (suw hakda). *Artyk düňderilip barýan suwa göz gezdirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Mele suw düňderilip, saglap akanda, Derek ýapraklary oňa ses goşýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düňderişmek: Bir uly zadyň düýbünü ýokary öwürüp goýmaga kömekleşmek, düňdermäge, agdarmaga kömekleşmek.

düňdermek: Düýbünü ýokaryk edip agdarmak, düýbünü ýokaryk edip öwürmek, agzyny aşak edip goýmak. *Ol tamdyrynyň agzyna köne çoyun gazan düňderip goýdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ullakan daş tagarany olaryň üstüne düňderip goýdum («Pioner» Jurnaly). Ogulbike çemçe we çanagyny ýuwup, gazanynyň üstüne düňderdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

düňelek: 1. Bir formasyz tokga bölek, uly ýumry bölek. *Ol özüniň ullakan ysajy bilen bir düňelek demri körügiň üstünde goýup, körügini basýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 2. Tagaşyksyz togalak, etli-ganly, ýognas. *Onuň yzyndaky kelte aýakly gyr ýabynyň üstündäki mähnet düňelek adam ýabysyny ýüzin salyp barýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düňk: 1. Kerwende düýä dakylýan uly jaň. *Ejeligimiň dili hatardaky düňküň dili ýaly birsyhly waňlap durýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. ser. Düňküldi. *Aşyk, düňk edip, alçy münüpdur (H. Ysmaýyłow, Powestler).* <> D ü ñ k ý a s a m a k. Ylgap gitmek, gaty ylgap, düňküldäp gitmek. *Kerim ejesine tarap düňk ýasady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düňk-düňk: Yzly-yzyna düňküldili çykýan ses. *Dükandan ýekedabanyň düňk-düňki çykyp başlandan soň, öňki endikleri boýunça adamlar ýene üýşüp başladylar (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

düňküldemek: 1. Gaty ylgap gitmek, aýak aldygyňa ylgap gitmek. *Ol gyz ýüzüniň ugruna düňküldäp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Düňküldili ses çykamak, düňküldili ses eşidilmek.

düňküldesmek: 1. Düňk-düňk edip ylgaşyp gitmek. *Oglanlar düňküldesip gitdiler.* 2. Düňküldili sesler eşidilmek.

düňküldetmek: 1. Düňküldili gaty ses çykartmak, ses etdirmek. 2. Batly urmak, gaty urmak.

düňküldi: Ýörelende ýa-da bir zada urlanda çykýan güňleç ses.

düňňürdemek: Düňňürdili ses çykamak, düňňürdili ses eşidilmek.

düňňürdesmek: Yzly-yzyna düňňürdili ses çykamak, düňňürdili ses eşidilmek.

Düwmeleriň dünňürdeşip saz eder, Her güleňde gys gününü ýaz eder (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

dünňürdetmek: Dünňürdili ses çykýarmak, dünňür-dünňür etdirmek. *Ýör, dünňürdedip uçutdan daş togalaly! (A. Gowşudow, Eserler).*

dünňürdi: Deprek çalmanda, metal gaplar galtaşanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän ses.

dünňür-dünňür: Yzly-yzyna çykýan dünňürdili ses.

dünýä: 1. Bütün älem, jahan. *Öz ömrüniň sonunda ýagty dünýäniň şöhratly şöhesine buýsanjaňlara bir näçe söz galdyryp gitmek küýüne düşdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Dünýäniň eşredi hem öz gazanjy iýip, geýip, höwesli ýaşamak ahyry (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Biziň ýaşaýan planetamyz, ýer ýüzi, ýer şary, ýer togalagy. *Dünýä belli halyçylyk işinde, Çeper nagşa ökdäpdir elleriň (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* Dünýäniň bir näçe ýerinde häkimiýeti ele alan imperaalizm sürüsinden başga hiç bar ynsan, hiç bir ata-ene, hiç bir ogul-gyz uruş islänok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Aýratyn jemgyýetçilik gurluşly adamzat jemgyýeti. *Zähmetkeş deri bilen dikilen zawod ýene kapitalizm dünýäsine hyzmat edermi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. Wakalaryň, predmetleriň ýaşaýyş durmuşynyň bir oblasty. *Ösümlükler dünýäsi. Organiki dünýä. <> D ü n ý ä d u r s u n , s e n d u r ! — Ömrüň uzak bolsun, ölmäýediň, uzak ýaşa manysynda aýdylýan aňlatma. D ü n ý ä i n m e k — Eñeden bolmak, dogmak. Ondan bir gyzjagaz dünýä indi («Tokmak» Jurnaly). D ü n ý ä d e n h a b a r l y — ser. H a b a r l y . Hut bütün dünýäden habarly adam hökmünde gürrüň berýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). D ü n ý ä d e n b i h a b a r — Hiç zatdan habarsyz, hiç zat bilmeýän. Döwekçiler öz işleri bilen güýmenip, dünýäden bihabardylar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). D ü n ý ä d e n ö t m e k — ser. Ö t m e k . Onuň yzy bilen aýaly hem dünýäden ötdi («Görögly» Eposy). D ü n ý ä ñ e l a ý t y m y n a g e l m e k — Dünýäň daralmak, örän gaty darykmak.*

dünýägaraýyş: Tebigata we jemgyýete bolan garaýyş sistemasy; pikirlenme, oýlanma. *Oktýabr rewolýutsiýasynyň ýeňmegi Mollamurtuň özüniň dünýägaraýyşyny we onuň eserleriniň tematikasyny has giňeltdi (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

düp-düz: 1. Tep-tekiz, endigan, ýylmanak, tekiz. düz. *Gyzylarbadyň demir ýoldan gaýra tarapy düp-düz meýdan.* 2. Dawa-jenjelsiz, ýerbe-ýer, imi-sala, parahat. *Gorkma, baran badyma sygryň dili ýaly kagyza hat ýazagadan, peçady gütlederin welin, öňkujemiz ýaly bary düp-düz bolaýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

düp-düzlük: 1. Tep-tekizlik, endiganlyk, ýylmanaklyk, tekizlik, düzlük. 2. Dawa-jenjelsizlik, ýerbe-ýerlik, imi-salalyk, gülala-güllük.

dür: Mollýusklaryň bedeninde emele gelýän däne, hünji görnüşli gyzgylt ýa-da sarymtyl-ak reňkli gymmat baha gaty jisim. *Derýadaky dür dek dürdäne derler Syrygýar ýañakdan mysaly simap (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Hatyňyz ne ajaýyp, sözleriň dür mysaly (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* <> *D ü r s a ç m a k — Manyly gürrüň etmek, labyzly, mylaýym gürmek. Ol aýbogdaşyny gurup dür saçýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Halk içinde dürler saçan dutarym (R. Seýidow, Eserler). *E l i n d e n d ü r d ö k ü l m e k — ser. E l . Biziň brigadamyza işleýän gyzlaryň haýsyny görseň, elinden dür dökülýen ussadyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

dürbi: Daşdaky zatlara seretmek üçin iki sany aýnaly turbajyklardan ybarat, elde göterilýän optiki gural. *Ol özüniň elindeki dürbüsi bilen üznüksiz garaýar; käte dürbüsine ynanmaýan ýaly, ýönekeý göz bilen garaýar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* *Ýefreýtor dürbüsini tutup, öňlerine, gapdallaryna seredip baryar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

dürdäne: 1. Dür ýaly, düre meňzeş; dürüň togalagy, däne-dänesi. *Dürdäne der*

geldi garry hem ýaşa, Çözülýär kyn işleň çolaşyk towy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Manyly, akyly, mazmunly, ajaýyp. *Yetdi bütan ýer ýüzüniň halkyna, Altynan agdygrak dürdäne hatyň («Edebiýat»).* <> D ü r d ä n e s a ç m a k — Manyly gürlmek, akyly gürrüň etmek, labyzly, mylaýym gürlmek.

dürli: 1. Bir meňzeş däl, biri-birine meňzemeýän, biri-birinden üýtgeşik, aýry-aýry, her hili. *Soýlan goýnuň eti kaklandy we dürli naharlar taýýarlanmaga başlandy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. Her hili, her tüýsli. *Garaz, ol dürli hünärere baş urdy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Dostum, häir ikeriňlemek ýeagty däl, aýgyt etmek, dürli kynlykdan baş çykarmak wagty (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dürli-dümen: Her hili, hil-hil, biri beýlekisine meňzemeýän, bir näçe görnüşli. *Dürli-dümen naharlar taýýarlanylýp, getirilmege başlandy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

dürli-dürli: Hil-hil, üýtgeşik-üýtgeşik. *Atalar söza özleriniň aňladýan manylary boýunça her him boluşlary ýaly, düzülişleri taýýndan hem dürli-ürlüdür («Edebiýat»).*

dürlügoçak: Hala salynýan nagşyň bir görnüşi.

dürlülük: Bir meňzeş dällik, biri-birine meňzemezlik, her hililik, aýry-aýry görnüşlilik. *Bu merkezler maşyn gurluşygynyň pudaklarynyň köp dürlüligi bilen tapawutlanýarlar («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»).*

dürre: Ýüpden, çig hamdan örülen sapsyz gödek gamçy. *Boýnuna ýüp salyp, biriniň idip, biriniň hem dürre gamçy, bilen ýenjip gelýändigini gördüm (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* *İki sany daýaw adam geldi-de, geýimini çykardyp, ýüzin ýatyryp, dürre bilen saýgylamaga başladylar (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

dürrelemek: Dürre bilen urmak, ýençmek.

dürs: 1. Dogry, mamla, hak. *Seniňki, heleý han, dürs — diýip, kepbeden çykyp gitdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Ýerbe-ýer, öz ýerinde, dogry. *Akyly bir dürmükä? — diýip, men öz-özüme bir topar sorag berdim (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* <> A ý a g y n y d ü r s b a s m a k — ser. A ý a k. *Sen aýagyňy dürs basmaýarsyň — diýip, Gülsoltany ilden gabanýandygyny, Akgözel ejäniň ýüzüne bazladyp basdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

dürselmek: 1. Syrkawlykdan gutulyp başlamak, keselden açylmak, sagalmak. 2. Göni ýola düşmek, özüni düzetmek, dogry ýola girmek, adam hataryna goşulmak.

dürsemek: 1. Ýagdaýyňy gowulandyrmak, hal-ýagdaýyňy oňatlaşdyrmak, özüňi tutmak, özüňi rastlamak. *Oňa özüni dürsemäge maý bermedi (G. Kulyýew, Köpetdagyn. aňrsynda).* *Her näme hem bolsa, ol özüni birneme dürsedi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* *Ol şeýle diýdi-de, uludan demini dürsedi (N. Sary1anow, Saýlanan eserler).* *Ýokary geç, otur, demiňi-dagjy bir dürse ahyry — diýip, ýerinde oturdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dürslük: 1. Dogrulyk, mamlalyk, haklyk. 2. Ýerbe-ýerlik, öz yerindelik.

dürtdürmek: 1. Biriniň böwrüne kakdyrmak, bäsine seretdirmek. *Ol dostunyň böwrüne dürtdürip, daş çykdy.* 2. Bir ujy ýiti zady ikinji bir zada sançdyrmak, sokdurmak. *Gury, gözüme çöp dürtdürenim galdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

dürtelemek: 1. Yzly-yzyna dürtmek, bir näçe gezek dürtüp azar bermek. *Olar biri-birlerini dürteläp, şoňa baka okduryldylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Ol meni dürteläp oturtmady.* 2. Dürtük-dürtük etmek. *Petirlik hamyryň ýüzüni dürteläp çykmak.* 3. Bir zady hemişe ýadyna salyp durmak, gaýtalap-gaýtalap aýdyp etdirmek. 4. Birini bir hyýala ündemek, küşgülewik bermek.

dürterişmek: 1. Köp mukdarda ýerden çalaja çykyşyp durmak. *Gyş paslyndan galan yzgardan nem alyp, ýaňy dürterişip ugran otjagazlary gurara getiren gün ir ertirden başlap gyzyyp ugrady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Hatda alabaharyň cygy bilen ýaňyja dürterişip galan gök otly çilleri hem Aýsoltan öz zwenosy bilen*

agdaryşdyrýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Syh-syh bolşup durmak, syh-syh bolşup çykyşmak. Ujy egredilmedik çüýler dürterişip durdy. 3. göç. m. Somalyşyp durmak, dim-dik bolşup durmak.

dürtermek: 1. Ýaňy gögerip çykyp durmak, ýaňy gögerip ösüp başlamak. *Gögeren bugdaýlar ýylak ýaly dürterip galyppy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Syh-syh bolmak, syh-syh bolup durmak. *Sakgalynyň -öňünde we duluklarynyň üstünde dürterip duran gyllaryň barysyny ýoluşdyryp çykdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

dürtgüç: Bişiriljek çöregiň ýüzüni dürtmek üçin ulanylýan diş-diş enjam, dikeç.

dürtgülemek: 1. Biriniň eýlesine-beýlesine dürtmek, dürtüp, nämedir bir zat duýdurmak. 2. Birini bir işe ündemek, bir hyýala eýertmek, küşgürmek. *Ýüreginde döräp bir ajap söýgi, Mynçgalaýar, dürtgüleyär, goýmaýar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).* 3. Işi tiz ýerine ýetirjek bolup haýdamak, «bol» diýip haýdap durmak.

dürtme: d ü r t m e g u r s a k — Bir işi aýtdyryp, köp diýdirip edýän, özünden bilip etmeýän, düşbi däl (adam). *Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin (Nakyl).*

dürtmek: 1. Bir zadyň ýiti ujuny bir ýere sançmak, sokmak. *Onuň tenine naýza dürtüp soranlarynda-da, «bilemokdan» başga jogap bermedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zadyň ýüzüni deşik-deşik, dürtük-dürtük edip çykamak. *Çöregiň ýüzüni dürtmek.* 3. Ýere sanjyp ekmek, oturtmak. *Pomidor, kelem, burç şitillerini ýere dürtüp ekýärler.* 4. Biriniň böwrüne kakmak, duýdurmak. 5. göç. m. Bir işi etmeklige ündemek, bir işi etmekligini duýdurtmak, ýatladyp durmak. *Şondan soň Öwez gapdalyndaky oturanyň böwrüne barmak bilen dürtüp, ikisi tirkeşip daş çykdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Heniz hem onuň ýoldaşlary eýlesinden-beýlesinden, dürtüp: — Annaguly, aýagyňy düz, aňkarma! — diýip goldap barýarlar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* <> D ü r t m e s e ñ d u ý m a z — Özünden bilmez, aýtmasaň ýadyna düşmez.

dürtük: Dürtük-dürtük edilen, dürtülen.

dürtülmek: 1. Sanjylmak, çümdürilmek, sokulmak, degilmek, direlmek. *Ol uzadylan barmak, Annagulynyň böwrüne taýak bilen dürtülen ýaly boldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Aktýubinsk gitse, Türküstanyň böwrüne naýza dürtüldigidir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Meniň hem gaharymyň öýjüklerini gorjalap, gulagyma çöp dürtülen ýaly etdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Ýere sanjylap ekilmek» oturdylmak (şitil, nahal we ş.m. hakda). *Ýere dürtülen üzüm çybyklary pyntyk ýaryp başlady.* 3. göç. m. Bir iş etmeklige ündelmek, bir iş etmeklik üçin duýduylmak, ýada salynmak. 4. göç. m. Somalyyp durmak, dikilgazyk bolup durmak.

dürtünmek: Siňe seredip gözlemek, agtarmak. *İndi kimiň tamy gerek bolsa, şäheriňki ýaly, nomeriňi dürtünip tapmaly (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

dürtüşmek: 1. Dürtüp çykмага kömekleşmek. *Bişiriljek petir çöregi dürtüşmek.* 2. Oturdyp çykмага kömek etmek (şitil, nahal we ş.m. hakda). 3. Biri-biriňi dürtmek, biri-biriňe barmagyňy degrip, bir zat duýdurmak.

dürüşde: 1 Mala bermek üçin çapylan ýorunjany, bedäni, samany we ş.m. garyp, kepek sepilip taýýarlanýan iýmit. *Myrat ot bedäni samana garyp, erkegiň ahyryna dürüşde dökdü (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 2. göç. m. Garym-gatym, bulam-bujar, garyşyk, gatyşyk. *Şorta, bälçik sözleriň dürüşdesi edilip garyşdyrylan bu sözler özüne göre manysyz däl (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Dürüşde bolup maslyk bilen ýatagy, Pelinden tapypdyr päli azan ýagy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

dürüşdelik: Dürüşde etmek üçin gerek bolan, dürüşde etmek üçin ýararly (ot, bede we ş.m. hakda).

düşbi: Bir zada tizlik bilen düşüňän, tiz pähim edýän, pähimli, zehinli; düşgür, duýgur. *Ol örän düşbi oglandy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Hany özüň ýaly düşbi*

adam (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

düşbülük: Bir zada tizlik bilen düşünmeklik, tiz pähim edijilik, pähimlilik, zehinlilik, düşgürlük. *Çaganyň enesine çalym edýän mylaýym tebigaty, adama ýakymlylygy, ýaşyna laýyk gelmeýän düşbülgi Anuşa täsir ederdí (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Onuň düşbülgi, aňy-düşünjesi ösüp we artyp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düşdüş: zool. Kerep öýän, köp ayakly, çakmaýan kiçijik möjejik. *Agronomlar ýol görkezip, Kommunistler plan düzüp, Düşdüşleriň torun üzüp, gutlalyň täze obany (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

düşegaşi: Aradan çykan adam jaýlanyp gelende, gölegçiler üçin mal öldürilip berilýän nahar. *Düşegaşy üçin iki goýun kesildi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düşek: 1. Ýatmak üçin gerekli zatlar (ýorgansyk, düşekçe we ş. m.). *Gurt tüneksiz it ýaly ygyp, daňdanlar öýlerine gelip, hemişe salnyp goýluşy ýaly ertire boş çykýan düşegine geçip ýatdy (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Düşemek, ýere ýazmak üçin ulanylýan zatlar (keçe, haly we ş. m.). *Baýlara gul bolup, suwun getiren, Düşek tapman, kül üstünde oturan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Waleýkim, gel Berdi aga, düşek üstünden otur! — diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Aleýkim essalam, hoş gelipsiňiz, myhmanlar, düşek üstüne geçip oturyň! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> D ü ş e g i ý u m ş a m a k — Baran ýerinde gürleşip arkaýyn oturmak, eglenmek. *Onuň düşegi ýumşady (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).* D ü ş e k s a l m a k — Ýatmak üçin ýorgan-düşek ýazmak.

düşekçe: Üstünde ýatmak üçin matanyň içine pamyk, ýelek ýa-da ýüň salnyp tikilýän kiçiräk düşek. *Adyňa mynasyp ýüzleriň gülek, Ýorganyň ýüpekden, düşekçäň ýelek (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

düşekçelik: Düşekçe etmek üçin gerekli bolan, düşekçe edilýän. *Düşekçelik mata. Düşekçelik ýelek.*

düşeklenmek: Bir ýere düşek ýazylmak, düşek düşelmek.

düşeklik: Düşek etmek, düşemek üçin gerek bolan zat (keçe, haly we ş. m.). *Gulmana bermeli pullaryndan özlerine hem birneme puluň galýanyny bilip düşeklik üçin bir gülli keçe hem aldylar (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

düşelge: 1. Ýolagçylaryň düşüp, dynç alyp geçýän ýeri. 2. Uzakdaky ekin meýdanlarynda işlenilýän wagtynda dynç almak, ýatyp-turmak üçin ýörite edilen ýer, jaý. *Kalinin adyndaky kolhozyň meýdan düşelgesiniň ýanynda guralan körek arassalaýan maşynyň işleýşi talaba laýykdyr («Ýaş Kommunist» Gazeti).* 3. Beýiklige çykmak ýa-da düşmek üçin basgançak. *Onuň diňe bir münüp-düşelgesi bardy (A. Gowşudow, Eserler).*

düşelmek: 1. Düşek ýazylyp goýulmak, düşek ýazylmak, düşeklenmek. *Azerbaýjanyň agaçly hem suwly kentleri, ýazda ýaşyl haly düşelen ýaly, sapaly çemenleri we daglary şol ýatlama bilen deňeşdireniňde, oňa hakyky jennet ýaly göründi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Gününň şöhesi ýeriň ýüzüne öýme ýaglyk ýaly düşeldi (H. Ysmaýylov, Powestler). Öýüň törüne täze halylar düşeldi.* 3. Bir zadyň üsti tutuş örtülmek (ýol we ş.m. hakda). *Emma ol yz howlynyň içindeki çagyl düşelen ýerlerde gözden ýitip gidýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düşemek: 1. Düşek ýazyp goýmak, düşek ýazmak. *Gülüşip, oýnaşyp dargadylar tiz, Kölge haly düşäp çykdy iki gyz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Üstüni (ýoluň, köçäniň) gaty zat bilen örtmek, örtüp çykmak.

düşenmek: Özüň üçin düşek ýazynmak, düşek salynmak. *Düşegini özi düşenip ýatdy.*

düşeşmek: 1. Düşek düşemäge kömekleşmek, düşek salmaga kömek etmek. 2. Üstüne, ýüzüne (ýol, köçe) ýaýradysmak, örtüşmäge kömekleşmek. *Üzüm dalbarynyň aşagyna kerpiç düşeşmek.*

düşetmek: 1. Düşek saldyrmak, düşek ýazdyrmak. *Öýüň kölege tarapyna düşek düşetdiler.* 2. Üstüne, ýüzüne ýaýratdyrmak, ýazdyrmak, örtdürmek. *Gapynyň agzyna gum düşetmek.*

düşewünt: Düşýän girdeji, gazanç, haýyr, peýda (pul hakda). *Ýüňüni egirýärdi, gurçugyny ýarpassyna tutýardy, düşewünt getirýärdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Onuň jübüsine düşewünt düşýärmikä?* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

düşewüntli: Gazançly, girdejili, peýdaly, haýyrly. Garlynyň ussaçylyk hünäri düşewüntli iş bolmalydy *(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar)*. Gurt, eger seniň ýüregiňde talap etmek bar bolsa, men saňa düşewüntli talap tapyp bereýin — diýdi *(A. Gowşudow, Eserler)*.

düşgüç: ser. Düşgür.

düşgünç: ý ü r e g e d ü ş g ü n ç — Gaharyňy getirýän, bizar edýän, irizýän, ýadadýan. *Kurort ýaranda näme? Şeýle içýakgýç adam gülüp, ýürege düşgünç lakgylap, gulagyňy gazap otursa, nädip semrejek* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

düşgür: 1. ser. D ü ş b i.- Gyratym ýaman düşgürdir («Görogly» Eposy). *Haý, janawar, haýp boldy, adam ýaly düşgür, häsiýetli haýwandy — diýip taryplady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Çalnanda gowy ýitelýän. *Düşgür päki.* <> D i l e d ü ş g ü r — ser. D i l YY. *Satyjy onuň ýaly dile düşgürdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

düşgürlük: ser. Düşbülük. *Watan üçin belli bir maksat tutup, özlerini ölüme çaglap gelen adamlaryň nähili düşgürligini şu ýerde ölçemek bolardy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

düşlem: İş arasynda dem, dynç alynýan wagt. *Ýowarçylar guşluk düşleminde bir ýere üýşüp, telär astynda çay içmege oturypdyrlar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

düşlemek: Çay içmek, nahar edinmek, dynç almak üçin bir ýerde düşmek, gonmak ýa-da iş wagtynda ara kesip, dem-dynç almak. *Ýükli arabalar kerweni derýanyň obadan tarapky kenarynda düşledi* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Görseler, olaryň düşlän ýerine golaý, çolaja bir ýerde zürrüjek gara öý oturan eken* (Myraly).

düşmek: 1. Ýokardan aşaklygyna gaçmak, dökülme. *Alma, biş, agzyna düş* (Nakyl). 2. Aşak inmek, aşaklygyna ýöremek, oturan ýa-da duran zadyňyň üstünden aýrylmak. *Kabinadaky gara köýnekli ýigit hem maşyndan düşdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bir gün Aşgabatdan samolýot geldi, Oň içinden düşdi ak ýektaý gelin* (A. Haýydow, Gök Asman). *Ol ýabysyndan syrlyp düşdi-de, guýynyň gyrasyndan aki ädim gaýrada durup, bedresini guýa sallamaga durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. İçine girmek, içinde bolmak, içine gaçmak. 4. Ýuwunmak. *Gelelim bäre, iki gezek narzana düşdüm* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5. Akyl ýetirmek, pähim etmek, aňlamak, aňsyrmak, bilmek, düşünmek. *Men oňa neme ýamanlyk edýänligime düşemok* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 6. Peýda bolmak, getirilmek, görünmek (bazarda). *Bazara gawun düşüpdür*. 7. Peýda bermek, haýyr etmek, ýaramak. *Gyzyl Goşun gullugy saňa düşüpdür* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 8. Peselmek, azalmak. *Derýanyň suwy gün-günden düşýär.* <> A ş a d ü ş m e k — ser. A ş. A ý a g y d ü ş m e k — Bagt getirmek. G a r y p d ü ş m e k — Pulsuz, zatsyz galmak, ýagdaýyň peselmek. G ö z d ü ş m e k — ser. G ö z. *Gyzyň gözi owadan ata düşenden, ýüzi açyldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). G ö z e - b a ş a d ü ş m e k — ser. G ö z. Ý o l a d ü ş m e k — ser. Ý o l. *Akgyz «Pobeda» münüp ýola düşdi. Sähet daň bilen turup, öz adamlary bile ýola düşmek üçin, azyk-suwluklaryny düýelere ýükledirmek işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ý ü r e g e d ü ş m e k — ser. Ý ü r e k Y. *Döwekçileriň goşunda ýagly gowurmanyň kändigini görüp, nahar etdirmek onuň ýüregine düşen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). P i k i r i n e d ü ş m e k - ser. P i k i r. S ä w d ü ş m e k — ser. S ä w. T a k a t d a n d ü ş m e k — ser. T a k a t. *Daňdandan bäre işledilýän, yssyda gurpdan, takatdan düşen öküzler çalajadan gymyldaýardylar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). H a l d a n d

üş m e k — ser. H a l. *Haldan düşüp, ýassyga baş goýdy* (Aýbek, Nowaýy). H o w s a l a d ü ş m e k — ser. H o w s a l a. *Howsala düşen Buhara emiri Kerki bolşewiklerine garşy göreş üçin aklaryň Zakaspi flotunyň komandowaniýesinden kömek sorady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ç ö k e d ü ş m e k — ser. Ç ö k e. *Ol dikelmek isledi, emma ýaralaryndan gan akmak bilen ysgyny gaçan eken, ol zordan çöke düşüp bildi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). E l d e n - a ý a k d a n d ü ş m e k — ser. E l. E l e d ü ş m e k — ser. E l. *Ele düşmän sag-aman gelen ýeriň hem örän gowy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). E t d e n d ü ş m e k — ser. E t.

düşnükli: Aňsatlyk bilen düşünilýän, aýdyň, açyk. *Ol kollegiýada hasabat berende gepleýşi ýaly manyly, düşnükli faktlar bilen gepleýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ynha, Çary dost, eşitdiňmi? Düşnükli, özüňe bagly zat* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şeýle düşnükli aýdyp berseň, harplygy ýaňyja gutaran çaganyň hem ýalňyşsyz ýazjagyna açyk ynanýaryn* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

düşnüklik: Aňsatlyk bilen düşünmeklik, aýdyňlyk, açyklyk.

düşnüksiz: 1. Düşüner ýaly bolmadyk, düşünip bolmajak, aýdyň, açyk däl, düşünmesi kyn bolan. *Şol wagt onuň bu garaşynda, gözlerinde düşnüksiz alamatlar syzyldy. Garakçylar hakyndaky gürrüň başlanan wagtynda, şu adamda bir hili düşnüksiz gozgalaň başlandy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Bu işde düşnüksiz bir ahwalat bar* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Bu bir düşnüksiz waka. Düşnüksiz ýagdaý.*

düşnüksizlik: Düşüner ýaly däl, düşünip bolmazlyk, aýdyň, açyk däl. *Onuň düşnüksizligiň şol sözleri birinji gezek eşideni üçin hem däl* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

düşük: 1. Pes, gowşak, güýcsüz. *Biri oňa: — Olary ugratdylar — diýip, düşük ses bilen jogap berdi. Hata göz gezdirende, Çernyšowyň kagyzly elleri sandyrady, okanda sesi düşük, çykdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Hor, ejiz, keýpsiz. *Ol ruhsuzdy, ebtî düşükdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

düşüklük: 1. Peslik, gowşaklyk, güýcsüzlük. 2. Horluk, ejizlik, keýpsizlik.

düşüm Y: Gelsik, ýaraşyk (geým we ş.m. zatlar hakda). *Bu matanyň köýnege düşümi ýok.*

düşüm YY: gram. Atlaryň sözlem içinde belli bir grammatiki mana eýe bolup, degişli affiksler bilen üýtgäp gelýän formasy.

düşümlü: Gowy gelýän, oňat gelişýän. *Bä, nähili gowy mata, aýt? Reňki hem, tikilişi hem örän düşümlü!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Düşümlü reňk. Düşümlü mata.* <> A ý a g y d ü ş ü m l i b o l m a k — ser. A ý a k. *Belki, onuň aýagy düşümlü bolaýady!* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

düşümlilik: Gelsiklik, ýaraşyklyk.

düşünje: 1. Predmet hakda logiki taýdan formalaşan umumy pikir, bir zat baradaky ideýa. 2. Bir zat barasynda özüňde bolan maglumat. 3. Bir zada düşünmeklik, bir zady bilmeklik ukyby. *Onuň düşünjesi artdy, gözýetimi giňedi* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Ol hemmesine täze göz, teze düşünje bilen garady* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) *Meniň indi pikirim giňep, düşünjem artdy, men bagtly ýigit boldum* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

düşünjeli: Her bir zada düşünip bilýän, akyly etirip bilýän, pikir edip bilýän, pähimli, paýhasly. *Bu, Sowet häkimiýeti bilen halk arasyndaky wekillerden biri bolup, il içinde abraýly, akylyly, düşünjeli bir adamdy. Onuň şol görnüşi, düşünjeli garaşy Çernyšowa ýarady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

düşünjelilik: Her bir zada düşünip bilijilik, akyly ýetirip bilijilik, pikir edip bilijilik, pähimlilik, paýhaslylyk.

düşünjesiz: Her bir aada düşünip bilmeýän, akyly ýetirip bilmeýän, pikir edip bilmeýän, pähimsiz, paýhasyz. *Jemgyýetçilik emlägine düşünjesiz, perwaýsyz garamaly däl.*

düşünjesizlik: Her bir zada düşünip bilijilik ukyby bolmazlyk, akyly ýetirip bilmezlik,

pähimsizlik, paýhassyzlyk.

düşündiriş: Bir zady anyklaşdyrmak üçin aýdylýan sözler, berilýän gürrüň. *Käbir iş hakynda özş bilen biderek eňekleşýenlere düýpli düşündirişler hem edýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň eteginde). *Ol gürrüňiniň ugrundan daşa çykman, ugurdaş düşündiriş edip gidýärdi* (A. Gowşudow, Powestler). <> D ü ş ü n d i r i ş h a t y — ser. H a t.

düşündirişli: Düşündiriş berlip ýazylan, düşündiriş berlen. *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi.*

düşündirmek: 1. Düşündiriş bermek, bir zady anyklaşdyrmak üçin gürrüň bermek, bir zady aýdyňlaşdyrmak üçin düşündirişli gürrüň etmek, aňyna ýetirmek. *Komandir bir näçe günläp şu kazarmada bolmalydygyny düşündirdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ondan soň biz bu düme ýere mätäç hem bolup durmarys — diýip, Sähet düşündirdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. ser. Ý u w u n d y r m a k. *Çaganyň organizminde maddalaryň çalyşmagynyň gowulanmagyna yzygiderli suwa düşündirmek hem ýardam edýär* (S. O. Dulitskiý, Rahit).

düşünişmek: 1. Biri-biriň pikirine düşünmek, biri-biriň bilen doly pikir alyşmak. *Birek-birege düşünişmegiň gazanylmagyny sotsializmiň bähbitleri talap edýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. Bir zada düşünip ugramak, anygyna ýetip başlamak. *Bolýan zatlara men indi birneme düşünişdim.*

düşünmek: 1. Pikirlenip manysyny aňlamak, oýlanyp manysyny bilmek, akyl ýetirmek, bilmek. *Pökgi walanyň soňky sözüne hiç kim düşünmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Daýhan hiç bir zat düşünmeýär — diýen oý seçiň göwnüňe gelmesin* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Men diňe şol belgiden bärde azat, erkana, buýsançly gezyän — diýip düşünyärdiler* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. ser. Yuwunmak. *Ol suwa düşündi, akja boldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

düşürinmek: Özüň üçin ýokardan aşak düşürmek, düşürip almak. *Ýüküň üstünden ýassyk düşürinmek.*

düşürişmek: Düşürmäge kömek etmek. *Odun düşürişmek. Ýük düşürişmek.*

duşdaş [duşdaş]: 1. Ýaşytdaş, deň-duş. 2. Bir-birine gabadrak duran. *Biziň öýümüz olaryň öýi bilen duşdaşdy.*

düşürmek: 1. Ýokardan ýa-da eliňden aşaklygyna gaçyrmak, ýere gaçyrmak. *Käbiri bolsa tamdyrda çöregini ýandyryar ýa-da düşüryer-de: — Şu saparky unumyz erbet — diýip, öz günesini hem bugdaýyň, unuň üstüne ýükleýär* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. Bir zadyň üstünden alyp, ýerde goýmak, bir zadyň üstünden ýere indermek, düşmäge hemaýat etmek. *Ony göterip diýen ýaly maşyndan düşürdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ondan Aýna ejäni goltuklap düşürdiler* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Oňa dil gaýtarman, bedrelerina goýup, kúýzesini düşürip, aglamjyrap, öýe girip gitdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Hoşgeldi öýden çykyp, furgonçy bilen birlikde goşlary düşürmege başlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. gepl. d. Akyl ýetirmek, aňlatmak, düşündürmek. <> J a ý y n a d ü ş ü r m e k — ser. J a ý. *Öz mertebesini belent tutdy, tüýs jaýyna düşürdi* (M. Gorkiý, Ene). R u h d a n d ü ş ü r m e k — ser. R u h. *Ekilen däneler taşlanan ýerinde galyp, şüdügärin tozap ýatmagy, ýylyň ýaman rejesi daýhany ruhdan düşürdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). E l e d ü ş ü r m e k — ser. E l. *Wepa bu işi bilen bir erbet duşmany ýanynyň nökerleri bilen birlikde ele düşürdi* (A. Gowşudow, Eserler).

düşürtmek: 1. Ýokardan ýa-da elden aşaklygyna gaçyrtmak, ýere gaçyrtmak. *Seret, elinden çäýnegini düşürdeýme!* 2. Bir zadyň üstünden aldyryp, ýerde goýdurmak, bir zadyň üstünden ýere indertmek. *Ýük düşürtmek.*

düşüş: Ozaldan düşünişilen, gepleşilen, ozaldan biri-birine ýetik. *Okadyp, öwredip, pugta tutupdy; Ümlände, ümüne düşüş edipdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Halnazar bilen düşüş Sadap söze başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Nabat*

örän, düşüşdi. Burawlaryň däbine («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

düşüşmek: 1. Yzly-yzyna, ýuwaş-ýuwaşdan aşak inişmek, düşüp başlamak. *Adamlar eýwandan aşak düşüşpider.* 2. Peselmek, azalmak. *Suw düýnki katdyndan düşüşpdir.* 3. gepl. d. Bir neme aňşy-.ryp, düşüp, bilip başlamak.

düwdek: Düyrlip, бүкүлip daňlan düwünçek, düýrlenen görnüş. *Onuň gara bulaşyp düwdek ýaly bolup ýatanyny gören goňsusy: — Durmuşyny öz eli bilen bozan adamyň boljagy şudur — diýdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Düwdek bolan ýaly ýepbeşip oturgyn, şondan başga seniň bitirjek işiň ýok (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

düwdeneklemek: Çaltlyk bilen ylgap gitmek, düňk ýasap gitmek. *Her ýerde düwdenekläp, Et diýenin etsem-de, Ynha alýan «aklygym», Işini berk tutsam-da (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* *Näme bar, kakasy? — diýip, düwdenekläp daşaryk çykdy. Bolýar oglum — diýip, ejesi düwdenekläp gitdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

düwdürmek: 1. Matanyň, ýaglygyň içine zat saldyryp, düwünçek etdirmek. 2. Ýüpüň, ýüplügiň we ş. m.ujuny çigdirmek.

düw-düw: d ü w-d ü w d y z a m a k — Biriniň üstüne haýbat atyp, gaharly, hyjuwly topuljak bolup durmak. *Soňabaka ol boksçular ýaly, ýumrugyny düwüp, çagalaryna hem düw-düw dyzap başlady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

düwme: Kümüşden ýasalýan aşak tarapy ýirijek, şyňňyrdap ses edýän, içi daşlyja togalajyk şaý. *Dabaraly wagtlarda geýilýän geýimler ägirt düwmeler bilen ýaldyraşyp durdular (SSSR Taryhy).*

düwme-düwme: Togalak-togalak, damja-damja, togalajyk formalý. *Ýyldyz ýaly ýanyp duran gözleriň Düwme-düwme ýaşyn ýere dökýärdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Ol burnunyň üstündeki der düwmelerini jübi ýaglygyna süpürüp, depderini düýrledi («Kolhoz Günleri»).*

düwmek: 1. Bir zady matanyň, ýaglygyň içine salyp, dolap daňmak, düwünçek edip baglamak. *Gyzlar, şu ýartyja almany görýäňizmi? Şuny men hezir bir düwünçejiye düwüp goýýaryn (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň gyzy).* 2. Ýüpüň, ýüplügiň we ş.m. ujuny daňmak, çigmek. *Ýüplügiň ujuny düwmek.* 3. Miwe getirmek, miwelemek. *Men garaşdym agaç miwe düwende («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> *Ý ü r e g e d ü w m e k — ser. Ý ü r e k Y. Bahar ýüregine düwen bir zadyny ýene sormakçy boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Wladimir İliç her niçik bolsa-da uniwersitet bilimini almagy ýüregine düwýär («Mydam Taýýar» Gazeti).* *Ý u m r u k d ü w m e k — ser. Ý u m r u k. Ol zöwwe yerinden galyp, ýumrugyny düýdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düwmelemek: Düwme-düwme bolmak, bir näçe düwme emele gelmek, togalajyk-togalajyk bolmak, damja-damja bolmak. *Onuň gözlerinden ýaş düwmeleşip-düwmeleşip akýar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

düwmelenmek: Düwme görnüşli togalak bolmak, düwme-düwme bolmak. *Gülleriň gözünde ýaş düwmeleşdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düwnük: Howply çiş görnüşinde emele gelýän rak keseli.

düwnükmek: Bir zat iýlip otyrka kynlyk bilen ýuwundmak. *Sähetdurdy bir zat diýip düşündirjek ýaly etdi-de, gözünin ýaşyny syryp düwnükdi («Tokmak» Jurnaly).*

düwülmek: 1. Matanyň, ýaglygyň we ş.m. içine zat salnyp baglanmak. 2. Ýüpüň, ýüplügiň we ş.m. ujunda çigin edilmek.

düwün: 1. Ýüpüň we ş.m. zatlaryň düwlen ýeri, çigin. 2. Şahanyň, baldagyň pyntyk ýaryp cybyk çykaran ýeri, tüňni ýeri. *Baldagyň iň aşaky düwünleriň aralygynda goşmaça howa kökleri emele gelýär (A. Nasyrow, Türkmenistan SSR-niň Kolhozlarynda Mekgejöweni Ösdürip Ýetışdirmegiň Agrotehnikasy).* 3. göç. m. Bir zatdan galan agyr täsir, dag, ahmyr, kine. *Şeýle çözüldi ol öýkäniň düwni (R. Seýidow, Bagtlylar).* 4. Yara, tüňni, ýumry.

düwünçek: 1. İçine zat salnyp düwlen ýaglyk ýa-da mata bölegi. *Ol dolangy düwünçegi ýaşulynyň aýagynyň ýanynda goýupdyr («Mydam Taýýar» Gazeti).*

Toýa gelenlere düwüpçek paýlandy. 2. Gök ekiniň, miweli agaçlaryň täzeje düwüp başlan miwesi. Ol garşy-garşy eglip, gowaçanyň düwünçeklerine syn edýärdi: («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

düwünçeklemek: Düwünçek düwüp başlamak, düwünçek atyp başlamak, düwüp başlamak (gök ekin, miweli agaçlar barada). *Bir düýp garalynyň we şetdalynyň şahalarynda pomidoryň düwünçekläp gyzarysyp oturmagy gaty geň (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

düwündirmek: 1. Birini bir zat iýýän wagtynda nädogry ýuwutdyrmak. 2. göç. m. Ýumruk bilen batlk urmak, ýumruk salmak. *Ynha saňa bije! — diýdi-de, Aşyryň ýeňsesine düwündirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düwünmek: ser. Düwnükmek. *Alňasaşyp biz işe, Düwünýärdik dänikden («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düwür: Bir zadyň ownuk bölegi, kiçijik bölejigi, däne. *Arkasyna hamyrtursynyň bir düwrüni çeynäp çaldym-da, suraty tamymyzyň diwaryna ýelmedim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýagşy ýigit, bir düwür nabat tapyp getirsene, çaýy ýürek almajak, bolýar! (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

düwür-düwür: Däne-däne bolup bölünen, bölejik-bölejik bolan, digir-digir bolup duran.

düwürtik: med. Adamyň tenine, el-ýüzüne çykýa» kiçijik çişjagaz, ýarajyk.

düwürtiklemek: Düwürtik çykarmak, köp düwürtik örmek.

düwüşmek: Birine bir zady düwmäge, çigmäge kömekleşmek. <> D i l d ü w ü ş m e k — ser. D i l YY. *Hoşgeldi bilen bu ikisi dil düwüşpdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

düýbemek: Düýbünü ýolup aýyrmak, düýbünü ýolup arassalamak. *Gökli somsa bişirjek bolup, selmäni düýbäp otyrdym («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düýbünden: Bütünleý, asla, düýpden. *Grajdan gullugy üçin ol ýaş ýigit özüni düýbünden ukypsyz diýip duýýardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Spirtli içgi içmesini düýbünden taşlady.*

düýe: zool. Çydamlylygy bilen tapawutlanýan birýa-da iki örküçli, gäwüşeýän iri öý haýwany. *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bile ýola düşmek üçin azyk-suwluklaryny düýelere ýükledirmek işi bilen meşguldy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Düýe öz boýnunyň egresini bilmen, ýylana egri diýermiş (Nakyl). Düýe çökerip, çemmer işme (Nakyl). Düýe köşegini gowy görse, hem deper, hem gapar (Nakyl). Çöken düýe ýer alar (Nakyl). Düýe münüp, hataba bukma (Nakyl).*

düýebaşlyk: Dürli-dürli dörtburç mata bölejiklerinden küşt öýleriniň formasynda tikilýän we gelin edinmäge toýa gidilende, düýäniň üstüne atylýan, gyalary seçekli gurama bezeg. *Çyrpysy bolmasa-da, gyzyk kürte, ýaşyl kürte we iki sany bukja balak köýnegi hem asmalyk, düýebaşlygy bilen gelipdir (A. Gowşudow, Eserler).*

düýedaban [düýedaaban]: bot. Ýere ýazylyp ösýän, tegelek ýasy ýaprakly haşal ot. *Gojaman çynarlaryň şahalary düýedaban ýaly gök ýapraklaryny gerip, al asmana gol uzadýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düýedar [düýedaar]: Düýe ösdürip ýetişdirmeklik işi bilen meşgullanýan adam, spetsialist.

düýedarçylyk [düýedarçylyk]: Oba hojalygynda maldarçylygyň düýe ösdürip ýetişdirýän pudagy.

düýeguş: zool. Yssy ýurtlarda ýaşaýan, gaty ylgamaga ukyply, uçup bilmeýän iň uly guş.

düýekeş: Düýä seredýän we düýe bilen ýük daşamaklyk işini özüne kâr edinen adam. *Olaryň belent sussy, ägirt keşbi ýeke düýekeşleriň, ýeke argyjylaryň däl, olaryň duşlaryndan geçenleriň göwnünde-de oňat täsir galdyryýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düýekeşlik: Düýekeşiň käri, ýagdaýy.

düýn: Şu günüň öň ýanyndaky gün, geçen gün. *Düýn öýläň ýagys ýagypdy. Düýn, biziň klas ýolbaşçymyz dynç günü ekskursiýa gitmäge taýýarlyk görmek dogrusynda bize düşündiriş berdi.*

düýnemek: Zyýarat etmek, öwlüýäniň «güýjüne» ynanyp, oňa aýlanmak. *Keramatyn synap gördüm, Telim öwlüýä düýnäp gördüm (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* Ý e r d ü ý n e m e k — Aradan çykmak, ýogalmak, ölmek. *Ol pahyr iň soňky barjak ýerine bardy, ýer düýnedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

düýnki: Düýn bolup geçen, düýn bolan. *Ol düýnki waka hakynda bir agyz hem söz aýtman, bizi kabul etdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

düýn-öňňin [düýn-öňňiin]: Düýn ýa-da ondan öňküsi gün, ýaňy-ýakynda, täzelikde. *Düýn-öňňin birinden eşitdim weli, Ol gyzlaň şahyra söýgüsi uly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düýp: 1. Bir zadyň aşak tarapy, aşagy, asty. *Ol demir ýoluň ýakasyndaky haýatyň düýbüne bukulyp, telegrafa golaýlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zadyň iç tarapynyň gutaran ýeri. *Syçan biraz salymdan soň agzy dar, düýbi giň bir hin ýasap çykypdyr («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* Ol guýynyň düýbünü görmän, bedresindäki suwy döken-saçan edip, zordan ýabysyny suwa ýakdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Tör. Ol ikisi düýpde, artelden alan dokmalarynyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 4. Ýerden şahalanyp gidýän ösümlikleriň, agaçlaryň kök sistemasy. 5. Uly agaçlaryň we käbir ösümlikleriň bir sanysy. *Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa hellewläp erik agaçlary görünýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Her düýp gowaçany ösdürip, kemala getirmek üçin, gör näçe azaplar çekilipdir (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 6. Esasy, esas, özen. Ol şeýle bir ýeserlik bilen mylaýymsyrady welin, komandir bu ýeserlikleriň düýp mazmunyny eýýäm aňlady we onuň ýüzünde ýigrenç alamatlary peýda boldy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). D ü ý b ü n e ý e t m e k — Doly anygyny bilmek, meseläni hemme taraplaýyn aýdyňlaşdyrmak. D ü ý b ü n i t u t m a k — Esasyny goýmak, esaslandyrmak. D ü ý p i ş l i k. gram. — ser. İ ş l i k. D ü ý p t u t m a k—1) Kök urmak; 2) Mazaly ornaşmak, бүтінleý ýerleşmek. D ü ý p a l m a k — Kök urmak, gögermek. *Käbir düýp alan nahallary-da gyzgyn gün köýdürýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* G u ý y n y ñ d ü ý b ü n e d ü ş e n ý a l y b o l m a k— ser. G u ý y.

düýpden: ser. Düýbünden. *Mister Garold şol sözleriň ony düýpden wyzyklandyrmadygyny aňlatmak üçin, oňa sowal berdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

düýpgöter: Bütünleý, hemişelik, düýbünden, бүs-bütün, asla. *Onuň hakyndaky pikir düýpgöter üýtgedi («Kolhoz Günleri»).* Partiýanyň we hökümetiň bu karary Orta Aziýa respublikalarynda pagta öndürmekligi düýpgöter gowulandyrmakda öwrülişik punkty boldy (İ. K. Maksimenko, Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy We Tohumçylygy).

düýphaly [düýphaaly]: Öýüň törüne ýazar ýaly uly haly. *Ol şaý-sepli bolmasa-da, iki sany ojakbaşy, bir düýphaly, bir gülli palas edinipdir (A. Gowşudoz, Eserler).* Aýal dogany Jeren bolsa tamyň töründe, düýphalynyň üstünde oturyp, saçyny daraýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

düýplemek: Düýp oturtmak, düýp goýmak. *Demirçi ussa bedre düýpledi.*

düýpleýin: Bütünleý, hemişelik, mydamalyk.

düýpli: 1. Köki bar bolan, kökli (ösümlik hakda). 2. Aşagy, asty, düýbi bar bolan. 3. Esasy bar bolan, esasly.

düýpsüz: 1. Düýbi bolmadyk, köksüz. 2. Çuň, çuňňur. *Düýpsüz derýa batdyň Çarýar (Çary Aşyr, Poemalar).* 3. Hiç zada esaslanmadyk, esassyz.

düýrlemek: 1. Orap düýrmek, bir näçe gezek dowlap, turba şekilli etmek, togalamak. *Kagyzy düýrlemek. Ol gelin keçeleri düýrläp, öýe oklady.* 2. göç. m.

Howlugyp işdäli iýmek, nebsewürlik bilen çalt-çalt iýmek. *Olar käselerdäkileri bir bada başlaryna çekip, gowurmany düýrläp başladylar (M. İbrahimow, Ol Gün Geler)*. 3. göç. m. Bagyrt-bugurt basmak, basmarlamak.

düýrlenmek: 1. Bir näçe gezek dolanmak, oralyp turba görnüşli düýrülme, togalanmak. *İçine keçe salnan gamyş düýrlenip goýuldy*. 2. göç. m. Gysylp ýygrylmak, düýrükme. *Towlanyp barýan ýylan birden düýrlendi*.

düýrleşmek: Düýrlemäge kömekleşmek, düýrüp dolaşmak, togalaşmak.

düýrletmek: Dolap, orap turba görnüşli etdirmek, düýrdürmek, togalatmak.

düýrmek Y: 1. Dolap, orap turba görnüşli togalamak. 2. Bulam-bujar edip, toplam ýygnamak. *Diýip, üýşüp ýatan top-top halady, Güller şol durşuna düýrüp dolady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. 3. göç. m. Sypyrylmak, aýrylyp başlamak. *Gije öz perdesini düýrüp başlandan soň, daň hem saz bermege ýüz urdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler)*. 4. Bagyrt-bugurt basmak, toplam aşagyna salmak.

düýrmek YY: 1. Bir näçe zatdan, adamdan we ş.m. ybarat bolan topar, üýşmek, toplum. *Bu kiçjik topar tokaýyň etegine ýetip, düýrmegi bilen sagyndy (A. Gowşudow, Eserler)*. 2. göç. m. Bütün göwresi, durşy. *Alaşa sygra bakan düýrmegi bilen okduryldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 3. Üýşürilip goýlan üýşmek, topbak.

düýrmeklemek: Düýrüp topbak, üýşmek edip başlamak. *Üçbir-üçbir oturyp, seçelenip duran palawy düýrmekläp başladylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*.

düýrükdirmek: Ätiýaç etdirmek, ýygryldyrmak, gorkuzmak. *Olaryň açylan göwünlerini göwünsiz üýrýen it biraz düýrükdirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*.

düýrükme: Gysylp ýygrylmak, kiçelmek, gorkmak. *Samraýar ýene-de Ene düýrügip, Howpa düşýär, akýar ýaşı syrygyp. Näme üçin ol gijikdi? Nem bolduka Nabada? Birdenkä ol düýrükdi, Aýbyn saldy-da ýada («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

düýrülme: 1. Dolanyp turba görnüşli togalanmak. *Serpik ýañadandan has giňrek açyldy, gamyş düýrüldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 2. göç. m. Ýygrylmak, düýrükme, gorkup dolanmak. *Ol edil kirpi ýaly düýrüldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

düýrüm: Üýşürilip, düýrmek edilip goýlan.

düýrüm-düýrüm: Bir näçe düýrüm-den ybarat bolan, top-top, üýşmek-üýşmek bolup duran. *Onuň öňündeki gyrtlyklar düýrüm-düýrüm bolup, yzda galýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn)*.

düýrüşmek: 1. Turba görnüşli edip dolap ýygnamaga kömekleşmek. *Gamyş düýrüşmek*. 2. Düýrüm-düýrüm, top-top, üýşmek-üýşmek etmäge kömekleşmek.

düýş: Uklap ýatan adamyň kellesinde peýda bolýan hyýaly zatlar. *Ýatsam, tursam peýda bolduň düýşümde (N. Pomma, Saýlanan Eserler)*. <> D ü ý ş g ö r m e k — Ukuda ýatyrkaň, düýşe her hili hyýaly zatlar girmek. *Men agşam düýş görüpdürin. Aç towuk düýşünde dary görer (Nakyl)*. D ü ý ş e g i r m e k — Ukuda göz önüne gelmek, düýşünde biri ýa-da bir zat görünmek. D ü ý ş ý a l y b o l u p g ö r ü n m e k — Çala hakydaňa gelmek, çala ýadyňa düşmek. *Ol maňa bir düýş ýaly bolup görünýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

düýşürgemek: Uklap ýatan adamyň kellesinde bir zat hakda hyýal, pikir peýda bolmak, düýş görmek. *Men Gyzyň Goşuna giderin, komandir bolaryň — diýip düýşürgemegi, elbetde, bu zatlaryň hemmesi gowulygyň nyşanydy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*.

düýt: 1. Dogry ýanmaýan çyradan we ş.m. emele gelýän tüsse. 2. Ýanýan zadyň ýalnyndan, tüssesinden emele gelýän gara örtük, gura. *Düýt berlen aýna*.

düýtmek: Köp geýdirmek, uzaga gitmek, çdamak (geým-gejim hakda). Oňa näçe aýakgap alyp berdik, emma hiç zat düýtmeýär.

düz Y: 1. Meýdan, çöl, takyr. *Adamlar çybyklardan we gamyşdan sebet örmeklikden düzde bitýän ösümlikleriň süýümlerini örmege geçipdirler (SSSR*

- Taryhy). Ýüz gezek aýlanyp kolhoz düzüne, Amany hem gözläp tapasy gelýär (R. Seýidow, Bagtlylar). 2. Üst meýdany tekiz, ýylmanak, eliň aýasy ýaly.
- düz YY:** 1. Dogry, hak, rast. *Düz işe topulgyn, komsomol bolsaň, Ýöriber Leniniň ýoly biläni* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Pagtanyň biri-birine besleşýän gozalary kapyýasy, ritmi düz şygry ýaly görüňär* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Tertipli, edepli. *Onuň özi düz gezsini!* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 3. Dogry, göni. *Çagarygy gysyk hem bolsa, tüssesi düz çykýandyr* (Myraly).
- düzdeçi:** Çölde ýaşaýan, ýabany. <> Ö ý d e ç i m i ý a-d a d ü z d e ç i — Matalyň jogabyny tapmak üçin berilýän çäklendiriji sorag.
- düzdürmek:** 1. Bir näçe zady ýüpe, çişe we ş.m. yzygiderli ötürmek. *Şol çebişlerden biriniň iki buduny aldyr-da, çişe düzdür!* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Kirişlerini çekdirip sesini sazlatmak (saz gurallary barada). *Tamdyrany düzdürmek*. 3. Döretdirmek, ýazdyrmak (şygry we ş. m.). *Goşgy düzdürmek*. *Sözlem düzdürmek*. 4. Ownuk böleklerini, şaýlaryny ýygnaý ýola saldyrmak, abat etdirmek, gurdurmak.
- düzedilmek:** 1. Bejerilip abat edilmek, bejerilmek. *Traktoryň motory düzedildi*. 2. Ýola goýulmak, tertibe salynmak, ýerbe-ýer edilmek. *Dowarlaryň gysladylýan ýeri örän oňat düzedilipdir* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).
- düzedişmek:** Düzetmäge, bejermäge, düzgüne salmaga kömekleşmek. *Tekstde goýberlen ýalňyşlary düzedişmek*.
- düzelişmek:** 1. Abat boluşmak, ýola düşüşip başlamak, dikelişmek, abatlaşmak. *İşler indi birneme düzelişdi*. 2. göç. m. Öňki normal we adamkärçilikli ýagdaýyna geçişip başlamak, adam bolşup başlamak.
- düzelmek:** 1. Abat bolmak, ýola goýulmak, dikelmek, bejerilmek, abatlanmak. *Könäni ýatlasak, kändir derdimiz, Düzelendir bibat bolan ýurdumyz* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Öňki normal we adamkärçilikli ýagdaýyna geçmek, adam bolmak. *Ol indi kemsiz düzelipdir*.
- düzeltmek:** 1. Abat etmek, ýola goýmak, dikeltmek, bejertmek, abatlamak. 2. göç. m. Öňki normal we adamkärçilikli ýagdaýyna geçirmek, adam hataryna goşmak.
- düzetmek:** 1. Abat etmek, dikeltmek, bejermek, abatlamak. *Ýap gazyp, pel çekip, düzediň yerler* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Çerkez oturgyçlary düzetti* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. m. Öňki normal we adamkärçilikli ýagdaýyna getirmek, adam hataryna goşmak. *Öýkeleşigiň ýaraşygy şonda bolup biler, haçan ýalňyşan tarapyň öz ýalňyşyny düzetmek üçin ýüreginde guýçly isleg dörese* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 3. Belli bir derejede tertibe salmak, düzgüne salmak. *Wüşä kel çommalyp oturyşyny düzedip ynjalyklaşdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). <> D e m i ñ i d ü z e t m e k — Asuda dem alyp, özüňe gelmek, özüňi rastlamak, normal hala gelmek. *Güller gülüp gelýär elin uzadyp, Ýagmyr öňe ädýär demin düzedip* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- düzgün:** 1. Edep, tertip. *Düzgün bilen baryp, işlerne başlap, Täze lybas geýip, börügin taşlap* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Guruş, sistema. *Urugçylyk düzgünü dargap başlapdyr* (SSSR Taryhy). 3. Kabul edilen kada. *Goşulmalaryň ýazuw düzgünü*. <> D ü z g ü n e t m e k — Bir zady endik etmek, kada edinmek. *Ol kellesini silmegi düzgün edipdir*.
- düzgünleşmek:** Belli bir tertibe, kada, düzgüne girip başlamak, ýola goýlup başlamak.
- düzgünli:** 1. Edepli, tertipli. *Hak ýol üçin düzgünli kiçijik ädim uranda, uly güýçleri hem öz yzyna eýärdip biler* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Kada-kanunly, yzygiderli, tertipli.
- düzgünlilik:** 1. Edeplilik, tertiplilik. 2. Kadalylyk, yzygiderlilik.
- düzgünnama [düzgünnaama]:** Bir zadyň gurluş tertibine degişlilikde beýan edilen düzgün, kada-kanun ýygnyndysy. *Arteliň düzgünnamasyny köpçüligе*

düşündürmek komsomollaryň borjy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

düzgün-nizam [düzgün-nyzaam]: Edep-tertip, dâp-dessur, tertip-düzgün.

düzgün-nizamly [düzgün-nyzaamly]: Tertip-düzgünli, edepli-tertipli, kadaly.

düzgün-nizamlylyk [düzgün-nyzaamlylyk]: Tertip-düzgünlilik, edeplilik, tertiplilik.

düzgünsiz: 1. ser. Tertipsiz. 2. Bulam-bujar, başly-barat, ugur-utgasyz. *Gurumly kepbeler, gara keçeler, Düzgünsiz obalar, egri köçeler, Kesel bolýar taby ýuka niçeler, Şam şemala, daňdan ýele ýaraşmaz (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 3. Kada boýunça alnyp barylmaýan, yzygiderli bolmadyk.

düzgünsizlik: 1. ser. Tertipsizlik. *Bu düzgünsizlikden başga zat däl, siziň aly jenabyňyz! (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* 2. Bulam-bujarlyk, başly-baratlyk, ugur-utgasyzlyk.

düzi: ser. Düzüýüp.

düzlemek: 1. Bejerişdirip tekizlemek, tekiz etmek. *Ýaplar gazyp gömüň tekizläp, düzläp, Tohum goýan ýerin tapyň berk yzlap (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Ýola goýmak, sazlamak, dogrulamak. *Olaryň arasyndaky düşünilişmeýän gürrüňleri düzläp geldi.*

düzlenmek: 1. Bejerilip tekizlenmek, tekiz edilmek. *Atyzdaky oý ýerler düzlendi. Çukur düzlenmek.* 2. Ýola goýulmak, sazlanmak, dogrulanmak. *Şunuň bilen bir kemsiz Zulum ojagy düzlendi («Mydam Taýýar» Gazeti).*

düzlük Y: Giň tekizlik, giň meýdan, takyrlyk. *Ýefrat we Tigr derýalarynyň arasynda ägirt uly düzlük ýatyr (Gadymy Dünyä Taryhy).*

düzlük YY: Sap ýürekliлик, dogrulyk, arassalyk, päklik, eli dogrulyk.

duzlulyk [duuzlulyk]: 1. Duzy köplük, şorluk (tagam barada). *Naharyň duzlulygy nähili?* 2. göç. m. Erbet täsirlilik, awulylyk, zäherlilik (söz, dil hakda). *Dili duzlulyk etmegiň geregi ýok.*

düzme: Mekdepleriň ýokarky klaslarynda geçirilýän ýazuw işinin bir görnüşi. *Altynjy klasyň okuwçylary düzme ýazdylar.*

düzmek: 1. Bir näçe zady ýüpe, çişe we ş.m. yzygiderli ötürip çykmak. *Jigitler gulan etini tüpeň çybygyna düzüp, kebab bişirdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Böleklerini, şaýlaryny ýygnaşdyryp, gurnap ýola goýmak. *Başatary söküp, ýañadan düzmek.* 3. Kirişlerini çekip, sesini sazlaşdyrmak. *Dutary düzmek.* 4. Hasyl etmek, emele getirmek. *Amyderýanyň çökündileri Garagumy düzýän esasy jynslary emele getirýärler («Mydam Taýýar» Gazeti).* 5. Döretmek, ýazmak (şygyr, hat we ş.m. hakda). *Derjawin hem Petrow sazyn çaldylar, Aýdym düzüp gahrymanyň şanyna (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* *Bu ikisi goşgujyklar we aýdymlar düzerdiler (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 6. Köpçüligiň güýjüni çekmek ýoly bilen esaslandyrmak, gurnamak. *Komsomollardan on-on baş adamdan ybarat brigada düzmeli («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

düzmeli: dü z m e l i g o ş m a s ö z l e m gram.— Bir näçe yönekeý sözlemlerden emele gelýän goşma sözlem.

düzülmek: 1. İüpe, çybyga, sime we ş.m. setirlenip geçirilmek, ötürilmek. 2. Hatara durmak, tertipli goýulmak, setirlenmek. *Baýdak göterijileriň kolonnasy stadionyň meýdanynda nyzama düzülýär («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* 3. Bölekler gurnalmak, şaýlary ýerli-ýerine goýlup ýola salynmak. 4. Kirişleri çekilip sazlanmak, goşulmak. *Dutarlaryň sesleri düzüldi.* 5. Döredilmek, ýazylmak, goşulmak. *Agladym, bagrym ezildi, Gamyň sazlary düzüldi («Görögly» Eposy).* 6. Köpçülik güýji çekilmek ýoly bilen esaslandyrylmak, guralmak. *Sekiz adamdan ybarat döwekçiler brigadasy düzülip, brigadanyň ýolbaşçysy hem Sähet bellendi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

düzüm: Bir zadyň düzülip, ötürilip goýlan hatary, ýüpli halkasy. *Taýlak hyzzyn 10 düzüm monjuk, hünjüden başga-da bir topar oýunjak alypdyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

düzüm-düzüm: Bir näçe düzümden ybarat bolan, hatar-hatar bolup düzülen,

setirlenen. *Düzüm-düzüm gozalar gowaçalaryň şahalaryny aşak, egipdirler (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

düzüşmek: 1. Ýüpe, çybyga, sime we ş.m. ötürişmek, düzmäge kömekleşmek. *Hünji düzüşmek.* 2. Bölek, ownuk şaýlaryny ýygnaşmak, gurnaşmak. 3. Kirşini çekip sazlamaga, goşmaga kömekleşmek. *Dutar düzüşmek.* 4. Düzmäge, ýazmaga kömekleşmek.

düzüw: 1. ser. Dogry 1. 2. Normal ýagdaýda bolan, oňat, gowy, abat, gurat. *Amansoltan atylaryň päliniň düzüw dældigini bilip, zöwwe ýerinden galdy («Sowet Türkmenistany» Gazeti).* Olaryň ok-ýaraglary düzüwdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

düzüwli: Mazaly, oňaly, ýararly. *Ol bir düzüwli zat aýtmady.*

düzüýüp: Uklar gysarmazlygy üçin ulanylýan ýasy dokama ýüp.

düzüzüm: Ýere çyzyk çyzylp we oňa çöp goýlup oýnalýan oýun. *Käte küşt, käte düzzüm oýnaşyp, Bilmeýärler baryp habar gatany (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* Kimler işsizlikden düzzüm oýnaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol toýda bir topary üýşüp, düzzüm oýnaýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

düzüzümçi: Düzzüm oýnuna gatnaşýan, düzzüm oýnamaga ökde adam. *Düzüzümçileriň arasynda şowhunly gürrüň gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

dwigatel: teh. Haýsy hem bolsa bir energiýany mehaniki işe öwürýän maşyn. *Suw dwigatelleri magdançylyk işlerinde-de ulanylypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

dwijok: Dürli mehanizmleriň okunyň бүтін boýy bilen hereket edýän bölegi, kiçjik dwigatel. *Ýagtyltmak üçin ýörite dwijok işleýär eken («Kolhoz Günleri»).*

dworýan: Dworýanlar gatlagyndan bolan şahs. *Onuň atasy Sergeý Lwowiç Puşkiniň asly könedan gelýen, bir mahal baý dworýanlardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

dworýanlyk: Feodal jemgyýetinde, soňra bolsa kapitalistik jemgyýetde: agalyk eden ekspluatatorlar (pomeşçikler, ýer eýeleri we ş. m.) soslowiýesi, gatlagy, dworýanyň ýagdaýy.

dýak: tar. Gadymy Russiýada: edara işlerini alş barýan wezipeli adam.

dýujina: On iki sany bir meňzeş zat.

dýuralýuminiý: him., teh. Alýuminiýiň, misiýawe marganetsiň eredilen maddasy.

dýuým: Futuň 12-den bir bölegine (2,54 sm) barabar uzynlyk ölçegi.

dýuýmlyk: Dýuýmdan ybarat bolan.

dzot: Goranmak we ot açmak üçin ýörite edilen desga. *Şol gowakda duşman dzoty bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

-Ä-

ä Y: Türkmen elipbiýiniň otuz altynjy harpy.

ä YY: Aýratynlykda, sözüň öňünden we soňundan gelende, aşakdaky ýaly funksiýalarda ulanylýan: 1. Soragy aňladýar. *Ä? Ol gelendir – ä?.* 2. İntonatsiýa bilen aýdylp, emotsional-eksperssiwlik gatnaşygy, geň galmaklygy, haýran galmaklygy görkezýär. *Ä... şeýle diýsene?! .* 3. Açyk aýdylmazdan, saklanyp, kütgürilip geplenende getirilýär. *Ä, hüm, Hudaýberen emin, ynha gmrüp dursuň! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 4. Hereketi – gymyldyny dogrudan-dogry bir obýekte ýa-da subýekte gönükdirmeklik ottenogyny berýär. *Bazara barsaň-da, üzüm-ä getirmänsiň?! Jeren-ä heniz hem gelmändir!*

äbermek: 1. Bir zady birine bermek, alyp bermek. *Düýpdäki ýag küýzedan kiçiräk jamy gowurdakdan tūmmeklāp äberdi. Oglum, ajygansyň, men goýultmak bişirdim! – diýip, bir çanak goýultmagy Annagulyň öňüne äberdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zady biri üçin alyp bermek, satyn alyp bermek. *Ol magazinden ogluna oýunjak äberdi.*

- äbersiz:** Gaty uly, ullakan, äpet. *Hoşlynyň üstüne äbersiz taýagyny göteren Sähet agany ýadyna saldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- äbertmek:** 1. Alyp berdirmek, äbermäge mejbur etmek. *Myhmanlara nahar äbertmek*. 2. Biri üçin aldyrmak, satyn aldyryp berdirmek. *Okuwçylaryň gerekli kitaplaryny äbertmek*.
- äbetişmek:** 1. Äbermäge kömek etmek, alyp berişmek. *Myhmanlara nahar äberişmek*. 2. Almaga kömekleşmek. *Bazardan zat äberişmek*.
- äjit-mäjit:** Alyp-ýolup barýan, göze-başa düşüp barýan, aldajy. *Elhepus, özler-ä äjit-mäjit ýalaýt!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aga, bizi şu äjit-mäjitleriň elinden gutaryň!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- ädik:** Uzyn gonçly aýakgap. *Annagula ädik we papak bedriler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gylyç Gajar ogly köwüş geýeninden ädik geýenini on esse gowy görýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Hojamyrat siziň ädigiňizi ýagladymy?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agýaryň ýiti toýnagy Magtymyň ädigiňiň gonjuny böwüsse-de tenini çala gyzartsa-da, injigine zyýan ýetirmädi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Hrom ädik. ädik. Gaýysdan edilen ädik.* ♦ **Sagry ädik** – mal hamynyň sagrasyndan tikilen gowy ädik. **Ädik çykartmak** – köne adat boýunça öýlenen ýigidiň genline birinji gijede ädigiňi çykartdyryp, aýal maşgalanyň adamsyna bolan ilkinji hyzmaty hökmünde iş başarlaňlygyny barlap görmek. *Artyk oňa ädik çykartmakdan, guşak çözdürmekden geçip, bir baş ýüzükçileriň ýanyna bardy. Ädik çykardylanda, eliniň tersi bilen zyňyp goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ädikçi:** Aýakgap tikýän we bejerýän adam, ussa. *Nikolson çaga aýakgapyny bejertmek üçin, ädikçiniň ýanyna gitmeli bolandygyny barada ýazýar* («*Mydam Taýýar*» *Gazeti*). *Hawa, ädikçi, men bolsa biriniň öýünde aşpez bolup ýaşaýaryn* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ana bir dükanda ädikçiler mumly sapaklary eýläk-beýläk çaltlyk bilen çekýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ädikçiniň ädigi bitmez* (Nakyl).
- ädikçilik:** Aýakgap tikýäniň hünäri, ädikçiniň käri, ýagdaýy.
- ädiktiker:** zool. Uzyn burunlyja, gaty gabykly uçmaýan çal reňk möjejik.
- ädilmek:** Hereket edip, ädim ädilmek, gadam urulmak. *Göwre gurdan düşdi, ädilmän aýak* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Onuň egri aýaklary batgadan sogrulan ýaly ädilib, jansyz gözleri küle taşlanan mäs ýaly sämäp göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ädim:** 1. Yörişde aýak hereketiniň aralygy, gadam. *Potdan, ylgaşan ýerimiz ýüz ädimden köp däl welin, eýýäm haşlap dursuň!* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Ol guýynyň gyrasyndan iki ädim gaýrada durup, bedresini guýa sallamaga durdy. İne, Annaguly tüpeňini çenläp, baş-on ädim ýöredi weli, birden aýagynyň aşagyndan «güsür» edip ýokary galdy* (A. Durydyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şonuň üçin hem on-ýigrimi ädim sag gapdalyna bakan süýşüp, selçeňräk çöplügiň içinden bukdaklap gitdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). 2. göç.m. Hereket, iş. *İnterwentsiýanyň birinji ädimi şowly geçmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň özüme-de galam tutmasyny, sözlem düzmesini, ädim ätmesini öwreden rus ýazyjylary boldy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). ♦ **Ädim urmak** – hereket etmek, gadam urmak, ýöremek, öňe gitmek. *Çygly çägäniň tünde ädim urýan adamlaryň hemmesi bir küýdedi* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Şondan soň bütün posýology gark edýän aýdym-saz hem onuň gulagyna ildi; şondan soň Aýsoltan aýgytly ädim urdu* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Adam durmuş bilen deň ädim urmaly. Ýygynydy «goşun» ädim urmasyny bilmän, «sag» diýende, çepe, «çepe» diýende, sag döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ädimi çaltlandyrmak** – tiz ýöremek, çalt gitmek. *Düýe mähnet agyr ädimlerini barha çaltlandyrdy* («*Pioner*» *Jurnaly*). **Ädimiň seljermek** – bir işe girişmezden öňürti, ýalňyşmazlyk üçin şol hereketi hemme taraplaýyn göz öňüne getirmek, barlap görmek, habardar bolmak, gitjek ýoluňy, etjek işiňi anyklamak. *Men seniň ätjek ädimiňi seljerip ätmegiňi isleýärin* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). **Bir ädim** –

ýakyn, uzak däl; tiz, derrew. *Ol bu ýerden bir ädim ýokdur. Bir ädimde bararsyň. Bir ädim öňeňi görjek gümanyň ýok* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüni*). **Her ädimde** – hemme ýerde, ähli ýerde, hemişe, hemme wagt. *Yazyň günleri onuň ýaly otlar her ädimde duşýar.*

ädime-ädim: Birsyhly, yzly-yzyna, üsnüksiz, yzygiderli; gyşarnyksyz. *Sowet Soýuzy barada aýdylanda bolsa, onda biziň ýurdumyz ähliumumy parahatçylygy, kollektiv howpsuzlygy saklamak mümkinçiligine halklaryň ynamyny pugtalandyrmaga çalşyp, şu ugra tarap ädime-ädim hereket etdi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

ädimläbermek: 1. Ädim ädip başlamak, ädimläp ýöräp başlamak. 2. Ädim bilen ölçäp bilen ölçäp ugramak, ädimläp ölçemäge başlamak. 3. *göç.m.* Hereket edip başlamak, öňe gidip başlamak.

ädimlemek: 1. Ädim ätmek, ädim ädip gitmek, barmak, ýörmek. *Oňa tarap batly-batly ädimläp gelýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol giň ädimläp öýlerine gitdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Çünki gorkusyndan ýaňa düýeleriň aýaklary бүтин göwresine çenli saňnyldaýar we aýaklary darajyk duşalan ýaly zordan ädimleýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. ädim ädip belli bir aralygy, giňligi ölçemek, ölçäp görmek. *Onuň töwregini ädimlände, sanyny ýitirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Öküziň meýidine çenli bolan aralygy-da ädimläp ölçedi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). 3. *göç.m.* Hereket etmek, gadam basmak, öňe gitmek. *Beýle sözler bilen geljege ädimläp bolmaz* (K. Işanow, *Watan Üçin*). *Ol kyrk baş ýaşynyň hemmesini minnetli kişi zähmetinde agyr jepalar bilen ädimläň aýaldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 4. *ser.* Ätlemek 1. *meýhananyň işiginden ädimläp girdi* («Görogly» Eposy). ♦ **Agyr-agyr ädimlemek** – ädimiňi uzyn edip ýuwaşja ýöremek.

ädimlenmek: Ädimläp görülmek, ädim bilen ölçelmek.

ädimleşmek: 1. Bilelikde ädim ätmek, gezip ýörmek, gezmek, ýöresip barmak. *Olar ädimleşip barýardylar*. 2. Belli aralygy, giňligi ädimläp ölçesmek, ölçäp görüşmek. *Men oňa ädimleşdim. Şondan soň olar ädimleşdiler.*

ädimletmek: 1. Ädim ätdirmek, gadam urdurmak, ädim bilen ýöretmek. 2. Belli bir aralygy ölçetmek, ölçäp gördürmek. *Şu iki aralygy ädimletdi*. 3. Hereket etdirmek, öňe gitdirmek, ösdürmek. *Biz olaryň hemme kemçiliklerini düzetmeli, olary-da öňe baka ädimletmeli* (A. Gowşudow *Köpetdagiň Eteginde*).

ädimlik: Ädim möçberinde bolan aralyk, ädim bolarlyk, ädim ybarat bolan. *Myraly oduň üç ädimlik beýlseinde tüňçe goýup, aýbogdaşyny gurup oturan eken* (Myraly). *Derwezäniň günbatarynda üç-dört ädimlikde kiçijik bir gapy bar.*

ädişmek: *ser.* Ädimleşmek. *ýuwaşja ädişip gidip barýardylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ägä: Hüşgär, ätiýaçly, sak, eserdeň, habardar, berk. *Ol biziň kolhozçy Agajan aga, Degişgen, mylaýym, işine ägä* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Her zat hem bolsa, şolar tarapyndan ägä bolgun, sen bir ýekesiň, oglum!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Käbir adamlar öz mallaryndan ägä bolmaýarlar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

ägälik: Hüşgärlik, eserdänlik, ätiýaçlyk, saklyk, habardarlyk, berklik. *Ol daýaw göwresini ägälik bilen ýuwaşja goýberdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ol muny syndyrman diýip, örän ägälik bilen ädimleýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

äginç: Aýak çekmeklik, durmaklyk, eglenmeklik, saklanmaklyk.

äginmek: 1. Aýak çekmek, biraz durmak. *Ýagdaý äginmän hereket etmegi talap edýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bir garyja aýal içeri girdi, Ägindi az wagt, geçmedi dula* (A. Kekilow, *Söýgi*). 2. Giden ýerinde ýa bir iş edende saklanmak, eglenmek. *Wepa şatlyk bilen ştabdan çykyp, hiç ýerde äginmän gaýdyp geldi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Seniň eger janyňa hapyň gelýän bolsa, äginme-de derrew torbany doldur!* (Myraly).

ägirt: Örän, has, gaty, äpet; örän uly, has uly, gaty uly, örän köp. *İne, ullakan oýuň içinde ägirt uly süri ýatyr* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). Ägirt ädim bilen ýygryýar ýoly, Göýä jana gelip, ýer süýşän, ýer süýşän ýaly (A. Kekilow, *İki Kerwen*). Giň asman ägirt saýawan ýaly gerlip durdy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Goşdaky iki sany ägirt körpeç bolup, soňabaka çagalar guzulary öz çadyrlaryna daşap başladylar (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). Bularyň şeýle ägirt işden baş çykarýan tejribeli başlaryna berekella! (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). Aýal-erkek, oglan-gyz işleýärler garyşyp, Ýurda ägirt nep berýär bular her gün ýaryşyp (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

äh: 1. Makullamazlyk duýgusyny aňladýar. *Äh, gary, hiç ýeri agyranok!* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Gorky duýgusyny aňladýar. *Jorasy eşitdi «äh» diýen sesin* (B. Hudaýnazarow, *Gyzgyn Sähra*).

ähdiýalan: Ýalançylyk, haýynlyk bilen hereket edýän, hilegär, mekir.

ähdiýalanlyk: ýalançylyk, haýynlyk bilen hereket etmeklik, hilegärlik, mekirlik.

ähem-ähem: ähem-ähem etmek – ardynmak, arynjyramak. *Batyr aga gözünüň gytagy bilen Güljamala seredip, «ähem-ähem» edip ardynyplar gördi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

äheň: 1. Heň, labyz. *Perde kakylmansoň islendik heňde, Ol söze başlady şeýle äheňde* (A. Kekilow, *Söýgi*). 2. Sazlaşma, garmoniýa. *Heme zat ebedi hem bozulmaz äheň bilen onuň kalbyna ornaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Gepleýiş ottenogy, ton, intonatsiýa. *Gaýly göwünlik beriji äheňde oganlara ýüzlendi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). *Bu öňki äheň däldi. Ejesi gyzynyň äheňini halamady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eden tamasy bitmedik äheňde aýtdy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*).

äheňdeş: Meňzeş äheňde bolan, ugurdaş, bir heňde bolan, meňzeş tonda bolan. *N. Saryhanow «Kitap» diýen hekaýasy Gorkiniň eserleriniň şol ajaýyp sahypalary bilen äheňdeş ýazylan hekaýadyr. Bu babatdan ol Lermontow bilen äheňdeşdir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

äheý: Ýüzlenmegi aňladýan ümlük. *Äheý, deňizçi, gel, kabine mün!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ähli: Hemme, бүтін, bary. *Ähli oba begenýärdi* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). *Towşanyň ähli ýagyla- rynyň içinde onuň üçin iň howplusy tilkidir* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). *Gyzlaryň ählisi ör turdy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ähli ýurtlaryň proletarlary, birleşiň!*

ählihalk: Бүтін halka degişli bolan, бүтін halk üçin umumy bolan. *Älihalk rewolýutsiýasynyň üstün çykjagy gümansyzdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Älihalk baýramy bolan saýlawlar gününe mynasyp önümçilik sowgatlary bilen geleris* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Çehowuň eserleri bizde köpden bäri älihalk söýgüsine eýedir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ählumumy [ählumumy]: Hemmelere degişli bolan, hemme zada degişli bolan. *Oktýabr aýynda Russiýada ählumumy syýasy stoçka başlananda, Aşgabat şäherinde merkezi stoçka komiteti döredildi* («Mugallymlar Gazeti»). *Ählumumy saýlaw huhugy. Ählumumy goşunçylyk borjy. Ählumu- my mobilizatsiýa.*

ähmiýet: Many, möhümli, wajyplyk. *İşi bir taraplaýyn däl-de, töwerekleýin alyp barmagyň ämiýetine tiz düşündi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ýorunjanyň uly ähmiýetini bardygyna düşünmek gerek* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). ♦

Ähmiýet bermek – ünsüňi bir zada gönükdirmek; üns bermek. *Maşynlara zor ähmiýet bereli* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Aýsoltan ony hem duýman, oňa ähmiýet hem bermän, sözünü dowam etdirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ähmiýetli: Belli ähmiýete eýe bolan, ähmiýeti bar bolan, möhüm, wajyp, gerekli, manyly. *Olar Aşgabatdan gelen bolsalar, ähmiýetli gürrüňleri bardyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň saňa örän ähmiýetli bir ýumşum bar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Adamynyň beýnisinde iň ähmiýetli zatlardan biri huş bar* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. Ulumsylyk bilen, hondan bärsi boluş. *Eziz biraz*

böwrüni diňirgäp, ähmiýetli ardynandan soň sözünü dowam etdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ähmiýetsiz: Ähmiýeti ýok bolan, wajyp däl, manysyz, gerek bolmadyk. *Ähmiýetsiz gürrüň.*

äht: Şert söz, borç, kasam, söz bermeklik. *Dursun, äht hem ýadyma düşýär, wepa-da, emma sen meniň hatyma düşünmänsiň* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Ýok, ýok, wepalydyr Ogulnabadym, Ähtin bozup, ýere salmaz meň adym* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Düýnki eden ähtimizde duraly, Hany «Pobedany» bize süreli* (Nury Annagylyç, Goşgular). *Eden ähtin bozdy hilegär tilki* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Eden ähtiň berk ýadyňa sal-da, dost. Çalt öňe git, nesihatym al-da dost* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

ähtibar [ähtibaar]: Ynam, ynanç, abraý.

ähtibarly [ähtibaarly]: Ynamly, ynamdar. *Ähtibarly adam.*

ähtibarlylyk [ähtibaarlylyk]: Ynamlylyk, yndamdalylyk.

ähtibarsyz [ähtibaarsyz]: Ynamsyz, ynamly bolmazlyk. *Ähtibarsyz bolmaklyk.*

ähtibarsyzlyk [ähtibaarsyzlyk]: Ynamly dällik, ynamdar bolmazlyk, ynamsyzlyk. *Edilýän hereketiň ähtibarsyzlygy.*

ähtimal [ähtimaal]: Belki, mümkin. *Ähtimal, ol şu gün geler.*

ähtipeýman [ähtipeýmaan]: ser. Äht.

ähtleşmek: 1. Äht edişmek, şert edişmek söz berişmek, wadalaşmak. 2. Kasam edişmek.

ähtnama [ähtnaama]. Şertnama, borçnama, ylalaşyk.

äk: Dar bolmazlyk üçin geým-gejime urulýan, goýulýan dilkaw mata, urna. *Ýüpek mahmal, begres biçsin urman äk, Boýlaryna mynasyp geým çykardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

äkeldirmek: ser. Getirtmek.

äkelişmek: ser. Getirişmek.

äkelmek: ser. Getirmek. *Balam, men çay-çörek äkeldim!* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Päkize bir gyz hem äkelipdir. Bar, oglum, taýyňy äkel!* («Görogly» Eposy).

äkeltmek: ser. Getirtmek.

äkidibermek: Bir ýerden ikinji bir ýere alyp gidibermek, alyp ugramak, çekip başlamak, çekip başlabermek. *Bir ujundan äkidiber!*

äkidilmek: Alnyp gidilmek, başga bir ýere daşalmak, çekilmek, eltilmek. *Emma men hem suwa äkidilip, suwsuz getirilýän adamlar hilinden däldirin* (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr). *Ony zyndana äkidilmänkä, hut şu gijäniň özünde boşatmalydy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

äkidişmek: Bir zady birine çekişmek, äkitmäge kömek etmek, alyp gitmäklige, çekmeklige kömekleşmek; göterişmek, eltişmek. *Biz äkidişeris, siz hem äkidişin!*

äkitdirmek: Bir zady birine alyp gitdirmek, alyp gitmeklige, çekmeklige birini mejbur etmek; götertmek, eltdirmek. *Ol gurluşyga degişli zatlary äkitdirdi.*

äkitmek: Bir zady ýa-da birini özüň bilen alyp gitmek, özüň bilen alyp barmak, eltmek. *Çarwa Mergen bulary ýaýla äkitmäge boýun bolupdyr* (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniniň Gürrüňi). *Ony her biri diýen ýaly ýekän-ýekän öýlerine çagyryp äkiderdi* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Galanyňy Erdebile äkidip sataryn* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ol yk tarapa bakyp duran ýerinden hemme kuwwatyny ýygnap, zarp bilen ätmekçi boldy weli, çäge goşantlyy ýel donuň we köýnegiň içine doldy-da, ony ýuwaşlyk bilen ýerden göterip äkitdi* (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler).

äklemek: Geým-gejim äk urmak, äk goýmak, äk salmak, äk bilen tikmek.

äklenmek: Äk urulmak, äk goýulmak, äk salynmak, äk bilen tikilmek.

äl: İş salşylanda ýüze çykyan garaşylmadyk bir zada, waka bir-hili geň galmaklyk bilen baha berlende belli bir pikir aýdylanda ulnylyan prepozitiw kömekçi. *Äl, sakgaldaş, sen-ä beýle däl ekeniň!* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Äl, biz bir zat*

aýtjak, hökman tersine bolaýýarow! (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Äl, gyzjagazyň diliniň dullujadygyny!* (G. Gurbansähedow, *Ak Altyn*).

älem Y: 1. Bütün jahan sistemasy, dünýä, jahan. *Türkmenlerde at-owazasy äleme ýaýran bir ýyldam at barmyş. Onuň agramyny ölçmäge giň älemiň daglarynyň daşlary-da ýetmejek ýalydy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Älem ýüzi ýagtyldy («Görogly» Eposy). Özüniň altyn şöhesi bilen äleme gark edýän mähnet Günüň bu gün sudury-da mähim bolmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Sary gawunlaryň beýhuş ediji kükeýän ysy bütün äleme doldurýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Ýeri ýüzi, ähli ýer. *Ya seniň agzyňdan çykan sözi men göterip, äleme jar eder öýdýämiň?* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). ♦ **Äleme inmek** – dünýä inmek, eneden bolmak, dogulmak. *Ýetmiş ýyl mundan öň bu kiçi tamda, Mähriban bir çaga äleme indi* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). **Älemi giňemek** – gaýgydan çykamak, agyr ýagdaýdan, aladadan dynmak, gaýgysyzlanmak, göwnüň açylmak, göwnüň giňelmek. *Gyzyň älemi giňän ýaly boldy* (G. Gurbansähedow, *Yürek Daş Däl*). **Älemi daralmak** – gaýgylanmak, kynçylykly bir ýagdaýa düşmek, agyr halda bolmak, howsala düşmek, ýuregiň gysmak, sust bolmak. *Şol gürrüňleri eşidenden soň, onuň älemi daraldy*.

älem YY: Çitilip dokalýan zatlaryň (haly) gyrasyndaky nagyş; argaç geçirilip dokalýan zatlarda bols (palas) nagyşdan öňürti gelýän gyra ýer. *Öýüň töründe älemine çenli çeynilen, gemirilen ojakbaşy düşelgidi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Älem nägysyňa bir seret, ugursyz!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

älem-jahan: Bütün dünýä, ähli ýer ýüzi, hemme ýer, hemme tarap, dumly duş. *Älem-jahan gaplan uly ýel boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol umytly gözlerini giň açyp, älem-jahana seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

älemçi: *dial.* Gäminiň gidýän ugruny görkezmek üçin baýdak dikýän adam.

älemgoşar: Gün şöhleleriniň ýagşy damjalarynda döwürmegi netijesinde asmanda emele gelýän duga görnüşindäki dürli reňkli zolak. *Aýna nähili gyzdý. Ol asmanyň älemgoşary, ýer ýüzüniň gülälegi meniň kitabymyň bezegidi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gündogarda dürli reňkde älemgoşar peýda boldy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Älemgoşar görüldi*.

ämert: Çemesiz, tagaýksyz, gödek, başarnyksyz, oňaýsyz, erbet, ýaramaz. *Emma Sähet öz dosty Aman poşçynyň ämert häsiýetlerine beletdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Hernä başymyzdan sowuldy, ämert göhert – diýip, ol ýene söze başlady* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ämert hereket bilen talap etdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

äm-säm: äm-säm bolmak – çaşmak, aljyramak, özüni ýitirmek, aňkaryp galmak. *Şol wagt olar seni görselerem, olar senden beýle zady oslamansoňlar, äm-säm bolup durarlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

äň: Kelle-sünki bilen birleşýän eňek sünki. *Ol aýalyň agzyndan äni ýazaýsa nätjek?! – diýdi* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). *Onuň äňini ýazdyrдыңыз* (H. Ysmaýylow, *Mugallymyň Gyzy*). *Pökgen bolsa ullakan äňini giňden açyp, gözlerini hem mölertdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Äňi açylmak** – ýadamak, lüti çykamak, leji çykamak. *Bütün gün işläp äňim açyldy. Äňi açylan ýaly* – yerliksiz köp gürleýän, ýurege düşgünç gürüňler edýän, samrap oturýan, bolgusyz gürüňler bilen irizýän (adam). *ol bir gürüňe başlasa, edil äňi açylan ýaly birsyhly samrap otyr.*

äňedilmek: 1. Seredilmek, esedilmek. 2. Bakylp seredilmek, bakylmak. *Kolhozyň mallaryna örän gowy äňedilýär.*

äňedişmek: 1. Seredişmek, garaşmak, esedişmek. *Olar äpişgeden äňedişip durdular. Tamyň agzyndan äňedişip aýdýarlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zada gözegçilik edişmek, seredişmek, esedişmek, arkalaşmak. *Men gidýärim, sen tertip-düzgüne äňedişeweri?!*

äňe-säňe: ser. Äm-säm. *Ataw aga-da boýlan işlere äňe-säňe bolup galdy* (B. Gulow, *Hekaýalar*).

äñetdirmek: 1. Seretdirmek, garatdyrmak, esetdirmek. 2. Änetmäge mejbur etmek, bakdyrmak. *Meniň aýdan zatlaryma oňat äñetdir!* 3. Özüni görkezmek, özüne bakdyrmak, seretdirmek, esetdirmek, garatmak. *Ol özüni doktora äñetdirdi.*

äñetmek: 1. Seretmek, garamak, bakmak, görmek, esetmek. *Oturanlar Hekimiň äñedýän tarapyna bakyp ykjamlandylar* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Ýaňy men äpişgeden äñedip durkam, dessine seni tanadym* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ol näçe änetse-de, kimdigini aňsyryp bilmedi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Bir zada gözegçilik etmek, bir zat hakynda alada etmek, agyry etmek, bir zadyň ugruna seretmek, esetmek. *Aýaly kesellä äñetmelidi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Belli bir maksat bilen bakmak, gözden geçirmek, barlap görmek. *Doktor keselilerle äñedip çykdy. Komissiónyň çenleri studentleriň ýatakhanyndaky tertip-düzgüne äñetdiler.* 4. Bir tarapa bakyp durmak (bir tarapa ýüzlenen bolmak). *Onuň baýra tarap äñedip duran äpişgesi giňden açykdy* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

änewüç: Halynyň gyrasyna sanjylýp çekdirilýän, uýy gaňyrçakly, bir tarapy burlan enjam. *Waheý, keýigim, dokmanyň änewüji gowşapdyr* («Sowet Türkmenistanyň Aýalary» *Jurnaly*). *Ondan soň dartysyny aňryk itekläp, basyrygyny çykardy, änewüjini sazladý* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

äp-däp: Adat bolup gelýän tertip-düzgin, endik bolan urp-adat, adaty duýgy-düşünje, edep; aň-taň. *Sebäbi, Eýranyň äp-däpini, edep-terbiýesini diňe bir oňat bilmek däl, ol özüni şol urp-adatlara yhlasly janypkeş hökmünde hem tanadypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

äpet: 1. Örän uly, has uly, gaty uly, ägirt uly; örän ägirt, mähnet. *Gözüýetime çenli uzalyp giden pagta meýdany göm-gök bolup ýatan äpet uly deňzi ýadyňa saýlar* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Yegorjyk aglap, ata, äpet adamlar bar! – diýip gygyrdy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Kesilen äpet toraňňynyň töňňesi ýaly dommarylyp otyrdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol äpet penjeleri bilen adamynyň üstünden düşende adama hezil bermeýärmişin* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). 2. Musallat, bela, betbagtçylyk, howp, waka. *Bu ne gaýgy, bu ne hasrat, janlarym, Bu ne äpet, bu ne mähneti janlarym* («Türkmen Halk Şahyryana Döredijiligi»).

äpet-äpet: Uly-uly mähnet-mähnet, ägirt-ägirt. *Ok-därili skladlar ot alyp, Äpet-äpet tsisternalar ýaryldy* (A. Kekilow, *Asman Jeňi*).

äpişge: Ýagtylyk we howa üçin jaýyň diwarynda edilýän deşik, penjire, aýna. *Jaýyň arka ýüzünde iki äpişgesi bar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Äpişgäniň aňyrsynda dörän ýagtylyk otagy ýagtylandyrdy* («Ýaş Kommunist» *Gazeti*). *Myrat äpişgäniň önünde durup syn etdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Onuň gözi äpişgä bakýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

är: 1. Maşgalada aýal bilen nikada durup, kanuny esasda ýaşayan erkek adam, kişi, aýalyň ýoldaşy, adamsy. *Birdenkä bolsa aýak çekip, ärine maslahat bedri* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Atda aýak bolsun, ärde gaýrat* (Nakyl). *At ürken yerinden, är gorkan yerinden* (Nakyl). 2. göç.m. Her bir işde durnuklylyk görkezýän, howpdan, kynçylykdan çekinmeýän, edermen, batyr, mert, gaýratly. *Çardagly Çandybil diýen ýurtda Görogly atly bir är döräpdir diýýärler, şol senmisiň?!* («Görogly» *Eposy*). *Är bol-da, duşmandan sakla ilini* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Kolhozçy ärleriň zähmeti bile, Pawilonyň içi meňzäpdir güle* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Är ýigidiň ýoldaşy aýal hem bolsa, gerekli yerinde men-ä är deregini tutmaly – diýip düşüňän* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýagşylyga ýagşylyk – her kişiniň işidir, ýamanlyga ýagşylyk – är kişiniň işidir* (Nakyl). ♦ **Är-aýal (är-heleý) bolmak** – kanuny esasda maşgala durmuşyny gurmak, nikalaşyp bile ýaşamaga başlamak, goş birikdirmek, öý-işik bolmak. *Emma bular är-heleý bolanlaryndan soň, ol aýal birden üýtgeşdi* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). **Är çykmak** – mazaly ýetişmek, kemala gelmek, jahyl

çykmak. *Biziň är çykan oglumyz bolsa, melek ýerimiziň hemmesinihar-haşal otdan doldurypdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Äre çykmak** – äre barmak, durmuşa çykmak. *Yaş aýal äre gitmän, ömrüni geçirip bilmez ahyryn, ol islän adamsyna äre çykmaga haklydyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Soň ol ýedi ýaşly Gurdy we baş ýaşly gyzyny taşlap äre çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ärlerçe: Her bir işde durnuklylyk görkezýänler ýaly, är ýaly, kişi kimin, gaýratlylyk bilen edermenlerçe, mertlerçe. *Aýna Artygyň niýetini makullamak bilen ärlerçe dik durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gürüň özüne gezek gelende, Toýjan ärlerçe jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Tagan uruş meýdanynda gaýduwsyzlyk bilen ärlerçe söweşdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ärlik: 1. Är boluş ýagdaýy, kişilik. *Är boljak bolsaň, derrew ärligiňi görkez, ýogsada özüm raýona giderin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. göç.m. Edermenlik, mertlik, gaýratlylyk. *Sözüm birdir, seniň ärligiň bildim* («Görogly» *Jurnaly*). *Men seniň taryhyňy okadym başdan. Ol taryh gahryman, ärlik beýany* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

äsgerilmek: Bir zat hökmünde görülmek, derege alynmak, sana goşulmak, derekli hasaplanmak. 2. Birinden çekinilmek, gorkulmak, üýşenilmek.

äsgermek: Bir zat hökmünde görmek, derekli hasaplamak, sana goşmak, bir zar diýip bilmek. *Sen ony äsgerer ýaly, ol seni äsgerdimi näme?! Ol başlykdyryn diýen dolup, adamyny äsgermän depeläp ýörmeli däl ahyry!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Artygy äsgermeýän Balla beýle gaýtawul örän ýokuş degdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Howanyň ownuk üýtgeşmelerini äsgermeýän ýaş operator ejesiniň janygyp aýdan sözünü ýaňsa alypdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Arçynlary we hökümeti äsgermeýär diýen bahana bilen Aşgabatda, Maryda bir näçe adamlary tutup türmä sokupdyrlar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Birinden çekinmek, gorkmak, üýşenmek. *Ol şeýle adamdyr, äsgermese, her zat eder.*

äslemek: dial. ser. Äsgermek. *Sen adamlary äslemediň, eliňden gelen ýamanlygy etdiň* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

äslenmek: dial. ser. Äsgerilmek. *Diňe äslenmedik iki sany çaga: Wepa bilen Kelje bolup duran wakany synlap, bir gapdalda oturdylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aman poşçy hem özüni äslenmedik hasaplap, gahary gelipdir-de, ol adamlar dargap gidenden soň, öz gaharyny öý eýesine duýdurмага çykan bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

äşgär: Aýdyň, aýan, açyk, belli, mälim. *Äşgär etmek. Äşgär bolmak.*

äşgärlik: Aýdyňlyk, aýanlyk, açyklyk, mälimlik.

ät: 1) **ät bolmak (galmak)** – tamakin bolup aldanmak, tamşanyp galmak, bir zada ymtylyp boş galmak. *Kelhan ät galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çerkeziň gözüne bolmasa, olaryň üçüsiniň hem kepän dodaklary tamşanan ýaly, bir zatdan ät galan ýaly göründi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Bu sapar aldanyň, göýä galdy ät* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*); 2) **ädi ýanmak** – ýaman aldanmak, lapykeç bolmak, agzy bişmek. *Emma öň ädi ýanan Nazarow onuň ýüzüne ýigrenç bilen garap jabjyndy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Duşakda ätleri ýanan interwentler şondan soň ýekeje gezek hem hüjüm etmediler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gyzynyň ilki haý-haýy, söýgüsi şowsuz geçeni üçin, oňa diňe bir Tyllagözeliň däl, Annataganyň hem ädi ýanandyr* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

ätdirmek: 1. Ädim bilen hereket etdirmek, aýak basdyrmak, ýöretmek, gitdirmek. *Komandir hatarda duran soldatlaryň birini bir ädim öňe ätdirdi*. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň üstünden ädim ätledip geçirmek, ötürmek. *Hemmämizi ýapdan ätdirdiler*. 3. göç.m. Öňe hereket etdirmek, öňe tarap gitdirmek. *Bu zatlar öňe ätdirmegiň alamatydyr.*

ätişgir: Bir zady (közi, kömri) tutmak, gysmak, almak, gozgamak, ölçermek, döremek (ody) üçin ulanylýan haçjaly gural, mäşe. *Ýelli, şu ýerden göteril, ätişgir bilen agzyňy gan ýalan ganjyga döndermäňkäm, şu taýdan garaňy saýla, hany, gal! – diýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Oglanjyklardan biri ätişgir bilen ojakdan köz aldy-da, eltip çiliminiň başynda goýdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ätiýaç [ätiýaaç]: Habardarlyk, seresaplyk, ägälik, gorky. *Gylyç mergen ätiýaçdan ötri çykalganyň agzyna bir näçe ullakan daşlary togalap eltdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Emma Bibiniň göwni galaýmasyn diýen ätiýaç bilen sesini çykarmady* (G. Gurbansähadow, *Ak Altyn*). *Ekabyr Gaýly ätiýaç üçin gapynyň deşiginden jyklap, garrynyň ýagdaýyny barlaýardy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). ♦ **Ätiýajy elden bermezlik** – habardar bolmaklyk, üstüňi aldyrmazlyk, gapyl galmazlyk, seraplyk bilen hereket etmeklik. *Kerwenbaşymyz hatarly ýoly sag-aman geçmek üçin ätiýajy elden bermän, seresaplyk bilen ýol ýöreyärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **Ätiýaç etmek** – gorkmak, çekinmek, üýşenmek. *Emma Aýna indi hiç bir zatdan ätiýaç etmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kelekbaý hem olardan ätiýaç etdi* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*). *Ondan adamlar ätiýaç ederdiler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ätiýaçsyz [ätiýaaçsyz]: Gorkman, çekinmän, üýşenmän, gorkusyz. *Seniň oturan ýeriňe adamlar ätiýaçsyz baryp bilmesinler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Wepa bu döläniň içinde ätiýaçsyz deprenýärdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

ätlemek: 1. Bir zadyň üstünden ädip geçmek, ötmek. *Şolaryň üstünden ätlemelidi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Garly ussa howlyň derwezesinden içine ätlän badyna, jaýlaryň biriniň işigi giňden açyldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. ser. Ätmek Y. *Begenç Aýsoltana bakan nähili ädim ätlänini duýmady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Dogrussyň diýsem, ol ýigit towşan kowalajak ýaly örän eserden ätleýärdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Ol epeý-epeý ätläp, özi üçin taýýarlanan düşegiň üstüne geçip oturdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. göç.m. Aýgytly-hereket etmek, öňe gitmek. *Öňe tarap ätleýäris* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

ätmek: 1. Öňe aýak basmak, gitmek, ýöremek. *Olar haýallyk bilen agras ädip, sürüniň yzyndan ugradylar* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). *Dur aýagyňy ätme, goý, iýsin!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Ätlemek 3. *Günden-güne güýçli bolup, ýeňiş bilen öňe ätdiň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

ätmer-sätmer: ätmer-sätmer etmek – uly-uly ädimläp gitmek. *Her ýerden bir ätmer-sätmer ädip, maşyna tarap ýöredi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

äwdirmek: Tiz bolmak, çalt etmek üçin howlukdyrmak, alňasatmak, gyssamak.

äwmek: Howlukmak, gyssanmak, alňasamak. *Şofýor hereketini, öňki bolşuny üýtgetmän jogap gaýtardy: - Äwmek şeýtandan, sabyr rahmandandyr, ýoldaş Çowdurow!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ýefim äwmän, kümä tarap ugrady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Babagulyň äwmän gymyldap gelýän agras göwresi, duýdansyz eşidilen bu sese ussahananyň işiginde aýak çekdi* (P. Karpow, *Hazyna*). *Ýeri, onda näme äweňizok?* («Kolhoz Günleri»). ♦ **Äwüp-säwüp** – aýlaň-çaýlaň edip, ýoluň düşüp, birden, tötänden. *Äwüp-säwüp bu ýere düşseňiz, bize geliň!*

äwmezek: Howlukmazak, howlukmaýan, gyssanmazak, gyssanmaýan, alňasamazak, alňasamaýan; agyr, agras (adam). *İň sabyrly, iň giň, belli äwmezek, Adamlar hem häzir sagada bakýar* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). *Äwmezek diýýärimiň, serjant?!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ýaňky daýaw garry öňki äwmezek-alňasamazak hereketi bilen guşagyna gysdyrylgý biz haltany aldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

äwmezlik: Howlukmazlyk, gyssanmazlyk, alňasamazlyk, alyp-ýolup barmazlyk; üns bermezlige salmaklyk, agraslyk. *Aşyr äwmezlik bilen Artygyň ýanyna geldi. Eziz*

äwmezlik bilen söze başlady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Göroglynyň men menligi duşmanyň güýjüni äsgermezligi, äwmezligi ýazgarylýar* («Görogly» Eposy). *Jonnuk batyr döşüni gaýşardyp, äwmezlige salypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Muhammet äwmezlige saldy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

äý: Bir zada perwaýsyzlyk, parhsyzlyk ýa-da ahmyrlylyk bilen seredenilende ulanylýan ümlük. *Äý, soňy näme bolsa, şol bolsun! Äý, bu işiň bize dahylly ýeri ýok-la!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Äý, zyýany ýok!* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Äý, ...bolýar-da!*

äýnek: Görüş normal bolmadyk wagtda, oňat görmek ýa-da gözi goramak üçin ulanylýan esbap. *Ol äýnegini gözünden aýryp, dyzynyň üstünde goýdy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Bu hereket äýnegi döwürmez ýaly ýerde ýygnap goý diýildigidi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gözüňe ýary ganatly äýnegiňi dakyn!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

E

e: Türkmen elipbiýiniňotuz başinji harpy.

ebjet: *kön.s.* Rewolýutsiýadan öň dini mekdeplerde sowat öwretmek boýunça elipbiýden soň geçirilýän gönükmeleriň bir görnüşi. *Diýmek ,Geldi bir ýylyny elipbiýden başlap, ebjetde geçirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Indi ol kitaplary ebjet hasaby bilen okaýmasaň okajak gümanyň ýok* («Tokmak» Jurnaly).

ebeçaýyr: *bot.* Çäýyryň bir görnüşi.

ebedi [ebedii]: 1. Hemişe, mydama, baky. *Mazlumlary zyndanlardan gutardyň, Ýaşa sen, ebedi beýik partiýamyz* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Hemme zat ebedi hem bozulmaz bir äheň bilen onuň kalbyna ornaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Asla, бүтинleý, düýbünden. *Ýadamagy bilmeýär ol ebedi, Uly syrat indi barýan gabady* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ýa-da onuň döwi sürmän ebedi, Gelermi eline şa bilen ýedi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ebedileşdirmek [ebediileşdirmek]: Hemişelik etmek, mydamalyk etmek. *W.İ.Leniniň ýadygärligini ebedileşdirmäge girişýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *İliçiniň ýadygärligini ebedileşdirmek göz öňünde tutulýar* (Babaýew we Freýkin, *Aşgabat*).

ebedilik [ebediilik]: 1. Hemişelik, mydamalyk, ömür baky, ömürlük. *Mertleriň ýalkymly obrazy ebedilik ýaşar* («Sowet Türkmenitany» Gazeti). *Seni ebedilik özüm bilen alyp gaýtdym* (K. Gurbannepesow, *Goşgular*). *Maňa ebedilik eziz bolan türkmen halkynyň nähili beýik derejä ýetenini görýärim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. *ser.* Ebedi 2. *Ganyym duşmanlara rehim diýen zat, Seniň üçin bolsun ebedilik ýat!* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

ebeteý: 1. Ýagdaý, alaçtär, usul, ukyp, ugur. *Men ony soramanyň hem ebeteýini tapamok* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Kiçijik Azat garry bagşydan bir zat sorajak bolýardy, emma nähili edip soramagyň ebeteýini tapmaýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol özi garyp bosa-da, ýeriň-suwuk ebeteýini bilýän adam* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Amatly ýagdaý, pursat, maý, çem. *Ebeteýi gelse, Artyk ony atman hem durmazdy, onuň gürrüňinden hem gaçmazdy. İş-işden geçenini aňlandan soň, Artyk hemözünü haýatyň üstünden oklap, ýeriň ebeteýi bilen bukdaklap gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ebla[eblaa]: *gepl.d.* Egin-baş ýyrtyk, ýyrtyk, ýirik geýimli adam, eleşan.

ebonit: Öndürilýän her hili zatlarda peýdalanylýan wulkanizirlenen rezin garyndylaryndan ybarat bolan gatly gara material. *Şarjagazlaryň birini çüýşe*

taýajykdan, beýlekisini ebonit taýajykdan elektrikleşdirip, öňki tejribäni gaýtalaň!
(«Fizika Kursy»).

ebriogenez: *biol.* Embrional ösüşin prosesi.

ebrion: *biol.* Ösümligiň haýwanyň ösüşiniň başlangyç wagtdaky ýagdaýy
(düwünçegi, gunçasý, tohumy).

ebşir: ebşir tutmak – berk, mäkem tutmak, gapjap tutmak. *Bahar onuň donundan ebşir tutdy we ýokary galdyrdy* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Ýigidiň kostýumynyň ýakasyndan ebşir tutdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ebşirlemek [ebşiirmek]: *ser.* Ebşir. *Ahmyrly galan Tarhan bar güýjüni jemläp, gelne tarap atyldy-da, keteni köýnegiň ýagyrynysynda ebşirläp tutdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ebşit: Sepişýän ýer, sepişik. *Ýaşmaga ýakynlaşýan Gün ebşitden göterilýän gara, bulut bölekleriniň arasyndan ýşgalaňlaýardy. Kim gapynyň ýşgalaňyndan kim bosaganyň gapdalyndan, kim ebşitden, her haýsy ýş tapan ýerinden ýşyklaýardylar. Bulutlar ýokary galyp, onuň açylan ybşit ýaly bolup duran aşak eteginden çogsuz ýaz tukat äleme seretdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ebşitlemek: *ser.* Ebşir. *Ebşitläp ýakaňdan tutarys towlap* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Şeýle hezillik bilen pilimi göretip, oba sowetiniň kontorasyna bardym welin, sekretar ýakamdan ebşitläp tutdy* («Tokmak» Jurnaly). *Onuň ýakasyndan ebşitläp tutdy-da, ýumrugy bilen ony ýene-de urdy* (N. Pomma, Egri Eýiksiz). *Haçan kesel ýakandan ebşitläp tutýança gezip ýörmeli däl!* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

ebt: Üst-baş, üst görnüş, daş görnüş. *Ol ebtine seret, eşiğini ýylda bir gezek täzeläp bileňok* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **Ebti agmak** – eleşan halda bolmak, göz-görüm bolup ýörmek. *Heý, seniň ýaly ebtini agdyryp, işe günortan gelyän barmy?!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ebtiňi agdyryp durma-da, bar, eşiğini çykaryp, ýuwnup gel!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň şol wagt gaty ebti agdyk aljyraňňylygy göýä bir gorkunç möjekden gaçyp gekýäne meňzeýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Ebdi düşük** – nalajedeýin görnüşde bolan, tutuk, keýpsiz. *Ol ruhsuzdy, ebdi düşükdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ejap [ejaap]: Aýpuly işe düşünmekden ýüze çykýan çekinmeklik, utanmaklyk duýgusy, utanç, haýa. *Emma gyzlyk ejaby, onda-da bir ýany Artyk bolany üçin, ol şol sözünü aýdyp bilmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şeýle oba biziň dilimiz endik edäýipdir! – diýip ýylgyranda, oglanyň garaja ýüzünü ejap ýelgini çawlady* («Daşhowuz Kolhozçysy» Gazeti). ♦ **Ejap etmek** – birinden ýa-da bir zatdan utanmak, çekinmek, ätiýaç etmek. *Anton aga çagalardan soramaga ejap etdi* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Özünden özi ejap edýän wagtlar hem bolýar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Siziň gözünüze görünäge ejap edip, öýe bakan ökje göterendir* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Onuň seredişinden geplemäsiň gelyänligi, özüniň geplemän oturmagyna ejap edýänligi, özüniň geplemän oturmagyna ejap edýänligi we şuňa gynanýanlygy görünýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Olardan ejap edýän ýaly haşlap dem aldy* (N. Pomma, Egri Eýikmez).

ejaza [ejaaza]: *köp.s.* Bir işi etmeklige ygtyýar, rugsat, bir işi amala aşyrmaklyga mümkinçilik, erk.

eje: 1. Çagany dogran, çagasy bar aýal, ene. *Ejesi hem eli bedreli gölesini goýberip, sygryny sagmaga barýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Megerem, ýaňky setirleri ýazan mahalynda, ol özüniň mähriban ejesini unudan bolmagy mümkin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sen dörärsiň diýip bolsa, ejeň ikimiziň göwnümize-de gelmändi* (K. Jumaýew, Dört Oglan). *Myrat öýe gelende, onuň ejesi Nabat okara-çemçelerini stoluň üstünde goýuşdyrýardy* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). 2. Yaşy bir çene baran aýala hormat üçin onuň

adyndan soň getirilip aýdylýan söz. *Bir gün Berdi aga bilen Aknabat eje ertirki çaylaryny içinp otyrdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bike eje oglunyň bolşuna köp wagtdan bäri göz astyndan syn edip, bir zadyň bardygyny aňýan hem bolsa, oňa gitdiň-goýduň diýip azar bermeýärdi* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). *Dogrusyny aýdanda Nabat eje şol süýji hyýal bilen ymyzganypdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ejeke: *dial.* Özünden uly aýal dogan; garyndaşlyk aragatnaşygyny görkezýän söz, bibi.

ejelik: Öweý eje, eje deregine kabul edilen aýal. *Sizi göreňimizde, Mamur eje, meniň öz ejeligim ýadyma düşäýdi!* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). *Bolsada, gyzyň ejeligi ony öz ýanyndan goýmady* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Aýna ejeligiňiň ýüzüne-de seretmän kesgin jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ejik [ejik]: *bot.* Ýasy ýaprakly dik ösýän dag ösümliginiň bir görnüşi.

ejir: Fiziki ýa-da ahlaky, ruhy taýdan bolan horluk, jebir, azap, jepa, sütem. *Onuň ýüzünde ruh ýok, biçäre gözleri hasrat hem ejirden doldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Meniň dilim seniň bize berýän ejirleriňden uzyn däl* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). Köplere ejirdiň azlara rähnet. *Bütün taryh baýy, eý beýik zähmet* (A. Kekilow, *Söýgi*). ♦ **Ejir çekmek** – horlukda gün geçirmek, hor bolmak, azap, jepa çekmek. *Gara günde garyplygyň ejrini öz gerdenim bilen çekendirin* (G. Gurbansähedow, *Enesiniň Ýumuşlary*). *Men pahyr ejir çekip, çölde goýun üstünde* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Kapaslykdan ejir çeken adam ýaly, öwhüldäp dem aldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ejirli: Horlukly, jebirli, jepaly, azaply, sütemli. *Günekarler ejirli sütemliklere sezewar edilipdir* (SSSR Taryhy).

ejirsiz: Horluksyz, jebirsiz, jepasyz, azapsyz, sütemsiz. *Ejirsiz gün görmek.*

ejiz [ejiz]: 1. Güýji bolmadyk, güýç-kuwwat az bolan, güýçden düşen, güýçsüz, ysgynsyz. 2. Pes, asgyn, gowşak. «*Güýç ýaragdy*» diýen ýaly, ýaragly adamlaryň ýanynda-ýaragsyzlar ejiz, eliňde gök demriň bolmandan soň, edere alajyň ýok (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Meniň gylyjym ejiz adamlara garşy uzamaz* («*Görogly*» Eposy). *Emma beýle çolaşyk meseleleri çözmekden meniň başym ejiz* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). 3. göç.m. Hor, biçäre, nalaç. *Emma onuň hiçbir zada güýji ýetmän, ejiz galanynda hak-hukuksyz aýal bolup doganyndan hasaplaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Ejize ganym** – özünden asgyny horlaýan, zulum edýän. *Men dogan okaşan adamyma, ýeňlenini boýun alýan adama ýamanlyk etmegi, ejize ganym bolmagy gowy görmeýän* («*Görogly*» Eposy).

ejizlemek [ejizlemek]: 1. Güýçden-gurpdan düşmek, güýç-kuwwaty az bolmak, güýçsiz bolmak, ysgynsyz bolmak. *Kempiriň şeýle ejizläp ýatmagyna dözmän, ony öz jaýyna alyp barýar* («*Görogly*» Eposy). *Ylaýta-da Kerimiň eline düşen ejizläpdir* (B. Soltannyazow, *Kümüş*). *Üzülen, ejizläň ýerlerini ýaňdandan sepledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Pese düşmek, asgynlamak, gowşamak. *Hiç wagt şeýle ýagdaýa düşmändi, hiç wagt şeýle ejizlemändi* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly). *Sen beýle ejizleme!* (N. Pomma, *Egri Eýikmrz*). *Çaknyşyk netijesinde Reýhan ejizleýär* («*Görogly*» Eposy). *Uludan demini aldy-da, boýnuny burup, ejizläň ýaly boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. göç.m. Hor ýagdaýda bolmak, biçäre halda bolmak. *Ol soňky wagtarda has ejizledi.*

ejizletmek [ejizletmek]: 1. Güýçden-gurpdan düşürmek, güýç-kuwwatyny azaltmak, ysgynsyz etmek, güýçsiz etmek. *Gamçy yzlary Myrady ejizletdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Açlyk adamyny gör nähili ejizledýär – diýen oý bilen Artyk ony galdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Pese düşürmek, asgynlatmak, gowşatmak. *Aýdylýan sözler ony ýuwaş-ýuwaşdan ejizledip*

başlady. 3.göç.m. Hor ýagdaýa salmak, biçäre halda goýmak. Geçmişň agyr durmuşy ony has ejizletdi.

ejizlik [ejiizlik]: 1. Güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk, ysgynsyzlyk. *Ejizlik etmek.* 2. göç.m. Peslik, asgynlyk, gow-şaklyk. *Ejizligiňi duýmak.* 3. göç.m. Hor düşen ýapdaýda bolmaklyk, biçärelilik. *Ejizlik ýagdaýy.*

eçilmek: Jomart bolmak, merhemetli bolmak, sahylyk etmek, joşmak. *Biz tebigatyň eçilerine garaşmaýarys, ony güýç bilen alýarys («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Mundan eçildik bolmaz (G. Gurbansähedow, Ýürek Daş Däl).* *Mama has hem eçildi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Şu mahal Pökgen agaň eçilen wagty, baryp oturanymyzdan soň pul sora (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Biz tebigatyň eçilerine garaşyp durmarys (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

eda [edaa]: 1.Özüňi oňat alyp baryş, edeplilik, sypaýlylyk. *Gara gözli gaýtarma Öýe girdi eda bile (K.Gurbanpesow, Goşgular).* *Onsoň eda bilen ýakynjak ýerde, Ornaşdy-da diýdi pessaý ses bile (J. İlmyradow, Aýgöl).* 2. Ýardam, kömek. *Men eýläk urundym, beýläk urundym, hiç ýerden eda tapman, ahyrynda gurpdan düşüp ýykyldym (Myrally).*

edaly [edaaly]: Özüňi oňat alyp barýan edepli, sypaýy.

edara [edaara]: Haýsy hem bolsa bir işiň bir görnüşi bilen meşgullanýan gurama. *Bir gün agşam kolhoz başlygy Han küýlini edarasyna çagyrdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Şu obada bu jaýa «täze durmuşyň edarasy» diýlip atlandyrylýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Kolhoz edarasynyň jaýynda Aman poşçy we bir näçe kolhozçylar otyrdylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Şol buraw kontorasynyň edarasydy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).* ♦ **Edara etmek** – işi guramak, dolandyrmak, herekete, işe ýolbaşçylyk etmek. *Mübäşir erbabyň ýer-suwuny edara edýän adam (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* *Edaralary edara etmäge halkyň özüni gyzyklandyrmak gerekdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Bu namestnikler tabşyrylan oblastlary, edara edipdirler (SSSR Taryhy).*

edebi: 1. Çeper edebiýata degişli bolan. *Okuwdan soň edebi kitaplar bilen meşgulanardy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* *Edebi eserlere baha bermäge şunuň ýaly çemeleşilmegine biziň garşydygymyz öz-özünden düşnüklidir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Edebi diliň normalaryna dogry gelýän, laýyk gelýän. *Edebi stil. Edebi gepleýiş.* ♦ **Edebi dil** – ýazuw üsti bilen berkidilen kadalary bolan umumy halk diliniň işlenen formasy. *Puşkin rus edebi dilini döretdi (A. S. Puşkin, Saýlananlar Eserler).* *Türkmen edebi dili.*

edebiýat [edebiýaat]: 1. Umuman ýazuw formasynda bolan eserleriň jmi, hemmesi. *Olar her daýym şähre edebiýat almak üçin gidýärler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. Söz arkaly durmuşy suratlandyrmak, çeper obrazlary döretmek ýaly häsiýetli aýratynlyklary bolan sungatyň bir görnüşi. *Çeper edebiýat açylan güldür (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* *Ol çeper edebiýat kitaplaryny-da okamagy söýýän adamdy (A. Goşudow, Mähri-Wepa).* *Seniň goýup giden ençe mirasyň, Edebiýat mülküniň altyn haznasy (N. Pomam, Saýlanan Eserler).* 3. Haýsy hem bolsa bilimň bir görnüşi boýunça bolan eserleriň jemi.

edebiýatçy [edebiýaatçy]: 1. Edebiýaty öwreniş ylmy boýunça spetsialist, ýazyjy. *Onso-da, men has owdanlap ýazybir ýaly edebiýatçy-da däl! Biziň ýurdumyzyň ähli milletleriniň durmuşyna edebiýatçylaryň we hudajnikleriň has oňat göz ýetirmeklerini we has çuňňur aralaşmaklaryny olara maslahat beresimiz gelýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Näme, indi ösümlikleri edebiýatçylaryň öz işlerinde peýdalanýandyklaryny-da gadagan etmek hyýalyň barmy? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Edebiýaty söýýän, edebiýat kitaplaryny gowy görýän, köp okaýan.

edehät: Gylyk-häsiyet, boluş, aýratynlyk. *Gitjek däl-diýip; buýtar-suýtar etmek bolsa meniň edehädim däl* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ahyrsoňy Oguljahan şu hili ýagdaýda gyzlaryň ädehädine ýüzlendi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

edem: Erk, ygtyýar. *Aýna oturan ýerinden gozganjak bolanda, göwresine edem edip bilmändi. Göwresi edem berenok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň köpsük ýaly uzyn barmaklary özüne edem bermeýän ýaly titreyärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýöremäge aýagy Asla edem etmedi, Zorluk bilen etse-de, Ýeter ýerde ýetmedi* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*). *Aýaklary edeň bermän özüne, Düzje ýerde büdräp enteýän ýaly* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

edenli: İş bilýän, iş başarýan, başarnykly, başarjaň, dogumly, tutanýerli, gaýduwsyz, ýürekli. *Onuň oturyşynda turşunda edenli adamyň ähli alamatlary bardy. Onuň elleriniň hereketi örän çalasyndy we edenlidi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Göýä şir balasy basym ulaldy, Akyly, edenli ýaş ýigit boldy* (R.Seýidow, *Saýlanan Eserler*). *Dogumly hem edenli, biz zahmetiň girewi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

edep: Gowy gylyk-häsiyet, edep-ekram, tertip-düzgün, sypaýylyk. *Gapyny edep bilen açyp içeri girdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Olar edep bilen ol ikisine pioner salýutyny berdiler* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Bilenok ol ebedi, Däli ýaly gülegen* (A. Haýydow, *Goşgular*).

edep-ekram [edep-ekraam]: ser. Edep. *Tatýana hoşaldy gürründeşinden, Edep-ekramyndan, akyl-huşundan* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Okatdylar, edep-ekram berdiler, Durmuşyň giň ýolun maňa geridler* («Oktýabryň Ýalkymy»). *Onuň edep-ekramy yüz oglana degýärdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

edepli: Gowy gylyk-häsiýetli, terbiýeli, tertipli, sypaýy. *Ol şeýle edepli gyzdy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Bolsa-da, Maralyň çak edişi ýaly, ol edepli, sypaýy ýigit eken* (G. Gurbansähedow, *Yüpek Daş Däl*).

edeplilik: Gowy gylyk-häsiýetlilik, terbiýelilik, tertiplilik.

edepsiz: Gylyk-häsiýeti oňat bolmadyk, tertibesiz, tertipsiz, biedep. *Ol bir edepsiz oglandy.*

edepsizlik: Tertipsizlik, ýakymсызлык. *Bu bolup oturyşy oňa bir hili edepsizlik häsiýetini berýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

edermen: Batyrgaý, batyr, ýürekli, dogumly, garatly (adam). *Siz gyzyk adam, bir edermen ýigidiň ölümü hakynda gürrüň barýarka, gülýärsiňiz, munyňa näme boldygy?! (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Meni gardaşym edermen oglum! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Munda edermenler özüň görkezýär (J. Ilmuradow, Aýgül). İşde edermenler barha köpeliýär (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

edermenlerçe: Batyrlarça, edermenler ýaly. *Olar biri-biriniň yüzüne edermenlerçe çişerilişip, ýañadandan gujaklaşdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

edermenlik: Batyrgaýlyk, batyrylyk, dogumlylyk, gaýratlylyk. *Çary aga Amanyň edermenligini gowy görýärdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Bu lakap onuň edermenligini şöhratlandyryardy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

ediganlanmak [endigaanlanmak]: Endigan edilmek, düz edilmek, düzlenmek, tekiz edilmek, tekizlenmek, dogrulanmak, deňlemek. *Çöken düýe ýaly ders üýşmekleri endiganlanyp, çar tarapa ýaýradylýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ediganlaşdyrmak [endigaanlaşdyrmak]: Endigan edişdirmek, düzleşdirmek, tekizleşdirmek.

ediganlatmak [edigaanlatmak]: Endigan etditmek, düz etdirmek, düzletmek, tekiz etdirmek, tekizletmek, dogrulatmak, deňletmek. *Ýeri endiganlatmak.*

edigansyz [endigaansyz]: Bir meňzeş, deň bolmadyk, kadasyz, tertipsiz. *Onuň sesi edigansyz çykýar* (M. Gorkiý, *Ene*).

edil: Tüýs, dop-dogry, jikme-jik, gös-göni, hamala, göýä. *Men size duýdurmasam hem siziň her biriňiz edil öz doganym ýaly söýýärdim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mälik atasyny edil alkymyna gelende duýup galdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Dursunjamal edil oglan ýaly şatlanyp, daşaryk böküp çykdy. Sowuga*

çydap bilmän düýrlenip, edil ýumak ýaly bolupdyr (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Edil şonuň özi men!* («Görogly» Eposy). *Edil aatyň gulagy ýaly!*

edilmek: 1. Biri tarapyndan ýerine ýetirilmek, amala aşyrylmak. *Şäherler yzly-yzyna azat edilýärdi* (B. Soltannyázow, *Kümüş*). *İşimiz edilmän galar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ol hem orlup harman edilipdir* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Taýýarlanmak, ýasalmak, çykarylmak, öndürül-mek.

edim-gylym: Gylyk-häsiýet , döp-dessur özüňi alyp baryş, boluş, hereket. *Her kimiň özüniň hüýi-häsiýeti, edimi-gylymy bar ahyry* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Durdy ruslaryň edim-gylymy, sahawaty barada göterişip-goýşup, ony asmana çykardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olar şu edim-gylymlary bilen ýene jenaýat edýärler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

edinmek: 1. Özüň üçin etmek, özüň üçin ýerine ýetirmek, özüň üçin amala aşyrmak, özi üçin bolmak. *Çaý içip, agşam naharyny edinenlerinden soň, bular ýatdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bir maşgala ýaly bolup nahar edinýärler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Özüň üçin almak, bir zatly bolmak alynmak. *Men gelni eýýäm edinjekdim* (D. Agamämmedow, *Goşgular we Pýesalar*). *Aýna başläp-üçläp janly edindi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ef: «F» harpynyň ady.

effekt: Täsir, netije; täsir galdyryýan zat, serişde.

effektiw: Effekti bar bolan, netijeli.

effektli: Täsir galdyryjy, täsirli.

efioplary: Efiopiýada we Demirgazyk-Gündogar Afrikada ýaşaýan halklaryň we taýpalaryň umumy ady .

efir: 1. Meditsinada (narkoz, dezinefektsiýa ucin), tehnikada ulanylýan organiki birleşme. 2. *göç.m.* Ýerden ýokarda bolan giňişlik, belentlik, howa boşlugy. *Radist Alekseý «Laçyny» aldygyna efir çagyýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Bu gün giň efirde her ýan şatlykly habar ýüzýär* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

egoist: Egoizm bilen tapawutlanýan, egoizme ýugrulan, diňe özüni söýýän, öz bähbidini başgalaryňkydan nde tutýan adam. *Onegin hem Aleko ýaly egoist adam* («Edebiýat»). *Ol tüýs egoist adamdy.*

egoistik: Egoizm bilen tapawutlanýan, egoizme ýugrulan, diňe özüni söýýän. *Özara söýgüsiniň aslynda çuň egoistikdigini görkezipdir* (N.B. Gogol, *Eserler*).

egoistiklik: Diňe özüňi söýüjilik, öz bähbidiňi başgalaryňkydan öňde goýmaklyk. *Ol her bir zatda egoistik edýär.*

egoizm: Diňe özüňi söýmeklik, öz bähbidiňi baş galaryňkydan öňden goýmaklyk, başgalaryňkyny we jemgyýetçilik bähbitlerini sylamazlyk, äsgermezlik. *Çuňňur egoizmiň lezzetini gözleýärdi* (M. İbrahimow, *İlkinji Gün*).

egdi: Hojalyk işleri üçin ýörite ýasalan egrije demir gural, pyçajyk.

egdirmek: Bir zady бүkdürmek, aşak eňňit etdirmek , aşak ýapyrtmak. *Agajyň sahasyny aşak egdirmek.*

egele: egele bolmak – bir zadyň daşyna üýşmek, aýlanmak, tegelenip durmak. *Guýynyň başynda egele bolup durýan mallar azalypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

egelenmek: Bir zadyň daşyna egele bolup durmak, aýlanmak. *Eňkamy giden sygyrlar gurruk guýularyň daşyna egelendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Myhmanlar stoluň daşyna gysby egelenip oturdylar* (M Gorkiý, *Ene*).

egen: Çatma-küme etmek üçin başy eglip çatylýan uzyn agaçlar (çybyklar). *Çopan goşy, onda-da örän ýönekeý - gyzgandan edilen kiçiräk agyl hem baş-alty egeniň başy çatylyp, üstüne selme taşlanan ýaprak çatma* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

eger: Hereketiň-gymyldynyň belli bir şertde amala aşyrylýandygyny görkezmäge gatnaşýan prepoziki kömekçi. *Eger garawullar uklaýsalar, başlary dertli, mallary*

talaňlydyr (B.Seýätokw, Gyz Salgydy). Eger seniň şu bolşuň boljak bolsa, onda seni uklatmaly bolar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

eger-de: *ser.Eger. Eger-de bu şeýle bolsa, gürrüň edip durasy näme bar?! (M. Gorkiý, Ene).*

egik: Eglip duran, бүкүк.

egildirmek: Бүкүлmeklige, egilmeklige sezawar etmek, бүкүлдirmek. *Ony oturtdy, turuzdy, egildirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol onyy bir näçe gezek egildirdi.*

egilmek: Biliňi epmek, aşaklygyna eňňit etmek, egmek, epilmek. *Gyz suw almaga eglende, Artyk бүкүlip dünýänini unutdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol gaşlaryň arasyny eglip gözleýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gylyç aga eglip, agtygynyň maňlaýyndan ogşady (B. Gurbanow, Duşuşyk). Eglip sokyny aljak bolanda, onuň hereketini aňan Garabatyr başataryň gundagy bilen onuň kellesine urdy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Sona onuň ýüzüne eglip çişerildi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Egilme-de бүкүlme (Nakyl).*

egin: 1. Goluň pilçe bilen sepişýän ýerinde boýna çenli bolan, gysga aralyk gerden. *Onuň eginlerinde pagonlar hem bardy (B. Kerbabaýew, Yhlas-Myradym). Ol welin, ýitirip tapan ýaly, meniň egnime bat bilen kakdy («Tokmak» Jurnaly). Efim Rybiniň syrtynda onuň egni ýaplanyp durdy (M. Gorkiý, Ene). Bir näçe ýerde olaryň tapanlaryny eginlerine salyp köpli ýerlerine-de rast gelipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bütün göwre üst, üst, üst-baş. *Egni-esbabyň bir seret! («Pioner» Jurnaly). Onuň egninde gyzyly dony, bilinde nagysly gara ýüň guşagy bar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Soňra egnindäki haladyny çykaryp, tamyň diwaryna asdy (B. Gurbanow, Duşuşyk). Onuň egnindäki köýnegi sal-sal bolupdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 3. Onçakly uly bolmadyk beýlik, depe. *Onsoň obanyň ilerisindäki eagine çykyp, yzyna garap durdum («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* ♦ **Egin bermek** – ýaý bermek, egrelmek, egmek, egşerilmek. **Egniň bilen çekmek** – öz eden ýamanlygyn zöbaşyňa gelmek, birine eden ýamanlygyn üçin özüň jeza çekmek, eden ýalňys işiň özbaşyňa düşeni öz güýjiň bilen alyp çykamak. *Öz eliň bilen edeniňi egniň bilen bilen-de çekmeli bolduň («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Gel, indi ýola özüm çykaýyn, Ýalňyssamda-da egnim bilen çekeýin (Çary Aşyr, Pälwanyň Ýalňyşy). Eli bilen eden, egni bilen çeker (Nakyl).* **Egniňden gum sowurmak** – öz diýeniň diýip oturmak, baş bermezlik, boýun aldyrmazlyk, bir tutanyňy tutup oturmak, bir zady inkär etmek, öz peýdasyna, tersine tutmak, haýýarlyk etmek. *Protokol şu protokoldyr, bizde galp zat bolmaz! – diýip, ki egninden gum sowrup otyrka, algebradan bir egzameninde assistent bolup gatnaşan mugallymlardan biri bu protokolyň şol öňki dældigini barlady («Tokmak» Jurnaly). Şamyrat, egninden sowurma! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* **Egniňi gysmak (ýygymak)** – 1) sesiňi çykarmazlyk, ses çykarman oturmak, sesiňi çykarman durmak, sesiňi çykarman ýörmek. *Siz olara baryp, egniňizi gysyp duryň! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly);* 2) bir zada düşünmezlik, haýran galmaklyk, geň galmaklyk, geň gatyňy etmek. *Hobotow eginlerini gysdy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler); oňşuklylyk, çydamlylyk etmek. Egnimizi ýygryp hem halys ýadadyk (D. Agamammedow, Goşgylyr we Pýesalar).* **Egnini deňlemek** – ýörişde biriniň yzyndan ýetip deňleşmek, ýakyn gapdalyndan gitmek; bir zatda biriniň yzyndan ýetmek, onuň bilen deňleşmek. *Ýoldaşy bilen egnini deňledi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Yetdi-de, gyz bilen deňledi egni, Ýene gaýtalady öňki soragny (M. Seýidow, Çoluk).* **Egne kakmak** – 1) biriniň eagine el degrip, oňa bir zat hakynda duýdurmak; 2) ýaşy uly türkmen aýalynyň özünden kiçi aýal maşgala bilen salamlaşygynyň bir görnüşi. **Bir egne** – üznüksiz, birsyhly, dynuwsyz. *Ol Medeniýet ministriligiňiň garamagyndaky edaralaryň birinde bir näçe ýyldan bäri bir egne işläp gelýär (N. Pomma, Egri Eýikmez). Bir egne 17 ýyl başlyk boldum («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* **İki egniňden dem**

almak – kesellilik zerarly agyr ýagdaýda bolmak. *Sadap baý iki egninden dem alýan ortanjy gelnini görende: - Waý, nalajedeýin! – diýip, içini çekdi* (A. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

eginbaş: Egin-eşik, geým-gejim, bedene ötülýän zatlaryň jemi, geýilýän geýimleriň hemmesi. *Ol heniz hem özüniň gadymy eginbaşynda gezyýärdi. Kelje gidip, Wepanyň öýlerinden kitaplaryny hem eginbaşlaryny kiçijik çemedanjygy bilen alyp geldi. Wepanyň özüne laýyk tikilen bir laý araçäkli esgerleriň eginbaşyny – papagyny, ädigini sylag berdi* (A. Gowşudow *Mähri-Wepa*). *Olar derrew nazarlaryny Oguljana dikdiler we eginbaşlaryny kakysdyryp ugradylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Gelen gelnini bit-iki laý eginbaşyndan başga sepi ýokdy* (A. Gowşudow, Powestler we *Hekaýalar*).

egindeş: 1. Deň boýly, uzynlygy bir meňzeş. 2. Ýaşlary, durmuşdaky hereketleri boýunça ugurdaş bolan, deň-duş. *Ana şonda şo-da egnine tüpeň atyp öz egindeşleri bilen bile urşa gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Egindeş ýaşlaryň wäsi gülkisi, Howada ýaňlanyp, guş ýaly uçýar* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Biri-biriniň ýakyn ýanynda, deňinde, gapdalynda bolan, ýanaşyk. *İki dost egnindeş bolup durdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. göç.m. Bile, bilelikde, deň. *Ençeme ýyl bári egindeş işleşip geýäni-de Annatuwakdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5. göç.m. Deň hereket edip gelýän, pikirdeş, ýürekdeş, işde, göreşde, söweşde synagdan geçen ynamdar ýoldaş. *Mollanepesiň döwürdeşi, ýakyn egindeşleriniň biri-de satirik şahyr Keminedir* («Edebiýat»). *Ýogsa-da, men onu seniň üçin gertirdim, indiki sapar gelemde, onuň ýürekdeş egindeşleriniň suratyny hem getirip bererin* («Türkmen Pýesalry»).

egindeşlik: Egindeş bolmaklyk.

egin-eşik: ser. Eginbaş. *Ol gelenleriň egin-eşiklerine nazar saldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Bu çaga egin-eşik geýdirdi* («Görogly» Eposy). *Ol örän çalasynlyk bilen egin-eşiklerini geýindi* (B. Gurbanow, *Duşusyk*). *Onuň egin-eşigi, daşky görnüşi şäher täjirleriniňkä çalyň edýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

eginlek: Çiginleri giň, egni ýasy, güýçli, daýaw (adam). *Eginlek adamyň peýda bolmagy oturan adamlaryň ünsüni özüne çekdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eginlek garaýagyz – Sowet Goşunynyň pfitseri ötünç sorady* (B. Gurbanow, *Duşusyk*). *Üç dogan gürleşip, gülýär şadyýan, Üçisi-de jahyl, daýaw, eginlek* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

eginlil: 1. Tutuş egin bolup gidýän, e-gni köp bolan. *Eginlik ýer*. 2. Aýal köýnegine göwsüň her tarapyndan dakylýan bezeg aşýy.

eginme-egin: 1. Birin-birin, ýekeme-ýeke. *Eginme-egin aýlanyp çykdy*. 2. Deň, bir hatarda, ýanaşyk. *Nartäç bilen Hoşgeldi eginme-egin ädimleşip ugradylar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

eginýüp: Tärimiň ýokarysyndan aýlanýan dokma ýüp.

egirme: Süýüme tow, berip sapak, eriş ediş, egriş. *Egirme stanogy. Egirme fabriği*.

egirmek: 1. Süýümi towlamak, burmak bilen sapak etmek, eriş etmek. *Kolhozyň ganar dokamak, ýüp egirmek ýaly işlerine hemişe kömekleşerdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Garry ene ýüp egirýär, gulaç dokaýar, onuň-munuň ýüpegini çekip berýär, kişi hyzmatyny edýär, garaz, ýykma-ýykylma bir mydar bilen gün dolandyryýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Nurjahan igini egirmäge başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İnçe egrip, nepis edip dokardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.göç.m. Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnamak, toplamak, üşürmek, goýmak, oturtmak. *Ol bu wagt päkize stoluň daşyna myhmanlaryny egirdi* (B. Kerbabaýew, *Kümüş*).

egirtmek: 1. Birine süýümi towlatmak, tow berdirip sapak, eriş etdirmek. *Gözel eje ýüňüni egirdi*. 2.göç.m. Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnantmak, toplatmak, üşürtmek, goýdurmak, oturtmak.

egisdirmek: Birine bir zadyň möçberini, mukdaryny azaltdyrmak, peseltdirmek, kemeltdirmek. *Onuň möçberini egisdirmeli*.

egismek: Az etmek, azlatmak, peseltmek, möçberini kemeltmek. *Egsip ýüreginde möwç urýan derdi, Öz dostuna şeýle gürrüňler berdi* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*). *Gyzlar daga çykalyň, Gülüp-oýnap bökeliň, Derdimiz egmek üçin, Geliň läle kakalyň!* («Türkmenistan Halk Şahyranä Dörediji-ligi»).

eglemek: Bir iş ýa-da bir sebäp bilen bir näçe wagt saklamak, duruzmak, saklap durmak, gijikdirmek. *Ony näme üçin egleyärsiň ?!* (D. Agamämmedow, *Goşgular we Hekaýalar*). *Garly, öý salgydyny tizräk tölegin, egleseň, özüň üçin ýagşy düşmez* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Hekim aga, asyl eglemen! – diýip, dişini syrtardyp güldi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Dostuňy egleme, nepden galmasyn, Duşmanyň saklama, hyryň bilmesin* (Nakyl).

eglenç: Gerek bolan wagtdan köp bolmaklyk, gijä galmaklyk, saklanmaklyk.

eglençsiz: Gijä galmazlyk, saklanmazlyk. *Onda-da eglençsiz garaşsyzlyk boldy* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

eglenmek: Bir ýerde bir sebäp bilen mümkin ýa-da gerek bolan wagtdan köp saklanmak, bolmak; gijä galmak, öz wagtynda gelmezlik. *Ol onuň bilen güleşip, ep-esli eglendi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Kakasy köp eglenensoň, Myrat aladalandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Durdy aga raýonda bir iki gün eglenmelidi* (J. Akyýew, *Mergeniniň Ogly*). *Eglenmän ýer sürüp, gök ekmek gerek* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

eglişik: Ýeňillik berme, biriniň peýdasyna bir zatdan el çekme, kemeltme, ylalaşyk, barlyşyk. *Çaklaňrak börüginde gyzyly egme ýaldyrap dur* (G. Nepesow, *Goşgylar*). *Muhammet pikirlerini soňlap-soňlamanka, göwüslek aýal Aýyň ýagtysyna altym çäýylan egmesini ýalpyldadyp çykdy. Ol mahmaly silkip goýberdi welin, ullakan egmeli bürük mahmal bilen birlikde aşak gaýtdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýokarysynda dakardylar egmäni, Agram berip, depesinden basardy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. *Aşak бүкүлүян, epilýän, бүкme, epme. Ýükli arabalar egme taýakly guýynyň golaýynda saklandy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

egmek: 1. Bir zadyň uçlaryny biri-birine ýakynlaşdyryp, duga görnüşinde etmek; başyny, ýokary tarapyny aşak бүкmek, epmek, tutmak, gyşartmak. *Düzüm-düzüm gozalar gowaçalaryň şahalaryny aşak egipdirler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Agaçlar üstlerine oturan tozanlaryny göterip bilmän, köp miwe getiren ýaly başlaryny aşak egipdirler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Çekilýän jylaw Meleguşuň altyn boýnuny ýaý ýaly egýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Küýzäniň bilini çep aýagyna söýäp, ony egdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Gury agajy egmegin, degmedige degmegin Gury agajy egmegin, degmedige degmegin* (Nakyl). 2. *Göwresi öňe eňnit edýän, бүкүррәк (adam). Ol jüýkburun, egmejik adamdy. Topazburnuň gaňrak ýaly egmek göwresi dikilen ýaly boldy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Boýunlar ýygrytlaşan, uzyn, arryk, egmek kösä şol talaňdan zat ýetmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Baş egmek** – ser. *Baş Y. Ol iki elini uýlugyna diräp, baş egip salam berdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Dost, bu depe-eziz depe! Başyň egip, durup geçgin!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Başyn egip bu gelin, «Düş» diýip ýşarat etdi* (A. Alamyşow, *Sona*). *Bir adamyň öňünde baş egmek, boýun burmak bolar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Çarwalar Artygy baş egmäge taýyndylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men bu ajaýyp ylymyň öňünde baş egýärim* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). **Boýun egmek** – ser. *Boýun. Eýranda bolan kazak komandowaniýesi Maşada gelen iňlis harby missiýasyna boýun egipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Siziň bilen güldi tozanly çöller, Size boýun egdi egilmez daglar* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgylar*). *Gowaçalar yssa boýun egmän, met durýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

egrelmek: 1. Egri bolmak, göni bolmazlyk, gyşarmak, бүкүlmek. *Onun burny ýyrtyjy guşuňky ýaly egrelipdir* (M. Gorkiý, *Ene*). *Burnuň nähili, haram guşuň çünki ýaly egrelip, oraga dönüpdur* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol egrelen bilini göneldip gerindi-de, hal-ahwal sorady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu ýeri*

uly tirsek-bolup, egrelip ýatyrdy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). 2.göç.m. Ters ugur bilen gitmek, bir zada garşy bolmak, hakykatdan, dogry ýoldan gyşarmak. *Meniň ýolum gaty dogrudyr, indi ony hiç kim egreldip bilmez! – diýip, Gurt berk aýtdy* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). ♦ **Eli egrelemek** – ser. El Y. Wah, nädersiň, soňky wagtda onuň elem egrelip başlapdyr (B. Kerbaba-ýew, Yhlasa-Myrat).

egreltmek: Egri etmek, бүkmek, gyşartmak. *Galyň garagaçlaryň inçemik gollaryny ýaý ýaly egreldýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol simi egreldipdr.

egrem: 1. Bir zadyň gyşarýan ýeri, aýlanýan egri ýeri, aýlaw, öwürüm. *Ol bir köne ýabyň egreminde buky gurady* (J. Akyýew, Mergenli Ogly). *Dag başyndan syrýp gelýän egrem ýol demirgazyga sowuldy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Gözleriniň egremini güldürip goýberdi* («Görogly» Eposy). 2. Toýnaklaýyn egrem-bugram bolup gidýän dürli reňkli nagys, keşde.

egrem-bugram: Gyşarýan ýerleri köp bolan, dogry bolmadyk, egri-bugry, egri, gyşyk. *Garýagdy egrem-bugram okopyň nähili kynlyk bilen gazylandygyny bilmeýärdi* (H.Ysmaýylov, Powestler). *İndi olar beýik dagyň egrembugram jülgeis bilen dogry gündogara ýöreýärdiler* (A. Gowşudow, Eserler). *Tigirler egrem-bugram joýalary yzarlap barýany üçin, maşyn pýan ýaly çaykanýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Artygyň öz yzynda galdyran egrem-bugram ýoly Aýnanyň ýüregini iltenen erşiň beýleki ujy ýaly süýnüp gidýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

egremçe: 1. Dogry bolmadyk, gyşygrak, towlanyprak gidýän (uzynlyk, kiçiräk egri ýol). *Ol özüniň gara dor atyny obanyň ortasyndan geçýän egremçe köçe bilen sürüp gelýän wagty: - Haý, demirçi gardaş, how! – diýip seslendi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *İndi onuň gapdalyndan geçýän egremçe köçe bilen baraňda, geň gäýärsiň* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Batgalagyň içinden kiçjik egremçe köçe bilen baraňda, geň görýärsiň* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Maşyn egremçe köçelerden aýlanyp-dolanyp ýöredi*. 2. göç.m. Dar halka (ýüzük).

egrem-egrem: Egri, gyşyk, towlany gidýän, öwürümlü (uzynlyklar). *Egrem-egrem köçeleriň birine sowlup, ýasawullar salgy beren tarapyň tersine gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

egremlemek: Egri ýol bilen gitmek, egrem-bugram, sowa ýol bilen barmak. *Barsaň-da, jülgeleriň içi bilen egrerlip barmaly bolar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

egri: 1. Dogry bolmadyk, egrelip gidýän, gyşyk. *Onuň egri aýaklary batgadan sogruýan ýaly edilip, jansyz gözleri küle taşlanan mäs ýaly sämäp göründi. Agyr ýükli erkekler egri boýunlaryny süýndürüp, gadam urýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ondan soň ol ýene şähre gidip, sapy egrije, ala-mulaja taýajyklar alyp geldi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Agyr göwresine gysga egri aýaklary edem bermeýän hojaýyn azm urdy. Eleýs egri çünki bilen etleri çöpleýärdi* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). 2.göç.m. Özüni dogry alyp barmaýan, garşy gidýän, tersçillik edýän, ters hereket edýän. *Dogry egri bilen dost bolup bilmez* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bu tankytdan ýalta, egri ugur alyp, İşde öňde, toýda keýpi çag bolsun* (N. Pomma, Egri Eýiksiz). *Egri azar, dogry ozar* (Nakyl). ♦ **Egri çyzık mat.** – her bir dogry bolmadyk çyzık. **Egri basmak** – dogry iş etmezlik, ýaramaz iş etmek. *Eger-de Çarynyň ýa-da Hoşgeldiniň aýaklaryny egri basan ýerlerini tapaýsam, dogry raýkoma baraýyn-da: - Ýa men,ýa-da şolar! – diýeýin, bolmasa boljak däl* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Egri oturyp dogry gürlaşmek** – yüzbe-ýüz, aýyk gürlaşmek, hakykaty aýdysmak, söz gizlemeçlik, gyşarnyksyz, dogry sözleşmek. *Öwez han, biz olar bilen egri oturyp, dogry gürläşeris !* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). **Eli egri** – ser. El Y. Durdy seniň özüň-ä däl, aýalyna-da eli egri diýýär (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Aýdyşlaryna görä, onuň eli hem egrimişin* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

egri-bugry: ser. Egrem-bugram. *Kyrk ýyl mundan ozal egri-bugrudy («Tokmak» Jurnaly).*

egrije: Gaýma bilen salynýan üçburçluk nagşyň ady.

egriji: Ýüplük egirýän, ýüplük egrip taýýarlamak bilen meşgullanýan adam, işçi. *Egrijiler we dokaýjylar ýaly käbir işçiler öz öýlerinde işläpdirler (Orta Asyrlar Taryhy).*

egrilişmek: Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnaýşmakj, toplanýşmak,, üýşüşmek, köpçülik bolup oturmak. *Çagalar goşda ýanýan çerkez odunyň töweregine egrilişip otyrdylar (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi).* Bu wagat aşak çöküşip, Kerimiň daşyna egrilişen esgerleriň hemmesiniň gulaklary barmagyny çommaldyp gepleýän komandirdedi (B. Soltannyázow, Kümüş). Olar maşynyň töweregine egrilişdiler (H. Ysmaýylov, Powestler). Çyranyň daşyna egrilişip uka gitdiler (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).

egirmek: 1. Towlanyp sapak edilmek, tow berlip eriş edilmek. 2. Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnaýmak, toplanmak, üýşmek, daşyny almak.

egrinmek: Özünü üçin egirmek.

egrişmek: Egirmäge kömekleşmek, kömek bermek, köpçülik bolup egirmek, bilelikde egirmek.

egsik: 1. Möçberi kemeldilen, möçberi kemelen, azadylan, doly däl (suwuklyk hakda). 2. Kem, ýetmez, pes (ýagdaý). *İndi oňa gowşak, ölügsi hem egsik görünýärdi. Onuň nämesi senden egsik?! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

egsilmek: Möçberi azalmak, kemelmek, egsik bolmak, gowzamak.

egsişmek: Egismäge kömekleşmek, egsik edişmek, gowzadýşmak.

egşitmek: ýüzünü egşitmek – gaşyňy çytyp gaharly görünmek, gaharly bolmak. *Ol ýüzünü egşidip gaýtdy (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Taryhy).*

eh: Bir zat hakynda aladalanmaklyk, ökünmeklik, bir zada täsin galmaklyk duýgusyny aňladýan ümlük. *Eh, ýadymdan çykarypdyryn. Eh, gör nähili oňat zat! 2. Nähöş adamyň agyrlyk bilen dem alşy. Syrkaw eh, eh edip ýatyrdy.*

ehe: Biriniň gürrüňi diňlenende, gürrüňe hi-hawa berlende, içki duýgy ýüze çykarylanda, bir zat makullananda «hawa»manysynda aýdylýan ümlük.

ekabyr [ekaabyr]: 1. Ýaşy taýdan uly bolan. *Atanyň ekabyr ogly mirasdan iki paý bolmalydyr. Öýüň ekabyry, ýaşulysy, kethudasy-da derrew gelniň özi boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç.m. Fiziki taýdan güýji artyk bolan, güýçli, zor, kuwwatly, dogumly. *Şu meýlisiň dilewarragy hem ekabyr-raklarydy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* Ekabyr Gaýly ätiýaç üçin, gapynyň deşiginden jyklap, garrynyň ýapdaýyny barkaýardy (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi). Jigitleriň ekabyrlaryndan biri başyny galdyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol örändüşbi, ekabyr oglandy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ekabyrsyramak [ekaabyrsyramak]: Güýçli, zor bolan bolmak, dogumlysyramak, batyrsyramak. *Muhat ekabyrsyrap, Şirniň kabinetini kakman girdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ekjeşmek: dial. Tersleşmek, sene-mene edişmek, sögüşmek. *Seň bilen ekjeşmek hajat däl maňa! (N. Pomma, Egri Ýikmez).*

ekdi: Eldeki edilen, adamyň erkinden çykmaýan: öwrenişdirilen, endik etdirilen. *Öz ekdi maly ýaly edip, ony islän ýerine haýdadyp ýör (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* Garrynyň ekdi haýwanlaryny göresleri gelyärdi (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi). Gurt çagasyndan ekdi bolmaz (Nakyl).

ekdirmek: Ýere tohum sepdirmek, agaç oturtdyrmak. *Saňa ekdirjek, özi bolsa gülünü çürtmek (B. Soltannyázow, Kümüş).* Bugdaýy köp ekdirdi.

ekeji: Gelniň adamsyndan uly aýal doganyna bolan gatnaşygy görkezýän söz. *Ekejili bir gelin şeýle düzgünü arzuw etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

eken: Bir zadyň şeýledigini, şeýle bolandygyny soň duýmaklyk ýokundysyny berýän postpozitiw kömekçi. *Jonnuk batyr oňa Tulpar diýip at beren eken*

(B.Kerbabaýew, Jonnuk Batyr). *Her hiçik-de bolsa, ýeliňem ynasby bar eken* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ekeni: ser.Eken. *Ýaşamaly ýer şu ýeri ekeni* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Ýagşy, meniň gözüm görmeýän ekeni* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).

ekerançylyk: 1. Oba hojalyk ösümlikleri ekilen ýerler. *Biz Baýramalynyň ekerançylygyna aýak basdyk* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ekerançylygyň daş-töweregine gapan gurup möjek awlaýar* (N.Pomma, Egri Eýikmez). *Gije-gündizini hemişe ekerançylygyň içinde geçirýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ol ýap ekerançylygyň üstünden indi* (H. Ysmaýylow, Powestler). 2. Oba hojalyk ösümliklerini ösdürip ýetisdirmek üçin ýeri bejeriş, ýer işleri bilen meşgul bolmadyk. *Olar ekerançylygy-da- mal edinip köpeltmegi-de bilmändirler* (Gadymy Dünýä Taryhy).

ekerine: Ýeri kärendesine, ýarpasyna ekiş, kärendesine, ýarpysyna. *Seniň hojaýynyň hem ekerine berýän yerlerini başyna iýdirdiler* (B. Soltannyýazow, Kümüş). *Ýa men ony senden ekerine alypmydym?!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)

ekezenmek: Dogumlanmak, özüňi tijemek, tijenmek; batlanmak, güýçlenmek. *Ol birneme ekezlendi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İndi olaryň sesleri ekezenlip, hatda şatlykly çykýardy* (M. Gorkiý, Ene). *Ol has hem ekezlendi we gürrüňiniň arasynda «ähem» edip ardynjyrady* (A. Gowşudow, Eserler).

ekilmek: Ýere tohum sepilmek, agaç oturdylmak. *Onuň kakasy ýatymlyk gidip, dag içiniň amatly yerlerinde ekilen düme arpalary orýardy* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). *Olar howla çykdylar, hatar ekilen sosnalaryň arasynda gezmäge başladylar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). ♦ **Ekilmedik yerde gögermek** – çagyrylmadyk ýere barmak, islenmeýän yerde görünmek; gürrüňe yerliksiz goşulmak. *Hemişe ekilmedik yerde gögerip yör* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Şol wagtda ekilmedik yerde gögerýän Aýtak, niredendir bir yerden gelip, gürrüňe goşulmakçy boldy. Ekilmedik yerde gögeren gyzgandan dynmak üçin, ussa indi nätmelidi?! Aýtagyň yeňsesinden südürläýmese, öz ýakasından el çekjek gümany yokdy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Bu geday näme üçin ekilmedik yerde gögerýär* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ekin: Ekilýän zat, ekilýän meýdan. *Gögyärmiň, iller her ýyl ekin ekip, köp bugday alýarlar* (A.Durdyýew Saýlanan Eserler). *Oňa biz ekinlerimiziniň ykbalyňy ynanyp bileris* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Onuň ekin bilen näme işi bar ?!* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol ekinleriniň hasylyny zaýa etmän ýygnaýar* (K. Jumaýew, Dört Dogan). *Bu kolhozuň iň ýagşy we umytly düme ekin meýdany hem soldy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

ekinçi: Ekin ekýän, ekinçilik işi bilen meşgul bolýan (adam). *Aýnur eje bilen Aýdurdy gök ekinçileriň ýanyna gidip, onuň gürrüňini diňläp bilmediler* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

ekinçilik: Ekin etmek işi; ekin eilen meýdan. *Ol suwlaryň ýeten yerlerinde gök ekinçilik emele geldi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Gök ekinçilik brigadasy.*

ekinlik: Ekin bolan, ekilen ýeri köp bolmaklyk, ekin köp ekilen (ýer): ekin ekmek üçin ýararly gerekli bolan (meýdan). *Ülkämiz ekinlik, çöllük hem daglyk* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Tutdy rkinlik meýdany Çagalaryň ahy-zary. Goşa depäniň yeňsesi, Giden gök ekinlik meýdany* (Çary Aşyr, Poemalar).

ekinmek: Özüň üçin ekin ekmek. *Öz wagtynda ekin ekinipdirler.*

ekin-tikin: Ekerançylyk işleri; ekilen zatlar. *Kolhozçylar üşşüp, ekin-tikin hakda gürleşip otyrdylar. Men indi ekin-tikinimden başga işe goşuljak däl! – diýdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Kolhozçylar ekin-tikinlerini ýygnap, gysda göçüp gaýtsalar-da, Myrat aga agtyklaryny, kempirini oba iberip, özi şu jülgede galýar* (N. Pomma, Egri Eýikmez).

ekipaj: 1. Paýtun. 2. Korablyň, tankyň, samolýotyň komandasy. *Howsalalanan at-eneler we ýolagçylar çaganyň heläk bolmagynyň önüni alan lokomotiw ekipajyna*

gyzgyn minnetdarlyk bildirler («Ýaş Kommunist» Gazeti). Olar «Kaşmir şazadasynyň» ekipajynyň heläkçilige sezewar çuň gynanç bildirýändiglerini mälim etdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ekiş: Ekin ekmek işleriniň protsesi. *Kolhozçylar bil guşap çykdy ekişe* (A. Kekilow, Söýgi). *Bu ekiş wagtyndady* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Gardaş, ekiş kampaniýasy ýetip geldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Özleri bolsa ýerlerini ekişe taýýarlamak bilen boldular* (B. Seytäkow, Gyz Salgydy).

ekişmek: Ekin ekmäge kömekleşmek, arkalaşmak. *Bugdaý ekişmäge gitmek.*

ekiz: Bir eneden bir wagtda bolanlar (çaga, owlak, guzy hakynda). *Gyzlargülüň ekiz gyzy bolupmyşyn* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Akja ekiz çagasyny elinden aldyran ýaly eňredi* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Bir sapar onuň goňşy-garyndaşlaryndan biriniň geçisi ekiz guzlady. Gurbanly ekiz ogullaryny bolanlygyny hem saglyklarynyň örän ýagşydygyny aýtdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Aýratyn hem goňşularynyň bir sany ekiz owlakly geçisi bardy welin, bütün töwerege iş bolýardy* (N. Esenmyradow, Ýaş Naturalist).

ekizek: Ekiz taýy, ekizleriň biri.

eklektik: Eklektizme esaslanmak, eklektizmiň tarapyny tutýan (adam).

eklektika: ser. Eklektizm.

eklektiki: Eklektika häsiýetli bolan, eklektizme has bolan. *Eklektiki pikir. Eklektiki dünýägarayyş.*

eklektizm: Biri-birine garşylykly bolan her hili pikirlerin, garaýyşlaryň mehaniki suratda birleşdirilmegi, garyşdyrylmagy.

eklemek: Birini iýdirip-geýdirip saklamak, biriniň durmuşyna kömek etmek, idetmek. *Öz maşgalasyny hem doganynyň üç çagaly dul aýalyny eklemäge mejburdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Seniň ýaly edermen ogly eklemäge Babahan arçynyň heniz her gurby ýok dälidir* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol öz maşgalasynyň arasynda otursa, men ony eklejek ahyry. Çünki eneler biz aksüýt berip ulaldypdyrlar, ekläpdirlar, saklapdyrlar, kemala getiripdirler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **Ekläp-saklamak** – birine ata-ene gözegçiligini etmek, biriniň ugruna seretmek, birini her bir tarapdan goldap saklamak. *Seni ekläp-saklan mähriban enäniň gözýaşlary üçin gahar gazap oduny kimiň üstüne seçmeli* (A. Gowşudow, Powesler we Hekaýalar). *Abadan, biz seni ekläp-saklap adam etdik!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eklenç: Eklenmek üçin gerek bolan zerur zat, serişde güzeran; ýaşamaklyk, gün geçirmeklik. *Çaganyň eklenjiniň aladasyny etmeli. Emma eklenç-güzerançylykda welin, biri-birine söýenişik ýokdy* (A. Gowşudow, Eserler). *Oňa gelin alyp bersek, eklenç başyna düşenini biler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **ekletmek:** Biriniň durmuşyna kömek etdirmek, idetdirmek, ekläp-saklatdyrmak. *Birini ekletmek.*

eklenmek: öz güzeranyňy özüň görmek, öz günüň özüňden geçmek, öz günüňi görme öz oňşugyň özüňden geçmek, öz zähmetiňe düşýän zat (hak) bilen oňmak. *Ol özüniň daban azaby bilen eklenipdir* («Edebiýat»). *Sen arassa zähmet bikilen eklenmelisiň* (K. Jumaýew, Dört Dogan). *Bil agyrtman eklenmän hasabyny bilýändir* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ekleşmek: Maşgala saklamaga kömekleşmek, idetişmek, ekläp-saklaşmak.

eklin: Aýrybaşgalykda ýaşamak, ýeke, özbaşdak, aýry. *Hüňkaryň eklin ýatan ýylkysynyň üstünden geldi* («Görogly» Eposy). *Artyk ondan soň eklin ýatmady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ekmek: 1. Gögertmek üçin ýere tohum sepme, agaç oturtmak. *Agdaryp çykan ýerine bolsa bugdaý, gawun, mekgejöwen ekýär* (K. Jumaýew, Dört Dogan). *Ekini nähili şert bilen eken bolsalar, şol şerte görä-de paýlaşýarlar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ol onuň-munuň ýer-suwuny ýarpasyna ekerdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Ekene bar, ekmedige ýok* (Nakyl). 2. göç.m. Döwmek, ýoklamak, puja çykarmak. . ♦ **Bolsady ekmek** – häzirki wagtda bolmadyk,

geljekde bolaýmagy mümkin bolan ýa-da fantastik käbir zatlary göz önüne getirmek, arzuw etmek. *Bolsady ekeniň bilen gögerýän bolsa, men hem okaman, tejribe geçmän, lýtçik bolardym* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Diňe bir adamyň ekýän, bolasdysy däl-de, hatda guramalaryň-da öz düxen planlaryny bir sebäp bilen dolduryp bilmeýän wagtlary-da bolar* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Onuň agzyndan çykýan sözler bolsady ekmek ýaly bir hili süýji, ýakyly bolup ýürekden turýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Gereginiz erkek bolsa, howudyňyzy üpjünläberiň! – diýip, ummasyz bolsady ekýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ekoprtler: Harytlary eksportileýän adam ýa-da gurama.

ekran: 1. Yüzünde filmiň suratlaryny görkezmek üçin gerilýän ak mata (tuty). *Ofitser bir hili ýaýdanjyrap ekranýň tutusy ýaly edilip gerlen gara mata baka göz gytagyny aýlady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ekranda oýnaşyp, aýdym aýdyşyp ýören çagalar görünýär* (H. Ysmaýyłow, *Powestler*). *Bularyň köpüsi giň ekranly kinoteatrlar bolar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Tomaşaçylar zalynyň içinde iki sany ekran goýlupdyr* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). 2. Kino filmleri görkezme.

eks: Ady, wezipäni aňladýan sözlere «öňki» diýen manyny berýän pristawka.

ekskawator: 1. Ýer gazýan maşyn (ýol, dag we ş.m. işlerinde ulanylýar). *Jirafa boýunly ekskawatorlar agraslyk bilen ýöreýärler* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Ynha Ekskator boýnun uzadyp* (N. Pomma, *Goşgular*). *Hol uzakdan, gezäp äpet susagyn, Bir ekskawator münzeýär öňe* (J. İlmyradow, *Aýgöl*). 2. Boşlugyň gazaýan, gazap arassalaýan meditsine instrumenti.

ekskawatorçy: Ekskawatorda işleýän adam, işgär, spetsialist. *Onuň ekskawatorçylar brigadasy planyny 102 pretsent amaş etdi* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

ekskurs: İkinji derejeli meseleleri düşündirmek üçin esasy temadan daşlaşma.

ekskursant: Ekskursiýa gatnaşygy, ekskursiýa gatnaşýan adam, ekskursiýaçy. *Ekskursantlar Köneürgençde, Garagapanyň, Şyh-Şeribiň we Törebeg hanymyň ymaratlaryna bardylar* («Ýaş Kommunist» *Gazeti*).

ekskursiýa: 1. Öwrenmek, wilmek ýa-da görmek-göwnüni açmak maksady bilen ýere kollektiv bolup gitmeklik, bir zady köpçülik bolup görmeklik. *Şiriniň ekskursiýa hakda hiç zat aýtman gitmegi Meredi begebdir* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Diňe özleriniň kolhozynda bolan onýyllyk mekdebiň okuwçylary däl goňşy kolhozlarynyň mekdepleriniň okuwçylary-da onuň tejribe işini görmäge ekskursiýa gelýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Olar otrýad, zweno bolup, taryhy ýerlere ekskusiýalara, ýörüşlere gidýärdiler* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüňi*). 2. Ekskursiýa gatnaşyjylar toparý, ekskursiýaçylar.

ekskursiýaçy: ser. Ekskursant. *Gadymy ýadygärlikleri görmek üçin, ekskursiýaçylar toparý geldi.*

ekskursowod: Ekskursiýa ýolbaşçylyk edýän adam. *Ekskursowod bize köp zatlar düşündirdi.*

ekspansionist: Ekspansiýa tarapdary, basybalyjy.

ekspansionistik: Ekspansiýa häsiýetli, ekspansiýa has bolan.

ekspansionizm: Imperialistik basybasyjylyk syýasaty.

ekspansiw: Öz duýgusyny galjaňlyk bilen ýüze çykarýan.

ekspansiýa: Başgalaryň territoriýalaryny we söwda bazalaryny zorluk bilen basyp almak maksady bilen, özüniň syýasy we ykdysady täsirini başga ýurtlara ýaýratmagyň imperliastik syýasaty.

ekspeditor: Yüki, korrespondentsiýany degişli ýerlerine iberiji, iberýän işgär. *Çakyr zawodynda ekspeditor bolup işläpdir* («Tokmak» *Jurnaly*).

ekspeditsion: 1. Edaranyň haýsy hem bolsa bir zady iberýän, ugradýan bölümi. 2. Ýörite tabşyryk boýunça bir topar adamyň, otrýadyň bir ýere gitmekligi, syýahaty. *Pawlenko Garagumda geçirilen ekspeditsiýalaryň ençemesine gatnaşypdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Men ýigrimi iki ýaşyna çenli*

ekspeditsiýalarda gezyýan toparlaryň gara işçisi bolup gezdim, ondan soň ussahanalarda işledim, slesar boldum (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Täze başlangyç razwedburaw ekspeditsiýa ýagdaýynda bolany üçin, oňly tehnika-da ýokdy (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 3. Ekspeditsiýa gatnaşyjylar topary, ekspeditsiýaçylar.

eksperiment: 1. Ylmy tejribe, ylmy synag. *Himiki eksperiment.* 2. Umuman bir iş etmek üçin edilýän synanyşyk.

eksperimental: Eksperimente degişli bolan, eksperiment geçirýän.

eksperimentator: Eksperiment geçiriji, eksperiment edýän işgär.

ekspert: Belli bir iş, mesele boýunça öz pikirini aýtmaklyga, netije çykarmaklyga çekilýän psessiallist. *Ol ýere ABŞ-dan harby ekspertleriň we geňeşçileriň täze topary kürsäp geldi («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Sähel aga-ha beýlede dursun, hatda giden bir ekspert komissiýa hem hiç bir zat diýip bilmejekdi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

ekspertiza: Spetsialistleriň netije çykarmak üçin belli bir işe, meselä garamaklygy. *Haty hem onuň arzasyny resmi suratda ekspertiza ihermeli (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

ekspiratsiýa: Öýkenden howa çykaryş, dem goýberiş.

ekspluatator: Ekspluatirleýji, ekspluatatsiýa edýän kapitalist. *Adamyň azat grajdanin, öz ykbalynyň hojaýyny bolmagyndan, onuň ekspluatatorlar üçin däl-de, eýsem özi üçin işlemeginden ybaratdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ekspluatatsion: Ekspluatatsiýa degişli bolan. *Üzümgül bolsa ekspluatatsion bölümdeokapdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ekspluatatsiýa: 1. Kapitalistik jemgyýetde: önümçilik serişdelerine hususy eýeçilige esaslanyp kapitalistleriň başga adamlaryň zähmetiniň önümini eýelemegi. *Yurdumuzda horlugyň hem ekspluatatsiýanyň köküni kesmek üçin hökman işçilere daýanmalydyrys (N. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Belli bir maksat üçin peýdalanmaklyk, işlemeklik.

ekspluatirlemek: Ekspluatatsiýa etmek.

ekspluatirlenmek: Biri tarapyndan ekspluatatsion edilmek.

ekspluatirletmek: Ekspluatatsiýa etdirmek.

ekspонат: Görkezmek üçin sergide, muzeýde goýulýan predmet. *Ýadygärlikleriň arasynda örän kiçijik ekspонат bar («Mydam Taýýar» Gazeti). Men-ä oýlanyp görýän weli, traktoryň agaç azaly azat edişi ýaly, ikinji usul hem ýakyn geljekde kaçalkany muzeý ekspонатyna aýlandyrmak öýdýän («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

экспонент: Экспонант еýesi, bir zady sergide goýýan adam, edara.

экспонирlemek: Syn etmek üçin görkezip goýmak, sergide görkezmek. *Suratlary експонирlemek.*

экспонирленmek: Syn etmek üçin görkezilip goýulmak, sergide görkezilmek. *Ekспонирленen suratlar.*

экспонирletmek: Bir zady syn etmek üçin görkezip goýdurmak, sergide görkezdirmek. *Oba hojalyk önümlerini експонирletmek.*

экспорт: Daşary ýurda haryt, kapital çykarma. *Ekспорт harytlary.*

экспортirmek: Daşary ýurda haryt, kapital çykarmak. *Haryt експортirmek. Капитал експортirmek.*

экспортirletmek: Daşary ýurda haryt çykartmak, экспорт etdirmek, экспорт edip ibertmek.

экспотирленmek: Daşary ýurda haryt çykarylmal, экспорт edilmek, экспорт edilip iherilmek. *Ekспортirlenýän harytlar.*

экспозитсион: Экспозитсиýa degişli bolan. *Ekспозитсион plan.*

экспозитсиýa: 1. Edebi we saz eserleriniň soňabaka ösdürilýän motiwli giriş bölümi. 2. Görkezmek üçin goýulýan predmetleriň ýerleşdilişi. *Muzeý експозитсиýasy.*

ekspres: Diňe uly stantsiýalarda durmak bilen, iň ýokary çaltlykda ýol geçýän otly, parahod, awtobus we ş.m. *Ekspres bilen gitmek.*

ekspressionist: Ekspressionizme uýýan, ekspressionizmiň tarapdary, şu akym bilen gidýän (hudojnik, tankytçy).

ekspressionizm: XX asyryň başlarynda Günbatar Ýewropa sungatynda we edebiýatynda dörän reaksiýa, idealistik akym.

ekspressiw: Ekspressiýa häsiýeti bolan, labyzly, manyly, täsirli. *Ekspressiw nutk.*

ekspressiýa: Täsirlilik, labyzlylyk, düşnüksizlik, manylylyk.

ekspromt: Taýýarlyksyz, birden, ýüzüniň ugruna, ýerine ýetirilmeli wagtda döredilýän, aýdylýan nutk, sygyr, ýiti pikirler, saz eserleri we ş.m.

ekspropriator: Bar zady eksaropkirleýän adam.

ekspropriatsiýa: Bir zady biriniň elinden, ygtyýaryndan mejbur edip almaklyk.

ekspropriirmek: Birinden bir zady zorluk bilen, mejbury suratda almak, ekspropriatsiýa etmek.

ekspropriirlenmek: Zorluk bilen, mejbury suratda alynmak, ekspropriatsiýa edilmek.

ekspropriirletmek: Birinden bir zady zorluk bilen, mejbury suratda aldyrmak, ekspropriatsiýa etdirmek.

ekstaz: Özünü ýitirmeklige eltýän şatlykly ýagdaý, joşmaklyk ýagdaýy, ruhbelentligiň ýokary derejesi.

ekstensiiv: Hiliniň ýagşylanmagyna däl-de, sanynyň artmagyna gönükdirilen, intensiwiň tersi.

ekstern: Okamaga gatnamazdan, özi taýýarlanyp, belli bir okuw jaýyna degişli ekzamenleri berýän adam. *Uniwersiteti ekstern bolup gutarmak.*

eksternat: Okamaga gatnamazdan, özi taýýarlanyp, belli bir okuw jaýyna degişli ekzamenleri bermeklik sistemasy.

eksterritorial: *dipl.* Eksterritoriallyk hukugy bolan, eksterritorial hukugy, el deşmezlik hukugy bolan.

ekstragirlmek: 1. Çekip aýyrmak, çekmek. *Dişi ekstragirlmek.* 2. *him.* Garyşyk düzümden saýlanyp çykarmak, gysyp çykarmak.

ekstrakt: 1. *him.* Garyşyk düzümden saýlanyp çykarylýan madd. 2. Bir eseriň, dokumentiň iň esasy ýerleri gysga suratda beýan etme.

ekstraktor: *teh.* Ekstragirlmek üçin bolan aparat.

ekstrgirlenmek: 1. Çekilip aýrylmak, çekilmek. 2. *him.* Garyşyk düzümden saýlap çykartmak, gysyp çykartmak.

ekstsentriada: *teatr.* Ekstsentrik esasda guralan teatr ýa-da tsirk oýny.

ekstsentrik YY: *mat.* Kotsentrigiň tersine, umumy merkezi bolmadyk. *Ekstsentrik figuralar.*

ekstsenýrik Y: 1. *teh.* Maşynlarda ýalanýan hereketi öňe gidýän herekete öwürmek üçin wala oturdylýan disk. 2. *teatr.* Gülküli nomerleri ýerine ýetirýän tsirk ýa-da estrada artisti.

ekwator: *geogr., astr.* Ýer togalagyny ýa-da asman sferasyny Demirgazyk we Günorta ýarym togalaga pikirde bölýän, öz önüne getirilýän çyzyk. *Göreşip, belki-de, tupan-gaý bilen, Geçýänsiň jöwzaly ekwatory sen («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ekwatorial: *geogr., astr.* Ekwatora degişli bolan, has bolan. *Häzir geofiziki ýylyň programmasyna laýyklykda ekwatorial zonada seýsmek we başga ylmy stantsiýalar işleýärler («Mugallymlar» Gazeti).*

ekwilibriz: Ekwilibristika bilen meşgullanýan tsirk artisti, darbazçy.

ekwilibrizika: Deňagramlylygy saklamak esasynda akrobatik oýunlary etmek sungaty, darbazçylyk.

ekwiwalent: Bir zady her bir tarapyndan deň gelýän, onuň ornuny tutup bilýän, çalşyryp bolýan başga bir zat.

ekzamen: Haýsy hem bolsa bir okuw predmetinden geçirilýän barlag synagy. *Ol gaýybana okap, şu ýyl üçünji kursa ekzamen bermelidir* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Sen, bir ekzamenden berýän oglanjyk däl ahyryn!* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ekzamenden geçip bilmediklerini Myratdan görýän ýaly, ýüzlerini sallap gitdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Bu gün-erte döwlet ekzameni başlanjak* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ekzamenator: Ekzamen alýan mugallym. *Ekzamenator klasa girdi.*

ekzamenatsion: Ekzamen edilýän, barlag synagy geçirilýän. *Ekzamenatsion sessiýa.*

ekzema: med. Gijilewükli deri keseli.

ekzemplýar: Biri-birine her bir tarapdan meňzeş bolan bir kysymly zatlaryň aýratynlykdaky bir sanyssy, bir dänesi. *500 ekzemplýar mukdarynda çap etmeklik çak edilýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bu setirler ýüz müňlerçe ekzemplýar bolup, bütin Eýrana ýaýrar* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňyr-synda*).

ekzotik: Ekzotika häsiýetli ýagdaýynda bolan. *Ekzotik ösümlükler.*

ekzotika: Ösümlük we haýwanat dünýäsi babatynda haýsy hem bolsa belli ýurda, ýere häsiýetli, has bolan geň aýratynlyk.

el Y: Adamyň iki egninden aşak sallanyp durýan organy, gol. *Ol aýalyň elindäki çüýşe ýere gaçydy-da döwürdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Her kim eli aply goş haltasynyň ýanynda durdy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüni*). *Aýsoltan ejesiniň eline agram bermän, ýeňilik bilen ýerinden galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol öz eliniň pyçakly jübüsine baranyň duýman galdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Şol wagt hem elim kesewi, saçym sübsedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **El alyşdyrmak** – 1) ýarashdyrmak, barlyşdyrmak; 2) nikadan soň öýlenen ýigit bilen gelni elleşdirmek, ellerini biri-birine berdirmek. **El-aýagyňy ýitirmek** – özüňi ýitirmek, aljyramak, çasmak. *Emma el-aýagyňy ýitiribermezlik Göroglynyň oglanlykdan öwrenen kãridi* («Görogly» Eposy). **Elaýak ýaly** – her hili ýumşy ýerine ýetirýän, her hili işi edip bilýän. *Ol el-aýak ýalydy.* **El barmazlyk** – bir işi edip bilmezlik, başarmazlyk, dözmezlik. *Dogrymy aýtsam, tüpeň atmaga meniň-ä elim barjak däl!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Emma hiçbir zada elim baranok* (A. Kekilow, *Söýgi*). **El berişmek** – iki tarapyň hem bir zada bolan razyçylygyny görkezýän hereket, biri-biriniň elini tutmak, elleşmek. **El bermezlik** – barashmazlyk, eýgertmezlik, tutdurmazlyk, baş bermezlik, tapdyrmazlyk. *Eýsem seniň el bermän gaçyp ýörmäň dogrumy?!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol bize el bermez.* *Sen at üstünde el bermediň* («Görogly» Eposy). **El bulamak** – 1) eliňi hereketlendirip, bir zat etmekligi dýrdurmak, çagyrmak. *Ýuka ýüpek köýnekli bir gyzyň el bulaýany görüňdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Menem biabraýçylaga el bulap, özüme baka çagyramok ahyryn!* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2) bir işe gatyşmak, goşulmak. *Men bu işe elimi bulamak islemeýärim.* **El gaýtarmak** – uran, urup horlan adama fiziki güýç bilen jogap bermek, özüni urmak bilen gaýtawul bermek. *Eger oňa el gaýarsam, onuň maňa hezil bermejedigine gözüm ýetýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Görogly edeplilik edip, el gaýdarman saklandy* («Görogly» Eposy). **El galdyrmak** – ser. El götermek 1,2,3,4. **El garmak** – bir zada goşulmak, el urmak, bir zady öz tarapyňa geçirmek, almak. *Agasynyň malyna, el garyp, baş-alty goýny iýdi* («Görogly» Eposy). **El gatmak** – ser. El urmak. *Sen ýene-de halkyň zãhmetine el gatýarsyň* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maňa eliňe degraýseň, «el gatdy» diýip äleme jar ederin!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). **El görkezmek** – bir iş üçin bir zat bermek, para bermek. *Hemişeki wagtda barýaň attutaryna çenli el göremezmen, diwanyň gapysyna gözüň düşjek gümany ýokdy.* *Hatda dilmaja daga biraz el hem-görkezipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **El götermek** – 1) birini ýa-da bir zady saklamak, duruzmak, birine bir zady aýtmak üçin goluny ýokary galdyrmak; 2) biriniň buýrugy boýunça eliňi ýokary galdyrmak. *Eliňi*

göter!; 3) öz razıçylygy bildirip ses bermek. Ýok, Ýefimowa el göterip bolmaz. Ýa özüňe el götermeli bolar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Biziň el götermejegimizi bilýär (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy); 4) urmak, ýençmek. İndi bu ýigide eliňi göterseň, soňunu özüňden gör! Bolmasa, hiç wagt perzendine el götermek kakasy ony beýle rehimsiz urmazdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly); 5) bir zatdan dänmek, araňy açmak, saklanmak, daşlaşmak, bir zada gaýdyp ýanaşmazlyk, bir zady taşlamak, terk etmek. Ol bu pikirden el göterdi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Şu päliňden el göter! («Tokmak» Jurnaly). Şu kariňden el götergin! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). **El degirmek** – ser. El urmak. İndi maşgala «el degrip» başladylar (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). **El degmek** – 1) ser. El ýetmek. Meniň oýnamaga elim degenok! (G. Gurbansähedow, Enesiniň Ýumuşlary). Bular başyma şeýle bir iş getirdi welin, heý sen goýaý, hiçbir zada elimiz deger ýaly etmediler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Oňa-muňa çykмага elimizem degenok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2) tez bolmaklyk, baş öredilen bolmak; 3) ulanylýan bolmak, täze bolmazlyk. El degmedik zat; 4) bozulmak, namysa degilmek. Şäheriň iň owadan, el degmedik näzik gyzy içki geýimindedi. Olar, belki, «el degen» gyzdan çekinerler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **El ýetmek** – 1) wagtyň bolmak, ýetişmek. Şol mahal düşünjek bolmaga eli hem ýetmeýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler); 2) bir zat etmäge mümkinçiligiň bolmak. Gördüňmi, oba adamlarynyň meň bilen sözleşişlerini! Näme üçin diýseň, indi meniň elim uzadan ýerime ýetýär (N. Saryhanow, Arzuw). Gadym döwürdäki ýaly biz näme çörege zarmy, elimiz uzadan ýerimize ýetmeýärmizi?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Onuň elleriniň ýetmeýän ýeri bolmaly däl ahyryn! (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). **El ýetmez** – gymmat baha, gerekli, taýsyz, tapylgysyz. Özünü bolsa doktorçylykdan el ýetmez şaha hasaplaýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Bolduň meň başyma el ýetmez akja guş! (B. Kerbabaýew, Nebitdag). **El ýüzünde goýmak** – bir zady aňsatlyk bilen alar ýaly ýerde goýmak, saklamak. Aýu, men-ä gelnimiz Bibi jana dakjak şaý-seplerimi el ýüzünde goýjakldyryn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **El tutuşyp işlemek** – agzybirlik bilen işlemek. **El salgamak** – eliňi hereketlendirip, bir tarapy görkezmek, ünsüni bir zada çekmek. Özünüň yzy bilen aljyraňňylykda, tamdan çykan polkownik bilen ofitsere el salgap, gör, nämeler tabşyrdy (B. Soltannytazow, Kümüş). **El sermek** – 1) bir zat bermeklerini haýyş etmek, bir zat dilemek, kömek soramak. Ýarym ýalaňaç çaga Köçede el serip dur (R. Seýidow, Bagtlylar). Emma weli çörek diläp, Kişä elin sermedik gyz (K. Gurbanpesow, Goşgular). 2) özüni aldyrjak bolmak, götertjek bolmak (çaga hakda). Her görene el serip, «eje» diýip aglajak (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy). **El süýdüni bermek** – özüňden önen ýaly edip saklamak, eklemek. Ene süýdün däl-de, el süýdün berip, Biz ony ösdürdik, kökenek gerip («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Meniň el süýdüni berip terbiýelän ýetimegim galypdy («Görögly» Eposy). **El ujundan etmek** – bir işi yhlas bilen etmezlik, göwünli-göwünsiz etmek, çala-çula etmek. Hemme zady el ujundan edýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **El uzatmak** – 1) birine ýardym bermek, kömek etmek, birini arkasyny tutmak. Kim maňa el uzatsa, men şonuňky («Sowet Edebiýaty» Jurnaly); 2) bir iş etmäge synanyşmak, almak, öz tarapyna geçirmek. Şu günden şeýläk iliniň gyzyl-tyllasy meýdanda çaşyp ýatsa hem, şoňa men elimi uzatman (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar); birine zyýan ýetirmek, degmek. Aryga el uzadanyň men goluny omurdanyndan omrup taşlaryn (A. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **El urmak** – 1) özüňe degişli bolmadyk zady özleşdirmek, almak, öz tarapyňa geçirmek. Men ajymdan ölsem-de, haram mala el urmaryn (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Hoja köpüň malyna el urýarmyş («Zähmet Gahrymanlary»); 2) iş etmek, bir işe girişmek, iş bilen meşgul bolmak, bir zat edip başlamak. Öýde belli işe elini urman, Aýlandy ikiýan bir ýerde durman (A. Kekilow, Söýgi). Ussadan geňeşsiz hiçbir adamyň skwajina el urmaga haky ýok

(B. Pürliýew, *İlkinji Gün*); 3) gahar bilen birin urmak, ýençmek, kakmak. *Hiý-de adama, onda-da aýala el urarlarmy?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*; 4) aýal maşgalany zorlajak bolmak, zorlamak bolup synanyşmak. *Asyl Mährijamal hem soragda: - Maňa «el urdy!» - diýip görkezipdir (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler)*. *Bally gotur maňa «el urjak» bolanda, bar,uýaňa ýapyş! - diýdim (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. **El üzmek** – ser.El götermek 5. *Burawy ýañadandan ýola salmak mümkinmi ýa ondan bütinleýin el üzmelimi? İndi ondan el üzäýmeli bolarmy?! Baba oglanjykdan ýene-de el üzmedi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. *Men toprakdan el üzmen (M. İbrahimow, Ol Gün Geler)*. **El çarpmak** – razyçylygyň, makullamagyň alamaty hökmünde eliň aýasyny biri-birine urup ses çykarmak. *Her gezek perde düşende, ol aýaly bilen birlikde guwançly el çarpdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler)*. *Kä ýerde olar ellerini çarpýardylar (H. Ysmaýylow, Powestler)*. **El çekmek** – ser.El götermek. *Men nähili bolsa-da ol ýaşuludan el çekjek däldim (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler)*. *Biz-ä, ogul, Nurjan ikimiz şu öýden el çekmäge mewbur bolduk (B. Kerbabaýew, Nebitdag)*. *Sen beýle birehimlikden el çek! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. *Heniz hem giç däl, gitmek pikiriňden el çek! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. **El-ele bermek** – biri-biriňe kömek bermek, arkalaşmak, agzybirlik bilen hereket etmek. *Nurgeldi bilen-de el-ele berip işlemek üçin maslahatlaşdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim)*. *Biz onuň hemişe özümüz bilen bir hatarda el-ele berip öňe gitmegini isleýäris («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. **El ýuwmak** – hemme zatdan çykmaq, mal-mülksiz galmak, girdejisiz, düşewüntsiz bolup çykmaq. *Garry awçy ähli maşgaladan, ýer-suwdan el ýuwup, bir wagt obadan çykyp gidýär (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniniň Gürrüňi)*. *Ýyl boýy çeken zähmetinden el ýuwup çykýan wagtlary-da az bolmaýardy («Zähmet Gahrymanlary»)*. **El ýalamazlyk** - bir zatdan peýda görmezlik, gazanç etmezlik, haýyr görmezlik. *Eýran patyşasy türkmen topragyna näçe çozsa-da, onçakly el ýalan däldir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. *Bu tutýan pikiriňden el ýalamarsyň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler)*. **El ýaly** – möçberi uly bolmadyk, kiçjik, az. *Men öz gotur geçimi gaýgyrman, sürä goşmadym, sen bolsaň elim ýalak çagany gaýgyraňok ! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. **El ýaly çörek**. **Elde saklamak** - birini ýa-da bir zady öz ygtyýarynda saklamak, öz erkiňe boýun egdirmek. *Ony elde saklamak gerek*. **Elden-aýakdan düşmek** – iki baka urunmak, gykylyk etmek, çarpynmak. *Ýasawullar gyzy alyp girmekçi bolalarynda, çörek bişirýän aýal elden-aýakdan düşüp, gykylyk edipdir (Myrally)*. *Onda Doýduk elden-aýakdan düşüp, gykylyk etdi (B. Kerbabaýew, Japbaklar)*. *Emma Toýjanyň ejesi Durdygözel şol habary eşidenden elden-aýakdan düşüpdü (B. Kerbabaýew, Nebitdag)*. **Elden-aýakdan çykmaq** – 1) bir işi etmejek bolup horlanmak, kynçylyk görmek; 2) joşgunly duýgy görnüşli, gahar-gazaply hereket etmek. *Elden-aýakdan çykyp gygyrýan, käte göreş edýän çaglary-da bolýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. *Toýjan dogrusyny aýdaýsa aňlyşyna görä ussa elden-aýakdan çykjakdy. Elden-aýakdan çykyp, gyzyna bakan goluny sallap gepledi (B. Kerbabaýew, Nebitdag)*. **Elden gelmek** – bir zady başarmak, oňaryp bilmek. **Elden bermek** - ser.Elden gidermek. *Ol sypaýyçylygy elden bermedi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy)*. *Eserdenligi elden bermedi, seni hem tutup tama dykarlar. Ol pursady elden berjek däl (M. İbrahimow, Ol Gün Geler)*. **Elden geçirmek** – bir zat bilen iş salyşmak, barlap görmek, seredip çykmaq. *Sona kän tomlary elden geçirdi (D. Baýmyradow, Söýgi we Mekirlik)*. *Baganany bir baş elden geçirip, onuň ýokary sortdan kabul edilmegini gazandylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. **Elden gidermek** – goldan çykarmak, mümkinçiligi elden bermek, bir zady öz wagtynda peýdalanyp bilmezlik. **Elden gutarmak** – halas etmek, boşatmak, dyndarmak. **Elden tutulmak** – boşamak,sypmak, çykmaq, dynmak,halas bolmak. *İňlisleriň elinden gutulyp bilerinmi?! (M. İbrahimow, Ol Gün Gelen)*. **Elden düşmezlik** – ser.Elden-ele geçmek. **Elden sypdyrmak** – gaçyrmak, pursaty, mümkinçiligi

gidermek. *Pursady goldan bermek gerek däl, Pökgen aga ony elden sydpdyrsaň, gaýdyp tutup bilmersiň!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Elden tutmak** – 1) kömek bermek, goldamak; 2) birini etmişiniň (ogurlygynyň) üstünde tutmak. *Kim meniň elimden tutupdyr?* **Elden çekmek** – halas etmek, gutarmak; kömek etmek, ýaran bolmak. *Ezilen halklaryň elinden çekdiň Kopitalistlere sen garşy çykdyň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Şeýdip doktor çekdi meniň elimden* (A. Mergenow, *Goşgular*). **Elden çykarmak** – ser. Elden sydpdyrmak. *Şeýle wagt biz erkegimizi nähili elden çykaryp bileris* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Biz muny elimizden çykarmarys* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **Elden çykamak** – 1) arany açmak, daşlaşmak, ýok bolmak; 2) bir zady etmek, çykarmak, ýasamak, bejermek. *Biziň elimizden çykan zadyň ýaramazy bolmaz* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **Elden-ele geçmek** – 1) biriniň eýeçiliginden ikinji bir eýeçiligine, ygtyýaryna, garamagyna geçip, çalşyp durmak. *Käbir punktlar bir günüň içinde elden-ele geçýärler. Şol ýerde gazaply söweş barýardy, şäher elden-ele geçýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*); 2) bir adamdan ikinji bir adama geçmek, ýaýramak, elden düşmezlik. *Ol elden-ele geçip, daş ýüzüniň nagyşlary ýitip giden kitaby eline aldy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Ullakan çilim elde-ele geçýär* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol kagyzlar bu wagtlar elden-ele geçip ýörendir* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). **Ele almak** – 1) bir hünäeri, käri, tilsimi öwrenmek, bilmek, özleşdirmek. *Seniň edýän käriňi öwrendim, aldym ele* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*). *Onda bu hünäri ele almaly* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*); 2) öz erkiňe boýun egdirmek, öz diýeniňi etdirmek. *Ony ele alsak, derde ýarar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýurdumyzda senagatlar salyndy, Tehnikanyň güýji ele aldy*. (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*); 3) özüne erk etmek, özüni dürsemek. *Täzegül, her niçik-de bolsa, özüni ele aldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). **Ele bakmak** – biriniň kömegine garaşly bolmak, banka bolmak. **Ele geçirmek** – ser. Ele salmak 1. *Täji-tagty ele geçirenden soň, onuň iň mukdar gylyklary ýüze çykdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). **Ele düşmek** – 1) bir zady edinmek, ele salmak, özüňki etmek, gazanmak. *Ýaňky kitabyň elime düşenine şu ýyl dogry kyrk ýyl boýlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ele düşenjesini berýärdi*. 2) tutulmak, üsti açylmak, syry bilinmek. *Meniň adym hem ele düşdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Gepiň tümmek ýeri, tä oglanlar ele düşýänçeler, gije ýatman saklamaly* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İki ofiser diriligine ele düşdi. Sen, keýigim, indi bary bir, ele düşdüň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ele düşürmek** – 1) bir zatly bolmak, edinmek; 2) tutulmak. **Ele ilmek** – ser. Ele düşmek. *Ol ele ilmän, tussaga ilişmän ýeserlik bilen syppy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýatan ýigitleriň biri eline ildi* («Görogly» *Eposy*). **Ele öretmek** – özüňe örenişdirmek, ekli etmek. **Ele salmak** – 1) öz ygtyýaryňa geçirmek, basyp almak. *Emma Gyraty nähili edip ele salmaly!* («Görogly» *Eposy*); 2) öz erkiňe boýun egdirmek; 3) tapmak, tutmak. *Biz ony haçan-da bolsa ele salarys!* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Sen ýanyňa baş-on adam alyp, ony ele sal!* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Ol günki gaçyp gidenleri ele saljak bolmaly* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Bular tüýs yerinden geljek ogry, bulary ele salmagyň alajyny etmek gerek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Eli agzyna ýetmek** – ykdysady taýdan özüňi tutmak, gurplanmak, ulanmak. *Eli agzyna ýetse, baýtalçasyny satyp, bir alaşa almanyň arzuwyndady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ene-atasy aňrujy elleri agyzlaryna ýetse, özleriniň ýekeje ogullaryny öýerjekdiler* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Hany, elim agzyna ýetsin, siz haramzadalar onda soň görüň!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). **Eli agyr** – eden işi kynlyk bilen amala aşýan, kynlyk bilen şowuna düşýän, eli ýeňil bolmadyk. **Eli arasa** – kişiniň hakyny iýmeýän, ak ýürek. *Ol çendenaşa dogruçyl, eli arrasa adamdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). **Eli açyk** – gysganç däl, sahy, jomart. *Öz ýumşak häsiýetliligim, ile ýaramlylygym we eli açyklygym üçin şol ady aldym*

ahyry («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Diýmek, ol eli açyk, jomart ýigit ekeni («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly). **Eli barlyk** - bir işiň hereketiň şeýle bolup çykmagynda daşyndan tasiriňi gatnaşygyň bar bolmaklygy. *Şol gurultaýyň çagyrylmagynda, maksadynda, alyp barjak işinde daşky döwletiň eli barlygy anykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol adamynyň eli bardyr – diýip oýlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **Eli barmazlyk** – ser. Eli galmazlyk. **Eli galam tutmak** – hat ýazyp, okap bilmek, sowatly bolmak. **Eli boşluk** – 1) hiç zatsyzlyk, boş. *Ol eli boş gelipdir*; 2) öz ygtyýarly, öz erniňde bolmaklyk, näme edeýin diýseň, edip bilmeklik mümkinçiliginiň bolmaklygy, etjegini edip edip bilmeklik. *Eliň boş, näme gerek bolsa, erk özüňde!* – diýdi («Görogly» Eposy). *Näme etseň öz eliň boş, Emma weli maňa geňeş* (Çary Aşyr, *Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy*); 3) belli bir wagt aralygynda işiň bolmazlyk, boşluk. *Eliň boş bolsa, kino giderdik*. **Eli galmazlyk** – 1) birine fiziki taýdan zyýan ýetirmezlik, dözmezlik. *Oňa elim galmady*; 2) ters, bolmaz iş etmezlik. *İliň zasyna eli galmaýar*; 3) bir işi etmekden saklanmaklyk, höwes bolamazlyk. *Şondan soň elim işe galmady*. **Eli getirmek** – oýunda utmak. **Eli gijemek** – 1) uruşmaklygy islemek; 2) iş etmekligi islemek. *Wagt geçip barýar, eli gijeýär!* – diýip, *Serýojka oturan ýerinden aýtdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Eli gysgalyk** – ser. Eli ýukalyk. **Eli ýeňil** – başarjaň, ökde. **Eli keltelik** – ser. Eli gysgalyk. **Eli köp** – kömek berýänleriň ýeterlik, köp bolmaklygy. *Agzy köp aşa ýagşy, eli köp işe* (Nakyl). **Eliňden çekilen ýaly bolmak** – keselden gutulmak, sagalmak. **Eliňe kakmak** – birine ters, ýaramaz iş etdirmezlik, duýduryş bermek. *Ol gaty gidýär, eline kakmak gerek*. **Elini-aýagyny baglamak** – bir zada päsgel bolmak, mümkinçilik bermezlik. *Kör halyma Gulýanyň elini-aýagyny baglamaýyn diýdim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Meniň el-aýagymy baglaýan şu çagalar – diýdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). **Eli sowamak** – edýän işine bolan höwes gaçmak, sowuk-sala garamak, bir işi göwünli-göwünsiz etmek. *Onuň edýän işinden eli sowapdyr. Şeýle ýagdaýdaka Watanyň – ilini Niçik bor, sowatsaň işiňden eliň?! (A. Kekilow, Söýgi). Bu hakda pikir etseň, okuwdan eliň sowaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Eli süýjülik** – biriniň bişirýän naharynyň hemişe tagamly, süýji bolmaklygy, tagamly nahar bişirmeklige ökdelik. **Eli uzynlyk** – her bir mümkinçiligi bolmaklygy, gurply, barly bolup, edeýin diýeniňi edip bilmeklik. *Olaryň elleri uzyndy, uzadan, ýerine ýetirýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eli uzynyň dili uzyn* (Nakyl). **Eli üzölmek** – aragatnaşyk kesilen bolmak, daşlaşmak. **Eli çykmak** – 1) eliň bogny ýazmak. *Haýatdan ýykylyp eliň çykmak*; 2) bir zada bolan endigiňi ýatdan çykarmak, başarjaňlyk ukybyňy ýitirmek. *Saz çalmakdan eliň çykmak*; 3) ser. **Eli getirmek** – oýunda eliň çykmak. **Eli egrelmek** – ogrulyk etmek, ogurlamak. *Soňky wagtdan bári onuň eli egrelip başlapdyr*. (B. Kerbabaýew, *Çekişmän-Bekişmez*). **Eli egri** – zähmeti siňmedik zady özleşdirijilik häsiýeti bolan, ogry. **Eli ýukalmak** – güzeran üçin harç puluň azalmak, ýagdaýyň peselmek. **Eli egrilik** – ogrulyk. *Siz meni tanaýarsyňyz ahyry, heý mende eli egrilik gördüňüzmi?! (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda). Bar zatdan beteri hem onuň eli egriligi!* **Eli ýukalyk** – harjyň azlygy, harçsyzlyk, sowmaga zadyň bolmazlygy. *Dostum, aýyplaşmarsyň, bu günler biziň elimiziň ýukarak wagtlary boldy, saňa hezzet-hormat hem edip bilmedik* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Eli ýuka** – harç etmäge zady ýeterlik bolmadyk, puly az. **Eliň aýasy ýaly** – düz, tekiz (ýer hakda). **Eliň aýasynda saklamak** – oňat saklamak, seretmek, mähirli garamak, alada etmek. *Şunuň ýaly ärim bolsa, men elimiň aýasynda saklardym* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hatyja olary eliniň aýasynda saklaýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Eliňde baryny etmek** – ser. Eliňden gelenini etmek. *Ýoldaşyňy ölümden halas etmek üçin, eliňde baryňy etmeli* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Eli açyklyk** – gysganç dällik, jomartlyk, sahylyk. **Eliňden geleni etmek** – mümkin bolan hemme zady etmek, bar güýjüň bilen hereket etmek. *Olar elinden gelenini*

edýärdiler. **Eliňden gelmek** – bir zady edip bilmek, amala aşyrmagy başarmak, oňarmak. *Emma ol onuň elinden gelmeýärdi. Sen, Wala, eliňden gelse, dünýäni gapysdyr!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Eliňden iş gelmek** – işe ökde bolmak, her bir işi başarmak, her bir işden baş çykarmak. *Eliňden iş gelýän adam.* **Eliňden dür dökülmek** – edýän işiňi gowy başarmak, işe örän ökde bolmak. **Eliňi burnuňa sokmak** – işbaşarmazlyk, iş başarman öwürülmek, boş gelmek. *Biziň asla öýmüz bolmaz, Baýyňka men baryp bilmen; İki elimi burna sokup, Baý gaşynda durup bilmen* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). *Onuň garagalpaga beren bagty ýaly bagt alyp gitmesem, men elimi burnuma sokup barabilmerin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). **Eliňi sowuk suwa urmazlyk** – ser. Eliňi ýatan çöpe urmazlyk. *Ol elini sowuk suwa urmaýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol özüniň jahyllygyny alty doganyň biri bolup, elini yssy suwdan sowuk suwa urman, jalaýlyk edip geçiripdir* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **Eli ýarag tutmak** – ok atmaga, urşa ýaramak. **Eliňi ýatan çöpe urmazlyk** – hiç zat etmezlik, hiçbir iş bilen meşgul bolmazlyk, hojalyk işlerine kömekleşmezlik. *Ol bir näçe ýyllap elini ýatan çöpe urmasa-da, hiçbir zada mätäç bolmajygyny ol adamlar duýmadylar, asyl, ol olaryň ýadyna-da düşmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Eliň üsütnde saklamak** – birini oňat ekläp-saklamak, birine oňat seretmek. **Ýeňsäni el ýaly etmek** – tiz, eglenmän gitmek, ýok bolup, güm bolup gitmek. *Onsoň şol saçagy goltugyma gysdym-da, ýeňsämi el ýaly edäýdim* (A. Gowşudow, *Goşgular we Pýesalar*). **İki elläp ýapysmak** – bir işe yhlas bilen girişmek, bir zady höwes bilen etmek. **Kişi eli bilen ot gorsamak** – janyňy gynamazlyk, özüňe agram salmazlyk. **Meniň elimde däl!** – maňa bagly zat däl. **Sag el** – iň ýakyn kömekçi, hemişe işi edýän. *Ol meniň sag elimdi.*

el YY: «L» harpynyň ady.

elastik: Maýyşgak, çeýe, süýngüç. *Elastik prujina. Elastik rezin.*

elastikli: Elastik haldalyk, maýyşgaklyk, çeýelik.

elbetde: «Gürrüňsiz, ikuşsyz, şübhesiz» diýen ýaly manylarda gelip, tassyklamagy, makullamagy aňladýan söz. *Seniň beýniňde orun alan bozgaklyk, elbetde, hemişelik!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Elbetde atmaly, çozup gelýän betpälleri gymaly* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*).

elbukja: Aýal-gyzlaryň ownuk-uşak zat salýan gotazlyja haltasy. *Ol häli-şindi gerek zatlaryny elbukjada saklaýardy.*

eljiremek: Ynjyklyk etmek, näzik siremek, lälirgemek, aýnamak. *Eljiräp ýörmek.*

eljiretmek: Näzik siretmek, lälirgetmek, aýnatmak. *Çagany eljiretmek.*

eljuk [eljuk]: İçegede döreýän ses, içiň ses etmegi, jugurdy. ♦ **İçiň eljuk diýmek** – gaty ajykamak. *Olaryň içi eljuk diýýärdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlaşa-Myrat*). *Ajygama-a weli, ýoldaş direktor içim-ä eljuk diýär!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Göroglynyň içi eljuk diýýärdi* («Görogly» *Eposy*).

elçalgıç: Süpürinmek, bir zady süpürmek üçin ulanylýan uzyn mata bölegi. *Başyna-da tüýlek elçalgıç orap, Mylaýym şemala ýatyr meýmiräp* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

eldeki: Adamyň erkinde bolan hojalykda saklanýan we öwredilen (mal). *Eldäki janawarlarynyň iň gorkagy hem mekiri eşekdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu ýoluýy pisiň haýwan tutmak elinden gelmänsoň, şeýdip adamlaryň öýündäki eldekiji haýwanlaryny zor edip aýlar eken* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*).

elegiýa: edeb. sazç. Gaýgy-gam duýgusy ornaşan liriki goşgy we şu häsiýetde bolan saz eseri.

elek: Elemek üçin halka gözenek çekdirilen esbap. *Dagyň depesinde irigöz elekden ýumşak un elenýän ýaly bolup, ownuk gar sepelenip başlady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Çagajyklar heşerlenişip galanlarynda, möjek guýrugy elek ýaly bir toklyny idirdedip gelipdir* (B. Kerbabaýew, *Jonnuk Batyr*). *Ondan soň hatar arasyny 12-15 santimetr çuňlukda ýumşadyp, elekden geçen ders bilen basyrdyk*

(«Mugallymlar» Gazeti). *Ol kiçijik elegi maňa ber!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
♦ **Elekden geçirmek** – her bir tarapdan barlap görmek, barlamak. *Nagyşlandyr ak kagyzyň ýüzüni, Geçirip elekden her bir sözünü* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Artyk olaryň baryny akyl eleginden durlap geçirip bilmedi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men şu ýerde aýtjak sözlerimi ençeme gezek elekden geçirdim* («Tokmak» Jurnaly).

elek-çelek: elek-çelek etmek–bir zada geň galan, aljyran, haýran galan ýagdaýda, görnüşde garan-jaklamak. *Gözüni elek-çelek edip aladalandy* (B.Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Onuň ogullary gözlerini elek-çelek etdiler* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Gözlerini elek-çelek etdi.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

elektriçka: Elektrik demir ýoly hem-de şu hili ýolda ýöreýän otly.

elektrifikatsiýa: Elektrik güýjini halk hojalygyna we durmuşa giňden ornaşdyryş.

elektrifitsirlemek: Elektrik güýjini halk hojalygyna we durmuşa ornaşdyrmak.

elektrik: Elektrik senagatynyň işgäri, elektrotehnik.

elektrik: Tehnikada peýdalanylýan energiýanyň görnüşi, şol energiýadan alynýan yşyk. *Elektrik şöhlesini döküp dur* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Olaryň üstlerinde asylyp duran elektrik çyrasy lamba ýandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Garaňky golaýlaşyp, jaýlrada elektrik ýakyldy* (Ata Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

elektro: Goşma sözleriň «elektrik» diýen sözünüň manysyny aňladýan birinji bölegi.

elektrod: Suwuklyga, gaza elektrik toguny geçirmek üçin bolan plastinka.

elektrodinamik: fiz. Elektrodinamika degişli bolan.

elektrodinamika: fiz. Fizikanyň elektrik togunyň häsiýetlerini öwrenýän bölümi.

elektrodinamometr: Elektrik togunyň güýjüni ölçýän pribor, gural.

elektrohimiýa: Elektrohimiýa degişli bolan.

elektrohimiýa: Fiziki himiýanyň elektrik we himiki protsesleriniň gatnaşygyny öwrenýän bölümi.

elektrohod: Elektrik dwigateli arkaly ýöreýän gämi.

elektrolit: fiz. Elektrik toguny geçirýän suwuklyk.

elektromagnetizm: fiz. Elektrik togunyň emele getirýän magnit hadysalary.

elektromagnit: fiz. Elektrik togy arkaly magnit induktsiýasyny döretmek üçin bolan gurluş.

elektromehanik: Elektromehanika boýunça spetsialist.

elektromehanika: teh. Elektromehanikanyň bölümi elektrik dwigatellerini, maşynlaryny guramaklyk we ekspluatatsiýa etmeklik.

elektrometallaurgiýa: teh. Elektrik togy arkaly magdandan metal we splaw öndürmek usuly.güýjenmesini ölçýän gural.

elektrometr: fiz. Elektrik güýjenmesini ölçýän gural.

elektromonter: Elektrik enjamlaryny ýygnamaga we gurama bilen meşgullanýan montýor.

elektromotor: teh. Elektrik togunyň güýji bilen herekete getirilýän motor.

elektron: fiz. Otritsatel zarýadly elektrigiň iň kiçijik bölejegi.

elektronika: fiz. Fizikanyň wakuumda, gazlarda, gaty jisimlerde boýlan elektron protseslerini öwrenýän bölümi, şeýle hem tehnikanyň elektron abzallaryny işläp taýýarlaýan we ulanýan pudagy.

elektroplug: Elektrik setinden güýç alyp işleýän plug-azal.

elektroskop: fiz. Elektrik zarýadyny görkezýän esbap.

elektrostatik: fiz. Elektrostatika degişli bolan.

elektrostatika: fiz. Fizikanyň hereketde bolmadyk elektrik zarýadlarynyň häsiýetlerini öwrenýän bölümi.

elektrotehnik: Elektrotehnika boýunça spetsialist.

elektrotehnika: Elektrigi her hili praktiki maksatlar üçin peýdalanmak hakyndaky ylym.

elektrotehniki: Elektrotehnika degişli bolan.

- elektrowoz:** Elektrik güýji bile işleýän lokomotiiv. *Kuwwatly elektrowozlary görýärler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- elem-ebtat [elem-ebtaat]:** 1. Ýyrtk-ýitik, eleşan. *Eşigi elem-ebtat adam.* 2. Aljyraňňy, howsalaly. *Munuň üstesine-de Garlynyň elem-ebtat bolup gelmegi onuň zähresini ýarypdy* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *hoş geldi oňa: - Ýeri, elem-ebtat bolup geçmaň näme?! – diýdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).
- elemek:** 1. Elekden geçirip arassalamak. *Olar harman atýardylar, bugdaý eleýärdiler* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Olaryň bir näçesi dänäni elese, beýlekileri arassalanan bugdaýyň düýbünü süpürdiler* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. göç.m. Saýlamak, seçmek, barlamak. ♦ **Elep çykmak** – hemme ýeriniň agtaryp çykmak, gözlemek. *Obany eläp çykmak.*
- element:** 1. Bir zadyň sostaw bölegi. *Drama eseriniň wajyp elementleri.* 2. Adam, şahsyýet. *Ýat element.* 3. bir zadyň esaslary başlangyjy. 4. him. Adaty himiki usullar bilen sada böleklere bölünmeýän madda. 5. fiz. Elektrik toguny almak üçin abzal. *Galwanik element.*
- elementar:** 1. Bir zadyň esasyna degişli bolan, başlangyç, ýönekeý. *Siziň töweregiňizde oturanlar mekdep okuwçylary däl, elementar kurs geçer ýaly!* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. öz-özünden düşnükli bolan, sada, ýönekeý. *Men siziň elementar düsgüne hormat goýmagyňyzy haýyş edýärim!* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).
- elemtas [elemtaas]: elemtas bolmak** - aljyraňňy ýagdaýda bolmak, çaşan, aljyran görnüşde bolmak, aljyramak. *Şol wagt elemtas bolup gelen atlynyň howsalaly sesi eşidildi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol, ýagdaý bilen tanyşmak üçin öýden gyssanmaç çykyp barýarka, aňyrdan elemtas bolup gelýän Nuryllabaý bilen tas çaknyşypdy* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Men şol elemtas bolup barsyma galanyň daş ýüzündäki çukura girip gizlendim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- elendirmek:** 1. Sandyratmak, sarsdyrmak, titretmek. *İne, bu setirler hasratly hykykaty göz önüne getirýän, adamyň ýüregini elendirýän janly suratdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Kynçylyga sezewar etmek, horlamak, kaňkatmak. *Gapy-gapy elendiren, Seniň gözleriň, gözleriň* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).
- elenmek:** 1. Elekden geçirilmek. *Elekden un elenýän ýaly bolupi ownuk gar sepelenip başlady* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Elenmedik unuň çöreginiň ugry bolmaz* (M. Gorkiý, Ene). 2. göç.m. Saýlanmak, seçilmek, barlanmak. 3. göç.m. Çaykanmak, yranmak, sandyramak, titremek. *Atly gelip daýananda, at elendi. Duşran ýerinde elendi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. göç.m. Kynçylyk çekmek, horlanmak, kaňkamak. *Muny gapy-gapy elenip ýörmekden gutaralyň!* («Göroglu» Eposy).
- eleron:** aw. Samolýoty öwürmek üçin onuň ganatlarynyň syrtynda hereket edip durýan bölegi, detaly.
- eleslemek:** 1. Aýyl-saýyl bolup durmak, görüpmek. *Esewan etse, kyblasynda elesläp bir gala görünýär. Garşymyzda ýaryň öýü eleslär* («Göroglu» Eposy). 2. Galgap barmak, çalt hereket edip gitmek.
- elesletmek:** Çalt hereket etdirmek, galgatmak, galgadyp barmak, gelmek, selpetmek. *Atyny elesledip, Gidiberedi ýoluna* (A. Alamyşow, Sona). *Ertiriň ümüş-tamşynda inerini elesledip, Öwez peýda boldy* (G. Gurbansähedow, Gar). *Olar ýabylaryny elesledip, bir salym kowdular* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- eleşan [eleşaan]:** Üpür-süpür, gelşiksiz görnüşli, ýyrtk-ýitik, köne-sana eginbaşly. *Tagsyryň şol eleşan Jumadan başga gören gudraty ýok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Çaga nahar edindi-de, eleşan köýneginiň syýy bilen agzyny süpürdi* (A. Geldiýew, İlkinji Gün). *Üç-dört sany eleşan ýorgan bilen bir uzynak ýassyklary bardy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

eleşmek: Elemäge kömekleşmek, kömek bermek.

eletmek: 1. Birine bir zady elekden geçirtmek. *Un eletmek.* 2. göç.m. Saýlatmak, seçdirmek, barlatmak. 3. göç.m. Agtarmak, gözletmek.

elewator: 1. Dänäni kabul etmek, arassalamak, guratmak, ýüklemek üçin mehaniki abzally gala saklanýan jaý. *Elewator getirilýän dänäniň yzy üzülmeyärdi.* 2. Ýüki bir ýerden ikinji ýere göterip geçirýän maşyn.

elewremek. Bir zat üçin güýçli duýgy bilen aladalanmak, aljyramak, howsala düşmek, näme etjegini bilmän ýörmek. *Nabat eje tüpeň sesine oýanyp, öýünde elewräp otyrды (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Öý eýesi bu howply hereketiň sag-aman gutarmagy barada aladalanyp, jany suw üstünde elewrap durýardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Bike eje ogluny gapynyň agzynda garşylady, onuň keýpiniň bozukdygyny görüp, daşynda elewräp başlady (G. Gurbansähadow, Ýürek Daş Däl). Emma şol gyzgalaňly minutda, gyzaran poladyny gapjar ýaly ysajyny tapmaýan dämirim ýaly elewrýärdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

elgarama: Gün-güzeran, oňşuk geçirmek taýdan birine garaşly bagly bolan, banka .Elgarama adam.

elguş: zool.Elde eklenilip, awa salynýan ýyrtyjy guş. *Nury elindäki çaýly käsesini stoluň üstünde goýup, elguş bakyşyňa dip, bir tarapa seretdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Eliňden giden elguş gaýdyp seniň penjäňe gonmaz (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Atyň çapyp gaýtjak pellesine elguşy hem göterip eltdiler (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

elhal [elhaal]: Telli-pelli, ganymat. *Oňa garanda, wakanyň beýan edilişi-de elharak diýip aýtmak boljak.*

elheder: elheder almak -1) geň galmak, haýran galmak, üýşenmek, çekinmek. *Elheder alyp duran ýerlerinden ýangyna seredýärler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Hatda ýasan ussa gelse-de, elheder alar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn);* 2) gorkmak, heder etmek, ätiýaç etmek. *Şu wakalary gözleri bilen görüp, gulaklary bilen eşidip ýörenler, mugallymlar ondan elheder etmän durmadylar («Mugallymlar» Gazeti). Demirçi oglunyň mamladygyny duýar, emma onuň özüni alyp barsyndan elheder edýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

elhenç: 1.Gorkuly, gorkunç, howply. *Ol günleri bu günler ýada düşürmek-de elhenç bolup galdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Näme üçin meniň düýşüme gowy zatlar girmän iň elhenç zatlar girýär (N. Pommai Taýlak Hyzzyn).* 2. Örän güýçli, gaty. *Potdan agzyňa agaç salnan tilki ýaly, ernini gysardyp, dişini goýberdi-de, elhenç gygyrды (N. Pomma, Egri Eýikmez). Şol wagtyň özünde köçeden bir elhenç we barha beterleşip barýan ses eşidildi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bäbek onuň ýüzüne elhenç çerrelip seretdi (N. Saryhanow, Giýew). Emma gyz elhenç titräp, ýumrugyny aýlady (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 3. Örän erbet, ýaman, ýigrenç. *Elhenç garaňkydy (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). Agzyndan çykýan goýy tüsse ony elhenç görkezýärdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Eýsem, ene mähri elhençmi?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

elhepus [elhepuus]: güýçli duýgyny, geň galmaklygy, haýran galmaklygy aňladýan söz. *Elhepus, zandyýaman ekenow! Elhepus, mirap, sen edil diliňi ýerden tapan ýaly! (B. Kebabaýew, Aýgytly Ädim). Elhepus! Eje, gapyşdyrдыňow! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

elikdirmek: El öwretmek, öwrenişdirmek.

elikmek: El öwrenmek, öwrenişmek.

eliksir: 1.med. Meditsinada we kosmetikada ulanylýan spirtli şire. 2. Dini düşüňjede adamyň ömrüni uzaldýan fantastik içgi.

elin[eliin]: Öz eliň bilen, öz gatnaşmagyň bilen öz erkiň bilen, hususy özüň, hut özüň. *Ol olaryňkyny-da elin barlap, agşamaralar keýpi kök hem Süňňi ýeňil halda öýüňe gelipdi.Ol haty elin olkatdyryp eşitmekçi bolup barýanlygyny aýtdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

- elip[eliip]:** 1. Arap elipbiýiniň birinji harpy. *Diýmek, Geldi bir ýylyny elipden başlap ebjetdi geçirdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Mala barylýan tagma. ♦ **Elip ýaly** – dik, göni, syrdam. *Elip ýaly göwre meňzeýär ýaýlara* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). **Elipden şermende** – sowatsyz,okamagy, ýazmagy bilmeýän. *Şyh elipden şermende halyna Magtymgulynyň kitabynyň sahabyny açdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- elipbiý [eliipbiý]:** Kabul edilen tertip boýunça ýerleşdirilen harplaryň jemi. *Men täze elipbiý bilen ýazylan haty okap bilýärim* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Elipbiý öwreneniň üçin, biziň bilen ýeňsäni öwrüp gepleşmek isleýämiň!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). ♦ **Elipbiýden şermende** – ser. Elipden şermende. *Elipbiýden şermende arçyn onuň ýüzüne garanda, çydamsyz Pökgi wala oňa teklipt etdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- eliziýa:** *lingw.* Sözüň ahrynda çekimliniň düşürilmegi.
- ellemek:** 1. Eliň birine ýa-da bir zada degirmek, degrip görmeki bir zady eliň bilen tutup görmek, barlap görmek. *Hapa eliň bilen çagany elleme!* («Tokmak» *Jurnaly*). *Biziň ýatjak ýerimiz meniň näçe bede düşändigimi elläp gördi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. *göç.m.* Aýal maşgalanyň namysyna degmek, el degirmek, el urmak, ynjatmak. 3.*göç.m.* Bir zady edinmek, ele salmak.
- ellenmek:** 1. El bilen tutulyp görülmek, ele degriden bolmak, el degridip görülmek, ulanylan bolmak. 2.*göç.m.* Aýal maşgalanyň namysyna degilmek, el urulmak, ynjadylmak. 3. *göç.m.* Ele salynmak.
- elleşdirmek:** 1. El degrip görüsdirmek, elläp çykmak. *Geýmçi ussalar tiken geýmilerini elleşdirmek bilen, maşynlaryny ýaglaýarlar, süpürýärler* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*). *Militsiýa işgäri sözünü böldi-de, haltalary elleşdirdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Birini biri bilen el alyşdyrmak, ýarashdyrmak, barlyşdyrmak, ylalaşdyrmak, tanyşdyrmak. *Genjimi Bibijan bilen elleşdirip goýdy-berdi* («Görogly» *Eposy*). *Dellal hem: - Hä, ine, bu boldy! - diýip, olary elleşdirdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- elleşmek:** 1. Hoşallyk bildirmek, nyşany hökmünde biri-biriň elini gysmak, el berişmek, biri biriň bilen el tutuşmak, salamlaşmak. *Dostlar gülşüp elleşdiler we egin-başlaryny gözden geçirdiler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ol adam Durdy aga bilen elleşdi. Ol hemişekisi ýaly ýekän-ýekän elleşip görüşdi* (H. Ysmaýyłow, *Powestler*). 2. Biri-biriň bilen el tutuşyp barlyşmak, ylalaşmak.
- elletmek:** 1. Bir zada el degirtmek, el degirdip gördürmek. 2. *göç.m.* Namysa degdirtmek el urdurmak, ynjatdyrmak . 3. *göç.m.* Ele saldyrmak, edindirmek.
- elli:** 50 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Olaryň arasyna elli atly höker-de goşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Elli ýaşlaryndaky orta boýly, etli-ganly aýal başyny ýaýkady* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Onuň ýaşı ellä golaý barypdyr* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- ellibizar:** Bütünleý bizar, asla, düýbünden bizar, birinden ýa-da bir zatdan bizar bolmaklyk, yüz döndermeklik, tamaňy üzmeklik. *Goş-golaňyny egnine atyp, balykdan ellibizar Tagan aga goşa toraňňa ylgady* (B.Soltannyýazow, *Kümüş*). *Köpçülik-pukaralar bolsa arçynlykdan ellibizar tamasyz bolup, diňe tomaşaçy hökmünde durdular* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).,
- ellik:** Ele geýdirmek üçin matadan, ýüplükden, garyşdan edilýän zat, önüm. *Sag elinden çykaran gaýyş elligini epleşdirip başlady* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Sag eliniň elligini çykaryp,täzeden gapyny kakyp başlady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Men hem ellik, jorap öreýän* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ellilik:** 1. 50 manat, 50 birlik möçberinde bolan pul. *Çary Kadyr bir penje elliligi çykardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Ölçeğiň, ululygy-kiçiligi 50 ölçeg birliginde bolan zat. *Ellilik lampočka*.
- elling:** 1. *deňizç.*Gämi korpusynyň guralýan jaýy. 2. aw. Dirijablaryň we aerostatlaryň durýan jaýy.
- ellinist.** Gadymy grek filologiýasyndan spetsialist.

- ellinizm:** 1. *lingw.* Gadymy grek dilinden başga dile geçirilen aýratynlyk. 2. *tar.* Aleksandr Makendonskiniň ýeňişlerinden soň giňden ýaýradylan grek medeniýatiniň döwri.
- ellinler:** Gadymy Grekleriň ady.
- ellips:** *mat.ser.* Ellipsis.
- ellipsis:** *mat.* Konusy ýa-da tsilindri tekizligiň kesip geçmeginden hasyl boýlan ýapyk egri çyzyk.
- ellipsoid:** *mad.* Ellipsiň öz oklarynyň biriniň daşyndan aýlanmagy esasynda hasyl boýlan geometrik jisim.
- elmydam [elmydaam]:** «Hemişe, hemme wagt, mydama» ýaly manyda gelip, wagt aňladýan söz. *Gyşyň şatlama sowuklarynda-da, tomsuň jöwzasynda-da elmydam gök öwsüp oturan gür tokaý hem şu mahal bir hili reňk açyp, ýaldyrap ýaşyl öwüsýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Argas ýüzi elmydam gyzaryp duran adamdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).
- elmydama [elmydaama]:** *ser.* Elmydam. *Elmydama onuň boýnunda ýiti seslije jaň bardy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). *Ol ylmyň we hünäriň özenidir – diýip, elmydama nesihat brtip gelýärdi* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*).
- elpe-şelpelik:** Bolçulyk, hezillik. *Bu nähili beýle elpe-şelpelik! Olar bu ýyl kärgideni satman, özleri ýygnap, ullakan bir elpe-şelpeligiň üstünden barmakçydylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Elpe-şelpeligiň üstünden bararyn* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- elsiz:** 1. Eli ýok, eli bolmadyk, golak. *Sowet doktorlarynyň elsizlere el, aýaksyzlara aýak bitirýändigini hem inkär etmek isleýärmiň?! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Kimler elsiz ýatyr, kimler aýaksyz* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Kömekçisiz, kömek berýän adamsy bolmadyk. **Elsiz aýaksyz galmak** – kömekçisiz galmak; serişdesiz galmak. *Ol bolmasa, biz elsiz-aýaksyz galarys, ýok bu hiç boljak zat däl!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- elsizlik:** 1. Golaklyk, eli ýokluk, eli bolmazlyk. 2. Kömekçisizlik, işe kömek berýän adamsyzlyk.
- eltdirmek:** 1. Birine bir zady özi bilen alyp bardyrmak, äkitdirmek. *Kitaplary eltdirmek*. 2. Bir zada sezewar etdirmek, duşurtmak, uçratdyrmak, duçar etdirmek. *Sen meni ahyry bir zadyň üstünden eltdirsiň!* 3. Goýbertmek, ýakynlaşdyrtmak, ýakynyna bardyrtmak.
- elti:** 1. Ärleri dogan bolan aýalaryň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Ol Bikäniň eltisidi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. *kön.s.* Ruhanylaryň aýalaryna hormat goýlup aýdylýan söz.
- eltmek:** 1. Bir ýere alyp barylma, äkidilmek, gowşurylmak. *Öňki eltilen otuň, çopanlaryň özleriniň taýýarlanja senliniň gutaryp barýandygyny men baryp öz gözüm bilen görmesem hem bilýän* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Biziň eltilen günümüzüň ertesi han gelip aýlandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Bir zada sezewar edilmek, duşurylmak, uçradylmak, duçar edilmek. 3. Goýberilmek, ýakynlaşdyrylmak, ýakynyna bardyrylmak.
- eltişmek:** Bir zady bir ýere alyp barmaklyga kömekleşmek, arkalaşmak, äkidişmek. *Ýöne men göçen goňşularymyzyň göçlerini eltişmek işi bilen ýazlaga çykylan ýere bardym* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- eltmek:** 1. bir zady bir ýere özüň bilen alyp barmak, äkitmek, gowşurmak. *Uly dogany pili begene-begene öýüne eltişdir* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). 2. Bir zada sezewar etmek, duşurmak, uçratmak, duçar etmek. *Bir işiň üstünden eltdjekdiň, eltdiň-de dyndyň!* («Görogly» *Eposy*). 3. Goýbermek, ýakynlaşdyrmak, ýakynyna bardyrmak. *Köplenç wagt düýeler öz öňüne dökülen otuna başga mallary eltmeyärler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- elwan [elwaan]:** Açyk gyzyl reňk (mata). *Elwan köýnegiň etegin* *Ýaşa ezen gyzyndyryn* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Onuň naýynjar şöhesi asmanyň ep esli yerini elwan reňke boýapdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» *Jurnaly*).

elýaglyk [elýaaglyk]: El-ýüz süpürmek üçin dört burç görnüşli mata bölegi. *Elýaglygy bilen derini süpürdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Elýaglygy bilen agzyny, burnuny süpürşdirip, has atdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol öz hilesiniň üstüni örtmek üçin, agzyny-burnuny towlap, janygyp gepledi, käte-de elýaglygy bilen gözünü süpürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

elýazma: ser. Golýazma.

em Y: 1. Keseli bejeriş serişdesi, çäresi, derman. *Ol, keseliň emini slgy berip gutaran eken* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Oglum, hiý muňa em sagly bererligiň ýokmy?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. *Başga nähili em barka?! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn)*. 2. göç.m. Kynçylykdan, agyr ýagdaýdan çykmaklyk çäresi, täri, alajy. *Onuň edeni em bolmalydyr diýýän sözlerine-de biraz imrindi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Henize çenli em tapyp bilmän gelýärler («Tokmak» Jurnaly)*. ◇ **Em etmek** – 1) keseli bejermek, birini keselden gutarmak üçin meditsina serişdelerini ulanmak, keseliň garşysyna çäre görmek. *Muňa näme em etmeli bolarka?! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*. *Tizräjik em etsin («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*; 2) kynçylykdan çykarmak, çäresini tapmak, agyr ýagdaýdan gutarmagyň alajyny etmek. *Daýhanyň ýarasyna em etmek ýerine, Gulluhan ýalylyr ony gaýta talady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen maňa derýada suw hödürleme-de, eliňden gelse, derdime em et!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

em YY: «M» harpynyň ady.

emal: 1. Okislenmekden saklamak ýa-da bezemek maksady bilen metaldan edilen zatlara çalyňan çüýşe görnüşli massa . 2. anat. Dişin daşyny örtýän syrça.

emallamak: Bir zada emal çalmak, emal bilen örtmek.

emallaşmak: Bir zada emal çalyşmak, emal çalmaga kömekleşmek.

emallatmak: Bir zada emal çaldyrmak, sürtdürmek.

emallaýjy: Emallama, emal çalma işi bilen meşgul boýlan ussa.

emanatsiýa: fiz .,him. Radioaktiv maddalaryň özgermeginden, dargamagyndan emele gelýän gaz görnüşli önüm.

emansipirmek: Emansipitsiýa geçirmek, halas etmek.

emaý [emaaý]: emaý bilen – ýuwaşlyk bilen seresaplyk bilen, ägälik bilen, aýawly. *Aradan salym geçmänkä, gapyny emaý bilen açyp, Oglunur eje içerik* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Arslan emaý bilen planşeti açdy* (H. Jumaýew, *Syrly Gala*). *Emaý bilen üzülip alnan üzümler ýaşçıklere gaplanýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Anton aga tüpeňi emaý bilen göterdi* (H. Ysmaýylow, *Powestler*).

embargo: ykd. Bir zady (harytlary, gymmat bahaly zatlary) daşary ýurtdan getirmekligi ýa-da daşary ýurd çykarmaklygy gadagan etmeklik.

emblema: Haýsy hem bolsa bir düşüňjani, ideýany şertli aňlatýan zat, belgi. *Diňe ýüzünde hindiawiakom- paniýasynyň ganatly emblemasy oturdylan belejik mata galan ekeni («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

embriolog: Embriologiýa boýunça alym, spetsialist.

embriologik: Embriologiýa degişli bolan.

embriologiýa: Embrionlaryň ösüşini öwrenýän biologiýanyň bölümi.

embrional: *Başlagyç, başlangyç ýagdaýda bolan.* Embrional ösüş.

emjek: Organizmiň bir bölegi, süýt öndürýän, ýygnaýan organ, göwüs, ýelin. *Nabat bolsa sygryň emjegini çekeläp, süýt sagýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*) . *Aýna ellerini düýäniň emjegine ýetirse-de, süýt sagara gaby ýokdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ◇ **Aglamadyk oglana emjek ýok!** – gerek zadyň aladasyny özün etmeklik. **Kyrk emjek** – belli sözsüz, ýalançy, her kime bir zat aýdyp, hiç birini hem etmeýän, ýüpüniň üstünde odun goýup bolmaýan (adam). *Heý, kyrk emjeginiň her kime birini tutup berýän ýalançy aýy!* (B. Kerbabaýew, *Jonnuk Batyr*).

emdirmek: Bir zady (emjege) sordurmak, suwuk zady (süýdi) sorduryp iýmitlemek, göwsünden süýt sordurmak. *Ol ýanynda bäbegini emdirip oturan*

Arzygüle seredip, begençli sözledi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Bagtygül goltugyndaky çagasyny emdirdi (N. Pomma, Egri Eýikmez). Ol çagasyny emdirip otyrды (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

emejin: Köp emýän, köp emmäge endik eden, yhlas bilen emýän. Ümmülmez çaga emejen guzy ýaly sokjap, enesini emdi (N. Pomma, Egri Eýikmez).

emedeklemek: Göwräni aşak ýapyryp, eliňi we aýagyňy (dyzyňy) ýere diremek bilen, öňe hereket etmek. *Babaly emedekläp baryp, onuň ýagyny gujaklady. Siziň emedekläp ýören ýaş çagaňyz ýokdur ahyry!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol tamdan-tama emedekläp, kiçijik köçä düşdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

emedeklenmek: Eliňi we aýagyňy ýere diräp, öňe hereket edilmek.

emedekleşmek: Köpçülikleýin eliňi we aýaňy ýere diräp, öňe hereket etmek, köpçülik bolup emedeklemek. *Ol tekizlik bilen emedekleşip gelýän faşistleriň üstüne ok ýagdyrmaga başlady. Soňra özleri diňşlemegä jaryň içi bilen aňryk emedekleşip gitdiler* (B. Soltannyýazow, Kümüş).

emedekletmek: Eliňi we aýagyny ýere direktmek, öňe hereket etdirmek.

emekleş: Hilegär, mekir, ýeser, aldawa salýan (adam).

emel: 1. Hilegärlik, mekirlik, ýeserlik, aldaw. *Onuň bu emeli, birinjiden, özüni duşman edip görkezse, ikinjiden, onuň janly güýjüni ysgyndan gaçyrmak üçin uly serişde boldy* (B. Soltannyýazow, Kümüş). *Bir ýerde emel bar bolsa, hemmesi edildi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 3. Bir zady amala aşyrmagyň, kynçylykdan çykmagyň täri, ýoly, usuly. *Şoňa görä-de başga bir emel oýlap tapmak gerekdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Söweş emelini bilip almaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Men saňa bir emel öwredeýin* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). 4. Türkmen göreşinde pälwanlaryň ulanylýan tilsimleri. 5. Matematiki hasaplamanýň esasy görnüşi. *Arigmetikanyň dört emeli.* ♦ **Emele gelmek** – 1) döremek, ýüze çykmak, peýda bolmak, hasyl bolmak; 2) gögermek, bitmek. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). **Öz emeline özi çolaşmak** – öz eden pyssy-pyjurçylygy üçin özi günäkär bolmak, özi zyýan çekmek.

emeldar [emeldaar]: 1. Wezipeli, wezipesi bolan; çinownik. *Ony köşgüň emeldarlary ugratdylar* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Emeldalar degim degen ýaly, ondan oňa at çapýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bular, emiriň öz emeldarlaryna ýazan gizlin permanlary bolara çemeli, bulary men hak ýerinden ele saldym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Hünärli, hünäri bolan ussa; iş başaýan, edenli. *İlde senden hem uly emeldar ýigit gyt dälidir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

emeli[emelii]: 1. Tebigy bolmadyk, ýasama, hakyky ýaly edilen, hakyka meňzedilen. *Ýeriň emeli hemrasy adamzat taryhynda täze döwürdir* («Ýaş Kommunist» Gazeti). *Bu gyzyň ýüzünde emele bezegden hiç bar nyşana ýokdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Emeli ýagşyň hem bolmagy mümkin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. İş ýüzünde amala aşyrylýan, praktiki. *Gäminiň ýöremegini oňatlaşdyrmak üçin, emeli çäreleri geçirmek zerur boýlar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

emelli: 1. Emeli bolan, kärli, hünärli. 2. Gaçyrymly, hilegär, mekir. 3. göç.m. Onçakly ýerlikli, degerli, manyly, uýjly. *Ol emelli iş eden dälidir.*

emelsiz: İş etmäge ukypsyz, gelsiksiz, başarnyksyz, iş başarmaýan, gowşak. *Onuň ernini sallap durşuna syn edende welin, emelsiz erni suwly bolar – diýip güman edýärsiň* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Onuň gürrüňi öňde bir emelsiz usansyň gürrüňine meňzeyär* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

emenjek: emenjek çukur – boýun bilen döşüň seplesýän yerindäki çukur. *Olaryň biriniň emenjek çukuryndaky damarlaryň nyzamsyz galyp-ýatýany saýgaryldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

- emenjeň:** Bir zada ymtylgan, ymtylmaga endik eden, hantama bolagan. *Emenjeň bolmak.*
- emendirmek:** Bir zada birini ymtyldyrmak, gyzyklandyrmak, höweslendirmek, bir zada biriniň ünsüni çekmek, ät galdyrmak. *Birini emendirmek.*
- emenişmek:** Bir näçe bolup emenip durmak, hantama bolmak durmak; ät galyşmak. *Emenişip durmak.*
- emenmek:** Bir zada ymtylmak, ünsüni bermek, hantama bolmak, tamakin bolup, dykgat bilen seretmek, ät galmak. *Gözleri emenýär, döwüm nan diläp* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- emer-damar:** İlen-çalan, kowum-gardaş.
- emfatik:** edeb., lingw. Emfaza häsiýetli, täsirli, güýçli aýdylýan. *Emfatik söz. Emfatik sesler.*
- emfaza:** edeb., lingw. Gepleýşiň emotsional täsirliligi, güýçlüligi; käbir sesleriň aýdylýan wagtyndaky güýçlenişi.
- emfizema:** med. Käbir organlarda artyk howanyň ýygnanmaklygy. *Öýken emfizemasy.*
- emgek:** 1. Fiziki ýa-da ruhy taýdan bolan horluk, azap, jebir, jepa, sütem, kynçylyk, zähmet. *Meni diri äkitseň, emegiň ýerine düşer. Biziň emgegimiz haýyb bolaýjak ýaly görünýär* («Görogly» Eposy). *Emegiň siňmedik tylladan geçgin!* (B. Kerbabaýew, Saýlanan Eserler). *Olar nähili çalyşsalar-da, nähili emgek çekseler-de, şol günüň haýsy gündüginini ýatlaryna salyp bilmediler. Uzyn zähmetiň, agyr emgegiň hasyly bolan sary bugdaý samandan saýlanýardy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Aýaklarym gan-gabarçyk, Entäp-entäp emgek çekdim* (B. Kerbabaýew, Poemalar). 2. Kesel, dert, agyry. *Gurçugymyza bir emgek sataşdy* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Hüňkar patyşa Jygally begiň gapdalyndan emgek bolup sataşdy* («Görogly» Eposy). ♦ **Emgek göz bilen gaşyň arasynda!** – başa iş düşmek, bir zada sezewar bolmak. *Garaz, başyňa iş düşjek bolsa, kyn däl eken. Emgek diýeniň göz bilen gaşyň arasynda bolar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Emgek göz bilen gaşyň arasynda diýen ýaly, ýaňlyşlyk özüni bizden entek uzak saýlanok* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).
- emgeklemek:** Kesele sataşmak, derde duçar bolmak, syrkawlamak, hassalamak, kesellemek.
- emgekli:** Kesebent, keselli, kesele duçar bolan, dertli; sütemli, jepaly.
- emgemek:** Bir zady etmek üçin janyňy gynamak, özüňe agram salmak. *Han küýli janyny emgemeli yerinden tapylmaýardy* (A. Durdyýew, Han Küýli). *Onuň üçin janjagazyňy emgemek gerek* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).
- emgenmek:** Zähmet çekmek, azap çekmek, kynçylyk görmek. *Bular emgenmegi kyn görýärler* (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). *Az hem däl, emgenesleri gelmeýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ol altmyş ýaşan-da bolsa, daýhançylygyň agyr işlerini-de emgenmän edip bilýärdi* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Emgenseň, emersiň* (Nakyl).
- emigrant:** Belli sebäbe görä bir ýurtdan başga bir ýurda göçüp baran adam, emigrantsiýadaky adam. *Emigrantlaryň nobatdaky ýygnagy boldy* («Mydam Taýýar» Gazeti).
- emigratsion:** Emigratsiýa degişli bolan. *Emigratsion statistika* .
- Emigratsiýa:** 1. Belli sebäplere görä (ykdyşady, syýasy we ş.m.) öz watanyňdan başga bir ýurda göçüp barmaklyk . 2. Şu hili göçüp barşyň netijesinde daşary ýurtda uzak wagtlap ýa-da hemişelik bolmaklyk. *Men Jenewada emigratsiýadadygyma begenýärdim* («Mydam Taýýar» Gazeti). 3. Emigratsiýada boýlan adamlar, emigrantlar.
- emin [emiin]:** kön.s. 1. Oktýabr rewolýutsiýasyndan öň gulluk wezipesi bolan adam, çinownik. *Haramzada arçynlar, eminler başlyklaýyn ilini etini çeynäp, ganyny sordular. Ýasawul oba aralaryna aýlanyp, eminlere, miraplara şol hatarda*

Halnazarlara bardy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2.sport. Oýnuň düzgünine seredýän we jedelli zatlary çözüän adam.

emir [emiir] YY: *tar.* Hökümdar, häkim, hökümdaryň tituly. *Ol Buhara emiriniň wekilidi. Buhara emiri Sowet hökümeti bilen «ýaraşyk» etse-de, pursat araýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

emir Y: Buýruk, höküm, bir zat etmäge resmi rugsat, erk. *Günäkärleri tapmaga emir beripdir* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Dyza çöküp, emriňize garaşýan* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

emissar: Daşary ýurda gizlin tabşyryk bilen iberilýän adam.

emission: *maliýe.* Emssiýa degişli bolan.

emissiýa: *maliýe.* Gymmat baha kagyzlary (aktsiýa, obligatsiýa), bank biletlerni, kagyz pullary goýberiş.

emişdirmek: Göläni, guzyny we ş.m. eneleri bilen tapyşdyrmak, enesini emdirmek. *Göläni emişdirmek.*

emişmek: Göläniň, guzynyň we ş.m. boşap, eneleri bilen tagyşmak, eneleri emmek protsesi. *Köşekler emişýärler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gölesi emişse, şeýle bolar* (D. Agamämmedow, *Goşgular we Pýesalar*).

emitent: Gymmat baha kagyzlary, kagyz pullary goýberýän edara ýa-da kärhana.

emläk: Birine, köpçilige degişli bolan zat, mal-mülk, baýlyk. *Emma welin, Türkmen obalarynyň emläk deňsizligi göz-görtele görünýärdi* («Mugallymlar» Gazeti). *Kärizdäki emläginiň ýanýan sesi gulagyna ýeten badyna, Gulman arçyn ylgap eýwana çykypdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Artyk jan, meniň bütin emlägim seniňki!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kolhoz emläginiň uly garawuly* (B. Seýtäkow, *Senemiň Söýgüsi*). ♦ **Patyşalyk emläk** – patyşanyň garamagynda, ygtyýarynda bolan mülk, ýer we ş.m. zatlar.

emlemek: 1. Bermek. *Daýhanda malyna emlemäge artykmaç gala niredede?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. *göç.m.* Para bermek. *Dawany satyn almak üçin, olara hem birneme emlemek gerek* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

emlenmek: 1. Berilmek. 2. *göç.m.* Para berdilmek. *Hojam aga hiç zat emlenmändigini aňan Akjamal hem baş atyp daşaryk çykdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

emletmek: 1. Berdirmek. 2. *göç.m.* Para berdirmek.

emma [emmaa]: Garşylygy aňladýan baglaýjy. *Gyşdan kynlyk bilen çykan açgöz mallar onda-oňa nebsewürlik bilen tebsindi, emma agzy gök ota degmän, barha gurbuny hem aldyryp, alabahardan gyrlyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Emma howanyň erbetleşmegi Durdyny ynjalyksyzlandyrmady* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*).

emme: Emjek, göwüs(çagalaryň gepleşiginde). *Durdy jan düýşünde emýär emmesin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

emmek: Bir zady (emjegi) sormak, suwuk zady (süýdi) sorup almak. *Sen halal süýt emen adama meň zeyärsiň* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýagşyny-ýamany saýgaryp bilmeýän ümmülmez çaga emejin tokly ýaly sokjap, ejesini emdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Emgenseňi, emersiň* (Nakyl).

emotsional: Emotsiýa mahsus bolan, emotsiýa aňladýan, emotsiýa esasynda bolýan, emotsiýa bilen häsiýetlenýän, duýgulu, joşgunly. *Emotsional hereket.*

emotsiýa: Ruhy taýdan bolan içiki duýgy.

empiema: *med.* Beden boşlugyna iriň ýygnanma.

empirik: *filos.* Empirizmiň yzyna eýerýän adam, empirizmiň tarapdary.

empiriki: 1. *filos.* Empirizme mahsus bolan, empirizm bilen häsiýetlenýän, empirizme esaslanýan. *Empiriki filosofiýa.* 2. Tejribeden alnan, tejribä esaslanýan. *Empiriki fakt.*

empiriokrititsizm: *filos.* Materializme duşmanlylykly bolan reaksiýa subwektiw idealistik akym.

empiriýa: *filos.* Ylmy synaga (eksperimente) garşy goýulýan adam tejribesi (duýgu organlary arkaly özleşdiriş we ş.m.).

empirizm: *filoz* «Bilmekligiň, ýeke-täk çeşmesi tejribedir» diýip tassyklaýan we ylmy taýdan bolan umumy netijeleri, abstraktsiýalary inkär edýän filosofik akym

emu: *zool.* Ýasy döşlüler otrýadyndan bolan Afrika düýeguşygana meňzeş uly Awstraliýa guşy.

emulsin: *him.* Badamda bolýan belok jisimi.

emulsiýa: 1. *him.* Bir maddanyň eremeýän ownuk damjajyklary gatyşdyrylan suwuklyk. 2. *fot.* Fotoplastinkalarda, fotografiýa kagyzlarynda ýagtylygy duýýan gatlak.

em-ýom: *ser.* Em Y. 1. *Aýdylýan ýaly, aýal geýimine girip bilseň, iteşeniň emi-ýomy şoldur* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Endamymda bir gyzgyn hem goýmady, emi-ýomy boldy* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). *Ali emiň-ýomyň şol bolsun!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gyzyma bir kesel ýolugypdyr – diýip, em-ýom etdi, soňbaka bolsa bilgiçlere gatnady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

emzik: Çaganyň sorýan, emýän zady (rezin turba). *Kimdir biri emzik getirip bedri* («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» *Jurnaly*). *Seniň agzyň emzik berip, özgäniň ýüzüne gülüp bakýar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

en: «N» harpynyň ady.

eň: «Ñ» harpynyň ady.

enar [enaar]: *kit.d.ser.* Nar.

enaýy [enaýy]: 1. Gowy, owadan, görmegeý, täsin, ajaýyp, geň, biriniň ýa-da bir zadyň daşky görnüşiniň, içki mazmunynyň, hereketiniň oňatlygy, ýakymlylygy. *Ýylpyldaşyp galan enaýy ýaşyl ýapraklar agaçlaryň heniz ýalaňaç endamlaryny bütinleýin örtüp bilmändir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Seniň üçin, gyzym, enaýy bir sowgat hem taýýarlady* (G. Gurbansähedow, *Yürek Daş Däl*). *Ol, enaýy saýraýan sargylyt bilbili görmek niýeti bilen, ondan-oňa ylgaýardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Enaýy ýylgyrşy Begenje bir hili gaýrat getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

enaýyja [enaýyja]: Eýjejik, oňatja, ýakymlyja, owadanja, görmegeýje. *Babaly enaýyja gözlerini tegeläp, Artyga etlejik barmajyklaryny uzatdy* 8B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Enaýyja dil bilen saýrady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ady-da, özi-de örän enaýyja* (H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*). *Enaýyja mele tifiň içinde* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

enjam [enjaam]: 1. Bir zar etmek üçin gerek bolýan abzallar, iş gurallary. *Soňra operatsiýa üçin zerur bolan enjamlary taýýarlamagy öz kömekçisine buýurdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Senegat enjamlary*. 2. Hojalykda ulanylýan zatlar, gurallar. *Aşgabadlyň «Krasnyý Molot» zawody elektrik enjamlaryny işläp çykarýar. Öý enjamlary*. 3. Kynçylykdan, kyn ýagdaýdan çykmaklyk alajy, bir işi amala aşyrmagyň çäresi. *Gaçmaklykdan başga tapmaz enjamy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýöne indi tizräk oba ýetmäniň enjamyny etmek gerek! – diýip, ýañadandan gürrüňi dowam etdi* (B. Seýtäkow, *Kümüş*). *Ýurdumyza gowuşma enjamyny edeýin* («Görogly» *Eposy*).

enjamlaşdyrmak [enjaamlaşdyrmak]: Hemme gerek zatlar, iş gurallary bilen üpjün etmek, gerekli enjamlar bilen üpjün etmek. *Fabrigiň işçileri täze ýyldan başlap, giň, ýagty we enjamlaşdyrylan täze tseherde işlärler. Nebit promyselleri täze tehnika bilen enjamlaşdyryldy* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Olaryň ygtyýarynda uly klub, oňat enjamlaşdyrylan radisuzel, hamam we buýanky medeni durmuş jaýlary bar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ençe: *ser.* Ençeme. *Sabyrly hem tutanýerli Çernyšow az salymyň içinde öz yzyna ençe adamlar eýertmäni başardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ençe wagt gulluk etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ençe gezek aýtdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aman ençe ýalbardy* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

ençeme: Bir näçe, möçberi, sany boýunça köp, köp gezek, ençe. *Ol hakda ençeme gürrüňleri eşidipdi* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*). *Ençeme kynçylyklary çekipdir, agyr günleri başdan geçiripdir* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenini Gürrüňi*). *Olaryň günü bir bolsa, duşuşyklary ençemedi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

endam [endaam]: Beden, organizm, onuň daşky formasy. *Munuň endamy guragyryly ahyry* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Onuň gapyrgalaryny sanabermeli arryk endamyny ýalpyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenjiň endamyna çümşüldi ýöredi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **Endamyň syzlamak** – bir zatdan heder etmek, gorkmak.

endigan[endigaan]: Deň, geradeň, birsydyrgyn, bir meňzeş; kadaly. *Tamyň agzyny endigan suwlap çykdy* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). *Endigan göterilen gyrtly eýýäm ummasyz giň ýaýlany durşuna örtüpdü* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenini Gürrüňi*). *Onuň näzik dodaklary bolsa endigan ownuk dişlerini güjeňläp näz ediji, özüne çekiji bir ýagdaýda ýylgyrýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Giň meýdany endigan suwaryp bolanok* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

endiganlamak [endigaanlamak]: Endigan etmek, düz etmek, düzlemek, tekiz etmek, tekizlemek, dogrulamak, deňlemek, birsydyrgyn etmek. *Ýeri ediganlamak*.

endiganlaşmak [endigaanlaşmak]: Endigan bolmak, düz bolmak, düzleşmek, tekiz bolmak, tekizleşmek, deňleşmek. *Ol ýer endiganlaşypdyr*.

endik: Adat bolan häsiýe, gylyk, boluş. *Çarwa Mergen hemişeki endigini gaýtalap, telpegini çykardy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenini Gürrüňi*). *Çapyk aga öýünde hem öz endigini bozmady* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). ♦ **Endik etmek** – bir zada öwrenişmek, adat etmek, türgenleşmek. *Hemmeler bu sese endik edipdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ol şuna endik edipdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Bir näçeleri bolsa işsiz-pişesiz, ýöne endik edinen adatlary boýunça gelezelenje gelýädirler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

endiremek: 1. Ýygy-ýygýdan titremek, sandyramak esasynda bolýan sarsmak, yranmak. *Rels ejiz gelip otlyň zarbyna, Ýassygyn bagyrtlap, sadyraýardy. Misli ýer-de öwni, etmän gurbuna Güwwüldäp, ýuwaşja endireýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Zarbyňyzdan daglar-daşlar endiresin!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. bir zadyň täsiri, gyzma, gahar netijesinde bozulmak, erbet bolmak. *Dymyljak ysa ýüregi endiräp, Ogsoltan eje gaýra çekildi. Diýende, oň sesi çykdy sandyrap, Bedeni- da simap deýin endiräp* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Olaryň kelleleri dumanlap, ýürekleri endiräp durdy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). 3. Endigan, deň bolmazlyk, kadaly çykamazlyk, kesilip-kesilip sandyrap çykamak. *Ogulnur ejäniň agzyndan endiräp çykan sözler Nurjahana aýratyn täsir etdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

endireşmek: 1. Köpçülikleýin sarsmak, titremek, sandyramak. *Bilmedim ol gyzyň näme köýleri, Endireşip sümsülesi, şaýlary* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Köpçülikleýin bozulmak, erbet bolmak. 3. endigan, deň bolmazlyk, kadaly çykamazlyk, kesilip-kesilip çykamak.

endiretmek: 1. Yrandyrmak, sarsdyrmak, titretmek, sandyratmak. *Top töweregi endiredýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Bozmak, erbet etmek. *Yssy onuň ýüregini endiredýärdi*. 3. *Endigan, deň etmezlik, kadaly çykarmazlyk, sandyradyp bölüp-bölüp çykarmak*. Ol sesini endiredip, şeýle diýdi («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

endirewük: Titreýän, deň çykmaýan, ýolnup-ýolnup çykýan, sandyraýan. *Ol endirewük ses bilen diýdi* (A.S. Tuşkin, *Saýlanan Eserler*). *Endirewük ses*.

endişe: Alada, ynjalyksyzlyk, rahatsyzlyk, gorky, gaýgy, ätiýaçlanma, howsala. *Agyr eklenç endişesi Olaryň başyndan indi* (Çary Aşyyr, *Poemalar*). *Töwekgeliň endişe bilen işi bolmaz!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bolar-bolmaz üçin*

düşmez endişä (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Öz içinden uly endişe edip otyr*dy (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

endokardit: *med.* Ýüregiň içki perdesiniň çişmesi.

endokrin: endokrin mázleri – içki sekretiýä mázleri.

endokrinologiýa: *fiziol.* Endokrin mázleri hakyndaky taglymat.

endoskop: *med.* Endamyň, içki boşlugyny ýagtylandyrmak we oňa seretmek üçin bolan esbap.

endoskopiýa: *med.* Endamyň içki boşlugyna endoskop bilen serediş.

endşpil: Küşt oýnunyň iň soňky stadiýasy.

ene: 1. Kakaňyň ejesi. *Enjem, bajym, garry enem guwanyp, Öpdüler gujaklap, aýdaryn saňa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*) . 2. Çaganyň ejesi. *Oglum , eneň ikimize kitap okap berer ýaly seni molla bermekçi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bir seniň garry eneň öz öýüni saklap otyr* (A. Gowşudow, *Mäheri-Wepa*). 3. owlak, guzy we ş.m. dogran mal. *Owlak enesini emýärdi*. 4. Bir näçe gezek döle gelen, guzlan mal. *Ene sygyr*. 5. Ruhy taýdan endik etmek boýunça özüňki, özüňe degişli. *Men söýýäriň ene ýurduň çasly akýan çäýlarny* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ene dili, Ol ene dilden oňat baha alýardy*. ♦ **Eñeden bolmak** – dünýä inmek. *Şol gün plkownigiň aýalynyň eneden bolan günüdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Eñeden dogma** - baryp ýatan, бүтинлеý, бүтин ömürinde şeýle, hemişe, mydama. **Ene süýdünden halal!** – öz zähmeti siňen, kişi goşandy bolmadyk, hut özüniňki, ogrulyk däl. *Ene süýdünden halal, şu günň özünde men size bir horjun pul eltip bereýin!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Men hiç kimiň malyny talamok, men ata-babamdan galan, ene süýdünden halal öz zähmet hakymy ele saldym* («Türkmen Pýesalary»).

eňek: 1. äň süňkleriniň birleşýän, ýüzüň aşaky çürelýän ýer yüz tarapda dişler ýerleşýän öwrümlü öňe çykyp durýan kelle bölegi. *Ata sakgaly eňegine çykandyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýumry dodaklarynyň üsti bilen eňegine bakan syrykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nurjan iki elini eňeginden aýryp, bogazyna ýetirdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Çary aga gaýrarak çekilip, bat bilen onuň eňegine depip goýberdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). 2. Keçä salynýan gülüň ady, bir görnüşi. 3. *göç.m.* Baş bermän bir diýenini gaýtalap duran, jedelçi. *Duran bir eňekdir, bakmaz sözüne* (A. Kekilow, *Söýgi*). ♦ **Eňek atmak** – 1) ölüm halyna, ýagdaýynda bolmak. *Myratguly eňek atyp ýatyrka, Saçlynyň elinden tutdy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*); 2) ahyrky nokada ýakynlaşmak, aşaklamak, ýaşmak. *Güýmendi ýördi Patdy, Gün bolsa eňek atdy* («Pioner» *Jurnaly*). **Eňegiňi basmak** – suwuk zady içmek, suw içmek, iýmek. *Ol sowuk suwa eňegini basdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). **Eňek bermezlik** – baş bermezlik, öz diýeniňi öňe sürmeklik, gürrüňdeşine ýol bermezlik, başartmazlyk. *Ol eňek bermedi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). **Eňegiňi galdyrmak** - kelläni dikeltmek, seretmek. *Komandir eňegini galdyryp, kellesini dikelttdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). **Eňegi ýere bermek** – 1) ýykylmak. *Ol daşa бүдрäp, eňegini ýere berdi*; 2) ýaşmak, batmak. *Gün eňegini ýere berip barýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gün eňegini ýere berip, iňrik garalyp başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Eňek tutmak** – öz diýeniňi diýip, ýer depip durmak. **Eňegine jaň dakylan ýaly!** – yzyňy üzmän gürläýän, köp gepleýän, ýaňra. *Bu gün seniň eňegiňe jaň dakylan ýaly boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Yelli bolsa eňegine jaň dakylan ýaly ýaňrady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Eňek etmek** – bir zat hakynda dawa etmek, jedelleşmek, jedel etmek, dawalaşmak. *Dostlar näme eňek edýärler?* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Päheý, saňa ýöne eňek et diýseň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) .

eneke: Başganyň çagasyny terbiýeläp saklaýan aýal. *Hytaýmama eneke hökmünde olaryň ýanynda galmakçy boldy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Bir näçe wagtdan soň ýaňky eneke bilen Hadýa geldi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

eňekleşmek: Bir zat hakynda jedel edişmek, sanaşyp oturmak, jedelleşmek, danalaşmak, kejeleşmek. *Ol gepleşmek we eňekleşmek isleýärdi. Olar Şirniň çykarylyşy barada eňekleşip başladylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *İne mundan soň hem olar bir gülüşdiler-de, eňekleşmeklerini bes etdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

enelik: 1. Enäniň ýagdaýy, ejelik. *Ol ýyl ýarym içinde ikinji döwürden üçünji döwre: gyzlykdan gelinlige, gelinlikden enelige geçdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Öweý ene, öweý eje. *Şol wagt wepanyň eneligi geldi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Aýna gapydan çykyp, enelige syn etdi* (B. Kerbabaýewi *Aýgytly Ädim*). 3. Enesiniň öz çagasyna bolan mähri, duýgusy, aladasy. *Anna Petrowna ony enelik mähri bilen gujaklady* (B. Kerbabýew, *Aýgytly Ädim*). *Enelik mähri duýdum* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Men bir enelik borjymy ýerine ýetirip, öz etjegimi edeýin, sen onsoň nähili isleseň, şonuň ýaly ýaşa!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

energetik: Energetika boýunça spetsialist.

energetika: 1.fiz.Fizikanyň energiýa häsiýetlerini öwrenýän bölümi. 2. *teh.* Energiýanyň her hili görnüşlerini almapgyň we peýdalanmagyň hem ekspluatatsiýa etmegiň tärleri bilen meşgullanýan tehnikanyň bir şahasy. *Energetikany ösdürmek.*

energetiki: fiz.,teh. Energetika degişli bolan, energetika amhsus bolan. *Energetiki bazany güýçlendirmek. Energetiki hojalygyň strukturasyny-da özgerýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

energiýa: fiz. Materiýanyň esasy häsiýetlerinden biri-onuň hereket ölçegi, iş etmek başarnyklylygy. *Adatdan daşary çylşyrymly senagaty energiýa herekete getirýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Atom energiýasy adamzada giňden hyzmat etmeklige gönükdirilýär.*

engek: Howurly, gaty yssy, gurak ýel, jöwza. *Yzly-yzyna bir näçe gün össe, heniz eýikmedik gowaçany goratjakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu gü düýnki ýaly ýalawly epgek ýokdy. Epgek halys ýüregimize düşdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Güýçli epgekler ekinleri guradýar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

eňilmek: 1. Aşaklygyna gaýdylma inilmek. *Öz ahyryna dökülen dürüşdä eňlen sygryny sagmak üçin, ýaňyrak bolan gölejigini goýberdi. Başlaryndaky çiş telpelerini taşlap, öňe baka eňildiler* (A. Gowşudow, *Powestler we HEkaýalar*). 2. Bir tarapa gidilmek, ýüzlenilmek. 3. Hүjüm edilmek, çözülmek. *Ol duşman haýsy tarapa yeňilse, şol ýerdäki pulemyoty atýardy* (B. Soltannyázow, *Kümüş*).

eňk: eňkiň gaçmak – halys bolup, güýjüň gaçmak, gurpdan düşmek. *Ýüwrüp pahyryň gaçansoň eňki, Uludan dem alyp döndi yzyna* (Çary Aşyr, *Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy*). *Ol, indi men halys garrap, eňkim gidendir öýdüp pikir edýär* (A. Gowşudow, *Powestler we HEkaýalar*).

eňkam [eňkaam]: Güýç, gujur, kuwwat, gurp. *Eňkamy gaçan göwresini goýberdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Eňkamy giden sygyrlar gurrak guýularyň başynda egelendiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gamça ýapyşaýsam, galmaz eňkamyň!* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*).

eňlişmek: ýerli-ýerine eňmek, bilelikde eňmek.

eňmek: 1. Aşaklygyna gaýtmak, inmek. *Ol öňki gelen bilen – ýol bilen aýlanyp gaýtman, kötel ýoda bilen dagyň jülgelerinden eňdi-de, öňlerine bakan gönülöp gaýtdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Duşmanyň alty sanysy göwresini saklap bilmän aşak eňdi* (B. Soltannyázow, *Kümüş*). 2. Bir tarapa ýüzlenmek, gitmek. *Biz gündogar tarapa eňmeli* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Hүjüm etmek, çözmek, topulmak. *Duşmanyň üstüne baka eňdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we HEkaýalar*). *Bular üstlerine eňmäge taýýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦

Eňen ugruna çapyp oturmak – dogry hem bolsa, nädogry hem bolsa öz diýeniňi tutup oturmak.

eňñere: Hasyly ýygnaýan ekin meýdany. *Obanyň sygyrlary eňñere bolan gowaçanyň içinden gözlerini oba dikişip kaýdaşyp gelyärdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Oglanjykka eňñereden köp mizan terne hem gözläpdi* (N. Esenmyradow, *Ýaş Naturalist*). *Haýatlar eňñere bolup, hasyllary çekilipdir* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Töwerekdäki baglar hem göýä hazan uran eňñere ýaly bolup dur* («Görogly» Eposy).

eňñit: Beýiklikden peselip gaýdan ýer üsti, ýapaşak ýer, ýapgyt. *Ony eňñide tarap agdardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ençe eňñitlerde ýaplar döreder* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Depäniň eňñidine Aýyň ýagtysy düşýärdi* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Maşyn ýol eňñitlerinden okdurylyp gelyärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). ♦ **Eňñit etmek** – 1) eňñit görnüşi bermek, ýapgyt etmek. *Münlüp düşülýän ýeri eňñit etmek*; 2) aşaklamak, peselmek, egilmek. *Al-asmandan günbatara bakan eňñit eden mähnet Günüň tomusky howry biraz öçen ýaly syzylsa-da, onuň joşgunly çogy бүтин gözýetime kümüş nuruny heniz bolluk bilen dökýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň бүтин göwresi pişegiň zarbyna aşak eňñit edýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 3) bir tarapa ýüzlenmek, gitmek. *Obadan oňalga tapmadyk daýhan ikiden-ýekeden şähre eňñit edýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gylyç bir ýaña eňñit edenden soň, ony kes-kelläm gaýtaryp bolmaýany onuň gözünü öňüne geldi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

eňremek: Gynançdan ýaña zaryndan gözýaş etmek, zar-zar aglamak, aglamak. *Sen gyssanma, biz ol eňrän eneleriň, gyrlan çagalaryň aryny alarys* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *İki elini ýüzüne tutup, güňleş ses bilen eňredi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Köp eňredi Nabat pahyr, Çagalary hem aglaşdy* (Çary Aşyr, *Poemalar*). ♦ **Gan eňremek** – bir zatdan ýa-da birinden zeýrenip, güýçli närazylyk bildirmek, nalyş etmek. *Gan eňremek kesbini Leyli bilen bäs etdim* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

eňreşmek: Bir zat üçin köpçülikleýin aglaşmak, köp bolup eňremek, bilelikde ses etmek, ses çykarmak. *Bu jaýda çagajyklar açlykdan eňreşip otyrdylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Aýallaar eňreşip, öýüň agzyna çykdylar*. *Çagalaryň eňreşýän zaryn sesleri-de goşulýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eňretmek: Göýaş etdirmek, agmalaga mejbur etmek, aglatmak. *Agladyp, eňredip eňñemi aldyň* («Görogly» Eposy).

eňsi: Sowuk girmezlik üçin öýüň gapysyna tutulýan gölsüz kiçiräk haly. *Şol wagt ak öýüň eňsisini ýokary serpip, orta boýly bir gelin çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eňsini çaltlyk bilen bir tarapa serpdí* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

eňšemek: ser. Eňremek.

eňşeşik: Agyly ses bilen turýan zenzele, gopgun, galmagal, yzan-da-çuwanlyk. *Gandym aganyň howlusynda uly eňşeşik, yzan-da-çuwanlyk başlandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

eňşeşmek: ser. Eňreşmek. *Sürüldiler il barysy eňşeşip, Pyganyna daglar, daşlar gymşaşyp* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eňšetmek: ser. Eňretmek.

entejik: 1. Azajyk wagt, bir salymjyk. *Goý, başgalar işlesin, men etnejik ýataýyn!* (G. Seýtliýew, *Goşgular*). *Bu gyz-a entejik eglense gerek!* (A. Kekilow, *Söýgi*). 2. Bir azajyk, köp däl, sähelje. *Barja pullarymy berdim, entejik ýetmedi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Günüň ýaşaryna entejik salym bardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

entek: Heniz, häzir, şu wagt. *Emma Wepa entek kiçijikdi, onuň gözleri oýnap durýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Entek Gün Ýokary galmandy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Ýöne weli, entek obadan çykyp gitjek dældigimi aýtdym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Entek otur-da, bir nahar edin!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

entek-entekler: Köp wagt, köp wagtlap, köp wagta çenli. *Entek-entekler ekini sowu urmaly däl* (N. Esenmyradow, *Ýaş Naturalist*). *Onuň ösgün gara saçlary*

entek-entekler garrardan daşdygyna şaýatlyk edýär (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

entemek: 1. Deňagramlylygy saklap bilmän iki baka çaykanmak, yranmak, entireklemek. *Ol göýä diýersiň, aýaklanmadyk köşek ýaly enteýärdi. Ol turmakçy boldy, emma entäp, zordan ýerinden turdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Emma pýan bolup, entäp ýörenlerine kän gabat gellersiň* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. göç.m. Biderek ygyp ýörmek, işsiz aýlanyp ýörmek, gezip ýörmek. *Onda-munda entäp ýörmek. Gören ýerde entäp ýörmek*. 3. göç.m. Mal-mülksüz galmak, garyp düşmek, batmak, lüt düşmek. *Bular seniň sähel entäni bilseler, ýaňsäňe deperler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Horluk çekmek, kynçylyk görmek. *Gara gyşyň ýagy ýaly sowgunda, Egin-eşiksiz entäp suwuň çekerdiň. Gije-gündiz entäp lüti çykýardy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 5. göç.m. Bir zadyň yzynda sergezdan bolmak, bir zat üçin kynçylyk çekmek. *Onuň yzynda entänler az bolmady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Entäniň eline el ýetirmek** – kynçylyga, agyr ýagdaýa düşen adama kömek etmek, ony dogry ýola gönükdirmek, goldamak. *Entäniň eline ýetirmek sekretar wezipesine girmeyändir öýdýämiň ?!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

eňterilmek: 1. Gabyň agzy aşak edilip dökülme, dökülen bolmak, guýulmak. 2. Üsti ýapylmak, basyrylmak: iteklenip ýykylmak. 4. göç.m. Erbet taraplary, etmişi görkezilip geplenmek, ýamanlanmak, üstünden düşülme, tankyt edilmek. 5. Bir zat bilen urulmak, biri tarapyndan urlan bolmak. 6. göç.m. Bir zad bilen içilmek, başa çekilmek. *Okara doly çal bir başa eňterildi*. 7. Bir tarapa ýüzlenilmek, çalt hereket edilmek, çözülmek.

enterişdirmek: 1. Köp gapdaky zady eňterip çykmak, yzly-yzyna dökme, guýmak. *Doly bedreleri eňterişdirmek*. 2. Bir näçe ýere zat dökme, bir näçe ýeriň üstüni ýapmak, gömüsdirmek. 3. Bir näçe zady agdarmak, agdaryşdyrmak, itekläp ýykşdyrmak. 4. göç.m. Käbir adamlaryň erbet, taraplary, etmişlerini aýdysdyrmak, aýdysdyryp ýamanlamak. 5. Köp adamy urup başlamak, gaýta-gaýta eňterip urmak. 6. göç.m. Köp gapdaky zady içmek, yzly-yzyna içmek, başyňa çekmek.

eňterişmek: 1. Eňtermäge kömek etmek, bilelikde eňtermek. 2. Köpçülik bolup bir tarapa ýüzlenmek, çalt hereket edip gitmek, at goýmak, çözmek, dökülme.

eňtermek: 1. Gaby aşak tutup, egip bir zady dökme, akdyrmak, guýmak. *Onuň üstünden bedreli suwy hem eňteripdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kündügi suwdan dolduryp, bir-iki sapar başlaryndan eňterip oňayýar* («Tokmak» *Jurnaly*). 2. Bir zat bilen basyrmak, üstüni ýapmak, gömmek. *Hawa, ol maşyny şol ýere eňteriň, üstüne kenary eňteriň, düşüdiňizmi? – diýip, Patan ata öz adamlaryna buýruklar berdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Bir tarapa agdarmak, itekläp ýykyp goýbermek. *Şeýle-de bolsa, meniň yralan agajymy sen eňterip goýberdiň* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. göç.m. Erbet taraplaryny, etmişini görkezip geplemek, üstünden düşmek, tankyt etmek, ýamanlamak. *Başlygyň üstünden eňterip ugramagy onuň ünsüni özüne çekdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 5. Bir zat bilen urmak, depesinden indirmek. *Ol, ýüzüniň ugruna ýerd ýatan pili garbap alyp, içerden eýer-esbaby alyp çykan jigidiň depesinden eňterdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hyrçyny dişläp eýmenç baý, birdenkä çolugyň gerşinden gamçysyny eňterdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Jähennem bol diýýän! Bolmasa bir eňtererin, ölersiň!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 6. göç.m. Bir bada içmek, başyňa çekmek, götermek. 7. Çalt hereket edip, bir tarapa ýüzlemek, at goýmak, dökülme, çözmek.

enterpelek: enterpelegini öwürmek – her hili sözler bilen biriniň başyny aýlamak, gaşyny-gözünü aýlamak, aljyratmak; dagatmak, çasymak. *Ýene-de nire-de bolduň, näme etdiň! – diýip, enterpelegini öwürýärsiň* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Enterpelegimizi öwürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

Munuň hem enterpelegini öwürüp, diline badak atylan ýaly ederin (N. Pomma, Egri Eýikmez).

enteşmek: Köpçülikleýin entemek, bilelikde entemek, enterekleşmek. *Hanyň soraýan galasynda iş tapman, enteşip ýören örän köpdi* (A. Gowşýdow, Powestler we Hekaýalar). *Hanha, adam bary aç-ýalaňaç, işsiz etneşip ýörler* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Garyplaryň şu boljulykda-da örek tapman, enteşip ýörmeleri meniň gözümiň öňüne geldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

entetmek: 1. Biriniň deňagramlylygyny ýitirtmek, ynandyrmak, entirekletmek, çaýkandyrnak. *Ýagyrynyna degen taýak ony entetdi. Kündük ony egnine degip entetdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýel onuň hereketini tesdirmäge ymtylýan ýaly, çendan entedýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. göç.m. Birini mal-mülksiz galdyrmak, garyp düşürmek, batyrmak. *Birini entetmek*. 3. göç.m. Horluk çekdirmek, kynçylyga sezewar etmek. 4. göç.m. Bir zadyň ugrunda sergezdan etmek.

entomolog: Entomologiýa boýunça spetsialist.

entomologik: Entomologiýa degişli bolan, entomologiýa mahsus bolan.

entomologiýa: Zoologiýanyň mör-möjekler hakyndaky bölümi.

entreklemek: ser. Entemek 1. *ol enterläp, ýersnden turjak boldy* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Häki pişik entrekläp gitdi* (J. Akyýew, Mergeniň Ogly). *Ol duran ýerinde etrekläp gidýärdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

entrekleşmek: ser. Entesmek. *Duşman häzir hem goňur çaňyň içinde entrekelişip gelyär* (B. Soltannyýazow, Kümüş).

entremek: ser. Entemek 1.

entreşmek: ser. Entesmek.

entretmek: ser. Entetmek 1.

entsefalit: med. Beýni çişmegi, beýni agyrysý.

entsiklopedist: 1. Entsiklopedizm bilen tapawutlanýana adam. 2. Frantsiýada XWYYY asyryň ahylarynda «Entsiklopediýa» neşir etmek işiniň töweregine birleşen öňde baryjy alymlar toparynyň wekili.

entsiklopediýa: Bilimiň ähli ýa-da aýry-aýry pudaklary boýunça gysga suratda hemme maglumatlary berýän sözlük formasyndaky ylmy gollanma. *Uly Sowet Entsiklopediýasy*. ♦ **Janly antsiklopediýa** – bilmek isleýän zadyň hakynda hemişe maglumat berip bilýän, her taraplaýyn maglumatly adam.

entsiklopedizm: Her tarapl bilim, bilimiň her hili pudagyndan habardalylyk.

entsiklopedik: Entsiklopediýa degişli, häsiýetli, mahsus bolan. *İnjenerler üçin esasy entsiklopedik gollanma bolupdyr* («Mugallymlar gazeti»). *Entsiklopedik bilim*.

entuziast: Entuziazm bilen hereket edýän, işe yhlasly, berlen adam. *Kitapçanyň gadyr-gymmaty onuň awtory bolan K. Paustowskiň şol gurluşyga gatýşanlygydyr we onuň entuziasty bolanlygydyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ylmyň entuziasty*.

entuziazm: Güýçli ruhbelentlik, ruhy göteriliş, joşhunly gyzykma. *Entuziazm bilen işlemek*.

eolit: *arheol.* 1. Daş asyrynyň iň gadymy stadiýasy. 2. Şu stadiýa formasyz daş bölekleri görnüşinde bolan primitiw gural.

ep: «P» harpynyň ady.

epenek: Bir zadyň içinden geçirilýän, okuň ujuna berlik üçin geýdirilýän tegelek demir listi, gaýyş, pil sapy we ş.m. zatlar çülenende, çüýüň aşagyndan berlik üçin goýulýan ýasyja demir bölejigi. *Büýliniň epenegi. Piliň epenegi*.

epenteza: *lingw.* Sözüň ortasyndan ses goşmaklyk.

ep-esli: Möçberi, mukdary boýunça köp, uly, ýoňsuz, esli. *Çernyşow ýygnaýdan soň hem ep-esli otyrды. Gün öýleden agyp, kölege ep-esli uzap başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bu çaga eýeriň üstünde ep-esli wagt oturdy* («Görögly» Eposy). *Sähet hem jigitlikde ep-esli wagt gulluk etdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

epeý: 1. Garasy uly, daýaw, ullakan; asyly, agras. *Uzyn sakgal onuň bütin görnüşine epeý adamyň sypatyny berýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Myrat epeý adamlaryň öz öňünde hyzmat edip ýörüşlerinden utandy (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Stoluň başynda egni gyrmyzy donly bir epeý adam otyrdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Ol epeý adamdy (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Onuň göwresi gapy ýaly örän epeý bolsa-da, iki ujuny ýeňsesinden çatybermeli murty ýok («Tokmak» Jurnaly).* 2.göç.m. Uly-uly, köp; gopbamsy, ulumsy. *Ol epeý sözledi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).* Ýygnakda Aşgabat oblsowetiniň wekili epeý nutk sözledi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

epeýlenmek: Epeý görnüşi almak, ulumsyramak, dogumlysyramak. *Ballyýew, epeýlenip, ynjalykly oturýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

epgekli: Epgegi bar bolan, gyzgyn ýelli, epgek öwüsýän jöwzaly. *Epgekli howa. Epgekli gün.*

epgeksiz: Epgegi bolmadyk, gyzgyn ýelli, jöwzaly däl. *Epgeksiz gün.*

epidemik: Epidemiýa häsiýetli, ýokançly. *Epidemik kesel.*

epidemiolog: Epidemiologiýa boýunça spetsialist.

epidemiologik: Epidemiologiýa degişli bolan.

epidemiologiýa: Epidemiýalar hakyndaky ylym.

epidemiýa: Haýsy hem bolsa ýokançly keseliň giňden ýaýramaklygy. *Garahassalyk epidemiýasy.*

epiderma: 1. *anat.* Haýwanlaryň derisiniň ýokarky gatlagy. 2. *biol.* Käbir ösümlikleriň gabygynyň ýokarky gatlagy.

epigon: Döredijilik özbaşdaklygy bolman, çeperçilik, edebi, ylmy we ş.m. ugurlara eýerýän (adam).

epigraf: *edeb.* Awtor tarapyndan eseriň ýa-da onuň bölümleriniň öňünden getirilip, eseriň esasy ideasyny suratlandyryýan gysga tekst (tsitata, nakyllar we ş.m.).

epigrafik: Epigrafika degişli bolan, epigrafika mahsus bolan. *Epigrafik tekdt.*

epigrafika: Gadymy ýazgylary ögrenmek baradaky ylym.

epigramma: *edeb.* Ýiti sözler bilen gutarýan gysga satiriki şygır.

epik: *edeb.* Epiki eserleriň awtory.

epika: *edeb.* Epiki eserleriň jemi.

epikard: *anat.* Ýüregiň daşky seroz perdesi.

epikardit: *med.* Epikardyň çişmesi.

epiki: *edeb.* Eposa degişli, epos häsiýetli bolan. *Bu özboluşly epiki eserdi. Uly epiki eserleriň ýerine ýetirilişi şeýle döredi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

epikureets: 1. *filos.* Epikureizmiň tarapyny tutýan adam. 2. Aýşy-eşret, keýpi-sapa meýilli adam.

epikureizm: 1. *filos.* Gadymy grek flosofy – matetialisti w ateisti Epikuryň dine garşy gönükdirilen materialistik taglymaty. 2. Durmuşyň düýp manysy «aýşy-eşreti etmekden, keýp-sapa sürmekden, hususy bähbidini gözlemekden ybarat» diýip, bu taglymata bir taraply garamak bilen, ony ýoýýan burjuaz dünýägaraýşy. 3. Aýşy-eşrete, keýpi-sapa, lälilik ýaşaýşa meýillilik.

epilepsiýa: *med.* Epilepsiýa keseli, birdenkä huşuňy ýitirip, özüňden gitmek häsiýeti bolýan dowamly nerw keseli.

epileptik: *med.* Epilepsiýa keseli bolan adam, garaguşly adam, tutgaýly.

epileptiki: *med.* Epilepsiýa häsiýetli, epilepsiýa degişli, tutgaýly, garaguşly.

epilmek: 1. Epin emele gelmek, epin tutmak, gasyn atmak. *Onuň köýnegi epilipdir.* 2. Duga formasynda bolmak, egilmek, бүкүlmek, eplenmek. *Ol epilip salam berdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* *Dyzlary oňly epilmeýäni üçin, gar üstünde daban yzy däl-de, bir hili goşalanyp süýrenen yz galýardy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

epilog: *edeb.* Çeper eseriň gahrymanlaryň ykbalyny beýan edýän ahyrky bölümi. *Romanyň epilogy.*

epin: Bir zadyň epik ýeri, epilen, ýygırt atan ýeri. *Köýneginiň epinlerini ýazyşdyrды* (B. Soltannyázow, *Kümüş*). *Emma kagyzyň epinlerini ýazyp, hata çalasyn göz gezdirende, hanjar urlan ýaly tisginip, gözleriniň öňüne ümez aldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Duran epinleri kertilişen hatlary, biraz öçüşen, kagyza saralan gazet bölegi okady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

epistolýar: edeb. Hat formasyndaky, hat formasynnda ýazylan. *Epistolýar janr. Epistolýar stil Epistolýar roman.*

epitafiýa: Gabryň üstünde daşa ýazylyp goýulýan ýazgy.

epitalama: edeb. Antik poeziýada: nikalaşmaklyga, öýlenmeklige bagyşlanyp ýazylan goşgy.

epiteliý: anat. Bedeniň etini we onuň boşluklaryny örtýän bir ýa-da bir näçe gatlakdan ybarat bolan dokuma, ýaprak.

epitet: edeb. Obrazlylyk üçin bir zady sypatlandyрма, poetik şekillendiriş serişdesi.

epitsentr: geol. Ýer titremäniň başlanýan ýeri, merkezi.

epizod: edeb. Çeper eseriň belli derejede özbaşdaklyk häsiýeti eýeläp, gutaran bölümi. *Ol hekaýanyň käbir epizodlaryna geň galýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). «30-njy ýyllar» *dramasy şol taryhy epizodlary tomaşaçylaryň gözüniň önünde janlandyrýar* («Mugallymlar Gazeti»).

epizodik: Hemişe bolup durmaýan, birdenkä, tötänden bolýan. *Epizodik waka.*

epizootik: wet. Epizootiýa häsiýetli, epizootiýa degişli bolan.

epizootiýa: wet. Mallarda bolýan epidemiýa görnüşindäki kesel.

eplem: Bir zadyň epin tutan ýeri, eplenlen gat, deň eplenlen zolak. *Arslan onuň eplemini ýazyp seretdi* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*). *Bir eplem çelpek* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*). *Kagyz eplemi ýazyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

eplemek: Bir zady бүkmek, gat-gat etmek. *Ol ony epläp jübüsine saldy* (N. Geldiýew, *Gyzyl Galstuk*). *Garly haty epläp, goltugyna saldy-da, puly sanap berdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Daşky geýimini çykardy, epläp başynyň aşagynda goýdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

eplem-eplem: Bir näçe, köp epi tutan, gat-gat. *Eplem-eplem ýüzlükleri önüne taşlady* («Tokmak» *Jurnaly*).

eplengi: Eplenip goýlan, eplenlen бүkülen gat-gat edilen (kagyz we ş.m.). *Sandygy açdy we onuň düýbünde ýygnap goýan eplengi gazetini eline alyp üstüne barmagyny basdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Çyg bolup ezilen eplengi kagyzy çykaryp uzatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ýüküň üstündäki eplengi täze keçäni atmakçy boldy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

eplenmek: Бүкүlmek, бүкүlen bolmak, gat-gat bolmak. *Oraz Garaýew, dört eplenlen jübi ýaglygyny çykaryp, maňlaýynyň derini syrды* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Onuň dyzalarynyň eplenlenini, ygtyýarsyz ýere oturanyny gördi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Eplenip ýazylan koýkalryň ikisini ýygnady* («*Yaş Kommunist*» *Gazeti*). ♦ **Eplenip ýatmak** – iş etmän ýatmak, işsiz-pişesiz bolmak, bir zat kemçiligi bolmak. *Eger ol gitjek bolsa, Myratlarda küçen ýaly eplenip ýatmazdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

epleşdirmek: Köp zady eplemek, бүkmek, gat-gat, eplem-eplem etmek, bir näçe gezek eplemek, hemmesini eplemek. *Oglanlar geýimlerini epleşdirip goýýardylar* (H. Ysmaýyłow, *Powestler*). *Gylyç ýaglygyny epleşdirip, çäýneginiň üstünde goýdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Nurjan birdenkä haty epleşdirip goltugyna saldy-da, zöwwe yerinden galdy* («Sowet Edebiýaty» *Gazeti*).

epleşmek: Bir zady eplemäge, бүkmäge, gat-gat etmäge kömek bermek, kömekleşmek, arkalaşmak. *Ol guran geýimleri epleşip, ýygnamaga kömekleşdi.*

epletmek: Bir zady бүkdürmek, gat-gat etdirmek. *Epledip goýmak. Epledip ýygнатmak.*

epmek: ser. Eplemek. *Kulagin iki dyzyny epip, polk komissarynyň ýalaňaçlan gylyjyny ogşady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Dyz epmek** – ser. Dyz. *Hiç*

ruhdan düşmedi ýaş rus gyzy, Ejizlik etmedi, epmedi dyzy (A. Kekilow, *Söýgi*).
Tora düşdi duşman, epdi dyzyny (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

epoletler: Ofitserleriň parad formasyna dakylýan pogon.

epopeýa: 1. *edeb.* Uly taryhy wakalary beýan edýän epiki häsiýetli çeper eser. «*Uruş we parahatçylyk*» *epopeýasy* – bu rus edebiýatynyň egirt uly eseridir («*Mugallymlar Gazeti*»). 2. Bir näçe uly taryhy wakalar, bir zadyň çylşyrymly taryhy.

epos: *edeb.* 1. Gahrymançylykly halk rowaýatlary, hekaýalary. «*Görogly*» *Eposy*. 2. Edebi janr.

epoziýa: 1. *geol.* Akar suwuň we buzluklaryň ýer gatlagyny bozmak, dagatmak protsesi. 2. *med.* Nemli bardajygyň üstüni baş basmaklyk. 3. *teh.* Elektrik güýçüniň, atmosfera hadysalarynyň edýän täsiri astynda bir zadyň bozulmagy, sürülmegi, gädilmegi. *Metallaryň eroziýasy*.

era: Ýyl hasabynyň başlanan wagty, ýyl hasabynyň sistemasy. *Biziň eramyzdan oň . biziň eramyzyň başlarynda*.

erbet: 1. Oňat hilli bolmadyk, ýaman, ýaramaz, mukdar. *Şol erbet pikiri başlaryndan çykarmaga çalyşdylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Geçen ýyl onuň gulagyna erbet bir habar gelip ýetipdi* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Onuň-da netijesi erbet bolmady* (J. Akýýew, *Mergenliň Ogly*). *Siz şony isleseňiz, goý men erbet bolaýyn!* (B. Kerbababýew, *Nebitdag*). 2. Aýylganç, elhenç, örän güýçli, gaty. *Ol birden ah çekip, erbet ses etdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Onuň ýüzi birden erbet agardy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Onuň ýüzi erbet gyzardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gahrymanyň kellesi agaja degip, erbet ýarylypdyr* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 3. Pes, ýaman (keselbentlik we ruh taýdan bolan agyr ýagdaý hakynda). *Onuň saglygy erbet. Onuň ýagdaýy erbet*.

erbetçilik: Ýaramaz boluş, ýaramaz iş, ýaramazçylyk, murdarçylyk. *Elbetde, erbetçilikden ýagşyçylyga geçmek aňsat iş däl* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

erbetlemek: 1. Hil taýdan erbet bolmak, ýaman bolmak, ýaramazlamak. 2. Pese düşmek, beterlemek. *Göýä Günüň oňün bulut alan ýaly, Ene ebetledi Hasanyň haly* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).

erbetlenmek: *ser.* Erbetlemek. *Gitdigiçe erbetlenmek, beterletmek. Hil taýdan erbetlenmek*.

erbetleşdirmek: 1. Ýaramazlaşdyrmak, ýaramaz etmek. *Aragatnaşygy erbetleşdirmek*. 2. Pese düşürmek, beterletmek. *Ýagdaýy erbetleşdirmek*.

erbetleşmek: 1. Ýaramaz bolmak, murdar bolmak, ýaramazlaşmak. *Emma howanyň erbetleşmegi Durdyny ynjalyksyzlandyrmady* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). 2. Betterlemek, peselmek. *Gaýta gijara onuň haly has hem erbetleşdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Durdyýewiň haly erbetleşip, iň ýokary derejesine ýetdi* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*).

erbetlik: *ser.* Erbetçilik.

erjellik: Bir işi amala aşyrmakda tutanýerlilik, gaýduwsyzlyk, öz diýenli bolmaklyk; kesirlik. *Onuň duşman garşysyna örän erjellik bilen göreşenini daş görnüşü aýdyp durdy* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Oglanlar erjelligiň oňat görüldesini, görkezdi* («*Sowet Türkmenistany*» *Gazeti*). *Feridäniň gorkusynda bolsa, gizlin gahar, tabyn bolmazlyk, erjellik duýulýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

erjeşmek: Bir işi etmäge girişmek, bir işe baş urmak; biriniň garşysyna çykmak, biri bilen baş dalaşmak. *Gulluhanmydyr maňa erjeşjek! Bolmasa, biziň Tejen otrýadymyz entek oňa erjeşerden az* (B. Kerbababýew, *Aýgytly Ädim*). *İkisi erjeşip, ili bulardy* (Durdy Gylyç, *Goşguşlar*).

erejekletmek: Gözüni elek-çelek, etdirmek, hereketlendirmek. *Ertirden soň gözünü açdy hem bir hili gorkýan ýaly, gözlerini erejekledip, töweregine seretdi*.

erediji: *him.* Haýsy-da bolsa bir maddany özünde ergin hala öwürýän suwuklyk.

eredilmek: Ergin edilmek, ergin, suwuk hala getirilmek. *Olaryň içinde Amyderýanyň mele suwy eredilen altyn ýaly agraslyk bilen düňderilip ýatyr* (B.

Gurbanow, Duşuşyk). *Pul çykarmak üçin getirilen ýüpek kagyzlar, eredilip başlanan kümüşler kändi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

erek: 1. Goýnuň bir jynsy. *Guşda barak eti, goýunda erek eti* (Nakyl). 2. Goşa örküçli düýe (maýa).

eremek: 1. Ergin hala çekmek, ýylylyk zerarly suwuk hala öwrülme. *Ol garlar eräp gutarmanka, gar ýene-de gaýtalady* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Gijeki syrap ýatan gar eremändir* (J. Akyýew, Mergenîň Ogly). *Üç-dört gün mundan öň ýere düşen gar henizem eremän gözünü jüýjerdip ýatyrdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Erän gurşun ýaly çäge onuň dabanyňnyň astynda myjjaryp, yzynda hatara çukanak galdyrýardy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. suwuklykda dargamak, suwuk hala geçmek. *Duz suwda eredi*. 3. göç.m. Fiziki taýdan çekilmek, horlanmak. *Jontuk sygry öz gözünüň öňünde günsaýyn eräp çykdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç.m. Mähirli, ýuregi ýuka ýagdaýda bolmak. *Begenç Aýsoltany görende, pagys-para ereýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ýürek-bagry eredi* (A. Alamyşow, Sona).

ereshmek: Bir işi amala aşyrmakda tutanýerli, gaýduwsyz, öz diýenli; kesir. *Örän erjel we işe pugta bişişen gyzlar bu meýdany düzläp başladylar* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Bular aýgytly, erjel adamlar. Erjel hem jynçy göz bilen oňa garaýardylar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ol örän erjel* («Mydam Taýýar» Gazeti).

eretizm: med. Ýokary derejeli joşgunlyk, gozgalaň tapyjylyk.

eretmek: 1. Suwuk hala öwürmek, ergin etmek. *Syrçaly jamda gowurma eredýär* (A. Atajanow, Permanyň Mamasy). 2. Suwuklykda dargatmak, ergin hala öwürmek. *Diş-diş nabady käsesinde eredip, onuň sygyrdaşyna keýp etdi* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). 3. göç.m. Mähirli, ýuka ýürek etmek, gowşatmak. *Ylaýta-da, ýüzüne çişerilende gülümsireýän göreçleri ýuregini eredip barýar* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Wah, Altyn jan, sen gözleriň meniň ýuregimi eretdi. Ony söz bilen eredip boljak däl* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

erew-de-berewlik: dial. Gaýmalaşyk, köpçülikleýin tertipsiz hereket. *Durdy goturyň öýüniň töweregi erew-de-berewlikmişin* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Oturgyçlaryň töwerek-daşy erew-de-berewlik başlady* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Dogrudan-da, Şammy keliň seňňeriniň her ýerinde erew-de-berewlik başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ereýji: Eremäge ukyply, ereýän, ergin hala öwrülip bilýän.

ereýjilik: Ergin hala öwrülip bilmeklik häsiýetti. *Maddanyň ereýjiligi*.

ergenek: Germew, aýmança, haýat. *Hojam aga eýwanyň ergeninden änedipurdy* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Kenaryna tagtadan owadanja ergenek edilen giň eýwanyň içinden bu jaýyň iki işigi görünýärdi* (A. Gowşudow, Kögetdagyň Eteginde).

ergenekli: Germew edilen, germewli, aýmançaly. *Ergenekli eýwan*.

ergeneksiz: 1. Germewsiz, germewli bolmadyk, aýmançasyz, haýatsyz. 2. göç.m. Edepsiz tertipsiz, ýakymсыz, utançсыз, suwumsyz. *Ol tüýs bir ergeneksiz eklenen, terbiýesiz saklanan ahyry* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ergin: Eredilen, suwuk halda bolan. *Hyýazmämmet erginiň udel agramyny ölçäpdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ergin aýna suw dek okdurylýar*.

ergograf: Mystslaryň işleýşini grafiki ýazýan gural.

ergotizm: med. Çörege düşen garabaş däneden yrkawlama.

erik: Sarymtyl-gyzyl süýji iýmişli agaç hem-de onuň miwesi. *Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa hellewläp erik agaçlary görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Erik agaçlarynyň aşagynda üýşip küşt oýnaýardylar* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Keseden durup seredeniňde, uly-uly erik we igde agaçlarynyň arasynda çala görünýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Erik kakyşdym* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Toý gutlamaga gelýän adamlara erikden, egdeden toý paýy berýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

erikgöl: Erigiň gülüne meňzeş edilip salynýan nagşyň ady, bir görnüşi.

erin: Dodaklaryň çowlanyp birleşýän ýeri, dodak. *Gurban aganyň ýylgyryp, erni bir ýere gelmeýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ernini gyşardyp, elhenç gygyrdy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Ol ernini sallap, oturan ýerinde uklapdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýalyňly erin näzik dodaklardan mäkäm öpdü* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Erni suwly** – 1) erninde suk akyp duran, gyllykly. *Ol erniniň suwuny akdyryp, Halnazar alkymyna bardy-da, näzijek, günäsiz sesi bilen mälüm etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Erniniň suwy akyp dur* (A. Alamyşow, *Sona*); 2) bihepbe, iş başarmaýan, emelsiz. *Erni suwly, hepbesiz-diýip, özüne iğenýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň ernini sallap durşuna syn edende welin, emelsiz, erni suwly bolar - diýip güman edýärsiň* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

erinlik: Dodagy uly, dodaklaç, agzy uly. *Ol ýognas burunly, erinlik adamdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Onuň ýanyndaky erinlik köpek dilini sallap dem alýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

eriş: Ýünden inçe egrilen ýüplük; dokalýan zadyň ýüplükden edilýän esasy. *Erşi temeniň gözünden geçirip, gözenek-gözenek edip çatyp, kellesine geýdi-de ötägitdi*(«Görogly» Eposy). *Soňra yzyna dolanyp, goltuk jübüsiniň eriş bagjyklaryny çözerdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sazyň kirşi ýaly dartylan erişleriniň üstünde dürli reňkli ýumaklar towsaklaşýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Eriş(-de)-argaç** – biri-biriniň üstünden geçýän (çyzık), eýläk-de-beýläk (hereket,gatnaw). *Eriş-argaç çyzgylar janlandy göz sklad saraýynyň derwezesiniň agzy eriş-de-argaçdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Awtomaşynlar eriş-de-argaç gatnaýardylar* (a. Gowşudow, *Powestler we Hekaýaşar*). **Eriş-argaç bolup geçmek** – başdan-aýak nygtalyp, bellenip geçmek (pikir, ideýa hakynda). *Tutuslygyna kitabyň içinden geljegiň motiwiniň eriş-argaç bolup geçýän tötänden däl* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gurluşyk materiallary senagatyny ösdürmek baradaky alada Kommunistik partiýanyň programmasynyň içinde eriş-argaç bolup geçýär*.

erişmek: Biriniň garşysyna çykmak, birine hüjüm etmek. *İndi özümize erişip başlady* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Onsoň hem kim bolupmyş ol, Meredow diýilýän, maňa erşer ýaly?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eritritsit: fiziol. Ganyň sostaw bölegi – gyzyň gan jisimligi.

erk: Bir işi etmäge bolan hukuk, ygtyýar, gaýrat, ukyp. *Ýöne başga bir zat meni erkime goýmaýar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Döwür biziň garramagymyza erk berenok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Diňe häzirki ýaly erkimizi goramak bilen hem kanagatlanmarys* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Tejen derýasynyň erki elinden alyndy*(B. Gurbanow, *Duşuşyk*). ♦ **Erk etmek** – 1) ygtyýar etmek, buýrup bilmek, diýeniňi etdirmek. *Köp zatlara erk edip bilýäriň* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *İndi özüňden önen çagaňa-da erk edip bolmasa?! – diýip, ol içinden gepledi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*); 2) özüni gaharlanmakdan, tolgunmakdan saklamak, saklanyp bilmek. *Ol özüne erk edip, zordan saklandy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň*).

erkana [erkaana]: Garaşly bolmadyk, azat, erkin, özbaşdak, öz ygtyýarly. *Azat ömür, erkana durmuş geçirýärsiň* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Gumdaky erkana durmuşyny ölçýänçä dowam etdirjekdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Çüýşe ýaly dury asmanyň iş äleminde nurly Gün erkana ýalpyldaýar. Ýamany, men onuň bilen erkana sözleşip biljek däl!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

erkanlaşdyrmak: Kinoda görkezmek üçin taýýar etmek, dogry getirmek, uýgunlaşdyryp suratyny almak. *Pýesany ekranlaşdyrmak*.

erkeç: zool. Geçiniň biçilen erkek jynsy. *Jaňly erkeç süriň öňüni çekip barýardy*.

erkek: 1. Erkeklik jynsa degişli şahs, jynsy taýdan aýalary tersine bolan şahs. *Tiz wagtda aýallar, erkekler, çagalar goşuldylar*. (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Şol geljek synçy erkek adammy ýa-da aýalmy?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

Ejesi bilen erkek dogany oňa herrelmekden başga jogap bermediler (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2.göç.m. Mert, edermen, gaýratly, bir sözli. 3. urkaçy däl, erkeklik jynsa degişli. *Erkek pişik*. 4. Dünýäniň bir görnüşi, iş maly. *Hurmaýy gyzyl erkek emaý bilen çökdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Myrat bolsa özüniň höwri bolan erkeginden aýrylmagy gaty kyn görýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Helakaýalar*). *Atasynyň erkegi bilen şähre üzüm daşady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Erkek göbekli** – erkek çaga, erkek adam. *Galada erkek göbekliden jandar ýok* («Görogly» Eposy).

erkeklerçe: 1. Mert, mertlik bilen, edermen, edermenlik bilen, gorkman, çekinmän. *Erkeklerçe jogap bermek. Erkeklerçe sözüňde durmak.*

erkeklik: 1. Erkek jynslylyk, erkek jynsly bolmaklyk. *Erkekligiň üçin-de seniň uçastogyň şire düşmändir-ow!* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). 2. göç.m. Mertlik, edermenlik, gaýratlylyk, gorkmazlyk, çekinmezlik. *Okamaklyk – erkeklikdir, ärlikdir* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Mende erkelik duýgusy, mertlik, gaýrat, gazap ýukdur öýdýärmiň?!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

erkin: 1. Azat, erkana, dynclykda. *Halkyň erkinm durmuş ugrundalyk alyp barýan göreşini wasp edýär* («Görogly» Eposy). *Erkin hem başyny ýokary göterip ýaşamaga höweslenýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Erkin ýaşamak isleýärin* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). 2. Meýwur edilmedik, öz ygtyýarly, öz islegi boýunça. *Özüňi erkin alyp barmalydy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Kynçylyksyz, birkemsiz, ýeňillik bilen. *Ol nemets dilinde we frantsuz dilinde örän erkin gepläp, her bir sözi salykatlylyk bilen oýlanyp aýdýardy we saldamlap görýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Erkin terjime** - Sözme-söz edilmeýän terjime.

erkinlik: Azatlyk, özygtyýarlylyk, dynclyk, erkin haldalyk. *Şahyry men şatlygyň erkinliň-azatlygyň* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol her bir hereketinde erkinligi gowy görüp, hiç kime garaşly bolmaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Biz öz erkinligimizi iň soňky demimize çenli gorarys* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*).

erkli: Bir işi etmäge hukugy bolan, hukukly, ygtyýarly. *Erkli, hukukly bolduňyz sizler, Aň-bilim köpelip, açyldy gözler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Bä, men hem ýerli-suwly, öz erkli adam bolarmykam? Oblsowet milli komiteti bütün türkmen halkynyň erkli guramasy diýip tanajakmy, ýokmy?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

erklilik: Erkli bolmaklyk, hukuklylyk, ygtyýarlylyk.

erksiz: Bir işi etmäge hukugy bolmadyk, hukuksyz, ygtyýarsyz. *Bagtsyz, erksiz adamlar içlerini hümläp geçýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

erksizlik: Erkli bolmazlyk, hukugy bolmadyk, hukuksyz, ygtyýarsyz. *Bagtsyz, erksiz adamlar içlerini hümläp geçýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ermeniler: Ermenistan SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.

erňek: Bir zadyň gyrasy, ýakasy, kenary. *Tabagyň iki erňeginden tutup, çorbany demine çekdi* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Gün erňegini ýere berende, gulagyňa urlan ýaly gygyrýan sendiň ahyry!* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Kiçijik çagalar hem ululardan kem galmajak bolup, äpişgäniň erňegiden asylyşyp, doýunlaryny uzadýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*). *öwez gemrip oturan gapyrgasyny öňündäki tarelkanyň erňeginde goýup ýylgyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

erňeklemek: Bir zadyň ýakasyny, kenaryny tutup durmak, bir ýeriň gyrasy boýunça ýerleşmek. *Olaryň posýology gür baglygyň goltugynda Murgap derýasyny erňekläp otyr* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). *Araçäge golaý, dag etegine erňekläp oturan çaklaňrak bir oba görünüýärdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

erotik: Söýgä, yşky duýga degişli bolan.

erotika: 1. Duýgulylyk. 2. edeb.Söýgi poeziýasy.

erotizm: Hetdenaşa duýgulylyk.

Ersdirmek: Üýtgetmek, özgertmek; çişirmek, gopdurmak. *Men seniň ýüregiňi ersdirmek üçin aýdaýpsym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ersmek: Üýtgetmek, özgertmek. *Otuz ýyldan bäri şofýorçylyk edip, ýüzlerçe adamlar bilen iş salşan Sergeý Stepanowiç Mironow Esenow ersip başladygyny hemmelerden öň duýdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ers-mers: ers-mers bolmak – birden üýtgetmek, özgertmek. *Howa-la, iki aýakly iki günde diýen ýaly, Şeker ers-mers ösüp barýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýerden, suwdan, günden kömek alypdyr, Ynha görseň, ers-mers bolupdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

erte: ser.Ertir 1. *Erte bazara gidip getiräýersin!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Tulpar ertesi ýene derläp gelipdir* (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr). *Baran günleriniň ertesi bolsa bir ýan ujunda harman döwmäge başladylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Bu günki işiňi ertä goýma* (Nakyl).

erte-birigün [erte-biirigün]: Bir näçe günden soň, ýakyn günlerde.

erteki Y: 1. *folk.* Köplenç jadyly we fantastik wakalary beýan edýän halk döredijilik eseri, hekaýa. *Ol gyzlara gyzykly erteki, matallar ýa-da özüniň başyndan geçirenlerini aýdyp berýärdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Onuň ünsüni başga bir ýana sowmak üçin gülküli ertekiler hem aýdyp berdi* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). 2. Hakykat bolmadyk, toslama, ýaln zat. ♦ **Erteki otarmak** - hakykat bolmadyk zatlary aýtmak, özüňden çykaryp aýtmak, toslap ýalan sözlemek. *Sen maňa erteki otarma-da, Öwezden habar ber!* («Görogly» Eposy). *Eje jan, sen meni çaga hasap edip, maňa erteki otarýarmyň ýa başga bir aýtjak zadyň barmy?* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Sen erteki otarýarsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

erteki YY: ser. Ertirki 1. *Eretekigün hem geçdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ertekiçi: Ertelerini gowy aýdýan, bilýän adam.

ertir [ertiir]: 1. Şu günün yzyndan gelýän gün; geljekki gün, indiki gün, erte. *Men şu günler gazy gazýan, ertir bar-da meniň çägimi almaga kömekleş* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ertir, belki galanyny-da döwüp ýetişeris* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ol ertir geler* (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniniň Gürrüni). *Bir-iki gün dem-dynç alyň, ertir kakam hem gelse gerek!* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). 2. Günün başlanýan wagty, ir bilen, irden. *Bir gün ertir Gyzyň hanyň üstüne otly otrýad ýetip gelýäni mälim boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şäher tarap barýan ýük maşynlarynyň sesi ertiriň dym-dyrslygyny bozup, бүтин obanyň içini ýaňladyryp geçýär* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Ertir bilen gar ýagmaga başlady* (K. Jumaýew, Dört Dogan).

ertirine [ertiirine]: Ertir wagty, ir bilen, irden, säher bilen. *Ertirine bolsa owlak-guzularyň mäleşýän sesleri ukudan oýadýardy* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Her gün bkaýan ertirine, Almalary düzüm-düzüm* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ertirki [ertiirki]: 1. Şu günün yzyndan gelýän gündäki, ertir boljak; geljek wagtdaky, geljekdäki. *Hany, sen aýt, ertirki nesil meniň baramda näme gürrüň eder?* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Biz ertirki sapaklarymyza taýýarlandyk*. 2. Günün başlanýan wagtyndaky, ir wagtdaky, irki. *Gyz ertirki gelen tarapyna äñeden ýaly etdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Olaryň bir näçesi ertirki geýip giden ädiklerini giçlik ellerine alyp, aýak ýalaňaç gelýär* («Tokmak» Jurnaly). *Aýaz ertirkä garanda has güýjäpdi* (N. B. Gogol, Saýlanan Eserler). ♦ **Ertirki guýrukdan bu günki öýken ýagşy!** – gerek zadyň hil taýyndan oňat bolmadyk häzirkisi bilen kanagatlanmaklyk, nesýeden nagt ýagşy.

ertirlik [ertiirlik]: 1. Ertir nahary, ertir bilen, ir bilen iýilýän nahar. *Onýança Narjan apa ertirlik bişirip, olary çagyrdy* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Merdanyň garry enesi ertirlik taýýarlady* (N. Geldiýew, Ilkinji Sowgat). *Onuň özi üçin taýýarlanyp goýlan ertirlik bugaryp durdy* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. Ertir üçin, ertire gerek bolan (zat). *Ol şu günlügin tapsa, ertirligini gaýgy*

etmezdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ertirlik edinmek** – ertirlik nahary iýmek. *Ertirlik edindiler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

erudit: Belli bir ugurdan çuň bilimli, eruditsiýaly adam.

eruditsiýa: Ýlmyň belli bir pudagyndan her taraplaýyn bilimlilik, alymlyk.

es: «S» harynyň ady.

esas [esaas]: 1. Bir zadyň çeşmesi bazasy, fundamenti. *Madde medeniýetiň ösmegi ruhy medeniýetiň ösmeginiň esasydyr* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ykdysady esas*. 2. Bir zadyň möhüm meseleleri. *Marksizmiň-leninizmiň esaslaryny bilmeklik, ähli pudaklaryň spetsialistleri üçin hökmandyr* («Mugallymlar Gazeti»). 3. Sebäp, delil, tutaryk. *Siz näme beýle alada çekýärsiňiz, gaýgylanmagyňyza hiçbir esas ýok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Emma onuň öz üstünden düşmäge-de doly esas bar* («Tokmak» *Jurnaly*). *Olar heniz esas gözleýärler* («Ýaş Kummunist» *Gazeti*). ♦ **Esasyny goýmak** – bir zadyň düýbünü tutmak, esaslandyrmak. *Bu kitap – türkmen poeziýasynyň esasyny goýan Magtymgulynyň kitabydyr* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

esasan [esaasaan]: Bütinleý diýen ýaly, umuman, umumy häsiýetde. *Gün erňeriňi iki deňlände, ýeliň güýji gaçyp, tozan esasan sowlupdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Esasan gumanitar ylymlar öwrenilýärdi* (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Aýdýanlary, esasan dogry!*

esasy [esaasy]: Has ähmiýetli, möhüm, wajyp, baş. *Ol biziň esasy kontorymyz dälär* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Olar ýene şonuň ýaly iki-üç süriň üstünden geçip, çopan-çoluklaryň hal-axwalyny sorap, olaryň esasy bazasyna bardylar* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*).

esaslandyryjy [esaaslandyrmak]: 1. Bir zadyň düýbünü tutuýy, esasyny goýuýy.

esaslandyrmak [esaaslandyrmak]: 1. Bir zady subutnamalar bilen berkitmek, delil getirmek, delillen- dirmek. 2. Bir zadyň (ideýanyň) esasyny goýmak, düýbünü tutmak, bir zady guramak, döretmek.

esaslanmak [esaaslanmak]: Bir zada (delile, tutaryga) daýanmak, bir zady esas edinmek. *Ony siz näme esaslanyp diýdiňiz?!* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Onuň henize çenli esaslanmadyk münkürligi, häzirki nämälimlik zerarly durdugyça güýçlenýärdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

esasly [esaasly]: Ähmiýetli faktlar bilen tassyklanýan, delilli, ynandyryjy. *Esasly habar berýän ýok* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Aýdylýan zatlar esaslydy.*

esaslylyk [esaaslylyk]: Esas barlyk, delillilik.

esassyz [esaassyz]: Degerli, ynandyryjy faktsyz, delilsiz. *Esassyz umytlar ara açýardy, İne şunuň bilen wagt geçýärdi* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Bu gürrüňleriň köpüsi diýen ýaly esassyz* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

esassyzlyk [esaassyzlyk]: Esas ýokluk, esassyz bolmaklyk, ynandyryjy faktsyzlyk, delilsizlik.

esbap [esbaap]: 1. Bir işi etmek, bir zady öndürmek, ýasamak üçin gural, serişde. *Tokar bilen Nökeriň ussaçylyk esbaplary örän ýagdaýlydy* (B. Kerbabaýew, *Yhlaşa-Myrat*). *Slesarçylyk esbaplary*. 2. Bir zat üçin gerek bolan, üpjün edilýän zatlar, enjamlar. *Oňa laýyk täze esbap gerekdi* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*). *Kagyzlaryny, ölçege esbaplaryny goltugyna alyp, öýünde tarap ugran Efimowyň yzyna düşdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Bir zady öwretmäge gerek bolýan zatlar, enjamlar. *Okuw esbaby. Görkezme esbaplary*. 4. Bezeg, eşik, geýim, enjam. *İş geýimlerini çykaryp, toý esbabyna girýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Atymyň bolsa bütin esbabyna çenli alyp gidipdirler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 5. Emläk, goş, zat. *Ol kem-kemden öý esbaplaryny satmaga başlaýar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

esedişmek: 1. Birini ýa-da bir zady görmek maksady bilen seredişmek, köpçülik bolup esetmek, änedişmek. 2. Birine gözegçilik edişmek, gözzegçilik etmäge kömekleşmek, änedişmek, seredişmek. *Mal-gara esedişmek.*

- eselmek:** Hondan bärisi bolmak, gopbarmak. *Ol peselmegiň ýerine durdugyça eselýär. Merde ýalbarsaň peseler, namarda ýalbarsaň eseler* (Nakyl).
- esen:** Sag-gurgun, sag-salamat, oňat ýagdaýda, aman. *Salam gowşuran sag bolsun, iberen esen!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Amanmysyň, inim?! Esenmisiň, ýigit?! Tüweleme, düşjek ekeniň!* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- esentanyş:** Yady-ýakyny saýgarmazlyk, öňden tanyş ýaly bolup gatnaşyk etmeklik. *Umsagül esentanyş ýaly, öz öýüne gelen ýaly, Aýnanyň ýanyna geçdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Özüni öweniň tanapy çüýrük bolar! – diýip, esentanyş ýaly ýigide gatyрак degesi geldi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ýadyrganyр durman, çekimän birjik, Misli esentanyş, gülýär çagajyk* (A. Kekilow, *Söýgi*).
- eser:** 1. Döredijiligiň önümi, işiň zähmetiň netijesi. *L. Tolstoý öz eserlerinde bir topar tipiki obrazlaryň tutuş galereýasyny döretdi* («Ýaş Kommunist» Gazeti). *Ondan eseri diläp alyp bilmejegime takyk gözüm ýetdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ýene-de kän çeper eser berjegime söz berýärin* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Edebi eser. Saýlanan eserler*. 2. Birine bir zadyň edýän täsiri, täsir. äsir. *Ýa oňa heniz yşk eseri ýetmedimikä?!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çünki ýetişende yşgyň eseri, Joşan ýaş ýürekleň tolkuny galar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- es-er:** *pat., syýaasy.* Sotsialist-rewolýutionsioner (marksizme duşmançylykly bolan partýanyň çleni).
- eserdeň:** 1. Aýyl-saýyl bolup duran, daýaw, iri. *Eserdeň, zähmetsöýer gyz gaty gynanýar* (N. Juamýew, *Agtaran Tapar*). 2. Esewanlylyk bilen hereket edýän, ägä, hüşgär, dykgatly, gaçyrymly, seresap, ätiýaçly. *Nyýaz örän eserdeň we ägälik bilen maşynyny süpürdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Şol işiň özüne bolsa biz örän eserdeň darasmaly* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Goşa gözlerini üşerdip, haýal-ýagal eserdeň hereket boluň!* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Biziň şu ýaşayan ýerimizde, eserdeň bolmasaň, ýaşamak aňsat däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- eserdeňlik:** Eserdeň bolmaklyk, ägälik, hüşgärlik, seresaplylyk, ätiýaçlylyk. *Eserdeňlik bilen iş görmek. Eserdeňlik bilen hereket etmek.*
- esetmek:** 1. Birini, bir zady görmek maksady bilen seretmek, barmak, äňetmek, garamak; syn etmek. *Gözün gyrpman, atasyna esetdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sakgalyny sypap Ata esetdi* (N. Pomma, *Goşgular*). 2. Birine ýa-da bir zada gözegçilik etmek, garamak.
- esewan [esewaan]:** Seresap bolmaklyk, seretmeklik, göz-gulak bolmaklyk. *Pökgen, sen esewan eden dälisiň! – diýdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Esaslar*).
- esewanlyk [esewaanlyk]:** Esewan bolmaklyk, hüşgärlik, göz-gulak bolmaklyk.
- esger:** 1. Rýadowoý harby gullukçy, soldat, goşun. *Ol dört sany ýaragly esgere duşdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Siziň adamyňyzyň ady biziň esgerlerimizniň agzyndan hiç wagtda düşenok* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Mämmediň ýanyna bir gyzyly esger geldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Bir topar gyzyly esger futbol oýnaýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç.m. Göreşiji, bir zady durmuşa geçirmek üçin göreşýän, çalyşýan. *Özümi partiýanyň söweşjeň esgeri hökmünde duýmak gerek* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Senegat frontunyň oň sapdaky esgeriniň ýüregine sen näme üçin ýara salmak isleýärdiň* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).
- esgeri:** *bot.* Üzümiň bir sorty.
- esgerlik:** Harby gulluk, harby gullukçynyň ýagdaýy. *Myrat-gyzyly esgerlige alyndy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Hökümet seni esgerlige çagyryr* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ol hatyň batyrgaý, çeper mazmuny, Egerlik günlerni ýadyma saldy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- esgi:** Ownuk-uşak mata bölegi, gyýkyndy, köne-söne mata bölegi. *Ol eline köne esgi alyp, maşyny süpürmäge başlady* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*). *Elleriniň*

ýagyny esgä süpürip oturyşyna oňa tarap gözünü gyrpyp goýberdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Emma ildirgiçde galan esgiden başga hiçbir delil tapmady (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). ♦ **Esgi ýaly** – tagamsyz, çeynäp bolmaýan.

eskadra: *harby, deňizç.*, aw. Bir komanda astynda bolan harby-deňiz ýa-da howa flotunda uly birikmesi. *Gara deňiz eskadrasy*.

eskadrilýa: Harby-howa flotunda: samalýotlaryň bir näçe zwenosyndan ybarat bolan bölüm. *Bir gün buýruk alyp, galdy asmana, Öz eskadrilýasyn tirkäp yzyna* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

eskadron: *harby*. Atly goşun bölümi (pyýada goşun potasyna barabar bolýar). *Meniň eskadronym baş minut içinde ýola düşjekdir* (K. Işanow, *Watan Üçin*). *Şol günüň ertesi Annagulyny plemýotçy eskadrona aldylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

eskalator: Ýüki(ýüklenende), ýolagçylar (metroda) ýokary çykarmak, aşak düşürmek üçin hereket edip durýan basgançak.

eskarp: *harby*. Beýikligiň duşmana tarap eňňit edýän ýerinde tanka garşy gazylan garym – ganaw.

eskimoslar: Demirgazyk Amerikanyň polýar kenarynda, Grenlandiýada, Aziýanyň demirgazyk-gündo- garynda ýaşaýan halk.

eskiz: Sýratyň ilkinji nusgasy. *Bir topar eskizlere garaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eskort: Harby konwoý, goramak üçin bolan ýaragly otrýad, saklaw. *Harby eskort nyzama düzülip durdy* («Pioner» Jurnaly).

esli: *ser*. Ep-esli. *Daň ataly esli wagt geçen-de bolsa, ol diýen ýagty däl* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Çarwa aga geçmişinden esli gürrüň berende soň, bir salym dymdy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*). *Şondan soň esli wagtlap, ol tarapda gykylyk we gowga etmeklerini kesdiler* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*).

esminets: *harby, denizç.* Eskadra mnionosetsi.

espadron: *sport*. Başa-baş söweş etmeklik tälimi öwredilende ulanylýan gylyja meňzeş ýarag, şpaga.

espanolka: Çokga sakgal, uýy çüri sakgal.

esperanto: XXX asyryň 70-nji ýyllarynda Zamenrof diýen wraç tarapyndan döredilen halkara emeli dil.

esrek: Köp esreýän, içki taýdan joşgonly ýagdaýda bolan, lummur-lummur edip ses çykarmak, kükremek. *Gapyrlarynda bir erkek esröp durdy*.

esreşmek: Köpçülikleýin esremek, lummur-lummur edişip ses çykarmak, kükreşmek. *Esreşýär erkekler, kükreşýär nerler* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

essalawmaleýkim [essalawmaaleýkim]: *kön.s.ser*. Salam.

esse: 1. San bilen gelen, mukdaryň artyklyk derejesini görkezýän söz. *Íki esse köp işledi. Onuň howsalasy öňküsinden ýüz esse artdy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). 2. San we käbir sözler bilen gelende, tutuş zadyň bölegini aňladýan söz. *Íki essesini paýlady. Köp essesini berdi*.

essentsiýa: *him*. Peýdalanylanda suw goşulýan güýçli sostaw, ekstrakt.

est: 1) essi aýylmak – ysgyny gaçmak, güýç-kuwwatdan düşmek, haýallamak, ysgynsyzlanmak. *Gözi garaňkyrap essi aýylypdyr* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Gorkan ýaly derrew esse aýylyp, Gaçyrdy hatyny halyň üstüne* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2) **essiňe gelmek** – özüňe gelmek, güýjüňe gelmek, özüňi dürsemek, kuwwatlanmak. *Ep-esli wagt geçenden soň, essine gelen möjek örkünden sypyp bilmedi* («Sowet Türkmenistan» Gazeti).

estafeta: 1. Biri-birini çalşyryp barýan(köplenç atly) elin adam bilen gowşurylýan poçta. 2. *sport*. Ýaryşýanlaryň geçilmeli ýol aralygynyň belli ýerlerinde şertleşilen predmeti bermek bilen, biri-birini çalşyryp barýan ylgamak ýa-da ýüzmek boýunça komandalar ýaryşy. 3. *sport*. Şu hili ýaryşda biri-birine berilýän predmet (taýajyk, paket we ş.m.).

- estakada:** 1) Ýük ýüklemek, düşürmek üçin gämileriň ýanalýan sekisi, meýdançasý. 2. Duşman gämileriniň ýoluny kesmek üçin, pürsden edilen suwasty germew.
- estamp:** Grawýuradan alynýan ottisk, surat.
- estetik:** Estetizme esaslanýan adam, estetizme ýugrulan adam.
- estetika:** *filos.* Sungat we çeper döredijilik hakynda bolan filosofik taglymat. 2. Biriniň sungata bolan garaýyşlarynyň sistemasy.
- estetiki:** 1. Estetika degişli bolan, estetika häsiýetli. *Estetiki teoriýa.* 2. Näzik, owadan zatlar bolan duýga degişli. *Estetiki lezzet.*
- estetizm:** 1. *sungat.* Reaktsion burjuaz sungatynda: hakykatdan daşlanan, halka we onuň bähbitlerine ýat bolan «arassa sungat» diýlip atlandyrylýanyň tarapdary bolmak. 2. näzik, owadan zatlar bolan höwes, meýillilik.
- estonlar:** Estoniýa SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.
- estrada:** 1. Köpçüligiň önünde bir zady ýerine ýetirýänler (artistler) üçin seki, beýiklik. 2. *teatr.* Açyk kontsert sahnasynda onçakly uly bolmadyk eserleri ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly bolan saz-darama sungaty. *Sowet estradasy.*
- eşafot:** Üstünde ölüm jezasy ýerine ýetirilýän seki.
- eşegarka:** İki tarapa ýapgyt edilip salnan, eşekgeriş (tamyň üstü hakda). *Han iki tarapyny gar syrgyny basan, eşegarka çiliň üstüne çykdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- eşek:** 1. Gykýakkar maşgalasyndan bolan boýy pes, ýüzi uly, gulaklary uzyn haýwan. *Ertesi gün Berdi aga eşegini münüp geldi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Başga bir tarapda eşek aňňyrdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Ýatymlyk ýoldan eşek bilen suw çeken Akmaýa däl, Atabaýdyr (B. Kerbabaýew, Nebitdag).* *Onuň dört aýaklydan ýeke eşegi bardy. Eşegi ýüke çek, eşek ýüke gelmese, ýüki – eşege (Nakyl).* *İki at depişer, arasynda eşek öler (Nakyl).* *Eşek hem öz deňini gaşar (Nakyl).* *Eşek semrese, eýesini deper (Nakyl).* 2. Sögünç, gargyş. *Ol-a tüýs eşek ekeni («Tokmak» Jurnaly).* 3. Taply saz gurallarynyň (dutaryň) kirşiniň aşagyna goýulýan agaç, söýeg, ýassyjak. *Dutara eşek etmek. Dutaryň eşegini gaçyrmak.* 4. *sport.* Üstünde gimnastika maşklary edilýän esbap
 ◇ **Eşegi dikgirdemek** – işi şowuna bolmak, işi ugruna gitmek. **Eşegiň gulagyna ýasyn okan ýaly** – aýtdyň-aýtmadyň bary bir, biriniň bir zada üns bermezligi. **Eşekden ýykylan ýaly etmek** – birini aldamak, kynçylyga duçar etmek, aňka-taňka etmek. **Eşekden palan alança görmezlik** – bir işi kynçylyksyz ýerine ýetirmezlik, ýeňillik, aňsatlyk bilen etmeklik. **Aç eşege ýük** – agyr, uly. **Eşek mündi** – eşekçi bolanyň üstüne münüp oýnalýan oýnuň ady.
- eşekçi:** Oýunda utulýan tarap. *Utulyp eşekçi bolmak.*
- eşekgeriş:** 1.ser. Eşegarka. *Bular kiçeňräjik eşekgeriş tamlardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. *göç.m.* Ortasy, bili, üsti teňňi. *Ýagyrynyň küýki, sakar, maňlaýy tüňňi, gözleri çukur, burmy eşekgeriş, sesi boguk biri yerinden dik galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- eşekýassyk:** *zool.* Leňneç şekilinde bolýan köpaýakly möjejik.
- eşelon:** 1. *harby.* Söweş tertibi boýunça biri-biriniň deňinde ýa-da yzyndan durýan goşun bölümleri. 2. *d. ýo.* Köpçülikleýin daşamak, çekmek üçin bolan otly sostawy. *Olaryň birinji toparyny eşelon bilen Mara bakan ugratdylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Eşelon-eşelon bolup goşun gelip başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- eşen:** Mal guzlan wagtynda, çaga bolanda düşýän ýuka et bardasy, çaganyň «ýoldaşy».
- eşidermen:** Eşitmäge höwesli, yhlasly, eşitmek isleýän. *Ol, ony şunça eşidermen hem bolsa, Aman gaýta ony odukdyrjak boldy (B. Soltannyýazow, Kümüş).*
- eşidilmek:** 1. Gulagyň bilen eşitmek, gulaga ilmek. *Soňky günlerde yerleriniň içinde traktorlaryň hem sesleri tarlap eşidilmeýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* *Şol wagt koridoruň aňyrsynda galmagal eşidildi (B. Kerbabaýew,*

Aýgytly Ädim). *Şol wagtda bolsa Jonnuk batyryň gulagyna tanyş bir ses eşidilipdir* (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr). *İliň matasyny dokardy, tä il ýatýança onuň daragynyň sesi eşidilerdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Mälim bolmak, aýan bolmak, bilinmek. *Onuň geljekdigi eşidildi*. 3. Bir meselä seredilmek, garalmak, diňlemek. *Onuň hasabat doklady ertir eşidiljek*. 4. Diňlenmek, gulak asylmak, gulak salynmak. *Ol wagtlar radio eşidilýärdi*.

eşidişmek: 1. Biri-biriňden bilmek, hemmesi diýen ýaly ýaly eşitmek. *Ol habary eşidişipdirler*. 2. Köpçülik bolup diňlemek, gulak salmak, gulak asmak. *Adamlar eşidişdiňiz gerek?! Ptýowka gerekliňiz arza berersiňiz!*

eşik: 1. Geýim, eginbaş, lybas. *Bu eşikler men halys irizdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Durdy ýyly eşiklerini geýdi* (N. Jumaýew, Dört Dogan). *Öz ebtibe seret, eşigiňi ýylda bir gezek täzeläp bileňok* (A. Durdyýew, Han Küýli). *Ol geýen eşigini, balagynyň uçguryny, çarygynyň bagyny oňarman süýrüp, hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew, Bagtly Ýigit). *Sapa daşky eşiklerini geýip, köwşüni aýagyna gowallaň sokdy* (N. Esenmyradow, Ýaş Naturalist). 2. Bir zadyň üstüne ýapylýan zat, üst örtgi. *Bu atyň eşigine seret!* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Bu garaja öýüň eşigi köenlipdi* ♦ **Eşigi bitmek** – egin-eşik edinmek, abat eşikli bolmak.

eşiklemek: Bir zadyň üstüne eşik örtmek, eşik ýapmak, eşikli etmek. *Ony täze keçeler bilen eşikläp, ak gümmes ýaly etdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

eşiklenmek: Eşikli bolmak, üstüne eşik örtülen, ýapylan bolmak, eşik geýdirilmek.

eşikletmek: Eşik ýapdyrmak, eşik saldyrmak, geýdirmek, eşikli etdirmek.

eşitdirmek: 1. Bir zady eşider, duýar ýaly ermek, eştmegini gazanmak. *Ol bu sözleri eşitdirip aýtdy*. 2. Bir zady habar bermek, mälim etmek. *Ol muny hiç kime eşitdirmändir*. 3. Bir zady diňletmek, diňläp ýaly, gulak salar ýaly etmek. *Saz eşitdirmek*.

eşitgiç: ser. Eşitgir.

eşitgir: Oňat eşidýän, gulagy ýiti, eşitgiç. *Serhetçiniň eşitgiç gulagy çalaja çygşyldyny eşitdi* («Mydam Taýýar»). *Gözler görgür, eşitgir gulaklar hüşgär, Diňe hüşgär bolmak zamanydy bu* (R. Seýidow, Saýlanan Eserler).

eşitmek: 1. Eşidiş organy arkaly kabul etmek, gulaga ilmek. *Muny eşiden çagalar oýnuny taşlap, ýerli-ýerden oňa tarap eňdiler* (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniniň Gürrüňi). *Yola ýakyn gelemde, Bir hümrüdi eşitdim* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Onuň sesini eşiden badyna, onuň oňly adam däldigini bildi* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Öz sesini güýçli ýelde çala eşidýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Eşidiş ukyby bolmak. *Ol oňat eşidýär, emma sen oňat eşitmeýärsiň!* 3. Bir habary, maglumaty bilmek. *Çünki ol, Çernýşowyň öz ortýady bilen Mara baka öten gije çekilen habaryny eşidipdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men başga zat eşitdim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Biziň şu ýerdedigimizi ol bir ýerden eşidip gelendir* («Görogly» Eposy). 4. Diňlemek, gulak salmak. *Saz eşitmek. Radio eşitmek*. 5. Jemagat önünde bir zadyň anygyna ýetmek, bir işe garamak. 6. Aýdylan zady berkleşdirmek, tassyklamak. *Eşidýärmiň, tizräk bol!*

eşret: 1. Lezzet, rähnet, bagtlylyk. *Tüweleme, sen-ä ömründe görmedik eşrediňi gördüň!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gök çay bilen palawyň eşredinden görsene!* (Ata Salyh, Saýlana Eserler). *Göwnüme bolmasa, şeýle eşret maňa heniz ömürimde duş gelmedik ýaly bolup göründi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Adamlaryň isleglerini kanagatlandyrmaga hyzmat edýän haýyrly zat, maddy bolluk. *Hojalygyň dolandyrylyşyny täzedan guramak barada biziň geçirýän çärelerimiz, sowet halkyna diňe bir maddy eşretler getirmek bilen-de çäklenmez* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Kommunistik partiýa halkyň eşredi barada hemişe alada edýär*.

eşretli: Lezzetli, rähnetli, eşredi bar bolan, örän ajaýyp, sapaly. *Eşretli gün. Eşretli durmuş*.

et: 1. Myştsanyň ady . 2. Nahar taýýarlamak üçin haýwan läşiniň bölekleri. *Bu ýerde tüwi, ýag, et, käşir näçe diýseň bar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*) . *oraz otaga girende, goýun etiniň ýakymly ysy burnuna urdy* (G. Gurbansähedow, *Gar*). *Aýsoltanyň: - Sen tüwüsini arassalaýançaň, men etini gowraýyn! - diýesi geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çaýyň gapdaly bilen İgli et dogramaga oturdy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). ♦ **Etden geçip, süňke ornamak** – janyňa degmek, gaty gaharňy getirmek. *Etden geçip, süňke ornan* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Juda etimden geçip, süňküme ornansoň geläýdim* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). **Etden düşmek** – horlanmak, arryklamak. **Eti gaçmak** – arryk düşmek, horlanmak. **Etini iýmek** – iğençli sözler aýtmak, agzyňa gelenini diýmek, käýinip, alpetiňden almak, azar bermek. **Etiňe-ganyňa gelmek** – özüňi tutmak, fiziki taýdan oňat ýagdaýda bolmak, daýanmak. *Ertir gidip agşam gelýän Tulparyň şähdi açylypdyr, etiňe-ganyňa gelipdir* (B. Kerbabaýew, *Jonnuk Batyr*). **Etiňe çykmak** – ser.Etiňi-ganyň gelmek. **Agaç et** – syrdam görnüşli, semiz bolmadyk. *Agaç et burunlagrak Ata* (N. Pomma, *Goşgular*). **Gulak etiňi iýmek (guratmak)** – ser.Gulak. **dişde et galmak** – ser. Diş. *Olaryň dişlerinde et galyppdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Dişinde et galyppdyr* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

etaj: Üsti-üstüne salynýan gat-gat jaýlaryň bir mertebesi, gaty. *Edil meniň ýaşayan tajymda ýaşayardy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*) *ogulebg ikinji etaja bardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

etajerka: Sekileri bolan bemel predmeti. *Kitap goýulýan etajerka we şuna meňzeş tama gelişýän zatlardan alyşdyrды* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol öýlerine geldi-de, ýüzüniň ugruna kitap goýulýan etajerkanyň ýanyna bardy* («Mugallymlar Gazeti»). *Etajerkanyň üsti boş däl* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

etalon: *teh.* Ulanylýan ölçeg gurallaryny barlamak üçin bolan ölçeg nusgasy.

etap: 1. Belli bir protsesiň ösüşindäki stadiýa, döwür. *Okuwçylar okuwyň ilkimji etapyndan başlap, güýçleriniň ýetýän jemgyýetçilik-peýdasy zähmete gatnaşmalydyrlar* («Mugallymlar Gazeti»). *Sotsialistik döwletimiziň ösüşiniň täze etapynda biziň ýaşlarymyzyň önünde öňküden-de belent wezipeler durýar. Şonuň bilen birlikde, ezilen halklaryň milli-azatlyk hereketiniň täze, ýokary etapyny alamatlandyrdy* («Sowet Türkmenitany» *Gazeti*). *Durmuş taryhy ösüşiň her bir täze etapynda özüniň wezipelerini, jemgyýetiň isleglerinden gelip çykýan wezipeleri öňe sürýär* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Goşunlaryň ýa-da aýry-ýary harby gullukçylaryň ýolunda azyk, ot-iým berilýän punkt, düşelge. 3. Bir ýere iberilýän tussaglar topary. 4. Sport ýaryşlarynda distantsiýanyň bir bölegi. *3-nji etapyň ýarymyny geçenlerinden soň, gyzlar öňküleriň ýerini çalyşdylar* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

etdirmek: Bir işi amala aşyrtmak, ýerine ýetirtmek, ýüze çykartmak. *Ol hyýal derýasynda ýüzmägi dowam etdirýärdi* (N. Pomma, *Sebebüni Soň Bildim*). *Jaýyna gapy etdirdi*.

etdirtmek: ser. Etdirmek.

etegat [etaagat]: *kön.s.* **etagat etmek** – boýun bolmak, boýun egmek, boýun synmak. *Hurmaýy gyzyl erkek kimedir etagat edýän ýaly, ýaýdana-ýaýdana emay bilen çökdü. Beýik imperatoryň mugt bendeleri onuň emrini etagat etmäge taýyndyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol etagat etdi-de, ahuna tarap çekilip durdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrysında*).

etek. 1. Geýimiň (köýnegiň) aşak gyrasy. *Menem öň etegimi dişläp, olaryň yzyndan ylgadym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Elwan köýnegiň etegin Ýaşa ezen gyzyňdyryn* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Onuň telpeginiň etegi bilen maňlaýynyň aralygy önän gysby görünýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Bir ýeriň (ýurduň, giňişligiň, şäheriň) çeti, gyrasyna sepişip gidýän ýer. *Gumuň eteginde seleňläp durýardy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Moskowanyň etegindäki obalaryň adamlary gelerler* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). 3. Bir zadyň, beýikligiň düýbüne

degip duran ýer, üsti. *Köpetdagyň etegini syryp barýan otly gündogara bakan süýnýärdi. Kiçi Balkanyň etegindäki baýyrykda nebit wyskalary somalaşyp görünýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Etek alty, ýeň ýedi bolmak** – aljyraňňy halda bolmak, howsala düşmek. *Bir gün ol etek alty, ýeň ýedi bolup, ellerini ýüzüne tutup geldi* («Ýaş Kommunist» Gazeti). *Bagban etek alty, ýeň ýedi bolup, şahyň köşgüne tarap ylgady* («Görogly» Eposy). **Etek gitmek** – aýbaşy, bili açylmak, menstruatsiýa ýagdaýynda bolmak. **Etegiň daşyny dökmek** – göwnüňdäki kineli zatlary aýtmak, aýdyp içiňi sowatmak. *Sen özüňi horlaman, etegindäki daşyňa dök!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Aknabat etegindäki daşy dökmäň täriňi tapmansoň, öz gyzyna töhmet ýapdy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). **Etegiňe daş salmak** – birine ýamanlyk etmegiň hyýalyna düşmek, ýamanlyk etmekligi göz önünde tutmak. *Bu gün etegine salyp daşyny gelipdir üýtgedip öňki hyýalyn* (R. Seýidow, *Goşgular*). **Başyň etegiňe salmak** – ser.Baş Y.

eteklemek: Bir ýeriň etegi bilen gitmek, etegi tutup durmak: etegi düşmek, aşaklamak. *Köpetdagy etekläp oturan Aşgabadymyza Lenin bagy görk berýär* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ukrainanyň Borisenko diýen obasy gür tokaýlygy etekläp otyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Owsun atyp gelýärsiň-degaçýarsyň, Etekläp etege kümüş saçýarsyň* (B. Kerbabaýew, *Saýlanan Eserler*).

etigmek: Özüňi tutmak, gurplanmak, daýanmak, semremek. *Ýaňy etiginje köşek ene düýän emjeklerini taýly gezek sokjaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

etik: Etika degişli bolan, ahlaky.

etika: 1. *filos.* Edep-terbiýe we onuň synpy esasy hakyndaky filosofik taglymat, ahlak. *Materialistik etika.* 2. Edep-terbiýe, özüňi alyp barylş normalary, ahlak. *Men munuň bilen, ähtimal, diplomatik etikany bozaryn* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

etiket: Edep-terbip düzgünleri, özüňi alyp barylş kadalary, formalary (diplomatik toparlarda we ş.m.).

etiketka: Bir zadyň (harydyň) üstüne ýelmenýän fabrik, söwda belgisi bolan ýarlyk. *Çüýşä etiketka ýelmemek.*

etimolog: Etimologiýa boýunça spetsialist, alym.

etimologik: *lingw.* Sözleriň gelip çykyşyna degişli. *Etimologik sözlük.*

etimologiýa: *lingw.* 1. Dil biliminiň sözleriň gelip çykyşyny öwrenýän bölümi. 2. Sözüň gelip çykyşy. ♦ **Halk etimologiýasy** – düşnüksiz sözleri aýdylyşy taýyndan belli derejede şolar bilen ugurdaş gelýän düşnükli sözlere meňzedip (öwürüp) aýtmaklyk. Mes: *uniwermag* – *onbirmag* (birinji komponenti «on bir» diýen sana meňzedilýär), «*Gyzylarbat*» (aslynda ikinji komponenti arapça «*rabat*» bolup, «*gala*, berkitme» diýen manyny aňladýar), «*Gyzylarwat*» (ikinci komponenti «*arwat*» (aýal) diýen söze meňzedilýär).

etiologik: Etiologiýa degişli bolan.

etiologiýa: *med.* 1. Keseliň sebäpleri hakyndaky taglymat. 2. Keseliň sebäpleri.

etlek: Eti köp, eti doly, semiz, gurgun, ýogyn. *Etlek boýnuny kynlyk bilen yzyna bakan towlap, kimedir, näme hakdadyr tabşyryk berýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çekgeleri etlek ýasawulbaşy hökümdaryň önünde peýda boldy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Ol päkize syrylgy etlek kellesin-de üç-dört gezek suw degirdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Olaryň biri etlek hem sünklek daýaw ýigit* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

etli: Eti bolan, eti köp; et atylan, et salnan, et bilen taýýar edilen. *İçi etli çorbadan näçe iýesim gelse-de, men utanyp iýip bilmedim* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gaýnamy kemsiz ýeten etli çorba Myradyň agzyna tagamsyz, duzsyz degdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Etli börek. Etli gutap.* ♦ **Agaç etli** – inçe sagyt, semiz bolmadyk.

etli-ganly [etli-gaanly]: Göze doly görünýän, hor, inçe däl. *Ol wagt ýaňaklary doluja, etli-ganly görmegeý oglandy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Etli-ganly orta*

ýaşlaryndaky bir aýal gapydan girip, salam berdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol otuz ýaşlaryndaky etli-ganly aýaldy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

etmek: 1. Bir işi amala aşyrmak, ýüze çykarmak, ýerine ýetirmek. *Men hem, keýigim, seniň edýän işiňi oňaraňook diýemok!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Kelew, ketekçi onuň aýdyşy ýaly etdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Seniň eden pyssy-pyjurlygyň zerarly bolsa men ýaýak astynda galmaly* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu işleri onuň özi etdi*. 2. Bir zady taýýarlamak, işläp çykarmak, ýasamak. *Stanok edýän zawod*. 3. Kömekçi işlik funksiýasynda: ysnyşyp gelýän isimleriniň manyсы bilen baglanyşykly hereketi aňladýar *Subut etmek, mejbur etmek, hyzmat etmek, gulluk etmek, kömek etmek, hereket etmek, tankyt etmek, doklad etmek, tans etmek, tomaşa etmek, yhlas etmek, guman etmek, halas etmek, täsir etmek, rehim etmek, azat etmek, syýahat etmek, sarp etmek, neşir etmek, üpjün etmek, umyt etmek, gürrüň etmek, syn etmek, kabul etmek, karar etmek, meýil etmek, harç etmek, ýok etmek, mälum etmek, gahar etmek, arzuw etmek*.

etmiş: Ýazgarylýan iş, nädogry hereket, günä, aýyp. *Ol bizi özüniň bu etmişi bilen ile-güne çykar ýaly etmedi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Meniň etmişim, utanjym ozaldan hem özüme ýetik. Onuň etmişi kändi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Näme etmişim bar?* (A. Kekilow, *Söýgi*).

etmişli: Etmiş bar bolan, etmiş eden, günäli, aýyply, günäkär. *Ol bir etmişli adamdyr* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Emma dilän adamyň etmişlidir* (B. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

etnik: Haýsy hem bolsa bir halka, onuň medeniýetine degişli bolan. *Îlatyň etnik sostawy*.

etnogenez: Halklaryň gelip çykyşy, döreýişi.

etnograf: Etnografiýadan spetsialist.

etnografik: Etnografiýa degişli bolan. *Şäher bagynyň gündogar çetinde etnografik muzeý bar eken* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

etnografiýa: 1. Halklaryň durmuşyny, gylyk-häsiýetlerini, olaryň maddy we ruhy medeniýetini öwrenýän ylym. 2. Haýsy hem bolsa bir adamyň durmuşynyň, medeniýatiniň, döp-dessurynyň aýratynlyklary. *Oblastyň etnografiýasy*.

etrap [etraap]: Ýer, ýurt, ýlke, tarap, töwerek, çet, gyra, gabaw. *Etrapynda ýygyn guran halaýyk, Özge maňa perzent, jenan gerekmez* («Görogly» *Eposy*).

etýud: 1. İlkinji nusga, garalama, eskiz. 2. Onçakly uly bolmadyk wirtuaz häsiýetli saz eseri. 3. Möçberi boýunça uly bolmadyk käbir eserleriň (ylmy, tankydy we ş.m.) ady. 4. Maşkyň bir görnüşi (sazda, küşt oýnunda we ş.m.).

ewakopunkt: Ewakuatsion punkt.

ewakuatsiýa: Îlatyň, edaralaryň, mal-mülküň howply, gorkuly ýerden başga ýere guramaçylykly göçürilişi, äkidilişi. *Bu zatlar ewakutsiýa wagtynda boldy*.

ewakuirlemek: Ewakuatsiýa etmek, guramaçylykly göçürmek.

ewakuirlemek: Ewakuatsiýa edilmek, guramaçylykly göçürilmek.

ewenkler: Ewenk milli okrugynda aýsaýan halk, ýerli ilat.

ewenler: Ohotsk deňziniň ýakalarynda we Ýakutiýa ASSR-niň demirgazyk raýonlarynda ýaşaýan halk, ýerli ilat.

ewfemizm: Belli ýagdaýlarda aýdylmagy çemsiz gelşiksiz, gödek sözün we aňlatmanyň deregine ulanylýan söz ýa-da aňlatma.

ewkalipt: Günorta ýurtlarda ösýän ägirt uly agaç.

ewolýutsion: Ewolýutsiýa häsiýetli, ewolýutsiýa derekli bolan.

ewolýutsionist: ewolýutsionizmiň tarapdary.

ewolýutsionizm: Ewolýutsion ösüş hakyndaky taglymat.

ewolýutsiýa: Ýuwaş-ýuwaşdan ösüş, üznüksiz ösüş.

eý Y: Birine habar gatylanda ulanylýan ýüz tutma söz-ümlük. *Eý, akmak geçi, indi tä ölýänçäň, gurrugyň içinde galyber! Eý, tilki dost, sen bir gün hem işlemediň!*

(«Türkmen Halk Ertekiler Ýygýndysy»). *Eý, oglanlar, Çarwa agagelýär! – diýen ses çykdy* (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniniň Gürrüňi). *Eý, gurrandazlar men il içinde aýdysyp ýeňene, göreşip ýykana barjak! – diýip, özüm wada etdim* («Görogly» Eposy). *Eý, Jepbar, şu günki habary eşitdiňizmi?!* (G. Gurbansähedow, Ýürek Daş Däl).

eý YY: Derini, hamy işläp bejermek, üçin ulanylýan gatyk, ajadylan unly garybdy. *Mergen aga derä eý berip- çay içmäge oturdy.* ♦ **Eýini ýetirmek** – 1) öz mukdaryna, ýeterlik eýbermek, eýini az etmezlik. *Durdy, derileriň eýini ýetirgin!;* 2) ser.Eýini görmek. *Ony gözläp tapyp, mazalyja eýini ýetirmeli ekeniňiz ahyryr! Emma men dyzap, olaryň arasyndan sypdym-da, arkamy bir jaýa diräp, ýumruklarymy öňe uzatdym we öňürti sokulyp gelse, onuň eýini ýetirjekdigim aýtdym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Möjegi bazara iberip, ol gaýdyp gelýänçe, Saryguly janyň eýini ýetirin* (N. Pomma, Egri Eýikmez). **Eý almak** – eýiň derä,, hama oňat siňmekligi, ornaşmaklygy, ýeterlik eýlenmek, eýi ýetmek. *Ol deriler oňat eý alypdyr.* **Eýden çykarmak** – deri, ham ýeterlik wagtda eýde ýatandan soň ony eýden arassalamak, sermek. *Derileri eýden çykardylar.* **Eýini görmek** – berk çäre görmek, temmi bermek, urmak. *Wah, içigary, eýim-ä göjeg-ow! – diýdi* («Pioner» Jurnaly).

eý YYY: eý görmek – gowy görmek, eziz görmek, halamak, ýürekden ýagşy görmek. *Şonda-da ony men gaty eý görýän!* («Edebiýat we Sungat» Gazeti). *Öz goýnuny ählisinden eý görýär* («Tokmak» Jurnaly). *Kolhozyň garry seýsi Ýagmyr aga agtyklarynyň içinde Bossantäçi hemmesinden eý görýärdi* (G. Gurbansähedow, Ýürek Daş Däl). *Ol şert etse-etmese-de, diýenini edýän başlygy eý görýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Men tüpeňimi, gapanlarymy diýseň eý görýärdim* (B. Gurbanow, Çarwa, Mergeniniň Gürrüňi). *Anna Petrowna meni öz ogly ýaly ýaly eý görýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gandym awçy hem agtygy Myrady ölen ogunyň dereginde eý görýärdi* (A.Gowşudow, Eserler).

eýbaý [eýbaý]: Gorkmagy, awunmagy, gynanmagy aňladýan ümlük. *Eýwaý, meniň ile çykarlygym galmandyr! Ol «eýwaý» diýip ýykyldy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

eýjejik: Oňatja, gowuja, ýakymlyja, mahirlije. *Boýunlarynda ýaglyjak, Bir eýjejik, bir geňsi* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Gül desseli eýjejik gollar bize tarap uzady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Waý, bujagaz çaganyň eýjejikdigini!* (H. Ýsmaýylov, İki Atanyň Ogly). *Şetdat ýaly eýjejigime, Kän ezýetler ýuwutdyrýarlar* (B.Kerbabaýew, Eserler Toplumy). *Syratynda, geýiminde kemi ýok, gülälek ýaly eýjejik zatlar ekeni* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

eýe: 1. Haýsy hem bolsa bir zada hojaýynlyk ediji, eýelik ediji, bir zadyň hojaýyny. *Hatyň eýesini gözläp, töweregine garanjaklady* (B. Soltannyýazow, Kümüş). *İndi, eýesi gelende, näme-jogap bereris?* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Köse eýesini tanan it ýaly, kä öňüne geçýär,kä gapdalyna geçýär* («Görogly» Eposy). *Gel, şu öýüň eýesini bir göreýin-le!* (N. Pomma, Egri Eýikmez). *Mal eýesiniň gözünden suw içer* (Nakyl). *Eýesine gerek bolsa, goňşusyna haram* (Nakyl). 2. Doly ygtyýarly eýelik ediji, doly ygtyýarlyk erk ediji. *Men-de bir ýurduň eýesi* («Göroglu» Eposy). *Sowet halky öz ýurdunyň eýesidir.* 3. gram. Habar tarapyndan hereketi ýa-da ýagdaýy, bolşy kesgitlenýän sözlemiň baş agzasy. *Sözlemiň eýesini tapmak.* 4. mif. 1) haýsy hem bolsa bir zada eýelik etmek, bir zadyň eýesi bolmak. *Ahyr Görogly atasynyň ýurduna eýe boldy* («Görogly» Eposy); 2) bir derejä-ýetmek, bir zady özleşdirmek. *Wolga örän uly ähmiýete eýe bolupdyr* (SSSR Taryhy). *İň gowusy başga bir hünäre eýe bolmak gerek* («Mydam Taýýar» Gazeti).

eýeçilik: 1. Birine ýa-da bir zada degişli bolan emläk, mal-mülk, zat. *Sotsialistik eýeçiligi gözün göreji ýaly goramaly* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. Bir zadyň, emlägiň, mal-mülküň birine ýa-da bir zada degişli bolmaklygy. *Käbir adamlar hususy eýeçiligindäki mallary obanyň baglaryndan gowy görýärler* (H.

Jumaýew, Ak Derek). *Şahsy eýeçilik*. 3. Göz-gulak bolmaklyk, ugruna seretmeklik, ideg. *Ýöne muňa eýeçilik etmek gerek* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Mala eýeçilik gerek* (N. Pomma, *Sebebäni Soň Bildim*). ♦ **Eýeçilik gözi bilen seretmek** – ser. Eýelik. *Goý, olar öz brigadalarynyň hemme emlägine eýeçilik gözi bilen seretsinler!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

eýelemek: 1. Bir zady özüňki etmek, öz ygtyýaryňa geçirmek, eýe bolmak. *Ol kitaby eýýäm eýeläpdir*. 2. Ele almak, ele salmak, basyp almak. *Demirgazyk taýdan Daşkent-Moskowa otly ýoluny kesip, ataman Dutow ýañadaňdan Orenburgy eýeledi. Olar on ikinji iýulda Aşgabatda hem Gyzyrbaratda häkimiýeti eýelediler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olar ýabyň köprüsini eýelänlerinde, gije özüniň garaňky perdesini бүтін äleme ýaýypdy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). 3. Bir ýerde jaýlaşmak, ýerleşmek, ornaşmak. *Elleri işden boşanan beýleki adamlar-da özleriniň aat-abraýlaryna laýyk bolan ýerlerini eýelediler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

eýelenmek: 1. Özüňki edilmek, öz tarapyňa, öz ygtyýaryňa geçirilmek. *Ol jaý bir eýýäm eýelenipdir*. 2. Ele alynmak, ele salynmak; basyp alynmak. *Duşman tarapyndan eýelenen ýerler azat edildi*. 3. Eýeli edilmek, bellenmek. *Hemme ýerler eýelendi*.

eýeletmek: 1. Bir zada eýe boldurmak, bir zady ele aldyrmak. 2. Basyp aldyrmak. 3. Eýeli etdirmek, belletmek, tutdurmak.

eýeli: Eýesi bar bolan, idegli. *Bag ösdüren – bagyň gorap hem biler. Şeýle mert eýeli bag mydam güler* (R. Seýidow, *Eserler*). ♦ **Eýeli sözlem** – eýesi bar bolan sözlem.

eýelik: Eýe bolmaklyk, eýe boluş ýagdaýy, hojaýynlyk. *Siziň jaýyňyz meniň eýelik edýän jaýym bilen bir hatarda bolar* (B. Gurbanow, *Duşusyk*). *Onuň üçden birine Halnazarlar eýelik etdi. Gürründeşi başga bolsa-da, Şeker onuň бүтін durmuşyna eýelik etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ynha adamlaryň, eýelik et! – diýip, çatmasyna gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Eýelik gözi bilen seretmek** – öz zadyň ýaly görmek, oňat seretmek. *Jaý hem jaý welin, tohum gylýallara eýelik gözi bilen seredip idetmek hem gerek – diýdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **Eýelik düşüm** – «kimiň? nämäniň?» diýen soraglara jogap bolýan düşüm.

eýer: Üstünde oturmak üçin gylýala salynýan esbap. *Gyr atyna eýer saldy* (B. Seýidow, *Bagtlylar*). *Eýeriň üstünde keserip oturdy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). *Şonuň üçin hem bu çaga eýere mäkem ýapyşdy* («Görogly» *Eposy*). *Eýeri kellesiniň aşagynda goýupdyr* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Elindäki gamçynyň sapy bilen eýeriň gaşyna tarkyldatdy. Başlyk agyr göwresini emäý bilen eýer üstüne goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *At alma, eýer al* (Nakyl).

eýerjeň: Haýsy hem bolsa bir jemgyýetçilik hereketine eýeriji, goşulýan (adam). *Wagtlaýyn eýerjeňlerden arany açar ýaly, täze häkimiýet entek onçakly gurplanmandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Eýerjeň sözlem** – baş sözleme garaşly bolan goşma sözlemiň bir komponenti.

eýerjeňli: eýerjeňli goşma sözlem – sostawynda eýerjeň sözlem bolan goşma sözlem.

eýerjeňlik: Eýerjeň häsiýetde bolmaklyk. *Eýerjeňlik etmek*.

eýerçi: Eýer ussasy, eýer edýän, eýer ýasaýan ussa. *Bir garryja ýaşuly bardy, ol eýerçi ussady. Eýerçi dogry aýtda-da, eýerçi dogry aýtdy boluşdylar* («Görogly» *Eposy*).

eýer-esbap [eýer-esbaap]: Gylýala degişli esbaplaryň jemi, hemmesi. *Hany, atyň eýer-esbabyny alyp gel! Eýer-esbap onuň elinden zyňlyp gitdi. İwan, eýer-esbap entek galsyn!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

eýeriji: Esaslanýan, salgylanýan, daýanýan, ugur alýan.

eýerlemek: Gylýala ýer salmak, gylýalyň üstüne eýer berkitmek. *Artyk şol wagt atyny eýerlemegä durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Soň Kerim tüpeňini,*

gylyjyny dakynyp, horwunyny gyzyň puldan dolduryp, taýy pugta eýerläp üstüne münýär («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Musa aga boz aty eýerledi (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Arlaryňyzy eýerläň! Künreş howlynyň içi-daşy, baglaryň aralary çyplaň eýerlenen ýomut atlaryndan doldy (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). ♦ **Eýerläp münmek** – erk etmek, biriniň erkini, ygtyýaryny ele almak, gün bermezlik, azar bermek, öz diýeniňi etdirmek. *Bir adamynyň üstünden düşseňiz, şony halys eýerläp münýärsiňiz* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

eýerlenmek: Eýer salynmak, eýer berkidilmek. *Her kim ttraktoryny ertirki işe eýerlenen at ýaly taýýarlap goýmaga alňasaýardy. Çyplaň eýerlenen atlar halys ýadadylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

eýerleşmek: Gylýala eýer salmaga, gylýaly eýerlemäge kömekleşmek, eýer salşmak; köpçülikleýin gylýallara eýer salmaga girişmek. *Men oňa atyny eýerleşmäge kömek etdim. Olar birden atlaryny eýerleşip başladylar*.

eýerletmek: Gylýala eýer saldyrmak, eýer berkitdirmek. *Olar atlaryny eýerletdiler*.

♦ **Özüňi eýerletmek** - birine erkiňi bermek, erkiňi, ygtyýaryňy aldyrmak, biriniň diýenini gürrüňsiz etmek. *Ol bütinleý özüni eýerledipdir*.

eýerlik: 1. Eýer üçin gerekli bolan, eýere ýarajak, eýere boljak zat. 2. Eýeriň üstüne edilýän, eýeriň üstüne örtülýän çitme esbap, hajylyk. *Eýerlik, horjunlyk, gapy kilimi, Yz-yzyna kesilerdi telimi* (T. Esenowa, *Güller*).

eýermek: 1. Biriniň ýa-da bir zadyň ýany bilen gitmek, yz ýanyndan barmak, yzyna düşüp galmazlyk. *Ýene-de garrynyň ýagynda eýerip barýarys* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Seniň yzyňa eýerjek bolup, halys lütüm çykdy. Ýaňky iki atly-da onuň yzyna eýerdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Diňe dowarlaryň hasyrdysyna, olaryň aýak sesine eýermeli bolýarsyň* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüňi*). *Düýe garrasa, kösegine eýerer* (Nakyl). 2. Bir zatda deň barmak, bir zada ýetmek. *Pagtaçylar, öňde baryjylaryň görelmesine eýeriň!* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Bularyň yzyna eýerjek gümanymyz ýok* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Emma bagyşla, durmuş guramakda men seniň yzyňa eýerip bilmen!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Men ýoldaşlarymyň yzyna eýerip bilmän, olaryň işine zyýan berýärin* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). 3. Bir zady esas edinmek, bir zada (pikire) esaslanmak, daýanmak, bir zatdan ugur alma, bir zadyň ugry bilen gitmek. *Her hili syýasy ugurlara eýerýän toparlar bardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Siz olara körlerçe eýerýärsiňiz* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eger olaryň gara niýete eýerýänine gözüm ýetäýse, menden eýgilik görmezler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gyz satmaklyk hemme adatdan beter. Adata eýeren gyzlaryň satar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

eýertmek: 1. Birini ýa-da bir zady yzyna düşürmek, yzy bilen bardyrmak, ýany bilen gitdirmek. *Goluna gyzyň mata daňlan gara kostýumly bir adam yzyna iki sany soldat eýerdip, kamreň içine girdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dokuz owlak-guzyny eýerdýär? Daýaw goçlary bar, pes däl öküzden, Goýunlary guzy eýerdýär ekizden* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zatdan deň esas edindirmek, bir zada (pikire) esaslandyrmak, daýandyrmak, bir zatdan ugur aldyrmak, bir zadyň ugry bilen gitdirmek. *Sen öz gadym adatyňa meni eýerdip bilmersiň* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

eýesiremek: Bir zadyň eýesi bolan bolmak, bir zada eýe çykan bolmak, özüňi bir zadyň eýesi hökmünde görezmäge synanyşmak özüňkisirmek, hojaýynsyramak, eýesiremek. *Asyl eýemsiräp ilň gyzyna, Äkitjek bolýarmyş tirkäp yzyna* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Söwda täjirleri hem bankdarlar, İndi eýesiräp, gelmez bu köşge* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İndi ata has eýesiredi* (A. Geldiýew, *İkinji Sowgat*).

eýesiremek: ser. Eýemsiremek.

eýesiz: 1. Eýesi bolmadyk, eýesi ýok, hojaýynsyz, göz gulaksyz, idegsiz. *hemme mal eýesiz galdy. Arzymny ýetirgin ulus-illere, Çandybil eýesiz galdy diýgeý sen* («Görogly» Eposy). 2. göç.m. Keýinç, sögünç. *Eýesiz, şunuň ýaly ýerde wagt*

hem örän basym geçýär («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). Eýesiz galmyş, şondan bäri birje notany dogry aýdyp bilmeýär (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). ♦

Eýesiz sözlem – eýesi bolmadyk sözlem.

eýesizlik: Eýesi bolmazlyk, eýesi ýokluk: göz-gulaksyzlyk, idegsizlik, hojaýynsyzlyk. *Bu zatlaryň eýesizligine ol günekär.*

eýgermek: Bir zady etmegi başarmak, oňarmak, bir işi ýerine ýetirip bilmek, hötdesinden gelmek. *Ýaramaz ýer düşer-de, eýgerip bilmerin! – diýdi (J. İlmyradow, Aýgöl). Ol ýapragy kemsiz eýgerýän bolara çemelidi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Mämmet indi kemsiz özün eýgerýär (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

eýgertmek: Bir zady etmegi başartmak, oňartmak, hötdesinden geldirmek. *Halnazar baýyň döwleti asyl, eýgerder ýaly däl (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Näme, ol eýgertmejek bolýarmy?! (H. Ysmaýylow, Powestler). Bu iş ikimize eýgertjek şı däldir (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

eýgilik: Ýagşylyk, oňatlyk, gowulyk; asudaly, abadanlyk, parahatlyk. *Ol meniň ýüzümi görenden eýgilik habaryň ýoklugyny aňan bolmaga çemeli (B. Pürliýew, İlkiji Gün). Bu bimahal çagy ýasawulyň gelmegi eýgilige bolup bilse ýagşydyr! – diýip, öz içinden pikir edýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Tur, gyzym, bularyň gelşi eýgilik däl, bular bilen döw urşuny edeli! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Halkyň eýgilige gelmeýänini Magtymguly han aňlady. Eger meniň edýän işime närazylyk etseň, egilik tamasyny etme! Hernä eýgilik garasyny görmäsiňiz-dä! – diýip gargandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Oktýabr rewolýutsiýasynyň beren azatlygyny aljak bolup synananlar bolsa, ömür eýgilik ýüzünü görmezler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

eýgilikli: Ýagşy, hoş, oňat(habar). *Bu eýgilikli habar bilen işigimizden gelmez – diýişýärler. Dulugyndan ýaňy çal sepen aýal bu adamyň eýgilikli habarynyň ýoklugyny aňlady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

eýikdirmek: Özünü tutdurmak, ösdürmek, güýçlendirmek, aýaga galdyrmak, daýandyrmak, rowançlandyrmak. *Engek-gowaçany eýikdirdi.*

eýikmek: Özünü tutmak, ösmek, güýçlenmek, aýaga galmak, daýanmak, rowançlanmak. *Yzly-yzyna bir näçe-gün epgek össe, heniz eýikmedik gowaçany guratjakdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Heniz eýikmedik nahaly oslagsyz bir hazan, belki solduryp gitjek (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Şoňa görä-de ol heniz eýikmäňkä onuň üsütne çozup, ony ýañdandan galmaz ýaly etmäge talap edýän! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Käbir ýerde eýikmedik, Çaly-çerkez bitip otyr (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).*

eýläk: Ugur-tarap görkezýän söz. *Onýança tigrini tegeläp gelen Weroçka olaryň ýanyndan eýläk bir geçdi, beýläk bir geçdi, enaýyja dil bilen saýrady (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Eýläk girme, beýläk git!*

eýläk-beýläk: Dürli tarapa, dört tarapa, çar ýaña. *Diňe käýerde ak gar bürenip oturan jeňňellegiň üstünde gargalar eýläk-de-beýläk uçuşyp geçýärler (B. Soltannýazow, Kümüş).*

eýle: 1. Bir tarapda bolan giňişlik, ugur, tarap, orun giňligi. 2. Bir zadyň beýleki tarapy. *Eýlesine seretmek. Eýlesine öwürmek.* 3. Şeýle,, şu hili, şu zeýilli, şuňa meňzeş. *Şeýle zatlar üçin olaryň öz mugallymlary bar (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). Eýle bolsa iş düzeljek (D. Agamämmedow, Goşgular we Pýesalar).*

eýle-beýle: 1. Bir zadyň daş-töweregi, her bir ýeri. *Sagadyň eýlesine-beýlesine seretdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Bölümiň işgärleri munuň dokumentiniň eýlesine-beýlesine seredýärdiler («Tokmak» Jurnalny). Ol jaýyň eýlesine-beýlesine seretdi.* 2. Her hili, aňry-bäri, bolar-bolmaz, oňat bolmadyk. *Hemmesi garnyna gapgarýar we soňundan hem: – Bu naharyňyz eýle-beýle – diýip at dakýar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Meni eýle-beýle zat bilen-hä sowup bolmaz! (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). Haý, mama jan, ol eýle-beýle adamyň yzyna düşüp gelmez («Görogly» Eposy).*

eýleki: Beýleki, başgasy. *Eýlekini getir! Eýlekesinden ber!*

eýlem: Eýleme, eý alyş protsesi, taýýar ediliş protsesi. *Eýlemi ýetirmek.*

eýlemek Y: 1.Eý bermek, derini eýe ýatırmak, eý berip bejermek. *Stepan gaplaňyň derisini eýlemek bilen meşgul boldy («Mydam Taýýar» Gazeti).* 2.Bir zady ikinji bir zat bilen garyşdyryp, gatyşdyryp gysmak, basmak, owkalamak bilen olary biri-birine utgaşdyrmak, durnukly etmek, eýini ýetirmek. *Ol sygyr tezegi bilen samany garyp, eýläp oturan eken («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

eýlemek YY: kön.s.ser. Etmek 1. Ýoksul üçin aýady janyny, Bagyş eýledi ahyry damja ganyny (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Atam-enem kast eýledi janyma («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Şahym, maňa rehim eýle! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

eýlenmek: 1. Eý berilmek, eýe ýatırylmak, eýlenip bejerilmek. *Goýnuň derisi eýlenip-bejerilip bilmese, ony içmek diýip hem hasap etmeýärler (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Garyşdyrylyp, gatyşdyrylmak, durnukly edilmek, eýi ýetirilmek. *Han ogul, onuň kerpiji baýtal süýdi bilen eýlenendir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Suwag etmek üçin palçyk eýledi.

eýleşdirmek: 1. Eý berişdirmek, eý berişdirip, bejerişdirmek. *Eýleşdirip başlapdyrlar. Derileriň hemmesini eýleşdirip çykmak.* 2. Garyşdyryp, gardyryp çykmak, eýini ýetirip çykmak.

eýleşmek: 1.Derä, hama eý berişmek, eý bermeklige köpçülikleýin ýerine ýetirmek, eý bermäge kömekleşmek, arkalaşmak. *Ussa palçyk eýleşmek.*

eýletmek: 1. Derä, hama eý berdirmek, derini, hamy ýatırtmak, eý berdirip bejertmek. *Derileri öz wagtynda eýletmek gerek.* 2. Bir zat bilen ikinji bir zady garyşdyryp gysmak, basmak, owkalamak bilen utdyrtmak, durnukly etdirmek, eýini ýetirtmek. *Ol palçyk eýledýärdi.*

eýmenç: Gorky duýgusyny döredýän, howp döredýän, gorkunç, gorkuly, elhenç. *Emma Halnazar onuň gözüne öňküden hem eýmenç bolup göründi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Bu eýmenç adam (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Ýel gazdan eýmenç däldir. Mesele nähili eýmenç bolsa-da, biz jogapkäligini öz boýnumyza göterýäris (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Asmanda bolup geçen eýmenç tragediýany ýatlanynda, ol özüni düýpden unudýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

eýmendirmek: Gorkuzmak, çekindirmek, ätiýaç etmek, heder etdirmek, üýşendirmek. *Faşistleri eýmendirip bir özi, Sowet Watanyňyň wepaly gyzy (A.Amanow, İki Poema).*

eýmenişmek: Gorkuşyp başlamak, çekinişip durmak, ätiýaç edişip başlamak, heder edişmek, üýşeşip durmak. *Eýmenişip durmaň-da, gidiberiň!*

eýmenmek: Birinden ýa-da bir zatdan gorkmak, çekişmek, ätiýaç etmek, heder etmek, üýşenmek. *Ynanmaz ol kişi, görmese gözi, Eýmenip olardan çekmedi sözi (A. Kekilow, Söýgi).* Emma Jonnuk batyryň ondan tüýi eýmenmändir goşuny (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). *Rejep öz garşysyna çykaryljak pälwandan eýmenmeýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Sizden Görogly çigit ýaly hem eýmenmäz («Görogly» Eposy).

eýse: ser.Eýsem. Göreni-eşideni şol bolar eýse (K. Gurbannepesow, Ýalta we Bagt).

eýsem: «Onda, şeýle bolsa, ýogsam, eýse» diýmek ýaly sözleriň funksiýasynda gelýän kömekçi. *Eýsem saňa näme bolýa?! Eýsem-de bolsa, Çerkez öz beýnisini howsala aldyrmady. Eýsem sen şol samolýotyň bilen uçarsyň-ow?! (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).* Eýsem size garaňky ýeri nämede? – diýip sorady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

eýwan [eýwaan]: Jaýyň öň tarapyndan oňa degrelip edilen üsti ýapyk açyk jaý; jaýlaryň yokarky etajlarynda öňe çykyp duran ýer. *Bu wagt Ogulgerak eýwana çykylyan ýerde garrylaryň edýän gürrüňlerine hem goşulman, bir özi, nämedir, pikir edip otyrды (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Ana, açyk bir eýwanda körük

wassyklap, kömürden al-ýaşyl ýalyn bulaýlanýardy (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Eýwanyň ýüzünde sygyr ýazylypdyr (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). Özümiz çagyryançak bar, daşarda, eýwanyň bir çetinde dur! Gajar aga alňasaman-äwmän, eýwandakylary gözden geçirdi (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). Kagyzlaryň käbirini el galgydany üçin, Myrat ýerinden turup, eýwan taýdaky gapyny ýapdy (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

eýýam [eýaam]: Belli bir wagt aralygyny öz içine alýan döwüp, zaman. *Ol-a şeýle, Ogulbibi, eýýamy erbet eýýamda işlariň neneňdir!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Onuň eýýamynda Bulşdur gasap diýen bir baý bardy («Görogly» Eposy).* ♦ **Nuh Eýýamynda** – ser. Nuh. *Nuhuň eýýamynda galan pis işler, Täze durmuş guryan ile ýaraşmaz* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

eýýäm: Bir zadyň bolup gutarandygyny bolup geçendigini aňladýan söz. *Eýýäm il içine jar çekip çykdy diýsene! Siziň otrýadyňyzyň ýarpysy Tejene eýýäm aralaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *biz Gylyç Nazaryň aryny eýýäm bir näçe gezek aldyk* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Hasap-hesip bir eýýäm gutarypdy* (B. Seytäkow, *Gyz Salgydy*). *Gar ýeriň ýüzüni eýýäm agardypdyr* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*).

ez: bot. Ýeken ösümliginiň bir görnüşi.

ezber: İş başarjaň, öz işini oňat bilýän, ökde, çeper. *Ol oglan at münmäge ezber bolupdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Emma ony tutýan eller diýseň ezberdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ezberleşmek: İş başarjaň bolmak, öz işiňe ökde bolmaklyga endik edip başlamak, ökdeleşmek. *İndi, ynha ol gyzjagaz-da okamaga ezberleşdi («Pioner» Jurnaly).*

ezberlik: Ezber bolmaklyk, iş başarjaňlyk, öz işiňi oňat bilijilik, ökdelik, çeperlik. *Biziňkileriň at sürmekde ökde ezberligi we gylyç urmakda çalasyňlygy, başarjaňlygy sebäp boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ezdirmek: 1. Bir zady birine öletmek, öl etdirmek. 2. *göç.m.* Rehimsiz, horlatmak, zulum sütem çekdir-mek.

ezelenmek: 1. Yürekden syzdyryp aýtmak, haýyş etmek, ýalbarmak. *Bikäniň şeýdip ezelenip durmagy Tagandurdyny turmaga mejbur etdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Saýyndan ak görnen tanyş bir adam ezelenip, ýalbaryp duransoň Gurbanyň razylaşmakdan başga alajy bolmady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Janyň-teniň bilen hereket etmek, bir zady etjek bolup çalyşmak, urunmak. *Janypkеş diýilse, Dursun bir mylaýym, ezelenip duran adam görjek* (H. Ysmaýyłow, *Mugallymyň Gyzy*). *Gaýgy-gamyň gujagynda her zaman Ot içinde ezelenýär Şirin jan* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ezenek: 1. Geýimiň ýakasy. *Bu ýigidiň ezeneginden tutup alyp gidenler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Baýyň hemlesini eşiden Mawy onuň sözünü soňlamagyna maý bermän, ezeneginden çekdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Myrat köplenç wagt ýa ezenegini ýyrtdyryp, ýa ýüzüni biraz dyrnadyp, ýa-da: - Almydyňy alaýmadyňmykaň! – diýip, edermenlik bilen hasanaklap gelerdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). 2. Çuwalaň, haltanyň we ş.m. zatlaryň agzy, ýokary gyrasy. *Agyp ýatyr ezenegi* (K. Gurbannepesow, *Goşgular*). ♦ **Ezenegiňi agdyrmak** - üst-başıňa eňetmezlik, ykjam bolmazlyk, ýerli-ýerinde bolmazlyk; özüňi oňarmazlyk. *Annaguly donunyň ezenegini agdyryp, pagta ugrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ezenegini agdyryp ýörse, näme diýersiň!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Çuwal ezebegini agdyryp, tärimden asylyşyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ezenegi agmak** – hor-homsy ýagdaýda bolmak. *Onuň ezenegi agypdyr.*

eziji: 1. Bir zady ezmek işi bilen meşgullanýan bir zady ölleýji. 2. *göç.m.* rehimsiz sütem ediji zulumkeş, ekspluatator. *Daýhanlar öz ezijilerine garşy köp gezek gozgalaň edipdirler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Öz ezijilerine garşy gozgalaň*

edipdirler (SSSR Taryhy). Çünki olaň özi baaý hem eziji, Saňa hossar bolupdyrlar ýalandan (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ezijilik: Eziji bolmaklyk, zülümkeşlik, ekspluatatorlyk.

ezilmek: 1. Bir zady suwdegip çyglanmak, öl bolmak. *Daşarydaky geýim-gejimler ezildi! – diýip zeýrendi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Bitertip ösen selçeňsakgaly ýagşyň suwundan ezilmeginden başga ýarasý palçyga hem bulaşypdyr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Kömek ezilip, emma şähdaçyk geldi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. göç.m. Rehimsiz gysylmak, hak-hukuksyz horlanmak, ekspluatirlenmek. Men ezilmekden gaçyp, ilimi terk edip gaýtdym (B. Seytäkow, Gyz Salgydy).*

ezinmek: Özüň üçin bir zady ezmek, suwa ýatyrmak.

eziz [eziiz]: Mähriban, mähirli, gadyrly, hormatly, gowy, ýagşy. *Eneler-de eziz çagalaryndan aýrylmajak bolup aglaşýardylar (B. Gurbanow, Duşuşyk). Men muny siziň ýaly eziz myhmanlar üçin saklaýaryn (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Millionlarça sowet adamlary öz eziz Watanyňy goramaga aýaga galdy (B. Soltannyazow, Kümüş). Oýlangyn, ezizim, gitmeli ugry (A. Kekilow, Söýgi). Ezizim, aglama, aglasaň eräsiň! (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). ♦ Eziz görmek – ýagşy görmek, gowy görmek, mähirli garamak, gowy seretmek. Hany, seniň seni öz janyňdan eziz görýän enä bolan ynanjyň? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Akjagül eziz görýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Eziz tutmak – gowy görmek, gowy saklamak.*

ezmek: 1. Bir zady ölemek, öl etmek, bir zady suwa ýatyrmak, suwa salyp goýmak. *Ýok-ýok, soňky tüýkülik sakgal ezmez! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ýonuň, eziň, suwa salyň, palçyk ediň, nähili jaý isleseňiz salyň! – diýýämiş. Bolmasa, ýagşy olary ezer (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). İrden gür ýagýan ýagşy eşikleri derrew ezyärdi (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi). 2. göç.m. Rehimsiz gysmak, zulum, sütem bermek, hak-hukuksyz horlamak, ekspluatirlenmek. İsledik maksatlary zähmetkeşi ezmekdir (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ýadyňda dälmi, onuň Batraklary ezeni? (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

ezýaka: Yakasy iki egniň üstünden açylýan (köýnek). *Ol der bilen biraz saralan, ak ezyýaka köýneginiň ýeňleri çermeşdirdi (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). Gapynyň ýapyklygyna, töwerekde hiç kimiň ýoklugyna gözi ýetensoň, Salpa dyzanaklap, ata-babasyndan miras galan mähnet demir sandygyň ýanyna bardy-da, dyzyna ýetip duran ezyýaka köýneginiň kisesinden iki sany açarp, ony açmaga durdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Oraz molla ýüzüni aşak salyp, ezyýakasyna bukup otyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň şu sypatyna ýaraşyp duran ezyýaka ak köýnek bardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

ezýet: Fiziki ýa-da ahlaky, ruhy taýdan bolan horluk, gysylmaklyk, jebir, jepa, sütem, zulum. *Biz onuň üçin daýhana ezyýet bermeris (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýogsam, siz onuň bedenine biraz ezyýet berip, onuň özüne laýykly, has agyr jezadan gutararsyňyz (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ýollaryň iki tarapy-da zeý suwundan ezyýet çekip, saralyp oturan ekinçilik bolup gidýärdi. Jumagüle her hili ezyýetler berýär (N. Saryhanow, Aýgytly Ädim).*

-F-

f: Türkmen elipbiýiniň ýigrimi altynjy harpy.

fabkom: Fabrik komiteti. Men fabkom bolup işleýärin.

fabrik: Çig mallary maşyn bilen işläp bejerýän senagat kärhanasy. *Olar işçi şäherjiginiň ýanyna ýetdiler, onýança fabrigiň gudogynyň sesi çykdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Fabrigiň işinden görelde alyp, Ähli obalardan gelyär aýallar (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Ýüpek fabrigi, Aýakgap fabrigi.*

fabrikant: Fabrigin eýesi – kapitalist, ekspluatator.

fabrikat: Fabrikde işlenilip öndürilen taýýar önüm.

fabrikatsiýa: Önümi köp mukdarda fabrikde işläp çykaryş.

fabula: *edeb.* Romanda, powestde we ş. m. mazmunyň, wakalaryň beýan edilýişiniň yzygyderli baglanyşygy.

fabzawkom: Fabrik-zawod komiteti.

fagot: *sazç.* Üflenip çalynýan agaç tüýdük.

fagotsit: *biol.* Aýry jynsdan bolan ownujak jisimleri, bakteriýalary ýuwudýan hem özleşdirip siňdirýän kletka, öýjük.

fakel: Ýagty etmek üçin ujuna ýagly esgi daňlyp ýakylýan taýak.

faksimile: Biriniň golýazmasynyň çeken golunyň ýa-da bir dokumentiň edil bolşy ýaly edilen nusgasy.

fakt: Hakyky bolan waka, hadysa, subutnama, delil. *Ol diňe faktlary sanamak bilen çäklenipdir («Edebiýat»).* *Logiki esas diňe hakykat faktlaryny beýan edýän wagtynda esas bolup biler* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

faktor: 1. Hereket ediji güýç, bolup geçen bir protsesiň, hadysanyň sebäbi, ýagdaýy. *Aýgytlaýjy faktor. Rewolýutsiýanyň faktorlary.* 2. *mat.* Aýratynlykda alnan her bir köpeldiji.

faktura: 1. *sowda.* Ýüzüne iberilen harytlaryň ady ýazylan süýet, nakladnoý. *Faktura boýunça haryt almak.* 2. *sungat.* Özboluşly çeperçilik tehnikaşy.

fakultatiw: Hökmany däl, goşmaça hünär üçin bolan. *Lektsiýalaryň fakultatiw kursy.*

fakultet: Ýokary okuw jaýlarynda ylmyň belli bir pudagyny öz içine alýan bölümi. *Dil we edebiýat fakulteti. Taryh fakulteti.*

falts: *poligr.* Kitap kagyzlarynyň çap listiniň eplenýän ýeri.

familiýa: Öz adyň bilen birlikde nesil boýunça maşgalada ulanylýan at. *Adyňyz we familiýaňyz näme?!*

fanatik: Bir ideýa uly höwes bilen bütinleý berlen adam.

fanatiki: Fanatizme zermeklik, fanatizme has bolan. *Fanatiki ynam.*

fanatiklik: Fanatizme zermeklik, fanatizme degişli bolan gylyk-häsiýet.

fanatizm: Özünüň ynamyna berlip, başgalaryň pikirini äsgermezlik; bir düşünjä çendenäşa, köre-kör ynanmaklyk.

fanera: Ýukajyk gatlaýjklar ýapysdyrylan, biri-birine ýelmenen tagta. *Fenaradan edilen ýaşçik.*

fantastik: 1. Fantaziýa bilen ýugrulan, fantaziýa has bolan. *Fantastik ertekiler.* 2. Düýbünden mümkin bolmadyk, hyýaly. *Fantastik maglumatlar.*

fantastika: Fantastik esasyda düzülen ýa-da bolan.

fantaziýa: 1. Döredijilikli hyýallanma. *Poztiki talantda esasy zat döredijilikli fantaziýadyr* (A. Kekilow, *Edebiýat Teoriýasy*). 2. «Bolsady» bilen edilýän arzuw, hyýal. *Aý, ussa seniň-de fantaziýaň zor!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

fantaziýaçy: Bolmajak zatlary oýlap tapýan adam. *Fantaziýaçy adam.*

fanza: Hytaý daýhanynyň üsti eşegarka öýi.

fanza: Örän ýuka Hytaý matasy.

faraon: *tar.* Gadymy Müsür patyşalarynyň tituly.

farfor: 1. Ak toýnuň iň gowy hilinden taýýarlanan mineral massa. *Bu taýda ikinji goýy reňkli farfor gatlak görünýär* (B. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*). 2. Şol mineral massadan ýasalan önüm, gap-gaç. *Meşhur Hytaý farforynyň önümçiligi belent käşilleşmeklige ýetipdir* (Orta Asyrlar Taryhy).

farmakologik: Farmakologiýa degişli, farmakologiýa has bolan.

farmakologiýa: *med.* Dermanlaryň bedene täsir edişini öwrenýän ylym.

farmatsewt: Dermanhananyň ýörite ylmy işgäri, farmatsewtikadan spetsialist.

farmatsewtika: *med.* Dermanlary öwreniş ylmy.

farmokolog: Farmakologiýadan spetsialist, wraç.

fars: *teatr.* Gödegräk mazmunly komediýa.

fartuk: İşde öňe tutulýan öňlük. *Ol fartugyny dakynyp, ýoldaşynyň gelerine taýýar bolup oturdy («Pioner» jurnaly). Fartuk bilen turbalaryn asynyp, Ak pagtanyň kesesinden gidipdir* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

fasad: Uly ymaratlaryň ön tarapy. *Fasadyň ýokarsynda bolsa «hammam» sözi ýazylypdyr* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Pesalar*). *Aşgabatda iň gözeli ymaratlaryň biri, fasady bezelgi, sütünli jaýyň işiginde peýda boldy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

fason: Biçüw, nusga. *Ilde ýok fason geým geýnişi başga işiniň-pişesiniň ýoklugyny aýdyp dur («Tokmak» jurnaly).* ♦ fason atmak- Gowy geýnip, ulymşylyk etmek, gedemsi bolmak. *Nury diýer, eý ýaşlar, bir minut oturmalyň, fason atyp gezmegi hiç göwni getirmäliň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

faşist: Faşizmiň tarapdary, faşistik guramanyň çleni. *Zähmetkeş dostlarmyz zulumdan dynsyn, faşistleriň baryn gyralyň, dostlar!* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

faşistik: Faşizme degişli bolan, faşizme has bolan. *Ýyrtyşdyrды pikirleriň bardasyn, ýok etmäge faşistleriň ordasyn* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

faşizm: İşperalistik burjuaziýanyň proletariatyň we zähmetkeşler köpçüliginiň rewolýusion hereketini ýatymaklyga, keseki ýurtlary terrorlyk bilen basyp almaklyga gönükdirilen açyk terroristik diktaturanyň formasy.

fatalist: Fatalizmiň tarapdary, takdyra, ynanýan adam.

fatalizm: Dini düşüňjä eýerip, takdyra, ýazgyda ynanmaklyk.

fauna: Haýwanat dünýäsi. *Türkmenistanyň faýnasy.*

faý: Ýüzi keseligine digir-digir ýüpek mata.

faýdeşin: Faýyň gowy hilli sorty. Faýdeşin köýnekli gyz.

faza: 1. Bir jemgyýetçilik protsesiň taryhy ösüşinde belli bir döwür. *Sotsializm-kommunizmiň birinji fazasydyr.* 2. Bir zadyň ösüş we üýtgeýiş protsesiniň gidişindäki aýratyn stadiýa, pursat. *Gowaça köpçülikleýin güllemek we gozalamak fazasyna giripdir («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

federal: ser. Federatiw.

federalist: syýasy. Federalizmiň tarapdary.

federalizm: syýasy. Döwlet gurluşynyň federatiw sistemasy, şonuň ýaly-da bir zadyň federatsiýanyň printsiplerine esaslanan gurluşy.

federatiw: syýasy. Federatsiýa hasaplanýan. *Russiýa Sowet Federatiw Sotsialistik Respublukasy.*

federatsiýa: 1. syýasy. Özbaşdak bir näçe döwletleriň bir döwlete birleşmeginden emele gelen döwlet. 2. Aýry-aýry jemgyýetleriň, guramalaryň soýuzy. *Professional soýuzlaryň Butindünýä federatsiýasy.*

feldmarşal: Patyşa goşunynda we käbir çet ýurt goşunlarynda: iň ýokary harby çin.

feldşer: Orta bilimli meditsina işgäri. *Ol ýigit feldşer bolup işleýärdi («Ýaş Kommunist» gazetini).*

feldşerlik: Feldşeriň käri, wezipesi.

felýeton: Gündelik temalar boýunça çeper we täsirli ýazylyan, kemçilikleri ýazgarýan, ýiti tankytlaýan gazet makalasy. *Aman, seniň gazet-jurnallara käwagt goşgujyklar gülküli felýetonlar ýazaýmajygyň bardy. Felýetonda bir adamynyň ownuk-uşak kümsükligi, eliniň egriligi hem onuň başga pis häsiýetleri berk urlupdyr* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Felýetonyň söz başyny okap, kikir-kikir güldi (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

felýetonçy: Felýeton ýazmak bilen meşgullanýan adam adam, felýeton ýazýan adam.

fenatsetin: farm. Agyryny we gyzgyny azalýan derman.

fenologiýa: Biologiýanyň haýwanlaryň we ösümlikleriň ösüş hadysalarynyň kanunydygyny hem-de döwürleýindigini öwrenýän bölümi.

- feod:** *tar.* Orta asyr döwürlerinde feodalyň ýeri we ondan alýan girdejisi. *Krepostnoý daýhanlaryň ýaşayan ýerine feod diýlip at berlipdir (Orta Asyrlar Taryhy).*
- feodal:** Feodalizm döwründe krepostnoý daýhanlaryň zähmetini ekspluatirleýän iri ýer eýesi, pomeşçik.
- feodalçylyk:** *ser.* Feodallyk. *Feodalçylyk jemgyýeti ýaşayşyň hemme oblastlarynda möhüm üýtgemelere duçar bolup başlaýar (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbiýer, Pedagogika).*
- feodalizm:** Kapitalizmden öňki jemgyýetçilik gurluş; bu gurluş wagtynda feodallar önümçilik serişdelerine doly eýeçilik edýärler hem-de krepostnoýçylyk ýagdaýynda garaşly bolan daýhanlaryň zähmetine esaslanýarlar, şonuň ýaly-da feodallar özleriniň territoriýasynda döwlet häkimiýetini amala aşyrmaklyk hukugyndan peýdalanýarlar. *Baryp feodalizm wagtlarynda dörän köne şäherler bir wagtlar özbaşdak knýazlyklaryň paýtagtlary bolupdyrlar («SSSR-in Ykdysady Geografiýasy»).*
- feodallyk:** Feodalyň durmuş ýagdaýy. *Zakawkazeýede irki feodallyk gatnaşyklary ýüze çykмага başlapdyr (SSSR Taryhy).*
- ferma:** 1. Kolhozlarda we sowhozlarda oba hojalygyň, maldarçylygyň bir pudagy bilen meşgullanýan ýöriteleşdirilen hojalyk. *Ferma müdiriniň kömegi bilen kolhoza salyndy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Ferma müdiri öýe girmegi haýyş etdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. Kapitalistik jemgyýetde kärendesine alnan ýer uçastogunda ýa-da öz hususy ýerinde işleýän ýekebara hojalyk.
- ferment:** *biol.* Janly organizmda emele gelýän we himiki reaksiýalara täsir edýän organiki jisim.
- fermer:** Ferma eýesi ýa-da kärendesine ýer alýan adam.
- ferrohrom:** Demriň hromly splawy, ergini.
- ferromagnitizm:** *fiz.* Magnitiň häsiýetlerini öwrenýän ylym.
- festiwal:** Sungatyň her hili görnüşleri görkezilýän jemgyýetçilik baýramçylygy. *Bütinsoýuz festiwaly biziň ýurdumyzyň medeni durmuşynda möhüm waka bolar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Festiwalyň pul fondunyň möçberi hem köpeliýär («Sowet Türkmenistany» gazeti).*
- fetişizm:** Ilkidurmuş taýpalarynda dini düşüňjä görä zatlaryň öňünde baş egmeklik.
- fetr:** Keçäniň ýukajyk iň gowy sorty. *Fetrden tikilen ädik.*
- fewral:** Kalendar ýylynyň ikinji aýynyň ady. *Sen öz jontuk eşegiňi munup, onda-munda ykdyň, fewral, mart aýynda oňly gün gazanmadyň (A.Gowşudow, Eserler).* *Fewral aýy. Fewral günleri.*
- feýerwerker:** Patyşa goşunynda: artilleriýa unter ofitseri.
- fideizm:** *filos.* Burjuaz filosofiýasynda: Dini ynamy ylmyň ornuna goýýan reaksion idealistik akym, dünýägaraýyş.
- fiksaj:** *foto.* Allan şekilleri berkleşdirmek üçin içinde fotonegatiw ýuwulýan himiki ergin.
- filarmoniýa:** Kontsertler guramak, saz we aýdym sungatyny propagandirlemek işi bilen meşgullanýan edara. *Häzir respublikamyzda kinostudiýa, drama, opera we balet teatrlary, filarmoniýa, oblast teatrlary we başgalary işleýär («Sowet Türkmenistany» gazeti).*
- filial:** Bir edaranyň özbaşdak bölümi. *MLİ-niň Türkmenistan filialynyň kollektiwi jogapkärli wezipäniň üstünlik bilen hötdesinden gelipdir («Türkmenistan Kommunisti» jurnaly).* *Uly teatryň filialynyň sahnasynda Türkmenistanyň teatrynyň ýaş kollektiwi uly abraý gazandy («Mydam Taýýar» gazeti).*
- film:** 1. Kino almak üçin ýukajyk tselluloid lentasy. 2. Kino görkezmek üçin ýüzi suratly ýukajyk lenta, kinokartina. *Şu gün agşam «Batyrgaý Razwedkaçy» filmi bolýar («Tokmak» jurnaly).*
- filolog:** Filologiýadan spetsialist. *Türkmenistanyň filologlary ylmy grammatikanyň üstünde işleýärler.*

filologik: Filologiýa has bolan, filologiýa degişli bolan. *Filologik fakultetiň studentleri hem diplom iş ýazdylar, hem döwlet ekzamenlerini berdiler. Filologik ylymlaryň kandidaty.*

filologiýa: Halkyň dili we edebiýaty bilen baglanyşykly medeniýetini öwrenýän ylym. *Filologiýa degişli kitaplary satylýar.*

filosof: Filosofiýadan spetsialist. *Şahyrlar we alymlar, filosoflar, medikler baý edebiýat döredipdirler (SSSR Taryhy).*

filosofik: Filosofiýa degişli bolan, filosofiýa has bolan. *W.İ. Lenin marksistik-filosofik materializmiň şöhleleniş teoriýasyny döretdi («Türkmenistan Kommunisti» jurnaly).*

filosofiýa: 1. Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlenmäniň ösüşiniň has umumy, esasy kanunlary hakyndaky ylym. 2. Bir ylmyň esasynda durýan metodologik printsipler. *Ylym hökmünde pedagogika hem belli bir filosofiýa esasynda ösýär (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika).*

filtr: Suwuklyk süzülýän gural. Maşynyň filtri.

filtrlemek: Filtr arkaly arassalamak, filtrden geçirmek.

final: sport. Sport ýaryşlarynyň iň soňky jemleýji duşuşygy, tapgyry. *Final ýaryşy 16-ynjy awgustda, spartakiadanyň ýapyljak günü geçiriler («Sowet Türkmenistany» gazetini). Final jürlewügi 56-56 hasabyny belleýär («Ýaş Kommunist» gazetini). Olimpianyň futbol turniriniň birinji çäryk final aýny boldy («Ýaş Kommunist» gazetini).*

finler: Finlýandiýada ýaşayan esasy halk, finlýandiýanyň ýerli halky.

firma: Kapitalistik ýurtlarda: Senagat ýa-da söwda kärhanasy. *Amerika gäşi gurluşyk firmasy («Sowet Türkmenistany» gazetini). Daşary ýurt firmalary («SSSR-Ýň Ykdysady Geografiýasy»).*

fizik: Fizikadan spetsialist. *Elleri bloknotly ýaş fizikler elektrik mehanizmleriniň daşyna üýşdüler («Pioner» jurnaly).*

fizika: Materiýanyň häsiýeti we gurluşy, onuň hereketi hem-de üýtgeýiş formasy, organiki däl tebigatyň hadysalarynyň umumy kanunlary hakyndaky esasy ylym. *Adam raketaly wenera gider, Baýram, bu işleri fizika eder (A. Haýýdow, Gök Asman). Fizika sözi grekçe «fýuzis» sözünden gelip çykýar, bu «tebigat» diýmekdir («Fizika Kursy»).*

fizika-matematiki: Fizika we matematika ylymlaryny öwrenmeklige degişli bolan. *fizika-matematiki fakultet. Fizika-matematiki ylymlaryň doktory.*

fiziki: 1. Fizika has bolan, fizika degişli bolan. *Fiziki geografiýa. Fiziki kabinet. 2. Janly organizmlariň muskullarynyň işleýşine degişli bolan. Fiziki terbiýe bolmadyk wagtynda, ol bu wezipä hötde gelip bilmez (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika).*

fiziolog: Fiziologiýadan spetsialist. *Fiziologlaryň ozal bar bolan düşüňjelerinde çuňňur özgerişler bolup geçdi («Sowet Türkmenistany» gazetini). Şeýlelikde iş hakyndaky fiziki düşüňje fiziologik düşüňjeden tapawutlydyr («Fizika Kursy»). Fiziologlar işe girişdiler.*

fiziologik: Fiziologiýa has bolan, fiziologiýa degişli bolan. *Fiziologik idealizmiň iýeroglifler «teoriýasy» bilen Plehanowyň ylalaşmagy idealizme eglşikdi («Türkmenistan Kommunisti» jurnaly).*

fiziologiýa: Organizmleriň funksiýalary dogrusyndaky ylym. *Haýwanlaryň fiziologiýasy.*

fizioterapewt: med. Fizioterapiýadan spetsialist.

fizioterapiýa: Fiziki usullar (yşyk, ýylylyk, suw, elektrik we ş.m) arkaly kesel bejermeklik.

flagman: harby, deňizç, aw. Gämiler we samolýotlar otrýadynyň ýa-da eskadrasynyň komanduýuşçisi. ♦ **flagman gämi-** Üstünde gämiler otrýadynyň komanduýuşçisi bolan uly harby gämi ýa-da bir raýonyň iň, uly gämisi.

flang: Hataryň ýa-da frontuň haýsy-da bolsa bir tarapy. *Bir sapar maňa çepki flangdaky gazak stantsiýasynda iki hepde ýaşamk miýesser boldy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

fleksiýa: *lingw.* Goşulmalaryň üýtgemegi arkaly sözleriň formalarynyň emele geliş usuly, ýoly. ♦ içki fleksiýa: Grammatiki formalary emele getirmek üçin düýp sözde sesleriň çalyşmagy.

flektiw: *lingw.* Fleksiýa arkaly formalar emele getirýän. *Flektiw diller.*

flora: Ösümlik dünýäsi. Türkmenistanyň florasý.

flot: Bir ýurduň, bir deňziň harby ýa-da söwda gämileriniň jemi, toplumy. *Duşmanlaryň merkin berer, Harby deňiz flotumyz* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Onda, siz meni entek derýa flotunyň işgäri hasap edäýiň!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

flotiliýa: Belli bir köldäki, derýadaky, deňizdäki harby gämileriň jemi.

flýuger: Ýeliň ugruny, çaltlygyny görkezýän ýokarsy baýdajykly ýa-da plastinkaly pribor. *Ýeliň öwüsýän ugruny flýugeriň kömegi bilen bilýärler* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

folklor: Ýatdan ýdylýan halk döredijiligi. *Awtor geçmişiň folklor eserleriniň synpy häsiýetlidigini göz önünde tutmaly ekeni* («Türkmenistan Kommunisti» jurnaly). *Ata Salyh folklorýň baý fondundan ö döredijiliginde peýdalanyypdyr.*

folklorçy: Folklordan, halk döredijiliginden spetsialist.

folkloristika: Folklor, halk döredijiligi hakynda bolan ylym.

fonar: 1.ser. Panus. *Fonar göterip, suw tutýan suwçular uzyn gije suw tutdular.* 2. Kiçijik batareýa bilen ýanýan el çyrasy. *Jübi fonarynyň ysýgyny 0,5 kilometrden görmek bolar* («Pioner» jurnaly).

fond: 1. Pul maýasy. *Bu zatlara biziň ýörite fondumyzdaky pullaryň ýetjek gümany ýok ahyryn* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Festiwalyň pul fondunyň möçberi hem günsaýyn köpeliýär («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Bir zadyň ýygnaýp goýlan zapasy. *Orazgül kömek fonduna ozal özüniň kümüş we gyzyý saýalaryndan baş kilony beripdi* (A.Gowşudow, *Eserler*).

fonema: *lingw.* Sözüň manysy bilen baglanyşykly bolan ses.

fonetik: *lingw.* Fonetika degişli bolan, fonetika has bolan. *Fonetik laboratoriya. Fonetik transkripsiya. Fonetik kada. Fonetik belgi.*

fonetika: *lingw.* Dil biliminde sesleriň gurluşyny öwrenýän bölüm.

fonetist: *lingw.* Fonetikadan spetsialist.

fonograf: Ses ýazýan we ony aýtdyryýan gural.

fonogramma: Ses ýazuwy geçirilen plýonka ýa-da plastinka.

fontan: Basyş güýji arkaly turbadan ýa-da bir deşikden suwuklygyň zогdurylyp çykýan akymy. Trubkadan fontan çüwdürilip çykdy (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). *Ýör, onda fontanyň ýanyna baryp oturalyň.* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

forma: 1. Bir biçüwde tikilýän geýimler. Mekdep formasyndaky okuwçylar. *Harby forma geýnen ýigitler.* 2. *lingw.* Grammatiki kategoriýalary we gepleşişde sözleriň we sözlemleriň özara gatnaşygyny aňlatmak usuly. *Sözüň üýtgeýiş formasy.* 3. Bir zadyň görnüşi, gurluşy. 4. Bir zadyň bellenen nusgasy. *Forma boýunça iş planyny ýazdyk.*

formal: Formalizme esaslanýan, formalizm printsiplerinde bolan. *Meýletinlik printsiptini amala aşyrmaklyga formal çemeleşilipdir* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Formal garamak.*

formalaşdyrmak: Belli bir forma getirmek, belli bir forma salmak.

formalaşmak: Belli bir forma gelmek, belli bir formany kabul etmek.

formalin: Ötgür, ýiti, bogujy ysly, dezinfitsirleýji serişde. *Formalin tiz bugaryp gider ýaly, dezinfeksiya geçirmezden öň 20-25 gradusa çenli gyzdýrýarlar* (W. Z. Paýenko, *Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*). *Siňekleri formalin süýdi bilen hem ýok etmek bolar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

formalist: 1. Edýän hereketi boýunça formalizme ýugrulan adam. *Ahlaksyz formalist*. 2. Formalizmiň tarapdary, formalizme eýeriji.

formalizm: 1. Bir zadyň daşky görnüşine, formasyna ähmiýet bermeklik, formal garaýyş. *Ol borçnamalaryň ýerine ýetirilşiniň barlanylmazlygy formalizmden başga zat däl* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Býurokratik formalizm*. 2. filos. Sungatda we edebiýatda diňe forma ähmiýet berýän idealistik ugur.

format: Kitabyň, kagyzyň, kartoçkanyň we ş. m. ölçegi. *Kitabyň formaty. Uly format. Kagyz formaty*.

formatsiýa: Jemgyýetiň önümçilik usuly we önümçilik gatnaşyklarynyň häsiýetleri bilen kesgitlenýän ösüş etapy we şol ösüş etapynda mahsus bolan gurluş. *Gul eýeçilik formatsiýasy (SSSR Taryhy)*.

formula: 1. Söz bilen berilýän gysgajyk kesgitleme. 2. Şertli bellikler bilen bellenilýän matematiki ululyklar. Gaz halynyň formulasy («Fizika Kursy»). Algebraik formula. 3. Himiki jisimleriň düzülişiniň harplar bilen görkezilişi. Suwuň formulasy.

formulirlmek: Pikiriňi gysga we anyk aýtmak. *W. Í. Lenin rewolýutsiýadan soň ýerine ýetirmeli bolan saglygy saklaýyşyň düýp manysyny Beýik Oktýabr sotsialistik rewolýutsiýasyndan ozal formulirläpdi* («Ýaş Kommunist» gazetini).

formulirlenmek: Gysga we anyk aýdylmak. *Parahatçylykly ýaşamagyň Nerý we Çjou En-laý tarapyndan formulirlenen görnüşindäki belli baş printsipten ybaratdygy ykrar edilýär* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

formulirovka: Formulirlenen pikir, gysga we anyk aýdylan pikir.

fortepýano: Barmak bilen basylyp çalynýan klawişli we kirişli saz guraly. *Knýaginýa gyzyňy fortepýanonyň başynda oturdy* (M.Ýu.Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

fortoçka: Jaýyň howasyny täzelemek üçin äpişgäniň açylyp-ýapylýan gözi. *Jaýlaryň fortoçkalaryna simden edilen setkalar tutmaly* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

fosfat: him. 1. Tehnikada, meditsinada ulanylýan fosfor kisloasynyň duzy. 2. min. Dökün üçin ulanylýan mineral jisim.

fosfor: him. Aňsatlyk bilen ýanýan we garaňkylykda ýagtylyk berýän jisim, himiki element.

fosforit: Dökün hökmünde ulanylýan mineral.

fosgen: him. Dem alyş organlaryny zaýalaýan bogujy gaz, zäherleýji madda.

foto: Goşma sözün «fotografik» diýen manyny aňladýan birinji bölegi. Meselem: *Fotoalbum, fotoapparat, fotosurat*.

fotoalbum: Fotografik suratlar ýerleşdirilýän albom. *Posylkanyň içinde yhlas bilen düzülen fotoalbum, türkmen nagşy bilen keşde gaýalan galstuk bar* («Ýaş Kommunist» gazetini).

fotoapparat: Surat alynýan aparat, fotografik aparat. *Fotoapparatlar we sagatlar plandan artyk öndürildi* («Mydam Taýýar» gazetini).

fotogazet: Fotografiýa suratlary arkaly çykarylýan gazet.

fotograf: Fotoapparat bilen surat alýan spetsialist, suratçy. *Bu ýerde ýaş fotograflara hem iş tapyldy* («Pioner» jurnaly).

fotografik: Fotografiýa degişli boln, ftografiýa has bolan.

fotografiýa: 1. Fotoapparat bilen surat almaklyk işi. 2. Fotoapparat arkaly surat alynýan jaý. *Goňşularyndaky arteliň fotografiýasynda bir gopgun turdy* («Tokmak» jurnaly).

fotohronika: Wakalary fotografiýa suratlary arkaly görkezýän hronika.

fotomontaj: Belli bir oý-pikir öretmek üçin bir tema degişlilikde ýygnaýp, bir kagyzyň ýüzüne ýelmenýän suratlar. *Şu ýylyň içinde 18 gezek kitap sergisi we 28 gezek fotomontaj guralypdyr* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Ol indi owadan nagyşlanan fotomontaj çykarýar* («Pioner» jurnaly).

fotowitrina: Fotografik suratlar ýerleşdirilýän witrina. *Görnükli ýerlerde goýlan fotowitrinalar we diagrammalar ýurdumyzyň senagatynyň gazanan üstünlikleri hakynda gürrüň berýär («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

foýe: Tomaşa jaýlarynda: Arakesme wagtynda dynç alynýan, gezilýän zal.

fraktsion: syýasy. Fraktsiýa degişli bolan, fraktsiýa esaslanýan.

fraktsioner: syýasy. Fraktsiýa çleni.

fraktsiýa: syýasy. Bir partiýanyň parlamentdäki we jemgyýetçilik guramalaryndaky çlenleriniň topary ýa-da partiýalaryň içindäki toparlanyşyk.

frank: Frantsiýa, Belgiýa ýaly käbir daşary ýurt döwletleriniň pul birligi. *Çykdaýylardan girdejileriň artygy 16,3 milliard franka barabardyr («Ýaş Kommunist» gazetini).*

frantsuzlar: Frantsiýanyň ýerli halky, esasy halky. *Frantsuz dili. Frantsuz edebiýaty.*

frazeologik: *Frazeologik sözlük. Frazeologik söz düzümi.*

frazeologiýa: lingw. Bir dile mahsus bolan durnukly söz düzüleri we dil bilimleriniň şu aňlagmalary öwrenýän bölümi.

frezer: 1. Her hili zadyň ýüzüni bejermek üçin ulanylýan, aýlanyp hereket edýän köp dişli gural. 2. Topragy ýumşatmak, kesekleri owratmak we torf kesmek üçin ulanylýan maşyn.

frezerçi: Frezer stanogynda işleýän işçi.

front: 1. Uruş meýdany, söweş meýdany. *Uruş wagty wezipämiz bizleriň, Berkleşdirmek hem fronty, hem tyly (N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar). Soň Sähel Kelse dagynyň hem fronta ugrandygy hakynda Wepa baka hat iberdi (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. Bir zadyň, işiň gerimi. *Edebiýat fronty.*

fugas: Partlaýjy maddanyň ýeriň astynda goýulýan we üstünden geçilende partladýan zarýady.

fundament: Jaýyň diwarynyň esasy, binasy, düýbi. *Fundament üçin tsement topjak boldum.*

funktsiýa: 1. Bir zadyň ýerine ýetirýän roly, wezipesi, ähmiýeti, işleýşi. *Sungatda akyl ýetirmek funksiýasy bilen idea-estetiki funksiýa biri-birinden bölünip aýrylmazdyr («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. mat. Bir mukdaryň özgerişi netijesinde özgerýän başga bir mukdar.

furajka: ser. Papak. *Ylgao çykan Petrow furajkasyny eline aldy-da: -Ýoldaşlar! – diýip gygyrdy (K. Işanow, Watan Üçin).*

furgon: Yük daşalýan dört tigrli araba. *Harmanda agta gapgarýanlaryň ýanyna üç-dört gezek dagy bardy, ol ýere iki furgon odun getirtti («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Kolhoz ýygymda ulanmak 10 furgon almaga çärjew oblast alyjylar soýuzyna pul geçirdi («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

furgonçy: Furgon sürýän adam. Kolhozyň furgonçysy gowy işleýär.

futbol: Sport iki komandanyň arasynda aýak bilen depilip oýnalýan pökgi oýny. *Olimpianyň futbol turniriniň birinji çäryk final oýny boldy («Ýaş Kommunist» gazetini).*

futbolçy: Futbol oýnuna gatnaşýan oýunçy. *Biziň futbolçylarymyz özbegistanyň komandasy bilen dynç alynýan günü duşuşjakdyr.*

futurist: Futurizmiň tarapdary, futurizme eýeriji.

futuristik: Futurizme has bolan, futurizme degişli bolan.

futurizm: Sungatda we edebiýatda realizmi inkär edýän burjuaz formalistik akym.

fýuzelýaj: aw. Samolýotyň korpussy. *Ýaryşyň ikinji günü planeriň fýuzelýaj modelleri asmanda gaýyp başladylar.*

g: Türkmen elipbiginiň dördünji harpy.

ga: Gektar sözüniz gysgaldylyp ulanylýan formasy.

gaba [gaaba]: 1. Göwrümi uly, garasy ullukan, daş görnüşi uly bolan. *Durdy çopanyz ýüzi bilen gaba telpegi göründi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Işana ýok bu gün goýun kellesi, it ýüňüne menzär gaba sellesi (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Çişik, ýogyn. *Dok möçekler gaba garnyn çetendir, tire – tarapkeşlik tohmun ekendir (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 3. Köp. *Süriniň gabasy suwa ýakyldy.*

gabahat: Gaty, ýaramaz, aýyp, erbet, ýazgarylýan iş, hereket. *Eden şertnamasyn gabahat bozup, nejis galtamanlar geçdi serhetden (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Seniň aýalyz gaty gowy adam ýaly – la, şu işin gabahat bolýomasyn (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gabahatçylyk: ser. **Gabahatlylyk.** *Burjuwaziýa gozgalaň turzan halka gabahatçylyk bilen dönüklük edipdir (Orta Asyrlar Taryhy).*

gabahatlyk: Örän ýaramazlyk, erbetlik, aýyplyk, gödeklik. *Biz munuň bir gabahatlygy bardyr öýdüp, oý – pikir hem etmeýärdik (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gabak [gaabak]: Gözüň üstünden galýan kirpikli ham örtügi (aşaky hem ýokarky). *Hojamyň ýukajyk gabaklary gorky bilen tisgindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Trahoma keseli ilkişada peýda bolanda, gabagyň iç gaty bolan nemli perdede üýtgeşiklikler ýüze çykýar (S.K. Karanow, Trahoma we Ona Garşy Göreş).*

Gabak galdyrmak – Birine seretmek, garamak. *Eziz gabagyny galdyrdy. Ol gabaklaryny galdyрман, kirpikleri gyrpman, uzak bir ýere garaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gabakman [gaabakman]: Pökgi gabakly, gabagy pökgerip duran. *Gabakman gelin. Gabakman adam.*

gabalyk[gaabalyk]: Görnümi ululyk, daş görnüşi ululyk, çişiklik. *Ol bilinden aşagynyň gabalygy giň köýneginiň içinde malim bolup duran bir gyzdy (B. Kerbebeýew, Aýsoltan).*

gabalmak[gaabalmak]: Daş – töweregiň alynmak, gabawa düşmek, gurlaşmak. *Obalaryň töweregi garymlar bilen ogabalgy bolupdyr (SSSR. Taryhy). Päli azanlaryň gabalýar daşy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

gabamak[gaabamak]: 1. Töwerek – daşyny gurşap almak, töweregine halkalaýyn aýlanmak, gabawa salmak. *Gürrüňe başladyk jemläp başymyz, Politsiýalar gabap aldy daşymyz (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Biz olary gizlin ýerde goýup, jaýy gabadyk ("Pioner" Jurnaly). Olar meni görüp derrew daşymy gabadylar ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).* 2. Biriniň daşyna üýsmek, bir zadyň töweregine ýygnanmak, toplanmak, halkalaýyn aýlanmak. *Toplanan märeke onuň daşyny gabady.*

gabanjaň[gaabanjaň]: Gabanmak hasiýeti, gylygy bolan, özgelerden gysganyp goraýan. *Gabanjaň adam.*

gabanjaňlyk[gaabanjaňlyk]: Gabanjaň häsiýetli, gylykly bolmaklyk, özgelerden gysganyp goraýjylyk. *Aýnanyň göwnüne gelen gabanjazlyk guşy uçdy (B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim). Gabanjazlyk edip ýalňyşýan belkä (R. Seýidow, Bagtlylar). Oň gabanjaňlygy öňküsinden on esse artypdyr (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

gabanmak [gaabanmak]: Gabanjaňlyk etmek, gabanjaň gylykda bolmak, özgelerden gysganmak. *Eger pökgen Aga gyzyny beýle gabalýan bolsa, biz – änäme diýjeginizi bilemzok (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Öwezi menden gabanyňbaşlady ("Görogly" Eposy).*

gabara: Zadyň daş görnüşi, daş garasy. *Öňden barýan troýkanyň (üç atly paýtunyň) gabarasy has aýdyň bildirip ugrady (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Şunuň gabarasy asly ýasalyşymy ýa – da üstüne çadyr dagy gurap gelýärmí? ("Görogly" Eposy).*

gabarcyk[gaabarcyk]: Teniň suw ýygnanyp pakgaran, gabaran ýeri, çiş. *Çekgedaky ilkbaş deýin gabarcyk, Aňladýar ölümli söweş guranyn (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

gabarylmak[gaabarylmak]: 1. Dolup gübermek, pökgermek. *Pagta salnan ganarlar gabrylyp görüňärdiler.* 2. göç.m. Hondan barsi bolmak, gopbamsyramak, çişmek. *Köse zaňňar gabarylyp geldi. («Kolhoz Günleri»).* *Haýbat atyp, gabarylyp, saklady ol çopany (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

gabarmak [gaabarmak]: 1. Göwrümi ulalmak, pökgermek, güberilmek, çişmek. *Fartuklary gitdigiçe gabarýar, uzakdaky harman gar dek agarýar. Eňegi bilen tegelenip, gabaryp duran ýüzüniň etlek ýaňaklary özden hem kiçijik burnuny has-da myşçyk edip görkezýär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Gabarcyk emele gelmek, pakgarmak. *Elimiň aýasy gabardy. Aýagym gabarypdyr.* 3. göç.m. Ýerliksiz öwürmek, güplemek, çişmek. *Bolsa – da ol gabarmagyň we çişmegin gadyryny bilip, hötdesinden gelýän adam ekeni ("Tokmak" Jurnaly).*

gabartmak[gaabarmak]: 1. İçine zat salyp gübertmek, pökertmek, çişirmek (halta, çuwal we ş.m. hakda). *Ol ýaňy haltasyny gabardyp ugran wagty, ogrulygynyň üstünde tutyldy (A. Gowşudow, Saýlaýan Eserler).* 2. Gbarcyk emele getirmek, gabarjyk döretmek. *Tufly aýagymy gabrtdy.*

gabaşmak [gaabaşmak]: Gabamaga kömek etmek, bilelikde gabamak, daşyny gurşaşmak, daşyny alyşmak. *Mal gabaşmak.*

gabat: Bir zadyň göni önünde, garşysynda duran, garşydaş bolan, göni alnynda. *Diňe bir seňki däl, goňşyň goňşysy, seňki dek jaý tutdy goňşyňka gabat (N.pomma, Saýlanan Eserler).* *Gabat garşymyzdaky dag kertleriniň üstini çalymtyk ümür örtüpdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* *Mektebiň gabat gür baglyk bardy. Gabat gelmek – 1.) biri bilen duş gelmek, pete – pet bolmak, duşmak. Ol maňa her gün kitaphananyň agzynda ýa-da özünde gabat gelýär ("Tokmak" Jurnaly).* 2. dogry gelmek, laýyk gelmek, bir wagta düşmek. *Ol waka meniň okan ýylaryma gabat gelýär.*

gabatlamak: 1. Gabatma – gabat etmek, garşyma – garşy etmek, biri – birine göni getirmek, gönülemek. *İki hatar duraýsatyk gabatlap ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Bir zada ýa – da wagta laýyk geler ýaly hereket etmek, niýet edip iş görmek. *Festiwala gabatlap Moskwa gittik.* 3. Gabat önünden çykamak, önünden garşylamak. *Pete – pet gelmek. Onuň özünden, gapdalyndan hem ýörite iberilen otrýadlar gabatlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gabatlanmak: 1. Gabatma- gabat bolmak, garşyma – garşy bolmak. 2. Bir zada, wagta laýyk getirilmek, gabat geler ýaly edilmek, niýetlenmek. *Häzir Ata Gowşudowyň Eserler ýygynyndysynyň üç tomlugynyň ilkinji tomy ongünlüğe gabatlanyp çykaryldy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gabatma–gabat: Garşyma–garşy, yüzbe–yüz, pete–pet. *Jaýlar biri–birine gabatma–gabat salnypdyr.*

gabatmak[gaabatmak]: Töweregini gurşap aldyrmak, daşyna halkalaýyn aýlandyrmak, gabawa aldyrmak. *Düýäni oba adamlaryna gabanyp tutdular.*

gabaw [gaabaw]: 1. Galanyz ýa – da goşunyň daşyna düşmanyň guran halkasy. *Söweşde bular ýedi adam bolup düşman gabawyna düşdüler (A. Gowşudow, Eserler).* *Gabawa düşmek. Gabawda bolmak.* 2. Daş – töweregini gabap duran zatlar, gurşaw.

gabyk [gaabyk]: 1. Ösümlikleriň baldagynyň, kökünüň daşyndaky örtügi. *Bu zat agaç kökünden ýa – da gabygyndan edilen undan bişirilipmi, nämemi, ondan agaç ysy gelyärdi. İne , ine, görüň – diýip, agajyň daş gabygyndan oýulyp aýrylan ýerini eli bilen görkezdi (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* 2. Käbir ösümlik miweleriniň (çigidiň, soganyň, nohuduň we ş.m.) daşky örtügi. *Hoz iýilmeýän gabykdan we tagamly maňyzdan ybaratdyr. (S.N. Binogradow, A.F. Kuzmin, Logika).* *Güzde zaýa etmän, gabygyn bölmän, Gruzin gyzlary mandarin ýygýar (A. Haýýdow, Gök Asman).* *Onuň suwunyň ýüzünde çüýrük ýeralmanyň*

gabyklary gaýýardy (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Sopy sogan iýmez, tapsa – gabygyny hem goýmaz (nakyl).

gabyr: Meýit gömlen çukur, mazar, gör. *Men senden aýra düşsem, Gabrymy gazan aglar (A. Gowşudow, Eserler). Goýuň oda ýansyn dünýän baýlary! Gabryna ýykylyp, çeksin waýlary (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Ganymyň gabryn gazyp kepen donun biçmage, Eý, goly ýarag tutan, bizi çagyryýar watan (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

gabyrdamak: ser. **Gabyr – gubur.**

gabyrdatmak: Gabur – gubur edip basmak, hasyr – husur basmak.

gabyrdy: It üýrüp topulanda, ýapyşanda çykýan ses.

gabyr-gubur: **Gabyr – gubur etmek-** Üýrüp topulmak, gabyrdap üýrmek, gabyrdap agyz urmak (it hakda). *It ýabynyň guýrugyndan gabyr – gubur edip agyz saldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol ketekde ýatan ala ganjygyň birden gabyr – gubur edip, adama topulmasy bardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

gabyz: **Gabyz bolmak** – Çakdanaşa buşugasy gelmek, gaty buşugasy gelmek. *Neresse çaga gabyz bolan eken.*

gabrystan [gabrystaan]: Adam jaýlanylýan ýer, gonamçylyk, mazarçylyk, görüstan. *Tank zyzyndan ýok edilen ekiniň ýerinde bir gabrystana sataşdy (Çary Aşyr, Poemalar).*

gabrystanlyk [gabrystaanlyk]: Gonamçylyklaryň köp ýeri, görüstanlyk.

gabsa: Jaýyň ýa – da aýnanyň önündäki açylyp – ýapylýan agaç gapy. *Sähet işigi emäýlyk bile aççak boldy, emmä bolmady, gabsa – da şakyrdaydy. (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Elliniň gabsanyň petledi taýyndan tutawaç gözläp, işik aççak bolup urnysyny hasaba almak, ol işikden kynçylyk görmän daş çykdy. Batly açylan gabsa hem arka ýüzünde gulagyny gerip, diňläp duran Jommynyň maňlaýyna gütleđi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gabsal [gaabsal]: 1. ser. **Kapas Y.** *Siziň bu ýeriňiz gaty gabsal, biziň ýaly çarwa sähra meýdan ýagşy.* 2. Töweregi giň däl, dar, gysyk.

gabsalamak: Gapsa oturtmak, gapy oturtdyrmak.

gabsamak [gaabsamak]: 1. Daşyny almak, daşyna aýlanyp ugramak. *Öýümiziň gamşyna dyrmaşyp ugrandan, ejem ikimiz gyrkylyk bilen ýerli – yerden gabsap ugradyk (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Büräp almak, urmak, dolmak (el, tüsse we ş.m. hakda). *Onuň burlan uzyn murtlaryny, gyrçuw sakgalyny tüsse gabsady (A. Gowşudow, Eserler).*

gabsatmak[gaabsatmak]: Büräp aldyrmak, urdurmak, doldurmak (ýel, tüsse we ş.m. hakda). *Ejem bärsinden gabsadyp goýberdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gabşyrmak: 1. İki zady biri – birine söýäp goýmak, ýanaşyk goýmak. 2. göç.m. muşakgat baryny ýagdyrmak, gapysdyrmak, müşgil etmek.

gabzamak: Bolýan hereketiň, ýagdaýyň önüni almak, päsgel bermek, hereketiň amala aşmagyna bökdeng bolmak, düýrüp almak. *Umsagülüň gany gaçyp, gara dodaklary münküldejek bolanda, Halnazar onuň önüni gabzady. Gyzgylt köpek onuň önüni gabzap, haýal ädim uýardy. Aşyr owsala ýüregini aldyrman, onuň önüni gabzady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gaça- gaçlyk: Dumly – duşa gaçmaklyk, bozha düşmeklik, bozsa – bosluk. *Wasilkanyň goşununa garşy urşa girişen polýaklar-das gaça-gaçlyga başlapdyrlar (SSSR. Taryhy).*

gaça: 1. **Gaça durmak-** içgin durmazlyk, çekiläp durmak gaýra durmak, çeke durmak. *Şpion edilip iwerilendir öýdüp, golardan gaça durýardylar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Eger biri biziň tarapymyza geçemk istese, ol sosona tokaýyndan gaça durup ýoraň – diýip çaklapdy. ("Mydam Taýýar" Gazeti) 2. **Gaça** wuruş- düşmana emel etmek maksady bilen, kä urşu, kä yza çekilip alnyp barylýan söweş*

gaça-Gaç: Dumly –duşa gaçyş, bohy. *Gaça-gaç , powha – kof onuň henis gören zady daldy ("Görogly" Eposy).*

gaçagan: Gaçmaga endişk eden

gaçak: 1. Tutdurmazak, sarç (mal hakda). *Gaçakmal.* 2. Gaçyp gezin gören, gelmän –gitmň ýören, görünmän gezip ýören. **Gaçak adam gaçak mal (zat).** ser. **Mal.** *Allýar tlum bilen gurt gaçak maldan ýüklerini tutup gaýtdilar (A. Gowşudow, Eserler).*

gaçakçy: Gaçakçylyk edip ýören adam, kontradanda bilen meşgullanýan adam kontrabandist. *Baý ogly gaçakçy bize gerek däl, ozalkyldan salynaň siz ýaşlar (Mollamurt, Saýlanan Eserler)*

gaçakçylyk: Döwlet serhetinden sart täleman gizlin hryt geçirmeklik, gaçakçynyň alyp barýan işi, gontrabandistlik. *Hökümetiň iň ýaman gölýän zady hem gaçakçylyk ahýry! (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

gaçaklyk: Gaça has bolan gylyk- hasiýet.

gaçalak: Gaçalat etmek- boýyn gaçyrmak sapalak atmak, gaçalaklamak, sypjaklamak. *Nurjahan gaçalak etmňň, ýüregin dakkini mälüm etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gaçalaklamak: Boýyn gaçyrmak gaç.alak etmek sapalak atmak, syrpkjaklamak. *Ýüzüni iki ýana sawup gaçaklady("Kolhoz Günkleri").*

gaçalak-sapalak : **Gaçalak-sapalak etmek-** işde we ş.m. gaça durmak, boýun gaçyrmak.

gaçalga: 1. Gaçak ýaly ýer, gaçy batar ýaly ýer, gaçyp gizlener ýaly ýer . şaheriň kãjaýlarynyň aşagynda ýörite gaçalgalar bar.2. Sypy bolar ýaly (ýagdaý), sypal ýaly bahana, sypalga. *Ol dogrysny aýtmakdan çekindi, gaçal kapdy (B. Kubaýew, Çekşimän- Bekişmez.)*

gaçara- kowara: Bir işi ýerine ýetirere, amala aşyrara (wagt hakynda). *En tek-gaçara kowara maýbardy ("Sowet Türkmenistanyňyn Aýallary" Juranly).*

gaçgaklamak: gaça durmak, bir işden sowa durup sypçaklamak, gaçyp gezip görmek, ol ýüzini iki ýana sowup gaçhaklady. *Milli komitet dagytylan soň, gaçgaklap gezyňan oraz serdar bir ýarden peýdaha boldy artyk hal nazaryň karam bijesinden gaç haklap, neneň niçik bolýança şäher düşdi(B. Kerbabaýew ,Aýgytly Adim).*

gaçgaklyk: Gaçgak bolyp gezmeklik gaçganynyňady emma gaçaklyk ýaman (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gaçgyn: 1. Belli sebäbe görä öz ýurdymy taşlap giden gaçgynlar hiç ýerde giň tapylmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).2. Pes, as(suw, reňk we ş.m. hakynda). Ötenýl derýnyň suwy birneme gaçgyn boldy. **Gaçgynym şol** – görmejegim şol, istemeýän zadym şol.

gaçha- gaç: ser. **Gaça-gaç.** *Ol gaçha- gaç- kowda özüni ýitirmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **Gaça – gaçlyk:** ser. **Gaça – gaçlyk.**

gaçhak: belli bir sebäbe görä yerinden ýurdundan gaçyp ýören. *Öz ögünde gaçhak guly gizlan adama ölüm jezasy berlipdir (Gadymy Dünýä taryhy).*

gaçyrmak: Bir ýaña gidermek, sypdyrmak. *Alýpşa poltoratskinde nähili ýol bilen ony gaçyrmaga kömek edip biljegini sorardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* *Ol aňyrdan at gaçyran ýaly alajak gelşine Myradaly aga daga ýüzlenip – heniz hem durmysynyň – diýdi (N. Pomma Sebabini Soň Bildim).* *Yzyma gçyrman tutdular ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*2. Elinden ýa-da ýokardan ýere düşürmek. *Ol yrandy , tüpeniň gaçyrdy, aradan salym geçmanke, özi hem güpläp gitdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* *Kitaby elimden gaçyrdym. Bir hen gaçyrmak- ser. Hen 1. Hany, üç-dört sany hen gaçyraý. (B. Kerbaabýew ,Aýgytly Adim).* **Boýyn gaçyramk-**ser. **Boýyn** horaz boýun gaçyrypdyr("Mydam taýýar" gazeti). **Haýyny gaçyrmak** ser. **Haý.** *Sonky söz alsak mürzagniň haýyny gaçyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgyly Adim).* **Ynjalygyny gaçyrmak** ser. **Ynjlyk.** *Meýdanyn*

sözi ön hatarda oturan bir ýaşulynyn ynjalypgyny gaçyrdy (Sowet Edebiýaty” Jurnaly).

gaçyrtmak: 1. Bir sebäbe görä biriniň ýa-da bir zadanyň işden ýa-da başga bir ýerden gaçyp gitmegini amala gaçyrtmak, uzaklaşdyrmak. *Bir enaýyja eldeki keýk owajygym bardy welin jerenjige iletiren bolup gaçyrttdym- da!* 2. Elinden ýa-da ýokardan ýere düşürtmek elindaki kasanin gaçyrdan ata boldy.

gaçyşmak: 1. Bilelikde gaçmak, ýuwaş- ýuwaşdan gaçmak gaçyp başlamak. Çaglaryn hemmesdi gaçyşyp gittiler. 2. Dökülip başlanmak (*suwaga we ş.m. zatlar hakynda*).*tamyn suwagy gaçyşypdyr.*

gaçmak: 1. Duran ýerinden bir tarapa gaty ylgap gitmak, yza çekilmek, zarbymyza çydaman gaçtyň düz bilen, aryny sizden aldyk komisar pojarskinin (Ata Salyh, Saýlanan eserler). *Bularyň bir näçesine ýara düşmegi sebäpli uzyn gije gaçyp bilmejeklerdir.* (A. Gowşudow; Saýlanan Eserler). 2. Bir sebäbe görä bolýan ýerinden işden ýa- da baş ga bir zatdan yty ýarsyz çykyp gitmek, uzaklamak, oras serdar Eýrana gaçty.(B.Kerbabaýew,Aýgytly Adim).*Gačan gutular duran tutular(nakyl).*3.Elinden ýa-da ýokardan ýere düşmek.*bu syraty görsen,diýýarsin göýa,Aýyn bşir bölegi ýere gaçypdyr.*(A.nyýazow,Şygyrlar).4.Peselmek,çekilmek,azalmak(suw hakda).Derýanyň suwy gaçypdyr.**Gany Gaçmak-ser.Gan.**Gorkusyna gany gaçdy ýüzünden,Gowşanlygyn aşgar etdi sözünden(nury annagyçly,Saýlanan Eserler).**Haýy gaçmak-ser.Haý1.Hezili gaçmak-ser.Hezil. Hezilin gaçmak-ser.Hezil** Ysgynsyzlyk zerarlyheziliň gaçmak. Ysgynyň gaçmak- sre. Ysgyn. Bütün gün işläp ysgynym gaçdy.

gadagan: bir işň, zadyň edilmegine ygtyýar berilmedik, el berilmeýän. *Karary çykardy üçinji sessiýa, galyn gadaganlar nagytu- neş’e* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Yza çekilmeklik gadagan* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Bu ýere ýatlara girmek gadagan!* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). **Gadagan etmek** – ýol bermezlik, ygtyýar bermezlik, baglamaklyk.

gadak: 409,5 grama deň agyrylyk ölçegi. *Her penjesi bir gadak, tizganaryň doldurýar* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Nazik, nepis, sowut kümüş şaýlaryň, dört gadakdan artyk geldi agramy* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

gadaklamak: Gadak bilen ölçemek, gadak bilen çekmek. Çaýy gadaklap ölçemek.

gadaklyk: Gadaga deň bolan agyrylyk. *Akmyrat at torbanyň içine bir gadaklyk daşy salyp gitmage taýynlandy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

gadam: Edilýän ädim. *Hersi bir milletden, bir topar adam, deň ýöräp dostlukda deň basyp gadam* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ençe wagt geçdi iki aradan, Batyrgaý gadamyn ädeli bäre* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Debi-dagyn etdik durup serhetde, Mukaddes topraga gadam atany* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). **Gadam urmak** (basmak)–Öňe hereket etmek, ileri gitmek, ýöremek. *Nury diýr, özüni görkezip onda, eňişden-eňişe gadam ur öňde* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Biz hem Durmuş bilen bile ösýäris, üstinlige tarap gadam basýarys* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

gadar: **Ne gadar**–Näçe gezek, bir näçe ýola, köp gezek, şunça. *Men oňa ne gadar maslahat berdim. Men ne gadar saňa aýtdym sen gulak asmadyň!*

gadym[gadyym]: Has öňki, ozalky, gaty köne, bir möwritdäki. *Gadym gara öýler, agaç tabaklar, gara, ýagly çemçe, goçak sulaklar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Mergenler gadymdan galan hyrlylarynyz aýaklaryny dikediler* (A. Gowşudow, Eserler). *Sen hiç wagtda gadym adatyňdan el çekçek däl* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gadymy[gadyymy]: ser. **Gadym.**

gadymylyk[gadyymylyk]: ser. **Gadymlyk.**

gadymky[gadyymky]: Köne döwürdäki, bir möwritde degişli, geçmişdäki. *Emma biz henizem şol gadymky ýagdaýda* (M. Ybrahymow, Ol Gün Geler).

gadymlyk[gadyymlyk]: Has könelik, bir möwritdäkilik.

gadyr: 1. Birek – birege goýulýan hormat, sylag, gadyr – gymmat. *Gadyrňy bilen iň gadryn bilýärsiň (R. Seýidow, Bagtlylar). Öwredeniň üçin sag bol dost, men özüň seniň gadyryňy bilerin (H. Ysmaýylow, İki Atanyň Ogly).* 2. Bir zadyň gymmaty, höziri, bahasy. *Gallanyň gadyry şondan soň bilner (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Mydam sende durmaz ýigitlik çagy, ýigrim başyň gadyryny bilsene (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Zer gadyryny zergär biler (nakyl). Arynyn zäherini çekmedik, balyň gadyryn näbilsin (nakyl) Gadyr gijesi – dini. ser. Gije.*

gadyrdan [gadyrgaan]: Gadyr-sylag ed ýön, gadyrly, örän ýakyn, içgin adam. *Watana we padar, goňşa gadyrgan, ag zybir halky bar, özi gahryman ("Oktyýabr Ýalkymy"). Sen bolduň illeriň çyn mähribany. Halklaryň hossary hem gadyrdany (R. Alkyýew, Kommunizm Ýolunda). Gadyrgan galamdaşlar. Birek – birekden hal ahwal soraşarça wagt geçti ("Tokmak Jurnaly).*

gadyrdanlyk [gadyrdaanlyk]: Gadyr-gymmat saklaýjylyk, gadyrlylyk, ýakyn dostluk, içginlik.

gadyr-gymmat: ser. **Gadyr1.** *Olar batyrlyk adamlaryň gadyr - gymmatynyň*

gadyrlanmak: Gadyrly bolmak, alçaklanmak, sylagly garamak. *Jeren gadyrlanyptyr.*

gadyrly: Sylagy bar balon, hormatly, hormat goýýan. *Sag bol, meniň bilen gadyrly gaňşym (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). Sary onuň bilen gadyrly görüşse-de, ilki bada onytamady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Garşy çykyp Gara bilen, Gadyrly görüşdi Töre (Çary Aşyr, Ganly Saka).*

gadyrlylyk: Gadyrly barlyk, homatly görmeklik, gadyr-gymmatlylyk, alçaklyk, sylaýjylyk. *Arçyn özi iň agajyny ýene-de gadyrlylyk bilen garşy aldy (A. Gowşudow, Eserler).*

gadyrsyz: Gadyry bolmadyk, sylagsyz, gadyr etmeýän. *Gadyrsyz adam.*

gadyrsyzlyk: Gadyry ýokluk, gadyr-gymmaty tutmazlyk, hormat saklamazlyk.

gaflat: kön.s. gapylyk, ahmallyk, garaňkylyk. *Aýylyň gaflatdan, Türkmen gyzlary! Daglar başy dumanlap, tolkun atýar ümürler, garaňky hem gaflatda Puç geçýärdi ömürler (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Ene jan gaflat düşünde, bir garçypaý tyra düşdüm ("Göroly Eposy"). Hikmet, sen gaflatda galma bu ýerik hem girip çyk. Gark bolup gaflatda ýatma, näzli dildarim, oýan!*

gagal: Gyzgyn ganly, gaharjaň, gyzma. *Seniň şu işi gagal agaňa aýtmagyň näme gerekdi (A. Gowşudow, Köprtdagyň Eteginde). Garry heleý, gagal heleý iňirdi bolup galypsyz (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

gagallyk: Gagala has bolan gylyk – häsiýet, gaharjaňlyk, gyzmaklyk. *Onda gagallyk häsiýet bar.*

gagyldamak [gaagyldamak]: Gagaldyly ses çykarmak (gargalaryň, gazlaryň, ördeleriz gagyldysy hakda). *Ol çarbaga baryp, çarbagyň içini gezip çykansoň, ahyrda ullykan bir çynaryň başynda gagyldap oturan ala gargany tapýar ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). Garga gagyldap, gaz bolmaz, kempir bezenip – gyz (nakyl). Gagyldap oturmak – Bolmajak zatlary öňünden aýdan bolup oturmak, garagurum sykmak.*

gagyldaşmak [gaagyldaşmak]: Biledikde dagyldyly ser çykarmak, köp bolup gagyldamak. *Kölde gazlar gagyldaşýar.*

gagyldy [gaagyldy]: Gazlaryň, gargalaryň, ördeleriň seslenişi aňladýan söz. *Bilbil-de saýrarmyşyn, garganyň gagyldysy has daşa ýaýrarmyşyn ("Tokmak" Jurnaly).*

gagyrdamak [gaagyrdamak]: 1. ser. **Gagyldamak.** *Garga mün gagyrsa – da ýaz çykamaz, gaz bir gagyrsa – ýaz (nakyl).* 2. Bogazyňy sesli arçamak, gakylygyny tüýkürmek.

gagyrynmak [gaagyrynmak]: Bogazyny açamak, gakylygyňy tüýkürmek, ardyrmak. *Lukaşka gagyryndy – da köçäniň boýy bilen atyny ýüzin sagyp gitti. (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gagyryşmak[gaagyryşmak]: Biledikde gagyrmak, gagyrdyly seslenişmek.
Gargalar gagyryşýarlar.

gagyrtmak[gagyrtmak]: Bogazyny sesli arçatmak, gakylyk gobdurtmak.

gagşamak: Gyzdyrmak, gorkmak ýa – da üşümek zerarly sandyramak, titremek, galdyramak. *Mämmet Aga onuň eňekleriniň şakyrdaşyp, gagşap duranyny görse – de, onuň sözüne gulak asman gaharlandy (N. Pomma, Egri Eýikmez). Ýaz bolsa ne ýagşy, gyşda gagşap oturmaly ("Tokmak" Jurnaly).*

gagşatmak: Gyzdyryp ýa – da üsedip sandyratmak, titremek, gandyratmak. *Haýwanlaryň süňňüni gagşatjak wagşy hereketi Sowet halkynyň duşmana bolan gazabyny bir näçe esse artdyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gahar: Gaty närazlyk netijesinde peýda bolýan gazaply duýýu, gazap. *Gahar uçganaklap oň gözlerinde, gaşlarynyn arasy çykylyp gitdi ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Gaharym gelse diýip çak etdiler. ("Tokmak"Jurnaly). Gaharyň aňy bolmaz (nakyl). Çilim bir gaharda, bir nasharda (nakyl). Gahar öňde ýörär, akyl-yzdan (nakyl). Gahar odyňy öçürmek- ynjaltmek, rahatlanmak, köşeşmek.*

gaharjaň: Gaty gyzgyň, sähelçe zada gahary gelip duran. *Bä , jijim, gaharjaGahar-gazaba münmek- ty hgaharlanmak. Monah gahar- gazaba münükdir ("Mydam Taýýar"). Diýdi, diýmesiz, sözler, gahar-gazaba münüp (Bi kerbabaýew, poemalar).*

gaharjaň: Gaty gyzgyň, sähelçe zada gahary gelip duran. *Bä , jijim, gaharjaň ekeni (N. Pomma Taýlak Hyzzyn). Şuursa gidip gelenler has hem gaharjaň bolup gelýär öýdýän. Kakam gaharjaňdy.men şeýle gaharjaň. Şeýle yzgytsyz my ? ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly).*

gaharjaňlyk: Gaty gyzgynlyk, gaharjaň bolmaklyk gaharjanlyk etmek.

gahar-gazap: Örän güýçli gahar. *Gurply göwresine kuwwat ýetişip, gahar- gazap bilen sözledi içgin (B. Kerbabaýew ,Aýlar). Imperialistlerin uruş odyňy tutaşdyrmak ugrundaki betpälçiliklerini gahar-gazap bilen paş etdi we näletledi. Ýakymlyrak söz aýtsaň, belki birden aglajak. Gahar- gazaba ýatsaň balki öte daglajak ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Gahar-gazaba münmek- gaty hgaharlanmak. Monah gahar- gazaba münükdir ("Mydam Taýýar"). Diýdi, diýmesiz, sözler, gahar-gazaba münüp (B. Kerbabaýew, Poemalar).*

gaharlandyrmak: Gaharyň gelmek, gaharyň gyzmak, herrelemek, dazarylmak, gazaplanmak. *Saňa gardaş, bu wagt gaharlanmak, ganyn gyzdyrmak ýaraşamaz (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Nabat eje gaharlandy*

gaharlanyşmak: Biri- biriňe gahardy söz aýdyşmak, biri-birine gahar etmek. *İkisi bir gün gaharlanyşygygydyr. (Ata Salih, Saýlanan Eserler). Baş minutda soň, gaharlanyşan, adamsyndan ötünç sormaga ol taýýardy (Sowet Edebiýaty Jurnaly).*

gaharly: Gahar bilen, gazaply, hyjuwly. *Başlyk biraz gaharly dymdy ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Aýal gaharly jogap berdi. İçinde çykan bir kitaby hem ýerdöläniň bir duluna baak gaharly zyňyp goýbardi .*

gaharlyk: Gaharly ýagdaýda bolmaklyk, gazaplyk. *Maral kelpen myşça gaharlylyk nazary bilen garady.*

gahat: Seýrek duş gelýän, gyt. *Çarwa çopan- çoluga gahat bolup örüler, tokaýda hem düzlerde gygyryşdy börüler (Ş .Kekilow ,Saýlanan Eserler). Bu aýdaýan zatlary patyşaçylykda gahatmy, hemmei taýýar edip berdiler.*

gahatçylyk:ser.Gahatlyk.

gahatlyk: Gyt we gahat bolmaklyk,gytçylyk.*Kapitalistik ýurtlarda Höküm sürýar gahatlyk(R.Seýidow,Saýlanan Eserler).*

gahryman(gahrymaan):1.Özüniň başarwaňly, edenmençigi bilen gahramançylyk iş eden adam, gahramanlyk gözkezen adam. *Häzir bolsa biziň azat watanymyzy daşky duşmanlardan gorap duran, güýçli gahruman gyzyly goşynymyz bar, bular işçi- daýhan ogullarydyr(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Aýsoltana gahraman*

ady berildi weli, ol begenjiň gözin peri bolup görindi(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Altyn ugrunda boldu gahranman, gahramanlar mydam bize mähriban(N. Pomma,Goşgular). 2. Edep. Erdebi-folklor Eserlerinde esas hareket ediji adam. Eseriň baş gahramany. Artyk " Aýgytly Ädim"romanyň gahramanydyr.3. belli bir döwriň zamanyň, hasiýetli aýratymlyklaryny özünden mahsys eden şahs. Şähede we oplastda gahraman şaheriň gahramançylykly goralmagy bilen bagranyşykly bilenerler kâp (" Sowet Türkmenistany", Gazeti). Ahlikäl sotilaslik ýäryşyn gahramanlary. **Gahraamn ene** –SSSR- de :10- dan as bolmadykçagyna ösýdülip ýetişdiren enä dakylýan hormatly at. **Sowet soýy zynyn gahramany** – SSSR- de: görkezilen edermenlik, gahramanlykm üçin dakylýan at. **Sotsialistlik zahmetin gahramany**- SSSR- de : Halk hojalygynda medeniýetde, gylymda we ş.m. gazanylan üstünlik için dakylýan at.

gahrymançylyk (gahrymançylyk): ser. Gahrymanlyk. Bizin halkymyzyň zahmet gahrymançylygy dogryçylyk bilen görkezlik ýär (" Sowet Edebiýaty "Jurnaly). Petr öziň in söýgüli aýdymy golan gahrymançylyk hakkyndaky aýdynlara başlady (A. Gowşudow, Mähri- wepa).

gahrymançylykly [gahrama ançylykly]: Gahramançylyga ha s olan , gahraman bilen, edemençilikli

gahrymanlarça[gahrymanlarça]:Gahrymanyň görkezýän edermenligi ýaly, gahrymanlyk bilen. Onun adamsy gahrymanlarça gurban boldy (N. Pomma Taýlak Hyzzyn). Ondaki gahrymanlarça heläk bolan ogullarymyz asyl ýadymyzdan çykmaz (B. Pürliýew, Ilkinji gün). Gahrymanlarça söweşmek.

gahrymanlyk[gahrymanlyk]: 1. Gahrymançylyk, iş, gahrymançylyk2. Gahryman adyna eýe bolmaklyk, gahryman bolmaklyk. Ýaşlar işde gahrymanlykkesbini görkezdiler.

gakdyrmak Y: 1. Duran ýerinden ýokary götermek, göterip ýerden aýagyny üzmek. Ol özüniň döwür öýnegini ýokary galdyrdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. göç.m. Dikeltmek, aýaga galmagyna kömek etmek. Başyň galdyr, seret, Eýran gözeli, seret – de synlap gör, tana ozaly ("Oktýabr Yalkymy"). Ýigitler, başyňyzy galdyryň biz sizi gurtarmaga geldik (P. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 3. Üstüne çykarmak, göterip üstünde goýmak. Ýüki galdyrmak. 4 .Artdyrmak, ýokarlandyrmak. Halk hojalygyny galdyrmak. Önümçiligi galdyrmak.

Gabak galdyrmak–ser . **Gabak.**

gakylyk [gaakylyk]: Üsgürülende, dem alyş ýolunda öýkenden çykýan süýgeşik, hapa tüýkilik. Aslynda siz meni kim hasap edeniňizde näme, men onuň üstüne gakylyk taslap bilerin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bogazyndan gakylyk gopýar.

gala [galaa]: Duşmandan goranmak üçin palçykdan, daşdan we ş.m. salynýan beýik diwarly howly, beýik berkitme. Galanyň töweregini gyssagly arassalamaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Galandar şu galada bir ok – ýaý barmysyn («Görogly» Eposy). Köne galanyň bir ganaty we somalyp duran bir burçy kaçaniň üstünde abanyp durýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Dil hem bela, hem gala (nakyl).

galaba: Agraba, köplenç, hemişe, hemmesi diýen ýaly. Galaba adam özüni sençe görýändir. Ol işe galaba pyýada gatnaýar.

galagop: Bilnjalyk, ynjalysyz, howsalaly, aljyraňňy, başagý. Galagop adam. Galagop gylyk – häsiýet.

galagoplanmak: Galagop bolmak, ynjalogyň gaçmak, howsala düşmek, aljyraňňy, başagaý ýagdaýda bolmak. Galagoplanmak ise zyýanlydyr.

galagopluk: Başagaýlyk, aljyraňňylyk, ynjalysyzlyk, howsalalylyk. Enesiniň jogap bermän içki tama girmegi, Merdanda galagopluk döretdi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Hoşgeldi Pökgeniň ýüzüne seredende onuň bir zat sebäpli galagopluga düşenini azlady (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

galak [gaalak]: Ýaryşda we ş.m. yza galýan, yzda barýan, astyn. *Ol köne pikirli durmuşdan galak. Geçen asyrlaryň adamy ýalak («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). İşçi, daýhan birbirine daýanyar, galak halklar ukysyndan uýanyar (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Obamyzda köne duýgulu, galak düşinjeli bir adam hem galmandyr diýip aýdyp bilmeris (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

galak-gaçak [gaalak-gaçak]: Bir zatdan galýan galyndy, az-owlak galan zat. *Garga hem Men ekelerin-de, orlaryn -da we döwleninde-de ýanyndan aýrylmadym, onuň üçin-de galak- gaçagy meniňki bolma y- diýýär ("Türkmen Halk Ertékiler Ýygındysy").*

galaklyk [gaalaklyk]: Yzda baryjylyk, galagyň ýagdaýy, işde agsamaklyk. *Ah, galaklyk, nadanlyk hälini aýylganç beledyr (M. İbrahimow, Ol Gün geler).*

galam Y: 1. kön.s. Syýa batyrylyp hat ýazylýan elek, ýüwüş ýa – da ýörite taýýarlanylýan uzyn çöp, taýajyk. 2. Hat ýazmak, surat çekmek üçin içi grafit daşy bilen doldurylan taýajyk. *Galam alyp ýazmaga örän çalasyn elim (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ol gören zatlaryny kagyza galam bilen bellik etdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

galam YY: dial. ser. **Çemçe.**

galam YYY: Ortak dişelýän, metala haşam salynýan gural.

galam YW: bot. Derýa ýatalarynda topbak bolup görülyän ösümlik.

galamdan [galamdaan]: Galam, ruçka salynýan gutujyk.

galamdaş [galamdaaş]: Ýazmaklyk – bozmaklyk bilen meşgul bolýanyň kärdeşi, kärdeş. *Ýakynda çarşaňlyly galamdaş ýoldaşlarymyzyň birine gabat gelenimde, siziň psýonyňyzyň halýndan habar aldym ("Tokmak" Jurnaly).*

galamgaş[galamgaaş]: Gyýyp duran gaş. *Bir göreýin, galamgaşyňy kakdyr (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

galandar: Zyýarat edip, gezip ýören, terkidünýä adm, gedaý, ykmanda. *Ol wahyt galandar ýaly şäher –şäher aýlanyp, köçe- köçe söküp ýöreniň biridir (N. Pomma, Sebabini Soň Bildim). İspihandan gelip, Mekge – Medinä barýan kyrk galandar peýda boldy ("Görogly" Eposy).*

galantereýa: Tualete degişli maýda – çüýde zatlar (elik, darak, ilik, aýna we ş.m.). *Galantereýa harytlary. Galantereýa magazini.*

galapyn [galapyyn]: " Köplenç, köp ýagdaýlarda, mydama" diýen manydaky tömekçi söz. *Pökgen özüni işeňňirligini bildirjek bolup, galapyn sowatly bolan kolhoz adamlarynyň bir özünden başgasyny sowatsyz edip görkezdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Orta mekdepler galapyn uly kolhozlaryň hem her birinde bar («Mydam Taýýar» Gazeti). Bu dogruda aýdylan habar galapyn gabat gelýär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

galat: Hakyky bolmadyk, esasyz, ugursyz, ýalan, ýalňys. *Galat aýdýarsyň! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Eý, Görogly, galat etdim ("Görogly" Eposy).*

galaýy [galaáýy]: Gurşuna meňzeş çalymtyl-ak reňkli ýumşak metal, himiki element. *Galaýyň öňünden tenekar çalmadyk her bir adamyň "tenekar" diýen sözi bir bada geň görejegi bellidir ("Tokmak" Jurnaly).*

galaýyçy [galaáýyçy]: Galaýy çalýan ussa.

galaýyçylyk [galaáýyçylyk]: Galaýyçynyň köri.

galaýyylamak [galaáýyylamak]: Galaýy çaymak, galaýy bilrn tutdurmak. *Radiopriýomnikleriň gurallaryny kislota bilen galaýyylamak bolmaz ("Mydam Taýýar" Gazeti).*

galaýyylanmak [galaáýyylanmak]: Galaýy çayylmak, galaýy bilen tutdurulmak. *Deşik bedreler galaýylandy.*

galaýylaşmak [galaáýylaşmak]: Galaýy çayýşmak, galaýy çalyyp tutdurmaga kömek etmek. *Ussa tünçe galaýylaşdym.*

galaýyylatmak [galaáýyylatmak]: Galaýy çaydyrmak, galaýy bilen tutdurmak. *Semawar galaýyylatdym.*

galban: Tümmärip duran, galyp duran. *Ýörände, galbaň göwsüniň üstünde oýnaklap, biri – birine owsun atyşyp duran ýogyn hem uzyn gara saçlary bar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol alma ýaly ak ýañaklarynyň, galbaň göwsüniň üstünden sallanyň duran gara gotazlarynyň ujuny oýnap. Arzygözele seretdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

galbir [galbiir]: Döne elenýän iri göz elek. *Galbir bilen bugdaý elemek.*

galbiri [galbiiri]: Aýal geýimi için dokalýan ýarym ýüpek elmata. *Bir wagt men onuň aýalyňa galbiri satanyň ýadyma düşýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galjaň: ser. **Galdaw.** *Kakaň nahyr öräb galjaň adamdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Artyk, sen örän galxaň ýigit* (B. kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galjaňlyk: ser. **Galdawlyk.**

galdaw: Ynjalyksyz, howlugagan, çalsyn, galjaň alňasak. *Döşi deputat nyşanly galdaw adam ömür işden ýadajaga meňzänok* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

galdawlyk: Galdawa has bolan gylyk-häsiýet, galdaw häsiýetli bolmaklyk, howlugaganlyk, alňasaklyk, galjaňlyk. *Haçan şu adamlar galdawlygy terk ederkäler?* (N.W. Gogol, *Eserler*). *Ondan garaşyp bolmajak galdawlyk bilen onuň budundan agyz saldy* (L.N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

galdyramak: ser. **Gagmaşak.** *Ol ilki bilen galdyrap üşüdüňligini we ýüreginiň, bulanýanlygyny duýdy* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Ysytma tutýan adam ilki galdyrap başlaýar.*

galdyrawuk: Gorkup üşäp we ş.m. zerarly galpyldap duran.

galdyr-basdyr: Ýalan – ýaşryklyk, gizlin, galp. *Artyk meni özüň tanaýarsyň, mende galdyr – basdyr zat bolmaz* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galdyr-basdyrlyk: Ýalan – ýaşryklyk, gizlinlik, galplyk. *Munda görnetin galdyr-basdyrlyk bar! Ol şol sanaşykda bir galdyr – basdyrlyk baryny aňlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galdyrym: 1. ser. **Galdyrma.** 2. Ýüň saýylanda ýumşaklyk üçin aşagyna düşälýän deri, garagurum we ş.m. zat.

galdyrma: Çalyň üstüne süýt guýlanda ýokary galýan goýy agaran, galdyrym.

galdyrmak [gaaldyrmak] YY: 1. Ýadyňdan çykaryp goýup gaýtmak ýa – da goýup gitmek. *Sagady öýde galdyrypdyryn.* 2. Ýitirip ýok etmek, ýitirmek. *Çakgyny galdyrmak. Elýaglygy galdyrmak.* 3. Ýaryşda we ş.m. ýoldaşlaryňdan ozup, olary yzda goýmak. *Garlawaç atlary ýüz mert yzda galdyryp, pellehana ilkinji bolup geldi.* 4. Taşlaş gitmek, goýup gitmek. **Gedaý galdyrmak**–ser. **Gedaý.** *Akyla gelmejek salgytlar bilen aç – ýalaňaç, gedaý galdyrdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galeraýa: 1. Uly ymaratlaryň arasyny birleşdirýän uzyn, dar hem – de üsti ýapyk eýwan. *Moskwa'da köp uly jaýlar galereýa arkaly birleşýär.* 2. Teatrlaryň, stirkiň ýokary mertebesi, ýarusy. 3. Sungat eserlerinin sergisi, görkezilýän jaý. *Surat galereýasy.*

galgamak [gaalgamak]: Ýelin we ş.m. täsiri bilen gymyldamak, pasyrdamak, ýelpeselenmek, hereketlenmek. *Kolhow prawleniýesiniň jaýynyň üstünde gyzyň baýdak pasyrdap galgaýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men sizin eliňizdeki galgap duran bagyzjygy gördüm* (A. Gowşudow, *Eserler*). **Galgap ýörmek**–iki baka ylgap ýörmek, ykmak.

galgan: bot. Tikenlije ýasy ýaprakly haşal ot.

galgatmak [gaalgatmak]: Ýelin ýa başga bir zadyň täsirinde ykdymak, pasyrdatmak, eýläk – beýläk bulaýlatmak, ýelpesetmek. *Başlyk gamçaly elini galgadanyňy hem duýman galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol çokully saçyny sekildedip, ellerini galgadyp gepledi. Ol gowky ellerini galgadyp hynçgyryp gepledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

galybermek [gaalybermek] YY: Has yza galmak, gitdigiçe yzda bolmak. *Kä ýerde büräp, kä ýerde sürşüp, çakan at galyberdi* ("Görogly" Eposy).

galybermek Y: 1. Barha ýokarlanmak, gitdigiçe asmana göterilmek. 2. Ýeriňden turup gidibermek, ugrabermek.

galyberse-de [gaalyberse-de]: Ondan soň hem, soňra hem, iň soňunda bolsa, şonuň bilen birlikde.

galyň Y: Ýuka däl, küti. *Ol sülgüniň elindäki galyň kagyzyň bir ýanyndan tutdy («Kolhoz Günleri»).* Olaryň ýygnan gerbarileri üç sany galyň albomy emele getirdi ("Pioner" Jurnaly). **Ýüzi galyň** – ser. **Ýüz.** Biz – ä ýaňky adamlaryň ýüzleriniň hamyny gatyl galyň gördük ("Tokmak" Jurnaly).

galyň YY: kön.s. Gelin edinilende gyz üçin salynýan salgyt. *Olar agyr galyň salyp durmazlarmyka diýýän. Sen galyňa garşy bolsaň – da, Hojaguly garşy bolmaýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

galyň YYY: Her bir näçe, käbir bolar – bolmaz. *Galyň azgynlar biziň şu gönümüzizi hem köp gördüler (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

galyndy[gaalyndy]: 1. Tutuş zadyň ujundan artyp galan bölek, artyp – süýşen, artyk zat. *Suwaryş şçitoklary kolhozlaryň we başga ýeleriň ussahanalaryndaky ýasy demirleriň galyndylaryndan ýasamak bolar (F.G.Sewostýanow, Türkmenistanda Gowaçanyň Suwarylyşy).* Gurban elindäki almanyň galyndysyny süňküň üstüne oklady ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Galyndy mata.* 2. Öň bolan zatdan saklanyp galan zat. *Gadymy urp–adat galysyndan boşamadyk Nursoltan ýetişen gyzyny ýerleştirenini hem görmeýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Könäniň galyndysy. Köne galanyň galyndysy. 3 .Derde ýaramaýan zyňyndy, taşlandy, zir – zibil. *Galyndy hapa zatlar çukura dökülýär.*

galyndyrmak: Zyýan ýetirilen maddy we moral ýagdaýdan, agyrlykdan çykarmak, aýak üstüne galdyrmak, özüni tutmaga mümkinçilik döretmek. *Gorkaklar, namartlar, ejize ganymlar, Wepasyzlar, dönükler bolsa masgaralanýlar we galyndyrmaz gargyş astynda galýardylar (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* Ony biz galyndyryp bilmeris (B. Kerbabaýew, Çapbaklar).

galyňlyk Y: Ýuka dällik, kütülik, galyň bolmalyk. *Çölde garyň galyňlygy dyzdan geçdi ("Kolhoz Günleri").*

galyňlyk YY: kön.s. Galyň bermek üçin ýygnanan zatlar.

galyp[gaalyp]: Zadyň keşbini, formasyny berýän enjam, ýasama şekil, ülä. *Dört – baş adam ýaba berýär taraýsy, Galypdan çykan deý içiraýysy (N. Pomma, Goşgular).* Kerpiç guýulýan galyp. *Bu kerpiçleriň gyradeňligi bir galypdan çykan ýaly. Ýürege galyp bolmak*–ser. **Ýürek.** *Aýsoltan şol gürrüniň ýüregine galyp boljagyny duýýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

galypçy[gaalypçy]: 1. Galyp ýasaýan ussa. 2. Metal guýýan ussa, spetsialist.

galyplamak[gaalypplamak]: Galyba salmak, galyba geýdirmek.

galyplanmak[gaalypplanmak]: Galyba salynmak, galyba geýdirilmek.

galyplatmak[gaalypplatmak]: Galyba saldyrmak, galyp urdurmak. *Tuflimi galyplatdym welin, oňat boldy.*

galife: Ädik bilen geýmek üçin ýörete biçüwde tikilen balak. *Galife jalbarly kolhoz başlygy nirädir gidip baryardy (B: kerbabaýew, Aýsoltan).* Ol şnurly sapaňçasyny galife jalbarynyň üstünden salpy sallaptyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

galkan: Söweşde tyg – zarbadan goranmak üçin, tegelek, gapak görnüşli, elde göterilýän metaldan edilen gadymy gural, enjam. *Galkan dälir öňlerine tutýany, sary ýaý däl söweş gün atýany. Görogly hem söweş eden, bu daglarda tutup galkan (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

galgaşmak [gaalgaşmak]: Köp bolup biledikde galgamak, ygyp durmak, pasyrdaşmak, ýelpeseleşmek, uçganaklap görünmek, ýörmek. *Galgaşyp, gaçyp dur raralan ýaprak (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

galk-gulk: **galk** – **gulk etmek**–Çalasyn ýimek, derrew iýip gutarmak, lak – luk atmak.

galkyjaklamak: 1. Sähel göterilmek, ýokary galmak. *Ol galkyjaklap ýörände, ençeme gözler oňa bakan aýlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2.

Şatlanmak, ruhlanmak. *Göwün guşy alla nirädir galkyjaklaýan Begenje söz beresimi?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

galkyjaklatmak: Göwnüni götermek şatlandyrmak, ruhlandyrmak. *Gowaça günsaýyn üýtgäp, Aýsoltanyň göwnüni günsaýyn galkyjakladyp, iň soňunda şu günki görnüşine gelip ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

galkyndyrmak: 1. Ýardam edip, gop berip ýokaryp galdyrmak, götermek. 2. Ruhyňy götermek, ruhlandyrmak. *Çekilýän zähmetler ony birneme galkyndyryrdy ("Kolhoz Günleri").*

galkynmak: Ruhun göterilmek, ruhlanmak; birneme gurplanmak.

galkmak: 1. Ýokary galmak, göterilmek. *Emma olderýa däl, ol günün howrundan galkan salgymdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)* 2. göç.m. Aýaga galmak, baş götermek. *Galkyň indi, mahal bold galkmaga, ýarag edip elde herne baryňyz. Galkyň bu gün eli ýarag tutanlar! Watanyň adyna namys – ar üçin (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* **Göwün galkmak**–ser. **Göwün.** *Aýanyň şol wadasy ýadyna düşende, onuň göwni has – da galkýardy (B: kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Göwnüm galkyp, gülzarlykda gül açýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

galla: 1. Arpa, bugdaý ekini. Şu ýyl galla ekinimiz gow, hasyl bere. 2. Bugdaý, arpa ekinlerinden alynýan hasyl. *Gedaý galla tapmaz, galla taps- gap (nakyl).*

gallaç [gallaç]: Aç – ýalaňaç, garyp. *Dogan kimin goldadyň sen gallajy, ýew – suw berip, elim işe ýetirdiň ("Oktýabr Ýakymy").* *Garaňka öwrü –de ýagty säheri, gallajyň daşyny tor eden kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

galmagal: 1. Wagyrdap çykýan gykylyk, wagyrdyly ses. *Şol wagt koridoryň aňyrsyndan galmagal eşidildi (B: kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zadyň üstünde turýan jenjel, dawa, gopgun. *Gyzlardan suw soradyk weli, ynha şujagaz gyz galmagal edip, düşübermezmi başymyzdan (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*

galmagalçy: Köp galmagal edýän, dawaçyl, gykylykçy, nadara. *Biziň obamyzda şondan galmagalçy aýal ýok (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* *Ol örän galmagalçy bolan ekeni (H. İsmayılow, İki Atanyň Ogly).* *Galmagalçy adam.*

galmagallamak: 1. Galmagal etmek, gykylyk etmek. *Galmagallap durma–da işiň bilen bol!* 2. Dawa etmek, jenjel etmek.

galmagallaşmak: 1. İki ýa –da köp bolup galmagal edişmek, gykylyk edişmek. *Näme galmagallaşyp dursuňyz!* 2. Dawa – jenjel tutuzmak, bilelikde daw etmek. *Bolgusyz zadyň üstünde galmagallaşmak.*

galmagally: 1. Galmagaly, gykylygy köp bolan, gopgunly. *Bular gowgaly we galmagally ýygnaclardy (Orta Asyrlar Taryhy).* 2. Dawaly, jenjelli. *Galmagally zat. Galmagally iş. Galmagally mesele.*

galmagalsyz: Galmagaly, gykylygy ýok bolan, sessiz–ýünsüz, gykylyksyz. *Şeýle–de bolsa, olar galmagalsyz, örän arkaýyn gürleýärdiler (N. Pomma, taýlak Hyzzyn).* 2. Dawasy ýok bolan, jenjelsiz, imi – sala.

galmak Y: 1. Ýokary turmak, yerinden turmak, dikelmek. *Ol yerinden galyp, gazap bilen gygyrdy – da onuň sözini kerdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Barha ýokarlanmak, ýokary göterilmek, beýgelmek. *Ertesi, Gün guşluga galanda, daňylgy köpek çyňsan başlaýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnalı).* 3. Öňküsinden köpelmek, artmak, ösmek, ýokarlanmak. *Bahasy galmak. Hojalyk taýdan galmak.* 4. Derejesi ýokarlanmak. *Ýaz aýlarynda derýanyň suwy barha galýar. Atmosfera basyşy galmak. Gan basyşy galmak.*

galmak YY: 1. Yaryşda weş.m. beýlekilerden soň gelmek, beýlekilerdenyzda bolmak, ýeňilmek. *Yaryşda yza galmak aýyp zatyn soňky aýlawda «kommuna» kolhozynyň Ýyldyrym atly aty biziň ülkerimizden galdy.* 2. Ýetişip bilmezlik zerarly gitjek yerine gidip, ugrap bilmezlik. *Otludan galmak. Maşyndan galmak.* 3. Gitmekligiňi goýbolsun etmek. *Komandirowkadan galmak. Taýdan galmak.* 4. Ýatdan çykarylyp galdyrylmak, alynman gaýdylymak. *Ýaňky myhmanlaryň düwüçegi galypdyr.* 5. Bar bolamak, bolmagyny dowam ettirmek. *İl içinde galan*

ýarar ulaglary hem alyp gelmäge buýruk berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
6. Gutarylman taşlanmak, tutarylman goýulmak. *Galan işe gar ýagar (nakyl).* 7. Kömekçi işlik funksiýasynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar : a) Ysnyşyp gelýän isimleriniň manylary bilen barlanyşykly hereket aňladýar. *Haýran galmak, geň galmak, habarsyz galmak, işsiz galmak;* b) Ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutaranyny aňladýar. *Duýman galmak, öwrenip galmak, bilmän galmak, görüp galmak.*

galmyklar: Galmyk awtonom oblastynyň terli halky. *Şol galmyk çarwalary bolsa gerek (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

galňamak: Öňküden galyň bolmak, has küti bolmak. *Men ýodaky gar syrgynlarynyň galňap ýöremegiň kynalýandygyny duýdum (L.N. Tolstoý, Syrgyn).* **Hamy galňamak** – ser. **Ham.**

galňaşmak: Öňküden galyň bolup başlamak, kütüleşmek.

galňatmak: Özküsinden galyň etmek, has küti etmek. *Hany, indi aýryl!–diýdi we böwediniň eňsesini galňatmaga başlady (A. Gowşudow, Mähri–Wepa).*

galoş: Ygal bolanynda ädigiň, botinkanyň daşyndan geýilýän ýa – da diňe özi geýilýän düz ökçeli gonçsuz we bagçyksyz rezin aýakgap. *Onuň tomsuň jöwzasynda – da aýagyna galoş bilen mesi geýenini göreniňde ol bir molladyr diýen pikir göwnüňe gelerdir (A. Gowşudow, Eserler).* *Anna pilpil galoşyny çykardy – da töre geçip oturdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

galp: 1. Hakyky däl, ýalan (dokument hakynda). *Aktyň galpdygyny hasap etmänimizde – de, ilmedi (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Ýalançy Wepasyz. *Galpyň gazany gaýnamaz, gaýnasa–da baýnamaz (nakyl).*

galpak: Ýaş çagynyň heniz syrylmadyk saçy. *Mydam başynda hüjjerýär, arassa gara galpagy (Çary Aşyr, Poemalarr).* *Ol mele galpakly ak ýüzlüje eýjejik gyz (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

galpyldamak: Üşäp, gorkup ýa – da üşidip titremek, sandyramak, gagsamak. *Niçik lak atjagyň bilmeýän ýaly, ogryn–ogryn galpyldaýar azyjyk (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

galpyldaşmak: Köp bolup galpyldap durmak, biledikde galpyldamak, sandyraşmak, gagsaşmak.

galplaşdyrmak: Bir zada meňzedip, galp ýasamak, galp etmek, ýoýmak.

galplyk: Hakyky dällik, ýalan, aldaw. *Ýöne weli galplyk meniň göwnüme ýaramady (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Ýalançylyk, aldawçylyk.

galstuk: Boýna dakylýan ýasy lenta, dilkaw mata. *Ol mugallymlaryň birinden bir ak ýaka ýene birinden hem bir galstuk alyp, şolary boýnuna ildiripdir (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler)* *firudun galstugyny daňyndy (M. İbrahiow, Ol Gün Geler).* *Pioner galstugy*

galtak: Üsti ýaşçine meňzeş el bilen itilip sürülýän, ýeke tigirli kiçijik araba. *Sowet injenerleri özi ýöraýän galtak döretdiler ("Pioner" Jurnaly).*

galtamak: Çala degirmek, kaklyşdyrmak; degmek. *Kimleri aç edip kimleri galtap, kimileriň tagtyny wer eden kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Ýaglyga elim çala galtady.*

galtaman Y: *kön.s.* Garyp, pukara. Galtaman adam.

galtaman YY: Öldürip – kesmek, talamak ýaly jenaýat edýän adam, garakçy, talaňçy. *Meni hem tas galtamanlar hatyryna geçiripdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Garakçy, galtaman, oba ogrusy, Gün–günder köpeldi eli egrisi (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

galtamançylyk: Öldürip – kesýänleriň käri, galtaman bolup halky talamaklyk, garakçylyk.

galtamanlyk Y: *kön.s.* Garyplyk, pukaralyk.

galtamanlyk YY: ser. **Galtamançylyk.**

galtaşdyrmak: Ýanaşyk goýmak, biri – birine degrip goýmak, degirmek, kaklyşdyrmak.

galtaşyk: 1. Biri – birine galtaşyp, degşip duranlyk, ilteşik. 2. Ýakynlyk, gatnaşyk. *Meniň onuň bilen gatnaşygym ýok.*

galtaşmak: 1. Çola degmek, kaklyşmak. *Dasyň töweregine galtaşýan çyzyk boýunça ugrutdyrylandygyny siz görensiňiz ("Fizika Kursy"). Aýsoltan öz göwsüne galtaşyp duran gowaçanyň bir ýapragyny ýoldy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Garyndaşlyk taýdan ilteşigi bolmak.

galtga: Tor, ýa – da çeňňek suwa batmazlyk üçin dakylýan eňiljek araç we ş.m. *Oglanlar ýarym sagat ýaly aýlagyň içinde galtga seredişip oturdilar (N. Jumaýew, Syrly Gala).*

galwanik: Himiki reaktsiýanyň kömegi bilen emele getirilýän (tok hakda).

galwanizatsiýa: Kesel bejermek, ýa – da tehnik naksatlar üçin hemişelik togy peýdalanyş.

galwanizirmek: Bir zadyň içinden elektrik toruny geçirmek.

galwanometr: Peýs güýçli elektrik toguny ölçemek üçin gural, esbap. *Abzala depre – d Arsonwalyň galwonometri diýilýär ("Fizika Kursy").*

gam: ser. **Gaýgy.** *Meniň gamym, aladam özüme ýetik. Gejениň gamyny çekme – de, geljegiňe guwan (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Emma welin ýene – de Orazgülüň derdi, gamy özüne ýetikti. (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* **Gama bakmat** – bir zat barada gaýgylanmak, bir zadyň pikirini çekmek. *Ýene–de Egorjyk birden gama batdy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* **gamyny iýmek (etmek)** – bir zadyň önünden ugruna çykmak, aladasy etmek. *Eklenç gamyny etmän, ýaltalygy söýýenler, işe barman, biderek ýatmaklykdan el çekiň! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler)*

gama: İki ýüzli uzyn ýasy tyg, hanjar. *Bilindäki gamyňy hem çöz – de taşla (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Adam öldirijileriň gamasy olryň syýasatynyň adatdaky guraly bolupdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

gamak: Çomyjyň guran baldagy. *Alany haram bolmuş ussa, bu öýi gamakdan ýasadymyka, nämekä (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* **Galmaga dönmek** – gaty horlanmak, eňlemek.

gamaşdyrmak [gaamaşdyrmak]: 1. Gök iýmiş, turşy tagam iýmeklik zerarly dişiň çeýnemek ukyby peseletmek, dişiňi aldyrmak. 2. Ýiti şöhläniň güýçli ýeliň täsiri we ş.m. netijesinde gözüň görmek ukybyny peseltmek, gözüňi ýaşardyp ümezletmek, gözüň görnşini wagtlaýyn bulaşdyrmak. *Suwly ýeriň bag – bakjalary gözüňi gamaşdyrýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). "Ak altynyň" şöhesi gözini gamaşdyrýar (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

gamaşyk [gaamaşyk]: Gamaşyp duran, oňly görülmeýän, bulaşyp duran, açyk däl. *Gamaşyk gözleriniň meni görýänligi ýakymly däl ("Mydam Taýýar" Gazeti). Gamaşyk howada at gar gaýmalaşýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gamaşmak [gaamaşmak]: 1. Gök iýmiş, gaty turşy tagam igmeklik zerarly dişiň çeýnemeklik ukyby peselmek. *Dişim gamaşýar.* 2. Ýiti şöhläniň, güýçli ýeliň täsiri we ş.m. netijesinde gözüň görmeklik ukyby peselmek, ýaşaryp ümezlemek, gözüň öňi bulaşmak. *Trahoma göjere geçende, gözde gamaşmak we bulaşmak peýda bolýar.* 3. Üýtgan bulaşmak, gararyp bulutlaşmak (howa hakda). *Howa gamaşyp, asmanyň ýüzini aksawult bulut perdaläpdir (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* **Ýüzi gamaşmak** – ser. **Ýüz.** *Şol sekuntda güler ýüzi gamaşdy (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

gamçaw: Gijilewükli, ownuk düwürtik örgünli göz keseli.

gamçy: At sürmek üçin taýajyga berkidilip, gatlanyp tikilýän, örülýän gaýyş. *Mawynyň gersine gamçy degenden soň, gandym alty erkegi öz çatmasyna bakan sowasyny gürrüň edende, hahahaýlap güldi (B. Kerbabaýew, Aaaýgytly Ädim). Hoşly garyllyk sesi bilen gygyryp, gamçysyny bulaýar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Bogdanow, biz taýýar! – diýip, bilinden gamçysyny çykaryp aldy ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).* **Gamça basmak** – ata gamçy çalyp ýüzin salyp çapyp gitmek. *Meret obadan çykandan soň, ýabysyny gamça basdy (A.*

Durdyýew, Saýlanan Eserler). **Gamçy towlamak** – haýbat atmak, gorkuzmak. Oň üstüne gamçy towlap hojaýyn iýdiň, içdiň – diýip, hakyn bermändir (N. Pomma, Saýlanan Eserler). **Gamçy iýmek**–urulmak.

gamçylanmak: Gamçy bilen urmak, gamçy çalyp saýgylamak, gamçy çalmak. Siz daýaw bir ýigidi öňüňize salýň-da, ikiýarlaýyn gamçylap, şäheriň içine bütin köçe-meköçe aýlaň (Myrally). **At gamçylamak**-Ser. At-Y,1. At gamçylap, dag üstüne çykyp gördüler. Mätel at gamçylap gaýdyberdi ("Görogly" Eposy).

gamçylaşmak: 1. Bilelikde gamçylamak, köp bolup gamçylamak. Olar atlaryny gamçylaşyp, ýüzin salyp gitdiler. 2. Biriri biriňe gamçy çalmak.

gamçylyk: Gamçy üçin niýetlenen, taýýarlanan zat.

gam-gussa: ser. **Gaýgy – gam.** Bilýäriň, üç ýyllap gam – gussa baryny çekipsiňiz (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Böleklenip bulutlary ýagmyr ýagyp başlady. Gam – gussada bolan il Gamly göwnüm hoşlady (Ş.kekilow, Saýlanan Eserler). Ýüregimni gam – gussaga doldurdy. Geliň begler ar almaga gideliň! («Görogly» Eposy).

gamgyl: Örküji gapdalyna gyraşan düýe.

gamgyn gamgyyn]: Gam çekýän, şadyýan däl, tukat, gaýgyly, gussaly. Çekip çaganyň höwesin, Gamgyn ýüreklerin açýar (Çary Aşyr, Poemalarr). Ol işden ünjüli, gamgyn gaýdysyny duýdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

gamgynlanmak [gamgyynlamak]: ser. **Gamlanmak.**

gamgynlyk [gamgyynlyk]: Gamgyn haldalyk, tutaklyk, gaýgylylyk. Sen – ä bir samsyjak ekeniň! – diýip, gamgynlyk hem mylaýymlyk bilen aýtdy (M. Gorkiý, Ene)

gamhor[gamhoor]: Gamyny iýýän, aladasyny edýän, hossarlyk edýän, hossar. Horlananlaryň gamhory bolmak isleýär ("Görogly" Eposy).

gamys bag[gamys baag]: Gamys örülende gamyslary biri – birine baglamak üçin inçejik ýüp.

gamys: 1. Suwuk ýerlerde çybyk – çybyk bolup bitýän, baldagynyň içi deşik, bogun – bogun köpýyllyk ösümlik. Biziň kolhozymyz iri mollar üçin müňtonna golaý gamys ýatyrdy. Göwün – göwünden suw içer, gamys – boýundan (nakyl). Gamşy gowşak tutsaň, eliňi gyýar (nakyl). 2. Öýüň daşyna tutmak üçin gamysdan örülen serişde. Häzir şol jaýyň daşy köne gamys aýlanan ýaly bolup dur ("Tokmak" Jurnaly). **Gamys gulak** – ser. **Gulak.** Gamys gulak bedew atlar ýörände, eriň tanapyna külterläp çekýär (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

gamysdaş[gamysdaaş]: Gamys örülende agramlyk üçin asylýan daş.

gamyslyk: Gamysyň köp biten ýeri. Urarsyň – diýşip, gamyslyga bardylar (A.urdyýew, Saýlanan Eserler).

gamlanmak: Gam çekmek, bir zadyň gaýgysyny etmek, gaýga batmak, tukatlanmak, gamgynlanmak. Gamlanma baba, sen gamlanma baba! Onuň Polat atly bir şägirdi bar (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Gamlanma jan oglym! – diýdi – de goja. İwanyň maşynly gidenin diýdi (N. Pomma, Goşgular).

gamma: 1. sazç. Sesleriň yzygiderli peselmegi ýa – da ýokarlanmagy. 2. göç.m. bir meňzeş bolan köp dürdi, üýtgän durýan hadysalaryň ýa – da predmetleriň, zatlaryň yzygiderli hatary.

gan[gaan]: Arteriýa we wena damarlary arkaly organizmiň ähli ýerine aýlanyp durýan we bedeniň Ahli kletkalaryny iýmitlendirýän gyzyly reňkli suwuklyk. Şu giň sährada at toýnagynyň çukanak gazmadyk, adam gany dammadyk bir daban ýeri ýokdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Nähak gan ýerde ýatmaz ahyryn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Gan aglamak** – ser. **Aglamak.** Ömür söwdasynda köpi utulyp, Gan aglardy garry – goja çatylp (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bagdan geldi ganlar aglap, ýürek bilen bagryn daglap ("Görogly" Eposy). **Gan almak** – 1. kön.s. Kesel bejermek üçin bedeniz belli bir ýerini çirtip gan çykarmak. Keselliniň maňlaýyndan gan aldylar. 2. Düşman tarapyndan öldürilen adamyň üçin, olardan birini öldürmek (köne döp boýunça). Gadam jan, balam!

Meniň oglym boljak, bolsan meniň ganymy gandarymdan al! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). **Gan garyşmak** – ýerliksiz gaharlanyp, azgyrylyp öz garamagyndaky adamlary, maşgalaňy gorkuzmak, horlanmak. Gan gyzmak – gaharyň gelmek, gaharlanmak. *Nädogry işe ganymy gyzyp başlady* ("Tokmak" Jurnaly). **Gan gitmek** – gan dökülmek, gan akmak. *Çünki ýarasyndan gan gidip, onuň ýene essi aýylyp, ýüregi çaşyp başlady* (A. Gowşudow, Eserler). **Gan dökmek** – ýowuz uruşmak, aldym – berdimli söweşmek, gan döküşikli urma gatnaşmak, gan döküp uruşmak. *Ýoldaş komanduýuşçyý, biz näme üçin gan dökýäris?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Gan içmek** – nähek adam öldürmek. *Jellatlar gan içip, keýpini çaglap, Garyby dünýäde her eden kanun* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). **Gan ýöremek** – ysgyna gelmek. *Gam bilen gussa gark bolan tukat kolkoczylaryň ýürekline kuwwat gelip, damarlaryna gan ýöredi* (A. Gowşudow, Eserler). **Gan öýmek** – urgy, gapjama – gygş zerarly teniň belli bir yeriniň gan ýygnanyp gögermegi. *Onuň ýüzi tutuşlaýyn besse – besse, menek – menek gan öýnüpdür* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). **Gan saçmak** – uruşda, söweşde gan dökmek, söweşmek. *Eýran şalarynyň leşgerleri sansyz gezek ganlaryny saçypdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Gan çäýkamak** – 1) urş edip girmek, kän adam öldürmek; 2) azap bermek, gün bermezlik. *Eşitmedim diýme, eý agzyn gyrnak, Toýuňzy häkman gana çäýkaryn* (B. Kerbabaýew, Aýlar). **Gan ysy gelmek** – ölüm howply bolmak, uruş, ölüşme howatyrly bolmak. *Dogry, elbetde, bu işden gan ysy gelýär, olar adam öldürmegi suw içençe – de görenok* ("Türkmen Pýesalary"). **Gan eňremek** – ser. **Eňremek**. **Gan ýuwultmak** – agyr horluk çekmek, zorluk görmek. **Gana boýamak** – urup, urşup, üsti – başyny gan etmek. **Gana suwsamak** – päl azyp, adam öldürmegi, gan dökmegi islemek, höwes etmek. **Gany gaýnamak** – gyzgyn hyjuw döremek, ganyň güýçli gyzmak. *Kim beripdir kakasyna nagany, Yaş oglanyň birden gaýnady gany* (M. Seýidow, Gijeki Myhman). **Gany gaçmak** – 1) bir zatdan gorkup ýa –da syrkawlap, reňkiň agarmak, ýüzüň agarmak; 2) gaharyň galmak, gaharlanmak. *Umsagülüň gany gaçyp, gara dodaklary münküldejek bolanda, Halnazarow, onuň öňüni gabzady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Gany gaçyk** – yüzünde gan – pet bolmadyk, rezki ak. *Aýna şol gelene seredip, onuň ganynyň gaçykdygyny, balkyldaýan gözleriniň şöhlesiz görünýänini syzdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Gany gyzgyn** – sähel zada gahary gelýän gaharjaň. *Gadam örän ýaş ýigit, gam gyzgyn ýigit* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). **Gany yerinde** – jany sag, ýüzi gyzaryp duran, sagat. Gany sowamak – gahary gaçmak, köşeşmek. *Maralyň gany sowamandy* (N. Saryhawow, Saýlanan Eserler). **Ganyna galmak** – nähek öldürmek. *İki adamyň ganyna galdy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Ganyňy gaçyrmak** – bir zada gaty gaharlanmak, reňkiňi ak tam etmek. *Yaňy daň ýagtylanda, ýüzüniň ganyny gaçyryp, Hoşly Aman poşçynyň öýüne geldi* (A. Gowşudow, Eserler). *İtinin aýylganç uwap, bagry bilen süýşüp, howla girenini gören Gulman ýüzüniň ganyny gaçyryp, derwazaniň agzyna çykdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Ganyňy geçmek** – kön. s. adam öldüreniň günäsini geçmek. *Ýagşy seniň üçin men bu derwezabanyň ganyny geçýärim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Ganyňy gyzdyrmak** – gaharyny getirmek, janyňy ýakmak. *Siz nähak ýere Wolstnoý Aganyň ganyny gyzdyrdyňyz* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Ganyňy sormak** – köne adat boýunçaöldirilen adamyň hununy sormak, ar almak. *Şonuň üçin – de bularyň ganyny sormaga het edin bilen adam bolmady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Ganyňy sormak** – rehimsiz horlamak köp işletmek, ýowuz eksplýatirlemek. Göze gan inmek – 1) kesellilik zerarly gözüň gyzarmak; 2) gahar – gazaba münmek gazaplanmak. *Hojamyradyň süzgek gözüne gan indi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gana[gaana]: Pugta doýança, doýa. *Gep gş suwlaryny gana berip, içini mazaly dedip bejermekde* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Etginde).

gana-gana[gaana-gaana]: pugta ganyp, doýa-doýa. *Suwdan gana-gana açyldy garlap (N. Pomma, Saýlanan eserler). Gujagynda aýdym atdýas, saz çalyyp, Seň mähriňden gana – gana, Pöwrizäm! ("Mydam Taýýar" Gazeti).*

ganakar[gaanakar]: Hanjaryň ortasyndan geçýän oýtak çyzyk. *Hanjaryň ganakary.*

ganalga: Ganalga bermek – 1) päsgel bermek, zyýan bermek, bökdenc bolmak. *Sary sözleýän wagtynda, Pökgi wala: - Päheý päheý – diýip bir näçe gezek ganalga berjek bolsa – da, ol oňa sözünü kesdirmän, ýüregindäky posuny dökdü (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim); 2) dial. Maý bermek mümkinçilik bermek, ýol bermek. Halnazar baý hem çerkeze gaýtawul berjek boldy, emma çerkez oňa – da ganalga bermän dowam etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şol sebapli oňa biz öz bildigiçe hojaýynlyk etmäge ganalga bererdik (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

ganamak[gaanamak]: gan çykmak, teniňden, ýaradan we ş.m. gan akmak. *Onuň burny ganady.*

ganar: irimçik dokalan matadan edilýän ullakan halta, gap. *Pagta ganaryny dykyp dolduryp. Her gün ýüz kilony goýýar ganara (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Haýta-ganarymyz galladan doly. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ganat[gaanat]: 1. Guşlaryň we käbir mör – möjekleriň iki gapdalyndaky uçmak üçin hyzmat edýän organy. *Ýok, Juma jijim, men urdum, onuň ganatyny çym – pytrak etdim (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Aty baryň ganaty bar (nakyl). Guş ganadyndan kireý islemez (nakyl).* 2. Samolýotyň galyş güýjünü döredýän iki ýana uzalyp gidýän bölegi. *Söýgüli Watany goramak üçin, Asmanda ganatyn gerýär samolýot (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Samolýotyň ganaty.* 3. Jaýyň bir tarapyna uzalyp giden bölegi, galanyň, haýatyň bir tarapky diwary. *Köne galanyň bir ganaty we saňnyldap duran bir burçy köçäniň üstüne abanyp durýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol hökümet jaýynyň çep ganatynda ýerleşýärdi («Mydam Taýýar» Gazeti).* **Ganat baglamak** – 1) ganat çykaryp ugramak, uçmaga ýetismek, uçurym bolmak; 2) gaty begenmek, satlykdan uçaýjak bolmak, eňil gopmak. *Aýsoltanyň göwni ganat baglap, alla nirädir uçýan ýaly duýuldy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* **Ganat germek** – örän yhlasly, mähirli gorap saklamak. **Ganat kakmak** – bir zada höwes etmek, bir işe ýürek bilen ýapysmak, perwaz urmak.

ganatlandyrmak[gaanatlandyrmak]: göç.m. Çakdanaşa begendirmek, ruhlandyrmak, şatlandyrmak. *Sowet goşunynyň üstinlik habary Tejen daýhanlaryny ganatlandyrdy (Bçkerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bu günki dörän duýgy Aýsoltany ganatlandyrdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ganatlanmak[gaanatlanmak]: Ganat baglamak, gaty şatlanmak, ruhy göterilmek. *Mehinligiň ysýygyna ganatlanan Mawy jan aýygyna bir müňzände, üstündäki agdardy. Öňki aýgytlaryň üstüne, oslagsyz glen harby kömege çärçewiler ganatlandylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ganatmak[gaanatmak]: Gan çykarmak, tenden ýaradan we ş.m. gan akdyrmak. *Ýaraňy dörjeläp oturma, ganadyrsyň!*

ganaw: suw akdyrmak üçin edilýän ullakan ýap. *Bardy-gedi sil suwy gaty gyssara çemele bolsa, ganawa ýazdyrmak örän aňsat (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ganawuz: Erşi gyzyl, argajy mawy ýüpek mata. *Öleniniň egninde gyzyl ýüpekden ganawuz köýnek bardy (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

ganjaryşmak[gaanjaryşmak]: İki tarap bolup uruşmak, gan döküşmek. *Ol iki ýanyň topulyşjagyndan gorkdy. Onuň ozal şonuň ýaly cýnlakaý işe gatýşmadan agzy bişipdi, ganjaryşmanyň üstünde barypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ganjarmak[gaanjarmak]: Sähelçe gan çykmak, gan görünmek. *Aýna gyýan barmagym birneme ganjardy.*

ganjyga: Eýeriň eňsesine bökdergi berkitmek üçin ýörite edilen ýüp. *Düýn däl, öňňin öýlänler Garaberdî aşak tarapyndan atly gelip, Mämmet baýyň öýüne sowuldy – da at üstünden düşmän, ganjygasyňy çözüp atkeçä dolangy bir topar tüpeňi berip gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ganjygasy, ýantanapy, uýan – gamçysyna çenli men getirip berýärdim* ("Görogl"» Eposy).

ganjyk: Urkaçy it. *Garaja öýüň gözeneginde guýlunyp ýatan ala ganjyk ok ýaly zybyrdan geldi – de, ýabynyň guýrugyndan gabyr – gubyr edip agyz saldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Olaryň arasynda biri ganjyk eken, ýola galýän eken*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gandal: kön.s. Tussagyn eline ýa – da aýagyna salynýan agyr zynjyr. *Olar azatlyk dünýäsine çykanlaryna ynam etmeýän ýaly, aýaklarynda gandalyz baryny – ýoguny synap görýän ýaly, giňräk ädip gördüler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gandar[gaandaar]: Adam öldüren, adam ganyna galan. *Gandarymyz – Gitlerden artyk al öji, dogan!* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Kerimhanyň gandary sen – diýdiler* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ata – babamyň gandary, Zalym Reýhan, döwüşeli!* ("Görogly" Eposy).

gandarlyk[gaandaarlyk]: Gandar bolmaklyk, adam ganyna galmaklyk, gandaryň ýagdaýy. *İndi düşünok küýüne. Ne gandarlyk, ne – de ölüm* (Çary Aşyr, Ganly Saka).

gandeper[gaandeper]: bot. Şugundyryň düýbi ýaly ýogyn düýpli dag ösümligi.

gandym: Orta Aziýanyň gumluk ýerlerinde bitýän, inçe , uzyn kökli, bogun – bogun, tikenli agaç. *Onuň gandym kökünden egri çopan taýagyny eline alanyna on baş ýyl bolupdy* («Kolhoz Günleri»). *Ol ýerde sazak, çerkez, gandym ýaly agaçlar bitýär* ("Pioner" Jurnaly).

gandymlyk: Gandymyň köp ýeri, gandymyň köp gögeren ýeri. *Gandymlyk meýdan.*

gandrylmak[gaandrylmak]: 1. Ganýança içirilmeek, teşneligi kanagatlandyrmak. *Mallar suwdan gandryldy. Çaydan gandrylmak.* 2. göç.m. Bir zat pugta düşindirilmek, ynandyrylmak.

gandymak[gaandymak]: 1. Suwsuzlygyny, teşneligini kanagatlandyrmak, iýdirip – içirmek. *Täjirler olary arakdan gandryp, lut edýän ekenler* (SSSP Taryhy). *Çaydan gandymak. Suwa ýakyp gandymak.* 2. göç.m. Bir zady nugta düşündürmek, ynandyrmak. *Hojaýynlara hem – de häkimiýetlere boýun bolmagy gullara gandrypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

gandyz: İtiň , atyň we ş.m. art aýagynyň iç ýüzi, ýamyz. *İtleriň gandynyza çybyklady – da, meni göterip alyp gidip öz öýünde bir mahmal körpäniň üstünde ýatyrdy* (Myraly). *Ýabysy samana dyzanda, onuň gandyzyňa bir gamçy çalyp, başyny gatyrap silkti* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gandyzlamak: Gandyzyňa urmak. *Artyk heniz oňa jogap bermänkä, ýabysyny gandyzlap, halnazaryň ogly Bally gelipdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýola düşdi döküp göwni posuny, Gamçy bilen gandyzlady ýabsyny* (B. Kerbabaýew, Poemalarr).

gandüşer[gaandüşer]: Ýakyn hossar, garyndaş. *Gurt ikimiz gandüşer garyndaşdyrys – diýdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

gangrena: med. Teniň, ten agzalarynyň, organizmiň dokumalarynyň belli bir yeriniň çüýräp, ölüp başlamagy.

ganhar [gaanhaar]: Nähak adam öldürýän, gan içen, gan döken. *Ganhar zalymlaryň ýanar içleri* (K.İşanow, Saýlanan Eserler). *1929-njy ýylda bolsa ol ýykgyňjy, ganhar Mämmet baý şol han aýaly bilen sürgüne iberildi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ganharlyk [gaanhaarlyk]: Ganhar bolmaklyk, ganhara has bolan gylyk-häsiýet.

ganybir [gaanybiir]: Yakyn, bir nesilden bolan. *Meniň kokamyň ganybir daýzasy meýhanajyk saklar ekeni* (N.W. Gogol, Saýlanan Eserler).

- ganym [ganyym]:** Duşman, ýawuz, zalym. *Emma dünýäde adamzadyň iňganym duşmany faşistler eken-diýdi (A.Gowşudow, Saýlanan Eserler).*
- ganymat [ganyymat]:** Hiç neneň däl, ýaman däl, ortatap, kanagatlanarly, oňat. Hudaýa şükür, ganymat! Dostlaşdylar (M. Gorkiý, Ene). Tomsuna ýene-de ganymat, her niçik-de bolsa baýyňkyda işläp, näme-de bolsa bir zat gazanýarsyň ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- ganymatlaşmak [ganyymatlaşmak]:** Gowulaşmak, ýagşylaşmak. *Öňküsünden az-kem ganymatlaşdy ("Görogly" Eposu).*
- gaňyrçak:** Geýim-gejim aşmak üçin ujy yzyna gaňrylyp duran gural, ildirgiç. *Suw geçer gözenejik-gözenejik tagtalarrrdan düşek, geýim-gejim asar ýaly çüýden gaňyrçak hem edipdirler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*
- gaňyrmak:** Bir ýan ýüzüne egmek, bir tarapa egreltmek; tersine egmek, tersine towlamak. *Son ullakan gurply ýogyn demir bilen gaňryp açdylar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* **Gaňryp almak**-zor bilen almak, güýç bilen almak. *Eziz han kimiň oňat ulagy bolsa, atasyndan galan miras ýaly gaňryp aldy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- gaňyrtak:** Bir ýan tarapyna egdirmek, egreltdirmek, tersine towlatmak.
- ganyşmak [gaanyşmak]:** 1. Suwy ýeterlikli içenkirlemek, ganaňkyrlamak. *Bir näçe gün guraksyran ýerleriň indi birneme mähri ganyşdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Çaýdan, çilimden ganyşdyňmy? ("Görogly" Eposu).* 2. *Meselä, aýdylan zada düşünişmek.*
- gan-kok[gaan-kok]:** Syçyran gan, ganly hapa. *Derrew düzederis, ýoldaş leýtnant, bularyň gany – koky bildirmez ýaly ederis (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* **Ýüzüniň gany – koky yok – ser. Ýüz.**
- ganmak[gaanmak]:** 1. Susuzlygy«y kanagatlandyrmak, bolýçaň içmek. *Ganypdyr öýdýän! – diýip, bedräni Altyna uzatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. *göç.m. Pugta düşünmek, özleşdirmek.* **Gulak ganmak – ser. Gulak.** *Emma ahyret sözleri bilen gulagy ganan Halnazara Hojamyň pessaý, naýynjar sözleri aýratyn täsir etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- gaňňa:** Münmek ýa-da yük ýüklemek üçin eşegiň arkasyna salynýan, araçdan edilen eýer görnişli esbap. *Münga bolmaz ýaz aýyna bakmasaň, üzeňňiň üzüler gaýyş dakmasaň, Gaňňaň agar, garynbagyň çekmeseň, Dürtünip meýdanda dursuň eşekli (Durdy Gylyç, Goşgular).* *Narly Nepesowiç bu gezek sesini çykarman yza çekilende, agajyň gaňňa ýaly köküne büdräp, diň arkan ýykyldy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* **Gaňňaňy garyň aşagyna almak**-ýönekeý zada gaharlanmak, derrew gaharyň gelmek. **Gaňňyňy gysartmak**-aýdylan-diýleni äsgermezlik, gepini, sözüni gysartmak, ters gürrüň etmek, kesirlik etmek. *Gaňňyň gysartsaň, gaňryp aljak (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Gaňňaňy gysartsaň-da mazaly bol!*
- ganojak[gaanoojak]:** Uruş – söweşden gaýtmaýan, ýakymсыz, jeňparaz. *Adalatly Sowet sudy ganojaklara jeza berdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* *Ganojak baýlaryň köküni kesdiň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- gan-pet[gaan-pet]:** Adamyň ýüzüniň ganynyň normaldygyna ýa – da normal dældigine degişlilikde ulanylýan tirkeş söz. *A gyz baýyňy bir galdyr, saňa näme boldy, toba – tagsyr, ýüzüňde gan – pet yok! (G. Muhtarow, G.Seýitliýew, Çopan Ogly).*
- gaňrak:** Owlak-guzy tutar ýaly ujy gaňyrçakly taýak. *çopan gaňragyny awlagyn aýagyndan saldy. Gaňraga dönmek*-gaty horlanyp inçelmek.
- gaňrylmak:** 1. Boýnuňy yzyňa öwürmek, býnuňy öwürüp seretmek. *Ussa körügin basyp duran yerinden, gözini adamçy erkgiň sözi ýalyp edip gaňrylyp seretdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Gyzy sürýäp barýan sygryň başy birden yzyna gaňryldy (B.Gurbanow, Duşuşyk).* 2. Öwürlip durmak, tersine öwürlmek. *Diňe menden başga adamlar bary ýatypdyr diýdi-de gaňrylyp durdy (N.Pomma,*

Saýlanan Eserler). 3. Bir ýan ýüzüne egilmek, egrelmek, tersine towlanmak, ýüzi gaýtmak. *çişň ujy gaňrylypdyr*.

ganryşyna: gaňryşyna gaýtmak-biriniň pikirine garşy gitmek, edeniň däl diýmek. *Biz onuň bolşuny halamasak-da, bu sapar gaňryşyna gaýtmedyk* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

gaňryşmak: Bir ýan tarapyna egişmek, egreldeşmek, tersine towlaşmak.

gansyz[gaansyz]: 1. Gany az, az ganly. 2. Ölüm – ýitimsiz, gan döküşilmän. “*Göreş gansyz gutarmaz*” diýlen söz çyn boldy (K. *İşanow, Watan Üçin*).

gansyz-hunsuz[gaansyz-huunsuz]: ser. **Gansyz.** Näme siz uruş ölümsiz – ýitimsiz, gansyz – hunsuz bolar öýdýärmisiňiz?! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

gaňşyrawuk: Adamyň seňriginiň iç ýüzündäki kekirdewük süňk we şol ýer. *Begençiň burnuna ys urup, gaňşyrawugyny tutekýärdi* (B.Kerbabaýew, *aýsoltan*). *bu narzanlaryň tutedip, işdäňi açýar* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

gant: Şugundyryň we gamşyň aýratyn sorutundan alynýan ýokumly, ak, süýji önüm, şeker. *Bir ýaglyk gandy hem Altynyň gapdalynda ýaglygy bilen ýaýradyp goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Tatýana çay guýup, gandy süýşürüp, Myhmanlara içgin hödür edýärdi* (“*Sowet Edeýaty*” *Jurnaly*). Kerpiç gant-dörtburç gant.

gaňtarylmak: Atyn uýany eýeriň gaşyna ildirilip, boýny gaýşarylyp durmak. *Artyk gaňtarylgy Meleguşuň pişme-tanapyny gazyga iltedi-de, nirädir gyssanmaç howlukdy. Çyplak eýerlenen ulaglaryn guýruklary omrakaý düwölüp, uýanlary gaňtarylyp goýulýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

gaňtarmak: Atyň uýany eýeriň gaşyndan geýdirip, boýnuny gaýşardyp goýmak. *Gyratyň başyny gaňtaryp goýupdyrlar* (“*Görögly*” *Eposu*). *Atyň aňyrsyna geçip, uýany gaňtaryp, atyň ýallaryny düzedişdirler* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

gap[gaap]: 1. İçine her hili zat salynýan halta, çuwal we s.s.zatlar. *Onuň bilinden sallanyň gapda alty okly nagan bardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2.Nahar we suwuk zatlar guýulgan gazan, bedre, jam we ş.m. predmetler. *Bir ýandan egsilip başlady gaplar* (B.Kerbabaýew, *Aýlar*). *olaryň önlerinde dürli nahar gaplary üýşüp durdy*. (B.Gurbanow, *duşuşyk*). 3. Zat salmak üçin ýörite ýasalan guty. *Podpol- kownik papiros gabyny açyp, komandiriň önünde goýdy*. (A.Gowşudow, *Mähri- Wepa*). **Bir gap gurjuk** – 19 gram gurjuk tohumy. *Näçe gap gurjuk tutduň?* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

gapak: 1. Gazanyň çäýnegiň çelegiň we ş.m. agyz ýapysy. *Soň özüm çykdy- da köýşüni geýmäge durdy*. (A. Durdyýew , *Saýlanan Eserler*). *Garrynyň gataňsy barmaklary gaýnap duran gazanyň gapagyny galdyranda çekdirmäniň ysy tamyň içini tutdy* (K.İşanow, *Watan Üçin*). 2.Dutaryň gundagynyň ýüzi. *Şükür dutarynyň gapagyna kakyp başlady*(N. Saryhanow, *Şükür Bagşy*). 3. Mekdep partasynyň açylyp-ýapylýan ýasy bölegi. *Oglan partasynyň gapagyny çalaja açdy*(“*Pioner*” *Jurnaly*). 4. Ýagş ýagandan soň , ekilen ýeriň üstünde emele gelýän bölejik-bölejik gyrmanja , gatan ýukajyk ýer gatlagy.

gapaklamak: 1. Agzyna gapak ýapmak, bilen agzyny berkitmek. Gazany agzyny gapaklamak . 2. Dutaryň gapagyny oturtmak. *Ussa dutary gapaklapdyr, indi perdelerini geýdirýär*. 3. ýagş ýagandan soň ekilen ýerin ýüzünde gapak emele gelmek. *Ýeriň ýüzi gapaklanda, ony owratmaly* (“*Mydam Taýýar*”*Gazeti*). *Her gezekki ýumşatmakly gyň maksady haşal otlaryň gögerip çykmagy we ýerin gapaklamagy bilen kesgitlenilýär* (W.Z. Paýenko, *Yüpekjilik Boýunja Öňde Baryjy Tejribe*).

gapaklatmak: 1. Gapak bilen, agzyny ýapdyrmak. 2. Dutaryň gapagyny goýdurmak. Dutarymy gapaklatdym. 3. Ekilen ýeriň ýüzünde gapagyny goýdurmak. *Dutarymy gapaklatdym*. 3. Ekilen ýeriň ýüzünde gapak emele gelmegine ýol bermek. *Ekilen ýeri gapaklatmak*.

- gapalmak YY:** Ara alnyp maslahatlaylmak, seredilmek. *Ýygnakda iki mesele garaldy. Bu meselä öň garalypdy.*
- gapan YY :** Agyr we ulu zatlar ölçülýän çekim guraly, uly terezi. *Ol günde telim gezek gelýän ýük maşynynyň üstündäki bugdaýly çuwaly göterip, gapanda çekip, ammara dökerdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- gapan I :** Üstüne basan haýwanlary gapjap tutýan demir gural. *Tilki mekir bolsa-da, ätlän ýeri gapandyr (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Mergenler gapandan peýdalanmagy hem maslahat beripdir (A. Gowşudow, köpetdagyň Eteginde). Dogry ýol ýakyndyr, egri ýol uzak, sagda gapan bardyr, sol taýda duzak (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*
- gapanjy:** Gapan çekýän adam.
- gapankeçe:** Aw gapanyň üstünde goýulýan bölek keçe. *Gapankeçe bolar ýaly köne keçe bölegi ýokmy?*
- gap-bil[gap-biil]:** Bir zadyň uzynlygynyn ortarasy, orta bil. *Halka daşyň gap-bilinden düşdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Wannanyň gap-bilinden bolup duran narzan durşuna ýeljikli, köpükli sabyna öwrülipdir (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*
- gapböwür[gaapböwür]:** Öýüň gap-gaç goýulýan böwri, tarapy. *Käse gapböwürdäki tagana degip, jyňňyrdy bilen pytrady. Öýüň gapböwürdäki gorly küýze, täze gaýdyp gelen gelin ýaly, bürenip otyrды (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*
- gapjalmak:** Gapjadylyp tutulmak, iki zadyň arasynda galmak, arasynda galyp gysylmak. *Tohumlar klawişler bilen gapjalýar (İ.K.Maksimenko, Türkmenistanyň Gowaça Seleksiýasy we Tohumçylygy).*
- gapjamak:** İki taraplaýyn basyp gysmak, arasynda salyp sykmak. *Barmagymy gaspa gapjady. Bu çüý atagzy bilen pugta gapjap çekmeseň sogurtmaz.*
- gapjtmak:** gapjap tutdurmak, arasynda galdyryp gysdyrmak, sykdyrmak. *Elini gabsa gapjadypdyr.*
- gapjawaç[gapjawaaç]:** Bir zady gapjap tutýan ýörite enjam, gural.
- gapjyk:** İçine pul salynýan kiçijik gaýyş gap. *Ynha geregiň pul balsa-diýip, puldan daly gapjygyny goltugyndan çykaryp, öňüme oklady. Nä beýle, gapjygy tiz okladyňla-diýip, oňa dazaryldy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- gap-çanak [gaap-çaanak]:** ser. **Gap- gaç.** *Gylyç Gajar oglynyň gap-çanaklaryny döwürşdiren wagtlary- da az bolmady (N.pomma, Taýlak Hyzzyn). Gap-çanaklary arassa saklamak.*
- gapdal:** 1. Böwür, ýan. *Hernä ýüzüm-gözüm degmän, gapdalym degdi (A.Gowşudow, powestler we Hekaýalar).* 2. Tarap, ýan. *Emma Bahar bir gapdaldaky erik agajynyň ýagyn sütünine gözlerini dikdi-de dymdy (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* 3. Kömekçi söz rolunda: *Han Küýliniň ýaly bularyň gapdalyndan geçmäge dogry geldi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). Arkasy Mähnet torbaly gara dere batyp, bir aýal gapdalymyzdan geçip gitdi ("Tokmak" Jurnaly).* **Gapdaly bilen**-ikinji bir zadyň, adamyň ýany bilen.
- gapdallamak:** Bir zadyň gapdaly bilen ýöremek, bir zadyň deňinden gitmek, gapdalyna ýakynlaşmak. *Duşumyzda bolsa başga bir sanýa gapdallap barýar (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Ol sessiz-üýnsüz we bir hili gapdallap ýöreýärdi (M.Gorkiý, Ene).*
- gapdyrmak:** 1. Oklap howadaka tutdurmak, oklap ýere düşürtmän aldyrmak. *Pökgini gapdyrmak.* 2. Agyz saldyrmak, dişletmek. *Erkegiň esreýändir, ahmal bolup özüňi gapdyraýmagyn. Guýruk gapdyrmak-ser. Guýruk. Möjekler bilen gemrişip, munça şu bitiren itlere bir guýruk gapdyranyň (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- gap-gajak[gaap-gaajak]:** ser. **Gep-gaç.** *Şkafyň üstündäki gap-gajaklar onuň gözüne ilmeýärdi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Onuň jaýy, ýorgan-düşegi, gap-gajagy, ýeterlik ýitimi hem bar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gap-gaç[gaap-gaaç]: İçine iýilýän zatlar salmak üçin ulanylýan her dürli gaplar (okara-çanak, jam, tabak we ş.m.). *Stoluň üstünde gap-gaç goýuldy (A.S.Puşkin, Saýlanan Eserler). Näzik gap-gajy häzirleýär (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gap-gadyrly: Örän gadyrly, gadyrlylyk bilen. bular gap-gadyrly görüşdiler ("Tokmak"Jurnaly).

gap-gara: Çendenaşa gara, juda gara, şar-gara. *Onuň gap-gara bolan kellesinde diňe dişleriagaryp görüňardi (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). Ata-eneleri harmanlarda, orakda bolany üçin, hossarsyz galan şol çagalar gap-gara bolupdyrlar (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).*

gap-garaňky: Juda garaňky, gaty garaňky, göze dürtme garaňky. Ýanan otluçöp sönende, Gap-garaňky, boldy tam (R.Seýidew, Lebap Gyzy). Doş-töwerek gap-garaňkydy (L.N.Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gapgarylmak[gaapgarylmak]: Gaba ýerleşdirmek, gaba salynmak. *Gar edil susakdan dökülýän ýaly bolyp, possunyň syýyna gapgaryldy (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gapgaryşmak[gaapgaryşmak]: Gapgarmaga kömek etmek, gaba salyşmak, ýygnaşmak.

gapgarmak[gaapgarmak]: Gabyň içine salmak, zady gaba ýerleşdirmek. *Üşmek bugdaýyn gyrasyndan çuwalyny gapgarmaýa durdy. Ol gyzy çuvala öý goşlaryny gapgaryarka, öz ýanyndan hiňlenmek bilen göz ýaş edýardi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gapgartmak[gaapgarylmak]: Bir gaba dyktyrmak, gaba salsyrmak, gaba ýerleştmek. *Harmandan bugdaý gapgartmak. Saman gapgartmak.*

gapy: 1. Jaýa girmek üçin ötelge, girelge, agyz. *Bahar bilen çykyp gitdi. İçerden, Baryp hasapçylyň açdy. Gapsyn ("Sowet Edebiýat." Jurnaly).* 2. Jaýyň agzyna oturdylyan gabsa, işik. *Agaç ussalarynyň ýanynda taýyn gapylar dur. (B. Kerbabaýew, Aýsaltan).* 3. Ögün işiginiň öňi, öň tarapy. *Gapymda ýolbars saklap, öýümde arkaýyn ýatyp bilmem Gapyňda garagulak düýän süýnmäniň- ä bilýän (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **Gapy syrmak-** işikme-işik aýlanmak- **Gapy tutmak-kön.s.** pul almak maksady bilen açykarylýan gyzyň okuran öýüniň işigini açman saklamak, şeýle hem gelin salynjak işigi açman saklamak **gapy haky** kön.s. gelin edinilende: Gelinlik gyz alnyp gaýdyljak bolanda, işik tutup duranlara hem- de getirilen gelin bir jaýa saljak bolanlarynda işigi tutup duranlara berilýän pul. **Ýedi gapyda** ýer tapmadyk- belli bir ýerde orun tutmaýan, hemme ýerden kowlup ýören.

gapyçy: Gapy- gapy gezip ýören, aýlanyp ýören, gedaý. *Ol okuw sagadyny gutarandan şň gapyçy tazy ýaly ygýardy. (a. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

gapy-gapy: İşikme-işik, öýme-öý. *Gapy-gapy elendiren seniň gözleriň, gözleriň ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi") gapy-gapy aýlanmak.*

gapyk: Bagly, ýapyk, **Garagyň gapykmy-** ser. **Gara.k** y. *Seniň garagyň gapykmy balagyň ýyrtylypdyr (M.Gorkiý.Ene)*

gapyl [gaapyl]: 1. Duýdansyz, ahmallykda, birdenkä. *Ýatan duşmanlaryň üstüni gapyl basarys (A. Gowşudow, Eserler). Ýagmyr şol ýerde gapyl ýatyrka, ony ele salypdyrlar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)* 2. Howply, gorkuly. *Ýol ýörände kerwenler Gapyl ýerde ýatmady. (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 3. Hiç zatdan habarsyz. *Hiç zat bilmeýän. Gapyl adam.Gapyl galmak.*

gapyldy: Üşmek, gorkmak ýa – da üşütmek we ş.m. netijesinde döreyän titreme, sandyrama, gagşama. *Onuň endamynda gapyldy paýda boldy. Gapyldy ýeýişmek* – ýürege howsala düşmek, gorkup başlamak. *Ýürekleri syrylan jigitlere – de biraz biraz galpyldy ýetişdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gapylyk [gaapyllyk]: Ahmal galmaklyk ýagdaýy, duýdansyzlyk, habarsyzlyk, *İngorkulysy- da, gapylykda tora düşmeklik. Bu şeýle gapylykda boldy. Hatda gizlenmäge hiç pursat bolmady. (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).*

gapylmak Y: Gapyp tutulmak, ýere düşmäňkä ele alynmak. *Yzly-yzyna oklanýan gapyzlar gapylyp tutulýar.*

gapylmak YY: Baglanmak, ýapylmak. **Göz gapylmak-ser. Göz.** *Aglap-aglap onyň iki gözi hem gapyldy. Gulak gapylmak-ser. Gulak.*

gapyrjak: Tagtadan, demirdenýa-da kartondan ýasalan ýaşçik, guty. *Ony gabyr gapyrjagy ýaly darajyk polkada ýatyryp, aralarynda garawul duýardy. Sözleşmäge goýmaýardy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim) Ol ýassygynyň aşagynda mahorka gapyrjagyny alyp milim ýasamaga durdy. (A. Durdyýew. Saýlanan Eserler).*

gapyrğa: Oňurga süňki bilen döşi birleşdirýän ýasy plastinka görnüşli uzyn süňki. *Ol alty şeýle zor depsilapdir welin, onuň gapyrgasyny döwäýipdir. (SSSR Taryhy). Derňew organlary bulardan ýüz görüp, gapyrğa syrmasa gerek ("Tekmak" Jurnaly) Sen aýyp görme, meniň ezilmedik gapyrgam galan dälidir. (M. İmrahimow, Olgün Geler). Ýüz görüp, gapyrğa syrma (nakyl).*

Gapyrgalaryny sanabermeli- gaty hor, arryk.

gapyşdyrmak: Muşakgat baryny ýagdyrmak, howsala baryny ýagdyrmak. *Baý. Sary murap, sen hem dünýäni gapyşdyrýarsyň- ow; (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gapyşyk: 1-Biri- birine gapyşyp duran. 2. Bent alan, bagly, gömük.

gapyşmak: Dişleýip uruşmak, biri-biriňi gapmak, biri- biriňe agyz salmak, dişleşmek, *Atlar käwagt depişip gapyşýardylar (L.N. Tolstoý, Eserler)* 2. Biri-birine oklap tutmak. *Top gapyşmak.* 3. İki zadyň ýüz tarapy birleşmek, bir zat ýaly bolmak. 4. Gyt bolmak, hiç ýerden tapylmazlyk. 5. Apy-tupan turmakb, bulaşmak, (Howa Hakda) *At tozundan aşman- zemin gapyşar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gaplama [gaaplama]: *dial.* Et, sogan, tuwi we ş.m. gök önümler garyşdyrylyp, tawada bişirilýän çöregiň bir görnüşi.

gaplamak [gaaplamak]: 1. Gaba salmak, gaba ýerleştmek. 2. Matanyň içine ýüň, pagta salyp ýorgan etmek. *Bunlaryň üçüsini-de bile gaplaýajak my? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Taze ýorgan gapladylar.* 3. *göç.m.* Gapsap almak, örtülme, bürelmek. *Goýy tütün asmany gaplady. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Birdenkä güýçlenip, älem jahany gaplan uly ýel baldy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

gaplaň: zool. *Pişikler maşgalasyna girýän ala-mula derili ýyrntygy, wagşy haýwan.* Ýaralanan gaplaň jan hawluna öwrülip, göni orazgeldä tarap okduyldy ("Sowet Türkmenistany" gazeti). Gylyç Mergen bir sapar awa gidende, gaplaň awlaýşyny görüň berdi (A. Goywşudow Eserler)

gaplanmak [gaaplanmak]: 1. Gaba salynmak, gaba ýerleşdirilmek. 2. Matanyň içine ýüň, pagta salyp ýorgan edilmek. *Ýorgan gaplanmak.*

gaplaşmak [gaaplaşmak]: 1. Gaba salyşmak, daňşmaga kömek etmek gaplaşmaga kömekleşmek. 2. Matanyň içine ýüň, pagta salyp ýorgan tikişmek. *Ýorgan gaplaşmak.*

gaplatmak [gaaplatmak]: 1. Daşyna gap etdirmek, gaba saldyrmak, 2. Matanyň içine ýüň, pagta saldyryp ýorgan etdirmek. *Ýorgan gaplatmak.*

gapma-garşy: Biri-birine bäs-bütün garşy, ters. *Birden biri gapma-garşy tokundy, ýöne tokunma däl, gursagna gandy (B.Kerbabaýew, Aýlar).*

gapma-garşylyk: Biri-birine gös-göni garşy bolan ýagdaý, biri beýlekisini inkär edýän hal (Pikir, edilýän hereket hakda) *Bu meselede, elbetde, gapma-garşylyk hem ýok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gapmak: 1. Oklanan zady ýere düşürmän, howada tutmak. *Top urlandan soň, kim öňürti gapsa, ol aýny alyp baryjy bolýar ("pioner" jurnaly). Her aýdylan ssözi ýere gaçyрман, Gapýan ýaly,ý güller bir ýerde durman, Kä-de gapa ýöreyär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Agyz urmak, agyz salmak, dişlemek. *Oňa agyzdyryk saljak bolanda bolsa, alaşa dodaklaryny gymyldadyp, oýun edip,*

Artygyň elini gapdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Alim). Dýýe kösegini gowy görse, hem deper, hem gapar (nakyl) 3. göç.m. iýmek. Baş menzilden bedew atlar çapar men, her menzilde sermes guzy gapar men ("görogly" Epasy). ***Göz gapmak**- ser. **Göz**. Gözleriň gapypdyr şüphe tüssesi (M. Gorkiý, Saýlanan Eserler). * **Gulagyňy gapmak**- ser **gulak**. Şeýle ýakyndan atylmagy zararly gulemyotyň sesi hem galagyňy gapyp barýardy (A.Gowşudow, Mähri- Wepa). ***sesini gapmak**- ser. **Ses**. Gap sesiňi, ölejegiňe gülyärmin?- diýipdir ("Türkmen Halk Ertekiler ýygynyndysy").

gar [gaar]: Suw kristaljyklary görnüşinden ybarat bolup, gysyna düşýän ak tozgajyk ýaly atmosfera yaly. *Gar gatyşykly şowlaýan şemal esgerleriň içinden geçýärdi.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Gar kimin ak pagtamyzdan reňk alan Ak bulutlar gök ýüzünde göýärler* (R. Seýidow, Eserler) *Gar "ýagdysy diýip begenme, aýazy bardyr; işan "geldi" diýip begenme, nyýazy wardyr.* (nakyl). **Gar awusy**- gar ýagmazdan öňki ýiti sowuk. *Hawa erbet buluşypdyr. Gar awusy bar* (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). **Ýüzünden gar ýagmak**- ser. **Ýüz** I. Berdi Aganyň ýüzünden gar ýagýar, serederligi ýok. (A Durdaýew, Saýlanan Eserler). **Petiňe gar ýagmak**-işni gaýtmak, bagtyň ýatmak. *Petime gar ýagdy meniň, Eý arçyn, ögüň ýykylsyn!* (Çary Aşyr, Poemalar).

gara: 1. Kömrüň reňkinde bolan. *Gara keçe ak bolmaz, köne düşman –dost* (nakyl) 2. Nämedigini ýaýgaryp bolmaýan zat, uzaklykdan görünýän predmet we ş.m. *Şol wagt bularyň gapdalynda bagçylygyň içinde iki sany gara salgym atdy.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Gaýraky üzümçilgin çetinde bir gara göründi.* 3. Daş gabara, görnüş. *Hümmetiň belentdir. Garaň kiçjik, köýnegiň ýagşyja, donuň mojujyk* (Mollamurt, Saýlanan Eserler) 4. Gör-bak, seret, äňet, **Gara altyn**- ser **Altyn** *Nebite "gara altyn" diýip, ýöne ýerden aýtmadyrlar* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) **Gara bagyr**- ser. **Bagyr**. **Gara bagyr bolmak**- ser. **Bagyr**. **Gara basmak** – erbet düş görüp basyrganmak, düşüşünde gorkup gygyrmak. *Ol gara basan ýaly bir hili ysyygyndan drüşdi.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Alim) **Gara baş**- ser. **Baş** 1. **Gara başyňa** gaý bolmak- ser **Gaý**. *Bir adam çotuny şarkyldadyp gara başyna gaý bolup oturdy.* (B Pürliýew, İlkinji Gün). **Gara bermek**- bir ýere gelmek, barmak, görünmek, kämahal görnüp gitmek, uzakdan çala görünüp gitmek. *Emma Süri gara bermedi* (B Gurbanow, Duşuşyk). *Ene kimdir. Birine garaşýardy. Emma hiç kim gara bermeýärdi* (M. Gorkiý, Ene) **Gara burç bot**. – ser. **Burç** *YY.Onuň ýüzünün gep gapdalyndaky gara burç ýaly meňjagaza gözi ilende bolsa: -Muňa näme üçin meňlijan diýmediler kä!- diýip oýlandy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) **Gara gaýgy**- ser. **Gaýgy**. *Gulluhanbiziň gara gaýgymyz Ruslaryň gwardiýa gurany däl* (B. Kerbebaýew, Aýgytly Adim). **Gara geýinmek**- ser. **Geýinmek**. **Gara gotaz**-Türkmen gyzlaryny çekgesinden sallap goýberýan tokga seçegi. *Seredin, şar gara saçlaryny maýdaja örüp, gara gotazyn bagy bilen şabyrdadyp, iki ýan çekgesinden goýberipdir.* (N. Pomma, Sebabini son Bildim). **Gara gözüm**- ser **Göz**. **Gara görnüm**- ser. **Görnüm**. *Gara görnüm gelenden son atdan düşdi.* ("Görgörogly" Eposy). **Gara Güýa**- ser. **Güýç**. *Abanyp gelýan gara güýç, purşady elden berman, yza çekilmedigi talap edýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gara günler** –ser. **Gün**. *Adamynyn başyndan aýrylman durjak, zat ýok eken, ol gara günlerem geçdi.* (A. Gowşudow Köpetdagyn Eteginde) **Gara gys**- ser **Gys**. *Ynha haý diýman, gara gys gelýar.* **Gara göz**- ser. **Göz**. *Ana Gör, üstün- başyn gara göz* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gara depel**- ser **Depel**. **Gara dere batmak**- ser. **Der**. *Özem hammamdan çykan ýaly gara dere batypdyr.* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn) **Gara donly bolmak**- ser. **Don**. *Hemmesine düşüňarin, ýüregim bilen jan edýarin, emma ýene men gara donly bolýaryn* ("Mydam Taýýar" Gazeti) **Gara ýokdurmak**- 1) tegmil etmek, hapalamak, 2) töhmet atmak, magralamak, myjabat atmak. **Gara jürjen** – injemik gara ýüz, güne ýanyp garalan, *Wagonyň içinde gara jürenje bir oglan bardy.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Beýlekçisi bolsa gara jürenje ýiki gözli,*

injemik oglandy. (B. Kerbabaýew, Çekişman- Bekişmez) **Gara iş-** ser. **İş.** Mawy Akbijede galyp Türküstanda demir ýolun gara şinde işledi. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim.) **Gara işçi-** ser **işçi.** Bir naçe gara işçiler bolsa çary Agadan başga başlyk bardyr. Hem öýtme ýärdiler (A. Gowşudow. Köpetdagyn Eteginde) **Gara ýüklemek-** günäkär etmek, güna ýüklemek. Atabaýa sürtende ýokmaz garany ýüklän menmi? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gara ýürek-**ser. **Ýürek** Y.Elli Bet adam, ol tüýs gara ýürek (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Gara ýürek müňkürler Berýär maňa hep hil at (B. Kerbabaýew, Poemalarr). **Gara mal-**ser. **Mal.** Kolhozyň gara mal fermasy. Gara nesbis- erbet nebis, haram nebis. Ol gara nebis üçin her hili iş etmekden gaçmaz (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). **Gara salmak-**ser. **Gara bermek.** **Gara suwag-**ser. **Suwag.** **Gara suw bolmak-**ser. Suw. İki gat ýorganyň aşagynda ýatyp derledim, gara suw boldym. **Gara sürtmek-**birini garalamak, ýalandan günä ýüklemek. Perişde ýaly Päkize maşgala gara sürtjek bolmaň näme?! ("Türkmen Pýesalary"). **Gara çyn-**ser. **Çyn.** Barmagyny burnuna golaý eltip, oňa gara çyny bilen seretdi (M. Gorkiý, Ene). **Gara ýanyk bolmak-**ser. **Ýanyk.** Adamlaryň ýüzleri gara ýanyk boldy (A. Gowşudow, Powestler we Hekeýalar). Garadan gaýtmaz-1) hiçbir zatdan gortmaýan, çekinmeýän, gaýduwsyz. Onuň diňe bir garadan gaýtmaz iki sany ogly bardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler): 2) ýüzi galyň, her bir zat üçin ulanylýan (ýiti ýarag hakynda). Garadan gaýtmaz pyçak. **Garaňy saýlamak-**biriniň ýanyndan kowlup gitmek, bir ýerden çykyp gitmek, göterilmek. Elli, ätişgir bilen agzyňy gan ýalan ganjyga döndermäňkäm, şu taýdan garany saýla, hany gal!-diýdi (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Garaňy ýuwmak-edengünäni ýuwmak. Meniň garamy ýuwmaga, meni hondan bärsi adam edip görkezmäge çalyşýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Garasy ýitmek-**gözden ýitmek gorizontda görünmezlik. Şageldiniň garsy ýiten dessine, çopan janlandy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bagty gara-**ser. **Bagt.** **Peti gara-**şor, maňlaý, alyny gara, işi gaýdan, bagtsyz. Bu peti garany öldüren bolaýmaýyn-diýip gorkdy (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

garaba-garaba: Öňde barýany gözden ýitirmän, yz ýany bilen. Ahyry yzyna garaba-garaba düşüp, mazarçylyga bardym ("Görogly" Eposy).

garabaş: bot. Däneli ekinleriň başynda emele gelýän gara reňki kömelek keseli. Agzyňa inip duran, garabaş degen arpanyň Gylyçygy ýaly murtuna tumar bedri (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Garabaş keseli bilenkesellän sübseligi ýolun aýyrmaly (S.Ö.Öwezmyradow, Sudan Oty Türkmenistanda Täze Ot-İymlik Ösümlükdir).

garabije [garabiije]: kön-s. Oktýabr rewolýutsiýasynyň öň ýanlaryna goşunçylyga adam ibermek üçin atylan bije. Onuň garabijeden gaýdyp gelip durşudy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

garabokurdak: Gün-güzeran ýaşaýyş üçin gerekli bolan iýmitler. Garabokurdak ugrunda selpäp ýörmek.

garaçarlak: zool. Denizde balyk iýip ýaşaýan, ganatlary çowly, çünki egri şar-gara guş.

garaçaýyr: bot. Bogun-bogun bolup ösýän çäýryň bir görnüşi.

garaçy: Birden kürtdürüp durýan, ürkek (mal hakda). Hemmesinde hem ýamany, ol öz ýanyndan bir zady dogry ýa nädogry diýip düşünse, edil garaçy ýaby ýaly kürtdürýär ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Pähäý walla, Artyk, senem garançy mal ýaly-ow! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gara-çyra: Haýwanyň, adamyň we ş.m. zadyň örän uzaklykdaky garasy. Ýoldaşlaryňdan, süýregçiden heý bir gara-çyra ýokmy? Hiç gara-çyra ýok ("Görogly" Eposy).

garaçorba [garaçoorba]: ser. **Çorba.**

garadamak: bot. Gumda bitýän uly ýaprakly ot.

- garadendan [garadendan]:** bot. Gumda bitýän ýasy ýaprakly, köki miweli köpýýlyk ösümlik, ot.
- garadil:** med. Göläniň diliniň üstüne öýrýän düwürtik, kesel ady.
- garadolan:** bot. Dagda bitýän tegelek ýaprakly hem köp çybykly agaç. *Gyşyň başynda bir sapar daga gidende kesip getiren garadolan taýagyny eline aldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).
- gara-gura:** Köne-küşül, hopa-supä mata ýyrtygy we ş.m. zatlar. *Bu oda salsaň tütmejek köne-küşül, ýyrtk-ýirik geýimleriňi gara-gura çöpleýäne berseň bolmaýarmy?*
- garagaç:** bot. Ownuk ýaprakly, ýaýrap ösýän beýik agaç. *Kesip geçýär obaň için til agaç, Gurşap alan erik, alma garagaç* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Häzirlikde bu ýerde garagaç, tutu, ak akatsiýa ösýär ("Yaş Kommunist" Gazeti).
- garagaçak:** zool. Adam görse gaçýan uzyn gara ýylan. *Diýýär-Hanha barýar bir garagaçak* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- garagaçlyk:** Garagajyň köp biten ýeri. *Garagaçlyk ýer.*
- garagan:** bot. Şor ýerlerde bitýän, pyntyk ýaly togalak-togalak döwünlije, gaty baldakly köpýýlyk ösümlik. *Şemal dikelmän ýaýran garaganyň, bolgusyz çaly-çerkeziň, çygsyz, gury ysyny getirýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Mylaýym bahar şemaly ýowşan, bogazan bilen garaganyň turşumtyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).
- garagaş [garagaş]:** Ýüpek ýaglygyň bir görnüşi. *Garagaş ýaglyk.*
- garagyýçak:** Garadan gelen şekilsiz, süýnmek gara ýüzli. *Garagyýçak ataýry keşbi bolsa oňly söz wada bermeyärdi. Onuň ýanyndaky garagyýçak bir gelin daşyna çykaryp aýtdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- garagol [garagool]:** Ýakymсыз, bezzat. *Ol oglyn çekdi-de, diýdi: -Garagol, Besdir indi, otur, akylyja bol!* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol mundan on bäş ýyl öňki bolgusyz, garagol çaga hiç meňzemeýär* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).
- garagolçulyk [garagoolçulyk]:** ser. **Garagolluk.** *Çagalara garagolçulyk etmezligi tabşyrmak gerek.*
- garagolluk [garagoolluk]:** Garagoluň gylyk-häsiýeti, bezzatlyk. *Kimdir biri garagolluk bilen hiňlendi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- garagöne [garagööne]:** Daş reňki diýen manyda. *Ol garagönesi giden papkasyny goltuklap, tribuna tarap tarap barýarka içini geplettdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- garagörnüm:** Garasyny görmek mümkin bolan aralyk, uzaklyk. *Onuň garagörnüm ýerde jöw-jöwläp durmakdan başga edýän işi ýok* ("Sowet Türkmenistany" Gazeti). *Durdy hem Goşa obasyndan bolup, Artyklardan garagörnüm ýokarda oturuýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- garagulak:** zool. Pişikler maşgalasyndan bolan, uýy gara, dik gulakly ýyrtyjy haýwan. *Haýwanat bagynda iki sany garagulak bar.*
- garagurt:** Ýagy alnan goýun süýdünüň aýranyna buýan goşulyp gaýnadylmagyndan emele gelýän turşumtyk süýji önüm, reňki gara gurt. *Muňa ýyl aşan garagurdy tap-da, suwa gaýnadyp-gaýnadyp şepbik ýaly edip çal* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- garagurum:** Öýüň ýyrtylyp, tüsse siňip giden köne durluk-üzükleri we ş.m. köne-söne zatlar. *Ynha, üstüňizdäki gara öý, munuň garagurumyna boglyp otyrsyňyz* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gara öýüň üstünde bir näçe ýyl tüsse siňip duran garagurumy ýakyp, kirpiniň tikenli hamyny ýakyp, şol ýaralar gutarylardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Garagurum gar ýaly ýagýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- garaguş Y:** zool. Laçynlar maşgalasyndan bolup, daglyk we çöllük ýerlerde ýaşaýan, et iýýän ýyrtyjy we güýçli, çünki egri guş. *Kä ýerde garaguşlar gaýmalaşýardy*. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sähradaky sürülerimize garaguş çozupdyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

garaguş YY: *med.* Tutanda el-aýagy sandyryp, agzyny köpürjikledip, huşuňy ýitirdýän nerw keseli, epilepsiýa. *Onuň garaguşy tutdy-da, arkan gaýtdy.*

Garaguş agyryly-ser. Garaguşly. *Hemişeler garaguşy agyryly adam köp boýlardy, indi azaplydyr.*

garaguşly: Garaguş keseli, garaguş keseli bilen kesellän, epileptik.

garahalyly [garahalylyly]: *ser. Halyly.*

garahassaçylyk: *ser. Garahassalyk.* *Müsürden getirilen ýokanç garahassaçylyk keseli ýaýrapdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

garahassalyk: Gaty gyzzyrdýan gorkuly, ýokanç kesel, tif. *Garahassalyga ýatyp, Öldi Haltäç hem aýaly (R. Seyidow, Bagtlylar).* *Munuň atasy garahassalykdan ölüpdü (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

garaj: Awtomobiller we mototsikller saklanylýan hem-de remont edilýän jaý. *Oba hojalyk maşynlary üçin giň garaj salynýardy ("Kolhoz Günleri").* *Kolhoz garajyndan öýän maşynyň sany otuzdan agýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garak Y: *ser. Göz Y.* *Besmeseň-de çykararyş garagňy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Seniň näme garagyn gapykmy? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* *Kör bol! Garagňy çyksyn! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Garagyn gapykmy?-gözüň körmi, görenekmi?*

garak YY: *bot.* Püri bogun-bogun bolup duran, şor ýerlerde bitýän gyrymsy ösümlük. *Biz garak ýygdyk.*

garakçy: İliň zadyny, malyny talamak bilen meşgul boýlan, ýol urýan, talaňçy. *Garakçy- galtaman, oba ogrusy, Gün-günden köpeliýär eli egrisi (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Girmesin Watana näkes garakçy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* *Garakçy topdan aýrylanyny sanjar (nakyl).*

garakçylyk: Garakçynyň häsiýeti, hünäri, talaňçylyk. *Näme garakçylyk üçin oturandyr öýdýärmäň? (Myraly) Knýazlygyň içinde hem birneme garakçylyk azaplydyr (SSSR Taryhy).*

garaköçülik [garaköölçülik]: Oba hojalygynyn bir pudagy hökmünde garaköli goýunlary ösdürüp ýetişdirmeklik. *"Komsomol" garaköölçülik sowhozy şu ýylyň iýun aýynda guruldy ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).* *"Rawnina" garaköölçülik sowhozynyň çopanlary her ýüz ene goýundan bir ýüz ýigrimi baş guzy aldylar ("Kolhoz Günleri").*

garaköke [garakööke]: *ser. Sök.* *Nabat eje agtygynyn eline bir oýnam garaköke berdi.*

garaköl [garakööl]: Garaköli goýnuň guzusynyň baganasy. *Döwlete garaköl baganasy tabşyrmak plany dolduryldy.*

garaköli [garakööli]: Orta Aziýada ösdürilýän buýra-buýra ýüňli goýnuňbir tohumy. *Garaköli goýunlaryň baş sanyny has köpeltmeklik bellendi ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).* *Garaköli goýunlara Çärçew sebitlerinde ýaşan çarwalar köp üns beripdirler ("Edebiýat").*

garalamak: 1. Reňkini gara etmek, gara reňke öwürmek. 2. Hapa degirmek, hapalamak. *Elimi garaladym.* 3. *göç.m.* Töhmet etmek, ýamanlamak. *Mähriniň özlerini garalap gidenini hem duýmadylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 4. töwereginden seredip ýörmek, gözden ýitirmän, yzyna düşmek, gözegçilik etmek. *Büşä kel töweregimizden garalap ýörüpdür (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* 5. Ýag çalmak, arassalamak. *Ädigimi özüm garaladym.*

garalanmak: Gara bolmak, gara reňke boýalmak. 2. Hapa bolmak, hapalanmak. 3. *göç.m.* Töhmet atylmak, ýamanlamak. *Jenaýatkärler, semgyýetçilik tarapyndan garalandylar.* 4. Ýag bilen arassalanmak, ýaglanmak. *Garalanmadyk soldat ädikleriniň ganjy-da gysgajykdy (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

garalatmak: 1. Gara etdirmek, reňkini gara etdirmek. *Kagyzyn ýüzüni garalatmak.* 2. Hapa etdirmek, hapalatmak. 3. Töhmet atdyrmak, ýamanlatmak. *Jenaýatkäri garalatmak.* 4. Ýag çaldyryp arassalatmak. *Aýakgaby garalatmak. Ädigi garalatmak.*

garaly [garaaly] Y: bot. Gögümtıl-gara reňkli, iýilýän we togalak-süýri miwe getirýän agaç hem-de onuň miwesi. *Garalynyň we şetdalynyň sahalarynda pomidoryň döwünçekläp, gyzaryşyp oturmagy gaty geň* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Onda erik-de, alma-da ülje-de, garaly-da, şetdaly-da, hatda nar-da bardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

garaly YY: Günäsi bar bolan, günäli, ýazykly. *Polikeý biabraý we garaly adamdy* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

garalyk Y: Gara reňkdäkilik.

garalyk YY: Güna, töhmet, aýyp, şiltak. *Maňa garalyk ýöňkemäge çalyşýarsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ahyry şol garalygy boýnundan aýyrдыrmak üçin arza berdi* (A. Gowşudow, Eserler).

garalla: 1) **garalla bolmak**-päsgel bermek zeled bermek; 2) **garalla etmek**-ugruna seredip durmak, gözegçilik etmek, göz edip durmak, alada ötmek. *Gyrkym maşyny özüne garalla edilip durulmagyny söýýär* ("Kolhoz Günleri").

garalmak Y: 1. Gara bolmak, gara reňke öwürmek. *Proýawitelde köp saklansa, surat garalýar*. 2. Bozulyp başlamak, üýtgemek (hawa hakynnda). *Bulut gelip, hawanyň ýüzi garaldy*. 3. göç.m. Bişmek, ýetişmek, üzümler eýýäm garalypdyr. 4. Garaňky düşüp başlamak. *Bu wagt ýaňy iňrigiň garalyp barýan wagtydy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 5. Uzakdan görünmek, çala mälum bolmak. *Göwnüme bolmasa, ol tamyň düýbünde bir zat garaldy, nämedigini açyk saýgaryp bilmedim*.

garaltmak: Gara etmek, gara reňke öwürmek. *Diwaryň ýüzünü tüsse garalypdyr*.

garamak: 1. Seretmek, bakmak, äňetmek. *Kerim myhmanlaryň ýüzlerine ýylgyryp garady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Gözegçilik etmek, änetmek. *Çagalara garar ýaly bir adam gerek*. 3. Ara alyp maslahatlaşmak, derňemek. *Bu meselä geçen ýygnaqda garadylar*. 4. Agzyna seredip durmak, bagly bolmak, garaşly bolmak.

garamandalak [garamandaalak]: bot. Ortasyndan soganyňky ýaly porruk çykaryp ösýän ýasy ýaprakly, köki miweli ösümlik. *Garamandalak, şagal gozasy, ýabagan ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

garamat [garaamat]: Başga birine jogapkärlik, özge için ýazyk, günä, töhmet, garalyk. *Ölse garamatyny men çekeyin* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sen bir uly gyz, men bolsam bir gary adam. İliň garamatyndan çekinmän duramamk* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

garamaýak: Ýönekeý, pukara, garyp, köpçülik wekili (adam hakda). *Bizler garamaýak adamlar. Özleri bolsa meniň ýaly garamaýagyň düşýäb hasabyna düşenoklar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýene täze howp, ýene täze jeň, Garamaýaklaryň horluk takdyry* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

garamyk Y: bot. İtüzüme menzeş garaja miwe getirýän agaç we onuň miwesi. *Ol inçejik, garaýagyz, boýy uzyn, gözleri garamyk ýaly bir oglandy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Jansyz göreçleri garamyk ýalybuldurap görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Garamyk özün bag saýar, depe özün dag saýar* (nakyl).

garamyk YY: med. Çaganyň tenine öryän ownujak gara düwürtikli kesel. *İtalmaz Aga, seniň munyň gyzamyk-da däl, garamyk-da däl, mama hem däl*. (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

garamtyl: Reňki gararak, gara ýakyn reňkli. *Gujurly göwresi, garamtyl saçy. Göwnümde bir täze duýgy däretdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Onuň peşeneli garamtyl ýüzi bir hili agardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

garamürri: bot. Daşy dilim-dilim, kiçeňrāk, giç bişýän garpyz.

garanjaklamak: Bir zatdan heder edip, daş-töweregindeseretmek, töweregiňe bakmak, töweregiňe äňetmek. *Sallajyrap emay bilen ätleýär, Garanjaklap, gör kimidir yatlaýar* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Mama gorkuly gözleri bilen töweregine*

garaňjaklandy. Ol gyz töweregiine garaňjaklady. Artyk taýly geze kyzyna garaňjaklady. Alaşa töweregiine garaňjaklady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

garanjaklaşmak: Bilelikde garanjaklamak, daş-töwerege seredişmek, äňedişmek. *Ak öýleriň gapylaryndaky aladaly gelinler allaniçigsi garanjaklaşyp, ýasmaklaryny omrakaý ýaşynypdyrlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garandyrmak: Garaşdyryp goýmak, töweregiine seretdirmek, änetdirmek. *Meni garandyrdyň-da goýaýdyň. Ol meni ýoluna garandyrp goýdy.*

garanebit: Nebit ilkinji gezek işläp bejerilen wagtda ondan benzin, gazolin, kerosin alnandan saňky galýan ýagjymak galyndy.

garanil [garaniil]: Seçme atýan ýeke nil aw tüpeňi. *Ol, ýaby, batýal, eşek ulagly, garanilli, paltaly, gyrkylykly, dürli ýaragly ýygyny näkerleriň arasynda aýlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garaňky: 1. Ýagty düşmeýän, ýagty däl, ysyksyz. *Ümsüm garaňkyda dokladçynyň sözi pert-pert ýaňlanýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gün ýaşyp, garaňky düşmäňkä, Gyzdurdy hem genli bilen oba geldi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Garaňka öwrüp-de ýagty säheri, Gallajyň daşyny tor eden kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Garaňkyda ýöreseň бүдүрәсің (nakyl). 2. göç.m. Düşnüksiz aýdyň däl, gümürtik, şübhel. Eýsem, size garaňky ýeri nämede?-diýip sorady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Garaňky gatlyşmak**-garaňkyrap başlamak, garaňky düşmek, iňrik garalmak. Garaňky gatlyşanda, towuklar ketegine ýygnanýar.*

garaňkylaç: Onçakly garaňky däl, çala garaňky, garaňkyrak. *Howada bulut bolmasa-da asman aýsyzbolany üçin garaňkylaçdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garaňkylyk: 1. Ýagtylygyň bolmazlygy, tümlük. *Çaýçy gözlerini petredip, giň sährany бүрән garaňkylyga seretdi (M. İbrahimow, Ol Gün Joeler). Emma Mehinliniň yzda galmagy, gitjek ýolunyň garaňkylygy ony biraz ikerjinletdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Goýy garaňkylyk, göýä gara perde emalylyk bilen syrylýan ýaly, günbatara baka düýrülýärdi (A. Gowşudow, Mahri-Wepal. Eýýäm garaňkylyk örtüp barýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Gejeler). 2. göç.m. Medeniýetden yza galaklyk, nadanlyk. Nursuz gara bulutlar, üstümüzde gezerdi, Garaňkylyk, nadanlyk ili torlap ezerdi (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

garaňkyramak: Garaňky düşüp başlamak, çala garaňky düşmek. *İçeri garaňkyrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Göziň garaňkyramak-ser. Göz.** Onuň gözi garaňkyrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň başy aýlanyp, gözleriniň öňi garaňkyran ýaly boldy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garaňkyratmak: Çala garaňky etmek. *Aýnalara tuty tutup tamyň içini garaňkyratmak.*

garanmak: Töweregiine garamak, eýläňe-beýläňe seretmek, änetmek. *Onsoň Egoryň dem aşlyna diň salyp, töweregiine garandy. Ýeke özi galansoň, Wesowşçikow töweregiine garandy. Ene öz ýerine baryp, naharly ganyny ýerde goýdy-da, ýüzüniň derini süpürüp, töweregiine garandy (M. Gorkiý, Ene).*

garantga: Mal-gara, guş gelmezlik üçin ekiniň içinde adama meňzedilip goýulýan şekil, agaçdan we ş.m. edilen göwre. *Garantga ýaly bolup duran Elli hoş geldä öz syrny aňlatjak boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Men saňa garantga diýmek (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Uly ýoluň ýakasynda asylyp duran Horaz bagşy bir garaşda ekiniň içindäki garantga ýaly görünse, ikinji garaşda gyjtyly gygyrýan jarçyny ýada saýlardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ata sömelek bir gowaçanyň düýbünde dikilen garantga ýaly sömelip durýar. Bu bolsa yzda brigadir ýa-da zweno başlygyny görse, garantga ýaly sömelip durýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gara-ört: gara-ört bolmak-güne ýanyp ýa-da nähoşlap ýüzüň garalmak. *Suwsuz horlanyp, agzym kepäp, gumda yssyň aşagynda gara-ört bolanymýadyma düşýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ol dört-baş günläp gara-ört bolup,*

gözünü pugta ýumup we dişlerini jygyldadyp, düşekde urnup ýatdy (M. Gorkiý, Ene).

garasar: zool. ser. **Sar Y.** Gowaça sowkasyny garasarlap, torgaýlar, serçeler, gargalar we başga guşlar gyrýarlar (P. P. Boguş, Türkmenistanda Gowaça Sowkasy we Ona Garşy Göreş Çäreleri). Garasar uçan ýaly gürläp ötägitdiler ("Görogly" Eposy).

garaselme: bot. Yagjymak galyň ýaprakly haşal ot, salmäniň bir görnüşi. Şeýle bir açlyk başlandy welin, adamlar garaselme, gyrçyma ýaly otlary iýmäge başladylar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

garasöýmez: Köpçülikden özüni üzňe saklaýan, ile, hiç kime gatysmaýan. Garasöýmez adam.

garasöýmezlik: Garasöýmezin gylyk-häsiýeti, köpçülikden özüni üzňe saklamaklyk, ile hiç adama gatysmazlyk. *Garasöýmezligi bilen bütin şäherjige ýakasyny tanadan Nikolaý WEsowşçikow içerek girdi (M. Gorkiý, Ene).*

garasuw: 1. Saryň gaýnamagy zerarly agzyndan gelýän suwuklyk. Agzymdan garasuw geýär. 2. **Göz agyry**-körlük keseliniň ady. *Trahoma wagtynda bejerdilmän, kirpik ýykylyp, göze garasuw inip, oňa gül düşende, ony derman bilen bejerip bolmaýar (S. K. Karanow, Trahoma we Ona Garşy Göreş). Onuň gözüne garasuw inipdir.*

garaş: Bakys, serediş, öňediş. *Uly ýoluň ýakasynda asylyp duran Horaz bagşy bir garaşda ekin içindäki garantga ýaly görünse, ikinji garaşda gyjytly gygyrýan jarcyny ýada saýlardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garaşdyrmak: Biriniň gelerine ýa-da bir zadyň bolaryna göz dikip duruzmak. *Maşyna garaşdyrmak. Söz berip garaşdyrmak.*

garaşyk: Edilýän alada, kömek, göz aýlamaklyk. *Çagalara hem garaşyk gerek.*

garaşylmak: Biriniň gelerine ýa-da bir zadyň bolaryna garaşyp oturylmak, göz dikilmek. *Ol garaşylmadyk ýerden çyrasy öçen tamyň içinden otlu-çöp sermeýän ýaly, döläniň içini sermenip başlady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

garaşly: 1. Birine banka bolan, öz erkli däl, bir zatdan asyly bolan başga bagly. *Şol wagtlarda adamlar tebigata bütinleý garaşly bolupdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Bir edara, gurama tabyn bolan. Biziň mekdebimiz Halk magaryf ministriligine garaşly.

garaşmak: Biriniň ýa bir zadyň geler wagty bolýança sagynmak, durmak, göz dikmek. *Men Aşyra garaşýaryn. Ol saňa sabyrsyzlyk bilen garaşýar. Eziz bir salym garaşandan soň, olara sorag berdi. Ol, soraga-da garaşman, öz akylynyň ýetişine görä, düşündirip başlady. Sen onuň görýän çäresine garaşma-da kyn ýagdaýdan baş çykarmagy öwren (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garaşsyz: Garaşly däl, özbaşdak, özygtyýarly. *Oblastlaryň tanymlal hökümdarlary özlerini patyşadan garaşsyz duýardylar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

garaşsyzlyk: Garaşly dällik, özbaşdakly, özygtyýarlylyk. *Şondan soň Müsür uzak wagtlap öz garaşsyzlygyny ýitiripdir (Gadymy Dünýä Taryhy).*

garateňnez: bot. Dagda bitýän, gür inçe çybykly, tikenli agaç.

garatiken: bot. Köplenç suwluk ýerlerde, ýap boýunda bitýän syh-syh uzyn ýaprakly haşal ot, ösümlik.

garatmak: Seretdirmek, bakdyrmak. *İçinden adam sümäýmali toplaryny bize garadyp gurupdyrlar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garaw: Gaýtawul, garşylyk, çogap. *Ol garaw tapmajagyna gözi ýetse, her hili iş etmekden gaçmaz (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda (nakyl).*

garawul: 1. Bir zady goramak, saklamak üçin ýa-da biwagt adam barmagy gadagan adilen ýere goýulýan sakçy. *Mawy bir näçe gün bundan ozal, Eziziň saraýyna garawul bolan gijesi bir näçe ýaraglaryň düýä ýüklenenini görüpdü (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hen şu gün şäher magazininiň direktoryny gördüm. Ol maňa: -Magazine gije garawul bol!-diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2.

Nyşana almak üçin hyzmat edýän, tüpeniň hiliňiň ujundaky çykyp duranja demir. *Tüpeňiň garawuly*. **Garawula almak**-nyşana almak. **Hormat garawuly**-ýas ýerinde ölen adamynyň meýdiniň ýanynda durýan adam.

garawulçylyk: Garawulyň käri, garawullyk, sakçylyk. *Kazak derwezäniň ýanynda garawulçylyga kä durýar kä durmaýar* (L.N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*). *Gijelerine kolhozyň ekerançylygyna garawulçylyk çekmeli bolduk* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

garawulhana [garawulhaana]: Garawullaryň boýlan jaýy. *Ýanyndaky serbazlaryny garawulhanada gaý-da, özüni bärlik alyp gel.* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

garawullamak: 1. Garawulçylyk çekmek, gorap saklamak, sakçylyk etmek. *Sen entek şu sklady garawullap dur.* 2. Çenemek, nyşana almak, garawula almak. *Mawy düşmana resim etmäniň tersdigine düşüňip, çalasyn garawullady-da, tüpeňiniň çekerini çekdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

garawullyk: ser. **Garawulçylyk.** *Dillerini sallaşyp, ondan-oňa dazyrdasyp itler tä howa ýagtylýança gaýtawullyk çekipdirler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Garawullyk işinde işlemek.*

garaýag [garaýaag]: Goýnuň çöründen edilýän ýag (gotur mala, gurtlan mala we ş.m. çalynýär). *Bir wagtlar-a düýe goturanda, ýyl aşan garaýag çalyp, günde goýardy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

garaýagsyz: Reňki gara bolan, bugdaý reňkden hem gararak. *Ol süňklek, garaýagsyz, burunlamak bir oglandy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Beýleki gotraky, garaýagsyz ýaş ýigit bolup, hiçbir zat saýgarar ýaly däldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ofitsýer at ýüzli, garaýagsyz, gara göz, gara gaş, otuz baş-otuz ýedi ýaşlar çemeli bir adamdy. Gurt gart agras garaýagyň ýüzünü sallap, sesini çykarman dymyp otyrdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

garaýatak: Süri dowaryň belli bir ýatýan ýatagy. *Dowarlar üçin garaýataklar bar mahalynda şeýle jaýlar guýundan 15 km uzakda guralsa hem bolar* ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).

garaýelin: Ýelinlemän guzlan. *Garaýelin geçi.*

garaýyş: Bir zada bolan pikirleşiş, nukdaýnazar, serediş. *Näzir işçiniň, daýhanyň Wagtlaýyn hökümete bolan garaýyşy bütinleýin üýtgedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen bir menlik bol ahyry!-diýen garaýyş bilen Annadudy murt Amanla seretdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

garaz: Nähili hem bolsa, ahyrsaň, her niçik-de bolsa, mahlasý. *Garaz, aňsat däl-de, nähili bolsa-da, Annagula Altyny görmek hökman gerekdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Garaz, indi siziň ýanyňyzda men agzymy açmaly däl-dä?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

garbak: dial. ser. **Çeňnek** 2. *Derýada garbak gurup gaýdypdym welin, uly balyk düşen eken.*

garbak-gurbak: garbak-gurbak etmek- az-owlak iýmek, garbanmak. Men ýaňy mekdebiň buýetinden garbak-gurbak edindim ("Sowet Edebiýaty" jurnaly). Oraz garbak-gurbak etmegi teklipti ("Kolhoz Günleri").

garbamak: Zady nebsewürlik bilen hasyr-husur almak, çalasyn almak, ur-tut almak. *Şol oglanyň elinden garny garbap alyp, açyk gapydan dazyrdadyp zyňdy. Daýhanlaryň agzalaryndakyny garbap alyp. Halnazaryň urularyny dolduran Babahan arçyndäl-de, kimdi?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garga tilkiniň gözünden çokjak bolup, çünküni ýaňy uzadyp barýarka, tilki birden turup, gargany agzy bilen gardap aýlar* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Ol haltajygy garbap aldy, onuň içinde hiç zat ýokdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). **Ýer garbamak-ser. Ýer.** *Gyzjagaz öntäp ýykyldy, gyllygy sallanyp dodaklary ýer garbady. Seniň iki ýanyňdan eňseňe düwündirerler: agzyň ýer garbar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

garbanalga: Az-owlak iýmek, garbalanmak üçin iýmit, öňiljek nahar.

garbanalgahana [garbanalgahaana]: Garbanmak üçin kiçiräk naharhana. *Olar garbanalgahanadan nahar edindiler.*

garbanarlyk: Garbanar ýaly, ýeňiljek nahar edinerlik. *Gabanarlyk iýmit.*

garbandyrmak: 1. Döwüm-dişlem çörek iýdirmek, doýar-doýmaz nahar iýdirmek, ýeňiljek nahar bermek. 2. Näumyt goýmak, sermendirmek. *Halnazar baýy garbandyryp goýduň! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garbanmak: 1. Döwüm-dişlem çörek iýmek, doýar-doýmaz nahar edinmek, ýeňiljak nahar iýmek. *Oraz Aga, bir iki agyz garbanyp gidäýseňiz gowy bolardy ("Kolhoz Günleri"). Aý ogul, gel bir agyz çörek gorban, soň ýene işläber-diýdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Meniň maşgalam garbanmaga zat tapmaz, aç ýatyp, aç turýa, a onuň iti hem bugdaý çöreginden ýüz öwürýä. Obada edere iş, garbanara zat tapmadyk aç daýhan bazara dökülipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Näumyt galmak, hiç zatsyz galmak, sermenmek. *Eger-de biz olaryň şu pikirini puja çykaryp biläýsek, onda olar düýbünden garbanyp galarlar (M. Gorkiý, Ene).*

garbatmak: 1. Bir zady hasyr-husur aldyrmak, çalasyn el urdurmak. 2. ser. **Garbandyrmak.** *Mala az-owlak sygal garbatmak.*

garjamak [gaarjamak]: ser. **Garmak.**

garjaşdyrmak [gaarjaşdyrmak]: Garym-gatym etmek, bulam-bujar etmek, bulaşdyrmak, garyşdyrmak. *Pikiri garjaşdyrmak.*

garjaşyk [gaarjaşyk]: ser. **Garyşyk.** *Permany garjaşyk pikir başýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garjaşmak [gaarjaşmak]: 1. Garylmak, garyşyp gitmek, goşulmak. *Tyçenko onuň yzyndakylar bilen garjaşyp, göýä ol-da ugradýanlar hökmünde sapançasyna ýapyşyp, gozgalaň bilen pursat arap gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol märekäniň arasyna garjaşdy.* 2. Bulam-bujar bolmak, garym-gatym bolmak, ýalňyslyk gitmek, bulaşmak. *Pikir garjaşmak.*

garjykmak [gaarjykmak]: Gyryk bolmak, gyrylmak. *Onuň sesi garjygyp gitdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garjymyk [gaarjymyk]: Gyryk, boguk (ses hakda). *Garyja ýamtsik, garjymyk sesi bilen gyjyrdady (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

garçygaý: Awa salynýan elguşuň bir görnüşi. *Bir toýda şol aty aç garçygaý-elguşy bieln hem ýaryşdyrdylar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Yene jan gaflat düşünde, Bir garçygaý tora düşdüm. Bir garçygaý mähribanyň, Gözümden bigäne boldy ("Görogly" Eposy). Tora düşen aç garçygaý bakyşlym, Kanda meniň gara gözliim görünmez ("Türkmen Halk Şahyryna döredijiligi").*

garçyn: Geým-gejim salynýan çuwalyň bir görnüşi. Ogulgerek garçyn çuwalyň içini döküşdiýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Suw akar çarpyp bile, Gyz gaýdar garçyp bile, Degmäň gyzyň göwnüne, oýnasyn laçyn bile ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi").

gardaş: 1. Erkek dogan. *Meniň iň uly gardaşymyň iki ogly bar.* 2. Erkek adama ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Bilýän bolsaň, gardaş, Gowaça bir aýlan (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hawa, gardaş, Nurjahan eje meni hem ýatdan çykarmadyr, Siz bilýänsiňiz, biziň gana-gan gardaşlarynmyz asyrlar boýunja biri-birinden jyda ýaşaýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tekekli ilinden gelen gardaşym, körpe guzy Röwşen jandan bildiňmi? ("Görogly" Eposy).*

gardaşlyk: ser. **Doganlyk Y.**

garderob: 1. Geým asylýan şka, geým asyp goýmak üçin şka. *Garderoob satyn aldyk.* 2. Köpçülik jaýlarynda gelen-gidenleriň üstki eşikleri saklanýlýan ýer. *Türkmen döwlet akademiki drama teatrynyň içinde iki garderob war.*

garderobçy: Garderobda, geým asylýan jaýda hyzmat edýän adam.

gardyrmak [gaardyrmak]: Garmaga mümkinçilik bermek, garyp bulaşdyrtmak, gatyşdyrtmak, goşdurmak. *Oňa sygyrlara beriljek tirtiň içine arpa ununy hem gardyrdym.*

- garga:** 1. zool. ýalpyldawuk gara elekli, gagyldap seslenýän we ala, gara reňkde bolan uly guş. *Yyl aşan tohumyň ýarysyny gargalar çöpledi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Garga garganyň gözünü çokmaz* (nakyl). *Garga müň gagyrsa-da ýaz çykmaz, gaz bi gagyrsa-ýaz* (nakyl). 2. göç.m. mekir, hilegär. *Aý, ol gargadyr, seniň duzagyňa düşmez. Eziz gargadyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- gargamak:** 1. Gargyş etmek, näletmek. *Oglum, "Jany agyran Taňrysyna gargar" diýipdirler* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Paýyş sözler aýtmak, sögmek. *Elbetde, pehlewä sögüp-gargamak bilen täji-tagtdan el çekdirmek mümkin däl* (M. İbrahimow, Ol Gün geler). *Halnazar olara gargady. Baýaryň oňa sähel bir zat üçin: -it ogly, doňuz ogly-diýip gargaýanyndan onuň habary ýokdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- garganjyramak:** 1. Hüňürdäp gargyş etmek, samyrdap nälet etmek. 2. Hüňürdäp paýyş söz aýtmak, sögünjiremek. *Adamlar oňa sögüp, garganjyrap dargap gidýärdiler* (M. Gorkiý, Ene).
- garganmak:** 1. Birine gargamak, gargyş edip oturmak, nälet etmek. *Deýýus gara gyrnak, gara tozmak ýaly garganyp oturmakdan başga işiň ýok* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Hernä eýgilik garasyny görmädiň-dä!-diýip gargandy. Halnazara gargandy-da, çorluja ýalanaç aýaklaryny biri-biriniň önüne taşlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Birine paýyş söz aýtmak. 3. göç.m. Bir zada jibrinip käýinmek. *Garganyp ýörmek*.
- gargaşmak:** Bilelikde gargamak, köp bolup gargyş etmek; biri-birine gargamak.
- gargatmak:** 1. Gargyş etdirmek, nälet etdirmek. *Bolar-bolmaz ýaramaga gargadyp durmazlar. Nähak gargatmak*. 2. Paýyş söz aýtdyrmak, sögdürmek. 3. göç.m. Nähak ýere käýindirmek.
- gargy:** bot. Syrdam ösýän, bogun-bogun, uzyn ýogyn gamyş. *Çekilip gerlen simiň üstünden gargy goýulýar* (W. Z. Poýenko, Ýüpekçilik Boýunja Öňde Baryjy Tejribe). *Slawýanlar agyzlarynda saklaýan gargylary bilen dem aýlan ekenler* (SSSR Taryhy). **Gargy tüýdük-ser. Tüýdük.** *Çopanyň gargy tüýdügi ýaňlanýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sokçylar gargy tüýdük çalsyp, aýdym aýdýarlar* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).
- gargylyk:** Gargynyň köp biten ýeri. *Gargylyk ýer*.
- gargynç:** ser. **Gargyş.** *Bally han içere Ataýry gelniň igenjini, gargynjyny çekip otyrdy. Annaberdiden oňa ne sögünç, ne gargynç, ne igenç, ne gaýtawul bardy. Artyk ejesiniň gargynjyna ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dagyň aslan-şirleri alkys edýär janyňa, Garsaklaryň gangynjy gelmez kelaý ýanyňa* (Nuri Annagylyç, Saýlanan Eserler).
- gargyş:** Birine erbet zady arzuw edilip aýdylýan ters dileg, paýyş söz, sögünç, nälet, ýigrenç. *İndi ulu ilniň alkysyna garşy bir adamyň gargyşy gör näme iş bitirerkä?* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Şol gargyşlaryň hemmesiniň hiçbir peýdä bermejegini bilip, ol aýal sesini kesdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *İtiň gargyşy gurda ýokmaz* (nakyl). **Gargyş ýagdyrmak**-birsyhly gargamak, gargyş dip käýinmek. *Şemsiýe uzak sözledi, zeýrendi, Pehlewä gargyş ýagdyrdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).
- gary:** 1. Goýun, geçi we ş.m. mallaryň dyzy bilen toýnagynyň aralygy, injik. *Guýrugy küle, erinlek kölek Meleguşun ýanynda garysyny ýassanyp, güne meýmiräp ýatyrdy. Atyň ahyrynyň bäsisinde iki garysyny ýassanyp ýatan köpek jabjynyp üýrdi-de günbatara tarap ýüzlendi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bir syhly yzyna garanjaklaýan Çerkez, möjegiň uzyn-uzyn palanlyny, iň soňunda garysyny ýassanyp galanyny saýgardy* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). 2. Ýarym gulaja barabar ölçeg birligi. *Telpek geýip, töwereginden baş-alty gary bizi aýla* ("Görogly" Eposy9. *On gary Mata. Garyňa galmak-ýatan yerinden çalt turmak, dikelmek. Garyňa daýanmak*-öz gaýaratyňa daýanmak, özüne gerek işi özüň

etmek, her bir zada özüň hötde gelmek. *Kakaň hem kakaň welin, öz garyňa daýanmak gerek* ("Tokmak" Jurnaly).

garyljyk [gaaryljyk]: Açyk däl, boguk, tutuk, garyşyk (ses hakda) *Nursaltan garyljk ses bilen gygyrды (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ol garyljk ses bilen dowam etdi Halnazar ýogyn garyljk ses bilen helme urdy. Eziz sandyraýan garyljk ses bilen höküm etdi. Dodagyny eliniň aýasyny bilen süpürdi-de, garyljk ses bilen gygyrды (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

garylmak [gaarylmak]: 1. Biri-birine gatyşdyrylmak, garyşdyrylmak, goşulmak. *Bir näçe işçi bolsa tsemente garyljak gummy tordan geçiýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Nemets soldatlaryndan doly eşelon, Başaşak düňderilip guma garylды (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Partiýa arka çykdy saňa Garyldy duşmanlar çaňa (Durdy Gylyç, Goşgular).* 2. Ýakmaz zat iýip ýa-da ökder ýadap keselemek (guş, at hakda). *Guşy naharly awa saldym weli garylpydyr.*

garym – gatym (gaarym- gatym): Biri –birine gatyşan, garyşyp diken, bulam – bujar. *Ol ýaňky ýurtlaryň paýgaryşyp garym- gatym edipdir. (" Tokmak" Jurnaly). Diňe depelen hem-de tezek bilen garym-gatym bolup ýatan sypal göze görüňärdi.*

garym: Päsgeçlilik üçin giň we uzyn edilip gazylyan çukur. *Ol metjinden gaýdandan soň, uly garymdaki düýeleri synlady. Ýokary öýüň eňsesinde daşyna garym gazylyp çalmar edilen düýe agyly görüňärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Nazar baýyň öýlerini, düýe garymlaryny bizin aldygymyz bolar – diýdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).özüň özüň bişersin, öz gozaň garymňa özüň düşersin (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Garymyň içi bir suwdan dolup, işlemek mümkin bolmady ("Mydam Taýýar"Gazeti).* 2. Silos etmek, galla gömmek we ş.m üçin gazylyan çukur giň garymlarda ekilen limonlary görkezdi (*N. Pomma, Sebäbini Soň bildim*). Silos etmek üçin ýärite taýýarlanyp goýlan garymlar göz önüme gelýärdi. Garymyn gazmak- önünde alajyn etmek, çäresini görmek, önüni almak. *Size görüljek çreniň önünde garymyn gazyp goýandyryn.*

garyn1: Ýymit siňdiriş trubkasynyň ýolynyň iňgiň bölegi. *Egnimiz ýyrtyk däl, garnymyz aç däl, garaz nätjek, hiçbir zada mätäç däl. Gel, men hem şuňa kowşat-ýyn, bir tär bilen men hem etgimi alaryn we garnymy doýraryn – diýip pikirlenýar –de, towşanyň yzyndan kowalap gidiberipdir. Men çagalaryň garynlaryny hahardan doýurup bilýärim, emma başga edip biljek işim ýok. Garny doka bela ýok (Nakyl). Garny dokuň. Malytükel (nakyl). Sen nany ýaly çekilipdi (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). Sen nany iýip, garnyň üstünde şanik döwler ýaly esdersin. (A. Gowşudow; Saýlanan Eserler).* 3. Şol organyny içi arassalynyp içine gawurma, çig et salnan görnüşi, ine içine ýagly gawurma dykylan garyn. *Bu garny hem Meret Aga saňa toýpaý iberdi – diýip , halnazar boýa eltip ber ! (B. Kerbababýew, Aýgytly Ädim).* Garny gowwamak- açlygyny duýup, başlamak, ajykamak. *Garny ýasy baýyň gepine gidip, özüm ýaly garybyň kakan göwresinde gan almak üçin göteremak (B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim). Ana burny emiş, gözleri çukur, garny ýasy etlek bir söwdegar (B: kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Garny ýazmak- iýmitden pugta doýmak. *Gyltyma kowalaşýan goýun garnyny ýazyp bilmän, gaýta kem-kemden ytygsan başlady (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Garyn otarmak- iýip içmek, naharlanmak. Dok möjekler gaba garyn çekendir, tire- tarapkeşlik tohumun ekendir*

garyn2: *kön.s. 36 ýyla barabar bolan wagt.*

garynja: Ýukajyk ganaty ýa-da ganatsyz, topar bolup ýaşaýan, kiçijik ownujak möjejik. *Bir garynja çeşmäniň basyna suw içmage barypdyrç ganatly garynja. Garynja gara günde, gurbaga saz-söhbette (nakyl).*

garynjalyk: Garynjanyň köp ýeri, garynjanyň köp bolan ýyly. *Garynjalyk ýyly.*

garyndaş1: Ýakyn hossalar, asly bir ene – atadan önüp ösen adamlar. *Garaçomak uly baý we babahanyň ýakun garyndaşy (" Edebiýat "). Mazaly onuň bilen siz garyndaş boldynyz – diýdi. Garyndaşyň üýni garaňkyda belli (Nakyl).*

Garyndaşym – gara gazanym, urugym- unly çuwalym (Nakyl). Garyndaşdan garnym, urugym – unly çuwalym (nakyl). Garyndaşdan garnym ýakyn (nakyl).

Doşky garyndaş- ýakyn bolmadyk garyndaş.

garyndaş2: *gepl.d.* Hat ýazylaýan galam

garyndaşlyk: Ýakyn hossarlyk, gelip çykyşy boýunja ýakyn araganaykda bolmakly. Arman , garyndaşlyk iltegişimiz bar (" Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Olaryň arasynda garyndaşlyk peýda bolupdyr. Tagaň bilen nazorgeldinn garyndaşlyk taýynda aragatnaşlyklary bardy.

garyndaşsyrmak: Yakyn hossar bolan bolmak. *Ol çäkmeniň syýy bilenm derlerini süpürşdirip gadyrly garyndaşsyrady (N. Pomma , Taýlak Hyzzyn).*

garyndy [ga0aryndy]: bir zadýň içine garylýan, goşulýan zat, *indi olar bilelikde palçyk anykladylar (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Diýmek, sortlygy tohumlar etileninde, boşga sortlaryň tohumlarynyň garyndasynyň bolmazlygy ärän möhimdir. Olar çüýrüntgi garyndy salnan küýzejikleri göçürilip ekilipdir ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garynlak: Garny ýasy, ullakan garynly, *ussa garynlak we sakgally bire adamdy (A. Durdyýew , Aýgyly Ädim). Ol wagt bu garyndakdaki, indi onuň ýogun garny çekilişipdir. Şol wagt öweziň özi uzyn boýly garynlak bir adam bilen horja bir kişi gapldan girdi (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ol ärän garynlak, düýrlenen gamyş ýaly epeý olypdyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

garynsa: Malyň garnynyň aşagyna tutulýan ýasy mata. *Eşegin garynsasyny pugta çek!*

garyp – gasar [garyyp – gasar]: Garyp, pukara, hor- homjy. *Mal- döwleti köp bolsa, garyp- gasarlara paýlasyn.*

garyp [garyyp]: 1. Her bir zada mätäç adam, ykdysady taýdan hiç hili üpçünçiligi bolmadyk adam. *Men'a garybam bolsam, bolsam ,özümi seniş bilen denäp biljek däl (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Garyplar baýlar ýaly däl, olaryn durmyşy agyr hem bosa, özlerini pes tutmaýallar. Ol oba garyplaryny birleşdirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Ol garyp gonşusy bir towuk edinse, şony hem görübilmezçilik ederd. Garybyä göwnisynyk sözi döwik ; ýetimin boýny buruk, ýüzi soluk (nakyl). Garyp adam ýamanar. Ýamanar-dsa gowanar (nakyl). Garybyn it hem ýagy , bit hem (nakyl). 2. Kön.s. çet ýurda düşen mysapyr.*

garypçylyk: *ser. Garyplyk. İşçiler bu garypçylykdan gutulmagyn ýollaryny agtarýardylar (K. İsanow, Watan Üçin)*

garyp-gasarlyk [gary yp gasarlyk]: Garyplyk pakaralyk ýagdaýy.

garyplaşmak[gary plaşmak]: Ykdysady taýdan pes, düşmek , garyplyk ýagdaýyna düşmek, garyp düşmek. *Halk bolsa garyplaşypdyr. Ownuk söwdagerler garyplaşdylar.*

garyplyk: Garybyň hal- ýagdaýy, garyp bolup mätäçlikde ýaşamaklyk. *Garyplyk çaga-çaga ýanynda, aýal ýanynda, gonşy – golam ýanynda adamyň başyny aşak salýar. Gyzym,sen hem garyplykdan basylp, özüňi aldadaýmagyn!(N.Pomma,TaýlakHyzzyn). Garyplyk öldürmez,öldürmesede güldürmez (nakyl).*

garyş: Eliň başam barmagy bileň külem barmagynyň arasyndda deň bolan uzynlyk ölçegi. *Biz ýalak ýigitler bir pyýala suw islände, gyzlaryn zülpüniň näçe garyş uzalýanynda seniň habaryn ýok. İki elini bykynyna goýup. Sag aýagyny bir garyş öne ätledi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Garyş boýly galan gök çüýse ýowy gowaşalar bolsa minneti Murgan deýasynyň suwundan çekip, günüň yssysyna boýun egmaň yssynyň önünde mert durýardylar (A. Durdyýew,Saýlanan Eserler). Yzçynyň gözüne basylan yz bir garyş ýokary golyp görünýärmiş-diýen bir myş-myş bar. İtler dillerini bir garyş uzadyp hasylaýardylar. Boýy bir garyş, sakgaly iki garyş (Nakyl).*

garyşdyrmak: 1. Biri-biriniň içine gormak, biri- biriniň içine gatyşdyrmak, bulaşdyrmak. *Pagtanyň sortyny garyşdyrsa , bahasy peseler (" bahar").*

Bolşewikler maşgalany garyşdyrmak, islänoklar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). 2. ser. Gorjaşdyrmak. Men pikirimi garyşdyrýaryn.

garyşyk [gazaryşyklyk]: Garyşyk halda bolmaklyk, garym, gatymlyk.

garyşlamak: Garyş bilen ölçemek. *Matany garyşlamak.*

garyşlatmak: Garyş bilen ölçemek: *Garyş bilen ölçetmek.*

garyşmak[gaaryşmak]: 1.Biri – biriniň içine garylmak, gatysmak,goşulmak. *Adam göre girýär, guma garyşýar. Körpe guzuçyklaň mäleşýän sesi, Tügtüge garyşýar çöller içinde.2. Bir işe gatysmak meniň wezipäme girenok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Kejeban garyşmak, -ser. Kejebe- Kejebam garyşýar.*

gark: 1. **gark bolmak**-suwuň düýbüne gitmek, suwa batyp ölmek. *Pisarew deňizde suwa düşünýärkä, suwa gark bolupdyr ("Mydam Taýýar" Gazeti). Adamlar gark bolupdyr (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).içýan bolsa suwa gark bolup, ölüp galypdyr ("Türkmen Halak Ertekiler Ýygındysy"). Namarda zar bolandan, gara derýa gark bol (nakyl). 2. **gark etmek** -1) suwuň düýbüne batyrmak, suwa gidermek. *Suw güýjap, gark etdi ony, Gitdi ol suwuň teýine (Çary Aşyr, Poemalarr); 2) halys doýurmak, basdyryp suwarmak, peli doldurup suw tutmak. Ekini gark etdim, entekler suwsamaz; 3) **gark urmak**-er-bet üsgürmek, bir syhly üsgürmek. Hasar gark urmaga başlady. (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Sözüni gutardy da, han içini tutup, gark urup aşak oturdy (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler). **Pikir derýasyna gark bolmak**-ser. **Pikir.** *Pikir derýasyna gark bolan Muhammet oňa bir bada batyrgaý jogap berip bilmesi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).***

garkyldamak: Garkyldy ses çykarmak, gark-gark edip seslenmek (gaz hakda). *Çeşmimiň kölünde garkyldap ýüzer, Ýaşylbaş sonaly gazlaryň sesiň ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi"). Garga gagyldaýar, gaz garkyldaýar.*

garkyldaşmak: Köp bolup garkyldamak, garkyldyly ses edişmek. *Garkyldaşyp gazlar, ürküşip sona, Näge suw çaykansa, kölden aýypdyr ("Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi").*

garkyldy: Gaz gygyrdanda çykýan ses.

garlawaç [garlawaaç]: zool. Serçeler otrýadyndan bolan inçe uzyn çowly ganatly, guýrugynyň ortasy gädik, çalt uçýan, petekesi akja, kiçijik garağa guş. *Emma onuň gysgajyk boýy, näzijek elleri tüýnük ýüpüne etmän, garlawaç dostlugyna görä ejesiniň köýneginden asylypdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Köne adatlary oklap, Durmuşymyz tämiz saklap, Garlawaç dek ganat bekläp, Ruha ruh goşdy kanun (Durdy Gylyç, Goşgular). Töräň gara atyn münüp, Lal uçdy garlawaç ýaly (Çary Aşyr, Poemalar). Osetin obajygy garlawajyň höwürtgesi ýaly bolup görünýärdi (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahymany).*

garlyk [garlyk]: Garyň köp düşen ýeri, garyň köp ýagan ýyly. *"Gaz elli biriň-de" eňleşdi haly, Çägeligi eňip, garlyga düşdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Görseň, taş-töwereginiň ýagty we garlyk (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Öten ýyl örän garlyk boldy.*

garma [gaarma] YY: Sogan, Käşir, et, çörek garylyp bişirilýan dograma çorba, nahar. *Bir uly kesren garmany garnyna gapgardy ("Görogly" Eposy).*

garma [gaarma]: Eriş gyzyly ýüpekden, argajy gara ýüplükden edilip, elde dokalýan zol-zol mata. *Başynda gara telpegi, egninde garma dony bar (A. Durdyýew Saýlanan Eserler). Egni garma dony bilen köwüş-mesisini hem şoňa bedriler (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Adim). Egni uzyn garma donly, Mydam deň-duşydaşynda (Çary Aşyr, Poemalar).*

garma-gürmelik [gaarma-gürmelik]: Adamlaryň tertipsiz üýsmeleňi, aýdyň dälilik, bir hili boýlan bulaşyklyk, başagaýlyk. *Şol garma-gürmelik netijesinde, türmede oturan komissarlar boşap, narohoda oturypdylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).Men bolsam garma-gürmelikden peýdalanyp, niredesiň medpunktuň wraçy diýip at salaýandyryn ("Tokmak" Jurnaly).*

garmak [gaarmak]: Bir zady ikinji bir zat bilen goşmak, garjamak. *Kolhozyň iýmiti gyt bolmasa-da, Aýsoltan Laçynyň iýmitine ýumurtga garyp bermegi haýyş edýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Saçypdyrlar ol jennetiň zerini Garypdyrlar gulman bilen hüýrünü ("Görogly" Eposy). Tozana garmak-ser. Tozan. Şu minutyň özüde seni bir tozana garsamdym (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). El garmak-ser. El. Merýem, bu senmi, saňa el bardylarmy? (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

garmalaşyk [gaarmalaşyk]: Adamlaryň tertipsiz garym-gatymlygy. *Men ony garmalaşygyň içinden çekip çykardym (M. Gorkiý, Ene).*

garmon: ser. **Garmonika.**

garmonçy: Garmon çalyan adam. *Garmonyçynyň sazynyň sesine goşup, çagalar tans edip başladylar.*

garmonika: Klawiaturaly saz guraly.

garmoniýa: 1. Akkordlaryň düzülişi baradaky saz teoriýasynyň bölimi. 2. Saz. deň gelmeklik, sazlaşyk, sazlyk.

garnamak: Öldürilen malyň garnymy dilip, iç goşuny çykarmak, aýyrmak. *Owadan keýikleri garnap, maşynyň ortasyna basdylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

garnaşmak: Öldürilen maly garnamaga kömek etmek.

garnatmak: Öldürilen malyň iç goşuny aýyrdyrmak, arassalatmak.

garnaýyç: bot. Togalajyk kökünden süýde meňzeş suwuklyk çykyp duran dagda bitýän ösümlik. *Garnaýyç sakgyjy.*

garnir: Etili naharyň gapdalyndan goýulýan tüwi, unaş we ş.m. huruş.

garnitur: Bir zadyň doly komplekti, ýygyny. *Mebeliň garnytury.*

garnizon: Şaherde, galoda ýa-da berkidilen raýonda ýerleşdirilen goşun bölimi. *Şäher garnizonynda aňly goşun ýoguny ynandyrdy. Çernýşow şäher garnizonynyň az sanly soldatlaryny kömege ündeýärdi. Guşgy garnizonynyň watan bähbidini göz önünde tutýan ynsaply generaly Wostrosablin aklara goşulmakdan bütinleýin boýun towlaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Moskwa garnizonynyň goşunlarynyň nyzama duran bölümleri gymyldaman dymdyrs durlar ("Pioner" Jurnaly).*

garnuw [gaarnuw]: Goşant, garyndy. *Bu matanyň hiç hili garnuwy ýok.*

garnuwly: Goşant goşulan, garyndy garylan, garyşdyrylan. *Bu ýüpek garnuwly.*

garnuwsyz: Garyndyşy, goşandy bolmadyk. *Garnuwsyz tohum atlar.*

garp: kön.s. Gündogaryňgarşysy, günbatar. *Güýçli ýalyn çabyrady garpdan (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

garpyşmak: Salşyp almak, geýdirilişmek, uruşmak. *Garýagdy uruş başlanan badyna Muhat bilen garpyşdy (H. Ysmaýylow, Powestler). Garpyşan adamlaryň gykylyklary alazenzele turuzdy (M. Gorkiý, Ene). İki it bada-bat bir garpyşdy. 2. Gujaklaşmak. Rugsat ber, ýürekleri açaly, goý ýürekler garpyşsyn (G. Seýitliýew, G. Muhtarow, Çopan Ogly).*

garpyz: bot. Kädiler maşgalasyndan bolan bossan ekini we onuň ullakan togala süýji hasyly. *Bu garpyzyň içi köz ýaly eken (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Süýnmek, togalak garpyzlar çaknyşy ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Men şu ýyl gumda ürgün çägniň hem üstüne düme garpyz ekjekdirin (A. Gowşudow. Köpetdagyn Eteginde). Olaryň ýüzi garpyzyň paçagy ýaly ýylmanak görünýärdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Garpyz çigidi bilen gowurgany tapsa-da edil palaw ýaly görýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Bir elde iki garpyz tutdurmaz (nakyl).*

Aýakly garpyz-pes boýly, togalak adam, garynlak çaklaň adam.

garramak: Garry bolamk, ýaşyn körelişmek. *Aýna alty aýda, belki, alty ýyllyk garrandy (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Dünýäni görmän, obamyzda garradyk (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Dogrusy, köpüsi her ýyl planda bellenip, hyýal bilen garrady ("Tokmak" Jurnaly). Ol ýolbars örän garrapdyr ("Türkmen Ahlk Ertekiler Ýygynyndysy). At garrar, meýdan garramaz, ýigit garrar, henňam garramaz (nakyl). Toýa garramak ýok (nakyl). Gazygynda garrasyn*-öýlenen

ýigidiň gelin bilen baky ýaşamagy arzuw edilip, gelin edinen ene-atalara gutlag manysynda aýdylýan aňlatma.

garraşmak: Garrylyk ýagdaýyna ýetişmek, ýaş könelişmek. *Adam birneme garraşyp başlady, nämemi, öňkülik ýok.*

garratmak: Garran hala getirmek, garrylyga ýetirmek. *Ony köne agyr durmuş garratdy.*

garry: Garrylyk ýaşyna ýeten, garrap ýaşy has hem könelişen. *Görülmedik şadyýanlyk kolhozda, Ýigitde, garryda, gelinde gyzda (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ynha, biz iki garry, kempir-ä kolhozyň gulajyny dokaýar. Men kolhozyň ýüpüni işýän, oglymyz furgan sürýär, genlimiz gazy gazýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Onuň garry atasy Gylyç Mergeniniň ýüreginde öňki söýgüsiniň üstüne agtygyna berk ynanç döredi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Garry oýnasa, gaý turar (nakyl). Garry hem bolsa gyz ýagşy, egri hem bolsa ýol ýagşy (nakyl). Garry gyz-ser. Gyz. Garry gyz aldyň-la, balam! Bir wagt kemala geldiň-le, balam! ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

garry-gartaň: ser. **Garry-gurry.** *Garry-gartaň yza galanlaryň gerşinde gamçy oýnady. Nahar bişirmäge, çay gaýnatmaga garry-gartaň aýalar kömek edýärler (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Garry-gartaň adamlar, aýallar kak diýärler (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

garry-gurry: Garry we gartaşan adamlar. *İki-ýeke garry-gurrular barýan bolaýmasa, indi ol ýerik başga barýan ýokdur-la! (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

garrygyz [garrygyyz]: bot. Daşy бүдүр-сүдүр, gasyn-gasyn, paçagy galyň giçki (gyça saklanýan) gawunyň bir sorty. *Gök biýaranyň içinde garrygyzlar düňderişilip ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Daşhowzyň garrygyz gawunyndan gerk-gäbe bolan Eziz agraldy (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim).*

garrylyk: Garry bolmaklyk ýagdaýy, ýaşy könelik. *Oglum, garrylyk basmarlaýar (R. Seýidow, Bagtlylar). Nurjahan garrylyk münkürligi bilen Artygyň aýratyn alamatlaryna çenli tintedi (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Garrylyk görmedik eý görkana Aý!. Aşak düşsen tüýdük çalyb bereýin (R. Seýidow, Bagtlylar).*

Garrylyga ýüz urmak-garrap başlamak. *Balam, men indi garrylyga ýüz urupdyryn (Myraly).*

garsa: Birden, jalt, tiz, birdenkä. *Çopanlaryna-da pitiwa etmän ony garsa gujaklamak isledi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

garsak Y: zool. çöllükde ýaşaýan gysgajykaýakly, gymmat baha derili tilki çagasyna meňzeş kiçijik haýwan. *Eňseki düzlükden bir garsak tutduk. Awçylar garsagy derisi üçin awlaýarlar.*

garsak YY: Gyzlaryň baş sany toglaýajk daşy oklap hem gapyp oýnaýan oýny, başdaş. *Gyzlar baş daş bilen garsak oýnaýardylar.*

gars-gars: Kiçi kalibrli ýarag atylanda yzly-yzyna çykýan ses. **Gars-gars gaşanmak-ser. Gaşanmak.** *Olar gars-gars gaşanýardylar (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

garsyldamak Y: Garsyldyly ses çykamk (kiçi kalibrli ýarag atylanda). *Ýakyn ýanymyzdan garsyldap başataryň sesi eşidildi.*

garsyldamak YY: Bir Syhly Gaşanyp gart-gart edip oturmak, gaşanmak. *Näme, garsyldap otyrsyň gijeýärm?*

garsyldatmak: Kiçi kalibrli ýarag atmak, garsyldyly ses çykarmak. *Ol üstaşyr garsyldadyp goýberdi.*

garsyldy: Kiçi kalibrli ýarag atylanda jykýan ses, garsyldap çykýan ses. *Ýaňy bir garsyldy eşidildi.*

garsynmak: ser. **Garsyldamak YY.** *Endamyň ot alyp barýarmy, ne beýle garsynýarsyn?*

garşa [garşaa]: Köne adat boýunça gelinlik gyz alyp, ýerine gyz bermeklik däbi. *Garşa guda bolany üçin, bu iki arada uzyn salgyt-galyň diýilýän zat ýok (A.*

Gowşudow, Saýlanan Eserler). Şeker ýatışse, şany çykaryp, ýa garma edip, öýüne gelin getirmekçidi (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim).

garşy: 1. Biriniň ýa-da bir zadyň göni oň tarapy, maňlaý tarapy. Garşym alyp duran dilber, Näzlim bir suw ber içeli ("Görogly" Eposy). Ýaşulular duralganyň garşysyndaky düzlükde aýak üstünde miting geçirdiler. Olaryň garşysyndan özleri bilen sandaş ýalagjy çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Hojaýyn onuň garşysynda poluň üstünde oturdy, bir salym onuň ýüzüne sesini çykarman seretdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). 2. Ýöredilýän pikiriň, düşünjäniň, işiň we ş.m. tersine. Özleriniň ötgür sözlerini duşmanyň garşysyna gönükdirdiler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 3. Her gezek, gaýta-gaýta, birsyhly. Sen garşy meniň ýanyma beýdip gelip durma-da, özüň hem bir alajyny görjek bol. **Garşy gitmek**-biriniň pikiri, hereketi bilen razylaşman, onuň pikirine garşy bolmak, garşy durmak, garşy çykamk, terd hereket etmek. Bize garşy çykýanyň seňrigine kakarys (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

garşydaş: 1. Biri-biriniň garşysynda bolan, garşyma-garşy bolan. Olaryň garşydaş oturan goňsulary toý edýär. 2. Göreşde, ýaryşda we s.m. garşyňa çykyş edýän bäsdeş. Ol küştde garşydaşyndan utuldy. Ýaryşda garşydaşyňdan üstün çykmak.

garşy-garşy: Gaýta-gaýta, öwran-öwran, her sapar. Men hem muny garşy-garşybarlap durman, ýyly saklajak bolaýyn-dýip, içini geplettdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

garşylamak: Öňünden çykmak, garşy almak. Arçyn özüniň agasyny ýere gadyrlylyk bilen garşylady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).öwez göwünli-göwünsiz ýerinden turup Garajany garşylady ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Emma Nurjahan ony öz ogly ýaly garşylady. Atly polk Kuropatkin köçesine girende, şäher halky olary gül bilen garşylady (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Şapak ýaşyp, ýaňy bolanda ýassy, Kakçy Gadam garşylady iwany (N. Pomma, Goşgular).

garşylanmak: Garşy alynmak, öňünden çykylmak. Bu çagyryş şatlyk bilen garşylanypdyr. (Orta Asyrlar Taryhy). Özbekistan pagtaçylarynyň delegatsiýasy biziň kolhozçylarymyz tarapyndan mähirli garşylandy.

garşylaşmak: Biri-birine gabat gelmek, garşy gelmek. Duş gelmek, duşuşmak. İki hanlar garşylaşyp duranda, Orta ýerde okun döker gaça-gaç ("Görogly" Eposy). Biz orta ýolda garşylaşdyk.

garşylatmak: Birini garşy aldyrmak, öňünden çykdyrmak. Myhmanlary garşylatmak.

garşylyk: 1. Edilýän hüjüme, herekete berilýän gaýtawul. Aman poşçy hem garşylyk görkezjek bolup durmady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Olar ýerli ilatyň batyrgaý garşylygyna duçar boldular (Gadymy Dünyä Taryhy). Haýwan hem soýjak bolanyňda, öz gurbuna görä garşylyk görkezýär. Synpy duşmanlaryň görkezýän garşylyklary barada gürrüň etdi. Duşmanyň garşylygy gowşap, top gümmürdisi kem-kemden azalysýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Pikiriň, düşünjäniň biri-birine tersligi, gapma-garşylygy.

garşylykly: 1. Biri-birine garşy bolan, biri-birini inkär edýän. Garşylykly pikir. 2. iki taraply bolýan, iki taraplaýyn ýüze çykýan. Garşylykly tüpeň atyldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

garşylyksyz: Hiçbir pasgelsiz, garşylyk görkezmän, gaýtawulsyz. Garşylyksyz tabyn bolmak.

garşyma-garşy: Biri-birine garşy, ýüzbe-ýüz. Biri-birine garşyma-garşy durupdyrlar (SSSR Taryhy). Biz garşyma-garşy oturyp, şybygymyzy otladyk (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

gartaň: Garrap başlan, ýaşy bir çene ýeten. Begenç bir gartaň aýalyň ýanyna bardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Goňşuldan gelen gartaň aýal çaganyň göbegini kesdi (B. Kerbabaýew, Aýgyrly Ädim). Ýerli-ýerden ýapyşdylar saýlarna, Gartaň

aýal bilezigne garansoň. Gartaň aýal janykdy-da gep urdy (B. Kerbabaýew, Aýlar).

gartaşmak: Birneme garramak, garrap başlamak. *Ol göräýmäge gartaşan ýaly bolsa-da, gany ýere damaýjak boýlar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ol indi gartaşypdyr. (A. Gowşudow, Eserler).*

gartmaç: Edilýän çakdan garry, garryrak, gartaşan. *Myradaly aganyň gartmaç gülküsi şyg-şyglap aýratyn-da çasly çykýardy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Biýseňem-ä, ol saňa görä gartmaç bolsa gerek.*

gasdyrmak: Gasyn-gasyn edip tikdirmek, epip tikdirmek.

gasyk[gaasyk]: Garnyň aşak etegi.

gasyn- gasyn: 1. Ýygirt- ýygirt. *Alkymy gasyn-gasyn bolup, halta ýaly sallanydyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* 2. *Epin tutan, epin – epin. Bu sapar gonjy gasyn-gasyn ňdigini çykaryp, ýalpyldawuk botinka geýipdi (B. Kerbabýew, Aýgytly Adim).*

gasyn: 1. Ýygirt. *Ümsagül hamy bürşük eli bilen gasyn atan ýüzüni sypady (B. Kerbabaýew, :Aýgytly Adim). Orazgülüň käbir ýeri gasyn atan bugdaýrenk ýüzinin sag tarapynda garaja nokat ýaly meňi bardy. Pökgerin duran ýaňaklary indi gasyn atan, ösgün, bulaşyk murtlary hem salparyp ýatan, agzy bolsa nasly ýaly ýumralyp duran bir adamdy.2.Ý eriň, eplem (geýimde). Gasyn atan köýnek.*

gasmak: 1. Gasyn – gasyn edip titmek, epip titmek, köýnegiň etegini gasmak. 2. *gepl.1. Bolar- bolmaz edip tikmek, başarnyksyz titmek.*

gasňak1: Arabanyň tigriniň gurşawyny berkidýän demir.

gasňak2: Gat-gat kir tutmak, gasňak baglamak.

gasňaklamak1: Arabanyň tigrini gasňak bilen gurşawyna berkitdirmek.

gasňaklatmak2: Gat-gat kir basdyrmak, gasňak baglatmak.

gassap[gassaap]: Mydama mal satmak, mal öldürip et satmak bilen meşgul bolýan adam. *Gassap aly näme dursuň, meniň ölümimi işleýän ahyry. Ol adam mal öldürýän gassapdy. Geça san goýgy, gossaba – ýag (nakyl).*

gassaphana[gassapçylyk]: Gassabyň hünäri, gassabyň käri. *Aşyr gassap ady oňa gassapçylyk käriden galypdyr.*

gastrit: *med.* Aşgazan keselleriniň bir görnişi.

gastrol: *teatr.* Başga ýerden gelen bir aktýor ýa-da aktýorlar tarapyndan goýlan oýun, spektakl.

gastrolýor:1. *teatr.* Çykyş etmek üçin wagtlaýyn çagyryşlan artist 2. *göç.m.* Ondan –ona geçip ýören, ol şahadan ol şaha böküp ýaran.

gastronom: Gastronomiýa magazininiň ady.

gaş [gaaş]2: *Ýüzüýin, gül ýakanyn we ç.m. bezeshaýlarynyň ýüzüne otuldyrýan, berkidilýän gyrmat bahdaş. Gyz nepis ýaşalan ýüzge hem onuň owadan seretdi. Ýüziýimin gaşy döwülipdir. 2. Egerin öň tarpyndaky somalyp duran tommak ýeri. Annagulynyň bolsa bir eli eýerin gaşynda. At çapanyn dan – ä geçtik egerin gaşyna berrk ýapyş (nakyl). 3. Papagynlaýyn üstünden öne uzaýyp gatý ýasy, ýuka bölegi. Papagyn gaşy döwülipdir. 4. Kömekçi atromunda sonun için ol öz wekillerinde azm urdy.(B. Kerbabaýew ,Aýgytly Asdim).*

gaş- gabak[gaaş- gaabak]: Gaş we gabak menin gözüm, gaş- gabagyn, *aýlarjan! (B. Kerbabaýew, Aýlar). Olýar – gabaklaryny salladdy.*

gaş(gaaş)1 Göz ortymynyn üstündakşi gyýlyp gara tüý we şolýer. *Aýsoltanyň gyýma gara gaşlary biraz ýazylypdyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Aýna ejeşliginiň ýüzüne çignerilende, onuň ýazylyp ýatan gara gaşlary hyrsyzlandy (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Adim). Ýaý ýaly gara gaş, ok deý kirpikler alajaga menzýar golaý ýeteni (B. Kerbabaýew, Aýlar). Gözüme balondan gaşymy bolsyn (Nakyl). Gaş bejerjek bolup göz çykrmak- gogysyny etjek bolup bulaşdyrmak, erbet etmek . Gaş kakmak – gaşyny hareket etdirip göz- gaşyny oýnatmak, yşarat etmek. Gaş tapyşmak-ser. Gaşçytmak. Gaşçytmak – bir zada näýyl olup gaharlanmak manlaýyny ýormak.gaşlatry çytylýar gözleri ýanýar*

aý ýüzünde gahar-gazap öýşüni (B. Kerbabaýew, Aýlar). **Gaşy ýazylmak** – gahary gaşmak, ýüzi açylmak. Garyp ena gözüm aýdyn diýeli, ýazylsyn onunaň çytylan gaşy ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly).

gaşamak: Gijeýan ýerini dymagym bilen gazamak. Annaulygy kellesini gaşamaga başlady (a. Durdyýaw, Saýlanan Eserler). Ol birgün omzyny gaşamak üçgin olkanýar weli, ýokarysyndan naýynjar ses eşidilýar ("Türkmen halk ertekiler ýygynyntysy"). Eşek hem özdenini ýaşar (nakyl). Unytylan ensesini gaşar (nakyl). **Gijaýerini gaşymak-** özini degişli bolnizat barada gürlmek, aýtmak, geplemek.

gaşanmak: öz- özini gaşamak ,gijeýan ýeriňi gaşamak. Gapdalyny gaşanyp, gyşaryp ýatan gandymlanla galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Bir agja baryp, gapdalyny oý kap gaşanypdyr we şondan gök sapaklar ilişip galypdyr. (" Türkmen Halk ertekiler ýygynyntysy").Guşlaryn aýaklary gije ýar gaşanjak bolup bir ol aýagyny,bir beýleki aýagyny görsterip goýýar (W.R.bododin,Öý Guşlarynyn Keselleri we Weterinar-Profilaktiki Çareler).**Gars-gars gaşanmak**-elin ýetişdiginden gaşanmak.olar gars-gars gaşanýardylar (Il.n.tolstoý,Saýlanan Eserler).Biri ýatyr gars-gars gaşanyp.

gaşatmak: Biriniň gaşamagyny gazanmak, gijaýan ýerini gazatmak. Arkany gaşatmak. Gijeýän ýeriňi gaşatmak

gaşaw: Atyn endamyny gaşap arassalamak üçin çok haýalym enjam, esbap.

gaşba- gaş [gaaş ba-gaaş]: Ýüzbe-ýüz, garşymy –garşy. İkisi hem oturdylar gaşba-gaş, ösüpdirlir bir obada ýaşba- ýaş.

gaşlak [gaaşlak]: Gaşlaryny arasy atyşyp duran gürr gaşly, uly gaşly. Gaşlak soldat külem barmagy bilen papirosynyn külünü kakdy (" Pioneer "Jurnaly).

gat – gat: Bir näçe gat, bir näçe mertebe. Bu söz moskwada gat-gat jaýlarda, gülnar hanowa diýip gürrün etýardi. Gat-gat jaý. Gat-gat mata.

gat:1. Epin, eplem. Oturyp gazetiň gatyny açdy (" Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Baýdagyn gaty ýazyldy ("Kolhoz Günləri"). Söher – söher açyp albomyň gatyn, gaýybana seredip doýýan diýenmiş (Sowet Edebiýaty Jurnaly). Kaşym bilen bir partada oturyp, bileje seretjek kitap gatyna ("Mydam Taýýar"Gazeti)..2. Mertebe, etaj. Kohozyň onýyllyk mekdebiniň giň öpüşgeli iki gat beýik jaýy bar. Üç otagyn iki gat öýde Göwheriň ýeke özi ýaşaýardy. (M. İbrahimow , Ol Gün Gejeler).3.ser. **Gatlak.** Münüp gahar atyny, söküp daglaň gatyny. Göwnünde gat galmak-ser. **Göwnün.** İşan aga, alyn, dohod wagty däl, göwnünide gat galmasyň!- diýdi ("Sowet Edebiýaty " Jurnaly).

gatalmak: Berkleşmek, pugtalaşmak, gaýymlaşmak. Palçyk barha gotalýar.2. Güýçlenmek, batlanmak radionun sesi gitdikçe gatalýar.3. Tizleşmek, çaltlaşmak. Otlynyn gidişi gatalýar.

gataltmak: 1. Öňki derejesinde gaty etmek, gaty hala öwürmek, berkleşdirmek, gaýymlaşdyrmak2. Öňki derejesindn artdyrmak, güýçlendirmek, batlandyrmak. Ene sözünü mylaýymlyk bilen başlap, sonuny gataltdy. Agzam sesini gadaltyp başlady (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly).

gataamak: Çygy gidip berkemek, gurap gaty hala öwrülme, gaty bolmak. Käbir ýeri gany bilen gatapdyr. Syçdyrylypmy, döwlüpmi belli däl (B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim). Köçä dökülen dersler eýýam gotap gemre bolupdyr.

gatanç: 1. Üstüni ýetirmek üçin goşmaça zat, gşant. Saňa toý gatanjy diýip, öz ýanymda iki sany goýyn bilen bir düýe bugdaý niýetläp goýupdym (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gurplurak adamlar tapdygyndan gotanç diýip, kimsi dowar, kimsi öküzçe eltdiler ("Görogly" Eposy).2. garynda, garnuw. Seniň aňrynda meşçan gotaňjyn bar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bu uňunda diýsenem-ä arpa gatanjy bar bolsa gerek.

gatançly: Gotanjy bar bolan , garyndyly, garnuwly, gaoşantly. Çäge gotançly toprak. Arpa gotançly un.

gataňňyr: *bot.* Köki iri togalak klubenli, ownuk ýeralma meňzeş, iýilýän ösümlük. Biz meýdandan ýuwa, ýelmik we gataňňyr ýygdyk.

gataňsy: Birneme gatan, ýaňy gatap başlan, onçakly ýumşak bolmadyk. Gataňsy çörek. Gataňsy halwa

gataňsy: gatap gitmegine ýol bermek, gatyjylyk derejesine altmek, guradyp berkişdirmek. *Palçygy gotatmak. Çöregi gotatmak.*

gatbar: *ser.* **Gatbar- gatbar.** Nemetsler özleriniň berkitmelerini şol tokaýyň içine we onuň arkasynda üç gatbar ýassyk münderilgiliginr galdy.

gatbar-gatbar: Bir näçe gatdan durýan, üsti-üstüne gotlanyp giden, gat-gat. *Şi-şahy doňlaryn ýaraşýar saňa gatbar-gatbar jaýy bardyrkurortyň.*

gatbarlamak: Üsti- üstüne goýmak, gat-gat goýmak. *daglaryň gatbarlan garyn eredip, bol hasylyn gözbaşyny döretdi.*

gatbarlanmak: Üsti – üstüne bir näçe gat bolmak, gat tutmak. Gatbarlaşyp giden daglar.

gaty- gaýrym: Göwne deger ýaly, ýokuş, gaty, agyr, ýaramaz (söz). *Kakasyna gat- gaýrym bir wat aýtmakdan saklandy. Nurjahan heniz özüni bilip, öz doganyňa däl hatda hiç kime-de gaty – gaýrym söz aýdyp görmaändi.*

gaty- guty: Galan –gaşan, bölek- бү-бүjek, iýilmän galan. *Käbir horjunlardan gaty-guty çörek hem çykdy. Her kim aýak üstünde diýen ýaly suw içip, gaty-guty garmanmakçy boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Öýüne girip, gaty-guty çörekleri çanaga dograşdyryp, eltip goýnunyň önünde goýdy. Gaty- guty gemrişdirip, dişimiz döwýärdik ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

gaty: Ýumşak bolmadyk, pugta, berk. *Ondan soň ony gaty ýerde ýatyryp, aýaklarynyň üstüne mündüler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Ýer gaty bolsa, öküz öküzden görer (nakyl).*2. Pugta, mäkäm, gaýym. *Aýrylar gider diýýärsiň weli, kelläni ýaman gaty gahary geldi ("Görogly Eposy").* 4. Güýçli, batly önki atly galdy, emma indi başga bir atly gaty kowýar ("Görogly Eposy"). Ol gaty geplemän diňe hamsygyp hümrüdedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gaty adam- ser adam. Gaty gitmek- hetden aşmak, öte geçmek, hakyky derejesinden aňry gitmek. *Sen gyzzgaty gitmegiň! Gaty görmek –birinden göwne deger ýaly söz eşidip öýkelemek. Kolhoz başlyklaryndan zeýrenmegini kohozyň sekretary alty örän gaty gördi. Gaty görsen, gaty görsen, gaty ýerde otur (nakyl).*

gatyja: *bot.* Dag borjagyna meňzeş, maýda ýaprtakly köpýyllyk haşal ot.

gaty-gaty: tiz-tiz, çalt-çalt, basym, güýçli. *Sapargül howlygyp, ggat-gaty ýarap baryardy ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Olaryn gaty-gaty gepleşýän sesleri geldi.*

gatyk: Süýdün içine gönezlik atylyp, basyrlyp, taýýarlanýan önüm. *Hoşgeldi bir banka gatyk, ýene bir kürüşge gaýmak çykardy. Gatyk getiriň, gaty-diýip gogyrdy(M. İbtrhimow, Pl gün Gejeler). Akmaýanyň ýoly gatyk dökülen ýaly çaňjarýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gatyk gerek bolsa, getirip bereýin! Gatyk basyrmak- süýdün içine gönezlik goşup, uýatmak üçin üstüni ýapyp goşmak.*

gatyklamak: Gatyk goşmak (asa.ş.m). unaşy gatyklamak. **Agyzda aş gatyklamak.**-ser **Aş.**

gatyklanmak: Gatyk goşulmak. *Gatyklanen unaş.*

gatyklatmak: Gatyk goşdurmak. *Unaşy gatyklatmak.*

gatylaç: Onçakly ýumşak bolmadyk, gatap berkişen. *Keýiklerin biri syňraklary bilen gatylaç ýerde gum tozzdýardy.*

gatylyk: 1. Gaty bolmaklyk derejesi.2. gçö.m gysgançlyk. **Gatym- garym[gatym- gaarym]:** Biri –birine gatyşan garyşan, bulam – buwjar. Stoluň üstündäki kazyglar gatym-garym bolup ýatardy.

gatylymak: Goşulmak, garylmak. *Täze dumaşa ýetilip, aşyma ballar gatylyp, ýatan hassalar gutulyp, sag eýlediň janlarymy.*

gaty: zool. Erkek eşek bilen baýtalyň çakmymagynda emek gelen haýwan. Goluň baglap, tirkärin seni gatyra ("Görogly Eposy"). Bezelen gatyryň üstünde "Ýelpeseldi" diýen heňi çalyň gelyär.

gatyrgandyrmak: Biriniň gaharly käýindirmek, biriniň gaharyny getirmek, öýkeletmek. Artyk gatyrgandy: - aşyr, sen eňek etmeli ýeriňde-de edýärsin, şeýle-de bolsa, oňa gatyrgamak jogap gaýtardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Enejan, gatyrganmada, gürrün näme hakda gitýän bolsa şony mälim etsene (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Garly ussa oglynyň bir soragyna hiçbir geňirgenmedi, gatyrganjak hem bolmady. **gatyrgan[gatyryha:ana]:** 1. ser.

Garyşdyrmak. Olar ähli maşgalany goýun-guzy ýaly gatyşdyrmak işleýär ahryr! Anna petrowna özüniň gysgajyk sözünü rusça- türkmençe gatyşdyryp sözledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).2. bulaşdyrmak, çalşyrmak. Sen bu iki meseläni gatyşdyrýarsyn!

gatyşyk: ser. **Garyşyk** 1. Mekden klubunda uly – kiçi ; oglan- gyzlar gatyşyk oturyp, "Uzadaky gelinlik" kinosyna seredýärdiler.

gatyşmak: ser. **Garyşmak**1,. Yzyna dolansa, guýynyň düýbündäki süňklere gatyşjak (Myraly).

gatla: 1. Ýerin we ş.m belli bir galyňgatlasyňa betan guýuldy ("Mydam Taýýar"Gazeti).

gatla: Derýalaryň suwuny ýaplara bölýän hem-de suwyň derejesini galdyryp peseldýän gidrotehniki desga, kiçiräk bent. Suw elektrik stantsiýasynyň gatlasyňa betan guýuldy ("Mydam Taýýar"Gazeti).

gatlak: 1. Ýerin we ş.m belli bir galyňlykdaky gaty. Nebitli gatlaklary weýran edýärsiň. Ýeriň gatlagy.2. göç.m İlatyn, jemgiýetiň synp bilen baglanyşykly bolan belli bir topary. Sözlärdäki we hereketlärdäki ýasama gylyk ýokary gatlak bilen halkyň aşaky gatlaklarynyň arasynda uçurym döredýär.

gatlakly: Hamyr ýaýylyp, gatlarynyň arasynda ýag çalyp, ýagda bişirilýän byzmyk ýaly çörek önümi.

gatlama: ser. **Gatlakly.** Şu bukjanyň içindäki külçe gatlamamyka ("Görogly Eposy").

gatlamak:ser **Gat-gat etmek,** gat-gat edip eplemek. Şu haltany gatla-da, aşagyna ataý!2. ýüpi, ýüplügi bir näçe gat edip birleşdirmek, birleşdirip işme.

gatlanmak: 1. Gat-gat bolmak, eplenmek.2. bir näçe gat edilip birleşdirmek (ýüp, sopak hakda).

gatlaşdyrmak: 1. Gat-gat edişdirmek, epleşdirmek, gatlaşdyryp, ýaglyk baryny sarap, töwerek –daşyna bilmezi garap (Ata Salih , Saýlanan Eserler).2. ýüpi , ýüpgi bir näçe gat edip birleşdirmek , yzly – yzyna gatlamak, birleşdirip işdirmek.

gatlaşmak: Gatlamaga kömek etmek, bilelikde gatlamak, bile işmek. Sapak gatlaşmak

gatlatmak: 1. Gat –gat etdirmek, epletmek, epletmek. Dünä halyk etjek bosaň, şu haltalardan gadlar-da tikdiräý! 2. Bir näçe gat etdirip birleşdirmek, işdirmek (ýüp, sapak hakda).

gatlyşmak: Goşylyşmak, seplesmek, garylyşmak, onun hyýallaryna tebigatyň berk duýgusy gatlyşdy. Ynjsalman, yzyna okdurdyp gitdi garaňka gatlyşyp, ümdüzne tutdy (N. Pomma Saýlanan Eserler). Garaňky gatlyşmak-ser. Garaňky. Garanky gatlyşyp, towuk ketegine giren badyna, garry enesiniň towuklarynyň birini ogurlap aldy.

gatmak: Goşmak, garmak, birikdirmek. Aýyp bolan öz goşandym gatmasam ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Mäsin içine biraz tüwi hem gataý! Zäher gatmak-ser Zäher. Gaýta, oglyny urdun, atyny basyp aldyn toýlaryna zäher gatdyň(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Habar gatmak-ser. Habar.aý, soňa gowysy habar gatma! El gatmak-aýal maşgala erbet göwni bilen el degirmek, el garmak.

Agşam, seniň ogluň meniň aýal doganyňa el gatyptdyr (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

gatnabermek[gatnaabermek]: yzly-yzyna gatnamak, baryp gelip durmak. *Ol meniň Aýdogdym bilen bile gatnabersin ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

gatnamak: 1. Belli bir punktlar arasynda ýöremek, hereket etmek (ulag hakda). *Moskwada ýeriň aşagynda ýerastly otly (metro). Ýyldyrym ýaly gatnaýarmysyn.* 2. *Şo debe gatnap ýören bir ogly bilen bir gyzy bar (N. Pomma Taýlak Hyzzyn).* her gün baryp saz, gürrüniň diňläpjik, irmňň, arman hemişe-de gatnaýan (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Bibi mekdebe mydam biziň ýanymyzdan gatnardy.*

gatnaşykly: ser. Gatnawly2.

gatnaşyk: 1. Adamlar arasyndaki baryş – geliş aragatnaşyk. *Aýsoltan eje onuň bilen saçakly gatnaşyk çaşçynyň islegi boýunja durdugyça ýakynlaşýardy. Özleriniň dost-ýarlary bilen hem gatnaşyk açmagyna bir sebäp tapyldy.* 2. *belli bir zada bolan aragatnaşyk, garaýyş, baglanyşyk. Önümçilik gatnaşyklary.*

gatnaşmak: 1. Belli bir punkt arasynda ýöretmek, hereket etdirmek, dostlykly baryş-geliş. *Olar biri-biri bilen saçakly gatnaşýarlar.* 2. *käbir köpçülikleýin bolýan zadyň arasynda bolmak. Sary, sen hem gatnaşarsyn ("Kolhoz Günleri").* Bu gürrüňligiwe bolsa, golaý – goltum oba – gonşularyda gatnaşýardylar. 3. *ýaryşa goşulmak. Geöçen ýyl kolhozyň atларыndan ikisi at çapyşyga gatnaşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gatnaw: 1. Aralyga gatnamak üçin edilýän hereket. *Çylşyrymly front şertlerinde gatnaw edildi (Sowet Edebiýaty Jurnaly). Gatnaw bökdelmesin, sen pugta seret (N. Pomma Saýlanan Eserler).* 2. *Baryş- geliş, aragatnaşyk. Belki, ol şeýle-de bolsa bolýandyr, ýöne welin, şu öýlere gatnaw atyp başlanany maňa duýdurmanyňda soň, indi meň-a näme diýip, näme aýtjagymy bilmedim, Buşi Beg !-diýdi. Aşna, ozalda hem gatnaşyp galýäs, Gatnawy täzededen açaly diýjek("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

gatnawly: 1. Köp gatnaw edilýän köp gatnalýan, geým-gidimi köp bolýan (ýol hakda). *Ol ullakan gömi gatnawly ebfrat derýasynyň boýunda ýerleşipdir.* 2. *Baryş- gelişli, gatnawly bar bolan, aragatnaşykly. Gatnawly tanyşlyk.*

gaubitsa: harby. *Aýtan oky dik ýokardan düşýan mortiranyň ýaly artileriýa topy, gaubitsadn ot açmak.*

gauptwahta: Harby týussaglar saklanylýan jaý. *Goşunda gulluk edenimde, ýekeje gün hem gauptwahta düşen dälidirin.*

gawan: Deňiz kenarynda enjamlaşdyran gämi duralgasy. *Emma grek floty olary gawana goýbermändir we Gara Deňze gitmäge mejbur edipdir (SSSR. Taryhy).*

gawun [gaawun]: Kädiler maşgalasyndan bolan bossan ekini we onuň miwesi, hasyly. *Ýer ýaly öýleriniň töwerigine gawun, garpyz ekmäge başladylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Mert nesiller bilipdir işiň oňat babyny, *Gujagyna sygynok her waharman gawuny (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* Göçüp gelenler iýer ýaly gawun ekmäge başladylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gawun gawundan reňk alar (nakyl).*

gawunçylyk [gaawunçylyk]: Gawunyň köp ekilen ýeri, gawunyň bol ýeri. *Ol gawunçylykda eli zamçaly hut şu mahalyň özünde ogrulykda tutulan ýaly boldy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* Biz gijäniň içinde gawunçylyga bardyk (N. Pomma Taýlak Hyzzyn).

gawun-garpyz [gaawun-garpyz]: Gawundyr garpyzy azladýan tirkeş söz. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ekinler – de emele gelýardi (A. Gowşudow, Mähri–Wepa).*

gawunlyk [gaawunlyk]: ser. Gawunçylyk. **Gawunçylyk.** *Artyklardan ilerde-de, gaýra-da-da giden gawunlyk bolup, kel çatmalar çöp içinde tohum berlen ýalydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

- gaý:** 1. Gar, ýagşy gatysykly güýçli ýeliň ösmegi bilen ýüze çykýan tebligý hadysa, harasat. *Derýa bilen barýarkalar, gaý turup, gämini daşa urup döwürdir* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Gargy oýnasa, gaý tutar* (nakyl). *Çopan gaýda öser, molla – toýda* (nakyl). 2. Güýçli sowuk. 3. Göç.m. Döwletler arasynda ýüze çykýan uruş, söweş. *Bozulmaz birliги çekiç – oragyň, Geçirdi gaýlardan seniň zürýadyň* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Gaýyň garşysyna gaýduwsyz göreşip, ýolumyzy dowam etdirdik* ("Mydam Taýýar" Gazeti). **Gara başyna gaý bolmak**–İş bilen gümra bolup, aljyrap ýörmek. *Bir adam çotuny şakyrdadyp gara başyna gaý bolup oturdy* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). **Eser ýerde gaý tutmak** – Gyssag arada işe zeled beriji päsgelçilik ýüze çykmak, biwagt şowsuzlyga uçramak.
- gaýa:** Dagyn ýapgyt däl- de, göni dik çykýan ýeri uçut dagyn gaýasyna çykyp, guş tutduk (Tokmak). *Artyk ýylçyr kert gaýada bir daşa ýapysykdyr. Pyýada goşynlar gaýalardan aşdylar.* (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Ädim). *Sowet sowdatlary gaýa dyrmaşdy* ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly). *Görogly bir beýik gaýanyň üstünden syn edip durubersin.*
- gäýä:** Hamala diýersiň, tüýs hamala edil, kyrk ýigit göýä hem paýlaşan ýaly meýhananyň içinde gopgun göterdiler. *Kolhozçylar gelip munda dynç alýar, göýä toý günini ýadyňa salýar . artomonow goýa diýersin iwan timofeyewiçden bir zat soramak isleýan ýaly onun ýüzüne seretti.*
- gaýa-gopuz:** Gaýa gopuz ýok alyp barýan bir üýtgeşik,gyssali zat ýok . *sary sindi gaýa-gopuz ýok* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim)
- gaýalyk 1:** Gaýanyň köp ýeri
- gaýalyk 2 :** İlki garnyna gaýýan duluç , *inen düýe . gaýalyk duluç.*
- gaýalmak :** Gaýma bilen nagys edilmek , *gaýmalanmak tahýanyň gaýmasy onat gaýalypdyr.*
- gaýamak :** Gaýma bilen nagys etmek , *gaýmalamak hakykattanda gaýry ýaş başyndan gyza keşde etmek , gaýma gaýamak ýaly el işlerini öwretmek bilen ona edepli bolmak terbiýesinide berip başlady*(A. Gowşudaw , Mahri - Wepa) *Biz a gelin wagtymyzda sülmürop çay içerdik , gaýma gaýardy , ekşde ederdik*(sawet Edebiýaty _- Jurnaly)
- gaýaşmak :** Gaýma bilen nagys edişmek , gaýmalaşmak , men biba gaýma gaýaşdym.
- gaýatmak :** Gaýma bilen nagys ettirmek , gaýmalatmak , *gaýma gaýatmak.*
- gaýçy:** Mata we ş.m. zatlar kesilýän, gyrkylýan goşa tygly gural. *Meniň bolşum hem gadym bir akmak kazynyň öziň uzyn sakgalyny gaýçy bilen gysgatmagyn ýerine ot bilen gysgaltjak bolup, eňegini ýakyp hem sakgaldan aýryşly ýaly bolýar-diýip, öz-özüne käýinerdi* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). *Baglary timarlap çyrpýan gaýçysyny alyp, eýwandan aşak düşdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Gaýçy gulak-ser. Gulak.** Gaýçy gulak, dik boýun bardyr *biziň atlarymyz* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Gaýçy guýruk-ser. **Guýruk.** Gaýçy guýruk garlawaçlar gaýyşyp, *jaýyň depesinden her ýan uçýarlar* (A. Haýydow, Gök Asman).
- gaýçylamak:** Gaýçy bilen gyrkyp timarlamak, gaýçy bilen kesmek, girmek. *Ol murtlaryny gaýçylap, bir kadada saklady* (A. Gowşudow, Eserler).
- gaýçylatmak:** Gaýçy bilen gyrkyp timarlatmak, kesdirmek, gyrkdymak. *Üzümi gaýçylatmak.*
- gaýda-gaýmalaşyk [gaýda-gaýmalaşyk]:** Köpçülikleýin edilýän tertipsiz ýagdaýky çalasyn hereket. *Garagumuň üsti gaýda-gaýmalaşyk, bilen doludy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Teatryň agzy tomaşaçylardan ýana gaýda-gaýmalaşykdy.*
- gaýdym:** Öňki tempinden peseliş ýagdaýy, öňki ýagdaýyndan gowşamak, ýuwuşamak häsiýeti. *Ol aýdym çosdurýar, ýokdu gaýdymy, men bagyşlap, saňa*

ýazdym beýdimi, Güýçli tokun asyl bolmaz gaýdymy, (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Gaýdym çalyşmasy – ser. Çalyşma

gaýdyrmak[gaaydyrmak]: 1. Howada uçurmak. *Ol elindäki daşy gaýdyryp zyňyp goýberdi.* 2. Suwda ýüzdürmek, suwda batyрман, ýüzünde ýüzdürmek. 3. göç.m. Urup gaçyrmak, urmak. *Mergen ilkinji okunda almany gaýdyrdy.*

gaýdyşyk: İki – ýekeden gaýdyşyp başlanmak ýagdaýy, dagaşmak hereketi.

gaýdyşyn[gaýdyşyyn]: Yzyňa gaýdyp, dolanyp gelýärkäň, gelşin. *Tapdan düşen çagalaryň hemmesi diýen ýaly gaýdyşyn ýolda heläk bolupdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).*

gaýdyşmak: 1. İki-ýekeden gaýdyp başlamak, dagaşmak. *Kolhozçylar pagta ýerlerinden öýlerine gaýdyşyp gelýärdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Çekilişmek, peselişmek. *Elimiň çiş birmene gaýdyşdy. Nurjahan Weliýewna, öten agşam Myrat Çaryýewiçiň ýagdaýy bütinleý oňatlaşyp başlady, gyzgyny gaýdyşdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gaýduwsyz: Her bir kynçylyklardan gaýtmaýan, batyрlyk bilen hereket edýän, gorkmazak, okgunly. *Sen beýik Watanyň sakçysy bolan gaýduwsyz Gyzyl Goşunyň urşyjysy ahyryn (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Bekiräk ur, indi görsün bu düşman Sowet laçynlaryň gaýduwsyz güýjün (K. İşanow, Watan Üçin).* *Watan üçin şirin janyny aýaman, gaýduwsyz söweş edýän mertlere şöhret (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gaýduwsyzlyk: Gaýduwsyza has bolan gylyk-häsiýet, gaýduwsyz bolmaklyk, hiç zatdan gaýtmazaklyk, okgunlylyk. *Onuň ertekileriniň we hekAýallarynyň içinde batyрçylyk, edermenlik, gaýduwsyzlyk, Wepalylyk häsiýetde bolan gahrymanlar diňçileriň dykgatyny özüne çekýär (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* *Munuň hem üstesine onuň hemişe ýüziniň agyрlygy, gaýduwsyzlygy we duzly dili biziň ýaş akyllarymyza güýçli täsir edýärdi(A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

gaýgana: Düýe batlanda, ýaňy bolan kösegiň daşyndaky suwly barda.

gaýgy: Adamlarda döreýän aladaly, ünjüli pikir, gam – guşsa. *Meniň gaýga, ýasa garşy durýanym, hemişe toý agtarýanym siziň özüňize mälim dälmi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Gaýgy bilen öýlerine baranda, Ejesi gyzyna agryn seretdi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* *Niçelerköp çekdi neşe hem meňi, Gaýgydan gan eňröp bolmady deňi (Pomma, Saýlanan Eserler).* **Gaýga batmak** – bir zat barada gamlanmak, bir zadyň pikirini çekmek. *Artygyň gaýga batanyňa dözüp bilmedik. Aýna: - Wiý, oglan, sana name bolaýdy? – diýip sorasy geldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **Gaýga basdyrmak** – Uly alada gaýmak, çüň pikirde galdyrmak. *Gara görnüm ýörseз, gaýga basdyrar, töweregñeseredýärsiň eşekli (Durdy Gylyç, Goşgular).* **Gara gaýgy** – Dert, azap, alada.

gaýgy-alada: ser. **Gaýgy – gam.** *Ol, asyl hiçbir zadyň gaýgy – aladasyny etmän, elindäki birdeňkä guwandý (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gaýgyçyl: Gam çekegen, gaýgy edegen, aladaçy. *Şeýle bolsa gaýgyçyl garrynyň önünde oňa hakykaty beýan etmek, sözlemek agyr degdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* *Gaýgyçyl adam.*

gaýgy-gam: Adamlarda döreýän gussa, gaýgy, alaja, ünjü, pikir, hasrat. *Şol görnüş Artygyn gaýgy-gamyny başyndan ýadawlygyny endamyndan sogrup alana döndi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Senda çigit ýaly gaýgy – gam ýoktur (Ata Salyh, Eserler).* *Gaýgy – gam galmady ýürek astynda, üç – dört agyz goşgy düz diýýar göwnüm (Durdy Gylyç, Goşgular).*

gaýgy-gussa: ser. **Gaýgy-gam.** *Gitdi başymyzdan gaýgy-gussalar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* *gaýgy-gussa getirmegin başyňa, Handan batyr, esrek nerim näm boldy? ("Görogly" Eposy).*

gaýgy-hasrat: ser. **Gaýgy-gam.** *Gaýgy-hasratdan başga özüm üçin hiç zat gazanyp bilmedim (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* *Men atadanýeke boldum. Gaýgy-hasrat bilen öldüm. ("Görogly" Eposy).*

gaýgylandyrmak: Gaýgy etdirmek, gam – gussa çekdirmek, alada etdirmek.

gaýgylanmak: Gaýgy etmek, gam – gussa çekmek, alada etmek, ünjä, pikire batmak. *Onuň ýüzüne sereden doktor – da onuň bir zatdan gaýgylanýandygyny aňlady* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

gaýgyly: Gaýgy – gam çekýän, aladaly, gamly, ünjüli. *Ol ilki gaýgyly aladaly ýaly görüldi. Ol ikisiniň hem çynlakaý sypatlaryna, gaýgyly keşplerine geňirgendi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Eposynň iň soňky bölümi has gaýgyly ekilde düzilipdir.* («Görogly» Eposy). *gelin bolsa gijäni gaýgyly ýas bilen geçiýär* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

gaýgyrmak: 1. Aýaw saklamak, gorap saklamak, aýamak. *Lenin janyny gaýgyрман köp işleýärdi* ("Mydam Taýýar" Gazeti). *Edebiýat äleminde Gerkimiz hyzmat etdi öz gýýjüni gaýgyрман* (A. Nyýazow, Sygyrlar). 2. Rehim etmek, dönmözçilik etmek, dözmözlik. *Men syrkaw adamyny gaýra üzäýmäýin diýip, gaýgyrdym* (A. Gowşudow, Eserler).

gaýgysyz: 1. Gaýgy–gam bolmadyk, aladasy ünjüsi ýok. *Gaýgysyz gara suwda–da semrär* (nakyl). 2. Hiç zatdan çekinmän, arkaýyn. *Ol ýaman gaýgysyz gürrüň edýär.*

gaýgysyzlyk: Gaýgy – gam bolmazlyk, aladasyzlyk, ünjüsizlik.

gaýgy–ünji: ser. **Gaýgy–gam.** *Köňlünde bolmasyn gaýgy–ünjüden* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

gaýybana [gaaýybaana]: 1. Habarly bolmaly adamyň ýa – da edaranyň ýok. *lugynda bolýan, edilýän özüni görmezden, daşyndan. Bahar gaýybanadan hat ogrysyna gaharlandy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 2. Mydama lektsiýalara gatnaşyp okalmaýan (okuwyň bir görnişi) *Ol gaýybana okap, şu ýyl üçinji kursa ekzamen bermelidir* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Gaýybana okuw.*

gaýybanaçy [gaaýybanaçy]: Gaýybana okaýan stüdent. *Gaýybanaçylaryň köpüsi şu ýyl Aşgabat'da okamaly. Nämemeişin, gaýybanaçy mugallymlaryň okuwyna gelmelişin* (N. Pomma, Taýlak, Hyzzyn).

gaýyk: Suwda kürek bilen sürülýän gäminiň bir görnüşi. *İlerki burundan bir gaýyk dolandy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnalı). *Derýanyň ýüzünde ýelkenli gämiler, ýelkensiz gaýyklar ýüziýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Olar atjak bolup çenänlerinde, Pöwhe öldüm – öldümde gelip, gaýygyň gyrasyna ýapyşdy, gaýyk ene düňderildi. Gyzkar ol gaýyk bilen geçmek üçin derýanyň boýu bilen aşak tarapa syrдыlar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gaýykçy: Gaýyk sürýän adam. *Gaýykçy küregi elinde tutup, ýerinden turdy* (M. Gorkiý, Eserler).

gaýym [gaaýym]: 1. Pugta, mäkäm, berk. *Ol ys galan ýerini gaýym başyr* ("Görogly" Eposy). *Guwanjym sen, güneşim sen, tagtym sen. Sen ugruňda bili guşadym gaýdym* (N. Pomma, Saýlanan eserler). 2. Tutanýerli, işine jür. *Aýaly Lýudmila örän mylaýym, elidek duranok, hyzmata gaýym* (Çary Aşyr, Poemalar). *Gaýym adam.* 3. Ykjam, ýagşyryp duran (gulal hakda). *Bu kötmen eňiljek hem otaga gaýym* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gaýymlaşmak [gaaýymlaşmak]: 1. Gaýym bolup başlamak, berkleşmek, pugtalaşmak, berk ornaşmak. *Sibir hanlary öz aralarynda ýaramaz gaýymlaşan bir näçe mülklere bölünýän eken* (SSSR. Taryhy). 2. Tutanýerli bolmak, işine jür bolmak, başarnykly bolmak. 3. Ykjamlaşmak, çemeli bolmak.

gaýymlyk [gaaýymlyk]: 1. Gawşak dällik, berklik, pugtalyk, mäkämlik. 2. Tutanýerlilik, işine jürlük, başarnyklylyk. *İşde gaýymlyk.* 3. Ykjamlyk, çemelilik.

gaýyn [gaaýyn] Y: Geliniň ýa – da onuň adamsynyň ata – eneleriniň we özlerinden uly dogan – garyndaşlarynyň garyndaşlyk aragatnaşygyny aňladýan söz. *Agşam toý bar biziň goňşyň öýünde. Bu toýa gatnaşýar, giýew gaýyn – da* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Şunuň ýaly galmagalçy gaýyn ýene bilen onuşýaň gelinlere berekella!* (B. pürliýew, İlkinji Gün). *Gadyr gaýyn bilen giýewde* (nakyl).

gaýyň Y: bot. Ak gabykly dik ösýän uzyn agaç. *Gaýyň agajy.*

gaýyň YY: Köpek it bilen ganjyk tazynyň ganynyň garyşmagyndan dogan it, köpek bilen tazynyň gibridi. *Gurtlan gatyň ýaly her ýana çapýan, Kolhozlarda kulaklara ýol ýokdur (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

gaýyp [gaaýyp]: Göze görülmeýän, gözden ýitirim bolan. **Gaýyp bolmak** – Gözden ýitmek, görüm–jürüm bolmak, zym–zyýat bolmak. *Kimdir biri gerip ýör suwuň boýuny syrpy. Birden ol gaýyp bolup gitdi gür бага girip (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Bu gyzyň şeýle görnüşi bilen Hoşgeldiniň gözi öwrenişip, bir sekunt geçmänkä, ol surat ene Hoşgeldi'niň gözüniň önünden gaýyp boldy (A. Gowşudow, Köpetdageň Eteginde).*

gaýyş Y: 1. Käbir haýwanlaryň hamyndan taýýarlanylýan teletin. *Ata sag elinden çykaran gaýyş elligini epleşdirip başlady (B. Pürliýew, Ikinji Gün). Egni plaşçly, başy gaýyş papakly bir ýolagçy hüňürdedi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Safi eýranparaz elinde gaýyş gaply bir kitap tutup, öňe çykdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Bile we ş.m. baglaýan kemer. *Gaýyş daňy bilen daşy daňlan odeýalyny we kitap ýüküni alyp, maşyndan baş – an ädim arany açdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gaýyş YY: dial. Belke ýaly ýaýylyp bişirilýän naharyň bir görnüşi. *Gaýyş bişirip iýdik.*

gaýyş YYY: Ýylanyň gijesine tutulýan ady.

gaýyşmak [gaaýyşmak] YY: Howada, suwuň ýüzünde gaýmalaşmak, ýüzüp ýörmek, gaýyp ýörmek, gaýyp uçuşmak. *Erik agaçlarynyň ýapraklary şemalyň ugruna gaýyşyp düşýärdiler (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gaýyşmak Y: ser. **Gaýşarmak.** *Zordan yzyna gaýtardy – diýip Amanmyrat arkan – ýüzin gaýşyp güldi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* **Arkan – ýüzin gaýyşmak** – Bolmajyňy bolmak, hondan bärsi bolan bçlup ýörmek.

gaýka: Nurbata towlaýan, köp gyraňly içi hyrly demir. *Ol sizi şu ýaýkany sogrup otyrkaňyz tutypdyr (A.P.Çehow, Saýlanan Eserler).*

gaýky: Gaýşarylyp ýöreýän gaýsak. *Kim gaýkany söýer, kim–küýkini (nakyl).*

gaýkyldamak: 1. Oturan ýerinde ileri–gaýra hereket etmek, iki ýana çäýkanyp oturmak. *Düýä münseň, şol gaýkyldap oturmaly bolýar.* 2. Gaýşaralyp, ileri–gaýra hereket edip ýöremek.

gaýkyldaşmak: 1. İki ýana çatkanyşyp oturmak. 2. Gaýşarylyp, oýmul–oýmul edişip ýöremek.

gaýlamak: 1. Gaý düşmek, howa sowamak. 2. *göç.m.* Başagaý ýagdaýa düşmek. *Ak ýorgany gök ýolkalar astyndan, biziň ýolagçylar barýardy gaýlap (B. Kerbabayew, Aýlar).*

gaýma: 1. Maşyn tikini ýaly örän maýda edilip tikilýän tikiniň bir görnüşi. *Näzik onuň–munuň halysyny dokap, gaýmasyny gaýap, keşdesini çekip, el hünäri bilen hyzmat edýärdi (A. Gowşudow, Köpetdageň Eteginde). Hakykatdan–da garry ýaş başyndan bu gyza keşde etmek, gaýma gaýamak, haly çitmek ýaly el hünäri işlerini öwredip başlamagy bilen oňa edepli bolmak terbiýesini–de berip başlapdy (A. Gowşudow, Mähri–Wepa).*

gaýmak Y: 1. Süýt bişirilende ýüzünde emele gelýän ýukajyk ýagly gatlak. *Bir banka gatyk, ýene bir kürüşgede gaýmak çykardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Gyratyň sagrysynda gaýmak goýsaň bozuljak däl di ("Görogly" Eposy). Gitmek üçin gaba gaýmak, ýag saldy (R. Seýidow, Bagtlylar). Taýlak Hyzzyn çagalaryň içýän süýdünden, iýýän gaýmagyndan tamakyn bolup, bokurdagyny gulkuldalyp otyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Suwyklygyň we ş.m. ýüzünde emele gelýän ýukajyk örtük.

gaýmak YY: Bogaz bolmak (düýe hakda).

gaýmak [gaaýmak] YYY: 1. Ganat ýaýyp howada uçmak (guş hakda). *Garaguşlar seniň üstünde gaýýar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Bir tüýsli ullağan guşlar bu agaçkaryň başyndaky höwürtgeleriň ýanynda gygyryşyp gaýýardylar (L.N.*

Tolstoý, Saýlanan Eserler). 2. Zyňylmak zerarly howada ýaýylyp gitmek. *Samolýotyň shematik modeli asmanda gaýýardy* ("Pioner" Jurnaly). 3. Suwuň ýüzünde göterilip ýörmek, suwda ýüzmek. *Suwuň ýüzünde gaýyp ýörjek bolsa, ol gurçujak jähenneme gitsin* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 4. Bir ýerden bat bilen ýykylmak, zarply gaýtmak. *Men bilemedim näme üçin atlanyp, at üstünden gaýdyňmy sen, Artykjan?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

gaýmaklamak: 1. Bişirilende süýdün ýüzünde gaýmak emele gelmek, gaýmak bitmek. *Aky hem ýüzi gaýmaklap duran ýyljak süýdi derrew içip boldy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Suwuklyklaryň we ş.m. ýüzünde ýokajyk örtük emele gelmek. *Suwuň gyrak-bujaklarynda buz gaýmaklap görünýän yerleri-de bardy. Daňa golaý gaýmaklap donañ çägeler esgerleriň aýaklarynyň aşagynda ykyrdaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gaýmaklap başlady derýalar, jarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

gaýmalamak Y: Gaýma usuly bilen edilýän keşdani salmak, gaýma salmak.

gaýmalamak[gaaýmalamak] YY: 1. Ganat ýaýyp uçup ýörmek 2. *göç.m.* Bir zadyň töwereginde görünmek, aýlanyp ýörmek.

gaýmalaşyk[gaaýmalaşyk]: Köpçülikleýin edilýän tertipsiz hereket. *Bag astynda ýazylyptyr halyklar, dumly – duşda gaýmalaşyk alada* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Kiçijik stantsiýada gaýmalaşyk başlady* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

gaýmalaşmak[gaaýmalaşmak]: 1. Bir näçe bolup, ganat ýaýysyp uçmak, hawada ýaýylyp ýörüşmek. *Al howada gaýmalaşýan guşlaryň, ganatynda görnükli bir haty bar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Kä ýerde garaguşlar gaýmalaşýardy* (A. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir zadyň töwereginde aýlansyp ýörmek, hereket edişip ýörmek. *Adamlar howlukmaç gaýmalaşýardy* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gözüň önünde gaýmalaşmak-ser. Göz.** *Oňun gözünün önünde otur alamatynyň suraty gaýmalaşýardy* (J. Akyýew, *Mergenini Ogly*). *Olaryň gözleriniň önünde Aşgabat köçeleri gaýmalaşyp başlady* (A. Gowşudow, *Eserler*).

gaýnag Y: Çig däl, gaýnan (suw hakda). *Brýusnoý tif mikroplary gaýnag suwda birnäçe minutyň içinde ölýärler* (N.A. Ýablokow, *Ýokançly İçege Keselleri*).

gaýnag YY: Agzyň içinde, burnuňda we ş.m. yerlerinde ýara döremek bilen ýüze çykýan kesel.

gaýnagly: Gaýnag keselinde duçar bolan (adam). *Gaýnagly adam.*

gaýňak: Türkmen jorabyna salynýan nagys.

gaýnam: Gaýnama derejesi. **Gaýnamy syňmak**–Gaýnamakdan galmak, gaýnandan soň sowap başlamak.

gaýnamak: 1. Güýçli gyzdyrylmak, temperaturasy ýokarlandyrylmak zerarly bugaryp lakyrdamak, lygyrdamak (suwuklyk hakda). *Çaý-naharyň gaýnap dur, elektrik tok bilen* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. *göç.m.* Gyzgalaňly bormak, möwç almak, joşmak. *Zawoddaky gündelik gaýnanan durmuş bir bada söndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Keranynda durmuş joş alyp gaýnar, otluk ýaýlalarda mallarymyz gaýnar* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

gaýnatma: Eti gaýnadylyp bişirilýän suwuk nahar. *Sary kádi bilen gaýnamy ýeten ýagly işçek etiniň güýçli gaýnatmasy onuň bogazyndan zordan ötdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Stoluň üstünde dürdi tagamlar: çekdirme, gaýnatma we başgalar bardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

gaýnatmak:. 1. Suwutlygy gaty gyzdyryp, temperaturasyny ýokarlandyryp lakyrdatmak. *Eje çaý içseň-ä gaýnadaýyn! Nurberdiniň kalbyndaky hyýaly, bozdy onuň çaý gaýnadýan aýaly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Gaýnaýan suwda saklamak, bişirmek. *Kirli geýimi gaýnatmak. Yumutga gaýnatmak. Bogazyňda gaýnatmak* – aýratyn joşgun, heň bilen aýtmak.

gaýra: 1. Demirgazyk – gündogar tarap ileriň garşysyndaky tarap. *Tamyň gündogar ileri çüňkünde we günbatar gaýra çüňkünde el pulemätyny gurdular* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Yz, arka tarap, eňse. 3. Gezek, sapar, ýola, mertebe. *İçine – de çöwüp baş-altý gaýra depdi* ("Görogly" Eposy). 4. Kömekçi söz

rolunda: *Olar dagyň gaýrasynda ýerleşdiler. Gaýra çekilmek*–Yza süýsmek, yza çekilmek. *Jemagat gaýra çekildi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *aýsoltan öz hereketini duýman, bir ädim gaýra çekildi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). **Gaýra üzülmek**–Keselliniň keseli ýagşylanan ýaly bolup, gaýtadan beterlemek nähoşlamak, gaýralamak. *Ýöne men syrkaw adam gaýra üzülmesin–diýip gaýgyrdym* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ýer çeken, ýuwaş, ýuwaş, kakaň eşiderem, onsoň ýene gaýra üzilip öňküdenem beter bolar* (A. Gowşudow, *Köpetdapyň Eteginde*). **Gaýra basmak**–ser. **Basmak**. *Mürzeweniň aty 'eser', gamçylasaň, gaýra basar* (nakyl).

gaýrak[gaayraak]: Demirgazyk–gündogar tarapa, gaýra tarapa, arka, eňse tarapa. *Soň bular gaýrak giden yzarlap gitdiler* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*).

gaýraky: Demirgazyk–gündogar tarapdaky, gaýra eňse tarapdaky. *Gaýraky oba*.

gaýralamak: 1. Gaýra çekilmek, yza süýsmek. 2. Keselliniň ýagdaýy agyrlaşmak. *Ol gün – günden gaýralaýardy* ("Görogly" Eposy).

gaýraşmak: Arka tarapa egrelmek, döşiňi ileri berip, kellaňi gaýra tutmak, arkaň gaýyşmak. *Boýun synmangaýsarýanyň, depesinden düşdi kanun* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

gaýrat [gaýraat]: 1. İş başarjaňlyk ukyby, bir işiň hötdesinden gelip bilijilik, batyrlık, edeplilik. *İşledikçe artýar gaýraty onuň, ol guwanjy,ýaraşygy, jülgäniň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Güýç, kuwwat, gujur. **Gaýrat etmek**–her bir kynçylyga hötdä gelmäge çalyşmak, çydam etmek. *Jan ogullar, ene ikije gün gaýrat edin'* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Az wagt gaýrat etsek, bu günler hem gezip gider, Petr!* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*).

gaýratlanmak [gaýraatlanmak]: Gaýratly bolmak, gaýrata galmak, janlanmak.

gaýratly [gaýraatly]: 1. Edinli, edermen, başarjaň. *Aýsoltan hem gaýratly, hem görmegeý* ("Görogly" Eposy). *Kürt Ahmet şu gün harmanlarda bolan wakada ene bir yhlasly hem gaýratly ýoldaş tapanyňa inandy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Gaýratly adam*. 2. Güýçli, kuwwatly, gujurlu. *Gaýratly mal*.

gaýratlylyk [gaýraatlylyk]: Edenlilik, edermenlik, başarjaňlyk.

gaýratsyz [gaýraatsyz]: 1. Elinden zat gelmeýän, edenli däl, bigaýrat. *Gaýratsyz adam*. 2. Güýçsüz, kuwwatsyzlyk, gujursyz.

gaýratsyzlyk [gaýraatsyzlyk]: 1. Elinden zat gelmezlik, edensizlik, bigaýratlyk. 2. Güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk, gujursyzlyk.

gaýry: Başga, özge, ýat. *Häzir güneşli respublikamyzda aýal–gyzlaryň mugallyma, pagtaçy, wraç we gaýry hünärlerde işleýänleri münlerçedir* ("Mydam Taýýar" Gazeti). *Ol bir gaýry ýurt ekeni* ("Görogly" Eposy).

gaýşak: Arka tarapa gaýşarylyp duran, arkan gyşaryp duran. *Çokaýynyň bagyny süýrüp gelýän gaýşak bir ýaşuly gürrüňe goşuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu iki barýan aýalyň bir–ä uzyn, gaýşak, semiz, çişik gara ýagyz, burunlalak, saçy çalardan bir aýaldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

gaýşarylmak: Arka tarapa egrelmek, döşiňi ileri berip, kellaňi arkan gaýyşdyrmak. *Gaýşarlyp gapyň agzynda, Törä: - Atlan! diýdi Gara* (Çary Aşyr, *Poemalarr*). *Rumuny mertler – de ýyldyzly gaýgyn derýasynda erkin sürýär gaýşarlyp* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gaýşartmak: Arka tarapa egreltmek, döşi ileri berip, kellaňi arkan atdyrmak, arkan gaýyşmak. *Nursoltan gursagyny garşardyp ýöreýärdi* (B. kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol düşüni gaýşardyp, ardynyp, iki sany adamyny alyp geçdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

gaýta: 1. ser. **Gaýtam**. *Gaýta, ýeri gelende biziň hem kömek bermegimiz gerek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kakasynyň doganlarynyň gorkuzjak bolmagy Gurda çigit ýaly–da täsir etmeýärdi, gaýta ony öjükdirýärdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Gezek, ýola. *Baş gaýta baş–ýigirmi baş*.

gaýtadan: Ene bir gezek, täzeden, ýañadandan, ýanaşgandan, ikilenc.

- gaýta–gaýta:** Yzly–yzyna, öwran–öwran bir näçe gezek, bir näçe ýola. *Güler ýüzüne gaýta–gaýta bakdym men (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ol diş poroşagy bilen dişini gaýta–gaýta arassalady. Ene mündi ejesiniň dyzyna, gaýta–gaýta bakýar onuň ýüzüne ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*
- gaýtalamak:** 1. Ýañadandan etmek, gaýtadan etmek, ýine bir gezek. *Ol ýaňka aýdanlaryny gaýtalap, beter gygyrdy. Mährijamal bada–bat aýdan sözlerini ene gaýtalaptyr (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Täzeden döremek ýene–de peýda bolmak (ýara, kesel we ş.m. hakda).
- gaýtalanmak:** 1. Gaýtalap durulmak, gaýtadan edilmek. *Fantastiki ertekilerde üçleme, ýagny bir zadyň, bir wakanyň üç gezek gaýtalanmak häsiýeti bar ("Edebiýat"). Konstantinapolda gazgalaňlar gaýtalanyp durupdyr (Orta Asyrlar Taryhy).* 2. Täzeleýip durmak, täzelenmek (kesel we ş.m. hakda).
- gaýtalap–gaýtalap [gaýtalaap–gaýtalaap]:** 1. Bir näçe gezek, yzly–yzyna, öwran–öwran. *Şol aýdym öz ýüreklerinden turan daýhanlar ony gaýtalap–gaýtalap aýtdyryplar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Beýle zadyň ýoklygyny, bolup–da bilmejekdigini gaýtalap–gaýtalap aýtdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 2. Nygtap–nygtap, aýratyn üns berip, pugta tabşyryp. *Meseläniň ähmiýetini gaýtalap–gaýtalap aýtmak.*
- gaýtalamatmak:** Gaýtadan ýamaşgaýdan etdirmek, täzeden aýtdyrmak. *Gaýtalap durma–da git.*
- gaýtam [gaýtaam]:** Munuň tersine muňa garamazdan, tersine. *Gaýtam, seniň sunja ok–ýarag alyp ýeleniňi eşitse seni ýanyna çagyrrar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol goşa geläýende–de ondan haýyr bolman, gaýtam zyýan bolmagy mümkin. Şikayät etseňiz hem size ondan asla kömek bolmaz, gaýtam, imperiýa komissiyasy aldanyňyz üçin özüňiz suda düsersiňiz ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*
- gaýtargy:** Berilýän jogap. *Sadap näme gaýtargy berjegini bilmän, ikerjiňlejek ýaly etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol ýiti sözler bilen gaýtargy berýärdi (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* 2. Hүjүme berilýän gaýtawul. 3. Satyn alnan harydyň bahasyndan artýan we gaýtarylyp alynýan pul. *Galan gaýtagyňyzy alyň!*
- gaýtarylmak:** 1. Yzyna öwürdirilmek, yzyna dolandyrylmak, iberilmek. 2. Bir zat yzyna berilmek, gowşurylmak. 3. Söwda goýbolsuň edilmek, bozulmak. *Edilen säwda gaýtaryldy.*
- gaýtarma:** Kön. s. Durmuşa çykarylandan soň, atasy öýlerine gaýtarylan gelin, çuwalgyz. *Aýna–da gaýtarma bolsa, gelnalyjy giderdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Soň hakyt dul etine–de mündüm, akymyndan alkym turup, edil gaýtarma ýaly boldum (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- gaýtarmak:** 1. Yzyna dolamak, yzyna öwürmek, yzyna ibirmek, ugratmak. *Aman sürini yzyna gaýtardy. Arkalaşan ýow gaýtar (nakyl).* 2. Bir zady yzyna, öňki eýesine bermek, gowşurmak. 3. Eden söwdäňy, wadaňy goýbolsuň etmek, sökmek. *Nury lebzinden dändi, eden säwdasyny gaýtardy.* 4. Biriniň eden ýagşylygynyň ýagşylyk bilen aşagyndan çykamak. 5. Ýeniň agzyndan gelmek, gusmak. *Ýenim batmady, gaýtardym. Gelin gaýtarmak – ser . Gelin. Gulak gaýtarmak – ser. Gulak.* Mergen uçup barýan ördekleri atmak üçin, goşanyň iki gulagyny hem gaýtardy. **Gyz gaýtarmak – ser. Gyz.**
- gaýtartmak:** Yzyna dolatmak, yzyna öwürtmek. *Mämmet mally çolugyna gaýtartdy.* 2. Bir zady yzyna, öňki eýesine öwürip berdirmek, gowşurtmak, ibertmek. *Sapar, sen ähli çuwalgyzlary gaýtartdyň, biziň işeňňir gyzlarymyzyň köpüsi başga kolhozlara siňdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* 3. Eldilen söwdany goýbolsuň etdirmek, bozdurmak, sökdürmek. *Ol oglynyň alan motaryny gaýtartdy.* 4. Ýenini gusdurmak. *Bikä margantsowka içirip gaýtartdyk.*
- gaýtawul:** Kesgili jogap, görkezýän garşylyk, gaýtargy. *Gelse duşman, gaýtawul bermäge taýýardyrys (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Daýaw ýaş ýigit oňa üzül–kesil gaýtawul berdi (B. Kerbabaýew Aýgytly Ädim). Ýapjalygy aýny wagtynda*

gaýtawul bermek gerek. (N.S. Hruşçew, *Pagtanyň Öndürilişi Mundan Beýläk – de Artdyrmak Ugrunda*).

gaýtgyn: 1. Peseliş, azalma, pese düşme (suw hakda). 2. Suwdan mazaly dolma. *Ýorunjaly pelleriň suwy gaýtgyn alyp dolupdyr.*

gaýtmak: 1. Gelen ýeriňe gitmek, yzyňa ugramak, öwrülme. *Myhmanlar öýli – öýüne gaýtdy. Şady, özüň bil men – ä gaýtjak* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Yow gaýtsa, agsak ozar* (nakyl). 2. Ýokardan aşak gaçmak, ýykylmak. **İşi gaýtmak** – ser. **İş. Ýüzi gaýtmak** – ser. **Ýüz.**

gaýza: Ýüzi galyň, utançsyz, haýasyz. *Ýüzi gaýza adam.*

gaýzar: Gaýzar bolmak – julk bolmak, bir hili endamyň gatamak. *Sowuk suw içip gaýzar boldum. Gök çay içip derlemesem*(Körmolla, *Goşgular*).

gaýzykmak: Sowamak, üşümek zerarly ýüzi üýtgemek. *Emma ol hem daýaw we ýüzi gaýzygan hem – de bir petde iňňä meňzäp duran gara murtly adamdy* (“Pioner” *Jurnaly*).

gaz YY: Giňişlige endigan ýaýramaga ubyky bolan fiziki jisim. Bu jaý awuly gazlaryň synag edilýän jaýymy näme-de bolsa, bir erbet ysy bardy(A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

gaz[gaaz]Y: Suwda ýüzüjü, ýabany ýa-da eldeki, uzun boýunly guş. *Gury agaçlar oýunçalap, güller açýan ýaz berdi. Baglarymyza-bilbil, göllerimize gaz berdi*(Nury Annagylyj, *Saýlanan Eserler*). *Gaz ýörişli salynyp barýan Aýsoltan ol aýdymy duýmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Dünýäni sil alsa, guba gazyň döşünden* (nakyl). *Garganyň gaz balasy, her kişiň öz balasy* (nakyl). **Gaz boýun** –ser. **Boýun**

gazaklar: Gazakystan S.S.S.R.niň ýerli halky, esasy ilaty. *Şeýtangala barýança, Gazak gatysykly Türkmen zürrijek öýleri kömelek güberjegi ýaly bolup göterilipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol Gazak ýüzlüdi* (“Sowet Edebiýaty” *Jurnaly*). *Gazak Edebiýaty. Gazak Dili.*

gazakly: Gazakly goýun-tegelek guýruklu goýuň bir görnüşü.

gazal: ebed.1. Şygryň iki şetirli formasy. 2. gelp.d. Gaşagy, şygyr. *Proza ýazanlar, gazal düzenler, Aman galyň dost-ýar, döwränym meniň* (Çary Aşyr, *Poemalarr*). *Gazlardan bezäp gazet daşyny, Gymmatly şahyrmyz dünýäden ötdi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

gazalamak: Gaz bermek, gaz goýbermek.

gazalamak: Gazap- gazap arassalamak, yzygiderli gazap durmak, bir zadyň kesmegini, iç galyndysyny aýyrmak. *Gazany gazalap arassaladym.* **Gazalap durmak** – irginsiz gozgap, gaýtalap durmak.

gazalmak: Gazaw, kepgir we şym. bilen arassalanmak, tämizlemek, ýüzi gyrylmak. *Gazan gazaldy.*

gazamak: 1. Gazaw, kepgir we şym. biren tämizlemek, bir zadyň ýüzini gyrmak. *Azal demriniň paslaryny gazaldan soň nebitledi, ýaglady.* 2. Yzly-yzyna gaşamak, dyrmamak. *Mänim zat, İwan Aga, ýönekeý ökjäň çorunu aýyrmak üçin hem gazamak gerek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Ýer peşemek, dörjelemek. *Atlar toýnaklary bilen tagtany gazadyrlar.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) **Gulak gazamak**–ser. **Gulak.** *On dört – on baş ýaşyny dolduran gyzynyň gulagyny dywunsyz gazaýardy* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). *Wasp etmesem, wyjdan gulagymy gazar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

gazamat: ser **türme.** *Ýene eňsesinden naýzasyn diräp, Gazamat gazygna saradan kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Hemmesi, gazamadyň agzynda iki sanagyny goýduk* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

gazan[gaazan]: Nahar bişirmek üçin ýasalan gap. *Nurjahanyň gapysynda goşa gazan atarylyp, pişme bişirilýärdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ojagyň üstünde gara gazan atarylgý durdy* (A. Gowşudow, *Köpekdayyň Eteginde*). *Gazany gazanan atar, oduny ýygan ýakar* (nakyl). *Tamus depesi gaýnamadygyň gys gazany gaýnamaz* (nakyl). *Gazana ýanaşsaň, garysy ýokar, ýamana*

ýanaşsaň-belasy (nakyl). **Gazan gulagyny gyzdymak** – Nahar etmek, nahar bişirmek.

gazanç: Alynýan girdeji, hak, düşewünt. *Garyplaryň gazanjyny hojaýynlar ýygnaýardy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Diýdi: - meniň sap zähmetim, gazanjym, tanka döňüp ýaga eýlesin hüjüm! (B. Kerbabaýew, Aýlar). Illeriň kelleriniň iň emelsizi talap edip, gazanç tapýar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gazança[gaazança]: Kiçjik gazan. *Ol gazançany gazap, işdämenlik bilen iýdi (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gazançy[gaazançy]: Toýda, tomaşada gazanyň başynda durup, köpçülik üçin nahar bişirýän adam. *Írimjik ýagsyz gapyrgalary gazanjylara hödürleýänler-de bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gazançly: Gazanjy köp bolan, düşüwüdi, peýdasy bar bolan. *Gazançly iş.*

gazançsyz: Gazanjy, girdejisi az bolan, az düşüwentli. *Gazançsyz adam.*

gazandymak: 1. Gazanç ettirmek, gazanmaga mümkinçilik bermek. 2. Eýe boldurmak, belli bir derejä ýetirmek.

gazanylmak: 1. Gazanç edilmek, peýda, düşüwüni tapylmak. 2. Belli bir derejä eýe bolmak. *Hemme işde balşy ýaly, maldarçylykda hem üstinligiň gazanylmagy kadrkara baglydyr ("Sowet Türkmenistany" Gazeti). İňlise ýapja bolup gazanyljak azatlygyň men üstüne tüýkünerin! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gazanmak: 1. Girdeji almak, gazanç etmek. *Bizem ynha, kakaň bar, gyz jigin bar, işläris, gazanarys, hor bolmarys (A. Durdyýew, Bagtly Ýigit). Gara öýün görgüsi bizi ýykýar, Gazanan zadymyz deşigne dykýar (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Belli derejä ýetmek, eýe bolmak. *Laçyn geçen ýylky respublikan ýaryşda birinjiligi gazandy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Türkmenistanyň balet teatrynyň kolektiwi uly arbaý gazandy ("Mydam Taýýar" Gazeti).*

gazap: Güýçli gahar duýgusy. *Balkyldaýan gara gözüň uçguny, Gazap bilen baksa ýandyrjak göni. (B. Kerbabaýew, Aýlar). Halnazar öz gazabyna çydap bilmän sandyrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **Gazabyňy ýuwutmak** – Öz-öziňi köşeşdirmek. *Tamara Danilowdaň igenjine çydaman geleni üçin, gazabyny ýuwutmaga çalyşdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* **Gazap atyna atlanmak** – Öraň güýçli gaharyň gelmek, gazaplanmak. *Tas gazap atyna atlanyp, bolmaz bir işiň üstünden barypdym (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gazaplandymak: Gaty gaharyny getirmek, ganyňy gyzdymak, ýowuzlandymak. *Ol meni gazaplandyrdy.*

gazaplanmak: Çendenaşa gaharlanmak, ganyň gyzmak, ýawuzlanmak. *Ýolbars gazaplanyp ýapyrlyp ýeňdi. Baryp bir gulanyň üstüne zyňdy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

gazaply: 1. Gahar – gazap bilen, gaharly. *Hat okananda, diňleýjileriň keşbi bütinleýin üýtgedi, gazaply gözler bir nokada garady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Gaýduwsyz, ýawuz. *Men gazaply söweşlere güzel Türkmenistan'dan geldim ("Bahar").*

gazaplylyk: Gaharlylyk, gyzgyn ganlylyk, ýawuzlyk. *Kurbskiý patyşany maksatsyz gazaplalylykda aýyplapdyr (SSSR Taryhy).*

gazarylmak: Gazarylyp durmak – sömelip durmak, dikilgazyk bolup durmak.

gazaşmak: Gazaw, kepgir we şym. bilen arassalaşmak, tömizleşmek.

gazatmak: Gazamaga mejbur etmek, gazaw, kepgir we şym. bilen arassalatmak, tämizletmek, ýüzini sydyrtmak.

gazaw: 1. Gazanyň we ş.m. kesmegini gazamak üçinýörite gural. *Gyratyň endamynyň derini gazaw bilen gazady ("Görogly" Eposy).*

gazaýak[gaazaýak]: bot. Suwly ýerlerde bitýän, ýumşak baldakly bir ýyllyk ösümlik.

gazdymak: Gazy işlerini gejirtmek, gazyp oýdurmak, çukur etdirmek.

gazet: Jemgyýetçilik-syýasy durmuşyň wakalaryny beýan edýän, esasan her günde yzygiderli çykarylýan döwürleýin neşir. *Suw barada çynlakaý iş barýanyň gazetler hem ýazýar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Onuň bölek makalalary gazet – jurnallarda çykýardy* (A. Gowşudow, Eserler).

gazetçi: *gepl.d.* Gazet işgäri.

gazganak: Ýolda ýa – da ýeriň üstünde emele gelýän çukyrjyklar, çukanak.

gazgýç: Ýer gazmak üçin uýy çiş gural. *Olar ýer uçastaklaryny uýy ýiteldilen taýak – gazgýç bilen dyrmap agdarypdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy).

gazy: Suwaryş kanallaryny, ýaplary gazmak işi, haşar işi. *Men şu günler gazy gazlaýan ertir bar – da meniň çägimi almaga kömleleş. Edil sol wagt Annaguly gazy işinden atly gelýärkä, Altyna duşdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gazyda, orakda ýaryşyp gawy, Galmaz yza, belki, paýyn oň bolar* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

gazyçy: Gazy gazýan daýhan, kolhazçy.

gazygbag[gazykbaag]: Ýüp bilen daňylýan daňanyň bir görnüşiniň ady.

gazyk: Ýere, diwara we ş.m. ýerlere kakylýan, uýy çiş araç ýa–da demir. *Ol gazygyň daşyna aýlanyp duran atyna seredi* (A. Gowşudow, Eserler). *Kötek güýçli bolsa, ýüň gazyk ýere gider* (nakyl). **Gazygynda garrasyn–ser.**

Garramak. Gazyk bolmak–Bir ýerde gozganman, gymyldaman durmak. Gazykdan ýörütme–Kütek, kör zehin.

gazylamak: Yeriň we ş.m. içiniň oýulyp alynmagy, gazy işi gaçirilmek, gazyp goýulmak. *Käbir terlerde ýer astyndan duz gazylyp alnypdyr* (SSSR. Taryhy). *Gölegçiler Halnazary mazarlyga alyp baranlarynda, onuň gabry gazylyp gutaryldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gazynmak: Özünü üçin gazmak, özünü gazmak. *Tizlik bilen her kim özüne ýatym gazyndy* (A. Gowşudow, Eserler).

gazyşmak: Gazmaga kömek etmek, bir zady (ýer we ş.m.) biledikde gazmak.

gazirowka: *gelp.d.* Gazlanan suwa her hili miwe sulary, şireleri goşulyp içilýän içgi. *Gazirowka içmek.*

gazlanmak: Gaz berilmek, gaz goýberilmek.

gazlaşdyrmak: Öýlere gaz ýangyjyny geçirmek, gaz çekişdirmek. *Aşgabady gazlaşdyrmak işine girişildi.*

gazma: 1. Oýulyp ýasalýan, bejerilýän, oýuk nagyşly. *Aýsoltanyň jaýy soralandä:- Gapsy gazma nagyşlydyr – diýlip, salgy berläýse bolmaýarmy?* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Sözeniň gazylyp alnyp, taýak edilýän köki.

gazmak: Gazylýan gural arkaly ýeri köwmek, ýeri oýmak, gazy işlerini geçirmek. *Gazy gazmaga gidýän kolhozçylar ýabyň boýy bilen ýöräp boýarlar. Men şu günler gazy gazýan, ertir bar – da meniň çägimi almaga kömleleş* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýakma bişersiň, gazma düşersiň* (nakyl).

gazna: *kön.ser. Hazyna.* Ogly patyşanyň gaznasy ogurlamaga giripdir (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Ýine gyzyl gaznasy. Maksat – myradyňa ýet* ("Mydam Taýýar" Gazeti).

gaznaçy: *kön.ser. Hazyna.* Saklaýan adam.

gazogenerator: Gaty ýa – da suwuk, ýangyçlary ýanyjy gaza öwürýän apparat.

gazolin: Nebit arassalananda alyýan önüm, ýanyjy suwuklyk.

gazomer: Gazyň harç edilişini, mukdaryny ölçeýän gural.

gäbe: Güberilip duran, çişik, pökgi. *Hojaýynyň gäbe garny göründi* («Pioner» Jurnaly).

gäbermek: Güberilip durmak, çişmek, pökgermek. *Onuň garny gäberipdir.*

gäbertmek: Çişirmek, pökgertmek, tümmertmek (garny we ş.m. hakda). *Çemçetorba gapböwürde garnyny gäberdip, iki elini gerip ýatyrdy. Şol wagtda bir ýerden garnyny gäberdip, moýmuldap gelen Pökgi wala köplügiň ünsüni özüne çekdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gäwmiş: zool. Uly kelleli, ýogyn şahly öküz. *Gäwmişler köçede pytraşyp ýörler* (L.

N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Arryk gäwmişler goşulan araba barýar («Mydam Taýýar» Gazeti).

gäwmişparaz: Hindistandaky bir diniň wekili, öküz-sygra sejde edýän, öküz-sygry mukaddes saýyýy.

gäwüş: Dişleriň bilen çeynelende edilýän hereket. *Mal ýataklarynyň ders ysy we düýe gäwüşiniň ysy öwüşýen şemala garşy köwsarlaýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Halnazar hamyrly myssyk çöregi alaçaly ýaga omrakaý batyryp, gäwüş arasynda sözledi. Mamanyň horrudysy, çyrlagyň jyrryldysy, düýeleriň gäwüş olaryň gulagyna ilmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> G ä w ü ş g a ý t a r m a k — Käbir mallaryň ýuwudan ýmitini agzyna gaýtaryp gäwüşmegi. *Gök, otdan doýan sygyrlar ýalta gäwüş gaýtaryp, pökgerip ýatyrdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gäwüşemek: 1. Gäwüş gaýtaryp çeynemek, çeynäp, eňekleriňi hereketlendirmek, çeynemek (düýe, goýun ýaly mal hakda). *Jaýyň yk tarapynda bir boz maýa gäwüşep çöküp otyr* («Kolhoz Günleri»). *Sygyr gapymyzda gäwüşep durandyr* (B. Kerbabaýew, Japbaklar). 2. gepl. d. Ýmek, garbanmak. *Ol iş gürrüňine girişmezden ozal, biraz gäwüşmegi tekliptdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> Ý e r i ñ t e ý i n d e ý y l a n g ä w ü ş e s e b i l m e k — Hemme zatdan habarly bolmak.

gäwüşesmek: Bilelikde gäwüşemek, ýerli-ýerden gäwüşäp durmak (düýe, goýun ýaly mal hakda). *Köşekli düýe bilen guba duluç arkaýyn gäwüşesip otyrdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Agyr süri gäwüşesip ýatanda, Aýdymdar janlanýar diller içinde* («Türkmen Halk Şaýrana Döredijiligi»).

gägirmek: Agzyňdan sesli ýel çykarmak. *Bir okara düýe çalyňy içdim, welin, gägirdim, burnum tütäp gitdi.*

gädik: 1. Haýat we ş.m. ýaly ýerlerde adam geçer ýaly gädilen ýer, geçelge. *Ol gädikden geçip, köçe baka gitmen, köne gorpa baka gaçdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Gelin bolmasak-da, gädikden garapdyk* (Nakyl). 2. Erňegi, gyrasy döwür, ýemrik. *Stýopka eline gädik çemçesini alyp, tüssäniň içinde gazanyň gapdalynda öz ornuna geçdi* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

gädilmek: 1. Haýatyň we ş.m. bir ýeri ýykylmak. 2. Gyrasy, erňegi döwürlemek, uçmak. *Çemçäniň gyrasy gädilipdir.*

gädişdirmek: 1. Gädik-gädik edip çykamak, her yerinden ýykamak. *Ahyr soňundan hem olary gädişdiripdirler* (SSSR Taryhy). 2. Köp zadyň gyrasyny, erňegini döwür çykamak, bir zadyň gyrasyny gädik -gädik edip çykamak, gemrik-gemrik etmek.

gäz: Örän gaty kirlän ýer, kir. <> G a r a g ä z - Gaty kir, kir basyp giden, gara kir, hapa. *Gijem ýok, gündizim ýok, gara gäze bulaşyp ýörün*, (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gäzlemek: Gaty kirmek. *Onuň ýakasyna tozan siňip, ýeňiniň manjeti gezläp başlapdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gäzletmek: Çakdanaşa kirmek. *Şeýle ýüregi ýuka maşgala baryny bilsem, men ýakamy gäzleder ýörmidim* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gäkilik: Nahardan doýanyňdan soň gägireniňde agzyňdan çykýan ýel. *Süýji-süýji iýmeniň aýy-ajy gäkiligi bolar* (Nakyl). <> G ä k i l i g i ñ a z m a k - Garym-gatym, ýakar-ýakmaz zat iýip, içiň bozulmak, agzyňdan porsy ys gelmek. *Ogullarym, ownujak guşlaryň etinden çekdirme etseň, gäkiligiňi azdyragan bolar — diýip, sypaýyçylyk etdi* (B. Kerbabaýew, Jap baklar).

gäle: Yala gelen urkaçy möjek.

gämi: Adam we yük daşamak üçin ulanylýan suw transporty. *Derýanyň ýüzünde ýelkenli gämiler ýüzýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Samolýot asmanda gämi dek ýüzýär, Ýagmyryň hyýaly gör nirde gezýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gämik: Ekilen tohumdan ýaňy gögerip çykan ekin (gawun, garpyz ýaly ekinlerde). *Ondan soň, ol gämikleriň depesinden çekilýen ýaly hüjüm edip galşynda jigisine*

gürrüň berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gämiklemek: 1. Gögerip çykmak, gämik bolup çykmak. *Eýýäm gowaça gämikläpdir («Kolhoz Günleri»).* 2. Bir ýa bir näçe tohum taşlap, aýry-aýry edip ekmek. *Daýhan öz ekinine eýelik etdi, joýa gazdy, gawun gämikledi, künji ekdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gämiçi: Gämi sürýän, gämi ýöredýän adam. *«Gämiçiniň jany bir» diýleni dogry söz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gän: Malyň etiniň, ýagynyň içinde bolýan ownujak mäs, düwün.

gäne: dial. ser. M ü t r ü k.

gäp: İçine saman, selin we ş.m. zat dykylan göle hamy, köşek hamy. Düýemiziň köşegi ölen badyna, ony içine saman dykylan gep bilen aldadyk. <> G ä b i a z m a k — Umumy ýörelgeden çykmak, döp-dessury bozmak, päli azmak; akyly-huşuny ýitirmek. *Çaýcy, seniňem gäbiň azyp ýör öýdýän? Onuň aňkasy aşypdy, gäbi azyppy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Dogrymy aýňam, öz irginsiz talaplaryňyz bilen siz onuň gäbini azdyrдыňyz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gär: Galapyn aýaklary, gulagy we ýañagy gyzgylt goňur (geçi we ş.m. haýwan hakynda). *Onuň zyndaky kelte aýakly gär ýabynyň üstündeki mähnet düňlek adam ýabysyny ýüzin salyp barýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Gär geçi.*

gätmek: 1. Bir ýerinden gädijek açmak, gyrasyny ýykyp oýmak. *Haýaty gätmek.* 2. Gyrasyndan döwüp almak, gyrasyndan azajyk bölüp aýyrmak. *Çöregiň gyrasyndan gätmek.* 3. Başyny bozmak, ujundan biraz harçlamak. *Aýap saklaýan pulumyň gyrasyny gädesim gelenok.*

ge : “g” harpynyn ady

gebbaz: (gepbaaz): Gepe ussad , gep tapmaga ölçde. *Geppaz adamlary ýamanlaga ýalan ýerden hem söz taparlar(A. Goşwudow, Köpetdagyn Eteginde)*

gebçi: 1. Geb gezdirýan gybadgeş ýaş igde gebçi olmak ýaraşmaz. 2. Gepe çeber, gürrümçe . gebçi adam

gebleşik: Möhüm meselani çözmek öçin adamalar arasynda iki topal arasynda geçirilýan gürrün, edilýan maslahat. *Üç günlük uruçtan sonra tatarlar gebleşik etmaýe giriştiler. Şu iki mysalymyzdan enebilen atanyn gebleşigine mahsus aýrantylyklary gebleşmek gerekti.*

geçegçi: 1. Ýoldan geçip barýan, ýolagçy, ötegçi. 2. göç. m. Uzak ýaşamaýan, tiz ötüp gidýän. *Ol garrylar näçe gününň adamsydyr öýdýän, olar geçegçi. (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

geçelge: Adam, mal- gara, ulag we ş.m. geçer ýaly yer, güzer, ötelge, geçit. *Bulary iň ýakyn ýol bilen geçelga eldi. (A.Gowşudow, Mähri- Wepa). Bular tiz tokaýa urup, geçelgä baka gitdiler.(A.Gowşudow, Saýlanan Eserler). Derbent geçelgesi berk diwar bilen goralyppdyr(SSSR Taryhy). Kanalyň boýunda paromlu geçelgeleriň 8-ji bar (‘pioner’ jurnaly). Demir ýol geçelgesi. Darajyk geçelge.*

geçemjek: bot. Kaşiriň ýapragyna meňzeş ýaprakly, köki miweli ösimlik. *Daga geçemjek ýygмага gitdik.*

geçgel: ser. **Geçgin.** Geçgel haryt.

geçgin: Gowy alynýan, gowy satylýan, tiz geçýän, geçgel ýörgünli. *Gök önüm ilki çykanda, gaty geçgin bolýar.*

geçginsiz: Köp alynmaýan, az alynýan, geçmezek. *Bazarda kelem şu wagt geçginsiz. Geçginsiz haryt.*

geçibermek: Duşundan aňruk gidibermek, bir zadyň üstünden aşy bermek, ötübermek; gidibermek. *Geç diýemde, sesiňi çykarman geçibergin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

geçigulak: dial. 1. Pişme. 2. bot. Süýnmek uzyn ýaprakly ot.

geçiguş: zool. Guýrygy inçejik, ala ýeleklige, kiçijik guş. *Kesellerden başga ýüpek gurçuklaryna serçe, goýunguş, geçiguş, her hili arylar, çyrnawuklar çalalaka ýaly*

gemrijiler uly zyýan berip biler (W.Z. Paýenko, Ýüpekçilik Boýunja Öňde Baryjy Tejribe).

geçilmek: 1. Belli bir aralyk ýörelip ötülmek. *Sagatda 50 km. geçildi.* 2. Günäsi bagşlanmak. *Başyny etegine salyp gelen adama gan algyň bolsa – da geçilýän – dir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Ýüz dönderilmek.

geçiribermek: Bir zadyň üstünden ýa – da içinden ötüribermek.

geçirilmek: 1. Bir zadyň üstünden ýa içinden ötürilmek, geçirip goýberilmek. *Aňyrdan gelen baýarlar sala oturdulyp geçirilmeli boldy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Amala aşyrylmak, ýerine ýetirilmek, berjaý edilmek, geçirip gutarylmak. *Tejribe geçirilmek. Ekin kompaniýasy oňat geçirildi.* 3. Alnyp barylmal. *Kolhozçylaryň arasynda jemgyýetçilik-syýasy iş geçirilýär. Ýakynnda edaramyzyň ýyllyk geçirildi hasabat ýygnaýy geçirildi.* 4. Kabul edilmek, alynmak - işe geçirilmek. 5. Başga işe, ýere bellenmek, orny derejesi üýtgedilmek. *Klasdan klasa geçirilmek.* 6. Tejribe edilmek, öwrenilmek. *iki gezek tejribe geçirildi.*

geçirim: Döwmezçilik, rehim, ötürim. *Hi senin geçirimin bolmaz my?*

geçirimli: Göwrümü gin, adalatly, rehimli, ötürimli.

geçirimlilik: Geçirimli bolmaklyk, adalatlylyk, rehimlilik, ötürimlilik. *Men özümni geçirimlilikim sebapli ona degmedim. (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* Sizin şanly geçirmeliginiz günämi ötersiniz diýip umyt etmäge maňa mümkinçilik berýär ! (M. Gorki , Eserler).

geçirimsiz: Rehimsiz, doň ýürek, zabun. *Düşnüksiz , geçirimsiz kelesanlyk etdim , men (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* Rehimsiz we geçirimsiz bolmak.

geçirimsizlik: Rehimsizlik, doň ýüreklik, zabunlyk. *Geçirimsizlik etmek. Geçirimsizlik bilen iş görmek.*

geçirmek: 1. Bir zadyň üstünden ýa - da içinden ötürmek. *Deşikden ýüp geçirmek. Mallary geçelgeden geçirmek. Myhmany itden geçirmek.* 2. Urup sopmak, süňmek , sançmak. *Düşmanyň böwründen naýza geçirmek.* 3. Başga ýere, işe bellemek, ornuny üýtgetmek. *Haspçynyn ýerine geçirmek. Başga işe geçirmek. Klasdan klasa geçirmek.* 4. Bir kär bilen meşgul bolmak, ötürmek. *Horoz bagşy özüniň yetmiş ýaşa golaý ömrünün agramyny bagşyçylyk bilen geçiripdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 5. Bagyş etmek, bagyşlamak. (güna we ş.m. hakdag). *Menin gyzgyn ganlylygymy geçirin ! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 6. Alyp barmak (ýygnaý we ş.m. hakdag). *Íwan timofeýewiç şondan ýarym sagat ozal gysgajyk ýygnaý geçirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 7. Ýerine getirmek, berjaý etmek amala aşyrmak. *Otamak işini haşal otlar gögeren desine geçirmek bolar ('mydam taýýar' gazeti).* 8. Terjime etmek , bir dilden ikinji dile öwürmek . **Gözden geçirmek** – ser. **Göz.** *Ol oýnaýan çaglary we olara guwanç bilen garaýan ata . eneleri gözden geçirdi (' sowet edebiýaty' jurnaly).* **Gün geçirmek** – ser . **gün** . *bular şeýle garyplyk bilen gün geçirýardiler(A. Gorşudow, Köpetdagyn Eteginde).* **Durmuşa geçirmek** – ser. **Durmuş.**

geçirtmek: 1. Bir zadyň üstünden ýa içinden ötürtmek ýupi halkadan geçirtmek. *Dowarlary derýadan geçirtmek.* 2. Urup sokdurmak, süňdürmek, sançdyrmak. *Duşmanyň bagryndan anjar geçirtmek.* 3. Başga işe , ýere belletmek, ornuny üýtgetmek. *Klasdan klasa geçirtmek. Başga wezipä geçirtmek.* 4. Bir iş bilen meşgul boldurmak, ötürtmek. *Durmuşy şatlykly geçirtmek.* 5. Bagyşetdirmek, bagyşlatmak. *Günäsini geçirtmek .* 6. Alyp bardyrmak (ýygnaý we ş.m. hakdag). *Ýygnaý geçirtmek. Maslahat geçirtmek.* 7. Ýerine getirtmek. *Otag işini wagtynda geçirtmek gerek.* 8. Terjime etdirmek , bir dilden ikinji dile öwürtmek , çöwürtmek .

geçit: ser. **Geçege.** *Müň içitden bir geçit (nakyl).*

geçiz: Şahly, gewşeýän, süýt we çöpür berýän eldeki dowar, öý haýwany. *Geçiniň çöpürinden işilen üç бүkdürme inçe tanap Aýnanyň näzik elleriniň içinden geçipdi, gollaryňy dondurypdy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Goýunlar, geçiler

doýanson gana, silkinşip ýazdylar çañly ýünüňi (N. Pomma, goşgular). Onda – da geçinip çöpirinden işilen tanap – la ! (B. Pürliýew , İlkinji Gün). Bir sapan onuň gonşy garyndaşlaryndan birinin geçisi ekiz guzlady. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Geça jan gaýgy , gassaba – ýag (nakyl). Geçin ýüz – sözün düz; geçin üç – sözün puç (nakyl). **Geçi sakgal** – ser. **Sakgal**. Eger gyzyn gözi zat görýän bolsady, onda Mäter şyhyň geçi sakgalyndan penjeläp hiňňildik uçardy. (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). **Geçiniň ön aýagy ýaly** – her zada goşulylyp duran. **Geçisi ýaýramak** – keýpi kökelmek, şatlanmak, ýaýnamak. Dostunyň eçilmegine şatlanyp, geçisi ýaýrady. (B. Seytākow, gyz salgydy).

geçmek: 1. Ötüp gitmek, girip gitmek, bir zadyň üstünden aşmak, ätläp aňyrsyna barmak. Gädikden geçmek. Ýoldan geçmek. Köprüden geçmek. It üýrer , kerwen geçer(nakyl). 2. Kabul edilmek bellenmek, girmek. İşe geçmek. 3. Gowy satylmak , alynmak. Malymyz oňat geçti. Gowy egýän haryt . 4. Bir ýere (gurama) girmek , bir gurama agzap bolma . oraz serdar 'wagtlaýyn hökümete ' çlen geçip , Nryaz beg Türkmen goşullaryna başlyk bellendi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Olar 'mir' kolhozyna çlen bolup geldiler. 5. Bir işi gutaryp ikinji işe başlamak. Eserin birinji bölümünü gurtaryp ikinji bölümüne geçmek. 6. göç. m-birinden, bir zatdan ýüz öwürmek, el çekmek. Geçenden – geç (nakyl). 7. Bagyşlamak, ötmek. Hoşgeldi senin göwnüňe degen bolsa – da sen onuň günäsini geç! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 8. Ara wagt düşmek, ötmek. Aradan ýyllar geçti ('Pioneer'Jurnaly). 9. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutaranyny görkez ýär. Belläp geçmek, gelip geçmek, durup geçmek, urup geçmek, kesip geçmek. **İçine – daşyna geçmek** – alçaklyk gürleşmek , ugruny topmak. **İçinden geçip barmak** – ser. **İç**. İçinden geçip barýan şemal turdy ('Mydam Taýýar' Gazeti). **Köp düýesi köprüden geçmek** – öýli – işikli bolmak , öýlenmek.

geda[geda] : ser . **Gedaý**. Men munun patyşadygyny bilmesem ,gedadygyny bilmesem , garypdygyny bilmesem , baýdygyny bilmesem , asla menin düýsüne giren adam zat şu bolsa ýagşy , ýöne gezip ýörenbi bidöwlet bolmasa ýagşy (Görogly-Eposy) Müsürde şabolandan kenganda geda bol (nakyl)

gedaý [gedaý] : Dileggilik edip il elinden gün görýen adam . Hak-hukuk , erk-igtiýar seýfte saklanyp açary patyşa çinowniklerinin , baýlaryn elinde balany içün , halkyn gedaý günü bardy. ("Sowet edebiyaty" jurnali) . ol özal söwdogar bulup , söwdasyny batyryp ,gedaý gezipdir.(N. Sarynahow , Saýlanan Eserler). Gedaý galla akyly gedaý bol (nakyl), . Gedaý galdyrmak – mötajlikte gaýmak , garyp düşürmek , aç - ýalanaç goýmak .

gedaýçylyk [gedaýçylyk] : Güzeran görmek üçin dileggilik edip , ilden zat ýygnamaklyk , gedaýa degişli bolan hasiýet ,gedaýyn alyp barýan durmuş derejesi SSSR de gedaýjylyk we işsizlik ýok

gedaýlaşmak [gedaýlaşmak]: Gedaýlyk ýagdaýyna düşmek iktisady taýdan has peşe düşmek , garyplaşmak .Gedaýlaşmagyn we açlygyn netijesinde "gajgaklaryn " we "taze galýönlerin" dona gelişlerini çalt ösipdir (SSSR Taryhy)

gedaýlyk [gedaýlyk]: ser **Gedaýçylyk**.

gedem : Boýni ýogunluk edýan , ulimsi , tekepbir, gopbomsy. Özalki gedem geptsoglar we graflar kem-kemden korolyn köşgünde gulluk edýönlere öwrülüpdirler(Orta Asyrlar Taryhy)

gedemlik : Gedemin gylyk hasiýeti ,ulymsy , tekepbirlik, gombamsylyk. *Gedemlik alamaty ýüze çykyp duran starostin hem şeýle adamdy (L. N . Tolstoý , SaýlananEserler) . Hojaugly gedemlik bilen gapyny şakyrdadyp açdy("Sowet Edebiyaty Jurnali).*

gegemon : Bir işde ýalbaşçylyk roli elde saklaýan ýolbaşçy , serdar. Proletariat – rewolýutsianin gegemanydyr.

gegemoniýa : Ýolbaşçylyk etmekte esasy rol oýnaýjylyk , ýolbaşçylyk

gegemonlyk : ser **Gegemoniýa**

gej : Ýerden gazylyp alynýan duza menzeş digir-digir toprak,köl heki. *Gej bilen suwalyp , diwarlary agardylypdyr. (A. Gowşudow , Köpetdagyn Eteginde). Garry görse uly tam zybrym erpiçten, töweregi tutulypdyr ak gejdin (A.S Puşkin , Ertekiler).*

gektar: 10000 kw. Metre deň bolan ýer ülçegi. *Biziň kolhozymyz bu ýyl döwlee her geklardan 35 tsntner inçe süýümlü sowet pagtasy bermek ügzunda göreşyar. Biri- birine utgaşan şol ownujak peller topy çözlenen gülli mata ýaly, ýüzlerçe geklardan ybarat giň kartalara öwrüldi ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly). Biz iki gektar ýerde limon hem ösdirip ýetişdirdik (N. Pomma ,Sebabini Soň Bildim). Näçe geklara altmyş tsentner pesinden, iň ýokary hili akaltyn aldy(Ata Salih, Saýlanan Eserler).*

gektarlyk: Bir gektar möçbeindäki, geklara barabar bolan.

gektograf: El ýazma ýa-da maşyn ýazma tekstinsanyny köpeltýan gural, *hat basma aşyny.*

gektografik: Gektografda çap etmek.

gektolitr: Suwuk jisimleriň 100 litre deň bolan metrik ölçegi.

gektometr: Metrik ölçeg sistemasynda 100 metre barabar bolan ölçeg birligi.

gektowat: *fiz.* Elektrik togynyn güýjini ölçmek üçin ulanylýan, 100 watdan ybarat ölçeg birligi. *100 wat bir gektowatdyr ("Fizika Kursy").*

geksamert: Alty stopaly sygyr düzüliş formasy. *Bu sygyr gekzamert formasynda düzülipdir.*

gel- gel: Ýeri indi, ahyr soňy, netijede, *iň soňunda gel-gel otrýad bolp gijelerine kolhozyn ekerançylygyna garawulçyk çekmeli boldur.*

geldi- geçer: Tiz ötüp geçijilik; el ujunda etmeklik, başdan sowmaklyk. *İşde hiç wagt geldi- geçdilige ýol bermek bolmaz.*

gele- gelmäne: Bada – bat, ýüzinin ugruna, gelen dersine, tiz. *Guýrygyny hilelik bilen bulaýlap gelýän köpek gele- gelmäne sürä kürsap urýar ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Ol aňyrdan gele- gelmäne , çkanak gözlerini ýumjukladyp samrap başldy. Olar gele- gelmäne yrsararler. Ol gele- gelmäne gamçylarynyň her haýsyny bir ýaňa zyňdy. Siz gele- gelmäne kesgin çäwe görmän, eziz bilen diplomatlarja aragatnaşyga ýüz urýarsynyz (B.Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Marýankanyň kiçjik dogany gyzlaryň ýanyna gele- gelmäne gygyrdy. Öýe gele- gelmäne ýuwdy derrew ol elin ("mydam Taýýar"Gazeti).*

gelegurt [geleguurt]: Top bolup gezýän ýyrtýy möjegin bir görnişi. *Bu golaýlarda men gelegurt bar sesini eşdemek.*

geleň: Üns, dykgat alada. *Ýogsa näme! Olhozda pul ba-da bu zatlara geleň edýän ýok, ogul!. Enesem gyzyna etmez kän geleň çem gelen ýerinde ýatar baş ýalaň. Komissiýalar muňa hiç geleň etmän, kabir garyplara galdy suw etmän.*

geleňsiz: Alada etmeýän, işin pikirini çekmeýän, sowuk – sala, bi agyry, biperwaý. *Öwez okuwynda we başga işlerde geleňsiz hem däldi. Aýna beýle tut, beýle maşgala däl ahyry (B..Kerbabaýew , Aýgytly Ädim) ol gelşikli diýip, ogly geleňsiz seslendi*

gelensizlik: Geleňsizin hasiýetine degişli bolan, bi agyrlyk aladasyzlyk, bi perwaýlyk, sowuk- salalyk. *Bu bir toslamadyr güman edip, öňki geleňsizligime gezdim.eger sen geleňsizlik bilen eliňi syrtyňa aýlaýsaň öz özüne hyýanat etdiginiň bolar (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Laryň sowuk ganlylygyny, gelensizlik edýanini ýazgardy.ol geleňsizlik bilen gapa seretdi. (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

geleweri: 1. Biriniň gelmedigi haýys edip aýdylýan söz gyzym, geleweri tizräk! 2. Sylag, hormat goýlup " geliň , geçin " diýen manyda aýdylýan ýüz tutma söz.

gelibermek: Barybermek, golaýla bermek, giribermek, ýygmany bermek, toplany bermek.

gelikopter: aw. Dik ýkary uçmak üçin içine howa doldyrylan dirijaby kysymly apparat, wertolet. *İlkinji gelikopter Rus aýlap tapyjalary tapanynda döredildi.*

gelim- gidim: Baryş- gelişli aragatnaşyk, baryş – geliş. *Gelim – gidim görmedik, oturyş- turuş öwrenmedik ýetimiň birini alyp berseň, onuň hiç batnygy boljak däl* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).

gelin: Kämillik ýaşyna ýetip, täze durmuşa çykan gyz; ýaş aýal. *Jamal eje dokmany oglynyn gelni bilen bileleşip dokaýar. Oglymyza gelin äberäýsegem boljak-diýip kakasyna ýüzledi. Halnazar gelni ölene, toýy daganda Arkuga awuny aldyranda-da häzirkisi ýaly darykmandy* (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Pökgen aga, gidýan gyzlaryn deregine kolhozyňa gelýän gelinleri hasap edeňzokmy? Şu haly ussahanasy ilki guralan wagty jamal eje gelindi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Biz-ä gelin wagtymyzda sülmürap çay içerdik, gaýma gaýardy, keşde ederdik* ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). *Gelin bolmasak hem gädik den garapdyk* (nakyl). *Gelniň geldi- geldisi, ogluň boldy- boldysy* (nakyl). *Gyzym, saňa aýdaýyn , gelnim, sen eşit* (nakyl). **Gelin gaýtarmak-** *alnan gelni atasy öýlerine gaýtarmak.*

gelinbarmak: 1. Owadan süýri üzüm getirýan üzüm agajy we onuň iwesi. *Gelinbarmak üzüm hoşaary biri-birine çaknyşýar. Gelinbarma monty- üzümün tüýsi, miweler bol bitýar bizin ýerlerde.* (Ata Salih, Saýlanan Eserler). *Ýetişip hoşa-hoşa sallanşyp, gelinbarmak deýin üz.n. boýy* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). 2. Hala, çuwala , joraba weş.m salynýan barmaga meňzeş nagys. *Diýen bir nagys bardyr, şony halyçanyň gyrasynda salsaň , baý, halyça halyçajyk bolaýar.*

gelinjek: bot. Ak gülli, ýaşyl, gyzgylt reňkli bir ýyllyk ösümlik.

gelin-gyz [gelin- gyyz]: Gelinler we gyzlar, aýal maşgala begenç adatdan gelin-gyzlar bilen sözleşmäge, degişmäge çekinmägen, wäşi, *şohun bir ýigitdi* (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Lap etdigim däldir bir ajap ýerdir, obamyzyň gelin-gyzy çeperdir* ("S. Edebiýaty "Jurnaly).

gelinlik: Gelin edilejek gyz, gelin edinmek üçin göz astyna alynýan gyz. *Garry ene daş- töwereginde gelinlik agtarmaga başlady. İndi gelinlik gözlemäge gezek aknabat eje geldi. Garaz, gelinlik haýasy perde bolup, birinji gezek önüni zorda saklady. Ya gyzzyk gelinlik bilen degşende soň, gylyk hem üýtgäýýärmí? B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).*

geliograf: 1. *astr.* Günün suratyny almak üçin footap paratly teleskop.2. *harby.* Signal aratnaşygyny saklamak üçin ulanylýan gural.3. *geteor.* Günün ýalkymyňy, şöhle salşyny awmotatik suratda registrirleýän abzal.

geliografiýa: Astronomiýanyň günü derňemek bilen meşgullanýan bölümi.

geliometr: *astr.* Asman ýagtylgýclarynyň görünýan diametrlerini ölçmek üçin abzal.

gelioteknika: Tehnikanyň gün energiýasyny senagatda we ýaşaýyş durmuş maksatlarynda peýdalanmaklyk bilen meşgullaýan pudagy.

gelişdirmek: İki- ýekeden gelmek, ýuwaş- ýuwaşdan, yzly – yzlyna gelip başlamak. *Kassa peýda berýär, sizde hak almaz, düşünen daýhanlar gelişip barýar.*2. gelişikli bolmak, ýaraşmak. *Şu bolsuň bilen böklekjöp ýörsen-ä gelişmämem durjak däl! Beýle etmek biziň gujurly neslimize gelişmeýar.* 3. Ylaşmak , baryşmak, razylaşmak.

gelmek: 1. Bir ýarden ikinji bir ýere barmak. *Dostum men saňa arkaýynlanyp geldim* (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Dört tarapdan tirkeşip gyzyl kerwan gelip dur* (B Kerbabaýew, Poemalar). *Gelen dāwlet, giden mähnet* (nakyl).2. Yüze çykmak peýda bolmak. Bir şahyr oturka gije dümtünip , gelendir bir pikir onuň oýuna.3. ömekçi işlik funksiýasynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: a-) *ysnyşyp gelýän isimlerinin manylary bilen baglanyşykly, hereketi aňladýar. Huşa gelmek, işleşip gelmek;* ýetip gelmek, ylgap gelmek, uçup gelmek, işleişip gelmek, yüzüp gelmek, ýrāp gelmek, sürüp gelmek. *Gelen ýagşy- ser. Ýagşy.! Aşyr düşeüstüne geç!* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Gelip ýetmek- aralaşmak, golaýlaşmak- göz önüne gelmek- ser.. göz. Suw elektrik stantsiýasy*

gözümüň önüne geldi (Mydam Taýýar).**Ör- gökden** -ser. **Ör** Birden saçagy görüp, geldi aýal ör- gökden ("Mydam Taýýar"Gazeti). **Hoş geldiňiz, sapa geldiňiz-ser. Hoş.**

gelmişek: *gepl.d.* Başga bir ýerden ikinji bir ýere göçüp gelen adam. *Bahara gytmy näme, gelmişek diýerçüp gelen adam. Bahara gytmy näme, gelmişek diýersiň. Dumly – duşdan timisgenip gelen açmanyz gelmişekler halkyň ganyny sorup, tylla ýygnaýarlar.*

gelnalyjy: Dabaraly ýagdaýda gelin getirmäge gidýän we alyp gelýän damlar (aýallar). *Her halda, ondan- mundan jemlenip, on baş möçberi atbaşçy, sonça-da gelnalyjy toplady. Suwsan goşun suwly kerweni gelnalyjy aýly garşylady. Ertir gelnalyjy, atbaşçy gideliň !- diýip bütin oba habar berlipdi (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Yöne oglym, gelnalyjap alaýsak gowy boljak. Gelnalyjylar gelip, toý gyzganda, mrekän önüňe çykdy bir kişi (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

gelneje: 1. Özünden uly erkek doganyň gelnine degişiklikde ulanylýan söz. *Jeren ol aýaly görüp ýygrykdy-da:- Saparyn gelnejesi gelýär- diýip, sülmüramege başlady. Bahara öz gelnejesi bilen bir stanogyn üstünde oturdy. Men pylan şäherden gelnejeme bir başatgyc ýüň ýaglyk aldym (A. Gowşudow, Mähriwepa). Ejemden, kakamdan, galnejemden delatat toparykam diýip, olara-da şunça düşündirejek boldum, bolmady(N. Pomma , Sebäbini Soň Bildim).2. Özünden ulynyň aýalyňa ýüz tutulyp aýdylýansöz.*

gelsigiçe: Öňe süýşdügiçe, ýakynlaşdykça. *Yakyn geldigiçe hem tozany köpelyär ("Türkmen Etekleri").*

gelşik: Görk, owadanlyk,. *Obanyň gelsigi gowy. Her iin haýry ýagşydyr, toýun gelsigi bagşydyr (nakyl). Gelsigine gelmek- görküne gelmek, ýaraşly bolmak, owadanlamak. Şu meýdanyň ýüzünde traktor ýärär welin, ýer gelsigine geler.*

gelşiklenmek: Gelsigine gelmek, gelişli bolmak, owadanlamak. *Otagyn içi gelişiklendi (M .Gorkiý, Ene).*

gelşikli: Görmegeý, owadan , ýaraşly. *Onuň ýanagynda emele gelýän çukanaklar. Begenjini gözüne Aýsolany has gelişikli bir gyz edip görkezýär (B. Kerbabaýew ,Aýsoltan) .şol hawuzçanyň eňsesine, howlynyň ortasynda, öňi eýwanly, gelişikli bir tam otyrды (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Serwijan hem gelişikli, hem pähimli.*

gelşiklilik: Owadanlyk, görmegeýlik, ýaraşyklyk.

gelşiksilik: 1. Oadan dällik, görmegeý dällik, görmeksizlik, ýaraşyksyzlyk.2. aýyplyk, ýerliksizlik, ýaraşyksyzlyk. *Gelişiksizlik, bilen edilen iş bolupdyr.*

gelşiksiz:1. Görmeksiz, betgelsik, ýaraşyksyz. *Potdynyň gözleri çukur, gelişiksizdi (B.. Kerbabaýew , Aýsoltan). Unter Prişibeýew gelişiksiz ýüzüni mürşerdip, ellerini gapdalyna gysdy.2. Aýyp, ýerliksiz, ýaraşyksyz. Bu teklip bilen il içine çykamak onuň üçin gelişiksizdi bolupdyr.*

gelşirmek: 1. Gelsigine getirmek, ýaraşykly etmek.2. bir zady ýerinde goýmak, laýyk getirmek, oňartmak. *Gapyny gelişirip, ýerine oturtдыm3. gepl.d. degerli urmak çekgesine gelişirmek.*

gemirçek: Gaty süňe öwrülmedik beden bölegi, kitirdewük. *Gakan görnüşli gemirçekden ýokarrakda iýmit ýuwuldylýan mahalda bokurdagyn içine bolan girelgani ýapýan bokurdak üstligi bardyr.*

gemirmek:1. Diş bilen kitirdedip kertip, gazap iýmek .*Mönje oylan omaçanyo gemrip, Halnazara bakan düwnekledi. Aç düýeler olaryň pudaklaryna çenli gemripdir. Atlar dişleri bilen önlerine germelen agaçlary gemirlediler (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Kaka, aç möjekler goýun sütini gemrip bilýäler. 2. göç.m. Kişinin gazanjyny öz şahsy peýdan üçin harçlamak, iýmek , kesekini rehimsiz eksplýatýirmek. Sen üç ýylap kolhozy gemirdiň.3. Zaýalamak, haraplamak. Näme uran hem bolsaň, byçagyn ýüzüni gemripsin*

gemirtge: *bot.* Ýaşajyk terne.

gemirtmek: 1. Diş bilen kitirdedip, kertdirip, gazadyp ýýdirmek. *Sünki gemirtmek. Terne* 2. Zaýalatmak, haraplamak, ýüzüni gaýtartmak. Piliň ýüzüni näme gemirtin?

gemmik: Alyn dişleri düşen, ýokarky dodagy agzynyn içine ýykylyp duran. *Agzy gemmik adam.*

gemmiklik: Gemmige degişli bolan, gemmige has bolan. Ondan soň has hem özüniň gemmikligini görkezmäge çalyşdy.

gemoglobin: *fiziol.* Gyzylgan şarikleriniň düzümindaki gany gyzardýan jisim. *Gemoglobin ganyň düzüminde bolýar.*

gemre: 1. Ýatakda gat-gat bolup baslygyp ýatan çüýrän mal dersi. *Käçe dökülenn ders aýak aşagynda eýýam gatap gemre bolupdyr.* 2. *gepl. d.ser. Gasnak2.* *Gemresinin ýumşatmasyň, sen muny geýip, eňňe!*

gemriji: Uzyn alyn dileri bilen kertýän, gemirýan süýtemdirijiler, *alajagözen, syçan, alaka we ş.m. çal alaka ýaly gemrijiler, gurbagalar, aslar we ýylanlar hem uly zyýan berip biler (W. Z. Raýenow, Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe).*

gemrik: Ýüzi, gyrasy gemrilen, gädilen. *Gemrik ýüzli pyçak.*

gemrilmek: 1. Ýüzi gaýtmak, ýüzi gädilip zaýalanmak. *Pyçagyn ýüzi gemrilipdi.* 2. Diş bilen kikirdeyip, gemrilip, gazalyp iýilmek. *Olar maňa gemrilen süňk, çendan gaty-guty çörek taşladolar (Myraly).*

gemrişmek: 1. Köp bolup gemrip turmak. 2. Dişleşip uruşmak (haýwan hakynda). *Gemrişip duran erkekleriň biriniň halys haýy gaçdy.* 3. *gepl. d.* Oýun edip basalaşmak, dalaşmak, çekeleşmek. *Gemrişip ýadamak.*

genji- hazyna: Kän baýlyk, mülk, hazyna. *Han bolan adama genji- hazyna, döwlet gerekdir. ("Görogly Eposy").*

genç: Hazyna, baýlyk, mülk. *Mekdep bagt genjimiz, tomus aldyk dynjymyz ("Mydam Taýýar "Gazeti). Akylyň görnükli korifeýleriniň Eserleri sowet ylmyň genjidir, baýlygydyr.*

gende: Ýaman, erbet, ýaramz. *Güllere laýyk hem dälidir ol gende ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly). Maýalar ganhorlar- ynsan gendesi (Mollamut, Saýlanan Eserler).*

gendele: balykç. Ownuk balyk tutmak üçin ulanylýantor. *İki gapdalynda barýan gämileň, sallanyp grünyar konus gendele.*

genderew: bot. Yokumsyz ýabany ot. *Soňy hem bimeýarmisiň? Edil genderewden doýan mal ýaly pökger- däýýär!- diýdi (N. PommaSebabini Soň Bildim).*

genealogiýa: 1. Urygyn Taryhy, urug şejresi; aýry- aýry uruglaryn Taryhyny öwrenýän kömekçi taryh dersi. 2. *Haýwan ýa-da ösümlük tohumlarynyň gelip çykyşy.*

general –gubernaton: Burjuaz ýurtlarynda: ýokary harby administratiw häkimiýetli ölkäniň, oblastiň naçalnigi. *Aleksandr Y'den razylk alyp, Puşkini general- gubernatoryn kantselýariýasynyň çinownigi edip, odessa geçirdiler.*

general: Goşunda ýokary konmando sostawynda berilýän çin we şol çinli şahs

General maýor- ilkinji generallik çini. **General leýnetant-** general maýordan soňky çin. **General polkownik** – general leýtenantdan soňky çin

generalissimus: Uruş wagtynda: döwletin ähli ýaragly güýçlerine ýolbaşçylyk etmek bilen, watan önünde görkezen aýratyn görnükli hyzmatlary bitiren işleri üçin dakylýan iň ýokary harby at.

generalitet: Goşynyň ýokary komandowaniýensi, genarallary.

generator: Mehaniki enirgiýany elektrik energiýasyna öwürýän maşyn. Öwez ýaly okuwçylar generatornyň işleýişini öz ýoldaşlaryna tejribe ýüzünde düşündiren bolsalar, Ata Nöker rubilnigi açyp- ýapyp gördüler.

geňeş: Bir mesele baranda edilýän maslahat. *Seniň bu geňeşlerine şondan artyk maslahat bermäge meniň hetdim ýok. Sähedin ýüzüne seredip, geňeş salýan ýaly etdiler berip hat ýazýar. Geňeş toýy – ser . Toý.*

geňeşçi: ser. **Geneşdar.** Korolyň geňeşçiler olaryň hemme talaplaryny kabul etmegi wada beripdirler.

geňeşdar: Öwüt- nesihat berýän, mashalt salynýan adam geňeşli. Gowşut hanyň Gylyç Aksakgal diýen bir ulumy geňeşdary boylan (Ata Salih Saýlanan Eserler). Ozaly atamyň – babamyň geňeşdary kösedir. Ok degende munça akmandy ýaşyň aga begim, geňeşdarym, näm boldy? ("Görogly Eposy").

geňeşli: Önünde gürleşilen, maslahatly, gepleşikli. Geňeşli biçilen don gysga bolmaz (nakyl).

geňeşlilik: Özara maslahatlyk, geňeşli razyçylyk. *Geneşçilik goty zat.*

geňeşmek: Birinden maslahat sormak, öwüt almak, maslahatlaşmak. *Geňeşýin diýip, sizin ýanynyza geldim (Ata Salih Saýlanan Eserler). Peleň olaryň hem ellerine ýapyşdy, synlady, ýoldaşyna geňeşdi (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Şu ýerde garry atam bar saňa geňeşýin. Kişň geňeş, öz bileninde galma(nkyl).*

geňeşsiz: Önünde razyçylyk, sorman, geňeşmän , maslahatsyz. *Geňeşsiz edilen iş.*

genetik: Genetikadan spetsialist.

genetika: *biol.* Bilogiyanyň organizmlerin öşüni, nesil yzarlaýyşyny, onuň üýtgäp durşyny öwrenýän bölümi.

genetiki: Genetiki degişli bolan. *Bizi gyzyklandyryýan predmetiň gelip ykyşyny görkezmek zerur bolan mahalynda, genetiki gesgitleme ulanylyar.*

genezis: Gelip çykyş, döreýiş, emele geliş.

genial: 1. Hetdenaşa tadantly, artykmaç döredijilik ukyb, bolan. *Genial adam.* 2. Geniý häsiýetine mahsus bolan. *Genial eser.*

geniallyk: Genial bolmaklyk, genial häsiýetdedik.

geňirgendirmek: Geň galdyrmak, haýran galdyrmak. *Aşyryň şowany Artygy biraz geňirgendirdi. Oslagsyz söz ony geňirgendirdi (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim).*

geňirgenmek: Geň görmek, geň galmak, haýran bolmak täsin galmak. *Biz muňa gaty geňirgendik (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler) Öz bolşuňa özüň geňirgenmek.*

geniý: 1. İň ýokary derejeli, döredijilili ukyplylyk, ýokary derejede talantlylyk. 2. şol hili talanta, ukyplylyga eýe bolan adam. *Beýik rus halkynyn arasyndan döreýän genileri ýigrenýär patyşyna hökümeti dekalor gozgalanyna gatnalşany üçin A.A. Bastuşçew- marlinski Kawkaza sürginlige iberipdi,(N. Pom, Sebabini Soň Bildim).*

geňlemek: Geň taň görmek, aýyp görmek. *Köçede öz peýwagtyna hiňlenip barýan geýnüwli adama gabat gelen ýolagçylar ony geňleýärdiler (A. Gowşudow-Mähri Wepa).*

geňlenmek: Geň görülmek, aýyp görülmek. *Moisew sypaýyçylyk bilen öz ýüzüne geňlenmek duýgusyny dörettdi. (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

geňlik: Geň taňlyk, haýran galyjylyk, tsinlik. *Geňsi1. onat, gowy , ajaýyp.sowgat üçin örän kolleksiýalar düzüpdiler. Onda durmuş üýtgeşigak.*

genştab: Baş ştab. *Goşunyn genştaby.*

geň-taň: **Gen-taň görmek** - haýran galmak, gen görmek. *Hoşgeldi, bu ýerde hiçbir geň taň görerlik at yok ahryryn. Çünki bu adamyň atasynda hem, oglundan hem hiçbir zady geň- tan görmeli daldigi gurt gaty gowy bilýärdi.*

geňzew: Burmnuna salyp gepleýan genzew adam.

geňzewi: Dutaryn 4- inji perzesi we şol perzededen başlaýan htaryn 4- inji perzesi we şol perzededen başlaýan heňer.

geodezik: Geodeziýa degişli bolan. *Geodezik gural. Geodezik signal.*

geodezist: Geodiziýa bounja spestiýalist. *Geodezistler öz işine başladylar.*

geodeziýa: Ýerin formasyny, ölçegini öwerenmek we onun meýdanlaryny ölçemek bilen meşgul bolýan ylym. *Geodeziýa ylmy.*

geofiziki: Geofizika degişdi. *Halkara geofiziki ýylynyn döwründe ionos peranyň emele geliş jime- jik ögrenenektir. ("Sowet Türkmenistan" Gazeti).*

geograf: Geografiýa boýunja spetsialist, geografýa. *Üniwersiteniň geograflary kanalyň ugrunda barlag işlerini geçirýärler.*

geografik: Geografiya degişli. Geografik jurnal. *Diwaryň ýüzünde geografik karta asylygy dur.*

geografiya: Ýeri, onuň üst gurluşyny we ondaki janly tebigatyn ýerleşini öwrenýän ylym. *Geografiya ylymy. Fiziki geografiya. Ykdysady geografiya*

geografiýaçy: ser. **Geograf.** *Gün batar europanyň geografiýaçylary aziýa hakynda özleriniň ylmy işlerini de ruslaryň gürrünlerinde peýdalandyrlar (SSSR Taryhy).*

geolog: Geologiýa-da speşyalist. *Onda näme üçin geolog hem onun tarapyny tutýar?- diýip sorady. Ol ýerik ukraýnadan geologlar geldiler (Pioner Jurnaly).*

geologik: Geologiýe degişli. Geologik karta.

geologiýa: Ýeriň emele geliş Taryhyny, gurluşyny, sostawyny we gazylyp alynýan peýtdaly ýerasty baýlyklaryny gözlap tapmak. *Metdalaryny öýrenýän ylym. Geologiýa barada ençeme möhüm açyşlar edipdir. (Orta Asyrlar Taryhy).*

geometr: Geometriýadan speşyalist.

geometrik: Geometriýa degişli. *Geometriýa jemi – alget rauk jem bilen garyşdyrmaly dal (" Fizika Kursy").*

geometriýa: Matematikanyň ginişlik formalaryny we ony ölçemegiň düzgünlerini öwreýän bölümi. *Olar geometriýanyň kanunlaryny öz başlak anlap bilýarlar (M. İbrahimow, Ol gün geler).*

gep – gürrün: Dürli gürlün , gep. *Halnazaryň gelin ýerine tükeniksiz gep-gürrün alanyny agzanda , ýene gözünü ýaşardyp güldi (B.. Kerbabaýew Aýgytly Ädim)*

gep- gensilik: Gülaala – güllük , parahatçylyk , allnamelik , onatlyk. *Mundahiçmenensilik ýok, asyl gep – gensiliktir.*

gep-gensi: Ajaýyp onat , parahat allaname .

geplemek: Birnji sözlap başlamak , bir dile söz lap bilmek çarlyk ikinjilik bilen gepledi. *İkinji söz süzlemek, çykyp gürrün etmek.*

geplemek: Köp geplemeýi halamaýan, az gepleýan. *Mahri durduguna geplemek, gdimma oldyn.*

geplemek: Köp gürlöýän geplemani halaýan , köpsöz sözleýan. *Ol indi önki ýaly geplemek, alçak dal tirede, az gepli , agras adamdy*

geplemeklik : Geplemsege mahsus gylyk – hasýet geplemek boluş *guskowun geplemekligi sebabli aýtty (I. N. Tolstaý, Saýlanan Eserler)*

geplenmek : Köpçülik önünde , ýygynakta söz sözenmek, görün edinmek.

gepletmek : Bir söz aýttirmek , bedirmek söz sözletmek . *Ony gepletmek oluşar . ikinji ýygynakta ş.m ýerlerde gürlömek, çykyş ettirmek, söz sözletmek . ýygynakta ony gerpletmediler. 3. göç.m. Birzatta ýazartmak, köý ertmek. İç*

gepletmek-ser. İç. Ol öz ýanynda içini gepletip ýatyrdy.

gerbari : Guradyň ösümlikler kollekt siýsasyna öz ýygynajak gerbarilerini aýry – aýry temalara bölmeli mektep okurçylary gerbari ýygynadylar

gerbi : Çyryp , kürte we ş.m. başa atylýan eşikeelrin genlerini biriktirýän alaýüp alaja

gerdenmek: Gerdeni ýasy, eýimlek. *Gerdenlek adam.*

gerdirmek : Gerip goýdurmak

gerdiş: kön . s. Döwür , aýlanyş . *Elbette , gerdişi şeýledir – da*

gerlemek: Her haýsyn bir ujunda tutup göstemek putlukdaşyn ulpundan taýak ildirip iki kişi gernap olup gitdi

gert sog: Günüň batar europada hükümdar ýazlaryň ýa-da ýokary dyworýanlaryň tituly we şoltılar diýip at berlipdir. (Orta Asyrlar Taryhy).

gert: Un üwelen watynda tozak düşüýän un kirnişeni çan tozan degirmen egirsene üs başyna gert sinýar. *Degirmenini kirwany ýary onun kirpiklerine çenlik gert örtülipdi*

gertdirmek: 1. Boýnuny süýündirip çekmek dartýrmak 2.Kellani boýunu arka gaýşartmak. *Göle gertiripnaasyny dartdy.*

gerts: Yrgyldy tizliginiň ölçeg birlihi

gerýit: Guşaryň ganatynyň eplenýän ýeri

getireen: Kök getirýan köp hasyl bitýan getireen erik

getirgenişmek: Bilelikde geňirgenmek , köp bolup genirgenmek. *Oglanlar geňirgenişip, öne ýörediler. (N. Çumayew, Syrly Gala).*

getirmek: Allyp gelinmek. *Bir ýarden ikinji bir ýere eltmek. Getirip goýulmak. Özüne getirilip berlen telegranma şatlykly göz geziren çernşşow ony nikolaý matweýiçe uzatdy.*

getirilmek: Özün üçin alyp gelmek özün için getirmek. Ökelmek. *Bakjadan gawun garpuz getirilmek. Uýudan suw getirilmek*

getirişmek: Getirmäge kömekleşmek, bilelikte getirmek, äkelişmek. *Men onä bir maşyn odun getirişdim*

getirmek: 1. Bir ýerden ikinji bir ýere alyp gelmek, äkeltmek. *Suw getiren hem bir, küýze döwen hem (nakyl). Ol magazinden bir halta ak un getirdi.* 2. Hasyl bitmek, hasylly bolmak. *Bu ýyl üzümimiz ýagşy getidi. (A. Gowşudow, köpetdagyň eteginde). Miwe agaçlaryň gowy getiripdir. Göz öňüne getirmek-ser-Göz. Şol ýatlamalaryň içinde, näme üçindir, Tähranyň jähennemi göz öňüne getirýän gyzyň gündizleri dymyk aňşamlar onuň hyýalyndan çykmaýardy. (M. İbrahimow, ol gün geler). Sary getirmek-ser. Sary .* Tasa getirmek-ser. Tas.*

getirtmek: Alyp geldirmek, äkeldirmek. *Bolmajagyna gözi ýetip, kart getirtdi-de, sytolun üstüne elli sany çerwonet goýup, kart paýlamaga başlady. (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Odun getirtmek. Suw getirtmek.*

getman: Köne wagtda ukrainada: kazak goşunynyň naçalnigi we ýokary häkimi. *Seni hut getmaňy özi patyşa aýalyň ýanyna çapar edip iberýär. (N.W. Gogol, Eserler). Reýestr Kazak ýoşynynyň başynda korol tarapyndan tasyklanýan getman durupdyr. Polşa getmany bolan dolkiýewskinin komandalygy astynda goşyn ibermeýi kara edipdir (SSSR Taryhy).*

geýdirilişmek: 1. Biri bilen uruşmak, biri- biriň üstüne okdurylyp basalaşmak. *Horaz ýaly, biri- biriniz bilen geýdirilişmege-de utanjak däl-ow siz!2. göç.m. biri- biriňe jogap gaýtaryp, dawalaşyp durmak, sögiip durmak. Nähak ýere geýdirilişip durmak.*

geýdirilmek: Geýdirmäge kömekleşmek. *Geým geýdirişmek.*

geýdirme: Eşigin egnine sokmak, eşigini eňlendirmek, geýindirmek. *Sadap, meniň mawyma, meniň edermen ogluma derrew bir laý täze geým geýdir! Meniň bar wagtynda , nurjahan eje-de hiç hajan hor bolmaz – diýip, tiken tahýasyny başyna geýdirdi, sypaşdyrdy (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim).*

geýerlik : Geýmek üçin gerekli bolan. Geýerlik geým edinmek. *Geýerlik egin-eşik almak.*

geýilmek: Geýip ulanylan bolmak. *Bu ädik ozal bir – owlak geýlipdir.*

geým- gejim: Geýimiň ähli görnişi, egin – eşik. *Owkat, geým – gejim ýaman ýagdaýda ((B.. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim) . ussa geým- geýmini sykşdyryp. Men olaryň ne eginlerine geým- gejim edip bilýän, ne-de garynlaryny naharda doýrup bilýärim. (M. İbrahimow, Ol Gün Gejeler).*

geým: Adamyň tenin , endamyny örtýän egin- baş. *Onuň akja geýimi, ýalpy dawuk saçy tozana bulandy. Şylhasy çykan köne geýimler gyzyň esgeri şatlama aýazdan gorap bilmeýärdi ((B.. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Bir ýuwunmaly, geým çalşyrmaly. Ýagşy ýagyp durka, mekdebe gaýdanym sebäpli, geýimlerin çl bolupdyr.*

geýmçi: Egin- eşik, geým tikýän ussa. *Ana, geýmçi ussalar tiken geýimlerin süpürýarler (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim).*

geýmlik: Geým etmek üçin gerekli bolan, egin – eşik ederýaly, geým üçin. *Magazinden geýmlik mata aldym.*

geýinjen: Gowy eşik geýmegi söýýän, geýnege, *ol adatdan daşary päkize, sypaýy geýinjendi.*

geýinmek: 1. Geým- geýimiňi we ş.m. geýmek. *Maýa owadan, tämiz geýnen bugdaýrenk bir gelindi* ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). *Onuň özi ýaly geýnen ýaş ýigit ykjam ýapışyp, onuň ädigi süpürmäge oturdy*(B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Aýallar zyňypdyr ýaşmak börüğü, geýinipdir, atynypdyr ýüpegi* (N. Pomma , Goşgullar). *Ýwyndylar, geýindiler, köçä çykdylar* ("Tokmak "Jurnaly). 2. Örtülmek, bürelmek. *Ýaşyl dan geýindi ýalaňaç baglar. Gara geýinmek- ýas geýimini geýmek, ýas tutmak.*

geýmek: ser. Geýinmek 1. Ol her dürli eşikler geýmek, wagtyny dabaraly geçirmek bilen meşgul bolýardy ("Edebiýat"). *Lar gowy geýmek isleýardiler, emma durmuş şerti agyrdy. Dohow ýalpyldawuk botinka geýipdi* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Gөгүmtil papagany iki eli bilen kellesine geýdi-de , yzyna baka ugrady. Eken orar, dokan geýer bu ilde, zähmet çeken her kes doýar bu ilde* (Oktýabr Ýalkymy). *Aýagy uly sygany geýer, aýagy kiçi – söýenin* (Nakyl).

geýnegen: Gowy geýnen, gymmat baha eşikler gaýnen esbaby düz. *Bir geýnülüwli adamy görkezip : - ine , şu hem kiçi adam däl- diýsen, daerdi-hal tanyşjak bolýar*(N. Poma Taýlak Hyzzyn). *Şu adam hemişe geýnülüwli gezýärdi. Jumadurddynyň geýnükli aýallarynyň biri saçak, biri nahar,, biri içgi alyp geldi. Şol wagtda bolsa üç sany geýnülüwli aýal üç tabagy palawdan tegeläp geldşi.* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). *Baýyň gapysy çykdy.*

geýrek: med. Kebzän aşagy, pilçän ujynyň kekirdewük süňki. *Wiý, soltan eje, oglun geýregi inipdir.* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

geýzer: Fontan bolup, zordurylyp suw we bug çykýan ýerleri gar bilen basyrylygy wagtynda geýzerler bugaryp durýarlar.

gez : 1. Tirsekden barmagyn ujuna barýança bolan uzynlyk. *Ol çommalyp oturyşyna hem eýleki parizatlardan gez ýarym ýokary görünüyor.* ("Görogly" Eposy). *Onun boýi bir gez uzady.* 2. Degirmeni çalt we ýuwaş ýöretmek üçin goýulýan gural . *degirmenini gezi galypdyr. Bir gez ýukary galmak – öran gaty begenmek , guwalanmak .Bir gez beýgelmek-ser.Bir gez ýokary galmak.*

gezäbermek: Birine ýa-da bir tarapa çenäbermek, göneldi bermek. *Kirişsiz ýaýyny gezäberdi* ("Görogly Eposy").

gezdirmek : Eýlek – beýlek ýöretmek , aýlan – çaýlan ettirmek gezmelettirmek . *guşlary gezdirmek için olar ýorite gözilýan kletkalara salynýar* (N.A..iýanow , Guşçulyk Maldarçylygyn İn Möhim Pudaklarndan Biridir).Çagany gezdirmek. **Gep gezdirmek** – ser . **Gep** . *Men sypatymy üýtgetsemde , gep gezdirýan, agzalyk salmaga çalyşýan haýynlardan dal*(B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). **Göz gezdirmek** – ser **Göz**. *Akkyz hammaden ön çykdyda gapa gözini gezdirdi*(A. Gawşudow mahri wepa) *ol töweregine göz gezdirip , jigitlerine bakan göz aýlady*(B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim) .

geze – geze : Aýlana –aýlana ,gezip-gezip köp ýörap. *Şu gün şöheri geze geze lütüm çykdy.*

gezegen : 1. Göp gezýan, köp gezmege halaýan , biderek ygyp ýören. *Dali toýa bolmaz, gezegen- idege (nakyl)* 2.gepld. Ahlak taýdan bozulan.

gezegine : ser. **Gezek- gezegine.** *Çaý haltany men aşyr bilen gezegine götereris- diýip aýlapdym* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Aýaz elegi taşlap , olara yglady, onlara gujaklap, gezegine agşady*(M. İbrahimow , ol gün geler).

gezek : 1. Gaýta ,sapar,öwran,ýola. Puşkinin ata-babalarynyň atlary russiýa Taryhynin sahyplaryndan telim gezek duş gelýar(A.S Puşkin, Saýlanan Eserler) . Bu kollektiw bütün soýuz sotsialistik ýaryşda tellim gezek üstün çykdy ("Sowet Türkmenistany " Gazeti). 2 .Düz gün , nobat. Olar süri bolup gezýärler, otlayan wagtlarynda hemişe gezegine biri garawulçylyk çekýar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Belki, indi gezek bizinkidir (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim) . **Gezegi ýetmek** – nobaty gelmek, gezegi gelmek.

gezekleşdirmek : ser. **Gezekli gezegine , Nobatma- nobat ýerine getirmek**
 ser. **Nobatma – nobat.** *Çalışmak , nobaty boýunja goýbermek. Gezekleşdirip işletmek.*

gezekleşbermek : Gezekli gezegine edebermek, *nobatma-nobat çalşok ýerine ýetiribermek.*

gezekleşmek: Gezekli- gezegine etmek, nobatma, gezek, yzly- yzyna. *Ol gezekli- gezegiňe aýaklarynyň üstünde durup: - Hawai täze ödigiňi geregi ýok- diýdi.*

gezekme- gezek: ser. **Gezekli- gezegine.** *Ofitsýerler gezekme- gezek biri birleriniňkä ýygnanyşýadylar. Döş boşlygynyn gezekme- gezek ulalmagy we kiçelmegi howanykä öýkenlerin içine girmäge, kä olaryň içinde çykmaga mejbur edýär.*

gezelenç: Açyk hawada dynç almak üçin edilýän aýlň- çaylaň. *Şu gün bir gezelenje çykaýan- diýdim (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). Çopanlaryň ýanyna çöle gezelenje gitmek maňa miýesser boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Göz baglananda soň gezelenje çykmagyn näme. Biraz wagt bikirlenip otyryp, gezelenç etmäge döwdüm ýüregim (Ata Salih Saýlanan Eserler). Hem işini bitiren, hem gezelenç edip gelen adam blarsyň ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Bir gün wezir oglyny yzyna tirkäp, patyşanyňka gezelenje bordy.*

gezelmek: 1. Birine ýa-da bir tarapda çenelip durmak, göni direlip durma , gezäp goýulmak. *Ol gorkyly gözlerini töweregine aýlandai tärimin öleri onuň görejine gülle bolup gezeledi (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).* 2. Bir zadyn agzyna keserdilip goýulmak. *Geçelga goýlan agaç gezelip dur. Gezelip durmak- biriniň ýanynda işsiz sömelip durmak.*

gezemek: Birine ýa-da bir zada çenemek, dogrulamak begenç potda ýumrygyny gezedi (B kerbabaýew, Aýsoltan). *Stepan karabini tutulan adama gezedi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Artyk şol şekuntda oňa bakan tüpeniňi gezedi (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). Olaryn mazaly tanaýança, garýagdy awtomatynyn agzyny gezäp durdy.*

gezen: Aýakgap ussalarynyň ulanýan pçagy.

gezende: Jahaesdelik edip ýören, köp ýerleri aýlanyp gezip ýören (adam). *Ogrymy sen ýa gezende adamdyr.*

gezenmek: Birine ýa-da bir zada çenenmek. *Taýagy çenäp gezenip durma!*

gezer: Atyň ýörişiniň ýarga ýakym bir görnişi uzak yzda galdy oba , ýol gezerne geçdi atlar. (Çary aşyr, Poememalar).

gezerine: Gezer görnişindäki ýöriş bilen. *Atny gezerine sürüp barýan kuýbişewin keşbimnde häzir aýratyn bir agramlylyk dut-ýulýardy, artyk alaşany gezerine sürüp gelýärdi (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim) .*

gezermen: ser. **Gezende.** Gezermen adam.

gezeşmek: ýerli- ýerden gezemek, käp sanly bolup gezemek, çeneşmek. Çopanlar hem ataýagyny gezeşip çykdy önünde ("Görolý Eposy).

gezibermek: Gezmeligi ýa-da bir ýerde bolmaklygy dewam etdirmek. *Siziň habarynyz ýok, men mürlik arkaýyn ýaşamagymyz üçin mergenlerde hat aldym, indi siz arkaýyn geziberin – diýen. Boýtalyny bakyp- bejerip gezibersin. Adybeg şeýlelelik bilen almaçylykda geziberdi.*

gezilme: Gezelňç edilmek, aýlaň – çaylan edilmek.gyşyna daşarda köp gezilmeýar.

gezim: 1. Aýlaň çaylaň, iki baka ýöräp edilýän hereket. Tyçenko koridorda gezinme başlady.(B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). Geýwünli gelin- gyzar, ýigitler gezim etýärdiler. Bireliň papirosly tüssäni asmana üfläp, eýläk- beýlakliň gezim etgin.2. haýwanyň belli bir aralykda gezyňan meýdany, çygyr. Gapany hemişe yk tarapynyňda hem etiňiziň gezinimden daşrakda gurmagy ýadynyňda çykarman.

gezişmek: Köp bolup gezmek, bilelikde gezip ýörmek, her ýerde aýlanyşyp ýörmek. *Şöherde tomuş aýlarynda gijäniň bir wagtlary hem iki – ýeke gezişip ýören adamlary görmek bolýar.*

gezlik: ser. Pyçak. Ýiti gezlik. Polat gezlik.

gezmek: 1. Keýpine gezmek, alat- çalyň etmek. *Men hem obamyza gezmäge bardym (N. Pomma, Goşgular). Biz düýn şu ýana gezmäge gitdik. Gezen derýa, oturan gumra (nakyl).* 2. durmuş geçirmek, ýaşamak. *Kemine araly işanyň spusy bolup, bir näçe ýyl gezdi ("Edebiýat"). Türkmenlariň hany güljemal handy, aç-ýalanaç gezyň dygynda kändi (Ata Salih , Saýlanan Eserler). Milli komitet dagadlandan soň gaçgaklap gezyň oraz serdar bir ýerden peýda boldy (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Adam nazary düşmedik ýerde gezsin ("Görogly Eposy").* 3. Biri bilen tirkeşmek, wagt geçirmek. *Ata Myrat bilen gezyňar* Boş gezmek- işsiz ýörmek. Kapitalistik ýurtlarda boş gezyň işçilerin sany barha köpelişdir.*

gezmeläbermek: Gezmekdäni dowam etdirmek; gezmelňp başlamak.

gezmek: 1. Aýlaň – çalyň etmek, gezelenç edip aýlanmak. *Bagda gezmek.* 2. eýläk – beýläk iki ýana ýörmek gezmek etmek. *Ol iki elini bykyna uryp , yranyp ulumsyzlyk bilen gezmeläýär. Ýezd naçalnygy ondan soň gezmekden daýandy. (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Mrat aga, öýde dergazap bolup, ellerini owkalap gezmeläýärdi. ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly). Men gezmekä başladym. Otagyn içinde aňryk- barik gezmekdi (L. Tolstoý , Saýlanan Eserler).*

gezmek: 1. Köp bolup gezmek, gezip ýörmek, aýlaň- çalyň edip ýörmek. *Gezmek ýören soldat toparlarynyň üstüne gün özüniň symgylt şöhesini salýardy.* 2. aýla- beýläk ýörmek, gezmek edip, ýörmek. *Köçelerde maşynlar goýmalaşyp, adamlar gezmek ýöreňoklar. Arakesme wagtynda zalda gezmek.*

gybat [gybat]: Biriniň daşyndan edilýän nädogry, takyk däl gürrüň, myjabat. *Öýüň gözeneginde gybat edip oturan aýallar hem seredişdiler (A. Gowşudow, Eserler). Gybatyny edip, ýamanlap oturan mahalynda Pökgüniň üstüne gelmegi Ýelliniň başyndan huşuny uçurdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Göreniň gybatyny ätmekdenem bir akylylyk bolarmy? (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

gybatçy [gybatçy]: ser. Gybatkeş.

gybatkeş [gybatkeş]: Gybat edip ýören, başga adamynyň gürrüni edip ýören, myjabatçy. *Gybatkeşiň hem jaýy jähennem bolsa gerek («Görogly» Eposy).*

gybatkeşlik [gybatkeşlik]: Gybatkeş bolmaklyk, gybatkeşe has bolan gylyk-häsiýet.

gybyrdamak: 1. Ýygjam-ýygjam ädimläp ýörmek, gybyrt-gybyrt edip ýörmek. *Gybyrdap ýörmek.* 2. Gyrymyl-gyrymyl, gybyrt-gybyrt etmek, gymyldamak. *Ýeňimiň içinde nämendir bir zat gybyrdaýar.*

gybyrdy: Mör-möjekleriň ýöreýiş hereketi. *Jorabymyň gonjunda bir gybyrdy bar.*

gybyrдыklamak: Gybyrдыk-gybyrдыk edip ýörmek, kiçi ädim bilen çalt ýörmek. *Tozana bulaşyp, gumuň içinde gybyrдыklyp galar. At şol barmaşa gybyrдыklydy («Görogly» Eposy).*

gybyrдыklaşmak: Bilelikde gybyrдыklyp ýörmek, gybyrt-gybyrt edip ýörmek. *Gybyrдыklaşyp gitmek.*

gyjak: Gapak deregine kädisiniň ýüzüne ýary çekilen, perdesiz, üç kirisli syhalyp çalyňan saz guraly. *Bahar günü Garasuwuň boýuna seýre çykdyk, alyp gyjak, dutary (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Dutara goşulýar gyňawyň sesi, Sizi diňleýenleň artýar höwes (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

gyjakçy: Gyjak çalyňan adam. *Sen biziň gyjakçymyzsyň («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gyjalat [gyjaalat]: Birine bildirilýän igençli närazylyk, meçew, küşgüriş, gyjyt. *İndi mundan artyk gyjalata özümi goýmaryn (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Öýeýez gyjalata çydap bilmedi («Görogly» Eposy). <> G y j a l a t b e r m e k — Biriniň bir zad oňarmaýanlygy barada namysa deger ýaly söz aýtmak. Ata öz*

dostuna gyjالات berdi («Kolhoz Günleri») Aşyrdurdynyň özi hem ozan wagty gyjالات bermegi gowy görýärdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Ýaltanytan kytlap gyjالات berýär (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

gyjamak: diş gyjamak — Biri ýa-da bir zat barasynda ahmyr çekmek; zor bermek, gazaplanmak. *Möjekler agajyň aşagynda durup, dişlerini gyjap durlar («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Agsak Mürze gözlerini alardyp, dişlerini gyjady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Dişimi gyjap, güýjüm bilen dyzadym (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

gyjygyjy: bot. Ýaz aýlarynda gögerýän ýabany ot.

gyjyk: Teniň gyjyklananda ýüze çykýan, täsirli duýgy.

gyjyklamak: Adamyň gyjygyny getirmek üçin tenini dyrmalamak. *Ol ýene Marýanany gyjyklamaga başlady (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gyjynmak: 1. Bir zada hyjuw etmek, ahmyr çekmek. *Geçen zada gyjynmak. 2. Gahar-gazaba münmek, gaharlanmak. Ol aşaky küti dodagyny dişläp gyjyndy, gazabyna çydaman sandyrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyjyrdamak: 1. Çeýnelende, dişiň arasynda zat galyp gyjyrdyly ses çykmak, gyjyrt-gyjyrt etmek. *Dişiň arasynda iýýen zadyň gyjyrdamak. 2. göç. m. Sähel zada gaharlanmak, gaharyň gelmek. Näme beýle gyjyrdap otysyň?*

gyjyrdatmak: 1. Gyjyrt-gyjyrt edip çeýnemek. *Pişik syçany gyjyrdadyp çeýnedi. 2. Gaharyny getirmek, gaharlandyrmak.*

gyjyrdy: Ýimit çeýnelende, käbir gaty zadyn dişiň arasynda galmagyndan ýüze çykýan ses. *Dişimiň arasynda bir gyjyrdy-ka bar.*

gyjyt [gyjyt]: ser. G y j a l a t. *Öz hesiýetinden habarsyz Pökgi Wala Umsagülün sözi ýaraman, oňa kinaýaly gyjyt berdi. Halnazar gapdallaýyn sowallara, gyjytlara gulak gabartman, janygyp dowam etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Yok, bu bolmaz —diýip, ol ne gyjyt berdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gyçyn: deňizç. Deňizde kybladan öwüsýän ýel.

gydy-gydy: gydy-gydy etmek—Biderek, ýürege düşgünç gürlemek, biderek gürläp, gulagyňy kamata getirmek. *Gydy-gydy edip gulawymy kamata getirdiň.*

gydyrdamak: Başardygyňdan zähmet çekmek, ukybyňa görä işlemek. *Biz hem bolşuna göre gydyrdap ýöräs.*

gygyryşmak [gygyryşmak]: Bileleşip gygyrmak, köp bolup seslenmek. *Çarwa, çopan-çoluga Gahat bolup örüler, Tokaýda hem düzlerde gygyrşardy berüler (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Suwçular hem çoluk, ony görende, bewenşip, gygyrşyp ýerinden galdy (N. Pomma, Goşgular).*

gygyrmak [gygyrmak]: 1. Zowwam ses çykarmak, gaty ses emele getirmek, berk seslenmek. *Gygyryp, döşüni tutup, ökjeni göterdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Biriniň adyny tutup çagyrmak. Sähet! — diýip, Aman poýy gygyrýar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 3. Käýinmek, azgyrylmak. Geleňsizler, bihepbeler! — diýip gygyranyňy-da duýman galdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Gulluhan Çernyšowyň sözünüň arasyna düşüp, ýene gygyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bigünä adamyň üstüne gygyrmak. <> B o g a z ý y r t y p g y g y r m a k — Örän gaty gygyrmak, bogazyňa sygdygyndan gygyrmak. Bogazyny ýyrtyp, azaş gygyrmasy näme üçinke? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gygyrtmak [gygyrtmak]: 1. Ses çykartmak, ses emele getirtmek. *Çagany bijaý tutup gygyrttdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Käýindirmek, azgyryldyrmak.*

gyk [gyk]: Düýe, goýun, geçi ýaly haýwanlaryň öň iýen zadynyň gäwüşemek üçin ýañadandan agyz boşlugyna getirýän bölegi. <> G y g y a j a m a k — Gaharjaňlygy artmak, adamkärçiligi erbetleşmek, gödek, aýy sözli bolmak. *Onuň gygy ajap öňküliginden, Has-da zalymlygy çykýar gün-günden («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). G y g y ñ y p ü r k m e k — Yakymсыз, aýy sözünü aýtmak. Öňkülik bolsa, Mawyny deperdi, oňa agzyndan gelen gygyny pürkerdi. Şol wagtda Umsagüle gözi düşüp, Pökgi Wala-da onuň üstüne gygyny pürkdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyk-bak [gyyk-baak]: Galmagal, gykylyk, alazenzele. *Kellesini al-asmanda tutýan gök erkek töwereginde gaýmalaşýanlara, gyk-baklara otlukly gözlerini tegeläp, ýalt-ýult garady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gykylyk [gyykylyk]: Gaty-gaty çykýan ses, çasly ses, galmagal, zenzele, gykuw. *Bular şol gykylyklary bilen alkymlap geldiler (A. Towşudow, Saýlanan eserler). Tanapyň sypanyna gözi ilenden, gykylyk edip başlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar öňki gykylyklaryny goýdular (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* <> G y k y l y k (galmagal) g o p m a k — Galmagal turmak, zenzele çykmak. *Töwerekden gykylyk, gopdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gykylykçy [gyykylykçy]: 1. Köp gykylyk edýän, galmagalçy, gopgunçy. *Ilýuşkanyň gykylykçy heleýi hem sessiz dem alyp, uklap ýatyrdy (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* 2. Dawa edip ýören, dawagär. *Gykylykçy adam.*

gykylyklamak [gyykylyklamak]: 1. Galmagal etmek, gykylyk etmek, galmagallamak. *Ejeligim sumak Halnazarlara bakan gykylyklap gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Dawa etmek, dawalaşmak.

gykylyklaşmak [gyykylyklaşmak]: 1. Gykylyk edişmek, galmagal edişmek, galmagallaşmak. *Adamlaryň gykylyklaşýan sesleri eşidilýärdi.* 2. göç. m. Dawa edişmek, dawalaşmak, jenjelleşmek.

gykuw [gyykuw]: ser. Gykylyk. *Buýruk alyp politseýler beýginden, Gykuw edip üstümize çozdular (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Şagallaryň gykuwlary, olara bakan uzyn-uzyn üýrýen itleriň sesleri eşidildi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Boşanan ýabylar iki baka daýyrdaşyp, heňkirişip uly tozanly gykuw turzardy («Görogly» Eposy). Şatlykly gykuwlar bilen, Gaýtarlyp her ýan geçipdi (Çary Aşyr, Poemalar).*

gykuwlamak [gyykuwlamak]: Gykuw urmak, «gyw!» diýip alazenzele turuzmak. *Duşmany gykuwlap sürüň, ýigitler! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Gykuwlap möjegiň aldylar daşyn, Aňk bolup oturdy, syrtardyp dişin (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

gykuwlaşmak [gyykuwlaşmak]: Gykuw urup gygyryşmak, gykuwlap gygyryşmak. *Gykuwlaşyp birden: — Göter-de, göter! Äpet-äpet pürsi üýşüp sogurýar (M. Seýidow, Mähriban Şäher).*

gykuwlatmak [gyykuwlatmak]: Gykuw urdurmak, gykuwlap gygyrtmak.

gykýaka [gyykyýaka]: Köýnekde gapdalrakdan açylýan ýakanyň bir görnüşi. *Begenjiň gykýaka köýneginiň ilikleri ýazdyrylyp, ýakasy ýatyrylandygy üçin, ýasy gursagy, doly boýny, bugdaýreňk ýüzi güne ýanypdyr da, gyzgylt goňras bolup görünýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

gyl: Adamynyň we süýtemdirijileriň bedeninde bolýan inçejik tüý. *Artygyň murty towlama gelipdir, ýalaňaç eňegine bolsa iýmeşik gara gyllar örüpdir. Onuň kakasynyň çişen, yslanan göwresi, pakgaran ýüzünde dürterişip galan gyllary mähleşik gözleriň öňünde oýnady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* <> G y l ü s t ü n d e d u r m a k — Gulluk meselesinde we ş.m. işden çykaryljak-çykaryljak ýagdaýynda bolmak. *Çopaňyň öz jany-da gyl üstünde durýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* G y l ý u w d a n ý a l y b o l m a k — Edýän tamaňdan kesilmek, düýbünden tamaň çykmazlyk, bir zatdan umyt, tama etmezlik. *Menden saňa bulut ýakyn,— diýip, Myrat çürt-kesik aýdandan soň, Taýlak hyzzynyň tamasy gyl ýuwdan ýaly boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* G y l y g y r y l m a d y k — Heniz geýilmedik, örän täze, heniz ulanylmadyk. *Aýnanyň gyl gyrylmadyk, buzgunc ysly keteni köýnegi wurdady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* A r a s y n d a n g y l g e ç m e z d o s t — ser. D o s t. *Aman poşy bilen Sähediň we olaryň maşgalalarynyň arasyndan gyl geçmez dostluklary şeýledi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

gylaw: 1. Gawunyň etiniň ýüzi, üstki gylawlap duran ýeri. *Gawunyň gylawyny aýryp iýmeli.* 2. Päkiniň iň ýiti ýeri, ýüzi. *Bu päkiniň gylawy gaýdypdyr.* <> G y l a w a l m a k — Eden işiň bir gezek şowuna düşenine buýsanyp, zady

äsgermezlik etmek, azmak. *Gylaw alyp, aňsat düşen ýeňişden, Watanyma etdi bu azan* (A. Kekilow, Egri Azar, Dogry Ozar). *G y l a w b e r m e k* — Götergilemek, hyjuw bermek, azdyrmak. *Sen hem gylaw berme, Daňatar, oturjak ören ümsüm otur!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gylawlamak: Ýüzi gylaw almak, yüzünde emele gelmek. *Gawunyň ýüzi gylawlapdyr.*

gylawlanmak: Eden işiň bir gezek şowuna düşmegine buýsanmak, öňki eden işiň rowaç tapandygy üçin, ýene täzesine ymtylmak. *Täzeden beri sen gylawlanypsyň.*

gylawly: Güýçli islegi bar bolan, bir zady edesi gelýän, höwesjeň. *Sen gylawly ýigit ekeniň, aýagyň düşdi. Söweş meýdanynda bary gylawly, gollary naýzaly, gülgün ýalawly* («Görögly» Eposy).

gylawlylyk: Güýçli islegi barlyk, bir zady] edesi gelýänlik, höwesjeňlik, göwünjeňlik. *Şol wagt Wepa hoş gylawlylyk bilen ýerinden galdy* (A. Gowşudow, Eserler).

gylçy: gepl. d. Ýaranjaňlyk edýäň, göwün görüji, ýaranjaň. *İndi Halnazaryň gylçylary: — Päheý, baýyň iňkis edýen zadyny! Ogluň bolsa, gyz gytmy? İliň orta barmak ýaly ýerinden saýlap alarsyň — diýip, göwünlik berjek, bolýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gylçyk: 1. Arpanyň, bugdaýyň we ş.m. däneleriň dyşyndaky dürterişip duran gyldyrganly gabygy. *Ol agzyna inip duran garabaş degen arpanyň gylçygy ýaly murtuna timar berdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Boýy ýeten, baş görkezen, gylçygyny ýaýradan, dänesi doluşan tümmül maýsa. Arpa bolsa gylçygyny ýaýradyp, altyn reňki bilen saralyp göründi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Balygyň etindäki inçejik uzyn süňkjagazlar. *Balygyň etinde gylçyk köp bolýar.*

gylçylyk: gepl. d. Ýaranjaňlyk.

gyldyrgan: Käbir haşal otlaryň baldagynda, gylçykda bolýan, zordan göze görünýän, gyl ýaly tikenjik. *Ýaňy elime bir gyldyrgan batdy.*

gylganajyk: dial. ser. Gyldyrgan.

gylguýruk: zool. Möwsümleýin uçup geçýän, guýrugy inçe, kiçiräk aw guşy. *Biz agşama çenli bir neçe gylguýruk awladyk* («Pioner» Jurnaly).

gylçy: 1. Polatdan ýasalyan uzyn egri, sowuk ýarag. *Bir näçe ýyllardan beri dulda asylgy duran gylçyny syryp daş çykdy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *GyYç öz gynyny kesmez* (Nakyl). *Gylç gynnynda ýatsa, poslar* (Nakyl). *Gylç ýarasy biter, dil ýarasy bitmez* (Nakyl). *Gylç göteren gylçdan hem öler* (Nakyl). 2. Gulaç, dolak ýaly irimçik matalar dokalanda ulanylýan, argaç kakylýan dokma senedi. <> *G y l y ç d a n g e ç i r m e k* — Gylç bilen çapyp öldürmek. *Nädersiňiz, baryňzy birden gylçdan geçireýsem!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gylçlamak: Gylç urmak, gylç bilen kesmek, gylç bilen çapmak. *Duşmany gylçlamak.*

gylçlaşmak: Gylçly uruşmak, biri-biriňe gylç salmak. *Duşman bilen gylçlaşmak.*

gylçlatmak: Gylç urdurmak, gylç bilen kesdirmek, çapdyrmak.

gylçy: 1. Durmuşda özüni alyp baryş, häsiýet, reje. *Onuň ýeke geplilik, edäýmek gylçy hem bardy* («Kolhoz Günleri»). *Onuň içki gylçy hem birneme üýtgäpdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gurt özüniň hemişeki gylçyyna göre hiç bir gürrüňini nakylsyz ýa-da mysalsyz aýtmaýardy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Men sen geleliň beri saňa syn edýen weli, seniň obadaky gylçlaryň hälen dowam edýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Howanyň, tebigatyň üýtgeýiş protsesi. *Howanyň gylçynyň geň däldigini aňdym* («Kolhoz Günleri»). <> *G y l y ç g e ñ d ä l l i k* — Niýeti gowy dälik, päli erbetlik. *Pälwanyň gylçynyň geň däldigini bildi* (A. Durdyýew, Saýlanan zserler). *Gara dere batyp gelen Sadap baý onuň gylçynyň geň däldigini görüp, oňa ýapyşdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gylykdaş: Gylyklary meñzeş bolan, häsiýeti bir, bir gylykdaky. *Özüň bilen pikirdeş, gylykdaş bolmak bilen adamkärçilikli bolsa, onuň ýaşyna ýa-da syratyna garamak nämä gerek* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gylým: Edilýän iş, pikir, boluş. *Olar şu gylymlary bilen ýene jenaýat edýärler* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gylla: g y l l a ý a r y s y — Zadyň deň ýarysy, deň ikiden bir bölegi. *Men ömrümiň gylla ýaryn ötürdim, Şeýdip seň mamaňy öýe getirdim* («Oktýabr Ýalkymy»).

gyllamak: Geçiniň sütüginde çöpürini saýlamak.

gylyk: Agyzdan süýgüp çykýan sülekeý, suwuklyk. *Gyzjagaz entep ýykyldy, gylygy sallanyp, dodaklary ýer garbady, Pökji Wala agzyndaky gök gylygyny akdyryp, nasyny çuwalyň düýbüne dökdü. Onyň gansyz reňki gögerip, gözleri mähleşipdir-de, agzyndan ganly gylyk akýardy. Ýadaw at burnuny parryldadanda, köpük gatyşykly gylyklar Sähediň üstüne syçrady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> G y l l y g y ñ y a k d y r m a k—1) bir zada emenip, agzyň suwuny akdyrmak; 2) İş oňarman, emelsiz, görnüşde bolmak.

gyldaşmak: ser. Galtaşmak. *Tene her gezek çybyn-çirkeý gyldaşanda, tisinşişip we titreşip gidýärdi* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gylytym: Sähelçe ösen gyrtlyç, ot. *Goýunlar gylytyma kowalaşýarlar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

gylytz: 1. Ýetmez, ýeter-etmez, kemter, çalaja. *Arman onuň ýumrugy Meter şyhyň agzynda gylytz degdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Azlyk edýän, kelte, ýeter-ýetmez, az, gysga. *Odunyň ýüpi gylytz geldi. Geýimlik üçin alnan mata biraz gylytz geldi* <> G y l t y z k a k m a k — Azlyk etmek, çala ýetmezlik, çalaja degmek.

gylýal [gylýaal]: Atyň ähli jynsyny öz içine alýan umumy at. *Kaka Söýün ýaly gylýal çopanlaryň iş tejribelerini ýaýratmagyň zerurlygyny ýatlatdy* («Kolhoz Günleri»). *Aý, şu tohum gylýallar maňa artykmaç dert bolýar* (A. Gowşudow, Eserler). *Görogly tohum gylýalynyň uýanyň gününüň aşagyna baka burdy* («Görogly» Eposy). *Dor alaşa uzakdan bir gylýal gördi-de kişñedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gylýalçilik [gylýaalçylyk]: Oba hojalygynyň gylýal tohumyny köpeltmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Aşgabat raýonynyň «Mir» adyndaky kolhozunyň ýaňy-ýakynlar hem gylýalçylyk fermasynda tohum gylýallaryň sany 100-e golaýlaýardy* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Gylýalçylyk ösýär biziň ýerlerde* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

gymyldamak [gyymyldamak]: 1. Ýuwaşjadan hereketlenmek, eýläk-beýläk gozganmak, süýsmek. *Komandirň ýerinden gymyldamaga taby galmandy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Artık biraz gymyldajak bolanda, ýarasynyň azary ýüregine urdy. Eziziň reňki üýtgedi, gaşlary rahatsyz gymyldady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Yöremek, ugramak. *Dynjyňyzy aldyňyz, indi gymyldamak gerek!*

gymyldaşmak [gyymyldaşmak]: 1. Yzly-yzyna gymyldap başlamak, bilelikde, köpçülik bolup gymyldamak. 2. göç. m. Köpçülik bolup ýöräp ugramak. *Sanýaçylar we kuçer gymyldaşdylar* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gymyldatmak [gyymyldatmak]: Bir zady çala yrgyldatmak, ýerinden gozgamak, gymşatmak. *Emma ol gözleriň eýesi süýem barmagyny gymyldadyp, ony özüne bakan çagyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Be, şeýlemi? — diýip, ýuka dodaklaryny çala gymyldatdy* (A. Gowşudow, Eserler).

gymyldy [gyymyldy]: Bir zat yrananda, gozgananda emele gelýän hereket, yrgyldy. *Moskwadan alyp görüm-görelde, Gymyldy köpeldi sag bilen solda* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Gymyldy görünmez garaňky jaýda, Pikir meýdanynda ýortup gezyäriň* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Hataryň ugrunda gymyldy ýokdy*, (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gymyrsamak: Köpçülik bolup ýörmek, topar bolup bir ugra barmak, gymyldamak.

Ýere gurt düşen ýaly, gymyrsap barýar goşun («Mydam Taýýar» Gazeti).

gymyrsy: Köpçülikleýin (ýörelende) edilýän hereket, başly-barat gymyldy. *Birinji tüpeň sesi çykan badyna, ibirtde-zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gymyz: Baýtal süýdünden edilýän çal, önüm. *Meselem, özüniň sostawy boýunça gymza ören ýakyn bolan çal bilen kesel bejermekligi guramaklyk, bütinleý mümkindir* (M. G. Berdigylyjow, Türkmenistanyň Kurortlary). *Suw, çörek, gymyz diýen ýaly sözler heniz hem meniň dilimiň ujunda* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gymmat: 1. Nyrhy hakyky bahasyndan artyk bolan. arzan bolmadyk. 2. Gowy, artykmaç. *Ýüzi gara Bibijamal şunuň ýaly gyzyldan gymmat äriň gadyryny bilenok* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Çaňňalaklaň aýry gymmaty bardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýoldaş leýtenant, siz meni ölümden gutardyňyz, men bu ýagşylygyňyzyň gymmatyna düşüňärim* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 3. Ähmiýet, gadyr; nyrh, baha. *Komissióýalar bolsa başje minut synlap, seniň işiňe gymmat goýjaklar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). <> G y m m a t w a g t — ser. W a g t. *Biz gymmat wagty elden berýäris* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gymmatçyl: Zadyny ilňikiden gymmat satýan. *Gymmatçyl adam. Gymmatçyl söwdagär.*

gymmatçylyk: Ähli zadyň bahasynyň gymmat boluş ýagdaýy, bahasy ýokarylyk. *Gymmatçylyga garşy göreşmek üçin buýruk çap edipdir* (Gadymy Dünýä Taryhy).

gymmatlamak: Öňki bahasyndan nyrhy ýokarlamak, bahasy artmak. *Kapitalistik ýurtlarda harytlaryň bahasy gymmatlaýar.*

gymmatlaşmak: Bahasy, nyrhy öňküsinden birneme ýokarlaşmak, bahasy galmak. *Harytlaryň bahasy, örän gymmatlaşypdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

gymmatlatmak: Bahasyny, nyrhyny öňküsinden galdyrmak, bahasyny köpeltmek.

gymmatlyk: ser. Gymmatçylyk.

gymmatli: Gowy görülýän, gadyrly, söýgüli, ähmiýetli, göwne jaý. *Ol özüniň gymmatly, adamyň göwnünden turýan sözleri bilen halky özüne çekip bilipdir* («Edebiýat»). *Esenowod üçin her bir adam, iş gününüň her bir sagady gymmatlydy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gympaý: Bir gözünüň gabagy gözünüň üstüne örtülip duran, bir gözünü çala açyp seredýän. *Gözi gympaý bir adam Artykdan sowal sorady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gymşatmak: ser. Gymyldatmak. *Gyz ukynyň arasynda ýylgyrýar ýene dodaklaryny gymşadyp, ýene gyşarýar* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

gyn [gyyn]: Pyçagyň we gylyjyň tygyna laýyk edip, gaýyşdan we ş.m. tikilýän gap. *Pursady goldan bermen, jübüsinddki pyçagy çykaryp, gynyny taşlap, maý alyp, bar güýjüni ýygnap, oslanan duran kapitanyň gursagyndan dikdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Gylyç gyndan çykdy, atlandy olar, Watanyň duşmanda hiç köýmez ary* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Pyçak öz gynyny kesmez* (Nakyl). <> G y n ý a l y — Darajyk.

gyňajujy [gyňajujy]: Gyňaç gaçmaz ýaly, kellä saralyp gyňaja ildirilýän, ujy ildirgiçli ýasyja kümüş şaý.

gyňaç [gyňaç]: Durmuşa çykan Türkmen aýal maşgalalarynyň başyna oranýan ýaglygy, uzyn matasy. *Gyňaçlaryny Meleguşuň guýrugy ýaly edip, Sadap Baý, Mehinli, Ataýry gelin onuň yzyna düşdi. Mama ýagjymak ýüzüni gyňajynyň ujy bilen süpürenen soň, haşylap dem aldy. Ataýry gelin gyňajyny galgadyp, oňa bakan topuldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Nabat bozulandygyny duýdurmajak bolup, kä ne çit gyňajynyň cowy bilen gözlerini süpürdi* (A. Gowşudow, Powestler).

gyňaçlyk [gyňaçlyk]: Gyňaç eder ýaly mata, gyňaç bolar ýaly mata.

gyňak: Çöregiň gyrasyndaky ketirdewük.

gynamak [gyynamak]: 1. Sütem etmek, zorluk etmek, jebir çekdirmek, horlamak. *Ertesi bulary ýene birin-birin soraga çagyryp, öňki ýaly gynamaklaryny dowam etdiler* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. Gaty ynjytmak, azar bermek, janyny ýakmak. *Obadaşlyk hatyrasyna, sen meni mundan artyk gynama* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ajy sözler aýdyp gynamak.

gynanjaň [gyynanjaň]: Sähel zada gynanç bildirýän, nebsi agyrýan, gussaçyl. *Gynanjaň adam.*

gynanç [gyynanç]: 1. Agyr ýitgi zerarly emele gelýän gam-gussaly duýgy, gam, gussa. *Beýik rus halkynyň görnükli şahyry Puşkiniň aradan çykmagy bütün halkda gynanç döredýär («Edebiýat»).* Ol hemişe halkyň içinde gezeni üçin, halkyň meýli, niýeti, şatlygy, gynanjy oňa aýandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aýal doganynyň gynanjy hem onuň üstesine boldy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. Bir zat hakda döreýän ökünç, ahmyr. *Ýoldaş Akmämmedow, bu ýerde meniň günäm näme? — diýip, ol sesini saňňyldadyp geplemek bilen ehli gynanjyny ýüze çykardy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). <> G y n a n ç b i l d i r m e k — Biriniň gynanjyna duýgudaşlyk bildirmek.

gynançly [gyynançly]: 1. Gynanç döredýän, gam-gussaly. *Näme üçindir, oňa şol görnüşler indi has gynançly we eýmenç göründi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Agyr oýda oturan Çernyšow gynançly sözledi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Ahmyrly, ökünçli. *Gynançly gürrüň.*

gynandyrmak [gyynandyrmak]: Birinde gynanç döretmek, biriniň nebsini agyrtmak, ýüregini awutmak. *Bu habar ony biçak gynandyrdy.*

gynanyşmak [gyynanyşmak]: Bilelikde gynanmak, ýürekleri awamak, nebisleri agyrmak. *Gynanyşyp, köp arman çekip galdylar («Görogly» Eposy).*

gynanmak [gyynanmak]: Ýüregiň awamak, nebsiň agyrmak, gussa çekmek, ökünmek. *Adamzat bir-ä begenende gep tapmaz, bir-de — gynananda («Görogly» Eposy).* Öňdeligi elden bersek, gaty gynanarys («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gynanýar ol horluga Gözlerinden ýaş akýar* (A. Nyýazow, Şygyrlar). *Gynansak-da, onuň näme hakynda gürrüň berýendigini aňsyryp bilmedik* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

gynatmak [gyynatmak]: Güzap görkezmek, sütem etdirmek, horlatmak. *Ýetim oglan, dul hatyny gynadyp, Baba başyn alyp gitdi, Meňli han* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

gyňyr: Ýüzi agyr, gagal, hyrsyz. *Wäşi ýigitlerden biri Balla degip güldi: — Bä, bu gelin şu wagtdan şeýle gyňyr görünýär-le!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Mehri şeýle gyňyr we irimçik hem manyly gepledi welin, onuň sözleri kalbynda adamkärçilik ysy bar adamynyň ýüzüni ýakyp-ýandyrady* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gyňyrlyk: Gyňra has bolan gylyk-häsiýet, gaharjaňlyk, hyrsyzlyk, gagallyk. *Kimsi gyňyrlyk bilen geçýenlere seredip, papaklaryny ýuwaşlyk bilen çykarýardylar* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gyňralmak: 1. Azm urmak, dazarylmak, herrelmek. *Ters bakyp, gyňralyp sowluberdi («Görogly» Eposy).* 2. Gyňyr bolmak, hyrsyzlanmak.

gyp: g y p b a s m a k — Birden gamça basmak, ýüzin salmak, aldygyna çapdyryp gitmek. *Batyr ýola düşüp, atyny gyp basandan soň, nökersumaklar tüpeňlerini towhuldadyp atan boldular* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

gypjyk: Tisginmekden, gypjynmakdan öwrendekli bolup galan. *Gypjyk mal.*

gypjyndyrmak: 1. Agram salyp agyrtmak, tagaşyksyz hereket edip agyrtmak (bedeniň bogunlaryna). *Bili gypjyndyrmak.* 2. Urjak ýaly edip tisingdirmek, gorkuzyp ziňkildetmek.

gypjynmak: 1. Bedeniň bir ýerine agram düşüp agyrmak. *Bilim gypjynypdyr.* 2. Bir ýeriňe deger öýdüp tisginmek, gorkup ziňkildemek. *Näme beýle gypjynyp*

otyrýsýň?

gyp-gyzyl: Reňki juda gyzyl, çym gyzyl. *Onuň ýüzleri gyp-gyzyl.*

gypydyklamak: Bir hili ýepberilip, agsabrak ýöremek. *Babahan arçyn gypydyklap, olaryň ýanyna bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Timar berip, telpegine, donuna, Gypydyklap wekiliň bardy ýanyna (B. Kerbabaýew, Poemalar).*

gypyk: Gulagy ýapyrylyp duran. *Bu atyň gulaklary dogra gypykdy.*

gypyrtnmak: Bir ýan ujundan başlap kesmek, baryny ýatyrnak, pürdemek, pürrelemek. *Wüşki kel oragy alyp, gören çybygyny gypyrtdyp başlady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gypysmak: Ýapyrysamak. *Gazykda duran atlar gulaklaryny gypysyp, oňa topuldy.<>*

G ö z g y p y ş m a k — Biri-biriňe göz gypmak.

Sen ony al, men muny — diýip, göz hem gypysdy («Tokmak» Jurnaly).

gypmak: 1. Birine yşarat edip, gözünü ýumup goýbermek, gabaklary çalt hereket etdirip, göz açyp ýummak. *Yeroşka gözünü gypyp, Oleniniň ýüzüne soragly seretdi (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* 2. Yapyrmak. *At gulagyny gypyp, gazygyň daşyna aýlandy.*

gyr [gyyr] YY: Çalymtyl at reňki. *Aýby ýok, gara at ölen bolsa, gyr at ölmendir (Myrally). Ýyldyrym dek ýüwrük gyr at astynda, Döwrüň kesgir, syrma gylyç destinde (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

gyr Y: Kä ýeri takyr we köp ýeri hem depelik bolup gidýän daşlyk ýer. *Ýetmiş ýaşly çala çataryn, ömründe il garasyny görmez ýaly ederin, gyrda çykaryn! — diýip, Mama gorkuzdy. Kyrkçulbadan aňyrylgyna bolsa ownujak gyzylyt daşly gyr ýaýnap gidýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şeherleriň gat-gat asmana galar, Gyrda elektrik ýalkymyn, salar (Çary Aşyr, Poemalar). Düýe gyrda bolsa-da, gözi şorda (Nakyl). Gyrmýdan gyr aşar (Nakyl).<>*

G y r y ň d a ş y ý a l y—Juda köp, çendenaşa köp. *Yaragy edil gyryň daşy ýaly ederis («Türkmen Pesalary»).*

gyr: 1) g y r d u ş m a n — Çakdanaşa, biri-birine öç, ganyň duşman, tüýs duşman. *Ol biziň gyr duşmanymyz ahyry (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2) g y r k a k y n y — Nirede bir ýigrenýän zady, nirede bir myrryň görýäni. *Aý, şu haýran galmys-da, kakasygyr kakynydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gyra: Bir başy, erňek, çet, ýaka. *Atyzlaryň gyramrynda sürülmen galýan ýerler köp bolýardy («Kolhoz Günleri»).* *İwanow geýipdir ýeňsesin elläp, Gyrazy ýelkenli tegelek papak (N. Pomma, Goşgular).*

gyradeň: Barysynyň boýy, derejesi we ş.m. deň, bir zeýilli. *Gyradeň goýulmadyk mum şemleriniň kä ýerde biri ýanýar (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Ol adamynyň egnindeki gunda ýaly ak sakgalynyň uýy gyra-deň çyrpylyp timarlanan ýalydy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

gyradolaw: Halynyň, palasyň kese iki gyrasyna tutulýan jähek pisint gök, gara we ş.m. ýüp.

gyragara: Keçäniň gyralarynyň garasy (gara müňi).

gyrak-bujak [gyrak-buujak]: Bir zadyň çeti, gyrazy, bölejigi. *Şol wagt märekäniň gyra-bujasynda bir pukara garryja adam otyrды («Görogly» Eposy). Olaryň şol haýynlyklary, ylaýta-da gyra-bujakdaky ölkelerde güýçli gidýärdi. Suwuň gyra-bujaklarynda buz gaýmalaklap görünýän ýerleri-de bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyran [gyraan] YY: kön. s. Tümeniň ondan birine barabar bolan pul birligi. *Ol sizden baş-üç gyran almak däl, gerek bolsa hatda berip hem goýberer. Gotur söwdagär maňa bir horjun kümüş pul tabşyrdy, barçasý gyran bolara çemeli (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bagananyň bahasy togsan gyrana düşdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ol tekjeden kümüş manatlar, gyranlar hem kagyzy pullar tapypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gyran Y: ser. Gyrgyn. <> G y r a n d e g m e k — Mergi, garahassaçylyk ýaly köpçülikleýin heläk ediji kesellere duçar bolmak, gyrylmak. *Bu gyran degenleri*

gyryp tükedip bolýarmy («Görogly» Eposy).

gyraň: Käbir zatlaryň ernegindäki burç, çüňk. Üç gyraň ýaradan gan hem çykmandyr (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

gyran-jyran: g y r a n-j y r a n e t m e k — Dyr-pytrak etmek, gorkuzyp hemmesini dargatmak. Öýüni gyran-jyran edip gaýdan bolaýmasyn (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). G y r a n-j y r a n a s a l m a k — ser. G y r a n-j y r a n e t m e k. Görogly şeýle bir uruş etdi, agyr leşgeri gyran-jyrana saldy («Görogly» Eposy).

gyrat [gyraat]: Deň, barabar, laýyk. Ýorunjany ýer bilen gyrat edip orup alypdyrlar.

gyratlamak [gyraatlamak]: Deň, doly, barabar etmek. Käseni gyratlap tüwi ölçemek.

gyraw: Howanyň sowuklygyndan ýere düşýän ownujak çygly örtük, atmosfera çygy, gar sepindisi ýaly nem. Öwez murtunyň gyrawlaryny süpürişdirip, ferma müdirinden şikaýat edip başlady («Kolhoz Günleri»). Onuň egnindeki gyraw reňkinde bolan gysga içmegi ýalpyldady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> G y r a w d ü ş e n ý a l y b o l m a k — Agarmak. Saç-sakgalyň-a gyraw düşen ýaly bolupdyr (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

gyrawlamak: 1. Gyraw düşmek, gyraw baglamak, gyraw emele gelmek. Ol daşy gyrawlan ellikleri bilen atlaryň uýanlaryny saýhallamaga başlady (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Sakgal-saça agaryp ugramak, çalarmak. Toýlyň buýra gara saça Gyrawlan ýaly bolupdyr (Çary Aşyr, Poemalar).

gyrba-gyrat [gyrba-gyraat]: Edil erneginden, püre-pür, barabar.

gyrçamak: 1. Suw geçýän ýabyň ýa-da bir ýeriň ot-çöpünü, üstki gatlagyny we ş.m. ýüzleý girmek, gyryp aýyrmak, arassalamak. Ýap gyrçamak. 2. Orak we ş.m. ýiti ýarag bilen maýda edip kerçemek, gyryp kesmek. Mala bermek üçin ýorunja gyrçamak.

gyrçaşdyrmak: 1. Gyrçap, arassalap çykamak. Ýabyň otlaryny gyrçaşdyrdym. 2. Kerçeşdirmek, gyryşdyrmak. Ýorunjany gyrçaşdyryp, mallaryň önüne dökmek.

gyrçaşmak: 1. Gyrçap arassalaşmak, gyrçamaga kömekleşmek. Ýabyň otuny gyrçaşmak. 2. Kerçemäge kömek etmek, kerçeşmek.

gyrçyldy: ser. G y r t y l d y. Taýynyň düňküldisem ýok, gyrçyldysam («Görogly» Eposy).

gyrçym: g y r ç y m b o l m a k — Ele ilip başlamak, boýy gyrçamaga ýetmek (ot, ýorunja we ş.m. hakda). Ýorunja indi oňat gyrçym bolupdyr.

gyrçyma: Ýaňyja boý alyp ugran ýorunja we ş.m. ot. Ýorunja meýdanynda bolsa güýz paslynyň soňky orumyny ýetişdirmedik gök gyrçyma ülpüldep otyrды (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gyrçuw: g y r ç u w s a k g a l — 1. Ösgün däl, gytyk gyrçalan sakgal. Onuň burlan uzyn murtlary, gyrçuw sakgaly tüsse bilen gabsaldy (A. Gowşudow, Eserler). Pökgen baş-on günläp gumda gezen wagty syrylmadyk eňeginiň gyrçuw sakgalyny dyrmalady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol orta boýly, ýasy garyn, saryýagyz, mawy gözli, gyrçuw sakgal bir adamdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2) Şonuň ýaly sakgally adam.

gyrdamak: Būdūr-sūdūr ýerini gyryp düzlemek, ýonup ýylmamak, rendelemek, tekizlemek. Agajyň düwünlerini pyçak bilen gyrdamak.

gyrdatmak: Būdūr-sūdūr ýerini gyryp düzletdirmek, ýonup ýylmatmak, rendeletmek, tekizletmek.

gyrды: Jikge we towha taraplary ýylmanan aşyk.

gyrдыrmak Y: Baryny öldürtmek, öldürip gutartmak. Az sanly gymmat baha goşuny biderek gyрдырмаň näme manysy bar. Baş sany galtaman zerarly, günäsiz ili gyрдыrmak — siziň ynsabyňyza sygmaz diýip bilýen (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyрдыrmak YY: 1. İçiniň etini gyrgyç bilen aldyrmak (gawun, garpyz we ş.m.

hakda). *Gawun gyrdyrmak*. 2. Ýüzüniň büdür-südür ýerini düzletmek, ýüzüni ýondurmak, tekizletmek. *Tamdyranyň gapagyny ýene azajyk gyrdyrmak*. 3. Sesiňi bogdurmak, sesiňi zaýalatmak. *Köp gygyryp sesini gyrdyrmak*. 4. Üstünden gaýdyrmak, gyryp geçirmek. *Gaplaryň üstüni gyrdyryp, çyzykdan zyňlyp çykdy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Tokaýy gyrdyryp uçýan samolýot, Gündizlige aýlandyrdy tokaýy* (B. Kerbabaýew, Aýlar). <> G ö z g y r d y r m a k — Trahoma zerarly ören et düwürtiklerini gyrdyrmak ýoly bilen bejertmek.

gyrgy: zool. Meleräk reňkli, aw awlaýan kiçiräjik ýyrtyjy guş. *Ol pahyr edil gyrgy gören ýaly, öýden çykyp gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gyrgynyň pel-pelläp durşy ýadyma düşýär* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). *Gyrgy gören serçä döndi duşmanlar, Goşun batly üstlerine eňende* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

gyrgyç: Gawunyň, garpyzyň we ş.m. içini gymak üçin gyrasy ownujak dişli, çemçe pisint demir gural. *Adam daşdan her hili formada bolan gurallar: pyçaklar, gyrgyçlar ýasamaklygy öwrenipdir* (SSSR Taryhy).

gyrgyn: med. Köpçülikleýin gyrylmaklyk, gyran, ölüm. <> G y r g y n a b e r m e k — Ölüme iteklemek. *Öz milletimizi gyrgyna berip, iň soňunda-da baýardan almytymyzyň «doňuz ogludygyny» aňladym* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ençeme leşgerlerini gyrgyna berdi* («Görogly» Eposy). *G y r g y n a s a l m a k* — Basga goýmak, gyran-jyrana getirmek, köpçülikleýin gymak, horlamak. *Bir ýigit itleri gyrgyna saldy — diýip, Soltansöýne arz edipdir* (Myrally).

gyrgynçylyk: Köpçülikleýin ölüm-ýitim, gyrylmaga sebäp bolýan ýagdaý.

gyryk: 1. Gyrdalan, kesilen, gyrlan. *Duzaga düşüpdür çaga kepderi, Ganaty galanok gyrykdy peri* (Çary Aşyr, Poemalar). 2. Boguk (ses hakda). *Gyryk sesli Krýuha üsgürdi* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

gyrylyjk: Çala boguk ses, çala ses, çala garyşyk çykýan ses. *Aleýkim! — diýip, gyrylyjk ses bilen çep elini uzatdy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Halnazar ýogyn, gyrylyjk ses bilen hemle urdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Juma öýdemi? — diýip, ýaňky atly hoşamaňyz gyrylyjk ses bilen sorady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gyrylmak: 1. Kesilmek, ýolunmak, üzülmek. *Onuň üstünden guş bolup uçaň, ganatyň gyryljak* (Myrally). *Ondan soň olar gyrlan zynjyry seplemege başladylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Gyryk çykamak, bogulmak, garjaşmak (ses hakynda). *Sesiň gyrlypdyr*. 3. Köpçülikleýin ölmek, ölüp gutarmak. *Gyrylýanlar, yzyna çekilýen otrýadlar barada Çernýşowyň ştabyna yzly-yzyna aýylganç habarlar gelýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gysyna bir siňek hem galman gyrlar*.

gyrym: İki öýdümde soň, iki setir çitilenden soň, çitilen ýüpleri endigan gymaklyk protsesi. *Halyçylar ilki biri-birleriniň ertirden bári näçe gyrym gyranyňy, näçe çitenini bilşdaler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gyrym-gyrym: Ýolum-ýolum, üzük-üzük, ýoluk-ýoluk. *Meleguş iň soňunda tanapyny gyrym-gyrym edip, uzyn guýrugyny egnine atdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyrymsy: Her tüýsli kelte boýly (agaç we ş. m.). *Jigitler gyrymsy gara ojary, olaryň töňhelerini üýşürip, ullakan ot ýakdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gyrymsy agaçlaryň emele getiren gür tokaýy bilen ýörer diýip çaklapdy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

gyryndy: Dokma dokalanda halynyň yüzünden gyrylyp aýrylýan ownuk ýüp bölekleri, şonuň ýaly-da her bir zadyň ýonulyp aýrylan ownuk bölegi, külkesi. *Halynyň gyryndysy. Demir gyryndysy*. <> G y z y l y ñ g y r y n d y s y ý a l y — ser. G y z y l Y Y. *Ol gyzyň özi iş geýiminde bolsa-da, iş geýiminiň içinde gyzylyň gyryndysy ýaly bolup görünýärdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gyrynmak: Özün üçin gymak, gyryp almak. *Ol gawuny gyryn-da suwuny iç!*

gyryşdyrmak: 1. Gyryp çykamak, ýonuşdyrmak, gazaşdyrmak. *Toşap gaýnatmak üçin garpyzlaryň içini gyryşdyrmak*. 2. Hemmesini ýoluşdyrmak, baryny

üzüşdirmek. *Ol gaharyna ehli ýüpleri gyrysdyryp çykdy.* 3. Öldürüp çykamak, öldürişdirmek. *Çekirtgeleri gyrysdyrmak.*

gyrkdyrmak: 1. Ýüňüni gyrkyp aldyrmak. *Ol biriniň gyrkymda öz sürüsini maşyn bilen gyrkdyrmakdan boýun gaçyryandygyny aýtdy («Kolhoz Günleri»).* 2. Saçyňy bejertmek. *Saçyňy gyrkdyrmak.*

gyrkylyk: Goýun, geçi we ş.m. gyrkmak üçin ulanylýan, synna meňzeş uzyn demir gaýçy. *Olaryň ellerinde gyrkylyk bolsa, bizde suw ýaly ýaraglar bar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Olaryň her biriniň öz gyrkylygy, bar («Kolhoz Günleri»).*

gyrkylmak: Gyrkylyk bilen ýüňi alynmak. *Gyrkylan goýunlar erkana gezip ýör (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

gyrkym: Dowaryň ýüňi gyркylýan möwsüm, gyrkuw. *Sazagyň gyркym diýip gidenine kän salym geçdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* <> G ü ý z g y r k y m y — Gyrkymyň güýzki möwsümi. *Dowarlaryň güýz gyркymy Lenin adyndaky kolhozda hem guramaçylykly geçirilýär («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

gyrkymçy: Gyrkym möwsümünde dowar gyркýan adam. *Gyrkymçylar ussatlyk bilen işleýärdiler («Kolhoz Günleri»).*

gyrkyndy: ser. Gyrindy.

gyrkynmak: Özüň üçin gyrkmak. *Ýüň gyркynmak.*

gyrkmak: Malyň ýüňüni gyркlyk bilen almak. *Ol size öldür diýenok-da, ýüňüni gyрк diýýär (B. Pürliýew, Hekaýalar).*

gyrkuw Y: ser. G y r k y m.

gyrkuw YY: Sakgalynyň uýy gyркylan (adam). *Şol atyň üstündäki gyркuw üzeňňä galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyrlyk: Giden gyr bolup ýatan çöllük, tutuş gyr bolup ýatan ýer. *Çägeligi ýeňip, gyрlyga düşdi, "Gaz -51- iň-de» ýeňledi haly (N. Pomma, Goşgular).*

gyrlym: Bir zadyň üstünde bolýan basa-bas, dyknyşyk. <> G y r l y m b e r m e k — Bir zat üstünde janyňy paralamak, bir zat üçin basga düşmek. *Garagum çöllerinde teşne mallar guýy üstünde gyрlym berýär. Mallar guýularyň agyzlarynda gyрlym berýärler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyrlyşyk: İki tarap bolup edilýän ölsük, biri-biriňi gyрmaklyk. *İki döwlet arasynda gyрlyşyk başlanypdyr (SSSR Taryhy).*

gyрlyşmak: İki tarap bolup uruşmak, biri-biriňi öldürmek. *Biz ýaňy maksadymyza ýetdik diýsek, bular gyрlyşmaga taýyn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyрmak Y: Baryny, hemmesini öldürmek, ýok etmek, öldürişdirip çykamak. *Öz ýerinde duşmany gyрýar gyзyl esgerler (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* *Şu gün bir ýere habar berseňiz, baryňyzy gyрaryn (A. Gowşudow, Eserler).* *Hüjüm çaglarynda düşseň ýadyma, Gyрaryn duşmany, ýeňerin ony (K. İşanow, Watan Üçin).* *Entek möjek kändir, biz ordanyň ýarsyny hem gyрyp bilen däldiris (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gyрmak YY: 1. Gazamak, ýonmak, ýüzüni ýylmamak. *Gyргыç bilen gawunyň etini gyрmak.* 2. Kesmek, gyrkmak. *Dokmaçylar, ilki biri-biriniň ertirden beri näçe gyрym gyрanyňy, näçe çitenini bilişdiler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 3. Üzmek, ýolmak, ýok etmek. *Möýüň kerebin gyрdylar («Mydam Taýýar» Gazeti).* *Adalatly sowet kanuny dan zynjyryny gyрdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 4. Ýüzüni arassalamak, tämizlemek.

gyрmaköwüş: kön. s. Galyň gaýyşdan tikilen apgyrtsyz, beýik ökjeli we burny ýasy Türkmen köwşi. *Gyрmaköwüş ürgün çäge Dogry iki ýola batdy (Çary Aşyr, Poemalar).*

gyрmança: Sil gelen ýa-da güýçli suw akan ýer gurandan soň, suw bilen akyp gelen toýunly toprakdan emele gelýän bölek-bölek gatlak. *Suw gaýtgynyndan soň jülgede gyрmança galýar (Gadymy Dünýä Taryhy).* *Çaryar baryar ortaradan, Gyрmança egri dyzyndan (Çary Aşyr, Poemalar).*

gyрmyldamak: Ýuwaşjadan gymyldamak, haýal ýöremek, hereket etmek. *Artygyň*

murtlary Aýnanyň burnunyň aşagynda garynja ýaly gyrmyldady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gyrmyldan gyr aşar (Nakyl).

gyrmyldaşmak: Köplük bolup gyrmyldap ýöremek, ýuwaşjadan öňe hereket edişmek, hereketde bolmak. *Sürüli goýun gurt ýaly gyrmyldaşýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Garynja ýaly gyrmyldaşýan jeşmendeler onuň gözüne Aşgabadý ullaňan owadan bir şäher edip görkezdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyrmyldy: Edilýän çalaja hereket, ýuwaşja ýöreýiş.

gyrmyl-gyrmyl: g y r m y l-g y r m y l e t m e k — Ýuwaşjadan hereket etmek, çalaja ýöremek. *Şol wagt aýagyny ýere ýuwaşja basyp, gyrmyl-gyrmyl edip, syçan girip gelýär («Türkmen Halk Ertekiler Ýygýndysy»).*

gyrmyzy: 1. Goýy gyzyl reňkli boýag; ganyň reňkindäki reňk. *Totam eje egnine ýüpek sowsany geýip, başyna bolsa gülli gyrmyzy ýüň ýaglyk aty («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Seni söýdüm, Watan, sen jismi-janym. Üstüňde döker men gyrmyzy ganyň (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ak telpeginini gyrmyzy gana boýap geýipdir (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. Gyzyl reňkli ýüpekden elde dokalýan gyrasary mata, keteni. *Köýneklik gyrmyzy (mata) aldym. Egni gyrmyzy keteni köýneklik gyz.*

gyrnak: kön. s. Oktýabr rewolýutsiýasynday ozal; baýlaryň, hanlaryň öý hyzmatkäri hökmünde saklan aýaly. *Baý gyrynak aýalynyň gapysyna alarlyp seretdi (A. Gowşudow, Eserler). Gurban baýyň gapysynyň / Gyrynagydy Garagy (R. Seýidow, Lebap Gyzy).*

gyrnakbag [gyrnakbaag]: Ýüp daňlanda, düwün salynysynyň bir görnüşi, daňylmasy ýönekeý, çözülegen düwün.

gyrnaklyk: kön. ş. Gyrynagyň ýagdaýy, haly, gyrynak bolup ýaşamaklyk.

gyrnaksaç: bot. Yaz aýlarynda gögerýän haşal ot.

gyrpa: Sähel zada tisginýän, gypjynýan, gypjyk.

gyrpajaklatmak: Gözüňi gyryp-gyryp edip durmak, yzly-yzyna gyrypyp durmak. *Pýotr kiçiräk gözlerini gyrpajakladyp, Wepa baka dikdi (A. Gowşudow, Eserler).*

gyrpak: Suwuň ýüzündäki doňan ýukajyk buzly gatlak, gaýmak. *Suwuň ýüzüniň gyrypagy bar.*

gyrpaklamak: Ýüzi çalaja doňmak, ýüzi bolgusyzja doňmak, gaýmaklamak. *Suwlaryň ýüzi gyrpaklaýar («Mydam Taýýar» Gazeti).*

gyrpalyk: Gyrpa halda bolmaklyk, gypjynaganlyk.

gyrp-çyryp: g y r p-ç y r p e t m e k— 1) Az-owlak çyrpmak, ýygmak. *Men hem şu töwerekde agaçlaryň artykmaç şahalaryny gyrp-çyryp edeýin («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2) Köp zähmet çekmän, öz haýryňa almak, ojuk-bujuk iş bilen meşgul bolmak, kak-sok etmek.

gyrpyk: Ýaşajyk guzynyň gytyk tüýli derisi, ýaramazja bagana we ondan edilýän kerri telpek.

gyrpyldamak: 1. Gyryp-gyryp etmek, gabak açylyp-ýumlup durmak (göz hakda). *Jepbar sözleýen wagtynda, bulaşyk kirpikleri dynuwsyz gyrpyldaýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Asuda hereket etmek, ülpüldemek, ýylpyldamak. *Garaňkyda gyrpyldaýan tanyş otjagazlar peýda boldular («Mydam Taýýar» Gazeti).*

gyrpyldatmak: Gabagyňy birsyhly açyp-ýummak, gyryp-gyryp etmek. *Gözleriniň gabaklaryny gyrpyldadýardy («Kolhoz Günleri»).* *Jemşit gözlerini gyrpyldatdy (N. Jumaýew, Syrlý Gala).*

gyrpynmak: Gabagyňy gyryp-gyryp etmek, gyrpmak.

gyrpyşmak: Biri-biriňe göz kakymak, göz arkaly yşarat edişmek. *Gyzlar üm edişip, gyropyşdylar göz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gyrpmak: Gözüňi çalt ýumup açmak. *Ol gözüş gyrpman seredýärdi. <> G u l a k g y r p m a k. ser. G u l a k. Gytrat agzyny açyp, gulagyny gyrypyp topuldy («Görogly» Eposy). Ýaby gulagyny gyrypyp, birden goşa toýnagy, saldy-da,*

ýazzyny berdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gyrra: g y r r a ý a l a n — Tüýs ýalan, halys çypdyrma. Gyrra ýalandan uly ili bilen aglap oturybersin («Görogly» Eposy).

gyrtyç: bot. Ýaz aýlarynyň başynda gögerýän gytyk boýly haşal ot. Şu meýdanyň gyrtyjy, ýylagy dyza çykypdyr (A. Gowşudow, Eserler). Ägirt uly, örän gorkunç, bütin arkasy gyrtyç bilen örtülgedi («Mydam Taýýar» Gazeti).

gyrtyçlyk: Gyrtyjyň köp gögerýän ýeri, köp biten ýeri. Adamlar syrtlardan aşýarlar, gyrtyçlyk meýdanlardan ýöreýärler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gyrtyldy: At, eşek, goýun ýaly haýwanlar ot otlanda emele gelýän gyrt-gyrt ses. Goýnuň ot otlayan gyrtyldy, sesi eşidilýärdi.

gyr-tutuş: Örän jet, biri-birine öç, herre-de-teşe. Olar biri-biri bilen gyr-tutuş.

gyr-ýapyr: g y r – ý a p y r e t m e k — Gyran-jyrana salmak, gyran-jyran etmek, dyr-pytrak etmek. Asyl towuk janawarlary gyr-ýapyr edip ýören senmidiň (N. Pomma, Egri Eýikmez).

gysaç: ser. G y s g y ç.

gysbaň: ser. G y s b y.

gysby: Giň däl, dar, kiçi, insiz, gysbaň. İki tamyň arasyndaky gysby ýol bilen barmaly boldy (A. Gowşudow, Eserler). Bu jülge bir beýik dagyň arka ýüzünden aýlanyp, soňabaka gysby ýoda bolup ýokaryk galýardy. İne, şundan hem barmak bolar — diýip pyşyrdady (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gysdyrylmak: İki sany zadyň aralygyna salnyp goýulmak, arasyna sokulyp goýulmak.

gysdyrmak: İki sany zadyň aralygyna salyp goýmak. Mürzeler ýerlerinden turup, ýelek galamlaryny gulaklarynyň ýeňsesine gysdyrdylar (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

gysga [gyysga]: 1. Uzynlyk ýa-da boý taýdan ýeterlik derejede bolmadyk, uzyn däl, kelte. Biri gysga bolsa, birisi uzyn (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bu ýüp gaty gysga. 2. göç. m. Az, sähelçe (wagt hakynda). Wagt gysga bolýar (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Türkmenistanyň teatral sungaty gysga wagt içinde ýokary derejä göterildi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gysgaça [gyysgaça]: Örän gysga, doly däl. Gysgaça biografiýa. Lektsiýalaryň gysgaça kursy.

gysgalyk [gyysgalyk]: Uzyn dällik, keltelik. Bu kostýum saňa gysgalyk eder ýaly däl!

gysgalmak [gyysgalmak]: Uzynlygy kemelmek, keltelmek, girmek. Köýnek gysgalypdyr. 2. Wagty, möhleti azalmak. Baýyr maýsa bilen özün bezäpdi, Gijeler gysgalyp, günler uzapdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gysgaltmak [gyysgaltmak]: 1. Uzynlygyny kemeltmek, kelteltmek. Ýüpi gysgaltmak. Köýnegi gysgaltmak. 2. Möhletini, wagtny azaltmak, kemeltmek. Ol gürrüňini gysgaltmaly boldy.

gysganç: Jomart däl, husyt, gysyk. Biziň gadymky gysganç topragymyz indi asyrlardan bäri gabanjaň gorap gelen gizlin göwherini jomartlyk bilen bagyş edýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gysgançlyk: Jomart dällik, gysyklyk, husytlyk. Gerek bolsa janymy-da bererin, Şeýle wagtda gysgançlyk ol ne ýaman (B. Kerbabaýew, Aýlar).

gysganmak: Husytlyk etmek, gysgançlyk etmek. Şunça baýlyklary bilen ýene gysgandylarmy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Baý malyny bahyl gysganar (Nakyl).

gysgyç: Zady gysyp tutar ýaly demir gural, gysaç.

gysy: İki dagyň biri-birine golaýlaşýan aralygy, ýoly daralýan ýeri.

gysyk: gepl. d. ser. Gysganç. Aýu, Annagul kakasy, men saňa gaty gysyk diýjek (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gysyklyk: ser. G y s g a n ç l y k. Bally han, seniň ýaly baý ogluna beýle gysyklyk

gelişmez (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gysyljyramak: ser. G y s m y l j y r a m a k.

gysylyşyk: Gysylyşmaklyk ýagdaýy, duraşganlyk, dyknyşyk. Maşynyň içi adamdan ýaňa gysylyşyk boldy.

gysylyşmak: Biri-biriňe gysylmak, ýakyn durmak ýa-da oturmak. *Patap ata burçdaky gysylyşyp duran aýallara ýüzlendi* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

gysylmak: 1. Bir ýere ykjam dykylyp durmak; köpçüligiň içine düşüp sykylmak. *Gepleşige päsgel bermezlik üçin künje gysyldy* (L. N. Tolstoý, Saýlanan eserler).

2. Howsala düşmek, dar göwünlilik etmek, darykmak. *Gurbanow hem gaty bir gysylyp, ýygryljyrap oturmady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. göç. m. Horlanmak, inçelmek, çekilmek. *Onuň hem arryk ýüzüniň tumşuklary gysyldy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gysym: Eliňi ýumanyňda, eliň içinde emele gelýän boşluk. *On rupiýany gysymyna jyňnyrdadyp guýandan soň, serpiň ýañadandan has giňrek açyldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> G y s y m y ñ d a s a k l a m a k — Biriniň

erkini öz ygtyýaryňa almak, erk taýdan özüňe garaşly etmek. *Ol meni öňki çykaran gyzlary ýaly gysymynyň içinde saklajak bolýar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Bir gysym — Bir gysyma sygar ýaly; inçe. *Bir gysym bedejikleri bolsa-da paýlaşar ekenler* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Onuň bir gysym topragyny men öz göwremiň bir agzasyna deňeýän* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Murtlary bir gysym, gözleri ala* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Onuň bili bir gysymdy. Bir gysym bolmak* — 1) Gaty horlanmak, hor görünmek; kiçik görünmek; 2) Düyürmek. *Bir gysym bolup, zyrmyllyp barýan elguşy ýigitleriň ikisiniň-de ünsüni özüne çekdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gysymlamak: Eliň bilen gysyp tutmak, gysymyň bilen gysyp tutmak. *Ol atlary ilin sürşi ýaly gop berip gyssaman, uýany iki eli bilen gysymlap, ýöne sömelip otyrды* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). *Bir aýagy mesili, bir aýagy ýalaňaç, goşasyny gysymlap, hasanaklap daş çykdy. Gapydan gelen Aşyr sesini çykarman, Artygyň düşeginiň ýanynda çöküp, onuň elini gysymlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gysyr: Bogaz däl, gaýmadyk (mal hakda). Gysyr geçi. Gysyr mal.

gysyrak: gepl. d. Urkaçy taýçanak. *Ýok eňene aýt, gysyragyňy!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şol gysyrak Döldül hem bolsa, seniňki bolsun* («Görogly» Eposy).

gysyrbossan [gysyrbossaan]: Palasa salynýan nagşyň bir görnüşi.

gysmak: 1. İki zadyň arasyna salyp berk basmak ýa-da el bilen tutmak, sykmak. *Ol tahýany gursagyna gysdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Dar bolmak. *Halnazary ýene giň öýüň terimleri gysyp başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Tufliniň çep taýy aýagymy gysýar*. 3. göç. m. Bir iş, zat babatda gyssamak, käýemek. 4. göç. m. Sütem etmek, ezmek. *Amerikada negrleri gysýarlar*. <> G y s y p g o w u r m a k — 1) Gaty gysmak, juda gysmak, gysyp owradyp barmak. *Dar ädik aýagymy gysyp-gowrup barýar*. 2) Alyp barmak, aldymberdime salmak, gyssamak. *Ý ü r e k g y s m a k* — ser. *Ý ü r e k Y. Meniň-e indi ýüregim hem gysýar, näme etjekäk?* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gysmyljyramak: Birine garşy gysylybrak durmak, ýakyn durmak, gysyljyramak. *Bibigül Durda gysmyljyrap: — Ören owadan — diýip jogap berdi* («Kolhoz Günleri»). *Ol oňa her neçe gysmyljyrasa-da, Aýnanyň göwni Umsagülde bir ýigrenjilik syzdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyssag: Tiz, çalt, howlukmaç. *Eziz öz hökümünü gyssag ýaýratmak üçin, her oba bir jigit iberdi. Artyk, häzir wagt gyssag, belli bir düzgün düzmek aňsat iş däl* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyssagly: Howlukmaç, tiz, gyssag, alňasak. *Soltansöýün üçin Myrally gyssagly gerek bolupdyr* (Myrally). *Meniň hem gyssagly işim bar* (N. Pomma, Taýlak Hyzryn). *Men häzir gyssagly Taýýarlyk işleri bilen meşguldýryn* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gyssamak: 1. Bir zady wagtyndan öň, tiz gutarmak üçin howlukdyrmak. *Îl şeýle bosga düşse-de, ony kowalaýan, gyssaýan ýokdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Belli bir habar almak maksady bilen käýemek, öz erkine goýmazlyk. *Artyk ony erkine goýman gyssady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Öz erkine, peýwagtyýa goýman sürmek (mal hakynda). *Malyňy gaty gyssama-da, arkaýynlyk bilen sür* («Görogly» Eposy). 4. Jan howluna azap bermek (keselli hakda).

gyssanmaç: Howlukmaç, alňasak, howul-hara. *Haýdar gyssanmaç agaçdan düşmege başlaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol gapyny gyssanmaç açanda, jigit içerik kürsäp urdy. Umsagül elinde aýlap oturan käsesini gyssanmaç owurtlap, sözünü dowam etdi. Artyk otludan düşen badyna gyssanmaç ätläp, Çernyšowyňka bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyssanmaçlyk: Gyssanmaç ýagdaýda bolmaklyk, howul-haralyk, howlukmaçlyk, alňasaklyk. *Arçyn giniň gyssanmaçlygyna ähmiýet bermän, poşça garady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyssanmak: 1. Howlukmak, alňasamak. *Dur entek! Ýene nire gyssanýasyň?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Görogly ýene gyssandy* («Görogly» Eposy). *Jepbar sagadyna seredip gyssandy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gyssanan laýa batar* (Nakyl). 2. Kesel zerarly janhowluňa azap çekmek. *Syrkaw ýatan adam gyssanýar. Sanjy tutup gyssanmak.*

gyssaşdyrmak: Yeke-ýeke gyssamak, gyssap çykamak, baryny gyssamak. *Öz-özünden howsala tapyp, kolhozçylary ýerliksiz gyssaşdyryp, şu ýagdaýa düşdün* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

gyş: Ýylyň dördünji pasly. *Öten ýyl şu çäkmen bilen bütün gyşy başymdan geçirdim* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gyş gyzamyk gelmesin, tomus — mama* (Nakyl). *Gyşyň günü kyrk tüýsli, kyrkysy-da gylyksyz* (Nakyl). *Tomus depesi gaýnamadygyň, gyş gazany gaýnamaz* (Nakyl). *Gyş gamyny ýazdan iý* (Nakyl). <> G y ş a a w b o l m a k — Sowukdan, iýmsizlikden, horlukdan ölmek. G a r a g y ş — Örän aýazly sowuk gyş.

gyşarylmak [gyşarylmak]: 1. Gyşaryp durmak, bir gapdala egrelmek, bir tarapa eglip, keserip durmak. *Köne telär gyşarylyp dur. Direk gyşarylypdyr.* 2. Ýaplanmak, kesermek. *Gyşarlyp iki daýhan Bir peliň gyrasynda Şu hili gürrüň gidýär Olaryň arasynda* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 3. göç. m. Öýke-kine etmek, göwün etmek, öýkelemek, torsarylmak. *Sen näme gyşarlyýarsyň?*

gyşarmak [gyşarmak]: 1. Bir gapdala ýaplanybrak, keseribräk durmak. *Begenjiň bir ýanlygyna gyşaran gowaça gözi düşdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Dikilen agaçlar gyşarypdyr.* 2. Ýatmak, uklamak. *Halnazar hiç ýerde ugur tapman, irden gyşarmaga mejbur boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Firidun harmanyň gapdalynda, heniz döwülmedik bugdaýyň ýanynda gyşarypdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Soňra bolsa batga batan öküz ýaly haşlap, eýwanyň gabadyndaky agaç tagtanyň üstünde gyşardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Göni ýoldan bir gapdala sowulmak, göni ýoldan çykamak. *Bir gradus gyşarsaň, agyr batgalyga çümersiň* (A. Gowşudow, Eserler). 4. Kine etmek, öýkelemek. *Näme menden ýüzüňi sowup, gyşaryp ýörsüň?*

gyşarnyksyz [gyşarnyksyz]: Esasy ýörelge boýunça, hakyky düzgün boýunça, dogry. *ABŞ-nyň käbir generallary we senatorlary Sowet Soýuzyna garşy nähili ýañrasalar-da, biz öz ýolumyz bilen gyşarnyksyz barýarys we bararys* (N. S. Hruşçew, Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda).

gyşartmak [gyşartmak]: Egreltmek, kesertmek. *Agzyny gyşardyp, düşnüksiz samrady, kimedir sögdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň şofýory kerpiç düşürilýen ýere ýetip-ýetmen, maşynyň kuzowyny aşaklygyna gyşartdy-da, kerpiçleri agdaryp goýberdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> G a ň ň a ň y g y ş a r t m a k — ser. G a ň ň a. *Ýoldaş, sen gaňňaňy gyşartma!*

gyşyk [gyşyk]: Duruş ýagdaýy göni däl, dim-dik däl, egri, kese. *Çagarygy gyşyk*

bolsa-da, tüssesi göni çykýandyр (Myraly). Ak telpegini gyşyk, geýip, eýläk-beýlek geçerdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). <> Gyşyk seretmek — Biriniň alyp barýan syýasatyna närazylyk bildirmek, garşy çykamak. Ol özüne gyşyk sereden adamlary tutup başlapdyр (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyşyk-çaýşyk [gyýşyk-çaýşyk]: Bir rejeli дәl, dogry дәl, göni дәl, egrembugram. *Madyр işanyň taýynlan raportlaryna Eziz gyşyk-çaýşyk gol çekdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyşyklyk [gyýşyklyk]: Gyşyk ýagdaýda bolmaklyk, egrilik.

gyşyn-ýazyn [gyşyyn-ýaazyyn]: Gyşyna we ýazyna, бүтин ýylyň dowamynda. *Gyşyn-ýazyn ýaşyl öwüsýen arçalar daglary, dereleri gelşigine getirýär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyşladylmak: İdedilip gyşdan çykarylmaq, gyş wagtynda bakylmaq, gyş wagtynda idedilmek. *Mallaryň ýyly gyşladylmagy gowy netijäniň gazanylmagyna getirdi («Kolhoz Günleri»). Maldarçylygyň ösmegi mallaryň ýyly we dok gyşladylmagyna köp derejede baglydyр («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

gyşlag: Gyşyna gyşlamak üçin mally-garaly göçülip barylýan ýer.

gyşlaky: Öz wagtyndan ir, gyş aýlarynda dogýan (owlak guzy). *İrki bolan gyşlaky guzy.*

gyşlamak: Gyşyna bir ýerde ýaşamak, gyşyňy bir ýerde geçirmek. *Polýusyň üstünde gyşlan mertlere, Hormatly kän salam Ata Salyhdan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

gyşlatmak: İdedip gyşyny geçirmek, gyşyna bakmak (mal hakda). *Mallary oňat gyşlatmak gerek.*

gyt: Bol дәl, selçen tapylýan, selçen bolýan, az. *İlde senden hem owadan ýigit gyt дәldir (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Şol alty aý içinde onuň howply günleri gyt bolmady. Näme üçin biziň suwumyz gyt bolýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

gytak [gyytak]: Göni дәl, dogry дәl, gyşyk. *Ol oba tarap gytak bir ýodajyk gidýärdi. <> Gözüň gyt agyny aýlamak — ser. Göz.*

gytaklamak [gyytaklamak]: Gytak ýöremek, aýlanybrak ýöräp ýakynlaşmak, gabatlap golaýlaşmak. *Ozaldan düzgün eden düýe, her wagt bir agzyny ota urup, keýiklere tarap gytaklap ugrady. <> Gytaklap seretmek — Gözüň bir ýan çeti bilen seretmek. Näme, beýle maňa gytaklap seredýärsiň!*

gytalmak: Gyt bolmak, selçen tapylmaq, azalmak.

gytçylyk: Bolçulyk дәl, gerekli zatlaryň gytlygy, gahatçylyk. *Gök ekinçilik kolhozlary özleriniň parnikleri we ýyladylan topraklary üçin, biologik, ýangyjy barada ýygy-ýygdyр gytçylyk çekýärler (N. S. Hruşçew, SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda).*

gytyk: Ösgün дәl, ýaňy çykyp başlan, gysga. *Pökgen özüniň gytyk murtuny sypalady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bu orta boýly, doly, gytyk çal saçly adamdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gytyrdamak: Gytyrt-gytyrt etmek, gytyrdyly ses çykamak, gitirdemek. *Çuwalyň içinde syçan gytyrdaýar.*

gytyrdatmak: Gytyrt-gytyrt edip çeynemek, gytyrdyly ses çykarmak, gitirdetmek.

gytyrды: Ýiti diş bilen gaty zat gemrilende çykýan ses (käbir haýwan hakda). *Syçanyň gytyrdysy eşidildi.*

gytlyk: ser. Gytçylyk. *Sen ölýänçäň, gytlyk gyrasyndan barmarsyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyw [gyyw]: Aýallaryň birini çagyryp, yzyndan gygyranda ulanýan sözi, ümlük. *Gyw, oylan, berik gel!*

gywlamak [gyywlamak]: “Gyw!” — diýip gygyrmak, “Gyw!” — diýip seslenmek.

gyýa: Kese, ýanyn, gyşyk. *Çäkmeni gyýa ýapynyp ýatan Meret çäkmeniň syýyny ýüzünden, serpdi-de galdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gara gözüň bilen gyýa gaşyňy, Kütelmejek akyл-huşuňy söýýän (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). <> Gyýa bakmak — Gözüň çeti bilen seretmek, närazylyk bilen*

garamak. *Laçyn kibi gyýa bakdym, Örtedim janymy ýakdym* («Görogly» Eposy). *Gyýa bakyp, ýeňin dişläp, Senem geldi, sonam geldi* («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).

gyýak: bot. 1. Çylgam-çylgam ýuka baldakly, gumda gögerýän köpýyllyk ösümlük. *Sähel howa maýlasa, gumda gyýaklar dürterişip galýar*. 2. Geýime salynýan nagşyň bir görnüşi.

gyýalamak: Aralygy gysgaltmak maksady bilen gönülemek. *Bular obadan çykyp, demir ýoluň köprüsine baka gyýalap gitdiler. Ol özüne salgy berlen ýere baka dogry ýoldan gitmen, neme üçin hem bolsa gyýalap, üzümçilige urup gitdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýeliň ugruna gyýalasana! — diýip gygyrýanlygy eşadilýärdi* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

gyýaň: Gyrađeň däl, gyşyk, egri.

gyýçak: Daşy düz däl, çüňk-çüňk, gyýyk. *Darajyk gysby ýodanyň gyýçak daşlary düýeleriň ýasy dabanlarynyň astynda şakyrdaýar* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Bir tarapyň gaýanyň gyýçak daşlary, ikinji tarapyň bolsa çuň jülgedi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ol öňünde keserip ýatan gyýçak daşyň üstünden zordan towsup geçdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gyz çykarylan ýerden «ogurlap» gaýdan ala käsesi goltugynda döwlüpdür-de, şonuň bir gyýçagyň ýyrtan ýeri bolup çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). <> G y ý ç a k g ö z — ser. G ö z. *Ol gyýçak gara gözlerini güldürip:— Biziňki adam owgandyr — diýip, çalgırt dil bilen jogap berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

gyýdyrmak: 1. Çüýşe döwügi, agaç gyýçagy ýa-da başga bir zada bedeniň bir ýerini dildirmek, kesdirmek, böldürmek. *Çüýşe döwüğine elimi gyýdyrdym*. 2. Ölçedip biçdirmek. *Matany gyýdyrmak*.

gyýy: İçmek, ädik, çokaý we ş.m. tikilende, berklik üçin iki deriniň, gaýsyň seplesýän yerinin arasynda goýulýan zolak gaýys, deri. *İçmegiň gyýysy oňat düşüpdür*.

gyýyk: Göni däl, gyşyk. *Şol wagtda bolsa saryýagyz wäşi gelin gyýyk garady-da, ýanyndakylara pyşyrdady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bir gezek, gowaça bir gezek, Begenje gyýyk garap, enaýy ýylgyryşy Begenje bir hili gaýrat getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Soltansöýün Gülüň özüne gyýyk garaýanyny aňypdyr* (Myraly). *Matanyň bu çeti gyýyk*.

gyýylyk: Gyýy bolar ýaly bölek gaýys, deri, gyýylyk deri.

gyýylmak: Ýiti zat bilen kesilmek, dilinmek. *Matanyň gyrasy gyýylpdyr*. <> G ö w ü n g y ý y l m a k — ser. G ö w ü n. *İndi gyýylmaly däldir göwünler* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

gyýym-gyýym: Dilim-dilim, kesik-kesik, ýoluk-ýoluk. *Matany geým biçjek diýip, gyýym-gyýym edipdir*. <> Ý ü r e g i ñ g y ý y m – g y ý y m b o l m a k — ser. Ý ü r e k. *Meniň ýüregim gyýym-gyýym bolýar* (M. Gorkiý, *Saýlanan Eserler*).

gyýynmak: Özüň üçin zat kesmek, dilip, kesip almak.

gyýyşdyrmak: Gyýkym-gyýkym edip kesidirmek. *Serdarjyk eline alyp depderi, Gyýyşdyryp, ondan edýär kepderi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gyýyşmak: Gyýmaga, kesmäge kömek etmek, kömekleşmek. *Demir gyýyşmak*.

gyýkym: ser. G y ý k m a ç.

gyýkyndy: Mata biçilende, kesilende galýan bölekler. *Olar özleri bilen jaňjagazlar, mata gyýkyndylaryny getiripdirler* (SSSR Taryhy).

gyýkmaç: Gawundan, garpyzdan we ş.m. ýukajyk kesilen bölek.

gyýkmak: 1. Ýukarak kesilip, gyýlyp alnan gawun bölegi, dilim. *Gawundan bir gyýkmak kesmek*. 2. Ýukajyk bölek. *Gyýalygyna syrap ýagýan garyň ak gyýkmaklary daş-töwerekden görünüýärdi* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

gyýma: g y ý m a g a ş — Peýkam ýaly inçejik gaş. *Onuň gyýma gara gaşlarynda, ýylçyr maňlaýynda ünji haty ýazylymandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýsoltanyň gyýma gara gaşlary biraz ýazylypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

gyýmak: 1. Kesip ýaralamak, dilmek ýa-da ýyrtmak. *Pyçak onuň eliniň aýasyny*

biraz gyýdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gamşy gowşak tutan, eliňi gyýar (Nakyl). 2. Bütewi matanyň ujundan zolaklaýyn gyýa kesmek. Matanyň ujundan sähelçe gyýyp aýrypdyrlar. <> ý ü r e g i n i g y ý m a k — ser. Ý ü

r e k Y. Pökgi Walanyň sözi Halnazaryň ýüregini gyýsa-da, ol bu sapa çydamlylyk etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýigrimi iki ýaşly gerçek oglunyň keşbi gözünüň öňünde uçganaklaýar, onuň ýüregini gyýýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ý ü r e g i n i g y ý m a k — ser. Ý ü r e k Y. Onuň şu bolup durşuna seniň ýüregiň gyýýarmy? N i k a g y ý m a k — ser. N i k a. Eşider bolsaň, agam jan, nika gyýyp, bizi palasyň aňyrsyna saldylar (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

gyz [gyyz]: Aýal jynsly perzent; durmuşa çykmadyk aýal maşgala. Özi gyzmy ýa dulmy? («Görogly» Eposy). Gurduň nazary wraç aýallaryň arasynda duran bir gyza dikildi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Aşy aýygana ber, gyzy — aşygyna (Nakyl). Gyzym, saňa aýdaýyn, gelnim, sen eşit (Nakyl). Gyzyň ysy — gülüň ysy (Nakyl). Gyz ýagşysy «gyşyk» çatmadan çykar (Nakyl). Gyzy baryň nezi bar (Nakyl). Gyzly gyzlydan doýmaz (Nakyl). Gyzyň galjy— garyň suwy (Nakyl). Gyzlar göwni — gyzan gazan (Nakyl). Gyzarana «gyz» diýerler, agarana — «biz» (Nakyl). Gyzym öýde, gylgy daşarda (Nakyl). Gyz maşgalanyň erki enede bolar (Nakyl). Gyzyň urdugy —hudaýyň berdigi (Nakyl). <> G y z g a ý t a r m a k — Gaýtarmany, çuwalgyzy gaýyn öýlerine eltmek (köne döp boýunça). G y z ç y k a r m a k — Gyzy durmuşa çykarmak, äre bermek. Ogul öýlendirin, gyz çykararyn (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). G a r r y g y z — Durmuşa çykman, ýaşı 25—30 töweregine ýeten gyz.

gyzamyk: med. Ýokary gyzgynly, bedeniňe düwürtik örmek bilen ýüze çykýan ýokanç çaga keseli. Gardaş, munuň özi bir gyzamyk ýaly çaga keselidir (M. Gorkiý, Ene). Gys gyzamyk gelmesin, tomus — mama (Nakyl).

gyzar-gyzar: zool. Gahary getirilende, öňki reňkini üýtgedip, gyzgylt öwürýän hajjyk.

gyzarylyşmak: Biri-biriň bilen gaharlanyşmak, dazarylyşmak. Aşyryň gwardiýa naçalnigi bilen gyzarylyşany dogruda gürrüň berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzarmak: 1. Gyzyl reňke öwrülme, gyzyl reňke geçmek, gyzgylt öwsün atmak; gan öýmek. Gamçynyň degen ýerleri zaw-zaw bolup gyzardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gowaçalaryň uzynja baldaklary toplum durnalaryň injikleri ýaly gyzarýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Şapak, hem gyzaryp, gujagyn açdy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Gyzaryp tenim görnenden, agaryp ýamam görüsin (Nakyl). 2. Ýokary temperatura zerarly köz ýaly gyzyl bolmak, çym gyzyl bolmak (demir we ş.m. hakda). Demir otda gyzarýar. Körüge sokan simleriň-de köz ýaly gyzarypdyr. 3. göç. m. Gahar gelmek, gaharlanmak. Halnazaryň gazaby içine sygmady, gyzardy, damarlary tarsyldap urdy. Çişik beg gyzardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Annatuwak, sen nāhak gyzarýarsyň, rahatlan! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> G ö z ü n g y z a r m a k — ser. G ö z. Onuň gyzaran, dumanly gözleri ýagtylan dek boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Seniň päliň azyp, gözüň gyzarypdyr. Ý ü z ü n g y z a r m a k — ser. Ý ü z Y. Onuň ýüzi gyzardy, çekge damarlary tışgindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sapa hem ýaltalyk etmese, köpçüligiň öňünde meniň ýüzüm gyzarmazdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol nāhili ýadygärlik, neneňsi zat! — diýdi we ýüzi çalaja gyzardy (A. Gowşudow, Eserler).

gyzartmak: 1. Gyzyl reňke öwürmek, gyzyl reňke boýamak, gyzyl reňk çalmak. 2. Ýokary temperatura zerarly köz ýaly etmek, çym gyzyl etmek. Demir bölegi gyzartmak. Oragy gyzardyp taplamak.

gyzbut [gyzbuut]: Meýdan kömeleginiň bir görnüşi.

gyzdyrmak: 1. Ýokary derejede yssylyk bermek. Soňabaka ýörite ýasalan demirleri gyzdyryp, munuň endamyna dag basmaga başladylar (A. Gowşudow,

Mähri—Wepa). 2. Temperaturanyň artmagy, gyzgynyn ýokary galmagy; pugta ýylytmak. *Men öten agşam ýaman gyzdurdym.* <> G ö z g y z d y r m a k — ser. G ö z. *Belki, Ýelli Pökgäniň gyzy Bahara göz gyzdyrýandyr, kim bilýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). S ö w d a g y z d y r m a k — ser. S ö w d a. *Söwdany gyzdirmek üçin çalyşmak.*

gyzgalaň: Gyzgyn höwes, gyzgyn joşgun, depgin, göçgün, şowhun. *Söweş gyzgalaňy bilen gyzan göwreler tämiz howanyň çigregini ýaňy syzyp başlaýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Olar öz oýunlarynyň gyzgalaňy bilen daş-töwereklerinde gopgun, tursa-da duýmaýardylar* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*).

gyzgalaňly: Gyzgyn joşgunly, göçgünli, şowhunly. *Töwerekde gyzgalaňly hereket höküm sürýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Sowet başlygynyň mahorka tütüni bilen doly kabinetinde gyzgalaňly gürrüň gidýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Häzir gyzgalaňly günler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Şunuň ýaly gyzgalaňly wagtda kem-kes nadaralygyň hem peýda edýen ýeri bolman durmaz* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gyzgan: bot. Gür ösýän, gabygy çal, çybyklary tutuş tikenli, gyrymsy ýabany agaç. *Men olary gyzgana dolap, eýlek-beýläk togalaýyn, üstlerinden depip içimi sowadaýyn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ört alan gamşyň ýalyny, onuň arasyndaky cygar gyzganyň hem pudaklaryny köýdürjekdi. Köne gyzgany goparyp zyňsaň-da, ahmal bolsaň dyrnaýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzgylt: Gyzyl öwüsýän, çala gyzyl. *Pürli ýylgynlaryň gyzgylt güllerinden olaryň burunlaryna ýakymly ys urdy. Özüne göwni ýetýän adam äwmezlik bilen gyzgylt saçlaryny daramaga durdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gyzgylt mata. Gyzgylt reňk.*

gyzgyn: 1. Sowuk däl, örän yssy; ýokary temperatura. *Gyzgynyň ýok, ýagmyr, me, atyr ysga!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Zawodyň esasy agregaty bolan pejiň gyzgyny ýokary dereje ýetip ýarylypdyr* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Gündiziň gyzgyn howry sowlup, gije salkynlaşdy*, (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim) *Gyzgyn epgek sepe bilmez gurakçylyk tohumyny* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gyzgyn çay. Gyzgyn suw.* 2. ser. G y z g a l a ñ l y. *Şol adamlar gyzgyn söweşden-de gaýtjak adamlar däl di. Artyk olaryň gyzgyn jedellerini eşidende:— Bu nähili güýç? — diýip oýlandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dükanda gyzgyn söwda gidýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bularyň arasynda gürrüň has gyzgyn barýarka Jamal geldi* (A. Gowşudow, *Eserler*). <> G y z g y n g a n l y — ser. G a n y g y z g y n. *Gyzgyn ganly adam sähelçe bir zag aýňň gaharlanýar* («Türkmen Pesalary»). *G a n y g y z g y n — ser. G a n. Gadam ören ýaş ýigit, gany gyzgyn ýigit* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Üstünden gyzgyn suw guýlan ýaly bolmak — ser. S u w. Meniň üstümden gyzgyn suw guýlan ýaly boldy, inim jigläp gitdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

gyzgynlyk: 1. fiz. Materiýanyň hereketiniň aýratyn formasy, jisimiň iň ownujak bölejikleriniň hereket etmeginden emele gelýän energiýa. *Gyzgynlyk derejesi.* 2. *Gyzgyn haldalyk, ýylylyk.*

gyzybermek: göç. m. Gaharlanyp başlamak. *Pir bu habary eşidip gyzyberdi* («Görogly» *Eposy*). *Sen entek gaty gyzyberme, wagtyndan öň söweşe-de girme* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzyk: Keýpli, hezil, geň. *Meseläniň gyzyk ýeri biziň zagyrdyklaşanymyzda däl* («Tokmak» *Jurnaly*). *Wepanyň goşgular ýazýan depderiniň içinden şeýle bir gyzyk zat çykdy: bir tegelek ýüpek mata, onuň iki ýan tarapyna-da keşde edilipdir* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *İkisiniň açan gürrüňi gyzyk, Bir-biriniňkä düşmez, haýsynda ýazyk* («Oktýabr Ýalkymy»). *Sen gaty gyzyk adam* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).

gyzykdymak: 1. Biriniň bir zada bolan höwesini artdyrmak, höwesini güýçlendirmek, gyzyklandyrmak. *Artyk Babalynyň bir nätanys militsionere*

gerekligi İwan Timofeýewiçi has hem gyzykdyrdy. Onuň gazetlerden, uruş habarlaryndan beren gürrüňleri bolsa Artygy gyzykdyrdy. Artyk, öz ýüregini açyp, bütün ýagdaýlary mälüm etdi-de, ony özüne gyzykdyrdy. Üstlerine abanyp gelýen ullakan howp olaryň hiç birini gyzykdyrman, ownuk meseleler barada bolgusyz gürrüň etdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Öjükdirmek, hyjuwyny artdyrmak.

gyzyklandyrmak: ser. G y z y k d y r m a k 1. Aralary edara etmege halkyň özüni gyzyklandyrmak gerekdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Jepbar bu hemmäni gyzyklandyran meseleni orta atdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gyzyklanmak: Bir işi bilmekde, etmekde de güýçli höwes döremek, meşgul bolmak, höweslenmek. Ýeri, ýeri yzyny aýt-la! — diýip, Derýaguly gyzyklandy («Kolhoz Günleri»). Gürrüňçilik hem durdugyça gyzyklanýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Puşkiniň çeper edebiýat bilen gyzyklanmagy günsaýyn artýardy («Edebiýat»). Belki, bu mesele bilen başga-da gyzyklanýan adamlar bardyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gyzykly: Gyzygy bar bolan, şatlykly höwes döredýän, höweslenerlik, gyzyk. Bu zatlaryň hemmesinden soň gyzykly gürrüňlere başlamak bu maşgalada adat bolup galypdyr (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Menem saňa her geleňde iň gyzykly kitaplary saýlap berýärim (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Boldy gürrün, gyzykly mejlisiň ahyrynda, kolhoz hem-de kolhozyň aktiwleri hakynda (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

gyzykmak: 1. Höwes bilen, yhlas bilen ýapyşmak, üns bermek, höweslenmek, gyzyklanmak. İki atyň haýsynyň ökde çykjagyna hemmeler gyzygýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Süri boljak diýeniňiz dogry welin, sakçy goýup arkaýyň bolsaňyz, goýan sakçyňyz uklar ýa-da ota gyzygar («Türkmen Halk Ertékiler Ýygındysy»). Azajyk dymandan soň, ol hem podpolkownigiň gyzygan sowallaryny berip başlady (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ol oglan gyzygyp oýnaýardy («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Möwç almak, gyzmak. Olaryň arasynda gürrüň gyzykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzyl Y: Gan reňkindäki reňk. Neşder urup, gyzyl ganyň dökse-de, Çydadyk biz, çünki zar eden kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ak üzüm gyzyl üzüm bilen bile bişipdir (R. Seýidow, Bagtlylar). <> G y z y l ý u m r u g a g i r m e k — Ýumruk salşyp uruşmak, ýumruklaşmak. Biz iki tarap bolup gyzyl ýumruga gireýdik (B. Kerbabaýew, Japbaklar).

gyzyl YY: 1. Himiki element, lowurdap duran sary reňkli gymmat baha metal, altyn, tylla. Köşgün gyzyl çayılan gapysy ören uly («Mydam Taýýar» Gazeti). Gyzyl görse, Hydyr azar (Nakyl). 2. göç. m. Örän gowy, gymmatly. Bu hasyl duran bir gyzyldyr. 3. Atlyp alnan bugdaý harmany. Ýakynda atyp taýýarlan gyzylyňyz bar bolsa, bar, atlara iýmlik getir!- diýdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). <> G y z y l t a p a n ý a l y b o l m a k — Keýpiň kök bolmak, şatlanmak, begenmek. Hojaýyn, kaşgar çäýyny bermeseň boljak däl, biz-e gaty ýadadyk! - diýip, gyzyl tapan ýaly ýyljyraklap, tirsegine gysardy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). G y z y l y ñ g y r y n d y s y ý a l y — Örän owadan, görmegeý, gymmat. Ol gyzyň özi iş geýiminde bolsa-da, iş geýiminiň içinde gyzylyň gyryndysy ýaly bolup görünýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gyzylja: bot. ser. B o r j a k.

gyzyljagurt [gyzyljaguurt]: zool. Şagala görä kiçiräk, iki öň aýaklary bilen ýer peşeyän çöl möjegi, ýyrtyjy haýwan.

gyzyl-çyzyl: göç. m. Aýal maşgala (aýal maşgalanyň geýýän geýimi gyzyl bolany sebäpli, şol manyny aňladýar).

gyzyletjik: g y z y l e t j i k e t m e k (bolmak) — Ýenjip ýa-da deşip gyzyl gana boýamak, hamy sypyrylyp ýaralanmak. Ýabynyň toýnagý ökjemi basanda gyzyletjik etdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

gyzyletene: Heniz uçurym bolmadyk, ýelek çykarmadyk (çaga guş hakda). Heniz

tüýüni ýetirmedik, gyzyletene çaga guşlaryň jürrüldeýen sesleri eşidildi (B. Kerbabaýew, Japbaklar). Höwürtedeki ýumurtgajyklary iýmegi, gyzyletene çagajyklary awlamagy gowy görýen jandarlaryň biri-de ýylandyr (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi). Bu guşy gyzyleteneke tutduk, indi albaýa goýberýäris.

gyzylgyran [gyzylgyraan]: g y z y l g y r a n b o l m a k — Gülüp kese ýykylmak, köp gülmek, gülüp keýpden çykmak. Tomaşaçylar masgarabazyň wäşi sözlerine gyzylgyran gülüşdiler.

gyzylinjik [gyzylinjik]: zool. Suwluk ýerde ýaşaýan, uzyn gyzyl injikli ak guş. Gowaça çöpleriniň pudaklary gyzylinjigiň aýagy ýaly gyzaryp otyrlar («Kolhoz Günleri»).

gyzylamak: 1. Gyzyl çaymak, gyzyl çalmak, gyzyl suwuny bermek. Bezeg şaýynyň ýüzüni gyzylamak. 2. bot. Bugdaý ýaňy tümmüle duranda, bulutlyk, dymyklyk sebäpli kesellemek, dānesi arryklamak. Şol ýyl, hakykatdan hem, bugdaý bitginli bolup, tümmüle duranda gyzylapdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzylatmak: 1. Gyzyl çadyrmak, gyzyl çaldyrmak, gyzyl suwuny berdirmek. Sagady gyzylatmak. 2. bot. Ýaňy tümmüle duran bugdaýy howanyň kapaslygy, petişligi zerarly keselletmek. Ylaýta-da howanyň bulutlaşygy, petişligi bugdaýy gyzyladypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gyzylmeňiz: Eti-gany ýerinde, gyzyl ýüzli (adam hakda). Uzyn boýly, gyzylmeňiz bu agronom MN-de dört günläp gezdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gyzylödek [gyzylöödek]: anat. Agyz boşlugy bilen aşgazany birleşdirýän gyzyl, turba pisint ödek. Türkmenistanyň şertlerinde gyzylödegiň rak keseli ragyň duş gelýen formalaryndan biridir (İ. F. Berezin, Rak Keseli Nāme we Onuň Garşysyna Nāhili Göreşmeli).

gyzylsapak: bot. Sapagy gyzyl üzüm, ak üzümüň bir sorty. Gyzylsapak üzüm.

gyzylýaýyrt: g y z y l ý a ý y r t b o l m a k — Çimpytrak bolup çaşyp ýatmak, ýaýrap ýatmak. Hemmesini atdan agdardy, gyzylýaýyrt etdi («Görogly» Eposy). Dumly-duş gök otlar bilen bezelip, gülälekler gyzylýaýyrt bolupdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gyzyşmak: 1. Üşekligiňi aýyrmak üçin işlemek, hereket etmek, hereket edip ýylynmak. Toparçak esgerler gyzyşmak üçin tanets edýärler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir iş we ş.m. zat bilen gyzygyp gitmek, gyzyp başlamak. Gürrüňe gyzyşmak.

gyztrak [gyyztrak]: Köp gyzly. Ol gyztrakdy: üçüsi çuwal gyz, biri hem boý, jemi dört gyzy bar (N. Saryhanow, Eserler).

gyzlyk [gyyzlyk]: 1. Aýal maşgalanyň durmuşa çykmazyndan ozalky ýagdaýy. Emma gyzlyk ejaby, onda-da bir ýany Artyk bolandygy üçin, ol şol sözünü aýdyp bilmedi. Ýa gyzlyk gelinlik bilen degşenden soň, gylyk hem üýtgeýärmidi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Maşa gyzlyk çagyny hemişelik goýup gitmelidi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). 2. Öweý ejäniň ýa-da öweý kakanyň gyzy. Soltan Nepes aganyň gyzlygydyr.

gyzma: Sāhel zada gahary gelýän, gany gyzgyn, girrik, dargursak. Aleksandr örān şohratparaz, gyzma we gazaply bolupdyr (Gadymy Dünýā Taryhy). Gyzma wezir özüni atdan oklapdyr (Myraly).

gyzmak: 1. Temperatura, gyzgynlyk derejesi ýokary galmak. Gün gyzdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gara gyşlar sowa galyp, tomus güne gyzan çopan, Ol zulumdan azat bolup, zarpçy bolup serge gitdi (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Gün dogup, eýýām howa gyzyp ugrapdy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Dargursaklyk etmek, gaharyň gelmek, girriklik etmek. Ol tiz gyzýardy, sözleýärdi, öýkeleýärdi, tiz-de sowaýardy, mylaýymlanýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Nādogry işe ganyň gyzyp başlady («Tokmak» Jurnaly). 3. göç. m. Gyzgalaňly bolmak. Bazar ýaňyja gyzyp başlanda, Myrat ýolagçylaryň gelmegine garaşýardy («Mydam Taýýar» Gazeti). 4. göç. m. Bir zada gaty höweslenmek, höwesiň artmak. Köplük bugdaýa gyzar-da esasy

mesele zyýan berer. <> K e l l e g y z m a k — ser. K e l l e . P u l a g y z m a k — ser. P u l . P u l a g y z y p , s a t m a m e n i m a l ý a l y (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ç e t i g y z m a k — Gahary gelmek, gaharlanmak.

gyzza-gyzza: *g y z z a - g y z z a g e l m e k — Gyzgalaňly pursaty gelmek, wagty, momenti gelmek. Gyzza-gyzza gelende, Artyk tapylmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gyzza-gyzzalyk: *Gyzza-gyzza gelen ýagdaý. Men düýn Babalaryň obalaryna baryp geldim, ol ýerde beýle gyzza-gyzzalyk ýokdy (A. Gowşudow, Eserler).*

gyzzyrma Y: *med. İniňi tikenekledip, üşedip, endamyň gaty gyzmaklygy bilen ýüze çykýan kesel, ysytma. Gyzzyrma keseline garşy göreşde olaryň ehmiýeti uludyr («Ýaş Kommunist» Gazeti). Ol soňabaka edil gyzzyrma tutýan ýaly galpyldap başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). G y z z y r m a t u t m a k — Gyzzyrma keseli bilen kesellemek. Men şu gün ýaramok, agşam gyzzyrma tutdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gyzzyrma YY: *Aldyrylmadyk hamyrdan saçda we ş.m. bişirilýän ýukajyk çörek. Oglan kakasyna gyzzyrma eltip, ony iýmegini soraşýar («Mydam Taýýar» Gazeti).*

gijigmek [giijigmek]: *1. Agşam ýakynlaşmak, gün ýaşmaga az galmak, gün agyp başlamak. Tomus günleri güngijigip, ýandyryjy güýjini kemeldenden son adamlar jaýyndaş işigine üýşýörler. (A. Gowşudow, Powestler we Hekeýalar. Wagt hem gijigdi (N. Jumawýew, Syrly Gala). Maşyn kolhoz abasyna golaýlandan, gün gijigipdi. (Kolhoz Günleri). Ylaýta da gün gijigip başlany üçin , guýynyn başynyn üýsmegi kön daldi (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim).*

gijilewük [giijilewük]: *Bedeninde güýçli giji emele getirýan ýokançly deri keseli. Gijilewük sagyrtasy derinin içine girip , ýakynsyz kesel – gijilewük döretýör (A. N. Kabanow , Adamyn Anatomiýasy we Fiziologigiýasy) . Senin munyn gijilewük hem bolman , iteşen bolaýmasyn. (N. Pomma , Taýlak Hyzzyn)*

gijöýlän [giijöýlän]: *Günün ikindine ýakynlaşan wagtlary, ir ikindi .men şähere gijöýlän geldim.*

giç – girim [giic – girim]: *Gün ýaşandan soň, giçlik. Giçde – girimde gezmäge çykylyar.*

giç [giic]: *Öz bolmaly ýa-da edilmeli wagtyndan san wagtyň köpüsini geçirip. Heniz giç däl, gelip ýekdiň myradym! (Sowet Edebiýaty Juraly). Seňin daşy jöjek içi möjekdigiňi men giç aňladym (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İş köp bolanda, giç ýatylýar. Giç ýa- da ir tur, alty pişegi artyk ur (nakyl). Giç agşam – ilkaşamdan soň mazaly gije düşüp başlan wagt. Şolo tamjagazda ir etir, giç agşam tamdyranyň tary seslenýär (Sowet Edebiýaty Jurnaly) **Giç ýagşy-** gün ýaşandan soň agşam bir öýe barlanda : agşamsyz haýyr bolsunlu diýlen manyda aldyýlan söz.*

giçki [giic ki]: *Soňky möwsümdaki, giç ýatışýan. Giçki gawun. Giçki hyýar.*

giçlemek [giiclemek]: *Giç agşam bir ýere gitmek, giç barmak. Jeýhun dynman, sesin kesmän akýardy, giçläp gaýtsalar- da gyzlar ýatmaga (R. Seýidow, Bagtlylar).*

giçlik [giiclik]: *Gijara, agşam. Kämahal gidýär Gökýala, giçlik ýene gelýär gaýdyp (Çary Aşyr, poemalar). Şu gün giçlik öwezini dardan asdyrjak – diýip, atam şähere jar çekdiripdir. (" Görogly" Eposy.)*

gigderijilik [giiderijilik]: *Giderijisi köplük, peýdalylyk , düşewüntlilik. Ekinleriň girdeji artýar.*

gile (giile): *Öýke- kine , ñörazylyk . bu gün özün görkez ile, ilsenden etmesingile Nury Annagylyç , Saýlanan Eserler)*

gilmala [gilmaagala]: *Suwag çekmek üçin ulanylýan gural. Gilmalany ütükýaly ýöredär (Sowet Edebiýaty Jurnaly)*

gimn: Döwlet ýa synp birliginiň simbyly hökmünde kabul edilen dabaraly aýdym. *Sowet soýyzynyň Döwlet Gimniniň şanly, dabaraly awazlary çalynýardy (Pioner Jurnaly).*

gimnast: Gimnastika bilen meşgul bolýan sportsmen . *Sowet gimnastlary gimnastika ýaryşy boýunça dünýäde birinji orny eýelediler.*

gimnastik: Gimnastiki degişli GimnastikaOrganizmin fiziki taýdan ösmegi üçin edilýän yzygyderli maşklar, bedenterbiýe . *mektepdaki gimnastika, Türkmen göreşi we beýleki sektsiýalara ýaşlaryň 170-dengaýragy gatnaşýar(Pioner Jurnaly)*

gimnastýorka: *harby.* Gullykçynyň formalý geýimi hökmünde kabul edilen daşky köýnek. *Alýoşa gimnastýorkasynyň jübüsinden çykaryp ýazaw depderjesini Çernýşowa uzatty (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).Egni G.mnastýorkaly bir seldat bize ýol salgy berdi.*

gimnazist: *kön. s.* Patyşa russiýasy döwründe umumy arta bilim berýän okuw çaýy .W.İ. lenin gimnazyýada akapdyr. *A . S. Puşkin gimnaziýada akan döwründe gözəl eserler döredipdir.*

gin[giň]: 1.Dar däl göwrümi ýaýraň, inli. *İki sagat ýöränlerinden soň, olaryň önünde giin jülge ýaýylyp gitdi.(Sowet Edebiýaty Jurnaly).* Belent jaýyň ýazylyp ýatan giň saýasyny dolduryp oturan adamlar dutaryň şirin owazyndan lezzet alýardylar (Tokmak Jurnaly). *Gin gonçlary ädikleri bolsa ol halamaýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Gin geýim. Giň köçe. 2. göç m. Gahary gelmezek darykmaýan. Gin adam.*

ginekologik: Ginekologiýa degişli.*ginekologik bölüm.*

ginekologiýa: *med.* Aýal kesellerini we olaryň bejeriliş usullaryny öwrenärylym. *Studentlerginekologiýadan ekzamen berdiler.*

ginekolok: *med.* Ginekologiýadan spetsialist.*mariýa aleksandrowna ginekolog bolup işleýär.*

ginelmek [giňelmek]: Önki ýagdaýyndan göwrümi artmak giň bolmak, meýdany ulalmak, inli bolmak. *Sowukda jisimleriň göwrümi daralyp gyzgynda , yssyda giňelýär.(Fizika Kursy)*

giňeltmek [giineltmek]: 1. Göwrümini artdyrmak , giň etmek, iňine artdyrmak, ulaltmak. *Çeşmäniň gölen suwlaryny , jalawlaryny arçap, gözbaşyň aýtymy giňelttiler (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* Aýaz ony biraz gineltti-de külüňin sapyny içerik saldy (N. İbrahimew, Ol Gün Geler) 2. Artdyrmak, köpeltmek ýaýbaňlarndyrmak. *Maldarlar arasynda agitatsion – köpçilik işiň gerimini giňeltmeli. ("Sowet Türkmenistany Gazeti").*

giňemek [giinemek]: 1. Giňligi artmak, göwrümi ulalmak, giňemek. *Serdaryň uzadan turşy hyýaryny waşyrdadandan soň, Kelhanyň bogazy biraz giňedi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)* 2. Göç. m. Giň göwrümlü bolmak, sowuk ganly bolmak. *Ol indi gaty giňäpdir.*

giniş[giiniş]: Dar däl, birneme giň. *Bu jaý her zatdyr, oňa görä giniş.*

ginişgenlik [giinişgenlik]: ser. **Giňigişlik.** 1. Gijä galan bir towşan giňigişkenlik çykty-da töwerege diň salmaga durdy (L.N: Tolsýtoý ,Saýlanan Eserler).

giňişlik [giinişlik]:1. Göwrümi ýaýraňlyk, açlyk gaty, boşluk, giňlik. *Samolýot deňiz giňişliginin üstünden uçup barýardy (Sowet Edebiýaty jurnaly).* Gazagystanda Sibirde ümmülmez giňişlikler bar (N. S. Hruşçew , Pagtanyn Öndürilişini Mundan Beýlek-de Artdyrmak Ugrunda). *Bu balyk giňişligi gowy görýär (A.P .Çehaw, Saýlanan Eserler)* 2. Arkaýynçlyk, asudalyk. *Soltansöýün giňişlik bir wagt bolsa, belki, ony harmana taşlardy(Myraly)*

giňlik[giinişlik]: 1. ser. **Giňişlik** 1. Aňyrsy-bäsi görünmäýen giňlige göz ýetirip bolmaýardy. 2. Sowukganlylyk, arkaýynçlyk paýhaslylyk. *Ogulşeker özi giňlige saldy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary "Jurnaly). Aýnaguly muna giňlige salyp güldi-de: halypa , saňa-da çay berseler içersin ! –diýdi (A. Durdyýew , Saýlanan Eserler)*

giperbola: 1. Edeb täsirini güýglendirmek maksady bilen çakdanaşa ulaldyp, çişirip görkezýän şahyana usul. *Giperbolany hem magtymguly öz şygrylarynda az ulanmandyr.* (Edebiýat) 2. mat Konysyň kesilmegi netijesinde emele geýän egri çyzyk.

gipertonik: Gipertoniýa keselli

gipertoniýa: med. Güýçli gan basyşy zerarly ýüze çykýan kesel.

gipetenuza: mat Gönüburçly üç burçlygyn göni burçynyň garşysynda ýatan tarap.

gipnotizm: Gipnoz baradaky taglymat , gipnozçylyk.

gipnoz: Adamyň erkiniň alynmadygy esasynda emele gelýän ukuly ýa ýarym ukuly ýagdaý we şany emele getirýňň usul , gözbagçylyk. *Gipnoz usuly bilen adamy uklatmak.*

gipnozçy: Gipnoz, gözbagçylyk bilen meşgul bolýan adam

gipoteza: Tejribe ýeti bilen barlanylmadyk kabir hadysalary düşündirmek, subut etjek bolmak maksady bilen edilýän çaklama magnetizmin gelip çykyşy hakkynda amperin gipotezasy (*Fizika Kursy*)

gips: Hek goşantly ak ýa-da sary renkli mineral jisim gips çykarmagy , ony üwemegi we kolhozlara eltmegi guramak zerurdyr. (*N.S. Hurşçew, SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýlek-de Ösdürmek Çöreleri Hakkynda*)

girdap [girdaap] : 1. Derýada , deňizde suýuň köwleýip , aýlanyp akýan ýeri, burgy. *Haýynlary düýpsüz girdaba atýan , Azatlyk arslany, biri biz biri* (Nury Annagaçlyk , Saýlanan Eserler) .2. göç . m. Çylşyrym , kynçylyk , men bilirmen bu uruşyň girdabyn , ozal başlap öldürerler serdaryn (*Görogly Eposy*).

girdeji [giirdeji]: Çekilen zähmet üçin her hili çeşmelerden girýän düşewünt, peýda . *Pagtadan şeýle hasyl alsak, başga girdeji hasap hem däl. Hasyly ýygnap, girdejini sandyga salanymyzda sän , ullakan toý ederis* (B. Kerbabaýew , Aýsoltan). *Sen nebsini saglatmanda-da girdejin çyktajyňdan sallamlyrak bolar.* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim) . Kolhoz girdejisini paýladygy gelin edinip , toý edjektiris (*A. Gowşudow, köpetdagyn etegine*)

girdejili [giirdejili]: Girdejini köp börýan , peýdaň köp berýan düşewünli. *Girdejili iş, Girdejili ekin .*

girdejisiz [giirdejisiz]: Girdejisi az bolan , düşewünsiz, peýdasyz.

girdejisizlik [giirdejisizlik]: Girdejisi azlyk , düşewünsizlik , peýdasyzlyk.

girdenek: Gysgançlyk boýly, kiçjik , çaklanja (adam hakkynda) girdenek adam.

girdi: dual. ser **Girdenek.**

girdirmek [giirdirmek]: 1. Girmäge mümkinçilik bermek, içine salmak, girizmek 2. Bir zady ikinji bir zädyn içine salmak, girizip jebis getirmek . 3. Kabul etdirmek, götertmek, ýerleştirmek. *Çagany okuwa girdirmek. Kolhoza girdirmek.*

girelge [giirelge]: Jaýyň we ş.m. içine girilýän ýer, gapy. *Uzyn boýly, içemik ýüzli bir adam girelgä golaýlaşdy* (*Sowet Edebiýaty Jurnaly*) Gutynyn merkezinde girelge deşijeginiň önünde höwürtgä ýerleşýär (*İ. Şakala, Türkmenistanyň Öňde Baryjy Pasekasy*)

girelişmek: Biri bilen gaharlanyşmak, herrelişmek .

girew: 1. Karz (wagtlaryň) alnan zadyň deregine goýulýan haryt, pul we ş.m zat. *Girewine ýerler goýlup, eger bergidar bergisini üzüp bilmedik wagtynda al ýerler monastýrlaryň eýeçiliklerine geçerler eken* (SSSR Taryhy) ol kitabyňy girew goýdy. 2. Şaýatlyk edip biljek, zaman, kepil. *Parahatlyk girewi bolan halkara dostlugu baky ýaşasyn !* (Sowet Edebiýaty Jurnaly). *Sap ýürekli zahmet zahmet üstünligin girewidir.* (Sowet Türkmenistany Gazeti). *Girew bolmak, kepil bolmak. Birine girew bolmak.*

giri: Eliň içi, penje aýa **Girä düşmek** – birinin ýa-da bir zadyň tasirine duçar bolmak, ele düşmek. *Sen nä hili beýle ýazgydyn girisine düşdün* (A. Gowşudow , Köpetdagyn Eteginde) **Girä salmak**- öz tasirine duçar etmek, ele salmak, ele düşürmek. *Meniň ýaly bir kazygyň birisi haýwany girä salandyr* (L.N. Tolstoy. Saýlanan Eserler).

giribermek [giiribermek]: Otaga ýa-da boş bir zadyn içine girip gitmek, girip geçibermek. Gir, oglum giriber! (H. Ysmaýylaw , iki atanyň ogly)

giriftar[giiriftar]: *kön.s.* Bendiwan, bagly garaşly giriftar etmk *Giriftar bolmak.*

giriş [giiriş]: Ylmy işin ýa-da eserin başlaňgyç bömi. *Dissertatsiýanyň girişi onat ýazylyptyr.*

girişmek [giirişmek] : 1. İki – ýekeden girip başlamak ýowaş- ýowaştan girmek. *Okuwçylat-r mekdebe girişip başladylar.* 2. Bir işe başlamak , bir işi edip başlamak. *Türkmen dramaturglary aýratyn hem soňky ýyllara hazyrki zaman temasynda pýesa ýazmaklyga has içgin giriştiler . (Sowet Edebiýaty Jurnaly) kutuzow harby işleri çuňňur öwränmege girişýär (mydam taýýar Gazeti)*

giritmek: Asylyşpyza çekmek, asylyşyp burunlygy dartmak (düýe hakta)

Girizmek[giirizmek]: 1. Ser. Girdirmek 1, 2 jaýa girizmek okuwa girizmek 2. Bir zädyn hatyryna düzümine goýmak. Spisoga (at) girizmek **Teklip girizmek** – ser **Teklip.** *Ortýadyň wajatylarynyň biri şeýle tekliptir girizdi (Mydan Taýýar Gazeti)*

girmek [giirmek]: 1. Bir zadyn içine geçmek. *Paýtun onuň gök gabzaly derwezesinden girip, howlynyn ortasynda durdy .(A. Gowşudow, Powesrtler we Hekaýalar). İnji dil haty ýazmaga içeri girdi (A. Gowşudow Eserler)* 2. Kabul edilmek , bir ýere ýerleşmek , götirmek. İnstituta okuwa girme. *İşe girmek.* 3. Bir zadyň hataryna, sanyna goşulmak . *meşhur pulkowa dagy leningranyň gahrymançylykly goralmagynyň taryhyna girdi.(Sowet türkmenidany Gazeti) .meniň adym hem spisoga girdi.4. ýuwulmak netijesinde gysgalmak, daralmak, kiçelmek köýnegim giripdir. Mata ýuwulanda girýär* **Düýşe girmek-** se.r **Düýş.** *Gündiz pikiriň men bolaýyn gije girsem düýşleriňe (türkmen halk şahyrany döretijiligi). Gündiz gören zadyn käwagt düýşe girýär* **Sana girmek** – ser. **San.**

girrelmek: Bir zada birden gaharlanmak, derrew gaharlaşmak. *Biderek zat girrelmek.*

girrik: girrik häsiýetli bolmaklyk dargursaklyk,gaharjanlyk. *Sen, jigi, girrikligini taşla-da bize gyzykly gürrüň edip ber! (B. Pürliýew İlkinji Gün)*

girrik: Söher zada gaharlaýan, gaty gaharjän, dargursak. *Küle girrik bu gürrünlere özüçe düşindi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Girrik bolmazlar, oňşyklyrak bolmak gerek (Sowet Edebiýaty Jurnaly).*

girýan[girýaan]: *kön. s.* **Girýan bolmak** – gözi ýaşly bolmak, aglamak. *Onun ýanagyndan sorup, onun ýanagynyň üstüne ýaňagyny goýup duranynda, onun girýan bolan gözlerinden ýaş akyp, iki ýaňagynyň arasynda syrykdy.(A. Durdyýew , Saýlanan Eserler.)*

gistelog: Gistologiýa boýunja spetsialist.

gistologiýa: Haýwanlaryň adamlaryň we ösümlüklerin orgaňizmlerinin mikroskop arkaly barlanylýan dokuma gurluşlary hakyndaky ilim.

gitara: Girtşilip çalynýan ,bir näçe tarly saz guraly. *Ol gitara Türkmen hearkaly barlanylýan dokuma gurluşlary hakyndaky ilim.*

gitara: Girtşilip çalynýan ,bir näçe tarly saz guraly. *Ol gitara Türkmen heňlerini – de çalardy. (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Pýotr bolsa şol abadan atapan döwür gitaryny eline aldy, idi ol gitaryny tiňňildedip, .türkmenleri aýrallyk hakyndaky aýdymalaryna hiňleňýärdi (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).*

gitaracı: Gitara çalýan adam. *Özi hem gitaracıdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gitdigice: Wagt geçtiğiçe, git-gide ýawaş- ýawaşdan, barha. *Nemeşç dilinde alynyp barylýan gürrüň gitdigice güýjeýärdi (A.S. Puşkin ,Saýlanan Eserler.)*

git-gide: dial. ser. **Gitdigice.** *Ol git-gide ruhlanyň, gürrüňini dewam etdi. (L.N. Tolstoý , Saýlanan Eserler*

gitgir: Çalt ýöräýän, çust. Ýyldyrym sypatly aty dial. Ser. Gitdigice. *Ol git-gide ruhlanyň, gürrüňini dewam etdi. (L.N. Tolstoý , Saýlanan Eserler*

gitgir: Çalt ýöräýän, çust. Ýyldyrym sypatly atyňyz gitgir, synpy düşmanlara jyljyňyz ötgür. *(Ata Salih, Saýlanan Eserler.)*

gitmek: 1. Bir tarapa barmak, ýöremek, ugramak. Íwan iwonawić çykyp gitdi.(A.P.Çehow Saýlanan Eserler). Giden getirer ,oturan nyrsarar (nakyl) 2. Taşlap ötegitmek işden gitmek. *Gullukdan gitmek* 3. Dewam etmek. *Atysykdiňe depän töwereginde, derýän kenarynda gityördi.* (B.Kerbabaýew ,Aýgytly Adim.4. sarp edilmek, geçmek. *Wagtyň biderek gitmek.* 5. göç . m. Çümmek batmak, girmek. *Pikere gitmek* 6. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyn ýakynlaşmagyny we bolup gutaranyny görkezýär. *Sürüp gitmek, ylgap gitmek, gaýtyp gitmek ýüzüp gitmek, syrylyp gitmek, begenip gitmek.*

gizlemek: Birinden ýaşyrmak , ýygşyrmak . *Begenç ,sen gizlänsin ! Aýsoltan ýylgyrys alamatyny gizläp bilmedi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bäsatarym bilen naganymy hem golaýjak da gizledim. Sadap gülküsini gizlemek bilen ýaşmagy çeynedi* (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). *Emma ýaglyk gizlärden ýonsyzdy.*(A. Gowşudow , Mähri – Wepa). *Aýrana gelen tabagyny gizlemek* (nakyl)

gizlençek: ser, **Gizlin**

gizlenmek: Bukulmak, birinden ýygşyrylmak , ýaşyrylmak. *Sen häzir wagty barka çagany al-da gaç we tiz gizlen !*(A.Gowşudow ,Saýlanan Eserler) *selçen agaçlardaki serçeler , göýädiýersin , bir zatdan howatyr edýän ýaly, janygşyp jürleşmek bilen gizlendiler.*Söweç ýaraglary ulaglar gizlenýärdi. Emma sizin bilen bile gizlenmäge ýer tapylmaz (B. Kerbabaýew Aýgytly ädim). Hum ýokmy içinde gizlener ýaly ? (N. Sarynahaw , Saýlanan Eserler). *Gizläneýjek, nijik borka?* (Görogly, Eposy)

gizlenpeçek: İki toparyň biri gizlenip , ikinji topary olary agtaryp tapyp oýnalýan oýun gizlenpeçek oýnamak.

gizletmek: Ýygşyrtmak , bukturmak , ýaşyrtmak . *kükürdi çagalardan gizledipdir.*

gizligin [gizliigin]: ser . **Gizlin.**1567-inji ýylyň önüsyndasynda baýarlaryň gizligin uly dildüwşükleri düzülipdir (SSSR Taryhy)

gizliginlik [gizligiinlik]: ser. **Gizlinlik** . gizliginlik bilen geçmek.

gizlin [gizliin]: Duýdurmazlyk bilen , agryn ýaşyryn . *seniň gizlin syryňy Íwan duýmaýandyr diýen oý seniň göwnüňe gelmesin ! olaryň arasynda gizlin gürruň bolup geçipdi* (B. Kerbabaýew , Aýgytly ädim). *Gizlin habar etmek. Gizlin iş alyp barmak. Tebigatyň gizlin syrlaryny bilmek.*

gizlinlik [gizliinlik]: Aç-açan dällik , agrynlyk , ýaşyrynlyk . *ol gazlagaň on ýylyň dawamynda äroň gizlinlikde taýýarlanylady* (Gadymy Dünýä Taryhy)

gladiator: tar. Gadymy Rimde: Tsirkde wagşy haýwan ýa-da başga bir urşujy bilen aldym. *Berdimli güýç synanyşýan esir gul. Gladiatorlar ýullaryň aýratyn razýadyny düzüpdirlir*(Gadymy Dünýä Taryhy)

glawlit: Çykýan metbugatlary (kitap, gazete- Jurnallary) ilki gözden geçirýän edaranyň gysgaltylan ady.

glisser: Suwuň ýüzi bilen çalt gidýän düýbi ýasy gämi.

glitserin: Ýaglary himiki ýol bilen arassalamak arkaly alynýan, meditsina we tehniki maksatlar üçin ulanylýan dury, goýy suwyklyk.

globus: Ýeriň şekilini görkezýän, okuň daşynda aýlanyp duran topalak şar ýeriň modeli, okuw esbaby. *Gözleri mugallamyň stolynyň üstündäki globusa dikildi.* (Sowet Edebiýatyz Jurnaly). *Geoprapýa sapagynda globusdan peýdalanylýan.*

glýukoza: Ösümligiň miwesinde bolýan süýji önüm, üzüm şekeri.

gñoseologiýa: Filosofiýada: Akyl ýetişir teoriýasy, tebigata, jemgiýete göz ýetirip bilmek taglymaty.

gobsy: İtelgi, ýardam. Batga batyp çöken düýä birneme gobsy berip turuzdylar.

gobsyndyrmak: Ýerinden turuzjak bolup gozgandyrmak, hereket etdirmek, gymyldatmak. *Agyr tolkunlar gaýygy gobsyndyryp iňdarylýandylar* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

gobsunyşmak: Ýerinden turjak bolşup synanyşmak, hereket edişmek, gymyldaşmak. *Bizin bolsa ýüregimiz münkildap dur, gobsynys ýaryş , gara dere batýaryş* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly.)

gobsunmak: Ýerinden turjak bolup synanyşmak, hereket etmek. *Ol kümüş gynly gylyjynyň baljak taýyny özüne bakan öwürdi- de gobsundy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Wanýa daýy ýerinden azajyk gobsundy* (Mydam Taýýar Gazeti). *Ol bir gobsyndy ýoldaşlary oňa tekge berdiler* (A. Gowşudow , Saýlanan Eserler)

gobzy: *dial:* Kerwene gidilende, käse, çäýnek, gyrkylyk we ş.m. salyp, öz ýanyň bilen äkitmek üçin gaýyşdan tikilýaň gap, guty.

goja: 1. Yaşuly, garry. *Komandir bilen ýerli daýhanlardan bolan bir gojany görende soň ol ynandy* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). *Gadam aga örän hoş gylyk goja* (N. Pomma , Goşgular). *Burny düwünli goja girpikmen çala närazylyk bilen garady* (B: kerbabaýew, Aýgytly Adim). 2. Üsütnde bir näçe asyrlar geçen , köne , garry. *Goja Daglardan ýol ala , Ak ýüzi goşa hal pla* (" Görogly" Eposy). *Goja dagalar.*

gojalyk: Gojanyň ýaşynda bolmaklyk, garrylyk ýaşyna ýeten. *Miweler astynda böklepjaý yaşlar, yaşlyga oýlandy gojaman başlar* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Agronom ýaňky gojamamanyn çynarlaryň şahalaryn al asmana gol uzadýar* (B. Kerbabaýew , Aýlar) *gojaman daglar tebigatyn güzelligine görk goşýardylar* ("Pioner" Jurnaly)

gojalmak: Gojalyk ýaşyna ýatmak, garramak. *Asyrlar oň gara saçyn agartmaz, Ömür baky hiç gojalmak ýok oňa* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)

goç: 1. Erkeklik mäzi biçilmedik uly goýun. İki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamaz. *Goça buýnuz yük dälidir* (nakyl). *Bedew atlar semiz bolar, goç ýigitler tämiz bolar* (" Türkmen Halk şahyrany döredijiligi "). *Goç ýigt söweşde belli* (nakyl).

goç1: Ýaşayyşda öý hojalygynda ulanylýan ýorga-düşek we ş.m zatlar. *Men on minudin içine goşumy eltip, seniň goşuna gatyp biljek* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Derwaýys goşlaryny göterip, yzan – çuwan, ylgaşýan aýallar, çagalar-da eşelona bakan haýdaýarlar* (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Adim). *Öýün goşy.* 2. Ýanyň bilen akidilýan yük, aňry-bäri zatlar. *Hoşgeldi goşlaryny gapyda, jaýlarynyn işigindaki bu görnüşleri hyrydar göz bilen synlady* (A. Gowşudow ,Köpetdagyn Eteginde). *Portfelimden başga-da goşum bar.*3. Çöl meýdan ýerlerinde goş-golam goýlup, wagtlaýyn mesgen tutulýan ýer. *Çolugy bilen baş çoban goşdadylar* (A. Gowşudow ,Köpetdagyn Eteginde). *Birden gökden düşen ýaly bolup, bularyň goşunda üç atly, bir pyýada, dört sany ýaragly adam häzir boldy.*eý pälwanlar, siz şu goçta azajyk dynç alyň (" Türkmen Etekleri"). *Ýa guma çykyp, aýnany çopan goşunda goýmalymy?* (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Adim). 4. göç.m. Ýer sürmek üçin goşullan mallar. *Olar ýerli-ýerden goş goşup, gök otly, mahmal ýaly cyg ýeri ala dörijük ederdi. Galyň ýigidin jany bilen deň görýän maly goşdan, döwekden çykarylyp, naäçe gezek berildi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Goş birikdirmek** – öýli-işikli bolmak, bile durmuş gurmak, öýlenmek. *Aýsoltan bilen goşyny birikdirip bilse, Begenjini dünýäde armaný yokdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Goş diýmän, goşa gysdyrylan** –hiç zat diýilmänkä gürründe orta düşmek, ara sokulmak. *Goş diýman, goşa gysdyrylan Allaýarowa göwni ýetmedi.* (" "Sowet Edebiýaty " Jurnaly).

goçak1: Goçuň şahyna meňzetmek bilen, hala, aýal geýimlerini salynýan nagys. *Köne nagyslarmyz: goçak, göllerimiz, içýan agyz, iner diş, erik güllermiz* (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly).

goçak2: *dial.ser. Uly.1.* Geldi daýaw, gözleri bir adamdy (A. Durdyýew ,Saýlanan Eserler). *Öňlerin bir goçak beýik dag çykypdyr.* (Ata Salih, Saýlanan Eserler). *Goçak garpyzlaryn, çal kalemlerin ,mylaýym howaňda ösýär*

goçak3: Edermen, batyr, gaýratly. *Goçaklarym , olja alanynyňda, hajy aganyzam ýadyňyza çykarman!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Ganat kakyp galkyň*

göge, goçaklar. Goç guzudan dörän duzy goç bolar, bir goçakdan goçak dörär, soltany (" Görogly " Eposy).

goçalmak: dial.ser. **Ulalmak** 1.

goçaltmek: dial.ser. **Ulaltmak**1.

goçbuýnuz: 1. Esasan keçä salynýan goçuň şahyna müňzeş nagyş. *Goçbuýnuz nagyş salnan keçe*.2. Gabrystanlykda mazaryn başynda goýulýan şaha benzeş bellik.

goçgar: Kiçi goç, goçun balasy.

goçy: 1. Özüne gowni ýetýän, ýürekli, bwatyr. *Belki, onuň goçy oglundan tamasy bardyr.*(A. Gowşudow, Mahri , Wepa).2. uly, ýetişýen, kamil (adam).

goduk: Gulanyň kürresi. Gulany başyna gaý düşse, godujagyna garamaz (nakyl)

godukdyrmak: Sarsdyrmak, titretmek, yrandyrmak, çaykamak, gozgamak. Ýerleri godukladyp barýan Sowet toplary atylyp başlady.

godukmak: Gozganmak, sarsmak, titretmek, yranmak, gymyldamak (ýar hakkynda) ýer goduklapdyr.

godurdamak: Gody- gody edip gürülemek honda bärsi bolup gürläp oturmak. *Näme beýle godurdap otursyň.*

godurdaşmak: Bir näçe bolup godurdamak, hondan bärsi bolup gürrüň edişip oturmak.

goh [gooh]: Şawhunly çykýan gykylyk, galmagal, gopgun. *Uly goh turupdyr. Goh turuzmak-* galmagal etmek, gopgun turuzmak, gykylyklamak. *Sansyz aýak gyrmylt- gyrmylt, oba içinde goh turyzdy (B. Kerbabaýew, Poemalar).*

gol [gool]: Gum ýerinde iki gerşiň aralygyndaky giň oý ýer, giden peslik. *Maşynlar wazlaşyp ýaňladýar goly, üstleri hem pagta galladan doly (N: Pomma, Saýlanan Eserler).* *Çopanlaryň çyn mňhriban hossary Çarwalar goş basýar gollar içinde.*

gol: 1. Bedeniň egninde tä elniň barmaklaryna çenli bölegi. *Elimdäki bir çogmak güllerde her haýsynyň goluna bir gyzyň gül berip geçip gitdim. (A. Durduýew, Saýlanan Eserler).* *Ol iki golyny sallap, messan basyp ýörän gelýärkä, onuň ýalpyldawuk gara saşlary iki göwsinin üstünde oýnap , biri- birine owsun atýar (N. Pomma , Sebabini Soň bildim).* *Çagalaryň iki goluda açykdy (M. İbrahimow , Ol Gün Geler).* *Öz kolun bileň beren suwuňy içip , öz ýoluma gideýin (Görogly Eposy).* *SSRR-in işçisi hem daýhany, goly bagly gardaşlarymyz unutmaň (R. Seýidow, Saýlanan Eserler).* *Kesew uzyn bolsa, gol ýanmaz (nakyl).*2. Dokumetin weş.m. ýüzüne bir ýazan familýaň. *Adamzat bagty üçin bütün dünýäde, parahatçylyk bolsun diýip gol çekýän (Nury Annagyçlyk, goşgular).* *Ol heňi ýasalan hünärli eller parahatlyk üçin goýupdyr gollar (R. Seýidow , Saýlanan Eserler).* *Şu syry hiç ýerde paş etmezligime, şu dil hatyny berýärim we golumy çekýärim ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*3. Käbir ösüm şahalary al-asmana gol uzadýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Hakykatden-da gowaçanyň gollarynda agyr gozalaryň käbiri ýilik ýaly süýemlerini düýäň emjegi ýaly ýaýradypdyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)* **Gol asty** – köp hukuklar boýunja birine garaşly, öz erksiz, bakna. *Patyşanyň gol astynda Ezilýärdi halkyň sesiň (Ata Salih , Saýlanan Eserler).* **Gol bermek** – pälinden gaýtmak maksady bilen ruhany adamdan dogma almak we diňe dini düzgüne hyzmat etmek (dini düşünje boýunça). *Şu pire gol berip , sopy bolup goýandyr. (Görogly Eposy).* **Gol gowşurmak.** 1. İki elini gowşuryp, hyzmata taýýardygyňy bildirmek. *Elten sowgatlaryny hünkäriň öňünde goýup, gol gowşuryp, salam berip durdy. Goç ýigitler, ömrüň bolsun zyýada, gol gowşuryp, hyzmat ediň pyýada ("Görogly" Eposy).* 2. İşlemän durmak, bikär durmak . **Gol götermek** 1-Ýygnakda, saýlawda ses bermek. *Karara-da gol göterdiler, ony kemsiz tassykladylar (Sowet Edebiýaty Jurnaly).* *Soň päkgen meseläni sese goýdy, bir ellinden başga çlenlerin hemmesi hoşgeldiniň tarapyna gol gösterdiler* 2- İşiniň roçaw bolmagy, şowuna düşmegi üçin pota bermek, dogma okamak (dini düşünje boýunja). *Pirim şahymerdan mertleriň merdi, gol gösterip bize bir pota berdi (" Görogly"*

Eposy). **Gol çekmek-** öz adyňy ýa-da ataň adyny ýazmak, gol koýmak **Gol ýapmak** – biriniň arkasyny tutmak , *Birine gol ýapyp , birinize ýaman tutmak* (Sowet Edebiýat Jurnaly). *Ýok artyk , iş birinin seňrigine kakyp birine gol ýapmakda däl* (B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim) **Gola almak-** birinin erk-ygtyýaryna eýe bolamak , özüne garaşly etmek; işiň we ş.m tärine ökdelemek. *Birinjide, ol baý nebit raýonlaryny gola alar* (M. İbrahimow , Ol Gün Geler). *Rus aýaly anna güle öwretti, stanoklan tärin gola almapyn* (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda) **Gola salmak** – bir zady eliňe düşürmek , öz ýaňyna geçirmek . *Gola salyp otuzyny, kyrkyny, boýnun salgam ýolan ýaly ýo, dostum!* (Ata Salyh , Saýlanan Eserler). *Soň ussa şol, gyzy gola salmagyň pikirinde boldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **Goldan bermezlik-** mümkin bolan pursatdan doly peýdalanmak, pursaty sypdyrmazlyk. *Şol ýagdaýyn özi, pursady goldan bermän, öginmän, hereket etmegi Çernişowdan talap edýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Golundan götermek-** maddy hal- ýagdaýynda kömek bermek, eklemek, ekleşmek. *Sen bolsan işe günortan gelyarsıň, şumy seniň ýetişip ataň golundan göterişin!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **Goly bagly** – ygtyýarsyz, erksiz, garaşly **Goly ýukalyk-** eliňde harçlyk pul zat az bolmaklyk, eli ýukalyk, garyplyk.

gola [goola]: 1. Gurşundan guýlan kenek, aşyk. *Gola kenek* 2. *gepl.d. gurşunda guýlan mňhir, peçat. Gala bolsa polkowligi bersi ýaly, babahan arçynda galyppy.* Arçynlyk golasy Babahana geçýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Myrat arçyn ýene aldy golanyo* (Sowet Edbiýaty Jurnaly)

golak: Goly bolmadyk, eli kesik, kolsuz. *Golak adam.*

golaklyk: Golak bolmaklyk, goldan mahrumlyk, golsuzlyk.

golan: Öýün gamsynyn daşynda aýlanýan ýüp.

golawramak: Uzak ýoly pyýada geçmek we ş.m. sebäpli gaty ýadamak , ysgyndan düşmek, halys bolmak, aşa ýadamak. *Doga owa gidip, halys golawradyk.*

golaý: 1. Daş bolmadyk, uzak däl, ýakyn. *Seniň şol oglun urşuň golaýyna barjak gümani barmy* (A. Gowşudow, Mahri-Wepa). *Birdenkä şäherin gündogar çetinde gyzy gwardiýanyň duran ýerinin golaýynda atyşyk başlandy* (B. Kerbabaýew , Aýlar). *Bunlaryň barlygyň aňman. Ol örän golaýdan ötdi* (Çary Asyr Poemalar). *Hany, oglum, golaýyma geç!- diýdi* (Nury Annagyçlyç, Saýlanan Eserler).2. Garyndaşlyk taýdan ýakyn. *Olhaty, belki, ol öziňiň iň golaý adamlaryna ýazandyr, belki, aýalyňa ýa çagalaryna ýazandyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). 3. Gen, çak, möçber, ýakyn töwerek, çemesi.

golaý-goltum: 1. Ýakyn aralyk. *Bu gürrünçlige bolsa golaý- goltum, obagoňşular- da gatnaşýardylar* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). *Onuň ady bilen aşnalary golaý- goltumdaki obalardan ýygnanyp, artygy uly dabara, aýratyn höwer bilen garşy aldylar. Golaý- goltumdan öýerämekçi bolanda-da oňly ýerden oňa gyz beriljegi gümanady* (B. Kerrbabaýew, Aýgytly Adim). *Mirap golaý-goltumda tapylmady.*2. Ýakyn garyndaş *Golaý-goltumyny çagyryşyp toý etmek.*

golaýlamak: 1. Bir ýere, bir zada golaý gelmek, ýakynlamak. *Otly stantsiýa golaýlady.*2. Ýakyn gelmek ýakynlamak (wagt hakynda). *Gije daňa golaýlapdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *İndi kokasynyň hem geler wagty golaýlaptyr.*

golaýlatmak: Golaý

aralyga eltmek, golaý getirmek, ýakynlatmak. *Kem- kemden olaryň aralaryny golaýlatdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şofýor maşyny köprü golaýlatdy-da duruzdy.*

golaýlaşmak:1. Bir ýere, bir zada has golaýlamak, golaý gelmek, ýakyn gelmek ýakynlaşmak. *Elgwsy möjege has golaýlaşypdy* (Sowet Edebiýaty Jurnaly). *Otlu stantsiýa golaýlaşýardy.*2. Yetip gelmek, ýakynlaşmak. *Ol şol mahal garaňkynyň golaýlaşmagyna begendi* (A. Gowşudow, Eserler)

- golaýlyk:** 1. Uzak dällik, ýakynlyk. İşleýän ýerimiň golaýlygy –da her zatça ber 2. Garyndaşlyk taýdan bolan ýakynlyk. *Olaryň garyndaşlyk taýdan bir golaýlygy bardy.*
- golbag:** [**golbaag**]: Hamyt bilen arabanyň goluny baglamak üçin ulanylýan gaýyş, golgaýyş.
- golça:** Ýag, bal we ş.m zatlar salar ýaly agzy giň içi syrçaly kiçijik küýze. *Gül naz golçadaki gatyktan mis jama guýup, alyny gemrilrn agaç çemçe bilen ony çalmaga başlady. Eline ullakan ak käsäni alyp, golçadan gowurdakly ýag çykarýar.*
- golçunar** [**golçunaar**]: 52 kart bilen 11 ýada 21 sana çenli utuk gazanylýan kart uýunyň ady. *Golçunar oýnamak.*
- golçur:** Ösümligin gapdaldan çykýan ösüntgisini kelte şaha meret küýki jöwenlerin ýaş golçurlaryny ýygмага durdy. *Däne üçin ekilen ösünedir. (" Mekgejowenden Yokary Hasyly Nahili Almaly ").*
- goldamak:** Arka çykmak, kömek bermek, garaşyk etmek. *Poltoratskini goldamak barada ýanynda dürli planlar düzýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Özüm ölse, ruhum goldar sizleri. Ähli Türkmen halklary hem saňa ýar bolup, seni goldar, oglum.*
- goldaş:** Kömek berýän, goldaýan. *Saklamak täji dāwlettir, at ýigidin goldaşdyr. (" Görögly " Eposy).*
- goldaşmak:** 1. Goldamaga kömek bermek, arka çykyşmak kömek edişmek, 2. Bile götermek, birlikde tutup götermek. *İçi arpaly agyr haltalary ýne-de goldaşyp başlady ("Kolhoz Günleri")*
- goldatmak:** Arkasyny tutdurmak, kömek berdirmek, arka çykmak.
- goldaw:** Kömek, garaşlyk, hemaýat, ýardam. *Emma olbaşla doly goldaw tapmandyr ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Araky pul mana oňat goldaw boldy.*
- golgarama:** Birine garaşly bolan, birine tabyň, bagly ýagdaý, elgarama. *Olaryň özleri hem keseki döwlete golgarama (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*
- golgaýyş:** ser. **Golbag**.
- gollanma:** 1. Terekli, degişli ugur boýunja alynýan kitap, görkezme esbasy. 2. Bir zady, işi ýerine ýetirmek üçin kanunlar ýygyny.
- gollanmak:** Bir zady öz işinde peýdalanmak, ulanmak. *Men şol kanunlar ýygyny gollanýaryn.*
- gollaşmak:** Biri-birinin goluna gol salmak, gol- gola berip tutuşmak.
- golsuz:** 1. ser. **Golak**. İki golsuz, bir aýaksyz adamy basmagyn bolsa duşmana has hem ýeňil düşjegini bil ýärin. 2. Gol çekilmedik, gol goýulmadyk. *Aýtgula töhmet ediip, golsuz hatlar ýazdylar. (N. Pomma , Taýlak Hyzzyn).*
- golsuzlyk:** ser. **Golaklyk**
- goltaşmak:** Juda ýakyn durmak biri- birine goluň degmek, golun kaklyşyp durmak. *Mähri jamal nämedir bir zat barasynda ýürekden syzdyryp gürrüň bermek üçin, Wepanyň sag gapdalyňa goltaşdy. (A. Gowşudow, Mähri- Wepa)*
- goltgy:** Kömek, hemaýat, goldaw. Göwünlik beriji sözi bilen bize goltgy berýärdi. *Üç ýyllap azap edip okadar mugallymyň ona goltgy berjek bolup goşmaça soraga çekmegi Artygy aljyratdy ("Mydam Taýýar " Gazeti).*
- goltuk:** 1. Golun egin bilen birleşýän yerinin aşagy. *Onuň goltgyna ýara çykypdyr.* 2. Ýan bilen goluň arasyndaky boşluk, giňişlik . *Onuň goltgyna ýamag düşen bukja bardy. Men ony goltugyma alyp, doktora äkidejek boldum. Şonda Gurt özüňin ýaraly komandiriniň goltugyna girip alyp çykdy (A. Gowşudow , Mahri –Wepa). Büşi bilen Hommy goltugy tüpeňli uklap ýatýarlar. Goltgymdan dökülse- gonjuma (nakyl) **Goltukdan götermek** –yardam etmek, kömek edip aýaga galdyрма, gurplandyrmak. *Beýik Rus halky ýene biziň goltugumyzdan göterdi. (B: kerbabaýew, Aýgytly Ädim)**
- goltuklamak:** 1. Goltugynda götermek, goltugyna alyp götermek, goltugyna almak, güýsegöz depderini goltuklap geldi. *Aýsoltan geýimini goltuklap,*

hammama bakan gitdi. (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).2. Biriniň goltgyndan tutmak, birinin goltgyna girip götermek, goltugynda tutup ýöremek, kömek etmek. Suwa gark bolan adamy goltuklap, daýzam alyp gelýärdi (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Ol ýoldaşyny goltuklap, nämedir bir zat barada gürrüň berýärdi.

goltuklaşmak: Biri- biriňin goltgyndan tutmak, gol tutuşmak. *Gyzlar goltuklaşsyp бага girdiler.*

goltuklatmak: Goltugyndan tutdurmak.

golýazma: Awtaryň öz eli bilen ýazan teksti, asyl nusgasy, el ýazma. *Dissertatsiýanyň golýazmasy. Halk döredijiligine degişli eseriň gelýazmasy.*

gom [goom]1: Güýçli ýel zerarly denizde emele gelýän oly tolkyn, güýçli olkum. *Denizdäki gom degmunda her alän, Peşmek bilen gyzgan biten gyzgan biten çöp kilen.*

gom[goom]2. Örküjiň gapdaly, küpr arka. *Sünki somalaşyp, eräpdir gomy, üstüne güpürdäp ýykylýar tamy (Ata Köpek Mergen, Ýürek Depderi)*

gomalyşmak: Ýerliksiz - ýere öwinişmek, gopbamsyraşmak, gomparyşmak. *Näme beýle gomalyşyp ýörsünüz.*

gomalmak: Ýerliksiz – ýara öwinmek, gopbasyratmak, gomparmak.

gomaltmak: Ýekiksiz – ýere öwindirmek, gopbasyratmak, gopartmak.

gomeopat: gomeopatiýada spesiýalist.

gomeopatik: Gomeopatiýadan degişli. *Dermanyn gomeopatik dozasy.*

gomeopatiýa: Keseli dermanyň kiçi dozasy bilen beriş usuly.

gomlamak [goomlamak]: 1. Örküjiniň gapdallaryna ýag ýygnamak, semremek. *Bu urçynyň reňki hurmaýy ýaly gyzaryp, garaköli ýaly buýra atdy, örkiji gomlady (B. Kerbebeýaw, Aýgytly Ädim).2. göç.m. Goltugyndan götermek hemeýet bermek.*

gomparyşmak: Kop bolup gomparmak, hondan bärsi boluşmak, gomalyşamak .

gomparmak: Hondan bärsi bolan bolmak, öwünjenlik etmek, gopbamsy bolma, çişmek, gomalmak. *Ýusupşa gomparyp otyr (" Görogly " Eposy). Ýeri how, halyna ne beýle gomparyarsyn.*

gompy: Özini hondan bärsi saýýan, öwünjenligi eýän, gomalýan. *Gompy adam.*

goňak: Saçyň düýbünde emele gelýän, kepege meňzeş ownuk- ownuk tozga. *Saça goňak düşüpdir. Saçyny ýuwup, gonagyny aýyrmak.*

gonak: ser. **Myhman.** *Biz olara gonak bolduk.*

goňaklamak: Kelläne düýbünde goňak düşmek. *Saç kirllese goňaklaýar.*

goňaklatmak: Kelläne, saçyňa goňak düşürmek. *Kelläni goňaklatmak. Saçyňy ýuwman gonaklatmak.*

gonaklyk: ser. **Myhmanlyk.**

gonalga: 1. Gonar ýsly ýer, gonmak üçin ýer, düşelge. *Uruglar aw we, göçme durmuşda ýaşapdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy). Arçyn han, hasapsyz uçan guş gonalgasyny ýalynýardyr. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim.)*

gonam[goonam]: Gabyr, gör, mazar **Gonam başy-** soňra gonamçylyk bolan açyk bir meýdana ilki jaýlanan adam, mazar.

gonamalçy: Toýda – tomaşada, hudaýýolunda we ş.m. gelene – gidene hyzmet etýän, märekä eserdenlik edýän adam. *Ýowaryň gonamalçysy. Sary ony hormatly ýerde- düşek üstünde oturtdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim.)*

gonamçylyk[goonamçylyk]: Öleň adamlaryň jaýlaýan ýeri, mazarçylyk, mazaristan. *Soň magtymgulunyň gonamçylygyna aýlanyp gaýdarys. Ony saragtdaki Jähitdepe diýen gonamçylykda jaýlapdyrlar. (Edebiýat)*

gonç: 1. Aýakbagyn, topukdan ýukary bölegi. *Dohow bu sapar gonjy gasyn- gasyn edigine çykaryp, ýalpyldawuk botinka geýipdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Adiginiň gonjy ýygırt- ýygırt bolupdur (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Balagyn bir ýan bölegi. Näme –de bolsa, bu gaty zat içki balagynyň gonjundady. Mamagulyn içki geýminin gonjynyň agzyňdaky bir ser bejergisi görünýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) Gonjuna gor duýmak – gaharyny getirmek,*

aladaly ýagdaýa salmak, degnasyna degmek. *Kitabyn arasyndan çykan surat onuň gonjuna gor guýdy* (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly) İki aýagyny bir gonja sokýardy. (*M. İbrahimow Ol Gün Geler.*)

gondalaw: Gapdaldan berilýän we ýetirilýän päsgel, zyýan, ezyet azar. *Biz sygyr çopanyn gondalawyndan gaçy, öňki ýerimizi üýgteldik. Hywada, horezm lkesiniň her bir ýerinde şähelçeçik goldalaw baryny bildimmi, men oňa şol gijede ýetip bilýän, şol gijede çym- pytrak edip bilýän. Başarsa, duşmanyň eňsesinden goldalaw berip durmak üçin, Çerniçow ony tejende galdyryp gaýdan eken.* (*B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim.*)

gondubag [goondubag] : Bir zady daňmak, baglamak üçin danynyň bir görnişi. *Sygryn aýagyny gondubag salyp danyrlar.*

gondurmak: 1. Gonmaga mümkinçilik bermek, uçup ýören zady ýere düşürmek, uçmagyny bes ettirmek. *Samolýaty gondurmagy oýlandy* ("Sowet Edebiýaty " Jurnaly). 2. göç.m. Pugta uramk. *Agsak mürzäniň küýki ýagyrnysyna tüpen teýini gonduryp, ony gyzy wagona süssüren sen diýýärler şeýle mi ? Elindaki pil bilen biriniň eňsesine gondurasy geldi.* (*B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim.*)

goňkarmak: Gopbamsy, ulmsy ýagdaýda oturmak. *Goňkaryp oturmak.*

gonmak: Ýerde oturmak, hawada ýere düşmek. *Onun gidýän tarapyna enişip, eý polat guş, bizin guýa gon! Diýýär* (*N Pomma, Goşgular*). *Suw akar kenar gider, laçynym gonar gider. Howlukma, gurbaga deskine gonaryň – diýip, sözüni gutaryp- gutarmanka gurbaga atan-satan bolup, ördegin arkasyndan süýşüp gaýdan.* 2. Dynç almak üçin arkandaki ýüküni düşürmek, ýüküni düşürüp oturmak. *Dynç almak üçin aralykda bir gonduk.*3. Göçe- göçlükde bir ýurtdan ikinji ýere baryp ornaşmak, täze ýurt tutmak. *Kimler gomandyr bu ýurda, ýurda gonan göçer bir gün* (" Göroglu " Eposy). *Göçen ýurduň gadyryny gonaňda bilersin* (*Nakyl*).4. alçy ýada towha oturmak. (aşyk oýnunda)

gonorar: Ýazan eseri, ýerine ýeiren işi üçin ýazyja, alyma, hudojnige we ş.m berilýän pul, gadam haky. *Awtorlyk gonarary.*

goňr almak: Goňur reňke öwürmek, goňur reňke geçmek goňur bolmak. *Aýsoltanyň güne goňralan ýüziniň aşagyndaki akjyk begenji gozgalaň saldy.* (*B. Kerbabaýew , Aýsoltan*).

gonras: Goňra ýakyn goňur öwürýän, çala goňur. *Beginjin güne ýanan ýüzi gyzylyt goňras bolup görünýän* (*B. Kerbabaýew , Aýsoltan*). *Anka möjeklerin goňras derisi bulaşyp ýatyr.*

goňrumtyl: ser. **Goňras.**

goňşy- golaň: Goňşylykda we ýakyn töwerekde ýaşaýan hojalyklar, maşgalalar. *Onuň sypaýyçylygy, hiý, diýip- aýdar ýaly däl!* (*Bi kerbabaýew, Aýgyly Ädim*). *Bularyň goňşy- golaňlaryndaki garrylarda edil päwanlar ýaly irden turup, mal – garalaryna seredýärler.*

goňşy: Bir biln ýanaşyk ýaşaýan hojalyk, maşgala hemsaýa. *Hatda öz goňşulary çagajyklaryna täzeripler ederdiler* (*A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde*). *Sagbol, menin gadyrly goňşym ! gülme goňşuna – geler başyna* (*nakyl*). *Eýesine gerek bolsa, goňşusyna haram* (*nakyl*). *Goňşyň goňşy bolsa, kel gyzyň hem äre gider* (*nakyl*) *Gonşy okara- gonşuçylyk arasynda biş-düşden dadyrylýan zat, nahar gonşy okara alyşyp-berişmek.*

goňşuçylyk: ser. **Goňşuçylyk.** *Gonşuçylyk aragatnaşygy. Gonşuçylykda gowy görüşmek gerek.*

goňşulyk: Goňşy bolup ýaşamaklyk, ýanaşyklyk. *Men onuň bilen duldegişir goňşylykda ýaşaýaryn* (" Tokmak " Jurnaly).

goňur: Gyzylyt mele, garamtyl gyzylyt (renl). *Aýsoltanyň güne ýanan goňur gaňagyny ýalap geçýän şemalda salkynlyk duýulýardy.* (*B. Kerbabaýew, Aýsoltan*). *Goý, tanasyn ol düşman, kim ekeni duşmany, gelenne etsin puşman. Goý, aksyn goGyzylyt mele, garamtyl gyzylyt (renl). Aýsoltanyň güne ýanan goňur gaňagyny ýalap geçýän şemalda salkynlyk duýulýardy.* (*B. Kerbabaýew,*

Aýsoltan). *Goý, tanasyn ol düşman, kim ekeni duşmany, gelenne etsin puşman. Goý, aksyn goňur gany !* (*A. Nyýazow, Şiirleri*). *İlki bilen rogowistada ownujak aýry- aýry nokat görnüşde sarymtyl ýa-da çalrak goňur renkdäki bulaşyklyk peýda bolýar* (*S.K. Karanow, Beterlän İrinli Göz Agyry*)

gonurbaş: *bot.* Ýaz aýlarynda bitýän ýumşak ot.

goňursamak: Ýanyk ys gelmek, goňyrsy ys gelmek. *Bir zadyň ysy goňursaýar.* (*L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler.*)

goňursatmak: Goňyrsy ys ýaýratmak, goňursy ys döretmek. *Rezin ýakyp goňursatmak.*

goňursy1: Goňursap çykýan ýanyk ys. *Jaýdan bir hili goňursy ys gelýärdi.*

goňursy2: Goňra ýakyn renk. *Goňursy mele reňkli skulpturalar ýoluň gyralaryny bezeýärdiler* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*).

gop: **gop bermek** –1: Birini ýa-da bir zady göstermek üçin kömek bermek, turmaga ýardam etmek. *Mamanyň egninde gop berip galdyrdy. Açlyk odamyny gör nähili ejizledýär- diýen oý bilen, artyk onu gop berip galdyrdy.* (*B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim*); 2: Birini götergilemek, meçew bermek. *Aýsoltana ejesiniň şo sözi goltugundan gop berip galdyrana döndi* (*B. Kerbabaýew, Aýsoltan*). *Sazyň aheni bolsa biri- birini mäkäm gysýan ellerin goltuklardan gpo berip galkyjaklaýdan, göwünleri göwünlere çebisleyän siňňin ýylylyk ýaly syzylýardy* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*). *Haý berekella, buşi beg, gaýrat et bakaly, busi beg!- diýip, her wagt onuň goltugyndan gop beren ýaly edýärdi* (*A. Gowşudow, Köpetdagynda*)

goparylmak: Sogrylyp aýrylmak, çykarylmak. *Goparyldy şorlukdaky ýylgynlar, Depeler-de pytradylar her ýan* (*A. Haýýdow, Gök Asman*). *Guran agaçlaryn hemmesi goparyldy.*

goparyşmak: Goparmaga, sogurmaga kömek edişmek. *Sogan goparyşmak.*

goparmak: 1. Gögerip oturan ýa-da bir ýere berkildigi zady sogurtmak, sogrup çykartmak. *Guran guran agjy gopartmak.* 2. Ýüzinin gatyny aýyrtmak, *gatyny gaçyrtmak.*

gopbam [gopbaam]: *ser. Gopbamsy.* Ol özüni şeýle bir gopbam we batyrgaý tutýar. *Olaryň her biri oňa gopbam söz urup, ony aýratyn hezzetmek üçin alyp gitdiler.* (*B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim*).

gopbamlyk [gopbaamlyk]: Gopbama mahsus bolan gyllyk- häsiýet, ulumsulyk, gedemlik. *Hormat et hem syla, gulak as ile gopbamlyk gowy däl, gir dogry ýola* (" *Tokmak Jurnaly*). *Goňşularyň hormat goýmazlyklary onuň gopbamlygy ýatyrar eken* (" *Mydam Taýýar " Gazeti*).

gopbamsy [gopbaamsy]: İle göwni ýetmeýän, özini hondan bärşi tutýan, ulumsy, gedem, gopbam. *Görogly bu gopbamsy hanlara despatik soltanlara boýun egmeýär. Bu gombasy çaldy* (" *N. Saryhonow " Saýlanan Eserler*). *Eýesiniň gelerine garaşyp, gopbamsy bir sypata girip oturdy.* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*).

gopbamsyramak [gopbaamsyramak]: Özüni hondan bäri tutmak, gopparmak, çişmek. *Seniň ulumsylygyň, gopbamsyramagyn hiç kimse geregi yok* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*). *Ol asla nämesini gopbamsyran bolýarka?*

gopbarmak: Hondan bärşi bolmak, ulumsy bolmak, gopparmak, çişmek.

gopdurmak: Yerinden turuzmak, galdyrmak. *Atageldi, bar, dstuňy yerinden gopdur, gideliň, wagt geçip barýa!*

gopgyny: Gykylykly, galmagally, zelzeleli. *Tanslar daýandy, gollar sallandy, dym, dyrsa aýlandy gopgunly meýlis* (*B. Kerbabaýew, Aýlar*). 2. göç.m. oňa gopgunly günler hem, aýnanyň agyr haly hem, Tejenin guraklygy hem täsir etmändi (*B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim*). *Gopgunly iş.*

gopgun: 1. Güýçli galmagal, gykylyk, zenzele, wagyrdy. *Olar öz oýunlarynyň gyzgalaňy bilen daş-töwereklerini gopgun tursa-da duýmaýardylar. Olaryň öýleriniň töweregine gülki, gopgun durdugyça köpelyärdi.* *Artamonow*

telegrammany okap gutarmanka, dabaraly gopgun bütün töwerege ýaňlanyp Bu Mahri bilen Wepanyn üstünde turan gopgyny ýadyňa salýardy (A. Gowşudow, Eserler). Närazylyk, jenjel, gopgun ýene köpeldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar ownuk-uşak gopgun turuzsalar hem mümkindir. (H. Ýşmaýylow, Powestler).

gopmak: 1. Ýüzi dökülipnaýrylmak, gaçmak, soýulmak. Tamyň suwagy gopupdur. 2. Döwlip aýrylmak, döwürmek. Çöýnegin gulpy gopdy. 3. Sogrylyp aýrylmak, sogrulmak. *Durdygyça kynlaşsa-da oň haly, ýylgyn gopaýmasa, ol hem gopjak däl (N. Pomma , Goşgular).* 4. göç.m. ýerinden galmak, turmak. *Nabat ýerinden gopdy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Giç gopdym äýtýän, ýetişi bilmedim (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ynha, akbidi daýzamy krujogymyza çlen edip alaryş welin, şonda onň gopuz çalsyny-da, läle kakysyny-da görübereriş.*

gopuk: Gopup aýrylan, gopan. *Bu çäýnegin jüründigi gopuk-la!*

gor [goor]3: Otdan galýan owny-uk köz, ownuk köz gatyşykly kül. *Myralynyň atyna iým bermän-detorbasyna gor salyp geýdiriniň- diýip tabşyrypdyr (myraly). Tomsuň jäwzasynyn astynda çäýkanyp ýatan otly gora meňzeýän ürgün mele çäge bu gün gara bukylyp ýatyr (A. Gowşudow, Aöpetdagyn Eteginde). Gonjuna gor goýmak- aladaly, howsalaly ýagdaýa salmak, gaharyny getirmek, howsala salmak. Häli- şindi sawçylyga gelýänler onuň gonjuna gor guýýardy (Sowet Edebiýat Juranaly).*

gor 2: Palçylykdan salynýan jaýyň, haýatyn bir pagsasy. *Ýene bir gor goýýaýsak, tamyň boýy ýetjek.*

gor1: 1. Agaranly düýe çalyňň küýzädeki galyndysy; düýe süýdünden çal etmek üçin gerek bolýan gönezlik. *Ory ýeten düýe çaly artygyn gňşurwugyny tütetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).çal tutmak içün goruňyz barmy? 2. göç.m. Artdyryp goýlan pul, zat, maýa. Onun ozalda birneme gory bardyr. Ol gor baglapdyr.*

gorag [goorag]: 1. Gorap saklamak üçin edilýän çäre, saklaw. *Soňky wagtlarda duşamanlar şol obany gorag astynda saklamaga başlapdyrlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sen hak zähmetimin goragydasyn (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly).* 2. Bir zadýň öňüne edilýän päsgelçilik. *Meýdan- gorag tokaýlaryny ekmek hakyndaki karar.*

goragçy [gooragçy]: Gözegçilik edýän, gorap saklaýan adam goraýjy. *Biz siziň goragçyny (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol zähraniň, Tahyryň hem-de olaryň goragçyny (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol zähraniň, Tahyryň hem-de olaryň erkin söýgi baradaky pikirlerini goragçysy hasabynda ondan häli- şindi timsallar getirýär (" Edebiýat").*

goralmak [gooralmak]: Esewanlyk edilip saklanmak, gorap saklamak üçin gözegçilik edilmek, garwuçylyk edilmek. *Goralan göze düşer.(nakyl)*

goramak[gooramak]:1. Ekine we ş.m. gözegçilik etmek, garawuçylyk çekmek, esewanlyk etmek. Harmany otdan – suwdan, mal- garadan goramak. 2. Watany duşmandan saklamaj. *Duşmanlardan azatlygy gora ýaş, meýil etseler, biz rähimsiz darýas (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Goramaga gatnaşýaryn, Güllap ösýän Sowet ýurdun (Ata Salih Saýlanan Eserler).*

goranmak [gooranmak]: 1. Daşky sredänyn, zadyn zyýan, zeled ýetirmezligi üçin özüni goramak. *Keseliň ýokuşmagyndan goranmak aňstadyr (N.A. Ýablow, Ýokançly İçege keseller).* 2. Watany hawply ýagdaýdan gramak, duşmandan özüni goramak. *Oranmak işinde bolan taýýarlyklara göz gezdirilejek meýdana gitjek (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

goraşmak [gooraşmak]: Gorap saklamaga köekleşmek, bilelikde goramak. *Ekini goraşmak.*

goratmak [gooratmak]: Gözegçilik etdirmek gorap saklamak, garwulçylyk etdirmek, seretdirmek. *Üzüm goratmak. Ekini mal-garadan goratmak.*

goraw [gooraw]: ser. **Gorag 1.**

gorawaç [goorawaç]: Gorap saklayan zat, gorag üçin şeritde.

goraýjy [gooraýjy]: ser. **Goragçy.** *Şol ýolyň gahryman goraýjylaryna we işgärlerine ýadygärlikler bina etmek barada şu karar kabul edildi.*

gorjamak [goorjamak]: 1. Dörjelemek, ölçmek, gazgalamak (ot barada). *Ody gorjasan, öçer, gonşuny gozgasaň, göçer (nakyl)* 2. Bir zadyň içini arassalamak üçin dyrmalamak. *Ol şybygynyn içini gorjady-da, ýene onuň aýy tüssesini içine sordy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 3. Bolup geçen zady ýañadan gogamak, agzamak. *Öten ýylky meseläni gorjaýarlar.*

gorjaştyrmak [goorjaştyrmak]: 1. Jörjeştirmek, ölçerişdirmek (ot hakda).. 2. Bolup geçen zady ýüze çykarmak üçin gorjap ýörmek. *Ody gorjaşdyrmak*

gorjatmak [goorjatmak]: 1. Dörjetmek, ölçertmek, gozgamak (ol barada). *Ot gorjatmak.* 2. Bir zadyň içini arassalatmak üçin dyrmalatmak. *Şybygy gorjatmak. Gulagyny gorjatmak.* 3. Oň bolup geçen bir zady gozgatmak, agzlamak. *Derdini gorjatmak*

gorjaw [goorjaw]: **gorjaw bermek** – bir zady et diýip küşgürtmek, öjükdirmek. *Oňa gorjaw berýän adam bar.*

gorçy 1: Gor tutýan.

gorçy 2: *zool.* 1. Garakäli – goýun bilen gazaky goýnuň aralygyndaki goýnuň ady. 2. Goýnuň goňra ýakyn we ak bilen goňrun aralygyndaki reňki.

gorçiçnik: Ýapylan ýerine gon üýşürýän, ýüzüne gorçitsa hamyry çalnan plastyr, ýapy oňuň endamyna gorçiçnik ýapdylar.

gorçitsa: 1. Bat. Sary gülli ot görnişli öümlik. 2. Çörege we ş.m çalmak üçin şu ösümligin tohumyndan taýýarlanan ýiti aýy önüm.

gordurmak: 1. Aty gorgunyna sürmek. Başlyk ýene-de atyny gopdyryp geldi (" Kolhoz Günleri"). 2. Göç.m. pikirini bilmek üçin gürletmek. Steponowyň iberen wekillerin gopdyryp göreği (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly).

gorgun: Atyň gezeringorgun: *Atyň gezeriniň, çapyş hereketiniň bir görnişi ol iki Atlynyn önüne düşüp, gorgunyna sürdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gorhana[goorhana]: Ok- däri we ş.m. parlaýjy maddalar saklanylýan jaý, sklad. *Bu obyn içi gorlanda soň gaýdyp gelýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gorhana[goorhana]: Ok- däri we ş.m. parlaýjy maddalar saklanylýan jaý, sklad. *Bu obnyň ok- däri hem ýaňgyç saklayan gorhana öwrüneligi berlen gürrüňlerde aýdyň boldy.*

gorilla: *zool.* Merkezi Afrikada ýaşayan adam pisint maýmyn.

gorizont: Asmanyň ýa-da ýeriň yüzüňň göz bilen görüp bolýan çägi, göýatim. *Gorizontda hiç zat göreünmezlik.*

gorizontal: Gorizonta parallel bolan göni çyzyk.

gorka: Batyrgaý däl, atiýaçly ýagdaýda, çakini brak, işe gorka ýapysmak.

gorka-gorka: Gorky bilen, çekine – çekine, ýaýdana – ýaýdana. *Ol gorka-gorka yza çekildi. Oglanjylyk gorka-gorka, güjügin ýanyna baryp, oňa çörek oklady.*

gorkak: Batyr däl, towşan ýürek, gorkyp ýören. *Gorkaklar, namartlar, dönükler bolsa masgaralanýar we galyndyrmaz gargyş aşagynda galýarlar (A. Gowşudow, Mahri, Wepa). Kakam könelişen garry adam, sen ondan hem beter gorkak bolpsyň. Ol pikir meni görsterip, namyssyz, gorkaklar hatarynda goýdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gorkagy kowsaň, batyr bolar (nakyl).*

gorkaklyk: Gorkakga degişli bolan gyllyk – häsiýet, batyr dälilik, towşan ýüreklik. *İşde gorkaklygyň geregi yok. Gorkaklygyn hem gözünü çykarýarsyn.*

gorky –ürki: ser. **Gorky.** *Şol pursatda meniň ýüregimde hiç hili gorky- ürki yokdy. (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). Artyk uruş gidýänini gorky- ürkini hem unutdy-da, öz jigitlerine el blap, şöhere bakan at goýdy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Mamanyň ýanynda gorky- ürki barmy (" Görogly Eposy).*

gorky: Bir zat sebäpli däreýan wehi; heder etmek duýgusyny, güýçli tisginiş. *Onuň yüzünde gorkynyň we howlukmaçlygyn hemişe agdyklyk edýän bir keşbi*

önküligine golýardy. (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Hazirki ýaly Aýgytly minutda gorkyny, howatyry diňe namartlar agzap biler, tiçenko onuň beşbinde gorkundan, dowuldan hiçbir zat saýgarmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol adam turjak bolanda turup bilmän, gorkysyna çirkin ýygrypdyr. (N. Pomma , Sebabiňi Soň Bildim)ç gorkynyň ölüme haýry ýok(nakyl) **Gorka Düşmek-** gorkyly ýagdaýda bolmak, gorkmak. Bäbek, atlymydyň ýa pyýa-da - diýip, özüniň gorka düşmegi bilen sorady.

gorkysyz: 1. Hiç hili gorkysy bolmadyk, howpsuz, wehimsiz (ýer). Gorkysyz ýer. 2. Hiç zatdan gorkman, batyrlık bilen, ätiýaçsyz. Biz hiç zatdan gorkysyz barýardyk.

gorkysyzlyk: Gorkysy ýokluk, ätiýaçsyzlyk , howpsyzlyk, wehimsizlik.

gorkmak: 1. Bir zatdan, hereketden we ş.m heder etmek, gorky duýgusy peýda bolmak, ürkme. Mahrijemal gorkup: - Waý – diýip gygyrdy (A. Gowşudow , SaýlananEserler). Gorkana goşa görner (nakyl)2. Heder etmek, ätiýaç etmek, çekinmek. Biz Ahli mugallymlar bolup ondan gorkardyk (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). **Gorkan öňürler etmek-** ätiýaç edip, bir önün de aýartmak, ýerine ýetirmek. İwan, gorkan öňürder etme. (B. Kerrbabaýew, Aýgytly Ädim).

gorkuly: Gorkusy bar bolan, howply, hatarly. Gowaça ekini üçin iň gorkyly ziýankeşlerin biri gowaça sawkasydar. Mama gorkyly gözleri gymmat baha bir zadyny ýitiren ýaly alajakdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gorkulyk: Gorkuly ýagdaý, howplylyk, hatarlylyk ýagdaýy. Men bolsam-a gitmezdim, gorkulyk!- diýip, Wlasowa sözledi. Obanyň içinde hiç hili gorkyly ýok.

gorkunç: Eýmenç, erbet, aýylganç, elhenç. Emma ertesi waka sähedin oýlaşyndan –da gorkynç bolup çykdy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Ýarganyň astynda hem oňa dünýä gorkynçdy. Şeýle agyr jebirlerden soň menin endamyma bu çişin ýöremegi gorkunç. Her bir gorkunç bela – beter önünde hem durýardy ol (R. Seýidow, Bagtlylar).

gorkunçly: Örän eýmençli, elhençli. Tebigatyň gorkunçly hadysalarynyň wehimi olary, Bagtlylar).

gorkunçly: Örän eýmençli, elhençli. Tebigatyň gorkunçly hadysalarynyň wehimi olaryň durmuşyna hemişe howp salýar.

gorkunçlyk: Eýmençli, gorkunçly ýagdaý. Bir gorkynçlyk bar ýaly bolupdyr. (" A.P. Çehow" Saýlanan Eserler).

gorkuşma: Bielekde gorkmak, ätiýaç edişip başlamak, howatyr edişmek. Gorkysyp oturmak. Gorkysyp başlamak.

gorkuzmak: 1. Garşylmadyk hereket bilen zähresini ýarmak, allaniçigsi tsgindirmek, ürküzme. Duýdansyz üstüne baryp gorkuzmak.2. Belli bir hereket bilen her-der etdirmek, ätiýaç etdirmek. Mahrijemal bada-bat agasynyň gorkuzmak ýoly bilen aýtalyran sözlerini ýene gaýtalapdyr. (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Olar özleriniň şu hileler bilen sekiz batyry gorkuzyp, howsala saljak boldyrlar. 3. Hawp salmak, gorky salmak. Aýtmady diýmän, kimde-kim meni gorkuzjak bolup garşymdan çyksa ýa-da meniň bilen ýaka tutuşsa, menden eýgilik tamasyny etmesin (N. Pomma Sebabini Soň Bildim). Derýanyň joşmagy halky gorkuzdy.

gorp: Köwlen ýer, çuň, çukur. Köpjäniň agzy birdenkä, bir gorpa giripdir (myrally). Buşi keliň giden ýoly bir gopdy geçip, köne galanyň ileri çeti bilen käche düşmelidi. Bir görsem ön ýanymda çuň gorp bar. Synandylar gol, aýagymy çatmaga, öldüripdir läşimi gorpa atmaga. **Gorp atmak** 1. Dagyn, jaýyn we ş.m. aşagy köwürmek, oýulmak, ýerde boşluk emele gelmek. Haýatyn aşagy gorp atypdyr. 2. Agdaýyn erbetleşmek howp döremek. Düýbün gorp atypdyr, kökün jüýrapdir. (Ata Salih , Saýlanan Eserler). Aýagynyn asty gorp atyp barýan hanyň önünde dowylly waka sagat saýyn gyzyp gitdi göwnüme bolmasa, onuň hem aýagynyn asty gorp atýan ýaly, şu gün ýa erte o-da gürpüldar (B. Kerbabaýew, .Aýgytly Ädim).

gorra: Erkeklik mazine şikes düşen, perzent öndürmek ukuby bolmadyk, tök (erkek adam hakkynda). *Gorralaryn lybasyna girip, bir hili taşiňlik bilen äkjäni göteripdir.*

gorsalmak [goorsalmak]: Biri tarapyndan otda köselmek.

gorsamak [goorsamak]: 1. Ölçermek, dörjemek, gorjamak. *Ýanyp duran ady gorsamak.* 2. Mekgejöweni we ş.m ownuk közli külün içine gömüp bişirmek. *Oda mekgejöwen gorsamak. Ot gorsamak- ser.Ot 2*

gorsanmak [goorsanmak]: Özüň üçin otda, gorda gorsap zat bişirinmek, kösenmek 2. O-da köze düşmek, dek turman, oňa – muňa kakynjyramak. *Adamlara azar berip gorsanyp oturma ! Biderek gorsanyp ýörmek.*

gorşaşmak [goorsaçmak]: Otda gorsap zat bişirişmek, köşeşmek, gorsamaga kömekleşmek.

gorsatmak [goorsatmak]: Birine otda, gorda gorsadyp zat bişirtmek, köseltmek. *Mekgejöwen gorsatmak.*

gorsaw [goorsawaw]: İçi ownuk közli kül. *Tamdyryn gorsawyna kartoşa gömdük. Gorsaw açmak- guduz açan ýaly hereket etmek, ot açmak. Olar az wagt gorsaw açdylar.*

gorsyldy: Giň ayakgap geýip ýörelende çykýan ses.

gorsuldak: 1. Uly ayakgaply gars-gors edip ýöremek gorsyldyly ses çykarmak. *Gorsuldap ýörmek.* 2. göç.m. Hon bärsi bolup ýörmek, gopbamsyrmak. *Gorsuldan bolup ýörmek.*

gorsuldatmak: Gorsuldylly ses çykarmak, gorsyldyly seslendirmek. *İwan orlan otlaryň üstündn äpet ädemini gorsuldadyp, howuz taýa ylygaýardy. (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gorşok: Ýaşajyk çaganyn aýagyny tutmak üçin metalden ýa-da farfordan edilen gap. *Çagany gorşokda oturtmak.*

gorulmak: Aşaklyga süýşüp dökülmek, guýulmak. **İçin gorulmak – ser.İç.** *Ol haçan içi gorlanda soň gaýdyp gelýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gorum: Geminiň düýbi. *Gorumdaki suwlar sag taýa eňip, nawuň bir gapdalyna agram salýardy. İňlis formasyndaki iki sany soldat süýräp getirdi .(" Sowet Edebiýaty " Jurnaly)*

gorum: Geminiň düýbi. *Gorumdaki suwlar sag taýa eňip, nawuň bir gapdalyna agram salýardy. İňlis formasyndaki iki sany soldat süýräp getirdi .(" Sowet Edebiýaty " Jurnaly)*

gospital: Harby keselhana, harby gullukçular bejerilýän keselhana, keselhanyň bir görnüşi. *Ol ýaralandy, bir näçe gospitalda ýatdy. Ol godspitalyň jaýlarynyň daş ýüzünden geçýän ýabyň köprisiniň ýanynda duran maşyna bakan ýüzledi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Ol bir sapar ýaralanyp, meýdan gospitalynda az wagt ýatyp, ýene tiz öz bölümlerine gaýdyp bardy. geLninizi görmedim, ol bir hospitalda doktor bolup işleýäرمىşin.*

gospitalizirmek: Syrkawy gospitala salmak, keselhanada bejermek.

goş- golaň: İçeri goşy, ýorgan – düşek, gap-çanak we ş.m zatlar olar goş-golanlaryny hasyr – husur eşegin üstüne atdylar (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Ädim). Bu goş – golaňlary bilen hoşgeldi maşyna münüp, ýakyndaki duralga bardy. *Görogly goş- golan, paty putularyny goýan ýerine – üçgümmez dagyna ýetdi (" Görogly " Eposy).*

goşa1: İki jübt. *Ýyldyrym çakypdy onuň ýüzünde, goşa damja ýol aedipdi ýüzünde (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Ojakdan elli- altmyş ädimlikde bir goşa göz ýylpyldaýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Goşa dyrnak –ser. Dyrnak.. Goşa nokat – ser. Nokat.. Goşa egrem- kürkä, tahýa keça we ş.m salynýan nagyş.*

goşa2: İki nilli tüpeň. *Duldan asylgy duran goşasyna ýapyşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bepgenç goşa tüpeniň egnine ildirdi (B. Kerbabaýew. Aýsoltan).*

Egnindde goşasy ýuwaş hiňlenýar, Owazasy töwerekde ýaňlanýar (N. Pomma , Saýlanan Eserler.)

goşalamak: Goşa, iki etmek. Hemmeler hasyl alnandan soň ogullaryny öýermek, toý etmek. Gyzlaryna sep, inji almak, sygyrlaryny goşalamak goşalamak pikirindedi.

goşalamak: Ulag mallarynyň birini münüp, beýlekisini ýanyň bilen idip gaýtmak. Aşyr öz ýanynda ýene bir babyňy goşlap , artygyn üstünden geldi (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Serwijan atlanyp, bir atam goşlap geldi.

goşalanmak: Goşa bolmak, iki bolmak, iki bolup görünmek. Aýsoltan öz aladasynyn goşalanany duýupg galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

goşant: Bir zatyn üstüni ýetirmek üçin goşulýan paý, bölek, ýetne, zat. Ol öz goşandyny goşmaga barýar, işlemägegaragumun çölüne(" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). Onuň bitiren işleri biziň kolhozymyz güllemegi üçin ullakan goşant boldy (N. Pomma , Sebabini Soň Bildim).

goşar: Bilegin aşak bölegi. Ak goşaryň kuwwatly, çyn zahmetiň burawy (N. Pomma Saýlanan Eserler). Goşarlarynda iýmeşik tüýleri boldy. Ol tüpeňinde ikinji gezek ok sürende , kelhan onuň goşarynda tutdy (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim). Saňa daga goşarymdan tutduranymdan boglyp ölerin (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Goşar we aýa süňkleri giň aýany emele getirýär.

goşarlamak: Göreşilende garşydaşyn bilindäki guşakdan tutman, öz goşaryndan tutmak. Aga merediň bilinden pugta goşarlap tutdy.

goşarlatmak: Göreşde garşydaşyna bilinden goşarlap tutdurmak, pugta içini bermek. Biliňden goşarlatmak.

goşawuç: İki eliňi birleşdirip tutanyňdaky emele gelýän el aýasyndaky boşluk. Goşawujyny iýmiden doldyryp, daşaryk çykdy.

goşawuçlamak: Goşawuç bilen almak. Suwdan goşawuçlap ýüzün ýuwanda, özüne-de göründi oň syraty (N. Pomma Saýlanan Eserler). Işikden gelene goşawuçlap paý berdiler.

goşçy: 1. Goş saklaýan , goşa seredýan. Bizin bu itimiz goşçy bolupdyr, asyl goşuň ýanynda gidmeýar. 2. Goş goşgan, goş sürýan adam.

goşdurmak: 1. ser. **Gardymak.** 2. Arasyna biriktirmek, arasyna gardymak. Ýekeje sygrymy goşduraý! – diýip, nabat eje çopana ýüz tutdy. 3. sürmek üçinaraba we ş.m berkitdirme. Aty araba goşdurmak. 4. Düzdürmek, ýazdymak. Goşy goşdurmak.

goşgy: 1. Sygyr bilen ýazylan şahyrany eser. Wepanyň goşgulary ýazan depderinin içinde şeýle bir gyzykly zat çykdy. Türkmen halkynyň suw ugrundaky asyrlar boýy göreşini goşgy bilen ýazylan powestinde çeper beýan etdi. (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Bu kagyzyn ýüzünde goşgy bardy. 2. gepl.d. sygyrlaryn umumy aldy. Ol güllerden lermontowyl goşgularyny okan ýaly lezzet alýar. Onuň pioner otrýadyna nyzam etdirip, baýramçylyk ýyognaklaryna goşgy okap, deklamatsiýa aýdyp ýöreni ýaňy dälmi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

goşguçy: Goşgy düzýän, goşgy ýazýan adam, şahyr.

goşylyşmak: 1. Bir näçe bolup birleşmek, garyşmak. Ýene atlanyp, goşulyşyp sürübersinler (" Görogly" Eposy). 2. Sazlaşykly çykamak, sazlaşmak.

goşyntgy: ser. **Gornuw.** Bu unuň bir goşuntgysy bar bolsa gerek.

goşma: Goşylyp emele gelen. **Goşma at-** ser **At. Goşma sözlem-** ser. **Sözlem**

goşmaça: Öňkünde hem başga, öňkiniň üstesine, öňküde daşary üstüne goşup. Daýhanlar goşmaça talaplary öňe sürüpdirliler. Goşmaça gymmat – burjuaziýanyň zähmetsiz gazanjynyň çeşmesini emele getirýän, ýagny hakynda tutma işçiniň işçi güýjiniň gymmatyndan artyk öndürýän gymmatynyň bir bölegi.

goşmak: 1. Öňküsinin üstüne goýmak, üstüni artdyrmak, üstüni ýetirmek. İçip köpjüligin içine barmak gelşikli zt däl –diýip, sözünin üstüne goşdy. 2. Garmak, garyşdyrmak, birikdirmek. Ýykylmyş käne dünýä, awy goşdun aşy (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). 3. Köp zadyn arasyna garmak birikdirmek.

Komandir özüniň bir näçe ýigitlerini goşup, gurdy we onuň ýoldaşlaryny batgçylygyn üstünden geçýän ýada salyp ugratdy. Bar, oglum, sygry sürä goşup gel! 4. Mala, araba, azal we ş.m tirmek, arabany azaly we ş.m mala tirmek, döwek döwmek üçin ýabylary ýa eşekleri biri-biriniň gapdalyny çatmak. Daýysynyň ýabysy bilen düýesini goşup, çygly ýerden keş çekip ugrady (B. Kerbabaýew, Aýgyly Adim). 5. Goşgy, sygyr düzmek, ýazmak. Goşgy goşmak. 6. Ýaryşdyrmak, çapysdyrmak. Meni öz pellämden çykarjak bolsaň, at goşjak däl (B. Kerbabaýew, Aýgyly Adim). Goşmak alamaty- arifmetika sany biri – birine goşmalydygyny aňladýan belgi. **Baş goşmak**- ser. **Baş1**. Ýa-da ol menden ýüz dönderip, başiga biri bilen baş goşýar (N. Pomma, Sababini Soň Bildim). Ol bu işe baş goşan mahalynda, öz üstüne şeýle howpuň abanyadygyny bilýärmidi? **Güýş goşmak** –ser. **Güýç**. Ýene bu sözleri gaýtalap ençe, öňküden –de artyk güýç goşup güýje (N. Pomma Saýlanan Eserler). Gullahan tejenden çekilmek işine päsgel bermek, barja güýji aklara goşmak üçin çalyşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Döwege goşmak** –ser. **Döwek**, iş mallaryny alyp gitmeli, tohum mallary daga äkidip, döwege goşmak bolmaz. **Sana goşmak**-ser **San**. Men ony adam sanyna goşdum (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

goşulma: gram. Özbaşyna ulanylan, sözlere goşulyp ulanylýan bölek, affiks. Düşüm goşulmasy. Zaman goşulmasy. Ýöňkeme goşulmasy **Söz ýasaýjy goşulma** – goşulan sözünden täze many ýasaýan goşulma.

goşulmak:1 garylmak, gatylmak. Bu ýagda bal goşulypdyr.2. Arasynda eltilmek, işne girizilmek, birikmek. Garly hem baryp, gyşaryşyp ýatan bir üýşmege goşyldy. Artyk ezize goşulmak bilen sowetden daşlaşany birinji gezek duýup galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Sürimize- hä ýene-de bir sygyr goşulypdyr.3. Bilelikde, birlikde hereket etmek. Emma çaganyn diňman, gaýta öňküsinden hem beter aglap başlady üçin onun özi-de saklanyp bilmän, oňa goşulyp aglamaga başlady. (M. İbrahimow Ol Gün Geler). Sen biziň saz-söhbetimizde näme diýip goşulmaýarsyn, hiçbir zat iýip – içmeýarsin, saňa name bolýar? Men komsomol ýoldaşlarymyň tekliplerine goşulýaryn (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly).4. Nyzamly, tertipli, sazlaşykly bolmak. Emma onuň goşulan aýaklary beýnisiniň buruguna emel etmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Ýekedabanyň sesi daşardaki küýşçülere sesi bilen goşulýardy. 5. Ýaryşmak, çapysmak. Ýaryşa goşulmak. **Köpçilik işine goşulmak** – köpçiligin bähbidi üçin ediýän iş bilen meşgul bolmak. Aýjamal köpçilik işine goşuldy.

goşun: Däwletin ýaragly güýçleri ýa-da onuň bir bölegi. Dumly- duşdan goşun ýöreyardi. Elmydam gaýşaryp dursuň döşini, irkilmez sakçymy Sowet goşny (" Tokmak " Jurnaly). Tejende az sanly gyzyly grawdiýandan başga goşun güýji yokdy (B. Kerbabat-ýew, Aýgytly Adim). Goşun komandii ýaly bolup, hemmesinigüýji yokdy (B. Kerbabat-ýew, Aýgytly Adim). Goşun komandii ýaly bolup, hemmesiniň önüne düşüp barýan pökgen aýak çekdi.

goşunçylyk: Harby gulluk ýagdaýy. Kyrk ýyllap goşunçylykdan tarhan gezen daýhan birdenkä soldat bermegi ärän ýokuş gärdi. (B. Kerbabaýew, Aýgyly Adim).

goşuşmak: Garmaga, goşmaga kömekleşmek. Palçyga saman goşuşmak.

goşýumruk: Birleşdirilen iki ýumruk. Daşyn ulugy goşýumruk ýalydy ("Mydam Taýýar " Gazti). Allaly par goşýumruk ýaly iki sany daşy goltugyna salypdy.

gotan: zool. Alkymy holtumly, uzyn çüňkli, suwly ýerlerde ýaşaýan uly ak guş. Aýsoltanyň ak gotanyň gonaty ýaly pel- pelleýan gotanyň gonaty ýaly galgaýar. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gotan eti**- halk meditsinasynda derman hasap ediýän guş etdi.

gotaz: Bezeg üçin dakylýan ujy ýüplik pürçikli düwmada, düzüm- düzüm sallanyşyp. Aýnanyň darak tutýan eli göz ilginsiz inip galýardy, gotazlary galgaýardy. Köýnäkçenin gotazlary sagrysynda dökülip duran meleguşa bazbendi goşa ýumruk ýaly ini dört barmak göwüstbent dakypdyr. (B. Kerbabaýew,

Aýgytly Ädim). Ol gotazlarynyň ujyny oýnap, arzy gösele seretdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

gotowalnýa: Çyzgy enjamlary ýerleşdirilen guty.

gotur: 1. Ýüzi mama dişän, ýüzünde mama keseliniň yzy galan. Ýüzü gotur adam. 2. malyň adamyň hamyna düşýňň gijilewükli kesel. *Gulman baýlardan üç sany çallyk geçini neýse aldyk, ol geçilerem gotur çykdy. Bir bar eken, bir ýok eken, gadym eýýämde kellesi kel, gözi kör, endamy gotur bir tilki bar eken. Gotur düýe mal doktary gotur mallary eňsatlyk bilen bejeýär. Gotur golunda bolmasyn, ýaman – ýanynda (nakyl* **Gotur açmak-** gotur keseli bilen kesellemek, gotur keseli degmek. Geçiniň gotur açanyňy bejerýaris (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

goturakly: Çala gotur, gotur nyşany bar bolan. Ballynyň goturakly ýüzüne gynanç ýatysykly satlyk gelip gondy. Goturakly, çagaly, betgylyk, ballynyň keşbini ýadyna salanda, ýüregi bulanýardy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim.)

goturamak: Mama keseli bile kesellemek netijesinde gotur bolmaklyk.

gow 1 : Ýylanyň hamynyň daşyndan sypyrylyp aýrylýan ýokajyk ýargak. Ýylan gow taşlapdyr.

gow 2 : Çakmak daşyndan ot almak üçin, köne esgiden, pamykdan edilýaň ýüp. Çakmak daşyna gow goýup çaky-da, Musa aga ot ýakyndy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Aýsoltanyň igenji Polta täsir etmän, gaýta onuň gury gowyna uçgun ýapyşdyrды (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gowa: Guýudan suw çekmek üçin ulanylýan, gönder we ş.m berk zatdan edilen gap. Biline gowanyň bagy oralan ýagyn purs durduguça batlanyp aýlanýardy (A. Gawşudow Köpedagyň Eteginde). Guýularyň agzynda gowa-da ýokdy. (B. Kerbabaýew, Aýgytly adim). Akmaýanyň birdenkä ýüpi üzülip gowasy guýa gaçana döndi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) Meýdanyň şar otundan doýan goýunlar mäleşip, gowalara tarap eňýärler ("Kolhoz Günleri")

gowaça: 1. Pagta hasylyny berýän ösümlik. Gök gowaça parahat deniz ýaly öwüşgin berýär (" Sowet Edebiýety" Jurnaly). Hasyl ussatlary gowaça ekişine girişdiler (" Bahar"). Baýram dagy ertir ir bilen eginleri kňtmenli uzyn syrgyn, gürbaglyk obanyň içinde çykyp gowaça ugradylar. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gün Anyrsyna gözýetmez gömök gowaça meýdanyny altyn şöhle bilen gark edýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) 2. Dörtýanagyň içindäkije gölün ortasyndaki pişme görnüşli nagys.

gowaçalyk: Gowaçanyň ekilen, gögerip oturan ýeri. Gananlar hem gowaçalykda dikelýär (Sowet Edebiýety Jurnaly). Eger ol ýorunjalyga, gowaçalyga urup gitmedik bolsa, ony sypdyrmak ele saljakdylaryny –da aýtdy (N. Pomma, sebäbi Son bildim.

gowadaklamak: 1. Owşanaklap ýörmek, awşanaklamak Gylyç gaçar ogly gowadaklap, tagtanyň ýanyna geldi. (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Ýaranjylyk bilen hereket etmek. Gotur söwdegar ep- esli salymdan bäre gowadaklaýarka, ahyrynda maý tapyp, çay baiynda olara arz etdi. (B. Ker-babaýew, Aýgytly Ädim)

gowadaklaşmak: 1. Bir näçe bolup gowadaklamak, owşanaklaşyp ýörmek, owşanaklaşmak. Çagalar bagynda gowadaklaşyp oýnaşyp ýören çagaçyklary göreňinde olara tomaşa edip, ýylgyraňy özüň hem duýmaýarsyn . 2.göç.m. iki ýa-da ondan-da köp bolup, birine ýaranjanlyk bilen hyzmat etmek, hompuldaşmak.

gowak: Dagyň depänyň we ş.m. ýüzündäki düýbündäki içindäki ullakan çukur, uly köwek ýer. Ol keniz bir gowanyň agzyndan baryp, atdan düşdi-de, onuň içine girdi. (myrally). Şol çölligiň aňry başynda bir ullakan gowak bardyr (Türkmen Ertekileri). Sol gowakda dşaman olzaty bardyo. ("Sowet Edebiýety"Jurnaly). Gaý turanda, gowaga giripdirler.

gowalç: 1. İçi boş, içi paklaw. 2. ser . **Gowuz**

gowaldaň: Dolak dolanman, jorapsyz. *Meret-de turup, çökmenini egnine ýasgynjak alyp, çarygyny aýagyna gowaldaň sokup, aýak ýoluna gitdi. Han aga çokaýyny aýagyna gowaldaň sokup daşaryk çykdy. Han küýli çörekden garnyny doýdurdy-da, çokaýyny aýagyna gowaldan sokup: Seninki, heleýhan, dürs – diýip kepbeden çykyp gitdi. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gowga [gowgaa]: 1. Dawa gykylyk, galmagal. *Bu gowga munuň bilen gutarmady. (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Bir gowgada galdy başym, Dynmaý skar gözde ýaşym. Eý ýaranlar kim ýetişer dadyma? Başym çykamak köp gowgada sataşym (Türkmen Halk Şahyrany Döredijiligi).* 2. Uruş, söweş, jeň. *Men ömri gowga bilen geçen adamy adam hasap edýärim (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ganly gowgalarda geçti köp günün (Ata Salih , Saýlanan Eserler). Rus gelmezden ozal, biziň ölkämizde ýylda gowga ýylda jeňdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Gerek günü ele tüpeň alaryn, Faşistler başyna gowga salaryn (R. Seýidow, Saýlanan Eserler). Siziň başyňyzda bir gowga turuzsam gerek (Görogly Eposy).*

gowgaçyl [Gowgaaçyl]: Mydama gowga, dawa edýän, gykylykçy, galmagaçaly. *Gowgaçyl adam.*

gowgaly [gowgaaly]: 1. Gepli- gürrünli, galmagaly, gykylykly, dawaly. *Onuň gowgaly geçmişiniň yzyny soradym (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. göç.m. uruş-çygyryşly , söweşli, jeňli. *Ýaşadyk gowgaly ahy- nalada, Mekenmyz bolupdy hatap galada (N. Pomma, Saýlanan Eserler)*

gowgazy[Gowgaasyz]: Dawa-janjali bolmadyk, galmagalsyz, gylyksyz.

gowy: Erbet däl, onat, ýagyny, mazaly ýer. *Gaty gowy şol bolýar- diýşip ggyrştylar (A. Gowşudow , powstler we Hekaýalar). Manä narzan wannasy örän gowy ýarady. (N. Pomma, Sebäbini Son bildim). Gowy görmek- eý görmek, söýmek, halamak. Men ony gowy görýardim. (Sowet Edebiýaty Jurnaly). Sen düşmany gowy gäryan bolsan, hanha ýoluň açyk- gidiber! Seniň ýaly gorkagyn bize geregi hem ýok (A. Gowşudow, Mähri – Wepa)*

gowka: Nahara atmak üçin ýüňi ýörite ýplnan we otda çawlanan dowar derisi.

gowky: Birneme Egri, ýaý berip duran. *Ol gowky ellerini galgadyp, hynçgyryp gepledi (B. Kerbebeýew, Aýgytly Adim). Onun aýagy gowky.*

gowkurt: bot. Daglyk ýerlerde bitýän ýasy ýaprakly ýumşak baldakly mal oty.

gowluk: Ýuwluktan bolan çaga.

gowrulmak: Dogralan et ýagda daglanyp bişmek, bişip ýa çykamak. *Ýanýan ýagyň, gowrulýan etiň ysy tamdyрма bişýän çöregiň ysy bilen goşulyp burugsaýardy . (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde)*

gowrunmak: Öziň üçin gowurmak , gowrup bişirinme. *Et gowrunmak . Balyk gowrunmak . Künji gowrunmak*

gowruşmak: Gowurmaga kömek etmek, bile gowurmak. *Et gowruşmak. Çigit gowruşmak.*

gowşak: 1. Berk däl pugta bolmadyk, yranyp duran, agaç goşak dikilipdir. 2. göç.m. Dogumly däl, emelsiz, sölite, lellim. *Şolaryn içinde in gowşagy men bolamson siziň eliňize düştüm. (A. Durduýew, Saýlanan Eserler). Aman potsynyň özi hem dört aglynyn içinde in emelsizi, gowşagy Wepa diýip hasaplaýardy. (Gowşudow, Mahri- Wepa).* 3. ökde däl , güýçli däl, pes, az düşüňjeli. *Rus dilini gowşak bilmekligi onuň bilim derejesi gowşak.* 4. degerli dälş, çala , ýuwaş, gorka. *Zarpdy diýäýmeseň, ol-da ýaman däl-diýip, gorka zarply diýäýmesen, pl-da ýaman däl-diu-ýip, orazly hem myssa ýylgyrmak bilen oňa gowşak jogap gaýtardy. S. Gaty däl, ýumşak. Bu köpgi gowşak torlanyptyr. G. Baş, çala. Gamşy gowşak tutsaň, elini gyýar (nakyl).* 7. Pes depginli, ýaramaz , haýal. *Neşirýatymyz has hem gowşak işleýär . köpçülükleýin hereketleriň gowşak tarapyny hem görkezdir. (SSR Taryhy)*

gowşaklyk: 1. Berk dällik, pugta dällik. 2. Dogmsyzlyk, emelsizlik, lellimlik. *Aşyr özünde bir hili gowşaklyk syzdy. (B. Kerbebeýew, Aýgytly adim). Töwerek*

çemende güllerde gözler, Gowşaklyk ýaraşmaz oňa hergizler.3. güýçli дәллик, kuwwatly дәллик, peslik, ýarwsyzlyk. Gyzgynym artyp, bir hili gowşaklyk peýda boldy.

gowşamak: 1. Berkligi peselmek, pugtallygy aýrylmak. *Petla urlan çüý gowşaptyr.* 2. göç.m Ýatysmak, peselmek, köşeşmek, maýlamak. *Güýçli ýel kem- kem den gowşady. Howa birneme gowşady.* 3. Depgini peselmek, ýaramazlanmak. *İşin gidişiniň gowşamagyna ýol bermek bolmaz.*

gowşaşmak: 1. Ýuwaş-ýuwaşdan gowşap başlamak. *Oturdylar pursgowşaşaypdyr.* 2. az-owlak maýlamak, aýaz aýryşylyşmak, ýatysmak, peselişmek, köşeşmek. *Göwnüne bolmasa hawanyň awamasy hem gowşaşan ýalydy. (N: pomma, Sebabini Soň Bildim).* 3. Kuwwatdan düşüşmek, güýjini gaçyşmak. *Garryklyk zerary bütinleý gowşaşmak.*

gowşatmak: Berkligin önkä garanda peseltmek. *Sargyny birneme gowşat, bolmasa janymy olajak* 2.göç.m. *güýjüni, kuwwatyny peseltmek. İkinji hem atmasyny gowşadan ýaly boldy. (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler)* 3. Depgini tempini peseltmek, ýaramazlatmak. 4. kuwwatdan düşürmek, güýjini gaçyrmak kesel onuň saglygyny gowşadypdyr.

gowşurmak: 1. Äkidip bermek, ältip tabşyrmak. *Şu ki altajygyn birini Bahara gowşyryp bilermisiňiz? (A. Gowşudow, Köpetdagy Eteginde).* Derrew baryň-da, şu haty Görogla gowşyryn! *Aý, şana biriňi sargydygyny gowşuraýjakdym. (B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim).* Siz gitmän, oglanalar, men özüm gidip, gowşurmasam takat tapmaz ýüregim. (N. Pomma , Goşgular). *Ol karl Marks adyndaki kolhoza sowgat gowşurmaga gitdi. (Kolhoz Günleri).* 2. Tikinç. Ýerine eltip tikmek, biriktirip tikmek, sugşurmak. *Ol köýnegini eltip tikmek, biriktirip tikmek, sugşurmak. Ol köýnegiň ýanyny aşyrysy bilen gowşurdy. Gol gowşuryp durmak- ser gol 1*

gowşut: İki ganat tärimin birleşýän sepi.

gowulanmak: 1. Öňki ýagdaýynda gowulanmak ýagşylaşmak, Oňatlaşmak. 2. Syrkaw halynda ýagşylaşyp başlamak, aýlanyp başlamak oňatlaşmak.

gowuldandyrmak: Öňki ýagdaýyndan oňalandyrmak, öňküsinde ýagşylandyrmak. *Gul eýelerinin özleri hem tehnikany gowuldandyrmaga gyzyklanmaýardylar. Bizin ýurdymyzda aýallaryň ýaşayşyny we durmuşyny gowuldandyrtmaga köp üns berilýär (" Sowet Türkmenistany " Gazetesi)*

gowulyk: 1. Gowy haldalyk , onatlyk , ýagşylyk. *Senden gowylyk tamasyny edip duramzok. Kolhazyň erbetligi- gowulygy ýolbaşçylyga bagly ahyry (A. Gowşudow ,Eserler).* Oňyn dogry, emma köp wagtda göwülik üçin hem hyzmat edýän ýeri bolýar (A. Gowşudow, Mahri –Wepa). *Şu gün jarçy gygyryp başlanda , gowyllygyn bolmajagyny bilipdim. (A. Gowşudow , Powestler we Hekaýalar)* 2. dial ser. **Elbukça.**

gowur: Galmagal, zenzele. *Obanyn içinde iki ýana ylgaşyp , gowur edýäler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* Bakyň, baban ýaşı ýetserde çene , biderek gowur etdi düşünmän çyna (N. Pomma , Goşgular). *Onyn yzy bilen üçünji ýerden gowyr turdy. Aýallaryn arasyna gowur düşdi. Mallaryn, adamlaryň sesleri obanyn üstünde gowur ýaly blup ýaňlanýardy (H. Ysmaýylew, powestler).* Klasyň içi gülki, gowur bilen doldy. (A. Durdyýew , Saýlanan Eserler.)

gowurdak: 1. Gowrulan guýruk ýagynda kalan jüigirdek. 2. ser **Gowurma.** Eline ullakan ak käsäni alyp golçadan gowurdakly ýag çykardy.

gowurdy: Galmagally edilýän gürrüň, göpçülikleýin gepleşik. *Myhmanlaryn arasynda gowurdy peýda baldy ("Mydam Taýýar " Gazetesi)*

gowurga: Gowrulan bugdaý. *Ol wagtlar gün güýçlininkidi, gowurga – dişlininkide. Gowurga gowrunmak künjili gowurga.*

gowurma: Maýda dogralan eti ýagda gowrup, alynýan taýýar iýmit. *İne içene ýagly iýmeli zatlar. Döwekçilerin gounda ýagly gowurmanyň könligin görüp, nahar etdimek onuň ýüreginde düşen bolmaga çemeli. Oturanlaryn önünde*

čanaklap gowurma hem ýaňy tamdyrdan çykan mele petir goýuldy. Sol wagt gelin gowurma gowrup oturan ekeni (Ata Salih Saýlanan Eserler). Aýna okara daly gowurma çykardy. (B. Kerbabaýew ,Aýgytly Adim.)

gowurmak: 2. Ýüp ýa-da ýüplük bilen büzmek,daraltmak (çaryp, telpek we ş.m. hakkynda). Telpegin etegini gowurmak.

gowurmak1 : Azajyk suw guýup , ýaga dglap bişirmek. Bir owlasy hem gowur –da önünde goý. Aýsoltaäyn –sen tüwisini arassalaýandan, men eteni gowraýyn – diýesi geldi. (B. Kerbabaýew , Aýsoltan).2. gyzgüynyna ýandyrmak, ýakmanak. Gün ähli öşümlükleri gowurýardy (gadymy Dünýa Taryhy). Gysyp gowurmak- ser gysmak- onlary deňsizlik gysyp gowurýardy.

gowurtmak: Azajyk suw guýup, ýaga daglanyp bişirtmek. Et gowurtmak.

gowuşgyn: Bir işi, hereketi ýerine ýetirmek üçin onat ýagdaý, ykjamlyk.

gowuşgynsyz: Gowuşgyny bolmadyk, ykjam däl, gowşak ysgynsyz. Bu ak ýüzli gowuşgynsyz göwreden hojaýynyň ysy gelýärdi (A. L. Çehow, Saýlanan Eserler). Gelniň gowuşgynsyz ýuka dodaklaryn tisginjireýänine, pakgaran diliniň diýjek bolýan zadyna öwrülmeýänine gözi düşende, ondan tamasyny üzüpdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim)

gowuşgynsyzlyk: Gowuşgynsyz halda bolmaklyk. Biz bolsa Bakyýew ýaly ferma müdirinin gowuşgynsyzlygy zerary öz malymyzy har edýäris (Kolhoz Günleri)

gowuşmak: 1. Eýesiniň eline düşmek, baryp ýetmek, gelip ýetmek. Iberen kitaplaryň iki ekzemplýary hem maňa gowuşdy. ("Edebiýat") 2. Tapyşmak. Ol öz söýgülüsine gowuşýar.

gowuz: Daly däl, egsik gowala. Altyn daly bedresinin suwuny gowuz bedresesini guýdy (A Durdyýew , Saýlanan Eserler.)

gowuzlyk: Daly dallik, egsiklik.

gowzamak: Gabyn wje ş.m içindäki zat azalmak, egsilmek. Ýangynly garny bir tyňzap, bir gowzap ses etdi. Köşek ene düýän gowzan emjeklerini taýly gezek sokjaýardy (B. Kerbebeýew , Aýgytly Adim). Garnyn gowzamak – ser. Garyn 1. Garynlary gowzan, ýürekleri şyrylan ýigitlere – de biraz galgyldy ýetişdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim)

gowzatmak: Doly halyndan azaltmak, üstünden bir neme aýyrmak, egsit egmek. Çuwaly gowzatdylar. Ol hinlenip, ýüreginin gamyny gowzadansoň her eline bir hinlenip, ýüreginin gamyny gowzadanson her eline bir bedre alyp suwa gitdi (N. Pomma Sebabiňi Son Bildim).

goý: Şeýle bolsun, hiç zat diýme, degme. Goý, ýaňlasyn ýaşlygmyzyň aýdymy (N. Pomma, Goşgular). Nöräzilyk, goý, nesýe bolsun. (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Goý halkymyz şundan beýläk şeýle almalar iýsin.

goýag: Elguşa berlen ýüňüň ýa-da tüýli hamyň gaýdyp agzyndan çykan görnişi gusugy.

goýalmak: Suwy azalyp goýy bolmak, suwyklygy aýrylmak. Çernil öňkisinde goýalypdyr. **Baly goýalmak-ser. Bal.** Kolhozyn bag- bakjalaryndaki ir-iýmişlerin baly goýaldy.

goýaltmak : Suwyny çekilişip änkisidinde birnemöe goýalmak, goýy bolmak. Bulamak goýalyşyp başlapdyr. Akly goýalyşmak-ser. Akyl. Akly goýalyşan adam.

goýaň: med. Guragyry keseli, süňk agyry keseli, reumatizm.

goýazy: Salykatly, akylly, goýry. Ol bir hili goýazy ýaly, akyllyna aýlanan adam ýaly görünýar.(B. Kerbabaýew, Yhlasa- Myrat). Özi goýazy görünse-de ýaşy otuz, otuz ikiden kän däl bolsa gerek. Onuň goýazy sypatyndaki öwmezlik bilen agypdönýän gözlerinden belki, meni synap görmek isleýandyr diýen many aňlady (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).

goýazylanmak: Salykatly bolmak, akyllanmak. Maýsa has goýazylanypdyr. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

goýberibermek: Yzly-yzyna goýbermek, tutup duran zatyň birdan sypdyrmak, bilgeşleýin goýbermek, atanlykda goýbermek.

goýberilmek: 1. Paýlanmak, ýaýradylmak, berilmek. *Gurluşyga gerekli enjamlar arzan bahasy bilen goýberilýär.* 2. Daňysy çözülmek, boşadylmak. *Dänylgy mallar hem goýberildi.* 3. Girmäge rugsat edilmek. *Jaň bolandan soň, kluba goýberilýär.* 4. Öňi açylmak, tutulmak (suw we ş.mç hakkynda). *Ekine suw goýberildi.* 5. Çykarylmal, neşir edilmek, çap edilmek. *Ol makala Gazetiň şu nomerinde goýberildi.*

goýbermek: 1. Paýlamak, ýaýratmak, bermek. *Kolhozlar awans дәne goýberýäler.* 2. Daňysyny çözmek, boşatmak. *Men iti goýbermegin nähilidigini size görkezerin (A.P. çehow, Saýlanan Eserler). Danylgy mallary goýberdim. Tutulan guşy goýberdik.* 3. Goýmak, salmak, ibermek. *Seniň damaryna şu sülügi goýbermeli edipdir. (Sowet Edebiýaty Jurnaly). Hat ýazyp goýbermek.* 4. önüňi açmak tutmak (Suw we ş.m. hakkynda). *Kanala suw goýbermek.* 5. Çykarmak, neşir etmek, çap etmek. *Makala goýbermek.* 6. Aýrylmak, sypdyrmak. *Gyz utanyp ýüpde elini goýberdi. (B. Kerbabaýew, Duşuşyk).* 7. Aşaklygyna oklamak, taşlamak. *Dik duran ýerinden özüni ýassygyn üstüne goýberdi (B: kerbabaýew, Aýgytly Adim).* 8. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutaranyn anladýar. *Tawlap goýbermek, kowup goýbermek, silterläp goýbermek.*

goýbolsun: Goýbolsun etmek- etjek bolýan işiňi etmezlik kararyna gelmek. *Ýakubyň gürrüni bu işi goýbolsun etmäge ony mejbur etdi. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

goýdurmak: 1. Alnan zady öňki ýerinde ýa-da başga bir ýerde galdyrtmak, taşlatmak. 2. Zatlary tertibe gertirtmek ýerleşdirmek. *Annogly bu zatlary tamynda ýerbe-ýer goýdurdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Men stoly şu ýerde goýdurdym.* 3. Bes etdirmek, taşlattyrmak. *Şahyr öz goşgysynda nas atmagy got-ýdurmak islepdir. (" Edebiýaty") Çoganyn sesini goýdurmak.* 4. Oturtdyrmak saldyrmak. Aýna goýdurmak. *Diş goýdurmak.*

goýy: 1. Suwuk bolmadyk, sogaşyp duran. *Şu günler düýäniň goýy ölümü kändir ("Görogly" Eposy).* 2. Gaýry tutuş. *Goýy gara tüsseler burugsap , towlanyp asmana galýarlar. Onuň gözi harmanyň goýy kölegesine düşýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

goýmak: 1. Eliň bilen ýerleşdirmek, ýene ýerinde galdyрма, taşlamak. *Ol stakanlaryny, çüýşelerini, bulkalaryny, kolbasa- peýnirlerini kiçijik buffetde goýan gyz nämekä?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Gülaýym ýuwaşlyk bilen ýerde goýdy ("Görogly " Eposy). General onuň öňünde iki dilde maşınkada peçan edilen şertnamany goýdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gurban arkasyndaki ýüküni ýylçyr dasyň üstünde emay bilen goýdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Bes etmek, taşlamak. *Çilimi goýmak, bagşy aýdym aýtmasyyny goýdy. Ol sesini goýdy.* 3. Kömekçi işlik funksiýasynda gelip aşaktaki ýaly ulanylýar : a-) ysnyşyp Gelýän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Gol goýmak ýutsiýa goýamak, işden goýmak, işden goýmak, ýoldan goýmak.* b-) ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutaranyny aňladýar. *Alyp goýmak, edip goýmak, orup goýmak, seredişp goýmak, gurup goýmak.*

goýry: 1. Saýasyny gün düşmeýňň, goýy. *Ýaldyraşyp ýuwaşadan seslenýär, goýri saýa salyp, barha beslenýär (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Goýry kölga alyp, bunlar uzak sözleşdi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Mekdebin meýdanýaçysyny agaçlaryn goýry tozan, ownujak kesek bütin twerege doly ýaly ýagdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Ýeňli- ýelpaý дәl, agras, saldamlı, salykatlı. *Sol goýtuk adam gelip gitti.*

goýtuk: Boýy kelte, kiçijik. *Şol goýtuk adam gelip gitdi.*

goýulmak: Sygyr, goýun guzlandan soň, birinji günki süýdünden bişirilýan önüm. *Oglum aýygansyz , men saňa goýultmak bişirdim. (A. Durdyýew Saýlanan Eserler). Aýsoltan eje sygyrlary guzlasa, goýultmagynda dadyrman iýmezdi.*

goýum: Amanat kassada goýlan pul. *Amanat kassada goýum goýmak.*

goýumçy: Goýum goýýan adam, goýumyň eýesi. *Goýumçylaryň sany barha köpeliýär. Amanat kassanyň goýumçysy bolmak.*

goýun1: goşa toýnaklylar otrýadynda bolup , süýt, orta hasap bilen her ýüz ene goýundan 105 guzi alyndy. *Goýun ýüze ýetýänça, derisi müňe ýeter (nakyl).*

goýun2: kön.s.ser. **Gujak.** *Gülübaň goýnuna guçar agabat, gün-günden güýç alyp, geçer aşgabaty. Goýnuna domak. Goýnundan sekiz jennet ysy gelyär. Goýnumdan dökülse-gonjuma (nakyl).*

goýunçy: Goýun sürüsiniň yzyna düşýän, süri bilenm öwrenişen. *Öýleriň arka tarapynda hem symgylt ullakan goýunçy köpek zynjyryna böküp durýardy. Gije – gündiz entap çykýardy lüti, ýanynda ýoldaşy – goýunçy iti (N. Pomma Saýlanan Eserler).*

goýunçylyk: ser. **Goýundarçylyk.** *Goýunçylygy hasginden öndürüjilikli ösdürmek gerek.*

goýundarçylyk: Oba hojalygyn bir pudagy hökmünde goýunlary öndirip ösdürmeklik. *Türkmenistanda goýundarçylyk hem ösdürülýär.*

goýunguş: zool. Torgaýa meňzeş goş. *Kesellerden başga ýüpek gurçuklaryna seçe, goýunguş , geçüguş, her hili arylar, alaka ýaly gemrijiler uly zyýan belip biler.*

goýuşmak: goýmaga kömekleşmek. *Kitaplary etajerkada goýuşdym.*

goza [gooz]: 1. Gowaçanyň heniz açylmadyk gunçasý. *Gazalary müňden – müňden çakyşýar , Agarypdyr ýüzme gülüp bakysýar (N. Pomma ,Saýlanan Eserler). Şansyz gozalaryň hanasyny sallap, otursy gözünüň öňünden geçýar. Ýyldyzly asman dek pagta meýdany , Açylşan gozalaň asla ýok sany ("Sowet Edebiýaty " Jurnaly). Biri- birinin içinde geçen gurply şahalardan asylan agyr gazalar öz saldamyna duýlar- duýulmaz yranýardy (B: kerbabaýew , Aýsoltan).* 2. Aýallaryň saça dakýan kümüş saýy.

gozak: Tara çukury, taranyň aşagyndaky aýak sokulyp oturylýan çukur. *Hanha agzyn açyp ýatyr dursun pahyryň gozagy (çary Aşyr , Poemalar.)*

gozalamak [goozalamak]: Goza çykaryp başlamak, goza getirmek. *Gowaçalarymyz gyredeň gazalapdyr.*

gozgalan[goozgalan]: 1. Köpçülükleýin ýaragly çykyş, baş galdyryş, topalan. *Olar gozgalaň turuzdylar hem ýeňiş gazandylar. Umuman, gozgalan rewolyütsiýa gansyz, gurbansyz başa bornak (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Buhara halky ýaragly gozgalaň başlaýar. ("Sowet Edebiýat" Jurnalyk) zähmete laýyk zähmet haky isläp, bir gün kän işçiler, gozgalan etmäge çykdyr meýdana (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler) 2. Ynjalyksyz gymyldy, hereket howsula. Ol gyзда bir hili gozgalaň peýda baldy (A. Gowşudow, Mahri- Wepa) gozgalana düşmek-howsalaly, aladaly ýagdaýda bolmak. Gozgalana düşen garry, aşyry gözýaş bilen gujaklady (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gozgalana salmak-ynjalyksyzlandyrmak, tolgundurmak. Ol özüni gozgalana salan meseläni Jüneýde gysga söz bilen mälüm etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim.)*

gozgalaňly [gozgalaňly]: Aladaly, howsalaly, ynjalyksyz gozgalaňly tiçenko koridorda gezime başlanda, *Ak gwardiýaçylar komissaryň odinoçkasyna şakyrdaşyp girdiler. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gozgalmak[goozgalmak]: 1. El deşilip ýerinden üýtgedirmek, ýerinde gymyldadylmak, ellemek stolun üstündäki zatlar gozgalypdyr. 2. Bir zat ýa-da mesele hakkynda gürrün edilmek, agzalmak. *Ýygnaýda durdy hakdaky mesele gozgaldy.*

gozgamak [goozgamak]: 1. Ýerinde üýtgetmek, ýerinde süýşürmek, ýerinde gymyldatmak, ellemek. *Traktor agyr, ýerinde gozgap bolanok ("Tokmak" Jurnaly). İndi meni bu jaýymda gozgama ("Görogly" Eposy). Ody gozgasan,*

öçer, goňşyny gozgasaň, göçer (nakyl). 2. Bir zat ýa-da mesele hakda gürrünle gozgamak. 3. Täsir etmek, ynýtmaq, rahatsyzlandyrmak. Soňky gürrünler ony has hem gozgady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bu gürrün gozgady gümra ýigidi, dine öz pikirne hemra ýigidi. (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). **Derdini gozgamak** –ser. **Dert**. Aýna Şehkerin derdini gozgamak islemeýärdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Ýarasyny gozgamak** –ser. **Ýara** Ýaramy gozgamak, ýer çeken! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gozganyşmak[goozganyşmak]: Bileklikde gozganmak, gymyldaşmak. Bu wagt gapy tarapdaky adamlar iki ýana gozganyşdylar (Sowet Edebiýat Jurnaly).

gozganmak[goozganamak]: Ýerinde süýsmek, turjak ýa-da süýşjek bolmak, gymyldamak. Aýna oturan ýerinde gozganjak bolanda, göwresine edem edip bilmändi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gozgatmak[goozgatmak]: Ýerinde süýşürtmek, ýerinde üýtettirmek, ýerinde gymyldarttyrmak.

göbe [gööbe]: Köwüş ussalarýnyn tikini endiganlamak we ş.m üçin ulanylan tutarly ýasy uraly.

göbek[gööbek]: 1. Çaga ene garýndaka, ony enesi bilen birleşdirýän we iýmitlendirýän içege. *Gonşudaň gelen gartaň aýal çaganyň göbegini kesdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Yetim oglan öz göbegini özi keser* (nakyl) 2. Garýň ortasyndaky keselip daňlan düwün, içege düwni. 3. Rezin köpginin ýel berilýän deşiginiň iç gapdalyna ýerleşdirilen tokgaja rezin. *Pökginiň göbegi gaçypdyr. Göbek ene- ýaňy dogan çaganyň göbegini kesen aýal. Mama eje meniň göbek enemdi. Göbegin gömlen ýaly bolmak-bir ýerden hiç ýana gitmän oturmak. Seniň göbegin gömlen ýaly, ömür içerde otyrsen –la! –diýdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Öz göbegini özün kesmek-öz ykbalyny özün çözmek, öz garyňa daýanyp gün görmek..*

göbekli: Göbegi bar bolan. **Erkek göbekli-ser. Erkek.** *Erkek göbekliden hatda onýaşar oglan-da görünmeýar.*

göbeklik: 1. Ýokarsy üç burç, aşagy hem gönjök ýaly, üsti gaşly aýallaryň gursagyna dakylýan bezeg saýy. 2. Göbegin töweregi.

göjek : Yaýa Salyp atmak üçin palçykdan ýasalyp guradylan togalajyk kesek. *Atan oky eglenmez, dagy deşýär göjegi, Hergün öňe bat bilen, ýene ös bat bilen, ýene ösýän Watanyň (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

göç: 1. Öý - öwzarlaryny, içeri goş - golaňlaryny ulaglara ýükläp, maşgalasy bilen bir ýerden başga bir ýere göçüp barýan ýolagçylar. *Gün agyberenden soňra, ol uly ýoldan aşak tarapa yzy üzümän düýeli göçler geçip başlady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *İkigöç - bir talaň* (nakyl). 2. Küşt, şaşka, düzzüm ýaly oýunlarda oýunçynyň bir gezek edýän oýni, göçüm, göçer. **Gowy göç etmek.** Bir göç yza galmak. **Göçün geçmek** - gaty howlukmak. *Göçün geçip barýan bolsa, gidip bilersin.*

göçe - göç: Ondan - oňa göçüp - gonup ýörmeklik, köpçülikleýin gyssagly göçüş. *Biz - ä göçe - göçten ýadadyk.*

göçe - göçlük: Köpçülük bolup gyssagly göçmeklik, çaltçaltan göçmeklik ýagdaýy. *Heý şeýle-de bir göçe - göçlük bolarmy? (Tokmak, Jurnaly).*

göçer: ser - **Göçüm.** *Göçer bolmazlyk. Göçeri gutarmak. Göçer kimdir?*

göçgün: Keýpi belent, bady belent, çoşgunly. *Ruhy göçgün märekäniň hoş owazy dokladçynyň sözünü kesdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aýsoltanyň göçgün göwnünü gawun, garpyz meýdany, kolhoz bagy has-da gösterdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). **Göçgün adam** - ser. **Adam.**

göçgünli: 1. Keýpi tiz göterilýän, tiz gyzýan. *Göçgünli adam.* 2. Batly, haýbatly. Obanyň arasynda göçgünli ses ýaňlaýardy, *Dumly - duşdan göçgünli ses çykdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim), *Göçgünli gürrün etmek.*

göçmek: Ýaşayan ýerini üýtgetmek, bir ýerden ikinji bir ýere baryp ýaşamak. *Göçjek diýip odunyňy otlama* (nakyl). *Göçen ýurdun gadryny gonaňda bilersiň*

(nakyl). 2. Küşt, damka we ş.m. oýunda çöpi bir öýden başga öýe süýşürmek, göjüm etmek. *Piýada göçmek. Çalt göçmek. Aty göçüp şaratmak. Ýalňyş göçmek.* 3. Ýarilmek, partlamak, ot almak (ok, tüpeň barada) *Ol çenäp tüpeňiň çakmagyny gysdy, emma göçmedi. Kelle göçmek - ser. Kelle.*

göçüm: Küşt, damka we ş.m. oýunlarda çöpüň bir öýden ikinji bir öýe edýän göçi, göçer, göç. *Garri küştçi Pälwan aga üçünji göçümde ýalňyşdy.*

göçüp - gonmak: Bir ýerden ikinji ýere göçmek, bir syhly göçüp ýörmek. *Narly Nepesowiç, sen näme ondan - oňa göçüp - gonup ýörsüň? (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Olaryň bir bölegi çarwaçylyk bilen meşgul bolup, öz mallary bilen birlikde ondan-oňa göçüp - gonup gezipdirler (Edebiýat). Göçüp - gonmakdan ýaňa haly bolduk.*

göçürmek: 1. Öňki ýaşaýan ýerinden başga ýerde ýaşatmak, başga ýerde mekan tutdurmak, *Men sizi aýak ýeterden daşrak ýere göçürjek (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Kolhoz бүтин obany täze posloga göçürdi.* 2. Gögerip oturan ýerini üýtgetmek, başga ýerde oturtmak. *Üzümleri ekiniň ortasyndan göçürdik. Gülleri göçürmek.* 3. Ozal ýazilgi hati bolşi ýali edip başga kagiza ýazmak, geçirmek. *Komissariň hatini gyssag orada bir näçe ýerden göçürdiler (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim), OY Durdynin ýazan beýannamasından göçürdi (Midan Taýýar, Gazeti) Hatı göçürip boldum.*

gödek : 1. Daş görnüşi tagaşyksyz, betgelsik. *Ol daşyndan göräýmäge agras, gödek we irimçikdi (A.L. Çehow, Saýlanan Eserler).* 2. Zoňtar, sypaýyçylyksyz, edepsiz, ýakymсыз, gelsiksiz. *Gödek sesi bilen gygyrды («Tokmak» Jurnalı).* 3. Hiçbir zada eli gelişmeýän, usully däl, çemesiz, ukypsyz. *Gödek adam özüňe belli.*

gödeklik : 1. Tagaşyksyzlyk, betgelsiklik. 2. Zoňtarlyk, sanaýyçylyksyzlyk, edepsizlik. *Mürzäniň gödekligi, edepsizligi oňa örän gülkünç göründi (M. İbrahimow Ol Gün Geler). Öz gödekligim bilen men seni aýzda durmaga mejbur etdim. (B. Pürliýew, İkinji Gün).* 3. Usully dällik, çemesizlik, ukypsyzlyk. Hereketiň gödekligi.

gödeksi : Gödegräk, sypaýyçylyksyz, edepsiz. *Ol gyz sarç we gödeksi (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gödensiz : Gelsiksiz, tagaşyksyz, uly. *Gorkysyndan ýaňa düýeleriniň gödensiz aýklari butin göwresine çenli saňňyldýar (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Bu keywany aýallaryň bileklerinde gödensiz ýasalan gadymy başgoşma bilezik görüňärdi (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). Onuň gödensiz ellerini göreniňde, ol hiç wagt hem haly çitip, nepis nagyşlar salan, dädýr diýip pikir edersiň (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).*

gögebakar [göögebakar] : 2001. Uzyn boýunly, göreseredýän guş.

gögele [göögele] : 1. Heniz gowy bişmedik, ala gök, çala bişen (iýmiş hakda). 2. *göç.m.* Agzyndan süýt ysy gitmedik, agzy sary oylan . *Gögele oylan.*

gögerçin [göögerçin] : Gögümtil çal reňkli meýdan kepderi. *Sudaba gyz däl di - de, dag gögerçinidi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

gögermek [göögermek] : 1. Ýere taşalanan tohumyndan şine ýaryp ýeriň ýüzüne çykamak, bardak çykarmak, tohum alyp ösüp başlamak. *Ozal bu aňňat da ýekeje - de gögerip oturan çöp yokdy (B . Kerbabaýew, Aýsoltan). orta boýly bugdaýyň içinde egri oragalyap salýanorakçy, selçeň gögeren günebakar bilen sandaşdy (B . Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tohum al - da, ýere bar, gögermese ,maňa gel (nakyl) .2.Gök reňke öwrülme, gök reňke meňzemek. Sowukdan ýaňa elleri gögeripdi.3. Teniňe zarba düşüp, gan öýmek. Onuň göziniň öňi gögeripdir.*

gögermek [göögertmek] : 1. Tohum aldyrmak, düýp tutdurmak, ösdürmek. *Bu erikleri biz ekdik, biz suw werdik, biz gögerttik.* 2. Teniňe gaty zarba urup, gan öýdürmek. *Çekiç deýip barmagymyzyň ujuny gögertti.* 3. *gelp,d.* Harydy degerli bahasyndan ýokary satmak. *Sen halyňy gögerdip bildiň-le!*

gögeýin[göögeýin] :2001. Íňňesi bilen haýwanlary çakýan we onun ganyny sorýan ullaňan gök siňege meňzeş möjejik. *Düýe çökmän, ol öň aýaklary bilen döşündäki gögeýini kowdy*(H. İsmayılow, Powestler). *Kynjyrap dek duranek* (« Görogly » Eposy).

gögi [göögi] : Düýe botlandan soň, içinden aýrylýan taşlandy, bölek hapa et. *Düýäňin gögi*.

gögimtil [göögimtil] : Çala gök öwüsýän, gögräk. *Gögümtil papagyny iki eli bilen kellesine geýdi – de, yzyna bakan ugrady* (B. Kerbabaýew Aýsoltan).

göh [gööh: Keýp. **Göhi gelmek** - keýpi gelmek, şatlanmak. *Bu duşuşyga potdynyň nähili göhi gelse - de, adamçylygy öz häsiýetinden ileri tutdy* (B.Kerbabaýew,Aýsoltan). *Şeýle bir bolmasy waka bolaýsa, ondan soň obanyň gepçi aýallarynyň göhi gelýär* (A.Gowşudow,Saýlanan Eserler). *Birleri meselä has aýdyň göz ýetirip, dogruçyl çözüji bolýar. Başga birleriniň bolsa, şonuň ýaly dawaly meselä eli ýetýändigine göhi gelýär, gözleri ýitelip başlaýar* (_Sowet Edebiýaty, Jurnaly).

göhert: zool. İnerden gaýan arwanadan bolan erkekmal. *Olaryň düýe malyndan bir göhertleri bardy*.

gök (göök): Göz ýetimdäki hawa ginişli, ýerin ýüzünden görünýan atmosfera, asman. *Gökde kir-kimir ýok. Gök aşagymyza öwbrülýar dimi ka?*

gök bogma (göök gaa barçyk) : met. Aýa ele çykýan irinli çiş. *Onun gök gabarjygy ýaryldy*.

gök damak : Zor alkymy gök hatjyk, yssy waltlaarda söplere çykýan hajjyk

gök damak 2: bot. Haşal otun bir görnüşe.

gök garga (göök garga) zool. Ýelegi gök garga

gök hokar: zool. İnjigi çünki, boýnu uzun, gögümtil ganatly kuş, gök hokarlar suwyn gyrasynda durýardylar

gök mürlü : daşy paçagy gök görnüşlü gawunyn bir sorty. *Gök ýaranyn içinde gökmürlüler günderilişip ýatylar*.

gök nar : Tirýek şiresi alynýan ösümlük we onun kozasy haş-haş göknar ile nijiksin? *Gök nar , kelem güne bakardan başkada her ýyl iki kölçe temmaki ekilýardi*

göksywyly : Üzimin bir sorty . Gök sywlyny iýijekmi ýa gelin barmagy?

göktorlu: Daşy owadan torly , iri bowyny bir sorty. *Gök ýaralaryn içinde gök torlular günderilişip ýatyr. Göktorlu, waharman tarlawuk gawun ýoralda ýarylýar, tatmasan tabyn*.

göl (gööl) : Halynyn we halasyn ýüzüne salynýan ulu esasy nayş. *Name üçin butamlaryn herbirinin daşyna haly güli salmadyka. Her ýany kolhozyň zähmeti bile, türkmen halysynyn gölü dek gözel. Men seni*

gölçe [gööölçe]: Halynyň kese gyrasyna salynýan kiçijik göl. *Gyra gölçesi*.

göle: Sygryň, sugunuň heniz ýaşyna ýetmedik çagasy, tana - *Sygrylar göllerine ýetmäge gyssanýardylar* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Derrew gölesini goýberdi - de, sygryny sagdy. Ejesi hem eli bedreli, gölesini goýberrip, sygryn. sagmaýa barýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

göleg [gööleg]: Gölenýän, jaýlanýan meýit, öli.

gölegçi [göölegçi]: Ölini jaýlamaga gatnaşýan adam. *Gölegçiler Halnazary mazarlyga alyp baranlarynda, onuň gabry gazylyp gutaryldy* (B.Kerbabaýew, Agytly Ädim). *Göýä atalarynyň gölegçisi ýaňy ugran ýaly bolup oturýarlar* ("Görogly"Eposy). *Gölegçiler ganaçylyga ugradylar* ("Sowet Türkmenistany" Gazeti). *Gölegçiler aradan çykany jaýlap geldiler*.

gölemek [göölemek]: Gölegi, ölini jaýlamak. Ölini gölemek.

gölenmek [göölenmek]: Jaýlanmak, depin edilmek.

gölermek [göölermek]: Aýaklaryny uzun salyp - çäşerip çişip ýatmak (haýwan barada). *Düýämyz göleriptir*.

göm - gök [göm - göök]: Gaty gök, juda gök. *Göm - gök dury asman şäheriň*

üstüni büräp durdy (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler). Göm - gök gowaçalar aýdymyň sazyn, çalyň ýaly ýuwaş pysyrydaşýardy. Dyz boýy galan göm - gök gowaçalar hatar - hatar bolyp ösüşip otyrды. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

gömdürmek: Görünmez ýaly üstüne gum attyrmak, gum gor we ş.m. bilen basyrtmak, örtdürmek. *Dowaryň damak ganyny gömdürmek*

gömelteý: 1. Hilegär däl, mekir däl, gönümel, sada (adam) *Gömelteý oglan*. 2. İrimjik, gödeksi, näsypaýy, tagaşyksyz. *Gömelteý barmaklary bilen aşagragyndan birini saýlap aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 3. Göni aýdylan, hiç hili hilesi, gaçalak - sapalagy bolmadyk (söz, iş we ş.m.). *Ýöne weli, birdenkä Halnazara geçenini onuň özi hem gömelteý gördi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. *Gömelteý edilen hareket.*

gömge: Yüzi kerepläp, porsap giden lüýk.

gömme: 1. Gora gömlüp bişirilýän çöregiň bir görnüşi. *Oglum, bir gömme çörek bişir ("Görogly" Eposy)*. 2. Gazyk deregine ýere gömlen sim.

gömmek: 1. Zadyň üstüni gum we ş.m. bilen örtmek. *Ol hiniň agzyny gömüp, däneleri gyşa gamlap goýupdyrlar ("Türkmen Halk Ertekiler Yygındysy")*. *Ermolaý gora kartoşka gömüp bişirýänçä, men irkildim (İ.S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan)*. *Hapa zatlary gömmek arkaly zyýansyzlandyrmak bolar (N.A. Ýablow, Yokançly İçege Keselleri)*. 2. Jaýlamak, dulamak (adamy). *Garyplar bolsa öz ölülerini hiçbir balzamlaştyrman, ýere gömüpdirler (Gadymy Dünýä Taryhy)*.

gömük: 1. Üstü örtülen, gömlüp goýlan. *Tomusky alan kömrüm häzir hem gömük dur*. 2. göç.m. Belli bir zatdan başy çykmaýan, hiç zat bilmeýän. *Ol Arap dilinden gömükdür. Matematikadan gömük adam*.

gömül - gömül: zool. Çägä gömülýän hajyk.

gömülgen: zool. Çägä gömlüp ýatýan zäherli ýylan. *Hany ol zäherli gömülgen ýylan? (A. Gowsudow, Köpetdadyň Eteginde)*. *Gömülgen ýere gömülýär, Nurgeldiniň golaýynda ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)*.

gömülmek: Gum, gor we ş.m. bilen basyrylmak, örtülmek. *Ýüzleri tozan bilen gömlen, aňyny gideren ilat ýerli - yerden onuň yüzüne üşerilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)* *Hapanyň üsti gömildi. Göbeğiň gömlen ýeri - ser Göbek*.

gömüşge: 1. Öňden toplanyp goýlan, mülk, zat, baýlyk. 2. Edilen günäkärçilikli, jenaýatly iş, pyssy - pyjurlyk. *Gulluhanyň gömüşgelerinden biriniň üstüni Aşyr agtardy. Eden gömüşgäň üsti agtarylanda, dürli haýýarlyga tutunýarsyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 3. Üşüp ýatan zir - zibil.

gömüşmek: Gömmäge kömek etmek, gömmäge kömekleşmek. *Hapa gömüşmek. Çukuyi gömüşmek*.

gön [göön]: Aýakgap we ş.m. tikmek üçin işlenen ham, deri. *Mary şäherindäki gön ýuwulýan zawodlara ekskursiýalara gidipdiler ("Mydam Taýýar" Gazeti)*. *Olar Ewropa bazarlaryna gant, ýag, gön we başga harytlar iberdiler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler)*. *Gönden her hili aýakgap tikilýär*.

gönjük [göönjük]: 1. Aýallaryň köýneginiň üstünden dakynýan ujy şelpeli bezeg şaýy. *Hyňnyrdap jaň sesi gelyär, Bilmedim, gönjükmü, tumar (Çary Aşyr, Poemalar)*. *Onuň boýnunda goşa towuk, gyzyly apbaslaryň aşak eteginde gönjük, barmaklarynda hatara yüzükdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. 2. Keça salynýan gülüň bir görnüşi.

gönderilmek: Bir ýere ugradylmak, iberilmek. *Bir näçe ortýad Aral deňzi tarapa gönderilipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*. *Bize gönderilen hat. Gönderilen çakylykçy*.

göndermek: 1. Ýola salmak, ugratmak, ibermek. *Ol iki sany kenizi erkek libasynda soltanyň üstüne gönderip, şeýle mälüm ediň diýipdir (Myrally)*. *Uzakdan gönderen hatyňy aldym. Gadyrly ýoldaşym, Durdy Gylyç aga (Ata Salyh, Saýlanan Eserler)*. 2. göç.m. Bir başa çekmek, hemmesini bir bada içmek.

Olgijeki meýlisden galan bir käse aragy gönderip, demini alan hamyrlý çörek bilen işçek goýnuň goşa ýapyrgasyny syrды (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Käsedäki gatygyň baryny gönderdi.

göndertmek: 1. Ýola saldyrtmak, ugratdyrmak, ibertmek. *Haty düýn göndertdim.* 2. göç.m. Birden başyna çekirmek, hemmesini içirmek. *Oňa bir käse ýag göndertdim.*

gönelmek: 1. Dogralmak, göni bolmak, ýazylmak. *Ol bütin göwresi bilen gönelişip, bir tarapa seredip dur (M.Gorkiý.Ene).* 2.göç.m. Çynyňy aýatmak, hakykaty aýartmak, dogryňdan gelmek. *Sen göneliş - de, dogryňy aýt! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hä - ä, şeýle diý-de, gönelsene! (B.Kerbabaýew. Aýsoltan).*

göneltmek: Egri ýerlerini düzeltmek, dogrulamak, gönülemek. *Çybygy göneltmek. Çüýi göneltmek.*

gönenç: Bir zatdan alynýan hezillik, eşret, lezzet. *Ol bize göneneç bermedi. Gönenejiň üstünden barmak.*

gönençlik: Hezillik, eşretlilik, lezzetlilik. *Gönençlik görmän ulaldym. Jebir baryn çeke - çeke (Çary Aşyr, Ganly Saka).*

gönendirmek: 1. Hezil etdirmek, hezil bermek, begendirmek, guwandymak (iş barada). *Hawa, garaz, näçede gönendirdi. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Siz - ämeni gönendiräýdiniz! 2.Bir zat bilen daly üpjün etmek. Kanagatlandyrmak. Ír - iýmişden gönendirmek.*

gönenmek: Janyň lezzet tapmak; hezil etmek, begenmek (iş barada). *Ana, indi patyşa ýyklypdyr, nähili gönenýän bolsaňyz göneniň göreýin ! Artyk ýalyň yzyna düşüp, patyşa hökümetiniň üstüne çozub - a göreňdiniz?! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zat bir doly üpjün bolmak, ýeterlik kanagatlanmak. *Íymitden gönenmek.*

gönezlik: Bişen süýdi gatik etmek üçin süýde goýuldan turşu gatik. *Gatyk basyrrar ýaly gönezlik gerek. Olardan gönezlik getirdi.*

göni: 1. Egri däl, ok ýaly, dogry. *Köçeleri hem gin we edil oklaw ýaly gönidi (A.Gowşudow, Mähri - Wepa).* 2.Edil, hut, tüýs. *Gyrsyn faşistleri ot bolup göni (N.Pomma, Saýlanan Eserler).* 3.Bir ugra, tarapa gyşarman gidýän, alyp barýan, dogry. *Kompartiyanyň tutýan maksady göni (Ata Saýlyh, Saýlanan Eserler).* 4. Açyk, ýaşyрман, dogry. *Göni ýüzüne aýtmak.* 5. Ýüz görmeýän, ak ýürekli, dogry işleýän, dogruçyl. *Ol göni adam. Göni saýlaw - ser Saýlaw. Göniňden gelmek - hakikaty bolşy ýaly aýtmak, dogrusyny aýtmak. Kömür ýaly sakgalynyň arasyny dyrmap oturan Babahan arçyn gönüsinden geldi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gönüburçluk: Göni burçly dört burçluk.

gönükdirmek: 1. Barylmalý ýere göni ugur bilen ibermek, göni ýola salmak, dogry ýol bilen ugratmak, ugrukdyrmak. 2. göç.m. Dogry usul, ugur bilen hereket etdirmek, işe türgenleşdirmek kämilleşdirmek, urykdyrmak. *Potdan gürrüňiň ugryny gönükdirdi (A.Gawşudow, Eserler). Artygy ýönekeý söz bilen gönükdirip bilmejegine ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gönükme:

gram 1. Okuw kitaplarynda okuwçy tarapyndan işlenilmeli, ýerine ýetirilmeli ýumuş, iş, mesele. *Kitabyň başinji sayipayındaky onynjy gönükmäni işlemeli.* 2.Ýol görkezme, ugrukma. *Bir işde täze gönükmeler bermek.*

gönükmek: 1. Barylmalý ýere ugur boýunça göni gitmek, ugramak. *Soň tamlaryň gapdaly bilen dolandy we öz ýoluna baka gönügişip, gök otlaryň üsti bilen ädimleýärdi (A.Gowşudow, Saýlanan Eserler).* 2.Dogry usul, ugur bilen hereket edip başlamak, işe türgenleşmek, ugrukmak. *İşe gönükmek. İşe gönükmek.*

gönül: ser. **Öwün.** *Oýlanýar Tatýana, oýlanýar Güller, Pikirden, hyýaldan doly gönüller ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gönülemek: 1. Göni ýol bilen gitmek, dogrulamak. *Galmagal turzup nätjek, sürüber - dä gönüle - de! ("Görogly" Eposy). Traktorjy sürlen ýeriň içi bilen*

gönülälp, ýöräp gitdi. Oba pagtalygygynyň içi bilen gönülälp ugradyk. 2.göç.m. Dogry sözlemek, çynyňy aýtmak, dogryndaň gelmek, dogryňy aýtmak. Gönülesem, gyzym, meniň hem çaga hüzdüläsim, sallançak üwräsim gelyär (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).

gönülik: 1.Egri dällik, dorulyk.2. Çin sözlülük, dogruçylyk. *Gönilikden zowal ýok.*

gönümel: 1. Çyn sözli, aýtjagyny göni aýdýan, hakykatçy, dogruçyl. *Maýa, sen örän göümel gyz (N.Pürliýew, Ikinji Gün). Sözleri gönümel şol adam Firidunyň kalbyny ýakymly duýgular bilen doldurdy. (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Aç - açan, açyk, gümürtiksiz. *Andriýanow, näme iş etse, gönümel ederdí (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gönümellik: 1. Gönümele degişli bolan gylyk - häsiýet, hakykatçylyk, dogruçylyk. *Agzam indi köşeşen Guzubaýewiň ýanyna bardy - da, oňa gönümellik bilen ýüzlendi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Sadalyk we gönümellik bolsa onuň aýratyn häsiýetidi ("Kolhoz Günleri").* 2. Aç - açyklyk, gümürtiksizlik. *Gönümellik bilen edilen iş*

gör - bak: ser. **Gara** 4. Görogly bir keleme söz aýdar, gör - bak näme diýýär ("Görogly" Eposy). *Sen gör - bak niräni tozatdyň! (M.Gorkiý, Ene).*

gör[göör]: Ölen adam jaýlandan çukur, gabyr, mazar. *Guduzlan itleriň baryn Sal göre (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Miwämize giren açgöz börini, Gan eňredip göre sürüň, mertlerim! (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

görä: "Sebäpli, garanda, seredende" diýen manydaky kömekçi söz. *Patapyň soramagyna görä, bu aýal gidip goňşy öýlerinden bir garry aýaly alyp geldi (A.Gowşudow, Saýlanan Eserler). Onda gelnen anyk netijä görä, ol Gulluhana rehimsiz daraşdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gördüm - bildim: Gözlenýän ýa - da garanşylýan zat babatda azdan - köpden habar, maglumat. *Heý ondan bir gördüm - bildim barmy?*

gördürmek: .Bir zady, birini başga biriniň görmegini gazanmak, başga biri arkaly iş görmek. *Men ony agama gördürdim, emma ol bu teklibe razy bolanok.* 2. Birine görkezmek, seretdirmek. *Başga birine gördürip alaymasam, özüm tanamok.*

göreç: Gözüň ortasyndaky garaja bölegi. *Tärimiň kökleri onuň görejine gülle bolup gezeldi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Diýer Pomma, meniň geregim Watan, Gözümiň göreji ýüregim Watan (N.Pomma, Saýlanan Eserler). Älemgoşar bardajygynyň ortasynda tegelek deşik - göreç bolýar (A.N.Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).*

görelde: Tejribe sapak almak mümkin bolan nusga tälim alar ýaly hereket, gylyk - hasiýet. *Ýoldaşlar, Gazaklardan görelde alyp gamşi peýdalanmagi men size maslahat bererdim (N.S.Hruşçew, Pagtanyň Öndirilişini Mundan Beýläk - de Artdyrmak Ugrunda). Kolhozyn ýüpekçilik boýunja geçiren işleri görelde alarlykdyr. (W.Z. Paýenko, Ýüpekçilik Boýunça Önde Baryjy Tejribe). Hak iş üçin nähili göreşmek geregi barada Petrograddaky işçiler, soldatlar hem matroslar bize beýik görelde görkezdiler (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **Görelde almak** - birinin gowy hasiýetine öýkünmeki, şoni kabul etmek.

görelde: Görelde alarlykly, edepli, salykatly, tertipli. *Bizde öz işinde höwesjeň gaýraty, görelde ýaş mugallymlar kadry bar (Y.T.Ogorodinkow, L.N.Şimbirýow, Pedagogika). Görelde adam. Görelde mekdep.*

gören - eşiden: Bir zatdan habary bolan. *Heý olary gören - adam barmy?*

göreş: 1.sport. Biri - birini ýykmaq maksady bilen geçirilýän sportuň bir görnüşi. *Pälwanlar orta çykyp, iki - bir, iki -bir tutluşyp, göreş başlanýar (A.Gowşudow, Mähri - Wepa). Ol köne toýlarda göreş tutup, az wagt pälwançylyk hem edipdi (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Frantsuz göreşi. Göreşde atany - da sylama (nakyl).* 2. Söweş, uruş. *Elbetde, göreş meýdanyna giren garşilik görer (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). synpy göreş.* 3. Kynçylyklary, böwetleri ýeňip bir zadyň ugrunda çalyşma, hereket. *Ol indi uruş oduni tutaşdyrmak isleýän nejislere garşy halkyn alyp barýan göreşi hakynda gürrüňe başlady*

(A.Pürliýew Ylkinji Gün). Halklaryň parahatçylyk ugryndaky göreşi. Plany artygy bilen doldurmak ugrunda göreş.

göresjeň: Göresiji, söweşjeň. Okuw okap, bilim alýan ýaşlardan, Mert göresjeň gurultaýa kän salam (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Göresjeň partiýaň çleni bolmak duýgusy kalbymda tolkunlaýardy (N.Pomma, Saýlanan Eserler).

göresjeňlik: Göresjilik, söweşjeňlik.

göresdirmek: Güýa synanyşdyrmak üçin göreşe salmak göreş tutdurmak. Şu gün parkda uly pälwanlary göreşdirejekler.

göreşgen: Gowy göreşip, bilýän, göreşmäge ökde. Göreşgen adam. Göreşgen pälwan.

göreşiji: Göreş alyp baryjy göreşýän. Parahatçylyk ugrunda göreşiji.

göreşmek: 1. Göreş sporty boýunja güýç synaşyp, biri - birini ýykjak bolmak, göreş tutmak. Şu gün stadionyň göreş meýdançasynda ýaş pälwanlar göreşjekdir. 2. Göreşi alyp barmak, söweşmek, uruşmak. Kutuzow güýjüni gaýgyрман göreşen serkerdedi ("Mydam Taýýar" Gazeti). Azatlyk ugrunda göreşmek. 3. Bir zadyn ugrunda çalyşmak, alanda etmek. Kolhozyň maldarlary täze ýylda has köp üstünlik gazanmak ugrunda göreşýärler ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).

görgi: Çekilýän horluk, der, jebir, jep, kynçylyk. Ony zyndana salyp, her hili görgüller bilen gynaýar. ("Görogly" Eposy). Böwregi bir ogry garga, iýjek bolup, galdy görgä (Nury Annagylyç, Goşgular). **Görgi görmek** - azar ýamanyny görmek, horluk, azap çekmek, jepa çekmek. Öýüň görgüsini görmek kemini goýmadyň (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler). Seni görjek bolup, görgi baryny hem gördüm (A.Gowsudow, Mähri - Wepa). Gargyş siňenler, biziň dünýäde görmedik görgimizi görkezdiler (A.Gowsudow, Saýlanan Eserler).

görgüli: 1.Jebir - sütem çeken, horluk derdini çekýän. Öňki wagtlarda pukara görgüliler ýersiz - suwsyzlykdan horlanyp geldiler. 2.Biçäre, pahyr, betbagt. Görgülä eýýämden nebsim agyryberdi (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). Görgiliniň gözi agyrsa, gonşusy duýmaz (nakyl).

görgür: 1.Gowy görýän, goreji güýçli, gözi ýiti. Dilde sözlän sözlerim, Görgür eden gözlerim - Barysy agzybirlik (Durdy Gylyç, Goşgular). 2. göç.m. Duýgur, hüşgär, eserdeň. Peleňden haýbatly, möjekden görgür, Özi bolsa aýny diýen ýaşynda (N.Pomma, Goşgular). Görgür adam.

görgürlik: 1.Gözi ýitilik, goreji ýitilik. Görgirlik gowyzat. Görgirlik gerek .2. göç.m. Duýgurlyk, hüşgärlik, eserdeňlik. İşde görgürlik.

görip [göörüip]: Kişiniň üstünligini görüp bilmeýän, bahyl, içgara. Göripleriň bagry tütäp, örtensin pygan edip, Ýeňiş bilen işiň öne sürgün, söýgülim, bu gün (Nury Annagylyç, saýlanan Eserler). Görip bolmak. Görip adam.

göripçilik [göörüipçilik]: Göribe degişli bolan gylyk - häsiýet, bahylçylyk, içgaraçylyk, göriplik.Adamlarda göripçilik diýen zat bar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Eliniň içgaraçylyk, göripçilik häsiýeti şeýle güýçlüdi, ondaky hemme häsiýetlerden iň yokary derejede durýardy (A.Gowsudow, Köpetdagyň Eteginde). Bagtymyň açylanyna göripçilik etmän, sowluň! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

göriplik [göörüiplik]: ser. **Görüpçilik.** Göriplik gurasyn, göriplik! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onun pis häsiýetleriniň bärkisi göriplik - bahyllykdy (A.Gowsudow, Eserler). Sen maňa göriplik edýärsiň, göriplik ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

görk: Görnüş, syrat, keşp, owadanlik. Parlak gün suglasy - da, bu gyzyň asly görküne görk goşýan ýalydy (A.Gowsudow, Mähri - Wepa). Köçeler bezelgi, çañdan yok nowa, Tebigatyň bezegine görk goşýar. (N.Pomma, Saýlanan Eserler). Azat Watanymyzyň görki, Mert nesli, merdana ýaşlar (Nuri Annagylyç, Saýlanan Eserler). Görk - agyzdan, görmek - eginden (nakyl). Görk - agyzdan, haýa gözden (nakyl).

görkana [görkaana]: Owadan, görmegeý. Sen bir görkana gözəl ahyryn

(M.Gorkiý, Eserler). *Eý görkana, giň, baý Watanyň sende insanyň bar çyn mynasyp görküne* (R.Seýidow, Eserler).

görkeziji: 1. Matematikada: berlen mukdaryň näçe derejede getirilýändigini aňladýan belgi. Meselem 3, ab. 2. Bir zadyň öşüş ýa - da galyş mukdaryny görkezýän dereje. *Ortaça görkeziji. Medeni öşüşüň görkezijisi Ýol görkeziji* - ser. **Ýol**. Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasi biziň ýol görkezijimizdir.

görkezilmek: 1. Görmäge, seretmäge mümkinçilik berilmek, başga birine görkezmek. *Saýlawçylara ençeme gezek kino görkezildi*. 2. Mälim edilmek, aýdylmak, bellenilmek. *Şol hatda görkezilenleri wekiller dil bilen hem tassykladilar* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

görkezme: 1. Işi we ş.m. ýerine ýetirmek içün berilýän tabşyryk, salgy berilýän ugur. *Sen şondan soň ne - hä geldiň, ne - de öwüt - ündew üçin listonkalar, görkezmeler aldyň* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Pökgeniň agronomyň görkezmelerini tutmaýan ýerleri bolýardy*. (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Kommunistik partiýanyň we Sowet hökümetiniň edebiýat baradaky görkezmelerinden ugur alyp, Türkmen ýazyjylary ençeme eserler döretdiler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. ýur. Sülji soragynda berilýän jogap, maglumat. *Ol soragda hem başga hiç hili görkezme bermedi. Günäkäryň ýazuw üsti bilen berýän görkezmesi*.

görkezmek: 1. Zady aýdyň görer ýaly etmek, zada gözünü düşürmek, görmäge mümkinçilik bermek. *Sen maňa öýiňizi görkez - diýdi* ("Görogly" Eposy). 2. Seretmek, äňetmek, tanyş bolmak üçin birine görmäge bermek. *Makalamy oglanlara görkezdim*. **İş görkezmek** - ser. **İş**.

görkli: ser. **Görmegeý**. *Toty - gumrulary arzuwly peri, Gün kimin görklüdür kolhozyň bagy* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Görkli gelin*.

görksüz: Görk - görmegi bolmadyk, owadan däl, betgelşik, ýaraşyksyz. *Görksüz oglan däl*.

görmegeý: Owadan, syratly, ýaraşykly, görkli, görmekli, şekilli, görnükli. *Bu aýal syratly, görmegeý hem ýaş aýaldy* (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Gurduň göwnüne bolmasamy, bu mylaýym gülümsiremek we görmegeý ýüz görnüşi hem iki gahar - gazaby görkezmezlik üçin tutulan syrly perdä meňzedi* (A.Gowşudow, Mähri - Wepa).

görme - görş: Biri - Biriňkä baryp görüşme, biri - biriňi görmek maksady bilen edilýän baryş - geliş, hal - ahwal sorasyş. *Görme - görşe gelen gelin - gyzlar gyzy - al geýnip bezenipdirler* (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Haçan ol harby geým bilen öýüne görme - görşe birinji gezek gelende, onun aýaly: - indi birneme gurda menzäp başladyň!* - diýdi (A.Gowşudow, Mähri - Wepa).

görmegeýlik: Owadanlyk, syratlylyk, ýaraşyklyk, şekillilik, görnükçilik.

görmek Y: 1. Görüş ukybyna eýe bolmak. *Ol indi öz ýoluny görýär*. 2. göç.m. Biri bilen duşuşmak, birine gabat gelmek. *Men Atany şäherde gördüm*. 3. göç.m. Başdan geçirmek. *Patyşa wagtynda sakgalymyzyň reňki üýtgan wagtynda, biziň gözümüz nämeler görmedi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Kömekçi işlik funksiýasynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: a) ysnyşyp gelýän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly hereket anladýar. *Makul görmek, ansat görmek, tukat görmek*; b) ysnyşyp gelýän işligi bilen modallık görkezýär. *Sorap görmek, barlap görmek, synap görmek*. **Görmezlige salmak** - görmedik sirän bolmak.

görmek YY: ser. **Görk**. *Bagt berdin, görmek berdin, görk berdin* (Ata Salyh, Soýlanan Eserler). *Syrkawlyk zerarly onda görmek galmandyr. Sonanyň hiç gyzdan görki hem kem däl, görmegi hem*.

görmekli: ser. **Görmegeý**. *Görmekli adam*.

görmeklilik: ser. **Görmegeýlilik**. *Onun görmeklilik, adamkärçiligi, diýseň gaty artykmaçdyr* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

görmeksiz: 1. Owadan däl, görmegeý däl, betgelşik. *Gyzlardan iň görmeksiziniň biri şeýle aýdym aýdýar* (L.N.Tolstoý, Saýlanan Eserler).

görmeksizlik: Owadan dälilik, görmegeý bolmazlyk, bedgelşiklik.

görnetin [görnetiin]: 1. Göz - görtele, aç - açan, mese- mälüm. *Päle meselesinde, bije atyşlykda, görnetin zorlukda il arasynda närazylyk köpeldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bilgeşleýin. *Gülhaz şony duýdugyça adamlardan görnetin gaçýardy* (M. Ybrahimow, Ol Gün Geler).

görnük: Daş

görnüş, syrat, sypat, keşp. Onun daş görnügi ýok.

görnükli: 1. ser. **Görmegeý.** Görnükli adam. Görnükli maşgala. 2. Onat görünýän, belent. *Patyşa şäherden sesýetim uzakda, görnükli ýerde belent minara saldyrypdyr* (Myraly). 3. Ady belli, tanymal, abraýly. *Jemgyýetçilik maldarçylygyny ösdürmekde gazanan görnükli üstünlikleri üçin pul baýragy gowşuryldy* ("Sowet Türkmenistany" Gazeti). *Kermine görnükli Türkme şahyry Mollanepes bilen hem aragatnaşyk saklapdyr* ("Edebiýat"). Görnükli ýazyjylarymyz döredijilige ýany başlan edebiýatçylara häli - şindi maslahat berýärler ("Tokmak" Jurnaly).

görnüksiz: 1. Görnügi ýok, daş görnüşi pes. *Görnüksiz aýal.* 2. Gelşiksiz, ýaramaz. *Görnüksiz iş etmek.*

görnüm: **gara görnüm ýer** - görmek mümkin bolan aralyk, garasy görnünýän aralyk. *Gara görnüm ýerden yzyna gaýtmak.*

görnüş Y: 1. Bir zadyň daş sypaty, daş şekli, daş keşbi. *Beýik dagyň önünde ýatan şu giň meýdanyň ýüzi baş - alty ýylyň içinde düýbünden bşsga görnüşe öwrüldi* (A. Gowşudow, Mähri - Wepa). *Her agajyň bir hili görnüşi, göwnüňi göteriji ýakymly ysy bar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Bir zadyň hili, tipi, formasy. *Eýelik düşümi goşulmajaz görnüşinde hem ulanylýar. şu - ha işiň bir görnüşi.*

görnüş YY: Özüňi görkezme. *Agajunus gyzlar bilen görnüşe geldi* ("Görogly" Eposy). *Ozalky sapar görnüşe iberen ýerimde kelläňi ýalaňaçlap, agzyňa geleniňi ýaňrap, meni masgara edipsin* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

görnüş YYY: Spektaklyn bir bölümi, perde. *Oýnun bir görnüşi gutardy. Operanyň ahyrky görnüşi.*

görnüş YW: 1. *log., filos, biol.* Predmetler ýa - da düşünjeler klaslara bölünende, sistema salnanda kas umumy manydaky predmetiň, düşünjäniň - jynsy (urug) düşünjäniň içine girýän bir umumy düşünje. Meselem, ylym - has umumy düşünje (jynsy düşünje), dil bilimi - ylmyň içine girýän umumy düşünje - görmüş. 2. *lingw.* Käbir dillerde, meselem Rus dilinde, gymyldy - hereketin bolup geçiş häsiýetini: başlanýanlygyny, dowamlylygyny, gaýtalanýanlygyny, köp gezek ýa bir gezek bolup geçýänligini we ş.m. görkezýän grammatik kategoriýa. *İşlik görnüşleri.*

görnüşli: Görnüşden ybarat bolan, görnüşi bar bolan. *Ýedi görnüşli pýesa.*

görübermek: Ykbalyňdan näme gelse, razy bolmak, durmuşynda näme gabat gelse, razy bolmak. *Bagtymyzdan näme gabat gelse görübereris.*

görübilmezçilik: Bahlyçylyk, içigaraýlyk. *Garryja atany Wepany awa alyp gidýänligi üçin, özünden uly doganlary ona görübilmezçilik edäardiler* (A. Gowşudow Mähri Wepa). *Feodallar söwdadan başlaýan burjuaziýa görübilmezçilik bilen garapdyrlar* (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

görüjilik: ser. **Görgürlük. Önden görüjilik** - her bir zada önünden akyl ýeterijilik.

görülmek: 1. Seredilmek, önedilmek. 2. Bilinmek, duýulmak, anylmak. *Wagtynda görüldi, bolmasa ot alyp gitmegi mümkin eken.*

görülm göreldede: Görelde bolarlykly terbiýe, nusga bolup bilerlik edep - tertip, gylyk - häsiýet. *Moskwadan alyp, görüm - göreldede, Gymyldy köpeldi, sag bilen solda* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

görülm: 1. Görelde, edep, tälim, terbiýe. Çaga görüm görkezmek gerek. 2. ser. **Görk. Bu**

görümsizlik: Görümsize degişli bolan gylyk - häsiýet, bideplik, açgözlük.

görümsüz: Görüm -görelde görmedik, degim degmedik, zat görmedik, açgöz.

Görümsiz adam. Görümsiz gylyk - häsiýet.

görünmek: 1. Göze ilmek, göz önünde peýda bolmak. Gözlerinde bulduraşýan ýaş damjalary görünýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa hellewläp erik agaçlary görünýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Bir ýere käte - käte barmak, kämahal barmak, az barmak. Sen bu günler görümeýärsin - le! Men - ä_görünýän weli, seni köp görelemek. Çagyrylmadyk ýerde görünmek.

görüstan [göörüstaan]: ser. **Gabrystan**

görüstanlyk [göörüstaanlyk]: ser. **Gabrystanlyk**

görüşdirmek: 1. Görüp çykmak, seredip çykmak, aýlanyp çykmak. Öýme - öý görüşdirmek. 2. İki adamyň biri - biri bilen görüşmegine mümkinçilik bermek; elleşdirmek salamlaşdyrmak.

görüşmek: 1.Ýüzbe-ýüz bolmak, biri-biriňi görmek, duşuşmak. Şu käsäni götereliň, bize biri-birimiz bilen elmydama oýalykda görüşmek nesip etsin!-diýdi(A.Gowşudow, Saýlanan Eserler). Altyn jan, men seniň bilen uzak gürüşleşip hem bilmedim, ýene-de ikimiz görüşeli bolarys- diýip, atyny sürüp gitdi(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).2.Elleşip salamlaşmak. Sary onuň bilen gadyrly görüşse-de, ilki bada ony tanamady(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).Aman poşçy otaga girdi-de, salam berdi we görüşmek üçin elini uzatdy(A..Gowşudow, Mähri Wepa).3. Bir zat hakda birini görmäge kömek etmek, görmäge kömekleşmek.

gös - göni: 1. Dos - dogry, gaty göni, dogry. Şonä görä - de gös - göni şolaryň harmanyna baka gitdi (M.Ybrahimow, Ol Gün Geler). 2. Hakykatdan - da, dogrudan - dogry, açykdan - açyk.

göş(göös): dial. ser. **Et** 2. Göşün çilkarak yerinden bir kilo aldim.

göter - göter: göter - göter etmek - köp bolup ýokary galdyrmak, götermek.

götergi: Adama we ş.m. kömek üçin berilýän tekge, goldaw, goltgy. Ýüki galdyryşmak üçin götergi bermek.

götergilemek: 1. Köp bolup dabara bilen birini ýokary galdyrmak, götermek. Ýigitler Amany, gyzlar Gülnary götergiläp, şondan öýe saldylar (R.Seýidow, Bagtlylar). 2. göç.m. Abraýyny galdyrmak, ýokary götermek. Mämetweli ony göstergiledi. Owganystana gaçyp giden Eziz Çapyk Tejene gaýdyp gelipdi. Milli Komitet ony götergileýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. göç.m. Üstünden gülmek maksdy bilen ýalandan öwmek, oýnamak. Götergilär ýaly, oýnar ýaly men seniň üçin oglan - oglanjylyk däl.

göterhä - göter: Göterhä - göter etmek - baryň birden galdyrmak, göter - göter edip götermek. Göterhä - göter edip maşyna ýüklemek.

göteriliş: Ýokary galyş, ösüş.

göterilmek: 1.Ýerden ýukary galmak, ýerden saýlanmak, ýokary galmak. Gündogardan göterilen daň sanagy dünýä yüzüne çalyntyk çäkmen bolup çayylyardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Mähnet gazandaky palawy aşbaz kepje bilen agdardy, olardan göterilýän şireli bug atbaşçylaryň burnuna urdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Samolýot ýaňy göterilipdi. 2. göç. m. Salykatlylygyňy ýitirmek, gopbamsyramak, hondan bärsi bolmak, güplemek. 3. göç. m. Gaty şatlanmak, guwanmak, hondan bärsi bolmak, keýpiň artmak. Keýpleri barha döterildi ("Tokmak" Jurnaly). 4. göç. m. İçilmek.Moskwada Uly Kreml köşgünde bolan kabul edişlikde parahatçylygyn we birek - birege hyzmatdaşlygyň saglygyna tost gösterildi ("Sowet Türkmenistany") Gazeti. * **Göwnüň göterilmek** - ser. **Göwün**. Ýas maldarlaryň zalyna gireniňde göwnüň has - da göterilýär ("Mydam Taýýar" Gazeti). **Ynsap göterilmek** - biynsap bolmak, ynsap gaçmak. Ondan ynsap göterilipdir ahyryn!

göterim: 1.Süýthordan bir zat, pul karz alnanda, şonuň üstüne galdyrylýan üstüne artdyrylyp goýulýan prosententi. Pökgeniň kakasy Gully jinnekden on put bugdaýy göterimine nesýe alypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

- Göterim üstüne münmez ýaly, sen bir gezek baryny töle! (M.İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. göç. m. Sähel zada göterilýän, kelpenň eňles. Göterim adam.*
- göterimlemek:** Arryklygy we korulgy zararly guzlajak guzlajagynyň oň ýanynda sürä eýermän galmak, sürüden galmak (goýun, geçi hakda). *Bu geçi göterimläpdir.*
- göterinmek:** 1. Gezek zadyňy ýanyň bilen almak, ýanyň bilen götermek. *Awçy öz ýany bilen suw göterinen eksen.* 2. Durmuşyňda bolýan şatlyga saklanyp bilmek, özüňi salikatly agpas alyp baryp bilmegi başarmak. *Bu durmuşyň gadryny bilip, günüňi göterinmek gerek.*
- göterişmek:** Götermäge kömekleşmek, bile götermek. *Ýük göterişmek.*
- götermek:** 1. Ýokary galdyrmak, ýere degirmän saklamak, ele ýa arka almak. *Baýdagy göterip halkyň berk eli Kompartýamyzdan alýar parasat (N.Pomma, Goşgular) Musa aga suwly küýzesini göterdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. göç. m. Kabul etmek, almak. *Amany okuwa göterdiler ise götermek.* 3. göç. m. Noş etmek, içmek. *Gelen myhmanlaryň saglygyna göterdiler. Bagşa "Göter!" diýmek - ser. Bagşy. Baş götermek - ser Baş Y. Zuluma çidaman baş göstermek. Oýny götermek - ser. Oýun. Edilen oýny götermek. Ökje götermek - ser. Ökje. Gygyryp, döşüni tutup ökjäni göterdi (N. Pomma, Sebäbini Son Bildim). El götermek - ser. El.*
- götertmek:** 1. Ýokary galdyrtmak, ýere degirmän saklatmak, ele ýa arka aldyrmak. *Baýdak götertmek. Çaga götertmek.* 2. göç. m. Kabul etdirmek, aldyrmak. *İşe götertmek. Çlenlige götertmek.*
- götin(götiin):** Arkan, yzyna. *Arabany götin sürdüler. Götin gaýtmak-gaýra basmak, yza gaýtmak, depgini, temni gowşamak. Barha götin gaýtma*
- götinjeklemek (götiinjeklemek):** 1. Yzyna ýöremek, götin çekilmek, götinligine hareket etmek. *Alaşa bir ädim götinjekledi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Başlygyň aty bir-iki ädim götinjekledi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. İkirjiňläp durmak, yza serpip başlamak. *Goşun götinjekläp durdy.* 3. Öz aýdanyndaň boýun towlajak bolmak, öz diýeniňden dänip başlamak, dönmek. *Ol indi öz aýdan sözünden götinjekläp başladi.* 4. Azary gaýdyp başlamak, peselmek. *Kesel indi birnäme götinjekläp başlady (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).*
- götinlemek [götiinlemek]:** 1. Götin ýöremek, yzyňa ýöremek. *Atlary götinläp, yza çekildi. Duşman götinläp başlady.*
- götinletmek [götiinletmek]:** 1. Yza ýöretmek, götin ýöretmek, *Maşyny götinletmek.* 2. Yza çekildirmek, yza gaýtarmak. *Märekäni götinletmek.*
- götinogry [götiinogry]:** * **götinogry etmek** - özüň ýazykly halyňa bigünäni aýyplamak, günäsiz adamyny ýazykly etmek, garalamak. *Ol gaýtam meni götinogry etdi.*
- götinsümer [götiinsümer]:** bot. Arpanyň başyna meňzeş baş çykarýan haşal ot. *Ekiniň içi götinsümerden doly.*
- göwde:** 1. ser. **Göwre.** 2. ölen adamyň göwresi, jeset.
- göwdeli:** Göwresi uly. İri göwdeli garamka kapylow hem gatnaşýardy. *Göwdesi Erşi gyzy, argajy kök, elde doklaýan ýüpek mata. Akgözelin gyzy siltenjirap gepledi (N.Pomma Saýlanan Eserler).*
- göwdükme:** Açdan-aç gezmek (Mal hakynda). Bu goýun göwdigipdir.
- göwdüş:** dial. Agzy gin düýbi inçe, golça ýaly gap.
- göweç:** İçinde gyzy - kümüş eretmek üçin berk materialdan edilen, oda durnykly gap.
- göwek:** Goýun, Geçi bilen çaknyşmazlyk üçin tekäniň, goçuň garnynyň aşagyna tutulýan keçe, halta.
- göwen:** bot. Daglyk ýerlerde bitýän we sakgyz önümi alynýan ösümlik.
- göwene :** zool. Gyrga meňzeş, pellop gaýyp örän göweneklere duş gelmek bolýardy. göwenek bolmak- birnin ýa-da bir zadyň üstüne abanyp durmak. *Hawa,*

gürrüň beriş, bizem eşideli! Diýip, iki elini öňküsi ýaly skameýkanyn söýgedine diräp, olaryň üstüne göwenek bolup başlady.

göwher : Begez üçin ulanylgan gymmat baha daş, dür. *Lenin orden öwşün atýar göwher dek(N. Pomma, Saýlanan Eserler). Samandan saýlanylan Göwher ýaly ýylpyldaýan mele bugdýa seretdi (m.İbrahimow, Ol Gün Geler). Bedew – jul içinde, göwher – kül (nakyl). İtiň boýnuna göwher daksan, it hem aglar, göwher hem (nakyl).*

göwinli – göwünsiz : Çala göwünli, meýilli – meýilsiz, islegsiz, höwessiz. *Ol ballynyň göwinli – göwünsiz:- Men giderin ! – diýen sözini kesip : - Ýok, kaka, men gitjek! diýdi (B. Kerbaýew, Aýgytly Ädim).*

göwinsizlik: Närazylyk, höwessizlik. Onuň häzirki bolýan söwda göwinsizligidi (B . Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Başlyk göwünsizlik bilen baryp telefonyň trubkasyny aldy («Kolhoz Günleri»).

göwnejaý[göwnejaaý]: Göwne makul, maksada aýyk, pisidiň oturýan, göwne laýyk. *Emma göwnejaý saraýy ýok. Seredemde gülüp baktyň göwnejaý (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

göwnemek: Razy bolmak, kaýyl bolmak, islemek. *Bämen ýerli- suwly, öz erkli adam bolarmykam, eýsem, halnazar baý oňa göwnärmika? (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Biz göwesek- göwnemesek gitmeli bolduk (Sowet Edebiýat Jurnaly).*

göwnetmek: Razy etmek, razy boldurmak, razyçylygyny, göwne laýyklyk, makul görjilik. *Büş kel özüne göwnüýetijilil bilen oturgyçda oturdy.*

göwnüýetmezlik: Bimakul görmeklik, halamazlyk, göwnüýetmezlik bilen garamak.

göwre: 1. Bedeniň guşaklykda boýna çenli aralygy. 2. Kellesiz tutuş beden. *Nemets kapitanyň agyr göwresi ýerde çabalanyp aýagyny kakysdyryp ýatyrdy. Baş bolmasa, göwre läş (nakyl).* 3. ser. **Göwrüm1. Uly göwräni kiçiltmek-** birine haýyş bilen ýüz tutup ýa-da birinden zat sorap, ýüzüni saraltmak.

göwreli: Aýagy agyrlyk, hamyla bolmaklyk, göwrede çaga golmaklyk. *Özüniň göwreliligi äşgär mälum bolup duran hojaýyn aýal semawaryň başynda oturdy. Onuň göwreliligi bildirmeýärdi.*

göwrüm: 1. Daş görnüşiň mächberi, gabara, göwre.2. Bir zadyň uzynlygyna, inine webeýikligine kub birligi bilen ölçelýän ululygy. Bu jaýyn göwrümi **Uly göwrümi gin-** gahara gelmezek, dargursak däl, sowuk ganly,darykmazak, rahat (Adam Hakda). *Göräýmäge göwrümi giň bir adam, deşli göwresi bar, ýagyn gollary (N. Pomma Saýlanan Eserler).*

göwşül : Reňki gidişen, könelişen, geýlen. *Egninde göwşül Hywa dany wardy.*

göwşüldemek : Tazelik görki gitmek, könelmek. *Ol özüniň göwşüldän gyrmyzy donuny gapdalynda epläp gaýdy. (A. Gowşudow, Eserler). Gara öýün göwşüldän kilimini serpip, onuň içinden bir ýigit cykdy. Halnazaryň göwşüldän ýüpek dany gyzyň başyna büreldi(B . Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

göwün- kine [göwün kiine]: Öýke- kine, närazylyk- göwün- kine gerek däl . **Göwün – kine etmek** – gaty görmek, narazy bolmak , öýke etmek. *Elbette, men munun üçin sizden göwün – kine edip duramak (« Tokmak » Jurnaly).*

göwün: İçki dünýä, ýürek, iç, isleg. *Göwnün bir jüýsedir, synsa tapylmaz (nakyl). Göwni açygyn ýolym açyk (Nakyl).* **Göwne almak-** aýdylan zat ýa ediyän hereket üçin öýlemek gaty görmek, ýokuş görmek. *Bibisoltan gajymaldy we dargursakdy, ol sähel zady göwnüne alyp, dommarylar ýöwerdi. (" Sobwýet Edebiýaty " Jurnaly). Wezirin gepini göwnüne alma, garraň çasyptyr bu ('Görogly'Eposy). Göwme gelmek-1) gorky we ş.m. zatlar ýada düşmek. Her zatlar gelip göwnüne, hopukty, ukusy gaçdy (Çary Aşyr, Poemalar); 2) bir söze, herekete ýalňyş düşüniş gaty görmek, öýkelemek. Göwne getirmek- bir zat hakynda erbet pikire gelmek. Ýok zatlary göwnüne getirme-de ümsüz gez! (B. Kerbabaýew, .Aýgytly Adim). Göwne degmek – näzary etmek, öýkeletmek, ynjytmak Göwne düwmek.- bir işi etmekligi halynda bolmak, ýürigiňe düwmek.*

Sona ýazmalygy düwüp göwnüne, Başlady salam hat ýazmaga ýene . (*D. Baýmyradow, Söýlegi we Mekirlik*). Okuwa güitmekligi göwne düwmek.. **Göwne çay bolmak** – kanagatlanarak halda bolmak, dogry tapylmak. **Göwne seretmek-ser. Göwne garamak..** *İndi, oglum, il hem maşgalasyny geleşegini göz önüne tutýar, gyzyňyň göwrüne seredýar, onuň halap bormagyny işleýär.* (*A. Durdyýew, Asýlanan Eserler.*). **Göwne çiglik gitmek-** bir zada münkü bolmak, aýdylan gep, söz göwne ýakmazlyk, ýokuş degmek, ýaramaz täsir etmek. **Göwni açyk-** bahyl däl, içigara däl, ýagşy niýetli, hoştap. *Bolsa-da ol göwni açyk adam ekeni.* **Göwni bire baglamak-** belli bir karara gelmek, bitir pikere gelmek. **Göwni bitgin-**öz-özünden göwnihoş, öz bolşundan özi razy. *Göwnüň bozuk, gamgyn gördüm.* (*Sowet Edebiýaty Jurnaly*). **Göwni göçgün – keýpi ök.** *Aýtymy doldurýan agyr, märekän, ruhu belent, göwni göçpgüne meňzeýar.* **Göwni synyk-** ynjak, kemsidilen. **Göwni hoş-** ýagdaýdan , durmuşdan we ş.m. razy, hoşal. *Onuň ýerleşen ýerinde göwni hoşdy.* (*N. Pomma , Taýlak Hyzzyn*). **Göwni çökgün** – şat göwünli däl, pes göwün, sust, keýpsiz, tutuk, gamgyn, pessiist. *Ogulsyzlykdan onuň göwni gaty çökgün eken.* **Göwni ýukalyk-** ýuregi ýukalyk, dözümsizlik, rehimdarlyk. *Şähel ýerde ejizlik ýa-da göwni ýukalyk etmeli däldir* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*). **Göwni ýarym-** nägile, kemsilýän. *Goja efimowyň ýüzüne mähirli garady, kesellin göwni ýarym bolýan eken* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*). **Göwnünde turmak-** göwnini bilip iş etmek ýüregine ýaramak, islegini kanagatlandyrmak. *Hyzmatgördan kän zat yok,emma göwnündeň turýanyň üstünden barmak kyn* (*B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim*). **Göwnüne garamak-** ugruna kowmak, diýenini etmek, garşy gitmän, razy etmek. *Eje ,ata – enelerin maşgalanyň öz göwnünde garamaklary gerek ahyryn.* **Göwnini awlamak-** biriniň göwnünü almak, göwnünden turmak, ugryny tapyp begpendirmek, hoşal etmek. *Gudaçylyk gürrüňitapyp begpendirmek, hoşal etmek. Gudaçylyk gürrüniň özüni galýar diýen niýet bilen onuň özüni galýar diýen niýet bilen onuň hem göwnini awlamak isledi* (" *Sowet Edebiýaty" Jurnaly*). **Göwnini gözlemek –ser. Göwnüne garamak.** *Perzendiniň göwnünü gözlemek bolýar.* **Göwnini götermek-** begendirmejk, şatlandyrmak. *Bu görnüş, birinji tarapdan, berdi orazowiçin göwnini göterse , ikinji tarapdan , onuň ýüreginin awadýardy* (*Sowet Edebiýaty Jurnaly*). **Göwnüni tapmak-** razy etmek, ýüreginden tyrmak ,göwnünden turmak, uguryny tapmak. *Ejeň dagyň göwnüni taparyn, ýönetizräk bellisiniet, haçan ben bilen gitjek ? ünlem* (*A. Durdyýew, Saýlana Eserler*). **Göwnini hoş etmek-** ser. **Göwün hoşlamak.** *Ony günden gorap, göwnün etýär hoş.* (" *Sowet Edebiýaty " Jurnaly*). **Göwnüň bozulmak-** bir zady ýatlap hap olmak, ejzlemek, hamsykmak. *Mehinli özüniň maýsa adyny eşidende, çaglyk duýgysy oýan ýardy, göwnü bozul ýardy* (*B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim*). **Göwnün geçmek-** biri ýa bir zad hakda öňki edýän gowy pikireňden dänmek tamaň çykmazlyk. *Ofidserlerin öz nökerlerinden göwünleri geçdi.* (*B. Kerbabaýew , Aýgytly Ädim*). Göwnüň göge ýetmek- gaty begenmek, boňabolmak, şatlanmak. *Göwnüm göge ýeter bir gülüp baksaň* (*B. Kerbaabýew, :Aýlar*). **Göwnüň göge uçmak-** çakdagynaşagy begenmek, şatlanmak. **Göwnüň göterilmek** – şahdiň açylmak, keýpiň kökelmek şatlanmak. *Ýaş maldarlaryň zalyňa geriniňde, göwnüň has-da göterilýär* (*Mydam Taýýar Gazeti.*). **Göwnünde gat galmak-** göwnünde öýke, kine galmak. **göwnünde kir saklamak-** öýke- kine saklamak, ar edip ýörmek **göwnüne geneşmek** – bir işe başlamazdan öň pikiretmek, oýlanyp görmek, pikirlenmek. *Hany hen bir göwnüme geňeşip göreğün – diýip, bir salymdan soň jogab berdi* (" *Sowet Edebiýaty" Jurnaly*). **Göwnüňe ýakmak-** göwnüne hoş ýaramak. *Ham bolarsyn diýeni oglanyň göwnüňe ýakman durmady* (" *Gör ogly " Eposy*). **Göwnüňi ýokary tutmak-** özüni hontar bārsi saýmak, özüni ulymsy saýmak. *Päh-päh seniň göwnüň örän ýokary-la ! – diýipdir* (" *Tokmak" Jurnaly*). **Göwün aldamak** – öz – öziňi boşal etmek, aldamak,

göwünýüwürtmek. *Bularyň hemmesi göwün aldamakdyr we boş zaddyr* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). **Göwün açmak**- gaýgy- gussany taşlamak , şatlanmak. *Gördigiňje göwnüň açar, onda şatlyk, misli toý, onuň göwnini açmagyň zerurlygyňy anlasa-da häzir onun diline söz gelme ýardi* (Sowet Edebiýaty " Jurnaly). **Göwün bermek**- ynamgeçirmek, razylyk bildirmek, ýykgyň etmek, halamak, *Nurjany onun sulhy almaýan bolsa, ýa başga birine göwnini beren olsa, gürrüň gyzza-gyzza gelende, okuw ötagitmegi hem mümkindir* ("Sowet Edebiýaty Jurnaly). Näme üçin bu gelni ozal gärmandir?alsam-dyr ! – diýip, oňa göwülbermandir (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). **Göwünbitmek**- bir zat hakkynda birinden razy bolmak, hoşal bolmak. *Ejemizin agy bilen agy bilen göwni bitjek bolsa, biterçe boldy* (B. Kerbababýew, *Japbaklar*). **Göwün bölmek**- öňki eden pikirinden maslahtyndaň danmek, ýüregiňi ikä bölmek. *Men-ä göwnümi böldüm* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). Göwün galkmak – göwüň göterilmek, bir zada beginip, ruhuň göterilmek. **Göwün görmek** – birniň göwnini tapmak, diýenini etmek, razy etmek. *Men – ä daýza, seniň gönünü görmek için köpüň gözünden düşdüm* (Sowte xEdebiýaty Jurnaly). **Göwün büýütmek**- ýürek şatlandyrmak- göwün almak **Göwün gyýymak**- ýüregin alamak- rehimin gelmek. *İndi gyýymaly daldır göwünler* (R. Seýidow, *Baltlylar*). **Göwün (ýürek) döwürmek**- zal gowy aragatnaşykda bolan adamyňdan we ş.m. ýaramaz söz işidip ýa başga zat sebäpli gaty öýkelemek juda gaty görmek. *Ziziň aklardan göwni göwüldü* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göwün ýetmek**- pisinden oturmak oňat makullamak. *Meniň etýän işime- de, özüme-de göwnü ýetýän bolara çemeli* (" Sowet Edebiýaty " Jurnaly). **Göwün ýügürtmek** – öz ýanyndan hoňdan bärsi bolmak, hötde gelip bilmejek zadlärina hyýal etmek bir zat hakda arzuw etmek. *Ol öz ýanyndan göwün ýügürdip, obanyň uly gyzlaryny başta-aýaksynlanyp çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göwün ýymak**- göwnüne degmek, göwün galdyrmak, göwün agyrtmak öýkeletmek, ynjatmak. *Emma onuň göwnini-de ýymak bolmaz* (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Göwün poslamak**- göwün çökgün bolmak, tukat bolmak, şähdaçyk bomazlyk. **Göwün posyny dökmek**- ýüregiňdäki sry, göwnündäki hyýaly islew arzuwyňy gep – gürrüňiňi daşyna çykarmak, aýtmak. *Olar göwünleriniň poslaryny däkmege durdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göwün sogatmak**- -1) gep berip iki adamynyň arasyy bozmak artykdan onuň göwnüni döndermek, onyň göwmak. *Artykdan onuň göwnüni döndermek, onuň göwnüni sogatmak isledi* (B. Kerbababýew, *Aýgytly Adim*); 2) Bir zatdan, işden adamdan ýüz öwürmek; 3) keýipden çykyp kanaatlanmak, ynjalmak. **Göwün solgydan çykamak**- keýipden çykamak, armanyňy galşdyrmazlyk, islegiňçe etmek. *Toýy nähili isleseň sonuň ýalym gurada, göwün solgydan çyk !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göwün syndyrmak** – biriniň göwnüne degmek birini ynjytmak. **Göwün hoşlamak**- hoşal bolmak, begenmek, şatlanmak. *Pyoner aýdym aýdýar göwün hoşlap* (H. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). **Göwün çaglamak**.- hoşalbolmak, şatlanmak. *Goja ýazyň mylaýymn güneşinden gurp almalydy, göwün çaglamalydy* (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Kiçi göwinli** - ulymsy däl päli pes. *Ol kiçi göwinli ýönekeý myhman* (A. S. Puşkin, *Saýlana Eserler*). **Kiçi göwinli bolmak**. Özüňi kiçi göwünli alyp baryş. *Pes göwinli-ulymsy däl, öwünjen däl*.

göwünjeň: Has göwünli meýilli, höwesjeň. İşe göwünjeň adam.

göwünjenlik: Göwünjeň ýagdaýda bolmaklyk, höwesjeňlik, höweslilik. *Ozalky traktorjularyň birentegi maşyn- traktor stantsiýalaryna işege göwünjenlik bilen giderler diýip çak etmek gerek* (N. S. Hruşçew SSSR- yň Oba Hojalygyny Beýläk – de Ösdürmek Çäreleri Hakynda) . *Ow goşunçylyga göwünjenlik bilen gitdi*.

göwündeş: Biri- biriniň göwnünden turýan, göwni bir, pikirdeş. *Belki, ol hem seniň bilen gögündeşdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*).

göwünlik: göwünlik bermek- öwüt – nesihat etmek, göwnini köşeşdirmek üçin hoşamaý söz aýtmak, teselli bermek, rahatlandyrmak . *Ýaralaryňyz hem bahym ýagşy bolar – diýip, Pýotr göwinlik berbrdi*(A.Gowşudow, Eserler). *Näme bolsa, gelensoň görübereris!-diýip, özüniň bşlygyna göwünlik berip, gapa tarap hyýallandy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

göwünsiz: Göwünjeň bolmadyk, närazylyk bilen,höwessiz. *Aýna göwünsiz ýylgyrdy, ikerçiñledi, kynlyk bilen dillendi, Ala gözleri näme üçindir ýene şol sekuntda göwünsiz gülümsiredi* (B . Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

göwüs : 1. Kükrek, döş, gursak. *Maňlaýy sakar ol atyň göwsi ilerik omzamak bilen, iki oň aýagynyň arasyndan possunly sümäýmelidi*(B. Keýbabaýew, Aýsoltan). 2. Aýal maşgalanaň süýt inýän mähri, emjek,mämä. *Ol iki goluny sallap, messan basyp ýäräp gelýärkä, onuň ýalpudawuk gara saçlary iki göwsiniň üstünde oýnap, biri – birine owsun atýar*(N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Öz göwsüniň ak süýdünü emdiren seniň ýaşayşyňa garşydyr öýdýärmäň?*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

göwüsbent : Begez üçin atyň göwsine dakylýan ýüzi kümüşli ýasy gaýyş. *Köýnekçäniň gotazlary sagrasyndan dökülip duran Meleguşa bazbendi goşa ýumruk ýaly ini dört barmak göwüsbent dakypdyr*(B . Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

göýaki (gööýaki): ser.göýa. göýa"ki arini ýanynda diip duýdy (*en.pomma faýlanan eserler buýlaryn hemmesi göýaki bir ten* (sowet Edebiýaty jurnaly)

göýdükdirmek:Ýaşlykda ene süýdünde mähri ganman horluk çekmek, kadaly iýmitlenman orlanmak, göýdük ösmek. *Çaga göýdigipdir. Bu janawar gýdügen eken* 2. Suw, dökün ýetmezçiligi zerarly ösmän galmak. *Ekiniň göýdügen ýerleri bar.*

göýemek : Düýelere azar bermez ýaly, mes erkegiň, başbagyny pugta çekip, duşalgy aýagyna daňmak.

göýül: *bot.* Yere ýazylyp ösýan, tegelek ýaprakly, *tikenli ýabany ösümlik.*

göz : 1. Göreç organy we görejiň özi, garak. Gözüň şar şekilli alma meñzeş formasy bar (S.K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry). Gurt bir wagt gözini açyp görse , töwereginde oýuran öz ýoldaşlaryna gözi düşdi(A: Gowşudow, Mähri – Wepa). Ol yssy günden, agyr zähmetten soň, gözini mawy asmana dikip pikir edýärdi (M.İbrahimow, Ol Gün Geler). Gözüň agyrsa, eliňi çek, içiň agyrsa – damagyňy (nakyl). Göz agyrydan adam ölmez, soramaga hiç kim gelmez (nakyl). Göz uýy bilen gözleme : Gözleriňe zor geler; dil uýy bilen söleme : özüňe azar geler (nakyl) . 2. Agajyň gapdalyndan ösüp çykan çybyk düýbi. Bu agajyň gözi köp eken. 3. İňñede we temende sapak ötürilýän deşik. İňñäiň gözi döwlüpdür. 4. Tüpeňiň ok salnýan ýeri bilen birlikte nili. Tüpeňiň ikinji gözi oklydy (J. Akyýew, Mergenini Ogly). 5. Suwuň başlangyç çykýan ýeri, çeşmäniň gözbaşy. Sunuň aýna salýan bölegi. Aýnanyň bir harjunyň iki gözi hem aňry – bäre näzi – nygmatdan doldy. **Göz agarmak** – erbet güne düşmek, ýarakyn ýagdaýa düşmek. Onuň gören günlerini göreň bolsaň seniň gözüň agardy(«Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). **Göz agyrysy ýaly bolmak** – islenilmedik ýere barmak, gerek däl ýerde häzir bolmak, halanmaýan ýeriňde görünmek . Sen hem göz agyrysy ýaly bolup, aslanmadyk wagt çykaýyň- a ! («Türkmen Pýesalary »). **Göz aýalamak** – 1) daş töwerege seretmek, göz gezdirmek, garamak, bakmak. Biziň garry kerwenbaşymyz käte gün batara, käte – de gündogara göz aýlaýardy (A. Gowşudow, Eserler). Köplüge gözüniz aýlamak gerek (Mollamurt, Saýlanan Eserler); 2) esewan bolmak, kömek edip durmak, garaşyk edip durmak. Men gelýänçäm mal – gara göz aýlap durawer! **Göz alartmak** – gaharly seretmek, gazaply görnüşde, bolmak, gözün bilen gorkuzjak bolmak. Göz alardyp enesine seretdi.(A. Kekilow, Soýgi). Ol aňyrdan gele – gelmäne maňa gözünü alardyp sereder («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Göz astyna almak**- bellli bir maksat bilen kesesinden syn etmek, agtaryp yzyna

düşmek, antamak. Göz astyna alyp ýöränmiş («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **Göz açmak**- deşlip akmak, deşilmek. **Göz açyp gitmek**-öňünde goýan maksadyňa arzuwyňa, niýetiňe ýetmän, armanly ölmek, ahmyrly dünýäden ötmek. Gözüň açyp giderin ýagty jahandan, ýüze çykman galsa meniň niýetim.(B.Kerbabaýew, Aýlar). Şu gaçyp gutulan at kimin bar at edinmesem, ölemde gözümü açyp giderin diýip ant içdi.(A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Göz bilen gaşyň arasynda ýalan sözlemek**-göz görtele görüp durka ýalan aýtmak. Göz bilen gaşyň arasynda ýalan sözleme! Ol seniň diýjek aýalyň döli diýip, içinden geplöp, oňa aýy ýylgyrmak bilen seretdi.(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). **Göz bilen iýüýjek bolmak**-gözi içinden geçip barmak, dikanlap gaharly seretmek. Ol meni gözi bilen iýüýjek baldy. **Göz bolmak**-1) ile bellenmek, il arasynda gürrüň bolmak, 2) göz gulak bolmak, esewanlyk etmek. **Göz boýamak**-aldamak üçin emel etmek, hile etmek. **Göz gamaştyrmak**-ýalpyldap öwşün atmak. Bulut syrylan hawada guşluga galan günün nury göz gamaşdyrýar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Göz gamaşmak**-ýiti ýagta, gara we şym. Gözüň bulaşyp, zat saýgarmazlyk. **Göz gapmak** -1) aldawa salmak, hile guramak. Duşmanyň gözünü gapmak gerekdi: 2) göze tüsse, tozan we şim. Zatlar urmak, dolmak. Duşman gözün gapsyn topuň tüssesi, Gabra tarap itiberiň duşmany (Ata salyh, Saýlanan Eserler). **Göz gatymak** - owarram etmek, döz gelmek. Göz gatyrsaň-a, bir zat alaýarsyň, bolmasa-da gezer ýöwersiň. **Göz- gaş çekmek**- ýürekden küýsemek, ýürekden islemek. Gözi-gaşy çekip duran bolsa, ýanyna bar-da! **Göz gezdirmek**- daş töweregiňe seretmek, syn etmek. Şol meýdana hyrydar göz gezdiren Durdi özüniň içki arzuwyny ýanyndaky ýoldaşlaryna gürrün berdi.(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim) **Göz görkezmek** - üýtgeşik, täsin iş edip, özüni tanatmak. Gyzy Goşun göz görmezdi, Taryhda ýokdur beýle jeň (Ata Köpek Mergen, Ýürek Depderi) **Göz görmek** - dini düşünje boýunja: Biriniň kudratyny görmek. **Göz guwanç**-iň mähriban, iň söýgüli, iň eziz. Yok, Hasan Jan, gözümiň guwanjy, sen beý diýme! («Görogly» Eposy). **Göz güldürmek** - göz oýnatmak, gözde saltyk alamatyny döretmek, ýylgyrmak. Halnazar gözlerini güldürip, mylaýym garaş bilen ýer görmezdi. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Göz ýylgyrmak** - bir zady eýelemäge ymtylmak, bir zady almaga häwes etmek, bir zady almaga meýil etmek, almak arzuwynda bolmak. Belki, Elli Pökgeniň gyzy Bahara göz gyzydyrýandyr. (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Göz gypmak**- bir gözüňi çalt ýumup açmak bilen işaret etmek. Magtym Amana göz gypyp, ýyljyraklap gepledi. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Göz degmek** - köne düşünjä görä: gowy zada mähir bilen seredilende, geň görüp seredilende, öňkösinden ýaramazlaşmak, öňki ýagdaýyndan peselmek, erbet bolmak. Bu sapar bizin atymyza göz degdi, ýogsa heý düz ýerde - de at bürdäg aşarmy?-diýdi. (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **Göz deldirtmek** - naýynjar halda seretmek, bir zada mätäç bolup, oýan - buýana göz oýlamak... Bilmezlige salyp, synlaýan özüm, Mydam Mekdep tarap deldirtip gözüm (A.Kekilow, Söýgi). **Göz dikmek** - 1) Bir nokada jiňkerip pugta seretmek, gözüňi aýyrman seretmek. Töweregiňe göz dikip gelýän kerwan başymyza asalyk bilen gürrüň bedrim (A. Gowşudow, Eserler); 2) Gelerine sabysyzlyk bilen garaşmak, ýürek bilen ymtylyp garaşmak. Geleriňe göz dikip, Gelgin, garaşýan saňa (A. Kekilow, Saýlanan Eserler); 3) Bir zady almagyň kastyna düşmek. Nebtimize gözün dikýär, Tiz garýata galyň, dostlar! (Ata Salih, Saýlanan Eserler); 4) Hantama bolmak, tamakin bolmak. Dursundan hem aýratyn sylaga göz diken Bossan Gürrini uzadyp, özüne aýratyn hoýmat gaýdurmaga çalyşdy. (B.Kerbabaýew, Yhlas - Myrat). **Göz - dilden saklamak** - köne düşünjä görä: aman saklamak, goramak. Bular halkymyzy göz - dilden saklar, ot - suw belasyndan hem ýelden saklar. («Sowet Edebiýaty» Durnaly). **Göz doýmak** - ser - **göz dokunmak**. Tarp we boz ýerleri özleşdirmekden alnan bol hasyly göreninde, adamyň gözi

duýaýgar. **Göz dokunmak** – bol – elin zady görüp göz doýmak. **Göz düşmek** – görmek. *Aşyryň Şähre gözi düşünde, agzy açyldy. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **Göz ýetirmek** – belet bolmak, gowy bilmek, akyl ýitirmek, anygyna ýetmek ynanmak. *Gep töwegellikde däl-de ediljek boýlan işiň netijesine göz ýitirmekde (B.Kerbabaýew, Nebitdag).* **Göz ýetmek** – ser. **Göz ýetirmek.** *Bagşyny ýolundan alyp galyp boljak däl. Şona hemmäniň gözi ýetdi. (« Sowet Edebiýaty») Jurnaly).* **Göz jüýjertmek** – uklaman, gözünü açyp ýatmak, oýa ýatmak, diken seretmek. *Ukşar ýaly däl-le, gözünü süýjerdip ýatyr ahyryn! göz mölermek* – gorkmak, gorkudan gözün tögelenmek. *Baý agly galpylda düşdi, gözleri mölerdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* **göz nury** – gözün görüjilik derejesi. *Gözüniň nury öçüşipdir.* **Göz owasy** – göz şarynyň durýan ýeri, gözün öňündäki oý. *Gara gözleriniň owasyňa iki damla ýaş oýlanan Mähri:- Myrat kaka, bu Şäret aganyň ogly Keljemikä?! –diýdi(A.Gowşudow, Mähri- Wepa).* *Onun göz owalarynyň töwerekleri hem gymyldaşýardy. (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* **Göz oynaklatmak** – gözün garasyny, gözünü hareketlendirmek,nöz – kereşme etmek. *Ol ýigit gözünü oynakladypdyr.* **Göz önünde tutmak** – bir zady nazarda tutmak, nazara almak, aladasyny etmek, bir işi maksat etmek, ýatda saklamak. *Siz halk böhbidini göz önünde tutun! (B.Kerbabaýew, Aýgytly AdimKerbabaýew,Aýgytly Adim).* **Göz önünden geçmek** – ön bir gören zadyň, gören wakaň we şym.birin – birin ýadyňa düşmek,hyýala getirmek.*Göz önünden geçdi oglanlyk wagty, Hally bilen taýy – açylan wagty (B.Kerbabaýew, Aýlar).* **Göz önünden ötürmek** – bolup geçen ýa da baljak wakalary hyýala getirmek. **Göz önüne gelmek** – ön bir gören zadyň keşbi,bolşy ýadyňa düşmek, aňynda suratlanmak. *Poltoratskiniň peşeneli keşbi, hawsala özünü aldyрмаýan paýhasly obrazy olaryň gözünüň önüne geldi. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **Göz önüne getirmek** – ön gören zatlaryňy ähli boluş ýagdaýy bilen ýadyňa salmak,ýadyňa düşürmek. *Häzir men dümtünip öýde oturýan, Agyr ýagdaýňyzy göze getirýön (A.KekilowiSöýgi).* **Göz süzmek** – uka meýil etmek, gözün çalaja ýumulmak,nöz etmek, irkiljiremek. *Prujinli krowatyňja üstünde Hummet baý gözlerini süzüp, gaşyň kalkmasaň (Türkmen Halk Şahirana Döredijiligi).* **Göz sapynmak** – gözünü esasy zatdan başlaýana sogmak. *Jully Şol demirçiniň dükkanyňa baranda, bir demir bölegini görüpdür. Usansyň gözi sypynana badyna, Şol demir bölügini biz balagynyn çermegine dügrüp üstünden hem köýnegini gaýberip çykyp gidipdir. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* **Göz teglemek** – bir zada geň galyp seretmek, mölerilip gorkmak, anka – tanka bolmak. *Annaguly birden dügrikdi – de, gözini tegeledi (A. Durdyýju, Saýlanan Eserler).* **Göz uçganaklamak** – 1) Horlanmaktan gorkmaktan gözün öňünde uçganak görünmek; 2) Dogumlylyk alamaty ýüze çykmak, edermenlik alamaty ýüze çykmak. *Ýaý ýaly egrelen garry aýalyň ölüýsi gözleri uçganaklaýar (B.Kerbabaýew, Aýlar).* **Göz ümlemek** – gözün bilen yşarat etmek. *Üm bilen duýdurmak sesini çykarman hyjuw edip hyrçyny dişlap duran gyrçug Balla göz ümledi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **Göz çaky** – göz ölçeği, göz çeni. **Göz çykarmak** – aşa gitmek, çenden aşmak. *Sen juda gysyklygynda gözünü çykarýarsyn (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* **Göz etmek** – 1) Güjeňlemek 2) eýmenç hereket arkalygy başga adamlaryn hem gorkuzmak üçin, köpçiligiň öňünde birine sütem etmek; jeza bermek. *Hyýanatçynyn birini ýok edip iki – ýeke gaalanyňa da göz edip bilsem, men – aga sonun jezasynyn çekmege – de razy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* **Göz ýummak** – Wepat bolmak, ölmek, ýogalmak. *Sowetlerin barlygynda azatlygyn günü ýaşmaz! Her ýer her tarap onun şöhesini görer – diýip gözünü ýumdy. (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* **Göz ýumup** – açasy salymda – şeýle tiz wagтын içinde diseň tiz, söhelçe wagтын içinde. *Ondan şunçasyny çyksak, şunça bergin galýar – diýip göz ýumup – açasy salymda hasap çykardy. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* **Göz ýumup geçmek** – görmezlige salyp geçmek kemçiligiň duşundan göz ýumup geçmek

bolmaz. **göz zýaşartmak** – gözüne ýaş getirmek *Temmaki döwýän ýaly, gözünü ýaşardyp cygnyp otyr («tokmak» Jurnaly)*. **Gözden geçirmek** – birin – birin seredişdirip çykmak, *barlaşdyryp öz ýüregine aýdyň etmek ýöne men, ozaly bilen, ol gyzy göreýin, ýahşy synlap gözümden geçireýin*(A. Durduýaw, *Saýlanan Eserler*). **Göz gizlemek** – ýygşyrmak, ýygnamak, bukmak. *Al bulary hem ýat gözden gizle!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Gözden düşmek** – özüni haglys ýigrendirmek, abraýdan düşmek ryswa bolmak. *Adamlar, men gaty erbet bolup, bütin adamlaryň gözünden düşüpdirin* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **Gözden ýitmek** – göz görerden uzaga gitmek, görünmez bolmak, ýitirim bolmak, sumat bolmak, gözden gaýyp bolmak. *Alýaşa ata çalasyn atlandy – da, alagarankynyn içinde sügnüp giden ýyldyrym ýaly gözden ýitdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Gözden ot syçramak** – de- ýigen tasirli argy we şym zerarly gözün öňi ýagtyryp gitmek gözden salmak – ünüden düşürmek, ýatdan çykarmak kömek ýardan etmezlik, **göz- gulak bulmazlyk**, garaşyk etmezlik. *Gardaş ogly, meniň burawymy gözden salma, meni za da nytöç etme!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Gözden sypmak** – gözden ýitmek, ýitirim bolmak. *Ahmal bolsaň, gözden sypar*. **Göze ak düşmek** – gözün garasynda ak tegmilt peýda bolmak, emele gelmek. **Göze – başa düşmek** – suwumsyzlyk edip, özüni ýigrendirmek, ýerliksiz hereket etmek, betnebislik etmek, aç gözlük etmek. *Sen göze – başa düşüberme, özüni bir azrak çeke sakla!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **göze gara** – suw inmek – gözün kör bolmak. **Göze gelmek** – edýön işi, herekete, görmüşi göwnünden turmak, *janyňa ýaramak mawy kozkostýumly*. *Ýalpyldawuk gara saçlaryny arkan daran ýaş ýigit onuň gözüne gel gördi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Göze görünmek** – 1) kömillik ýaşyna ýetmek ýetişmek (gyzhakda) *ýyrtyjylar basmarlamak islapdir, onuň ýaňy göze görnen gyzyny* (B.Kerbabaýew, *Aýlar*). *Onuň üçin utanasy iş yok indi siz hem göze görnüp başlapsynyz* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly); 2) Hiç zad yok bolsa-da, bir zad, gara bar ýaly bolup görünmek. **Göze gubaş inmek** – garrap, gözün yşygy öçmek. **Göze güýdüşmek** – bir zady duýdurman etmek, görkezmön etmek, bildirman etmek. *Ol oslagsyz aýgyt bilen köpün gözüne güýdüşip, sol ata çalasyn atlandy – da, gamça basty* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göze dürtülip durmak** – görnüp durmak, belli bolup durmak. *Göze dürtülip dur ahyryn!* **Göze ilginç – ser**. **İlginç ol göze ilginç haýbatly galamy gizläpdir(A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). **Göze ilmek** – göze görünmek, göze kalkyşmak, guşnak. *Al ýoşa ymutsyz garamjaklanda çeträkde daňgy, egesiz, üsti adamsyz bir at gözüne indi*. (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*). **Göze kalkyşmak** – göze görünmek, göze inmek, çala görünmek, çala malaim bolmak. *Ýaşyl ýapraklaryň arasy bilen göze kaklyşýan ýek – tük ak pamyklar ýylpyldaşýardy*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *İlaýta – da Türkmenistan SSR Ýokary Sowetinin prezitzeidiumynyň jaýy hemmeden öngöze kaklyşýardy*. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Göze sürme etmek** – gadyryny, gymmaty bilmek, gowy görmek, hormatlamak *Bibijahan ýaly gyztapsam, gözüme sürme ederim, janymdan beziz görerin*. **Göze tutmak** – gözüne ýakyn getirip seretmek. *Dürbüsün adlyda, tutdy gözüne, siňňin – siňňin bakdy ýerin yüzüne* (Çary Aşyr, *Poemalar*). **Göze çöp atmak** – aldawa salmak, aldamak. *Siz çöp atmarsynyz benin gözüme* (Çary Aşyr *Poemalar*). *Şu iki arada bizin gözümize çöp atyp gidipdir*. **Göze yssy görünmek** – göze ýakymly, mähirli görünmek. *Mähriň almak anha, onuň zynda bir komandir, yssy geldi ol gözüne Aýla – ryn* (B.Kerbabaýew, *Aýlar*). **Göze ýakmak** – gowy görünmek, göwnüne ýaramak, halamak. *Nepesiň gymyzy dony Oraz biraz gysgarak – da bolsa, hemmeleriň gözüne ýakdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Göze ýaramak – ser** . **Göze ýakmak**. *Şu matalaryň hyýsýsý gözüne ýaraýar?* **Göze ýaş aýlamak** – gynanyp ýa – da begenip gözüne ýaş getirmek, duýdurmazlyk bilen aglamak. *Kä göze ýaş aýlap, kä çekip için, Köpden sözleýärdy ýigdiň enesi* (A.Kekilow, *Söýgi*). **Gözi açylmak** -1) Göemüge başlamak; 2) aňnly – düşünjeli**

bolmak, düşünjüň artmak. *Erkli, hukuklu bolduňyz sizler, Aň – bilim köpelip ,açyldy gözler (Ata Salih, Saýlanan Eserler);* 3) Bir zada bolan höwesini artmak, röhi gelmek, keýp gelmek, begenmek. *Bir ýakyn ýerde toý bolsa barady, eger göreş tutulsa, gözi açylýardy («Sowet Edebiýaty»Jurnaly);* 4) Sowatly bolmak. **Gözi bagly** – medeniýetten yza galan, sowatsyz. **Gözi gara bolmak** – birinden bir zat hantama bolmak, tamakin bolmak. *Meniň şu boşlumda olaryň ýene maňa gözi gara (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* Gözi garamyk ýalygara gözelejek (*çaga degişli*). **Gözi gatyna gören** – horluk gören, jepa jeken. *Onuň gözi gatyny görendir.* **Gözi gaçan** – hor hamsy düşen (adam), aryk düşen (mal). **Gözi gülli** – gözüne gül düşen, gözünüň garasyna gül, ak tegmil düşen. *Onuň gözi gülli eken.* **Gözi gülmek** – begenmek, guwanmak, şatlanmak. *Halaýan paýhasly aýdylýan sözi – Diýende Ýagdynyň gül ýardı gözi («Sowet Edebiýaty»Jurnaly).* **Gözi gyýmazlyk** – ýüregiň awamak, dönmezlik, gaýgyrmak. *Elbette, onuň meni oýatmaga gözi gyýan dälir («Sowet Edebiýaty»Jurnaly).* **Gözi ýer görmezlik** – meslikden özüni ulumsy alyp barmak, gedemlik edip gezmek, adam tanymazlyk. *Onuň häzir gözi ýer görenok, ol ne sizi sylaýar, ne maňa hormat goýýar (B.Kerbabaýew, Nebitdag).* **Gözi ýerden aýrylmazlyk** – birsyhly ýere seredip oturmak, bisyhly aşak seredip ýörmek. *Meret ýerden hiç aýranak gözini, Gyz – da aýdyp bilmän diýjek sözünü, utanjyndan gara saçyn oýnap dur (D.Baýrammyradow, Söýgi we Mekirlik).* **Gözi ýokýaly** – urup – urjaşdyryp barýan, saýhalsyz. *Ol aýalyň gözi yok ýaly süssenekläp gelmegini myzaýyk etmän, aradan biraz salym geçenden son, şeýlediydi (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler).* **Gözi ýolda bolmak** – birinin gelenine intizar bolmak, garaşyp durmak, köp garaşmak. *Onuň iki gözi ýoldadyr («Sowet Edebiýaty»Jurnaly).* **Gözi içine gitmek** – gaty horlanmak, gözi hanasyna gitmek. *Ullakan gara gözleri uzakwagt kesel ýatanyňky ýaly içine gidipdir («Sowet Edebiýaty»Jurnaly).* **Gözi içinden geçmek** – ýiti – ýiti, täsirli seretmek. *Ýeldirgeli bári onuň jynsy üýtgapdir, gözi içinden geçip barýar.* **Gözi ýitelmek** – bozgaklyga göhi gelmek, ýaramaz, bolgusyz zada keýip etmek, begenmek, gözi açylmak. *Biri meselä has aýdyn göz ýetirip, dogruçyl çözüji bolýar, başga birinin bolsa, şonuň ýaly dawaly meselä eli ýetäýdigine göhi gelýär, gözleri ýitelip başlaýar («Sowet Edebiýaty»Jurnaly).* **Gözi ot deý ýanmak** – örön dogumly, gujurly sypatda bolmak. *Onuň gözi ot deý ýanýar. Kim onda joşgunly gülýän, Gözi ot deý ýanýan şat! Olar komsomola gelýän, Leninci ýaş otrýad (R.Seýidow, Eserler).* Gözi haýallamak – garrylyk sebäpli ýa agyrydan gözünü nury öçmek, gözi ahmallamak. *Kempiriň gözi haýallapdyr.* **Gözi heneklemek** – gözünde uky alamaty peýda bolmak. *Ýa hem bolsa meniň gözlerim henekläpdir (A.Gowşudow, Mähri - Wepa).* **Gözi çakgynyn çüýi ýaly** – ukusy tutmaýan, gözi jikgerip duran, gözi açyk ýatan. **Gözi ýagtylmak** – ysgyna gelmek, gözi ýitelmek, gurplanmak. *Çaý içip, çörek iýenden soň gözi ýagtyldy. («Görogly»Eposy). Suwsuzlygy ganandan soň onuýagtyldy. (Görogly Eposy). Suwsyzlygy ganandan son onun gözi ýagtyldy.*

göz- görtele: Aç – açan, il ýüzüne, görnüp durka, ile aşgar, meşe – mali, görneti. *Ol Wepanyň ölimi baradsyndaki b,ildiriji aýtmadyk bolup, göz- görtele ýalan sözledi (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).* Gowaça bejegisine göz görtele pasgel werýardi (*Korkoz günleri*). Bu gezek hem göz- görtele sözlemage onun bogny ysmady. (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

gözara [gözgara]: Baka guýulýan mallar kellesini çykaryp iýn iýer ýaly, agylyn diwarynyň her ýerinde goýulýan deşik. *Holbir gapdaldaky goýun agylyndan üç sany goýun, iki sany tokly göz aradan boýunlaryny uzadyp serediş ýardiler.*

gözbagçy [gözbaagçy]: Çalasyn hareket etmek bilen adamym aldawasalýan gitnozçy. *Sen jady göý, göz bagçy! Dün bu ýerik apelbagun diýen göz pagçy gepldi (M. Ýu. Lermontow, Bizin Zamanymyzyn Gahrymany).*

- gözbagçylyk [Gözbaagçylyk]:** Göz bagçynyn kari, jady göýlik. Ýalan gowga salyp külli çahana, göz bagçylyk üçin gurdy bahana (Molla Murt , Saýlanan Eserler). Emma welin, munda hiçbir h,ili gözbagçylyk ýoktur.
- gözbaş:** Suwun çykýan ýeri, çeşmanin akyp başlaýan ýeri. Berýan hersinin iş paýyn, ýasawul göz başdan haýlap (Çary aşyr polemalar). 2. göç.m. Bir zadyn başlaýan ýeri azaldygyn göz başyny tapanlar, hemmane kan salam atasalykdan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).
- gözboýagçy:** gepl.d. Aldawçy, ýalançy, kezzap. Bizinm aramyzda göz boýakçy adam bolmaly daldır.
- gözboýagçylyk:** Aldawan salmaklyk, bús- bütün ýalan iş, aldawçylyk, kezzapçylyk. Göz boýagçylyk etmek için goltuklaryny kitapdan doldyryp ýören ýanralary öwmeli dal- de, hakykaty okaýan adamlary öwmeli (B Pürliýew, İlkini gün). Emma teatryn sakdy güýçleri olaryn bu göz boýakçylygy bilen razylaşmak, redaksiýa şu felýeetonun mazmunyndaky haty iberdi (" Tokmak"Jurnaly).
- gözboýaglyk:** ser. **Göz boýakçylyk.** Bu ýaş göz boýaglyk üçin mi ? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).
- gözdandy:** Çagalaryn gözdanlyk oýnalýan oýnunun ady. Gözdandy gyzykly oýyndyr.
- gözeg: gözeg salmak-** seretmek, bakmak, garanak, enetmek. Son ýerinden turup dürbisi bilen öne, oklaryn uçýan tarapyna pugta gözeg saldy, sagadyna seretdi (A. Gawşudow, Mahri- Wepa).
- gözeg:** Çuwal, horjun ýaly gabyn agzyny gözemek üçin edilýan halkajyklar. Horjuna gözek etmeli. Bu çuwalyn gözgi bolmazsan, muny gözap bolanak.
- gözegçi:** Gözegçilik edýan, esewanlyk edýan, seredýan, anedýan adam, gözegçi. Ýoldaşmaýor 2- inji rotanyn gözegçisi- pulemyotçy saryýew! (H. İsmayılow, Powestler). Aýt guly demir ýola gözegçi bolyp işe girdi (N. Pomma ,Taýlak Hyzyn). Her oýuncynyn özinin kömekçi gözekçisi boýlar.
- gözegçilik:** Göz-gulak bolmaklyk , gözekçi bolmaklyk, garawulçylyk, gözetçilik olan hatarlaryn. Göni bolmagyna we ine dördürlerin dogrylygyna gözekçilik etmelidirler. Sakçylar gündizleri sol kümejikte saýalak, töweregine gözekçilik edýardi (A. Gowşudo, Köpetdagyn Eteginde). Aýtguly dagy-dag demir ýola gözegçiligi güýçlendirdiler (N. Pomma , Taýlak Hyzyn).
- gözegsiz:**1. Gözegçilik edimeýan, hiç hili gözegçiligi bolmadyk. Jaýy gözegsiz kaldyrmak2. gözegi bolmadyk, gözeg edilmedik, gözelmelik.
- gözel:** 1. Owadan, ýaraşykly, gelşikli, gelmegeý. Her kimin öz sypaty özüne gözəl diýen ýaly özinin şol görnişi on agözeldi. Seýdi öz döredijiliginde Türkmenistany gözəl tebigatynyn uly usaklyk bilen suratlandyryp bilipdir ("Edebiýat"). Wepa özlerinin gozel ýaşlyk döwürlerini gözünün önüne getirdi we kaýyza seretti-de ulydan demini aldy.2. göç.m. Aýal, gyz maşgala. Başyn galdyr, seret, egran gözeli, seret-de synlap gör, tana ozaly (oktyalar Ýalykymy). Bir kemsiz gözəl bolmaz.
- gözelek:** Gara gözelek- owadan gara gözli. Ynha gözleri aýnaklap duran bir gara gözelek gyz (N. Pomma, Sebabini Son Bildim).
- gözelemek:** Gözegleri ýüp bilen danylmak köjelmek. Çuwallaryn hemmesnin agzy gözelişdir. Gözelen hosrjynda name bar?
- gözelik:** Ýakymly şekillilik, görmegeýlik, owdanlyk ýagşy ýigit, biz tebigatyn eşilerine garaşyp durmaýarys onun baýlygyny, gözeligini galdyp, alýarys (N. Pomma , Sebabini Son Bildim). Suý , jetin halkylgy, çekilen suratlaryn gözelligi sygryn gulaga ýakymlylygy olpo emany şol wagty Edebiýattan saýlaýardy. Senem bu gözeliğe bir syn etsene (N. Pomma , Taýlak Hyzyn).
- gözemek:** Çuwalyn horjyny we ş.m. gan-byn içinden zat dökülmez ýaly köjüklere eýlek- beýlak atanaklaýyn ýüp geçirip danmak. Agaýunus iki horjynyn agzyny gözap özinin hemzerli- zerli geýimlerini aldy. Çuwallary gözemek.

gözenek: 1. Atanaklaýyn görnüşde kakalyp , çekilip edilen germew. *Şondan son ol bagyn bir burçunda, gözenek agylça içinde toguklaryn önüne sepilen arpany gördi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Penjeresinin daşyna bolsa demirden gözenek etdirdi. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)* 2. Gara öýlerin durlygy, gamşy aýrylan türinminin deşikleri, sol gözenegin öni. *Öýn gözeneginde ýatan alaganjyk geçip barýan ýaba topuldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Sadap, name üçin gözenegi açan ok (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gözeşmek: Gözap bermek, gözemage kömek bermek köjeşmek. *Gorjyny gözeşmek*

gözetçilik: ser. **Gözegçilik.** Dine alyp barýan işinde dernew gözetçigi guýçleneni sebapli, hemişekisi ýaly, bir sagat -2. *Sagat lap lomaý wagt ogurlygyny edip bile nokdy. Ol uzaklara gözetçilige giden bolsa gerek ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). Üzümler ağaçlaryna we başga baglara suw tutýşyna her gün hoş geldinin özi gözetçilik etýar. (A. Gowşudow,Köpetdagyn Eteginde).*

gözetlemek: 1. Seretmek bakmak, garamak. *Her dozarynyzynda gözetçilik etmek üçin bellenen adamlar hüşgarlik bilen olarin signalyny gözetleýardi. Ýapan içalylaryn gözetlemek synanyşyklary puja çykýardy (Mydam Taýýar Gazeti).* 2. Garaşyp durmak. *Birini gözetlap durmak.*

gözetmek: ser. **Gözekçi.** Her bir işde özi gözetçi bolma sanbolmaýar (A. Gawşudow, Köpetdagyn Eteginde) *Gylyç mergen iberdi- diýip aýt, meni hemmesi tanaýar, bolmasa sen şu ýerde gözetçi bol, men gideýim (A. Gawşudow, Mahri- Wepa).*

gözgyny [gözgyyny]: Gaty kynçylykly, horlukly, güzap, naýynjar. *Onun görnişi öran gözgynydy. Şindizen taşlaman çüýrük düzgüni, halk içinde bolup ýörnin gözgini ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly).*

gözgynylyk [gözgyynylyk]: ser. **Gözgynylyk.** Nalet sinmiş işsizlik kyn! *Şondan bir göz gynçylyk ýok (M . Gorkiý, Ene).*

göz-gulak:göz-gulak bolmak- habardar bolmak, esewan etmek, seretmek. *Ol durmuşyn namalim hem çolaşyk ýollarynda, hemişe sol gylyçdan göz-gulak bolmalydy (m. İbrahimow, Ol Gün Geler). Men özüm bir göz-gulak bolaýyn (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). İlyuşkadan göz-gulak bol (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

gözgülban [gözgülbaan]: Şaply – şaran; ilen masgara. *Ony göz gülben etip atyn önüne obasyp getiripdirler (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Olaryn beýle gözgülban bolup durşuna bizin haýpymyz lgeldi (N. Pomma, Egri Egikmez).*

gözi ýanmak- gözünde dogumlylyk almaty görünmek, gözünde gujurlylyk almaty görünmek. *Watan bedri sana gawşamaz güýji, Gözlerin ýanyp dur, sözlerin suýji (Nuri Anna Gylyç, Goşgular).* **Gözüm üstüne!** – baş üstüne, lepbeý. *Gözüm üstüne! Girin, geçin, oturun !* **Gözünde ot ýakmak** – sütem etmek, horlamak, jezalandyrmak. *Özimize malim balşy ýaly. Tejende eziz han hüküm sürýan. İlatyn gözünde ot ýakýar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* **gözüne basyp almak-** ýenip almak, ark- ygtyýaryna bakman almak, gor edip almak. *Sowet hökümeti mana allaberdi baýyn al diýdimi, men onson onun ýerine gözüne basyp alaryn (A. Durdyýew , Saýlanan Eserler).* **Gözüne görkezmek-** özüni barada birinin etýan pikirini güýjün, başaranlygyn bilen bütünlý üýtgetdirmek, başgaja dygyny görkezmek. *Durentek, senin gözüne görkezerin (A. Gowşudow , Köpetdagyn Eteginde).* **Gözüne gum atmak (guýmak)-** özüne kast etmek boýlanyn çaresini görmek. *Şonun üçin- de özüni gözetlap ýörenleri gözlerini gum guýdy (N. Saryhonal, Saýlanan Esreler).* **Gözüne gül salmak-** bir zada anat hötde gelmek, heketmek. *Saglykly olsa bu işin gözüne gül salaryş.* **Gözüne degmek-** tüýs jaý yerinde kömek bolmak jaý yerinde kömek bermek. *Daýhanlarynyza bir neme paýlasanyz, olaryn gözüne deger (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim)* **gözünü açyk göreňi-** özüni bilip ugraly bari, ene den dogaly bari bar bilýan zady. *Onungözini açyk göreňi okuwdyr başga zadyny bilmez. gözünü*

başyny aýlamak- annalak gapdyrmak- aldat bir zada razy etmek, aldamak. **Gözini gorkuzmak**- dagdy etmek, badyny almak, gorkuzmak. gözini gögertmek- görgi görkezmek, gaty horklamak, bokurdagyndan bogup öldire getirmek. *Alkymyndan alyp gözün gögertdi.* (*B.Kerbabaýew, aýlar*). **Gözünü ensesinden çekmek**-jeza bermek,berk gaýtawul bermek. *Eger şeýle bir zada ýüz beraýse, gözünü ensanden çekerin* (« *Sowet Edebiýaty” durnaly*). **Gözünü oýmak**- in erbet çare bermek gözünü köwlemek, gözünü çykarmak. *Geçmişte kabir jenaýatçylaryn gözünü aýar ekenler.* **gözünü çykarmak**-- Bir zadyn, işin hötdesinden doly gelip bilmek **gözünün ak ýagyny iýmek**- birinin gülün içirtmek, gazanjyndan, gymmat zatларыndan peýdalanmak. *Düýn menin gözümün ak ýagyny iýip, bu gün hem hondan barsi iş edýan ýaly, utanman, Muhammedi ýygnaqda tokmaklaýarlar* (*"Sowet Edebiýaty "Jurnaly*). **gözünün odu bermek.** *Olardan bir naçesinin gözünün odyny almakgerek.* **gözün awusyny almak**- assalym ýatyp turmak. *Ýalagjylar gije ýardymdan agandan san bir salym gözlerinin awusyny almak kararyna geldiler* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün agyny köpeltmek**- gaharly seretmek, gözünü alartnmek, gaharlanmak. *Halnazar onun adyny tutanda gözünün agyny köpeltmek bilen hapa sözler agzaýardy.* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün aýdyn** – begençli wakany gutlap aýdylýan söz , gutlap manysynda aýdylaýan anlatma. *Gonşy gözün aýdyn, oglun gelipdir.* *Hemma – de ýetirsin, ýagşy bolypdyr* (*A. Keklow, Söýgi*). **Gözün alynda** – gözün önünde , görüp durkan, ýüzüne. *Egermeni onun gözünün alynda tutsalar, men ony ölüm önündaki rahatýndan geljegin umydyndan – da dyndaryn* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün ganmak** – doýa- gana synlamak, göre-göre doýmak, keşbi anynda berk galmak. *Onsan hem gözün ganan dowarlary tanamak hem kyn daldır* (*B.Gurbanow, Çarwa Mergenin Gürrini*). **Gözün gapylmak**- kör bolmak, görmek den galmak. **gözün garankyramak**- ysgynsyzlyk we ş.m. zerarly esin aýylyp, başyn aýlanyp, gözün zat görman başlamak. *Onun gözi garankyrazy akyly işlemesinden daýandy, kellesi samedi* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün gítmek**- gözelik , gowulup zerarly haýran galmak, höwes etmek, gaty halamak, islemek. *Ene jan senin Edebiýaty gowy işline gözüm gitýar. Çendan şahere baranda , onun şok zatlara gözi gitýardi.* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün gyzarmak**- azgynçylyk etmek, azmak. *İndiýetmiş tanap ýerin eýesi ýasawul başynyn gözi gyzardy.* **Gözün gytaryny aýlamak**- bir ýere göni dal – de, gyýa seretmek. *Hyzmatkar çekdirme etini çekeleýanlere göz gytagyyny aýlady* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün dumanlamak**- içgi, ýamak, gözün öni ümezlemek. **gözün ýerine gelmek**- diňç almak netijesinde önki kadynda gelmek, ysgyna gelmek,kuwwatlanyp aýnalmak, doýmak. *Japbaklar iýdiler, içdiler, gözleri ýerine geldi. Ganly gara gije-gündizlap duz datmadyk jigitlerin gözlerini ýerine getirdi*(*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **gözün ýetik bolmak**- pugta belet bolmak, gawy bilmek. *Bu sapar ýalnyşmandygyma gözüm ýetik bolansan, men:- hawa, şek-şübhe ýok, edil şonun özi! –diýip, inamly jogap berdim.* **gözün kesmek**- gözün görmek. gözün öwrenişmek- *Aşyr bilen senin gözün öwrenişipdir.* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün önünde gaýmalaşmak**- gözün önünde iki ýana hereket etýan, uçuşyp durýan ýaly bolmak, kebeleklemek. **Gözün suw içmezlik** – göwnüne ýakmazlyk, pisindin oturmazlyk, ediýan işden we ş.m. razy bolmazlyk. *Emma, name içindir, kawamda menin gözün suw içmeýar.* **Gözün suw içmek**- bir zada göwnün ýetmek Gözün ümezlemek- gözün gamaşmak, gözün öni bulaşmak. *Bakjaklaýan gara gözi üýmezlap , emaý bilen çökdi iki dyzyna* (*B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim*). **Gözün üstünde orny bolmak**- birinin gelmegine tüýü ýürekden razy bolmak. *Göçüp gel, gözümi üstünde ornyn bar!- diýip, kempir gyzynyn sözünün üstüne goşdy*(*Sowet Türkmenistanynyn Aýalary*). **gözün hanasyndan jykaýjak bolmak**- narazylykdan , gysgançlykdan ýa-da gorkudan gözün petremek.

Gorkydan döwülerin gözi anasyndan çykjak boldy. **Gözün çekmek**- gözün newri bilen baglylykda gabagyn bir damarjygy tirsildemek. *Bir naçe aýbari çet gözüm yzyny üzman, tırp – tırp edip çekýar.* **gözün çorbasyny akdyrmak**- agyrmak zerarly gözüm çyrpyklamak, gözün irinlemek. *Gözünin çorbasyny akdyryp ýörenler indi ýok diýerlikdir. gözünde bolmak*- gözleginde bolma, tapsan habar bermek, almak. *Şähre gitsen tomuş geger ýaly ak tufly gözünde bolsyn!* **Gözünde okun bolsa urmak (atmak).** – elinden gelse ziýan ýertirmek, ýeri gelende, asla gaýgyrmazlyk. **Gözüni akdaryp ýatmak**- huşdan gitmek, gorkuly, halda ýatmak, çaşmak. *Hinildikden ýykylyp, ol gözüni akdaryp ýatyr.* **Gözüni akçartmak**- gözün agyny köpeldip, gözüni alartmak, gaharly seretmek. *Perizadyn ýüzüne bakyp, gözüni akjartdy.* **Gözüni Petretmek**- gözüni hanasyndan çykarara getirmek gözini ginden açyp seretmek 2. gorkudan gözini tegelemek. *İnildap, gözüni petredip ýatyr.* **gözüni sykmak**- ejizlap göz ýaş etmek, aglamak. *Menem ilki bada sesin ýaly gözümi sykypdym (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adım).* **Gözini tutmak**- ýagşylyga ýamanlyk etmek, edilen ýagşylyklar tersine bolsun diýmek. *Şol bir tandyr çöregim emdireni süýdüm gözüni tutandyr (A. Gowşudow , Powestler we Hekaýalar).* **Gözüni elele- çekek etmek**- üstüni aldyryp özüni ýitirmek, aljyramak. *Bir gözi aýa bakamak , bir gözi şet daly kakmak*- çaşy. **Gara gözüm** – jan ýaly görýani. **Görene göz etmek**- ile maskara etmek, ile rysfa etmek.sarany öldüreni göreni göz etmen itden çykarmaz ("Sowet Edebiýaty "Jurnaly). **Gyýçak göz**- gyalary inçelip, gyýlyp gitýan göz. *Ol gyýçak gara gözlerini güldirip: - bizinki adam owgandyr- diýip, çalgırt dil bilen çogap bedri (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adım).* **Könelişe göz** – gowy görmeýan göz- küteli başlan göz. *Nerkez gözli – owadan gözli.* **Hak gözünden urmak** – ýerlikli söz aýtmak.*İne pökgen aga, şu pikirin gaty dogrydyr, tüýs hak gözünden urupsyn (A. Gowşudow, Köpetdagyn: Eteginde).* **Hak gözünden eşitmek**- inamly adamda, inamly ýerden görenden bilýänden eşitmek. *Hemmani bir gözle görmek- hiç kimden yüz görman bar adama den ýaramak, hemmeler üçin bir hasiýetde bolmak.* **Ýaman gözden saklamak**- göz degmekden saklamak , her hili beladan goramak

gözlek: Zady tapmak maksay bilen edilýan aktaryş, barlak. *Piýoty hempikar ýere özüne iş tapýar derde galýar, gözlek bilenem adam tapyp bolarmy ? Sagyl bir gün aýkdy, awyn gözlekne çykdy ("Sowet Edebiýaty"Jurnaly). İkinji göç m. İlsek, arzuf. Onun gözlegi inçetdiki raýanyň in çetdiki kolhazy (N. Pomma, Taýlak Hyzyn).*

gözlemek: 1. Tapmak maksady aktarmak, barlamak , natamak, yzarlamak. *Eli Itaýakly adamlar, asyrymylyk bilen buktaklap , kimidir birini gözleýardiler (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adım).* 2. Biri ýana ön etmek, seretmek. *Alla gözimi açyp gözlemesem bolmady ("Görogly" Eposy). Gülnar kyzyn giden taýyn gözleýar (R. Seýidow, Bagtlylar).*

gözlenmek: 1. Aktarylmak, seredilmek barlanylmak antalmak. 2. özün için gözlemek. *Kömelek gözlenmek.*

gözleşmek: Tatmak maksad bile gözlemage kömekleşmek, antaşmak, baraşmak. *Birinin ýitiren zadynyn gözleşmek. Gözleş mage başga adam hem ýokdy. 2. göç.m. ýardam etmek garaşyk etmek, kömekleşmek komsomollar daýhnalara gözleşşör, hojalyklar arkalaşyp birleşýör (Molla murt Saýlana Eserler).*

gözletmek: Tapmak üçin agtartmak, barlatmak, antatmak , seretdirmek. *Ýiten maly gözletmek. Saýlawçylaryň sipisogyndan birinin familiýasyny gözletti*

gözli –başly: Öýli- işikli, maşgalaly. Gözli- başly (bolmak). etmek, öýermek. *İndi seni öýerip gözli – başly etmegimiz gerek. Menin bir ýetişenim bar şany gözli – başly etmek. Maksadym bar*

gözli: Gözi barbolan . Gözli agaç. Gözli kör-syýasy sowetsyz, göz ýetimigin bolmadyk dar düşüňjeli. Artyk biz gözli kör ekenik. ýiti gözli akyldan pöhimli daşdan görýan eserleri.

gözlük: 1. Çybyn – çirgeýden goranmak üçin atyl , eşegi gözünin ýokary ýanynda dakylýan seçekli gaýyş. 2. juwaza, haraza we ş.m. goşulýan iş mallarynyn gözüne tutulýan mata.

gözmonjuk [gözmoomjuk]: 1. Dini düşünjeli aýalaryn (göz degmesin) diýip, özüni ýa-da çagasynyn boýnuna malyna dakýan ala mynjugy2. göç.m. *owadan eýjejik gowy. Onun iki sany göz monjygy ýaly eýjejik çagasy bar.*

gözü gara: Mataç, zar, tamakin. İndi sen menden hem gözü garamy?!

gözü garalyf: Zada mataçlik, harym zarly, tamakinlik. gözü garalyk etmek- içi garalyk etmek, görüp bilmezlik etmek. *Sen indi menin şu jagaz günümede gözü garalyk edýarsinmi?*

gözükdirmek: Heniz tejribesi bolmadyk adama, haýwana iş-ýol öwretmek, talim bermek, nähili işlemelidigni görkezmek. *Tazyny awa gözükdirmek.*

gözükmek: 1. İşe birneme öwrenişmek, hünäri ele alyp başlamak; *berilýan tälime aöwrenişmek (mal hakda). Ol indi gözügip ugrapdyr.*2. Dini düşünja göre: çaga we ş.m. göz-dil degmek.

gözýaş: Gözden akan, çykýan ýaş. *Gözýaş çabga ýaly dökülýardi ((B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim). Gözýaşymy sil edip, köp agladym daşardan. Gözýaş dökmek-ser. Gözýaş etmek. Gözýaş tmek- aglamak.*

gözýetim: 1. Gözüň görýän, saýgarýan , ýetýän aralygy. *Günün kümüş nury bütün gözýetime bolluk bilen dökülýardi (B.. Kerbabaýew , Aýgytly Adim).* Bütün meýdan elin aýasy ýaly tekiz, gözýetimi kem-kemden genilýar, üýtgeýar . ol dünýänyň öp ýerlerini aýlaýyp görmegi, öz gözetimi giňeltmegi arzuw edipdir.

gradus:1.Töweregini 360/1-ne den bolan duga we burç ölçeg birligi. *Bir gradusa gyşarsan,agyr batgalyga çümersin (A.Gowşudow,Eserler)* .2. Sowutlyk, yssylyk ölçelýan gurayyarda(termometrde,barometrde)bölünen çyzyklar.*Mekgeçöweni toprak on santimetrçunlukda on-on iki gradus temperatura çenli ýylandan son ekmek gerek(Mekgejowenden ýokary Hasyly Nahili Almaly).*

gradusnik: Gyzgynlygy ölçemek üçin çüýşeden ýasalan içi simaply gural. *Wraç gradusnigi goltugyma saldy.*

graf: Dworýanlara baronlyk derejesinden soňky berilýän titul.

grafçylyk: Grafyn ýagdagy.

grafik: 1. Dürli-dürli protseslerin mukdar taýdan baglydygyny çyzyklar arkaly şekillendirýän di agrama.*Atmosfera basyşynyn üýtgeýşinin grafigi.*2.Normany we onun ýerine ýetirilmeli wagtyny aýdyn ,açyk görkezýän iş plany.*İşlerin grafigini kolhozyn agrotehnigi düzýar(W.Z.Paenko,Ýüpekçilik Boýunja Önde Baryjy Tejribe).*

grafika: 1. Renk çalyp dal-de,dine çyzyklar we ştrihler arkaly suraty şekillendiriş sungaty hem-de şeýle usul bilen döredilen eser.2. *lingw.* Ýazuwda ulanylýan belgilerin harplaryn şekili. Türkmen diliningrafikasy.

grafiki: Grafika, şekillendiriş sungatına degişli bolan.*Grafiki surat.*

grafin: Suw ,çakyr we ş.m. suwuklyklar guýar ýaly inçe uzyn bokurdakly gap. *Ol suwly grafine tarap elini uzatdy(B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Hoşgeldi elin daky doly grafini stolun üstünde goýdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

grafit : 1.Galamyn içindaky inçejik garany we ş.m. taýýarlamak üçin ulanylýan mineral, dürli görnüşli uglerod. 2. Galamyn içindaky gara.

grafolog: Grafologiýadan spetsialist,grafologiýa bilen meşgullanýan adam.

grafologik: Grafologiýa degişli balon.

grafologiýa: Adamyn gylyk- hasiýetini bilmek maksady bilen onun hat ýazyşyny öwrenmeklik.

grajdanlyk: Bir döwletin grajdany hatarynda bolup, grajdanyň hukugyndan peýdalanmak ýagdaýy.*Terbiýe we bilim adamy özünin grajdanlyk borjuna düşünýän dereja çenli ýokary görtermelidir (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow,Pedagogika).*Grajdanyň hukugy.

grajden: Konstitutsiýanyň ahli hukuklaryndan doly peýdalanýan, konstitutsiýanyň düzgünlerini berjaý edýän we bir döwletin hemişelik ýaşayan ilatynyň sostawyna girýän oturymly adam. *Zähmete ukyply her bir adamynyň sap ýürekli zahmet çekmegi-munun özi grajdanlaryň esasy borjudy* (Soweý Türkmenistany, Gazeti). Sowet grajdany üçin Sowet topragynyň hemmesi bir dalmi? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gram: 1. kub. Santimetr suwun agramyna den bolan agyrylyk ölçeg birlihi. *Her hanasynyň bir gramdan hasaplap, Diýýar: -Biz ýaryşda galmarys yzaq* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ýüz gram ýag.

grammatik. Grammatika degişli bolan. *Dilin grammatik gurluşy. Grammatik kadalar.*

grammatika: 1. Dil biliminde: sözleriň üýtgeýşini we sözlemde olaryň biri-biri bilen baglanyşy öwrenýän bölümi. *Ol Rus dilini, grammatika kanunlaryny bilmani üçin, ofitsýer ony dilmaçlyga kabul etmandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Grammatik düzgünlary jemleýän okuw kitaby.

Grammatist: Grammatikadan spetsialist.

Grammofon: Kart aýtdyrmak üçin üsti turbaly saz apparaty turbaly (ruporlu) patefon, sandyk bagşy. *Oglanyň burny göýä diýersin grammofon turbasy ýaly* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Grammofon plastinkasynyň biri kyrk baş minutlap aýtdyrylýar (Pioner, Jurnaly).

gran: 0,062 grama den bolan aptekar agyrylyk ölçegi.

granat Y: Garamtyl-gyzyl renkli gymmah baha daş.

granat YY: El bilen zynylýan partlaýyş ýaragy, snaryad. *Komandir granatyny eline aldy, awtomatlaryň hemmesi içki gapa baka uzady* (A. Gowsudow, Mähri-Wepa). Watan ogly, göreşjen partizanlar, Granat ýagdyryp otlary sowurýar (Ata salyh, Saýlanan Eserler).

granatomet: harby. Granat atýan ýaragy.

granit: Kwartsdan, meýdan şpatindan we siýudadan emele gelen digir-digir, daş pisint gati dag jisimi. *Granitden ýasalan imaratlar we desgalar pugta bolýarlar* (M. N. Skatkin, Jansiz Tebigat). Bizin ýurdumiziniň haklarynyň dostlugy granit ýali berkdir.

granka: poligr. Çap edilejek bolup ýygylan tekstiniň deslapky maşynyň nusgasy heniz sahyplaşdyrylmadyk ottisk.

greçiha: Danesinden ýarma weun edilýan ösümlik. *Gündogardan Ewrope greçiha, mekgejöwen aralaşypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

grekler: Gretsiniň ýerli halky, esasy ilaty.

grelka: 1. med. Bedeniň bir ýerini gyzdyrmak üçin içine gyzgyn suw guýlup we ş.m. ulanylýan gap. *Agyryň ýerine grelka goýmak*. 2. Gyzdyrmak, ýylatmak üçin enjam. *Temperaturany saklamak üçin, çäýniň bölekleri boýunça geçýön plita görnüşindaky grekalar oturdylar* (N. A. iwanow Guşçuluk Maldarçylygynyň in Möhüm Pudaklaryndan Biridir).

greýder: Gum ýollary gazmak we düzlemek üçin ulanylýan maşynyň Greýder bilen ýol düzleýarler.

grim: teatr. Sahnada oýnalanda ýüze çalynýan renk. *Artistler sahnada oýnanlardan, ýüzlerine grim çalyrlar*.

grimlemek: Sahnada oýnamak üçin, ýüze renk çalmak, sakgal murt oturtmak. *Ýüzüni grimlemek*.

grimlenmek: Sahna çykmak üçin, ýüzüne renk çalynmak, murt otudynmak.

grimletmek: Grim çaldyrmak. *Grimýora ýüzüni grimletmek*.

grimýor: teatr. Artistleriň ýüzüne grim çalýan ýörite işgar.

grip: med. Den alyş ýollarynyň we öýkeniň çişmegi zerarly gyzdyrdýan ýokanç kesel, sowuklamak, dümew. *Grip (sowuklamak, dümewlemek) keseli - bu kesel ýokary temperaturaly, kellanyň agyrmagy, işdanyň gaçmagy bilen geçýän kesellerden biridir* (A. Gowsudow, inçe kesel we ona Garşy Göreş).

grossmeýster: Küşt oýnunyň ussatlaryna berilýänin ýokary at. *Küşt oýnu boýunça*

bizde grossmeýsterlerin sani barha artýar.

gruzinler: Gruziýa SSR-nin ýerli halky, esasy ilaty. *Sonki gezek öpdi Watan topragyn, Göterdi laşini gruzun dostunyn*(Sowet Edebiýat,Jurnaly).

gruzowik: Ýük awtomobili, ýük Maşyni. *Ol günde telim gezek gelyän gruzowik Maşynin üstünden bugdaýli çuwali göterip, gapanda çekip, ammara dökerdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

guba: Gyzgylt - gonur renk (düýänyň, gazyn renki hakda). *Kösekli düýe bilen guba dulyç arkaýyn gäwüşeşip atyrdylar* (Ö. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gäwüşäp oturan guba erkek Gandyma äwmezlik bilen syn etdi* ("Pioner" Jurnaly). *Düňýäni sil alsa, guba gazyn döşünden* (nakyl).

gubar [gubaar]: 1. Çan - tozan, ümür, duman. *Eneler bulut dek sessiz aglady, Asman gaşyn çytyp, gubar baglady* (A. Haýydaw, Gök Asman). 2. Gözüň önünde emele gelýän ümez. *Zordan görýän sizi häzir, Gubar inýär gözlerime* (Çary Aşyr, Poemalar).

gubarlamak [gubaarlamak]: 1. Dumanlamak, ümürlemek. *Gubarlanyp alys ýerden görüner, Çandybilden bizin begler ýetişdi* ("Görogly" Eposy). 2. Gözüň öni ümezlemek.

gubarlaşmak [gubaarlaşmak]: 1. Dumanlaşmak, ümürlemek, *Ýaş aýlaýar gubarlaşan gözüne* (A. Atajanow, Alma Ýene Gülleýär). *Gözün gubarlaşip başlamak.*

gubernator: Bir guberniýanyň (ablastin, bir ölkänyň) başlygy. *Gubernator Puşkini işinden aýirmakligi patişadan talap etdi* ("Edebiýat").

gubernatorlyk: Gubernatoryň wezipesi, derejesi.

guberniýa: Russiýa XWYYY asyryň başlaryndan tä SSSR - de raýonlara bölünüşik geçen wagtyňa çenli bolan esasy administratiw - territorial birlik. *Men öz guberniýa baryşnyalarymyzy hem görüpdim* (M. Ýu. Lermontaw, Bizin Zamanymyzyn Gahrymany). *Guberniýa naçalnigi.*

gubur [gubuur]: Jaýlanylan adamyň mazary. *Nesip tartyp men Moskwa baraýsam, Leninin guburny ilki görenin* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

gujak: İki elini aýlap alanynda kükrek bilen elin aralygynda emele gelýän ginişlik, iki elini daşyndan aýlap alanyndaky emele gelýän göwrüm. *Ol ýaş ýigit gurdun gujaginda jan berdi* (A. Goşudow, Mähri - Wepa). *Sapar ogluni bir näçe wagtlap gujagina gisip Durdy* ("Pioner" Jurnaly). *Men ejemin gujagina gisilip ertekisini dinleýärdim* (N. Pomma, Taýlak Hizzin). 2. göç. m. Kükrek bilen iki elin arasynda ýerleşýän mudardaky zat. *Hemra iki bir gujak gury odyň getirdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Bir gujak ot. İki gujak odun. Gujak açmak* - mähirli garşi almak, güler ýüz bilen kabul etmek. *Haçan gelsen taýýar men, gujak açyp durmaga* (N. Pomma, Soýlanan Eserler).

gujaklamak: İki elin bilen daşynda aýlap tutmak, gujagyna gyrmak, almak. *Ona bakan topulypdyr - da, ony mäkäm gujaklapdyr* (Myhraly). *Gyz hem onun boýnundan pugta gujaklady* (M. Ýu. Lermontow, Bizin Zamanymyzyn Gahrymany). *Bibi menin boýnumdan gujaklap: - Enem - atam razy bolarmy, sen nähili pikir edýärsin? - diýdi.*

gujaklaşmak: Biri - birini gujaklamak, biri - biriniň boýnundan gol salmak. *Olar gujaklaşyp ogşaşdilar - da, ýanadan görüşdiler. Eziz bilen gadieli görüşdi gujaklaşdi* (B. Kerbabaýew, AýgytlyÄdim). *Ol kakasi - ejesi bilen gujaklaşdi, kakasi - enesi şatlandi* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýigindisi").

gujaklatmak: Gujaklap tutdurmak, iki elini dyşyndan aýlap tutdurmak. *Göreşde bilinden gujaklatmak. Giz özüni gujaklatmady.*

gujur - gaýrat [gujur - gaýraat]: ser. **Gujur 2.**

gujur: 1. Güýç, kuwwet, energiýa. *Sakar atyn ýylanynky ýaly ýalmanýan uzyn dili onda aýratyn bir gujurnyň baryny mälüm edýärdi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gaýratyň ukybyn, gujrun ýetişip, zehinin keşýän bolsa, kim senin önüne böwet bolýar* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 2. göç. m. Gaýrat, başaranlik,

dogumlylyk, *Lenin dönükleri hyjuw we gujur bilen paş edýärdi* ("Mydam Taýýar" Gazeti). *Gitdigiçe gujrun artmak.*

gujurly: 1. Gujur - kuwwaty bar bolan, güýçli, zor. *Gujurly hem gaýratly Güýç - kuwwaty ýolunda, öne tarap haýdaýar awtomany elinde* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Yüregi joşgunly, gujurly golly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Dogumly, gaýratly, başarjan. *Howp Watatyn üstüne abanan Wagty Wepa ýaly gujurly ýigitler durup bilermi* (A. Gowşudow, Eserler). *Dine bir - iki sany gujurly ogly bardy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Şol halatda onun gujurly ýigide gözi düşdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Gujurly işlemek.*

gujurlylyk: Kuwwatlylyk, güýçlülük, dogumlylyk, gaýratlylyk, başarjanlyk. *Onun berdaşly bedeninde, ýanyp duran gara gözlerinde gujurlylyk duýulýardy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

guçlamak: İki goluny ginden gerip ölçemek (uzynlygy). *Howa denizinde gulaçlap ýüzýar, Göreşde ýenilmez ýaş komsomollar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

guçmak: Bagryna basmak, gujagyna gysmak, gujaklamak. *Göwnim guşi ganad kakip, Hem gonsan, hem uçsam diýýar, Nazli ýara gülüp bakip, Hem öpsem, hem guçsam diýýar* (B. Kerbabaýew, AýgytlyAdim). *Üzüm aram tapip, uzatim golum, Gaýtadan gol salip guçdi Serwini* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

guda: Gyz çykaran maşgala bilen şol gyzy gelin edinen maşgala arsyndaky ýakynlyk aragatnaşyny anladýan söz. *Salar bilen guda bolmagy ýüregine döwürdir* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Gurt bilen goýun guda bolmaz, guda bolsa - da goýun gülmez* (nakyl).

gudaçylyk: Guda ýagdaýynda bolmaklyk, gudaklyk ýagdaýy. *Sonun üçin garry gudaçylyga ýer agtaranda hem gyz çykarjak, hem gelin edinjek ýerini agtaryndy* (A. Gowşudow, Mähri - Wepa). *Gudaçylyk gürrünini etmek, söz aýdyjy bolup baryp söz owadanlamak menin başarjak işim däl* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

gudiatly: Gudraty bar bolan, örän güýeli, zor. *Wah, menin gollarym şeýle uzyn, gudratly bolsady - diýdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gudratly adam.*

gudok: Signal bermek üçin mehaniki usulda çykarylýan ser. *Emma ýakynlaşýan otlynyn ýognas gudagyndan hem güzzüldisinden ýana biz onun sanky aýdan sözlerine onat düşünip bilmedik* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Parohodlaryn gudaglary üç minut gygyrýarlar* ("Pioner" Jurnaly). *Olar işçi şäherjiginin ýakynyna ýetdiler, onýança fabrigin gudogynyn sesi çykdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gudrat: Çakdanaşa kuwwat, artik güýç. *Daýhan gardaş gulak goý sen sözüme, ülkämizin gudratidir ak pagta* (Türkmen Halk Sahirana Döredijiligi). *"Gudrati görsen daga bar" diýselerem, Çin gudrati, Sowet tehnikasinin, gahriman gurluşkijalaryn kuwwatini şu ýerde aç - açan duýup galýarsin* ("Tokmak" Jurnaly).

guduk: 1. Çilik oýnunyň bir görnüşi. *Oýny alyp baryjy taýajygy we tapy eline alyp, gudugyn ýanynda galýar* ("Pioner" Jurnaly). 2. dial. ser. **Gaýy.**

guduman: gelp. d. ser. **Guduz 3.** *Bä, guduman oglan ekenin!*

guduramak [guuduramak]: 1. Örän begenmek, çakdanaşa guwanak. 2. Ýakymсызлык etmek, bezzatlyk etmek, göze düşme bolmak, garagolluk etmek (köplenç çaga basada). *Näme beýle guduraýarsyn?*

guduz: 1. Nerw sisteme zyýan ýetirýän ýokançly kesel. *Ol it guduzlapdyr.* 2. göç. m. Ýykyp - ýumrup ýören, zabun. *Bahargül, men nemetslerin eline düşdüm, ol guduzlar dünýänin in aýganç azaplary bilen bizi ginadilar* (A. Gowşudow, Mähri - Wepa). 3. göç. m. Tertipsiz, garagol, ýoknasyz (köplenç çaga hakynda) **Guduz açmak** - 1) wagşylaşmak, ýyrtyjy bomak, örän rehimsiz bolmak, guduzlamak. *Gitler däliräpdir, guduz açypdyr* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler); 2) ýakymсызлык etmek, garagol bolmak.

guduzlamak: 1. Ýokançly neru keseli bilen kesellemek, guduz açmak. *Ol guduzlan bolsa gerek* (A.P. Çehaw, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Çendenaşa zabun

bolmak, rehimsizlik etmek, däliremek. *Guduzlan duşmani derbi - dagin etmek gerek.*

guduzlyk: Guduza mahsur bolan hal - ýagdaý, gylyk - häsiýet.

gugarmak [guugarmak]: Boşap galmak, tankirap galmak, hiç zatsiz galmak. *Men özümi bilelim bäre, ol gugaryp duran haraba (N. Pomma, Sebäbini Son Bildim).*

guguldy [guuguldy]: Otly gudok we ş. m. Gygyrdylanda çykýan ser. *Duralgada başga ser eşidilmeyärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Wokzala ýetip gelýän otlynyn guguldysy eşidildi. Gudagyn gugyldysy.*

gugurtmak [guugurtmak]: Duýduryş signalyny bermek, guguldyly ses çykartmak, gygyrtmak. *Otly süren Maşynistler Gugyrdyp salam bererdi (Çary Asyr, Poemalar).*

guk(guuk): guk bermek- duýduryş üçin ses çykarmak, haber bermek, duýdurmak. *Görüp bikmeseniz, gabady gelende, men guk bereýin (N. Pomma, Egri Eýikmez)*

guk-guk (guuk-guuk): Yzly-yzyna "guk" edip çykýan ses. *Hatda parowozlaryn guk- guklary-da eşidilmeyärdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*

gukmy-pank(guukmy-pank): Çagalaryn palçykdan okara şekilli ýasap, ýere urup oýnaýan oýny.

gul - kullatmak: Gul - gulk edip işdali içmek, jingidip içmek, başına çekmek. *Ermolaý bir demde gul kullatty (İ. S. Turgenew, Awçynyn Hatlaryndan).*

gul - gula: Galmagal, zen zele, gopgun, daw - dawa.

gul:kön.s. Kapitalistik jemgyýetde önki gul eýeçilik we feodalçylyk jemgyýetinde önümçilik gurallaryna we hiçbir zada hukugy, ygtyýary bolmadyk,zahmeti we ýeşeýiş durmuşy eýesinin ygtyýarynda bolan adam. *Eý ezilen gullar , aýaga galin!(A.S.Puşkin, Eserler).*

gulajyk: dokm.. Halynyn sonky aleminin her ýerinde üç burç görnüşinde salynýan nagys.

gulajyn: zool.İki ýaşynyn içindaky urkaçy göle, tüwe. *Bizim höwür öküzimiz bilen ol gulajynymyzy doktora görkezmek üçin, oba getirendigimizi eýýam olar nireden bildilerka (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gulaç Y: Gap etmek üçin irimjik dokalýan önüm. *Ol uzak gije gulaç dokardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Garry ene ýün egirýar, gulaç dokaýar (A. Gowşudow, Mahri - Wepa).*

gulaç YY: İki goluny gin gerenindaky uzynlyk. *Onun basjak ýerleri hem bir gulaç galýarmyş - diýen myş hem bar (A. Gowşudow, Eserler). Gulaç - gulaç saçymy Daratmady wagtynda (Lale).*

gulak: 1. Ses eşidiş organi.*Gulagin garni bolmaz, sinegin- erni (nakyl) Gulak eşidenini göz görmesin (nakyl)*2. Saz gurallarynyn sapynyn ujundaky kiriş berkidilýan ýeri.*Tamdyrany gulagy. Gyjagyn üç gulagy bar.*3. Aýak basmak üçin pilin gapdalyna berkidilýan demir. *Pilin gulagyny gaýdyp gawşamaz ýaly etdim.* 4. Gazanyň daş garasyndaky eltutary. *Gara gazanyň dört gulagy bolýar.* 5. Tüpenin okuny göçürmek üçin barmak bilen gysylan ýeri, ok. *Urýan çakmak. Annaguly tüpenin gulagyna barmagyny ýetirip barýardy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 6. Suw akýan ýabyn gapdala sowulýan ýerinin sakasy. *Yabyn gulagyna böwet basmak. Gulaga bal bolup dammak-* gulagyna ýaramak, gulagyna ýakymly eşidilmek.*Onun geplan gepleri Muhammedin gulagyna bal bolup damdy(N. Pomma, Sebäbini Son Bildim).***Gulaga degmek-** ser. **Gulaga ilmek.**"Haýt-haýt" diýen owaz Kösanyn gulagyna degýar ("Görogly" Eposu). **Gulaga ýetmek-** Habardar bolmak, eşidilmek. *Bu habar onun-da gulagyna ýetdi (Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* **Gulaga ilmek-** bir zat burasynda bir habar eşidilmek, eşitmek. *Gülennamyn şu sözler gulagyna ildi ("Görogly" Eposy).* **Gulaga ýakmak** - aýdylan söz, edilen gürrün göwnüne ýaramak, göwnünden turmak, begendirmek, halamak. *Dolan aýhem gökten ýagtysyn salýar, Gulagma ýakýardy agşamyn sazy (R. Seyidow, Saýlanan Eserler).* **Gulagy agyr** - gowy

eşitmaýan, ker. *Onun gulagy agyrdy. Gulagy misýaly bolmak* - öransak, ýitibolmak, öran eşitgyr bolmak. *Olar şeýle assa gürrün edýardiler welin, eger üç adim ýakinlarynda duran adamin gulagi misýaly bolaýmasa, olaryn sözünden mani anşirip biljekdal* (A. Gowşidow, Köpetdagin Eteginde). **Gulagyna guýmak** - öwran aýtmak, düşündirik aýtmak, berk dapşirmek. *Baban aýdanyny ýadynda sakla!* - diýip, gulagyma guýdy ("Mydam Taýýar" Gazeti). **Gulagyny ýazdyrmak** - gulagyna goýbermek, gulagyny gysmak, atmak (tüpen, hakda). **Gulagyn kamata gelmek** - bir zady köp eşidip irmek, ýüregine düşmek. *Radiatary hemdeşilen ýanlyk ýaly, suw saklanok - diýip, şofýor zeýrendi welin, gulagym kamata geldi* ("Tokmak" Jurnaly). **Gulagyny gapmak** - gulagyny ker edip barmak, wagtlaýynça eşitmez etmek. **Gulak aşmak** - 1.) din salmak, dinlemek. *Firidun dinirgenip, ol ýat sese gulak asty* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2.) aýdylan, dilen zady ýerine ýetirmek. **Gulak gabartmak** - gulak asmak, din salmak, eşitjek bolmak. *Adamlar şol aýdilanç sese gulak gabartjak ýali etdiler - de, ýene söz ugurlaryna gittiler* (M. Ybrahimow, Ol Gün Geler). **Gulak gazamak** - birine bir zady köp aýtmak, ýatladyp durmak. **Gulak gaýtartmak** - tüpenin çakmagyny çekmek, atmaga hazirlap goýmak. *Halnazar soloýlardan son, sonki wagtda edinen sapançasini eline aldi okini parladi, gulagini gaýtardi* (B. Kesbabaýew, AýgytlyAdim). **Gulak ganmak** - bir ad barada köp eşidip, bugta ýadinda galmak. *Kakajandan gulagy ganan çağa enaýyja gözlerini teýelap, Artyga barmaklaryny uzatty* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gulak gapylmak** - güýçli ses we ş. m. zerarly gulagyn ker bolmak, eşitmekden galmak. **Gulak germek** - üns bilen dinlemek, gulak asmak. **Gulak gaýmak** - gulak asmak, din salmak, dinlemek. *Eý ýaranlar gulak goýun dessana Bolşewiýi basan bolmaz, ýaranlar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Şahim, gulak goýsaniz. Bizden size maslahat* ("Midam Taýýar" Gazzeti). **Gulak gyrpmak** - gulagy ýapypmak (at, düýe, eşsek we ş. m. Hakda). *Gyrat agzyny açyp, gulagyny gyrpyp topuldy* ("Görögly" Eposy). **Gulak paslamak** - köp wagtlap eşitmezlik, köp wagtlap dinlemezlik (köplenç aýdym, söz we ş. m. hakda). **Gulak salmak** - ser. **Gulak asmak**. *Gulak sal soýgülim, habar bereýin, Artelmizde ön hatarda barýaryn* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). **Gulak şanlamak** - gulakda sesemek germek, gulakdaky ses ýanlanmak. **Gulak ýetini guratmak** - bir zady köpagzap, halys ýadadmak, aýda - aýda bizar - petenini çykarmak. *Gurluşik diýip, gulak ýetimi gurattilar*. (A. Gowşudow, Köpetdagin Eteginde). **Gulakda galmak** - aýdylan zat berk ýatta galmak. **Atyn gulagy ýaly** -ta pawudy ýok. *Onyn üçin çaýyn garasy bilen göginin tapawudy atyn gulagy ýalydy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). **Gazan gulagyny gyzdymak** - ser. **Gazan**. * **Gaýçy gulak** - gaýçy ýaly ujy çowly gulak (at hakda). **Gamyş gulak** - ujy çowly, dik gulak. **Dilin gulagynda uklamak** - ser. **Uklamak**. **Tamda gulak bar** - "atiyaçly bol, aýdylýan gürrünün eşidilmeýi, dinlenmeýi mümkin" diýen manyda ulanylýan söz düzümi.

gulakjyn: Baganadan, sütüklü deriden tikilýan, gulaklary ýapýan ýyly telpek. *Başi gulakjinli çoluk ýigit nahar taýýarlaýardi* ("Kolhoz Günleri"). *Başindaky tilki derisinden tikinen gulakjin daldi - de, owadan çal papakdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

gulakçöp: Hataplary biriktirip saklaýan iki barmak inililikdaky ýasyja agaç we arabanyň arşyna ötürilýan taýajyk.

gulakhalka: Aýalmaşgalalaryň gulagindan dakynýan bezeg şaýi, isirga, teneçir.

gulakýüp: Hataby howut bilen birikdirýan ýüp.

gulan: zool. Gylýallar maşgalasyndan bolan ýabany haýwan. *Ýolbars gazaplanyp, ýapyrlyp endi, Baryp bir gulanyn üstüne zyndy* (Ata Salyh, Ýolbars we Tilki). *Emma "kyrk gulanyn içinde bir agsagy bildirmez" diýen ýaly, ýoldaşlary onun ýörişini bildirmeýardi*. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gulan başyna gaýdüşse, godujagyna garamaz* (nakyl).

gulangúruk: bot. Gumda bitýan ýumşajik, akja haşal ot.

gulaty: zool. Gyrgylar maşgalasyndan bolan syçan we ş. m. ownyjak haýwanlary awlaýan ullaň çöl guşy. *Ka ýerde gulatlar gaýmalaşýardi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Henize çenli gulati adini alan ýerim ýok, alasim hem gelenok* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Gulatinin saýasinda bolandan, bürgüt pençesinde bolan ýagişidir* (nakyl).

gulçylyk: 1. Gul bolmaklyk, gulyn ýagdaýynda bolmaklyk, gulluk ýagdaýy. *Lenin diýmek - halkyn agzyn bir eden, gulçulykdan gutulmagy ögreden* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Olaryn boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýan adam hor jellatlaryn ýigrenç pygyllaryny paş etti* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Gul eýeçilik döwrüne degişli bolan, esaslanýan.

gulgamak: zool. Suwugana göre ýasyrak hem ýognasrak sügreniji haýwan.

gulkutma: Başına çekmek, jinkidip içmek. *Meret bir okara çaly gulkudyp goýberdi.*

gulluk: 1. Gullukçynyn iş wezipesi, işleýan ýeri, orny. *Ol özünden gullygy kiçirak adamlary görende, Rüstemçe gürleýar* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Harby borçlulyk wezipani berjaý etmeklik. *Ol ýene - de bir naçe wagtdan son, Gyzył Goşun gullugyna gitjek* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **Gulluk!** - hyzmata taýýardyryn diýmek. **Gulluk etmek** - hyzmat etmek.mihmanlara onat gulluk etmek.

gullukçy: 1. Akyl zahmetinin dürli görnüşleri bilen meşgul bolýan, işleýan adam. *Olgullukçylardan ýuwaş - ýuwaş ownykýer eýelerinin sowlowi esi emele gelipdir* (SSSR Taryhy).

gullukçylyk: Gullukçynyn wezipesi, gulluk edýanin kari. *Olgullukçylyk işine şeýle başlapdy* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gulp Y: Bir zadyn agzyn gulplamak üçin açar bilen baglanylýan we açylýan demir gural. *Bu açarlaryn hiçbiri - de bu gulpa laýyk gelmedi.* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). **Gulp urmak** - gulp bilen berkitmek, gulplamak. *Gapa gulp urmak. Dükanyň agzyna gulp urmak.*

gulp YY: 1. Kabir gaplaryň gapdalyndaky el tutary. *Ojagyna ders döküp otlary we ojagyn üstünde gulpy döwür gara kitiri goýdy. Buşi kel sytolun üstünde duran ullaň kitirin gulpuna ýapyşdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 2. Apbasy ýaly kabir Türkmen şaýlarynyň gapdalyna berkidilýan halka. *Apbasymyn gulpy döwülüpdir.*

gulpak: 1. Galapyn ýaşajyk gyzlaryň kellesinin iki gap dalyndan goýulýan çogdam saç. *Maýsa uzynja gulpaklaryny ýanyja örüpdü.* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gyzymyn garaja gulpaklaryny ýuwdym* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Umuman örülen saç. 3. Gynaja salynýan şah şekilli nagys.

gulplamak: Gulp ildirip ýapmak, gukp bilen baglamak, gulp bilen berkitmek. *Ol özünin otagyna girip, içinden gulplar aglady* (A. Gowşudow, Eserler). *Haýwanlaryň baryny bir saraýa gaban - da agzyny daşyndan gulplan!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gulplanmak: Gulp salynmak, gulp bilen baglanmak, gulp urulmak, ýapylmak. *Magazin eýýam gulplanyptyr.*

gulplatmak: Gulp saldyrmak, gulp bilen baglatmak, gulp urdurmak, ýapdyrmak. *Dükany gulplatmak. Gapyny gulplatmak.*

gulply: Gulp bilen gulplanan, gulp bilen ýapylg duran, bagly, belki. *Öýümis içinden gulpludy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

gultynyşmak: Bir zatdan hantama bolup ýuwdunyşmak, garaşsyp oturmak.

gultum: Bir ýuwdum, bir owurt (suw hakda). *Bir gultum suw.*

gultunmak: Bir zatdan hantama bolup ýuwdunmak, garaşmak, at galmak. *Artyk, senin söýgülin bukjasyňy baglap, sana garaşyp, gultynyp otyr. Her haýsysy gezegi önürti almak üçin gultunyp, ilerrak omzady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim)

gulun: Taý. **Gulun atmak** - taýý öli dogmak, taş taşlamak (baýtal hakda).

gulunlamak: Taýçanak guzlamak (baýtal hakda). *Gör - le, baba, gulunlaýan oğuşa* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gum - gukluk [gum - guukluk]: Sessiz - üýnsüzlik, yns - jyns ýokluk dym - dyrslyk. *Dünýa ýüzi gum - guklukdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *İçeri gum - guklukdy*. (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

gum: 1. Bizin planetamyzyň - ýerin gabygynyň daşky gatlagy. *Sahetgaharbilen piline ýere uryň, gum atmaga başla* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa) - ol uzyn günlap guma bulaşyp ýören bolmasyn? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Onun üsti başy gum, manlaýy hem çilik ýaly galyp, ganjaryp durdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 2. Giden çagelik meýdan, çäge toprakly çöl ýerler. *Çerkez sürüleri möjekden goramaga guma giden kol hozçylaryň biridir* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Olgumda, Uz boýyň ugrundaky guýularyň biriniň başynda dogyldy* ("Pioneer" Jurnaly). *Ýene ol kolhozyn goýunlary diýip guma gitýar* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). *Gumda dürli haýwanlar ýaşaýar. Geçen dynç günü guma oduna gitdik*. 3. *Tozan, çan, kirşen. Üstin - başyň gum bolipdir. Başyňdan gum sowurmak* - ser. **Baş**.

gumak: Ürgün çagesow gum gatyşykly, gumsat. *Garry aýalyn küýzan agzyndan dökýän suwy onun aşagyndaky gumak ýeri köwdi. Aşyr gumak ýol bilen çatmalaryna bakan haýdap barýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Haýwanlaryň aýaklarynyň astynda torç edilen gumak meýdan çalar burha ýygy - ýygýdan çykмага başlady* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gumaklyk: Gum bolup ýatan ýol, ýer.

gumalak: Düýanin, goýnun we ş. m. tezegi. *İnsonky düýe gumalagyna garaman: - ine, bu - dag Aşyryňky - diýip, gumalagy eliniň tersi bilen zynyp goýberdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gumalak atmak** - pal atmak.

gumalaklamak: Gumalak gaçyrmak, tezeklemek.

gumanist: 1. tar. Gumanizmin wekili, tarapdary. 2. Adam zady gowy görýän, insan söýer.

gumanitar: Halkyň dilini, medeniýetini, taryhyny öwrenmek bilen meşgullanýan, şol ylmlara deýişli bolan. *Litseyde esasan gumanitar ylmlar ögredilýardi* ("Edebiýat")

gumanizm: 1. Jemgyýetçilik işindaky adamsöýerlik adam karçilik. *Sotsialistik gumanizm*. 2. tar. Feodalizmin hem katolitsizmin ideýa durgynlygyndan adam zat şahsyýetini azat etmage çalyşan wozrojdenie döwrüniň progressiw hereketi.

gumaý: bot. Suwotuna menzeş köpýillik haşal ot.

gumbaýrak: Toýun ýaly özli bolman, pytrap ýatan çagesow toprak, gum. *Siz aýak astyňa ýelmeşen gumbaýrak palçykdan enaýymy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Böwedin gumbaýrak bolsa dogry* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gumdan [gumdaan]: Piliň üstünde gum durýan ýasu ýeri, gumhanadan aşaki bölegi.

gumhana [gumhaana]: Pil sapynyň aşagy ujunyň gutaran ýerinde sapyn ujy girer ýaly köwerilip duran demir.

gumlamak: 1. Ösümlügiň we ş. m. düýbüne gum dökmek, düýbüne gum üşürmek, düýbünü ýumşatmak. *Pomi doryň düýbini gumlamak*. 2. Mal ýatagyna, mallaryň aşagyna gum dökmek.

gumlatmak: 1. Ösümlügiň ş. m. düýbüne gum dökdürmek, gum üşürtmek, düýbünü ýumşatdyrmak. *Pomidoryň düýbünü gumlatmak*. İki mal ýatagyna, mallaryň aşagyna gum düşetmek, çöge dökdürmek.

gumluk: Tutuş gum bolup ýatan; çagelik. *Öňki gumluk ýeri, mal gezen çöli, Bezedi şaherin baglary, güli* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol ýolbarsliniň önündäki urpak gumlukda bir oýy eýeledi* (B. Kerbabaýew, Aýtgitli Adim).

gumry: zool. Kepderiler maşkalasından bolan kiçiräk gonrumtil çalguş. *Bir wagtda bir gumry bir agyýyň üstünde höwürte edinen eken* ("Türkmen Ertekileri"). *Asla seni görmemişem, dildarym! Gumrumy sen, bilbimi sen, namesen?* ("Türkmen

Halk Şahyrana Döredijiligi”) Onyn önki gaçanlary hoşaçylara ýal, guş - gumrylara iýmit bolýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gumsalt: ser. **Gumak.** Gumsalt ýerin ýüzünde at toýnagynyn yzy sürüli goýnyn uzy ýalydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Ýarym sagat ýoranlerinden son, gumsat meýdana çykdylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gunan: İki - üç ýaşly erkek taý, iki - üç ýaşynyn içindaky ýaş at. *İki ýaşar, üç ýaşar gunan taýlar bilen gysyr boýtallaryn toparlanyşygy has - dag keýpli bolýar (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler)*

gunança: zool. Gunnanlyga ýetmedik gylýal, kiçi gunan. *Jeren baýtal yok we bir gunança yok (“Görogly” Eposy). Sakar at ýedi ýaşyna ýeten hem bolsa, edil gunança ýalydy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

gunça: Doly açylmadyk gül nahçasy, gülün gozasy. *Bagyn gunçasý gül açdy, Dürli miwelerin bişdi. Ykjam bitrilýar planly işler, Açyldy gunçalar, sowuldy gyşlar (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Gülaleklerin gunçalary dökükip, dine baldaklary somalyşyp galypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Bagt gunçasý-ýany başlaýan eşretli durmuş, sapaly döwran, şatlykly, azat ýaşayyş çeşmesi. Onun ýyrşaryp başlan bagt gunçasý ýapraklaryny ýazyp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gunçalamak: Gunça getirmek, gunça düwmek, gozalyp başlamak. *Gowaçalar gunçalady, gülledi, gozalady (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).*

gunda: Saýmaklyk üçin üýşürilen bir üýşmek pamyk, ak. *Elinin ýüzi ak gunda ýaly agardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Ol adamynyn eýnindaky gunda ýaly ak sakgalynyn uýy gyraden çyrpylyp timarlanan ýalydy (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). Pagtanyny gundasyndan her dürli nagyşlar edip, ögün üzüklerini - de bezadiler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gundag Y: Üşemezlik üçin babek dolanilýan mata bölegi. *Oglun Mammet gundagda, senin eteginde oturanok ahyry (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Orazy şolgundagdaka görşüm, indi ondan bari ençe ýyl geçipdir*

gundag YY: 1. Tüpenin inli, berkidilýan agaç. *Wüşi kel egnindaky tüpenini ýokarrak galdirip, gundagina kakdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Al, haýin, paýin - diýip seslendi, tüpenin döwlen gundagi zinildi (B. Kerbabaýew, Aýgitli Adim).* 2. Tamdyranyn gapak oturdylan bölegi, göwresi.

gundagbag [gundagbaag]: Çaga gunlanda daşynada danylýan ýüp.

gundagly: Gundaga saralan, gundalan. *Gundagly çaga.*

gundalmak: Gundaga dolanmak.

gundamak: Çagany gundaga dolamak. *Çagany galyn edip gundadylar.*

gundatmak: Çogany gundaga dolatmak. *Ýaş çagani gundatmak.*

gunduz: zool. Gralara tokaýlyk derýalarda ýaşayan we balyk, lenneç, gurbaga we ş.m. bilen iýmitlenýan gymmat baha derili kiçijik haýwan. *Şemle guşak, gunduz sapbaç, pereni mawut çakmen geýdirmeli (“Goglu” Eposy)* 2. Çuw ak. *Hatar - hatar gunduz ýaly münlap öý, Pöwrizamiz deýin gujagyn açýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

gunt: * **gunt** taly- çakdanaşa agyr, gaty agyr. *Halta gunt düşen ýali (“Sowet Edebiýaty” Jurnaly).*

gunuşmak: Hereket edip başlamak, topulmak, girişmek. *Onson biz-de sana gunuşdik (“Gorogly” Eposy).*

gupga: Gyzlaryn tahýasynyn depesine dakylýan, aşagy güberçek, yokarsy çürelip gidýan şelpeli kümüş bezeg şaýy. *Egnine dökülip, selpe, gotazlar, Gyzyly gupba ýapyldaýar başynda (B. Kerbabaýew, Aýlar). Şolwagt syçrap galan Günün şöhesi Aýnanyn gyzyly çayylan gupbasyny lowurdatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Tylla gupbasyny ýalpyldadyp oturan aý ýüzli gyzyly köpdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

guragyry(guuraagyry): Nerweler zyýan etmegi zerarly muskullaryn we bogunlaryn agyrma keseli. *Knýaginýa guragyrysyny bejerdýar (M. Ýu.*

Lermonýow, Bizin Zamanymyzyn Gahrymany)- Meni guragyry ýaman horlaýar.

guragyryly (guuraagyryly): Guragyry bilen kesellan adam.

gurak: 1. Ýgyşsyz, ýagmyrsyz, ygalsyz (ýyl we ş.m. barada). Öten ýyl meýdan gaty gurak boldy. 2. Yzgarsyz, çygsyz nemsiz. Gurçuk tutulýan jaýdaky howanyň gaty gurak bolmagy-da maslahat berilmeýar.

gurakçylyk: ser. **Guraklyk.** Sudan oty ýylylygy söýýän, gurakçylyga we yssa çydamly ösümlükdir (S.Ö.Öwezmyradow, Sudan Oty Türkmenistanda Taze Ot-Ýýmlik Ösümlükdir). Onun üstüne gurakçylyk bolup, oba adamlarynyň ýagdaýy has hem kynlaşypdyr (Myraly).

guraklaşmak: Gary, ýagş ýagman, ygal düşman başlamak, ot-çöp gurap başlamak. Sahradaky klimat barha guraklaşypdyr (Gadimi Dünýa Taryhy).

guraklyk: Uzak wagtlap ygal düşmezlik, gar, ýagş ýagmazlyk zerarly meýdanda ot-çöp gögermezlik ýagdaýy. On ýedinji ýylyň guraklygy Garagumun durmuşyny hem ölüm halyna getiripdi. Ona gopgunly günler hem, Aýnanyn agyr haly hem, Tejenin guraklygy hem tasir etmandi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Işinde ýadaman, sen görkez hüňar, Guraklyk ýok bolsun, suwsuzlyk gaçsyn (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).

gural (guraal): Zat ýasama, bejermek, işlemek üçir ulanilýan ençam, şaý, ýaragi, serişde. Brigada zerur bolan inwentarlar, bejergi gurallary, ulag bilen üpjün edilýar (W.Z. Paenko, Ýüpekçilik Boýunja Önde Baryjy Tejribe). Jamaloperatsiýa gurallaryny gaýnap duran suwa salyp, Merýeme kömek bermäge gelipdi (B. Gurbanaw, Duşuşyk). Gural işlar, el magtanar (nakyl)

gurallanmak (guraallanmak): Gural edinmek, gurally bolmak.

guralmak: 1. Jaý we ş.m. gurluşik desgalary salinmak, düzülmek, ýasalmak. Garrylykdan menem boljak göýäýaş. Taraza gurala polatdan gatla (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Kolhazymyza çagalar üçin ýasli guraldi. 2. Bir maksat üçin jemlenmek, ýola goýulmak.

gurama Y: Jemgyýetçilik birleşigi ýa-da döwlet edaresi. Ol heniz niýetine ýetmanka, obalarda garyplar guramasy guralaýdy (A. Gowşudow, Mahri- Wepa). Profsoýuz guramasy.

gurama YY: Dürli mata böleklerinden tikilen. Gurama Kürte. Gurama köýnek.

guramaçy: Köpçülige ýolbaşlyk etmage ukaply.

guramaçylyk: Köpçülik işlerine ýolbaşçilik etmeklige bolan başaranlyk ukiplilik. Çingiz han özünin guramaçylyk ukybyny görkezipdir (Orta Asyrlar Taryhy).

guramaçylykly: Guramaçylyga degişli bolan, onat guralan tertipde. Guramaçylykly başlanan iş gowy netije berdi ("Bahar"). Guramaçylykly hareket etmek. Sub botnik guramaçylykly geçdi.

guramaçylyklylyk: Guramaçylykly ýagdaýda bolmaklyk. Zahmete sotsialistik garaýyş Sowet adamlarynyň ýokary düşüňjeli düzgün-nyzamlarynda we guramaçylygynda ýüze çykýar ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).

guramak Y: 1. Jemgyýetçilik güýçlerini jemlemek arkaly syýasy we ş.m. guramanyň esasyny düzmek, esasyny tutmak, döretmek, bir zady, bir işi düzmek, ugrukdyrmak. Özara kömek kassasyny guramak. Şofýorçylyk krujogyny guramak. 2. Bina etmek, salmak (jaý we ş.m.) Şu anirsina-barisine göz ýetmeýän Kislowodsk şaherinin içindaky Sanatorileri Sowet hökümeti kim üçin guradi? Elbetde biz üçin (N. Pomma, Sebabini Son Bildim). 3. Ýola goýmak, terbiýe salmak. Eý, ýok biz işi geregiçe guramaga henizem ýetişeris ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Yşde gurap sotsialistik ýarişlar, Barýaris ýenişden beýik ýenişe (N. Pomma, Goşgular).

guramak (guuramak) YY: 1. Öli, çygy, nemi aýrylmak, gury bolup galmak, sarykmak. Yuwlup serlen geýimlerin hemmesi gurapdyr. 2. gepl. d. Juda arýklamak gaty horlanmak, iglemek. Gerek önküsinden hem beter gurapdyr. 3. göç. m. Ýok bolmak. Garyplyk gurasyn!-diýip, Musa aga ona seretdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 4. Ösümlük dünýesinde: ýaşayış protsesi kesilmek

gutarmak, solup gitmek. *Şu yıl bizin iki düýp erigimiz guradi.*

guranmak (guuranmak): Öl, çyg ýerlerini guratmak.

guraşmak (guuraşmak): Gurap başlamak, izgari çekilişmek, sarigişmak. *Serlen geýimler guraşpdir.*

gurat: 1. Syrkaw dal, nahuş dal, jany sag, sagdyn. *Men gaty gurat, janyň sag.* 2. Hor dal, etli-ganly, semiz. *Goýun gurat bolanda bir hepdalap çöplerin ujuny çirteni bilen onýar ("Kolhoz Günleri").* 3. Gurply hojalygy bolan, kem zady ýok, barly. *Olar gurat ýaşaýarlar.* 4. Saz işleýan, bozulmadyk, abat. *Maşynin nahili guratmi?*

guratlyk: 1. ser. **Gurawlyk.** 2. Etli-ganlylyk. 3. Bozulan ýeri ýokluk, abatlyk.

guratmak (guuratmak): 1. Öl, çyg ýerini gury etmek, gury hala öwürmek, sarykdyrmak. *Peçinbaşında ýilnip, dolaklarynizi guradip bilersiniz (H. Ysmaýilow, Powestler).* Öl bolan köýnegi guratmak. *Çig çeken ýünü guratmak.* 2. Guramagyna sebap bolmak. *Yzly-yzyna bir näçe gün epgek össe, heniz eýikmedik gowaçany guratjakdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Ağaçlary idetman guratmak. *Ekini suwarman guratmak.* **Gulak etini guratmak-ser. Gulak.** Bular gurluşik diýip, gulak etimi guratdilar (A. Gowşudow, Köpetdagın Eteginde).

guraw: ser. **Gurat.**

gurawlaşmak: Sagalyp başlamak, ýagşylamak, gowulaşmak, ganymatlaşmak.

gurawlyk: Nahuş dallik, sirkaw dallik, jani saglik, sagatlik, guratlik.

gurbaga (gurbaaga): zool. Art aýaklary uzyn. Suwda we gury ýerde ýaşaýan kiçjik guýruksyz haýwan. *Gurbagalar, aslar we ýylanlar hem uly zyýan berip biler (W.Z. Paenko, Yüpekçilik Boýunça Önde Baryjy Tejribe).* Garynja gara günde, gurbaga saz- söhbetde (nakyl). **Gurbagagöl-ser. Göl.**

gurban (gurbaan): 1. Musulman dininde: Hudaý ýoluna mal pida edilýan, halk için zyýanly dessur. 2. göçm. Bir zada berlip ýa-da bir zadyn ugrunda öz janyny goýup edilýan pida. *Meni gurban berenin üçin, hiç gamgyn bolmagyn (A. Gowşudow, Eserler).* **Gurban bolmak-** bir zadyn ugrunda jan bermek, ölmek. *Men Watan üçin gurban bolýan (A. Gowşudow, Mahri-Wepa).*

gurbat: Güýç, kuwwat, gujur. *Ýüzin düşüp, ýatdi, gurbat ýok onda (N. Pomma, Goşgular).*

gurbatly: Güýçli, kuwwatly gujurly. *Gurbatly gollar. Gurbatly adam.*

gurbatlylyk: Güýçlülük, kuwwatlylyk, gujurlylyk.

gurjak: Adamyn, haýwanyn keşbine menzeserdilip ýasalan çags oýnawajy. *Son bir sapa gyzyna gurjak getirdi (A. Gowşudow, Mahri-Wepa).* **Gurjak teatry-** ýörite ýasalyan, adamyn ýa-da haýwanyn şekili arkaly görkezilýan oýun. **Gurjak ýaly bezemek-** ser. **Bezemek.** *Ýeke ogly dagyny edil gurjak ýaly bezaýsen bolmaýarmy!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gurjankel: zool. Uzyn egri boýunly, döşi ak, gersi gara, suwda ýaşaýan ýüzüji guş.

gurçuk: zool. Süýnmegrak, süňksüz jandar. *Orazgül hem onun- munun halysyny dokaýardy, ýününü egirýardi, gurçugyny ýarpasyna tutýardy (A. Gowşudow, Mahri-Wepa).* Bu gurçuk dal ýa-da çekirtge dal ahyryn bu haýwanlaryn in zandyýaman elhenjidir. Geçen ýyl gurçugymyz kiçi kyrkyna ýatan wagty men Şu ýyl pilani plandan üç esse artyk alarys!-diýip begendim (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).! ***Bir gap gurçuk-ser. Gap.**

gurdamak (guurdamak): Malyn ýarasyna düşen gurdy aýyrmak. *Goýun gurdamak.*

gurdaşmak (guurdaşmak): Malyn ýarasyna düşen aýryşmak.

gurdatmak (guurdatmak): Malyn ýarasyna düşen gurdy birine aýyrdyrmak.

gurdukmak (guurdukmak)Y: Malyn ýarasyna gurt düşmek.

gurdukmak (guurdukmak)YY: Gurt çozup sürüni, maly zaýalasmak, süra, goýna gurt degmek, gurt daramak. *Goýun gurdugypdyr.*

gurdurmak: 1. Saldyrmak, ýasatmak, dikdirmek (jaý we ş.m. hakda) 2. Sökülen zady tazedden ýygnetmak.

gurgun: 1. ser. **Gurat.** *Oglum, gurgunmysyn?-diýip ejesi sorady (A. Durdyýew,*

Saýlanan Eserler). Nurjahan eje-de, Şekerem gurgunmydyr! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gurgunçylyk: ser. **Gurgunly.**

gurgunlaşmak: 1. Keselden açylyşmak, ýagşylaşmak, ganymatlaşmak. Keselden son birneme gurgunlaşdym. 2. Semrap başlamak, guratlaşmak (mal hakinda). Goýunlar birneme gurgunlaşyp başlapdyrlar. 3. göç.m. Onat ýaşap başlamak, gurplanmak. Gowi işlap gurgunlaşmak.

gurgunlyk: Saglyk, amanlyk. *Tanyş den-duş oglanlar gurgunlykmy?*

gurhan (gurhaan): Musulman dinini we dogmalaryny öz içine alýan we beýan edýän dini kitap.

gury (guury)Y: Öl dal, öl degmedik, çygy ýok bolan, çygsyz .Agşamdaky gury ýol bolsa ýerin yzgaryny has hem kepdirdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Gury agaclar ýanar, söner, öl agaçdan hasyl öner (nakyl). Gury agajy egmegin, degmedige degmegin (nakyl). Öl tezek, gury tezek, özüne-de geler gezek (nakyl). Gurynyn oduna öl ýanar (nakyl).

gury (guury)YY: Birderek, netijesiz, ýane. Gury gidip gelenim galdy. Ol diýenini etmez, gury aýdanyň galar. ***Gury söz-** biderek, boş söz. Guýy sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa (nakyl). * **Gury hyýal** - ser. **Hyýal** - Bu hareketlerin hemmesi gury ýa-da bir süýji düýşe menzeýan bir zatlardy (A. Gowşudow, Mahri- Wepa).

gurlyşyk: Gurlyşyk işinde işleýan adam, gurlyşik işi bilen meşgul bolýan adam. Bizin respublikamyzda zahmetin onat nusgasyny görkezýan ne bitçi, himik, gurlyşykçy, denizçi we kolhozçy köp ("Sowet Türkmenistan" Gazeti)

gurluş Y: Döwlet, jemgyýekçilik düzülişin sistemasy, bellenilen syýasy düzgün, ýörelge, kada- kanun, norma. *Sotsialistik gurluş.*

gurluş YY: 1. Düzüliş, ýasalı, salnı. Jaýyn gurluşy göwnejaý. 2. gram. İçki baglanyşyk netijesinde emele gelen sistema, düzüliş, sözlemde sözlerin baglanyş tertibi. *Sözlem gurluşı. Grammatik gurluş.*

gurluşik: Jaý, zawod, fabrik, karhana we ş.m. salmak işi. Sowet halky abatlaşyk, gurlyşyk bilen meşguldur (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

gurmak: Bina ertmek, salmak, dikmek. Sowet adamsy beýik suw desgalaryny gurýar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly) 2. Emele getirmek, düzmek, döretmek. 3. Gapan, duzak ýaly emeli usul bilen aw awlanýan gurallary aw tutmaga taýýar adip gaýmak. *Tilka gapan gurmak.* 4. Sökülen zady tazedden jemlemek, ýygnamak, önki görnüşine getirmek. *Alan şkafimizi ussa gelip gurup berdi.*

Duzak gurmak-ser.Duzak. Duşmanlaryň töweregine berk duzak gurmak gerek. **Maşgala durmuşyny gurmak-ser. Maşgala.** Emma olarda erkin ýaşayşa bolan imtiliş, azat söýga bolan isleg-arzuw öçmandir, bagtli maşgala durmuşini gurmak arzuwi gitdigiçe artipdir ("Edebiýat").

Meýlis gurmak-ser. Meýlis. Myhmanlar bilen meýlis gurup oturmak. **Söhbet gurmak- ser.Söhbet.**

Gül ýüzün şöhesine saz bilen söhbet gurali (Türkmen Halk Şahirana Döredijiligi). **Toý gurmak-ser.Toý.**

gurnamak: Bölek- бүçek zatdan ýasamak, tikmek, dikeltmek. Çaga kirtesini gurnamak.

gurp: 1. Güýç, kuwwat, gurbat. *Haýwanam soýjak bolanynda, öz gurbuna göre garşylyk görkezýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* Çygaly beg gurby ýeten sowgadyňgöterip, Hünkar soltanyň ýanyňa salama bardy ("Görogly" Eposy). Gurby bar duşmana badak atmaga Turnikde aýlanyp, nyzam etmage (N.Pomma, Saýlanan Eserler) 2. Mal, mülk, baýlyk. Göwün diýanini etmek üçin gurp gerek. **Gurba getirmek-** güýje girizme, gaýrata galdyrmak. Aýnanyn hopugyp çykan sesi Nurjahany gurba getirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). **Gurpdan düşmek-** 1) mataçlık çekmek, gariplaşmak. *Sen gelin edinip has hem gurpdan düşsensin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* 2) kesellilik zerarly ýşgyndan kaçmak, nahoşlamak. *Sen halys gurpdan düşüpsin. Gurpdan salmak-* güýjüne

zyýan ýetirmek,güýjüni kemeltmek.*Ýigrimi sany soldat öldüreniniz bilen patyşany gurpdan saldygynyň boldumy?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gurplandyrmak: 1. Birneme semretmek, daýandyrmak. *Myrat aga çopançylyga başlaly bari, goýunlary gurplandyrypdyr.* 2. Durmuş ýagdaýini gowulandirmek.*Pagtadan alnan bol hasyl kolhozçylary gurplandyrdy.* 3. Güýç-kuwwat bermek, ruhlandyrmak. *Önki-önkilik bolsa, Gandym atiýaç ederdi, hazyrki şagalan ony gurplandyrdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gurplanmak: 1. Ysgyna gelmek, sagadyna çykmak, da ýawlanmak.*Ata aga doktora öwerlikli daldi.* 2. Durmuş ýagdaýin ýagşilaşmak, onatlaşmak, gowulaşmak. *Bu ýyl ekin ganymat bolar, indiki ýyl gurplanarys tamasy bilen ýylyn-ýylyna garaşýardy*(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *İndi kolhozçylarymyz gurplandy,indi olar medeniýetleşerler.*(A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). 3. Güýçlenmek, kuwwatlanmak, ruhlanmak.

gurply: 1. Güýçli, kuwwatly, sagdyn, daýaw.*Gurply göwresine kuwwat ýetişiş, Gahar, gazap bilen sözledi içgin*(B. Kerbabaýew, Aýlar) *Gurply golun bilen gurulan bina Berkleşiş, öwrüldi sarsalmaz bir gala* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).2. Durmuş ýagdaýi gati gowi, onat ýaşaýan, barli. *Ol gurply adamdy. Ol oba arasynyn daýhançylyk, mirapçylyk meselesine gatyşýardy* (B. Kerbabaýew Aýgytly Adim). *Hawa, dogrudan-da bukolhoz pagtanyn bol hasylyny gazanmak bilen gurply durmuşa gadam urdy* (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*Pagtaly meýdanlar, gurply kolhozlar, Ata-enelerim, daýanjym sizler* (Çarly Aşyr, Poemalar).

gurplulyk: 1. Güýçlülük, kuwwatlylyk, daýawlyk. *Tabrida guberniýasynda sonky 30 ýylyn içinde ýurt tutan Rus ilatly beýleki Rus guberniýalarynyň daýhanlaryndan özüniň dine has gurplulygy bilen tapawutlanýar*(W.İ. Lenin, Eserler). 2. Durmuş derejesi gati gowulik, barlilik.

gurpsuz: 1. Güýçsüz, kuwwatsyz, ysgynsyz. *Gurpsuz göwre pýan ýaly entedi* (B. Kerbabaýew, Aýlar) 2. Durmuş ýagdaýi, güzerani ýaramaz bolan, barli bolmadyk.

gurpsuzluk: 1. Haly peslik, ysgynsyzlyk,güýçsüzlük. *Ol özünde ýene gurpsuzlyk syzyp öýe gidip gyşarmaga, dynç almaga meýil etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). 2. Ýaramaz durmuşda bolmaklik, güzerani peslik, barli dallik.

gurra: Pal atmagyn bir tari. *Garyagdy aga ýene gurra taşlamaga başlady* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gurrasy duşmazlyk**-bir işi wagty bilen ýerine ýetirmezlik, wagty bilen edip bolmazlyk.*Onda-da meselem,olaryň gurralary duşmaz, söwda aýa çeker.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gurraçy: ser. **Gurrandaz.** *İn sonunda patyşa gurraçylara höküm edipdir* (Myrally).

gurrandaz (gurrandaan): Gurra taşlaýan, gurra atýan, palçi. *Diýdiler:-Eý hökümdar, bir garry gurrandaz bar*(A.S. Puşkin, Ertekiler). *Patyşa dessine münejjimlerini, gurrandazlaryny ýygnady* ("Görogly" Eposy).

gurruk: 1. Ulanylman taşlanan guýy, gömlüp galan suwsuz çun guýy, çukur.*Günlerin birinde bir tilki çöl meýdanda çapyp ýörka, birden gurrgyn içine düşüpdür*("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Enkamy giden sygyrlar gurruk guýularyň daşyna egelendi*(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). 2 . göç.m. Süýdi juda azberýan, süýtsüz (sygyr hakda). *Daýhany saga-saga gurruk sygra dönderdiniz*(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

gurrumsak: göd.s. Ýaramaz gylykly, adamkarçiliksizlik, pis.*Gurrumsak adam*

gurrumsaklyk: Ýaramaz gylyklylyk, adamkarçiliksizlik, pislik.

gursak: Göwranin ön tarapynyn ýokary bölegi, kükre, döş, peteke. *Nursoltan gursagyny gaýşardyp ýöreyardi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).**Gaty gursak**-gysganç.

gursakça: 1. Guşakligindan ýokarini ýapýan, ensiz ýili geýim döşünin üstünden dakynýan bezeg şaýy. *Goýdy asta tereziniň jamyna, Gursakçasyn, bilezigin, çannasyn* (B.Kerbabaýew, Aýlar). 3. Atyn döşüne dakylýan kümüşden bezeg şaýy

gurşalmak: Daş- töweregi gabalmak,daşy alynmak. *Nil özünin akymynda daglar bilen gurşalar dar jülgani emele getirýar (Gadymy Dünýa Taryhy). Sowet soýuzyndan zahmetkeş adam hormat bilen gurşalandyr (" Sowet Türkmenistan" Gazel).*

gurşamak: Halkaýin daşyny almak, daş- töweregini gabamak. *Otarýar, suwarýar hem dökýar dökün, onson gurşap alýar laleazar ekin (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Klubun-da ýaslinin-de töweregini gür baglik gurşap alýar (B. Pürliýew, Ykinji Gün).*

gurşatmak: Daş- töweregini gabatmak,daş-töweregini gabap aldirmek. *Duşman goşunynyň daşyny gurşatmak.*

gurşow: 1. Çelegin, tigrin we ş.m. daşyna geýdirilýan demir halka. *Çelegin gurşawy gowşapdyr. 2. Daşy gabalyp alnan ýagdaý,gabaw. Gurşawda galmak. Gurşawin içinde bolmak.*

gurşuk: Birsebäbe görä elin ýa aýagyn donan ýaly bolup, gurşup, çümşüldap duran ýagdaýy. *Elimin gurşugi aýrilişdi.*

gurşun: Agymtyl çal renkli, ýumşak, agyr metal, himiki element.*Onun kellesinin oýnam barmak gapdalyndan wazlap geçen berdenkany gurşun okudy(A. Gowşudow, Mahri-Wepa). Deminiz düşen ýerinde, duşman gurşun ýaly eresin Artyk gurşun ýaly akýan çaganin belent raýşyna çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gurşunlamak: Gurşun bilen tutdurmak, gurşun guýmak.

gurşunlanmak: Gurşun bilen berkidilmek, gurşun guýlup, degişi beklenilmek. *Bedrelerin deşikleri gurşunlandi.*

gurşunlatmak: Gurşun bilen tutdurmak, gurşun bilen berkitdirmek. *Bidonyn deşilen ýerini gurşunlatma.*

gurt (guurt)YY: ser.Möjek 1. *Gurt arkasyndan guş doýmuş (nakyl). Gurt gören itin agzy bir bolar (nakyl).Gurt agzasan, gurt geler (nakyl). Gurt bilen gýun guda bolmaz; guda bolsa-da goýun gülmez (nakyl). Sürüden aýrylan goýny gurt gapar (nakyl). At ýortuşda belli, gurt-ýyrtyşda (nakyl)Gurtdan gorkan tokaýa girmez(nakyl). Gurt ýaly adam-ser. Adam. Gurtmusyn, tilki?- tabşyrylan işin ýerine ýetirilendigini ýa-da ýetirilmendigini bilmek üçin berilýan sorag.*

gurt Y: Togalanyp guradylan süzme, guran tokga süzme. *Gurt sermek. Gurt bolmak*-gaty üsemek, sowutda gatap galmak; daş ýaly bolmak. *Daşarda galan towuk agşamki aýazda gurt bolupdir. Gurt etmek*-bir zady sowup gutarmak, harçlap gutarmak, birinin zadyny "iýmek" (almak). *Eşiden bolsammen oni gurt etmeg*-a beýlede dursun, şol bada aşa gatik etmeýanmi? ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).*

gurt(guurt)YYY: zool. Sinegin tohumyndan emele gelýan aýaksyz, göwresi bilen süýşýan süňksüz möjejik. *Hawa, agajy gurt öz içinden iýýändir(B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).Ete gurt düşüpdür. Ýere gurt düşen ýali-ser. Ýer.*

gurtlamak(guurtlamak): Gurt düşmek, gurt döremek.*Men hem goýunlaryn gurtlanyna seretmeli bolaryn, ýünlerini gyrkmaly bolaryn, sen ony saýyp, keçe etmali bolarsyn(A.Durdyýew, Saýlanan Eserleri).Et gurtlapdyr. Goýun gurtlatmak.*

gurtlatmak(guurtlatmak): Gurt düşürmek, gurtlamagina sebak bolmak. *Yssyda eti gurtlatmak. Guzyny gurtlatmak.*

guruýy: 1. Jaý we ş.m. zat gurýan, saliji.*Guruýylar dynç alýar, oturýarlar, gezýarlar ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).* 2. Bir zady, işi ýola salyjy, başyny başlaýyjy ugrukdyryjy.

guruganlyk(guurganlyk):Ygallyk dal, çyglyk dali;batgalyk dal. *Ýerin ýüzi guruganlyk. Ýol guruganlyk.*

gurulyk(guurulyk): ser. Gurugaýlyk.

gurulmak:1. Bina edilmek, salynmak, dikilmek(jaý we ş.m. hakda),,,*Maldarçylyk jaýlary barha köp gurulýar))("Sowet Türkmenistany"*

Gazeti). SSSR-de birinji gurlan uly kanal Akdeniz- Batik kanalydyr("Mydam Taýýar" Gazeti). 2. Tow berilmek, sazlanyp goýulmak, herekete geçirilmek(saga hakda). 3. Gurup goýulmak, (gapan, hepbik, çirtmek we ş.m.), *Tilki tutmak üçin gapan guruldy.*

gurultaý: Bir naçe obanyň, edaranynyň we ş.m. wekilleriniň ýygnaýy. *Söýgülim ýalpyldap gurultaýa geljek(N.Pomma, Saýlanan Eserler).* Hazir ýaş aýal- gyzlaryň gurultaýyna taýýarlyk işleri ýaýbanlandyryldy("Ýaş Kommunist" Gazeti). Gurultaý özüniň halka bolan birinji ýüzlenmesinde şeýle malim etdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). * **Partiýa gurultaýy-ser.Partiýa.** Estoniýa SSR-niň oba hojalygynyň zahmetkeşleri SSKP-niň xx gurultaýynyň kararyny ýerine ýatirmek ugrunda göreşýardiler(" Sowet Türkmenistany" Gazeti),

gurum: Odun, tüssanyň emele getirýan garasy, gara ört gatlagy. *Trahoma hapa-gurum bolan ýerlerde ansat ýaýraýar (S.K Karanow, Howply Göz Agyry Keselleri we olaryň Önüni Almagyn Çäreleri).* Gurum baglan kepbanıň içi jemeneden doludy (M. Ýu.Lermon tow, Bizim Zamanymyzyn Gahrymany).

gurumlamak: Gurum baglamak, tüsse sinip garalmak, gara ört bolmak. *Gara böwürdaky ýabada gurumlap giden iki telpek asylygy durdy(B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gurunmak: Özün üçin jaý, küme telar we ş.m. salmak, ýasamak, edinmek.

guruşmak: 1. Gurmaga kömekleşmek, gurmaga kömek etmek, salısmak. *Zawod, fabrik guruşmak. Jaý guruşmak.* 2. Bir sebäbe göre elinden, aýagyndan we ş.m. ysgynsyzlyk ýüze çykyp, çüm şüldi peýda bolmak, el-aýagyň we ş.m. donan ýaly bolmak. *Onun endam-jany gurşan ýaly bolup durýardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* Gylyç Gajar ogly aýazda at münüp aýagy gurşan ýaly gowadaklap, tagtanyň ýanyna geldi(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

gusduryjy: Gusdurmak hasiýeti bar bolan .Gusduryjy dermanlar.

gusdurmak: İýenini gaýtarmak, iýenini agzyndan getirmek, gaýtartmak. *Duşmanlaryň iýenlerini gusdurýar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

gusmak: İýenini agzyndan gelmek, iýenini gaýtarmak, gaýtarmak

gussa: Gaýgy, gam,pikir,alada. *Şatlga öwrüldi onun gussasi ("Sowet Edebiýat"Jurnaly).* Artygyn göwnünde hazir çigit ýalyjak gussa galmady (B. Kerbabaýew, AýgytlyAdim). Kanun çykandyr ussadan, Gutardy bizi gussadan,Saýlandyk gurum, tüsseden, Medeniýete goşdi kanun (Durdy Gylyç, Goşgullar).

gussalamak: Gussa çekmek, gaýgylamak, aladalanmak. *İne ol eýýam ýarym sagat oturdy, bir sagat oturdy we bu ony gussalanmaga çenli irizdi (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

gussaly: Gaýgyly, gamly, aladaly. *Durmuş gussaly bir azatlykyir (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

gusuk: İýenini ýüregine batman, gaýtarylýan zat. *Gusuga batmak.*

guş: zool. Bütün bedeni ýelek bilen örtilen, goşaganatli, onurgali uçýan haýwan. *Gül - pürçük pudaklarda saýrarmyş dürli guşlar ("Tokmak" Jurnaly).* Guş özi üçin çapar, tazy - eýesi üçin (nakyl). Guş agajy bir gonar (nakyl) guş bar - etini iýmeli guş bar - et bermeli (nakyl). Guş burunsyz dogmaz, çaga - ryzgalsyz (nakyl). Guş ganatyndankireý islemez (nakyl). Guşuny alanda Sal (nakyl). **Guş ýürek** - ser. **Ýürek Y.** Hemmesi senin guş ýürekliginden ahiri ("Tokmak" Jurnaly). **Guş yzy** - halynyň gölünini içine salynýan, guşun aýak yzyňa menzeş nagyş. **Guşy uçmak** - keýpi kökelmek, göhi gelmek, begenmek, şatlamak, ruhlanmak. Anyrsyna gözini ýetirip bilse, onda hanyň guşi uçýardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Başkallaryny ýazmaly bolanda - ha guşyň uçýar (B. Pürliýew, İlkinji Gün). **Tutan guşuny ütmek** - ser. **Ütmek.**

guşak gapdy: İki tarap bolup guşak oklanyp, gapylyp oýnalýan oýun. *Guşak gapy oýnamak. Guşak gapdi öran gizikli oýun.*

guşak: Gaýyşdan, ýüpden ýa - da dokalan matadan bile baglamak, danmak üçin

ýörüte edilen bag. *Ot tomsuna agyr çakmen, gysyna bolsa bagtaly don geýerdi, biline ak biz guşak guşanardy* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). *Palwan guşagyny ykjam guşanyp, syýyny çekişdirdi.* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **Guşak çözdürmek** - köň. s. Yzdaga galak dap - desura göre öýlenen ýigidin bilindaky guşagy berk baglap, ony gelne çözdürmek. *Artyk ona guşak çözdürmekten, adik çykartmakdan geçip, bir baş ýüzükçilerin ýanyna bardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

guşaklyk Y: 1. Bilin inçelen ýeri, bilin guşak danilýan ýeri, bil. *Sona baka ýörite ýasalan demirleri gyzdyryp, munun endamyna dag basmaga başladylar, guşaklykdan ýokarsyny besse - besse ettiler* (A. Gowşudoj, Mahri - Wepa). *Aýagy gyrma köwişli, nogtaýaly saçlary guşaklygyna ýetip durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Guşak ederyali gaýış, teletin. *Guşaklyk gaýyş. Guşaklyk mata.*

guşaklyk YY: Geogr. Ýerin üstünün iki meridi any ýa - da paralelleri arasyndaky bölegi. *Kapçatkanyn gün dogar kenaryna ýakyn ýerleşen ýaş wulkanlyk guşaklygynda gyzgyn çeşmeler çykýarlar* ("Mydam Taýýar" Gazeti). *Ysy guşaklyk. Orta guşaklyk. Turopik guşaklyk.*

guşalmak Y: Guşak baglanmak, guşak danilmak. *Onun egninde gyrmyzy don, kemeri salpy guşalan gylyç, golun - da başatar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). 2. Daşy gabalmak, daşy gurşalip alinmak. *Dinli daş diwarla bilrn hrm guşalypyir* (SSSR Taryhy).

guşamak: Biline guşak danmak, oramak, baglamak. *Çaltlyk bilen ýerinden galyp, donuny geýip, bilini guşamaga durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Guşak guşamak. Biline guşak guşamak. Bilini guşamak* - ser. **Bil.** Sen ugrunda bilim guşadym gaýym (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

guşanmak: Biline guşak danmak, biline guşak baglamak. *Ol tomsuna agar çakman, gysyna bolsa bagtaly don gaýerdi, biline ak biz guşak guşanardy* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). *Pökken ýasy gaýyş guşagyny guşandy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

guşatmak: Birine biline guşak dandirmek, guşak oratmak. *Biline guşak guşatmady. Biline ýüpek guşak guşatmak.*

guşçulyk: Oba hojalygynyn öý guşlaryny ösdürip köpeltmeklik bilen meşgul bolýan bir pudagy. *Guşçulyk, donuzdarçylyk baradaky planlar hem artigi bilen ýerine ýetirildi* ("Sowet Türkmenistany" Gazeti). *Guşçulyk fermasy. Guşçulyk sowhozy. Guşçulyk hojalygyn öran peýdaly pudagydyr.*

guşdili: bot. Ekinçilikde ekin arasynda gögerýan inçe ýaprakly ot.

guşgonmaz: bot. Tutuş tikenli ösümlik.

guşgözi: bot. Pessejik boýly, sorýerlerde tombbak ösýa, guşun gözüne menzeş çal renkli gül getirýan bir ýyllyk ösümlik.

guşgun: Düýanin howudynyn, eşegin gannasynyn, atyn eýerinin öne süýşmezligi üçin guýrygynyn aşagyndan geçirilýan ýüp. *Kerem dali Grata guşkun salıp, oni hem getirip özbiline bagladi* ("Gorogly" Eposy).

guşhana (guşhana): Köp sanda guş saklanilýan jaý. *Guşhanada guşlar boşlaw ýerleşdirilýar* (N. A. Ywanow, *Guşçuluk Maldarçılıgyn in Möhüm Pudaklaryndan Biridir*).

guşigde: bot. Ýabany igde agajy we onyn maýdamiwesi.

guşluk Y: 1. Günin guş uçum belentligine galýan wagti, Günün ýani ýokari saýlanip başlan wagtlary. *Gün guşluk galan wagti bularyn howlusina üt ge şik mihmanlar gelip girdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Wagt guşlukdan geçdi* ("Midam Taýýar" Gazeti). *Bugün eýýam guşluk bolypdyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gün guşluga galende işin depýigini gügçlenip ugrady.* 2. Gün dogar bilen günartanyn aralyk tarapy. *Guşlukdan bir otli göründi. Guşluk tarapa gitmek*

guşluk YY: Guşun köp ýeri, guşun köp bolýan ýeri

gut Y: köň.s. Bagdat. *İt geldi- gut geldi (nakyl).*

gut YY: Gulagyn içinde emele gelýan kir.

gutalin: Aýakgaba çalyňýan ýagy.

gutalmak: Keselden açylmak, sagalmak. *Demi düşýar, baran gutulýar ölman* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). 2. Howpdan halas bolmak, howpdan sypmak, dynmak. *Lenin diýmek - halkyn agzyn bir eden, Gulçulykdan gutulmagy öwreden* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ýalan sözlesen, tutularsyn, düz sözlesen, gutularsyn (nakyl). **Ujyz gutulmak** - özüne şikes ýetirtman sipmak, ansatlik bilen gutulmak. *Sary bu sapar ujyz gutulypdyr - diýdim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Arman, şory depesine çykan Materşyh menden ujyz gutuldy* (N. Pomma, Sebabini Son Bildim).

gutap (gutaap): İçine et, gök, ot we ş.m. salnyp bişirilýan çörek. *İçi gökli gutap. Etli gutap.*

gutarylmak: 1. Türkedilmek, baýadylmak. *Harytlar satylp gutaryldy.* 2. Boldy edilmek, tamamlanmak. *Çaý salnyp gutaryldy. Gazy- haşar işi gutaryldy.* 3. Azat edilmek, halas edilmek. *Uly howpdan gutarylmak.*

gutarmak: 1. Zat galmazlyk, tükenmek, baýamak. *Menin gözel dawranym gutardy* ("Tokmak" Jurnaly). 2. Bes etmek, tamamlamak, tükellemek. *Dine goja sözüni gutarandan son, oy mgykylyk etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). *Gürrünü gutarmak. Sözüni gutarmak.* 3. Aladadan, işden we ş.m. halas etmek, dindarmak. *Muny gapy- gapy elenip ýörmekden gutaralyn. Nadeýip kysmatym ýaman, Bu gamlardan gutar meni* ("Görogly" Eposy). 4. göç.m. Aradan çykmak, ýogalmak, ölmek. 5. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýan işligi bilen birlikde, gymyldynyn bolup gutaranyny görkezýar. *Suwaryp gutarmak, aýdyp gutarmak.*

gutarnykly: Belli bir netije berer ýaly, başly- aýakly, düýpli. *Eposyn hemme nusgalaryny öwrenip, gutarnykly umumy bir tekstini işlemeli* ("Görogly" Eposy). *Anyrsy baş-on günün içinde sizin dawaly meselanizi gutarnykly çözeris* (B. Pürliýew, İkinji Gün). *Agzaçylyk bolmazlygy üçin, bizin öýümize ýygnanyşyp, gutarnykly bir karara gelmegimiz gerek* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

gutartmak: 1. Zat galdyrman aýyrdyrmak, tüketdirmek, baýatdyrmak. *Satyp gutarmak. Ýygyp gutartmak.* 2. İş we ş.m. tamamlatmak, boldy etdirmek. *Oljaýyny gutardypdyr.* 3. Bes etdirmek, goýdurmak. *Edýan gürrünini gutartmak.* 4. Bir zatdan zagt etdirmek, dyndartmak. *Kereli gutartmak, Aladany gutartmak.*

guty: Agaçtan, gaýyşdan we ş. m. ýasalan kiçijik gap, gapyrjajyk. *Ol özünün ak guşagini biline guşanip, biline dari gutusini, serkejinini dakynip, aýkli teke hirlisini asip, hemişe daglara owa gidýar* (A. Gowşudow, Mahri - Wepa). *Bal arilary 12 rakamli gutularda saklanýar* (Y. Şakalow, Türkmenistanyň Önde Bariji Pasekasi).

gutlag: İşdaky üstünligi, şatlykly habary gutlap aýdylýan sözler, ýüzlenip mübareklemeklik. *Rus doganma gutlag aýdýan ýene-de* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Gutlag haty. Gutlag telegramasy. Gutlag sözlerini aýdyp gutarmak.*

gutlamak: Birinin onat eden işini. Üstünligini, baýramçiligi, şatlykly habary mübareklemek, *Gutlaýaryn goýnundaky Hellewleşýan taze bagy. Pawelin bu işin gutlamak gerek* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

gutly: köns.m. Bagtly. ***Gutly bolsun-** baýramçylygy, kaze geýlen egin- eşigi, alnan taze zatlary gutlap, mübareklap aanlatma. *Eý, Sowet mülkümin batyr goşuny, Gutly bolsun on bir ýyllyk baýramyn* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Wüşi jan, alan gelnin gutly bolsun, aýagy düşümlü bolsun, bu öran onat iş* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Aknabat eje, tahmyn gutly bolsun!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

gutluk: Taze geým, aýakgap geýen çaga sylag hökmünde berilýan paý, zat. *Taze köýnek oglana gutluk berdiler. Gutluk almak*

gutulgysyz: 1. Gutulmak mümkinçiligi bolmadyk, çykalgasyz, alaçsyz, bialaç. 2. Hökman. *Rewelýutsiýanyň boljagy gutulgysyz* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

Tatýananyn ýaşaýşy gutulgysyz suratda tragiki hem bolmalygy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

gutulgysyz: Gutular ýaly ýagdan, gutulmaga bolan ýol, jykalga, alaç.

gutulgysyzlyk: Gutulmak mümkinçiligi ýokluk, çykalgasyzlyk, bialaçlyk. 2. Hökmanlyk. *Kapi talistik ýurtlarda staçkalaryn gutulgysyzlygy.*

gutum: * **gutumun guramak** - gaty horlanmak, halyş bolmak, ýadamak.

guw: zool. Uzyn egri boýunly, ýumuşak elekli ullakan suwgysy. *Men ol ýerde onat ak guw tutaryn (L. N. Tolstoý, Soýlanan Eserler). Denizdäki mawy suwlary gördük, Köllerdäki ördek, guwlary gördük ("Pioner" Jurnaly).*

guwanjan: Sähel zada guwanyp - begenýän, şatlanýan, buýsanagan. *Guwanjan adam. Guwanjan görnüş.*

guwanjanlyk: Guwanjan gylyk - Läsiýetlilik, begenjenlik. *Bilýärin - diýip, Ene ona birneme guwanjanlyk bilen jogap berdi (M. Gorkiý, Ene).*

guwanç: Bir zada bolan begenç, satlyk, buýsanç. *Onun ýigrenji şakyrdisy Artygyn guwanjyny kesdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ynha senin dost ýarlaryn ýygnanyp, Guwanç bilen ugraýarlar Moskwa (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

guwandymak: Begendirmek, şatlandyrmak. *Çagany guwandymak. Şatlykly habar aýdyp guwandymak.*

guwanmak: Höwesin artmak, begenmek, satlanmak, ruhlanmak. *Bu raýonyn maldarlary gazanan üstünliklerine guwanyp, öz güýçlerini täze üstünliklere tijeýärler zerdi nagma (N. Pomma, Soýlanan Eserler). Senin dabarana guwanýan (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

guýdurmak: 1. Bir gabdan başka bir gabiin içine dökdürmek, agdartmak. *Şu grafine - de birlitr sügüt guýdur! 2. Metal ergininden ýa - da palçykdan bir zat ýasatmak, bejertmek, ettirmek. Hökman derwezany polatdan guýduraryn. ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Baş müne golaý kerpiç guýdyrdym.*

guýguç: Agzy darajyk gaba suwuklyk guýmak üçin ulanylýan, düýbi çüri, agzy giň gural. *Guýguç we ige ýaly awnuk zadlary Selhos snabyn raýon bölümin de satdyrmak hakynda gürrün gozgadyk ("Tokmak" Jurnaly).*

guýy: 1. Suw üçin ýerin suwly gatlagyna çenli gazylan çun çukur. *Myralyny çöl içindeki bir guýa taşlapdyrlar (Myralyny). Annaguly gelip, bedresini guýa sallamaga durdy. (A. Durdytaw, Saýlanan Eserler).* 2. Dürli tehnik bahbit ler üçin burawlanyp gazylan çun çukur, skwajina. *Nebit guýularynyň sütünleri hatar-hatar bolup görünýar (B. Pürliýew, Ikinji Gün). İnne bilen guýi gazmak- amala aşirip bolmajak gati kin işe başlamak. Guýinin düýbüne düşen ýali bolmak- başi bilen gitmek, dereksiz gitmek.*

guýlunmak: Towlam - towlam ýygrylmak, dügrülme. *Garaja öýün gözeneginde guýlanyp ýatan ala ganjyk okýaly geldi - de, ýabyny guýrygyndan agyz saldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

guýma: **Guýma gursak** - tepigi akyly , doga akyly, düşbi. *Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin (nakyl).*

guýma: Meýdan ýerinde ýagyn suwunun köpýygynanýan ýeri, çöketlik ýer, kakyn uly bir görnişi.

guýmak Y: 1. Bir gabdan başka gaba dökmek, gab garmak. *Kösesyndaky çayý çayneýine guýjak balonda, daşyna dökdü (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* 2. Metal ergininden ýa - da palçykdan bir zad ýasamak, etmek. *Çoýundan kündük guýmak. Kerpiç guýmak. Gulagyna guýmak - ser. Gulak. Baban aýdanyny ýadynda sakla; - diýip, gulagyma guýdy ("Mydam Taýýar" Gazeti).*

guýmak YY: Gawrulan una azajyk ýag, suw garylyp birilýan nahar. *Ol ertirden bari ekeje çemçe guýmak iýdi.*

guýruk: 1. Haýwanyn onurga ujasynyň uzalyp gidýan inçe bölegi. *Sygyrlar sapanly guýruklaryny bulaýlap, molaýardylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Sygryn guýrugynda pyçak döwme (nakyl).* 2. Kabir malyn (goýnun)türre tarapyndaky ýumuşak bölegi. *Guýruklaryny mozaly tegelan baggoýny gördi (B.*

Kerbabaýew, Aýsoltan). 3. Her bir zadyn syrty, syrty bölegi, yz tarapy. Kepterinin guýrugy. Guýruk gapdyrmak- möjek bilen urasan ite goýnun guýrugyny ýdirmek. Möjekler bilen gemrişip, munça iş bitiren itlere bir guýruk gapdyraýyn (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). **Gaýçy guýruk**- arasy açylyp duran, gaýça menzeş guýruk.

Guýrukman goýun.

guýrukman: Gutrugy ullakan, guýrugy uly (goýun, tilki we ş.m. hakynda). *Guýrukman tilki*

guýtak: Guýa menzeş tebigy oýulan ýer.

guýujy: Bir zady, metaly eredip guýýan.

guýulmak: 1. Bir gapdan ikinji bir gaba dökülmek, başga bir gaba salinmak. *Nahili ýangyjynyn guýulmalydygy hemöran anyk görkezilýar ("Sowet Türkmenistan" Gazeti).* 2. Ýokardan aşak dökülmek, dökülip durmak, inip durmak. *Garşylygna bakman üsti agraýar, üznüksiz guýulýan çage zerarli (N. Pomma, Goşgullar).*

guýum: Kabir zatlaryn belli bir mukdardaky ölçegi. *Bir guýum dari.*

guýunmak: Çay, rahar we ş.m. zadi gaba guýup almak, özüň üçin guýmak. *Käsä çay guýundym. Ol bir gaba çorba guýnup, nahar edindi.*

guýuşmak: Guýmaga kömekleşmek, guýup bermek (çay, nahar we ş.m.) *Nahar guýuşmak.*

guzaý: Dagyn, de panin we ş.m. gün düşmeýän tarapy. *İndi daglaryn guzaýynda-da gar görünmeýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). ine, şu agajy barlalyň, eger şu agajyn guzaý tarapynda menin belgim bolsa-ha biz ýolumyzy ýalňysamyzok (A. Gowşudow, Mahri Wepa).*

guzgulak : *bot.* Yaz aýlarynda bitýän guzynyn gulagyna menzeş süýrüşe ýaprakly turşuja ot.

guzy: 1. zool. Goýnun alty aýa çenli döwürdaky kiçijik çagasy. *Men nira barsam, ýa-ha guzy, ýa-da tokly soýýarlar! (M. İbrahimow, ol gün Geler).* 2. göç.m. "Balam, oglum, janym" diýen manyda ulanylýan söz. *Bar bolaweri, guzym! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Artyk jan, özüni beýle horlama, guzym! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

guzlamak: 1. Gölesi bolmak, guzusy, owlary bolmak (kabir haýwanlar hakda). *Gonşymyzyn geçisi ekiz guzlady (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Goýunlar eýýän guzlamaga başlapdyrlar ("Kolhoz Günleri"). Eje, sygryn guzladymy? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Ýumurtgalamak. *Bir okunyn içinde, Guş-gumrular guzlaýar ("Tokmak" Jurnaly)*

guzlatgy: Dört-dörtten iki hatar çukura gumalak, çöp we ş. m. taşlanyp oýnalýan çagalar oýny. *Guzlatgy oýnamak.*

guzlatmak: 1. Dogurtmak (kabir mallar nakynnda). *Sen şolaryň hemmesini alty aýda guzlatmaly (Myrally).* 2. Ýumurtgalatmak.

güberçek: Üsti tüzümçek, güberilip duran. *Onun gup-l başinin ýokarki güberçegi öýün gamşi denleşip dur. Şeýtangala barýança Gazak gatişikli Türkmen zürüjek öýleri kömelek güberçegi ýali bolup göterilipdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

güberilmek: ser. **Gübermek.** *Allaly par köne ýorganyny sekin üstüne ýazýar-da, güberilip ýatýar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gübermek: 1. İçine ýel düşen ýaly çişmek, ýokary galyp durmak, gabarmak, pökgermek. *Hazir şol çölde güberip galan taze şaher, şowhunli, şatlikli durmuş bütin ünsüni özüne çekýan ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. göç.m. Tekepbirlik etmek, çişmek, gabarilmek, gopbamsiramak.

gübertmek: İçine ýel düşen ýaly gabartmak, pökertmek, çişirmek. *Dursunyn köýnegini güberdip duran göws, Muhadyn ýüregini eretdi (H. Ysmaýylow, Powestler).*

gübürdemek: Ýyldyrym çakmak arkaly gümmürdemek gübürdili ses çykamak. *Howa näçe ýakymly, mylaýym bolsa-da, bir görsen, ýyldyrym çakyp, gök gübürdap güýçli çabga ýagyp dur (N. Ppmma, Sebabini Son Bildim). Ojar ody*

gübürdap ýanýan demir pejin başynda agşam naharyny edinip otyrdy ("Kolhoz Günleri").

gübürdeşmek: Gübür-gübür edişmek, gümmürdeşmek. *Posýolokdaky ak otaglarda peçler gübürdeşip ýanyp başlady (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

gübürdetmek: Gübür-gübür etdirmek, gümmürdetmek, gübürdili ses çykartmak.

gübürdewük: Byrsyhly. gübür- gübür edýan, gübür dap seslenýan, gübürdap daran.

gübürdi: Gök gürlände, peçde ot ýananda we ş.m. çykýan ses. *Uzadтан eşdildi gübürdi sesi, Gürsüldedi ol parahat ýürekler (A. Niýazaw, Şigirlar). Göğün gübürdisi eşdilýar. Peçin gübürdisi güçlendi*

güjen-güjen: * **güjen** - güjen etmek - ser. **Güjenlemek.** *Güjen-güjen edip ýörmek.*

güjenlemek: Tamşandirjak bolup, zadini buýsanip görkezmek, güjen-güjen etmek *Tilkiler ýüni ýeten guýruklaryny bulaýlaýardylar, güjenleýardiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aýsoltanyn nazik dodaklary bolsa, endigan ownuk dişlerini güjenlap, naz ediji bir ýagdaýda ýylgyrýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). İn sonky duş gelen iki sany towşan bile, özlerini güjenleýan ýaly towsuşyp gitdiler ("Kolhoz Günleri").*

gүjүk: 1. İtin we ş.m. ýaşajyk çagasy. *Ol ýolbarsyn güjүginin ulalyp, öz sygryna ýaralyşyny we awçylykda gören başga gyzykly zatlaryny gürrün bererdi (A. Gowşudow, Mahri-Wepa). Bir tazynyn ganjyk güjүgini getirip, senin önünetaşlady ("Görögly" Eposy). Güjүk üýrmani enesinden öwrener (nakyl) 2 . İte denelip aýdylýan gödek sögünç-Kes sesini, güjүk! Ol çöregi nireden ogurladyn (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

gүjүklemek: İtin we ş.m. ýaşajyk çagasy bolmak.

gүjүm: *bot.* Ownuk şahaly, gür ýaprakly miwesiz ulakan ağaç. *Baky mergen dagy güjүmin düýbündaky ýazylygy gülli keçelerin üstünde oturyp, çayyn başynda ýelek ýassygy tirseklap, söze başladylar. (N. Pomma, Sebabini Son Bildim).*

gүjүrdemek: Güjүr-gүjүr edip geplemek, wүjүrdemek (çaga gepleşigi hakynda).

gүjүrdeşmek: Güjүr-gүjүr edip güleşmek, wүjүrdeşmek (çaga gepleşigi hakynda). *Gүjүrdeşip, çagalaryn hemmesi birden geclap başlady (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gүjүrdi: Başli-barat çaga gürrüni, wүjүrdi.

gүftar [gүftaar]: kön. s. Söz, gepleyiş.

gүjjүldemek: Güjjүldili seslenmek, güjjүldili ses çykamak. *Ol biraz özüni rastlandan son, saglyp alynýan, Aýgytly Ädim).*

gүjjүldetmek: Güjjүldili ses çykarmak. *Aýna iýdiren düýanın her emjegini üç-dört gezek güjjүdetdi-de köşegini goýberdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gүjjүldi: Süýt sagnanda, ýanlyk ýaýylanda wa ş.m. çykýan ses. *Sygyr süýdünin birsyhly den güjjүydisi eşdilýardi (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Dine sygyr ýatak tarapdan saglyýan süýdün ukyny getiriji bir menzeş güjjүldisi eşdilýardi (G. Gurbansahadow, Enesinin Ýumuşlary).*

gül: 1. *bot.* Kabirösümliklerin açylýan ysly gunçasy ösümligin tohum ýaýradyjy organy we şol ösümliklerin umymy ady. *Bu keşdanin daşyndan garasan, bir açilip oturan güle menzeýardi, el bilen barlamasan, onun matadigi hem malim daldi (A. Gowşudow, Mahri- Wepa). Her gülün bir isi bar (nakyl). Gülün biten yerinde gadiri ýok (nakyl). Güle kast edip degen kül bolar (nakyl). Gülün miwesi ak ýorka, barda. Gözün yüzünde ýorka peýda bolýar, gül düşüp, güzi kör edýar (S. K. Karanow, Trahoma we ona Garşi Göreş).* 3. Bagananyň buýrasy. *Bu bagananyň güli gowy.* 4. Keçanin yüzüne salynýan nagyş. *Bu keçanin gülli gowy. Güli owadan keçe.* 5. Almadyk hamyrdan çörek bişirilende, çöregin yüzünde emele gerýan ýanyk. **Gül meniz-** ser **Meniz.** *Galkyn, gözün görkez, indi zenany, Gül menzi saralan Arap jenany ("Oktýabr Ýalkymy").* **Gül ömrüni kül etmek-ser. Ömür.** *Arap sopulary ýaly uzyn köýnegin bilen sülpüldap. Menin*

*gül ömrümi kül etdin (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Gül pürkülen ýaly bolmak-arassa we bezelen bolmak, rejeli hem-de owadan bolmak. *Gül pürkülen ýaly etmek-arassa we bezelen hala getirmek-bir zadyn in guwusyndan peýdalanmak, in gowusyny saýlanmak.*

gülaby (gülaaby): *bot . Daşy torli we sari renkli etlek gawunun bir sorti. Gök biýaranyn içindegülabylar dünderilişip ýatyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Gyşa saklamak üçin gülaby gawunlar has durumly bolýar.*

gülala-güllük (gülaala-güllük): *Uruş-söğüşsiz, onatlik, parahatlik, asudalik. Üç-dört aýlap hemmesi gülla-güllük boldy (M.Ýu.Lermontow, Bizin Zamanymyzyn Gahrymany). Siz obadan arkaýyn bolun! Bu ýerler gülla-güllük (H. Ysmaýylov, Powestler). Bütün ilat gülla-güllük (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gülalek: *bot Ýazyna meýdanda bitýan ýuka ýaprakly gyzyly gül. Ýaz günleri gülalekler açylyp, Güläp bakýar Günüň altyn nuruna (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Gelin- gyzlar şol meýdanda şemally günüň gülalegi ýaly hereket edýardy ((B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Dag, baýyrlar gök atly gyzyly gülalekden bezenipdir ((A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

gülap (gülaap): *Gül suwy, gülden alynýan atyr.*

gülban (gülbaan): **ile gülban bolmak-ile masgara bolmak, masgaralykda il ýüzünden düşmek, ile gülki bolmak. Men ýalňysypdyryn, ile gülban boldum ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

gülbar: *Paty-puty, anry-bari, goş-golam. Puluny ýygna-da, gülberini göterip, gelen yzyny ýel arkasyna danmak -gaýdyp gelmez ýaly paty- putusy bilen kowmak.*

gülçüldi: *Gütläp degmekden ýa-da bir zada jaý urulmakdan çykýan ses. Gütläp gaçan gajan zadyň gülçüldisi eşidildi. Gülçüldi batly çykdy.*

gülçülik: *Gül ösdürip ýetişdirýän hojalyk. Gülçüligi ösdürmek.*

gülçülmek: *Gutlap ýere gaçmak, ykjam ýere ýykylmak. Ýere gülçüldäp ýykylmak. Güçüldäp degmek.*

güldan (güldaan): *Gül saklanylýan kúýze, gül goýulýan gap. Býustyn gapdalynda iki sany güldan bar, olarda gül goýlupdyr ("Mydam Taýýar" Gazeti). Törde bir güldan getirip goýdy ("Görogly" Eposy).*

güldüriji: *Gülki tutduryjy, gülküni getiriji, gülküli. Güldüriji rowaýat. Güldüriji adam.*

güldürmek: *Birini gülmäge mejbur etmek, güлки döretmek. Bolduran hem aýal, güldüren hem aýal (nakyl). Göz güldürmek-ser. Göz. Sol sözler ona gurp berdi, Aýnanyň pökgün göwnüni göterdi, gözlerini güldürdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Akgyz göz güldürip, göwnün güldürip, Buýagdaýda hoşaldygyn bildirdi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

güle: *Argaç geçirer ýaly, erişlerin arasyny açmaga hyzmat edýan, keseligine duran goşa gargynyn daşyna saralan eriş-dokma taraguraly.*

gülebagy (gülebaagy): *Ujy güla baglanylyp, aýagynyn bilen basar ýaly, gozagyn içine sallanyň duran üzenni görnüşli halka ýüp (tara enjamy).*

gülebent: *Daşyna mata dolanip danlan goş-daşy danilgi ýük, goş-golam. Doly ganar bolsa ýa-da agyr gülebent bolsa şofýor ony Wüşü kelin arkasyna goýýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Eý ýaşuly, arkandaky gülebedin name? (Myrally). Ona girýan ýükler, danylgy gülebentler güýzemik paýendeki ýalydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

güle: *Köp gülýan, gülegen. Gülek adam. 2. göç.m. Güläp duran, owadan, gelşikli, görmegeý (ýüz, göz hakda). Ruhary belentdi, ýüzleri (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

güleş- ýalas: *ser. Güläm-ýalym. Gyzdurdy güler-ýalas edip, mana ýüzlendi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gülgün: *Öwsün atýan gyzyly renk, narynjy renk. Gülgün ýüzüne günün nury dökülen, Gezip gördüm şagalanly zol bilen (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Altyn kase gülgün şerap, içiler, meýdan içinde. Söweş meýdanynda bary gylawly Gollary naýzaly, gülgün ýalawly ("Görogly" Eposy).*

gülgüzar (gülgüzaar): ser. **Gülzar.** Dostlukly watanmyz gülgüzar bolsun (R. Seýidow, Bagtlylar).

gülhana (gülhaana): Gül ekilýän hem-de ösdürip ýetiştirilýän jaý, gül hojalygyň jaýy. *Bu jaý Kislowodskidaki iň gowy gülhanalaryň biridir (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

gülki: 1. Göwün hoşluk, içki guwanç, şatlik sebapli izla-izina çikarilýan ses. *Onun gülküsini beýlekiler hem alyp göterdiler (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* Kiçijik çagalaryn satlykly gülküleri eşidilýardi ("Pioner" Jurnaly). *Gülka gülmesen, göwni galar (nakyl).* 2. göç.m. Gözgülban, ile betnam, gülkünç, masgara. *İle gülki, masgara, şalha-şalha donunyz (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* ile gülki bolup durmak.

gülküli: 1. Gülki döredýän, gülküni getiriji, gyzykly. *Güljahan, okaýarkak, sen gülküli feletonlar ýazýardyn ("owet Edebiýaty" Jurnaly).* Oba adamlary kartinany, tsik ýa-da şonun ýaly gülküli tomaşalary halaýarlar (A. Gowşudow, Mahri-Wepa). *Gülküli erteki. Gülkül, waka.* 2. Şatlikli, begençli. *Gülküli, şatlikli günler.*

gülkülik: ser. **Gülkünç.**

gülkünç: Gözgülban, ile gülki, masgaraçylykly. *Gyzlaryn edebini, gylygyny, oturyşyny-turşuny bilmeýän ýigitlerin şol wagtky döredýän obrazlary nahili gülkünçdir ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* Mürze aga ona öran gülkünç göründi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

gülle: Gursundan ýasalip, tüpen bilen atilýan togalak ok. *Duşmanlara gizgin gülle paýradan Pulemyotçılara ýalkimli salam! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

güllemek: 1. Gül açmak, gül çykarmak, gül getirmek. *Özlerinin ýaşayşynyň belli bir döwründe olar güllýarlar (W.A. Tetýuraw, Botanik).* 2. Göç.m.. Ýokary ösüş derejesinde bolmak, pajarlap ösmek. *Güllap ösýän Türkmenistan ilinden, Şöhrat sana, dokuzinji gurultaý! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 3. Almadyk. Hamyrdan çörek birilende garalyp ýüzi galmak. *Güllan çörek.*

gülletmek: 1. Güllemage mümkinçilik bermek, gül getirmek, gül açdyrmak. *Tohum almak üçin ýorunjany gülletmek.* 2. Göç.m. Bag-bakjalyga, gülsarlyga, öwürmek. *Garagum çölünü gülletmek hakda, iki garry uzak gürrün etdiler (N. Pomma, Goşgular).* 3. göç.m. Ýokary derejede pajarlap ösdürmek. *Watany gülletmek.* 4. Çöregin hamyryny gowy aldyрман bişirip, çöregin ýüzünü galdyrmak. *Çöregi gülletmek*

güllü: Tutuş gül bolup ýatan; çemenlik, lalezarlyk. *Gülalekler ýygyp, gaýtdyk şahere. Emma unutmarys gülli meýdany (A. Haýýdow, Gök Asman).* 2. Gül getirýän gülli bar bolan. *Güllü ösümlilik howasyz ýasap bilmezler (S. N. Winogradow, A.F Kuzmin, Logika).* 3. Gül basylan, gül nagşy çekilen. *Güllü jorap örmek.* **Gözi gülli-ser. Göz.** *Onuň gülli gözünüň üstündaky ýuka gabagy gymyldap, keşbine bir hili üýtgeşiklik berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

gülmän-yşman (gülmän- yşmaan): Hiç gülmän asuda halda, ýylgyrman. *Bir togalak ýigit gülman-yşman käýindi ((N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gülmek: Gülki döretmek, yzly yzyna gülküli ses çykarmak. *Aýsoltan jakgyldap gülenini duýman galdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)* **Gülüp kese ýykylymak**-bir zada hezil edip yzygiderli gülmek, dowamly gülmek, gülüp gyzyl gyran bolmak. **Üstünden gülmek**-birini ýansylamak, birini gülki astyna almak, masgaralamak. *Näme beýle adamynyň üstünden gülärsiňiz?*

gülmyh (gülmyyh): 1. Eýeniň gaşyna, mebele kakylýan owadan kelleli çüý. **2. dial. ser. Teble.** *Gyraty gülmyhdan bent etdi ("Görogly" Eposy).*

gülşen: ser. **Gülzar.** Güneşdir, gülşendir döşleriň seniň (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ýüpek geýip çykar gülşen baglara (R. Seýidow, Bagtlylar).*

gülümjiremek: Çala ýylgyrmak, gülümsiremek. *Atynyň agyzyrygyny aýryp, Altyna gülümjiräp bakdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Gyz:- Erte!- diýip, göz astnrdan, *Näzli gülümjiräp bakdy (R. Seýidow, Bagtlylar).*

gülümsiremek: ser. **Gülümjirmek.** *Ala gözleri näme üçindir, ýene şol sekuntda göwünsiz gülümsiredi. Ol gülümsiräp, Durdy bilen içgin sözleşmek isledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gurt, senem bu ýerlere düşüpsiň-ow!-diýip, gülümsiredi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

gülüm-ýalym: gülüm ýalym etmek-ýalandan gülümjiräp bolmak, ýaranjanlyk etmek, güles-ýalas etmek, ýaýaplamak.

gülündirmek: Bir zatdan gönendirmek, bir zat berip kanagatlandyrmak, begendirmek.

gülüstan (gülüstaan): Güller mesgani, tutuş güllükýer. *Aşgabat, men seni gülüstan diýdim (K. Işanow, Watan Üçin). Seniň bellän ýoluň bilen düz ýöräp. Watanmyzy gülüstana öwürdik (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

gülüşdirmek: Başgallary güldürmek, köpçüligi güldürmek. *Märekäni gülüşdirmek. Oturanlary gülüşdirmek.*

gülüşmek: Bilelikde gülmek, köpçülik bolup gülmek. *Şeýlelikde, degişmek, gülüşmek ýaly gyzykly gürrünçilik başlanýardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Muhadyň bu sözüne gyzlaryň bir näçesi hykyrdaşyp gülüşdiler (H. Ysmaýylow, Powestler).*

gülýaka: Türkmen gelin-gyzlarynyň ýakalaryna dakynýan tegelek, ýüzi gaşly bezeg şaýy. *Gülýakasy Güne, ýüzleri Aýa, Düşüp dur şöhesi daglara, çaýa (N. Pomma Saýlanan Eserler). Talyýa, kürta salynýan nagys ady.*

gülýaýdy: Palasa, krta we ş.m. salynýan, pişme pisint, üç sany atanaklaýyn çyzykdan ybarat nagys. *Gülýaýdy nagys bilen kürte bejermek.*

gülzar (gülzaar): Bag- bakjaly gülli ýer, otluk, gül ösüp oturan ýer, lalezar, gülgüzar, gülşen. *Töweregí bag-bakja, gülzar bolsa hem güýç bilen saklanylýan adam üçin ol ýeri zyndan bolýar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Gülzara-dönderip çöllük meýdany, Barýarys bagtly beýik durmuşa (N. Pomma, Goşgular).*

gülzarlyk (gülzaarlyk): Bag-bakjalyk, çemenlik, lalezarlyk. *Bir çemenlik, gülzarlyk ýerde düşledi ("Görogly" Eposy). Göwün galkyp, gülzarlykda gül açýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

güm: 1. **güm etmek-ýitirim etmek, ýok etmek, owarra etmek;** 2. **Güm bolmak-ýitirim bolmak, ýok bolmak, owarra bolmak.** *Ýyrtyjy möjekler güm bolup gaçýar (Nury Annagylyç, Soýlanan Eserler). Gümüni çekmek-ýok etmek, kowmak.*

güman (gümaan): Bir zat dogruda edilýän çak etmek pikir etmek, pikir edip çaklamak. *Dogry, ýüz keşbinden hem güman etmek bolýar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gije üzüm iýmäge çykan kirpidir güman etdiler (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gümana (gümaana): Bolmajagy-bolmajagy belli däl, näbelli, ikuçly. *Kysmatym ýazyldy şeýle, Görmegim gümana boldy ("Görogly" Eposy). Hoşgeldi özüniň şu gün ota münjegini bu ikisine hem aýdyn aýtmandygyna gümana edip goýupdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

gümansyratmak (gümaansyratmak): İkuçly etmek, näbelli etmek. *Gümansyradyp jogap bermek.*

gümansyz (gümaansyz): İkuçly däl, açykdan-açyk, hökman, taktyk. *Ählihalk rewolýutsiýasynyň üstün çykjagy gümansyzdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gümmerçek: Güberilip duran ýer.

gümmez: Käbir jaýlaryň, metjitleriň we ş.m. üstündäki gupba şekilli ullakan güberçek we şol jaýlaryň özi. *Oglanlar ýene biraz ýöräp, gümmez görnüşindaky giňişlik ýere çykdylar (N. Jumaýew, Syrly Gala). Soltan Sanjar gümmeziniň gapdalynda dogar Gün özüniň agyr göwresini ýerden ýaňyja saýlapdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gümmezeklemek: Gümmez ýaly bolup durmak. *Esenaly çaýdan soň, garymyň içinde baýyr ýaly gümmezekläp galan bugdaýa syň etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gulman gümmezekläp oturan üç sany aý öýüň önündäki eýwanly tama baka yyýas tarany alyp bardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

gümmezekleşmek: Gümmez ýaly bolşup oturmak. *Anha, Halnazaryň hataryndaki ak öýler güýümmezekleşip otyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gümmi-sümmi: **gümmi – sümmi etmek** – ynamsyz gürlemek, ýalan, hytdy-pytdy etmek. *Ol ýene-de bir zat barasynda gümmi-sümmi etdi.*

gümmük-sümmük: ser. **Gümmü – sümmi.**

gümmüldi: ser. **Gümmürdi.** *Bu gezek gümmüldi gaty erbet boldy (H. Ysmaýylaw, İki Atanyň Ogly).*

gümmürdemek: Gümmürdili ses döretmek, yzly-yzyna atylmak (top sesi we ş.m. baraldy). *Toplar gümmürdäp başlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Emma bu gümmürdäp çykan Bolsewik toplarynyň sesleriniň Hazar baýyn gözünü tegeledýändigini mälimdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Birden toplar gümmürdäp başlady ((A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)*

gümmürdeşmek: Top atylýan ýaly sesler çykyp başlamak, yzly-yzyna gümmürdemek. *Söweş meýdanynda top sesleri gümmürdeşip başlady-diýip, ol gürrüni kesdi*

gümmürdi: Top atylanda we ş.m. emele gelýän günleş ses. *Şeýle bir haýbatly gümmürdi boldy welin, ýer bilen gök bile sarsdy ((A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gümmürdi uzakdaky dagyny derelerinde-de ýanlandy. Beýik Oktyabr rewolýutsiýasynyň gümmürdisi bütün ýer ýüzünü sarsdyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol Günler iki dag çakyşýan ýaly, toplaryň gümmürdi sesleri eşidiler durardy ((A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

gümmür-gümmür: Yzly yzyna çykýan gümmürdi. *Uzakda topar gümmür-gümmür edip atylýardy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

gümp-samp: 1. **gümp-samp etmek**-gepläniňde ynamsyz geplemek, aýtjak zadyny pert-pert aýdyp bilmän, gümmi-sümmi etmek. *Ondan bir zat sorasan gümp-samp edip durar.* 2. **Gümp-sampa urmak**-belli bir zat aýtman, patarraka urmak, ugur tapdymazlyk. *Ol sözüniň sonuny gump-sampa urup, çykyp gitdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Öňünden bellik etdim-de goýdym-diýip, gümp-sampa urar durar ("Tokmak" Jurnaly).*

gümpüldemek: Gümpüldili ses emele gelmek, tüpen atylandaky ýaly ses çykamak, atylýp gitmek. *Gümpüldäp tüsse çykanda, Gurban wagşy bir ses etdi (R. Seýidow, Lebap Gyzy). Tärim atyň sagrysyna gümpüldäp degdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gümpüldetmek: Gümpüldili, tüpeňiňki ýaly ses çykarmak, atmak.

gümpüldi: Tüpeň we ş.m. zat atylanda emele gelýän zarply ses, urulmak zerarly tüpeňiňkä meňzeş çykýan zarply ses. *Emma onuň teni gümpüldi bilen tiz öwrenişdi. Wagonlardan birine ot düşüp, snaryad gümpüldisi ýeri sarsdyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tüpeň sesiniň gümpüldisi tokaýda ýaýrap gitdi ("Mydam Taýýar" Gazeti).*

gümra (gümraa): 1. Geplemän, sessiz-üýnsüz oturan, lal ýaly bolup oturan. *Bu gürrüň gozgady gümra ýigidi ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Gezen-derýa, oturan gümra (nakyl)* 2. Bir zada aşa meşgul, öz işi bilen başyna gat. *Nury özbaşyna gümra bolup ýörendigi üçin, daşyndakylaryň näme işleýändiginden habary ýokdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Her kim öz halysyny germek bilen gümrady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

gümremek: dial. Gübürdap ýanmak, közügip ýanyp durmak (ot hakynda). *Gemre ojakda gümräp ýanar.*

gümrük: Çet ýurt mallaryndan, harytlaryndan alynýan paç, pul. *Biz harydymy siziň üstüňizden geçirsegem gümrük tölemeis (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

gümrükhana (gümrükhaana): köns.m. Gümrük haky ýygnaýan adamlar üçin serhetde salnan jaý, tamojiýa.

gümürdi: Ondan-mundan bolmalyk, açyk bolmalyk, natakyk, inamsyz, şübheli. *Bu nazaryň manysy ýaty gümürtikdi (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). Onuň gümürtik söz urşundan, inamsyz garaşyndan onuň özüne*

münkürlik edýañändigini Alýoşa aňlady. Bizi indi gündelik gümürtik maglumatlar kanagatlandyрмаýar. Jigitleriň onuň yzyna eýerjegi gümürtikdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Men-a seniň bu gümürtik sözlerine düşünmedim (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

gümür-ýamyr: Peýwagtyna, özara edilýän gürrüň, özara gürrüň. Birdenkä bir näçe adamyň gümür-ýamyr sesi eşidildi (H. Ysmaýylow, Powestler). Hem Şemallarys hem Mämmet bilen ýolda biraz gümür-ýamyr edişeriş ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Gurban çopan ikiniziň aranyzda nähili gümür-ýamyr bolan bolsa, dogrujandan geläýgin, akdabany-diýip, ejem gele-gelmäne ýatan taýak bilen meni saýgylaberdi ("Türkmen Pýesalary").

gün: 1. astr. Töwereginden Ýer, Aý we beýleki planetalar aýlanýan ýeriň ýüzüne ýagtylyk berýän asman jismi, planeta. Gün dogdy (A. Durdyýew, Satlanan Eserler). Gyzgyn Gün ýanyja batypdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Bir gije-gündizin dowamyndaky wagt aralygy, sutka. Ýene iki günden Moskwa ýeteris. 3. Hepdäniň, aýyň we ýylyň dowamyndaky döredijilik meşgul bolunýan belli bir wagt. **İşgüni.** 4. göç.m. Eklenç, durmuş, güzeren. Günüm üçin günimiň aglanyny allalaýaryň (nakyl). Gün geçirmek işlap güzeran görmek, eklenç etmek. Pukara daýhanlar bolsa talabanlykda, çapan- çoluklykda gün geçirýärdiler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Gün görmek**-durmuş üçin zahmet çekmek, güzeren görmek, eklenç etmek, ýaşamak. Gün degmek- 1) Günün şöhesi düşmek. Üsti açylan meýdana sähelçe gün degip, ýel çaldygy, şol bada gyrpaklap agaryardy ("Zähmet Gahrymanlary"); 2) gün urmak, günde köp gezip nahoşlamak. **Gün tertibi**- 1) ýygnaýda garaljak meseleleriň jemi, yzygiderliligi. Sessiyanyň gün tertibinde üç mesele tassyklandy ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly); 2) gündelik edilmeli işler barada düzgün, tertip. Ol özüniň gün tertibini düzüpdi (D. Baýmyradow, Söýgi we Mekirlik). Gün ýamanyň görmek-kynçylyk çekmek, jebir çekmek, gaty horlamak. Şu bolşumda, şu günde, Gün ýamanyň görsem-de, Ýaranmýardym ýene-de Ýaranaryň diýip ýörsem-de (B. Kerbabaýew, Poemalar). **Güni gelmek**-bir zat üçin keýip göterilmek, guşy uçmak, göhi gelmek. Onsoň Narly Nepesowıciň güni gelýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). **Güni sähedi dolmak**-bolmaly, döremeli, ýüze çykmany we ş.m. wagty tetmek, wagty dolmak, wagty bolmak. Baýtalyň güni-sähedi dolup, tazynyň çagasy ýaly bir zat taşlady ("Görogly" Eposy). **Gününe it aglamak**-jebir-jepada ýaşamaq, kyn durmuş geçirmek. Horman nogaýyň gününe it aglar diýipdir ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Günüňe ýanmak**-birine duýgudaşlyk etmek, biri hakynda aladalamak **Günüňi** bulamak ser. **Gününi çaykamak.** **Gününi çaykamak**-rahat durmuşy bozmak, maşgala durmuşa agzalalyk salmak. Sen näme üçin meniň rahat günümi çaykaýarsyn? ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). **Bal güne batmak**-gowy durmuş görmek, bol-elinlik de ýaşamak. Seni oda atyp, men özüm bal güne batjak my? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). **Galmaz güne salmak**-çykgynsyz ýagdaýa salmak, agyr durmuşa ýetirmek. Her agzasynyň çym-pytrak dagadyp, Ebedilik galmaz güne salarys (B. Kerbabaýew, Aýlar). **Gara günler**-agyr horlukda ýaşalan günler, horlukly wagt. **Zähmet günü**-kolhozda iş günü hökmünde bellenilen iş normasy. Kolhazçylaryň Zähmet günleri zahmet depderçelerine her gün ýazylýar. Men şu gün bir ýarym Zähmet günü gazandym. **Kişä günün galmak**-elgarama bolmak, eklenjin kişä garaşly

gün: 1. Ker hem lal. Ya-da Hytaýmama bilen Jora günden ýetdidimike? (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Yüpegi saklamasaň, ýüň bolar, gözeli saklamasaň — gün (Nakyl). 2. göç. m. Aňkasy aşan.

günä: 1. Dine uýýan adamlaryň düşünjesine görä: şerigatyň düzgünini bozmaklyk. 2. Ýalňyşlyk, nädogrulyk bilen edilen hereket, ýazyk, etmiş. Ýoldaş Akmemmedow, bu ýerde meniň günäm näme? — diýip, ol sesini saňňyldadyp geplemek bilen ehli gynanjyny ýüze çykardy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Basýan gündsini ýüzne bazladyp («Tokmak» Jurnaly). <> G ü n ä ý ü k l e

m e k — Boýnuna günä atmak, günä ýöňkemek. G ü n ä ñ ö t ü l m e k — Eden günäň bagyş edilmek, günäň geçilmek. G ü n ä s i n i g e ç m e k — Günäsini, eden etmişini bagyşlamak, ötmek. *Boýdaş jan, meniň günemi geç!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

G ü n ä s i n i ö t m e k — ser. G ü n ä s i n i g e ç m e k. *Bar, günäňi ötdüm* («Görogly» Eposy).

günäkär: 1. Jenaýat iş eden, ýazykly, etmişli, günäli. *Günekar bolsaň, bir eýýäm jogapkärçilige çekerdik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Günäkärsiň sud öňünde sömelders, Jezalandyrylman galmasaň gerek* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). Kart oýnunyň başynda ýarag ujundan ölen bir adam sebepli günäkär bolanlaryň arasy bilen Gurt hem günäkärçilige çekildi (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). *Garly ussa, bu işde men çigit ýaly günäkär däl ahyryn* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 2. göç. m. Sebäp bolan. sebäpkär. *Gyz özüni günäkär saýýan ýaly görünýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

günäkärçilik: ser. Günäkärlik. Kart oýnunyň başynda ýarag ujundan ölen bir adam sebepli günäkär bolan adamlaryň arasy bilen Gurt hem günäkärçilige çekildi (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*).

günäkärlemek: ser. G ü n ä l e m e k. Musulman ruhanylary Awitsennany hudaýsyzlykda günekärläpdirlir (Orta Asyrlar Taryhy).

günäkärlik: Günäkär bolmaklyk, ýazyklylyk. *Onuň atasyny günäkärlige çeksem, ol maňa ýüzüň üstünde burnuň bar diýmen, gaýta meniň gömelteý aýbymy örtmege çalyşýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

günälemek: Günä ýüklemek, günäli etmek, ýazykly etmek, aýyplamak, günäkärlemek. *Sud protsesinde jenaýatçyny günälemek*.

günälenmek: Günä yüklenmek, günäli edilmek, ýazyklanmak, aýyplanmak. *Şein dönüklükde günälänip, ölüm jezasy berlipdir* (SSSR Taryhy).

günäli: ser. G ü n ä k ä r. Günäliň oduna bigünä ýanar (Nakyl).

günäsiz: Günäsi yok bolan, ýazyksyz, bigünä. *Artygyň gözünden ygtyýarsyz daman ýaş onuň günäsiz maňlaýynda tagma bolup galdy. Halnazary altмыш sekiz ýaşadyp, onuň on iki ýaşyny günäsiz neresse oglan hasap edip geçdiler-de, galan elli alty ýylyny arassalamaga başladylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

günäsizlik: Günäsi yokluk, bigünälik, ýazyksyzlyk. *Olaryň ikisiniň hem ýüzlerine çagalykdaky günäsizlikleri gelip gondy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

günaşa (günaaşa): Bir gün geçirip, ikinji gün, arasynda bir gün salyp. *Ol gün gelip, azyk alyp giderdi*.

günaşym (günaaşym): ser. Günaşa. *Olar günaşymdan gelip, günaşymy gidýändigleri üçin, guýynyň sowuk suwuny ýanjap-ýanjap içipdirler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Günaşyma gitjek goýun ýanjap-ýanjap suw içipdir* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*).

günaşymlyk (günaaşymlyk): Bir günden artyk wagt aralygy üçin çaklanan, bir günden artykrak bolar ýaly. *Çopan günaşymlyk azygy guýrugy jonruk gök eşege ýükleýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

günbatar: 1. Alemini dörtden bir tarapy, Gündogaryň garşysy we şol ugur. *Günüň ýaşýan tarapy. Asman-dan günbatara bakan ýanyja ennit eden mähnet Günüň tomusky howry biraz oçen ýaly syzylýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Maşyn depäniň üsti bilen günbatar tarapa zymdyryldy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2. geogr. Gündogaryň garşysynda ýerleşýän ýurtlar. *Ýakyn Gündogar, Uzak Gündogar*.

günbe-gün: ser. **Gün-günden.** *Gün-gün bizin işimizin depgini güýçlenýar. Günbe-gün zarpçylaryň sany artýar*.

günbe-günden: ser. **Gün-günden.** *Günbe-günden betlerläp, Artýardy men azarym* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Raziniň güýji günbe-günden artypdyr* (SSSR Taryhy).

günde-günaşa (günde-günaaşa): Hergün diýen ýaly, gün aşyryp. *Aýguly günde-günaşa diýen ýaly olara baryp gaýdardy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

gündelik: 1. Her günki, günde ki. *Durmuşyň gündelik mätäçligi astynda zähmetkeş adamlar ezilýärdiler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Meniň gündelik normamy ýerine ýetirip bilmedik wagty boldumy? Mähriban partiýanyň gündelik aladasy netijesinde Türkmen medeniýeti günsaýyn ösýär we rowaçlantar. Ar-heleý arasynda gündelik iş barada gyzykly gürrünler edilýärdi ("Sowet Edebiýat" Jurnaly).* 2. Öýe berlen ýumuşlar we okuwçynyň ýetişi boýunja alan bahasy goýulýan, belleniýän depderçe. *Okuwçynyň gündeligi örän arassa saklanypdyr.*

gündiz (gündiiz): Gün doganyňdan ta gün ýaşana çenli bolan aralykdaky wagt, ertir bilen agşamyň aralygyndaky wagt. *Gündiziň gyzygy howry sowlup, gje salkynlaşypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gündiziň yssy boljagy mähimdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Eziniň saraýynyň bütin töweregini, nireden hüjüm etmegin laýyklygyny Tyçenko gündiz kemsiz öwrendi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gündizkör (gündiizköör): zool. Gyrga menzeş gijesine uçýan ýyrtyjy mele guş.

gündizlik (gündiizlik): Günüň çykyp duran wagty, gündiz çagy. *Ýagty syralar haly bilen bezelen tamy gündizlige aýlandyrýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İçi bezegli giň otag, içi gündizlik ýaly (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

gündogar: Alemini dörtten bir tarapy, günbataryň garşysy we şol ugur. *Günüň dogýan tarapy. Amyderýanyň gündogar kenarynda bir oba barypdyrlar (Myhraly). Front sepgidi bolsa gündogar ensände galýardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Akja bulutlary güýzün şemaly Sürýar gündogara ýuwaş-ýuwaşdan ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. geogr. Gün bataryň garşysynda ýerleşýän ýurtlar.

gündüşmez: Sygryň, goýnuň synragynyň aralygyndaky çukanak ýer, atyň toýnagynyň syrt gapdalyndaky çukonak ýer.

günebakar: bot. Tegelek tasy başly, sary gülli, çigidinden ýag alynýan ösümlik. *Orta boýly bugdaýyň içinde egri oragy aýlap salýan orakçy, selçen gögeren günebakar bilen sandaşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Her errakde gögeren günebakarlar ýüzlerini güne tutup durýardylar.*

günegargan (günegargaan): zool. Hajjygyn bir jynsly kelpaze, gökdamak.

güneş: EKSİK.

güneşlemek: EKSİK.

güneşli: EKSİK.

güneý: Dagyn, depäniň we ş.m. gün düşýän tarapy. *Galanyň güneýinde oturanlar örän köpdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

güneýik: EKSİK.

gün-günden: Gün geldigiçe, günbe-günden, her gün, günsaýyn. *Sotsialistik Watan gün-günden orç alýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

güni: EKSİK.

günün (güniin): EKSİK.

günleç: Ýognas çykýan ses, açyk çykmaýan ses. *Tokaý tarapyndan gelen günleç ses göz açyp-ýumasy salym kesildi (A. Gowşudow, Eserler). Suwuň günleç sesi eşidilýärdi («Kolhoz Günleri»).* Tüpeňiň günleç sesi obanyň içine ýaýrap gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Çelegiň içinden çykýan ýaly günleç güwwüldi eşidildi (N. Jumaýew, Syrly Gala).

günlük: EKSİK.

günlükçi: EKSİK.

günlükçilik: EKSİK.

günorta: EKSİK.

günorta-günbatar: Günorta bilen günbataryň aralygy.

günortan [günortaan]: Günorta çagy, günüň orta bolan wagty. *Durdum günortanlar mekdep ýanynda, Çagalaryň şat sesine diň salyp («Pioner» Jurnaly). Size günortana çenli möhlet berýärim (Myrally). Gündiziň günortan wagty hem içi tüm ýaly garaňky şan gur tokaýyň içi eýýem garaňka öwrülipdi (A. Gowşudow,*

Mähri—Wepa).

günsaýyn [günsaaýyn]: ser. G ü n - g ü n d e n. Kolhoz başlygynyň abraýy günsaýyn artýar («Kolhoz Günleri»). Mehriban Kommunistik partiýanyň hem-de Sowet hükümetiniň gündelik aladasy netijesinde türkmen medeniýeti günsaýyn ösýär we rowaçlanýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Sowet hekimiýetiniň hakyky tarapYrlary bolan Aşyr ýaly garyplar günsaýyn köpeldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

günuzyn [günüzyyn]: Bütün bir günün dowamynda, ertirden agşama çenli. Günuzyn işleýäris ýerlerimizde («Mydam Taýýar» Gazeti). Günuzyn aw edipdir (R. Seyidow, Bagtlylar).

günübirin [günübiiriin]: Edil şol günün özünde, bir günde, arasyna gün salman. Şol habar günübirin daýhana baryp ýetdi. Gulluhanyň şol patarrakylaryda günübirin Artyga ýetdi. Polkownik şol habarlary oblost naçalnigine günübirin mälim edip durýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

günüdeş: ser. G ü n i.

güp: Öwnüp edilýän gürrüň, güplemeklik. Ballynyň güpüni eşiden gelin, oňa bakan gözünüň gytagy aýlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

güpbe: Şol bada, hasyr-husur, derrew, birden. Berdiniň güpbe ýadyna düşüp, uly ünje gitdi («Mydam Taýýar» Gazeti). Görogly güpbe atdan düşdi («Görogly» Eposy). Öweziň oglunyň doglan gününüň toýudygy Esenowyň güpbe ýadyna düşdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

güpberilmek: Çişip tümmerilmek, gabarylmak, güberilmek. Galyň don geýip güpberilmek.

güpbermek: Çişip tümmermek, gabarmak, gübermek. Pagtaly galyň don geýip güpbermek.

güpbertmek: Çişirip tümmertmek, gabartmak.

güpbi: Pagtaly, gysga we galyň daşky geým. Hoşgeldi güpbüsiniň ýakalaryny galdyryp, dik oturdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Olaryň ikisi hem pagtaly jalbar, pagtaly güpbi, tilki derisinden gulakjyn geýinipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

güpbüldemek: Güp-güp edip ses çykmak, güpbüldili ses döremek.

güpbüldi: Ýumşak bir zada urulmak, degmek zerarly çykýan ses. Hamyryň güpbüldisi.

güpjek: Dört burçy däl-de, iki tarapy büzülen togalak ýassyk. Ejesi onuň gapdalyna güpjek taşlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Artyk töwerege göz gezdirenden soň, düşegiň üstüne geçip, güpjege tirsegini berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

güp-güp: g ü p - g ü p e t m e k — Yzly-yzyna güpbüldemek, lap-lap edip ýanmak, ot almak (ýalnyň sesi hakda). Çünki ol enjamlaryň güp-güp edip birden ot alýamak häsiýeti bar («Tokmak» Jurnaly).

güplemek: 1. Çakdanaşa özüni öwmek, öwnüp gürlmek, öwünmek. Ojagyň başynda güplemegi kim oňarmaz öýdýärsiň? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Çärjewi ýeke özüm hem alaryn — diýip güplen Eziz özüni oka bermen, atlylary bilen yzyna bakan serpikdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýygnak, meýlise barsam, Boş güplep gürlmek («Tokmak» Jurnaly). 2. Batly degmek, güpbüldili seslenmek, ýykylmak. Ol tüpeňini gaçyrdy, aradan salym geçmenke, özi hem güpläp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Çyňlan top güpläp onuň arkasyna degdi.

güpleşmek: Öwnüp gürlüşmek, öwnüşmek. Artyk şol karrikaturalary göreňde, biri-birlerine göwünleri ýetmen güpleşenlerini diňlende, Aşgabada gelenine öküňdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

güpletmek: Bat bilen urmak, güpbüldili ses çykarmak. Biriniň arkasyna top bilen güpletmek.

güpürdemek: Güpürdili seslenmek, güpürdili ses çykmak, tapyrdamak. Ýer

çaýkanyp, gök sandyrap güpürdep, Frontlarda apy-tupan turýarmyş (B. Kerbabaýew, Aýlar). Çagalar bir salym güpürdediler, oýnap keýpden çykdylar.

güpürdeşmek: Güpürdili seslenişmek, güpürdili sesler eşidilmek. Güpürdeşen daraklaryň sesi eşidilýärdi. Oglanjyklar tamyň içinde güpürdeşýärdiler. Tans oýnaýanlaryň güpürdeşýän ayak sesleri eşidilýärdi. Atlylar güpürdeşip geçip gitdiler.

güpürdetmek: Güpürdili ses çykarmak, dükürdili seslendirmek, tapyrdatmak. *İkisi birden güpürdedip darak urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

güpürdi: Bir näçe atlaryň, adamlaryň we ş.m. ayaklaryndan çykýan tapyrдыly ses. *Şol güpürdi at toýnagynyň güpürdisini ýada saldy. Atyň güpürdisine gara öýüň göwşülden kilimini serpip, içinden bir ýigit çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

güpür-tapyr: 1. Çaltlyk bilen edilýän hereketden peýda bolýan güpürdili ses. *Bu güpür-tapyra Baharyň ejesi oýanypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Birden, bir bada, hasyr-husur. *Güpür-tapyr ýykylmak.*

güpür-tapyrlyk: Güpürdili hereket, tapyr-tupurlyk, başagaýlyk. *Daşarda uly güpür-tapyrlyk hem gykylyk turdy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

gür: Arasy ýygy, arasy biri-birine gaty ýakyn bolan, selçeň däl. *Gözel eje penjireni açyp, gür baglygyň içinde saýraýan bilbilleriň owazyny diňleýärdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* *Töweregindäki gür tokaýlyk hyşadan başga ne oba bar, ne-de çatma (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* *Onuň gür gara sakgaly hem saňňyldap durýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Olaryň barýan ýolunyň gyrasy gür alma agaçlygy eken («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* *Ol bize zyk etdirmen, märekäniň gür ýerine siňip gitdi («Tokmak» Jurnaly).*

gürji: gepl. d., zool. Kiçi tohumly itleriň ady. *Gaýyň it bilen gürjüden emele gelen, burny tilkiniň burnuna örän çaly m edip duran ýaşajyk sarja güjük trotuaryň ugrы bilen bir öňe, bir yza ylgaýardy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* *Howluda kiçijik bir gürji jöw-jöwläp üýrýärdi.*

gürelmek: 1. Arasy biri-birine ýakyn bolmak, ýygy bolmak, ýygalmak. *Tokaýyň agajy barha gürelýär.* 2. Ýygy-ýygydan, çalt-çaltdan, tiz-tizden ýüze çykamak. *Emma tüpeň sesi kem-kemden gürel di (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

güreltmek: 1. Biri-biriniň arasyny ýygy etmek, ýakyn etmek, aralaryny ýygaltmak. 2. Ýygy-ýygydan, çalt-çaltdan, tiz-tizden ýüze çykarmak.

gür-gür: gür-gür silkinmek — yzly-yzyna silkinmek, öwran-öwran silkinmek. *Şol wagtda agynap galan dor alaşa gür-gür silkindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

gürlemek: 1. Gürrüň etmek, söz sözlemek, geplemek. *Häkim kel köp gürledi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Ölen-ýiten bolmadyk bolsa ýagşy — diýip, sorag hökmünde gürledi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Käselerde çaý süzüşip ikisi gülüşip, oýnaşyp, gürläp otyrlar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Gürrüldili ses etmek, arlamak (ýolbars, gaplaň we ş.m. hakda) *Gaplaň gürler gaýasynda, Jeren gezer saýasynda («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).* *Ol yzly-yzyna ýyldyrym çakyp, üzüksiz gök gürläýenini hem şaglap çabga ýagýanyny aňlady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Gök gürläp, ýyldyrym çakyp, ýagşy ýagmaga başlady. <> A k k ö p ü k s a ç y p g ü r l e m e k — Batly-batly, çalt-çalt gürllemek, gaharly gürllemek.*

gürleňgүjүk: zool. Ýumşak ýerde guýguç şekillije çukanak edinip ýaşaýan kiçijik möjejik. *Men yş şu köşkde ýeke özüm gürleňgүjүk ýaly aýlanyp ýörän («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gürleşmek: Pikir alyşmak maksady bilen gepleşmek, gürrüň edişmek, sözleşmek. *Eziz Artygy ýanyna çagyryp, onuň bilen mylaýym gürleşmek küýine düşdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *İne oturgyçda otyr gurleşip, Bag astyna goşa gül biten ýaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Gürleşip meniň bilen hal-ahwalym sorady (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).* *Ol meniň bilen çaý içip, gürleşmege başlady (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

gürletmek: Gürrüň berdirmek, söz sözletmek, gepletmek. *Ony ýygnakda*

gürletdiler. Ýeke özünü gürletdim.

gürlewük: Gür-gür edýän, gürrüldili ses çykan. *Gürlewükler gürläp, ýyldyrym çakyp, käte bolsa çagba ýagýar ýaz aýy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

gürlük Y: Arasy ýakynlyk, selçeň dällik, ýygyllyk. *Tokaýyň gürlügi. Ekinin gürlügi.*

gürlük YY: Gaňňanyň ýan agaçlaryny birleşdirýän egri agaç. *Çerkez geým salyp barýan at torbasyny gaňňanyn gürlüğinden çözüp aldy-da, taýharyň burnuş geýdirip, gulaklarynyň ýeňsesinden berk baglady* (B. Kerbabaýew, Yhlasa—Myrat).

gürmek: 1. Üýşüp duran, bir ýere toplanan. *Uzakdan bir gürmek oba göründi. Ýaňky owlak şu gürmek geçiniň arasyna siňdi.* 2. Üýşmeleş, topar, üýşmek (adam köpçüligi hakda). *Amany şol gürmekden gözle!* 3. bot. Tohumynyň daşy tutuş ownujak gylçyk, tikenjik bilen örtülen birýyllyk haşal ot.

gürmeklik: 1. Köp adam üýşen ýer, üýşmeleş, köpçülik (adam hakda). *Ýaýlym şu gürmeklige urup gitdi.* 2. Gürmegiň köp biten ýeri, gürmegiň köp gögeren ýeri. *Gürmeklik meýdan.*

gürmetop: Toýuň soňunda ýakyn aralyga köp at goýberlip geçirilýän ýaryş, çapyşyk.

gürp: o r t a g ü r p — Orta hal, orta dereje. *Meniň işe gelen kolhozym raýonda orta gürpde barýan kolhozlaryň biridi* («Kolhoz Günleri»). *Obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyň bolgusyz dükanynyň töwereginde janly hereket başlandy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Çöketligiň orta gürpündeki tsementlenen howuz gün nuruna ýalpyldaýar* («Kolhoz Günleri»). *Jaýyň orta gürpüne ýakyn bir ýerinde Bahar öz gelnejesi bilen bir stanogyň üstünde otyrды* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

gürpbassy: Duzak hökmünde edilýän, üsti bili mez ýaly edilip ýuka basyrylýan çukur, garym. *Tanklaryň geljek ugrunda tank geçmez ýaly çukurlar gazypdyrlar, gürbassylar edipdirler* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

gürpüldemek: 1. Gürpüldili ses çykmak, gürpüldili seslenmek. 2. göç. m. Ýykylmak. *Göwnüme bolmasa, Onunhem aýagynyň asty gorp atýan ýaly, şu gün ýa erte i-da gürpülder* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gürpüldeşmek: Yzly-yzyna gürpüldemek, köp erden gürpüldili ses çykmak. *Batly basýan aýak sesleri gürpüldeşdi* (R. Seýidow, Bagtlylar).

gürpüldetmek: 1. Gürp-gürp etdirip ses çykarmak. 2. Bat bilen ýykmaq. *Meniň ýönekeýje bir pitigim hem ony düýäniň üstünden bagy üzülip gaçan gallary gonar ýaly gürpüldeder* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gürpüldi: Ýumşak ýa-da berk däl zada urlanda çykýan ses. *Howuzda öl geýimlere urulýan saply tagtaçyň gürpüldisi geldi* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gürre: g ü r r e ö r m e k — Birden turmak, birden galmak, toplum bilen turmak, uçmak. *Gäwüşini çalyň, parahat ýatan süri gürrä öýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gürrüldemek: Gürrüldili ses çykmak, gürrüldäp seslenmek. *Yzymyzda gürrüldäp motor sesleri eşidilip başlady* (K. Işanow, Watan Üçin).

gürrüldetmek: Gürrüldili ses çykarmak. *Motory gürrüldedip işletmek.*

gürrüldi: Dwigatel işlände, maşyn ýörände, çarh aýlananda we ş.m. çykýan ses. *Samolýot howada gulaçlap gürrüldi saldy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Myradyň soňky sözleri duşlaryndan dazlap geçen ýük maşynynyň gürrüldisine goşulyp, zordan işidildi* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). *Motorlaryň gürrüldisi ses-üýn alyşdyрмаýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

gürrüň: Pikir alyşmak üçin sözlenilýän söz, gepleşik. *Jumanyň gürrüňini pionerleriň hemmesi ören ünsli diňlediler* («Bahar»). *Maňa bagbançylyk hakda gaty gyzykly gürrüň edip berdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Begenjiň janygyp edýen gürrüňine Aýsoltan ynamsyz ýylgyrды* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ep-esli wagt dürli temalarda gürrüň etdiler* («Tokmak» Jurnaly). *Gürrüň süýji, samança ýok güýji* (Nakyl). <> G ü r r ü ñ a ç m a k — Bir mesele barada gürrüň edip

başlamak, söz açmak. *Şu ýakynda bolup geçen ýygnakda, Gürrüň açdy Baýram möhüm zat hakda («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Sözüň ebeteýini tapman duran Artyga küýzäniň togalanmagy gürrüň açmaga bahana boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

G ü r r ü ñ b e r m e k — Bir zat hakynda birini habarly etmek, birine habar bermek, hekaýa etmek. **G ü r r ü ñ ç y k m a k** — Bir zat barasynda gürrüň ýaýramak. *İndi obada batrak, baý diýen gürrüň çykypdyr («Zähmet Gahrymanlary»).* **G ü r r ü ñ e g y z m a k** — Edilýän gürrüňe pugta girişmek, gürrüňe keýpiň göterilmek. *Gürrüňe kellesi gyzyp, seniň höwes edip diňleýäniňi bileýse welin, onda ol has janygyp gürrüň edýärdi.* **G ü r r ü ñ i başga tarapa sowmak** — Edilýän gürrüňi gyşartmak, tersine öwürmek. **Ý y l m a n a k g ü r r ü ñ** — Hoşamaý gürrüň, mylaýym gürrüň.

gürrüňçi: Gürrüň etmegi gowy görýän, gürrüň etmegi gowy başaryan, gürrüňçil. *Gurt gepleşmegi, gürrüňleşmegi gaty söýýen gürrüňçi adam hem bolsa, şu burunlak bilen iki günläp bir agyz gepleşmen saklanyp bildi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Durdy Nyýazbegi gürrüňçi bir adam hasap edýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gadymy gürrüňçiler şeýle gürrüň berýärdiler («Görogly» Eposy).*

gürrüňçil: ser. Gürrüňçi.

gürrüňçilik: Köpçülik tarapyndan üşşülip edilýän gürrüň. *Bu gürrüňçilige bolsa golaý-goltum, oba-goňşular-da gatnaşýardylar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Gürrüňçilik hem durdugyça gyzyklanýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Degişmek, gülüşmek ýaly gyzykly gürrüňçilik başlanýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

gürrüňdeş: Pikir alyşmak üçin bile gürrüň edişýän, bile gürlleşýän adam. *Tatýana koşaldy gürrüňdeşinden («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol birden dymdy, onuň göwnüne gürrüňdeşi türkmen diline düşünmeýen ýaly boldy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Onuň her gürrüňdeşi, her bir sorag-sowal edeni, her ilden, her obadan hem dul, hem gyz salgy berdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İndi men öz gürrüňdeşimiň öz gepi üçin her bir işden gaýtmajakdygyna gözümi ýetirdim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* **< > G ü r r ü ñ d e ş b o l m a k** — Bir zat hakda gürrüň etmek, biri bilen gürlleşmek. *Men onuň bilen gürrüňdeş bolanymda, tapýan delillerini ugursyz gördüm (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Çary aga her gün baryp aýlanýar, gurluşyk tehnigi bilen gürrüňdeş bolýar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Men seniň bilen gürrüňdeş bolaryn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

gürrüňleşmek: Pikir alyşmak üçin gürrüň edişmek, özara gepleşmek, sözleşmek. *Onuň bilen degşip, gürrüňleşer ýöwerdim (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Hawa, men çalarak kakdyryp gürrüňleşip gördüm ýeýeli, Tyllagözelem oňa garşy däl ýaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol daýhanlar bilen gürrüňleşmegi gowy görýärdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

gürrüňsiz: 1. Hiç bir hili bahanasyz, hökman. *Men gürrüňsiz boýun bolmaly boldum (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. «Dogrudan-dogry, gös-göni, hakykatdan-da» diýen manydaky giriş söz. *Munuň özi, gürrüňsiz, eposyň gowy tarapydyr («Görogly» Eposy).*

gürs-gürs: ser. Gürsüldi. **< > G ü r s - g ü r s u r m a k** — Çalt-çalt urmak (ýürek hakda). *Şolmuka, şol dälmi? — diýip, ýüregi gürs-gürs urýardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Şadynyň ýüregi gürs-gürs urýardy («Bahar»).*

gürsüldemek: Gürsüldili işlemek, gürs-gürs edip seslenmek. *Häzirem bir hili ýüregim gürsüldep dur (G. Muhtarow, G. Seyitliýew, Bagbanyň Gyzy). Aýnanyň ýüregi gürsüldep urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň başy aýlanyp, ýüregi gürsüldeýärdi (M. Gorkiý, Ene).*

gürsüldetmek: Gürs-gürs edip seslendirmek.

gürsüldi: 1. Ýürek, damar batly, güýçli uranda we ş.m. çykýan ses. 2. göç. m. Ýürege düşýän howsala, galagopluk. *Ýagmyryň dyzyndan ysgyny gaçdy,*

Ýüregine elhenç gürsüldi düşdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Eziziň eşelonynyň Mara golaýladygyça, Artygyň ýüreginiň gürsüldisi köpelýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gürüm-jürüm: g ü r ü m - j ü r ü m b o l m a k — Birden gözden ýitmek, ýitirim bolmak, zym-zyýat bolmak. Goýun itleriniň biri gürüm-jürüm boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bă, ol bu zatlaryny taşlap, nire gürüm-jürüm bolduka (N. Pomma, Egri Eýikmez). Edil sapana salnyp atylan ýaly garaňky gijede gürüm-jürüm boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ol Sähediň sesi çykan badyna gürüm-jürüm bolupdyr (A.Gowşudow, Eserler).

gürzelek: Deşli, gabarasy uly, gaba. <> G ü r z e l e k s a k g a l — ser. S a k g a l. Ol: — Ähem! — diýdi-de, timar berlen gürzelek sakgalyňy sypady («Kolhoz Günleri»). Halnazaryň garşysynda duran orta boýly, zeýtun donly gürzelek ak sakgally, gürzelek çal sakgalyň kimdigini täze hyzmatkär bilme-de, onuň haýbatyndan sussy basylyp, derrew ýabysyny jylawlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

gürzi: Demir ýenjiňän ullakan agyr çekiç, ýekedabana meňzeş gysga saply gural. Seni gürzi bilen ýenjer (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

güsürdemek: Güsürdili ses çykmak, güsürdili seslenmek. Bagyrtlak gorkusyna güsürdep uçupdyr welin, at ürküpdür («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).

güsürdeşmek: Güsür-güsür edişmek. Sülgünler suw boýundan jeňňel taýa güsürdeşip uçyardylar (N.Jumaýew, Syrly Gala).

güsürdetmek: Güsür-güsür edip ses çykartmak, güsürdili seslendirmek.

güsürdi: Guşlar ganat kakyp birden uçanda we başga ýagdaýlarda çykýan pasyrdyly, güsürdili ses.

gütlemek: Güt edip bir ýere zarply degmek, bat bilen bir zada urulmak. Sanyä kä ýerde şyr takyp gary sowrup, giden buzly örküçlere gütläp degýärdi (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

gütletmek: Güt edip bir ýere zarply degirmek, bat bilen bir zada urmak, gütdüldili seslendirmek. Ol çalçany gapyda gütledep düşünde, Bibiniň üstüne-de edermenlik satjakdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bolduň-a meň başyma dilewar töwellaçy!— diýip, öz döşüme gütledep urandygymy hem ýumrugym agyrandan soň bildim (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

gütürdemek: Gütürdili, gütür-gütür edip ses çykmak. Daşarda garyň üstünde biriniň gütürdeýän aýak sesi gelýärdi.

gütürdetmek: 1. Gütürdili ses çykarmak. 2. göç. m. Gemrip iýmek, gemirmek. Oglanjyk ullakan tokga gandy gütürdedip otyr.

gütürdi: Garyň üstünden ýörelende, gaty zat gemrilende we ş.m. çykýan ses. Daşarda garyň üstünden ýörep gelýäniň aýak sesiniň gütürdisi eşidildi.

güwa: ser. **Şaýat.** Ynha-da şaýadim!—diýip, Annali güwa tutundim (N. Pomma, Egri Eýikmez). Mal-Dünýa, hemme sani tükel bar, onson bularyň sözüne güwa boldida duruberdi ("Gorogly" Eposy). Şol güwa bolaýmadyk bolsa, siz mana inanmazdiniz (L.N. Tolsýoý, Saýlanan Eserler). **Güwa geçmek**— şaýat bolmak, şaýatlyk etmek.

güwalyk: ser. **Şaýatlyk.** Wezirleri güwalyk beriberdiler ("Gorogly" Eposy). Güwalyk etmek.

güw-güw: **güw-güw etmek**—yzly-yzyna güwwüldap ses çykmak, yzly-yzyna güwwüldap ses çykmak, yzly-yzyna güwwüldemek. Güw-güw edip, ot sowurýar toplarymyz ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

güwlemek: ser. **Güwwüldemek.** Gara ýel hem ýatar ýerde ýatmady, Bütün gije joşan suw ýaly güwkap (N. Pomma, Goşgular). Radiopriýomnik güwlap başlady ("Kolhoz Günleri"). Kelle güwlemek—ser. **Kelle.** Kellam güwleýar.

güwlempaç (güwlempaaç): Uly-Uly Geplegen, badyh wa. Ol baryp ýatan güwlempaç adamdy. **güwlempaçlamak (güwlempaaçlamak):** Güýçli lowlap ýanmak. 2. göç.m. Gaty gyzmak (howa hakda). Süýrdepa galan Günüň ody

güwlempaçlap ýanýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

güwleşmek: Ýerli-ýerden güwwüldili ses çykmak. *Uzakda atylýan toplaryn güwleşýan sesleri eşidil ýardi.*

güwwüldemek: Güwlap ses etmek, güwwüldili seslenmek, güwlemek. *Güwwüldeýar deredaky sil ýaly (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

güwwüldi: Maşyn, mehanizm we ş.m. hereket edende, top atilanda eşidilýan, çykýan ses. *Onun güwwüldisi ses-üýn alyşdyrar ýaly bolmady (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) Tüsse, duman, güwwüldiler içinde, Edermen polk barha ymtylýar öne (B. Kerbabaýew, Aýlar). Edil önki ýaly güýçli we gorkunç taze bir güwwüldi eşidildi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Uzakdan gelýan maşynyn güwwüldisi eşidilip başlady.*

güýa: Yüne we yünden edilen zatlara düşýan, daşy tüýjümik kiçijik möjek. *Artygyn göwnüne gelsine göre, güýa degen meşige toşap guýan ýaly (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onun tazeje kostýumyna güýa degipdir.*

güýjelmek: ser. **Güýjemek.** *Güýjelyar synpy göreşler, Goralyn "Taze abany" (Molla murt, Saýlanan Eserler).*

güýjemek: 1. Güýji artmak, barha güýji köpelmek, gitdigiçe güýçlenmek, möwç almak, batlanmak. *Adamyn tebigaýy özgertmek ugrundaky göreşde bizin zamanamyzdaky ýaly güýjan wagty bolan daldır ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).* 2. Barha gatalmak, gitdigiçe zoramak, bady artmak. *Bu duýgy wagtyň geçmegi bilen peselmeýardi, gaýtam barha güýje ýardi ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).*

güýç: 1. Janly zatlaryn muskullar arkaly fiziki hereketi, tasyr etmegi, şonun ýaly hem, umuman fiziki ýa-da moral taýdan akýiw hereket etmeklige bolan başarjanlyk, gurp, ukyp. *Pursat tapan mahaly, itgaçjak bolup, bar güýji bilen bir tarapa baka özünü oklady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Güýji ýetmez göre galar. (nakyl)* 2. Fiz. Hereketi emele getiriji, dörediji kuwwat, energiýa. *Merkezden daşlaşýan güýç. Ynertsia güýçi.* 3. Bir zat öndürmeklige ýasdam berip biljek ahli enjamlar, gurallar, abzallar, gurp. *Ahli güýji şu sinaga hötde gelmege mobilizlemek gerek ("Sowet Türkmenistan" Gazeti).* 4. Zarba, bat. *Propeller aýlanyp girenson güýje, Samolýol paçyn dek asmana galdy (N. Pomma, Goşgular).* 5. göç.m. An- düşünje, başarjanlik. *Akyl güýç berer, güýç hem ýürek (nakyl).* **Güýç goşmak**-güýji artdyrmak, gurplandirmek. *Ýene bu sözleri ngaýtalap ençe, önküden-de artyk güýç goşup güýje (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* **Güýçden salmak**- güýjüni gaçyrmak, gujurdan düşürmek. *Gara güýç howply güýç, elhenç zat.

güýç-gaýrat (güýç-gaýraat): Elde bar bolan ahli mümkinçilik, başarjanlik, kuwwat, gaýraýt. *Zahmete sotsialistik garaýyş ahli güýç-gaýraty sarp edýan önde baryjylaryn ýaryşynda öz beýanyny tapýar ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).*

güýç-kuwwat (güýç-kuwwat): Janly-jandarlaryn öz myşşalaryna zor salyp, fiziki gymyldy-herekti döretmeklik ukyby, gujur-gaýrat.

güýçlendirmek: 1. Güýjüne güýç goşmak, güýjüni köpeltmek, kuwwatlandirmek. 2. Derejesini galdirmek, artdirmek, batlandirmek. *Gurt bir hili ogurlygy taşlan ýaly etdi, emma kart oýnamasyny önküsinden hem güýçlendiripdi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

güýçlenmek: 1. Güýçli bolmak, güýji köpetmek, kuwwatlanmak. *Adam otuz ýaşlarynda has güýlenýar.* 2. Barda güýji artmak, güýjap başlamak, batlanmak. *Birdenka güýçlenip, alem-jahany gaplan uly ýel boldy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Şordan son bolsa Gurdun söweşjenlik usuly önküsinden hem has güýçlendi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Stantsiyada adamlaryn janly hereketi güýçlendi ("Tokmak" Jurnaly).*

güýçli: 1. Güýji köp bolan, kuwwatly, zor. *Görogly iner dek güýçlüdi ("Görogly" Eposy)* 2. Zarply, batly. *Howa naçe ýakymly, mylaýym bolsa-da, bir görsen ýyldyrym çakyp, gök gübürdap, güýçli çabga ýagyp dur (N. Pomma, Sebabini*

Son Bildim). Güýçli elin gamyş öýi dumly- duşa dagadyşy ýaly, olar-da pytrap gidipdirler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

güýçlülük: 1. Güýji köplük, kuwwatlylyk. *Senin şu wagta çenli Sowetde galmagin, Sowete paşgel bermegin senin arkadaýanjin güýçlüliginde hemmenin gowşak depremegimden boldi (B. Kerbabaýew, AýgytlyAdim).* 2. Zarplylyk, batlylyk. *Depginingüýçlüligi. Derýanyn akymynyn güýçlüligi.*

güýçsüz: Güýji bolmadyk, güýji az bolan, kuwwatsyz. *İn güýçsüzin güýçlülerden hökümi zor (matal).* 2. Zarply bolmadyk, gowşak, çala,ýuwaş. *Güýçsüz ýel. Güýçsüz akaýan suw. Güýçsüz depgin.*

güýçsüzlük: 1. Güýji azlyk,kuwwatsyzlyk. 2. Zarply dallik,gowşallyk. *Akymyn güýçsüzligi.*

güýdüşik: Antap ahmalyna salyş, sapalak.

güýdüşmek: **göze güýdüşmek**-duýdurman, bildirman zadi almak, ogurlamak we ş.m. iş etmek. *Kimler satygçynyn gözüne güýdüşip, ondan bir bölegi alyp gaçýar. Aşyryn gözüne güýdüşip, ogurlyk edýan ýaly çendan onun ýüzüne bakdy ö(B.Kerbabaýew, Aýgytly Adim).*

güýlmek: 1. Gyrkmak ýa öldürmek maksady bilen maly ýatyryp, dört aýagyny hem bir ýere getirip danmak.2. El- aýagyny baglamak, danmak. *İkisinem güýlup, suwa zynalyn-Diýdiler-de, üstümize endiler (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

güýlünmek: 1. Gyrkylmak ýa öldürilmek üçin dört aýagy danylmak, güýlup goýulmak. 2. Çolaşyp, turup bilman ýatmak. *Onun dört aýaklydan ýeke eşegi bardy, ol gazygyna çolaşyp, güýlünün ýatsa-da çolaşygyny aýyрмаýardy (A. Durdyýew, Satlanan Eserler).* Güýlünen güýçli iner dek, Çaryýar ýatyr бүкүлүп (Çary Aşyr, Poemalar).

güýmemek: Dürli sebaý, bahana we ş.m. zatlar bilen eglemek, wagtini geçirmek,ünsüni özüne çekmek. *Birden çolarak wagt duş gelip, Mehinti ony güýmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).* Aman, bar sen olary birneme güýme! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Kümüş Gapyrjyk).

güýmenje: Güýmenmage sebaý bolýan zat, güýmener ýaly zat, iş. *Bu uly adamlar güýmenje üçin oýnaýardylar (A. Gowşudow, Eserler).* Ol tabak çekilýança özüne bir güýmenje tapdy. Pelen hana güýmenje hemişe tapylýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim)

güýmenişmek: Köp bolup güýmenmek, bilelikde güýmenmek, bir iş bilen meşgul bolup durmak. *Döwekçiler öz işleri bilen güýmenişip, dünýäden bi habardilar (A. Gowşudow, Eserler).*

güýmenmek: 1. Bir iş bilen meşgul bolmak. *Aýna şolwagt öýün töründe güýmenip oturdi (B. Kerbabaýew, AýgytlyAdim).* Öýde orta ýaşa ýakınlaşan bir aýaldan başga jandar ýokdi, oi bir işe güýmenip oturdi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. Wagt geçirmek, eglenmek. *Ownuk-uşak zat aljak bolup güýmenmek.*

güýmen-süýmen: **güýmen - süýmen etmek**- name üçindir eglenmek, az wagt saklanyp galmak, az wagt güýmenip tagapyl etmek. *Name güýmen-süýmen edip ýörsün? Birinin gelerine garaşip, güýmen-süýmen etmek.*

güýürdetmek: Güýürdili ses çykarmak, güýürdedip çeynemek,iýmek (at, eşek hakda). *Ýadaw atlar dürüşde oti güýürdedip çeynediler (B. Kerbabaýew, AýgytlyAdim).*

güýürdi: Mallar gat. Zat iýende götürdap çykýan ses.

güýz: Ýylyn üçünji paslynyn ady. *Güýz giripdi, baglaryn ýapraklary saralyp başlapdy ("Pioner" Jurnalny).* Ýöne weli, onun tebigatynyn bahary, ýomasy, güzi, gysy ýokdy ("Sowet Edebiýaty" Jurnalny) *Güýz gyrkymy-ser. Gyrkym. Dowarlaryn güýz gyrkymy Lenin adyndaky kolhozda hem guramaçylykly geçirilýar ("Sowet Türkmenistany" Gazeti).

güýzemek: Üzü, gawun we ş.m. ösümlüklerin bişmage ýetişmeýan, giçki düwýan hasili.

güýzlük: Güýz ekilýan ekin, güýzüne ekilýan ekin. *Güýzlük sogan ekmek üçin,*

joýalary tekizlediler ("Mydam Taýýar" Gazeti). Ýene mertler, Bejerip ýer, Güýzlüýk ekin ekýarlar (R.Seýidow, Bagtlylar).

güzap (güzaap): Agyr kynçylyk, jebir sütem, zulum azap. Öran köpdi baýlan eden guzaby (n. Pomma, Saýlanan Eserler). Sen mana munça güzap etme!(N. Pomma, Egri Eýikmez).

güzek: ser. **Güýzemik.** Güýzet üzüm. Güýzek terne.

güzer: Suw akýan çayyn, ýabyn we ş.m. mal-gara iner ýaly ýalpagrak ýeri, geçelge, olum. Ol gyz küýzesini güzerin gyrasynda goýup, töweregine garanjaklady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim). Gyz ýany başlan bir atyz jöwenin içini kesip, çukur güzere baryp girdi (N. Pomma, Sebabini Son Bildim).

güzeran (güzeraan): Ýaşayyş onşugy, gün geçirme, eklenç, ýaşayyş, durmuş. Her ikimin öýi, islegi, durmuşy, güzerany hem başga (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Myhraly baş wezir bolandan son, ylatyn ýagdaýyna, güzeranyňa göz aýlap başlan eken (Myhraly). **Güzeran görmek**-zahmet çekip, ýaşayyş durmuşyny amala aşyrmak, gün görmek. Olaryň maşgalasy agzybir işlap, zahmet arkaly güzeran görer ekeni. Her zat etmeli, gün geçirmeli, güzeran görmeli ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

güzerançylyk (güzeraançylyk): Durmuş ýagdaýlary, eklenç görme, ýaşayyş. Eklenç güzerançylygynda welin, biri-birine söýenişmek ýokdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

güzlemek: 1. Güzzüldap seslenmek, güzzüldap ses çykarmak (maşyn, motor we ş.m. sesi hakda).Niredendir Maşynyň güzläp sesi eşidildi. 2. İşläp, ýöräp durmak, hereket etmek. Onun öýünde bolsa radiopriýomnigi güzläpdur (" Tokmak" Jurnaly).

güzletmek: 1. Güzzüldili ses çykartmak, güzlap ses etdirmek.Şofer Maşyny güzledip gitdi. 2. Hreket etdirmek, işletmek, ýöretmek.

güzürdemek: ser. **Güzlemek.** Üsti brezent bilen örtülen"Zil-150" kysymly awtomaşyn takyp ýol bilen güzürdap barýardy ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly)

güzürdetmek: ser. **Güzletmek.**

güzzüldemek: Güzzüldili ses çykarmak, güzzüldili seslenmek.

güzzüldi: Maşyn we ş.m. ýarande çikýan ses.Emma ýakynlaşýan otlynyn ýognaş gudogyndan hem güzzüldisinden ýana biz onun sonky aýdan sözlerine onat düşüngip bilmedik (" Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

gwardiýa : Saýlama , , goşin bolümü . Ol boşmun adamdan . ibarat gwardiýa gurapdyr. (SSSR Taryhyi) . Polat gwardiýa öne tarap hareket etti. (B. Gurbanou, Duşuşyk) İwan timofeyewiç gwardiýa meselesinde öz sözünü gutardy. (B. Kerbabaýew , Aýgytly Adym). Gin giden bir meýdanda bir ýigit durýar , sag gögsünde gwardiýa nişany (R saýidow, Bagtlylar). Ak gwardiýa – grajdanlyk urşundaki kornttrewolýutsion goşunin umumi ady . Gyzyly gwardiýa -1917 – 1918 . ýyllarda Bolşewikler partiýasy tarafyndan gurulan İşçilerin söweşjen otrýady..

gwardiýaçy : Gwardiýa bölümünde gulluk ödýän haribi gullukçy. Mawi , sen mert ýigit hem grawdiýaçy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim) . Günün gyzgyn şöhlesinde goý artsyn badynyz , zahmette hem gaý ýanlansyn gwardiýaçy adynyz.(R. Aliýew , Kommunizm Ýolunda) .

Kommunizm Ýolunda) **Garlyk göl** - Kerki halysyna salynýan gölün bir görünüşü. Diwanyň syrtynda garlyk göl uly haly durdy (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).

Gurbaga göl - halynyň uly gölüniň gapdalyndan salyndan nagyş.

matanyň daş görümi ýok. **Görüm görmek** - aýbaşy bolma, bili açylmak, etegi gitmek (aýallarda).

Ona girýan ýükler, danylgy gülebentler güýzemik paýedeki ýalydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Adim).

Partorg Yarnepes Aganyň ýüzüne gaýtadan ýiti seretdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). PoltOrtaskiý iň soňky sagadyny hem rewolýutsiýa ugrunda harç edip,

işçilere ýazan hatyny gaýtadan okap otyrды (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Men köp zady gaýtadan pikir edip gördüm (L.N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

-H-

dyr (Orta Asyrlar Taryhy).

edip aglamaga başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

h: Türkmen elipbiýiniň ýigirmi ýedinji harpy.

-ha [-haa] YY: Basymy özüne geçirmeýän we defis arkaly ýazylýan, güýçlendiriji goşulma. *Ugrumyzy-ha ýalňyşýan däliris! («Görogly» eposy).*

ha Y: «H» harpynyň ady.

hababaýlamak: Gaty üsemek, gyzzyrma tutmak we ş. m. zerarly gagsamak, sesli titremek. *Ol başyny pugta basyryndy-da, üşüdüň ýaly hababaýlap başlady (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).*

hababaýlat: Gaty üsedip gyzzyrtmak, gagsatmak, üsetmek. *Gyzzyrma ony hababaýladyp başlady.*

habar: 1. Biri ýa-da bir zat barada mälim edilýän maglumat, aýdylýan gürrüň, duýduruş. *Onuň ýaly bolsa, habaryň berip otur! (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). Radioň getirýär dünýäň habaryn, Partiýa berendir bularyň baryn («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. Käbir döwürleýin neşirleriň ady. *Ylymlar akademiýasynyň habarlary.* 3. Döwürleýin neşirlerde çap edilýän makala. 4. gram. Sözlemiň eýesini bildirýän predmetiň hereketini, ýagdaýyny aňladýan baş agzasy. ♦ **habar almak-** ser. Habar tutmak. habar gatmak- Birine bir zat diýmek, aýtmak, lak atmak. *Ol şol wagt uly doktoryň özüne habar gatanyndy-da, eşitmän galdy (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). Aýnur eje sary murtly adma habar gatdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* **habar tutmak-** Biriniň ýa-da bir zadyň ýagdaýyny bilmek üçin, bir ýere baryp habar almak, soramak. *Ondan habar tutmak gerek («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* **bu nä habar!** –Bir edilen işe, bolan ýagdaýa närazylyk bildirilip, birine ýüz tutulyp aýdylýan söz, aňlatma. *Ýeri kakasy, bu nä habar?! (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* **sada habar** – gram. Diňe bir sözden bolan habar.

habarçy: 1. Edilen gürrüňi, habary, tabşyrygy halka habar berýän, aýdýan, eşitdirýän adam. *Olaryň naharynyň üstüne habarçy gelip, demir ýol klubunda Sowete deputat saýlanjagyny, şol saýlaw hemmeleriň barmalydygyny mälim etdi. Bu gün biziň obamyza-da bir atly habarçy geldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Gazet-jurnallara makala ýazýan, habar ýazýan gazet işgäri. *«Sowet Türkmenistany» gazetiniň habarçysy bolup işlände, Ata Gowşudow ençeme adamlar bilen duşuşýar (A.Gowşudow, Eserler).*

habarçylyk: Habarçynyň käri, ýagdaýy. *Habarçylyk işi.*

habardar [habardaar]: 1. Bir zat barada giň maglumaty bar bolan, maglumatly. *Uruşdan kimiň bähbit aralarynyndan Aşyr habardardyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir zat barada habary bolan, habarly. *Aşyr onuň gazabyndan habardar bolany üçin, özüni bildirmezligini haýyş etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Ätiýaç, seresap, ägä. *Seniň habardar gezmegiň gerek, şol göhert türkmençilik etse-de edibir (A.Gowşudow, Köpetdägiň Eteginde). Sen meniň keýnimden habardar bolaweri! («Görogly» eposy). Dumly-duşuňdan habardar bolmak gerek (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

habardarlyk [habardaarlyk]: 1. Bir zat barada maglumaty barlyk, habarlylyk. 2. Ätiýaçlylyk, seresaplylyk, ägälik.

habar-hatyr [habar-haatyrr]: ser. Habar. 1. *Bir hepdeden-de gowrakdan bäri ondan habar-hatyr ýokdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

habarlaşmak: Bir zat barada maglumat almak maksady bilen bir ýerden, birinden habar tutmak, gürleşmek. *Habarlaşar ýaly kişi barmy?! Habarlaşmak üçin gelýäris! («Görogly» eposy).*

habarly: 1. Bir zat hakynda ozal habary bar bolan, ozaldan habar berlen, habardar edilen. *Dogrusyny aýtsam, Haýdar suwçy, meniň ondan habarly («Türkmen Pýesalary»)*. 2. Bir habar bilen, bir haýys bilen, bir ýumuş bilen, işli (gelen). *Eşider bolsaň, sen gulak salsaň, Habarly geldim Pendimi alsaň* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*). ♦ **dünýäden habarly-** Hemme zatdan habary bar bolan, maglumatly. *Hut dünýäden habarly adam hökmünde gürrüň berýär* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

habarlyk: habarlyk kategoriýasy- *gram.* Sözlemde habar bolup gelmek ukyby bolan sözler we olara goşulýan goşulmalar.

habarlylyk: 1. Bir zat barada ozaldan habary barlyk, habardar edilenlik. 2. Bir habary, işi, ýumşy barlyk.

habarsyz: 1. bir zat barada maglumaty, düşünjesi bolmadyk. *Sen hem bagşyçylykdan habarsyz dälsiň?! (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* *Aň-bilimden habarsyz, Galma puşmana, atam! (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zat barada habary bolmadyk, habardar däl, bihabar. *Öz häsiýetinden habarsyz pökgi wala Umsagülüň sözi ýaraman, oňa kinaýaly gyjyt berdi. Elleri baklaşkaly ылgaşýan adamlar adamlar şol ölümden habarsyzdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

habarsyzlyk: Bir zat barada habary bolmazlyk, bihabarlyk. *Ol bu iş barada özüniň habarsyzlygyny oňa aýtdy.*

hajat [haajat]: Zerurlyk, gerek zat, talap, isleg mätäçlik. *Agronomlar berýär, maşyn getirýär, Dile gelen hajatlarňyz bitirýär, Garyp-daýhan, zaýa etme gallany (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Durmuş hajatlary üçin hem goşmaça elektrik güýji gerek («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Kostýumlary kim üçin alandygy barada gürrüň etmegiň hajaty hem ýok* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hajathana [haajathaana]: Aýak ýoluna gitmek üçin ýörite jaý. *Hajathanalaryň, kir suwlary dökülýän çukurlaryň dezinfeksiýalanmagyny guramalydyr* (S. K. Karanow, *Beterlän İriňli Göz Agyry*).

hajy: dini. Dini düzgün boýunça: Mekga zyýarata gidip gelen adama berilýän goşmaça at. *Ýol urardylar-da, soň hem haja giden bolup, «ak adam bolup geldik» diýerdiler* (A. Gowsudow, *Mähri-Wepa*).

hajyk-hujuk: hajyk-hujuk etmek- Göwnüne görä sypaýyçylykly söz aýtmak, hoşamaýlyk etmek, mähirli söz aýtmak. *Öz ogullarymyň deregine hajyk-hujuk edip, Mawyny iberemde bolmaýarmy?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Ol hajyk-hujuk edip, ýoldaşyny ugradýar («Tokmak» jurnaly).*

hajymelik: *gepl. d.* Köp iýýän, doýmaz-dolmaz, örän horan, iýejen. *Mundan ozal-a näme bersem, hajymelik ýaly symyslar otyrdyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hajyrow: Guduz açan ýaly alyp-ýolup barýan, çakdanaşa dogumly.

haç: Hristian dininiň atanak görnüşli simwoly. *Ony haça çokundyrmak meniň kelläme geldi* (M.Ýu.Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

haçan: «Näwagt?, nämahal?» diýen manyny aňladýan sorag çalyşmasy. *Bu gün haçan nahara geljegimiz belli däl («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

haçja: Baldakdan şahalaryň toýnuk görnüşli aýrylyp giden ýeri. *Ol guşjagaz käte uçup, beýleki haçjanyň üstüne gonýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

haçparaz: Hristian dinini dowam etdiriji, hristian dinine uýujy. *Biziň ýurdumyza Gündogardan mongollaryň leşleri hüjüm eden wagtynda, Günbatardan oňa nemets we şwed haçparazlary uly howp salypdyrlar (SSSR Taryhy).*

haçparazlyk: Mifiki İsus Hristiň kultuna esaslanan din, hristianlyk. *İnnokentiý YYY «haçparazlyk» salgydyny girizipdir (Orta Asyrlar Taryhy).*

hada [haada]: Uzyn syrdam agaç, ýaba. *Aýdaw kör eline hadasyny alyp çykdy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Hada dikilip edilen galalary-da, diwarlary-da uzakdaky ullakan ýangynyň ýalkymy bilen öçügsi yşyklanyň görünýärdi («Edebiýatdan Hrestomatiýa»).* ♦ **hada paýlanyşygy-** Ýer ölçeýän atanak agaç

bilen ýer bölünişigi. *Suw sanaşygynda, hada paýlanyşygynda agzyňyz mumly ýaly jyňkyňyzy çykaraňzok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hadysa [haadyysa]: Bir zadyň adatdaky ýagdaýyny, gidişini bozýan waka. *Ýene biri özüniň öýi sebäpli başga hili hadysany başyndan geçirenini gürrüň berdi* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Gün şöhlesi iň peýdaly hadysalaryn biridir* («*Mydam Taýýar*» gazeti).

hahahaýlamak: Gaty ses bilen gülemek, ha-ha-ha edip, sesli gülmek. *Pökgi wala hahahaýlap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hahahaýlaşmak: Hahahaýlap gülüşmek, ha-ha-ha edip gülüşmek. *Käte bary gülýär hahahaýlaşyp, käsi çilim çekýär, gysdyryp erne* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hajjyk: zool. Süýrenijiler otrýadyndan bolan süýri bedenli, uzyn guýrukly, yssy günlerde köplenç çöpleriň başyna çykyp oturýan süýreniji, kelpeze. *Bize ýalmanlar, hajjyklar ýygy-ýygýdan duş gelýärdiler* («*Pioner*» jurnaly).

hajjyldamak: Hajjyldyly ses çykmak, hajjyldyly seslenmek. *Ol sebedi alyp barşyna, nämedir bir zadyň gymyldaýandygyny, käte bolsa hajjyldaýandygyny duýýar* («*Pioner*» jurnaly).

hajjyldaşmak: Hajjyldyly ses edişmek, yzly-yzyna hajjyldyly ses çykmak.

hajjyldy: Käbir jandarlar gorananda, haýbat atanda ýa-da ajan önümlerden çykýan ses. *Ýakynda bir hajjyldy eşidildi*.

hak Y: 1. Çyn, dogry, hakykat, mamla. *Heý, gepiň hak çykan wagty boldymmy?* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Garynjalar ýerli-ýerden gygyrdylar batly birden: Hak aýdýarsyň, gardaşym sen* («*Mydam Taýýar*» gazeti). *Bu gürrüň hakmy, nähakmy, onçasý mälim däl* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Tüýs, hakyky. 3. Ygtyýar, hukuk. *Her bir adamynyň agaç çapmaga haky bar ekeni* (Orta Asyrlar Taryhy). *Öz söýgüsine wepadar, ykraryna berk, päk kalply bir söýgüli tapan bolsaň, meniň ol ara düşmäge hakym ýok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 4. Hakykata laýyk gelýän, adalatly, ýerlikli, dogry. *Siziň ony urýanyňyzy kim hak diýip bilse, şol adamyny meniň ýanyma alyp geliň!* (Myraly). 5. dini. ser. Hudaý. *Men onuň hojalyk işlerine gatyşmagymy bes etdim we onuň işlerini (özünü-de) haka tabşyrdym* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). ♦ **hak gözünden eşitmek-** ser. Göz. *Hak gözünden eşitdiň mi? – diýip, ol ýigide seretdi* («*Sowet Türkmenistany*» gazeti). **hak öýüne barmak-** kön. s. ser. Barmak.

hak YY: 1. Edilýän işe, çekilen zähmete tölenýän pul, aýlyk-günlük, muzd, töleg. *Olar talaban durup, goýun bakyp alan haklarynyň hem bir köpügini sowman, kakasyna getirip tabşyrdylar* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Gowy işleseň, hakyňy hem artdyryn, geým-gejim hem ederin* (G. Seýtliýew, G. Muhtarow, *Çopan Ogly*). 2. Bölünişikde ýetýän paý, ulus, bölek. *Ol hemme zatdan hakyny aljak bolup, iki elini ýaryşdyryp işleýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Mirasdan ýumruk ýetse-de hakyňy al* (nakyl). 3. Alynmaly zat, öz zadyň, algy. *Ol hiç kim bilen höwesjeň gürleşmän, degşip-oýnaşman, birinde haky köýen ýaly sortdurylyp, gyşarylyp ýörýärdi* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly). *Ala gargada hakym bolsa, gyş gelmese, ýaz geler* (nakyl).

hakda: ser. Hakynda. *Ol hakda men size soň gürrüň bererin* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hakgulla [hakgullaa]: kön. s. Harman döwlenide, hapasyny «halallamak» maksady bilen ujundan bölünip aýrylýan däne (bugdaý, arpa). *Gyzylyňdan hakgullaňy berdiňmi?!*

hak-hesip [hak-hesiip]: Hasap-hesip, hasaplaşyk. *Habar-a, siziň bilen hasaplaşmaga geldim, iniňizi çagyryň, hak-hesibini etsin!* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*).

hak-heşdek: ser. Hak YY, 1.

hak-hukuk [hak-hukuuk]: Bir zada bar bolan hak, ygtyýar, hukuk. *Her bir adam şu hak-hukukdan, ýöne dürli tär bilen alýandyr* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Şerigatyň*

pis kanunlary olaryň azatlygyna we hak-hukugyna ýol bermän, garaňkylykda, nadanlykda saklapdyr («Edebiýat»).

hak-hukukly [hak-hukuukly]: Hakly, ygtyýarly, hukukly.

hak-hukuksyz [hak-hukuuksyz]: Haksyz, ygtyýarsyz, hukuksyz.

hak-hukuksyzlyk [hak-hukuuksyzlyk]: Haksyzlyk, ygtyýarsyzlyk, hukuksyzlyk. *Sotsial deňsizlik, hak-hukuksyzlyk zähmetkeşler köpçüliginiň ösüşini bökdeýärdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hakyda [hakyyda]: Ýat, pikir, aň, huş. *Men bu gyzy haçan we niredede gördümkäň? – diýip pikir etdi, emme hiç hakydasyna salyp bilmedi (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). Asyl hakydama gelmändir meniň, Möhüm maslahaty bolmaly onuň (A. Kekilow, Söýgi).*

hakyk [hakyyk]: Çüýşe görnüşli, daşdan ýasalan togalak monjuk. *Üzümler hakyk monjugyň çogdamy ýaly ýylpyldaşýardy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hakykat [hakyykat]: 1. Çyn, dogry, hakyky, hak. *Biri diýdi: – Men onuň çyn hakykat daýysy (A.Kekilow, Saýlanan Eserler). Onuň öleni hakykat, oňa hiç şek-şübhe ýok, indi Wepa bu dünýäde ýok (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. Hakyky bar bolan zatlar, adamlaryň ýaşaýşynyň obektiw şerti, reallyk, durmuş. *Eger düşüňjeler hakykaty dogry suratlandyrýan bolsalar, olar diňe şonda dogrudylar (S. N. Binogradow, A. F. Kuzmin, Logika). İne, hakykatyň öňünde özüni ýazykly edip, onuň tapan gürrüňi hem şu boldy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hakykatçy [hakyykatçy]: Hakykatyň tarapyny tutýan adam, adalatyň tarapdary bolan adam, dogruçyl adam. *biz örän hakykatçy bolmalydyrys, nähak zady bir adamynyň boýnuna zor bilen dakjak bolmaly däldiris (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hakykatdan [hakyykatdan]: Dogrudan, çyndan, dogrudan-da.

hakykatlyk [hakyykatlyk]: 1. Çynlyk, dogrulyk, hakykylyk, haklyk. 2. Obektiwlik, reallyk.

hakyky [hakyyky]: Hakykata laýyk bolan, çyn, dogry, hak.

hakykylyk [hakyykylyk]: Hakykata laýyklyk, dogrulyk, haklyk, çynlyk. *Ýaşaýşyň hakykylygy şahyryň döredijiliginiň iň möhüm seresi boldy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

hakyna: hakyna tutma- Hakyna tutulan, bir işde hak berlip işledilýän, hyzmat etdirilýän, bir işi hak alyp ýerine ýetirýän. *Olar hakyna tutma goşun edinmäge başlapdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

hakynda: Gürrüňiň kim we näme barada gidýändigini görkezýän *«barasynda, dogrusynda» kimin sözsoňy kömekçi. Sentýabr Plenumynyň kararlary hakynda lektsiýa okajak (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

hakyndan: 1) **hakyndan çykamak-** Ederiňi bilip, höt desinden gelmek, ýerlikli, degerli iş etmek. *Hakyndan çykypsyň, ogulnabadym! (A. Kekilow, Söýgi). Hakyndan çykypsyň, ballym! (B. Kerbabaýew, Nebitdag);* 2) **hakyndan gelmek-** Bir işiň hötidesinden gelmek, dogry etmek, ýerlikli jogap bermek.

hakyt [hakyyt]: Hakykatdan-da, tüýs, edil, çyn. *Örän gowy, hakyt diýeniň gelipdir! – diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Şol soňky sözünü mahal-mahal hakyt kişi kimin ýerine ýetirýär («Tokmak» jurnaly).*

haklamak: Berjaý etmek, ýerine ýetirmek, ödemek. *Agyr jeňde doganlygňy hakladyň («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Gözüň gyrpman, dyzyn epmän, saklap dur. Watanmyzyň beren duzun haklap dur («Pioner» jurnaly).*

haklaşyk: Hak-hesip geçirmeklik, hasap-hesip, hasaplaşyk. *Haklaşyk wagty geldi («Türkmen Pesalary»).*

haklaşmak: 1. Algy-bergi bilen üzülişmek, hasaplaşyk etmek, hasaplaşmak. *Gaba telpeklerini dyzynyň üstüne taşlap, haklaşjak bolup oturan ýaş ýetginjekleriň käbirini tsehleriň gapysynda görmek bolýardy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. göç. m. Ar, öç almak. *Men haklaşaýyn diýsem, arzasyz hem haklaşyp bilerin (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

hakly Y: Ygtyýarly, hukukly. *Zähmete, dynç almaga her ynsan hakly bizde* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

hakly YY: Aýlyk-günlük tölenýän, hak tölenýän, muzdly.

haksyz Y: Ygtyýarsyz, hukuksyz.

haksyz YY: Aýlyk-günlük tölenmeýän, hak tölenmeýän, muzdsuz.

haksyz-hukuksyz [haksyz-hukuksyz]: Haky bolmadyk, ygtyýarsyz.

haksyzlyk: Ygtyýarsyzlyk, hukuksyzlyk.

haku-nähak [hakuu-nähak]: Dogry-nädogry dogry –da bolsa, nädogry dogry –da bolsa, hak hem bolsa, nähak hem bolsa. *Şol galla eýelik etmek, onuň üçin bolsa öňünden gamyny etmek, kärendäni haku-nähak satyn almak gerek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hal [haal] Y: 1. Durmuş, ýagdaý, ahwal, gujur, tap. *Aýna şekeriň şol halyny aňlaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýna, ejeňiziň haly agyr!* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. gram. Işliklere baglanyp, işiň, gymyldy-hereketiň neneňsi we nähili ýagdaýda hasyl bolýandygyny bildirýän söz topary. ♦ **haldan düşmek-** Güýçden aýrylmak, ysgyndan gaçmak, kuwwatsyzlanmak. *Bu wagtlar Wiktor haldan düşüpdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hal [haal] YY: Adamyň ýüzünde, bedeninde bolýan gara meň, gyzylymtyl tegmil. *Ak ýüzünde goşa hallaryň bardyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Nokatlaryň ýitigsije garasy alma ýaňaklaryň halyna meňzeş* (K. Gurbannepesow, *Goşgular*).

hal-ahwal [haal-ahwaal]: ser. Hal-ýagdaý. *Sen bizden çekinme-de, Aýt halyň-ahwalyň* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ol oturyp, hal-ahwal soraşmaga girişdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

halal [halaal]: 1. dini. Yslam dininiň kada-kanuny boýunça ygtyýar edilen, kada-kanunyna laýyk gelýän, makul tapylan, haram däl. *Men halal mallaryň doktory* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. göç. m. Kanuny, hakyky, hak, sap, arassa. *Sap zähmetiňden önen halal girdejiň bilen ýaşamagyň gerek* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Tüýs öz daban azabym, zähmet hakymdan emele gelen halal zadym – diýýärdi-le* («Sowet Türkmenistany» jurnaly). 3. Mynasyp bolan, bap gelýän. *Ata kesbi ogla halal* (nakyl). ♦ **halalaň bolsun!-** Biriniň garaşylmadyk bir işi edenligine, etjekligine geň galyp ýa-da makullanyp aýdylýan aňlatma.

halal-haram [halaal-haraam]: Halal we haram gatyşan. *Taýýar etdi halal-haram aşyny* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

halalhon [halaalhoon]: Galp iş etmeýän, öz arassa zähmeti, daban azaby bilen durmuş görýän adam. *Halalhondyr ýaýla halky, kişi hakyn iýen dälidir* («Sowet Türkmenistany» jurnaly).

halallamak [halaallamak]: 1. Maly özi ölmänkä, öz eliň bilen damagyny çalyp öldürmek, etini iýer ýaly etmek. *Olar maşyn uran sygyrlaryny halallapdyrlar*. 2. göç. m. Tabşyrylan işi arassa ýerine ýetirmek, ynamy ödemek, alan hakyňy ödemek. *Ol hakyny halallap aldy, işi gowy ýerine ýetirdi*.

halallanmak [halaallanmak]: 1. Halallap öldürilmek, haram edilmän öldürilmek, eti iýer ýaly edilmek. *Aşa düşüp pyçaga gelen goýun halallandy*. 2. göç. m. Tabşyrylan iş arassa ýerine ýetirilmek, ynam ödelmek, alnan hak ödelmek.

halallatmak [halaallatmak]: 1. Halallap öldürtmek, etini iýer ýaly edip öldürtmek. 2. göç. m. Tabşyrylan işi arassa ýerine ýetirtmek, ynamy ödetmek.

halamak [haalamak]: Ýürekden söýmek, mähriň almak, gowy görmek, göwne ýakmak, ýaramak. *Annaguly altyny halady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Mikola bu ýeriň çagalaryny gaty halady* (H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*). *Kolhoz başlygy sarynyň zähmetsöýerligini halaýardy* («Kolhoz Günleri»).

halanmak [haalanmak]: 1. Ýürekden söýülmek, ýagşy görülmek. 2. Hormat goýulmak, göwne ýakymly bolmak, gowy görülmek. ♦ **halanyňy etmek-** Öz göwnüňe, ýüregiňe ýaraşsyna görä hereket etmek isläniňi etmek. *Biz-ä şu gije gaçjak, siz hem halanyňyzy ediň, ýigitler!* («Görogly» eposy).

halas [halaas]: Azat, erkin, boş. *Eser kemçiliklerden halas däl («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* Biz hemme zatdan halas. ♦ **halas bolmak-** Bir howpdan, beladan başyňy gutarmak. **halas etmek-** Howpdan gutuldyrmak, bir beladan başyny gutarmak. *Ony howpdan çalt halas etmek gerek («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

halasgär [halaasger]: Näme hem bolsa, bir zatdan gutaran, halas eden. *Kesellämde tapdyň, emini berdiň, Bolduň meň janymyň sen halasgäri («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* Saglygym çalaja gowşan mahaly, Mähriňden sagaldan halasgärimdiň («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

halaşmak [halaşmak]: Biri-birini söýmek, biri-biriňi halamak, gowy görüşmek, göwneşmek. *Olar biri-biri bilen halaşypdyr.*

halat [haalat] YY: 1. Wagt, döwür, zaman, mahal, pursat. *Şol halatda padio söze başlady (B. Kerbabaýew, Aýlar).* Men şol halatda onuň iki aýagyndan ýapyşdym (Myraly). 2. Ýagdaý, ahwalat.

halat [haalat] YYY: Dini düşünje boýunça: gudrat, ajaýyp güýç.

halat Y: 1. Geýmim, don. *10 legen çelpek, 8 bedre palaw, 12 ýüpek halat bar («Tokmak» jurnaly).* Aslynda galyň töläp, ýerli-ýerinde halat- serpaýyny jaýba-jaý edip öýlendirmäge garryda güýç ýokdy (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Aýry-aýry ýagdaýlarda keselhanalarda, laboratorýalarda eşigiň üstünden geýilýän ýektaý pisint giň we uzyn geýmim. *Egnindäki ak haladyny çykaryp, tamyň diwaryndan asdy (B. Gurbanow, Duşuşyk).* 3. Birine sylag hökmünde berilýän serpaý, sowgat. *Men saňa bir halat salypdym («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* Ýelli, sen ýöne haladyňy taýýarlaber, işleriň hemmesi oňuna boldy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

halatly [haalatly]: dini. Gudratly, ajaýyp güýçli.

halatlyk: Halat üçin niýetlenen, halat eder ýaly. *Esenaly aga oňat halatlyk hem alyp gelipdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

halatmak [haalatmak]: 1. Ýürekden söýdürmek, gowy gördürmek, göwnetmek. *Özüňi halatmak.* 2. Hormat goýdurmak, göwne ýakdyrmak, isletmek.

halat-serpaý [halat-serpaý]: Sylag üçin berilýän egin-eşik, geýmim, serpaý. *Kakasy bilen ejesi, näme üçin, bizden söwüş goýun, halat-serpaý hem başga zatlar talap edenoklar (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

halaýyk [halaýyk]: kön. s. Toplanan märeke, halk, jemende, üýşmek. *Arzuw eýlän halaýyklar saňa ýetmek isleýär (A.Kekilow, Saýlanan Eserler).* Gyzlarym, bu hala ähli halaýyk, Geň galar. *Şol sergä şu haly laýyk («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

haly [haaly]: Dürli reňkdäki ýüplerden çitilip dokalýan gymmat bahaly düşek. *Haly, palas, çuwaldan doly tamlaryň içi (A.Kekilow, Saýlanan Eserler).* Ýomut halysy. Pendi halysy.

halyça [haalyça]: Kiçijik haly. *Büşi kel öz çäýnegini, käsesini alyp, bir dulda ýazylan halyçanyň üstüne geçdi (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

halyçy [haalyçy]: Haly dokaýan dokmaçy, haly dokap taýýarlaýan ussa.

halyçylyk [haalyçylyk]: Haly dokamaklyk sungaty, haly önümçiligi. *Dünýä belli halyçylyk işinde, Çeper nagşa ökdäpdir elleriň (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

halyçuwal [haalyçuwal]: Haly ýaly çitilip dokalan çuwal.

halyk [haalyk]: 1. Howudyň aşagyndan, düýäniň arkasyna atylýan ortasy deşik keçe. *Bu derýa balyklydyr, Düýämiz halyklydyr («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).* 2. Düýäniň hawudynyň üstüni örtmek üçin ýörite bezeg ýapysy. *Düýeleriň howutlaryna halyklar gerilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. kön. s. Ýaradan, döreden, Hudaý.

halyklyk [haalyklyk]: Halyk etmek üçin keçe we ş. m. zatlar. *Halyklyk keçe.*

halyly [halyly]: Ír bişýän üzümüň bir sorty. *Halyly beýleki üzümlerden ir bişýär.*

halylyk [haalylyk]: Haly dokamak üçin niýetlenen (ýüň, ýüp we ş. m. zatlar). *Nabat bolsa ilin halylyk ýüňüni egrerdi ýa-da ýüpegini towlardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

halymsyramak [haalymsyramak]: Ýaramadyksyran bolmak, hykgy –çokgy etmek, näziňi çekdirmek, jögüsiirmek. *Men gyzzymaly ahyry! – diýip halymsyrady* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). *Bu söze Atajyk halymsyrap: - Ýamanlaweriň, ýamanlaweriň! –diýip, ýüzüni sallady* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

halypa [halyypa]: 1. Şägirde hünär öwredýän adam, mugallym, ussat. *Hormatly halypam, garry ussady, saýrak bilbilidiň Gazagystanyň* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Görýär studentler halypasyny, Maňlaýyna düşen her bir gasyny («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. «Ýoldaş, dost, şepe» diýen manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Ahaw, halypa, ne beýle dogumly ekeniň!* («Tokmak» jurnaly).

halypalyk [halyypalyk]: Halypa bolmaklyk, halypa bolup, hünär öwretmeklik, halypanyň käri, ýagdaýy. *Wepa Aman Şu garrynyň halypalygy bilen tejribe işine başlady* (A. Gowşudow, Eserler). *Agasy Goçmyrat halypalyk edip öwredýärdi* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).

halys [haalys]: 1. Ak, arassa, sap, tüýs, hakyky, çyn, diňe. *Ýoldaş, gandy, men seniň bilen dostlarça, halys ýürekden sözleşmek isleýärim* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bir näçe gün geçenden soň, oýun halkasyndan aşygy sürüp, halys puluň özi bolup galdy* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Düşbünden, bütinleý, gutarnykly. *Myraly halys ysgyndan düşüpdür* (Myraly). *Onuň şeýle bolgusyz gylyklary degnama halys degdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ **halys bolmak-** Bütinleý ýadamak, bizar bolmak,irmek. *Halys bolansoňlar töwella edip, süýrediler ony elinden tutup* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

halif: XXX-XXXX asyrlarda arap ýurtlarynda musulmanlaryň ýokary häkimi, şonuň ýaly-da Müsür we türk soltanlarynyň tituly. *Musulman döwletniň başynda Muhammediň «orunbasarlary»-halifler durupdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

halifat: Başynda halif durýan dini-syýasy gurama, döwlet.

halk: 1. Bir ýurtda, bir döwletde ýaşaýan ilat. *Ýaşasyn sowet halky!* 2. Millet, halkyýet. *Olara beýik rus halky özüniň doganlyk goluny uzatdy* («Häzirki Zaman Edebiýaty»). 3. Ýurduň ilatynyň esasy zähmetkeş köpçüligi. *Watanyň bähbidin, halkyň ykbaly gorap saklaýarsyň, guwanýas saňa* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 4. Adamlar, jemagat, jemende. *Haý, halk haw! – diýen ses uzakdan çala eşidilýär* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

halka: 1. Ýüpüň, sapagyň ujunda bir zadyň daşy na geýdiräýer ýaly edilip baglanýan bagyň bir görnüşi. *Ýüpüň bir ujuny halka et-de, gazykdan ildir!* 2. İki ujy biri-birine berkidilen tegelek. *Zynjyryň bir halkasy açyldy.* 3. sport. Gimnastika maşklary ýerine ýetirilýän, ýüpüň ujuna berkidilen sport enjamy. *Biri gollaryna bar güýjün berip, Halkada göwresin mäkäm saklaýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 4. sport. İçinden top geçirip oýnamak üçin sütünä berkidilen tor korzina. *Oýunçylar gezekme-gezegine pökgini basketbol halkasyna oklaýarlar* («Pioner» jurnaly). 5. Bir näçe zady ildirmek, düzmek üçin ulanylýan, simden ýasalan tigirçek. *Ol jübüleriniň birinden halka düzülen bir topar açar çykaryp, gulpy açjak boldy* (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 6. gepl. d. Aýlaw, töwerek. *Şir ýürekli batyr Gyzy goşunlar, Halka gurap aýlanýarlar daşyňa* (A.Kekilow, Saýlanan Eserler). 7. Bir topar adamlaryň üýşen märekesi, üýşmegi, döwre. *Ýaş ýigitler ýene gelşip, oturylyşyk halkasyna goşuldylar* (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýeňsede ýatan duşman halkasyny böwseris* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). 8. wet. Düşäniň bokurdagyndan süňk döräp dem almasyny kynladýan, bokurdagyny bogýan kesel.

halkalamak: Ýüpüň, sapagyň ujuny halka edip daňmak, halka edip baglamak. *Göz açyp-ýumasý salymda ýüpüň ujuny halkalap, Abylpaýyza oklady* (B. Seytäkow, Döwürdeşler).

halkalanmak: 1. Halka bolup daňylmak, halka edilip baglanmak. *Olganyň tünňüräk giň maňlaýyna abanyp duran gür saçlarynyň ýogyn goşa örümi ýeňsesinde halkalanýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Ýellenip halparmak, çala çişip

pökgermek, halka görnüşine gelmek. *Ýaş ýigidiň bu ýere ilkinji gezek gelýänini aňyp, kelte boýly, gözleriniň öňi halkalanyp duran agaç et adam eli bilen yşarat edip, sapary öz ýanyna çagyrdy* («Sowet Türkmenistany» jurnaly). Mamynyň gabalary halkalanypdyr («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 3. Bir zadyň daşyna tegelenmek, aýlaw bolmak, halka guramak.

halkalatmak: 1. Halka etdirip daňdyrmak, halkalap baglatmak. 2. Bir zadyň daşyny halkalaýyn aldyrmak, halka bolup aýlandyrmak. *Olar daşlaryny halkaladypdyr.*

halkalaýyn: Halka bolup, aýlaw bolup, aýlawlaýyn. *Biz daşymyzy halkalaýyn aldyrdyk* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň daşyna halkalaýyn aýlanyp oturan adamlaryň topary öňkülere garanda has köpelipdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

halkara [halkaara]: Daşky syýasata, halklar we ýurtlar arasyndaky aragatnaşyklara degişli bolan. *Biziň daşary syýasatymyz halkara ýagdaýyndaky dartgynlygy gowşatmaklyga gmnükdirilendir* (N. S. Hruşçew, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda*). 2. Halklar arasynda bar bolan, köp halklara ýaýran, internatsional. *Yaşasyn halkara aýallar güni-8-nji mart!*

halkçy: Halkçylyga eýeriji, halkçylygyň tarapdary.

halkçylyk: Russiýada XYX asyryň ikinji ýarymynda daýhanlar obşçinasyny ideallaşdyran, işçiler synpynyň rewolýutsiýadaky ýolbaşçylyk roluny inkär eden ownuk burjuaziýa intelligentsiýasynyň jemgyýetçilik-syýasy hereketi.

halky [halkyy]: ser. Halkylyk.

halkylyk [halkyylyk]: Halkyň ruhuna, onuň medeniýetine, dünýägaraýşyna bagly bolan, degişli bolan. *Metod hökmündäki realizm sungatyň halkylygynyň we çeper ussatlygynyň formasynyň hemmelere düşnükli bolmagynyň üpjün edilmegini talap edýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hallallaşmak [halaallaşmak]: Halallamaga kömekleşmek, halal edişmek.

hallan [hallaan]: hallan atmak- 1) ser. Hallanlamak. *Magaziniň sklady köpden bäri remont edilmänsoň, ýykyljak bolup hallan atyp dur* («Tokmak» jurnaly); 2) göç. m. Bir zadyň ugrunda ýurtmak, alakjamak, selpemek. *Kör nebsiniň ugrunda hallan atýandygy hakyndaky habarlar gulagyna ýetdi* («Tokmak» jurnaly).

hallanlamak [hallaanlamak]: Eýläk-beýläk galgamak, hallan atmak, eýläk-beýläk çaykanmak, güýçli, yrgyldamak, hellewlemek. *İndi bu ýogyn direg hem öý bilen birlikde hallanlap çaykanýardy* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

hallanlaşmak [hallaanlaşmak]: Batly yrgyldaşmak, hallan atyşmak, eýläk-beýläk galgaşmak, hellewleşmek. *Çadyrlaryň gapy örtükleri aldygyna şarpyldap, darty ýüpleri batly hallanlaşýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hallanlatmak [hallaanlatmak]: Batly yramak, batly üwräp, yralap hallan atdyrmak, galgatmak, hellewletmek. *Hallanladyp bir gapdala taşlady* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

hallas [hallaas]: hallas atmak- ser. Hallaslamak. *Ol haram nebsiniň ugrunda hallas atyp ýör* («Tokmak» jurnaly).

hallaslamak [hallaaslamak]: Bir zadyň ugrunda eýläk-beýläk haýdamak, alakjamak, hallas atmak. *Çar tarapa bakyp hallaslap geldi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hallaslaşmak: Bir zadyň ugrunda eýläk-beýläk haýdaşmak, hallas atyşmak.

hallaslatmak: Bir zadyň ugrunda eýläk-beýläk haýdatmak, alakjatmak, hallas atdyrmak.

halpamak: 1. Gowşap, aşak sallanyp durmak, boşap sallanmak. *Telpegininiň eteginiň tüýi giden bie çal halparan alkymyny ýazdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Halpyk bolmak, giňäp galmak.

halpyk: *gepl. d.* Giň, boş. Onuň köwşi aýagyna halpyk boldy.

halsyz [haalsyz]: Ysgynsyz, güýcsüz, mejalsyz.

halta: Külke we ownuk predmetleri salmak, guýmak üçin matadan tikilen gap.
Dulda heniz agzy açylmadyk unly haltalar dur («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haltyldamak: Bir zadyň ugrunda selpeşmek, hars urdurmak.

haltyldaşmak: Bir zadyň ugrunda selpeşmek, hars uruşmak, haýdaşyp ýörmek.
Aldyrany bar ýaly haltyldaşyp gelýän sygyrlar molaşýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

halwa: Süýt, künji, şeker garylyp taýýarlanylýan gaty massa görnüşli süýji iýmit.
Haýsy zat göwnüne ýarasa: Halwamy, üzümü gant-nabatymy-urardy çaňňalagy («Görogly» eposy). Halwany hekim iýer, şallagy ýetim (nakyl).

halwaçy: Halwa satýan ýa-da taýýarlaýan adam. *Täçmyrat halwaçy bolup işleýär.*

hal-ýagdaý [haal-ýagdaý]: Hal-ahwal, gün-güzeran, ýagdaý, durmuş, ýaşaýyş.
Gyzyl aga, hal-ýadaýlar niçik?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Aşyr iň soňunda hal-ýagdaýlaryny sorap gaýtmak üçin, Nurjahanlara bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ham [haam]: 1. Sygyr, düýe, ýaby we ş. m. mallaryň tüýi, ýüňi bilen soýlup alnan derisi. *Siz ölen mallaryňyzyň hamyny ýok etmäň! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. ser. Deri 2. Gar ýaly ak alkymalarynyň hamy garalypdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ýazbibiniň ýaňaklarynyň hamy bir dartylyp, bir ýazylyp başlady («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 3. Ýörite işlenip taýýarlanylýan gön. *Skiflerde hamdan ýasalan gaplar bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 4. dial. ser. Çig 2. ♦ **hamy galňamak-** Diýlen-aýdylany ýüze almazlyk. **hamyny soýmak-** Ezet berip horlamak, öldürmek, talamak. *Bular tüýs biziň hamymyzy soýýarlar (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

hamala [hamaala]: «Ýaly, göýä, edil» manysynda deňeşdirilmegi aňlatmak üçin ulanylýan söz. *Göwni bilen gepleşýän dek hamala, Pyşyrdap soraglar berýär Amana («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Hamala diýersiň, özleri okap Eflatunyň deňine ýeten ýaly, meni durmuşdan galak hasaplap pyzdylar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

ham-çam: Baryş-geliş edişýän, otur-turuş edişýän, deň-duş, dertdeş. *Jigitlere, meniň bilen ham-çam komandirlere menden salam aýt! Ondaky özüňe ham-çam mähriban ýüzler hem onuň бүтин төweregi ýatsa-tursa gözüniň öňünden gitmeýärdi. Kim onuň bilen ham-çam bolsa, suwy-da şol içdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ham-çamlyk: Gowy aragatnaşyklyk, deň-duşluk, dertdeşlik.

hameleon: 1. zool. Töwerek-daşyndaky ýagdaý üýtgände, özüniň derisini şol ýagdaýa görä üýtgedip bilýän, yssy ýurtda ýaşaýan süýreniji haýwan. 2. göç. m. İkiýüzli, agyp-dönüp duran (Adam hakda).

ham-hyýal [haam-hyýaal]: Gury hyýal, boş arzuw. *Onuň göwnündäki ýazgysy ham-hyýallardan ybaratdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hamyla [hamyyla]: kön. s. Aýagy agyr, göwreli, bogaz. *Adybeg soltanyň aýaly hamyla bolup, göwresinde çaga galdy («Görogly» eposy). Ol hem hamyla eken («Türkmen Pesalary»).*

hamylalyk [hamyylalyk]: kön. s. Aýagy agyrlyk, göwrelilik, bogazlyk.

hamyr [hamyyr]: Suw garylyp, undan ýugrulýan ýandyr, tamdyra odun elteýin! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ne hamyr, ne petir, ne toýa ýarar, ne ýasa (nakyl).* ♦ **hamyrdan gyl sogrulan ýaly etmek-** Gepsiz, gürrüňsiz, örän ýuwaş, mylaýymlyk bilen, duýdurman. *Seni hamyrdan gyl sogrulan ýaly edip, alyp gaýdandyrn («Görogly» eposy).*

hamyrlamak [hamyyrlamak]: Hamyr çalyp ýelmemek, berkitmek. *Bukjanyň agzyny hamyrlapdyrlar.*

hamyrlanmak [hamyyrlanmak]: Hamyr çalnyp ýelmenmek, berklenmek.

hamyrlaşmak [hamyyrlaşmak]: Hamyr çalyp ýelmeşmäge kömekleşmek.

hamyrlatmak [hamyyrlatmak]: Hamyr çaldyryp ýelmetmek, berkitdirmek.

- hamyrly [hamyyrly]:** Hamyr çalnan, hamyry bar bolan. ♦ **hamyrly çörek-** ser. Çörek. *Halnazar hamyrly çöregi alaçaly ýaga omrakaý batyryp, gäwuş arasynda sözledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hamyrmaýa [hamyyrmaýa]:** Hamyr ýugrulanda, hamyry aldyrmak üçin içine goşulýan bir bölek ajan, turşadylan hamyr, hamyrturşy. *Kim bilýär, nireden başlandy ilki, Hamyrmaýasyny goýandy, belki* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- hamyrmaýalyk [hamyyrmaýalyk]:** Hamyr ýugrulanda goşmak üçin aýrylyp goýulýan hamyr bölegi, hamyrturşulyk. *Hamyryň ujundan ärtire hamyrmaýalyk hem goýdy.*
- hamyrturşy [hamyyrturşy]:** ser. Hamyrmaýa. *Hamyrturşa dönen hyrsyz ýüzündäki ukusyz ala gözleri adamlaryň içinden geçerli boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hamyt [haamyt]:** Araba goşulýan malyň boýnuna geýdirilýän esbap. *Potolokdan hamytlar asylyşyp durdular* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).
- hammal [hammaal]:** Kireýine kişiniň yüküni daşýan, hammalçylyk edýän adam. *Diňe arkasy palanly, üst-başlary sal-sal hammallar, ol wagonda- bu wagona sölpüldeşip, çem geleni gadyr bilen garşylamaga häzirdiler* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňyrsynda*).
- hammalçylyk [hammaalçylyk]:** ser. Hammallyk. *Ol hammalçylyk etmekden gazanýan ujypsyz gazanjy bilen eklenip, müňlerçe kilometr ýoly pyýada geçýär* («Häzirki Zaman Edebiýaty»).
- hammallyk [hammaallyk]:** Hammal bolup işlemeklik käri, hammalyň ýagdaýy, hammalçylyk. *Abdykerim han, etjegiň hammallyk bolsa, haýsy täjiriňki bolanda, näme tapawudy bar?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hammam [hammaam]:** Suwa düşülýän ýörite jaý. *Şol gününň özünde Annaguly dagyny hammama äkitdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hammam kolhozçylara hyzmat edýär* («Pioner» jurnaly).
- hammamçy [hammaamçy]:** Hammama suwa düşmäge gelen adamlara hyzmat edýän hammam işgäri. *Goňsymyz hammamçy bolup işleýär.*
- hamrak:** Öz çagasyny, balasyny örän gowy görýän, üstünde ganat gerýän, ýuka ýürek, mährem. *Her düýp agajy hamrak enäniň çagasyny söýşi ýaly söýýär* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- hamsa:** kön. s. Baş kitapdan, dessan-pozmadan ybarat edebi eser. *Sowatly, düşünjeli adamlar öz töwereklerine diňçileri üýşürip, onuň hamsasyny hepdeläp okardylar* (Myrally).
- hamsygyşmak:** Kemşerişip aglamjyraşmak. *Olar hamsygyşyp otyrdylar.*
- hamsykmak:** Kemşerip aglamjyramak, bogazyň dolup aglamjyramak. *Şol sese Aşyryň enesi hamsygyp çykdy. Aýna şol agyr pikirleri ýüregine sygdyryp bilmän hamsykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aglamjyrap, hamsygyp, bütin bolşum bozuldy* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- hamtoz [haamtooz]:** Kürtä, hala salynýan nagys.
- han [haan]:** kön. s. 1. Käbir türk we mongol halklarynda uruga, taýpa, ýurda häkimiýetlik edýän adam, ýolbaşçy. *Çingiz han araplary, eýran şalaryny weýran edipdir diýýärler* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Halaýyklar, pikir beriň halyma, Teke han ornuna ýetdi. Meňli han* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. kön. s. Käbir Gündogar ýurt goşunlarynda ulanylýan harby çin. 3. Söýlüp ýa-da göwnüýetmezçilik bilen kinaýalap, birine ýüzlenilip aýdylýan söz. *Aýby ýok, Gylyç Han, biz hem barjak ýerimizi taparys* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Han ogul, jan ogul, dürdäne ogul, goç ogul, mert ogul, merdana ogul!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- hana [haana]:** 1. Gözüň ýerleşýän ýeri, orbitasy. *Söwdagär gözünü hanasyndan çykarara getirip, daýhana seredipdir* («Pioner» jurnaly). 2. Pagta gozasynyň bir bölegi, öýjagazy. *Her hanasyn bir gramdan hasaplap, Diýýär biz ýaryşda galmarys yza* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ýürek awar, bir hanasy çüýrese*

(«Sowet Türkmenistany» gazetini). 3. Sözüň yzyna goşulyp, goşulan sözünden aňlanýan zadyň ýerini, jaýyny aňladýan süffiks. *Çaýhanan. Kitaphana.*

hanabizar [haanabiizaar]: Bütinleý bizar, halys bizar, geçen, iren. *Elhepus, onuň hanabizardygyny!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hanaharap [haanaharaap]: hanaharap bolmak- Ýüzden-gözden düşmek, bütinleý bozulmak, harap bolmak, öýüň ýykylmak, zaýalanmak. *İşan, molla, baýa tarap bolmasyn. Bir tireki, hanaharap bolmasyn, Täze şura ýolun bilenden seçiň!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

hanjak [hanjaak]: *dial.* Haýsy ugur, nire, niräk. *Oslagsyz ösen ýeliň hanjakdan peýda bolanyny mälim et!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ol meniň sesimi eşitse-de, hanjakdan gelýänligimi aňsyryp bilmedi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hanjar: 1. kön. s. Gysga saply, iki yüzli sowuk ýarag, gama. *Ýürek paralandy, dürtüldi hanjar, Müýnli sözi çykdy onuň naýynjar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Naýza görnüşli düşýän ýiti şöhle. *Kirpikleriň gül hanjary, Nurlandyryň ähli ýeri, Haýran etdi gözelleri, Seniň gözleriň, gözleriň* (A. Omarowa, *Goşgular*). ♦ **hanjar urmak-** Awundymak, ýara salmak, ýiti urgý indermek. *Annatuwak, dädemiň ýaraly ýüregine hanjar urmaga seniň nähili ynsabyň çatýar?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* **yşk hanjary-** ser. Yşk.

hanjarlamak: Hanjar-gama bilen urmak, suhlamak, ýaralamak. *Duşmany hanjarlamak.*

hanjarlanmak: Hanjar-gama bilen urulmak, suhlamak, ýaralanmak.

hanjarlaşmak: Hanjar sanjysyp uruşmak, gamalaşmak.

hanha: ser. Holha. *Hanha, ol taýda bolsa, fabrikler, zawodlar guralyp, işçiler şäheri emele geldi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

hany: 1. «Nirede?, haýsy ýerde?» diýen many aňladýan sorag çalyşmasy. *Hany mende gural, hany mende ulag?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. «Ýeri, ýeri bakaly» we ş. m. many aňladýan giriş söz. *Hany, sen maňa paç bermekden boýun towlaýan halkyň serdary we soltanydyň-la?! («Görogly» eposy).* *Hany, iş öwrenişini maňa gürrüň ber! – diýip, ferma müdiri oňa ýakynlaşýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Hany, meniň çemedanym nirede?* (M. Gorkiý, *Ene*).

hanym [haanym]: 1. Ýetginjek oganlara sypaýylyk bilen ýüzlenilende aýdylýan söz. *Toba et, hanym, toba et! Meniň, hanym, size edip biljek kömegim ýok!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. kön. s. Aýallara ýüzlenilende, hormat goýlup aýdylýan söz. *Hanym, hoş geldiňiz, sapa geldiňiz!* (Şekspir, *Otello*).

hanyman [haanymaan]: Bar bolan ähli baýlyk, döwlet, biriniň ähli zady. *Artygyň sähelçe teňleşse haly, Kertik oňa hanymany harç edýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haňkaryşmak: İçi boş köwelişip durmak, boşaşyp galmak.

haňkarmak: İçi zatsyz köwelip durmak, agzy açylyp, boş durmak. *İçi darakdişli gara gäs börügi pyşdylyň köwegi ýaly haňkarýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýönekeý mahal elmydama diýen ýaly haňkaryp ýatan, hemişe myhmana zar, kapas çaýhanalara çenli bu agşam uly dabaralydy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

haňkartmak: Köweldip içini boş goýmak, içini boşadyp goýmak.

haňk-huňk: haňk etmek- Manyly-manysyz, biderek, düşnüksiz gürlemek, düşnüksiz sypajakly gürlemek. *Geldi okuw hakynda gürrüň edilen ýerde uzak durman, haňk-huňk edip gidibererdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

haňlamak: İçi hiç zatsyz boşap, haňzap galmak. *Ýöne weli, otaglar haňlap durandyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haňlaşmak: İçleri boşaşyp, haňkaryşyp durmak, haňzaşmak. *Juma, ol kepbelerimiz boş haňlaşyp ýatyr* («Türkmen Pesalary»).

haňlatmak: İçini hiç zatsyz boşadyp goýmak, hanzatmak.

hanlyk [haanlyk]: 1. Hanyň käri, ýagdaýy. *Ol öz hanlygyny gazanmak üçin hiçbir wejeralykdan gaýdanok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Başynda han duran ýurt, häkim. *Ol tatar hanlyklary barasynda inçe syýasat tutupdyr* (SSSR Taryhy).

hannas [hannaas]: kön. s. Husyt, gysganç, gysyk, betnebis, açgöz. *Pul hem gallany ýygan şol hannaslaryň sandygyna ýygnandy* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

hantama [haantamaa]: Kesekiniň zadyna ymtylýan, el garaýan, tamakin. *Meret Artykdan hantama däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Belki, olar senden beýle zatlar hantama däl* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

hantamaçylyk [haantamaaçylyk]: ser. Hantamalyk. *Gandym awçynyň howla girenini görüp, sygyr we goýunlar hantamaçylyk bilen dyzaşdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

hantamalyk [haantamaalyk]: Keseki zadyna, ymtylmaklyk, el garamaklyk, tamakinlik, hantamaçylyk. *Meniň hantamalygym hem onuň üetesine urna bolup düşýär* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

haňzamak: dial. ser. Haňlamak. *Galaryd yzynda dykyz, dok körek, hem-de haňzap boşan gury çaňňalak* (J. İlmyradow, *Aýgöl*).

haňzaşmak: dial. ser. Haňlaşmak.

haňzatmak: dial. ser. Haňlatmak.

hap: Ary çakjak bolanda, özüňi goramaklyk maksady bilen aryny kowmak üçin aýdylýan söz.

hapa: 1. Arassa däl, tämiz däl, bulam-bujar, nejis, kirli. *Goçmyradyň aýaly jaýyny hapa saklamaýardy* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Kürümden çykan dek hapa ýüzleri, içeni bermeyär ygtyýar oňa* («Tokmak» jurnaly). 2. Süpürilip toplanan, bir ýere üşürilen taşlandy, galyndy, dargaşyp ýatan, galan-gaçan, gyýkyndy zatlar. *Ýel her näçe güýçli bolsa-da, ähli hapany öz ugry bilen äkidip bilmeýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Süpürilip toplanan hapalary ýörite ýaşçıklere dökmeli*. 3. Ýuwundy, galyndy, dökündi. *Çeşmeler hapa-dökündi suwlar bilen hapalansalar, brýusnoý tif keseli döräp biler* (N. A. Ýablokow, *Ýokançly İçege Keselleri*). 4. Kir, çyrşak. 5. Erbet, ýaman, gödek. *Sen doňuz, haramzada-diýip, hapa sögünçler bilen ýaman-ýaman sögýärdi* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **hapa bolmak-** 1) Başga zatlar goşulyp, zaýa bolmak, hapalanmak. *Eger-de skwajina nebiti gum bilen ýa üyk bilen gatyşdyryp berýän bolsa, onda şujagaz nebit hapa bolardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*); 2) Keýpiň bozulmak, gussa çekmek, gamlanmak, gaýgylanmak. *Ol Aman dagyny ýatlap, has hem hapa boldy* (B. Soltannyázow, *Kümüş*). **hapa bulaşmak-** 1) Üst-başyňy hapalamak, kir etmek; 2) Erbet işe ulaşyp, biabraý bolmak. *Gör, hiç kim seniň hapaňa bulaşasy gelenok!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hapaçylyk: ser. Hapalyk.

hapalamak: 1. Hapa etmek, kirletmek, çorlatmak. *Eliňi hapalamak*. 2. Başga zatlar goşup, garyp zaýalamak, iýer-içer ýaly etmezlik. *Mallar öňüne dökülen otuny hapalaýar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hapalanmak: 1. Hapa bolmak, kirlmek, çorlamak. *Peçň başyna gujagyny dolduryp getirýär-de, ýalaň odun dökýär, içeri hapalanýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Dogrudan-da, sweçkalaryň bir näçesi örän hapalanypdyr* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Başga zatlar goşulyp, garylyp zaýalanmak, iýer-içer ýaly bolmazlyk.

hapalatmak: 1. Hapa etdirmek, kirletmek, çorlatmak. 2. Başga zatlar garyp, goşup zaýalatmak, iýer-içer ýaly etdirmezlik. *Suwy hapalatmak*.

hapalyk: Arassa dällik, bulam-bujarlyk, kirlilik. *Baza geçirýän pagtamyzyň hapalygy üçin bir azajyk şraf düşüpdür-diýip, ol oglan aýtdy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

hapba: Birden, dessine, şol bada. *Ýanan däriniň porsy ysy hapba burnuma urdy* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

hapgyrtma: med. Alkym çişmek bilen baglanyşykly bogaz agyry keseli, basyk.

- hapyr-hupur: hapyr-hupur etmek-** Çeýnäp-çeýnemän iýmek, çala çeýnäp, howlukmaç iýmek.
- hapyr-supur:** Köne-sana, köne-küşül, taşlandy süplük. *Bularyň ýatan ýeri sygryň ýatagy ýaly, aňry-bäri taşlanýan jaý bolmaga çemeli, hapyr-supurlar bulaşyp ýatyrdy* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- hapysa [hapyysa]:** 1. Arassalygy bilmeýän, arassaçylyk saklamaýan, hapa, nejis. *Hapysa, sümükli gyz dälmidir sen («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Biz seniň ýaly hapysa-nejisleri derýa taşlap, Jeýhun derýamyzyň tämiz suwuny hapalap bilmeris, seniň ýaly itleri it gyzganyna daňarys («Türkmen Pesalary»).* 2. Arassa däl, hapa-hupa dökülen, hapalyk (ýer hakda). *Ýasawul Hywanyň adamsyz, hapysa, egrem-bugram köçesi bilen Aşyry öňüne alyp ugrady* (B. Seytäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).
- hapyz [haapyz]:** kön. s. Aýry-aýry sygyrlary, pozmalary ýatdan bilip aýdyp ýören adam.
- haplamak:** 1. Gyzyn howur, gyzgyn ýel we ş. m. ýüzüne urmak, çabyramak. *Gowaçalaryň içi bolsa, gyzgyn tamdyryň howry ýaly, ýüzüne haplap duran kapasdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. Ýakymсыз, porsy ys burnuňa urmak. *Maslygyň ysy burnuma haplap urdy.*
- haplyk-süplük:** Agaç-pagaç owuntygy, çöp-çalamyň owuntygy, çöp-çalam, hapyr-süpür. *Ot tutaşdyrlyk haplyk-süplük gerek.*
- har [haar] Y:** Taşlanan, zyňlan. ♦ **har düşmek-** Hor-homsy bolmak, horlanmak, basalanmak. *Seýitmyrat aga, meni eýwanyň öňünde ýatan itleriçe-de görmediler. Olaryň ýanynda adam itden hem har düşüpdür («Türkmen Pesalary»).* *Dirilik galmandyr mende, Bu gün har düşüpsiň sen-de («Görogly» eposy).* **har saklamak-** Ugruna seretmezlik, idegsiz galdyrmak. *Bagynyň içini bejerip, hiç wagt ony har saklamandyr* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- har etmek-** Bigadyr görmek, gadysyz saklamak, gymmatyny gaçyrmak. *Biz biderek ýere öz malymyzy har edýäris («Kolhoz Günleri»).*
- har YY:** kön. s. ser. Eşek. *Peýdasy yok «bolsun ekip» gürläniň, Netije bermejek har dek arlanyň* (Ş.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Debsedip aýagyn biçäre hary, Horlaýar ýol boýy, berýär azary («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*
- haraba [haraaba]:** Ýykylyp, ýumruly galan jaý. *Köne harabadan galmandyr hiç zat («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Onuň bir gapdalynda bolsa haraba dönen köne jaýlar otyrды* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- harabaçylyk [haraabaçylyk]:** ser. Harabalyk. *İndi ol köne obanyň bagçylygy we diňe harabatçylygy galypdyr* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Maşyn harabaçylygyň çetinden girdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- harabalyk [haraabalyk]:** Haraba bolup galan köne ýurt, ýumruly galan jaýlar. *Ah, näletli uruş näçe harabalyklar döretdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Şol goýunlaryň eýesiniň ýaşaýan obalarynyň gündogar tarapynda bir harabalyk bardyr («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).*
- harajat [harajaat]:** ser. Harç. *Hiçbir harajatdan çekinme-de, delegatlary iki-üç gün mazaly hezzetle!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agaýunusa aýt, harajaty bol bersin («Görogly» eposy).* *Şoňa edilen harajaty bir hasaplap gör!* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- harajatlyk [harajaatlyk]:** Harajat üçin gerekli bolan, harjylyk, harçlyk. *Oňa harajatlyk üçin üç ýüz manat pul gerek («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*
- harakteristika:** Biriniň işini, häsiýet-gylyklaryny sypatlandyryň we şol hakdaky dokument. *Düýn uzakly gün kontorada oturyp, iki kolhozyň aktiwistleriniň harakteristikalary bilen tanyş boldum («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Maňa işleşim barada harakteristika berdiler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).
- haram [haraam]:** 1. dini. Yslam dininiň kada-kanunyna görä, ygtyýar edilmedik, şerigata laýyk gelmeýän, halal däl (iýlip-içilýän, eýeçilik edilýän we ş. m. zatlar hakda). *Haram ölen mallaryňyzy raýon mal doktoryňyz tassyk etmejek bolsa,*

maňa aýdaýyň! (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. göç. m. Kanuny däl, hak däl, arassa bolmadyk. 3. göç. m. Nejis, ýigrenji. *Belki, oňa haram ýyrtýjy penjesini uzadandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Haram ýüzi gara, suwa gitse-de, edil ýatymlyk giden ýaly bolaýýar* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **haram bolmak**- Eden işiň, hereketiň, iýen zadyň özüňe nesip etmezlik. *Men gitmesem «haram bolsun» iýeniň-diýip, maňa gargamazmyň, eje jan («Sowet Edebiýaty» jurnaly)*. **harama çykmak**- Biderek bolmak, görnetin harap bolmak, erbet zaýalanmak. *Suw ýatdy, gurady ekin, tohumlar harama çykdy* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Mollasy köp bolsa, toklusy harama çykar* (nakyl).

haram-halal [haraam-halaal]: ser. Halal-haram. *Haram-halal tapsaň iýjek, şu käriňi goýgun indi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

haramhor [haraamhoor]: Haram zatlardan çekinmeýän, ogrulyk-jümrülikden gaçmaýan.

haramhorlyk [haraamhoorlyk]: Haramhoryň käri, ýagdaýy. *Her näme-de bolsa, iliň aýdyşy ýaly, bu adam özüniň haramhorlygynyň üsti bilen tapan, depseň yranmaz döwletiň eýesidi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

haramy [haraamyy]: 1. Haram işler bilen meşgullanýan, haramhor. *Haramydan dogan sen haramzada, bu işiňi siňdirmersiň janyňa* (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýok, ýok, bu töhmetleri Toslap tapan bir haramy kezzapdyr* (Şekspir, *Otello*). 2. gepl. d. Garançy, ýol uran, galtaman.

haramyçylyk [haraamyyçylyk]: ser. Haramylyk.

haramylyk [haraamyylyk]: 1. Haram işler bilen meşgullanmaklyk, biwepalyk. 2. Garakçylyk, ýol urujylyk, galtamanlyk.

haramlygyna [haraamlygyna]: Düýe, sygyr we ş. m. mallaryň adaty wagtyndan öň gaýmaklygyna, guzlamaklygyna degişlilikde aýdylýan söz.

haramlyk [haraamlyk]: Halal dällik, kada-kaňuna laýyk gelmezlik, arassa bolmazlyk.

haramzada [haraamzaada]: gepl. d. Käyelip, sögülip aýdylýan söz. *Küýkiniň özi haramzada adam bolara çemeli* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen doňuz, haramzada-diýip, hapa sögünçler bilen sögýärdi* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

haramzadalyk [haraamzaadalyk]: gepl. d. Gelşiksiz, ýaramaz hereket, iş, gabahatçylykly iş. *Şol haramzadalyklara gany gyzan Çernyšow birdenkä Osipowyň üstünden düşenini duýman galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýtak Allaýarow şeýle haramzadalyga baş urar diýen oý kimiň akylyna geljek* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

harap [haraap]: Zaýa, bozuk, ýaramaz, döwük. *Ol motor zada ýaramaýar, harap*.

♦ **harap bolmak**- 1) Döwlüp-ýenjilmek, ýykylyp-ýumrulmak, ulanyşdan galmak, bibat bolmak. *Ýa ýolda maşyn harap doldumyka?!* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2) Zaýalanmak, haraplanmak, erbetleşmek. *Dogrudan hem, munuň ýaly «kän» okasaň, gözüň harap bolaýmasyn!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 3) Ýoldan çykmak, bozulmak, azmak. *Men bir harap bolan adam, başga hiç zat däl* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). **harap etmek**- 1) Döwüp-ýençmek, ýykyp-ýumurmak, bibat etmek. *Ol agşama çenli köp ýeri harap etjekdi*; 2) Zaýalamak, haraplamak, erbetleşdirmek. *Şol batly gaýdyşyňa tara gazygy böwrümi harap etse-de ederdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). **haly harap**- Keýpi bozuk, keýpsiz, halsyz, mazasyz.

harapçylyk [haraapçylyk]: ser. Haraplyk. *Emma bir harapçylyk bolaýsa, suda ilki bilen seni bererin* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ussa Haýdar, kän harapçylyk boldymy?!* («Türkmen Pesalary»).

haraplamak [haraaplamak]: 1. Harap etmek, bibat etmek, sandan çykarmak, derege ýaramaz ýaly etmek, zaýalamak. *Sen maşyny harapladyň, ýene biz seniň bilen deň bolmadyk* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Hapa etmek, bulam-bujar etmek, hapalamak. *Towuklaryň dünýäni haraplaýar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Porsatmak, yslandyrmak, zaýalamak (İýilýän Önümler Hakda). *Gök*

önümleri wagtynda ýygnaman haraplapdyrlar. 4. göç. m. Ugruny gaçyrmak, mazasyny bozmak. *Sen onuň keýpini haraplapsyň.*

haraplanmak [haraaplanmak]: 1. Harap bolmak, bibat bolmak, ulanyşdan galmak, zaýalanmak, döwürlemek, ýenjilmek. 2. Bulam-bujar bolmak, hapalanmak. *Tamdyra haraplanypdyr.* 3. Porsamak, yslanmak, zaýalanmak (iýilýän önümler hakda). *Et haraplanypdyr.* 4. göç. m. Ugry gaçmak, mazasy bozulmak.

haraplaşmak [haraaplaşmak]: 1. Harap bolup başlamak, zaýalanyp başlamak, sandan çykyp başlamak, erbetleşmek. 2. Porsap, yslanyp, zaýalanyp başlamak. *Gök önümleriň haraplaşanyňy saýlap, aýratyn bir ýere üşürdiler.*

haraplatmak [haraaplatmak]: 1. Harap etdirmek, bibat etdirmek, sandan çykartmak, derege ýaramsyz etdirmek. *Motoryňy görene mündürüp harapladypsyň.* 2. Harap etdirmek, bulam-bujar etdirmek, hapalatmak. *Maşyn sürjek diýip, egin-başyňy harapladypsyň.* 3. Porsatdyrmak, yslandyrmak, zaýalatmak (iýilýän önümler hakda). *Ölen mallaryň etini wagtynda ibermän haraplatmak bolmaz.*

haraplyk [haraaplyk]: Derege ýaramsyz bolmaklyk, sandan çykmaklyk, bibatlyk, zaýaçylyk.

harasat [harasaat]: 1. Tozan gatyşykly güýçli ýel, gaý, tupan. *Güýçli harasat turup, çöwşi gazygyn gopardy* (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Gije çapgyn şemal harasat turzup, Agyr gary ýerden göge sowuryar* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Gowga, jenjel, uruş, söweş. *Sen alyny gara, şol harasat gopan ýylda, özüň nämedigiňi tanadyp gitdiň* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Duşmanyň başynda gopdyrs harasat* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Adamda ýüze çykýan güýçli alada, howsala. *Onuň gyzgyn çaydan, agyr aýdan çygjaran tenine biraz şemal çalsa-da, ýüreginden turan harasada ondan teselli bolmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haraý: Kömek, goldaw, ýardam. *Mundan aňryk gitse, hiç kimdem haraý ýoklugyna düşündi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Atalow haraý isleýän ýaly, onuň ýüzüne naýynjar seretdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haraz: ser. Degirmen. *Çep tarapdan harazyň güňleş sesi eşidildi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Gündizine bolsa ol dwijok harazy ýöredýärdi* (A.Gowşudow, *Köpetdägyň Eteginde*).

harazman [harazmaan]: ser. Degirmençi.

harby [harbyy]: Goşunçylyga, goşunçylykda gulluk etmeklige, urşa degişli bolan. *Duşmanlaryň merkin berer harby-deňiz flotumyz. At-abraý aljak bolsaň, Harby işi biljek bolsaň, sap ýürekli bolgun, inim!* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

harbylarça [harbyylarça]: Harby görnüşde, harby ýagdaýda, harbylar hatarynda. *Diplomatlyga baş urman, harbylarça hüjüme geçmegiňizi Tejen Sowetiniň adynda talap edýän* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maýor Ryza harbylarça ças berdi-de, «hodafez» diýip, çykyp gitdi* (G. Kulyýew, *Köpetdägyň Aňyrsynda*).

harbylaşdyrmak [harbyylaşdyrmak]: Harby ýagdaýa getirmek, harby düzgüne salmak.

harç: Eklenc, ýaşayyş üçin sarp edilýän serişde, harajat, pul, sowalga. *Emma ol özüniň her aýda alýan ýigrimi baş manat aýlygyndan atynyň we özüniň iýýän harjy çykylandan soň, elinde galanjasyny orazgüle getirip berýär* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Men seniň ýol harjyňy bereýin* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). ♦

harç etmek- Sarp etmek, harçlamak, sowmak, ýoklamak. *Köp pul harç edip, iýer-içer ýaly zat aldylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

harçaňlaşyk: Biri-biriňe söz gaýtaryşyp durmaklyk, sögüşme, salyşma. *Eger Boris Petrowiç bolmadyk bolsady, onda şeýle möhüm maslahat bir eýýam adatdaky harjaňlaşyga öwürülse-de öwürülerdi* («Pioner» jurnaly).

harçaňlaşmak: Bolgusyz zat üçin biri-biriňe söz gaýtaryşyp durmak, biriň diýenini ikinjiň diýip sögüşmek, salyşmak. *Onuň bilen harçaňlaşmany özüne-laýyk*

bilmäni üçin, sesini çykarman, diňe ajymtyk ýylgyrды (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Möwlam olar bilen harçaňlaşyp durmaga çekindi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

harç-harajat [harç-harajaat]: ser. Harç. Olar бүтин harç-harajatlaryny häzir şol missiýadan aýlarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

harçlamak: Harç etmek, sarp etmek, sowmak, ýoklamak. *Myrat aga, sen munça puly nirä harçlaýarsyň?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

harçlanmak: Bir maksat üçin harç edilmek, sarp edilmek, sowulmak. *Ýangyç gereginden iki esse diýen ýaly kän harçlanýardy («Kolhoz Günleri»).* Oňa harçlanan fanalar günüň gyzgynyna we ygala ýarsmaz aly, goýy gök reňk bilen reňklenipdir (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

harçlatmak: Bir maksat üçin harç etdirmek, sarp etdirmek, sowdurmak.

haremhana [haremhaana]: kön. s. Diňe aýallar oturmak üçin jaý, jaýyň diňe aýallar bolýan(ýaşaýan) ýeri, öýüň aýallar saklanýan bölegi. *Deslap haremhanany bejerýärin («Görogly» eposy).*

har-hamyr [haar-hamyyr]: Bolar-bolmaz, aňy-bäri, biderek zat. *Şeýle sap ýürekli näzeniniň ýanynda men näme?! Har-hamyrdan ýel alýan, ýersiz ýere ýarylýan bir böwen. Men munuň aýagynyň astyna ýelmeşen palçykça-da bolmasam nätjek! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

har-haşal [haar-haşal]: Biderek, haşal ot, çöp-çalam. *Muny bir görsene, hoşgeldiniň bir eden işine seretsene, mellek ýerimize arpa, bugdaý, jöwen ýaly ekin ekmän, hemme eken zady kileň meýdanyň har-haşal otlary-diýip, Näzik eje gaharlandy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

haryt [haryyt]: Satmak, satyn almak, çalyşmak ýoly bilen köpçülige ýaýradylýan bahaly zähmet önümi. *Kimiň elinde depderçesi bolsa, harydy men şoňa berýän (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar daýhan harytlaryna seredipdir («Pioner» jurnaly).*

hary-zar [hary-zaar]: kön. s. Horluk görýän, mätäçlik çekýän, ejir çekýän. *Meni hary-zar etdiň, zalym arýalyk-aýrallyk («Görogly eposy»).* Işi gaýdar, duşman bolar hary-zar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

harlamak [haarlamak] YY: Har tutmak, bigadyr saklamak, gymmatyny gaçyrmak, aýak astyna almak, üstünden basmak. *Bu boýnuňdaky pioner ýaglygy näme üçin harlaýarsyň?! (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

harlamak Y: Harryldyly ses çykmak, haryldyly seslenmek. *Reýhan zaňňar bir beýik sypanyň üstünde harlap ýatyr («Görogly» eposy).*

harlaşmak: Harryldyly seslenişmek. *Olar harlaşyp ýatyr.*

harlatmak [haarlattmak] YY: Har saklatmak, har tutdurmak, bigadyr saklatmak, gymmatyny gaçyrtmak, üstünden basdyrtmak, depeletmek. *Näme, zadyňy ile harladýarsyň?! (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

harlatmak Y: Harryldyly ses çykartmak, haryldyly seslendirmek. *Gazap bilen turmak üçin omzady, Hyrçyn dişläp, bokurdagyny harladyp (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

harlyk [haarlyk]: Gymmaty ýokluk, bigadyrlyk horluk, aýak astyndalyk. *Horluk-da, harlyk-da barysy şondan, Hiç syrmy, eje jan, gizlemen senden (A.Kekilow , Saýlanan Eserler).*

harman: 1. Döwmek üçin üýşürilen galla hasyly we şol hasyl döwölüp alynýan ýer. *Ertir harman paýlaşýas (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gije-gündiz dynman orup, harmany tegeläp ýokary galdyryýardylar (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Umuman hasyl ýygnalan, üýşürilen ýer. *Dördünji brigadanyň pagta harmany (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

harmançy: Harman işinde işleýän we ony goraýan adam. *Harmançynyň gözi dek, çişdi, gyzardy gözüm (A.Kekilow , Saýlanan Eserler).*

harman-haşa: ser. Harman. *Hernä şeýle bolsun! Harman-haşa alanymyzdan soň, şatlykly toý ederis! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

harmanlyk: 1. Köp harman üýsürilen ýer, harmançylyk. *Biz harmanlyga tarap ugradyk.* 2. Harman bolaýar ýaly.

harp: Bir diliň elipbiýindäki belli bir sese laýyk gelýän ýazuw belgisi. *Ol ullakan harplar bilen garalyp görüňän kagyzy ýokary göterdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Setir harpy. Baş harp.*

harpy-hurpy: Aňry-bäri, bolar-bolmaz, köne-küşül zat. *Babahan arçyn aljyraňňylyk arasynda özüni saman dölä atyp, harpy-hurpularyň astynda gizlenmek küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

harpyk: Arpa, bugdaý döwlenide, dänäniň, pagta çigidiniň daşyndan aýrylýan gabyk. *Bir tonna pagtadan onlarça kilogram sabyn, harpyk almak bolýar* («Pioner» jurnaly).

harplyk: Sowat öwrenmek üçin ilkinji kitap. *Şeýle düşnükli aýyp berseň, harplygy ýaňyja gutaran çaganyň hem ýalňyşsyz ýazjakdygyna men açyk ynanýaryn. Orazly bilen Hudaýgulyýew ýedi ýaşly çaga harplyk öwreden ýaly edip, Myradaly aga düşündirdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

harpma-harp: Her bir harp boýunça aýratyn, ýekän-ýekän, setirme-setir.

harry: Gabaryp duran, eşek gulak, gaba (gulak barada). *Ol bir harry gulak adamdy.*

harryldamak: Harryldyly ses çykmak, harryldyly seslenmek.

harryldaşmak: Harryldyly ses edişmek.

harryldatmak: Harryldyly ses çykarmak, harryldyly seslendirmek.

harryldy: Maşynyň motory hereket edende, hor çekilende we ş. m. ýagdaýlarda çykýan ses.

hars: hars urmak- 1) Bir zat ugrunda aldygyňa haýdap hereket etmek, howlukmaç hereket etmek, iki baka alakjamak. *Yüzlerine gulaklaryna kül oturan ýigitler hars urup işleýärdiler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2) Guduz açmak, ulukjyn bermek. *Ol hars urup, iki ýana ylgaýar* (B. Soltannyázow, *Kümüş*). *Hars urup, harman sowurmak.*

harsal: Arassa, nepis ýerine ýetirilmedik, ugursyz ýaramaz, çala-çula edilen, gödek, çig, howlukmaç, yüzleý ýerine ýetirilen (işni hili hakda). *Ol ýeri örän harsal sürüpdür* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Haty harsal ýazmak.*

harsallyk: Ugursyz, yüzleý edilenlik, ýaramaz, howlukmaç, gödek ýerine ýetirilenlik. *Ýygynyň diliniň juda harsallygy okyjyny ýadadýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Poztiki işdäki sähelçe harsallyk hem Maýakowskiň gaharyny getiripdir* («Häzirki Zaman Türkmen Edebiýaty»).

harsaň: Gaty jisimlerden bölünip aýrylýan ullakan, mähnet bölek, gaty daş. *Zyňlypdyr putdan agyr harsaňlar* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Harsaňlar derýanyň düýbünden çykyşyp duran uly daş çykyndylarydyr* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

harsydünýä: Gara nebsiniň ugrunda hars urup ýören, nebsiniň ýesiri, alakjap ýören, betnebis, açgöz. *Okamaýar, ösmeýär, gyzyp dünýä zadyna, Harsydünýä bolupdyr, pula dikip gözüni* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

harsydünýälik: Harsydünýä has bolan gylyk-häsiýet. *Genjim harsydünýälige ýüz urdy* («Görogly» eposy). *Ol geçmişde bir başa baş käriň eýesi bolup, býurokratlykda, harsydünýälikde ýakasyny tanadan adamdy* («Tokmak» jurnaly).

harsyldamak: 1. Bir zadyň ugrunda hars urmak, alakjamak. 2. Gart-gart gaşanmak.

harsyldaşmak: 1. Bir zadyň ugrunda hars urşup ýörmek, alakjaşmak. 2. Gart-gart gaşanyşmak.

harteçjal [harteçjaal]: kön. s. Dini düşüňjä görä «zamana ahyr bolanda» döremeli mifiki jandar. *Beýle ýerleri hem heý harteçjallara rowa görüp bolarmy?!* (B. Soltannyázow, *Kümüş*).

harty-hurty: Aňry-bäri, bolar-bolmaz, galan-gaçan, taşlandy zat.

has [haas]: 1. «Aýratyn, aýratyn-da, örän, juda» diýen manyny aňladýan söz. *Poltoratskiý Maryda ýagdaýyň has hem ýamanlaşandygyny aňlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çaýdan soň onuň keýpi has kökeldi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. kön. s. Mahsus, degişli. ♦ has at- ser. At YY.

hasa [haasa] YY: Esasan meditsinada ulanylýan inçejik ýalaňgat ýüplükden dokalan ýukajyk ak nah mata. *Ol boýnundan tä biline çenli ak hasa bilen saralgy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

hasa [haasa] YYY: Guşuň sütük ýaly ýelegi. *Hasa ýassyk. Hasa düşekçe.*

hasa [hasaa] Y: Agsak ýa gary adamlaryň aýagyna söýget üçin göterinýän taýagy, söýgetlik üçin ýere direlip ýörelýän taýak. *Garly gelip, özüniň demir hasasyny hemişeki goýýan ýerinde tärime gysdyryp goýdy* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Kimdir biri elindäki uzyn hasasyny tyrkyldadyp, edil sekiniň erňegine çenli geldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kör hasasyny bir aldyr* (nakyl).

hasabat [hasaabat]: 1. Bir işiň, ýumşuň ýerine ýetirilişi, barlagyň netijesi we ş. m. Barada ýolbaşça, gurama we ş. m. Esasan ýazuw üsti bilen ýa-da dilden beýan edilen resmi maglumat. *Ýygnakda hoşly hasabat dokladyny bermeli boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Kolhozyň başlygy ýyllyk hasabatyny berdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

hasanaklamak: Alňasaklyk bilen çalt hereket etmek, howlukmaç hereket etmek, aladaly çalasyn ýöremek. *Aljyraňňylyga düşen Gulluhan bir zat aýtmak niýeti bilen hasanaklap galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biri hasanaklap, yzyndan ýetdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hasanaklaşmak: Alňasaklyk bilen çalt ýöresmek, howlukmaç hereket edişmek.

hasap [hasaap]: 1. Bir zadyň san bilen aňlanýan netijesi. *Küşt 5:3 hasaby bilen gutardy*. 2. Arifmetika we onuň dört amaly boýunça işlenýän ýumuş, çykarylmalý mesele. *Ol çagalaryň birine hasap öwredip oturdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sapar mekdepedekä hasaba ýeserdi* («Türkmen Pesalary»). 3. ser. Hasabat. *Aýsoltan: -Menden hasap soramaga seniň näme hakyň bar? -diýdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 4. gepl. d. Okuw jaýlarynda geçilýän sapagyň ady, matematika. *Okuwçylar hasap sapagynda mesele çözdüler*. ♦ **hasap etmek-** 1) Hasaplap netijesini bilmek, jemlemek. *Agtygynyň ýygany pagtasyny öz içinden hasap edip, at ýatagyň bir ýan çetinde ýapynyň bir bölegi ýaly bolup, çilim çekip otyrdy* (G. Gurbansähadow, *Ýürek Daş Däl 2*). *Özüni bir zada deňemek, şol bir zat diýip bilmek, saýmak. Sen düýnki günden özüni arçyn hasap ediber!* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Durdy Hyýazbegi örän şowhun gürrüňçi bir adam hasap edýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hasapçy [hasaapçy]: Bir edaranyň, kärhananyň hasap-hesip işini alyp barýan spetsialist. *Ortanjy ogly Gyzyň boşunda, iň kiçi ogly bolsa kolhozyň hasapçysy bolup işleýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hasapçylyk [hasaapçylyk]: Sçýotlar boýunça operatsiýanyň hasabyny alyp barmaklyk, hasapçynyň käri, hasapçynyň wezipesi.

hasap-hesip [hasaap-hesiip]: ser. Hasap. *Hasap-hesip işini buhgalterler alyp barýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Skladçy hasap-hesip işi bilen meşguldý* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hasaplamak [hasaaplamak]: 1. Hasap edip görmek, hasabyny almak, jemini çykarmak, jemlemek, sanamak. *Boýdan-başa hasaplap, alypbirin hakyňy* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Böwrüni diňläp hasaplasa, gelenine üç aý bolupdyr* («Görogly» eposy). 2. Deň hasap etmek, saýmak, deňemek. *Zelili öz ülkesini edil gözünüň göreji hasaplapdyr* («Edebiýat»).

hasaplanmak [hasaaplanmak]: 1. Hasap edilip görülmek, hasaby alynmak, jemi çykarylmalý, jemlenmek, sanalmak. *Bu üç sürüniň hem iň howplusy ortaky bilen sag tarapdakysy hasplandy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir zadyň ýa-da biriniň hatarynda görülmek, saýymak, deňelmek. *Men redaksiýanyň*

köneräk işgärlerinden hasaplansam-da, bu adamyny ilkinji gezek görüpdim («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Annam çal örän agyzly arçynlardan hasaplanýardy (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hasaplaşyk [hasaaplaşyk]: Algy-bergini üzülişmeklik, üzülişik protsesi. *Ýýlen-içilen zatlar üçin hasaplaşyk başlandy* («Tokmak» jurnaly).

hasaplaşmak [hasaaplaşmak]: 1. Hasabyny alyşmak, jemini çykarylmak, jemleşmek, sanaşmak. 2. Algy-bergiňi hasap edip üzülişmek. *Galanyň bolsa ýeneki ýyllarda hasaplaşarys gideris* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Emläk bilen hasaplaşmaly bolanda, ol ýene-de şol köne hasaby tutdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 3. göç. m. Aryňy almak, aryňy ýerine salmak. *Hop, bolýar-da, wagt geler, seniň bilen hasaplaşaryn!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hasaplatmak [hasaaplatmak]: Hasap etdirip gördürmek, hasabyny aldyrmak, jemini çykartmak, jemletmek, sanatmak. *Biz bir eýýäm-günortan hasapladyplany, Diňe üç ýüz kiloýk boldy etmän galany* (J. İlmyradow, *Aýgöl*).

hasaply [hasaaply]: 1. Hasap edilip görülen, hasaby alnan, jemi çykarylan, jemlenen, sanalan. *Onuň jübüsindäki puly hasaplydyr*. 2. Algy-bergi, hasap-hesip geçirilýän, hasap-hesip ýöredilýän (saklanýan). *Hasaply dost uzak gider* (nakyl).

hasapsyz [hasaapsyz]: 1. Hasaby alynmadyk, sany näbelli, jemi çykarylmadyk, sanalyp görülmedik, jemlenmedik. *Bu duran üýşmek pagtalar heniz hasapsyz. Hasapsyz uçan guş, gonalgasyny ýalňyşar* (nakyl). 2. San ýetmez, sansyz, örän köp, ummasyz, hasaby-hesibi ýok.

hasas [hasaas]: Derwaýys, wajyp, diňe. *Aknabat: -Bu tamlara hasas bir gelin gerek* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

has-has: has-has etmek- ser. Hassyldamak. *Myrat has-has edip, adamlaryň ýüzüne seredip durdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hasy: Ýalta, iş oňarmaýan, hapysa. *Näme diýsene, Akmaýa, seniň bu sözüň işti öňde bir hasy aýalyň: -Ýer sürmek-Baryp gelmek, orak ormak-Oýnamak, döwrek döwmek-Aýlanmak, haý-haý çaykanyp un elemek! -diýen sözüne meňzeýär* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

hasyl [haasyl]: Galla, pagta ekinlerinden, gök ekinlerden, miweli ösümlüklerden we ş. m. ýetişdirilip alynýan önüm. *Şu raýonlarda güýzlük we ýazlyk bugdaý örän ýokary hasyl berýär* (N. S. Hruşçyow, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmegiň Çäreleri Hakynda*). *Her gekardan 30 tsentner pagta hasylyny almak ugrunda göreşilýär* («Sowet Türkmenistany» gazeti). ♦ **hasyl bolmak-** Emele gelmek, netije çykamak. *Serafimowiçiň Şolohowdan edýän uly tamasy, kän wagt geçmänkä hasyl boldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hasylçy [haasylçy]: Ekiniň hasyllylygyny ýokarlandyryýan, ýokary hasyl almak ugrunda göreşýän adam. *Çagalar sergidäki ýaş naturalistleriň pawilonynda bolup, ýokary hasylçylaryň gazanan üstünlikleri bilen tanyş boldular* («Ýaş Kommunist» gazeti).

hasyllandyrmak [haasyllandyrmak]: Hasyllylygyny artdyrmak, hasyllylygyny ýokarlandyrmak.

hasylly [haasylly]: Hasyly köp berýän, bol hasyl berýän, ýokary hasyl getirýän. *Bol hasylly gowaçanyň üstüne täze güýç bilen hüjüm edip başlady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hasyllylyk [haasyllylyk]: Hasyly barlyk, hasyly köplük, hasyl berijilik. *Gallanyň hasyllylygyny ýokarlandyrmak barada bitiren işleri üçin, Altaý ülkesi sergä gatnaşmaga hukuk gazanandyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hasyrdamak: 1. Çalasyňlyk bilen howlukmaç hereket etmek, hasyrdyklamak. *Nabat hasyrdap yerinden tutup, ýeliň urýan tarapyna-tärime arkasyny berdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Aňyrdan hasyrdap nobatçy leýtenant geldi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Hasyrdyly ses çykamak, hasyrdyly seslenmek.

hasyrdaşmak: Bir zadyň ugrunda howlukmaç, çalasyn hereket edişip ýörmek. *Sabry tükenen studentler ýerli-ýerden hasyrdaşyp turdular* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Hasyrдыly seslenişmek. *Möjegi agyzlaryndan syppyran iki it hem hasyrdaşyp geçip gitdiler* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hasyrdatmak: 1. Howlukmaç hereket etdirmek. 2. Hasyrдыly ses çykarmak, hasyrdыly seslendirmek.

hasyrды: 1. Çalasyn hereket, howlukmaçlyk. 2. Çalt we hawsalaly hereket netijesinde çykýan ses. *Diňe dowarlaryň hasyrdysyna, olaryň ayak sesine eýermeli bolýarsyň* (B. Gurbanow, *Çarwa Mereniň Gürrüňi*).

hasyrдыklamak: ser. Hasyrdamak. *Görogly hasyrдыklyp turdy* («Görogly» eposy).

hasyr-husur: Çaltlyk bilen, haýdan-haý, bada-bat, howlukmaç, säginmän. *Ejem jigilerimi hasyr-husur paty-puty salýan agaç sandygymyza saldy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Olar goş-golaňlaryny hasyr-husur eşegiň üstüne atdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haslamak: ser. Hassyldamak. *Gyrat haslap çişiberdi* («Görogly» eposy). *Birdenkä, ynha onuň haslap sowuk dem alşy hem eşidilýän ýaly bolýar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

haslaşmak: ser. Hassyldaşmak. *Bular haslaşyp ýatyrkalar, tilki hem haşlan bolup, bularyň ýanyna baryp gyşarypdyr* («Türkmen Halk Ertekileri»).

hasrat: Gam, gussa, gaýgy, azap. *Hawa, gelinlerim, bir wagt hasrat gören başymyz, emredem görsün ahyry!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kimin puly köpdür, gördi eşredi, puly ýok ýoksullar çekdi hasraty* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Handan batyr hemişe gaýgyly hasratda boldy* («Görogly» eposy).

hasratlanmak: Hasrat çekmek, gamlanmak, gussalanmak, gaýgylanmak.

hasratly: Gamly, gussaly, gaýgyly, azaply. *Arina uruş zerarly hasratly günleri başdan geçiren enedi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hasratsyz: Gamsyz, gussasyz, gaýgysyz, azapsyz. *Aýnam, hasratsyz rahat bolmaz!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hassa: ser. Syrkaw. *Sagaldy ysgynsyz ýatan hassalar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Halnazar ýaňy ayak üstüne galan hassa ýaly entedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sag bolup, sanda däl, hassa bolup-donda* (nakyl).

hassaçylyk: ser. Syrkawçylyk.

hassalamak: ser. Syrkawlamak. *Hassalan adam wraça ýüz tutmaly*.

hassalatmak: ser. Syrkawlatmak.

hassalyk: ser. Syrkawlyk. *Hassalykdan agyr meniň bu derdim* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hasseki: Güne ýatan gawun. *Gawunlaryň içinde güne ýatyp zaýаланan hassakiler hem bar*.

hassyldamak: Hassyldыly ses çykamak, hassyldыly seslenmek.

hassyldaşmak: Has-has edişip seslenişmek, hassyldыly ses edişmek.

hassyldatmak: Hassyldыly ses çykarmak.

hassyldы: Bir zada ýel berlende, bir zadyň ýeli çykanda, agyr dem alnanda çykýan sesi aňladýan söz.

haşal: haşal ot- Mal-gara iýer ýaly dürli görnüşdäki gyrymsy ot-çöp, ýabany ösümlik. *Pelleriň içini haşal ot basypdyr* («Pioner» jurnaly).

haşam: Jaýa ýa-da agaç önümlerine we ş. m. görk bermek üçin edilýän bezeg, nagys, çyzmyk, bezeg-besleg. *Bir gat jaý kolhozyň prawleniýesi üçin salyndy, heniz onuň içki suwaglary we haşamlary gutarmandyr* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Haşamlar pioner otagyny bezeýär* («Pioner» jurnaly).

haşamlamak: Jaýa ýa-da agaç önümlerine görk bermek üçin bezeg etmek, nagyslamak, owadanlyk, görk bermek.

haşamlanmak: Jaýa ýa-da agaç önümlerine görk berilmek, bezeg etmek, nagyşlanmak. *Zalda haşamlanan gurallar, owadan halylar goýlupdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haşamlaşmak: Haşam salyşmaga kömekleşmek, haşam edişmek.

haşamly: Görk berlen, haşam salnan, bezeg edilen, bezegli-beslegli nagyşlanan, owadan. *Bu tamyň görnüşi mydama şeýle haşamlymydyka?! (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). Çaşcy keýp edip, elindäki daşy haşamly taýagyny galgadýardy (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).*

haşar: Suwlulandyrys setlerini arassalaýyş işi, gazy. *Şol «haşara» diýip gidişsiňdir-de, şu-da gelsiňdir (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ýaz ekişe taýýarlyk, gazy-haşar işleri galyp barýar (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

haşarçy: Haşara gidýän, gazy işine gatnaşýan adam. *Hä, haşarçy ýigit, hany maşgalaň?! (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

haşçyldamak: Haşçyldyly ses çykmak, haşçyldyly seslenmek. *Dur bakaly! –diýip, zemzen ýaly haşçyldady («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

haşçyldy: Daljygyp dem alnanda ýa-da käbir haýwanlar haýbat atanda we ş. m. döreýän sesi aňladýan söz. *Ýýasowyň haşçyldysy eşidilýärdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

haşdyň: Gödeksi ýasalan, tagaşyksyz. *Durdy çopan özüniň ullakan haşdyň pyçagyny biline gysdyryp, ujy egri taýagyny biline gysdy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

haş-haş: haş-haş etmek- ser. Haşlamak. *Oguldursun haş-haş edip otyrды (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

haş-haş: ser. Gökna. *Tirek haşhaşyň gök gozasy gyýlyp alynýan kakadylan şiresidir («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

haşyrdamak: Haşyrdyly ses çykmak, haşyrdyly seslenmek. *Ýylan haşyrdap, otluga sümdi.*

haşyrdaşmak: Haşyrdyly ses edişmek, haşyrdyly seslenişmek.

haşyrdatmak: Haşyrdyly ses çykarmak, haşyrdyly seslendirmek.

haşyrdawuk: Haşyrdap duran, haşyrdyly seslenýän (Esasan gök ot hakda).

haşyrdy: Ter haşal otlar bir ýere üýşürilende, ter gök önümler iýlende we ş. m. döreýän sesi aňladýan söz.

haşlamak: Haşçyldyly ses çykmak, haş-haş etmek, haşçyldyly seslenmek. *Nurjan ygtyýarsyz haşlap dem aldy («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Mama ýagjymak ýüzüni gyňajynyň ujy bilen süpürenenden soň haşlap dem aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

haşlaşmak: Haşçyldyly ses edişmek, haşçyldyly seslenişmek. *Olar biri-birine bildirmezlige çalşyp, haşlaşyp dem aldylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İkisiniň-de ysgyny gidipdi, haşlaşýardylar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hat: 1. Bir zat hakda habar bermek, mälim etmek üçin ýazylyp iberilýän tekst. *Çar tarapa hat ýollady («Görogly» eposy). 2. Ýazuw-bozuw, hat-sowat, ýazuw. Men hat işini gowy başarman (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Tapdym bir hat bilýäni, Oňa arza ýazdyrdym (Ata Hyýazow, Şygrylar). Daýhanlar gaýgydan bolandyr halas, hat öwrenmekligi edýärler höwes (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 3. Bir zady tassyklaýan dokument. Aşgabada iberilýäniň barada men seniň eliňe möhürlü hat bereýin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **hatdan galmak-** Görmän, hat okamak başarjaňlygy gitmek. **dil haty-** Bir zada boýun bolup ýazylyp berilýän hat. **düşündiriş haty-** Bir wakany, meseläni we ş. m. berýän edip ýazylyp berilýän hat. **hormat haty-** İşde, okuwda we ş. m. tapawutlanýan adamlara berilýän dokument.*

hata [hataa]: 1. Bir sebäbe görä ýüze çykýan ýalňyşlyk, goýberilýän ýalňyş, säw. *Ol, elbetde, meniň ullakan hatam! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Serdar aga, muňa çopan paly diýerler, munuň hiç hatasy bolmaz (A.Gowşudow, Eserler). 2. göç. m. Biderek, nädogry, dereksiz, dagmän, sowa. Garaz, munuň*

garawulyndan bir alyp bilseň, gönderen okuň hata gitjek gümany ýok (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hatalyk [hataalyk]: Ýalňyslyk, säwlik, gabahatlyk. *Ýok, tagsyr beýle diýmek hatalyk bolar!* («Görogly» eposy).

hatap: Howudyň öň tarapynyň üstünden goýlup berkidilýän, toýnuk şekilli dört bölek agaç. *Bir ärkek yzymyzdan ýetip, agzyny hatap ýaly açyp boýnumyň çykan ýerinden tutdy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Düýä münüp, hataba bukulma* (nakyl).

hatar Y: 1. Bir meňzeş predmetlerden göni düzülen setir, sap. *Her komanda meýdançada iki ýa-da üç hatara durýarlar* («Pioner» jurnaly). *Hatar gowaçalaryň näzijek ýapraklary göreniň göwnüni göterýär. Hatarda ner bolsa, ýük yerde galmaz* (nakyl). 2. Bir ugra uzalyp giden öýler, syrgyn. *Artyklaryň hatary ýaly mähnet barjalara tirkeşip barýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Gaplanylan ok, peşeň salnyp biline guşanylýan, gaýyşdan ýa-da brezentden ýörite tikilen enjam, patrontaş. *Eline tüpeň berýär, boýnuna hatary geýdirýär* (A.Gowşudow, *Eserler*). ♦ **hatardan çykmak-** Ulanýşdan galmak, bozulmak, zaýalanmak, könelmek. *Ýoluň şu ýagdaýynda maşynlar tiz hatardan çykýarlar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hatar YY: Gorkuly, wehimli, howply. *Emma ol geçelge ýönekeý, aňsatja geçäýmeli ýer bolman, gaty hatar ýer ekeni, ondan diňe batyrlar geçip biljek ekeni* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Oglum, ägä bolgun, ýollaryň hatar!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hatardaş: 1. Bir hatardaky, hatary bir, setirdeş. *Eziz bilen hatardaş barýan madyr işan baýdak göterip barýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir syrgynda ýaşaýanlar.

hatar-hatar: Bir näçe hatar, setir-setir, sap-sap. *Hatar-hatar akja çadyrlar otyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hatarlamak: Hatara düzmek, setir-setir edip goýmak, hatar-hatar etmek. *Hatarlap goýupdyr diwardan asyp, Adyny bilemok, gök peçat basyp* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Aşyklary mazaly hataplap dikenmişin* (K. Taňrygulyýew, *Altyn Aşyk*).

hatarlanyşmak: Köp bolup hatara durmak, setire düzülişmek, setirlenişmek. *Hawa, ol maşynlaryň kerweniniň hatarlanyşyp pagta bazasyna tarap ugrandygyny göreniňde, ýene-de göwnüň açylýar* («*Yaş Kommunist*» gazetini). *Maşynlar biri-birini kowuşýan ýaly, hatarlanyşyp ýoly söküşip barýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hatarlanmak: Hatara düzülmek, hatar-hatar bolmak, setirlenmek. *Nyzam bilen hatarlandy setirler* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Her haýsy ünsüňi çekip özüne, geler hatarlanyp yzly-yzyna* (A. Kekilow, *Söýgi*).

hatarlaýyn: Hatar-hatar edilen, hatar-hatar, hatar boýunça, hatarlygyna. *Bassyrmanyň gap-bilinden keseligine syryk ýaly uzyn-uzyn togalak agaçlar hatarlaýyn keserdilip goýlupdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hatarly: Gorkuly, howply. *Meniň şu ýerde galmagym, belki, siziň üçin hatarly* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hatarma-hatar: Hatarlar boýunça, setirme-setir. *Köçä çykyp, ýedi pili hatarma-hatar gabat duruzdylar* («Görogly» eposy).

hatasyz [hataasyz]: Gürrüňsiz, şübhesiz, säwsiz, hökman. *Amatyna düşende, kim-de bolsa biriniň janyny gabyz etjegi hatasyzdyr* (M. Gorkiý, *Eserler*).

hatda [hatdaa]: Güýçlendiriji ownuk bölek. *Ol hatda öz pikirini Poltoratskä mähim etmäge-de yetişmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nebitdageň niýeti-de, maksady, jany-da, hatda teni-de birdir* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

hatdat [hatdaat]: kön. s. Hata ökde, sowatly, kalligraf. *Obadaş, sen hem menden hatdat dälşiň!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Indi hatdat ýigitler köpelipdir* (A.Gowşudow, *Köpetdageň Eteginde*).

hat-galam: *gepl. d. ser.* Hat-sowat. *Men az-owlak hat-galam bilenim üçin, hem öýnek dakynmaýanlygym üçin ony okamaga başladym* (N. W. Gogol, *Eserler*).

hat-habar: Biri ýa-da bir zat hakda hat üsti bilen ýa-da dilden beýan edilen maglumat, habar. *Artyk Tejenden ýene bir näçe hat-habarlary aldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hatym: *kön. s.* **hatym etmek-** Dini ugurdan ahunlyk derejesini almaklyga hukuk berýän kitaplary okap gutarmak, tamamlamak.

hatymkerde [haatymkerde]: *kön. s.* Hat-sowadyny çykan, bilim alan. *Gurt uruşda bolan ahyrky iki ýylynda misli söýginiň we ýigrenjiň ýörite mekdebini gutaryp, hatymkerde bolan adama meňzeýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

hatyn [haatyn]: *kön. s. ser.* Aýal 2.

hatyra [haatyra]: Gadyr-gymmat, hormat, sylag. *Obadaşlyk hatyrasyna sen meni mundan artyk gynama!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Watan hatyrasyna ýaryş döredi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

hatyralamak [haatyyralamak]: Sylag-hormat goýmak, gadyr-gymmat saklamak, hatyra goýmak, hormatlamak, sylamak. *Kakasy bir ýerden gelende, nazary uly adam ýaly hatyralap, «saglykmy» diýerdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hatyralanmak [haatyyralanmak]: Sylag-hormat goýulmak, gadyr-gymmat saklanmak, hatyra goýulmak, hormatlanmak, sylanmak.

hatyraly [haatyyraly]: Umumy hormata mynasyp bolan, mertebeli, gadyr-gymmatly, sylagly. *Akjağul we onuň ýekeje ogly Myrat hatyraly, eziz görüýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

hatyrjem [haatyyrjem]: *kön. s.* Arkaýyn, aladasyz. *Ondan ýaňa hatyrjem bolay!* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Zyýan ýetirmäge ýol bermeris, sen hatyrjem bol!* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

hatyrjemlik [haatyyrjemlik]: Biri ýa-da bir zat barada бүтінлеý arkaýynlyk, aladasyzlyk, pikir etmezlik. *Ol töweregine ýalt-ýult edip: -Ä, hüm, meniň hüýr-perim, töwerek hatyrjemlikmi? -diýdi («Türkmen Pesalary»).*

hatyrdamak: Hatyrdyly ses çykarmak, hatyrdyly seslendirmek. *Ýaňy şu ýerde bir zat hatyrdady.*

hatyrdaşmak: Yzly-yzyna hatyrdyly ses çykarmak, hatyrdyly ses edişmek.

hatyrdatmak: Hatyrdyly ses çykarmak, hatyrdyly seslendirmek. *Ït süňki hatyrdadyp gemirdi.*

hatyrdy: Bir zadyň düýbi gazalanda ýa-da bir zat gemrilende we ş. m. döreyän ses. *Traktorda ne hatyrdy boldy, ne-de patyrdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hatlaşmak: Bir zat barada edilen wadany ýazyp berkleşdirmek, hat üsti bilen söz edişmek, öňünden gol çekişmek, hat üsti bilen wadalaşmak, şertleşmek. *Ýa, Gurbanmyrat aga ikimiziň aramyzda hatlaşyp ýörer ýaly biri-birimize ynamymyz gaçmandyr ahyry!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hat-petek: Ýazuw, bozuw, dokumentatsiýa, hat. *Emma ol şol mahal hat-petek işi bolup gelen kolhozçylaryň işlerini düzedip, ýola salmak üçin daşky tama çykmaly boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hat-sowat: Okuw, bilim, aň-bilim. *Franklar rimlilerden hat-sowat öwrenipdirler (Orta Asyrlar Taryhy). Seniň asyl hat-sowadyň hem ugursyz* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hat-sowatly: Okuwly, bilimli, aň-bilimli, ýazyp-bozup bilýän. *Meni okadyp, hat-sowatly etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hat-sowatlylyk: Okuwlylyk, bilimlilik, aň-bilimlilik, ýazyp-bozup bilijilik. *Türkmen zähmetkeşleriniň köp protsenti has-sowatlylygyň nämedigini-de bilmändirler («Edebiýat»).*

hat-sowatsyz: Okuwsyz, bilimsiz, aň-bilimsiz. *Bu hili atalar sözünde hat-sowatsyz türkmen zähmetkeşleri özläriniň sowatly, bilimli bolmaklary barasynda isleg-arzuwlaryny beýan edipdirler («Edebiýat»).*

- haw [haaw] Y:** 1. *Aýdylýan pikiri has takykklamak, ynandyrmak üçin ulanylýan sözsoňy kömekçi. Wasiliý tapylgysyz ýigit haw!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Bir habary eşdirmek, bir zat barada habar bermek maksady bilen uzagrakdan gygyrylyp aýdylýan sesi aňladýan söz. *Ertir arçyn seçiljekdir-le, haw!* (A.Gowşudow, *Eserler*).
- haw YY:** It üýrende ýa-da it üýren ýaly edilip biri gorkuzyljak bolnanda çykýan ses. *Bir gezek «haw» edemde, «wä-ä» diýip gygyranyň ýadyňda barmy?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- hawa:** 1. Gepleşikde aýdylan zady tassyklamaklyga ýa-da onuň bilen razylaşmaklygy bildirmek üçin ulanylýan jogap sözi. *Seniň kitabyň täzemi? Hawa, täze!* 2. Bir zat barada aýdylan jemlemek üçin «hakykatdan-da, dogry, elbetde» diýen manyny aňladýan giriş sözi. *Hawa, mama, men gitdim, sen hem bildigiňden galma!* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Gürrüň wagtynda ýatdan çykyg galan bir zat ýada düşen de, şol zady aýtmak üçin öňünden aýdylýan söz. *Hawa, düýnki lektsiýadan soň kino-da gördük!*
- haw-haw:** ser. Hawwuldy. *Bakman itni haw-hawuna, Bir gapyny açdy eli* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).
- hawlamak:** Hawwuldyly ses etmek, hawwuldyly ses çykarmak.
- hawlaşmak:** Hawwuldyly ses edişmek.
- hawwuldy:** It üýrende yzly-yzyna çykýan ses ýa-da şoňa meňzedilip çykarylýan ses. *Öten gije ol obanyň itleriniň hawwuldysy ýatmady.*
- haý Y:** Güýç, kuwwat, gujur. *Ol tebibni haýy gidip, waýy galypdyr* («Tokmak» jurnaly). *Atageldi demigin haýy gaçan gurbagany onuň jübüsine saldy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). ♦ **haýy gaçmak-** 1) Bady ýatmak, gowşamak, ýuwaşamak; 2) Ýyrtlyp ýa-da ýykylyp başlamak, könelmek, urgy gaçmak. *Ýegşerdipdir agyr durmuş, jaýlaryň-da gaçdy haýy* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).
- haýyny almak-** ser. Haýyny gaçyrmak. **haýyny gaçyrmak-** Badyny ýatymak, howuny almak, gowşatmak. *Soňky söz Agsak mürzäniň haýyny gaçyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- haý YY:** Bir işi makullamaklygy ýa-da oňa pisindi oturmazlygy aňladýan umluk; Ah, wah, arman. *Haý, berekalla! – diýip, açarlary alyp synlap görse, edil öz jübüsindäki açarlaryň taýy eken* (Myraly). *Haý, Läle, bilmedim. Elbetde, täsir edip bilseňiz, gowy bolardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Haý, seniň edeniňbar bolsun!* ♦ **haý diýmek-** Eden etmişi, garagolçylygy üçin käýemek, ýazgarmak. **haý diýmän-** Salymyny bermän, derrew, basym, tiz. *Siziň ogluňyz Myrat, haý diýmän ýetişer* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Haý diýmän jaý-da ýetişdi* («Ýaş Kommünist» gazetini).
- haýa [haýaa]:** Utanç, şerim. *Garaz, gelinlik haýasy perde bolup, birinji gezek özüni zordan saklady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sende haýa bolmasa nätjek?! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*
- haýal:** 1. Çalasyn däl, tiz däl, ýuwaş halda (hereket barada). *Gülkiň gursun, näme haýal edýärsiň?! (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Enäniň göwnüne otly haýal ýöreyän ýalydy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Agras, äwmezek, gowşak. *Ol işe örän haýal adam.* 3. göç. m. Gutaryp barýan, demini sanap ýatan, haýallan (Syrkaw hakda).
- haýaljyramak:** Haýy gaçmak, bady gowşamak, uýaljyramak, utanjyramak, aljyramak. *Aman poşçy haýaljyrap: -Haýsy oglum! –diýdi* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Nabat haýaljyrap, içini çekdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- haýaljyratmak:** Haýyny gaçyrmak, badyny gowşatmak, utandyrmak, aljyratmak. *Nobat mirap ýagly ýüzüniň derini süpürüp, ony haýaljyratmak isledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- haýaly [haýaaly]:** Utanjaň, uýaljaň, ynsaply, utanç-haýasy bar bolan, edepli.
- haýalylyk [haýaalylyk]:** Utanjaňlyk, uýaljaňlyk, edeplilik.

haýallamak: 1. Bady gaçmak, hereketi peselmek, gowşamak, ýuwaşamak (hereket barada). *Ol gyz ýagşyň haýallanyny görüp, köne geýimini endamyna çolapdyr-da, soltan söýne jogap beripdir* (Myraly). *Ýüreginiň işlemegi haýallady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Haly peselmek, ysgyndan gaçmak, erbetleşmek, agyrlaşmak.

haýallanmak: Bady, hereketi gowşap, ýuwaşap başlamak. *Wagonlaryň tigirleriniň aýlanyşy barha haýallanyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

haýallaşmak: 1. Bady gaçyşmak, hereketi peselişmek, gowşaşmak, ýuwaşaşmak. 2. Haly agyrlaşmak, ysgyny gaçyşmak, peselip başlamak.

haýallatmak: 1. Bady gaçyrtmak, hereketini peseltmek, ýuwaşatmak, gowşatmak. *Oglanlar mekdebiň gapdalynda gelenlerinde, ädimlerini haýallatdylar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Halyny agyrlaşdyrmak, ysgyndan gaçyrmak, peseltmek.

haýallyk: 1. Ýuwaş hereketlilik, ýuwaşlyk, gowşaklyk. *Asmanyň bir çetinden turan bulutlar bölek-sölek haýallyk bilen göçýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Agraslyk, äwmezeklik, ýuwaşlyk, ysgynsyzlyk. *Onuň ozal hem ysgynsyz sesi örän haýallyk bilen gelýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

haýa-ser [haýa-ser]: ser. Haýa. Utançdan, haýa-serdan geçipdir.

haýasyz [haýaasyz]: Utançsyz, şermende, bihaýa, masgara. *Goý, muny berk bilsin her bir haýasyz. Hyýanat hiç wagt galmaz jezasyz!* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

haýasyzlyk [haýaasyzlyk]: Utançsyzlyk, şermendelik, bihaýalyk, masgaralyk. *Ýene haýasyzlyk edip, ýalaňaç gezýärsiň-diýip gygyrды* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Jahanyň guraklygy seniň ýaly bozgaklaryň haýasyzlaryň köpelmegi zerarly dälmi?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

haýa-şerim [haýaa-şerim]: ser. Haýa.

haýat [haýat]: 1. Daşyna diwar aýlanan ýer uçastogy, howly. *Meret ol haýatyň hasylyny ine-gana inine siňdirmese gerek-diýýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zadyň daşyna palçykdan, kerpiçden ýa-da agaçdan salynýan diwar, germez. *Aňyrdan ylgap gelýärkäm, haýatdan ýyklydym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

haýbat: Birine ýa-da bir zada edilýän abaý-syýasat. *Meniň düýämi sürer sen, Maňa haýbatyň urar sen, Indi ne baryn görer sen, Şu käriňi goýgun indi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Şolar ýalyň haýbatyndan gorkup, meniň bagtymy garaltjak bolsaň, eliň bilenjik öldüräý! – diýdim* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **haýbat atmak-** Dazarylyp birini gorkuzjak bolmak, abaý etmek. *Maňa ýazan hatlaryňa-da jogap bererin! – diýip, ýalandan haýbat atdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

haýbatlak: Daş görnüşinde haýbaty bar bolan, epeý görnüşli, haýbatly. *Haýbatlak murtly daýaw bir adam elini gysdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haýbatlanmak: 1. Haýbat atmak, herrelmek, dazarylmak. *Birden serdar haýbatlanyp, ýaraglarňyz alyň! – diýdi* (R. Seýidow, *Lebap Gyzy*). 2. ser. Dogumlanmak.

haýbatly: 1. Daş görnüşü boýunça gözi dokundyrýan, oňat täsir galdyrýan, haýbatlak. *Şu obanyň ortasynda haýbatly beýik gala magallaklaýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Dogumly, batly. *Ol haýbatly geplemesini ýuwaşatdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 3. Uly sarsgynly, güýçli. *Haýbatly gümmürdi boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

haýdamak: 1. Çalasyn hereket etmek, çalt gitmek, çalt iş etmek, depgini güýçlendirmek. *Ol Dürnabadyň haýdaýan ellerine ýene syn edip durdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Haýdaň, oglanlar, agşama çenli gutaralyň!* («Mydam Taýýar» gazeti). *Ýatmaň, ýapyşyň işe, işe haýdamak gerek* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). 2. Çalt sürmek, gyssagly kowup alyp gitmek. *Eziz bagyrtlak butly, tüýli bugrany ýene çaltrak haýdady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly*

Ädim). 3. Howlukmaç ýöräp gitmek, ylgap gitmek, çalt ýöremek. *Halnazaryňka bakan haýdap barýan Umsagül hem gygyryp geçdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garly ussa hem ýoluň gönüsi bilen öz öýüne baka haýdady* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 4. Kowup goýbermek, kowmak. *Men seni şu wagtyň özünde ýeňsäňden itip haýdajak* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

haýdan-haý: Ur-tut, tizlik bilen, çalt, basym. *Artyk Aşyr dagynyň hataryna haýdan-haý goşulaýmaýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Haýdan-haý onuň ýüzüne sowujak suw sepiň!* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

haýdaşybermek: 1. Ur-tut işe girişip, işläp başlabermek, bir işi dumly-duşdan edibermek, ýapysybermek. *Näme seredişip dursuňyz, eliňizi çermäň-de haýdaşyberiş!* *Okuw diýseler, aýalu-erkek pişmä çozan ýaly haýdaşyberýärler-diýeninden, Altyn eli depderli işikden girdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir ugra sürüp, haýdap gidisibermek, çalt ýola düşüsibermek.

haýdaşmak: 1. Çalt hereket, depgin bilen işleşip ýörmek. *Beýleki ýygymçylar bolsa, munuň at gaýtarym önünde haýdaşyp pagta ýygýarlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Haýdap äkitmäge kömekleşmek, çalt sürüp äkidmek, sürüşmek (mal hakda). 3. Gyssagly, howlugsyyp barmak. *Gyş geýimli okuwçylar mekdebe ýetmäge has howlugaýan ýaly, haýdaşyp gelýärdiler* («Pioner» jurnaly).

haýdatmak: 1. Çalasyn hereket etdirmek, çalt işletmek, depgini güýçlendirmek. 2. Çalt sürdürmek, gyssap kowdurmak, äkitdirmek. 3. Kowduryp goýbertmek, kowdurmak, çykartmak, boşatdyrmak. *Men ony häziriň özünde gullukdan haýdadyp, işini suda geçireýin. Hany göreli, ondan soň nähili heňden gopýarka!?* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

haý-dek: haý-dek diýmek- ser. Haý-küş etmek. 2. *Bir «haý-dek» diýen adam bolmazmy muňa?!* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

haýhat [haýhaat]: 1. Arman, haýp. *Birisi talanyp, biri ýeňipdir, haýhat, gara ýere köp gan siňipdir* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). 2. Gykylyk, zenzele, gopgun, azap, jebir. *Öten gijäniň haýhadyny sen soram, men aýtmaýyn!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haý-haý: 1. Ýuwaş, seresap. *Haý-haý! Çöwşiniň gazygy bardyr, habardar bol!* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Haý-haý, heleý, öwünseň hem ýagdaý bilen öwün!* – *diýip, ynanmazlyk etjek boldy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Bä, elhepus, baý-baý.

haý-haýly: 1. Gyzgalaňly, şowhunly. *Gurçuk idetmegiň haý-haýly günleri gelip ýetdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Başlanar kolhozyň haý-haýly günü, gijesi-gündizi ýatymaz ony* (A. Kekilow, *Söýgi*). 2. Köp gürrüňli, galmagally. *Bir haý-haýly waka adamlarda täsin bir täsir galdyrdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haý-haýow: Baý-baý, bä, elhepus. *Haý-haýow, sen ýeldirgemedik bolsaň, şeýle geýime girermidiň!* («Tokmak» jurnaly).

haý-howaýy [haaý-howaaýy]: Biderek, bolgusyz, boş, ugursyz. *Dünýäni haý-howaýy sözden doldurmaga hajat yok ahyry! Sen haý-howaýy pikire, bolgusyz printsipe eýermän, mazalyja oýlan-da, kemsiz düşün!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haýykdyrmak: Birinden ýa-da bir zatdan heder etdirmek, haýran galdyrmak, sustuny basmak, geňirgetmek. *Pökgi wala bolsa ikerjiňläň adamlary gürrüň bilen haýykdyrjak* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biý, täjir, sen gideňde, bujagaz çaga bu gün-erte boljak bolup durmanmydy näme?! – diýip, ärini haýykdyrypdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

haýykmak: Birinden ýa-da bir zatdan heder etmek, özünden ökde görüp çekinmek, geň görmek, haýran bolmak, sustun basylmak, geňirgemek. *Artyk onuň şol wagtky keşbini görende haýykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol gulagy bilen eşiden zadyna haýygan ýaly gözünü petrettdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

haýyn [haaýyn]: Halkyna dönüklük edýän, watanyňy, halkyny satýan, dönük, ähtiýalan. *Gulluhanyň Aşgabat haýynlary bilen agzynyň birligi anyk görnüp durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haýynçylyk [haaýynçylyk]: ser. Haýynlyk.

haýynlyk [haaýynlyk]: Ähtiýalanlyk, dönüklük. *Ol haýynlyk edip, ähtinden dänýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Olaryň şol haýynlyklary, ylaýta-da gyrak-bujakdaky ölkelerde güýçli gidýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haýyr: 1. Peýda, nep, girdeji. 2. Bähbit, goldaw, ýardam. *Suwarýsyň düzgüni näçe dogry bellense, suwarmakdan gelýän haýyr şonça hem köp bolar* (F. G. Sewostýanow, *Türkmenistanda Gowaçanyň Suwarýlyşy*). *Ol bende ilň haýry üçin kärende bahanasy bilen dünýäniň puluny beremiş* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Oýlaryp gör, dinden haýyr gördüňmi, Dinli bolup birgün rahat sürdüňmi?* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*). *Kakasy, bu haýyr tapan öýümizi har etmän, ol ýerde ýygnap goýaýaly! – diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Her işiň haýry ýagşydyr, toýuň gelsigi bagsydyr* (nakyl). 3. gepl. d. Bolýar, ýagşy, lepbeý. ♦ **agzyňy haýyr açmak** – ser. Agyz. Agyz, Gülsüm, päliň-niýetiň nähili? Agzyňy haýyr açgyn! (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **ugur haýyr bol-a!** – ser. Ugur. *Myrat olary görüp: – Ýeri dostlar, ugur haýyr bol-a! – diýdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

haýyrlanmak: 1. Peýdalanmak, ulanmak. *Olar biziň arabamyzy haýyrlanyp ýörler*. 2. Haýyr görmek, peýda göremk, girdeji almak (söwda-satyk hakda). *Ýerden köp haýyrlanmak maksady bilen öýleriň ýokarky etajlaryna balkon edipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy).

haýyrly: 1. Peýda berýän, kömek edýän, haýyr edýän, nepli, bähbitli. *Haýyrly işe baş goşmak gerek*. 2. Peýdaly, gazançly, girdejili (söwda-satyk hakda). ♦ **ertiriňiz haýyrly bolsun!** – Ertir.

haýyrlylyk: Haýyrly bolmaklyk, peýdalylyk, bähbitlilik, girdejililik.

haýyrsyz: 1. Peýda bermeýän, haýyr etmeýän, kömek etmeýän, nepsiz, bähbitsiz. *Ol menden gözüniň gytaklaryny aýyрман ýören adamlar gaty haýyrsyz adamlar eken* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Peýdasyz, gazançsyz, girdejisiz (söwda-satyk hakda).

haýyrsyzlyk: 1. Haýyrly dällik, peýda etmezlik, nepsizlik, bähbitsizlik. 2. Peýdasyzlyk, gazançsyzlyk girdejisizlik (söwda-satyk hakda).

haýyr-şir [haýyr-şiir]: Pal atmagyň bir görnüşi, ýeriň ýüzüne yzly-yzyna «haýyr» (peýda) diýip bir çzyk we «şir» («şer»-zyýan) diýip bir çzyk çekip, bir zadyň ýagdaýyny, netijesini görmän biljek bolmaklyk.

haýys [haaýys]: Bir zerurlygy, islegi kanagatlandyrmak barada birinden edilýän towakga, ýüz tutma. *Biziň saňa arzymyz bar, dogrusy, haýysymyz bar!* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Aýnanyň haýysy, enäniň nalyşy ony wagtlaýyn köşetdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol meniň ähli haýyslaryma-Bolýar janym! – diýip jogap berdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

haýkylyk: Gykylyk, galmagal, zenzele. *Arabaçy keselliniň haýkylygynyň arasyna «hä-çüw» diýip, sesini goşdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

haýkylyklamak: Galmagal etmek, gygyryp zenzele etmek, gykylyklamak. *Näme haýkylyklaýarsyň?!*

haýkyryşmak: 1. Galmagal edişmek, gygyryşyp käyeşmek, zenzele edişmek. 2. gepl. d. Batly ses bilen kişňemek, gygyryşmak. *Atlar biri-birine haýbat atyşdylar, haýkyryşdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haýkyrmak: 1. Galmagal etmek, zenzele turuzmak, batly aglamak. 2. Käýinip gygyrmak, gati käýinmek. *Podpolkownik gazap bilen haýkyrdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Tüpeňi ogurlatdyňmy? – diýip, Pökgen haýkyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. gepl. d. Batly ses bilen kişňemek. *Meleguş atlylara haýbat atyp, haýkyrmak bilen asmana towuşýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

haýkyrtmak: 1. Galmagal etdirmek, gaty aglatmak, zenzele turuzdyrmak. 2. Käýedip gygyrtmak, üsgüne gygyrtmak. 3. *gepl. d.* Batly ses bilen kişnetmek, gygyrtmak.

haý-küş: haý-küş etmek- 1) Kowup gaýtarmak, garawullyk etmek. *Adamlar ýatagyň çar töwereginden «haý-küş» etmek bilen saklap durdular* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. *göç. m.* «Gowy bol, erbetçilik etme» diýmek, «haý-dek» diýmek, göz-gulak bolup aladalanmak. *Sen ogluňa «haý-küş» diýmegiň deregine, gürrüňi eýläk-beýläk çekip, özüňde günä goýañok* («Sowet Edebiýaty» *jurnaly*).

haýp: 1. Nebsiň agyryp, rehimiň gelip, arman çekip aýdylýan söz, arman. *Haýp, meniň sözüm ýerde galypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Haýp, meniň çeken zähmetimiň beren netijesi başga adama abraý boljak* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Özüň şeýle gowy ýigit welin, haýp, bir gözüň çüýşe-dä!* (A.Gowşudow, *Eserler*). 2. *İsrip, yrýa, zaýa. Yekeje gylçygnam etmeris haýp, Diýip, ýaşulyny goldaýar ýygnak* (K. Gurbannepesow, *Gowşular*). 3. Biderek, beýhuda, netijesiz. *Gül ýaly ýaş ömrümi ýangynly çöllerde hiç zat görmän, haýp geçirdim* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). *Oglanlaryň kakasy bu dünýäden haýp ötmeli boldy* («Tokmak» *jurnaly*). ♦ **haýpyň gelmek-** Nebsiň agyrmak, gaýgyrmak, gynanmak. *Haýpymyz gelse-de, biziň sungatymyzyň käbir eserleri individual sypatlarynyň ýoklugyndan kösenýärler* («Sowet Edebiýaty» *jurnaly*).

haýpykmak: ser. Haýykamak.

haýran [haýraan]: 1. Geň, täsin. *Munuň gönümel, sada, gepe çeper bolşuna haýran!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Nepes aga şu işe haýran galyp durandyr* (Ata Salyh, *Eserler*). *Mawynyň agzyna gelişmeýän manyly sözlere Artyk haýran galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Birine ýa-da bir zada gaharyň gelip aýdylýan käýinç söz. *Bu haýrany näme üçin saklaýandyr öýdýärsiň!* («Türkmen Pesalary»). *Nä derdiňe ýaratjak, Bu zyňyndy haýrany* («Mydam Taýýar» *gazeti*).

haýsy: Tertibi boýunça belli birini, köp zadyň birini görkezip gelýän ýa-da «neneşi?, nähili?, nätüýsli?» diýen manydaky sorag aňladýan çalyşma. *Bilmedim men, haýsy bagyň, Haýsy bakjaň lälesi sen* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *bilmen, seň bu börüňni haýsy haýýar biçipdir; iň bolmanda üstünden on-on baş ýyl geçipdir* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Çagalar onuň haýsy haýwandygyny bir bada hakydalaryna getirip bilmediler* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenini Gürrüňi*). *Men bir özüm haýsy deşige girsem hem sygryn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **haýsy aşyň gatygy-** ser. Aş. *Döwür üýtgedim bolsa, Aýgül haýsy aşyň gatygy bolup biljekdi?* («Sowet Edebiýaty» *jurnaly*).

haýt: 1. Käbir haýwanlara duýduryş, medet bermek maksady bilen aýdylýan söz. *Meni-Haýt, çüw! – diýip debsäberdim* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *O! ýaba gözünü alardyp: - Haýt! – diýip irişmesini silkdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Düýä «haýt» diýmek hem medet* (nakyl). 2. Birine ätiýaçlygy seresaplygy duýdurmak üçin ýüz tutulanda aýdylýan söz. *Haýt, ýykylaýma!* 3. Baýram, toý.

haýuk [haýuuk]: bir haýukdan soň- Biraz wagt geçenden soň, bir wagtdan soň. *Bir haýukdan soň özüne geldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bir haýukdan soň Pälwan başyny göterdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

haýuw [haýuuw]: Türkmen aýal-gyzlarynyň biri-birine ýüzlenende ulanýan sözi. *Haýuw! Güldese, Güljahan-a, suwlaryňyzy alyň, içerileri tämizläň!* (A. Gowşudow, *Eserler*).

haýwan [haýwaan]: 1. Öýde ýa-da meýdanda ýaşaýan jandar, mal-gara, janawar. *Gowşud han şol bendini tutan wagtynda, bu ýeriň üsti ok atsaň geçmeýän tokaýlyk bolup, ýyrtyjy haýwanlaryň mesgenidi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Haýwan ysgaşa-ysgaşa, ynsan soraşa-soraşa* (nakyl). Adam

alasy içinde, haýwan alsy daşynda (nakyl). 2. gepl. d. Adamkärçiligi başarmaýan, duýgy-düşünjesi ýok, bolgusyz adama aýdylýan gödek söz.

haýwanat [haýwaanaat]: Haýwanlar, haýwanlaryň jemi. *Haýwanat dünýäsi hem örän köp dürlüdür (Gadymy Dünýä Taryhy). Olar haýwanat bagyna girdiler («Pioner» jurnaly).*

haýwere YY: *med. Erbet ýokanç kesel, pis açma keseli. Heýwerä hiçbir dermen çäre edip bilenok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bize heýwere keselliler ýaly bakýarlar (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

haýýar [haýýaar]: Bihaýalyk bilen galmagal turuzýan, nadara, dawa edýän, jenjelçi, şermende. *Men haýýarmydyryn?! (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bu adam hiçbir derde ýaramajak haýýar eken-ow! (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).*

haýýarçylyk [haýýaarçylyk]: *ser. Haýýarlyk. Haýýarçylyk etmek.*

haýýarlyk [haýýaarlyk]: Bihaýalyk, şermendelik, nadaralyk, haýasyzlyk. *Bular şunuň ýaly haýýarlyga salyp etjegini eder (A. Gowşudow, Eserler). Hatda ol gürlän wagty haýýarlyk bilen gözünden ýaş hem çykardy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

haýýat [haýýaat]: haýýady göçmek- *Zähresi ýarylmak, gaty gorkmak. Ýazmyradyň haýýady göçüp, ýüzi ak tam boldy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hazan: Musulman ýyl hasaby boýunça: Akrabyň oň ýanyndaky hasap-hesip, güýz paslynyň ýapraklar dökülip, ekinleri sowuk uraň döwri. *Mizan bir eýýäm geçdi, hazan hem entek oňde (N. Esenmyradow, Ýaş Naturalist). ♦ hazan ýeli-* Hazanda ösýän gazaply ýel; betbagtlyk. *Sen ilkinji berdiň doganlyk eliň, Bize ýok edişdiň hazanyň ýelin (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* **hazan urmak-** *Ýitgi, ölüm-ýitim ýaly betbagtlyga duçar bolmak.*

hazyna [hazyyna]: 1. Döwlet emlägi we onuň saklanýan jaýy. *Ol bir gün patyşanyň hazynasyny urýar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 2. Mal-mülk, pul, baýlyk, genç. *Tükenmez hazynam bolandan, uýalmaz ýüzüm bolsun (nakyl).*

hazynaçy [hazyynaçy]: Hazyna seredýän, hazynany saklaýan.

hazynadar [hazyynadaar]: Hazynanyň, baýlygyň, mal-mülküň eýesi. *Ýagman, Çeleken, Gowurdak, Gutarnyksyz haznadardyr (R. Seýidow, Eserler).*

hazynadarlyk [hazyynadaarlyk]: Hazyna, mülke eýeçilik ýagdaýy.

hazlamak: Hazzlydyly ses çykmak, wazlap durmak (ýel hakda). *Hazlap ösýän şemal köwsrlap urýardy.*

hazlaşmak: Dumly-duşdan şemal urup hazlap, wazlap durmak. *Teläriň dumly-duşundan şemal hazlaşyp durdy.*

hazlawuk: Hazlap duran, hazzlydyly seslenýän (ýel hakda). *Onuň edil bir kertinde, hazlawuk şemaldan sowa ýerde otrýadyň uly çadyry bardy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hazzar [hazzaar]: *kön. s. Ölümiň öýünde, kynlyk bilen, zordan. Uly kyrkyna ýatmanka, gurçugymyza bir emgek sataşdy, hazzar planymyzy doldurdyk (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Hazzar diňe on-on baş ädim ýakyn gelip garan adam bu ýeriniň aýratyn bir tutumyň-desganyň düýbüdigine gözünü ýetirip biljekdi (A.Gowşudow, Eserler).*

hazzyk: Gowşak zehinli, ýatkeşligi gowşak bolan, kütek, ugursyz, bolgusyz.

hazzyk-huzzuk: *ser. Wazzyk-wuzzuk.*

hazzyklyk: Gowşak zehinlilik, ýatkeşligi gowşaklyk, küteklik, ugursyzlyk, bolgusyzlyk.

hazzyldy: Güýçli ýel turanda, ýeliň güýji bilen bir zat batly aýlananda we ş. m. ýagdaýlarda çykýan wazzyldyly ses.

hä: 1. Gepleşikde «howa, dogry» diýen ýaly razylaşmaklygy görkezýän söz. 2. Bir zat barada edilýän pikiri, gümany aňladýan giriş sözi. *Hä, suwuň başynda seniň näme üçin egleneniňi, bilýäriň (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 3. Güýçlendiriji ownuk söz bölegi. *Mugt bermedigine – hä gözüm ýetýär! (N. Pomma, Taýlak*

Hyzzyn). ♦ **häsini ýetirmek** – Gürründeşiň gürrüniňi diňläp, ýygy-ýygydan «hä» diýmek.

häzir: 1. Şu wagt, şu wagtyň özünde. *Men häzir ýeke-de bolsam, mende millionyň ynanjy bardyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Oglanlar, biz häzir hiç zat edip bilmeris!* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenîň Gürrüňi*). *Häzir mekdebiň okuw-tejribe uçastogy ekin ekilmegine doly taýýarlandy* («Mydam Taýýa» gazeti). 2. Şundan biraz öň, ýaňy. *Häzir ýygnaçda hemmesini aýtmadylarmy näme?!* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 3. Taýýarlanyp goýlan, taýyn, taýýar. *Onuň bir daban ýeri üçin men janymy bermäge häzir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hawa, imperialistler olara «kömege» gelmäge häzir* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

häzir olmak – 1) Ätiýaçly bolmak, seresap bolmak, hüşgär bolmak. *Ahaw, häzir boluň, adammyka beri?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 2) Bişmek, ýetişmek. *Nahar häzir boldy, orta bir çanak palaw geldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3) Peýda bolmak, ýüze çykmak, gelmek. *Birden gökden düşen ýaly bolup, bularyň goşunda üç atly bir pyýada – dört sany ýaragly adam häzir boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

häzirki: 1. Şu wagtki, şu wagtyň özündäki, bolup duran. *Ýagşyň häzirki guýaýşy ertir ýola çykylmagyny gorky astyna salýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Ýaňky, hälki. *Eziziň häzirki çykyşy tötänden ýaly bolsa-da, onuň aslynda gizlenip ýatan bir syry bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Häzirki ýygnaçymyz Diňe bir söz üçindi* (A. Nyýazow, *Şygrylar*).

häzirlemek: Taýýar etmek, taýyn etmek, häzir etmek, taýýarlamak. *Laçyny Aşgabad çapyşyga äkitmäge häzirleýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Näzik gap-gajy häzirleýär, hamyr ýugurýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

häzirlenmek: Taýýar bolmak, taýýarlanmak, häzir edilmek, taýynlanmak. *Toýa häzirlen ýaş juwan ýaly, Silkinýär açylýar onuň jamaly* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Mallara agşam oty häzirlenýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

häzirletmek: Taýýar etdirmek, taýyn etdirmek, häzir etdirmek, taýýarlatmak. *Nahar häzirletmek*.

häzirleşmek: Häzirlemäge kömekleşmek, bile häzirlemek, taýynlaşmak, taýýarlaşmak. *Mallaryna agşam oty häzirleşýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

häzirlik: 1. Görülýän taýýarlyk, taýynlyk. 2. Hüşgarlik, seresaplyk.

häzirlikçe: Şu wagt az möhletli, wagtlaýyn. *Men bu gazeti ondan häzirlikçe gizläýin, muny okap görse, onuň ýüregi ýarylýar. Sen maňa häzirlikçe ýeňiljek bir zat taýýarla!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

häki: ser. Hälki. *Häki gürrüň berýän ikinji aýal gapydan garganyp çykdy* («Tokmak» jurnaly). *Altyn keçäniň aşagyndaky häki haty aldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

häkim: kön.s. Ýurt eýesi häkimiýet eýesi, hökümdar. *Ol beýik häkim ahyryn! Kim onuň gudratyny bilmeýär* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

häkimiýet: 1. Syýasy hökümdarlyk. 2. Döwlet gurluşy, edara etmek täri, ýoly. *Emma Sowet häkimiýetiniň duşmanlary arkaýyn ýatmaýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň ýiti satirasynyň tygy Sowet häkimiýetiniň duşmanlarynyň garşysyna gönükdirilýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

häkimiýetlik: Häkimiýete has bolan, eýeçilik. *Öz töweregine häkimiýetli gözi bilen garady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

häkimlik: Höküm sürmeklik, häkimiýet eýesi bolmaklyk, hökümdarlyk, agalyk. *Belent häkimlik kreslolarýndan birine göwresini atmak, onuň ýetüwsiz arzuwydy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

häli: 1. Şu wagt däl, bir eýýäm, öňräk, öň. *Biz-ä häli okap gördük!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Heniz, şindi, entek. *Bu hem häli ulusy däl, kiçisi, ululary Moskwadan söz alýar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Tokaý häli-hä parahat dem*

alýar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Häli men gitsem, boş boş gelmejegim – ä bilýärim!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

häli-şindi: Gaýta-Gaýta, yzyny üzmän, bir syhly, yzly-yzyna, mydama. *Ýeke galan şu jaýda ýaşayan maşgalanyň iki üç sany ownuklu-irili çagalary işikde oýnaýardylar, häli-şindi girip çykýardylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Olar häli-şindi göz gytagy bilen Ahmedä garap, özara hümrdeşen bolup otyrdylar* (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Görnükli ýazyjylarymyz täze başlan edebiýatçylara häli-şindi maslahat berýärdiler* («Tokmak» jurnaly).

häлки: Şu wagtky däl, şol wagtky, öňki, häki. *Ol ýene-de hälkisi, şähdaçyklygy bilen meni garşylady* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Häлки agy-eňremelere azaplanyp baranlar-da, heý duşmana syr berermi?!* (B.Soltannyýazow, Kümüş).

händek: Gazylyp ygumy gyrasyna çykarylan uzyn çukur.

häsiýet: Adama mahsus bolan gylyk, özüňi alyp baryş, endik bolan sypat, hüý. *Adamçylyk häsiýetini ýitiren ýyrtyjylar!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Potdy adamçylygy öwrendekli häsiýetinden ileri tutdy.* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ozal munuň beýle häsiýeti yokdy-la !?* («Sowýet Edebiýaty» jurnaly).

häsiýetdeş: Hüý- häsiýeti bir, häsiýetleri meňzeş, gylykdaş, pikirdeş. *Seniň bilen häsiýetdeş, pikirdeş bolmasa, ol dogan bolanda ne peýda?!* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).

häsiýetlendirmek: Gylyk- häsiýetini beýan etmek gylyk- häsiýetini doly görkezmek, bolşuny aýtmak. *Agahany häsiýetlendirmek üçin, biz şol çapan hakyndaky şu wakany beýan etdik.* (A.Durdyýew, Saýlanan eserler).

häsiýetli: 1. Gowy ýuwaş gylygy bolan. *Haý, janawar, haýp boldy, adam ýaly düşgür häsiýetli haýwandy! – diýip taryplady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Gylykly bir (şol) häsiýetdäki, sypatly.

häh: Hiç zatdan bihabar halyňda adyň tutulsa ýa jogap, ümlük. *Häh! – diýip, bir adamynyň süýji ukudan oýanany mälim boldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *«Maşyn» sözünü eşidip, Bakyýew «häh», «maşyn gelýär» diýýärmimi?! – diýip, oglan ýaly hasanaklap yerinden lurdy* («Kolhoz Günleri»)

hebent: hebent bolmak- İki-üç bolup goşulyşmak, birleşmek. *Şu iki garyp maşgala arkalaşyk bilen hebent bolup, daýhancylyk işine başladylar* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).

hebes: kön. s. Biderek, yerlyksiz. *Asla egri iş etmek örän hebesdir* («Tokmak» jurnaly). *Olaň saňa beýle aýyp ýapmagy belki gabahatdyr, belki, hebesdir* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Akylla bir söz bes, akmaga mün söz hebes* (nakyl).

heçjiklemek: 1. Okalanda sözleri bogna bölüp sakynyp, üzlem-saplam aýtmak. *Oglanjyk haty açyp, üzlem-saplam edip, heçjikleäp diýen ýaly okamaga başlady* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Halyçylar hakynda- diýip, heçjikleäp okamaga başlady* (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. göç. m. Bir aýdanyňy zol gaýtalap durmak, gep çintgemek.

heçjikleşmek: 1. Haty bogun-bogun aýdyşyp-okaşyp oturmak. 2. *gepl. d.* Biri bilen agzyňy deňäp sögüşip durmak, biri-biriňe gaýtawul berşip durmak. *Rayonda birisi bilen telefonda gürleşýär, onuň bilen heçjikleşýär – diýdi* (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

heçjikletmek: 1. Sözleri bogun-bogun edip, bölüp okatmak. *Haty heçjikledip okatmak.* 2. bir zady zol gaýtaladyp oturtmak, sözletmek.

heder: heder etmek- Çekinmek, gorkmak, haýykamak. *Aklar Gyzyly handan heder edýärdiler. Ataýry gelinden Halnazaryň hataryndaky iki aýaklylar däl, hatda dört aýaklylar-da heder etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

he-he-he: Gülki aňladýan ses. *He-he-he, sen özüňe osma, Popuşow gadyr bilmezlerden däl* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hek: 1. Hek daşynyň üstüne suw guýup ýakmak arkaly taýýarlanylýan kaltsiý okisi, ak reňk madda. *Sen şu gün hemme baglaryň düýbüne hek çalyň hem dermanlap*

çyk (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 2. Hat ýazmak, çyzgy çyzmak we ş. m. üçin ulanylýan ak reňk madda. *Nazar bolsa eline hek alyp, mugallyma garaşdy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **hek etmek-** 1) Doly ýerine ýetirmek, berjaý etmek; 2) Kül etmek, ýok etmek. *Wah, jan oglum, ony gurçuk iýip hek eder!* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

hekaýa [hekaaýa]: Kyssa görnüşli çeper ýazylan çaklaňrak proza eseri. *Kiçiräk hekaýalar ýazmak üçin olara näçe wagt gerekkä?* («Tokmak» jurnaly). *Sansyz hekaýalar, köp beýik syrlar, ýürekde möwç urýar Jeýhun dek daşyp* (R. Seýidow, *Eserler*).

hekaýat [hekaaýat]: Bolup geçen ýa-da bolup duran waka, hadysa, ýagdaý. *Öýüňizde näme hekaýat bar, hany siz bir gowy düşündirip aýdyň?* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Bu nämäniň hekaýatyka?* («Görogly» eposy).

hekem: 1. kön. s. Öý, jaý, mesgen. *Sopy pessejik hekemine çykyp, töweregine göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Elguş oturar ýaly ýörite edilen sokudaş görnüşli beýiklik. *Niçe ýyllar baýguşlara hekem boldy ol haraba!* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

hekgal [hekgaal]: dial. Bir sers boýly iki uýy inçeldilen agajy uzyn agaç bilen kakyp oýnalýan oýun.

hekgerilmek: Dogumsyran bolup dikgerilmek, örän batyrgaý gepledi (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

hekgerişmek: Dogumsyraşan bolup dikgerişmek, gopbamsyraşmak. *Gybat edip oturan aýallar ony görüp hekgerişdiler* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

hekgermek: Dogumsyran bolup dikgermek, özüni hondan bärsi tutmak. *Äşebibi aýaklaryny aşak sallap, diwanyň üstünde hekgerip oturdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Madyr-madyr edip meniň başyma, günde gije hekgerýärsiň gaşyma* (A. Mergenow, *Goşgular*).

hekgertmek: Dim-lik göneltmek, dik tutmak, dikgertmek. *Mama börügin hekgerdip geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İne şu baryşda birden onuň ýabysy boýnuny hekgerdip, ýoluny kesip geçen baýtallyny gördi-de kişñedi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hekgildemek: Boýnuňy dik tutup, dikelibräk, höňk-höňk edip ýöremek. *Ol ussa artele ýakynlanynda, hekgildän bolup ýöredi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hekik [hekiik]: zool. Çal ýelekli uly bomadyk saýrak guş, çij.

hekim [hekiim]: kön. s. 1. Tebipçilik edýän adam, tebip, wraç, doktor. 2. Parasatly, paýhasly. *Ol «Lukman hekimden hem zor eken» diýerdi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

hekleç: Hek garyndyly, hekli. *Saýd Arabystanynyň käbir galyň gatlagy hekleç bolup, 1000-1500 metrden nebit berýärdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

heklemek: Hek çalmak, hek bilen agartmak. *Bular hem alma, ülje, armyt baglaryny hekläp we dermanlap gutardylar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

heklenmek: Hek çalynmak, hek bilen agardylmak.

hekleşmek: Hek çalyşmak, heklemäge kömekleşmek.

hekletmek: Hek çalyrmak, hek bilen agartdyrmak.

hekmet: kön. s. 1. Sebäp, zeper. *Şundan hekmet ýetenini bildi* («Görogly» eposy). 2. Ajaýyp güýç, syr, tilsim, paýhas. *Mama bir hekmet barlygyny aňdy* («Görogly» eposy).

heläk: 1) **heläk bolmak-** 1) Gurban bolmak, ölmek. *Men bu ýagdaýda komissary hem goldap bilmen, özüm hem heläk bolaryn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 2) Biderek gatnamak, gidip gelmek; netijesiz zähmet çekmek, biderek işlemek, biderek güýç sarp etmek. *Bir näçe günläp, gury heläk bolup ýer gazdym* (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 2) **heläk etmek-** 1) Bir zadyň ugrunda gurban etmek; 2) Netijesiz zähmet çekdirmek, biderek işletmek, azap çekdirmek, biderek zähmet sarp etdirmek.

- heläkçilik:** ser. Heläklilik. *Heläkçiligiň gerimine, möçberine baha bermek kyndy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*
- heläklemelek:** 1. Gurban etmek, öldürmek, aldyrmak. *bilip bolmaz, şowna düşmez birdenkä, örän hatarly iş heläklär, belkä* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. Heläk etmek, azap bermek, jepa çekdirmek, görgi görkezmek. *Olar Göroglyny birneme heläklejikdir («Görogly» eposy).*
- heläkletmek:** 1. Gurban etdirmek, öldürtmek, aldyrtmak. *Çopanlar iki sany ene baýtallaryny gaplaňa heläkledipdirler.* 2. Heläk etdirmek, azap berdirmek, jepa çekdirmek, görgi gördürmek. *Awa gidenimizde, bir keýik owlagyny tutjak bolup, özümi gaty heläkletdik.*
- heläklilik:** Heläk bolmaklyk, azap çekmeklik, görgi görmeklik. *Tyçenko komissary sydyryp bilse, ol özüniň heläkliligini hiç bir zat hasap etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- helemek:** Sygra we ş. m. mala bermek üçin suwuk hamyr görnüşinde edilýän hörek, iýmit, bulamak. *Ene nahar bişirýärdi, proklamatsiýalar üçin mawumtyl helemek we sonuň üçin-de ýelim gaýnadýardy* (M. gorkiý, *Ene*).
- helemhüjik:** gepl. d. Eýle-beýle, sähelçe, kiçijik. *Ol helemhüjik zatdan gorkar ýaly warryk batyr däl ahyry-diýip, Myrat ýalama Tüýlä, gyjyt berdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Näme-de bolsa, helemhüjik zat däl* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- heleý:** gepl. d. ser. Aýal 2. *Heleý ozaldan bir zat aňlan bolara çemeli* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- heliksalam [heliiksalaam]:** Berlen salama jogap üçin aýdylýan söz (aýallaryň gepleşiginde). *Heliksalam! Geleweriň! –diýip, oslagsyz gelen aýala seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hellewlemek:** 1. Yraň atmak, salgym atyp görünmek, galgamak. *Her ýerde hellewläp tallar göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Yap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa hellewläp erik agaçlary görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. gepl. d. Biderek sölpüldäp ýörmek, biderek ykmak. *Onsoň göreniň agzyna aňkarylyp, hellewläp ýörmegiň sebäpli hem sen bihepbe bolýarsyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- hellewleşmek:** 1. Yraň atyşmak, galgaşyp görünmek, galgaşmak. *Garagum kanaly gelyänçe, ol agaçlar hellewleşip duran baglyk bolar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Biderek sölpüleşmek, biderek ygysmak. *Şa leşgeri näwmyt bolup, ýabylaryny elesledip, hellewleşip yzlaryna dolandylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- hem:** gram. 1. Sözlemiň deňdeş agzalaryny, eýerjeňli goşma sözlemleri özara baglaşdyrýan kömekçi. 2. Güýçlendiriji ownuk bölek. *Bilseňiz has hem gowy («Tokmak» jurnaly). Meniň hem aýtmak isleýänim şol* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi* (nakyl).
- hemaýat [hemaýat]:** Kömek, arka, goldaw, ýardam. *Sadapdan hemaýat tapan umsaýgylaryň gözünde ýaş göründi. Ol-Berekella! Gaýrat ediň!-diýip, yza galanlara hemaýat berenden soň, pilini egnine atdy. Özüne hemaýat edeni üçin, ony hiç wagtda ýadyndan çykarmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hemaýatçy [hemaýatçy]:** Hemaýat ediji, hemaýat beriji, arka durujy, goldawçy.
- hemaýatçylyk [hemaýatçylyk]:** Hemaýat edijilik, hemaýat berijilik, arka durujylyk, goldaw edijilik.
- hemaýatly [hemaýatly]:** 1. Arka tapynan, arkadaýançly, arkaly, ýardamly. 2. Goldaw beriji, mylaýym. *Hemaýatly söz eşiden; arka tapan Gandym çydap bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hemaýatsyz [hemaýatsyz]:** 1. Hemaýaty ýok bolan, halsyz, güýçsüz. 2. Hemaýat berilmedik, kömeksiz, ýardamsyz, goldawsyz. *Sonuň üçin hiç kimden hemaýatsyz özi turmakçy bolup ugrady* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

hemaýyn [hemaáýyn]: Ýönekeý, mesawy, özara. *Aýsoltan ejesiniň tutuk diline ýol açmak maksady bilen, hemaýyn gürrüňe başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Halnazar ondan-mundan hemaýyn gürrüň etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hemdem: Ýakyn pikirdeş, ýoldaş, syrdaş, dost. *Ýekeje hemdemi-çüýşeli çyra, Lyp-lyp edip, ýagty saýlardy ýere* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hemişe [hemiişe]: 1. Her wagt, elmydama, mydama. *Aman poşçy hemişe atyny taryplaýar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Meniň gaýga, ýasa garşy durýanym, hemişe toý agtarýanym siziň özüňize mälim dälmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ozal, ozallar öň-öňler, öň. *Hemişeler bu ýerlerde başga çöp bolmazdy*.

hemişeki [hemiişeki]: Adatdaky, öňki, ozalky, owalky. *Onda hemişeki ýygralykdan zat gamlandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu günki duşuşyk Dürnabat üçin hemişeki duşuşyklardan tapawutlydy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hemişekilik [hemiişekilik]: Şol bir boluşdakylyk, şol öňkülik, şol bir ýagdaýdalyk, adatdakylyk. *Onuň hemişekiligi-hä däl! -diýip, başimiň ýüzüne sowally seretdi* (J. Akýýew, *Mergeniň Ogly*).

hemişelik [hemiişelik]: Az wagtlykça däl, müdimilik, mydamalyk, elmydamalyk, düýpleýin, baky. *Seniň beýniňde orun alan bozgaklyk, elbetde, hemişelik. Bolmanda-da men seniň bu ýerde hemişelik dældigiňi bilýärim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Uly il ondan hemişelik dyndy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Gel, indi ikimiz hemişelik dost bolaly!* (*Myrally*).

hemle: Gaharly edilýän abaý-syýasat, urulýan azm, gahar. *Guzubaýew şeýle belent äheň bilen helme etdi welin, onuň sesi garjygyp gitdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦ **hemle urmak-** Gaharly geplemek, azm urmak, dazarylmak. *Halnazar ýogyn, garyllyk ses bilen helme urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olar gele-gelmäne hemle urdular* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

hemleli: Abaý-syýasatly, gaharly, azmly. *Şeýle helmeli sözleri näme üçin maňa diýýärsiň?* (*Şekspir, Otello*).

hemme: Bary, jemi, ähli, бүтін. *Arkaýynçylyk wagtynda seniň hemme zada aklyň hem ýetýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hemme ýerlerini aýlanyp gördük* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Hemme ýerde horazyň sesi bir* (nakyl). ♦ **hemmäni bir gözde görmek-** ser. Göz.

hemra [hemraa]: 1. ser. *Ýoldaş 1, 2, 4, 5. Şu kitap elime düşeli bäri, ýanymda beýik bir hemram bar ýaly* (K. Gurbannepesow, *Gowşular*). 2. Raketa gurluşly kosmik giňişlige goýberilýän we asman jisimleri ýaly belli bir orbitasy bar bolan-pribor. *Yeriň emeli hemrasynyň ömri köp wagt dowam eder*.

hemrallyk [hemraallyk]: Duýgudaşlyk, ýoldaşlyk. *Olaryň ýüzlerinden: -Tebigat hem bulara hem bulara hemjalyk edýär. Apy-tupanly gije bolsa bolmaýarmy?- diýen arzuwy okamak kyn däl* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

hemsaya [hemsaaýa]: ser. Goňşy. *Hemsayaň kör bolsa, gözün gyparak* (nakyl).

heň Y: Belli bir saz owazyny emele getirýän, sazlaşykly çykýan ses. *Bagşy ilki bilen pessay heňe tutup, Nowaýydan bir näçe heň aýtdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Özüniň köne tamynda arkaýyn heň edýän ogluna Garlynyň gahary geldi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Heňini bilseň «Mürzeweli» hem bir aýdym* (nakyl). ♦ **heň çekmek-** Hiňlenip aýdym aýtmak. **bir heň gaçyrmak-** Saz guralynda bir heňi ýerine ýetirmek, bir heň çalmak. **bir heňe tutmak-** Şol bir aýdan tadyňy gaýtalap oturmak, başgalaryň aýdanyna gulak asmazlyk.

heň YY: Zaýalanyp, çüýräp, nemli zadyň ýüzünde emele gelýän kerebe meňzeş çygly pos, mikroskopik kömelekler, pilis. *Olar heň basan çöreklerini torbalaryndan çykardylar*.

henek: henek etmek- Oýun etmek, wäsilige salmak, degmek, degişmek. *Degip, henek edip, baş keleme söz aýdýar. Buldur aganyň öleni çynmy ýa henek edip meni oýnaýaňyzmy?!* («Görogly» eposy).

heneklemek: Gözüň bir zady açyk, dury görmän, gubar inen ýaly çala görmek, gözün öňi gamaşmak. *Men sizi bir gören adamyma meňzedýärim welin, niredede*

görenimi ýadyma salyp bilemok, belki, ýa-da meniň gözüm henekleyändir! –diýdi (A. Gowşudow, Eserler).

heniz [heniiz]: Häzire çenli, şu çaka deňňç, entek, şindi, häli. *Ýok, ol heniz gelenok* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Onuň heniz görmedik jaýlary oňa örän geň bolup görünýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aýylganç bombalaryň oýup taşlan ýerleri heniz oňly tekizlenenok* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

heňkirişmek: 1. Sesli aglaşmak, möňňürişmek. 2. Biri-biriň üstüne gygyryşmak, galmagallaşyp sögüşmek. *Olar bolgusyz zadyň üstünde heňkirişip keýpden çykdylar.*

heňkirmek: 1. Sesli aglamak, möňňürmek, aglap oturmak. *Heňkirip oturma-da, bar gözüň ýaşyny süpür!* 2. Biriniň üstüne azmly gygyrmak, gykylyklamak. *Lakgyldap durma! –diýip, meniň üstüme heňkirdi* («Pioner» jurnaly).

heňkirtmek: 1. Sesli aglatmak, möňňürtmek. 2. Azmly gygyrtmak, gykylyklamak.

heňlemek: Heň emele gelmek, heň baglamak, heň basmak, pilislemek. *Mekgejöweniň heňlemegine ýol bermezlik üçin onuň cyglylygy 14-15 protsentsden artyk bolmaly däldir* (A. Nasyrow, *Türkmenistan SSR-niň Kolhozlarynda Mekgejöweni Ösdürip Ýetişdirmegiň Agrotehnikasy*).

heňlenmek: Heň bilen örtülme, heňe basylyp galmak, pilislenmek. *Heňlenen çmrekleri ýumşadyp towuklara berdiler.*

heňletmek: Heň baglatmak, heňe basdyrmak, pilisletmek. *Samany wagtynda ýygnaman heňletmek.*

heňli: Heň, pilis basan, pilisli. *Heňli çörek.*

heňňam [heňňaam]: kön. s. 1. Döwran, döwür, durmuş. *Hakykatdan hem heňňam ýigdeli, bütin oba ýigdeli* (A. Gowşudow, Eserler). 2. göç. m. Heň, häsiýet, gylyk. *İne, bu ýaşuly ýene heňňamyna başlady* (A. Gowşudow, Eserler). *Ondan soň ýene-de köne heňňamyna başlady* («Edebiýat We Sungat» gazetini).

hep: Tiregiň bir atymy.

hepbeli: Edýän işini başaryan, kemally, dogumli, peýdaly. *Bu sölperip ýörmegiňi taşla, dogumlan, sen hem hepbeli bol!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hepbesiz: Edýän işini başarmaýan, bihepbe, bikemal, bolgusyz, peýdasyz. *Şol oýuň yzysüre bolsa: -Erni suwly hepbesiz –diýip, özüne igenýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Operator täze şägirdiniň gylygyna haýran galdy: -Men muňa näçe nakyl okasam hem, bu maňa näçe şelaýyn söz ursa-da, özüniň hepbesiz printsipline eýerip, meni «dädeden» hem geçirip, «ata» eltdi –diýip oýlandy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

hepbik: Guş tutmak üçin agaçdan ýasalyan emeli duzak, çirtmek pisint gural. *Taýlak hyzzynyň aýtmagyna görä, okadýan oglanlarynyň birine çirtmek, birine hem hepbik ýasap berip, olaryň öýlerinden getirenje zatlaryny aldap alýan eken* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hepde: Duşenbe bilen ýekşenbe aralygyndaky ýedi güne deň bolan wagt birligi. *Näzik her hepde-de diýen ýaly, Hoşgeldiniň zyndan hat iberýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Her hepde aý kalendarynyň dörtten bir bölegini tutýar* («Pioner» jurnaly). *Şu tekli, şu pikir mundan bir hepde öň bolan bolsa bolmaýarmy?! –diýip öküdi. Meni Tejene bir hepde iberiň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hepdeleýin: Hepde dowamynda, hepde boýunça, bütin bir hepde.

hepdelik: 1. Bir hepde, ýedi gün aralygyndaky wagt. *Mundan ozal hemişe hepdelik, on günlük ileri ýanyndan sowlup geçýärdim* («Görogly» eposy). 2. Hepdede bir gezek çykýan, hep hepdede neşir edilýän.

hepek: dial. Sygyr salynýan (ýer) jaý.

her kim- ser. Kim. *Her kim munuň manysyna düşüner, eger azdan-köpden bolsa aklyly* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). **her niçik-** Her näme, her hili, garaz. *Her*

niçik-de bolsa, doktoryň aýdanlaryndan soň onuň göwni teselli tapdy we ol ýazan hatyny atman saklandy (A. Gowşudow, Eserler).

her: Özünden soňky gelen sözi aýyklar gelýän ownuk bölek. *Onuň her daban ýeri üçin janymy bermäge häzir. Tejeniniň her düýp ýylgyny saňa garanda, meniň üçin has gymmadrak (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ **her kes-** ser. Kes. Eken orar, dokan geýer bu ilde, zähmet çeken her kes doýar bu ilde («Oktýabryň Ýalkymy»).

herdaýym [herdaaýym]: Käte, çendan, kämahal, käwagt. *Torgaýlar-da jüýpüldeşýär herdaýym («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

herek: 1. Tärimiň atanak bolup gutarýan uýy. 2. *dial.* Tigirli sapak.

hereket: 1. Bir zadyň täsiri netijesinde ýüze çykýan gymyldy, predmetiň asuda halda durmadyk ýagdaýy. *Şol wagt «daşyny guşaň» diýen ýşaraty görkezýän el hereketi boldy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Suwçynyň ýeke heňi däl, hereketi hem kesildi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Belli bir ugur, tarap boýunça gidiş, ýörüş, öňe baryş. *İňlisleriň Maşatda hem Eýranyň başga ýerlerinde duran goşunlary zakaspi frontuna baka herekete başladylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. *filos.* Materiýanyň ýaşaýyş täri, maddy dünýäniň birsyhly dyngysyz üýtgap duruş we ösüş protsesi. 4. *göç. m.* Belli bir maksady gözöňünde tutýan, yzarlaýan jemgyýetçilik iş. 5. Mukdar we hil taýdan üýtgeýiş, ösüş. *Hereketde-bereket (nakyl).* ♦ **herekete gelmek-** Ýöräp, hereket edip başlamak, ýöräp ugramak.

hereketlendirmek: Herekete getirmek, hereket etdirmek, gymyldatmak. *Ol ellerini hereketlendirdi (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). Elleri hereketlendirip, öz-özi bilen gepleşip başlady («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hereketlenmek: Herekete gelmek, hereket etmek, gymyldamak. *Hatyja onuň öňünde çyna berimsiz hereketlendi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Büşi kel indi bütin göwresi bilen hereketlenip: -Şeýle diýsene, hut şunyň dogrudyr! -diýip, ýelliniň sözünü tassyklady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hereketli: 1. Ýöräp duran, aýlanyp duran, hereketde bolýan. 2. Çakgan, dogumly, janly.

hereketlilik: 1. Ýöräp duruşlyk. 2. Çokganlyk, dogumlylyk, janlylyk.

hereketsiz: Gymyldaman duran, hiçbir gymyldysy, hereketi bolmadyk. *Ýok, dost, men hereketsiz duran maşyny tabşyryp bilmerin! Çünki Hemraýewiň bir minut hereketsiz durmagyny göz öňüne getirmek mümkin däl (Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hereketsizlik: Hereketsiz ýagdaýda bolmaklyk, gymyldysyzlyk.

hergiz [hergiiz]: Hiç haçan, asla, düýbünden, bütinleý. *Hergiz özleriniň iberjek gumany barmy? (A. Gowşudow, Eserler). Bilýärim, razy bolmaz ol hergiz («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hernä: 1. Işiň amala aşmagy arzuw edilip aýdylýan ownuk bölek. *Hernä, sag-aman gaýdyp gelsinler-dä! -diýip dileg etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Her wagt, hemişe, mydama. *Bu ikisi maslahaty hernä çay başynda bererdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 3. Her niçik bolsa-da, her hili bolsa-da. *Hernä işde ýalňyşlyk goýbermejek boluň!*

herrelişmek: Biri-biriňe herrelmek, biri-biriňe azm uruşmak, dazarylyşmak. *Herrelişip durmaň-da, dargaň!*

herrelmek: Gaharlanyp geplemek, azm uruşmak, dazarylyşmak. *Çary Potda herreldi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ejesi bilen erkek dogany oňa herrelmekden başga jogap bermediler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

herreltmek: Biriniň üstüne gaharly gygyrtmak.

herremsek: Bolgusyz zada gahary gelip herrelýän, gaharlanagan.

herremseklilik: Tiz gahary gelijilik, gaharjaňlyk. *Ejize herremsekligiň geregi ýok. Akmagyň biri, akmak! Herremseklilik edip näçe-de garaz, gönendi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

hersi: Her haýsy, her biri. *Hersi bir milletden, bir topar adam* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Öz ýanyndan baha berdi hersine* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

hesel: dial. ser. Bal Y. *Şu ýerde hesel berseler hem, meniň-ä durarlygym ýok!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

heser: Söýgi täsiri, söýmeklik duýgusy, duýgy. *Ýar ýetirdiň maňa heser, hem halymy eýlediň teň* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

heserdeş: Duýgudaşlyk edýän, pikir alyşýan, pikirdeş, hyýaldaş, duýgudaş. *Gulak sal, arzym aýdaýyn saňa, Hesperdeşim, baş ýoldaşym, Gyrat sen* («Görogly» eposy).

heserlenmek: Öz-özüne göwni ýetip, hondan bärsi bolup ýörmek, duýgusy göterilmek, hyjuwlanmak.

heşdek: zool. İki örküçli erkek düýe, bugra.

heşelde: heşelle kakmak- Çakdanaşa şatlanyp, begenip, eliňi çarpyp bökjeklemek. *Olar biri-birine buşlaşyp heşelle kakýardylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Biziň heşelle kakyp aýtjak bolýan zadymyzyň düýp manysy, ine şeýle!* («Tokmak» jurnaly).

heşerilmek: Täsin galyjylyk bilen çişerilmek, dikgerilip seretmek, hekgerilmek. *Tagsyr heşerildi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

heşerlenişmek: Çişerilip seredişmek, hekgerilip seredişmek, hekgerişmek. *Töwerekde heşerlenişip duran gamyşdan, ýokarda çaňjarýan çalymtyk asmandan başga bir zat ýokdy. Halnazaryň gyklygyna hataryň aýallary heşerlenişip çykdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

heşerlenmek: ser. Heşerilmek. *Belent ýerlerde bolsa çalymtyl gotur daşlar heşerlenýärdi. Satlygyň kirpikleri heşerlenýän, gabaklary gözlerine kölege salýan ýaly görünýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

het: 1. Dereje, çäk, çen, çak, ýagdaý, kada. *Artyk özüni rahat saklamaga näçe çalyşsa-da, birdenkä soňky hetde ýetenini duýman galdy. Şu şähriban sözleriň meni çagalyk hetdine eltdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mülkdar mugt iýip, hetdinden aşdy, Garyba gaharly ýüregi daşdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Öz hetdiňden aşdyň, alaryň janyň* («Görogly» eposy). *Potdy, hetdiňi tana! Öwlen oglan-öňi hapalar etme!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Milt, ygtyýar, gaýrat. *Hetdiň bolsa, bäri gel!*

hetdenaşa [hetdenaşa]: Çakdanaşa, çendenaşa, örän, juda. *Biz ol ýigidiň sag-aman gutulanyna hetdenaşa begenýärdik* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Olar bolsa örän çaltlyk bilen hetdenaşa köpeliýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hetdi-hasaby [hetdi-hasaaby]: hetdi-hasaby ýok- Çakdanaşa köp, juda köp, çeni-çaky ýok. *Höküme-timiziň bize berýän ýeňilliginiň hetdi-hasaby ýokdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hetsiz: Çensiz, çaksyz, çäksiz, örän, juda.

heý [heeý] YY: Biri çagyrylanda ýa-da birine ýüzlenilip gygyrylanda ulanylýan ses-ümlük.

heý Y: Hiý, hiý-de, asyl, eýsem, düýbünden. *Aý Poşy, heý ol günlerem ýatdan çykarmy?* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Heý şeýle-de bir at bolarmy, Röwmen gyz ady ahyry! –diýip gülşerdiler* («Görogly» eposy). *Muny heý-de taşlap geçip bolarmy?*

heýjan [heýjaan]: heýjana salmak- Howsalaly, galagaply ýagdaýa salmak, duýgy döretmek. *Näme üçin, nämälim bir gozgalaň Aýsoltany heýjana salýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Artygy heýjana salan zat olardan başga-da gyt däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

heýjanelek [heýjaanelek]: Uly begenji, şatlygy aňladýan ümlük. *Heýjanelek, kakam gelyär!*

heýgenek: Ýanan ýaga ýumurtga çakylp bişirilýän nahar. *Eje, ýene derrew semawar goý, heýgenek bişir!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

heýkel Y: Çeperçilik bilen çekilen göwrümlü şekil, skulptura ýadygärligi. *Garry daýhan dik dur, göýä bir heýkel* (R. Seýidow, *Wagtlylar*).

heýkel YY: Gartaşan aýallaryň gerdenlerinden aşyryp ýanyn dakynýan gaýys gapjygy. *Asypdyr boýnundan köne heýkeli* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ylmatan dörtgoşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

heýkelçi: Heýkel ýasaýan ussa, skulpturaçy.

heýle: ser. Şeýle. *Heýlemi! –diýip, ejesi bu gürrüň bilen çaýlaryny içenini duýman galdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

heýwere Y: dial. Juda, örän, halys, çakdanaşa. *Wä! Íkisiniň tapawudy heýwere kän-le?* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

heýwi [heýwii]: gepl. d. Birden bolýan waka geň galynyp aýdylýan ümlük. *Heýwi, janlarym, bu saparmy?* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

hezil: Örän oňat, diýseň gowy, gyzykly, şatlykly, ajap, şagalaňly, keýpli, mazaly. *Emma çagalar bagynda has hem hezildir* («Bahar»). *Ajap hoş sapaly häzil çagymyz, Güller ysyn seçsin diýip ýaz geldi* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Gurt bolsa bu gürrüňleri pugta diňleýär, kä ýerinde hezil edip gülýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **hezilini almak-** Mazasyny gaçyrmak, ugruny gaçyrmak, aljyratmak. *Dagy-duwara biziň gapymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryň!–diýip, onuň yzyndan hemle urdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hezili gaçmak- 1) Sähelçe bölegi galmak, gutaryp barmak, azalmak. *Gawun hasylynyň hezili gaçypdy*; 2) Topdan düşmek, haly gaçmak, haly peselmek, essi aýylmak (hassa hakda). *Onuň gün-günden hezili gaçýar*. **heziliň gaçmak-** 1) Tapdan düşmek, halyň gaçmak, essiň aýylmak; 2) Bir meselede, sözde basylyp, ugruň bolmazlyk.

hezillik: Şatlykly, şagalaňly ýagdaý, göwün açylykly ýagdaý, keýp. *Gör, nähili hezillik!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Baý, bu gün hezillik boldy-ow!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu ýeri örän hezillik, tükel deň-duş ýigitler* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

hezzet: Birine, biriniň hatyrasyna edilýän sylag, hormat, söwüş. *Ol meni bu gün üýtgeşik bir hezzet bilen hormatlar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Bu zatlary, bu hezzeti Annaguly enesinden dogup görmändi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hezzet-hormat: ser. Hezzet. *Keýijegim, saňa hezzet-hormat etmän goýberjek däl!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Saňa hezzet-hormat hem edip bilmedik* (A. Gowşudow, *Eserler*).

hezzetlemek: Hezzet etmek, sylag etmek, hormat etmek, oňat myhman almak. *Hojamyrat komissiýa çlenlerinden käbirini öýüne çagyryp hezzetledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hezzetlenmek: Hezzet edilmek, sylag, hormat edilmek, oňat myhman alynmak, hormatlanmak.

hezzetli: Hezzet edilýän, sylagly, hormatly.

hyjuw: Işe we ş. m. bolan güýçli arzuw, isleg, joşgun, göçgün. *Adamlaryň ýüreginde faşist – ganymlardan, öç-ara almak hyjuwy çošdu* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol ýaşlyk hyjuwy bilen işleýär* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hyjuwly: Güýçli arzuwy, islegi bolan, joşgunly.

hyh: Eşek süründe, düýe çökeriljek bolnanda aýdylýan söz. *Ol guýrujagyny bulaýlap, däbişeklöp barýan taýharyň gidişini haýal gördi-de, ony bir syhly debsedi, «hyh, hyh» diýip bir syhly gaýtalap, onuň gersine dürttdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Myhmanlar «hyh-da, çök» bolşup, ulagdan düşýärler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hyh-tüf: Tüýkürilende çykýan ses. *Agzynyň palçygyny ýeňi bilen süpürdi, «hyh-tüf» diýip tüýkürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hyjyldamak: Hyjyldyly ses çykarmak, hyjyldyly seslenmek. *Onuň sesi-de dogumly hem şadyýan däl-de, umytsyz perişandy hem-de wagtal-wagtal ondan hyjyldaýan gaharly owazlar eşidilýärdi* (M. Gorkiý, *Eserler*).

hyjyldaşmak: Hyjyldyly ses edişmek, hyjyldyly seslenişmek. *Turşy Çally küýzeler hyjyldaşyp hatara düzülip durdy.*

hyjyldatmak: Hyjyldyly seslendirmek, hyjyldyly ses çykartmak.

hyjyldy: Näsağlyk zerarly bogazdan ýa-da ajan, turşan suwuklykdan çykýan güjüldili ses. *Sowuga urdurypdyrynmy, nämemi bokurdagymyň hyjyldysy bar.*

hyk-çok: ser. Hykgy-pykgy. *Şol wagtda Babalynyň hyk-çoky eşidildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hykgy-çokgy: 1. Nähosluk, näsağlyk zerarly edilýän hykgyldy, näsağlyk. *Gaýta hykgy-çokgusy has artyp başlady («Tokmak» jurnaly).* 2. Bir işi ýumuşy ýerine ýetirmeklige göwnemezlik zerarly bildirilýän esassyz bahana. *Hany hykgy-çokgyny goýally-la!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

hykgyldamak: 1. Hykgyldyly ses çykarmak, hykgyldyly seslenmek, hyklamak. *Weranyň mamasy hykgyldap, otaga girdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Orazgeldi öz häsiýeti boýunça hykgyldaýardy («Kolhoz Günleri»)* 2. göç.m. Hykgy-çokgy etmek, bahana aramak.

hykgyldaşmak: 1. Hykgyldyly seslenişmek. 2. göç.m. Hykgy-çokgy edişmek, bahana araşmak.

hykgyldatmak: Biriniň böwrüne, garnyna urmak.

hykgyldy: 1. Bir ýeriň agyrmak ýa-da zarba bilen urulmak zerarly döreýän ses. 2. göç.m. Hykgy-çokgy, bahana. *Hykgyldyny az edip, gowy işlemek gerek! – diýdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 3. göç.m. Hykgy-çokgy, bahana.

hykgy-pykgy: ser. Hykgy-çokgy. *Sähelçe hykgy-pykgy etse, öwüs diýläýýändir* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hykyrdamak: Hykyrdyly ses çykarmak, hykyrdyly seslenmek. *Soltaň, näme beýle hykyrdaýarsyň güler ýaly näme bar?!*

hykyrdaşmak: Hykyrdyly ses edişmek, hykyrdyly seslenişmek.

hykyrды: Yzygiderli gülnende döreýän ses. *Bä bu çagalaryň hykyrdysy ýatmady-la!*

hyklamak: ser. Hykgyldamak. *Hassa endamynyň agyrysyna çydaman, hyklap, iki ýana agdarylýar («Tokmak» jurnaly).* *Mirahyr hyklap, gözünü açdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hylçyldamak: Ýere özüni batly goýbermek, bir ýere baryp batly urulmak.

hylçyldatmak: Ýere batly oturtmak, ýere batly urmak. *Bahar ýerinden tutup, onuň donunyň ýakasyndan ebsir tutdy we ýokary galdyrdy-da, ýene oturgyja hylçyldadyp goýdy. Jogap ber, haramazada bularam töhmetmi, senden soralyar?! – diýip, ony ýokaryk göterip, bar bilen oturgyjyna hylçyldadyp urdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hyllalla [hyllallaa]: Aňsat däl, görgi, çetiň, müşgil iş, alada. *Köpümiziň ýakjak odunymyz iýjek nanymyz hyllalla bolup galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Senden odun alalmaklyk hyllalla-la!* (D. Agamämmedow, *Gogşular we Pesalar*).

hyllallaly [hyllallaaly]: Çetinlik bilen amala aşýan, kynçylykly, aladasy kän (zat, iş, mesele).

hymyr-symyr: ser. Hümür-sümür. *Garly baý gürrüňiniň soňuny hymyr symra berdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hymmyl: Türkmen aýal-gyzlarynyň eginlerini silkip, bogazlaryna salyp, läle ýaly aýdyşýan aýdymlarynyň bir görnüşi. *Sen hem il ýaly ulaldyň, Gyzlar bile hymmyl çaldyň («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hyň: hyň urmak – 1) Püre-pür dolmak, gyrasyndan agara gelmek, hyňzamak (suw hakda); 2) göç.m. Gaty gaharyň gelmek, ganyň gyzmak. *Hüm, "töhmet" diýsene! – diýip, hyň urup, Ellä baka seretdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hyna [hyyna]: Saç, dyrnak reňklenýän, gyzgyl-sary reňk alynýan ösümlik we şol reňk, boýag. *Onuň hyna urlan gür goňur sakgaly bardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Olardan biri hyna çalnan geçi sakgalyny eliniň aýasy bilen sypalady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

hynalamak [hyynalamak]: Hyna çalmak, hyna bilen reňklemek, hyna urmak. *Ol, dyrnagyny hynalamaga oturdy* («Tokmak» jurnaly).

hynalatmak [hyynatlatmak]: Hyna çaldyrmak, hyna bilen reňkletmek, hyna urdurmak

hynçgyryşmak: 1. Aňňyrjak ýaly bolup, çala seslenişmek (eşek hakda). *Olar hynçgyşyryp ses etdiler-de, guýrukларыny sagryларыna göterdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Demlerini içlerine çekişip, içigişip aglaşmak, demleri tutulyp aglaşmak.

hynçgyrmak: 1. Aňňyrjak ýaly edip çala ses çykarmak, sojamak (eşek hakda). *Gandym awçynyň howla girenini görüp, sygyr-goýunlar hantamaçylyk bilen dyzynşydylar, eşek hynçgyrdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Danylgy duran eşek bolsa öz ýanyna baryladygy üçin kemsiniýän ýaly hynçgyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç.m. Demini içine çekip, içigip aglamak, demi içine sygman demigip aglamak.

hynny-pynny: Bolar-bolmaz, ugursyz, biderek gürrüp bahana. *Onsoň, ol garryларыň hynny-pynny igenjini çekmegem onuň üstesine!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hyňranyşmak: Biri-biriňe hyňranmak, hyrlaşmak. *Süňk tapan it ýaly dişlerini syrtardyp, käte açyk, käte gizlin hyňranyşyp, onda-munda oran edip gördüler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Galanyňy hem ýylgyrma berdi-de, ernini bir ýere ýygryp bilmän, hyňranyşan güjük ýaly ep-esli syrtaryp durdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hyňranmak: Üýrjek ýaly edip çala hyrlamak, üýrmäge meýil edip hyrlamak. *Küle köpek art penjeleri bilen ýer döwürp, ýüzüni nobura bakan tutup hyňranýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hyňzamak: Joşup daşmak, möwç urmak, püre-pür dolup batlanmak. *Hyňzap gelen gözýaşlary garry aýalyň gözleriniň önüni gubarlandyrdy. Ýokarlygyna hyňzap uran gan, onuň ýüzüni gyzardyp, kellesini agyrdýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hyr: Ýörite kesilip edilýän spiral görnüşli nurbat aýlawy; tüpeňiň inliniň, maşynyň turbajyk – Naýça pisint saýlarynyň içindeki çyzyk-çyzyk ýol. *Ol hyr kesiji bolup işleýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Agaç we demir deşýän hem-de hyr kesýän gurallar we başga-da bir näçe gerekli enjamlar ussahanada tertipli ýerleşdirilipdir* («Ýaş Kommunist» gazetini).

hyraç [hyraaç]: tar. Orta asyrlarda Gündogar ýurtlarda daýhanlara salnan salgyt.

hyrawa [hyyrawa]: Orlan bugdaýyň, arpanyň we ş. m. dökülen dänesinden ýa-da başga ösümlikleriň tohumyndan gögerip çykýan ösüntgiler. *Näme meýdanda hyrawa arpagandyr bugdaý ýokdur öýdýärmin?! (Sowet Edebiýaty» jurnaly).* *Ýerinde bir düýp hyrawa tuduň gögerenini görüp, indi bag ekýär* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

hyrç: hyrçyňy dişlemek – Ahmyr çekmek, ökünmek, gahar-gazap bildirmek. *Märeke suw sepilen ýaly dymýar, hyrçlar dişlenýär* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Güýç görensoň, kelle ýaýkap, Pugta hyrçyn dişledi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Hyrçyny dişläp, kellesini ýaýkady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hyrda: 1. dial. İri däl, ownuk, ownujak, maýda, uşak. 2. Ownuk şaýy pul. *Bir stakan gazirowka içer ýaly hyrdaň ýokmy?! 3. göç.m. Ownukçyl, jinnekçi. Men ownuk-uşak zadyň syrtyna bukular ýaly, hyrda gyrnakmydyryn?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

hyrydar [hyryydaar]: Bir zady almaga höwesli, meýli, islegi bar bolan. *Owadan gyzyň hyrydary hem köp bolýar* (B. Gurbanow, *Duşuşuk*). *Ne gözəl ýigitler saňa*

hyrydar («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Men seniň adyňy eşidip hyrydar boldum (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

hyrydarlyk [hyryydaarlyk]: Bir zady almaga meýillilik, arzuwy barlyk, höweslilik. *Bally han, ata biräz hyrydarlygymyz bar!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sypaýyçylyk bilen kitaba özümiň hyrydarlygymy bildirmäge başladym* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

hyryn-dykyn [hyryn-dykyyn]: Dykylan ýaly, dos-doly. *Gonşy-golamlardan üýşen adamlardan Gözeliň tamy hyryn-dykyn doldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Baramda kolhozyň klub jaýyna içi märekeden hyryn-dykyndy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hyrkyldamak: Hyrkyldyly ses çykamak, agyr halda kynlyk bilen dem almak. *Ol hyrkyldap dem alýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ol gaplaň eýýäm hyrkyldadymy?! – diýip, samyr beýleki ýyrtýjylardan sorady* («Mydam Taýýar» gazeti).

hyrkyldy: Agyrlyk bilen dem alnanda, dem tutulanda çykýan ses. *Ah, haýyn, dönük! – diýdi we mikrofana öwrülip, ýene bir zatlar diýmekçi boldy, emma bolmady, diňe hyrkyldy ýaly bolup çykdy* (A. Gowşudow, Eserler).

hyrlamak: 1. Hyrryldyly ses çykamak, hyrryldyly seslenmek. *Ýyrtýjy närazylyk bilen hyrlap, ullakan kellesini döwür tagtanyň aňyrsynda gizledi* («Pioner» jurnaly). *Köpek hyrlaýar, Pişik myrlaýar, İş düzelenin syçanlar duýar* (R. Seýidow, Eserler). 2. Üýrjek, ýarjak ýaly bolup seslenmek.

hyrlaşmak: 1. Hyrryldyly ses edişmek, hyrryldyly seslenişmek. 2. Üýrjek, ýarjak, ýaly seslenişmek.

hyrly: kön.s. Niliniň içine hyr edilen, agzyndan doldurylyp, ýeke gülle atýan mäseli tüpeň. *Gylyç mergen özüniň tamda asyp goýan hyrlysyny alyp çykdy* (A. Gowşudow, Eserler). *Ol özüniň ak guşagyny biline guşanyp, biline däri gutusyny, serkejinini dakynyp, aýakly teke hyrlysyny asyp, hemişe daglara awa gidýär* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

hyrra: Birden, çalt, tiz. *Gelinler, gyzlar meniň daşyma hyrra aýlanyp, üşerilişip seredişdiler* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Ýaşuly hyrra yzyna dolanyp, krujka alyp geldi* (B. Kurbanow, Duşuşyk).

hyrram: hyrram telpek- Gytyk tüýli tegelek telpek. *Onuň hyrram saryja telpegi terkidünä ýaly görkezýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hyrryldamak: Hyrryldyly ses çykamak, hyrryldyly seslenmek. *Byçgy hyrryldaýardy* (B. Kerbabaýew, Hekaýalar).

hyrryldy: Byçgy bilen agaç kesilende, bir zat üwelende, it ýarjak bolup haýbat atanda we ş. m. ýagdaýlarda döreýän ses. *Ýap tarapdan güýçli hyrryldy eşidildi* («Mydam Taýýar» gazeti).

hyrs: kön.s. ser. Aýy. Nurberdi aga: - *İne, Elliň hem hyrs bolup çykdy – diýdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *«Hydyr» diýip ýapyşanym, hyrs bolup çykdy* (nakyl).

hyrsyz [hyrsyz]: Sypaýyçylyksyz, gagal, gaharjan. *Olar gaty hyrsyz adamlar ekeni* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Bä, munuň ýüzüniň hyrsyzdygyny!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hyrsyzlanmak [hyrsyzlanmak]: Mylaýymlyk keşbinden aýrylmak, gaharjaňlyk sypatyna geçmek. *Aýna ejeliginiň ýüzüne çişerilende onuň ýazylyp ýatan gara gaşlary hyrsyzlandy. Artygyň aňlaşyna görä, ol kime haýbat atýanyny-da unudyp, öz adatynda görä gaşlaryny çytýar, durdugyça hyrsyzlanýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hyrsyzlyk [hyrsyzlyk]: Sypaýyçylyksyzlyk, gaharjaňlyk. *Onuň haýbatly murtlary, ýaldyraýan mawy gözleri hyrsyzlyk sypatyny ýene-de artdyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hyrş: Uruşmaklyga, güýç synanyşmaklyga bolan meýil, isleg hyýal. *Buz üstünde tozan arap, yrsarap sürünýärsiň, biziň bilen hyrşyň bar* («Edebiýat»).

hyrt-hyrt: ser. Hyrtyldy. *Annaguly sölpı kellesini hyrt-hyrt gaşamaga durdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hyrtyldy: Bir zat gazalanda, gaşanylanda ýa-da ter zat iýlende we ş. m. döreýän ses.

hyruç [hyruuç]: Hyjuw, çoşgun. *Ol bize bir näçe heni özi hyruç edip çalyp bedri* («*Yaş Kommunist*» gazetesi).

hys-hys: ser. Hyssyldy. *Skwajınada akýan laý gutaryp, suwuň reňkli kemsiz durlanandygy üçin agregatlaryň güssüldisi hys-hysa aýlanyp, birdenkä tapba diňdi* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hysyrdamak: İş, alada bilen özbaşyňa güýmenip ýörmek, iş bilen meşgullanyp ýörmek. *Aşyryň ejesi bolsa çay-çörek aladasy bilen hysyrdap ýördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hysyrdanmak: Öz işiň bilen aladalanyp ýörmek, bir işi ýerine ýetirjek bolup ýörmek, güýmenmek. *Ol traktoryň daşynda hysyrdanyp ýördi* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hysyrdaşmak: İş bilen gumra bolşup ýörmek, bir işi ýerine ýetirjek bolup aýnalyşyp ýörmek.

hysyrdy: Ownuk-uşak iş, alada. *Uly hysyrdyda bir garry ene bygyrdadyp süýji nahar bişirýär* («*Pioner*» jurnaly). *Onuň hem hysyrdysy kän-rähneti az* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hysyrdyly: Ownuk-uşak işi köp bolan, aladaly. *Onuň bir topar hysyrdyly işi bar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hyslamak: ser. Hyssyldamak.

hyssyldamak: Hyssyldyly ses çykmak, hyssyldyly seslenmek.

hyssyldy: Dem alnanda, bir zada ýel berlende we ş. m. döreýän ses.

hyş: Kowum, garyndaş, hossar.

hyşa: Boldaganyň içi ak ýumşak madda bilen doly, gamşa meňzeş, ösümlük. *Töweregindäki gür tokaýlyk hyşadan başga ne oba bar, ne-de çatma* (N. Pomma, *Sebäbini Son Bildim*).

hyşalyk: Hyşanyň köp biten ýeri, hyşanyň köp gögeren ýeri. *İçinde şagallar uulaşýan hyşalyklary ýok edip, aňyrsyna göz ýetmeýän kartalar çekdik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Gaýramyzdaky hyşalyk jeňňelde şagallar gygyryşýardy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*) *Dostlar hyşalygyň içi bilen ep-esli ýöräp derýanyň boýuna çykdylar* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*).

hyşy-pyşy: ser. Hyşy-wuşy. *Şol wagt gelin-gyzlar öz aralarynda hyşy-pyşy gürrüň edişip, türüp gitdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *İndi «kimi çagyryrka» diýen hyşy-pyşylar bar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hyşyr-pyşyr: ser. Hyşy-wuşy. *Hyşyr-pyşyr pyşyrdap, Habar berýär «bar işden»* («*Sowet Türkmenistany*» gazetesi).

hyşy-wuşy: Özara çalaja, ýuwaşja aýdylýan habar, gizlin gürrüň, hyşy-pyşy. *Gün heniz dogmanka, howa ýagtylmanka, oba arasynda hyşy-wuşy gürrüň gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gysga wagtyň içinde obada hyşy-wuşy gürrüňler peýda boldy* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hytaýlar: Hytaý Halk Respublikasynyň ýerli halky, esasy ilaty. *Hytaý, hebeş, hindi jümle jahanyň Halky hak işiňe şaýat, partiýam* (R. Sewidow, *Eserler*).

hytdy-pytdy: ser. Hykgy-çokgy. *Ol hytdy-pytdy edäýse, men ony ysytma tutan ýaly etdirerin* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Çalaja hytdy-pytdy etdimi, gerşinde taýakdyr* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hytyrdamak: Hytyrdyly ses çykmak, hytyrdyly seslenmek. *Hytyrdap gopýan ýer tohumlaryň üstüni ýeňiljek örtüp, selçeň çoganly düzüň içinden serhet çekip ugrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şu ýerde bir zat hytyrdaýar welin, unly çuwalyňy syçan kertýän bolaýmasa ýagşy?!*

hytyrdatmak: Hytyrdyly ses çykarmak, hytyrdyly seslendirmek.

hytyrdy: Gaty zat iýlende ýarda gazalananda, dörjelenende döreýän ses.

hytyrtmak: *gepl.d.* Bokurdak, bogaz, damak. *Hytyrtmagyňdan alyp, demiňi bermän, gök daş edip taşlaýar. Hytyrtmagyndan alyp, nan geçirgijini edil büre owkalan ýaly ederdim («Tokmak» jurnaly).*

hytlatmak: Berk urmak, putga urmak, gaty urmak. *Tüpeňiň teýi bilen böwrüne hytlatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Özüniň ýeke nil tüpeňiniň teýi bilen öli ýatan möjegiň kellesine hytlatdy-da: - Haramzada, ýyrtyjy! - diýdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hyýal [hyýaal]: Bir pikir, iş barada döreýän meýil, isleg, arzuw. *Ýeri, mirap, bu gün näme hyýal geldi saňa! - diýip sorady (H. Ysmaýylow, İki Atanyň Ogly). Perrondaki eden hyýallary hem arzuwlary biderek boldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Samolýot asmanda gämi dek ýüzýär, Ýagmyryň hyýaly gör nirde gezýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Dag başy dumansyz bolmaz, är başy - hyýalsyz (nakyl). ♦ gury hyýal - Boş pikir. Bu hereketleriň hemmesi gury hyýal ýa-da bir süýji düýşe meňzeýän bir zatlardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

hyýaly [hyýaaly]: Hakyky bolmadyk, boş arzuw, toslama, fantastik. *Bu planlar hyýaly bolupmy? Ýok hyýaly däl! («Ýaş Kommunist» gazeti).*

hyýallanmak [hyýaallanmak]: Bir işi ýa-da bir zady ýerine ýetirmäge hyýal etmek, hyýala münmek, ýürege düwmek. *Artyk sapaňçasyna ýapyşyp, ony atmaga hyýallandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ussa jan, «eliň-gözüň dert görmesiň» - diýip, aýagyna galoşyny geýmäge hyýallandy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

hyýanat [hyýaanat]: Edilýän ýamanlyk, ýetirilýän zeled, zyýan, erbetlik. *Goý, muny berk bilsin her bir haýasyz! Hyýanat hiç wagt galmaz jezasyz! (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Gulluhanyň hyýanatyny tassyklaýan materiallaryň, şaýatlaryň ýeterlikdigini mälim etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şol wagt niredendir birden öz söýgüsine hyýanat eden Mähriň suraty onuň gözünüň önüne geldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

hyýanatçy [hyýaanatçy]: Hyýanat edýän, hyýanatçylyk, erbetlik edýän adam. *Näme, men bular hyýanatçydyrlar diýip, hiç aýdyp bilmen-diýdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Eýranyň aryny-namysyny bu hyýanatçylardan goramak üçin geldim (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

hyýanatçylyk [hyýaanatçylyk]: Hyýanatça has bolan häsiýet, erbetlik, zyýan ýetirijilik, ýamanlyk. *Nazar çarynyň goşaryndan şapba tutagada: - Seniň bu edýän işiň hyýanatçylyk dälmi?! - diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ylaýta-da amerikan-iňlis imperialistleri Sowet döwletine garşy özleriniň hyýanatçylyklaryny güýçlendirdiler («Häzirki Zaman Edebiýaty»).*

hyýanatkär [hyýaanatkär]: ser. Hyýanatçy. *Eýsem şol hyýanatkär kimdi? («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hyýar [hyýaar]: Süýrüntik gök hasyly bolan bakja ösümligi we onuň hasyly. *Serdaryň uzadan turşy hyýaryny waryşdadandan soň, Kelhanyň bogazy biraz giňedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Pomidory, kelemi, hyýary, gijiräk iýäýeris! - diýip, ýeňsesini tüňňertdi («Tokmak» jurnaly).*

hyzyn [hyzzyyn]: hyzzyn atmak (urmak) - ser. Hyzzyn. *Hezzet etseň, eşege, hyzzyn urar duşaga (nakyl).*

hyzlamak: Hyzzylidyly ses çykmak, hyzzylidyly seslenmek. *İňrik garalyp Çirkeý hyzlaýar, Tyopbak gögeýin İrmän wyzlaýar (A. Atajanow, Permanyň Mamasy).*

hyzlaşmak: Hyzzylidyly seslenişmek.

hyzlatmak: Hyzzylidyly seslendirmek, hyzzylidyly ses çykarmak. *Oglanjyklar hyzlawuklaryny hyzladyp oýnaýardylar.*

hyzlawuk: Ortasyndaky iki deşikden eriş geçirilip, tow berlip, pyrlanyp oýnalýan tegelejik agaç oýnawaç. *Onuň egninde solak çäkmeni we başynda hem gyrasynyň gasňagy çykyp duran depesi gyrpykly, hyzlawuk ýaly gytyk sary telpegi bar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

hyzmat: Çekilýän zähmet, edilýän iş, gulluk. *Öz Watanyňa men näme bilen hyzmat etdim!? (A. Gowşudow, Eserler). Annagulynyň sotsialistik gurluşyga hyzmat ediji adam bolup ýetişendigini bildiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Halka hyzmat etseň, alkyş alarsyň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

hyzmatçy: ser. Hyzmatkär.

hyzmatdaşlyk: Bilelikde işlemeklik, biri-birine arkalasykly hyzmat etmek. *Birek-biregi goldamak sowet halklarynyň doganlyk hyzmatdaşlygynyň manysydyr («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Rus klassyky we sowet edebiýatynyň doganlyk sowet edebiýatlary bilen ysnyşykly hyzmatdaşlyk etmegi türkmen edebiýatynyň ösmegine täsir etdi («Sowet Türkmenistany» gazeti).*

hyzmatkär: 1. Biriniň hususy hojalygynda hyzmat edýän, işleýän adam. 2. Özünüň döredijiligini, işini, gullugyny, hyzmatyny başga biriniň-adamyň guramanyň, köpçüligiň bähbidine bagyşlan adam. *Ogultaç deputat bolanyndan soň, öz halkynyň hyzmatkäridigini bildi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Söýgüli halkymyň hyzmatkäri men (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

hyzmatkärlik: Hyzmatkäriň ýagdaýy. *Garyba hyzmatkärlikden başga senet ýetdirmeýärdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hyzzynlamak [hyzzyynlamak]: ser. Hyzzynlamak. *Hyzzynlap başlady eşek biçäre, kem-kemden obadan açdy ol ara (A. Kekilow, Söýgi). Eşek hem hyzzynlap böküberdi («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).*

hi: Geň galmagy, haýran bolmagy aňladýan ownuk bölek. *Hi-de guwanmazmyň, şular der merde (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Hi sonça çuňlukda ýatan zadýda, remont edip bolarmy?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hijr: kön. s. Aýralyk, jydalyk, jepa, jebir. *Hijri, derdi-dagyny hiç kimse menden sormasyn (Myraly). Hijrinde köýüp men, dat bilen perýat, iki çeşmim bir görmäge zar saňa («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).*

hijran [hijraan]: kön. s. ser. Aýralyk. *Söýgi gülse, bagt güler, hijran gider, wysal geler (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*

hijri: Muhammediň Mekgeden Medinä gaçyp giden wagtyndan (622 ý.) hasaplanýan musulman ýyl hasaby.

hiç [hiic]: 1. «Düýbünden, asyl, asla» diýen many aňladýan ownuk bölek. *Ol günler hiç wagt ýatdan çykmaýak günlerdi (A. Gowşudow, Eserler). 2. Biderek, peýdasyz, netijesiz, boş, puç. Ýazan hatyňyz hiçdir indi («Ýaş Kommünist» gazeti). Hiçden giç ýagşy (nakyl). ♦ hiç kim- ser. Kim. Ýok, onuň zwenosyndan hiç kimiň habary ýok (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

hikirdemek: Hikirdili gülmek, hikirdili ses etmek. *Käte-de hikirdedi, erliksiz gülme diýdim («Pioner» jurnaly).*

hikirdeşmek: Hikirdili gülüşmek, hikirdili seslenişmek. *Yza dönüp, şeýle köp söz aýdanson, dosty bilen bile hikirdeşdiler (R. Seýidow, Bagtlylar).*

hikirdetmek: Hikirdili güldürmek, hikirdili seslendirmek.

hikirdi: Gülki sesini aňladýan söz, birden dowamly gülnende çykýan ses.

hikir-hikir: hikir-hikir etmek- ser. hikirdemek. *Maşyn sürüji ýene-de hikir-hikir edip güldi (G. Gurbansähedow, Ýürek Daş Däl). Nese däl, nagt! – diýip, hikir-hikir güldi bir ýigit («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hil [hiil]: 1. Birini ýa-da bir zady biri-birinden tapawutlandyryýan düýpli alamat, sypat. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň hakyky bolmaly ýagdaýyna laýyklykdaky derejesi, boluş ýagdaýy. *Çeper dokalypdyr, oňatdyr hili, Sungat ussatlary gördük sergide (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Olaryň terjime edilişiniň hili-de barha oňatlaşýar (A. Gowşudow, Eserler). 3. Ýaly, kimin, üýtgeşik. Şu hili şatlykly oý gelipdir başa (R. Seýidow, Bagtlylar).*

hile [hiile] Y: Durmuş bilen baglanyşykly guralýan ýeserlik, emel, mekirlik, bahana. *Tig Jonsuň hilesinden akmak hanyň habary ýokdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hawa, onsoň men onuň hilesine aldanyň, köp jenaýatlar etdim (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

- hile [hiile] YY:** Hak, paý, goşant. *Meniň bu suwda hiläm ýok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hilebaz [hiilebaaz]:** ser. Hilegär. *Bu hilebaz goňur sakgal aramyza şugullar goýberýär* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- hilebazlyk [hiilebaazlyk]:** ser. Hilegärlik. *Hilebazlyk bilen ýer astyndan iş görmeli diýsene?! (A. Gowşudow, Eserler). Hatdaky gyzyly urşujynyň gyzyly jümleleri onuň bütin hilebazlyklaryna zarp urýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- hilegär [hiilegär]:** Hilebazlykda tapawutlanýan, mekirlige ýüz uran, hilebaz, aldawçy, emelkeş. *Hilegärler girse goýun dersine, Gurt bolup topulgyn olaň sürsüne* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Bu hilegär sesi eşidip Gurban, ýoldaşlary bilen çekildi yza* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- hilegärçilik [hiilegärçilik]:** ser. Hilegärlik. *Siziň näme üçin bu hilegärçiliklere baş goşýanlygyňyz biz üçin düşnükli* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- hilegärlik [hiilegärlik]:** Hilegäre has bolan gylyk-häsiýet, hile bilen edilýän hereket, hilebazlyk, mekirlilik, aldawçylyk. *Wepanyň bu görnüşi, oýnap duran gözleri indi garakçylaryň gözüne mekirlilik we hilegärlik sypata öwrülipdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýene bu ýerde bir hilegärlik bolaýmasyn!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- hileli [hiileli]:** Hile bilen edilen, mekirlilik bilen işlenen. *Baýlaryň hileli düwnüni çöşüp, Garybyň arkasyn çalandan seçiň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).
- hil-hil [hiil-hiil]:** Dürli-dürli, her tüýsli, dirli görnüşli, kysym-kysym. *Ondan öndürilýän hil-hil matalar bar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- himik:** Himiýa ylmyndan spetsialist, şonuň ýaly-da, himiýa senagatynyň işgäri. *Tenekaryň bütin taryhy hakynda gürrüň berer ýaly, elbetde, men himik dälde* («Tokmak» jurnaly).
- himikat:** Himiki preparat, önüm. *Poroşok şekilli himikatlary getirdi* («Mydam Taýýar» gazetini). *Olar himiýa senagatyndan hem-de olary kolhozlara paýlamak barada MTS-den görkezme alypdyrlar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).
- himiki:** Himiýa hadysalaryna we protseslerine degişli bolan.
- himiýa:** Materiýanyň düzümini, içki gurluşyny, hil taýdan özgerişleriň kanunylygyny, hil taýdan bolan özgerişler netijesinde täze maddalaryň ýüze çykyş kanunlaryny öwrenýän ylym.
- hin [hiin]:** Mör-möjekleriň, süýrenijileriň we ş. m. ýatýan, ýaşayan deşigi, öýi. *Ýagşy söz ýylany hinden çykarar* (nakyl). *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp üýrär* (nakyl).
- hindiler:** Hindistanyň esasy ýerli halky.
- hinin:** hyna agajynyň gabygyndan derman üçin alynýan zakgun ýaly poroşok. *gyzzyrma keselini bejermek üçin esasy serişde hinindir* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*).
- hiňlenmek:** Aýdymyň sözlerini eşidiler-eşidilmez aýdyp, çalajadan heň etmek, ýuwaşjadan aýdym aýtmak, hiňňildemek. *Ol at aýagynyň tabyrdysyna goşup hiňlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garlynyň uly ogly düýe etiniň gaýnatmasyndan garnyny dolduryp, ýuwaşja aýdyma hiňlenýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- hiňňildemek:** ser. Hiňlenmek.
- hiňňildi:** Ýuwaşjadan aýdylýan aýdym, ýuwaşjadan edilýän heň.
- hiňňildik:** Ýörite dikilen iki agaçdan ýa-da bagdan. Ýüp asylyp uçulýan bat. *Her şahadan ýüp salyp, hiňňildik asaýmaly* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **sakgalynda hiňňildik uçmak-** ser. Sakgal. *Edil sakgalyňdan hiňňildik uçaýaryn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- hirurg:** med. Hirurgiýadan spetsialist, wraç. Ony ejemiň beýnisinden çykarýmak hem her bir hirurgyň işi däl (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Gyzyly ugodok hirurgyň operatsiýa zalyna döndi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hirurgik: Hirurgiýa degişli bolan. *Professor gyzjagazy operatsiýa etmegi makul bilip, meditsina institutynyň hirurgik klinikasyna çagyýar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hirurgiýa: Meditsinanyň keseli operatsiýa usuly arkaly bejermek bilen meşgul bolýan bir pudagy.

hlor: *him.* Tehnikada we sanitariýada arassaçylyk üçin hem harby işlerde zäherleýji madda taýýarlanýan, demikdiriji gaz, himiki element.

hlorofil: *bot.* Ösümlikleriň ýapraklaryna we başga organlaryna gök reňk beriji madda.

hloroform: *med.* Düzüminde uçýan hlor bar bolan, narkoz üçin ulanylýan reňksiz suwuklyk, derman.

ho: *ser. Hol.* *Ylga, Myrat, ho çuwaly gumdan doldur! (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

hojalyk: 1. Bir jemgyýetçilik gurluşyň önümçilik gatnaşyklarynyň jemi, önümçilik usuly. *Sotsialistik hojalygy.* 2. Ykdysadyýet, önümçilik üçin hyzmat edýän Halk hojalygy. 3. Öý-öwzar, maşgala. *Orazgülüň hojalygynda kem zady ýokdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Yaş wagtynda ol özleriniň hojalygynda köp işlemeli boldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 4. Bir önümçilik görnüşiniň pudagy we şonuň ýaly-da bir önümçilik birligi. *Durmuşda oba hojalygy aýratyn ähmiýete eýelik edýär (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

hojalykçy: 1. Hojalyk işine ökde, hojalyk işini gowy dolandyryýan adam. *Aýna hojalykçy aýala öwrüldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Edaranyň, kärhananyň hojalyk işlerini alyp barýan ýolbaşçy.

hojaýyn: 1. Bir zadyň eýesi, bir zada eýelik edýän, eýe. 2. Hojalygy we hojalyk işlerini ýöredýän adam. *Seniň habaryň ýok, öýüň hojaýyny indi Aýnadyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Tygşytly hojaýyn.* 3. Aga, hökümdar. *Hojaýynym aýlanardy daşymdan, indi ol maşynly geçýär duşumdan («Tokmak» jurnaly).* 4. göç. m. Doly hukukly hökümdar, ýurt eýesi. *Sowet adamlary öz ýurdunyň hojaýynlarydyr.* 5. *gepl. d.* Ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Hojaýyn, Kaşgar çayyny bermeseň boljak däl! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 6. *gepl. d.* Är. *Meniň hojaýynym maňa altyn sagat alyp berdi.*

hojaýynlyk: 1. Bir zada bolan eýelik, eýeçilik, ygtyýarlylyk. *Ol öz zadyna hojaýynlyk edýär.* 2. Hojalygy we hojalyk işlerini dolandyryjylyk. *Öýüň hojaýynlygyny alyp barýan Aşyrdy.* 3. Agalyk, hökümdarlyk. *Faşistler obada hojaýynlyk süren wagtlyr, agaçlaryň köpüsini çapypdylar (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

hokga: 1. Oýulan ýer, deşik. 2. göç. m. Geň-taň zat. ♦ **hokga çykarmak-** İlde ýok bolgusyz bir ters zat etmek, ýok zady oýlap tapmak. *Täzegül, sen haçan görseň täze bir hokga çykarýarsyň (B. Seýtäkow, Powestler).* *Sen özbaşyňa hokga çykarmakçy bolýarsyň öýdýän! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hokgar [hokgaar]: *zool.* Durnalar maşgalasyndan bolan uzyn aýak, uzyn boýun, uly guş.

hokkeý: *sport.* Buzuň üstünde konkili typyp, uýy egri taýak bilen oýnalýan, futbola meňzeş pökgi oýny, şaýba oýny.

hokkeýçi: *sport.* Hokkeý oýnaýan sportsmen. *Sowet hokkeýçileri dünýäde iň güýçli hokkeistlerden hasaplanylýarlar.*

hokranysmak: 1. Kişňeýän ýaly hykranyp, mylaýym seslenişmek. 2. Öz-özünden sögünüşmek, garganyşmak.

hokranmak: 1. Kişňeýän ýaly hykranyp, mylaýym seslenmek (Esasan at barada). *At ony hokranyp garşylady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* *Onýança ýedi-sekiz ädimdäki başga bir at agzyndaky torbasyny ýere urup hokrandy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* *Taý enesiniň ýanyna gelenden, hokranyp, kişnäp gelyärdi («Görogly» eposy).* 2. Öz-özünden birine ýa-da bir zada sögünmek, garganmak.

hokurdamak: Hokurdyly ses çykamak, hokurdyly seslenmek. *Ol gazap bilen ýerinden gobsunanda, çep çigni bir hili hokurdan ýaly boldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hokurdan: Kürüme, hine, gömlen gurruga we ş. m. suw gidip emele gelýän deşik, suw giden çukur. *Dyňzap duran ägirt bendiň birdenkä hokurdan açysy ýaly, seniň hem oslagsyz wagtda duýdansyz başagaýlygyň üstünden barmagyň geň zat däldir* (B. Kerbabaýew, Nebitdagy).

hokurdaşmak: Hokurdyly ses çykarmak, hokurdyly seslenişmek.

hokurdatmak: Hokurdyly ses çykarmak, hokurdyly seslendirmek.

hokurdy: Deşiğe, bokurdakly gaba we ş. m. suw guýlanda döreýän ses.

hokurtga: ser. Hokurdan. *Diňe suwuň hokurtga guýulýan güňleş sesi eşidilýärdi* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).

hol: «Ol, holha, honha, hona, ho, şol» ýaly many aňladýan görkezme çalyşmasy. *Eger meniň çenim çen bolsa, hol ýogyn agaçada menin tagmam bardyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Hol görünýän beýik gersiň üstünde biziň araçäk belgimiz bar* (A. Gowşudow, Eserler).

holha: ser. Hol. *Holha, äňet, eljagazyny akja ýaglyk bilen süpürişine!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

holodilnik: 1. Bir zady sowatmak üçin ýörite gurlan maşyn bölümi. *Ini elektrik holodilnigi diňe bir şäher adamlarynda däl, oba adamlarynda-da bar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Tiz zaýаланýan azyk önümlerini sowatmak, doňdurmak, zaýalaman saklamak üçin aşak temperaturaly ýörite gurlan jaý, gurluşyk. *Holodilnikler, söwda bazalary salnyp başlapdyr* («Tokmak» jurnaly).

holpy-solpy: Sallam-sajak bolup duran, giň tagaşyksyz bolan (Geýim-gejim hakda). *Holpy-solpy resim bolmuş bir çakda, Geýmedik barmyka garada, akda?* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

holpuldamak: 1. Holpuldylly ses çykamak, holpuldylly seslenmek, larkyldamak. *Yokary çekilen keşdeli balagynyň agzyndan kiçjik gara injikleri darty ýaly görnüp, ýalaňaç aýaklary giň galoşyň içinde holpuldaýardy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. göç.m. Bir zadyň aladasyna düşüp selpemek.

holpuldaşmak: 1. Hemmesi giň, uly bolmak, bary tagaşyksyz bolmak (Geýim, aýakgap we ş. m. hakda). 2. göç. m. Bir topar bolup holpuldap ýöremek, bir zadyň ugrunda hasanaklaşyp ýörmek.

holpuldarmak: 1. Holpuldylly ses çykarmak, holpuldylly seslendirmek. 2. göç.m. Bir zadyň ugrunda hasanakladyp ýöretmek, sölpüldetmek.

holpuldylly: 1. Giň, uly, tagaşyksyz geýim, aýakgap we ş. m. gelýende döreýän ses. 2. göç.m. Bir zadyň aladasyna düşüp, sölpüldäl çalt hereket edilende aýdylýan söz.

holtum: 1. Gotanyň alkymynyň aşagyndaky halparyp duran ýaly halta. 2. göç.m. Nebis, garyn. *Ony hem onuň agzyndan kakyp alyp, Güljamal hanyň dolmaz holtumyna dykmak nähili bolarka?! Olar potratçylaryň, dellalaryň, töreleriň, ýene kimleriň syk eleginden elenip, dānesi olaryň holtumyna gidýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hompuş: ser. Hajjyk. *Söwdagär hompuş ýaly çişip: - Meniň ak eşegimi tapyp ber!- diýýärdi* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).

hona: ser. Honha.

hondan: **hondan bārsi bolmak** – Özüňi ulumy tutmak, ulumyramak, gopbamsyramak. *Ol hondan bārsi bolup, gözüni-gaşyny çytyşdyrdy* (Mydam Taýýar gazetini).

honha: « Holha, ynha, ana, hona» ýaly many aňladýan görkezme çalyşmasy. *Honha kākilikleriň biri gaýa degip ýykyldy* («Mydam Taýýar» gazetini).

hoňka: Hoňkaryp, köwelip duran, oýulyp, deşilip duran.

hoňkaryşmak: Oýulyşyp, deşilişip durmak, oýuk bolşup durmak, köwelilişip görünmek.

hoňkarmak: Köwelip durmak, oýulyp, deşilip durmak. *Hoňkaryp duran deşige ussanyň gözi düşdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Guýynyň agzy ýaly deşik hoňkaryp durdy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*).

hoňkartmak: Ullakan oýup deşmek, oýuk etmek, oýmak, köweltmek.

hoňkudyk-hoňkudyk: hoňkudyk-hoňkudyk etmek – ser. Hoňkudyklamak.

hoňkudyklamak: Loňk-loňk edip ýöremek, hompuldamak, hoňkudyk-hoňkydyk edip hereket etmek.

hoňňuldamak: Biri ýa-da bir zat barada zeýrenip sögüniş, nägilelikli hüňürdi.

hop: 1. «Bolýar, ýagşy, lepbeý» diýen many aňladýan jogap sözi. *Hop, hop Emin aga!* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Ahmyr etmek, hyjuw saklamak, ökünmek ýaly many aňladýan söz. *Hop, bolýar-da! Sen, däli, ahrynda meniň elime düşersiň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Agyr ýüki göterjek bolanynda ýa-da kyn işi ýerine ýetireniňde, güýç jemlenip aýdylýan söz. *Kelläm gyrawlapdyr, agardy saçym, ýerimden turamda, «hop» diýip galdym* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Hop! – diýip üç ýaşçigi göterip ýerinden galdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hopba: 1) **hopba bolmak** – Biriniň egninden ýapyşyp, arkasyna münmek, üstünde pugta orunlaşmak. *Aýna şonuň ýaly oýlar bilen meşgul bolup otyrka, Sonajyk dazyrdap geldi-de, arkasyna hopba boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2)

hopba etmek – Birini egniňden ýapyşdyryp, arkaňa götermek. *Yaralyny hopba edip, ýuwaş-ýuwaş süýşdi öňe* (R. Seýidow, *Eserler*). *Hopba edip arkasyna, baýyrylga gadam urdy* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

hopbalamak: Arkana götermek, arkaňa hopba edip almak

hopbalatmak: Arkasyna götörtmek, arkasyna hopba edip aldyrtmak.

hopdurmak: Ýere sokdurmak, ýok etdirmek, ýer çekdirmek. *Kawkaz halky, aýaga gal, faşistleri gorpa hopdur!* (R. Seýidow, *Eserler*). *Gazap edip bermezden dem, ýer hopduryp zarba urýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

hopmak: Çökmek, ýykylmak, ýuwutmak. *Asman üstüme hopdy.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦ **ýer hopmak:** ser. Ýer. *Näme, ak tigri ýer hopaýanmysym?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hopukdyrmak: 1. Dem almagyny kynlaşdyrmak, demikdirmek. 2. Ýüregine gorky salmak, gorky döretmek, ýürek gysdyrmak. *Şol aýgytly hereket artygy hopukdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hopukmak: 1. Dem almagyň kynlaşmak, demikmek. *Artyk oňa elini berip-bermäňkä, hopugyp oýandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bir hoýukdan soň ýorganyň içinde gara dere batyp, hopugyp, ýerinden galdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Gorky aralaşmak, howsala düşmek. *Aýna şol ýandyryjy oýlara gark bolup, hopugyp dem alýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hopuldatmak: ser. Hopurdamak. *Ol çep aýagyňy uzadyp, elindäki çayyňy horpuldady içdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kemine bolsa çaly horpuldady içmäge başlaýar* («Edebiýat»).

hopul-sopul: Egne laýyk däl, ykjam bolmadyk, giň, sallanyşyp ýatan. *Ol guşagyny şeýle ebşir guşanan hem bolsa, egnindäki donuň ýakalarynyň dumlu-duşy hopul-sopul bolap duran* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol geýen eşigini, balagyňyň uçguryňy, çarygynyň bagyny oňarman, süýrap hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hopurdamak: Hopurdyly ses çykarmak, hopurdyly içmek, owurtlamak. *Jepbar bir käse çayy hopurdady içdi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Ol bir gün hopurdady bulamak içip otyrka, ýumşamadyk nan onuň bokurdagyna tegek bolupdyr* («Tokmak» jurnaly). *Gyzgyn çayy süzüp däl-de, hopurdady owurtlaýan Aşebibi birdenkä «päh» diýlen ýaly, söze başlady* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hopurdy: Howlугylyp çay içilende ýa-da suwuk nahar iýlende çykýan ses.

hor [hoor] Y: 1. Sesimiz däl, arryk. *Bahar, sen syrkawlap dagy etdiňmi, ýüzüň ak tam-la, näme beýle hor?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Tagan aga*

düýäniň üstünde ýegşerip oturan hor aýalyny gördi (B. Soltannyýazow, *Kümüş*).
 2. Ýaşayşda iýmekden, geýmekden we maddy taýdan ýetmezçilik çekýän, garyplykda ýaşayan. *Özüňiz bolsa dört adam, sen işlemeseň gaty hor bolarsyňyz! – diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Wah, şu çagajyklary hor etmejek bolup, gijämi gündiz edýän!* («*Ýaş Kommunist*» gazetini). ♦ **hor düşmek** – iýmekden, geýmekden we maddy ýagdaýdan ýetmezçilik çekip, garyp düşmek, garyp ýaşamak. *Emma bolmady! Barha hor düşdük* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hor YY: Aýdymly sazy bileleşip ýerine ýetirýän aýdymçylar topary, şonuň ýaly-da orkestr, aýdymçylar toplumu. *Başga bir jaýda hor krujogy dowam edýär* («*Sowet Türkmenistanyň Aýalary*» jurnaly). *Sahnada Aşgabat oblastynyň birleşen hory peýda bolýar* («*Mydam Taýýar*» gazetini).

hor: hor çekmek – ser. Horlamak Y. Görse, ýoldaş harmanyň kölegesinde arkan düşüp, hor çekip ýatyr (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol az salymdan soň hor çekmäge başlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýanlar*).

hora [hoora]: Suwy süýjemedik, bişmedik, gök, turşy (Esasan üzüm hakda). *Agaç başynda hora, Bilmedim düşdüm hora, Atam-enem biçäre, Satdy meni ýat ýere* («*Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi*»). Hora üzüm.

horan: Her bir zady işdämen iýýän, iýermen, işdäli, işdämen. *İçi kökeli, gantly, unly haltalar horan möjeklerden hyryn-dykyn dolupdyr* («*Mydam Taýýar*» gazetini). *Müňňürt kiçijik balyk bolsa-da, ol horandy* («*Pioner*» jurnaly).

horaşa: Gowy däl, görnükli däl, ýönekeý, bolgusyz. *Horaşa ýabylylar oňa ýol berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

horaz: zool. Mäkiýän däl, erkek jynsly öý guşy. *Horazlar ala-zenzele edip gygyrýardylar, itler üýrüşýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Obanyň horazlary bolsa bir tapgyr gygyryp goýdular* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

horjun: Haly ýaly çitilip dokalýan, goşa gözli gap. *Horjundan çykaran sowgatlaryny ylgaşyp gelen agtyklaryna üleşdirdi, Gotur söwdagär «oba äkit» diýip, maňa bir horjun kümüş pul tabşyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

horda Y: Gowy däl, ýaramaz, erbet. *Emma Alaly par: - Sen gowa, horda düşüňän, itmisiň?! – diýip, ogluny hem kowdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

horda YY: Atyň aýaklarynyň iç ýüzünde mozol ýaly emele gelýän gury ýara.

hordalyk: Gowy dällik, ýaramazlyk, erbetlik. *Garrylar matanyň gowulygy-hordalygy hakynda eňekleşdiler* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

horeogra´fiya: Tans sungaty, şonuň ýaly-da balet tanslarynyň oýny. *Ol türkmen horeografiýasynyň döredilmediginde uly rol oýnady* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

horeografik: Hereografik degişli bolan. *Şol ýylyň özünde Leningradyň horeografik uçilişçesini gutaran türkmen ýaşlary bilen balet gruppasynyň üsti ýetirildi* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

horgurmak: Hokranýan ýaly burnuny parryldadyp seslenmek. *Alaşa aýagynyň agyrysyna garaman, olaryň üýtgeşik seslerini oňanda horgurdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Häsiýetli janawar uzyn tonapynyň ýetdik boýuna horguryp aýlanmaga başlady* (A. Gowşudow, *Eserler*).

hor-homsy [hoor-homsy]: Bolelinlikde, gurply ýagdaýda bolmadyk, ýeter-ýetmez ýagdaýda ýaşayan, horluk çekýän, mätäç. *Menä-hä çagalarymy aç-ýalaňaç, hor-homsy saklap biljek däl!-diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hor-hor: ser. Horruldy. *Goý, onuň demini biraz düşürsin, hor-horuny biraz ýatyrсын. Pökgi walanyň wala-walasy ýatandan soň, Melebaýyň hem hor-hory kesilipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **hor-hor etmek** – Gaharly hondan bärsi gürlemek, käýinmek.

hork-hork: hork-hork etmek – ser. Horkuldamak. *Altyn ysajyň arasynda galyp, hork-hork*

horkuldamak: Horkuldyly seslenmek, hork-hork edip aglamak. *Ol Artygy görenden gujaklady, gözleriniň ýaşyny seçip horkuldady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Diňe bir aýal horkuldap aglaýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

horkuldaşmak: Horkuldyly ses edişmek, hork-hork edişip aglaşmak. *Çagalar-da alyp gyzyň daşyny, Horkuldaşyp, sypaýarlar başyny* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

horkuldy: Adam içgin demigip aglanda, doňuz seslenende we ş. m. döreýän ses. *Düýnden bäri gözyaş bilen horkuldy Dowam edýär giň howlynyň içinde* (B. Seýtäkow, *Senemiň Söýgüsi*). *Koridordan çalaja hamsykma bilen horkuldy eşidildi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

horlamak Y: Horuldyly seslenmek, uklap hor çekmek. *Mama gözenekde ýanyn gyşaryp, horlap ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

horlamak YY [hoorlamak]: 1. Arryklatmak, igletmek. 2. Jebir, sütem etmek, görgi görkezmek, ezet bermek, gynamak; ezmek. *Artygyň agyr ýagdaýyndan habardar İwan Timofeýewiç ony ondan artyk horlamagy özüne uslyp bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Görüp dursuň ahyryn, ol arçyn obany nähili horlaýyn diýse horlaýar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

horlanmak [hoorlanmak]: 1. Arryklamak, iglemek. *Ol horlanyp, çöpe dönüpdür*. 2. Jebir-sütem çekmek, görgi görmek, azap görmek, ezilmek. *Biz bu ýerde gaty horlandyk* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Garybyň horlanan aýal-gyzlary, Kommunistler azat etdi sizleri* («Häzirki Zaman Edebiýaty»). 3. Gytçylyk çekmek, mätäçlige sezewar bolmak. *Puldan-zatdan horlansaňyz, duýduryň!* (D. Agamämmedow, *Goşgular we Pesalar*).

horlaşmak: Horuldyly ses edişmek, horryldyly seslenişmek. *Daňdan şöwür çekip gelen myhmanlaryň bir-iki sanysy häzir hem horlaşyp ýatyrdylar*.

horlatmak [hoorlatmak]: Jebir, sütem etdirmek, görgi gördürmek, ezet berdirmek, gynatmak. *Duş gelip durmuş towuna, Gara, horlatdyň özüňi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

horluk [hoorluk]: Durmuşda görülyän jebir, sütem, görgi, azap, zulum. *Ömrümde görmedik horlugymy gördüm* («Sowet Edebiýat» jurnaly). *Görogly bu horluga ýanyp-bişip, bir gazal aýdýar* («Görogly» eposy). ♦ **horluk ýamanyny görmek** – Gaty horlanmak, azar görmek.

hormat: Biriniň hatyrasy saklanyp edilýän sylagly gatnaşyk, sylag, hezzet. *Hoşgeldiniň göwnüne bu öz çeninden artygrak edilýän hormat ýaly bolup göründi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men obamyň eklän, saklan oglany, Hormat, sylag bilen ýatlaýan seni* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦ **hormat garawuly** – ser. Garawul. *Her iki-üç minutdan hormat garawul çalyşýar* («Pioner» jurnaly). **hormat nyşany ordeni** – ser. Orden Y. **hormat tagtasy** – ser. Tagta YYY. *Ýygymçylaryň atlary kolhozyň hormat tagtasyny bezeýär* («Kolhoz Günleri»). **hormat haty** – ser. Hat. *Okuwçylaryň bir näçelerine LKSMT MK-nyň Hormat haty gowşuryldy* («Pioner» jurnaly).

hormatlamak: Birine hormat goýmak, sylag, hormat etmek, biriniň ýa-da bir zadyň hatyrasyny tutmak, hezzet goýmak. *Olar Altyny gyzlaryň seresi diýip hormatlardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men ony hormatlap, «Bolşewik» kolhozyna ugratdym* («Tokmak» jurnaly).

hormatlanmak: Birine hormat edilmek, sylag, hormat goýulmak, hatyrasy tutulmak, hezzet edilmek. *Hormatlanyp, söwüş edilýän adamyň ýaşı ýigrimi başdan ýokaryk geçen* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Hormatlanýar ol watanyň äzizi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hormatly: Hormat goýulýan, sylag, hormat edilýän, hatyrasy tutulýan.

hormeýster: 1. Horda – dirijýoryň kömekçisi. 2. Operada – horuň ýolbaşçysy. *Aşgabatda opera we balet teatrynda hormeýster bolup işleýär* («Mydam Taýýar» gazeti).

horpuldý: ser. Hopurdy.

horruk: ser. Horruldy.

horruldamak: ser. Horlamak Y. *Kakam horpuldap ýatyrdy.*

horruldaşmak: ser. Horlaşmak.

horruldy: Käbir adam uklanda käbir haýwan seslenende döreyän ses. *Diňe dükanlaryň içinden gelýän horryldylardan olaryň sakçylardygyny aňmak bolýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Diňe eýýäm süýji uka giden Abadanyň ýeniljek horrudysy eşidilýärdi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrühi*).

horsuldamak: ser. Gorsuldamak. *Agşam sagat on boluberende, eli gamçyly, horsuldap ýatan ädikleriniň gonjuna çenli batga batan bir adam gapydan girdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

horsuldatmak: ser. Gorsuldatmak.

horsuldy: ser. Gorsuldy.

hortaň [hoortaň]: Semiz däl, horrak, hortap. *Çokga murtly hortaň bir adam kimdir birine gürrüň berýärdi. Boýy ortadan uzynrak hortaň Gylyjow bosagadan içerik ätdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hortap [hoortaap]: ser. Hortaň. *Her näçe hortap bolsa-da, çagany Aşgabadameditsina spetsialistleriniň ýanyna ugratmaly bolar* («Mydam Taýýar» gazetini).

hortum: Piliň turba görnüşli uzyn burny.

horukmak [hoorukmak]: Bir zadyň ýetmezçilik etmegi zerarly horluk çekmek, hor düşmek, horlanmak. *Sürüleriniň ýagdaýyny wagtal-wagtal barlap, horugan mallaryň wagtynda sürüden aýrylmagyny, olara sagaldyş punktlarynda ideg edilmegini kada girizmeli.*

hor-zar [hoor-zaar]: Horlukda we zarlykda, hem hor, hem zar, mätäç, görgüde. *Bu oglan hor-zar aç-suwsuz geziberipdir* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).

hossa [hoossa]: Kynçylyk, bökdeng, päsgelçilik, dert. *Bular has artykmaç hossa bolup görünýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Öleni-hä öleni, gözünü garga çokmasy näme?! – diýlen ýaly, meniň öňki derdimiň üstüne şeýle hossanyň näme geregi bardy?! – diýip oýlandy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

hossar [hoossaar]: Biri bilen garyndaşlyk gatnaşygy bolan, hal-ahwalyny sorap durýan adam, dogan-garyndaş. *Olaryň daşyndan-da öz ogullaryny, atalaryny ugratmaga gelen hossarlary kändi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Seniň menden başga hossaryň ýok* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hossarçylyk [hoossaarçylyk]: ser. Hossarlyk. *Oňa özbaşdak gadam basmaga ýol bermän, köplenç ownuk hossarçylyk bilen ony gurşap alýarlar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, *Pedagogika*).

hossarlyk [hoossaarlyk]: Hossar bolmaklyk, garyndaşlyk. ♦ **hossarlyk etmek** – Biriniň tarapyňy tutmak, arka durmak, kömek etmek. *Men Aýjamala öýlenemok, diňe oňa hossarlyk etdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ömrüň ötyänçä saňa hossarlyk edeýin!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hoş: 1. «Bolýar, ýagşy» diýen many aňladýan jogap sözi. *İndi şunuň ýaly iş edäýmegin, hoşmy!* («Pioner» jurnaly). *Hoşuň atasy ölmäňdir* (nakyl). 2. Gowy, mazaly, ýagşy, ýakymly, ýaramly, mylaýym. *Garaderwüş hoş görnüşli ýigit* (K. İşanow, *Watan Üçin*). *Bir gönüm – hoş günüm* (nakyl). 3. Hoşlaşylanda «sag bol» diýen manyda aýdylýan söz. ♦ **hoş geldiňiz, sapa geldiňiz!** – Hoş niýet bilen myhman garşylananda aýdylýan aňlatma. **hoş ýakmak** – Ýakymly, mylaýym görmek, oňat heser etmek. *Ter gülleriniň ysy hoş ýakýar jana* (N. Omadow, *Wagt Güneşi*).

hoşa [hoşaa] Y: Arpa, bugdaý ýaly ekiniň hasyly ýyglanda dökülip, gaçyp galýan baş. *Ol garry enesi bilen kiçijik aýal doganynyň arly tomus diş-dyrnak bolup hoşa çöpläp edinen bugdaýjyklaryna-da el gatyp başlady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ejem iki sany ogul jigimi yzyna tirkäp, hoşa ederdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Orakdan soň hoşa* (nakyl).

hoşa [hoşaa] YY: Üzümiň tutuş bir salkymy. *Üzüm hoşalary biri-birine çaknyşýar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol üzüm edil ýap-ýaňyja ýolnan hoşany ýadyňa salýar* («*Ýaş Kommunist*» gazeti).

hoşaçy [hoşaçy]: Hoşa çöpleýän, hoşa ýygnaýan, hoşa edýän. *Onuň öňki gaçanlary hoşaçylara ýal, guş-gumrulara iýmit boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hoşal [hoşaal]: Birinden ýa-da bir zatdan göwni bitgin, göwni şat, razy, minnetdar. *Sizden köp hoşaldyr zähmetkeş halky* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Garry oglundan örän hoşal* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Barlap duşmandygny anyk bildiler, Watançaý garrydan hoşal boldular* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

hoşallanmak [hoşaallanmak]: Göwnüň hoş bolmak, hoşal bolmak, göwnüň bitmek, minnetdar bolma. *Giň giden kartanyň içinde hyjuw bilen işleýän kolhozçylary görüp hoşallandy* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hoşallyk [hoşaallyk]: Birinden ýa-da bir zatdan göwni bitginlik, göwni hoşluk, razylyk, minnetdarlyk. *Aýnany-da Artygyň hoşallygy şatlandyrýardy. Poltoratskiý başyny galdyranda, gapyjykdan Alýoşanyň janly gözlerine gözi düşdi, hoşallyk bilen ýerinden galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hoşamat [hoşaamat]: ser. Hoşamaý. *Her kime bir hili hoşamat edip, badak atdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hoşamaý [hoşamaaý]: Mähirli, mylaýym, ýakymly, mylakatly. *Keýmiri nobatçy bilen hoşamaý görüşdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

hoşamaýçylyk [hoşamaaýçylyk]: ser. Hoşamaýlyk.

hoşamaýlyk [hoşamaaýlyk]: Mylaýymlyk, ýakymlylyk, mylakatlyk, mähirlilik. *Keýgim, men raýona barýaryn! – diýip, hoşamaýlyk bilen jogap berdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Onuň bilen bu jaýa bir täzelik, tükeniksiz hoşamaýlyk gelip doldy* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hoşbagt: ser. Wagtly 2. *Tä ölýänçäk hoşbagt, gol tutuşyp gezişeli* (G. Muhtaraow, S. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

hoşbagtlylyk: ser. Bagtlylyk.

hoşboý [hoşbooý]: Jana ýakymly, jana ýaramly, mylaýym (Ys hakda). *Giň howlynyň içinde täze bugdaýyň hoşboý ysy burk urýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Erik töwerege hoşboý ys saçar* («*Pioner*» jurnaly).

hoşlamak: Gowulygy göwnüňe jaý bolmak, gowudygyny makullamak, makul bilmek. ♦ **göwün hoşlamak** – ser. Göwün. *Göýä kyssaçy dek göwnüni hoşlap, Gazet okadykça güljärdi gözi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ýeňişler goýnunda göwnün hoşlaýar* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hoşlaşyk: «Sag bol» diýişmeklik, hoşlaşmaklyk. *Ol hem biziň gulagymyza soňky gamly hoşlaşyk bolup eşidildi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Hoşlaşyga wagt ýetdi şol zaman* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hoşlaşmak: 1. Biriňin ýanyndan aýrylyp gideniňde, ugradanyňda we ş. m. ýagdaýda “hoş, sag bol” diýişmek, hoş arzuw edişmek, sagbollaşmak. *Durdy oturanlar bilen hoşlaşdy-da, çykyp gitdi. Oňun bilen indiki duşuşyga çenli çynlakaý hoşlaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. *gepl.d.* Giden zatdan el üzmek, gitse-gitsin diýip razy bolmak.

hoşluk: Keýpi köklük, hoşwagtlylyk, razylyk, minnetdarlyk. *Agyr hasratda geçip ýaşlygy, Tapmandy durmuşdan göwnühoşlygy* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Ol, Azerä göwnühoşluk bilen garap, ýüregindäkini beýan etdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*).

hoşnut [hoşnuut]: kön.s. Hoşwagt. *Annatagan özüni näçe hoşnut görkezmäge çalyssa-da ýüreginiň çuňňur künjünde ýerleşen bir iňkisjik ony rahat goýmaýardy* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

hoşnutlyk [hoşnuutlyk]: kön.s. Keýpi köklük, wagtyhoşluk, şat göwünlilik. *Aýsoltan şondan soň ýene öňki keşbinde, ýene öňki hoşnutlygynda gadam urdy. Aýdym-saz hoşnutlygyň alamatydyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

hoşroý [hoşrooý]: kön.s. Owadan ýüzli, güler ýüzli, görmegeý, gelşikli. *Bu ýigit hoşroý bolan, emma gyzyň owadanlygy möçbersiz eken* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Nurnazar diýen bir hoşroý ýigit jöwenlikden çykdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

hoşroýlyk [hoşrooýlyk]: kön.s. Owadan keşplilik, güler ýüzlülük, görmegeýlik, gelşiklik.

hoştap [hoštaap]: Jana ýaramly, mylaýym, ýakymly. *Bu gijeler islän işiň edere, Aý şeýle aýdyňdy, howa hoştapdy* (R. Seýidow, *Eserler*). *Hoştap bahar çagynda, Mektebimiziň bagynda, Dostlar bolup gezýäris* («*Ýaş Kommunist*» gazeti).

hoşwagt: Wagty hoş, örän hoşal, keýpi kök, göwni bitgin, hoşnut, hoşal. *Är-heleý ikisi iki ýerden: - Maşgalamyzy hoşwagt etmek biziň arzuwymyz! – diýişdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Momom gyrasy eýerlenen gapyrjaga örän hoşwagt bolan ýalydy, gaty mylaýym ýylgyryp, öz hoşallygyny bildirdi* (L. N. Tolstoý, *Eserler*).

hoturdaşmak: Hoturdyly ses edişmek, hoturdyly seslenişmek.

hoturdatmak: Hoturdyly ses çykarmak, hoturdyly seslendirmek.

hoturdatmak: Hoturdyly ses çykmak, hoturdyly seslenmek. *Diňe gije ümsümlükde olaryň aýagynyň aşagynda hoturdaýan garyň sesi hem ýalaňaç agaçlary darap geçýän pessaýja şemalyň şowwuldysy eşidilýärdi* («*Kolhoz Günleri*»).

hoturdy: Ýüzi gaýmaklap duran şor ýerden garyň üstünden we ş. m. ýerlerden ýörelende döreýän, çykýan ses. *Daşarda bir hoturdy eşidildi*.

how [hoow] Y: Birine ýüzlenmegi aňladýan ümlük. *How, adamlar, ony bir görseňizläň!* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*).

how YY: Hyjuw, bat, sust, joşgun. *Şol garaş bu sapar onuň howunly basdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýakymсыз habar jemendäniň howuny basdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

howa [howaa]: 1. Ýeriň atmosferasyny düzýän, esasan azot we kisloroddan ybarat gazlaryň garyndysy. *Howa gijelerine sowap başlandygy üçin, Aýсыз asmanyň ýyldyzlary has ýitelen ýaly görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ýeriň ýüzüne ýaýylyp giden boş giňişlik, jahan, älem, dünýä. *Howa ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bulutsyz tämiz howada azajyk öwüşgin bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **açyk howa-** Jaýyň içi däl, meýdan, tebigaty mylaýym ýer. **howasy belent-** Keýpi kök, ruhy belent. **çytyk howa-** Bulutly garalyp duran howa.

howala [howaala]: Bat, hyýal, meýil. *Onuň howalasy güýçli*. ♦ **howalasyny basmak-** Sustuny basmak, gorkuzmak. *Onuň äheňinden Täzegülüň howalasy basyldy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Munuň bu haýbatly bolup gelnişi görüp, Göroglynyň howalasy basylyp, susty peseldi* («*Görogly*» eposy).

howalamak [howaalamak]: 1. Uzakdan beýgelip görünmek, salgym atmak, salgymlap görünmek. *Uzaklardan howalap zemsnarýad görünýär* («*Ýaş Kommünist*» gazeti). 2. gepl. d. Arassa, tämiz howa çykmak.

howalanmak [howaalanmak]: 1. ser. Howalamak 1. *Howalanyp duran jaýy hiç kimden soraman, derrew tanady* («*Pioner*» jurnaly). *Uzakdan Küm methowzuň belent minarasy howalanyp göründi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. göç. m. Hyjuwlanmak, hyýallanmak, meýillenmek, rujy görterilmek.

howaly [howaaly]: Dabaraly, haýbatly. *Aradan bir hepdä çenli wagt geçdi, Gatlany gurdular gaty howaly* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Öwez jan howaly gyr atyny münüp gitdi* («*Görogly*» eposy).

howandar [howandaar]: 1. Yakyn garyndaş, ýakyn hossar. 2. Yakyn ýoldaş, arkadaýanç. *Golum bagly, düşdüm ganyım eline, Bu jaýlarda howandarym bolmady* («*Görogly*» eposy).

howandarlyk [howandaarlyk]: Yakyn garyndaşlyk, ýakyn hossarlyk, ýakyn ýoldaşlyk, syrdaşlyk. *Hemme ýerde nähoşlara ata-enelik gözi bilen edilýän alada, howandarlyk duýulýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

- howatyr [howaatyyr]:** Gorky, alada, pikir, howsala, wehim, ätiyaç. Şekere «el degipdir» diýen gürrüň çykar howatyrý bijaý horlaýardy. Ol bütin howatyrý unudyp, şol demde oňa jogap gaýtardy. Aýna ejesiniň oýanmagyndan howatyr edip, dyzap duran daňylgy köşegi boşadyp goýberdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **howatyra salmak-** Gorka salmak, howsala düşürmek.
- howatyrlylanmak [howaatyyrlylanmak]:** Ätiyaç etmek, howatyr etmek, howatyrly bolmak. Ýagmyr garaja maşynyň batly ýöreýşinden howatyrlylanyp, ýerinden gozganman, doňan ýaly bolup otyrды (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Näme howatyrlylanýarsyn? Sapa, goý ýagsa ýagsyn, bereketdir! (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).
- howatyrly [howaatyyrly]:** Howatyr edilýän, wehimli, hatarly, howsalaly, gorkuly. Gyzyly hanyň otrýady howatyrly ýagdaýdady. Anha, atlar eýerlengi dur, howatyrly ýagdaý duş gelse, miner-de deperin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- howaýy [howaaýy]:** Biderek, boş, netijesiz, manysyz, ýalan (gep, gürrüň we ş. m. hakda). Halnazar baý howaýy sözlere özüni aldyrmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Awtoryň goşgulary çendenaşa howaýy ýazylypdyr («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Howaýy dälir sözüm («Mydam Taýýar» gazeti).
- howdan [howdaan]:** Sow saklanýan, ullakan giň nukur. Galla üçin urular-da dolýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýowşanyň özi obada ýokdur, ol howdan gurluşygyna gidendir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- howlamak:** 1. Howsala düşmek, darykmak, gyssanmak. Gulman arçyn ýüregi howlaýan ýaly bolup, ýlgap eýwana çykypdyr (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). 2. Üýrmek, jabjynmak, topulmak (it hakda).
- howlaşmak:** 1. Howsala düşüşip başlamak, gorkup aljyraşmak, gyssanyşmak. Hiçbir zat ýok ýerinden howlaşyp barýarsyňyz! 2. Üýrüşmek, jabjynyşmak.
- howly:** Töweregine haýat aýlanan ýaşayş jaýy, ýer uçastogy. Şirinleriň howlusy obanyň ileri başynda, çola ýerdedi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Kebap ysy kükäp howla dolanda, Göwünlerde gizlin göterim joşdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- howlugyşmak:** Howlukmaç deprenişmek, gyssanyşmak.
- howlukdyrmak:** Howlukmaç deprendirmek, gyssagly ýagdaýa salmak, gyssamak. Aýnur eje Aýdurdyňy howlukdyrды (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Bizi siz bilen görüşmäge howlukdyran hem, aslynda, ýagdaýyň şu agyrlыgy boldy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).
- howlukmaç:** Gyssagly ýagdaýda, gyssagly, gyssanmaç. Aýsoltan näme üçin beýle howlukmaç gaýtdy? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Garly ussa zatларыny howlukmaç ýygnaşdyrды (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).
- howlukmaçlyk:** Gyssagly ýagdaýdalyk, gyssaglylyk, gyssanmaçlyk. Kolhozçylar işden öýlerine baryp, howlukmaçlyk bilen nahar edinýärler (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ol howlukmaçlyk bilen aşak düşmäge başlady (N. Jumaýew, Syrly Gala).
- howlukmak:** 1. Howlukmaç deprenmek, gyssagly ýagdaýa düşmek, gyssanmak. Näme, beýle howlukdyň?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol çörek bişirmek, nahar häzirmek işine howlugýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Bisabyrlyk etmek, alňasamak. Sabyr et, oglum, howlukma, basym bolar! («Görogly» eposy). Oglan howlugar, tut wagtynda bişer (nakyl). ♦ **ajalyňa howlukmak-** ser. Ajal. Eý goja, ajalyňa howlukmaýan bolsaň, gapydan aýry! («Türkmen Pesalary»).
- howp:** Gorkuly ýagdaý, gorky, wehim, hatar, bela. Men çykyp gitsem, belki, şol howp sizden sowlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **howp salmak-** Gorky, wehim salmak, gorkuly ýagdaý döretmek.
- howplanmak:** Howpa düşmek, howp etmek, gorky aralaşmak, wehim etmek. İşim gaýtdy! –diýip howplanýar («Görogly» eposy).

- howply:** Gorkuly, hatarly, wehimli. *İne, indi has hem howply ýerler geldi* (A. Gowşudow, Eserler). *Aýsoltanyň howply gözleri töweregine alakjap seretdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- howplulyk:** Hatarlylyk, gorkulylyk, wehimlilik. *Olar harasatlara we howplulyklara öwrenişipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy). *Onuň üçin şeýle bir howplulyk ýokdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- howpsuz:** Gorkusyz, wehimsiz. *Bu döwürde trahoma howpsuz bolýar we başga adamlara ýokuşmaýar* (S. K. Karanow, Trahoma We Oňa Göreş).
- howpsuzlanmak:** Howpsuz bolmak, gorkusyz bolmak, wehimsiz bolmak, hatarsyz bolmak.
- howpsuzlyk:** Gorkusyzlyk, hatarsyzlyk, wehimsizlik. *Öz howpsuzlygyňyz üçin siziň-de agzyňyza örän gaýym, berk bolmagyňyz parzdyr* («Türkmen Pesalary»). *Howpsuzlyk sowetiniň hemişelik däl çlenleriniň sanyny artdyrmak hakyndaky meselelere serediljekdir* («Sowet Türkmenistany» gazetini).
- howsala:** Alada, dowul, biynjalyk, gorky, wehim. *Ol öz howsalasy bilen işinden hem bizar bolupdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Muny görüp, howsala tapan Gurbandursun: -Muny nirden tapdyň? – diýip sorady* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Her näme-de bolsa, ol ýüreginde bolan howsalany gizledi* («Sowet Türkmenistany» gazetini). ♦ **howsala düşmek-** Dowla düşmek, howp, gorky aladasy aralaşmak; ýüregiň eliňe almak. *Seniň hiç howsala düşmegiň gerek zat däl! – diýdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). **howsala basmak-** ser. Howsala düşmek. *Mähriban mugallym, ýüregim gysýar, Ýeke men bu ýerde, howsala basýar* (A. Kekilow, Söýgi). **howsala salmak-** Gorka salmak, dowla salmak, aljyratmak, wehim salmak. *Barha güýçlenip barýan ýel olary howsala salypdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).
- howsalaçy:** Howsala düşegen, dowulçy, galagop, aladaçy, wehimçi. *Onuň özi Pökgenden baş beter howsalaçydy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Garry, seni gaty howsalaçy görýän!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- howsalaçylyk:** ser. Howsalalylyk. *Ýöne sen öz howsalaçylygyň bilen meniň hem ganymy tas gyzdypdyň* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- howsalalandyrmak:** Howsalaly ýagdaýa salmak, gorkuly ýagdaýa salmak, howatyrlandyrmak, whimlendirmek. *Bu ýagdaý bolsa Gurdowy öňküden hem beter howsalalandyrdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- howsalalanmak:** Howsala düşmek, gorka düşmek, dowla düşmek, howatyrланmak, wehimlenmek. *Arina howsalalanyp başlady* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- howsalaly:** Howsala düşen, gorky aralaşan, dowla düşen, howatyrly, wehimli. *Bular şatlygy-da we hasyl ugrundaky howsalaly aladany-da bile paýlaşýardylar* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- howsalalylyk:** Howsala düşenlik, dowla düşenlik, howatyrlylyk, wehimlilik.
- howul: ýürege howul düşmek-** Howsala düşmek, gyssanmak, aljyramak. *Kyblam enem! Eşit meniň arzymy, ýüregime howul düşdi – nädeýin?!* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Onuň howalasy basylyp, ýüregine howul düşüpdi* («Sowet Türkmenistany» gazetini).
- howul-halat [howul-haalat]:** ser. Howul-hara. *Büşä kel howul-halat düşjek bolup ýykyldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ol howul-halat ýerinden turdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- howul-halatlyk [howul-haalatlyk]:** ser. Howul-haralyk. *Ol onuň pyçakdygyny düýdy we haçan duşmanyň bir pulemyotyny alyp, ony olaryň özlerine garşy atmaga başlanda, howul-halatlykda çermegine gysdyrany ýadyna düşdi* (A. Gowşudow, Eserler).
- howul-hara [howul-haara]:** 1. Howul-halat, hasyr-husur, gyssanmaç, howlukmaç. *Mallylar howul-hara ýarar goşlaryny aldylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly

Ädim). 2. Harsal, ýüzleý, gödek. *Howul-hara çekilen suratlar ýüregiňe batmaýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

howul-haralyk [howul-haaralyk]: 1. Howul-halatlyk, gyssanmaçlyk, howlukmaçlyk. *Ol howul-haralyk bilen çakgydan, pyçakdan hiç zat götermädi* (J. Akyýew, *Mergenîň Ogly*). 2. Harsal, ýüzleý edilenlik, gödek işlenenlik.

howur: Bir gyzgynlyk berýän jisimiň, ýanan zadyň töweregine täsir edýän güýçli ýylylyk derejesi. *Gündiziň gyzgyn howry sowlup, gije salkynlaşypdy. Howry gaçan Gün özüni aşak goýberipdi sowlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

howut: Münmek, ýük urmak üçin düýäniň arkasyna salynýan hataply enjam. *Olaryň käbiri ýaş-ýeleňleriň üstüne düýäniň howudyny salyp münýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ol düýäni çökerdi, howudyny saldy* («Pioner» jurnaly).

howutlamak: Howut salmak, düýäniň howut-halygyny salyp taýýarlamak. *Baş-alty ineri howutlap, Genjim kakasynyň ýanyna gidiberdi* («Görogly» eposy).

howutlaşmak: Howut salmaga kömekleşmek. *Myhmanyň düýelerini howutlaşdym.*

howutlatmak: Howat saldyrmak, howut-halygyny saldyryp taýýarlatmak.

howuz: İçinde suw saklamak üçin ýörite gazylyp bejerilen uly we çuň çukur. *Bir näçe düýp owadan garagaç howzuň üstüne saýa salýar* («Kolhoz günleri»). *Mekdep howuzlarynyň fontanlary hem, sesin goşýar, çagalaryň sesine* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hoz [hooz]: bot. Daşy gaty gabykly togalak miwe getirýän agaç we onuň miwesi. *Hoz agaçlary dumly-duşa öwşün atýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olaryň elinde kişde ýa-da hoz göräýdigi, bar, ondan soň Taýlak hyzzynyň gözi açylýar. Hoz agaçlary, ajaýyp ymaratlar daň sazyna görk goşýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi* (nakyl).

hoza [hooza]: Hoz görnüşli kümüşden ýasalan togalak bezeg şaýy.

hazanak: zool. Üsti akja menekler bilen örtülen garamtyl ýaşyl ganatly, tomzaga meňzeş hazyldap uçýan möjejik. *Okuwçylar hazanak, kebelek ýaly dürli möjeklerden kollektsiýa düzüpdiler.*

hazanaklamak: Bir zadyň ugrunda içgin aladanyň, çalasyn hereket etmek, oda-köze düşmek, hasanaklamak. *Aknabat eje begenjinden «bolýar» diýip hazanaklap gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hazanaklatmak: Çalasyn hereket etdirmek, daşynda aýlandyrmak, oda-köze düşürmek, hasanaklatmak. *Nädersiň, men ony daşynda hazanakladaýsam!*

hazzuldamak: Hozzuldyly ses çykarmak, hazzuldyly seslenmek.

hazzuldaşmak: Hozzuldyly ses edişmek, hazzuldyly seslenişmek.

hazzuldatmak: Hozzuldyly ses çykarmak, hazzuldyly seslendirmek.

hazzuldy: Hazanak we ş. m. uçanda döreýän sesi aňladýan söz.

höçjet: Edilýän zadyň tersine gaýdýan, içyakygç, keçjal, dükdüşdi, kesir. *Gör, bu nähili höçjet!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Çünki men onuň baryp ýatan höçjetdigini, keçjal hem urup aglaýanlardandygyny bile okaýarkam bilipdim* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

höçjetlik: Keçjallyk, dikdüşdülük, kesirlik. *Heý, şeýle-de höçjetlik, heý şunuň ýaly-da erjellik bolarmy?! – diýip pyşyrdady* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Ol çala sowatly, galmagalçyrak adamdy, her bir täzeligi göwünsizlik, höçjetlik, bilen kabul edýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hödür: 1. Mürehet hormat, hezzet. *Bizde, töwereginde oturanlara hödür etmän, nahar iýmek, bolmaýar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Hany, ilerräk süýş-de, palaw iýsene! – diýip, Elliňin adyna hödür etmek aňy düşdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Hödür edeniňiz üçin, sag boluň!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Akmak myhman öý eýesine hödür eder* (nakyl). 2. Özüňde bar bolan zady birine ündeme. *Men oňa öz dutarymy hödür etdim.*

hödür-kerem: ser. Hödür. *Baharyň bu hödür-kereminden özüçe many çykaran Wüşi kel özüne göwnüýetijilik bilen oturgyçda oturdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

hödürlemek: 1. «Al, iý» diýip, nahar iýmegini soramak, hödür etmek, hormat, hezzet etmek. *Ussa aga, ynha demlije çay! – diýip, özüniň içmän goýan çayyny hödürledi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Wasilew gant, köke hödürledi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Mister Nelson stoluň üstünde ýatan sigary alyp, Ahmedä hödürledi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Özüňde bar bolan bir zady biriniň almagyny ündemek. *Köne pikir bolup, men näme saňa altmys ýaşly gyz hödürledimmi-ýa heleý üstüne heleý al diýdimmi?* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Elbetde, ol galyň hödürlep bilmez, ikiňiz hem täze döwrüň adamy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hödürsek: Hödür edegen, hödür etmegi gowy görýän, jomart, sahy. *Hödürsek adam.*

hödürseklik: Hödür edegenlik, sahylyk, jomartlyk.

hökgermek: Tümmerip durmak, tammaryp görünmek, küýkermek, bükülmek. *Ýagyrnysy bir azajyk hökgerip görünýän Yagşymyrat sahna çykanda, hemmeler oňa seredişdiler* (B. Seýtäköw, *Döwürdeşler*).

hökman [hökmaan]: Hiç bir gürrüňsiz, gepsiz, hytdy-pytdysyz (bolaýmaly zat). *Men indi oňa hökman öz islegimi mälim ederin* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Annagula Altyny görmek hökman gerekdi. Elbetde, adam boljak bolup geldik, hökman adam bolarys, dostum! – diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hökmany [hökmaany]: Ýerine ýetmegi, edilmegi hökman bolan, zerur bolan. *Şäher sowetiniň hökmany karary çap edildi.*

hökmünde: Hasabynda, derginde, ornunda, görnüşinde. *Köpçülik pukaralar bolsa arçynlykdan elli-bizar tamasyz bolup, diňe tamaşaçy hökmünde durdular* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýanlar*).

hökmürowan [hökmürowaan]: Hökümi ýerine ýetirilýän, diýeni bolýan. *Gözeler içinde hökmüworanyň, Meniň bilen bol, baýyňa döneýin* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

hökmürowanlyk [hökmürowaanlyk]: Hökümi ýerine ýetirmeklik, diýeni bolmaklyk.

höküdiklemek: Hompuldap, tagaşyksyz ýöremek, höküdik-höküdik edip ylgamak. *Elli ýaşyň içinde öýlenjek diýip, höküdikläp ýörmezdiň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

höküm: 1. Bir işi hökman ýerine ýetirmek üçin berilýän buýruk, tekliip. *Dumly-duşy barlaň, eger ol ýere giren hem bolsa tapyň! – diýip höküm etdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Häkimiýet organynyň resmi buýrugy. 3. Jenaýat işleri boýunça suduň çykarýan karary. *Suduň Hökümi okaldy.* ♦ **höküm sürmek** – 1) Bir ýurda agalyk etmek, hökümini, güýjüni ýaýratmak; 2) Hojaýanlyk etmek.

hökümdar [hökümdaar]: Çäksiz ýa-da ýokary häkim, höküm beriji. *İtaliýanyň hökümdar toparlarynyň daşary syýasat ugry italiýanyň ýagdaýyna heläkçilikli täsir edýär* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Şäherde hökümdar ýaşapdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

hökümdarlyk [hökümdaarlyk]: 1. Höküm sürmeklik, agalyk etmeklik, hökümdar bolmaklyk. *Yol almaz faşistleň hökümdarlygy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ýelena doly hökümdarlyk bilen höküm sürüpdyr* (SSSR Taryhy). 2. Hökümdaryň ýagdaýy.

hökümet [höküümet]: Döwlet häkimiýetiniň merkezi organlarynyň jemi, ýurtda döwlet häkimiýetiniň baş ispolnitel we buýruk beriji organy. *Eýrana sap ýürekden arkadaşlyk goluny uzadan ýaş Sowet hökümetidigini ýadyňyza salyň!* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Anyrsynda*).

hökür: Boýny iki egniniň içine gidip duran. *Şol gelensoň, dat gününe, Dat gününe hökür mama* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

höltüldemek: Çalasyn hereket etmek. *Üç-dört sany jojuk ýoluň sag tarapyna höltüldäp geçdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Ol geýnüwlikrak ýigit geçse, onuň zyndan höltüldäp ylgaýar* («Tokmak» jurnaly).

höltüldesmek: Bir topar bolup höltüldäp ýörmek, hereket etmek.

höltüldetmek: Çalasyn hereket etdirmek, çalt ýöretmek.

höňküldemek: Loňkuldap ýörmek, hereket etmek.

hönküldesmek: Loňkuldasyyp ýörmek, hereket etmek.

hörek: *gelp.d.* Ýýmit, nahar. *Bir soldat hapa gapda getiren höregini hem-de edil gara palçyga meňzäp duran tokga bir zady öňünde goýup gitdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Aňsat işjekdir taýýar çöregi, Çörek ýerne gülle boldy höregi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

höre-köşe [hööre-kööşe]: Ýakymly, mylaýym söz, hajyk-hujuk, köşeşdiriji sözler. *Aglanymda höre-köşe edip diňdirişi söz öňüme gelýär* («Ýaş Kommunist» gazetini). *İşiň bolmasyn, men bir höre-köşe edip göreýin!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

hörel: Biriniň ýanynda sözi geçýän, diýeni-aýdany ýer tutýan, edilýän. *Ogulsoltan diýen hörel aýaly Sadabyň elinden zorlap aldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

hörele: Sarç we tez düýä köşegini aldyranyňda ýa-da sagjak bolanyňda hoşamaýlyk üçin aýdylýan söz. *Şol wagt bolsa Aýnanyň sesi eşidildi: - Hörele, düýäm, hörele!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hörp: Belent görün, ýokary niýet, arzuw, uly isleg. *Akmaýanyň oslagsyz sözüne geňirýän Atabaý oňa soragly göz bilen çişerildi: - Akmaýa, hörpi ýaman yokardan tutduň-la! Emma onuň sözünüň äheňi özüne ýaramany üçin, operator hörpi giňden aldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hötde: Alaç, çäre, tärl, ýol. *Onuň bir hötdesini taparys. Ähli kynçylyklary we päsgelçilikleri ýeňip geçmäge hötde gelýän köp zähmet sarp etmeli* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). ♦ **hötde gelmek** – Bir zadyň alajyny tapmak, başaryp bilmek, eýgermek. *Halk hojalyk sowetiniň uprawleniýeleriniň hemmesi jemi önüm öndürmegiň ýarym ýyllyk tabşyrygyna üstünlikli hötde geldi* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

höw: Sygyr, göle ýaly mallar kowlanda aýdylýan söz. *İş wagtynda işeňňire söz gatar «Höw» diýýän sygyr deý, süýkeşip öter* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

höwes: Bir zada bolan isleg, arzuw, söýgi, meýil. *Bagşy aga, seniň täze düzen aýdymyňy höwes bilen diňlänimiz öňki agşam dälmi?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men gitjek-le, gitmäge örän höwesim hem bar!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

höwesjeň: Bir zada gyzyklanýan, islegi, arzuwy bar bolan, höwesli, meýilli. *Täze habarlar eşitmek tamasy bilen goňşy obalardan hem gürrüňe höwesjeň adamlar üşşüpdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Üniwersitete baranlar okamaga gaty höwesjeň bolupdyrlar* («Edebiýat»).

höwesjeňlik: Islegi, arzuwy barlyk, meýillilik, höweslilik. *Onuň kalbyndaky höwesjeňlik häsiýeti dilini hemişe herekete getirýärdi. Türkmenistanda teatral höwesjeňligi giň ýaýbaňlanyp ugrady* («Sowet Edebiýat» jurnaly).

höweslendirmek: Höwes döretmek, höwesini, islegini artdyrmak, meýil döretmek, gyzyklandyrmak. *Agronomçylyk käri meni höweslendirýär.*

höweslenmek: Bir zada gyzyklanmak, höwesli bolmak, isleg döretmek. *Artyk Günüň şählesine höweslenmek bilen buýsananda, gapy şakyrdady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sport bilen höweslenmek.*

höwesli: Bir zada gyzyklanýan, höwesi bar olan, istegi artan, meýilli.

höweslilik: Bir zada höwesjeňlik, isteglilik, meýillilik. *Aman ady tutulandan, höweslilik bilen ýerinden galdy.*

höwessiz: Höwesli däl, meýilsiz, islegsiz, arzuwy bolmadyk.

höwessizlik: Höwesli dälik, meýilsizlik, islegsizlik, arzuwsyzlyk.

höwlüm-höwlüm: Sygyr sagyljak ýa-da gölesi aldyryljak bolnanda söýlüp aýdylýan söz. *Ejesi bolsa "höwlüm-höwlüm" diýip, göläni tutup sygra ýaladýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). «Höwlüm-höwlüm» diýip hiňlenip, sygyr sagmak bilen garabaşyna gaýdy (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

höwrükmek: Bir adam ýa-da mal bilen öwrenişmek, ysnyşmak, höwür edinmek, hemra edinmek. *Bu üçüsi şeýle höwrükdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

höwür Y: Hemra, ýoldaş, ýaran, bile gezýän. *Obanyň ähli çagalary Gajar agany söýýärdiler we ony hormatlaýardylar, gysyn-ýazyn Gajar aganyň höwri hem şol çagalar boýlardylar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Myrat bolsa özüniň ýakyn dosty hem hemişelik höwri bolan ak erkeginden aýrylmagy gaty kyn görýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekeýalar*). *Onuň bilen höwür bolup, Her agşam öýüne gelip, Gözel kitaplar alýardy* («Sowet Türkmenistany» gazetini). ♦ **höwri köp bolsun!** – Sygyr, goýun we ş. m. eldeki mallar guzlanda, gutlag hökmünde mal eýesine aýdylýan alkyş. *Eje sygyryň guzladymy?! Höwri köp bolsun! diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

höwür YY: Öndüriji, erkek (esasan at, düýe ýaly mallar barada). *Höwür at. Höwür erkek.* ♦ **höwre goýmak** – Baýtal, arwana, goýun, geçi ýaly mallary öndüriji erkek mallaryň ýanyna goýberip çaknyşdyrmak. **höwürden çykmak** – Çaknyşmak protsesi bolup geçmek, gutarmak. *Täze usulda çykardyk biz höwürden – diýip, olar köp goýberen goç, teke* («Tomak» jurnaly). **höwür seçmek** – Emişdirilen owlak-guzyny enelerinden aýyrmak, seçmek protsesi.

höwürtege: Guşlaryň ýumurtgalaýan we çaga çykarýan ýeri. *Wepanyň gürrüňine görä, olar kemerlerden algyr guşlaryň höwürtegesini gözläp ýörkäler, bu ogryn çykalga tapylypdyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Baharda garasar özüne höwürtege edinmäge girişipdir* («Pioner» jurnaly).

höwürtegelemek: Höwürtege edinmek, höwürtege ýasanmak. *Guşlar höwürtegeleşip başladylar.*

hözir [höziir]: Bir zatdan görülýän haýyr, ýakym, lezzet, kömek, eşret. *İçinde ýaşamagyn höziri bolmadyk gara öýi otlaryn* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Senden görýän hözirimi men olaryň hiç birinden göremok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hawa, sakgaldaş, maşynyň kemi ýok. Hözirini özüň gör!* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

hrestoma' tiýa: Saýlanan eserlerden ýa-da eseriň böleklerinden alnyp, çap edilýän ýygyny- okuw kitaby. *Onunjy klasyň hrestomatiýasy.*

hristian: Hristiançylygyň tarapdary, haçparaz. *Rim imperiýasynda hristian buthanasy uly güýç bolupdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

hristiançylyk: Esasynda mifiki lisus Hristiň kulty duran din, haçparazlyk. *Hristiançylygy ýaýratmak bahanasy bilen gylyç göterijiler ýerli ilatyň bir bölegini gyrypdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

hrom Y: Açyk çal reňkli gaty metal, himiki element. *Kükürt kolçedanlary hem hrom magdanlary we ş. m. ýörite himiki çig mal zapaslarymyz bar* (N. N. Baranskiý, *SSSR-İň Ykdysady Geografiýasy*).

hrom YY: Ýumşak ýuka gaýşyň bir sorty. *Hrom ädik, sumka guma bulaşyp ýatyrlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

hronika: 1. Hadysalaryň hronologik tertipde, wagtma-wagt ýazuwy. 2. Syýasy jemgiýetçilik, maşgala we ş. m. hadysalaryň taryhyny içine alýan edebi eser. 3. Gazetde gündelik durmuşdan bolýan hadysalar bölümi, şonuň ýaly-da gündelik jemgiýetçilik durmuşdan bolan suratlary öz içine alýan film. *Türkmen edebiýatynyň we sungatynyň Moskwada geçirilen ongünliginiň hronikasy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hronikaçy: Hronika boýunça işleýän gazet işgäri.

hronograf Y: Bir ýurduň taryhy hronikasy ýazylan gadymy ýazgylar ýadygärligi.

hronograf YY: Gysga wagtlaýyn bolýan hadysalaryň dowamlylygyny registriirleýän we ölçeyän abzal.

hronolog: Hronologiýadan spetsialist, wakalary yzly-yzyna ýazyp durýan adam.

hronologik: Hronologiýa degişli bolan, hronologiýa esaslanan. *Astronomiýanyň taryhynda gysgaça hronologik tablitsa («Astronomiýa»).*

hronologiýa: Hadysalaryň wagty boýunça yzygiderliliginiň ýazgysy. *Rus taryhynyň hronologiýasy.*

hronometr: Örän dogry we takyk ýörelän sagat. *Deňiz işlerinde takyk sagatlar – hronometrler ulanylýar (Orta Asyrlar Taryhy).*

hronometraj: Sekundomeriň kömegi bilen zähmet protsesleriniň dowamlylygyny dogry ölçeyiş.

hronoskop: Has gysga wagt aralyklaryny ölçemek üçin abzal.

hrustal: Ýagtyny güýçli syndyryp geçirýän aýratyn ýylpyldyly, ýokary sort çüýşe we şonuň ýaly-da şu çüýşeden ýasalan gap, bilur. *Dag hrustallarynyň kristallary (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). Muka aýratyn hem hrustaldan altyn suratly bir küýze ýarapdyr («Mydam Taýýar» gazetini).*

hudaý [hudaýy]: *dini.* Mifiki düşünje boýunça «düyäni dolandyryýan» jandar, iň ýokary güýç. *Rewolýutsiýadan ozalky nadan rus daýhanlary çekirtgäniň edýän hüjümlerine köplenç wagtarda «hudaýyň gargysy» hökmünde garaýarlar (F. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zoologiýa). Hudaýa ynansyň ynan weli, eşejigiňi berk duşa (nakyl).*

hudaýsyz [hudaýsyz]: Hudaýa ynanmaýan, ateist.

hudaýýoly [hudaýýooly]: *dini.* Maşgala abadançylygy we ş. m. sebäpli hudaýyň adyna belirýän sadaka. *Göz oýnadyp, diýdi ahun: - Derrew hudaýýoly beriň! (Çary Aşyr, Pozmalar). Küle girrigiň brigadasynyň çlenlerinden üç-dört sanysy «ýagys ýagsyn» diýip, Burkut atanyň ýoluna çebiş öldürüp, hudaýýoly etjek boldular (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

hudojnik: *ser.* Suratçy. *Akgyz halynyň nusgasyny çeken, hudojnik Petrowa gelnimize eken. Hudojnik eserlerinde mydama onuň hakykata bolan garaýşy bildirýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

hudojniklik: *ser.* Suratçylyk. *Ol özüniň hudojniklik ornuny diňe dramaturgiýada tapdy («Sowet Edebiýat» jurnaly).*

hukuk [hukuuk]: Döwlet häkimiýeti tarapyndan bellenýän hem-de garalýan, jemgyýetde adamlaryň biri-birine bolan gatnaşygyny regulirleýän düzgün-tertipleşdirmalarynyň jemi, erk, ygtyýar, hak. ♦ **saýlaw hukugy** – Saýlawlara gatnaşmaga, saýlamaga, saýlanmaga, ses bermäge berilýän ygtyýar.

hukukly [hukuukly]: Bir işi ýerine ýetirmäge ýa-da başga bir zady etmäge ygtyýary bar bolan.

hukuklylyk [hukuuklylyk]: Ygtyýary, erki barlyk, ygtyýarlyk, erklilik.

hukuksyz [hukuuksyz]: 1. Bir işi ýerine ýetirmäge ýa-da başga bir zady amala aşyrmaga ygtyýary bolmadyk, erksiz. 2. Hukukdan kesilen, saýlaw we beýleki grajdanlyk hukugyndan mahrum edilen.

hukuksyzlyk [hukuuksyzlyk]: Ygtyýary, erki bolmadyk, hukugy bolmadyk.

huligan: Jemgyýetçilik düzgün-tertipleri gödek bozýan, huligançylyk bilen meşgul bolýan adam.

huligançylyk: *ser.* Huliganlyk. *Huligançylyk edýän adamlara berk çäre görülyär.*

huliganlyk: Jemgyýete, admyň mertebesine hormat goýulmazlygy bildirýän gylyk, boluş.

hum: Daşy syrçaly ýa-da syrçasyz ullakan küýze, gap. *Men şu üzümlerimiň biriniň düýbünde bir hum tylla gömendirin (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* ♦ **hum ýaly çişmek** – *ser.* Çişmek. *Bu sada oglan bu söze ynanyp, hum ýaly çişen (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

humar [humaar]: 1. Esasan pul goýlup oýnalýan aşyk oýny. *Wolostnoý aga, kagyzyňy ejem ogly bilen humara goýşaymarsyň?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gary ölerden soň, ogly bagyň ugruna-da seretmňň, humar oýnamak*

bilen wagtyny geçirer ekeni (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. göç.m. Keýp, isleg, maksat.

humarbaz [humaarbaaz]: Humar oýnamagy söýýän we hemişe oýnaýan adam. *Wagty gelende, edil humarbaz ýaly meniň gulaklarym gijäberýär* (M. İbrahimow, *Ol Gün Gejeler*).

humarbazlyk [humaarbaazlyk]: Humara gyzykmaklyk, humor oýnamaklyk.

humarlanmak [humaarlanmak]: Bir zatdan keýpiň kök bolup oturmak, keýpiň tutmak. *Owlan göwreler, humarlanan kelleler hem rahatlyk talap edýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

humaý [humaý]: 1. Gadymy düşüňjä görä, kimiň üstüne «kölege» düşse, şol adam «şabolýarmyş» diýilýän fantastik guş. 2. göç.m. Örän owadan gelsikli, görmegeý. «*Batyr bol*» diýipdiň, saňa bakamda, Humaý gözden akýan ýaşlaryň bilen («Sowet Türkmenistany» gazetini).

humrarilymak: Tüňnerilip, gaharly seretmek. *Bu garakçylaryň baştutany bolan şu eňegi daňylgy adam humrarilyp, Wepa baka seretdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

hun [huun]: Öldürilen adamyň ganynyň deregine salynýan jerime, alynýan ar. *Boýary öldüren iki esse hun – 80 griwna bilen üzülýän eken* (SSSR Taryhy). *Eger-de öldüreniň urugy öldürileniň urugyna hun tölemäge razy bolsa, onda dawany ýatyrmaq bolýardy* (Orta Asyrlar Taryhy).

hunaba [hunaaba]: kön.s. Gaýgy-gussa, azap, jebir. *Tutsalar ýakaňdan näme diýersiň? Hunaba ýuwudyp nälet iýersiň!* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

hunhor [huunhoor]: kön.s. Jan alyjy, ganhor, gan içen.

hunsä: Erkeklik we aýallyk jynsy bar bolan adam ýa-da haýwan. *Bä, bu hunsä bolaýmasyn-how, häzir boluň adammyka beri?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hup: kön.s. Oňat, ýagşy, gowy. *Hup mekana hup saraýa sataşdym* («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»).

hupbat: Görgy, horluk, jebir, azap. *Sen bize hupbat ýamanyny berdiň!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

hurma: bot. Käbir Gündogar ýurtlarda birýän mämişi-gyzyl reňkli, süýji miwe getirýän agaç we onuň miwesi. *Gözel tebigatly Gruziýa ajaýyp kurortlary bilen, limony, hurmasy bilen dünýä meşhurdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Müsürde hurma palmalarynyň we akatsiýalarynyň tokaýlary bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

hurmalamak: 1. Hurma getirmek, hurma düwmek. *Gyzyletregiň subtropiki sowhozyndaky hurma agaçlary şu ýyl oňat hurmalapdyr*. 2. Oňat hoşalamak, oňat hoşalamak, hoşalaýan ýaly dänelemek (üzüm we käbir ösümlikler hakda). *Ol özüni gaýgyrman ekinlerini we ýaňy hurmalan üzüm baglaryny gaýgy edýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

hurmaýy [hurmaaýy]: Hurmanyň reňkine meňzeş, hurma reňkli. *Meniň asyl ullağan gözlerim ýaňy ukudan açylan wagtlarym bolany üçin, hurmaýy gyzyl bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

huruç [huruuç]: 1. Bir zada bolan güýçli isleg, hyjuw, çoşgun, höwes. *Huruç bilen öňe ýöränler geldi* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Soňky günler huruç edýär gyssanyp, Garaguma seýil, etjek hamala* (R. Seýidow, *Eserler*). *Yşka düşen huruç edip dem alýar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

huruş: Nahar, çorba we ş. m. bişirmek üçin, çörek bilen iýmek üçin gerekli iýmit (gowurma, et, ýag). *Kimdir biri: - Hurşumyz hem gutardy, indi dänämizem azaldy. Asyl bu arpa oragyna näçe gün galdyka? – diýdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

huruşlyk: Huruş üçin niýetlenen, huruş eder ýaly zat. *Şol alty goýun hem bize huruşlyga ýetjek* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

husyt [husyyt]: Jomart däl, gysganç, gysyk. *Emma bu baý gaty husyt ekeni* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Husyt süýthor ökjäni göteripdir* («Mydam Taýýar» gazetini).

husytlyk [husyytlyk]: Husyda degişli bolan, gylyk, häsiýet, gysgançlyk, gysyklyk. *Ýene biri: - Bu husytlyk edip pul basýandyr, näme sen ony öleňde gabryňa alyp gitjekmi?! - diýdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Hytaýmama husytlykdan ýaňa kireýsiz kilim kakýan dälidir* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

husn: kön.s. Yüz, jamal, keşp, görk. *Sabyrdy oň ady, husny ak gardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hususan [hususaan]: Aýratyn, ylaýta, umuman. *Hususan hem iňlis-ýapan söwdasy hakyndaky meselä garaldy* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

hususy [husuusy]: Jemgiýete, döwlete degişli bolmadyk, şahsy, özüňe degişli, ýekebara. *Hususy işlerini taşlap, mätäje kömege ýetşmegi özüleriniň mukaddes borçlary hasap edýärdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hususylyk [husuusylyk]: Şahsy eýeçilik, şahsy dolandyryjylyk, ýekebaralyk.

hususyýet [husuusiýet]: Şahsa degişli bolan, şahs özbaşdaklyk, aýratynlyk.

hususyýetçi [husuusyýetçi]: Hususyýetiň tarapdary, şahsyýetçi. *Bu arabanyň üstünde «N» şäheriniň iki sany öz peýdasyny agtaryp ýören hususyýetçi otyrды* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

hususyýetçilik [husuusyýetçilik]: Hususyýetçä degişlilik, hususyýetçä degişli bolan, şahsyýetçilik. *Hususyýetçilik düzgüni.*

huş [huuş]: Adamyň sagdyn aňy, ýady, öz bolşuna, duýgusyna akyl ýetirijilik ukyby. *Ol nämedir bir zady huşuna saljak bolýan ýaly küýlenip otyrды* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Anyrsynda). ♦ **huşuna gelmek** – Aňyna gelmek, özüne gelmek, akylyna aýlanmak. *Artyk öz huşuna geldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **huşyny almak** – Aljyratmak, çasyrmak. *Meniň gyzym huşyny aldyraýypdyr öýdärin! Heý günde yüz gezek hem salam bolarmy?!* («Türkmen Pesalary»). **huşuň göçmek** – Huşuň gitmek, huşuň başyndan aýrylmak. *Emma onuň başy aýlanyp, huşy göçdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **huşuň gitmek** – Ýatkeşligiň peselmek, aňynyň gaçmak. *Aý, Görogly, Seniň huşuň gidipdir!* («Görogly» eposy). **huşuň ýitirmek** – Näme edýäniňi bilmän aljyramak, alňasamak, gyssanmak, özüni ýitirmek. *Aýna özüni Artygyň gujagyna oklanda, bütün huşuňy ýitirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **başyndan huşuňy uçurmak** – Biriňin ýa-da bir zadyň güýçli täsiri ýetmek, aljyramak.

huşsuz [huuşsuz]: 1. Ýatkeş däl, ýatkeşligi pes, huşy ýok, aňsyz. *Ol göterenini, goýanyny bilmän ýören huşsuz bir adamdy.* 2. Beýhuş edilen, huşundan giden, özünden gidip ýatan. *Huşsuz gyzy tama taşlap, «Uly bir iş bitirdiler»* (R. Seýidow, Wagtlylar).

huşsuzlyk [huuşsyzlyk]: 1. Ýatkeş dällik, ýatkeşligi peslik huşy ýokluk. *Biý, meniň huşsuzlygymy?!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şu huşsuzlygym meni ahyrda bir zadyň üstünden eltäýmese hem ýagşydyr!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Beýhuşlyk, özünden gidip ýatmaklyk.

hut: «Dogrudan-dogry, hakykatdan, tüýs, edil» diýen many aňladýan söz. Arçynyň ýasawuly hut özüme kagyz getirip: - Seniň öý saldygyň şunça – diýip, aýdyp gitdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Muny hut gyzyň enesinden – Nabatdan eşitdim* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

hutma-hut: 1. Biri-birine algy-bergisiz, deňme-deň. 2. Edil, tüýs, asyl. *Seniň hatyň hutma-hut. İki oglanjygyň gürrüňine meňzeýär* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

hutor: Ýer eýesiniň jaýly, bag-bakjaly aýratyn ýer uçastogý.

hutorçy: Hutoryň hojaýyny, hutoryň eýesi, hutorda ýaşayan.

huwwa-huw: Çaga hüwdülenende aýdylýan söz. *Sallançaga gireňde, Ejeň gurban adyňdan, Huwwa guzym huwwa-huw!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

huzur [huzuur]: kön.s. Garşy, alyn, oň. *Onuň huzurynda durup, onuň tabydyňa gül goýýas* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Han aga jemagatlar seniň huzuryňa salama geldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hüjre: Medrese talyplarynyň sowat öwredýän we ýaşayan, depesi gupba görnüşli jaýlary. *Keminä bu şähre baryp, özbaşyna hüjre tutup okabermek başartmaýar*

(«Edebiýat»). *Molla Oraz bir hüjrede iki bolup ýaşaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

hüjüm: 1. Duşmany ýok etmek, ony basmak maksady bileň goşunyň aktiw çozuşy, öňe edýän hereketi. *Agzybir jem bolup proletar ili Azatlyk diýip çykdy berk guşap bili. Hüjüm edip ýok etdiler karnili, watan üçin söweş saldy garyplar* (Durdy Gylyç, Goşgular). *Hüjüm edip her tarapdan kän ýagy, Lenç edildi depeleriň topragy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. Bir maksat bilen edilýän hyjuwly hereket. 2. Bir maksat bilen edilýän hyjuwly hereket. *Ýöne size tarap güýçli hüjüm başlandy welin, oturyp bilmän gaýdyberdim* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). *Dumly-duşdan Jully körüň üstüne hüjüm başlandy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). ♦ **psihik hüjüm** – Sustuny basmak, dowla düşürmek üçin edilýän hüjüm.

hüjjerilmek: 1. Bulaşyp, çalam-çaş bolup durmak, hüwjerilmek (esasan saç, tüý barada). 2. göç.m. Haýbat atmak, haýbatlanmak. *Horaz muňa hüjjerildi, bolup bilenini boldy* («Pioner» jurnaly).

hüjjerişmek: 1. Bulaşyp, çalam-çaş bolşup durmak, bulam-bujar bolşup durmak, hüwjerişmek. *Abadanyň daýzasy göreýmäge saçlary hüjjerişip duran ýumruk ýalyjak aýaldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Garanyň ýeňsesindäki hüjjerişip duran saçlary Myrady geň galdyrdy* («Tokmak» jurnaly). 2. göç.m. Haýbat atyşyp durmak, haýbat atyşmak.

hüjjermek: 1. Tagaşyksyz galşyp durmak, bulaşyp durmak, bulam-bujar, çalam-çaş bolmak. *Hüjjerip duran saçlaryny ýatyrdy* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). *Peşmek ýaly hüjjerip saçynyň agramy agaran epeý bir adam gürrüň berdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. göç.m. Haýbat atmak. *Pişjek hüjjerdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüjjertmek: 1. Bulam-bujar etdirmek, bulaşdyrtmak, hüwjük etmek. *Akgözel saçlaryny pozzam oýnalan çal telpek ýaly hüjjerdi aglady* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Moma ýüzüni-gözünü tozana bulap, saçyny hüjjerdi, sanly sekunt içinde hasanaklap galdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç.m. Haýbat atdyrmak.

hüjjük: Bulam-bujar bolup duran, çaşyp duran, bulaşyk, hüwjük. *Ol hüjjük saçyny darap diňledi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Bu örän owadan pişikdi: çal, hüjjük tüýli, guýrugynyň ujunda bolsa gara tegmilt bardy* («Mydam Taýýar» gazetini).

hüllü-hüllü: hülli-hüllü etmek – Çaganyň göwün diýen zadyny, islegini kanagatlandyryp, lälilik saklamak, kişik-kişik etmek, läl iksiretmek. *Hüllü-hüllü edip kemala getiren, seniň üçin janyny gurban etmäge taýýar enäniň göwnüni ýykmaðdan, has-da beteri ony urmakdan pis zat ýok bolsa gerek* («Pioner» jurnaly).

hüm: 1. gepl.d. ser. Hä 1. *Gelin uzyn gyňajynyň ujuny ýene-de bir gezek agzynyň üstüne aýlap: - Hüm! - diýip jogap bedri* («Tokmak» jurnaly). *Durdy aýdýar, Nepes berýär hümünü, Birdenkä uludan aldy demini* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Bir zada bolan nägileligi aňladýan ümlük. *Hüm... maslahat ediň bakaly!* (A. Gowşudow, Eserler).

hümer: Basa-baslyk, uly üýşmeleş, bagsy. *İşigiň agzynda oglandan-ula adamlar hümer bolşup durýarlar* (A. Gowşudow, Eserler). *Bu aralykda gözenegin öňi märekeden ýaňa hümer boldy* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

hümerlenişmek: Köpçülik bolup üýşmek, bir ýere köp bolup toplanýşmak. *Olar altynjy «B» klasynyň agzyna gelip, koridorda hümerlenişýärler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hümi-sümi: Manysyna düşüp bolmaýan, çala eşidilýän gürrüň, hümürdi. *Olar öz aralarynda hümi-sümi edip gürleşýärdiler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

hümletmek: içiňi hümletmek – Öz özüňden küýlenip geplemek, küý basmak; gaharly, hyjuwly pikirde içiňi gepletmek. *Ýüzi güne ýanan üç bölek sakgally bir adam, sakgalyny taýly gezek sypady-da, içini hümletdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly

- Ädim). *Ogultäç içini hümetdi-de, basyrylgy çäýnekleriň kiçiräginini oglunyň önünde goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- hümmet:** Güýç, kuwwat. *Onuň ynamly edýän hereketleri-de beýleki çopanlara, ylaýta-da. Amana hümmet berýärdi* (B. Seýtakow, *Moskwanyň Ýalkymy*).
- hümmetdar [hümmetdaar]:** Kömek, ýardam berýän, goldaýan. *Sagalynçam maňa bolduň hümmetdar* («Sowet Türkmenisatny» gazetini).
- hümmetli:** 1. Güýç, kuwwat berýän, bereketli, haýyrly. *Bugdaý çöregi hümmetli boýlar*. 2. Gaýratly, edermen. *Tebilteble urup, duşman gymaga, Görogly, hümmetli begler ýetişdi* («Görogly» eposy).
- hümmetsiz:** Bereketi, güýji, ähmiýeti bolmadyk, güýçsüz, haýyrsyz. *Käwagt bolsa araçäkçilerden az-owlak däri alyp, özüniň hümmetsiz därisine goşant edýärdi we oýy etsiz etmeýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- hümmüldemek:** Hümmüldili ses çykmak, hümmüldili seslenmek.
- hümmüldeşmek:** Gep-gürrüniň alsyp gitmek, uzak wagtlap asuda gürleşmek.
- hümmüldi:** Gürrüň edilende, geplenende çykýan sesi aňladýan söz. *Onuň hümmüldisinden närazlygy aç-açan görnüp dursa-da, sypaýyçylyk bilen söze başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hümürdemek:** Hümürdili ses çykmak, hümürdili seslenmek, geplemek. *Bulutly gije boldy, asmaňyn ýyldyzlaryndan hem bize haýyr bolmady, ýogsa ýyldyzlardan çen tutmak, goram etmek bolardy – diýip, ýuwaşça hümürdedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ol gaty geplemän,, diňe hamsygyp hümürdedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hümürdeşmek:** Özara ýuwaş ses bilen gürrüňleşmek, gepleşmek. *Ýürekdeşiň bilen ätläp, hümürdeşmek ne ajaýyp!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- hümürdetmek: içiňi hümürdetmek** – Öz-özünden geplemek, özbaşyňa geplemek. *Bagtsyz, erksiz adamlar Horaz bagsynyň duşundan içlerini hümürdedip geçýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- hümürdi:** Özara ýuwaş ses bilen edilýän gürrüň, gepleşik. *Gowaçanyň kä ýerinde hümürdi, käbir ýerinde bolsa çasly gülki sesi çykýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýola ýakyn gelemde, Bir hümürdi eşitdim* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- hümür-sümür:** ser. Hümi-sümi. *Pökgen aýakgabyňy çykaryp, bir salym dymyp oturansoň, hümür-sümür edip, Bahara hem şübheliler seretdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- hünär:** Ylmyň, tehnikaň, sungatyň we ş. m. aýratyn pudaklary boýunça edilýän kär, bir käre bolan ussatlyk, senet. *Erkli döwrüň gyzy, erkiň eliňde, Nalajy däl, hünäriň bar goluňda* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Daýhancylykdan başga Orsgeldiniň eliniň hünäry ýa-da käri hem ýokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Hünäri öwren-de ýigren* (nakyl).
- hünärli:** Bir hünäri, käri, iş usulyny ele alan.
- hünärlilik:** Bir hünäri, käri, iş ussatlyk bilen ýerine ýetirip bilijilik.
- hünärment:** Bir hünär, kär, senet bilen meşgullanýan adam, senetkär. *Käbiri hünärment, käbirisi batrak* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýüzlerçe hünärmentler ýetişdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- hünärmentçi:** Hünärmentçilik, senetçilik bilen meşgullanýan adam, senetçi. *Hünärmentçileriň köp sanly dükanlary bolan hatarlary ösüp ýetişipdirler* (SSSR Taryhy).
- hünärmentçilik:** Hünärmentçiniň, senetçiniň käri, ýagdaýy. *Hünärmentçilik ep-esli ösüşe ýetdi* (Gadymy Dünýä Taryhy).
- hünärsiz:** Elinden hiç hili hünär, kär, senet gelmeýän, kärsiz.
- hünärsizlik:** Hiç hili hünäri, käri, seneti başarmazlyk, kärsizlik.
- hünji:** Sapaga düzülip boýna dakylýan dürli reňkli monjuk. *Gülen wagtларында ak owadan dişleri hünji ýaly bolup görünýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Gezip ýör kolhozyň süri goýuny, Hünji ýaly bezäp ýabyň boýuny* («Pioner» jurnaly).

hüňek: *kön.s.* Jaýda, diwarda we ş. m. ýerde edilýän şemal çykar ýaly deşik, köwek. *Ussanyň dükanynyň hüňeklerinden tozanly köwsap urup, jaýyň içine aýlanýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Köşkler, galalar minaraly we hüňekli beýik diwarlar bilen gurşalýar eken* (Orta Asyrlar Taryhy). *Şol jülgä inen ýerimizde kömür gazylýan bir hüňegin agzyna bardyk* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

hüňkär: 1. Hökümdar, patyşa. *Hüňkärim öňünde bir tutaryk boldy. Hüňkär hym ýaly çişdi* («Görogly» eposy). 2. Ganhor, gan içen.

hüňmek: İçini çuň köwmek, çuň oýmak, gazmak.

hüňülmek: Çuň köwürmek, çuň oýulmak, gazylmak. *Aňyrrak, hüňlen ýerine-de serediň! – diýip, öz işine türgen geolog yhlas bilen görkezýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

hüňürdemek: Özbaşyňa iğençli geplemek zeýrenip, käýinip, öz ugruňa geplemek. *Elegiň başyňy iýsin! – diýip, hüňürdäp gidýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hüňürdäp, öz-özi için geplettdi, Nägile görnüşde gizlin seretdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüňürdeşmek: Zeýnerişip, käýinişip, özara gepleşmek, gürleşmek. *Ony bimamla hasaplap hüňürdeşdiler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüňürdi: Närazylyk bildirilip, hüňürläp geplenilende eşidilýän ses, gürrüň hümrüdi. *Bu wagt özbaşyna edip hüňürdi Annabike eje geldi-de durdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüňür-hüňür: *ser.* Hüňürdi. *Hüňür-hüňürüňi azrak et-de, näme buýursalar, şony edäý!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Meret jogap berenden soň, baý hüňür-hüňür edip gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

hüplemek: Birden batly urmak, gelmek (Esasan tüsse, ýel we ş. m. barada). *Okapa ýalyn hüpläp urdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüpük: Käbir towugyň, guşuň depesindäki hüjjerip galyp duran ýelejikler. *Ol kepderiniň hüpügi has hem owadandy.*

hürreýt: hürreýt goçak – Birden, duýdansyz, çalt. *Meň şolaryň üstüne hürreýt goçak dökülsemmikäm diýýärim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hürri: Ogryn, gizlin (guzlaýan towuk, mal hakda). *Biziň towugymyz hürri guzlaýar.*

hürseklemek: Ýumruk, tirsek bilen bir-biriniň gapdalyna dürtmek, urup, dürtüp duýdurmak. *Biri-birimiziň böwrümize hürsekläp, okaradan, çemçeden nobat ýeterine garaşyp, bokurdagymyzy gulkuldadyp otyrys* («Tokmak» jurnaly).

hürüşçi: dini. Hüşür toplaýan, hüşür ýygnaýan adam. *Eziz hanyň hüşürçisine-de däne gerekdir weli, sen ondan maňa bir el golaýrak* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

hüşç: sessiz-üýnsüz, ýuwaş bolmaklyga ündelip aýdylýan ses, ümlük. *Meret küýki öz-özüne çalaja «hüşç» diýip aşak oturýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Hüşç, çagajyklar, indi siz ýatyň, uklaň!*

hüşerişmek: Keýkerişip diň salmak, hekgerişip seredişmek, geň galyp äňedişmek.

hüşermek: Keýkerip diň salmak, hekgerip seretmek, geň galyp äňetmek, gulak salmak.

hüşgär: Mydama eserdeň, seresap, ätiýaçly, örän duýgur, özünü gapyllyga saldyрмаýan, ägä. *Berk bedenli, ýiti gözli, durnukly, Elmyda hüşgärdir ýaş komsomollar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Görogly ala garga kimin hüşgär seresap adam bolupdyr* («Görogly» eposy). *Her bir işde paýhasly bol, hüşgär bol, Pikirlen-de şu sözlerden many al!* («Pioner» jurnaly).

hüşgärlik: Eserdeňlik, ätiýaçlyk, seresaplylyk, duýgurlyk. *Geljekde hüşgärliги artdyrmak hakynda karar kabul etdiler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ol omurmanyň iki gulagyny-da gaýtaryp hüşgärlik bilen seredýärdi* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*).

hüşür: diňi. Hojalygyňdaky emlägi pula, mala öwreniňde, bir ýylda 40-dan bir bölegine düşýän salgyt. *Könäniň galyndysy bolan hüşür bermeklik biziň aramyzdan ýok bolup gitdi.*

- hüşür-zekat** [**hüşür-zekaat**]: *dini. Hüşür we zekat. Hojamyrat gadymky pirlerden bolup, onuň üstüne hüşür-zekat ýagýardy. Hüşür-zekada gyzygar ýaly, Halnazaryň ogly tapar-tapmazyň çagasy däl ahyry!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- hütdük:** *Pessejik, kiçijik, garaňky jaý, öý. Oňa howlusyňyn burçundan bir hütdük ýasap berdi («Tokmak» jurnaly).*
- hütleme:** *Hüt edip batly urulmak, batly baryp degmek. Onuň ýagyrynysy barha küýkerýärdi, eňegi ýygy-ýygydan döşüne hütläp degýärdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Jany çykan ýolbars sessiz-üýnsüz, göýä uly öl halta ýaly bolup hütläp gaçdy («Mydam Taýýar» gazetini). Portfel ýoldaşynyň döşüne hütläp segýär («Pioner» jurnaly).*
- hütletmek:** *Batly urmak, batly degirmek, symsyklak. Alýoşa, indikile şunuň ýaly bolanda, maňa söz hem aýtma-da, ýöne böwrüme hütledäý!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- hütürdemek:** *Hütürdili ses çykmak, hütürdili seslenmek. Agzynda lezzetli hütürdeýän gowy gowrulan tazeje muňňurtlardan iýip, oylan her niçik hem bolsa kakasynyň ýanyna bardy («Pioner» jurnaly).*
- hütürdeşmek:** *Hütürdile ses edişmek, hütürdili seslenişmek.*
- hütürdetmek:** *Hütürdili ses çykarmak, hütürdili seslendirmek. Oraz aýagynyň astynda ýatan gary hütürdedip gös-göni «GAZ- igrine» tarap yöneldi («Kolhoz Günleri»).*
- hütürdi:** *Gatyrak zat iýlende, käbir zadyň üstünden basylanda we ş. m. ýagdaýlarda döreýän ses.*
- hüwjerişmek:** *ser. Hüjjerişmek. Saçlaryn näme hüwjerişip dur, mazalyja darasaň bolmaýarmy?!*
- hüwjermek:** *ser. Hüjjermek. Barmaklaryny saçynyň arasyna sokup, hüwjerip duran saçyny aýasy bilen ýatyrdy (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).*
- hüwjertmek:** *ser. Hüjjertmek. Aman, ne beýle saçyň hüwjerdipsin?!*
- hüwjük:** *ser. Hüjjük. Egin-eşigi ýyrtyk, hüwjük, saçy bulaşan halda bolup görünýärdi (M.Gorkiý, Ene).*
- hüwdi:** *Ýaş çagany uklatmak üçin pessaý heňli aýdylýan aýdymjyk. Bu sözler Ýagşymyrada süýt beren eçäniň hüwdüsi ýaly bolup lezzet berýärdi (B. Seýtäkow, Döwürdeşler). Taze ýerde hüwdüler-de Taze sözdür, taze heň (B. Seýidow, Eserler).*
- hüwdülemek:** *Ýaş çagany hüwli bilen allalap ýatyrmaq, hüwdi aýdyp uklatjak bolmak. Aýna Babalyny adajyk ses bilen hüwdüledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Näzik oýandy-da, daşaryk çykman, gyzyň hüwdüläp ýatdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- hüwdülenmek:** *Hüwdi bilen allolanyp ýatyrylmak, hüwdi aýdylp ukladyljak bolmak. Jigim otlynyň üstünde hüwdülenen ýaly, kellesini ýassyga goýan badyna uka gitdi («Pioner» jurnaly).*
- hüwi:** *Awuny gijelerine alýan, ullakan, tegelek, sary owadan gözli, çünki egri ýyrtyjy guş. Obanyň uludan-kiçä hemmesi, edil hüwiniň gözüne aşyk bolan guşlar ýaly, duran ýerinde onuň töweregine aýlanýardylar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ýüz ýaşly garagajyň köweginde oturan hüwi gygyrdy, şagal uwap, onuň gaýtargysyny bedri («Pioner» jurnaly).*
- hüý-häsiýet:** *Gylyk, boluş, häsiýet. Kolhozçy wekilleriniň hüý-häsiýetini beýan etmekde ýazyjy romanyň kä ýerinde düýpli ýalňyslyklar goýberipdir (A. Gowşudow, Eserler). Olga däl-de, bütinleý üýtgän, hüý-häsiýeti degişgen, başga bir olgady («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*
- hüýlemek:** *Ýaramazlyk tapynmak, bir kemi bolmaklyk (ýaş çaga hakda). Gözeliň çagasy hüýläpdyr.*
- hüýpüýpik:** *zool. Gara-ala ýelekli, uzyn hüpükli owadanja guş. Hüýpüýpigiň ýelegi ýaly ala ýektaýlaryny bolsa, köne çäkmene we dona çalsyp, billerini ýüp bilen*

guşaýarlar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Baýguş bilen hüýpüýpik hem garşylykly gygyryşmagyny goýanok («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

hüýr: *kön.s. Owadan, görmegeý, şekilli, näzenin. Jennetdäki hüýr gyzlar bolup bilse sençedir (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Maral jan, sen häzir edil ertekilerdäki hüýr gyzlara meňzeýärsiň!*

hüýt: hüýt gara – *Orän gara, gap-gara, gurumly. Biz içi hüýt gara dört ganat öýde ýaşaýardy («Ýaş Kommunist» gazeti). Şeýle onçakly uly bolmadyk jaýyň içi hüýt garady (A. Gowşudow, Eserler).*

-Y-

y: Türkmen elipbiýiniň otuz üçünji harpy.

ybadat[ybaadat]: *dini. Bir «keramata» ýüzlenme we şonda okalýan doga. Ol ýüzüni kybla tutup,ybadada başlady (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ol ybadat edilýän ýerlere baryp görýärdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Adamlar özleriniň iň gowy geýimlerini geýip, gündiz ybadatyna gidýärdiler (M. Gorkiý, Ene).*

ybadathana [ybaadathana]: *dini. Doga okalýan, ybadat edilýän jaý, metjit. Ybadathananyň önünden kiçiräk ýap geçýärdi («Mydam Taýýar» Gazeti). Ençeme hramlar, ybadathanalar, dini ähmiýeti bolan desgalar hem şol weýrançylyga sezewar bolupdyr («Mugallymlar Gazeti»).Men ybadathana gidenimde, meýhananyň üstünden ýol salmaýaryn («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ybaly [ybaaly]: *kön.s. Gowy, artyk, gelşikli, ýagşy. Men it sarkydyňy içip sagalanyndan, ölenimi ybaly görerin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ybarat [ybaarat]: *Bir ýa-da bir topar zatdan düzülen, emele gelen, bir topar zady öz içine alýan. Sekiz adaddan ybarat döwekçiler brigadasy düzülip, brigadanyň ýolbaşçysy hem Sähet bellendi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Bular baş-on adamdan ybarat bir topar bolup barýardylar (A. Gowşudow, Eserler). Ol, şol günäniň nämeden ybaratdygyny aňsyryp bilmedi (M. İbrahimow, Ol Günler Geler). Olaryň kiçiräk, , üç otagdan ybarat jaýy bardy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

ygal: *meteor.Gar, ýagşy görnüşinde ýere düşýän atmosfera çygy, nemi. Pagtlarymyzy ygal astynda galdyрман, tiz gutarjagymyza sek-şübhe ýokdur (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Şol ýyl gysyň soňunda ygal kän düşüp, ýaz ir çykypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gys aýlarynda ygalyň ýagmagyna seredilip, dowarlar gūnaşa ýa-da ondan hem seýrek suwa ýakylýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti).Beýle-de bir ygally ýaz bolarmy?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ygallyk: *Köp ygal düşmeklik, ýagynlyk, ýagmyrlyk, çyglyk. Ygallyk ýyllar Çägäniň jarlaryndan sil suwy derýa ýaly akýar («Zähmet Gahrymanlary»). Onuň bagtyna ýazymyz ygallyk bolaýsa-ha ne ýagşy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Şu ýyl ygallyk ýyl boldy.*

ygalsyz: *Ygal düşmeýän, ýagmyrsyz, gurak. Gojalaryň aýtmagyna görä, rewolýutsiýadan ozal bir çüýşe nebit tapmak, ygalsyz ýazda kömelek tapandan enaýy däl ekeni («Zähmet Gahrymanlary»).*

ygym-sagym [yygym-saagym]: *Bölek-bölek, onda-munda, pytraňňy, dagynyk. Mawy gapylarda üstüni garanjaklady, ygym-sagym ýatan zatlary galdyryşdyrdy. Milli komitetiň garamagynda german frontundan ygym-sagym gaýdyp gelen bir polk jigit bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ygyşmak [yygyşmak]: *1.Yeliň, şemalyň ygyna gaşgaşmak. Gulpaklary iki gulugynyň üstüni ýapyp, ýele ygysyp durýardy (B. Seýtäkow, Moskowanyň Ýalkymy). 2. İşsiz aýlanyşyp ýörmek, bikär gapy-gapy aýlanyşyp ýörmek biderek*

eňteşmek. *Bu ygysy bilen ol ahyry bir belañ üstünden barar* (A. Goşudow, Eserler). *Kapitalistik ýurtlarda bir näçe işçiler iş tapman ygysyp ýörler.*

yglan [yglaan]: yglan etmek – bir habary hemmäniň dykgatyna ýetirmek, hemmelere mälim etmek, hemmelere äşgär etmek, ýaýratmak. *Howanyň ýaramaz bolmagyna görä, parahod deňizde saklanypdyr - diýip yglan etdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Mejlisi ertir dowam etdireris! – diýip yglan etdiler* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Sudýanyň yzly-yzyna çalan jürlewigi oýnuň gutarandygyny yglan edýär* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ygşyldamak: Ygşyldyly ses çykamak, ygşyldyly seslenmek. *Gowaçalar ygşyldap, öwşen atýar bag ýaly* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Bugdaý şemala ygşyldaýardy* (B. Seýtäkow, Moskowanyň Yalkymy).

ygşyldaşmak: Ygşyldyly seslenişmek. *Ýerden ýaňy çykan ýylaklar, aýy ýualar şemala ygşyldaşýarlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gök maýsalar ygşyldaşýar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ygşyldatmak: Ygşyldyly ses çykarmak, ygşyldyly ses etdirmek. *Mylaýym şemal öwsüp, agaçlaryň şahalaryny yralap, ýapraklaryny ygşyldadýar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Ýuwaş öwüsýän ýumşajym ýel ekinleri ygşyldadýar* (R. Seýidow, Saýlanan Eserler).

ygşyldy: Ösümlikleriň ýeliň yrgyldatmagy, olaryň biri-birine degmegi zerarly çykýan ses. *Ol, şäheriň gök agaçsyz oturmaýyna, çagalaryň gök ýaprakly agaçlaryň ygşyldysyny eşitmezliklerine çydap bilmeýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bu sapar gelmedi ýaňky ygşyldy, Diýdik çöp-çalamlar edýär ygşyldy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ygtybar [ygtybaar]: kön.s.ser. Ynam. *Ryza şahyň ygtybaryndan düşdi, gullukdan kowuldy* (A. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ygtybarly [ygtybaarly]: kön.s.ser. Ynamly. *Bize gerek adam – ygtybarly adam bolmaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İşde barlanan, ygtybarly adamlardan kim bar?* (A. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Medeniýetiň ösdürilmegini üpjün etmegiň ygtybarly girewi bolup durýanlygyny Owganystanyň mysaly doly äşgärlik bilen görkezýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

ygtybarlylyk [ygtybaarlylyk]: kön.s.ser. Ynamlylyk. *İşe ygtybarlylyk bilen ýapyşmak.*

ygtybarsyz [ygtybaarsyz]: kön.s.ser. Ynamsyz.

ygtybarsyzlyk [ygtybaarsyzlyk]: kön.s.ser. Ynamsyzlyk.

ygtyýar [ygtyýaar]: 1. Bir zada bolan erk, hak-hukuk, eýeçilik. *Ýeriň şeýle ygtyýaryny ele almak, diňe ýer ussatlarynyň işidir* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Biz Aýdurdyny öz ygtyýaryna goýmadyk* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Rugsat, jogap, mümkinçilik. *Ygtyýar berseňiz, jogapdan öňürti bir soragym bar!* (Myraly). *Ygtyýar berseňiz, çay oturdaýyn, stoluň üstüne saçak ýazaýyn!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ygtyýarly [ygtyýaarly]: 1. Bir zada hak-hukugy bolan, erki bar bolan, hakly. *Men indi doly ygtyýarly harby naçalnik* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol näme, ygtyýarly adam islän ýerine girýär.* 2. Rugsat berlen, mümkinçilik berlen, jogaply.

ygtyýarlylyk [ygtyýaarlylyk]: Bir zada bolan eýeçilik, erklilik. *Ol ruhy älemine ygtyýarlylyk etjek bolup synanyşdy, emma başarmady* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ygtyýarsyz [ygtyýaarsyz]: 1. Ygtyýary, erki bolmadyk, hukuksyz, haksyz. *Oňa diýeniň haýry ýok, ol bir ygtyýarsyz adam.* 2. Rugsatsyz, biygtyýar, jogapsyz. *Ol, menden ygtyýarsyz awa gitdi.* 3. Erke, ygtyýara bagly bolmadyk, erksiz. *Goja başyny ygtyýarsyz aşak saldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Men onuň sözünü eşidenimden, gözümden ygtyýarsyz ýaş gidenini duýman galdym* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ol kellesini ygtyýarsyz ýaýkady* (A. Geldiýew, Hekaýalar).

ygtyýarsyzlyk [ygtyýarsyzlyk]: 1. Hiçbir zada ygtyýar, rugsat, erk edip bilmezlik. 2. göç.m. Erke, ygtyýara bagly bolmazlyk, erksizlik. *Ol şu ýerde öz gözünden ygtyýarsyzlykda döwürlen ýaş damjalaryny eli bilen syrды* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

yhlas [yhlas]: Birine ýa-da bir işe bolan janyppgyn, höwes, akýüreklik bilen garaýyş. *Kolhoz başlygy ýaş pagtaçynyň ýüwürük ellerine, yhlasyna bakyp bloknotyna bir zatlar ýaşdyrdy («Bahar»).* Yhlas bilen ýapysanlar her zada, ýetişer hemişe maksat-myrada (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). «Yhlasa-ynan» diýlişi ýaly, Çarynyň gökdäki dilegi ýerde boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Yhlas bilen aglasaň, sokur gözden ýaş çykar (Nakyl).

yhlasly [yhlaasly]: Birine ýa-da bir işe bolan janypkeşlik, akýüreklik, höweslilik. Bular özüniň işe yhlaslylyklary bilen fabrigiň iň hormatly adamlary bolup ýetişdiler (A. Dudyýew, Saýlanan Eserler). Täjigül ikiňiz yhlaslylygynyň hemme syryň üstüni açdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

yhlassyz [yhlaassyz]: Janypkeşlik bilen garamaýan, höwessiz ýapysýan.

yhlassyzlyk [yhlaassyzlyk]: janypkeşlik bilen garamazlyk, höwessiz ýapysmaklyk.

yk [yyk]: 1. Ýeliň ugry. *Tüssler yga bakan hereket edýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şemalyňgy bilen dymyllyk çyglygyň läbigiň ysy gelýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Jaýyň, haýatyň we ş.m. ýel, şemal degmeýän tarapy. *Bu wagt kontoranyň yk ýüzünde 4-5 sany ýaşuly bir ýaş ýigidiň okaýan gazetine daň salyp otyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ykbal [ykbaal]: 1. Kysmat, ýazgyt, täleý, takdyr. *Ykbalymdakyny görerin, takdyra ten bererin* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Zootehniğiň ykbaly meni has-da gyzyklandyryp başlady. Men seniň ykbalyňa perwaýsyz garap bilmen ahýry! (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Durmuş, ýagdaý. *Daýhanlar öz ykballaary – arteliň geljegi hakda çykyp gürrüň edýärdiler* («Zähmet Gahrymanlary»). Ertir burawyň ykbalynyň barlag günüdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Oňa biz ekinlerimizniň ykbalyny ynanyp bilmeris (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). ♦ **Ykbalyna sogan dogramak** – biriniň durmuşyna, bagtyna erbet zyýan ýetirmek.

ykbaldaş [ykbaaldaş]: Ykbaly, ýazgydy bir meňzeş bolan.

ykjam : 1. Örän ýerbe-ýer, amatly, çemeli, oňaly. *Pökgen tirsegini ýassyga ykjam ornaşdyrdy-da, sag eli bilen murtlaryny sypalaşdymaga başlady* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Onuň çeýe, ykjam göwresini gabak astynda çala synlady (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda). 2. Berk, pugta, ynamly, hüşgär. *Ol aýaklaryny ýere ykjam basýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Özüňi gaty ykjam saklamalysyň (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ykjamak [yykjamak]: 1. Galgamak, öwürmek, ýelkildemek, yranmak, ýelpemek. *Günüň altyn saçynyň tylla torlary ykjaýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 2. Bikap entäp ýörmek, biderek gezmek, söw-söw syryp ýörmek. *Eýläk beýläk ykjamany indi azalt!* («Kolhoz Günləri»).

ykjamlamak: Ykjam etmek, taýyn edip goýmak, taýýarlamak, tijemek. *Ol galoşyny ykjamlap, Pälwan aganyň oturan tarapyna seretdi* (B. Seýtäkow, Moskowanyň Ýalkymy). Oglanlar, goş haltalaryňyzy ykjamlap, çadyryňyzy derrew söküň! (B. Gurbanow, Çarwa Mergeniň Gürrüňi).

ykjamlanmak: Ykjam bolmak, taýýarlanmak, tijenmek, hazirlenmek. *Bürgüt ganatlaryny ýygdyrdy, ykjamlandy* (B. Seýtäkow, Moskowanyň Ýalkymy). Oturanlar gurduň sesini eşiden goýun ýaly birden gobsundylar, Hekimiň äňedýän tarapyna bakyp ykjamlandylar (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).

ykjamlaşmak: Ykjam boluşmak, tijelip başlamak. *Daýananda Alekseýiň aýagy, Ykjamlaşdy elindäki taýagy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ykjamlyk: 1. Çemelilik, oňalyk. 2. Taýýarlyk, häzirlilik, tijelenlik.

ykjaşmak [yykjaşmak]: 1. Ygysyp-durmak, ýeliň ugruna galgaşmak, ýelkileşmek, ülpüleşmek. *Gowaçanyň depesinde bolsa sarymtyl güller ykjaşýar*

(B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Zülp ýerine goýberen topbak saçlar ykjaşýardylar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Bir topar bolup bikär enteşip ýörmek, işsiz aýlanyşyp ýörmek, kaňkaşyp ýörmek.

ykjatmak [yykjatmak]: 1. Galgatmak, öwürmek, ýelkildetmek. *Ol heniz gulpagyny örmän, arpa maýsasy ýaly ykjadyp ýörkä, oglum bolupdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mylaýym bahar şemaly onuň egnindäki sal-sal bolup giden donuny ykjadyp biljek gümany ýok* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Bessir gyňajyny ykjadyp, uly gykylyk edip, jaýa girdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Balkan daglarynyň üstüni syrýp gelýän sowuk şemal Nurjahanyň mele sütük ýaglykdan çykyp duran gara zülpüni ykjadýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Bikär entetmek.

ykdymak [yykdymak]: 1. Bir zady ýeliň ugruna gidermek, şemala galgatmak, ýelpetmek. *Ýüpek gupaklaryň ykdyryp ýele. Çagajyklar oýnaýarlar enaýy* (B. Seýtäkow, *Gum Ýeňilýär*). 2. göç.m. Biriniň bikär entetmek, biderek ýere entetmek, gapy-gapy gezdirmek.

ykdysady [ykdysaady]: Ykdysadyýete degişli bolan. *Aýry-aýry döwletleriň arasyndaky ykdysady aragatnaşyklar giňelýärler* (İ. T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýok, *Pedagogika*).

ykdysadyýet [ykdysaadyýet]: 1. Jemgyýetiň öndüriji güýçleri ösüş derejesine laýyk gelýän önümçilik gatnaşygynyň jemi. *Agyr industriýa sotsialistik ykdysadyýetiň esasydyr* («*Mydam Taýýar*» *Gazeti*). *Watanyň ykdysadyýetini, medeniýetini ýokary derejä götermek her hili bombadan güýçlüräk* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Hojalyk işleriniň bir pudagynyň gurluşy, strukturasy we ýagdaýy. *Aragatnaşyk serişdeleriniň ykdysadyýeti*. 3. Hojalyk durmuşynyň bir pudagyny öwrenýän ylmy sapak, ders. 3 – 4-nji sagat ykdysadyýet sapagy.

ykdysatçy [ykdysaatçy]: 1. Ykdysadyýet ylmy boýunça spetsialist. 2. syýasy. «Ykdysatçylar» toparynyň çleni.

ykdysatçylyk [ykdysaatçylyk]: syýasy. Russiýada proletariatyň kapitalizme garşy syýasy göreşini ykdysady göreşe öwürjek bolup synanyşan syýasy topar we olaryň ýöreden syýasaty.

ykgyn [yykgyn]: Ýeliň ygyna ýyganan maýda saman. *Zogdurylyp gelýän sörtük ýeli dürküç urpaklary ondan-oňa göçürüp, ürgün çägeni samanyň ykgyny ýaly sowurýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ykyrdamak: Ykyrdyly ses çykmak, ykyrdyly seslenmek. *Daňa golaý gaýmaklap doňan çägeler esgerleriň aýaklarynyň aşagynda ykyrdaýardy. Aýazly howada doň gar aýak astynda ykyrdady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ykyrdaşmak: Ykyrdyly ses edişmek, ykyrdyly seslenişmek.

ykyrdatmak: Ykyrdyly ses çykarmak, ykyrdyly seslendirmek.

ykyrdy: Gar, çäge we ş.m. zatlaryň üstünden basylanda çykýan ses.

yklamak [yyklamak]: Ýelden sowa durmak, ýelden gizlenmek, özüni yk ýere çekmek. *Goýunlar yklamak üçin taşa edilipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Howanyň sowuklygyna garaman, ýene küştçüler diwary yklap, özleleriniň hemişeki gyzgalaňly oýunlaryny oýnaýardylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

yklaşmak [yyklaşmak]: Yk ýerde ýelden goranyşyp durmak, yk tarapa geçişmek.

ykladmak [yykladmak]: Yk ýerde ýelden gorandymak. *Täze ýurtda mallary ykladara ýer ýokdy*.

yklym [yyklym]: Älem, jahan, dünýä, il. *Ol bütin yklyma özüni tanatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Uçup özi ýasan samolýot bilen, Gündizler yklymdan-yklyma gidýär* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). ♦ **Ýedi yklym** – ser. Ýedi. *Gülden ýasapdyrlar bir älemgoşar, Yedi yklyma onuň ýalkymy düşer* (A. Haýydow, *Ýigitlik Çagy*).

ykmak [yykmak]: 1. Galgamak, gaýmalamak, ýelpildemek. *Asmanda bölejik bulutlar ygýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Biderek entäp

ýörmek, söw,söw syryp ýörmek. *Ol soňky wagtlarda ykmaga başlady. It ýaly ykmakdan bir näçe çarygym tozdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Kum gapdala sowlup, uzyn ädikleri bilen iki baka ykdy* (N. W. Gogol, *Eserler*).

ykmalamak [yykmalamak]: Ýuwaş, ýöräp gezim etmek, boş gezmek, iki baka ýöremek. *Şol mahal öýden çykan bir gara salgym bolup, oýan-buýan ykmalad-da, bu ikisiniň yklap duran diwaryna ýakynlaşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ykmanda [yykmanda]: 1. Öýsüz-ilsiz entäp ýören, sergezdan. *Ol «ykmanda» diýen lakamy bir ýerde mekan tutmazlykdan aldy* («Tokmak» *Jurnaly*). 2. gepl.d. Söw-söw syryp ýören, biderek entäp ýören, gezegen. *Ýelliň raýonda işläň wagty gören ýerden kowlup, ol işden-ol işe geçip ýören ykmandadygyny ozaldan mälimdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Menem bir gezip ýören ykmanda däl ahyy!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ykmandalyk [yykmandalyk]: Ykmandanyň ýagdaýy, ygyp ýörmeklik. *Soňra monastyrlarda derwüşler, diwanalar we kakynly aýallar bilen ykmandalyk edýärdi* (SSSR *Taryhy*).

ykrar [ykraar]: Wada, lebiz, äht, ähtibar. *Ýaşlaryň ykrarlarynyň tsementli böwet ýaly sarsmazdygyny men ýagşy bilýärim* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ykraryňdan dänseň, ile meňzeş ölmersiň, zaňňar!* («Görogly» *Eposy*). *Ynsanmydyr ykraryndan, sözünden Dänip her gün çar tarapa çapýanlar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Biwspaçyň hergiz ykrary bolmaz* («Türkmen Halk Şahyryna Dörejiligi»). ♦ **Ykrar etmek** – dogry, hakyky diýip bilmek, tassyk etmek. *Men partiýanyň adamsy, diňe öz partiýamyň suduny ykrar edýärim* (M. Gorkiý, *Ene*).

ykrarly [ykraarly]: Sözünde durýan, bir sözli, wadasyny ýerine ýetirýän, lebizli, ähtibarly. *Metbugat organlary iň ykrarly, iň ähtibarly, syýasy taýdan durnukly we biziň işimize wepaly işgärleriň elinde bolmalydyr* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

ykrarlylyk [ykraarlylyk]: Ykrary barlyk, bir sözlilik, lebizlilik, ähtibarlylyk. *Sende sähelçejik wepalylyk, ykrarlylyk duýgusy bar bolsa, onda seniň beýniň iň çüýrän yerini bejermäge bizde ýeterlik güýç bar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ykrarsyz [ykraarsyz]: Sözünde durmaýan, bir sözli däl, wadasyny ýerine ýetirmeýän, lebizsiz, ähtibarsyz. *Hojam agaňzyň ýanynda lebiz edilende soň, ondan dänenleriň çyn ykrarsyz boldugy bolar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ykrarsyzlyk [ykraarsyzlyk]: Sözde tapylmalyk, bir sözli dällik, wadada durmazlyk, lebizsizlik, ähtibarlyk.

ykryk: 1.bot. Ösümlüklerde bolýan garabaş keseli. 2. *dial.ser.* Jykyryk.

ykryklamak: 1. Ykryk keseli bilen kesellemek (ösümlükler hakda). 2. *dial.ser.* Jykyryklamak.

ykryklanmak: 1. Ykryk keseli bilen kesellenmek (ösümlükler hakda). 2. *dial.ser.* Jykyryklanmak.

ylahym [ylaahym]: Birine bir zat arzuw, alkyş edilende ýa-da tersine ýamanlyk, erbetlik dileg edilende ulanylýan söz. *Ylahym, hemişe toý bolsun! – diýip, begenjini ýüze çykardy. Ylahym, şeýle bagt hemme kişä-de miýesser bolsun-da!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Körlük gurasyn, ylahym!* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Ylahym, duşmanyň ýüzi gara bolsun!*

ylalaşdyrmak [ylaalaşdyrmak]: Bir mesele boýunça iki tarapy ylalaşmyga getirmek, barlyşdyrmak, ýaraşdyrmak.

ylalaşyk [ylaalaşyk]: 1. Bir mesele boýunça biri bilen bolan barlyşyk, razylşyk. 2. *syýasy.* Belli bir şert, belli bir mesele boýunça özara baglaşylan şertnama. *Kabulda sowet-owgan ylalaşygy baglaşyldy* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

ylalaşykçy [ylaalyşykçy]: *syýasy.* İşçiler guramasynda burjuaziýa bilen ylalaşyk syýasatyny alyp barýan, işçiler synpynyň bähbitlerine döňükçilik edýän opportunist.

ylalaşykçylyk [ylaalaşykçylyk]: syýasy. Ylalaşykçynyň ýagdaýy.

ylalaşykly [ylaalaşykly]: 1. Biriniň pikiri bilen razylaşykly. *Ylalaşykly edilen iş.* 2. Bir mesele boýunça ylalaşyga gelnen, ýaraşyk edilen, barlyşykly. *Ylalaşykly ýaşap bilmejek diňe iki sany halk, iki sany taýpa bar, ol-da bolsa – baýlar we garyplar!* (M. Gorkiý, *Ene*).

ylalaşyksyz [ylaalaşykly]: 1. Biriniň pikiri bilen razylaşmaýan. *Ol bir ylalaşyksyz adamdyr.* 2. Bir mesele boýunça ylalaşyga gelinmedik, ýaraşyk edilmedik, barlyşyksyz. *Ylalaşyksyz göreşe galkýanlaryň sany barha köpeliýär* («Häzirkizaman Edebiýaty»).

ylalaşyksyzlyk [ylaalaşyksyzlyk]: Bir mesele boýunça ylalaşyga gelinmezlik, ýaraşyk edilmezlik, barlyşyksyzlyk, oňuşsyzlyk.

ylalaşylmak [ylaalaşylmak]: 1. Biriniň pikiri bilen razylaşylmak. 2. Bir mesele boýunça ylalaşyga gelinmek, ýaraşyk edilmek, barlyşylmak.

ylalaşmak [ylaalaşmak]: 1. Biriniň pikirine goşulmak, biriniň pikiri bilen razylaşmak. *Olar biri-birleri bilen ylalaşypdyrlar* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). *Howa, men häzir ýataryn! – diýip, ol ylalaşdy* (M. Gorkiý, *Ene*). 2. Bir mesele boýunça ylalaşyga gelmek, ýaraşyk etmek, barlyşmak.

ylaýta-da [ylaataý-da]: Aýratyn hem, has hem, aýratyn-da, has-da. SSSR Yokary Sowetiniň ýubileý sesiýasynyň materiallaryny düşündirmeklik raýonuň «Kommunizm» kolhozynda ylaýta-da gowy guralypdyr («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Bu işde, ylaýta-da okuwçylar we ýaşlar gowy kömek berdiler. Bu jaýa girip çykýanlar, ylaýta-da biz ikimiz gar bilen oýnar ýaly çaga däl ahyr!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ylgaçlamak: Kä ylgap, kä çalt ýöräp, öňe hereket etmek, çalarak ylgamak. *Alagaraňkynyň içinde bir kiçiräk göwräniň ylgaçlap gelýänini saýgardylar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ylgalmak: Ylgaw edilmek, çapylmak, ýortulmak, ýüwrülme.

ylgamak: Ylgaw edilmek, çapylmak, ýortulmak, ýüwrülme.

ylgamak: Ylgaw etmek, ýüwürmek, çapmak. *Oglanjyklar awlarynyň yzyndan ylgadylar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *İki ýana ylgap, wagonlaryň agzyndan jyklap çykdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ylgap bosagadan dyrmaşyp, öýüň üstüne çykdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ylgaşmak: Bir topar bolup ylgamak, biri bilen bile ýaryşyp ýüwürmek, çapysmak. *Aknabat eje oglunyň ir-iýmiş sowgadyndan ylgaşyp gelen oglan-uşaklara gysym-gysymdan paýlaşdyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gulmanyň kowum-garyndaşlary ürkek goýun ýaly ylgaşyp geldi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Biz olar bilen ylgaşdyk*.

ylgatmak: Ylgaw etdirmek, ýüwürtmek, çapdyrmak. *Bar-da, eşegi suwa ýak! – diýip, Mämmet baý Gurbany iki ýana ylgadýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ylgaw: 1. Çalt ädim bilen ýurtuş, çapuw (adam hakda). *Wah, biçäre, ýöräpjik gidäýmän, hanha ýene-de ylgawyna barýar!* (D. Agamämmedow, *Goşgular*). *Ýoldaşlary ony görüp, ylgawlaryny batlandylar* («Zähmet Gahrymanlary»). 2. Çapyşyk, ylgaşyk arkaly geçirilýän ýaryş. ♦ **Ylgawyň ýazman gitmek** – sagynman, durman ylgap gitmek. *Wepa ylgawyny ýazman, eýýäm tümmejikleriň arasynda ýitip gidipdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ylgaýyş: Ylgamaklyk protsesi.

ylham: Ruhý göteriliş, joşgun, hyjuw. Sowet çagalary üçin okamaga, öz talantlaryny, döredijilikli ylhamlaryny ösdürmäge ajaýyp şertler döredildi («Mydam Taýýar» Gazeti). SSSR-den ylham alyp joşýan köp, Köne dünýäň düzgüninden boşan köp (T. Esenow, *Gündogar Aýallaryna Açyk Hat*).

ylhamlanmak: Ylham almak, hyjuwlanmak, joşmak. *Duýgy düşüňjeleri uly hem-de päk idealdan ylhamlanan şol adamlar, göýä bir desse, bir özen ýaly, haýsy wagtda birleşenleriniň parhyny bilmeýärdiler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

- ylhamlylyk:** Ylham almaklyk, ylhamly bolmaklyk, hyjuwlylyk, joşgunlylyk. *Beýik halkyň talantlylygy, güýçlüligi, ylhamlylygy Puşkinde özüni bildirdi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- ylhanat [ylhaanat]:** Nejis, ýigrenji, pis. *Şu ylhanat çiş meni aljyradýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- ylým:** 1. Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlenmäniň ösüşindäki kanunylyklar hakyndaky bilimler sistemasy we şonuň ýaly-da şeýle bilimleriň aýry-aýry pudaklary. *Logika – pikirleri dogry guramagyň kanunlary we formalary hakyndaky ylymdyr* («Logika»). 2. Bilim, sowat, düşünje. *Berýär çagalara başlangyç ylym, Bir ýyl bäri başarnykly mugallym* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň ylmy erbet däl.*
- ylymdar [ylymdaar]:** 1.ser. Ylymly. *Ylymdar adam*. 2. Oňat bilimi, sowady düşünjesi bar bolan.
- ylymly:** 1. Bilim, ylym derejesi has artap, bilimli. *Íru-giç şu gyzdan bir zat çykar, ylymly bolup ýetişer* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Sowatly düşünjeli. *Obanyň hemme gyzlarynyň Bahar ýaly ylymly bolmaklaryny arzuw edişdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- ylymlylyk:** 1. Bilim, ylym alanlyk, bilimlilik. 2. Sowatlylyk, düşünjelilik.
- ylymsyz:** Sowatsyz, düşünjesiz, bilimsiz, nadan. *Olar nadan, ylmysyz, gödek* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- ylmysyzlyk:** Sowatsyzlyk, düşünjesizlik, bilimsizlik, nadanlyk.
- ylla [yllaa]:** *dial.* Edil, hut, agyn, tüýs. *Haly dokamak ylla çeper sözler bilen hat ýazan ýaly* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ylla ikisi ak guş ýaly agaryp, kinonyň agzynda zol tutuşyp, iki ýana gezmeläp ýören ekenler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ylmy:** Ylmyň printsiplerine esaslanýan, ylmyň talaplaryna laýyk bolan. *Şahyryň ömri döredijiligi barada bir näçe ylmy makalalar ýazyldy. Ylmy gürrüňler gijäniň bir wagtyna çenli dowam ederdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Men ylmy işimi hut kolhozyň içinde oturyp ýazmaga teklipt etdim* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).
- ylmy-barlag [ylmy-baarlag]:** Ylmy taýdan geçirilýän derňewe, barlag degişli-bolan. *Pagta barasynda ylmy-barlag işler kän geçirilýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- ylmylyk [ylmylyk]:** Ylmyň printsiplerine esaslananlyk, ylmyň talaplaryna laýyklyk.
- ymam [ymaam]:** *dini.* Metjitde namaz okaýanlaryň öňünde durup, olara ýolbaşçylyk edýän adam. *Bary bir metjitde ymam boljak gümany ýok* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- ymamlyk [ymaamlyk]:** Ymamnyň käri, ýagdaýy.
- ymarat [ymaarat]:** Uly jaý, köp otagly tam. *Derwezeleri köçelere baka açylýan howlularyň içinde, beýik baglaryň arasynda gözel ymaratlar görünýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Beýik ymaratlaryň öňünde biten agaclar jaýyň üstüne abanyp durdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Pekine gadymy ymaratlar enaýy bir bezeg berýärler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- ymgyr:** Giden, uly, giň çäksiz, ummasyz, örän. *Giden ymgyr giň meýdanyň eýesi, Çopan tüýdük çalyar çöller içinde* («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»). *Jeren ymgyr çölde erkin gezyän janawarlaryň iň gözeliidir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ymykly:** Çynlakaý, düýpli, pugta, mazaly, bütinleý. *Biz Parahatçylyk manifestini gutlaýarys we şol dokumenti ymykly öwrenmegi her bir sotsial- demokrata maslahat berýäris* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Bulara ymykly gepleşmek gerekdi* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).
- ymyzganmak:** Azajyk uklap turmak, irkilmek. *Olar iki-üç sagat ymyzhlananlarynda soň, ýaňy daň atmanka ýola düşjekdiler* (B. Kerbabaýew,

Aýgytly Ädim). Komandir köp pikirden soň, ýaňy ymyzgan eken (A. Gowşudow, Eserler).

ymmat: 1. kön.s. Raýat, garaşly. 2. İl, ýurt. *Hi biziň ýaly bolan ilde, ymmatda barmyka?* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ymsyndyrmak: Hantama etmek, tamakin etmek. *Pökgi walanyň haly horjundan çykaryp oklan gyzy ýaglykly sowgatjygy Güljemal hany ymsyndyrmady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Meni oýnap ymsyndyran şeytan ekeni* (N. Pomma, Egri Eýikmez).

ymsynmak: Hantama bolmak, tamakin bolmak. *Sen bir zatdan ymsynyp, basyk bolupsyň («Tokmak» Jurnaly).* Ol «döwlet» sözüne ymsynyp, «ber eliňi» diýip, elini uzatjak ýaly göründi. Öňki suwsuzlygyň üstüne-de ymsyny ýolagçylar ýañadandan ýola düşdüler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ymtylmak: 1. Bir zatdan tamakin bolmak, bir zada hantama bolmak, göz dikmek. *Köpden bäri öýüň gopdalynda ymtylp duran gyzjagaz kersenli süýdüň yzyna düşüp gaýtdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Bir zady göz önünde tutmak, maksat edinmek, çalyşmak. *Biz öz merkezimiz Aşgabady öňküden-de gözeltmek gurmaga ymtylýarys* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ynam: Biriniň ak ýürekligine, dogruçylygyna, yhlaslylygyna ýa-da bir zadyň dogrulygyna, nädogrulygyna bolan ynanç, ygtybar, kepillik, garaýyş. *Bagşynyň biri özüne ynamy bardygyny duýdurdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Paweliň we onuň dostlarynyň kem-kemden işçileriň ynamyny gazanyşlaryny ýazyjy örän oňat görkezipdir («Häzirki Zaman Edebiýaty»).* ♦ **Ynam bildirmek** – 1) ynandyrmak; 2) ynanmak.

ynamdar [ynamdaar]: 1. Ynam edip bolýan, ynamy ödeýän, ynamly, ynançly, ynanjaly, berlen. *Kitap ulynyň-kiçiniň iň ýakyn maslahatçysydyr, ynamdar, ýoldaşydyr («Mydam Taýýar» Gazeti).* 2. göç.m. Berk, tutanýerli, gaýduwsyz, ygtybarly. *Jonnuk batyr ynamdar jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr).

ynamdarlyk [ynamdaarlyk]: Ynama mynasyplik, ynamy ödänlik, ynamlylyk, ynançlylyk, ygtybarlylyk. *Yol hiç ýere sowulman, göni gidýär! – diýip, men ynamdarlyk bilen jogap berdim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Bu ýerde her haýsyňzyň bitiren işiňiz aýnada görnen ýaly görkezilipdir – diýip, özüniň hasap kartasyna ynamdalyk bildirmek bilen öňki ornunda oturdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

ynamly: ser. Ynamdar. *Seniň ynamly, yhlasly ýoldaşlaryň bary?! (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).* Öňden baran adam ynamly, gujurly ýöreýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ynamlylyk: ser. Ynamdarlyk. *Ol bu işi ynamlylyk bilen edýär.*

ynamsyz: Ynama mynasyp bolmadyk, ynamy ödemeýän, ynamly däl ynamdan düşen, ynançsyz, ytybarsyz. *Artyk oňa bir hili ynamsyz göz bilen garady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Begenjiň janygyp edýän gürrüňine Aýsoltan ynamsyz ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Munuň özi olaryň ynamsyzlara we münkürlere berýän jogabydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ynamsyzlyk: Ynama mynasyp dällik, ynamy ödemezlik, ynamly dällik, ynamdan düşmenlik, ynançsyzlyk, ygtybarszlyk. *«Dindar» musulmanlar ylmy bilimleriniň ösmegine ynamsyzlyk bilen garapdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).* Göwnünde bir hili ynamsyzlyk dowam edýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bag hakyndaky pikir has hem ynamsyzlyk döredýärdi («Zähmet Gahrymanlary»).* Pökgen aga, sen öz güýjüne ynamsyzlyk et-de, ýatyber! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ynanja: ser. Ynam.

ynanjaly: ser. Ynamdar.

ynanjaň: Aýdylýan zada aňsatlyk bilen ynanýan, tizlik bilen ynam bildirýän. *Mämmet sadaraga-da deşli, ynanjaň bir adamdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ynanjaňlyk: Hemme zada aňsatlyk bilen ynanyjylyk, tizlik bilen ynanmaklyk, ynanjaň bolmaklyk. *Seniň ynanjaňlygyň zerarly, men öz borjymy ýerine ýetirip bilemok* (B.Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Özüniň sada ynanjyňlygyna güldi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ynanç: ser. Ynam. *Ynanç bilen ädim ursa her kişi, Hiç wagtda gaýra galmaýar işi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Meniň saňa bolan ynanjymy ödeýşiň şumy?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. ♦ **Ynanç haty** – biriniň ynam bildirip, öz adyndan başga birine bir zat almak üçin berýän haty, dokumenti.

ynançly: ser. Ynamly. *Şundan soň iň ynançly işimi men saňa boýurjak. Gozgalaňçylaryň ynançly ýaragy gylyçdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ynançlylyk: ser. Ynamlylyk. *Eýsem, ony kim öldürendir? Megerem, siziňkilerdir! – diýip, Korsunowa ynanç-lylyk bilen aýtdy* (M. Gorkiý, *Ene*).

ynandyrmak: Birinde bir zada ynam döretmek, bir zada ynanmagyny gazanmak, ynanç döretmek. *Bolýar eje, sen nähili bol diýseň, men bolaryn! – diýip, Annaguly ejesini ynandyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ynanylmak: 1. Ynam edilmek, ynanç bildirilmek. *Hatda Garýagdy sopynyň garry aýalynda-da ynanylmandyr* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Birine bir iş ýa-da zat tabşyrylmak. *Ozal haç bir iş ynanylmadyk zähmetkeş aýal-gyzlaryň müňlerçesi indi kolhoz meýdanlarynda ellerinden dür döküp atlary uly illere ýaýraýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ynanyşmak: Biri-birine ynanmak, biri-birine ynam, ynam bildirmek. *Siz ýoldaşlykda biri-biriňize hökman ynanyşmalysyňyz.*

ynanmak: 1. Ynam etmek, ynanç bildirmek, yşanmak. *İne, bu dogry, men muňa ynanýaryn!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Bir zadyň amala aşjagyna bil baglamak, arkaýyn bolmak, göz ýetirmek. *Daýhanlar zootehniki ylmyň gudratyna ynandylar* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Onuň pagta planyny ilkinji bolup doldurjagyna men hem ynanýaryn* («Bahar»).

ynjalyk [yynjalyk]: 1. Howsalaly bolmazlyk, aladaly dällik, rahatlyk. *Mamanyň şol uklaman, horlaman ýatmagy, ony ynjalykdan aýyrýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Oňalylyk, rahatlyk, dynçlyk. *Özüň bilýärsiň, biz bir daýhan adam, şu agajyň üstünde oturyp ynjalygymyz hem bolanok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Ynjalygyňy gaçyrmak** – aladaly ýagdaýa salmak, ünjüli ýagdaýa salman, howsala salmak, birahat etmek.

ynjalykly [yynjalykly]: 1. Howsalaly ýagdaýda bolmadyk, aladaly däl, ünjüsiz, parahat, rahat, arkaýyn. 2. Oňaly, rahat, dynçlykly. *Çagalar ýerde ynjalykly oturyp, erteki diňlelýärdiler. Näme ynjalykly oturmaýarsyň?! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*.

ynjalyklylyk [yynjalyklylyk]: 1. Ynjalykly ýagdaýda bolmak, aladaly dällik, ünjüsizlik. 2. Oňaly ýagdada bolmaklyk, rahatlyk, dynçlyk.

ynjalyksyz [yynjalyksyz]: 1. Howsalaly, aladaly, ünjüli. *Bu täze ynjalyksyz adam bolsa, birden düzelmegi talap etdi. Ol gije örän ynjalyksyz gijedi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Dynçlykly däl, oňaysyz, birahat. *Yöne, samanhana size ynjalyksyz bolaýmasa?! (İ. S. Turgenow, Awçynyň Hatlaryndan)*.

ynjalyksyzlanmak [yynjalyksyzlanmak]: Howasalaly ýagdaýda bolmak, bir zady ünjü edinmek, ynjalyksyz halda bolmak, aladalanmak. *Märi ynjalyksyzlanyp: - Ol nähili betbagtçylyk?! Näme boldy? – diýip sorady (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda)*.

ynjalyksyzlyk [yynjalyksyzlyk]: 1. Howasalaly ýagdaýda bolmaklyk, ünjülilik, aldalalylyk. *Pökgeniň ýüzüniň we şähdiniň açyklygy onuň ynjalyksyzlygynyň kemelendigini aňladýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Dynçlykly dällik, oňaysyzlyk, rahatsyzlyk.

ynjalyşmak [yynjalyşmak]: 1. Birneme parahatlyk tapmak, birazajyk rahatlanmak, arkaýynlaşmak, köşeşmek. *Oglanlar-da gowurdsyny kesip ynjalyşypdylar* (B. Gurbanow, *Çopan Mergeniniň Gürrüňi*). 2. Birneme aladasyz

bolmak, birneme ynjalmak, arkaýynlaşmak. *Onuň derdi ýeňläp, birneme ynjalýşdy.*

ynjalmak [yynjalmak]: 1. Agyrydan, degen zarbadan rahatlanmak, köşeşmek. 2. Birinden ýa-da bir zatdan arkaýyn bolmak, biri ýa-da bir zat barada alada, ünji etmezlik. *Habar tutup bilnese, ol ynjalyp ýatyp hem bilmezdi, gözlerine çiş kakylana dönerdi. Men hem ynjalyp oturyp bilmän, garra kömekçi bolupdym* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Birden ýagtylanyp ünjüli ýüzi, Ýatdy howsalasy, ynjaldy özi* (A. Kekilow, *Söýgi*).

ynjaltmak [yynjaltmak]: Birini rahatlandyrmak, ynjalýkly etmek, köşetmek. *Bibiniň, Gandymyň gürrüňi Artygy birneme ynjaltdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ynjamak: 1. Birinden göwün almak, degilmek. *Ol ýol boýy uzak oýlanany üçin, bütin pikiri garyşyp, kimden ynjaýanyna, kime igenýänini-de düşünmeýärdi, diňe özünde bir närazylyk duşýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Harap bolup başlamak, yslyp başlamak, zaýalanmak (eet, gök önümler hakda). 3. Horluk görmek, azap çekmek, jebir, sütem çekmek.

ynjatmak: 1. Biriniň göwnüni galdyrmak, gönüne degmek. *Häzir weli, oglum, meni ynjatman, Ýene okuwyňy etdir sen dowam, Alym bolup ýetiş, şol meniň tamam* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Haraplamak, zaýalamak, yslandyrmak (et, gök önüm hakda). 3. Ezýet bermek, azap bermek, horlamak.

ynjy: Berilýän azar, ýetirilýän ezýet, horluk. *Eneliginiň iňirdisini eşidende, Aýnanyň näzik ýüzünde ynjy alamaty peýda boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maşyn her siltelände, tisginip oýnaýardy we ynjysyny bildirmejek bolup, gözünü açman, ýene-de irkilýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňysynda*).

ynjyk: 1. Sähelçe zada öýkeleýän, göwnüne alýan, öýkelemek, dözümsiz. *Kerim biraz ynjyk hem öz düşünjesinde berk durýan ýigitdi. Men çagajykkam, öýde ýugyrylyk un bolmasa-da, ynjyk ejemiň şol barada dädeme bir agyz söz aýdanyny eşiden dälidirin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. gaty-gaýram täsire çydamayan, näzik. *Bu wagtyň içinde ol çaga ýaly ynjyk gowaçanyň häsiýetine diýseň belet boldy* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*).

ynjyklyk: 1. Sähelçe zada öýkelegenlik, ynjykgyň ýagdaýy, dözümsizlik. *Biri-biriniň göwnün tapyp hemişe, Teýe söz, ynjyklyk girmedi düýşe* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. gaty-gaýrym täsire çydamazlyk, näziklik. *Gowaçanyň ynjyklygy, azaby zähmeti hakynda aýdanlaryň dogry!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

yňdarylmak: 1. Bir gapdan ikinji gaba goýulmak, dökülme, agyp gitmek, ýykylmak, eňterilmek. *Eger Aýna oňa söýget berip durmadyk bolsa, ol ýene arkanlygyna yňdarylyp gitjekdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Stol gymyldady welin, syýa çüýşe yňdarylyp gitdi*. 2. Bir zada ynanylyp berilmek, yrylmak. *Mama Umsagüliň sözüne bütinleý yňdaryldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Bir ugra haýdal-mak, sürülmek, gitmek. *Mähelle otly tolkun ýaly bolup, yňdarylyp barýardy* (M. Gorkiý, *Ene*).

yňdarma: *gepl.d.* Biriniň sözüne gidýän, her bir gepe ynanyň. *Birdenkä-de, Annatuwak ýaly yňdarmanyň böwrüne dürtýän, dury suw bulandyryň şunuň ýaly haramzada bolaýmasyn! – diýip oýlandy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Eziziň yňdarmadygyny Tig Jons derrew aňlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

yňdarmak: 1. Bir gapdala zady ýykyp dökme, eňtermek ikinji bir gaba guýmak. *Ol bilmezlikde grafindäki suwy yňdardy*. 2. Bir zada ynandyrmak, yrmak. 3. Bir tarapa, sürmek, haýdamak. *Gulaýym hem gylyjyny syrýp, Gyraty onuň üstüne yňdardy* («Görogly» *Eposy*).

ynha [ynhaa]: *ser.* İne. *Ynha, şu gözəl görnüşde meniň hem zähmetim bar* (B. Kerbabaýew, *Aýslotan*). *Aý eje, sen zady gaýgy etme, ynha buldozer gelip müňzär welin, köçeler edil süpürilene döner* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

yňmak: *ser.* Yňdarylmak 2. *Elhepus, bularyň ulysy-kiçisi ýog-ow, hemmesi okuwa yňypdyrlar!* (D. Agamäm- medow, *Goşgular we Pýesalar*). *Ol özüniň yňan ugruna*

tutdy (A. Gowşudow, *Eserler*). *Kimiň haýsy tarapa yňýandygyny anyklasaňyz gowy bolardy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

yňňyldamak: Närazyçylyk, nägilelik bildirmek.

yňňyldaşmak: Köp bolup nägilelik görkezmek, bir näçe bolup närazyçylyk bildirmek.

yňňyldy: Bildirilýän närazylyk, nägilelik.

yňranmak: 1. Agyry, näsaglyk we ş.m. zerarly zaryn seslenmek. *Jaý ýerinden degen okuň awusyna zaryn-zaryn yňrandy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Bozlaýan ýaly ýuwaş seslenmek (düýe barada).

yňryljyramak: 1. Wagtal-wagtal yňranyp, zaryn seslenmek. 2. Käýarym yňranyp seslenmek (düýe barada). *Guýynyň ýounda köşekli gök düýe yňryljyraýardy. Urlanda yňryljyrap ötäýder ýaly, ol haýwan däl ahyry* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ynsan [ynsaan]: Umuman adam nesli, adam. *Seniň şu naýynsaplygyň ynsan gylygy däl!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dünýäniň iň gözel görki ynsandyr* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ynsan soraşa-soraşa, haýwan ysgaşa-ysgaşa* (Nakyl).

ynsançylyk [ynsaançylyk]: ser. Adamkärçilik. *Ol ynsançylyk häsiýetini ýitirip, gapynyň agzynda nähili bolup duranyny bilmeýärdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

ynsanyýet [ynsaanyýet]: ser. Adamzat. *Ynsanyýetiň batyr, gaýduwsyz merdi, Goý dünýä guwansyn seniň adyňa* («Güneşli Türkmenistan»).

ynsanyýetçilik [ynsaanyýetçilik]: ser. Adamkärçilik. *Ýazyjy ynsanyýetçiligiň sypatyny özpersonajynyň hereket arkaly gyzykly suratlandyrypdyr* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ynsanyýetlyk [ynsaanyýetlik]: ser. Adamkärçilik. *Patyşa woýewodlary ynsanyýetlikden daşary jebirler ber-mek bilen daýhanlary gorkuzmak isläpdirler* (SSSR Taryhy).

ynsanyýetsizlik [ynsaanyýetsizlik]: Erbet gylyk-häsiýetlilik, adamkärçilik häsiýeti bolmazlyk, medeniýet- sizlik. *Kapitalistler ynsanyýetsizlik edýärler*.

ynsanlyk [ynsaanlyk]: ser. Adamkärlik. *Eger kalbynda bir ynsanlyk wyjdany bar adam bolsa, beýle sözleri çekip çydamazdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ynsap [ynsaap]: Köpçülikde, jemgyýetiň önünde ýa-da aýratyn halatda özüni alyp barşa bolan ahlaky jogapkärçilik duýgusy, adalatly içki duýgy, utanç-haýa wyjdan. *Nebitçiniň iş wagtynda daşky görnüşi haparak, geým-gejimi gäzläp bolsa-da, ynsaby aýna ýaly durudyr* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Sen hem bir ynsap et, orta bir pikir okla ahyry!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ynsaply [ynsaaply]: Ynsaby bar bolan, ynsap edýän, wyjdanly. *Biziňderňew organlarymyz, sudumyz örän ynsaplydyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýsoltan, sen akyly, ynsaply maşgala ahyry!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ynsaplylyk [ynsaaplylyk]: Ynsaby barlyk, ynsap etmeklik, wyjdanlylyk.

ynsapsyz [ynsaapsyz]: Ynsap etmeýän, utanç-haýasyz, wyjdansyz. *Ol tüýs baryp ýatan süýthor, ynsapsyzdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Heý, ynsapsyz, bizden iýeniňden-ä iki çigniň etini iý!* («Tokmak» *Jurnaly*).

ynsapsyzlyk [ynsaapsyzlyk]: Ynsaply dälilik, wyjdansyzlyk. *Ol özüniň ömründe şeýle kän ynsapsyzlyklar hem edendir* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Bu baryp ýatan ynsapsyzlyk!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýa-lar*). *Men onuň ýaly ynsapsyzlyk edip bilmen!* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

yns-jyns: Hiç kim, hiç zat. *Bu ýerde häzir yns-jyns ýokdy.*

yra-da [yraada]: kön.s. 1. İleg, arzuw, meýil. *Öňki eden yradasy bolmansoň, Gaýtdy gadam urup ýene yzyna* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 2. dini. Höküm, buýruk. *Olar adamlaryň aňlap bilmeýän zatlarynyň hem-mesini hudaýyň «yradasy» bilen bolýan zatlar – diýip, wagyz edipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy).

yra-dara. ser. Yraň-daraň

- yralamak:** Birini ýa-da bir zady eýläk beýläk, çalaja itelemek, hereket etdirmek, silkelemek, ýaýkamak. *Şowlaýan şemal çölün çöplerini yralap, pürlerdäki garlary çalaja eleýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aýal çagany dyzynyň üstünde yralap ýatyrdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- yramak:** Birini ýa-da bir zady silkeläp gymyldatmak, eýläk-beýläk itelemek, ýaýkamak. *Ýuwaşja ösýän şemal tokaýyň köp ýaşan mähnet agaçlaryny çalaja yraýar, pür-pudaklaryny silteýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Sona başyny yrap, çalaja jogap berdi* (G. Gurbansähedow, *Hekaýa*).
- yraň: yraň atmak** – ser. Yranmak. *Goňşy aýal iki aýagynyň üstünde yraň atyp, habaryny berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gara öý şeýle bir yraň atýardy welin, onuň uklary, tüýnügi üzüksiz şatýrdama-ga başlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- yranyramak:** Yraň atmak, wagtal-wagtal ýuwaşja yranmak, eýläk-beýläk çaykanjyramak. *Arabaçy turan ýerinde yranyrap, sokduryp gepledi* (M. Gorkiý, *Ene*).
- yraň-daraň:** Ýuwaşlyk bilen, ýuwaşja, arassa, ýuwaş. *Ol yraň-daraň ýöräp, zordan öýüne ýetdi* («Kolhoz Günleri»).
- yrandyrmak:** İki baka itelemek, iteläp ýaýkamak, yran atdyrmak.
- yranyşmak:** Yraň atyşmak, ýaýkanyşyp, çaykanyşyp durmak. *Sygyrlar uzyn guýrukларыny bulaýlap, äwmezlik bilen yranyşyp barýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- yraňkyrlamak:** Yrmaga, razy etmäge golaýlamak, «yrdam» diýen ýaly edip goýmak. *Kömek aga bolsa aýaly bilen gepleşip, ony ahyrsoňy yraňkyrlady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- yrannamak:** 1. Eýläk-beýläk çaykanmak, öňe-yza hereket etmek, ýaýkanmak. *Onuň oturyşy oňaly ýaly bolýa-da, näme üçindir, biraz yranyrdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Biri-biriniň içinden geçen gurply şahalardan asylan agyr gozalar öz sallamyna duýlar-duýulmaz yranyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç.m. öz berkligini, durnuklylygyny ýitirip, gowşap ugramak.
- yradyrmak:** Birini bir zada razy etdirmek, boýun boldurmak. *Sen gyzy özüňe yrdyrjak bolup, doga-jady bilen başyň aýlansyň* (Şekspir, *Otello*).
- yrga:** 1. Yranyp duran, gymyldap duran, ýaýka, çeýe. *Baglaryň başy yrga, Doganym müner yrga, Çyk içerden, gelneje! Doganym ýaglyk sarga* («Türkmen Halk Şahyryna Dörejiligi»). 2.göç.m. Belli bir pozitsiýada durmaýan, tutanýerli däl, durnuksyz (gylyk-häsiýet hakda).
- yrgyldamak:** İki ýana çala gymyldamak, ýuwaşja hereket etmek, yraşmak. *Edil ýadaw ýaly çala yrgyldap, Barýar köne bilen ýüzüni sallap* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). ♦ **Yrgyldap ýörmek** – ýuwaş-ýuwaş işläp, aýlanyp ýörmek, gün-güzeran görmek.
- yrgyldaşmak:** İki baka çala gymyldaşmak, ýuwaşja hereket edişmek, köpçülikleýin yranyşmak, ýaýka-nyşmak. *Mälik bilen Nurýagdy ikisi düýeleriň yzragyndan yrgyldaşyp barýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- yrgyldatmak:** İki ýana çala gymyldatmak, ýuwaşja hereket etdirmek, yrandyrmak, ýaýkyldatmak. *Mamanyň sojap silkinmegi öýi yrgyldadýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Deregi şemal yrgyldadýardy* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).
- yrgyldy:** İki baka çala gymyldy, ýuwaş hereket, ýaýkyldy.
- yrilmak:** 1. Bir zada ynandyrylyp razy edilmek, boýun edilmek. *Ejeligim yrlypdyr: öz perzendi bolmany üçin, onuň bagry awanok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Kemelmek, synmak, gowşamak, azalmak. *Seniň döwletiň yrylmasyn!*
- yrym:** Gadymdan gekýän döp, dessur, bir zada niýet edilip tutulan döp. *Men köne adatlara, yrymlara ynanmaýy köpden bäri taşlan adam* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gözel ejäniň yrymy hiç kimiň kellesine gelmändi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýok, ýok aslynda men şeýle yrymlara ynanýan adam däl ahyry* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

yrymçy: Yrym edýän, yryma ynanyýan adam. *Gandym awçy yrymçylaryň gürrüňini kesä çekdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

yrymçylyk: Yrym etmeklik däbi, yryma ynanyjylyk endigi. *Başga yrymçy aýallaryň ony göreňde yrymçylygy ýadyndan çykyp gidýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

yrmak: 1. Birini bir zada ynandyryp razy etmek, boýun etmek, öz tarapyňa çekmek. *Men gyza sala salaýyn, Hem özüň yzjak bolaýyn* (Çary Aşyr, *Ýaş Kilşatman Ýalňyşy*). 2. Bir işi sypdyрман, goýbermän, gowşatman ýerine ýetirmek. *Gün yrman kitaphana gatnaýar* («Tokmak» Jurnaly).

ysaramak [yrsaaramak]: Bir zatdan bahana aramak, igenmek. *Bular biziň başymyza yrsarap başlandyrlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Yrsarap, öz gününü özi bulap başlady* («Tokmak » Jurnaly). *Olar gele-gelmäne yrsararlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ozal hem Pökgen ony günälejek bolup, yrsarap ýören ahyryn* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ysaraşmak [yrsaaraşmak]: Biri-biriňden bahana gözleşip igenişmek, igenjeňlik edişmek, bahana araşmak. *Bassaşdyk biz, ysaşaşyp, tersleşip!* (T. Esenowa, *Gündogar Aýallaryna Açyk Hat*). *Miraplar ozaldan hem ysaşaşyp durandyrlar* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*).

yrýa [yrýaa]: 1. Zaýa, isrip. *Bugdaýy yrýa etmän, öz wagtynda ýygnadyk*. 2. Biderek, boş, netijesiz, hata. *Ol ýere atan tohumyň yrýa gitmeýärdi. Meniň aýdanalrymyň yrýasy ýokdur* (A. Gowşudow, *Eserler*).

yrýasyz [yrýaasyz]: Zyýansyz, isripsiz, hatasyz. *Arpa, bugdaý yrýasyz gögeripdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ys [yys]: Bir zadyň ýa-da bir jisimiň ys alyş organyna täsir edýän häsiýetli aýratynlygy. *Päkize geýimleriň, dürli atyrlaryň ysy kükeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Tilki gernip durka, bir ýerden ýakymly ys gelýänini duýýar* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy»).

ysaç: Bir zady gapjap tutmak, gysmak üçin atagzy görnüşli gural. *Tagçada ysaç, çekiç ýaly ussa şaýlary we başga ownuk-uşak demirler ýatyrdylar* (A. Gowşudow, *Esler*). *Onuň ýasan ysaçlary-da gaty gowy*.

ysgamak [yysgamak]: Ysny almak üçin burundan dem almak. *Aýsoltanyň gowaça ýapragyny üzüp, ysgap duranyňy gören Begenç oňa hyrybar seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol duran güli elleşdirip, ysgap gördi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

ysgaşmak [yysgaşmak]: Biri-biriňi ysgamak, bir zady bir näçe bolup ysgamak. *Mal hem biri-birini ysgaşyp tanaýar* («Tokmak» Jurnaly). *Ynsan soraşa-soraşa, haýwan ysgaşa-ysgaşa* (Nakyl).

ysgatmak [yysgatmak]: Bir zadyň ysny bildirmek üçin burnundan dem aldyrmak, ysgamaga bermek. *Doktor wagtal-wagtal derman ysgatmaga dowam edýär* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Biri gök esgini tütedip, burnuna ysgatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ysgyn: Güýç, kuwwat, gurbat, mejal. *Batyý ysgyndan düşen öz goşunlaryny geçmesi kyn bolan tokaýlaryň üstünden geçirip bilmändir* (Orta Asyrlar Taryhy). *Meniň ýaly ysgyny giden arraygyň bir gije-gündizde kyrk kilometr çemesi ýol geçmäge nädip güýç tapanyňa özümiň-de akylым haýran* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Ysgynyň gaçmak** - güýçden galmak, halys ýadamak.

ysgynly: Güýçden düşmedik, gurbaty gaçmadyk, güýçli, kuwwatly.

ysgynsyz: Güýçden düşen, gurbaty gaçan, mejalsyz, güýçsiz, kuwwatsyz. *Sapar ysgynsyz göwresini göterip, garry ejesiniň yzy bilen çykyp gitdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol ysgynsyz ses bilen: - Eje, maňa bir suw ber! - diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ysgynsyzlanmak: Güýçden düşmek, gurbatyň gaçmak, gowşamak, kuwwatsyzlanmak.

ysgynsyzlyk: Güýcsüzlik, gurbatsyzlyk, gowşaklyk, kuwwatsyzlyk. *Ýokanç keseller bilen keselläniňden soňky ysgynsyzlykdan düýe çaly içilse, keselliniň ysgyny peselip, kadaly ýagdaýyna barýar* (M. Abdyllyýew, *Düýe Çaly*).

ysylatmak: Yssynyň täsirini ýetirip derletmek, yssynyň täsirini ýetirmek. *Sen bizi jaýda oturdyp yssylatdyň.*

ysylyk: Howanyň belli bir derejedäki gyzgynlyk. *Salkyn kölegede, hatda jaýyň içinde-de yssylyk derejesi otuz dokuzy ýa-da kyrky görkezýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ysyrga: 1.ser. Gulakhalka. *Gyzyň ýüzüne gyzyň şöhle çayyldy, ysyrgalary jynňyrdady* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. dial. Bezeg üçin burna dakylýan tegelek kümüş halka.

ysyrganyşmak [yysyrganyşmak]: 1.Biri-birini ysgap görmek, ys alyşmak. *Şol mahal obadan gelen itler hem ysyrganyşyp, ýerlerinden turdular* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç.m. Bir nätüs bolup bir zat barada syr biljek bolmak, syr aňlajak bolmak, bir näçe bolup aýlanyp ýörmek.

ysyrganmak [yysyrganmak]: 1. Ys alyp agtarmak, ysny duýmak, ysgamak. *Ýaňyrak botlan düýe köşegini ysyrganyp, abşaryp dur* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Bir zat barada syr biljek bolmak, ysrynjak bolmak. *Olar Sowet häkimiýetine zyýan bermek üçin ysyrganmakdan çekinmeýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ysytma: med.dial. ser. Gyzzyrma. *Bu batgalyk gyzzyrma keselin (batga keselini) ýaýradýar* (Gadymy Dünyä Taryhy). *Gözlerini tegeläp, ysytma bar ýaly sandyramaga başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Görogly agamy alty aýdan bäri ysytma aldy* («Görogly» Eposy).

ys-kok [yys-kok]: Ýakymсыз ýa-da ýakymly täsir edýän her dürli kükäp duran ys. *Öwrenişilmedik ys-kok ýüregini bulady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

yslam [yslaam]: dini. Biziň eramyznyň WYY asyrynda Muhammet tarapyndan esaslandyrylan musulman dini. *Arap taýpalaryny birikdirmek üçin serişde bolup, täze din – yslam dini hyzmat edipdir edipdir* (Orta Asyrlar Taryhy). *Wagşy urp-adatlar, zäherli ylsam dini türkmen aýalyny gara öýüň tärimine pugta daňypdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

yslanmak [yyslanmak]: Zaýalanmak, dymjykamak we ş.m. zerarly ýakymсыз ys çykamak, ys bermek, kükemek. *Et yslandypdyr.*

ysly [yysly]: Ýiti ysy bolan, kükäýän. *Meýdanda bir näçe dürli ysly otlar gögeripdir.*

ysmak: Hereket etmäge, gymyldatmaga ukyby bolmak. *Gepläp bilmesem nädersiň, asyl agzym ysanok!* (B.Pürliýew, *İlkinji Gün*). ♦ **Bogny ysmazlyk** – ser.Bogun. *Ýalan sözlemäge onuň bogny ysmady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň dostuna zyýan ýetirmäge bogny ysmaz.*

ysmanak: bot.Baýyryk meýdan ýerlerde gögerýän maýda ýaprakly, gaýnadylyp, mäjumlanyň iýilýän ýabany ot. *Oba adamlary öz çagajyklaryna ysmanok we başga meýdan otlaryny bişirip berýärler* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Men ysmanak ýygмага gitdim* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ysmaz: med. Bedeniň bir organynyň kesel zerarly hereket etmeklik ukybyndan mahrum bolýan ýagdaýy. *Guluň bir goly ysmaz bolup galypdyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

ysnat [ysnaat]: Yüzügaralyk, betnamlyk, biabraýlyk, masgarlyk. *Şu wagşylyk biziň halkymyz üçin ysnat* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen gyzyň gwardiýa adyna ysnat getirmän, kynçylyga döz!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ysnaty [ysnaaty]: Yüzügara, betnam, biabraý, masgara. *Ol bir ysnaty ahyry!*

ysnyşdyrmak: Biri-birine öwrenişdirmek, biri-birine ýakyn ýürekdeş etmek, dostlaşdyrmak. *Şu mahalky tanyşlyk bizi has ysnyşdyrar* (A. Gowşudow, *Esler*). *Her et, hesip et, özüňe ysnyşdyr* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Ol özüniň bolan gatnaşygyny ysnyşdyrýardy* («Kolhoz Günleri»).

ysnyşyk: Biri-birine bolan ýakynlyk, ýürkdeşlik, dostluk. *Şol ysnyşygyň özüniň beýik bir bagtdygyny ol bilýärdi* (B. Kerbabayew, *Aýsoltan*).

ysnyşykly: Biri-birine gatnaşygy, ýakyn bolan, biri-birine ýürekdeş bolan, jebisleşikli, dostlukly. *Biziň kollektiwimiz şeýle ysnyşykly, agzybirlikli, dostlukly işlemeginiň netijeisnde biz nebit işlenip çykarylyşyny barha artdyryýarys* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

ysnyşyklyk: Biri-biriň bilen ýakyn aragatnaşyklyk, duostlukly aragatnaşyk, ýürekdeşlik. *Ysnyşyklyk bardy biziň biziň arada, Ylym belentligine çykjak diýerdiň* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ysnyşmak: Biri-birine öwrenişdirmek, biri-birine ýakyn ýürekdeş bolmak, dostlaşmak. *Men onuň bilen ysnyşdym, oňa özümiň kitaply taryhyma sözläp berdim. Ol okuw bilen ysnyşýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

yssy: Güýçli gyzgyn, gyzan howa, jöwza. *Howa öten ýylky hetdine ýetmese-de, örän yssydy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Göze yssy görünmek** – ser.Göz. *Gök ýapraklaryň arasynda güneş ýaly bolup görünýän «ak altynlar» gözüne yssy görünýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). **Yssyny-sowugy görmek** – her hili kynçylygy başdan geçirmek, köp zady başdan geçirmek. *Sen dünýäniň yssysyny-sowugyny şindi görmänsiň* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

yssylamak: Yssynyň täsirini duýmak, yssy zerarly gyzmak. *Daň golaý demigip ukudan oýandym, Bilmedim, näme üçin, men gaty yssylaýaryn, demim gelmejek bolýar. Men-ä yssylamak, kabinetniň howasy örän sogap* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

yş: 1. Bir zat deşilmek- jaýrylmak, zerarly aralykdan görünýän ýagtylyk, birleşmän galan aralyk, yşalga, yşgalaň. *Şol wagt hiniň yşyndan Göründi bir eýmenç nyşan* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ol töweregine garşy-garşy garap, içeri seretmek üçin yş agtardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. *gepl.d.* Geljekde bir zatdan ýa-da birinden edilýän tama, umyt.

yşalga: ser. Yş.

yşanmak: ser. Ynanmak.

yşarat [yşaarat]: 1. İçki duýgyny aňlatmak üçin edilýän ýüz, göz, el we ş.m. hereketi, üm. *Ajap gapdalynda ejediniň bardygyny Baýrama yşarat bilen düşündirdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Sapanyň işaraty bilen ol galan suwy hem çukanaga guýdy* (N. Esenmyradow, *Ýaş Naturalist*). 1. *dial.ser.* Ýigrenji. *Bar gid-ä, yşarat!*

yşgalaň: ser. Yş. *Kim gapynyň yşgalaňyndan, kim bosaganyň gapdalynda, her haýsy yş tapan ýerinden yşyklaýardylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekalar*).

yşgalaňlama: Bir zadyň jaýrygyndan seretmek, ýarykdan garamak, yşyklamak, yşlamak. *Howa, ol «ot» diýendir – diýip, ýapyk işikleriniň arka ýüzünden yşgalaňlap, özbaşyna samraýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

yşgyn: bot. Köki peýdalanylýan buýan görnüşli ösümlik.

yşyk: 1. Ýagtylyk, şöhle. 2. Daş-töweregi ýatyldýan şöhleli energiýa, çyra. *Tamlaryň içinden yşyklar garaňkynyň içinde ýylp-ýylp görünýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýanýar dumly-duşda al-ýaşyl yşyk, Ýüzüň ýelpäp geçýär salykynja şemal* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň öýünde gijäniň ýarymynda soň hem yşyk görünýärdi*.

yşyklamak: Birine ýa-da bir zada ogrynça, yşgalaňdan we ş.m. seretmek. *Leýtenant ýene usul bilen çüňkden yşyklady* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Nury kümä girip yşyklaýardy* («Pioner» Jurnaly).

yşyklandyrmak: Ýagtyltmak, şöhlelendirmek. *Lageri elektrik çyralary yşyklandyryýar* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Köçeleri yşyklandyrmak barada köp alada edilýär*.

yşyklaşmak: Yşgalaňdan we ş.m. ýerlerden seredişip, äňedişip durmak. *Gapydan yşyklaşmak*.

yşyklatmak: Birine ýa-da bir zada yşgalaňdan we ş.m. ýerden ogrynça seretdirmek. *Ol bir oglany iberip, gapydan yşykladyp, öýde kimiň bardygyny bildirdi.*

yşk: Birine ýa-da bir zada bolan içki ýakynlyk duýgusy, Söýgi, mähir. *Enelik mähridir mähirleň köşgi, Ene bolmadyklar bilmez bu yşky* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Däli-diwana men seniň yşkyňda* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **Yşk ody** – birine bolan aşyklyk, güýçli söýgi. **Yşk hanjary** – yşkyň, aşyklygyň, Söýginiň täsirli, ýiti duýgusy.

yşky [yşkyý]: Yşka degişli bolan. *Ol heniz ýaşajykka, köp yşky kiraplary agtaryp çykydyr* («Edebiýat»).

yşlamak: ser.Yşklamak. *Ol gapydan yşlap durdy.*

yşnaklanmak: Açylmak, ýagtylmak (ýüz,göz, keşp barada). *Çaňjaraň ýadaw ýüzi yşnaklandy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

yşnakly: Ýagty, açyk, sypaýy. *Onuň gülümsireýän yşnakly gözlerinde üýtgeşik bir zat saýgarmady. Ol ýüzi yşnakly, gözleri alakjap garaýan bir adamdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ytygsamak: Horluk çekmek, kynçylyga duçar, sergan bolmak, horlanmak. *Ol Owganystandan geldim gelende, olaryň gatyrlary ytygsamandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Alabaharda gök ot ýañyjyk iňňajy ýaly dürterip galany üçin gyltyma kowalaşşon garnyny ýazyp bilmän, gaýta kem-kemden ytygsamaga başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

yz [yyz]: 1. Adam ýa-da haýwan aýagynyň we ş.m. ýerde galdyran suraty, şekili. *Serhetçiler bar güýçlerini gaýgyрман, duşmanyň yzyny yzarlaýardylar* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Bir azdyň täsiri netijesinde galan bellik, nyşan, çapyk. *Güne ýanan ýüzünde mamanyň yzy mese-mälim bolup duran bu adam özüni her ýerde tertipli saklap bilýän adama meňzeýärdi* (B. Seýtäkow, *Moskowanyň Ýalkymy*). 3. göç.m. Bir zatdan galan täsir, Duýgy. *Gitdi-gitdi, gözden ýitdi gözəl gyz, Ýüregimde goýdy meniň gamly yz* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 4. Soň, soňra, keýin. *Gözəl geldi hemmeden yz, İşleşip ýör, gelinmi gyz* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5. Onuň tersi, arka tarap, gelen ýeri. *Ynjelman yzyna okdurylyp gitdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Obanyň itleri onuň yzyndan çozdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 6. göç.m. Öý-içerik, maşgala, nesil. *Ol goşundan dolanyp gelende, yzynyň sag-aman, horlanman ýaşandygyny gördi* (B. Seýtäkow, *Moskowanyň Ýalkymy*). *Dat, erenler, ölemede yzym ýitmez ýaly, bir zurýat bereweriň! – diýip, Görogly gygyrdy* («Görogly» Eposy). 7. Kömekçi söz rolunda. *Arabanyň yzyndan ýöremek*. ♦ **Yz çalmak** – yzyny kesmek, yzyny barlamak, yzarlamak. *At gaýtarym töwerekden yz çalyň, yzyň dowamyny gözlediler* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Öten kim bar, geçen kim bar, yz çalaly!* («Görogly» Eposy). **Yzyna eýermek** – 1) birinden galman ýöremek, biri bilen deň hereket etmek; 2) birini yzarlamak, ýanamak, aňtamak. *Soňky wagtlarda ol onuň yzyna düşüp başlady*; 3) birini halap, göwün bermek, biriniň göwnünü almaga meýil etmek, birini söýüp, yzynda selpemek. *Ol bir gyzyň yzyna düşüp, kowup goýbermek. Yzyňa it salmak* – masgara edip, kowup goýbermek. **Yzyňy ýer çalmanka gitmek** – eglenmän, basym yzyňa gaýtmak.

yza [yzaa]: 1. Ýiti agyry, ynjy. *Agyr ýaranyň ölüm yzasyny çekýär* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ilkibada Welmyrat ýaralarynyň yzasyna dözüp diş gysdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç.m. Jebir, sütem, azar. *Bir hili ýiti yza Enäniň ýüregine bazza basyldy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Olar hiç kime yza bermeyär.*

yzaly [yzaaly]: 1. Ýiti agyryly, ynjyly. 2. göç.m. Jebirli sütemli, azarly. *Ol näletli geçmişiň yzaly şarpygyny datmandyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Şol pikirler Enäni ýandyryp barýardy, olaryň ýangyny onuň beýnisine yzaly sanjylýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Onuň berýän gürrüňleri we aýdýan zatlary Klausyň öz durmuşyndan bolup, onuň yzaly janyňa melhem boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

yzan-çuwan [yzaan-çuwaan]: Gykylykly howsala, gyk-bak, zyr-zebir, alabaşagaý. *Derwaýys goşlaryny göterip, yzan-çuwan ylgaşýan aýallar, çagalar-da eşelona bakan haýdaýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

yzan-da-çuwanlyk [yzaan-da-çuwaanlyk]: Howsala düşmeklik, gyk-baklyk, alabaşagaýlyk. *Gündiz Gandym awçynyň howlusynda uly eňşeşik, yzan-da-çuwanlyk başlandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

yzarlamak [yyzarlamak]: 1. Bir zadyň yzy bilen ony agtarmak, yzyny ýitirmän tapjak bolmak, yzlamak. *Serhetçiler bar güýçlerini gaýgyrman, duşmanyň yzyny yzarlaýardylar* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). 2. Biriniň yzyna düşmek, birini aňtamak, niredede näme iş edýändigini bilmek, ýanamak. *Olar oba baryp, demirgazyga bakan giden «myhmanyň» yzyny yzarlamalydyrlar* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Tankyt etmäge milt edýän adamlary gazaply yzarlapdyr* (SSSR *Taryhy*). 3. Bir zady barlamak, seredip, derňäp görmek. *Goňşy gelip goňsusynyň ýanyna, Gutlaýar guwançly, gysyp goluny, Kartada yzarlap ýeňiş ýoluny* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ryza şa despotizminiň döremesini sahypa-sahypa yzarlap, ýadynda saklaýardy, Bir gapdaldy oturyp, oýny höwes bilen yzarlap başlady başlady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Biz diňe bir adybir türkmen däl, uzakdan yzarlasak, daýy-ýegenlik ilteşigimiz-de bar* («Sowet Edebiýaty» *Gazeti*).

yzarlanmak [yyzarlanmak]: 1. Galdyran yzy bilen agtarylmak, yzy bilen gözlenilmek, yzlanmak, *Gaçakçylaryň yzy yzarlandy*. 2. Yzyna düşülme, ýanalmak, aňtalmak. *Ol ýoldaşlar, meniň yzym yzarlanaymasyn diýen maksat bilen, ümürde ýörän ýaly gümürtikli sakyrdadylar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Yzarlanyp, seredilip görülmek, derňelmek.

yzarlaşmak [yyzarlaşmak]: 1. Yzyna seredip gözleşmek, aktarmaga, gözlemäge kömekleşmek, agtaryşmak, yzlaşmak. 2. Biriniň yzyna düşmäge, aňtarmaga kömekleşmek. 3. Barlamaga, derňemäge kömekleşmek, seredişmek. *Okuwçylar öz kitaplarynda okalýan hekaýany yzarlaşyp otyrdylar*.

yzarlatmak [yyzarlatmak]: 1. Taldyran yzy bilen agtarmak, yzyna seredip tapdyrmak, gözletmek, yzlatmak. 2. Biriniň yzyna düşürmek, aňtatmak, ýanatmak, barladyp, seretdirip duruzmak, derňetmek. *Kitap okalanda yzarlatmak*.

yzba-yz [yyzba-yyz]: *ser.* Yzly-yzyna. *Hyrlylar yzba-yz atylýardy, duşman agyp ýykylýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

yzçy [yyzçy]: Birini ýa-da bir haýwany yzy boýunça tanap bilýän adam, yzy boýunça yzarlap tapyp biliji. *Meşhur yzçyny getirip, gyzyň öýden çykyp giden yzyny alyp ugradylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Oraz, durma-da dor ýabyny mün-de, Gully yzçyny alyp gel!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gylyç mergen gaty yzçy adamdy, onuň öňünden yz gutulanokdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

yzçylyk [yyzçylyk]: Yz tanajylyk, yzarlap bilijilik. *Çarynyň ýeke awçylykdan bolman, yzçylykdan hem habary bardy* (B. Kerbabaýew, *Hekaýalar*). *Hal mergen, şu ýaşyna gelip, yzçylykda henize çenli ýalňyşan ýeri ýokdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

yzgar [yzgaar]: Toprakda, howada, jaýda we ş.m. bolýan nem, çyg, zeý. *Agşamky gury ýel bolsa ýeriň yzgaryny has hem kepdirdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol jaýdaky hek ysyny, yzgary syzmaýan ýalydy* (B. Seýtäkow, *Moskowanyň Yalkymy*).

yzgarly [yzgaarly]: Nemli, çygly, zeýli. *Yzgarly ýumşak ýerde olaryň aýaklary açyk möhür ýaly yz galdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu sährada bitýän çalyçetileriň ysy bilen yzgarly cygar sazalaryň ýympyk ysy goşulyşyp burnuň urýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Yzgarly garymlar onuň saglygyna düýpli zyýan ýetiripdi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

yzgarlylyk [yzgaarlylyk]: Nemlilik, çyglylyk, zeýlilik.

yzgarsyz [yzgaarsyz]: Nemi bolmadyk, çygly däl zeýsiz.

yzgarsyzlyk [yzgaarsyzlyk]: Çygysyz bolmaklyk, nemsizlik, zeýsizlik. *Yzgarsyzlyk zerarly ösümlükler süllerip otyrdylar.*

Yzgyt [yygyyt]: Gahar, hyr, ýawuz. *Maňzyňä batmaýan söz birsyhly gaýtalanyň, etiňden ötüň süňňe ornanda, adam özüniň yzgydynyň gaçanyňy-da duýman galýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

yzgytsyz [yzgyytsyz]: 1. Rehimsiz, zalym, gaharjaň, hyrsyz, ýawuz. *Pökgen öz maşgalasyna yzgytsyz däl di (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Meniň atam örän yzgytsyz adam, doganyň hem şeýle (M. Gorkiý, Ene). Yzgytsyz garaýyşy we ýakymyň sesi onuň hemme syratyny, hemme gözelligini bozan ýaly boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol mydama mylaýym, özüňden kiçiler üçin bolsa hyrsyz we yzgytsyzdy (G. Gurbansähedow, Yürek Daş Islär). 2. göç.m. İçinden geçip barýan, ýalazy (sowuk hakda). Ýanwar aýynyň yzgytsyz günleriniň biridi («Tokmak» Jurnaly).*

yzgytsyzlyk [yzgyytsyzlyk]: Rehimsizlik, zalymlyk, gaharjaňlyk, hyrsyzlyk, ýowuzlyk. *Diýmäýin diýsem, seniň okadygyňça yzgytsyzlygyň artýar (B. Kerbabaýew, Hekaýalar). Arçynda şu ggnler bir yzgytsyzlyk bar welin, heý, sen goýaý! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

yzygiderli [yyzygiderli]: Biri-biriniň yzyndan bolup duran, yzly-yzyna, üznüksiz, hemişe, elmydama. *Çopanlaryň kadaly işlemekleri üçin zerur şertleriň döredilmegi barada «Täze ýol» gazetiniň yzygiderli ýazyp durmagy zerurdy («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Sowet Soýuzy parahatçylyk söýüji syýasaty yzygiderli ýöredýär. Zähmetkeşleriň maddy hal ýagdaýyny gysarnyksyz ýokary götermek hakynda yzygiderli alada etmegi Kommunistik partiýa özüniň birinji derejeli borjy diýip hasap edýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

yzygiderlilik [yyzygiderlilik]: Biri-biriniň yzyndan bolup durmaklyk, yzly-yzynalyk, hemişeleýin, elmydamalaýyn, üznüksizlik.

yzysüre [yyzysüre]: Biriniň ýa-da bir zadyň, işiň hereketiň yz ýanyndan, yzy bilen. *Men onuň yzysüre bardym (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ýigirmi üç ýaşan oglunyň yzysüre ösüp barýan gyzy Dursunjamal eýýäm on sekiz ýaşyna gitdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

yzky [yyzky]: Yz tarapdaky, art tarapky, soňundaky. *Daş yzky maşyna patlap degdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

yzlamak [yyzlamak] YY: ser. Yzarlamak Y. *Kapitan ol yzy sypdyrman yzlap ugrady (B. Gurbanow, Duşuşyk). Çandybilden yzlap gelen dildarym, Men seniň gözüne gurban bolaýyn («Görogly» Eposu). Seljerdiler hemmesin. Ata-babasyň yzlap (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Eda yzlasaň, ýola babar; ýoly yzlasaň – ile (Nakyl).*

yzlamak Y: Eňremek, aglamak, zeýrenmek.

yzlanmak [yyzlanmak] : 1. Biri ýa-da bir zat gözlenmek, agtarylmak. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň galdyran yzy, ýörän ýoly boýunça agtarylmak.

yzlaşyk: Yzan-çuwanlyk, eňreşik, aglaşyk. *Uly yzlaşyk turzyp duran güjüjekleriň keteginiň agzynda Wanýa otyrdy («Mydam Taýýar» Gazeti). Onuň öýi uly yzlaşykdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Demirgazyk taýdan sürüli düýe uly yzlaşyk bolup ýetip gelýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

yzlaşmak [yyzlaşmak] YY: ser. Yzarlaşmak.

yzlaşmak Y: Yzan-çuwan bolmak, eňreşmek, aglaşmak, mäleşmek. *Mawy gūnaşyma giden goýun-guzy tapyşynda yzlaşýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İliň näme, yzlaşyp goýun-guzysy, köşekli düýesi galjak gūmany ýok (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Bu sese onuň aýallary, çagalary yzlaşyp howlynyň içine çykdylar (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

yzlatmak [yyzlatmak] YY: ser. Yzarlatmak Y.

yzlatmak Y: Eňtermek, aglatmak, zeýrendirmek. *Ony öz çagalarynyň üstünde oturmaga goýman, çagalaryny yzladyp, onuň gözýaşyny sarkdyrdy (A. Gowşudow, Eserler).*

yzly-yzyna [yyzly-yyzyna]: Biri-biriniň yzyndan, yzly-yzyndan, yzba-yz. *Yzly-yzyna bir näçe gün epgek össe, heniz eýikmedin gowaçany guratjakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Yzly-yzyna çakýan ýyldyrymyn şöhesi içeri düşýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Maşyndan yzly-yzyna üç adam böküp düşdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Awtobuslar wokzalyň önünde yzly-yzyndan gelip gidýärdiler* (K. Işanow, *Watan Üçin*).

yzsyz [yyzsyz]: 1. Yz-toz galdyrmadyk, yzy bolmadyk. 2. Soňy ahyry ýok.

yzsyz-tozsuz [yyzsyz-toozsuz]: Nam-nyşansyz, atsyz-sorsuz, dereksiz. *Ýadyňa düşýärimi, şol gün, yzsyz-tozsuz gözden ýitdiň!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýere kök urmaýan adamlar bu dünýäden yzsyz-tozsuz ýok bolup gidýärdiler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

yz-toz [yyz-tooz]: Nam-nyşan, derek. *Yz-toz bildirmeýän çarkandak ýerden yzçynyň yz alýan ýaly timisgenip barmagyna Bally haýran galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň yzy-tozy hem görünmeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

-İ-

i: Türkmen elipbiýiniň on birinji harpy.

iberiji [iiberiji]: Zat iberýän adam (posylka hat we ş. m.).

iberilmek [iiberilmek]: Bir ýere ugradylmak, ýollanylmak, gönderilmek (birini ýa-da bir zady). *Aşgabada syýasy taýdan giň düşüňjeli, başarjaň partiýa işgäriniň iberilmedigini talap etdi. Aşgabada iberilmegin barada men seniň eliňe hat bereýin* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Raýon we oblast edaralagynyň onlarça işgärleri Moskwa we Aşgabada wagtly-wagtynda okuwa iberilip durulýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Bu gyz paýondan biziň artelimiziň başlygy edilip iberilipdir* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

iberişdirmek [iiberişdirmek]: Köp mukdardaky zady dürli ýerlere ibermek, ýollamak. Awtorefetaty dürli ýerlerdäki ýokary okuw jaýlaryna iberişdirdim.

iberişmek [iiberişmek]: Bir zady bir ýere ugratmaga, ýollamaga, göndermäge kömekleşmek.

ibermek [iibermek]: Birini ýa-da bir zady bir ýere ugratmak, ýollamak, göndermek. *Ejegülüň niýeti adama zar bolmaklyk, çagalaryň gowy geýindirip, mekdebe ibermek, gowy jaýlarda ýaşamakdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aşgabatdan Gyzyldarbada, Guşga hem başga bir näçe ýerlere öz ündewçilerini iberdiler. Eziz atly iberip, ogurlyk ýöňkelyän ýigidi getirtti* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sowet halkyny altyn şöhleli matalar bilen geýindirmek seniň zähmetiňe seniň iberen pagtaňa bagly* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ibertmek [iibertmek]: Birini ýa-da bir zady bir ýere ugratdyrmak, ýollatmak, göndertmek. *Meni Tährana çagyryň-da siz, başga ýere ibertjek bolýan-da siz* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ibirtde-zibirt: Köpçülikleýin eýläk-de-beýläk, iki baka edilýän çalt gatnaw, hereket *Olar iki baka ibirtde-zibirt, edil aýagy oda bişen ýalydylar*.

ibirtde-zibirtlik: Köpçülikleýin eýläkde-beýläk ýöremeklik, howlukmaç ýagdaýda eýläk-de-beýläk edilýän hereket. *Birinji tüpeň sesi çykan badyna, ibirtde-zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Şol ibirtde-zibirtlik-de «jyn» onuň elinden bir söý bilen sypyp, gyzyljagurt ýaly gum tozadym, öz başyny gutarsa razy boldy* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

iblis [ibliis]: ser. Şeýtan.

- iç:** 1. *anat.* Göwrede aşgazanyň, içegäniň, böwregiň we ş.m. ýerleşen ýeri. *Gözüň agyrsa, eliň çek, içiň agyrsa-damagyňy* (nakyl). 2. Bir zadyň tutýan göwrümi, ortasy, zat sygyp, ýerleşip bilýän ýeri. 3. Kömekçi söz rolunda: *Ol kabinetiň içinde iki ýana gezim etdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). ♦ **İç gepletmek** — biri ýa-da bir zat barada pikir, alada edip, içinden gürlmek daşyňa çykarmaň, öz-özünden gürlmek. *Mährijamal içini gepledip, assa ýöräp, şol wagt top depip, oýna gyzan Kelçä ýakynlaşdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). İç gysmak-edere iş tapman ýa-da ýekelikden ýaňa karar tapyp bilmezlik. İç dökmek-ýüregiňdäki zatlaryň baryny aýtmak, bütün duýgularyňy beýan etmek, bir zat hakdaky pikiriňi doly aýtmak. *Durdy başga ýerde agzyna ykjam bolsa-da, Artyga içini dökdü* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). İç ýakmak-diýleni ters etmek, gahar getirmek, jana degmek, gynandyrmak. *Sen beýdip meniň içimi ýakmada, ýnanmaly zada ýnanaý!* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). İçde it uwlamak-ýaman ajykamak. İçi düşmek-bir zadyň içi zaýalanmak, harap bolmak. *Aslynda, gawun-garpyz hem bişenden soň içi düşýändir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). İçi-içinden geçmek- 1) bir näçe günläp iým ýa nahar iýmezlik. *Ol sygryň içi-içinden geçip dur;* 2) horlanmak. İçi-içine sygmazlyk-ylgamaktan ýa-da gahar-gazandan ýaňa çalt –çalt dem almaklyk. *Ol içi-içine sygman, zordan gürlädi.* İçi pikirli-etjegini içinde saklaýan, pikirini daşa çykarmaýan, içinden oýlanyp gören. İçini üzmek, bir zadyň esasy bölegini, köp essesini almak. İçin gorulmak-gaty ajykamak. *Ol haçan içi gorlandan soň öýüne gaýdyp gelýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). İçiň ýanmak-bir zadyň ahmyryny edip, gaharlanyp ýörmek. İçiňden saklamak- aýan etmezlik, syr bildirmezlik. İçiňden geçip barmak, gaty üsemek, ýiti täsir etmek. İçiňi boşatmak-ser. İç dökmek. İçiňi it ýyrtmak- ynjalyksyzlanmak, howlukmak, gyssanmak. *Onuň şu wagt içini it ýyrtýandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). İçini sowatmak-edeyin diýip, ýören zadyňy edip, ahmyrdan çykamak, keýpden çykamak. *Ony öz edeninden hem artygrak edip aldadyp şeýdip hem içini sowatdym-diýdi.* İçiňi tutup galmak-birinden ýa bir zatdan aldanmak. İçiňi urup galmak-zadyňy ogurladyp, zadyňy giderip we ş.m. ýagdaýda gynanmak, gaty nebsiň agyrmak. İçiňi çekmek—bir zada geň galmak, haýran galmak zerarly demiňi içiňe dartmak. *Aýallar ol habary ilki eşidenlerinde, içlerini çekdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içaly [içaaly]:** Başga döwlete harby ýa-da özge syr bermek, bilen meşgullanýan gizlin spion, jansyz. *Onu bolşewik içalysy diýip aýypladylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içalylyk [içaalylyk]:** İçalylaryň jenaýatly işi, spionlyk, jansyzlyk.
- içege:** *anat.*: Adamyň we haýwanyň iýmit siňdiriji organyndaky ýumşajyk turba. *Yartygulak bolsa şol bölejik içegede eken* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Emma içegämiz jugurdaşyp durandan soň, aňrymyza düşen zat bolmady* (« Tokmak » *Jurnaly*). .
- içegen:** Spirtli içgileri normasyndan artyk içýän, köp içýän, köp içmegi söýýän. *Olar şeýle içegen mi?* (Şekspir, *Otello*).
- içeri:** 1. Ýaşalýan jaýyň içi, iç göwrümi, ýaşalýan jaý, öý. *Elbetde, içerini tämiz saklamak gowy zat* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Hoşgeldi ylgap içerden çykdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç. m. Öý, maşgala, çaga-çuga, oglan-uşak. *Ýaşuly, biziň içerimiz gurgunmy?* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). ♦ **İçerini çaykamak** — maşgala durmuşyny bozmak. *Sen köpden bäri içerini çaykajak bolup ýörsüň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- içerik [içeriik]:** ser. İçeri. 1. *Pökgen içerik girmegi bilen oturgyçda hem oturman, töre düşselen halyň üstüne geçdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- içerki:** 1. Jaýyň, öýüň we ş. m. içinde bolan. 2. Bir döwletiň guramynyň we ş.m. içki ýaşayşyna, durmuşuna degişli bolan.

- içermen:** *gepl. d. 1. ser.* İçegen. 2. İçmäge meýil bildiren, içmekçi bolan, içmek islän.
- içgeçme:** *med.* İçegänyň kadaly işlemeginiň bozulmagy zerarly, çalt-çaltan meýdan etmeklik bilen ýüze çykyan ýokanç kesel.
- içgi:** *gepl. d.* İçilýän spirtli zatlar. *Bu içgini içseň, sende ne abraý goýar, ne-de saglyk (« Tokmak » Jurnalyny). . Stoluň üstündäki dürli gaplarda bolan jürbe-jür içgiler we başga näzi-nygmatlar görüldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- içgili:** Spirtli içgi içen. *Daş görnüşine seredeniňde, içgili ýaly bolup görünýärdi.*
- içgin [içgiin]:** 1. Birneme iç tarapda bolan. İçgin salnan haýat. 2. Janypkeşlik bilen, çyn ýürekden, mähirli. *Aýnur Eje olar bilen örän içgin gürleşdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Ol goşuny ýerde goýup, onuň bilen içgin salamlaşdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 3. göç.m.* Ýakyndan, çuň, düýpli. *Partiýa guramalary bu mesele bilen içgin meşgul boldy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Keminäniň durmuşy, döredijiligi öz döwrüniň sotsial gatnaşyklary bilen içgin baglanyşyklydyr (« Edebiýat »).*
- içgin-içgin [içgiin-içgiin]:** Has janypkeşlik bilen, ýürek bilen. *Ekskursowodlar respublikamyzyň baýlyklary hakynda içgin-içgin gürrüň berýärler (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny). Ýöräp gelişlerine içgin-içgin sözleşdiler (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). 2. Dykgat bilen, ýakyndan. Aýsoltan bu ýetginjekden bir üýtgeşik alamat görjek bolup, içgin-içgin synlaýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- içginlik [içgiinlik]:** 1. İçgin ýagdaýda bolmaklyk, birneme iç tarapdalyk. 2. *göç. m.* Janypkeşlik, ýakynlyk, mähirlilik. *Goçmyrat içginlik bilen soraşdyrdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- içigar:** *gepl. d.* Kaýelip, ýigrenilip aýdylýan sögünç söz. *Hiý, şu içigaryny hem atarlarmy? Özüňi gör göklän kürräni gör (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Haý, içigar, öten agşamky gören düşüşüm dogry çykaýjak öýdýän (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).*
- içigara:** Görübilmezlik edýän, ýaman niýetli, bahyl, görüp. *Näme üçin maňa öňünden habar bermänsiň, sen Wüşi kel, içigara ekeniň! (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). İçigara adamlary derrew tanamak bolýar (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).*
- içigaraçylyk:** *ser.* İçigaralyk. *Elliniň içigaraçylyk hasiýeti meýle güýçlüdi, ondaky hemme häsiýetlerden iň yokarky derejede durýardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*
- içigaralyk:** Ýaman niýetlilik, bahyllyk, görüplik.
- içigli:** Birinden ahmyrly, arly, öçli, gaharly. *Artyk bir näçe gezek içigli ýaly depdi. Ballynyň gününü eşiden gelin oňa bakan gözünüň gytagyňy aýlady, ýaşmagyny çeýnäp, bürenjegini içigli ýaly çekdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- içikdirmek:** Urup demini içine doldurmak, gaty urmak.
- içikmek:** Urulmak zerarly demiň içine dolmak, gaty urulmak.
- içilmek:** İçilip gutarylmak, tükedilmek. *İnim, içilýän, içilýän däl (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- içim:** İçmäge ýaramlylyk derejesi, möçberi. *Bu çäýiň içiminiň ugry yok.*
- içimlik:** İçer ýaly, içmek üçin peýdalanylýan, içmäge niýetlenen. *Şäherleri içimlik suw bilen üpjün etmäge mümkinçilik berjekdir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Düşün dälmedi çelek bilen bu çöle, içimlik suw daşalýany gūnaşa (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).*
- içirgi:** Eýeriň, gaňňanyň aşagyndan malyň arkasyna salynýan keçe. *Ol onuň endamyny içirgi bilen süpürdi, çul salman, çyplak eýerledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Annaguly atynyň agyzdyrygyny salyp atynyň içirdigilerini düzeltmek bilen sözünü dowam etdirdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- içirgilemek:** At, eşek we ş.m. mallaryň arkasyna içirgi salyp eýerlemek.

- içirmek:** 1. Haýsy-da bolsa bir suwuklygy içmäge bermek ýuwutdyrmak. *Doktor derrew Akmyrada derman içirdi-de: -Hany munuň ejesi?-diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Gep öwretmek, ynandyrmak. *Ol oňa aýtmaly zatlaryn aýdyp, eýýäm içirendir.*
- içişmek:** 1. Bile içmek. *Hany entek ýör, çay-paý içişeli, biraz özüni dürse!* 2. göç. m. Arak- serap içip meýlis gurmak, ýygnanyşyp bilelikde spirtli içgi içmek. *Bu sapa şeýle meýlis gurmaga, olar bilen bile içişmäge mejbur eden bir zat boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içiyangynly:** Birinden ýa-da bir zatdan göwni galyp ahmyr çekip ýören, içi kitüwlik.
- içiyangynlylyk:** Birinden ýa-da bir zatdan göwnüň galyp, ahmyr çekip ýörmeklik, içi kitüwlik.
- içki:** 1. Bir zadyň içinde bolan, içindäki. *Elli haty hem alyp, içki jaýa girip, işigi çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İçki otagdan Pälwan Aganyň sesi eşidilýärdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). 2. Daş çykarylman, içden edilýän (pikir, duýgy, we ş.m. barada). *Men siziň içki pikiriňizi daşky ýüzüňizden görýän ahry* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýazyjy öz gahrymanynyň içki duýgularyny ýazmakda ep-esli öňe gidýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. İçden geçilýän. *Ol diňe içki geýiminden galdy.* 4. göç .m. Bir guramanyň, döwletiň içki durmuşyna degişli bolan. *Ezizi Tejeniň hany diýip tanaýardylar, onuň içki işine hiç wagt-da päsgel bermezlige sert goýýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içlekli:** İçine döwlen et, gowursdak salnyp bişirilýän etli çörek. *Hemişe içlekli miýesser bolup duranok* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- içlemek:** Bir neme ýag ýygnap semröp ugramak (mal barada). *Baga bakylýan goýunlaryň guýrugy içläp ugrapdyr. Onuň sähel guýrugy içlese, saňa-da, maňa-da rehim etmez* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içlik:** Kostumyn, paltonyň we ş. m. iç tarapyna tutulýan mata. *Onuň paltosy sandan galyp, telim yerinden içligi görnüp dur* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- içliklik:** İçlik üçin alnan, niýetlenen mata, içlige ýaramly mata. *Kopstumyna içliklik mata aldym.*
- içmek Y:** Suwuk zady owurtlap ýuwutmak. *Garly ussa bir çäýnek gök çay içdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *El-ýüzüni bolsa pişik ýuwnuşyny edip ýuwdy-da, çäýyny içmäge oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- içmek YY:** Goýun derisinden ýüň tarapy içine edilip tikilýän daşky giým, possun. *Artyk alamasyny Asyryň kakasy Sähet golaga tabşyryp, azygyny daýhanlaryň eşeklerine ýükledi-de, içmegini egnenine atyp, elkinçe gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen meniň içmegime sygman oturmagyma seretme!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- içmekçe:** Guşaklygyna ýetýän gysga içmek, gyssa possun. *Eger ol şol sandan kem bolsa, oňa « içmek-çe » ýa-da başga oňa meňzeş at dakýarlar* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- içmeklik:** İçmek tikmek üçin taýýarlanan deri. *İçmeklik deri.*
- içýakgýç:** Gaty gaharyňy getirýän, janyňy ýakýan, dikdüşdi. *Oňun ýaly içýakgýç adamyny biziň jemgiýe-timizde men henize çenli görmändim* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sary çäýyny owurtlap, içýakgýç habar gatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- içýakgýçlyk:** Gaty gaharyňy getirijilik, janyňy ýakyjylyk, dikdüşdülük. *Bay, sen hem içýakgýçlygyny edýärsiň.*
- içýan [içýaan]:** zool. Bognaýakly zäherli möjek. *Suwuň ortasyna baranlarynda içýan gurbaganyň arkasyndan çakypdyr* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Ýazyň çykmagy bilen çölde ýylan, içýan ýaly mör-mörjekler-de görnüp başlaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

- içýanagyz [içýaanagyz]:** 1. Ýere çyzyk çyzylyp oýnalýan oýnuň bir görnüşi. 2. Aýal geýimine, hala salynýan nagşyň bir görnüşi. *Köne nagyşlarymyz:- « goçak, göllerimiz. İçýanagyz, inerdiş, erikgüllermiz » Äleme ýarady, indi pişmidir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- ideal:** 1. Bir işiň, meýliň esasynda goýulýan düýi maksat, ahyrky maksat, ýetilmek islenýän arzuw. 2. Bir zadyň baryp ýatan nusgasy. *Hindistan parahatçylyk we progres ideallaryna eýerip dünýäniň ähli halklaryny soýuzdaşlyk elini uzatdy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- idealist:** 1. filos. Idealizmiň tarapdary. 2. Hakyky durmuşy idealizirlemäge ymtylýan adam.
- idealistik:** filos. Idealizme has bolan, idealizme mahsus bolan. *Bu meseläniň çözülişi bilen baglylykda, iki ugur-materialistik we idealistik ugur tapawutlandyrylýar (S. N. Binogradow, A.F. Kuzmin, Logika). Burjuaz ebebiýatynyň idealistik dumana bukulýan bir wagtynda, biziň edebiýatymyz realistik döpleriň goraýjysy bolup durýar. Marksistik-leninçilik estetikanyň idealistik estetikanyň kanunlary bilen hiçbir umumylygy ýokdur (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- idealizirlemek:** Hakyky bolşundan hem gowy, ideal edip görkezmek.
- idealizm:** filos. Hemme zadyň esasy materiýa bolman, ruh, ideýadyr diýip hasaplaýan, materializme garşy bolan ýalan filosofiýa ugry. *Materializm bilen idealizmiň arasynda elmydama göreş alnyp barlypdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- idediji [iidediji]:** Mal-gara we ş.m. wagtly-wagtynda ot-suw berip idedýän, seredýän adam. *Ol bir näçe kemçilikleri doňuz idedijilere görkezdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- idedilmek [iidedilmek]:** Birine ýa-da bir zada esewan, garaşyk, gözegçilik edilmek, eklenip-saklanylmak. *Ýaşuly özüniň häzirki idedilişinden, kiçi oglundan hoşaldygyny aýtdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Pioneerler ekinleriň idedilişini öwrenýärler (« Mydam Taýýar » Gazeti). Mekgejowen oňat idedilmegini talap edýän ekindir (A. Nasyrow, Türkmenistan SSSR-niň Kolhozlarynda Mekgejoweni Ösdirip Ýetişdirmegiň Agrotehnikasy). Gowaça oňat idedilmegini talap edýän ekindir. Çaga ýaşka, näçe oňat idedilse, sonça-da sagdyn ösýär.*
- idedişmek [iidedişmek]:** İdetmäge kömekleşmek, ideg edişmek, garaşyk edişmek.
- ideg [iideg]:** 1. Birine ýa-da bir zada esewan bolmaklyk, birine, bir zada edilýän garaşyk, gözegçilik. *Ýaslidäki çagalaryň idegi gowy.* 2. Bir zadyň ugrunda edilýän alada, sorag ünji. *Biziň MTS-miz zapas saýlara her ýyl mätäçlik çekip, ideg edip gelyär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Näçe ideg etsem-de, Derek tapmadym senden (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 3. Birini tutmak ýa-da bir zady tapmak maksady bilen geçirilýän agtaryş, soraglama, gözleg. *Gozgalaňçy basylyp gaçaly bäri, Artygyň idegi zordy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- ideglemek [iideglemek]:** Biri ýa-da bir zat barada soraşdyryp bilmek, gözleg etmek. *Ajdar özüni ideglemäge gelen gyzyň burnuny çekýänini duýdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- idegli [iidegli]:** 1. İdegi bar bolan, ideg edilýän garaşyk, gözegçilik edilýän. 2. Ele salmak üçin yzyna düşülýän, agtarylýan; gözlegli, saragly. *Onuň yzy ideglidi.*
- idegsiz [iidegsiz]:** 1. İdeg, garaşyk edilmeýän, seredilmeýän, äňedilmeýän, idisiz. *Men muny idegsiz galdyrmayn.* 2. Geňessiz, gözlegsiz, soragsyz. *İdegsiz gelen düşeksiz oturar (nakyl).*
- idegsizlik [iidegsizlik]:** Garaşyk edilmezlik, indegsizlik. *Ekinleriň idegsizligi hasyla zyýan berýär.*

ideg-sorag [iideg-soorag]: Birini ýa-da bir zady sorap agtaryş, gözleg, indeg. *Pully nirelere baran bolsaň, şo taýdan ideg-sorag edip gör, nirelere bardyň!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ideklemek [iideklemek]: Öz yzyň bilen äkitmek, idip äkitmek.

idelmek [iidelmek]: 1. Gözleg edilmek, agtarylmak, gözlenmek. Ýagşy zat ýitmese, gözläp, idetmez, *Mert ýanynda söweş tursa güýdelmez* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. İdeg-sorag edilip durulmak, hal-ahwalyndan habar alnyp durulmak.

idemek [iidemek]: 1. Gözleg etmek, agtarmak, gözlemek. *Gyrat diýp agtarsam dagy-düzleri, Bir ýylda gemesek, idäň bizleri* (« Görogly » *Eposy*). 2. İdeg-sorag etmek, habar tutmak, sorap durmak. ♦ **İdäp görmek** — işde, gepde-gürründe göwnüňe çiglik giden zady täzeden anygyna ýetmek üçin derňemek, barlamak. *Aýdan sözleriniň yzyny idäp görseň, segsen protsenti çyppyrdy bolup çykýar* (« Tokmak » *Jurnaly*).

ideneklemek: Baş aýlanmak, büdremek we ş. m. zerarly entirekläp gitmek. *Onuň başy aýlanyp, idenekläp gitti.*

ideogramma: *lingw.* Bir düşünjäni aňladýan şertli ýazuw belgisi.

ideolog: Jemgyýetçilik synpyň, jemgyýetçilik-syýasy gurluşyň, ugruň ideologiýasyny goraýan, ýöredýän adam. *Kemine zähmetkeş halkyň ekspluatirlenýän synpyň görnükli ideologydyr* («Edebiýat »).

ideologik: İdeologiýa degişli bolan, ideologiýa has bolan. *Partiýanyň ideologik esaslaryny gorap saklamak talap edilýärdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ideologiýa: Garaýyşlaryň we ideýalaryň sistemasy, dünýägaraýyş. *Halklaryň dostlugynyň marksistik-leninçilik ideologiýasy ýeňip üstün çykdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Çeper edebiýat jemgyýetçilik ideologiýasynyň bir görnüşidir. Bu kesgitlemede ideologiýanyň dine bir tarapy berlip, sungaty ideologyýanyň beýleki formalaryndan tapawutlandyrylan zadyň üstünden geçilip gidilýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ideşmek [iideşmek]: Gözleg edişmek, agtaryşmak, gözleşmek.

idetmek [iidetmek]: 1. Ekläp-saklamak ekläp-terbiýeläp ösdürmek (adam barada); ot-iým berip bakmak, äňetmek (mal barada). *Ol meni idetjek adam bolan bolup, meni öýüne alyp gitdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Oglum, sen daglarda aw at-da, geziber hem malyňy idet* (« Görogly » *Eposy*). *Dokuz guty gurçuk idedip, plany bir yüz baş protsent berjaý etdik* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Haýwanlary idetmek aňsat düşmeýän bolara çemeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Sorag-ideg etdirmek, indetmek.

ideýa: 1. Adamyň aňynda maddy dünýäni (hakyky ýa-da galp) suratlandyrylan hem-de onuň özüni gurşaýan dünýä bolan garaýşyny aňladýan düşünje, pikir. *Ol öz alyp barýan işiniň ölmejegine, Oktýabr pewolýutsiýasynyň beýik sotsial ideýasynyň bütün töwerekleýin parlagagyna ynanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir zadyň mazmunyny kesgitleýän esasy pikir. *Eseriň ideýa taýdan-da, çeperçilik taýdan-da sowly bolmagy döredilýän tipleriň gowy bolmagyna baglydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Şahyryň döredijiliginde çeperçilik serişdeleri ideýany obrazly bermeklige hyzmat edýär* («Edebiýat »).

ideýaly: İdeýasy bar bolan, ideýasy güýçli, çün mazmunly. *Dünýäde iň ideýaly, iň öňde barýan Sowet edebiýaty köpçüligi moral-syýasy taýdan terbiýelemegiň iň möhüm ýaragydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ideýalylyk: İdeýasy güýçlülük, çün mazmunlylyk. *Metbugat ýokary ideýalylygy bilen tapawutlanýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*) *Onuň pozitsiýasy sungata partiýalylykdan, ideýalylykdan ibarat bolup, yza galaklaryň garşysyna göreş alyp barýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

idi [**iidi**]: ser. İdeg. *Tohum atlar üçin bolsa aýratyn idi zerurdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

idili [**iidili**]: 1. İdisi bar bolan, garaşyk edilýän, idegli. 2. Gowy, oňat, mazaly, ugurly, doly. *Ol adam garrynyň sowalyňa idili düşünmedik ýaly boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Çaşçy edilip oturylan gürrüňi idili aňşyran-aňşyrmaz gürrüňe goşuldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Şeýle-de bolsa, aýetoryň pikirleriniň birini-de idili beýan edip bilmän, takal okamak bilen çäklenendigine gynanýarsyň* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Şu biografiýa gurpsuz, idili guralysyz, ýekebana Türkmen daýhanynyň tipikleşdirilen obrazynyň biografiýasydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ◇ **İdili etmezlik** — pugta temmisini bermeklik. *Kimiň uranyny biläýsem idili etmezdim. Meni hem idili etmez* (« Görogly » *Eposy*).

idilmek [**iidilmek**]: Yzyň bilen çekilip ýöredilmek, yzyň bilen idip äkidilmek. *Gyzly öýüň gapysyndan idilip gelen, kellesini al-asmanda tutýan gök erkek töwereginde gaýmalaşýanlara, gyk-baklara otlukly gözlerini tegelep, ýalt-ýult garady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

idin [**iidin**]: Rugsay, ygtyýar, jogap. *Ozaldan dilleşikli Dursun-da, Jamallsryň tamyna gitmäge ejesinde idin aldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

İdinsiz [**iidinsiz**]: Biygtyýar, rugsatsyz, jogapsyz, bidin. *Kim menden izinsiz gürrüňe başlasa, agyr temmi bererin* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

idioma: lingw. Şol bir dile mahsus bolup, terjime edilende, öňki manysyny ýitirýän söz düzümi.

idiomatik: lingw. İdioma we idiomatika degişli bolan, idioma has bolan. *İdiomatik aňlatma. İdiomatik sözler ýygynydyr*.

idiomatika: lingw. 1. İdiomalar hakkyndaky taglymat. 2. Bir diliň idiomalarynyň jemi.

idirdetmek: Eňsesinden güýç bilen itip ýöretmek, güýç bilen iteläp, ýöredip alyp gitmek, güýç bilen özüňe garşy çekmek. *Hatda özüniň ýüregine dakylan üzülmez tary şol barmaklarynyň daşyna orap, özüni maşyna bakan idirdedip barýan ýaly duýuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol galtagy idirdetip, eýýäm iki kwartaly geçdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Çerkez hem onuň bir ýanyndan ýapyşyp, ony çeträge idirdetdiler. Aşyry uzak sözlemäge goýman, idirdedip ugradylar. Onuň her bir gymyldysy, göýä diýersiň dartyjy bir magnit ýaly, Aýnany özüne çekip, idirdedip barýana döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

idisiz [**iidisiz**]: 1.ser. İdegsiz. 2. İdili däl, oňat däl.

idisizlik [**iidisizlik**]: 1. ser. İdegsizlik. 2.İdili dällik, oňat dällik.

ienekletmek: İtmek, güýç bilen çekmek we ş. m. zerarly entirekletmek; zor bilen itenekläp ýöretmek, südürlemek. *Meni idenekledip, getirip zawodyň howlusyna dykdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

igbag [**iibaag**]: Ýüpüň daňlyşynyň bir görnümi.

igde: bot. Ownujak ýaprakly, daşy ýukajyk gabykly miwe getirýän ullakan agaç we onuň miwesi. *Sawly ýabyň gyralaryny bolsa igdedir tut agaçlary tutup otyrды. Soňabaka tal, erik, igde, tut ýaly agaçlary äkidýärdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Keseden durup seredeniňde, igde agajynyň arasynda çala görüňärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *İgdeleri gonşyňyz üçin getirendir öýdüp siz göwnüňize getirmän!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Uly ýoluň gyrasynda bir düýp uly igde ösýär* (A. Haýydow, *Gök Asman*).

igdelik: İgde agajynyň köp biten, gögerip oturan ýeri. *İgdeliğin içi bilen bir ýodajyk geçip gidýärdi*.

ige: teh. Metal gurallary ýiteltmek, бүдүр-сүдүр yerlerini ýonmak, olara diş kesmek üçin ulanylýan ýüzi ownuk hem iri dişli polat esbap. *İgäniň hyrt-hyrtymy? Ýok, bu-da däl. Bir hili geň ses ýakyndan eşidilip durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Pili ige bilen taplady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň bejerýän zady metal, esasy zäahmet guraly ige.* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

- igelemek [iigelemek]:** İge bilen ýiteldilmek, ige bilen ýonmak, ýylmamak. *Orsgeldi Aga eýwanyň aşak eteginde piliniň ýüzüniň gaýdan ýerlerini igeleýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- igelenmek [iigelenmek]:** İge bilen ýiteldilmek, ige bilen ýonulmak, ýylmanmak. *Bu palta igelenip ýiteldilse, ýalaw ýaly bolardy.*
- igeleşmek [iigeleşmek]:** İge bilen ýiteldişmek, ýonuşmak, ýylmaşmak, igelemäge kömekleşmek.
- igeletmek [iigeletmek]:** İge bilen ýiteltirmek, ige bilen ýondurmak, ýylmatmak. *Bu pyçagy igetmeli bolupdyr.*
- igenjeň [iigenjeň]:** Birsyhly igenmäge, iňirdemäge endik eden (adam). *Ol örän igenjeň adamdy.*
- igenjeňlik [iigenjeňlik]:** İgenmeklik häsiýeti igenjeňiň gylygy, ýagdaýy. *Ynjyklygyň igenjeňligi nam-nyşany ýokdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- igenç [iigenç]:** Birinden ýa-da bir zatdan nägile bolup edilýän iňirdi, käýinç. *Bu ýagdaý onuň gulagyna ýetýän tükeniksiz iňirdiden we igençden peýda bolýardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Ol edilýän igençlere çydamadyk ýaly ýüzüni galdyrdy (« Kolhoz Günleri »). Annaberdiden oňa ne igenç, ne sögünç, ne gaýtawul bardy. Şol gözlerde: - Hojam, sen iýen nanyňa kast edýärsiň-diýen igenç görüňärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aýsoltan Oňa igenç bilen garady (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*
- igençli [iigençli]:** İgenç bilen, iňirdili, käýinçli. *Onuň igençli awazy eşidilip duran ýalydy. Hojamyrat wolostnoý kagyzyndan hem, arçynyň sözünden hem razy bolman, igençli gepledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aýalynyň igençli sözleri onuň gulagyna degende, ol ymyzganýardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ussa önki igençli pikirinden dändi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- igenişmek [iigenişmek]:** Biri- biriňe igenmek, biri-biriňe iňirdemek. *Şondan soň miraplar biri-birlerine igenişdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bize hem indi biri-birimize igenişip oturmak gerek däl (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- igenmek [iigenmek]:** Birinden ýa-da bir zatdan nägile bolup, igençli söz aýtmak, iňirdäp käýinmek, iňirdemek. *Näme saklaýarsyň-diýip, sofýora igendi. Heniz Begenje yşk eseri etmedimikä?-diýip igenipdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) İndi Annagula ejesi igenip başlady. Ol öýünde aýalyňa igendi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Artyk saklanyp bilmän, Balla igendi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- iginmek [iiginmek]:** ser. Çygylmak.
- iglemek [iilemek]:** 1. Kesel zararly horlanmak, arryklamak. *Ol, jöwza günň aşagynda solup barýan ter gül ýaly, gün-günden saralyp igleýärdi. Ylaýta-da sary getirmek, ysgynsyzlyk, gany çüýremek we iglemek keselleri howpludyr (B. Z. Paýenko, Yüpekçilik Boýunça Önde Baryjy Tejribe). İşlän ölmez, iglän öler (nakyl). Adam gulagyndan iglär (nakyl).* 2. Köp ulanylmak zerarly könelmek, iýlip injelmek (metal gurallar hakda) *Onuň elinde iglän pyçak bardy.*
- igletmek [iigletmek]:** 1. Kesel zerarly horlatmak, arryklatmak. *Çagany kesel igledipdir.* 2. Köp ulanmak zerarly köneltmek, iglemek we ş.m. zerarly inçeltmek (metal gurallar hakda). *Bu pyçagy ýaman igledipdirler.*
- igli [iigli]:** 1. Näsaglyk zerarly horlanan, arryklar. *Munuň özüne üns berdirşi, ynjyklygy igli çaganyňkydan hem beterräk. Bolasy, hanym, edil iglije oglana dönäýipasyň-le! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Gyzyrmanyň wagtal-wagtal gaýtalanyp tutmagynyň netijesinde çagalar hor we igli bolup, ysgynsyzlanyp ösýärler (A. Akyýew, Gyzyrma Keseli We Oňa Garşy Göreş). Onuň arkasyndaki iglije çaga ýüzüni-gözünü kürşerdip, çişnerilip garady (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* 2. Köp ulanmak zerarly ýonulan, inçelen (metal gurallar hakda).
- iglik [iiglik]:** İge degişlik, ige has bolan.
- iglilik [iiglilik]:** Kesellilik zerarly arryklyk, horluk, ysgynsyzlyk.

igrek: Latyn elipbiýiniň ýigrimi başynjy harpynyň ady (u). 2. *mat.* «u » harpy bilen bellenýän nämälim san.

ihliol: Gazylyp tapylýan balyk galyndylaryndan emele gelen dag jynsyny kükürt kislotasy bilen işlemek arkaly alynýan ýag görnüşli önüm, ýara çalmak üçin ulanylýan gara reňkli ýag, derman.

ihtiolog: Ihtologiýa boýunça spetsialist.

ihtiologiýa: Zoologiýanyň balyklary öwrenýän bölümi.

ik [iik]: Ýün, pamyk we ş. m. süýümlü zatlar egrilýän sada el guraly. *Pökgeniň aýaly pyrlanyp duran igini saklady-da, gülümsirap, gürrüň dinlemäge durdy. Bike hem igini egrip gulak salýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Nurjahan igini egirmäge başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň bir elinde ikdir gapak bardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ikaralyk [ikaaralyk]: 1. Bir iş, waka bilen ikinji bir iş, waka aralygy, şol aralykdaky wagt, pursat. *Şu ikaralykda düýş hem görüpdürin* (« Kolhoz Günleri »). 2. İki zadyň arasy, aralygy.

ikatýok [ikaatýok]: zool. Köpenç özi höwürtgä ýasanman, başga höwürtgede guzlaýan we bir ýurtdan ikinji ýurda göçýän tokaý guşy. *Aşak gapdaldan üçünji brigadanyň ýerindäki işläp ýören üç sany traktoryň sesi, ikatýogyň we gaýry guşlaryň sesleri- bularyň hemmesi goşulyp, kolhozçylary has şatlandyrýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Näme beýle ikatýok ýaly gaýtalap dursun?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ikbaş [iikbaş]: İgiň gowy pyrlanmagy üçin aşak ujuna geýdirilýän, içi deşik konus pisint agaç. *Bu tilkijik, bir näçe ýurtlary gözläp, ýarty ikbaş tapypdyr. Men agşam gelip ýatanymda, ikbaşly igim bardy welin, indi diňe ikbaşym galypdyr* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »).

iki: 1. 2 tsifriniň ady we onuň mukdary. *İne şu obada iki sany garyp dost maşgala ýaşaýardylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Mahlasý, iki ýürek birlikde gopýardy, ikisiniň hem maksady bir maksatdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ol gije-gündiz diýmän, iki elini ýaryşdyryp işleýärdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Öwez ol iki brigadanyň her birinde bolmaly komsomollaryň hem atlaryny ýazyp taýýarlan eken* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *İki adam bir adamyň taňrýsy* (nakyl). *Bir gören tanyş, iki gören garyndaş* (nakyl). *İki aýakly iki günde* (nakyl). *İki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamaz* (nakyl) *İki at depişer, arasynda eşek öler* (nakyl). 2. ser. İkilik. 2. ♦ **İki nokat** — ser. Nokat.

ikibaşdan: *gepl. d.* Bolmanda-da, öňi-soňy, barybir. *Men, ikibaşdan, gitmeli boldum.*

ikibir [ikibiir]: İki-ikiden, iki-iki bolup, iki adam bolup. *İkibir, üçbir üýşüp, adamlar aljyraňny gürrüň edişýärdiler. Atbaşçylar ikibir, üçbir, kä yza, kä öňe bakan at goýdular* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aradan köp wagt geçmänkä, ikibir, üçbir bolup, brigadirler gelip başladylar. Kolhozçylar ikibir, üçbir ýaplanyşyp ýatyrdylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ikibir-ikibir [ikibiir-ikibiir]: ser. İkibir.

ikiçäk: Diňe iki bolup, iki adam bolup, ikilikde. *General stoluň üstünde karta ýazdy, ikiçäk gürleşmäge oturdylar. Eziz nätanyş adamyny ikiçäk kabul etdi. Tig Jons bilen Eziz ikiçäk sözleşdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol aýal çykandan soň bular ikiçäk galdylar* (A. Gowşudow, Eserler).

ikideglilik: Aýdan- diýeniniň üstünde tapylmazlyk, lebizsizlik, ikidillilik.

ikidilli: ser. İkigepli.

ikigat: Göwresinde çaga galan, aýagy agyr, toýly, hamyladar bolan, göwreli. *wagt geçip, Adybegin aýaly ikigat bolýar* (« Görogly » Eposy).

ikigepli: Aýdan-diýeniniň üstünde tapylmaýan, wadasynda tapylmaýan, wadasynda durmaýan, ýalançy, ykrarsyz lebizsiz, ikidilli.

- ikigöwünlili:** Bir işi edeýinmi, etmäýinmi diýip ýaýdanýan, ikerjiňlenýän. *Men şu wagt ikigöwünli bolup durun.*
- ikigöwünlilik:** İkigöwünliniň ýagdaýy. *Halnazar oňa ikigöwünlilik bilen seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- iki-ikiden:** iki-iki bolup, ikibir-ikibir, goşa-goşadan. *Agşam ýaşulular iki-ikiden ýygnanyp başladylar* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *İki-ikiden gelen kazy, Barmydyr gys günüň ýazy?* (« Görogly » Eposy).
- ikilän-üçlän:** İkiden-üçden, iki ýa-da üç bolup, iki-üç. *Gowaçanyň içinde kolhozçy köp bolmasa-da, her ýerde ikilän-üçlän işläp ýöränlere göz ilýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Öýüň töwereginde ikilän-üçlän owlakly geçi görünýär. Köçäniň her bir kwartalynda işçiler ikilän-üçlän düşüp galýardylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- ikilemek:** 1. Bir işi bileleşip etmek, iki bolup ýerine ýetirmek. *Bu agajy ikiläp ýykdyk.* 2. Biriniň daşyna iki bolup geçmek, birini iki bolup urmak. *Olar ony ikiläpdirlär.*
- ikilenç:** 1. İkinji gezek, ýañadan, täzeden, gaýtadan, ýamaşgan. *Ah, oglum!-diýip, Berdi Aga ikilenç Annaguly bilen ýene görışdi. Annaguly ikilenç: - Sag boluň! - diýip, käsesini goýup turdy. At bedredäki suwy içip gutardy. Annaguly ikilenç çekip çykaryp görkezdi, at içmedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Mundan beýläk, indiden bu ýana, dagy-duwara. *Şuny urup bilmesem, men ikilenç elime tüpeň almarn* (J. Akyýew, *Mergenň Ogly*).
- ikiletmek:** Bir işi iki bolup etdirmek, iki bolup ýerine ýetirtmek.
- ikilik:** 1. İkini bildirýän tsifr. *Owadan ýazylan ikilik.* 2. Ýetişigiň baş bally sistemasynda «kanagatlanarsyz » diýen bahany aňladýan san. *Hatda mugallyma Sona ikilik hem gaýmandyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 3. Oýnalýan iki gülli kart. *İkilik oýun.* 4. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *İkilik galoş.* ♦ **İkilik etmek** - ähdiýanlyk, biwepalyk, ikiýüzlülük etmek.
- ikindi:** Gün ýaşmazynyň öň ýanyndaky wagt, Gün ýaşmazynyň öňüsyrazy. *Bu gün hem Gün ikindi ýerine baran mahaly, obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyň bolgusyz dükanynyň töwereginde janly hereket başlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gün ikindä ýakynlapdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- ikindin [ikindiin]:** İkindi bilen giç agşama çenli bolan wagt. *İkindinler mal-garalar ýygnaýyp, Zyzda çopanlar sürüp gelýärdi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- ikindinara [ikindiinaara]:** İkindi bolanda, ikindi wagty, ikindi çagy. *Bir gün Altyn ikindinara guýa suw almaga bardy. Bir gün ikindinara kolhozçylar kolhoz saraýynyň agzyna üýşüp, gürrüň edişşip durdular. Aknabat eje tomus aýlarynyň bir günü ikindinara sygryny sagyp, eli süýt bedreli öýüne ýetip gelýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Dynjyn alandan Soň ikindinara, Ýoldaşlary bilen asmana uçdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- ikirjiňlemek:** İkigöwünlilik etmek, böwriňi dinläp durmak, aýgyt edip bilmän durmak, ýaýdanjyramak. *Maňa ýaramaýan ýeri seniň şol aýgyt edip bilmezligiň, ikerjiňlemegiň, iki aşdan galmagyň! Tokga ikerjiňledi. Täçli dilmaç kartasyna gaýta-gaýta seretdi-de, ikerjiňledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenç ýüzüni aşak salyp, ikerjiňlemek bilen: -Biz niräk barýarys? -diýip sorady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Öwez ilki ikerjiňleýär* (« Görogly » Eposy).
- ikirjiňleşmek:** İkigöwünli bolşup durmak, ýaýdanjyraşmak.
- ikirjiňletmek:** İkigöwünli etmek, böwrüni diňletmek, ýaýdanjyratmak. *Bütün arçynlaryň, eminleriň, emeldarlaryň diwana çagyrylan gününde, wolostnoýyň oňa gitmän galmagy ony biraz ikerjiňletdi. Emma Mehinliniň yzda galmagy, gitjek ýolunyň garaňlygy ony biraz ikerjiňletdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ikirjiňli:** ikigöwünli, ýaýdançly.
- ikirjiňsiz:** İkigöwünlilik etmän, ikerjiňlenmän, ýaýdançsyz. *Ol ikerjiňsiz hereket edýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ikiýan [ikiýaan]: İki tarapy, iki gapdaly, iki ýüzi. *Köçeleriň ikiýan gyrasyny owadan jaýlar bezäpdir* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Saçlarynyň ikiýan çekgesinden ýaňyjk ak görnen peşeneli aýal bu gün Aýsoltanyň gözüne örän mähirli görindi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Olar gapynyň ikiýanynda durup söleşdiler. Alaşa Artygyn ikiýan gapdaly bilen oýnaklap başlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ikiýanlaýyn [ikiýaanlaýyn]: İki taraplaýyn, gapdallaýyn, iki tarapdan. *Aýsoltan ikiýanlaýyn hereket edip, adamlar kerwenini alyp barýan ekskalatora aýak basanda, aşagyna gözi ilmedi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Siz daýaw bir ýigidi öňňiže salyň-da, iki ýanlaýyn gamçylap, mähiriň içine bütin köçebe-köçe aýlaň (Myraly).

ikiýaşar: İki ýaşa ýeten, iki ýaşly (düýe we ş. m. hakda).

iki-ýeke: Bir-ýarym, ýek-ýarym, ýek-tük, käbir. *Gamçysyny çommaldyp gepleýän çinownikden, iki-ýeke baýdan başga täze donla göz ilmedi. Başlyk bugün gyrkymçylar, iki-ýeke çopan-çoluklar bilen bile nahar iýmäge oturdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Onuň şempa telpeginiň aşagyndan iki-ýeke ak gyl görünüň gür gara saçlary çogup çykyp durdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ikiýýllyk: Möhleti iki ýyl bolan. Ol ikiýýllyk respublikan partiýa mekdebini gutarandan soňra, agitatsiýa bölüminiň müdirligine bellendi (« Tokmak » Jurnaly). Men ertir ikiýýllyk Gyzył Goşun gullugyna gidýärim (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ikiýüzli: Her kime bir söz berip ýören, iki tarapa-da hyzmat edýän, dil berýän, ikidilli, biwepa. *Su geçi sakgal baryp ýatan kezzap, ýalançy mekir we ikiýüzli adamdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Olar ikiýüzlüleri we adalatsyz adamlary paş edýärler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Emma seniň söz urşuň pursat arap ýören iki ýüzli es – ere çalyň edýär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ikiýüzlülük: Her kime bir söz berip ýörmeklik, ikiýüzlüniň ýagdaýy, bolşy. *Gogol Hökümdarlyk edýän synplaryň wekilleriniň ikiýüzlüligini, adam-kärçiliksizligini, haýasyzlygyny we ujypsyzlygyny rehimsiz paş etdi* (N.W. Gogol, Eserler).

ikona: dini. Hristianlarda hudaýa, pygambere, perişdä meňzedilip çekilen surat. *İkonalar biziň muzeýlerimizde saklanyýardy* (SSSR Taryhy).

iksalyk [iiksalyk]: İk salynýan gap.

ikuçly [ikuuçly]: Takyk kesgitlenmedik, bir zadyň boljagy-bolmajagy nämälim, gümürtik. *Bu gije ýagyş ýagjagy ikuçly däl di* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ikuçlulyk [ikuuçlulyk]: Belli dällik, nämälimlik, nätakyklyk.

il [iil]: 1. Halk, ilat adamlar. *Ol öz pukaralygyna garaman, il bähbidi bardyr öýden ýerinde janyny aýamaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *İller bir eýýäm pagta gitdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gülläp ösýän Türkmenistan ilinden şöhet saňa, dokuzynjy gurultaý!* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Ýigit öýlendirilende, onuň gelniniň milletine, iline seredilmeýär* (« Görogly » Eposy). *İl oňlasa, atyňy soý* (nakyl). *İl agzy keramat* (nakyl). *İl aglak bolsa, doňuz depä çykar* (nakyl). *İl bilen gelen-toý-da baýram* (nakyl). *İl agzyn ýygyp bolmaz, çelek agzyn- bogup* (nakyl). 2. Yurt, watan. *Artyk ele düşmän, il aşyp bilermi?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **İlden çykmak**—il arasynda dowam edýän däp-düzgünden, kada-kanundan çykyp, bir iş etmek. *Men ilden çykan mülhit bilen sud öňünde durmagy özüme namys bilýän* .(« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). İl bolmak-dostlukda, parahatçylykda, gowy aragatnaşykda ýaşamak. İle meňzeş etmek. 1) bir zady idili ýerine ýetirmek; 2) öýli –işlikli etmek, öýermek. *Aýu, kakasy Annagulyňy hem ile meňzeş edip goýbereli* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ilat [iilaat]: Bir ýurtda, şäherde we ş. m. ýaşaýan halk, il. *Käliň ugrunda baş arçynlyk ilat bolup, Artyklaryň obasy hem şonuň biridi. Tejen ilaty Gyzył Goşuna nähili garaýar? Ol İlatyň agzyny alardyp, özüne gysyk sereden adamlary tutup*

başlapdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýer hem ilatyňky, suw hem ilatyňky (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Şu baryşlaryna galandarlaryň ýoly Arabystan ilatynyň üstünden düşdi (« Görogly » Eposy).

ilçi [iilçi]: *dipl. Ýokary derejeli diplomatik wekil. Ýa bir döwletiň ilçisiniň ýa-da meni barlamak üçin iberilen bir jansyzsyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İlçiler Göroglynyň ýanyna geldiler (« Görogly » Eposy). İlçä ölüm ýok (nakyl).*

ilçihana [iilçihana]: *İlçi tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän diplomatik wekillik hem-de şol wekilligiň jaýy. Bu günler käbir daşary ýurt elçihanalary reaksiýanyň söweşeň ştabyna öwrülipdi. Bu gezek oňa arka duran daşary döwletlerden başga biriniň Tährandaky ilçihanasyň işgärleri boldy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

ilçilik [iilçilik]: *gepl. d. İl arasynda bolýan, köpçilik. Bu ilçilik, munuň içinde her haýsy bar (A. Gowşudow, Eserler).*

ildeş [iildeş]: *Bir ilden, ýurtdan bolan, ili bir bolan, watandaş. Olar başga wzwoddan gelen tanyşlary we ildeşleridi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ony söýüp hormat edýär ildeşi, Gara saçlaryndan ak hem giripdir (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

ildirgiç [iildirgiç]: *1. Aýal börükleriniň maňlaýyna dakylýan, ýüzi gaşly bezeg şaýy. Özünüň ýaşyna garaman, Marynyň kerpiç-kerpiç şelpeli ildirgijini hem maňlaýyna dakyndy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gyzyly gupba ýalpyldaýar başynda, ildirgijin sümsülesi yranýar (B. Kerbabaýew, Aýlar). Mamagül gülli öýme daňnypdyr, maňlaýyna-da kökenli gyzylyly ildirgiç oturdypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. İldirmek, asmak üçin ujy egrelip duran gaňyrçak. Telpeginini ildirgiçden ildirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ildirişdirmek [iildirişdirmek]: *İldirip çykamak. Duruň, men gury çybyklary ýygnaşdyryp, geçiň şahyna ildirişdireýin (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »).*

ildirmek [iildirmek]: *Bir zady ildirgiçden asmak, asyp, ötürip goýmak. Biline gylyç guşanan Artyk, Halnazaryň goşasyny hem egninden ildirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Turup daragyny duldand ildirdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Kakasy-da ýatys telpeginini kellesine atyp, serdessesini eline ildirip ylgapdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

ilen-çalan [iilen-çalan]: *Daşrak garyndaş, kowum. Baýyň ilen-çalanlaryndan, dost ýarlaryndan başga-da gelenler kändi, ýene geljeklere-de garaşýardylar. Öňi bilen Aşyrdan aslap, onuň ilen-çalan onun ilen çalan ýerlerine aýlandylar. Atlanan atlylar Aşyryň ilen-çalanlarynyň tanyş-bilişlerinin baryna aýlanyp çyktylar, (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İlen-çalandan diňe obada bir inisi bardy (N. Jumaýew, Syrly Gala).*

ileri: *1. Günorta tarap, günorta tarapa bolan ugur. Dagyn ileri düýbüne seretse, dagyň düýbünden ileri çetindäki tümmegiň daşyndan gala saldyryp ber («Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). Birkemsiz asfaltlanan köçeler ilerden gaýra uzalyp gidýärler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Ýoluň ileri ýüzündäki garaja öýüň gözeneginde guýlunyp ýatan ala ganjyk ok ýaly zybyrdap geldi-de, ýabynyň guýrugyndan gabyr-gubur edip agyz saldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Öň tarap, öň. Yazyjylar, ýaltaklaşman, bulary Goşup araňyza, gidiň ileri (« Tokmak » Jurnaly). Baş bolup-da sotsialistik ýaryşa, At gazanyp, işin ileri sürdü (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 3. Kömekçi söz rolunda: Olar biziň ilerimizden geçdi. ♦ **İleri tutmak** — biriniň ýa-da bir zadyň mertebesini ýokary götermek, birini ikinji birinden gowy görmek. Biziň partiýamyz zähmetkeşler hakynda alada etmegi hemme zatdan ileri tutýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). İşiň ileri! ser. İş.*

ileri-gaýra: *Öňe-yza, aňryk-bärik, eýläk-beýläk. Buldozer ýene bir näçe gezek ileri-gaýre omzandan soň, suwuň akymy mese-mälim ýuwaşady (« Sowet*

Edebiýaty » Jurnaly). *Düýe tagaşyksyz dyzalaryny ileri-gaýra süýşürüp, döşüni ýere berip oturdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ileri-ileri: Öň tarapa, gittiginje öňe. *Biz oganlary örän oňat terbiýeleýändiris-diýip, ileri-ileri omzady* (« *Tokmak » Jurnaly*). . *Olar ileri-ileri omzaşdylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ilerlemek: 1. Öňe tarap hereket, ileri süýşmek, golaýlaşmak. *Sowet Goşuny duşman pozitsiýasyna tarap ilerleýärdi.* 2. Oňküsinden has ösmek, pugtalanmak, berkemek. *Hökümetiň ileriläp baryşy, Ýylba-ýyldan köpdür peýda beriş* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

ilerleşmek: Köp bolup öňe tarap hereket etmek, ileri süýşüşmek.

ilerletmek: Öňe tarap hereket etdirmek, ileri süýşdürmek, golaýlatmak.

ilerli-gaýraly: İlerden gaýra baka, gaýradan ileri baka. *Gündogardan günbatara bakan uzan agyr küren oba ilerli-gaýraly hatar gurap, asudalyk bilen ýaýnap oturdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İlerli-gaýraly oturan küren-küren obalaryň arasynda tam diýen zady az görmek bolýardy* (« *Sowet Türkmenistany » Gazeti*).

ilerligine: İleri tarapa, ileri ugra, ileri baka. *Akmaýanyň ýoly gatyk dökülen ýaly çañjarip, dik ilerligine bakan uzap gidýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol obanyň içinden ilerligine baka daş köçe geçýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ülker ilerligine bakan eňip, ikindi ýerine golaýlapdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bizi ilerligine tarap alyp ugrady* (« *Sowet Türkmenistany » Gazeti*).

il-gün [iil-gün]: Halk, jemagat, ilat. *Näme, il-gün seniň ýaşdygyňy bilmeýärm?* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol il-iň-günüň içinde dile düşdi, betnam boldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Kän wagt zaryn çekip, Soradym ilden-günden* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *İl-gün parahatlykmydyr?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İlim-günüm bolmasa, Aýym-Günüm dogmasyn* (nakyl).

ilgençek [iilgençek]: 1. Geýimiň ýakasyna ýa-da gyňajyň bir ujuna berkidilýän ujy gaňyrçakly saý. *Ýakasynyň ilgençekleri barmaklarynyň arasyndan häli-şindi sypyp durdy* (« *Sowet Edebiýaty » Jurnaly*). *Olar şaý-selleri: syrga, bilezik, monjuk, ilgenjek ýasamagy başarýar ekenler* (*Orta Asyrlar Taryhy*). 2. Gapyny, äpişgani we ş.m. ýapmak üçin içinden edilýän ildirgiç. *Mürze gözünü aýlap, penjiränyň gabsasynyň ilgençeginiň gobarylyp, daşyndan, ýokary erňekden berk pahna urlup berkidilendigini gördi* (N. W. Gogol, *Eserler*).

ilgezek: 1. Dogumly, çalasyn, çalt. *Artyk bulutly hawada ilgezek ýöräp, Gandymyň çatmasyna bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Daş hem bolsa getir! – diýlip buýrulandan soň, ol oganlyk ilgezek turup, ilgap gitdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Ýeserlik bilen, bihaýalyk bilen, göze-başa düşüp iş görýän, mekir, ýeser. *Özüni özi kethuda saýlap, ilgezek hojaýyn:- Birinji sözi maňa ber!- diýip haýys etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ilgezeklik: 1. Dogumlylyk, çalasynlyk, çaltlyk. *Olaryň buýruklaryny ilgezeklik bilen ýerine ýetiripdirler* (*SSSR Taryhy*). 2. Göze-başa düşmeklik, mekirlilik, ýeserlik, bihaýalyk. *Pökgi walanyň ilgezekliginden, öwlat adamsy ýaly sokjarylyp barşyndan, jozzuk ýüzüniň keşbinden Güljamal han ony öwlatdyr hasap etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ilginç [iilginç]: Göze ilginç- göze dürtülip duran, göze görnüp duran, göz görtele, mesaňa bolup duran. *Soň bir döwürde bolsa aşagyna gün düşmez bag-bakja peýda bolupdyr we ol göze ilginç haýbatly galany gizläpdir* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ilgözlügin [iilgözlügin]: Adamlaryň gözünüň alynynda, il gözüne, göz-görtele, mesaňa, äşgär. *Milli komitet bilen Agsak mürzäniň arasynda ilgözlügin duşmanlyk bolsa-da, olaryň ýöreýän ýollary birdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ilik: Geýime ýa-da başga zatlara ildirmek üçin dakylýan düwme, sadap. *Begenjiň köýneginiň ilikleri ýazdyrylypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol kostumyň balagy bilen köýnegi bitişikdi, eşiň boýdan-başy hem ilikdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Eşgerler kemerlerine, iliklerine çenli barlap, özlerini tijeýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İlik gytmy näme?* (G. Gurbansähedow, *Enesiniň Ýumuşlary*). *İňňe, sapak, gury çay ýa-da ilik olarda halan wagtyň tapylýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ilişdirmek [iilişdirmek]: Ujuny çala ildirmek.

ilişmek [iilişmek]: Bir ýere ýa-da bir zada çolaşyp, dolaşyp galmak, asylyp galmak. *Düýe bir agaja gapdalyny öýkap gaşanypdyr we şonda gök sapaklar ilişipdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »).

ilkagşam: Gün ýaşandan az salym soň, ýassynyň oň ýanyndaky wagt, garaňky gatlyşan wagty. *Goşunyň esasy güýji ilkağşamdan Garaguma girdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gyz bolsa ilkağşam başga birine gaçypp gidipdir* (« Tokmak » *Jurnaly*).

ilki: 1. Ozaly bilen, öňürti, başda, deslap. *Men saňa ilki emdiren süýdümi Sowet çöregi bilen bermedimmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Annagulynyň kolhozynda pagtanyň ilki ýüzüni ýaňy ýygмага başladylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol ilki gaýgyly, aladaly ýaly göründi. Men şu gijänyň özünde ilki bilen Artyk bilen bellisini ederin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ilkibada [ilkibaada]: İlki bilen, ozaly bilen, deslap, öňirti, başda. *Eşek ilkibada bir azrak wagt öküziň aýagyna zeren bolsa-da, soňabaka ýadap, halys ýaraman, yza galmaga başlady* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). *Ofitserler ilkibada wzwoddan-wzwoda keýpihonlyk bilen ylgaşýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ejesi bolsa ilkibada: -Gyzyma bir kesel ýolugypdyr-diýip, em-ýom etdi, soňabaka bolsa bilgiçlere gatnady* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ilkidurmuş: Adamzat taryhynyň gadymy döwrüne degişli bolan ýaşaýyş. *Ol gowaklar ilkidurmuş awçylarynyň mesgeni bolupdyrlar* (*SSSR Taryhy*).

illýuziýa: Göwün aldawy meýledir diýip pikire getirmek, salgyma çapys. *Fin menşewikleri hemme tarapdan burjuwaziýany goldap, köpçüligi konstitutsion illýuziýa bilen aldaýardylar* (*SSSR Taryhy*).

ilmek [iilmek]: 1. Asylyp, çolaşyp galmak, ýapyşmak. *Ýüp şahadan indi. 2. Degmek, düşmek, gapj almak. Gurduň agzy guýruga ilse, artky aýagy hem gurulgy gapana ilýär* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). *Bir küti kitap onuň eline ildi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Birdenkä onuň eline Artygyň gyrmazy dony ildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ilsiz [iilsiz]: 1. İli-günü bolmadyk, biwatan, watansyz. 2. ser. İlsiz-günsüz.

ilsiz-günsüz [iilsiz-günsüz]: İl, halk, adam ýaşamaýan. *Ozallar ilsiz-günsüz inläp ýatan çöllük barha janlanýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ilsizlik [iilsizlik]: İli-güni ýokluk, watansyzlyk.

iltelmek [iiltekmek]: 1. Çala daňyp goýulmak, çalaja çatylmak, baglanmak. *Ýüpüň uýy agaja ilteldi. 2. Birine bir iş yüklenilmek, tabşyrylmak. 3. göç. m. Adamsy aradan çykyp, dul galan gelni adamsynyň doganyna, doganoglanyna äre berilmek. Jamat ýüwürjesine ilteldi.*

iltemek [iiltemek]: 1. Çala daňyp goýmak, çala çatmak, baglamak. *Billerini ýaglyk bilen iltän, gollary çermelgi aýallar mähnet gazanlaryň aşagyna ot salýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Artyk Meleguşun irişme tanapyny gazyga iltedi-de, nirädir gyssanmaç howlukdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Birine bir iş yüklemek, tabşyrmak. *Hany bu muraplygy kimiň ýakasyndan iltäris?-diýen sowala dürli ýerden dürli atlar tutuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. göç. m. Adamsy aradan çykyp, dul galan gelni adamsynyň doganyna, doganoglanyna äre bermek. *Ol gelni gaýyn agasyna iltediler.*

iltlenmek [iiltlenmek]: 1. Çala daňylmak, çala çatylmak, baglanmak. *Artygyň öz yzynda galdyran egrem-bugram ýoly Aýnanyň ýüregine iltlenen ersiň beýleki uýy*

ýaly süýgüp gidýärdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Birine bir iş ýüklenmek, tabşyrylmak. 3. *göç. m.* Adamsy aradan çykyp, dul galan gelin adamsynyň doganyňa, doganoglanyna äre berilmek.

ilteşdirmek [iilteşdirmek]: Bir näçe zady iltäp çykamak, biri-birine iltemek. *Düýeleri ýygnaşdyryp, çuwallaryň köşelerini ilteşdirdik* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ilteşik [iilteşik]: 1. Çalaja ilişip duran, çagylyp, baglanyp duran. *Süýem barmak tolkundan sypan balyk ýaly zyňlyp gitdi, başam barmagyn bolsa çala ilteşigi galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Garyndaşlyk ýa-da başga bir taýdan bolan ýakynlyk, gatlaşyk. *Ol käte Öweziň bolşuna gaharlanyp: -Arman, garyndaşlyk ilteşigimiz bar. Ol hem bir ýalňyşlyk bilen bolan zat, ýagsam seni tanamazdym-diýip aýdýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol Tähranda mesgen tutup, özüniň köne dostlary bilen ilteşik gözlemäge başlady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Körpe ogulda seniň ilteşigiň ýokdur* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ilteşmek [iilteşmek]: Çala ilişip durmak, çala daňylmak, çatylmak, baglanmak.

iltetmek [iiltetmek]: 1. Çala dandymak, çala baglatmak, çatdyrmak. *Ýüpüň uçlaryny biri-birine çala iltetdi*. 2. Birine bir işi ýükletmek, tabşyrtmak. 3. *göç m.* Adamsy aradan çykyp dul galan gelin adamsynyň doganyňa, doganoglanyna äre berdim, dakdyrmak.

iltimas [iltimaas]: *kön. s.* Birinden ýa-da bir zat barada edilýän umyt, ynam. *Diňe onuň ýüreginde iltimas-umyt döretdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

il-ulus [iil-ulus]: *ser. İl.* 1. *Uruşda edermen gaýduwsyzlyk il-ulusyňyzyň abraýydyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Mary bilen Tejeniň arasyndaky boz ýatan gyň meýdan bag-bakjaly il-ulus hem bolar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

iman [iimaan]: *dini.* Musulman dinine bolan inanç, uýmaklyk, musulman dinini açyk ykrar etmeklik. *Sen nireniň diriligim, sen meniň imanym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýene dilersem, ahyret göwher imanymy beriň* (« Görogly » *Eposy*). *Ykrary ýogun-ymanyýok* (nakyl). *Arym köýenden, imanym köýsün* (nakyl).

imanly [iimaanly]: Musulman dinine ynanýan, uýýan. *Meniň imanly gidenim seniň nä gaýgyňa* (« Görogly » *Eposy*). *İmanly adam*.

imansyz [iimaansyz]: Musulman dinine ynanmaýan, uýmaýan, dinsiz. *Din üçin aýaga galanyň, Aşyr ýaly imansyzy öldüreniň kesewisi gögerer* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

imansyzlyk [iimaansyzlyk]: Musulman dinine ynanmazlyk, uýmazlyk, dinsizlik.

imeşik [iimeşik]: Bulaşyp duran, imeşip, bulaşyp galan, tymarlanmadyk (ýüň, gyl, tüý. we ş. m. barada). *Onuň goşarlarynda imeşik tüýleri bardy. İmeşik sakgally ykjamrak oturdy. Artygyň murty towlama gelipdir, ýalaňaç eňegine bolsa imeşik gara gyllar örüpdür. Aý ýagtysy onuň imeşik sargylyt saçlaryna, ak ýuwha ýüzüne şöhle saçla saçdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

imeşmek [iimeşmek]: Bulaşyp durmak, bulaşyp galmak, bulaşmak. *Ogly bolsa eňegindäki imeşip duran tüýleri durmalap, özüçe belleşdirýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

imi-sala [iimi-salaa]: Asuda, parahat, dync. *Mama gelende, imi-sala, hoşamaý gürleşip oturdyk* (M. Gorkiý, *Eserler*).

imi-salalyk [iimi-salaalyk]: Asudalyk, parahatlyk, dynclyk. *Emma obada başlanan imi-salalyk uzaga çekmedi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ymy-salalyk, aý aýdyň gijesi, üzümçilikde bilbiller jak-jaklap saýraýardylar. Howa parahat, töwerek imi-salalykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *İki hepde geçdi, hemme zat imi-salalykdy* (« Kolhoz Günleri »). *Ojagyň başy ýyljak we içeri imi-salalyk* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

immigrant: Hemişelik ýaşamak üçin daşary ýurda gitme.

immunitet: *med.* Ýokanç keselleri organizmiň kabul etmezligi.

imperator: Käbir monarhlaryň tituly. *Ol imperatoryň suratydy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

imperialist: Imperializmiň syýasatyny ýöredýän iri kapitalist. *Basybalyjy imperialistler bakna ýurtlaryň baýlygyny demlerine dartýarlar-da, onuň ýerine açlyk, gedaýçylyk belasyny dökýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eger imperialistler bizi asuda günlerimize goýmak istemeseler, onda faşizm takdyrynyň olara-da garaşýanyny goý olar unutmasynlar. Düşnki çopan oglunyň hem niýetiniň şondadygyny, ynanjynyň mäkämdigini, şol ynanjyň, şol gaýratyň hemişe üstün çykýandygyny, çykjakdygyny, goý, betpäl imperialistler bilsinler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

imperialistik: Imperializme has bolan. *Imperialistik uruş. Imperialistik syýasat. Imperialistik monopoliýalar.*

imperializm: Kapitalizmiň iň ýokary we iň soňky stadiýasy. *Imperializmi monopolistik kapitalizm diýip, Lenin kesgitleýärdi* (*SSSR Taryhy*). *Ýapon imperializmi, zynjyrdan boşap, Bize hujum edip bilmersiň ýaşap* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Siz imperializmiň ýagly lukmasyna gyzygyp, bu gün meni daňsaňyz, ertir olar özüňize meňzeş itlere sizi daňdyrarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

imperiýa: 1. Başynda imperator durýan monarhik döwlet. 2. Iri imperialistik kolonial döwlet. *YW asyryň ahyrynda Rim imperiýasy iki bölege: gündogar we günbatar bölege bölünipdir* (*SSSR Taryhy*).

import: *ykd.* *Bir ýurda daşary ýurtdan haryt getiriş. Leýptsigde her ýylda baglaşylýan eksport we import ylalaşyklary bardy* (« *Sowet Türkmenistany y* » *Gazeti*).

importýor: *ikd.* Daşary ýurtdan haryt getirýän.

imrindirmek: Mähir bilen söýdürmek, gowy gördürmek, mähir indirmek.

imrinmek: Mahirli söýmek, gowy görmek, mähir inmek, ynanmak, berilmek. *Onuň edeni em bolmalydyr diýýän sözlerine-de biraz imrindi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

in [iin] Y: 1. Bir zadyň keseligine bolan uzynlygy. *Onuň beýik diwarynyň ini 6 metr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Halynyň ini 6,5 metrden ybaratdyr* (« *Sowet Türkmenistanyň Aýallary* » *Jurnaly*). 2. Biçilmän goýlan. *În mata.*

in [inn] YY: Ten, beden, endam. *Keljäni görende, onuň ini çümşüldäp gitdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). ♦ **İne siňirmek** — haýsy-da bolsa bir zady peýdaly harç etmek, arkaýynlykda özleşdirmek. *Meret ol haýatyň hasylyn inegana inine siňdirmese gerek-diýýär.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). İniň tikeneklemek-gorkudan ýa-da başga bir waka zerarly bedeniňde bir hili täsir döremek.

iň: Öz soňundaky gelýän sözün manysyny güýçlendirýän ownuk bölek. *Îň soňunda toýuň birinji gününü Aýsoltanlarda, ikinji gününü Begençlerde geçirmek kararyna geldiler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Meniň maksadym dünýäde iň şirin almalar ýetişdirmekdir* (G. Muhtaraw, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Tilkiniň müňde bir sapalagy bar, iň gowusy görünmezlik* (nakyl).

inji [iinji]: Ýaş çaga onuň ýakyn hossary, garyndaşy tarapyndan ady tutulyp berilýän mal. *Saňa inji düýe, goýun, sygyr bererin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

injik [iinjik]: *anat.* 1. Aýagyn topuk bilen baldyr aralygy. 2. Aýagyň topuk bilen dyz aralygyndaky ýogun süňki. *Çorlan injiklerini, çöňürtge sypjyran barmaklaryny gyzgyn çäge gatadypdy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Onuň çañ siňen injiklerini çöp-çalamlar çyzypdyr* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

injir: *bot.* Günorta ýurtlarda ösýän süýji miweli agaç we onuň miwesi. *İki ýyllyk narlar, injirler heniz miwe getirmän, ösüp barýan ýaş çaga ýaly, inçemik*

boýlaryny ýaňy ýetiripdirler (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Bir ýerde erik, injir, Ýene dürli iýmiş bar (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

inçe [iinçe]: 1. Yogyn däl, ýogyn bolmadyk. *Ol şeýde inçe sapagyň-da üzülenini derrew bilýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Belent, ýiti (ses hakda). *Onuň sesi örän inçe*. 3. Nepis, näzik. *Halnazar olardan inçe çäkmenlik alypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Çylşyrymly, kyn. *Ol inçe zatlara oňly düşünmeýän yňdarma bir adamdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 5. ser . İnjekeşel. ♦ **İnçe çekimli gram** — ser. Çekimli.

inçekesel [iinçekesel]: med. Koh taýajyklary diýlip atlandyrylýan, mikrob arkaly döreýän hem-de öýkene, süňke, bogunlara, içegä zyýan ýetirýän ýokanç kesel. *Doktor onuň inçekeseliniň barlygyny aýdýardy* (« Pioner » *Jurnaly*).

inçekeselli [iinçekeselli]: İnçekesel bilen syrkawlan.

inçelemek [iinçelemek]: ser. İnçeltmek.

inçelik [iinçelik]: 1. Yogyn dällik. 2. Belentlik, ýitililik (ses hakda). *Bagşynyň sesi birneme inçelik edýär*. 3. Nepislik näziklik. *Inçelik bilen dokalan haly*. 4. Çylşyrymlylyk, kynlyk.

inçeli-ýogynly [iinçeli-ýogyyňly]: 1. İnçe we ýogyn gatyşykly. 2. Belentli-pesli. *Onuň gapdalyndan inçeli-ýogynly gülki sesleri eşidilýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

inçelmek [iinçelmek]: 1. Ýogynlykdan inçe hala gelmek, inçe bolup başlamak. *Ol çylgamlar gitdikçe inçelip, ahyrsoňy çölde ýitip gidýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Horlanmak, arryklamak. *Onuň doly göwresi elip ýaly inçelip, gapyrgasy garnyna ýelmeşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

inçeltmek [iinçeltmek]: 1. Bir zady ýonup, rendeläp we ş. m. ýol bilen inçe hala getirmek. *Ussa tamdyranyň sapyny birleme inçeltjek bolup, aýna bilen gyryp başlady*. 2. Horlatmak, arrykladmak. *Ol inçekeseliň ýaş organizmi inçeldip aljagyny hem unutmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

inçemik [iinçemik]: 1. Onçakly inçe bolmadyk, ýogyn däl, inçeräk. *İki ýyllyk narlar, injirler heniz miwe getirmän, ösüp baryan ýaş çaga ýaly, inçemik boýlaryny ýaňy ýetiripdirler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Onçakly ýogyn däl, agaç etli, inçesagt (adam hakda). *Inçemik bir oglan meniň gözümiň önüne gelýär. Aýyň ýagtysy düşüp duran garamtyl inçemik ýüzüni ýoldaşlaryna tarap öwürdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

inçesagt [iinçesagt]: İnçeden gelen sagdyn, agaç etli. *Kombaýnda keltejik inçesagt oglanjyk peýda boldy* (« Kolhoz Günleri »). *Sähet Kakajykow, indi altmyş ýaşyna teýen inçesagt ýaşuly bolsa-da, oňa garry diýer ýaly däl* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indeg: ser. 2. İdeg.

indeks: 1. Bir zadyň ady ýazylan spisok, at ýazgylary, görkezgiç. 2. Bir zadyň tsifra boýunça görkezgiji. *Senagat önümçiliginiň indeksi*. 3. mat. Köplenç uly harpyn aşak çetinde goýulýan san ýa-da harp alamaty.

indelmek: İdeg, indeg edilmek, habar tutulmak, sorag-ideg edilmek, soralmak. *Gel diýp indelmedik ýere, Galkynyp baryjy bolmaň* (« Görogly » *Eposy*). *Indelmezden gelen myhmany hem şeýle gahar bilen garşylaýmasa ýagşydyr* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

indemek: 1. Biri ýa-da bir zat barada aladalanmak, ynjalyksyzlanmak. 2. Birini ýa-da bir zady idemek, sorag-ideg etmek, gözlemek.

indemir [iindemir]: Dokalýan matanyň inini kadaly saklamak üçin matanyň gyrasyna dürtülýän, iki uýy demirli agaç taýajyk.

inderişmek [inderişmek]: Ýokardan aşaklygyna goýbermäge kömekleşmek.

indermek [iindermek]: 1i Bir zady ýokardan aşaklygyna batly goýbermek. *Olar kätmenlerini inderip, ýokary göterýärdiler* (« Kolhoz Günleri »). 2. Ýumruk ýa-da başga zat bilen urmak. 3. göç. m. Biriniň üstünden düşmek. *Görýän weli, ol seniň üstünden inderip başlasa gerek*.

indertmek [iindertmek]: 1. Bir zady ýokardan aşaklygyna batly goýbertmek. 2. Birini urdurmak. *Ol: -Sen gowuja gez, ýogsam kelläňe tokmak inderderin- diýdi.* 3. göç. m. Biriniň üstünden düşürmek, birini tankyt etdirmek.

indew: Künji ýaly dik ösýän, sary gülli, dänesinden aýy ýag alynýan bir ýyllyk ösümlik. *Indew suwaran ýaly* (nakyl).

indi: 1. Şu wagt, zähir şindi. *Hany, indi sesiňizi goýuň-da, gulak asyň!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Mundan buýana, mundan beýläk. *Gel, indi ikitiz hemişelik dost bolaly* (Myraly). *Garaz, indi siziň ýanyňyzda men agzymy açmaly däl-dä!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

indi-indiler: Hut zähirki wagtda, tüýs şu wagtlar, şindi. *Indi-indiler hem esgerlere gözi kaklyşanda, olara parhsyz garap bilmeyärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indikator: 1. Bug maşynlarynyň tsilindrindäki basyşy güýjenmäny we ş. m. ölçemek üçin ulanylýan gural. 2. him. Himiki reaksiýanyň gutarandygyny görkezýän madda, reaktiw. *Indikatorlaryň bellenen atomlarynyň girizilmegi ösümlikleriň ýapraklaryndan köküne tarap hereket edýän organiki jisimleriň bardygyny ýüze çykardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

indiki: Geljek, geljekki, soňky. *Artyk türmä girende, ýeke bolsa, çykanda, doganly bolup, onuň bilen indiki duşuşyga çenli çynlakaý hoşlaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Indiki mejlis şu ýylyň 6-ynjy fewralyna bellendi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

indikile: Indiden beýläk, mundan beýläk, mundan buýana, gelejekde. *Alýoşa, indikile şunuň ýaly bolanda maňa söz hem aýtma-da, ýöne böwrüme hütledäý!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Indikile alajyny tapsaňyz traktory bir minut hem saklamajak boluň!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indirmek [iindirmek]: Sürüp, kowup, belli bir ýeriň üstünden alyp gelmek. *Sygyrlarymy derrew tolap, ýüzümi oba tarap göneldim we obanyň ýokary çetinden çañjardyp indirdim* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

indirtmek: Sürdürüp, kowduryp, belli bir ýeriň üstünden eltdirmek.

indiwidual: Indiwiduuma has bolan. *Sotsialistik realizm her bir ýazyjynyň döredijiliginde indiwidual aýratynlygyň bolmagyna ýol açýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indiwidualist: Pikirinde hem-de hereketlerinde indiwidualizmiň tarapyny tutýan adam, özüni beýleki adamlardan aýry tutýan adam.

indiwidualizm: Bir şahsyň bähbitlerini jemgyýetiň bähbitlerine garşy goýan burjuaz dünýä garaýyş. *Burjuaz edebi betnebisliginiň indiwidualizminiň tersine, sotsialistik proletariat partiýaly edebiýat printsipini öňe çykarmalydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indiwiduallyk: Bir şahsyň, hadysanyň beýlekilerden aýratynlykda bolan häsiýetleriniň toplumy aýratynlygy. *Ol olaryň her birini özüne has bolan indiwiduallyk bilen görkezýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

indiwiduum: Aýratyn şahsy, özbaşdak organizm.

indoneziýalylar: Indoneziýanyň, esasan Malaýýa halklaryndan hem-de taýpalaryndan ybarat ýerli ilatynyň umumy ady.

induktiv: Induktsiýa degişli bolan, induktsiýa esaslanan. *Induktsion generatorda iki sany esasy bölek bar: magnit meýdanyny emele getirýän bölege induktiv diýilýär* (« Fizika Kursy »).

induktsiýa: 1. fiz. Elektrik we magnit energiýasynyň jisimlere bolan täsiri. *Elektrostatiki induktsiýa.* 2. filos. Hususy ýagdaýlardan, faktlardan umumy netijeler çykaryş, pikirlenme.

induslar: kön. s. Hindistanyň ýerli ilatynyň umumy ady.

industrial: Industriýa esaslanan, industriýanyň ösmegi bilen baglanyşykly. *Sibiriň iň uly industrial merkezi bolan Nowosibirsk oblasti öňde baryjy oblastlaryň biri hasaplanýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *industrial tehnikumynyň çeler*

höwesjeňler kollektiwleriniň çykyşlary boldy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

industrializatsiýa: Senagatyň bir pudagyna ýa-da бүтінleý hemme pudaklaryna industrial maşyn gurluşyk tehnikasyny ornaşdyrys.

industrializirmek: Industrializatsiýa işi geçirilmek.

industrializirmek: Industrializatsiýa işini geçirmek.

industriýa: Maşynlaştýrylan tehnikaly zawod-fabrik senagaty. *Agyr industriýa dynçlygynyň daýanjydyr (« Tokmak » Jurnaly). . Industriýanyň täze gigantlary.*

ine: Ynha, şu. *İne, bu meniň gije-gündiz ýatman, yzynda ser-sepil bolup ýören eserim (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Yne işden çykyp öýe gelýän, işiň ulusy onsoň başlanýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

inedördül [iinedöördül]: 1. Dört tarapy hem biri-birine deň kwadrat görnüşli, kwadrat görnüşinde, kwadrat şekilli. *İnedördül tamyň bir dulundaky ýüzi owadan, nepis nagysly Mary sandygynyň üstünde münder-münder edilip ýorganlar, per ýassyklar galdyrylypdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Gowaça inedördül gamiklenip ekildi (« Kolhoz Günleri »). 2. göç. m. Gysga boýly, semiz, togalak. Garaýagy, inedördül çopan ayak üstünde durdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ine-gana [iine-ganaa]: Arkaýyn, alňasaman, howlukman. *Men şol iki ýarym ay içinde ne arkaýyn iýip-içdim, ne-de ine-gana ukymy aldym (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Barýança hemme zatlar hakynda ine-gana gürleşeris (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).*

ine-ganalyk [iine-ganaalyk]: Arkaýynlyk, howlukmazlyk, alňasamazlyk. *Ol gyzlaryň öý begeşlerine ine-ganalyk bilen syn edýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

inelge [iinelge]: Aşak düşülýän, aşak inilýän ýer, aşak düşer ýaly ýapgyt ýer.

inen: Enelik jynsy bar bolan, urkaç (düýe barada). *Halnazar olardan bir näçe inen düýe alypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

iner: zool. Arwana bilen bugradan bolan erkek mal. *Özi bolsa inere münüp, beýleki süriniň yzyndan gitdi (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). Hatarda her bolsa, ýük ýerde galmaz (nakyl).*

inertiýa: fiz. Jisimleriň öz asuda ýagdaýyny ýa-da hereketini daşky güýjüň täsiri ýetýänçä saklap bilmegi. *Aristotel tarapyndan inertiýa kanuny ýazylypdyr (« Mydam Taýýar » Gazeti). Jisimleriň öz hereketiniň tizligini öz-özüniň üýtgetmän saklamak häsiýetine inertiýa diýilýär (« Fizika Kursy »).*

infektsion: Infektsiýa has bolan, ýokanç.

infektsiýa: med. Kesel dörediji mikroorganizmleriň organizme aralaşmagy, ýokanç kesel mikroby.

infinitiw: gram. İşligin nämälim formasy.

informator: Informatsiýa geçirýän adam, informatsiýa berýän adam, habardar ediji.

informatsion: Informatsiýa degişli bolan, has bolan. *Kolhoz radiouzeli brigadalarda pagta ýygymynyň barşy hakyndaky swodkany, bir näçe informatsion makalalary berdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

informatsiýa: İş, bir zadynyň hal-ýagdaýy barasynda berilýän habar, maglumat. *Sazçylyk uçilişçesini gutarýanlar Radio informatsiýa upravleniýesine işlemäge gitjekdirler. Maslahatda Tarasowyň informatsiýasy dinlendi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

informbüro: Informations býuro, informations habar berýän býuro. *Ýöne welin, kommunistik we işçiler partiýasynyň informations býurosy döredilmezden hem oň, ylmy kommunizm dowam edýärdi ahyryn (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

ingalyatsiýa: *med.* İçine suwuklyk, bug we ş.m. çekip almak arkaly ýokarky dem alyş organlary bejeriş.

ingi [iingi]: *med.* Garyn boşlugyndan haýsy-da bolsa içki organyn (köplenç inçe içegänyň) aşak süýşmegi zerarly emele gelýän kesel. *Onuň ingisi azar berýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Şonuň netijesinde gasykda emele gelen çiş, ýumry.

ini: 1. Özünden ýaşy kiçi bolan süýtdeş erkek dogan we doganoglan. *Aý, meniň bir öwerlikli kärim ýokdy, meniň agam, inim ylymly alym, hünärli bolup gitdiler. Men bolsam bihepbe çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Özünden ýaşy kiçi adama ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Biziň günämizi ötüň, inim!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bah, inim illi jan, menin janym jähennem bazaryna gidip baryar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ini-boýy [iini-boýy]: Bir zadyň keseligi we uzynlygy. *Gowaçanyň bir näçesi entek inini-boýuny kemally almandyr. Biriniň ini-boýy bolanok, garaz gepiň gysgasy, öz obamyzda synym oturýan ýeke gyz bar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **İnini-boýuny des-deň etmek** — pugta urmak, ýençmek, käýemek. *Kakaň bir gelsin bakaly, seniň iniňi-boýuňy des-deň etdirin* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

iňirdemek: Närazlyk bildirmek, iğençli geplemek, teýene etmek. *Halha, goňşyň gelni baldyzy bilen kino gidýär, hi gaýny gelnine, gyzyna iňirdeýarmi?! Bu sapar-da Merede bir iş üçin iňirdemäge başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

iňirdi: Birine bildirilýän ýürege düşgünç nägilelik, teýene, iğenç. *Aýnanyň Artyk ýadyna düşüp, ýüzüne ýagty şöhle çayyljak ýaly etse-de, eneliginiň iňirdisini eşidende, näzik ýüzünde ynjy alamaty peýda boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men onuň aýdanlaryna ynandym, ýöne welin, keywanynyň iňirdisini eşidip oturmaga ýüregim takat bermedi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

iňirdili: Teýneli, iğençli. *İňirdili gürrüň.*

iňir-iňir: İňir-iňir etmek – irginsiz iňirdemek, bir syhly, iğenmek, iğenip oturmak.

iniş [iiniş]: Aşak tarapa bolan ýapgyt, eňňit, inelge. *Gerişden aşak inişden guýrugyny hilelik bilen bulaýlap gelýän köpek gele-gelmäne sürä kürsäp urýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

initsiatiwa: 1. İşiň täze görnüşine bolan içki hyjuw, başlangyç. *Ýüpekçilik brigadasyny döretmek diýmek halkyň initsiatiwasyny ýatyrnak diýildigi däl* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Haýsy-da bolsa bir işde, hereketde ýolbaşçylyk rol, göreldede.

initsiator: Bir zatda öz initsiatiwasyny görkezip, başlangyç hereket edýän adam., bir zadyň başyny başlaýjy. *Biziň şöhratly paýtagtymyz Moskwanyň komsomollary örän gowy initsiatorlar bolup çykyş edýärlar. Köp münlerje aýallar zähmet usullarynyň initsiatorlarydyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

injener: Haýsy hem bolsa bir ugurdan ýokary tehniki bilim alan spetsialist. *Büş, sen ýokary okuwly boljakdyň, doktor ýa injener boljakdyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol ýerik Ukrainadan injenerler geldiler* (« Pioner » *Jurnaly*).

injenerlik: İnjenerin käri, wezipesi. *Onuň injenerlik edýän promyseli diňe bir trest boýunça däl, « Türkmennebit » birleşigi boýunça-da iň öndäkileriň hataryna goşyldy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

inkär: İnkär etmek-bir zadyň barlygyny dogrulygyny we ş.m. ýalana çykarmak, ret etmek, şoňa ynanmazlyk, boýun egmezlik. *Başlyk Tazegülüň tejribelerini, ýumşak häsiýetlidigini, örän tutanerli güýçludigini inkär edip bilmeýärdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Käbir soralan zady inkär edip bilmänligine gynanyp, yzyna gaýtdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

inkassator: *maliýe.* Pul almak, pul goýbermek ýaly inkasso operatsiýasyny geçirýän kassir.

inkasso: *maliýe.* Ynanýanyň tabşyrmagy boýunça weksel ýa-da başga dokumentler esasynda pul alma.

iňkis [iňkiis]: Bir zat barada edilýän ünji, ynjalyksyzlyk, göwünde galýan güman. *Aýna onuň kesbi- kärine belet bolandygy üçin, oňa bir hili şübhe bilen garady, göwnüne bir hili iňkis gitdi. Artyk ejesiniň bolup oturyşyndan onuň bir iňkisiniň baryny syzdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Iňkise batmak** — gaty ynjalyksyzlanmak, uly alada etmek, ýürekden heser. *Birdenkä-de agyr iňkise batdym* (« Tokmak » *Jurnaly*).

inkorporatsiýa: 1. Bir zady sostawyna girizme, goşma, birleşdirme. 2. Belli bir wagtda çykan kanunlary bir ýygynyda sistemleşdirme.

inkubator: Ýumurtgadan emeli ýol bilen jüýje çykarýan apparat. *Towuklary ösdürip ýetişdirmek boýunça ýörite hojalyklar bar, ol hojalyklarda inkubatorlar bolýar* (« SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy »).

inkubatoriý: Inkubatsiýa işi geçirilýän ýörite salnan jaý. *Gurçuklar inkubatoriýden berlende, ol hemme zwenolara gowşurylýar* (W. Z. Raýenko, *Ýüpekçilik Boýunça Önde Baryjy Tejribe*).

inkwizitor: tar. Inkwizitsiýanyň çleni, sudýasy. *Inkwizitorlar ýeretikleri we ýeneslikde şübhelili bolan adamlary gözläp tapypdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

inkwizitsiýa: tar. Katolik bilen horlan derňew hem-de jeza beriji organy.

iňlemek: Iňňildili ses çykarmak, iňňildili ses etmek, iňremek, iňrenmek. *Artyk onuň ýanyna baryp görse, hälki şaýly gelin inläp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Menin aýdanlarym tä kyýamat bolýança, gulagyňda iňlesin-de dursun* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Iňlär siňek bolmazlyk** –janly-jandar ýokluk. *Häzir köçede inläär siňek ýokdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

iňleşmek: Iňňildili seslenişmek. *Ölüm getiriji oklaryň iki taýlaýyn iňleşýän sesleri garaňkylygy basdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Maşynlar iňleşip zordan hereket edýärler* (« Kolhoz Günleri »).

iňletmek: Iňňildili ses çykartmak, iňňildili seslendirmek. *Aýagyndan düşen ýara ony näçe wagt iňletdi*.

inli [iinli]: İni uzyn bolan, ini az bolmadyk. *Bu mata gaty inli eken*.

iňlisler: Angliýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

inmek [inmek]: 1. Yokardan aşaklygyna düşmek, aşaklamak. *Guşlar gaýyp ýörüşlerine birden aşak inýärdiler* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). 2. Beýik ýerden aşak düşüp gaýtmak. 3. göç. m. Biriniň üstünden düşmek, eňmek, dökülmek. *şol mahal urmak üçin maýaç bolan ýagyrynysynyň gözüne taýak indi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Dünýä inmek** — ser. Dünýä. *Ýaňyja dünýä inen çagany gelip eline alýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Täze grajdanyň dünýä inendigi hakyndaky buşluk şu ýerden ýaýraýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Rehim inmek* –ser. *Rehim. Birdenkä garrynyň maňa rehimi inen ýaly boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

iňňä-iňňä: Ýaşajyk bäbek aglanda çykýan ses. *Nurjahanyň öýünde iňňä-iňňä diýen ses çykýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İkinji otagdan: -iňňä-iňňä-diýýän bäbek sesi eşidildi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

iňňän: Örän, juda, beter, gaty, has, heýwere. *Ýaňy-ýakynda kapitan Wepa Amanyň batareýasy nemets faşistleriniň iňňän berkiden berkitme galasyny ýumurmak işine gatnaşdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Önümçilikde işlemek iňňän gyzyklydy* (« Kolhoz Günleri »).

iňňe: 1. Tikin işi üçin ulanylýan ýiti uçly, sapak geçirilýän gözli metal esbap. *Soldat bolan adamyň ýanynda iňňe bilen sapagy hemişe bolar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gyzym, bar, maňa bir iňňe bilen sapak getirip ber* (G. Gurbansähadow, *Enesiniň Yumuşlary*). 2. Ary içýän ş. m. mör-möjekleriniň çakýan, awy goýberýän organy, neşderi. ♦ **Iňňe bilen guýy gazmak** — ser. *Guýy. Ony gazanmak iňňe bilen guýy gazandan, ýangyny bir çemçe suw bilen söndürjek bolmakdan enaýy däl ekeni* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Iňňeden çykma-täzeje, ýap-ýaňy tikilen, ýasalan, geýilmedik, el degmedik*.

Mama iňňeden çykma ýüpek sowsanyň üstünden maldaýy çabyt geýip, garagülli guşagy biline orandy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Iňňä sapaýmaly bolmak-örän arryklamak, bijaý horlanmak.

iňňebagjyk [iňňebaagjyk]: Geýimiň ýakasyna ýa-da başga ş. m. zada ildirilýän metal esbap, temençe. *Kellesi kiçelip, iňňebagjygyň tommuja ujy ýaly bolar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

iňňelik Y : zool. ser. Teneçir 1.

iňňelik YY: 1.ser. Iňňebagjyk. 2. Iňňe dürtüp goýmak üçin ýörite ýassykjagaz.

iňňildemek: ser. Iňlemek *Zalda zaryn ýas heňi iňňildeýär. Ýatymdan biriniň uky arasynda samraýanlygy, içi-içine sygman hamsygyp aglaýanlygy we iňňildeýänligi eşidildi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

iňňildi: Kesel ýa-da agyry zerarly çala çykýan naýynjar ses. *Ýaralananlaryň iňňildisi, adamlaryň gykylygy howada ýaňlanýardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Aradan az salym geçende, Myradyň ýuwaşça iňňildisi eşidildi* (B. Dürliýew, *İkinji Gün*). *Onýança-da oň ýanyndaky suw geçýän kiçjik ötüken iňňildi sesi Merediň gulagyna geldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

iňre: İgenjeň, iňirdegen, maýdaçyl. *Lenin iňreleri paş edýärdi.*

iňremek: ser. Iňlemek.

iňrenmek: ser. Iňňildemek.

iňrik: Gün ýaşyp, garaňky düşüp başlan wagt, çag. *Töwerekde iňrik garalmaga meýil edeni üçin, ýatymlyk gamyna düşen başagaý serçeler alazenzele edip jürüldeşýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Otly stantsiýa gelip duranda, iňrik eýýäm mazaly garalypdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

insiz [iinsiz]: İnli däl, ini gysga, keseligine ini uly bolmadyk. *Ýörelýän ýoda bolsa gaty insizdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

inspektirlemek: Bir işiň, hereketiň dogrulygyna gözegçilik etmek maksady bilen barlamak, derňemek.

inspektor: Öz garaşly guramalarynyň we işgärleriniň işini barlaýan we kontrollyk edýän wezipeli adam. *İnspektor uzak eglenmän, mekdepeden çykyp gitdi* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Ol inspektor bolup işledi.*

inspektorlyk: İnspektoryň käri, wezipesi.

inspektsion: İnspektsiýa we inspektirlemäge degişli bolan. *Ýakyn wagtda komissiýanyň göçme inspektsion tomlarynyň ikisi şol punktlara ugrajak* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

inspektsiýa: 1. Bir zady inspektirlemek işi bilen meşgul bolýan edara, gurama. *Oblast döwlet söwda inspektsiýasynyň işgäri barlag netijesinde aşakdakylary ýüze çykardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Derňew, barlaýyş.

instantsiýa: Döwletin biri-birine garaşly bolan edara ediji, partiýa, profsoýuz we ş.m. organlarynyň sistemasyndaky yzygyderli basgançak. *Aşaky we ýokary instantsiýa.*

instinkt: Dogrudan-dogry öz erkine däl, isleg boýunça maksada laýyk hereketleri etmeklige bolan meýil, gylyk. *Dogry ýola goýnan fiziki terbiýe çagada jynsy instinktyň wagtyndan oň ýüze çykmagynyň öňüni alýar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*).

instinktiw: İnstinkte has bolan, instink boýunça. *İnstinktiw edilýän hereket.*

institut: 1. Käbir ýokary okuw jaýlarynyň we ylmy edaralarynyň ady. *Men Moskwadaky söwda institutyna gitjek* (« Tokmak » *Jurnaly*). . *Meniň okuwymy gutaryp, instituta gitmek arzuwym bar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Bellenen, dowam edip gelýän ýörelge, döp-düzgün.

instruktaj: Ýolbaşçylyk häsiýetli görkezme, gollanma, instruktasiýa. *Aýna işläp çykarmak boýunça instruktaj berilýän ýerde orta tehnik bilimli adamlar işlejekdirler. Olar bilen ýygy-ýygdydan instruktaj geçirilse, partiýa guramasy işde üstünlikler gazanyp bilerdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

instruktirlemek: Ýolbaşçylyk häsiýetli görkezme bermek, instruktasiýa bermek.

instruktiv: Ýolbaşçylyk häsiýeti bolan, instruksiya berýän. *Saýlawlar geçirmek hakynda ukaz çykan badyna agitkollektiviň instruktiv maslahaty boldy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

instruktor: Instruktirlemek işi bilen meşgul bolýan adam, instruksiya berýän adam. 1949.ynjy ýyldan bäri bolsa Ogutbibi seriýa instruktory bolup işleýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Taýýarlanyp ýetişdirilen instruktoryň birentegi mekdeplerde, krujok işlerinde uly çäreleri geçirdiler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

instruktorlyk: Instruktoryň wezipesi, käri. *Men 1932.nji ýylda seriýanyň instruktorygy wezipesine bellendim* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *MTS zonasy boýunça instruktoryga bellenildi* (« Tokmak » Jurnaly).

instruksiya: Haýsy-da bolsa bir işi ýerine ýetirmäge degişli bolan görkezmeleriň, düzgünleriň jemi. *Kazak komandowaniýesiniň şol missiýadan instruksiya alan ýigrimi ofitseri zähir Hywa, Buhara gaýdypdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

instrument: Bir işi ýerine ýetirmekde ulanylýan el guraly, esbap, şaý. *Brigadany traktorlar üçin gerek bolan zapas şaýlar bilen, instrument bilen üpjün edýärler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Medikamentleriň, meditsina enjamlarynyň we instrumentleriniň öndürilişi barha artdyrylýar.*

instrumental: teh. Instrument we ş. m. taýýarlaýan, instrumente degişli bolan. *Köp adam instrumental zawodynda işçi bolup işleýär. Top, instrumental ussahanalaryň işçileri-de wazonçylaryň talabyny goldadylar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

instrumentçi: Instrument ýasaýan spetsialist. *Instrumentçi işçilerden Medwedew öz tejribeleri hakynda gürrüň berýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

instsenirlemek: Edebi eserleri teatrda goýmak ýa-da kinoda görkezmek üçin düzetmek, laýyklaşdyrmak, sahnalaşdyrmak.

instsenirowka: Instsenirlenen, sahnalaşdyrylan eser, sahnalaşdyryş protsesi.

integral: mat. Özünüň çäksiz ownuk bölekleriniň jemi hökmünde garalýan bitewi san, bitewi ululyk.

intellekt: Akyl ýetirijilik ukyby, paýhas.

intellektual: Akyl ýetirijilik ukyby, paýhasy bar bolan, intellekte degişli.

intelligent: Intelligentiýa, gatlagyna degişli bolan. *Hormatly intelligent, ýurtda gozgalaň turaýsa, siz haýsy tarapda bolarsyňyz: halk bilenmi ýa oňa garşy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýazyjylar bu duşuşyklaryň hemmesinde intelligentlere gürrüň berdiler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

intelligentsiýa: Ylmyň, tehnikaýyň we medeniýetiň dürli pudaklary boýunça ýörite bilimi bolan, akyl zähmeti bilen meşgullanýan sotsial gatlak. *Oba intelligentsiýasi üçin ýaşayyş öýleriniň 500 müňüsi guruldy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

intendant: harby. Intendantlyk gullugynyň harby işgäri. *İnçejik kümüş pogonjykly, heniz peti aýrylmadyk täp-täzeje papakly iki sany intendant bardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ol Hojamyrat wolostnoýyň intendant gullugynda furajir bolup işleýänini eşitdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

intendantlyk: 1. Harby bölümleri we goşuny hojalyk enjamlary bilen üpjün edýän harby gurama. 2. Intendantyň wezipesi, ýagdaýy.

intensiw: 1. Güýçli, ýokary derejeli. *Intensiw zähmet.* 2. oba. h. İn ýokary öndürijilik berýän

intermediya: Drama ýa-da opera eserleriniň perdeleriniň arasynda we ş. m. ýagdaýda ýerine ýetirilýän komiki häsiýetli goşmaça sahna ýa-da pesa.

internat: Okuwçylar üçin okuw jaýynyň ýanyndaky umumy ýatakhana. *Aýnur Eje çagalaryny internada ýerleşdirendigini aýtdy.* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

internatsional: 1. Halkara birleşik. 2. Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasynyň gimni, halkara proletariat gimniniň ady. *Göwnüň göterilip joşdugyň zaman « Internatsionaly » çalgyn, tüýdügim!* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).

internatsionalist: Internatsionalizmiň tarapdary.

- internatsionalistik:** Internatsionalizme esaslanan, internatsionalizme has bolan. *Olar işçiler synpynyň ýeke-täk internatsionalistik partiýasynyň bolmagyny islemeyärdiler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- internatsionalizatsiýa:** Bir zady internatsionalyňky, halklaryň arasyndaky diýip biliş, haýsy hemde bolsa bir territoriýany, derýany we ş. m. peýdalanmakda döwletlere deň hukuk beriş.
- internatsionalizirmek:** Bir zady internatsionala degişli etmek, halkara peýdalanmak mümkinligini yglan etmek, makullamak.
- internatsionalizm:** Kapitalistik gurluşy ýykamak hem-de kommunizm gurmak ugrundaky göreşde proletariatyň halkara birligi we paýdaşlygy; ähli halklaryň deň hukuklylygyny we azatlygyny gorap saklamaklyk, dostluga we birek-birege kömek bermekde, şowinizme we milletçilige garşy göreş. *Biziň ýazyjylarymyzyň proza, poeziýa, drama eserleri Sowet adamlaryny internatsionalizm ruhunda terbiýeleýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Onda özüniň azatlygy ugrunda Türkmen halkynyň göreşi baradaky tema proletar internatsionalizmi temasy bilen utgaşýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- interval:** 1. Bir predmet bilen ikinji bir predmetiň arasyndaky boşluk, aralyk, uzaklyk. 2. fiz. sazç. İki sesiň aralygyndaky belentlik tapawudy.
- interwent:** syýasy. Interwentsiýany guran ýa-da oňa gatnaşyýy. *İnterwentler biziň ýurdumyza näme üçin bagyrlaryny gerýärler. İňlis interwentleriniň goşuny. Meniň eşidişime görä biziň oraçäligimize aýak basýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- interwentsiýa:** syýasy. Bir ýa-da bir näçe ýurtlaryň başga bir ýurduň içki işlerine güýç bilen garyşmagy (territoriýa almak, rewolýutsiýany ýa-da milli azad ediş hereketleri we ş. m. ýatýrmak maksady bilen). *İnterwentsiýa zerarly tozdurylan oba hojalygy gallanyň öndürilişini kemelti (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). İnterwentsiýanyň guran « Jemgyýeti goraýyş » komiteti dargady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- interwýu:** Korrespondentiň syýasy we jemgyýetçilik işgäri bilen çapa taýýarlanan gürrüňi, şonuň ýaly-da gürrüňi beýan edýän gazet makalasy.
- intilmek:** Bir zada üns bilen seretmek, köp garaşmak. *Onuň intilýän ýerinde agaç bölejiginiň ýatandygyny gördi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- intizar [intizaar]:** Görmäge zar, gözi ýolda, garaşýan. *Onuň intizar gözleri ýaňky gelniň giren gapysyna dikildi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Onuň göwnüne goýunlaryň oty gutaryp, olar sowuk howada mälemäge ýaraman agyzlaryny açyşyp, öz ýoluna intizar bakysyp duran ýalydy (« Kolhoz Günleri »).*
- intizarlyk [intizaarlyk]:** İntizar bolmaklyk, uzak garaşmaklyk, göz dikip durmaklyk.
- intonatsiýa:** Gepleşigiň sazlaşykly, mylaýym heňli gurluşy, geplenende äheňiň, sesiň ýokary galyp we aşak düşüp gezekleşip durmagy. *Olar originalyň intonatsiýasyny, emotsional güýjüni berip bilipdir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- intria:** edeb. Romanda, dramada esasy hereketiň ösmegi.
- inwalid:** Kesellilik, ýaradarlyk ýa-da garrylyk zerarly işe ýarawlylyk ukybyny ýitiren adam, maýyb-müjrlüp. *İnwalidlere we işe ýarawlylygyny elden gideren kolhozçylara kömek fondy döredilýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Birden inwalid bolup geläýse nädersin? (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- inwalidlik:** Kesellilik ýa-da garrylyk zerarly işe ýarawlylyk ukybyny ýitirenlik, inwalidiň ýogdaýy, maýyp-müjrlüplik. *Ýaşynyň çene ýetenligine salgylanyp, prawleniýe oňa işden boşap, inwalidlige geçmegi telim gezek teklipe edipdi (N. Jumaýew, Ak Derek).*
- inwentar:** Edara, kärhana we ş.m degişli bolan predmetleriň, zatlaryň jemi. *Biziň öz mototsikletimiz, medeni inwentarymyz bolar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

inwentarizatsion: Inwentarizatsiýa degişli inwentarizatsiýa geçirýän. *Inwentarizatsion komissiýa.*

inwentarizatsiýa: Bir edaranyň, guramanyň, kärhananyň we ş.m. emlägini hasaba alyp, spisogyny düzüş. *Kolhozlarda hasabat ýygnaklaryna taýýarlygy inwentarizatsiýa geçirmek bilen birlikde alyp barmak gerek (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

inwentarizirmek: Bir zadyň inwentar ýazuwyny geçirmek, inwentarlaryň hasabatyny alyp, spisogyny ýazmak.

inwersiýa: edep. Sözüň aňladýan manysyny kesgitlemek, söze stilistik häsiýet bermek maksady bilen sözlemdäki sözleriň adaty tertibini bozuş. *Mollanepes öz şygrylarynda inwersiýany has köp peýdalanýar (« Edebiýat »).*

ion: fiz. Elektrik zaryady bilen zaryadlanan atom ýa-da atomlar gruppasy. *Ionlaryň köp mukdarda bolmagyna görä, ol gatlakra ionosferalar diýilýär (« Fizika Kursy »).*

ionizatsiýalaşma: fiz. Ionlaryň emele gelmegi, döremegi.

ionizirmek: fiz. med. Ion emele getirmek, ion döretmek.

iprit: him. Ýara emele getirýän zäherleýiji madda.

ir [iir]: 1. Daň atan badyna, gün dogan dessine, azan bilen. *Onda eje, sen ertir daň bilen tur-da çay gaýnat, men ertir irden oba sowetiniň edarasyna barmaladyryn-diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Ir turup, örseň, perim, şabraň gara zülpeň darap, Ak ýüzüňi görmesem, bolýar meniň halym harap (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* Her gün ir bilen işe başlaýaryn (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Ir turan işinden dynar (nakyl).* 2. Entek wagty däl, birneme öň, bolmaly ýa-da öz wagtyndan öň, ozal. *Ýaz ir çykypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *İne şol gorkulary sebäpli adamlar bu gün ir dagady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* Häzir onuň geler wagtyndan ir.

ir [iir]: kön. s. Arassa ganly, garnuwsyz (Türkmen halk barada). *Özleriniň az-owlak garnuwy bar, tüýs ig däl ekenler (A. Gowşudow, Eserler).* *İndi teke guluňy, igiňi saýlap duranok (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* *İnesen igmiş-iň-dä! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

ir-giç [iir-giiç]: İn sonuňda, bir wagt, irde-giçde, iru-giç. *Ir-giç gelmeli-hä bolarsyn!*

irgin [iirgin]: Bir zatdan halys iren, bizar bolan, peteň bolan, bez bolan, ýadan. *Ýasawul janyndan irgin halda sözünü dowam etdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* *Durmuşdan irgin bolsaň, bar zatdan bizar bolar ekeniň (« Kolhoz Günleri »).*

irginli [iirginli]: Ýadaw, argyn; ýadadýan, ardyrýan. *Uzyn günüň irginli ýolundan sarsygan jemagat özüni ullakan şäheriň goltugyna atmaga taýynlanýardy (G. Kulyýew, Köpetdagiň Aňyrsynda).*

irginsiz [iirginsiz]: İrmän-arman, yzy üzülmän, bir syhly, ýadawsyz. *Aýsoltanyň irginsiz zähmeti, dynuwsyz aladasy netijesinde gowaça günsaýyn üýtgäp, onuň göwnüni günsaýyn galkyjakladyp, iň soňunda şu günki görnüşine gelip ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Kolhozyň täze başlygy ýaltanmazak hem irginsiz adamdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

irginsizlik [iirginsizlik]: Yzy üzülmezlik, birsyhlylyk, ýadawsyzlyk, irmezeklik. *Gel, bu gaty görse-de, « Dileme,dileme! » diýip tabşyryklar berse-de, « sat » diýen irginsizlige tutaýyn-da oturaýyn (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

irgözin [iirgöziin]: Ir bilen, gijä galman, gün ýaşyp garaňky düşmänkä, irräjikden. *Göýä toýçy ýaly bu joşan ahwal, Nä sebäpden üýşdülerkä irgözin? (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Bular irgözinden biri-birine gygyryşyp başladylar (« Görogly » Eposy).*

- iri [iiri]:** 1. Ownuk bolmadyk, maýda däl, uly. 2. Uly göwresi bolan, göwrümi uly bolan, daýaw. *Meniň süňkbaşy iri ullakan göwräme laýyk ullakan kelläm bar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 3. Uly tutumly, köp material mümkinçiligi bolan, ýaýbaň. *İri hojalyga onuň başarjaň ýolbaşçylygy her bir ädimde duýulýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- irigöz [iirigöz]:** İri zatlary geçirýän, gözleri iri bolan (elek we ş. m. barada). *Goýy damjalar irigöz elekden geçen bugdaý ýaly ýagýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men suwsadym, suw içişim gelýär. Maňa irigöz elekden suw berseň uklaryn* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).
- irilmek (iirilmek):** Bir zatdan irmek, halys bolmak, ýadamak, berçikmek.
- irimçik [iirimçik]:** 1. Birneme iri, onçakly ownuk bolmadyk, gereginçe maýda bolmadyk, iriräk. *Onuň irimçik endigan dişleri akjaryp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Uly göwreli, görümi uly, daýaw. *Olaryň gatyrlary hem onuň Owganystanda gören gatyrlaryndan irimçikdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol uzyn boýly, irimçik adamdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. İnçe däl, nepis däl, ýogyn. *İrimçik gyldyrganly çäkmen ilki bada onuň kirli endamynyň gijisini getirýän ýaly duýuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İrimçik ýüň matalaryň işlenip çykarylyşy 88 protsen artdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- irimtik [iirimtik]:** ser.İrimçik.
- iriň:** Organizmiň öýjüklerinde emele gelýän erbet ysly, sarymtyl-gök reňkli goýy suwuklyk. *Ýarada iriň emele gelipdir.*
- irinjeň:** Bir işi göwnemän, irinip ýerine ýetirýän *Ol örän irinjeň adam.*
- irinjeňlik:** Bir işi göwnemän, irinip ýerine ýetirijilik. *Bir işe başlanyňda irinjeňlik etmek.*
- iriňlemek:** Organizmiň öýjüklerinde iriň emele gelmek, iriň emele gelip başlamak. *Hojam, onuň degen ýeri azyp iriňlemese-de biridir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bir näçe wagt geçenden soň trahomaly göz çylpyklamaga we irinlemäge başlaýar* (S. K. Karanow, *Trahoma we Oňa Garşy Göreş*).
- iriňletmek:** İriň emele getirtmek. *Ýaraňzy iriňledipsiňiz.*
- irinmek:** Bir işi göwünli-göwünsiz etmek, irinjeňlik bilen ýerine getirmek. *Telpeginiduldan ildirenlerinde, yerinden turup almaga irindi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çagyrylan ýere irinme, çagyrylmadyk ýerde görünme* (nakyl).
- iris:** Şokolad reňkli, kubik şekilli, süýtlen, gantdan taýýarlanýan konfetiň bir sorty. *Bir kilogram iris aldym.*
- irişme:** Uýana we kellekä baglanyp, atyň, eşegiň we ş.m. alkymyndan gaýdýan zynjyr. *Ol heniz başyna irişme, arkasyna howut degmedik tez mal ýaly deprendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meret ýabynyň uýanyň salyp, irişmesini külterläp, zeriň gaşyndan asdy-da, ýüzüniň ugruna münüp, şähre gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ir-iýmiş [iir-iýmiş]:** Miweleriň umumy ady, dürli miweler. *Kolhozyň bagbakçalaryndaky ir-iýmişleriň baly goýaldy.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Bu haltalaryň içinde ir-iýmişler, süýde bişen külçeler bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- irizmek [iirizmek]:** Bizar etmek, ýürege düşmek, bizar peteňe getirmek, ýadatmak. *Bu eşikler meni halys irizdi. Sen şu gün «gitjek-gitjegiň» bilen meni halys irizdiň* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- irki [iirki]:** 1. İr bilen bolan, ertirki, azandaky. *İrki smena gelen laborantkalar Zawodyň ýanynda bolupdyrlar jem* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Bir zadyň başlangyç döwrüne degişli bolan, ilki döwrüne degişli bolan, öňki. *İrki ýaz sürümini wagtynda geçireliň!* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *İrki kelem ekilip gutaryldy.*
- İrkildirmek:** Çala uka gidermek, ymyzgandyrmak, *Peçiň ýany adamy irkildirjek.*

irkilişmek: 1. Ulaşyp oturmak. *Erteki dinläp oturan çagalar irkilişip başladylar.* 2. göç. m. İrginsizlik bilen garaşmak.

irkilmek: 1. Çala uka gitmek, uklamak, ymyzganmak. *Annaguly ýabynyň üstünde edil irkilýän ýaly yranyp, obanyň içinden geçip barýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bahar daňa golaý azajyk irkilip bildi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç. m. Asuda, ýuwaş, parahat halda bolmak; irginsiz garaşmak. *Bu görnüş irkilip ýatan Garagum üçin täzelik däl* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **Ýedi ýoluň üstünde irkilmek** — ser. Ýol.

irlandiýalylar: Irlandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

irmek [iirmek]: Wagtyndan öň gelmek, ir bilen gelmek. *Bu näme beýle irledikä!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

irmän-arman [irmän-arman]: Armazlyk bilen, asla ýadaman, ýadawsyz, dynuwsyz, irniksiz. *İrmän-arman işlemek.*

irmek [iirmek]: Bizar bolmak, halys bolmak, lütüň çykmak, ýadamak. *Ol Gediniň towlanyp ýörüşinden halys irindi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ýigit bar, hiç iş bitirmez, il irer galmagalyndan* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

irnik: 1. Edilen işe aňsat göwni ýetmeýän, ynjk. *Bşlygymyz örän irnik adam.* 2. Köp zahmet talap edýän çylsyrmyly, ownuk, kyn. *Bu örän irnik iş.*

irniksiz: ser. İrmän-arman.

irrational: 1. filos. İdealistik filosofiýada paýhas, akyl çatmaýan. 2. mat. Bitin ýa-da drob, ratsional san bilen dogry görkezip bolmaýan.

irrationalizm: İdealistik filosofiýada hakykaty irrational diýip hasaplaýan hem-de logiki akyl ýetirişi inkär edýän aňrybaş reaksion ugur.

irrigator: oba. h. İrrigatsiýa işi boýunça spetsialist. *At gazanan irrigator diýen hormatly ady dakmak.*

irrigation: oba. h. İrrigatsiýa degişli bolan suwaryş. *Ýurduň irrigation hojalygyny ösdürmek barada biziň partiýamyz we Sowet döwletimiz hemişe ýadawsyz alada edýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ähli ýerlerde irrigation set arassalanýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *İrrigation desga.*

irrigatsiýa: oba. h. Suwsuz ýerleri emeli ýol bilen suwaryş. *İrrigatsiýa we melioratsiýa işleri bolsa ep-esli derejede giňeldi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

iru-giç [iiru-giç]: ser. İr-giç. *İru-giç jogap bermeli bolarys* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

isgenje: İşlenilýän zady gysyp almak, saklamak üçin gural.

isgene: Agaç deşmek, üçin ulanylýan ujy ýiti gural. *Onuň stoly, agaç işleýän maşyny, agaç ýylmanýan zady isgenesi, byçgysy bardy* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

isim: 1. kön. s. ser. At YY, 1. 2. gram At, sypat, san, çalyşma we ş.m. söz toparlarynyň umumy ady. *İşlikler umuman isimlerden we işliklerden ýasalýarlar.*

islandiýalylar: İslandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

isleg: Bir zada bolan höwes, meýil, arzuw. *Amatly ýer miýesser gelse, men indi oňa hökman öz islegimi mälim ederin diýen karara gelýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

islemek: Biriniň ýa-da bir zadyň islegini etmek, bir zady höwes etmek, bir zada meýil, arzuw etmek. *Her gekardan islän hasylymyzy alarys* (A. Gowşudow, *Polestler we Hekaýalar*).

islenmek: Bir zat höwes edilmek, meýil, arzuw edilmek. *Kärendeden islenýän hasyl emele geljekmi ýa bir apat peýda bolup, göklügine orlup gitjekmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

islimi: Altyn suwy çaýyylan nagys.

ispanyýalylar: İspaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ispolkom: Íspolnitel komitet. *Şäher ispolkomyna gutlag telegramma gelip gowuşdy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Soňra bary birleşip, Íspolkoma bardylar (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ispolnitel: Suduň kararyny ýerine ýetirýän wezipeli adam, işgär.

isrip [isriip]: Zaýa, harap. *Aýal-gyzlaryň özi hasyly isrip etmän ýygnamaga höwesjeň hem bolýarlar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

isripsiz [iisripsiz]: Zaýasyz, haraplanan, ýitgisiz. *Pagta hasylyny isripsiz ýygnap döwlete tabşyrmak ugrundaky göreşe öz goşantlaryny goşmaga olar-da isleg bildirdiler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ak altynyň bol hasylyny isripsiz ýygnap, ajaýyp üstünlikler gazanýarys.*

istrebitel: aw. Duşman awiatsiýasyny howa söweşlerinde urup ýykamak üçin hyzmat edýän, çalt uçýan söweş samolýoty. *Bir näçe şadyýan istrebitel lýtçikhem bardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *İstrebiteller asmana göterildi.*

iş [iis]: 1. Energiýanyň bir görnüşiniň başga bir görnüşe geçmeklik protsesi, hereketde bolmaklyk. 2. Edilýän, çekilýän zähmet. *İş Sapargüli ýadatmady, gaýtam onuň ýüküni ýeňletdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Onuň bu eden işini Mergen Aga halamady* (« Bahar »). *Bar-bar işden bar, işlemedik nana zar* (nakyl). *Asy ýok oraza tutar, işi ýok namaz okar* (nakyl). 3. Aýlygyn çeşmesi hökmünde haýsy-da bolsa bir guramada edilýän gulluk, kär. *Goňşymda bir bag bar, şol bag içinden Ertir işe öýläň öýe geçýäriň* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 4. Zähmet netijesinde döredilen eser we ş.m. *Onuň ylmy işi çap edildi.* 5. Zähmet çekilip ýerine getirilýän zat. *Ol edip oturan işini taşlap, daşaryk çykdy.* ♦ **İş görkezmek** – 1) İş üstünlikli ýerine ýetirmek, oňat iş etmek; 2) dert bolmak, azar bolmak, hupbat ýamanyny bermek. İş kesmek-sud edip, jeza bermek, ýyl kesmek. İş salysmak-biri bilen işde aragatnaşyk etmek. İş üstünde-iş başynda, iş wagty, işde. İş taşlamak- ser. Staçka. İş ukybyny ýitirmek- iş başarjaňlygyny gidermek, gurpdan gaçmak, maýyp-müjrup bolup işden galmak; garramak. İşden çykyşmak-köp wagt işlemän, soň işe girişeniňde oňat işläp bilmek ukybyny ýitirmek. İşden el sowamak-edýän işiňe sowuk-sala garamak, üns bermezlik. İşe bişismek-işiň täriňi ele almak, işe endik etmek, işe oňat berdiş etmek. *Mehinli dogra ýetim bolup, daýysynyň elinde ösüpdi, ýumruk ýalylygyndan işie bişişipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). İş gaýtmak-heläkçilige duçar bolmak, eden işi başa barmazlyk, masgara bolmak, erbet ýagdaýa düşmek. *Kim uruş isleýän bolsa, onuň işi gaýdandyr* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). İş işden geçmek-boljak iş bolup geçmek, gaýtaryp bolmaz derejede aňry gitmek. *İş işden geçensoň, onuň ugrundaky ylganyň haýry ýok.* İş kör etmek-işigutarman goýmak, taşlamak. İşini görmek-bagtyňy ýatyrmak, betbagtçylykly, erbet ýagdaýa salmak. *Atam, enem meniň işim görýärler, Tanalmaýan bir ýat ýere berýärler* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). İşini ileri-tutan, başlan işiň şowly bolsyn! İşini pyrryk bolmak-işiň paşmazlygy, erbet bozulmasy. Gara iş-fiziki güýç goýlup edilýän iş. Kontrol iş-mekdeplerde geçirilýän ýazuw işi. Öý işi — 1) öý hojalygyna degişli bolan işler; 2) ýerine ýetirmek üçin mugallym tarapyndan okuwa barilýan ýumuş.

iş-alada [iis-alada]: İş-pişe, güýç. *Obanyň içi gündüzki iş-alada bilen, hereket bilen, dürli-dümen ses bilen doludy. Kolhoz meýdany, iş-alada, gowaça, bag-bakja-da hemişekisi ýalydy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

işan [iishaan]: köň s. Molladan soňky dini dereje, at. *Molla, işan, hoja, seýdi. Azypty ilin hamyn soýdy* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Şol wagtda Jelil işan peýda boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İşanyň işi tükenmez, dagyn-daşy* (nakyl).

işbil: Balyk ýumurtgalarynyň, tohumynyň massasy, ykra.

işjeň [iisjeň]: ser. İşeňňir. *Hemiş şadyýan, keýpi kök, işjeň başlygyň beýle gazaply görnüşe düşmegi brigadirleri geň galdyrdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly

-). Tazelikçileriň işjeň işlemeklerini gazanmaly (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- işjeňlik [iisjeňlik]:** ser. işeňňirlik. Komsomol aktiwistleriniň işjeňlik ukyplaryny ýokary götermelidir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- işçek:** İki ýaşyň içindäki goýun. Ýörite saýlan işçek goýnun etinden üsti üwmewk bugaryp duran palaw tabak-tabak çekildi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Men ertir sürüden siziň üçin bir işçegi getirerin (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- işçi [iisçi]:** 1. Sotsialistik jemgyýetde: döwletde ýolbaşçy güýç bolup durýan we ähli halk bilen birlikde önümçilik serişdelerine eýelik edýän; professional öndürijilik zähmetli bilen meşgul bolýan hem-de işçiler synpyna degişli bolan adam. 1905-nji ýylyň 3-nji ýanwarynda Putilow zawodynyň administratsiýasy dört sany işçili işden çykardy (SSSR Taryhy). Boýnumdaky gyzyň ýaglyk, işçidäýhan ganydyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Kapitalistik jemgyýetde: burjuwaziýa tarapyndan ekspluatirlenýän, ezilýän we önümçilik serişdesinden mahrum edilen hakyna tutma işgär. ♦ **Gara işçi** — gara işde işleýän işçi.
- işdä:** Nahar ýmäge bolan isleg, meýil. Kadaly gezim edýän sygyrlaryň işdäsi gowy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). İşdä diýeniň şunuňky ýaly bolaýsa, zat dandamasy ýok (N. Pomma, Taýlak Hyzryn). İşdä açylmak-nahar ýmäge isleg, meýil artmak, işdäli bolmak. ♦ **İşdä kesilmek** — işdäden galmak, işdä tutulmak, näsaglyk zerarly işdäsiz bolmak. İşdä tutulmak –ser. İşdä kesilmek. İşdä ýanmak-wagtynda nahar edinmän, işdäni bozmak.
- işdäli:** ser. İşdämen. Men ýaňyja ýdim-diýen-soň Annaguly işdäli ýmäge oturdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Sen ýaman işdäli ýaly (« Görogly » Eposy). Bu toparyň arasynda bir adam Töweregne has işdäli garaýar (A. Nyýazow, Sygyrlar).
- işdämen:** 1. İşdäsi güýçli, işdä bilen, horan, işdäli. Merdan olaryň işdämen işlerine syn edeninden soň gitdi (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. göç. m. Höwes bilen, isleg, arzuw bilen, gylawly. Ol işe işdämen ýapyşdy.
- işdämenlik:** 1. Açyk işdälilik, nahara meýillilik. İşdämenlik bilen nahar edinmek. 2. göç. m. İşe ýa-da başga bir zada höweslilik, gylawlylyk. Ol demirgazyga tarap işdämenlik bilen seretdi. (« Kolhoz Günleri »). Kelçe bolsa, bir hili işdämenlik bilen kagyzy aldy (A. Gowşudow, Mahri-Wepa).
- işdäsiz:** 1. Kem işdä, çümhörek, meýilsiz. Nahary işdäsiz ýmek. 2. göç. m. Bir işse meýli, höwesi az bolan, höwessiz, gylawsyz.
- işdäsizlik:** 1. Kem işdälilik, çümhöreklik. 2. göç. m. Höwessizlik, işlegsizlik, gylawsyzlyk.
- işdeş [iideş]:** Bile bir işde işleýän, kollega. Özüniň işdeş ýoldaşlarynyň ýagdaýy hakyndaky maglumatlary gözden geçirdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Beýleki işdeş ýoldaşlaryň hem gelýärler (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).
- işdirmek [iisdirmek]:** Ýün, ýüp, ýüplük we ş.m. tarlaryny birleşdirip ýüp etdirmek, towlatdyrmak, бүkdүrtmek. Häzir gölämize nogta işdirýäriň-diýip, ejesi ýüň daragyny öňünden aýypdy-da: -Oglum, aýygansyň, men goýultmak bişirdim-diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- işeňňir [iiseňňir]:** İş başarjaňlykda tapawutlanýan, iş başarýan, aktiw, işjeň. Bu ogryn ýodany işeňňir partizanlaryň kömegi bilen tapyp, batyr razwedçiklerimiz peýdalanypdýrlar (A. Gowşudow, Mahri-Wepa). Täjigül ýaly işeňňir gyz azazdyr, onuň elinden dür dökülýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Biz işe işeňňir gatnaşýarys.
- işeňňirlik [iiseňňirlik]:** İş başarjanlyk, aktiwlik, işjeňlik. Bedenterbiýe kollektiwleriniň işeňňir ligine ýardam bermelidir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Kolhozçylar işeňňirlik bilen işleýärler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- işgär [iisgär]:** 1. İşleýän, zähmet çekýän adam. Bu ýerde ol özüniň oňat işgärdigini derrew subut edýär (« Edebiýat »). Gurluşyga işgärler geldiler («

Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Zähmetiň bir pudagynda işleýän adam. *Ýeke boýdaş däl, men siziň hemmähiziň ylmy işgär bolup ýetişmegiňizi arzuw edýärin* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). *Sungat işgäri. Profsoýuz işgäri.*

işigaýtgynçylyk [işiğaýtgynçylyk]: ser. işigaýtgynlyk. *Ol işigaýtgynçylygyň nyşanydyr. Ullakan işigaýtgynçylyk bolupdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

işigaýtgynlyk [işiğaýtgynlyk]: işi erbetlik, işi başa barmazlyk, düýpden şowuna düşmezlik, betbagtlyk. *Hiý, şundan beter hem bir işigaýtgynlyk bormy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

işik [işiik]: ser. Gapy 2. *Birinji otagyň iki işigi bar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Soňra olardan biri işigi çalaja kakdy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

işiksöýe [işiiksöýe]: Gabsanyň daşyny gurmaýan dört burç agaç, çarçuwa. *Jaýyn işiksöýesi goýlupdyr.*

işlemek [işlemek]: 1. Zähmet çekmek, bir iş bilen meşgul bolmak. *Şol gürrüňler oňa işde gaýduwsyz işlemegine kuwwat berýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *İşlemedik-dişlemez* (nakyl). *Uly başlar, kiçi işlär* (nakyl). 2. Hereketde bolmak bilen bir zady öndürmek, çykarmak. *Zawod işleýär.* 3. Bir edarada gulluk etmek, bir wezipäni, käri ýerine ýetirmek. *Ylmy işgär bolup işlemek.* 4. Abat bolup ýöräp durmak. *Sagat işleýär Traktor işleýär.*

işlenmek [işlenmek]: 1. Zähmet çekip, iş edilmek, zähmet çekilmek. *Pagta ýygymy wagtynda köp işlenýär.* 2. Bir zadyň, meselänin üstünde iş alnyp barylmal. *Mesele işlendi.*

işleşmek [işleşmek]: 1. İşlemäge kömekleşmek. 2. Köpçülik bolup işlemek. *Beýlekiler işleşip ýören wagty, elimi goşuryp oturmak göwnüme jaý däldi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Eňleri çyzgalgy gelin-gyzlar işleşip ýörler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

işletmek [işletmek]: 1. Hereketde bolup bir önüm öndürtmek, çykartmak. *Mehanizmi saz işletmegi başaryar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Näme, men allanyň eşegini ogurlapmydyryn, seni gezmeli, meni işletmeli diýip buýruk çykarar ýaly?* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Zähmet çekdirip bir iş bilen meşgul boldurmak. 3. Gulluk etdirmek, bir wezipäni, käri ýerine ýetirtmek. 4. Abat edip ýöretmek.

işli [işli]: 1. Bir iş bilen meşgul bolup ýören, eli boş däl, işi köp bolan. *Siz beýle hemmähiz işli bolsaňyz aýtmaly ekeniňiz.* 2. İş bilen, iş bilen baglanyşykly. *Men seniň ýanyňa işli geldim.* 3. Eli hünärli, çeper, zähmetsöýer (gyz, gelin hakda).

işlik [işlik]: gram. Gymyldy, hereket we gymyldamazlyk ýagdaýy bildirýän söz topary. ♦ **İşligiň passiw formasy** gram. –işligiň gaýdym derejesiniň goşulmasyny kabul etmek bilen ýasalyan forma. Goşma işlik gram. –kömekçi işlik arkaly birleşýän sözleriň semantika taýdan bir bitewi many aňladýan grammatik kategoriýasy. Dowamly öten zaman işligi gram –bir işiň, gymyldy-hereketiň bir näçe wagt dowam edenligini aňladýan işlik formasy. Düýp işlik gram. – asyl we ýasama işlikleriň üýtgemeyän bölegi. Kem işlik gram. –işlik kategoriýasyna degişli grammatik termin. Kömekçi işlik gram. –goşma işliklerde esasy sözden soň gelyän işlik, goşma işligiň ikinji bölegi bolan işlik. Ortak işlik gram. –edilýän gymyldy-hereketiň haýsy zamandadygyny bildirip, baglanyan sözlerini sypatlandyryp gelyän işlik formasy.

işlilik [işlilik]: Bir iş bilen meşgulluk edip, boş dällik, işi köplük. *Ol işliligi zerarly toýa gijgeldi.*

işmek [işmek]: Ýüp, ýüplük we ş.m. zatlaryň dinini, taryny birikdirip berkitmek, sapaga, tanapa öwürmek, бүkdürmek, towlap ýüp, sapak etmek. *Pälwan bir ýüpün ujuny işip otyr. Olaryň biri çöpür darap, pişge edip ýetişdirýär, biri hem eliniň aldygyna haýdap ýüp işýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Günde bir bolgusyz hokga çykaryp, « Çemmer işýärsiniz düýe çökerip »* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

iş-pişe [iış-piışe]: 1 Bar işi, edýän işi, meşgul bolýan zady. *Küşť oýnamakdan başga işi- pişesi bolmadyk. Artyk onuň agzyna ýapyşdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ol taýpanyň il-güni talamakdan başga işi-pişesi bolmandyr* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Kär, hünär. *Onuň işi-pişesi zer ýasamakdy* (« Görogly » Eposy).

işsiz [iışsiz]: 1. Kapitalistik jemgyýetde iş bolmadyk, zähmet hakyndan, ýaşaýyş serişdesinden mahrum bolan, hiçbir iş etmän ýören. 2. *gepl. d.* Bikär, keýpine işi ýok, iş bilen baglanyşyksyz. *İşsiz geler, işleýäniň işini galdyr* (nakyl).

işsizlik [iışsizlik]: 1. Kapitalistik jemgyýetde kapitalistik plansyz önümçiliginiň ýagdaýynda işsiz adamlaryň bolmaklygy. *SSSR-de işsizlik bir eýýäm yok edildi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Bikärlük, boşluk. *Kimler işsizlikden düzzüm oýnaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

işsiz-pişesiz [iışsiz-piışesiz]: Hiçbir hili işi-pişesi bolmadyk, işsiz, bikär. *Bir näçeleri bolsa hiçbir işsiz-pişesiz, ýöne endik edinen adatlary boýunça gezelenje gelýärdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

it: 1. zool. Ýyrtyjy süýtemdirijileriň aýratyn maşgalasyndan bolan öý haýwany. *Emma ol üýtgeşik gara Myrat Aganyň gözi düşmezden ozal, itleriň gözi düşdi* (H. Derýaýew, *Ykbal*). *Hernä wagtynda ýetişmäýdiň, ýogsa ol it meni gemräýjek eken* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Yt üýrer, kerwen geçer* (nakyl). *İtyň boýnuna göwher daksan it hem aglar, göwher hem* (nakyl). *İt yüwrügin tilki söýmez, gamly kişi gülki söýmez* (nakyl). *İt gedaydan gorkar, geday hem itden* (nakyl). *İt guýrugyndan zarrar, eşek ýalyndan* (nakyl). *İt gara görmese üýrmez* (nakyl). *İt ýassanan ynjalmaz* (nakyl). 2. göç. m. Nejis, haýyn. *Siz, adamçylygyny ýitiren, ýyrtyjylyk üçin ýallanýan bir topar aňmaz itler!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **İtden çykarmak** — öldürmek. *Ony öten gije itden çykaran bolaýmasynlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Günüňe it aglamak-çydamsyz agyr duşmuşda ýaşamak, jebir-jepada bolmak, sütem görmek. *Gyň älemim daralar, alar dünýäni ümez. İtler aglar günüm, gözüm ýaşı kepemez* (B. Kerbabaýew, *Eserler Toplumy*). *Yzyna it salmak—ser. Yz. Söğüp yüzüni alýarlar. Yzyna-da it salýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

italiýalylar: Italiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

itdirmek [iitdirmek] YY: Biriniň ýa-da bir zady çekdirip, öz yzy bilen äkitdirmek, idip ýöretdirmek.

itdirmek Y: 1. Biriniň ýa-da bir zadyň yzyndan iteletmek, güýç bilen öňe sürdürmek, süýşürtmek. 2. Batly urdurmak, itekletmek.

itek-çomak: Kynlyk bilen, zordan. *İtek-çomak ýazan bolýan welin, ugry ýok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

iteklemek: 1. İtip, iteläp öňe süýşürmek, itelemek. *Ol bir eli bilen gapyny itekläp açanda, bulutdan çykan Aý ýaly gözele yüzi düşdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Olar ony şol ýere eltip, garaňky ýerkümäniň içine iteläp saldylar-da, gapyny daşyndan gulpladylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç m. Bir işe ýa-da bir zada ündemek, ugrakdyrmak. *Onuň bu söýgüsü ony dogry ýola itekledi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **Gününi iteklemek** — güzeran-durmuşyňy geçirmek, gün görmek. *Güzeran görmegiň, günüňi iteklemegiň hem kän hili ýollary bolýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

iteklenmek: 1. İtilip, itelenip öňe süýşürilmek, batly itilip, itelenip goýberilmek, itelenmek. *Arada itelenen men boldum.* 2. göç. m. Bir işe ýa-da bir zada ündelmek, ugrukdyrylmak.

itekleşdirmek: Töweregiňdäki zatlary, önüňe gabat gelen zatlary itmek, itişdirmek. *Halnazar töwregini itlere aldyran ýekegapan ýaly bolup, her haýsyny bir ýana itekleşdirip dyzady. Gazabyna bäs gelmän sandyraýan soldatyň biri gabadyndakylary iki baka itekleşdirip platforma towşup çykanyny-da duýman, elin papagynyň etegine galdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

iteklesmek: 1. Bir zady itmäge, iteklemäge kömekleşmek. 2. Biri-biriň bilen, itişmek, itekleşmek. Bari birdeň öňe süýşüp, biri-birini *itekleşip, köçäni dordaldym, iki arany tapysdyrara golaý getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

itekletmek: Biriniň ýa-da bir zadyň yzyndan itdirilip, iteledip öňe süýşürtmek, özüňi itdirmek, iteletmek.

itelemek: ser. İteklemek. *Aýsoltan bir gapyny iteledi-de: -Eje, aý eje! -diýip gygyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Nemetsiň göwresini ýere taşlap, aýagynyň burny bilen iteläp goýberdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

itelenmek: ser. İteklenmek.

iteleşdirmek: ser. İtekleşdirmek. *Ol öňünden çykanlary iteleşdirip, Ahmedä maşyna tarap ýol açdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

iteleşmek: ser. İtekleşmek.

iteletmek: ser. İtekletmek.

itermek: 1. Birini ýa-da bir zady itip goýbermek. *Hawa, ol maşyny hem şol gobul ýere iteriň, üstüne kenary eňteriň! -diýip, öz adamlaryna buýruklar berdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. göç. m. Birini bir işse göndermek, näme bolsaň, şol bol diýen ýaly edip ibermek.

iteşen: med. Ýokumsyz iýmit iýlende iýmit çalşygy netijesinde bedene örän gijilewükli örgün. *İteşen hem şeýle ýürege düşgüç bolarmy? Seniň munyň gijilewük hem bolman, iteşen bolaýmasyn* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

it-guş: it-guş ýok-janlı-jemende ýok, hiç kim ýok.

itibermek: İtip, iteläp goýbermek. *Ony bir tarapa itiberdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol eşikleriniň üstüne gapdalynda duran galtagyny hem itiberip goýberdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

itigi [itiigi]: med. Köplenç çagalarda bolýan oňurga keseli.

itilmek: 1. Güýç bilen bir tarapa süýşürilmek. *Bu stol azajyk öňe itilipdir*. 2. Güýç bilen bir ýere sokulmak, dykylmak.

itinmek: Gün-güzeranyň ýagşy-ýaman dolandyryp ýörmek.

itişdirmek: ser. İtekleşdirmek. *Sähet olaryň her haýsyny bir tarapa itişdirip, howludan çykdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

itişmek: ser. İtekleşmek.

itlik: Biabraýçylyk, hatyrasyzlyk, haýwanlyk. *Aslynda miraplygyň özi, daş ýüzden garaňda, ýaşululyk ýaly görünse-de, hakykatyna düşünseň itlikdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Seniň şu bolşuňdan meniň itligim gowudyr welin, men bu günle it däl* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

itmek [iitmek] YY: 1. Bir zady çekip, öz zýň bilen alyp gitmek. *Agta ýabysyny idip ugrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kaka, idip äkidäýeýin-le?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç m. Biriniň ygtyýaryny ele alyp, zýň bilen ýöretmek, birini zýňä eýertmek. *Sen bizi nirä itseň idip ýörjek-ow!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). İtme kör-1) kömeksiz, idilmän, özbaşyna ýöräp bilmeýän kör. 2) az düşünjeli, sowady, düşünjesi az bolan. *Durdy men hem özümi itmeli kör hasap edemok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

itmek Y: ser. İteklemek. *Reduktoryň gapagynyň bir çetini öňe itýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Meniň halamaýanyma seredip durmazlar, ýeňjämden iter goýbärler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

itnişik: ser. Dyknyşyk.

itnişmek: ser. Dyknyşmak.

itsiňek: zol. İtde bolýan siňek.

ittirsek: Gabagyň gyrasyndan dömüp çykýan agyryly düwürtik.

itüzüm: bot. Örän maýda, üzümä meňzeş, garaja miwe getirýän gyrymsy ösümlik we onuň miwesi.

- iýdirip-içirip:** 1. Ekleme-saklamak. *Ol oglany öz ogly hasaplap, iýdirip-içirip öz öýünde saklaberipdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). 2. Birine hormat edip nahar bermek *Myhmanlary iýdirip-içirenlerinden soň ugratdylar.*
- iýdirmek:** 1. Nahar bermek, naharlamak. *Üç ýaşly igli çagasyny ne oňly iýdirip bilýärdi, ne-de geýdirip bilýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Açlyk näme iýdirmez, dokluk näme diýdirmez* (nakyl). 2. Dänäni, miwäni we ş. m. mal-gara, mör-möjege, guş-gumra şam etmek, aldyrmak, zaýalatmak. *Aý näbileýin, ony hem syçana iýdiräýdiniňmikäň öýtdüm* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Jik-jiki tikenli ýandaga gaharlanyl: -Seni geçi agama iýdirmesem bolmaz- diýip, uçup gidipdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). 3. Göwşe ýelne süýt inmek, süýt gelmek, süýt gelip başlamak. *Aýna iýdiren dünýäniň her emjegini üç-dört gezek güjjüldetdi-de, köşegini goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sygyr iýdiren badyna göläniň nogtasyndandan çekip aýyrdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 4. Hakyňy gidermek, almaly puluňy hasaplap doly alman gidermek, hakyndan artyk zat bermek.
- iýegen:** Köp iýýän, horan, iýermen.
- iýerlik:** Iýer ýaly zat, iýmek üçin taýýarlanan zat. *Ynha erte-birigün mülk harmanymyzy alarys, iýerlik däne şondan galar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- iýermen:** 1. ser. Iýegen. 2. *gepl. d.* Özi we öz hojalygy üçin alyp-ýolup barýan, bol-telki iýmegi halaýan, ýoluýy, *Iýermen adam.*
- iýermenlik:** Köp iýegenlik, horanlyk. *Gäwüşgözel diýseň, Gäwüşgözel diýşip, onuň iýermenligine içlerini çekişip geň görýärdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- iýeroglif :** Ideogramma meňzedilip ýazylýan Müsur we Hytaý ýazuwy.
- iýeroglifik:** iýeroglifler arkaly aňladylýan, bildirilýän. *Iýeroglifik hat.*
- iýiji:** Kertip, iýip zaýalaýjy (himiki maddalar hakda).
- iýilmek:** 1. Nahar edinilmek, naharlanylmak. *Çaý-çörek iýilýänçä garaňky düşer* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Nahar iýlip gutardy.* 2. Köp ulanylmak, könelmek zerarly ýonulyp inçelmek. *Motoryň zynjyry iýlipdir.*
- iýip-içmek:** Garnyňy doýurmak, nahar edinmek, naharlanmak, doýmak. *Men ýaňyja ýokarky obadan iýip-içip gaýtadym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- iýişmek:** Bilelikde çaý-çörek iýmek, nahar edinmek. *Siz bilen bir näçe wagt duz-çörek iýişdik* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- iým:** Mala we ş. m. berilýän ot, arpa we ş. m. iýmit. *Kolhozda 100 tonna golaý kontsentrirleneniým taýýar edildi. Goşawujyny iýmden dolduryp, daşaryk çykdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- iýmçi:** Iým iýýän, iým iýmegi öwrenen. *Iýmçi mallar iým wagty bolanda gapa gelýärler. Iýmçi tokly.*
- iýmek:** 1. Iýmmit kabul etmek, iýmmitlenmek, naharlanmak. *Okuwçynyň mekdepeden geleninde, iýmäge we dynç almaga mümkinligi bolmalydyr* (İ.T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*). *Men deňiz suwuna ýugrulan çöregi iýdim* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Bir döwüm hem çörek iýdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Berseler iýersiň ýagly kömeji* (nakyl). *Iýip doýmadyk ýalap doýmaz* (nakyl). 2. Köp ulanmak, könelmek zerarly ýonup inçeltmek. 3. Biriniň zadyny, hakyny bikanun almak. ♦ **Gamçy (taýýak ýumruk) iýmek** — ser. Gamçy. *Şol meselede Halhazardan bir-iki gezek gamçy hem iýipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Gamyny iýmek-bir zat barada öňünden taýýarlyk görmek, öňünden alada etmek. *Gyş azygyň gamyny iýdik* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Tursun gardaşlaryň jandan söýenler, Tursun çagalarynyň gamyn iýenler* (« *Oktýabr Ýalkymy* »). Bir tabakdan nahar iýmek-bir ýerde ýaşasamak, bile bolmak.
- iýmek-içmek:** 1. Nahar edinmek, naharlanmak. *Iýmek-içmek, gülüşmek-oýnaşmak, şahandazlyk etmek bolsa siziň öz ygtyýaryňyzda* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu zaňňaryň iýip-içip, turşusy depesine çykyppdyr* (« *Görogly* »

Eposy). *Siziň saz-söhbet, ýmek-içmek ýadyňyza düşýär* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »). 2. *Ýilýän ýmit, nahar. Ony bir päkize jaýa saldylar we ýmek-içmek berdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýmek-içmekdeň geýimden kem zody ýok* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

ýmiş: Hasyly berýän agajyň, ösümligiň ýilýän miwesi. *Lezzet alýardylar gözel durmuşdan, Gawundan, üzümdeň, dürli ýmişden* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Bir ýerde erik, injir ýene dürli ýmiş bar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Bu durmuşda duşmanlar uzadaýsa burnuny ýjek bolsa ýmişden, ýyrtyşdyrars ernini* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Agaç ýemişinden belli, adam-kylmyşyndan* (nakyl).

ýmit: 1. Ýmek üçin öndürilen önüm, azyk, nahar. *Bagda çagalara ýmitler wagtly-wagtynda berilýär* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). *Onuň jaýy, ýorgan-düşegi, gap-gajy, ýeterlik ýmiti hem bar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kolhozyň ýmiti gyt bolmasa-da, Aýsoltan Laçynyň ýimine ýumurtga garyp bermegi haýyş edýärdi. Oý işi diýýäniň çay-çörek, ýmit häzirmek dälmi?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Organizm üçin gerek bolan her hili ýokumly maddalar, dökün. *Bejergisi gowy ýetse, suwdan, ýmitden horlanmasa, her düýp gowaçamyz bir goýnuň ýüňüçe pagta berer* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ýmitlendirmek: 1. Gerek bolan ýmitleri ýdirmek, ýmit bermek, naharlamak. *Çagany nädagry ýmitlendirmegiň zyýany uludyr* (S. O. Dulitskiý, *Rahit*). 2. Ekini, ösümligi we ş. m. ders bilen, mineral dökünler bilen dökünlemek, dökün dökmek. *Bagyşlaň biziň bir näçelerimiz siziň ýerleriňizi tebigatyň özi ýmitlendirýär-diýip düşüňäris* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

ýmitlenmek: 1. Ýmit kabul etmek, ýmek. 2. Organizme gerek bolan her hili ýokumly maddalary kabul etmek (ösümlikler hakda). *Agajyň ösýändiginiň sebäbi onuň toprakdan we howadan alýan maddalary bilen ýmitlenýändigindendir* (S. N. Binogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

ýmitlik: Ýmit bolar ýaly, ýmit üçin hyzmat edýän. *Mekgejoweniň çala bişen başlaryny ýygyp almagyň, onuň ýmitlik hilini kemeltmeýändigini ylmy-barlag tassyk etdi* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýmlemek: Ot-ým bermek, ým ýdirmek, naharlamak. *Uzakdan örülerde dowarlary ýmlemegiň şertlerini gowulandyryp, ölüm-ýitmimsiz saklanylmagyny gazanarys* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýmlenmek: Ot-ým berilmek, ým ýdirilmek, naharlanmak. *Guşlaryň oňat ýimlenmegini üpjün etmeli* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýmli: Ým berlen, naharlanan. *Uly kalibrli pulemätlaryň sesi ýmli torbany gören ýabynyň hokranysy ýaly bolup, gopdalda bir ýerden eşidilýärdi* (H. Ysmaýylov, *Powestler*).

ýmlik: Ým üçin taýýarlanan ýa-da bölünip goýlan önüm (ot, silos, däne we ş. m. hakda). *Ýmlik arpa, künjara ýaly zatlar salynýan sklad, töweregine inedördül edilip ot basylan agyl edi otluçöp gutulary ýaly bolup görünýär* (« *Kolhoz Günleri* »). *Ýakynda atyp taýýarlan gyzylyňyz bar bolsa, bar atlara ýmlik getir!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýmlik ölçegler boýunja çala bişen mekgejoweniň siloslanan başlary bişen mekgejowene barabardyr* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýul: Kalendar ýylynyň ýedinji aýynyň ady. *On birinji ýulda bolsa es-erler ýañadandan gozgalaň turuzdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýun: Kalendar ýylynyň altynjy aýynyň ady. *On ýedinji ýunda Aşgabatda birinji gezek kontrrewolýutsion agdarylyşyga synanyşypdyrlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

izolirmek: fiz. teh. Bir zady töweregindäki zatlardan aýrybaşgalaşdyrmak, bir ýerden (adamlaryň arasyndan we ş. m.) başga ýere aýryp çesleşdirmek.

izolýator: fiz. 1. Elektrik toguny geçirmeýän jisim. 2. Elektrik siminiň roligi. *Elektrik maçtada ýere gítmezlik üçin, sim farfor izolýatorlara berkidilýär* (M.N.Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 3. Aýry saklanmaly adamlar ýa-da haýwanlar üçin ýörite jaý. *Göle düşüren sygry derrew izolýatora geçirmeli* (B.A. Trofimowskiý, *Ýaş Şahly İri Mallary Ösdürip Yetiştirmek*).

izolýatsiýa: 1. teh. Elektrik toguny geçirmeýän esbap ýa-da jisim. 2. Aýryp çetleşdirmе, izolirlеme, aýrybaşgalaşdyrma.

izomorfizm: him. Dürli kristallik häsiýetli maddalaryň bir formada kristallaşmagy, bir meňzeş görnüşdelik.

izomorfly: Bir meňzeş ortaja temperaturaly ýerleri geografik kartada birleşdiriji çyzyk.

izotop: Biri-birinden atomynyň agramy we radioaktiwligi bilen tapawutlanýan şol bir himiki elementiň atomlarynyň bir görnüşi. *İzotop usuly ýa-da bellenen atomlary ulanmak usuly metallurgiýa institutynda ulanylýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

-J-

j: Türkmen elipbiýiniň sekizinji harpy.

jabra: Suwda ýaşayan balyk, gurbaga we başga jandarlaryň dem alyş organlary. *Suwda ýaşayan pes oňurgaly haýwanlarda jabra dem alyş organlarydyr* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy We Fiziologiýasy*).

jaket: Daşky kelte aýal geýimi.

jandarm: 1. Jandarmeriýanyň politseýlik çini. 2. Jandarmeriýanyň gullukçysy. *Birden gelip jandarm, Märekäni her ýan itdi* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

jandarmeriýa: Burjuaziýa ýurtlarynda: syýasy gorag we yzarlaýyş işlerini geçirýän hem-de rewolýutsion herekete garşy göreşýän ýörite politseý goşunlary, döwlet politsiýasynyň otrýady.

janr: 1. Sýujeti we stilistik alamatlary bilen häsiýetlenýän sungat eserleriniň bir görnüşi. 2. edeb. Edebi eserleriň aýratyn bir görnüşi. *Ata Salyhyň poeziýasynyň esasy janry lirikadyr*.

janrçy: Janr boýunça spetsialist, hudojnik.

janrly: Janra eýe bolan.

jargon: Özüniň grammatik gurluşy we sözlük fondy bolman, umumy halk dilinden tapawutlanýan spetsifik, ýasama, şertli sözleri we aňlatmalary bar bolup, bir sotsial toparyň talabyny kanagatlandyran sözleşiş.

je: «J» harpynyň ady.

jeneşen: bot. Kökünden derman edilýän ösümlik.

jeton: 1. Ýaryşa gatnaşyjylara baýrak hökmünde berilýän metal nyşan. 2. Zat we ş.m. almak üçin hukuk berýän nomerli metal, nyşan, bellik.

jim: sport. Ştangany we agyr terezi daşyny ýokary galdyryş maşynynyň bir görnüşi.

jiraf: zool. Afrikada ýaşayan, uzyn boýunly we uzyn aýakly, bedeni ala-mula haýwan.

jonglýor: Bir wagtyň özünde dürli zatlary ýokaryk atyp we gapyp bilýän tsirk artisti.

jonglýorlyk: Jonglýoryň sungaty, käri.

jurnal: 1. Kitapça görnüşli döwürleýin neşir. *Hoşgeldi elindäki jurnalyny stoluň üstünde goýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir waka, karar, geçirilýän iş hakda ýazgy kitaby ýa-da depder. *Klas jurnaly*.

jurnalist: Jurnalistika bilen meşgullanýan edebiýat işgäri. *12-nji noýabrda, Moskwada, Soýuzlar öýüniň sütünli zalynda jurnalistleriň Bütünsoýuz Birinji gurultaýy boldy* («Ýaş Kommunist» Gazeti). *İne, ol häzir jurnalistler bilen*

tsehlere aýlanyp ýör («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

jurnalistika: 1. Jurnallarda we gazetlerde edebi-publitsistik iş alyp baryş we şol baradaky ylym. 2. Döwürleýin neşir edilýän jurnal we gazetleriň jemi.

jýuri: 1. Sergilerde, konkurslarda we ýaryşlarda baýrak belleýän ekspertler topary, komissiýa. 2. Sport ýaryşlaryny alyp barýan sudýa.

-K-

k: Türkmen elipbiýiniň on üçünji harpi.

ka: « K » harpynyň ady.

kabardinka: 1. Kabardin aýaly gyzy. 2. Kabardinleriň tans oýny we şonuň sazy. *Çeper höwesjeňleriň kontsertinde « Kabardinka » tansy örän oňat ýerine ýetirildi.*

kabardinler: Kabardin ASSR-niň ýerli halky, esasy ilaty. Biziň kabardinlerimiz gaýduzsyz adamlar (M.Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

kabel: 1. *teh.* Esasan ýeriň we suwun astyndan çekilýän, izolirlenen elektrik simi. *Telefon kabeli. Elektrik kabeli.* 2. *deňizç.* Demir ýa-da polat urgan, ýüp.

kabeltow: *deňizç.* 185,2 metre deň bolan deňiz uzynlyk ölçegi.

kabyla [kabyyla]: *kön.s.* Tire, urug.

kabina: Köplenç üsti, töweregi ýapyk, kiçijik orun, çay ýa-da budka. *Maşynyň kabinasyndan howlukmaç çykan aýal: — Hany biziň gelnimiz ? — diýip, oňa azm urdy (« Tokmak » Jurnaly). Men şeýle elhenç möjeklerden gorkyma kabinadan çykyp bilmedim (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

kabinet: 1. İş jaýy, işlenilýän ýörite atag. *Bu haly onuň kabinetini gelşigine getirýärdi (M.Ýu.Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* 2. Okuw geçirmek üçin ýörite abzallaşdyrylan jaý. *Biologiýa kabinetini. Himiki kabinet.* 3. *syýasy.* Käbir ýurtlarda: hökümeti düzýän ministrler sostawy, hökümet. *Ministrler kabinetini.*

kabinka: *gepl. d. ser.* Kabina.

kablogramma: Suw astynda ýerleşýän kabel bilen berlen telegramma.

kabotaj: *deňizç.* Bir deňziň ýa-da döwletiň portlarynyň arasynda gämileriň kenar ýakasyndaky gatnawy.

kabul [kabuul]: 1) Kabul etmek – 1) Eliňe almak, almak. *Hatyja meniň beren narlarymy kabul etdi.* 2) Bir zadyň hataryna girizmek, sanyna goşmak, işe, okuwa we şuna meňzeşlere götermek. *Ony öwrenje işgärler hatarynda fabrige işe kabul etdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Myrady komsomola kabul etdik. 3) Gulluk wezipän boýunça kabinetiňe ýa öýüne gelmäge ygtyýar bermek. *Hökümet başlygy uzak ýerden gelen myhmanlary kabul etdi.* 4) Köpçülik bolup tassyk etmek, özüň makul bilmek, ykrar etmek, razylaşmak. *Siziň haýaşaňyzy kabul edýärin, siziň bilen şol kolhoza gidýärin (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Karar kabul etdiler. 5) Nazara almak, göz önünde tutmak. *Şuny dostlukly maslahat hökmünde kabul edersiňiz diýip umyt edýäris.* 6) Alyş-beriş etmeklik netijesinde bir zadyň jogapkärçiligini öz üstüne almak, « aldym » etmek. *Magazini ýa sklady kabul etmek. Telefonogramma kabul etmek. Telefonistka baýramçylyk mynasebetli berlen gutlag telegrammalaryny kabul etdi.* 7) Gözden geçirmek, synlamak. *Parady komanduýuşçiniň özi kabul etdi.* 8) Sagaldyjy, şypa beriji zat hökmünde peýdalanmak. *Wraçyň maslahaty boýunça howa, gün, suw wannalaryny kabul etdim.* 2) Kabul bolmak — makul bilinmek, ykrar edilmek; görterilmek.

kada – kanun [kaada – kaanuun]: Düzgün – tertip, kada, kanun. *Sowet hökümetiniň kada-kanunlary obalara ýaýrap, obalar sowetleşip başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Her zadyň öz kada – kanuny bar.

kada [kaada]: 1. Düzgün, kanun. *Ýazyjy özüniň gahrymanlary hakyndaky hekaýasyny edebi diliň kadasy boýunça beýan edýär* (A.Kekilow, *Edebiýat Teoriýasy*). 2. Däp, adat, endik bolup giden tertip. *Stoluň üsti iňlis kadasyna görä serwizlenipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kadalaşdyrmak [kaadalaşdyrmak]: 1. Belli bir kada salmak. 2. Kanunlaşdyrmak, düzgünleşdirmek, tertipleşdirmek, sazlamak. *Ilkibada käbir ýetmezçilikler-de ýüze çykdy. Häzir şol zatlaryň hemmesini kadalaşdyrdylar. Hindi- Hytaýdan gelýän soňky habarlar. Laosyň korollyk hökümetiniň hem sotsialistik lageriň döwletleri bilen hem gatnaşylyklaryny kadalaşdyrmaga çalyşýandygyna şaýatlyk edýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

kadaly [kaadaly]: 1. Düzgünli, tertipli, kanunly. *Mekdep okuwçylarynyň durmuşynda kadaly tertibi belmek –de örän möhümdir* (İ.T.Ogorodnikow, P.N.Şimbirew, *pedagogika*). 2. Wagtly–wagtynda, yzygiderli, normal, saz, regular. *Nebit çykan guýularyň kadaly işledilmegi iş üstünliklerini gazanmaklyga mümkinçilik berýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Bedenterbiýe bilen meşgullanýan adamda kadaly we wagtly–wagtynda dem almak möhüm rol oýnaýar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

kadalylyk [kaadalylyk]: 1. Düzgünlilik, tertiplilik, kanunlylyk. 2. Yzygiderlilik, normallylyk, sazlaşyklylyk.

kadasyz [kaadasyz]: 1. Düzgünsiz, tertipsiz, kanunsyz. *Kadasyzýagdaý dowam edýärdi*. 2. Yzygiderli bolmadyk, normal däl, sazlaşyksyz.

kadasyzlyk [kaadasyzlyk]: 1. Düzgünsizlik, tertipsizlik, kanunsyzlyk. 2. Yzygiderli dällik, normal dällik, saz dällik. *Maşynyň işleşiniň kadasyzlygy*.

kadet Y: Patyşa Russiýasy döwründe: kadet korpusynda bilim alan okuwçy. ♦ **Kadet korpusy** — patyşa Russiýasynda: dworýanlaryň ogullaryny ofitserlik gullugyna taýýarlaýan ýapyk orta harby okuw jaýy.

kadet YY: syýasy. Patyşa Russiýasynda: imperialistik burjuaziýanyň konstitutsion – demokratik partiýa diýlip atlandyrylýan partiýanyň çleni.

kadr: *kinem.* 1. Kinoplýonkadaky aýry–aýry surat. « *Sergezden* » *kinofilminden kadr*. 2. Kinofilmdäki aýratyn sahna ýa–da epizod.

kadrlar: 1. *harby.* Goşun bölüminiň hemişelik sostawy. 2. Bir edaranyň, guramanyň ýörite taýýarlan işgärler topary, sostawy. *Ylymlar akademiýasynda, ýokary okuw jaýlarynda her ugurdan başy çykýan milli kadrlar ösüp ýetişdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kafe: Kiçijik restoran, naharhana. *Sagadat hanym ony kiçijik, emma bezegli jafe alyp bardy* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Birinji Maý köçesinde täze kafe açyldy*.

kafedra: 1. Lektsiýa ýa–da çykyp söz söylemek üçin belent ýer. *W. İ. Lenin gyssanmaç kafedra çykdy* (« Pioneer » *Jurnaly*). 2. Ýokary okuw jaýlarynda ylmyň belli bir pudagy boýunça mugallymlar toparynyň birleşigi.

kaftan: Erkek adamyň uzyn syýly daşky geýimi. *Onuň egnindäki eşiği guşakly tyrryk kaftandan we jalbardan ybaratdyr* (*SSSR Taryhy*).

kagyz [kaagyz]: 1. Ýazmak, surat çekmek we ş.m. üçin agaçdan, pamykdan we şolar ýaly zatlardan taýýarlanan serişde. *Gadym wagtlarda, ýazuw ýüze çykmanka, goşgy kagyz ýüzüne ýazylmandyr* (A.Kekilow, *Edebiýat Teoriýasy*). *Kagyzlaryň gyrasy ýyrtyk –ýyrtyk sahypalaryna el kiri düşüp, yz galdyryp gidipdir* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *iki tagta kagyz*. 2. gepl. d. Resmi hat, döküment. *Onuň eline iki barmak kagyz ýazyp berip goýberdiler. Sähediň gerekli kagyzlar diýip hasaplaýan kagyzlarynyň hemmesi şu sanaçda ýerleşdirilýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Kagyz ýüzünde galmak**— iş ýüzüne geçirilmän galmak. *Kagyz ýüzünde galan karar hakda gürrüň etdiler*. Lakmus kagzy — lakmusuň ergini siňdirilen filtrleýji (süzgüç) kagyz. *Kislota lakmus kagyzyna täsir edip, onuň reňkini gyzyly edýär* (S.N.Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*).

- kagor:** Üzüüm çakyrynyň bir sorty, desertli gyzyl şerap. *Kagor örän goýy çakyr bolýar.*
- kak Y:** Dilnip guradylan gawun, dilnip maňzy kakadylýan gawundan taýýarlanýan önüm. *Garry-gartaň adamlar, aýallar kak dilýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- kak YY:** Çöl ýerlerde, gumda oý ýere ýygnanýan ýagş suwy. *Siziň eliňizden içilse, Garagumdaky kakyň suwy hem şerbet bolup biler* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*) *Bahar aýlarynda ol çöketlige suw ýygnanyp, ullakan kak emele gelýärdi* (« Kolhoz Günleri »).
- kaka [kaaka]:** Maşgala aragatnaşygynda çaganyň iň ýakyn hossary bolan erkek adam, ata. *Durdymyrazyň kakasy Pälwan bolsa kolhozyň atbakarydy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Balalarym, kakaňyzy hem unutmaň!* (« Tokmak » *Jurnaly*).
- kakabaş:** 1. Burunlygy başyna oralyp ýa-da boýnuna atylyp başyna goýberlen mal. *Öli, ýaraly kakabaş at şol zolda dökülip galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. *gepl.d.* Özbaşdak önüp-ösen, erkin terbiýe alan. *Kakabaş önüp-ösen oglanlar.*
- kakabaşlyk:** Başyna gezip ýörenlik, kakabaşyň bolşy, ýagdaýy. *Onuň kakabaşlygy hem howply* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- kakamak:** 1. Suwy çekilmek, sarygyp gurap başlamak, gatamak. *Şeker ol wagt kakan sökleri ýygnamak bilen meşguldý* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Eti çekilmek, horlanyp gurap galmak, gaty arryk düşmek. *Men bu ýaragy garny ýasy baýyň gepine gidip, özüm ýaly garybyň kakan göwresinden gan almak üçin göteremok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- kakao:** 1. *bot.* Tohumyndan şokolad edilýän tropik ösümlik. 2. Şol ösümliğin dänesinden taýýarlanýan poroşok (un). *Men iki guty kakao aldym.* 3. Şol poroşok goşulypzähirlenýän içgi. *Süýt, gaýmak, çay, kofe kakao we şuna meňzeş zatlar naharhanada hemişe bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- kakaşmak:** Kakap başlamak, gurap başlamak, suwy sarygyp başlamak. *Serlen kaklar kakaşyp başlapdyr. Et kakaşypdyr.*
- kakatmak:** Suwuny çekdirmek, ölüni sarykdyryp guratmak, sarykdyrmak, gatatmak. *Eti kakatmak.*
- kakdyrmak:** 1. Üstünden urdurmak, urup girdirmek. *Gazyk kakdyrmak.* 2. Uryp tozanyňy aýyrdyrmak, silkdirmek. *Kilim kakdyrmak* 3. *göç.m.* Bir zady ýaňsa alyp aýtmak, degip aýtmak, çala degmek. *Sözüň gerdişi bilen, ol Mama biraz kakdyryp hem gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Urdurmak, çaldyrmak. 5. Yraladyp, silkdirip, urduryp ýere gaçyrtmak, düşürtmek. *Men kakama howlymyzdaky erik agajyndan erik kakdyrdym.* 6. Duýman durkaň garbap aldyrtmak, birdenkä silkip aldyrtmak. *Bah, ýaňky bir dogry gelen awdy weli, elimden kakdyrdymda!* 7. Degdirmek, galtaşdyrmak. *Men welosipedimi tas jaýyň burçuna kakdyrypdym.*
- kakylmak:** 1. Üstünden urulmak, urulup girizilmek. *Diwara çüý kakyldy.* 2. Tark-tark edilip urulmak (gapy barada). *Şol arada birden gapy kakyldy.* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *İçki gapy ýuwaşjadan kakyldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Urlup tozany aýrylmak, silkilmek. *Keçeler kakyldy.* 4. Silkilip gaçyrylmak, yralanyp ýere düşürilmek. *Erikleriň hemmesi kakyldy.* 5. Garbap alynmak, birdenkä silkip alynmak.
- kakym:** Kakyma gelmek-çemä gelmek, gabat gelmek. *Kakyma gelende bolsa, ony men özüm bir zat ederin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- kakyn –silkin:** *ser.* Kakyn. *Eý toba, kakyn-silkin bolaýmasyn, biwagt külden ätläp dagy eden bolaýma?* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kakyn:** *med.* Tutgaý keseli. *Son bolsaň, zähirlikçe tarpa-taýyn kakyn tapynan bol-da, gymyldaman ýatyber* (« Türkmen Pesalary »). *Akgözel: — Yeteweriň, meniň agzymy gan ýalan ganjyga dönderdi — diýip, buduna kakyp, «*

kakyny » tutan aýal: ýaly hahahaýlap, ýer depip aglady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

kakynjyramak: Üst – başyňy kakysdyrmak, silkinjiremek. *Endamyndan gögeýin dişleýän mal ýaly, Görogly kakynjyrap, dek duranok (« Görogly » Eposy).Ol kakynjyrap turdy-da, töwellasyzja gelip, Orazalynyň gapdalynda oturdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

kakynlamak: Kakynly, tutgaýly bolmak, kakyn tapynmak. *Kakynlamak erbet kesel.*

kakynly: ser. Tutgaýly. *Emma haçan-da aýalyň ýeňlerini ýyrtyp başlanyny görende, ol tisginip gitdi we:- Bu gelin kakynly eken-diýip, tassyklady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kakynlylyk: ser. Tutgaýlylyk.

kakynmak: 1. Geým–gejimiňi kakysdyrmak, silkinmek. *Tozan basan geýimleriňi kakynmak.* 2. Özüň üçin kakmak. *Erik kakynmak.* 3. Urnup ýatmak, çabalanyp ýatmak, urunmak, çabalanmak.

kakyn-silkinli: ser. Kakynly. *Kakynly –silkinliler gutulyp gidýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

kakyn-silkinlilik: ser. Kakynlylyk.

kakysdyrmak: 1. Kakyp çykamak. *Çüý kakysdyrmak.* 2. Silkip, kakyp arassalamak, silkişdirmek. *Egin –eşiklerini kakysdyrды, mazaly ýuwundy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Kakysdyrýas tozan, çaňy, Güýjümiziň ýokdur deňi. (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 3. Silkip, yralap gaçyryşdyrmak. *Erigi kakysdyrmak.*

kakysmak: 1. Kakmaga kömekleşmek. *Ol maňa gazyk kakysdy.* 2. Bir zady silkip kakmaga kömekleşmek, silkişmek. *Men ejeme palas kakysdym.* 3. Silkip, yralap gaçyrmaga kömekleşmek.

kaklamak: 1. Ýukajyk edip dilmek, kakatmak üçin dilmek, kesmek (et barada). *Ol şaralyk et kesişdirip kaklap otyrды (A. Gowşudow, Eserler).* 2. göç.m. Ýok etmek, öldürmek. *Duşmanyň etin kaklan, Göýä pagta dek jyklan, Ýat synlary ýoklan, Göwnüm aýna dek aklan, Barysy agzy birlik (Durdy Gylyç, Goşgular).*

kaklanmak: 1. Kaklap goýulmak, ýukajyk edilip dilinmek, kesilmek. *Soýlan goýnuň eti kaklandy we dürli naharlar taýýarlanmaga başlandy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* 2. gepl.d. Ýok edilmek, öldürilmek.

kaklaşmak: Kaklamaga kömekleşmek, ýukajyk edip dilişmek. *Baggoýnuň etini kaklaşmak*

kaklatmak: Ýukajyk edip dildirmek, kesdirmek. *Et kaklatmak.* 2. göç.m. Ýok etdirmek, öldürtmek.

kaklyşmak: 1. Sähelçe degmek, galtaşyp geçmek, galtaşmak, süýkeşmek. *Awtomobil agaja kaklyşman geçip gitdi. Bir oglana at toýnagy kaklyşyp, ony honda zyňyp goýberdi. Piliň ýüzi gapynyň ýokarki işigine degip, sapy özüne gylytz kaklyşan ýigidi entetdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç.m. Golaýlaşmak, ýakynlaşmak. *Kaklyşsa garbap aljak. ♦ Göze kaklyşmak—* ser. Göz. *Ýaşyl ýapraklaryn arasy bilen göze kaklyşýan ýek-tük ak pamyklar ýylpyldaşardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ol hem meni gözi kaklyşandan tanady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Onuň gözleri derrew Baýrama kaklyşdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Kirpigiň kaklyşmazlyk –hiç ýatmazlyk, uklamazlyk, irkilmezlik. Şol gije enäniň kirpikleri biri-birine kaklyşmady (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » Jurnaly).*

kakma: dokm. Gylyç, darak bilen kakylp dokalýan (käbir mata, palas ýaly önümler hakda). *Gözel Ejäniň halyalary kakma kilime dönüp, göz-görtele kembaha gidip barýan ýaly boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

kakmaç: Ýukajyk dilnen et, iri kesilen et bölegi. *Kakmaç şarasy. Kakmaç bişirmek.*

kakmaçlamak: Kakmaç görnüşinde kesmek, eti ýukajyk dilişdirmek, kakmaç dilmek, bölek-bölek etmek, bölüşdirmek. *Eti kakmaçlap goýmak.*

kakmaçlanmak: Kakmaç-kakmaç edilmek, bölek-bölek edilip kesilmek, böleklenmek. *Täze öldürilen goýnuň eti kakmaçlanyp, uly gazana atyldy.*

kakmaçlatmak: Kakmaç-kakmaç etdirmek, bölek-bölek edip kesdirmek, bölüşdirtmek. *Eti kakmaç-latmak.*

kakmak: 1. Üstünden urup girizmek, üstünden urmak. *Ol darak kakanda, syn edýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Gazyk kakmak.* 2. Urup tarkyldatmak, tarkyldyly ses çykarmak. *Ynha otyryn weli, biri gapyny kakýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. Urup tozanyny aýyrmak, silkmek. *Geýimiň tozanyny kakmak.* 4. Silkip gaçyrmak, yralap ýere düşürmek, urup düşürmek. *Gaşlak soldat külem barmagy bilen papirosyň külüni kakdy* (« Pioner » *Jurnaly*). *Tut kakmak, erik kakmak.* 5. Garbap almak, birdenkä silkip almak. *Elinde saklap durka, kakyk goýberdim.* 6. Degmek, galtaşmak. *Ol elime kakdy.* ♦ **Ganat kakmak** — ser. *Ganat.* gaş kakmak — ser. *Gaş. Bir göreýin galam-gaşyň kakdyr* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Til kakmak — jaň urmak, telefon etmek. *Nurmyrada til kak, ýetişsin durman!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kaktus: bot. Amerikanyň tropik ýurtlarynda ösýän galyň ýapraklary tikenli köpýyllyk ösümlik. *Her küýzede bir hili öý ösümligi gögerýärdi: bägül, kaktus, öý palmasy we başga her hili ösümlikler bardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

kalender: 1. Ýylyň hemme gününü yzygiderli tertipde görkezýän hem-de dürli maglumatlar ýerleşdirilen tablitsa. *Astronomik bilimleri müsürlilere kalender döretmäge mümkinçilik beripdir* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Kalendar hasaby bilen garasaň, güýz paslynyň tüýs jümmüsi di, emma Aşgabatda weli henizler hem tomsuň yssy jöwzasydy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Durmuşyň ýa-da bilimleriniň belli bir pudagyndan maglumat berýän, çap edilen tablitsa. *Astronomik kalendar.* 3. Işiň aýry-aýry görnüşlerini günler we aýlar boýunça bölmeklik. *Sport ýaryşlarynyň kalendar.* *İş kalendar.*

kalibr: Ot açýan ýaraglaryň niliniň diametri. *Ol ürli kalibrdäki sapaňçalardan eline birini aldy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

kalina: bot. Ak gülli ajymtyk gyzyly miwe getirýän gyrymsy agaç. *Ösüpdir kanuna, dub hem berýaza, Bu ýeriň tomusy çalymdaş ýaza* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

kaliý: him. Kümüş reňkli ýumşak metal, himiki element. *Kaliý örän aktiw metaldyr.* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

kalka: 1. Nusga almak üçin ulanylýan çyzgy kazygy. 2. *lingw.* Bir dildäki sözleri ýa-da söz düzümlerini başga bir dile şol durşuna terjime ediş ýoly, usuly.

kalkirlemek: 1. Çyzgynyň we ş.m. üstüne kagyzy goýup nusgasyny almak. 2. *lingw.* Kalka ýoly bilen almak, şol durşuna terjime edip, kalka emele getirmek.

kalkulirllemek: Harydyň satyn alynjak ýa-da satyljak bahasyny çykarmak, kalkulýatsiýa düzmek.

kalkulýator: Kalkulýatsiýa düzýän spetsialist.

kalkulýatsiýa: Harydyň önümçilige düşýän bahasyny, satyljak we satyn alynjak bahasyny çykaryş.

kalligraf: Owadan poçerk bilen düşnükli hat ýazýan adam, hatdat.

kalligrafik: Owadan poçerk bilen düşnükli ýazylan. *Kalligrafik ýazylan hat.*

kalligrafiýa: Haty owadan poçerk bilen düşnükli edip ýazmak çeperçiligi, hatdatlyk ýoly. *Okuwçylaryň ýazuw kalligrafiýalaryny gowulandyrmak barada hiç hili çäre geçirilmändir.* (« *Mugallymlar gazetini* »).

kalorimetr: fiz. Ýylylyk mukdaryny kaloriýa hasaby bilen ölçýän abzal.

kalorimetrik: Kaloriýa ölçýän gurala, kalorimetre degişli bolan. *Kalorimetrik usul bilen jisimleriň temperaturasyny kesgitläp bolar* (« *Fizika Kursy* »).

kalorimetriýa: fiz. Fizikanyň ýylylyk mukdarynyň ölçelişini öwrenýän bölümi.

kaloriýa: fiz. Ýyllyk mukdarynyň ölçege birligi. *Dondaş kömrüniň her 1 kilogramy 7000 kaloriýa berýär* (« SSSR –iň Ykdysady Geografiýasy »). Ýyllyk mukdaryny ölçemek üçin birlik kaloriýa bellendir (« Fizika Kursy »).

kaloriýalylyk: Kaloriýa hasaby bilen ölçenýän ýyllyk mukdary ýa –da energiýa mukdary.

kalp: kön.s. Ýürek, göwün. *Şol duşuşyk Aýsoltanyň kalbynyň näzik ýerinde bir duýgy oýandyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Arassa kalply, sada görnüşli bir garryja aýal ony wokzala çenli ugratdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

kaltsiý: him. Kümüş reňkli ak ýumşak metal, himiki element. *Gips daşy bolsa esasan kükürt we kaltsiý elementlerinden durýar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

kamat [kaamat]: kön.s. Boý, syrat, kat. *Yşk elinden çekdim pyganý-nala, Elip dek kamatym ogşady dala* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).

kamatly [kaamatly]: kön.s. Katdy-kamaty bolan, boýy-syraty gelşikli bolan, syratly-Eý elip kamatly, gözle juwanym, *Meniň bilen bol, başyňa döneyin!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

kambala: zool. Gözleri bir ýan tarapynda ýerleşen deňiz balygy. *Kambaladan edilen konserw.*

kamera: 1. Bir zat saklanýan jaý. *Ýolagçylaryň zatlary saklanýan kamera. Bagajlary kamera tabşyrmak.* 2. Türmelerde tussag saklanýan ýorite tam. *Meniň jogabym häzir hem şol, isleseň, ynha men sapançaňy sypyr-da, kamera iber!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu garaňky kameralañ, Birisinde ýalkap bardy* (Çary Aşyr, *Poemalar*). 3. Maşynyň, guralyň ýa-da gurlan bir desganyň içki ýapyk boş ýeri. *Ýanyş kamerasynda howanyň kislorodynyň hasabyna, forsunka arkaly pürkülýän tozana öwürülen ýangyç (kerosin) ýanýar* (« Fizika Kursy »). 4. Welosipediň, awtomobiliň ýa –da pökginiň içindeki ýel berilýän rezin. *Welosipediň kamerasy ýarylypdyr. Maşyna täze kamera oturtmak.* 5. Fotoapparatyň plastinka ýa-da plýonka goýulýan içki bölümi.

kamfara: Meditsinada we tehnikada ulanylýan ýiti ysly, kristallik jisim. *Buz, ýod., kamfara we beýleki gaty jisimler bugarýarlar* (« Fizika Kursy »). *Kamfara ýagy massaj etmekde-de ulanylýar.*

kampaniýa: Ähmiýetli jemgyýetçilik-syýasy, hojalyk meselelerini, çäreleri amala aşyrmak üçin belli bir wagtlarda geçirilýän iş ýa-da göreş. *Abuna ýazylyşmak kampaniýasyny geçirmek ýakynlaşýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gardaş, ekin kampaniýasy ýetip geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kanagat [kanaagat]: Sabyr, çydam, takat. *Onuň ýoklugyna kanagat edip oturybilmediler* (« Görogly » *Eposy*). *Gözel Annagulynyň ýüregine kanagat berjek bolup: –Annaguly, gyzyň –a gowusyny alýaň-diýdi.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kanagatlanarlyk [kanaagatlanarlyk]: 1. Kanagatlandyryp bilýän, üpjün ederlik, ýeterlik. 2. Orta baha, orta. *Edilen işe kanagatlanarlyk baha berdiler.*

kanagatlanarlyksyz [kanaagatlanarlyksyz]: 1. Kanagatlandyryp bilmeýän ýeterliksiz. *Bu işi ýygnaýda kanagatlanarlyksyz diýip bellediler.* 2. Orta baha eýe bolmadyk, mynasyp bolmadyk, orta baha bolup bilmeýän.

kanagatlandyrmak [kanaagatlandyrmak]: Kanagatlanar ýaly etmek, razy etmek, göwnüni jaý etmek. *Direktor olary kanagatlandyryp gaýtardy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Sowet halky ösýän isleglerini kanagatlandyrmak ugrunda göreşýän zamandaşlarymyzyň obrazlaryny öz ýazyjylarynyň döretmeklerine garaşýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kanagatlanmak [kanaagatlanmak]: Kanagat etmek, razy bolmak, göwnüni jaý bolmak. *Aý, oglum, ine bu sözünden kanagatlandym* (« Görogly » *Eposy*). *Men mugallymyň lektsiýasyndan doly kanagatlandym.*

kanagatly [kanaagatly]: Kanagat edýän, sabyrly, çydamly, takatly. *Kanagatly adam.*

kanagatlylyk [kanaagatlylyk]: Kanagat edijilik, sabyrlylyk, çydamlylyk, takatlylyk. *Her bir zada kanagatlylyk gerek.*

kanagatsyz [kanaagatsyz]: Kanagat edip bilmeýän, sabysyz, çydamsyz, takatsyz. *Kanagatsyz adam. Kanagatsyz bolmaklyk.*

kanagatsyzlyk [kanaagatsyzlyk]: Kanagat etmezlik, sabysyzlyk, çydamsyzlyk, takatsyzlyk. *Kanagatsyzlyk gowy дәl. Kanagatsyzlyk etmek.*

kanal: 1. Emeli ýol bilen gazylan uly aryk, jar. *Kanalyň gazylyan ýerinde göçme ussahana bar(« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalynyň).Kanalda çekilen ýaba Mirap etseler bolarmyň? (Çary Aşyr, Poemalar). 2.anat. Janly organizmlerde içinden her hili maddalar geçip gidýän egrem-bugram turbajyk. Peşew çykýan kanal.*

kanalizatsiýa: Akyp gelýän hapa suwy, nejasatlary akdyryp äkidýän turbalaryň, ýerasty kanallaryň sistemasy. *Şäherjigimizde kanalizatsiýa geçirmek üçin ähli tranşelary taýýar («Sowet Edebiýaty » Jurnalynyň). Daşkendiň şäher suw howdunyň kuwwaty has artdyrylýar, şäher kanalizatsiýasy giňeldilýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

kandidat: 1. Bir wezipä, gulluga saýlanmaga, işe ýa -da bir gurama kabul edilmäge bellenen adam. *Çärçew oblastynda hem kandidatlary saýlap almaklyga girişildi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Ilkinji alymylyk dereje, ylmy dereje. Onuň hakda aýdylmaly ilki zat: Gutlaň ony, alym indi – kandidat (A.Kekilow, Saýlanan Eserler). Filologiýa ylmlarynyň kandidaty.*

kandidatlyk: Kandidatnyň ýagdaýy, derejesi. *Kandidatlyk derejesini alaly bäri 4 ýyl geçdi.*

kandidatura: 1. Kandidat hökmünde bellenen, görkezilen adam. 2. Kandidat edilip bellenmäge bolan hukuk, mümkinçilik. *Näme üçin sese goýmaga meniň kandidaturamy spisoga-da girizmediler (« Sowet Edebiýaty » Jurnalynyň).Ataýewiň kandidaturasy bir agyzdan gollanyldy (« Kolhoz Günleri »).*

kanifol: Käbir tikenli ösümlikleriň şiresinden alynýan gyzylymtyl madda, sakyz. *Gyjagyň kemeňçesine kanifol çalynýar.*

kanikul: Okuw jaýlarynda dynç almak üçin berilýän rugsat. *Okuwçylar gys kanikulyna çykdylar. Kanikulda edilmeli işler hakynda gürrüň etdik (« Mydam Taýýar » Gazeti). Olar öýlerinde kanikulda bolup, uniwersitete gaýdyp barýardylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

kaňkamak: 1. İşsiz aýlanyp ýörmek, biderek gapy-gapy syrýp ýörmek. *It aýagyny iýen ýaly kaňkap ýörsüň (« Sowet Edebiýaty » Jurnalynyň). Ata Kelow diýen biri kaňkap ýören eken (N. Pomma, Egri Eýikmez).2. Ysyrganyp aýlanyp ýörmek. Meger hem möjekdir, olar bu ýerde gijesine köp kaňkayýarlar (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

kaňkaşmak: Bir näçe bolup kaňkap ýörmek, biderek aýlanyşyp ýörmek, gapy-gapy syrýşyp ýörmek.

kaňkatmak: Aýlanyp ýördürmek, gapy-gapy syrдыrmak.*Patsiýentleri biderek kaňkadyp ýörmäni hiç zatça görmeýänler bar (« Tokmak » Jurnalynyň).*

kantata: 1. Köplenç horuň ýerine ýetirmegi üçin ýazylan dabaraly uly saz eseri. *Kontsertde birleşen hor « Partiýa hakynda kantatany » ýerine ýetirdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnalynyň).2. Dabaraly hor aýdymy.*

kantselýariýa: Bir edaranyň iş dolandyryş bölümi. *Bir gün kolhoz başlygy Annagulyny kolhozyň kantselýariýasyna çagyrdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

kantsler: Käbir ýurtlarda ýokary gulluk wezipeli adama berilýän at we şol ady alan adam.

kanun [kaanuun]: 1. Obektiw hakykat hadysalarynyň belli bir tertip –düzgün boýunça biri –birine baglylygy we özara täsiri. *Logika pikirleri dogry guramagyň kanunlary we formalary hakyndaky ylmydyr (S.N.Winogradow, A.F. Kuzmin, Logika).Okaýan wagtlarynda, durmuşyň şeýle agyr kanunlaryny*

huşuna –da getirmeyärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).2. Jemgyýetiň belli bir pudagyyny tertip – düzgüne salmak üçin döwlet tarapyndan çykarylýan hökmany kada, karar. Halkyma deňlik beren gymmatly kanun bizde bar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).Biziň Watanymyzyň esasy kanuny — SSSR Konstitutsiýasy Kremlde kabul edildi (« Pioneer » Jurnaly). 3.gram. Kada, düzgün. Ol Rus dilini grammatika kanunlary bilen bilmändigini üçin, ofitser ony dilmaçlyga kabul etmändi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kanunçy [kaanuunçy]:Hukuk meseleleri boýunça sptsialist, hemme kanunlary bilýän adam, ýurist.

kanunçylyk [kaanuunçylyk]: Kanun bilijilik, kanunçy bolmaklyk.

kanuny [kaanuuny]: ser. Kanunly. *Olaryň käýinçleri kanuny käýynçmi ýa –da ýok? (« Tokmak » Jurnaly). Şol wagtda şeýle ýagdaýlaryň hemmesi Annataganyň göwnüne kanuny ýaly duýulýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kanunlaşdyrmak [kaanuunlaşdyrmak]: Kada–kanuna laýyk etmek, kada–kanuna dogry getirmek, kanuny güýje girizmek. *Toýjan öz bahanasyny kanunlaşdyrmaga näçe çalyssa–da, süňni bir zat syzan ussa oňa ynanmady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kanunly [kaanuunly]: Kanuna esaslanýlýan, kanun boýunça, kanun esasynda bolýan. *Kanunly edilen iş.*

kanunlylyk [kaanuunlylyk]: Kanuna dogry gelijilik, kanuna laýyklyk.

kanunsyz [kaanuunsyz]: Kanuna laýyk bolmadyk, kanuna dogry gelmeýän, kanuny däl, kanuny bozýan. *Men onuň kanunsyz hereketlerine sowukganlylyk bilen seredip bilmeýärim. (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Kanunsyz ýazylan hat.*

kanunsyzlyk [kaanuunsyzlyk]: Kanuna laýyk dällik, kanuna dogry gelmezlik, kanuny dällik, kanundan çykmaklyk. *Öz döwürleriniň kanunsyzlyklaryna garsy göreşipdirler (A. Kekilow, Edebiýat Teoriýasy).*

kanwa: Gözenekleri boýunça keşde çekmek, nagys salmak üçin ulanylýan, krahmallanan nah mata.

kapas: Dem almagy kyn bolan, ys–kokly, dymyk, gabsal. *Kepbäniň kapas howasy onuň burnuna urdy, ýüreginde ýakymсыз duýgy dörettdi (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

kapasa: 1. Guş saklaýan gözenek –gözenek öýjük. *Misli kapasadaky gözi bagly guş, Şeýlejebir etdi näletli geçmiş (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 2. Üstünde kitap ýa –da mata we ş.m. zat goýar ýaly ýörite taýýarlanan kese tagta ýa –da şkaф. 3. *gepl.d. Türme, gazamat, tussaghana. Bu kapasalar ömürlük dälidir (K. İmanow, Watan Üçin). Kapasa düşen dek duşman elinde, Edere alaç yok, görere çäre (A.Kekilow, Saýlanan Eserler).*

kapaslyk: Dem almagy kyn bolan, howasy agyr ýer. *Ol kapaslykdan ejir çeken adam ýaly, öwhülläp dem aldy (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

kapella: sazç. Saz gurallarynda oýnaýan artistlerden we aýdymçylardan ybarat bolan aýdymçylar hory, sonuň ýaly –da gatysyk ansambl.

kapelmeýster: Köpçülik bolup aýdym aýdýanlaryň ýolbaşçysy, dirijýor.

kapyr [kaapyr]: dini.Musulmanlaryň başga dindäkilere berýän ady. Náme biz kapyrlarmy? (« Pioneer » Jurnaly). 2. *göç.m.Ýawuz, rehimsiz, daşýürek.*

kapyrlyk [kaapyrlyk]:1.Başga dine uýmaklyk, başga dine girmeklik 2.*göç.m.Ýowuzlyk, rehimsizlik, daşýüreklik.*

kapyýa [kaapyýa]: edeb.ser.Rifma.*Kapyýasy ritmi düz sygyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Goşgy düzülişiginde iň uly rol oýnaýan zadyň biri hem rifmadyr — kapyýadyr (A. Kekilow, Edebiýat Teoriýasy).*

kapyýalaşmak [kaapyýaalaşmak]: ser. Rifmalaşmak.

kapyýaly [kaapyýaaly]: ser. Rifmaly.

kapyýasyz [kaapyýaasyz]: edeb.ser.Rifmasыз.

kapillýar: 1.fiz. Gaty dar turbajyk. 2. anat.Ownujak gan damarlary. *Örän ownujak arteriýalar juda inçejik kapillýaryň gür toruna dargaýarlar* (A.N.Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).

kapital: 1. ykd.Kapitalistik jemgyýetde: hakynatutma işçileri ekspluatirlemek arkaly kapitaliste goşmaça düşewünt getirýän gymmat. *Bank kapitally. Maliýe kapitally.* 2. Kapitalistler, kapitalizm. *Biz daşary ýurt kapitallynyň döreden traditsiýalaryny paş etmeli* (M.İbrahimow, Ol Gün Geler). 3. göç.m. Mülk, baýlyk, pul. *Esasy kapitallym bolan baş müňi men müddetli goýum görnüşinde togsan ýaşyma çenli goýdum* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kapitalist: Kapital eýesi, hakynatutma işçileriň zähmetiniň hasabyna goşmaça gymmat alýan ekspluatator, kapitalistik jemgyýetiň agalyk edýän synpynyň wekili. *Bizde,SSSR –de kapitalistler we pomeşçikler ýok.*

kapitalistik: Kapitalistlere we kapitalizme degişli bolan, kapitalizm printsiplerine esaslandyrylan. *Köne kapitalistik jemgyýetiň duýgy–düşünjesinden heniz hem kellesinde ornap galan adamlar bar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*Şol döwürde ýaş Sowet respublikasynyň üstüne on dört sany kapitalistik döwlet öz goşunyny sürdi* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kapitalizm: Hakynatutma işçileri ekspluatirlemäge esaslandyrylan burjuaziýa jemgyýetçilik gurluşy, bu gurluşda önümçilik serişdeleriniň hemmesi kapitalistleriň hususy eýeçiliginde bolýar. *Sotsializm bilen kapitalizm arasyndaky ýaryş halkara arenasynda barha giň ýaýbaňlanýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Kapitalizm jemgyýetinde çeper edebiýatyň ösmegine päsgel berilýär.*(A.Kekilow, Edebiýat Teoriýasy).

kapitan: 1. harby. Goşunda, howa flotunda starsiý leýtenantdan soňky ofitserlik çini we şol ady alan harby gullukçy. *Kapitan uzyn boýly, saryýagy, deşli adamdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Bu kapitan rotanyň komandiridir.*2. Yolagçylar parohodynyň ýa –da söwda gämisiniň komandiri. 3. sport. Bedonterbiýe ýa –da belli bir sport komandasynyň ýolbaşçysy. *Bu wagt komandanyň kapitanyň ýüzünde biynjalyklyk peýda boldy* (« Pioneer » Jurnaly).

kapitanlyk: Kapitanyň käre, kapitanyň wezipesi, derejesi. *Özüniň kapitanlyk derejesine çykarylany hem şonda eşitdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol özüniň yhlaslylygy bilen kapitanlyk derejesine ýetýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kapitulirllemek: Uruşmagy bes edip, tabyn bolmak, boýun synmak.

kapitulýant: Kapitulirläp boýun bolýan, gorkaklyk bilen kapitulýatsiýa edýän.

kapitulýatsiýa: harby. Ýeňlip duşmana boýun bolmaklyk, duşmanyň önünde dyza çökmeklik.

kapron: Emeli süýümiň bir görnüşi we şondan dokalýan trikotaj mata. *Balykçylar sanly minutyň içinde iki ýüz metrden–de köp kapron tory mawy deňze taşladylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Kapron jorap.*

karabin: harby. Esasan atly esgerler üçin gysga gundagly tüpeň. *Leýtenant bir karabini alyp, biraz dikelibräge –de duşmana tarap çenedi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*Beýleki ikisi bolsa ellerindäki karabinlerini gezeşip, oglanyň üstüne okduryldylar* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

karam [karaam]: Oýnuň we ş.m. düzgünini bozmaklyk, aldaw. *Aşyry karam bije bilen pälelige iberdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*Karam etmek.*

karamçylyk [karaamçylyk]: Oýnuň we ş.m. düzgünini bozmaklyk, aldamaklyk.

karantin: 1. Ýokanç kesele sezewar bolan adam bilen aragatnasykda bolanlary wagtlaýynça aýry saklaýyş.*Annaguly Dagy heniz karantindedi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Yokanç keselleriň ýaýran ýerinden gelenleri barlaýan punkt.

karar [karaar] Y: 1.Hökümet tarapyndan çykarylýan ýa–da köpçülikleýin kabul edilýän buýruk.*Hökümetiň eden kararyn görüp, Haýyrlý peýdasyn bilen daýhanlar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Maslahatda karar boldy, ýerleşdi,*

- işçi, batrak, orta garyp birleşdi* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). ◇ **Karara gelmek**— belli bir netijä gelmek.
- karar [karaar] YY:** Sabyr, çydam, takat. *Biri-birlerini görmeseler, ýürekleri karar bermezdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bir ýerde durmaga kararym ýetmän, iki ýana zowzuldap ýörün* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).
- kararlaşmak [karaarlaşmak]:** Belli bir netijä, karara gelmek, badalaşmak. *Olar kararlaşyp çykyp gitdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- kararly [karaarly]:** Sabyrly, çydamly, takatly. *Senden karar tapar jahan, Mydam bir kararly daglar* (« *Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi* »). Ol örän kararly adam.
- kararsyz [karaarsyz]:** Sabyrsyz, çydamsyz, takatsyz. *Kararsyz adam. Kararsyz hal-ýagdaý.*
- kararsyzlyk [karaarsyzlyk]:** Sabyrsyzlyk, çydamsyzlyk, takatsyzlyk. *Ol heniz hem kararsyzlygy bilen garaşyp, agşamyň tüm-garaňkysyny ýagşy düşürdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- karbýurator:** İçinden ot alýan dwigatellerde suwuk ýangyç bilen howanyň birikmeginden ýangyç garyndysyny emele getirýän enjam. *Kemçilik hem şondamyka diýýärin-diýip, Annadurdy karbýuratoriň ýapyşdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- karer:** Magdanlaryň we ş.m. ýerden gazylyp çykarylýan ýeri. *Çagyl kareri. Daş kareri.*
- karerist:** Karerizmiň tarapdary, wezipeli gulluga, karera kowalaşýan. *Ol dar düşünjeli bir karerist* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). « *Derňewçi* » atly drama eserinde ýezd şäherinde bolan parahorlary ogrulary, kareristleri, çinownikleri paş edýär (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).
- kareristik:** Karera esaslanan, karera degişli bolan. *Eger ol özüniň kareristik niýeti bilen şu pikire gelen hem bolsa, jähennem, ýokary mekdepde okamagy belki oňa peýda eder* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- karerizm:** Wezipeli gulluga kowalaşmaklyk, karera kowalaşmaklyk.
- kary [kaary]:** kön.s. Kitaby ýat tutan, ýatkeş adam (köplenç kör adam hakda). *Kary bir gün büräp ýykylypdyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- karikatura:** Gülkünç edilip çekilen surat. *Listokda iki sany karikatura çekilipdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Ramanyň içinde, aýnanyň aşagynda duran karikatura gözünü dikdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- karikaturajy:** Gülkünç suratlary çekýän hudojnik.
- karkas:** Ymaratyň, jaýyň demir ýa-da agaçdan bolan esasy skeleti, göwresi. *Demir beton karkasy bolan jaý köp ýyllap abat durar* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).
- karnawal:** Tans, oýun we çykyşlar bilen geçirilýän milli baýram. *Pionerler we mekdep okuwçylary hem karnawallara we sport ýaryşlaryna gatnaşýarlar.* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).
- karniz:** 1. Jaýyň ýokary gyrasyndaky, eňegindäki figuraly çykyt. 2. Gapy ýa-da aýna perdesi asylýan, kakylýan kese agaç.
- kart:** Ýüzi san bellikli we suratly oýnalýan kagyz. *Jahyl mahallarynda ikisi kart oýnapdyrlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *indi agşamlaryna kart oýnap başlapdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- karta:** 1. geogr. Ýeriň üst şekili çekilip görkezilen çyzgy. *Kabinetiň diwarlarynda kartalar diagrammalar bar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Kolhozyň bütin ekerançylyk meýdanynyň hem bagçylygynyň kartasy bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Ekin ekmek üçin taýýarlanyp goýlan ýa-da ekin ekilen giň meýdan. *Kartalaryň gyralaryna ekilen tut agaçlary beýikli-pesli hatar bolup durlar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Biz, bir kartanyň gowaçasy mazaly açylýança, güýmeň – süýmeň bilen wagt geçirýäs* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

kartalaşdyrmak: 1. Bir ýeriň we ş.m. keşbini karta salmak, karta göçürmek. 2. Ýeri kartalara bölmek.

kartbaz [kartbaaz]: Kart oýny bilen düýpli meşgul bolýan adam, humarbaz, kartkeş. *Gurt ýaly bir kartbaz –tüykesmäni çagyrmagy, elbetde, bir geň zatdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

karteç: 1. Aw tüpeňi üçin ulanylýan iri seçme. 2. *harby.* Köpçülikleýin gymmak maksady bilen ýakyn aralyga atylýan artilleriýa snaryady.

karthana [karthaana]: Kart oýnalýan jaý. *Haraba bolup galan degirmen şowundamy ýa-da öýüni karthana öwren adamlaryň biriniň öýündemi, Gurt hem şol oýnuň halkasynda peýda bolýar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

kartina: Kinofilm, kino. *Olaryň döwrümiziň talabyna laýyk çeper kartinalar döretjekdiklerine Türkmen halky ynanýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Bir uly telpekli oba adamsy bir näçe sapar bize kartinada duşdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

kartkeş: ser. Kartbaz. *Kartkeşiňki özüňe belli, şu gün ol ýüz manat pul utan hem bolsa, soňkusy gün onuň jübüsünde gara köpük tapdyranok (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

kartoçka: 1. Dörtgyraň kagyz ýa-da karton. *Kartoçka göçürilen ýazgylar.* 2. Belli bir zat almak üçin ýüzi ýazgylý kagyz. 3. Kiçijik fotosurat.

kartograf: Karta düzýän spetsialistik. *Kartograflar karta düzmek işine girişdiler.*

kartografiýa: Geografiýa kartalaryny düzmek hakyndaky ylym.

kartogramma: Kartanyň ýüzünde statistik maglumatlar görkezilen çyzgy.

karton: Preslenen örän gaty galyň kagyz. *Ol otagda köp eglenmän, eline bir karton kagyzyny aldy (« Mydam Taýýar » Gazeti). Ol agaçdan kagzyň ýuka sortuny, gabygyndan bolsa karton taýýarlamak bolar (« Ýaş Kommunist » Gazeti).*

kartoşka: *gepl.d.* Köki miweli gök ekin we onuň krahmala baý, nahara atylýan hasyly, ýeralma. *Geljek ýaz irki kartoşka ekmek üçin bellän ýerim göwnüne ýaramadymy? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Kartoşka ekini. Kartoşka uny.*

kartoteka: Bir maksat üçin ýygynlanan ýazgylý kartoşkalaryň jemi. *Sözlük kartotekasy. Kitaphana kartotekasy.*

kartotekaçy: Kartoteka üstünde işleýän işgär kartoteka düzýän işgär. *Kartotekaçy bolup kitaphanada işleýärin.*

karusel: Münüp aýlanmak üçin ýörite ýasalan oturgyçly, her hili oýnawaçly pyrlanyp duran gurluş. *Biziň öz çagalar şäherjigimiz bar. Onda karusel, sallançak we hiňňildik bar (« Mydam Taýýar » Gazeti). Çagalar karusel münüp aýlandylar.*

karz: Gaýtaryp bermek şerti bilen wagtaýyn alynýan ýa berilýän, şeýle hem alnan pul, zat. *Maňa köp pul gerek däl, iki ýüz manat karz berseň bolýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Sen hökümete geljek ýylky bergiňi beripsiň, eger gysdansaň, ondan karz hem alyp bilersiň (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

karzdar [karzdaar]: Gaýtaryp berti şerti bilen wagtlaýyn pul ýa-da zat alan adam, bergidar. *Karzdar bolmak.*

kasam: Dabaraly suratda berilýän söz, wepaly bolmak üçin berilýän wada, ant. *Gyzyl Goşun kasam etdi ýeňmäge, Ýeňiş gazanmaga biz içdik anty (Çary Aşyr, Poemalar). Ýoldaş lenin, saňa kasam edýäris (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » Jurnaly). Artyk, maňa kasam etdirmejek bolsaň, meniň sözüme ynan (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

kasamly: Kasam edilen, antly, wadaly.

kasamlyk: Ant edilenlik, antlylyk, wadalylyk.

kaska: Kellä geýilýän demir papak. *Ynha biri gelyär edil üstünden, Başynmda kaska bar, ýarag elinde (Çary Aşyr, Poemalar). Ençe faşist arkanlygna*

serrelip, Kaskasy gaýdyrlyp, gapdalna gaçdy (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

kassa: 1. Pul saklanýan sandyk, şkaŭ, guty. 2. Edaranyň pul goýberilýän ýa-da tabşyrylýan bölümi. *Puluň kassada ozal hem gyt däl.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Amanat kassa.* 3. *tipogr.* Tipografiýa şriftleri saklanýan çekerli ýaşçik. 4. Bilet satylýan ýer, jaý. *Kinomehanik özüniň apparatyny sazlamak bilen başagaýdy, kassada bilet satylýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kasseta: Fotografiýa plastinkalarynyň, plýonkalarynyň ýşyk geçirmeýän daşky gutusy. *Plýonka salnan kasseta.*

kassir: Kassada işleýän adam, kassaçy. *Onuň elinde kassiriň ýitiren sumkasy bardy* (« *Mugallymlar Gazeti* »).

kast: Betpällik bilen edilýän hereket, öňünden oýlanylan bet niýet, hyýanat. *Bolup seniň kastyňda Bakna halklar birleşýär* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Jana kast etmek— ser. Jan. *Onuň dükanyna ot berdiler we janyňa kast etmegiň hyýalyňa düşdüler* (G.Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

kaşan: Nepis, owadan, gelsikli. *Ol şkaŭ bilen baýdaş bolup, onuň simlerini zarňyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kaşçak: Kişi hakyny iýýän, kezzap, mekir, hilegär. *Bir zalym süýthoryň bakdym goýnuny, Gör, oglum, sen ol kaşçagyň oýnuny* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Näme bizleri aç kaşçagyň ogly kasaplaýarmyň?* (« *Görogly* » *Eposy*).

kaşyk: *dial. ser.* Çemçe.

kat: *kön. s. ser.* Kamat. *Çep ýaňaga bezeg berýärdi haly, inçe, sagdyn katdy guýulan ýaly* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

katalog: Bir meňzeş zatlaryň belli bir tertibe salnan ýazgysy. *Kitaphana katalogy boýunça her bir eseri çalt tapmak bolýar* (*SSSR Taryhy*).

katdy – kamat [katdy – kaamat]: *kön. s.* Boý-syrat, daş sypat. *Jygaly Beg agtygynyň katdy-kamatyna guwanyp, şat bolup joşup, baş keleme söz aýdýar* (« *Görogly* » *Eposy*). *Baharyň katdy-kamatyny, syratyny görüp, öýlenjek ýigidiň ýüregi giden bolara çemeli* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

kategoriýa: Durmuşdaky has umumy hadysalary we olaryň umumy belliklerini bildirýän ylmy düşünje. ♦ **Habarlyk kategoriýasy** — ser. Habarlyk.

kater: Kürek bilen sürülýän ýa-da motorly kiçiräk gämi.: Kürek bilen sürülýän ýa-da motorly kiçiräk gämi. *Eýläk-beýläk zymdyrylyp barýan kiçijik katerler, kulaslar, hatda ýelkenli gämiler we taýmyllar görünýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kater derýalarda we deňizde sürülýär.*

katet: *mat.* Göni burçly üçburçlukda göni burçy hasyl edýän iki tarapyň biri.

katod: *fiz.* Otritsatel zarýanlandyrylan elektrod.

katok: Üstünde typysyp ýaryşmak üçin buz doňdurylan meýdança. *Ýakynda hawuz ýa-da derýa bolmadyk ýerlerde adamlar katogy düz meýdançada guraýarlar* (M.N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

katolik: Katoliki dine uýan adam.

katoliki: Katolitsizme esaslanýan, katolitsizme degişli, has bolan. *Ol ilki katolikli litseýde okaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

katoliklik: ser. Katolitsizm.

katolitsizm: Rim papasy tarapyndan baştutanlyk edilýän, Günbatar haçparazlarynyň dini ynamy, mezhebi. *Katolitsizmiň ýaýramagy pomeşçikleriň bir bölegi tarapyndan hem güýçli garşylyk görkezilmegine sezewar bolupdyr* (*SSSR Taryhy*).

katorga: Tutulyp iş kesilen adamlaryň mejbury suratda ýowuz işledilýän ýeri. *Patyşa wagtynda Sahalin sürgün we katorga adasydy* (« *SSSR –iň Ykdysady Geografiýasy* »).

katra: Ownuk damja. *Asmandan bir katra hem dammady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

katýuša: *harby. Gepl. d. Ýörite sistema boýunça ýasalan nilsiz minomet. Katýuša jahany zenzele etdi* (Çary Aşyr, *Poemalar*).*Katýuşalar ýer sarsdyryp ugranda, Geňirgenip haýran galan dostum sen* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

kauçuk: Süýt ýaly şiresinden rezin taýýarlanýan tropik ösümligi. *Himiýa senagatly Garabogazköliň bar, Kauçuk ekip, ösdürip, önüm berýän iliniň bar* (D. Agamämmedow, *Gogşular we Pesalar*). *Kauçukdan her hili rezin önümleri taýýarlanýar.*

kawaler Y: Gyz – gelniň erkek ýoldaşy, ýigit.

kawaler YY: Orden bilen sylaglanan adam. *Altyn Ýyldyzly kawaler.*

kawalerist: *harby. Kawaleriýada gulluk edýän harby gullukçy, atly goşun esregi. Edenli kawalerist Smuşkin serhetçilere gylyç salmak türgenleşigini öwredýärdi* (« Pioner » *Jurnaly*).

kawaleriýa: *harby. Atly goşun atly esgerler. Be, men hem soňra Jebeliň ýakynlygynynda kawaleriýa polkunda bolsam nätjek* (G.Muhtarow, *Pesalar*).

kaýyl [kaaýyl]: Razy, makul. *Ol sögüle-de, urulsa-da kaýyl bolup otyrды* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kaýyllyk [kaaýyllyk]: Bildirilýän makullyk, razyllyk. *Ol oňa kaýyllyk bilen gulak salýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kaýuta: Gämilerdäki kiçik aýratyn jaý. *Arassa kaýutanyň içi mazaly ýagtyldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kaza [kazaa]: Kaza dolmak, kön.s.— ajalyň ýetmek, ölmek. *Heniz aýalynyň çaga ýüzi düşmänkä, Adybeg soltanyň hem kazasy dolup, dünýäden ötdi* (« Görogly » *Eposy*). *Onuň kazasy dolandy* (B.Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

kazak: *tar.1. 15 – 17 asyrlarda Rus döwletinde: döwletiň gyraň çetlerine* (Dona, Zaparöýä) *gaçyp giden krepstnoý daýhanlardan, hyzmatçylardan we şäher garyplaryndan bolan erkin adam. 2. 18 asyrdä: Russiýanyň gyraň çetlerindäki harby-ekerançylyk obşçinanyň çleni.*

kazarma: 1. Harby bölümleri ýerleşdirmek üçin ýörite jaý. *Gyzyl kazarmada döwranlar süren, Gyzyl esgerlere ýalkymly salam !* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Rewolýutsiýadan öňki Russiýada işçileriň ýaşaýan umumy jaýy ýa-da ýatakhana.

kazy [kaazy]: *dini. Köne wagtlarda: musulmanlaryň sudýasy, dini wekil. Birni ikä aldyk, kaza ýazdyryp* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *Ýör, kaza gideli—diýip, ony kazynyň ýanyna alyp barypdyrlar* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »).

kazylyk [kaazylyk]: kön.s. Kazynyň wezipesi. *Men her näçe okasam hem kazylyga ýetişmejegimi bilýän* —diýip, *Çüýşegöz degişme bilen jogap berdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

kä: 1. Gezekleşigi görkezýän baglaýyş kömekçi. *Howanyň ýüzi ertire çenli kä çytylyp, kä açylyp durdy. Kä gaty, kä ýuwaşrak çykýan hömürdiniň arasy üzmän eşidilýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýaz aýlarynda kä ýagyn ýagýar, kä gün çykýar. 2. Asyl sözüň öňünden gelip goşulýan goşulma. Käýarym ýagyş ýagýar. Käbir adamlar küşt aýny bilen gaty höweslenýär.*

käbe: Mekgedäki ybadathana. *Öňki zamanyň işan-mollalary Käbä gidenlerinde-de, eşekli giderdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *« Käbä gidip gelseň-de, öňküje gözün-le » diýen ýaly, ol tussagdan öňküje hüý-häsiýeti bilen gaýdyp geldi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

käbir: 1. Hemmesi däl, kim-de bolsa, haýsy-da bolsa biri, aýry-aýry. *Synap görmek üçin eseriň käbir yerinden okap berdim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Käbir yerlerde gowaçalar basdyrylyp suwarylýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Käýarym, käwagt.

käbiri [käbiiri]: Haýsy-da bolsa arasyndan biri, bir näçeleri, käsi. *Arzuw ýaşlykda döreyär: käbiri Ýyotçik bolmagy kalbyna salýar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

- käbäm:** Gowy görýän ýakyn adamyňa ýüz tutulanda « janym, jigerim » diýen manyda ulanylýan söz. *Käbäm enem. Bar, käbäm, bir bedre suw alyp gel!*
- käwagt:** Wagtal-wagtal, käbir ýagdaýda, kämahal, käýarym, kähalat. *Käwagt gara bulutlaryň arasyndan ýaldyrap çykýan Gün diňe Aýaz babanyň çüýşe gözlerini ýaldyradýardy. Käwagtlarda bolsa onuň göwni derýa ýaly daşardy, agyr işleri bir demde ederdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kädi:** bot. Gowun pazylyna görä ulurak pazylyly bakja ekini we onuň her ili göwürümdäki hasyly. *Kädiniň pazyly gawunyň pazyly ýaly ýere ýazylyp ýatyr (« Pioneer » Jurnaly). Han kädi, palaw kädi, daş kädi iýilýär, suw kädi, nas kädi süýt kädi bolsa gap etmek üçin ulanylýar. Hemedan daş bolsa, kädi ýakyn (nakyl).*
- käýelmek:** Birinden käýinç eşitmek.
- käýemek:** Nädogry edilen iş üçin ýazgarmak, ýazykly adama öwüt-nesihat etmek. *Ýok, Muhammet, men-ä käýemek üçin seni çagyrmadym (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Bu babatda oňa düşündiripdirler, käýäpdirler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- käýerde:** Hemme ýerde däl, belli-belli ýerde, aýry-aýry ýerde, käbir ýerde. *Öňi bilen awtoryň eserleriniň diliniň käýerde o diýen göwnejaý dældigini bellemelidiris. Käýerde bir ýyldyz öçügsi, gamgyn görnüşde ýyldyraýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- käýindirmek:** Zeýrendirmek, käýitmek.
- käýinjeň:** Käýinip ýören, igenjeň. *Käýinjeň adam, Käýinjeň gylyk-häsiýet.*
- käýinjeňlik:** Käýinjeň bolmaklyk, käýinip ýörüjilik, igenjeňlik. *Käýinjeňlige endik etmek.*
- käýinjiremek:** Igençli käýinmek, öz nägiledigiňi bildirip, igenip käýinmek. *Telefon gepleşyginden soň, Pökgen öz-özüne käýinjiredi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol käýinjiremäge başlady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- käýinmek:** Birini ýa-da öz özüni ýazykly edip, käýäp durmak, kime-de nämä-de bolsa gaty käýinjiremek, biriniň eden işsine ýa-da bolan waka öz nägiledigiňi käýinç bilen bildirmek. *Oňa her haýsy bir zat diýip käýindiler (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Hüňürdäp käýiner, azary ýeter, Tabakdaş bolaýsaň, işdäňi tutar (Ata Köpek Mergen, Ýürek Depderi).*
- käýinç:** 1. Nädogry ýa-da ýaramaz edilen iş üçin berilýän jeza, temmi, ýazgarma. *Ol özüniň ýaramaz gylygy üçin komsomol käýinjini aldy (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Men saňa öz ýanymdan şu günki üçlügiň üçin käýinç berýärim (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Bir zatdan närazy bolup edilýän zeýrenç.
- käýitmek:** 1. Temmi, jeza berdirmek, çäre gördürmek. 2. Käýindirmek, zeýrendirmek. *Ogly atasyny köp käýitdi.*
- käýişmek:** Biri-biriňe gaty-gaýrym söz aýdyşmak, sögüşmek. *Ara düşmedik bolsa, gaýyn-giýewiň käýişäýmesi hem daş däl (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Öz aralarynda jedelleşdiler, käýişdiler, onsoň bary puja çykdy (« Pioneer » Jurnaly).*
- käkelewük:** Köp käkeleýän, käkeläp ýören. *Bike ejäniň käkelewük towugy bar.*
- käkeletmek:** 1. « Kä-kä » edip, gygyryp ses etmek (towuk hakda). *Gygyrşyp, käkeläp, ganat kakýarlar, Horozlar, towuklar ony görende (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. göç. m. Sabyrdan gaçmak, aýagyn bişen ýaly bolmak, nämä etjegiňi bilmän elewräp ýörmek. *Nämä ertinden bäri käkeläp ýörsüň, eýgilikmi?!*
- käkeleşmek:** Bir näçe bolup käkelemek, bilelikde « kä-kä » edip gygyryşmak (towuk hakda).
- käkil:** Maňlaý saçy, saç. *Beyikdir jaýlary asmana garap, içinde oglan-gyz käkilin darap (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Halka-halka käkilleri zerewşan, Bahar ýeli degişip bolmuş perişan (« Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi »).*
- käkilik:** zool. Towuklar otrýadyndan bolan meýdan guşy, gylguýruga meňzeş owadan aw guşy. *Ertir käkilige gideris! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Dor alaşa käkilik ýaly ýorgalap barýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

- kä-kä:** ser. Käte-käte. *Ýoluň kä-kä derýadan daşlaşyp gidýändigini kenar golaýyndaky gamyşlyklara garap, çen tutmak bolýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- käl:** Tebigi oý ýer, uly bolmadyk uzyn çay, jar. *Tozanladyp käliň için, Gaçypdy ol iki atly* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Käliň gyrasyna aýagyňyzy basmaga milt hem edäýmäň!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kämahal:** ser. Käwagt. *Kämahal gün görnüp, ýene çalymtyl bulutlaryň aňyrsynda gizlenýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kämahallar agsamlaryna kakasy hatda şokolad hem getirip berýärdi* (« Pioneer » *Jurnaly*).
- kämil [kämiil]:** 1. Ýetişen, bişişen, gowy. *Elbet-de, bu hekaýalara heniz juda kämil eser diýmek bolmaz* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Doly, gutarnykly, berk. *Kämil suratda abzallaşdyrylan berkitmedi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).
- kämilleşdirmek [kämiilleşdirmek]:** Kämillik derejesine ýetirmek, kämilleşen derejä eltmek, türgenleşdirmek. *Şahyr öz ussatlygyny hemişe kämilleşdirýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Apparaty kämilleşdirmek*.
- kämilleşmek [kamiilleşmek]:** Kämil bolmak, kämillik derejesine ýetmek, ýetişmek, berkleşmek. *Ökde ýazyjylaryň maslahatlary gündelik kömegi netijesinde bu ýaş smena kämilleşen edebiýatçylar bolup ýetişer. Meniň işdep dostum kompozitor hökmünde-de, dirijýor hökmünde-de kämilleşipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kämillik [kämiillik]:** Kämil bolup ýetişenlik, berkleşenlik. *Saňa ozalkydan söýgim indi kän, kämilligin sende aýdyň belgisi* (R. Seýidow, *Eserler*). *Eýsem kämilligiň we ussatlygyň jogapkärli barlagydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **Kämillik ýaşyna ýetmek** — on sekiz ýaşa ýetmek, fiziki we ruhy taýdan ýetişmek we grajdanlyk hukuga eýe bolmak. *Kämillik ýaşyna ýetmedik on ýedi ýaşly okuwçy gyz*.
- kän Y:** 1. ser. Köp. *Başga ekin ekmän, pagta kän ekdik, Pagta kän almaga küýmüzi dikdik* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýolbaşça kän salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir näçe, ençeme. *Bir ýylyň içinde kän işler gördi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Kän ýyllar elden-ele geçip, okalan bolara çemeli* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- kän YY:** kön. s. Tebigi ýerasty baýlygy bolan ýer, gymmat baha daşlar, metallar bolan ýer. *Gul zähmeti magdan känlerindegiňden ulanylýardy* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).
- känelmek:** ser. Köpelmek. *Ol indi känelip ýetipdir ýüze, Göýä uly şäher oňa birleşen* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- käneltmek:** Artyk etmek, mukdaryny köpeltmek, bol etmek, artdyrmak, köpeltmek. *Zady käneltmek. Gürrüňi känetmek*.
- känlik:** Köplük, bolluk, artyklyk. *Biz känlikdik*.
- kär Y:** 1. Adamyň hünär edinen işi, ele alnan, ökdelenen hünär, senet, kesp. *Baş barmagy ýaly öwrendi Gully, Çopanlyk bärinde galmady kemi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kär sazandalykdyr, han aga!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. İş, gulluk. *Men özümiň nä kär bilen meşgul bolup ýörenimi myhman ýerime aýtmadym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Kär etmek** — täsir etmek. *Yok, ýoldaş leytenant, maňa sowuk kär edip bilmez!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Pagsalaryň ini boýundan uly, Top oky kär etmez bu diwarlara* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kär YY:** İsimlere goşulanda, kesp-kär bilen baglanyşykly düşüňjani, belli bir zat bilen meşgullanmagy aňladýan söz ýasaýjy goşulma. *Ol jogapkär işe bellendi. Günäkärlere sud edildi*.
- kärderi:** İnerden gaýan, arwanadan bolan inen mal.
- kärdeş:** Bir kär, bir kesp bilen meşgul bolýanlar. *Söýgüli kärdeşşim, dostumyň biri, Onuň bilen bile surata düşdüm* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Kitap bilen iş*

salysýandyryndýdiňmi, ýagşy ýigit?! Ondan ikimiz kärdeş ekenik dä?! (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

kärende: Kireýine alnan ekin ýeri. *Pomeşçikler üçin öz ýerlerini daýhanlara kärendesine bermek, hut öz medeni hojalygyny ýöretmekden bähbitliräkdí (SSSR Taryhy). Onuň ene-atasy ýeri pul berip, kärendesine alýardylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

kärendeçi: Ýeri, ekini kärendesine alan adam. *Hemme kärendeçini bir aýakdan sürmek bolmaz ahyry! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Kärendeçiler işe girişdiler.*

käriz: Ýerasty suwlary ekerançylykda peýdalanmak üçin gazylýan guýularyň sistemasy. *Ol iň suwly käriz hasaplanýan käriziň suwundan hem bir näçe esse artykdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Oglanlaryň ýanyndaky käriz, elbetde, has amatly bolsa-da, kolhozçy oňa açyk pyşgyrmaýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

kärizgen: Käriz gazýan işçi, ussa. *Orazyň atasy kärizgen bolup işleýärdi.*

kärsiz: 1. Kesbi, hünäri bolmadyk, senetsiz, hünärsiz. *Kärsiz adam.* 2. Hiç ýerde işlemeýän, işsiz, bikär. *Kärsiz gezmek.*

kärsizlik: 1. Kesbi, hünäri ýokluk, kespsizlik, senetsizlik, hünärsizlik. 2. Hiç ýerde işlemezlik, işsizlik, bikärlilik. *Kärsizlik adamyny irizýär.*

kärhana [kärhaana]: Önümçilik işi bilen meşgul bolýan edara. *Dürli görnüşdäki senagat kärhanalary ýüzläp sanalýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

käse: 1. Esasen çay içilýän agzy ýaýbaň syrçaly gap. *Ol elindäki käsesini ýerde goýdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). İlkinji käsäni çäýnege gaýtardym-da, siz kim bolarsynyz?! — diýip soradym. (« Tokmak » Jurnalý).* 2.

Gawunyň ýa-da garpyzyň käselemek, kerç-kerç etmek üçin kesilen bir bölegi. Gawun käseleri buldurap täsin, ysy oturanlan burnuna urýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). Ertir bilen bir käse gawun iýdi.

käselemek: Gawuny ýa-da garpyzy kerç-kerç, käse-käse edip bölmek. *Onuň yzyndan gawun ýaryp käseleýärler (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

käselenmek: Käse-käse edilip bölünmek, käse-käse edilip dilinmek (gawun, garpyz, hakda). *Gawynlaryň hemmesi käselendi-de, myhmanlara äberildi.*

käseletmek: Käse-käse etdirip böldürmek, käseläp gawun kesdirmek. *Gawun käseletmek.*

käseleşmek: Käse-käse edip bölüşmek, käselemäge kömekleşmek. *Kak dilýänlere gawun käseleşmek.*

käsi: ser. Käbiri. *Ýürekde ýüz pikir, ýüzi ýüz dürli käsi göni, käsi бүдүр-жүдүрli. Kim gazet okaýar, kimler irkilýär, käsi gürrüň edýär, degişýär, gülýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

käte: Käwagt, wagtal-wagtal, käte-käte, kämahal, käýarym. *Jeren hem gabak astynda Atamyrada käte bir seredýärdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Çuňňur oýda, kä galdyrman başyny, käte garanjaklap bakýar daşyny (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

käte-käte: ser. Käte. *Zenanyň alaja şlýapajagy käte-käte gözüme kakyşyp durýardy (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyň Gahrymany). Käte-käte ýoldan çykyp, maşyny gabatlap sürmeli bolýan wagtymyz hem bolýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

kätip [kätiip]: kön. s. ser. Sekretar. 1830-njy ýylyň aprelinde departamente kätip bolup işe durdy. *Düýn giç agşam wolostnoý kätip geçip barýan eken (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).*

kätiplik [kätiplik]: kön. s. ser. Sekretarlyk. *Ol kätiplik wezipesini ýerine ýetirýär.*

kätmen: Ýer bejermek, kätmenlemek üçin ulanylýan oba hojalyk guraly. *Meret kätmenini egnine atdy-da, gapdalyndaky suwly ýaba dogrulady. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Başyndan aşyryp urýar kätmeni, zähmet ýaýlasynda bekän*

- bedeni* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ◇ **Kätmen urmak**—kätmen bilen ýer agdarmak, kätmen bilen ýer ýumşatmak.
- kätmenlemek**: Ýeni kätmen bilen bejermek, kätmen bilen ýer işlemek, kätmen urmak. *Kätmenledik, ýekeledik, Kesip zyňdyk haşal otun* (A. Agamämmedow, *Goşgular we Pesalar*). *Hatar aralaryny bir näçe gezek kätmenläpdi.*
- kätmenlenmek**: Kätmen bilen bejerilmek, işlenmek. *Hatar aralary kätmenlenip gutaryldy.*
- kätmenletmek**: Ýeri kätmen bilen bejertmek, kätmen urdurmak. *Gowaça ekilen ýeri kätmenletmek.*
- kätmenleşmek**: Kätmen bilen bejermäge, işlemäge kömekleşmek, kätmen uruşmak.
- kähalat [kähaalat]**: ser. Käwagt. *Biziň käbir şahyrlarymyz kähalatda öz saýlap alan temalarynyň käsini ýeterlikli öwrenmeýärler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kähuda [kähuuda]**: ser. Kethuda. *Şol toýa ähli obalaryň aksakgal kähudalaryny çagyryp, olara emiriň adyndan halat-serpaý berdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Arçyn diýdi, kähuda diýdi, pukaralara gün ýok* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- kähudalyk [kähudalyk]**: ser. Kethudalyk.
- käşgä**: Hernä. *Käşga sen çörek bişirip bilýän bolsan?! (G. Gurbansähedow, Saýlanan Eserler). Käşgä onuň familiýasy bir aýdyň bolsady! (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*
- käşir**: bot. Köki miweli bakja ekini we şol ekiniň kösük ýaly süýri, iýilýän hasyly. *Bu ýerde tüwi, ýag, et, käşir näçe diýseň bar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Atyzlaryň içini kelem, käşir ýaly gök önümler bezeýärler* («Pioner» *Jurnaly*).
- käýarym [käýaarym]**: ser. Käwagt. *Ol käýarym erkegini otlamaga goýberýärdi. Käýarym seni-de çagyryrdym men* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kebab [kebaap]**: Otda bişirilen kakmaç et, çişlik. *Ol ýolagçylara ilki çay, soňra bolsa owlak etinden kebab edip berdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kebelek**: zool. Mör-möjekler toparyna girýän goşa ganatly dürli reňkdäki kiçijik jandar. *Bahar-da gök berýär ýatan bolşuga, Kebelekler uçup, guşlar saýraýar.* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Hoştap gyzgynly howanyň ýüzünde kebelekler, möjejikler güzzüldi turuzýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ot kebeleği.* ◇ **Daşynda kebelek bolmak** — yhlas bilen birine hyzmat etmek, gulluk etmek, daşynda pyrlanmak. *Ýýjegini, geýjegini taýýar edip, enem ikimiz daşynda kebelek bolmaly hem bolsa boljak* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- kebelemek**: 1. Gaýmalamak, pelpellemek, uçganaklamak. *Bir gezek, gysyň aýazly säher çagynda, gar kebelekläp ýagyp durka, men suw getireýin diýip guýa tarap ugradym* (« *Ýaş Kommunist* » *Gazeti*). *Ertir turanymyzda, gar kebelekläp ýagýardy.* 2. Daşynda aýlanmak, yhlas bilen birine hyzmat etmek, gulluk etmek, pyrlanmak. *Sestra syrkawyň daşynda kebelekläp ýördi.* 3. Gözüň oňi uçganaklamak, ümezlemek. *Ýerimden turanymda, gözümiň oňi kebelekläp başlady.*
- keber**: bot. Ýaşy deresoganyň ýapragyna meňzeş, nahar bilen iýilýän ot.
- kebşirmek [kebşirmek]**: Metaly we ş.m. biri-birine tutdurmak, seplemek. *Men elektrik bilen kebşirlemegi oňararmykam—diýip ikerjiňledi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).
- kebşirlenmek [kebşirlenmek]**: Biri-birine tutdurylmak, seplenmek.
- kebşirleşmek [kebşirleşmek]**: Kebşirmäge kömekleşmek, sepleşmek.
- kebşirletmek [kebşirletmek]**: Metaly we ş.m. biri-birine tutdurtmak, sepletmek. *Turbanyň döwlen ýerini kebşirletmek.*
- kebşirleýji [kebşirleýji]**: Elektrik güýji bilen metaly biri-birine sepleýän işçi, sepleýji. *Bize slesarlar hem, tokarlar hem, elektrik bilen kebşirleýjiler hem, metal*

eredijiler hem gerek (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).Ol zawodda kebşirleýji olup işleýär.

kebşirli [kebşirli]: 1. Sepli-seplen. 2. göç.m. Ýerbe-ýer, öz ýerinde, yerli-ýerinde (saz hakda). *Bä, her ýerde kebşirli söze çeper adamlar bar –ow! — diýip, kellesini yralap tassyklady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kebze: 1. anat. Arkanyň ýokary tarapynda ýerleşýän ýasy, kepjä meňzeş süňk, pilçe. *Onuň kebzesi edil ýumak goýlan ýaly tüňňerip dur* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).Kebze agyrmak. Kebze batmak. 2. gepl. d. Arka. *İki aýak haýwan geldi, gum peşäp, Biz urýas, ol gaçýar, kebzesin gaşap* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

kejebe: 1. Gelin alnanda, gelin düýä mündürüp alyp gaýtmak üçin, ýörite agaçdan ýasalýan üsti dört tarapa ýapgyt enjam. *Gaty kän günler ýöräp, bir çölüstanlyga ýetenlerinde, gözüne bir kejebe görüldi* («Görogly» Eposy).2. Hala salynýan nagşyň bir görnüşi. *Öňler « kejebe » gölüni hala salardy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). ♦ **Kejebän garyşmak** — bir zada gaharyň gelmek, ganyň gyzmak; bulaşmak, çaşmak. *Ylaýta–da Aýtagyň öz dilini oýnatmagy onuň kejebesini garyşdyrdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kejeleşmek: Kejine gaýtmak, biriniň tersine gitmek, sene – mene edişip durmak, jedelleşmek. *Öz ogly ýaly adam bilen kejeleşmegi özüne uslyp bilmedi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).*Onuň bilen kejeleşip oturmagy uslyp bilmedi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kejeňek: Hiç kimiň aýdan –diýenine gulak asmaýan, öz diýenini edýän, kesir. *Her şeýle kejeňegi hem yryp bolarmy* (« Türkmen Pesalary »). *Adam diýeniň beýle garagol, kejeňek bolmaz* (« Görogly » Eposy).

kejeňeklik: Öz diýeniňi edijilik, öz diýenlilik, keçlik, kesirlik. *Şeýle kejeňekligini edip, berkine tutup otursa, näme diýip, näme aýdarsyň, janlarym* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kejeşmek: ser.Kejeleşmek.

keji: Arassa ýüpek çekilenden soň galan ýüpek galyndysy, ýüpegiň ýaramaz hili.

keç: 1. Öz diýenini edýän, kesir keçjal. *Keç gylykly oglan. Keç adam.* 2. Ugruna däl, ters nädogry. *Kejine gaýdaýsaň, almatyň nagt* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *İndi dagry dört ýyl bäri Meniň işim çekýär keje* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

keçjal [keçjaal]: ser. Keç 1. Beýleki çagalar bilen bir hatarda keçjal Rejep – de münýär (H. Ysmaýylow, Powestler). *Özüniň keçjal häsiýetine görä hiç boýun alman, özüni aýypsyz hem müýnsüz görkezmäge çalyşdy – da, haýýarlyga tutundy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

keçjallyk [keçjaallyk]: ser. Keçlik. *Ýöne keçjallyk edip aýdyp otyr – da !* (« Kolhoz Günlari »). *Meniň ýatasym gelenok – diýip Aýdogdy keçjallyk bilen jogap berdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

keçje: 1. Baş çykaryp bilmeýän, tiz aňşyрмаýan, düşünmeýän, kütek. *Aý, sen – ä bir keçje ekeniň! Aşyr keçje adamdyr.* 2. ser. Keç 2. *Su sapar beri şulardan zameçanny almaýyn diýip öňürtdim hasap etseň, seniňki ýene keçje* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

keçjellik: 1. Başçykaryp bilmezlik, tiz aňşyrmazlyk, düşünmezlik. *Keçjellik etmek.* 2. ser. Keçlik. *Çyn ýürekten, dostlarça gürrüň edilse, Sopa – da keçjeligine tutup oturasy yok – la!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

keçe: Goýun ýününden basylyp edilyän düşek. *Yasa batmaň, gara keçe düşenip, Ýagta çykyň, nadanlykdan boşanyp* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Oglanlar kaçaniň üstüne geçip oturdylar* (« Pioneer » Jurnaly). Keçe basmak – keçäniň hilini gowulandyrmak üçin bilek bilen togalamak, bişirmek.

keçelik: Keçe etmek üçin goýlan ýüň. *Bir keçelik ýüňümüz bar.*

keçlik: Öz diýeniňi edijilik, kesirlik, keçjellik, keçjallyk. *Keçlik etmek gerek däl.*

keerjeklemek: Keerilip töweregiňe seretmek, garanjaklap seretmek, garanjaklamak. *Aýna küdä çykan meýdan horazy ýaly keerjekläp töweregine*

garady. Alaşa keerjekläp, oýnaklap başlady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Näme töweregiňe keerjekleýärsiň?!*

keerjekleşmek: Bilelikde keerilmek, keerilişip töwerege seredişmek, garanjaklaşmak. *Düýeler keerjekleşdi, eýläk-beýläk selpeşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

keerilmek: Töweregiňe garamak, garanjaklamak, keýkerilmek, üşerilmek, towsarylmak.

keerişmek: Töwerege seredişip durmak, garanjaklaşmak, keýkerişmek, üşerilişmek, towsaryşmak.

keermek: Töwerege seretmek, garanjyramak, keýkermek, dikelmek, üşerilmek, towsarmak.

keertmek: Töwerege seretdirmek, garanjaklatmak, dikeltmek, galdyrmak, üşertmek, towsartmak. *Atlar ýakynlykda agyl barlygyny duýup, gulaklaryny keerdip we gözlerini garaňkylyga dikip gyssanýardylar* (N. W. Gogol, *Eserler*).

kefal: zool. Deňizde ýaşaýan çaklaňrak balyk. *Oraz kefal balygynyň deňiz çökündileri, kiçijik balyklar bilen iýmitlenýändigini gürrüň berdi* (« Pioner » *Jurnaly*).

kefir: Çüýmede uýadylyp süýtdeň taýýarlanylýan gatyk. *Kefir ýokumly iýmitdir. Ýagly kefir.*

kekeç Y : Käbir guşlaryň we süýreniji haýwanlaryň kellesine çykýan ösüntgi. *Horazyň kekeji uly bolýar.*

kekeç YY: Sakynyp gepleýän, sakaw. *Kekeç adam.*

kekeçlek: Kekeji uly bolan. *Kekeçlek horaz.*

kekeçlemek: Sakynyp gürlemek, sakawlamak. *Kekeçlemän geplemek.*

kekene: zool. Gawun pazylyna düşýän we oňa zyýan beriji kiçijik möjejik. *Oraz Han kekeke iýen terne kimin goturak ýüzüni güldürüp, sypaýyçylyk bilen oturdy* (G.Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). *Gawuna kekene düşende, dermanlap gyrýarlar.*

kekirdewük: anat. 1. Haýwanlaryň we adamlaryň organizmindäki syklygy we çeyeligi bilen tapawutlanýan birleşdiriji dokumanyň bir görnüşi. 2. Halka-halka turba görnüşli bokurdak düwni ýerleşýän dem alyş organy.

kekre: bot. 1. Ajy haşal ot. 2. göç.m. Gaty ajy. *Çaýyň düýbi kekre ýaly bolupdyr.*

kel: med. 1. Kellä çykýan ýokanç deri keseli, ýara. 2. Şol kesel bilen kesellän. *Ol kel hem däl, emma oňa şol at has bolup galdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Keliň iň howaşı köpriniň aşagynda oturyr, mal ürküzer* (nakyl).

kelam [kelaam]: kön.s. Söz, sözlem. *Biri-birilerine kelam agyz-da aýtmaýardylar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*).

kelamylla [kelaamylla]: kön. s. Gurhan. *Mollalaryň aýtmagyna görä, soňky inen aýat bilen öňkini laguw edýän kelamylla-da barmyşyn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kelaýy [kelaayy]: kön.s. Başa atylýan öýme (ýaglyk, gyňaç).

kelçik: ser. Kelpen. *Käbir kelçik adamlar şeýle edýärler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kelçiklik: ser. Kelpenlik. *Kelçiklik etmek.*

kelek: Şahy bolmadyk, şahy ýok, şahsyz. *Kelek geçi. Kelek sygyr.*

kelekbaz [kelekbaaz]: Oýunçy, pyrrylakçy, aldawçy.

kelekbazlyk [kelekbaazlyk]: Oýunçylyk, pyrrylakçylyk, aldawçylyk. *Kelekbazlyk gowy däl.*

kelem: bot. Uly ýasy ýaprakly we ýaprak-ýaprak togalak hasyl getirýän bakja ekini hem-de şonuň hasyly. *Atyzlaryň içini kelem, sogan ýaly gök önümler bezeýärdiler* (« Pioner » *Jurnaly*). *Kelemi, pomidory, hyýary we başga her hili gök ekini üç esse artyk ekmeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kelem ýapragy. Duzly kelem.*

keleme Y: *kön.s.* Dört suw, ýagny on iki sagatlyk suw nobaty. *Bir keleme suwuň bolsa, iki ýylda baý bolsarsyň* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

keleme YY: 1. *dini.* Musulmanlyk şertini kesgitleýän gurhandan alnan bir tsitata we onuň ady. 2. Söz, sözlem. *Delminiň baş keleme söz aýdar gerek* (« Görogly » *Eposy*). ♦ **Kelemäni çöwürmek** (**öwürmek**) *dini*—dine ynanyandygyňy subut etmek üçin ýörite aýdylýan sözleri sesli aýtmak. *Her top sesi çykanynda, Nazbaý yzly-yzyna kelemesini öwürýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kelemenlemek: Beýiklikden başaşak kebelekläp gaýtmak. *Horaz dik başaşak kelemenläp gaýtdy-da, patlap ýere düsdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kelemenletmek: Beýiklikden başaşak kebelekledip goýbermek. 2. Bulaýlamak. *Aýna ellerini kelemenledip, Ballynyň ýüzüne-gözüne urdy-da, aşak sallandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kelep: Belli bir derejede külterlenen haly ýüpi ýa-da ýüplük. *Reňklenen kelepler asylygy durdy* . ♦ **Kelebiň ujuny ýitirmek** — başyň çaşmak, aljyramak, ugruňy ýitirmek. Kelep agajy-daşyna ýüpek sarap kelep edilýän agaç.

keleplemek: Haly ýa-da tara dokamak üçin ýüplügi kelep agajyna költürlemek, kelep etmek. *Ýüplük keleplemek. Ýüpek keleplemek.*

kelepleşmek: Keleplemäge kömek etmek, ýüpi ýa-da ýüplügi kelep edişmek. *Ýüp kelepleşmek.*

kelepletmek: Kelep etdirmek. *Haly ýüpüni kelepletmek.*

kelesaňlyk: Bir işi emelli-başly alyp baryp bilmeýän adam, saňsar.

kelesaňlyk: Bir işi emelli-başly alyp baryp bilmezlik, kelesaňyň gylyk-häsiýeti, saňsarlyk. *Men düşnüksiz, geçirimsiz kelesaňlyk etdim* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

kelew: Tentek,samsyk, ugursyz, ýeňil. *Kelew gylyk-häsiýetli adam.*

kelewlik: Tenteklik, samsylyk, ugursyzlyk, ýeňillik. *Kelewlik etmek näme gerek.*

kelle: 1. Adamyň ýa-da haýwanyň beýni süňklerinden emele gelen we ýüz böleginiň ýerleşýän organy, baş. *Ol oglan onuň kellesini sypalaýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Onuň kellesinde saç ýok.* 2. Bir predmetiň ýa-da zadyň iň ýokarsy, başy. *Tudy kesip ýöne kelle edip ötäýdipdirler.* ♦ **Kelle göçmek** — *ser.* Kelle gyzmak. Kelle gyzmak—bir zada ähli ünsüni pikirini bermek, gyzgalaňa düşmek, badyň göterilmek, kellän göçmek (oýunda, uruşda we ş.m.). *Gürrüňe kelle gyzyp, bir ýerde köp oturmak.* Kelländen uçmak—ýatdan çykmak, huşdan çykmak. Kellän hum ýaly çişmek – gaty ýadamak, kellän ýadap halys bolmak. Guş kelle—samsyk, pähimsiz.

kellebaşayak: 1. Öldürilen malyň kellesi we aýaklary. *Köne mollalaryň ýas ýerinde gurhan okap, goýnuň kellebaşayagyny alýanlaryny, ol wagt Wepa nireden bilsin* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Kellebaşayakdan edilen, taýýarlanan nahar. *Goňşymyzdan kellebaşayak iýdim.*

kellekeser: *gepl.d.* 1. Kelle kesiji, garadan gaýtmaz, ýol çapan. 2. İle ot ýakdyрмаýan, guduz adam.

kelleki: 1. Atyň ýa-da eşegiň kellesine salmak üçin ýörite edilýän gaýys nogta. *Ata kelleki salmak. Eşege kelleki tikmek.* 2. İçi gyrlan gawunyň paçagyna salnyp gatadylan kak.

kellekilemek: Kelleki geýdirmek. *Aty kellekiläp mündi-de, ýola düşdi.*

kellekilenmek: Kelleki geýdirilmek, kelleki salynmak. *Mallaryň hemmesi kellekilendi.*

kellekileşmek: Kelleki salyşmak, kellekisini geýdirişmek.

kellekiletmek: Kelleki saldyrmak, kellekisini geýdirtmek.

kelleli: 1. Kellesi bar bolan, kellesi ýerinde bolan. *Hemmämiz ýañky ullakan kelleli adamyň töweregine üýşdük* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Akylly, pähimli, paýhasly. *Ol kelleli adam.*

kellesiz: 1. Kellesi bolmadyk. *Kellesiz göwre*. 2. Akylsyz, pähimsiz, paýhasyz. *Ýene goýmaň bir kellesiz çüýrügi, Halkynyň göwnüni bilenden seçiň* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Onuň ýaly işi kellesiz adamlar eder*.

kellesizlik: 1. Kellesi ýokluk. 2. Akylsyzlyk, pähimsizlik, paýhassyzlyk. *Kellesiz etmek gerek däl*.

kellik: Kelläňe ýokançly deri keseli ýokuşyp kel bolmaklyk, keliň ýagdaýy. *Kellik erbet zat. Keselhana özüňi bejerdip, kellikden dynmak*.

kelpen: Batnyksyz, ýeňilkelle, kelçik, suwumsuz (adam hakda). *Obamyzdaky käbir kelpen jahyllar jowlan urardy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Hawa, sözüň agzynda kelpen gwardiýaçylaryň seniň üstüne çozup, ýüregiňi bulanlaryny men bilýärim* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kelpenlik: Batnyksyzlyk, kelçiklik, ýeňillik, ýeňilkellelik, suwumsyzlyk. *Kör hem kelpenligine garamazdan, garyp bolandygy üçin, ýerden –suwdan paý aldy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Kelpenlik etmek*.

kelpez: ser. Kelpen.

kelpeze: ser. Hajjyk.

kelte: 1. ser. Gysga. *İne, kelte boýly Annagül özüniň bloknotyna elini uzadýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Paltoň kelte bolýar. Kelte geýmim*. 2. göç.m. Ýezmez, ýeterlik däl, doly däl. *İşi kelte edipsiň. Sen kelte gaýdypsyň*.

keltekçe: gepl d. Güpbi, kelte palto. *Derrew keltekçesini geýmäge durdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Keltekçe tikdirinmek. Gys günleri keltekçe geýilýär*.

keltelik: ser.Gysgalyk. *Boýumyň käwagt keltelik edýän ýeri bolýar*. ♦ **Keltelik etmek** — bärden gaýtmak, gysgalyk etmek.

keltelmek: 1. Gysgalmak. *Gys aýlarynda gün keltelýär*. 2. Girip gysgalmak, girmek. *Köýnegiň ýeňi keltelipdir. Jalbar keltelipdir*.

kelteltmek: ser. Gysgaltmak. *Paltoň gaty uzyn, birneme kelteltmek gerek*.

kem: 1. Bolmaly derejesinden az, egsik bolan; ýeterlik däl. *Deňizde hem uruş hereketleriniň üstünligi şondan kem bolmandyr* (Orta Asyrlar Taryhy). *Kolhozyň alan bugdaýy bir million tonnadan kem çykmaz*. 2. Ýetmezçilik, ýaramazlyk, ugry ýok. *Ýeri, janym, niresiniň kemibar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). ♦ **Kem işlik gram**—ser. İşlik. « Mys –miş » kem işliginiň goşgulmasydyr. *Kem ýaramazlyk–gowy ýaramaklyk, oňat görülmeklik. Göroglynyň goýun diýeni Öweziň gulagyna kem ýaramandy* (« Görogly » Eposy).

kemakyl: Akylly ýeterlikli bolmadyk, akylly kem, akylsyz, akylly gelip–gitmeliräk. *Käbir adamlar bar weli, akyllydygyny, kemakyllygyny olaryň sesinden we gülküsinden hem dogry bilmek bolýar* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler).

kemakyllyk: Akylly kemlik, az akyllylyk, akylly ýeterlik dällik. *Sen kemakyllyk etme –de, aýdylanyny ýerine ýetir*.

kemal [kemaal]: 1) Kemala gelmek- 1) Kämillik ýaşyna ýetmek, ýetişmek. *Abaý ulaldy, kemala geldi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Bir wagt kemala geldiň–le, balam!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2) Ýetişmek, bişmek. *Ekin kemala galipdir*; 2) Kemala getirmek–ösdürip ýetişdirmek, ekläp saklamak, ulaltmak. *Çünki eneler ekläpdirlər, saklapdyrlar, kemala getiripdirler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

kemally [kemaally]: 1. Oňly, mazaly, oňat. *Gowaçanyň bir näçesi entek inini–boýuny kemally almandyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Kemally bolmak. Kemally maşgala*. 2. Ýeterlikli, doly, emelli–başly. *Kemally jogap bermek. Kemally edilen iş*.

kemalsyz [kemaalsyz]: 1. Ýeterlikli däl, doly edilmedik, emelli–başly edilmedik. 2. Ugursyz, bolgusyz, gowy däl, mazasyz.

kemalsyzlyk [kemaalsyzlyk]: Ugursyzlyk, bolgusyzlyk, gowy dällik, mazasyzlyk.

keman [kemaan]: kön.s.ser. Ýaý. *Slawýanlaryň hem, germanlaryň hem adatdaky gragy naýza, keman bolupdyr* (*Orta Asyrlar Taryhy*). *Gylyjyn aýlady, atdy kemany, Kawkaz daglarynda köp dökdü gany* (*Çary Aşyr, Poemalar*).

kemancı [kemaancı]: Ýaý atyjy, ýaý atmak hünärine ökde, türgen adam, ýaýçy. *İňlis kemancılary bütün Ýewropada şöhrat gazanypdyrlar* (*Orta Asyrlar Taryhy*).

kembaha: 1. Bahasy ýeterlik däl. *Maly kembaha satmak*. 2. Sowuk-sala, göwnüýetmezçilik bilen, äsgermän. *Kolhoz başlygyna hiç wagtda kembaha garalmady* (« *Kolhoz Günleri* »). *İşe kembaha garamak bolmaz*.

kemçilik: İşde, mehanizmlerde we ş.m. bolýan näsazlyk, ýetmezçilik. *Äşgär bolsun zähmetkeşiň özüne, Her bir kemçilige ýarar tygşytlyk* (*Mollamurt, Saýlanan Eserler*). *İşiň ýerine ýetirilişinde hiçbir kemçilik tapmadylar* (« *Sowet Türkmenistanyň Aýallary Jurnaly* »).

kemçiliksiz: Kemçiligi bolmadyk, ýetmezçiliksiz. *İşi kemçiliksiz ýerine ýetirmek*.

kemelmek: 1. Aşak düşmek, azalmak, peselmek, egsilmek, gowşamak. *Derýanyň suwy kemelipdir*. 2. Agramy azalmak, ýeňlemek. *Kakan etiň agramy kemelýär*. 3. Agralyşmak, pese düşmek, gowşamak. *Köneler agtardy günä-sogaby, Gündünden kemelýär duşmanyň taby* (*Mollamurt, Saýlanan Eserler*).

kemeltmek: 1. Aşak düşürmek, pese düşürmek, azaltmak, peseltmek. *Ýaraglary we ýaragly güýçleri kemeltmek ugrunda göreşiň!* (« *Mugallymlar Gazeti* »). 2. Agramyny azaltmak, ýeňletmek.

kememek: ser. Kemelmek. *Goýnuň agramy bir neme kemäpdir*.

kemençe: Gyjak çalmak üçin atyň guýruk gyly dartylan inçejik uzyn taýajyk. *Gyçakçy kemençesini gyçagyň kirşine syhap çalmaga başlady*.

kement: kön.s. Yogyn ýüp. *Kement bilen baglamak*.

kemer: 1. Gaýyş guşak, gaýyşdan edilen bil bagy. *Kemeriňi guşanyşyňa bir seret, başgalaryňka-da bir seret!* (*A. Durdyýew, Saýlanan Eserler*). *Possunynyň daşyndan pugta guşalan kemerini düzetti* (*N. W. Gogol, Eserler*). 2. Gurşaw, aýlaw-aýlaw ýol, çyzyk (dag hakda). *Gök öwsüp oturan arçalaryň içi bilen aýlanyp geçýän kemer, dagyň ýüzünde ýol ýaly agaryp görünýärdi*.

kemerli: Kemer guşanan, gaýyş guşakly. *Bili kemerli oglan*. 2. Bili aýlawly, aýlaw – aýlaw ýoly bolan (dag hakda). *Jülgeli, kemerli Kawkaz daglary, Gezmäge sapaly, hezil çaglary* (*N. Pomma, Saýlanan Eserler*). *Kemerli daglar*.

kemis: Doly wagtynda bolmadyk, öz wagtyndan öň bolan, kem.

kemiş-kemiş: Kemiş-kemiş etmek-aglajak-aglajak bolup dodaklaryň müňküldetmek, aglamjyramak. *Onuň näzijek dodaklary kemiş-kemiş etdi* (« *Bahar* ») *Onuň dodaklary kemiş-kemiş edýärdi* (*N. Saryhanow, Saýlanan Eserler*).

kem-käs Y: Biraz, azajyk, az-owlak, birneme, sähelçe. *Samolýot kem-käs çaykap başlady* (*B. Kerbabaýew, Aýsoltan*). *İlat aw awlamak, ekerancılyk we kem-käs maldarçylyk bilen meşgul bolupdyr* (*SSSR Taryhy*).

kem-käs YY: Ýeter-ýetmez, kemçilik, ýetmezçilik. *Kem-käs yerlerini düzedip goýberseň, arkaýyn işläp biljek maşyndy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

kem-kem: ser. Kem-kemden. *Köpetdagyň garly gersini ýaldyradyp duran Aý kem-kem pessaýlap, garaňky derelere batdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

kem-kemden: Yuwaş-yuwaşdan, az-azdan, gitdigiçe, kem-kem barha. *Agaçlar kem-kemden selçeňläp ugrady* (*A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler*). *Asmanyň ýiti ýyldyzlary kem-kemden ölüsilenip, gündogardan göterilen daň şapagy dünýä ýüzüne çalymtyk çäkmen bolup çäýýldi* (*B. Kerbabaýew, Aýsoltan*).

kemlik: San, mukdar taýdan ýetmez derejede bolmaklyk, azlyk, ýetmezlik. *Dur, gözelim, bəri gel, Bize bir nazaryň sal, Kimlerden kemligim bar, Jogabyn ber şu mahal* (*Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda*). *İşçi güýji kemlik edýär. Yorgana mata kemlik edýär*.

kemmek: Nyrhyny azaltmak, bahasyndan aýyrmak, aýyrmak, azaltmak.

kempaý [kempaay]: *gepl.d.* Arka tarap, arka, ýeňse. *Artyk ýylanyň yzyndan okdurylyp, piliň ýeňsesi bilen kempaýyna berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kempermek: Oýulyp galmak, ýemrilmek. *Eňekleri kemperip, durşuna dym-ak tüý bolup duran garry salamyny aldy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

kempertmek: Oýulan ýaly etmek, ýempertmek (agza degişli). *Ol agzyny kemperdip sözledi.*

kempir: 1. Gaty garry aýal. *Bir kempir bilen bir goja bar ekeni* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. *gepl.d.* Umuman « aýal, heleý, keýwany » manysynda degşilip ulanylýan söz. *Wagtymyza, meniň garry kempir stolun üstüne gyzgynja ýagly çörek äbermegi duýdy* (N. W. Gogol, *Eserler*).

kempirlik: Kempiriň ýagdaýy, garrylyk. *Gün-günden kempirlik basyp barýardy.*

kemput [kempuut]: Konditer önüminiň bir sorty, süýji konfet. *Me, oglum men sana kemput getirdim* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kakam maňa kemput alyp bererdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

kemrysgal: Rysgaly az, paýy, nisebi kem, az rysgaly. *Ýöne weli, kakasy bir kemrysgaldyr, şony göwnetmän işi bardyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kemrysgallyk: Rysgaly azlyk, paýy, nesibesi kemlik, az rysgallyk. *Nabat, görýärmiň muny, biziň kemrysgallygymyzyň sebäbi şunuň dilindendir* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

kemsik: Nägile edilen, kem tutulan, ynjan. *Çarýar kimin garyplaryň, Kemsik göwnün biraz aldy* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

kemsinmek: Bir zady özüňe kemlik bilmek, bir zatdan göwnüň galmak, nägile bolmak, çökgün göwünli bolmak. *Ol özüniň näme üçin şol gelýänçä pagta ýygyp bilmändigine kemsinýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bike gyzyny çykaranynda, çagyrylmanyna gaty kemsinipdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kemsitmek: Kemlik duýurmak, nägile etmek, çökgün göwünli etmek, bir zatdan göwnüni galdyrmak. *Siz sergini gördüňizmi, ol niçik ? Bu soragňyz bizi kemsidýär açyk* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kemsidýän däpler.*

kemsiz: Kemi ýok, doly, ýeterlikli . *Bir gün jaý kemsiz taýýar boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Tokmak goýup kakmagyn, Eýesine ýüzlendi, Şunluk bilen bir kemsiz, Zulm ojagy düzlendi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

kemşerilmek: ser. Kemşermek.

kemşermek: Kemiş-kemiş etmek, aglamjyramak. *Onuň galyň dodaklary gülmäge utanýan ýaly kemşerýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kemşertmek: Dodaklaryny münküldetmek, aglamjyratmak. *Dadagyn kemşerdip, gözün delmirdip,* « *Aýlar jan* » *diýip, gujaklady gyzyny* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

kemter: Bir neme kemräk bolan, ýeterlikli däl, ýetmez, kelte, azrak, çala. *Okuwçylaryň her biriniň düzen planynyň kemter ýerlerini mugallym düzedýär* (« *Mugallymlar Gazeti* »).

kemtik: Beýlekilere garanda kemi bar bolan, kemter. *Gulagy döwük, burny kemtik gazanlaryň içinde etler jyzyrdaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kemzol [kemzool]: *dial.* Uzyn syýly üstki geým, ýektaý, don. *Emma biri göräýse-de, men seni öz kemzolyma dolaryn* (N. W. Gogol, *Eserler*). *Onuň egninde kemzol bardy* (M.Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

kenar [kenaar]: 1. Suwuň ýer bilen çäkleşýän ýeri, deňziň derýanyň erňegi, gyra, ýaka, boý. *Kanalaryň sag kenarynda işleýärler* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary *Jurnaly* »). *Anha deňiz kenary hem görünýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kenarynda belent tokaý ösüpdir, Dyz boýy ot düýplerini basypdyr* (Çary Aşyr, *Poemalar*). 2. Gyra, töwerek (mata, ýaglyk we ş.m. hakda). Kenary seçekli ýaglyk.

kenara [kenara]: Keşdelenen ýaglygyň bir görnüşi.

kenaraly [kenarly]: Töweregi, kenary nagşly. *Ortada naz-nygmat ýaýylyp ýatyr, Daşy kenaraly äpet ýaglykda* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kendir: 1. Kenep ösümliginiň süýümi. *Dolgunets zygyry we kendir ýaly möhüm tehniki ekinler-de özlerine üns berilmegini talap edýärler* (N.S.Hruşçýow, SSSR -iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-da Ösdürmegiň Çäreleri Hakynda). 2. Kenep süýüminden işilen ýüp, tanap. *Portfeliniň kendir daňysyny çösläp, içinden kagyz çykardy* (« Kolhoz Günleri »). *Kendir bilen odun daşamak. Kendir bilen baglamak.*

kendirik: Üstünde un elenýän we hamyr öýülyän sanaç, mata. *Akjamal kendirigiň üstünde unaş kesmäge oturypdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

kenek: Aşyk oýnunda atylyp oýnalýan saýlama aşyk ýa-da sygyr, düýe aşygy. *Tüweleme, Mawym gursunly kenek ýalydyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kenegim suwa gaçdy, Menden arany açdy! -diýip, oglan dymanmyş* (K.Taňrygulyýew, Altyn Aşyk).

kenep: bot. Malwa ösümliginiň maşgalasyndan bolan bir ülüşli ösümlik. *Kenep ýylylygy zygyrdan, dolgunetsden has köp talap edýän ekindir* (« SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy »). *Kenep ekmek.*

keneplik: Kenep ekilen ýer, kenep ösüp oturan ýer. *Burmistriň tamy başgalaryňkydan gapdalda, gür we gök kenepligiň ortasyndady* (İ.S.Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).

keniz [keniiz]: kön .s. Patyşanyň aýalyna ýa-da gyzyna hyzmat edýän gyz. *Bir zamandan soň kenizler Mahymyň ýüzüne gulap sepip, huşuna getirdiler* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »).

kenizek [keniizek]: kön. s. ser. Keniz.

kent : kön.s. ser. Oba. *Asly janyň obasy bar, kendi bar* (« Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi »).

kentlewük: Agyz boşlugynyň ýokarky digir-digir bölegi. *Kentlewüklerde tüýkülik ýerine onuň ýelim ýaly gurak şepbeşi galypdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

kepbe: 1. Hyşadan, ýylgyndan, gamyşdan örülýän tärim meňzeş gurluşyk materialy. *Gamyş kepbe Hyşadan örülen kepbe. Ýylgyndan kepbe.* 2. Şonuň ýaly materialdan daşy suwalyp salynýan jaý. *Gutly bolsun tutan kepban, eýjejik* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Tamlaryň, kepbeleriň turbalaryndan çykýan tüsseler duw-dagyn bolup pytraýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

kepbegöwen: bot. Sakyz alynýan tikenli, gyrymsy ösümlik. *Kolhoz kepbegöwen sakgyjyny ýygnaýjylaryň brigadi bilen şertnama baglaşypdy* (« Tokmak » Jurnaly). *Tragokant astragallary ýa-da kepbegöwen diýip atlandyrylýan ösümlik kösükliler maşgalasyna girýär* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kepje: Kiçijik pil, pilçe. *Alyp kepje-çäýnegini Yetjek ýerne ýetip barýar* (« Pioneer » Jurnaly). *Hatyja ir bilen baranda, balagyň dyzyndan ýokary çermäp, kepjesini egnine atyp, batga bolup ýatan atyzyň içinde şolkuldap ýören Sähede uçrady* (N.Jumaýew, Ak Derek).

kepjebaş: zool. Kellesi uly, zäherli ýogyn gara ýylan. *Adaty kepjebaşlaryň zäher mähzleri gözüniň ýeňsesinde ýerleşendir* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kepderi: zool. Elde ekdi edilip saklanýan ýa-da meýdanda ýaşayan gögerçine meňzeş guş. *Mekdebimizde guralan janly burçda towşan, kepderi towuk boljak* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Akja patrak ýyldyzlar, Nurly patrak ýyldyzlar, Akja kepderiler ýaly Bezeýärler asmany* (G. Seýitliýew, Saýlanan Goşgular). *Parahatçylyk kepderisi-parhatçylyk simbolyny aňladýan ak kepder şekili.*

kepdirmek: Birneme guratmak, çalykdymak, ölüni aýryp gatatmak, kepetmek. *Agşamky gury ýel bolsa ýeriň yzgaryny has hem kepdirdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

kepek: Üwelen dänäniň elenenden soňky galýan bölejikleri, gabyklary. *Men towşanlary bede, şugundyr, kepek we nahar galyndysy bilen günde baş wagtyna naharlaýaryn* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Bu gapdaky näme-de bolsa suwa gaýnan kepege meňzeş bir zatdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

kepemek: 1. Birneme guramak, öli aýrylyp gatamak, çalykmak. *Onuň göziniň ýaşlary kepäpdir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalyny). 2. Suwsuzlykdan guramak, suwsamak. *Ol meýdanyň kepän mähri ganmandyr, Gyşda gar, ýazda hem ýagyş suwundan* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).

kepen: Öliniň daşyna dolanýan ak mata. *Yere berdiň ýanyňy Biçýäs kepen donuňy* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

kepenlik: Kepen etmek üçin ýararly, kepen edilýän. *Kepenlik mata alyndy.*

kepetmek: ser. Kepdirmek.

kepgir: Palaw bişirilende, et gowrulanda agdarmak üçin ulanylýan uzyn saply, deşik-deşik gural. *Ol elinde kepgir tutup, kä palawly gazana, käte bolsa towukly gaba nazar salýardy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Gazançylar, jerçiler kepgirlerini galgadyşyp gygyryşýardylar* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kepgir ýasamak.*

kepil [kepiil]: 1. Biri hakda güman edilýän jogapkärilige boýun boluş, zamun. *Kemi ýok, kepil bolaryn* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny). 2. Biriniň etmeli işini eder ýa-da bir iş ýerine ýeter diýip boýun boluş. *Öňünden ýaýradylan reklama kitabyň satylyp gutaryljagyna kepil boljakdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).

kepillik [kepiillik]: Biriniň etmeli işi hakynda öz üstüne alynýan jogapkärlik ýagdaýy, zamunlyk. *Prawleniýe çlenlerinden biri şaýatlyk kepilligini berenden soň, ony kolhoza götermeli edildi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ker: Eşidiş organlaryndan mahrum bolan, gulagy agyr, eşitmeýän. *Olaryň gözleri «kör», gulaklary «ker» dilleri «lal» bolmalydy. «ker bir ýana-kör bir ýana», kanal bu ýere nireden geldi. «Ker eşidenini biler, kör tutanyny» diýen ýaly, sen hem şol bir sözünü gaýtalap otyrsyň-ow!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).

keramat [keraamat]: dini. Dini -mifiki düşüňjä görä: tebigatdan daşgyn güýç, mifiki güýç, gudrat. *Gördüňizmi, ol sadagasy boldugymyň keramatynyň güýçlüdigin!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny). *Baý Aga, beýik imperatoryň keramaty bar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

keramatly [keraamatly]: Keramaty bar bolan, dini-mifiki güýji bar bolan, gudratly. *İşleriň hemmesi onuň boldy, aýdysym ýaly, keramatly atam-babam goldady* (A.Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde).

keramika: Toýundan ýa-da şykydan bişirilip ýasalýan önümler. *Antik döwür keramikasy.*

keramiki: Keramika degişli bolan, toýundan ýa-da şykydan önüm bişirýän, önüm öndürýän. *Keramiki tsehiň ussasy* (« Pioneer » Jurnalyny).

kerç: Käselenen gawunyň ýa-da garpyzyň bir bölejigi. *Häzir çykaranok hiç haýsy sesin, Käsäň kerçleri -de gädilmän durýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny). *Ol adam garpyzyň birini ýaryp, keleme bir kerç beripdir.* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Aşyr iki kerç gawun iýdi.*

kerçelemek: 1. Kerç-kerç etmek, kerçäp kesmek, kerçäp çykmak, käselemek. *Gawun dilimlerini kerçeläp, myhmanlaryň önünde goýdy.* 2. Çapym-çapym etmek, kerçim-kerçim edip kesmek, kesip bölek -bölek etmek. *Kerçeläp et dogramak.*

kerçeleşmek: 1.Kerçelemäge kömek etmek, gawun dilimlerini kerç-kerç edişmek, käseleşmek. *Gawun kerçeleşmek.* 2. Çapym-çapym edişmek, kesişmek, kesip bölek-bölek edişmek.

kerçeletmek: 1. Kerç-kerç etdirmek, kerçäp çykdyrmak, käseletmek. *Gawun dilimlerini kerçeletdiler.* 2. Çapym-çapym etdirmek, kesip bölek-bölek etdirmek, kerçeläp kesdirmek.

kerçeletmek: Kerçem–kerçem etdirmek, dogram–dogram etdirmek, kesdirmek.

kerçem –kerçem: Kesim–kesim, dogram–dogram, bölek–bölek. *Dikilen çybyklary gylyçlary bilen kerçem –kerçem edip kesişdirip barýandyklaryna gyzygýanyndandyr diýip, belli birini aýtmak gaty kyndy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kerçemek: Kesip ýa–da çapyp bölek–bölek etmek, kesmek. *Kolhozyň ot kerçeyän maşyny işe girşidi* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary Jurnaly »).
Ýorunjany kerçemek.

kerçeşmek: Kerçemäge kömek etmek, kerçem–kerçem, dogram–dogram edişmek, kesişmek.

kerem: *kön.s.* Merhemet, rehim. *Baýyň berenin görmedim, hudaýyň–keremin* (nakyl).

keremara[keremaara]: İne–gana, arkaýynlykda, howlukman, gijräk. *Ondan soň keremara prorabyň ýanyna giderin diýip oýlandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ol howlukman, keremara ýerinden turdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

keremli: Merhemetli, ehimli. *Gör,nähili görnükli, keremli daglar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Berimsiz baýlara barandan, keremli daglara bar* (nakyl).

keren: « Sapar, gezek, mertebe, esse, ýola » manysynda ulanylýan ownuk söz. *Ol ýol ýüz keren aýlanyp, ýüz keren dolanyp, şol başy agaryp görünýän garly dagyň içini söker–de gider* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kerep: 1. Leňkebuduň, möýüň we ş.m. mör–möjejikleriň saraýan tory. *Diwaryň ýüzüne ýelmeşen kerepleri bagsy gördi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
2. *göç.m.* Duzak, çorşak. *Diniň kerebine çolaşyp galan aýallary özüňize çekip, özüňiz ýaly etmeli ahyry–diýip, brigadir düşündirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kereşme: *kön.s.* Ýakymly, mylaýym garaýyş, näz. *Ol bularyň kereşmesini görüp, oda–köze düşdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Kereşmeli ýüzüň meňzetdim. Aýa, Haýsy Hanyň ogly ekeniň bilmedim* (« Görogly » Eposy).

kergaý[kergaay]: *dokm.* Güläni aýak bilen basmak üçin ulanylýan çukur, gozak.

kerim [keriim]: *kön.s.* Keremli, rehimdar. *Ýa ýaradan kerim huda, Meni ýetir perizada* (« Görogly » Eposy).

kerk: *zool.* Günorta ýurtlarda ýaşaýan süýtemdiriji haýwan (bir ýa–da iki şahy bolýar). *Emma kerkiň ýanynda piliň hem manysy bolmazmysyn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kerkaw [kerkaaw]: *bot.* Dagda bitýän ýasy ýaprakly beýik gaty agaç. *Kerkaw agaçlary ony geň galdyrdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kerki: Ýer gazylanda, iki ýüzi bilen işlenilýän çekiç görnüşli gural, külün. *İş kätmeniň we kerkiniň kömegi bilen geçirildi* (« Ýaş Kommunist » Gazeti). *Elinde byçgysy, bilinde kerki, Adam güýji ýetmez, tokmagyň erki* (« Edebiýat »).

kerleç: Gulawy gowy eşitmeýän, gulagy agyrrak. *Ol garry töweregine gözi ýetdiginden seretdi hem–de kerleç diň saldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

kerlik: Eşidiş organyndan mahrumlyk, ker bolmaklyk. *Kerlikden ýaña horluk çekmek.*

kernaý: Üfleýip çalynýan saz guralynyň bir görnüşi.

kerogaz: Nebit bilen ýanýan, nahar bişirilýän, çay gaýnadylýan enjamyň bir görnüşi. *Kerogazyň ýa–da primusyň nebiti çakdanaşa bolanda, onuň ýanyşyna esewan bolmaly.*

kerosin: Nebitden alynýan hem–de çyrada, kerosinkada we ş.m. ýakylýan suwurlyk, ak nebit. *Kerosin bilen ýanýan priborlar ýanyp durka ýa–da olar*

gyzgyňka, olara ýangyç guýmaklyk gadagan edilýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

kerosinka: Nebit bilen ýanýan, nahar bişirilýän, çay gaýnadylýan enjamyň bir görnüşi.

kerpiç: Laýdan ýa –da gaty jisimden ýasalan dört burç formalý gurluşyk materialy. *Eger bir bölejik kerpiji suwly stakanyň içine salsak, kerpiçden köpürjik çykyp ýokary galýar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). *Kerpiçleri ýekän-ýekän, Nagyş ýaly öýär ussa* (« Pioneer » Jurnaly). *Yaşuly ussa meniň kerpiç örmek işindäki ilkinji kemçiliklerimi häli –şindi düzetti* (« Mydam Taýýar » Gazeti). ♦ **Kerpiç gant** —ser. Gant.

kerpiççi: Kerpiç guýýan, ýasaýan işçi. *Kerpiççiler kerpiç guýýarlar.*

kerrew: Çala eşidýän, zordan eşidýän, eşidiş organy çala işleýän. *Gulagy ýok kerrew, gözi ýok sokur* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Kerrew adam.*

kerri: Gulagy, çala eşidýän, gulagy agyr (mal barada). *Kerri goýun giç ürker* (nakyl).

kersen: Agaçdan içi oýulyp ýasalyan uly çanak. *Mawy ortaky öýden bir kersen düýe süýdüni alyp çykdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Öňki tallar kersen bolup, Köp obalar goýup –göçen* (R. Seýidow, Bagtlylar). ♦

Tur –otur, kersen getir etmek— her hili ownuk (içeri) işde ulanmak, öýdeniçer ýaly etmek, dürli hyzmaty, ýumşy etdirmek. *Ony « tur–otur, kersen getir » işlerinde ulansa–da, aýlygyny öz hojalygynda harçlamaklygy başaýar* (« Tokmak » Jurnaly).

kersengöti: zool. Mör–möjekler maşgalasyndan bolan, tomzaga meňzeş, üsti ýarym şar görnüşli möjek. *Men–ä heniz kersengötiniň adamyny çakanyny göreňmok.*

kersenlemek: Kerseni doldurmak, kersene salmak. *Onuň dilen kakyny garry aýaly kersenläp göterip, çöpüň üstünde serýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kert Y: Dagyň ýa–da kenaryň eňňit gyrasy, erňegi. *Ylgap kertiň gyraýygyna gelenimde, ýüregim etmedi* (« Pioneer » Jurnaly). *Galanyň orta bilinde sömelip çykyp duran kertiň ýokarsynda bir deşik garalyp görünýärdi* (N. Jumaýew, Syrly Gala).

kert YY: bot. Gumda bitýän çalymtyl reňkli, bir ýyllyk ösümlik. *Gyşsyna düýeler iýer ýaly kert, ýandak basylýar.*

kertdirmek: 1. Kertik–kertik etdirmek, pyçak ýa–da ige bilen kesdirip bellik etdirmek. 2. Gemriji mör –möjege iýdirmek. *Çuwalyň bagyny şyçana kertdirmek.* 3. Daňylmak netijesinde bedende belli yz galdyrmak. *Ýüpe eliňi kertdirmek.*

kertik –kertik: Pyçak ýa–da ige bilen bir näçe gezek oýulyp bellik edilen, köp kertigi bar bolan. *Diňe munuň ak süňkden sapy kertik–kertik edilip, çyzykdan doldurylypdyr* (A. Gowşudow, Mahri–Wepa).

kertik: Pyçak, ige we ş.m. zatlary bilen oýulan ýer, galdyrylýan yz, çapyk, bellik.

kertikçi: Yüzük oýnalanda, oýunçylaryň utuk hasabyny alyp barýan, taýga agaja we ş.m. bellik edýän adam.

kertikli Y: bot. Saryja gülli meýdan oty.

kertikli YY: Kertigi bar bolan, kertilip bellik edilen, kertilen. *Emin kertikli taýagyny ýokary galdyrdy.*

kertilişmek: 1. Kertilip başlamak, iýlip inçelişmek, inçelip üzülere ýakynlaşmak. 2. Epininden ýyrtylyşmak, epininden gitmek, kertilip gyrasyndan gidişmek. *Durdy epinleri kertişilen hatlary okady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kertilmek: 1. Iýlip ýolunmak, inçelip üzülmek (ýüp, kendir, sapak we ş.m. hakda). *Köp ulanylmak zerarly kertilmek. Ýüp kertildi.* 2. Yz galmak, kertik emele gelmek. *Onuň orak kesen barmagy kertilipdir.* 3. Epininden ýyrtylmak, gyrasyndan gitmek. *Ýüpek köýnekler sandykda kertilip gidipdir.*

kertişmek: Kertmäge kömekleşmek, pyçak ýa–da ige bilen kesip bellik edişmek.

kertmek: 1. Kertik etmek, kertik emele getirmek, pyçak bilen kesip bellik etmek. *Çeke her gezek çykarylanda, emin taýajygynyň ujuny kertýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Yz etmek, yz galdyrmak, kesmek. *Onuň zömmejik şypyrmasynyň tüýi düşen erňegi maňlaýyny kertýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Ýolmak, üzmek. *Meniň sargymy kertip, meni azat ediň* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

kerwen: Üsti ýükli barýan tirkeşdirilen hatar (düýe, maşyn we ş.m.). *Kerwen geçer, emma üýrüşer itler, Güne zeled bermez gara bulutlar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Pagta ýükli kerwenler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Şol wagt Halnazaryň jaňly, hatarly kerweni üýsmek bugdaýa bakan ýetip gelýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Günorta bolanda ot-iým ýükli maşyn kerweniniň başy gelip ýetişdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *It üýrer, kerwen geçer* (nakyl). ♦ **Gyzyl kerwen** — ilkinji hasyl ýüklenip, ýörite ugradylan maşynlar, arabalar ýa-da düýeler topary, hatary.

kerwenbaşy: Kerwene ýolbaşçylyk edýän adam. *Kerwenbaşymyz daýaw bir garry adamdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

kerwençi: Kerweni alyp barýan adam. *Başga bir kerwençi hem söze goşuldy.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kerwengyran Y: *astr.* Daň ýyldyzyndan bir –iki sagat öň dogýan ýyldyz.

kerwengyran YY: *bot.* Ýowşana meňzeş tikenli, güýzde we ýazda gülleýän ösümlik.

kerwensaraý: Kerwen düşleýän saraý, kerwençileriň myhmanhanasy. *Gije ýarymdan agandan soň, Alýoşa Tyçenkonyň komandasynnda bolan gyzyl gwardiýaçylar kerwensaraýy gündogar hem demir ýol tarapyndan gabap aldylar. Eziz Hanyň diwany Anna golagyň kerwensaraýyndady.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kes: 1) Hiç kes – hiç kim, hiçbir adam. *Muňa Oktýabi rewolýutsiýasynyň beren azatlygyny hiç kes alyp bilmez* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Biz öz ýerimizi hiç kese bermeris* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2) Her kes –her bir adam. *Her kes öz planyny ýerine ýetirmek ugrunda çalyşýar.*

kesanasyna [kesaanasyna]: Kesanasyna tutmak–belli bir möçberde nyrh kesip, hak berip işletmek, hakyna tutmak. *Men seniň kesanasyna tutan bagsynmydym* (« *Görogly* » *Eposy*).

kesatym: *dokm.* Nah gatysykly gyzyl mata.

kesbi –kär: 1. *ser.* Kär. *Hojanyýazyň esasy kesbi–käri daýhançylyk bolupdyr* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Biz bu kesbi–kärimizi taşlap bilmeris* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Gylyk–häsiýet, özüňi alyp baryş. *Sen hem öz bildigiňden, kesbi–käriňden galma* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kesdirmek: 1. Kesmäge bermek, kesim–kesim etdirmek. *Bir zuwala hamyry aş bişirmek üçin kesdirmek.* 2. Ýiti ýaraga endamyňy dildirmek, ýaratlamak. *Päkä kesdirmek. Eliňi pyçaga kesdirmek.* 3. Öldürtmek, çapdyrmak, soýdurmak. *Daýhanlary aldap, üçin sowatdyň, Asdyrdyň, kesdirdiň, meýdana atdyň, Wagtyň ötdi seniň, ýok bol, köne adat!* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *İnisiň çagyryp, kesdirdi goýun, Garamazdan gijigenligne günün* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Ýardyryp, dildirip bejertmek, operatsiýa etdirmek.

kese: 1. Gorizont tekizligine parallel ýerleşýän, dik däl, gysyk gorizont. *Onuň ýolunyň üstünde ýogyn pürsi kese goýan bolsam, ine, onda ähtimal* (A.P.Çehow, Saýlanan Eserler). *Çagany kese halda tutman, has dikrāk halda tutmak gerek* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Başga, özge, ýat. *Kese ýerden gelenler üçin bellenen jaýda biz tiz ýerleşdik* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. Zolak bolup giden, tutuş. *Köprüden aňyrsy kese giden odyňlyk ýer.* 4. Kömekçi at rolunda. *Ak patganyň*

kesesinden giripdir (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Obanyň kesesinde durup seretseň, bütinleý gök öwüsýär.* ♦ **Kese çyzyk**—ser. Çyzyk. *Gepleşikde* (*Dialoglarda*) *her bir adamyň sözünüň oň ýanynda kese çyzyk goýmaly.* Kesä çekmek –gepi, gürrüňi başga ýana sowmak. *Aýsoltan ejesiniň aýdanyny kesä çekip, onuň sözünü aýratyn geňirgemek bilen gep urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Ýüzüňi kesä sowmak–nägile, göwnüýetmezçilik we ş.m. zerarly ýüzüňi bir gapdala sowmak. *Başlyk kinýaly ýylgyrmak bilen, ýüzüni kesä sowup sorady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kesek: Tokgalanyp gatan toprak, tokga tutup gatan toprak bölegi. *Han küýli agyr harsaň kesekleri piliniň üstüne mündürüp raýyşdan aňryk gütde–gütde aşyryp başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kolhozçylar köne jaýlaryň keseklerini ýere dökýärler.*

keseki: 1. Başga ýerden, ýurtdan gelen, ýat, bigane. *Keseki adam.* 2. Özüňki bolmadyk, başga degişli bolan özge. *Kesekiniň saçy bilen saçly boljak bolýar* (« Tokmak » *Jurnaly*).

keseklemek: Kesek zyňmak, kesek salmak, kesek bilen urmak. *Ol itleri nabat bilen kesekläpdir* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Oglanlar ýylany kesekläp başladylar.*

kesekleşmek: Biri–biriňe kesek zyňmak, kesek zyňşmak. *Íkisiniň arasyndaky gürrüň–köpleriň kesekleşişine döndi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kesekletmek: Kesek zyňdyrmak, kesek bilen urdurmak. *Ekabyrrak oglanlar gelnajylary oba çagalaryna kesekletdirdiler.*

kesel: 1. Organizmiň kadaly işlemeginiň bozulmagy, dert. *Duşmandan hiç wagt düşmeris assa, Emma ýokanç kesel etmesin hassa* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Syrkaw. 3. *gepl. d.* Ürç edilen zat, ýoň.

keselbent: Keselden açylman ýören, uzak wagt kesellän ýören.

keselhana [keselhaana]: Kesellileriň ýatyrylyp bejerilýän jaýy, edarasy. *Respublikamyzda häzir 196 keselhana bar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Gadam,Kümşüň kakasy biziň keselhana düşdi* (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, *Çopan Ogly*). *Keselhana–poliklinika kolhozçylara hyzmat edýär* (« Pioneer » *Jurnaly*).

kesellemek: Syrkawlamak, nähoşlamak, näsaglamak, hassalamak. *Keselläp gören görgüsi Çekipdir niçe aýlara* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *On ýylyň içinde adam hem kesellemän ýaşaýar, emma bir gün görseň birden ýok bolýar* (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

keselletmek: Kesele duçar etmek, kesel ýokdurmak, syrkawlatmak, nähoşlatmak, hassalatmak.

keselli: Keseli bar bolan, kesel ýokuşan, nähoş, näsag, syrkaw, hassa. *Arabaçy keselliniň haýkylygynyň arasyna « hä –çüw » diýip sesini goşdy–da, köprüden assalyk bilen arabany sürüp geçdi* (B.Gurbanow, *Duşuşyk*). *Keselli adamlaryň sany gitdigiçe azalýar.*

keser: Haly dokalanda çitilýän ýüpi kesmek üçin ulanylýan kiçijik pyçak. *Ussa ertir turup dükana girdi, günortana çenli bä –alty sany gowy keser ýasady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kesermek: 1. Keseligine uzalyp gitmek, uzalyp ýatmak. *Keserip ýatan gara dagyň arkasynda gizlenipdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Gyşarmak, süýnmek. *Ol halynyň üstünde keserip ýatyrdy.*

kesewi: Ot gorsamak, dörmek üçin taýak. *Şol wagt hem elim kesewi, saçym sübsedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kesewi bilen ot gorsamak.* ♦

Kesewisi gögermek— diýeni bolmak, näme etse ugra barmak.

kesgin: 1. Ýerlikli, berk, pert–pert. *Artyk onuň sözünü şorta ýolup, kesgin jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ýiti, ötgür, sowuk. *Gündogardan kesgin sowuk şemal öwsüp başlady* (« Kolhoz Günleri »).

kesgir: 1. Gaty ýiti, ýalaw ýaly, ötgür. *Eziziň özleri üçin kesgir ýaragdygyny ol unutmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Seň bedew atyň bar, kesgir gylyjyň bar, Parçala duşmany, ýegsan et ony* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). 2. göç. m. Berk täsir edýän, ötgür (söz hakda). *Kesgir sözli bolmak. Kesgir sözler bilen aýtmak.*

kesgirlik: 1. Ýitilik, ötgürlik, ýalaw ýalylyk. *Pyçagyň kesgirligi çakyn däl.* 2. Berk täsir edililik, ötgürlik. *Aýdylýan sözleriň kesgirligi.*

kesgit: Belli bir netije, karar.

kesgitlemek: Belli etmek, öşgär etmek, netije çykarmak, takykklamak. *İmperializmi-monopolistik kapitalizm diýip, Lenin kesgitleýärdi* (SSSR Taryhy). *Garaköli baganalaryň sortlaryny kesgitlemek işine onuň nähili beýle ökdelenligini soradyk. Şondan başga zat bolmagy mümkin däl-diýip, Geldi bada-bat kesgitledi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kesgitleýji: Takyklaýjy, aýdyňlaşdyryjy, anyklaýjy. *Ol atomy kesgitleýji dürli mehanizmler bilen birlikde radiometri, gulaga tutulýan apparatly guraly hemmelere görkezýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kesgitli: Anyk, açyk, belli, takyk. *Elbetde, belli bir eser hakynda şeýle kesgitli dürli pikirleriň aýdylmagyny çekişmäniň gyzykly we işjeň geçendiginiň aýdyň şaýady hökmünde belläp geçmek gerek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olaryň her biri kesgitli bir reňk bilen reňklenipdir* (*Gadymy Dünyä Taryhy*).

kesik: 1. Kesilip aýrylan, byçagy ýa-da pyçak bilen kesilen, bölünen. *Kesik agaç. Kesik saç.* 2. Çapyk yzy, çapyk. *Kesik ýer.*

kesik-kesik: Bölek-bölek edilen, çapyk-çapyk. *Agajy byçgy bilen kesik-kesik edipdirler.*

kesilmek: 1. Bölünip aýrylmak, bölünmek. *Eýerlik, horjunlyk, gapy kilimi, Yz-Yzyna kesilerdi telimi* (« Sowet Edebiýat » *Jurnaly*). 2. Sem bolmak, galmak diňmek. *Aýdym sesi birdenkä, tapba kesildi.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Aglaýan çaganyň, üýrýän itleriň sesi kesildi.* 3. Akması galmak, ýatmak. *Ýabyň suwy kesildi. Kran kesildi.* 4. göç. m. Zaýalanmak, çüýremek. *Çüýt kesildi. Kesilen süýt* 5. göç. m. Dowam ettirilmän galmak, goýbolsun edilmek, arasy ýolunmak, üzümek. ♦ **işdä kesilmek** – ser. İşdä.

kesim-kesim: ser. Kesik-kesik. *Olar täjirleri kesim-kesim edip, diri ýerlerini goýmandyrlar.* (A.P. Çehow *Saýlanan Eserler*).

kesindi Y: Kesilip aýrylan zat, predmet, gyýkyndy. *Uzynlygy 40 santimetr bolan gysgajyk agaç kesindilerini taýýarlama ly* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Mata kesindilerini toplaý, hapa ýaşçigine taşladyk.*

kesindi YY: Bir aýy ýanyp duran agaç bölegi. *Kesindini ölçermäge başlady.* (İ.S Turgenev, *Awçynyň Hatlaryndan*). *Hellew ýanyp duran otly kesindini eline alan badyna, Osan eýýäm köwşüni eline alyp, dazlap daşaryk çykyp barýardy.* (« *Tokmak* » *Jurnaly*) *Ýanyp duran kesindini babamyň dagry maňlaýyna somlady.* (N.W. Gogol, *Eserler*).

kesir Y: Öz diýenin etdirýän, tutanerli, erjel, keçjal. *Kesir oglan.*

kesir YY: kön. s. mat. Maýdalawçy, drob.

kesirlik: Öz diýeniňi etdirijilik, erjellik, tutanerlilik, keçjallyk. *Kesirlik etmek.*

kesişdirmek: Kesip çykamak, kesim-kesim edişdirmek, kesip dogram-dogram etmek. *Ol şaralyk et keşişdirip, kaklap otyrды* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ýaş ýigitler duşmanyň telefon liniýalaryny keşişdirýärdiler* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

kesişmek: 1. Kesmäge kömek etmek, bölmäge kömek etmek, bilelikde kesmek, bölüşmek. *Çybyk keşiş-mek. Tut keşişmek. Agaç keşişmek.* 2. Biri-birini kesip geçmek, biri-biriniň üstünden atanak bölüp geçmek. *Galanyň eteginde iki ýol keşişip geçýär. İki göni çyzyk keşişip, dört sany burç emele getirýär.*

kesmek Y: 1. Ýarag bilen bölmek, bitin zatdan bölüp aýyrmak, bölek-bölek etmek. *Daşdan kesip zat ýasamak boýunça örän ussat ussalar bolupdyr.* (*Orta Asyrlar*)

Taryhy). 2. Ýara sarmak, dilmek. *Pyçak onuň elini kesdi*. 3. Dilim-dilim etmek, ýarmak. *Kerim kesjek bolup duran kyrkgünlügin goýup, ylgap kakasynyň ýanyna geldi*. (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Ujundan tutup alyp galmak, tutup saklamak. *Aýlygymdan on manat kesipdirler*. 5. Bes etmek, goýmak, üzmek. *Geplemäňi hem kesdiň-diýip, Surkow pikirlende*. (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Denis gözünü gyrpyldatmagyny kesýär* (A.P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Oglanlar takyr meýdançanyň daşyndan aýlanmaga başladylar. Mugallym yzyny kesmän: 1-2-3- diýip, gapdallaryndan gygyryp barýar* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 6. med. Operatsiýa etmek, ýaryp bejermek. *Meni diňe Gadam kessin, diňe Gadam kessin* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). 7. Çapyp aýyrmak, çapmak. *Tut kesip duran wagty, gapdalyndaky ýol bilen geçip gidipdirler* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 8. Pyçak bilen çalmak, öldürmek. *Gan içen jellatlar pyçagyn ýalap, Kän kelle kesdiler köne döwürde* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Goýun kesmäge adam ýok. Başyny kesseň, jany ýok, çagasynyň sany ýok* (matal). ♦ **Kesip geçmek** – göni geçip gitmek, gabatlap geçmek, üstünden geçmek. *Keýikler ýoly kesip geçdiler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Olar biziň önümizi kesip geçdiler*. Akyl kesmek — ser. Akyl. Aýagyny kesmek- ser. Aýak. *Ol näme üçin bizden aýagyny kesdikä ?* Baha kesmek-ser. Baha. *Bu gün dosty geldi onuň öýüne, Kolhoz brigadiri-söweşdeş dosty. Syn edip Baýjanyň inçe işine, Her bir reňkine bir baha kesdi* (A. Atajanow, *İki Poema*). Gözüň kesmek — ser. Göz. Ýol kesmek.-ser. Ýol. İş kesmek – ser. İş.

kesmek YY: 1. Köplenç ýaranyň ýüzünde emele gelýän gaty gabyk. *Ýara kesmek baglapdyr*. 2. Käbir nahar bişirilende, gazanyň düýbünde galýan ýanyk galyndy ýa – da emele gelýän gatlak. *Gazanyň düýbündäki kesmegi gazap aýyrynak*.

kesmeklemek: 1. Kesmek baglamak, ýüzi gatamak (bir zadyň üsti hakda). *Aradan bir näçe wagt geçenden soň, kepderjigiň ýarasy kesmekledi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 2. Kesmek tutmak, aşa bişip kesmek emele gelmek.

kesmekletmek: 1. Kesmek baglatmak, ýüzünü gatatmak. *Ýaraňy kesmekledipsiň*. 2 . Gaty bişirip kesmek emele getirtmet. *Gazanyň düýbünü kesmetletmek*.

kesmik: 1. Gaçyp gitmez ýaly gaçak malyň aýagyna dakylýan ýa-da boýnuna dakylýp, aşak sallanylyp gaýberilýän agaç. *Kesmikden boşan açmaňyz sygyrlar ondan – oňa hars urýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kesp: ser. Kär. 1. Gyzyň inesiniň kesbini alar (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Ata kesbi – oglala halal* (nakyl).

keş Y: 1. oba. h. Gowaça ýa – da başga ekinlerde hatar arasyndaky suw akýan ýapjagaz, joýa. *Hol aňyrky kartanyň gowaçalarynda suwuň doly ýetmedik keşleri hem bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olar keşleriň arasyny kätmen bilen ýeňiljek dyrmaýardylar, ýumşadýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Keşleriň arasyna düşen syçan – da pil ýaly görünýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

keş YY: Goşulan sözüniň manysy bilen baglylykda adamyň meşgul bolýan kärini aňladýan söz ýasaýjy affiks. *Arabakeş, düýেকেş, çilimkeş*.

keşara [teşaara]: Başaşa keş, bir keşi, joýany geçirip. *Gowaça meýdanlaryny keşme – keş däl – de, diňe keşara suwarmagy dowam etdirýär eken* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

keşde: 1. Börüge, kürtä we ş.m. salynlaý çylşyrymly nagys. *Barmagyna ýüwsesini ötürip, keşde etmäge oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Dokma dokap, hat ýazyp, Keşde çekmek sende bar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

keşdelemek: Keşde çekmek, nagys salmak, nagyslamak. *Tylla pioner baýdagyny keşdeläp boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Bir ellik, bir sany temmäki gabyn, Keşdeläpdir üstüni oň nagyslap* (N. Amanow, A. Kowusow, *Balykçylar*).

keşdelenmek: Keşde bilen bejerilmek, keşde salynmak. *Çeper el bilen keşdelenen haltajyk elden – ele geçdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

keşdeleşmek: Keşde çekişmek, keşde edişmek.

- keşdeletmek:** Keşde çektirmek, keşde saldyrmak, keşde etdirmek. *Çilim haltajygynyň agzyny keşdeletmek*
- keşik:** Keşigini çekmek – hyzmatyny etmek, gullugyny etmek. *Myrat jan öz enesiniň gözünüň öňünden hiçbir ýana gitmän, kişiniň keşigini çekman, hat öwrendi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- keşim:** ser. Keşp. *Sol wagt hem penjireden günüň ýagtysy syçrap, onuň keşimlerini aýyl – saýyl şekillendirýärdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). ♦ **Keşim etmek** – çala meňzemek, ogşamak.
- keşlemek:** Keş çelmek, joýa çekmek suw akar ýaly ýapjagaz çekmek. *Gowaça suwarmak bolsa başga hili, suwuny şildirdedip akdyryp, keşläp suwarmaly* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Gowaçalaryň hatar aralaryny keşläp suwarmak. Gowaçany keşläp etmek usulyna geçildi.*
- keşp:** Ýüz sypaty, şekili, daş görnüşi. *Men keşbi boýunça ol koreýdir öýtdüm* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Bu sözlerden soň, onuň ýüz kesbini göz öňüne getirmek, kyn däl* (« *Tokmak* » *Jurnaly*). *Kakasynyň keşbi hiç wagt onuň gözünüň öňünden gitmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Türkmenistanyň keşbi tanalmaz ýaly özgerdi* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýarlary* » *Jurnaly*). *Kolhozlaryň jemgyýetçilik hojalygynyň çalt depgin bilen ösmegi çölüň keşbini gün – günden özgerdýär. Watan keşbini wasp edip, Ülkämdä ýazýaryn gazal* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- keşt:** kön. s. 1. Gezeleng, syýahat. *Keşt edip gezer men ilden – illere* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. İşdä, mäde. *Seniň bişiren naharlaryňy keşdiň çekip iýer ýaly däl* (N. Ponma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Alada, hyzmat, iş. *Artyk gidenden soň, öýüň bütin keşdi Aýnanyň boýnuna düşüpdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ketde:** gepl d. ser. Uly. 2. Uly gullukda işleýän, ýaşuly, ýolbaşçy. *Ketdeleriniň biri bolmaga çemeli ; onuň egninde polkownik nyşanlary bar* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).
- ketek:** 1. Towuk, it we ş.m. üçin salnan jaý. *Göreniň keteginde towuk goýmady* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Meniň towuklarym juda köpelip gitdi, indi maňa ýörite ketekler, giň jaýlar gurap beriň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *It ketegine kürsöp urdy.* 2. gepl. d. Kiçijik, ýaramazja ýasaýyş jaýy, öý. *Her kim ketekli – ketegine dargady.*
- keteni:** Aýal köýnekligi üçin elde dakalýan ýüpek mata. *Ketenisi el degirse pasyrdap, Ýüregine guwanç – kuwwat berýärdi* (K. İmanow, *Watan Üçin*). *Egni keteni köýnekli, sallanyp suwa gidipdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- ketew:** zoowet. Atlara we ýeke toýnakly haýwanlara degýän ýokanç kesel, maňka. *Heý, seniň bir baýgalyňa ketew degsin – diýip sögdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ketewlemek:** Ketew keseli degmek, ketew keseli bilen kesellemek.
- ketgen:** bot. Mal oty hökmünde peýdanylýan, baldaklary tikenli birýyllyk ösümlik, haşal ot.
- kethuda [kethudaa]:** Maslahat beriji,baştatanlyk ediji, ýaşululyk edýän, aksakgallyk edýän, geňeşdar, kähuda *Salyh işan hem, başga kethuda aksakgallaryň gürrüňlerine ynananlar hem olara goşulypdyr. Ýaşulular, kethudalar üýşüpdir* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- kethudalyk [kethudaalyk]:** Kethuda bolmaklyk, geňeşdarlyk, ýaşululyk, aksakgallyk, baştutanlyk, kähudalyk. *Kethudalygy, aksakgallygy öz ellerine alan Pirguly başlyklaýyn süýthorlar, baýlar suwumyzyň aklymyna çykdy.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- keýgim:** gepl.d. Ýaşy kiçi aýal –gyzlara ýüzlenilip aýdylýan söz. *Fartugy, keýgim, örän ykjam dakynaryn* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Keýgim, ol ses ýeterden daşda* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *jurnaly*).

keýik: zool. Çölde we dagda ýaşaýan süýtemdiriji, geçi pisint haýwan, jeren. *Biz keýik awlamaga gitmäge taýýarlanýardyň (« Pioner » Jurnaly). Geçer ol keýikler geçmedik ýerden, Hiç hili böwetler tutmaz sapýory (K. İmanow, Watan Üçin).*

keýkerilmek: ser. Keerilmek.

keýkerişmek: ser. Keerişmek.

keýkermek: ser. Keermek. *Tä iki gulagy saçynyň arasyndan towşanyň gulagy ýaly keýkerip çykýança daramazdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

keýkertmek: ser. Keertmek.

keýp: İçki duýgy ýagdaýy, bir zatdan alynýan lezzet, hezillik, sapa. *Ol barýanlaryň keýpleri kök, ruhlary şat (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Keýpim tutup durdy, neşe zor etdi, Huşum alyp, aklym, gözüm kör etdi (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* ♦ **Keýp bermek** — hezil bermek, şatlandyrmak, gülüşdirmek, göwnü açmak. *Bu bolsa oňa keýp berýärdi, göwnüni göterýärdi. (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Keýpiňi köklemek – wagtyňy hoşlamak, göwni açmak, götermek. *Ýolagçylar çay – suwdan keýplerini köklediler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Keýpiňi sazlamak – keýpiňi kök etmek. Keýp çekmek – hezilli, lezzetli oturyşmak, wagtyňy hoşlamak. *Siz keýp çekiş (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Keýpden çykmak – hezil etmek, ýada – ýançaň oýnamak, görmek we ş.m. *Ol bu sapa möjekleri kowmak keýpinden çykmagy ýüregine düwen bolara çemeli (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* Keýpi bozuk – göwni şat däl, tukat. *Keýpimiň bozuk wagtynda sen meni güldürdiň ! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).* Keýpi kök – mes, wagty hoş, şähdaçyk. *Keýpiniň kök mahallary ol käte aýdyma hem hiňlenerdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* Keýpini uçurmak – keýpini bozmak. Keýpiň kellände — näme etseň özüň bil, isläniň et. Kör keý bolmak — keýpiň gaçmak, birden keýpsiz bolmak.

keýpçil: Keýp çekmäni gowy görýän, keýpe gyzygýan.

keýpi –sapa [keýpi –sapaa]: Keýp–lezzet, gyzyk, içki duýgy–ruhuň göteriliş ýagdaýy. *Tawşanjyklar oýnaklaşyp depede, Ahli jandar bolýar keýpi sapada. Hawa, ýagşy ýigit, bagyň şeýle keýpi–sapasy bar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

keýpihon [keýpihoon]: Meýletinlik bilen, öz islegine görä, öz islegi bilen, keýpine. *Soňra birden başyn galdyrdy gülüp, Gepledi keýpihon, heýjana gelip (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Oba keýpihon işe gaýtady (N. Jumaýew, Ak Derek).

keýpihonlyk [keýpihoonlyk]: Öz isleglilik, meýletinlik. *Marsruta ugramaga Katýanyň özi keýpihonlyk birdirdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Ol mundan öňki gorkusyndan edýän işlerini indi keýpihonlykdan etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

keýpiköklük: Keýpi gowulyk, keýpli ýagdaýda bolmaklyk. *Hawa, gelýärdi ol keýpiköklükde (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

keýpine: Keýp edip, öz islegine görä, meýletin, ýöne. *Örän oňat gün boldy, keýpine gezibermeli (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Ol şähere keýpine gitdi.

keýplendirmek: Keýpini götermek, serhoş etmek, içki duýgusyny götermek. *Gürrüň edip keýplendirmek. Saz çalyň keýplendirmek.*

keýplenmek: Keýpiňi götermek, gyzyklanmak, serhoş bolmak. *Öz–özün keýplenmek. Bir zadyň ýşkyna düşüp keýplenmek.*

keýpli: 1. Keýpli kök bolan, şat, begençli. 2. Gyzykly. *Keýpli gürrüň. Keýpli oýun.* 3. göç.m. Keýpli kök, serhoş. *Ol birneme keýpli.*

keýplilik: 1. Keýpiköklük. 2. Gyzyklylyk. 3. göç.m. Serhoş ýagdaýda bolmaklyk.

keýpsiz: 1. Keýpi ýok, şat däl, ugry ýok, tukat. *« Bolanok » jogabyn eşdip, ol ýerden, Bu gün hem keýpsiz ara açdylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. göç.m. Sag däl, nähoş. 3. Gyzyksyz.

keýpsizlik: 1. Keýpi ýokluk, şat dällik, ugry ýokluk, tukatlyk. *Mugallyma öz-özüňden « şeýle » diýip, keýpsizlik bilen okuwa başlady.* (N. Saryhanow, *Eserler*). 2. göç.m. Sag ällik, nähoşluk. 3. Gyzyksyzlyk.

keýşerilmek: ser. Keýşermek.

keýşermek: Birneme egilmek, бүкүlmek (köplenç agyr zat göterilende). *Aşyr egni doly haltaly keýşerip barýardy. Keýşerilip ýöremek.*

keýşertmek: Birneme egildirmek, бүкүлдirmek. *Agyr ýük adamy keýşerdýär.*

keýşik: Gyşyk aýak, maýyp aýak. *Onuň sag aýagy keýşik.*

keýşiklemek: Agsap ýöremek, keýşerilip ýöremek.

keýtik: Bir aýagyňa agsaýan, agsak. *Keýtik adam.*

keýtiklemek: Bir aýagyňa agsap ýöremek, agsaklamak. *Öňden keýtikläp barýan Gulluhan aýak çekip, yzyndakylara garady. Gotur hasanaklap galdy, pyçagyny syryp, keýtikläp okduryldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

keýwany [keýwaany]: ser. Aýal. *Şol öýüň keýwanysy iş, alada bilendi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Orazgül elli ýaşyna ýakynlan keýwany aýaldy* (A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*).

kezzap [kezzaap]: Ýalançy, aldawçy, hilegär, mekir. *Siz, eý, wyjdanlaryny pula satan kezzaplar* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*).

kezzapçylyk [kezzaapçylyk]: ser. Kezzaplyk. *Daga eltip, edibilen kezzapçylyklaryny edipdirler* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

kezzaplyk [kezzaaplyk]: Ýalançylyk, aldawçylyk, hilegärlik, mekirlik. *Pişik gotur serçäniň kezzaplygyny bilýärdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Kezzaplykda Amyderýanyň sebitine hem ýakasyny tanatdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

kybap [kybaap]: Birine ýa-da bir zada laýyk, bap, meňzeş. *Ýaplaryň kybabynda gazylypdyr* (« Kolhoz Günleri »). *Bir kybap-birsydyrgyn, bir boluşly, bir meňzeş. Onuň mele ýorgasy bir kybap dükürdikläp barýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kybapdaş [kybaapdaş]: Bir kybap gelýän, laýyk bap bolan. *Sowet halkynyň hemmesiniň hem hereketi nebitçileriňki bilen kybapdaş* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

Kybapdaşlyk [kybaapdaşlyk]: Bir kybap gelijilik, laýyklyk, meňzeşlik. *Göýä diýersin göwündeşleriň göwnüne kybapdaşlyk isleýän ýaly, häliden bulaşýan jahan ýene ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

kybla: ser. Günorta-günbatar. *Gurtgeldi bulary gören badyna, ýüzüni kybla tutup, çöke düşüp oturdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bulut eger kybladan tursa, güýçli boran bolarmyş* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kyblanama [kyblanaama]: kön. s. ser. Kompas.

kylmak: kön. s. ser. Etmek. *Serwiden tabyt kylyp, gülden kepen etmek gerek* (Myrally).

kyn [kyyn]: Aňsat däl, müşgil, çetin, agyr. *Kyn işleri aňsat edýär samolýot* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Soň bu ikisi urşuň ilki başlaryndaky kyn şertleriň içinde söweşe gatnaşyp başladylar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

kynalyşmak [kyynalyşmak]: ser. Kynlaşmak.

kynalmak [kyynalmak]: Kyn bolmak, müşgil bolmak, çetinleşmek, agyrlaşmak. *Şeýle sistemada gurnama işleri kynalýardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Çernýşowyň ýagdaýy has kynaldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kynaltmak [kyynaltmak]: Önküsinden kyn etmek, agraltmak, çetinleşdirmek, agyrlaşdyrmak. *Aňsalyk bilen ýerine ýetirilip bilinjek işi kynaltmak.*

kynçylyk [kyynçylyk]: ser. Kynlyk. *Kynçylygy basyp, guş ýaly uçýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Kynçylyklary batyrgaý ýeňip geçmegi öwrenen adamlar onlarça bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **Kynçylyk çekmek**—görgi görmek, kynçylyga duçar bolmak.

- kynlaşmak [kyynlaşmak]:** Barha kyn bolup başlamak, çetinleşmek, agyrlaşmak. *Emma indi ýarasygyn has -da kynlaşanyňy ol gördi* (N. Jumaýew, Ak Derek). *Gowaça hasyla durup, onuň içine girmek kynlaşypdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- kynlyk [kyynlyk]:** Aňsat dällik, müşgilik, çetinlik, agyrylyk. *Onuň bize näme kynlygy bar?! (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Kynlykdan gorkmadyň, zähmete bakdyň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).
- kyrk:** 40 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Kyrk kilo ser urdy ýygananan şaýlar* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Sep halym ömrümiň baýdagy boldy. Kyrk ýyllap goraglap saklanyp şoldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Kyrk gulanyň içinde bir agsagy bildirmez (nakyl) Kyrk gysymda gysmasaň, bir gysymda gysdyrmaz (nakyl).*
- kyrkaýak:** zool. Köp aýaklylar maşgalasyndan bolan, gurçuga meňzeş uzyn, zäherli möjejik.
- kyrkboýun:** bot. Bogun bogun bolup ýere ýazylyp ösýän haşal otuň bir görnüşi. *Kyrkbogun mala berilýän otdur.*
- kyrkçille:** Gyşyň iň sowuk döwri, gyşyň örküji. *Oturgyçlar kyrkçilläniň garyny ýada salýan mata bilen örtülen (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*
- kyrkgaryn:** Gat-gat,, gasyn-gasyn görünüşde bolan kiçi garyn. *Toýda ölen janlylaryň kyrkgarynlary dulda ýatyrdy (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). Ejem Soýdan goýnuň kyrk garnyny ýuwdy.*
- kyrkgünlük:** Ír bişýän togalajyk sary zamça, gawun. *Her goltugyna bir sany ullakan kyrkgünlük tutdyrdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Agaçlar köp miwe getiren erik bagy ýaly başlaryny aşak egip oturýardylar, olaryň tozanly ýapraklary kyrkgünlük ýaly saralyp görünýär (« Ýaş Kommünist » Gazeti).*
- kyrklyk:** Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Kyrklyk tigr.*
- kyrksakanak:** dial. ser. Kyrkgaryn.
- kysym:** 1. Belli bir tipdäki zat, marka. 2. Görnüş, hil, ugur. *Önümçiligiň aýry-aýry kysymynda bolanlary üçin, kolhozçynyň dili bilen işçiniň dilinde hökman tapawut bolýar (A. Kekilow, Edebiýat Teoriýasy). Hawa, ýaşaýarlar ýeriň ýüzünde, Aýratyň kysymdan bolan ynsanlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*
- kysymly:** Belli bir tipdäki, belli bir bellikli, markaly. *Minsk awtomobil zawody « MAZ-525 » kysymly awtomaşynlary çykaryp başlady (« Mydam Taýýar » Gazeti). Ol « Rodina » kysymly priýomniğiň nurbatyny towlady (« Kolhoz Günleri »)*
- kysmat:** Ykbal, ýazgyt, nesibe. *Şol süýjülik maňa kysmat bolmazmy?-diýip ýazyypdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Halaşyp alybilsem-ä alaryn, alybilmesem-de kysmatymdakyny görerin (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- kyssa:** 1. edep. Gürrüň bilen ýazylýan eser, rowaýatly eser. *Seniň çeper kyssaň eý beýik. Puşkin, Ertekiden romanlara ýetirdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Goşgy bilen ýazylan eser kyssa bilen ýazylan eserlerden tapawutlanýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).* 2. göç. m. Bolan gürrüň, gündelik hadysa, rowaýat. *Kolhoz zamanynyň aşyk-magşugy hakyndaky kyssa ýadyma düşdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- kyssaçy:** 1. Kyssa, proza bilen edebi eser ýazýan adam. *Merhum Türkmen kyssaçysy Hajy Ysmaýylowyň powestlerini kitap edip, çapdan çykardy (« Pioneer » Jurnalny).* 2. Kyssa aýdýan adam, rowaýat, hekaýa bilýän adam, gürrüňçi. *Göýä kyssaçy dek göwnüni hoşlap, Gazet okadykça gülýärdi gözi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*
- kyýamat [kyýaamat]:** 1. dini. Dünýäniň soňy, ahyrzaman. 2. göç. m. Başa düşen agyr ýagdaý, waka, iş. *Waý meniň başymda şu gün kyýamat!—diýip ses edýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Yagmyr, bir gün olar başyňyza kyýamat gopdurarlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Kyýamat ahryr-ömür baky, hiç haçan, hiç wagt, ölýänçäň.*
- kibirdemek:** Pytrap durmak, kibirt – kibirt edip durmak owranmak.

kibirdetmek: Kibirdili ses çykarmak.

kibirdi: Bir zat owrananda, kibirt – kibirt edip çykýan ses.

kibirt-kibirt: Kibirt – kibirt etmek- kibirdili ses çykarmak, kibirdedip iýmek.

kibit: Egin, gerden, boýun. *Kowýarsyň fritsleň söbügin basyp, Günbatara gaçýar, kibitini gysyp* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Sowukda kibitini çysyp, iki sany ýetim çaga, Çykyp gidýar ertir bilen, Çöplemejik çöplemäge* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

kiçelmek: 1. Göwrümi kiçi bolmak. *Annadurdy murtuň gözleri kiçelen ýaly boldy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Girip daralmak, kelte bolmak, girmek. *Kostýum çistka berlenden soň, birneme kiçelipdir*. 3. Sykylmak, horlanmak, inçelmek. *Adam garradygyça, kiçelen ýaly bolýar*. 4. Aşak düşmek, aşaklamak, peselmek. *Onuň gullugy kiçelipdir*. 5. göç. m. Ruhdan düşmek, peselmek.

kiçeltmek: 1. Kiçi etmek, göwrümini öňküsinden hem kiçi etmek. 2. Aşak düşürmek, peseltmek, aşaklatmak. *Onuň wezipesini kiçeldipdirler*. 3. Dar we kelte etmek, daraltmak. *Paltomy kiçeltdim*. 4. göç.m. Ruhdan düşürmek, peseltmek. *Bolgusyz gürrüňler adamy kiçeldýär*. Uly göwräni kiçeltmek –ser. Göwre. *Uly göwresini kiçeldip, boýun egip gelen adamyny bagyşlamazlygy Türkmençilik kadasyna sygmaz hasap etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kiçi: 1. Uly däl, uly bolmadyk, çaklaňja bolan. *Kiçi çay. Kiçi stol*. 2. Dar hem kelte, dar. *Kiçi palto. Kiçi aýakgap*. 3. Ýaşy uly bolmadyk, az ýaşly. *Onuň ýaşy bularyň hemmesiniňkiden kiçi bolsa gerek* (« Bahar »). *Kiçi ogly Hoja-muhammet 4-nji klasda okaýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kiçilik: 1. Göwrümi kiçi bolmaklyk, uly dällik. *Kyrk bir nomer tufli kiçilik edäýmese! Palto oňa kiçilik etse gerek*. 2. göç. m. Göwni peslik. ♦ **Kiçilik bilmek** –özüňe uslyp bilmezlik, bir işi özüňe mynasyp görmezlik. *Mister Braýn Ahmediniň gubernatorlygy özüne kiçilik biljegini aňýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). *Aşaky gulluklarda işlemegi kiçilik bilmek*.

kileň: Başdan – aýak, bary, бүтинleý, hemme, ähli. *Ýollaryň gyralary kileň gök baglyk bolmaly* (« Kolhoz Günlere »). *Gözüň gidýar türgenligne portçulaň, Çalasyn işleýär olaryň bary. Hemmesi zähmetiň ussady kileň, Hersi öz ýerinde görkezýär zor* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

kilim: Haly ýaly ýüwürdilip, ersiniň içinden ikigat argaç geçirilip dokalýan düşek. *Sandygynyň içinde kilime dolangy bir zat ýatan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Gara öýüň göwsüllän kilimini serpip, onuň içinden bir ýigit çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kireýsiz kilim kakylmaz, ojakсыз öýe bakylmaz* (nakyl).

kilise: kön. s. Buthana, ybadathana.

kilka: zool. Taggaz balyklar maşgalasyndan bolan kiçijik balyk. *Türkmen balykçylary kilka balygyny Gazagystanyň kenarynda tutýarlar* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

kilo...: Goşma sözleriň « müň müň ýola, müň gezek » diýen manyyny aňladýan birinji bölegi. *Kilowat, kilometr, kilogram*.

kilo: gepl. d. ser. Kilogram. *Orazgöl kömek fonduna ozal özüniň kümüş we gyzyl şaýlaryndan baş kilony beripdi* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). *Uzuk Eje: - Oglanlaryň kakasyna köýnek eder ýaly, hol ýol-ýol ýüpek matadan-a üç metr, narpyzly kemptudan her bir kilo ber-diýip sanaşdyrdy* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Üç-dört kilo çörek*.

kilogram: 1000 grama deň bolan agyrylyk ölçegi. *Ata bu salkynda ondan göni iki kilogram pagtany artyk ýygypdyr* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Kolhozçylar zähmet gününe otuz manatdan artyk pul hem üç-dört kilogramdan däne paýlaşýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kilogramlyk: Bir kilograma deň bolan daş, predmet. *İki kilogramlyk ölçeg daşy*.

kilometr: 1000 metre daň bolan uzynlyk ölçegi. *Samolýotyň sesi 40 kilometrden eşidilýär* (« Pioner » *Jurnaly*). *Maşyn sagatda 130 kilometr çaltlykda ýöräp bilýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olaryň barjak ýerleri segsen-togsan kilometrden uzak däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

kilometrlik: Bir kilometre deň bolan aralyk. *Şu liniýanyň baş kilometrik çemesi ýeňsesinde bir oba otyr* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Doly däl orta mekdep bolsa Kirow adyndaky kolhozyň aşak tarapynda bir-iki kilometrlikdäki « Daýhanbirleşik » kolhozynyň içindedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kilowat: Elektrik togunyň 1000 wat barabar bolan güýjüniň ölçeg birligi. *1000 wat bir kilowatdyr* (« Fizika Kursy »). *Ynha, bilip goý, şu ýerde on baş müň kilowat energiýa berýän suw elektrik stantsiýasy gurulmaly* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *120 kilowat güýç bilen işleýän elektirik stantsiýa* (« Pioner » *Jurnaly*).

kilt: Gapa we ş.m. edilýän zülpl, gapyny gulplamak üçin ildirgiç. *Sapa ýana gapa diň salyp, gapynyň kildini ýazdyrды* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gördüňizmi, äpişgäniň içki kiltleri ildirilmändir-diýdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kiltlemek: Kildini ildirmek, indirgijini, zülpüni ildirmek, gulplamak. *Bahar turdy-da, açyk işigi çekip, içinden kiltledi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

kiltlenmek: Kilt ildirilmek, zülpl ildirilmek, gulplanmak. Gapy kiltlenipdir.

kiltletmek: Kildini ildirtmek, zülpüni ildirtmek, gulp urdurmak, gulplatmak. *Gapyny daşyndan kiltletmek*.

kiltli: 1. Kildi bar bolan, zülpli. *Kiltli gapyny beklemekaňsat*. 2. Ýapyk, gulply, kiltlenen. *Meret öýlerine gelende, gapy kiltli eken*.

kiltsiz: 1. Kildi, gulpy bolmadyk, zülpsüz, gulpsuz. *Kiltsiz gapyny ýapyp bolmaz*. 2. Ýapyk däl, açyk, kiltlenmedik. *Saraýyn derwezesi sagat 10-a çenli kiltsiz durýar*.

kilwan [kilwaan]: Degirmende bugdaý üwemeklik işinde işleýän işçi. *Meniň kakama – ha kilwan diýerler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol hemişe una bulaşyp ýören işçi bolany üçin, Kerim adyndan kilwan lakamy has şöhratlyrakdy*. (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kilwanlyk [kilwaanlyk]: Kilwanyň käri, kilwanyň wezipesi. *Degirmende kilwanlyk işini ýerine ýetirmek*.

kim: Adama degişiklikde ulanylýan sorag çalyşmasy. *Kim oňa kel toklusyny ynanyardy?* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kim muňa gyzyny berer, hiç kim hem bermez* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kim pula, kim hata, kim gazete garaşardy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Kim at şaýyn, kim sagadyn çykardy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **Her kim** — her kes, her bir adam. Hiç kim-hiçbir adam, hiç biri.

kimin [kimiin]: « Ýaly, kibi, dek, deýin » manyda ulanylýan poslelog. *Duşmanlary palaç kimin ýatyrды Gitleriň ordasyn dada getirdi* (« Oktýabr Ýalkymy »). *San-sola bolmady aýal hem gyzda, Mal kimin satyldy gysynda, ýazda* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

kimograf: 1. med. Organizmde bolýan protsesleri ýazyp belleýän abzal. 2. lingw. Söz owazlaryny ýazyp belleýän abzal.

kimse: kön. s. ser. Kim. *Hijri derdi-dagyny hiç kimse menden sormasyn* (Myrally). *Kimse –goş –golamyny daňýardy, kimse –ýuwunýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

kinaýa [kinaaýa]: Kakdyryp aýdylýan aňlatma sözler ýa-da pikir, ironiýa. *Aýsoltan ýene kinaýa bilen ýylgyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Jijim, ökdä ökde diýmek gerek –diýip, bu sözleri kinaýa bilen aýtdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kinaýalamak [kinaaýalamak]: Kinaýa etmek, kakdyryp aýtmak. *Hanha, götergileýän adamyň, gör, näme iş edýär? –diýip, kinaýalap güldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

kinaýaly [kinaaýaly]: Kinaýa bilen aýdylýan, kakdyrylyp aýdylýan. *Bu sözler kinaýaly ýylgyrmak bilen aýryldy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Hally ol soraga ähmiýet bermän, kinaýaly ýylgyrdy –da, garady* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

kindiwan [kindiwaan]: gepl. d. Örän kiçi, kiçijik. *Gyzjagazyň kindiwan burunjygy has eziz görünýärdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kine [kiine]: Göwne degilmek zerarly edilýän öýke, göwün galmaklyk. *Kine diňe namart adamlara gelşer* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Kümüş Gapyrjak*). *Ol gaharjaň öweý ene, Yüreginde çosdy kine* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). ♦ **Kine etmek** – birinden göwnüň galyp närazy bolmak, öýke etmek.

kineli [kiineli]: Göwni galan öýkeli. *Çala aňlanýan kineli labyzda gepledi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Jüneýt Ezize ýene bir gezek kineli garandan soň, sözünü dowam etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kinelilik [kiinelilik]: Göwün galanlyk, öýkelilik.

kinematik: Kinematika degişli bolan. *Kinematik usul*.

kinematika: Teoretiki mehanikanyň jisimleriň hereketini geometrik nukdaýnazardan öwrenýän bölümi.

kinematograf: 1. Ekranda görkezmek üçin plýonkanyň ýüzünde hereketli surat alýan aparat. 2. Kinosungat.

kinematografik: Kinematografiýa degişli bolan.

kinematografiýa: Ekranda şekil görkezmek sungaty. *Kinematografiýa ministrligi*.

kinesiz [kiinesiz]: Göwni galmadyk, öýkesiz. *Açyk gök ýüzünde guşlar jürleşip, dostlukda öýkesiz kinesiz saýrar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Dagry dost kinesiz bolar, bolşuň ýüzüne diýer* (nakyl).

kinetik: 1. Kinetika degişli bolan, kinetika has bolan *Kinetik teoriýa*. 2. Herekete degişli bolan. *Kinetik energiýa*.

kinetika: Teoriki mehanikanyň dinamikany we statikany öz içine alýan bölümi.

kino...: Goşma sözleriň « kinematografik » manysynda gelýän birinji bölegi. *Kinoaktýor, kinooçerk, kinokomediýa*.

kino: 1. Ekranynda filmler görkezilýän teatr. *Gyzykly oýun gurumak, kino ýa-da ekskursiýa gitmek bolýar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Güller kino gitmäge çagyrl! Kolhozyň tomusky klubunda kino görkezmeklige taýýarlyk görülýärdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Sezsiz Kino. Sesli kino*. 2. Ekranda hereketli şekil görkezmek sungaty, kinematografiýa. *Kino işgärleri*.

kinoaktrisa: Kinofilmlerde oýnaýan artistka.

kinoaktýor: Kinofilmlerde oýnaýan artist. *Ol Amerikan kinoaktýory Douglas Ferbenkse meňzedi* (« Pioner » *Jurnaly*).

kinoapparat: Kino üçin surat almak ýa-da kinofilmler görkezmek üçin aparat. *Bir wagtlar bu uçastogyň klubunda hemişelik kinoapparat goýlup, ilata her gün kinofilmler görkezilýärdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Kinomehanik kino görkezmekden oň kinoapparaty gözden geçirýär* (« Ýaş Kommunist » *Gazeti*).

kinofabrik: ser. Kinostudiýa. *Kinofabrik öz işine başlady*.

kinofikatsiýa: Kino setini ýaýbaňlandyrmaklyk, ýerlerde kinoteatrlary köp gurmaklyk.

kinofilm: Ekranda görkezmek üçin döredilen kinematografiýa eseri, kinokartina. *Kolhozçylar indi iz salan klublarynda kinofilmlere höwes bilen tomaşa edýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Reňkli kinofilm. Kinofilmleriň goýberlişini artdyrmaly*.

kinofitsirlemek: Kinofilmleriň görkezlimegini üpjün etmek, kinoteatrlary guramak. *Kolhoz obalaryny kinofitsirlemek*.

kinohronika: Jemgiýetçilik durmuşynyň gündelik hadysalaryna bagyşlanyp ýazylan kinokartina. *Respublikanyň durmuşyndan goýberilýän kinohronikalaryň hilini gowulandyrmaly*.

kinojurnal: Gündelik durmuşy suratlandyryan epizodlardan, sahnalardan ybarat gysga metrajly kinofilm. *Aşgabat kinostudiýasy « Sowet Türkmenistany » kinojurnalynyň nobatdaky nomerini goýberdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

kinokartina: Çeper film, kinofilm. *Birentek wagtlarda heniz hem kinokartina diňe bir kolhozlaryň we sowhozlaryň merkezi uçastoklarynda görkezilýär* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Bizin hem gürüňimiz täze kinokartinalar hakynda gitdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kinolenta: Kino lentasy, kinofilmiň aýratyn ekzemplýary. *Kinolentalar örän uzyn bolýar.*

kinomehanik: Kinofilmleri sahnada görkezmek bilen meşgul bolýan spetsialist. *Kinomehanik özüniň apparytyny sazlamak bilen başagaýdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Kinomehanik bolup işlemek.*

kinomehaniklik: Kinomehanigiň gulluk wezipesi, käri. *Ol kinomehanikligi başarjak oglany tapdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kinooperator: Ekranda kinokartina görkezmek üçin surat alýan spetsialist. *Kinooperator bolup işlemek.*

kinooperatorlyk: Kinooperatorlaryň gulluk wezipesi, käri. *Kinooperatorlyk etmek.*

kinoplýonka: Kino almak üçin ulanylyan plýonka. *Fotoaparatyň kamerasy 16 millimetrik kinoplýonka bilen zarýadlandyrylýar* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kinorejissýor: Film goýýan adam.

kinostsenariý: Kinofilm döredilýän ebedi eser. *Jýuri 2400 kinostsenariden 22-sini seçip aldy* (« Ýaş Kommunist » Gazeti).

kinostudiýa: Kinofilmleri öndürmek bilen meşgullanýan edara, fabrik. *Aşgabat kinostudiýasy tarapyndan döredilen kinofilmler görkezilip başlandy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kinosýomka: Filmleri öndürmek we ekranda goýmak üçin surat almaklyk.

kinoteatr: Ekranynda kinokartina görkeziliýän teatr. *500-700 orunlyk tomusky kinoteatrlary gurmaklyk bellendi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

kiosk: Ownuk zatlar satylýan palatka, budka. *Çagalar, bu kitapçany okaň, ol häzir kitap magazinlerinde, kiosklarda satylýar* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Gazet satylýan kiosklar köp.*

kiparlamak [kiparlamak]: Ýuwaşamak, peselmek, haýallamak, gowşamak. *Daň atmaga az galandyr diýlip çaklanýardy, çabga kiplady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Daşarda harasat, ol güýjemese, kiplamaýardy* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

kir: 1. Hapa, çirk, kir-kimir. *Tozan nire, kir nire* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Kümüş Gapyrjak). *Skatertlerde beýle bir lap eder ýaly, doňy çözülmän ýatan kir-ä ýok* (« Tokmak » Jurnaly). 2. Kirlän geýimler. *Aýal kir howsa, çörek bişirse ýa-da nahar taýýarlasa, onuň ýoldaşy çagalara seretmelidir, mallara ot-ıým bermelidir* (« Ýaş Kommunist » Gazeti). *Kiri kir açar, kinäni –söz (nakyl).*

kirbeňke: kön. s. 409,5 grama barabar agyrylyk ölçegi, gadak. *İki kirbeňke tüwi.*

kirbeňkelik: kön. s. 409,5 grama deň bolan agyrylyk ölçelýän (daş). *Kirbeňlik daş.*

kirjikdirmek: Kir ýokdurmak, sähelçe kirletmek, kirikdirmek. *Egin-eşikleri kirjikdirmek.*

kirjikmek: Sähelçi kirlemek, kirikmek. *Kostýum birneme kirjigipdir.*

kireň: 1. ser. Kir. *Ol düýbünden kireň degmedik owadar halynyň ýüzüni dyrmaýardy* (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. Nägileçilik, närazylyk. *Göwnünde çigit ýaly kireň bolmadyk Hoşgeldi bolsa öňki oturyşyny üýtgetmän, bu boluşlara perwaýsyz garap oturdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

kireňsiz: ser. Kirsiz. *Yigidiň sadap ýaly kireňsiz ak dişleri ýyldyrady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

kireý: Ulag bilen edilen işin haky ýa-da wagtlaýyn alnan jaý, mal üçin berilýän töleg. *Kireýine tutup üç düýe, Özüne ýeten ojary, Bazara äkitdi daň dan, Ýene-de çekip ejiri* (Çary Asyr, *Poemalar*). *Kireýsiz kilim kakylmaz* (nakyl). *Guş ganatyndan kireýislemez* (nakyl). ♦ **Diliňden kireý işlemek** – aýtmaly zady aýtman saklanmak.

kireýkeş: Öz maly bilen kireý edýän, kireýine ýük daşaýan, iş edýän adam.

kireýkeşlik: Öz maly bilen kireý edililik, kireýine ýük çekmeklik käri. *Rus ilatynyň arasynda ep-esli bölegi dürli promyseller bilen –tokaý, kreýkeşlik promyselleri bilen meşguldylar* (« SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy »).

kirikdirmek: ser. Kirjikdirmek.

kirikmek: ser. Kirjikmek.

kiriş: 1. Saz gurallarynyň tary, simi. *Bu çalyň sazymyň hoş owaz berşi Perdesi kümüşdir, polatdyr kirşi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Tamdyranyň kirşi çig ýüpekden işilýär.* 2. Ýaýyň kirşi zarňyldap durdy. *Gaty çekip ýaýyň kirşini üzmek.* 3. Gulluşykda diwarlary göni salmak üçin we ş. m. işlerde ulanylýan, gazyjaklary dartdyrylyp berkidilýän ýüp. *Gowaça hatarlary kiriş çekilen ýaly gönüdi* (« Pioner » *Jurnaly*).

kirişlemek: Kiriş tutmak ; kiriş çekip işlemek.

kir-kimir: ser. 1. Kimir. *Hiçbir kir-kimir ýok asman ýüzünde, Ne tolkun, ne gom bar deňiz düzünde* (N. Amanow, A. Kowusow, *Balykçylar*).

kirlemek: Hapa bolmak, kir ýokuşmak, çirk bolmak, hapalanmak. *Ol toprak, tosana teýim edensoň, kirläp giden köne namazlyk çykardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ak köýnek tiz kirleýär. Köp geýlip kirlemek.

kirletmek: Hapa etmek, kir ýokdurmak. *Ak telpegi kirletmek. Köýnegi kirletmek.*

kirli: Hapa bolan, kirlän, kir ýokuşan, hapalanan. *Ýeňleri goparylyp aýrylan kirli köýnegi bar eken* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Kirli donly garryniň dilewarlygy oturanlary haýran galdyrdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrysýnda*).

kirlik: Çaganyň geýimi hapalanmazlyk ýa owadanlyk üçin geýimiň üstünden geýdirilýän ýörite öňlük. *Üstüne kirlik geýdirilen çaga.*

kirliklik: Kirlik etmek üçin ýörite niýetlenip goýdan ýa-da biçilen mata. *Kirliklik mata almak.*

kirlilik: Kirli bolmaklyk, hapa bolmaklyk, çirklilik. *Geýimiň kirliligi.*

kirpi: zool. Bedeni syh-syh tikenli jandar. *Kirpiniň tikenini ýaly gür sakgalyny welin, hemişe syrýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

kirpik: Gözüň gabaklarynyň gyrasyna çykýan gyl. *Ýaý ýaly gara gaş, ok deý kirpikler Awlajaga meňzýär golaý ýeteni* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Kirpikleri jaýtaryp, inçeçikiňne ýaly ýalpyldady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Kirpigiň kaklyşmazlyk** –ser. Kaklyşmak. Kirpikleriňi butnatman seretmek –üns, pikir berip seretmek. *Diňçileriň hemmesi kirpiklerini butnatman seretdiler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kirpikmen: Kirpigi uzyn, gür we uzyn kirpikli. *Nurlanýar kirpikmen gara gözleri, Çünki görjek gatlaň gurlanny doly Soňra görüp ol Leniniň suratyň, Kirpikmen gözlerin aýyrmady ondan. Hasratly gaýgyda galyp kellesi, Kirpikmen gözlerini gamly gyrpdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

kirsiz: Kiri ýok bolan, kir, hapa ýokuşmadyk, kirlenmedik, kireňsiz, arassa. *Kirsiz geým.*

kirşen: Torç edilen ýoldaky toprakdan ýa-da topur gumdan emele gelýän ýeňiljek tozan, çañ, toz. *Demirgazykdan gelýän sowuk şemal çägesow kirşenleri asmana göterýär* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Şu ýigit hem gum, kirşen bilen gaty « owadanlanjak » bolýar –diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kirşensiz: Kirşeni bolmadyk, kirşeni ýok. *Kirşensiz galan Günüň ýüzünü topbak bulut örttdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Aý aýdyň aýazly gys gijesi kirşensiz*

asmanyň ýüzünde ýyldyzlar ýyldyraşýar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa)
Kirşensiz ýol. ♦ Ýüregi kirşensiz adam –ser. Ýürek.

kise [kiise]: 1. ser. Jübi. *Üçünji hatyn agşam alypdy, Okap ýene kisesine salypdy* (Çary Aşyr, Poemalar). *Garip zähmetkeşe agramyn salyp, Baýlaryň kisesin dolduran adat* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. dial. Goş –golam salynýan halta. *Goşlarynyň hemmesini kisä salyp, agzyny bogdy.*

kisel: Ir-iýmiş şiresine süýt, krahamal goşulyp, ýörite taýýarlanylýan goýy içgi, iýmit. *Kisel taýýarlamak. Çagalar kisel içdiler.*

kiselik [kiiselik]: 1. ser. Jübülik. *Kiselik biçilen mata bölegi. Kiselik mata.* 2. dial. Goş –golam salmak üçin haltalyk, haltalyk şal.

kislorod: *him.* Howanyň sostawyndaky dem almak üçin gerekli reňksiz, yssyz we wodorod bilen birleşendi suw emele getirýän himiki element, gaz. *Bu öýde kislorod azmy, näme?* (G. Muhtarow, Pesalar). *Kislorod –dury we renksiz gazdyr, ol ýanmaklyga kömek berýär* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

kislota: *him.* Duz emele gelende, metal bilen ýerini çalyşmak häsiýeti bar bolan, düzümi wodorodly hem-de turşy tagamly himiki birleşme. *Gök önümleri marinad etmekde sirke kislotasyndan peýdalanylýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

kişiklemek: Kişik-kişik etmek, ýaş çagany towsakladyp oýnatmak, güýmemek.

kişiklenmek: Kişik-kişik edilmek, towsakladyp oýnadylmak. *Ol iki arada kişiklenen oglan ýaly bir gezek Çarynyň ýüzüne, bir gezek Gözeliň ýüzüne seretdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

kişde: 1. Guradylan erik. *Olaryň elinde kişde ýa-da hoz göräýdigi, bar ondan soň gözi açylýar* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Ol aýal-gyzlar öýlerine gaýdanlarynda bolsa: -Çagalaryňyz, jigileriňiz hem agyzlaryny süýjütsinler – diýip, gant, nabat, kişde pisşe diýen ýaly zatlardan her birine bir düwünçek sowgat hem berip goýberdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). 2. Umuman guradylan ir-iýmiş. *Pomidor kişdesi. Alma kişdesi.* ♦ **Kişde ýaly bolmak** – horlanmak, arryklamak.

kişi: 1. ser. Adam. *Çaryaryň gören kişisi Dogrudan-da ýalkap eken* (Çary Aşyr, Poemalar). *Oglun şol barda, kişiň gapysyndan bararlygyň barmy?* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýagşy kişi aş üstüne* (nakyl). 2. Keseki, ýat, özge. *Kişä geňeş, öz bileniňden galma* (nakyl) 3. Är, batyr.

kişilik: Mertlik, edermenlik, gaýratlylyk, batyrlyk. ♦ **Kişilik satmak** –men –menlik etmek, yerliksiz öwürmek, batyrlyk etmek.

kişmir: zool. Uzyn aýakly, togalak kelleli möjejik.

kişmiş: Serlip guradylan üzüm. *Kişmiş serýäris, kakaň hem sol ýerdedir* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Uly gyzyl şal ýaglyga Düwüpdür ol gant hem kişmiş* (R. Seýidow, Wagtylylar). *Naharyň iň pesi baş aýlyk çebiş çişligi bilen içi bidäne kişmiş salnan palaw bolar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Kişmiş iýseň, çöpi bar* (nakyl).

kişňemek: sazlaşykly çirkin ses çykarmak (at hakynda). *Göýä meni mün diýýän dek kişňeýär, Her biriniň tutulanda atlary* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Düýe bozlap, at kişnäp, janlylyk döredi daşda* (R. Seýidow, Wagtylylar). *Dar jülgänyň içinde ýeke goýup gaýdan aty ýekesiräp kişňeýärdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

kişňeşmek: Bilelikde kişňemek, köp bolup kişnäp seslenmek. *Düýeler gäwüşeýär, taýlar kişňeşýär* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Düýeler bagyryşyp, atlar kişňeşip, sygyrlar molaşyp, eşekler aňňyryşyp, goýun-geçiler mäleşip, mekgäme mündüler* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

kişňetmek: Ata çirkin ses çykartmak. *Anna atyn kişňedip, köçeden geçip gitdi.*

kit: zool. Deňizde ýaşaýan süýtemdiriji iň ullakan haýwan. *Gäminiň kapitany uzak gündogardaky kit awlaýjylaryň edermenlikleri hakynda pionerlere şu*

aşakdakylary aýtdy (« Mydam Taýýar » Gazeti). Aşgabatda kit balygynyň skeleti bar.

kitap [kitaap]: Ýüzi ýazgyly we daşy sahaplanyp çap edilen eser ýa-da eserler ýygyny. Ol kitap okamagy söýýärdy (« Edebiýat »). Kitaby süýň we okaň ! Gyzykly kitap. Bu kitap çagalar barada ýazylypdyr.

kitapça [kitaapça]: Kiçjik kitap, uly bolmadyk kitap. Türkmen döwlet neşirýaty koreý ertekileriniň ikisini aýratyn kitapça edip çapdan çykardy (« Mydam Taýýar » Gazeti). Syýasy kitapçalary we dürli gazet –jurnallary gördüm.

kitaphana [kitaaphaana]: Neşir edilýän kitaplar saklanýan we köpçülük üçin peýdalanmaga mümkinçilik berýän edara. Seniň ýolbaşçylyk edýän raýonyňda 8 kitaphana bar dirin. Respubli-kamyzda kitaphanalaryň sany gün-günden köpeliýär.

kitaphanaçy [kitaaphaanaçy]: Kitaphana işgäry. Tehnikumy gutaran Galina bu ýere kitaphanaçy bolup geldi (« Mugalymlar Gazeti »).

kitel: Aýratyn forma boýunça tikilen penjek. Onuň kiteliniň ýakasy arykdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Onuň aýagynda ýylpyldaýan ädik, egninde zer pogonly kitel bardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

kitir: Çay gaýnadylýan demir ýa-da çöýün çöýnek. Ýaşuly garşydaky ojakda kitir oturdyr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

kitirdemek: Kitirt-kitirt etmek, kitirt-kitirt edip owranmak.

kitirdetmek: Kitirt-kitir ettirmek, kitirt-kitirt etdirip gemirmek.

kitirdewük: Kitirdäp duran, owranyp barýan, pytrap barýan. Kitirdewük köke.

kitirdi: Gaty zat gemrilende ýa-da owrananda emele gelýän ses. Agyldaky goýnuň kitirdisini Mamanyň nyzamly horrudysy örtüp gidýärdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şkafdan kitirdi sesi eşidiliýärdy.

kitüw: Yürekde galan öýke, ar alma duýgusy, kine, närazylyk, arman Biziň olardan hiç bir kütiwimiz ýok. Artyk kütiwini içinden çykarman durup biljek adamlar hilinden däl ahyry (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kitüwli: Öýkeli, kineli, närazy, armanly, göwni galan.

klapan: Mehanizmlerde deşigin açylyp-ýapylýan gapajygy. Bug gazanynyň gorag klapany ujunda aýlanýan oky bar bolan ryçagdan ybaratdyr (« Fizika Kursy »). Klapanlaryň öýjüklerini ýylmamak işi öň karusel stanogynda, tekizlemek işi bolsa el güýji bilen ýerine ýetirilýärdi (« Ýaş Kommunist » Gazeti).

klarnet: Çalynýan agaç tüýdügüň bir görnüşi. Meredow bolsa klarnet çalmagy öwredilýän bölüme girdi (« Mydam Taýýar » Gazeti).

klas: 1. Mekdep jaýynda sapak geçilýän, okalýan otag. Klasa girmekleri bilen suraty onuň eline tutdyrды we elindäki hatyny açyp okamakçy boldy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Şonuň üçin iş otagyna, klaslara, auditoriýalara gündizlik ýagtylygy näçe köp düşse, şonça gowy (S. K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry). 2. Köplenç bir ýaşdaky we bir sapak geçýän okuwçylar topary. Birinji klasda okaýan gyzlar üçin mekdep formasy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny). Birinji klasa geldiler bile, On-ýyllyk bilimi aldylar bile (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Ajap doly däl orta mekdebiň 5-nji klasynda okaýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Aýry-aýry hünärli adamlaryň iş ussatlygyny görkezýän gruppa, dereje. İkinji klas şofyor.

klasdaş: Bir klasda okaýan. Jally Meýdanly bilen boýdaşdy we klasdaşdy (« Mydam Taýýar » Gazeti). Klasdaş dostlary ýekeme-ýekän, Amanyň gözünüň önünden geçýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Mährijamal özüniň klasdaşlarynyň hem ünsüni özüne çekýärdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

klaskom: Okuwçylar arasyndan saýlanan klas-komitetiniň ýolbaşçysy. Myrady klaskom edip belledik. Klasymyzyň klaskomy oňat işleýär.

klaskomlyk: Klaskomyň wezipesi, klas ýolbaşçysynyň alyp barýan işi. Hatda ony klaskomlyga-da belledik (« Pioneer » Jurnalny).

- klassyk:** 1. Özünüň eserleriniň gymmatlylygy bilen hemmeler tarapyndan ykrar edilen ylym, sungat we edebiýat işgari. *Magtymguly klassyk şahyrdyr.* 2. Klassitsizmiň tarapdary. 3. Gadymy grek we latyn filologiýasyndan spetsialist.
- klassyky:** Klassyklar tarapyndan döredilen, görelde alarlykly, örän kämil. *Şahyr klassyky we häzirki zaman poeziýasynyň gowy nusgalaryny öwrenýärdi. Klassyky edebiýatyň oňat däplerini ösdürmek we baýlaşdyrmak bilen, sotsialistik realizm çeper döredijilikde hil taýdan täze bir etap bolup durýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Drama teatryň repertuarynda klassyky dramaturgiýa ep-esli orun eýeleýärdi (« Mydam Taýýar » Gazeti).*
- klassifikator:** 1. Klassifitsirlemegiň spetsialisti. 2. *geol.* Magdan sortlaýjy gural, abzal.
- klassifikatsiýa:** Bir meňzeş bolan zatlary, predmetleri, ýa-da düşüňjeleri klaslara toparlara bölüş sistemasy. *Tizlik boýunça hereketleriň klassifikatsiýasy (« Fizika Kursy »). Öwrenilýän hadysalary, predmetleri ýatda saklamak üçin klassifikatsiýanyň möhüm položitel ähmiýeti bardyr (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).*
- klassifitsirlemek:** Klaslara, toparlara bölmek. *Toplanan mysallary klassifitsirlemek.*
- klassifitsirlenmek:** Klaslara, toparlara bölünmek.
- klassitsizm:** 1. 17-19 asyrlaryň edebiýatynda we sungatynda ýörgünli bolan, antik nusgalara öýkünmeçligi esaslandyrylan ugur. *Karamzinçiler öz ebedi jemgyýetini döredip, könelen klassitsizmiň garşysyna göreşýärdiler (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* 2. Bilim almagyň antik filologiýasyny öwrenmeçlige esaslandyrylan sistemasy.
- klawiş:** Roýalyň, hat ýazylýan maşinkanyň we ş. m. basylýan we mehanizmi herekete getirýän ýeri. *Klawişleriň bozuk ýerleri barmy? (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kleýonka:** Ýüzüne yzgar geçirmeýän madda siňdirilen ýa-da ýüzi ýörite sostaw bilen örtülen mata. *Oňa medpunktdan kleýonka getirdiler (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Dursunjamal kleýonka ýazylan stola seretdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- klimat:** Her bir ýeriň, ýurduň meteorologik şertleri, howa aýratynlyklary, howa ýagdaýy. *Tokaý klimaty mylaýymlaşdyrýar (« SSSR'in Ykdysady Geografiýasy »). Sowuk klimat. Yssy klimat. Klimat aýratynlyklary. Deňiz klimaty.*
- klimatologiýa:** Klimat, howa ýogdaýlaryny öwrenýän ylym.
- klinika:** *med.* Ylym we okuw işleri bilen birlikde alnyp barylýan kesel bejeriş edarasy, keselhana. *Onuň klinikada zähir zerur işi bar. Maýa Antonowna şäher klinikasynyň wracydy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- klişe:** *tipogr.* Metbugatda çap etmek üçin metaldan ýa-da agaçdan ýonulyp taýýarlanylýan surat şekili *Suratyň klişesini taýýarlamak.*
- kliýent:** Bir zady zakaz edýän, buýurýan adam, bir ýere hemişe baryp durýan adam, müşderi. *Naharhana arassalygy, kliýentlere oňat hyzmat edýänligi bilen tapawutlanýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- klizma:** 1. Emeli usul bilen ýogyn içegä suwuklyk goýbermek, iç arassalamak. *Klizma etmek.* 2. Şonun ýaly usul bilen ýogyn içega suwuklyk goýbermek üçin gural. *Rezinden edilen klizma.*
- klubnika:** *bot.* Gyzyt tudana ýaly miwe berýän pessejik ösümlik we onuň miwesi. *Töwerekde klubnika, zemlýanika, çerniga, malina we her dürli iýmişler dos-doludy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- klumba:** İçine gül ekilen aýratynja ýer. *Men mekdebimiziň bagynda ullakan inedördül klumbanyň ýanyndaky skameýkanyň üstünde otyrdym (« Mydam Taýýar » Gazeti).*
- klup:** 1. Sport oýunlary bilen meşgullanýan adamlary birikdirýän jemgyýetçilik gurama. *Küşt-şaşka kluby.* 2. Zähmetkeşleriň medeniýet derejesini

ýokarlandyrmagy, olaryň gowy dynç almaklaryny guramaklygy wezipe edinýän medeni-aň-bilim guramasy we medeniýet işleriniň köpçülikleýin geçirilýän jaýy. *Obalarda klub, mekdep saldyryp, Aň-bilime tarap gelen gelen daýhan ar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Kolhozçylar indi öz salan klublarynda höwes bilen tomaşa edýärler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Klubuň ýanyndaky meýdançanyň kese töweregine bag ekilip, dynç almak üçin uzyn otyrgyçlar goýlupdyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Nebitçileriň kluby.*

klýukwa: bot. Gyzył turşy miweli, ýazgyn ösýän ösümlik we onuň miwesi.

knopka: 1. Kagzy ýa-da matany bir zadyň ýüzüne berkitmek üçin ulanylýan ýasy başly çüýjagaz. *Suraty diwara knopka bilen berkitmek.* 2. Togy birleşdirmek we mehanizmleri herekete getirmek üçin basylanda süýşüp durýan enjam, nokat. *General knopkany basanda, adýutant peýda boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Siz elektrik jaňynyň knopkasyny basýarsyňyz* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

knýajna: tar. Knýazyň entek durmuşa çykmadyk gyzy. *Eýjejik knýajna gaňrylyp ortara seretdi* (M. Ýu. Lermontow, *Bizin Zamanymyzyn Gahrymany*).

knýaz: tar. Feodal Russiýada goşun serkerdesi we belli bir oblast hökümdary. *Onda knýaz diýdi: -Eziz myhmanlar, Sizden meniň bir haýyşym bar* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). *Gunlaryň knýazlary öz ogullaryny Hytaý imperatorynyň köşgüne hyzmat etmage iberýän ekenler* (SSSR Taryhy). *Rus knýazlary.*

knýazçylyk: ser. Knýazlyk.

knýazlyk: 1. tar. Knýazyň dolandyryan oblasti. *Şol wagt Germaniýa bir näçe ownuk knýazlyga bölünen yzda galan ýurtdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Franiuz gazetleriniň biriniň suratlandyryp aýtmagy boýunça garaşsyz knýazlyk bolan kärhana Müsüriň eýeçiligine geçdi* (« Ýaş Kommunist » Gazeti). 2. Knýazyň wezipesi, knýazyň ýagdaýy.

koalitsion: syýasy. Koalitsiýa degişli bolan.

koalitsiýa: Döwletleriň, partiýalaryň umumy maksada ýetmek üçin birleşigi, soýuzy.

kobza: sazç. Ukrany saz guraly.

kobzar: Kobza çalyp, aýdym aýdýan aýdymçy. *Azat kobzarlar owazy, Bu gün ýaňlanýar ýene* (R. Seýidow, *Eserler*).

koçegar: Bug gazanlarynyň aşagyna ot ýakýan işçi. *Onuň özünden sorasaň, « koçegardyrn » diýer* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

kod: Telefon, telegraf. Radio üsti bilen gizlin maglumatlary bermek üçin ulanylýan şertli bellikler ýa-da signallar sistemasy. *Siziň şifrleriňiz hem, kodlaryňyz hem, pozywnoýlaryňyz hem bize mälim* (« Ýaş Kommunist » Gazeti).

kodeks: 1. ýur. Kanunlar ýygındysy ýa-da toplumy (kanunlar kitaby). *Men jenaýat kodeksiniň haýsy maddasyny sorasaň -da ýatdan bilýarin* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Grajdanylyk kodeksi.* 2. göç. m. Jemgyýetde özüňi alyp barmagyň, endikleriň, ygtykatlaryň kadasy.

koeffitsiýent: 1. mat. Algebraik aňlatmalarda san köpeldijisi. 2. fiz. Fiziki jisimiň häsiýetini kesgitleýji ululyk. *Sürtülme koeffitsiýenti edil şol bir üstüniň özi üçin galtaşma üstüniň ululygyna bagly däldir* (« Fizika Kursy »).

kofe: 1. Tropiki ýurtlarda bitýän kofe agajynyň dānesi. 2. Şonuň ýaly dānāniň unundan edilen işgi we şonuň uny. *Kofe süýji bolsun diýseň, şeker gandyny goş* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kofein: farm. Kofe dānesinden we çay ýapragyndan alynýan narkotik jisim. *Has mālim alkaloidlerden hininiň, kofeiniň, kokainiň we morfiniň atlaryny mysal getirmek bolýar* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kofta: Guşaklyga çenli uzynlykdaky aýal geýimi. *Onuň ýaşyl ýüň koftasy bardy* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*).

kok: kön. s. Ýaramaz ys. *Mazudyň kokuny burnuňa getir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kokain: *farm.* Agyrny bildirmeýän, beýhuş ediji derman hökmünde ulanylýan zäherli madda, narkotik serişde. *Has mälüm alkaloidlerden hininiň, kofeiniň, kokainiň we morfiniň atlaryny mysal getirmek bolar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Syrkawa kokain bermek.*

kokamak: Ys gelmek, ýakymyz ys bermek, aňkamak. *Turýar tupan, kokaýar gan* (R. Seýidow, *Eserler*).

koks: Ýangyç üçin bişirilen daş kömür ýa-da torf. *Wengriýadaky domna koks önümçiligi baradaky zawod işe girizildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

kokslamak: Daş kömri, torfy we ş. m. ýörite peçlerde gyzdyryp, koksa öwürmek. *Torfy kokslamak.*

kokslanmak: Koksa öwrülme, koks halyna geçmek. *Daş kömür oňat kokslanýar.*

kokun: *dini.* Öleniň hatyrasyna we oňa degsin etmek üçin bişirilýän çörek, nahar.

kolba: Himiki reaksiýalar geçirmek üçin uzyn bokurdakly çüýse gap. *Kolba biraz suw guýalyň, Kolbany gyzgyn suwa sokuň* (M. N. Stakkin, *Jansyz Tebigat*).

kolbasa: İçegä ýa-da ýörite edilen plýonka dykylp taýýarlanan azyk önümi, döwlen, owardylan et. *Ýanynyň çöwegi, kolbasasy, maýdalanandandy we käsesi bilen ah skatertli stoluň üstünde goýdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kolbasa edilýän tseh. Kolbasanyň örän ýakymly ysy bolýar.*

kolhoz: Oba hojalyk işlerini kollektiw bolup alyp barmak üçin, zähmetkeş daýhanlaryň sotsialistik tipdäki birleşigi. *Juma Ilmyradowyň « Aýgöl » poemasy kolhoz obasynyn durmuşyndan ýazylan eserdir. Men bu ýerde kolhoz tarapyndan işleýärim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kolhozçy: Kolhozyň çleni, kolhozda işleýän daýhan. *Kolhozçylar üçin salynýan täze jaýlaryň gurluşygy gutardy. Bu oturanlar kolhozçylardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Kolhozçy öz işin goýmaýar gijä* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

kollegial: Ýeke özün däl, kollektiw köpçülik bolup.

kollegiýa: 1. Administratiw ýa-da maslahat beriji organy emele getirýän wezipeli adamlar topary. *Men geljek hepdeňiň başynda ministrliğin kollegiýasynda jikme-jik habar bermeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Adwokatlary kollegiýasy.* 2. kön. s. Merkezi organ. (Russiýada Petr Y tarapyndan döredilen merkezi edara ediş organy). *Puşkin listeyi gutarandan soň daşary işler kollegiýasyna gulluga bellendi.* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

kollej: Angliýada we Amerikada ýokary ýa-da orta okuw jaýy.

kollektiw: Bir edarada işleýänligi ýa-da başga bir umumy bähbitleri jähtden jemlenen adamlar topary. *Zawodyň kollektiw ýyllyk plany 25-nji dekabra çenli doldurmagy karar edipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Drama boýunça birinjiligi Daşhowuz oblastynyň kollektiw eýeledi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kollektiwizatsiýa: Ownuk daýhan hojalyklaryny iri sotsialistik hojalygyna birikdiriş.

kollektiwizm: Umumylyk printsiپی, şahsy bähbitleri jemgyýetçilik bähbitlerine bagly etmäge esaslanýan kollektiw başlangyç.

kollektiwleşmek: Kollektiwizatsiýa işini amala aşyrmak. Garyplar, batraklar kollektiwleşip, *Täze bir durmuşa geçilýän gündür* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

kollektor: 1. Öz. garamagyndaky edaralar üçin zat toplaýan we paýlaýan edara. *Kitaphana kollektory.* 2. *teh.* Dinamo-maşynyň üýtgeýän togy üýtgemeýän toga öwürýän bölegi. *Indi kollektor ýasaň. Munuň üçin ýakoryň okunda kiçijik tsilindr taýýarlanmaly* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 3. *teh.* Beýleki kanallardan, turbalardan gelýän gazlary, suwuklyklary bir ýana sowmak üçin giň kanal ýa-da turba, zeýkeş. *Kanalizatsion kollektor.*

kollektiýa: Predmetleriň belli bir sistema salnan ýygyndysy. *Traktorçylaryň toplan bu kollektiýasy tekjäniň ähli ýerini tutup durdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Muzeýde dürli kollektiýalar toplanypdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

kolloid: *him.* Ergini haýwanyň hamyndan ýa-da ösümligin gabygyndan geçmeýän we kristallaşmaýan madda (kleý, belok, krahmal).

kolokwium: Bilim derejesini barlamak hem-de artdyrmak maksady bilen mugallymyň studentler bilen geçirýän gürrüňi.

kolonial: Koloniýa degişli bolan, kolonializme esaslanýan. *Kolonial düzgün ýok edildi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

koloniýa: 1. Imperialistik döwletler tarapyndan basylyp alnyp ekspluatirlenýän, syýasy we ykdysady özbaşdaklykdan mahrum edilen ýurt. *İňlis-frantsuz koloniýalary. Koloniýalaryň sany bahra azalýar.* 2. Bir maksat bilen toplanan adamlaryň ýatakhany. *Çagalary ahlak taýdan düzediş zähmet koloniýasy.*

kolonizator: Kolonial ýurtlaryň ilatyny boýun egdiriji ekspluatator. *Halkyň milli garaşsyzlyk, azat durmuş ugrundan kolonizatorlaryň garşysyna alyp baran göreşi ajaýyp netije berdi. Hindistan ýap-ýaňy hem 1947-nji ýyla çenli-de kolonizatorlaryň elindedi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kolonizatorçylyk: ser. Kolonizatorlyk.

kolonizatorlyk: Kolonizator bolmaklyk, kolonizatorlaryň ýagdaýy.

kolonka: Biri-biriniň aşagynda ýazylan bir näçe gysgajyk setirler. *Bu makala üç kolonka ýerleşdi.*

kolonna: Tertip boýunça ýörelende yzly-yzyna hatarlanyşyp barýan ýa-da duran adamlar topary, nyzam. *Annaguly dagynyň kolonnasy stantsiýasadan polka tarap ugrady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Kolonna ýuwaşlyk bilen Gyzyň ploşçada tarap barýar (« Pioneer » Jurnaly). Kolonna saklandy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kolorit: Çeper eseriň, döwrüň ýa-da bir ýeriň häsiýeti taýdan aýratynlygy, reňki. *Bu ertekide Türkmen milli koloritiniň бүтінлеý saklanmagy bilen birlikde, Rus ertekisine meňzeýän elementler bar. Türkmenistanyň ýerli koloriti hekaýada düýbünden saklanmandyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

komanda: 1. Söz bilen berilýan buýruk. *Tihiý hod! -diýip, masyn bölümine komando berdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ol iň ilki bilen pulemyot atdy, ondan soň bolsa ataka komanda berdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. *harby.* Belli bir maksat üçin düzülen kiçiräk torap, goşun bölümi. *Komandyr öz komandasynyň arasynda aýlanyp ýördi* 3. *sport.* Sportuň bir görnüşiniň kollektiwi. *Biziň woleýbol komandamyz birinji ýeri eýeledi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Tapawutlanan ýüzüjiler komandamyz ikinji ýeri eýeledi (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

komandaçylyk: ser. Komandirlik. *Umumy komandaçylygy bolsa polýaklar öz ellerinde saklapdyrlar (SSSR Taryhy).*

komandalyk: Komanda degişli bolan, komanda bolup geçirilýän. *Welosipedçileriň komandalyk birinjiligi ugrundaky ýaryşy hem oňat netije berdi (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

komandarm: Armiýanyň komanduýuşçisi, armiýa komandirlik edýän adam.

komandir: *harby.* Goşun bölümüniň, podrazdeleniýäniň, harby gäminiň baştutany, naçalnigi. *Toparyň komandiri öňde eserdeňlik bilen ädimleýärdi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Şol sekunt-da hemme Ýyotçik ýyglanyp, Komandir söweşeň buýrugy aldy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Komandir bir näçe günläp şu kazarmada bolmalydygyny düşündirdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

komandirlik: Komandiriň wezipesi, gulluk ýagdaýy. *Komandirlige bolsa men indi ýaramaryn (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Leytenant hem özüniň komandirlik edýän wzwodunyň oňi bilen gadam basýardy ' « Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

komandirowka: 1. Ýaňa gitmek bilen ýerine ýetirilýän gulluk tabşyrygy. *Döredilijilik komandirowkasy.* 2. Şonuň ýaly işi ýerine ýetirmek üçin gidiş. *Kakaň nirä gider öýdýärsiňiz, komandirowka gidýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýaňy-ýakynda Näzik siziň oblastyňyzda komandirowkada bolup geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

komandowaniýe: Goşunyň, goşun bölüminiň başynda durýan adamlar, goşun bölümüniň ýolbaşçylary. *Ondan soň komandowaniýäniň buýruklaryny bize ýetirmegi üpjün etmeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Komandowaniýe tarapyndan bir näçe mertebe « sag bol » aldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

komanduýuşçyý: Uly goşun birikmesiniň naçalnigi, komandiri. *Siziň adyňyzdan ýoldaş komanduýuşçä ýüzlenmäge ygtyýar bermegiňizi haýyş edýärim* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Komanduýuşçiniňki nähili bolsa, komandiriňki hem şonuň ýaly* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kombat: 1. Batalonyň komandiri. *Ýoldaş kombat, men saňa örän möhüm bir buýruk bermekçi* (K. İmanow, *Watan Üçin*). 2. Batareýanyň komandiri.

kombaýn: oba h. Şol bir wagtda bir näçe mehanizmiň işini ýerine ýetirýän maşyn. *Kartoşka ýygýan kombaýn iş üstünde* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Kombaýn we traktorlar kolhozlara paýlanýar* (R. Seýidow, *Eserler*). *Ol görüňýän bugdaýlaryň içinde kombaýn sürýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kombaýnçy: Kombaýn maşynyny işledýän, kombaýn sürýän adam. *Ol kombaýnçydy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kombaýnçylaryň, traktorçylaryň birentegi durman işlemegi karar etdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

kombaýnçylyk: Kombaýnçynyň käri. *Studentlere şofýorçylyk, kombaýnçylyk kärleri hem öwredilýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

kombinat: 1. Senagat kärhanalarynyň dürli pulaklarynyň birikmesi. *Ýüpek mata kombinatyny gurmaklyk bellendi. Bu ýerde dokma kombinaty, demirýol uzeli ösüp ýetişdiler* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » *Jurnaly*). *Kombinatda balyk tutulýan kameralar hem bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Dürli basgançakly okuw jaýlarynyň birleşigi.

kombinatçy: Kombinatda işleýän adam, kombinat işçisi. *Salam, kombinatçylar !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kombinatiýa: Aýallaryň köýnekleriniň içinden geýýän geýimi, içki köýnegi.

kombinezon: Köýnegi we jalbary utgaşdyrylyp tikilen iş geýimi. *Agaç et şofýor kombinezonynyň ýeňi bilen maňlaýynyň derini süpürdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol kombinezonyny ýaga bulapdyr.*

kombrig: Brigada komandiri.

komdiw: Diwiziýa komandiri. *Goşunda gulluk edip komdiwlik derejesine mynasyp bolmak.*

komediýa: edeb. teatr. Durmuşdaky kemçilikler tankyt edilip ýazylan, sýujeti gülsüklü drama eseri gülküli oyun. *Ol sekiz ýaşyndaka kiçijik komediýalar we öz mugallymlary hakynda gülküli gysga şygrylar ýazardy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *İlkin komediýany döretmekligiň öň ýanynda bolup geçen wakany maňa ýazyjynyň özi gürrüň beripdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

komendant: 1. Şäher galasynyň ýa-da berkidilenraýonyň goşun naçalnigi. *Galanyň komendanty kömek sorap, meni gyssagly iberdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Köpçilik ýasaýyş jaýlarynyň müdiri. *Ýatakhanyň komendanty.*

komendatura: Komendantyň we onuň işgärleriniň edarasy hem olaryň işleýän jaýy. *Dagyň eteginde komendaturanyň jaýy agaryp görünýärdi.*

kometa: astr. Guýruk şekilli yşyk zolagy ýaly bolup görüňýän asman jisimi. « Kometa » sözi grekçeden terjime edilende, « tüýlek ýyldyz » diýen sözi aňladýar (« Astronomiýa »).

komhoz: Kommunal hojalyk.

komiler: Komi ASSR'niň ýerli halky, esasy ilat. *Komi dili. Komi edebiýaty.*

komintern: Komunistik internatsional. *Lenin kominterne girýänleriň öňünde berk şertler goýýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

komissar: Köpçülik –syýasy, administratiw wezipeleri ýerine ýetirýän adam. *Karar etdi komissarlar başlygy, maksady –garybyň göwün hoşlugy* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Ahyrda bizi bolşewigiň komissary bärlik ugratdy* (G. Kulyýew, Köpetdagiň Aňyrsynda).

komissariat: Komissaryň ýolbaşçylyk edýän edarasy. *Bu raýon harby komissariatyndan ýollanylýan çakylykdy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Fronta gitmäge arza beripdir, Harby komissariat makul görüpdür* (N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar).

komissarlyk: Komissaryň wezipesi, komissaryň gulluk derejesi. *Furmanow Çapaýewiň goşunyna komissarlyk edipdi.*

komission: Ulanylan hojalyk harytlary, geýmim-geýmimleri we ş. m. alyp satýan. *Komission magazin.*

komissioner: Burjuaz jemgyýetinde belli bir protsentini almak şerti bilen söwda gepleşiklerini geçirýän araçy adam, dellal.

komissiýa: Bir edaranyň garamagyndaky ýörite hukuga eýe bolan adamlardan ybarat düzülen organ. *Görse, kommissiýalaryň hemmesi işlenip otyrlar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Biz ýörite komissiýa düzüp, ähli brigadalary barladyk* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

komitet: Belli bir işe ýolbaşçylyk edýän kollegial organ. *Ýene iki günden komsomol komiteniň buýuro çlenleriniň maslahaty boljak* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Men häzir komitete tarap gitjek* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). *Moskwa komiteti tarapyndan gurulan ýygnaqda Wladimir İliç söz sözledi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kommersant: Burjuaziýa jemgyýetinde iri söwdagär, iri söwda işleri bilen meşgul bolýan adam. *Burjuaziýa kommersantlary.*

kommersantlyk: Komersantyň iş wezipesi, kommersantyň ýerine ýetirýän käri. *Mekdepde okaýarka, Geýnede kommersantlyga garşy ýigrenç döredýär. Geýne öz garyndaşlarynyň her hili galplygyny görüp kommersantlyk işini öňküden-de beter ýigrenýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kommertsıya: Burjuaziýa jemgyýetinde her hili iri söwda operatsiýasy, umuman söwda işi. *Hiç ýerde işlemeýän aýry-aýry adamlaryň şeýle « kommertsıya » bilen has uly meşgullanýandygyny hem aýdyp geçmek ýerliklidir* (« Tokmak » Jurnaly).

kommuna: Emlägiň we zähmetiň umumy bolmagy esasynda bilelikde ýaşaaýş gurmak maksady bilen birleşen adamlar kollektiwi. ♦ **Parij Kommunasy** – 1871-nji ýylda Parijde gozgalaň eden zähmetkeşler köpçüliginiň rewolýutsion hökümeti.

kommunal: Şöher hojalygyna degişli bolan. *Şäher kommunal hojalygy. Kommunal hojalyk ministrligi.*

kommunar: tar. 1871-nji ýylda Parij Kommunasy gatraşyýy. *Trengo ýönekeý ädikçi ussady, Parijde ol şanly kommunar boldy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kommunist: Kommunistik partiýanyň çleni. *Bu ýerde kommunistler-de, komsomollar-da, mugallymlar-da bar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Obada kommunist ýeke men däl ahyry başga-da kän* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

kommunistik: Kommunizme has bolan. Kommunizme degişli bolan. *Olar ösüp baryan ýaş nesli kommunistik ruhda terbiýeleýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Draýzer Kommunistik partiýanyň hataryna girýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kommunizm: syýasy. Sotsialistik rewolýutsiýa arkaly, proletariat diktaturasynyň berkarar bolmagy hem-de ekspluatator synlaryň ýok edilmegi arkaly emele gelýän önümçilik serişdeleriniň jemgyýet-leşdirilmegine esaslandyrylan iň ýokary jemgyýetçilik-ykdysady formatsiýa. *Biziň ýurdumyzda kommunizmiň dabaralmagynyň hatyrasyna döredijilik zähmet joş urýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kommutator: 1. Elektrik toguny bir ýoldan ikinji bir ýola sowýan abzal. 2. Telefon apparatlaryny biri-birine birikdirmek üçin gurlan ýörite enjam desga. *Häzir kolhozda telefon kommutatory bar* (« Kolhoz Günleri »). *Birdenkä suw hojalygynyň kommutatorynyň telefony jyňňyrdady* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kommýunike: Halkara ähmiýetli meseleleriniň resmi habary, halkara ähmiýeti bar bolan maglumat.

komod: Geým salynýan köp çekerli pessejik şka. *Geýimleri komodyň çekerlerine salyp goýmak*

kompaniýa: 1. Öz wagtlaryny bilelikde geçirýän adamlar topary. *Kompanyýa bolup gezelenç etmek.* 2. Burjuaziýa ýurtlarynda kapitalistleriň söwda ýa-da senagat birleşigi. *Firidun iş tapyp bilmän, bir naçe kompaniýalara barypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

kompartiýa: Kommunistik partiýa. *Mähriban kompartiýa Minnetdar hoş ýaşlykdan, Oňa söýgüliklik artýar, Sowgat ederis başlikden* (« Pioneer » *Jurnaly*).

kompas: Dünýäniň taparlaryny kesgitleýän, ugur almak üçin ulanylýan magnit dilli, elmydama demirgazygy görkezýän gural, kyblanama. *Şol wagt oturan ýaşlardan biri: -Kompasyňyz ýokmudy? -diýip sorady* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*). *Öz goşaryndaky kompasa garap: -Ugrumyzy-ha ýalňyşýan däldiriş? -diýip, sözünüň üstüne goşdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

kompensatsiýa: Bir zadyň öwezine berilýän töleg ýa-da edilýän sylag.

kompleks: Baglanyşykly häsiýetleriň we hadysalaryň toplумы.

kompleksleýin: Kompleks häsiýetli, baglanyşykly häsiýetlere, hadysalara has bolan. *Ekşiň gysga möhletde geçirilip gutarylmagy gowaçalaryn hemme ýerde gyradeň gögerip çykmagyna we kompleksleýin bejerginiň öz möhletinde geçirilmegine mümkinçilik döretdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

komplekt: Bir Zadyň doly toplумы, ýygındysy, jemi. *Ýasalan gidroagregatlaryň sekiz komplekti eýýäm Wolganyň sag kenaryna getirildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

komplektlemek: Bir zadyň komplektini düzmek, bir zady doly toplamak, ýygnamak, jemlemek.

kompolk: Polkuň komandiri. *Men häzir komanduýuşçyý däl, sen hem kompolk* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kompot: Miwe kişdelerinden gaýnadylyp taýýarlanan suwuk içgi. *Sandykgaçynyň konserw zawody kompot işläp taýýarlaýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kompozitor: Saz eserlerini ýazýan: döredýän, saz eserleriniň awtory. *Ony ýazyjylar bilen kompozitorlar soýuzyndan sora* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Kompozitor bolmak üçin halkyň taryhyny, onuň medeniýetini oňat bilmeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kompozitsiýa: 1. sazç. Saz eserlerini düzmegiň teoriýasy. 2. Eseriň çeperçilik taýdan düzülişi we gurluşy. *Kolhozyň kynçylykly ýollary nädip geçişi romanyň kompozitsiýasynda aýdyň duýulýar. Hekaýanyň kompozitsiýasy-da tagaşykly guralypdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kompozitsiýa, sýujet çeper edebiýatyň beýan edililik formasyny emele getirýär* (A. Kekilow, *Edebiýat Teoriýasy*).

kompres: Agyrýan ýeriňe goýulýan ýa-da daňylýan öllenen daňy. *Soň kompres edip goýberdi* (B. Turbanow, *Duşuşyk*).

kompessor: teh. Basyş güýji astynda gazlaryň ýerini çalşyryýan gysyş maşyny. *Depän üstünde kompessor stantsiýasynyň jaýy seleňläp görünýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Bu ýerde kompessor ustanowkasy, ýonuýy stanoklaryň ençemesi işe girizildi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

komsomol: 1. Ýaşlaryň Kommunistik Soýuzy. *Sagat sekizde meniň komsomol ýygnaýyş bar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).* 2. Şu soýyzyň çleni, agzasy. *Kolhozyň komsomollary ýygnaýdylar (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). Biziň başimiz-de komsomol (« Kolhoz Günleri »).*

komsomolka: Komsomol gyz. *Obanyň wäşi adamlary owadan komsomolka onuň öýlenmeginiň mümkindigini aýdyp oýnadylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Mekdebiň komsomolkalary festiwala taýýarlanýarlar.*

komsomollyk: komsomol çleni bolmaklyk. *Ýok, Aýsoltan, komsomollyk hatyrasyna ynan (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Meniň komsomollyk ýüregim akdyr (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).*

komsorg: Komsomol guramaçysy, ikinji komsomol guramasynyň ýolbaşçysy. *Kolhozda komsorg aman saýlanyp, Ýygymda ýaşlara kömek berýärdi (R. Seýidow, Bagtlylar). Komsorg bolup saýlanmak.*

komsostaw: Komandirler sostawy.

kondensator: fiz. Elektrik toguny ýygnamak, toplamak üçin enjam. *Kondensatorda bolan başga-da käbir alamatlary görkezmek gerek. Köp ulanylýan kondensatorlaryň başga bir görnüşi-leýden bankasydyr (« Fizika Kursy »).*

konditer: 1. Süýjü zatlar önümini taýýarlaýan spetsialist. 2. Süýji zatlar önümçiligine we olaryň söwdasyna degişli bolan. *Konditer önümleriniň magazini. Konditer fabrigi.*

konduktor: Otlulary bir ýerden ikinji bir ýere alyp barýan ýa-da awtobuslarda ýolagçylara hyzmat edýän işgär. *Men konduktor bolup 26 ýyl işlänimden soň pensiýa çykdy (« Mydam Taýýar » Gazeti). Konduktor ýolagçylara oňat hyzmat edýär.*

konduktorlyk: Konduktorlaryň gulluk wezipesi, käri.

konfederatsiýa: Jemgyýetçilik guramalarynyň ýa-da döwletleriň birleşigi, soýuzy.

konferanse: Estrada kontsertlerinde programma nomerlerini ygylan edýän artist.

konferentsiýa: Bir döwletiň ýa-da guramanyň wekilleriniň ýygnaýyşy. *Parahatlyk tapardarlarynyň Bütin-soýuz konferentsiýasyna gidýän Aýsoltan samolýota münmäge taýynlanýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Alty gezek okyjylar konferentsiýasy geçirilipdir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

konferentszal: Dabaraly mejlisler, konferentsiýalar geçirilýän uly jaý, zal.

konfiskatsiýa: Bir adamyň emlägini döwletiň haýryna mejbury suratda almaklyk. *Öý goşlaryny konfiskatsiýa etmek.*

konfisklemek: Biriniň emlägini döwletiň haýryna mejbury suratda geçirmek, almak. *Şu ýygnyndy çykansoň, ony patyşa häkimiýetleri konfisklediler we otladylar (W. İ. Lenin, Gysgaça Biografiýa).*

konflikt: Dörän agzalalyk, uly çaknyşyk, dawa. *Gorkiniň rewolýutsion-romantikasynyň möhüm aýrytyn-lyklarynyň biri hem onda ýiti konfliktleriň barlygydyr (« Häzirki Zaman Edebiýaty »). « Gösterilen tarp » romanynyň konflikti oba zähmetkeşleriniň synpy duşmanlara garşy alyp barýan göreşi esasynda düzülýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

kongres: 1. Halkara ähmiýeti bolan ýygnaýyş, gurultaý. *Bular studentleriň Bütindünýä 111 kongresine ýygnaýdylar (« Pioneer » Jurnalny).* 2. ABŞ-da we başga-da käbir ýurtlarda parlamentiň ady.

konkret: Aýdyň, açyk, anyk. *Konkret adyny görkezmek gerek-diýip sorady (N. Jumaýew, Ak Derek). Uly Özgerişli şekillendirýän konkret faktlar oçerkde kän (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Çeper edebiýatda adam özüniň arzuw edýän, ýetmegi maksat edinýän durmuşyny konkret suratda görýär (A. Kekilow, Edebiýat Teoriýasy).*

konkretleşdirmek: Anyklaşdyrmak, aýdyňlaşdyrmak, açyklaşdyrmak. *Şu goşguda ýaş şahyr özüniň saýlap alan temasyny konkretleşdirip bilmändir (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). Meseläni konkretleşdirmek.*

konkretlik: Aýdyňlyk, anyklyk, açyklyk. *Meseläniň konkretligi. Pikiriň konkretligi.*

konkurent: Biri bilen bäsdeşlik edýän adam. *Olaryň ymykly ýalňyz bir konkurenti – real uçilişçelerde agdyklyga ýeten şäher soslowiýeleridir (W. İ. Lenin, Eserler).*

konkurentsıya: Has köp haýyr, peýda görmeklik ugrunda kapitalistleriň öz aralaryndaky göreş, bäsdeşlik. *Pasad adamlary bilen üstünlikli konkurentsıya edipdirler (SSSR Taryhy)*

konkurs: Ýaryşa gatnaşyjylaryň içinden iň gowularyny ökdelerini saýlap almak üçin geçirilýän synag, ýaryş. *Onuň « Bäsdeşler » diýen ilkinji powesti 1944-nji ýylda respublikan konkursa baýrak aldy (H. Ysmaýylow, Powestler). Hekaýalar üçin ýörite konkurs geçirildi.*

konragent: Şertnama esasynda öz üstüne belli bir borç alan adam ýa-da edara.

konsertmeýster: Orkestrde ýerine ýetirijileriň ýolbaşçysy. *Motsart Zaltsburgda köşk kapellasynyň kontsertmeýsteri bolup gulluk edýär (« Pioneer » Jurnalý).*

konserw: Konserwirlenen iýmit önümleri. *Pýotr Morozow konserw we çörek çykardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Gabitow bizi konserw edilýän these äkitdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). Mekgejöweniň dänesinden konserw, spirt almak bolýar (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalý).*

konserwatiw: Özgerişe we ösüşe, öňe gitmäge garşy bolan, könäniň tapardary. *Nikonyň buthana reformasy köşk begleriniň uly bolmadyk konserwatiw toparynyň hem-de ýokary ruhanylaryň bir bölegi arasynda hem garşylyk görkezilmegine sezewar bolupdyr (SSSR Taryhy).*

konserwatizm: Köne düzgüniň, garaýşyň tarapyny tutujylyk, konserwatiw garaýyşly ynamlar.

konserwator: Ösüşin, öňe gitmegiň duşmany, konserwatiw reaksiýa syýasy partiýasynyň çleni.

konserwatoriya: Ýokary sazçylyk mekdebi. *Men Moskwa konserwatoriýasyna girmäge söz berdim (G. Muhtarow, Pesalar). Bu esere konserwatoriýasynyň kollektiwi uly baha berdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

konserwirlemek: iýmit önümlerini uzak wagtlaý saklamak üçin ýörite gaba salyp goýmak, konserw etmek.

konsilium: med. Agyr keseli kesgitlemek we bejermek tärlerini tapmak üçin wraçlaryň maslahaty. *Wraçlar meseläni konsiliumda ara alyp maslahatlaşmaga goýdular.*

konsonantizm: lingw. Bir diliň çekimsiz sesleriniň sistemasy.

konspekt: Okalan lektsiýanyň ýa-da bir eseriň gysgaça ýazgyjy ýa-da beýany. *Konspekt ýazmak dinleýjiler üçin hökmany zatdyr (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnalý).*

konspektirlemek: Bir eseriň ýa-da lektsiýanyň mazmunyny konspekt edip, gysgaça ýazmak, konspekt düzmek. *Gije sagat ikilerde « Kapitaly » konspektirläp otyrdym (N. Jumaýew, Ak Derek). Marksizm-leninizm klassyklarynyň esasy işleriniň köpüsini diýen ýaly konspektirläp çykdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

konstitutsion: Konstitutsiýa degişli bolan, konstitutsiýa esaslanan, konstitutsiýa boýunça alnyp barylýan.

konstitutsiýa: Döwletiň esasy kanuny. *Men kärim boýunça taryhdan we konstitutsiýadan okadýaryn (« Tokmak » Jurnalý). Ýasasyn demokratik konstitutsiýa!*

konstruktirlemek: Bir sadyň konstruktsiýasyny gurmak, döretmek. *Fiziki abzallary konstruktirlemek (« Mydam Taýýar » Gazeti). Demir-beton institutynyň işgärleri ýol gatlaklaryny barlamak üçin ultrasesli anyk priborlary konstruktirlediler (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

konstruktor: Konstruktirleýän spetsialist, konstruktirleýji spetsialist. *Konstruktorlar hem köp sowal berýärler* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Konstruktorlar hem Garagumy sizçe bilýändirler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

konstruktriýa: Maşynyň, desganyň we ş. m. sostawy we bölekleriniň özara ýerleşşi. *Awtomobilleriň täze konstruktsiýalaryny döretmek* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Dürli konstruktsiýaly matematik maşynlaryň köpçülikleýiň çykarylmagyny ýola goýmak bellendi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

konsul: dipl. Öz döwletiniň we grajdanlarynyň bähbitlerini başga bir döwletiň ýerli häkimiýetleriniň öňünde goraýan wezipely wekil. *Serdaryň häkimiýeti iki konsulyň hakimiýeti bilen çalşyrylypdyr* (*Gadymy Dünyä Taryhy*). *Bu işler bilen konsul edarasy meşgul bolýar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

konsultant: Öz hünärine degişli meseleler boýunça konsultatsiýa berýän spetsialist. *Propagandistler, konsultantlar we şatdan daşary lektorlar teoretiki taýdan has taýýarlykly kommunistlerden çekilip alyndy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Konsultantlara we şatdan daşary lektorlara başga ýumuşlar tabşyrmaly däldir* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly).

konsultatsion: Konsultatsiýa ýoly bilen, konsultatsiýa arkaly, konsultatsiýa berýän. *Konsultatsion maslahat. Konsultatsion býuro.*

konsultatsiýa: 1. Bir spetsialistiň bir mesele boýunça berýän maslahaty. *Ony Aşgabada konsultatsiýa getirdiler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Şeýle maslahatlar berip durýan edara. *Oglumy çagalar konsultatsiýasyna äkitdim.* 3. Mugallymyň sapagy özleşdirmekde okuwçylara berýän kömegi. *Şu gün tebigat sapagyndan konsultatsiýa bar.*

konsultirlemek: Konsultatsiýa bermek. Studenti konsultirlemek.

kontakt: fiz. Gaty jisimleriň biri-birine galgaşmagy, birikmegi. *Görýärmiň, kontakty açylan eken* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kontekst: lingw. Belli bir tekstiň many taýdan gutarnykly düzülen bölegi. *Köp manyly sözleriň sözlem içinde gelen wagtlarynda, manylarynyň düşnükli bolmagyna kontekst diýilýär* (A. Kekilow, *Edebiýat Teoriýasy*). *Bu ýerde « tapdym » diýen sözi goşmak bilen terjimeçiler kontekstden daşlaşypdyrlar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kontingent: 1. Bir kollektiwi ýa-da topary emele getirýän adamlaryň sany, jemi. *Mekdebiň okuwçy kontingenti boýunça halk hojalyk plany artygy bilen ýerine ýetirildi* (« Mugallymlar Gazeti »). *Okuwçylar kontingenti 300 edilip bellendi.* 2. söwda. ykd. Bir döwlete iberilýän ýa-da bir döwletden getirilýän harytlaryň ýokary normasy.

kontora: Hojalyk, maliýe işlerine degişli bolan edaralaryň kärhanalaryň bölümleriniň umumy ady. *Olar tirkeşip, kontora baka ugradylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Men kolhoz prawleniýesiniň kontorasynda geldim* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

kontrabanda: Gizlilik bilen döwlet serhedinden haryt geçirmeklik ýa-da gaçak geçirilýen haryt, gaçakçylyk.

kontrabandaçy: Kontrabanda bilen meşgul bolýan adam, gaçakçy.

kontrabandaçylyk: Kontrabanda bilen meşgullanmaklyk, gaçakçylyk.

kontrabas: Kemence bilen çalynýan kirişli saz guraly.

kontradmiral: harby. Ilkinji kiçi admirallyk at we şol ady alan harby gullukçy.

kontrakt: Ýazuw üsti bilen baglaşylan şertnama.

kontraktatsiýa: Belli möhletlerde we belli şertlerde bir zady almak ýa-da ulanmak üçin kontrakt baglaşylmagy.

kontramarka: Bir ýere girmek üçin biletiň ýerine tutýan talon. *Antraktda kontramarka alyp, daşary çykdy.*

kontrataka: Garşylyklaýyn hüjüm, garşylyklaýyn çözüş « Gökleriň » kontrataka etjekleri ähtimaldy (K. İmanow, *Watan Üçin*). *Duşmanlar örän köp*

tanklary bilen ýenede iki öwran kontrataka synandylar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

kontributsiýa: harby. syýasy. Ýeňlen döwletiň ýeňen döwlete töleýän puly. *Karfagen 50 ýylyň dowamynda Rime ägirt uly kontributsiýa tölemeli bolupdyr (Gadymy DünýäTaryhy). Íwan YYY kontributsiýa tölenmeginiň şerti bilen harby hereketleri bes edipdir (SSSR Taryhy).*

kontrol: Barlag etmek maksady bilen geçirilýän gözegçilik, barlag. *Gündelik kontrol edip durmaga sowete mümkinçilik berer (« Pioneer » Jurnalý).* ♦ **Kontrol iş** – ser. *İş. Kontrol işlerini wagtynda geçirmeli (« Tokmak » Jurnalý).*

kontrollýk: Barlag etmeklik, gözegçilik. *Başlyk haýsy brigadada, haýsy işiň hiling kontrollýgy güýçlen-dirmedigini ýatlady. Ana, bu dogry gep, kontrollýk gowşakdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

kontrolýor: Kontrollýk edýän adam, kontrol işi bilen meşgul bolýan gulluk wezipeli adam. *Ýükümiň, hakykatdan hem kömelekdigini görüp, kontrolýor gyz, aňk-taňk boldy (« Mydam Taýýar » Gazeti).* *İne, şol kärhananyň tehniki kontrollýk bölüminiň kontrolýorlaryna ýadygärlik üçin bir kitapçajyk iberýäriň (« Tokmak » Jurnalý).* Kontrolýor öz işine başlady.

kontrrazwedka: Duşmanyň razwedkasyna, şpionaja, diwersiýa we şulara meňzeşlere garşy göreşýän gurama. *Aklar kontrrazwedkasy Garagöz işanyň webalyny ezize tabşyrdy. Ol heniz Íwan Tmofeyewiçiň öýüniň duşuna ýetmänkä, kontrrazwedka agentleri ony tutdular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

kontrrazwedkaçY: Kontrrazwedka işleýän adam.

kontrrewolýutsion: syýasy. Kontrrewolýutsiýa degişli bolan.

kontrrewolýutsioner: syýasy. Kontrrewolýutsiýa gatnaşygy, kontrrewolýutsiýanyň tapardary. *Biziň zakaspi oblastymyzda-da kontrrewolýutsionerleriň aýak üstüne galmaklary mümkin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

kontrrewolýutsiýa: syýasy. Öz möwritini geçirip barýan ýa-da ýykylan synplaryň rewolýutsiýanyň garşysyna, rewolýutsiýadan ozalky tertipleri dikeltmek ugrunda alyp reaksiýa göreşi.

kontrurgY: Garşylyklaýyn urulýan zarba, zarba garşy zarba.

kontsentrat: Gury görnüşdäki taýýar iýmit, önüm. *Íýmit kontsentratlary.*

kontsentrik: mat. Umumy merkezi bar bolan, umumy merkezli. *Kontsentrik töwerekler.*

kontsert: Saz we beýleki eserleriň köpçülik önünde ýerine ýetirilmegi. *Şu gün agşam seniň bilen kontserte gidäýjek nädýär (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* *Radiodan kontsert berilmäge başlady (« Kolhoz Günleri »).*

kontslager: Kontsentratsion lager, harby tutsaglar we sotsial gorkuly adamlar saklanýar ýer.

kontuziýa: Bedene şikes ýetmezden beýni sarsmaklyk beýnä şikes ýetmeklik.

konus: 1. *mat.* Gönüburçly üçburçlugyň bir katetiň töwereginde aýlanmagy netijesinde emele gelýän geometrik jisim. *Íki gapdalynda barýan gämileň sallanyň görünýär konus gendele (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).* *Esaslary birikdirilen tsilindir we konus şekilinde geçiriji ýasamaly (« Fizika Kursy »).* 2. *Şu formadaky predmet.*

konweýer: *teh.* Köpçülik bolup ýerine ýetirilýän bir işi bir işçiniň önünden ikinji işçiň önüne eltýän, üznüksiz hereket edip duran mehanizm. *Ýüpek senagaty kärhanalary saraýy awtomatlardan we buglaýy konweýer maşynlaryndan ybarat bolan agregaty aldylar (« Ýaş Kommunist » Gazeti).* *Konweýer sistemasy önän çalt önän öndürijilik zat (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

konwoý: Adamlary gaçyrmazlyk ýa-da bir zady gorap saklamak üçin olaryň ýany bilen barýan ýaragly otrýad adam. *Ýalaňaç gylyçly patyşa konwoýlarynyň önünde Artygyň aýaklary gandally barsy meniň gözümiň önünden gidenok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Starşy konwoý bize duýduryş beripdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).*

konýak: Üzüm spirtinden ýasalan içgi. *Mämmet öňüne alan üç sany rýumkajygyna konýak guýdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Rýumkalara konýak guýuşdyryp çykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

konýunktiwit: med. Gözüň nemli bardasynyň çişme keseli.

koopératiw: ser. Kooperatsiýa. 2. Haryt satylýan magazin. *Olara-da armal! –diýip, degşip, gülşüp, ondan kooperatiwe bardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gurbanly işden gaýdysyn obanyň ortasyndaky kooperatiwe girdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

koopératiwleşmek: Kooperatiw esasynda birleşmek.

koopératiwleşmekdirmek: Kooperatiw esasynda birleşdirmek.

koopérator: Kooperatsiýa işgari, söwda işgari.

koopératsiýa: 1. Zähmetiň özara baglanyşykly protseslerine adamlaryň bilelikde gatnaşmaklaryndaň ýüze çykýan zähmeti guramagyň aýratyn formasy. 2. Paýçy çlenkleriniň serişdeleri bilen döredilýän köpçülikleýin önümçilik söwda we ş.m. birleşigi. *Çopanlar alyjylar kooperatsiýasynyň işleýşinden özleriniň minnetdarlyklaryny aýtdylar.*

koopilka: Ownuk pul salnyp ýygnaýan deşikli gutujyk.

koopirka: gepl. d. Hatyň nusgasyny ikinji kagyza geçirýän gara kagyzy. *Soňra koopirka kagyzyň üsti bilen gäminiň konturyny üç millimetrlik faneriň ýüzüne geçirmeli* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

kopiýa: Bir zadyň dogry geçirilen, alnan nusgasy. *Kopiýasy Çärçew oblastynyň medeniýet uprawleniýesiniň naçalnigindedir. Ol bu hatyň bir ýan çetinde hem: - 1954-nji ýylyň 25 we 30-njy iýulynda ýazan arzalarymynyň kopiýasyny tikýäriň – diýip bellik edýär* (« Tokmak » *Jurnaly*).

korabl: Deňiz gämisi. *Güýçli ştorm korablara duralga bolup hyzmat edýän buz meýdanynyň kenaryny weýran etdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Ýogsam korably agdararsyňyz –diýip, ýaş elektrik montýory Sokolow aýdýardy* (« Pioneer » *Jurnaly*).

kordon: harby. Serhet saklaýjy ýa-da öňüni tutujy otrýad.

koreýalylar: Koreýanyň esasy halky, ilaty.

koridor: Jaýyň otaglarynyň arasynda ýerleşýän insizje geçelge. *Biz uzyn koridordan geçdik. Şundan soň koridora alyp çykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Galan paty-putularyňy bolsa koridoryň burçuna bas* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

korifeý: Bir ugruň görnükli, şöhratly işgari. *Rus çeper sözünüň korifeýleriniň döredijiligindäki çuňňur milli guwanç, asyly adamkärçilik duýgularyny Gorkiý düýpli özleşdirdi* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »). *Ylmyn korifeýi.*

korol: Monarhyň bir tituly. *Wladimiriň özüniň aýaly bolsa, Angliýa korolynyň gyzy bolupdyr* (*SSSR Taryhy*). *Korol Stefan husytdy* (Şekspir, *Otello*).

korolewa: 1. Korol aýal. 2. Korolyň aýaly.

korollyk: 1. Başynda korol durýan monarhik döwlet. 2. Korolyň wezipesi, ýagdaýy. *Polşada korollyga saýlanan Wladislaw 4 polýak garnizonyna kömek bermäge howlугypdyr* (*SSSR Taryhy*).

korpus: 1. Jaýyň ýa-da bir ymaratyň giden bir bölegi, ganaty. *Kärhanalaryň önümçilik korpuslary dikelýärdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bu ýerde tamjagazlar, aýmançalar we laboratoriýa stantsiýasynyň kömekçi hojalygy üçin köp korpuslar ýerleşýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 2. Bir näçe diwiziýany öz içine alýan iri goşun birikmesi. *Korpus komandiri.* 3. Bir hünärdäki ýa-da bir meňzeş gulluk wezipesindäki resmi adamlaryň uly topary. *Diplomatik korpus. Ofitserler korpusy.*

korrektirlemek: Bir tekstiň korrekturasyny okamak, asyl nusgasy bilen barlap, deňeşdirip ýalňyşlaryny düzetmek. *Makalany korrektirlemek.*

korrektirlenmek: Korrekturasy okalmak, tipografiýa ýalňyşlary düzedilmek, asyl nusgasy bilen deňeşdirilip, ýalňyşy düzedilmek

korrektirleşmek: Korrektirlemäge kömek etmek tipografiýa ýalňyşlaryny düzedişmek, ýalňyşyny düzedişmek.

korrektirletmek: Korrektura işini geçirtmek, tipografiýa ýalňyşlaryny düzetdirmek, asyl nusgasy bilen barladyp, ýalňyşlaryny düzetdirmek.

korrektor: Korrektura okaýan çaphana ýa-da neşirýat işgari.

korrektorlyk: Korrektoryň hünäri, wezipesi. *Korrektorlyk işinden ýuwaş-ýuwaşdan ebedi işgarlige geçdim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

korrektura: *poligr.* Çap etmek üçin ýygňalan ottisk. *Ol öz makalasynyň korrekturasyny ençeme gezek okaýardy we düzedişler girizýärdy.*

korzinka: Zat salmak üçin örülen gap, sepet. *Eline korzinka alyp, şähre gitdi.*

kosilka: Ot ýatyrýan maşyn. *Kosilkanyň tigri çukura gidipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kosinus: mat. Trigonometriýada: goşmaça burçuň sinusy. *Kütek burçuň kosinusy-otritsateldir* (« Fizika Kursy »).

kosmetika: Emeli ýol bilen ýüze görk berkmeklik usuly.

kosmetolog: Kosmetika boýunça spetsialist. *Kosmetolog wraçy.*

kosmodrom: Raketalaryň kosmosa uçurylýan ýeri.

kosmogoniýa: Astronomiýanyň asman jisimleriniň gelip çykyşyny, ösüşini we sistemasyny öwrenýän bölümi.

kosmografiýa: Fiziki geografiýa we astronomiýa maglumatlary esasynda älemi öwrenmeklik.

kosmonawt: Kosmonawtika boýunça spetsialist.

kosmonawtika: ser. Astronawtika.

kosmopolit: Kosmopolitizmiň yzyna eýeriji.

kosmopolitizm: Ikiýüzlülük bilen bütin dünýäni öz ata watany diýip hasaplaýan, milli medeniýetiň gadyr-gymatyny inkär edýän we öz ata watanyňy goramak ideýasyny kabul etmeýän, watancylyga garşy reaksiýon burjuaz garaýyş. *Kosmopolitizmiň we burjuaz ideologiýasynyň beýleki görnüşleriniň ýüze çykmagyna garşy göreşmelidir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kosmopolitlik: Kosmopolitizme eýermeklik. *Bize ýat bolan reaksiýon täsirleriň has erjel gaýtalamalarynyň biri-de kosmopolitlik meýilleridir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kosmos: Dünýä, älem, jahan.

kostýum: Aýal ýa-da erkek adamyň üstki geýimi (penjek, jalbar ýa-da penjek we ýubka). *Yerinden galdy-da ýassygynyň aşagyndan çykaryp, ilki daşky köýnegini, onuň üstünden kostýumyny geýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kostýumlary kim üçin alanlygy barada gürrüň etmegiň hajaty hem ýok.*

kostýumer: Teatral kostýumlara, geýimlere seretmek işi bilen meşgul bolýan teatr işgari.

kotlet: Döwlen et, çörek we ş. m. zatlar garylyp köke ýaly ýasylanyp bişirilýän nahar. *İkinjisine goýun etinden gowurma bar, koklet, bifşteks, palaw bar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Kotlet, çay, kofe, kakao we şuna meňzeş zatlar naharhanada hemişe bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

kowalamak: Ýetjek ýa-da tutjak bolup, biriniň ýa-da bir zadyň yzyndan ylgamak. *Torgaý kesekläp, kowalap Aman, Erik baglarynyň ýanna şol zaman* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Şondan soň Mikolanyň işi gaz kowalamak boldy* (H. Ysmaýyłow, *İki Atanyň Ogly*). *Gaçdygymça, beter kowalaýarlar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

kowalaşmak: 1. Biri-biriň yzyndan ylgamak, ýetjek bolup ýa-da tutjak bolup ylgamak. *Onuň gözüne kowalaşyp barýan çagalar görünýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Bilelikde kowalap yzyndan ýetmäge, tutmaga kömekleşmek. *Men Ata bilen geçini tutmak üçin kowalaşdym.* 3. Bir zadyň yşkyna düşmek, ugrunda gezmek, yzyna düşmek. *Ol nirededir keýpi-sapa*

kowalaşyp ýör (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Goýunlar gylytma kowalaşýarlar* (N. Pomma, *Sebäbini Son Bildim*).

kowalatmak: Bir zady tutturmak üçin ýa-da biriniň yzyndan ýetdirmek üçin ylgatmak. *Taza towşan kowalatmak.*

kowçum: 1. Uzak, daşky dogan-garyndaş, kowum. 2. Topar, bölek.

kowçum-kowçum: Bir näçe kowçumdan ybarat bolan ; topar-topar. *Şäheriň çetlerinde kowçum-kowçum adamlar görüňärdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kowdurmak: 1. Yzyndan ylgatmak, yzyndan kowgy ibermek. 2. Bir ýerden çykyp gitmegini, aýrylmagyny gazanmak. *Hawa, sen oňa tüýs dost bolanyň üçin, ony işden kowdurjak bolup, tozan turzup ýärsüň –dä?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. sazç. Saz çalmanda aýdym aýdylanda sazandary öz yzyňa eýertmek.

kowerkot: Syk dokalana çalymytyl ýa mele reňkli ýüň ýa-da ýarym ýüň matanyň bir sorty. *Durkuny kowerkot, ýüpek bezeýär, Gyz-gelinden mydam uzakta durýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bu adam hemişe kowerkot kostýumly* (A. Gowşudow, *Mähri –Wepa*). *Kowerkot palto. Kowerkot mata.*

kowgy: Kowup gelýän adam ýa-da adamlar topary. *Dört tapara iberilen kowgy hakynda alada etmän, haýalllyk bilen howzuň ýanyna bardy* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). *Oglum, yzyňa bir gara, kowgular indi nähili?* (« Görogly » *Eposy*).

kowguçy: Kowguça gatnaşyjy. *Öz atlarynyň ýyldamlygyna ynanan kowguçylaryň serkerdesi Aly beg eken* (A. Gowşudow, *Powestler*).

kowha-kow [kowhaa-kow]: Köpçülikleýin kowgy, tutda –bas, kowalaşyk. *Ol gaçha-gaç, kowha-kowda –da özüni ýitirmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kowmak: 1. Yzyna düşmek, yzyndan ylgamak, gitmek, kowalamak. *Gyzyl Goşumyn bar, deňim-duşum bar, Kowsa ýetýän uçar polat guşum bar* (A. Nyýazow, *Sygyrlar*). *Gorkagy kowsaň, batyr bolar* (nakyl). 2. Bir ýerden ýa-da bir jaýdan mejbury ýagdaýda çykaryp goýbermek. *Emma öz keşbinden doýup bilenok, Aýnaň ýandan kowup, aýryp bolanok* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Meni kowdu boş peliňden, Şu käriňi goýgun indi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 3. Wezipeden, işden, okuwdan we ş. m. boşatmak, çykarmak. 4. Sürüp äkitmek sürüp gitmek, sürmek *Ol sagylýan düýeleri örakowdy.* ♦ **Ugrana**

kowmak –ser. Ugur.

kowulmak: 1. Bir ýerden ýa-dajaýdan çykyp gitmäge mejbur edilmek, çykarylmak. *Saýraşýar bilbili, kowuldy gazlar, Gezmäge sapaly gyzykly çaglar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). Öýden kowulma. 2. Boşadylmak, aýrylmak, çykarylmak. *Ol wezipesinden kowlupdyr. İşinden kowlana meňzeýär.* 3. göç. m. Sürüp gidilmek, sürülme, alyp gidilmek. *Baýyň işindäki mallary kowlupdyr.*

kowum: Ata-baba nesli boýunça biri-birlerine ýakyn adam, garyndaş. *Emma oňa olar edil öz ýakyn kowumyna ynanan ýaly iç syrlaryny ynanýardylar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Bir kowumdan 30-40 öýli bolup ýaşaýarlar. Toplanan adamlaryň içinde biziň kowumymyzdan adam ýok eken.*

kowumdaş: Bir kowumdan, nesilden bolan. *Knýazlyga onuň kowumdaşlaryny çagyrypdyrlar. Ol öz kowumdaşlaryna garşy bolan söweşde ölüpdür* (SSSR *Taryhy*).

kowumdaşlyk: Bir kowumdan, nesilden bolmaklyk. *Kowumdaşlyk gowy zat.*

kowum-garyndaş: Garyndaşlyk aragatnaşygyndaky adamlar, dogan-garyndaş, ilen-çalan. *Ak gözel ejäniň bir ýerde kowum-garyndaşy bar bolsa ýygandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kowuşmak: Kowmaga kömek edişmek, sürmäge kömekleşmek, sürüşmek. *Gandym şähre mal kowuşmaga gitdi. Sürä sygyr kowuşmak.*

koýka: Umumy ýatakanalarda we ş. m. bir ýa-da iki adamlyk krowat. *Onuň koýkasynyň tapawutly ýeri hem üstündäki ýassygyň dysyndaky matanyň ýaňyja*

ütüklennen täzeje matalygydy. Ähli ýolagçylar ýumşak koýkalaryň üstünde gije rahatyny çekýärdiler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köje [kööje]: Jöwen ýarmasyndan bişirilýan nahar. Gara gazanda ýarma köje döwmegi-de däl, barjak ýerine barýança ony kilwana meňzedip düşürjegine-de şek-şübhe ýokdur (« Tokmak » Jurnaly). Parh bilmeze ýarma-da bir köje-de (nakyl). Ýetim aşy-ýarma köje, ol her bişer ýarym gije (nakyl).

köjelik [kööjelik] Y: Köje etmek üçin gerekli bolan, köje edilýän. Köjelik jöwenimiz hem öz ýanymyzdan öndi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

köjelik [kööjelik] YY: bot. Dänelije şor ot (mal oty).

köjelmek: Köjügi gözelmek, gözeli agzy daňylmak. Her kimiň öýüne barsaň, agzy köjelgi ganarlar hatarlänyp dur (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Agzy köjelen çuwallar üsti-üstüne basylyp goýlupdyr.

köjemek: Çuwalýň ýa-da horjunyň köjügin gözetmek, gözäp agzyny daňmak. Horjunyň agzyny köjemek. Bugdaýdan doly çuwallaryň agzyny köjemek.

köjeşmek: Çuwalýň ýa-da horjunyň köjügin gözeşmek köjemäge kömekleşmek. Çuwallaryň agzyny köjeşdim.

köjetmek: Çuwalýň ýa-da horjunyň köjügin gözetmek, gözäp agzyny daňdyrmak. Çuwallaryň agzyny köjetmek.

köji: Çuwalýň agzyny köjemek üçin ulanylýan ýüp.

köjüg: Çuwalýň, horjunyň agzynyň gyalaryna köjemek üçin ýüpden edilýän halkalar. Horjunyň köjügi üzülipdir. Ol köjügi üzülen ganary gapanyň üstünde goýdy (« Mydam Taýýar » Gazeti).

köjülik: Köji etmek üçin ýaramly bolan, köji üçin niýetlenen. Köjülik ýüň.

köçe: Şäher ýa-da oba ýerlerinde iki giden hatar haýatyň, jaýyň arasyndaky ýol, ýörelge. Agşam salkynyna köçä çykan janly-jemende köpdi. Köçeden şol gelin ýöräp barýardy, Köwşeniň burnuna garap barýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kök Y: 1. bot. Ösümligiň ýer astyndaky ýokumly iýmitler alýan bölegi, damary. Gumdaky ösümlikleriň pürlerinden, köklerinden gerbarilik ýygnadylar (« Mydam Taýýar » Gazeti). Toprak suwy özüne endigan siňdirip gowaça köklerine ýetirýar (« Bahar »). 2. Dişiň, saçyň bedeniň içinde ýerleşen bölegi. Azy dişleriň köki iki bolýar 3. Tikmezden öň çekilen sapak, arasy açyk-açyk edilip tikilen tikiň. Ýüzüne ýogyn sapaklar bilen kök atylyp, küşdüň öýleri çekilipdir (A. Gowşudow, Eserler). Petr çakgyjygyny çykaryp haltanyň agzyna kök atylan sapaklaryny kesmäge başlady (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 4. İki zady biri-birine berkitmek üçin çig hamdan edilen sapak. Tärimiň kökleri gyrlypdyr. 5. göç. m. Bir zadyň dörän, başlanýan ýeri, düýbi. Köne urp –adatyň kökün kesip taşlaýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 6. mat. Derejä göterilende täze bir san berýän ululyk. ♦ **Kök urmak** –1) düýp tutmak, kök ýaýratmak, düýp almak, 2) ymykly ýerleşip galmak mäkäm ýerleşmek, ornaşmak. Men ýürekde döräp, ýürekde kök uran söýgä ynanýaryn (N. Jumaýew, Ak Derek). Köküni ýolmak –köki –damary bilen ýok etmek, бүтінлеý ýok etmek.

kök YY: Wagty hoş, gurgun, keýpli, şadyýan, mes. Onuň keýpi kök, ökçesi ýeňildi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gandymyň keýpi kökdi (« Pioneer » Jurnaly). Hoş geldiň, sapa geldiň, dostum! Gurgunmysyň? Kökmüsiň? Bu ýerler nire, sen nire (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köke [kööke]: 1. Çagajyklar üçin kiçjik külçe ýaly edilip bişirilýän çörek 2. Süýji, ýag we süýt ýaly zatlar goşulyp bişirilýän peçene. İç gantly, süýji kökeli gapjagazlary goýup, çykyp gitdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Kempir iýýär köke hem süýtli külçe (A. S. Puşkin, Ertekiler).

kökelmek: 1. Mes bolmak, keýpin kök bolmak, keýpiň artmak. Pýotryň şeýle bir keýpi kökeldi, hatda begenjinden şol gije onuň ukusy hem tutmady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Keýpimiz kökeldi (« Ýaş Kommunist » Gazeti). 2. Keselden açylyp daýanmak, sagadyna çykmak, sagalmak, gowulaşmak.

kökeltmek: 1. Mes etmek, keýpini kök etmek, keýpini artdyrmak. *Ýokary okuwy gutarmagy onuň keýpini kökeldipdir.* 2. Keselden halas edip daýandyrmak, sagadyna çykarmak, sagaltmak. *Syrkawlan adamyny kökeltmek.*

köken: Sürüdüki goýun-geçiler saglanda, baglanyp goýulýan köp halkaly uzyn ýüp, kökermek üçin ýüp. *Goýunlary kökene köperip goýmak.*

kökenek: Kökenek germek (bolmak)-biriniň ugrunda aladaly zähmet çekmek, janyňy paralamak. *Akgyz Yagmyr diýip, kökenek gerýär, suw berýär, maňlaýna el tutup görýär. Bu ikisi gije –de, gündüz –de iş diýip kökeneklerini gersip ýörler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Biriniň ugrunda kökenek bolmak.*

kökenlemek: ser. Kökermek. *Bibi sagym –zat gutarandan soň owlak –guzularny kökenläp güýmenip ýördi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kökenlenmek: ser. Kökerilmek. Goýunlar bir ujunda kökenlenip goýlupdyr.

kökenletmek: ser. Kökertmek. *Sürüden gelen goýunlary kökenletmek.*

kökerilmek: Kökene daňlyp goýulmak, kökene baglanmak, kökenlenmek. *Kökerilen goýun ýaly ýüzlerini aşak sallap oturardylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Alaşalar kökerilen ýaly biri –birine haýbat atyşýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

kökerişmek: Kökermäge kömek etmek, kökene düzüşmek, kökene baglaşmak. *Owlak –guzulary kökerişmek.*

kökermek: Kökene daňmak, kökene baglamak. *Dowarlary kökermek.*

kökertmek: Kökene daňdyrmak, kökene baglatmak, kökenletmek. *Sagmak üçin gelen goýun –geçileri kökertmek.*

köklemek Y: 1. Kök atmak, kök çekmek. *Ýorgany köklemek* 2. Kök bilen berkitmek. *Öýüň tärimini kökläp çykamak.*

köklemek YY: Wagtyňy hoş etmek, keýpiňi gowulandyrmak, keýpden çykamak. *Keýplerini kökleşip, Ugradylar myhmanlar (« Mydam Taýýar » Gazeti). Olar keýplerini kökläp, gezelenje çykdylar.*

kökleşmek: 1. Köklemäge kömek etmek, kök atyşmak, kök çekişmek. *Ýorgany kökleşmek.* 2. Kök bilen berkidişmek. *Tärimi kökleşmek.*

kökletmek: 1. Kök atdyrmak, kök çekdirmek. *Ýorgany kökletmek.* 2. Kök bilen berkitdirmek. *Öýüň tarimini kökletdirmek*

köklük Y: Köklemek ýa-da kök üçin gerekli, ýararly zat. *Köklük üçin taýýarlanan ham.*

köklük YY: Wagtyhoşluk, keýplilik, meslik. *Myraly ol çopanyň keýpiniň köklüğine haýran galyp, ondan habar sorapdyr (Myraly). Keýpiniň köklüğinden ýaňa ol aýdym hem aýtdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

köl [kööl]: Kenarlary gury ýer bilen çäklenýän uly bolmadyk suwly ýer, uly howdan. *Bir wagtlar ol jeňňeliň aşagy garalyp ýatan suwly köl eken (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Sonalar ýüzmäge köller açyldy, Jerenler gezmäge çöller açyldy (G. Seýitliýew, Saýlanan Goşgular).* ♦ **Süýt kölüne batyrmak** –köp zady wada bermek. *Sen biziň diýenjigimizi et-de, işledejik ýör –diýip, Gurbany süýt kölüne batyrdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Pikir kölüne çümmek (batmak) –çuň pikire gitmek, oýa batmak, oýlanmak. *Güller, näme çümdüň pikir kölüne (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kölçe [köölçe]: Suw toplanan kiçjik köl, ýer. *Howlynyň içinde käbir ýerinde erän garyň suwundan kiçjik kölçe emele gelip, mal dersiniň eýeňi çykan sary suwlar tegelenip ýatyrdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Maýda-maýda kölçeler, çiller, joýalar alabeder bolup görünýär (N. Jumaýew, Ak Derek).*

kölege: Bir predmetiň ýagtylyk ýa-da gün düşýän tarapynyň garşylykly tarapyna salýan saýasy. *Yssylap geldiňiz, kölegä geçiň (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kölegelerini uzyn-uzyn uzadan agaçlarda guşlar jürrüldesýärdiler. Şol eýwanyň öni aýty bolup belent agaçlaryň gür ýapraklary oňa kölege salýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

- kölegelemek:** 1. Saýa salmak, kölege düşmek. 2. Kölegede oturmak, saýalamak. *Olar öýüň kölegesinde kölegeläp otyrdylar.*
- kölegeletmek:** Ýagtylygyň önüni tutup, kölege düşürmek, saýa saldyrmak, saýalatmak. *Ol elini kölegeledip garanda, bir zadyň gaýyp gelyänini gördi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- kölegeli:** Kölegesi bar bolan, saýasy bolan, saýaly. *Onuň iýmişli, kölegeli baglary gatyrlara, atlara ýatak bolypdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Kölegeli agaç.*
- kölegelik:** Kölegesi köp ýer, saýalyk. *Tokaýyň, içi giden kölegelik.*
- kölegesiz:** Kölegesi ýok bolan, saýasy bolmadyk, saýasyz. *Olar hem kölegesiz dældiler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Kölegesiz agaç. ♦ Yüzi kölegesiz ser. Yüz.*
- kömeç:** Döwlen et ýa-da jigirdek salnyp bişirilen çörek, ýagly gömme çörek. *Berseler iýersiň ýagly kömeji (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kömek:** Berilýän hemaýat, ýardam, goldaw. *Ilkinji gün kömek sorap, kolhoza gelmeli eken (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Bu ogryn ýodany partizanlaryň kömegi bilen tapyp, batyr pazwedkaçylarymyz peýdalanypdyrlar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Söýgüliň başyna iş düşen wagty, Kömek etmek lazým meniň boýnumda (B. Kerbabaýew, Aýlar). Bize kömek bermegiňizi soraýarys (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Çölde öz ýanyna ilkinji bolup kömege gelen adam (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kömegi bar olan adam.*
- kömekçi:** 1. Kömek berýän, ýardam edýän adam, kömekdeş. *Patabyň gyzy hem bu işlerde her sapar Pataba uly kömekçi bolypdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Her oýunçynyň özüniň kömekçi gözegçisi bolýar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýaler).* 2. Gulluk wezipesi boýunça orunbasar, şagirt. *Annadurdy sary murtuny hüjjerdip, kömekçisine alarylyp seretdi. Ol öz kömekçisi bilen gürrüňe kemsiz gyzyşypdyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ Kömekçi işlik. gram. – ser. İşlik. Goşma işligiň bir bölegi bolan kömekçi işlik her hili çylşyrymly gymyldyny aňlatmak üçin ulanylýar.*
- kömekçilik:** Kömek berijilik, kömekçi bolmaklyk, kömek etmeklik. *Goňşy kolhozyň buhgalterini hem olara kömekçilige işe çekipdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Saşa kömekçilik ýumuşlaryny ýerine ýetirmek bilen, bir-iki hepde işledi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kömekdeş:** ser. Kömekçi.
- kömekleşmek:** Birine ýardam etmek, birine kömek bermek, kömek edişmek. *Men eneme kömekleşdim (G. Gurbansähadow, Enesiniň Ýumuşlary). Men çöle äkitmek üçin gawun-garpyz taýýarlady, ýüklemäge kömekleş! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kömeksiz:** 1. Kömegi ýok bolan, ýardam edilmeýän, goldawsyz. *Polýak otrýady kömeksiz galypdyr (SSSR Taryhy).* 2. Ýekelli. *Kömeksiz bolsaň aňsat düşmeýär.*
- kömelek:** bot. Yeriň astynda bitýän hem-de spora arkaly köpeliýän, iýilýän ösümlik. *Men kömelek we ismanak ýygyp gelyärdim (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Nury oglanlary kömelek çäplemäge çagyrdy (« Pioneer » Jurnaly).*
- kömür:** 1. Gazylýp alynýan gaty halyndaky ýangyç, magdan Häzirki wagtda kömür energiýanyň esasy çeşmesidir (« SSSR-i Ykdysady Geografiýasy »). *Kömür köwlemek-de, ony ýüklemek, daşamak işleri-de maşyn güýji bilen ýerine ýetirilýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Gandymyň ýa-da ojaryň közi söndürilip taýýarlanýan ýangyç. *Tanyş ýerim bolmany üçin kömrümi, ýüňümi alanyňka myhman bolup düşdüm (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- kömürçi:** kön. s. Kömür taýýarlamak we satmak bilen meşgul bolýan adam.
- kömürturşy:** him. Düzümünde kömür kislotasy bar bolan Ösümlikler howadan kömürturşy gazyny alýarlar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- köne [kööne]:** 1. Köp wagt geçip ýa-da köp ulanylyp sondan galan, zaýаланан. *Akjamal köne keçesini ýazyp, unaş kesmäge oturdy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Köne bedre. Könesi bolmadygyň täzesi*

*bolmaz (nakyl). 2. göç. m. Ýaşy könelişen, ýaşy geçen, garry. Köne adamlaryň gürrüňlerini diňlemek örän gyzykly. 3. göç. m. Köp wagtdan bäri gelýän, has öňki, gadymky. Köne duşman ömür baky päk bolmaz (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Köne ýollar topur boldy, çaň boldy, Partiýanyň tutan ýoly oň boldy (Durdy Gylyç, Goşgular). Köne tanyşlar geçeni ýatlaşyp, ilki gök çay içdiler, çaydan soň etli börek geldi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Heý, duruber, muny dolanyp köne adata ynanmaz ýaly edeýin (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 4. Hakyky däl, wagty geçen. Köne bilet. Köne şahadatnama. ♦ **Köne saman agtarmak** – ser. Agtarmak. Aman aga çalaja gyzardy: -Agronom, köne samany agtarma! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

köneçe [kööneçe]: 1. Könä eýerip, köne döp-dessur boýunça, köne düzgün boýunça, Köp kärhanalar heniz köneçe işlemeklerini dowam etdirýärler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. gepl. d. Köne elipbiý esasynda, köne elipbiý, okuw boýunça. Men köneçe okapdyryn, köpüsi indi ýadymdan çykypdyr (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

köneçil [kööneçil]: Köne döp-dessura uýýan, köne tertip –düzgüne eýerýän, könäniň topardary. Köneçil bolmasyn « abraýly-atly », Özüň täze ýola salandan seniň (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Emma meniň pikirimçe, ol bozuk, kulak pikirli, köneçil däl (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

köneçilik [kööneçilik]: Köneçil bolmaklyk, könä eýermenlik, köne döp-dessura uýmaklyk, könäniň tarapdary bolmaklyk. Ol biziň ösüşimize päsgel berýän köneçiligiň garşysyna baryşyksyz göreş alyp barýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

könek [köönek]: Düýe saýlanda bedre degerine ulanylýan deri gap.

köne-küşül [kööne-küşül]: Köne-sana, ýyrtk-ýirik. Şu köne-küşül zatlar nämä derkar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

könelişmek [köönelişmek]: 1. Könelip başlamak, birneme könelmek. Könelişen çal jalbarly, aýagy ýalaňaç Agahan eýwanyň ortasynda keçäniň üstünde otyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Paltosy könelişipdir. 2. Garrap başlamak, ýaş geçişmek. Kakam könelişen gürrün. ♦ **Könelişen göz** – ser. Göz. Göýäki ýatlaýar ýigitlik çagyn, Könelişen gözleriň garasyn açyp (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Könelişen söz –ser. Söz.

könelmek [köönelmek]: 1. Köne bolmak, geýlip sary gitmek, tazeligini ýitirmek, käp ulanylyp sary gitmek. Aýakgabym könelipdir. 2. Üstünden wagt geçmek, ýatdan çykmak. Könelen gürrün. Onuň ýarasyny könelipdir.

köneltmek [köönelmek]: Köp ulanyp könelen ýagdaýa getirmek, saryny gidermek, göwşülletmek. Köp geýip egin-eşigi köneltmek Aýaman geýip köneltmek.

köne-sana [kööne-saana]: ser. Köne-küşül. Bu asyl köne-sanasyndan el çekmän geçjek (A. Gowşudow, Eserler). Köne-sana setirlerden soguryp, Ýüzläp goşgy ýazdy gijelar ýatman (D. Agamammedow, Goşgular we Pesalar).

köňül: kön. s. ser. Göwün. Elden gelen ýagşylygyň bolmasa, Köňül içre ýagşy niýet ýagşydyr (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

köp: Mukdary boýunça kän bolan, az däl, kän, bol. Bizde okuwçylaryň sany köp. Köp okamak. Köp hasyl almak ugrunda göreşmek. ♦ **Köp bilen bolmak** – bilimdarlyk satmak, özüni boş ýerden köp zatlary bilýän ýaly görkezmek. Köp gar basmak – bir näçe ýyl ýaşamak, kän zady bilmek. Köpi gören –köp zady başyndan geçiren. Özüň ýaş hem bolsaň, köpi gören ýigit ! –diýdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köpbilmiş: 1. Hilegar, mekir, şeytan. Ol ýaş –ýüwüş ätänet bir köpbilmişiň gep bermegi bilen ýalan sözläpdir (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Yedi derýanyň suwuny içen köpbilmiş garrylar bardy (« Görogly » Eposy). Ol ýaşy kesilmiş bir Köpbilmişdir, haýýardyr (A. Alamyşow, Sona). 2. Köp bilen bolýan adam, bilimsireýän adam.

- köpbilmişlik:** 1. Hilegarlik, mekirlik, şeytanlyk. *Ýok, ol bilýär, ol köpbilmişlik edýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Köp bilen bolmaklyk, bilimsiremeklik. Köpbilmişlik bilen söze başlamak. *Bilmek gerek, köpbilmişlik etmek gerek däl.*
- köpbilmişsiremek:** Köpbilmişlik eden bolmak, köp bilýän ýaly bolmak, köp bilen bolmak, bilimsiremek. *Hemmän meniň başyma köpbilmişsireýärsiňizow! –diýdi Atak aganyň brigadasyna-ha baraýmaz şol; ne beýle köpbilmişsirän bolýarsyň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- köpçülik:** Adamlary topary, köplük, märeke, jemende, üýşmeleş. *Han küýli köpçüligiň içine ýa bir öýe gezmäge baryp bilmeýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aman paşçy utandy we köpçülik duýmanka, gelsi ýaly, ýene yzyna gaýtdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Köpçülik işine goşulmak** – halkyň bähbidi üçin edilýän iş bilen meşgul bolmak. *Akjamal köpçülik işine goşuldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- köpçülikleýin:** Köpçülik bolup, köplük bolup, bir näçe bolup, köp adam bolup. *Tejribe uçastogyny köpçülikleýin baryp görmegi teklipti etdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Goýunlaryň köpçülikleýin guzlaýan günleri bolany üçin süri uzakda däl* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- köpek:** Erkek it. *Yolbars gysga wagtyň içinde uly köpek bolup ýetişer* (« Pioner » *Jurnaly*). *Bir tarapda goýunçy köpegiň sesi eşidilýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Arkaly köpek gurt alar! Goý, ol han bagşysy bolsun!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Garry köpek. göd. s. –garran adam. Soňra bu garry köpek Gitlere gulluk etdi* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).
- köpelişmek:** Köp bolup başlamak, toplanýşmak, üýşüşmek, ýygnaýşmak. *Bazaryň adamsy barha köpelişýär komsomol putýowkasy bilen işe gitmek üçin arza berýänleriň sany gitdigiçe köpelişýär.*
- köpelmek:** San taýyndan köp bolmak, artmak, üýşmek, toplanmak, ýygnaýmak. *Okuwçy gyzlaryň sany ýylsaýyn köpeliýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Köpelsin agronom, injener, alym, Çogaar okasyn, oýnasyn, össün* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). *Adamlar toý märekesi ýaly köpeldi.*
- köpeltmek:** 1. San taýyndan köp etmek, artdyrmak. *Banklary bir puldan köpeldip maýa, Az wagtda millionlap berer tygşylyk* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Seredip otursam, sen geým-eşigi köpeltmäge hiç pikir bermeýärsiň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Arasyny ýygaltmak çaltlaşdyrmak. *Çaşçy çaman bulara gelmesini has hem köpeltti* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. mat. Birsany ikinji bir sana götermek, göterip jemini çykarmak. *Bäşi bäge köpeltseň, näçe bolar?*
- köpemek:** 1. Kök atan ýaly edip tikmek, syrdamak. *Doktor sançjak diýip, howut köpän ýaly innesini barsyldadyp ursa, men nädip çydaryn* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Çişmek, ýellenmek, gübermek. *Aglandan soň, Mähriň ýüzi köpen ýaly, ýellenen ýaly bolup, gözleri hem gyzarypdyr* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- köpeşmek:** Kök atan ýaly edip tikişmek, syrdaşmak. *Howut köpeşmek.*
- köpetmek:** Kök atan ýaly edip tikdirmek, syrdatmak. *Howut köpetmek.*
- köplemek:** 1. Köpçülik bolup bir işe girişmek, bir näçe bolup ýerine ýetirmäge ýapyşmak. 2. Köp bolup biriniň dyşyna geçmek, köp bolup urmak.
- köplenç:** 1. Köp wagtlarda hemişe diýen ýaly, galapyn. *Nazar mekdebine gidende, köplenç Maýsalaryň öýüniň üstünden gidýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Esasan, köp. *Seniň köplenç wagtyň ýygnaýda, meýlisde geçýär* (Myraly).
- köplük:** 1. Mukdar taýyndan köp bolmaklyk, känlyk, agdyklyk, artyklyk, bolluk. 2. Köpçülik, halk ilat. *Saýlawda gelmesin baý-garagollar, Köplüğe gözüňiz aýlamak gerek* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Köplük gram san** – ser. San. « -lar, -ler » goşulmalary köplük sany aňladýarlar.
- köpmilletli:** Köp millet ýaşaýan, köp milleti bar bolan, köp milleti öz içine alýan. *Biziň ýurdumyzyň territoriýasynda merkezleşen köpmilletli sowet medeniýetiniň*

görnükli wekillerinden biri Samet Wurgunyň elli ýaşynyň dolmagyny belläp geçýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köpremek: ser. Köpürjiklemek.

köpretmek: ser. Köpürtjikletmek. *Moçalkasyna sabyn çalyp, ýagşy köpredensoň, onuň arkalaryny ýuwup başlady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köpri: Derýanyň, demir ýoluň, ýabyň we ş.m. üstünden geçip gitmek üçin gurulýan desga. *Suwuň köprüsine baran badyňa ol jaý özünü saňa tanadar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). « Köprüde düýňň ulusy taýak iýer » diýlişi ýaly ol işini oňarmadyk wagty bizi kötekleýär (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). ♦

Kördüýesi köprüden geçmek – ser. Geçmek.

köpüçiş [köpüçiş]: Hawut tikmek üçin ulanylýan temenden ulurak demir gural.

köpük Y: Süýt we ş. m. Zatlar bişirilende, ýüzünde emele gelýän köpürjik. *Asmanda ak süýdüň köpügi ýaly, Akja bulutlary güýzüň şemaly, Süryär gündogara ýuwaş-ýuwaşdan* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). ♦ **Ak köpük saçyp gürlemek** – ser. Gürlemek. *Gyzdurdy her sözünü janly mysallar bilen aýdyp, şeýle bir gürlledi, derlerini saçyp gürlledi, ýumuruklaryny döwüp, agzyndan ak köpük saçyp gürlledi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

köpük YY: Manadyň ýüzden bir böleginden ybarat ownuk pul birligi. *Bir köpük pul harçlamadyk halyna güplän bolup otyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Eline düşen puluň bir köpügini hem sowman, kakasyna eltip berýär* (A. Gowşudow, *Eserler*). ♦ **Bahasy bir köpük** – hili pes hiç zada geçmeýän, ýaramaz, bolgusyz. *Kör köpüksizlik –düýpden pulsuzlyk.*

köpüklemek: ser. Köpürjiklemek. *Toşap gazanlaryň ýarpysyndan aşak düşüp, ýüzi biraz köpükläpdir* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

köpükletmek: ser. Köpürjikletmek. *Sen bolsaň agzyňy köpükledip dursun* (« Kolhoz Günleri »).

köpüklik: Bir köpüge deň bolan pul birligini aňladýan şaýy pul.

köpün: ser. Kepen. *İçerde Halnazaryň meýdi ýuwulýan wagtynda Mämmetweli hojanyň ýolbaşçylygy bilen gapydaky düşegiň üstünde oňa köpün tikmäge oturdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

köpünlik: ser. Kepenlik. *Köpünlik mata.*

köpürjik: 1. Sabyn bilen el ýa-da kir ýawlanda emele gelýän ýeljik. *Eller näzik geýme agram salýardy, Tazda köpürjikler çogup galýardy* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Sabyn köpürjigi.* 2. Gazly suwlarda ýa-da deňiz tolkunlarynda emek gelýän köpük.

köpürjiklemek: Köpürjik emele gelmek, köpremek, köpüklemek, ýeljiklemek. *Tolkunlar köpürjikläp gelýän ýaly bolup, soňundan ýene mawy suwa goşulyp gidýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ol şor suwda hem köpürjikleýär* (« Sowet Türmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

köpürjikletmek: Köpürjik emele getirtmek, köpretmek. *Gulluhanyň sowgadyny kabul eden es-erler agyzlaryny köpürjikledip geplediler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

köpýyllyk: Köp ýyllap ýa-da bir näçe ýyllap dowam edýän. *Köpýyllyk ösümlük. Köpýyllyk plan.*

kör [köör]: Göreçden galan, görmek ukybyndan mahrum bolan, gözi hiç zat görmeýän. *Bir ker, bir kör, bir ýalaňaç –üçüsi ýoldaş bolupdyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Mynasyppy, dälmi satdylar köre, Gül ýaly gyzlary har eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ker eşidenini biler, kör –tutanyny* (nakyl). *Hemsaýaň kör bolsa, gözünü gyparak* (nakyl). *Körüň bar bileni iki gözi* (nakyl). *Kör hasasyn bir aldyr* (nakyl) ♦ **Kör bol** – näme bolsaň şol bol, saňa geregi – de şol. *Biz hem saňa buýrup bilmesek, kör bolaly* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kör galmak –sowatsyz gamak, okuwsyz galmak. Emma sen, Muhammet, okamadyň, kör galdyň* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Kör keýp bolmak –ser. Keýp. Esen kör keýp bolup, yzyna döndi* (« Pioner » Jurnaly

). Kör köpüksizlik: -ser. Köpük *Agşamlary, ýatak ýeriňe köwleneňok öýe getirýän kör köpügiň ýok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). Körüň eline büre düşen ýaly etmek –mäkäm saklamak, pugta tutmak, sydyrman saklamak. Işi kör etmek –ser *İş. Seniň çakylygyňy eşidip, gyssagly işlerimi-de kör edil geldim* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). Näme (nä) körüň bar –ser. Näme. Şunuň ýaly entäp nä körüň bar diýsene ! (N. W. Gogol, *Eserler*). Şowa kör –ser. Şowa.

köregsi [kööregsi]: Çala ýanýan, öçügsi. *Köregsi ýanyp duran çyranyň peltasini galdyrdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

körek [köörek]: Gowaçanyň açylmadyk hoz şekilli gozasy. *Ýetişen körekler açylypdyr* (« Kolhoz *Günleri* »). *Çil çekip ýap gazmakdan, uzyn gijeläp körek açmakdan dyndaran maşyn dälmi ?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

köreken [kööreken]: ser. Giýew. *Biziň ol körekenimiz örän eserdeň ýigit* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bize köreken boljak hem kolhoz başlygynyň ogly* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

köre-kör [kööre-köör]: Soňuna ýetmän, aňsyрман, anyklamaman, düşünmän. *Men sizi zor edip köre-kör ynandyrjak bolýaryn* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyn Gahrymany*). *Bu gürrüňler adamlaryň kabirleriňde köre-kör gaharlanma döredýärdi* (M. Gorkiý, *Ene*).

köre-körlük [kööre-köörlük]: Aňsyrmazlyk, düşünmezlik, anygyna ýetmezlik. *Köre-körlük bilen iş etmeklik.*

köreleş [kööreleş]: Reňki öçük, öçügsi, güýcsüz. *Köreleş gyzgylt şähle ýagtylanýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

köremek [kööremek]: Tutaşyp ýanyp başlamak. *Gandym kömri köräp, dumly – duşa uçgunlar syçraýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

köreşmek [kööreşmek]: Köräp ugramak, tutaşyp başlamak. *Ýakylan kömür köreşip başlady.*

köretmek [kööretmek]: Köräp ýanmaga mejbur etmek, ýelläp tutaşdyrmak. *Bir bölek fanera bilen çişligiň közini köredip oturan agzy ýaşmakly aýaldan başga adama gözi düşmedi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

köriçege [kööriçege]: anat. Ýagyn içegäniň başlanýan ýerindäki barmak şekilli ösüntgi. *Ýogyn içegäniň ilki başky bölegine köriçege diýilýär* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

körlük [köörlük]: 1. Gözüň kör bolmaklyk, görmekden galmaklyk ýagdaýy, görüş organyndan mahrumlyk. *Körlük bilen öwrenişen Annagül sessiz aglady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Sowatsyzlyk, nadanlyk. *Sapa, okuwsyzlyk – körlükdir* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

körpe Y: 1. İň kiçi, iň soňky bolan (çaga, owlak, guzy we ş.m. hakda). *Ol özüniň körpe doganynyň tirkeşip gezen deň –duşuny görende, öz doganyny ýatlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Jeren şol wagt sen körpediň* (G. Seýitliýew, G. Muhtarow, *Çopan Ogly*). 2. Heniz ösüp ýetişmedik, ýaş. *Bu ýerler bolsa körpe ekinler üçin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

körpe YY: Oturylanda ýa gysaryp ýatylanda aşaga düşelýan ýumşak kiçiräk düşek. *Meni göterip alyp gidip, öz öýünde bir mahmal körpäniň üstünde ýatyrды* (Myraly).

körpeç: Owlak-guzy salmak üçin agaçdan kepbe edilip ýa-da ýerden gazylyp taýýarlanylýan ýörite ýatak. *Guzulary körpeçlere, agyla, öýümize-de daşaymaly bolduk* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Körpeçleriň bolmagy maldarlaryň işini ýeňilleşdirýärdi* (« Kolhoz *Günleri* »). *Dik körpeç.*

körpeçe: Kiçiräk ýorgana meňzeş düşek, düşekçe. *Tamyň içinde myhmanlar üçin atylan körpeçe hem ýassyklardan başga hiç zat ýokdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*).

körpelik: Maşgalanyň iň kiçisi bolmaklyk; oglanlyk, ýaşlyk.

körsyçan [köörsyçan]: zool. Mör-möjek iyijiler otrýadyndan bolan, hinde ýaşaýan süýtemdiriji. *Köp mukdardaky körsyçanlary öldürip ýok edýärler* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

körük [köörük]: 1. Demirçi ussalaryň ot ýakmak üçin ýel berýän saňajy. *Ussa körüginini basyp duran ýerinden, gözünü adamçy erkegiň gözi ýaly edip, gaňrylyp seretdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ullakan körük waşsyk-wassyk edip dem alýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. Tamdyryň düýbündäki howa girýän deşik. *Tamdyryň körüginini açyk goýmak.* ◇ **Belanyň (belañ) körügi** – ser. Bela. *Belaň körügi meniň özümde* (N. Pomma *Sebäbini Soň Bildim*). *Daňatar sen hem şunuň ýüzünü ýuwjak bolma, belañ körügi şundadyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

körzehin [köörzehin]: Zehini kütek, düşbi däl, zehinsiz. *İndi seredip otursam, ol hiç zat bilmeýän, gazykdan ýöretmeli körzehin eken* (« Tokmak » Jurnaly).

körzehinlik [köörzehinlik]: Düşbi dällik, kütek zehinlilik, zehinsizlik. *Körzehinligi maşgala çlenleriniň hemmesiniň lapyny keç edýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köse [kööse]: Aslynda sakgal-murt çykmaryk ýa-da selçeň sakgal-murtly. *Aýaklary kelte, elleri uzyn, köse, gaşlary çatyk bir adam jaýa girdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Ortýadyň naçalnigi burunlak, gara, köse ýigit Bogdanowy ýitirip tapan ýaly garşylady* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

köseleç [kööseleç]: Sakgal-murty selçeň, köseräk. *İki çekgesinde tozgalap duran köseleç sakgaly bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bagşylardan köseleç biri wäsilige saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

köselmek: ser. Gorsalmak. *Ol oda köselen goýun aýagyna mňzeýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

kösemek Y: ser. Gorsamak.

kösemek YY: ser. Kösendirmek. *Aýratyn hem ony suwsuzlyk köseýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kösendirmek: Azap çekdirmek, horlamak örtemek, jibrindirmek. *Men indiden soň seni kösendiresim gelmeýaänligine düşün!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Elimden pilimi alyp, kösendirdiň-de goýaýdyň!*

kösenmek Y: ser. Gorsatmak.

kösenmek: Azap çekmek, horlanmak, örtenmek, jibrinmek. *Guralsyzlykdan ýaňa kösenmek. Odunsyz-lykdan kösenmek*

köseşmek: Gorsaşmak.

kösetmek YY: ser. Kösendirmek.

kösse: Egri gylyç, gylyç. *Atam pakyr şu kössäni göteren, Obasyny duşmanlardan gutaran* (Ata Köpek Mergen, *Yürek Depderi*). *Kümüş kemer, kümüş gynly kössäni, Şakyrdadyp şaý üstüne oklady* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

kössek: Yabyň ýa-da eşegiň bir ön we bir art aýaklaryny daňmak üçin duşatdan uzynrak ýüp. *Atyň aýagyndan kösseginini almak.*

kösseklemek: Kössek bilen ýabynyň ýa-da eşegiň aýagyny baglamak. *Ýabynyň aýagyny kössekläp goýbermek.*

kösseklenmek: Kössek bilen baglanmak, kössekläp daňdyrmak. *Ýabyny otluk ýerde kössekletmek.*

kössekleşmek: Kösseklemäge kömek etmek, bilelikde kösseklemek. *Gylýallary kössekleşmek.*

köst [kööst]: Kemçilik, ýetmezçilik. *Öz işinde zerre köstün goýýan ýok, Bu günki işi « erte ederin » diýýän ýok* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Meniň eden işimiň kösti bolmaz, « gideli » diýseň, gidäýeris!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

köstli [kööstli]: Kemi bar bolan, ýetmezçilikli, kemçilikli.

köstsüz [kööstsüz]: Kemi ýok bolan, kemsiz, ýetmezçiliksiz. *Köstsüz dokalan mata. Köstsüz iş. Bir köstsüz gözəl bolmaz* (nakyl).

- kösük:** bot. Gumda bitýän, köki käşire meñzeş ösümlük. *Gözeliň altyn ýüzigi, onuň kösük ýaly barmakly ellerine üýtgeşik bir gözellig berýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Guma kösük ýygмага gitmek.*
- kösüklemek:** Kösük baglap başlamak, düýp tutup başlamak. *Käşir kösükläp başlapdyr.*
- kösükli:** Köşüğe meñzeş düýbi bolan. *Kösükli ösümlükler.*
- köşe [kööşe]:** Çuwalyň, torbanyň we ş. m. İki ýan gapdalyndaky bagyny ýa-da ýüpüni ildirip daňmak üçin goýulýan halka. *Düýeleri ýygnaşdyryp, çuwallaryň köşelerini ilteşdirdik* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- köşek [kööşek]:** 1. Düýäniň bir ýaşa ýetmedik bolasy. *Ýüz düýeden alýar hem ýüz köşegi, Elli kürre berýär, elli eşegi* (Nury Annagylyç. *Saýlanan Eserler*). *Köşeginden aýra düşen, Gura düýe gitdi bozlap* (Çary Aşyr. *Poemalar*). 2. göç. m. Söýlüp, oňat görüp çagalara, oğlanlara aýdylýan söz. *Şonuň ýaly, köşegim, men özüme dogumly ýigitleri gowy görýärim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- köşemek:** 1. Ýüregiň düşüşmek, rahatlanmak, ynjalmak. *Amanyň gahary birneme köşedi.* 2. Ýatmak, ýatysmak, ýuwaşamak, peselmek. *Ýel birneme köşedi.*
- köşeşmek:** 1. Ýüregiň düşüşmek, birneme ynjalmak, rahatlanmak, gitdigiçe köşemek. *Annadurdy murt ony gorkýandyr öýdüp köşeşmedi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzryn*). *Şondan soň-a Durdy öýüne gaýtdy, Çopan hem köşeşip rahat ýatdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Ýuwaşamak, peselmek, ýatysmak, diňişmek. *Howanyň ýüzi garalyp, ertirden bäri çişneýän ýagyş gijaralar köşeşdi howanyň ýüzi duraldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- köşetmek:** Rahatlandyrmak, ynjaltnak, ýuwaşatmak. *Häzir ony köşetmegiň mümkin däldigini kapitan bilýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Myraly Soltansöýni köşetmäge çalsypdyr* (Myraly).
- köşk:** 1. Döwlet häkiminiň bolýan uly jaýy, howlusu. *Şu jaý hanyň meýlishanasy ýa-da köşgi bolandyr* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Gelin bezenip, özüne timar berip, patyşanyň köşgüne barýar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Özünüň gurlyşy, arhitektura aýratynlygy bilen tapawutlanýan köpçülik jaýy. *Pionerler köşgi.*
- kötek:** 1. Urgy, ýumruk. *Kötek güýçli bolsa, ýüň gazyk ýere gider* (nakyl) 2. Käýinç, iňirdi, igenç. *Garrynyň bu gürrüni ogullaryna aýdýan: bälçik gyjalyly kötegi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *« Hoş geldi ýene meni köne kötegiň astyna aldy » diýip pikirlendi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Kötek iýmek** –urulmak, ýenjilmek, käýelmek. *Düýäniň ulusy köprüde kötek iýer* (nakyl).
- köteklemek:** 1. Urmak, ýumruklamak. *Nähak ýere köteklemek* 2. Käýemek, igenmek, ýazgarmak. *Şondan soň Wepanyň agalary –da ony köteklemeklerini goýdular. Erni suwly, sölp –diýip, at dakyp kötekleýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- köteklenmek:** 1. Urulmak, ýenjilmek. 2. Köýelmek, ýazgarylmak. *Ol diňe wejera masgara bolýar, köteklenýär* (Orta Asyrlar Taryhy).
- kötekletmek:** 1. Urdurmak, ýençdirmek. *Bigünä adamyny kötekletmek.* 2. Käýertmek, ýazgartmak.
- kötel:** Ýoluň ýokary galyp gidýän ýeri, ýapy ýokary. *Çary kötel dag ýodajygy bilen şu aralygy dynj alman ylgap geçipdi* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Toplaryň hereketi kötel ýerlerde has-da kynlaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- köw:** Suw giden giň oý ýer; çün oý ýer, oýtak ýer, köwlen ýer. *İne, ummasyz meýdany tutup ýatan uly köw. Tozanly köwde duran we irmän-arman zämet çekýän ekskawatorçy bu ýagdaýa gapdaldan seretmeýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Köw salmak-aýlaň-çaýlaň etmek, gara bermek, görünmek. Dagy-duwara biziň goçymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryň-diýip, onuň yzyndan hemle urdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

- köwdürmek:** Gazdyrmak, oýdurmak, köwletmek. *Agajyň düýbünü köwdürmek. Haýatyň düýbünü köwdürmek.*
- köwejeklemek:** 1. Töweregine gorkuly, ätiýaçly garamak, garanjaklamak. *Eşek bolsa ýykylyp ýatan seredip, gulagyny üşerdip, köwejekläp gaçýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zadyň daşynda köw salyp aýlanmak. *Ol köwejekläp durjak boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Durmady ol köwejekläp, aýlanyp, Belläp aldy öz çägininiň pellesin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- köwejekleşmek:** 1. Bir naçe bolup köwejeklemek, töwerege gorkuly, atiýaçly seredişmek. *garanjaklaşmak. Oglanlar köwejekleşip ýördüler.* 2. Bir zadyň daşyna köwsalyp aýlanyşmak.
- köwejeňlemek:** ser. Köwejeklemek. *Aşyr ondan çekinip biraz köwerjeňlese-de, howsala düşmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- köwejeňleşmek:** ser. Köwejekleşmek. *Agylyň töwereginde köwejeňleşip ýören köpekler ýalmanyşyp, Orazyň töweregine üýşdüler* (« Kolhoz Günleri »).
- köwek:** 1. Bir zadyň oý ýeri, çukur ýeri, uly deşik gowak. *Selbi göz açyp-ýumasy salymda güjümiň köweginde gizlendi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Gördük şirleň nagra çekýän gowagyň, Garagumlaň girip-çykýan köwegin, hiç ýerinde hiç görmedik suwagyn, Düşündirsem size many biläni* (Ata Köpek Mergen, *Ýürek Depderi*). 2. *gepl. d. Oýlanyp ýören, oýnak suwumsyz. Köwek adam özüne belli.*
- köweklik:** 1. Köwek ýerler. Köweklik meýdan. 2. *gepl. d. Oýnaklyk, suwumsyzlyk. Köweklik etmek gerek zat däl.*
- köwelmek:** Oýnaklyk etmek, paňkarylmak, suwumsyzlyk etmek.
- köwerjeňleşmek:** ser. Köwejeňleşmek. *Bir zatdan gorkup köwerjeňleşmek.*
- köwere:** Kúýze, daş gap ýaly zatlar bişirilip ýasalyan ýörite peç.
- köwlemek Y:** Köwüp almak, düýbünü gazmak. *Kömür köwlemek-de, ony ýüklemek hem daşamak işleri-de maşyn güýji bilen ýerine ýetirilýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- köwlemek YY:** Gelip-gidip durmak, aýlanyp durmak, gara bermek, dolanyp gelmek. *Wepanyň şol gidişi boldy, ol dolanyp oba köwlemedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gurduň ýatak ýerine köwlemeýän gijeleri-de bolýardy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- köwlenilmek:** ser. köwlenmek.
- köwlenmek Y:** Köwlüp alynmak, gazylyp aýrylmak, köwlük oýulmak. *Köki-söki bilen köwlenmek.*
- köwlenmek YY:** 1. Aýlanyp gelmek, dolanyp gelmek, gara bermek. *Agşamlaryna ýatak ýerine köwlenenok* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Girdap bolup aýlanmak, towlanyp, akmak. *Akmak ýatyr öz ugruna towlanyp, käte bolsa şowhun edýär köwlenip* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- köwleşmek:** ser. Köwüşmek. *Çigildem köwleşmek.*
- köwletmek:** ser. Köwdürmek. *Agaç köwletmek.*
- köwmek:** Gazyp çukur etmek, oýmak, gazmak (köplenç bir zadyň düýbünü). *Sakgaly burjulap düşüpdür arryk, Guýrugy zürrelip bolupdyr tyrryk, Ölmegne az galan degipdir çerrik, Tapyň hine girse köwmek biläni* (Ata Köpek Mergen, *Ýürek Depderi*). *Ol kepçesi bilen guýynyň böwşeňräk tarapyny köwüp başlapdy* (Myraly).
- köwsar [köwsaar]:** Öwsüp düşýän şemal, öwsüp urýan şemal. ♦ **Köwsar urmak** – aýlanyp batlanmak, degip yzyna gaýtmak, köwsarlamak (ýel, şemal, ýalyn we ş. m. hakda). *Güýzde suw monjygy ýagdy asmandan, Köwsar urup, ýel öwürdi her ýandan* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).
- köwsarlamak [köwsaarlamak]:** Öwsüp şemal urmak, köwsar urup şemal düşmek. *Diňe şemal köwsarlan wagtynda, gamyslaryň uzynja ýapraklary has gatyrap sygyrdaşýardylar. Köwsarlap öwürsýän şemal gara öýüň bütin göresini yralaýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

- köw-söw:** Köw-söw etmek (syrmak) – aýlaň-çaýlaň etmek, aýlanyp görmek. *Meret hem turup, kätmanini alyp köw-söw edip, işleýän ýerine gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Oýana –buýana köw-söw syrpy gezmeledi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- köwük Y:** zool. Ullakan meýdan pişigi, pişige meňzeş ýyrtyjy haýwan. *Olar hemişe tilki, köwük hem başga möjekler awlaýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Awçy tutsun tilki, köwük, Guralda bolmasyn döwük, iki ýüz ýumurtga bir towuk, iki ýüz ellä ýaryşalyň* (Ata Köpek Mergen, *Ýürek Depderi*).
- köwük YY:** Köwek bolup duran, oýulan, gazylan. *Müňýaşan agaçlar şatyrdaşyp, zordan saklanýarlar, çünki olaryň düýbi çüýrük, içi köwükdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- köwülmek:** Köwek emele gelmek, oý bolmak, çukur bolmak, oýulmak. *Jaýyň düýpleri köwüp, üstüne ýykylyjak bolup dur* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Onýança-da aşagy köwlen haýat ýaly gürpüldäp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- köwünmek:** Özüň üçin köwmek, köwek gazynmak.
- köwüş:** 1. Teletinden tiklýän apgyrsyz, beýik ökjeli aýakgabyň bir görnüşi. *Aýagyna gyrma köwüş geýen aýal içerik girdi*. 2. Gonçsuz aýakgaplaryň umumy ady. *Köwüşmi şeýle bir süpürişdiriň ýüzünde ýüzüm görünsin* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Bahar köwüşüniň burnuna seredip, azajyk sagyndy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) ♦ **Köwüş tozdurmak** – bir zadyň ugrunda köp ylgamak, uzak wagtlap ýörmek, alaklamak.
- köwüşçi:** Aýakgap tikýän ussa, köwüş tikýän ussa.
- köwüşmek:** Köwmäge kömekleşmek, köwleşmek, gazyşmak, oýuşmak. *Odun köwüşmek. Agajyn düýbünü köwüşmek*.
- köwýerik:** bot. Kelteräk, syrkyňa meňzeş we mal iýmity üçin peýdalanylýan ot. *Ýakmak üçin köwýerik ýowşandan oňatdyr*.
- köwzemek:** 1. Sowrup ýa-da silkip hapasyny aýyrmak, sowurmak (bugdaýy, tüwini we ş.m.) *Bugdaýy ýele köwzäp, hapasyny aýyrmak*. 2. Soka salyp, gabygyny aýyrmak, döwmek.
- köwzeşmek:** Köwzemäge kömekleşmek. *Bugdaý köwzeşmek*.
- köwzetmek:** Sowrup ýa-da silkip hapasyny aýyrdyrmak, sowurtmak. *Tüwi köwzetmek*. 2. Soka salyp, gabygyny aýyrtmak, döwdürmek.
- köý [kööý]:** kön. s. Pikir-alada, pikir, hyýal, oý. *İne şeýle gowy päkize jaýda, Dört adam otyr müň dürli köýde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- köýdürmek:** 1. Aşa bişirip ýakmak, ýakyp zaýalamak, ýakmak. *Ýandyryň, köýdürň, gyryň itleri! Diýende bir penje uzady oňa, Joşgunly seslendi ýene gahryman: Zoýa gopsundy –da çalaja öňe* (A. Atajanow, *İki Poema*). *Çögegi tamdyrda köýdürmek*. 2. göç. m. Janyňy ýakmak, erbet ýagdaýa salmak, gaty käýindirmek. *Köýdürdi ýüregmi yşkynyň dagy* (G. Muhtarow, *Bagbanyň Gyzy*). *Söýdüren-de dil, köýdüren-de dil* (nakyl). 3. göç. m. Derek tutdurman galdyrmak, yrýa etmek, dereksiz gidermek. *Men daýhanyň ähli zähmetini köýdürip biljek däl* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- köýlenmek [kööýlenmek]:** Bir zadyň pikirini etmek, oýlanmak, pikirlenmek, hyýallanmak. *Ol näme aýlanýar, näme oýlanýar, Ol näme köýlenýär, näme köýlenýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- köýmek:** 1. Aşa bişip ýanmak, ýanyp zaýalanmak, ýanmak. 2. göç. m. Janyňy ýakmak, jowranmak, örtenmek, käýinmek, *Dostum, men, Sülgüni ýürekden söýýän, Men onuň yşkynda örtenýän, köýýän* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Biz gaty mes, içiňiz ýansyn, bagryňyz köýsün! –diýip gygyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. Derek tutman galmak, biderek gitmek, dereksiz gitmek. *Biz zadymyzyň köýüp gitmejegine ynanyp, arnaýyn bolýarys* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- köýmet:** Pişme, çapady, byzmyk, gatlama ýaly zatlar bişirilip, toýa eltilýän sowgat. *Ogul gutlamaga gelyän köýmetli aýallaryň yzy üzülmeýärdi*.

köýnek: Bedenini örter ýaly matadan tikilýän geým. *Egninde ak köýnegi bardy* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Hojaw hem onuň ýüzüne seredip, onuň köýneginiň ýakasyny açyşdyrmaga başlady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Aýal köýnegi. Ýüpek köýnek* ◇ **Otly köýnek geýmek** – örtenmek, jibrinmek, ýanyp-bişmek.

köýnekçe: 1. Egnine diňe köýnek geýen, egni köýnekli. *Indi onuň egni köýnekçe, başy bolsa ýüzüne saýa salyp duran seleň telpeklidi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Köýnekçe halyna tranşeýalaryň içi bilen emedekledi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). 2. Bezeg hökmünde atyň eýeriniň ýa-da keçesiniň üstünden atylýan haly ýaly dokalan seçekli jul. *Mahmal derlik, gülnary ýona, tylla gaýyşly eýer, zerewşan seçekli köýnekçe, güdüri güpjekçe salyp, Gyraty eýerläp kemsiz bezedi* (« Görogly » *Eposy*).

köýneklik: köýnek tikmek üçin mata, köýnege niýetlenen mata. *Ilki bilen bir ýüpek köýneklik alarys* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Borjak Güljan üçin hem köýneklik mahmal we bir tirme öýme almagy ýatdan çykarmandy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

köýük: Ýanyp garalan, oda ýanan, ýanyk. Ýanyp, gara köýük bolan sütün dek. *Gara öýler otyrды gara tütүн dek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

köz [kööz]: Ýanan agaçdan ýa-da kömürden golan ot, çog. *Bular ýanyp duran oduň közlerini bir gapdalyna ýazyp, üstüne kakmaç atýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ojakda ilkaşamky ýakylan oduň közleri söňüp, bir eýýäm kül boldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

közemek [köezemek]: Köze öwrülip ýanyp başlamak, köz bolup ýanmak. *Ojar oduny soňabaka közäp ýanyp başlady.*

krahmal: Ösümliklerden alynýan külke uglewod. *Mekgejöweniň dānesinden krahmal almak bolýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Suw bilen kömürturşy gazyndan gant, krahmal we beýleki birentek çylşyrymly maddalar emele gelýär.*

kran Y: Truboprowoddan suwuklyk ýa-da gaz goýbermek üçin turba görnüşindäki gurluş. *Krandan dāl-de, agzy örtüli bedreden doldurylan nikel çäýnek eýýäm onuň üstüne baryp goýupdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Suw akýan kran.*

kran YY: Gurluşykda agyr zatlary ýokary göterýän mehanizm. *Ýaňy –ýakynda bu ýerde kompressor ustanowkasy, ýonuýy stanoklaryň ençemesi, kuwwatly göteriji kran işe girizildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

kredit: buhg. Dererli pullary girizmek üçin buhgalteriýada bir adamyň ýa edaranyň hasaby.

krem: 1. Gaýmaga şokolad, miwe şiresi goşulyp ýasalýan süýji goýy iýmit. 2. El-ýüze we ş. m. çalynýan kosmetik ýagy.

krematoriý: Krematsiýa edilýän jaý. *Ýas protsessiýasy Praga krematoriýasyna ugraýar* (« Ýaş Kommunist » *Gazeti*).

krematsiýa: Ýokary temperaturaly ýörite peçlerde meýit ýakmaklyk. *Şol ýerde krematsiýa boldy* (« Ýaş Kommunist » *Gazeti*).

kremy: Köne rus şäherlerinde salnan içki şäher galasy.

kremniý: him. Dag jisimleriniň düzüminde bolýan himiki element.

krepdeşin: Ýokary hilli ýukajyk ýüpek mata. *Bu pula bolsa, iň oňat krepdeşinden köýneklik alaýyn. Ýaşyl öwüşgin berýän krepdeşin köýnegini çalasyn çalşyryp, keteni köýnegine girdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

krepostnoý: Dalhanyň pomeşçige būs-bütün garaşlydygyny, daýhanyň şahsyýetine, emläğine we zähmetine pomeşçigiň hukugyny berkidýän feodalçylyk hukuk sistemasyna –krepostnoýçylyk hukuga degişli. *Feodallaryň ýerlerinde ýaşaýan krepostnoý daýhanlaryň öz zerur bolan eşbaplary bilen hojalyklary bolupdyr* (SSSR *Taryhy*). *Seniň krepostnoý daýhanyň ýokdur* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

krepostnoýçy: Krepostnoý düzgüniniň tarapdary.

krepostnoýchylyk: Daýhanlary rehimsiz ekspluatirleýän we krepostnoý hukugyna esaslanan jemgyýetçilik gurluş. *Krepostnoýchylyk hukugy ýatyrmak ugrundaky hereket giňden ýaýbaňlanýar. Täze edebiýat halk rewolýutsiýasynyň has-da dabaralmagynda zähmetkeş halkyň krepostnoýchylyk düzgüninden hemişelik azat bolmagynda uly pol oýnady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

kreslo: İki tarapky tirjek goýulýan ýeri bilen arkasy birigen ýumşak uly stul, kürsi. *Ol dub agajyndan edilen kreslony yza süýşürüp, ýerinden galdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Derýaguly kreslo arkasyny berdi (« Kolhoz Günleri »).*

kreýser: Çalt ýöreýän uly harby korabl. *Olar kreýseriň, esminetsiň, suw asty gäminiň we dürli sport gaýyklarynyň modellerini ýasaýarlar (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

kriminalistika: ýur. Jenaýatlary derňemegiň metodikasyny, taktikasyny öwrenýän ýuridik ylym.

kriptografiýa: Şertli bellikler bilen ýazylan gizlin ýazgy, hat.

kriptogramma: Kriptografiýanyň bir usuly bilen ýazylan hat.

kristal: Dogry köpgranlyk şekilindäki bir jynsdan bolan gaty jisim.

kristallik: Kristallardan ybarat bolan, kristallara has bolan. *Kristallik dag jisimleri. Maddanyň kirstallik haly.*

kristallizatsiýa: Kristala öwürlmeklik, kristal görnüşini almaklyk.

kristallografiýa: Kristallaryň gurluşy we görnüşü hakyndaky ylym.

krizis: ykd. Kapitalistik hojalygynda ownuk öndürijileriň tozmagyna we işsizleriň köpelmegine, gedaýçylyga alyp barýan, wagtal-wagtal gereginden artyk döwürleýin önüm öndürüp çykaryş. *Guduzlan it ýaly her ýan urunyp, Batypsyňyz krizisiň laýyna (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

krokodil: Tropik ýurtlaryň suwlarynda ýaşaýan süýreniji uly jandar. *Derýa krokodillerden doly bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

kros: sport. Çarkandakly, her hili päsgeçilikli ýerde geçirilýän ylgaw, ýaryş. *Krosa gatnaşmak. Mototsiklet krosy. Lyjaly kros.*

krossword: Kwadratlara bölünen öýjagazlara degişli harplary ýazyp, belli bir söz ýaşamak üçin oýnalýan oýun-tapmaça. *Çagalar, siziň köpiňiz krossword düzmeği söýýänsiňiz (« Mydam Taýýar » Gazeti). Krosswordyň jogaby aşakdaky ýaly bolmaly (« Pioneer » Jurnaly).*

krowat: Dört aýagynyň arasy kese germewli, üstüne düşek ýazylyp ýatylýan öý goşy, mebel. *Ol tamlarynyň işigindäki krowatda ýatýardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Orazgylç myhmanyna öz krowatyny görkezip, işden dolanyp gelýänçä, dynç almagy tabşyrdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Olar üsti ýaýly krowat hem edinipdirler.*

krujewo: Sapakdan her hili nagys salnyp örülýän we bezeg üçin köýnegiň hem-de käbir öý zatlarynyň gyrasyna tutulýan tor mata.

krujok: Bir iş bilen meşgullanmak üçin birleşen adamlar topary. *« Täze durmuş » kolhozynyň on ýyllyk mekdebiniň okuwçylary ýaş miçuringiler krujogyny hem guradylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Saz krujogy. Edebiýat krujogy.*

kub: 1. Alty sany deň kwadratdan düzülen geometrik şekil ýa-da göwrüm. *Soňra kub, gönüburçluk, taýajyk ýaly ýönekeýje şekilleri ýasamagy öwrenmeli (« Mydam Taýýar » Gazeti).* 2. Göwrüm ölçelýän ölçeg birligi. *Biziň senagatymyz kagyz, karton, tsellýuloza öndürmeklige millionlarça kub metr agaç harçlaýar (« Ýaş Kommunist » Gazeti).* 3. mat. Şol birsanyň öz-özüne iki gezek köpeldilmeginden çykýan köpeltmek hasyly. *İkiniň kuby sekize deňdir. Kuba götermek.*

kubik Y: Kub şekilli predmet, zat; kub şekilli edilip agaçdan ýasalan we hemme taraplaryna suratjagazlar ýelmenen çaga oýnawajy.

kubik YY: Bir kub santimetr ölçegindäki göwrüm, ölçeg birligi. *İki kubik gan.*

kubok: sport. Sport ýaryşlarynda üstün çykana baýrak hökmünde berilýän jürdek şekilli gap, waza. *Futbol oýny boýunça Türkmenistanyň kubogyny eýelemek ugrundaky ýaryş gutardy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

kubometr: Bir kub metr. *Bu zawod sagatda 80 kubometr beton öndürýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ýer işleriniň umumy möçberi 74 million kubometre barabar boldy* (« Ýaş Kommunist » Gazeti).

kuhnýa: Nahar bişirmek üçin ýörite jaý. *Juda bolmasa, äkit-de kuhnýanyň bir ýerinden asyp goý!* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Toty eje Nadejda Jemenownany kuhnýa çagyrdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kulak: Garyp-batraklary ekspluatirleýän baý. *Yer –suwlar kulaklaryň, baýlaryň ellerinden alnyp, batraklara, garyplara berildi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Nesihatýň, wetesiň bolmady. Çişik kulak örtenip sen, ýan- ýansaň* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

kulakçylyk: Kulaklar, baýlar. *Ýurdy бүтинleý kollektiwleşdirmek arkaly kulakçylyk ýok edildi.*

kulinariýa: Nahar bişirmek hünäri. *Kulinariýa bilen meşgul bolmak.*

kulminatsion: Kulminatsiýa has bolan, kulminatsiýa bolup hyzmat edýän. – *Kulminatsion punkt. Kulminatsion nokat. Kulminatsion moment.*

kulminatsiýa: Bir zadyň ösüşiniň, ýokary galmynyň iň ýokarky nokady, belent derejesi. *Eseriň ösüp, iň ýokary derejä baran ýerine kulminatsiýa ýa-da kulminatsion nokat diýilýär* (A. Kekilow, Edebiýat Teoriýasy).

kulon: fiz. Elektirk toguny ölçemek birlihi.

kultiwator: oba. h. Ekinleriň düýbünü ýumşadýan abzal. *MTS'ň hyzmat edýän kolhozlary boýunça at kultiwatorlarynyň 70-si gowaça bejergisinde peýdalanylýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Traktor kultiwatory.*

kultiwatorlamak: Kultiwator bilen ýer bejermek. *Gowaçalaryň hatyrlaryny kultiwatorlamak işlerinden beýleki meýdan işleriniň hemmesi gol zähmeti bilen ýerine ýetirilýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Kultiwatorlamak çärelerini her kartanyň aýratynlyklaryna garap, differentsirlenen usulda geçirmeli bolýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

kultiwatorlanmak: Kultiwator bilen bejerilmek. *Gowaçanyň hatar aralary kultiwatorlandy.*

kultiwatorlaşmak: Kultiwatorlamaga kömekleşmek, kultiwator bilen ýer bejerişmek. *Hatar aralaryny kultiwatorlaşmak.*

kultiwatorlatmak: Ýeri kultiwator bilen bejertmek. *Gowaçany kultiwatorlatmak.*

kupe: Ýolagçylar wagonynyň dört ýa-da iki adamlyk bir bölümi. *Ähli ýolagçylar öz kupeleriniň içinden ildirşip, ýumşak koýkalaryň üstünde gije rahatyny çekýärdiler. Kupämiz ýaňlanýar näzik sesinden, Oň ýuwaşça aýdym aýdýan mahaly* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kuplet: Goşgynyň bir bölegi. *Dört kupletden ybarat goşgy.*

kuporos: him. Metalyň kükürt turşy duzy.

kurant: Zaňly başnýa sagady. *Kreml minaralarynyň altyn kurantlary on ikini urýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kurort: Kesel bejermek hem dync almak üçin tebigi baýlyklary bolan ýer, ýurt. *Neneň, kurort ýaraýarmy ?* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Kurortlar gurarys Köpetdagyňda, Trolleýbus gatlar soly-sagyňda* (Çary Aşyr, Poemalar).

kurortçy: Kurortda özüni bejerdýän, kurortda dync alýan adam. *Narzan kabul etmäge gelen kurortçylaryň bary gülüp hezil etdi. Jaňyň sesi kurortçylary ertirki bedenterbiýesine çagyrdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

kurs: 1. Bir ugur boýunça okuwyň бүтин dowamy. *Geçirilýän kurslar uly pol oýnaýar* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Ol alty möhletli açylan kursy gutardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Ýokary okuwjaýlarynda бүтин bir ýylyň dowamyndaky okuw ýa-da klas. *İkinji kursdan üçünji kursa geçen Myrat öz ýoldaşlary bilen bu toýda uly şatlykdady* (« Tokmak » Jurnaly). 3. Ýokary okuw

- jaýlarynda okadylýan bir ylmyň ýa-da onuň aýratyr bir bölüminiň yzygyderli beýany. *Partiýa taryhynyň kursy. Türkmen diliniň teoretik kursy.*
- kursant:** Kursda okaýan okuwçy. *Harby lybas geçip, at çalyşyp gelýär, Kursantlaryň batyr eskadrony (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kursantlar okuwlaryny gutardylar.*
- kursantlyk:** Kursant bolup okamaklyk. *Kursantlyk döwür hem tamamlandy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*
- kursdaş:** Bir kursda bile okuýan. *Ol kursdaş ýoldaşlary bilen pikir alyşýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ol meniň bilen kursdaşdy.*
- kursiw:** poligr. Golýazma hata meňzeş tipografiýa şrifti.
- kursowka:** Sanatoride däl-de, başga ýerde ýatak jaýy bilen üpjün edilip, özüňi bejertmäge we iýip-içmäge hukuk berýän kurort dokumenti. *Kursowka boýunça kurortda bolmak.*
- kurtka:** Erkek adamlaryň geýýän gysga üstki geýimi. *Nyýaz mämmed elini egnindäki iş kurtkasynyň syýyna süpürdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Arkadiý Pawliçin kurtkasy bardy (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*
- kuşetka:** Arkaňy berip oturmaga ýeri bolmadyk diwan, arkasyz diwanyň bir görnüşi. *İçerde roýal, bufet, kuşetka, umuman baý mebel bar (G. Muhtarow, Pesalar). Wepa ony hem düşek salyp, kuşetkaň üstünde jaýlaşdyrdy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*
- kuwwat [kuwwaat]:** Güýç, gujur, zor. *Kuwwatymyz artar, asla egsilmez (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Moskwa uly at, Moskwa söhrat, Moskwa halkyma berýär güýç, kuwwat (K. İmanow, Watan Üçin).*
- kuwwatlanmak [kuwwaatlanmak]:** Kuwwatly bolmak, zor bolmak, gujurlanmak, güçlenmek. *Gymmatly sözler bilen kuwwatlandy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- kuwwatly [kuwwaatly]:** Gujurly, zor, güýçli. *Ak goşaryň kuwwatly, çyn zähmetiň burawy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Kolhozda kuwwatly elektrik stantsiýasy guraldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- kuwwatlylyk [kuwwaatlylyk]:** Gujurlylyk, zorluk, güýçlülük. *Urartu döwleti täze eradan öňki 8 asyryň ortalarynda has uly möçbere we kuwwatlylyga ýetipdir (SSSR Taryhy). Kuwwatlylyk, agzybirlik bizde bar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- kuwwatsyz [kuwwaatsyz]:** Gujursyz, zor däl, güýçsüz. *Kuwwatsyz adam.*
- kuwwatsyz [kuwwaatsyz]:** Zor dällik, güýçsüzlük, gujursyzlyk.
- kuwwatsyzlanmak [kuwwaatsyzlanmak]:** Kuwwatdan düşmek, güýçden galmak, güýçsüzlenmek.
- kuzow:** Ýük awtomobiliniň ýük ýüklenýän ýeri, *Ýegor Makarowıç kuzowdan düşdi-de, garganjyrap ugrady. Ol maşynyň kuzowynda duran yerinden: -Buşluk!-diýip gygyrdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- küji:** Dokma dokalanda erşini biri-birin ýokary dartdyryp goýulýan desga. *Dokmanyň küjüsini öňe süýşürdiler.*
- küjülemek:** Dokma küji etmek.
- küjülenmek:** Dokma küji edilmek. *Sen dokma küjülenenden soň geldiň.*
- küjüleşmek:** Dokma küji edişmek.
- küjületmek:** Küji etdirmek. *Dokmamyz küjüledik.*
- küçen:** Malyň gersini ýaramazlyk üçin hamydyň iç tarapyna düýrlenip goýulýan keçe ýa-da şoňa meňzeş ýumşak enjam. *Alaja boýnuna küçen salnyp, boz agta ýanaşdyrylanda haýkyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol gaty geň görüp, elini agzyna tutup, ýakasyny küçen ýaly towlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- küde:** 1. Bede desseleriniň, ýandak petdeleriniň bir ýere ýygnaýyp basylan üşmegi. *Guranlaryny maşyn bilen çekip, küde ýasaýarlar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Bu bassyrmanyň edil ortasynda bolsa 1953-nji ýylyň haşal otundan*

taýýarlanylýan küde bar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ýandagy bassaň küde bolar, bedäni bassaň –pide (nakyl). 2. göç. m. Üýşüp ýatan zatlar, üýşmek. Öňünde küde bolup ýatan kagyz papkalary bir ýana süýşürdi (« Kolhoz Günleri »). Bir görseň, egrijiler tsehide küde bolup ýatan ýüplükli naýçalary gözden geçirýändir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

küdelemek: Küde etmek, küde edip üýşürmek. Sowhozyň kollektiwi häzir sypal küdelemegi tamamlap barýar, ýerleri güýzlük ekinler ekmek üçin taýýarlaýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti) Ýatyrylan otlary küdelemek işi gutardy.

küdelenmek: Küde edilmek, küde edilip üýşürilmek. Ýatyrylan ýandaklyryň bary küdelendi.

küdeleşmek: Küde edişmek, küdelemäge kömekleşmek. Men kolhozçylaryň ýatyran otlaryny küdeleşdim.

küdeletmek: Küde etdirmek, küde edip üýşürtmek. Ýatyrylan otlary küdeletmek Ýandak petdeleriniň ýaş oganlara küdeletdiler.

kühhe-kühhe: Kühhe-kühhe edip üsgürmek-bokurdagyňa salyp, demiňi kesip-kesip dowamly üsgürmek. Bokurdagy, burny gijäp duransoň, ýene-de kühhe-kühhe edip üsgürdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kükemek: 1. Ýiti ys gelmek, ys bermek. Kebap ysy kükäp howla dolanda, Göwünlerde gizlin göterim joşdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Şählesini dökyň Günün astynda, Gülden kükeýärdi duhi –atylar (B. Kerbabaýew, Aýlar) 2. Ýanman tüsseläp durmak, burugsamak.

küketmek: 1. Ýiti ys çakymak, ys bermek, ys ýaýratmak. 2. Tüsseletmek, buragsatmak. Çilimini kükedip, tamy tüsseden doldurdy.

kükrek: Adamyň ýa-da haýwanyň bokurdagynyň çykan ýerinden döşüň gutarýan ýerine çenli öň tarapy, döş. ♦ **Kükregiňi germek** –bir maksat, iş üçin goýduwsyz durmak, göreşmek. Sen meni ösdürdiň, kükregiň, gerdiň, Mert bol, balam ! –diýip öwütler berdiň (Çary Aşyr, Poemalar). Çanly söweşlerde kükregiň gerip, Arslan ýürek gahrymanyň asly sen (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

kükremek: 1. ser. Esremek. Öýkün diýseň, ol ýaňy aýak biten gölejik hem, kükräp duran iner hem bolup bererdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Iner agzyndan ak köpük saçyp kükräp çyrpynýor. 2. göç. m. Gaharlanyp gaty gygymak, üstüne dyzlamak. Ýigrenen adamsyna şeýle bir şerebeli sözler bilen kükläp başlaýar welin, zada meňzeş däl (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 3. göç. m. Pýan, mes bolup gürlmek, düblemek. Arkaýyn bol, ol geler, onda-da kükräp geler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

kükreşmek: Köp bolup kükremek, esreşmek. Esreşýär erkekler, kükreşýär nerler (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Är ýoldaşlar är dek aýaga galyp, Ýolbars dek kükreşip, şirler ýetişdi (« Görogly » Eposy).

kükürt: 1. Ýanýan sary mineral jisim, himiki element (tehnikada we meditsinada paýdalanylýar). Dürli magdan: kömür, kükürt çykyp dur (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 2. ser. Otluçöp. Öwez kisesinden kükürdini tapyp bilmän duran başylygynyň papirasyny otlap berdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kül: Yanan zatdan galan çal ýa-da gara reňkli, un ýaly galyndy. Nabat eje Meredi işe ugradandan soň, hasyr-husur edip, içerileri syrysdyryp, külüni atdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Nebetçiler külün, tüssäniň nämedigini bir eýýäm unudypdyrlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Pul boldy, kül boldy (nakyl). Kül dökmelik ýeri ýok-ýaşamadyk, işlemedik ýeri ýok. Gulluk meselesinde onuň kül dökmelik ýeri ýok (« Tokmak » Jurnaly). Kül etmek -1) Owratmak, maýdalamak, döwmek; 2. Zarba urmak, ýok etmek, urmak. Güýç berdi rus doganmyz, Düşmany kül etmagä (Çary Aşyr, Poemalar) Mergen ata, goýber meni, men mollajygyn agzyny kül edeýin (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Küle dönmek-un bolmak, maýda-maýda bolmak, owranmak. Küli sowuk-ýürekden söýmeýän, gadyrsyz, mähirsiz. Külüni göge sowurmak-ýok etmek, derbi-dagyn

etmek. *Synpy ýatlaň külün sowrup, Duşmanlaryň kökün sogrup, Gurply durmuşa öwrüp, Täzeledin donlarmyzy* (Durdy Gylyç, Goşgylar). Ömrünü kül etmek-ser. Ömür. *Meniň gül ömrümi kül etdiň* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

külbe: *gepl. d.* Bolgusyzja ýaşaýyş çäýy, öý. *Biziň Külbämizde tutaşdyrlyk gury çöp ýokdur* (Myraly). *Garly ussa bilen Myrat dowalaşyp, köneje külbelerine bordylar* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

külbike [külbike]: Eliň ýa aýagyň başinji, iň kiçjik barmagy. *Elindäki keseri külbikesiniň daş ýüzüni gyýyp gitdi. Çep eliniň külbikesi bilen ogulhajady jontukdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

küljermek: Kül ýaly bolmak, maýdalanmak, owranmak. *Onuň balkyldaýan gara gözlerindäki durmuş uçgunlary söňüp, küljerýän ojar közi ýaly umytsyz seredýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

küljümek: Küle meňzeş reňkde bolan, kül reňk. *Onuň buýdaýreňk ýüzi gandym kömrüniň tozany bilen küljümek bolupdyr* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

külçe: Ýag, ýumurtga we gont goşulyp, süýde ýugrulyp bişirilýän tegelek köke, çörek. *Bu haltalaryň içinde ir-iýmişdir süýde bişen külçeler bardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Onsaň hem, ol ýerde kim saňa palaw bişirer, kim saňa gök çay demlär* (G. Muhtarow, Pesalar).

küldan [küldaan]: Çilim küli atylýan gap, çekilen çilim atylýan guty. *Papirosuny küldana basyp mynjyratdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Çary aga çekip gutaran mahorkasyny küldana atdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

küle: Guýrugy jontuk, guýrugy kesik. *Guýrukly küle köpekler ýatyrdylar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Guýrugy küle eşek.* ♦ **Gepiň küle ýeri** — ser. *Gep. Gepiň küle ýeri çatmasy garbanyşhana öwrüldi* (« Tokmak » Jurnaly).

küleçe: Ýüň matadan tikilen daşky aýal geýimi. *Eginindäki küleçesiniň ýakalaryny galdyryp gobsundy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Hawa, garaz, bizi hem ýöne ýatmadyk-diýip, özüniň egnindäki küleçesiniň iliklerini ýazdyrdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

külke: Bir zadyň owuntygy, maýda bölegi, ownuk. *Onuň içinden çalymtyk daşyň külkesini tapdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Külke çay.*

külkelemek: Külke hala öwürmek, maýda-maýda etmek, ownuk etmek, owratmak.

külkelenmek: Külke bolmak, ownuk edilmek, maýdalanmak, owranmak.

kül-külüne: Kül-külüne düşmek-bir zat bilen başagaý bolup ýörmek, bir zadyň yşkyna düşmek, ýüregiň bilen bir zadyň ugrundan bolmak. *Şofýorlyk kärini ele almagyň kül-külüne düşýär* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

küllü Y: Küli bar bolan, küle garyşan, kül ýokuşan.

küllü YY: *kön. s.* Ähli, hemme бүтін. *Göýä diýersiň külli ýurt eýesi özi ýalydy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Saňa geljek külli bela dep bolsun, Tuwak apa, saňa bir don gerekdir* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

kül-owram: Owram-owram bolup döwlen, berbat bolan, kül-talhan. *Ümmülmez ýogyn-ýogyn agaclar gara-ört bolup küle dönipdir, kül-owram bolup pytrapdyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol naw baryp degjekdi daş saýyna, Şeýle bolsa naw kül-owram bolardy* (N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar). ♦ **Endam-janyň kül—owram bolmak**—bütün göwrän agyrmak, endam-janyň agyrmak.

kül-pagys: Kül-uşak, owram-owram bolan, pagşyldap owranan, döwlen. *Äpişgäniň aýnasyny kül-pagys edip içerik düşen granat ýaryldy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Wagt bolar, bu daglary kül-pagys ederis* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

külpet: *kön. s.* Azap, horluk, jebir, sütem, zulum. *Köp külpetler çekdik baýlar döwründe, İndi ýol ýok synpy ýada ýaranlar* (Ata Köpek Mergen, Yürek Depderi).

kül-peýekun [kül-peýekuun]: 1. Dyr-pytrak bolup döwlen, kül-uşak, maýda-maýda bolan. *Gap-çanak külpeýekun bolup ýatyrady.* 2. Derbi-dagyn etmek,

ýykan-ýumran etmek. *Duşmanyň esasy goranmak liniýasy, kül-peýekun edilmese, ol beýiklige baryp bolmajakdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Eý siz, ýaraglaryňyzy taşlaň-da, eliňizi galdyryň, bolmasa galaňyzy kül-peýekun ederin!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

kül-talhan: ser. Kül-owram.

kültem: Keleplenlen ýüpek şekilli külterlenen ýüp daňysy, kelep şekilli edilip ýygñalan ýüpüň toplamy. *Ýüpekçiler akly, saryly ýüpek kültemlerini gujaklap, kontrol tsehe tarap alyp barýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Garly ussa tärimde ildirilgi kültem ýüpi aldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

külterlemek: Kelep şekilinde ýüp ýygñamak, kültem-kültem etmek. *Bedräniň ýüpüni külterläp, Annagulyňyň eline berdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Radionyň simlerini külterledi* (« Kolhoz Günleri »). ♦ **Ýeriň**

tanapyny külterlemek – ser. Ýer. *Gamyş gulak bedew atlar ýörände, Ýeriň tanapyny külterläp çekýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

külterlenmek: Kelep şekilinde ýygñalmak, kültem-kültem edilmek (ýüp hakda). *Egni şäher biçüwli, melewşe ýüpek köýnekli iki örüm gara saçy ýalaňaç kellesinde tertipli külterlenen gyzyň surasty onuň gözünüň önünde gaýmaýalardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

külterleşmek: Külterlemäge kömek etmek, kelep şekilinde ýygñasmak. *Odunyň ýüpini külterleşdim*.

külterletmek: Kelep şekilinde ýygñatmak, külterläp daňdyrmak. *Ýüpi külterletmek*.

kül-uşak: Döwlüp kül-owram bolan, tike-tike bolup döwlen; derbi — dagyn bolan. *Maýakowskiý özüniň talantynyň ähli güýjini Watany goramaklyga, zandyýaman duşmanlary kül-uşak etmeklige sarp etdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Aýna daşa degip kül-uşak boldy*.

külüň: Ýer we dag işlerinde ýer gazmak üçin ulanylýan bir tarapy çiş görnişli we beýleki tarapy hem teşe görnişli gural. *Külüňi göterip gelsede Perhat, Diýer ussat boluň zähmetde maňa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

külüňlemek: Külüň bilen gazmak, külüň urup işlemek. *Gaty ýeri külüňläp gazmak. Çagyly ýeri külüňlemek*.

külüňlenmek: Külüň bilen gazylmak.

külüňleşmek: Külüň bilen gazysmak, külüňlemäge kömek edişmek.

külüňletmek: Külüň bilen gazdyrmak, külüň urdurmak. *Külüňledip guýy gazdyrmak*.

küme: Tomus aýlarynda ýaşamak, gaş-golam ýa-da mal satmak üçin çybykdan, agaçdan edilen jaý. *Çöp kümäniň üstünden towuklar gözleriniň gytaklary bilen ýere seredişýärdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Goşa obasyndaky bir kümäniň gapdalynda bir näçe daýhan gysaryp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

kümsük: Ýüregi ak däl, eli egri, ogry. *Häzir bolsa bu kümsük kilwanlar hakynda kimi gepletseň: —Aý, towza-powza hiç-le!-diýýär-de, dişlerini gyjyrdady berýär* (« Tokmak » *Jurnaly*).

kümsüklik: Eli egrilik, ýüregi ak dällik, pyssy-pyjurlyk. *Onuň edýän işleri-de kümsüklikden başga zat däl* (« Tokmak » *Jurnaly*).

kümşüldemek: Alyn dişler bilen, çörek iýip, agzyny hereket etdirmek, agzyny gymyldatmak. *Dişleri gädilişen, iýmiti kümşüldäp iýýän Häzikjamal Nursoltana golaý oturdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

kümşüldetmek: Alyn dişiň bilen çörek iýip, agzyňy kümüş-kümüş etdirmek. *Agzyňy kümşüldetmek*.

kümüş: Çalymtyk ak reňkli ýalpyldawuk gymmat baha metal. *Bu çalyň sazymyň hoş owaz berşi, Perdesi kümüşden, polatdyr kirşi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Suwly ýabyň boýundaky uzyn deregiň kümüş ýaly lowurdaýan ýapraklary ertiriň şemaly bilen oýnaklaşýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

- kümüşçi:** Kümüş ussasy kümüş şaýlar ýaşaýan ussa. *Elini kümüşçiniň eli ýaly sandyradyp, tagaşyksyz iri-iri harplar bilen ol, ine, şeýle ýazdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- kümüşleç:** Kümüş reňkine meňzeş, kümüş reňkli. *Günüň ýagtysyna kümüşleç öwşün atyp, gök salyp oturan düzlüğe seredip durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Selçeň kümüşleç saçly adam.*
- kunjara [künjaara]:** Ýagy alynan pagta çigidiniň, küýji, kepen ýaly ösümlik däneleriniň gemresi. *Ýymlik arpa, kunjara ýaly zatlar salynýan sklad görüňär* (« Kolhoz Günleri »). *Pagtadan ýag, sabyn, her hili dermanlar, kunjara, kagyz önýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).
- künjek:** 1. Tamyň, jaýyň burçy. *Bagyň dürli künjeklerinden aýdym-saz sesi ýaňlanýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Merkezden uzakda ýerleşýän ýerler, çet. *Bu ýerde diňe bir biziň Watanymyzyň däl, eýsem ähli ýurtlaryň dürli künjeklerinden gelen adamlara-da duş gelinýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- künji:** *bot.* Ownujak dänelerinden ýag alynýan bir-ýyllyk ösümlik. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun- garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Jöwen, mäs, künji ýaly ekinlerden birneme hasyl aldyk* (« Ýaş Kommunist » *Gazeti*).
- künç:** *ser.* Künjek. *Ejem künçe stuluň üstünde otyr* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).
- künde Y:** *kön, s.* Ýer sürülýän sada gurluşly azalyň ýeri agdarýan bölegi, ýere girýän burny. *Bir salkynda köne künde we bir jübüt öküz bilen sürülen ýeri derrew ekmelidi* (« Kolhoz Günleri »). *Häý, sypatyň gursuň, ilin ýagşy gününü görüp bilmän, çayyrlıkda iglän künde dönüpsiň* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- künde YY:** *kön. s.* Agyr jenaýat edenleriň eline ýa-da aýagyna salynýan zynjyr, gandal. *Aýaklaryndan künde asylan ýaly, biri-biriniň önüne zordan geçýär* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Biz baranymyzda aýagy agyr kündeli ýesirler kän ekeni* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- kündük:** Suw guýlup el-ýüz ýuwmak üçin ulanylýan, tünçä meňzeş jüründikli çöýün ýa-da mis gap. *Altyn eline kündigi alyp, suwdan dolduryp, ojagyň başynda goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *İne görseň, bir ýerde gadymy köne semawar, gara kündük, tünçe otyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- künre:** 1. Jaýyň, haýatyň üstünden gurulýan diş-diş sütünjikler, pagsanyň ýylmançak tarasy. *Ol iki mertebeli jaýdy we onuň üstünden iki künreli minara salnan ol ýerde garawul durdy* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). *Künreli howly.* 2. Gaýma, bilen salynýan nagsyň bir görnüşi. *Künrelerini hünärli eller bejeripdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Künreli köýnek.*
- küpe:** Arka, ýagyrynny. ♦ **Küpesine ýapmak**-arkasyna urmak.
- küpürsek:** Ýumşak, tozanjyrap duran.
- küpürsemek:** 1. Boş, ýumşak halda bolmak (ýer, ýel we ş.m. hakda). *Kätmen uran ýeri küpürsöp ýatyr* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Şol aňňat alty aý ozal küpürsöp ýatan meýdandy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Awtomaşynlar küpürsöp duran gum depelerine dyrmaşdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Hyjuwly geplemek, çalt-çalt gödek, tagaşyksyz hereket, etmek. *Agzyna gelenini urup küpürsöp, dumly-duşy jenaýat bilen doldurdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men muňa düýbünden garşy!-diýip, Gyzyly aga küpürsöp yerinden turdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kür:** Eşegi, kürräni ýöretmek, kowmak üçin aýdylýan söz. *Kimisi goýun agyla girjek bolup duran eşege, kürrä « kür » diýip, gelip eşeginiň böwrüne ýumruk bilen urýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- küre:** Kerpiç pişirilýän ýörite peç. *Kerpiç bişirer ýaly iki sany küre salnan bolsak, has gowy boljak eken* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İlkibada onuň ýeňsesinde küreler burum-burum tüsseler çykaryp başladylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

- küreçi:** Kerpiç pişirmekde spetsialist, kürede kerpiç bişirýän ussa. *Asly kerpiç bişirýän küreçi bolsa gerek* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- kürek:** 1. Bugdaý sowurmak we ýeňil zatlary ardyp-arassalamak, üýsürmek üçin tagtadan pil. *Kürek bilen gar artmak*. 2. Gaýygy sürmek, suwda kürekläp hereket etdirmek üçin ulanylýan kepçä meňzeş tagta gural. *Ýigidiň gazap bilen joşýan ýüregi, Tolkunlar içinde urýar küregi. Suwuň öz akymyndan has çalt ýüzmek baradaky ýazuwlar küregiň hem ýelkeniň aýlanyp tapylmagyna eltipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kürekçi:** Kürek urup gaýyk ýöredýän adam. *Birdenkä kürekçiler küreklerini taşlap, hereketsiz nazar dikdiler.* (N. W. Gogol, *Eserler*). *Garyplylar ýük daşajýy we kürekçiler bolup işe durýardylar* (SSSR Taryhy).
- küreklemek:** 1. Kürek bilen artmak, kürek bilen sowurmak. *Tamyň üstüniň garyny kürekläp artdylar*. 2. Kürek urup gaýygy öňe hereket etdirmek, kürek bilen sürmek. *Leniňgradlylar küreklemek boýunça ýaryşlarda üstün çykdylar* (« Ýaş Kommünist » *Gazeti*).
- küreklenmek:** 1. Kürek bilen ardylmak, kürek bilen sowrulmak. 2. Kürek urlup hereket etdirilmek, kürek urlup sürülmek. *Gaýyk küreklenip başlandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kürekleşmek:** Kürek bilen ardyşmak, kürek bilen sowurmaga kömekleşmek. *Gar kürekleşmek. Harman kürekleşmek*. 2. Kürek uruşmak, bilelikde kürekläp sürmek, küreklemäge kömek etmek. *Gezekme-gezek kürekleşip, gaýyk bilen ýüzdük*.
- küren:** Küren bora-giden uly oba, gur ilatly oba köp öýli oba. *Küren obanyň gaýra çetinde baryp düşdük* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol özüni küren obadaky uly toýuň ýaşulusy hökmünde duýdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kürk:** Guzlamakdan galyp, basyrmak döwri ýeten, basyrylýan wagty gelen (towuk hakda). *Olaryň hyýaly çagany kürk towuk ýaly edip, öýden çykarman saklamakda!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olar kürk towuklara pugta gözegçilik edýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). ♦ **Kürk** bolmak-guzlamakdan galyp, basyrmak döwri ýetişmek. *Ýumurtgadan jüýje çykarmak üçin kürk bolan towugy basyrýarlar*.
- kürmek:** Köplenç şalyňyň içinde gögerýän gara däneliye ösümlik we onuň dänesi.
- kürre:** Heniz mungä ýaramaýan ýaş eşek. *Seniň şol wagtlar bir kürrän bardy* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Arpa, bugdaý, künji, mäşek, Bir kürre bersin her eşek, Her inen düýeden bir köşek, Almak üçin ýaryşalyň* (Ata Köpek Mergen, *Ýürek Depderi*).
- kürrelemek:** Kürre dogurmak, guzlamak (eşek hakda). *Myradyň eşegi kürraläpdir*.
- kürsemek:** Hasyrdap girmek, ýüzüň ugruna baryp batly girmek. *Halyk, ylgawyny yazdyrman, mekdebe kürsäp girdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Wüşä kel gaçyp baryp, kürsäp çadyra girdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- kürsi:** ser. Oturgyç. *Onuň görkezen üsti gyzyly mahmally kürsüsünde oturyp, hal-ahwal soraşdy. Ýaňy ak sepip başlan çekge saçlaryny syralap, göwresini ýumşak kürsiniň üstüne goýberdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kürşerilmek:** Närazylyk bildirmek, nägile görnüşde bolup ýüzüni sortdurmak. *Ussa onuň ýüzüne kürşerilip seretdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Eginleri gysylyp, bir gysym boldy, ýüzi kürşerildi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- kürşerişmek:** Köp bolup nägileçilik, närazyçylyk bildirmek, bilelikde kürşermek. *Näme kürşerişip dursuňyz?!*
- kürşermek:** Ýüzüni turşatmak, närazylyk bildirmek, närazy, görnüşde bolmak, ýüzüni sortdurmak. *Şomuka, şo dälmiä?!-diýip, bir ýylgyryp, bir kürşerip, ýüregi gürs-gürs urýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

kürşertmek: Kürşerip närazylyk bildirmek, närazylyk görnüşinde ýüzüni sortdurmak. *Hekçi ýüzüni kürşertdi.* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sen çaga ýaly ýüzüni kürşerdip başladyň* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

kürtdürmek: Birdenkä saklanyp durmak, birden aýak çekmek. *Emma weli, ol şu ýere ýeteninden soň, birdenkä kürtdürip durdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Dozoryň signaly boýunça komandiriň kürtdürip duran ýerinde olar-da durýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

kürte: 1. Aýallaryň başyna atylýan bejergili üstki geýimi. *Aýallar derrew täze kürte getirip, meniň başyma atdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aýna dini palasa saldyryp süýretmän, gyzyly kürtä çala bürenip, özi çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. İki goltugynyň aşagy bagjykly, iki ýan gapdaly dilik, çaga geýdirilýän üstki geýim. *Çaga kürtesi.*

kürtekçe: Ýeňsiz, syrama ýyly geýim. *İne, şu kürtekçäni men eneňiň egninden çykardym* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

kürti: Kürti goýun-uzyn guýruk garaköli goýun.

kürtler: Esasan Eýranda hem-de Türkiýede, Pakistanda, Siriýada, Yrakda, SSSR-de ýaşaýan Eýran diller toparyna degişli halk. *Emma Gylyç mergen ony kürt dilidir diýip pikir etdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

kürtük: Bekle kesilip, etli çarbada pişirilýän nahar, gaýyş.

kürüm: Syçan, alaka ýaly gemrijileriň gazýan hini we daşyna üýşüren gummy.

kürümguradan [kürümguuradan]: zool. Meýdanda, ekin arasynda ýaşaýan kül reňk ullakan syçan. *Bir kürümguradanyň gymmat tohumlara baka dyzaýany öten agşam onuň düýşüne-de girdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

kürüşge: Suw ýa-da suwuklyk guýmak üçin stakandan ulurak saply, gulply gap. *Ejesi bir kürüşge suwy Merede alyp berdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Al, üşemezlik derman!- diýip, bir kürüşge çakyr uzatdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

küssermek: Haýbaty gaçmak, susty pes bolmak, gowşamak. *Ol sazandanyň ýüzüne seredende, çal murty küsserýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

küş: Käbir haýwanlar ýa-da guşlar kowlanda aýdylýan söz. *Küş! Gyran degenler, gurçugy çekip gutardyňyz* (« Tokmak » *Jurnaly*). ♦ **Towugyna küş diýmezlik** — ser. Towuk. *Biziň towugymyza « küş » diýip biljek adam ýokdur* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

küşgürilmek: 1. Biriniň üstüne öjükdirilmek, küşgürip goýberilmek. *Ol it küşgürilen ugra baka seredip, ýoldaşlarynyň özlerinden üýtgeşik bir jins bilen söweş edýändigini gördi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Garly öz yzyndan ýarak itiň küşgürilenini aňdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. göç. m. Biriniň üstüne öjükdirilmek, erbet, ýaramaz ugra iteklenmek.

küşgürmek: 1. Biriniň ýa bir zadyň üstüne iti öjükdirip ugrukdyrmak. *Tejribeli awçy ony küşgirip awa saldy* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Göteriläp, azdyryp, birini başga biriniň üstüne öjükdirmek, erbet iş etmäge iteklemek.

küşt: Aýratyn düzgün boýunça 64 öýli tagtada 32 sany ak we gara mally oýnalýan oýun. *Hawa, ýanyňyz bilen küşt, damka almagy hem ýadyňyzdan çykarýmaň!* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). 2. Şol oýnuň tagtasy, pyýadalary, mallary. *Küşt ýasamak. Küşt almak.* 3. Küşt oýnunda bir mal bilen şanyň üstüne hüjüm edilende aýdylýan söz. *Sen çykarmaýajak bol, men hem çykarjak bolaýyn, özüň hem tur küştdeň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

küştçi: Küşt oýnuna ökde adam. *Çary aga obanyň küştçilerinden biridi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Ýekedabanyň sesi daşardaky küştçüleriň sesi bilen goşulýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

küştçülik: Küşt oýnuna ökdilik.

küt: ser. Top. *Sanly salym içinde, « Ak altyny » küt edýär* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*).

kütek: 1. Kesgir, däl, kesmezek, ötmezek. *Kütek päki. Kütek pyçak. Kütek orak. Kütek pyçak el keser* (nakyl). 2. göç. m. Akyly ýiti däl, düşbi däl, körzehin. *Kim zehinli, kim kütek* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kütek adamlar geljege seredenlerinde diňe işik bilen törüň arasyny görýärler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men indi öz-özümi tanamaýan, yza galak kütek adam bolup barýaryn* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 3. göç. m. Çala görýän, gowy görmeyän, gözi kesmeýän. *Kütek gözli.*

küteklik: Akyly ýiti dällik, düşbi dällik, körzehinlik. *Dogabitdi Kütekligine garamazdan, ýatdan aýdýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

kütelişmek: 1. Kütelip, ötmezek bolup başlamak, kesmezek bolup başlamak. *Pyçak kütelişipdir.* 2. göç. m. Körzehin bolup başlamak, akyldan galyşmak. *Akylým kütelişipdir.* 3. göç. m. Kütelip ugramak, görmek ukyby peselişmek. *Ol özüniň kütelişen gözlerini süzüljiredip, nämedir bir zat hakynda oýlanýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Kütelip başlamak, galňaşmak

kütelmek: 1. Kütek bolmak, kesmezek bolmak, ötmezek bolmak. *Seň beren öwüdiň-ýiti ýaragym. Döwülmedi, kütelmedi söweşde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Emma arassa misden ýasalan zatlar tiz wagtlar kürtelýär we aňsat бүкүлүян еkeni* (SSSR *Taryhy*). *Kütelen päki. Kütelen pyçak.* 2. göç. m. Körzehin bolmak, akyly kütek bolup başlamak. *Gara gözüň bilen gyýa gaşyňy, kütelmejek akyl- huşuny söýýän* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Erbet görmek, gowy görmekden galmak. *Onuň kütelen göreji ünji bilen ýylpyldady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 4. göç. m. Küti bolmak, galnamak.

küteltmek: 1. Kütek etmek, kesmezek, ötmezek etmek. *Pyjagy küteltmek.* 2. göç m. Küti etmek, galňatmak. *Söýşen ýürekleriň arasyndaky diwary küteldip, täze ýagdaýlara getirdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

küti: Ýuka däl, galyň. *Suwdan çömük emele gelen küti hek gatyny görmek bolýar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Döläniň bir böwrüne zyňlyp, çalam-çaş bolup ýatan bir küti kitap onuň eline ildi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

küti-küti: ser. Küti. *Elinde küti-küti kitaplary bar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

küt-küt: Gat-gat, top-top. *Gazet-jurnallar ferma mudiriniň stolunyň üstünde küt-küt bolup ýatyr* (« *Türkmenistan Kommünisti* » *Jurnaly*).

kütüleşmek: Galňap başlamak, küti bolup başlamak.

kütülik: Küti görnüşde bolmaklyk, ýuka dällik, galyňlyk. *Kitabyň kütüligi.*

küý: Hyýal, pikir, oý. *Başga ekin ekmän, pagta kän ekdik. Pagta kän almaga küýmüzi dikdik* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Han küýli bar küýüni kolhozyň işine berip, işden bir gün hem galman işläp geldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Küýüne düşmek** –bir zadyň ugruna düşmek, bir işi etmegiň pikirinde bolmak, kül-külüne düşmek.

küýi-pikiri: Pikiri-hyýaly, bar hyýaly, bar oýy. *Onuň küýi-pikiri küştdedi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

küýkerilmek: Garrap biliň бүкүлмек, aşak eglip ýörmek. *Onuň bilinden ýokarsynyň bir hili küýkerilýändigini görüňärdi. Bu bolsa onuň birneme küýkerilip ýöreyändigini aňladýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

küýkerişmek: Bil бүкүлмек, küýkerip başlamak. *Bu iti gören pişikler küýkerişip, oňa haýbat atdylar.*

küýkermek: Garrap biliň бүкүлмек. Aşak eglip ýöremek (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olar indi küýkeren billerini ýazýarlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

küýkertmek: Küýkülik derejesine, ýagdaýyna eltmek. *Garrylyk adamyny küýkerdýär.*

küýki: 1. Bili бүкүк, bili egrelen, бүкүр. *Meret küýki diýen Nazaryň garryja goňşusydyr* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Birden küýki jenan öňünde*

peýda boldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kúýki adam. 2. Tüňni, egri. Kim gaýkyny söýer, kim kúýküni (nakyl).

küýkülik: Bili бүкүклик, bili бүкүрлик, түңнүлик.

küýlenmek: Bir işi etmegiň pikirine düşmek, bir zady amala aşyrmagy ýüregiňe düwmek, hyýallanmak, pikirlenmek. *Senem joşa geldi, uçdy küýlenip, Ýöremäge göwni etmän kanagat* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ol, nämedir bir zady huşuna saljak bolýan ýaly, küýlenip otyrды* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

küýli: 1. Küýlenip ýören, ýüregine küý düşen, hyýally 2. Akyl taýdan näsag, ýetmezçilikli. *Ol edil küýli adam ýaly erjellik bilen ýapysýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Käte küýli ýaly, duran bir laldyr, Yeňsesin tüňnerder, gaty ketjaldyr* (A. Kekilow, Söýgi).

küýlülük: Küýli bolmaklyk, hemişe küý edip ýörmeklik, hyýallylyk.

küýsemek: 1. Arzuw etmek, islemek. *Turşy zady küýsemek. Suw küýsemek* 2. Göresiň gelmek. *Komandirowka gidenimde, her minut yzyna küýsöp durarmydym?* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Olaryň kiçi ogullaryny küýsemekleri has hem güýçlenipdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

küýsenmek: Arzuw edinmek, islemek. *Hatyjanyň özi başlygyň ornuna geçmäge küýsenýän bolaýmasyn?* (N. Jumaýew, Ak Derek).

küýsetmek: 1. Arzuw etdirmek, isletmek. 2. Göresiňi getirmek. *Oňa obany küýseden zat nämekä?!* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Şeýle-de bolsa, Annam jan kakasyny küýsetmeýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

küýze: İki ýa-da dört gulply, köwereden bişirilip ýasalýan ýaýbaň billi, bokurdakly gap, jürdek. *Suw getiren hem bir, küýze döwen hem* (nakyl). *Suw küýzesi suwda synar* (nakyl).

küýzegär: Toýundan küýze ýasaýan ussa. *Köp ýolagçylar uzyn boýly küýzegäre görpçilik bilen garaýardylar* (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler). *Olar küýzegärler, tetetiniçiler we altyn işleriniň ussalarydyr* (Gadyrna Dünýä Taryhy).

küýzegärçilik: ser. Küýzegärlik. *Küýzegärçilik bilen meşgul bolmak.*

küýzegärlik: Toýundan küýze guýmak seneti, küýzegäriň käri. *Ol Çarçew şahirende küýzigärlik edýändir* (« Tokmak » Jurnaly).

kwadrat: 1. Deň taraply dörtburçluk, inedördül. 2. mat. Haýsy hem bolsa bir sany özüne köpeltmekden emele gelýän jem. *Ýollaryň 110 müň kwadrat metri asfaltlanyp barylýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Biziň sotsialistik respublikamyzyň ýarym million kwadrat kilometre golaý giň hem ajaýyp sährazy bar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

kwalifikatsion: Kwalifikatsiýany kesgitleýän.

kwalifikatsiýa: Bir käri biliş, ökdilik ýagdaýy, hünär, taýýarlyk derejəsi. *Her bir işiň üstünlikli bolmagy adamlaryň taýýarlygyna, olaryň kwalifikatsiýasyna we başarnyklylygyna, olaryň gaýratyna we entuziazmyna baglydyr* (N. S. Hruşçýow, Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-da Artdyrmak Ugrundan).

kwalifitsirlemek: Bir zadyň bolşuny kesgitlemek, bolşuna baha bermek, hasap etmek.

kwartal: 1. Şäher köçeleriniň biri-birini kesip geçýän aralygyndaky bölegi. *Bir kwartaly geçdi-de, gaýra ýüzündäki howlynyň derwezesini açdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Hasabat ýylynyň dörtten biri, üç aýlyk döwür, möhlet. *Dördünji kwartalyň ikinji aýynda ýyllyk planymyzy doldurdyk.*

kwartet: sazç. 1. Dört ses ýa dört saz guraly üçin ýazylan saz eseri. *Motsart öz ömrüniň dowamynda ençeme opera kwartetleri, sonatalary we başga-da eserleri döredýär* (« Pioneer » Jurnaly). 2. Dört ýerine ýetirijiden düzülen ansambl. (aýdymçy ýa-da sazanda).

kwarts: Kremnezýomyň aýratyn okisinden ybarat mineral. *Kwarts aýnasy gyzgyna cydamly aýnadyr* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

kwas: Çökerden ýa-da miweden edilýän turşumtyk alkogolsyz içgi. *Ozal almany mazalyja ýuwup, soňra kwasda ýatymaly* (N.W. Gogol, *Eserler*). Kwas içmek. Çörek kwasy.

kwitantsiýa: Pul ýa-da zat kabul edilende berilýän hat. *Geçen aýda 94-nji kwitantsiýa bilen:— Seni Tagta raýony gepleşige çagyryňar—diýip, habar etdiler* (« Tokmak » *Jurnaly*). Kwitantsiýamy ýanym bilen almandyryn.

kworum: Ýygnagy açmak üçin onuň çenleriniň gatnaşmaly, gol galdyrmaly adamlarynyň ýeterlik sany, jemi.

-L-

L: Türkmen elipbiýiniň on dördünji harpy.

labyr [laabyr] : 1. Deňizde ýa-da derýada gämini bir ýerde saklamak üçin suwa taşlanýan zynjyrlý uly aran. *Gämiler ýaýraşdy taşlap labyryn, yşyk ýakmaklyga komanda boldy* (Ş. Borjakow, *Käspiniň Kenarynda*). 2. Agram, agyrlýk. *Çatma deýin süýşüp gelýän tanklaryn ýumuryňar bar zady agyr labyr* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Barha öňe süýşer, alyp labyryn Depe-baýyrlaryň basardy baryn* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Öýümüz Hangulyny gabyrtlap basdy we özüniň bar agyr labyryny onuň üstüne gahar bilen goýberdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Zulum, sütem, jebir-jepa. *Ýigitler! Biz bu gün patyşa labyryny üstümüzden syrmak üçin atlandyk* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Labyryňy atmak**-biriniň üstüne öz garamatyňy, agramyňy atmak. *Taýlak hyzzyn şäherdäki şaňlap duran myhmanhana barman, Myratlara labyryny atanyny gowy görüpdür* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

labyrdamak: Labyrdyly ýanmak, tutaşyp gowy ýanmak, seslenip ýalynly ýanmak. *Ojar labyrdap ýanýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol labyrdap ýandy töwerekdäki zatlaryň hemmesi tisginip, sandyrap başlady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Oduň ýalaw ýaly labyrdaýan ýalny onuň aşak inip duran inçe murtly, bugdaýreňk ýüzüne görnetin şöhle salýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

labyrdatmak: Labyrdyly ýakmak, tutaşdyryp gowy ýakmak, seslendirip ýakmak. *Otly kesindini labyrdatyp zyndy.*

labyrdy: Güýçli ot ýananda çykýan ses, lowlap ýanýan otdan çykýan ses. *Ýalaňy odunyň labyrdysy. Mazaly tutaşan oduň labyrdysy.*

labyr-labyr: Labyr-labyr etmek-gowy tutaşyp, sesli ýalynlap ýanmak, labyrdap ýanmak.

labyz: Ýakymly ähen bilen çykýan ses ýa-da owaz (aýdym, goşgy we ş.m. aýdylanda). *Sesi güýçli doň ýüregi eretdi. Süýji labzy beýnimizde ýer etdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Emma, islege garşy, onuň labzy şirin bolman, turbadan çykýan ýaly ýogun tagaşyksyz bolany üçin, ol köp aýdym aýtmazdy* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*).

labyzdaş: Bir labyzly, meňzeş labyzly, ähenli. *Nikolaý ýüzüni çytyp, özüninkä labyzdaş aýtdy.* (M. Gorkiý, *Ene*).

labyzly: 1. Ýakymly ähen, owaz bilen, labyz bilen, mylakatly. *Olar Moskwa diktorynyň labyzly seslerini diňleýärdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Açyk düşnükli, süýji, çeper. *Labyzly sözler gerek* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). *Batyr « Ýolbars we tilki » diýen basnýany labyzly okady* (« Pioneer » *Jurnaly*).

labyzlylyk: Labzy barlyk, ýakymly ähenlilik, hoş owazlylyk labzy, süýjülik, mylakatlylyk.

labyzsyz: 1. Labzy bolmadyk, ýakymly ähen bilen çykmaýan, owazy ýakymly bolmadyk, mylakatsyz. *Labyzsyz aýdym aýtmak.* 2. Düşnüksiz, çeper däl. *Ol*

kitap okanda, labyzsyz okaýar. Ol goşgyny labyzsyz okaýardy. 3. göç. m. Gaharjaň, hyrsyz, ýakymyz. Ol bir hili labyzsyz adamdy.

labial: *lingw.* Dodaklaryň gatnaşmagy bilen aýdylýan dodak... (ses hakda). *Labial çekimsiz sesler.*

labializatsiýa: *lingw.* Käbir sesleri dodaklaryň öňe tarap tegelenip hereket etmegi bilen aýtmaklyk, dodaklaşma, dodaklandyryş.

laborant: 1. Ylmy edarada, laboratoriýada işleýän ylmy-tehniki işgär. *Laborantlar arkaýyn işläp biler ýaly mümkinçilik döredildi. Ol fizika kabinetinde laborant bolup işleýär.* 2. Studentler, okuwçylar bilen geçiriljek laboratoriýa işleri üçin gerekli bolan abzallary, esbaplary, preparatlary we ş. m. taýýarlaýan adam.

laborantka: Laborant bolup işleýän aýal. *Irki smena gelen laborantkalar, Zawadyň ýanynda bolupdyrlar jem (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

laborantlyk: Laboratoriýada ylmy tehniki işgär bolup işlemeklik, laborantyň ýagdaýy. *İşini laborantlykdan başlamak bilen nebit, senegatynda işleýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

laboratoriýa: Eksperimental ylmy-derňew işlerini geçirýän edara ýa-da onuň bir bölümi, şonuň ýaly-da ylmy-tehniki we başga synaglary, tejribeleri geçirmek üçin ýörite abzallaşdyrylan jaý. *Ylmy labora-toriýada gös-göni görüp bolmaýan bölejikleriň hereketi hem öwrenilýär (« Fizika Kursy »). Yazly ylmy işini dowam etdirmek üçin gowy laboratoriýanyň bolmagyny arzuw edýärdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Ylymlar akademiýasy ylmy-barlag institutlaryň we laboratoriýalaryň ençemesini özünde birleşdirýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

laçyn [laaçyn]: 1. Aw awlamak üçin saklanylýan ýyrtyjy algyr, elguş. *Ol heniz laçyn salyp, aw awlamagy söýýän örän ýaş adam bolupdyr (SSSR Taryhy).* 2. göç m. Samolýot. *Polat laçyn guşlarymyz, uçýar aýlana-aýlana (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Millionlarça laçynyň bar, Bulutlarda ganat açan (G. Seýitliýew, Saýlanan Goşgular).*

lafet: *harby.* Artilleriýa toplarynyň stanogy. *Ol top lafetiniň üstünde oturdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

lagammyr: Gyzdyrylan demriň ujuny halka etmek üçin ulanylýan ýasy ýa-da togalak agyzly atagyz. *Ýelli usanyň işleýän jaýyna barsaň, körügüniň ýanynda güzüsin, lagammyrny we beýleki senetlerini görmek bolýardy.*

lagar : Garrap sandan galan, ysgyn-myrdardan düşen, hor düşen. *Lagar düşdüm, awum alyp bilmeýän (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ak lagar ýaby bolsa barha ýakynlap gelýärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Onuň maşyny-ha lagar düşen düýe ýaly ýatagyndan hem çykanok (N. Pomma, Egri Eýikmez).*

lager: 1. Meýdanda ýa-da tokaýlyk, daglyk ýerlerde wagtlaýyn ýaşamak üçin duralga, düşelge. *Pionerler lagerde dynç alýarlar. Harby lager.* 2. göç. m. Jemgiýetçilik-syýasy topar ýa-da ugur, akym. *Demokratik lager döredi (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). Parahatçylyk lageriniň baýdak görerijisi-Sowet halky öňe barýar (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). İki lager arasynda çylşyrymly göreş gidýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 3. Tussaglar we harby ýesirler saklanylýan ýer. *Faşistler lagerlerde saklanýan harby ýesirleri urup-ýenjip horlapdyrlar.*

lagyl: Gyzyly reňkli gymmat baha daş, ýakudyň goýu gyzyly reňkli görnüşi. *Söýgüli mekany, eý Türkmenistan, lagyl dek lowurdap bolduň dürüstan Sende brilliant kän hem lagly merjen (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Lebil lagyl, geýdigi al, jenneti ryzwan bäre gel (« Türkmen Halk Şahyranı Döredijiligi »).*

lagyrdamak: 1. Bagyrdap ses etmek, bagyrmak (mal hakynda). *Bu hally şahyryň lagyrdap duran göherdine döňüpdür (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Galmagal etmek, köp geplemek, zeýrençli geplemek. *Näme lagyrdap ýörsün?! 3. Gorkudan ýaña titremek, sandyramak. Ol gorkup lagyrdap otyr.*

lagyrdaşmak: 1. Bagyrysyp ses edişmek, bagyryşmak. *Suw çekýän erkekler lagyrdaşýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Gygyryşmak,

galmagallaşmak, bolgusyz köp gürrüň edişmek, galmagally zeýrenişmek. 3. Gorkudan ýaňa sandyraşmak, titreşmek. *Lagyrdaşyp oturmagyň geregi ýok.*

lagyrdatmak: Lagyrdyly seslendirmek, lagyrdyly ses etdirmek, bagyrtmak.

lagyrdy: Düýe bagyranda çykýan ses.

lagnat: Gargyş, nälet. *Bergiňi bermeseň, görgä galarsyň, Mydam lagnat sineň pyşdyl bolarsyň* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Jeňler körügni ýandyran, jellatlara edýän lagnat* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Men dileg edýärdim, lagnat aýdýardym, aglaýardym, gülýärdim* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymanlary*).

lagnatlamak: Gargyş etmek, nälet etmek. *Oglum, seniň kakaň pakyr jan berende, şolaryň neslini lagnatlap gitdi* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

lagnatly: Gargyş siňen, nälet siňen, näletli. *Şu iki rõwşen obrazıň paralellikde berilmegi lagnatly penjesini geren ganyň duşmana ýigrenç döredýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lagşamak: Könelmek, ugry gaçmak zerarly bozulmak, sandan çykmak. *Ussa bir lagşan arabany söküşdirip otyrdy. Öňki wagtlar olar lagşan garağa öýde ýaşaýardylar.* 2. Garrap, gujurdan galmak, sandan galmak. *Emma ol ýaşynyň könelmegine, göwresiniň lagşamagyna garaman, ýigitlik kuwwaty bilen ylgady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çepiksi göwresi lagşan gaşlaryna çal sepen gürründeşine ýüz tutdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

lagşarmak: ser. Lagşamak. *Üzüň, durluk tapjak bolup lagşardyň, Ýazda ýandyrdy, gyşda gagşardyň* (« Tokmak » *Jurnaly*).

lagşaşmak: 1. Könelişmek, bozulýşmak, sandan galyşmak. *Gara öýler, çatma we telärler laglaşyp gidipdirler.* 2. Has garramak, garraşmak, gujurdan galyşmak, gowşaşmak. *Onuň lagşaşan süňkleri şykyrdap gitdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

lagşatmak: 1. Köneltmek, bozmak, sandan çykarmak. *Köp ulanyp lagşatmak.* 2. Garratmak, gujuryňy gaçyrmak, gowşatmak. *İş ony lagşadypdyr.* 3. göç. m. Güýjüni gaçyrmak, güýçden düşürmek. *Halklaryň Türk hökümdarlygyna garşylyk görkezmegi asman imperiýasyny lagşadypdyr* (Orta Asyrlar Taryhy).

lagta: Lokga tutan suwuklyk (köplenç gan hakynda). *Gan lagtasy.*

lagta-lagta: Bir näçe lokga baglan, lokga tutan, goýulaşan. *Lagta-lagta gara pürlerini aşak sallaşyp süýşýän gara bulutlar Dnepriň üstüni syrýarlar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

lahhyldamak: Bogazyňa salyp, gaty sesli gülmek, lah-lah edip gülmek. *Maşynyň ýeňsesinde oturan gözi äýnekli adam lahyldap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Esenaly lahyldap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

lah-lah: Lah-lah etmek – yzly-yzly-yzyna lahyldap sesli gülmek. *Orazly lah-lah edip güldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Lah-lah edip, keýp edişip gülüşýär* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Şahdaçylyk bilen, kitabyndan göwnü hoşal bolmaklyk bilen lah-lah edip güldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

layrdaşmak: Gowy tutaşyp ýanmak, labyr-labyr edip ýanmak. *Guran agaçlar labyrdaşyp ýandy.*

lak [laak]: Lak atmak-habar gatmak, gürrüň açmak, degmek. *Kem görmedim Annalynyň gitmesin. Ýaman gördüm göreňe lak atmasyn* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Alýoşa Artyga lak atdy. Aýna lak atmak üçin Artyga ýagdaý döredi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Lak atmasañ, jansyz ýatar* («Pioner » *Jurnaly*).

lak Y: dial. Zaýalanan ýa-da jüýje çykman galan (ýumurtga), palak, boş. *Lak ýumurtga.* ♦ **Lak bolmak** —1) jem bolmak. *Men-ä inim, Myrat, seniň bilen guda bolaly!- diýip geldim diýeninden, Myrat kel lak boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2) boş bolmak, giň bolmak, ullakan bolmak. *Köwşüm aýagyma lak bolýar.*

lak YY: Ýalpyldawuk etmek üçin bir zadyň ýüzüne çalynýan, spirtde, skipidarda ýa-da ýagda eredilen smola. *Ugursyz päkize şinelini tenine şaplady duran lak çalnan gaýşy bardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lakam: Ýazyjy-şahyrlaryň kabul eden toslama ady; adamyň häsiýetine, gylgyna, keşbine görä halk tarapyndan soňra dakylýan at. *Şahyryň ady Seýit-nazar bolup, Seýdi onuň edebi lakamydyr* (« Edebiýat »). *Oňa Çary çaman diýip, halk lakam goýupdyr* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sen oňly heleý bolsaň, lakamyň Gäwüşgözel bolarmydy?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Oba arasynda onuň adynyň gapdalyna « pälwan » ýa-da ýöne «Pälwan » hem diýip tutýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

lakga: zool. Süýjü suwda ýaşayan ýasy kelleli uly balyk. *Onuň çöreginiň ownuklaryny bolsa hemişe bir lakga balyk iýer eken* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »). *Gyraty lakga balyk ýaly semretti* (« Görogly » *Eposy*).

lakgy: Bolgusyz gürläp ýören, sözüniň, gürrüniň ugry-utgasy ýok bolan, ýaňra. *Baba lakgydan sorapdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*).

lakgyldamak: Biderek ýaňramak, bolgusyz gürelemek, laýyglyk etmek, ýaňramak. *Pökgi lakgyldamaga başlanda bolsa, Halnazar onuň sözünü agzyndan aldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýürege düşgünç lakgyldap, gulagyňy gazap otursa, nädip semrejek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Her wagt söz oklap, lakgyldap gülüp, Merediň goltugna kädi berýärdi* (B. Seýtäkow, *Senemiň Söýgüsi*).

lakgyldaşmak: Bilelikde lakgyldamak, köp bolup ýaňraşmak, bolgusyz güreleşmek, ýaňraşmak. *Lakgyldaşyp oturmak. Lakgyldaşyp gürrüň etmek.*

lakgyldatmak: Birini ýaňratmak, bolgusyz gürrüň etdirmek, gürl etmek, ýaňratmak. *Ýeri, ony biderek lakgyldadyp oturmaň-da, gidiň şu ýerden!*

lakgyldy: Boş ýaňramaklyk, bolgusyz gürrüň *Onuň manysyz lakgyldysyndan bizar bolan Huseýn gürrüňi üýtgetdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

lakgylyk: Ýaňranlyk, bolgusyz gürrüň edijilik, lakgynyň gylk-häsiýeti. *Lakgylygyň adama zyýandan başga peýdasy bolmaz.*

lakyrdamak: 1. Gaýnap lakyrdyly ses etmek, gaýnamak. *Oduň başynda oturdylan gara kündük lakyrdap gaýnady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gapdallarynda hem sary semawar lakyrdap gaýnaýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Köp ulanylmak zerarly gowşamak, çagşamak, gowşap ses etmek. *Arabanyň tigri lakyrdap başlapdyr.*

lakyrdaşmak: 1. Yzly-yzyna lakyrdap durmak, gaýnap ses edişmek, gaýnaşyp durmak. *Toý edilýän öýüň işiginde semawarlar lakyrdaşyp otyrdylar.* 2. Könetip gowşaşmak, çagşaşmak, çagşaşyp seslenmek. *Maşynyň tigirleri gowşap, lakyordaşyp ýatyr.*

lakyrdatmak: 1. Gaýnadyp lakyrdyly seslendirmek, gaýnatmak. *Näme, semawary lakyrdadyp goýaýypsyňyz?! 2. Köp ulanyp gowşatmak, çagşatmak, gowşadyp ses çykartmak. Arabanyň tigrini lakyrdadyp taşlapdyrlar.*

lakyrdy: 1. Gaýnaýan suwuklykdan çykýan ses. *Tüňçäniň lakyrdysy galdy.* 2. Gowşan, çagşan zat hereket edende peýda bolýan, çykýan ses. *Gitdigiçe tigrň lakyrdysy artýar.*

laky-r-laky-r: Laky-r-laky-r-lakyrdap gaty gaýnamak, lakyrdyly seslenmek. *Semawar laky-r-laky-r edip gaýnaýar. Arabanyň tigirleri laky-r-laky-r edýärdi.*

lakytak [laakytak]: Halys bolan, halys ýadan *Butlary, dyzlary gyzyly sypjyryk bolan we lakytak lüti çykan Garly:- Sepegiňde gura, üzügiň-de diýip ýene käýindi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Galandaryň alamasy Gyratyň aýagyna eýermän lakytak duruberdi* (« Görogly » *Eposy*).

laklamak: Lak çalmak, ýüzüni lak bilen örtmek. *Tuflini laklamak.*

laklanmak: Lak çalynmak, ýüzi lak bilen örtülmek. *Aýaklary laklanan tuflili, sakgaly, murty syrylan, özüne göwni ýetýän adam öwmezlik bilen gyzgylt saçlaryny daramaga durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

- laklaşmak:** Lak çalyşmak, ýüzüni lak bilen örtmäge kömekleşmek. *Şkaf laklaşmak.*
- laklatmak:** Birine lak çaldyrmak, ýüzüni lak bilen örttürmek. *Men ussa tuflimi laklatdym. Ol ädigini lakladypdyr.*
- lakly:** Lak çalnan, lak bilen örtülen. *Kiçijik gara lakly köwüşleri ýaňy geýlen ýaly ýaldyraýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- lak-luk:** Lak-luk atmak (etmek)- nebsewürlük bilen iýmek, hapyr-hupur edip iýmek, birden iýmek. *Halnazar bölek-püçek bagröýkenleri lak-luk atdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol bazara baryp, biriniň zadyny satysyp, ýene biriniň zadyny göterişip, ondan düşen pula-da çörek alyp, lak-luk atardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- lakmus:** *him.* Ösümlüklerden alynýan gök reňk. ♦ **Lakmus kagyzy** – ser. Kagyz. *Kislota lakmus kagyzyna täsir edip, onuň reňkini gyzyň edýär (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).*
- lakonizm:** Pikirini gysga suratda beýan edijilik, gysga sözlülük.
- laktometr:** Süýdüň udel agramyny kesgitleýän abzal, gural.
- lal [laal]:** Gepläp bilmeýän, geplemek ukyby bolmadyk. *Ýyrtyjy möjekler güm bolup gaçýar, Kör gözler açylyp, lallar dür saçýar (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Lalyň diline enesi düşer (nakyl). Lal adam. Lal oglan. ♦ Lal bolmak* — jem bolmak, sesiňi kesmek, geplemän oturmak. *Gargasaň gysyň bar, ýalkasaň ýazyň, Bilbiller lal bolar, eşdip owazyň (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Lal bol,a, ýer çeken! Sen nämäňe gepleýäsiň?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- lalaýlamak:** *gepl. d.* Düşnüksiz geplemek, düşnüksiz seslenmek. *Faşist köpekleri guýruk bulaýlap, Boýun burup, dyza çökýär lalaýlap (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- Lallyk[laallyk]:** Gepläp bilmezlik, geplemekden mahrumlyk ýagdaýy. *Biziň dilsiz lallygymyz zerarly, dilmaçlar bize şol ýerde-de gün bermedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- lam-jim [laam-jiiim]:** Lam-jim bolmak- geplemän durmak, dilini ýarman oturmak, sessiz-üýnsüz bolmak. *Bir sypatlaryny üýtgetmän, lam-jim bolup, sessiz bolup, sessiz-üýnsüz durdular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Oba Ýtleri hem häzir lam-jim bolup dymysdylar (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*
- lampa:** Her hili gurluşdaky ysýk we ýylylyk berýän gural, çyra. *Kiçijik tamyň ortasynda duran stoluň üstünde elektrik lampasyny ýakyp, saňa şu haty ýazýaryň (R. Alyýew, Sütgüniň Hatlary).*
- lampoçka:** Elektrik çyrasy. *Elektrik lampoçkalary ýylpyldaşýardylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- laň:** Laň bolmak-halys bolmak, lütüň çykamak, halys ýadamak. *Ol ertirden bäri aýlanyp laň bolupdy.*
- landys:** *bot.* Owadan ak gülli, ýakymly ysy bolan ösümlük. *Meniň landys güllerinden edilen ýorgan-düşegim galdy (M. Gorkiý, Eserler). Seniň ýürejigim, eziz syrdaşym, sensiň zer balygym, sensiň landysym (Ş. Petefi, Goşgy we Poemalar).*
- landşaft:** Ýeriň üst şekiliniň umumy görnişi. *Puşkinde rus tebigaty, rus ruhy, rus dili, rus häsiýeti edil optiki çüýşäniň tünňi ýüzünde landşaftyň görnüşi ýaly päkizelikde, arassalanan owadanlykda görünýär (N. W. Gogol, Eserler).*
- laňkyldamak:** Agramy ýok ýaly iki baka hereket etmek, yranmak, silterlenmek.
- laňkyldaşmak:** Bilelikde laňkyldamak, yzly yzyna laňkyldamak, yranysmak.
- laňňa:** Birden, birden-de, duýdansyz, çalasynlyk bilen. *Soltan Eje içini çekdi-de, laňňa ýerinden galdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Eziz laňňa galdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aşakdan aýak sesi eşidilen badyna, goly sargyly nobatçy laňňa ýerinden durdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*
- laňňara:** Depiň bir görnişi. *Laňňara kakylp, tar hem çalyndy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Laňňara kakmak-el aýagyny hereketlendirip şatlanmak, begenmek.

laňnyldamak: Bolgusyz gürrüň etmek, dereksiz ýaňramak, lakgyldamak. *Laňnyldap oturma-da, bar, işiň bilen bol!*

laňnyldaşmak: Köp bolup laňnyldamak, bilelikde laňnyldamak, biderek ýaňraşmak, lakgyldaşmak. *Laňnyl-daşmak oturmak.*

laňnyldy: Bolgysyz edilýän gürrüň, dereksiz gürrüň lakgyldy. *Laňnyldyny bes et-de, işiňe başla!*

lantset: Ujy ýiti we iki tarapy hem ýüzli hirurgik pyjajyk.

lap [laap]: 1) Lap etmek-hakyky bolşundan çişirmek, ulaldyp aýtmak, ulaldyp görkezmek. *Annaguly käwagtlar bir hana sogrup, lap edip aýtdygym däl hut üç düýp gowaçanyň daşyndan bir sagatlap aýrylmaýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Onuň gözünüň önünde äýnekde görüňän ýaly bolup barýar-da diýsek, lap etdigimiz bolmaz* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2) Lap urmak-has ulaldyp, ýalan gürrüň etmek, güplemek. *Pyrkat eýýamynda Mejnun şunça köp lap urmasyn* (Myrally).

lapba: Gaty berk, birden, tiz. *Onuň gany lapba gyzdý-da, dodaklaryny münküldetdi. Pökgi wala özüni lapba ýere goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Doktoryň ukuçsuz jogaby onuň ganyny lapba gyzdyrdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

lapbaç: ser. Maçka. *Meýdandan guran sygyr lapbaçlary bardy.*

lapykeç [laapykeç]: Arzuwy maksady amala aşman keýpi kaçan, keýpi bozulan. *Lapykeç galagoply gygyryşýardylar* (M. Gorkiý, *Ene*). *Lapykeç bolmak-eden işiň şowuna düşmän, halys irmek, keýpiň bozulmak, keýpiň gaçmak. Aşyrgeldi ýaly kolhozçylar lapykeç boldy* (« Kolhoz Günleri »). *Ol lapykeç bolup, elindäki kasesini stoluň üstünde goýdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

lapykeçlik [laapykeçlik]: Lapykeç halda bolmaklyk, keýpi bozuklyk. *Olar lapykeçlik bilen aşak oturdylar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Ýol boýy zeýrenip, için çekýärdi, lapykeçliginden nala çekýärdi. Özünüň ýaşyl «Pobedasyna» münüp, şofýoryna lapykeçlik bilen ýüzlendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lapyrdatmak: gepl. d. Howlугyp şapyrdadyp iýmek, dökän-saçan owurtlap iýmek. *Lapyrdadyp unaş içmek Lapyrdadyp çorba iýmek.*

lapyrды: Belke, unaş ýaly suwuk naharlar edepsizlik bilen iýlende agyzda emele gelýän ses, hopurdy, şapyrды.

laplamak: 1. Ot alyp tutaşmak, tutaşanda ses edip ýanmak, lap-lap edip ýanmak. *Ot laplap ýanýar.* 2. göç.m. Gyzmak, ot ýaly ýanmak, temperatura ýokarlanmak. *Ýeriň ýüzi laplap ýanýardy. Haýatlaryň güneş tarapy çalaja laplap ýanyp durana meňzeýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Endamym laplap gyzdý.*

lap-lap: Lap-lap etmek-1) gaýtalanýan ses bilen ýalynly ýanmak. *Peçiň ady lap-lap edip ýanýar* 2) güýçli gyzmak, ýanyp barmak (temperatura hakda). *Syrkawyň endamy lap-lap edýär.*

larsa: Larsa galmak-birden çişmek, gaty çişmek (ten hakda). *Wüşi kel köýnegini ýokaryk çekip, ýagyrynysyny görkezdi, taýagyn degen ýeri larsa galyp, ýol bolup durdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

larsa-larsa: Larsa-larsa galmak -pökgerip-pökgerip çişmek, pökgerip bir näçe ýerde çiş emele gelmek (ten hakda). *Endamynyň käýeri larsa-larsa galypdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

larsyldamak: Lars-lars edip gaýnamak, larsyldyly gaýnamak. *Gazan larsyldap gaýnaýar. Larsyldap gaýnaýan toşap syçrap, onuň elini ýakdy.*

larsyldatmak: Larsyldyly gaýnatmak, lars-lars etdirip gaýnatmak. *Ol larsyldadyp gazanyny gaýnadýardy.*

larsyldy: Bişirilýän zat goýalandan soň gaýnamakdan çykýan tutuk, agras ses. *Bişip duran mäsşewäniň larsyldysy eşidilýärdi.*

lars-lars: Lars-lars etmek- gaýtalanýan larsyldyly ses bilen gaýnamak, aram-aram larsyldap gaýnamak. *Agyrlaş lars-lars edip gaýnaýan taşabyň reňki öwrülilipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

larýok: Uly bolmadyk dükan. *Ençeme larýok açyldy* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Jurnaly*). *Baýberdi gelmezinden birneme önräk, Bibigül larýoga bardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Şu larýok Çkolow köçesiniň burçuna göçürilip getirildi* (« *Tokmak* » *Jurnaly*).

larýokçy: Larýokda işleýän satyjy. *Aşyr şäherde larýokçy bolup işleýär.*

lasyrdamak: Gaty gaýnap lasyrdyly ses etmek, gaty gaýnamak. *Radiatorň suwy lasyrdap ugrad* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Yönekeý narzan bygyrdap çyksa, sulfatly narzan ýarma gaýnaýan ýaly lasyrdap çykýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

lasyrdaşmak: Bir näçe ýerde lasyrdap gaýnamak, gaýnap ses edişmek, gaýnaşyp durmak. *Gazanlar lasyrdaşyp gaýnap dur. Olar ýagyş damjalary degende bygyrdaşyp, äpet gazanlardaky toşap ýaly lasyrdaşyp gaýnaýardylar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

lasyrdatmak: 1. Lasyrdyly gaýnatmak, gaty gaýnatyp lasyrdyly ses etdirmek, gaty gaýnatmak. *Radiatorň suwuny lasyrdadyp we buguny burugsadyp, belent depelere çykmary bolýardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. göç. m. Ýakyp barmak, gaty gyzdyrmak (gün hakda). *Beýnileri lasyrdadýan günň howry ýüregiňe urýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

lasyrly: Bişirilýän zadyň gaýnamagyndan çykýan ses. *Gazan lasyrdap gaýnaýar.*

lasyr-lasyr: Lasyr-lasyr etmek- lasyrdap dowamly gaty gaýnamak. *Çopanyň gazanjygy lasyr-lasyr edip gaýnaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

latyn: gepl. d. latyn dili. *Okamaga gelip, öwrendim köp dil, iňlis, nemets, täjik, fars, latyny* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Ýaşajyk Şiller hatda latyn dilini hem öwrenýär* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

latynça: Latyn dilinde, latyn elipbiýinde. *Be, men bulary latynça ýazyp otyryn weli, kabul edäýseler ýagşy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

latynlaşdyrylmak: Latyn elipbiýi bilen çalşyrylmak. *1928-nji ýylda ýazuw latynlaşdyrylan forma geçirildi* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Jurnaly*).

latynlaşdyrmak: 1. Latyn elipbiýi bilen çalşyrmak. *Ýazuwy latynlaşdyrmak.* Latyn-Rim medeniýetini mejbury kabul etdirmek, girizmek.

latyşlar: Latwiýa SSR-niň ýerli halky, esasy ilatly.

laureat: .Sungatda, edebiyatda, oba hojalykda, ylymda we ş. m. görnükli iş eden tanymal adama dakylýan, berilýän ýokary at, şonuň ýaly-da şol ada mynasyp bolan adam, şahs. *Parahatçylygy garamakda aýratyn tapawutlananlara Lenin baýragynyň laureaty diýen at dakylady.*

laureatlyk: Laureat adyna mynasyp bolmaklyk, laureat adyna eýe bolmaklyk ýagdaýy. *Ol laureatlyga mynasyp boldy.*

law: Wulkan atylanda çogup çykýan gyzgyn suwuk massa.

lawaş: Belke galyňlygynda ýuka ýaýylyp bişirilýän çöregiň bir görnüşi. *Çörekçiler tamdyrdan ýaňyja çykan lawaşlary çüýlerden asyşdyryp, hyrydara garaşýardylar. Diňe horjunyň düýbünde biraz ýarma, biraz un, biraz-da lawaş galypdyr* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

lawr: bot. Günorta ýurtlarda bitýän, ýapragy oňat ysly, hemişe gök ağaç.

laý [laý]: 1) Bir laý (geým)-balak-köýnek, geým kompleksi. *Çaşçy çaman bir laý içki we daşky köýnek-balak alypdyr. Wepanyň özüne laýyk tikilen bir laý araçäkçi esgerleriň egin-başyny-papagyny, ädigini Wepa sylag berdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2) Bir laý-boýdan-boşa, başdan-aýak, bir ýola. *Uçastok naçalnigi otagyň içine, nebit ussalarynyň keşbine bir laý göz gezdirdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Kolhozyň brigadalarynyň ekin ýerlerine bir laý aýlanyp çykdy.*

laý [laaý]: 1. Kerpiç guýmak, haýat salmak ýa-da suwag üçin ýörite taýýarlanylýan palçyk. *Onlar kerpiç guýardylar, laý ederdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ussa onuň her ganatyny bit ýylda kem-kemden laýdan galdyrýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Çykarylýan laý kem-kemden ýokary galýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Palçyk, batga. *Taýlak ýamaly jorabyndaky we köwşüniň petegindäki laýlary kakysdyrды* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Dury däl, çägeli, bulançak, bulanyk. *Suw laý, ißer ýaly däl*.

laýçy [laaýçy]: Laý işi bilen meşgul bolýan işçi. *Laýçylar öz işlerine başladylar*.

laýyk [laaýyk]: 1. Biçüwi dogry gelýän. *Özüne laýyk edilip tikilen keteni köýnegi çyra ýyldyraýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Wepanyň özüne laýyk tikilen bir laý araçäkçi esgerleriň egin-başyny-papagyny, ädigini Wepa sylag berdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Jüpleşip duran, biri-birine deň barabar bolan, gabat gelýän. *Bu agaçlaryň hiç biri-de bu gulpa laýyk gelmedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Gelşip duran, ýaraşykly bolan, mynasyp. *Näme, men size laýyk dälmi?!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Soltanlara laýyk hezzet-hormat ederlik gurbumuz ýokdur* (Myrally). *Döwürimize laýyk uly dabara, Görülmedik toý ederis biz onda* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ady tutulan adamlaryň içinde laýyklary hem kän* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Zähmete laýyk zähmet haky isläp, Bir gün kän işçiler üýşdük bir ýana* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

laýykat [laaýykat]: Abraý, ähmiýet. *Belinskiý bu alymsumaga garşy çykyp, onuň pikiriniň hiçbir taryhy faktlara esaslanyp aýdylmandygyny we rus halkynyň milli laýykатыны peseldýändigini subut edýär. Asyllы we seresap keýminiň laýykатыны peseldýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

laýykatly [laaýykatly]: Abraýly, ähmiýetli. *Kimisi bokurdagyna sygdygyndan gygyryp, olary « laýykatly » sözler bilen hezzetleýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňrsynda*).

laýykatlyk [laaýykatlyk]: Abraýlylyk, ähmiýetlilik. *Redaktsiýa kitabyň laýykatlylyklaryna bir taraplaýyn çemeleşýär* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*).

laýyklamak [laaýyklamak]: 1. Deň getirmek, laýyk etmek, barabar etmek. 2. Dogry getirmek, dogrulamak, gönülemek. *Dürbünü öz gözüne laýyklar, eýläk-beýläk gezdiren Annak seslenenini duýman galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

laýykly [laaýykly]: ser. Laýyk. *Gyzyl goşuna iň laýykly ýigitleriň çagyrylýandygyny- da özüň ýagşy bilýärsiň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol, hakykatdan-da Aýnady, özüne laýykly belent dereje bilen galkyjaklap gelýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

laýyklyk [laaýyklyk]: 1. Biri-birine deňlik, dogry gelijilik, barabarlyk, bap gelmeklik. 2. Gelşip duranlyk, mynasyplyk, ýaraşyklylyk. *Olaryň durmuş şertlerine laýyklykda mekirlilik bilen hereket edenlikleri görkezilýär* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Korneýçugynyň çap edilen «front» pesasy Gyzyl Goşunyň ärän beýik güýjüniň we durmuşa laýyklygynyň alamatydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *İşler talaba laýyklykda geçirildi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Plenumyň kararyna laýyklykda guramaly* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*).

laýly [laaýly]: Laý ýokuşan, laý degen, laýa buluşan, laýy bar bolan. *Botinkasynyň içine çenli laýly suw dolupdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Çörek dükanlarynyň önündäki laýly palçyk zerarly ýöremek hem mümkin däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

lazaret: kön. Goşun bölümündäki kiçiräk keselhana. *Men lazarete düşdüm, ýaram bitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Äkideýin lazarete, Ol ýerde bu ýagşy bolar* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

- lazym [laazym]:** Gerek, derkar, zerur. *Emma lazym bolanda ýa-da ýeri gelende adyň, lakamyň üýtgemegi gaty aňsat* (A. Gowşudow, Eserler). *Eger bu size lazym bolsa alyp bilersiňiz!*
- läbik:** Bulamak ýaly suwuk palçyk, laýly suw, örän bulanyk suw, lüýk. *Gumy läbik edip sorup alýar-da, turba bilen uzak ýerlere dökýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Kem-kemden galkyjaklaýan läbik mele suw nobury dolabara edip çaykanyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Oklaw ýaly göni ýoluň läbik palçyklary geriş-geriş bolup ýatyrdy Tigirler durdugyça läbige batýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- lägirişmek:** 1. Bilelikde lägirmek, köp bolup lägirmek. *Owlaklar lägirişýärler*. 2. Gorkup aýylganç ses bilen gygyryşmak (adam hakynda).
- lägirmek:** 1. Gaty ses bilen uzyn-uzyn çekip mälemek (owlak-guzy hakynda). 2. Aglap gaty gygyrmak (çaga hakda), gorkyna gaty ses bilen gygyrmak (adam hakda). *Duran ýerinde agzyny hatap ýaly açyp: — Wä-ä, wä-ä ! — diýip lägirdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *İndi ömrüň ötyänçä, öýkenli geçi ýaly, lägirip gezmersiň gerek* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- lägirtmek:** 1. Lägirmäge mejbur etmek, gaty ses bilen mäletmek (geçi, owlak hakynda). *Owlagy lägirmek*. 2. Gorkuzyp aýylganç ses bilen gygyrtmak (adam hakynda). *Oglanjygy lägirtmek*.
- läle Y:** Gyzlaryň üýşüp ýa-da ýekelikde aýdýan aýdymy. *Golaýrak baramda eşitdim birden, Läle kakýan gyzlaň şadyýan sesin* (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda). *Doganlarmyz tiz geler, Joşup läle kak, jora* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).
- läle YY:** Gyzyl reňk gül. *Bilmedim men haýsy bagyň, Haýsy bakjaň lälesi sen* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).
- lälezar [lälezaar]:** Otluk we gülzarlyk ýer. *İndi görseň göz ýetmeýän lälezar, Wasp etmesen wyjdan gulagmy gazar* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Bahar geldi, başda güllür açyldy, Meýdan, dere lälezardyr, gözelim. Sen lälezar etdiň mele topragy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- lälezarlyk [lälezaarlyk]:** Ot, gül gögerip oturan giden gök meýdan, gülzarlyk. *Könelşen gözlerniň garasyn, agyn, Gezdirýär ol lälezarlyk meýdana* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Periler bag-bakja ekip, lälezarlykda ýaşayan ekenler* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Lälezarlyk meýdanda işleşip ýören gahryman kolhozçylary görmän galardym* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- lälik:** Eziz görüp aýnadylan, ynak terbiýelenen, ynjyk. *Mamagül bir baýyň lälik gyzymyş diýýärler* (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary). *Lälik saklanypdyr, ýok okan ýeri, Bilini agyrdyp dökmändir deri* (A. Kekilow, Söýgi). *Nartäç ejesi-kakasy tarapyndan lälik saklanan gyzdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- läliklik:** Lälik boluş, läligiň gylyk-häsiýeti, ynjyklyk. *Onda läliklik, göwni bitinlik duýulýardy* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).
- läliksiremek:** Lälik bolan bolmak, aýnan bolmak, ynjyksyramak. *Läliksiremäge wagt bolmany üçin, artyk onuň üzeňşisine basdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- läliksiretmek:** Lälik etmek, lälik terbiýeletmek, aýnatmak. *Ýeke ogul bolany üçin läliksiredipsiňiz. Ejeň ony läliksiredip ösdürdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- lälirgemek:** ser. Läleksiremek.
- läş:** Jansyz göwre, maslyk. *Gylyç mergen uran keýiginiň läşini göterip gelderdi* (A. Gowşudow, Eserler). ♦ **Läş bolmak** — ölmek. *Topragynda läş bolup, guma garyldy duşman, Geçirdiň ganymlary naýzadan, jışden Watan* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).
- läşeki:** Güýzlük terne.
- läşerilmek:** ser. Läşermek. *Läşerilip ýatmak*.

- läşerişmek:** Köp bolup läşerip ýatmak, bilelikde läşerip ýatmak. *Läşerişip ýatan mal-garalar gyz däldi.*
- läşermek:** 1. Öli ýaly ýatmak, çäşerip ýatmak, gölermek. 2. Serrelip ýatmak, düniderilişip ýatmak. *Gök biýarada boýy ýeten gawunlar läşerip ýatyrdylar.*
- läşertmek:** Läşermäge mebur etmek, çäşertmek, serreltmek.
- leb:** kön. s. ser. Dodak. *Lebleriniň şirin-şerbet balyndan, Sorsam- öldürerler, sormasam- ölýän* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dişleriň dürdäne, lebleriň gaýmak. Öwez baý aljyrap lebin ýalady, Bolşewigi basan bolmaz, ýaranlar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- lebiz:** Bir zady ederin diýip berlen söz, bir zada boýun bolup edilýän wada, ykrar, äht. *Kim öz lebzini bozsa, kanundan daşary iş etse gaýgyrman. Şol adamlarda ne lebiz bar, ne-de ykrar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦
- Lebziňde durmak** — eden wadaňy ýerine ýetirmek, sözüňde tapylmak. *Arap at meýdanda ýörer, Är bolan lebzinde durar* (« Görogly » *Eposy*). Lebiz etmek- bir zada boýun bolmak, söz bermek. *Men, Hojam aganyň ýanynda lebiz etdim, söz berdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men içmezlige lebiz etdim. Lebziňi ýuwutmak-eden wadaňdan dänmek, ykrarsyz bolmak, ähtiňi bozmak. Wadasyny üfläp, lebzini ýuwudan adamyň ýüzüne tüýkürülýän dälmidir?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Hawa Halnazar baý, hawa! Ak patyşa öz lebzini ýowutdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Lebizden dänmek – ser. Lebziňi ýuwutmak. *Lebziňden dänmek hem gowy däl.*
- lebizli:** Beren sözüňde tapylýan, wadasynda durýan, ykrarly durnukly. *Adam diýeniň lebizli bolar.*
- lebizziz:** Sözüňde tapylmaýan, wadasynda durmaýan, ähtini bozýan, ykrarsyz. *Lebizziz adamyň ugry bolmaz.*
- lejirmek:** Halys irmek, bizar bolmak, leji çykamak, ýadamak. *Gurban bu ýumuşlardan halys lejigenden soň, baýyň aýalyňa we ogluna ýüzlenip:-Zol Gurban bolup dur-la?!-diýip zeýrendi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- leç:** Leji çykamak –1) Hay gaçmak, gurdan düşmek, halys bolmak. *Ah çekip tapmady gitmäniň wejin, Sag bolsa çykardy ganhorlaň lejin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2) Köp gaýtalamak, köp ulanmak, ýagyr bolmak, suwy çykamak. *Leji çykarylan eserler duşýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- leçek:** kön. s. ser. Gyňaç. Başyňyzda elwan leçek, Biliňizde tylla pyçak (« Görogly » *Eposy*).
- lednik:** Ýymitleri zaýalamaň saklamak üçin içi buzly ýer, şkaflar.
- ledokol:** Buzy böwsüp geçmek üçin ýörite abzallaşdyrylan kuwwatly gämi. *Lenin adyndaky atom güýji bilen işleýän ledokol suwa goýberildi.*
- legal:** Kanuna laýykly, kanuny diýip bilen, kanuna laýyk mümkinçiliklerden peýdalanýan, kanuny, açyk. *Partiýa legal ýagdaýa geçdi* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*).
- legallaşdyrmak:** Legal ýagdaýa geçirmek.
- legallaşmak:** Legal ýagdaýa geçmek.
- legen:** Kir ýuwmak üçin ýa-da hojalykda başga zatlar üçin ulanylýan ýuka demir gap, taz. *Aýsoltan onuň agzynyň gabadyna legen tutmaga ýetişdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol legenini suwdan dolduryp gelşine Sara ýüzlendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- legenda:** 1. Bir taryhy waka ýa-da adam hakynda aýdylýan rowaýat, hekaýa. *Çünki « Çapaý çalasyndy » diýen ýaly ertekiler, legendalar halkyň arasynda köp ýaýrapdyr* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Bu arzuw halklaryň legendalarynda beýan edilýär* (« Pioner » *Jurnaly*). 2. Bolmajak zat hakda taslama gürrüň, erteki. *Bu barada paýtun hakyndaky legendalar şaýatlyk edýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- legendar:** Haýran galdyryjy, görüp-eşidilmedik, üýtgeşik, geň. *Legendar Çapaýewiň batyrllygy hakynda ençeme aýdymalar aýdylýar* (« Mydam Taýýar »

- Gazeti). *Legendar gahryman Keýmir kör* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Görogly legendar gahrymandyr* (« Görogly » *Eposy*).
- legion:** 1. tar. Gadymy Rimde: uly goşun bölümi. *Rim goşuny legionlaryn ybarat bolupdyr* (*Gadymy Dünyä Taryhy*). *Ahyrda rimlileriň legionlary Mitridat 6 asyr ýeňlişe sezewar edipdir* (*SSSR Taryhy*). 2. Käbir ýurtlaryň ýörite goşun bölüminiň ady.
- leglek:** zool. Uzyn aýak, durna meňzeş ak guş.
- legsan [legsaan]:** Legsany etmek-basyp-basalaşdyryp, iýip weýran etmek (ekin-dikin hakda). *Her kim her zat diýse-de, arpany legsan eden zadyň nämedigini bilen bolmady* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*).
- legzan [legzaan]:** Legzan urmak-hars urup aýlanmak, çarpynyp ýörmek, elewjiräp ýörmek. *Nirelerde legzan urup ýörsün?!*
- lekkeleki:** Perikden çözen ýüpegi sarmak, keleşlemek üçin ýönekeý el guraly. *Bizi bassyrmanyň bir çetinde duran lekkeleki ýaly çarhyň ýanyna alyp bardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- leksik:** Leksika deňişli bolan. *Leksik goşundylar baradaky mesele biziň terjimeçilerimiziň arasynda dürli pikirler döredýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- leksika:** 1. Bir diliň sözleriniň jemi, sözlük sastawy. *Türkmen diliniň leksikasy giňeldi* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Jurnaly*). *Beýlik Oktýabr sotsialistik rewolýutsiýasyndan soň Türkmen diliniň leksikasy örän baýlaşdy*. 2. Belli bir oblastda ulanylýan sözleriň ýa-da bir eseriň dilindäki sözleriň jemi.
- leksikograf:** Leksikografiýadan spetsialist.
- leksikografik:** Leksikografiýa deňişli bolan. *Leksikografik iş*
- leksikografiýa:** Sözlük düzmeklikligiň teoriýasy we praktikasy. *Leksikografiýa sektory. Türkmen leksikografiýasy*.
- leksikolog:** Leksikologiýa bilen meşgullanýan spetsialist.
- leksikologiýa:** Dil biliminiň leksikany öwrenýän bölümi. *Türkmen dil biliminiň leksikologiýasy boýunça monografiýalar ýazylyp başlandy*.
- leksikon:** Söz baýylygy, söz we aňlatmalar zapasy. *Magtym gulynyň leksikony örän baýdyr*.
- lektor:** Lektsiýa okaýan adam. *kolhozymyza lektor geldi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- lektoriý:** Köpçilik üçin lektsiýalar okamagy guraýan edara, şonuň ýaly-da köpçilik üçin lektsiýa okalýan jaý.
- lektorlyk:** Lektoryň käri, wezipesi.
- lektsion:** Lektsiýa etmek ýoly bilen geçirilýän, lektsiýa üsti bilen alynyp barylýan, lektsiýa edilýän. *Baýdyr okalgalar, kitapphanasy, Dürli kabinetli, lektsion zaly* (A. Kekilow, *Söýgi*).
- lektsiýa:** Haýsy hem bolsa bir temany ýa-da predmeti ýatdan dil üsti bilen beýan etmeklik. *Sentýabr Plenumynyň kararlary hakynda lektsiýa okajak* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ilat arasynda lektsiýalar okamaklygy, syýasy dokladyr we gürrüňler geçirmegi gowulandyrmaly* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- lellermek:** Ysgynsyz bolmak, gowşak bolmak, sust bolmak, başarnyksyz bolmak. *Biz juda lelleripdiris* (G. Kulyýew, *Köpetdägiň Aňyrsynda*).
- lellew:** gepl. d. ser. Lellim.
- lellewlik:** gepl. d. ser. Lellimlik.
- lellik:** ser. Lellim. *Lellik oglan*.
- lellim:** Tebigy gurluşy taýdan gowşak, agzyny öweldip ýören, nalajedeýin, başarnyksyz. *Men siziň hemmähizi erni suwly, lellim görýän. Lellim diýip özüň ýala aýdarlar. Arçyn han, « meni urany-hudaý ursun » lellim bolmasaň, dullugyň üstüni örtüp bilerdiň* (B. Kerbabaýew, *Aýgtyly Ädim*).

- lellimlik:** Lellime has bolan gylyk, häsiýet, lellim halda boluş. *Biziň lellimligimiz, nalajedeýinligimiz, agyz birikdirip bilmezligimiz öz aýagymyza duşak bolup çolaşdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- lemmer:** Üsti-üstüne üýşen, toplanan, üýşmek. *Agramly gara bulut lemmer atyp, mawumtyl asmanyň ýüzünde ondan-oňa göçýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- lemmer-lemmer:** Üsti-üstüne, gat-gat, topbak-topbak. *Asmanyň ýüzüni lemmer-lemmer gara bulut örttdi.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Lemmer-lemmer bulut oýnap, baz eder, Bal hem bolsaň, damma ýaryň üstüne. Lemmer-lemmer çal bulutlar dagady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- lemmerlenmek:** Lemmer-lemmer bolmak, üsti-üstüne üýşmek, gat-gat bolmak. *Lemmerlenip gara bulut ýöredi. Günüň ýüzün tutup, gözi büredi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Dag gerişleriniň iň belendiniň başynda pajarly lemmerlenip ýatan gar bardy* (M. Gorkiý, Eserler).
- lemmi-lemmi:** Lemmi-lemmi etmek-bolgusyz, ugursyz gürläp oturmak, biderek, gürrüň etmek. *Kägünler bolsa bazarda onuň-munuň ýanynda lemmi-lemmi edip gününü ýaşyrýardy. Hemmesi hem seniň özüňden dir-le, baran ýeriňde lemmi-lemmi edip oturansyň, häli men gitsem, boş gelmejegim-ä bilýän* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- leň:** Leň etmek-bizar etmek, bir zady aýdyp diýip halys ýürege düşmek.
- lenjikdirmek:** Halys irizmek, bizar etmek. *Şol bir aýdanyňy aýdyp lenjikdirmek.*
- lenjilmek:** Halys irmek, bizar bolmak.
- lenç:** 1) Lenç etmek- 1) şol bir zady gaýtalap durmak, ýagyr etmek, suwyny çykarmak, halys irizip ýürege düşmek. *Ol lenç edilen standart jümlelerden peýdalananok* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2) Myjygyny çykarmak, döwnemek, basgylamak. *Hüjüm edip çar tarapdan kän ýagy, lenç edildi, depelerin topragy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Lenç bolmak-bizar bolmak, halys bolmak, ýadamak. *Bu hakdyr, mekdepde çenden ýaltadym, Partada lenç bordum gaýgydan ýaňa* (Ş. Petefi, Goşgy we Poemalar). *Lenç bolýardyňyz agyn gün görüp* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).
- leninçi:** Leninizmiň tarapdary, Leniniň taglymatyna, işine berlen. *Ony leninçi bolşewikler uly kynçylyklary başdan geçirmek bilen gazanýarlar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- leninçilik:** Leninizme tarapdarlyk, Leniniň taglymatyna, işiine berilmeklik. *Leninçilik printsip esasynda döredilýär* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Leninçilik işi ölmezdir* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- leninizm:** W. İ. Leniniň imperializm we proletariat rewolýutsi şertlerinde marksizmi mundan bekläk-de ösdürýän we konkretleşdirýän taglymaty. *Olar leninizme garşy bolan reaksion prolagandany paş etdiler* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Leninizm-ýüzlerçe million adamlaryň göreşiniň mukaddes baýdagydyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- leňke:** Zolaklary iňli galyň nah mata.
- leňkebut [leňkebuut]:** zool. Kerepden tor ýasaýan, satanlak, uzyn aýak möýüň bir görnüşi. *Sebäpsiz ýere leňkebutdan, tarakandan, syçandan gorkýan adamlar bar ahyry* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).
- leňkildemek:** Leňk-leňk edip ýöremek çalt we ýeňil ýöremek; leňk edip galmak. *Baharyň berdaşly gollarynyň güýjünden Wüşi kel içi boş kadi ýaly leňkildäp galýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Aşyr ir bilen nirädir leňkildap barýardy.*
- leňkildeşmek:** Leňk-leňk edişip ýöremek, leňkidik-leňkidik edişip ýöreşip gitmek. *Süriniň agsak-çolaklary leňkildeşip, süýrenişip barýardy.*
- leňkildetmek:** Agsadyp ýöretmek, keýtikletmek, lenk edip ýokary galdyrtmak. *Ol çep aýagyny leňkildedip, pýanlaç ýylgyrmak bilen oňa göwünlik berdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

- leňkildi:** Agsaklap ýeňil ýöremegiň bir görnişi, ýöreýiş ýagdaýy; galgaýyş.
- leňk-leňk:** Leňk-leňk etmek-dawamly hereket bilen leňkildäp ýöremek, agsaklap çalt we ýeňil ýöräp gitmek; galgap durmak.
- leňňeç:** zool. Sekiz sany uzyn aýakly, gysgyc agyzly, uzyn murtly, suwda ýaşaýan jandar. *Howdanda bir garry leňňeç ýaşaýan eken* (L. N. Tolstoý, *Basnýalar*). *Ol leňňeç ýaly derrew beýleligine döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gurbaga we leňňeç suwda ýaşaýan jandarlardyr.*
- leňňer:** 1. Guýudan suw çykarmak ýa-da beýiklige suw, agyrlyk çykarmak üçin edilýän gural, pyçag. *Ýeliň zarby hem onuň öz leňňeri wyşkany iki baka näçe yrasa-da, güýçli traktorlar onuň ýykylmagyna maý bermeyärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Guýudan suwy leňňer bilen çykarýarlar.* 2. Bir zadyn mähem durmagy üçin ondan asylyp goýulýan agyrlyk. *Tüýnükden leňňer assana!* (« Tokmak » *Jurnaly*). ♦ **Leňňer atmak** — ýaýkyldap durmak, yranyp durmak, çaykanmak. *Leňňer atyp duran paýapyldan geçjek ýaly ýaýdanýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Parohod leňňer atýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- lenta:** 1. Matanyň insizje uzyn bölegi. *Meniň saçymdaky lentalar nähili ajap!* (N. W. Gogol, *Eserler*). 2. Belli bir materialdan bolan uzyn zolak zat. *Otlan ýaly köme tapuň peltesin, ýa-da partlaýjy mina lentasyn* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Şol wakalar kino lentasy ýaly hatar-hatar bolup göz önüne gelýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kükredi pulemyot lentasy barha Yaryldy granat zyňylyp dynman* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). ♦ **Hyýal lentasy** — yzy üzülmän edilýän pikir, hyýal. *İne, hyýal lentasy birden şarpa üzülýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- lepberilmek:** ser. Lepberilmek. *Jeýirdäp duran diliň bolsa, lepberilip oturan ýeriňden bize nobat bermän, gürrüň edip otursaň näderdik?!* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *İç işikde lepberilip oturdy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).
- lepbermek:** Ýapyrylyp oturmak, iki eplenen ýaly bolup oturmak, ýapbaşyp oturmak.
- lepbeý:** gepl. d. « Gulluk, bolýar, siziň hyzmatyňyza taýýar » diýen manyny aňladýan söz. *Sen ýöne biziň diýenjigimizi et-de, näme buýursak, lepbeý diý-de, işledejik ýör!-diýip, Gurbany süýt kölüne batyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Lepbeý diýip, baýa boýun burardy, Baý hem ony: — Ysnat- diýip urardy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- lep-lep:** Lep-lep etmek-ýraň atyp, gyň ädip, tahaşyksyz ýöremek. *Annaguly-da onuň yzyndan lep-lep edip barýardy. Han küýli elmydama bir ýörişde lep-lep edip ýöreýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- lerzan [lerzaan]:** 1) Lerzana gelmek-güýçli gahar-gazap, höküm, zarba zerarly titremek, elenmek; gorkup sandyramak. *Gökden inen bombalaryň zarbyndan, Eýemin endireşip lerzana geldi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Gopup çaganyň ýüregi, Ýaş süňni lerzana geldi* (Çary Aşyr, *Poemalar*). 2) Lerzan urmak-ser. Lerzana gelmek. *Daglar lerzan urar, silkiner her ýan, Faşist adyn ýitirs, bil, Tanýa jan!* (R. Seýitow, *Saýlanan Eserler*). *Süýeklerim lerzan urar sözünden, Jismimiň şährine talaň salan ýar* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).
- leşger:** kön s. Goşun. *Şol derelerde Eýran şalarynyň leşgerleri sansyz gezek öz ganlaryny saçypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Atyp, çapyp Çingiz hanyň leşgeri, gumaga dönderdi gül çemenleri* (Çary Aşyr, *Poemalar*).
- let:** kön. s. Teýene, igenç, iňirdi. *Ýigrimide « Türkmenistan » Gazeti, Duşmanyň janyna köp urdy leti* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ajap murt Kese Annaýewe et, let iýdirdi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).
- letargik:** med. Letargiýa keseli bar bolan. Letargik uky.
- letargiýa:** med. Bir näçe sagada we güne çekýän uky görnüşli kesel. *Letargiýa keseline duçar bolmak.*

letde: Köne-söne esgi, köne geým-geçim ýyrtlygy. *Ol ýagjymak letdä dolangy bir zady goltugyna gysdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Onuň üstüne-de köne halta, aňry-bäri letdeler ýamalypdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

leý: Rumyriýada pul birliginiň ady.

leýb-gwardiýa: *harby*. Edara ediliş formasy, monarhiýa esaslanýan käbir ýurtlaryň aýratyň hukukly goşuny.

leýborist: *syýasy*. Angliýanyň reformastik syýasaty ýöredýän işçiler partiýasynyň çleni. *Leýboristleriň bir topary hem öz nabatynda hökümeti inlis-amerikan gatnaşyklaryny pugtalandyrmak üçin çäre görmäge çagyryan düzediş hödürdedi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

leýboristik: Leýboriste has bolan, leýboriste degişli bolan.

leýka: İnsiz plýonkaly fotoapparatyň bir görnüşi.

leýkemiýa: *med*. Leýkotsitleriň has köpelmegi bilen döreýän gan kesi, ak ganlylyk keseli.

leýkotsit: *fiziol*. Ganyň reňksiz şar görnüşli kletkasy. *Leýkotsit-ak gan bedenjikleri* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

leýkotsitoz: Ganda leýkotsitiň sanynyň köpelmegi.

leýlisaç: *bot*. Söwüdiň, talyň inçe ýaprakly cybyklarynyň aşak sallanyşyp duran bir görnüşi. *Gyralaryna çynar leýlisaç, tut agaçlaryny ekip, aýagyndan sakasyna çenli iki ýan gapdalyna, içine daş ördüler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

leýs: 1) Leýs bolmak-köp mukdarda çaşyp, dagap, dökülip ýatmak, bol olmak. *Her ýerde gawun, her ýerde garpyz leýs bolup ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Düşmanlaryň maslyklary leýs bolupdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2) Leýs etmek- weýran etmek, çalam-çaş etmek, zaýalamak. *Mallar oty edipdirler*.

leýtenant: Goşunda we flotda kiçi leýtenantdan soňky dakylýan ofitserkil at, dereje hem şol ady, derejäni alan şahs. *Leýtenant zol yzyna gaňrylyp garaýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Wepa Aman urşuň ilki başlarynda leýtenantdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aňyrdan hasyrdap nobatçy leýte nant geldi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

leýtenantlyk: Leýtenantyň gulluk ýagdaýy.

leýtmotiw: Saz eseriniň başyndan tä ahyryna çenli gaýtalanýan esasy äheni, temasy. *Ol prolog bolsa pesanyň leýtmotiw bolupdyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

lezgiler: Esasen Dagystan ASSR-nde hem-de Azerbaýjan SSR-niň käbir ýerinde ýaşaýan Kawkaz halky. *Lezgi dili. Lezgi edebiýaty*.

lezginka: Kawkaz haklarynyň çalaşnylyk bilen oýnaýan tansy we şol tansyň sazy. *Ol käwagtlar lezginka oýnaýardy*.

lezzet: 1. Gowy iýmitden alynýan maza. *Uly goşant borsuň Türkmenistana, Dürli miweleriň lezzet bir jana* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Bişen gawun şapagynda uzak ýatsa, hiç kime lezzet bermez* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Ýakymly we mylaýym ýagdaýdan, duýgudan alynýan oňat täsir, keýp, hezillik, sapa eşret. *Mähri, sen dünýäniň lezzetini bilmeýärsiň!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gazeti çay başynda okasan lezzeti aýry bolýar, maňzyňa oturýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bu gün gyzlaň aýdym sesin, Diňläniňde lezzeti bar* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » *Jurnaly*).

lezzetlenmek: Gowy iýmitden, ýakymly we mylaýym ýagdaýdan lezzet almak, maza almak, häzil etmek, oňat täsir almak. *Sahawat öz-özünden lezzetlenmek heseline gark bolup durdy* (M. Gorkiý, *Eserler*).

lezzetli: 1. Mazaly, tagamly, süýji. *Çerde bolsa daýhanlar ýene öz aralarynda palawdan, ýagly çekdirmeden we başga lezzetli naharlardan söz açyp, agyzlaryny suwardyp gürrüň edişýärdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Nahar örän lezzetli bolupdyr*. 2. Lezzetli bar bolan, ýakymly,

mylaýym täsir edýän, keýpli, hezil, eşretli. *Guçak açýan guwançlara buýsanyp, Durmuşyň lezzetli kölünde ýüzdi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *İndi diňe köp we ýagşy okan adamlar, köp we ýagşy işleýän adamlar oňat, lezzetli ýaşaýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lezzetsiz: 1. Lezzeti bolmadyk, süýji däl, tagamsyz, mazasyz. *Lezzetsiz nahar. Lezzetsiz et. Lezzetsiz gawun.* 2. Ýakymsyz we mylaýym bolmadyk duýgy galdyryýan, lezzeti, keýpi-sapasy bolmadyk, eşrefsiz. *Bu päk duýgynyň ýolunda jan aýaman ölüme gidýän gahrymanlar bolmasada, durmuş lezzetsiz hem birsyhly bolardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

lezzetsizlik: 1. Lezzetsiz bolmaklyk, süýji dällik, tagamsyzlyk *Naharyň lezzetsizligi. Ýymişň lezzetsizligi.* 2. Ýakymly täsir etmezlik, lezzetli dällik, keýpsizlik. *Edilýän gürrüňň lezzetsizligi. Oturylyşygyň lezzetsizligi.*

lybas [lybaas]: 1. Egni-eýik geýim. *Egninde lybasy gyzyl keteni, Ak pamykdan ak görüňär ak teni* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Tatýananyň lybasy size nähili gelişär* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). 2. göç. m. Bezeg. *Sport meýdançalary we beýleki sport çäreleri geçirilýän ýerler baýramçylyk lybasyndady* (« *Ýaş Kommunist* » *Gazeti*). *Agaçlar täze lybasa girip, her reňkde öwürşärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ak lybasdan çykar gojaman daglar, saglap jülgesinden akar bulaglar* (A. Kekilow, *Söýgi*).

lygyrdamak: Lygyrдыly ses çykarmak, lygyr-lygyr edip seslenmek, sesli gaýnamak. *Ol suw ýüzünde okar -okara öýjükler ýasap, owsun atýan ýaly lygyrdap, towlanjyrap süýnüp barýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bişen nahar lygyrdap gaýnap durýardy* (« *Kolhoz Günleri* »).

lygyrdaşmak: Bilelikde lygyr-lygyr edip seslenmek, bir näçe ýerde lygyrdap durmak. *Goýnuň çekdirme-sinden doly gazanlar lygyrdaşyp gaýnaýardy.*

lygyrdatmak: Lygyrдыly seslendirmek, lygyrдыly ses etdirmek, sesli gaýnatmak. *Garry gazanyny lygyrdadyp gaýnadyp otyrды.*

lygyrды: Suwuk zadyň ýuwaşrak goýnamagyndan çykýan ses, lygyr-lygyr edip çykýan ses. *Gaýnaýan doly gazanlaryň lygyrдыsy eşidilýärdi.*

lygyr-lygyr: Lygyr-lygyr etmek — yzygiderli lygyrдыly seslenmek, lygyrдыly gaýnamak.

lyja: Garyň üstünde typyp ýöremek üçin aýaga berkidilýän ýasy, uzyn tagta, abzal. *Hünärmentçilik, tokaý promyselleri, smola öndürmek, sanka, lyja we başga promyseller hem kän ösendir* (« SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy »). *Garda lyja sürmek.*

lyjaçy: Lija sürýän, lyja sürmek sporty bilen meşgullanýan adam. *Lyjaçylar ýola düşdüler.*

lykyrdamak: Lykyrдыly ses çykarmak, lykyr-lykyr edip seslenmek. *Haçan küýzäniň agzyndan suw girip lykyrdamaga başlanda, tilki: — Gap sesiňi, öljegiňe gülärmäň ? — diýipdir* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »).

lykyrdaşmak: Bilelikde lykyrdamak, yzly-yzyna lykyrдыly seslenmek.

lykyrdatmak: Lykyrдыly seslendirmek, lykyr-lykyr etdirip seslendirmek.

lykyrды: Küýzä, çüýşä we ş. m. gaplara ýa-da hine, ýeriň deşigine suw, suwuklyk gidende çykýan ses.

liberal: Liberalizmiň tarapdary, liberalizme eýeriji. *Bu eser liberal burjuaziýa garşy bolan taktikan hem öz içine alýar* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Jurnaly*). *Liberallaryň hödürlän düzedişi has aç-açan häsiýetdedir* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

liberalçylyk: ser. Liberallyk. *İndi ol liberalçylykdan nam-nyşan galmady* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Gazeti*).

liberalizm: syýasy. Feodal-krepostnoýçylyk döwründe we burjuaz rewolýutsiýalary döwründe burjuaziýanyň azatlygyny we bähbidini goraýan syýasy ugr, liberalçylyk.

Liberallaşmak: Liberal bolmak, liberalçylyk etmek.

liberallyk: Liberalyň ýagdaýy, ýumşaklyk, lellimlik. *Mekrasowuň ýaşaýşynyň we taryhy işiniň manyсы ol gowşaklyklardan we ol liberallyk ýalňyşlaryndan ybarat däl* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

libretto: teatr. Saz eserleriniň sözleri, teksti. *Librettolar ýaşamak üçin örän köp wagt gerek diýýärler* (« Tokmak » Jurnaly).

liçinka: biol. Mör-möjekleriň uly wagtyndaky ýagdaýyndan bütinleý tapawutlanýan kiçijik gurçuk wagtyndaky ösüş döwri we kiçijik gurçugyň özi. *Liçinkalaryň ösüşi 15-28 güne çekýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

lider: 1. syýasy. Syýasy partiýanyň syýasy-köpçülik guramalarynyň we ş.m. baştutany, ýolbaşçysy. *Aşgabat menşewikleriniň liderlerinden biri bolan inedördül, togalak Dohow gürrüň etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. sport. Sport ýaryşlarynda öňde baryjy.

lift: Bir näçe etajly jaýlarda, şahtalarda we magdan guýularynda aşak düşürýän we ýokary çykarýan maşyn. *Lift Aýsoltany onunjy gata alyp çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

liftýor: Liftde işleýän, lifti işledýän işçi.

liga: Soýuz, birleşik. *Milletler Ligasy*.

ligirdemek: 1. Gybyr-gybyr edip ýöremek, keçijik ädim bilen ýöremek, gybyrdamak. 2. Ligirdili seslenmek, ligir-ligir edip seslenmek.

ligirdi: Ik pyrlawaç we ş.m. zatlar çalt pyrlananda çykýan ses.

likbez: kön s. Ululara we ýetginjeklere sowat öwredilýän mekdep. *Ol häzir okalgada işleýär we likbezde okadýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Sowadsyz Aýjamal likbeze gatnady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Mekdebiň ýanynda likbez guraldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

likwidator: 1908-1912-nji ýyllarda proletariatyň legal däl rewolýutsion partiýasyny ýok etjek bolup çalşan we rewolýutsion göreşiň zerurlygyny inkär eden reaksion menşewistik akym. *Munuň özi ýigrenjileriň bileleşiginiň, likwidatorlaryň we halkçylaryň hapa kärhanasydyr. 4 Döwlet dumasy geçirilende, likwidatorlar haýbat atdylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

likýor: Süýji hem güýçli spirtli içgi. *Ol likýory köp içýän ýaly görünmek üçin ony sowan çay bilen çalşyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

liliput: Örän pessejik boýly adam. *Tsirkde liliputlar çykyş edýärler*.

limfa: fiziol. Oňurgaly haýwanlaryň we adamyň bedeniniň ähli dokumanlaryň arasyndaky boşluklary doldurýan reňksiz suwuklyk. *Bedeniň agramynyň 50 protsent çemeleri öýjükleriň arasyndaky aralyklary doldurýan dokuma limfasynyň paýyna düşýär* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomýasy we Fiziologiýasy*).

limfatik: fiziol. Limfasy bar bolan, limfa degişli bolan, limfaly. *Limfatik mázler. Limfatik sestema*.

limit: Bellenilen kesgitli ýorma. *Ol zatlar diňe limit bilen goýberilýär* (« Tokmak » Jurnaly).

limon: Hemişe gök tsitrus agajy we şonuň galyň gabykly, turşumtyk tagamly miwesi. *Ter ýaprakly limon agaçlary günün nury astynda öwşün atyp görünýärdi* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Biz iki gektar ýerde limon hem ösdürip ýetişdirdik* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

limonad: İçmek üçin miwe şiresi goşulyp taýýarlanylýan suw. *Ýseňiz bar bizde bagyr hem böwrek, Ýanynda limonad hem soguk narzan* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Limonad zawody*.

limonly: Limony bar bolan, düzüminde limon garyndysy bolan, limon atylan. *Limonly çay. Limon içgi*.

limuzin: Ýapyk kuzowaly ýeňil awtomobil.

lineýka: 1. Dogry, göni çyzyk çekmek üçin gural. *Ol wagt Gözel gyz eli galamly we lineýkaly aýak üstünde durup, nämedir bir zadyň çertýojyny çekýärdi we gulaga*

ýakymly hiňleýärdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir uzyn hatar, setir. *Drujyna lineýka durdy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

lingwist: Lingwistikadan spetsialist, dilçi.

lingwistik: Dil hakyndaky ylma degişli bolan, lingwistika has bolan. *Ol kitap SSSR Ylymlar akademiýasynyň Mary oblastynyň territoriýasynda işlän, lingwistik-folklor otrýadynyň ekspeditsiýasyna gatnaşan* N. F. Lebedew tarapyndan ýazyldy (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Lingwistik gurultaý.

lingwistika: Dil hakyndaky ylym, dil bilimi.

liňkildemek: Liňk-liňk edip ýöremek, agsaklap, keýtikläp ýöremek. *Sen kompaniýa ýygnanýan-çaň, men komandiriň ýanyna baryp geleyiň ! — diýip, liňkildäp sowuldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

linkor: *harby. deňizç.* Liniýa korably, gowy ýaraglandyrylan liniýa gämisi.

linoleum: Tsement bilen olif garyndysy goşulyp siňdirilen galyň mata, tamyň aşagyna we ýüzüne örtülýän material.

linotip: Harplary setirleýin ýygnaý guýýan tipografiýa maşyny.

linotipçi: Linotipde harp ýygnaýjy işgär.

linza: Tegelek görnüşli optiki optiki çüýşe. *Mikroskopyň linzasy.*

lipa: Ýaprak ýürege meňzäp duran, güli ysly tokaý agajy. *Ýüzlerçe adamlar söwüt we lipa agajyndan « Çaýka » adyny alan uzyn kazak gaýyklaryny ýasanypdyrlar (SSSR Taryhy). Bakdy garry lipa agaçlarynyň ygşyldap oturan goja düzüne (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).*

lira Y: 1. El bilen taryna kakylýp çalyňýan, gadymy grek saz guraly. *Gel, şöhrat täjimi aýyr başymdan, Syndyr näzik heňler çalyň lirany* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 2. Ukraina we belorus bagşylarynyň kemence bilen çalyň saz guraly. 3. *göç. m.* Şahyryň döredijilik ukyby, zehini, ylhamy hökmünde ulanylýan simwol. *Seniň liraň bize, eý beýik Puşkin, Täze ylham, täze lira getirdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

lira YY: Türkiýäde we Italiýada pul birliginiň ady. *Her birine 5 lira tölärsiňiz !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

liriki: Liriki şahyr. *Liriki şahyrlar okyjylaryň öňünde bergidar bolup durýardylar (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). Bu ýygnydy Geýnäniň bir näçe ýyllyk döredijilik zähmetiniň netijesi bolup, onuň beýik lirikdigini subut etdi (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).*

lirika: Şahyryň içki duýgusyny we başdan geçirenlerini beýan edýän poeziýanyň bir görnüşi. *Bu goşguda näçe göwni giňlik, mertlik we lirika bar (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Ata Salyhyň esasy janry lirikadyr (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).*

liriki: Lirika degişli bolan, lirika has bolan. *Bu temadan liriki sygyrlardan başlap, powest, roman, drama ýaly ençeme eserler döredildi (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Olaryň arasynda ýaňsylaýjy liriki goşgular bardy (M. Gorkiý, *Eserler*).*

lirizm: Liriki häsiýetlilik, mazmunlylyk, liriki tolgundyryjylyk. *Zeliliniň çuň lirizm bilen ýazylan eserlerinde dostluk, wepalylyk, ynsansöýüjilik pikirler-de öňe sürülýär (« Edebiýat »). Aktýorlar onuň lirizmini we emotsionallygyny aňlatmaklyga gönükdirilipdir (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).*

list: Çap edilýän tekstiň ölçeg birligi. *Kitap on baş çap list möçberinde neşir edilipdir.*

listaj: Eseriň list sany. *Kitabyň listajy az дәl.*

listok: 1. Hat ýazmak üçin taýýarlanylýan ýörite blanka. 2. ser. Listowka. *Biz sizi listoklar bilen üpjünläris: şonda hemme zat ýazylýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Söweşjeň listok** — gyssagly çykarylýan kiçijik diwar gazetini. « *Söweşjeň listoklarda* » yzda galaklar berk tankyt edilýär (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Diwarda asylan suratlar, bezelip çykarylýan diwar

gazeti, « Söweşjeň listoklar » ünsüni özüne çekýär (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

listowka: Syýasy mazmunly çap edilen listok. *Kitap bilen bile ol täze listowka hem taýýarlaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Sen şondan soň ne-hä geldiň, ne-de öwüt-ündew üçin listowkalar, görkezmeler aldyň* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Geýne araçäkden geçip gelýärkä, onuň çemedanlaryny döküşdirip, ondan rewolýutsiýany propagandirleýän listowkalar agtarýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

liter: Ota, samolýota we ş. m. mugt ýa-da arzaň baha bilen münmäge mümkinçilik berýän şahadatnama.

litograf: Litografiýa işi boýunça spetsialist.

litografiýa: 1. Ýüzi yazgyly ýasy daş arkaly çap ediş usuly, daşbasma. 2. Şol usul, ýol bilen çap edýän kärhana.

litosfera: *geol.* Yer togalagynyň ýüzündäki gaty gatlak, ýer gabygy.

litr: 100 kub. sm. barabar bolan göwrüm ölçegi we şol ölçegdäki suwuklyk mukdary. *Kolhozyň sagymçylardan 12-si goşmaça hak görnüşinde 6 müň litr süýt aldy. Plan boýunça 144 müň litr süýt almaklygyň ýerine 162 müň 264 litr süýt alyndy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *370 litr süýt sagyldy* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*).

litrlük: Bir litr sygýan, bir litr mukdardaky ölçeg gaby. *Litrlik kürüşgeleri ýasamaga başlaň !* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Litrlik çüýşe.*

litsey: Patyşa Russiýasynda erkekler okaýan aýratyn hukukly orta ýa-da ýokary okuw jaýy. *Geýne litseyde okaýan döwründe muňa düşünipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Litsey okuwynyň bütün kursy alty ýyllykdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

litwalylar: Litwa SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty. *Uly dabaraly saýlan geçirýär, Latwa, Litwa, Estoniýa halky* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

liwidatorlyk: RSDİP-iň içinde döräp, rewolýatsion legal däl proletariat partiýasyny ýok etmeklige ymtylan we rewolýutsion göreşi inkär eden menşewistik reaksiyon akym.

lodyr: İş ýakmaýan, ýalta. *Zähmet başynda belli, Ýalta—lodyr saýlanýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

lodyrlyk: İş ýakmazlyk, lodyryň gylyk-häsiýeti, ýaltalyk. *Eý, siz, itler dogañ ! Lodyrlyk etmek boljakdygyna begendiňiz ! Hany, ýerli-ýeriňize ugraň !* (« Türkmen Ýazyjylarynyň Hekaýalary »).

logala: Düýä berilýän hamyr, tokga-tokga togalanan iým. *Kakasy her düýäniň agzyna ep-esli logala tutdurdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

logarifm: *mat.* Şol bir sany almak üçin esas diýilýän sanyň göterilmeli derejesini görkeziji. *Logarifmler tablitsasy.*

logarifmik: *mat.* Logarifme degişli bolan, logarifme esaslanýan. *Logarifmik lineýka. Logarifmik hasap-lamalar.*

logika: Pikirlenmek kanuny we onuň formasy hakyndaky ylym. *İne, durmuşyň dogry logikasy. Munuň özi olaryň öz ösüşiniň içerki logikasynyň bardagy üçin şeýle bolýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Logika pikirleri dogry guramagyň kanunlary we formalary hakyndaky ylymdyr* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

logiki: Logika degişli bolan, logika has bolan. *Bu setirlerde, birinjiden-ä, hereketiň logika gidişi taýýndan nädogrulyk bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

loh-loh: *ser.* Lok-lok. *Meretli aga loh-loh edip güldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

loja: Tomaşa zallarynda bir näçe adam oturar ýaly gapdal tarapdaky ýörite ýer, orun. *Lojalarda daşary ýurt wekilleri otyrdylar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *İne hökümet lojasy — diýip görkezäýse bolmadymy ?!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

lokaýt: *syýasy.* Burjuaziýanyň işçiler synpyna garşy göreş hökmünde kärhanalary ýapyp, işçileri köpçülik-leýin işden boşatmaklygy.

lokaýtçy: Lokaýt yglan edýän kapitalist.

lokga: Bir tutuş bölek, tokga, togalak, topbak. *Ullakan kellesi iki egniniň üstüne boýunsyz berkidilen ýaly lokga adamdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lokgalamak: Lokga-lokga etmek, bölek-bölek etmek, tokga-tokga etmek, tokgalamak. *Hamyry lokgalamak.*

lokgalanmak: Lokga edilmek, lokga-lokga bolmak, lokga tutmak, topbaklanmak, tokgalanmak. *Ýüzüni aşak salyp duran Aşyryň lokgalanyp üýşürilen at tezegi gözüne ildi* (A. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

lokgalaşmak: Lokga-lokga edişmek, lokgalamaga kömekleşmek, tokgalaşmak.

lokgalatmak: Lokga-lokga etdirmek, bölek-bölek etdirmek, topbaklatmak, tokgalatmak. *Düýä bermek üçin logala lokgalatmak.*

lokga-lokga: Tokga tutan topbak-topbak, tokga-tokga.

lokguldamak: Lok-lok edip gülmek, ýogyn ses bilen gülmek. *Wala lokguldap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Başlygyň özi hem lokguldap güldi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

lokguldaşmak: Lok-lok edişip gülmek, bilelikde lok-lok edip gülüşmek. *Oturanlar lokguldaşyp gülüşdiler.*

lokguldy: Lokguldap gülnende çykýan ses, ýogyn sesli gülki. Öýdäkileriň lokguldylary eşidilýärdi.

lok-lok: Lok-lok etmek — lokguldap gülmek, ýogyn ses bilen gülmek. *Geldi şuňa begenip, lok-lok edip güldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Arman saçyň taräk çalarypdyr-a ! — diýip, aýalyňa degdi-de lok-lok edip, gülüp, bizi bassyrmanyň bir çetinde duran lekgiki ýaly çarhyň ýanyna alyp bardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

lokomotiw: Relsiň üstünde hereket edýän we demir ýol wagonlaryny çekýän maşyn (parowoz, teplowoz we ş. m.).

lokurdamak: Lokur-lokur edip ses çykarmak, logurdyly ses etmek. *Sorulýan suw çilim lokurdap ses edýärdi.*

lokurdatmak: Lokur-lokur etdirmek, özüňe sorup, lokurdyly ses çykarmak (suwly çilim hakda). *Ullakan çilim elden-ele geçýär, her kim öz gezeginde lokurdadyp sorýar. Garry üç-dört sapar lokurdadyp, çilimini çilpedi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

lokurdy: Gapdaky suwuklyk sorulanda we ş. m. çykýan ýogyn ses.

lom: Ýer işinde bir zady owratmak, ýer gazmak, godarmak üçin ulanylýan uýj çiş, togalak, uzyn demir. *Suwagyny lom bilen zordan goparyp aýyrdylar* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Duzly kölden nahar duzy pil ýa-da lom bilen goparylyp alynýar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

lomaý: Köp mukdarda, tutuşlaýyn, tutuş, bitewi. *Halnazar lomaý almaga öwrenip, az-da bolsa bermäge adatlanmandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Lomaý söwda. Lomaý satmak.*

lombard: Girewine goýlan zada karz pul berýän edara. *Halyny lombarda goýmak.*

loňk: Loňk etmek — duran ýerinde ýa-da bir ýerden ikinji ýere towusmak, bökmek (esasan guş hakda). *Ol loňk edip eýläme geçdi, beýläme geçdi, iň soňunda meni öldür hasap etdi* (*Myrally*).

loňk-loňk: Loňk-loňk etmek — yzygiderli loňkuldap ýöremek, towusmak, towsup ýöremek, loňkuldamak. *Ol ýaby loňk-loňk edip içimi düşürdi.*

loňkuldamak: 1. Loňkuldaly ýöriş bilen gitmek, loňk-loňk edip ýöremek; ylgamak, loňk-loňk edip ýöremek, loňküldemek. *Ýaby loňkuldamaga başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hemişe onuň töwereginde ýelgamak ýaly pyrlanýardy, buýran ýumşuna loňkuldap ylgaýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ýörese hem kelte tirkelen ýaly loňkuldap, zyzndan galmaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Arabanyň ýa-da ulagyň

üstünde aşak – ýokary galyp towsup oturmak. *Onuň göwnüne ol köp wagt bári arabanyň üstünde loňkuldap gelýän ýalydy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

loňkuldaşmak: Bir näçe bolup loňkuldap gitmek, bilelikde loňkuldamak, loňk-loňk edişip ylgaşmak. *Alakalar loňkuldaşyp garyň üstünde aýlanyşýardylar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

loňkuldatmak: Loňkuldylly ýöriş bilen sürmek, loňk-loňk etdirip ýöretmek, loňkuldawugyna gitmek. *Aty loňkuldadyp sürmek. Eşegi loňkuldadyp çapdyrmak.*

loňkuldawuk: Loňk-loňk edýän, loňk-loňk edip ýöreýän, lönküldäp ýöreýän (atyň, eşegiň gezeri hakda). *Loňkuldawuk ýaby.*

loňkurdy: Atyň, eşegiň öň hem art aýaklaryny gezegine atyp gidýän gezeri; loňk-loňk edip ýöreýşiň, ylgaýşyň bir görnüşi, löňküldi.

lopbuş: Ýasy, pökgi, semiz (ýüz hakda). *Ol uzyn boýly, lopbuş ýüz, semiz adamdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Sag gaşynyň üsti çandyrly, lopbuş ýüzli, mähnet bir arçyn dilmaja ýüz tutdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

lord: Angliýada iň ýokary dworýanlyk tituly. *Men ony admiralteýstwonyň birinji lordy bolan wagtyndan bári tanaýaryn* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Biziň ýerimizde biziň derimizden emele gelen ýüpek pagta bilen öz lordlarynyň fabriklerini üpjünlemäge ymtylýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

lornet: Sapyndan tutup sereder ýaly eplenýän äýnek. *Olaryň lornet äýnekleri bar* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

lors: zool. Suwda ýaşaýan zähersiz ýogyn ýylan. *Kimdir biri: — Bu ýylan däl, lors ! — diýip gygyrdy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Kelpeze aýdarmyş: — Menem ajdarha, Lors ýylan özüni saýarmyş ýuwha* (« Görogly » *Eposy*).

los: zool. Sugunlar maşgalasyndan bolan şaha-şaha buýnuzly uly haýwan. *Los aýaklary bilen basalapdyr* (SSSR *Taryhy*).

lot: Gäminiň bortundan deňziň çuňlygyny ölçemek üçin gural, pribor. *Los oklap bulançak deňziň düýbüne, Nirde ekenligimiz biraz çen etdik* (Ş. Borjakow, *Kapsi Kenarynda*).

lotereýa: Biletler boýunça pul, haryt utuş tirajy.

loty: 1. İş-güýç etmekde haýal turup galýan, hasy. 2. *gepl. d.* Deň-duşlary bilen oturyp-turup, bar zadyny gysganmaýan, jomart.

loto: Nomerli şary çykaryp, aýratyn kartadaky çykan nomerleriň üstünde çöp goýup oýnalýan oýun. *Agsamlaryna üýşip, loto oýnaýardylar.*

lotok: Maýda harytlary aýlap satmak üçin ýörite ýasalan, uly ýaşçik görnüşli, tigirli enjam. *Dürli zat satylýan lotoklaryň öňünden gitdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol köçedäki lotoklaryň satygçylaryna tabşyrypdyr* (« Tokmak » *Jurnaly*).

lotokçy: Lotok bilen zat aýlap satýan satyjy. *Köçedäki lotokçylara-da tabşyrypdyrlar* (« Tokmak » *Jurnaly*).

lotsman: Ýüzmegi ýerli ýagdaýlaryny ökde bilýän, gämini ýöretmek, sürmek boýunça spetsialist.

lotuçylyk: ser. Lotulyk.

lotulyk: Lotynyň gylyk-häsiýeti, lotynyň özüni alyp baryş ýagdaýy.

lowlamak: 1. Ot alyp sesli ýanmak, tutuşyp ýalynly ýanmak, güýçli ýanmak. *Lowlaýar kömür, Gyzarýar demir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ot lowlap ýanýar.* 2. *göç. m.* Gaty gaharyň gelmek, janyň ýanyp gyzmak. *Ütülmişiň ady ýadyma düşende, lowlap ýanyberýärim. Onuň derdinden ne ýaýnap bildim, ne-de oýnap* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). 3. *göç. m.* Endamyň gyzdyrmak, teniň gyzmak, gyzgynyň galmak. *Onuň ýüzi lowlap, gözleri ýaldyrap gitdi* (M. Ýu. Lermontow, *Bizin Zamanymyzyň Gahrymany*).

- lowurdamak:** 1. Güýçli lowurdyly ýanmak, tutaşyp ýalynly ýanmak. *Her gapyda ojaklarda ýakylýan otlar lowurdap, köne tamlaryň diwarlarynyň ýüzüne şöhle salýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Öwşün atmak, şöhle bermek, ýalpyldamak, ýylpyldamak. *Maňlaýy sakar al atyň endamy lowurdaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Sarylan gylyçlar ýaňy dogan Günüň şöhlesine lowurdady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- lowurdaşmak:** 1. Köp ýerde lowurdap ýanmak, lowurdaşyp ýanmak. 2. Öwşün atyşyp durmak, ýalpyl-daşmak, ýylpyldaşmak. *Obamyzdaky iliç çyralary edil ýysdyzlar ýaly lowurdaşdylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Döşünde beýik Watançylyk urşunyň ordeni hem medallary lowurdaşýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- lowurdatmak:** 1. Lowurdyly ýakmak, güýçli ýakmak, lowladyp ýakmak. 2. Öwşün atdyrmak, ýylpyldatmak, şöhlelendirmek. *Lowurdadyp göwher kimin çyrasyn, Birleşdirýär şäher, obaň arasyn* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Aýnanyň gyzyň çayylan gupbasyny lowurdatdy, atyň eýeriniň gaşyndaky çüýleri ýylpyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýuwaşja titredýär ýüpek köýnegin, Günem lowurdadýar gyljyň päýnegin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- lowurdawuk:** Öwşün atýan, lowurdap duran, ýalpyldap duran, ýalpyldawuk. *Ýalkymyn ýaýradyp daglara, düze, öwşün atýar lowurdawuk göl bilen* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- lowurdy:** 1. Lowurdap ýanýan ses. 2. Öwşün, ýalpyldy, ýylpyldy. *Goý, « ak altynyň » lowurdysy biziň toýumyza-da bezeg bersin* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gymmat bahaly bu baýlygyň lowurdysy onuň gözlerini gamaşdyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- lödere:** Suwuklyklaryň düýbüne çökýän çökündi. *Ellerine ýapyşan palçyk löderesini süpürdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Gazandaky lödere ýaga jazlanýan irimçik gara etleri demine dartasy geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- löňk-löňk:** Löňk-löňk etmek — ser. Loňk-loňk. *Şu wagt löňk-löňk edip, Guly gelýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- löňküldemek:** ser. Loňkuldamak. *Düýe gözleýän ýaly bolup, ol löňküldäp gelýän kim ?* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- löňküldewük:** ser. Loňkuldawuk.
- löňküldi:** ser. Loňkuldy.
- löp-löp:** Löp-löp etmek aýagyňy göterip bilmeýän ýaly haýal ýöremek, agyr ýöremek. *Akmyrat bolsa iki ýana ýaýkanyp, löp-löp edip barýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- löt:** Gawundan, garpyzdan toşap edilende ýa-da üzümünden çakyr edilende şiresinden beýleki lödereli galyndy. *Garpyz toşabynyň lötünden çigit saýladyk. Üzüm löti mala berilýär.*
- lu [luu]:** kön. s. Balyk ady. ♦ **Lu ýyly** — türkmenleriň köne sene hasaby boýunça müçäniň başinji ýylynyň ady.
- lukma:** kön. s. 1. Bir bölek, bir agyz, ýuwдум (çörek, nahar). *Bir lukma nan üçin ýaşaran gözler, çekildi horlukly minnetli sözler* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Siz imperializmi ýagly lukmasyna gyzygyp, bu gün meni daňsaňyz, ertir olar özüňize meňzeş itlere sizi daňdyrarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Tutaryk, delil, bahana. *Emma öňünde howply bir bela durany, şonuň agzyna-da Mawynyň lukma bolup biljegi ýadyna geleni üçin, onuň göwnüni awlamak gerekdigine düşündi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- lukman [lukmaan]:** 1. Legendar tebip, bilimdar hekim. *Ol alaçsyz derde düşen nähoşlary sagaldan lukmanlar hakynda çagalykda eşiden haý-howaýy nakyllaryny ýadyna saldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. gepl. d. Ussa. *Onda näme üçin: — Bu traktoryň lukmany mendirin — diýdiň ?* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

- lummurdamak:** 1. Lummur-lummur edip sesli esremek (düýe hakda). *Mes erkek lummurdap daşlady.* 2. göç. m. Lummur-lummur edip ses çykarmak, lummurdyly seslenmek, lokurdamak. *Başy serpinjekli mähnet çilim elden-ele gezdi, yzly-yzyna lummurdap esredi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sergezdan diýseň sergezdan, бүклүм-бүклүм bolup towlanyp, lummurdap, çöle tarap akyp ýatyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- lummurdaşmak:** 1. Lummur-lummur edip sesli esreşmek (düýe hakda). *Mes erkek lummurdap baş-lady.* 2. Yzly-yzyna lummurdyly ses çykarmak, lummurdap seslenişmek, lokurdaşmak (suw hakda).
- lummurdy:** 1. Erkek esrände çykýan ses. *Ýer bilen gögüň arasynda ýeke burunlygym bardy. Onuň lummurdysyna guwanýardym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Suw çalt akanda ýa-da suw çilim çekilende lokurdyly çykýan ses.
- lummur-lummur:** Lummur-lummur etmek — lummurdyly dowamly ses etmek. *Suw labyrynyň käbir aýlaw uran ýeri mesirgän erkek ýaly lummur-lummur esreýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- lupa:** Ulaldyp görkezýän aýna. *Ol eline lupa alyp seretdi. Lupa zatlary ulaldyp görkezýär.*
- lükge:** Tutuş, lomaý bitewi, topbak, daňy. *Ol ýükleri lükgesi bilen kolhoz prawleniýesiniň işiginde düşür-diler. Ynha, bir mün manat-da lükgelijegine dur* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- lükgelemek:** Bir ýere toplamak, jemlemek, ýygnamak, düýrlemek. *Hawa, Annaberdi ogluny sähelçe zat bilen öýerdi, senem şujagaz zatlaryňy pul edipjik lükgeläýseň, bir zat bolar-da duruberer !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bütün goş-golamyny lükgeläp goýdy.*
- lül:** ser. Lüt. *Ol lül pýan boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- lüle:** İçi deşik gargy ýa-da turba. *Şondan bilek ýaly lüläni Kümüşdepä getirmek döwlet üçin müşgil işmi ?!* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). ♦ **Lüle kebab** — döwlen etden bişirilýän kebabyň bir görnüşi. *Bir stakan şerap içdi-de, bir lüle kebab iýdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- lülň:** Ýer, uçastok paýlaşylanda araçäge goýulýan gum üýsmegi ýa-da başga bellik. *Jaryň şu iki şahasynyň gündogarkysynyň sag kenarinde lülň basdyr. Bu tümmejigi men özüm lülň basyp belledim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- lüş:** bot. Agajy ülje agajyna we miwesi itüzüme meňzeş ösümlik.
- lüt:** Bütünleý berlen, halys özüni aldyran, baryp ýatan, lül. *Lüt tirekkeş garry. Lüt pýan adam. Lüt galmak.* — ser. Lüt düşmek. Lüt düşmek — halys zatsyz galmak, bütünleý harjyňy gutarmak. *Söwdagäriň hilesine aldanyp, iki aýyn içinde lüt düşüp, bar zadyny tozdurýar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Lüt utulmak — halys utulmak, bar zadyny utdurmak. *Ol kart oýnap, lüt utulypdyr. Lütüň çykamak* — halys ýadamak, ýadap halys bolmak. *Gerek zadymy gözläp, aýlanmadyk ýerim galmady, lütüm çykdy. Yük ýükleşip, lüti çykan Bakýýew öýüne ýetdi* (« Kolhoz Günleri »).
- lütjek:** Lütjek düşmek — lüt düşmek, bütünleý zatsyz, harajatsyz galmak. *Ol ahyry bar zadyny humara utduryp, lütjek düşüpdür* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kartdan utulyp, lütjek düşen günü Gurduň kellesine bir pikir geldi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- lüt:** bot. Jülgelerde bitýän, ýere ýazylyp ýatan mal oty.
- lüýk:** Suwuk palçyk haldaky galyndy, massa. *Ýagan ýagyşdan soň, köçe lüýk bolup ýatyrdy. Suwuň porsy lüýk ysandan başga tagamy diliňi ýaryp baryrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şu porsan lüýgi ýok edip, ýaba tämiz suw goýbermek wezipesini taryh size-ýaşlara tabşyrýar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

lýotçik: Samolýot sürüji. *Anha, lýotçikleriň kabinasyna geçilýän gapynyň depesinde stol sagady ýaly tegelek bir zat görünüär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kompas gämi sürüjileriň, lýotçikleriň, syýahatçylaryň iň ýakyn kömekçisi bolup hyzmat edýär* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

lýotçiklik: Samolýot sürüjiniň ýagdaýy, käri.

lýuk: 1. Bir zadyň aşaky bölegine girip-çykamak üçin ýörite edilen agzy gapakly deşik. *Gäminiň palubasyn-daky lýuk. Sahnada edilen lýuk.* 2. Gäminiň bortunda topuň nili üçin goýulýan deşik.

lýuks: « Öreň gowy bezelen, iň oňat hilli » diýen manyny aňladýan söz. *Magazin-lýuks. Lýuks mata.*

lýustra: Her hili yşyklandyryjy ýalpyldawuk çüýşeli we lampaly asma çyra. *Lýustralar elektrik elektrik ýygyny iki esse güýçlendirýärdiler* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*), *Ortada ullakan lýustra maýdaja düwmelerini lowurdadyp, gollaryny gerip durdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

-M-

m: Türkmen elipbiýiniň on başinji harpy.

maçja: Sygyryň guramadyk tezegi, lapbaç. Sygyr ýatagy üýşmek- üýşmek öl maçjadan dolupdy.

maçy: Kürreleýän ene eşek. *Baş tylla bir maçy eşek aldy*(«*Görogly*» *Eposy*).

madapolam: *dokm.* Geýimlik syk, ak hak mata.

madda Y: Fiziki jisimlerden ybarat bolan zat, materiýa. *Maddalaryň bize belli bolan ownujak bölejikleri — molekulalar, atomlar, elektronlar we başgalar fiziki jisimdirler* (« *Fizika Kursy* »). *Deňiz suwunda hem ergin maddalar (duzlar) köpdür* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). *Aýry-aýry görnüşdäki ösümlükler özünde reňkli maddalary saklaýar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

madda YY: ýur. Käbir kanun ýygyndylarynyň, dokumentiň aýratyn punktlary. *Men jenaýat kodeksiniň haýsy maddasyny sorasaň-da, ýatdan bilýärim* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

maddy: Material ýaşaýşa degişli bolan. *Bu baş ýyllykda biziň beýik halkymyzyň maddy hal-ýagdaýynyň ösendigini gurultaý belläp geçdi* (« *Pioner* » *Jurnaly*). *Zähmetkeşleriň maddy hal-ýagdaýynyň ösmegi bilen birlikde, olaryň medeni derejesi hem ýokarlanýar* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Gazeti*).

madera: Üzümden edilen güýşli çakıryň bir sorty.

madyr: Madyr etmek — çala geplemek, dil ýazdyrmak, sesiňi çykarmak. *Siz, baýar madyr etse: — Bolýa aga ! — diýip, atyňzy gamçylap gaýdýarsyňyz* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

madyrdamak: Üznüksiz biderek geplemek, irginsiz ýaňrap oturmak. *Galyň dodaklaryny münküldedip, öz dilinde bir zat madyrdady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Biz olaryň yzlaryna düşüp, garanjaklap ýörüş, emma olaryň aýdanlaryna düşünmeýäris — nemetsçe madyrdaýarlar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

madyrdaşmak: Bilelikde madyrdap oturmak, irginsiz ýaňraşyp oturmak. *Turuň madyrdaşyp oturmaň-da, ýatyň !*

madyrdy: Aýdyň eşidilmeýän gürrüň, hümrüdi. *Goňşy tamdan madyrdy eşidilýärdi.*

madyr-madyr: Madyr-madyr etmek — bir zat diýişdirip samyr-sumur etmek, düşnükli-düşnüksiz geplemek. *Madyr-madyr edip meniň başyma, Günde gije hekgerýärsiň gaşyma* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

madýarlar: Wengriýa Demokratik Respublikasynyň ýerli halky, esasy ilaty, majarlar, wengerler.

magallak: *kön. s.* Beýik ýer, beýiklik.

magallaklamak: Ýanyndaky beýleki zatlardan saýlanyp, ýokarda elesläp görünmek, magallak atmak. *Obanyň ortasynda haýbatly beýik gala magallaklaýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýigit öňki nätanyş gyzyny görüp, şol ýerde magallaklap oturan jaýa elini uzadyp: Hanha, syn et. Gymmatly gyz ! — diýip seslendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

magallaklaşmak: Töweregindäki beýleki zatlardan ýokary galşyp,saýlanyşyp durmak, bir näçe bolup magallaklap durmak. *Wepany bolsa durdugyça gam basýardy, onuň uka meýil eden gözünüň öňünde Köpetdagyň beýik gaýalary magallaklaşýardy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Beýik gara turbalar şäherjigiň üstüne abanyp, ýogyn taýaklar ýaly bolup, tukat görnüşde magallaklaşyp durýardylar* (M. Gorkiý, *Ene*).

magaraja: indistanda iň ýokary knýazlyk tituly.

magaryf [magaaryf]: Aň-bilim berijilik, aň-bilim. *Halk magaryf ägirt uly ädimler bilen öňe gitdi* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Ýokary baha bilen okuwy gutaranlar magaryf bölümi tarapyndan sylaglandylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Zakaspı oblastynyň ýerli býujetlerinde halk magaryfyna iňňän ujypsyzja serişde goýberilýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Krylow özüniň bir näçe basnýala-rynda zähmet, terbiýe we magaryf meselesini hem görkezýär* (« Edebiýat »).

magaryfçy [magaaryfçy]: Magaryf işi bilen meşgullanýan işgär, halka aň-bilim bermek ugrunda işleýän adam. *Wolteriň we 18 asyrdaky beýleki magaryfçylaryň eserleri bilen Puşkin özüniň çagalyk çagynda tanşypdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Men geçen ýyl magaryfçylaryň ýygnaýyna gatnaşdym. Magaryfçylaryň awgust maslahaty örän gyzgalaňly geçdi.*

magat: Magadyna ýetmek — anygyna ýetmek, anyk bilmek. *Ol gyzy mazaly synap magadyna ýetdi. Şunlukda Bähram işiň magadyna ýetdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

magazin: 1. Her hili harytlar, azyk önümleri satylýan jaý, söwda edilýän jaý, dükan. *Aýsoltan magazininiň öňünden geçende, dükanda gyzgyn söwda gidýärdi* (B. Kerbabayew, *Aýsoltan*). *Magazine baryp, bir kitap aldym, Daşyny kagyzip, bukjama saldym* (« Pioneer » *Jurnaly*). 2. Ýaraglaryň oklarynyň ýerleşýän gutusy. *Adama bir awtomat magazinini boşatdyk* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Awtomatnyň magazinini tegelek bolýar.*

magazinçi: Magazinde söwda işini alyp barýan satyjy. *Eýdip-beýdip maşynyň kabinasyny açyp magazinçisini-de alyp ykdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

magdan [magdaan]: *geol.* Düzüminde metallar, metalloidler ýa-da gazylyp anylýan peýdaly minerallar bolan mineral jisimleri, dag jisimleri. *Türkmenistanyň suw baýlygy we daglarynyň magdan baýlyklary barasynda bu garrynyň ylmy zähmetleri çap bolýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Köp ýerlerde ýerli bürünç önümçiligine material bolup hyzmat edýän magdanlar gazylyp alnan gadymy magdan kärhanalary tapyldy* (*SSSR Taryhy*). *Dürli magdan: kömür, kükürt çykyp dur* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

magdançy [magdaançy]: Magdan gazmak işi bilen meşgullanýan işçi, magdan senagatynyň spetsialisti. *Magdançy Mihail promyselde bolan özgerişler hakynda bize köp zatlary aýtdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Magdançy işçiler jan aýaman işleýärler.*

magdançylyk [magdaançylyk]: Magdan gazyp almak bilen meşgullanýan, gazylyp alynýan magdanlary işläp taýýarlamaklyga degişli bolan. 1922 – 1924 – nji ýyllarda ol *Magdançylyk akademiýasynda okuwda boldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Magdançylyk işleri ýaýbaňlanýar.*

magistr: Rewolýutsiýadan öň: alymlyk derejesi we şol alymlyk derejesini alan adam. 2. Orta asyrlarda: ruhany rytsar obşçinasynyň, bileleşiginiň baştutany.

magistral: Bir setiň sistemasyndaky esasy, baş ýol, ugur (demir, ýol, elektrik, telegraf we ş. m. setinde). *Demir ýol magistrallarynda tuwwatly elektrowozlary,*

nebit çykarylýan täze ýerleri we kömür şahtalaryny görýärler (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Esasy magistral kanallar suw bermek üçin taýýar edildi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

magistrat: Käbir ýurtlarda: şäher uprawleniýesi. Tiz wagtda Maskwa şäher häkiminiň adyna Nalbandýany türmä salmak barada Nowa-nahiçewan magistratyndan talap haty gelýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

magistratura: Burjuaz ýurtlarynda: prokuraturadan tapawutlylykda sudýalaryň wezipeleriniň we sud edara-larynyň ady.

maglumat [magluumaat]: 1. Bir zat hakda habar. Pökgen Çary aganyň maglumatyny diňländen soň, azajyk pikirlenip oturdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Şägirdi kanagatlandyrmak üçin operator oňa giň maglumat bermäge mejbur boldy (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Bir iş barada bolan material. Ol gerekli maglumatlary tapmak ugrunda meşguldy (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). Onda kän gymmatly taryhy maglumatlar bar (Gadymy Dünýä Taryhy). Ol penjeginiň kisesinden eplem-eplem bolşup duran kagyzlaryň onlarçasyny çykaryp, nähilidir, bir maglumat gözläp otyr ekeni (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). 3. Aň-düşünje bilim.

maglumatly [magluumaatly]: 1. Bir zat hakynda habary bar bolan, maglumat berýän. Maglumatly adam. 2. Bir iş barada material bar bolan. 3. Aň-düşünjeli, bilimli. Gözel maglumatly gyz.

maglumatsyz [magluumaatsyz]: 1. Bir zat hakynda habary ýok bolan, habarsyz. 2. Bir iş barada materialy bolmadyk. 3. Aň-düşünjesiz, aň-düşünjesi bolmadyk.

magma: geol. Ýeriň üstki gatlagyndan has aşakda emele gelýän gaty gyzgyn haldaky suwuk madda.

magnat: tar. Burjuaz jemgyýetinde: uly baýlygyň, emlägiň eýesi. ABŞ-da Uoll-Stritiň magnatlaryna we korollaryna garşy durýan progressiw demokratik güýçleriň işeňňirliги doly suratlandyrylmandyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Dollaryň magnatlary.

magnetizm: Magnit hadysalarynyň jemi, şonuň ýaly-da elektrik tokly ýa-da zarýadly käbir jisimleri özüne çekýän ýa özünden aňryk itýän geçirijiniň häsiýeti. Ýer magnetizmi.

mageziýa: him. Magniniň okisi bolan ak poroşok.

magnit: Käbir jisimleri özüne çekmek häsiýeti bolan demir ýa-da polat bölegi. Hytaýlylaryň praktiki oýlap tapan zatlaryndan şu aşakdakylar aýratyn möhümdirler: ýüpek, magnit strelkasy, kompas we däri (Gadymy Dünýä Taryhy). Misli magnit çekdi derrew özüne (B. Kerbabaýew, Aýlar). Adam hem edil magnit ýaly başga adamlary özüne çekýär ahyryn (G. Muhtarow, Pesalar). Gün şöhesi düşüp bütin jahana, Magnit ýalyçekýär bu gün özüne (A. Nyýazow, Şygrylar). ♦ **Magnit meýdany** — içinde magnitli güýç döreýän, magniti gabaýan giňişlik. Eger simden elektrik togy geçýän bolsa, onda simiň töwereginde magnit meýdany döreýär (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).

magnitlemek: Bir jisime magnit häsiýetini bermek. Kompasyň dilini magnitlemek.

magnitli: Magniti bar bolan, magnitlenen. Kompasyň magnitli dili.

magniý: him. Öwşün atýan, kümüş reňkli, ýumşak, ýeňil ak metal, himiki element. Nebitde örän az mukdarda wanadiý, fosfor, kaliý, nikel, iod, kaltsiý, demir, magniý, marganets, gursun, kümüş, altyn, mis, myşýak we beýleki elementler bar (« Pioneer » Jurnalny).

magnoliýa: bot. Günorta ýurtlarda ösýän, ysly, iri ak gülli, gyrymsy dekoratiw ösümlik.

magşuk [magşuuk]: kön. s. Ýigidiň söýýän gyzy, ýigidiň söýgülisi, aşyk gyz. Aşyk men, magşugym, didaryň görset (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Bahar Magşuk kimin gujak açyp dur, Watanyň baharyň ýaz gujagynda (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Men seniň magşugyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

- Tomaşaňa geler gyzlaryň hany, Eger çyn aşyk sen magşugyň tany (Türkmen Halk Şahyryana Döredijiligi »). Owal aşyk köýer, soňra — magşugy (nakyl).*
- magşuklyk [magşuuklyk]:** Magşuk bolmaklyk, söýülmeklik, magşugyň ýagdaýy. *Magşuklyk işi bilen ol ýitirilen derman pürkölýän apparatyň näme baglanyşygy bar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- magtalmak:** Öwürmek, taryplanmak.
- magtamak:** Gowy tarapyny aýtmak, öwmek, taryplamak. *Ol derrew agtygynyň adyny sorap bildi we onuň arassa saklanyşyny magtady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Öz gyzynyň söýgüsine garşy çykýan bolsa, magtamakdan häzirligçe saklanmakdan gowusy ýok (N. Jumaýew, Ak Derek). Agamyrat bulara adyny aýtmak bilen abraýynyň hem güçludigini magtady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- magtanç:** Öwgi, taryp. *Ýeke magtanç bilen saklap seriňi, Eý Rim, dabaraly, gudarly duýar ! (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*
- magtançly:** Öwgüli, taryply.
- magtanmak:** Öz-özünü öwmek, özüni magtamak, öwürmek. *Oturanlar edermenlik bilen magtandylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gural işlä, el magtanar (nakyl).*
- mahabat [mahaabat]:** kön. s. Ýalandan öwgi, biderek, boş taryp öwüp arşa çykaryş, öwgi, taryp. *Obadaşlarynyň we şagirtleriniň bu aýdýan sözleri oňa ýönýokeý bir howaýy mahaabat däl-di (« Pinoer » Jurnaly).*
- mahabatlamak [mahaabatlamak]:** kön.s. Essassyz öwmek, biderek taryplamak, öwüp arşa çykarmak. *Hawa-da ýetişerçe-de wagt geçipdir- diýip, doganyň gylyklaryny mahabatlap gürlädi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- mahal:** ser. Bagt 1. *Pursat tapan mahaly, it gaçjak bolup, bar güýji bilen bir tarapa baka özüni oklady (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Gijäniň bir mahaly, goç ýigitler assyrynyklyk bilen baryp, garakçylaryň ýarag –esbaplaryny ýygnapdyrlar (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrysynda).*
- mahaw:** Agzyny öweldip ýören, samsyk, aňkaw. *Bagyň mahaw bagbany bir- birden diňlemändir, Kimiň ýagşy saýraýanyň düýbünden aňlamandyr (« Tokmak » Jurnaly)*
- mahawlyk:** Mahawa has bolan gylyk- häsiýet, samsyklyk, aňkawlyk. gowşanlyk
- mahlasý:** Gepiň gyasgasy, umuman, diýmek. *Mahlasý, Gözel daýza, sen meniň şu ýumşumy bitirjek däl- dä, şeýlemi?! Mahlasý, ol gözden düşen dir adamdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Mahlasý, ýürek gysara wagt ýok, Günüň nähili dogup, nähili ýaşanyň duýman galýarsyň (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- mahluk [mahluuk]:** 1. Jandar. *Atabaý aga, deňiz mahluklarynyň, çöl janawarlarynyň gulaklaryny şaňladyp durma! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Özüni oňarmaz, aňsyz, mahaw, emelsiz, aňkaw (adam hakda). *Aýu, mahluk, saňa meňzeşe äre baranyndan, gara derýa gark bolaryn (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Aslynda sen kim? Agy- garany seljermeyän bir mahluk! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- mahmal:** 1. Çitimli, ýüzi ýumşak, tüýjümek galyň ýüpek mata. *Egni gara mahmal paltoly, baýy uzyn seçekli owadan ýüpek ýaglykly näzenin gyz baýlynyň gözüne örän mähirli göründi (B. Pürliýew, Duşuşyk). Sahnanyň mahmal perdesi emalyk bilen syrylýar (« Mydam Taýýar » Gazeti). Mahmal ýaly mylaýym meýdanda seýalkalar hatara tohum dököýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Mahmal toprak küpürsöp ýatyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Mahmaldan tikilen geým. *Gözel daýza mahmalyny başyna atyp ýola düşdi..*
- mahorka:** Ýapragyndan, baldagyndan çekmek üçin temmäki taýýarlanylýan ösümlik we şondan taýýarlanýan temmäki. *Çary aga parahat oturan ýerinde mahorka haltasyny çykaryp, çilim ýasanyp çekmäge başlady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Dynuwsyz çekilen mahorka tütüni wahonyň içinde ysgynsyz tüweleý ýaly aýlanýar. Sowet başlygynyň mahorka tütüni bilen doly*

kabinetinden gyzgalaňly gürrüň gidýärdi(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ýassygynyn aşagyndan mahorka gapyrjagyny alyp, çilim ýasamaga durdy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

mahowik: *teh.* Mehanizmiň hareketini sazlamak üçin uly diametrli tigr, uly çarh. *Onuň mahowigini, porşenini çalşyrdylar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

mahrum [mahruum]: Bir zada erki, ygtyýary, hukugy bolmadyk. *Bar hukukdan mahrum bolup ýaşarsyň çuwalgyz saklaman gaýtarman gerek.*(Molamurt, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Mahrum bolmak-** bir zada bolan erk –ygtyýaryň alynmak, kesilmek,ygtyýaryňy elden gidermek. *Aýsoltan adatdaky ýaly enesi bilen şirin-şirin sözleşmekden hem mahrum boldy*(B.Kerbabaýew,*Aýsoltan*). Mahrum etmek- bir zada bolan erk- ygtyýaryny almak, hukugyny kesmek. *Köne döwür sizi dünýäniň ähli eşretinden mahrum edipdir*(B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

mahrumçylyk [mahruumçylyk]: *ser.* Mahrumlyk. *Arina uruş zerarly hasratly günleri, agyr mahrumçylyklary başdan geçiren enedi*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Her bir adam mahrumçylyklardan gaýtmaýar, her bir adam adalatly işe pugta ynam bilen ruhlanýar*(«Sowet Türkmemistany» *Gazeti*).

mahrumlyk [mahruumlyk]: Mahrum bolmaklyk, erk –ygtyýarsyzlyk, mahrum çylyk. *Bu ýyllar Gogol mahrumçylygy we mätäçligi başdan geçirdi*(N. W. Gogol, *Eserler*.).

mahsus [mahsuus]: Muwapyk, has degişli (bolan). *Ertekileriň özüne mahsus bolan başlanyşy bolýar*(«Edebiýat»). *Her bir ýaragyň özüne mahsus atyşhanalar düzedirdirler* (A. Gowşudow, *Eserler*).*Pelwert jülgesi sol pasla mahsus bolan adaty joşgunly zähmet durmuşy bilen ýaşardy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Moskwalylar türkmen wekillerini mahsus bolan çyn ýürekdeşlik bilen gutladylar*(«Mydam Taýýar» *Gazeti*).

makaka: *zool.* Martyskalar maşgalasyndan bolan. Aziýada ýaşaýan kiçiräk maýmyn.

makala [makaala]: Ýygynyda, jurnalda we gazetde çap edilýän uly bolmadyk ylmy ýa-da syýasy — jemgyýetçilik habar, düzme. *Makalada görkezilen faktlaryň hemmesi dogry tapyldy* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Ol gazetde Dürnabadyň ýygymçylygy hakynda ullakan makala ýerleşdirilipdir* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).*Jamal makalany öwran-öwran okap çykdy* (« Kolhoz Günleri »).

makaron: Turbajyk şekilinde hamyrdan guradylan unaşa meňzeş azyk önümi. *Makaron önümlerini öndürjek çörek kombinatynyň gurluşygy tamamlanar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

makedoniýalylar: Ýugoslaw Makedoniýasynyň esasy ilaty hasaplanýan we Bolgariýa Halk Respublikasynyň käbir raýonlarynda hem-de grek Makedoniýasynda ýaşaýan Günorta slowýan halky.

maket: 1. Bir zadyň taýýar edilen nusgasy, model. *Agaçdan kolhoz howlusynyň maketini ýasadylar.* *İne « ZİL – 150 » kysymly maşynyň maketi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Täze obanyň üç-dört ýyldan nähili boljakdygynyň maketini çyzyp goýdular* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Pawilona gelen türkmen pagtaçylarynyň bir topary maketiň golaýyna baryýarlar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Kitabyň, jurnalyň, gazetiň we ş. m. deslapky nusgasy.

makintoş: Ýuka, ýeňil palto. *Men täze makintoş aldym.*

maksat: Bir işi amala aşyrmaklyga bolan meýil, niýet, matlap, maksat-myrat, arzuw. *Sowet Döwlet býujeti hem gös-göni şu maksatlara gönükdürilen parahatçylyk hem döredijilik býujetidir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Amyderýany Murgaba tapyşdyrmak maksady bilen joşýarlar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Adam özüniň işine kontret maksatlar goýýar* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

maksatdaş: Maksatlary bir meñzeş bolan, bir maksatdaky, arzuw-islegleri bir. *Bolyşewikler hem siziň ýaly garyplardyr, siziň bilen maksatdaşdyr. Biziň hemmämiz bir maksatdaş ýoldaşdyrys* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

maksatly: Bir işi ýerine ýetirmekligi maksat ediniýän, belli bir meýil, niýet bilen amala aşyrylýan, bir maksady göz önünde tutýan. *Maksatly edilýän hereket. Maksatly syýahat.*

maksat-myrat [maksat-myraat]: ser. Maksat. *Maksat-myratlarymyzyň berjaý boljak pursaty gelendir. Beýik baýram güni toýuň tutarsyň, şeýdip maksat-myradyna ýetersiň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýeter maksat-myradyna, tutanerli bolsa her kim* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

maksatsyz: Bir işi amala aşyrmaklygy maksat edinmeýän, belli bir niýet bilen amala aşyrylmaýan, belli bir maksady bolmadyk. *Maksatsyz ýazýan awtorlary Puşkin ýigrenýärdi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Maksatsyz iş. Maksatsyz gezelenç.*

maksimal: Iň ýokary, iň köp. *Sotsialistik önümçiligiň esasy maksady hem-de baş wezipesi bütin jemgyýetiň hemişe ösýän maddy we medeni isleglerini maksimal kanagatlandyrmakdyr* (N. S. Hruşçýow, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*).

maksimum: Iň köp mukdar, iň ýokary dereje, maksimal. *Taýýarlaýyş nyrlaryny ýokarlandyrmak barada etmek mümkin bolan zatlaryň maksimumyny edendigimizi aýtmak gerek* (N. S. Hruşçýow, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*).

makul [maakul]: Maksada laýyk, islege dogry gelýän, ýerlikli, dogry. *İne, mумыň makul !* (Myraly). *Arbap, siziň aýdýanyňyz makul gep !* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

makullamak [maakuullamak]: Maksada laýyk hasaplamak, dogry diýip tapmak, makul bilmek, ýerlikli hasap etmek, oňlamak. *Oňun ähli aýdanlaryny makullap, zordan gürrüňiniň arasyny kesdim* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Olar bu projékti sowet halkynyň doly makul-laýandygy hakynda aýtdylar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Seniň häzirki maslahatyňy makullaýaryn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

makullanmak [maakuullanmak]: Maksada laýyk hasaplanmak, dogry diýip tapylmak, makul görülmek, oňlanmak. *Maslahat edildi hem makullandy, Köpçülik tarapdan bu iş gollandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol ähli kommunistler tarapyndan makullanan shemany görkezdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

makullatmak [maakuullatmak]: Maksada laýyk hasaplatmak, dogry tapdyrmak, makul gördürmek. *Täze pikiri makullatmak. Projékti makullatmak. Pdogrammany makullatmak.*

mal [maal]: 1. zool. Oba hajalygyndaky ownukly-irili haýwanlar (dowar we iri mallar hakynda). *Mallaryň hem olaryň dersleriniň dymyljyk ysy ösýän şemala aralaşyp, Hoşgeldiniň burnuna urdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Olar ekerançylygy-da, mal edinip köpeltmegi-de bilmändirler* (*Gadymy Dünyä Taryhy*). *Başy sagyňmaly tükel* (nakyl). *Mal eýesiniň gözünden suw içer* (nakyl). *Mal eýesine çekmese, şumluk* (nakyl). 2. göç. m. Haryt, zat. *Pagtaň barmy — däne-de seniň çuwalyňda, senagat mallary hem seniň sandygyňda* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. küştç. Küştüň iri çöpleri (perzi, pil, at, ruh). *Küştüň mallarynyň atlarynyň gelip çykyşy örän gyzyklydyr* (« Pioner » *Jurnaly*). ♦ **Mal janly** — maly gowy görýän (adam). *Men-ä Muhammet ýaly halkyň gamyny iýýän mal janly, eli nanly başlyk gören dälidirin* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Mal ýitirmek — küşt oýnunda mugt aldyrmak, malyňy gidermek. Mal kesmek — gyzyň galňyny kesgitlemek. *Ol gyzyna mal kesip galnyny aýtman, ujundan mal geçirtmän, biziň öňümüzde bu şertleri*

goýýar, ine, şunsy düşnüksiz (A. Gowşudow; Köpetdagynyň Eteginde). Gara mal — şahly iri mallar. Gaçak mal — gadagan haryt.

mala [maala]: oba. h. Ekin ýerlerini tekizlemek işinde ulanylýan dişli ýa dişsiz demir, agaç gural. *Pökgen mala hem okuçnik ýaly gurallary saraýyň önünde goýanlary üçin kimlerdendir käýinýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *İri kesekleri mala ýa-da demir dyrmyk bilen owardýarlar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

malaga: Üzümden edilen desertli çakyrnyň bir sorty.

malahit: Açyk gök reňkli mineral.

malalamak [maalalamak]: Mala basyp, ýeri bejermek, mala basmak. *Kesekleri awratmak we topragyň üstüni tekizlemek maksady bilen boronalamaly we malalamaly* (N. Garýagdyýew, *Tut Agaçlaryny Oturtmagy Giňeltmeklik TSSR-de Ýüpekçiligi Ösdürmegiň Esasydyr*).

malalanmak [maalalanmak]: Mala basylyp, ýer bejerilmek, mala basylmak.

malalaşmak [maalalaşmak]: Mala basmaga kömekleşmek, mala basyşmak. *Sürlen ýeri malalaşmak.*

malalatmak [maalalatmak]: Mala basdyryp, ýeri bejertmek, mala basdyrmak.

malaýýalylar: Malakka ýarym adasynda, Malaý adalarynda ýaşayan halk we taýpalar.

mal-baş [maal-baş]: Mal-gara we maşgala çlenleriniň jemi. *Mal-baş esen-amanmy?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begjik aganyň maly-başy bitin, döwleti ýetik* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

maldar [maaldaar]: Maldarçylyk bilen meşgullanýan adam. *Skifleriň maldarlary awçylyk bilen köp meşgullanypdyrlar* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Sowhozyň maldarlary şu ýyl gazet we jurnallaryň üç ýüz otuz bäşden gowrak sanyna abuna ýazylypdyrlar* (« Tokmak » Jurnaly). *Türkmenistanyň şertlerinde gysyň gelsi maldarlar üçin ýeňil bolmady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Maldarlar mallary gyslatmak işine göreldeli taýýarlandylar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

maldarçy [maaldaarçy]: ser. Maldar. *Biziň ýolbaşçymyz terjibeli maldarçy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

maldarçylyk [maaldaarçylyk]: Oba hojalygynyň mal ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Maldarçylykdan hem bermeli önümimizi her ýyl ýüz protsentden aşyryp tabşyryjars* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Siz maldarçylyk işini oňat bilýän bolsaňyz gerek* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Bagşy haýwanlaryň eldeki edilmekleri maldarçylygyň başlanmagyna sebäp bolupdyr* (SSSR Taryhy). *Maldarçylyk ferma müdiri we hasapçysy Bütünsoýuz oba hojalyk sergisine gatnaşmak hukugyna eýe boldular* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

maldaýy [maaldaýy]: Türkmen aýallarynyň üstki geýimlikleri üçin elde dokalýan, düşegi gyzyly, sary we ak çyzmykly ýüpek mata. *Näme-näme, ol nähili halat-şay? Keten, maldaýy, köp ýene serpay* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Mama iňňeden çykma ýüpek sowsanynyň üstünden maldaýy çabyt geýip, gara gülli guşagy biline orandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Olaryň eginlerinde sowsany köýnek, börüklü kellelerine-de maldaýy çabyt atylgydy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

mal-gara [maal-gara]: Ownukly-irili mallaryň hemmesi. *Gurt mal-gara seretmek, ýer sürlende düýe başyny çekmek ýaly işler bilen meşgul boldy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Çeşmäniň aňyrsy mal-gara bakylýan ýerdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Şu işik-de, mal-garanyň arasynda oýnap, çagalyk döwrüni geçiripdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

malhana [maalhana]: Mal saklanýan jaý. *Haýatyň içinde kolhozçynyň gök ekin ekmek üçin ýeri, sklad jaýy, malhanasy, miweli agaçlary boljak* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

malina: bot. Goýy gyzyly reňli süýji miwe getirýän gyrymsy ösümlik we onuň miwesi. *Malina we her dürli iýmişler dos-doludy* (« Sowet Edebiýaty »

Jurnaly). *Bagda bir näçe düýp malina ösüpdür* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

maliýe [maaliýe]: Halk hojalyk dolanyşygynyň elementi hökmünde pul serişdeleri. *Biziň oba sowetimiziň býujet, maliýe komissiýasynyň işleri ýaman däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Sowet hojalygynyň şertlerinde SSSR-iň Döwlet býujeti sotsialistik döwletiň esasy hem-de gönükdiriji maliýe planydyr. Deputatlar respublikanyň býujeti hakynda maliýe ministriniň dokladyny diňlediler (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

maliýeleşdirmek [maaliýeleşdirmek]: Pul bilen üpjün etmek, pul goýbermek. *Eger-de Türkmenistan SSR-niň gurlan ilkinji ýylynda (1924) halk hojalygyny maliýeleşdirmek üçin bary — ýogy bir million 602 müň manat bellenen bolsa, 1956-njy ýylyň býujetinde 648 million 923 müň manat bellendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

mally [maally]: 1. Maly-garasy bar bolan. *Gum içinde bolan mally çarwalar dynman, otly-suwly ýeri yzlarlar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Mally hojalyk. Mally kolhoz. 2. Zady, baýlygy hem-de maly köp bolan, barly.

mallylyk [maallylyk]: 1. Maly bolmaklyk, maly barlyk. 2. Zady, baýlygy hem-de maly köplük, barlylyk.

mal-mülk [maal-mülk]: Biriniň eýeçiligindäki zatlar emläk. *Men kolhozyň malyny-mülküni, puluny artdyrjak bolup, diş-dyrnak bolup ýörýärim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

malsyz [maalsyz]: 1. Maly bolmadyk. *Malsyz adam. Malsyz hojalyk*. 2. Zady, baýlygy hem-de mal-garasy ýok bolan, barly bolmadyk.

malwa: bot. Açyk reňkli, uzyn baldakly, iri gülli ot, ösümlük.

malýar: Jaýlary reňklemek bilen meşgul bolýan işçi, reňk çalýan ussa. *Size malýarlaryň brigadasynda işlemegi teklipe edýäris* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Men-ä sizi malýardyr öýdäpdim* (« Kolhoz Günleri »).

malýarlyk: Malýaryň käri.

mama [maama] Y: 1. Ejeňiň ejesi. *Gyzlaryň mamasy, Akgözel ejäniň ejesi Artykgül eje-de öz gyzynyň aýdanyny makullady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ejesi keselläninde, mamasy bu dermanhana derman almak üçin gelerdi* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Mamam bilen çykyp tamyň üstüne, Gurt serdik, ak kagyz düşäp astyna* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*) 2. Garry aýallara ýüz tutulyp aýdylýan söz.

mama [maama] YY: med. Bedeniňe iriňli düwürtik örmek bilen ýüze çykýan agyry, ýokançly kesel. *Italmaý aga, seniň munyň gyzamyk-da däl, mama hem däl* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Häzirki wagtda garahassalyk, mergi, mama keselleriniň soňuna çykyldy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Güne ýanan ýüzünde mamanyň yzy mese-mälim bolup duran bu adam köpi gören, özüni her ýerde tertipli saklap bilýän adama meňzeýärdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). ♦ **Mama dişän** — ýüzde, bedende mama keseliniň yzy galan, gotur (adam hakynda). *Bu iki keywanynyň biriniň tegelek mama dişän agras ýüzi bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň mama dişän ýüzüne ynjy alamaty gelip gony* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mamamçörek [maamamçörek]: bot. Tegelejek başly, kiçjik ak gülli, ýere ýazylyp ösýän ot, ösümlük.

mamamköke [maamamkööke]: ser. Mamamçörek.

mamla [maamla]: Dogry, dürs, hak. *Gurban bu gün adatdan daşary satdy, çünki köpçülik onuň mamladygyna göz ýetirdi we ony goldady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Adamlar, meniň şu aýdanym mamla gelýärmimi ?* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Dost-dost, mamlarast* (nakyl).

mamont: zool. Daş keşbi boýunça pile çalyň edýän, buzluk döwründe ýaşan, ösgün ýüňli we ullakan egri gyýakly haýwan. *Mamont daşky görnüşi bilen pile*

meňzäp, ýöne ondan has uly we güýçlüräk bolupdyr. Suwly ýerleriň kenarlaryna iri haýwanlar: mamontlar, nosoroglar gelip aralaşypdyrlar (SSSR taryhy).

mampasa: Şekere ir-iýmiş şiresi garylyp taýýarlanýan konfetiň bir sorty.

maň: zool. Dört ýaşyndaky goýun.

maňamaz: zool. Baş ýaşyndaky goýun.

manat: Sowet Soýuzynda ýöreýän ýüz köpüge barabar pul birligi we şol gymmatdaky pul belligi. *Maňa köp pul gerek däl, iki ýüz manat karz berseň bolar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Barlanmadyk obligatsiýalara 24 müň manat utuş düşdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

manatlyk: Manat hasabynda bir manada deň bolan pul belligi, ýekelik manat. *Jübüsinden bir topar ýeke manatlygy çykardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol aňkaw kempir ýigrimi baş manatlyk kagyz puly elli manatlykdan hiç haçan tapawutlandyryp bilmezdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

mandala: köň. s. Daşky geým tikilýän, tekiz ýylpyldyly mata. *Arçyn mandala jalbarynyň dyzyny dyrmap, gürrüňe başlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

mandarin: biol. Günorta ýurtlarda bitýän miweli tsitrus agajy, ösümliگی we onuň ýakymly ysly, apelsine meňzeş miwesi. *Gruziýada subtropik hojalyk döredilip, onda çay, mandarin, limon, apelsin, bambuk ýaly ösümlikler ösdürilip ýetişdirilýär (« Pioneer » Jurnaly). Onda limonlar, apelsinler, mandarinler, hurmalar we başga köp dürli miweler bişip, şahalara agram berip durlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

mandat: 1. Biriniň wekildigini tassyklaýan dokument. *Aly beg mandatyny çykaryp, stoluň üstüne urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. syýasy. Edara etmeklige, dolandyrmaklyga hukuk berýän dokument.

mandatly: syýasy. Mandat berlen, mandat esasynda dolandyrylýan. *Mandatly ýurtlar.*

mandy: Sürülmän galan bölejik ýer.

mandolina: sazç. Dört sany goşa tarly hem-de ýukajyk ýasyja plastinka bilen çirtilip çalynýan saz guraly.

mandolinaçy: Mandolina çalýan sazandar.

manej: 1. Atly harby maşklar, oýunlar geçirilýän meýdança, jaý. *Biz maneje baranymyzda, biri-birimizden soraşyrdyk (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Töweregine agaç germewjikler aýlanan ýörite maneje gözüň düşýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* 2. *Tsirkiň jaýynda oýun görkezilýän meýdança.*

many [maany]: 1. Bir zadyň akyl ýetirip bolýan içki mazmuny, paýhaslanmak arkaly bir zatdan çykýan netije. *Onuň ösgün gara gaşlary okaýan hatynyň manysyna görä bir ýazylyp, bir çytylýardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda). Biziň her bir babalar sözümyzde neneňsi many, meneňsi düşünje bar (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Aman poşçy onuň sözünden hiçbir many aňman: —Hawa, hawa ! — diýip, onuň sözünü tassyklady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Basymyň ýeriniň üýtgemegi bilen sözleriň manysy hem üýtgap biler.* 2. Ähmiýet, peýda, haýyr. *Goşuny biderek gyrdyrmanyň näme manysy bar ? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ **Mana düşmek** — aýdylan -goýlan zada akyl ýetirmek, düşünmek. *Emma özi welin bu zadyň düýbünden manysyna düşenok (« Kolhoz Günleri »).* Many saçmak — manyly gürlemek, manyly söz sözlemek. Many çykarmak — belli bir pikire gelmek, netije çykarmak. *Baharyň bu hödür — kereminden özüçe many çykaryp, Wüşä kel özüne göwnüýetijilik bilen oturgyçda oturdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

manyly [maanyly]: 1. Manysy bar bolan, mazmuny bar bolan, netijeli. *Keminäniň çuň manyly, çeper formaly lirikasy türkmen gelin-gyzlarynyň salykatly keşbini beýan edýär (« Edebiýat »).* 2. Öwüt-nesihatly, çuň täsir ediji, göreldeli. *Siziň manyly sözleriňiz maňa kän täsir etdi. Mawynyň agzyyna*

gelişmeýän manyly sözlere artyk haýran galdy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

manysyz [maanyysyz]: 1. Manysy ýok bolan, mazmunсыz, netijesiz. *Gurt özüniň gürrüňini manysyz aýtmaýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Ähmiýetsiz, peýdasыз, haýýrsyz, netijesiz, biderek. *İndi garşylyk görkezmek manysyz diýjek ýaly etdi we bu barada oklarynyň azlygyny bahana etdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

manysyzlyk [maanyysyzlyk]: 1. Manysy ýokluk, mazmuny bolmazlyk, netijesizlik. *Eseriň manysyzlygy. Goşgynyň manysyzlygy.* 2. Ähmiýetsizlik, peýdasызlyk, haýýrsyzlyk.

maňyz: 1. Hoz, pisse, badam erik we ş. m. şanigi ýaly gaty gabykly miweleriň içindäki tagamly ýagjymak madda. *Şanigiň maňzy. Hozuň maňzy.* 2. Çöregiň, dänäniň we ş. m. içki ýumşak bölegi. 3. göç. m. Many, mazmun, netije. *Saparyň sözünüň düýp maňzyna gözünü ýetiren Çary aga, temmäki haltasyny çykaryp, mahorka dolap çekmäge başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol gorkusyna listowkanyň ýüzünde gören we eşidenleriniň esasy maňzyny hemmä aýan etdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Däne — durmuşyň özenidir, eşretiň maňzydyr (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). ♦ **Maňza batmak** — ser. Maňza oturmak. *Meniň bu sözlerim onuň maňzyna batmadyk bolara çemeli* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). Maňza dammak — ser. Maňza oturmak — göwne ýaramak, göwne jaý bolmak, maňza batmak, maňza dammak. *Emma olaryň ikisiniň hem aýdanlary Myradaly aganyň maňzyna oturmady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gazeti çay başynda okasaň, lezzeti aýry bolýar, maňzyňa oturýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Sary maňyz — agzy sary, ýaş, tejribesiz. *Ol tumşujagyny ýokary tutup, ejesine göwni ýetmedik bolan bolsa-da, kolhoz oňa dünýäniň manyny ynansa-da, ol entek sary maňyzdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

maňyzly-maýaly [maňyzly-maaýaly]: Göze doly, etli-ganly. *Käwagt öz işi bilen daş çykyp — iç girýän, etli i-ganly, maňyzly-maýaly, otuz baş ýaşlar çemeli görmegeý aýal, edýän hereketleri bilen özüniň şu çagalaryň enisidigini aňlaýadyardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

manifest: 1. Örän ähmiýetli wakalar bolanda, ýokary häkimiýetiň ilata hat üsti bilen yüz tutmaklygy. 2. Syýasy partiýalaryň, jemgyýetçilik guramalaryň öz garaýyşlaryny, programmalaryny beýan edip, hat üsti bilen ýüzlenmesi. *Kommunistik partiýanyň manifesti.*

manifestant: Manifestatsiýa gatnaşyjy.

manifestatsiýa: Raýdaşlyk ýa-da protest bildirýän köpçülikleýin köçe ýörşi.

manikýur: Eliň dyrnaklaryny ýylmap bejermeklik.

manikýurşa: Manikýur edýän spetsialist aýal, manikýurçy aýal.

manipulirlmek: Manipulýatsiýa geçirmek.

manipulýatsiýa: 1. El işindäki çylşyrymly usul, çylşyrymly hereket. 2. El oýnatma pyrryldagy.

manjet: Köýnegiň, bluzkanyň ýeňiniň ujuna tikilen ýeňsapy. *Onuň akja ýakasyna tozap siňip, ýeňiniň manjeti gäläp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

manjuriýalylar: Manjuriýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

maňka Y: 1. Burundan akýan suwuklyk, sümük. *Oglanyň maňkasyny süpürmek.* 2. göç. m. *Burnuna salyp gepleýän, myňňy-myňňy edip gepleýän.* ♦ **Maňkaňy oňarmazlyk** — iş başarmazlyk, özüni oňarmazlyk. *Ýeri how, maňkaňy oňaraňok weli zol: — Gurban ! — diýip dursuň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

maňka YY: wet. Haýwanlarda bolýan ýokançly, kesel, ketew. *Başga-da maňka, agsyl keseline garşy göreş ýaly meseleleri agzamak bolardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Maňka keseli bilen kesellemek.*

maňlaý: 1. Kelle süňküniň yüz tarapdaky gözden ýokarky bölegi, alyn. *Sagatçy äýnegini maňlaýyna goýup, ýeke göz dürdi bilen sagadyň mehanizmine seredýär.*

Mañlaýy sakar al atyň endamy lowurdaýardy (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýalaňaç tagtanyň üstünde oturan komissar mañlaýyny iki eliniň aýasyna salyp, çuňňur aýa çümdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň gören jepalaryny mañlaýynyň ýygýrtlaryndan hem aňmak bolýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Bir zadyň öň tarapy, bir zadyň garşysy, ýüz tarapy. *Jaýyň mañlaýynyň suwagy gopupdyr*. 3. Wagt, ykbal. *Ahyry bolmasa, sen hem öz mañlaýyňdakyny gör !* (« Görogly » *Eposy*). 4. Kömekçi söz rolunda: *Olaryň biriniň mañlaýynda « Çaýhana », beýlekisiniňkide « Çაýnaýа » diýen ýazgylar bar* (« Tokmak » *Jurnaly*). ♦ **Mañlaýdan çykmak** — duş gelmek, duşmak, sataşmak. *Şol ulalyp -oňalman geçen Guly däli hem mañlaýyndan hem çykansoň, sen biri bilen gaçarsyň öýdüp, kakaňyň hem gara jany galanok* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Mañlaýy ak bolsun ! — bagtly bolsun. Mañlaýy ak, ýoly açyk bolsun* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Mañlaýy açylmak* — biri bilen durmuş gurmak, durmuşa çykmak (aýal-gyzlar barada) öýlenmek, öýli-işikli bolmak (erkek adamlar barada), bagtly bolmak, eşretli durmuşa başlamak. *Aý, oglum, seniň mañlaýyňa açylmak ýok öýdýän ?!* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Mañlaýy ýok-bagty ýok, bagtsyz, betbagt. Aý, asyl meniň mañlaýym ýok eken !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Mañlaýy şorly — bagty gara, betbagt. Mañlaýyna ýelmemek — ýüzüne aýtmak, göni aýtmak. Mañlaýyndan diremek — kömek etmek, goldamak. Ogluň sähetlije gün geläýdi kolhozyň mal-garasynyň edil mañlaýyndan diräýdi, ne kesel galdy, ne beýleki* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Garran wagtynda mañlaýyndan direjek oglanyň öz öýünde bolmagy ene üçin ullakan ähmiýete eýedi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Mañlaýyňy diremek — birine ýüz tutmak, bir ýere baryp geçmek, ýüzlenmek. Mañlaýyňy urmak — synanyp görmek,baş goşmak. Başarmajak işleriňe mañlaýyňy urýarsyň, ýetmejek ýerleriňe burnuňy uzadýarsyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Mañlaýa ýazylmak — ser. Mañlaýdan çykmak. Gara mañlaý — işi şowuna düşmeýän, bagty gara, betbagt.Ýazzy mañlaýyndan degmek — göni mañlaýynyň ortasyndan degmek, edil mañlaýyndan degmek.*

mañlaýlak: Uly we tüňňi mañlaýly. *Mañlaýlak oglan.*

mañlaýly: göç. m. İşi şowuna düşýän, bagtly, rysgally. *Ol bir bagty gelen, mañlaýly adam.*

mañňal Y: ser. Aňňal. *Gurallar oraklardan, mañňallardan ybarat bolupdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

mañňal YY: Bedräniň düýbi oýulyp ýasalan ojak. *Mañňala çоýunýan dükançydan bir tike köz aldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

mañňyldamak: 1. ser. Myňňyldamak. *Basan ýerim mañňyldaýan çägede, yz galdyryp, emayı bilen ädýärdim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Sowuklamak zerarly burnuňa salyp geplemek, mañňy-mañňy etmek.

mañňy-mañňy: Mañňy-mañňy geplemek — ser. Mañňyldamak. *Onuň bolup ýatyşy, burnuna salyp mañňy -mañňy gepleýşi we bir gezek çilim çekip, bir gezek hem nas atyşy — her çay içende, goýnuň çöri ýaly tiregi atýandyr — diýdirýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

manometr: Ýapyk aralykda gazyň we suwuklygyň basyşyny ölçeýän gural, abzal. *Ýokardaky manometr bolsa nuly görkezýär* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

manometrik: Manometre degişli bolan. *Manometrik ölçeg.*

mansiler: RSFSR-iň Hanti-Mansi milli okrugynda ýaşaýan hem-de ugor-fin dilleri toparyna girýän halk.

manty: Bugda bişirilýän, börekden ulurak taýýarlanýan naharyň bir görnüşi.

manto: Galapyn sütüklü deriden tikilýän giň aýal paltosy.

manufaktura: 1. tar. ykd. Kapitalistik önümçiligiň iri maşyn senagatyndan öň bolup geçen formasy. 2. Mata.

manuskript: Gadymy elýazma.

manýowr: 1. *harby.* Duşmana berk zarba urmak maksady bilen goşunyň sapalakly hereket etmegi. 2. *Harby ýagdaýdaka meňzeş ediýip geçirilýän taktiki okuw.* 3. *d. ýo.* Stantsiýalarda otlularyň sostawyny düzýän parowozuň, elektrowozuň ýa-da wagonlaryň hereketi. *Duralgada manýowr edýän parowozuň şakyrdsyndan başga ses eşidilmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mapraç: Etli-ganly, doly, semiz. *Wah, maýam, sen meniň derdimi bilmeýärsiň ?! — diýip, Muhammet onuň yzyndan garady-da, ol mapraç aýalyň yzy bilen öýe tarap ýöneldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Göwüslek mapraç aýal Aýyň ýagtysyna altyn çayylan egmesini ýalpyldadyp çykdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

mar [maar]: *kön. s. ser.* Ýylan. *Mergenleň mergeni, ärleriň äri, Gylyçdan geçirip ýyrtyjy mary* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Boýnumda dolanyp mar deý, Gysar seniň tylla saçyň* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).

maral: *zool.* Köplenç ene keýige ýa-da towşana berilýän at. *Bökjekleşip marallaryň owlasy, sonarlap ýör gök maýsaly käl bilen* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Maral towşan garly denäniň ýüzünden gaçyp barýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

marganets: *him.* Gyzylymtyl çal reňkli, haýal ereýän metal, himiki. *Nebitde örän az mukdarda magniý, marganets, gurşun we beýleki elementler bar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

margantsowka: Marganets turşy kaliniň meditsinada peýdalanylýan ergini. *Margantsowka gatyşykly suw.*

margarin: Ösümlik we mal ýagy garylyp alnan önüm, iýilýän ýag.

mariler: Mari ASSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.

marionetka: 1. Gurjak teatrlarynda oýun görkezmek üçin hereket etdirilýän gurjak. 2. *göç. m.* Burjuaziýa ýurtlarynda: başganyň erk-islegi boýunça hereket edýän, iş alyp barýan adam ýa-da hökümet, oýnatgy.

marka: 1. Poçta we başga bir näçe ýygymlaryň töleg belligini görkezýän dört burçly kiçjik kagyzyk. 2. Çykan ýerini, hilini görkezmek üçin önümiň, harydyň üstüne basylan bellik. 3. Germaniýada, Finlýandiýada pul birligi.

markiz: Günbatar Ýewropada graf bilen gertsogryň aralygynda dworýan tituly.

markiza Y: Markiziň aýaly ýa-da gyzy.

markiza YY: Gün düşmezlik üçin penjiräniň daş ýüzünden tutulýan matadan edilen saýawan.

markizet: *dokm.* Ýukajyk ýyldyrawuk nah ýa-da ýüpek mata.

marksist: Marksizmiň tarapdary, marksizmi dowam etdiriji.

marksistik: Marksizmiň printsiplerini aňladýan, marksizme degişli bolan, eseslanýan. *Marksistik krujok. Marksistik taglymat. Marksistik ideýa. Marksistik edebiýat.*

marksistik-leninçilik: Marksizme — leninizme degişli bolan, marksizm — leninizm printsiplerine esaslanýan. *Marksistik — leninçilik estetika sungatyň maksada gönükdirijiligine, onuň matlaplylygyna ägirt uly ähmiýet berýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

marksizm: *filos.* Tebigatyň we jemgyýetiň ösüş kanunlary hakyndaky, ezilen we ekspluatirlenýän köpçüligiň rewolýutsiýasy hakyndaky, ähli dünýäde sotsializmiň ýeňmegi we kommunistik jemgyýetiň gurulmagy hakyndaky ylym. *Marksizm — munuň özi dogma däldir* (« *Yaş Kommunist* » *Gazeti*). *Bu jaýda oturan ol beýik Lenin, ösdüripdir marksizmiň däplerin* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

marksizm-leninizm: Marksýň — Engelsiň — Leniniň taglymaty. *Marksizm — leninizm — bu jemgyýet we onuň ösüş kanunlary baradaky hakyky ylymdyr. Marksizm — leninizm ruhunda terbiýelemek.*

markýor: *oba. h.* Agaç oturdylanda, ekin ekilende keş çekmek üçin ulanylýan oba hojalyk guraly. *İşe girişmezden öň markýorlar sazlanmalydyr.*

markýorçy: Markýorda işleýän işgär. *Ekişde her kimiň öz ukybyna görä belli wezipesi bardy: kimi seýalkaçy, markýorçy, kimisi tohum daşayar, kimisi ýangyç* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

marmelad: Miwe şiresinden, kartoşka unundan we gantdan edilen süýji.

mars: *astr.* Göwrümi Ýeriň göwrüminiň altyndan birine we massasy Ýeriň massasynyň dokuzdan birine golaý bolan, Günden uzaklygyna görä dördünji orunda ýerleşýän seýrek atmosferaly planeta. *Merkuriý, Wenera, Ýer, Mars Günüň töwereginde aýlanýarlar* (« Fizika Kursy »). *Marsda organiki ýaşaýşyň bolmagy mümkindir* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

marseleza: 1792-nji ýylda frantsuz burjuaz rewolýutsiýasy döwründe dörän, soň Frantsiýanyň milli gimnine öwrülen aýdym, Frantsiýanyň milli gimni.

marş Y: 1. Nyzam bilen ýöreýiş täri. *Saz hem marş bilek etdik ýöriş* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. sazç. Heniniň sesine görä ädimläp ýörelýän sazly eser. *Matam marşynyň owazy astynda ýas kolonnasy ýuwaşlyk bilen gyzyň ploşjada tarap barýar* («Pioner» Jurnaly). 3. Goşunyň ýörüş tertibinde bir ýerden ikinji bir ýere edýän hereketi ýörüş.

marş YY: Ýöremegi, gadam urup başlamagy anladýan bupýruk komandasy

marşal: *harby.* Goşuna ýolbaşçylyk etmek işinde bitiren ajaýyp hyzmatyna görä berilýän generallykdan soňky harby at we şol ada mynasyp bolan şahs. *Marşallarymyz –zorlarymyz bar, arslan. Ýürek şirlerimiz bar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

marşallyk: Marşalyň içnine, adyna eýe bolmaklyk, mynasyp bolmaklyk.

marşrut: 1. Gidiljek ýolyň önünden düzülen plany ugry. *Ýörüş marşruty samolýotlaryň gatnaýan marşruty.* 2. d. Ýo. Tirkegini, ýüküni üýtgetmän barýan ýük otlusy.

mart: Kalendar ýylynyň üçünji aýy. *Biziň eriklerimiz mart aýynyň birinji ýarymynyň içinde gülleýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Mart baýramy-** aýallaryň halkara baýramy. *Aý, Wüşi iner oguldyr, ony ynha mart baýramynyza çagyrarys* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

marten: 1) Marten peçi- polat eredilýän ýörite peç. *Uly marten peçleri guruldy* («Mydam Taýýar» Gazeti) ; 2) Marten polady -şol peçde eredilen polat.

martyşka: **zool.** **Yzky aýaklary we guýrugy uzyn, kelte tumşukly makakalar tohumyndan bolan maýmyn.**

masgara: 1. Biabraý bolan, abraýy gaçan, düzgünden çykan, ile gülki, betnam. *Bu gürrüň baharyň hem gulagyna ýeten bolsa, men masgaranyň hem masgarasy bolupdyryn.* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýör gyz yzlaryndan ýetip şulary bir masgara edeli !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Uýalmaýan, bihaýa, utançsyz (adam). *Ol masgara la aýt!*

masgarabaz [masgarabaaz]: **1. Ýomak atyp ýören, oýunbaz, wäşi. 2. Tsirk klouny, tsirkde köpçüligi güldürýän adam. Masgarabaz ýaly towsaklap bilmeýäniňize kemsinmäň!** (A. N. Radişew, *Peterburgda Moskwa Syýahat*). *Gubernator masgarabaz kimin, keşbini derrew üýtgetdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

masgarabazçylyk [masgarabaazçylyk]: ser. Masgarabazlyk.

masgarabazlyk [masgarabaazlyk]: **Masgarabazyň gylyk- häsiýeti barlyk, kloun bolmaklyk, köpçüligi güldürmeklik, masgarabazyň ýagdaýy, işi. Bir bidöwlet masgarabazlyk edip, märekäni güldürýär.** (M. YU. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

masgaraçylyk: ser Masgaralyk. *Onuň ýetişmezligi pioner otrýady üçin uly masgaraçylykdy.* («Pioner» Jurnaly). *Birden baryp ejesine aýdaýsa, ullakan masgaraçylyk boljak* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ataň-eneňi we bizi, geplemeli gepiňi bilmän, masgaraçylyga goýaýmawergin, balam!* (N. Saryhanow *saglanan eserler*) *Halnazary şol masgaraçylyk horlady* (B. Kerbabaýew *Aýgytly Ädim*)

masgaralamak: Masgara, biabraý etmek, ile gülki etmek, abraýdan düşürmek. *Bu meni masgaralamaga gelendir.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Aýnanyň ony masgaralamagy agyr ýagdaýa salmagy-da bir eýýäm onuň ýadyndan çykyp gidipdi* (B. Kerbabaýew *Aýgytly Ädim*). *Indi olaryň arasynda jetlik, biri-birini masgaralajak bolmaklyk ýokdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Seni il içinde masgaralap, bir üýregiň iki ýerinden ýara saljak bolýarlar.* (G. Kulyýew *Köpetdagiň Aňyrsynda*).

masgaralanmak: Masgara edilmek, biabraý edilmek, ile gülki edilmek, abraýdan düşürilmek. *Il arasynda masgaralanmak. Erbet iş edip masgaralanmak.*

masgaralatmak: Masgara etdirmek, biabraý etdirmek, abraýdan düşürtmek.

masgaralyk: **İle gülkülik, abraýdan düşmeklik, biabraýlyk. Men öz maňlaýyma masgaralyk möhrüni basanymy bilýärin. Halnazar şu masgaralyga ölsün mi, ýitsin mi?** (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Men şeýle masgaralyga paýykmy?!** (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*)

maska : 1. Maskarad wagytларында ýüze daňmak üçin adamyň, haýwanyň ýüz keşbi we ş. m. ýasalýan örti, perde. *Maskaralar örän ýiti reňklenipdirler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*) 2. Protiwogazyň kellä geýilýän bölegi.

maskarad: Ýüzi maskaly, egni ýörite kostýumly geçirilýän bal, gije üýşmeleşni toýy

maskirowka: *harby.* Berkitmäni we ş.m. duşmana bildirmezlik üçin peýdalanylýan enjam, perde çekiş. *Maswirowka üçin goýlan ýolka agaçjyklary jaýyň önündäki bagjagaza meňzeýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

maslahat: 1. Bir zat hakda belli netijä gelmek, pikir alyşmak üçin özara geçirilýän gürrüň, geňeş, sala. *Gysgajyk maslahatdan soň bu ikisi bir karara geldiler.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Garrylar ondan maslahat soramaga geldiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly) 2. Bir meseläni ara alyp maslahatlaşmaklyga bagyşlanan ýygnaç. *Ony awçylaryň raýon maslahatyna çagyrdylar.* (J. Akyýew *Mergeniniň Ogly*). *Maslahatda ýurdy ümsümlige eltmek çäreleri ara alynyp maslahatlaşylypdyr* (SSSR taryhy) *Drujina sowetiniň çlenleriniň ýörite maslahatyny geçirdik.* («Mydam Taýýar» Gazeti). 3. Öwüt, nesihat. *Siziň maslahatyňyz meniň aňatdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

maslahatçy: Bir zat barada maslahat salynýan adam, geňeşçi maslahatdar. *Halk onuň sözini söýýärdi, parasatly maslahatça ynanyşy ýaly oňa ynanyardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eger meniň senden başga, menden has mähriban maslahatçyň bar bolsa, şundan soň men dilimi ýarman hem oňaryn* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **Maslahatçy ses-** ser. Ses

maslahatdar [maslahatdaar]: *kön s. ser.* Maslahatçy. *Ol özüne ýakyn, mähriban, maslahatdar adamy tapdy. Onuň maslahatdarларыnyň ikisi iki ýerden:- Sen biraz salym başyňy basyryn-da ýat!- diýen maslahaty berdiler.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*)

maslahatlaşyk: Geňeşli, maslahatly edilýän iş, hereket.

maslahatlaşykly: Geňeşli, maslahatly. *Näme diýerka, näme diýse-de aýaly bilen maslahatlaşykly bir zady diýer* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*.).

maslahatlaşylymak: Maslahat salynmak, maslahat edilmek, geňeşilmek. *Meniň pikirimçe, bu mesele partorgymyz baýram bilen maslahatlaşylsa hemmesinden gowy bolar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

maslahatlaşmak: Biri bilen bilelikde maslahat etmek, biri meseläni ara alyp, pikir alyşmak, bir zat barada biri bilen geňeş etmek, birine geňeş salmak, geňeşmek. *Halk ýygnaçy ähli möhüm döwlet meselelerini ara alyp maslahatlaşylypdyr.* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Sen häziriň özünde onuň bilen indi näme etmelidigini maslahatlaşmalysyň* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol ownujak bir zat üçin hem aýna sala saldy, aýna bilen maslahatlaşdy aýnanyň göwnüni awlamaga çalyşdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Wepanyň bölümi ozalyndan maslahatlaşyp goýlan amatly ýere baka çekilipdi* (A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*).

maslahatly: *Maslahat edilen, geňesli, ylalaşykly. Wepa mähri bilen bu ikisiniň maslahatlydygynyň dessine aňlady (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Maslahatly biçilen don gyýga bolmaz (nakyl).*

maslyk: *Ölen haýwanyň, adamyň we ş.m. läşi meýidi. Birbiriniň yzyndan möjekleriň maslygy tapyldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Heý gorkak bu ýatan maslyk ahyry! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Bally atyň üstünde maslyga, gelen ýyrtýjy ýaly seňrigini ýygryp durdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Söweş meýdanynda duşmanyň näçe maslygy we ýaralysy galdy (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).*

massa: *fiz. Mehanikanyň esasy ululyklaryndan biri jisimdäki massanyň mukdaryny ölçeýän ululyk özüne, täsir edýän güýje degişlilikde jisimiň inersiýa ölçegi. Ol atmosferanyň бүтүн massasynyň 0,5 prosentinde ybaratdyr. («Pioner» Jurnaly).*

massaj: *Bejeriş maksady bilen bedeni owkalamaklyk. Massajy ilki akuşerkalar soňra enäniň özi geçirip biler («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» Jurnaly).*

massiw: *gegor. Käbir geografik alamatlara görä meňzeşräk bolup giden ginişlik.«Gara altynyň» köp sanly massiwi ýerleşýän bu raýon nebit promyselleriniň raýonydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Tarp ýerler massiwi. Dagmassiwi. Tokaý massiwleri.*

massowik: *Köpçülikleýin geçirilýän tomaşalara ýolbaşçylyk edýän adam, işgar.*

masştab: *gegor. Kartanyň ýa-da çyzgy şekilleriniň ýeriň ýüzündäki hakyky uzynlyga bolan gatnaşygy. Haýsy bolsada bir masştab saýlap alaýyň! («Fizika Kursy»)*

maşjarylmak: *ser. Maşjarmak*

maşjarmak: *Agram düşüp ýepbeşmek, ýemşertmek, maşjarylmak. Labyr basan köpri ýaly aşak maşjardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

maşjartmak: *Agram salyp ýepbeşdirmek, ýemşertmek. 25 tonnalyk bu maşyn duran ýeriniň astaltyny maşjardypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

maşgala: *1.Bir hojalyga degişli çagalar we ene-atalar. Balykçylaryn maşgalalarynyň köpüsi mugallym mehanizator we feldşer boluş ýetişipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Maşgalamda alty adam bar. Maşgala tüketmez, maşgala tükeder(nakyl). 2. Gyz- oglan, çaga, perzent, zürjyat. Maşgalamy öz elim bilen durmuşa çykararyn. İlde gowy maşgala- da kän, haýsy gapydan barsam hem meniň sawçylarymyň boş gaýtmajagyna-da ynanýan (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Aýny beýle geleňsiz maşgala däl ahyry(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gaty gowy maşgala arman saçy inçejik ekeni(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Hojalyk, öý. Obada iki sany garyp dost maşgala ýaşaýardy(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 4. Umumy bähbit üçin birleşen adamlar topary. Halk we goşun bir bitewi maşgala ýalydyr. 5. biol. Bir näçe ýakyn gyslaryň, tohumlaryň topary. İtler maşgalasy.♦ Maşgala gurmak- durmuşa çykmak, öýli-işikli bolmak, öýlenmek. Emma olarda erkin ýaşaýsa bolan ymtylyşy, azat söýgä bolan isleg- arzuw öçmändir, bagtly. maşgala gurmak arzuwy gitdigiçe artypdyr («Edebiýat»). Meniň maşäala gurmak baradaky pikirim çyn, sap pikir (B. Seýtakow, Moskwanyň Ýalkymy).*

maşgalaly: *1.Ogully- gyzly, oglan- uşakly, çaga -çugaly. Ol asylyly maşgalaly bir näçe ýerler hem tapypdy(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Aýaly bar bolan, öýlenen. Erte maşgalaly bolaňda seňem, Täze dil açarsyň, diňlärin menem («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

maşgalasyz: *1.Ogulsyz- gyzsyz, çagasyz- zürýatsyz. Dünýäde ogulsyz –gyzsyz, maşgalasyz ýaşadyň näme ýaşamadyň näme?! 2. Aýaly ýok, aýalsyz, öýlenmedik. Köp ýyllap maşgalasyz, sallah ýaşamak.*

maşyn [maşyyn]: *teh. 1. Bir işi amala aşyrýan çylşyrymly mehanizm. Ýuwaşlyk bilen ädimläp, maşynyň ters tarapyndan bardy(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Tikin maşyny.2. Awtomobil. Şähre tarap barýan ýük maşynlarynyň sesi ertiriň dym- dyrslygyny bozup, бүтін obanyň için ýaňlandyryp gidýärdi(B. Gurbanow,*

Duşuşyk) ♦ **Ýeňil maşyn** - çalt ýöreýän münülýän maşynlar («Çaýka», «Pobeda», «Wolga», «Zaporojts» we ş.m.). *Ol jaýyň işiginde bir ýeňil maşynyň duranyn gördü* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

maşynlamak [maşyynlamak]: Mala emeli usul bilen tohum bermek. *Goýunlary maşynlamakda hem bakmakda seniň birinji çopan- diýip aýtmazdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

maşynlaşdyrmak [maşyynşaldyrmak]: Maşyn bilen üpjün etmek. *El zähmetini talap edýän pagta ýygymyny maşynlaşdyrmak digmegin özi oýun- oýun zat däl ahyry* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

maşynlaşmak [maşyynlaşmak]: Maşyn bilen üpjün edilmek, üpjün bolmak. *Kolhozlar maşynlaşandyr* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

maşinist: Maşynlary işledýän mehanik, poýezdi sürýän adam. Köpre golaý gelende, maşinist onuň abat dældigini saýgarsa- da, maý az bolandygy üçin, ony sanlar bilmedi. *Men, asyl muny zawod hojaýynynyň maşinistimikä*

maşinistka: Maşinkada hat ýazýan agal. *Ol maşinistka boluşp işledi.*

maşinistlik: Maşinistiň käri. *Ol maşinistlik hünärini bu ýerde kanalda öwrendi.* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

maşinka: Bir işi ýerine ýetirmek üçin hyzmat edýän çylyşyrymly gural. *Maşinka bilen onuň saçyny şarytdadyp syrмага durdy* («Tokmak» *Jurnaly*). *General onuň öňüne iki dilde maşinkada peçat edilen şertnamany goýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

maşk: Yerine ýetirilýän beden terbiýe oýunlary. Çagalar, gimnastikanyň irki maşklaryny ýerine ýetiriň! *Turnikde maşk ýerine ýetirýän beden terbiýeçileriň suwatyny çekipdir* («Pinoer» *Jurnaly*). *Parahatçylykly wagtda olar gimnastika, harby maşklar bilen meşgullanypdyrlar* (Gadymly *Dünýä Taryhy*). *Beden terbiýe maşklaryny edip ýuwundym* («Kolhoz Günleri»).

mat [maat]: 1) Mat etmek- öldürmek. *Kim oýnady ony mat etdi zalym aýarlyk, aýarlyk* («Görogly» *Eposy*); 2) Mat bolmak- basylmak, ýeňilmek; ölmek. *Çandybiliň ili şat boldy, duşmanlary mat boldy* («Görogly» *Eposy*).

mata [mataa]: dokm. Geýim üçin dokalýan önüm. *Ýyndam atlar pul, mata malbaýraklar alýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*). *Pagta zawodlary, mata fabrigi we şuňa meňzeş senagatlar tüssesini burugsadyp, dynman ýoräp durýarlar.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Meniň akyllý gyzym, iner oglym, ynha men size paltolyk mata getirdim* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

matal: edeb. Türkmen halk döredijiliginde: durmuş, hojalyk hem öý goşlary we ş.m. degişli, manysyny oglap tapmaly sorag, tapmaça (meselem, *agyl doly akja guzym*). *Ol gyzlara gyzykly erteki, matallar, ýa-da özüniň başyndan geçirenlerini aýdyp berýärdi.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Adamlar özleriniň düşüňjelerine görä matal döredipdirler* («Edebiýat»). ♦ **Matal otarmak -1)** matal aýtmak. *Häzir boş wagtyňy erteki aýdyp matal otaryp geçirýän çopan çoluklar az* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2) Gerekmez zatlary aýdyp oturmak, biderek gürlmek. *Akmaýa seniň işti söz urşuň matal otaran ýaly bir hili gümürtik* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

matam [maatam]: kön. s. Ölüm- ýitim bilen baglansykly gynançly ýagdaý, ýas. *Gandym awçynyň soýgüli agtygy Myradyň frontda dereksiz ýitendigi baradaky habar onuň maşgalasynyň ähli çlenlerini çünňur matama batyrýar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň güýçli, ruhly ejesi çuň matamy öz ýüreginde gizledi* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

mata-marlak [mataa-marlak]: Mata we ş.m. zatlar. *Täze magazinçimizi gutlaýyn hem mata- marlak alaýyn* («Tokmak» *Jurnaly*). *Matar- marlak almak üçin bazara gitmek.*

matamly [maatamly]: kön.s. Ýas tutýan, uly gynançly, ýasly. *Matamly gün matamly ýagdaý.*

matematik: Matematikadan specialist. *Alymmy, matematikmi, şol istegine ýetmäge men oňa kömek bererin*(«Ýaş Kommunist»Gazeti). *Şahyrlar we alymlar*(geografiýaçylar, matematikler) *baý edebiýat doredipdirler* (SSSR Taryhy).

matematika: Ululyklary, sanlaryň gatnaşygyny hem- de giňişlik formalaryny öwredýän ylmlaryň jemi. *Müsürliler matematika barada käbir üstünlikler gazanypdyrlar*(*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Ol maňa ýokary matematikany bütinleý diýen ýaly owretdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

matematiki: Matematika esaslanýan, matematika degişli. *Hereketiň kanuny matematiki formula bilen aňlatmak bolar*(«Fizika Kursy»).

material: 1. Bir zady ýasamak, gurmak, tikmek we ş.m. üçin ulanylýan çig mal, zat. *Giň meýdanda gurluşyk materiallary düşürilýärdi*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir zadyň çeşmesi, esasy. *Olara sesiýalaryň materiallarynyň giňden düşündiriýär*(«Sowet Türkmenistanyň Aýallary» Jurnaly). *Ol ähli zady: sapagyň gidýändigini-de, täze materialyň düşündirilýändigini- de ýatdan çykardy* («Pinoer» Jurnaly).

materialist: Materializmiň tarapdary.

materialistik: Materializmiň prentsiplerini aňladýan, materýalizme eseslanýan, materýalizme degişli bolan. *Puşkiniň poeziýasynyň özakymly- materýalistik esasy onuň ýaşlygynda ýazan şygrylarynda belli bolupdy*. (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Gowçanyň täze sortlanynyn döretmegiň teoretiki esasy. Miçuriniň materýalistik taglymatydyr*(W. Kulýebýaýew, *Înçe Süýümlü Sowet Gaowaçasynyň TSSR- däki Täze Sortlary*).

materializm: filos. Idealizmiň tersine, materianyň ilkinji bolup, aňyň ikinjigini, obýektiv dünýäniň andan, pikirdan daşary bolup, olara bagly däldigini dünýä we onuň kanunlaryna akyl ýetirip bolýandygyny subut edýän esasy ylmy filosofik ugur. *Sotsiologiýadaky su materializm ideýasynyň bir özü-de genial ideýady*(W. İ. Lenin, *Eserler*).

materik: geogr. Deňiz we okeanlar bilen gurşalan uly gury ýer giňişligi. *Deňiz materigiň içine çuň aralaşyp, Gretsýany üç tarapdan gurşaýar*(*Gadymy Dünýä Taryhy*).

materiýa: filos. Adam aňyndan daşary we oňa garaşly bolmaýan obýektiv reallyk. *Materiýa ilkinjidir, pikirlenme, aň bolsa ikinjidir* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*). *Materiýa biziň duýgy organlarymyza täsir edip, duýuş emele getirýän zatdyr* («Fizika Kursy»).

matlap: kön. s. ser. Maksat. Aýt, balam, maňa ne matlabyň bar? Meniň matlabyma düşünmediňiz! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýüregiň matlabna hiç ýetmän dynmaz, zor eder, çekinmez, hiç rehim inmez* (B. Kerbaýew, *Poemalar*).

matriarhat: eti. Aýallaryň hojalyk başynda bolmaklary esasynda dörän ilki urugçylyk jemgiýetiniň formasy.

matros: deňizç. Deňiz flotunyň esgeri. *Hak iş üçin nähili göreşmek geregi barada petrograddaky işçiler, soldatlar hem matraslar bize beýik ýörelde görkezdiler*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Matros edil tsirk oýunçysy ýaly, baýdajyklary örän çalt hareketlendirýärdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

matroska: **Uly serpme ýakaly matros köýnegi. Ejem maňa matroksa tikdi.**

mauzer: Awtomatik naganyň bir görnüşü. *Mauzeriň kümüş çaýylary gaby lowurdan görünýärdi* (G. Kulýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Bilindäki agaç gaply mauzerini kemeri bilen çözüp, Eziz hana uzatdy*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mauzerini çykaryp, atdy asmana*(A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

maw [maaw]: Pişik gygyranda çykýan ses, pişigiň sesi. *Pişik « maw » edip, çatmanyň agzyňa geldi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). ♦ **Mawa gelmek** — ýala gelmek (pişik hakynda).

mawy [maawy]: Açyk ýiti gök reňk. *Mawy asmanda bulut ýok diýerlikdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Ol orta boýly, ýasy garyn, saryýagy, mawy gözli,*

gyrçuw sakgal adamdy (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Pýotr mawy gözlerini gyrpyldatdy-da: — Kelje Sähet ! — diýip, birden gygyranyny özi hem duýman galdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

mawlamak [maawlamak]: Maw-maw edip gygyrmak, gygyryp seslenmek (pişik hakynda). *Daýzanyň penjesiniň astynda pişik boguk sesi bilen mawlady* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Gyra çykyp eşiklarni geýensoň, olaň biri pişik ýaly mawlady* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ol birden it bolup üýrdi, güjük ýaly çyňsady, pişik ýaly mawlady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

mawlaşmak [maawlaşmak]: Maw-maw edip gygyryşmak, bir topar bolup mawlamak (pişik hakda). *Pişikler mawlaşdylar*

mawlatmak [maawlatmak]: Maw-maw edip seslendirmek, gygyrtmak. *Çaga pişijegi mawlatmak.*

mawrlar: Demirgazyk Afrikanyň ýerli ilatynyň we Demirgazyk Afrikany basyp alan araplaryň gadymy ady (Mūsūr muña girmeýär).

mawuja [maawuja]: *him.* Köplenç deňiz suwlarynda bolýan kükürt kislotasynyň käbir duzunyň ady. *Edil mawuja basylan ýaly diriň-diriň bökdüribermezmi ?* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

mawut [maawut]: Syk dokalan, ýüzi tekiz ýüň mata. *Mazut bilen gatan gara mawut jalbarynyň ýama sany ýokdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol şu ýerde gyzyly mawut bilen örtülen stoluň başynda otyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Rusa mawut we başga matalar, şolar ýaly-da metal harytlaryny getiripdirler* (*SSSR Taryhy*).

mawzoleý: Mazaryň üstünde gurulýan jaý, ymarat. *Lenin mawzoleýi bu ýerde otyr, içinde babamyz parahat ýatyr* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). *Dogrudan-da, Taçmahalyň ak mermerli mawzoleýini döreden halk, ger nähili talantly halk ! Ýas korteji mawzoleýiň ýanynda baryp durýar* (« Pioner » *Jurnaly*). *Beýik mawzoleýe seredýän siňe* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

maý Y: Kalendar ýylynyň başinji aýynyň ady. *A.S.Puşkin 1799-njy ýylda maýyn 26-synda (köne sene boýunça iýunyň 6-synda). Moskwada eneden boldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Maý baýramy** — halkara proletar raýdaslygynyň baýramy. *Aýnur eje, Maý baýramyny nähili geçirýärsiniz ?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

maý YY: 1. Belli mukdarda wagt aralygy, salym, pursat. *Köprä golaý gelende, maşinist onuň abat däldigini saýgarsa-da, maý öz bolany üçin, ony saklap bilmedi. Da-at ! İşimiz gaýtdy ! Wah, arman, indi gaçara-da maý yok !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Çeme, tagaşyk, täř, ýagdaý, maýaç. *Ol iki ýana urnup, özüniň gollaryny giň germäge maý gözleýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Maý bermezlik** — mümkinçilik bermezlik, ýagdaý döretmezlik. *Çernyšowyň dogry sözleri oňa sypmaga maý bermedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bahar oňa öwünmäge maý bermedi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Maý tapmak — çemesini, amatly ýagdaýyny tapmak. Orator ýene bir agyz sözlemäge maý tapdy, Gotur söwdagär ep-esli salymdan bäri gowadaklaýarka, ahyrynda maý tapyp, çay başynda olara arz etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maýyny almak — badyny almak, sustuny basmak. Gürrüňçilik gözläp geldinmi ? — diýip maýyny aldy* (« Kolhoz Günleri »).

maýa Y [maaýa]: zool. Bugra bilen arwanadan dogan inen düýe. *Maýanyň örküji ýaly üstümüze abanyp duran haçjaly Erek dagymyzy gör!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

maýa YY [maaýa]: 1. Derek tutar ýaly, ýene üstüne goşar ýaly başda goýulýan pul, mal, emlek. *Bölünmeýän maýamyzda on milliondan gowrak pulumuz bar*(B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Respublikada senagata we transporta maýa goýmak ýyl-ýyldan artýar*(«Türkmenistan Kommunisti» *Jurnaly*). 2. Hojalygy

gurplandyrmakda, galdyrmakda möhüm ähmiýeti bolan zadyň çesmesi, esasy.
Pagta gurply durmuşyn maýasy (B.Kerbabaýew, Aýsoltan)

maýa YYY: [maaýa]: Towuklar guzlar ýaly keteginde goýulýan ýumurtga.
Towuguň aşagyna maýa atmak.

maýaç: ser. Maý YY. 2. *Urmak üçin maýaç bolan ýagyrnysynyň gözüne taýak indi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Duşmanlar maýaja gelen badyna, öýden olara baka ok ýagyp başlady* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

maýadar [maaýadaar]: 1.kön. s. Uly baýlygy, köp puly bolan baý, uly maýanyň eýesi, kapitalistik. *Könüni köwledik maýadarlaryň, Toýy ýasa döndi mugthorlaryň* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *İň ýaramaz adamynyň iňlis maýadaryna meňzedilýäni ata- babadan bäri onuň gulagynda galypdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Gurply hojalyk, öňde baryjy kärhana. *Nebit bolsa ýüzüp deňizden geçip maýadara täze maýa getirdi* (A. Atajanow, Arzyly Myhman).

maýak: 1. Gämilere ýol salgy bermek üçin deňzin, adalaryň kenarynda oturdylan çyraly diň. *Ýol görkezýän maýaklar gözýetimde yraň atysyp dur* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.göç.m. Ugur ýol göstelij, görelde boluji önde baryji. *Jahanda maýakdyr sowet ilimiz* (N.Pomma, Saýlanan Eserler).

maýaly [maaýaly]: 1.Maýa goşulan, maýa gatylan. 2. Mally- emlakli, pully, barly(adam)

maýalyk [maaýalyk]: Maýa eder ýaly, maýa etmek mümkin bolan. *Maýalyk, ýumurtga, maýalyk ýeneje ýumurtgam hem ýok.*

maýasyz [maaýasyz]: **1. Maýa goşulmadyk, maýa gatylmadyk. 2. Barly bolmadyk. Pulsuz, malsyz, emläksyz.**

maýatnik: fiz. Sagadyň ýörişini sazlaýan tigrir. *Otagyň, içi sagadyň maýatniginiň syrkyldysyndan dos- doludy* (M. Gorkiý, Eserler).

maýda: 1. Kiçi, ownuk, uşak. *Ak deňziň suwunda örän maýda mikroskopik organizmler köp bolýar* (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. Ýuwaş, assa. *Artyk atyny maýda gezerine sürüp, yzyna garanjaklaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Nepis, owadan. *Maýda çitişmek üçin edişip ýaryş, diýiş-ýärler: — A gyz, nagşy şeýle çek !* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

maýda-çüýde: Ownuk-uşak, ojuk-bujuk. *Maýda-çüýde zadyň gürrüňini edip oturmak gerek däl.*

maýdal: 1. Adama, haýwana has bolan ýöreyiş depgini, normal çaltlykda ýöriş. *Erkegi gaty gyssamagyn, yssy, ýol bolsa uzak, öz maýdalyňa sürübergin !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Öz maýdalyňa ýöremek. Ulagy öz maýdalyňa sürmek.* 2. Hereketiň, wakanyň gidiş, baryş derejesi, ýagdaýy. *Öňki maýdal bilen gidip, sürümi, döküni güýçlendirip, ýokary hasyl almak hakynda pikir edýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

maýdalamak: 1. Maýda-maýda etmek, böleklere bölmek, ownatmak, uşatmak. *Bir gün çagyl owradýan maşynyň daşy öňküsi ýaly maýdalap bilmeýändigini ýüze çykdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Oduny maýdalamak. Bajalary owradyp maýdalamak.* 2. İri puly hyrdalamak, böleklemek, uşatmak. *Ýüzlügi maýdalamak.*

maýdalanmak: 1. Böleklere bölünmek, maýda-maýda edilmek (bolmak), ownadylmak, uşadylmak. *İým daşlykda esasan jyglym we çäge görnüşindäki başga zatlaryň kömegi arkaly maýdalanýar* (N. A. İwanow, Guşçulyk Maldarçylygyň İň Möhüm Pudaklaryndan Biridir). 2. Hyrdalanmak, böleklenmek.

maýdalaşmak: Maýdalamaga kömekleşmek, böleklere bölüşmek, maýda-maýda edişmek, ownadyşmak, uşadyşmak.

maýdalatmak: 1. Böleklere böldürmek, maýda-maýda etdirmek, owratdyrmak, uşatdyrmak. 2. Hyrdalatmak, bölekletmek. *İri puly maýdalatmak.*

maýdalawçy: mat. Tutuş bir zadyň näçä deň bölünendigini görkezýän san.

maýyl [maaýyl] YY: *kön. s. Bir zadyň täsirine berlen, bir zada ünsi çekilen, bir zada erkini gideren, bir zadyň ýesiri, meýili. Ýüregim saňa maýyl bolansoň, hiç ýerde senden galmadym (« Pioner » Jurnaly). Näçe günüň, näçe gijäniň ukusy gözüne maýyldy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Ol nykapdan ýüzüň şöhle salypdyr, Telbe köňlüm görüp, maýyl bolupdyr (« Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi »).*

maýyl Y: *Sowuk däl, ýyly (howa hakynda). Howa örän dury hem maýyldy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Spartakiadanyň geçirilen günleriniň hemmesinde hem howa maýyl boldy. Gys günleriniň biri bolsa-da, howa maýyldy (« Pioner » Jurnaly).*

maýyllyk Y: *Sowuk dällik, ýylylyk (howa hakynda). Günorta ýakynlaşdykça maýyllyk 13-14 derejä çykdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Başda örän mylaýym, maýyllyk bilen gopan gys barha sowap, soňuny gazaba tutdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

maýyllyk [maaýyllyk] YY: *kön. s. Bir zadyň täsirine berlenlik, bir zada ünsi çekilenlik, bir zada erkini giderenlik, bir zadyň ýesiri bolmaklyk, meýillilik.*

maýyp [maaýyp]: *Kesellilik ýa-da synasyna şikes ýetmek zerarly ýarawsyz bolan, şikesli, inwalid. Özüm Watanylyk urşunyň maýyby (« Tokmak » Jurnaly). Bu maýyp oglana hiç kim eger-eger barmysyňam diýenokady (« Mydam Taýýar » Gazeti). Arap maýyp atynyň ýanyna geldi (« Görogly » Eposy). Men ony öz elim bilen maýyp etmek pikirimden döndim (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

maýyplyk [maaýyplyk]: *Maýybyň hal-ýagdaýy, zähmete ýarawsyzlyk, şikeslilik, inwalidlik. Hiý maýyplygyň hem zyýany ýetmezmi ?! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

maýyp-müjrup [maaýyp-müjrup]: *ser. Maýyp. Belki, men maýyp-müjrup bolaryn, kim bilýär. Näme, sen maýyp-müjrup bolaýsaň, Mähri öz söýgüsinden el çeker diýip oýlaýarmyň ? (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Olar şäheriň çetinde bir topar maýyp-mürjübiň üstünden barypdyrlar (Myraly). Aty ýykylyp maýyp-mürjüp boldumyka ? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

maýyrmak: *1. Agyr ýük ýa-da iş zerarly şikes ýetirmek, maýyp etmek, maýryk etmek. Eşege agyr ýük urup, ony tiz maýryp taşladylar. 2. göç. m. İşe ýarawsyz etmek, sandan çykarmak, döwmek. Heniz bir ýyldan köp wagt geçmänkä, dört sany ýük maýyny maýryp taşlady (« Tokmak » Jurnaly). 3. göç. m. Halys etmek, irizmek, ýadatmak. Hawa, hawa, meýt, ol betbagtlaryň çaýy, nasy, süýjüsi hem adamyny maýyrjak (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

maýyşgak: *Aňsatlyk bilen süýnüp, ýarsyp ýene-de öňki katdyna gelýän, çeýe (zat). Torbanyň galyň böleginde we onuň töwereginde berk maýyşgak siňir bagjagazlary bar. Azrak hereketlilik süňkleriň arasyndaky maýyşgak gemirçek germewleri bilen gazanylýar (A. N. Kabanow, Adamyň Anotomiýasy we Fiziologiýasy).*

maýka: *Ýeňsiz, ýakasyz trikotaj köýnek, örme köýnek. Eginleri maýka köýnekli hatara durdular (« Tokmak » Jurnaly). Maýkanyň etegini jalbarynyň içine salyp gezmegi çykardy. Ozaly bilen egnine maýka, aýagyna jalbar geýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

maýlamak: *Maýyl bolmak, ýylap başlamak, ýylamak (howa hakynda). Howa maýlap, mal-garalar gök otdan garynlaryny mazaly ýazan-da bolsalar, dag başynyň gary heniz eremändi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Biziň garaşyp duranymyzdan üç gün geçenden soň, ýagyş diňip, howa maýlap başlady (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

maýlanmak: *Maý almak, çemelenmek.*

maýlaşmak: *Birneme maýlap başlamak, ýyly gün bolup başlamak, az-kem maýlamak. Howa indi birneme maýlaşýar.*

maýmyk: *Agsap ýöreýän, aýagy çaýşyk, egri. Maýmyk owlak. Maýmyk guzy.*

- maýmyklamak:** İki gapdala çaýkanybrak ýöremek, çaýsygrak basyp ýöremek, maýmyldamak.
- maýmyklaşmak:** Bir näçe bolup maýmyklap ýöremek, bilelikde maýmyklap gezmek. *Telim ördek çagasy maýmyklaşyp, çöplüklere sümüldiler* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).
- maýmyldamak:** ser. Maýmyklamak. *Ol ördekler bu maýmyldap gelýän gurbagany görüp, aňk-taňk bolanlar* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ygyndysy* »).
- maýmyn:** zool. Bedeniniň gurluşy boýunça adama ýakyn bolan süýtemdiriji haýwan. *Maýmynlaryň bir topary gözenekli kapasada saklanýar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Hindistanda maýmynlar örän köp mukdardadyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).
- maýor:** harby. Goşunda kapitandan soňky ofitserlik at, çin, şonuň ýaly-da şu ady bar bolan şahs. *Ýok, ýok diňe gwardiýa maýory !* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- maýowka:** tar. Rewolýutsiýadan öňki Russiýada: işçileriň legal däl rewolýutsion 1. nji Maý ýygnaýy. *İlkinji maýowka işçiler synpynyň guramaçylyk we rewolýutsion ruhunyň ösýändigini görkezdi* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).
- maýryk:** Agyr zähmetden ýa-da başga zatdan aýagyna biline şikes ýeten, maýrylan (adam, iş maly hakynda).
- maýrylmak:** 1. Agyr zähmetden ýa-da başga zatdan aýaga, bile şikes ýetip, maýyp bolmak, maýryk bolmak. *Agyr ýük göterip maýrylmak*. 2. Halys edilmek, irizilmek, ýadadylmak. *Garyplykdan ýaňa leji çykan, salgytlaryň ýükünden maýrylan daýhanlaryň şol gürrüňleri, zeýrençleri gün geldikçe ýitileşýärdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- maýsa:** Gögerip oturan ýaş arpa-bugdaý. *Bugdaýlar bolsa maýsa bolup, gök çüýşe ýaly ýalpyldap durýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol heniz gulgagyny örmän, arpa maýsasy ýaly ykjadyp ýörkä, açlyk bolupdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Düýbüne hem goýberlen gök maýsa ýaly ruhum täzelenip başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Baýyr maýsa bilen özün bezäpdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- maýsalyk:** Arpa-bugdaý ekilip, tutuş maýsa bolup duran ýer, maýsa köp gögeren meýdan. *Ol ýazyň sap howasyny demine darta-darta, gök maýsalyga göz gezdire-gezdire öz ýanyndan göwün ýüwürtdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- maýtyk:** Çaýkanyp, yranyp ýöreýän, maýsyk. *Maýtyk adam. Maýtyk oglan*.
- maýtyk-maýtyk:** Maýtyk-maýtyk etmek — çaýkanyp, yranyp ýöremek. *Oguldursun egnine çöpegini göterip, maýtyk-maýtyk edip öýüne girdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- maza [maza]:** Bir zatdan alynýan lezzet, hezillik, rähnet, şypa, eşret. Köne geçen uruşlardan, batyrçylyklardan gürrüňler başlanan mahalynda bolsa, şu iki dost çaga gulaklaryny gerip, maza alyp, gürrüň dinlärdiler (A. Gowşudow, *Eserler*). *Teatryň bu günki oýny maňa maza bermedi* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Oýun bir, maza iki* (nakyl). ♦ **Mazasy gaçmak** — susty basylmak, keýpi gaçmak, ugry gaçmak. *Ýylgyran bolsa-da Yagdy hem Ýazhan, Bu jogaba olaň mazasy gaçdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Mazasy ýokluk* (bolmazlyk) — ugry ýokluk, keýpi bolmazlyk. *Kelläm güwläp dur, mazam ýok* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).
- mazaly [mazaaly]:** 1. Maza berýän, lezzetli, şypaly hezil. 2. Erbet däl, gowy, oňat. *Annaguly içinden: — öz-ä mazaly maşgala ekeni ! — diýip, gaýta-gaýta syn etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. Ynajalykly, rahat, dync, oňat, gowy. *Çagalar, mazaly oturyň !* 4. Örän, has, ýeterlikli, kemsiz. *Soltansöýni mazaly horlandan soň, ahyrynda Soltansöýne özüni zorlap aldyrmaga mejbur edipdir* (Myraly). *Ol işinde özüni mazaly görkezipdi*.

Mähri gaharly, ýuwaşja, emma mazaly eşidiler ýaly edip hümrüdedi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

mazamlamak [maazamlamak]: Bir zadyňy birine görkezip öwünmek, bir zady birine güjeňlemek. *Ýagşy gül, ýagşy gül ! — diýip, güllerini mazamlaýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). İndi gyzlar salgytgalyňa gelmez, Her näçe mazapla, puluňa gelmez (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

mazar [mazaar]: Ölen adamyň meýidi gömler ýer, gabyr. *Görkez maňa şol dostumyň mazaryn (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Dünýäde ýeke — ýalňyz perzendim kelje, hany onuň meýidi, hany onuň mazary ?! — diýip zynharlaýan ýaly boldy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Ol mazaryň üstünde oturdy-da, özüni synlamaga başlady (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

mazarçylyk [mazaarçylyk]: ser. Mazarlyk. *Obanyň gündogar tarapynda bir mazarçylyk bardy.*

mazarystan [mazaarystaan]: ser. Mazarlyk. *Kenarda mazarystan görünýärdi (N. W. Gogol, Eserler).*

mazarystanlyk [mazaarystaanlyk]: ser. Mazarlyk. *Öten aýyň içinde bir mazarystanlykdan geçdiňmi ?! (« Görogly » Eposy). Atlylaryň bir topary Artygy tapmanlary üçin, jaýlanýan şoldur hasap edip, mazarystanlyga bakan at goýdular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

mazarlyk [mazaarlyk]: Ölen adamlaryň meýidi jaýlanýan ýer, gonamçylyk, gabrystanlyk. *Demirgazyk ýanlaryndaky mazarlykda Aşyr kakasyny öz eli bilen jaýlady. Gölegçiler Halnazary mazarlyga alyp baranlarynda, onuň gabry gazylyp gutaryldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Birdenkä, mazarlykdan, galanyň ýykylyşyp ýatan keseklerinden jynssyz sesler çykyşyp başlady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

mazasyz [mazaasyz]: 1. Mazasy bolmadyk. *Süýji däl, lezzetsiz, tagamsyz. 2. Gowy däl, ugursyz, erbet, keýipsiz.*

mazy [maazy]: dial. 1. ser. Dessemmaýa. 2. Çagany gowy görüp, söýüp aýdylýan söz. *Mazym, goý aglama ! — diýip, kasam etdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ýeri, mazyjygym, sen bu ýerde näme işleýärsiň ?! (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

mazlum [mazluum]: kön. s. Zulum çekýän, ezilen. *Million mazlumlaryň guwanjy sensiň, umydy, arzuwy, begenji sensiň (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Oýandyrdym şygrymda gözel duýgy-düşünje, hem mazluma şepagat talap eýledim ençe (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Saňa ýüzlendi bütün mazlumlaryň alkışlary (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

mazmun [mazmuun]: Hakykat hadysalarynyň köp dürlüğini görkezýän, bir zadyň esasyny düzýän pikir, many. *Radioda aýdyljak sözleriň mazmunyny ýazyp getirdiler (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Sowet döwletiniň işiniň bütün mazmuny jemgyýetçilik baýlygyny günsaýyn artdyrmaga, zähmetkeşleriň durmuşynyň maddy we medeni derejesini barha ýokarlandyrmaga, biziň mähriban Watanymyzyň goranmak kuwwatyny öňküden-de pugtalandyrmaga ýugrulandyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Ol hatyň batyrgaý, çeper mazmuny esgerlik günlermi ýadyma saldy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

mazmunly [mazmuunly]: Oňat mazmuny bar bolan, manyly. *Bir gezek ol özüniň kanunlaryna garşylykly mazmunly bolan ähli kitaplary ýakmagy buýrupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Sowet häkimiýetiniň ýyllary içinde türkmen halkynyň milli formaly, sotsialistik mazmunly medeniýeti kemala geldi, kämilleşdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

mazok: med. Mikroskopik barlag üçin aýnanyň ýüzüne alnyp çyrşalan gan, iriň we ş. m. suwuklyk.

mazurka: Polýak milli tansy we onuň sazy.

mazut: geol. Nebitden benzin, kerosin, gazolin alnandan soňky galan ýagjymak gara reňkli galyndy. *Mazut bilen gatan gara mawut jalbarynyň ýama sany ýokdy.*

Onuň egninde mazut bilen bişişen garamtyl kostýum, başynda ýapbaşyk gara papak (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mä: Oglak-guzy, goýun-geçi mälände çykýan ses. *Otdan, suwdan doýmasa, «Mä, mä» mäleyär* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Bir oglajygyň «mä» eden sesi eşidildi.*

mäde: ser. Aşgazan. *Ol biziň mädämizi, bagyr- balygymyzy dograp, meýdana taşlap biler*(M. İbrahimow, *Ol G ün Geler*). *Ol teşnelikden horluk çeken balyk ýaly mädesini giň açyp, agşamyň tämiz howasyny içgin- içgin sorýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). ♦ **Mädes iri-** nahar dandamaýan, horan. *Bä-ä her ýerde mädesi iri ýigitler bar-ow!* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Mädäňe degmek- ýüregiňe degip, işläp kesilmek(nahar iýlende). Dok mäde- açgöz däl, doýgun. Birinji gelen dok mäde möjek bolsa maslygyň ol ýerinden bir bu ýerinden bir agyz uran bolup ýördi* (J. Akyýew, *Mergenň Ogly*).

mäjerlemek: ser. Mäjumlamak. *Köp soldupdy gyzyň gülüň sunçasyn, Mäjerledi zalym, urup penjesin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mäjum [mäjuum]: Owradylyp gatyşdyrylan, mynçgalanan, garym -gatym edilen, ezilen. *Kirli mäjum der onuň elinden akdy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol boz ýeri misli mäjum dek garýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mäjumlamak [mäjuumlamak]: Garym- gatym etmek, garjaşdyrmak, ezmek, mäjerlemek. *Onuň adatlanan elleri suw bilen uny sanly salymda mäjumlady-da, güýçli, çalesyn ýumrugy hamyryň eýini ýetirdi.* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mäz: anat. Organizme gerek maddalary işläp çykarýan we gerekmediklerini organizmden bölüp aýyrýan organ. *Mikroblar emzigin süýt çykýan ganawjyk laryndan göwüs mazine geçende, göwüs azarlap çişmäge başlaýar* («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly).

mäzbaşy [mäzbaaşy]: anat. Adamynyň alkymyndan boýnunyň ýüzüne çykyp uzak wagtlap gutulmaýan başly ýara inçekeseliň bir görnüşi.

mäzjimek: Mäze meňzeş mäz görnüşli. *Mäzjimek öýjükler.*

mäzleşik: Gubarlap, ýaşaryp duran(göz hakynda). *Jepbar sözleýän wagtynda, mäzleşik çal gözleri oýnaýardy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mäzleşmek: Gubarlap, ýaşaryp dermek. *Onuň mäzleşen gözleri Mawyny tanan ýaly, çala gymyldady* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mäki: 1. dokm. Erşiň arasyndan argaç geçirmek üçin ulanynýan iki ujy hem süýünmek dokmaçylyk enjamy. *Soňra Garýagdy okopyň üsütünden mäki ýaly iki ýana geçýän minaloryň sykylygynyň we oklaryň suzlamasynyň astynda düýrülip, ýygrylyp, höwdülenen ýaly bolun uka gitdi*(H. Ysmaïlow, Powestler). 2. Tikin maşynlarynda aşaky sapagyn ýerleşýän bölegi. *Ýürek tikiň maşynyň mäkisi ýaly gürsüldeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mäkiýan [mäkiýaan]: zool. Urkaçy jynsly towuk, guş we ş.m. *Ol haýsy ýumurtgaden horaz, haýsyndan mäkiýan çykjagyny bilmäge ymtylýar*(B.Kerbabaýew,Aýsoltan)

mäkäm: 1. Pugta, gaýym. *Türkmen gyzyňyň keşdelän bu ajap haltajygyny şanly ýadygärlik hökmünde on üç ýyldan bäri mäkäm saklaýaryn* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Artyk babala nebsewürlik bilen garandan soň, göýä diýersin, oňa kasam edýän ýaly ony mäkäm ogşady*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Berk, durnukly, pugta. *Jigim, mäkäm dostluk gerek çagalaň-da durmuşynda* («Mydam Taýýar» Gazeti).

mäkämlemek: 1. Mäkäm etmek, gaýym etmek, pugtalamak, berklemek. *Dalbarlyk diken pürslerimiziň düýbünü pugta mäkämledik.* 2. Pugta ildirmek, ýapmak, beklemek, berkitmek. *Derwezäniň işigini mäkämläň!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).3. Ýadyndan çykmarz ýaly pugta tabşyrmak, sargamak takykklamak.

mäkämilenmek: 1. Mäkäm edilmek, gaýym edilmek, berk bolmak, pugtalanmak. *Biziň işimiz barhe ösýär we mäkämilenýär.* 2. Pugta beklenilmek, ýapylmak, ildirilmek, berkidilmek. *Derwezäniň agzy mäkämlendi.*

mäkämlik: 1. Gaýymlyk, pugtalyk, berklik. 2. Berk edilenlik, berk haldylyk.

mälenez: Alty ýaşly goýun.

mälemek: «Mä» edip seslenmek(geçi, goýun we ş. m. Hakynda). *Ol häzır sowuk howada mälamäge -de ýaraman duran ýalydy(«Kolhoz Günleri»).* ♦ **Süýtsüz mälemek** - biderek wada bermek öwürmek.

mäletmek: Mäläp duruzmak «mä» etdirmek.

mäleşmek: Köp bolup mälemek, ýerli- ýerden mäläp durmak, bir näçe bolup mälemek. *Meýdanyň şor otundan doýan goýunlar mäleşip, nowalara tarap eňýärler («Kolhoz Günleri»).*

mälim: Aýan bolup duran, aýdyny bolan, belli. *Men erkli döwün ygtyýarly ýigidi bolup, näme üçin öz pikirimi, öz islegimi oňa mälim edip bilemok(B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Onuň içind0kiniň kömürdigi daşynda hem mälimdi (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

mäläbermek: Birdenkä mäläp başlamak. *Guzy ýatan ýerinden birden mäläberdi.*

mäme: Aýallarda süýt, mäzi, göwüs. *Ak göwsüň üstünde mämäň ellener («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).*

mämişi: Goýy gyzyl reňk. Gyrmızı, mämişi, yaşyl hem sary, Günüň şöhlesine parlaýar bary («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

märeke: Köpçülügiň üýsmegi, höp adam ýygananan ýer, jemagat, jemende, mähelle. *Begenç men seniň märekede sözlänişi dokladyň eşitem- de, beýle dilewardygyň duýmaýardym (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Märekaň şat sesi asmana galaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ Märeke gören-* oturylyşykda, kögçilik içinde köp bolan. *Duran ýigitler bu adamynyň ozal märeke gören şorta adamdygyny dessine tanadylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

märeke man [märeke man]: Märekede bolmagy halaýan, märekaňi gowy garýan, märekaňi söýýän. *Ol daşynda utanjaň ýaly bolup görünse- de, märeke man gebi- sözi ýerinde bolan adymdy. Ol gaty märeke man adam eken («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mätel: gepl. d. ser. Mähedel. *Sen gitseň, uly iş galmazmy mätel? Diýip, soňlamanka gapy kakyldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mätäç: 1. Zada zar, gytçylykda ýaşayan, maddy taýdan horluk çekýän, garyp. *Daýhanlar hususy işleriň taşlap, mätäje kömege ýetişmegi özläriniň mukaddes borçlary hasap edýärlar(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Biz zada garaşly, bir zatdan asyly, bagly bolan. *Onuň beýnisi çaykanypdyr, bejerilmegine mätäç («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly). Biz bu düme ýere mätäç hem bolup durmasyn (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

mätäçlik: 1. Zada zar bolmaklyk, gytçylykda ýaşamaklyk, maddy taýdan horluk çekmeklik, garyplyk. 2. Bir zada garaşlylyk, bagly bolmaklyk, bir zatdan asyly ýagdadalyk. *Artyk han, meniň maslahatça mätäçligim ýok. (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

mähek: geol. Gaty dag jisimi. ♦ **Mähek ýaly-** örän düşbi hem dogumly. *Onsoň hem Menliniň on ýaşynda mähek ýaly ogly bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mähelle: Toplanan köp adam, jemende, märeke. *İki köçäniň çatrygynda her gün dan atmasy bilen başlanýan janly hereket durdygyça gyzygyp, bir bazar mähellesine meňzärdi(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

mähedel: Sabyrsyzlyk bilen garaşyş, göz dikiş, eglenip duran, bendiwan. *Soltansöýün atdan düşmäge mähedel, gazap bilen Güle bahan okduruldy(Myraly). Olaryň hemmesi onuň agzyndan söz çykaryna mäheldeldi (G. Kulyýew, Köpetdägiň Aňyrsynda). ♦ Mähedel galmak-* bir zada garaşyp, intizar bolup durmak.

mähir: Rehimdarlyk duýgusy, yhlas bilen edilýän ýürek söýgisi. *Anna Petrowna Artyg bakan özünde aýratyn mähir syzýardy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ Mähir bilen garamak* - yssy mähirli seretmek, yhlas bilen seretmek. *Mähir inmek-* rehimdarlyk duýgusy döremek. *Näzik ejäniň ýüregine täze mähir indi-de onuň Bahara bolan söýgüsi kes güýçlendi(A. Gowşudow, Köpetdägiň Eteginde).*

- M-hirden ganmak- biri- biriňi joşgunly mähirde görüp ynjalmak, mähir duýgusyndan doýmak. *Goý, olar biri- biriniň joşgunly mähirinden ganyşsynlar* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan)
- mähirli:** Rehimdarlyk duýgusy bar bolan, mylaýym gatnaşykly, ýakymly mähir bilen aragatnaşyk saklaýan. *Egni gara mahmal paltoly, başy uzyn seçekli, owadan ýüpek ýaglykly, näzeniň gyz baýlynyň gözüne örän mähirli göründi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- mähirlilik:** Mähirli bolmaklyk, rehimdarlyk duýgusy, barlyk, mylaýymlyk, ýakymlylyk. *Jamaly yssy mähirlilik bilen goltuguna gysyp, pugta öpdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).
- mähirsiz:** Rehimdarlyk duýgusy bolmadyk, neýlaýym däl, mähirli däl. *Onuň mähirsiz ýüzüne ýigrenç bilen garady* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).
- mähirsizlik:** Rehimdarlyk duýgusu ýokluk, mähirli dällik, mylaýym dällik.
- mähnet:** 1. Örän uly, ägirt uly daýaw. *Garpyzlaryň her biri Köpetdagyň mähmet daşlary ýaly çaknyşyp ýatyr* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Pökgen özüniň mähmet göwresini zordan göteripi loňk –loňk edip ylgaýar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýuwaşça ösýän şemal tokaýyň köp ýaşan mähnet aňaçlaryny çalaja yraýar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Birdenkä arka tarapde yzyl- yzyna mähnet gömürdiler gopdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.göç.m. Zähmet azaby, jebir-jepa, kynçylyk, azap. *Şol çekilen mähnetleriň indi rähneti ýetip gelýär* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Meniň mähnetimi etmegin zaýa* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Gelen döwlet, giden mähnet* (nakyl).
- mährap [mahraap]:** dini. Metjidiň diwarynda Käbä (mekgä) tarap ugry görkezýän gapy pisint uly köw tagça. *Metjit, mährap, tesbi, haçlaryň bary halky gul etmekten zalan nyşana* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mährewsiz:** Rehimsiz, mähirsiz zalym. *Emma suwsuzlyk belasy mährewsiz hüjüm edýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mährem:** ser. Mähriban. *Mährem ene göwsün gerdi üstine* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mähremlik:** ser. Mähribanlyk.
- mähriban [mähribaan]:** 1. Mähirli, mylakatly, rehimli, mährem. *Ýylgyranda, onuň ýanaklarynda emele gelýän çukanaklar begenjiň gözüne Aýsoltany adatdan daşary mähriban, ýakymly, gelişikli, owadan bir gyz edip görkezýär* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Gadyrly, söýgili, eziz. *Biziň mähriban Sowet döwletimiz berkeddi*.
- mähribanlyk [mähribaanlyk]:** Mähirlilik, mylakatlylyk, rehimlilik, mähremlilik. *Indi mähribanlyk bilen bakyşyp, Dostlyk bilen gürrüň edýär gülüşýär* (R. Seýidow. Bagtlylar).
- mähribançylyk [mähribaançylyk]:** ser. Mähribanlyk. *Onuň mähribançylygy, gelene- gidene ýakymlygy hiý diýip- aýdan ýaly däl* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- mäş:** bot. Seçmä meňzeş togalajyk däneli hasyl berýän kösükli ekin we onuň iýilýän dänesi. ♦ **Mäşi bişişmezlik-** agzybirlikde ýaşamazlyk, sözi alyşmazlyk, oňuşmazlyk. *Görýän welin, seniň bilen meniň mäşim bişişjek däl* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- mäşburunç:** Yaňy agaryp başlan sekgalym reňki. *Ol orta boýly, sakgaly yaňy mäşburunç bolan bir adamdy* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Onuň ýüzüni mäşburunç sakgaly we timarlanaw murtlary geleşige getirýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mäşe:** 1. Tüpeňiň gulagy: çakmak. *Gaçmaga hyýallanan haýwana baka tüpeňini öwürüp, mäşäni çekdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Men tüpeňiň mäşesini gysanymdan, okumyň boş geçmejegini aňdym* («Pinoer» Jurnaly). 2. dial. Ätişgir.
- mäşewe:** Mäşden bişirilýän nahar, çalkama. *Öz yssyja mäşewañize etseňiz niçik bolarka?!* («Görogly» Eposy).

- mäşirik:** dokm. Dokma ýüwürtmek üçin ýörite бүkdürilen erişden saralan süýri ýumak. *Her biri mäşirik ýaly güýüzbişer almalar sallanyşyp ýatyr*(B.Kerbabaýew, Aýsoltan).
- me:** «Al» diýen manyda ulanylan söz, bermek üçin bir zat uzadylanda aýdylýan söz. *Me, saňa hat!* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **Me saňa gerek bolsa!**- gördüň mi näme boldy, al saňa gerek bolsa. *Me saňa gerek bolsa, indi tä gaý ýatynça garaşmaly bolduk*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mebel:** Stol, stul, diwan we ş.m. öý goşlary. *Ýönekeý we oňaly mebel bilen benzelen tam* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İçerde roýal, bufet, kyşeka, umuman, baý mebel fabriginiň kollektiwi önümlerin assortimentini giňeldýär*(«Sowet Türkmemistany» Gazeti).
- mejal [mejaal]:** Güýç, kuwwat, hal, gurp, ragbat. *Hiç majalym galmady meň iýen dek saman, kepek*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Eýere ýapyşmaga mejaly bolmadyk aragatnaşykçynyň üstüne ölüm howpy abanýar* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Bu ýerde gygyrmaga mejal nireden bolsun*(A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Mundan artyk bu ýerde durmaga mejal galmady*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mejalsyz [mejaalsyz]:** Mejaly bolmadyk, güýçsüz, kuwwatsyz, halsyz gurpsuz. ragbatsyz. *Ýylan mejalsyz ýagdoýda hine girmekçi boldy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Okuň astynda mejalsiz ýatalary buky ýere çekip, ýeňil- ýelpaý ýaralaryň ýarasyny daňşdyrды.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mejalsyzlyk [mejaalsyz]:** Mejali ýokluk, güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk, halsyzlyk, ragbatsyzlyk. *İlat, çekerliksiz paçlar we agyr jerimeler bilen halys mejalsyzlyga ýetirilipdir*(SSSR Taryhy).
- mejbur [mejbuur]:** Bialaç, çäresiz, boýun. *Men ýene sag elimi size uzatmaga mejbur* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, Çopanogly). *Me saňa bir syry aýtmaga mejbur bolýan*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Artygyn agyr ýagdaýy ony uzak oýlanmaga mejbur etdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Öz gödekligim bilen men seni aýazda durmaga mejbur etdim* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Bu ýalňyşlaryny bize hormat goýany üçin boýun almaga mejbur bolan ýaly bolup görünýär*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mejbury [mejbuury]:** Ýerine ýetirilmegi hökman bolan, borçlu bolan, hökmany çaresiz, alaçsyz. *Wladimir hristiançylygy hatda öz raýatlarynyň arasynda -da mejbury suratda ýaýradypdyr*(SSSR Taryhy).
- mejburluk [mejbuurluk]:** Mejbury bolan hal- ýagdaý, borçlulyk çäresizlik, *Diňe mejburluk zerarly reaksiýa demokratik hereketiň önünde käbir eglisiklere gitmäge mejbur bolýar* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).
- mejime:** Nahar iýer ýalý giňden ýalpak gap, ýaýbaň jam. *Stoluň üstündäki içi buzly mejimeler, generallaryň sesi edilýän gürrüňler biri- birine bap gelýärdi*(N. B. Gogol, Saýlanan Eserler).
- mejlis [mejliis]:** Bir edaranyň ýa-da guramanyň bir meseläni ara alyp maslahatlaşmak maksady bilen geçirýän ýygnaýy, maslahaty. *Mejlisdäkileriň egin- eşiği älem goşary ýadiňa salýar*(B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Mejlisde şäher kommunal hojalygy bölüminiň gurluşyk işlerini haýal alyp barýandygy bellendi. Raýkomyň býuro mejlisinde ol ulu söz sözledi* («Tokmak» Jurnaly).
- mejnun [mejnuun]:** kön. s. 1. Däli- diwana, jynly 2. Yşyk ýonula düşen. *Mejnun boldy-la, sen aýytmasaň hem, hemme duranlar duýdular* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, Çopanogly).
- mejnunluk [mejnuunluk]:** 1. Däli- diwanalyk, jynlylyk. 2. Yşyk ýolyna düşenlik. *Şunuň ýaly mejnunlykla Ötdi niçe ýaşyň seniň*(Çary Aşyr, Poemalar).
- meçew:** Meçew bermek- birine gylaw bermek, birini göteriläp küşgürmek, öjükdirmek. *Ýowarçylar biri- birlerine meçew berip, kömek işini özleriniňkiden jäht tutýardylar.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

med.... Goşma sözleriň. «meditisina» manysynda ulanylýan birinji bölegi(*medpunkt, medinstitut we ş.m.*).

medal: Bir işde özüni görkezenligi üçin sylag berilýän, nyşan. *Watana hyzmat edeniniň üçin. Sowet hökümetimiz seni medal bilen sylaglady. Döşünde beýik Watanylyk urşunyň ordeni hem medallary lowurdaşyýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Oňa lenin ordeni we «altyn ýyldyz» medali gowşuryldy* («*Pinoer» Jurnaly*).

medalist: Okuw jaýyny üstünlikli gutaranlygy üçin medal alan okuwçy.

medalon: İçine bir şekil ýa-da başga bir zat salynýan hem boýna dakylýan bezeg şaýy. *Boýnunda yokdy oň alty medalon, Gulagyndan brilliant syrga asmandy*(«*Sowet Edebiýaty» Jurnaly*).

medeni [medenii]: 1. Medeniýete degişli bolan. *Bu ýerde ýaşlaryň arasynda medeni işleri geçirmäge mümkinçilikler bar*(«*Sowet Türkmemistany» Gazeti*) . *Bol girdeji kolhozçylaryň durmuş derejelerini, olara medeni hyzmaty gowulandyrmaga şertler dörettdi* («*Sowet Edebiýaty» Jurnaly*). 2. Ýabany däl, täze ösdürülip ýetişdirilen. *Medeni ekinler*.

medeniýet: Adamzadyň önümçilik, jemgiýetçilik we aň- düşünjelilik bilen gazanan üstünlikleriniň jemi. *Medeniýete ünüs bermek duýgusy Aýsoltanda hiç wagytda sönmeýärdi*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Respublikamyzda medeniýet gülläp ösýär* («*Pinoer» Jurnaly*). *Milli formaly we sotsiolistik mazmunly medeniýet.* ♦

Medeniýet öýi- ser. Öý. *Rayon medeniýet öýünde maslahat boldy.*

medeniýetleşmek: Birneme medeniýetli bolmak, medeniýetliräk bolmak, medeniýeti, düşünjeliligi artyp başlamak, medeniýetli bolmak. *Onuň özi hem üýtgapdir: Medeniýetleşipdir, salykatlanypdyr, gürlände- de has edepli gürlümäge endik edipdirler* («*Sowet Edebiýaty» Jurnaly*).

medeniýetli: Medeni taýdan ösen, medeniýeti bar, edepli. *Biz medeniýetli adamlar* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Biz çagalaryň medeniýetli dynç almaklary üçin ähli ýagdaýlary döretdik*(«*Pinoer» Jurnaly*). *Medeniýetli durmuş.*

medeniýetlilik: Medeniýeti barlyk, medeniýet derejesi ösenlik. *Puşkiniň döreden beýik çeper eserleri yokary medeniýetlilikiniň netijesidir* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

medeniýetsiz: Medeni derejesi pes bolan medeniýeti yok. *Hawa medeniýetsiz adam* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

medeniýetsizlik: Medeniýeti yokluk, medeniýetiň bolmazlygy. *Ol şonuň üçin içinden:- Hany meniň medeniýetsizligim?- diýip, özüne göwünlik berdi*(B. Seýtakow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Seniň bu bolup otursynyň medeniýetsizligiň alamaty*(«*Kolhoz Günleri*»). *Çary pökgeniň medeniýetsizligini we başga kemçiliklerini düzeder diýip umyt edýäriň- diýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

medet: kön. s. Kömek, goldaw, kuwwat. *İndi siz hem gulak Salyň sözüme, Joşan ýürek medet berdi özüme*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Düýä «haýt» diýmek hem medet*(nakyl).

medetkär: kön. s. Kuwwat beriji güýç beriji. *Seniň halkyň dogan bize biz mydam medetkär size* («*Sowet Edebiýaty» Jurnaly*). *Maňa medetkär bol!* (N. Pomma, *Egri Egikmez*).

medetkärlik: kön. s. Kuwwat berijilik, güýç berijilik.

medik: meditsinadan spetsialist, wraç, meditsina insitititynyň studenti. *Ol ýerde X asyryň ahyrynda meşhur filosof tebigat terjiribeçisi we medik bolan ýaş Awisenna işläpdir*(SSSR Taryhy).

medikament: med. Dermanlaryň umumy ady, derman. *Munda beýik stol, dürli medikament goýlan şka, pessejik stol bar* («*Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly*).

- medinstitut:** Meditsina işgarlerini taýýarlaýan ýokary okuw jaýy meditsina inistituty. Medintstitutyň studentleri ýaryşda üstün çykdylar. *Meniň öz ladyginam bar. Aşgabatda, medintstitutyň soňky kursunda («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- meditsina:** Keselleri bejermek we olaryň önüni olmak hakyndaky ylmlaryň jemi. *Tylda meditsina punktlary gurulupdy(B. Gurbanow, Duşuşyk). İndi sowet meditsinasy ýekeje kesselini- de umutsyz goýmaz(G. Muhrarow,G. Seýitliýew, Çopanogly). Dogan jagalara we enelere meditsina işgärleri oňat seredýärler («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .Meditsina gullugymyň starşıý leýtenanty batyr söweşijileriň ýüzlerçesiniň ýarasyny bejerdi(«Sowet Türkmemistanynyň Aýallary» Jurnaly).*
- mediýana:** *mat.* Üçburçlugyň depesinden onuň garşysynda ýatan tarapynyň ortasyna geçirilen gönü çyzyk.
- medpunkt:** Meditsina punkty, *kesel bejerilýän we onuň önü alynýan we meditsina kömegi berilýän punkt. Medpunkt çaga dogurulýan öýüň baş ädimlik garşysynda ýerleşýär(«Sowet Türkmemistanynyň Aýallary» Jurnaly). İndi medpunktsyz we mekdepsiz ýekeje kolhozda tapmarsyň(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- medrese:** *kön.s.* Musulmanlaryň orta bilim berýän dini mekdebi. *Hosly soňky wagytlarda medresede az salym okan çala sowathon adamdy(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Abaý medresede arap we pars dillerini öwrendi. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- medsestra:** Meditsina sestrasy. *Medsestralar ylgaşyp bardylar (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).Medsestra olara orun görkezip, biraz garaşmaklygy maslahat berýär(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- meduza:** *zool.* Endamy doňan ýaly gaty we şupalseli deňiz haýwany. *Gidralardan tapawutly bolup, meduzalar deňizlerde erkin ýüzüp ýören ýaşayyş obrazyny geçirýärler(W. F. Şaleýew, N. A. Rykow, Zoologiýa).*
- meger:** Belki, ähtimal. *Bir zadi öňünden duýýandyr meger, Ýaş gyz durup uzaklara seredýär (R. Seýidow. Bagtlylar). Bu syry Tatýana aýdaýsam, eger, ol menden geň görer, ýazgarar meger. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- megerem:** *ser.* Meger. *Megerem, onuň dişleri polatdan bolsa gerek (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Pökgen ozal beýle dälmiä diýýärdim, megerem, bu bir zat tapynan bolsa gerek ýa- da muňa başga bela bolandyr. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*
- megreller:** Gruziýa SSR- nde ýaşayan gruzinlere ýakyn bolan halk.
- mehanik :** *teh.* Mehanikadan spetsialist, maşynyň işleýişine esewan bolgan adam. *Stantsiýanyň garry mehanigi okuwçylary güler ýüz bilen garşy aldy(« Pinoer» Jurnaly).Bize häzir traktor brigadasynyň brigadiri bolup işläř ýaly mehanik gerek.(B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).*
- mehanika:** 1. *fiz.* Fizikada jisimleriň hereketi hakyndaky taglymaty öwredýän bölüm. 2. Tehnikanyň praktiki meseleleri çözmekde hereket we güýç hakyndaky taglymaty ulanmak meselesi bilen meşgullanýan bir pudagy.
- mehaniki:** 1. Mehaniki we mehanizme degişli bolan, esalanýan. *Mehaniki ýagy boýunça simfoniki sazлары eşitirip duran reproduktoryň sesi birdenkä kesildi. Bu maşynlar uçastokdaky mehaniki parkyň özeni bolup durýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Öz – özünden bolýan, duýdansyz bolýan. *Materiýa hereketiniň has ýönekeý formasy mehaiki hereketdir («Fizika Kursy»).*3. Dialektikanyň kanunlaryna garşy bolýan, bir zada hadysalaryň ýönekeý jemi görnüşinde garaýan. *Mehaniki ýat tutmak. Mehaniki suratda düşünmek.*
- mehanist:** *filos.* Mehanizmiň tarapdary.
- mehanitsizm:** *filos.* Dinýäniň ähli köp görnüşiligini materiýanyň bir görnüşli bölejikleriniň mehaniki hereketi bilen, tebigatyň çylşyrymly hadysalaryny mehanikanyň ýönekeý kanunlary bilen düşündirjek bolýan, dialektika garşy bolan idealistik filosofik ugur.

mehanizator. 1. Mehanizatsýadan spetsialist. *Balykçylaryň maşgalalarynyň köpüsi mugallym, mehanizator we feldşer bolup ýetişişdirler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Mehanizirlenen gurallara hyzmat edýän işgär, spetsialist. *Pagtaçylar mehanizatorlar bilen hyzmatdaşlykda pagtanyň hasyllylygyny ýokarlandyrmak boýunça uly işler etdiler («Ýaş Kommunist» Gazeti).*

mehanizatsiýa: Bütün önümçiligi maşyn bilen, mehanizmler bilen üpjün ediş, enjamlaşdyryş. *Pagta ekişiniň hemme içi mehanizasiýa arkaly geçirilýär.*

mehanizirlemek: Önümçiligi maşyn bilen enjamlaşdyrmak, üpjün etmek, maşynlaşdyrmak. *Pagta ýygmak için mehanizirlemek*

mehanizirlenmek: Önümçilige mehanizm girizilmek, maşynlaşdyrmak.

mehanizm: *teh.* Bir näçe hareket edýän abzallaryň biri- birine biriktirilen toplumu. *Mehanizmde bir kemçilik bolsa, nurbaty sagat ýaly saz içläp bilmeýär (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ana, kiçijik bir dükanda sagatçy äýnegini maňlaýyna goýup, sagadyň, mehanizmine seredýär (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Tut başga ýere göçürüp oturtmak boýunça köp işleri kuwwatly mehanizmler ýerine ýetirýär (B. Z. Raenko, Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe).*

mekan [mekaan]: 1. Ýaşalýan ýer, menzil –mekan, ýurt, watan. *Watan diýmek halkyň dörän mekany, içinde guralgy agyr dükany (N.Pomma, Saýlanan Eserler). Dostlar! Durmuş ne gözəl! Güle oýlandy mekan («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Ýaşamak için öý, jaý. *Öňki wagtda çöp -çatma bolardy mekanymyz, Agyr zulum astynda seçilerdi ganymyz (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* 3. göç. Bir zadyň köp bitýän, bolýan ýeri. *Al- elwan gülleriniň mekany bolan peljagazlar bilen, özümüň ösdürüp ýetiştiren agaçlarymyz bilen hoşlaşdyk (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Garagumuň günorta- gündogar bölegine:- maldarçylygyň tüýs mekany- diýip, hak aýdýarlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Biz galtamanlaryň mekanyna duçar bolupdyrys (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* ♦ **Mekan tutmak-** 1). Belli bir ýerde ýaşamak; 2) Belli bir kârde, ýerde işlemek. *Maldarçylyk tehnikumyny gutarandan soň, belli bir ýerde mekan tutan adam däl (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

mekanly [mekaanly]: 1. Mekany bar bolan, ýerli- ýurtly, öýli- yşykly. *Menikli, mekanly agzybir dogan. İlimde tanymlaşýan işde bekişen (N.Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Ugurly, durnuklu, subutly. *Ol mekanly zat aýtmady.*

mekansyz [mekaaansyz]: 1. Belli mekany bolmadyk, ýersiz- ýurtsuz, öýsüz- yşyksyz. *Ewgeniý oneginiň belli mekansyz, ýekeligi arkaly Puşkin öňde barýan dworýan intellegensiýasynyň kysmatyny görkezýär (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

mekdep: 1. Doly däl orta we orta bilim berýän okuw jaýy. *Deň -duş joralarym mekdepde okaýar, Hökümet dara köp ýagşy bakýar (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Aýsoltan begenç bilen bir mekdebiň okuwçysy (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Mergen aga, biziň hemmämiz mekdebiň ýaş naturalistleri (« Pinoer» Jurnaly).* 2. göç.m. Tejribe, okuw. *Front sebitindäki işlerde bolmak bilen, türkmen daýhanlary ulu syýasy mekdebi geçdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Haýsy hem bolsa bir ýöriteleşdirilen okuw jaýy. *Söwda yşgärlerini taýýarlaýar birýyllyk mekdep. Partyýa we sowet yşgärlerini taýýarlaýan üç ýyllyk mekdep.* ♦ **Başlangyç mekdep** - Y-YW klaslaryň bilimini berýän mekdep. *Mährijamala sekiz ýaşyna ýetende başlangyç mekdebe girdi (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* Doly däl orta mekdep - umumy bilim berýän (onýyllyk) onbirýyllyk mekdep.

mekejin: Ýene doňuz, urkaçy doňuz

mekge Y: *gepl.d.ser.* Mekgejöwen

mekge YY: Mekgesine münmek- biriniň yzyndan kowalamak, söbügine münmek. *Aýu, Aýdow, gaçyp gutulmarsyň!- diýip, men hem tezekli haltamy arkama alyp, mekgesine münäýendirin (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

mekgejöwen: *bot.* Däneli ekinler maşgalasyna degişli bolan, ýogyn hem uzyn baldakly, daşy ýuka gabyk bilen örtülen, gulkakly, iri däneli baş getirýän ösümlik

we onuň hasyly. *Onun kellesinde mekgejöweniň gupagy ýaly mymyjak tüýler ülpüdeşýärdy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Mekgejöweniň ekmekligi karar etdik*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýoluň iki gapdaly hem günebakar we mekgejöwen meýdanydy*(«Pinoer» Jurnaly). *Mekdebiň tejribe uçastogynnda gowaça, kädy, mekgejöwen we beýleki ekinler ekildi* («Mydam Taýýar» Gazeti).

mekir: ser. Hilegär. *Meniň adym mele tilki, menden mekir ýokdur, belki*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Mawy özüne nähili takdyryň garaşýanyna düşünmän, mekir sözlere ynanamak bilen şatlady*(B. Kerbabaýew. *Aýgytly Ädim*).

mekirlik: ser. Hilegärlik. *Ýelliniň mekirligi tilkilerden hem aşarakdyr. Bu iş şeýle mekirlik bilen edilipdir, yzyny- tozyny tapjak gümanyň ýok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol kiçijik gözlerini mekirlik bilen gyrpyjaklatdy*.(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Garawul mekirlik bilen gaşyny çytyp dymdy*.(B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

mel: 1. *Senagatyň hymyýa, rezin we ş.m. pudaklarynda ulanylan ýumuşak ak hek daşy*.2. *Şol hek daşynyň tam agartmak, tagtada hat ýazmak we ş.m. üçyn ulanylýan paraşok görnüşündäki ýa -da gaty haldaky bölegi. Ol metr bilen stoluň üstüne ýazylygy manaty ölçäp, mel bilen bir näçe gezek çyzýar*(«Mydam Taýýar» Gazeti).

melal [melaal]: kön. s. Şek- şübhe, güman. *Onuň göwnüne melal getirmeli däl* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).*Şonuň bilen bile olganyň hem göwnüne melal getirjegini ýadygan salyp, öňky pikirinden dändi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

melalsyz [melaalsyz]: Şek – şübhesiz, gümansyz.

melamat [melaamat]: kön. s. Töhmät, myjabat, garalyk, garamat. *Siz maňa näme melamat etsenňz etmeli- de, men size hiç zat diýmaly dälmi?!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). ♦ **Birine melamatyňi atmak-** birine aldaňy çekdirmek, birine durmuşa çykamak, äre barmak. *Başy boş gezeniňden birine melemanyňy ataýsaň hem däl* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gyz maşgala diýeniň bir çene baransoň, melamatyny biriniň başyna atsa gowy bolar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mele: Sargylt açyk renk, öçügsy sary renk. *Men ony otuz ýyl mundan ozal görenimde, mele saçly, mele gelindi*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Amyderýanyň aňrysyna gözýetmez mele suwy çaykanýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).*Oturanlaryň önünde çanaklap gowurma hem ýaňy tamdyrdan çykan mele petir goýuldy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

melek: dini. ser.Perişde. *Perimi, melekmi sora gyzlardan*(G. Muhrtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Ol ýerde melekler ýaşar*(G. Muhrtarow, *Pýesalar*).*Diller ejiz gelýär, galamym kütek, Gözellikde ol melegin taýy yok* (Şekspir, *Otello*).

melewşe: Mele öwsüp duran, solgun gyzgylt(reňk). *Melewşe ýüpek köýnek*.

melgun [melguun]: Adamyny ökdelik bilen aldaýan, şeýtan, arabazar, hilegär, mekir, ýigrenji.(adam hakda) *Maýam, her bir olar ýaly melgundan gorkup, seni oda atsam, onda kokaň pahyryň gabryna depdigim bolar*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Munuň ýaly halky bulaşdyrýan melgunyň köküni köwlemek gerek* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

melgunlyk [melguunlyk]: Melgunyň gylyk- häsiýeti, şeýtanlyk, hilegarlyk, mekirlik, ýygrenjilik. *Mäter syhyň melgunlyklary ýadyna düşende, onuň içi ot alyp barýardy* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

melhem: kön.s. Ýara ýa-da beden agyrysyna ýapmak üçyn dürly zatlar garylpy, elde taýýarlanylýan ýapy derman. *Onuň çiginleriniň ýarasyna başga hiç hili melhem etmän, diňe goýy ýod çalypdyrlar. Oba tebypleri dürli zatlardan taýýynlanan melhemi ýapyp, artygyň ýarasyny täzeden daňmakçy boldular* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*)

melioratiw: Meliarysýa degişli bolan. *Kolkoz önümçylygynyň esasy serişdesi bolan ýeriň toprak -melioratiw ýagdaýlaryny gowylandyrmak wezipesi öňde*

durýar(R. Ataýew, Ýylanly Raýon «Bolşewik» Pagtaçylyk Kolhozynyň *İş Tejribesi*). Bu bolsa häzirki suwarymly ekerançylyk meýdanlarynyň ulanylyş koeffisiýehtini çürt- ýoluk artdyrmaga we suwarylyp ekilýän ýerleriň mekoratiw ýagdaýlaryny gowylandyrmaga mümkinçilik berer(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meliorator: Melioratsiýa spetsialisti. Bu adam otrýadyň naçalnygy, injener-meliorator poladowdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

melioratsiýa: **Guratmak ýa-da suwarmak ýaly bilen ýeriň hasyllylygyny gowylandyryş çäreleriniň sistemasy. Melioratsiýa işleri.**

mellek: Kolkozçylara hususu peýdalanmak üçyn bölünip berilen ýer, uçastok. Kolkoz melleklerine ekilen ýymyşly baglar şol tamlaryň üstünden abaşnyp dur (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Şu ýyl mellegimiz mazalyja hasyl berer öýdýän(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)

mellekçi: 1. Mellek eýesi, mellege eýeçilik ediji. 2. Ýeri kärendesine alýan adam. *.Mellekçä ýer berseň, ýer eýesyny ýerden çykarar*(nakyl).

melul [meluul]: 1. Näsag görnüşinde bolan, bir ýeri agyrmak zerarly keýpisiz bolan, tutuk adam. *Eger ýataýsaň hem, ysyň- kokuň derdinden melul bolýaň*(«Tokmak» Jurnaly). Ol yssynyň derdinden melul bolan ukuly başyny galdyryp, garşysyndan çykan ýolagçylara seredýär(A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Göwni çökgün, gaýgyly, hasratly, tukat. *Melul etdi ýaman habar, Oýamydy ýa- da düýşü?! (Çary Aşyr, Poemalar).* Görogly melul bolup durýardy («Görogly» Eposy).

melullyk [meluullyk]: 1. Melul haldalyk, keýipsizlik. 2. göç. m. Göwnüçökgünlik, hasratlylyk, tukatlyk. *Görogly, melul bolmagyn, melullyk, muhannes işidir*(«Görogly» Eposy).

memleket: kön. s. Ýurt, ülke. *Memleketi azalkysyndan hem berkleştirmek barasynda pikir edýär*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

memmer: kön. s. Metjydiň ýanyndaki diň.

memorandum: dipl. bir mesele dogruda hökümetlerin pikiri, garaýyşy ýazylan diplomatik döküment.

men - menlik: Özüni ulumsy tutmaklyk, uly göwünklilik, gophamlyk, ulumsylyk, öwünmeklik. *Görsem men- menlige ýüz uran ekeni*(«Tokmak» Jurnaly). *Onuň agraslygy, gyňraslygy çykyp başlady, özüne artyk baha berdi, men - menlige baş urdu. Ziýany iň uly peýda, men-menligi yndy taşlamak gerek* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meň Y: Adamyň endamynda, ýüzünde bolýan gara reňkli tebigý düwürtik. *Orazguluň käbir ýeri gasyn atan bugdaýrenk ýüzüniň sag tarapynda garaja nokat ýaly meňi bardi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Burnunuň sag gapdalynda meni bar, egninde- de legtenant çini bardy*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler)

meň YY: Ýapragy we dānesi guradylyp çikilýän ösümlik. *Niçeler köp çekdi neşe hem meňi, Gaýgyda gan eňrāp, bolmady deni*(N.Pomma, Saýlanan Eserler).

meň YYY: Käbir haýwanlary aldap tutmak üçin gapana, çeňňegin ujuna dakylýan et, çörek we ş.m. zatlaryň bölegi

men: Birinji ýöňkemäniň birlik sanyndaki at çalyşma özüm. *Men size şu ugurdan başga bir gürrüň bereýin*(N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Men siziň goňşuňyz Türkmenistandan, ömürlük gül açan bagy- bossandan.*(«Oktýabr Ýalkymy»).

Men näme diýýän. tamdyram näme diýýär- aýdylyýan zada baglanyşkly bolmadyk bir zat aýtmak. Ýer ýarylmady, men girmedim- erbet utandym, utanjymdan girere deşik tapmadym

menek - menek: Menegi köp bolan, ýüzi köp menekli, teglim- teglim. *Ak garyň ýüzünde menek- menek gan tegmilleri ýatyrdy*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Onuň ýüzi tutuşlaýyn besse -besse, menek- menek bolşup, gan öýüpdur* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

menek: Bir zadyň ýüzüne düşýän tegmil, nokat, hapa. *Onuň sarymtyl reňkinde bolsa akja menekler peýda bolýardy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Nykolaýyň goturaky ýüzy gyzyl menekler bilen örtüldi*(M. Gorkiý, Ene).

meniklenmek: 1. Akyllanyp başlamak, düşbi bolmak, paýhaslanmak. 2. Dogumly bolup başlamak dogumlanmak. *Ol hemşe zähmetden başga zada düşünmeýän ýalydy we:- men kolkoz başlygynyň aýalydyryn- diýip, meniklenmek onuň ýadynada düşmeýärdi. Sen agañ bilen meniklenme, aga gözleşmeli bolsa, her kimiň hem agasy bardyr*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

menikli: 1. Akyllý – başly, düşbi, paýhasly. *Guwançly gürrüňler edýärler daýýym, diýýärler:- Menikly hem de mylaýym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Menikli, mekanly agzybir dogan (N.Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Eden ýşyny oňarýan, dogumly, başarnykly. *Menikli we görmegeý kolkoz gyzny şahyr taryplaýar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meningit: med. Beýni perdeleriniň çişme keseli.

meňiz: Adamyň ýüzi, ýüz görnüşü, keşbi. *Munuň bolşundan bir zat aňlan Baharyň meňzi gyzardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Gusga hata göz gezdirip başlandan, oraýany meňzi soldy dessine* (B. Kerbabaýew, Aýlar. ♦ **Gül meňiz-** gül ýaly ýüz, ajap ýüz. *Galkyn, gözüň görkez, hindi zenany, Gül meňzi saralan arap jenany*(«Oktýabr Ýalkymy»).

meňkeş: Meň çekiji, meňi köp çekýan.

menlik: 1. Meniň tarapymda, meniň arkamda. *Sen bir menlik bol ahyry!* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Maňa degişli bolan, dahyllý bolan. *Ol ýerde menlik iş hem ýok*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). ♦ **Menlik ýöňkemesi-** 1- nji ýöňkeme.

menşewik: tar. Antimarksistik, opportunistik. Partiýanyň çleni, menşewizmiň tarapdadyr. *Menşewyklar gorkup yzyna gaçdy*. (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Menşewik dyýýenler halykyň düşmany*. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Menşewiklere garşy göreşip, partizan adyny alypdy* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

menşewistik: tar. Menşewizme esaslanan, menşewizme hasbolan

menşewizm : tar. Russiýa sosial- demokratik işçiler partisýasyndaky rewolsutsiýa garşybolan ownuk- burjuaz opportunistik akym.

menýu: Naharlaryň atlary bahasy ýazylan kagyz. *Görsem, menýuda oňat naharlaryň ady bar eken*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meňzemek: Başga bir zada ogşamak, meňzeş bolmak, çalyşym etmek. *Gurt uruşda bulan ahyrky iki ýylynda misli söýgniň we ýigrenijiň ýörde mekdebini gutaryp, hatymkerde bolan adama meňzeýärdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ýaý ýaly gara gaş, ok deý kirpikler Awlajaga meňzeýär golaý eteni*(B. Kerbabaýew, Aýlar).

meňzeş: 1. Biri- birine kybapdaş bolan, biri- birine ogşaýan, biri- birine örän çalyş edýän. *Meňzeş ýany biri- birine meňzeş üç otagly, gapysy eýwanly tamlar bolup, kolhoz melleklerine ekilen ýymişli baglar tamlaryň üstüne abanyşyp dur* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Ýaly, tüýsli, kimin. *Onuň şaýyny tutuşy biziňkä meňzeş däl*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ **İle menzeşmek etmek-** ser. İl. *Aýu, kakasy, Annagulyňny hem ile meňzeş edip goýbereli!* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

meňzeşlik: Biri- birine meňzeş bolmaklyk, kybapdeşlik, çalymdaşlyk. *Pikirleriň menzeşligi. Çagalaryň meňzeşligi.*

meňzetme: edeb. Bir zadyň ikinji bir zada deňeşdirilýändigini, meňzedilýändigini aňladýan söz ýa-da aňlatma, mňzeşligi suratlandyрма. *Şahyryň «gara saç» atly şygrynda dürli meňzetmeleri görýäris*(«Edebiýat»). *Nazik jamaliň şol meňzetmesine Aýsoltan jakgylap gülenini duýman galdy* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **Meňzetme eýerjen sözlemi gram-** öz anladýan pikiriniň baş sözlemdäki gymlyda, harekete meňzedilýändigini görkezýän eýerjeň sözlem.

meňzetmek: Bir zada meňzeş etmek, gat çalyň etdirmek, kybapdaş etmek, bir zady ikinji bir zadyň özi laýy etmek, ogşatmak. *Kuwwatyňy arslan- şire meňzetdim*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Men özümiň bu ýatyşymy bir adama meňzetdim* («Görogly» Eposy).

menzil- mekan [menzil- mekaan]: ser. Mekan. *Bu marynyň ilidir menzil- mekanyň mesgeni* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

menzil: 1. ser. Mezil. *Ýoluň özi kyrk -elli metreden uzun hem däl welin, düýe janawarlar üçün ýedi menzil çöl çökenden-de agyr boldy*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýolundan sawulup menziller aýsa, soň yzyňy tapmak kyn bor azaşja*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Düşelge, gonalga, duralga. 3. ser. Mekan. 2. *Onda asla ýokdy ne menzil, ne tam*(A.S. Puşkin, *Ertekiler*). ♦

Menzilsiz – medenesiz- Öýsüz öwzarsyz ilsiz menzilsiz medenesiz duralgasyz adam (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

menzurka: Suwukluk ölçemek üçin ýüzi derejelere bölünen çüýşe gap, stakan. *Duldaky tekjede menzurkalar we grafyň görünyärdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mer: Käbir burjuaz ýurtlarda: munitsipalitetiň ýolbaşçysy, şäher başlygy. *Londonyň meri:- Şäheriň derwezelerini ýapmaly- diýip buýruk beripdir* («Orta Asyrlar Taryhy»).

merjen: 1.zool. denňiz düýbiniň şetlerinde üýşmek bolup ýaşaýan hereketsiz haýwan .2. min. Şol haýwanlaryň çökündilerinden emele gelýän, bezeg üçin ulanylýan açyk gyzyl ýa-da ak reňkli daş. *Ýokadaky ýylpyldaşýan merjenler, biziň şatlygmyzyň şanly ýalkymy* («Mydam Taýýar» Gazeti)

merdana [merdaana]: Mert, batyr, edermen, gaýduwsyz. *Merdana komsomolkanlar ahyrky oklaryna çenli düşman bilen atyşdylar*(«Ýaş Kommunist»Gazeti). *Onuň eserlerinde merdana we ýürekdeş hindi halkyna çünňur raýdaşlyk bildirýädindigi duýulýar* («Pinoer» Jurnaly).

merdanalyk [merdaanalyk]: Mertlik, batyrylyk, edermenlik, gaýduwsuzlyk. *Soragyňyz barmy?!- diýip, şeýle assa, emma dözümlü, merdanlyk bilen töwerengndäkilere ýüzlendi*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Onuň örän az sanly goşuny merdanlyk bilen goranypdyr we batyr çozuşlar edipdir*(SSSR Taryhy).

merdem: gepl. d. Çydamly, mert, batyr. *Görýäriň bir topar merdem ynsany* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

merdemlik : gepl. d. Çydamlylyk, batyrylyk, mertlik.

merdems: Çydamlyrak, batyrrak. *Onuň sahnadaky sabyrly hereketleri, paýhasly düşündirişleri mugthorlaryň sylaryny, hile- mekirliklerini daýhanlaryň arasynda paş edýän merdems sözleri tomabyçyny begendirýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Par tutanlar ýüzlerini dik tutup, merdems gadam urýarlar* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ene onuň merdems sözlerini nebsewürlik bilen diňleýärdi* (M. Gorkiý, *Ene*). *Mawryň aňyrdan gelsi onuň keşbi halnazaryň gözüne bir tarapdan, ynjyly bolsa, ikinji ýandan, merdems göründi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

merdemsilik: ser. Merdemlik. *Onuň öňki naýynjar keşbiniň ýerine-de merdemsilik gonupdy* (B. Kerbabaýew. *Aýgytly Ädim*).

merdiwan: [merdiwaan]: Beýlige çykmak we asak düşmek üçin basgançakly enjam. *Merdiwandan ýuwaş ýuwaş, bir gara tellekli galdy*(P.Seýidow, *Lebapgyzy*) *Halnazary merdiwan şeklinde ýasalan tabydyň üstünde ýatyrp, jynaza namazy üçin arssalanan ýere alyp bardylar*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

merejka: Matanyň sabagy sogrulup, gözenek-gözenek edilip tikilýän ýa-da matanyň gyrasyna edilýän keşde, nagys.

merrez: 1.med. ser. Merez. 2. Gargys sözi. *Merez, bar-da eşegi suwa ýok! – diýin, mämmeň baý gurbany iki ýana ylgadýardy.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*)

- merzel:** med. Ýokançly wenerik kesel. *Merzel keseli düýüpli bejerilýär* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*)
- mergen:** Tüpeň atмага ussat adam, snaýper. *Görseň, bir eýýäm ol mergen bolupdyr, biderek gidenok eke güllesi* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Mergenler bolsa gadymdan galan hyrlylaryň aýaklaryny somaldysyp oturandyrlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Sen akmak bolma, mergeni aw çagyryňan däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- mergençilik:** ser. Mergenlik. Mergençilikde öňüme geçen tüpeňli bolmady. *Ertir nyşana atysyp, mergençilik baýragyny hem alarmykam öýdýän* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Sportuň ýeňil atletika, göreş, at çapyşygy, mergençilik, ýaglyga, towusmak ýaly görnüşleri boýunça geçirilen ýaryşlarda mekdep okuýeçyllary görnükli orunlary eýelediler* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Mergençilik bolsa-da, ilin öňüne çykyp geplemeli bolsa da ene nämeler bolsa- da, gaýre durman, baryna goşulybergin* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- mergenlik:** Tüpeňi dogry atyp bilmeklik ukyby, tüpeň atмага ussatlyk, snaýperlik. *Mergenlikde atyjy- snaýper adyn alýar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Snaýperligiň diňe mergenlik däl- de, mekirligidini hem bilýärmiň?- diýip, zimin ýylgyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mergi:** Ýokanç epidemik kesel, gyrgyn, merk. *Sagat towuklar kesel towuklaryň tezegi we sülekeyi bilen hapalanan iými iýe wagtlarynda, mergi keseli olara ýokuşýar* (W. R. Borodin, *Öý Guşlarynyň Keselleri We Weterinar- Profilaktik Çäreler*). *Häzirki wagtda garahassalyk, mergi keseliniň soňuna çykyldy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Merkezi russiýanyň köp oblastlaryna ýaýran mergi keseli Puşkiniň Boldinoda eglenmegine sebäp boldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- merhemet:** kön.s. Rehim, şepagat, mähir. *Keýgim, soltan söýnüň dünýäde diňe bir arzuwy bolsa, onuň ýüze çykmagy hem diňe saňa bagly bolsa, sen onuň üçin merhemet goluňy uzadyrmyň ?!* (Myhraly).
- merhemetli:** Rehimli, şapagatly, mähirli. *Beýle merhemetli adamyň aýagyndan-da heý şikaýat etmek bolarmy !* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). *Merhemetli, hemmäniň halyndan habardar, bir gowy adamdy* (M. Gorkiý, *Ene*)
- merhemetlilik:** **Rehimliklik, şepagatlylyk, mähirlilik.**
- merhemetsiz:** Rehimsiz, şepagatsyzlyk, mähirsizlik. *Merhemetsizlik etmek.*
- merhum [merhuum]:** Aradan çykan, ölen (adam) . *Tabydyň yzy bilen merhumyň maşgala çeleýleri barýarlar* («Pioner» Jurnaly). *Merhum Ýazyjy Hajy İsmayılowyň powestleri boýunça geçiren çekişmämiz has gyzykly boldy.* («Mydam Taýýar» Gazeti)
- meridian:** Er şarynyň polýuslarynyň üsti bilen ekwatory kesip geçýän hyýaly cyzyk.
- merk:** 1.ser. Mergi 2. Gorgyş sözi. ♦ **Merkini bermek-** erbet ýagdaýa salmak, ýok etmek, pugta emini bermek . *Düşmanlaryň merkin bere harby deňiz flotumyz.* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*)
- merkez:** 1. mat. Cyzyklaryň, taraplaryň kesişýän nokady. *Töweregiň merkezi* 2. Döwletin hökümet merkezi edalarynyň ýerleşen baş şäheri, paýtagt. *Men olaryň bu işlerine ýol bermen, merkeze çenli giderin!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Aşgabat şäheri Türkmenistanyň mekezidir.* 3. Bir zadyň ortasy, orta bölegi. *Ol ýer şäher merkezine ýakyn bolup galyndyr.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*) 4. Ähmiýetli punkt, bir zadyň jemlenen ýeri. *Türkmenistan SSR Ylymlar akademiýsy respublikamyzyň parlap öýän ylym ojagynyň merkezidir.* (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly) 5. Ýokary ýolbaşçy organlar. *Merkaziň görkezmeleri ýerine ýetirilýär.*
- merkezçilik:** merkezleşdirilen dolandyryş sistemasi, tsentralizm. *Demokratik merkezçilik.*
- merkezi:** 1. Bir zadyň merkezinde ýerleşen, merkezde bolan. *Dynç alyş günlerinde zähmetkeşler şäherin merkezi medeni we seýil bagyna gezelenje çykyrlar.* 2. Gözi merkez bilen baglanyşykly bolan, ýolbaşçylyk edýän . *Partiýamyzyň merkezi*

komiteniň sentýabr plenumy taryhy karar kabul etdi. (« Tokmak» Jurnalý). Merkezi edaralar.

merkezleşdirmek: 1. Bir merkeze jemlemek, bir merkeze garaşly bolmak. *Biziň ýurdymyzyň territoriýasynda merkezleşen köpmilletli döwlet emele gelip başlandyr (SSSR Taryhy).*

merkuriý: *astr.* Günüň töwereginde aýlanýan planetalaryň biri. *Merkuriý, wenera planetalary günüň töwereginde aýlanýarlar. («Fizika Kursy »)*

mermer: *geol.* Arhitektura hem-de sukulptura işlerinde ulanylýan hek jisiminden bolan berk daş. *Onda mermer daşyna ýazylan ençeme ýadygärlyk ýazylary bar. («Pioner» Jurnalý).İçi- daşy mermerden beýik jaýlar salýaryş, ýokary tehnikany ykjam ele alýaryş (N.Pomma, Saýlanan Eserler).*

mert: Dogumly, gaýratly, batyr, edermençydamly. *Ýagşy ýigit, mert ýigit sabyrly bolmalydyr! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Barbanyň Gyzy). Merde ýolbarsaň, peseler, nomarda ýolbarsaň, eserler. Mert özünden görer, nomart – ýoldaşyndan.*

mertebe: 1.Abraý, hatyra, dereje. *Men ýetjek merteme ýetdim.(A.Gowşudow, Saýlana Eserler). Babam, sen dünýäniň bezegi boldyň, mertebe0 belentdir päk ynsanlarda (« Sowet edebiyaty» Jurnalý) 2. Jaýyň gaty, etaj. Ikinji mertebädaki myhman jaýy tämiz jüpürilin, bezelin goýlupdy.(G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).3. Gezek, ýola sapar. Men şu ömrümde ýekeje mertebe ýalan sözläpdim, ol hem ak patyşa zamandady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)Komandowany tarapynadan bir näçe mertebe «sag bol» aldy. Gurt şol gün hem aýnada özini ikinji mertebe synlady.(A. Gowşudow, Mähri.-Wepa). 4. *geol.* Belli bir ýagdaýa emele gelýänjynslary bellemek üçin ulanylýan geologik birlik.*

mertebelemek: Derejesini götermek, hatyrasyny tutmak, hormatlamak. *Garly «başlyk» sözini ýörite mertebeläp aýtdy.(N.Jumaýew, Ak Derek)*

mertebeli: Ýokary derejelilik, ýokary hatyralylyk, hormatly. *Beýle belent mertebeli adam tumsygyny ýokary tutmasa bolmaz ahyry! (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňrsynda)*

mertebelilik: Ýokary derejelilik, ýokary hatyralylyk, hormatlyk. *Şeýle atanyň ogly bolmagy uly mertebelilik bilýäp («Görogly» Eposy).*

mertebesiz: Ýokary derejeli bolmadyk, ýokary hatyrasy ýok bolan, hormatsyz, hatyrasyz.

mertlik: Batyrlık, erdemlik, dogrymlylyk, goýratlylyk, çadamlylyk. *Bar, sözdigim, seni mäkäm öpeýin, seniň mertligiňden mertlik tapaýyn (B.Kerbabaýew. Aýsoltan) ♦ Mertlige salmak-* çadamlylyk etmek döz gelmek.

merwana [merwaana]: *dial.* Gep gezdirip, adam arasyny bozýan, içi gara, melgun (adam hakda). *Çek menden eliňi, merwana syh!- diýip, oňa garşylyk görkezdi(N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

merwer Y: Nahar bişirmek için demir gap, piti.

merwer YY: *ser.* Merwerit. *Sowgat berer gelinligine: tilki içmek, merwer ene, ýüpek halatlar hem salar (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

merwerit [merweriit]: Molýusklaryň bedeninde, däne- däne görnüşde emele gelýän hem-de gymmat bahaly bezeg hökmünde ulanylýan gaty jisim, gymmat bahaly daş, zümmerret. *Merwerit dek däneleri dökülýärdi(R. Seýidow. Bagtlylar). Gyzyldan gymmat zat bar. Nebitdakyl bar, nebit bar, hem boýas bar, hem ýod bar. Merwerit bar, sulfat bar bizin Türkmenistanda (Durdy Gylyç, Guşgular).*

merz: 1. Ekin suwarylanda suw degmän galýan bölek beýik ýer. *Köne gola düýbi merz bolup ýatyrdy. Adamlar jülpüldeşip, suwuň içi bilen ädimle ýärler. Merzlerden, syrtlardan aşýarlar.(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) .2. Oturmak üçin edilen seki.*

mes: 1. Şähdaçyk, keýpi kök, gürgün. *Soň gürgünleşeris, eje, kakamdan mes adam yok, mallar hem gurat! («Sowet Edebiyatý» Jurnalý). Biz gaty mes!(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).2. Örän gurply bolan, barly, baý.3. Semiz,*

ot-iýmnden hor bolmaýan (Molhokda). *Oslagsyz takyrdy mes gatyrlary ürkizdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu ýerde mes atlar basyn tutun dik, hatar arasynda çekdi okuçnik («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)* 4. Bol hasyl berýän, gurply, tebigi minarala baý. (ýer hokda). *Rim imperiýasynyň mes toprakly ýerleri olaryň gözlerini gyzdýryndyr. (Orta Asyrlar Taryhy).* Ýerleri mes edin, düküp döküni, akpagtadan kän hasyllar alalyň (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). Ýorynja biziň arryk düşen ýerleimizi mes eder (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 5. gepl. d .Melul, pýan, serhoş.

mesaña: ser. Mese-mälim. Argynlyk alamaty mesaňa mälim görnüp durdy (B. Kerbabaýew. *Aýgytly Ädim*)

mesawy [mesaawy]: ♦ **Mesawy gürrüň** - peýwagtyna edilýän gürrüň, özara gürrüň. *Aý, ol bir mesawy gürrüňdi, goý, ol şol gyşyn içinde edilen ýerinde galsyn .Şu gün kolhozçylar iş arasynda çaýa çykyp, özere mesawy gürrüň edişdiler (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde)*

mesaýkyjy [mesaaýkyjy]: **Hamana, aý ýöne mysal üçin.**

mesçilik: ser. Meslik. *Saragtyň hal-ýagdaýny ýazyp iberýän saňa. Mesçilikmi marynyň mähriban ili, dostum (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler)*

mese- mälim: Ap-aýan, görnüp duran açyk, aýdyn, äşgär, mesana. *Zalda oturanlaryň ýüzünde satlyk alamaty mese-mälim duýulýordy. («Mydam Taýýar» Gazeti) Suwuň akysy mese mälim ýuwaşady («Sowet Edebiýaty »Jurnaly). Gyratyň yzy mese-mälim bolup ýatyr («Görogly» Epasy). Onuň ýüzünde satlyk tolkyny mese-mälim görüňärdy (B.Gurbanow, Duşysyk).*

mesele: 1. Amala aşyrylmaly wezipe, problema, iş. *Onuň medipina meseleleri boýunça okaýan lekiiýalary köpsanly diňleýijileriň ünsini özine çekýär (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly) Ençeme meseleler barada çeper ýazylan goşkular ýerleşdirilipdir. («Pioner» Jurnaly) 2. mat. Hasaplap çykarmak arkaly çözülýän gönükme. Myrat başynjy klasyň arifmetik kitabyndan meseleler çözüýär.*

meselem: Bir zat sanalanda, aýdylanda, düşindirilende «mysal üçin» manysynda ulanylýan giriş söz. *Meselem rewolýotsiýadan öňki döwür bilen deňeşdireniňde, gowaçanyň hasyl berişini baş esse arady («Sowet Edebiýaty», Jurnaly). Eger-de bir adam biziň ähli talaplarymyza çogap berýän bolsa, meselem, geleň adamlary oňat myhmanlap goýberýän bolsa, biz ol adamdanyň ýene nähili medeniýete talap etmelidir (B.Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). Ynha, meselem, özüňden mysal albaş gün mundan öň seniň ýaňaklaryňdan gap damaýyn diýýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

meselmek: 1. Mes bolup başlamak, yktysaddy durmuşyň ýagşylaşmak. *Ýaran kolhoza çlen bolup gireli bári örän meselipdir.* 2. Dökün dökülme arkaly gurplanmak, mes bolmak. *Pagta ekiljek ýerlep örän meselipdir.* 3. Güýjap başlamak, köpelmek, çoşmak. *Suw indi meseldi ahyry (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*

meseltmek: 1. Mes etmek, gurplandyrmak. **Ýorunja ýeri meselder (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).** 2. Güýçlendirmek, köpeltmek. **Suwy meseltmek**

mesene: Degirmen suwuny batly indermek üçin beýgeldilen ýap. *Her kes degirmene, oňa kilwan gerek bolsa, derrew mesä çykardy. («Sowet Türkmenistanyň Aýollary» Jurnaly). Hatda poemanyň baş gahrymany-ýaş kilwan mesenäçkaryp, öz obasynasyn edende hem ol «ugrlyz kaýatlary, egri köçäni, her ýerde köne tamy» görýär (« Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).*

mesge: Süýt-den ýa-da gatykdan ýaýylyş ýag. Süýt, mesge, ýumurtga, ýüň tabşyrmakda-da biz planymyzy artygy bilen doldurdyk. (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Et, süýt, mesge, ýumurtga we un önümleri bilen üpjün edilýärler («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» Jurnaly) ♦ **Mesgeden ýugrulmak-** Mylaýym, ýakymly bolmak, ýumşak bolmak. *Ol bir mesgeden ýugrulan süňksüz ýigit ekeni («Tokmak» Jurnaly)*

mesgen: 1. Öý-öwzar,jaý, mekan.2. Bir zadyň köp bolýan ýeri, ýaşaýan ýeri. *Gowşut han şol bendini tutan wagtynda, bu ýeriň üstiook atsaň geçmeýän tokaýlyk bolup, ýyrtýjy haýwanlaryň mesgenidi.*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Partizanlar känmy? Nirde mezgeni?* (Çary Aşyp, *Poemalar*). *Biziň ýurdumyzda adamyň iň gadymky mesgeni Kawgazda we Kyrymda tapyldy.* (SSSR. Taryhy) ♦ **Mesgen tutmak**-ser. Mekan. Köne wagtklarda Tagtabazar hem-de ýolöten çarwadarlarynyň özi ýöne ýerden däl bolmaga çemeli («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)

mesgensiz: 1. **Ýaşaýyş ýersiz, öý-öwzarsyz, jaýsyz, mekansyz. Ýap-ýaňyja gelen şäherimde ýekeje-de mesgensiz galdym.** (M.Gorki, *Eserler*) 2. Belli bir ýerde ornaşmadyk, belli bir işiň başyny tutmadyk.

mesi [mesii]: **Ýoka gaýyşdan tikilen ökjesiz, ýumşak ädik.Holnazar ýassyga söýenip ýatan yerinden mesisini çykarýardy**(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).**Onuň tomsuň jöwzasynda-da aýagyna galoş bilen mesi geýanini göreniňde ol bir molladyr, işandyr ýa-da hoja seýştdşr, ýa hem bolsa sopudur diýmek göznüňe gelyärdy**(A: Gowşudow, *Mähri- Wepa*).

mesigmek: **ser. Meselmek. Amyderýa mesigen deý mysaly, saglaýar, ses edýär, uly heň gurýar** (R. Seýidow, *Bagtylar*).

mesirgemek: 1. Meslik etmek, mes bolmak. *Ýersiz ýere mesirgäp, götermediň doklugy* («Mydam Taýýar» Gazeti).*Ertie ýanyňa eýän gelende, mesrgän bökçekläk boluber!*(«Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Çişik beg agzyndan köpük saçyp, mesirgän iner ýaly esredi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).2.Möwç almak, hyjuwlanmak. *Gojaçasy inňän mesirgänözipdir*(N. Jumaýew, *Ak Derek*).*Çoş alyp, çyrpynyp akyp, ýaz mesigän galan derýa*(R.Seýidow, *Eserler*).

meslek: **kön. s. Bir ideýa, ugra, bir zada bolan ynam, pikir, garaýyş.Bagtlaýyn hökümetiň meslegi patyşanyňky ýaly gurp ýok. Gulluhan öz gulluk wezipesine görä siziň hem biziň adamymyz bolsada, onuň haýsy meslege gulluk edýänyne düşünmek aňsat däl**(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

meslekdeş: *kön. s. Biri bilen bir merzeş pikirde, meskelde bolan, pikirdeş. Meslekdeş ýoldaş üstüne gygirmek adamçylyk häsiýeti däl ahyrym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ähtimal, öfitserlerin içinde meslekdeşleri bardyr* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*)

meslik:1. Şahdaçylyk, keýpi, köklük, keýplik. 2. Gurplulyk, barlyk.3. Semizlik, guratlyk. *Tüssesi goýry çykýan öýleriň itleri hem sowukdan, hem meslikden çar garapa ygaşýarlar.*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).♦ **Mesligi götermek**-gurplulyga, barlyga cydap bilmek, mes hem bolsan, bir bolşunda bolmak. *Mesligi göterip bilenoklar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Yhlasly ýapyşar, jürdür işine, daýanar her zaman erkin güýjüne mesligi göterer, kynlygy ýykar, her hili ýagdaýdan baş alyp çykar*(A. Kekilow, *Söýgi mesligi*)

mesnewi: edeb. Özara rifmaleşýen iki setirli,beýtlerden düzülen sygyr formazy. *Berdi kerbobaýeýiň «Gyzlar dünýäsy »atly poemasy meznewi formasynda ýazylan eserdir.*

messan [mesaan]: Peýwagtyna, asuda, saýhally. Zähmet çekiyär, gezýär messan. *Azzat illeň, Türkmen halky* (Durdy Gylgyç, *Goşgular*) . *Monça bolup,söýgülimiň sözüne, Messan basyp, bu kenara aýlandyk* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*)

messepli: Wijdanly, messebi bolan, ähtinde lebzinde tapylýan.

messepsiz: Wyjdany, messebi bolmadyk ähtin lebzinden dönip duran. *Biziň aramyzda ýalynjaň messepsizler ýok* («Tokmak»Jurnaly)

messepsizlik: Wyjdany, messebi ýokluk lebzijilik

meswäk: **kön.s. Gaty agaçdan diş arassalmak üçin ýasalan çöp, taýajyk.**

meşjan: Patyşa Russiýasynda: ownuk söwdagärlerden, senetçilerden, kiçi gullukçylardan we ş.m. ybarat bolan şäher soslowiýesi gatlagy. *Meşanlar bilen*

şäher ilaty hem bikär durmak islemedik bolmaga çemeli (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). *Seniň aňryňda meşjan gatanjy bar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

meşjançylyk: ser. Meşanlyk. *Ol bu eserini ýiti täsirli ýol ýazgylary görnüşinde ýazyp, Prussiýanyň feodal- dworýançylyk ahlaksyzlygynyň, meşjançylygyn üstünden düşýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meşjanlyk: 1. Patyşa russiýasynda: meşjanlar gatlagy, meşjanyň sosial ýagdaýy 2.Meşanyň psihologiýasy, meşanyň ideologiýasy.

meşjerýaklar. Orta Powolje raýonlarynda ýaşaýan, türk dilleriniň toparyndan bolan halk.

meşgul [meşguul]: Bir iş bilen güýmenýän, bir zada wagt sarp edýän, gümra (adam). *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bilen ýola düşmek üçin azyk-suwluklaryny düýelere ýükleşdirmek işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Men ýazyjylyk işi bilen meşguldyryn* («Tokmak» Jurnaly).

meşgullanmak [meşguullanmak]: Bir iş ýa-da bir zat bilen meşgul bolmak, bir zada güýmenmek, gümra bolmak. *Gazyp çykarmaklyk bilen arheologiýa ylmy meşgullanýar* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Şäheriň ýaşlary sport işleri bilen örän gyzgalaňly meşgullaýarlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň esasy käri oglan okatmak we edebi döredijilik işi bilen meşgullanmak bolupdyr* («Edebiýat»). *İndi biz öz taýýarlan meýdançamyzda sportuň dürli görnüşleri bilen meşgullanýaryz* («Mydam Taýýar» Gazeti).

meşgullyk [meşguullyk]: Bir işe ýa-da bir zada meşgul bolmaklyk, bir zada meşgul bolmaklyk, gümrallyk.

meşhur [meşhuur]: İl içinde ady belli, şöhrat gazanan, şöhratly. *Meniň maksadym, meşhur halylarymyz ýaly, dünýäde iň şirin gyzyt almalar ýetşdirmekdir* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Barbanyň Gyzy*). *Olar bu ýerde garaköli we meşhur saryja tohumly goýunlary ösdüripdirler*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Meşhur Aýnabat hem obadaşymdyr, bile oýnap, ösen deňim- düşümdyr* («Oktýabr Ýalkymy»).

meşhurlyk [meşhuurlyk]: İl içinde ady bellilik, şähratlylyk. *Tiz wagtdan onuň meşhurlygy liseýiň çäklerinden daşary çykýar* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

meşik: Suwuk zatlar güýmak üçin geçiniň derisinden eýlenmän edilýän gap, tulum. *Her haýsynyň meşiginiň düýbünde-de ýeke içerlik suwlary galypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň meşigimiň bujagy çözük* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Kersenler ýykyşdyryp meşikleri dököşdürüp*

meşikçi: gepl. d. Arkasy meşikli aýlap suw satýan. *Bazarda suw satmak bilen garyp güzeranyyny yraň- daraň aýlaýan Haýdar meşikçini Hudaýberdi eminiň öz hojalygynda mugt işlemäge mejbur etmegi onuň düýp ideýasyny aýdyňlaşdyrýar* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

metafizik: filos. Tebigatyň hadysalaryna metafiziki garaýyşlaryň tarapdary, idealist.

metafizika: filos. 1. Akyl ýetiriş metody bolup, bu metod, dialektikanyň tersine hadysalara azara baglanyşyksyz, garşylyksyz, üýtgeşsiz hem-de özişsiz halýnda garaýar. 2. Tejibänyň çägynden daşgyn bolan, göýä fiziki hadysalaryň esasyny emele getirýän üýtgeşsiz ilki başlangyç hakyndaky idealistik filosofik tagymat.

metafiziki: filos. Metafizika degişli bolan, metafizika esaslanýan .*Man onuň bilen metafiziki, syýasy, ahlakly we gaýry gürrün etdim* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*)

metafora: edeb. Meňzetme, deňeşirme esasynda göçme manyda ulanylýan söz ýa-da anlatma.

metaforik: 1. Göçme manyly, göçme manyda ulanylýan, metafora degişil bolan. *Metaforik aňlatma.Sözleriň metaforik ulanylyşy.*2. Metafora bar bolan.*Metaforik stil.*

metat: Ýylylyk we elektrik geçirilijilik, sozulganlyk häsiýeti bolan himiki element. *Metaldan ýasalan zatlaryň giňýaýramaklary ene urygynyň dargamaga başlan*

wagtyna gabat gelyär.(SSSR taryhy). Zawodda matallary eredýärdiler (M.N. Skakin, Jansyz Tebigat)

metallist: Metal senagatynda işleýän işçi. *Ol metallist bolup işläpdir.*

metallografiýa: 1. Metallaryň gurluşy we fiziki häsiýetleri hakkyndaky ylym.2. *poligi.* Ýüzi oýulyp ýazylan metal plastinkalaryndan çap etmeklik usuly.

Metalloid: *him.* Metala degişli bolmadyk ýönekeý himiki jisimler (Kükürt, fosfor, we ş. m).

metallurg: Metallurgiýa spetsialisti.

metallurgiýa: metallaryň senagat öýimçiligi we olary mehäniki, himiki işlemeklik. *Guriziýa SSR-i metallurgiýa, maşyn gurluşyk we iri elektrik stantsiýalar respublikajy boldy («Pioner» Jurnaly).Yaş watandaşlaryň bir topary partiýanyň çagyryşy boýunça metallurgiýa we himiýa zawodlarynyň gurluşyklaryna ugradylar («İş Kommunist» Gazeti).*

metamorfizm: *geol.* Himiki ýa-da fiziki sebäplerin täsiri netijesinde dag jisimleriniň gurluşynyň üýtgemesi.

metamorfoz: Görnüşi üýtgetme, bir haldan başga hala geçme, bir formadan başga forma öwrülme. *Eger gurbaga çagasynyň galkan görnüşli mäzi aýrylsa, onda onuň metamorfozy, ýagny uly ýaşdaky formasyna öwrülmeği örän giçigýär (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomıýasy We Fiziologıýasy).*

metamorfoza: *biol. ser.* Metamorfóz.

metan: *him.* Uglerodyň wodorod bilen birleşmesinden emele gelýän batgalyk gazy.

metastaz: *med.* Keselin organizmiň dürli ýerlerine geçmegi ýaýramagy. *Öýkeniň rak kesli haýal ösýär we limfatik mähzere metastazlar giç beriyär (İ. F. Berezin, Rsak Keseli Náme We Onuň Garşysyna Nähili Göreşmedi).*

metbugat [metbuugat]: *poligi.* Döwürleýin çap ediyän neşir (Gazet, Jurnal we ş. m.). *Onuň ýüzi metbugatda diňe rewolyutsıýadan soň görnüp başlady.(A. Gowşudow, Mähri- Wepa).*

metjit [metjiit]: *dini.* Köne wagtlarda dine uýýan adamlaryň üýşüp namaz okaýan, ybadat edýän jaýy. *Obanyň ortasynda bolan metjitin içi bu gün adamdan dolup, byrazynyň başy ok selagly görünýär(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*

meteor: *astr.* Süýnýän ýyldyz, planetalar arasyndaky girişlikden ýaerin atmosferasyna uly fizlik bilen uçup girýän, süýnüp asmandan ýere gaçýan metal ýa-da daş jisimleri. *Köp meteor bölejikleri kometa ýadrolaryň dargamasynyň önimidir («Astronomiýa»).*

meteorik: *astr.* Asmandan gaçýan metal ýa-da daş massa, meteor jisim. *Meteorit ýeriň atmosferasyna düşüp, gyga wagtly ýagtylanýan yz galdyryar (« Fizika Kursy »)*

meteorolog: Meteorologiýa spediialisti.

meteorologik: Meteorologiýa degişli bolan meteorologiýa boýunça barlag geçirmäge hizmet edýän .*Aýakçylaryn ýaşayşa ukyplylygy meterologik şertler bilen ysnyşykly baglanyşyklydyr.(B. A. Yusin, Aýakçy Ysytması We Oňa Garşy Göreş).*

meteorolotik: Howa we başga atmosfere hadysalary hakyndaky ylym. *Biz şu ýyl mektebimizde meteorologiýa meýdançasyny gurady («Mydam Taýýar» Gazeti)*

metgi: Biabroý, magarta. *Men seniň ýaly bihaýa metgi dälidirin! İle metgi bolmak. Sen meni il önünde metgi etjek bolma!*

metgi-masgara: *ser.* Metgi. *Etdiňiz siz meni metgi-masgara, çekdiniz yüzüme baş barmak gara(«Sowet Edebiýaty» jurnaly).Meniň il içinde bir parça abraýym bardyr, seniň ýaly metgi masgara dälidirin.*

metis: 1. *biol.* Hilini gowulandyrmak maksady bilen haýwanlaryň ýa-da özümlikleriň dürli jynslaryn jaknyşdyrylmagy netijesinde emele gelenhaýwan ýa-da özümlük, hibrid.2. Aýry-aýry milletden bolan adamlaryň maşgala durmuşyny guramagyndan emele gelen çaga, nesil.

metod: Bir zady teoretiki derňemeginiň ýa-da praktiki taýdan amala aşyrmagyn täry, usul. Özara metod alyşmak.

metodik: 1. Metodika degişli bolan, metodika esaslanýan. *Gündelik pedagogik we metodik meseleler her bir mekdebiň pedagogik sowetlerinde çözülýär.*(İ . T. Ogorodikkow, P. N. Şimbirew, Pedagogika).Metodik gollanma.2. Plana göre yzygyderli, sistemli baryan .*Hadysalaryň metodik derňewi.*

metodika: Bir zady öwretmeklik, bir zady praktiki ýerine ýetirmeklik metodlarynyň usullarynyň jemi « *Geografiýany okatmagyn metodikasy boýunça kontrol işler» diýen kitapça rüs dilinden terjime edildi . Edebi okuwyň metodikasy.*

metodist: Bir predmetiň metodikasyndan spetsialist, mugalym.

metodolgiýa: Ylmy metod ýa-da aýry- aýry ilimlaryň metody hakkyndaky taglymat. *Marksistik- leninçlik metodolgiýa duşmançylykly bolan, meýillere hiçbir hili eglşik edilmegne ýol berilmeli däldir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

metodolog: Metodolgiýa spetsialisti.

metodologik: metodolgiýa degişli bolan metodolgiýa esaslanýan. *Metodologik görkezmeler. Metodologik analiz.*

metonimiýa : edeb. Bir zadyň adyny anladýan sözün deregine oňa ýakyn bolan başga bir zady bildirýän sözün ulanylmagy (meselem, «*Magtymgulynyň eserlerini okadym»* diýmegin ýerine «*Magtymgulyny okadym»* we ş.m)

metr: 1. 100 santimetre barabar bolan uzunlyk ölçeg brligi. *Şeýle gorkuly ýoluň özi kyrk -elli metrden uzyn hem däl welin, düýe janawarlar üçin ýedi menzil çöl sökenden-de agyr boldy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*Ýaryşyň ilkinji günü 2500 metre at çapyşygy geçirildi («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .* 2. bir zady ölçemek için şol uzunlykda ulanylgan metal ýa- da tagtadan ýasalan gural.

metraj: Bir zadyň metr hasaby boýunça ölçegi. *Jaýyň metrajy.*

metrik Y: Ölçeg birligi hökmünde metr kabul edilen uzunlyk we agyrylyk ölçegleriniň onluk sistemasyna degişli bolan.

metrik YY: edeb. Şygyr ölçegene degişli bolan.

metrika Y: Çaganyň doglanlygy hakynda şahadatnama. *Çaganyň metrikasy.*

metrika YY : edeb. Şygyrlaryň ölçegi hakyndaky taglymat we şygyr ölçegi.

metro: ser. Metropoliten. *Ýeriň astyndan ýöreyän otlyny- metrony gördük («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Aýsoltan şol ýerden metro girdi* (B.Kerbabaýew,Aýsoltan)

metrolog: **Metrololgiýa spetsialisti.**

metrologiýa: Ölçeg we ölçeg gurallary hakyndaky ylym.

metropoliten: Şäher ýerasty elektrik demir ýoly. *Moskwada ýerasty demir ýoly- metropoliten salyndy*(M.N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

metropoliýa: syýasy. Koloniýalari bolan imperialistik döwlet. *Olar özleriniň metropoliýaryna garaşly bolman, diňe söwda we medeni gatnaşyklary saklapdyrlar* (Gadymly Dünýä Taryhy).

meý: kön. s. Şerap, çakyr. *Meý içilýän şah bulgurlar, humlar, küzder tapyldy. Gana suwsanlardan gorap illeri, ýaňy dälmi, ýeňiş meýin içenmiz*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Söýgi meýi-** ser. Söýgi. *Söýginiň meýinden sen gana –gana, her pasylda täze görmüş alarsyň («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

meýdan [meýdaan]: 1.Gidip ýatan düz ýer, çöl, ýer giňişlik. *Eziziň köne ýigitleri, täze ýugnan adamlary stantsiýanyň önündäki düz meýdana üýüşdi*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2.Belli bir iş dynyp barylýan uçastok. *Kohlozyň meýdan işine- de käwagyt çykýan*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Onuň ady 1949- ný ýyldan edebiýat meýdanyna girip ugrady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3.Jaýyn içi däl, daşary. *Ýygynak açyk meýdanda geçýärdi*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Göwün arzuw etdi çykdy meýdana, şäheriň çagynda bakdym her ýana*(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Gurluşyk meýdanynda iş gyzgalaňly gidýär.*4. Ekin üçün bejerilen ýer, ekin uçastogy. *Biz işiň ýagdaui bilen tanyşmak üçin 2- nji birgadyň pagtaçylyk meýdanyna aýlanlarys*(B. Pürliýew, İlkinji Gün). ♦ **Meýdan düşelgesi-** ekin ekilýän

- uçastoklarda işleýänleriň arakesme wagtynda dynç alýan naharlanýan ýerleri. *Kolhozlaryň meýdan düşelgelerinde syýasy -köpçülik işi gowulandy* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). Meýdana gitmek- aýak ýoluna gitmek. Bir meýdan- ser. Bir. *Akmämett aga bilen bir meýdan gürleşip oturandan soň, ýerinden turdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Uruş meýdany-ser. Uruş.
- meýdança [meýdaança]:** Belli bir maksat üçin bellenen uly bolmadyk ýer, uçastok. *Hoşgeldi kaptada aýratyn çyzyk bilen görkezilip ortasynda gyzyl baýdajygyň şekili goýlan meýdançany görkezdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Myradaly aga bedenterbiýe geçirilýän meýdança tarap gitdi (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- meýdançylyk [meýdaançylyk]:** ser. Meýdanlyk. *Maşyn dag eteginde ýaýnap ýatan giň meýdançylyga düşdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). Obadan meýdançylyga çykan badyna el turup, hiç ýeri görer ýaly bolmady (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- meýdanlyk [meýdaanlyk]:** Giden düz meýdan, giden düz ýer, boş ýatan açyk meýdan, meýdançylyk. *Zawoddan geçnelerinden soň, şäher gutaryp meýdançylyk başlandy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).
- meýhana [meýhaana]:** kön. s. Çakyr içilip, keýip çekilýän jaý. *Onsoň meýhanadan kowmajak bolsaň, bizi gysyndyryp oturma!* («Görogly» Eposy). *Şondan soň bu ikisi ýanaşyp, köçe bilen meýhana tarap ugradylar* (M. Gorkiý, *Eserler*).
- meýil:** Bir zada bolan höwes, ýykgyň, işleg, hyýal. *Hiç kime syn salyp bakmadyk Yagmyr, Asla aňmaýardy Akgyzyn meýlin.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol öz meýliň, sapar, ýöne biziň kolhozomyzyň agaranly düýe çaly- ha boldur!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Eje jan, gyzlaryň satylýan, olaryň meýline garaman, bolar-bolmaz birine ýensesinden çatylýan zaman bir eýýäm ötdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol hemişe halkyň içinde gezeni üçin, halkyň şähdi, meýli, niýeti oňa aýandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- meýildeş:** Meýilleri bir meňzeş bolan, höwesi, islegi bir bolan. *Ýagşy, ejem seniň bilen meýildeş däl ekeni, kakam seniň garşyňa gidemok ahyry* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- meýillenmek:** Meýil etmek, hyýal etmek, göwün etmek, hyýallanmak. *Gezelenje gitmäge meýillenmek, Toý etmage meýillenmek.*
- meýilli:** Bir zada höwesi, islegi, hyýally bar bolan. *15 ýaşly Maýakowskiý rewolýusion meýilli studentler bilen ýakynlaşýar* («Mydam Taýýar» Gazeti).
- meýit:** Ölen adamyň göwresi, ölü adam. *Organizmiň gurluşuny ögrenmek üçin meýitleri kesip açmagy ulanýarlar* (A. N. Kabanazow, *Adamyň Anatomiýasy We Fiziologiýasy*). *Halnazaryň meýdini ýan kejobä salyp alyp gitdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meýitleriň ýanynda ýaraglar we dürli- dürli durmuş zatlary goýlupdyr* (SSSR Taryhy).
- meýletin [meýletiin]:** Mejburi däl suratda, öz islegi boýunça, meýletinlik esassa döredilen, keýpion. *Watany garamaga Meýletin gidýän, ata!* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Wagon- remont zawodynyň wagon sehiniň işçileri öz aralarynda ýangyna garşy meýletin drujinany döredipdirler* («Tokmak» Jurnaly). *Meýletinleriň arasynda agaç ussalar, kerpiç örünjiler, suwagçylar, kohlozçylar, orta mekdepleri gutaranlaryň uly topary bardy* («Ýaş Kommunist» Gazeti).
- meýletinlik [meýletiinlik]:** Mejburi dällik, öz islegi boýunça bir zaby amala aşyrmaklyk, keýpionlyk, *Wepa derrew meýletinlik bilen urşa gitmäge arza berdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Daýhanlar kooperatiwlere meýletinlik bilen birleşýärler* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).
- meýlis:** Dostluklu şadyýan ýagdaýda geçirilýän köpçülikleýin duşuşyk, göwün açmak üçin edilýän ýýananyşyk, oturylyşyk. *Sazdyr ynsanyň hoşy, sazdyr meýlisiň başy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ertir dostlar bilen meýlis ederis- de biri gün bileje ýola düşeris* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Çopana meýlis*

haram.(nakyl).♦ **Meýlis gurmak-** den duşuň ýygnap gyzykly gürrüň etmek, saz –sähbet etmek. *Myhmanlar bilen meýlis gurup oturmak.*

meýlishana [meýlishaana]: Meýlis oturylyşyk geçirilýän ýer, jaý. *Şu jaý hanyň meýlishanasy ýa -da köşgy bolandyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meýmiremek: Belli bir zadyň täsiri netijesinde ymyzganmak, irkilmek, irkiljiremek. *Swetaýewiň ahyryky sözlerini lezzetli meýmiremek bilen diňledi* (N.Jumaýew, *Ak Derek*). *Men meýmiremesem bolýar*(«Tokmak» Jurnaly)

meýmireşmek: Bir näçe bolup meýmyremek, bilelikde meýmyröp oturmak, ymyzganyşyp, yrkysjireşip oturmak. *Men abamyzrdaki gyzlara baş bolup, läle kakanymda, meniň sesimi dyňlän adamlar edil süýji uky basan ýaly meýmireşýärdiler*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meýmiretmek: Meýmiremek halyna ýetirmek, bir zadyň täsiri astynda ymyzgandyrmak, irkildirmek irkiljiretmek. *Gün meýmiredip barýan gyzgyndy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

meýne: zool. Çünki we aýaklary sary, sara meňzeş guş

mezhep: kön.s. Diniň içindeki şaha, ugrur. *Eý gapyllar!- diýip, ýaňlanar bir gün: Ne iman hakykat, ne mezhep ne din*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mezhepli: Bir mezhebe uýýan.

mezhepsiz: Mezhebi ýok, dinsiz. *Mezhepsiz adam.*

mezhepsizlik: Mezhebi ýokluk, dinsizlik. *Onuň şol aýylganç keşbi üçünmi, mezhepsizligi üçünmi, halk oňa, «Akýal» lakamyny hem dakypdy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mezil: Orta hasap bilen ýarym günlük ýola barabarlyk, bolan aralyk ölçegi, ýük ýazdyrma aralygy, geçim, menzil. *Aýgören Marydan bir mezil ýoldy. Ol düşer ýerde düşmän, dynç alman, mezil üstüne mezil aşdy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Möjekler bir mezil ýere gelenlerinde, eýýäm biziň nirededigimizi aňlalar*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Serçe bir günde kyrk mezil ýol ýörese, syçan kyrk günde bir mezil ýol ýöreýär eken*(«Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny»).

mezillik: Orta hasap bilen ýarym günlük ýola barabarlyk ýük ýazdyrma aralygy, geçimlik. *Şondan gündogarrak bir mezillikde ýene bir guýu bolaýsa has ýagşy bolardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

myçmak: 1. Nyşanasyz atmak, çenemän atmak. *Merügen tisginip, tüpeňini myçyp goýberipdir* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny»). 2. Uly tizlik bilen ýöremek, örän çalt gitmek. *Keýikler gaçdy, maşyn myçdy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Otly miçýar, polat ýoldan ýel ýaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. göç. m. Ýalan sözlemek, toslap ýok zady aýtmak, çypdyrmak. *Olaryn myçýslaryny boýunlaryna subut etdi* («Tokmak» Jurnaly).

mydam [mydaam]: Hemme wagt, hemişe, elmydama, mydama. *Biz Leninci ýaş nesil. Mydam öňde bolarys*(«Mydam Taýýar» Gazeti). *Seniň awazyny mydam söýdüm men, şu şygrymy seň şanňa diýdim men*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Buýralyja guzym bar, mydam gezýär ýanymda*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mydama [mydaama]: ser. Mydam. *Ata-eneler komiteti mekdebe kömek bermegi özüne maksat edip goýýan, mekdepdäky myýdama işleýän organdyr*(İ.T. Ogorodnikow, *Şymbyrew, Pedagogika*).

mydamalaýyn: ser. Mydamalyk. *Hojalygy bileklikde alyp barmak berk we mydalamaýyn birleşmegi talap edýär eken*(SSSR Taryhy).

mydamalyk [mydaamalyk]: Hemme wagtlaýyn, hemişelik, bakylyk, elmydamalyk, mydamalaýyn. *Daşdan mydamalyk köpri saldyrypdyr*(myratly). *Azat bu respublikleň synmaz soýuzyn mydamalyk birikdirdi beýyk Rus*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mydar [mydaar]: 1. Güzeran, eklenç, oňşuk, gün. *Bu mydardan mydar bolmaz*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Sabyr, aýdam, gujur, gurbat, sabry-karar, takat, ýagdaý. *Wepa agyr ýaralandy, onuň ýöremäge mydary galmady*(A.

Gowşudow, Mähri-Wepa). *Wah, bar mydarym şujagaz gyzymla!* (G. Gurbansähedow, *Hekaýalar*).

mydyrdaşmak: Biri bilen ýa-da köp bolup, ýuwaşjadan gepleşmek, eşydyler-eşidilmez ýaly gepleşmek. *Hojamyrat polkownyk bilen mydyrdaşamdan soň, öz düşünjesine göre Artyga ýakymly söz aýtdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mydyrt: Mydyrt etmek- biri ýa-da bir zat hakkynda agzamak, geplemek, agyz ýarmak. *Özy ýatlamasa, şol hakda mydyrt hem etme!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

myh [myyh]: ser. Çüý. *Artyk çekiş bilen myh alyp çykdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Myh ýaly-** berk, pugta.

myhak [myyhak]: bot. Dänesi derman hökmünde ulanylýan ýakymly ysly, gülli ýabani ösümlik.

myhlamak [myyhlamak]: Myh kakyp berkitmek, çüýlemek.

myhlatmak [myyhlatmak]: Myh kakdyryp berkitdirmek, çüýletmek.

myhman [myyhmaan]: 1. Biriniň kä görme-görşe, gezelenje gelen adam. *Men myhman hem däl, geldi-geçer hem däl* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Myhman sorap ýimez* (nakyl). *Myhman myhmany gysganar, öý eýesi- ikisini hem* (nalkyl). *Akmak myhman öý eýesine hödür eder* (nakyl). *Myhmanyň önünde aş goý, iki elini boş goý* (nakyl). 2. Meýlise, ýygnaga çagyrylýan adam.

myhmançyl [myyhmaançyl]: ser. Myhmansöýer.

myhmançylyk [myyhmaançylyk]: ser. Myhmanlyk. *Meniň uly oglum Gawrilo bir gün öýüme myhmançylyga geldi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Gadym wagtlarda bir adam öz doganynyňka myhmançylyga düýeli gelipdir* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Eziz baýlaryň myhmançylygyndan ýaňyja gaýdyp gelipdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

myhmanhana [myyhmaanhaana]: 1. Gelýän myhmanlar ýaşar ýaly ýörite gurlan köp otagly jaý. *Hoşgeldi myhmanada jaý tutandan soň. Wüşi keliň adresini yzarlap gitdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Myhmanlary myhmanhananyň müdiriniň kömekçisi garşy aldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). 2. Aýratyň, individual hojalyklarda myhman kabul edilýän otag, myhnan jaýy.

myhmanlamak [myyhmaanlamak]: Myhmana hezzet etmek, myhman edip almak. *Başlyk hem bir gün eneli-ogly myhmanlady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Tämiz we mylaýym ýerde myhmanläna sag bol!- digdi* (M. İbrahimow, *Ol G ün Geler*).

myhmanlyk [myyhmaanlyk]: Myhman bolmaklyk, myhman bolup barmaklyk, gonaklyk.

myhman-mediwan [myyhmaan-mediwaan]: ser. Myhman. *İndi myhman-mediwandan gysylar dagy eder ýaly bolan dälidiriz* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

myhmanparaz [myyhmaanparaz]: ser. Myhman söýer. *Türkmen adamlaryňň şeýle myhmanparazdyklaryny bilmeýärdi* (G.Muhtarow, *Pýesalar*).

myhmansöýer [myyhmaansöýer]: Myhman söýýän, myhmana gowy hezzet-hormat edýän, myhman sylaýan, myhmançyl. *Şahdanlyk, myhmansöýer, nähili, dogumly, gaýratly halk* (N.Jumaýew, *Ak Derek*).

myhmansöýerlik [myyhmaansöýerlik]: Myhmany halamaklyk, myhmany eý görmeklik. *Ol myhmansöýerlik eden bolup, gapyny giň açýar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Grek we Rum ýazyjylary warwarlaryň myhmansöýerligini belläp geçipdirler* («Orta Asyrlar Taryhy»).

myjga, Üstüne zat düşüp, gysylyp, basylyp ezilen.

myjgamak: Ol bolmak, çyg çekyp, myjyk bolmak. *Bolup geçen ygaldan soň, şortaň ýerleriň biraz myjgany, çägesow ýerleriň berkäni üçin, ýeliň howada çäge sowurmagy geň ýaly duýulýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

- myjjarmak:** 1. Suwy, şiresi çykyp durmak, myjyjk bolmak, ezilmek. *Çeleklerde çakyr üçin ezilen üzümler myjjarypyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. göç.m. Etli- ganlylyk ýa-da ýumşaklyk zerarly mykyldap durmak. *Siz, eýlemi ýetmadik hamyr ýaly ürgün çäge onuň dabanyň myjjaryp, yzynda hatara çukanak galdyryýardy(B. Kerbabaýew, Nebitdag).*
- myjjartmak:** 1. Myjyjk etmek, suwuny, şiresini ezip çykarmak, ezmek.2. göç m. Myjygyňy çykarmak, mykyldap duran hala öwürmak, mynjyrtmak. *Obadaşlar ! ýylanyň bilni syndyranyň bilen, tä beýnisini myjjardýançaň zäheri gutarok(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Yzy agyr ýükli traktor yzgarly ýeri myjjardyp, öz yzyňa üýtgeşik ýol ýasap barýardy(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- myjyjk:** Suwa mazaly ezilen, öl bolani öl-suw bolan. *Endamlaryndan çykan der bilen myjyjk bolan köýneklerini ýelpesýärdiler(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* Derlemekten ýaňa onuň köýnegi myjyjk boldy(N. Jumaýew, Ak Derek).
- mykraz [mykraaz]:** Sakgal- murt bejerilýän kiçijik gaýçy. *Meret mykraz alyp, tamyň güneş ýüzüne çykdy(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- mylakat [mylaakat]:** Hoşamaýlyk, mylaýymlyk. *Jereniň mylakaty Aýsoltanyň gönüniň keçjesine bolup, ol oňa enelik mähri bilen daraşdy(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Akmämmet aganyň özlerine eden mylakat olaryň gulagyna-da ilmeýärdi(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- mylakatly [mylaakatly]:** Hoşamaý, mylaýym, mähirlik ýakymly sözlü. *Wilademir ilç ýoldaşlaryna örän mylakatly garaýardy(«Mydam Taýýar» Gazeti).* Ýaşajyk Amangül gaýgylanandai Mämmet aga mylakatly gürügi bilen oň göwünlik bererdi(«Sowet Türkmenistany Aýallary» Jurnaly).
- mylakatlylyk [mylaakatlylyk]:** Hoşamaýlyk, mylaýymlyk, mähirlik, ýakymlylyk. *Annuşka bilen gepleşip duran wagt çykan sesiniň owazynda düşündirip bolmajak çuşgunly mylakatlylyk bardy (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan).*
- mylaýym [mylaaýym]:** 1. Göwne ýaramly, göwne hoş ýakýan. *Mahmal ýaly mylaýym meýdanda seýalkalar hatara tohum dökyärdi(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*2. Maýyl, salkyn(howa hakda). *Mylaýym howaly yýul agşamy, ýerler bugarýardy günün çoguna, mylaýym tebigat ýeňil dem alýar(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Birneme ýyly, ýylymsy, ne sowuk, ne yssy (suw hakda). *Mylaýym suw.*4. Gulaga ýakymly, gulaga hoş degýän (ses, owaz hakda). *Aýsoltan mylaýym hem degişmek heňini duýdurýan ses bilen söze başlady(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*5. göç. m. Açyk göwünli, hoş gylykly, göwne ýakymly, süýji sözlü, alçak mylakatly, syraýy. *Görmäge sypaýy, gepleşmäge mylaýym adam(«Tokmak» Jurnaly).*
- mylaýymlanmak [mylaaýymlanmak]:** 1. Mylaýym, ýumşak bolmak, göwne ýaramly bolmak(predmet, zat hakda). 2. Maýlap başlamak, jana ýaramlyk bolmak. *Howa mylaýymlanýar.* 3. Ýyr-ýyly bolmak(suw hakynda). 4. Gulaga ýakymly degip başlamak, hoş ýakmak, ýakymly t-sir etmek(ses, owaz hakda). *Ýaş bagşynyň sesi barha mylaýymlanýar.*5. Açyk göwünli hem hoş gylykly bolmak, süýji dili bolmak, alçaklyk etmek. *Ol tyz gyzyýardy, sözleýärdi, öýkeleýärdi, tizde sowaýardy, mylaýymlanýardy(M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- mylaýymlyk [mylaaýymlyk]:** 1. Gaty dällik, ýumşaklyk.2. Maýyllyk, ýylylyk (howa hakda). *Howanyň mylaýymlygy.*3. Ýylylyk derejesi, ýakymlylyk, ýylylyk, (suw hakda). *Suwuň mylaýymlygy hemmeler üçin ýaramly.*4. Gulaga ýakymlylyk, hoş owazlyk(ses hakda). 5. göç. m. Açyk göwünlik, hoş gylyklylyk, süýji sözlük, alçaklyk. *Onuň örän mylaýymlyk bilen özüne hobar gatandygyny ýadyna saldy(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* Dürnebat howla ugramakçy bolanda, mylaýymlyk bilen ýygrydy(B. Gurbanow, Duşuşyk).
- mylaýymsyramak [mylaaýymsyramak]:** Açyk göwünli, hoş gylykly bolan bolmak ýarnjaňlyk etmek. *Ol şeýle ýesrlük bilen mylaýymsyrady welin, kmandir ýesrlikleriň düýp mazmynyny eýýäm aňlady we onuň ýüzünde ýigrenç alamatlary peýda boldy(A. Gowşudow, Mähri –Wepa).*

mylkyk: Tulkuldap duran, örän ýumşak, mylkyldap duran. *Mylkyl garny bilen stoluň gyrasyna agram salyp, gepleşmäge başlady*(N. Jumaýew, Ak Derek).

mylkyldamak: Ýumşaklyk zerarly tulkuldap durmak, mylk- mylk edip durmak.

mylkyldy: Mylkyk, ýumşak zatlaryň çäýkanmagy netijasinde emele gelýän hereket ses.

myltyk: 1. Ýakymsyz tagamy bolan, tagamsyz. *Myltyk üzüm. Myltyk gawun*.2. kön. s. Tüpeň.

mymyk [myymyk]: 1. Beter ýumşak, juda mylaýym. *Makarowyň güne ýanan bugdaý reňk ýüzüne, arkan gaýtarylan mymyk saçyna, döşündäki «Altyn Ýyldyz» medalyna dikilen gözler başga ýana bakmaýardylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Halnazar ýagly döşüň mymyk etini ýuwudandan soň, süňklerini çeynedi* (B. Kerbabaýew, Taýgytly Ädim).2. Mylaýym, ýakymly, ýaramly. *Öwüsyär baharyň mymyk ýelleri*(A. Haýydow, Gök Asman).

mymyldamak [myymyldamak]: Endigan, siňňinyrgyldap durmak, hereket edip durmak. *Tamyň gapysynyň ýokary gapdalynda, kijjik penjiraniň oňünde prujinaly üstü mymyldap duran ak krowaty bardy*(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

mymyldy [myymyldy]: Birsydyrgyn, endigan bolýan siňňin yrgyldy, hereket.

mymyramak [myymyramak]: 1. Asyda halda bolmak. *Mawy deňiz rahat mymyraýardy, şelpelerini çala ýralaýardy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).2. Janyn şyra tapyp, lezzet alyp, ukuly ýagdaýda meýmiremek. *Artyk maňlaýyny iki eliniň aýasyna goýup gygyn gürrüň astyda mymyrady. Gurugy küle erinlik köpek güne mymyrap ýatyrdy*.(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mynasybetli [mynaasybetli]: Bir zadyň hormatyna bagyşlanan, bir zadyň hatyrasy, hormaty üçin edilýän. *Beýik oktyabi baýramy mynasybetli geçirilen demonstrasiýa* («Pyoner» Jurnaly). *Erte agşam okuw ýylynyň gutarmagy mynasybetli mektebiň toýy bardy* (A.Gowşudow, Saýlanan Eserler).

mynasyp [mynaasyyp]: 1. Laýyk bolan, taý gelýän barabar bolan. *Gumanist magtymguly ýaşam döwründe özüne mynasyp oryn alyp bilmändir* («Edebiýat»). *Diýärdi: -Gözel gyz, görmegeý ýigit, bular bir-birine mynasyp jübüt* («Sowet Edebiýaty»Jurnaly). *Ol çyn saňa mynasyp gyz* (B.Gurbanow, Duşuşyk). 2. Gelsikli, ýaraşakly, çemeli. *Onuň tegelek ýüzüne mynasyp gözleriniň üstünde gyýma gara gaşlary bardy* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). *Gardaş gatyr gitme, sen hettenaşa, ýönekeýlik mynasypdyr her kişä* («Tokmak» Jurnaly).

mynjama: dial. Kakmaçaly bölüşdürilip, bişirilip, küýzä salynýan balyk eti.

mynjyramak: 1. Basylgyp ýa-da zor görüp owranyp gitmek, pyramak, ezilmek. 2. göç.m. Ýok bolmak, ölmek. *Duşmalaryň bosgunlary girere süren talman, ibirtde-zibirt bolup, top oklarynyň astynda mynjyraýardylar* (A.Gowşudow, Eserler).

mynjyratmak: 1. Basyp, basmarlap ezmek, owratmak. *Ol ädikli aýaklary bilen taşlan mahorkasynyň üstünden basyp mynjyratdy* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. göç.m. Ýok etmek. Basyp öldürmek. *Mynjyradyp faşizmiň baryny, Saklars Watanymyzyň namys-aryny* (N.Pomma, Saýlanan Eserler). *Tilkini aýagy bilen basyp, tas mynjyradan eken* («Türkmen Halk Ertekler Ýygındysy»).

mynçgalamak: ser. Mynçgamak. *Gara gulakçynyn alyp eline, ýüzin sallap, mynçgalaýar ol ine* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol, gyrmyldap barşyna tigirleriniň aşagyndaky palçyklary mynçgalap, gyalary kertilenje ýodajyklar ýasaýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Ýüregiň mynçgalamak-ser.** Ýürek Y. *Özüniň oňa bolan mähri ýüregini mynçgalady* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mynçgamak: Bir zady eliň içinde owkalamak, owkalap mynjyratmak, mynçgalap ezmek, owmak, mynçgalamak. *Ol elindäki gazeti gahar bilen mynçgap gysdy, onuň gözünde gazap uçgunlary ýalpyldady* (N.Jumaýew, Ak Derek). *Ol ýüpegi barmaklarynyň arasynda mynçgalap, garşysyndaky adama görkezýärdi* (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).

- myňňyldamak:** 1. ser. Mymyldamak. *Orazgeldi, myňňyldap duran duwanyň üstüne çal tellegini taşlady* («Kolhoz Günleri»). 2. Burnuňa salyp gelemek, myňňy-myňňy edip gelemek. *Näme, agzyňa suw alan ýaly myňňyldaýaň?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- myňňyldy:** 1. ser. Mymyldy. 2. Burna salyp geplenende çykýan ses, myňňy-myňňy edip gepleýiş.
- myrat [myraat],** Ýürekde beslenen arzuw, isleg, niýet, maksat. *Haýsy işi ýüregiň islese, şoňa yhlas bilen hyzmat etseň, ol seni myradyňa ýetirýär* (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Agzybirlik eňiş getir, arzuwly myrada ýetir* («Mydam Taýýar» Gazeti). Yhlasa-myrat (Nakyl).
- myrдыrdamak:** Ýuwaşjadan gelemek, eşydiler-eşydylmez ýaly gelemek, Kagyzlary birin-birin okaýar, öz içinden mydyrdaýar. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- myrlamak:** 1. Myr- myr edip seslenmek, myrryldyly ses çykarmak (dişik hakda). *Dişik myrlaýar*. 2. Çalaja hop çekip, süýji ukuda ýatmak. *Onuň gapdalyndaky jigisi guzy ýaly myrlap taýyrdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Myraly hiç zat diýman, ýuwaşja myrlap ýatany üçin, aýal iň soňunda durup bilmän, myralynyň boýnundan gol salypdyr*(Myraly).
- myrlaşmak:** 1. Bilelikde myrlamak, myr-myr edişip seslenmek, myrryldaşmak. 2. Bir näçe bolup myrlap, ukuda ýatmak. *Gapydaky myhmallar guzy ýaly myrlaşyp ýatyrdylar*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- myrryh [myrryyh]:** 1. Jyn, kakyn. 2. Nejis, haramzada, ýigrenji. *Ýok bol, myrryh!-diýdirip, özüne sögdirip ýör. Her bir sözi ýigrenji myrryhlara lowlap duran ýalyn ýaly çabyraýar* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ **Myrryhy atlamak-** jyny atlanmak, gahary gelmek, kakyny tutmak. *Bazar barada çala mydyryt edäýse, onuň myrryhy atlanyberýärmişin* («Tokmak» Jurnaly).
- myrryldy:** Pişik ýa-da adam uklap ýatyrka burnundan dem alanda çykýan ýuwaşja ses. *Kiçijik krowatyň üstünde ak prostynýa dolanyp, süýji uka giden Myradyň «myr-myr» edýän sesi Murkanyň myryldysy bilen sazlaşyp gidýärdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mysal [mysaal]:** 1. Bir zat düşindirilende, subut edilende görkezilýän, getirilýän delil, tymsal. *Hut özüniň durmuşyndan hem köp mysallar getiripdir* (SSSR Taryhy). *Garry mätel galdy günäkär ýaly, ol geçen günleriň diri mysaly* («Oktýabr Ýalkymy»). 2. mat. Pikir arkaly hasab edilip çözülýän gönükme. ♦ **Mysal almak-** görelde almak, tälim almak, öwrenmek. *Sen hem bir mahallar bolansyň şeýle, şondan mysal alyp, gel kömek eýne* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Mysal üçin- mysal bolar ýaly, meselem. *Mysal üçin, Abdyl şu ýerde önüp-ösen, Ahat bolsa, Watanymyzyň uzak künjeginden- Çuwaşystandan gelen* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mysala [mysaala]:** Görnüş, sypat, gör-görmek, keşp. *Sen şu mysallaň bilen behşt ýaly bagyň içine girmäge utanaňokmy?* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).
- mysyldamak:** Mysyldyly dem almak, burnuň bilen asuda dem almak.
- mysyldy:** Asuda alynýan dem, burnundan sogduryp dem alnanda ýuwaş ses. *Süýji ukuda ýatan kentleriň mysyldysyndasyndan başga zat eşidilmedi* (M. İbrahimow, Ol G ün Geler).
- myssaryşmak:** Bilelikde myssaryp başlamak, myssyk görnüşü almak.
- myssyk:** 1. Terligi gaçan, ýumşan, myssaran. 2. Täzeden ýumşak (çörek hakda). *Saçak doly çöregiň orta lap düşmegi, onuň aç gözünü ýerine getirdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. göç. m. Mylaýym, ýakymly. *Begenç Maýsanyň myssyk ýaňagyndan okşady* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).
- myş- myş:** Bolan ýa-da bolandagy konkret däl, il arasyna ýaýran, toslama, çaklama. *«Myş- myşyň» soňunyň çyna barandygyny gören Hajy gyzlaryň ýüzüne seredip ýylgyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Munça dökülýän ganlara sebäb*

bolýanlaryň bir ýany şol «mysş-mysş» habarlar dälmi? (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

mysş: ser. Mysş-mysş. *Bu mysş habar eýýäm köşeşen taboryň ähli künçlerine tiz ýaýrady (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).*

mysşjyldy: Dem alnanda çykýan ses.

mysşlamak: Sesli dem almak. *İki sany sygyr mysşlap ýatyr (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Sygyr as-kem tamşanan boldy- da otdan ýüzini sowup, çalaja mysşlady («Tokmak» Jurnaly).*

mysş-miş: gram. Habarlyk kategoriýasynyň bir formasy.

mysşsa: anat. Ser. Muskel. *Her gün jimnastika gönükmeleri bilen meşgul bolýan adam öziniň bedeniniň mysşalarynyň belli toparlaryny güýçli işlämäge mejbur edýär (A.N.Kabanow, Adamyň Anatomiýasy We Fiziologiýasy). Gurçygyň mysşalary derisiniň astynda bolýar (W.F.Şalaýew, A.N.Rykov, Zoologiýa).*

mysşyak: 1. him. Bir näçe minarallaryň sostawyna girýän gaty madda, himiki element. *Nebitde marganets, gurşun, mysşyak we beýleki elementler bar («Pinoer» Jurnaly).* 2. Şol maddanyň medtsinada, tehnikada ulanylýan preparaty.

mytara [mytaara]: Ýana göterilýän kiçjik suw gaby. *Pýotr hem indi gürlänokdy, emma ol mytarasyndan kürüşgelere bir zat guýýardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Mytaramdaky su yslanypdyr («Görögly» Eposy).*

mytdyldamak: Maýda ädimläp, ýuwaş ýöremek, haýak gitmek, haýal hereket etmek. *Şol wagt ýol bilen Mergen aga mytdyldap gelýärdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ýalmaz mytdyldap gidip barşyna, ýagdaýy müň ölçäp, müň biçip, hemmesini hem nämakul görüp öýe giç geldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mytdyldaşmak: Bir näçe bolup ýuwaş ýöräp barmak, ýuwaş ýöreşip gitmek. *Elinlerini göterip bilmän mytdyldaşyp, hol-ha kolhoz mallary gelýär (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

mytdyldatmak: Ýuwaş, haýal ýöretmek, öz maýdalyna sürmek. *Annaguly ýabsyny mytdyldatyp guýa bardy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

mywabat [myjaabat]: Nähak töhmeti ýalan şyltak, garamat. *Allay paryň jany sag bolsa, maňa her hili myjabat ýöňkejegini men bilýän. Bahar gaty akyllý gyz ahyryn, ol myjabatdyr (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

myzahar [myzaahaar]: Mätäç, zar. *Men zada myzaharymy näme?! Men öz güýjüme, kolhoza minnetdar! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Men dünýä malyna myzahar dälidin («Türkmen Ertekileri»). Biziň hiç zada myzahar däldigimiz bilse-de, biziň üçin däl zat hasap edip, doganjygym Gyzylsuwdan gyzyly balyk iberipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

myzaýyk [myzaaýyk]: Myzaýyk etmek- ynjuklyk etmek, göwnüňe almak, argynlyk duýmak. *Düýeler uzak ýoly myzýyk etmän, äwmezlik bilen gadam urýardylar. Baýlaryň özi ony onçakly myzaýyk etmänleri üçin, ýene şowhun başlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sen eliňe ýa diliňe ýokan kyrjagyzy myzýyk etjek bolsaň bagt guşy gelip, seniň başyňa gonmaz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ol aýalynyň gözi ýok ýaly süssenekläp gelmegini myzaýyk etmän, aradan biraz salym geçirenden soň, şeýle diýdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

myzaýykçy [myzaaýykçy]: Myzaýyk edýän adam.

miçman: deňizç. SSSR-iň harby-deňiz güýçleriniň kiçi naçalnikler sostawynyň starsiý harby ady. 2. Patyşa we käbir daşany ýurtlar flotunda ilkinji iftisiýerlik çini.

miçurinçi: Sowet alymy Miçuriniň esaslandyran biologiýasynyň taglymatynyň yzyna eýeriji. *«Täze durmuş» kolhozçynyň onýyllyk mekdebiniňokuwçulary ýaş miçuryhçer krujagyny hem gunadylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ýaş miçurinçileriň 10 gekordan hem köpräk tejribe uçaştagy bar («Mydam Taýýar» Gazeti). Biz ony miçurançilerin 6 aýlyk kursuna iberäýjek diýýäs («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

miçuringlik: Miçuriniň taglymatyna. Miçuriniň ylmy metadyny dowam etdirijilige esaslanýan. *Seniň miçuringlik agrotehnika boýunça başlan işleriň owga mynasyp* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

mif: Legendar gahrymanlar, tebigat hadysalary hakynda aýdylýan gadymy halk nowaýaty. *Olan hakynda sunun ýaly dini nowaýat-mif bakypdyr* (*Gadymly Dünýä Taryhy*).

mifik: Mife esaslanýan. *Ol durmuş temaşasyna taryhy hem-de mifik temalara degişli bolan ençeme eserler döredipdir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mifologiýa: Bir halkyn mifik rowaýotlarynyň jemi, sistemasy.

mik: Merkezi ispoinitel komitet. Bu söz SSSR ýokary Sowetiniň Prizidiumy diýen at biten çalsyryldy.

mikro... : Goşma sözleriň örän kiçi ölçege degişli bolan gatnaşygy görkezýän birinji bölegi. *Mikroorganizm. Mikroraýan.*

mikroanaliz. Maddalaryň ownujak böleklerini analiz etmek usuly.

mikrob: Diňe mikroskop arkaly görmek mümkin bolýan iň kiçijik organizm. *Trahoma keselini döredýän ýokançly mikrob gaty köp bolýar*(S.K. Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*). *Atomly ustanowkalar azyk önümlerini barlagdan geçirýär, her dürli mikroblary ýok edýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mikrobiolog: Mikrobiologiýadan spetsialist.

mikrobiologik: Mikrobiologiýa degişli bolan mikrobiologiýa esaslanýan.

mikrobiologiýa: Biologiýanyň mikroorganizmleri ögrenýän bölümi.

mikrofauna: *biol.* Mikroskop arkaly görünýän jandarlar.

mikroflora: Mikroskop arkaly görünýän ösümljekler. *Bu artykmaçlygyň yzgar bilen baýlaş toprakda mikrofloranyň ýokarlandyrylan aktiwliginiň hasabyna, ösümlüklerin ýymitlenmek şertleriniň onat netijeleri esasynda döreýanligi aýdyndyr*(İ. D. Şubin, *Mary Oblastynyň Şertlerinde Gowaça Üçin Topragy Taýýarlamak Aýtarynlyklary*).

mikrofon: Ses tolkunlaryny elektrik tolkunlaryna öwürüp uzaklyga berýän abzal. *Ýok meniň gulagyma däl, bu hut zor edilip mikrofonyň öňünde sözledilen ses, ol dönüklük etmän, ölüm öňünde nemeslere garşy sözledi- diýip pyşyrdady*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Mikrofon öňünde çykyş edip, ýygymçylary has öndürijilikli işlemäge çagyýarlar*(«Sowet Türkmemistany» Gazeti) . *Mikrofon we telefon sesi uzaklyga bermek üçin hyzmat edýar* («Fizika Kursy»).

mikrohimýa: Mikroskop arkaly himiki taýdan derňew geçirmek usullary.

mikrometr: Iň kiçi uzunlyk ululygyny ölçemek üçin gural.

mikron: Metriň milliondan bir bölegi.

mikroorganizm: Göze görünmeýän örän ownuk organizmler, mikrob.

mikroskop: Göze görünmeýän zatlary gaty ulaldyp görkezýän çüýşeli optiki abzal, gural. *Ösümlükleriň içki gurluşyny öwrenmek bolsa diňe mikroskop oýlanyp çykarylansoň mümkin boldy*(B. A. Tetýurow, *Botanika*). *Häzirki zaman mikroskoplaryň kömegi bilen 0,001 mm uzunlugyndaky predmetleri görmek bolýar*(«Fizika Kursy»)

mikroskopik: 1. Mikroskopyň kömegi bilen geçirilýän. Mikroskopik analiz. 2. Mikroskopda görünýän, örän ownuk. *Örän maýda mikroskopik organizmler köp bolýar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

mikstura: *farm.* Bir näçe jisimler garylyp taýarlanylýan sowuk derman.

mil: Uzunlygyn ýol ölçegi. *Deňiz mili*(1852 metr).

milady: *kön. s.* Hristiýanlaryň ýyl hasaby, häzirki sene hasaby.

millarder: Milliarda ýeten baýlyga eýe bolan iri kapitalist. *Açgöz millarderler uruş diýip näçe hyryçlaryny dişleseler-de, olaryň plany puja çykarylýar.*

milisiýa: 1. SSSR-de jemgiýetçilik düzgünini we howpsuzlygy, sosialistik eýeçiligi, grajdanlaryň şahsy howpsuzlugyny we olaryň emlägini gorap saklaýan administratiw edara. *Ýañky gaçyp giden adamyň ýerine men bolan bolsadym, seniň şu batyrsyran boluşyň bilen ýakaňdan tutup, milisiýa eltip tabşyrdym* (A.

Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Milisiýa bölüminiň naçalnigi öz kabinetinde, iş stolunyň başynda nämedir bir zat ýazyp oturdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Hojamyrat wolostnoý uýezd milisiýasyna naçalnik bolupdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Käbir ýurtlarda halk opolçeniýesiniň ady.

militarist: Militarizmiň syýasatyny ýöredýän imperýalist.

militaristik: Militarizme esaslanýan, militarizme degişli bolan.

militarizatsiýalaşdyrmak: Militarizme boýun egdirmek, militarizmiň maksadyna eýertmek, militarizmi girizmek.

militarizm: Täze imperialistik urşa taýarlanmak maksady bilen ýaraglanyşygyň haýdadylmagynyň agressiw imperialistik syýasaty.

militsioner: Jemgiýetçilik tertiplerine gözegçilik edýän milisiýanyň rýadowoý işgäry. *Tejen demir ýol kulubunda Artygy soraýan milisioner Alýoşa Tyçenkody* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

millet: 1. Diliň territoriýanyň, ykdysady durmuşyň we pisihi gurluşyň umumylygy esasyndan taryhy taýdan emele gelen adamlar birligi. *Köp millet birleşen jaýdyr bu döwlet, beýik maksatlara baýdyr bu döwlet* («Oktýabr Ýalkymy»). Milletleriň öz ýyzbalyny kesgitlemek hukugy. 2. Bir halka degişlilik. *Onuň milleti türkmen.*

milletçi: Milletçiligin tarapdary, reaksioner, milletparaz. *Ýerli milletçileriň bet işleri başa barmady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Burjuaz milletçileriň haýynlyklary barada gürrüň etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

milletçilik: Milli düşmançylygy döretmek we beýleki milletleri ezmek ýoly bilen burjuaziýanyň ekspluatatorlyk bähbitlerini goldaýan reaksiýon, burjuaziýa ideologiýasy we syýasaty, milletparazlyk, milletparazçylyk. *Milletçilige garşy rehimsiz göreş alynyp barylýdy.*

milletparaz: ser. Milletçi.

milletparazçylyk: ser. Milletçilik. *Geýnäniň döderijiliginiň rewolýutsion bütün dünýäde batly ýaňlanyp, reaksiýanyň üstüne gor guýýan, onuň gara güçlerini, milletparazçylyk, jenbazlyk syýasatyny rehimsiz paş edýän eserlerdir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

milletparazlyk: ser. Milletçilik.

milli [millii]: Milletleriň jemgiýetçilik- syýasy durmuşyna degişli bolan, milletleriň bähbitleri bilen baglanyşly bolan. *Milli sungatyň we edebiýatyň baýramy* («Mydam Taýýar» Gazeti). 1812- nji ýylyň uruşy we o uruşdan soň rus goşunynyň daşary ýurtlara eden ýörüşleri köp rus adamlarynyň syýasy we milli düşünjesini oýandyryýardy. *XYX asyryň ýigriminji ýyllarynyň başlary* Günbatar ýewropada rewolýutsion we milli- azatlyk hereketiniň täzeden ýokary göterilmegi bilen belgilendi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

milliamper: elektr. Amperiň müňden bir bölegi.

milliard: Müň milliona barabar san. *Biziň ýurdymyzda senagaty we halk hojalygyny hasda ýokary götermeklige ýüzlerçe milliard manat pul goýberilýär.*

milliarlarça: Bir näçe millardan ybarat bolan.

milligram: Gramyň müňden bir bölegi.

milligramlyk: Milligramada deň bolan ölçeg.

millileşdirmek [milliileşmek]: Millileşmek işini geçmek. *Biziň ýurdymyzda oktyabr rewolýutsiýasy ýeňenden soň, senagat kärhanalary we ýer eýeçiligi doly milliileşdirdi.*

millileşmek [milliileşmek]: 1. Hususy eýeçilikden döwlet eýeçiligine geçmek. 2. Milli respublikalarda we oblastlarda milli formaly we sosialistik mazmunly jemgiýetçilik edaralar guralmak.

millilitr: Litriň müňden bir bölegi.

millimetr: Metriň müňden bir bölegi. 610- ngy 710- ngy ýaly skwajinalaryň stuserlerini ýene- de iki millimetr ulaltmaly- diýip buýruk berdim (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

millimikron: Mikronyň müňden bir bölegi. *Ylmy hasaplamalar molekulalaryň gaty kiçidigini, millimikronyň ondan bir üleşüň töweregindedigini görkezýär («Fizika Kursy»)*

million: Müň gezek müňe barabar san. *Million mazlumlaryň guwanjy sensiň(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Adamlaryň beýnisi orta hasap bilen 15 million nerw öýjüklerinden ybaratdyr («Mydam Taýýar» Gazeti). Bölünmeýän maýamyzda on milliondan gowrak pulumyz bar (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

millionlarça: Bir näçe milliondan ybarat bolan. *Ol ýerden gelýän owaz Jeýhuny Garagumyň içinden akdyrýar, millionlarça gektar ýerleri baglyga, gülzarlyga öwürýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

millioner: 1. Million manada deň bolan baýlygyn, pulyň eýesi. *Raýonda hammamly, elektrikli täze oba tutan mililoner, kolhozlar gaty köpelipdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Indi biziň kolhozlarymyz millioner boldy, olarda hünärli kadrlar ösüp ýetişdi («Sowet Türkmemistany» Gazeti) . Sähet aga, millioner kolhozyň adamsy diýen adymyz bar ahyry, köne geýinsek, gören eşiden näme diýer (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).* 2. Ýerine ýetirilen işiň netijesini million ölçege elten adam. *Millioner lýtçikler.*

milt: Gaýrat, meýil. *Kimiň milti bolsa ynha muha ýarag diýýärler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ **Milt etmek** -synanyşyp görmek, degip görmek synanşmak. *Indi biziň gözel topragymyza duşman milt etmäge synanyşyp bilmez .*

mına: 1. Yere gömülýän ýa-da suwa taşlanýan partlaýygy snaryadyň bir görnüşi. *Ençe minadan soň gahryman Zitkow . ýaralandy, emma sypmady ol aw. (A. Nyýazow, Şygrylar).* 2. Minomýotyn oky. *Birden minany ýagys ýaly üstümize ýagdyryp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. ser. Torpeda.

minaçy: Mina işiniň spetsialisti, minýor. *Serýojka minaçy ýoldaşynyň ýanyna ylgap barýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

minalamak: Partlatmak, ýarmak üçin mina goýmak. *Eger olar bu ýodany aňan bolsalar, onda onuň ugryny minalamaklary ýa-da başga zatlar bilen petiklemekleri mümkin (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

minalanmak: Partlatmak, ýarmak üçin mina goýulmak. *Minalanan ýerler.*

minaly: Mina goýlan, mina ýerleşdirilen, minalanan. *Minaly meýdan.*

minara [minaara]: Beýik arhitektura desgasy, diň. *Anha uzyn- uzyn gözel minaralar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Patyşa şäherden sesýetim uzakda, görnükli ýerde belent minara saldyrypdyr.*

mineral: *him.* Gazylyp alynýan peýdaly magdan, ýer gabygynyň düzümine girýän organiki däl himiki jisim. *Ep -esli meýdana hem mineral dökünler döküldi («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .Mineral we ýerli dökünlerin peýdalanyşyny gowlandyrmaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

minerallaşdyrmak: Organiki jisimleri minerala öwürmek, mirenal birleşmelerine öwürmek.

minerallaşmak: Minerala öwrülme, mineral birleşmelerine öwrülmek (organiki jisimler hakda). *Kölüň kenarynda dürli derejede minerallaşan kiçijik suw bulaklary joşup çykýarlar (M. G. Berdigyljow, Türkmenistanyň Kuratlary).*

mineralog: Mineralogiýa spetsialisti.

mineralogiýa: Minerallar hakkyndaky ylym.

miniaturýura: 1. Gassdymy golýazmalarda, kitaplarda çekilen, reňkli çaklaň suratjyklar. 2. Uly däl sungat eseri.

miniaturist: Miniýatura sutanyny çekýän hudoznik. 2. Teatral miniaturalaryn awtory.

minimal: Beýlekilere görä iň pes, iň az. *Minimal möhlet, minimal nyrh.*

minimum: Iň az san, iň az mukdar. ♦ **Kandidatlyk minimumy**- ylymlaryň kandidaty diýen ylmy derejäni almaklyga degişli bolan ekzamenleriň jemi. *Ol kandidatlyk minimumynyň üstünde tutanýerli işledi («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly).* Tehniki minimum - möhüm tehniki bilimleriň jemi.

ministr: Ministirlige ýolbaşçylyk edýän hökümet çleni. *Ol öz ministirleriniň üsti bilen edara edipdir*(Orta Asyrlar Taryhy). *Balyk senagaty ministirleriniň bize iberen gutlag telegrammasynyň tekstini berýäris* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ministrlik: 1. Döwlet dolandyryşyň bir pudagyna ýolbaşçylyk edýän merkezi hökümet ederasy. *Suw hojalyk ministrligi*. 2. Burjuaziýa parlamentarizmi sistemasynda: hökümetiň ministrler sostawy.

minnet: 1. İgenç, iňirdi, teene, gyjالات, gep, gürrüň. *Seniň ölümden agyr minnetiňi çekip ýörjek däl* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, Çopanogly). 2. Edilen ýagşylygyň gadyryny bilijilik duýgusy. *Maňa ýer- suwy Sowet hökümeti berýär, men minneti Sowet hökümetinden çekýän* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

minnetdar [minnetdaar]: Bir zat üçin birinden hoşal bolan, gadyryny bilýän borçdar. *Olar özleriniň bu gurply we bagtly durmuşlary üçin mähriban Sowet döwletine we bolşewikler partiýasyna minnetdardylar. İşde maňada kömek berýärsyn, köp sag bol, minnetdardyrn!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

minnetdarlyk [minnetdaarlyk]: Birinden bir zat üçin minnetdar, hoşal bolmaklyk, gadyr bilijilik, borçlylyk. *Onuň wesýetlerini minnetdarlyk bilen ýatlaýarlar* («Pinoer» Jurnaly). ♦ **Minnetdarlyk bildirmek-** biriniň eden ýagşylygy üçin hoşaldygyny duýdurmak. *Kürt Ahmet minnetdarlyk, bildirip aganyň şol hormatynyň sebäbini pikirlenip başlady* (M. İbrahimow, Ol G ün Geler).

minnetli: İgençli, iňirdili, teeneli, gyjالاتly. *Minnetli tötek nan, ajy gep, urgý, Zähmetsiz üçin berilýän hakdy. Bir hukma nan üçin ýaşaran gözler çekipdi horluklar, minnetli sözler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

minnetsiz: İgençsiz, iňirdisiz, teenesiz, gyjالاتsyz.

minomýot: Mina oky atýan ýarag. *Top we minomýotlaryň gümmürdisi ýerleri sarsdyrýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

minomýotçy: Minoýot bölümleriniň we podrezdeleniýalaryň harby gullukçysy .

minonoses: *harby. denizç.* Güýçli torpeda ýaragly harbi gämi.

mintay: zool. Balygyň bir görnüşi, örküçli balyk. *Okeanlaryň hemmesinde diýen ýaly mintay balyklaryna meňzeş balyklar ýaşaýarlar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

minut: 1. 60 sekunttan ybarat wagt ölçeği, bir sagadyň altmyşdan bir bölegine barabar wagt ölçeği. *Bu gijaniň galanja sagatlarynyň-da her iki minutyndan bir aýanmaly boldum* («Tokmak» Jurnaly). 2. Azajyk wagt, sähelçe wagt. *İberseler bir minut hem durman gitgin!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Bir minut dek oturma, wagtyny boş ötürme* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Şu gürründen soň minut -da geçmändi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

minutlyk: 1. Az salymlyk, gysga möhletlik, az wagtlyk. *Ýerli- ýerden hasanaklaşyp galan adamlaryň beýinlerini minutlyk galagaplyk gaplap aldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Minuta deň bolan. *On minutluk ara kesme*.

minutma-minut: Her minutda, minutsaýyn. *Çüýşeler minutma- minut parkyldaşyp açylýardy* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

minutsaýyn [minutsaaýyn]: Her minutda, minut geçdikçe. *Watanymyzy garamaga taýardyrys minutsaýyn* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Şofýor minutsaýyn ýoldan azaşýardy* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .

minýor: ser. Minaçy. *Frontda türkmen ýigidi minýor Gylyçnyýaz bilen duşuşdyk* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mirabilit: him. Kiristallaşan kükürt turşu natriý duzy. *Mirabilit ýaly ýorite himiki çig mal zapaslarymyz bar* («SSSR- iň Ykdysady Geografiýasy»).

mirap [miiraap]: Ekerançylyk raýonlarynda ýaplara suw paýlamak işine ýolbaşçylyk edýän adam. *1-2 gezekde ýa-da 3 gezekde suwdan ganjak ýerlerini agronom we miraplar bilen birlikde kесgitleýäris* (R. Ataýew, Ýylanly Raýon «Bolşewik» Pagtaçylyk Kolhozynyň İş Tejribesi). *Mirap aga men geldim, çägimi ber!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

mirapçylyk [miiraapçylyk]: ser. Miraplyk. *Mirapçylyk oňa agyr düşdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Maňa mirapçylyk hem gerek däl* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

miraplyk [miiraaplyk]: Mirabyň käri, wezipesi, mirapçylyk. *Miraplyk oslagsyz birine ýetip galýar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

miras [miiraas]: 1. Nesilden nesile geçýän mal -mülk. *Ata -baba miras paýlan şygynnda ýeten iki tanap boş ýeri we ýigrimi günden aýlanyp nobaty gelýän ýarym sagat suwy- Orsgeldiniň bar mülki –baýlyäy hem sulardy*(A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Olar indi ol mirasy öz çagalaryna dakmalydyrlar*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).2. Öňki ötüp geçen nesillerden galan medeniýet, durmuş baýlygy, ýadygärlygy. *Magtymgulynyň edebi mirasyna biziň ýurdumyzda uly hormat goýulýar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ulýanowda güýçli erk ösýär. Ol ejesiniň ajaýyp mirasydy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

mirasçy [miiraasçy]:1. Miras düşýän adam, mirasdüşer, mirasdar. *Mirasçy aljyraňňylyk bilen oňa sag bol aýtdy*(A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).2. Öňden gelýän bir işi, ideýany dowam etdiriji. *Dünýä medeniýetiniň genji- hazynasynyň mirasçy bolan sowet halky beýik rewoltsion şahyr Genrih Geýnäni* ýadygärligini hormat bilen ýatlaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mirasdar [miiraasdaar]: ser. Mirasçy. *Polşa tagtynyň mirasdary Ýadwiga Litwanyň beýik knýazy ýagaýla durmuşa çykypdyr*(Orta Asyrlar Taryhy)

mirasdüşer [miiraasdüşer]: ser. Mirasçy.

miri [miiri]: kön. s. Bir şaýa barabar ownuk puluň ady.

mis [miis]: him. Gyzgylt reňkli ýumşak metal, himiki element. *Müsür bilen Gyzyt deňziň arasyndaky çöllükden mis we altyn tapýardylar* (Gadymly Dünýä Taryhy).2. Döre ot düşürmek üçin peşeniň düýbüne oturdylýan enjam, jam. *Yzly- yzyna aýylýar topuň, ýüpeniň misi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Misi ýarylmak-** gahary gelmek, ot almak. *Onuň ümi balnynyň misini ýarana döndi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gulagy mis ýaly bolmak-* ser. Gulak. *Olar şeýle assa gürrüň edýärdiler weliň, eger üç ädim ýakynlarynda duran adamyň gulagy mis ýaly bolaýmasa olaryň sözünden many aňsyryp biljek däl di. Bu sesi diňe gulagy mis ýaly adamlar zordan eşidip bilse-de, nämedigini aňsyryp biljek däl di*(A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*)

misgär [miisgär]: kön. s. Misden her hili zat ýasaýan ussa. *Onuň kakasy misgär bolup işläpdir*.

misgärçylyk [miisgärçylyk]: ser. Misgärlik.

misgärlik [miisgärlik]: ser. Misgäriň käri, misgär bolup işlemeklik, misgärçylyk.

misgin [misgiin]: kön. s. Garyp, pukara, mätäç (adam). *Men misginiň etrapyna, Gurar boldy ol duzagy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bir goç ýigit ýat illerde Gepläbilmez misgin bolar*(«Görogly» Eposy).

misginsokar [misgiinsokar]: Assyrynlyk bilen, syr bildirmän iş görýän, hereket edýän (adam hakda). *Ol tüýsi misginsokardyr* (H. Ysmaylow, *Mugalllymyň Gyzy*).

misginsokarlyk [misgiinsokarlyk]: Assyrynlyk bilen iş görmeklik, syr bildirmän hereket etmeklik. *Kulaklar kolhozlara misginsokarlyk bilen zyýan ýetirýärdiler*.

misli: Köne, ýaly, edil, güýs. *Misli aý dek husny- roýuňy däl-de, täze duýgulara baýdygyny söýýän*(Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Gün şöhlesi düşýär güler ýüzüne, Misli tawus bezim berýär özüne*(B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

missioner: Burjuwaziýa mýurtlarynda: başga dindäkileriň arasynda dini propaganda geçirmek üçin iberilýän adam. *Hristiýançylygy wagyz- nesihet etmek üçin Liwoniýa missionerleri ugrapdyrlar*(SSSR Taryhy).

missionerlik: Missioneriň käri, missioner bolmaklyk.

missiýa: 1. Jogapkärli iş, ýumuş, tabşyryk, wajyp, wezipe.2. *dipl.* Hemişelik diplomatik wekillik. 3. *dipl.* Ýörite maksat boýunça başga döwlete iberilän diplomatik delegatsiýa. *Harby missiýa. Dostluk missiýasy*.

mistifikatog: Mistifikatsiýa bilen meşgullanýan, ýalançy, hilegär, aldawçy.

mistifikatsiýa: Aldawa salmaklyk, ýalançylyk hile. *Mistifikotsiýa bilen meşgullanmak.*

mistifitsirlemek: Birinin mistifikatsiýasyny täsirine düşürmek, aldawa salmak, hile etmek.

mistifitsirlenmek: Mistifikatsiýanyň täsirine düşürülmek, aldawa salynmak, hile edilmek.

mistik: Misitsizmiň, dini- mistiki dünýägaraýşyň tarapdary. *Aýry- aýry şahyrlaryň döredijilikleriniň dini- mistiki reaksion taraplarynyň bolsa üstü açylman gapdyrylypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mistika: Ylma duşman bolan, tebigatdan daşary dünýä ynanyş, mistitsizm. *Ol özüniň 1820- nji ýylda çap edilen «Romantika» atly makalasynda nemets romantizmine mahsus bolan pessimizm, köne dünýäni ideallaşdyrmak, göwünçökgünlik, mistika ýaly häsiýetleri ýazgarýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mistiki: Mistika degişli bolan, mistitsizme esaslanýan, ýugrulan. *Mistiki teoriýa. Mistiki gorky.*

mistitsizm: Mistika esaslanan dini-idealistik, dünýägaraýşyň formasy, tebigatdan daşary dünýä ynanmaklyk.

mişi [mişi]: Eýlenen, ýokany hilli, ýumşak geçi derisi.

miting: Syýasy we gaýnagoýulmasyz meseleleri ark alyp maslahotlaşmak maksady bilen çagyrylýan köpçülükleýin ýygnaç. *Biz indi baýa gul bolmarys!- diýip, miting boljok ýer ugrady (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). İri kähanolaryň işçileri paýdaşlyk mitinglerini geçiýärler («Sowet Türkmemistany» Gazeti).*

mitropolit: Prawoslaw, episkoplaryň ýokary ady derejesi. *Kiýew buthonosynyň başynda Konstantiýapol patriarhy tarapyndan bellenen mitropolit goýkypdyr (SSSR Taryhy).*

miwe [miwe]: 1. Ösümlikleriň getirýän hasyly, iýmiş. *Adamlar miweler we kökler ýygnaýdylar (Gadymly Dünýä Taryhy).* 2.göç.m. Bir işiň netijesi, önümi. *Gözüni gamaşdyryp barýan ak pagtalary çalasyn elleri bilen çekip alýan kolhozçylar öňki çeken azaplarynyň bu günki miwesine guwanyp aýdym aýdýarlar (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Ähli sowýet halky biziň ýaş sungatymyzyň ilkinji miwesine- «Aldarköse» milli baletimize we başgalara tomaşa edýär («Tokmak» Jurnaly).* 3.göç. m. Nesil, çaga.

miweçilik [miweçilik]: Oba hojalygynyň miweli ösümlikleri ösdürip ýetişdirýän pudagy. *Miweçilik we bal arçylyk sowhozlaryna kömek berdik («Mydam Taýýar» Gazeti).*

miwelemek [miwelemek]: 1. Miwe getirmek, iýmiş getirmek. *Biderek biten agaclar miweli agaclarly ösmagä, miwelemäge goýmazlar (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* 2.göç.m. Yzyny ýörediji nesil emele gelmek, nesil ýetişdirmek. *Tämiz sürüp, eken bagyň miweläp ýetişdi, Lenin (Durdy Gylyç, Guşgular).*

miweli [miweli]: 1. Miwe getirýän, miwe berýän. *Jaýyň daş töweregini bolsa beýik çynarlar hem miweli agaclar bezeyärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Howlynyň içiniň giň meýdanynda üzüm dalbalary we başga miweli agaclarly bardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Onuň baran mekdebiniň bir gektar miweli bagy bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Miwelerden taýýarlanylýan, miweden edilýän. *Miweli içgiler.*

miwesiz [miwesiz]: 1. Miwe getirmeýän, miwe bermeýän hasylsyz. *Miwesiz agaclar .2. göç. m. Çagasy bolmaýan, nesilsiz, perzentsiz.*

miýesser: Miýesser bolmak (gelmek)- sezewar bolmak, duçar bolmak, mümkin bolmak, nesip bolmak. *Myraly seniň bir sapar hem öýüňe mürähet edediňe men miýesser gelmedim (myraly). Şeýle duşuşykda tanyşmaklygyň miýesser bolmanlygyna Pýotruň nebsi agrap: - ine, arman, tanyşmanyňyz bolmandyr!- diýdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

mizan [miizan]: 1. Gije bilen gündiziň deňleşýän wagty, köne hasapdan her ýylyň 22.nji oktyabryna gabat gelýän gije. *Kolhozyň bag-bakjalarynyň ýapraklaryna mizanyň ýa- da hazanyň şemaly heniz hiçbir kär etmändi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Zodial ýyldyzlar topary. ♦ **Mizan terezisi-** ser. Terezi. *Ahmal bolma: men- menlik ediberseň, mizan terezisine başym mündirler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mizemez [miizemez]: Sarsmaz, gowşamaz, paslamaz, berk zaýalanmaýan. *Delegatlar bilen köp sanly duşuşyklarda men Sowet soýuzynyň halklarynyň mizemez dostlugynyň barha kämilleşýändigine ýene -de bir gezek göz ýetirdim* («Pinoer» Jurnaly).

mk: Merkezi komitet SSKP MK-nyň çleni.

mkk: Merkezi Kontrol Komissiyasy.

mobilizatsiýa: Ýurduň ilatyny hojalygyny we ýaragly güýçlerini parahatçylyk ýagdaýyndan doly suratda harby ýagdaýa geçirmeklik. *Dilmaçlar bilen bar hotorda Durdy hem mobilizatsiýa düşüpdü* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ählumumt mobilizatsiýa.*

mobilizlemek: 1. Mobilizatsiýa edilmek. *Patyşa Moskwa we başga şäherlerdäki olworyanlaryň mobilizlenmegini yglan edipdir* (SSSR Taryhy). 2. Möhüm çäreleri geçirmek üçin ähli güýç toplanmak, gönükdirilmek. *Ýoldamlaryň hemmesi pagta ýygnyrynyna mobilizlendi.*

mobilizlemek: 1. Mobilizatsiýa geçirmek, mobilizatsiýa etmek, boşuny mobilizlemek. 2. Möhüm çäreleri geçirmek üçün aýaga galdyrmak, örüzmek, toplamak. *Fabrigiň kollektiwa hil ugurdan tabşynygy berjaý etmeklige ähli rezervi mobilizleýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ähli maşynlary pagta çekmek üçin mobilazlediler.*

mojuk: Erbet, gödek, murdar. *Sen näme üçin seýle mojuk ýalňyslara ýol berdiň!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mynat işiň mojukdygyny dessine aňdy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Üzlem-saplam çykýan mojuk sesiň yzy kesilmeýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

moçalka: Endamyň ýuwmak üçin ulanylýan moçalo çogdamy ýa-da süýimi, sürteç. *Moçalkasyňa sabyn çalyň ýagşy köprenden soň, onuň arkasyny ýuwyň başlady* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

moçalo: Ýaş lipa arajynyň borýa, rogoja öndürmek üçin ýaraýan gabygy.

moda: Aýry-aýry wagtarda ýüze çykýan islege görä belli bir nusga, biçuw boýunça geýinmeklik adaty- *Aly soňky modada tikilen gawy kostýumda, başy açyk iýär* (G.Muhtorow, *Pýesalar*).

modaçy: 1. Ussat tikiçi. 2. Moda boýunça geýinýän adam, hemme zatda moda eýerýän adam.

modaly: Moda boýunça tikilen, moda laýyk gelýän. *Modaly kostýum. Modaly aýakgap.*

model: teh. Bir önümiň ýa-da ýasoljak zadyň gusgasy, markasy. *Men «Pobeda» maşynyň modeliska taýýarlamagy ýüregime düwelüm* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Bug pyrlawaçlary reaktiw turbinalaryň modelleri bokyp hyzmat edýärler* («Fizika Kursy»). 2. Geometrik çyzgy shema.

modelçi: Model ýasaýan işçi, ussat.

modelistka: Ýokary kwalifikatsiýaly tikiçi oýol.

modul: fiz. teh. Takyk ylymlanda: käbir koeffitsisintleriň ady, bir ululygyň ölçegi. *«E» ululyga kaýyşgaklygyn moduly (ölçegi) ýa Ýunguň moduly diýilýär* («Fizika Kursy»).

modulýotsiýa: 1. sazç. Bir häsiýetli sazdan başga bir häsiýetli saza geçmeklik. 2. Mikrofon önünde çykarylan sesleriň täsiri bilen elektrik togunda emele gelýän uýtgeşmeler.

- modus:** Dürli görnüşlilik, görnüş, usul. *Bir wakanyň umum, ýagdaýa bap gelmeýändigini subut etjek bolanlarynda, ikinji figuranyň moduslaryndan peýdalanýar* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).
- moh:** bot. Köplenç yzgarly ýerlerde ýere ýazylyp ösýän köksüz we gülsüz ösümlik. *Tamyň üstýi moh we hoşal otlar örtükdir* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*).
- molamak [moolamak]:** «Mo-o» edip seslenmek, gygyrmak (sygyr, öküz hakda). *Sygyrlar ýogyn ses bilen howany ýañlandyryp moloýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- molaşmak [moolaşmak]:** Bir näçe bakyp molamak, çygyrmak. *Göleleriň yzly-yzyna molaşýan sesleri obana uly şowhuna salýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Sygyrlar molaşýardylar, guzular mäleşýärdiler* (B. Seytakow, *Moskwanyň Yalkymy*). *Hawada bulut bolman, molaşyp gelýän sygyrlaryň tozanlary bilen Günüň öňi çaňjaryp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- moldowanlar:** Moldowiýa SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.
- molekula:** fiz. him. Moddanyň hemme himiki häsýetlerini özünde saklaýan iň kiçijik bölejigi. *Howanyň molekulany gün ysýgyndaky gök we mawy şöhleleri has güýçli dargotýarlar* («Pinoer» *Jurnaly*).
- molekulýar:** fiz. him. Molekula degişli bolan, molekulalara has bolan. *Molekulýan formula. Molekulýan birleşmeler.*
- molla [moolla]:** dini. 1. Musulman mekdebini gutarana berilýän ilkinji ruhanylyk ady, entek ahunlyga, etmedik ruhany adam. *Ynanjaň adamlary aldap, dagatumar satyp ýörenler dindar mollalar dälmidir?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Däli dälini söýer, molla-ökini* (nakyl). *Her molla öz bilenini okan, her guş öz dilinde saýrar* (nakyl). *Mollada benim, bolmaz, ýabida-gerim* (nakyl). «Al» diýseň, açylar gözi mollanyň «ber» diýseň terk eder emrin allanyň (nakyl). *Mollada berim bolmaz, sopuda-serim* (nakyl). 2. kön. s. Sowat öwnediji, sowatly, mugallym. *Olanyň ogly başlangym bilimi oba mollasynda aldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- mollaçar [moollaçar]:** Ýany mollaçylyga ýegişip barýan, ýaňy molla bolan (adam). *Ol ters okan mollaçar saňa dogra eden bolaýmasyn?!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- mollaçylyk [moollaçylyk]:** ser. Mollalyk.
- mollalyk [moollalyk]:** Köne okuwdan sowady boba-bolmasa molla bolan bakyp ýören adam.
- mollatorgoý [moollatorgoý]:** zool. ser. Targoý. *Şol bugdaýçylygyň depesinde mollatorgaýlar saz edýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- mollýusk:** zool. Ýumşak bedenli hem balykgulak, örtüklü, oňurgasyz haýwan. *Perlowitsanyň beýleki organlary bilen tanyş bolmagy, janly mollýusklara göwegçilik etmek bilen başlamak hemmesinden oňalyrakdyr* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*).
- molot:** sport. Daşlyga zyňmak üçin ulanylýan trosa berkidilen şar görnüşli sport enjamy. *İwanowyň zynaň moloty 53 metr 70 jm daşlyga düşdi* («Ýaş Kommunist» *Gazeti*).
- molotilka:** teh. Döwek döwýän maşyn. *Biziň gowy elektrik molotilkamyz bar* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).
- moment:** 1. Gysga, nagt, pursat, salym. *Şu formula boýunça wagtyň isleklik. Momenti üçin tizligi hasaplamak bolar* («Fizika Kursy»). 2. Ýagdaýyň, hodwanyň aýratyn taraplary. *Bu hekaýada sotsial momentler aýdyň görkezilýär* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- monah:** dini. Buthana düzgününe laýyklykda asketik durmuşda ýaşamagy bonç edilýän dini üýşmeleňiň çleni, terkidünýä. *Monahlar ol ýere daýhanlary çekipdirler* (SSSR *Taryhy*).
- monahçylyk:** ser. Monahlyk. *Monahçylyk ýaly bir zatdyr.* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

monahlyk: Monah bolup ýaşamaklyk, monah durmuşy, terkidünýälik, manahçylyk.

monarhist: Monarhizmiň tarapdary.

monarhistik: Monarhiýa degişli bolan, monarhiýa esaslanýan. *Onuň eserleriniň bir näçesinde görüňän reaksion-monarhistik ideýalana we dini wagyz-kesihatlarla göz ýumup garamaklyk ýalňyşlyk bolardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

monastyr: dini. Monahlaryň ýa-da monah aýallaryn bolýan ýeni we kapitally bar bolan butana hojalyk guramasyndan ybarat dini üýşmeleňi. *Puşkin Swýatogoresk monastyrynyň mazarçylygynda jaýlanyldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

monjugatdy [moonjugatdy]: edeb. Türkmen halk döredijiliginiň janlarynyň bir görnüşi (Türkmen gelin-gyzlarynyň täze ýylda (newruzda) öz bagtlaryny synamak üçin oýnaýan aýdymly oýun) Mugallym çagalara monjugatdynyň nämedigini düşündirdi.

monjuk [moonjuk]: Gymmatly daşjagazlardan, jäjeklerden jüýşeden we ş. m. ýasalýan, ýüpe ýüzülip boýna, seça dakylýar bezegi. *Üzümler hakyt monjugyň çagdamy ýoly ýylpyldaşýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Saç monagy, saç ujundaky düwmeleri otursa-tursa şaňňyrdy bilen ses etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

monjuk-monjuk [moonjuk-moonjuk]: Burçak-burçak, damja-damja, dügme-dügme. *Monjuk-monjuk ertirçygy simankimin bulduraýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Owezini aýaklary monjuk-monjuk gabardy* («Görogly» Eposy). *Şol wagt aýal doganyň gözlerinden aýgan monjuk-monjuk ýaşy gördi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

monça [moonça]: Monça bolmak-bir zat sewäpli göýnüň göterilmek, hoşwagt bolmak şat bolmak, begenmeek, gusanmak. *Hosly molla öziniň gurda deň elenine monça bolup, murtlaryny toglaşturdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Monça bolup söýgülimiň sözüne, Mesan basyp, bu kenara aýlandyk* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

monfologik: lingw. Morfologiýa esaslanýan, morfologiýa degişli bolan. *Türkmen diliniň morfologik gurlyşy. Morfologik derňew.*

mongollar: Mongoliýa Halk Respublikasynyň ýerli halky, esasy ilaty.

monistik: Monizme esaslanýan, monizme degişli bolan. *Taryha monistik garaýyş.*

monizm: filos. Dualizmiň tersine dünýäniň esasynda «Ýeke, tak bir başlangyç bar» diýip ykrar ediyän filosotik ugur. (Materiýa ýa-da ruh).

mono...: Gaşma sözüň «Bir, ýeke» diýen manyny berýän birinji bölegi. Meselem: *monogamiýa, monoteizm.*

monografik: Monografiýa görnüşli, monografiýa formaly. *Monografik eser. Monografik derňew.*

monografiýa: Bir mesele ýa-da tema dogrusunda ýazylan düýpli ylymly eser, kitap. *Rus sowet edebiyatynyň üstünlükleri we Sowet Soýuzynyň ähli milli edebiyatlarynyň gazananlary uly sowet ýazyjylary hakyndaky monografiýalarda we rus, ukrain, belorus, täjik edebiyatlarynyň hem beýleki edebiyatlaryň taryhy boýunça soňky ýyllaryň içinde çykan umumy oçerklerde görkezilýendir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

monograma: İki ýa-da bir näçe harpyň birigip, bir alamat hökmünde ýazylyşy.

monokl: Äýnek deregine ulanylýan, tak göz bilen seredilýän tegelek optiki aýna.

monolit: Ullakan bitewi daş we şol daşdan oýulyp ýasalan zat.

monolog: Pýesada oýnaýanyň özüne ýa-da tomaşaçylara ýüzleşip aýdiýan sözi. *Bu bada-bat göräýmäge gahrymanyň deklaratiw monology ýaly duýulýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

monoplan: Bir jüp ganatly samolýot.

monopolist: 1. Monopoliýadan peýdalanýan adam. 2. İri kapitalist. *Monopolistleriň höküm sürýän ýerinde hakyky demokratiýanyň ýoklygyny we bolup-da bir möjek digini Draýzer yrän aýdyň görkezýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

monopolistik: Monopoliýa esaslanýan, monopoliýa degişli bolan. *Íri monopolistik kapitalyň reaksiýa guramalarynyň täsiri artýar* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

monopoliýa: 1. Bir zady öndürmeklige ýa-da satmaklyga bolan aýratyn hukuk we şunuň ýaly-da bir zatdan aýratyn peýdalanmaklyk. *Şonuň awtory: «Ösgün senagatyň ideallary-monopoliýa we sindikatydyr» diýip aýdyýar* (W. Í. Lenin, Eserler). 2. hojalygy belli bir pudagynda agalyk etmek we şonuň bilen birlikde maksimal derejede girdeji almak maksady bilen kapitalyň jemlenmegi esasynda ýüze çykan nog kapitalistik birleşik.

monopolizirlemek: Bir zady monopoliýanyň piri etmek.

monopollyk: Monopoliýa ýagdaýyndalyk, monopoliýa halýndalyk.

monorh: Monorhiýanyň başynda durýan adam, hökümdar (Patyşalana, imperatorlana we ş. m. berilýän umumy at). Häkimiýet adamlary Nikoloý etdiler (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

monorhiýo: Ýokary häkimiýet nesli boýunça häkimlik edýäne degişli döwletli dolandýrmaklygyň feodalizm döwrüne häsiýetli bolan despotik formasy we şeýle dolandýrýşly döwlet. *Frontsiýoda ablosýut monorhiýa (samoder jawoýe) berkarar bakydyr* («Orta Asyrlar Taryhy»).

monorhizm: syýasy. Monarhiýany döwlet häkimiýetiniň ýeke-täk formasynyň hasaplaýan reaksiýa syýasy ugur.

monotip: poligr. Harplary ýeke-ýekeden ýygnaýan maşyn.

montaj: 1. Maşynlary, desgalary, olaryň aýry-aýry böleklerini ýygnama we gurama. 2. Bir zady dürli böleklerini ýygnama we birleşdirmäge. *Şol pesiň montajyny kombinatyň işçileri geçiripdirler* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

montajçy: Bir zadyň montajy boýunça sipetsilalist, ussa, montýur. *Häzirligçe seni slesar-montajyn edip kabul edýäris* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Häzirkir montajçylar bug gazanyň gurnasdyrýardyr* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

monty: Üzümiň togalak iri sorty. *Suwýaňy süýjän monty üzümi dadyp görüpdi* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Gelin barmak, monty-üzümiň tüýsi, Mizelen bol bitýär biziň ýerlerde* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

montýur: 1. ser. Montajçy. 2. elektrik abzallaryny guramak, oturtmak boýunça spetsialist, elektrik montýur. *Kurjok çilenlerinde kipisi obanyň montýurynyň ýakyn kömekçisi hasaplanýarlar* («Pinoer» Jurnaly). *Montýurlar wagona telefon simini çekmegä başladylar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

montýurlyk: Montýuryň käri, wezipesi. *Onuň käri montýurlyk* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

monument: Uly skulptura ýa-da arhitektura ýadigärligi.

monumental: 1. Ägirit uly äpet. *Monumental jaý*. 2. edeb. Çüňmanyly, düýpli mazmyny bar bolan. *Sowet satirasy hakynda aýdylan satirika eserler hökman düýpli, uly göwrümlü monumental eserler bolmalydyr diýip düşünmeklik nädogrudur* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mor Y [moor]: Gyzylymtyl-goňur reňk. *Mor ýüz düşman ýefreýtory razwedka naçalniginin soralaryna jöwap werip oturýardy* (K. Işanow, *Watan Üçin*). *Onuň beýlekisinde uýy çowly, mor sakgally alysoýy otyrady. Olaryň üçünçisi mor saçly gyzylyt ýüzli tokga bir aýaldy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mor YY [moor]: Jaýlaryň diwarynyň iç ýüzünden ýagalaýan ojak.

moral-syýasy [moral-syýaasy]: Bir zadyň moral we syýasy esasy pugta birikdirýän. *Sowet jemgiýetiniň moral-syýasy agsyzbirligini pugtalandyrmakta sowet edebiýatynyň uly rolyna Kommunistik partiýa ýokary baha berýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

mordwinler: Mordwa ASSR- niň ýerli halky, esasy ilaty.

morfema: lingw. Leksiki ýa-da grammatiki manysy bar bolan söz bölegi.

morfi: farm. Göknaryň şiresinden alynýan, agryna aýyrmak, uklatmak üçin pedalanýlan narkotiki matda.

- morfologiýa:** 1.*biol.* Organizminleriň, mineral jisimleriň gurulyşy we formasy hakyndaky ylym. 2.*lingw.* Haýsy hem bolsa bir diliň sözleriniň üýtgeýiş formalarynyň sistemasy we şonuň ýaly-da grammatikanyň sözleriň formasyny öwrenýän bölümi.
- morj:** *zool.* Uzyn gyýykly we murtly, gansak aýakly siýtemdirijiler toparyndan bolan demirgazyk deňiz haýwany. *Olar örän gymmat baha murj dişlerini ýygnak üçin morjlaryň bolýanyerlerini gözläpdir (SSSR Taryhy).*
- mormul:** Eden ýeribe düzgüni, ahlaklylyk kadasy, ahlak. *Ol öz eserlerinde burjuaz moralyna örän berk garşy çykýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- morojeneo:** Gaýmakdan, ir- iýmiş şiresinden we ş. m. doňdurylyp taýýarlanylýan süýji iýmit. *Suwy gaty (6, 3) halýnda ýerzeminlerdäki azyklary saklamak üçin, morojenoýäni sowatmak üçin peýdalanýarlar (M.N.Skatkin, Jansyz Tebigat). Morojenoe-de sowatmada ýüregin, Samolýot äkitdi onuň geregini («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mors:** Miwelerin şiresine suw goşulyp edilýän süýji tagamly içgi. *Men her gün bir stakan alma morsyny içýärim.*
- morta:** morta aýtmak- birden ýerliksiz, gödek söz aýtmak. *Näme üçin gürleşip bilmen!- diýip morta jogap berdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Onuň morta bir zat aýadaýmagynadan howatyr eden Aýgül öňi bilen onuň howuny almak isledi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mortira:** gysga nilli artilleriýa ýaragy, topuň bar ýernüşi. *Bürünçden ýasalan mortirlar XYW asyrda Esrapada giňden ýaýradyr. («Orta Asyrlar Taryhy»)*
- motiw:** edeb. Sýujetin ýönekeýje bölümi, sungat eserlerin temasy.
- motor:** İçinden ot alýan ýa-da elektrik güýji arkaly herekete gelýän lwigatel. *Ol maşynyň rulunyň ýeňdesine geçip, motoryny otlady («Kolhoz Günleri»). Şofýor çaltlyk bilen tormozlay-da, motory ýatyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- motorist:** Motory işledýän işçi. *Traktory ýene-de işletmegi motoriste tabşyrsy (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Motorist dweijogy ýatyrjakdy hakynda duýduryş berýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- motorka:** deňiz. Motor bilen ýörelýän gaýyk.
- motorlaştırmak:** Motorlar bilen, awtotransport bilen üpjün etmek.
- mototsiklet:** *teh.* İçinden ot alýan diwigatelli welosipede meňzeş iki tigril maşyn. *Okuçylaryň eýlä mototsiklet sürüp bilýänleri bar («Mydam Taýýar» Gazeti).*
- mototsikletçi:** Mototsiklet sürüji.
- mowzug:** *kön. s.* Gürüniň ýa-da ýazylan zadyň temasy baş ady, sözbaşy. *Bahar dürli mowzugda ýazylan iki-üç sany öçerki okady. Çalasowat Pökçen esewan bolan hem bolsa, makalalaryň diňe mowzuglaryny zondan çapdy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*
- moý [moóý]:** Çüýşe çäýnek, käse we ş. m. zatlaryň çat açan ýeri. *Aýnalary moý açan äýneginiň depesinden garap çogap berdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- moýmuldamak:** Gaz ýörüşini edip ýöremek. *Moýmuldap gelen Pökgi wola köplügin ünsüni özüne çekdi, Pökgi şol sözünden soň Holnozoryňka bakan moýmuldap ugrady (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- moýmuldaşmak:** **Köplük bakyp moýmuldap ýöremek, bilelikde moýmuldamak. Sürlen boş meýdanda oladolylyk bilen moýmuldaşyp ýördüler (M.Gorkiý, Ene).**
- mozaika:** Dürli Reňkli daşjagazlaryň we şoňa meňzeş zatlaryň bölejiklerinden gurnaly edilew gürat ýa-da nagyş, ornement. *Hudojnikler kötakleriň diwarlaryny preskalar (Nagyşlar) hem-de mozaikdar (reňkli suratlar) bilen bezeyärdiler («Orta Asyrlar Taryhy»)*
- möjek [mööjek]:** *zool.* 1.İtemeňzeş ýyrtyjy, wagşy haýwan, böri, gurt. *Bu taýda şagaldan, möjekden gorkýan adam ýok, beýle adamyny başga ýerden gözle! Olar gele gurt bilen uryşmaga gittiler ýogsam ol möjekler goýunlarymyzy iýjekler (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)* 2. Möjekjik. ♦ **Goýun derisine giren**

- möjek-** hilegär, ziýankeş adam. *Nä, ony goýyn derisine giren möjekdir öýdýärmiň?! («Tokmak» Jurnaly)* Möjege goýyn ynanmak- ynamsyz adama bil baglamak. *Dogrusyny diýsem Muhammed öňde biriniň möjege goýyn ynanyşyny edýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- möjükmek:** Bir zadyň degmegi, urulmagy zerarly bir ýeriňde inkes, zenep etmek, aýyta owunmak. *Amanow, gaty möjügen dyzynyň agrysyny – da unudup derrew Polodow bilen baldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- möçber:** 1. Bir zadyň ulylyk ölçegi göwrümi. *Eger demir gyzýan bolsa, onda onuň möçberi ulanýar (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin Logika)* Yazyjynyň galdyran edebi mirasy özüniň möçberi boýunça onçakly uly bolmasa-da, onuň galamynyň astyndan çykan eserler ýokary baha mynasyp eserlerdir (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Bir zadyň mukdary, sany. *Ýeterlik möçberde mugalymlar-da wraçlar-da we medeni işgärler-de peýda boldular («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Töwerek, çen, çak. *Meniň daýhanlylyk edip ýörenime kyrk-elli ýyl möçberi boldy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 4. Aýtym, çäk, masştab. *Ol öz bitiren işi bilen respublikamyzyn möçberinde tanalýar.*
- möçberli:** Möçberde bolan, berabar bolan çenli, çakly. *Eger meniň gowaçamyň gekdar möçberli ýeri biraz susamadyk bolsa, men öz zwenomyň her gektar ýerinden bu ýyl yetmiş baş tsentner pagta bererdim (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)* Toýy dabaraly sowmak üçin, allaýarawyň çakyna görä, tonla möçberli tüwi bilen çaklan süri goýun taýynlamalydy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- möçbersiz:** Çaksyz, çensiz, sansyz, agla. *Gurt gartyň möçbersiz kän pul utan sapary hem az bolmady Diwiziýalaryň sany hem möçbersiz kän diýip eşidendürler (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- möçükdirmek:** Biriniň bir ýerine ugur pugta agyrtmak, awyndyrmak, mazaly eýeper ýetirmek, şikes ýetirmek. *Yumruk ýaly oglanjyklar bilen pögi oýnap, olardy möçükdirýär.*
- möhlet:** Belli bir wagt aralygy wagt, pursat, müddet. *Beýik Watawçylyk urşy ýyllarynda gara metalurgiýa zawody yrän gysga möhletde ösüp ýetişdi*
- möhletli:** Belli bir wagt bilen çaklanan belli müddetli. *Ol alty aýlyk möhletli açylan kursy gutardy (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler)*
- möhletlik:** Belli bir wagtlyk, belli müddetlik. *Bu ýerde gonalgany has uzak möhletlik gurypdylar (Gadymly Dünýä Taryhy).*
- möhre:** Suw degirmeninde meseneden inýän suwuň ýygnaýan ýeri.
- möhüm:** 1. Gaýra goýulmasyz, zerur, gerekli, ähmiýetli, wajyp. *Sowet dewlet býujeti kommunizm gurmagyň möhüm ýaragydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Men näk göwnümden saňa möhüm bir zady aýtmakçy welin, dilim diýen etmeýär («Tokmak» Jurnaly). *Çagalar, biziň Koministik partiýamyzyň we Sowet hökümetimizin geçiren möhüm çägreleriniň hemmesi hem biziň geljegimiz bolan siziň içindir («Pinoer» Jurnaly).* 2. göç. m. Juda gerek zat, ýumuş. *Welmyrat aga, siz meniň möhümimi bitirmediniňiz! (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- möhümlilik:** Zerurluk, ähmiýetlik, wajyplyk.
- möhür:** 1. kön. ser. Peçat. *Durdy oňa möhür basylan şahadatnamany görkezdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Stolyň çekerinden bir pasport aldy-da, nika bölüminiň basan möhrüni açyp görkezdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ol, çekilen goly tassyk edilip, möhür basylan dil hatyny görkezdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. göç. m. Bir zatdan galan yz, bir zadyň goýan täsiri. *Ýyllar möhürini basýar ýüzüne, Ýiritlik duşundan geçýär biperwaý («Tokmak» Jurnaly).*
- möhürlemek:** kön. s. Peçat basmak. Möhür goýmak, tagmalamak. *Gogol Sobakewiçiň obrazında açgöz, ýoljy kulagyn we reaktesioniň tipini uly çeper çilik bilen möhürledi (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).* Wogonlaryn agzyny möhürlediler.
- möhürülenmek:** Peçat basylmak, möhür goýulmak.
- möhürletmek:** Peçat bastyrmak, möhür bastyrmak.

- möhürli:** Peçat basylan, möhür goýulan . *Goltugundan bir topar möhürli kagyzlay çykardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- möhüt:** Töhmät, mejabat. *Elli özüniň hile we mekirligi bilen ýok ýerden toslap döreden möhüdiniň bitiren işine şatlandy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
 ♦ **Möhüt etmek-** töhmät atmak, garalyk ýapmak, myjabat etmek. *Sen kime möhüt ediýärsiň? Maňa? Gulluhana? Otrýad naçalnigine? Sen asyl menden näme isleýärsiň? (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- möle [mööle]:** Mölerilip duran, uly, ala (göz hakda). *Ol burnunlak sesini çykarman, ullakan möle gözleri bilen Gurdy synlaýardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Oraz serdar möle gözleri agdaryp, etbuluň üstüne seretdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- mölerilmek [möölerilmek]:** Bir zada aňkarylyp durmak, geň galyp, aňkarylyp seretmek. *On barnmaklaryny hem agyzlaryna saryp mölerilip durlarmyka ?! (H.İsmailow, Powestler).*
- mölermek [möölermek]:** Bir zada aňkaryp durmak, aňkaryp seretmek geň galyp, aňk bolup durmak. ♦ **Göz mölermek-** ser. Göz. *Baý ogly galpylda düşdi, gözleri mölerdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- mölertmek [möölertmek]:** Gözüni mölertmek, bir zada aňkarylyp seretmek, bir zada geň galyp durmak, aňk bolup durmak. *Bir gazykda bagly gara göle gözünü mölerdip seredýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Onuň ýanyndaky gelin gözünü mölerdip, oňa bir zat diýjek ýaly etdi («Tokmak» Jurnaly). Goýun gözlerini mölerdipdir («Türkmen Ertekileri»).*
- möleşmek [mööleşmek]:** Köp bolup mölemek, bir topar bolup mölemek. *Oba aralaşan agyrlara gözi düşen daňylgy göleler gazyklarynyň daşynda aýlanmak bilen möleşýär diler(B.Kerbabaýew,Aýsoltan)*
- mön [möön]:** Dogrumly däl, alagowşak aňkaw, türk, ynanjaň, sada. *Ozal bu adamyny görmedikler birinji gezek ony daşyndan synlanda, şu adam göhert ýaly ynanjaň hem gaty mön bolsa gerek diýip güman etmekleri mümkin (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*
- mönlük [möönlük]:** Dogrumly dällik, ankawlyk, türklük, sadalyk. *Kimdir biri Keljäniň depderiniň içine bir ýagdygärlik salypdyr welin, gaty gowy zat eken-diýip, mönlüğe salyp gepledi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- möňňüribermek:** Uly ilin bilen sesli aglap başlamak. *Hojaw örän tukatdy, hatda möňňüriberese geldi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*
- möňňürmek:** 1.Gaty sesli aglamak, uly ilin bilen aglamak. *Baý, Aýjamalymdan aýryldym- leý!-diýip, köçäniň ugrunda möňňürip aglady(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)* 2. göç. m. Bir zada çydamdan dat etmek, bagyryp durmak. *Ol özüniň iki egninden basýan horluga çydap bilmän, möňňürüp goýbarmäge çenni baryp ýetipdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mönsüremek [möönsüremek]:** Bir zady bilmediksirän bolmak, jögülük etmek, hilegärlik bilen aňkawlyga sakmak. *Artyk ýene mönsüräp azm urdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýeri mensürän bolmasana (B.Kerbabaýew Japbaklar).*
- mönsüleşmek [möönsüleşmek]:** Bir zady bilmediksirän boluşmak. *Gulluhan, mönsüleşmesek näderkä?! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- mör-möjek [möör-mööjek]:** zool. Bogun bedenli kiçijik haýwanlar, ownujak haýwanlar. *Krylowyn basnyalarynda adamlar, haýwanlar, guşlar we her hili mör-möjekler gatnaşýarlar («Edebiýat»). Ýazyň çykmagy bilen çölde ýylan içýan, möý ýaly mör-möjekler-de görnüp başlaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Mör-möjekler gyzyldaşyp uçýardylar (N.Jumaýew, Syrly Gala). ♦ İçi mör-möjekden doly-* gara ýürek, mekir. *Onuň içi ýylan-içýan mör-möjekden dolumyka diýýän, oňa Güljar beg diýärler (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

- möwjemek:** Möwj almak, güýji artmak, güýjemek, gazaplanmak. *Esreşýär erkekler, kükreşýär kerler, aýazda möwjeýär olaryň joşy* (N.Pomma, Saýlanan Eserler).
- möwç:** Möwç almak (urmak) möwçemek, hyjywanmak, güçlenmek, joşmak. *Nirede zülüm güçli bolsa onyň karşysyna bolan gozgalam-da has beter möwç almaga başlaýar («Tokmak» Jurnaly) Kolhozda gün günden möwç urýan zähmet joşguny hakynda diktoryň beren habary garyda şatlyk duýgysyny emele getirdi (B. Pürliýew, Ikinji Gün). Elliniň görüplik damarlary tyrsyldaşyp başlady we onyň ýüregyndäki içgараçylyk ody dowlan möwç urdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*
- möwlam [möwlaam]:** Dini düşüňjä görä: hudaýyň bir ady. *Bir hümmet etdi möwlämdan, Gakat baglap uçdy Gyrat («Görogly» Eposy).*
- möwlemek:** Ýala gelmek (it hakda), mawa gelmek (pişik hakda).
- möwrit [möwriit]:** Döwür, zaman, wagt, müddet. *Gül eýeçilik gurlyşynyň möwriti butaryptyr («Orta Asyrlar Taryhy») Durmyşda asly bolşundan üýtgemän durýan hiç zat ýok, her haýsy özüniň möwrütini sürüp geçýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*
- möwsüm:** Belli bir pasyl, wagt aralygy, döwür. *Bahar öz möwsümünü paýawlady, tomsuň ýandyryjy jöwzayssysy başlady (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler) Ekinleriň we bag-bakjalaryň hasyllarynyň biri-biriniň yzyndan bişip ýetişişi ýaly, olar biri-biriniň yzyndan her haýsy öz möwsümünü sowup, eňňere bolup başladylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) Ýygym möwsümi pagtaçylyk işinin aýratyn jogapkärli aýgytlaýjy mögsümi bolýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ Möwsümünü sowmak- gezegini nobatyny geçirmek.*
- möwsümlegin:** Belli bir möwsümde bolýan, möwsüm boýunja. *Köpýygynçy möwsümlegin normany ýerine getirdi («Sowet Türkmemistany» Gazeti).*
- möý [mööý]:** zool. Köplenç kerepde ýaşaýan bognaýakly, zäherli möjejik. *Ýazyň çykmagy bilen çölde ýylan, içýan, möý ýaly mör-möjekler-de görünüp başlaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mts:** Maşyn-traktor stantsiýasy. *MTS bize örän gawy kömek berýär (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).Hemme MTS-ler üçin traktorçylar gerek («Kolhoz Günleri»).*Maşyn Pelwet MTS-ne bakan barýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mufta Y:** Aýallaryň ellerini üšetmezlik üçin geýýän, iki tarapy açyk edilip tikilen bagana ýeňligi.
- mufta YY:** Maşynyň tsilindirlik şaýlaryny birikdirmek üçin ulanylýan gysgajyk metal turba. *Aýlaw halkasynyň muftasy üzülipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mugallym:** Sowat, bilim berýän, okatýan adam, okudujy. *Mugallymnan hormatly adamlandyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Mäna mugallymymyz:-Dilçi bolarsyň-diýýär (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- mugallyma:** Mugallym bolup işleýän aýal, okudyjy aýal.*Menhem okap, ýokary bilim aljakdym, mugallyma boljakdym (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Sunaý mugallyşmasynyň görkezen ýeriňe baryp oturdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Mugallyma bolup biri, Känlere aň-bilim berdi (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*
- mugallymçylyk:** 1. Mugallymyň käri, wezipesi. *Bular mugallymçylyk – döredilijik işinde geljekki ussatlarymyzdyr (İ.T. Ogorodikow, P.N. Şimbrew, Pedagogika).*2. Mugallym taýýarlaýan. *Mugallymçylyk uçlştasesi şöherde görrükli okuw jaýlarynyň biridir.(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- mugjyza [mugjyyza]:** kön.s. Ajaýyp hal, gen, zat, gudrat. *Oturan ýeriňde duýşürgäp, mugjyza gördüňmiş. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).Kelje bir geň galarlyk mugjyza ören ýaly üýtgedi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- mugt:**1. Hiç hili çykdaýygyz pulsuz, peşgeş .*Mugt berdin.*2. göç.m. Örän orza gymmat däl. *Sen bolsa lezzeti ýakyndan hem mugt erdep topjak bolduň (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

mugtharlyk [mugthaarlyk]: ser. Muhtarlyk

muhabbet: Birine ýa- da bir zada bolan söýgi, yşk. *Bir ideýa hem bir muhabbet bilen ýaşady döretdi milion merdem gol*(«Sowet Edebiýaty» Jurnalý). «Ýalňyz muhabbetim sensiň» diýerdim (R. Seýidow. Bagtlylar).

muhabbetli: Söýgi bilen aragatnaşyk edýän, gowy görüýän, söýgüli, dostlukly. *Şatlyk ýaşy düwmelendi gözlerde, Muhabbetli garaş bardy ýüzlerde*(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Muhabbetli boluş.*

muhammes: edeb. Baş setirli şygry formasy, başleme. *Seýdiniň şygrylarynyň arasynda muhammes formasyna düzülenleri bar*(«Edebiýat»)

muhanne: kön. s. Namart, bigaýrat. *Muhanne giň ýerde akyl saýynar*(«Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»). *Görogly melul bolmagyl, melullyk muhanne işidir. Muhanne işler işden geçmaz* («Görogly» Eposy).

mukaddes: 1. Ähmiýeti boýunça örän uly we hormatly, iň gymmatly. *Mykaddes borjuňy, beren sözüňi Ynam bilen doly ýerne ýetirdiň* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Sowet halky mukaddes watanyny goramakda özüniň bütin güýçlerini mobilizledi*(«Edebiýat»). 2. dini. «Keramatly».

mukam [mukaam]: sazç. Saz eseri, saz, heň, owaz. *Halk sazalarynyň jana ýanamly we belent mukamlary ýaňlanýar* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Ýas mukamlarynyň owazlary ýaňlanýar. Çopan tüýdiginiň şadyýan mukamy, pnioýomnigiň batly sesi, ozal hänlap ýatan baş meýdany ýaňlandyran* («Pinoer» Jurnalý). *Ýüz mukamda aýdym- sazlar seslenýär*(R. Seýidow, Bagtlylar).

mukdar [mukdaar]: 1. Son, möçber, göwrüm. *Derýalaryň getiren köp mukdardaky gyрмаçalary Garagumdaky nägeleriň emele gelmegine sebäp bolupdyr.* («Pinoer» Jurnalý). 2. filos. Predmetleri, hadysalary göwrüm, möçber ululyk we son taýdan häsiýetlendirýän kategoriýa. *Mukdaryň hile geçmegi.*

mukym [mukyym]: İşine berk, işine çür, işine pugta, sak, mäkäm, mukyt. *Pugta mukym bolup sereden adam, onuň beýle ýanynda, çöp-çalamyň içinde oda köselen ýal, bolup ýatan iki sany «demir haç» nysanyň hem şol maslyga degişlidiginde düşünerdi.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

mukyt [mukyyt]: ser. Mukym. ♦ **Mukyt bolmak-** belet bolmak, ozaldan tanyşlyk, belet. *Ozal ýazynyň gokyna mukyt bolmadyk. Bahar, öçerkiň aşagyna seretdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

mum [muum]: Bal arylarynyň önjünde balyň, düýbinde galýan şepbeşlik madda ; ädikçilerikň berlik üçin sopata çalyň seraşdesi, mele reňkli çamyra meňzeş massa. *Mum bölejiklerini aýratyn ýygnaýarlar* (İ. Şakolo, Türkmenistanyň Önde Baryjy Pesekasy). *Göresjeň, sowet ýaşlary mum dek edýänir daşlary* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Penjirä golaý golaý ýazuw stolunyň üstünde içi kagyzzan daly uly papka, daşyna ger çekilen galyň kitap, mummy ýaten durre gamçy ýatyrdy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).

mum-helim [muum-heliim]: 1) mum-helim bolmak-ser. Mum-helime dönmek. Gör. ineli mum-helim bol-şuna seret, ýagşy gyzyrjagyny gygyrýar-da, onsoň hem: -Meni bagyşlanaň! – diýen bolýar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).; 2) mum-helim etmek-1) öräç uýumsak hala öwürmek, gaty awratmak, myjygyňy çykarmak. *Suhen ýerin edil mum-helim edýär* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Bäşim elindäki bir bölejik kesegi awradyp, mum-helim edipdi* («Kolhoz Günleri»). 2.) Täsir edip meýmiretmek, ork-ygtyýarynu almak, gawşatmak, ýumşatmak. *Men onuň bilen gürleşip-de durmanyn, ýogsam onuň mylýagymlygy. Mähribanlygy meni mum-helim eder*(Şekspir, Otello); 3) Mum - helime dönmek- 1) mum - helim bolmak, ýumşak hala öwürmek, gaty owranmak, mjjygy çykarmak. *Gaýrasy gum, ilersi dag, düz meýdan Depelenip, mum-helime dönüpdür*(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2) bir zadyň täsiri etmek zerarly meýmiremek, erk- ygtyýarlygyny aldyryp ýuwaşamak, gowşamak; 4. Mum - helime öwürmek- ser. Mum helime dönmek. İri- giç düşersiň meniň

elime, Şonda öwrülersiň muma- helime (D. Baýmyradow, Söýgi We Mekirlik). Bu boz meýdan mum - helime öwrülýär.

mumyýa [muumyýa]: Dagnyň uçut gaýalarynda bolýan, meditsina we önümçilik üçin ähmiýetli gara -gök reňkli jisim. Şol döwügi seýiklärlik. *Tebip tapylyjagyna, şol döwügin sepini kebsirlejek mumyýa el ýetirjegine onuň akyly çatmady.* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dagnyň ýylçyr gaýasyndaki mumyýa gözüň ýetip durka, şony ele salyp bilmeseň, nebsin agyrar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýigidiň bu görnüşi mumyýadan edlen ýadygärlige meňzeýardi*(«Kolhoz Günleri»). ♦ **Dagdan mumyýa tüpeňlän ýaly** - örän kyn, çetin(iş, mesele hakda). *Husyt adamdan bilegiň bitirjek bolsaň, edil dagdan mumyýa tüpeňlän ýaly bolýar.*

mumyýalamak [muumyýalamak]: Mumyýa çalmak, mumyýa sürtmek.

mumlamak [muumlamak]: Mum çalmak, mum sürtmek. *Ädikçi sapagy mumlap, sonra tikip başlaýan.*

mumlanmak [muumlanmak]: Mum ýalynmak, mum sürtülme.

mumly [muumly]: Mum çalnan, mum sürtülen. *Ana bir dükanda ädikçiler, aýakgançylar iki dyzlarynyň arasyndaky gönlerden mumlu sapaklary eýläk-beýläk çaltlyk bilen çekýärler* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **Agzy mumly ýaly**- ser. Agyz. *Agzy mumly ýaly, ýöne sülmüräp oturanmyş* («Tokmak» Jurnaly).

munça: 1. Şeýle köp, şu muktarda, şunça. *Men munça oglaň enesi*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Muňa munça söýgi zady salmak nämä gerek?* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Munuň ýaly, beýle, şeýle. *Munça bolanyna görä, men sizi onuň ýagdaýy bilen tanyşdyraýyn* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

munçakly: ser. Munça

mundir: Harbi adamlaryň, grajdanlaryň ýörite formalý tikilen geýimi. *Biz hemişe bir birimiziňkide ýygnanyşyp, öz mündirlerimizden başga zat görmeýärdik* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

munitsipal: Munitsipalitate degişli bolan.

munitsipalitet: Bir näçe burjuaz ýurtlarda şäher ýerli samouprawleniýe organý we onuň ýerleşýan jaýy.

munitsipalizatsiýa: Döwlet häkimiýetiniň ýere gurluşyga bolan hususy eýeçiligi ýerli samouprawleniýe organlarynyň ygtyýaryna bermegi.

munitsipalizirlemek: Munitsipalizatsiýa geçirmek, msunitsipalizatsiýalaşdyrmak. *Ýeri munitsipalizirlemek.*

mur [muur]: kön. s. ser. Garynja. *Süleýman hem bolsaň, mura gulak sal*(nakyl).

murdar [murdaar]: Pis, erbet, ýigrenji, ýaman. *Daşy jäjek, içi möjek murdaryň, eýesi dälidir ol belli bir käriň*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Heý, murdar! Nämbe beýle gygyrup dursuň?* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Murdaryny aşyrmak**- ýigrenji, nejis bolup görünmek. *Sadap Akmyradyň murdaryny aşyryp barşyna gaharlandy* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Nämbe murdaryny aşyryp ýatysyň, tur- da, gazanyň astyna ot ýak!* (A. Gowşudow, Köpetdagnyň Eteginde)

murdarçylyk [murdaarçylyk]: ser. Murdarlyk.

murdarlanmak [murdaarlanmak]: Murdar bolmak, ýigrenji görünmek, erbet bolmak, nejisligi artmak. *Murdarlanan ak daş gabryň üstünde mese -mälim iki kölege durýar* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

murdarlyk [murdaarlyk]: Murdar gylyk -häsiýetlilik, erbetlik, nejislik ýigrenjilik, pislik.

murt: 1. Erkek adamlaryň ýokary dodaklarynyň üstünde ösýän irimçik gyl, tüý. *Ol bir wagtlar özüniň gür we hyrsyz murtlaryny göýberipdi*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Onuň adyny ilki eşideniň de murty syh -syh bolup duran epeý bir adamynyň suraty gözüň öňüne gelýär* («Tokmak» Jurnaly). 2. Käbir haýwanlaryň, mör- möjekleriň seňriginde, tumsugynyň üstünde ösýän tüýler. *Murtlaryny gymyldadyp, Tarakan suwa bakýar*(«Mydam Taýýar» Gazeti). 3. Käbir ösümlikleriň ujundaky towlam -towlam çyrmysýan injejik baldagi(üzüm, gawun-

garpuz,biýarasy we ş. m. Hakda). *Onuň biýarasy göm -gök bolup, sary murtlary dik ýokaryk towlanýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sarylt murtlary al - asmana azm urýan gawun biýaralary serlişip ýatyr* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **Murt tabamak**- jahyllyk çagyna ýetip, mazaly murt çykamak, jahyl çykamak, ýetişmek. *Ýaňyja murt tabandy meňi bardy ýanakda*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Emma onuň oňly murty tabamadyk tegelek ýüzünde üýtgeşik bir zat saýgarmandy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Murta bar bermek - synanyp haýbalanmak, murtuňdan neşe gözlemek. «*Türkmenistan*» *parohody abşarlyp; diýýän göýä bat berýärdi murtuna*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Murtuň towly bolsun!- mydama keýpiň kök bolsun, işiň rowaç bolsun diýen manyda aýdylýan alkyş. *İşiňiz şowly bolsun! Murtuň towly bolsun!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Murty palta kesmez ýaly bolmak- kämillik ýaşyna ýetmek, güýçli, zor bolmak. *Obadan ygyp düşen adamlar- sähet, bu ýyl seniň murtuňy palta kesmez-diýdiler*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Murty syh- syh bolmak- gaharly, haýbatly görnüşde bolmak. *Onuň murty syh- syh boldy*.

murtlak: Ulu murtly, uzyn murtly. *Gurban aga gara murtlak bir adamdy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Märekäniň çetindäki murtlak çöküne galdy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

musallat: Başa düşen bela, bela- beter, dert, görgi, garamat. *Sen-ä musallat ekeniň, dat Mamagülüň jaýyna!- diýip, şerebeli sözler bilen gygyryp, jak- jaklap güldi*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Jemagatlar! Başymyzdan agyr musallat inipdir. Azana men özüm musallat bolaryn!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

musapyr [musaapyr]:1. Başga ýurtdan gelen çet ýurtly, syýahatçy. *Musapyr adam*.2. *göç. m. Garyp, pukara, biçäre. Munasyp halda bolmak*.

musapyrlyk [musaapyrlyk]: 1.Musapyr ýagdaýda bolmaklyk, çet ýurtluluk, gelmişeklik. 2. *göç. m. Garyplyk, pukaralyk, biçärelilik*.

musayýlar: ser. Ýewreýler.

muskat: 1. Tropik Aziýada ösýän ysly miweli aýratyn agaç tohumy. *Portugaliýalylar muskat hozy, mata getirmäge olary mejbur edipdirler*(«*Orta Asyrlar Taryhy*»). Üzümiň bir sorty we şol üzümünden edilen çakyr.

muskul: Adamlaryň, haýwanlaryň bedenindäki dokumalardan(rtlerden) ybarat hereket organy, myşsa. *Ýaşuly baldyrlary çykym -çykym bolup duran tüýlek aýaklaryny we musluklaryny we muskullary digir- digir ýogyn gollaryny uzadyp, sekiniň üstünde ýüzin düşüp ýatdy*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

muskulatura: Muskullaryň utgaşyklygy, muskullaryň jemi.

muskully: Ösen muskulaturaly, güýçli muskuly bolan. Onuň üstünde oturan gujurly gyzyň muskuly gollary maşynyň ruluny seresaplylyk bilen hareket etdirýärdi.

muskus: ser. Müşk.

musulmaçylyk [musulmaañçylyk]: ser.Musulmanlyk. *Musulmañçylyk adaty içinde önüp -ösen garry kolhozçy spirtli içgini ömründe agzyna almandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Zakawkazyýä araplar bilen birlikde musulmañçylyk aralaşmaga başlapdyr*(SSSR *Taryhy*).

musulman [musulmaan]: İslam dininiň tarapdary, islam dinine uýýan.

musulmanlyk [musulmaanlyk]: Yslam dinini gowam etdirijilik, yslam dinine uýmaklyk. *Şeýle musulmanlyk- Eziz hanyň gop berýän musulmanlygy meniň kalbyma syganak* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

muşakgat: Kynçylyk, azap, görgi, azar. *Tebigatyň muşakgatlaryna garşy alynyp barylýan gyzgalaňly göreş barha güýçlenýär*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). ♦

Muşakgat çekmek- horluk görmek, azap, kynçylyk görmek. *Ýedi gün Garagumda ýol ýöräp, sansyz muşakgatlar çekdir* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). Muşakgat ýagdyrmak- kynçylykly ýagdaý, gaýgy, döretmek gaty kyn edip görkezmek. *Pökgen yüz muşakgat ýagdyryp, öz ýüregindäki howsalasyny beýan etdi*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Yeri heleý, muşakgat ýagdyrmasana!* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

muşakgatçy: Sähelçe kynçylyk öňünde dyza çökýän, muşakgat baryny ýagdyrýan, nalajedejin adam. *Muşagatçy bolmaly däl.*

muşakgatly: Kynaýlykly, görgüsi köp, azaply. *Diňe şeýle agyr muşakgatly peýdasyz zähmetden soň garly ussa arkaýynlandy* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*).

muşakgatlyk: Muşakgatly ýagdaý.

muşdak: kön. s. Güýçli söýýän, intizar, aşyk. *Didara muşdak biz, ol bize dilber. Haçan geler, dostum, bize habar ber!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Artyk aýnanyň didaryna muşdak bolup oturdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

mutyg [mutyyg]: kön. s. Tabyn, wapaly. *Bir mutyg guluň men, başym edýärim* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

muzd: Edilen iş üçin berliýňň pul, zat, iş hakky, kireý. *Eden işiňe hiç kim nagt muzd hem töläň. Mundan hem bir iş bolarmy?* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Ussa, muzduny ber-de yssa*(nakyl).

muzdly: Taryhy we estetiki ähmiýetli bar bolan zatlaryň ýadigärliklerini saklamak we olany jemgiýete sergi edip görkezmen bilen meşgul bolýan edera. *Dostlarym bilen men lenin müzeýine Boromda göreýärim köp oglan-gyzy. Dermontowyň müzeýinde ekskursiýa gitmegi wadalaşyp hoşlaşdylar-da, ýola düşdüler*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ülkäni öwreniş müzeýi.*

mübärek: 1. Gowy niýet aňladýan alkyş, gutlag. *Baýramyň mübarek gahryman enem!* (R. Seýidow. *Bagtlylar*). 2.göç. m. Nurana, oňat, haýyrly, ýakymly. *Siziň mübarek jamalynyzy görmäge miesser edene müňkerrem minnetdar!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Mübärek bolsun!**- şowly bolsun, haýyrly, bolsun gutly bolsun diýen manyda gutlap aýdylýan alkyş. *Sylagyň mübarek bolsun!* (R. Seýidow. *Bagtlylar*). *Toýunyz mübarek bolsun!* («Görogly» *Eposy*).

mübärekleme: 1.Alkyşlamak, gutlamak. *Eziz Nadejda Semýonowna, sizi dogan günüňiz bilen mübärekleýärim, size uzak ýaş, bagtly durmuş arzuw edýärim!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Taýmaz beg bilen Aýsoltanyň toýuny mübärekläp bir söz aýtdy*(«Görogly» *Eposy*). 2. Tarypyny etmek, taryplamak. *Oglan mün atyňa, özüňi mübärekläp, bir nama diý!* («Görogly» *Eposy*).

mübtela [mübtelaa]: kön. s. Derdeser, gaýgy, gam, hasrat, eser, başagaý. *Olar öz pikirleri bilen mübtela bolup, gaýgy- gam çekýän ýalydy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Suw seňrikden agansoň, mübtela artmaklyk. Yşkyn mübtelasy.*

müje: Ekeje däne üzüm, üzümüň bir dänesi. *Bir müje üzüm hem datmadym.*

müjerret: Eke, ýalňyz, maşgalasyz. ♦ **Müjerret geçmek-** öýlenmän ýa-da durmuşa çykman, ömrüňi eke geirmek. *Sen näme, öýlenmän müjerret geçjekmi?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Dinýäden müjerret geçmek hyýalyň barmy?*(B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

müjewür: dini. Öwlüýäni, mazarçylygy goramak üçin şol ýerde ýaşaýan adam. *Ol garry müjewürde sowal berdi*(B. Krbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

müji: 1. Keýik owlagynyň, guzunyň aşygy, jübül, jümüş. 2. göç. m. Örän kiçijik, ownuk. *Müji ýaly kiçijik kellesiniň çowly gulaklary, onda aýratyn bir gujuryň baryny mälim edýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Müji aşygy ýaly kiçijik, kelleňje bir adam onuň göwnüniň tersine bolup çykdy.*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

müçe Y: kön.s. Biriniň ýa-da bir zadyň daş gabarasy, göwrümi. *Oglanjygyň müçesi kyçyräk-de bolsa, özy dyp-dykyzjady*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

müçe YY: kön.s. Gadymy ýyl hasaby boýunça dürly haýwanlaryň ady bilen bellenýän on iki ýyllyk sykl. *Bular garrylar ýaly ýaş hasaplaşyp, müçe sanaşyp oturmadylar*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

müçenek: Sakgal, murt we ş.m. ýolmak üçin ulanylýan jüpdek ýaly gural. *Öň etegy müçenek bilen arassalanan gyrymsy gara sakgalyny sypalady*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Eline aýna, gaýçy, müçenek alyp, sakgalyna, murtuna tymar berdi*(«Tokmak» *Jurnaly*).

- müdimi [müdiimi]:** kön. s. Baky, mydamlyk, hemişelik, ebedi. *Şöhretli baýdak, müdimi maýak*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sen obada müdimi ýaşarsyň*(B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). ♦ **Müdimi uka gitmek** – aradan çykmak, ölmek. *Ol eýýam müdimi uka gidipdir*(A. Gowşudow, Mähri- Wepa).
- müdimilik [müdiimilik]:** Bakylyk, hemişelik, mydamalyk, ebedilik. *Îň soňky ýylgyryp bakyşy onuň Galdy maňa müdimilik ýadygär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýaşa hoşal, müdimilik sen azat!* (K. İşanow, Watan Üçin).
- müdir [müdiir]:** Edaranyň, kärhananyň we ş.m. bir bölüminiň ýolbaşçysy, bir iş dolandyryjy. *Sahät ol ýerden çykandan soň, şol töwerekde mekdep müdiri bilen sataşdy*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Elli kolhozyň maldarçylyk fermasynyň müdiridir*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- müdirlik [müdiirlik]:** Müdiriň käri, wezipesi. *120 diňleýji gelip, brigadirlik we ferma müdirlik bölümünde okap başlamalydy*(«Tokmak» Jurnaly).
- müflis [müfliis]:** kön.s. Garyp düşen, ezenegi agan, eleşan, iflis. Onuň halys müflisi çykypdyr.
- müfti:** dini. Ýokary musulman ruhunylarynyň dini taglymaty düşündürmek bilen meşgullanýan wekili. *Gördünä bir at, etin iýde, ýanynda ýat, Mollamydyň, müftimidiň, Nä janyna gerek hat*(«Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy»).
- mülemme:** Bir giden, ähli, tutuş, бүтін. *Mülenme daýhanyn garşysynda Eziz nämedir?* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- mülhit [mülhiit]:** Ezenegini agdyryp ýören, ebtı atan, sölpı, süpidik. *Eziz meni ýoldan yzma gaýtaryp:-Bar-da şol mülhidi alyp gaýt!- diýdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Sen öz akylın bilen iş göreňok seniň başyňy aýlan bir mülhit bar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mülk:** 1.Emäk, ýer, baýlyk. Kolhozyň mülkiniň öz mülkümüzdigine biz ýaşlar gowy düşünäris (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Eziz Watanyň dar, gülleýän mülküm bar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Baýlaryň ata-baba öz mülkleri hasap edip, eýeläp gelýän üzimli haýatlaryny garyplara paýlap werdi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. göç. m. Ýurt, ülke. *Eý, sowet mülkiniň batyr goşyny Gutly bolun on bir ýyllyk baýramňyz!* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).
- mülkdar [mülkdaar]:** kön. s. Ýer eýesi, mülk eýesi polmesjik. *Nebisjeň baýlar ýok, zalyň hanlar ýok, mülkdar ýok hem ezilýän jandar ýok.* («Oktýabr Ýalkymy»).
- mülkiýa:** kön. s. Mülk, mülke degişli.
- mümkin [mümkiin]:** 1.«Rugsat, bolar» ýaly sözleriň manysyny berýän modal söz. *Şu gün howanyň sowuk bolmagy mümkin.*
- mümkinçilik [mümkiinçilik]:** ser. Mümkinlik. *Eger şu yz ogrynyň yy bolaýsa, onda käçir netijeler çykarmak üçin bizde mümkinçilik bolsa dogrudan-da kolhoz ähli mümkinçilikleriň ýeridir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Siziň bilen güründeşi bolmak mümkinçiligi berlenligi üçin, biz size örän minnettar!* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .
- mümkingadar [mümkiingadar]:** Bir zady amala aşyrmaklyk üçin amatly ýagdaý, mümkinçilik. *Okyşynyň mekdepden geleninde ýimäge we dynç almaga mümkinlygi bolmalydyr* (İ. T. Orogodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika). *Onuň bilen arkaýyn sözleşmäge-de mümkinlik bermeýärdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- mümkinlik [mümkiinlik]:** Bir zady amala aşyrmaklyk üçin amatly ýagdaý, mümkinçilik. *Okuwçynyň mekdepden geleninde iýmäge we dynç almaga mümkinligi bolmalydyr* (İ. T. Orogodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika). *Onuň bilen arkaýyn sözleşmäge-de mümkinlik bermeýärdi*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- müň:** 1000 nifiriniň ady we onuň mukdary. «Täze durmuş» kohozçynyn müň adam ýerleşýän kulyby hem onyn gapdalynyn kitaphanasy boljakdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) Müň gaýgy bir iş bitirmez (nakyl).

- müňbaşy:** *kön. s. Oktýabr rewolýutsiýasyndan ozal: müň esgere ýolbaşçylyk edýän komandir. Şol bize müňbaşy bolup gitti* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- münder:** Biri-biriniň üstüne goýlan üýüşmek, üsti-üstüne basylyp üýşen. *Haçan duşmanlaryň münder et bolup bulaşyp ýatan sansyz maslyklaryna göwün düşende bolsa, türegiňe su sepilen ýaly, az-kem için sowayar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- münderilgi:** Gat-gat edilip basylgy, biri biriniň üstüne goýulgy, münder-münder edilen. *Halymyň üstündäki gat bar ýassyklar münderilgiline galdy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- münderlemek:** Biri-biriniň üstüne koýmak, gat-gat edip basmak, üýşürmek. *Transportýoryň üsti bilen ýokary çykyan kerpiçleri ussalar çaltlyk bilen alyp diwarlaryň üstüne mündeýärler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- münderlenmek:** Biri-biriniň üstüne goýulmak, gat-gat edilip basylmak, münder-münder edilmek. *Düşenleriň arasynda biri özüniň aýratyn egin-eşigin hem elindäki çemedany we münderlenip daşy danlak bir desse kitap ýuki bilen bu oba täze gelen ýaly görüňärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) *Üstükeler assyklar münderlenen prostynýaly iki sany karwat, üsti örtilügi nahar stoly we 4-5 sany oturygýç öýüň bar bezegi şudy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- münder-münder:** Gat-gat, biri-biriniň üstüne, üsti-üstüne münderlenen. *Heniz nagysly mary sandygynyň üstüne münder-münder edşlip ýorganlar, per kesyklar galdyrylypdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- mündürmek:** 1. Ulagyň üstüne oturtmak. *Olary otuz baýtala mündürip, yzyna tirkäp ugrapdyr* (Myraly). *Gurban ony öz maşynyyna mündürip derýalar kenaryna çenli eltdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). 2. Bir zadyň üstüne çykarmak, ýokarda oturtmak. ♦ **Tagta mündürmek-** ser. Tagt Y.
- münejjim:** *kön. s. Ýyldyzlardan hasap tutup bal atýan, palçy, astrolo. Palyşa öýesine münejjimlerinin, gurrandazlaryny ýygnady* («Görogly» *Eposy*).
- müngi:** At, eşek, düýe ýaly ulaglara münüp gitmeklik endigi, münüş. *Müngä bolmaz, ýaz aýyna bak isan, Dürtünip meýdanda dursuň eşekli* (Durdy Gylyç, *Guşgular*). *Bu müngä ýararmyka?!-diýip, ýabyny synady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- müňküldemek:** Herekete gelmek, gymmyldamak. *Halnazaryň dodaklary müňküldedi, ýumrugyny ýokary galdyryp, galjak ýaly göründi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Yürek müwküldemek-** ser. Yürek Y. *Biziň bolsa ýüregimiz müňküldäp dur* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- müňküleşmek:** Bilelikde müňküldemek, hereketde boluşmak, gymmyldaşmak. *Onuň bir näçe günläp syrylman hüjjerip duran sakgalynyň aşagynda damarlary müňküleşip başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- müňküldetmek:** Herekete getirmek, hereketlendirmek, gymmyldatmak. *Ol agzyny yzly-yzyna müňküldädi, ýene küşt göçmek bilen, tüýkürmegi unutýar*
- müňküldi:** Birsydyrgyn bolýan ýuwaş gymmyldy, hereket. *Men-ä munda hiç hili gymmyldy, münkildi syzan dädin.*
- müňkür:** Bir zada ýa-da birine doly ynam etmeýän, şübheniň ýören, göwin iňkisli, betguman. *Ol kime müňkür boljagyny bilmedi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Artyk oňa müňkür garaş bilen seretti* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- müňkürçilik:** ser. Müňkürlik.
- müňkürlenmek:** Müňkür bolmak, müňkürlik etmek, iňkislenmek, betgumanlyk etmek, şübhenlenmek. *Ýa Söýnüň ýasama süýji sözleri Esas berdimikä müňkürlenmäge ?!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Onuň indi özi hem hatyň güýjüne müňkürleşip keýpi bozyldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- müňkürlük:** Müňkür bolmaklyk, betgumanlyk, şübhelilik, iňkislik. *Bu sözden meniň ýüregimde müňkürlük peýda boldy* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Müňkürlük gowy zat däl, göwnüme bolmasa, olar başlyklarynyň hem gybatyny edýän ýaldylar. Ýagşy göz ýylany hinden çykarsa, müňkürlük adamyny sandan çykarýar* («Sowet

Edebiýaty» Jurnaly). Onuň agzy köpelen gözleri Hojaman münkürlük bilen garaýardy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

müňläp-müňläp: ser. Müňlerçe. *Daýhanlar müňläp-müňläp girdeji alýarlar.*

müňlerçe: Bir näçe müňden ybarat bolan müňläp-müňläp. *Müňlerçe ýyllaryň geçmegi bilen hem-de elin we gaýry tebygy tasirleriň netijesinde uly balkanyň sürtelen ýaly kese gaýalary, onuň eteginde bolsa şäheriň belent jaýlary görnüp başlady. Gülzarlyga öwrülen müňlerçe gektar ýaýlada kolhozlaryň we sowhozlaryň mallary sonarlap gezerler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

münmek: 1. Bir ýere gitmekçi bolup, ulag üstünde oturmak. *Aýsoltan şol tämiz howada samolýata münmäge taýynlanýardy (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Gyzlar galaýyga mündüler (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zadyn üstüne ýokary çykmak, üstünde oturmak. *Ýene mündi ejesinin dyzyna («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* ♦ **Gahar-gazaba münmek-** ser. Gahar-gazap. *Monah gahar-gazaba münipdir («Mydam Taýýar» Gazeti).* Mekgisine münmek- ser. Mekge. *Tezekli haltamy arkama alyp mekgesine münýändirin (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).* Ökjesine münmek(düşmek).- ser. Ökje. *Çopanyň- Bas dönügi! – biýeni bilen beýleki itler onuň ökjesine münýärler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

müňýyllyk: 1000 ýyl aralygyndaky, içindäky döwür, wagt. *Ol biziň erämyzdak ozalky birnji müň ýyllykda ýüze çykdy («Mydam Taýýar» Gazeti).*

münzemek: Öňe tarap bereket etmek, öňe omzamak, öňe sürünmek. *Kombainlar müňzäp giň kartalarda, Döwek maşynlaryn demi koşanok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Örküç-örküç tolkun ýaýkanyp, müňzap, pagşyldap kenara tarap sürünýär (A.Atajanow, Arzyly Myhma). Eje, sen zady gaýgy etme, ynha buldozer gelip bir müňzär welin, köçeler edip süpürilene döner! (B.Kerbabaýew, Nebidag).*

müňzeşmek: Bileliktse münzemek, öňe tarap hereket edişmek, öňe omzaşmak. *Günortadan agyr çal bulutlar müňzeşip gelýärdiler («Mydam Taýýar» Gazeti). Jeýhundandan böwede çenli aralykda eýän ägyrt gämile barjalar müňzeşip ýörler («Pinoer» Jurnaly).*

mürçe-myýan [mürçe- miýaan]: kön. s. Garynja bil, inçe bil. (ýaş aýal-gyz hakda)

mürehet: Bir zady hödürlep edilýän tekilip, çagryş. *Özüniň mürehede ýakyn adamlarynyn şidäsini açdy («Tokmak» Jurnaly).* ♦ **Mürehet etmek-** tekilip etmek, çagyrmak, hödürlemek. *Geleweriň-de geçeweriň!- diýip mürehet etdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Myraly, seniň bir sapar hem öýüne mürehet edeniňe men müýesser gelmedim (Myraly). Begenç başlygyň sowalyna jogap bermän ýylgyrды, oňa mürehet etdi. (B.Kerbabaýew, Aýsoltan)*

mürepbе: Gant goşulyp gaýnadylan miwe, ir-iýmiş. *Mürepbе boçkalara güýlүp, ýurdymyzyň dürli künjeklerine iberilýär.*

mürewwetli: kön. s. Rehim-şepagat edýän adamkärçiligi bar bolan, rehimdar. *Meni mundan alyp gitti, Mürewwetli jaýa eldi («Görogly» Eposy).*

mürewwetsiz: kön. s. Rehim-şepahatly bolmadyk, adamkärçiligi ýok bolan. *Mürewwetsiz adam.*

Mürit [müriit]: dini. Piriň şägirdi, sopy, ruhany. *Pir azmaz (nakyl).*

mürrelişmek: Birneme mürrelmek, mürrek bolup, mürrelip başlamak. *Mürrelişler narjagazlar heniz hem sallanyşyp dur. Onuň reňki öçüp mürrelişan, häzir unudan ýatan çagy, has hem eýmenç görünýän ýüzüne garap, turuzjagyny-turuzmajagyny bilmä, ep-esli wagt durdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

mürrelmek: 1. Mürrik bolmak, mürrük bolup ösmek (gawun-garpuz, miwe we ş. m. hakda). *Alma mürrelipdir.* 2. göç. m. Güýji, gujury gaçmak, horlanyp kiçelmek. *Ol gözini alardyp seretdi-de, ýene eňküsi ýaly otyrды, mürreldi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Bossan eje mürrelipdir.

mürreltmek: Erkini alyp ýygymak, бүkmek. Erkini alyp ýygymak, бүkmek. *Uky mürreldip barýan bolsa, ýatyber! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

mürrewwet: kön. s. Rehim-şepagat, ýagşylyk rehimdarlyk.

- mürrük:** 1. Kadasy ösmezlik zerarly doly boýunça almadyk, kemter ösen, boýuny alman ýa suwsap mürrelen, ýygrylan, göýdük(gawun - garpuz, miwe hakynda).2. göç.m. Iň gowy, iň süýji(miwe hakynda). *Hem hoz gerek, hem hozyň mürrügi*(nakylň).
- mürşermek:** Ýygirt-ýygirt bolmak, ýygrylmak, çytlmak. *Onuň neşebent ýüzi hasda mürşerdi*(G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).
- mürşertmek:** Ýygirt-Ýygirt etmek, ýygymak, çytmak mürüşdirmek. *Ol, göwnüne deglen ýaly, ýüzüni mürşerdip, haýynjarlyk bilen egnini gysdy*(N.Jumaýew, Ak Derek).
- mürşük:** Ýazy ýygirt-ýygirt bolan, gasyn atyp ýygrylan. *Onuň ýüzi mürşük.*
- mürt:** kön.s. ser. Maslyk. ♦ mürdüni iýmek- biriniň gazanjyny iýmek. *Ol atasynyň mürdüny iýip ýör.*
- mürtük:** ser. Göýdük 1. Mürtük tokly. Mürtük guzy.
- mürüşdirmek:** gepl. d. ser. Mürşertmek. *Unter Pryşybeýew gepleşiksiz ýüzüni mürüşdürip, ellerini gapdalyna gysdy*(A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).
- mürze:** kön. s. Edaranyň ýazuw işleriniň alyp barýan işgär, sekretar. *Oba sowetiniň mürzesidim* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Şol haty ýazan mürze oňa siňe seredende, onuň bir hili reňkiniň öçükdigini saýgardy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- müslin:** Ýakajyk ýeňil mata.
- müsür:** Bol hasylly, gülleýän(ýer hakda). *Müsür ýer.*
- müsürliler:** Müsürin ýerly halky, esasy ilaty.
- müşdek:** Ujypsyzja azyk zapasy, bogdak(un, galla hakda). *Müşdekleriňizi gaýgyрман-da, çörek bişirin!* («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly). *Kymler müşdek gamyny, kimler pälesiniň akadasyny edip, öz ýanyndan içini gepledyp ýatyýardy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- müşdery:** kön, s .1. İş bilen gelip-gidip durýan, satyn alyjy, zakaz beryjy(adam). *Dermançy gelen müşderä pugta seretdy.* 2.kön.s. Ýupiter Planetasy.
- müşdük:** Kagyza бүкүлен, oralan temmäki, sigaret gysdyrylyp çekilýän turbajyk görnüşly enjam. *Ýerinden turup, ýasan mahorkasyny müştüğine ötürip otlady*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ol maňa ýadigärlik bir müşdük berdi*
- müşgil [müşgiil]:** Kyn, kynçylykly. Agyr, çylşyrylymly. Çözmesi örän müşgil mesele (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).Söýgülysini eline getireniň hem müşgil işi bolarmy? (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Öňki soraýşyna jogap tapmak müşgil, ine, bu soragyňa jogap aňsat(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).
- müşgilçilik [müşgiilçilik]: **ser. Müşgillik.**
- müşgililik [müşgiilik]:** Müşgil, agyr ýagdaý, kynlyk, kynçylyk.
- müşk:** Sugunlar maşgalasyndan bolan kabarga haýwanynyň mäsindan edilýän ýiti ysly madda, atyr. *Aýnanyň müşk ýaly kükeýän ysly Artygy beýhuş etdi*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- müşky-anbar:** ser. Müşk. Tapgyr-tapgyr. *Öwüsýän güýzüň şemaly, getirýär burnuna müşki-anbary*(N.Pomma, Saýlanan Eserler).
- mütet:** Wagt, pursat. *Otlynyň ugramaly mütetini ýeten wagty Sähet:- Ýigitler, abraý üçin çalyşyň!- diýdi*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Men bugdaýa iň gerekli mütetinde iki sapa suw berip biljekdigimi şu ýylyň işinde owrenip bildim*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Her bir işiň günü -sagady, mütetini bar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- mütgel:** Nah matanyň bir sorty. *Gurbanlynyň dik ýakaly gara mütgel köýneginiň üstünden ýogyn mele guşak saralgydy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).Arjyn mütgel ýaly agardy(N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).
- mütrük:** zool. Sakyrtdalar otrýadyndan bolup, haýwanlara, guşlara düşýän möjejik. *Gyzläp bolar ýaly, ol beýle owunjak möjekmidi, sakyrtda ýa -da mütrük ýalymydy*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)

müwaplyk [müwaaplyk]: 1.Ýaraşyp duran, laýyk, mynasyp, degişli .*Balyklaryň gurluşy suwda ýaşamak şertlerine muwapyktyr* (W.F.Şaleýew, N.A. Rykow, Zodogiýa).*Ol bu protseslere sohna sungaty üçin muwapyk we tomaşaçy üçin düşnükli bolan özboluşlu çeperçilik forma berdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).2.Has bolan, degişikli bolan.Gylyk-hösiýeti muwablyk bolan hereket.

müwessa [müwessaa]: Maslahat, geňeş, karar. *Halk müwessa bilen bir ýana eňse, onuň, öňünde ne dag durýar, ne ýagy*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Aýsoltan, sen oolaryň müwessasyna nähili garaýarsyň!*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

müýn: Edilen etmiş zerarly döreýän utanç, aýyp, ýazyk. *Ol özünde heňiz hem müýn bardyr öýdenok.* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýaş ýigidiň ýüzünden müýn perdesi syrylydy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

müýnli: Kemçiligi bor bolan, aýyply, ýazykly, etmişli, utançly. *Müýnli çaga ýaly ýüzüni aşak salen begenç emoý bilen gabagyny galdyrdy* (B.Kerbabaýew,Aýsoltan). *Ol müýnli görnişi bilen maşynyň kuzowyna mündi. Nepes müýnli görnüşde jaýa girdide, öňe ýöreäge aýagy diýen etmeýän ýaly bolup, iç işikde saklandy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol özüni bir hili müýnliýaly syzdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň sanky sözleri müýnli ýaly bolup çykdy*(B. Seýtakow, Moskwanyň Ýalkymy).

müýnlülük: Aýyplylyk, ýazyklylyk, etmişlilik, utançlylyk. *Pökgen, agany gözläp öýlerine bardym. Bahar oturan eken-diýip Wüşi kel müýnülük bilen gaňrylyp gala seretdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Habary yok onuň eden işinden, Münlülügi bildirip dur daşyndan* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

müýnsüz: Müýnin yok, etmişik bolmadyk, aýypsyz, ýazyksyz, kemçiliksiz. *Aýsoltan bir müýnsüz gözel bolmaz diýen ýaly, belki bir kemçiliksiz adam hem azdyr* (B.Kerbabaýew,Aýsoltan). *Ynanma hudaý, asyl dinsiz bol Çekinme bu işde, dogry, müýnsüz bol* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

müýnürgemek: Müýnli bolmak, ýazykly, etmişli halda görünmek, utanjyramak. *Müýnürgemekten elli bizar, özüni öwüp başlady* («Tokmak» Jurnaly). *Öz beren jöwabymyň ýüzleýdigine müýnürgäp ýylgyrdym* («Kolhoz Günleri»).

müýnürgenmek: Özüni müýnli duýmak, özüni aýyply, etmişlik hasap etmek, öz etişini, aýybyňy bilmek. *Ol öz başyndan geçenlerini we duýgularyny awtora gürrüň bereninde, birjik-de müýnürmegär. Açyk äpişgäniň öňünde ýene münürgenip ýuwaş aýak çekdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

müýnürgetmek: Müýnlü etmek, müýnlüdigini bildirmek, müýnini aýdyp utandyrmak. *Olar çakgyldeşyp gülişdiler, ogul gözeni müýnürgetdiler. Emma atasynyň aýalyňa söýgi bilen seretmegi ony bir hili müýnürgetti* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

müzzerilmek: ser. Müzzermek. *Merdan enesiniň öňünde müzzerilip durdy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Tahyr, adam öňünde birjik- de müzzerilmeýär, gözýaş etmeýär* («Edebiýat»).

müzzermek: 1. Sust bokmak. Ýygralyk etmek, müýnürgäp ýygryljyramak. *Bezenjiň müzzerendigini gören aýsoltanyň göwnü galkyjaklady*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bally başyny aşak salyp müzzerdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Ejizlik etmek, bir zatdan basylyp namartlamak. *Görogly kyncylygyň öňünde müzzermeýär*(«Görogly» Eposy). *Aýna gamly görejinini Artyga bakan aýlanda, onuň müzzeryändigini gördig* (B.Kerbabaýew,Aýgytly Ädim).

müzzertmek: 1.Sustetmek, ýygryljyratmak. *Baglary süýnüp gide şalkyldawuk çepek ony ýygrykdyrýan we müzzerdýän ýaly görünýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Nalajedeýiň hala salmak, ejizletmek. *öýdүpdim*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Her bir nebit çekýän çelegiň, her bir parawozuň her bir maşinistiň allakan orny bar* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

n. Türkmen elipbiýiniň on altynjy harpy.

nabat [nabaat]: Gazanda gaýnadylýan, içine sapak oklanyp taýarlanylýan şaha-şaha ýa kesmekli tokga tutan süýji. *Çaý haltanyň üstünden bir düwürjik habady aldy- da, agzyna salyp, käsäni göterdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Demini alan çaýy gaýtaryp berer, gant, nabat owradar. Gök çaý gant, nabat, epini bozulmadyk mata içiňe deger öýdýämiň.*

najagaý: kön. s. Aljyranny, başagaý.

najagaýlyk: kön. s. Aljyranlylyk, başagaýlylyk.

naçalnik: Bir zada ýolbaşçylyk edýän, bir işi dolandyryýan wezipeli adam. *Starsıý naçalnik bizi ýetip gelýän täze ýyl bilen gutlady*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Goşuna komandirlik eden harby naçalnikler bolupdyrlar* (*Gadymly Dünýä Taryhy*). *Göni öz naçalniginden habar sorady*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ýüzüniň ugruna postuň naçalnigini hem görüp geçmekçi boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

naçalniklik: Naçalnigiň wezipesi, käri.

naçar [naaçaar]: 1. Ejiz, biçäre bedbagt, erksiz, görgüli. *Olar gullar ýaly hukyusyz we naçar balupdyrlar* (*Gadymly Dünýä Taryhy*). 2. göç. m. Aýal, gyz. *Naçarlaryny esir et* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

naçarlamak [naaçaarlamak]: Naçarlyk etmek, naçar galmak, erksizlenmek ejizlemek. *Bu sesde daşardakynyň naçarlaýany açyk aňlanyan ýaly boldy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Ol bir gapynyň agzynda gysmyljyrap we naçarlap çyňsamaga durdy*(A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

naçarlanmak [naaçaarlanmak]: Özünü naçar, çäresiz halda duýmak, naçarlyk etmek, ejizlenmeki erkisizlenmek. *Naçarlanyp oturmak.*

naçarlyk [naaçaarlyk]: Ejizlik, biçärelilik, erksizlik.

naçýotçik: Okan zadyny tankydy suratda däl- de, mehaniki suratda özleşdirýän adam, ýat tutujy.

naçýotçiklik: Naçýotçige mahsus gylyk -häsiýetde balomaklyk, mehaniki suratda özleşdirijilik, ýat tutujylyk.

nadan [naadaan]: 1. Medeniýetden yza galan, düşünjesi az bolan. *Bir nadan ogul zearly agyr günäniň astynda galdym*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Sowatsyz, bilimsiz, okuwsyz. *Nadan bolduk, horladylar kän bizi*(A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Habarçyny bolsa sungatdan başy çykmaýan nadana öwürdi* («Tokmak» *Jurnaly*)

nadançylyk [naadaançylyk]: ser. Nadanlyk. *Bu ýazgylar nadançylykly hekaýalardan doludy* (*Orta Asyrlar Taryhy*).

nadanlyk [naadaanlyk]: 1. Medeniýetden iza galaklyk, az düşünjelilik. *Beýik Oktýabr sotsialistik rewolýutsiýasyndan ozal türkmen halky garpylykda, nadanlykda, hukuksyzlykda ýaşap, aç- ýalaňaç gün görýärdi*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Sowatsyzlyk, bilimsizlik, okuwsyzlyk. *Halk köpçüligi doly suratda nadanlykda we garaňkylykda galypdyr*(SSSR *Taryhy*). *Nursuz gara bulutlar, üstümüzde gezerdi, Garaňkylyk, nadanlyk, İli horlap ererdi*(Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

nadanparaz [naadaanparaz]: Bilimsizligiň tarapdary.

nadanparazlyk [naadaanparazlyk]: ser. Bilimsizligiň tarapdary bolmaklyk. *Şol mekdepde nadanparazlyk däl, sholastika höküm sürýärdi* (İ. T. Orogodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*).

nadara [nadaraa]: Haýýar, şermende, gykylykçy.

nadaraçylyk [nadaraaçylyk]: ser. Nadaralyk. *Nadaraçylyk etmek.*

nadaralyk [nadaraalyk]: Haýarlyk, şermendelik, galmagalçylyk. *Meni getirip, öýmüze taşladylar. Ejeligim: - Waý, äkidiň! Diýip, nadaralyk etdi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men Akgözel ejäniň şu nadaralyklaryny görüp, aňk bolup galdym* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Besdir, ýoldaşlar! Nadaralyk edişmäliň! Onuň nadaralygy ýol almady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

nadyl [naadył]: *kön. s.* Bir zatdan närazy, göwnüne deglen, bir zatdan göwni galan, kanagatlanmadyk. *Şu gezek hem salamymy gowşurman geläýseň, senden mydam nadyl bolup gezerin!*(H. Ysmaylow, Powestler). *Brigadir ol ýigidiň işinden nadyl bolmady.*(«Zähmet Gahrymanlary»).

nadylyk [naadylyk]: Bir zatdan närazlyk, bir zatdan göwni galanlyk, göwne deglenlik. *Kempiriň dodaklary nadylyk bilen sandynaýardy*(O. Gonçar, Baýdak Göterijiler).

nadstroýka: *syýasy.* Jemgiýetiň syýasy, hukuk, dini, çeberçilik, filisofik, garaýyşlary we şuna laýyklykdaky syýasy, hukuk we başga edaralary. *Ykdysady esasyň üýtýemegi bilen, onuň üstünde mündebirlenip duran äpet nastroýka-da azdan- köpden haýal ýa-da tiz üýtgeýär*(W. İ. Lenin, Eserler).

naftalin: Teknikada we ýüňi, derini, geýim -gejimi güýeden we ş.m. goramak üçin ulanylýan ak ýyldyrawuk hem ýiti ysly jisim, porsuderman.

naftalinlemek: Naftalin sepmek, naftalin sepip goýmak porsuderman sepmek.

naftalinlenmek: Naftalin sepilmek, porsuderman sepilmek. *Naftalinlen ýüň. Naftalinlenen mata.*

naftalinletmek: Naftalin sepdirmek, porsuderman, sepdirmek. *Geýim -gejimi naftalinletmek.*

nagan: *ser.* Sapaça. *Onuň bilinde sallanýan gabda alty okly nagan bardy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *lal bol, gepleme, ataryň!- diýip, Sähediň ýüregine nagan goýdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

nagara: 1. Gahar- gazap, igenç. 2. Ýüzüne eýlenen deri çekilen, kakylp çalynýan saz guraly. *Hem depregiň, hem nagaryň sesi eşidilýärdi*(N. W. Gogol, Saýlanan Eserler). ♦ **Nagara döwmek-** biriniň üstüne ajyny pürkmek, gazaplanmak, gaharlanmak. *Sen meniň üstüme nagaraňy döwjek bolýarsyň* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

nagyl: Nagyl okamak- ýerliksiz öbüt- nesihat berjek bolmak, bir zat hakda bolgusyz zatlar aýytmak. *Gaýta: Men ony baş ýüz manata beremok!- diýip, meniň başyma nagyl okaýar* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

nagym: Buky üçin ýasalan garym. *Yeriň aşagynda tsementlenen tümler, nagymlar grubdyrlar*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

nagyş: Matanyň, halynyň kagyzyň we ş.m. zatlaryň ýüzine salynýan bezeg, çekilýän çyzym. *Bu halynyň näzik çitimi ýönekeý, hemişeki çitimden iki esse gür, nagyşlary-da nepis*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Seredýän, seredýän gözüm aýyрман, bu gözel binanyň her bir nagyşyna*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Näme üçin biriniň daşyna haly göli, birine kürte keşdesi, birine jembörük nagşy, birine gursakça çyzymy salmadyka!* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan)

nagyşlamak: Nagyş bilen bejermek, nagyş salmak, nagyş çekmek . *Nagyşlap ýolladym ol gahrymana, ýönekeý sylaglyk, ýene bir ýaglyk*(K. İsanow, Watan Üçin). *Bir ellik, bir sany temmäki gabyň Keşdeläpdir üstüni oň nagyşlab* (N. Amanow, A. Kawusow, Balykçylar). *Düzüpdür mekdebe şeýle bir albom, Goýupdyr oň gyralaryny nagyşlap, Açaň her sahyba durşuna bir tom*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nagyşlanmak: Nagyş bilen bejerilmek, nagyş salynmak, nagyş çekilmek. *Kolhoz prawleniesiniň jaýy görnükli bir jaý bolup, onuň agzynda sütünleri gazma nagyş bilen nagyşlanan giň eýwany bardy*(B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ýüzi galaýy bilen nagyşlanan sandyk görünýärdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

nagyşlaşmak: Birine nagyş çekmäge kömekleşmek, nagyş salyşmak, nagyş edişmek. *Ol jorasyna kürte nagyşlaşmaga gidipdir.*

nagyşlatmak: Nagyş çekdirmek, nagyş saldyrmak, nagyş bejertmek, nagyş saldyrmak.

nagyşlaýyjy. Nagyş çekiji, nagyş salyjy, nagyş ediji.

nagyşly: Nagyş çekilen, nagyş salynan, nagyş edilen, bejerilegi. *Goçmyradyň aýaly üçin owadan nagyşly ýüň ýaglyk at -düýe beren ýaly boldy*(A. Gowşudow, Mähri-

Wepa). *İne, ol hat!- diýip, owadan nagysly sandyktan haty çykaryp oňa uzatdy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Nagysly gabsanyň iki ýanyny hem birden açdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nagma: *kön. s. Şygyr, aýdym. Bilbil owazyna ýaşlar nagmasy, Göwüň açýar goşulanda saz bilen* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýüpek tar heňi deý nagmalar düzüp, Ýüpekçi gözeller aýdymlyr aýtdy*(R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*). *Nagmalar ýaňlanýar bu gün dört ýanda* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nagra: *Yaragdan galan ýara yzy. Nasreddin şanyň okunyň salan nagrasy görünýärdi*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Nagra çekmek-** 1) ah çekmek, arman çekmek; 2) Gazaply ses bilen aýylganç gygyrmak, elhenç ses etmek. *İki arslanyň söweş meýdanynda çekýän haýbatly nagralary topçy ýigitleriň gaýratyna gaýrat, güýjüne güýç goşýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ajdarlar nagra çekip, arslanlar anlaşardy*(Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

nagt: 1. Nese däl, elin. (Berilýän pul, edilýän söwda). 2. Taýýar, häzir. *Nagtym barka, nesýäňi nädeýin! Kejine gaýdaýsaň, almytyň nagt*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Haýynlara berjek jogabymyz nagt*(Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Nagt suwum barka, nese şerabyňy nädeýin!* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

nagtçyl: Nagt söwda etmäni gowy görýän. *Nagtçyl söwdegär.*

nah: *dokm. Pagtadan egrilen ýüklük we şu ýüklükden dokalan mata. Orta Aziýadan Astrahanyň üsti bilen Russiýa nah we ýüpek mata çykarylypdyr*(SSSR Taryhy). *Respublikanymyzyň dokmaçylary 1960- nji ýylda bir milion metr nah mata, 300 müň metr ýüpek mata dokasa, aýakgançlary, 200 müň jübüt gön aýakgablaryny öndürerler* («Pinoer» Jurnaly).

nahal: Erik, tut, nar we ş.m. ösümlikleriň ýaşajyk kökli çybygy. *Siziň taýýarlan üzüm nahallaryňyzy hem başga täze eken agaçlaryňyzy görmäge geldim*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Nahal ekiljek çukurlar ozaldan taýýar edilip goýulupdyr* («Mydam Taýýar» Gazeti).

nahalhaana [nahalhaana]: Agaç nahallary ösdürülip ýetişdirilýän ýörite jaý.

nahar: Bişirilip taýýarlanan iýmit, damak. *Kolhozçylar nahar iýip, çay içenlerinden soň kluba geldiler* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Her gün nahary öňümüze alanymyzda kakaň ikimiziň ýadymyza düşýärsin*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Nahar seljermek-** naharyň birini iýip beýlekisini iýmeklik. Agyr nahar- kynlyk bilen siňýän nahar, güýçli nahar.

naharhana [naharhana]: Köpçüligiň nahar nahar iýýän jaýy. *Bu gün ol üçüsi bile gezip, Aşgabady aýlandylar we onuň päkize naharlaryna girdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kolhozumyzyň prawleniýesi kolhozçylar üçin çayhana we naharhana açdy.*

naharlamak: 1. Nahar bermek, nahar iýdirmek. *Gul eýeleri öz gullaryny bütünleý diýen ýayl naharlamandyrlar* (Gadymly Dünýä Taryhy). 2. Nahardan doýurmak, doýa nahar iýdirmek, naharyny ýetirmek, doýa iýdirmek.

naharlanmak: Nahar edinmek, nahar iýmek. *Ýemişler we kökler bilen naharlanmaly bolupdyr* (Gadymly Dünýä Taryhy).

naharlatmak: Nahar berdirmek, nahar iýdirmek. *Myhmanlary naharlatmak.*

naharly: 1. Nahar edinen, nahar iýen, dok. *Men naharly, siz arkaýyn naharňyzy iýiberiň!* 2. İçine nahar guýlan, içinde nahar bar bolan. *Naharly okaralar myhmanlaryň öňüne dalaşyp başlandy. Naharly tabak.* 3. Köp iýýän, iýermen, horan. *Naharly adam.*

naharlyk: Nahar etmek üçin gerekli bolan. *Naharlyk kuruş Bazardan naharlyk et alyp gelmek.*

nahimawçy: Nahimow harby- deňiz uçilişjesiniň okuwçysy.

nahly: Nah garyndysy bolan, nah gatysykly. Nahly mata.

nakyl: Öwüt, nesihat, tälim berýän gysga manyly halk aňlatmasy. «Dagy -daşy ýol bozar, dost arasyny söz bozar» diýen nakyl bar(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gurt özüniň hemişeki gylygyna görä hiç bir gürrüňini nakylsyz ýa-da mysalysyz aýtmaýardy(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Hoşgeldi beýik alymlaryn parasatly sözlerini nakyl hökmünde ulanyýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

nakys: kön. s. 1.İş başarmaýan, çepiksiz, emelsiz, nalajedeýin. *Olar munuň gözüne has nakys görüldi*(«Tokmak» Jurnalny). 2.Suwumsyz, biderek, ugursyz içýakgýç. *Besdir, ýazhan, bilseň, sylagyň etdi, Nakys sözüň halys süňňümden ötdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).

nakyslyk: 1. İş başarmazlyk, çepkisizlik, emelsizlik,nalajedeýlik. *Bolsa-da, Harplyi sen nakyslygyň hem gözünü çykaryarsyň*(N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).2. Suwumsyzlyk, bidereklik, ugursyzlyk. içýakgynçlyk(söz hakda).

nakladnoý: Otly ýol we ş.m. transport arkaly ugradylýan ýükiň ýany bilen iberilýän dokument.

nal [naal]: Atyň toýnagyna, aýakgabyň ökjesine kakylýan demir halkajyk. *Nal kakylmaklyk aty, Çapmak gorkulu gaty*(«Mydam Taýýar» Gazeti).*Belent- belent baýyr obany guşap Ýatyr, ägirt atyň nalyna ogşap*(«Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *At aýagynyna nal ursañ, eşek aýagyn galdyr*(nakyl).

nala [naala]: Biri ýa-da bir zat barada närazylyk duýgusy zaryn, geýrenç, nalyş. *Mazlumlar nalasy asmana ýetýär, İçleri ot alyp tutaşyp gidýär* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). ♦ **Nala çekmek-** 1) agyry, syrkawlyk zerarly ah çekmek, ah- wah etemek, iňildemek. *Ýüzlerçe biçäreniň ölüm ýassgynda nala çekip ýatanyny göreninde ne toý, ne- de tomaşa ýadyňa düşýär*(G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). 2.) ejizlikden, horlykdan, zulumdan zeýrenmek.

nalajedeýin [naalaajedeýin]: Hiç zatdan başy çykmaýan, iş oňarmaýan, başarnyksyz, bihepbe, gowşak, gözgyny. *Ol bir nalajedeýin ahyry!- diýip, jangyp gürlýändigleri ýadyna düşdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Özüň nalejedeýin-le, irräkten malyňy barla, gördüň-ä malyň yokmy, derrew maňa duýdyr!* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Wah, men nalajedeýine sertsene!* (G. Gurbansähadow, Hekaýa).

nalajedeýinlik [naalaajedeýinlik]: İş oňarmazlyk, başarnyksyzlylyk, bihepbelik, gözgynçlyk, gowşaklyk. *Hemmesi hem seniň nalajediýinliginden* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).

nalaç [naalaaç]: Çykgynysyz ýagdaýda bolan, alaç tapmaýan, çaresiz. *Biziň doktorlarymyz diňe ölene nalaç, çala demiň bolsa olar saklaýarlar*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ahyrynda nalaç galyp, Halnazarlara:- Gelniňizi ýygnaň!- diýende, Aýna:- Maňa «el degdi»- diýip, hem olary, hem eneligini zäherläpdü* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*Nalaç bolup, eziz başym hor etdi, Gerdenime pelek urdy neşäni*(Mollamurt, Saýlanan Eserler).

nalaçlyk [naalaaçlyk]: Alaç tapmazlyk, çykgynysyz ýagdaýda bolmaklyk, çäresizlik. Nalaçlykdan dolannyp gaýtmak.

nalamak [naalaamak]: Birinin elinden dat etmek, biri ýa-da bir zat barada gasty närazalyk bildirmek, güýçli zeýrenmek. Ykbalyndan nalap, özbaşyna samraýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Ol öz gününden nalar ýalymdy näme?!* (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

nalaşmak [naalaaşmak]: Köp bolup nalamak, bilelikde zeýrenmek, dat edişmek. *Bir ýola towşanlar ýygnyşyp, öz durmuşlaryndan nalaşyp başalandyrlar* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

nalatmak [naalaatmak]: Bir zat barada biriniň göwnüne gaty degmek, birin, zeýrendirmek, bagyrtmak.

nalçy [naalçy]: Nal ýasaýan ussa.

nalyş [naalyş]: Zaryn zeýrenç, zaryn ses, çekilýän ahy- nala. *Hudaýa müň gezek nalyş edeniňden, doktora ekeje gezek sançdyraýmaly ekeni* (N.Pomma, Taýlak

Hyzzyn).Eýsem -de bolsa, Aýnanyň haýyşy, enäniň nalyşy ony wagtlaýyn köşetdi(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Nurjanyn ejesiniň dadyna taňry-da etmändi, eliň piri-de onuň nalyşyny eşitmändi (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

nalyşly [naalyşly]: Zaryn sesli, ahy- nalaly, zeýrençli. Geçmiş hakda nalyşly gürrüň etmek.

naliçnik: Aýnanyň, gapynyň söesiniň diwar bilen birleşýän ýerine owadanlyk we berklik üçin kakylýan ýüzi ýylmanan, haşamlanan insizje ýasy tagta.

nallamak [naallamak]: Nal kakmak, nal berkitmek. *Atyň aýaklaryny nallamak. Köwşi nallamak.*

nallanmak [naallanmak]: Nal kakylmak, nal berkidilmek. *Meniň nallanmadyk atymyň aýagynyň her ädiminde çykýan ses jülegäniň ümsimliginde güňleş ýaňlanýardy (M.ÝU.Dermantow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).*

nallatmak [naallatmak]: Nal kaktymak, nal berkitdirmek. *Atyny nallatmaga gelýän zastawyn naçalnigi wanýa daýa gürrüň beripdi («Mydam Taýýar» Gazeti).Kakam ussa ädigini nallatdy.*

nally[naally]: Nal kakylan, nal berkidilen. *Darajyk gysyby ýodanyň gyýak daşlary atlaryň nally toýnaklarynyň zarbyndan dumly-duşa zyňylýar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Gyzyň ädikleriň nally ökçeleriniň yzlary hem bildirip durandyr(N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).*

nalog: Ilatdan ýygnaýan döwlet ýygymy, ilata salynýan salgyt.

nalogçy: Nalog ýygynajy, maliýe işgäri

nama [naama]: *kön. s. Hat, ýazgy, kitap; köplenç «borç, şert, -äht» ýaly sözler bilen goşylp, «borçnama, şertnama, ähtnama» kimin formada ulanylýan bölek. Bir gezek mertebeli getman, näme üçindir, patyşa aýala nama ibermeli boldy (N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).*

namart [naamaart]: Bigaýrat, gorkak, bolgusyz. *Häşrki ýaly aýgytly minutda gorkyny, howatyry diňe namartlar agzap biler(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Namart asgyn ger her ýerde, Ýew gün özün salar derde (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Namert aş üstünde arlar(nakyl). Mert özünden görer, namart-ýoldaşyndan(nakyl).Namarda zar bolandan, gara derýa gark bol(nakyl). Assa gaçan- namart(nakyl)*

namartaý: *ser. Naýynysap. 2. Goýup otur namartaý, oba baryny berer*

namartçylyk [naamaartçylyk]: *ser. Namartlyk. Namartçylyk edip, iş bitirmezlik.*

namartlamak [naamaartlamak]: **1. Namart bolmak, gorkaklyk etmet, namartlyk etmek, bigaýratlap başlamak, ejizlemek.2. Sözünden dänmek, sözünde tapylmazlyk, ähtiňlen dänmek.**

namartlanmak [naamaartlanmak]: **1. Gorkaklyga ýüz urmak, ejizlenmek bigaýratlanmak.2. ser. Namartlamak 2. Namartlanyp gezmek.**

namartlyk [naamaartlyk]: **1. Namart ýagdaýda boluş, mert dällik, ejizlik, gorkaklyk, bigaýratlyk.Gyz ogurlamaklyk juda namartlyk bolar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Sözünden dänmeklik, sözüne tapylmazlyk. Eziz han, men sendeb beýle namartlyga garaşmaýardym?! (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).**

namaz [namaaz]: *dini. Musulmanlaryň aýat, dogra okap, hudaýa ýüzlenmeklik däbi. Agşam namaz wagytlary onuň öýüne bardym(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Namazy hem bilenok, orazany hem bilenok (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).Men saňa: - Namaz oka!- diýenok ahyry(B.Kerbabaýew,Aýsoltan).Häzir namaz wagty däl(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

namazhon [namaazhoon]: Sypdyrman namaz okaýan, dinlap. *Senem namazhon bolduň!- diýip, Sähet aýlanyp duran kellesini eli bilen saklajak bolýan ýaly, maňlaýyny tutdy(A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

namazhonlyk [namaazhoonlyk]: Sypdyrman namaz okamaklyk, dindarlyk.

namazlyk [namaazlyk]: Üstünde namaz okalýan aýratyn keçe, halyça ýa-da mata bölegi.

namestnik: Patyşa Russiýasynda: bir oblastiň işini dolandyryjysy, naçalnigi, dikme. *Has ulurak şäherlerde halifatyň ygtyýarly namestnikleri we mydamlyk arap garnizonlary peýda bolypdyr*(SSSR Taryhy). *Her bir oblastiň başynda namestnik durupdyr*(Gadymly Dünýä Taryhy).

namyrat [naamyraat]: Maksat-myradyna ýetmedik, armanly, zürýatsyz. *Çarwa jan neresse namyrat gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Biçäre, namyrat dünýäden ötdi*(G. Muhrarow, G. Seýitliýew, Çopanogly).

namys [naamys]: 1. Umumy hormata laýyk bolan, ahlaklylyk, ýokary mertebä eýe bolan wyjdan. *Namys hemme zatdan öňdedir*(A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). Watanyň namysyny goramak. 2. Ar, utanç, haýa -şerim bilen baglanyşyklyk bolan duýgy. *Şol barada artygyň namysynyň özüniňkiden öteräkdigini ýadyna saldy. Seniň aryň, seniň namysyň- meniň namysum*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Namys bilmek-** bir zady utanç hasab etmek, peslik bilmek. *Babahan öz gyzyny bir garyň guluna bermegi özüne namys bilýär*(«Edebiýat»). *Men şonuň ýaly ilden çykan mülhit bilen sud öňündedurmagy özüme namys bilýärin*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Namys getirmek- biabraý etmek, abraýdan düşmegine sebäp bolmak. Sen biziň kolhozymyza namys getirdiň*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Namys etmek- aýyp bilmek, çekinmek, utanmak. Hakymyzyň köýenine bir neme namys edýändiris*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Namysa goýmak- Dilini gysga etmek, betnam etmek, masgara etmek, erbet utandyrmak. Hiç wagt namysa goýmadyn seni* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Namysyna degmek - 1) abraýdan düşmegine sebäp bolmak, betnam etmek, biabraý etmek, mertebesini pese gaçyrmak. Aýgüliň ilki söýgüsiniň şowsyzlygy Annatuwagyn namysyna degen bolsa, onuň ýañadan gaýtalanmagyna ol çyda biljek däl*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2) el degirmek, zorlamak. *Namysyny depelemek- mertebesini peseltmek, hatyrasyny aşak düşürmek, masgara etmek. Soňa bakan perileriň namysyny depelamäge başladyrlar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

namys-ar [naamys-aar]: ser. Ar- namys. *Ökde bilýäris her işiň tärini, Goraýarys halkyň namys- aryny* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

namysjaň [naamysjaň]: Sähelçe zady namys bilýän, öz mertebesini ýokary tutýan, namysyny arassa saklamaga çalyşýan, arjaň. *Her niçik-de bolsa, namysjan, oglan ýürekde bolan gorky syryny aňlatmaklyga dyryşýar*(A. Gowşudow, *Powestler*). *Ol dogruçly, namysjaň hem wepaly, Nejisligi düýüpden ýigrenýän adam* (Şekspir, *Otello*).

namysjaňlyk [naamysjaňlyk]: Sähelçe zady namys bilijilik, öz mektebäni ýokary tutujlyk, namysy arassa saklamaklyga çalyşmak, arjanlyk. *Namysjaňlyk etmek.*

namysly [naamysly]: Namysyny saklaýan, namysy bar bolan, mertebesini ýokary tutýan, wyjdanly, arlyç. *Doktor, biziň zamanymyzda namysly wywdanly adam üçin syýasatdan daşarda durmak aňsat iş däl*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

namyslylyk [naamyslylyk]: Namysy bar bolmaklyk, mertebäni saklaýyjylyk.

namyssyz [naamysyz]: Namysly bolmadyk, mertebesini saklamayan, utanç-haýasyz, wyjdansyz, bigaýrat, binamys, arsyz. *Ol pikir meni göterip, namyssyz, dili gysga, gorkaklar hatarynda goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

namyssyzlyk [naamysyzlyk]: Namysy ýoklyk, mertebesi peslik, binamyslyk, arsyzlyk. *Şu namyssyzlygyň indi taşla, ýogsa-da sen bizden git!* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Indi näme işlemeli? Ya namyssyzlyga salyp geziberlemelimi?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nam-nyşan [naam-nyşaan]: Birinden bir zatdan galan alamat, derek, yz. *Bäşimiň ýüzündäki tukatlykdan nam- nyşan galmady*(J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*). *Baharyň hem ýüreginde gülki tokunundan nam-nyşan galman uçdy-da, onuň ýerine pessejik galpyldy peýda boldy. Onuň ýandyryjy howrundan nam -nyşan ýokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nan [naan]: ser. Çörek. Garry- gartaň aýallar nan bişirmek, nahar atarmak, çay gaýnatmak, aladasy bilen meşguldur (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Nanyňny aýan aýa ýeter, danyňny aýan- toýa* (nakyl). ♦ **Damagyndan nan ötmezlik-** ser. Damak.

nanaýlar: Amur derýasynyň besseyininde ýaşaýan tunguz- manjur diller toparyndan bolan halk.

nanbaý [naanbaý]: kön. s. Çörek bişiriji, çörekçi. *Eziz şäheriň çörekhanalaryndan birini бүтүн gap- gajaklary, nanbaýlary bilen öz adyna geçirdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

nar [naar]: bot. Köplenç yssy ýurtlarynda ösýän, miwesiniň içi digir- digir, turşumtyk süýji däneler, daşy galyň gabyk bilen örtülen agaç we onuň miwesi. *Biz almadan başlap, tä nar ekilen meýdana çenli aýlanyp çykdyk* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onda erik-de, alma-da, ülje-de, garaly-da, şetdaly-da, har-da nar- da bardy. İnjirler, narlar gaýalary bezeýär* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň alma ýañakly tepelek aý ýüzü nar ýaly gyzardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *İki ýyllyk narlar, injirler heniz miwe getirmän, ösüp barýan ýaş çaga ýaly, inçemik boýlaryny ýañy ýetiripdirler* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).

naradowalýaçy: tar. XYX. asyrdan Russiýada «Harodnaýa wolýa» diýen gizlin hakyçylar guramasynyň çleni.

nard: bot. Otluk ýerlerde bitýän osümlik we şu osümlikden edilýän ýakymly ysly atyr.

naryňç [naaryňç]: Naryň reňkine meňzeş, nar reňkli. *Naryňç ýalyn lowap, asmana gaterildi* (H. Ysmaylow, Powestler). *Gül tozanjyklary naryňç reňkli bolýar* (B. Kulebýaýew, *İnçe Süýümlü Sowet Gowaçasynyň SSSR- däki Täze Sortlary*).

narkotik: Agyry aýyryjy ýa-da uky getiriji, beýhuş ediji serişde, tireki we ş.m.

narkotiki: Agyrygy aýyryň ýa-da uky getirýän.

narkoz: med. Beýhuş edýän ýa-da endamyň bir organyny duýmaklykdan aýyryň serişde. XYX. Asyryň *birinji ýarymynda rus alymlary gan guýmak we narkoz ulanmak bilen baglanyşykly bolan meseleleri öwrenýärdiler* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anotamiýasy We Fizilogologiýasy*).

narlyk [naarlyk]: Nar agajynyň bol biten ýeri. *Sol döwürde onuň suwunyň ýeten ýerinde narlyk we gür baglyk bolupdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

narpyz: bot. Medetsina, parfýumeriýa we konditer maksatlary üçin peýdalanylýan ot. *Ýylanyň ýigreneni narpyz, ol hem hininiň agzynda göerer* (nakyl). 2. göç. m. Ýürege düşgünç, batnyksyz adam. *Narpyz adam*.

narwal: zool. Deňizde ýaşaýan, kite meňzeş süýtemdiriji haýwan.

narýad: 1. Bir işi ýerine ýetirmek, bir zady bermek ýa-da bir ýere ibermek baradaky dokument. *Oraz oduna narýad aldy*. 2. Aýratyn tabşyryk boýunça gulluk wezipesini ýerine ýetirýän adamlar topary we gulluk wezipäniň özi. *Narýad güýüçlendirildi*.

narzan: Sagaldyş üçin ähmiýeti bolan mineral suw. *Ýene-de bir ýerden narzan çykyp dur. Peýdaly suwlary bardyr kurortyň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Buz ýaly narzany bulgura guýup, Ýazhan hödür etdi garşydaşyna* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Narzan wannasy-** sagalmak üçin düşülýän mineral suw. *Ynha gerek bolsa narzanly wanna, Bir däne kemçilik goýmaýar sende* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Maňa narzan wannasy örän gowy ýarady* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

nas: Kül, hek, ýag we ş.m. garylyp, neşe üçin diliň aşagyna atylýan kül pisint gök madda. *Agzyndaki nasyny palçyldadyp, çem gelen ýere pürküp otyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gök çay içýärdiler, nahar iýýärdiler, soňundan bolsa nas atyp, çilim çekip gyzykly gürrüňden edişýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aşyr agzyňnyň nasyny dökmäge maý tapman gulak asdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

nasçy: Nas satyjy adam.

naskeş: Nas atýan adam.

nasos: Suwuklyk, gaz çekip çykarmak, el bermek we ş.m. üçin ulanylýan gural. *Toguň güýji bilen şol nasosy çümdürip çykarýan hem ine şujagaz ştanga* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Kanalyň boýunda nasos stantsiýalaryň üçüsi bar* («Pinoer» Jurnaly).

nasosçy: Nasosy işledýän adam. *Ol nasosçyny çagyrdy* («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly).

natriý: him. Himiki element, ýumşak we ak reňkli metal. *Himiýa mugallymy natriniň nämedigini düşündirmäge başlaýar* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).

natsist: German faşistik partiýasynyň çleni, natsizmiň tarapdary.

natsistik: Natsizme ýa-da natsiste degişli bolan. *Natsistik hereket.*

natsizm: German faşizmi.

natura: Töleg hökmünde puluň ýerine berilýän, haryt, önüm. *Natura görnüşünde azyk alypdyrlar* (SSSR Taryhy).

natural: Natura töleginde degişli bolan, natura hökmünde öndürülýän, alynýan tölenýän. *Araplar tarabyndap agyr natural salgytlar salynypdyr* (SSSR Taryhy).

naturalist: 1. Tebigaty öwrenmeklik bilen meşgullanýan adam. *Ýaş naturalistler kurujoklary işleýär* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Naturalizmiň tarapdary.

naturalistik: Naturalizme esaslanýan, naturalizme degişli bolan. *Biziň halkymyz tarapyndan gowy görülyän realistik çeber obrazlaryň hakykaty ýöne bir naturalistik esasda suratlandyryp görkezmezlik bilen hiç bir umumylygy ýokdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

naturalizatsiýa: Bir döwletiň daşary ýurtlyny öz raýatyna ýa-da grajdanlygyna kabut etmegi.

naturalizlemek: Daşary ýurtdan gelenlere, grajadanlyk hukugy bolmadyklara grajdanlyk hukukyny bermek.

naturalizm: XIX. Asyryň ikinji ýarymynda edebiýatda we sungatda realizmiň tersine bolan ugur. *Bu teoriýeler reaksiýon romantizimden başlap, naturalizme we dekadentçiligiň beýleki hadysalaryna çenli çeper ugurlaryň bir näçesinde ulanyldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

naturfilosofik: Naturfilosofiýa degişli bolan naturafilosofiýa esaslanýan. *Naturfilosofik toglymat.*

naturfilosofiýa: Tebig-gatyň filosofiýasy, tebigat hakynda idealistik filosofik taglymat.

naturoplata: Önüm bilen hek tölemeklik, natural(puluň deregine haryt, önüm) görnüşinde tölemeklik.

natuwan [naatuwaan]: kön. s. Kömeksiz, biçäre, görgüli. *Men natuwanyň hatyny yzyna gaýtarmasyň diýip, ötünç soramak bilen uzak ýoldan, ýakyn ýürekden saňa salam gönderýärim* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

nauşnik: Radio üstü bilen berilýän gepleşikler, habary dinlemek üçin gulaga tutulýan gural. *Gulagyndaki nauşnikleri ýygy- ýygydan elleşdirýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

naw Y : [naaw]: Kesilip goýlan ýogyn göni agaç, pürs. *Nawdan howul-hara ýasalan sal suwa goýberildi* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ol konýuşny bilen täze gurulýan jaýyň aralygyndaky naw we şuna meňzeş ýanmaga çemeli zatlary aýyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Naw ýaly-** uzyn boýly, syratly. *Görsem, ynha, dokmaçylaryň arasynda naw ýaly syratly bir gyz bardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

naw YY: [naaw], Nowa görnüşli gaýyk. *Nawumyzy ýükden doldyryp, göni Şagadama tarap ýelkeni çekdik* (N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar). *Adamlar derýajygyň oňüne bent çekdiler, onuň ýolunda degirmen tigirlerini goýdular, gaýyk we naw ýasadylar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

nawçy [naawçy]: 1. Naw ýasaýan ussa. 2. Naw sürýän adam.

nawigator: Nawgatsiýa boýunça spetsialist.

nawigatsion: Nawigatsiýa mahsus, degişli bolan. Nawigatsion abzallar. Nawigatsion karta.

nawigatsiýa: *denizç.* 1. gämi gatnawy, deňizde ýüzme sungaty. 2. Korabl gämi sürmeklik ussatlygy hakyndaky taglymat. *Nawigatsiýa boýunça okuw kitaby. Nawigatsiýe mekdebi.*

nawodçik: Topy, pulemýoty nyşana dogrulaýan urşujy. *Nawodçik edin -de al meni, Pena Janym, okapyna sal meni, Pena.* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

naý Y: Gargy gamyşdan ýasalan saz. Guraly.

naý YY: Aýakly çilimiň ýa-da şuna meňzeş zadyň turbajygy, burny, naýçasý. *Halnazar aýakçy çilimiň zaýyna agzyna goýup, bir -iki gerek pakyrdatdy-da, demini içine bakan çekdi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Papirosyň naýyny küldane taşladi*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ol apparatyň rezin naýynyň ujundaki mis jüründigini ýokaryk galdyryp, ugajyn töweregine çaltlyk bilen aýlarýardy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

naýbaşy: Iň gowy, owadan, syratly, saý. Halnazar bu gün ýüzi gemrilen terne ýaly gotur, dul ogluna naýbaşy gyzy- *Merediň gyzyny alyp, bermekçidi. Eý keçjal agsak, şu adamlary görýämiň? Bular biziň ilimiziň naýbaşy adamlary*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Menin naýbaşy ýigitlerimden 500 atlym bar* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

naýça Y: *dokm.* Daşyna ýüplük, sapak saralan, mäkiniň içinde durýan dokma-daşy, tara enjamy. *Maşynlarda pyrlanyp duran naýçalary synlaýandyr*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

naýça YY: *bot.* Bossan ekinleriniň gülüniň dübündäki ýaňy düwen düwünçegi miwesi. *Joýamyza gidip, gowunyň naýçalaryny görüp geldim* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

naýçalamak: Naýça emele gelip başlamak, düwüp başlamak, düwmek. *Hyýar gülüni dökenden soň naýçalap başlaýar.*

naýynjar [naaýynjaar]: 1. Ejiz, görgüli, gözginy(adam). Dürre gamçy naýynjaryň tenini dilip geçdi(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Yüpek owadyjy, zaryn, aýylganç. Ahyret sözleri bilen gulagy ganan Halnazora Hojamyň pessaý, naýynjar sözleri aýratyn täsir etdi(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň naýynjar sesi güýçli elde hiç ýana ýetmeýärdi*(B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Gözlerinden boýur- boýur döküp, gije- gündüz sözgyny, naýynjar iňläpçarpyýardy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Gözni çökgin, bialaç. *Artygyň şeýle naýynjar görnüşi aşyry hem gozgalaňa saldy. Onuň öňki naýynjar keşbiniň ýerine-de merdemsilik goýupdy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol göýä özüne haraý gözleýän ýaly, naýynjar nazar bilen seretdi*(B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

naýynjarlyk [naaýynjarlyk]: 1. Ejizlik, görgülilik, betbagtlyk, gözgynylyk. *Naýynjarlyk etmek öran haýypdyr, Maňa pägel bermek senden aýypdyr*(B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Zaryn, elhenç haldalyk, ýürek awadyjylyk. 3. Bialaç halda bolmaklyk, naçarlyk, ymtysyzlyk, göwnüççkgülü.k

naýynsaplyk [naaýynsaaplyk]: 1. Ynsapsyzlyk, bihaýanlyk, wywdansyzlyk, zalymlyk. *Seniň şu naýynsaplygyň insan gylygy däl*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hiý, şeýle-de bir kaýynsaplyk barmy?! 2. ser. Nebsewürlik.*

naýynsap [naaýynsaap]: 1. Ynsapsyz, wyjdansyz, bihaýa, zalym. *Naýynsap Halnazar bilen men bir tabakdan ýal ýalap bilmenin*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Naýynsabler ýalardy, Dabanymyzyň derisi*(A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Nebsewür. 3. Otritsatel manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Haý, naýynsap, dur!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gara naýynsap, «mollanyň diýenini et-de, edinini etme» diýmänmidirler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

naýza: 1. Uju uzun demir çişli sowuk ýarag. *Ýun Gir Su eline naýza aldy-da, baýyrylga tarap ugrady*(«Pinoer» *Jurnaly*). 2. Tüpeň niliniň ujuna berkidilip

dürtülýän sowuk ýarag. *Onuň tenine naýza dürtüp soranlarynda -da jo-ap bermedi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu rehimsiz zalymlar Naýza diräp döşünden, hany habar ber!- diýdi - Sowet harby işinden* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 3. sport. Belli daşlyga ýetirmek üçin zyňlyýan uý demir çişli taýak, sport enjamy. *Şol appratlarda ilkinji gezek naýza zyňýan ýaşlar kino ekranyna alynýar* («Pinoer» Jurnaly).

naýzalamak: Naýze sançmak, naýze sanjyp ýaralamak, naýza bilen dürtüşmek. *Düşmany naýzalamak.*

naýzalanmak: Naýza sanjylmak, naýza sanjylp ýaralanmak, naýza dürtülme. *Duýdansyzlykda naýzalanmak. Naýzalanmaktan emele gelen ýara.*

naýzalaşmak: Naýza bilen uruşmak, biri- biriňe naýza sançmak, biri- biriňi naýzalamak. *Onuň mylaýym howalarda bukdaklaşyp atyşmak, naýzalaşmak höwesini hem bardy.* (H. Ysmaylow, Powestler).

naýzalatmak: Naýza sançdyrmak, naýza dürtdürüp ýaralatmak, naýza urdturup ýaradatmak. *Düşmany naýzalatmak.*

nazar. Birine ýa-da bir zede bahyş, garaýyş. *Bahar syr aňjak bolýan ýaly, bir hili şüpheli nazar bilen seretdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Penjereden batly- batly bulanýan ýaglyk bularyň nazaryny özünde çekdi («Tokmak» Jurnaly). ♦ **Nazar dikmek-** birine ýa-da bir zada üns bilen bakmak, dikkat bilen seretmek. *Aýsoltan begenje nazaryň dikdi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Nazar kaklyşmak- biri- biriňe gözüň düşmek biri -biriňe garamak. *Ýigidiň nazary howlynyň daşyna çykan gyz bilen kaklyşdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). Nazar salmak- birine ýa-da bir zada garamak, seretmek. *Ol elinde kepgir tutup, kä palawly garana, käte bolsa towukly gaba nazar salýardy* (M. İbrahimow, *Ol G ün Geler*). *Ýygynyň gün tertibi bellenen kagyza gaýtadan nazar saldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Nazar taşlamak- birine ýa-da bir zada garap goýmak, bakmak. *Ol ýene bir zatlar ýatlap başlady, maňa bir enäni nazar taşlady* (R. Aliýew, *Kommunizm Ýolunda*). Nazar etmek- ser. Nazar salmak- Tebigatyň nazar eden adamlary. Nazar almak (tutmak)- 1) göz öňünde tutmak, hasaba almak. *Eger kolkoczynyň şu günkü doklugunu nazara alyp ertir guşluk nahary üçin ammarymda artykmaç galla saklamasam, menden nähili başlyk bolar?* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kemçilikleri ýakyn günlerde düzetmäge söz berindigini nazara alyp, ben ony brigadirlikde galdyrmagy teklipe edýärim* («Zähmet Gahrymanlary»). 2) Nyşana almak, nyşanalamak. *Ol çaltlyk bilen tüpeňiniň agzyny öwürüp, onuň goltugyny nazara alyp, mäsäni çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Nazardan sypdyrmak - ünsden düşürmek, gözden salmak. *Alesarmyk garaňkynyň içinde ýigitler her bir gymyldyny nazarlaryndan saldyrmajak bolşupjan edýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Nahary düşmek- biriniň ýa-da bir zady görmek, birine, bir zada gözü düşmek. *Heniz gyzyşmandyr deňiz bazary, Gaňşy gämilerde düşdi nazary* (N. Amanow, A. Kawusow, *Balykçylar*). Nazaryndan ganmak- biriniň seredişinden mähir tapmak, özüni kanaatlandyrmak. *Eziziň nazaryndan ganypdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nazarkerde: Özüne çekiji syratly, her bir işiň hötdesinden gelip bilýän, edenli, gaýratly. *Nazarkardy orta boýuna garanda, Saglygna saýraýar bar halkyň dili* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*).

nazarkerdelik: Özüne çekiji syratlylyk, her bir işiň hötdesinden gelip bilijilik, edenlik, gaýratlylyk.

nazarlamak: 1. Bir zada seretmek, çenine göz gezdirmek. *Ala gözlerini Muhammede nazarlap:- Men- ä seniň näme diýjek bolýandygyňa hiç düşünüp bilmeýärim!- diýip, diňirgenip durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol garymyň içindäki bugdaýy nazarlarda «üç müň ýa baş müň düýe bolsa gerek» diýip çak urdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Garawula almak, çenemek. *Rezin turbany*

Orazalynyň döşüne nazarlap, suw pürkdi welin, Orazaly döşünden ol degen däl di öýtmedi (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

nazarlanmak: Dikanlap garalmak, çinenip seredilmek.

nazbaý [naazarbaý]: bot. Ýakymly ysly, birýyllyk ösümlik.

nazdak: Metal önümleri we ş.m. timarlamak, igelemek we arassalamak üçin ulanylýan kagyza çäýylan gaty mineral.

nazym: Sazlaşykly owaz bilen çykýan ses. *Nazym bilen gygyrdy, Şagal penjäni wurdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nazymly: Sazlaşykly owaz bilen çykýan, sazlaşykly. *Azan aýdýan grrrynyň nazymly sesi ýaňlanylberse we buşlukçylar dumlu- duşa çabyberse, örüb aýak üstüne galan eba ýol öýe beka ýörüş eder* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

nä: 1. Sözün öňünden goşulyp, ýoklagy aňladýan goşulma: *näbet, näbetli, nädogry* we ş. m. 2. «Näme? Nähili ? niçik? » ýaly sorag çalyşmasynyň manysyny aňladýan ownuk bölek. *Eri, Myrally, bu nä boluş !* (Myrally). *Aý, näbileýin, obary ýadyňdan çyransyn- da?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

näbelet: Birine, bir işe ýa-da bir ýere belet bolmadyk, tanyşlygy ýak bolan, habarly däl, nätanyş. *Ol näbelet şäherinde köçeleriň nireden nirä gidýänini bilmedi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu näbelet adamsyny suwly äkidip, suwsuz getirer* («Tokmak» Jurnaly).

näbeletlik: Belet dällik, tanyş dällik, nätanyşlyk. *Ýola näbeletlik. Ýurda näbeletlik.*

näbeletçilik: ser. Näbeletlik.

näbelli: Belli bolmadyk, açyk bilinmeýän, nämälim, nätanyş. *Bu näbelli garakçylaryň baştutany Allaýar töre diýlip atlandyrylýan belli gaçakçydy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Eýesi näbelli sözlem-** ser. Sözlem.

näbellilik: Belli dällik, tanyş däl, açyk bilinmezlik.

näwagt: Haýsy wagt, haçan. *Şonuň näwagyt bolandygyny göz öňüne getirjek bolup jan etdi, emma bolmady* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*)

nägile [nägiile]: Göwni galan, närazy bolan kineli. *Şu günki günümde nägile dälidirini* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Arkaýyn boluň, siz meni öýermediňiz diýip, nägile bolmaýyn!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nägilelik [nägilelik]: Kine saklamaklyk, göwni galmaklyk, kinelilik närazylyk. *Ol özüniň nägileligini beýan etmekgi boldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nägileçilik [nägileçilik]: ser. Nägilelik. Nägileçilik etmek.

nädogry: 1. Hakykata dogry gelmeýän, dogry däl, dogry bolmadyk, ýalan. *Bularyň edýän işleriniň seniň göwnüňe nädogry ýerleri barmy?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Ýalňyş. *Öten agşamky meseläni biz nädogry çözüpdiris* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

nädogrulyk: 1. Hakykata dogry gelmezlik, dogry dällik.dürs dällik. *Nädogrulyk bilen hereket etmek*. 2. Ýalňyşlyk. *Meseläniň çözüşiliniň nädogrulygy*.

nädoruçylyk: ser. Nädogrulyk. *Bu romanda görnüp duran ideýa nädogruchylygy hem bar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

näz: 1.Ýakymly, nepis duýgy bildiriş, oýun -kereşme, göz -gaş oýnadyş. *Gaş kokyp, göz güldürip, ýakma meni naz bilen* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Sypaýyçylykly bahana arasy. *Gyzy baryň näzi bar* (nakyl).

näzenin [näzeniin]: Ýakymly görnüşli, gylyk- häsiýetli ýaş aýal maşgala. *Meniň näzeninim gaty ýatan bolmaga çemeli* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). *Owadan ýüpek ýaglykly näzenin gyz Baýlynyň gözüne örän mähirli göründi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

näzik: 1. Inçeden edilen, nepis. 2. Ýaşajyk terje täzeje. *Olaryň gözlerin pyntyk ýaryp, näzik ýapraklar bilen bezenen agaçlary synlaýan ýalydy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Mähirli, ýakmly. *Hojaýyn kyrk ýaşly aýalynyň näzik ýüzünden ogşady* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Kupämiz ýaňlanýar näzik sesinden. Oň ýuwaşja aýdym aýdýan mahaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 4. Ynjyk, öýkelek. *Näzik adam*. 5. Tiz döwülýän, belek däl, port. *Näzik agaç. Näzik gural*.

näziklik: 1. İnçeden edilenlik, nepislik. 2. Terlik, tazelik. *Ýapragyn näzikligi*. 3. Mähirlik, ýakymlylyk. 4. Ynjyklyk, öýkeliklik. 5. Berk dällik, portluk, döwlegenlik.

näziksiremek: Näz eden bolmak, näzli bolan bolmak

näzi- nygmat: Dürli iýmitler, her hili süýji tagamlar. *Näzi -nygmat başynda Täze ýyllar toýlanýar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Stoluň üstündäki dürli gaplarda bolan jürbe -jur tagamlar, çüýşelerdäki dürli içgiler we başga näzi -nygmatlar görüldi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

näzirgemek: 1. Näz etmek, näzly bolmak. *Aýaly näz irgäp aýtdy oňa:- Wasyldan oturma, işiň bilen bol!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Lälilik etmek, lälilik bolmak, läliksirmek, sypaýyçylykly bahana aramak. *Näzirgäp gürrüň etmek*.

näzirgenmek: 1. Näzli bolmak näzlenmek. 2. Lälilik bolmak, sypaýyçylykly bahana aramak.

näz- kereşme: Göz- gaş oýnatmaklyk, oýun-henek. *Näz- kereşme bilen bakjaklaýan göz. Näz- kereşme etmek*.

näzli: 1. Näz- kereşmeli, mähirli ýakymly. *Polkownigiň aýaly näzli güldi*. (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Näzli garaýyş*. 2. Lälilik gylyk- häsiýetli, sypaýyçylykly, bahanalý.

näkes: kön. s. Hiç zadyň alnynda däl, bihepbe, boglusyz. *Şunuň ýaly oňat maşgaladan nähili beýle näkes ogul emele geldikä?* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

näkeslik: Hiç zadyň alnyndan dällik, bihepbelik, bolgusuzlyk. *Näkeslik etmek biziň üçin ýaraşmaz*.

nälaýyk [nälaaýyk]: Laýyk däl mynasyp däl, deň gelmeýän, mynasyp bolmasyk, ýaraşyksyz.

nälaýyklyk [nälaaýyklyk]: Laýyk däl, mynasyp dällik, deň gelmezlik, mynasyp bolmazlyk, ýaraşyksyzlyk. *Garaýyşlaryň nälaýyklygy*.

näler: 1. «Nämeler» sözünüň gysgalan formasy. *Siziň ilde näler bar?* 2. Şunça köp, önran- öwran. *Men oňa: - Edýäniň bolamak!- diýip näler aýtdym, emma ol maňa gulak asmady*. 3. Örän, zerir. *Bize bolsa agaç ussasy näler gerek!* (H. Ysmaylow, Powestler). Wah, enäniň öz ogluny näler bagryna basasy gelýärdi(«Mydam Taýýar» Gazeti).

nälet: 1. Ýüzi parolyk, ysnat, ýigrenç «lagnat» sözünüň fonetik taýdan üýtgan formasy. *Deň- duşuňdam birjik gaýra oturma, Çalaran başyma nälet getirme*(Çary Aşyr, *Poemalar*). *Gep gezgiriýäni atasyna nälet* (Myraly). 2. Gargyş, sögünç. *Geplenýär köp dilde, gepleýär millet, ag ressiw güýçlere ýagdyryp nälet*(«Oktýabr Ýalkymy»).

näletli: Nälet getirýän ysnaty ýigrenji.

näletkerde: Nälet getirýän ysnat getirýän. *Näletkerde ogul ata- enesine hemişe nälet getirer*(A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

näletlemek: Nälet aýtmak, gargyş etmek, gargamak. *Zelili watansöýüjilik duýgusyna ýugrulan ýalkymly goşgularynda talaňçylary näletläpdir*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Aýal gyzlar azatlygyna garşy bolup, zyýan etirigi adamlary näletlegärler* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

näletlenmek: Nälet aýdylmak, gargyş edilmek, gargalamak. *Onuň näletlän pis häsiýetleri bolsa, häzir hem köne jemgiýetiň zyýanly galyndysy hökmünde näletlenýän häsiýetlerdir*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

näletli: Nälet getiren, ysnatly, ýigrençli. *Geçmişin näletli galyndylary bolsa uzanç ýaşaýarlar olary egin -eşiğe siňen tozan ýaly çotga bilen aýryp bolmaýar, olaryň garşysyna gündelik ýiti we güýçli göreş alyp barmak zerurdyr* («Yaş Kommunist»Gazeti).

nämakul [nämaakuul]: Kabul edip bolmajak, makul däl. *Nämakul iş*.

näme: 1. Haýsy zat, predmet, hadsysa we ş.m. hakynda gürrüň gidýänligini görkezýän sorag çalyşmasy. *Näme enseň, soňy orarsyn*(nakyl).2. Nähili, niçik.

Eri ogran, Begenç näme birdenkä sesiñi tapba kesäýdiň!
(B.Kerbabaýew, Aýsoltan) ♦ **näme(nä) körün bar-** näme işiñ bar, işiñ ýok

nämejal [nämejaal]: kön. s. Mejalsyz, ysgynsyz güýçsüz, ejiz. *Wüş kel nämejal ejiz gowreli, ýigrimi iki -ýigrimi bir ýaşlaryndaky ýigitdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)

nämälim: 1. Mälim däl, belli däl, anygyna etilmedik, kesgitlenmedik, gümürtik. *Näme üçindir, nämälim bir gozgalaň ony heýjama salýar* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Tanyş bolmadyk, tanalmaýan, nätanyş. *Nyýazbeginkä nämälim bir myhman geldi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Nämälim çalyşma-** ser. Çalyşma. İşligiñ nämälim formasy- işlikleriñ soňuna «-mak, -mek» affikseleri goşulyp ýasalýan forma, infintiw.

nämahrem: kön. s. Ýat adam, keseki. *Ol aýalyň takmalygy, hudaýparazlygy nämahreme ýüzüni görkezmeýäni hakynda dabara bilen gürrüň edipşipdirler* (Myrally)

närazy [näraazy]: Bir zat barada birinden razy bolmadyk, bir zatdan ýa-da birinden göwni bitmedik, bir zady makul görmeýän razy däl. *Goýunlaryň guzusyny gowaçanyň gozays bilen demlemesi, men ondan närazydyryn* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Soltansöýün Myrala närazy garaýyş bilen seredipdir* (Myrally)

närazylyk [näraazylyk]: Biri bilen bir zat barada ylalaşmazlyk, razy dällik, makul görmezlik. *Päle meselesinde, bije atyşlykda görnetin zorlukda il arasynda närazylyk köpeldi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

närazyçylyk [näraazyçylyk]: ser. Närazylyk. *Pökgen özüniň galdyrylmagyna ýüregindäki närazyçylygy çalarak duýdyrды* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)

närahat [näraahat]: Rahat däl, ynjalyksyz, birahat. *Närahat ýüregi gozgalaň bilen uzdy-da, aladaly ýüzüne şatlyk şöhesi aýlanyp gitdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

närahatlyk [näraahatlyk]: Rahat dällik, ynjalyksyzlyk, birahatlyk. *Näçe onuň bergisi?- diýip, närahatlyk bilen sorady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýago, sen şeherden habardar bolgun, birden närahatlyk ýaýrap gtimesin* (Şekspir, Otello).

näsag: Bir kesele duçar bolan, sag däl keselli; seýrkawlan, nähoş syrkaw. *Näsag adamalara hyzmat etmek biziň borjumyz ahyry!* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Çylşyrymly agyr operatsiýanyň sowly geçmegi näsagyň gowulanyp gitmegini üpjün etdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

näsaglamak: Bir kesele duçar bolmak, nähoş bolmak, syrkawlamak. *Täze mirabymyz näsaglan dagy eden bolaýmasyn!* («Kolhoz Günleri»).

näsaglyk: Bir kesele duçar bolmak, sag dällik, kesellilik, nähoşlyk, syrkawlyk. *Gyzzyrma keseli umumy näsaglykdan başlanyýar* (A. Akyýew, Gyzzyrma Keseli We Oňa Garşy Göreş Çäreleri)

näsagçylyk: ser. Näsaglyk. *İlerki obalara-da ýaýrapdyr* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

näsaz [näsaaz]: 1. Arasy bozuk, agzala, oňsuksyz. *Näsaz adamlar.* 2. Harap bolaň, zaýаланan, bozulan. *Mehanizm näsaz işleýär.* 3. Saz däl, ritmik däl. *Ýüregiñ näsaz urmagy.*

näsazlyk [näsaazlyk]: 1. Arasy bozukluk, oňsuksyzlyk, agzalolyk. *Aramyzda bir azajyk näsazlyk hem bolýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Zaýalyk, bozuklyk, haraplyk. *Sagadyň işleýişiniñ näsazlygy.* 3. Saz dällik ritmik dällik.

nätakyk [nätaakyyk]: Tanyk däl, tanyk edilmedik, anyklanmadyk, gümürtik. *Nätakyk iş. Nätykyk mesele.*

nätakyklyk [nätaakyyklyk]: Takyk dällik, anyk dällik, açyk dällik, gümürtiklik.

nätanyş: Tanyş däl, tanyş bolmadyk, keseki. *Eýwanda nätanyş adamlaryň ýanynda oturan. Ýagdyny gören badyna. Baharyň ýüregi jigledi endamy dyglady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

nätanyşlyk: Tanyş dällik, nätanyş bolmaklyk, biri- biriňi tanamazlyk.

näteňet: ser. Nätüýsli. *Agyz, bolup oturyşyň näteňet!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kakasy, bolşuň näteňet, ýör gideli, gaharyň ýatyşar*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

nätmek: «Näme etmek» sözünden ýasalan goşma söz. *Onuň içi asyl daşyndan görnüşine meňzemesene nätjek*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Serwi agaçnyň saýasynda solsa gül, nätmek gerek? Serwiden tabyt kylyp, gülden kepen etmek gerek*(Myrally).

nätüýsli: Nähili, neneň, niçik, näzeýilli. *Mysalasy nätüýsli, hassa ýaly yranyp gelyär*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

näumyt [näumyyt]: Umydy bolmadyk, umytsyz, tamasyz. *Geçirilen berk agtaryşy öz gözi bilen görüp duran gulman naumyt boldy*(A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

näumytlyk [näumyytlyk]: Umyt bolmazlyk, umytsyzlyk, tamasyzlyk. *Bibigülin, sözlerinde naumytlyk aňlanýardy*(«Kolhoz Günleri»).

nähajat [nähaajatlyk]: 1. Näme üçin, näme sebepden. *Seni nähajatdan gaýgyzaly?* (M. Gorkiý, *Eserler*). 2. Nämä geregi bar, nämä gerek. *Beýle gürrüň etmek nähajat!*

nähak: 1. Dogry däl, mamla däl, nädogry. *Bizi diri ýuwutmak üçin burjuaziýa hem olaryň gullary nähak oýlanýarlar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hakykat nähaky her ýerde keser*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. Hiçbir sebäpsiz, biderek, erliksiz. *Siz nähak gorkupsyňyz*(«Mydam Taýýar» *Gazeti*). *İnim, sen nähak azara galýarsyň!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

nähili [nähiili]: Nenensi, natüýsli, niçik. *Ol hatyň bize nähili düşenini men bilip bilmedim*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu ýerde nähili narzan diýsen bar: ýyly gerek bolsa - ýyly, sowuk gerek bolsa- sowuk*(N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

nähoş: ser. Näsag. *Nobatçy nähoşy barlap bir kemsiz, garady garrylaň ýaşly gözüne* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Nahoş känmi? - diýip sorady*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

nähoşlamak: ser. Nasaglamak. *Ýany ukundan galan, nähoşlan mama gyşaryp ýatan ýerinde Neretden öne düşdi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nähoşluk: ser. **Näsazlyk. Nähoşluk ony horlapdyr Nähoşlukdan açylmak.**

näçe: 1. Haýsy mukdarda, nähili mukdarda. *Meniň aýalym näçe zähmet gazandyka?* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Neneň, köp, nähili, nätüýsli. *Gowaça şeýle bir ösümlük, şeýle bir ekin, muny näçe taryplasaň, ýene az*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

näçenji: Tertibi, sany boýunça haýsy ýerdedigini anladýan tertip san. *Sen näçenji klasda okaýarsyn?*

näşat [näşaat]: Tukat görnüşli, şat däl, keýpsiz. *Hem gazaňky, hem-de tukat, Otysynyz beýle näşat*(A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

näşatlyk [näşaatlyk]: Tukat görnüşlilik, şat dällik, keýpsizlik.

ne: 1. Ýokluk görkezýän baglaýjy kömekçi. *Men şol iki ýarym içinde ne arkaýyn iýirä içdim, ne-de ine-gana ukumy aldym*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Güýçlendiriji kömekçi. *Ne gözel maşgala!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ne gözel şöhrat, bu bagda bagbanyň bolsam siniň*(Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

nebala [nebelaa]: Nä tüýsli nähili, neneň. *Bu yssy nebela, adamyny suwa salydy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nebere: Kowum -garyndaş, dogan- garyndaş, hossar, nesil. *Biziň neberämizde hiç beýle zat ýokdur* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Magtumulunyň nebereleri bar diýýärler*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

nebir: Nähili ajaýyp, nähili oňat ne gözel. *Ol talaňçylar hem obany rehimsiz talap, nebir jaýlary ýumrupdyrlar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

nebis: Köp zada eýe bajak bolmaklyk islegi, meýli. Artykmaç mirasa eýe bolmak nebsi onuň başyny aýlady. Ol öz nebsiniň öňüne serhet çekip bilmedi (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Nebse çapmak-** bir zatdan köp almaklyga ymtylmak, açgözlülük etmek, nebsewür bolmak. *Özüň gara nebsine çapyp, Keljäni we onuň ýoldaşlaryny heläk etmegi ýüregine düwen betniýetli açgöz han bolsa, ahyrsoňy öz başyny aldyrýar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Nebsi otykmak- höwesli artyp başlamak peýdasyna çapmak, nabsini bilip başlamak. *Oglanlaryň altyn guşlara nebsi otukdy*(B. Kerbabaýew, *Japbaklar*). Nebsini gaýym- nebsini bilýän, nebsiniň ugrunda gezýän, nebsili, nebisjeň. *Ol özüniň nebsine gaýym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Nebsin agrymak- bir zada gynanmak, bir zat için ýürek awamak, rehimiň inmek, haýpyň gelmek. *Seniň öý hojalykçysy bolup galyşyňa nebsim agyrýär*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Nebsimiz agyr-sa-da, şol sowala düşünmeýän septsialistler-de ýok däl* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nebisjeň: Nebsine ylgaýan, betnebis, nebsewür, açgöz. *Nebisjeň baýlar ýok, zalym hanlar ýok, Mulkdar ýok hem ezilýän jander ýok* («Oktýabr Ýalkymy»)

nebisjenik: Nebisjen bolmaklyk, betnebislik, nebsewürlik, açgözlülük. *Meňliniň nebisjeňligi ula- kiçä bellidir*(«Tokmak» Jurnaly).

nebit: Kerosin, benzin we ş.m. dürli önümler almak üçin çig mal hökmünde we ýangyç görnüşünde ulanylýan aýgymak suwuk mineral jisim. *Aeroplanlar, tanklar awtomaşynlar- hemmesine nebit gerek*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Nebiti tygşytlamak gerek*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýaş şäher bolan Angarskiniň ýanynda nebiti gaýtadan işleýän zawad doredilýär*(«Ýaş Kommunist»Gazeti). *Nebit halk hojalygy üçin gymmatly çig maldyr*.

nebitçi: Nebit senagatynyň işgäri, nebit boýunja spetsialist. Türkmen hakynyň içinden nebit senagaty boýunça ökde hünärlil nebitçi kadrlar ösüp ýetişdi. Penjerelerden ýagty gün şöhesi urup, nebitçileriň şadyrýan şähtlerini açyk görkezýärdi. Sowet halky guwanýar, Nebitçi gahrymanlara(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nebitdakyl: Dürli agyr molekulaly parafineleriň garyşyp gatamagyndan emele gelen çylşyrymly madda. Nebitdakyl bar, nebit bar, biziň Türkmenistanda (Durdy Gylyç, *Guşgular*).

nebsewür: ser. Nebisjen. *Nebsewür adamlar bugdaýy dogadyp barýarlar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).*Düýäniň ýüzünde möjek ýaly bir elhenç hem suwumsuz nebsewür haýwan bolmaz*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nebsewürlik: ser. Nebsewürjenlik. *Gyşdan kynlyk bilen çykan açgöz mallar ondan-oňa nebsewürlik bilen tebsindi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men bütin töwerege nebsewürlik bilen seredýärdim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nejasat [nejaasat]: Adamyň, haýwanyň we ş. m. içegeleri arkaly daşa çykýan jisim, tezek.

nejat [nejaat]: Käre, çykalga, alaç. *Meň öňünden öz nejadymy özüm garaýym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İndi, halypa, nejadiňy garaber!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nejis [nejiis]: 1. Yürek bulandyryjy, bet, ýaman, pis. *Meret obanyň baýlaryndan nejis işleriň ýüze çykjagyny oslanan durmaýardy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Haýyn, ýigrenji. *Ol indi uryş odyňy tutaşdyrmak isleýän nejislerе karşı halkyň alyp barýan göreşi hakynda gürrüňe başlady* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Bes et indi, ynsapsyz nejis!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nejislemek [nejiislemek]: Pislelemek, näletlemek.

nejislenmek [nejiislenmek]: Pislänmek, näletlenmek.,

nejislik [nejiislik]: 1. Yürek bulandyryjylyk, betlik, ýamanlyk, pislik. 2. Haýynlyk, ýygrenjilik.

neçjar [neçjaar]: Agaç ussasy.

neçjarlyk [neçjaarlyk]: Neçjaryň käri.

nedir: *kön. s.* Seýrek duş gelýän.

nefrit Y: *med.* Bówrek agyry keseli.

nefrit YY: *min.* Ýaşyl reňkli mineral.

negatiwe: 1. Ýagty duýujy plastinkanyň ýüzüne bir zadyň tersin (agyň gara we garanyň hem aga) düşen şekili. 2. Şol hili şekil düşen fotografik plastinka ýa-da plýunka.

negada [negaada]: Käbir wagtda bir käwät, käte. *Sary ýapraklaryň arasyna gaçan negada bir pagta süýüými, ders arasyna düşen dür dānesi ýaly gözgyny bulduraýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

negrler: Afrikanyň ýerli halky. *Onuň buýra gara saçy negr çagasynyňka meñzeýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

nekrogol: *tar.* Gadymy şäherleriň çäklerindäki uly gonamçylyk, mazaçylyk.

nekrolog: Ölen adamyň ömrüne we işine bagyşlanyp ýazylan makala.

nektar: 1. Grek mifologiýasynda: hudaýlara ebedilik ömür beren içgi. 2. *bot.* Ösümlüklerden çykýan süýji şire. *Gülden-güle uçup, işçi arylar süýji nektary sorýarlar* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, *Zoologiýa*). *Belki, ol gülüň nektaryny iýýändir* (N. Esenmyradow, *Ýaş Naturalist*).

nelma: *zool.* Demirgazygyň derýalarynda ýaşaýan, lososlar maşgalasyndan bolan ýyrtyjy balyk.

nem: Çyglyk, yzgar, çyg. *Düýbüne nem goýberlen gök maýsa ýaly ruhum täzelenip başlady* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Asmandan bir katra nem dammady* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nemjiretmek: Birneme çyg çekdirmek, birazajyk yzgar aldyrmak. *Radiatoran uly güýç bilen bug çykyp, maşynyň aýnasyny nemjiletti* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

neme: Nämälim zady, adamyny we ş. m. görkezýän nämälim çalyşmasy. *Neme, nirä gitti? Neme, sen bārik gelip git!*

nemetsler: Germaniýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

nemlemek: Çyg çekdirmek, yzgar aldyrmak, çygjartmak. *Tiz göreşip çykmaga tohumu nemläp häzirlemeli* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nemlenmek: Çyg çekmek, yzgar almak, çygjarmak. *Samyr derisinden gulakçynymyň, Nemlenen bagjygy doňdy bagda-bat* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

nemletmek: Çyg çekdirtmek, yzgar aldyrmak. *Tohumlary nemletmek.*

nemli: Çyg çeken, yzgar alan, çygyrly, yzgarly. *Niredendir birýerden üstüne ýaglyş sepelän gury syzanyň, şor garaganyň şorumtyk nemli ysy şemala arlyşyp gelýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nemlilik: yg çekenlik, yzgar alanlyk, yzgarlylyk. *Gurçuk tutulýan döwürde bir näçe gün yzly-yzyna ösen epregli eller ýapraklaryň nemliligini ep-esli peseltdi* (B. Z. Raenko, *Yüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*).

nemuna [nemuuna]: *kön. s.* Nusga. *Tejribe stantsiýasynda ýetiştirilen reňkli pagtanyň nemunalary bolluk alamaty ýaly bolyp, köreklerini ýaryp çykyşyp durýardylar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Biz ikimiz dünýäniň iň soňky adamlaryna nemuna bolup galaryz* (Myrally).

neneň: «nähili?, nätüýsli?, neneňsi?» ýaly many aňladýan sorag çalyşmasy. *Siz neneň meni şoňa berbäge dözjek?* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýeri, indi seniň eliň neneň?* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

neneň-niçik: Neneň-niçik olýança-bellisi bolýança, bir ýaňalak bolýança, netijesi belli bolýança. *Artyk Halnazaryň karam bijesinden gaçgaklap, neneň-niçik bolýança şähre düşdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İne, siz neneň-niçik bolanlygyna aýlanyp düşindiňiz* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

neneňsi: *ser.* Nemeň. *Ol öýleriniň gapsyna neneňsi baranyny hem duýmady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Otursam- tursam:- neneňsi bolduka?!- diýip pikir edip ýöriň* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nenetsler: RSFSR- e girýän nenes, ýamal we taýmyr okruglarynyň ýerli halky.

neolit: *arheol.* Daş asyrynyň iň soňky döwri.

neologizm: *lingw.* Dilde täze döreýän söz we şonuň ýaly-da öňden ulanylyp gelinýän sözün täze manysy.

neon: him. Asyly(inert) gazlar toparyna girýän himiki element, gaz.

nep: *kön. s.* Peýda. *Şumy seniň öýüňize nepiň?* («Pinoer» Jurnaly). *Nepini bilmedik ärden är bolmaz. Guru sözi otarmakdan kär bomaz*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Dostuňy egleme, nepden galmasyn, duşmanyň saklama, syryň bilmesin*(nakyl).

nepes: *kön. s. ser.* Dem.

nepis [nepiis]: Ýnçeden edilen, çeper, näzik, owadan kaşaň. *Aýnanyň syratly göwresi nepis çekilen surata çalyň edýär*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň nepis barmaklaryny eliniň aýasynda oýnap, sadalyk bilen gysyşdyrды* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

nepislik [nepiislik]: Çeperçilik, näziklik, kaşaňlyk, owaddanlyk. *Keşdeleriň inçeden nepisligi uly adamynyň işini ýadyňa salýar* («Pinoer» Jurnaly).

neresse: 1. Kämilik ýaşyna ýetmedik, ýaşajyk. *Üserişip dur neresseler* («Görogly» Eposy). *Sen neresse çaga ýaly*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) 2. göç.m. Biçäre, görgüli. *Nerese nähili jepa çekdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

nerkes: *bot.* Ak ýa- da sary gülli owadan bag ösümligi. ♦ **Nerkes gözli** - *ser.* Göz. *Sözle dostum, ne iş düşdi başyňa! Aýlanaýyň gara nerkes gözünden* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»)

nerme: Döwek döwlende harmanyň daşyna halkalanyp aýlanan däne gatysykly saman üýşmegi. *Harmanyň nermesi*.

nerrik: Hamyň iç ýüzünden döreýän agyrsyz düwün, mäs.

nerrek: Bezeg şaýlarynyň ýüzüne her hili görnüşdäki deşikler deşmek üçin ulanylýan gural, ussa şaýy.

nert: Dos- dogry, dik ösen tut çybygy.

nerw: *anat.* 1. Kelle we oňurga ýiligidin şahalara bölünip gidýän, sitema emele getirýän, organizmiň işleýşini dolandyryýan näzyk ösüntgileriň- süýümleriň biri *Adamlaryň beýnisi orta hasap lbilen 15 milliýn nerw öýjüklerinden ybaratdyr* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Adamyň häsiýetini organizmiň işleýşini kesgitleýän şu organlaryň sistemasy, jemi. *Arakesme wagtynda okuwçynyň nerw sistemasynyň hem dynç almagyny üpjün etmek gerekdir* (İ. T. Orogodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*).

nesibe: [nesiibe]: Ýazgyt, kysmat, nesip. *Jan oglum, seniň toýuňy görmek nesibäm bar eken!* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Çopanogly*). *Käne dünýä garalypdyr kömürden, nesibäni gözle, täze ömürden*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*)

nesibeli [nesiibeli]: Nesibesi bar bolan. *Elbetde, nesibeli günü bardyr!- diýip, garry sözlemegini dowam etdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

nesihat [nesiihat]: Bir mesele, iş barada berilýän öwüt, maslahat. *Seniň nesihatynyň üçin kanun* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Nesihat alma sen ol mollalardan, umudyň üz, ugursyz allalardan (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Birnäçe söz aýtjak saňa. Nesihatyn algyn, jigim* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ol, ýaşlara nesihat bermegi gowy görýärdi* (O.Gonçar, *Baýdak Göterijiler*)

nesihatçy: [nesiihatçy]: Nesihat berýän adam, maslahatçy.

nesil: 1. Ata- baba bir maşgaladan bolan kowum- garyndaşlar, arkaba- arka gelýän garyndaşlyk. *Adamlar ýaşamak ugrundaky göreşde alan tejribelerini ençeme müň ýyllar dowamynda nesilden- nesle berip gelipdirler* (SSSR Taryhy). *Siziň nesliňiz aňry geçmeli* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Maşgaladan öňüp -öşýän ogul- gyz, zürýät, ýaş össürimler. *Ösüp barýan ýaş nesliň berk bilim almaklygynda we oňat gylyk-häsiýetde terbiýelemeginde pioner guramasynyň roly önän uludyr*(«Ýaş Kommunist»Gazeti). 3. Bir döwürde ýaşayan ýaşdaş adamlar,

döwürdeşler. *Yne, biziň Hoşgledimiz hem şol pökgen bilen jedellesip ýören agronomlaryň neslinden* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)

nesilbe- nesil: Arkaba-arka, nesilden-nesle, ata-babadan nesilsaýyn. *Onuň başynda- nesilbe nesil geçen patyşalar durupdyr* (SSSR Taryhy).

nesilsaýyn [nesilsaaýyn]: ser. Nesilbe- nesil.

nesip [nesiip], ser. Nesibe. *Gardaş, ertir nesip bolsa men Nusaýy görmäge gitjek. Maňa nesip etmedik mallar, goý, hiç kime nesip etmesin!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nesýe: Söwda- satykda belli bir möhlete çenli pulsuz alnan, nagt bolmadyk. *Düýe paýlaşylanda, bular hem ondan bir paý bolup, üleşige goşuldylar we:- elimize düşende gowşurarys- diýip, nesýe aldylar* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Nagtym barka, nesýaňi nädeýen!?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Nagt suwum barka, nesýe şerabyňy nädeýin* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). ♦ **Nesýa geçmek-** nesýe pul ýa- da zat alyp bilmek, nesýe berilmek.

nesýe-nowgan [nesýe-nowgaan]: Soň bermek şerti bilen karz, nesýe. *Gejim agasyndan nesýe- nowgan zat alyp başlady* («Görogly» Eposy).

neşder: 1. Ujy ýiti dilkaw pyçajyk, çaklaňja hirurgik pyçajyk, skalpel. 2. Ary, möý, ýylan ýaly käbir mör- möjekleriň çykýan organy.

neşe: 1.ser. Tirýek. Niçeler köp çekdi neşe hem meňi, *Gaýgyda gan eňröp, bolmady deňi*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Tirýek, çilim, meň we başga zatlar esasynda ýüze çykýan keýp, lezet. *Wolostnoý bilen arçyn neşeleri bozulany üçin, gök çaya ýanadandan başladylar*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Neşe bilmek- keýp bilmek. *Öňde- de bir sapçanyň boş gabynyň içine daş hem aňry bäri dykyp.Biline guşanar eken, şony hem özüne neşe biler eken*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).♦ **Neşesi etmek** - maraly keýp etmek. Neşesini uçurmak- keýpini bozmak, keýpini gaçyrmak, gynandymak. *Başyňa döneýin neme jan, sen meni gorkuzyp, neşämi uçurdyň* («Tokmak» Jurnaly)

neşebent: ser. Tirekkeş. *Onuň neşebent ýüzi has-da mürşerdi, egni gysyldy. Ahmedi Oraz han bilen gadyrly görüşdi, neşebent sypatyna garady*(G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

neşebentlik: ser. Tirekkeşlik.

neşehor [neşehoor]: ser.Tirekhor. *Neşehor adam.*

neşekeş: ser. Tirekkeş. *Neşekeşleriň sany gün- günden azalýar.*

neşekeşlik: ser. Tirekkeşlik. *Neşekeşlik sagatlyk üçin örän erbet zatdyr.*

neşeli: 1.Tirek çekmek zerarly neşesi, keýpi bar bolan.2. Keýpli, gyzykly, lezzetli. *Ol hem neşeli köwüşleri geýmegi gowy görýär*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Öňden gelýän troýka örän neşeli* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).3.Timar benlen, daş görnüşi sypaýy.

neşir: Metbugatda çap edilýän eser. *Şygrylaryň, powestleriň aýry-aýry ýygynyndasy neşir edildi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *WYYY. asyryň başynda Hytaýda dünýäde üň gadymy gazet neşir edilmäge başlanypdyr* («Orta Asyrlar Taryhy»)

neşirýat [neşriýaat]: Metbugat eserlerini kitap we ş.m. çap edip çykarýan edara. *Kommunistik partiýamyz neşirýat işlerine ullaňan ähmiýet berýär*(«Sowet Türkmemistany» Gazeti) . *Ýazyjynyň bu eserini Moskowada çagalar neşirýaty hem aýratyn kitapça edip çykardy* (H. Ysmaylow, Powestler).

neşirýatçy [neşriýaatçy]: Neşirýat işgäri.

netije [netiije]: Bir zat barada edilýän iň soňky jem, many. *Guramçalykly başlanan iş gowy netije berdi*(«Bahar»). *Meniň ýaňky himlenmegim, aýdym aýtmagym hem göwün göçgüninden gelip çykýan bir netije*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Duýduryşymyň netijesini haýal etmän habar berersiňiz.*

netijede [netijede]: Ahyrynda, diýmek, şeýlelikde, şunlukdar diýen ýaly many berýän, netije çykarmagy, jemlemegi aňladýan giriş sözi. *Netijede, olaryň sapan garpyzlary möhletinden 20 gün öň ýetişdi* («Mydam Taýýar» Gazeti).

netijeli [netiijeli]: Netijesi bar bolan, netije berýän derekli. *Okatmak işini netijeli etmäge çayşýardy* (İ. T. Orogodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*). *Netijeli iş. Netijeli hereket etmek.*

netijelilik [netiijelilik]: Netijesi barlyk, netije berijilik, dereklilik.

netijesiz [netiijesiz]: Netijesi ýok bolan, netije bermeýän, biderek. *Gitleriň işlegi, düzýän plany, netijesiz galar, çyksada jany*(Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Netijesiz iş.*

netijesizlik [netiijesizlik]: Netijesi ýokluk, netije bermezlik, boşluk, dereksizlik, bidereklik.

netto: Harydyn sap agramy, gapsyz, damysyz, arassa agramy, çekimi.

newraligiýa: *med.* Narw damarlarynyň belli bir böleginde bolýan agry. *Dürli newralgiýalara Arçman suwy örän peýdalanypdyr* (M. G. Berdiglyçow, *Türkmenistanyň Kurortlary*).

newrasteniýa: *med.* Nerw sistemasynyň kuwwatsyzlanyp bozulmagy netijesinde emele gelip, ýadawlyk, gaharjanlyk ýaly näsaglygy döredýän nerw keseli.

newrit: *med.* Nerwiniň simlemegi, nerwiniň çişmegi.

newrologiýa: Haýwanlaryň hem-de adamlaryň nerw sistemasynyň ösüşiniň, strukturasynyň we funksiýatsiýalarynyň meselelerini, şonuň ýaly-da nerw dokumasynyň biohimiki düzümini öwrenýän ylmlaryň jemi.

newropatolog: Newropatologiýa boýunça spetsialist, nerw keseleriniň wraçy.

newropatologik: Newropatologiýa degişli bolan, newropatologiýa esaslanýan.

newroz: *med.* Nerw sistemasynyň ýa-da belli bir organ nerwleriniň keseli.

neýron: *anat.* Nerw dokumasynyň esasy elementi. *Nerw öýjüğine ähli ösüntgileri bilen birlikte neýron diýilip at berilýär* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anotamiýasy We Fizilogologiýasy*).

neýtron: *fiz.* Atomyň ýadrosyna girýän we elektrik zarýady bolmadyk bölejik.

nygma: Owazly aýdym, heň. Sazyň zaryn nygmalyry . *Halnazaryň ýüzlerinde ýagty döredi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nygmat: 1. Ýmit. *Nahar stolunyň üstünde ýagly nahar we başga dürli nygmatlar üýşüp oturýardy*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. göç.m. Tagam lezzet. *Dadyp ynkylybyň şirin nygmatyn, täze durmyşmyzyň boluny gözlär*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

nygtalmak: Aýratyn bellenmek, ýaratlyn bellenpi geçilmek.

nygtamak. Bir zady aýratyn bellemek, aýratyn belläp geçmek. *Kemine gaýtalanany öz pikirini has pugta nygtamak üçin peýdalanýar*(«Edebiýat»). *Lenin biziň kommunistik partiýamyzyň döremeginde we ösmeginde onuň üstünlikli göreşinde marksizm teoriýasynyň ägirt uly ähmiýetini nygtap görkezdi* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .

nykap [nykaap]: kön. s. Perde, tuty. *Çuw akja hasadan nykap örtülgi Akja äpişgäni gorka kakydylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

nyrh: Zadyň gymmatynyň pul aňlatmasy, baha. *Şol tarapdan hor bolmaň, hemmesi arzan nyrhly bilen bizde tapylar*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Giden getirer, oturan nyrh sorar*(nakyl). *Ýamany görmedik- ýagşa nyrh bermez*(nakyl).

nyrhlamak: Nyrh kesmek, bahalamak.

nyrhlanmak: Nyrh kesilmek, bahalanmak.

nyrhlaşmak: Nyrh kesişmek, bahalaşmak.

nysak [nysaak]: kön. s. Däp -dessur, düzgün, ýörelge. *Bu nysak hemişe ümä üýşen gelin -gyzlaryň üstüne söwlik bilen gelen ýigide edilerdi*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Erbet nysaklar çykaryp illeri garyplyga salyp ýören baý, işen- mollary biz ýok etdik*(«Tokmak» Jurnaly).

nyşan [nyşaan]: 1. Bir ýagaýy ýa-da bir zady bildirän alamat, bellik. *Onuň ädim ädişinden we beýleki nyşanlaryndan çen tutup, onuň kyrk bilen elli ýaşyň arasyndaky adamdygyny aýtmak bolar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Trahomanyň ilki başlangyç nyşanlary anky edilende, oňa trahomanyň birinji*

döwri diýip at berilýär(S. K. Karanow, *Trahoma We Oka Garşy Göreş*). 2. kön. s. Döşse dakylýan ýüzi suratly tegelejek ýa-da plastinka görnüşli metal belgi, orden, medol, znaçok. *Döşünde uruş günlerinde zähmet frontunda işlänligi üçin sylaglanan nyşan ýalpyldaýardy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). GTO *nyşanynyň normalaryny tabşyryp başlady*(«Pinoer» Jurnaly).

nyşana [nyşaana]: 1. Okuw, öwrenmenlik, ýaryş maksady bilen atyş predmeti. *Ol toýda mergençilik atyşna gatnaşyp, bir näçe sapar nyşanyny urup, pul hem içine paý düwlen ýaglyk bagzaklary alypdy*(A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 2. ser. Nyşan. 3. göç. m. Daş keşbi görnüş, sypat, boluş. *Onyň nyşanasy üýtgäpdir*. ♦ **Nyşana almak**- 1) Nyşanalamak çenelmek. *Annak oňly nyşana alyp bilmedi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).; 2). Göz astyna almak.

nyşanalamak [nyşaanalamak]: Nyşana dogrulamak, nyşana tarap çenemek, nyşana almak. *Nyşanalap duşmanyň çat maňlaýyndan uryar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

nyşanalanmak [nyşaanalanmak]: Nyşana dogrulanmak, nyşana tarap çenelmek, nyşana alynmak.

nyýaz [nyýaaz]: kön. s. Sadaka. *Gar «ýagdy» - diýip begenme,- aýazy bardyr, işan «geldi»- diýip begenme- nyýaz bardyr*(nakyl).

nyzam [nyzaam]: 1. Tertip, düzgün. *Nizam bilen ekilen tertipli bagyn içindäki köçeleriň aňyrsy görünmeýär*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*) 2. Harby maşk, hatar. *Bular baran batlaryna mäge bolümi kabul edip aldylar we nyzamda duran ýigitleri gözden geçirdiler*(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Nyzam etmek**- nyzam bilen ýöremek, harbylarça ýöremek. *Anha, kaka, biziň nyzam edýän ýerimiz*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nyzamly [nyzaamly]: 1. Tertip bilen, düzgünli, kadaly. *Nebitdagda anytupan turmagyna garaman iş hereketi nyzamly gidýärdi*(B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ýoksul ogly gorar iliniň daşyn, tertipli nyzamly gyzyl goşundyr*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. Nyzama duran, hatar -hatar, setir -setir. *Pionerler nyzamly ugradylar* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nyzamlylyk [nyzaamlylyk]: Tertiplilik, düzgünlilik, kadalylyk.

nyzamsyz [nyzaamssyz]: Tertip bilen gäl, düzgünsüz, kadasyz. *Artyk otuz- kyrk atly nyzamsyz nökerin öňüni çekip, şähre bakan ýüzlendi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

niçezar [niçezaar]: Haçana çenli, haçana deňeç. *Niçezar men her ýyl olara ýaşik almalymysym?* (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Heý domuzlar, niçezar size aýdyn etdirmeli bolar?* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

niçigsi: *gepl.d. ser. Niçik. Biz ene niçigsi zatlar eşiderwak?* (Şekspir, *Otello*). *Kim bilýär niçigsi, nedir hyýaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

niçik: *gepl.d. Nähili, neneňsi, natüysli. Ýoluň açyk, saýlap niçik kär tutsaň, ýolň açyk, haýsy tarapa gitseň*(A.Haýydow, *Gök Asman*). *Alysdan göründi bir gara nokta, bilmedim men onda niçik bereket* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Niçik ýagdaýyňyz, halynyňyz niçik? Aradaş bolsa hem, birdir ýüregimiz* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*).

nigilist: XYX. asyryn 60-njy ýyllarynda Russiýada gadymdan gelýän burjuaz-dworýan gäbine we dessuryna, krepstnoýçylyk ideologiýasyna örän ýaramak garaýyşly intelligent- dürli çinli azat pikirli.

nigilistik: Nigilizme daýanylyan, nigiliste has bolan, nigilistlerçe.

nigilizm: Hemmeleriň uýýan prinsipini, döp -dessuryny we ş.m. inkär etmeklik, düýbünden äsgermezlik, hemme zady inkär etmeklik.

nika [nikaa]: Kanun boýunça resmileşdirilen äraýallyk gatnaşygy. *Dürli kastalardan bolan adamlaryň arasynda nika gadagan edilipdir*(*Gadymly Dünýä Taryhy*). *Nika biziň öňümüzde gör nähili ajaýyp mümkinçilik açýar*(M. Gorkiý, *Eserler*). ♦ *nika gyýmak*- köne adata görä, durmuş gurgan ýaşlaryň biri-birilerine razylyklaryna gürä, geçmek, durmuş gurmaýy adata görä,

resmileşdirmek. Nikada duruzmak, nikalamak. *Derrew toý tutuldy, nahar goýuldy, Ol agşam bulara nika guýyldy*(A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). Nika suw - köne döp boýunça nika guýlanda berilýän süýjülik suwy. *Her kime owurt-owurtdan nika suwy paýlandy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Nika ýaşly- nika girmäge kanun boýunça ýaşy eten. *Bir ýyly etenok nika ýaşyna* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Nikany bozmak - resmi är- aýal bolup ýaşamagy bes etmek aýrylyşmak.

nikalamak [nikaalamak]: Nika gyýmak, nikaly etmek, nikada duruzmak. *Men gyrnak hem bolsam, şerigat kanunyna görü nikalanmasaň, meniň ýanyma gelmersiň*(Myraly).

nikalanmak [nikaalanmak]: Nika gyýylmak, nikaly edilmek, nikada durmak.

nikalaşmak [nikaalaşmak]: Resmi ýagdaýda biri- biriň bilen nika girmek, biri bilen nikaly bolmak, ýazylyşmak. *Meniň ilden çykgynçylyk eden işim ýok, biri bilen tirkeşip, öýden geçip gitmedim, ýöne atam- enemden geňeşsiz nikalaşdym. Bahar hem eýýam biri bilen nikalaşypdyr*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nikaly [nikaaly]: Nika gyýlan, nikada durýan. *Kaka, men owaldan biri bilen nikaly ahyryn!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

nikasyz [nikaasyz]: Nikasy bolmadyk, nikada durmaýan, binika.

nikel: Kümşe meňzeşan metal. Nikeliň öndürilişi barha artdyrylýar.

nikelin: Misiň, nikeliň we marganesiň birlikdäki ergini.

nikellemek: Nikel çäýmak, nikel çalmak. *Gap- gaçlary nikellemek.*

nikellenmek: Nikel çäýylmak, nikel çalynmak. *Magazinde nikellenen çänek satylýar. Nikellenen krowat.*

nikelletmek: Nikel jaýdyrmak, nikel çaldyrmak. *Welosipediň zamalaryny nikelletmek.*

nikelleýji: Nikel çäýyji, nikel çalyji. *Nikelleýji ussa. Nikelleýji seh.*

nikotin: Temmäkide bolýan narkotiji jisim, çilimiň zäheri, awusy.

nil Y [niil]: Ýüplük, mata boymak üçin gök reňk.♦ *nili azan-* ýoldan çykan, azgynlyk edýän, tersine üýtgan. *Nili azanyň gürrüňine meňzeş bir gep tapýarlar, bir ynanar ýaly gürrüň ederler ahyryn* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nil YY [niil]: Ok atylýan ýaragyn (tüpeň, nagan, top. we ş. m.) okunyň geçýän turba pisint bölegi. *Egniňdeki on alty nomer eke nil tüpeňiniň nili onuň kellesindäki köne telpeginden kem gaty ýokarda samalyp görünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Birden özlerine tapan çenelýän tüpeňiň nilini gördi* («Pioner» *Jurnaly*)

nilgarlik[niilgärlik]: Nilgäriň käri, ýüplük, mata reňkleýji.

nilgär[niilgär]: *kön.s.*Boýag-nil gaýnadýän adam, boýaggy.

nimfa: *mif.* Grek mitologiýasynda: toslanyp tapylýan peri pisint fantastik gyz.

nire [niire]: 1.«Haýsy er?, haýsy erde? nirede?» diýen manyny aňladýar sorag çalyşmasy. *Asla onuň duran eri nirekä?* (B.Kerbabaýew, *Aýlar*). 2.Eýerjeň sözlemde orun anlatmak üçin ulanylýan söz

nireli [niireli]: Haýsy ýerli, haýsy ýurtly, haýsy erdem. *Nireli bolarsyn?* (N.Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

nireligine [niireligine]: Haýsy ugra, Haýsy tarapa.

niwelir: *geol.* Eziň üstüniň dürli nokatlarynyň beýekligini kesgitlemek üçin ulanylýan geodezik esbap gural.

niwelirlem: Niweliriň kömegi bilen Eziň üstüniň dürli nokatlarynyň beýikligini kesgitlemek.

niwelirlenmek: Niweliriň kömegi bilen Eziň üstüniň dürli nokatlaryny beýikligi kesgitlenmek.

niwelirleýji: Niwelirlemek boýunça spetsialist.

niwhler: Amuryň aşak kenarlarynda we sahalinde ýaşayan halk.

niýet: Bir zada, işe öňünden döreýän isleg, hyýal, maksat. *Sekiz münçüler hataryna giräýmek niýetim hem ýok däl. Aýsoltan öz duýgusuny duýdurmazlyk niýeti bilen, ejesinin sözünü kesdi*(B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Sen şu erik näme niyet bilen geldiň?! (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Aýna ejesini ugratmak, ýene kimidir görmek niýeti bilen dünýäniň başyny idip ugrady*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýagşy niýet- ýarym döwlet*(nakyl). ♦ **Niýeti bozuk-** ýaman niýetli, gara ýürekli. *Päli -niýeti bozuk adam* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

niýetlemek: Bir zada, işe öňünden niýet etmek. *Saňa toý gatanjy diýip, öz ýanyndan iki sany goýun bilen bir düýe bugdaý niýetlän goýupdym* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Maral gyza uzak ömür, beýik bagt niýetleýäris* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, Pesalar).

niýetlenmek: Bir zada, işe öňünden niýet edilmek.

nobahar [noobahar]: 1. Bahar, ýaz paslynyň başlanan döwri, täze bahar. 2. Başdaky, ilkinji. *Geldi merediň nobahar ogludy.*

nobat [noobat]: Bir zadyň gidiş ugrunyň tertibi, gezek. *Herki zadyň Özüniň wagty, nobaty bardyr* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ata-baba miras paýlaşygynda eten iki tanap boş ýeri we ýigrimi günden aýlanyp nobaty gelýän ýarym sagat suwy-Orsgeldiniň bar mülki-barýlygy hem sulardy*(A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ♦ **Birinji nobatda-** iň ilki bilen, oňurti. *İndi aýal-gyzlar erkekler bilendeň hukukta, olar birini nobatda okamaly*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

nobatçylyk [noobatçylyk]: Nobatçynyn käri, nobata durmaklyk ýagdaýy. *Olar öz gezeklerinde nobatçylyk etdiler.*

nobatdaky [noobatdaaky]: Ilkinji, indiki nobatda durýan, geljekki ýakyndaky. *Respublikan guramaçylyk komitetiniň nobatdaky mejlisi boldy* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

nobatma-nobat [noobatma-noobat]: Nobat boýunja gezmek-gezek, gezegine. *Ýigitler nobatma- nobat çalsyn, gaşa gidip çay içmäge başladylar*.(A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *İşleri nobatma-nobat bitirmäge endik edipdirler* («Sowet edebiýati» Jurnaly).

nobatsyz [noobatsyz]: Gulluk wezipesini nobat boýunja, gezegine ýerine ýetirji. *Nobatçy wraçyň gelerine wagt az galypdy* (A.Gowşudow, Eserler). *Ussahamada her brigadadan bir nobatçy goýup, dalanlaryny hemmesi synaga gitdi* (H.Ysmaýylow, Powestler).

nobur [noobur]: oba h. Täze gazylan uly ýap. *Mele suw nobury dolabara edip çaykanyp ýatyrdy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Öýlerine gaýtmak, aralykdaky noburyň içinden geçmek ýadyna düşüp, gorkusyndan reňki duw ak boldy* (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Ol dogry gitmedi, gyýalat gitdi. Uzakda bolmadyk nobura etdi.*(« Sowet edebiýati» Jurnaly).

nogtalanmak: 1.Nogta salynmak.2.göç.m.Erk-ygtyýary ele alynmak, agza seretdirilmek, ygtyýary elden gitmek. *Alaçsyz nogtalanyp galmak.*

nogtaly: 1.Nogta geýdirilen, nogta salnan. *Nogtaly göle.* Nogtaly mal.2.göç.m.Erki, ygtyýary alnan.

nogaýlar: Astrahan oblastynda, Stawropol ülkesinde ýaşaýan Türk dilleriniň toparyna girýän halk.

nogsan [nogsan]: kön.s.Kemjilik, zyýan, zelel. *Ýok! Aýyp bolar! Näme? Bir gezekliçe nogsany ýok?* (Myrally). *Bu betbagtlygy nogsan hökmünde gizlemäge çalyşýarlar- diýip çogap berdim*(M.ÝU. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

nogta: 1. Köplenç eşek we ş.m mallaryň kellesine salynýan, baglanýan düwünli ýüp. *Häzir gölämize nogta işdirýän* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).2. göç,m. Ygtyýar, erk. *On ýyldan sawet mekdebinde okap ene öz nogtasyny öz enesini tabşyryan ýigitden men-ä näme tama edip boljagyny bilýän dälidirin*(B.Kerbabaýew, Aýsoltan).

nogtalamak: 1. Nogta salmak. *Göläni nogtalamak*. 2. göç. m. Erk-ygtyýary ele alynmak, agzyna seretdirilmek, ygtyýary elden gitmek. *Alaçsyz nogtalanyp galmak*.

nogtasyz: 1. Nogta geýdirilmedik, nogta salynmadyk 2. göç. m. Erki, ygtyýary öz elinde bolan.

nogul: *kön.s.* Gündogar ýurtlarda taýýarlanylýan süýji. *Bir gün gurdy eneli- ogul, Myhmanlara berdi balmydyr nogul* (Çary Aşyr, *Poemalar*). Çagalar nogul görýärler, sebäbi ol ýumşaklyk süýji.

nogul-nabat [nogul-nabaat]: Dürli süýjüleriň umumy ady. Bir ýaglyk doly nogul-nabatdy. *Menem nogul-nabat paýladym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Nogul -nabat ýatsyn ortada çaşyp, Abraý alyp, arslan ogluň geldi* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

nohut: *bot.* Köşüklü birýyllık medeni ösümlük we onuň togalajyk dänesi. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garypyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Nohudyň mäşiň, darynyň we başaa dängleriň dürli sortlary hem aýratyn gaplarda durýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

nokat: 1. Tegelejik tegmilt. *Orazgülüň käbir ýeri gastyn atan bugdaý reňk ýüzüniň sag takapynda garaja nokat ýaly meňi bardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. gram. Gutaran pikiri tapawutlandyrmak üçin we käbir gyýgaldylan sözler ýazylanda ulanylýan dyngy belgi. *Habar sözlemiň ilki sözünüň soňunda hemişe nokat goýlup, ondan soň başlanan sözlemiň ilki sözünüň birinji harpy baş harp bilen ýazylar*. 3. mat. Çzygyn kesişýän çägi. *Material nokadyň göwrüm geometrik nokada synyndylýar* («Fizika Kursy»). 4. fiz. Suwunlygyň bir haldan başga bir hala geçiş derejesi. *Gaýnama nokady. Ereke nokady. Doňma nokady*. 5. Er, nynkt. *Söwda nokady. Ok atylýan nokat*. 6. Daşdan çala görünýän zat, gara. *Alyşdan göründi bir gara nokat. Bilmedim men onda niçik hereket* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 7. Bir zadyň gutaran eri, ýokary derejesi. *Onuň, gürrüňi ahyry nokadyna etdi*. ♦ *iki nokat- aşakly -ýokarly goýlup ulanylýan gaşa nokat, dyngy belgisi*(:).

nokatlamak: Gep nokatlamak- heçjikläp birsykly gaýtalap durmak. *Eri, gep nokatlap oturma bes et!*

nokatma-nokat: Başka-aýak, boýdan-başa, sözme-söz, birin-birin, jikme-jik. *Ol, mugallymyň ýat tutmak üçin beren sapagyny nokatma-nokat aýdyp berdi*.

noktalatmak: 1. Nogta saldyrmak. Eşegi nogtalatmak. 2. göç. m. Erkini, ygtyýaryny aldyrtmak. *Özüňi nogtalatmak*.

nol: 1. mat. Ululygyň ýokdygyny anladýan alamat, «o» sifr belgisi. 2. Şoňa garap, bir zadyň temperatyrasy ölçelýän şertli belgi. *Nol gradus sowuk*.

nomenkulatura: Bir hünär, ylym boýunça ulanylýan atlaryň spisogy ýa-da jemi. *Geografik nomenklatura. Medisina nomenklaturasy*.

nomer: 1. Zadyň tertibini görkezýän belgi ýa-da san. *Biziň jaýymyzy nomeri on*. 2. Belli bir tertipde, sanda bellenen predmet. 3. Geým, aýakgap we ş.m. predmetleriň san bilen bellenen ölçeği. 4. Myhmanhanada, hammamda we ş.m. ezlerde aýratyn jaý, otag. *Ol öz bolýan nomerine geldi-de, daşky eşiklerini çykaryp, edebi kitaplaryň birinji eline alyp, krowatyň üstüne gysardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 5. Pesanyň, konsertiň we ş.m ýerine ýetirilýän, görmezilýän aýtnatyn bir bölümi. *Konsertiň iň soňky nomerinde Gökdepe raýonynyň çeper höwesjeňleri «Ýeriň emeli hemrasy» hakyndaky aýdymy ýerine ýetirdiler*.

nomerlemek: Bir zada nomer goýup çykmak. Depderiň sahypelaryny nomerlemek.

nomerlenmek: Bir zada nomer goýulmak.

nomerleýji: Nomer basyjy gural.

nomerli: **Nomer goýlan, nomeri bez bolan. 45-57 nomerli maşyn 7-nji nomerli oýunçy.**

nominal: Takyk bellenen, goýlan baha. *Nominal iş haky.* ♦ **Nominal kesgitleme-** düşünjani anladýan sözüň adyň manysyny düşündürme. *Nominal kesgitlemeler belki bir hallarda, aýratyn-da başga dillerden alnan sözlerde zerur bolýar*(S.N. Winogradow. A.F. Kuzmin, *Logika*).

nonparel: *poligr.* Petitden ownuk tipografyýa şrifti harpy.

norma: 1. Bir zadyň bellenen möçberi, ölçegi. *Ol möwsümleýin normasyny artygy bilen ýerine ýetirýär* («*Ýaş Kommunist*» Gazeti). 2. Sportda, oýunda bellenen oçkularyň jemi. *GTO nyşanyň normalaryny tabşyryp baslady.*(«*Pioner*» Jurnaly)

normal: Norma laýyk, ýagdaýa, düzgüne bap gelýän, kadaly. *Syrkawyň tekiniň, temperaturasy ýuwaş-ýuwaşdan peseli, normal ýagdaýa ýetýär* (A.Akyýew, *Gyzzyrma Keseli We Oňa Karşy Göreş Çäreleri*).*Maşgalanyzda normal ýagdaýyňyzyň dörändigine begendim* (R.Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*).

normalamak: Düzgüne girizmek, norma salmak, kada girizmek. *İşi normalamak. Ýangyç sarp etmekligi normalamak.*

normalaşmak: Düzgüne girmek, norma salynmak, kada girmek.

normalaýjy: Normalalaşdyrma boýunça spetsialist. *Normalaýjy bolup işlemek.*

normatiw: 1. Geçirilýän işe, ýagdaýa laýyklykda ykdysady, tehniki we ş.m. normalary görkeziji. *Ýaryşyň ilkinji normatiwi* («*Mydam Taýýar*» Gazeti). 2. Kada, düzgün belleýän, düzgüni, kadany kesgitleýän. *Normatiw sözlük. Normatiw grammatika.*

norwegiýalyar: Norwegiýanyň ýerli halky.

nosilşik: Wokzallarda gämi duralgalarynda we ş.m. bagaj daşaýan işçi. *Nosilşik wagondan çemedanlary düşürýär.*

noş [nooş]: Noş bolmak - jana ýaramak, nesip etmek. *Mäň, noş bolsun için!* (H. Ysmaylow, *Powestler*). 2. Noş etmek- içmek, üýmek. *Al, noş et, üşemezlik için gowy bolar* (H. Ysmaylow, *Powestler*).

noşy [nooşy]: *dial.* Soganyň ýaşı, ýaş sogan.

nota Y: Sazç. 1. Sazyň sesiniň owazynyň şertli grafigi, belgisi we saz sesiniň özi. *Sen öz ýazan gamly notalaryny kän ulanýarsyn* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly). 2. Şertli grafik belgiler bilen ýazylar saz eseriniň tersti. *Hemme ýerde saz krujogy düzülýär. Döreden zatlarynyz nota ýazylýar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

nota YY: *dipl.* Bir hökümetiň başga bir hökümete diplomatik ýüzlenmesi. *Hökümetler arasynda nota alsylmagy. Garşylyk gözkezip nota ýazmak.*

notarial: Dürli dokumentleri, ýüridik antlary resmileşdirmeklige we şaýatlyk etmeklige degişli bolan. *Şäherimiziň notarial kontorasy ilata gowy hyzmat edýär.*

notarius: Dürli dokumentleri, yürüdiki antlary resmileşdirmek, şaýatlyk etmek işi ynanylan şahys.

now...: Goşma sözleriň «täze, ýaş» diýen manyny aňladýan bölegi: nowruz, nowjuwan we ş.m

nowa Y: 1. İçine suw dolduryp mallary suwa ýakmak için agaçdan ýa-da daşdan ýasalan süýri gap. *Mülkini nowaldardany suwy dököýär* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly). 2. Maşynyň, arabalarynyň we ş. m. Zatlarynyň yük goýulýan bölegi, ýeri. *Ol, panyklary maşynyň nowasyna gangarýan işçi bilen gürrüň edip durandyr*(«*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

nowa YY [nowaa]: Hiçbir zat, nam-nyşan. *Janyňa jan goşýar tämiz howasy, Tozan-totuň asla ýokdur nowasy*(Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).*Janyna ýakymly azat howasy, Bizde bolmaz din-adatyn nowas.*(N. Pomma, *Saýlanan Eserler*)

nowasyz [nowaasyz]: 1. Zady ýok, garyp. *Nowasyz ekbara hojalyk.* 2. göç.m. Akylsyz, ýenilkelle (adam).

nowjuwan [nowjuwaan]: *kön.s.* Ýaş ýigit, ýigitlik çagy. *Eý mähirli nowjuwan, gerjek goç ýigit*(«*Görogly*» Eposy).

nowça Y: Gany erinde, sagdyn, ýaş. *Nowça gyzlaryň görki- görmekgi, enaýylygy eýsem şol güllüňkiden pesmi?* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

nowça YY: Degirmende möhreden suw çykýan we çarhlary herekete getirmek üçin suw dökülýän deşik.

nowella: *edeb.* Köplenç soňy garaşylmadyk görnüşde gutarýan kiçijik hekaýa, çaklanja powest. *Nowellanyň sýuzeti çylşyrymly bolmasa-da, ol öran gyýzyklydy.* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

nowellaçy: Nowella ýazýan, ýazyjy, nowella awtory.

nowgül: *kök.s.* Täze gül.

nowhana [nowhaana]: Giň uly aryk, kanal

nowokain: *med.* Teniň agyrysyny wagtlaýynça duýduramaýan derman.

nowruz: *kön.s.* Käbir Gündogar ýurtlaryň hasaby boýunja täze ýyl çalşygy, ýyl çalşygynyň, ikinji günü. *Nowruzyň siňňitli ýaşy bilen arpa, bugdaý yrasyz gögekirdi. Ak ekin nowruzdandan öň ekilip gutarylypdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biziň eriklerimiz mart aýynyň birinji ýarymaýynyň içinde gülleýär, onsoň martyň ýigirmisinden ýigirmi üçüne batýança nowruz günleri bolan sowruk hem näzik noýçalary uragýar* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

noýabr: Kalender ýylynyň on birinji aýy. ♦ **Ýedinji nobar-** beýik oktýabr sosialistik rewolýutsiýasynyň üstün çykan günü. *Ýedinji noýabyr günü bizde goşa baýram, goşa toý bolar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

noýba [nooýba]: *bot.* Uzyn kösükli birýyllyk medeni ösümlik we onuň süýri däneli hasyly. *Biziň otrýadymyz şu ýyl hem berkidilen uçastokda pomidor, kelem, şugundyr, noýba ýaly ekinler ekdi* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

nöker: *kö. S. 1.* Rewolýutsiýadan aň: hanyň, begin we ş.m. garamagyny-da gulluk eden adam. *2. Biriniň tarpdary, daýanyan adamsy. Ol özüniň nökerlerini yzyna tirkäp gamgyn gaýtdy* («Tokmak» *Jurnaly*). *Dil bilmez nöker, abzaýyň döker* (nakyl).

nöwert: *dokm.* Daşyna gokalan mata oralýan gural, mata saralýan togalan agaç. *Ýurda sakçylyk edýärdi. Nöwerdiň iki gazygy* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

nöwropatologiýa: *med.* Nerw sistemasynyň keselleri hakyndaky taglymat.

nuh [nuuh]: *dini.* Biziň eramyzdan öňki erada ýaşap öten pygamberiň ady. ♦ **Nuh eýýamy** - köp asyrlar mundan öň, atam -babam döwri gadymy. *Nuhuň eýýamyndan galan pis işler, Täze durmuş gurýan ile ýarasmaz* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Nuhuň tupany- dünýäni suw- sil alamagy* (Nuhuň Döwründe). *Nuhuň tupany dek uruş meýdany. Suw- sil bolup akýar duşmanyň gany* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Nuhuň tupanynda- gadymy eýýama. Nuhuň tupanynda bolup geçen waka.*

nukdaýnazar: Bir zat baradaky pükir, düşünje, dünýägaraýyş.

numizmat: Numizmatiwadan spetsialist, köne teňňe pullary we medallary ýygnamak bilne meşgullanaýn spetsialist.

numizmatika: *arheol.* Köne teňňe pullary we medallary ylmy esasda öwredýän ylym.

nur [nuur]: Ýagty, şöhle, ýalkym. *İkindä ýakynlan güneş hem bol nuruny äleme seçýardi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Nur saçmak-** ýagyt bermek, şöhle ýaýratmak. *Pagtanyň açylmagy üstümize nur saçylmagydyr* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

nurana [nuuraana]: 1. Şöhle saçyp duran, ýalypldap duran. 2. Açyk mähirli.

nurbat: *teh. 1. Hyr. 2. Hyrly çüý. Mehanizmde bir kemçilik bolsa, nurbaty gaçan sagat ýayl saz işläp bilmeýär* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Haraý, aman, dat-bidat. *Nurbat!- diýip galdy duşmanyň goly «ýenilmez» goşuna güldük, dostlarym!* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

nurlandyrmak [nurlandyrmak]: Ýaptylandyrmak, şöhlelendirmek. *Nurlandyryp onuň gartaň ýüzüni, ýene kän zatlary ýadyna salýar* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*).

nurlanmak [nurlanmak]: Ýagtylanmak, şöhlelenmek. *Onuň gözi-de, ýüzi-de, göwni-de nurlanýar* (H. Ysmaylow, *Powestler*).

nurly [nuurly]: ser. Nurana

nusga: 1. Tejribe ýa-da görelde üçin önüm. *Sengä gelen halynyň surat nusgasy meniňki*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Bir zadyň gaýtalanýan formasy, kopiýasy. 3. Bir zadyň görüldesi.

nutk: *kön. s.* Märenke öňünde çykyş edip sözlenen söz. *Wolostnoýyň nutky* Ezizi uzak aýlandyryp hem durmady (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

nýanýa: 1. Maşgalada çagajyklara, bābege seredýän aýal. 2. Keselhanada syrkawlara seredýän aýal. *Eli nosilkaly iki sany nýanýa gelip, Garýagdyny başga bir çäýa alyp gitdiler* (H. Ysmaylow, Powestler).

Welin, ony alyp geler (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

-O-

2. Sagalmak, daýanmak, gurplanmak.

Döşünde Beýik Watançylyk urşunyň ordeni hem medallary loşurdaşýar (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Hormat nişany ordeni**- zähmetde oýratyn tapawutlananylygy üçin, SSSR Ekari Sowetiniň Prezidiumi tarapyndan berilýän orden.

o **Y:** *gepl. d.* «Ol» diýen at çalyşmasynyň gysygolan formasy. *Aý o ýan-bu ýan gezdim* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

o **YY:** ben galmagy aňladýan ümlük, O, sen hem geläýdiňmi!?

O: Türkmen elipbiýiniň on sekizinji harpy.

oazis: *geogr.* Çöl meýdanlarda ösümlikler bilen örtülen bagly- bakjaly, suwly ýer. Murgap oazisi. *Soýuz möçberinde uly ähmiýete eýedir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Amyderýanyň suwy murgaba baryp, Mary oazisini suwlulandyrar («Mydam Taýýar» Gazeti).

oba [ooba]: Daýhançylyk bilen meşgullanýan ilatly ýer. *Dabaramyz ýer şarynda ýaňlanýar, Obalarmyz şäher bilen deňlenýär* (Ata Köpek, *Mergen Goşgular*). Oba keselhanasy. Oba mekdepleri. Oba soweti.

obaçylyk [oobaçylyk]: 1. ser. Obalyk. *Sary aga çepine gyşaryp, maşynyň yzky aýnasynda tozana gömlüp galan obačylyga seretdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). 2. Oba ýaşaýşyna mahsus bolan dessur, dāp.

obadaş [oobadaş]: Bir obada doglan, bir obada önüp-ösen, bir obada ýaşaýan. *Atyň üstünde oturan ýigrimi ýaşlar töweregindäki ýigit kerwenbaşynyň obadaşydy* (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Meniň şu erik bir obadaşym gelipdir* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Tanyşyk wagtynda iki obadaş, ýol açdy bolmaga ömürlük ýoldaş* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

obadaşlyk [oobadaşlyk]: Bir obada bile ýaşamaklyk, bir obada bolmaklyk. *Obadaşlyk hatyrasyna sen meni mundan artyk gynama!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

obaly [oobaly]: Oba ýerlerinde ýaşaýan, obada ýaşaýan, obadan gelen. *Ýigrimi baş ýaşyna ýeten bu oglan Asly şu obaly, şu ýerde doglan* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gurt barasynda aýdanymyzda bolsa ol, obaly, emma şähre köpräk gatnagandy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

obalyk [oobalyk]: 1. Oba bar bolan ýer, oturan oba ýa-da göçüp giden oba ýeri. 2. Obanyň köp ýeri, bir näçe oba, giden oba. *Tilkijik ýola düşüp gidip barýarka, öňünden bir obalyk çykýar* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny»).

obama-oba [oobama- ooba]: Obalaryň birini hem goýman, obalara birin-birin. *Onuň ýol boýy obama-oba sowlup, öz dostlarynyň ýanyna baryp, üne şu hem gelşi ekeni* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

obekt: 1. *filos.* Biziň aňymyza bagly bolmadyk we biziň aňymyzdan daşarda bar bolan zatlar, daşarky dünýä, hakykat. 2. Haýsy-da bolsa biriniň iş döredijiligi,

ünsi gönüldirilen predmet, hadysa, adam. *Öňünden kesgitlemäniň maksady barlap obektine saýlap almakdyr* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).3. Hojalyk ýa-da goranyş ähmiýeti bolan kärhana, gurluşyk, aýratyn uçastok we ş.m. *Gurluşyk obektleriniň biriniň ýanynda gürrüň gidýärdi*(«Pinoer» *Jurnaly*). 4. *gram. ser. Holdurgyç. Ýeňiş düşüm belli indiwiidual obekti we belli topar obekti görkezýar.*

obektiw Y: Optuki abzalyň öňündäki aýnasy, Fotoapparatyň obektiwi. Obektiwiň trubkasynyň linzasy.

obektiw YY: 1. *filos.* Biziň aňmyza bagly bolmadyk, biziň aňmyzdan daşarda bolan. *Deňeşdirme obektiw dünýäniň predmetleriniň, hadysalarynyň meňzeşligini we tapawudyny ýüze çykarýan logiki usuldur*(S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*). 2. Adalatly, hakyky, dogry. *Onuň eserleri elmydama obektiw progressiw mana we ähmiýete eýe bolýar*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Halk magaryf organlary okuwçularyň bilim derejesini obektiw kesgitlemegini gazanmalydyrlar*(«Sowet Türkmemistany» *Gazeti*).

obektiwist: Obektiwizmiň tarapdary.

obektiwizm: 1. *filos.* Hakykata marksistik-leninçilik synpy nukdaýnazardan baha bermekligi duşman bolan we burjuaz idealistik ideologiýa esaslanan hyýaly obektiwlik. 2. Obektiwlik adalatlylyk.

obektiwlik: Obektiw bolmak, obektiw garaýyş adalatlylyk.

obywatel: Jemgiýetçilik dünýägaraýşyndan mahrum bolan hem-de ownuk şahsy bähbitlerini arýan adam. *Obywatele bil baglamak bolmaz*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

obywatellik: Şahsy bähbitleri aramaklyk.

obkom: Oblasty komiteti. *Konferensiýada obkomyň işi barada çykyş etdiler* («Sowet Türkmemistany» *Gazeti*). *Biziň nebitli gatlaklardan hem skwajinalardan nähili pedalanýandygymyzy barlap görmek üçin bolsa obkom tarapyndan ýörite komissiýa düzüljek*(B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

oblast: 1. Ýurduň bir bölegi, ýer, territoriýa. 2. Bir näçe raýonlary öz içine alýan uly administratiw-territorial birlik. *Biz bu ýyl oblastda birinji bolup, gowaçany inedördül gämükläp ekýäris* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Plenumyň kararyny durmuşa geçirmek üçin oblastyň zähmetkeşleriniň uly goşant goşýandyklaryny dokladçy nygtap aýdýar*(«Sowet Türkmemistany» *Gazeti*).

obligatsiýa: Döwlet zaýomynyň bileti. *Tablisada 100 manatlyk obligatsiýa düşýän utuşlar görkezildi*(«Sowet Türkmemistany» *Gazeti*).

oblispolkom: Oblast ispolnitel komiteti. *Oblispolkomyň sekretary.*

obraz: 1. Edebiýatda, sungatda: hakykatyň umumylaşyrylyp, çeper şöhlelenendiriliş formasy. *Türkmen sowet edebiýatynyň bu döwründe sosialistik gurluşygyň täze adamlarynyň obrazy döredildi*(«Häzirki Zaman Edebiýaty»). 2. Biriniň ýa-da bir zadyň bolşy, görnüşi, keşbi. *Poltowaskiniň peşeneli keşbi, howsala özüni aldyрмаýan paýhasly obrazy olaryň, gözüniň öňüne geldi*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Göz öňüne getirme- predmetleriň, hadysalaryň, görnüp duran obrazlarydyr* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).3. Çeper eserlerde tip. *B. Kerbabaýewiň, «Aýgytly Ädim» romanynda Artygyň obrazy.*

obrazly: Janly, täsirli, çeper. *Şu çäksiz duýgyny awtor hut durmuşa bolşy ýaly, örän obrazly şekillendirýar* (H. Ysmaylow, *Powestler*).

obrazlylyk: **Janlylyk, täsirlilik, çeperlik.**

obrok: *tar.* Krepostnoýçylyk düzgüninde: pomeşikler tarapyndan daýhanlardan pul ýa-da haryt görnüşinde mejbury alynýan ýygym. *Ol ilatlar feodallara obrok bermäge borçly bolupdyrlar*(SSSR *Taryhy*).

obserwatoriýa: *astr.* Astronomik, meteorologik gözegçilikler geçirilýän jaý we şunlar ýaly işler alnyp bazylyan edara. *Ol ylym we poeziýa tarapdary bolup, Samarkantda, ýakynjak bir ýerde ajaýyp obserwatoriýa gurdurypdyr*(SSSR *Taryhy*).

obskurant: **Obskurantizmiň tarapdary, reaksioner.**

obskurantizm: Reaksion synplara has bolup, magaryfa medeni öşüşe düşmançylyk gatnaşyk.

obşina: *tar.* Gadym, eýýamda: bir territorial birlikde ýaşaýanlaryň önümçilik gurallaryna bilelikde eýelik edýän we ýurdy özlери dolandyryan guramasy. *Adamlaryň bilelikde ýaşamaklary ilkidurmuş obşinasynyň düzülmegine alyp bazypdyr*(SSSR Taryhy). *Atalyk urygy wagtynda oturymly ekerançylar uly urug obşinasy olup ýaşandyrlar*(Gadymly Dünýä Taryhy).

obşinalaýyn: Obşina esaslanýan obşina has bolan.

oburylmak [ooburylmak]: Bir zadyň ýüzi, içi gopmak, goparylmak, oýulmak, gazylmak. *Biwaryň ýüzi oburyldy.*

oburmak [ooburmak]: Bir zadyň ýüzünü, içini zarp bilen goparmak, oýmak. *Ýer oburmak.*

oburtmak [ooburtmak]: **Bir zadyň ýüzünü, içini gopartmak, oýdurmak gazdyrmak.**

obzor: Faktlaryň, wakalaryň we ş.m. jemi barada gysgaça maglumat, habar, syn. *Rus taryhynyň gysgaça obzory ýazylypdy*(SSSR Taryhy).

ojagaz-bujagaz: ser. Odur-budur.

ojak [oojak]: 1. İçinde ot ýakyp üstünde nahar bişirmek, çay gaýnatmak üçin gurlan hajalyp enjamy. *Öýüň tüýnüginden düşen tomus günü ojak üstünde, halynyň çetinde ýazylyp ýatyrdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ojakda atarylgy duran uly gazanlarda çekdirme bygyrdap gaýnaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Garaja öýüň ajagynda ot parlap ýanıyardy* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Bir zadyň emele gelen, ýüze çykýan, ýaýrap başlan ýeri, merkezi. *Türkmenistan SSR Ulymlar akademiýasy respublikamyzyň parlap ösýän ylym ojagynyň merkezidir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Kolhoz kluby medeniýet ojagy boldy* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

ojakbaşy [oojakbaşy]: Ojagyň gapdalyna düşmek üçin ýörite dokalan kiçiräk halyça ýa-da kiçräk düşek. *Artygyň aşagynda seçekleri gidip, älemine çenli çeynelen, gemrilen ojakbaşy düşelgidi.* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ojar: bot. Gum, çöl yerlerde ösýän, odun hökmünde ulanylýan ownuk pürli, sazaga meňzeş agaç. *Jigitler gyrymsy gara ojarlary, olaryň töňürtgelerini üýşürip, ullakan ot ýakdylar. Eziz sandyrady, gözleri ojar közi ýaly gyzardy. Ojaryň howry Nikolaý Matweýewiçi gaýra-gaýra şüýsmäge mejbur etdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ojarlyk: Ojaryň köp biten ýeri, ojaryň bol ýeri. *Bir salymdan soň, ellerine her dürli ösümlükler göterip gelýän çagalar depäniň önündäki ojarlyga ýygnyndylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ojuk-bujuk: ser. Odur-budur. *Ojukberjuk işime Dikgirdäp dur eşigim* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Çüýşegöz haty okamaga başlamanka, Sähet ojuk-bujuk iş bilen gäýmenip ýören aýalyny hem diňlemäge çagyrdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Sadap baý Aýnany ýygy-ýygdydan şynlady, ojuk-bujuk bahana bilen öýlerine-de bardy, sözleşip hem gördi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

oçerk: edeb. 1.Bir zeýal wakany beýan edýän çaklaňrak edebi eser. *Ýazyjylaryň makalalary, oçerkleri we gowgulary ýygy- ýygdydan peýda boldy. Şu günki kolhoz adamlary hakynda ol bir näçe oçerk ýazdy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.Bir mesele borada umumy ýazylan beýanname. *Türkmenistanyň taryhynyň oçerki.*

oçerkçi: Oçerk ýazýan ýazyjy, jurnalist.

oçko: sport. Sport ýaryşlarynda gazanylan bahany görkezýän san birligi. *Haýsy Komandanyň oýunçylary bir açra gazansalar, tomaşaçylar el çarpyşmak bilen garşylaýardylar* («Pinoer» Jurnaly). 2.poligr. Tipografiýa literinde harpyň, belginiň güberçak şekli.

oda: edeb. Bir taryhy waka ýa-da şahs hakda ýazylan dabaraly şygır, wasp ediş eseri. *Gimnaziýaçylar Puşkiniň «Erkinlik» diýen odasyny, K.Ryleýewiň*

sygyrlaryny ýatdan öwrenýärdiler (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). Halk şahyry körmallanyň «Bolşewik» atly odasy sowet edebiýatynyň birinji döwrüniň başyndaky görnükli eserlerden biridir («Häzirki zaman edebiýaty»).

oda-köze [ooda-kööze]: oda-köze düşmek- bir zadyň ugrunda howsalaly ýagdaýda bolmak, çaltlykda eliňden gelen çäreleri görmek. Her kim onuň göwnünden turjak bolup, oda-köze düşýärdi (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). Mama oda-köze düşse-de, Meret sesini eýkarman, samankümäň gapdalynda ýaplandy (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

odanmak [oodanmak]: Bir zada gaty gynamak, ýanmak, bişmek, heläk bolmak. Emma Mämiýewiň sözleri Garlynyň gahar bilen odanýan ýüregini sowadyp bilmedi (N.Jumaýew, *Ak Derek*).

odekolon: Kasmetiki serişde hökmünde ulanylýan, mylaýym ysly suwyklyk, atyr. Ýüzüne, kellesine odekolon pürkdi («Tokmak» *Jurnaly*). Baryp bir çüýşe odekolony aldy-da, jübüsine saldy (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

odeýal: Ýorgan hökmünde ulanylýan ýüň ýa-da nah örtük. Daşy daňlan adeýalyny we kitap ýüküni alyp, maşyndan baş-on ädim arany açdy (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Bir burçda taburetkanyň üstünde epleşdirip goýan goňur reňkli ýüň adeýalyna syn etdi (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). Krowat odeýallar bilen örtülgedi (M. İbrahimow, *Ol G ün Geler*).

odinoçka: Ýekelikde tussag saklanýan kamera, darajyk zyndan. Artygy Aşgabatda öňküden hem aýylganjrak odinoçka südürlediler. Poltaraskiý odinoçkada otyrды (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

odukdyrmak [oodukdyrmak]: Öňküden-de beter hyjuwyny artdyrmak, gazabyny artdyrmak, öjükdirmek. Akmaýanyň ýersiz-ýere şumjarany hoşuna gelmedik Atabaý, ony, bilgeşländen has hem odukdyrды. Tamara, ony odukdyrmak maksady bilen däl-de, aňa diňletmek, düşündirmek niýeti bilen assyrynja söze başlady («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Şol gürrüňler Aýnany bäs-bütün odukdyrды. Belki, sen ony odukdyryp ýörmän, biraz tizleşdirersiňiz (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

odukmak [oodukmak]: Gahar-hazaby has hem artmak, ot alan ýaly bolmak, öjükmek.

odun [oodun]: Ýakmak üçin ulanylýan agaç, sazак we ş. m. ýangyç. Odun getirmek, sygra seretmek, haly dokamak ýaly işler bilen oglanlykda mal bakypdy, odun çekipdi (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). Gyş gününüň höziri-odyny gury gerek (nakyl). Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr (nakyl). ♦ **Ýüpüniň üstünde odun goýup bolmazlyk-** ser. Ýüp. Onuň ýüpüniň üstünde odun goýup bolmaz (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

odunçy [oodunçy]: Odun taýarlamak işi bilen meşgul bolýan adam. Ýetim gözi çemçede, Odunçyňky-omçada (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

odun-çöp [oodun-çöp]: ser. Odun. Odun-çöpüne çenli Ejegül getirýärdi (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

odunlyk [oodunlyk]: 1. Odun üçin, ýakmak üçin ýaramly bolan. Köpetdagdaky arça takakaýlary odunlyk üçin kesilip azaldylypdyr («Mydam Taýýar» *Gazeti*). 2.Odunyň bol ýeri, sazак-çerkeziň gögerip oturan ýeri.

odur-budur: Aňry-bäri, ojuk-bujuk, ownuk-uşak. Özi bilen getiren odur-budurlaryny hem alman, hasyr-husur eşegine mündi-de, oba garşy eňäýdi («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Ol odur-budur işe biraz güýmenip, eýwana çykanda, Jamal hem aňyrdan geldi (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ofitser: Goşunyň ýa- da flotuň komandirler sostawyndaky adam. Sowet ofiseri örän adalatlydyr. Ofiser gylyjyny bulaýlady- da atyny debsiledi («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ofitserlik: Ofiserler çini, ofitseriň gullugy, ýagdaýy. Ownuk feodallar ofiserlik wezipelerini alypdyrlar («Orta Asyrlar Taryhy»)

ofitsiýant: Naharhanalarda, restoranlarda gelenlere nahar getirip berýän işgär (erkek adam). *Ofitsiýant puly garbap alyp, alňasap çykyp gitdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ofitsiýantka: Naharhanalarda, restoranlarda, gelenlere nahar getirip berýän aýal.

ofitsiýantlyk: Ofitsiýantyň käri.

ofort: *sungat*. Misiň ýa- da sinkiň ýüzünde kislota bilen arassalanyp bejerilen suratly grawýura.

oftal- molog: *med.* Oftçalmologiýa degişli bolan, oftalmologik institut.

oftalmologik: Oftalmologiýa degişli bolan. *Oftalmologik institut*.

oftalmologiýa: Medisinada göz we onuň kesellerini bejermek bilen meşgullanýan bölüm.

ogar-ogar: 1). Ogar-Ogar oýnamak-çagalaryň biri-biriniň yzyndan hatara düzülip oýnaýan oýnuny oýnamak. *Ogar-ogar oýnaýas diýsene!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Kümüş Gapyrjak*); 2). Ogar-ogar ygysyp ýörmek- toparlanyşyp biderek ygyp ýörmek, sow-sow syrysyp ýörmek.

oglan: 1. Erkek jynysly çaga, ogul çaga. *Oglanlary kemala gelenlerinden soň ikisi çopan-çoluk bolup gitdi, bizi talabançylyk edip başlady*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2. ser. Çaga. Gyzy aga, oglan ýaly bolmasana! («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Oglan howlugar, tut Wagtynda bişer*(nakyl). Oglan ulumsyrar, nadan bilimsirär. 3. Kämilik ýaşyny ýeten ýetginjek, ýaş ýigit. Gözenekden bakma, oglan, Göz-gaşyny kakma, oglan(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Meret aga, sen özüň gidip bilmeşen, baýtalçaňy oglanlara berseň näderkä?* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gully golça diýýänleri keltejik ýognas oglan* (Ata Köpek, *Mergen Goşgular*).4. göç. m. Erkek adama ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Annaguly tursana oglan!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).*Ýeri oglan, Begenç, näme birdenkä sesiňi tapba keseýdiň?* (B.Kerbabaýew,*Aýsoltan*). ♦ **Oglanlaryň ejesi**- öz aýalynyň adynyň deregine erkek adam tarapyndan kawagytlar wanylýan ewtemistik aňlatma. *Geçen ýyl oglanlaryň ejesi çagalary bilen mellegimizi dyrmaşdyryp tohum atdy, ine ýep-ýesli bugdaý çykdy duruberdi*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

oglanlamak: *gepl.d.* Çaga dogurmak, çagalamak.

oglanlyk: Oglanyň ýetginjeklik ýaşyna çenli bolan çagy, çagalyk döwri. *Bularyň üçüsü-de şu obada önüp-ösen, oglanlyklardan bile gezen deň-duşlarydy*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Meniň oglanlyk ýyllarym şu günki ýaly ýadymda*(«Mydam Taýýar» *Gazeti*). *Ýaşym ýep-ýesli bolup, oglanlykdan saýlandym.*(Ş.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Artyk bilen oglanlykda-da mäşi bişişmeýän, aslynda Artygy äsgermeýän Balla beýle gaýtawul örän ýokuş degdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).♦ **Oglanlyk etmek**- ýaşlyk, özüni oglan ýaly alyp barmak. *Oglanlyk edendirler*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

oglan-Uşak: Ýaş çagalar, çagajyklar. *Daşarda oýnaşyp*

ognemýot: Duşmanyň üstüne ýanyp duran suwuklyk pürkýän ýarag.

ogry: Ogrulyk edýän, ogrulyk etmek bilen meşgul bolýan adam, jümri. *Wah, şujagaz ellerim bilen bizje agry tutsamdym* (G. Muhrarow,G. Seýitliýew,*Pesalar*).*Ýalançy ýaramaz, ogry baýymaz*(nakyl). *Ogry hem özüne osar, orramsy hem*(nakyl).

ogry-jümri: ser. Ogry. *Harastly howadan peýdalanylýp, olja gözleýän ogry-jümrüler bolaýmasa, köçede başga adam ýokdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ogryn [ogryyn]: Hiç kime duýdurman, ýaşyryn, gizlin. *Wepa bolsa ol ogryn çykalganyň tapylyşyny gürrüň berdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Pökgen bilen Yelli öz aralarynda nämendir bir zat barasynda gaty assalyk bilen ogryn gürrüň edýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).♦ **Ogryn garamak**- assyrynlyk bilen birine seretmek, göz astyndan äňetmek. *Aşyr şolara syn edýän wagtynda, onuň gapdalyndan biri ogryn garap geçdi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ogrynça [ogryynça]: Assyrynlyk bilen, ýurlaşlyk bilen, ýaşyrynlyk bilen, duýdurman, gizlinlikde. *Biz ony ogrynça tankyt edenimizde, başlyk bilen ikiňiz onuň arkasyny tutduňyz* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Gyzjagazlaryň yzyndan ogrynça ýaltaklap gelýän tilkijik-de döşi alyp ökjäni göterýär («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Birisi ogrynça gelip, çadyryň deşiginden ýşyklady («Görogly» Eposy).

ogrynlyk [ogryynlyk]: Başgalardan gizlinlik, ýaşyrynlyk. *Beýik galardan ogrynlyk bilen hiç kime duýdurman aşmalydy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Nätanyş ogrynlyk bilen töweregine garanjaklaýardy* («Mydam Taýýar» Gazeti). Emma weli, ogrynlyk Gözele seretmesini kesmeýärdi (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ogryn-ogryn [ogryyn-ogryyn]: ser. Ogrynça. Ogryn- ogryn oň ýüzüne garady (A. Kekilow, *Söýgi*). *Ogryn-ogryn bakma oglan!* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). *Ogryn-ogryn garara ol yzyna, Wazyrdasyp oň duşundan ötdüler* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

ogruluk: Keseki ýa-da jemgiýetçilik zadyny ogurlaýan ogrynyň ýagdaýy. *Eziz atly iberip, ogrulyk ýöňkeleýän ýigidi getirdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biziň arkamyzdakylar ogrulyk däl, öz zadymyz ahyryn* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Ogurluk eden uýalmaz, üstüne gelen uýalar* (nakyl).

ogşamak: 1. Dodaklary birine ýa-da bir zada degrip öpmek, Posa almak. *Artyk Babala nebsewürlik bilen garandan soň ony mäkäm ogşady* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ejesini ogşap, işe giderdi* (R. Seýidow. *Bagtlylar*). *Oglunyň ýüzünden maňlaýyndand gaýta-gaýta ogşady* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ogşamak: 2. ser. Meňzemek. *Ala gaýyşly ýozgalary tasadyp gelýän çallar tire başlyklaryna ogşaýar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ogşaşmak: Biri-biriňi ogşamak, posa berip, posa almak, öpüşmek. *Olar gujaklaşyp ogşaşylar-da, ýañadandan görüşdiler* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Az salym gujaklaşyp ogşaşanlaryndan soň Mähri öwrülip otaga girdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

ogşatmak: 1. Posa aldyrmak, öpdürmek. *Al ýanakdan kä ogşadyp, kä ogşap, ýüz-gözüni synlarymykam Artyk jan!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ogşatmak: 2. ser. Meňzetmek. *Asly ynsan ogşatmyşam marala, ýetişdi jilwesi-boldum eserli* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).

ogşuk Y: zool. İki ýaşyň içindäki düýe. *Baýyň günäsini ýuwany, malyny tezekeläni, arassalany üçin, ona-da bir ogşuk ýetdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ogşuk YY: Posa, önüş. *Daşdan ogşuk atýar, böwrün diňleýär* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ogul: 1, Erkek çaga, oglan. *Öz ogullaryny, atalaryny ugratmaga gelen hoşçaklary kändi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ata kesbi ogla halal* (nakyl). 2. «Ýigit, jigi» diýen ýaly yüz tutulup aýdylýan söz. *Aý ogul, hany bir aýak çek!* ♦ **Ejem ogly-** özüni onarmaýan, gowy terbilmedik çaga, lellim.

ogul-Gyz [ogul- gyyz]: Çaga, zürýat, nesil. *Hiçbir ogul-gýz uruş islänok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Atanyň-enäniň göwni ogul bilen gyзда, ogul bilen gyzyň göwni dag bilen düзде* (nakyl).

ogulhajat [ogulhaajat]: Külembibiniň ýanyndaky barmagyň ady, dördünji barmak. *Onuň çep eliniň külembibisi bilen ogulhajady jontukdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ogulhajat ok atar* (sanawaç).

ogullyk: 1. Öweý ogul. 2. Ogul deregine kabul edilen çaga. *Çopan olary ogullyga alygdyr* (Gadymlý Dünýä Taryhy). *Gel, men muny ogullyga alaýyn!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Ogullyk etmek-** ogul deregine tutmak, hakyky ogul ýaly hyzmat etmek. *Öwezjan, eşitseň Göroglyň sözün, Bize bir ogullyk etmegiň gerek* («Görogly» Eposy).

ogulsyzlyk: **Ogul çagasyzlyk, nesil galmazlyk.**

ogurlamak: Ogurlyk etmek, ilin zadyny duýdurman, gizlinlik bilen almak. *Süýthorlaryň galaryny ogurlasaň hem, çozup alsaň hem günä bolmaz*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Ol hoşgeldiniň Bahara ýazan salam hatlaryny ogurlaýan eken*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*)

ogurlanmak: Ogurlyk edilmek, duýdurylman alynmak, gizlinlik bilen alynmak. *Jon, seniň puluň bilen dokumenziniň ogurlanyna çarlyz ynanmaýar*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ogurlaşmak: Birine ogurlyk etmäge kömekleşmek, bilelikde ogurlamak.

ogurlatmak: 1. Birine bir zadyny aldyrmak. *Ýitirdiňizmi ýa-da ogurlatdyňyzmy?* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Ogurlyk etdirmek, biriniň zadyny gizlinlik bilen aldyrmak. *Ondan soň ýer aştýndan adam iberip, onuň goýnundan ogurlatmaýa başlady* («Görogly» Eposy).

oguşýa: «Eken, be, şeýle eken» ýaly manylarda gelýän habarlyk kategoriýasy. *Heý beýle-de bir poliýamanlyk bor oguşýa!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Elbetde, olar onuň dilini tapýar oguşýa!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ohaw [ohaaw]: ser. How Y. Ohaw, ýeri nämejik çekýärsiň, ori- hä gyzykly bir zat bolsun gerek («Mydam Taýýar» Gazeti).

oho: Geň galmagy haýran galmagy aňladýan ümlük. *Oho!- edip mölerilip bakdyda, rejäniň geň daldigini aňyp, onuň ýanyndan aýryldy* (H. Ysmaylow, Powestler).

ohra: Gyzyk ýa- da sary reňkli tebigi mineral boýag, reňk.

ohranka: Burjuwaziýa ýurtlarynda, polisiýanyň gizlin gorag organy. *Belki hem, sen patyşa ohrankasynda gulluk etsin* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ohrannik: Goranma sakçysy.

ok Y: 1. Ýaý bilen atylýan, uýy peýkamly uzyn göni çybyk. 2. Tüpeň, pulemyot, rewolwer we ş.m. ýaraglarda atmak üçin içi däriden doldurylan, agzyna gursun dykylan peşen. *Indi sekiz sany döwekçi hatara durýardy, olaryň baryny eke ok bilen ýatymak boljakdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Biziň yzymyzdan atylan okuň iki sansy maşynyň gapdal demirine degdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Okgun ýürek bolsa, ol hem kär etmez* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **Ok bolup degmek-** ser. Degmek. *Enäniň soňky sözü Aýgüle ok bolup degdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Her sözi ok bolup degdi janyma*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). Ok ýaly- 1) göni, dogry. *Annagulynyň ýüregine altynyň ok ýaly kirpikleri, sanjylan ýaly boldy*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2) Çalt, ýyldam. *Hiňlenip, ol agaçdan -ol agaça ok ýaly atýlyp barýar, ýoldaşlaryna elini bulaýar*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Oka tutmak- ok ýagdyrmak, atyp başlamak. Gözüňde okuň bolsa urmak- ser. Göz. *Ol gözünde oky bolsa meni urjak, ol maňa duşman* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

ok YY: 1. Iki ujuna tigr geýdirilýän sterjen tigrleri birleşdirýän uzyn demir. *Traktoryň tormoz waliginiň uly we kiçi oklaryny hem degişdirmek zerardyr* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .2. Azal araba we ş.m. ýaly gurallarda boýutyryga dakylýan uzyn göni agaç. *Azalyň oky ýerinde bolsa-da, tutawajy çykypdyr, demri poslapdyr*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ok: Ökünç, gynanç ahmyr we ş.m. bildirýän ümlük. *Oh, oglum!- diýip, Berd, aga ikilenç Annaguly bilen ýene görüşdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

okalga: Edebi kitaplar, gazet -jurnallar okamak için abzallaşdyrylan jaý. *Kolhozyň okalgasy ýaşlardan doly*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bular agşamlary oba gelenlerinde, çay- çöreklerini iýip, derreni kolhozyň okalgasynda barýadylar*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gyzlar ýuwaşlyk bilen okalga tarap ugradylar* (H. Ysmaylow, Powestler).

okalmak: 1. Okuw işi alnyp barylman, okap berilmek, okap berilmek. *Hasy ýymaýylowyň eserleri höwes bilen oklaýar*(H. Ysmaylow, Powestler). 2. Sowat öwrenilmek, bilm alynmak. 3. Märeke önünde bir zat barada çykyş edilmek. *Okaljat leksiýalar barada, kohozçylara giňden mälüm edilýär* («Türkmenistan

Kommunisti» Jurnalny). Häzir bu kurs geologlar taýýarlanylýan ähli okuw jaýlarynda oklaýar («Mydam Taýýar» Gazeti).

okamak: 1. Ýazylan ýazgyny, haty seli beýan etmek ýa-da sesiz gözden geçirmek. *Gazeti çay başynda okasaň lezzeti aýry bolýar maňzyňa oturýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Pohtoraskiý iň soňky sagadyny hem rewolýutsiýa harç edip, işçiler ýazan hatyny gaýtadan okap otyrды* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bilim öwrenmek, ylymly bolmak üçin okuw bilen meşgullanmak, sowat, bilim almak. *Ol okap -okap agranomçylyga ýetip heniz kolhoz ýerlerine timar berip başlamanka bolsa, öz bilýäniň, uruş başlandy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Okuw okap, bilim alýan ýaşlardan Mert, göreşjeň gurultaýa kän salam* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Bir okana bir-de dokana* (nakyl). *Okan ozar, okamadyk tozar* (nakyl). 3. Auditoriýada, märekäniň önünde bir zat barda çykys etmek. *Lektor halkara ýagdaýy hakynda leksiýa okady*. 4. *dini*. Dem salmak «küp- çüf» etmek. ♦ **Alkyş okamak**- ser. *Alkyş. Biz alkyş okaýas saňa, partiýam* («Sowet Türkmemistany» Gazeti). Takal okamak- ser. Takal. Suw ýaly okamak- sakynman gowy okap bilmek.

okara: *Nahar iýilýän kiçiräk agaç gap. Aýna şol kuýüzäniň ymyrganly çalynda okaryny dolduryp. Artyga uzatdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bar okaram, gel okaram, barmasaň, gelmeseň, ara ýolda döwül, okaram* (nakyl). ♦ **Gonşy okara**- ser. *Gonşy. Ýelli gonşylary bilen gonşy okara alyşýan adam däl di* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

okaryk [okaaryk]: *oba. h.* Keşler suwy deň goýbermek üçin keşleriň gapdalyndan keseligine gazylýan ýan. *Soňra yz çalyň ýaly kartalar arsyndaky okaryklary yzarlap, kartalara tapyşýan ýerlerine siňe serdýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Her bir keşiň başyndan suw goýberip, aýagyna çykýaryş-da, ýene okarygyň başynda jem bolýarys* («Kolhoz Günleri»).

okaşmak: 1. Bir näçe bolup bilelikde okamak okamaga kömekleşmek. *Olaryň hemmesi Rejebiň ýoldaşlary, agşamlaryna bile kitap okaşan, işleşen çagalarydy* (H. Ysmaylow, *Powestler*). 2. Bir näçe bolup bilelikde okuw okamak, sowat öwrenmek, bilim almak. *Oglan-gyzlary okaşyp ýör garyşyp, yhlas bilen ylym alýar ýaryşyp* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). ♦ *dogan okaşmak*-ser. *Dogan. Biz seniň bilen dogan okaşypdyk ahyry* («Türkmen Pýesalary») *Güljamal han ak patşa bilen dogan okaşanmysyn* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

okatmak: 1. Birine okamaga bermek. *Bir gün sähet Wepadan gelen haty oba oglanyň birine okatmaçy bolanda, gylç mergeni hem çagyrdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Birine sowat öwretmek, bilim bermek, ýazyp- bozmagy öwretmek. *Onuň esasy käri oglan okatmak we edebi döredijilik işi bilen meşgullanmak bolupdyr* («Edebiýat»).

ok-Däri: *Ýarag enjamlary. Gitlerçiler ok -därini taşlap gaçdylar* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

okdurylmak: *Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne okgunly topulmak. Wüşä kel şol äpişgä baka okdurýldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Birdenkä Akbilek üýrüp, zynyjyryny şakyrdadyp, gapa tarap okdyryldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).

okean: *geogr.* Materikleriň arasyndaky ýeriň köp suw bilen örtülen bölegi. *Demirgazyk Buzly okeana baka süsňäp barýan tundarlarda ol wagtlar göçme nenesler ýaşaýdyrlar* (SSSR Taryhy). ♦ **Howa okeany**- atmosfera giňişligi.

okeanografiýa: *geogr.* Fiziki geografiýanyň okean -deňizleri öwrenýän bölümi.

okeanotraf: *geogr.* Okeanografiýadan spetsialist.

okgöz: «Aýlandy» nagsynyň iki gapdalynda salynýan düli reňkli ownujak nagsy.

okgun: Güýçli meýil bilen, hyjw bilen. *Maksada okgun meşgullanmak üçin peýdalnylmaýan rezerwleri ýüze çykarmaga ähli zerur zatlary bar* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnalny).

okgunly: 1. Örän çalt, çalsayn hereket edýän, hyjuwly. *Arap atlylary duşmanyň üstüne örän okgunly çorupdyrlar* («Orta Asyrlar Taryhy»). *Sirus okgunly, böküp,*

onuň golundan tudy (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. göç.m. Örän ýiti, güýçli. *Okgunly sözleri, örüm salary tor bolupdyr Akmyradyň daşyna* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ilmyradyň şadyýan okgunly aýdymy uzak wagtlap ýadymdan çykmaýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

okgunlylyk: 1. Örän çalt hereket etmeklik, örän çalasyňlyk, hyjuwlylyk. 2. göç. m. Güýçli täsirlilik, örän ýitilik.

okyjy [okyyjy]: 1. Eserleri okamaklyk bilen meşgullanýan adam. *Okyjysynda adamkärçiligiň sap gylyk -häsiýetlerini terbiýelemek, Ata Gowşudowyň kap eserleriniň esasy ideýa ugurlaryndandyr* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Jemgyýetçilik kitaphanasyna okumaga barýan adam.

okis: *him.* Maddanyň orta derjede okislanmegi, okisel emele getiriji elemetiň kislorod bilen birleşmesi. *Uglerod okisi. Sink okisi*

okisel: *him.* Himiki elementiň kislarod bilen birleşmeginden amele gelýän maddalaryň umumy ady.

okislemek: Okisele owürmek.

okislenmek: Okisele öwürlmek. *Janly oýjügin maddasy mydama aza-kem weýran bolmaklyga we okislenmäge duçar bolýar* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anotamýasy We Fizilogiýasy*).

okkesdirme: Örän çalt, çalasyňlyk bilen çapyp geçme. *Oba önünden geçerler okkesdirme, bir- birine diýr:- adam basdyrma!* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). *Obanyň içinde iki ýana okkesdirme geçýärler* («Tokmak» Jurnaly). *Eliň aýasy dek ýüzi tep -tekiz, geçýär okkesdirme maşyntar tiz -tiz* (A. Kekilow, *Söýgi*).

okkupant: Okkupasiýa gatňsyjy.

okkupatsion: Okkupatsiýa degişli bolan, okkupatsiýa esaslanýan. *Faşistik okkupatsion düzgün sertlerinde kapitalizmiň garşylyklary aňrybaş çägene ýetdi* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

okkupatsiýa: Harby güýç bilen kesekiniň territoriýasyny eýelemeklik, basyp almaklyk. *Nemes faşistik okkupatsiýasyna duçar bolan ýurtlar azat edildi.*

okkupirlmek: Okkuparitsýa duçar etmek, haby güýji daýanyp, keseki ýurtlary eýelemek. *İne, şu gözəl aýdyşarlikleriň köpüsi Nowgorody okkupirlän wagtynda, nemesler tarapyndan ýumwlypdyr* (SSSR Taryhy).

okkupirlenmek: Okkupatsiýa duçar edilmek, harbi güýç bilen eýelenmek *Okkupirlenen ýurt.*

oklamak Y: Bir zady bir ýer zynmak, taşlamak. *Olar gykuwlaşyp, telpeklerini göge oklamaga başladylar* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Aman aga sakgaldaşynyň kädisini oňa oklady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

oklamak YY: Ot açýan ýaraglaryň agzyna ok bermek, ok doldurmak, ok sürmek. *Bolgusyz gürrüňleri goý-da tüpeňleri okla!* («Türkmen Pesalary»).

oklanmak Y: Taşlanmak, zyňylmak.

oklanmak YY: Ot açýan ýaraglaryň agzyna ok sürülme. *Tüpeňler oklandy.*

oklaşdyrmak Y: Yzly-yzyna oklamak, hemmesini taşlap çykmak. *Ol gyýkyndy demirleri bir böwre oklaşdyryp durmakdan başga iş etmedi. Çöregiň çeke-ýekeden arkasyny gazaşdyryp saçagyň üstüne oklaşdyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

oklaşdyrmak YY: Ok salyp çykmak, hemmesini oklamak, ok dolduryşdyrmak.

oklaşmak Y: Oklamaga taşlamaga kömekleşmek, biri -birne oklamak. *Oklaşyp pökgi oýnamak.*

oklaşmak YY: Ok atýan ýaragyn agzyna ok berişmek, ot doduryşmak.

oklatmak Y: Zyňdyrmak, taşlatmak.

oklatmak YY: Tüpeňe ok saldyrmak. Tüpeňi okladyp goýmak gerek.

oklaw: Hamyr ýaýmak için ulanylýan uzyn, ujy inçemik togalak agaç. ♦ **Oklaw ýaly-** das -dogry, gös-goni. *Köçeleri hem giň we edil oklaw ýaly gönüdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Posýologyň oklaw ýaly göni köçelerini gündizlige öwürüp hiç çyralary obanyň görküne görk goşýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

- oklukirpi:** zool. Gemrijiler otrýadyndan bolan bedeni syh- syh ala, uzyn tikenli süýtemdiriji haýwan. *Oklukirpi çeşmeden suw içmäge hyýallandy*(«Mydam Taýýar» Gazeti).
- okop:** Atyşykda okdan goranmak için ýörite gazylan we öňüne güm üýşirilen çukur, garym. *İki tarap hem okoplar garymlar gazyp, goranyşa taýýarlyk görýärdy* (H. Ysmaylow, Powestler). *İki dogan bir okopda Goradylar Moskwony*(G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).
- okroşka:** Kwsa gök önüm, et, balyk we ş.m. dogralyp taýýarlanylýan suwluk we sowuk nahar.
- okrug:** Döwlet territoriýasynyň adminstratiw- syýasy, hojalyk, harby we ş.m. bölünişi. *Hytaý döwleti 36 sany okrug bölünipdir*(Gadymly Dünýä Taryhy). *Rus döwleti gadymy Rus şäheri Smolenkini we onuň okrugyny gidermek bilen razylaşyp bilmändir*(SSSR Taryhy).
- oktawa:** 1.sazç. Gammanyň sekizinji basgançagy hem-de dürli belentliklerdäki biri-birine ýakyn bir atly seleriň arsyndaky interwal. 2. sazç. Örän pes bas, ýogyn ses. 3. edeb. İlki alty setiri başaşa zifmadaş, sosňky iki setiri parallel rifmaly sekiz setirli bent.
- oktýabyr Y:** Kalendar ýylynyň onunjy aýynyň ady. *Pagta zawody geýçen ýyl özüniň ýyllyk planyny oktýabr aýynyň içinde ýerine ýetirdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Oktýabr aýynyň on dördi gijesi daňa golaýlaýardy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- oktýabyr YY:** Beýik oktýabyr sosiýalistik rewolýutsiýanyň we onuň 7-nji noýabyrdaky(26-njy oktýabrdaky) ýyllyny. *Bular oktýabryň her miwesi biz gazandyk, bizdir oň eýesi* (N.Pomma, Saýlanan Eserler). *Oktýabr güneşi gara bulundy bowüdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oktýabrýonok:** Pionere girmek üçin taýarlanýan, mekdebe çenli ýa-da mekdep ýaşyndaky çaga.
- okuçnik:** oba. h. Ekiniň hatar aralaryny ýumşadýan gural, otag maşyny. *Pökgen mala hem okuçnik ýaly gurallary saraýyň öňünde gaýanlary üçin, kimlerdendir käriýinýärdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Okuçnik tirkelgi taktor ýöredilip, ekinleriň düýbi ýumşadylypdyr* («Kolhoz Günleri»)
- okudyjy:** ser. Mugallym.
- okudyjylar:** ser. Mugallymçylyk.
- okulist:** med. Göz kesellerinden spetsialist, wraç,
- okulýar:** Optiki gurallaryň syn edijiniň gözüne tarap garap durýan aýnasy.
- okuma:** med. Eliň barmaklaryň ujuma çykýan ýiti agryly ýara, panaritsiý. *Heý, ylalym, eline okuma çyksyn!- diýen gargys bilen içerik kürsäp urdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- okumyş:** 1. Köp okan, ylymly adam. *Keýgim, siz okumyşsyňyz agy-garamy bizden gowy saýgarýansyňyz* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Asyl okumyş adamyň sözleri bir başga, ap-aýry balaýar* (Ata Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2. göç.m. Köpbilmişlik, mekirlilik edýän.
- okun:** zool. Aşaky ýüzgüji gyzygylt, süýji suw balygy. *Okun derýalarda we köllerde ýaşarar* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zoologiýa).
- okunmak:** Hasap etmek, oý etmek. *Pökgen seni duşman okunýar, şony sen pugta biläý!- diýdi. Biderek ýerden duşman okunmak nämä gerek* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- okuw:** 1. Bir bilime, endigi özleşdirmeklik, türgenleşdirmeklik. *Hoşgeldi ýogsa-da seniň gutaran okuwyň haýsy ugurdandyr?* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Gaýybanacylaryň okuwynyň soňky günleriniň biridi*(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Okuw azat, bilim azat, gol azat, halkyma guwançly seretdi kanun*(N.Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Aýry- aýry predmetlere bagyşlanan sapak. *İkinji günde okuwdan gijä galaýmaýyn birden*(A. Atajanow, Permanyň Mamasy).

okuwçy: 1. Bilim almak için mekdepe de okaýan ýa-da bir hünari, seneti öwrenmeklik bilen meşgul bolýan adam. *Aýsoltan begenç bilen bir mekdebiň okuwçysy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Sylaglanjak okuwçylaryň içinde Mährijemal hem bardy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Biriniň ýolbaşçylyk etmeginde ylym alyp, onuň taglymatyny dewam etdirýän adam, şagirt. *Beşik alymyň okuwçysy*.

okuwly: Okuw öwrenen bilim alan, ylymly, okumys. *Gajar aganyň dostlarynyň hemmesi okuwly, bilimli, hünärlü adamlar bolup ýetişipdirler* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Eje, uly il öz maşgalalaryny okuwly, ylymly etjek bolup jan edýär* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

okuwlylyk: Sowatlylyk, bilmlilik, ylymlylyk.

okuwsyz: Okuw öwrenmedik, bilim almadyk, ylymsyz. *Okuwsyz, bilimsiz türkmen aýaly, onuň azatlyga köpdür hyýaly* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Öňki wagtlarda Türkmen hakynyň hemmesi diýen ýaly okuwsyzdylar*.

okuwsyzlyk: Sowatsyzlyk, bilimizlik, ylymsyzlyk. *Okuwsyzlyk körlükdir* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ok-ýarag: Uruş enjamlary. *Bar -ýoguny ok -ýaraga karç edip ganly urş döretmäge çemlenýär* (Ş.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Oblsowet şäheriň bütün ok- ýaragyny milli komitet bilen paýlaşjakymy, ýoky?* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ok-ýaý [ok-ýaaý]: Köne wagtlarda ulanylan agaç, ok atýan sowuk ýarag. *Ok we ýaý keman. Jygaly beg agfygyna bir ok- ýaý ýasap berdi. Galandar, şu galada bir ok -ýaý barmysyn* («Görogly» Eposy).

okýylan [okýyłaan]: zool. Okdyrylyp gidýän uzyn inçe ala ýylan. *Wolodýa okýylany gören eken* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ol: 1. Üçünji ýönkemäniň birlik sanyndaky at çalyşmasy. *Ol derrew geýindi- de, hasyrdap ýola çykdy*. («Bahar»). *Belki, ol hem seniň bilen göwündeşdir* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir zady görkemek için ulanylýan görkezme çalyşmasy.

oladýa: Ýaga bişirilýän ýumşakdan kütüräk byzmyk pisint iýmit.

ol-Bu [ol- buu]: Kim- de bolsa biri, haýsy-da bolsa biri. *Ol- bu pylan zat diýdi, diýip biderek ýere ýüregini çişirip ýörmezler*.

olja: 1. Duşmandan üstün çykylanda alynýan zatlar, ok- däri we ş.m. *Duşmandan kap oljalar alymydy*. («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Garakçylar kap olja bilen dolmanyp gelipdirler* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. göç.m. Aňsatlyk bilen ele salýýan zat, gazanç, düşewint. *Bize olja her gün tapylar* («Görogly» Eposy). ♦ **Oljasy olmak-** bir zady ele amatly düşürmek, şowly ele salmak. *Onuň aýdym sesini eşindenler:- sary körüň oljasy oňupdyrow- diýişerdiler* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

oljalamar: Duşmany ýeňip, zadymy olja almak, ele almak, ele düşürmek. *Özümi we hemme mal -emlägimizi oljalap alyp, öz ýurtlaryna baka sürüp ugradylar* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Çozmak gerek, oljalamak gerek- deýip daş- içde bir çalyň garyllyk sesi esidilýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

olduryk: Aýakgabyň içinde goýulýan keçe. *Çokaýynyň ýyrtygyndan oldurygy surrenýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

oleandr: bot. Hemişe gök öwsüp duran gyzyly, ak güllü gyrymysy ösümlük.

oleografik: Olegorafíýa degişli bolan, oleografia mahsus bolan.

oleografiýa: Ýagly reňk bilen ýazylan suratyň nusgasyny almagyň köne usuly.

olif: Ýagly reňk öndürmek için gaýnadylýan kenep ýa-da kendir ýagy, elip ýagy.

oligarh: 1. Oligarhiýanyň çleni 2. Monopolistik kapitalyň wekili imperialist.

oligarhiýa: 1. Gadymy wagtylarda we orta asyrlarda: aristokratlaryň ýokary gatlaqlarynyň agalyk etmekligine esaslaýan döwlet. 2. Iri monopolistik kapitalyň wekilleriniň we imperialistlerin uly bomadyk toparynyň syýasy we ykdysady agalygy.

olimpiada: 1. Gadymy Gresiýada: olimpiýa oýunlarynyň her dört ýylda bir gezek geçirilýän baýramçylyk ýyly. 2. Olimpia oýunlarynyň dört ýylda bir geçirilýän sport ýaryşy. *Mekdep olimpiadasyny geçirmeklik hem planlaşdrydy. («Myýdam Taýýar» Gazeti).*

oltaň: Aýakgabyň aşagyna ýamalýan gön, teletin ýama. *Belorus ussasynyň çatan oltany, Polaşañ gysyny eňip, Odere etdi(N.Pomma, Saýlanan Eserler).*

oltarmak: 1. Aýakkabyň aşagyna oltañ saldyrmak, çokaý oltarmak. 2. göç. m. Öz ýanyňdan pikirlenmek, oýlanmak, toslamak. *Ol şulary oltaryp gelişine oba sowetiniň jaýyna ýetenini hem bilmedi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Kassio bilen Dezdemonä gezýär- diýip, şony hem oltaryp tapan senmidin? (Şekspir, Otello).

oltartmak: Aýakgabyň aşagyny oltañ saldyrmak, oltañ goýdyryp ýamatmak. *Çaryk oltartmak. Aşagy deşik çokaýy oltartmak.*

olum: Suwly ýabyň geçmek için ýalpak we mal suwa ýakylýan ýeri, güzer geçelge. *Käbirleri bolsa olumyň daşyma çykyn güweşleýärdiler (« Pinoer» Jurnaly).*

om: fiz. Jisimleriň elektrik garyşlygynyň ölçeg birlihi.

omaç: köň. s. 1. Azal demir geýdirilýän agaç. 2. göç.m. Uly çomakaý taýak. *Kolhozçylaryň ikisi ellerine omaç alyp, nätanys adamy gören ýerine tarp okduryldy («Mydam Taýýar» Gazeti).*

omaça: But ýa-da gol süňküniň bir bölegi. *Ol elindäki omaçasyny gemirmesini bes edip, dym gyzy bolup oturdy (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

omadaklamak: Elleriň ýere berip, dört aýak bolup ýöremek. *Omadaklap ýöremek.*

omadaklaşmak: Iki aýagyny ýa-da iki eliň üstünde ýöreşip barmak.

omadaklatmak: Elleriň ýere berdirip, dört aýak bolup ýöretmek.

omça: Sazagyň, ojagyň, ýogyň ýeri, düýbi. *Ýetim gözü çemçede odunçyňky-omçada(nakyl).*

ommalyşmak: Dünđerilişip, agdarylaşyp ýatmak: yzly -yzyna ommalyp gitmek. *Biýaralaryň içinde dürlü gawunlar ommalyşyp ýatyrdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ommalmak 1. Aşak egilip durmak. 2. Başaşak gaýtmak, ýykylmak.

ommaltmak: Başaşaklygyna ýykmaq, agdyrp goýbermek. Yran atyp duran haýaty iteläp- iteläp ommaldypdyrlar.

ommuk: Başy uýy döwülüp aýrylan

omonim: **lingw.Ýazlyşy meňzeş bolup many tardan tapawutlanýan sözler meselm: gok asman gök renk (meselem: «gök» asman «gök» reňk).**

omonimika : **lingw. Dil biliminde omanimleri öwrenýän bölümi. Bir dildäki omonimleriň jemi Türkmen diliniň omonimikasy.**

omonimiýa: lingw. Sözleriň sesleri meňzeş bolup dürlü many aňlatmagy.

ompa: Ompa oturtmak- 1) başaşak, aýagy ýokaryk bolmak. 2) gurptan düşmek, güýç -kuwwatyň gaçmak. 3) birinden sözde, gürrüňde egilmek basylmak. *Şol ýigit gaty ylymly balara çemeli, asyl men hem ompa oturdym (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

omrakaý: Bol köp, ýep-ýesli artyk. *Ak öýleriň gapylaryndaky aladaly gelinler allaniçigsi garanjaklaşyp, ýaşmaklryny omrakaý ýaşyndylar. Halnazar agzyndakyny ýuwudyp, ýagdan omrakaý aldy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

omruk: Bir ýeri döwülüp aýrylan uýy çüňkli döwlen, jomruk. *Omrük kündük.*

omrulkamak: Döwülüp aýrylmak, döwülmek, jomrulkamak. *Gördük bogaldagymyz iki omrulkapdyr. Ýelkenimiz ýolum- ýolum bolupdyr.*

omruşmak: Döwmäge, omrup bölüşmäge, ýygмага kömekleşmek.

omul: zool. Derýalarda işbil tazlaýan losos balyklar maşgalasyndan bolan deniz balygy.

omurdan: 1. anat. Goluň bedene birigen ýeri, çigin gerden. *Artyga el uzadanyň men goluny omurdyndan omrup taşlaryn(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol işigi*

- omurdany bilen iteklöp açlyp gözlerini ýaşardyp çykyp gitti («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Egin -eşiğiň eňiniň omza birigen ýeri. *Omurdany ýytyk köýnek.*
- omurma:** Omruly ok salynýan goşa, tüpeň, döwme. *Çary ýedi sany gapan hem alyp gelipdir we birnäçe goşa- omurma tüpeň tapypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* Omuz çep eginde agzy aşaklagyna asylygy omurma goşasy bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- omurmak:** Döwüp aýyrmak, güýç bilen iki bölmek döwmek. *Tefelek çöregiň ortasyndan hapa, çorly eli bilen basdy-da iki omrup, ýarty çöregi eline aldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- omurtmar:** Güýç bilen iki böldürmek, döwdürmek. *Ol omça saňa omurtmasa gerek.*
- omuz:** 1. anat. Bedeniň boýun bilen gol aralygyndaky bölegi, egin gerden. *Hoşgeldi gaýyş ýanjygyny omzundan açyp jaýa gitdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)*
2. Egin -eşiğiň ýakasy bilen eniň aralygyndaky bölegi. *Daýaw ýigidiň şiniliniň omzunda ofiser pogony bardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- omuzlak:** Giň ýasy çiginli eginlek, gerdenlek. *Omuzlak ýigit.*
- omuzlamak:** Bir biriňe omzuny diräp tutlaşmak, omuz diremek, omzuny bermek. *Pälwanlar biri- birini omuzlap, gaçarak saklanyşyp, eýläk- beýläk itnişip tegelegiň içinde öwrüm etdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- omzamak:** Güýç bilen öňe hereket etmek, öňe süýsmek, öňe dyzamak. *Märekäniň içinden bir adam ilerräk omzady (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Gandym aga, hany bir giňirak gürrüň bersene!- diýip, öňe omzady (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*
- omzaşmak:** Bilelikde omzamak, köp bolup omzamak, öňe hereket edişmek, dyzaşmak. *Öňe tarap omzaşmak.*
- omzatmak:** Güýç bilen iler hereket ettirmek, öňe süştirmek, öňe dyzmatmak.
- on [oon]:** 10 sifiriniň ady we onuň mukdary. *On ýaşlyja oglanla toý- tomaslarda baýrak alardy («Pinoer» Jurnaly).* *On baragyň hünäri kap zatlary döretýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*
- oň:** Haýyrlı, şowly, peýdaly, ugruna. *Şu oň işi düzetmek hakynda maňa kömek ber! (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Bu ýyl işler has hem oňuna boljak ýaly (G. Seýitliýew, G. Muhtarow, Pesalar).* ♦ **Oň bolsun!**- Şowly bolsun haýyrlı bolsun (Bir -işe girişilende aýdylýan alkyş).
- oňa- muňa:** Kime-de bolsa birine, näme- de bolsa bir zada, bir ýere. *Men- ä indi oňa- muňa baryp, erkek dilegini etmezini! (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*
- oňalga:** Gün- güleran, oňşuk görmek üçin gerek bolan serişde, oňnut, oňşuk. *Obadan oňalga tapmadyk daýhan ikiden- ýekeden şähre eňňitedýardi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- oňalyşmak:** 1. Tertip- düzgüne girişmek, düzelişmek. 2. Sagalyşmak, gowylaşmak, daýanyşmak.
- oňalmak:** 1. Tertip- düzgüne girmek, gowulanmak, oňatlanmak düzelmek. *Orsgeldiniň durmuşy- ýagdaýy oňalyp başlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*
- oňaltmak:** 1. Tertip- düzgüne girizmek, düzeltmek. 2. Sagaltmak, daýandyrmak, gurplandyrmak.
- oňarylmak:** 1. Bejerilmek, düzedilmek. 2. Bir işiň hötdesinden gelinmek, başarylmak. *Goýberilen ýalňyşlar oňaryldy.*
- oňaryşmak:** Oňarmaga kömekleşmek, düzedişmek, bejerişmek.
- oňarmak:** 1. Bir zady düzetmek, tertibe salmak, bejermek. 2. Bir işiň hötdesinden gelip bilmek, bir işi başarmak. *Men nahar taýýarlamagy- da, dürlü- dürlüçe bişirmegi- de oňarýaryn («Mydam taýýar» gazeti).* *Ol halkyň, arasynda has giň ýaýran çeper otorizimleri, nakyllary öz ýerinde degerli edip peýdalanmagy oňarýar («Edebiýat»).* 3. gepl.d. Öz ýerinde aýtmak, hötdesinden gelmek,

duzlamak(sös bilen). Sen bolsa- da, ony aňardyň! ♦ **Özüni oňarmak-** ser. Öz.Y. *Keliň iň ýuwaşy hem köpriniň aşagynda ýatyp düýe ürkürýär welin biziň kelimiz bolsa özüni oňarman, aşyk ýaly oýnadyp ýörýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

oňartmak: 1.Birine bir zady bejeritmek, düzetdirmek. *Kätmeni ussa äkidip oňartmak gerek.* 2.Bir işiň hötdesinden getirtmek, bir işi başartmak.

oňat: ser. Gowy. *Jaýlary köp. oňat we arzan gurmak gerek* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .*Oňat belgiler alyp, özüňe gep getirme* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

oňatlanmak: ser. Gowulanmak. İşler oňatlanyp başlady ugzady.

oňatlaşmak: ser. Gowulaşmak. *Ejem ýylgyranda, onuň ýüzi has hem oňatlaşýardy.*

oňatlatmak: ser. Gowulatmak.

oňatlyk: ser. Gowulyk. 1.*Mazmunyň täzeligi, çuňlugy hem- de oňatlygy boýunça sowet edebiýaty ýaly edebiýat dünýä edebiýatynyň taryhynda bolmandyr we ýokdur* («Häzirki zaman edebiýaty»).

oňay: Bir işi amala aşyrmaklyk täri, ugry ýoly usuly. *Ol öýlenmegiň oňayyny tapman bir näçe wagtlap gezdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.Arkaýyn jaýlaşykly jaýly. *Meniň oturuşym gaty oňay.*

oňaly: 1.Amatly, çemeli, gowy. *Agalaňda oturyp, amatly pursat aramak, il üstüne höküm sürmek onuň üçin nähili oňaly.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2.Ýerleşikli, jaýly, ornaşykly, ýerlikli. *Oňaly bir ýerde gury arça labyrdap ýanýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

oňalylyk: 1. Amatlylyk, çemelilik. 2. Yerleşiklilik, jaýlylyk, ornaşyklylyk, ýerliklilik.

oňaysyz: 1. Amatsyz, çemesiz. *Ol oňaysyz ýagdaýda top urmaly boldy.* 2.Tagaşyksyz, gelsiksiz, gödek. *Haly düşek üstüne adatlanmadyk aňaysyz ayaklary sandyrady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Jaýly däl, ornaşyksyz, ýerliksiz.

oňaysyzlyk: 1.Amatsyzlyk, çemesizlik. 2. Tagaşyksyzlyk, gelsiksizlik. 3.Jaýly dällik, ýerliksizlik, ýerleşiksizlik, jaýsyzlyk. *Ol, aýdan sözüniň oňaysyzlygyna soňra düşündi.*

onbaşy [oonbaşy]: kön. s. On urşuja, ýigide ýolbaşçylyk edýän harby ýobaşçy. *Eziz ony atlylaryň içinden agtartydy, onbaşy, ýüzbaşylardan sorady* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

onbicator [onbiiricator]: Daragyna on bir ok ýerleşýän tüpeň. *Mansur geňirgenjine agzyny öweldip bilmezlikde elindäki onbicatoryň mäsşesini gysyp goýberdi.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

onbirçille [onbiirçille]: Syk dakalan ýokary hil ýüpek mata.

onça- onça: Onuň ýaly, ol hili, şonuň ýaly, olar ýaly . *Onça- onça kynçylyga duçar bolarsyn* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

onça: 1. ser. Onçakly. 2. Sonça köp. *Onça adamyň öňünde toty ejäniň durmaga gurby çataýsa ýagşy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

onçarly: Şeýle bir onuň ýaly, şeýle, eýle, beýle, onça. Otludan düşen ýolagçy onçakly köp däl (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Dölaniň içi onçakli giň däl (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

onçille [oonçille]: Syk dokalmadyk orta hilli ýüpek mata.

onda - munda: Ol ýerde -bu ýerde, aýry- aýry ýerde, kä ýerde. *Bu adam bir näçe ýyl jigit bolup gulluk eden we onda- munda oturluşyklarda bolup, az- kem durmuş gören adamdyr* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ondan - mundan: 1. Ol ýerden -bu ýerden, kä bir ýerden, käbirinden .*Elli ondan -mundan eşiden sözlerini ýadyna saldy*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).2. Ol hakda - bu hakda. *Ondan -bundan gürrüň etdiler* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

ondan - oňa: Bir ýerden başga ýere, eýläk -beýläk, iki ýana. *Gyşdan kynlyk bilen çykan agaç et, aç göz mallar ondan -oňa nebsewürlik bilen tebsindiler*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agirt uly tolkunlar teploxody ondan -oňa oklaýardy*(«*Mydam Taýýar*» Gazeti).

oňdurmak: Berlen ýa- da alan zady bilen kanagatlandyrmak, razy boldurmak. *Biz üzümi ekip, iki ýaşandan soň diňe gyş suwy bilen düme oňdurýarys* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ongünlük [oongünlük]: On gün içindäki wagt aýyň üçden biri, dekada. *1945 -nji ýylyň tomus aýlarynda Moskowa şäherinde türkmen sowet edebiýatynyň ongünlügi geçirildi* («*Häzirki Zaman Edebiýaty*»).

onkolog: med. Onkologiýa boýunça spetsialist, wraç.

onkologiýa: med. Meditsinanyň çiş we çişli keseleri öwrenýän bölüm.

oňlamak: Birini ýa- da bir zady makul bilmek, dogry tapmak, halatmak. *Näzik eje özüçe many çykardy, ol:- Meniň tapan gyzlarymdan birini ahyrynda Hoşgeldi oňlan bolara çemeli!- diýip pikirlendi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men Annagulynyň bu saňa geçmezligini özünden görjek däl we muny oňlamaýan ilden- de görjek däl* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Îl oňlasa, atyňy soý*(nakyl).

oňlanmak: Makul bilinmek, dogru hasap edilmek, halanmak.

onlarça [oonlarça]: Bir näçe on, ençeme on. *Şol başagaýlykda, bigünä onlarça sowet adamlary bilen birlikde, Nikolaýyň ejeside gurban bolýar* (H. Ysmaylow, Powestler). *Bu toý onlarça toýyň başlangyjy boldy* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

oňly: Gowy, idili, ýeterlikli, doly. *Ýedilik pelteli çyra içerini oňly ýagtylandyryp bilmeýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen öz jontuk eşegiňi münüp, ondamunda ykdyň, fewral, mart aýynda oňly gün gazanmadyň* (A.Gowşudow, Eserler).

onluk [oonluk]: 1. Ony bildirýän sifr. 2. On güllü oýnalýan kart. Onluk oýun. 3. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Onluk galoş*.

oňluk: Gowulyk, eýgilik, oňlulyk. *Oňluk bolsun, Aman jan!* (R. Seýidow. *Bagtlylar*).

oňlulyk: ser. Oňluk. *Wah, bolmanda- da, senden oňlulyk çykasy ýok- la!* (B. Pürliýew, *Îlkinji Gün*). *Onuň bu bolup oturyşyndan oňlulyk tamasyny ederligi ýokdy* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

oňmak: 1.Gürezan geçirmek, gün görmek, ýaşamak. *Bir sygyrsyz oňup bileris, emma erkeksiz oňup bilmeris* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). 2.Çydam etmek, mydar etmek, takat etmek. *Wepa şu howla aýak basman oňar* (A.Gowşudow, Eserler). 3.Şowly bolmak, şowlyna düşmek, oň bolmak. *Wüşî jan, alan gelniň gutly bolsun, aýagy düşümlü bolsun, bu özän oňan iş!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Her zat- da bolsa, agramomdan- a oňduk* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly). 4. göç. m.Bes etmek, gutarmak, çäklenmek, tamamlamak. *Merdanyň kakasy:- Hawa şeýle!- diýdi- de oňady* («*Mydam Taýýar*» Gazeti).

oňnut: ser.Oňalga. *Îň gowysy, öňküje oňnudymyz bilen oňubersek, oňat bolardy* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

onomastika: lingw. 1. Dildäki bar bolan has atlaryň jemi. 2. Dil biliminde has atlary öwrenýän bölüm.

oňrulmak: Gaňrylyp bognundan ýazmak, gaňrylyp döwürlemek.

oňruşmak: Gaňryp bognundan ýazdyrmaga, döwmäge kömekleşmek.

oňşuk: 1.ser. Oňalga. *Bu aýal özän garry bolany üçin, özüne oňşuk bolgar ýaly bir towuk basyrypdyr* («*Türkmen halk ertekiler ýygyndysy*»). *Onuň- munuň hyzmatyny edip, näçe oňşuk etjek bolup, şunça dyryşdym* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2.Agzybirlik, ýlalaşyk.

oňşukçy: Agzybirlik saklaýyşy, ýlalaşykeý (adam).

oňşukly: Agzybirlik saklaýan, ýlalaşykly agzybir. *Onuň üçin urşup ýakalaşmak nämä gerek bolupdyr, hökman oňşukly bolmak gerek* («*Türkmen Pýesalary*»).

oňşuklylyk: Oňşugy barlyk, ýlalaşyklylyk, agzybirlik. *Oňşuklylyk bilen ýaşamak.*

oňşuksyz: Oňşugy bolmadyk, agzybir däl, ýlalaşyksyz, agzala.

oňşuksyzlyk: Oňşuk bolmazlyk, agzybir dällik, agzalalyk. *Şol oňşuksyzlygyň netijesinde zeal däl abrazlara- da duşgelin- ýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ontologiýa: filos. Idealistik filosofiýada: durmuş hakynda metafiziki taglymat.

oňurga: anat. Adamlarda, käbir haýwanlarda: göwräni kelle bilen birikdirýän içi ýilikli süňk. *Onuň boýun oňurgasy, döşsüňleri eglip küýkeripdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

oňurmak: Gaňryp bognundan ýazdyrmak, gaňryp döwmek.

oňurtmak: Gaňryp bognundan ýazdyrtmak, döwdürmek.

oňuşdyrmak: Agzybirlik etdirmek, ylalaşdyrmak, ýaraşdyrmak.

oňuşmak: 1. Biri bilen ylalaşyp ýaşamak, agzybirlik saklamak. *Aýna, meniň Artyk bilen oňuşmaýan meseläm bar* (B. Kerbabayew, *Aýgytly Ädim*). *Arçyn aga olar bilen hem özüň oňşaryn* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 2. Razy bolmak, kanagatlanmak. *Kitabyň biri bilen oňuşýan bolsam, senden soramazdym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

onýança [onýaança]: Şol wagtyň özünde, şol halatda, salym bermän. Serpiginde gura, üzügiň- de!- diýip, ýene käýindi. *Onýança ýel bir köwsar urdy- da, öýüň serpigini bir tarapa baka gaýdyryp goýberdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

onýyllyk [oonýyllyk]: On ýyl okalyp gutarylan doly orta mekd yy. *Kolhozyň on ýyllyk mekdebiniň giň äpişgeli, iki fat beýik jaýy bar. Men onýyllyk gutardym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir taryhy wakanyň bolup geçene on ýyl dolandan soň dabara bilen bellenýän sene. *Onýyllyk ýubileý*.

opal: Käbir sortlary gymmat baha hasaplanylýan çüýşä meňzeş ýyldyrawlyk mineral.

opera: 1. Simfonik sazy wokal bilen utgaşdyrylýan we sahnada oýnamak üçin döredilen sazly- drama eseri. *«Şasenem Garyp» operasyndan ariýalar ýerine ýetirilýärdi* (A. Badaýew, *Çapanlar*). *Sonam diyýän- ä, heý biz hakda bir opera ýa balet ýazýarlarmyka?* («Tokmak» Jurnaly). 2. Şeýle eserler goýulýan tatr. *Wepa hem, şol gün opera bilek alypdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

operatiw Y: 1. Bir işi gös- göni pratiktiki amala aşyran. *Operatiw oçerkleriň emele gelmeginde gazetleriň oýnamaly zoly uly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. İş çalt we öz wagtynda düzedýän ýa- da ýerine ýetirmäge ukyply bolan. *Operatiw işgär*.

operator: 1. med. Operasiýa ediji wraç hizurg. 2. Önümçilik prosesini amala aşyryjy. *Operator elektrik togunyň ýagdaýyny barlady* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

operatsion: Operatsiýa degişli bolan, operatsiýa geçirilýän. *Ortadaki gapy operatsiýon kabinetde gidýär* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Çopanogly*).

operatsiýa Y : med. Keçip bejermek arkaly berilýän medisina kömegi. *Jamal bolsa operatsiýa gurallaryny gaýnap duran suwa salyp Merýeme kömek bermäge gelipdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

operatsiýa YY : 1. harby. Bir maksat bilen geçirilýän harbi hereketler. *Ol sowet operasiýalarynyň planyny işläp taýarlalayar* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Geçirilýän her hili maksatly hereketler. *Wladiwastok dine bir eksport- import operasiýalaryny ýerine ýetirmek bilen çäklenmeýär*. (SSSR- iň ykdysady geografiýasy).

operatwlik: Bir işi çalt, dogry, ýokary hilli edip ýerine ýetirijilik. İşde operatiwlik gerek. *Operatiwlik görkezmek*.

operetta: teatr. Aýdym, tans we gepleşik bilen geçýän komiki häsiýetli sazly drama eseri.

opertiw YY : med. Operasiýa etmek bilen bejerilýän. Öýkeniň rak keselini operatiw bejermeklik hem ýaşy netijeler berýär.

opilka: Byçgy bilen kesilen agaç ýa- da ige bilen igelenen tagta we demir gyryndysy, külkesi.

opmak: Esasan suw gitmek, yzgar almak zerarly aşak çökmek(ýer bazada). *Howlynyň ileri burçy opdy.*

opolçeniýe: *tar.* Regulýar goşuna kömek üçin meýletinlik bilen düzülen goşun. *Akmyrat Aşyrowyň us meýletinçileri bilen moskowany goramaga opolçeniýe hatarlaryna gidişni awtor gürrüň berýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

opolçeniýeçi: Opolçeniýäniň harbi gullukçysy opolçeniýä gatnaşýy.

opponent: Biriniň işini opponirleýän, ol hakda tanykydy pikiri köplenç resmi suratda bildirýän adam.

opponirlemek: Dis kussiýada, jedelde, dissertasiýada goralanda opponent hökmünde çykyş etmek, biriniň opponenti bolmak.

opportunist: Opportunizmiň tarapdary, opportunistlerçe hereket edýän adam. *Opportunistlere- halkyň duşmanlaryna gaşy göreşde partiýanyň Ustawy we programmasy kabul edildi («Pinoer» Jurnaly).*

opportunistik: Opportunizm meýilli bolan, oportunizme esaslanan. *German sosial- demokratiýasynda opportunistik akymlar ençeme gerek ýüze çykyp gelipdiler we her gezeginde rewolýusion halkara sosial- demokratiýasynyň wesýetlerini wepaly saklap gelýän partiýa tarapyndan zet edilýärdi (W. Í. Lenin, Eserler).*

opportunizm: İşçiler hereketinde we proletar partiýalarynyň içinde marksizme-leninizme duşmançylykly bolan, proletariatyň synpy bähbitlerini burjuaziýanyň bähbitlerine tabyn edýän, burjuaziýa bilen ylalaşmagy, hyzmatdaşlygy hem- de göreşiň rewolýusion sezişdelerinden yüz döndermegi wagyz edýän akym.

oppozitsion: Oppozitsiýa degişli bolan, oppozitsiýa esaslanýan.

oppozitsioner: Oppozitsiýanyň tarapdary oňa gatnaşan.

oppozitsiýa: 1.Özleriniň garaýyşlaryny ýa- da siýasatlaryny beýleki gazaýyşlara ýa- da siýasatlara garşy goýuş garşylykly hereket. 2.Bir guramanyň jemgiýetiň içinde köpçüligе garşy siýasat ýöredýän adamlar, topar.

opratiw YYY : *harby.* Bir maksat bilen edilýän, harby harekete degişli bolan.

opriçnik: *tar.*Opriçininanyň hatarynda durýan nöker. *Opriçnikleriň arasynda dönükler ýüze çykypdyr (SSSR Taryhy).*

opriçnina: *tar.* Íwan Grozynyň patyşalyk eden döwründe: patyşanyň dolandyran döwletiniň merkezleşen häkimiýet döretmek ugrundaki boýar we knýaz oppozisiýalaryny derbi- dagyn etmek üçin adatdan daşary çäreler sistemasy. 2. Şol döwrüň ýagny Íwan Grozynyň goşuny. 3.Gadymy Rusiýada: dul galan knýaz aýalyňa berilýän ýer paýy.

optant: *ýur.* Başga döwletiň grajdanlygyna geçmäge ygtyýarly adam.

optik: 1.Optikadan spetsialist. 2.Optiki aýna we priborlar öndürmek bilen meşgullanýan ussa.

optika: 1.Fizikanyň ýagtylyk ýagdaýlaryny we häsiýetlerini öwrenýän bölümi. 2.Şu bölüme degişli we gerekli abzallar.

optiki: Optika degişli bolan, optika esaslanýan. *Optiki derňew. Optiki abzal.*

optimist: Optimizme ýugrulan, geljege, üstünlige ynanýan, şatlykly dünýä garaýyşly adam, göwnü giň. *Optimist hadişewiň progressiw ideýalary ýaşamagyny dowam etdirdi («Edebiýat»).*

optimistik: Optimizme esaslanan, optimizm meýilli, optimizme degişli. *Şahyryň rewolýutsiýa döwründäki döredijiligi optimistik häsiýete zedir («Häzirkí Zaman Edebiýaty»).*

optimizm: *filos.* Adamyň ýagty gelejege, üstünlige ynanýan şatlykly dünýä duýgusy, göwnü giňlik.

opurylyşyk: İşde bolýan bulaşyklyk, işde bolýan ziýankeşlik. *Ol otag wagtynda opurylyşyk etdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

opurylmak: Gopup aýrylmak, ýykylmak, oýulmak. *Ýerzeminleriň gapdallary opurylypdy (A.Gowşudow, Eserler).* 2. Bulaşyklyga düşürilmek, uly zyýan edilmek, ýykgyňçylyk edilmek(iş hakda).

opuryşmak: Bilelikde opurmak, opurmaga kömekleşmek.

opurmak: 1.Goparyp aýyrmak, ýykmak, oýmak, güýçli ýagyş diwarlary opurýar. 2.göç. m. İşi bulaşyklyga salmak, işe zyýan bermek, ýykgynçlyk etmek.Olar demokratik hereketi içeriden opurjak bolýarlar (G.Kuliýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

opurtmak: 1.Goparyp aýyrdyrmak, ýykdyrmak, oýdurmak. 2. göç.m. İşi bulaşyklyga saldyrtmak, işe zyýan berdirmek, ýykgynçlyk etdirmek.

oraça: ser. Çatma. Oraçanyň içinde orta boýly bir aýal eňegini eliniň aýasyna goýup, tirsegini dyzyna daýap oturdy (B.Kerbabaýew, Japbaklar).

oragatdy: Utulanyň utana öz ýygan otuny bermek şerti bilen orak atylp oýnalýan oyun.

orak: 1.Talla ekinlerin ormak ýa da ot ýygmak üçin ulanylýan dişli egri el guraly. Bir tarap da köne oraklar, döwürk piller üýşürilip guýlupdyr (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). 2. oba.h.Talla hasyly ýygnalýan möwsüm, ýygym döwri. Şu ýyl oraga çenli gallam azlyk edäýjek ýaly görünýär (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Orak hasaby boýunça gysyň togsany öten aňsam doldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

orak-çekic: Zähmet embleması(nyşany). Orak çekicli nişanly baýdak.

orakçy: Orak ormak işi bilen meşgullanýan adam. Orta boýly bugdaýyň içinde egri oraňy aýlap salýan orakçy selçeň gögereç günebakar bilen sandaşdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

orakçylyk: Orakçynyň käri, ýagdaýy. Tomus aýlary bire orakçylyga durmaga fin orakçylary gelýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

orakdiş [orakdiş]: Taýmasy bir ugra bakdyrylyp oragyň dişine meňzeş edilip bejerilýan keşde.

orakul: mif. Antik dünýäde; dürli soraglara mifik hudaýyň adyndan jogap berýän palçy kult adamsy. 2.kön.s. Pal atylýan kitap.

oral: Yaşy geçişen, ýaşy bir çene baran, gartaşan. Bir oral aýal daň atan ýaly düýbi agaryp ugran saçyny boýadarman boldy («Tokmak» Jurnaly).

oralysmak Y: Bir zadyň daşyna sazaly, dolanyp bulaşmak, çolaşmak.

oralysmak YY: Yaşy geçişmek, ýaşy bir çene baryşmak, gartaşmak. Ol işikden gelen ýaşy oralýsan bir aýaldy.

oralmak: 1.Bir zadyň daşyna saralmak, daşyna dolanmak, daşyna aýlanyp çolamak. Onuň kellesiniň daşyna oralan ýogyn örüm gara saçlary gyrgyzy köýnegiň ýüzünde gyzyly güle çyrmaşan goşa ýylan ýaly bolup görünýärdi(B.Kerbabaýew,Aýsoltan). Biline goranyň bagy oralan ýogyn pürs durdugyça batlanyp aýlanýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2.Bir zadyň daşyna agyl bolmak, daşyna aýlaw bolmak, daşyny gabap almak.

oramak: Bir ýadyň daşyna saramak, daşyna dolamak, aýlamak. Ol şol hemişeki ak donuny geýnip biline hem uzyn ak guşagyny bir näçe sapar arapdyr (A.Gowşudow, Eserler). Bir zadyň daşyna agyl etmek, bir zadyň daşyna aýlaw etmek, daşyna dolanmak. Ol baş dogan orap degre- daşyňy. Taýýar seniň bilen ýeňiş etmäge (R. Seýidow. Bagtlylar).

oran: Oran etmek:- howsala düşmek, galagoply ýagdaýda bolmak, ynjalyksyýlanmak. Baýlar onda- munda oran edip başladylar (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

oranjereýa: bot. Güli gök önüm we ş.m. ösdürilýän üsti aýnaly ýyly jaý. Pawlýonda oranjereýa ýaly bar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

orangutang: zool.Adam pisintli iri maýmun.

oranmak: Bir zady bir ýeriňe saramak, dolanmak. Mama iňňeden çykma sowsasynyň üstünden maldaýy çabyt geýip, gara gülli guşagy biline orandy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

oraşan [oraşaan]: Aç- açan, aýdyň anyk. Kalhozomyzdaki ýagdaýlar gaty oraşan göründi (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

oraşmak: Oramaga, saramaga, dolamaga kömekleşmek.

oratmak: Bir zadyň daşyna saratmak, daşyna dolatmak aýlatmak.

orator: Ýygnaçda söz sözleýän ýa da çykyp geplemäge ökde ukyply adam. *Diňe soňky üç ýyl içinde Sowet Soýuzynyň uniwersitedlerinde we institutlarynda studentleriň sanı 300 müň adam mukdarynda artdy- diýip orator aýdýar («Pinoer» Jurnaly).*

oratoriýa: sazç. Solistler, hor we orkestr üçin ýazylan uly sazly drama eseri.

oratorlyk: Ökdelik bilen saz sözlemeklik, dilewarlyk.

oraýany [oraaýany]: Sarymtyl gyrgyzt reňk. *Çylgym- çylgym ýylgynlar oraýany gyzyt güller bilen bezenip oturdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

oraza [oraaza]: 1. Musulman aýynyň ady. Akar suwda içme ýok. *Bu aýdyr oraza aýy (Çary Aşyr, Poemalar).* 2. *dini.* Musulman dinine uýýan adamlaryň oraza aýynda gündüzine hiç zat iýmän- içmän agyz beklemeklik däbi. *Oraza, gurban diýip, ýalan söz bilen. Pukanylar aldap, ýakdy kör bilen (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* Aşy ýok oraza tutar, işi ýok namaz okar (nakyl)

orbita: astr. Asman jisimleriniň hereket ediş ugry ýoly. *Jünüň töwereginde Eziň aýlanyp çykýan ýoluna onuň orbitasy diýilýär («Astronomiýa»).*

orda: 1. tar. Çingiz hanyň mongol derjawasy bölekler bölünenden soňky döwleti emele getirýän bölekleriň ady. *Junnlaryň baş ordasy Dunaý derýasy bilen Tissa derýasynyň arasynda togtapdyr (SSSR taryhy).* 2. göç.m. Tarakçylar we ş.m. tapary, sürüsi, ýygyn banda. *Çingiziň ordasy gözel şäheri karaba halyna aýlandyrypdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Halkym agaýana dinç ýaşaýardy üstümize faşist ordasy çordy (R. Seýidow. Saýlanan eserler).* Aşak ýöredim welin, möjek ordasynyň üstünden bardym («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

orden Y : Görkezilen ajaýyp hyzmat üçin sylag berilýän ýörite tapawutlanýş nişany.

orden YY : Belli bir ustawly gurama obşına. *Ordeniň naçalniginiň ady magistr bolupdyr (SSSR taryhy).*

ordenli: Orden bilen sylaglanan, orden sylag alan. *Ordenli respublikalaryň sany ýylsaýyn köpeliýär.*

order: Bir zady bermek ýada almak üçin berilýän dokument. *Jaý orderi.*

ordinar: fiz. Derýada ýa da başga suw howdanlarynda suwuň ortaça derejesi (biz näçe gylyňdowamynda).

ordinarets: harby. Buýruk tabşyryk bermek üçin komandiziň ýanynda bolýan harbi gullukçy. *Ýep- ýesli wagtdan soň ordinares nahary alyp geldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

ordinator: med. Keselhanada, palatada, klinikada we ş.m. bölüm müdüriniň ýolbaşçylygy asatynda kesel bejerýän, işleýän wraç.

ordinatura: med. Praktiki medisina aspiranturasynyň bir görnüşi.

ordurmak: Galla we beýleki ş.m. ekinleriň hasylyny ýygnaçmak. Bugdaý ordurmak. *Ýorunja ordurmak.*

orfoepik: lingw. Orfoepiýa degişli bolan. *Türkmen edebi diliniň orfoepik normasi.*

orfoepiýa: lingw. Edebi dilde dogry gepleýişi kesgitleýän kadalar sistemasy.

orfografik: Orfografiýa degişli bolan. Orfografik kadalar we oňa degişli gönükmeler. *Orfografik ýaňlyş.*

orfografiýa: gram. Dürs ýazuw kadasy. *Türkmen diliniň orfografiýa kadasy tassyk edildi.*

organ: 1. anat. Organizimiň belli bir hyzmaty ýerine ýetirýän bölegi, syna. *Gepleşikde sesleri emele getirmek üçin gatnaşýan organlara gep organlary diýilýär.* 2. Döwlet ýa da jemgiýetçilik edarasi. *Halk magaryt organlary mekdebiň döwlet programmasyny berjaý etmelidir («Sowet Türkmemistany» Gazeti).* 3. Bir jemgiýete, partiýa, edara garaşly metbugat neşiri. *«Sowet Türkmemistany» Gazeti TKP MK- nyň TSSR ýokari Sowetiniň we Ministrler Sowetiniň organydyr.*

organik: Organiki himiýadan spetsialist.

organiki: Ösümlikler we heywanlar dünýäsine degişli bolan. *Şeýle şertde Aýda organiki ýaşaýyşyň bolmagy mümkin degildir («Astronomiýa»).*

organizm: Ösmäge, ýaşamaga, ukyby bolan ähli janly zatlar (adam, haýwan, ösümlik). *Birnäçe organizmler günüň ysýgyny özüne siňdirmäge uýgunlaşýarlar («Pinoer» Jurnaly). Suw prosedurasý organizme oňat täsir edýär («Mydam Taýýar» Gazeti).*

organografiýa: *biol.* Ösümlikleriň haýwanlaryň organlarynyň doly ýazuwy.

orgiýa: 1. tar. Gadymy Gretsiýada: şerap we şatlyk hudaýy Diýonis mynasybetli geçirilýän baýramçylyk. 2. göç. m. Çaksyz içme we ş.m. azgynçylyk ediş gijesi duşuşygy.

orhideýa: *bot:* Ýiti ysly tropik ösümlik.

original: Asyl nusga, golýajma. *Uruşdan öň ol esasan edebi terjime işi bilen meşgul bolup özüniň original eseri bilen selçeň görüňärdi («Häzirki zaman edebiýaty»).* Terjime originalyň stilide saklanmalydyr («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

orintolog: Orintologiýadan spetsiýalist. *Ol adam ornitolog bolsa gerek.*

orintologik: Orintologiýa degişli bolan.

orintologiýa: Zoologiýanyň guşlary öwrenýän bölümi.

oriýental: Gündogar ýurtlara degişli bolan, has bolan Oriýental surat. *Oriýental mata.*

oriýentalist: Gündogary öwrenýän adam spesiýalist. *Ol oriýentalist bolmak üçin bar ünsüni şol ugra gönükdüripdir.*

oriýentalistika: Gündogar ýurtlaryň taryhyny ykdysadyýetini, dilerini sungatyny we ş.m. öwrenýän ilimlaryň jemi.

oriýentalizm: Gündogary öwreniş. Gündogaryň medeniýeti bilen höwesleniş.

oriýentir: Ugur ýol görkeji gönükdiriji pzedmet. *Dogry oriýentiri tapyp bilmek.*

orkestr: Düzli saz gurallary arkaly saz eserlerini bilelikde ýerine ýetirýän sajdandalar tapary. *Saz gurallary orkestriniň sostowynda 60- a golaý adam bar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Orkestr çalyp durdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Teatryň sahnasynyň önündeki sajdandalaryň oturýan ýeri.

orkestrant: Orkestrde saz çalyan sazandar.

orlaşmak: Sesli aglaşmak, gygyrşyp zenzeleli aglaşmak.

ormak: Galla ýada başga ekinleri orak bilen kesip ýygnamak, hasylyny almak. *Bugdaýlary orup döwýärlar, künjini kakýarlar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Kolhozçylar orak ormaga gidipdiler (H. Ysmaylow, Powestler). Eken orar, dokan geýer(nakyl). Her kim öz ekenini orar.(nakyl)*

ornamak: Bir ýerde berkemek, kök urmak, ýerleşmek, siňmek. 2. Täsir etmek, täsiri etmek. *Artyk türme naçalnigine ýumrugyny geremek isledi, emma eliniň awusy ýüregine ornady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ **Etden geçip süňke**

ornamak- ser. Et. *Küle, seniň gykylygyň indi meniň etimden ötüp, süňküme ornady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)*

ornaşdyrmak: Bir ýerde berkitmek, orun tutdurmak.

ornaşyk: Ornaşykly.

ornaşykly: Ýerleşikli, jaýlaşykly, oňaly. *Garrylar ajagyň başynda ornaşykly oturdylar (H. Saryhanow Saýlanan eserler)*

ornaşmak: Kem- kemden berkişmek, kem- kemden ýer almak, ýerleşmek. *Biziň goşunlarymyz öz bellän rubejlerinde berk ornaşdylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

ornatmak: Bir ýerde berkitmek, orun tutdurmak, kök urdurmak, ýerleşdirmek.

orografiýa: Fiziki geografiýanyň ýer üstüniň gurlaşyny öwrenýän bölüm.

orramsýlyk: Ahlak taýdan bozulanlyk, azgynlyk.

orramsi: Ahlak taýdan bozulan, azgyn. *Öýüňe arramsylary üýşürüp, meniň maňlaýymy ýardy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ogry hem özüne asar, azzamsy hem(nakyl).*

orta- miýan [orta- miýaan]: Orta boýly, uzunlygy orta çemeli. *Bir orta miýan, agaç et, daýaw, görnükli leýtenant özleriniň nähili möhüm we zerur ýumşy bitirmek üçin çykandyklaryny ýoldaşlaryna gaýtalap aýdyp berdi* (A.Gowşudow, Eserler).

orta: 1.Bir zadyň merkezi, ortarasy, aralyk. *Obanyň illeri olary orta aldy.* 2.Bir zadyň aramlyk derejesi, aralyk. *Olaryň bizi garrydy, biri orta ýaş çemesindedi* (A.Gowşudow, Eserler). *Halynyň dokalyşy orta halda diýilip tapyldy.* Orta boýly ýigit. 3.Kömekçi söz polunda: *Goçmyrat koçäniň ortasyndan parakat baryar* («Tokmak» Jurnaly.). ♦ **Orta almak-** 1).Töweregine aýlanmak, daşyny gabamak. Ýerli- ýerden käýemek, sögmek. Orta asyr- ser. Asyr. Orta atmak- ser. Orta goýmak. *Aknabat eje Annagulyňy öýermek meselesini orta atdy* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gürrüňiň gyzykly ýerinde şorta sözünü orta atýar* (A.Gowşudow, Eserler). Orta bilim. Bilim. Orta goýmak- bir meselä köpçüligiň ünsüni çekmek, köpçüligiň seretmegine garamagyna goýmak. Orta mekdep- ser. Mekdep. Orta hasap bilen çak bilen, çen bilen, takmynan. Orta çykamak zähmetde özüňi görkezip, beýlekilerden özüňi tapawutlandyrmak. *Zarpcy adyn alyp orta çykanlar, Hemmäňe kân salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ortaça: 1. Orta derejede, orta hal, orta hil. 2.Orta hasap bilen, takmynan. *Munuň özi zaýanyň beýleki kolhozlarynyň alan ortaça hasylyndan 3,5 esse artyk diýmekdir* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

ortak: Hemmelere degişli bolan ortalyk. ♦ **Ortak işlik** gram- ser. İşlik.

ortaky: Bir topar zadyň arasyndaki, ortada ýerleşen, aralykdaki. *Mawy ortaky öýden bir kersen düýe süýdünü alyp çykdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň suwy tomsuň ortaky aýlaryna çenli gutarmaýardy* («Kolhoz Günleri»).

ortaklaşmak: Byr zady köpçülik bolup, birleşip ýerine ýetirmek, orta goýup amala aşyrmak.

ortalamak: Bir işiň ýada zadyň ortasyna çenli barmak, ýarysyna ýetmek.

ortalyk: İki azalyk, iki tarapyň arasy, aralyk. *Ýazanlar taýajyklary ortalykda goýýarlar* («Pinoer» Jurnaly).

ortanjy: İlkinji we iň soňkynyň azalygynda bolanlar, ortada ýerleşen. *Ortanjy ogly Gyzył Goşunda, iň kiçi ogly bolsa kolhozyň hasapjysy bolup işleýär* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ortanjy gyzy siltenjiräp gepledi* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ortara [ortaara]: Bir zadyň ortasy, orta geňişligi, aralyk. *Öýüň ortarasynda ojakda atarylgy gara gazanda ýazma köje gaýnaýardy* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Jemagat giň köçäniň ortarasynda hümerlenişip bir ýada seredýär* («Tokmak» Jurnaly).

ortodoks: kit.d. Ortodoksal garaýyşly adam.

ortodoksal: kit. d. Bir taglymatyň, dünýägaraýyşyň tarapyny gyşarnyksyz yzgiderli tutýan.

ortodoksallyk: Ortodoksiýa has bolmaklyk.

ortodoksiýa: kit. d. Bir taglymata ortodoksallyk bilen eýeriş, tarapdarlyk.

ortopediýa: med. Meditsinanyň çalaglary, agsaklary sagaltmak hem- de gysyk agzalary dogrulamak işini alyp barýan bir bölümi (oňurga, aýak, el we ş. M.) *Ýasy dabanlyk döreyän halatlarynda, ortopediýa bejermeklik ulanylýar* (S.O.Dulitskiý Rahit).

orulmak: Orak bilen kesilip ýygna almak, toplanmak. *Şu ýyl kolhozda köp bugdaý oruldy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

orum: ser. Ýygym 1.

orun: 1. Ýerleşmek, jaýlaşmak, oturmak üçin ýer, jaý. *Podpolkownik- Oturyň!- diýip orun görkezdi* (A.Gowşudow, Eserler). *Ýagşy ýigit, şu orunlar başmy?!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). .Ýer, derek, öwez. *Meniň oruma has güýçlüräk, ruhy taýdan has berkzäk täze ýoldaşlaryň geljegine inanýarynm* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3.Wezipeli gulluk, *Onuň ýokary wezipeli adamlardan biri bolup, jogapkärly orunda işleýändigini bellidi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 4.Ýaryşda eýe

- bolnan ýer. *Ol üçünji orna mynasyp bolan pälwandy (« Pinoer» Jurnaly).* ♦ **Orun doldurgyjy gram-** «kimde ? nämede? nirede ? » diýen soraglara jogap bolup, sözlemde aňladylýan pikiriň ornuny görkezýän grammatik kategoriýa.
- orunbasar:** Bir edaranyň başlygynyň ornuny tutuji, ornuny tutmaga hukukly işgär. *Çaşçynyň çagyrylan günleri zedaktoryň orunbasary ýokdy (A.Gowşudow, Eserler).*
- orunbasarlyk:** Orunbasaryň wezipesi. *Ol özüniň orunbasarlyk edýän döwründe, zähmetsöýer adam hökmünde özüni tanadypdy («Kolhoz Günleri»)*
- orunlaşmak:** 1.Ýer, jaý alyp ýerleşmek, arkaýyn oturmak. 2. göç. *m. İşe, bir gulluga wezipä eýe bolmak, girmek, ýerleşmek.*
- orunsyz:** 1.Orny ýok bolan, ýersiz. Orunsyz satylan bilet. 2.Ýerliksiz ähmiýetsiz.
- orunsyzlyk:** 1.Orny ýokluk, ýersizlik. 2.Ýerliksizlik ähmiýetsizlik.
- oruşmak:** Ormaga kömekleşmek, bilelikde ormak . *Durdy bugdaý oruşmaga gelipdir.*
- osal- tagsyz [osal- tagsyyz]:** Ahmal, gazagsyz ugruna seredilmeýän.
- osal:** ser. Ahmal. *Adam edermenlik edende, asuda ýatyp, ukusyny alýar, meniň weli gözüme uky gelmeýär: şu bir zatda asal galaýmaýyn diýip, hemişe ätiýaçly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- osallyk:** ser. Ahmallyk.
- osetinler:** Demirgazyk- Osetin ASSR- niň we Günorta- Osetin awtonom oblastynyň ýerli halky, esasy ilaty.
- osina:** bot. Gögümtil- ak, ýylmanak gabykly, söwüde meň zeş ýaprakly agaç.
- oslagsyz:** Oslanmadyk, garaşylmadyk, ýerden, duýdansyz, birden. *Gowaçanyň selçeň zäk ýerleriniň düýbünü ýumşadyp ýören bir göwre oslagsyz ýerde onuň bilen boýdaş boldy (B.Kerbabaýew, Aýsoltan) Oslagsyz takyzdy mes ýatylary ürküzdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- oslagsyzlyk:** Garaşylmazdan peýda bolmaklyk, duýdansyzlyk.
- oslamak:** Bir zady güman etmek, çak etmek, garaşmak. *Düşmanlaryň düýbünden aslamaýan tarapyndan bir bölek goşuny çozduryp boljakdygyna komandiriň gözi ýetdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gözi ýer görmeýän haramzadalardan her zat oslamak boljak (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- oslanmak:** Güman edilmek, çak edilmek, garaşylmak. *Aşyryň barara çemeli aslanan ýerlerine Halnazar ikibir- üçbir atly gönderdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- osmak:** 1.Şeýledir öýtmek, şeýledir diýip hasap etmek, meňzetmek, deňemek. *Hemme adamy özüňe osmazlar (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Bir zady güman etmek, çak etmek, garaşmak. *Olar senden beýle zady osmandan soň äm- säm bolup durarlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- osmaklamak:** Bir zady bilmediksizän bolup, birine habar gatmak, birinden bir zat soramak.
- osmaklatmak:** Bir zady bilmediksirän bolup soramak. *Wepa bu syry osmakladyp bilmekçi bolup, ohyry okuwyň iň soňky günü aňlady (A.Gowşudow, Eserler).*
- ossilografiýa:** fiz. Toguň yzgyldysyny öwrenýän fiziki abzal.
- osteologiýa:** anat. Anatomiýada, süňkleriň formasyny we gurluşyny awrenýän bölüm.
- osteolog:** Osteologiýadan spetsialist.
- osteologik:** Osteologiýa, degişli bolan.
- ot - çöp:** 1. Her hili ösümlükler. *Ýagşyň ýygyna ot - çöpleriň ýüzi tazelenip, bulduraşyp otyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Ot - iým, iýmlik zatlar. *Mallarymyzyň ot - çöpleri hem gutaryşypdyr.*
- ot- elek [oot-elek]** Ot- elek bolmak- gyssagly hereket etmek, gyssanmak howlukmak. *Ýeri, siz ne beýle aldyranyňyz bar ýaly ot- elek bolýarsyňyz («Türkmen pýesalary)*
- ot Y :** bot. Näzijek gök baldakly ösümlükler. *Ýaňyja gögeren ýaş otlar dürterişip galyp, ýeriň ýüzi çalaja ýaşyl öwürýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Giň

meýdanyň oty parç bolup, gök ýaşyl bezenipdi (A.Gowşudow, Eserler).Sygryna ot döküp ýören Berdi agany çapgyrdy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ot YY [oot]: Ýokary temperaturaly ýanyp, ýagty berýän gaz, ýalyn. *Ol ot başyndta eli gazetli otyr. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ody gorjasaň- öçer, goňşyny gözgasaň göçer (nakyl). Uçgundan ot dörär (nakyl).Ody ösüňe bas, etmese- kesekät(nakyl).Ot bolmadyk ýerde tüsse bolmaz(nakyl). Ýaz diýip otsuz gezme, gys diýip- suwsuz(nakyl).* ♦ **Oda urmak** - zadyny nebsiň agyrrar ýaly dereksiz sowmak, bidrek harçlamak. Ot almak- 1).tutaşyp ýanmak. *Ol enjamlaryň ot almak häsiýetleri bar («Tokmak» Jurnaly) 2).*Ynjalyksyzlanmak, ynjalygy ýitirmek. Ot açmak- ok atmak, gülle, ok ýagdyrmak, atyşmak. Gyzyly artilleriýa aklaryň pozisiýasyna bakan ot açty (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).Ot bermek- 1).bir zady otlamak. 2).Meçew bezmek, öjükdirmek, küşgürmek. *Maňada ot berip göýberen şol deýýus boldy (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*Ot gorsamak- 1)Beýýatçylyk etmek, garagolluk etmek, ýakymsyzlyk etmek ulukjyn bezmek. 2).Janygyp işläp gazanç etmek. *Liň seniň ýaly ýigit ýeten ogullary ot gorsaýarlar (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*Ot sowurmak- 1).atyşyk etmek, ok atmak atyşmak. 2).Haýarlyk etmek, şermendelik etmek gyk- bak etmek. Ot elek bolmak-ser. Ot- elek. Ot ýakdyrmazlyk öz gününe goýmazlyk, rahatlyk bezmezlik, azar bermeklik. *Bu zaňňaz bize ot ýakdyрмаýar («Görogly eposy»)* Sen iru- giç ile ot ýakdyрмаýan, tüýkesme ogry ýa- da garakçy bolarsyň (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Gahar oduny öçürmek-ser. Gahar. Janyňa ot salmak. Jan. *Şum habar getiren bu otlukly hat, Ýagmyryň janyna salypdy bir ot («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Ýürek ody-ser. Ot 1.sönen ady ölçermek- köne derdi gozgamak, köne gürrüni ýatlamak. *Ol uludan demini aldyda- Siz biz meniň sönen odumy ölçermäň!- diýip hamsygyp öýe girdi. Şaman ody- köne wagtda uly ot ýanyp «günaňi» dökme üçin üstünden bökmek däbi. Yşyk ody-ser. Yşyk. Maňa yşykyň ody ýetdi (G. Muhrarow,G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*

ot- iým: Mala berer ýaly ot we imlik zatlaryň jemi. *Mallary ot- iým bilen üpjün etmeli. Mal jaýlarynyň ýanynda bol ot- iým bazasyny dözetmeli («Sowet Türkmemistany» Gazeti).*

ot- iýmlik: Mallara ot we iým bolarlyk, otluk we iýmlik.

ot- ojak [oot- oojak]: Ot we ot ýakylýan ojak. *Birnäçe günläp ot- ojak görmedik tamda aýazlar yzgaryň ysy bilen ajan üzüm suwunyň ysy gatyşyp aňkaýardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde)*

ot- ýalyn [oot- ýalyn]: 1. ser. Ot. 2.*Halnazaryň göwresine uran ot- ýalyndan Sadabyň habary ýokdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*3. gepl. d. Örän gymmat, alar ýaly däl (elde satylan zatlaryň nyrrhy barada).

otag Y : Ýaşalýan jaýdaki bir tam. Pökgen içerik girip, *Akmämmet aga sazam berdi we ýüzüniň ugruna içki otaga- öz kabinetine girip gitdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde) Okuwçylar mekdebiň pionerler otagyna her gün gel ýäzdiler («Mydam Taýýar» Gazeti).*

otag YY : Medeni ösümlikleriň düýbüni ýumşadyp, olary haşal otlardan arassalaýyş. *Pagta otagyna pionerler hem gatnaşdy («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .*

otaga: Gyrlaryň tahýasynyň gupbasyna berkidilýän per, bezeg, jyga. *Kümüş gupba güneş nury degende. Otagalar oýnar ýeller içinde (R. Seýidow. Bagtlylar).*

otagçy: Otag işi bilen meşgullanýan, daýhan kolhozçy. *Agtator otagçylara gazel azap berdi.*

otalmak: Otag işi geçirilmek, haşal otlardan arassalanmak. *Gök ekilen ýerleriň hemmesi otalyp gutaryldy.*

otamak: Otag işini alyp barmak, otag işini geçirmek. *Ol gowaça otamakda, pagta ýygmakda, orak ormakda bolsun, özi ýaly gyýlazdan pes durmaýar(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

otar: Mal bakylýan otluk ýer, özi meýdany. *Şu gün otarda gezip ýözkäm, bir aýagy döwür toşan gördüm* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

otarylmak: Otara göýberilip bakylmak, öri meýdanynda otladylmak.

otarmak: Maly meýdana göýberip bakmak, öri meýdanynda bakmak, otlatmak. *Haçan dünýä ýüzünden möjeginň tohumy kesilip, biz arkaýyn goýunlarymyzy otaryp bilerkäk* (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde) ♦ **Agza gelenini otarmak-** ser. Agyz. *Sen öz mesligiňe aýdaman, agzyňa gelenini otaryarsyň* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Garyn otarmak-ser. Garyn. *Men tudanadan bir garnymy otaraýyn* («Tokmak» Jurnaly) Erteki otarmak-ser. Erteki. *Ertek erteki otarmaga wagt yok* (A.Gowşudow, Eserler).

otartmak: Otara göýberdip bakdyrmak, öri meýdanynda otladylmak.

otaşmak: Otamaga kömekleşmek.

otatmak: Otag geçirtmek, ekinleriň düýbünü ýumşadyp, haşal otlary aýyrdyrmak.

otçulyk: 1. ser. Otluk Y. 2. Ot taýýarlanyş işi bilen meşgullanmaklyk. *Ot - iýmlik ekinler ekiljek uçastyklar häzirden bellenip, otçulyk brigadalaryna berkidilmelidir.* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .

oterytka: Açyk hat ýazmak üçin ulanylýan ýörite poçta kartaçkasy. *İziçden otkrytka gelende biziň şatlygymyz diýer aýdar ýaly däldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

otyrer [otyyrer]: anat. Adam bedeniniň bil bilen çanaklyk aralygyndaki bölegi arka tarapy, syrty. *Köýnegiň ilki bilen otyrýerinden, dyzalarynyň, tirsekleriniň degýän yerinden ýyrtylýar* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

otlag: Mallaryň otlaýan ýeri, öri meýdany. *Diliň bolmasada düşüňän saňa. Goý indi gül öwüssin çölüň otlagyň* (R. Seýidow. Bagtlylar).

otlamak Y: Örä çykamak, ot iýmek. *Olar süri bolup gerýärler, otlaýan wagtларында hemişe gezegine biri gorawulaýlyk çekýär* (A.Gowşudow, Eserler). ♦ **Agza gelenini otlamak-** bolgusyz ýañramak, gürlemek, samramak.

otlamak YY [ootlamak]: 1. Bir zada ot bermek, bir zady ýakmak, ýandyrmak, tutaşdyrmak. *Olar gapylaryndaki çöplemelerini otlajak boldular* (B.Kerbabaýew Japbaklar). *Elindäki ody öçüp giden papirasyny ýere taşlap täzesini otlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Tokaý otla at gazan* (nakyl). 2. Herekete getirmek, işletmek, ýöretmek (içinden ot alýan dwigateller barada). *Aýsoltan:- Patdy maşyny otlasana!- diýip, oňa igendi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 3. Oka tutmak, atmak, öldürmek. Duşmany zehimsiz otlamak gerek (N.Pomma, Saýlanan Eserler). 4. göç. m. Çürkemek, kösemek, işini görmek.

otlanmak [ootlanmak]: 1. Ot berilmek, oda ýanmak, tutaşmak. 2. Herekete getirilmek, ot almak, ýöräp başlamak (içinden ot alýan dwigateller barada) .

otlaşmak [ootlaşmak]: Otlamaga, ot bermäge kömekleşmek ýakyşmak.

otlaşmak Y: Bir topar bolup otlap ýörmek, bilelikde otlamak. *Uzaklarda otlaşyp ýören goýun sürüleri göze çala kaklyşýardy. Keýikleriň sürüsi dag eteklerinde asuda otlaşyp ýör* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .

otlatmak Y: Örä goýberip, otlamaga mümkinçilik bermek, göleleri otlatmak, gyzyny otlatmak.

otlatmak YY [ootlatmak]: 1. Ot berdirmek, ýandyrtmak. 2. Herekete getirmek, ýöretmek.

otly [ootly]: 1. Ody bar bolan, ot ýanyp duran. *Gowaçalaryň içine girseň, otly tamdyra kelle sokaň ýaly hopukdyrýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. *gepl. d. Lokomotiwiň herekete getirýän demir ýol wagonларыnyň sostawy, poezd. Şäher görmek, otla münmek meselesi ony höweslendirip başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Otly köýnek geýmek-** ser. Köýnek. *Ballynyň soňky sözi oňa belli- beter hew otly köýnek geýdirdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

otliçnik: 1. Okuwda örän gowy baha alýan okuwçy. *Ol ýogsada otliçnik* (H. Ysmaylow, Powestler). 2. İşde önümçilik tabşyzygyny özän gowy ýerine ýetirýän işgär.

otliçno: Okuwda, işde iň ýokary baha (bellik). *Okuwda otliçno okamak.*

otluçöp [ootluçöp]: Ok ýakmak üçin ulanylýan, başy ýanýan jisimli injejik çöpjagaz, kükürt. *Sana paltosyny egnine ýagynjak alyp, başujundaky otluçöpli sermeledi*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Ernine panşpos gysdyrdy-da, otluçöpüni çakmaga durdy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

otluk Y : Otuň köp ösen ýeri, otly öri meýdany, çemenlik. *Şäherden saýlanan üsti açyk maşyn kä oýmur- oýmur otluk meýdanyň, käte- de bölek- bölek gür tokaýlygyň içinden çaltlyk bilen süýnüp barýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*)

otluk YY [ootluk]: Semawaryň turbasynyň düýbündäki üstünde ot ýanýan deşik-deşik ýel çerezi.

otluk- suwluk: Otluk we suwly bol (ýer). *Uly balkanda otluk- suwluk ýerleriň-de bolmagy mümkindi*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

otlukly [ootlukly]: Gaty dogumly ýanyp duran, çalasyn. *Ol örän çalasyn, otlukly adam. Kellesini al-asamanda tutýan gök erkek töweregindegaýmalashaýanlara, gyk- baklara otlukly gözlerini tezeläp, ýalt- ýult garady*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň, ýörände edil otlukly ýaly*(A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

otnositel: 1.Bir zat bilen deňeşdirilende, belli edilýän deňeşdirme möçberli. *Her bir mehaniki hereket hemişe otnositel hereketdirm* («Fizika Kursy»). 2.gram. Bir zada degişli bolan ýa- da bir zat arasyndaky gatnaşygy göçärýän. *Azappars we zus sözlerinden otnositel sypat ýasamak.*

otnoşeniýe: Bir edara, gurama ýazylan resmi hat.

otrabotka: tar. Körendesine olan ýerleri üçin daýhanlaryň pomesige öz maly bilen işläp bermekleri. *Otrabotka sistemasy daýhanlary ezyýardi* («Türkmenistan Kommunisti» *Jurnaly*).

otrezok: tar. 1861- nji ýylda Rusiýada krepotnaýçylyk düzgüni ýatyrylandan soň, pomeşikleriň daýhanlardan ýozluk bilen alan ýer uçastoklary. *Ýene bir nãrazylygy öňünden görýäris: otrezok ýerler haryndaki meselä we ş.m. läzeden garamaklyk bu ýerleriň daýhanlara gaýtarylyp berilmegine alyp bormalydyr* (W. İ. Lenin, *Eserler*).

otritsatel: 1.Bir zada garşy çykýan, kabul etmeýän. *Siziň otrisatel jogap aljakdygyňyza gözüm ýetýär.* 2.Matematikada: aýyrmak alamaty bilen alnan ululygy görkezýän, noldan aşak bolan. *Otritsatel san.* 3.Fizikada: elektrona degişli bolan. *Kütek burçuň kosinusy- otrisateldir* («Fizika Kursy»)

otrowizm: syýasy. 1905 ýylyň rewolýutsiýasyndan soň ýüze çykan sosiýal-demokratik deputatlary döwlet dumasyndan yzyna çagyrmaklygy talap eden, partiýanyň arasyňy giň köpçülikden üzmeklik we ony ýok etmeklik syýasatyny ýöreden opportunistik akym.

otrub: tar.1906-1916- nji ýyllarda daýhanlaryň hususy eýeçiligine bölünip berlen ýer uçastogy.

otrýad: 1.Ýörite goşun topary. *Otrýad aklar bilen güýç synanyşyp görmän, şu ýerden aýagyny hem ätmez!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2.Bir işi ýa- da tabşyzygy bilelikde alyp barmak üçin birleşen adamlar topary *Oteýad bolup gijelerine kolhozyň ekerançylygyna gazawulçulyk çekmeli boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) 3. *biol.* Haýwanlaryň ýakynlyk meňzeşligini öz içine alýan topar. *Kebelekler otrýady.*

otstawka: Harbi gullukdan bütinleý başamaklyk.

ottisk: *poligr.* Çaphana usuly bilen çap edilen tekst. *Korrektor üçin gelen ottiski okap otyrkam, makalanyň bir ýeri maňa ýaramady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ottomanka: Üsti ýassykly giň ýasy diwan.

otukdyrmak: Ot otlamagy, iým iýmegi öwretmek. *Göläni otukdyrmak.*

otukmak: Ot otlap, iým içmegi öwrenmek. *Otogan göleler dürüşdäni iýip mydar edýärler* («Sowet Türkmemistany» *Gazeti*) . ♦ **Nebsi otukmak-ser.** Nebis. *Ol täzeden bari Nebsi otugyp, peýdasyny bilip başlapdyr* («Tokmak» *Jurnaly*)

otur- tur: Ownuk- uşak ýumuş, ojuk- bujuk iş. *Biziň gyzymyz otur- turu ýarapdyr.*

otura: *med.* Aýagy ysmaz bolan, şel bolan. *Ol onuň otura bolanlygyny bileninden soň öz- özünden derdinmäge oturdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

oturdaş: Halkyň sud organyna, sud prosesine gatnaşmak üçin saýlaýan wekili. *Saýlawlarda köp sanly halk oturdaşlary- da saýlanar* («Sowet Türkmemistany» Gazeti). *Pökgen bilen gataşyp, suduň oturdaşy ýaly bolup oturan hem ferma müdiri ýellidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

oturdaşlyk: Oturdaşyň wezipesi, sud prosesinde oturdaşyň ýagdaýy.

oturdylmak: 1.Bir ýerden alyp ýa- da eltip, ikinji bir ýere ekilmek (ekin hakda). *Pöwrize ýolunyň iki gapdalyna agaç oturdyldy*. 2.Bir zat ikinji bir ýerde dikilip, gurulyp goýulmak. *Tamlaryň ikisinde hem peç oturdyldy*.

oturgyç: Oturmak üçin ýasalan arkasyz gaty mebeliň bir görnüşi. *Ol oturgyçda oturdy- da nämedir bir zat borasynda pikir etmäge başlady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ortaçy otagda bir iki sany oturgyç dur* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

oturylmak: 1.İki dyzyňy epip, bir ýere ornaşylmak. *Oturylar weli, ýöne ikimiziň biz agyz gürrüňimiz bardy*. 2.Bir ýerde uzak wagtlap oturyp galmak, bolmak. *Öten agşam köp oturyldy*.

oturymly: Hemişe bir ýerde ýaşaýan, göçme döl, ýerli. *Türkmenleriň ikinji bölegi XXX asyryň başlarynda eýýäm oturymly ýere gitmek dogry geldi* (R. Seýidow. *Bagtlylar*).

oturymlylyk: Hemişe bir ýerde ýaşamaklyk, oturymly bolmaklyk ýagdaýy ýerlilik.

oturyş- turuş: 1.Özüňi alyp baryş, gylyk- häsiýet, buluş hereket. *Oturyşyna- turuşyna seretseň, onuň özi bir asylyly ýeriň maşgalasy bolmaga çemeli* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

oturyşyp- turuşmak: Biri ýa- da bir- biriň bilen aragatnaşykda bolmak, aragatnaşyk saklamak, baryp- gelişmek, baryş- geliş etmek. *Sag bol, Jeren eje oturyşmaga- turuşmaga ýene wagt taparys* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

oturyşlyk: Birnäçe bolup edilýän ýygnaşyk, üýşmeleş. *Ol ýokary mekdebi gutaryp çykany üçin kiçijik oturyşlyk edýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu adam birnäçe ýyl jigit bolup gulluk eden we onda- munda otyrylyşyklarda bolup az- kem durmuşy gören adamdy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

oturyşmak: 1.Ýuwaş- ýuwaşdan ýerleşikli oturmak, hemmäh oturmak. *Goçmyrat we başgalar geçip oturyşdylar* (A.Gowşudow, *Eserler*). 2.Oturyşlyk etmek, bilelikde oturmak, üýşmeleş etmek. *Ýelli kolhoz başlygy pökgen bilen her gün diýen ýaly oturyşýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kemine deň- duş bilen oturyşmagy, saz- söhbeti söýen, meýlishalar sahyrlaryň biridir* («Edebiýat»).

oturmak: 1.İki dyzyňy epip, bir ýerde ornaşmak. *Wepa bilen Kelje bolup duran wakany synlap, bir gapdalda oturdylar* («Tokmak» *Jurnaly*) 2.Belli bir ýagdaýda bolmak, bir zat bilen meşgul bolmak. *Bütün gün öýde oturmak*. 3.Kömekçi işlik funksiýasynda ysynyşyp gelnen işligi bilen birlikde gymyldynyň başlanyşyny, dowamlylygynyň hem- de çylyşyrymly häzirki zamany görkezýän işlik. *İşläp oturmak, gülüp oturmak, ylgap oturmak, öwnüp oturmak, gidip oturmak, Maňza oturmak- ser. Maňyz. Şäkerkomyň aýdan sözleri onuň maňzyna oturdy* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Pisindi oturmak- ser. Pisint. Ýigide kapitanyň derrew pisindi oturdy* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

otursa- tursa: Häli- şindi, hemişe, elmydama, birsykly. *Çyn ýüregim bilen otursam- tursam . Beýik partiýama alkyş edýärim* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

oturmak: 1.İki dyzyňy epdirip bir ýerde ornaşdyrmak. *Şeker eje çagalary öýüň içinde oturdy* (H. Ysmaylow, *Powestler*). *Bu sapar gyzy töre geçirip oturdy- da, özi tamyň içinde gezmeleşmäge başlady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2.Ösümligi bir ýerden başga bir ýere geçirip ekmek, sançmak. *İndi biz ýakyn günlerde nahal oturtmaga girişjek* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). *Öňürti bu ýeri üç- dört gezek sürüp, soň şaly şitilini oturdyýarlar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 3.Bir zady bir ýere berkitmek, bir ýere eltip gurmak. *Olar piýonerler*

öýüniň ýedi ýerinde zadiýonokat oturttdylar («Mydam Taýýar» Gazeti). ♦ **Tüňçe oturtmak**- ser. Tüňçe. *Men ýaňyja tüňçe oturttdym.*

otuz: 30 sifriniň ady we onuň mukdary. *Men ony otuz ýyl mundan ozla görenimde, urynak güler ýüzli mele gelindi* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol orta boýly, ýaşy otuzdan agan görmegeý ýigitdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

otuz: gram. Belli bir kada boýunça sözlemdäki sözleriň orasynda goýulýan dyngy belgi (,)

otuzlyk: Käbir zatlarda ölçeg birligi. *Gapydan giren ýeriňde otuzlyk çyra parlap ýanyp dur* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Otuzlyk tigrir.*

otuzýyllyk: 1.Otuz ýyl möhleti bölan. 2.Bolanyna otuz ýyl dolan wakanyň ýyllygy.

otwýortka: Wyzly nurbatlary burmak üçin ulanylýan gural, hyrly çüý towlanylýan gural. *Aýnur eje atagzy bilen otwýortka sorady* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

otzyw: Biriniň işine, bir esere we ş.m. berilýän baha seslenme.

otzowist: Otzowizimiň tarapdary.

owadan: Daşky görnüşi boýunja ýakymly, görmegeý, gelşikli. *Özüniň, medeniýetliligi we owadan posýology bilen бүтин respublikamyzda şöhratlanýan «Täze ýol» kolkozynyň aýdyn, ýagty geljegi bar*(«Sowet Türkmemistany» Gazeti). *Dursun aýratyn owadan gyzdy*(H. Ysmaylow, *Powestler*). *Haty owadan ýazmak.*

owadanlamak: Owadan görnüş bermek, owadan etmek, bezemek. *Jaýyň bir näçe böleklerini pökgi şekiller bilen owadanlapdyrlar*(*Gadymly Dünýä Taryhy*). ♦ **Söz owadanlanmak**- şelaýyn sözler tapmak aýtmak. *Ony özüňe çekmek maksady bilen sözüňi owadanlap başlamaly*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

owadanlaşmak. Gitdikçe gelşikli, şekilli, owadan bolup başlamak. *Şäheriň göwji barha owadanlaşýar.*

owadanlatmak: **Owadan görmüş berdirmek, gelşinli, şekilli etdirmek. Jaýyň daş ýüzüni owadanlatmak.**

owadanlyk: 1. Daş görnüşi boýunça görklülük, görmegeýlik. *Şeker, dünýäde owadanlyk adama kawägt betbagtlyk hem getirýär ekeni!*(R. Aliýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Berdiniň daş görmüşinde bir hili gelşiklik, owadanlyk peýda bolupdyr.* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Gelşiklilik, timarlylyk, rejeklilik, gözellig, bezeglilik (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Çopanogly*).

owal: ser. Owat. *Owat aglap gezdiň baýlar ýanynda, indi biz hem bolduk adam sanynda*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Belki, seň ýazdyňda owat ýazypdym *Atyjylyk nyşanyň alanmy*(N.Pomma, *Saýlanan Eserler*).

owal-ahyr [owal- aahyr]: **Öňde-soňda, ahyr soňunda, iň soňy. Owat-ahyr ýerine ýetirilmeli bolsa, edip gutaran ýagşy.**

owalky: ser.Ozalky. *Döredijiliginiň uruşdan owalky döwründe Ata Gowşudow bir näçe hekaýa, feleton ýazdy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *İndi görgül bu baş günlük dünýäde. Owalky döwranyň ötdi, Meňli han*(Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

owarra: Daş azalyk, uzak azalyk, uzak ýer, daş, uzak. *Öýüň gapdalynda suw barka, ony owarradan ýük edinip getirmegiň geregi ýok*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Geljek hasarat özümi owarra alyp gidermikän- diýip pükirlenýäriň* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). ♦ **Owarra bolmak**- gümüňi çekmek, ýok bolmak jähennem bolmak, ygyp gitmek. *Ýeri, owarra bolsana, gyz! Saňa näme gerek? Potdy, özbaşyňa ýanrap durmada owarra bol!* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Owarra etmek- ýok etmek, güm etmek. Owarra et, ýaraşmaz konsomollyk adyňa*(D. Agamammedow, *Goşgular We Pesalar*).

owarram [owarraam]: Name bolsa şol, bolsa bolsun aýby ýok, jähennem goý. *Gel-gel bu zatlary owarram diýsem, indikiň näme?* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *owarram dökülse, bol basymrak!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

owatsiýa: Joşgunly gutlag, şowhunly el çarpyşyk. *Leniniň sözüniň iň soňky sözleri şowhunly owatsiýanyň arasynda sünüp gidýär*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

owaz [owaaz]: 1. Bogaz nerdeleriniň titremegi netijesinde emele gelýän ses. *Daşarda bir adamzadyň owazy gelýär* («Görogly» *Eposy*). *Çekimli sesler diňe*

- owazdan ybaratdyr. 2. Sazyň, aýdymyň ýakymly labzy sesi. Owazyň dolduryp töwerek-daşa, gyzykly heňleri çalgyn, tüýdügim! (Ş.Kekilow, Saýlanan Eserler). Surmagyň hem-de depregiň owazy astynda družinanyň baýdagy çykaryldy («Pinoer» Jurnaly). 3. Bir zadyň güňleş sesi. Birdenkä gudogyň batly owazy şähre ýaýrap gitdi («Sowet Türkmemistany» Gazeti). 4. Bir zat hakda bolan habar, gürrüň. Zähmetkeş daýhana dikip gözleri, Owazyn äleme ýetirýär gazet (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Kommunizm-adamzadyň ömrüniň bahar-ýazy, Watanynda ýaňlanyar onuň ýeňiş owazy (R. Aliýew, Kommunizm Ýolunda).
- owaza [owaaza]:** Biriniň ýa-da bir zadyň dabarasy, tarypy, şöhraty. Owazasy ýeriň ýüzünü tutan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Owazasy il içinde dolupdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- owazlanmak [owaazlanmak]:** Owaz çykarmak, seslenmek, ses çykarmak. Barmaklar degende, erişlen bary. Owazlanyar göýä dutaryň tary («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- owazly [owaazly]: **Ýakymly, mylaýym sesli.**
- owjun:** Boýuntyrygyn aşagyndan gogulýan keçe. Owjun goýmasan, öküziň boýnuny boýuntyryk ýara edýär.
- owçarka:** zool. Möjege meňzeş it. Wanýa daýy owçarkalaryň gözden ýitişine uzak wagtlap syn edip durdy («Mydam Taýýar» Gazeti).
- owdurmak: **Eliň bilen basyp, biri-birine sürtüp ýumşatdyrmak eretdirmek (Gurt we ş. m. Barada). Aş gatyklyk gurt owdurmak.**
- owf:** Biynjlygy, darykmaklygy, agyryny we ş.m. aňladýan ümlük. Owf çary sen nätdin? (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). «Owf» etdirägede kellesini galdyrdy («Edebiýatda Hrestomatiýa») Owf, nähili yssy? (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).
- owganlar:** Owganystanyň ýerli halky esasy ilaty. Gündogar gyzlary, awlar, garalar, Hindiler, owganlar, boýdaş joralar («Oktýabr Ýalkymy»)
- owkalamak:** 1. Bedeniň bir ýerini el bilen gysyşdyryp owmak, endamyň agyrýan ýerlerini basyşdyrmak, massaj etmek. Çigrek degen ellerini olar çendan owkalaýardylar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Owkalady hassaň elin, ýalkap dogan ýaly bolup (Çary Aşyr, Poemalar). 2. Bir zady gysyşdyryp owratmak, eliň aýasyna salyp mynjyratmak, külke etmek, hapasyny aýyrmak. Kendir tujrkasynyň eteginde gatan laýyk owkalady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Eýini ýetirmek üçin çekişdirip ýumşatmak, eliň bilen owmak.
- owkalanmak:** 1. Bedeniň bir ýeri el-bilen basylyp owrylmak, massaj edilmek. Onuň el-aýagy owkalandy. 2. Gysyşdyrylyp owradylmak mynjyradylmak. 3. Eýi ýetirilmek üçin çekişdirilip ýumşadylmak, el bilen owulmak.
- owkalaşmak:** Biri-biriň owkalamak, owkalanmaga kömekleşmek.
- owkalatmak:** Bedeniň bir ýerini el bilen basydyrmak, owdurmak. Ejem ikimiziň el-aýagyňyzy owkaladyp, arkanyza çykdyryşyňyzy agdyp-da durjak däl (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- owkat [owkaat]:** 1. Gün-güzeran ýaşaýyş üçün iýmit. Men seniň dokanja biz alaçarňy satyp, owkat edip otyryn. Meni öňki owkaladymdan aýrarsyň («Görogly» Eposy). 2. dial. Nahar.
- owlak:** zool. Geçiniň keýigiň alty aýlyga çenli çagasy. Ol, jeren owlagynyň ulalandan soň hem çöli ýadyndan çykarmaýyş ýaly, obany unutmaýardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Bökjekleşýär marallaryň owlagy (N.Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **Ak geçiniň owlagy-** özgelerden «artyk». Danatar- arçynyň ogly boldugy, ak geçiniň owlagy boldugymy? (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- owlakgapdy:** kön.s. Bir näçe atly bolup, damagy çalnan owlagy gapyp alyp, saýlanyp çykyp bilmek oýny, göwböri.
- owlak-Guzy:** Owlak hem guzy, goşulan guzy hem owlak. Jarçylar owlak- guzy ýaly mäleşýärdiler (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Meniň owlak -guzy bakýan oglan wagtymdy (Myrally). Bibi hem sagym gutaransoň owlak-guzular bilen gümenip

ýördi(«Türkmen Pesalary»). Owlak -guzy, goýun-geçi mäleşip, mälim edýar görmändirler çygyry(N.Pomma, Saýlanan Eserler).

owlaklamak: Guzlamak (geçi, keýik hakda).

owmaç: **Dogralan gyzgyn çöregi ýagda owup taýýarlanylýan iýmit.**

owmaçlamak: Owmaç ýaly edip owmak, mum-helim etmek mynjyratmak

owmak: 1. Bir zady eliň bilen owkalap mynjyratmak, kül etmek. *Gumy owup görýär hem-de ysgaýar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Bir zady owkalap ezmek. *Gurt owup taýýarlan gatygyny gatyp, naharlaryny berdi*(A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Selmämi owup öýüme girdim*(A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ownamak: 1. Bölenerlere bölünmek, maýda-maýda bolmak, owranmak uşamak. *Bu taýda bolsa hemme zatlaryň bölenerlere bölünýändigini we ownaýandygyny görýärdi*(M. Gorkiý, Ene). 2. Barha kiçelmek, ownuk bolup uşap başlamak. *Adamlar ýylsaýyn ownaýan ýalydylar, tipe bütünleýin ýitip gitmäge golaýlaşypdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Ähmiýeti peselmek, pese gaçmak, agry gaçmak. *Pahaý, gürrüňimiz-ä juda ownad-ow, ullakan kolhoz hojalygyndan gelip, bir biziň hojalygymyza düşdi* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Ol soňky wagtlar has ownap başlapdyk, bolgusyz zatlary hem agzyna alýar.

ownatmak: **Ownun etmek bölekler bölmek, maýda-maýda etmek, böleklemek, maýdalamak, uşatmak.**

ownykçylyk: **Ownykçyl bolmçylyk ownuklyk etmeklik maýdaçylyk uşaklyk.**

ownujak: Has ownuk örän ownuk, maýda kiçi. *Ýumurtganyň sarysynda diňe, mikroskop astynda görünýän, örän ownujak sarylyk şarjagazlary peýda bolýarlar*(A. N. Kabanow, Adamyň Anotamiýasy We Fizigologiýasy). *Ownujak dogralan et onuň işdäsini açdy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ownuk: 1. İri däl, uly däl, uşak. *Ownuk galalaryň hanlary-da-öz nökerleri bilen muňa goşulyp bile gaýdýarlar* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Ozalky on bir sawy ownuk ýabyň deregine kanal salyndy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Drob sanlar tutuş bir zadyň ownuk bölegini görkezýärler*. 2. Ähmiýeti bolmadyk, ujypsyz, ugursyz. *Onuň özüni alyp barşynda Enäniň ünsüni özüne çekýän kän ownuk zatlar peýda boldy*.(M.Gorkiý, Ene). *Ownuk mesele, ownuk gürrüň, ownuk alada*. 3. Jemgiýetçilik we ykdysady taýdan ähmiýeti uly bolmadyk kuwwaty az bolan. *Uly ýer eýesi ownuk öndürjini öz häkimligine tabyn edipdir*(SSSR Taryhy). *Ownuk hojalyk. Ownuk kapitalistik hojalyk.* ♦ **Ownuk adam-** ser. Adam.

ownukçyl: Ownuk-uşak zada üns berýän, sähelçe zada üns berýän, ownuk zatlara baş goşýan, maýdaçyl. *Patriarhal nomeşik ukladynyň häsiýetli figurasy korobçka samsyk, gysganç ownukçyl, müňkür adamdyr*(N. W. Gogol, Saýlanan Eserler).

ownuklamak: 1. Öňki bolşundan ownap başlamak öňküsünden ownuk bolmak, kiçelmek, uşaklamak maýdalamak. *İri damjalar barha ownuklap hakyky süňňitli ýagşa öwrüldi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. m. Ownuk-uşak zada üns bermek, sähelçe zada üns bermek, maýdaçyl, uşakçyl bolmak bolgusyzlyga öwürlmek.

ownuklatmak: Öňki bolşundan ownatmak, uşaklatmak.

ownukly-irili [ownukly- iirili]: 1. Ululy-kiçili maýdaly-irili. *Eke galan şu jaýda ýaşaýan maşgalanyň iki-üç sany ownukly-irili çagalary işikde oýnaýarlar*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Şol mahal hem ownukly-irili keýik sürüsi ökje göterip, gözden ýitip gidýärler*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler) 2. göç. m. Ownuk -uşak ähmiýeti bolan. *Şular ýaly ownukly-irili kemçilikler guzluşygyn, bir näçe obektleriniň wagtynda gutarylmagyna näsgel berýär*.Ownukly- irili kemçilikleri tiz düzetmek gerek(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ownuklyk: **ser. Ownukçylyk.**

ownuk-Uşak: 1. Onçaklyly däl, uşak-düşek maýda-çüýde. *İlki ol Wepanyň ýaralaryny daňşdyrdy soň özüniň ownuk-uşak ýaralaryny doňdy*(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Öý üçin ownuk-uşak zat aldym* (G. Kulyýew, Köpetdagyň

Aňyrsynda).2. Ähmiýeti az bolan bolgusyz ähmiýetsiz. Beýle ownak-uşak zatlaryň gürüňini edip ýörenden, sapaklaryňyza gowrak taýýarlanylň!- diýip, jogap berýär («Tokmak» Jurnaly).Ownak-uşak kemçilikleri görezmek bolar(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

owram: 1. Kül-owram bolmak- çympytrak bolmak, owram-owram bolmak halys owranyp gitmek. Ümmülmez ýogyn agaçlar gara ört bolup küle dönüpdür kül-owram bolup pytrapdyr(A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). 2. Kül-owram etmek- çympytrak etmek, owram-owram etmek, owratmak.

owram-owram: Kül-maýda, kül-peekun, kül- uşak. Elindäki sigaretini basyp, owram-owram etdi(«Mydam Taýýar» Gazeti).

owranmak: Maýda-maýda bolmak, owmak bölenlere bölünmek, owram-owram bolup gitmek, ownatyklara bölünmek. Anha biriniň çympytrak owraman sag goluny omuzdandan kesdiler(B. Kerbabaýew, Aýlar).

owratmak: 1. Maýda-maýda etmek ownuk bölekler bölmek owram-owram etmek. Ol çaklaňrak bir köpriniň aşagyndaky sementleri owratdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).2. Döwüp bölekler bölmek, aýyrmak. Wüşä hel peçe saz sak owradyp salmakda hoşgeldä kömek bermäge başlady(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) 3. göç. m. Dyr-pytrak etmek derbi-dagyn etmek dagytmak. Duşmany owratyp, laşini serer, Gazap edip salsaň, dagy hem ýarar(N.Pomma, Saýlanan Eserler).

owsar: Düyäniň kellesine salynýan demir düşli nagta. Men onuň dülsiniň owsaryndan ýapysdym, bermejek boldum(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Çoluk maýanyň owsaryny hasyr-husur gazykdan çözüp üstüne towsap mündi(«Kolhoz Günleri»). ♦ **Owsar salmak**- birini özüňe boýun egdirmek, birini garaşly etmek, tabyn etmek. Baýlar baýyňyza owsar salyp nähili etdiler-ä gürüň bersene!? Eýsem indi sen kelläme owsar salmak isleýärmiň? (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).

owsarlamak: **1. Owsar salmak. Düyäni owsarlamak. 2. göç. m. Birini özüňe boýun egdirmek, garaşly etmek, tabyn etmek.**

owsarlanmak: 1. Owsar salynmak. Ýaňyjk başy owsarlaman maýa ýañadandan patyrdyk uzмага başlady(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. m. Boýun egdirilmek, garaşly edilmek, tabyn edilmek.

owsarlatmak: 1. Owsar saldyrmak. 2. göç. m. Boýun egdirtmek, garaşly etdirtmek, tabyn etdirtmek.

owsarly: 1. Owsar salmak. Owsarly erkek. Owsarly düe. 2. göç.m. Boýun egdirilen, garaşly edilen, tabyn edilen.

owsun: 1. kön. s. Maý, ýylan we ş.m. çakanda okalýan dogra.2. göç.m. Biriniň ýa-da bir zadyň bady, haýbaty, täsiri güýç, gudrat. Şu çaşçy çamana meniň owsunym ýözänok, menden näme isleseňiz alyň-da şuny meniň mekdebimden aýryn! (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Orta boýly, giň garaşly gözeliň, owsuny bar uzyn özme saçynda(B. Kerbabaýew, Aýlar). Mehinliniň owsuny şol niýetini bir bada gowşatdy(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Owsun atmak**- möwç almak, haýbatlanmak, biriniň üstüne sürünmek. Traktor meýdana atyp owsuny, Ýaryp barýak gara ýeriň göwsüni (M. Seýidow, Çoluk). Aňyrsyna gözetmez asuda deňiz ýaly göm -gök gowaça owsun atýar (B.Kerbabaýew,Aýsoltan).Ol owsun atyp süründi.

owsunçy: 1. kön.s. Owsun atygy owsun bilen özüne dartygy. Ol jar owsunçy ýaly hemme suzy demine dartyp, püre-pür bolupdyr(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2.göç.m. Möwç alygy haýbat atygy, özüne çekiji. Ylgadym görmäge gözəl ýazymy, Ak yüzde owsunçy zülpi-tarymy(A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

owsunlamak: Mowç almak, owsun atmak, haýbatlanmak, sürünmek. Bu pursatda baýly özüniň saklanyp bilmeýändigini göýä bir güýçli zat owsunlap demine çekýän ýaly ygtyýaryny elinden oňa aldyrpy (B. Gurbanow, Duşuşyk).Näme

jogap beýegiňi bilmez ýaly, bu taýda düşnüksiz hiç zat ýok-diýip, Wüşi kel gyzy owsunlamaga başlady(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

owsunlanmak: Owsuna berilmek, owsunyň täsirine düşmek. *Artgyň aýgyt edijiligi onuň erkini elinden aldy-da nähili bolanyny hem duýman owsunlanan ýaly, gurply gujaga doldy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

owsunlatmak: Owsunyň täsirine düşürmek, özüne çekdirmek. *Tamaranyň bütün duýgy damarlaryna jan bergärdi, ony özüne bakan owsunladýardy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

owsunmak: Möwç almak, tolgunmak, batlanmak galkynmak. *Deňiz tolkunlary myýlaýym sesli Owsunyp, Kenaryň ýunun ýalýardy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

owşanaklamak: Satanyňy giň açyp ýöremek aýaklaryň arasyny giň açyp hereket etmek. *Pälwanlara garşy owşanaklap ötäçitdi*(«Görogly» *Eposy*). *İleri tarapdan owşanaklap gelýän Halnazar kör ediji günde gözlerini gyrpyldadyp meleguşa bakan ýüzlendi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

owşanaklatmak: Aýaklarynyň arasyny açdyryp ýöretmek hereket etdirmek.

owuç: Bir eliň içi tarapa бүкүlen boşlugy. *Bir owuç un. Bir owuç gowurga.*

owuçlamak: Owuç bilen almak, owjuňy doldurmak.

owulmak: 1. Külke bolmak owranmak, maýdalanmak. *Jübüsinden owlan temmäki külkesini çykardy.* 2. Owkalanyp mynjyzadylmak, ezilmek. Agymak. *Gapyda guma bulaşyp oturan aýnanyň saçlary dagynykdy tozan sinen solgun ýüzi çytkydy gamçy degen symsyklanan göwresi owlupdy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

owuntyk: Bir zadyň ownujak bölekleri, düwür-düwür bolan bölejikleri, dānesi, külije. *Gülendam çörek owuntygyny alyp, elinde mynçgalaýardy. Ýarylan bombanyň owuntyklary telim ýerimden ýüzleýje yra salyp gidipdir*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Dişiniziň arasyna çörek we et owuntyklary galan mahalynda, ony çapjagazlar, sim bölejikleri bilen gozjamak bolmaýar*(«Mydam Taýýar» *Gazeti*).

owurt: 1. iki ýaňagyň iç ýüzü, iç boşlugy. *Ol aşagy dodagyny dişledi, owurtlary ýumralan ýaly göründi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İki owurdyny çörekden dolduryp, sapagyny taýýarlamaýa başlady*(«Pinoer» *Jurnaly*). 2. Agyz başlady agyz. *A, men bolsam owurdymda suw bar ýaly dymýaryn* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). ♦ **Bir owurtjyk-** azajyk sähelçe(ichmek üçin çay, suw we ş. m. Hakda).

owurtlamak: Owunta alyp içmek(suwukluk hakda). Men onuň göwni üçin çaldan üç-dört owurtladym(N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Garly ussa käsesine guýan çayyny owurtlady*(A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Stakana suw guýdy-da, ony haýaljak owurtlap için başlady*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ahmedi çayyndan bir gezek owurtlady-da sözünü dowam etdi*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

owurtlanmak: **Owurda alnyp içilmek(suwukluk hakda).**

owurtlatmak: Owurdyna aldyryp içirmek, azaljyk içirmek. Suw owurtlatmak.

owuşmak: Owmaga kömekleşmek. *Gurt owuşmak.*

owuz: Täze guzlan malyň ilkinji süýdünden bişirilen önüm. ♦ **Owuz süýdi-** täze guzlan mana öýe girdi(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

oý Y [ooý]: 1. Biri ýa-da bir zat barada edilýän pikir, akyl ýetiriş. *Seniň gizlin syryňy İwan duýmaýandyr diýen oý seniň göwnüňe gelmesin*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Oýa çümme** - çuň pikire gitmek. *Ol ýol boýy bütün göwresi bilen oýa çümüp gelýärdi*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Aýsoltan gök otlara gözi düşende bolsa oýa çümdi*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Oý köli - pikiriň jümmüşi.

Oý YY [ooý]: 1. geogr. Posýer, çöketlik. *Marynyň golaýynda, Amaşanyň oýunda, Murgabyň boýunda mydama gök bürenip otulan bir uly oba bar*(H. Ysmaylow, *Powestler*). *Süriniň oýa inýän tarafyna seredip başlady*(B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. çukur emele gelen ýer, çukur. *Şofer minutsaýyn ýoldan azaşýardy, Maşyn oý*

- ýere we top oky düşen çukurlardy düşüp batýardy («Sowet Türkmemistany» Gazeti) . 3. Tekiz däl, düz däl, pes. *Tamy suwagynyň şu ýeri oý bolupdyr.*
- oýa:** Uka gitmedik, uklaman ýatan, uklamadyk. *Arçyn dagy oýamyka* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kümäniň ýokary ýerlerindäkiler hem bir- biriniň oýandygyny duýdular* («Bahar»).
- oýaklatmak:** 1. Her hili oýunlar etdirmek, bökjekletmek. 2. İki baka hereket etdirmek. *Jeren gözlerini oýnakladyp, gülki gatyşykly gepledi. Gyzy galamy alyp, aýnanyň ýüzüne degirmän, onuň üstünde oýnaklatmaga durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýaly- ukuly [oýaaly- uukyly]:** Ýarym ukudaki ýagdaý, nek oýa, ne- de ukuly. *Kömegiň heniz hem şol oýaly- ukuly ýatyşdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- oýalyk:** Uka gitmezlik, ukuda dällik. *Bize bir- birimiz bilen elmydama oýalykda görüşmek nesip etsin* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Düýşümde men seni oýalygymdakidan köp görýärim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýan -buýan [oýaan- buýaan]** 1. Eýläk- beýläk, ol tarapa- bu tarapa. *Şol ýerde biraz durup. Oýan. buýan garadym* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. Ol- bu, ol- zat, bul- zat. *Bir salym oýan- buýan, durmuş- dünýä gürrüňünden söz açyp, gürleşip oturdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- oýanmak:** 1. Ukudan açylmak, turmak. *Myhmanlaryň galmagalyna oý eýeleri hem oýanypdyr* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Gijänyň ýary geçenden soň, men oýandym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Şäher halky aljyzaňňylyk bilen aýandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ýüze çykmak, peýda bolmak, döremek. *Köpçüligiň rawalýusiýon inisiýatiwasynyň oýanmagy* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).
- oýarmak:** Ukudan açmak, turuzmak. *At aýagynyň dükürdüsi. Meleguşuň, oňa bakan çasly kişneýän sesi ony oýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ony ýuwaşlyk bilen oýaryp öýlerine alyp geldi* (H. Ysmaylow, *Powestler*). 2. Ýüze çykarmak, döretmek. *Onda öz güýsüne beýik inanç duýgusyny oýarýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Aýaga galdyrmak, täze duýgy döretmek, janlandyrmak. *Tüpeň sesleri бүтін обаны оýarypdy, diňe her kim öz tüneginde dymyşyp oturýardylar* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- oýatmak:** ser. Oýarmak.
- oýçarylmak [ooýçarylmak]:** Hondan bärçi bolmak, özüni ýokary tumak. *Mama oýçarylyp, epeý jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- oýdurmak:** Bir zady bir ýere gaýta -gaýta oýkamak, süýkemek, surtgülme. *Elleri bilen ýüzüni oýkalap pallady-da ýerinden turup tamyna ýüzlendi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- oýkalamak:** Bir ýere süýkelmek, sürtgülenmek.
- oýkalamak:** Bir zady bir ýere sürtgülemek, yzygiderli güýkemek. *Onuň ýalaňaç gaznyna çalaja örgünli eňegini oýanda, Annam jykyr-jykyr gülýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Myrat eliniň aýaryny dyzyna oýkady-da, nas atmak üçin taýýarlandy* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- oýkanmak:** 1. Bir zada süýkenmek, ýaplanyp gaşanmak. *Götur at çöpden- çöpe süýkenip, agaçdan -agaja aýkanyp galyberdi* («Görogly» Eposy). *Ol bir gün omzuny gaşamak üçin agaja oýkanýar weli, ýokarsndan naýynjar ses eşidilýär* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). 2. Ynjalyksyz bolmak ýaýdanmak. *Stulda oturmaga öwrenişmänsoň, gorka- gorka oýkanyp, oturgyjynyp stola ýakynyrap süýşürdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýkannyýramak:** 1. Eýläk - beýläk gozganmak, gymyldap oturmak, gozganjyramak. *Nähoş adam kimin iki ýana oýkanjyrap, ynjalyksyz ýatdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Oe oýkanjyrady-da: - Goýun bakaryndyýdi* («Tokmak» Jurnaly). 2. Bir işi ýerine ýetirmän ýaýdanjyrap durmak, ikeriňläp durmak. *Düşmezlige salyp, oýkanjyrap otyr zaňňar* («Görogly» Eposy).
- oýkatmak:** Çaldyrmak, sürtdürmek, süýketmek.

- oýlagramak [ooýlagramak]:** Gorkuly garanjaklamak, eýläňe - beýläňe gorkuly seretmek. *Lellik bilen körpe oýlagrap, yzlaryna seredişip gelyärler*(« Pinoer» *Jurnaly*).
- oýlagraşmak [ooýlagraşmak]:** Bilelikde oýlagramak, gorkup eýläk -beýläk seredişmek, garanjaklaşmak. *Gum getiren soldatlar ýapyrylyşýardylar we oýlagraşýardylar*(L. N. Tolstoý, *Sewastopol Hekaýalary*).
- oýlamak [ooýlamak]:** 1. Bar ünsüni gönükdirmek, bir zat barada pikir etmek, pikirilenmek. *Adamlar! siz oýlap görüň: patyşadan işçi razymy? - Ýok!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hawa, başlyk, ýaňy maňa:- bir ýana gezmäge gideli!- diýdi weli, şoňa gitsemmikem- gitmesemmikäm diýip oýlap durmuş*(B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şu beýik maşgalada özüniň nähili derejede orun tutandygyny oýlar* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2, Çak etmek, paýhas etmek, çaklamak. *Myrat öz ýanyndan:- indi bir çen boldy!- Diýip oýlan bolsa gerek* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). ♦ **Oýlap taplamak** - döredijilikli işläp, täze bir zat döretmek, täze bir oýlap çykarmak. *Täze eranyň YY asyrynyň başynda Hytaýda kagyz oýlap tapypdyrlar* (*Gadymly Dünyä Taryhy*).
- oýlanyşmak [ooýlanyşmak]:** Bir zat barada her taraplaýyn pikirilenmek, oýlap görmek, ölçerip görmek, fikirlenişmek. *Muny biz oýlanyşyp görmekli bolarys!* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Olar ýol boýy dymşyp, her haýsy öz ýanyndan oýlanyşyp gelyärdiler* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- oýlanmak [ooýlanmak]:** 1. Bir zada ünsüni gönükdirmek, bir zat barada pikir etmek, pikirilenmek. *Ezize uzak oýlanmaga-da hajat galmady*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Paýhas etmek- göz önüne getirmek, paýhaslanmak, pikirilenmek. *Ol seniň oýlanmagyňa, halk hakimiýetini kimiň goraýanyna düşünmegiňe garaýar*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).*Bu ýagdaý Garýagdyny pikirlenmäge, oýlanmaga mejbur edýär* (H. Ysmaylow, *Powestler*).
- oýluk Y [ooýluk]:** geogr. Oý ýer, peslik, çöketlik. *Dört töweregiň suw alan çöketlikden, oýlukdan, kældense gorpdan doly* («*Sowet Türkmenistany*» *Gazeti*). *Bu oýlukda duran ýeriňden diňe aňňat - aňňat depelerden aşyp gelyän maldarlada gözüň düşýär* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Oýluklarda ýekegapanlar hem bar*(«*Mydam Taýýar*» *Gazeti*).
- oýluk YY [ooýluk]:** Sowukdan goranmak üçin egne atylýan, keçeden tikilen ýaňsiz geýim, ýapynja. *Wüşi kel çopanyň aýlugyny egnine geýip, odun başyna geldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).*Nurýagdy bolsa aşagyna sazak -selen düşäp, oýlyga dolanyp oturan ekeni* («*Mydam Taýýar*» *Gazeti*).
- oýmak Y [ooýmak]:** Tikin tikilende, barmaga geýdirýän metaldan edilen esbap
- oýmak YY [ooýmak]:** Bir zady gazyp ýa-da kesip oý etmek, çukanak etmek. *Agajyň ýüzüne oýup nagşy çekmek ussatçylygynyň güllemegi XWYY asyra degişlidir*(*SSSR Taryhy*).
- oýmak YYY [ooýmak]:** Oý bolan, oýulan, çakanak. *Aşaky hem ýokarky işikde tegelejik oýmak çukurjyk bar eken* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- oýmudyklamak:** Oýmul -oýmul edip hereket etmek, oýmuldap ýörmek. *Düýe derrew oýmudyklap, çökmek bilne boldy*(H. Ysmaylow, *Powestler*).
- oýmuldamak:** Çaykanjyrap hereket etmek, oýmudyklap hereket etmek. *Bu heleý oýmuldap, kynçylygy görmändir*(N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- oýmur-oýmur [ooýmur-ooýmur]:** Oý bolup duran, oýulyp duran. *Kündügiň jüründiginden guýulýan ýaly asmandan eňýän ýagşy bolsa kä ýerde oýmur -oýmur köl trurýardy*(«*Mydam Taýýar*» *Gazeti*). *Päkize gar bilen örtülen çägäniň ýüzünde oýmur -oýmur yz galdyryp, yzyna dolandy*(«*Kolhoz Günleri*»). *Ýoluň kenarynda oýmur -oýmur şorluk meýdan duzlag ýaly agaryp ýatardy. Olar käte oýmur- oýmur takyrlardan geçýärdiler* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- oýnak:** Oýnalyp ýören, kelçik, suwumsyz. *Bu bälçik gelin -gyzlaryň hem hemişe oýmaklary wüşüdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

- oýnaklamak:** 1. Her hili oýunlar edip bökjeklemek, oýun etmek. *Sypanda dor taýyň sagrysyn, göwsün, silkinip oýnaklap, ol atýar owsun* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Çalt hereket etmek, hereketde bolmak, möwç almak. *Tolkunlar yzly- yza oýnaklap, düýrlenip, kenar gelyär. Gözleri oýnaklap duran ýaşuly oňa ýylgynryp seretdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýnaklaşmak:** Her hili oýunlar edişmek, bökjekleşmek. *Owadan tohum atlar boýunlaryny talawladysyp, kellelerini dik tutyp, oýnnaklaşyp barýardylar* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- oýnalmak:** 1. Oýun bilen meşgul bolunmak, oýna gatnaşylmak. *Özara gürrüňiň arasynda küşt oýnaldy*(«Mugallymlar Gazeti»). *İndiki agşamky oýnaljak ýeride şol ýerde eýýäm bellendir*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir rol ýerine ýetirilmek, oýun ýerine ýitirilmek 3. Oýun gülki obýekti bolmak, oýun edilip aldawa düşürilmek. *Ol özüniň oýnalýadygyny aňdy*.
- oýnam:** Dört birliги aňladyýan san, dört. *İki oýnam çaganyň:- kaka, kaka!- diýşip, elemtas öňünden çykjaklary gözünüň öňüne gelip, özüni düýpsüz derýa oklajak ýaly, başyny birden galdyrydy*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň kellesiniň oýnam barmak gapdalyndan wazlap geçen berdeň käniň gursun okudy*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- oýnamak:** 1. Oýun bilen meşgullanmak, oýuna gatnaşmak. *Aýu, şona! Sapaklaryňy taýýarlaňyňdan soň, oýnamaga gel!* (G. Gurbansähedow, *Enesiniň Ýumuşlary*). *Ol taýda bir topary uýşup düzzüm oýnaýardy*(A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 2. Bir roly ýerine ýetirmek her hile hereketler bilen oýun görkezmek. «Görogly» *dramasynda ol öweziň rolyny oýnady*. 3. Biri bilen oýun etmek, bälçiräp biriniň üstünden gülmek, degişmek. *Meni oýnamaň maňa işlemäge mümkinçilik berin! Magzym, seniň bolsun nähili? Ýa bizi oýnamak işleýärmik?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 4. Eýläk-beýläk hereket etmek. *Onuň gara gözleri oýnap duraýardy*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Uly rol oýnamak-** ähmiýeti uly bolmak, uly ähmiýete eýe bolmak. *Beýik ýazyjylaryň eserlerini höwes bilen düýpli öwrenmegiň uly rol oýnadygy şeksizdir* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- oýnamlamak:** Oýnam bilen ölçemek, oýnam -oýnam edip çanamak. *Oýnamlap çüýseler, munderläp käseler geldi*(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Oýe aşygyny oýnamlap sanaýardy*.
- oýnaş:** Aýal bilen kanunsyz ýaşayan erkek adm ýa-da erkek bilen nikasyz ýaşayan aýal. *Uzyn günüň arzuwyndan soň, oýnaşlaryna ýetmäge howlugyp barýan orramsylar bolaýmasa köçede adam ýokdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- oýnaşmak:** Bilelikde oýnamak, biri- biriň bilen oýnamak, oýun edişmek. *Men bu ýere siziň bilen gep nokatlaşyp, oýnaşyp oturmaga gelemok, yzymda zerur işler maňa garaşyp dur*(A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Mähri her gün okuwdan gaýdyp gelyär, az salym agasynyň çagalary bilen oýnaşyp- gülüşýär*(A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).
- oýnatgy:** Özüni oýnadyp ýören, üstünden gülünýän(adam). *Toba- tagsyr sen- ä aýna- çyna düşünmeýän tüşs bir oýnatgy ekeniň* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sen bu bolsun bilen öz -özüni oýnatgy edýärsiň*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýnatmak:** 1. Oýun etdirmek, oýna goşmak, oýnamaga, gezmäge mümkinçilik bermek. *Jigimi oýnadyp ýörkäm, birden ýagys ýagyp başlad. Oýe gapyrjagy elinde oýnadýar*(G. Muhrow, G. Seýitliýew, *Pesalar*). 2. Bir roly ýerine ýetirtmek. 3. Öz üstünden güldürmek. *Oýe oýnatgy ýaly özüňi oýnadyp ýör.* ♦ **At oýnatmak-** Sapalak atmak, sypçyklyk etmek, çynlakaý ýapyşmazlyk.
- oýnawaç [oýnawaaç]:** 1. Çagalar oýnamak üçin ýasalan zaz, gurjak. *Oýnawaçlar mekdepde diňe baýlaryň çagalary üçin bolup, halkyň çagalary hemme zatdan mahrumdylar* («Pinoer» Jurnaly). 2. göç.m. Başga birini erki boýunja hereket

- edýän adam. 3. göç. m. Owadan görnüşli, gelşikli. *Oba hem şäher indi oýnawaç ýalydy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oý-pikir [ooý-pikir]:** Pikir paýhaslanyş. *Ol giň ýol bilen başyny aşak salyp, oý -pikire çümüp gelyärdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Dost, oý -pikirden çykjak zat ýok, al, gawun iýeli!* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- oýrotlar:** Oýrat awtonom oblastynyň ýerli halky, esasy ilaty
- oýtak [ooýtak]:** Birneme pesiräk, oýrak, çöketlik(ýer). *Artyk otrýady oýtakda düşürdi. Sanly salymyny içinde ýeriň tozanyny ýapyryp, mele suw oýtak ýerlere bakan sowlup başlardy*(B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men mekdepde okan ýyllarymda oýmüziň ýanyndaky oýtakda ekin ekerdim*(«Mydam Taýýar» Gazeti).
- oýtaryşmak [ooýtaryşmak]:** Daş- töweregine garanjaklaşmak, ýaltak- ýultak edişip garanjaklaşmak, üşerilişmek, oýturaklaşmak.
- oýtarmak [ooýtarmak]:** Töweregiňe diň salyp, ýaltak - ýultak etmek, garanjaklamak, üşerilmek, oýturaklaşmak.
- oýtum [ooýtum]:** Çukur, pes, oý (ýer). *Her bir oýtumyny mese - mälim saýgarmak bolýardy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýturaklamak [ooýturaklamak]:** ser. Oýtarmak.
- oýturaklaşmak [ooýturaklaşmak]:** ser. Oýtaryşmak. *Aýalgyzlar hem ony görenlerinde oýturaklaşyp geçýärler* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- oýuk [ooýuk]:** 1.Oý edilen, oýulan, gazylan. 2.Deşik emele gelen, uly deşik. *Ortasy oýuk keçe.*
- oýuk- oýuk [ooýuk- ooýuk]:** 1.Birnäçe oýugy bar bolan, birnäçe ýeri oýulan, *Saçynyň otlanmagy zerrarly, kellesi oýuk- oýuk gara ýanyk bolup durýar* (A.Gowşudow, Eserler).2. Oýulup deşilen, deşik- deşik.
- oýulmak [ooýulmak]:** Oýulmak, çukur bolmak. *İňe, görüň - diýip, agajyň daş gabygyndan oýulyp aýyrylan ýerini eli bilen görkezdi* (A.Gowşudow, Eserler).2.Deşik emele gelmek, deşilmek.
- Oýun bir, maza iki* (nakyl). 2.teatr. Sahnada oýnalýan tomaşa, spektakl. *Men dün «Zöhre- Tahyr» oýnuny gördüm.* 3.Degişme, bälçizeşme. *Size oýun gerek («Bahar»).* *Seniň çynyňmy ýa- da oýun edýärmiň* (G. Muhrow, G. Seýitliýew, Çopanogly).♦ **Oýun götermek-** degişmede gaty görmezligi başarmak, oýna çydamak. *Edilen oýny götermek.* Oýunlyga salmak- degişmä salyp, diýjegiňi diýmek, aýtijagyňy aýtmak.*Agronom oýunlyga salyp, bu ikisine degdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Başyňa oýun getirmek- her hili aldawlara duçar etmek, her hili pyrryldak etmek.
- oýun- oýunjak:** ser. Oýunjak. 2.*Pagta ýygymyny maşynlaşdyrmak oýun- oýunjak iş däl ahyryn* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- oýun- Tomaşa:** Şadyýanlyk, hezillik, keýpiköklük. *Hani, bu gün agşam täze oýun- tomaşa görmezmiň?!* (A.Gowşudow, Eserler).
- oýun:** 1.Oýnalýan zatlaryň görnüşi, ýoly. *Olar ör oýunlarynyň gyzgalaňy bilen daş töwerekden gopgun tursa- da duýmaýarlar* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*).
- oýunbaz [oýunbaaz]** 1.Oýunçy, degişgen. *Ol adam oýunbaz balmaga çemeli.* 2. Hilebaz, aldowçy ýalançy.
- oýunjak:** 1. ser.- Oýnaçwaç. *Bu oýunjaklaryň hemmesini fizika kuzjogynyň çlenleri ýasan ekenler* («Mydam Taýýar» Gazeti).*Batyrjyk peçň ýanynda dürli oýunjaklar bilen güýmenip otyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç.m. Aňsat, ýeňil elujy ýönekeý. *Bu iş oýunjak iş däl, ýöne meniň özüm slesar, maşyn ussasy, munuň ýaly zatlary bejermek işi elimden köp gelip geçdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)
- oýunçy:** 1.Oýna gatnaşyýy, oýun oýnajaýy. *Her oýunçynyň özüniň kömekçi gözegçisi bolýar*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Ýürük oýunçylary bolsa keçe baýragy hantamadyr* (A.Gowşudow, Eserler).Oýunçy unutalynyny bilse ýagşy (nakly) 2.Degişgen oýunbaz, şö. *Ol biz oýunçy oglan eken* . 3.göç. m.

ser. Oýunbaz.2. *Madyr işan oýunçy gözlerinden ýasama ýaş döküp, gykylyk etdi.* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

oýurganmak [ooýunganmak]: Oýa, çümme, oýa batmak, oýlanmak.

oýuşmak [ooýuşmak]: Oýmaga kömekleşmek, oýuk- oýuk edişmek.

ozak: Çapyşykda, ylgaşykda öň gelýän, hemişe ozýan. *Kimiň galak, kimiň ozakdygyny kim bilýär?* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*)

ozal: 1. Bir näçe wagt mundan öň, öňki wagtlar, öňler, öň, owal. *Gulluhana iş ynanmak mümkin däl!- diýip, men ozal size aýtdym ahyry* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ozallar çaňlap ýatan bu ýerleri bag-bossançylyga öwürmek üçin 15 sany guýy gazypdyrlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Rewolýusiýadan ozal zähmetkeşler har ýaşaýardylar* 2. İlki bilen, öňi bilen, owal, öňürti, öň. *Öwez, oglum, bu meýdana girende, Ozal sypaýyçylyk etmegiň gerek* («Görogly» Eposy). *Şeker Aýnadan ozal Artygyň boýnundan gujaklady* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ozal belent tutýan ynsan aňyny, Bulut bekläp bilmez onuň öňüni* (N.Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ozalky: Öň bolup geçen owalky, öňki. *Onuň barasyndaky ozalky gürrüň-Halnazary öldüripdir diýlen gürrüň azmydy!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kolhozyň ozalky başlygy ozal gyzy goşun hatardynda gulluk eden ýigitdi.* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Ozalky idegsiz ýatan ýerleri tekizlemek, dökünlemek üçin ähli güýçler mobilizlendi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ozan: kön. s. Aýdymçy bagşy.

ozdurmak: 1. Öňe geçirmek, öňe düşürmek, ötdürmek (ýaryşda). 2. Öňe geçmek, artdyrmak. *Biz siýahatçylardan-da ozdurdyk* (K. İşanow, *Watan Üçin*).

ozmak: 1. Öňe geçmek, ýetip ötmek, öň gelmek, birinji ýeri eýelemek(ýaryşda). *Ýaryşda ozanyň baýragyna sygyr göle ýa-da goýun berlýär*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Tarlaň şu gün ozmalydyr, ol atdan çykan taýdyr* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Öň hatarda barmak, bir işde, ýaryşda üstün çykmak. *Bir- birinden ozjak bolup göreşýär, höwesli gyzykly işiň barysy* (Ş.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Hudojnik durmuşdan ozup geçýär we göreläniň beýik güýjini peýdalanylýan*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Egri azar, dogry azar.*(nakyl)

ozokerit: him. ser. Nebitdakyl. Çelekende ozakerit zawodybar.

ozon: him. Kislorodyň uç atomynyň biri -biri bilen birleşmeginden emele gelen hem-de suwy, howany we ş.m. arassalamak üçin peýdalanylýan gaz. *Şu gyzgyn gatlak esasan ozon gazyndan ybaratdyr*(«Mydam Taýýar» Gazeti).

ozonator: Ozanyň kömegi bilen howany arassalaýan senet, enjam.

ozonirlemek: 1. Ozana öwürmek, kislorody ozonirlemek. 2. ozon bilen arassalamak.

Täze päk sosiýalistik morak kolhozçylaryň durmuşyna berk ornaşýar (A.Gowşudow, *Eserler*). *Heniz pionerkäm, ýüregimde meň Ajap waka berk ornaşyp galypdyr* (Ş.Borjakaw *Kaspi Kenarynda*.) Ýylanyň zaheri ýüregime ornaşyp borýardy.

ýören oglan-uşak görünýär(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Artyk, sen, hanym, oglan-uşak däl!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

-ö-

(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

♦ **Bazardan satylman gaýdan öküzçäniň ýüzi ýaly-** ýüzi ýaly, gaharly.

2. Bir zady ylmy taýdan bozlup bilmek, biz zada göreçilik edip bilmek, deňnemek. *Halk dözedijiligi zähmetkeşlejiň taryhyny öwrenmekde özän möhüm çeşmedir* («Edebiýat»)Beýik ýaryjylaryň eserlerini höwes bilen düýpli öwrenmegiň möhüm rol oýnandygy şeksizdir (A.Gowşudow, *Eserler*).3. ser.

- Öwrenişmek. 1. *Hemişe köpçüligiň gürrüňçiligine öwrenen Garly ussanyň ýüzegi gysdy*(A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). Öwrenen gylyk özkleşende durmaz (nakyl) ♦ **Yaman öwrenmek**- biz zada endik etmek.
- 2.Öňüni tutmak, oňüne gabat bolmak. *Günüň ýüzünü topbak bulut ortdi* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).3.Ýaşyrmak, gizlemek (weke; gürrüň we ş. m. hakda). *Olar oýlerinde bolan wakany ortdüler*.
4. Daşyndan aýlanyp geçmek. 5. Beýleki ýüzüne agdarylmak, dönderilmek. ♦ **Dil öwrülmezlik**- ser. Dil. *Başga dilde gapläniňde dil öwrülmezlik*.
Bu günki serçe, düýnki serçä «jik- jik» öwredir (nakyl).
Jahan bu söze ör- gökden geldi (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- orüşmek YY [öörüşmek]:** 1.Ýeke- ýekeden turup başlamak, orüp başlamak, turuşmak. *Goýunlar orüşüp başlady*. 2. Yzly- yzyna tutuşup başlamak, oýanyşyp başlamak, ukudan oýanyşmak. *Çagalar ýeke- ýekeden orüşip başladylar*.
- ö:** Türkmen elipbiýiniň on dokuzynjy harpi.
- öjemel:** ser. Erjel. *Galýa aýratyn- da öjemeldi*. *Okuwda hem öňdedi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).
- öjeşdirmek [ööjeşdirmek]:** ser. Öjükdirmek.
- öjeşmek: [ööjeşmek]:** ser. Öjükmek.
- öjügişmek [ööjügişmek]:** Bir biriňe hyjuwyň artmak, öçli bolmak, bir- biriňe görübilmezçiligiň artmak. *Siz hem bular bilen öjügişmäň! Eger öjügişseňiz, olary özüňizden daşlaşdyrarsyňyz* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- öjükdirmek [ööjükdirmek]** 1.Birini başga birine küşgürmek, biriniň başga birine bolan görübilmezçiligini, hyjuwyny artdyrmak, gijjelemek. *İki ýanyny hem öjükdirýärdi, ownuk meseleleri ulaldyady* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2.Gaharyny getirmek . *Kakasynyň doganlarynyň ýençmekleri, gorkuzmalary Gurda çigit ýaly- da täsir etmeýärdi, gaýta ony öjükdirýärdi* (A.Gowşudow, *Eserler*).
- öjükmek [ööjükmek]:** Birine bolan öjüň artmak, gaharyň güýjemek, görübilmezçiligiň, hyjuwyň artmak, öjeşmek. *Ol barha öjügip başlady*.
- öç [ööç]:**1.Birinden bolan ar, birine bolan gahar-gazap duýdysy. *Taýýardy ol şol zaman, Şol kasam, şol öç bilen* («Mydam Taýýar, *Gazeti*).Soweş bilen geçdi gys biler ýardan, Ýüreginde öji joşduryp dine(K.İşanow, *Watan Üçin*). 2.Duşmanlyk, terslik jetlik.*Ol meniň bilen öçdüp* ♦ **Öç almak**- birinden ar almak arňy almak üçin birine ýamanlyk etmek. *Adamlaryň ýüreginde faşist-ganymlardan öç almak hyjuwy çosdy*(A. Gowşudow, Powestler *we Hekaýalar*).
- öçeňkirlemek:** öçüp gutarabilmek. *Ot öçeňkirlepdur*.
- öçgün:** Söhlesi onçakly ýiti bolmady, solgun bolan, öçgüsi. *Häzir onuň gözlerinde ýigitlik çagynyň ýitiligi golmady bolsa hem, şöhesi öçdün däl*(A.Gowşudow, Powestler *we Hekaýalar*)
- öçli [ööçli]:** 1.Birinde öji bolan, ary golan, arly. *Nämeden bolsa-da onuň gaşlary çytylyp, maňlaýynyň ýygtylary has köpelip, göýä könedan bir öçlisi gören ýaly bolup* : - Ah, bu senmidiň?- diýip, goýra çekildi(A.Gowşudow, Powestler *we Hekaýalar*). 2.Biri-birine duşman bolan .*Öçli adamlar*.
- öçlülük [ööçlülük]:** 1. Öji bar bolmaklyk, öçli ýagdaýda bolmaklyk, arlylyk.2.Biri-birine duşmanlyk .*Onuň goňsusy bilen şolöçligidir*.
- öçmek:** ser. 1. Sönmek. *Köremesi galandan soň körügiň üstünde duran kömrüň ýylpyldylary öçüp, üşmejik gara bolup galypdy*(A. Gowşudow, Powestler *we hekaýalar*). *Çilimleriniň heniz ody öçmänkä, polk komandiriniň odýutamty kolosowy çagyrdy*(K.İşanow, *Watan Üçin*). *Ody gozgasaň, öçer, goňşyny gozgasaň göçer*(nakyl). 2. Hereket etmekten galmak, durmak, sönmek(maşyn, motor barada).«*Gazigiň* »motory öçenden soň, kenaryň beýle tarapynda işläp duran traktoryň gürrüldisi eşidilip ugrady(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Görünmez bolmak, süpürilip aýrylmak. *Ýazylan hat öçüpdur*. 4. Geplämeňi bes etmek, lal bolmak, sesiňi kesmek. *Öç gygyрма, aýryl, ýapyşma, gapyny ýap!*(A.

Durdyýew, Saýlanan eserler). ♦ **Reňki öçmek**-1) öçügsi bolmak, solmak (renk barada). *Bu matanyň reňki öçüpdür.* 2) ganyň gaçmak, agarmak. *Ol adamynyň reňki öçüp, ýüzi ak tam boldy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

öçügsi: 1. Şählesi az bolan, çala ýagty berýän. *Ýaňy dogan öçügsi Aý, seýrek ýagtysyn saçypdy* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 2. Soluk isolguni tutuki öçgün (renk barada). *Bu matanyň reňki öçügsi görünýär.*

öçük: 1. Öçüp galan, sönen (ot, ýşyk hakda). *İçki jaýdaky çyra öçük duran eken.* 2. ser. Öçügsi. 2. *Getirdiler öçük ýşykly öýe, Pessejik gapyny ýapdylar çeye* (A. Atajanow *İki Poeme*). ♦ **Reňki öçük** -örän hor görnüşde bolan, gany gaçyk. *Onuň reňki öçük ýüzi jaýynyň sagat däldigni aňladýardy.*

öçüklük: Reňki öçük halda bolmaklyk, solgunlyk, öçügsilik. *Reňki öçükligi.*

öçürilmek: 1. Ýanmagy bes etdirmek, söndürilmek. *Ýatylandan soňi çyralar öçürilýär.* 2. Sürtülip aýtylmak bozulmak (hal, tekst, we ş.m. hakda). 3. Üstünden çyzyk çekilmek. *Bu goşgynyň soňky iki setiri öçürilipdir.*

öçürişmek: Öçürmäge kömekleşmek, bilelikde öçürmek, söndürişmek. *Otluk meýdan ot alanda, ody öçürişmeýe kolhozçylar, mekdep okuwçylary, zastawanyň soldatlary gatnaşdylar.*

öçürmek: 1. Ýanmasyny kesmek, söndürmek. *Ýeri, çyrany açür-de ýeriňe girip ýat!* (A. Gowşudow, *Powestler we hekaýalar*). *Eli bilen ýeri peşäp, oduň üstüne gum sowurdy, çüýsegöziň ýakan oduny zordan öçüdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Bir zadyň hereketini duruzmak, ýatyrmak (maşyn, motor barada). *Kyran işlediji bada-bat motyry öçürdi* («Pioner» *Jurnal*) y 3. Sürtüp aýyrmak, bozmak (hat, tekst hakda). *Bu ýazanlaryňy öçür-de täzaden ýaz!* 4. Üstünden çyzmak, çyzyk çekmek.

öçürtmek: 1. Ýanmasyny bes etdirmek, söndürmek. **Ojakdaky ody öçürmek.** 2. Bir zadyň ýöremesini saklatmak, ýatyrmak, duruzmak. **İşläp duran motory öçürtmek** 3. Süpürdip aýyrtmak, bozdurmak. **Tagtada ýazylan hatlary öçürtmek.** 4. Üstünden çyzdyrmak, çyzyk çekdirtmek. **Gaty gitme, spisokdan adyňy öçürderin. Gaty gitseň, beýlekileriňi hem öçürderin** (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öçüşmek: 1. Birneme sönmek, biraz sönüsmek, söňüp başlamak. *Peçiň ody öçüşipdir.* 2. Biraz solmak, solgun bolmak, birneme reňki soluşmak. *Reňki öçüşen geým.* 3. Güýji azalmak, howry gaçyp başlamak. *Günüň howry biraz öçüşipdir* («Pioner» *Jurnaly*). 4. göç. m. Peselmek, ýatyşmak, aýrylyşmak.

ödemek [öödemek]: Bir niýetlenen zada ýa- da ada mynasyp bolmak, bir zada laýyk iş etmek, hötde gelmek. *SSKP çleni diýen ady hormat bilen ödärin* («Sowet Türkmemistany» *Gazeti*). *Tejen otrýady Gyzył Goşun Komandowaniýesiniň ynanjyny kemsiz ödedi. Jan sigi öwüp aýtdygym däl! Enelik borjuny adäpsiň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ödetmek [öödetmek]: Öňünde goýan maksadyny, niýetini ýerine ýetirtmek, hötde geldirtmek. *Ol hut öz maşynynyň hem bökdençsiz işlemegini talap etdi we özüniň şol talabyny oňa ödedip bildi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ögemek [öögemek]: Ýürek bulanyp, düwnüp gaýtarasyň gelmek. *Bokurdagyna çigit gabygy gidip, ögäp tas melamat bolupdy* («Tokmak» *Jurnaly*)

ögetmek [öögetmek]: Yüregini bulap, düwündirip gaýtarjak bolmak. *Ýakmaz zat berip ögetmek.*

ögi [öögi]: Ýürek bulanyp gaýtarasyň gelmeklik, ögemek islegi peýda bolýan ýagdaý.

ökje: 1. Dabanyň yzky tarapy, dabanyň topukdan aşaky etlek, ýumşak bölegi. *Meýlin meýle gatypdy. Deň gopýardy äkjeler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Aýakgabyň yz tarapyny beýik etmek üzçin podoşa berkidilýan galyň teletin ýa- da rezin bölekleri. *Men ýaş wagtymda oňat eşikler we ökjesi beýik köwüşler geýip işe gidenimde, gabanyň äläýjek bolýardyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Meniň tutlimiň ökjesi gysarpdyr. ♦ **Ökje götermek**- aýakallygyňa gaçmak, ylgap

gitmek. *Gözel öýlerine baka ökjani göterdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*)
 Ökje agurlamak- 1. guýdurman gaçmak, görünmän gaçyp gitmek; 2. Yra galyp başlamak beýlekilerden haýal ýörap başlamak. *Wüşä kel ädim ätmegini haýalladyp, ökje agurlamaga jam edýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*)
 Ökjesi ýeňil- hiç bir hili aladasy bolmadyk, bir zadyň keýpine düşen, öz durmuşyndan göwni hoşal keýpi sar. Ökjesi ýeňlemek- 1. çalt ýöremek; 2. ysahdi açylmak, süňňi ýeňlemek, wagtyhoşluk. *Onuň ökjesi ýeňledi*. Ökjesi ýere (degmezlik) ilmezlik- bir zada begenip şadyýan gezmeklik, çalasyn hereket etmeklik. Ökjesine düşmek- yzyndan kowalamak, yzyndan syn edip barmak. *Gyzyl esgerler olaryň, ökjelerine düşdüler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
 Ökde tanamak- gowy lanamak, doly tanamak. Biz ony ökde tanaýarys («*Tokmak*» *Jurnaly*)
ökde: Bir käriň, bir işiň, oýnuň we ş.m. tarini ele alan, gowy bilýän, ussat. *Men rus diline onçakly ökde däldim* («*Mydam Taýýar*» *Gazeti*). *Ol ökde hünärli agronom bolup ýetişipdir* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ökde ökdäni görende, aýagy tibirdär* (nakyl) *Alyp asgyn bolýançaň, berip ökde bol* (nakyl). ♦ **Ökde gelmek-** üstün çykamak, ýeňmek. *Aýsoltamyň oňa susty ökde geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*)
ökdelemek: 1. Ökde bolmak, öz hünäriňi artdyrmak, käriň we s.m. tarini ele almak, tejribäň artdyrmak, bir zady gowy bilmek, ussat bolmak, türgenleşmek. *Ol türkmen diline ökdäldir* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. göç. m. Güýjap ugramak, üstün çykyp başlamak.
ökdeleşmek: Bir neme ökdelemek, kariň we s.m. tärini ele alyp başlamak, bir zady gowy bilip başlamak türgenleşmek.
ökdeletmek: Hünäriňi, tejribesini artdyrmak, türgen etmek, käriň we ş.m. tarini ele aldyrmak, bir zady gowy bildirmek, türgenletmek.
ökdelik: Ökde bolmak, gowy bilijilik, türgenlik ussatlyk (işe we s. m.). *Ballynyň elinden äkdelik bilen sypdy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*).
ökünç: Nädogry edilen iş, hereket üçin bildirilýän gynanç, çekilýän ahmyr. *Olar goýberen ýalnyşlaryna ökünç bildirdiler*.
ökündirmek: Öz eden nädogry işi üçin ahmyr çekdirmek, puşman etdirmek. *Şu eden işiň üçin seni ökündirmesim bolmaz. Bolup geçen wakany ýadyna salyp ökündirmek*.
ökünilmek: Nädogry edilen iş üçin puşman edilmek, Ökünç edilmek.
ökünismek: Kön bolup ökünmek, bilelikde ökünmek puşman edilmek.
ökünmek: Öz eden nädogry işiň üçin ahmyr çekmek gynanmak, puşmat etmek, nebsiň agyrmak, *Kelhan kelle gyzgynlyk edip, ýanlyş iş edenine ökündi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Görüş gyz, Altyn, soňňame üçin görüşmedimkäm diýip ökünersiň!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Özi eden ökünmez* (nakyl)
öküz: zool. Sygyrlar tohumyndan bolan erkek jynsly iri şahly öý haýwany. *Yer gaty bolsa, öküz, öküzden görer* (nakyl). *Ýatan öküzenarym ýok* (nakyl). *Telbä araba döwülse odun, öküz ölse et* (nakyl)
öküzçe: zool. İki ýaşar öküz, iki ýaşyndaky ýaş öküz. *Ynha şu bize bakyp duran öküzçeleri garýarmiň, sular öten ýylky göledi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
öküzgöz: astr. Yarygijeler dogan iki sany meňzeş ýyldyz.
öl [ööl]: 1. Gury däl, ýygarylý, nemli, çyg. *Maşyn gelen welis äl ýa- da gury diýmän ot ýygnaberiň!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Öl tezek, gury tezek, özüňe- de geler gezek (sananaç). 2. göç. m. İymit, nahar. *Ýüzüň- gözüň bir yşaret, içiňden öl geçýane meňzeşdäl* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*).
öl- suw [ööl- suw]: Bütünleý ezilen, bütünleý öl bolan, öl- myjlyk. *Üst- başlary öl- suw bolan mentajnikleriň ýanyna bardy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*).
öljermek [ööljermek]: Çala öl bolmak, ýygarmak nem çykarmak.
öljertmek [ööljertmek]: Çala öl etmek, yzgar, nem çykarmak çala suwarmak (ýeri). *Ýagşyň aşagynda galyp geýimiňi öljertmek çaly böküp, keçäň üstüni öljertmek*.

ölçeg: 1. Ölçeýiş. Uzynlyk ölçegi. Agram ölçegi. Kub ölçegi. *Metrik ölçeg sistemasy*. 2. Bir zadyň ululyk- kiçilik möçberi, gabarasy, nomeri. *Ondan aýakgabyňyň ölçegi soradyk («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. 3. Möçber, mukdar. *Ol bu zatlaryň hemmesiniň dogry hasabyny hem ölçegini kolhozyň hojalyk hasaby boýunça belleşdiripdir.* (A. Gowşudow, *Eserler*) 4. *edeb.* Şygyr setirleriniň onuň bogun sanynyň normasy 5. Çen çak, çäk. *Herki zadyň öz ölçegi ýagşy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ölçegdeş: Bir ölçegde bolan, ölçeg boýunça biri- birine deň gelýän.

ölçegdeşlik: Bir ölçeglilik, bir ölçegde bolmaklyk. *Ölçegdeşlik kadasy bozulypdyr* (S.N.Winogradow, A.F.Kuzmin *Logika*).

ölçegli: 1. Belli ölçegi bar bolan, ölçegi kesgitlenen ölçegli mata. *Ölçegli galla zonasy*. 2. Çäkli, çakly. *Ölçegli norma ölçegli san*.

ölçegsiz: 1. Ölçegi kesgitlenmedik, belli ölçegi bolmadyk *Şol şaka patyşanyňky bolany üçin, suw alyş hem ölçegsizdir* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Çendenaşa, çaksyz, çaksiz. *Ölçegsiz gukuşlik*.

ölçelmek: 1. Bir zadyň ölçegi kesgitlenmek ölçäp goyulmak. *Bütün mülk boýunça bugdaý ölçelýän bir bedre bardy.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Çenlenip görülmek, çaklanyp görülmek.

ölçemek: 1. Ölçegini kesgitlemek, agramyny, uzunlygyny we s.m. bilmek, kesgitlemek, çekmek. *Onuň agramyny ölçemäge şu älemiň daglarynyň başlary-da ýetmejek ýalydy.* (A. Gowşudow, *Powestler we hekaýalar*.) *Tehnik çeşmänyň çuňmlugyny ölçedi.* («Pinoer» Jurnaly). 2. göç. m. Bir zat banada pikirlenip, aýlanyp görmek. *Ölçäp, biçip, belkide meni suda bererler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Edi ölçäp, bir kes* (nakyl).

ölçerip-dökmek: Pikirlenip, aýlanyp görmek, bir meseläniň aňyrsyna- bäsisine göz ýetirjek bolmak. *Özüň hem pikirlenip, tälim gerek ölçeňip- dökdüm* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Ol öz ýanynda bir näçe zatlary ölçerip- dököp kolhoz prawleniýesinin jaýynyň deňimden geçipdir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ölçerişmek: Ölçermäge kömekleşmek.

ölçermek: 1. Endiýan ýakmak üçin agaçlary gozgaşdyrmak, çala ýanýan bölekleri güýçlü ýanar ýaly etmek. *Çüýşe göz ody ölçeýärdy.* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. ser. Ölçemek. 2. *Onçasyny, Çüljahan, örüň ölçerip gör!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Häzir hem ol şol hasap bilen meseläni ölçeýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). ♦ **Oduny ölçermek-** derdini gozgamak. *Siz bir meniň sönen odumy ölçerdiň* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ölçertmek: 1. Kesindileri ýanman galan odun böleklerini oduň üstüne atdyrmak. *Ody ölçertmek*. 2. göç. m. Birine bir meseläni, çözdürmek, birini bir mesele barada nikir etmäge, aýlanmaga mejbur etmek.

ölçeşmek: 1. Ölçegimi, kesgitlemäge kömekleşmek, ölçemäge, kömek etmek; deňeşdirişmek. *Sen oňa işde emgeneňok diýýarsıň, ertir işde şol seniň bilen eden işini ölçeşer hem* (A. Gowşudow. *Powestler we hekaýalar*) 2. göç. m. Pikir olyşmak, oýlanyşmak.

ölçetmek: 1. Ölçegini kesgitlemek, çekdirmek, ölçäp mukdaryny bildirmek. Ekilmeli mellek ýeri ölçetmek. Gapdaky süýdi ölçetmek. *Men oglumyň agramyny ölçetdim*. 2. Bir zat tikdirmek üçin ölçegini aldyrmak. *Kostýum ölçetmek. Mata ölçetmek*. 3. göç. m. Bir mesele barada aýlandyrmak, pikir etdirmek.

öldürilmek: Ýaşayyşdan mahrym edilmek, ýok edilmek, ölüme sezewar edilmek. *Özi ölendigini ýa-da öldürilendigini hem bilmek bolýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Daşarda bolsa söwüş öldürilýärdi, gazanlar atarylýardy* (A. Gowşudow *Powestler we hekaýalar*).

öldürmek: 1. Ýaşayyşdan mahrum etmek ölüme sezewar etmek. *Ol syçamjygy tutyp, öldürjek bolypdyr* («Türkmen Halk Ertekiler Ýgyndysy»). *Meni ýenç, isle öldür, ýäne azar berme!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. Horlamak. *Meni garaşdyryp halys öldürdiň*.

öldürtmek: Ýaşawyşdan mahrum etdirmek, ýok etdirmek, ölüme sezewar etdirmek, *Her ýetene baýtal berip, ony öldürip bolmaz* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ölemen: 1.Bir işi etmäge ýa-da bir zady almaga orän höwesjeň bolan, döwtolap. 2.Baryp ýatan, çendeň aşa. öran. *Ol kolhozyň agaç ussalygyny ederd, özi hem ölemen awçydy.* (H.Ysmailow, *İki Atanyň Ogly*). *Men Mawry ölemen ýigrensemde, Emma ol ajaýyp sap ýürek adam* (Şekspir, *Otello*)

öleň Y : Gidip ýatan otluk, çemenlik ýer. *Niliň kenaryndaky öleňlerde mal bakýardylar* (*Gadymly Dünýä Taryhy*).

öleň YY : dial. Gyz çykarylanda aýdylan dört setirli goşgy. *Naý- haý öleň, haý öleň, haýdyr bu gün ýar- ýar; Agy- gyzyl reňbe- reň, Toýdur bu gün ýar- ýar* («Türkmen halk şaýrana döredijiligi»)

öleňlik: Otluk, çemenlik ýerler. *Bahasy iki şaýy bolan agsajyk garga öleňlikde otlap ýören bahasy iki ýüz gyran bolan äpet bir gäwmişi heý tutp bilermi?* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *İkimiz galanyň gaýraky derwesinden çykyp, selmelik, syrkyňlyk öleňlik jeňňelige urup gitdik* (A. Gowşudow, *Powestler we hekaýalar*).

öli: 1.Diri däl, jansyz, ölen. *Demir ýoly basyp, şähre geçilýän uly ýoluň gapdalynda öli göwre asylygy durdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Öli arslandan biri syçan ýagyşdyr* (nakyl). 2.Öleniň meýdi. *Gabryň başynda öleniň üstüne kesilen zatdan hem oňa iki esse paý berýärler* (N.Pomma, *Egri eýilmez*). *Derýa bilen bir öli akyp gelýärdi, Öli aýatdan doýmaz, diri hezzetden* (nakyl). 3.göç.m. Hereketsiz biderek peýdasyz. *Şol güzel görnüşi öli ruhlary- da jana getirdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Gowşak, lellim. ♦ **Öli reňki urmak-** ser. Reňk. *Madyr işanyň ýüzüne öli reňki urdy özüni tutup bilmän, titredi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Kesel ony zaman horlapdyr, ýüzüne ölü reňki urupdyr. Öliň sargydyňy sorgamak-* ser. Sargyt. *Men ol Eşrebe öliň sargydyňy sorgadym, atamyň opla bolan mähri bilen ýalbardym* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Öliň soragyny soramak-* ser. Sorag.

ölinçä [ölinçä]: Ömür baky, dünýäden ötin çä, hemişe ömürlük. *Seniň negr gözeliň, Tä ölinçä wepaly* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdundan aýrylan ölünça auglar* (nakyl).

öllemek [ööllemek]: Öl etmek, çyg çektmek, suwa ezmek suw degdirmek. *Üstünde köp oýnalmakdan kä yerleri süzülen matany suwa ölläp ýere ýazýarlar* (A.Gowşudow, *Eserler*). ♦ **Bogazy öllemek-** ser. Bogaz Y.Bogazymyzy biraz ölläýmek gerek ekeni (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öllemek [ööllemek]: Öl edilmek, nem çekmek, yzgar almak suwa ezilmek. *Klas mebelleri her gün irden öllenen esgi bilen süpürilmelidir.* («Mugallymlar Gazeti»)

öllük [ööllük]: Öl ýa- da çyg çeken halda bolmalyk jyglylyk, yzgarlylyk.

ölmek: 1. Ýaşawyşdan mahrum bolmak, dünýäden ötmek, wepat bolmak, aradan çykamak, ýogolmak. *Pýotrs meni taşlaň, başyňyzy gutaryň, ikimiz bile ölmali!* (A.Gowşudow, *Eserler*). *İki at depişer, arasynda eşek öler* (nakyl). *Ölme eşegim ýaz geler, ýorunja biter* (nakyl). 2.Ýok bolup titmek, dowam etmegi kesilmek, bes etmek, ýitip gitmek. *Näme üçin biziň käbirlerimiz bir eýýäm ölüp giden adaty süreýäris* (N. Pomma, *Taýlak hyzzyn*). 3.göç. m. Solmak, guramak (ösümlük hakda)

ölmez- ýitmez: Ömürlük şährata eýe bolan, adamlaryň ýadynda hemişelik galýan, ömürlük. *Türkmen halky Nowaýynyň ýitipikirli ölmez- ýitmez obrazyny kemsiz döredipdir* (Myrally). *Magtymgulyňyň ölmez- ýitmez eserleri köp dillere terjime edildi.*

ölmezödi [ölmezöödi]: Ujypdyzja, azajyk. *Ýyllar boýy talanan aç daýhan kowçum-kowçum üýşüp, ölmezädi aladasyny etmek ýoluny agtarýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

- ölşük:** 1. Biri- biriňi öldürmeklik prosesi, gan döküşükli uşuş, pyçaklaşmaşlyk, gyrlyşyk. *Ölşükden üç gün geçen seň, işikdäki yzy nizjden topjak* («Sowet Türkmenistan» gazetini). 2. Dawa- jenjel, basa- bas, dawalaşyk jenjel.
- ölügsi:** 1. Ýagtysy az bolan, çala ýagty berýän, çalaja ýanýan. *Buludyň ýokarsyndan düşýäm, Aý nury, özügsi, çalaja görüňän ýerde* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ojak başynda ýanyp duran onluk çyranyň ölügsi ýagtysy tamyň dört burçuna özüniň sarymtyl şählesini uzadzyp, tamyň içindäki bar zatlary görkezýärdi (K. Işanow, *Watan üçin*). 2. Özügsi, tutak (reňk hakda). 3. göç. m. Şählesi giden, nury gaçan, kütelen (göz hakda). *Olaryň ölügsi göreji ýaşı tükenen agyly gözleri ýada salýardy*
- ölügsilenmek:** 1. Ölügsi bolmak, ýagytsy azalyp başlamak, şählesi açüp başlamak. *Asmanyn ýiti ýyldyzlary kem- kemden ölügsilenip, gündogardan göterilen daň şapagy dünýä yüzüne çalymtyl çekmek bolup çayyl ýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Özügsi bolmak, tutuk bolmak (reňk hakda) 3. göç. m. Şählesi gitmek, nury gaçmak, kütelmek (göz hakda)
- ölülik:** Diri dälilik, äli haldalyk, jansyzlyk. *Meniň diriligim bilen ölüligimin maşgala üçin anjakly topawudy ýok hem* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ölüm Y :** 1. Ýaşayyşyň gutarmagy, wepat boluş. *Ölümden gutaram bu mert aýal. Näçe esger «uýam» diýip söz açypdyr* (A. Atajanow, *iki poema*). 2. gepl. d. «Zäher ajal» diýen manyda ulanylýan gargyş söz. *Saňa bir ölüm!* ♦ **Ölüm jezasy-** sudeň ýokary hökümi, atuw jezasy. *Aklaryň harby ştabynaň şol gününň özünde oňa ölüm jezasyny berenini mälim edipdirler.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ölümiň gyrasy- ýaşayyş üçin howply ýagdaý; örän aýyp, masgara çylykly. *Sudlaryň önünde kelläni ýalaňa çlamaklyk ölümiň gyrasy bir iş* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*) Ölümiň öýi- kynçylykly, kyn agyr. Ölümiň öýünde- güýç bilen, örän kynlyk bilen, azap bilen, zordan ölümin ýassygynda ýatmak- agyr syrkaw ýatmak, ölüm halynda ýatmak.
- ölüm YY [öölüm]:** Düýe çalyňyň üstüne süýt guýlanda emele gelýän gary agaram. *Şu günler dünýäniň goçy ölümi kändir* («Görogly» Eposy).
- ölüm- ýitim:** ser. Ölüm Y. 1. *Garahassalyk keseli sebäpli ölüm- ýitimiň şany uruş hereketleri zerarly bolýan ölüm- ýitimiň samyndan köp bolýardy* (N.A. Ýablow, *Ýokançly İçege Keselleri*).
- ölüm- ýitimsiz:** Ölüm- ýitimi ýok bolan, ölümsiz, ýitimsiz. *Dowarlary iýmlemegiň şertlerini gowylandyryp, ölüm- ýitimsiz saklanylmasyňy gazanarys* («Sowet Türkmenistany» gazetini).
- ölüp- öçmek:** 1. Ýhlasy bolmak, janypkeshlik bilen bir kişi ýerine ýetistirmek, ärän gowg görmek. *Nurjahan Artygy ýeke bir agsamak däl, ony ölüp- öçüp ýalady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Nebsewur bolmak, nebsewürlik etmek, Nahar iýilende ölüp- öçüp barmak, 3. Gaty howlulmak, örän alnasamak.
- ölüşmek:** 1. Urşup biri- biriňi öldürmek, gyrlyşmak. *Ölüşeris weli, şu tūmmeg- ä bermeris!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Dawa- jenjel etmek, basa- bas guramak, dawalasmak, jenjellesmek. *Men ölmeli bolsa ölüşerin* («Pinoer» Jurnaly).
- ömrylla [ömryllaa]:** Hiç wagt, hiç haçan, asla, düýbünden. *Anna, siz ol ýerde galarmyýdyňyz? Ömryllada- da galmazdym!* (W. Lasis, *Täze Kenara Tarap*).
- ömrüzaýa [ömrüzaaýa]:** astr. Günorta tarapdair dogup, günorta- günbatarda ir ýaşýam ýyldyz. *Ömrüzaýa ýyldyz kimin bataýyn. Şu ýerlerde hiç kararym ýok meniň* («Türkmen Halk Şahyranä Döregijiligi»).
- ömür:** 1. Biriniň ýa- da bir zadyň ýaşayyş döwri, ýaşayyş müddeti. *Gajar oga, ömrüň uzak bolsun!* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Aýna- da Artygyň ömri barada az oýlan maýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň atam hem ömrüni bagbamçylyk bilen geçirdi* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). 2. Jam, jeset. *Men ömrümi gorap saklamak üçin bukulmadym* (SSSR taryhy). 3. göç. m. Hemişe, mydama, elmydama. *Ol ömür maňa sögüp ýör* («Pinoer» Jurnaly).

Ýolka ömür solman oturýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ Ömrüni üzmek- ser. Ömür tanapyny kesmek. Ömrüni kül etmek- biri üçin köp jepa çekmek, köp ýyllar bir zadyň aladasynda bolmak. Arap sopulary ýaly uzyn köýnegiň bilen sülpüldän meniň gül ömrümi kül eddiň (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ömrüni jüýretmek- horluk, kynçylyk bilen durmuşyňy geçirmek. Ömrüň uzak bolsun!- biriniň köp ýaşamagyny arzun edip alkys hökmünde ýüz tutulyp aýdylýan söz. Ömür baky- ömrüniň durmuşynyň бүтін dowamynda, mydama, hemişe. Sowet Soýuzy- bagt ýurdy!- diýip, biriniň mitingde aýdany meniň ömür baky ýadymdan çykmaý («Bahar»). Ömür boýy- ser Ömür baky. Ömür sürmek- durmuşyň lezzetini görmek, ýaşamak. Ömür tamapyny kesmek-ýaşayş durmuşyny gutarmak öldürmek. Näzik bedeniňe hanjary urup, ömür tanahyňy ýoldy- da gitdi (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ömrülik: 1. Ömür baky, hemişelik, mydamalyk. Leniniň ömrülik tälimini alyp. Dowam edýäs onuň beýik işini («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. m. Berk, pugta, gaýym, makäm. ♦ **Ömrülik ýoldaş-** ser. Ýoldaş. Mollanepes Bossantäç atly gyzy söýüp we onuň bilen ömrülik ýoldaş bolupdyr («Edebiýat»)

ömrüsiz: 1. Ömr: gysga bolan, az ýaşayan, az wagt dowam edýän. Ömrüsiz ösümlük. 2. göç. m. Berk däl, uzaga gitmeýän, basym harap bolýan.

öň: 1. Bir zadyň ýüz tarapy, alyn tarapy. Ýaralylaryň öňüne düşüp barýan Paltoraskiýi- Tiçenko beri meni goldajak bolup ele düşäýmese ýagşydyr- diýip oýlanýardy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Öňki wagtlar, ozal, öňürti, başda. Şu tekli, şu pikir mundan bir hepde öň bolan bolsa bolmaýar my? (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sen maňa öňler doganym diýýär diň- le?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Öň gelen orun alar (nakyl) öň degen ýumrugyň tasiri artyk (nakyl). Öňüm gelenden soňum gelsin (nakyl). 3. Kömekçi söz rolunda: Äpişgäniň öňünde. Märekäniň öňünde. ♦ **Öň ýeten-** her bir gelen, özüňçe bar- ýok, bolar- bolmaz, bolgusyz (adam hakda). Her bir öň ýeten bilmeýän zadyny bilýän diýip otursa gati gelişiksiz bolýar. Öňde baryjy- işde, zahmetde görelde gözkezi, zarpcy. Şahyryň tankydy esasynda ýoltalaryň arasyndan öňde baryjy kolhozçylar hataryna geçenleri hem boldy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Öňe düşmek- ýol görkezmek, ýolbaşçylyk etmek. Öňe seretmek geljegi göz öňüne tutmak. Öňe sürmek- işi janlandyrmak güýçli depgin bilen alyp barmak. Öňüni almak- bir zadyň bolmagyna ýol bezmezlik, bir zatdan saklamak degişli çäre görmek. Urşuň öňüni alyp bolar we onuň öňüni almak gerek («Ýaş Kommunist» Gazeti). Suwuň bisarpa tutulmagynyň öňüni almak gerek. Öňüni başlamak - bir işe ilkinji bolup girişmek, başyny başlamak öňüni kesmek- biriniň ýa- da bir zadyň ýolunu bölmek, ýolunu beklemek.

öňaldy: Suwy başga ýana akmazlyk üçin öňi beklenilen sowly takyr.

öňatly: Gelin alynmaga gidilende we gaýdylanda gelnaljylardan ozýan atlylar, atbaşy. Sona zatdan bihabar. Muňa öňatly geldi (A. Alamyşow, Sona).

öňbarak: Atbaşçylaryň arasyndan bellenen pellehama iň ilki gelen öňatly. Öňbaragyň bir semiz toklysy bilen bir tümen puly bar- diýip jar çekdirdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

öňbaşçy: 1. Öz yzy bilen alyp baryjy, bir işiň ilki başyny başlaýjy. Ol indi köp täzelikleriň öňbaşçysy bolup durýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bu dostlugaň öňbaşçysy. Batyr beýik rus halky («Sowet Türkmemistany» Gazeti). 2. Bir hareketiň, akymyň ýolbaşçysy. Sowet halky özleriniň synaglardan geçen öňbaşçylarynyň- kommunistleriň ýolbaşçylygy astynda komunizme tarap bolýarlar.

öňbaşçylyk: Öňbaşçy bolmaklyk, ýolbaşçylyk. Sowetleriň, komitetleriň öňbaşçylyk, mobilizleýjilik roli («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

önjeýli: Netijeli, anaýly, mazaly, köp. Senagat kärhanalarynda ýolbaşçylyk edişleriniň önjeýli gowylandyrdylar («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). Onuň entek önjeýli ýygyn bilýän zady ýokdy (G. Gurbansähadow, Ýürek Daş Däl).

önjeýlilik: Öndümlilik, peýdalylyk, netijililik, anaýlylyk. *Meniň häzirki iş önjeýliligimize göwnüm ýetenok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

öňdelik: Önde barjylyk. Öňde bolmaklyk öne gidijilik. *Ýazgúl pagta ýygymynda öňdeligi gazandy.*

öndemek: Birine bir isi etmekligi duýdurmak, yşarat arkaly aýtmak, habar bermek, ýola salmak, gönükdirmek. *Tokganyň Durduran alyp gelen maglumaty- Gyzyň Goşun komandowaniýesini gyssagly hüjüme geçmage öndedi. Ol Poltoraskini ýeni bir gezek görenin, belki hem ony gaçmaga öndärin- diýip oýlandy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öňde-soňda: 1. Yru- giç, bir wagt, haçan hem bolsa, ahyr soňy. *Sen ol kitaby öňde- soňda okamaly bolarsyň!* 2. Hiç wagt. *Men öňde- soňda ýalan sözlemedim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

öndüm [ööndüm]: ser. Öndürijilik.

öndümlü [ööndümlü]: ser. Öndürijilikli. *İş öňküden bir näçe esse ön- dümlü gider* («Kolhoz Günleri»). *Ýazyjylarymyz saňky ýyllarda aýratyn- da öndümlü işleri* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öndümlilik [ööndümlilik]: ser. Öndürijilik.

öndümsiz [ööndümsiz]: ser. Öndürijiksiz.

öndüriji [ööndüriji]: Önüm berji, önüm işläp çykaryjy. *Uly ýer eýesi ownuk öndürijisini öz hakimligine tabyn edipdir* (SSSR taryhy).

öndürijilik [ööndürijilik]: Belli mukdarda önüm işläp çykaryjylyk, önüm berijilik, öndümlilik. **Zähmet öndürijiligini. Ýokary götürmek.**

öndürijilikli [ööndürijilikli]: Köp mukdarda önüm işläp çykaryan, köp önüm berýän, öndümlü. *Kolhozçylar, ýaşlaryň öndürijilikli zähmetine guwanyýarlar* («Kolhoz Günleri»).

öndürijiliksiz [ööndürijiliksiz]: Köp mukdarda önüm işläp çykaryp bilmezlik, öndümsiz.

öndürilmek [ööndürilmek]: Öndürip ýetişdirilmek, işlenip çykarylmalık, hasyl alynmak. *Öndürilen harytlar köp.*

öndürmek [ööndürmek]: İşläp önüm çykarmak, önüm bermek, hasyl olmak, işläp taýýarlamak. *Guradylan süýt öndürýän zawadyň gurluşygy gutardy* («Sowet Türkmemistany» Gazeti). *Önüm öndürmek planyny ýerine ýetirmek.*

önelge [öönelge]: Önüp duran, bolup duran zat, döreýän, dogýan nesil, çağa.

öňi-ardy [öni- aardy]: Öňi we yzy, başy- aýagy. *Ýer suýşen ýaly barýan goşunyň öňi- ardy görnenok.*

öňinçä [öňiinçä]: 1. Edil ön ýanynda, bir azajyk öň, önüsrasy. *Özünden öňünçä ýoldaşy gelip gitdi.* 2. İlki bilen, azaly bilen. *Öňinçä sapaklaryňy taýýarla soňra dynç al.*

öňki: 1. Geçenki awalky, azalky. *Aý durdukça öňkisinden ýagtylyýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Öňde gelýän, öň ýanyndaki. *Bagşy aga, seniň täze düzen aýdymyňy höwes bilen diňlänimiz öňki agşam dälmi?* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öňki-öňkülik: Öňkisi ýaly, hemişekisi ýaly, şol bir boluşdalyk. *Hemme zat ýene öňki- öňküligine galypdyr. Bu iki täze adamyň ýelleri ýatyşansoň, ýene- de öňki- öňkülik başlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öňki-soňky: Ozalky we häzirki, ähli, başdan geçeniň bari, başdan aýak. *Sapanyň şu sözlerinden garri enäniň öňki- soňkysy gözünüň öňüne gelip, bar gahary kellesine ýygynanan ýaly gözleri ýitelip gitdi* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

öňkülik: 1. ser. Öňki- öňkülik. 2. Ozalky ýagdaý. *Öňki boluş, hemişeki ýagdaý. Agranom, seniň öňkiligiň yok!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öňli- soňly: Ymykly, hemişlik. *Don biçerler ýeňli- ýanly, dost tutarlar önli- soňly* (nakyl).

öňlük: Egin- eşigiň kirlemez ýaly geýimiň üstünden geýilýan we tutuş öňüňi örtýän geýim, fartuk.

önmek [öönmek]: 1.Öndünijilikli bolmak, öndümlü bolmak, köpelmek. *Niçik, küýzejikler öňär mi ! ?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.Hasyl bolmak, Önüm peýdabolmak, emele gelmek, bitmek. *Bize ýerden öňän zadyň hammesi zerur* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Goý, üstünden çaglar aksyn, *Gün düşmeýän baglar önüp* (R. Seýidow. *Bagtlylar*). 3. Nesil döremek, nesil artmak.

öňňil [öňňil]: Geçen ýyl däl- de ondan öňki ýyl. *Öňňil ygal köp bolupdy. Öňňil hem şunuň ýaly erlet yssy bolyody.*

öňňin [öňňiin]: Dünýä däl, ondan öňki gün. *Aşgabatda äňňyn ilkinji sapa gar jagaly* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

öňňäk: Mundan biraz äň, sähel äý. *Öňňäk gelen solsaň, ýaňky maşyna ýetişerdiň.*

önüm [öönüm]: Öndürilýän zatlaryň jemi ýa- da önümçilikde öndürilýän zatlaryň görnüşi. *Dokmaçylar bir million manatlyk önüm bermygi borç edindiler* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

önümçilik [öönümçilik]: 1.Senagatyň oba hojalygyň önüm öndürilýän pudagi. *Senagatyň önümçilik- tehniki bozasy ýene has kuwwatlandy* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). 2.Önüm öndürmeklik işi, önüm işläp çykarmaklyk. *Partiýa bizi önümçilige çogyrýar* («Bahar»). *Harpýgyjylar we linotipisler önümçilik normalaryny artykmaý bilen ýerine ýetirip başladylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

önümlilik [öönümlilik]: Köp önüm önmeklik, önüm artmaklyk. *SSSR- de hojalyk önümçiliginiň önümliligi we onuň harytylygy ýyl- ýyldan artyýar* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

önüp-ösmek [öönüp-ösmek]: Dünýä inmek, döremek, dogulmak we ýaşamak. *Seýdi Amyderýa boýlarynda önüp- ösüpdir* («Edebiýat») *Bunlaryň üçüsi- de su obada önüp- ösen, oglanlykdan bile gezen deň- duşlardy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

öňürdiklemek: Öňürdigine gitmek, ýuwaş çapmak.

öňürdikletmek: Öňürdigine goýbermek, çala çapdyrmak. *Ýaryşýanlar atlaryny öňürdikledip barýardylar.*

öňürdük: Atyň eşegiň öň aýaklaryny jüp atyp, art aýaklaryny hem ýozgaladyp çapysy. *Meret ýabynyň öňürdigini ýazdyрман, bir sagatlap sürüp, ýabyny gara dere batyryp şähre girdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

öňürti: Oraly bilen, oňi bilen, ilki bilen, oral başda. *Onda ony senden öňürti biri çişländigir* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol öňürti barsa, men soňundan baryp hem gördüm* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

öňüsyra [öňüsyra]: Bir zadyň, wakanyň edil öň ýanynda, sähelçe wagt oral, öňüreti. *Men ertir, gün batmazynyň öňüsyzasy pyýadalap ýola düşeýin- diýip, Myrat ýüzegindäkisini aýytdy* (B.Seýtäkow, *Gyzsalgydy*). *Ol biziň nobatda şu başýyllygyn öňüsyra kolhazyň boluş ýagdaýyny gürrüň etdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

öňýürtmek: 1.Bir zady beýlekilerden öň etmek, başgalardan öňünçä etmek. *Yetginjekler hoşlaşyp, biri- birinden öňürtejek bolup, ýerli- ýerden gepläp başladylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Pagta planyny doldurmakta öňürtmek.* 2.Öň gelmek ýada öň bakmak. *Ol menden öňürtdi. Ýoldaşyňdan öňürtmek.*

öpdürmek: Posa bermek, ogşamak.

öpmek: Posa almak, ogşamak. *Berekella, gyzym, balyz bolmak gerek!- diýip, gujaklap maňlaryndan öpdi* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Guwlanyp öz züreýadyna, Taýbeý gerek öpdi ene* («Pinoer» Jurnaly).

öpüşmek: Biri- biriňi ogşamak, öpmek, ogşamak. *Öpüşüň tiz, öpüşüň tiz! Kim günäli bilýäziz biz* (G. Muhrarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

ör [öör]: Ör turmak (galmak)- oturan ýeriňden dik galmak, dik durmak, ýokari turmak. *Onuň maşgalasy ör turdy* («Bahar»). *Meni görüp garri ör galdi* (Nury

Annagylyç, *Saýlanan Eserler*) ♦ **Ösr boýuna galmak-** Zöwwe turmak, çalasynlyk bilen ýeriňden turmak, *Oň hatarda oturan oganlar ör boýlaryna galdylar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). Ör-gökden gelmek- aslamadyk, çak etmedik zadyň üçin gaty geň galmak. *Birden saçagy görüp, Geldi aýal öz- gökden* («Mydam Taýýar» Gazeti).

örän: «Juda, artykmaç, galy has» diýen manyda ulanylýan güýçlendiriji kömekçi. *Men gyzył gowşunda örän sag-gurgun gezip ýörendirin* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*) *Sotsialistik pealizm usulynyň manysy örän giňdir* («Edebiýat») *Mydan örän yssy, durar ýaly däl* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy»)

örç: 1).Örç olmak- barha güýjemek, mowç almak. *Ol ýuwaşaman, gaýtam orç alýardy;* 2).Örç bolmak- biri bilen gyž- tut bolmak, birini ozüňe duşman diýip bilmek.

ördek [öördek]: zool. Köplenç suwda ýaşaýan ysy çüňkli, gysga aýakly guş. *Deňiz aýlaglarynda ördeklere oluş gelinýär* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) . *Deňizdäki mawı suwlary gördük, Köllerdäki ördek, guwlary gördük* (« Pinoer» Jurnaly).

ördekburun [öördekburun]: zool. Awstraliýada ýaşaýan, burny ördegin burnuna meňzeş we ýumurtga guzlaýan haýwan. *Ördekburun hem- ä Awstraliýada hem- de Tasmanýada duş gelýär* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ördürmek [öördürmek]: 1.Örüp taýýar etdirmek (egin- faş, jorap barada). *Ejem Marala jorap ördürdi.* 2.Tarlaryny biri- biriniti içinden geçirip işdirmek (ýüp, saç, we ş. m. barada). *Bibilijik gulpagyny gelnejesine ördürýärdi.* 3.Biri- fiziniň üstünde endigan goýup saldyrmak (kerpiç, tam we ş. m. hakda). *Kerpijimi iki sang ussa ördürýärin.*

ördürtmek: 1.Bir zadyň üstüni basyrtmak ýa- da bir zady ýapdyrmak. *Tamyň üstüni tol bilen ortdürmek.* 2. göç. m. Jenaýaty gyzlemek, günäni ýaşyrtmak.

öre Y [ööre]: Öýüň, çatmanyň içinden uzulýan sütün. *Bu- da çatmanyň artky öresinden garym ýapysty* («Görogly» Eposy).

öre YY : (ööre): Uguň çagaryga geýdirilýän ýeri.

örgün [öörgün]: med. Käbir kesellerde temperatura galmak zerarly bedene özyň ownujak düwürtikler. *Bu örgüne medisina follikul diýilip at berilýär* (S.K.Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*). *Garahassalyk örgüni.* *Gyzamyk örgüni.*

örgünli [öörgünli]: 1.Örgün bilen ýüze çykýan, örgün örmek bilen geçýän. *Örgünli garahassalyk.* *Örgünli gyzamyk.* 2. göç. m. Ýaňy sakgal- murt çykyp ugran. *Ol:- Ballym, ballym!- diýip, onuň ýalaňaç garnyna çalaja örgünli eňegini oýkanda, Annam jykyr- jykyr gülýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öri [ööri]: Mal bakylýan otluk meýdan, er, atlag, ýaýla. *Hemişe, heniz daň saz bermenkä örä çykмага endik bolan sizi eýýäm orüp tolkunuşmaga başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) *İri mallar ýakyn ärlerde bakylyýarlar* («Kolhoz Günleri»). ♦ **örüsi giňemek-** dünýäsi giňemek, gatnaşyk edýän ýeriň artmak, ýaýnamak. *Mehinliniň örüsi giňemek bilen, onuň durmuşa bolan talaby- da artdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Öri çekmek- 1.Çaganyň oýun bilen gyzyklanyp, ozüniň araryny ejesinden sowmagy; 2.Ýaş awlak- gurylaryň, keşekleriň otlamaga gitmegi.

örk: Daňyn, bag- ♦ **örküňü üzmek-** ýerden ýada başga bir zatdan awaňy daşladymak, uzaklaşmak. *Obadan- da biziň örkümüz üzdüň, Baryş- gelişleriň kesdiň baryny* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

örklemek: Maly otarmak üçin otluk ýere daňmak. *Bir ulu çynaryň üstünden bardy we onuň saýasynda atyny orkläp, dynç almakçy baldy* (Türkmen esetekileri).

örklenmek: Otarylmak üçin otluk ýerde daňylmak. *Olar örklenen ulaglaryň başga hiç birine hem ýakynlaşmandyrlar* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

örkleşmek: Orklemäge kömekleşmek. *Mallary orkleşmek.* *Myhmanlaryň atlaryny orkleşmek.*

örkletmek: Otarmak üçin otluk ýerde daňdyrtmak. *Ol, oglanlaryň birine atyny otluk ýerde orkletdi.*

örkli: Otarylmak üçin otluk ýerde daňylar. *Şol arada hiç bir mashalata garaşyr durman, suw tutýanlardan bir ýigit orkli oluran iş ýabylaryndan birini münip, gala baka ýüzin solyp gidýär* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*).

örkuçlemek: Tolkun atyp beýik- beýik orküç, tolkun amejelemek (deňiz suwy hakda). *Saze salym bagt geçmänkä, şemal turup, orküçläp ugran gamlar birname howatyr etdirýärdi* («Mydam Taýýar» Gazeti).

örküç: 1.Düýäniň arkasynyň tüňni ýeri. *Yükçi arwanalaryň yük çekmeden ýaña orküjiniň gapdallary ýagyr bolardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2.Dagyň we ş. m. depesi, beýik ýeri, geriş. *Dag orküçlerinden ýaňy saýlanan. Gün ozüniň şöhesini öleme bolluk bilen ýaradyp başlady. Kanalyňy örküç bolup ýatan zaýysy çogelik bilen gowaçe meýdanynyň araçagy bolup hyzmat edýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. göç. m. Bir dowzüň wagtyň, paslyň ýa- da wakanyň ortasy, aýgytly wagty. *Yanwar aýy gysyň örküji hasaplansada, örän maýyldy* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

örküçlek: Uly örküçli.

örme [öörme]: 1.Orülüp taýýarlanylýan, orülip bejerilen (jorap we ş. m. onüm hakynda). *Beýle gapdalymyzda çägesow kenar boýunda ormlý kepbe ýykylyp ýatardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.Tarlary biri- biriniň içinden geçirilip işilen, orülip timarlanan (ýüp, saç we ş m. hakda). *Gyzyň arme gara saçlary. Begenji ýazgalanýa saldy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

örmek Y [öörmek]: 1.Ýarite çiş ýa- da maşyn arkaly ýüplükden, erişden we ş.m. onüm taýýarlamak. *Täze awtomatyň oturdylmagy jorap ormekde öndüýýligi ýokarlandyrmagy üpjün etdi* («Sowet Türkmemistany» Gazeti). 2.Saç ýada käbir osümlikleriň baldaklaryny biri- biriniň içinden geçirip birleşdirmek, işmek. *Mele saçyny örüp ýeňse duýrläp. Rus aýaly otyr oglun gujaklap* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3.Biri- biriniň üstünde tertipli goýup galdyrmak. *Eýýäm 10 müň sany kerpiç örüpdirler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

örmek YY [öörmek]: 1.Gögerip başlamak, gogerip çykmak (ot hakda). *Bahar gelip ot orende, Gür tokajda dawran sürer* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ýazyň şemaly ýaňy oren gök otlaryň, ýowşanlaryň ysy bilen osýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2.Tüý çykmak. *Onuň kellesine täze oren selçen gara tüýleri onuň ýüzümi önküsinden biraz üýtgeden ýolydy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) *Ýalangaç eňegine bolsa iýmeşik gara gyllar örüpdir* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3.Bedende herhilidüwürtik peýda bolmak. *Çaga gyzamyk çykanda, bedenini özgün orýär. 4.Kopluk bolup aýaga galmak, birden turup gitmek. Mugallym turanda, okuwçylar- da ordi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eziz laňňa galdy. Joweregindäkiler hem ordüler* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Göwüşin çalyň rakat ýatan süri güre orýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5.Biklikde ukudan turmak, oýanmak; turmak. *Niçik? Sag- aman ördüňiz mi?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Bir oýden örmek-** bir maşgalada ýaşamak, bir oýde ýaşamak durmuş gyzmak. *Eger Aýnada Artyk bilen bir oýden orse, onda onuň dünýäde kemi galmakjakdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

örňemek [öörňemek]: Nesil artmak, koplemek. *Maldarçylyk osýär bizde, Goýunguzy ornäp düzde* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

örpünjek: Howug ýyrtylmazlyk üçin üstünden atylýan deri ýada keçe bölege.

ört: Ort almak- oda çawlanyp garalmak, oda çawlanyp ýaňmak, köymek. *Ya- dyňda my oten ýaz, Burawyň ort alany?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Gara ört bolmak-** gaty garalmak, ýanyp garalmak, köymek. *Güne gezip gare ort bolmak. Çareging ýüzü gara ort bolupdyr.*

örtemek: Bir zada gynandyryp azap çekdirmek, gün ýamanyny garkezmek, horlamak şakmak. *Laçyn kibi gyza takdym. Ortedim, janymy ýakdym* («Görogly»

Eposy). Meni has ortän hem şol boldy (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, Kümüş gapyrjak).

örtendirmek: Birini ortemek, ortäp gynandyrmak, gün ýamanyny gorkezmek, ýakmak. *Direktoryň igenji. Ortendirdi Nabodi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

örtenmek: Bir zada gynanyp, janyňy ýakmak, gün ýamanyny gormek, horlanmak, ýanmak. *Menden orge gyz gyt döldir dünýäde. Emma men ortanýän başga bir zada («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

örtgi: Bir zadyň daşyny ýapmak, ýüzüni artmek üçin ullanylýan zat. *Otaga giren ýeriňde üsti ah ortgi ýapylan stol dur (A. Gowşudow, Köpetdadyň Eteginde)*

örti: ser. Ortgi. *Çadyrlaryň gapy ortüleri aldygyna şapyrdap, darty ýüpleri batly hallanlaşýardy (B. Gurbanow, Duşuşyk). Çep bowürde ortüsü ýyrtylyşen kone diwan, stol bilen diwanyň aralygynda içi garzet- zurnaldan doly şkafor durdy (G. Kulyýew, Köpetdadyň Aňyrsynda).*

örtmek: 1.Üstünü ýapmak, büremek. *Ýaz gelende, beýik bagy ortüp duran ak garlar. Eräp- eräp, derýa bolup, uzaklara okýarlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

örtük: 1. ser. Ortgi. *Çykypdyr ortgüden aýajyklary. Tiz bol! Tiz bol! Düş oňe ýeri! (A.Atajanow, İki Poema) 2.Biz zadyň ýokarky, üstki gatlagy.*

örtülmek: 1.Üstü ýapylmak, bürelmek. *Onuň gazleriniň şahlesi açdi- de, gabaklaweý ortülip galdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Balek- belek aksowult daşlar dürli- dürli agaclar bilen ortülipdir (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2.Oňi tutulmak, oňüne gabat gelmek. Aýyň ýüzi gara menekler bilen ortülipdir. 3. göç. m. Ýaşyzylmak, gizlenilmek (wake, gürrüň weş. m. hakynda).*

örtünje: Oz üstüne ortmek, ýapynmak, bürenmek. *Uklapdyr düýürülenip ikijigide, Üstlerine ortünip köne jiltge (A.Atajanow, İki Poema)*

örülmek [öörülmek]: 1.Torlary biri- biriniň içinden geçirilip işilmek, örüp gutarylmak. *Ol gyzynyň iki ozülen uzyn saçlyja kellesini sypalady («Mydam Taýýar» Gazeti). 2.Yezite çiş ýa- da maşyn arkaly ýüplükden, erişden we ş. m. torlanyp önüm taýarlanmak. El bilen örülen irümçik matalar geým, halta we başga zatlar üçin ulanylypdyr (SSSR taryhy). 3.Biri- biriniň üstünde endigan zejelenip goýulmak. Mis ýaly kerpiçleň aklawdek kileň. Dogry örülşine galardy tasin («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

örüm [öörüm]: 1.Saçaň örülüşi işimi. *Sahyr gaşgynyň dowamynda saçlary dart ozüm Türkmen gyzlaryny taryplaýar. Enäniň çal saçlarynyň ozümleri ýygirt atam ýaňaklaryna dokülipdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2.Çagesow yerlerde gazylan guýyny berkitmek üçin onuň iç ýüzüne sozen, ýylgyn ýaly agaclar örülip edilen desga.*

örünmek [öörünmek]: 1.Öz saçaňy ozüň ormek. *Sanajyk indi oz saçyny ozi orünip bilýär. 2.Özüň üçin bir zat ormek, örüp taýýarlanmak. Ol özüne bir ýüň çorap oründi.*

örüşmek Y [öörüşmek]: Örmäge komekleşmek (jorap, geým, saç. We ş. m. hakda). *Bibi gelnejesine jorap orüşýär.*

örüzmek [öörüzmek]: 1.Ürküzip uçurmak, ürkürmek. *Bilbilin örüzüdim bagyndan, Dolandym soly- sagyndan («Görogly» Eposy). 2.Aýaga galdyrmak, ar turuzmak, turuzmak. Pokgeniň oýündeki oturanlary örügen hem şu adamyň mojuk sesidi (A. Gowşudow, Köpetdadyň Eteginde). 3.Ukudan turuzmak, oýatmak, eýandyrmak. Juran galmagal ýatanlary örüzdü. 4. göç. m. Üstüne çozdurmak, küşgürmek.*

ösdürmek: 1. Ekip ýetişdirmek (ekerançylyk, bagçylyk, we ş. m.hakda). *Bagçylygy ösdürmegejan çekip, bejerýas bagymyz çozduryp göwün («Pioner» Jurnaly)2. Terbiýeläp, ekläp- saklap ýetişdirmek (çaga hakda) .Bizem-ä bir näçe çaga özdürip ýetişdiripdik.3. Köpeltmek, artdyrmak. Maldarçylgy ösdürmek.4. Bir ideýany öňkisinden artdyrmak, giňeltmek, ýaýbaňlandyrmak, gowylandyrmak, güýçlendirmek. Kemine öz deredijiliginde beýik şahyr Mahtymgulynyň pikirlerini döwürne göräösdürýär («Edebiýat»)*

ösgün: Boýuny alan gytyk däl, boýy uzyn, gowy ösen, boýy ýeten. *Garry agaran ösgün gaşlaryny gymyldatdy onuň kellesinde depesi gyzyl begresli, tüý buýrasy ösgün garaköli telpegi bardy* (A. Gowşudow, Powestler we hekaýalar). *Ösgün gowaçalar tagrym edýärdy gyzlaryň önünde başlaryn egip* (R. Seýidow, Bagtlylar)

ösmek: 1. Gögerip boý atmak, boýy uzalmak, ýetişip barmak (ekerançylyk, bagçylyk, we ş. m. hakda). *Gün gyzyp başlaly bäri ekinler gowy ösýär.* 2. Terbiýelenip ýetişmek, terbiýelenmek (Adam hakda). *Oglanlar ösýär sowet soýuzynda çagalaryn sagdyn ösmekleri üçin ähli şertler döredilendiler.* 3. Sany artmak, köpelmek, artmak. *Biziň ýurdumyzda maldarçylyk barha ösýär. Kolhozyň girdejisi bu ýyl geçen ýyldakysyndan üç esse ösdi.* 4. Güýçlenmek, kuwwatlanmak, berkemek. *Biziň sowet jemgyýetimiziň ösmegi, güllemegi halk dördijiligine hem täsir etdi.* («Edebiýat») 5. Kämilleşmek, ýaýbaňlanmak, ýiňelmek. *Oňki wagtda Türkmeniň saz sungatynda bolmadyk orkestr we ansambly biziň döwrümüzde döredi we günsaýyp ösýär.* («Edebiýat»). 6. Düşünjähä artmak düşünjeli bolmak. *Sowet adamlary gün saýyp ösýärler.* 7. göç. m. Derejähä galmak, ýokary wezipä geçmek.

össümlük: Toprakdan, howadan organik däl maddalar bilen iýmitlenip ösýän organizm. *Adamlar össümlükleriň süýümlerini örmäge geçipdirler.* (SSSR taryhy). *Şol ýer öz üstüne ösümlük gögertmeýärdi.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

össürim: Yaş nesil, ösüp ýetişen nesil. *Muňa sonky össürimler: -Ussa ussa agadyýip at berýärler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)

ösüntgy: Agajyn, käbyr ösümligiň düýbünden gögerýän şaha; ekilen tohymyň çykyp başlan bölegi. *Ýokary derejedäki yzgarlylykda gowaçanyň çigitlerini we şinelän çigitleriň ösüntgilerini kesellediýän patogen organizmleriniň ösmege üçin amatly şertleriň döreýänlygy hakynda ylmy edebiýatda görkezmeler bar* (İ. D. Şubin, Mary Oblastynyň Şertlerinde Gowaça Üçin Toprak Taýýarlamagyn Aýratynlygy). *Ösüntgini biçgi bilen kesip agajy ýylmamak* 2. Bedeniň bir ýerine artyk çykan zat.

öt [ööt]: med. Bagyrda emele gelýän we öt haltasynda ýygnaýan sowuk jisim. *Bagryn çykarýödi öt haltasynda ýygnaýar* (W. F. Şaleýew, N. A. Rykow, Zoologiýa)
♦ **Arza öt (zäk) atylan ýaly etmek (bolmak)**-ser. Agyz. *Süýjan agzyna öt atylan ýaly boldy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler)

ötägitmak: ser. Gidi bermek. *Gitmeli bolsa ötägiderin!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)

öte: Çakdanaşa, hetdenaşa, artyk, beter, aş, gaty. *Artyk ondan hem öteräk gygyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Güýçden öte güýç bardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly) ♦ **Öte geçmek** – hetden aşmak, çenden çykmak, gereginden artyk gürlmek ýa-da hereket etmek. *Hoşgeldi bu gürrüňlerden çary aganyň gazanylan üstünlige aýa baýsanç, öte geçmeýänini aňlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *öte gitmek*- ser. Öte geçmek. *Öte gitseň ökünersiň* (nakyl). *Öte düşmek*-ser. Öte geçmek. *Geliň faktdan öte düşmezlik üçin, olary barmak başyp samalyň* («Tokmak» Jurnaly). *Nury diýer sözüm lap däl, eý eziz dostum .Ata ! Nähili taryp etsem, düşmenin asyl öte!* (Nury Annagylyç, Saýlana Eserler). *Öte eşitmek*- nädogry eşitmek, ýalňyş eşitmek. *Men Oňun bu soraglaryny öte eşitdim* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Öte eşiden öý ýykar, çala eşiden – çatma* (nakyl).

ötegçi: Geçip gidip barýan, geçegçi, ýolagçy. *Ötegçileriň seslerini çykarman uludan dem almaklary bolsa, şol wagşylyga joşýa gahar alamatydy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ötegçi bolsalar, goý olar arkalaryndaky köne adatyň ýüklerini bize miras galdyrman, özleri bilen alyp gitsinler* (Ata Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde)

ötelge: ser. Geçelge.

öten: Öň geçip giden, öň bolup geçen, öňki, azalky, geçen. *Ol, birden öten wakalary gozgady. Öten agşam Moskowadan geldim.*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Öten zaman gram.-** işligiň gyplanýan wagtdan öň bolup geçen hereketi görkezýän zaman formasy. *Men kitaby okadym.*

ötgün: 1.Çasly, batly, güýçli, täsirli (ses, ährä hakda). *Azaçy olaryň öýleriniň günbatar işiginde durup, ösgün ses bilen azan aýty* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) 2. göç.m. Ýiti täsir ediji, ýiti, görgür. *Gojaň ötgün gözi, görnirä garaýar* (B.Kerbabaýew, *Aýlar*).

ötgün-ötgün: ser. Ötgün 1. *Baranow ötgün- ötgün gepledi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly)

ötgür: 1. Kütek däl, gowykesýan, ýiti, kesgir. *Bir ötgür biçgyny alýar*(«Pioner» Jurnaly) 2. göç. m. Ýiti manyly, bert täsir ediji, degerli (söz, derman we ş.m. hakda). *Özleriniň ötgür sözlerini duşmanyň garşysyna gögönükdirdiler*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly) 3. göç.m. İçinden geçip barýan, ýiti. *Ötgür aýaz.* 4. göç.m. gowy görýän, ýiti. *Ol ötgür gözlerini maňa dikdi . Ýer astyna ýetýärdi. Ötgür gözi Atanyň* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly) ♦ **Ötgüt germek** – ýiti täsir etmek, örän gynandymak. *Parahat oturan ilyatny üstüne ganyň duşmanlaryň wagşylyk bilen çozmagy we diň oturan halky gyrana salmagy örän agyr, aýollara has hem beter ötgür berýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ötgürlük: 1. Gowy kesijilik, kütek dällik ýitilik, kesgirlik . *Pyçagyň ötgürligi.* 2. Berk täsir edijilik, ýiti manylylyk, täsirlik (söz, derman we ş.m. hakda). *Sözün ötgürligi. Dermanyň ötgürligi.* 3. Gowy görüjilik. *Gözün ötgürligi.*

ötürilmek: 1. Geçirilip goýberilmek, ugradylmak. *Ýakyn ýol bilen ötürilmek.* 2. Bir zadyň içinden geçirilmek. *İňňä sapak ötürilmek.* 3. Dakylmak, geýdirilmek, ildirilmek. *Köýnegin ilikleri ötürildi. Janap dulda çüýden ötürilip asylan goşa gözi düşenden :- Şu gun-ä awa gidiläýse-de biçeme däl eken!- diýdi.*

ötle [öötle]: med. Gysga wagt dowam edip, içden tutýan güýçli sanjyly kesel. *Ötle tutmak.*

ötlem: ser. Ötlem-ötlem. İçinden ötlem geçilýän iki otagly tam arka ýüzündäky mal howlysynyň duwary bilen hem başga tamlar bilen utgaşýardy (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Ol öz maşgalalarynyň ýaşayan ötlem tamlarynyň birinde ýatyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ötlem-ötlem: Biri-biriniň içinden geçýän birnäçe otagdan ybarat bolsn, bir näçe ötlemlilik (Jaý, Tam). *Hükümetimiz olara ötlem-ötlem owadan jaýlar salyp bedi* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*)

ötmek: 1. Geçip gitmek, gapdalyndan, üstünden geçmek. *Ýetip hem durmadym, duşundan ötdüm*(«Tokmak» Jurnaly). *Agaryp ýatan medanyň üstünden öten badymyza ýaşayyş jaýlary göründi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Geçmek (wagt hakynda). *Ýene bir ýyl ötensoň, men hem mekdebe gitjek* («Mydam Taýýar» Gazeti). 3. Ozup geçmek, öňe geçmek, ýeňmek, ozmak. *Ýaryş gurup, sen ýaryşda öteýärsin, üstünlikden – üstünlige ýetiýärsiň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 4. Satyn alynmak, satylmak, geçmek. *Harytlaryň ötmän galjagy yok.* 5. göç.m. Ýaşap geçmek, ölüp gitmek. *Danteniniň gumanizmiň öň ýanynda ötüp geçen adamdygy bildirip dur*(Orta Asyrlar Taryhy). 6. Bedene ýiti täsir etmek, awuşatmak, agyrtmak. *Sogan arassalanyňda göze ötyär. Göze guýlan derman ötyär. Yod ýara ötyär.* 7. Günäsini geçmek, bagyş etmek, ýazgyny bagyşlamak . 8. Kesip bilmek, gowy kesmek (Palta, pyçak we ş.m. hakda) ♦ **Dişiň ötmek** - ser. Diş. *Seniň oňa dişiň ötmek, şu aýdan sözleriňi ýanynda aýdyn hem bilmersiň. Dünýäden ötmek- aradan çykmak, wepat bolmak, ölmek. Şähre bu salkyn kölegeli bagy beren bagdan bir wagt dünýäden ötdi*(«Sowet edebiýaty» Jurnaly). *Sözün ötmek –ser.Söz. Sözün ötjak adamlar bilen gürlüş!*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ötri: «Sebäbli, görä, zerarli, üçin »ýaly manyda ulanylýan kömekçi. *Ätiýaçdan ötri şoňa hem maşyn bilen biradamyny ugratmagymyz gerek*(A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ötügsiz: Hiç aýrylmaýan, geçmeýän, sowulmaýan (horlyk kynçylyk hakda). *Ötügsiz ýazyk – başa horluk* (nakyl).

ötük: *Haýatyň, diwaryň aşagynda goýulýan geçelge, sümekge, suw akar ýaly deşik. Öň ýanyndaky suw geçýän kiçijik ötükdäniň sesi Merediň gulagyna ildi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bu бага suw akyp girýän bir ötük bardy («Görogly» Enosy). Olar garaňky ötükdäniň çykdylar (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ötülmek: Geçilip gidilmek, gapdalyndan ýa-da üstünden geçilmek. ♦ **Güňän ötülmek-** ser. Güňä. *Onuň güňäsi ötüldi.*

ötünç: Güňä bagyşlanmagy üçin edilýän tawakgai haýyş, arz, uzur. *Gorkuzmady asyl sowet gyzyny, ötüňç diläp epmedi ol dyzyny*(A.Atajanow, *İki Poema*).

ötünmek: Ötüňç soramak, towakga etmek, haýyş etmek, eden ýalňyşyň gaýdyp almak. *Aşyr iň soňunda, çay başynada Artykdan uzur ötündi*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ötürmek: 1. Geçirip goýbermek, üsti bilen ýa-da içi bilen äkitmek. *Harytlary Russiýanyň içinden ötür-de, Ewrona ýetir* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Bir zadyň içinden geçirmek. *Ol ertir irden ejesi we kakasy bilen hoşlaşyp, düwünçekli ýaglgyna taýagy ötürip egnine atdy-da, Gyzyň Goşun gullugyna kabul edlýän punkta ugrady*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*.) 3. Bir zada ikinji bir zady giýdirmek, ildirmek. *Barmaklara ýüzük ötürmek*. 4. Belli bir wagty geçirmek. *Kapitalizmiň öz möwritini ötürendigi aýdyň görünýär («Sowet Türkmenistany» Gazeti)*. 5. İş başarjaňlyk we ş.m. taýdan birinden artdyrmak, öňe geçmek. *Elbette, degýär, ýoldaş Şähedew! Ogul öz kakasyndan ötürip barýar*(G. Muhtarow, *Pesalar*). ♦ **Göz öňünden ötürmek-** ser. Göz. *Geljekleriň göz öňünden ötürip, Gürrin- durmuş gurmaklyga ýetişdi.* (R. Seýidow, *Bagtlylar*)

ötüşmek: 1. Bir zadyň wagty geçişmek, möhleti geçmek. 2. Gaty bişip zaýalanyp başlamak (ir-imiş hakda). *Bu garpuz birneme ötüşiptir*. 3. Düyüp tutmak, beterlemek (Kesel hakda). *Ötüşen halatlarda bu keselleriň ömürlük bolup galmaklary mümkin*(S. O. Duliskiý, *Rahit*).

öweç: İki ýaşyny dolduryp, üç ýaşyna giden goýun. *Bir semiz öweji alyp gelip, gapysynda baglady* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

öweçlemek: Goýun geçiniň art ayaklaryndan galdyryp, iki öň aýagynyň üstünde ýöretmek. *Goýny öweçlemek. Geçini öweçlemek.*

öwelek: Mydama agzyny öweldip, aňkarylyp ýören.

öwelişmek: Köp bolup öwelip durmak, bilelikde öwelmek. *Oglanjyklar maşynyň ýanynda öwelişip durdylar.*

öwelmek: Geň galyp, aňkazyň durmak, aňk bolup durmak. *Sen näme öwelýärsiň?*

öweltmek: Geň galdyrmak, täsin galdyrmak, aňkartmak. ♦ **Agzyň öweltmek-** ser. Agyz.

öwerlikli: ser. Öwerlik. *Biziň golaýdaki birigadalarda hem iş tertibimiz öwerlikli däl* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öweý: 1. Hakyky öz enesi ýa- da atasy däl- de, enelik ýa- da atalyk edýän. *Men sowugy bilmedim, yssyny bilmedim, enesi öweý diýdişmejek bolup, ady özüme basdym* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ogullyga ýa- da gyzlyga alnan. *Öweý ogul Öweý gyz.*

öwezine: Biriniň ýa- da bir zadyň deregine, ornuna, ýerine. *Balam, fabrigiň işgärlerinden sen şujagaz matany ýadygärlyk al. Goý ol seniň beren pagtaň öwezine garlawaç dostlugy bolsun* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

öwezlik: Öwgä, tarypa mynasyp, taryp edip bolarlyk. *Ýeke- ýekelikde işlemek o diýen öwezlik däl di we kynzak düşýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň*

ýüzüniň hyrsyz balşy ýaly, häsiýeti hem öwerlik däl (G.Gurbansähedow *ýürek daş däl*)

öwgüli: ser. Taryply. *Gardaş Begenç öwgüli komsomollaryňdan ferma başlygy Sazan hem birimi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

öwgi: ser. Taryp. *Seniň tamyň öwgüsi bardy weli, öwerçede bar ekeni* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Siz oly öwgä mynasyp bolupsyňyz* («*Pinoer*» *Jurnaly*).

öwh: Kynçylyk çekilende, gaty ýadalanda, bir zadyň güýçli täsiri netijesinde uludan dem almak bilen aýdylýan ümlük. *Öwh, daşarynyň sowugy içiňden- bagryňdan geçip barýar* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Akjağül «öwh» çekip turanyny özi-de duýman galýardy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

öwhüldemek: Gynançly uludan dem almak, öwh çekmek. *Kapaslykdan ejir çekan adam ýaly öwhüldäp dem aldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

öwlat [öwlaat]: dini. Dini düşünjede «keramatly» hasap edilýän ruhanlyryň nesline berilýän at. *Meniň göwnüme bolmasa, ol öwlat adamsyna aýlanyp barýar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çaşçynyň öwünjeň öwlat ekenligini bolsa, ol diňe häzır bilip galdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

öwlatlyk [öwlaatlyk]: dini. Öwlatlaryň nesline degişiklik, öwlat bolmakly. *Garaçydan öwlatlyga ýetişse, seniň başga näme armanyň baz* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Öwlatlyk satmak-** özüni «kerematly» hemme zady bilýän edip görkezmek.

öwlüýä: dini. 1. Öli jalaňan ýer, mozarçylyk gonamçylyk. *Ýetim gözi çemçede, odunçyňky- omçada- diýlen ýaly, men hem gyrganly öwlüýäniň içinden, töňüşte, tezek çöpläp, öýe gaýtjak bolup durdum* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Dini- mistiki düşünjede: «keramatly» ýer. *Pire, öwlüýä gatna diýýäňmi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

öwlüýäçilik: ser. Mararçylyk. *Salym geçip- geçmän, olar öwlüýäçiligiň çetinden girdiler* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

öwmek: Taryp etmek, öwgüsini ýetirmek, taryplamak. *Gözbaýagçylyk etmek üçin goltuklaryň kitapdan doldurup ýören ýaňraly öwmeli däl- de, hakyky okaýan adamlary öwmeli* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Özüni öweniň tanapy çüýrük* (nakyl). *Özüni özüň öwme, seni halk öwsün* (nakyl) ♦ **Öwüp arşa çykarmak-** çenden aşa öwmek, artırmak taryplamak. *Ol ony öwüp arşa çykardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

öwran- öwran [öwraan- öwraan]: Biznäçe gezek, gaýta- gaýta, yýly- yryna, garşy. *Ýazylan haty öwran- öwran okap, pugta tanyp boldy*. (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*)

öwran: [öwraan]: Gerek, ýola, sapr, gaýta. *Biziň çoruşymyzy saklamak üçin, duşmanlar özän köp tanklary bilen ýene- de iki öwran kontrataka synyndylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

öwre: Sowa, öwürümlü. *Soňra nämänidoiz düzläp gazete, il göründen öwre gaýdy biz çete* (A. Kekilow, *Söýgi*).

öwrenje: biz işe ýaňy girişip başlan, biz işi, seneti ýaňy öwrenip başlan. *Onuň ýazan eserleri öwrenje ýazarlaryň eserlerindn topawutlanmaýardy* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). *Ony öwrenje işçileriň hatarynda fabrige kabul etdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

öwrendekli: Bir zady endik edinen, bir zady adat edinen. *Potdy adaçylygy öwrendekli häsiýetden ileri tutdy* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*)

öwrenişdirmek: Ýuwaş- ýuwaşdan ysnyşdyzmak, ýuwaş- ýuwaşdan endik etdirmek, öwrendekli etmek. *Meniň göwnünü görmek, özüne öwronişdirmek üçin sypaýyçylyk etdi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*)

öwrenişmek: 1. Endik etmek, türgenleşmek. *Emma ol bu ýagdaýa tiz öwrenişdi* («*Sowet Türkmemistany*» *Gazeti*). *Biz işi öwrenişdik. Öwrenişen ýagy uruşmaga ýagşy* (nakyl) 2. Ysnyşp başlamak, ýynyşmak. *Röwşen az günün içinde adamlar*

bilen öwrenişip, gep- söz öwrenmäge başlady («Görogly» Eposy). Biz onuň bilen öwrenşipdik (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Uýgunlaşmak. Kynçylyklar bilen öwrenişmeli bolýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öwrenmek: 1. Bilimi özleşdirmek, biz käri, seneti ele almak, bir zadyň tüzini bilmek. *Adamzadyň we haýwanyň gylyk- häsiýetlerini oňat öwrenipdir («Edebiýat»)*

öwretmek: 1. Birine bilim bermek, okadyp hünär aldyrmak. *Meniň işlegim: okamak soňra bolsa başgalara öwretmek (M. Gorkiý Ene).* 2. Bir işe girişmegi meýil etdirmek, türgenleşdirmek. *Joralary oňa aýdym aýdyp, tans etmegi we hiňildikte uçmagy öwretdiler («Mydam Taýýar» Gazeti).* *Maňa welosipet süzmegi hem öwretdi («Pinoer» Jurnaly).* 3. Nejihat bermek, maslahat bermek, akyl bermek. *Men ony agzybir ýaşamagy öwertmäge gelendir diýip begendim (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

öwrülišik: 1. öşüş prosesinde taryhda bolýan düýpli, kesgitli örgeriş. *Ylymda bolýan öwrülišik.* 2. Döwlet gurluşyndaky agdarlyşyk. *Döwlet öwrülišigi.*

öwrülme: 1. ýzyňa aýlanmak, ýzyňa gaýtmak, dolanmak. *Wepa dynç alyp ýatan ýerlerine öwrülip gelende gaty tukatdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Bir görnüşden başga görnüşe geçmek. *Burunlardan çykýan gyzgyn demler çalymtyk buga öwrülýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Heniz men, şol ýeriň nähili edip gowy ýere öwrülýändigini görmändim («Mydam Taýýar» Gazeti).* 3. Biriniň ýa- da bir zadyň daşyna aýlanmak, biz zadyň daşyna agyl bolmak, dysyny gurşap almak. *Hatar- hatar gyzlar otyr düzülişip, Garry kyzk öwrülýär olaň daşyna («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öwürüm- öwürüm: Bir näçe öwürümi, aýlawy bolan, aýlaw- aýlaw, egrem- bugram. *Derýanyň öwürüm- öwürüm şahajyklary adajyklary emle getirýärdi.*

öwürüm: 1. Bir zadyň daşyndaky aýlaw. *Sagat dili soňky öwürümine başlaýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Ýolyň gysaryp başga ugra gidýän ýeri, egzelip gidýän ýeri, burç. *Biziň ýolumyz köçäniň öwürüminrdäki bagjagazyň üstünden düdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Uzynlygyn zolagyň egzelýän ýeri. *Ýabyň öwürümi. Ýoluň öwürümi. ♦ Öwürüm etmek-* aýlanyp gelmek, aýlanmak. *Somolýot bazanyň üstünde bir gezek öwürüm edip, derrew gonuma gaýtdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Çagalar fontanyň töwereginden öwürüm etdiler («Mydam Taýýar» Gazeti).* Öwürüm bermek-ser. Öwürüm etmek. *Atbaşjylar bilgeşle öwürüm berip Halnazaryň hatarynyň üstaşyry dönüm etdirler, onuň hatyryny tozana gadylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* içi öwürimli- mekir.

öwürüşmek: Birine bir zady öwürmäge, agdarmaga kömekleşmek. *Täze jaýa göçülende, goşlary ýerli ýerinde goýanyňda, krowatlary eýläk- beýläk öwürüşmäge- de kömekçi gezek.*

öwsaýy [öwsaaýy]: Hiç zatdan haborsyýz, hiç zat bilmeýän, boşaň, aşkaýyn. *Ata özüni ozän öwsaýy görnüşde görkezip, salam bezip geldi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

öwsele: Önümçilik gurallary, instrument, senet. *Bu betha, öýünde öwsele goýman dagytjak. (A. Gowşudow, Eserler).* *Öýünde öwsele bolmasyn, emma welin egniňde görnükli egin- başyň bolsun!- diýip, Çaşçy çaman özüniň kellesindäki düşünjesini dostýarlaryna hem öwüt berýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Onuň öý bilen- de öwsele bilen- de işi ýokdy.*

öwsübermek: 1. Öwsüp başlamak, ösüp başlamak, *Gijara birden ýol öwsüberdi.* 2. göç. *m. Turup gidibermek, turup birden gitmek. Oturan ýerinden öwsübermek.*

öwsün: Öwsün atmak- dürli reňkde öwsmek, ýalpyldamak. *Bagana her hili reňkde öwsün atýardy.*

öwsünmek: Meýit etmek, hyýallanmak, begenmek, guwanmak. *Onuň gujagyndaki dünýäden bigam çagajyk oturanlara bakan öwsünýärdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* *Keýik awlamaga gitmäge öwsünip oturan Mergenowyň islegini bu gün ýelli ýerine ýetirmeli boldy. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öwşün: 1.Käbir zatlarda şöhle düşmegi sebäpli ýüze çykýan ýalpyldy, dürli reňkdäki görnüş, şöhle. *Maýsalar otlar gök, ýaşyl öwşüni bilen meýdana görk berýär* («Kolhoz Günleri»). 2.Ýagty, ýşyk, şöhle. *Seniň sag gaýdyp gelmegiň meni bijaý guwandyrdy, meniň kütelen gözüme öwşün berdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Öwşün atmak-** dürli reňkde öwürmek, ýalpyldamak. *Egnindeki gyzyl keteni, öwşün atýar, göýä şapak* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

öwüş: Öwüş almak- borha güýjemek, möwç almak, joşmak, hyjuwlanmak . *İş munuň bilen hem gutarman, gaýtam öwüş aldy* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).

öwüşli: Joşgunly, hyjawly, güýçli. *Ak ýüzli, mele saçly. İşine, ol öwüşli* (N.Pomma Gaşgular we poemalar).

öwürmek: Taryp edilmek, öwgüsi ýetirilmek, taryplanmak, magtalmak. *Öwlen oglan öňüni hapalar* (nakyl)

öwünjeň: Özüni özü öwýän, güpläp gepleýän, magtanjaň. G. Muhtarow «Şadyýan myhman» diýen satiriki komediýasynda ulumsy we öwonjeň adamyny paş edýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öwünjeňlik: Öz- özüňi öwmeklik, magtanjaňlyk, öwünjeňiň gylyk häsiýeti. *Ol öwünjeňlik bilen gürrüňe başlady* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Öwünjeňlik etmeli dälär.*

öwünmek: Öz- özüňi öwmek, öz- özüňi taryp etmek, magtanmak. *Ol derrew özüniň ýerliksia öwnenine bir hili boldy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öwür- çöwür: Öwür- çöwür etmek- alyş- çalyş etmek, zat alyp, zat satmak söwda etmek.

öwürme: Börügiň (topbynyň) maňlyýyna dakylýan şaý.

öwürmek- çöwürmek: 1.Aňyrsyna- bäsine ýetmek, agdar düň der edip gözlemek, barlap anygyna ýetmek. 2. ser. Öwür- çöwür. *Harytlary öwürüp- çöwürmek.*

öwürmek: 1.Yzyna aýlamak, yzyna gaýtarmak, bir tarapdan beýleki tarapa dolamak. *Kakasy bilen ejesi ýüzlerini öz tamlaryna bak öwürüp oturdylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2.Bir ugra ýüzlendirmek, bir tarapa gönükdirmek. *Türkmen pulemyot komandasy söweşiň iň gyzgalaňly wagtynda öz pulemyotlaryny aklara bakan öwürdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3.Bir görnüşden başga bir görnüşe geçirmek, öňki görnüşini üýtgetmek, täze görnüşe salmak. *Garagum kanalynyň suwy meýdany lälezarlyga öwürjek* («Sowet Türkmemistany» Gazeti) .*Ol maşyn agajy kagyz topbagyna öwürdi* («Mydam Taýýar» Gazeti). 4.Daşyna aýlamak, daşyna oramak. *Aýagynyň sargysyny ýene bir gezek öwürüp deňdi.* 5.Bir yüzünden ikinji yüzüne agdarmak, düňdermek. *Kerpijiň ol yüzini öwür!* 6. göç. m. Alyş- çalyş etmek, söwda etmek ♦ **Ýüz öwürmek-** ser. Ýüz Y.

öwürtmek: 1.Yzyna aýlatmak, yzyna gaýtarmak, bir tarapdan ikinji tarapa dolandyrtmak. *Sürini goşa tarap öwürtmek.* 2.Bir tarapa gönükdirtmek. 3.Bir görnüşden başga bir görnüşe geçirtmek, täze görnüşe saldyrmak. *Ýurdy bagbossana öwürtmek.* 4.Daşyna oratmak, daşyna aýlatmak. 5.Beýleki yüzüne agdartmak, düňdertmek. *Kerpiçleri beýleki tarapyna öwürtmek.* 6.Bir tarapa ugrykdirtmek, gönükdirtmek. 7.Alyş- çalyş etdirmek, başga bir zat ýa- da haryt bilen çalyşdyrtmak. *Mallary pula öwürtmek.*

öwürdirmek: 1.Atyň öňüni atdyryp sürmek. *Kolhozçy ýaş ýigitleriň bir näçesi atlaryny öwürdirip giň köçäniň otrasy bilen surýärdiler* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). 2.Öwürgin atdyrmak, dürli görnüş bermek. 3.Meýil etdirmek hyýallatmak ♦ **Ýel öwürdirmek-** ser. Yel.

öwürgin: 1.Çala öwürýän şemal, kä güýjap, kä peselýän ýel, mylaýym ýel. *Bulutsyz tämiz howada azajyk öwürgin bardy* (B.Kerbabaýew,Aýsoltan) Azajyk öwürgin- de turup başlady (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).2.Birsydyrgyn gidiş, ýöriş. *Ak şorlugyň bir çetinden gelip girene çenli, alaşa özüniň öwürginini*

gowşatmady (G.Gurbansähedow ýürek daş däl) 3.Dürli öwüsýän, öwşün atýan reňk. ♦ **Öwüsgin atmak-** dürli görnüşe girmek, her hili öwsüp görünmek.

öwüsmek: 1.Öňüni atyp ýöremek (at hakda). 2.Öwüsgin bolmak, ýel gelmek, mylaýym şemal turmak. *Bu ýerde hemişe öwsüp durýan syrgynly ýel güýjöp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Ýuwaşja öwüsýän şemal otlaryň ýakymly ysyny getirýärdi («Mydam Taýýar» Gazeti). 3.Her hili görnüşe geçip durmak. dürli reňkde öwsüp durmak, öwşün atmak . *Onuň gyzgylt öwüsýän al ýañaklary solup ýüzi aksowult, pakgylaç görünýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Tomsuň jöwzasyndy- da elmydam gök öwsüp oturan gür tokaý hem şu mahal bir hili reňk açyp, ýaldyrap ýaşyl öwüsýärdi (A.Gowşudow, Eserler). ♦ **Her hili öwsüp durmak-** belli bir pikirde bolman, üýtgäp durmak.

öwüt- nesihat: [**öwüt- nesihat**]: ser. Öwüt. *Gürründe lezzet hem, öwüt- nesihat hem bolmalydyr (N. W. Gogol, Eserler).* Gyzyl Goşun hataryna git- de oka, öwren, adam bolup gel!- diýip, öwüt- nesihat etdi (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

öwüt- ündew: ser. Öwüt- nesihat. *Halk arasynda öwüt- ündew geçirmek üçin, Çernýşow ony Tejende galdyryp gaýdan oken (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Hut şol wagtyň özünde ahlak barada berýän öwüt- ündewiniň özüne goltaşýan ýeri bardyr, diýip pikir etmeýärdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

öwüt: Berilýän maslahat, nesihat ündew, akylly, manyly aýdylýan söz. *Onuň dostlarça öwüdi meniň depämi göge ýetirerdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* ♦ **Öwüt bermek-** akyl öwretmek, maslahat bermek, nesihat bermek. *Ýaş oglanlara öwüt bermek. Wladimir İliç öwüt bermekligi özän oňatlyk bilen oňarýardy.*

öwzar [öwzaar**]:** ser. Öý- öwzar. 2.Öýem gerek däl, öwsar hem (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).Ol urşuň eýgilik getirmejegini aňdy we öwýaryny göterip Eýrana geçdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

öwzaý [öwzaý**]:** Päl, niýet, hyýal, gylyk, teri. *Onuň öwjaýy bozuk («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öý- işik [öý- işik**]** ser. Öz. *Meniň şu wagytlara çenli öýümişigim hem ýok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* ♦ **Öý- işik bolmak-** hojalyk gurup ýaşamaga başlamak, durmuş gurmak, öýlenmek.Ol özüniň ilki çagasy bolan Baharyň bir gün başga biri bilen oý- işik bolmalydygyna ýaňy dünönen ýaly boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

öý- işikli [öý- işikli**]** Hojalyk gurup ýaşaýan, öýlenip özbaşdak hojalyk bolyp ýaşaýan. *Seniň bilen deň- duşlar eýýam öýlenip, öý- işikli boldular (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*

öý- öwzar [öý- öwzaar**]:** 1. Ýaşaýyş jaýy, öý, hojalyk. *Öý- öwzardymyz onat (M. İbrahimow, Ol G ün Geler).* Öýünde- öwzarynda kem zadyňam- a ýok! (B.Kerbabaýew,Aýsoltan) 2. Öý goşlary, paty- pyty, goş- golaň. *Ömür göçe- göçde, uzak ýollarda, öý- öwzary meýdanlarda şaşypdyr (Ş.Kekilow, Saýlanan eserler).*

öý: 1. Esasy tärimlerden ybarat, ýokary bölegi uk we tüýnük arkaly birleşýän, üsti keçe bilen örtülen tegelek görnüşli ýaşalýan jaý. *Aýna şol wagt öýüň töründe keşdä guýmenip otyrды (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Şu öýde bolan waka anyrsy- bärsi on baş minýta ýetmän gutarypdyr (A.Gowşudow, Eserler).Kireýsiz kilim kakylmaz, ojakсыз öýe bykylmaz (nakyl). 2. Ýaşalýan jaý, tam. *Biziň öýümüz keminer köçesinde.* 3.Käbir haýwanyň măr- majegiň ýaşaýan ýeri. Çybyk bilen argynyň öýüni gorjady (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ **Öý işi-** ser. İş. *Dynç alynýan günü äý işi bilen meşgullanmak.* Öý hojalykly aýal- ser. Aýal. *Öýüni ýykmaçykgynсыз ýagdaýa salmak, işini gaýtarmak. Medeniýet äýiher hili medeni- köpçülik işleri geçirilýän jaý. Respublikamyz da medeniýet öýlerinde, okuw jaýlaryna Leniniň ady dykyldy («Sowet Türkmemistany» Gazeti).* Ölümiň

öýünde- ser. Ölüm, 1. Gagalar özi- hossarysyz çagalary terbiýeläp ýetişdirýän edara.

öýjük: 1. Kiçijik- kiçijik çukurjyk. 2. *biol.* Janly organizmiň gurluşynyň protoplazma. ýadro we daşky perdeden ybarat iň sada birligi. *Köp wagtlap uklamazlyk beýniniň nerw eýjükleleriniň ejizlemgine eltýär* («Sowet Türkmemistanyň Aýallary» Jurnaly). Keleminiň saralan ýapraklarynyň öýjüklere uns beriş! («Pinoer» Jurnaly). 3. bir zadyň merkezi, jemleneň ýeri, jümmüşi. Orta Asyýadaki zulum sütemiň iň soňky öýjügi ýumrulypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Arynyň öýjügin** gorjamak- ser. Ary.

öýjükli: Öýjüklenden ybarat bolan, öýjüklere bölünen.

öýdeçi: 1. Öýde bolmagy halaýan, öýde käp bolýan. 2. Öý hojalygynna degişli bolan, öýde, elde saklanan, eldeki (öý haýwanlary hakynda). *Olar öýdeçi mal sürülerini gorap saklamaly we olaryň köpelmegine kömek etmeli bolupdyrlar* (SSSR taryhy). *Ýitgin öýdeçimi, düzdeçi?* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

öýdemek Y : dokm. Bir setir çitip çykmak öýdüm etmek (haly dokalanda).

öýdemek YY : Üýşmeş ownuk zadyň içinden irilerini şaýlap almak.

öýdüm: dokm. Çitim setiri (haly, palas, gyňashakda) Halyçylar halynyň ahyrky äýdümünü itýärler.

öýerilmek: Gelin, aýal alnyp berilmek, öýli- işikli edilmek. *Öýerilýän oglan hakykatdan- da on iki ýaşynda bolup, gelniň söýgiň heniz ysny hem alman, umumy şagalaňa gyzykmak bilen atbaşydan gelen ýabylary gezdirip ýördi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

öýermek: ser. Öylendirmek. *Aknabat eje Annagulyny öýermek meselesini orta atdy* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Garly uly ogly otuz ýaşyna ýakynlaşanda, ony öýerdi* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

öýertmek: Gelin, aýal, aldyrtmak, öýli- işikli etdirmek. *Aman aga oglyny öýertdi.*

öýgamys: Gara özüň durluýynyň daşyndan tutulýan ötülen gamys.

öýin- öýin [öýiin- öýiin] ser. Öýme- öý. *Olar öýin- öýin saňa jerime salar* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Öýin- öýin aýlanyp çykmak. Öýin- öýin habar bermek.

öýke- kine [öýke- kiine] ser. Öýke. Öýke- kine etmek Öýke- kinäni ýok etmek.

öýke: Birinden härazy bolup ýa- da göwnüň galyp, kine saklamaklyk, nägile, kine. *İki doganyň arsyn daký öýke aýryldy* (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Agsysz ölüm bolmaz, öýkesiz- toý (nakyl). ♦ **Öýkesini ýazmak-** öýkesini açmak, gaharyny ýatyrmak.

öýkelek: Sähelçe zat üçin äýkeleýän, az zat üçin öýke- kine edýän edýän, sähel zazy göwnüne alýän, ynjyk. *Bu şeýle bir öýkelikdir welin, heý, sen gaýaz!* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Öýkelek çaga. Öýkelek oglan.

öýkelemek: Birinden öýke etmek, kine etmek birinden nägile bolmak, göwnüň galmak. *Bizden öýkeläp gelmän ýärmika?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İt öýkelese, eýesi duýmaz, pişik öýkelese- bibisi* (nakyl).

öýkeleşmek: Biri- biriňden göwnüň galmak, biri- birinden öýkeli bolmak, köp bolup öýkelemek. *Häzir öýkeleşip durmaga wagt ýok* (N.Jumaýew, Ak mazanyň ýoly).

öýkeletmek: Birini öýkeli ýagdaýda goýmak, biriniň göwnüne degmek, öýke- kine etdirmek. *Aýnany gabanjaňlyk atyna mündiren, ynjydan, Artykdan öýkeleden, elbetde, şol ýagdyýdyr* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Biderek zat üçin öýkeletmek.*

öýkeli: Birinden öýke- kine edýän, kine saklaýan, birinden göwni galan, gileli, kineli. *Ol öýkeli gözleri bilen meniň üýzüme seretdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

öýkelilik: Öýkeli halda bolmaklyk, bir bilen öýke- kine saklamaklyk, gilelilik, kinelilik.

öýken: Adamlaryň we oňurgaly haýwanlaryň dem alyş organy. *Öýkenini sowuk alany üçin ölenligi barada gürrüň berdi* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Çekimli sesleri aýdanymyzda, öýkenden gelýän howa owaz perdelerini tiredýär. ♦ **Öýken**

keseli -goýun, geçi ýaly ownuk mallaryň öýkenine degýän, üsgürdýän kesel. *Öňküsi ýyl näçe goýnuň öleni ýadyňdan çykdymy? Goýunlaryň naçesi öýken keseline duçar bolupdy? («Kolhoz Günleri»).*

öýkenlemek: wet. Mala öýken keseli degmek. *Sowuk degip öýkenlemek.*

öýkenli: wet. Öýken keseli bilen kessellän. *Öýkenli mallary bejermek işini ýola goýmak.*

öýkesiz: Öýke- kine saklamaýän, öýkeli däl, kinesiz. *Açyk gök ýüzünde guşlar jürleşip, Dostlukda öýkesiz, kinesiz saýýar (R. Seýidow. Bagtlylar).*

Öýkünjeň adam. Öýkenjeň masgarabaz.

öýkünjeň: 1. Bir zady bir nusga boýunja edýän, bir nusga meňzetmegi başaryan. 2. Başga biriniň boşuny hut özi ýaly etmegi oňaryan, öýkünmegi ökde başaryan. *Öýkünjen bu çopanyň reperutary biçak uly ekeni (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

öýkünjenlik: Öýkünjeň bolmaklyk, öýkünmage türgenlik, birine ýa- da bir zada öýkünmage ökdelik.

öýkündirmek: 1. Birine ýa da bir zada öýkünmegi mejbur etmek, bir nusga boýunça meňzeş etdirmek. 2. Biriniň hereketine, sözüne meňzetdirmek. *Bagşynyň agzyna öýkündirmek.*

öýkünibermek: Öýkünmage başlamak, öýkünmäge dowam etdiribermek. *Gürrüň edip oturana öýkünübermek. Täze çykammoda öýkünibermek.*

öýkünilmek: 1. Bir nusga boýunça edilmek, bir zada meňzedilmek. 2. Başga biriniň hut öz bolşy ýaly edilmek.

öýkünişmek: 1. Biri- birinden nusga, görelde alyşmak. 2. Biri- biriň bolşuňa, sözüne hereketiňe öýkünmek, bilelikde öýkünmek.

öýkünmek: 1. Bir zady bir nusga boýunça etmek, biriniň eden zadyna meňzedip etjek bolmak. 2. Birine menzejek bolmak, başga biriniň bolşuny özüne meňzedip etmek. *Mekdepden biri oňa öýkünip gygyran ýoly bolup eşidildi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Bäsi adama öýkünmek. Birine öýkünip gürrüň etmek. ♦ Arza öýkünmek-* ser. Agyz. *Pökgen ogly agzyna öýkünýandyr öýdün, hinlenmesini tapba goýdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*

öýläň: Öýle bilen peýşine, ikindine çenli bolan wagt, peýşin. *Ertir işe, öýläň öýe geçýärin («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öýläňçi: gepl. 1. Öýläň wagtlary ýagýam ýagyş. *Ynha älem ýaşar parlar asmanda, Bahar wagty biziň Türkmenistanda, şunuň ýaby waka köp üns beriler. Muňa biz tarapda 'öýläňçi' diýerler (A.Kekilow, Söýgi). Öýläňçi ýene turup ugrady (A.Gowşudow, Powestler We Hekayalar). Öýläňçi geldi. 2. Öýle bolandan soň başlaýan (okuwçy, işçi, we s. m. Hakda). Öýläňçiler gelip başladylar.*

öýläňlik: Öýläň wagtlary iýilýän nahar. *Öýläňlik edindim.*

öýle: Günortanyň soň ýanyndaky wagt, günüň ortadan geçen wagty. *Gün öýleden agyp, kölege ep- esli uzap başlapy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Wagt öýleden agenda, doktor ony nähoşlaryň arasyna alyp bardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

öýlendirmek: Gelin, aýal alyp bermek, öýli- işikli etmek öýermek. *Öz oglum ýaly edip seni men öýlendirjek.*

öýlenmek: Gelin, aýal almak, öýli- işikli bolmak maşgala durmuşyny gurmak. *Balam, indi saňa öýlenmäge wagt ýetipdir (B.Kerbabaýew, Aýsoltan) Annagulyňyň deňindäki oglanmlaryň köpüsi öýlendiler (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

öýli- illi [öýli- illi]: ser. Öýli- işikli. *Öýli- illi adam bolmagyň gerek («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öýli- işikli [öýli- işikli] Öýlenen, aýally maşgalaly. *Ýer- suw hojalykdaky sanyň näçeligine garamazdan, dine öýli- işikli adamlara berlipdir («Edebiýat») Ony öýerdik, öýli- işikli etdik (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ony öz elleri bilen öýli- işikli etmegiň arzywyny ederdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

öýli- işiklilik [öýli- iışiklilik] Öýli- işikli ýagdaýda bolmaklyk, öýlenmeklik, aýallylyk, maşgalalylyk.

öýme- öý: Ýeke- ýekeden, öýleriň hemmesine, öýleriň baryna, birin- birin, gapyma- gapy. *Özüniň önüp- ösen obasyny hut şu gün birnji gerek görýän ýaly, ony öýme- öý gözden geçirdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

öýme: Aýal- gyzlaryň başyna danynýan ýuka ýüpek ýaglygy. *Ol börüginini ykjam daňyp, seçekli öýmesini onuň üstünden goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öýmek: Hamyr bölegini eliň aýasyndatagalap eýlemek. ♦ **Gan öýmek-** ser. Gan. *Onuň ýüzi tutuşlaýyn besser- besse bolşup, gan öýüpdür* (A. Gowşudow, *Eserler*).

öýsün: dial. awç. Suwa gelen guşlary atmak üçin çeşmäniň başynda çäp- çalamdan, agaçdan we s. m. gurulýan byky, öýçük- öýsünbe ýatyp, käkilik awlamak.

öýtmek: Guman etmek, çak etmek, pikir etmek. *Aýagyma çäpmi, tikenmi, bir zat uraýdy öýdýän* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*) *Ejem gelipdir öýdýän* (« Pinoer» *Jurnaly*).

öýülmek: Eliň aýasy bilen togalanyp ýugrulmak eýlenmek (hamyr hakda).

öýýüpi: Öýüň çagarygyndan asylyp goýlan gotarly ýüp. *Ýokardan asylygy öýýüpiň bir wagtky haýbatly seçenekleri gyrlypdyr- da, tüsse bilen gatan urgany sallanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

öz Y [ööz]: 1. Gaýdym çalyşmasy. *Seniň garry eneň öz öýüni saklap otyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Özüň süýt bilgin dostuňy- gaýmak* (nakyl). *Öz gadyryn bilmedik, il gadyryn näbilsin* (nakyl). *Özüni öweniň tanapy çüýrük* (nakyl). *Özi eden ökünmez* (nakyl). *öz elim öz ýakam* (nakyl). ♦ **Öz aýagyňa özüň palta urmak-** öz eden emeliňe özüň düşmek, öz guran hiläňe özüň çolaşmak. Öz garan çukuryňa özüň düşmek- ser. Çukur. Öz göbegiňi özüň kesmek- ser. Göbek. Özüňe gelmek- huşuň düzelmek, aklyňa gelmek, özüňi dürsemek. *Aşyr özüne gelende, gyzyt esgerleriň aýratyn bir ýagdaýa garaşandyklaryny gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Özüňe döz getirip bilmezlik, özüňe buýrup bilmezlik- özüňe diýen etdirip bilmezlik, özüňe erk edip bilmezlik. Özüňi aldyrmak- hemmelere ýaramak, özüňi halatmak, özüňi gowy gördürmek. *Sazanow işde özüni aldyrdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Özüňi alyp barmak- belli bir gylykda, häsiýetde bolup, köpçülikde ýa- da başga ýerlerde özüňi saklap bilmek. Özüňi atmak- ser. Özüňi oklamak. *Emma şäherlerde- de aç- açan gezip bilmän, gizliňräk ýol bilen iwanyňka özüni atdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Özüňi bilmezlik- beýhuş bolup ýatmaklyk, aklyňy ýitirmeklik. *Wepa özüni bilmeýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). Özüňi dürsemek- özüňe gelmek, ynjalmak. Özüňi ýokary tutmak, özüňi ulumsy tutmak, gepbamsyramak. *Biz Mommady halamazdyk, ol özüni bizden ýokary tutýardy ahryn* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Özüňi ýitirmek- gyssanyp nämetjegiňi bilmän durmak, çaşmak, aljyramak. Heläkçilikli ýagdaýda özüňi ýitirmek. Agyr syrkawyň ýanynda özüňi ýitirmek. Özüňi oda urmak- bir zadyň ugrunda çendenaşa ynjalyksyzlanmak. Özüňi oklamak- bir ýere gyssagly baryp ýetmek. *Tyçenko şäheriň çetindäki tama özüni oklap, gün ýaşyp garanki düşýänçä şondan çykman ýatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Özüňi oňarmak- gün- güzeran görmek, öz başyňy özüň çorap, ýaşamagy başarmak. 2. Özüne ezke edip bilmek, özüňi ele almak. Özüňi rastlamak- özüňi dürsemek, normal ýagdaýa gelmek, ruhlanmak. Özüňi saklamak- özüňe erk edip bilmek, özüňe buýrmak. Özüňi tijemek- özüňe seretmek, özüňe garaşyk etmek. Özüňi tutmak- 1. daýanmak, sagalmak, janlanmak. 2. Gurply durmuşda ýaşamak, gurplanmak. 3. Gögerip çykyp, ösüp başlamak. 4. Darmagan urmak bitin bolmak. Özüňi ele almak- özüňe erk edip bilmek etjek işiňe aklyňy ýetirmek. Öz eliň öz ýakaň bolmak, hemme zat öz ygtyýaryňda bolmak, erk- ygtyýaryň eliňde bolmak, özüňçe hareket edip bilmek. Öz emeliňe özüň çolaşmak- ser. Öz gazan çukuryňa özüň düşmek. Öz ýanyňa

çekmek- ser. Çekmek. *Ol gyssag arada garawula ýüz tutdy, ony öz ýanyyna çekip bilerin hasap etdi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

öz YY: Bir zatda bolan çeyelik, häsiýet.

özakymlaýyn [öözakymlaýyn]: Öz akymy boýunça, öz- özünden, özakymly halda, özbaşdak, guzamaçylyksyz. *Şol döwürde Türkmen jemgiýetindeki synpy göreşiň diňe bir özakymlaýyn närazyçylyk bilen çöklenendigi az ähtimaldyr* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

özakymly [öözakymly]: Öz akymy bilen bolýan, özakymlaýyn bolup geçýän, özüçe hareket edýän. *Daýhan gozgalaňlary özakymly häsiýetde boluýdyr* (SSSR taryhy).

özakymlylyk [öözakymlylyk]: Özakymly haldalyk, özakymly ýagdaýlalyk, özboluşlylyk. *İşde özakymlylyk.*

özara [öözara]: Bir- biri bilen, bir biriniň arasynda, öz- özüleriniň arasynda. *Dünýädeki hemme predmetler, wakalar özara azagatnaşykly biri- birilerine baglanyşyklydyrlar* (S.N.Winogradow, A.F.Kuzmin Logika) *Agitpunktta agitatorlaryň özara pikir alyşmalary guralýar* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

özbaşdak [öözbaşdak]: 1.Beýlekilerden aýry, hiç kime bagly bolmadyk, garaşsyz. *Feodallar doly özbaşdak bolmaga çalyşypdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy). *Mehinli indi özbaşdak bir hojalygyň eýesi* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2.Özüçe hareket edýän, öz giýjüne daýanýan, öz kellesi bilen işlemegi başaýan. *Ol özbaşdak adam diýip aýdýarlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3.Öz güýjüň bilen, ýekelikde, aýratyn. *Marksizm- Leninizmi özbaşdak okap öwzenýänler üçin leksiýalar okalýar* («Sowet Türkmemistany» Gazeti).

özbaşdakçylyk [öözbaşdakçylyk]: **ser. Özbaşdaklyk**

özbaşdaklyk [öözbaşdaklyk]: 1.Hiç zatdan asyly dälilik, bagly dälilik, gazaşyýalyk. 2.Özüňçe hareket edijilik, öz kelläň bilen iş görmeklik. *Eziziň özbaşdaklygy, onda- da göni baýlaryň üstünden düşmegi Halnazara ýaramady* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3.Aýratynlyk, ýekelik özbaşdaklykda ýaşamak.

özbaşsına [öözbaşsına]: ser. Özbaşdak. kerim özbaşsına bir maşyny bejerjek bolyp haýdaýardy.

özbekler: Özbekistan SSR- niň ýerli halky. *Türkmenler bilen özbekler goňşy ýaşaýarlar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

özboluşly [öözboluşly]: Özüne has bolan hasiýetli, özüne mahsus gylykly, alamatly aýratyn. Nebitdag özboluşly ajaýyp bezege giripdir. *Sungat hem özüniň özboluşly serişdeleri arkaly durmuş etmelidir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Aslynda Ärnepes özboluşly tasin adamdy* (N.Jumaýew, Ak Derek).

özboluşlylyk [öözboluşlylyk]: Özüne mahsus alamatlylyk, özboluşly hasiýetdelik, özüne mahsus bolan gylyk- hasiýetde aýratynlykda bolmaklyk. *Türkmen halkynyň milli medeniýetiniň doly özboluşlylygy bilen tanyşmaklarynyň başlangyjyny goýdular* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

özdiýenli [öözdiýenli]: Öz diýenini edýän, özbaşdaklyk edýäm, diýeninden dänmeýän. Özdiýenli bu aýalyň obrazy powestde äräň oňat berilipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

özelendirmek: Ýürek bilen janygyp haýyş etdirmek, jan edip soratmak, ýalbartmak. *Näme ol çagayn özelendirip gaýadyň.*

özelenmek: Birinden bir zady ýürek bilen ýalbarmak, haýyş etmek, jan edkip soramak. *Men özelenip soranymdan soň, maňa ol gyryň kesele uçrşyny gürrüň berdi* (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

özen: 1. Agajyň içki gaty bölegi. *Agajyň özenini. Ýylgynyň özeni.* 2. med. Dömlü çykýan ýaralaryň içki gaty bölegi. 3. göç. m. Bir zadyň düýp manysy, esasy ýeri, merkezi. *Komunistik partiýa zähmetkeşleriň ähli guramalarynyň ýolbaşçy özenidir* («Sowet Türkmemistany» Gazeti). *Industriýanyň özeni bolan maşyn gullagynda üstünlikler gazanyldy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

özge: 1. Başga beýleki. *Gurt özge wagty hem öz syňaty barada oýlansa oýlanýandyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Özgäni hem özüň bilen, öňe äkit yryň bilen* («Tokmak» *Jurnaly*). 2. Keseki, gaýry, ýat. *Özge düşmanyň bolmasa, babadaşyň ýukmudy* (nakyl). *İki ýakyn uruşsa, özgelere iým bolan* (nakyl).

özgeriş: 1. Bir görnüşden başga görnüşe geçiş, uýtgeýiş. *Gysga wagtyň içinde uly özgeriş boldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. uýtgeşiklik, täzilik. *Partiýanyň ustawyna käbir özgerişler girildi* («Türkmenistan Kommunisti» *Jurnaly*).

özgerişlik: Bir görnüşden başga görnüşe geçiş, uýtgeşiklik, tazelik. *Durdy uly özgerişlik döretjekligini bilmeýardi* («Kolhoz Günleri»).

özgermek: Başga görnüşe girmek, owalky boluşdan başga hala geçmek üsitgemek. *Howanyň özgermegi hiç hili tasir daretmeýän bolara çemeli* («Kolhoz Günleri») *Kamal geçer, çölllerimiz özgerer, Garagumda dürli ekin ekeris* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

özgertmek: Ozlaky bolşumdan başga hala geçirmek, owalky bolşundan üstgetmek, üstgeşiklik girizmek. *Tebigaty özgertmek, kyn däl sowet halkyna* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

özgylykly [öözgylykly]: Özüne mahsus gylygy hasiýeti bar bolan. *Ol özgylykly bolup işlemegi, rehimsiz tanykytlamagy tabsyrýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

özhasiýetli [öözhasiýetli]: Özüne mahsus bolan hasiýetli, aýratyn hasiýetli. *Özerkli, özhasiýetli hojanyn öz hakimiýetiniň araçagi bardyr äýtmeýardi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

özygtyýarly [öözgyutyýarly]: Özi dolandyryýan, öz häkimiýetli özbaşdak, garaşsyz. *Hindi halky öz ýurdunyň özygtyýarly respublika diýlip yglan edileniň sekiz ýyllygyny belledi* («Türkmenistan Kommunisti» *Jurnaly*).

özygtyýarlylyk [öözgytyýarlylyk]: Özhäkimiýetlilik, özbaşdaklyk, garaşsyzlyk.

özlenmek [öözlenmek]: Özli bolmak, çäye bolma.

özleşdirmek [öözleşdirmek]: 1. Bir zada pugta düşünmek, bir zady öwrenmek, doly derejede bilmek. *Biz himiýa sapagynda ber gezekki geçilýän temany tejribe üsti bilen özleşdirýaris* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). 2. Bir işiň tärini ele almak. *Sultat ýygnanjy maşyny özleşdirmek* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

özli [öözli]: Aňsatlyk bilen ýolunmaýan, sozulýan çäýeç. *Özli hamyr*.

özli-özi [öözli- öözi]: Öz ýakyny, öz biri- biri özli- özüň oturuýlyşyk etmek.

özlük [öözlük]: Özlük derejesi- gymyldynyň, subýektiň özi üçin edilýändigini we subýektiň özi üstünde, özi tarapyndan bolýandygyny görkezýän işlik derejesi.

öz-özünden [ööz- öözünden]: Tasirsiz ýüze çykýan, tötänden, duýdansyz. *Üstünligiň öz- özünden gelmeýandigi düşnüklidir* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

özsüz [öözsüz]: Özli däl, gonyşak sozulýan, çäye bolmadyk özsüz hamyr. *Rehmet Seýidow, aradan çykmarynyň önüsyraşynda 'Baglylar' poemasyyny ýazdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

Sağlaryny öýmesi bilen oraşdyryp, ýensak atyp goýberdi («Kolhoz Günleri»).

-P-

p: Türkmen elipbiýiniň ýigriminji harpy.

pajarlamak [paajarlamak]: 1. Ýaýrap ösmek, möwç almak möwjemek. *Geçen ýylda güllrini sowuk uzany üçin, tudana getirmedik tut agaçlarynyň hemmesi pajarlap gülledi* (W. Z. Raenko, *Ýepeçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*). *Üzümiň pajarlap ösmegine oňat şertler döredi* («Kolhoz Günleri»). 2. Giň gerim almak, ýaýbaňlanmak, ösmek. *Sowet respublikalarynyň çuşgunly ykdysady, syýasy we medni ýokary göterilişi SSSR halklarynyň edebiýatynyň pajarlar ösmegine getirdi. Biziň sowet respublikalarymyzda ykdysadyýet we medeniýet gör nähili*

geň galdyrjylyk bilen pajarlar ösýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).Türkmen halychylyk sungaty beýik oktyabr rewolýutsiýasyndan soňra has pajarlar ösdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

pajarlanmak [paajarlanmak]: Giň gerim bilen ösmek ýaýbaňlanmak, dabaralanmak.Ýaşasyn we pajarlansyn biziň sotsialistik döwletimiziň sarsmaz galasy bolan halklaryň arasyndaky dostluk!(N. S. Hurtsýow, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk –de Artdyrmak Ugrunda*).

pajarly [paajarly]:1.Möwç alan, möwjän, ýaýraň, parlak.Pajarly jeňňeller günorta tarapa baka syrygypdyrlar(SSSR Taryhy). 2.Giň gerim alan, ýaýbaňlanan .Biziň edebiýatymyz pajarly gülläp ösýär («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

pajyga [paajyga]: Örän ýaramaz, agyr howp-hatar, çydamsyz harasat.Artyk şol pajyga çydamady.Baryny-ýoguny köýdirip, on baş günlük ýoldan çekip gelýän azygyny ýolda galdyrmak nähili pajygady(B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pajygaly [paajygaly]: Gaýgyly, harasatly, howp-hatarly.Käbir gözi ýitiräkleri it uruşdyran ýaly pajygaly hala el çarpypgüldi(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).Meniň gözümiň önüne aýylganç pajygaly wakalar gelýär(B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

pajygalylyk [paajygalylyk]: Gaýgylylyk, howp-hatarlylyk, harasatlylyk.

paç [paaç]: kön.s. Bir ýurda getirilýän ýa-da başga welaýete akidilýän harytlardan alynýan salgyt, gümrük haky, hyraç, sonuň ýaly-da bir döwletiň bakna ýurtlardan alýan salgydy. *Paç almak*.

paçak: Gawun, garpyz we ş.m.önümleriň daşky gaty gabygy. *Garrygyz gawunynyň paçagy galyň bolýar*.

paç-hyraç [paaç-hyraaç]: kön.s.ser. Paç. Salyh işan, emir özüniň paç-hyraajyny berip, ak patyşa bilen bir maşgala bolup ýaşady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paçlamak [paaçlamak]: Paç almak, paç hökmünde salgyt salmak. *Ol şeýdip, hepdede bir gezek bazary paçlap, bazar arasynda hem iki elini gowşuryp oturanok* («Tokmak» Jurnaly).

paçlatmak: Ýumruk bilen ýüzi kessiri bermek, urmak. Ýogsam, ynha, ýene bir paçladaryn welin!-diýip haýkyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

padagog: Mugallymçylyk we terbiýeçilik işi bilen meşgul bolýan adam. *Ýazyjynyň pedagoglar bilen duşuşmagy peýdalydyr* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). *Öz kärlerini söýýändikleri, beýik pedagoglardan tälim almaga dyryşýandyklary özara gürrüňlerinden mese- mälim görnüp durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

padyman [paadyman]: Sygyr çopany. Sygyr bakar padyman, *Tüýdük çalar şadyman* («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»).

padymanlyk. [paadymanlyk]: Sygyr çopanyň, padymanyň käri,ýagdaýy.

pafos: kit.d. Hyjuwly ruhobelendlik, güýçli entuziazm. *Sowet halkynyň, sowet ýaşlarynyň ruhunyň nähililik bilen doly aýan bolandygyny çeper obrazlar arkaly görkezmeklik A.Fadeýewiň «ýaş gwardiýa» romanynyň esasy pafosy bolup durýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Rewolýutsion pafos. Döwrüjilikli zähmet pafosy*.

pagbent: Gülle, seçmederegine peşeňe pagta,keçe, mata bölekleri salynyp atylýan ok.Tüpeniň agzyndan çykan pagtebent ýalňy uzaga gitmän ýaýrady(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aslynda ölen gije gazaňkylygy ýagtydyp, gaza öýüň atylan pagtabent tüpeňleriň sesinden soň oba habar tapandyr*(A.Gowşudow, *Eserler*).Biz. ýöne,gorkuzmak üçin pagtabent doldyrylan tüpeňi alyp ugradyk(M.ÝU. Lermohrow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

paggyldy: Sowuklygyň zogdyrylyp akmagy, birden batly guýulmagy, tüpeň atylmak ş.m. zerarly çykýan ses.

pagyş-pagyş: Pagyş-pagyş etmek-ser. Pagşyldatmak. *Nawuň kütek burny tolkuna degip, pagyş-pagyş edip bölýärdi*(Ş.Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

pagyş-para [pagyş-paara]: 1.Pagyş-para bolmak- bölek-bölek bolup dargamak, böleklere bölünmek, döwürlemek.*Pagyş-para bolanda gözel-gözel ymarat,*

Soýuzyň ähli künji doganlyk golu uzatdy(J. İlmyradow,Aýgün).;2) pagys-para eremek- 1)süňňüň gowşamak özüni ýitirmek, halys ysgyndan gachmak .Artygyn sesi aýnanyň gulagyna ilende, özüni bir hili pagys-para eräp barýan duýdy(B.Kerbabaýew,Aýgytly Ädim).Ol ony görende,pagys-para ereýärdi, howanyň çytasunlygyna garaman derleýädi(B.Kerbabaýew Aýsoltan); 2)Eräp suw bolup akmak. Häzir welin onuň ähli höwesi, nowruz gününüň gary ýaly pagys-para eredi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paglamak: 1. Paggyldyly ses çykarmak, zogdyrylyp akmak.2. Atylyp gitmek, gümpüldemek. Onuň elinde tutup oturan tüpeňi paýlap gitdi.3. göç. m. Hondan bärsi bolup, ýalan-ýaşryk gürrüň etmek, güplemek, öwürmek.

paglatmak: Paggyldyly ses çykarmak, zoglady goýbermek .Asyl arzan etiň çorbasy çykamaz,Pagladyp guýsaň-da daşa suw ýokmaz(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).2.Atyp goýbermek, gümpüldemek. Bäsatarynyň agzyny ýokary tutup pagladyp goýberdi.3.Ýalan –ýaşryk gürrüň bermeki güplemeki ýalan sözlemek.

pagsa: Laýdan salynýan tamlaryň, haýtlaryň 60-70 santimetri beýiklikdäky her gaty, gory, guşagy.Pagsalaryň ini boýundab uly(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pagşyldamak: 1.Pagşyldyly ses çykarmak .Pagşyldap ýatn deňziň boýuny syrýp barýan «Býuik»ep-esli arany açdy (G. Kulyýew,Köpetdagyn Aňrsynda).Ýap gazylyp, suw akmandyr pagşyldap, Bu ýerlerde daýhan pili gezmändir (M. Seýidow, Çoluk).2. Çim pyrak bolup döwürmek, bir ýere batly degip ýa-da urulyp bölek-bölek bolmak, kül-uşak bolmak.

pagşyldaşmak: Pagşyldyly ses çykarmak nagys-paguys edişmek.

pagşyldatmak: 1.Pagşyldyly ses çykarmak. Bekdurdy aga onuň naýynjar sesini eşidip, pagşyldadyp penjiräniň aýnasyny döwdi(N. Pomma, Sebabini Soň Bildim).2.Çim pytrak edip döwmek, batly urup ýa-da gaçyryp, bölek-bölek edip syndyrmak, kül-uşak etmek.Elidäki çäýnegi elinden gaçyryp pagşyldatdy.

pagşyldy: Suwuň güýçli tolkun atmagy ýa-da bir zadyň bir ýere batlyly urulup,degip döwürmeýi netijisinde döreyär ses. Käte-käte kenaryň bölegi onyrylanda, pagşylydy eşidilýärdi. (N.Jumaýew, Syrly Gala). Pagşyldynyň hem kenar boýundaky agaçlaryň keýpli owazyny sähra ýaýradýardy(M.Gorkiý, Eserler).

pagta: 1.Gowaçanyň hasylyndan alynýan süýüm. Olar biziň derimizden emele gelen ýüpek pagta bilen fabriklerini üpjünlemäge ymtylýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).Ýekeme-ýekeleýin seçilp alnan her bir duýp gowaçadan ýygylan pagta laboratoriyada analiz edilýär(İ.K. Maksimenko, Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy we Tohumçylygy). 2. bot. gepl. d. Gowaça .Başga ekin ekmän, pagta kän ekdik,Pagtakän almaga küýmüzi dikdik(A.Kekilow, Saýlanan Eserler).Ýedi aý pagtanyň näzini çekdiň ýedi aý toprak bilen suw içdi (G.Seýitliýew, Goşgular). ♦ Pagta bilen damagyny çalmak- ser. Damak.

Pagtaçy: Gowaça ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan daýhani pagtaçylyk işgäzi specialist. Şu günler pagtaçylar mehanizatorlar bilen hyzmetdaşlykly işleýärler.Pagtaçylar gojaçalary hasyllandyrmagyň häzirki aýytlý döwründe arman-ýodaman zähmet çekýärler («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Soňky ýyl ol öz işinde has hem ussatlyk görkezdi we pagtaçylaryň Türkmenistan zarpçylarynyň birinji ýygnaýsygyna öz inisi Sapar bilen bile gatnaşdy(A. Gowşudow, Powestler we hekaýalar).

pagtaçylyk: Oba hojalygyň gowaça ösdirip, pagta hasylynny alýan pudagy. Ol karar pagtaçylygy ýokary götermegi göz öňünde tutýar («Türkmenistan Kommunisti»Jurnaly). Aýallar jurnaly üçin pagtaçylyktan makal soratýardylar ýa-da klublaryň birine çagyryýardylar (B. Kerbabaýew,Aýsoltan). Ozalky sekiz briganyň üstüne ýene bir pagtaçylyk brigadasyny döretmeli bolýarys(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).Durdynyň aýtmagyna görä, ol pagtaçylyk paýonlarymyzyň bizinde mal doktory bolup işleýärmysyn(N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).Bir işiň

ýagdaýy bilen tanyşmak üçin 2-nji brigadanyň pagtaçylyk meýdanyna aýlanýarys(B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

pah: Geň galmagy, haýran bolmagy, ahmyr çekmegi we ş.m.aňladýan ümlük. *Pah, bular-a indi ýalan sözlemäge başladylar-ow!* (A.Gowşudow, *Eserler*). *Pah, munuň bilijiligine bir seretsene! Pah, pah, Gülman baý köçeleriňiz tozanly-la?! (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

pahal: dial.ser. Sypal. *Däne biýrçe bardyr galla pahaly, Dostum Ata, siziň ýerde näler bar?* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

pahaý: Käýinmegi, geň galmagy aňladýan ümlük. *Pahaý, sen hem bu günki gün Gylyç atamyz biziň hemmämizi bagyşlar, üçiň!-diýdi* (A.Gowşudow, *Eserler*). *Pahaý, kakama seret-le!* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Pahaý, ejemiň aýdýanyna sered-ä!* (A.Durdiýew, *Saýlanan Eserler*).

pahyr [pahyyr]: 1. Barly däl, gurpsuz. 2. Ejiz, görgüli, biçäre, bedbagt. *Kakaň pahyr bilen duşuşanymyzdan soň, iňliz diýen bir bela geldi. Ol pahyr ýeldirgäýdimikä?* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol pahyr dokma-darak, keser, pil we şuňa meňzeş zatlar ýasaýardy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pahyrlyk [pahyyrlyk]: 1. Barly dällik, garyplyk. Pukaralyk, mätäçlik, gurpsuzlyk. 2. Ejizlik, birçärelilik, görgülilik.

pahna: ser. Şine.

pahnalamak: ser. Şinelemek.

pahnalatmak: ser. Şineletmek.

pajjyldamak: Pajjyldyly ses çykmak, pajjyldyly seslenmek *Pajjyldyly suw çarýara eşitdirmedi aýak sesini* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Düýäniň boýnundan alnyp zyňdal duşakýaly, ýylan aýyň ýagtysyna pajjyldan düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

Pajjyldatmak: Pajjyldyly ses çykarmak, pajjyldyly ses etdirmek. *İnçemik ellerini pajjyldatyp, suwa düşüňänini çala ýadyna getirýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pajjyldy: Sygyr, düýa ýaly mallaryň süýdi sagylanda, suwuk zat turşap-ajanda, suwa bir zat oklananda we ş.m. güjüldäp çykýan ses. *Öpüşmäge ýaňy gezek gelende pajjyldy eşidildi, aşak oturdyk* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Deňiziň pajjyldysyn diňläp, sagatlaýyn seredýärsin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

pak: 1. İçinde maňzy bolmadyk, içi boş, maňyzsyz. Ol özünüň başyndan geçirenmuşakgatly agyr günlerini, hemme eden arzuwlaryny ýadyna saldy we bary bir biderek pak, çüýrük hoz ýaly puja çykdy diýip hasaplady (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 2. göç. m. Puç, netijesiz, biderek, boş. *Aýt, onuň başladygy her bir ýygnaçda :- Men ony etdim, munu etdim- diýip, çykp gelyäp, söz owadanlap ýörýärdile, onuň ol sözleriniň hemmesi pakmy?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

paket: 1. İçine zat salmak üçin kagyždan edilen bukja, haltajyk. *İndi olaryň üstüne uly paketleri salnan ok-därini paraşýut bilen taşlaýardylar* (O.Gonçar, *Baýdak Göterijiler*). *Tagtalardan ýasalýan ýaşjykleri kagyž we karton paketler bilen çalşyrmak mümkin dälmi?* («*Ýaş Kommunist*» *Gazeti*). 2. İç hatly bukja. *Juma gelyär, ol galanyň ýagdaýyny barlap gelendigi hakynda raport berýär hem galanyň komendantynyň beren paketini stepanowa gowşurýar* («*Häzýrki Zaman Edebiýaty*»). ♦ **İndiwidular paket**-ilkinji meditsina kömegini bermek üçin ýara saralýan ýörite gaplanan bint bilen pamyk.

pakgarçak: Gabarçyk, çiş.

pakgarçakly: Pakragyp duran, gabarçykly, çişli. *Onuň pakgarçakly elleri bar, süýem barmagynyň ýarasý henüz-de doly gutulmandyr* («*Ýaş Kommunist*» *Gazeti*).

pakgaryşmak: Endamyn bir näçe ýeri pakgarmak, gabarçyk-gabarçyk bolmak, çişmek. *Wah, endamym edil gyžyl ary çakan ýaly pakgaryşyp durandyr-la!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pakgarmak: Teniň bir ýeri çişmek, pökgermek, gabarçyk emele gelmek. *Onuň pökgeren dodaklarynda bolsa çalaja ýygryş alamaty bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Suwdan ganman, agyz- dilleri paklardy*(A. Durdyýew, Aýgytly Ädim).

pakgartmak: Çiş emele getirmek, pökretmek, gabarçyk emele getirmek, çişirmek. *Ýumryk ýaly toýun kesek atbaşçylardan biriniň maňlaýyny pakgartydy*(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

pakgy: ser.Pak 1. *Hakykatdan-da boş söz bilen pakgy çigidin arasynda näme tawut bar?*(B. Kerbabaýew, Nebitdag).

pakgylaç: Pakragyp duran, çiş pisint, dakgaran, ellenen. *Onuň gyzgylt öwüsýän al ýaňaklary solup, ýüzi aksowult, pakgylaç görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

pakgyldamak: Pakgyldyly ses çykarmak, pakgyldyly seslenmek.

pakgyldaşmak: Pakgyldyly seslenişmek, yzly- yzyna pakgyldyly ses çykamak.

pakgyldatmak: Pakgyldyly ses çykarmak, pakgyrdyly ses etmek, *Aşyr agzyny pakgyldatdy. Ol tüýküligi tükenen agzyny pakgyldatdy*(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim) *Kirpigi slçeňlän, gyzgylt gözlerini gyrpyldadyp, salpy dodaklaryny pakgyldatyp gepledi*(B. Kerbabaýew, Nebitdag).

pakgyldy: Howanyň zarply çykmagy bilen emele gelýän güňleç ses, pökgüldi.

pakyrdamak: Pakyrdyly ses çykamak, pakyrdyly seslenmek, gülüşmek. *Annaguly sölpä berdi ogly iki ýarym gün-diýeninden, hemmesi pakyrdap gülüşdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

pakyrdaşmak: Pakyrdyly seslenişmek. *Onuň dil bilen näme dahyly barka?-diýip, mugallymy özüne sorag berende, oturanlar pakyrdaşyp gülüşdiler. Birden papagymy aýraýsam, kolhozçylar pakyrdaşyp gülşerler* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

pakyrdatmak: Pakyrdyly ses çykarmak, pakyrdyly ses etmek. *Eziz kädiniň suwyny yzly-yzyna pakyrdatdy. Halnazar aýakly çilimi bir-iki gezek pakyrdatdy-da, içine çekti* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

pakyrdy: Şowhunly gülki, gopgynly atysyk ýa-da bir näçe zadyň birden ýarylmagy, döwürmegi we ş.m.zerarly döreýän ses. *Bir pakyrdy boldy, awtomatlar tüsse bilen dem alyp başlady* (A. Gowşudow, Eserler). *At aýagynyň güpürdisine, tüpeň pakyrdysyna, atgulaklaryň pasyrdysyna çydam bermän, meleguş güpürdi urdy, diriň-diriň bökdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Pakyrda bermek**-gülüşmek. *Dokmaçylaryň hemmesiniň gözi ussanyň syrtyndaky «atgulaga » düşdi, bary birden pakyrda berdiler* (A Durdiýew, Saýlanan Eserler).

pakt: syýasy. Halkara şertnamasy. *Parahatlyk pakty şartlyk edýär (« Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). Atlantik paktyň taryplap olar, bolsady ekýärler men-menlik satyp* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Birek-birege kömek bermek baradaky pakt.*

pal [paal]: Könä ynanýanlar arasynda: karta seredip. Ýyldyzlary hasaplap, köne kitap sahypalaryny açyp we ş.m.esasynda ozal bolan ýa indi boljak wakany bilen bolmaklyk. *Näme, ýene-de uruş hakynda pal atmaga geldiňmi?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Palçylara pal attyrsam-da: -Aýatda diri däl-diýdiler* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

palaç: bot. Jöwen, mekrejöwen ösümligininiň baldagy. *Düşmanlary palaç kimin ýatyrdy, gitleriň ordasyn dada getirdi*(«Oktýbr Ýalkymy»). *Dor ata atlanyp, çybyk kesemde, palaç kesen ýaly gyryp bilýärin* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

paladin: tar. Orta asyrlarda: gahryman, rytsar, tanymal we baý köşk çinownigi.

palak: Içi düşen, içi zaýаланан. *Palak ýumurtga.*

palan: 1. Keçeden bejerilýän we gaňňa deregine eşege saýynýan esbap. *Aman aga eşegine palan saldy.* 2. Ýük daşamak üçin hammalyň golyny geçirip arkasyna geýýän enjamy. *Palanyň astynda hammalyga ýüz uraryn* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Eşekten palan alança görmezlik**- ser. Eşek. *Hojam aga, ol şerti bitirmek meniň ýanymda eşekden palan alança -da ýok!* (A. Gowşudow,

Köpetdagyn Eteginde). Al, şu eje-de ýalan sözlemäni eşekden palan alança-da görmeýär (A.Durdiýew, Saýlanan Eserler).

palanlamak: Palan salmak, palanyny üstüne atyp berkitmek. Eşegi palanlap goýmak.

palanlaşmak: Palan saýmaga kömekleşmek.

palanlatmak: Palan saldyrmak, palan atdyrmak.

palantin: Deriden ýa-da mahmaldan edilen, inli şarf görnüşli, aýallaryň egnine atynýan örtgüji.

palas [palaas]: Dokalyp taýýarlanylýan, kilimden uly düşmek. *Ol barly ýerleriň gyzlary ýaly, juda aňrybaş agyr şaýly-sepli bolmasa-da, iki sany ojakbaşy, bir düýüp haly, bir gülli palas edinipdir (A.Gowşudow, Eserler). Haly, palas, çuwaldan doly tamlaryň içi (A.Kekilow, Saýlanan Eserler). Tamyň içini doldyryp duran iki sany agyr palas edil haly ýaly görýär (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* ♦ **Palas haky-** alynjak gelinlik gyzyň ýanynda oturanlary palasdan düşürmek üçin, gelin almaga gelenleriň berýän puly. *Diýdiler:-Kän beriň palas hakymyz bermeseňiz, turara ýok çakymyz! (B.Kerbabaýew, Eserler Toplymy).*

palata: 1. kön.s. Owadan uly köşk, ymarat. *XW. Asyrda Detintsada Nowgorod eniskopu tarapyndan salnan beýik minaraly palatalar örän ajaýypdyr (SSSR Taryhy).* 2.med. Keselhanalarda, kesel bejerilýän edaralarda aýratyn bir otag, tam. *Palata menden başga ene iki syrkaw bardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Gije-gündüz palatada aýlanyp, Kimsine süýt, kimsine suw getirýär (B.Kerbabaýew, Aýlar). Nurjahan ak ýektaý geýip, palata giren wagty, Myrat töweregine göz sezdirip ýatyrdy (B.Pürliýew, Ilkinji Gün).* 3. SSSR Ýokary Sowetiniň sostawyna girýän kanyn çykaryjy ýokary edaranyň ady. *SSSR Ýokary Soweti iki sany deň hukukly palatadan: Soýuz Sowetinden we Milletler Sowetinden ybarat.* 4. Käbir burjuaz ýurtlarynda: wekilli edaralaryň ady. *Obşjinalar palatasy. Lortlar palatasy.* 5.Käbir döwlet edaralarynyň.*Kutap palatasy. Söwda palatasy.*

palatal: *lingw.* Kentlewükde hasyl bolýan, inçe, ýumşak (sesler hakda). *Palatal sesler.*

palatalizatsiýa: Dil arkasynyň aýratyn ýokardandyrylmagy bilen çekimsiz sesleriň aýdylmagy. *«L» sesiniň palatalizatsiýasy.*

palatallaşmak: *lingw.* Ýumşaklaşmak. Rus dilindäki çekimsiz sesleriň köpisi palatallaşýar.

palatallyk: *lingw.* Inçelik, ýumşaklyk. Ssleriň palatallygy.

palatka: 1. Berk matadan, brezentden wagtylaýyn ýaşamak üçin edilen çadyr, örtük jaý. *Platformanyň üstündäki toplary palatkalar gizleýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Lager palatkasy.* 2. Ownuk söwda etmek üçin guralan kapasaly, stolly eňli gurlyşyk, dukan. *Çörek satylýan palatka.*

palaw: Ýagda gowrulan etiň üstüne sogan, käşir dogralyp, suw guýlup, tüwüden bişirilýän nahar. *Kepçe bilen agdarylýan palawlardan reňkli çanaklara guýulup, hatara öýlere tabak çekilýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol bir sapar palaw, bir sapar hem kebab, etli börek-her haýsyndan iýýärdi (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* Häzir bu iki dostunarysynda üsti etli bir çanak palaw hem gapdallarynda iki sany ullakan çäýnek durýardy (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Gury sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwisi bolmasa (Nakyl) ♦ Berseler ýersiň ýagly palawy !-göwnüň islanini başarsaň edersin, elinden gelse edersin.*

palawlyk: Palaw bişirmek üçin gerekli bolan, palaw etmek üçin ýararly. *Palawlyk et. Palawlyk ýag.*

palçy [paalçy]: Pal atýan adam. *Palçylara pal atdyrsam-da: -Aýatda diri däl-diýdiler (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Palçy-ýalançy-diýip eşitmänmidiň? (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

palçyk: 1. Toprak bilen suw garylyp, guruluşyk işlerinde peýdalanylýan, hamyra meňzeşlaý. *Onuň howlysynyň daş-töweregine aýlanan diwary palçykdan salnan galyň haýatdy* (A.Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). *Çaýhana daşy palçykdan suwalgy bir jaýdy* (A.Durdiýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýagşy ýagmagyndan ýa-da umugman suw dökülmeginde we ş.m.ol bolan, ezilen toprak. *Ýer örän palçyk bollup, ýöremek mümkin däl* («Pioner» *Jurnaly*). *Doguşdan-da, politseýlerden biri palçyga ulaşyp ýatyrdy* (G.Kuliýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

palçyklamak: Palçyk çalmak, palçyk bilen juwamak.

palçyklatmak: Palçyk çaldyrmak, palçyk bilen suwatmak.

palçyklyk: 1. Palçyk etmek üçin gerekli. *Palçyklyk gum gerek*. 2. Ýagyn ýagmak zerarly palçygy köp bolan ýer. *Ol köçe örän palçyklyk*.

palçyldamak: Yere batly gaçmak, gaçyp kul-uşak bolmak.

palçyldatmak: 1. Yere batly taşlamak, gaçypdyk kül-uşak etmek. *Gök nasy päkize tamyň düýbünde palçyldatyp taşladym weli, derrew kümüşden bir zady öňümde getirip goýdular-da: - İne, şuna tüýküryň!- diýdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agzyndaky nasyny palçyldatyp, çem gelen ýere pürküp otyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Çüýşäni paylydadyp ýere gaçypdy*. 2. göç.m. Ýumuk bilen urmak, elmemek.

palçylyk [paalçylyk]: Palçynyň käri, ýagdaýy.

paleo: Goşma sözleriň «iň gadymy» diýen manyny aňladýan birinji böleýi. *Meselem: Paleoaziat (Aziýanyň İň Gadyny Adamsy)*.

paleograf: Paleografiýadan spetsialist.

paleografik: Paleografiýa degişli bolan, paleografiýa has bolan. Paleografik muzeý.

paleografiýa: *filol.* Gadymy golýazmalaryň daşky görnüşini hem hatyny öwrenýän ylym.

paleolit: *arheol.* Daş döwriniň irki wagtylary.

paleolitik: Paleolite degişli, paleolite has bolan.

paleontolog: Paleontologiýadan spetsialist.

paleontologik: Paleontologiýa degişli, paleontoliga has bolan.

paleontologiýa: Gazylyp tapylýan, daşa öwürülen haýwanlar hem ösümlükler dogrusundaky ylym.

paleozawr: Ýerden gazylyp tapylýan ägirt uly zemzen pisint gadymy jandar.

paleozoý: *geol.* Ýeriň tarygynyň iň gadymy geologik el ýazmalarynyň birine degişli bolan. Paleozoý döwri.

palisandr: *bot.* Tropik ýurtlarda bitýän käbir uly baglaryň gymmat baha gaty arajy.

palitra: Suratçynyň surat çekýän wagtynda üstünde reňk gatyşdyrýan tagtajygy.

palladi: *him.* Tebigatda platinabilen birlikde duş gelýän kümüş ýaly metal, himiki element.

pallamak [paallamak]: Ýadawlyk ýa-da uky tutmaklyk zerarly arzyňy giň açyp, howany sorup we ýene-de çykaryp dem almak. *Begenç gollaryny giň açyp gerindi, pallady* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Elleri bilen ýüzüni owkalap pallady-da, yerinden turyp, tamyna ýüzlendi* (A.Durdiýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol bir hili pallajak ýaly etdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pallaşmak [paallaşmak]: Bir näçe bolup pallap oturmak, pallap dem alşyp oturmak. *Olar gelnişip, pallaşyp, esli wagtap melullykdan açylyp bilmediler* (N.Pomma, *Egri Egikmez*).

pallatmak [paallatmak]: Ýadawlyk ýa-da uky tutmaklyk zerarly arzyny giňden açdyryp, howany içine sorduryp goýbertmek.

palliativ: *med.* Wagtlaýynça ýeňilik, kömek berýän derman.

palma: *bot.* Günorta ýurtlarda bitýän, şahasly, göni baldakly, ýapragy ellewaç görünişli, hemişe gök öwsüp duran araç. *Müsürda hurma palmalarynyň we akatsiýalaryň tokaýlary bolupdyr* (Gadymy *Dünyä Taryhy*).

palta: Araç aýyrmak, ýonmak, bir zady çapmak üçin taplanyp ýasalan, ýüzi inti, saply demir bural. *Köne adatyň palta urar köküne, Häzirlilik, taýýarlyk, gyzyl*

esgerlik (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Maňa bir palta ýasap bermegi ýadyňdan çykarma, her gün goňşulardan palta sorap bizar bolduk (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Palta bilen ýonmak.♦ Paltañ daşa delmek-diýeniň bolmazlyk, aýdanyň ýer tutmazlyk eden maksadyň iş ýüzüne geçmezlik, işiň şowsuz bolmaklyk *Gylyç gaçar ogly paltasy daşa degenden soň ýoldaşlaryna:-Meni Mamagül bilen ýaraşdyrsaňyzlaň!-diýip, asyrynlyk bilen ýalbaryp, ýüz tutup hem gördi (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). Onuň ol kârinden paltasy daşa degipdi (A.Durdiýew, Saýlanan Eserler).*

paltalamak: Palta bilen çapmak, palta bilen bölek-bölek etmek, yzly-yzyna palta salmak.

paltalaşmak: 1. Palta bilen çapmaga kömekleşmek. 2. Biri-biriňe palta salmak, çapyşmak.

paltalatmak: Palta bilen çaptyrmak, palta bilen bölek-bölek etdirmek, yzly-yzyna palta saldyrmak.

palto: Dyzdan geçip duran daşky gyş geýimi. *Ylýas Töra eňegi syrylan, egni geýnülü, ýarym harby formadaky gök kostýunyň üstünden palto geýnen, kellesi papakly, gözleri äýnekli adamdy(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).Ol onuň soragyna:- Hawa!- diýip, gysgajyk jogan berdi-de, haýal etmän paltosyny geýmäge başlady(B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

paltolyk: Palto tikmek üçin ýaramly bolan, palto tikmek üçin gerekli bolan. *Meniň aklyly gyzym, pioner oglum, ynha, men size paltolyk mata getirdim(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

paluba: *deňizç. Gäminiň korpusynyň tekiz üsti. Dessine trýumlardan kapron torlary paluba çykaryp, olaryň ýokary çetlerini agaç galtgalara, aşaky çetlerini bolsa agyr daş böleklerine berkitdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

pamfletist: Gündelik meselelere degişlilikde ýiti dilde makala ýazýan adam, pamfletiň awtory.

pamfolet: Gündelik meselelere degişli ýiti dilde ýazylan makala,broşýura. *Amerikada gezip alan. Täsirini ýazyjy(«Sary Mengunyň Şäher» diýen öçerk-pamfletinde we başga eserlaerinde ussatlyk bilen suratlandyrdy(«Häzirki Zaman Edebiýaty»)*

pamyk [paamyk]: 1.Pagta süýümi. *Gök gowaça ülpüldedip pamygyn, gozalardan sümeklerin sallady (B.Kerbabaýew, Aýlar). Yaşyl ýapraklaryň arasy bilen göze kaklyşýan ýek-tük ak pamyklar, göýä diýersiň, şol mähnet güneşiň syçrantgysy ýaly ýylpyldaşýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Gara bulut gaçýan gün batar sary, gyzyly gana boýan pamyk dek gary (Çary Aşyr, Poemalar).*

pan...: Goşma sözleriň bir zady tutuş-bitewilikde zeländigini, ähli ýere ýaýrandygyny aňlatýan birinji bölegi. *Paniranizm uruş ýyllarynda gitlerçilere hyzmat edipdi («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).*

pañ: Boş .*Ol paň kelle generallar ýok boldy(Durdy Gylyç, Goşgular). Eý, paň kelle, men indi öz gözüm bilen gören zadyma-da ynanmaýymny?!(B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

pan: Köne palşada: Pomeşjik, baýar.

pana [paana]: *dial.ser. Şine.*

panak: Erkek adamlaryň lelesine geýýän, matadan tikilýän gaşly geýinim.*Wepanyň bir gapladynda maňlaýly ýyldyz nyşanly gök panak göründi.(A. Gowşudow, Eserler). Komssar elini papagynyň etegine göterdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

panakçy: Panak tikmek bilen meşgul bolýan tikiçi, panak tikýän ussa.

panalamak [paanalamak]: *dial. ser. Şinelemek.*

panalatmak [paanalamatmak]: *dial. ser. Şineletmek.*

panama: Tomuz degilýän etegi giň şlýana. *Onuň başynda pionerleriňki ýaly ak panamasy, egninde hem iki ýan gapdaly giň jübüli ak ýektaýy bar (N. Pomma,*

Sebäbini Soň Bildim). Uly gaşly panama bar başynda («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

panbarhat: Ýukajyk, ýylmanak ýüpek mahmalyň bir görnüşi.

panel: Jaýyň diwarynyň aşaky bölegine kakylýan agaç ýa-da agaja meňzedilip çalynýan reňk.

pany [paany]: *kön. s.* Hemişelik däl. Geçip barýan, soňly puç, wagtlaýyn(dünýä). *Käsi sessiz-üýnsüz gidipdiruka, Käsi ýüz tutupdyr, «panydan baka»*(A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

panylyk [paanylyk]: *kön.s.* Hemişelik däl, baky däl. *Dünýäniň panylygy hakda gam çekýärin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pañk: *ser.* Paňklydy.

pañkarmak: *ser.* Paňlamak.

pañkyldaşmak: Yzly-yzyna paňklydyly sesler çykmak.

pañkyldatmak: Paňklydyly ses çykarmak, paňklydyly ses döretmek.

pañkyldy: Içi boş ýa-da ýumşak zadyň ýarylmagyndan, urulmaktan döreýän ses.

pañkylydamak: Paňklydyly ses çykmak, paňklydyly seslenmek.

pañlamak: Gopbamsyrap çişmek, hondon bärşi bolan bolmak, güpläp öwürmek. *Önümiň hiline seretmän gelip, öwürip paňlamak söýgüli käri*(«Tokmak» Jurnaly). *Synçynyň ýanynda-da ullakan-ullakan gürläp paňlapdy. Paňlap bolmasana, ir gelip bir gün, bu uzak ýaryşdyr, soňuny görgün*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

panno: 1. Diwaryň, potologyň skulptura şekilleri ýa-da nagys bilen bezelen bölegi. 2. Kendir matanyň ýüzüne çekilen ullakan surat.

panorama Y: 1. Bir ýeriň beýik ýerden seredilendäki görnüşi, şekili. *Penjireden kolhoz posýologynyň aýeşamky panoramasy görünýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Ýokarsyndan ýagtylyk düşýän tegelek jaýyň diwarlarynyň ýüzünde ýerleşdirilen ullakan surat.

panorama YY: *harby.* Pewolýutsiýadan öňki Russiýada: artilleriýa toplaryndaky optiki gural, enjam.

pansion: 1. Rewolýutsiýadan öňki Russiýada: ýatakhana ýapyk orta okuw jaýy. *Pansionda terbiýelenýänler bir näçe el ýazma jurnallary çykarýän ekenler* («Edebiýat»). 2. İçinde ýaşayan adamlary doly idedýän kiçiräk myhmanhana.

pansioner: *kön.s.* 1. Pansionda okaýan okuwçy. 2. Pansion myhmanhanasynda ýaşayan adam.

panslawist: Panslawizmiň tarapdary.

panslawistik: Panslawizme esaslanan, panslawizme has bolan.

panteist: *filos.* Panteizmiň tarapdary.

panteistik: *filos.* Panteizme esaslanan, panteizme has bolan.

panteizm: *filos.* Hudaý bilen tebigaty barabar hasaplaýan dini filosofik garaýyş.

panteon: 1. Gadymy greklerde we pimlilerde: ähli hudaýlara bagyşlanan ybadathana, hram. 2. Meşhur adamlaryň jesedi saklanylýan ýer, ymarat, gubur.

pantograf: Planlaryň, çyzgylaryň we ş.m.masştabyny üýtgedip, nushasyny almak üçin peýdalanylýan esbap.

pantokrin: *farn.* Organizmiň ýaşayyş güýjüni artdyrýan deman.

pantomima: *teatr.* Geplanmän, diňe belen hereketleri, yşaratlar arkaly ýerine ýetirilýän teatral oýun.

pantürkist: Pantürkizme has bolan, pantürkizme esaslanan.

pantürkist: Pantürkizmiň tarapdary, pantürkizm eýeriji.

pantürkizm: *syýasy.* Ähli türk halklaryny Türkiýäniň gegemoniýalygy astynda bir burjuaz-pomeşjikçilik döwlete biriktirmäge gönük dirilen burjuaz-milletçilik akym, syýasat.

panus [paanus]: Çüýşesi togalagrak we galyň pelteli. Elde göterilýän çyra, fonar. *Elbetde, bular ozal ýoday, öň diň loş köçelerdäki hususy dükanlaryň maňlaýlarynda şem, panus, fonarlar ölügsije ýalpyldaşyp durandyrylar*(«Sowet

Edebiýaty» Jurnalý). Keljeden hat diýsene!- diýip, çüýşesiniň köp ýeri tüsse bilen-garalan panusy otlady. Myrat aga derrew panusyny üfläp söndürdi(A. Gowşudow, Eserler).

papa: *dini.* Katolik buthanasynyň ýokaty başutany.Rim papasy.

papiros: *İçi temäkili kagyz turwajyk. Podpolkownik papiros gadyny açyp, kommandiriň öňüne goýdy we «Çekiň!» diýen ýşaraty etdi(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Papirosyny çykaryp, çilim çekmäge oturdy(B. Gurbanow, Duşuşyk). Men çilim çekmek maksady bilen sözüme dyngy berip, jübime elimi sokdum,papiros agtardym(«Sowet Edebiýaty» Jurnalý).*

papka: *İçine kagyz salmak üçin kartondan ýa-da gaýyşdan edilen daş, sahap.Men kimden gelýänini bilemok, ýöne ol arzalar Akmämmet agany0 papkasynda ýatandyr(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ol papkasy goltugyna gysyp, oba-oba aýlanyp, ýigit mallary ýygnaşdyryp ýörýärdi(A. Gowşudow, Eserler).*

paporotik: *bot.* Spora arkaly köpeliýän, uly ýaprakly ösümlik. *Ol ýerde palmalar, bambuklar, paporotnikler öşýärler (Gadymy Dünýä Taryhy). Käbirleriniň-de ýürekleri gysyp, biri- birine gaşayardylar ýa-da eýwanyň ýanynda bitýän gaty we garamtyl-gök paporotnik agajynyň ýapraklaryny çürtýärdiler (L. N. Tolstoý, Eserler).*

pappataçi: *med.* Aýakçylaryň çakmagy zerarly döräp, gysga waptlaýyn gyzdyryp, kelläni hem-de muskullaryňy agyrdýan kesel, gyzzyrma kesel.

papuaslar: Täze Gwineýanyň we Melaneziýanyň käbir beýleki adalarynyň ýerli ilaty, halky.

para Y [paara]: Bikanun edilen işiň hereketiň üstüni ýadmak we edilen günäni satyn almak hökümünde wezipeli adama berilýän pul ýa-da zat. *Íýen parlaryň çykandyr çenden, Ahyrynda jogap sorarlar senden (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ol köne wagtda pristaw bolup, köp paralar alyp, uly talapdyr(A. Gowşudow, Mähri- Wepa).*

para YY [paara]: Bir bitewi zadyň bölegi, bir bitin zatdan kesilip ýa-da döwlüp alnan bölek. *Döşünde ordeni Günüň parasy, Halky bilen iň ýakyndy arasy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Onuň ak ýüzünde- Aý parasynda, Gezýän bir gaýgylý öýke görindi (R. Seýidow, Bagtylar). Dagyn parasy dek bir çemen çykdy, basan gadamyndan ot-ýalyn çykdy («Sowet Edebiýaty» Jurnalý). ♦ Bir para – käbir.Bir para adamlar.*

parabellum: Pisttoletiň bir görnüşi.

parabola: *mat.* Matematikada: egri cyzygyň bir görnüşi we gorizonta tapal gytak zyňlan zadyň emele getirýän ýoly.

para-jire [paara-jiire]: *ser.* Para Y. *Para-jireniň çeni- çaky bolmady. Arçynlar, wolostnoýlar algyt-salgydy, para- jiräni ýene öňküleri ýaly dowam ederdiler(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

parad: Köçülükleýin dabaraly gözden geçiriliş. *Bu günki geçirlen beýik paradda, Sowet adamlarynyň gudraty bardy. Brigadanyň pagtaçylary baýramçylyk paradyna-da şol baýdak bilen çykyp, kolonnanyň baýdak göterijisi bolmak isleýärler («Sowet Edebiýaty» Jurnalý). Otrýadyň paradyny Çernýşow kabul etdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

paradigma: *gram.* Sözleriň düşüm we ýöňkeme bilen üýtgeýiş formalaryny görkezýän nusga üçin tablitsa.

paradiýa: *edeb.* Birine ýa-da bir zada oýun edip, ýaňsýlap, satiriki öýkünmeklik, ýaňsa alyp, üstünden gülüp öýkünme.

paradoks: Kabul edilen umumy pikire, ylmy kadalara ters gelýän we şonuň ýaly-da sagdyn pähime garşylykly bolýan, özbaşdak bir pikir. *Paradokslar bilen geplemek.*

paradoksal: Paradoks ýaly, paradoks bolup durýan, asla akyla sygmajak. Paradoksal netije. Paradoksal waka.

paradoksallyk: Kabul edilen umumy pikire, ylmy kadalara ters gelýänlyk, sagdyn aň-düşünjä ters gelýän, geň- taňlyk.

parafin: Muma meňzeş sarymtyl, köplenç nebitden alynýan ýumşak jisim, sakgýç. *Beýle kondensatrlaryň batereýasy staniol kagyzjyklardan ybarat bolup, bu kagyzjyklaryň arasyna parafin kagyz goýulýar*(« Fizika Kursy»).

parafraza: 1. edeb. Bir tekstiň, pikiriň, sözüň manysyny köp sözler bilen suratlandyryp aýtmaklyk, meselem: awtoryň «men» ýerine «*Şu setirleriň awtory*» diýmegi. 2. sazç. Başga bir eserdan alnan teme boýunça ýazylan muzykal fantaziýa.

paragraf: 1. Babyň, bölümiň içindäki aýratyn ähmiýeti bolan, ýaly tertip sanly § belgisi bilen belgilendirilýän bölek, takst. Babyň içindäki aýratyn manyly bölekleriň önüne tertip sanyň gapdalynda goýulýan beýgi (§).

parahat [paraahat]: 1. Uruş-galmagalsyz, dawasyz, agzybir, dostlukly, asuda, dýnç. *Sözleşeliň Adalatyn haky üçin, Parahat durmuşda dostluk beki üçin* (« Oktýabr Ýalkymy»). *Ajaýyp zat- ýeriň ýüzi parahat, balalarym ylym alýar pahat* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Gaý-harasatsyz, ümsüm, mylaýym. *Diýdim men gaýdamda: Ak sen parahat, ekinmi garaşýar, arçadyk ýoluň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Emma ol tokaýlar bu günlerde parahat dældiler*(B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Howa gaý bolmasa, parahat bolsa, kasni-de ýuwaşdyr-ýadan ýalydyr*(Ş. Borjakow, *Kaspi Kenasynda*). 3. Ýuwaş, asylly. *Salyh işan, sen örän parahat bolmaly!*(« Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ol köçäniň ortasyndan parahat barýardy*. 4. Parahat, arkaýyn. *Meni şol jenaýatyň başyna elten hem seniň kakaňdy- diýip, Gurt parahat bir görnüşini saklap jogan berdi*(A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*). *Gyzykly gürrüňler bilen gijäniň köpüsini geçirenlerinden soň sagat bäri parahat ukuda ýatyrdylar* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýlar*).

parahatçylyk [paraahatçylyk]: ser. Parahatçylyk. *Biziň ýolumyz parahatçylyk we halklaryň arasyndaky dostluk ýoludyr*(N. S. Hruşýow, *Pagtanyň Öndürilişini Mundan Baýlak-de Artdyrmak Ugruna*). *Bolşewikler parahatçylygyň tarapdary*(N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

parahatçylykly [paraahatçylykly]: ser. Parahat. 1. Beýik watanylyk urşunyň üstünlikli gutarmagy bilen sowet halky özünüň parahatçylykly zähmetine başlady (« Häzirki Zaman Edebiýaty»).

parahatlanmak [paraahatlanmak]: ser. Parahatlanmak. *Özüniň owazly, zowwam sesi bilen sada hem ýakymly sözleýärdi belin, hemmeler parahatlanyp, çynlakaý görnüşe geçiýärdiler* (M. Gorkiý, *Ene*). *Görogly agaýunusyň bu sözünden soň biraz parahatlandy* («Görogly» Eposy).

parahatly [paraahatly]: 1. Uruş- galmagalsyzlyk, dawasyzlyk, dostluk, asudalyk, azatlyk, dýnçlyk, dem- dýnçlyk. *Parahatlyk tarapdarlarynyň bütinsoýuz konfereñtsiýasyna gidýän Aýsoltan şol tämiz howada samolýota münmäge taýynlanýardy*(B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bolsun biziň zamanamyz, hemişelik parahatlyk* (K. İşanow, *Watan Üçin*). *Meniň beýlik watanyň parahatlyk diregi, parahatlyk soýýänleň biziň bilen ýüregi* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). 2. Gaý- harasatsyzlyk, ümsümlük, mylaýymlyk. *Bütün töwerek dym-dyrs, parahatlykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Ýuwaşlyk, asyllylyk. *Az salym dymşanlaryndan soň, garly hemişeki parahatlygy bilen: - Aslynda bu gürrüňleri kimler tapýar?- diýdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). 4. Parahatlyk, arkaýynlyk. *Parahatlyk bilen alýar demini. Deňziň ýakasynda oturan şäher*(Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

parahod: Bug bilen ýöreyän dwigatelli gämi. *Pagta ýygýan maşyn uzakdan görüňän parahod ýaly, »ak altyn« meýdanynda ýüzüp ýör* (« Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Zähmet bilen ýasalýan, ägirt parahodlar hem*(R. Seýidow, *Bagtlylar*).

parahodçylyk: Parahod gatnawlaryny, adam, ýük daşamak işlerini amala aşyran edaralaryň jemi. *Suw çoşguny zerarly zyýan çeken hytaýly ýoldaşlarymyza Amur parahodçylygynyň sowet derýaçylary kömege gelipdir(» Sowet Türkmenistany» Gazeti).* Orta Aziýa döwlet parahodçylary.

parahor [paarahoor]: Para alýan adam, para almagy gowy görtän adam.

parahorlyk [paarahoorlyk]: Para almaklyk bilenmeşgullanmaklyk, para alyjylyk.

paralamak [paaralamak]: ser. Parçalamak. *Molla gylçynyň baldyryny paralady we mandala balagyny ýyrtdy(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* Bagyr paralamak-ser. Jan paralamak. *İş zatlar hakynda çigit ýaljak pikir edýärmiň?!-diýip, ejegül bagryny paralap aýtdy(A. Durdywew, Saýlanan Eserler).* Jan paralamak-ser. Jan. *Bir adam sakgalyny sallap, jan paralap, töhmetdigini gürrüň berýär-ow, ýene bu ýalan töhmet üçin bigünä oglanyň üstüne gylç alyp topulýar- diýdi(A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* Ýürek paralanmak- ser. Jan paralamk. *Ol bozlap aglaýan welin, ýüregimi paralap barýan(N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

paralanmak [paaralanmak]: ser. Parçalanmak. *Dert baryny çeken agyrlı ýürek, ýene paralandy ö?küden beter (A. Kekilow, Söýgi).*

paralatmak [paarlatmak]: ser. Parçalatmak.

paraliç: med. Bedeniň bir organyny kadaly işlemeklik ukybyndan mahrum edýän kesel. *Hatda nerw sütünleriniň trawmasy we çişme protsesleri zerarly emele gelen nerw paraliçleriniň agryp bolmadyk formalaryna-da arçman oňaly täsir edýän (M. G. Berdigylyjow, Türkmenistanyň Kurortlary).* Onuň Çep eli we aýagy paraliç bolupdyr. Beýni paraliç.

paralitik: med. Paraliç keselli, bedeniniň bir ýa bir näçe ýeri ysmaz bolan, şel bolan adam.

paralizlemek: med. Paraliç ýagdaýyna getirmek, ysmazlyk halyna salmak, şel etmek. *Ary olary paralizläp, gymyldamaz ýaly edip, özünüň taýyndan goýan öýjüklerine 4-5 sanysyny eltýär(P. P. Boguş, Türkmenistanyň Gowaça Sowkasy We Oňa Karşy Göreş Çäreleri).*

paralizlenmek: med. Paraliç bolmak, ysmaz bolmak. Şel bolmak.

parallel: 1. mat. Kesişmetän göni çyzyklar. *Parallel çyzyk.* 2. geogr. Ýeriň üstünden ekwatora parallel bolup geçýän hyrly çyzyk.

parallelepiped: mat. Garşyma-garşy taraplary biri-birine parallel hem-de deň bolan altyburçluk. *Göni parallelepiped. Ýangyt parallelepiped.*

parallelizm: 1. mat. Parallel hadysalaryň, hereketleriň ugurdaşlygy. 2. göç. m. Biri-biriňe barabar bolan hadysalaryň, hereketleriň bir wagtda bolup geçmekligi, barabarlygy, meňzeşligi. *Gurultaý parallelizme ýol berilmeli dældigini görkezdi(«Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).*

parallellik: 1. mat. Parallelleriň kesişmezlik ýagdaýy. 2. göç. m. Bir meňzeşlik, barabarlyk. *Edralaryň işindäki parallellik. Ylmy işdäki parallellik.*

parallelogram: mat. Garşyma-garşy taraplary parallel hem-de deň bolan dertburçluk. *Gyşyk burçly parallelogram.*

paralogizm: filos. Logiki ýalňyşlar zerarly galp netijä gelmeklik.

paramak [paaramak]: 1. Oňaly t-sir etmek, hep etmek, ýaramak, ýokmak. *Onuň ýaly adama diňe ýamanlyk paraýar (N. Jumaýew, Ak Derek).* 2. Ýeterlik derejede çatmak, etmek, çydamak. *Ne ýangyç paraýar, ne de nemeh(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

para-para [paara-paara]: Bir näçe belekden ybarat, bölek-bölek, kesim-kesim. *Tikenekli aýaz gamçylap ony, para-para dilýär näzik bedeni(A. Atajanow, İki Poema).* Para-para ederin Dezdemonany(Şekspir, Otello).

para-peşgeş [paara-peşgeş]: ser. Para Y. *Haňberler, baýlar para-peşgeş bilen öz işlerini rowaçlandyrlar(«Edebiýat»).* Arçynyň öýüne ýagýan para-peşgeşleri ýadyna saldy(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

parasat [parasaat]: Aň- düşünje, pähim, pathas, akyl. *Nebitçiler şonuň ýaly kynçylyga duçar gelenlerinde, akyl bilen, parasat bilen iş görýärler*(«Sowet Ebiýaty» Jurnaly).

parasatly [parasaatly]: Aňly-düşünjeli, paýhasly, akylly, pähimli. *Adamalar: - Bu şeýle bir parasatly adam bolara çemeli- diýip pikir etdiler*(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ol pahyr her näçe haýal bolsa-da, azgepli, örän parasatly, darykmazak demirçi ussa bolupdyr*(N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

paraşýut: aw. Samolýotdan bökmeň ýa-da ýüki aşak goýbermek üçin içine howa dolup, ullakan saýawan görnüşine öwrülýän esbap. *Ilkinji paraşýut rus oýlap tapyjylary tarapyndan döredildi*(«Pioner» Jurnaly »).

paraşýutçy: Paraşýut bilen samolýotdan bökýän adam. *DOSAAF- Yň Aşgabatdaky awiatsion- sport kluby planerist, paraşýutçy we awiamodelçi sportsmenleri taýýarlamakda köp iş alyp barýar* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Olar şol açyklyga paraşýutçylar desantyny taşlamaga başladylar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

paraşýutçylyk: Paraşýut sporty. *Onuň paraşýutçylyk işinden berýän gürrüňlerini diňläp bilmeýärdim* (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paratif: med. Garyn garahassalygyna maňzeş kesel. *Partif erdejiklere, gazjagazlara, jüýjelere hem-de bir näçe beýleki ownuk guşlara degýän ýokançly keseldir*(B. R. Borodiw, Öý Guşlarynyň Keselleri We Weteriar-Profilaktik Çäreler).

paratifoz: med. Paratif keseline degişli bolan, paratife has bolan.

parawoz: d. Ýo. Demir ýolda bug bilen ýörelýän tigirli awigatel. *Parawoz gygyrandan soň wagonlaryň tigirleri emäý bilen gymyldap başlady* (B. Kerbabaýew, Yhlasa- Myrat).

parawuz: Don içmek we ş.m. geýimleriň daş ýa-da iç ýakasyna, gyrasyna, etegine owadanlyk üçin tutulýan insizje mata.

parawuzlamak: Gyrasyna parawuz tutmak.

parawuzlanmak: Gyrasyna parawuz tutulmak. *Märekäniň bir tarapynda gyrasy parawuzlanan bagana içmegi egnine ýasgynjak alan, gysga boýly, emma gapak ýaly ýasy döşli, agras gara ýüz, gür sakgally bir adam durdy*(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Gyrasy parawuzlanan çabyt. Gyrasy parawuzlanan içmek.*

parawuzlaşmak: Gyrasyna parawuz tutşmak, parawuz aýlaşmak.

parawuzlatmak: Gyrasyna parawuz tutdurmak, parawuz aýlatmak.

parawuzlyk: Parawuz etmek üçin gerekli bolan, parawuza ýaraýan. *Parawuzlyk çeppetew. Parawuzlyk keteni.*

parazit: biol. Başga bir organizmiň hasabyna ýaşaýan, onuň şiresi gany bilen iýmitleýän ösümlik, haýwan, möjejik. *Başga haýwanlaryň bedeniniň üstünde ýa-da olaryň içki organlarynda parazit bolup ýaşaýan haýwanlar hem bar*(B. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zoologiýa).

parazitik: Prazitizme degişli bolan, parazite has bolan.

parazitizm: biol. İki başga-başga organizmiň, ýagny biriniň ikinji biriniň hasabyna ýaşamaklygy.

parazitologik: Parazitologiýa degişli bolan, parazitologiýa has bolan.

parazitologiýa: Parazitleri hem-de olara garşy göreş alyp baryş usullaryny öwrenýän ylym.

parç: Parç bolmak-boý almak, pajarlamak. *Apreliň çygyly howasyndan güýç alyp, parç bolan gök otly we ülpüleşip oturan gyzyň gülälekli giň meýdan demir ýoluň iki tarapyňy tutup, tä gözetima çenli uzalyp gidýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly) *Giň meýdanyň oty parç bolup, gök- ýaşyl bezenipdi* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).

parça Y: Bir bitewi zadyňbölegi, bitewi zatdan kesilip ýa-da bölünip alnan bölek, tike. *Durdy çopan sürä baryp, ozaldan et üçin niýetlenip ýörlen goýunlardan birini tutup soýundyr we mejekler bilen dişleşen itleriň her haýsyna bir parça*

guýruk beripdir (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Gülnar gyz-da «Ýalkymyň» bir parçasý, Giň jaýyň içine berär ol ýagty (R. Seýidow, Bagtlylar).

parça YY: Her hili geýimlik nah matanyň ady, mata. *Sandyklaryň ýürek parçadan doly(K. Gurbanepesow, Soldatyň Ýuregi).Daşhowuz häkimi çüýşe çyralaryny, ýorgan- düşeklik gymmat baha parça, zawoddan çykan pamyk şberdi(«Sowet Edebiýaty»«Jurnaly).*

parça- parça: Bölek- bölek, tike- tike.,

parçalamak: Bölek- bölek etmek, böleklere bölmek, tike-tike etmek, böleklemek, tikelemek. *Bir gezek tas meniň hem budumy parçalapdy, taýagym janyma ýetişäýdi(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).Şolaryň hemmesi billemekde bolsa, watanyň mahmal topragyny inlia dyrnagynyň parçalamagyna ýetirdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦ *Ýürek parçalamak- ser. Ýürek Y. Meniň sap ýüregimi parçalap, meniň ömür bagymyň köküni kerten, meni iş güne salan sen däl-de, eýsem kim? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

parçalanmak: Bölek- bölek bolmak, böleklere bölünmek, tke-tke bolmak, böleklenmek. *Parçalanan görnüşli ýapragyň ortaky bölegi uzyn üçburçluk formasyndadyr (İ. K. Maksimenko, Türkmenistanyň Gowaça Seleksiýasy We Tohumçylygy).*

parçalaşmak: Parça- parça, bölek- bölek, tike- tike edişmek. Bölekleşmek.

parçalatmak: Bölek-bölek etdirmek, böleklere böldürmek, tike- tike etdirmek, bölekletmek.

parfýumer: Parfýumeriýa önümçiliginiň işgäri.

parfýumeriýa: Mylaýym ysly we kosmetika harytlar- atyr, odekolon we ş.m., sonuň ýaly-da olaryň öndürülişi we söwdasy. *Parfýumeriýa senagaty.*

parh: İki zadyň arasyndaky tapawut, meňzeş dällik, hil, sypat, görnüş weş.m. taýdan üýtgeşiklik bildirýän alamat. *Meniň üçin parhy ýok: seniň öýüň – meniň öýüm, meniň üýüm- seniň öýüň!(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ýuregiň ýaş bolsa bolýar, saçyň ak boldy, gara boldy, parhy ýok(B. Dürliýew, İlkinji Gün). Sowet adamlary heý biri- biriniň milletiniň aýralygyna parh goýarmy?! (B. Soltannyýazow, Kümüş). Parh bilmege ýarma-da bir, köje-de (Nakyl).* ♦ **Parhyna dällik-** perwaýyna, azaryna, gaýgysyna dällik. *Ýylyň aýyň geçişi onuň parhyna däldi(«Tokmak» Jurnaly).*

parhaw: **ser. Ury. Obanyň belli- belli adamlarynyň parhawlary galladan dolup durýardy (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). Gabrynda dik oturmys, parhawynda henläp ýatan baş put jöweniniň deregine meniň diş- dyrnak bolup dokan agryp halyma, palasyma ççenli baryny aldy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).**

parhlandyrmak: **Hil taýdan tapawudyny, parhyny anyklamak, ýokary baha bermek, üýtgeşiklik derejesini kesgitlemek, parh goýmak.**

Parhly: 1. Hil, baha, agram we ş. m. Taýdan parhy bolan, tapawutly.2. Akyl, pähim, gylyk we ş. m. Taýdan tapawutly, artyk.

Parhlylyk: 1. Biri- birinden parhy, tapawudly barlyk(predmet barada).2. Akyl, pähim, gylyk we ş.m. taýdan tapawutlylyk, artyklyk. *Güljahan onuň näme diýjek bolýandygyna dodagy gymyldanda düşünse hemi parhlylyk edip dymdy(N. Pomma, sebäbini Soň Bildim).*

parhsyz: 1. Aralarynada hiç hili tapawut, parh bolmadyk, bir meňzeş bolan, biri- birinden üýtgeşik bolmadyk, tapawutsyz. 2. Akyl, pähim, gylyk we ş. m .taýdan tapawudy bolmadyk, tapawut goýulmaýan, artyk däl. *Ol Aýsoltanyň yzly- yzyna beren şatlykly soraglaryna-da parhsyz jogan berdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Hormatly Durdy, şeýle ähmiýetli waka parhsyz garamak bolmaz!(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

parhsyzlyk: 1. Aralarynda hiç hili tpawut, parh ýokluk, bir meňzeşlik, biri-birinden üýtgeşik dällik, tapawutsyzlyk. 2. akyl, pähim, gylyk we ş. m. Taýdan tapawutsyzlyk, artyk dällik.

- paritet:** 1. Bir zadyň barabarlygy, taraplaryň barabarlygy, deňligi. 2. Dürli ýurtlaryň walýutalarynyň altyn hasaby bilen biri-birine bolan gatnaşygy.
- park Y:** Her hili günler, araçlar ekilen hem-de gewelenç eder ýaly alleýaly seýil bagy. *30 gektardan hem gowrak meýdany eýeleýän parklaryň we seýil baglarynyň uly gök massawleri bu şäheriň keşbini özgerdiýär («Ýaş Kommunist» Gazeti). Park adamdan hyryn- dykyr doly eken («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Aşgabadynyň gözeli parkyn ýat edýän, dünýä ýalkym salýar kolhozyň bagy (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*
- park YY:** *harby.* Goşuny üpjün edýän göçme sklad. 2. Hereket edýän sostawynyň (tramwaýlaryň, awtomobilleriň, traktorlaryň we ş.m.) düryan we rement edýän ýeri, jaýy. *Maşyn- maldarçylyk stantsiýalarynyň parklary gurulýar («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). Tramwaý parky.* 3. Hereket edýän serişdeleriň, oba hojalyk serişdeleriniň jemi. *Oýlanyp tapylan teplowozlar bilen parahoz parklarynyň üsti ýetirildi («SSSR- iň Ykdysady Geografiýasy»).*
- park YYY:** ser. Parkyldy.
- parket:** Ýörite ýasalan kiçijik tagtajyklardan nagys görnüşli edilip düşelen pol. *Ol aýylganç güldi-de, parketiň ýüzi bilen ýene has hem mylaýym ýorgalap ugrady (L. N. Tolstoý, Eserler).*
- parketçi:** Parket taýýarlaýan, ony düşeýän işçi, spetsialist.
- parkyldamak:** 1. Parkyldyly ses çykmak, parkyldyly seslenmek. 2. Atylyp gitmek, ýarylmak. *Duşman guşy yzly- yzyna sallanyşdy, ýere düşdi, Petekesi parkyldady, ganat gaçdy, perler çaşdy (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Welosipediň kamerasy parkyldady.*
- parkyldaşmak:** 1. Yzly- yzyna parkyldyly ses çykmak. 2. Yzly- yzyna atylyşmak, ýarylyşmak.
- parkyldatmak:** 1. parkyldyly ses çykarmak, parkyldyly ses etmek. 2. Atyp goýbermek, ýardymak.
- park-park:** Yzly- yzyna çykýan parkyldyly ses. *Kimisi işikde eli paltaly park- park odun aýyryardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- parlak:** 1. edeb. Ýalpyldap nuruny saçýan. Yagty yşyk berýän. *Emma eňiş ylhamyna joşan gyz, parlak günün dogjagyna ynanýar (B. Kerbabaýew, Aýlar). Parlak Gün şuglasy- da bu gyzyň asly görküne görk goşýan ýalydy (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Parlap öwüsýän, öwşün atyp duran. *Beýik bagyň parlak güli Güllere seýrana geldi (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Barbaryň Gyzy). Giç doganna käte ökünýän ýaly, Parlak ýüzne perde çeken mysaly. Serediň siz onuň parlak gözüne, Şar gara saçlarna, güler ýüzüne (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Watan üçin, parlak azatlyk üçin rus maşgalasynyň şunça beren gurbany bes dälmi?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- parlamak:** 1. Ýalpyldap nur saçmak, agty yşyk bermek. *Gün şöhesi parlap ýere ýaýranda, köp bilim almaga göreş edýäris («Mydam Taýýar» Gazeti). Onuň ak ýüzünde balkyldaýan gara gözleri parlap duran bagt ýydyzy ýaly duýuldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Parlap ýanyp duran çyra göründi.* 2. Öwşün atyp durmak. 3. Şemala, ýele galgamak, pasyrdamak, parryldyly seslenmek. *Gandan reňklenen baýdagyň parlat, gyrgyzy baýdakdyr nyşanyň seniň (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Onuň ýokarysynda kolhozyň göçme gyzyly baýdagy parlaýan (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).* 4. Giň gerim almak, ýaýbaňlanmak, ösmek. *Kän işlerde öňde bolan, Parlap al- asmana galan Durdy Gylyç, Goşgular). Magaryf parlady- ýagtylyk saçdy, ogul hem gyz- çagalarňyz okadyň (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Bu sözde parlaýan adamzat bagty («Mydam Taýýar» Gazeti).*
- parlament:** syýasy. Kapitalistik döwletlerde agalyk edýän synlaryň erk- isleglerini iş ýüzüne geçirýän kanun çykaryjy iň ýokary wekilçilikli ýygnaç. *Eger parlamentiň artykmaçlyklaryny 1- inji orna çykarmasaň, onda işçiler syýasy hukuklary we syýasy azatlygy nireden bilerler ahyryn? (B. İ. Lenin, Eserler).*
- parlamentar:** syýasy. Parlamentarizme degişli bolan, parlamentarizme has bolan.

parlamentariý: syýasy. Parlamentiň çleni.

parlamentarizm: syýasy. Başynda parlament durýan burjuz döwlet sistemasy, gurluşygy. *Burjauz parlamentarizmi.*

parlament: Uruşýan taraplaryň duşman bilen gepleşik geçirmek üçin iberýän adamy

parlaşmak: 1. Ýalpyldaşyp, nur saçyşyp durmak, ýagtly, ýşyk berişip durmak. 2. Öwşün atyşyp durmak. *Meniň gidip barýan ýolumyň iki ýan gapdaly aňyrsyna-bärsine göz etmeýän gök otluk güller, gülälekler parlaşyp açylyşyp dur* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Şemalyň eliň ugruna pasyrdaşmak, ses edişmek. *Ähli halklar bizden görelde alsyn, baýdaklar parlaşyp asmana galsyn* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

parlatmak: 1. Ýalpyldadyp nur saçdyrmak, ýagty, ýşyk berdirmek. 2. Öwşün atdyrmak. 3. Şemalyň, eliň, ugruna pasyrdatmak, parryldyly seslendirmek. *Parladyp, gyrgyzy baýdagyn gerip, Ýurdumyzy gorýan Gyzyň Goşundyr* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Şol wagt uzakdan bir atly çykdy, Adamlar ünsüni özüne çekdi. Geýlär gyzyň baýdagyny parladyp* («Tokmak» Jurnaly). 4. Giň gerim aldyrmak, ýaýbaňlandyrmak, ösdürmek. 5. Ýalynly ýakmak, güýçli ýalmak (ot hakynda).

parlykdy: Bir zadyň bir bada ýarylmagyndan, döwürmeginden we ş.m. döreýän zarply ses. *Şol sekuntda bolsa aýyrganç parkyldy dabaraly el çarpyşygyň üstüni örtüp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

parnik: İki gök ekinleri ösdürip ýetişdirmek üçin üstü aýnaly ramalar bilen ýapylan ýyly jaý. *Eger biz parnik- teplitsa hojalygyny döretmesek, onda gök ekiçiligi ýokarlandyryp bilmeris* (N. S. Hruşýow, *SSSR- in Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*).

parol: Harby güllükda biri- biriňi tanamak üçin öňünden şertleşilen söz. *Parol aýtmasaň, derew öňe düş!* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

parom: Adamlary, ýükleri, arabalary derýadan geçirmek üçin ulanylýan düýbi ýasy gämi ýa-da şal. *Kaspi deňzi bilen Krasnowodsk- Baku aralygyndaky ilkinji parom işe girizildi. Ýüki paroma ýükläp, derýanyň aňyrsyna geçirmek gerek.*

parran [parran]: Göş-göni, ortarasyndan, içinden (geçip). *Börügiene ýalyşan el onuň gyňajyny parran jyladyp goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gözüniň öňünde ýanyp ýatan ummasyz giň çöli parran böwsüp geçýän bol suwly kanal geldi* (B. Gurbanow, *Düşüşyk*).

parrykladmak: Burundan howa alyp. Dem çykaryp, parryldyly ses etdirmek burun açmak. *Ýorga hopugýan ýaly burnuny parrykladýardy. Ol tanapyny süýrän, burnuny parrykladyp, ondan-oňa dazyrdap ýördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

parryldamak: Parryldyly ses çykmak, parryldyly seslenmek. Daşardan eşidilip duran horrudly has açygrak parryldady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

parryldatmak: Parryldyly ses çykyrmak, parryldyly ses etmek.

parryldy: Burundan güýçli howa alnyp, dem çykarylanda döreýän ses. *Olaryň atlarynyň burunlarynyň parryldysy bilen gar tozanyny üfläp, bol samany hebsewürlik bilen çeynediler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

parsylamak [paarsylamak]: 1. Pars dilinde geplemek, parsça geplemek. 2. *gepl. d.* Başga dilde geplemek. *Doktor mugallyma parsyldady- da: - Hiçbir adam gitmesin!- diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýeri, parsylan kişi bolup diliňi oýnatma-da, gönülesene!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

parsyldamak: Parsyldyly ses çykmak, parsyldyly seslenmek.

parsyldaşmak: Yzly- yzyna parsyldyly ses çykmak.

parsyldatmak: **Parsyldyly ses çykarmak, parsyldyly ses etmek.**

parsyldy: Bir zat birden deşilend, ýarylanda we ş. m. Döreýän ses.

parslar: **Eýranynyň ýerli halky, esasy ilaty.**

part....: Gysgaldylan goşma sözlerin «partiýa» Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasyna degişli bolan diýen manyly berýän birinji bölegi, meselem: *partkonferentsiýa, partbilet we ş. m.*

parta: Skamenka birikdirilen ýapgyt tagtaly mekdep stoly. *Aýsoltan şol mekdepde begenç bilen on ýyl okapdy. Anha, olaryň oturan partalary*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Wepa bilen Kelje hemişe bir partada oturýan* (A. Gowşudow, Eserler). *Giň we ýagty klaslarda t-ze partalar we stollar goýlupdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

partadaş: Bir partada oturyp okaýan, klasdaş. *Halygyň partadaşy gara gözli gyzjagazdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

partaktiw: Partiýa aktiw.

partbilet: Kommunistik partiýanyň çlenleriniň partiýa bileti.

partbýuro: Partiýa býurosy, ilkinji partiýa guramasynyň saýlanýan ýolbaşçy topary. *Şol stoluň eňsesinde partbýuro çlenleri: Kulagyn, Tyçenko hem Aşyp otyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Biz ýaňy partbýuro bilen kolhoz prawleniýesiniň birleşen ýygnağy gutaryp gaýtdyk* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

parter: teatr. Tomaşa zalynyň tomaşaçylar oturar ýaly orunly aşaky etajy. *Parterde jemagat dik durýar eken*(Orta Asyrlar Taryhy). *Parterde oturmak.*

partgruppa: **Kommunistik partiýanyň ilkinji guramasyna girýän partiýa gurppasy.**

partgrupporg: Partiýa gruppasynyň ýolbaşçysy.

partgurama: Partiýa guramasy. *Ynha partguramaň açyk ýygnağy, bir aýlygyň jemin jemleýän çagy*(J. İlmyradow, Aýgöl).

partiýa YY: 1. sazç. Orkestr, hor üçin ýazylan saz eserleriniň aýratyn bölümi. 2. Bir maksat, niýet üçin jemlenen adamlar, topar.

partitura: sazç. Hor, orkestr üçin ýazylan saz eserleriniň ähli partiýalarynyň jemi.

partiýa Y: syýasy. Jemgyýetçilik ynpanyň öňde baryjy bölegi bolup durýan, onuň bähbitlerini goraýan, duşman synplara garşy göreşde ýolbaşçylyk edýän syýasy gurama. *Partiýa ähli meseleleri kollegialçözüär*(«Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Bir mektepde okadylar, beýik partiýanyň terbeýesini aldylar* (B. Soltannyýazow, Kümüş). *Ýurdumuzyň oba hojalygynyň zähmetkeşleri SSKP- niň XXYY gurultaýynyň kararyny ýerine ýetirmek ugrunda janaýamazakly göreşýärler.*

partiýaly Y: **SSKP- niň çleni, partiýa çleni, partiýada durýan.**

partiýaly YY: Kommunistik partiýanyň syýasatyny iş ýüzüne geçirýän, Kommunistik partiýanyň ideýasy ornaşan. *Sowet edebiýaty partiýaly we partiýaly däl guramalary birikdirýän jemgyýetçilik gurama öwrüldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

partiýalyk: Partiýa degişli bolan, Kommunistik partiýanyň syýasatyny amala aşyran. Partiýalyk mesele.

partiýasyz: 1. Partiýanyň çleni däl, partiýada däl. 2. Partiýalaýyn däl, partiýaly bolmaklyk *«partiýasyz eebiýatçy» diýen düşünje diňe formal düşünje bolup galar*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

partizan: Partizançylyk uruşuna gatnaşyýy, partizanlar otrýadynyň urşujysy. *Bu garrynyň ullakan bar partizan otrýadynyň komandiri bolup, güýçli hererket edendigi mälüm boldy* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).

Partizançylyk: ser. Partizanlyk. Moskwanyň eteginde partizançylyk hereketi giňden ýaýbaňlandy («Ýaş Kommunist» Gazeti). *Wepa Aman alty aýlap duşmanlaryň ensesiňde galyp, her hili agryp şertler üçinde partizanlyk urşuny alyp barypdyr we zaty köp duşmanlary gyrypdyr* (A. Gowşudow, Eserler).

partizanlyk: **1. Partizanlaryň urşy, olaryň edýän hereketi. Babek ýene bir näçe wagtlar araplara garşy we halka dönüklük eden yerli feodallara garşy partizanlyk urşyny dowam etdiripdir (SSSR Taryhy). 2. göç. m. Plansyz, guramaçylyksyz iş, edepsizlik bilen özüni alyp baryş.**

Türkmençilik kadasyna görä, ýañadandan sesine bat berseň partizanlygynyň dowam etseň onda unutma!(B. Kerbabaýew, Nebitdag).

partkabinet: Partiýa guramasynyň garamagynda, partiýa magaryfynyň meseleleri bilen meşgullanýan hem-de ýörite kitaphanasy we okalgasy bolan edara.

partkom: Partiýa komiteti. Yzymyzy baryşdyrmak üçin bolsa, kolhoz başlygymyz, partkomymyz bar(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

partkonfrentsiýa: **Partiýa konferentsiýasy.**

partlamak: Güýçli, gaty ýarylmak, atylmak. Partlydly seslenmek. *Pagta bolsady ýaly bir zat: nan diýseň- nan, geým diýseň- geým, iýmit diýseň – iýmit, hatda ýeri gelende ýandyryjy ýalyn bolup, partla diýseň- şoňa-da ýaraýar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **Ýürek partlamak-** ser. Yürek Y.

partlatmak: **Güýçli, gaty ýarmak, partyldyly seslendirmek. Okly sklady partlady olar**(A. Atajanow, *İki Poema*).

partlawuk: Zarp bilen ýarylýan, partlaýjy, partlaýan.

partlaýjy: Partyldyly ýarylýan, partlap atylýan. *Biz partlaýjy gazyň tebigatyny we häsiýetini bilýäris* (S. N. Binogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

partner: Oýna we ş.m. bile gatnaşyjy, iki iki bolup edilýän işlerde, oýunlarda (sport, saha, kart, küşt we ş.m.) ikinjibir, ýoldaşy, şäriği.

partneşip: **Partiýa neşirýaty.**

Partorg: Partiýa guramasyny, partiýa ýolbaşçysy. *Ýoldaş partorg, men syýasy we ylmy bilimleri ýaýratmak baradaky oblast jemgiýetiniň ýaryşyjy çleni*(«Tokmak» *Jurnaly*). *Eýsem Çary aga partorg bolupdyr- ow, şeýle diýsene!*(A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

partorglyk: Partiýa guramasynyň, ýolbaşçysynyň wezipesi, käspi.

partstaj: **Partiýa stajy.**

partşýalylyk: 1. Kommunistik ideologiýa we kommunizm gurmak ugrundaky göreşe gaýduwsyz berilmeklik bilen ýugrulan işiň ugry. 2. Partiýa degişlilik, partiýada bolmaklyk. *Annatuwagyň partiýalylyk, grajdanlyk, atalyk ynsany nirede?*(B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

partwznos: **Partiýa çleniniň töleýan bznosy.**

partýaçeýka. kön. s. ser. Partorg.

partýygnak: Partiýa ýygnagy. *Onda, belke, partýygnagy ýadyňa salarsyň*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Hatda onuň alypBarşy baradaky mesele partýygnakda-da goýulýardy*(B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

parusin: Zygyr ösümliginiň süýüminden dokalan galy? *Mata. Başy çal garakfli telpekli, çal kitelli, golife jalbarly, aýagly parusin ädikli, sakgalyny synar murtuny towlan, dykyz kolhoz başlygy bedew gyr ata atlanyp, eýýäm nirädir gidip barýardy*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

parz: 1. *dini.* Dini weset. 2. Hökmany edilmeli iş, hökmany düzgün. *Öý eýesiniň berenini iýip- içmek myhman üçin parzdyr*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Şübhel adam meýdan etmek üçinmi ýa-da başga bir parz zat üçinmi, näme bolsa, bir sebäp bilen daş çykdy*(A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*).

pasha: *dini.* 1. Ewreýleriň dini ýaz baýramy. 2. Hristianlarda: mifiki hristiň direlendigi barada geçirilýän ýaz baýramy. 3. Şu baýramda taýýarlanan süýji iýmit.

pasyl: 1. Ýylyň gys, ýaz, tomus we güýz möwsümleriniň birini öz içine alýan üç aýdan ybarat bolan wagt, döwür. *Çary, ýyl näme üçin dört pasla bölünýär?* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bulutlary sürüp gelýän sergi şemel tomus paslynyň gutaranlygyna şartlyk edýärdi*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Belli bir wagt aralygyny öz içine alýan döwür, salym, mütder. *Bagşy bir pasyl saz çalyptur*dy.

pasyrdamak: Pasyrdyly ses çykmak, passyrdyly seslenmek. *Torgaýlar pasyrdap al- howa uçdy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Zakaspiniň merkezi- Aşgabat-da gyzyl*

baýdak pasyrdady(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gara öýüň üzüklerini0 pasyrdap galgaýyş hem tupanda galan ýelkenli gaýygy gözüň öňüne getirýär (A. Gowşudow, Powestler *We Hekaýalar*). Egnindäki keteni köýnek pasyrdap seslenýärdi (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). Ýerde oturan guş, ýüregi ýarylan ýaly, bir zarbada pasyrdap galdy.

pasyrdaşmak: Pasyrdyly seslenişmek. Al- asmanda agyp- dönüp pasyrdaşyp ýören keplerler towukdan kemmi näme?(«Tokmak» *Jurnaly*). At toýnagynyň sesine telegram simleriniň üstündäki guşlar pasyrdaşyp uçýardylar (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

pasyrdatmak: Pasyrdyly ses çykarmak, pasyrdyly seslenmek. *Ynha gör!- diýip «Ýaş Kommunist» gazetini pasyrdadyp açyp, onda çykan habary barmagy bilen görkezdi.*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

pasyrdy: Eliň güýçli galgatmagyndan, guşuň ganadynyň zarbyndan we ş. m. Çykýan ses. Gyrmazy býdagyň pasyrdysy onuň göwnüni göterýär(«Kolhoz Günleri»). At aýagynyň güpürdisine, tüpeň takyrdysyna, atgulaklaryň pasyrdysyna cydam bermän, Meleguş güpürdi urdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

pasyr-pusur: Aman- zamanyny bermän, bada-bat, bir bada, derrew, birden. Gyrgy bir kiçjik guşy penjesine pasyr- pusur gysdy.

pasly- bahar: Bahar wagtlary, ýaz aýlary, bahar pasly.

pasport: 1. Eýesiniň şahsiýetini we raýatyny tassyklaýan resmi dokument. *Men täze pasport aldym.* 2. Maşynyň, hojalyk abzallarynyň, gurallarynyň registratsion dokumenti. *Awtomobiliň Pasporty.*

pasportist: Pasportlara ýaşalýan ýerleri ýazyp resmileşdirýän wezipeli adami işgär.

pasportizatsiýa: Pasport sistemasyny giriziş, pasportlar bilen üpjün ediş.

passaj: Sowda edilýän ýerleri bolan üsti ýapyk, her gapysy bir köçä çykýan galereýa.

passyllaýyn: **Her bir pasylda gaýtalanýan her pasylda bolup geçýän, pasylma- pasyl bolup durýan.**

passiw Y: *buhg.* Kärhananyň, edarany) bergileriniň hem de alan borçlarynyň jemi.

passiw YY: 1. İşjeňlik bildirmeýän, durmuşa perwaýsyz garaýan, aktiw däl, gowşak. *Onuň esasy sebäbini men siziň passiw bolmagyňyzdan görýäris* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Kümüş Gapyrjak*). *Passiw adam. Bir zatda passiw rol oýnamak.* 2. Daşary sowda hakda: getirilýän äkidilýäninden köp bolan. *Daşary sowdanyň passiw balansy.* ♦ **İşligiň passiw formasy gram.- ser.** İşlik.

passiwlik: **İşjenlik bildirmezlik, durmuşda perwaýsyzlyk, aktiw d-llik, gowşaklyk. İşde passiwlik etmek gerek däl.**

pasta: Dürli kosmetika, kulinariýa hem-de başga hamyr pisint maddalaryň umumi ady. *Diş arassalanýan pasta. Sakgal syrmaýuğun pasta.*

pastel: **jıwop. 1. Surat çekmek üçin dürli reňdäki ýumşak galamlar. Pastel bilen surat çekmek. 2. Şol galamlar bilen çekilen surat. Diwaryň ýüzünde pastel- surat asylydy.**

pastila: Miwe şiresi bilen gaýnadylan şekeriň üstüne köplenç ýumurtganyň belogy garylyp edilýän süýjiniň bir sorty.

paş [paaş]: Äşrär, aýan. *Ogryn geçelgäniň syry paş boljakdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bu sekiz batyr öz janlaryndan geçmäge pazydylar, emma bu söweş bolan geçelgäni paş etmäge pazy däldiler* (A. Gowşudow, *Eserler*).

paşjarmak: Paşjyk, ýasy bolmak, ýasy görnüşe eýe bolmak, ýuwaş- ýuwaşdan paşjyk bolmak. Ol paşjaryp duran burunly bir adamdy.

paşjartmak: Ýasy görnüşli forma salmak, paşjyk etmek. *Äýnegiň astynda burnun paşjardyp, Dodaklaryn towlap garady doktor* (W.W. Maýakowskiý, *Amerika Hakynda*).

paşjyk: Ýasy formaly, depesinden, ýokarysyndan basylan ýaly görnüşde bolan. *Tamda orta ýaşly, çykga sakgal, paşjyk burun adam gürrüň berip oturdy.*

paşjyldamak: Paşjyldyly ses çykamak, paşjyldyly seslenmek.

paşjyldy: Parawozuň we käbir maşynyň bug, el goýbermegi zerarly çykýan ses.

paşyrdamak: Paşyrdyly ses çykmak, paşyrdyly seslenmek. *Duzly kelem, paşyrdap duran ter hyýar, gyzył pomidor, her hili yslyja otlar barha işdäni açýardy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paşyrdaşmak: Yzly- yzyna paşyrdyly seslenmek. *Olar paşyrdaşyp, birjik- de ýaş sogany küýsetmeýär. Bir paşydaşyp oturan ýuwa hem elmik ýygdyk* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

paşyrdatmak: Paşyrdyly ses çykarmak.

paşyrdy: Ter gök ekin, miwe we ş.m. zatlar iýlende, yglanda çykýan ses.

paşmak Y: *gepl.d.* Amala aşmak, iş ýüzüne geçmek, başa barmak. Onuň işi ol diýen paşmady.

paşmak YY: Düşäniň syňrakly gaty dabany. *Söwdagäniň oglyna düşäniň paşmagy degip, zyňyp goýberdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

paştet: Guş etinden bagyrdan we ş.m.üwelip edilen farş, iýmit.

pat Y: Pastilanyň bir sorty.

pat YY: *küşç.* Küşt oýnunda oýyncylaryň biriniň şasynyň göçere öň tapmazlyk ýagdaýy.

pata Y [paataa]: *dini.* öleniň hatyrasy üçin, onuň ýakyn adamlarynyň ýanyna baryp, gynanç bildirip gaýtmaklyk däbi. *Edil pata barýan ýalydylar* («Görogly» Eposy). *Uş wagt hem bir pata bolarmy?!* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). ♦ **Pata almak-** ölenligiň ykrar edip, pata gelýänleri kabul etmek. *Yaňy- ýakynlykda, bir-iki günlükde onuň patasyny aldylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pata YY [paataa]: Ak pata bermek-gowy niýet bilen birine arzuw etmek, açyk ýol, işde üstünlik gazanmagyny islemek. *Sansyz ýyldyzlary dury asmanyň, gutlap täze ýolun bu ýaş ynsanyň, Şowlulyk patasyn berýän ýalydy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Atam, ak pata ber-de, Gel oglyň ýola sal* (Çary Aşyp, *Poemalar*). 2. Pata ýa ak pata almak-" ýoluň ak bolsun, işiň şowly bolsun" diýlen dilegi kabul etmek. *Men gara däli gökleňden pata alandyryn* (N.Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

pataçy [paataaçy]: Pata gelen adam, öleniň önüne pata barýan adam. *Pataçylar topar-topar gaýdyşýardylar.*

patahon [paataahoon]: *dini.* Pata gitmegi söýýän, pata gitmegi gowy görýän, pataçy. *Bolupsyňyz meniň başyma bir patahon adamlar* (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

patalogik: 1.*med.* Patologiýa degişli bolan, patologiýa has bolan. *Patologik anotomiýa.* 2. *göç.m.* Kesellilik zerarly normal bolmadyk, sagatlyk kadasyndan çykýan. *Patologik hadysa. Patologik waka.*

patanaklamak: Aýak bitmedik köşek ýaly gödeksi ylgamak, ýüwürmek, çapmak.

pataraky: Boş gürrüň, biderek, ugysyz samyrdamaklyk. *Belki, men ýañrap, seniň gulagyňy kamata getirendirin, bolsa-da, meniň gürrüňlerim pataraky dämika diýän* (A.Gowşudow, *Eserler*). *Aslynda şeýle patarakylar nämä gerek?* («Tokmak» Jurnaly).

pat-da: *Pat-da kakmak-birden patladyp urmak (duýdyrys, yşarat üçin).* Ýoldan geçip barýanyň biri begenjiň egnine pat-da kakdy. *Diňe onuň gapdalyna gelip duranyň biri onuň egnine pat-da kakanda, ukudan oýanan ýaly tisgindi, özüne geldi, ýalta garanda bolsa, özüne ýyljyraklap seredýän Çaryny gördi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

patdyk-putduk: patdyk-putduk etmek- 1) yranyp zordan ýöremek, aýaklaryňy çayşyk basyp ýöremek. *Aýaklanmadyk köşek ýaly, patdyk-putduk eden bolup ýör* (« Tokmak» Jurnaly). *Bilmedim enesin saldymy ýada, Patdyk-putduk edip ýene şol bada, Gapyny nazarlap öňe süründi* (A.Kekilow, *Söýgi*); 2). zordan okap-ýazyp bilmek. *Köne elipbiýde ýazylan kitaplary patdyk-putduk edip okan bolýar.*

patdyldamak: 1. Patdyldyly ses çykmak, patdyldyly seslenmek. *Patdy barýar patdyldap, patdy afaş görýär («Pioner» Jurnaly)*. 2. Ýöremegi zordan başarmak, kynlyk bilen ýöremek.

patdyldaşmak: Yzly-yzyna patdyldyly ses çykmak, gaýta-gaýta patdyldyly seslenmek.

patdyldatmak: Patdyldyly ses çykarmak, patdyldyly ses etmek.

patdyldy: Ýörelende, bir zat bilen urlanda we ş.m.döreýän ses.

patdy-sutdy: Patdy-sutdy etmek- ýarpy-ýalta gürlän bolmak, geplejek bolmak, okan bolmak, kynlyk bilen okamak. *Polkownik aga, içeri girsinler diýýär!-diýip, patdy-sutdy edip, rus dilinde gepläp, zordan düşündirdi (A.Gowşudow, Eserler)*.

patefon: Plastinkanyň ýüzüne ýazylan sesleri täzedan aýdýan turbasyz (ruporsyz) muzykal apparat, ruporsyz grammafona. *Şu wagt obanyň ortasyndan geçip görüň, her öýden bir patefonyň sesini eşidersiňiz (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler)*. *Esen täzeje belosipet, bibijik bolsa patefon aldy (G.Gurbansähedow, Ak Altyn)*.

patenlemek: Patent alyp öz ygtyýarlydygyny berkitmek.

patent: 1. Öz oýlap tapan zadyna ygtyýarlydygyny subut edýän dokument. 2. *kön.s.* Sowda ýa-da seňetçilik işi bilen meşgullanmaga hukuk berýän şahadatnama.

patentlenmek: Patent alyp ygtyýarlydygyny berkidilmek.

pater: Katolik ruhanysy.

paterizatsiýa: İçindäki mikroblaryň köpelmeginiň ýa-da ösmeginiň önüni almak maksady bilen, suwuklyklary gyzdirmek arkaly arssalamaklyk. Pasterizatsiýa edilmegi ýa-da süýdün gaýnadylmagy mikroblary öldürýär.

paterizirmek: Suwuklyklarda mikroorganizmleriň köpelmelikleri üçin gyzdirmek arkaly işläp taýýarlamak. *Süýdü pasterizlemek.*

paty-puty: Ownuk-uşak öý goşy, goş-golam, enjam. *Tabyt ussasy Andriýan Prohorowyň iň soňky paty-putusy göleg arabasyna basyldy (A.S.Puşkin, Saýlanan Eserler)*. *Galan paty-putularyňy bolsa koridoryň burçuna bas (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler)*.

patyrdamak: Patyrdyly ses çykmak, patyrdyly seslenmek. *Bu demde hut oňa jogap beren dek, Patyrdady birden iki-üç gezek (A.Atajanow, İki Poema)*.

patyrdaşmak: Yzly-yzyna, patyrdyly ses çykmak, patyr-patyr edip durmak.

patyrdatmak: Patyrdyly ses çykartmak, patyrdyly seslendirmek. *Nurly awtomatyny oňa çenäp, patyrdatyp goýberdi (N.Jumayew, Ak Derek)*.

patyrdy: Çalt ylgalanda, çapylanda, yzly-yzyna ýarag atylanda we ş.m.döreýän dowamly ses. *İtler düýeleriň patyrdysyna hasanaklaşyp turýarlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*. *Tyraktorda ne hytyrды boldu, ne-de patyrdy (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn)*.

patyrdyklamak: ser. Patanaklamak. *Patyrdyklar, oýn edip, Gezyär torum-köşekler (B.Kerbabaýew, Eserler Toplumy)*.

patyrdyklaşmak: Köp bolup, aýak aldygyna ylgamak, bir näçe bolup, patyrdyklar çapmak. *Meýdanda mes erkekler eýläk-beýläk patyrdyklaşýardylar.*

patyrdyklatmak: Aýak aldygyna çapdirmek, gaty ylgatmak.

patyr-patyr: Yzly-yzyna patyrdapçykýan ses, patyrdy. *Posýologyň bir ýan çetinden patyr-patyr motor sesi eşidilip, baglyk posýologynyň içine ýyldyz selenene döndi; elektrik çyralary dumly-duşda balkyldap görindi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan)*.

patyşa [paatyşaa]: Rewoltsiýadan ön Russiýada we häzir hem käbir daşary ýurtlarda döwlet başynda durýan adamyň tituly, şa. *Zähmetkeş halkyň bilim almagy, medeniýetli bolmagy patyşa çinownikleriniň gaýgysyna däl (Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

patyşalyk [paatyşalyk]: Başynda patyşa durýan döwlet, patyşanyň wezipesinde bolmaklyk, şalyk. *İwan YW patyşalyk sürmegi Russiýa taryhynda möhüm döwür bolupdyr (SSSR Taryhy)*. ♦ **Patyşalyk emläk**-ser. Emläk.

patlak: bot. Baldak ýaprakly, çal reňkli ösümlik.

patlamak: Patdyldyly ses çykmak, patdyldyly seslenmek. *Begenç agramly gowaça gozalarynyň ýuka köýnek üstünden patlap degenini duýmasa-da Aýsoltanyň ak goly egnine çala kaklyşanda, endamyna çümşüldi ýöredi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Daş baryp yzky maşyna patlap degdi, taş onuň aýnasyny çym pytrak edipdi* (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Ýakasyna tüýükürjek bolanda, kellesinden börügi patlap öňüne gaçdy* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

patlaşmak: Yzly-yzyna gatdyldyly ses çykmak. *Tokar sesini çykarman, burnyny dyrmajak bolanda, elindaki posly çüýler ýere patlaşyp düşdi* (B.Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).

patlatmak: 1. Patdyldyly ses çykarmak, patdyldyly ses etmek. *İnçemik uzyn murtlary aşak sallanan uzyn işçi ýerinden galdy-da, köne papagyny oturgyja patladyp urdy* (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Tihomirow ýassygynyň aşagyndaky küti portfelini dyzynyň üstünde goýup, elini patladyp urdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. gepl.d. Urmak. *Ol sag eli bilen onuň arkasyna patlatdy*.

patogenez: med. Näsaglyk protsesiniň ösüşindäki yzygiderlilik.

patolog: med. Patologiýa boýunça spetsialist.

patologiýa: med. Organizmdäki kadadan çykýan agyryly protsesleri, üýtgeşmeleri, keselleri ögrenýän ylym.

patrak: Gowrylmak netijesinde açylan mekgejöwen, gowrylan mekgejöwen. *Etmekçidim patrak, boldy bary çetrek* («Türkmen Halk Şahyryana Döredijiligi»). «Zarpçy» kolhozynyň aňyrsy-bärsi görünmeýän göm-gök gowaçalarynyň gozalary patrak ýaly açylyşypdyr (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

patraşmak: Patrak ýaly açylyşmak, ýagty şöhle saçyşyp durmak, ýalpyldaşmak. *Ynha derýa hiç darykman akyp dur, Ýyldyzlar patraşyp, maňa bakyp dur* (N.Pomma, Saýlanan Eserler).

patriarh: 1. eti. Urugçylyk jemgyýetiniň ýaşulusy. 2. Prawoslaw dilinde ýokary ruhany ýolbaşçy. *Russiýanyň patriarhy*.

patriarhal: 1. Patriarhata degişli bolan, patriarhata has bolan. *Diýmek, patritsiler atalyk ýa-da patriarhal orug bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Gogol «Köne möwrit pomesjiklerinde» patriarhal ukladyň ölçüni suratlandyryan* (N.B.Gogol, Eserler). 2. göç. m. Köne döp-dessurlara derýän, köneçil. *Patriarhal adatlar. Patriarhal gylyklar*.

patriarhalçylyk: göç.m. Patriarhallyk.

patriarhallyk: göç.m. Köne döp-dessurlara eýermeklik, könekçilik. *Garaýyşlaryň patriarhallygy*.

patriarhat: eti. İlkidurmuş urugçylyk gurluşynyň iň soňky döwri bolyp, bu döwür hojalykda we jemgiýetçilik gatnaşyklarynda erkek kişiniň agalyk etmegi bilen häsiýetlenipdir.

patriot: Patriotizm bilen ruhlanan adam, watanyň söýjisi.

patriotik: Patriotizmde esaslanan, patriotizmde has bolan. *Onuň patriotik hereketi seniň düşüňjäňe keçe geleni üçin, ondan ýüz öwürmäge sen utanaňogmy?* (B.Kerbabaýew, Nebit Dag).

patriotizm: Öz watanyňa, öz halkyna berilmeklik we ony söýmeklik, onuň bähbidi ugrunda janypkeş bolmaklyk.

patritysy: tar. Gadymy Rimde: aristokrat. *Patritysler sowdadan gelen girdejiler bilen ýaşapdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy).

patrul: harbi. Belli bir paýonda – ýerde düzgün- tertibe, howpsuzlyga gözegçilik etmek üçin iberilýän goşun bölümüniň, milli tsiýa organynyň bir kiçijik topary (ýa-da harby gämi, samolýot). *Patrul araçägi barlaraýardy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

patsient: Braça özüni bejerdýän syrkaw.

pauza: Saz çalmanda, gepleşikde, işde we ş.m.gysgajyk arakesme, dem alma, aýak çekme. *Ol meniň jogabymdaky pazany duýan badyna, meniň niýetime*

düşünmek için: -A siz, nähili derýany gowy görýarsıňiz?- diýip sorady (R.Alyýew, Sülgüniň Hatlary).

pawilon: 1. Baglarda, parklarda we ş.m. gurulýan dalbar görnüşli çaklaňrak jaý. 2. Sergide eksponatlar goýulýan jaý. *Türkmenistan pawilonýa bardyky* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Çagalar sergideki ýaş naturalistleriň pawilyonynda bolup, ýokary hasylçylaryň gazanan üstünlikleri bilen tanyş boldular* («Ýaş Kommunist » Gazeti). 3. Her hili kinematografik sýomkalar geçirilýär ýörite jaý. 4. Azyk önümleri, senagat harytlary we ş.m. satylýan giň jaý. *Şäherde gazly suw satylýan pawilonlar ýyl geldikçe köpelär.*

paý [paaý]: 1. Üleşikden, paýlaşykdan düşen bölek, hak, zat, üleş. *Men aý ýaşýakça, ýene gidip, bir paý alyp geleýi-didi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýer suwdan paý alan gazyp daýhanlar, agdaryň dönderiň, ýer-suw siziňki* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Ýer-suwdan paý alamsoňi biraz özüm dürsedim* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Arzuwyň köpeliýär gördügiň saýy, halkymyzyň elinde azatlyk paýy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Umumy işe has bir gatnaşygy tarapyndan goşulýan goşant. 3. Toýa gelenlere berilýän her hili zat. *Wüşi kel taýdan gelýärdi, ol toýda mergençilik atysygyna gatnaşyp, bir näçe sapar nyşanany urup, pul hem içine paý düwlen ýaglyk baýraklary alypdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *İşikden gelene gowaşuçlap paý bererler* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). ♦ **Asman paýyň çekmek-** ser. Asman. Bir paý bolmak- köp bolup paýlaşylýan zatdan almak üçin goşulmak, şarik bolmak. *Şol düýäniň eti paýlaşylanda, bular hem ondan bir paý bolup, üleşige goşuldular* (A. Gowşodow, Powestler we Hekaýalar).

paý YY: ser. Pahaý. *Paý, gorkaki towşan ýürek!-diýýi maňa gilyär hem öz hyrlysyny dodurýar* (A. Gowşudow, Powestler we hekaýalar). *Paý, hat ýamangiç gelýän eken- ow, aýby yok!* (A. Gowşudow, Eserler). *Paý, amantaç, sen hem gelerime mähetdel -ow!-diýip, Muham aga lok-lok edip güldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paýa [paaýa]: 1. Miweli araçlara söýget üçin urulýan haçjaly araç. *Üzümi paýa saklaýar diýseler-da, biz-ä bu üzümderde paýa görmedik* («Tokmak» Jurnaly). 2. göç. m. Edilýän daýanç, ynanç.

paýalamak: [paaýalamak] Paýa urmak, paýa diremek, paýa söýmek, direg urmak.

paýalanmak [paaýalanmak] Paýa oturdylmak, paýa direlmek, paýa urulmak, paýa bilen söýget berilmek, digeri urulmak.

paýalaşmak [paaýalaşmak] Paýa uruşmaga kömekleşmek, paýalamaga kömek edişmek. *Men kolhozçylara üzüm paýalaşdym.*

paýalatmak [paaýalatmak] Paý bilen söýget berdirmek, paýa urdurmak, digeri urdurmak.

paýalyk [paaýalyk]: Paýa etmek üçin ýararly, paýa etmek üçin taýýarlanan. *Ol agaçlar ýapragy gurçuga berlen tut çybyklaryndan paýalyk üçin saýlanyp alnan pytanakly taýajyklardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

paýapyl: Yöräp geçmek üçin suwly ýabyň üstüne seligine goýulýan araç, tagta köprüjik, geçelge. *Aman onuň boýundan gujaklady we barmagyny çommalldyp, paýapylyň üstünde çeňňek gurup oturan Tagan agany görkezdi* (B. Soltannyýazow, Kümüş). *Şol paýapyldan maşyn sürmek her kişiniň işi däl* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paýaw: Akyp duran ýabyň sakasy beklenenden soň, syrygyp akýan suw. ♦ **Paýa bolmak-** tamam bolmak, gutarmak. *Belki, bu garry tä ömri paýaw bolýança, iň soňky baky barjak öýi- gary hem şol päli- niýeti bilen ýoldaş bolup barar* (A. Gowşudow, Eserler).

paýawlamak: Ahyryna etmek, tamamlamak, gutarmak, soňlamak. *Bahar öz möwsümini paýawlady, tomsuň ýandyryjy jöwza yssysy başlandy. Şondan soň*

oýun hem paýawlaýar (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). Men indi ýüz ýigrimi ýaşymy paýawladym («Görogly» Eposy).

paýça: *dial.* Balagyň bir ýan tarapy, gonjy.

paýçy [paaýçy]: Kooperatiwe çlen bolup, paý, wznos töleýän paý eýesi, çlen. *Paýçylaryň tarapyndan kän salam! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ýygna kda paýçylardan bir näçe ýoldaşlar çykyp geplediler.*

paýdaş [paaýdaş]: Bir paýyň eýesi, paýlaşylýan zadyň bir paýyny alýan şarikdeş.

paýhas: Dury akyl, sagdyndüşünje, pähim, parasat. *Orta asýa adamlarynyň paýhaslarynyň üstünden din we buthana agalyk edipdir (Orta Asyrlar Taryhy). Myrat Nepes aganyň alçaklygyny, paýhas bilen berýän maslahatlaryny halasa-da onuň käbir zatlara perwaýsyzlygy edýändigini ýazgarýardy (B. Pürliýew. Ilkinji Gün).*

paýhaslanmak: Akyl ýetirmek, paýhas, pikir edilmek, pähimlenmek. *İşler örän paýhaslanyp edilendir. («Sowet Edebiýaty» Jurnalı). Bu saparky gözden geçirilişde biraz paýhaslanan ýaly bolup, ýaňy taban murtuny sypap sagyndy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýeler).*

paýhasly: Akyl ýetirip bilýän, dury akylly, sagdyn pikirli, düşünjeli, pähimli, parasatly. *Sap ýürekli, öz halkyna wepaly, Pikirli, paýhasly ady keýmir köp (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Sözleri paýhasly, namysly-arly Dostum Ata, siziň ýerde häler bar? (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Poltotatskiniň peşeneli keşbi, howsala özüni aldyрмаýan paýhasly obrazy olaryň gözünüň önüne geldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Beýlik russýanyň paýhasly gyzy, kömege gelipdi bize uzakdan (R. Alyýew, Kommunizim Ýolunda).*

paýhaslylyk: Akyl ýetirip bilijilik, dury akyllylyk, sagdy pikirlilik, düşünjelilik, pähimlilik, parasatlylyk. *Ol hemişe iş üstünde görünyär onda paýhaslylyk hem ber («Häzirki Zaman Edebiýaty»). Ol özünüň adamkärçylygy we paýhaslylygy bilen adamlara özüni aldyrdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňnyrsynda). Mugallym özüniň terbiýelär bu okuwçysynyň paýhaslylygyna, tutanýerliligine guwanýardy («Bahar»).*

paýhassyz: Akyl ýetirmän, paýhas, pikir etmän, pähimsiz. *Kim aljyrasa, haýal deprenje, paýhassyz bolsa, ol hem şonda tapýar, ol ýeňilýär (B. Gurbanow, Duşsyk). Keýpi kök, şähdaçylyk gezer hemişe, paýhassyz batypdyr her dürli işe (A. Kekilow, Söýgi).*

paýhassyzlyk: Akyl ýetirmezlik, paýhas etmezlik, pähimsizlik, pikirsizlik.

paýhyn: Sergin, leýs, harap. *İtler ýorunjany paýhyn edipdir.*

paýhynlamak: 1. Leýs etmek, döküp, kakyp ýaýratmak, segin etmek, haraplamak. *Endigan gözerin oturan kelemi mallar paýhynlapdyr. 2. göç.m. Gyrgyp gutarmak, gytgyna bermek, gyrmak. Paýhynladym elim bile, bir topar zanyym duşmany (Çary Aşyp, Poemalar).*

paýhynlanmak: 1. Sergin edilmek, pydradylmak, ýere leýs edilmek. 2. göç.m. Köp mukdarda gyrgylmak, gyrylyp gutarmak. *Duşmanyň paýhynlanyşynabir seret! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

paýhynlatmak: 1. Sergi etdirmek, leýs etdirmek. Ýere pytradyp ýaýratdyrmak, haraplatmak. *Ekini paýhynlatmak. Bişjek bolup duran üzümi paýhynlatmak. 2. göç.m. Köp mukdarda gyrdyrmak, gyrdyryp gutarmak.*

paýyrdamak: 1. Ýagys ýagan ýaly dökülmek, sepelenip gaçmak. *Bişip oturan erik kakylanda, paýyrdan döküldi. 2. Paýyrdyly ses çykamak. 3. Birden ýyrtylmak, tikili sökülüp, sesli ýyrtylmak.*

paýyrdasamak: 1. Ýagys ýagan ýaly paýyrdap dökilişmek, gaçyşmak. 2. Paýyrdyly seslenişmek. 3. ýyrtylyşyp, kül-owram bolup barmak.

paýyrdatmak: 1. Ýagys ýagan ýaly edip dökme, seçmek. 2. Paýyrdyly ses çykamak. 3. Birden ýyrtylmak, tikinini söküp, sesli ýyrtyp goýbermek.

paýyrdy: Erik, alma ýaly araçlaryň miwesi kakylanda, bir näçe at çapylanda we ş.m. ýüze çykýan ses. ♦ **Paýyrda bermek**- ylgamak, çapmak. *Görogly hem iki syýyny çalyň, berdi yzyndan paýyrdyny* («Görogly» Eposy).

paýys [paaýys]: Hapa, sögünç, gödek, ýaramaz(söz). *Paýys sözleriň geregi ýok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol awyny penjesinden sypdyran ýaly bolup, paýys söz bilen sözdi* (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňyrsynda).

paýyz Y: Gylaw, bat. Çary aganyň bu sözi batly gürrüňe başlan. *Pökgeniň paýyzyny ýatyrdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyn eteginde).

paýyz YY: Azajyk wagt, bir dem, salym. *Gyzym, bir paýyz otur, men olardan elegi derrewjik getireýin!- diýip, çykyp gitdi* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

paýlamak [paaýlamak]: 1. Bölüp bermek, üleşdirmek. *Halnazar baýyň mallaryny paýlap beräýermikäler!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Razin halka gymmal baha zatlary jomartlyk bilen paýlapdyr* (SSSR Taryhy). 2. Köpçülige ýaýratmak, dargatmak. *Ýeri, meniň ýaly bir uly obanyň salgyt kagyzyňy paýlamaly bolsa, näderdikä?* (A. Gowşudow, Powestler we hekaýalar).

paýlanmak [paaýlanmak]: 1. Bölünip berilemek üleşdirilmek. *Bä ýer-suw hemmelere deň-dermiýan paýlanjak bolsa, ondan maňa-da ýetermikän?!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Goý, bular bu gün biragyzdan biziň toýumyzyň bekewüli bolsun-diýip, olaryň üçisini birden baýrak paýlanjak ýere bakan çekýördi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Köpçülige ýaýaradylmak, dargadylmak, pytradylmak. *Medeni güýçler has deň derejede paýlanýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paýlaşdyrmak [paaýlaşdyrmak]: 1. Paýlap çykmak, bir näçe ýere bölmek, köp ýere üleşdirmek bölüp berişdirmek. *Gutlady täze ýyl bilen, paýlaşdyrды dürlüja zat* (N. Omadow, Bagt Güneşi). 2. Köpçülige ýaýradýşdyrmak, dargadyşdyrmak, pytradýşdyrmak. *Ýaraglary paýlaşdyrdyňyzmy?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

paýlaşyk [paaýlaşyk]: Özara paýlaşmaklyk bölüşik, üleşik. *Ýer-suw paýlaşygynda ony oba şura başlygy saýladylar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol şol paýlaşygy göz önüne getirdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bir-iki ýuyl geçenden soň, ýer-suw paýlaşygy boldy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

paýlaşmak [paaýlaşmak]: 1. Özara bölüşmek, bir näçe bolup özara üleşmek. *Ýadaman kän ekin sen gök ekini, ýer-suwdan paýlaşyp aldyň hakyňy* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Ertir harman paýlaşýärys* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Duýgudaşlyk bildirişmek, rehimdarlyk edişmek zeýrenişip gynanyşmak. *Ol öziniň ýalňyşadimlerini, indiki pikirlerini aýna bilen hem paýlaşdy. Kimler agyr günlerini bizi-bizleri bilen paýlaşýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

paýlatmak [paaýlatmak]: 1. Böldürip berdirmek, üleşletmek, paýlatdyrmak. 2. Köpçüligä ýaýratdyrmak, dargatdyrmak, pytratdyrmak.

paýpyldamak: Agraz ädim bilen yranyp ýöremek.

paý-pyýada [paaý-pyýaada]: ser. Pyýada. 2. *Ýolagçylar önler şähre paý-pyýada gatnamaly bolýardylar.*

paýramak: 1. Seçelendirip ýaýramak, dargap gitmek, pytramak. *Gözlerimden ýaş paýrady, birçün düýbünä ýaly* (K. Gurbannepesow, Taýmaz Baba). *Çabga ýaly eňýän bugdaýlar, aýaklarynyň töwereklerine paýrap düşdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

paýraşmak: Seçelenişmek, pytraşmak, dargaşmak. *Bagy üzülenhunjüler paýraşyp ýatyrды.*

paýratmak: 1. Seçelendirip ýaýratmak, pytratmak, dargatmak. *Penjeläp, paýradyp seçdi pişmesin* (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).

paýryldaşmak: paýryldap ýöreşip barmak.

paýryl-paýryl: Paýryl-paýryl etmek –ser. Paýpyldamak. *Ýeri garsa dost, halklar saňa:- paýpyl-paýpyl ýörişli, ýany gara gylyçly-diýipi matal düzüpdiler* («Türkmen Halk Ertekliler Ýygındysy»).

- paýtagt [paaýtagt]:** 1. Döwletin iň esasy şäheri, hökümet we hökümetedarlary ýerleşen merkezi şäher. *Güneşli paýtagtym gözel Aşgabat*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Agyr suwy, uzak ýoly gunaçlap, Proletar paýtagty Moskwa bardyň*(N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). Respublikanyň paýtagty Aşgabat ýaly uly şäherde ýaşamaklyk Ýýubanyň göwnünden turman durmady(« *Pioner*» *Jurnaly*).
- paýtun [paýtuun]:** *kön.s.* Adam gatnatmak üçin ulanylýan, dört tigirli hem-de ressorly, at goşulup sürülýän furgona meňzeş ekipaj, faeton. *Gulman hemme kişiniň gözünüň önünde öz howlysyna baka sowlan paýtunuň gapdalynda hompuldap ylgaýardy*(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Awtobuslarmy paýtunlarmy, arabalarmy, iki ýana gatnaşýan adamlarymy ýere gurt düşen ýaly bolup görünýärdi..Gördüm, häli şu käçeniň burçunda dört adam bolup, paýtun tutup, münüp gitdiler*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- paýtunçy [paýtuunçy]:** Paýtun sürýän adam. *Bu haýsy şäher?- diýip, paýtunçydan sorapdyr*(«*Tokmak*» *Jurnaly*). *Ylýas töräniň paýtunçysyny we jigitlerini başga jaýda ýerleşdirdiler*(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- paza [paaza]:** Azalyň traktor plugynyň ujundaky ýere girýän ýasy ýiti demri. *Günüň tylla nurlary traktor pluglarynyň ýalpyldaýan pazalaryna düşüp oýnaklaýardy*(N. Jumaýew, *Ak Derek*) *Urşujylaryň arkasyndaky metal plitalar paza ýaly ýaldyraýardy* (O. Gonçar, *Baýdak Göterijiler*).
- pazyl [paazyl]:** *bot.* Gawun, kädi, gapuz, hyýar weş.m.bakja ekinleriň gol atyp ýaýran biýarasy. *Geldi bolsa gawun pazyly bilen basyrylyp ýatan giň meýdanyň içinde aýlanmaga başlady*(A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Gür ýaprakly pazylaryň içinde waharmanlar ýas-ýaňyja torlapdyr*(B. Kerbabaýew, *Aýlar*).
- pazlamak:** Wazyrdap ot alyp ýanmak. *Toýjanyň otluçöp degen gaz ýaly pazlaman, gaýta bir hili söllerişinden ussa onuň kemişeki Atajanow dældigini derew Aňlady*(B. Kerbabýew, *Nebitdag*).
- pazzyldamak:** Pazzyldyly ses çykarmak, pazzyldyly seslenmek. *İläp wagtyň özünden-özi gyzýan gary otluçöp degirmegiňe mähetdel pazzyldaýan kwartrada täze durmuş gurmaknähili gözeldi*(«*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*).
- pazzyldaşmak:** Yzly- yzyna pazzyldyly ses çykmak.
- pazzyldatmak:** Pazzyldyly ses çykarmak, pazzyldyly ses etdirmek.
- pazzyldy:** Ownyk odun, otluçöp, primus we ş.m. ýananda ýa-da oduň üstüne suw dökülende döreýän ses.
- päýendeki:** Köplenç gyşa saklanýan iri gowunyň bir şarty. *Gün dogdy, ýokary galdy, onuň üstüne gün geldi, ol şonda-da güne ýatan päýendeki ýaly pölöp ýatyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- päýnek:** Pyçak ýa-da gylç deşmezlik üçin gynyň ujuna berkidilýän galyň teletin ýa-da demir bölegi. *Çerkez gyljyn päýnegi bilen ýeri çyzýar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).
- päk:** 1. Tämiz, arassa, dury. *Ertiriň päk howasyndan uludan dem aldy. Onuň päk ýüzünde kir-kimir ýokdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. göç. m. Erbetligi, ýamanlygy bolmadyk, ak ýürekli, sap wyjdanly, hoşniýetli dogruçyl. *Aslymyz zähmetkeş, ýüregimiz päkdir. Köne duşman ömür baky päk bolmaz* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Sen öz söýgüsine päk bir gyza töhmet edýärsiň* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Gülsoltan örän arassa gülden hem päk gelin* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- päki:** Saç-sakgal syrylýan, uzyn pisint gural. *Ol eňegine päki degirmeli wagtyndan ön murt goýdurdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Batmanow Ýapýaňyja päki bilen syrylan ýylçyr kellesini çep eliniň aýasy bilen sypalap goýberdi* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).
- päkize [päkiize]:** 1. Arassa, tämiz, hiçbir hili garyndysy bolmadyk. *Çagalar ýumşak, päkize düşekleriň üstünde ýatyrdylar* («*Pioner* » *Jurnaly*). *Päkize şemal onuň ýüzünü ýalap geçýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. göç.

m. ser. Päk. 3. Päkize kalbyň bar goýä gül ýalak (N. Pomma, Saýlanan Eserler). İne, şu päkize göwünli aýal bahar güldi (A. Gowşudow, Eserler).

päkizelik [pakiizelik]: 1. Hiç hili garyndysyzlyk, arassalyk, tämizlik. *Ol jalataýlygyny taşlady, bedeniniň we geýiminiň päkizeligine köp üns berip başlady (M. Gorkiý, Ene).* 2. göç. *m.* Amýüreklik, sap wyjdanlylyk, hoşhiýetlilik, dogruçylyk.

päkizeçilik [päkiizeçilik]: *ser.* Päkizelik. Päkizeçilige we sanitariýa örän uly üns berilmelidir.

päklemek: *ser.* Arassalamak .

päklenmek: *ser.* Arassalanmak .

päklik: *ser.* Päkizelik. *Ýazyjy adamyň içki dünýäsiniň päkligini beýan edýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

päl: Adamyň islegi, hyýaly, niýet-pikiri. *Siz bu päliňizden el çekin ! (Myrally). Dostlar bilen ýeniş toýny guraryň, ýeňýänçäm, barmazlyk pälim, söwdüğim (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* ♦ **päli azan** — erbet pikire düşen, bozuk hyýally. *Päli azan tilki hinine bakyp ýürer (nakyl). Päl asman başa bela gelmez (nakyl).* Päli bozuk — niýetini erbetlige tutan, päli ters ugra gönükdirilen. *Artyk gaňrylyp seredende, Eziz onuň päliniň bozukdygyny bildi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Päliňden gaýtmak — ters edýän hereketiňden işiňden el çekmek, ýaman hyýalyňdan dänmek toba etmek. *Allaly par pälinden gaýdyp, haramzadacylygyny goýaýypdyr öýdýän (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* Päliňden tapmak — bolşuňa niýetiňe görä erbet zada sezewar bolmak, uçramak. *Düşüşde bolup maslyk bilen ýaragy pälinden tapypdyr päli azan ýagy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* Päline görä tapmak — *ser.* Pälinden tapmak. *Ahyry päliňe görä tapyp pis açypsyn (A. Gowşudow. Mähir-Wepa). Ol tüýs päline görä tapypdyr. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Pes päli (päli pes) — kiçi göwünli, men-menlek etmeýän, uly göwünli däl, gapbamsy däl. *Geçirer başyndan her hili günü, hoş günü pes päldir, bolmaz men-meni (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Uly päli (päli uly) — men-menlik edýän, ýokary göwünli bolan, gopbamsy. *Päli uly adam.*

pälwan [pälwaan] Y: 1. Göreş sporty bilen meşgullanýan güýçli, daýaw adam. *Jora göreşde kynlyk bilen üstün çykan pälwan uly mazaly derledi. Dogrudan-da ol toýlarda orta çykyp göreşýän pälwan eken (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. göç. *m.* İş başarjan, iş ussady, edermen, batyr. *Hany pälwanlarym başlalyň işe ! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Sürgüne barýardy dönmez pälwanlar gözler gözleýärdi göwün syrdaşyn (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).* ♦ **zähmet pälwany** — *ser.* Zähmet Güzel eje ýabagyny galdyryp kluby dolduryp oturan zähmet pälwanlaryna göz gezdirdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

pälwan [pälwaan] YY: 1. Boýuntyrygyň ortasyndan sokulýan ýogyn agaç. 2. Nawuň bogaldaklary berkidilýän dört sim. *Pälwanlar seslenýär it ýaly, Şemal güýjäp ugran wagty mazaly (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).*

pälwanlyk [pälwaanlyk]: 1. Pälwan bolmaklyk, öraň güýçlülük, zorlulyk. *Asla onuň indi onçakly pälwanlygy-da galmandyr, ol lagsapdyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ony pälwanlyk däl-de, ýüz manat pul ýa-da märekäniň çetinden bu çetine süýräp gaýdýan matasy gyzykdyrýardy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).* 2. İşjeňlik, edermenlik, batyrylyk.

päle: *kön. s.* 1. Patyşa Russiýasy döwründe : salgyt hökmünde obadan alyp gidilýän we işledilýän işçi, hyzmatkär. *Päle diýip galyň gyzyly eňek iýgitleri ummadan çykarmakçy bolýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Han-begleriň kömegi bilen patyşa ýerli-ýerden tyl işine päle almaga başlady (K. İşanow, Watan Üçin).* 2. Hakyna tutma işçi, wagtlaýyn işe hak alyp işleýän işçi.

pälelik: *kön. s.* Päle bolup işlemelik, päleniň ýagdaýy. *Meni pälelige iberen şol dälmidir?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Özüň bilýän, adamymy, Arçyn pälelige aldy (Çary Aşyr, Poemalar).*

päleçilik: *kön. s. ser.* Pälelik. *Nabat eje açlykdan gysylýardy. İki oglunyň päleçilige alynmasy bolsa onuň üstesine bolupdyr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

päliýaman: Göwni ýamanlykda bolan, betniýet, ýaman niýetli, betpäl. *Bular ýaly bir päliýaman ýyrtyjy haýwan bolmaz-diýdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Betniýet päliýa-manlar ýansyn-örtensin köýüp (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Duşman rehimsiz we päliýaman bolýar.*

päliýamanlyk: Ýaman göwünlilik, ýaman niýetlilik, betpällik.

päl-niýet: *ser. Päl.* Her kimiň päli-niýeti öz ýoldaşy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýoldaş naçalnik, olaryň päli-niýeti gowy dälir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

päsgel: Amala aşyrylmaly işiň, bir hereketiň ösüşin öňüne böwet bolýan bökdenç, garşylyk kynçylyk, böwet. *Ýaz ýagsy ilki bilen gowaçanyň tohum almagyna päsgel berýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Şahyr ösüş bökdeýän ösüşe päsgel berýän geçmişiň zyýanly galyndylaryny paş etdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Belki-de, bu häsiýet meniň täze durmuş guramagyma-da päsgel döreder (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary).*

päsgelsiz: Bökdençsiz, garşylyksyz, kynçylyksyz.

päsgelçilik: 1.*ser. Päsgel.* Her hili päsgelçilikleri ýenip geçmeli (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Sowet edebiyaty kynçylyklary we päsgelçilikleri ýenip geçmek bilen öňe gidipdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. *sport.* Ýaryşda böküp geçmek üçin edilýän bökdençleriň jemi. *Ussatlyk bilen päsgelçilikden geçmek.*

päsgelçilikli: 1. *Päsge berýän, päsgelçilik edýän, kynçylyk döredýän. Päsgelçilikli hereketiň öňüni almak.* 2. *sport.* Päsgelçilik, bökdençli we päsgeller arkaly geçirilýän Päsgelçilikli ýaryş.

päsgelçiliksiz : Päsgelçiligi bolmadyk, bökdençsiz. *Päsgelçiliksiz barýan iş.*

päh: *ser. Pöheý.* *Päh ! Pulemyot gurmak üçin şundan gowy ýer gerek däl ! — diýip seslenipdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

päheý: Haýran galmagy ýa-da makul bilmezligi aňladýan ümlük. *Päheý, sen hem işiň gutarypsyň-ow ! päheý, munuň aýdýan zadyny ! Päheý, walla artyk sen hem garaçy mal ýaly-ow ! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

pähim: Paýhaa, aň-düşünje akyl. *Men seniň pähimiňe geň galýardym (« Kolhoz Günleri »). Pikir bilen oň ýüzüne bakýardy, Pähiminde oň suratyn çekýärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* ♦ **pähim etmek** — akyl ýetirmek. *Berdimyrat şahyr ýene tapgyn söz, pähim edip, her tarapa aýla göz (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

pähimdar [pähimdaar]: *ser. Pähimli.* *Sen geljekde gaty gowy, pähimdar adam bolup ýetişersiň (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

pähimdarlyk [pähimdaarlyk]: *ser. Pähimlilik.*

pähimlenmek: Pähim etmek, akyl ýetirmek, paýhaslanmak, oýlanmak, pikirlenmek. *Ol pähimlenip birnäme dymansoň sözünü dowam etdi (N. Jumaýew, Ak Derek).*

pähimli: Pähim edýän, oýlanyp iş edýän aňly-düşünjeli paýhasly. *Ol daşyndan göräýmage gowmak ýaly bolsa q-da pähimli, işeňňir gyzdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Otello uly we ak ýürekli, aýdyň pähimli emma ynanjaň adam (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

pähimlilik: Aňly — düşünelilik, bir işi oýlanyp etmeklik, paýhaslylyk. *Çagalar, siz küşt oýnunda örän pähimlilik etmeseňiz utlarsyňyz.*

pähim-paýhas: *ser. Pähim Dostluk* pähim-paýhasyn şolardan öwrenýäris (J. İmyradow, Aýgöl).

pähimsiz: Aňly-düşünjeli bolmadyk, pähim etmeýän, paýhassyz. *Pähimsiz adam. Pähimsiz bolmak.*

pähimsizlik: Pähimli dälik, aňly-düşünjesizlik, paýhassyzlyk, akylsyzlyk.

päh-päh: Bir zat gowy görüp, haýran golnyp aýdylýan ümlük.

pe: «P» Harpiniň ady.

peç: Jaýy gyzdyrmak, nahar bişirmek we ş. m. Üçin kerpiçden ýa-da demirden edilen enjam, gurluş. *Tamyň üçinde peç ýanmaýardy* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Tamyň ortasynda bolsa, daşyny gallap oturar ýaly, çoýun peç oturdydyrlar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

peçat: Bir zady tassyklamak üçin möhür, yzgaldyryan ýüzi basma, kesme bellikli, şriftli esbap we şol esbapyň galdyran möhri, yzy. *Gorkma, baran badyma sygyň dili ýaly kagyza hat ýazagada, neçady gütlederin belin, öňkümüz ýaly bardy düp- düz bolýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **Peçady bozulmadyk-** heniz açylmadyk, heniz ulanylmadyk. *Peçady bozulmadyk iki guty kart orta düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

peçatlamak: 1. Peçat basyp tassyklamak, peçat- möhür basmak. *Täze şahadatnamalary peçatlap çykdylar.* 2. Bir zadyň agzyny, gapysyny möhürläp ýapmak, sürgüçlemek. *Skladyň agzyny peçatladylar.*

peçatlanmak: 1. Peçat basyp tassyklanmak, peçat- möhür basylmak. 2. Agzy möhürlenip ýapylmak, sürgüçlenmek.

Peçatlatmak: 1. Peçat basdyryp tassyklatmak, peçat- möhür basdyrmak. 2. Bir zadyň agzyny, gapysyny möhürledip ýapdyrmak, sürgüçletmek. *Rewizorlar magaziniň agzyny peçatlatdylar.*

peçatly: 1. Peçat basdyryp tassyk edilen, peçat- möhür basylan. *Peçetly şahadatnama.* 2. Bir zadyň agzy- gapysy möhürlenip ýapylan, sürgüçlenen.

peçek: *bot.* Çyrmaşyk ýaly ýazgyn ösýän, uzyn baldakly hem-da çyrmaşagan, gülli, süýri ýaprak ot. *Ýaşyl sonarlykda ösdrüp peçek, Çyrmaşyn buýana atypdyr seçek* (A. Haýýdow, *Gök Asman*). *Düýeler ýandak, atlar bedde, sygytlar saman goýun- geçiler bylsa çyrmaşyk bilen peçek dileýärler, çopanlar ýagly çekdirme soraýarlar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

peçelegler: Ewropanyň günorta- gündogar taraplarynda biziň eramyzyň YX- XY asyrlarynda göçüp- gonup ýören hem-de gelip çykyşyna görä türklere degişli bolan gadymy halk.

peçene: Süýji garylan hamyrdan bişirilip taýýarlanýan konditer önümi, köke. *Aýna stoluň üstüne bulka, kemptut, peçene we käse getirip goýýar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

pedagogik: Pedagoglary taýýarlamaklyk işi bilen meşgul bolan, pedagogika degişli bolan. *Poemada sap hojalyk maglumatlary, pedagogik nesihatlar örän köp* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Pedagogik institut. Pedagogik üçilşje. Pedagogik fakultet.*

pedagogika: Terbiýe bermak we okatmaklyk usullary hakyndaky ylym. *Pedagogikany siz menden gowy bilýäňiz* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Terbiýe pedagogika predmetidir.*

pedal: Maşynlardaky we saz gurallaryndaky aýak bilen basylýan ryçag. *Emma eli gyçagda, aýagy pedaldaky burawçynyň- Toýjan Atajanowyň ýüzünden näme üçindir gar ýagýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Howlukma-da, çep pedaly goýber!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*)

pedernälet: *dial. sögünç. s.* Ataňa nälet. *Häлки gelen pedernälet, myrryh meni şol gezzetli ukymdan mahrum etdi. Aý. Pedernälet, biz şerigatyň buýrugyna amal edýäris* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

pedestal: Bina edilen heýkeliň aşaky bölegi, esasy. *Anha, sowet soldatynyň heýkeli, aýagyny pedestala basyp dur* (A. Haýýdow, *Ýigitli Çagy*).

pediatr: *med.* Pediatriýadan wraç, spetsialist.

pediatrik: *med.* Pediatri degili, pediatriýa ylmyna has bolan.

- pediatriýa:** med. Çara keselleri hem-de olary bejermeklik hakyndaky ylym.
- pedinstitut:** Orta mekdepler üçin ýokary bilimli pedagoglary taýýarlaýan ýokary okuw jaýy, pedagogik institut. *Biz peduçilişjä giren ýylymyzda, ol pedinsttitutyň fizmat bölüminiň soňky kursunda okaýardy* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*).
- pedometr:** Ädilen ädimleri awtomatik suratda sanap bilýän apparat, ädim ölçeýän apparat.
- pedpraktika:** Pedagogik okuw jaýlarynyň studentleriniň pedagogik praktikasy.
- pedsowet:** Mugallymlar soweti, mugallymlar maslahaty. *Mesele pedsowete baryp etdi*(«Sowet Eebiýaty» Jurnaly).
- pedtehnikum:** Pedagogik tehnikum. *Ol pedtehnikumda okap ýörkä, edebiýat bilen gyzyklanýar* («Häzirki Zaman Edebiýaty»).
- peduçilşje:** Başlangyç mektepleriň mugallymlaryny taýýarlaýan ýörite orta okuw jaýy. *Şeker jan, bu agşam men peduçilişj-ni gutarandaky goýberliş agşamymyzy hem-de seni ýatlady*m (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Sülgün Aşgabat peduçilişjesini gutarypdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- pekarnýa:** Çörek bişirilýän kiçiräk kärhana. Çörek pekarnýasynyň jaýy.
- pekge:** Başa düşmez, mana düşmez, keselaň. *Ol pekgänyň ýalňysşan sapary kän bolýar* (Aç Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Emme soňha ol çaklamalaryň hemmejesi puç baryp ýatan boş haýbat, pekgedigi bilinýär* («Tokmak» Jurnaly).
- pekgelik:** Başa düşmezlik, mana düşmezlik, kelesaňlyk. *Sen- ä halys pekgeligiňe tutuň- ow!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- pel:** 1. Ekin ekmek üçin töweregi çilli dört burç görnüşli ýer uçastogy, kölçe, atyz. *Her peliň içinde ýatan suw dyzyňdan ýokary geçsin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Pelde, joýada ýatsam, Yssy bolýar, derleýän* («Tokmak» Jurnaly). 2. Suw saklamak üçin peliň dört töweregine galdyrylan gum, paýys, çil. *Ýap gazyp, pel çekip, düzediň ýerler, Garyp zähmetkeşler, ýer- suw siziňki* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).
- peläket:** Bedbagt, şum, bezzat. *Ýagşy hem bir iş etjek ekeniň, peläket! Kim seni çagyryp getirdi? Peläket, ogul bol, ogul! Kişiligiňi görkez!*- diýdi («Tokmak» Jurnaly).
- peleň:** ser. Ýolbars. *Awda atylan peleň ýadyma düşdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Dur, jan ogul, heý peleň hem şirden öýkelärmä?* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).
- peleseň:** 1) peleseň urmak- hars urmak, alakjamak, peleseňlemek; 2) peleseň kakmak- ser. Peleseň urmak. *Kinomehanik özüniň apparatyny sazlamak bilen başagaýdy, çagalar onuň daşynda peleseň kakýardylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- peleseňlemek:** Bir zadyň ýa-da biriniň ugrunda aladalanmak, hars urmak. *Pişik peleseňläp, suwuň töwereginden aýrylmady*(«Mydam Taýýar» Gazeti).
- pelle Y:** 1. sport. Ýaryşda iň soňky barylmalý ýer ýa-da baryp gaýdylýan ýer. *Maslyklardan ürken eýesiz atlar Ümdüzüne tutýar, undup gelläni* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Maşyny barjak pelämize gönüläp sürmek gere- diýip, batyrylyk etjek boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Her kim pellä golaýlaşýan atlaryň tomaşasyndan galyp barýan ýaly, ileri süýşýärdiler* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Çen, çak, wagt. *Yakynlaşýar ýok bolmaly pelläniz, SSSR- i basyp aljakdyňyz- la!*(Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Nowgorod beýikknýazlary bilen şertnamalar baglaşar eken, emme nowgorod boýarlary özleriniň erkinlikleriniň ahyr pellesiniň gelyänligini ýagşy aňypdyrlar*(SSSR Taryhy). *Arada dyngy berlen wagty, guwanç oňa: - Häzir hem bir pelle!*- diýýär(A. Gowşudow, *Eserler*).
- pelle YY:** dial. Deň iki kesilen garpyzyň bir bçlegi. *İçi gyrlyp taşlanan pelleler baýryň bir bölegi ýaly küde bolup ýatyr*(B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Amyderýa agyr ýükli gämini garpyzyň pellesi ýaly ondan- ona gaýdyrýardy*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

- pellehana [pellehaana]:** ser. PelleY. *Olaryň bir näçesi bir ýeri pellehana edip, öňbarmyşak edýärdiler («Pioner» Jurnaly). Ýöne, weli, pellehana-da uzakda däl* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).
- pellik:** Gawun, garpuz we ş. m. Gök önümleriň biýarasyndan ýolnup aýrylýan yerindäki diýbi. *Gawunyň pelligi kesip, any üç bölüp taşlady.*
- pelpellemek:** 1. Howada ganat kakyp durmak, ganat gerip durmak. *Asmandaky pelpelleýän torgaý olaryň müwessasyny makullaýan ýaly jüýgüldeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Suw guşlar pelpelläp, ganat kakýarlar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Galgamak, ýelkildemek. *Maşynyň açyk penjiresinden Aýsoltanyň ak gatanyň ganaty ýaly pelpelleýän eli göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. *gepl. d.* Ynjalyksyz, aladaly ýagdaýda biriniň ýa-da bir zadyň daşynda pyrlanmak, oda- köze düşmek.
- pelpelleşmek:** 1. Howada ganat kakysyp, bir ýerde durmak 2. Galgaşyp ýelkildesip durmak, görünmek. *Altyn ýaly saralan ýapraklar pelpelleşip, ýere gaşýardylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 3. *gepl. d.* Ynjalyksyz, aladaly, ýagdaýda pyrpyr aýlanyşmak, perwaz uruşmak.
- pelpelletmek:** 1. Howada bir duran ýerinde ganat kakdyrmak. 2. Galgatmak, ýelkildetmek. *Ol ýokardan asylygy duran elektrik çyranýň ýagtysyna barmaklaryny guşun ganaty ýaly pelpelledip, ik egirýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. *gepl. d.* Ynjalyksyz aladaly ýagdaýda biriniň ýa-da bir zadyň daşynda pyrpyr aýlandyrmak.
- pelte:** Çyra, şem we ş.m. ýsykberiji abzallarda ýanýan örülen pelta ýa-da işiden pamyk ýüp. *Üzülip sanakdan almasy, harby, öçda arzuw çyrasynyň peltesi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Geplemäge dilim kelte, ýsyk bermez ýagsyz pelte* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Jully ilki çakmak çakyp, ody pagdan edilen peltä düşürdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).
- peltek:** Käbir sesi dogry aýdyp bilmeýän. *Ähli, al- arwahlar üýşüp meni bogandan soň şu ýagdaýa düşüpdirin- diýip, Aýdow peltek ýaly gepläp, ýalan sözlemäge dirdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Emma weli peltek sözläp oturan mähriban adamyň sözlegi gülmeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- pelteklemek:** Sesleriň käbrini nädogry aýdyp gaplemek. *Wanýa az- kempeltekläp jogan berdi* (İ. S. Tyrgenew, *Awçynyň Hotlarynda*). *Asyl meniň dilim peltekleýän däl* (G. Gurbansähadow, *Ak Altyn*).
- peltekleşmek:** Peltekläp gepleşmek, gürlleşmek.
- peltekletmek:** Käbir sesi aýdyp bilmän geplemek, peltekläp gürllemek. *Ol dilini peltekledip, sakynyp gepledi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- pelteklik:** Sesleriň käbrini dogry aýdyp bilmezlik, peltegiň lidaýy. *Sözlände onuň peltekligi kändüýulmaýardy.*
- pelteli:** Pelte bilen ýanýan, peltäniň kömegi bilen ýsyk berýän. *Kimse çüýşesiz peltegi çyrajygyň öçügsi ýsygynda nireleredir hat ýazyp otyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýygnak açyk meýdanda geçýärdi, pelteli çyra prezidium stoluny zordan ýagtyldýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Häzir kontoroda-da pelteli çyra bilen mydar adilyär* («Kolhoz Günleri»).
- pena [penaa]:** Bir zatdaň goranmak üçin buky ýer. *Pýutr sesiňi çykarman, ileri baka omzaýardy, öňe baka hereket edýärdi we pena gözleýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. *göç. m.* Gorap saklaýan güýç, arkadaýanç, diger. *Eý edermen söweş edýän doganlar, siz biziň penamyz, arka dagymyz* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Han-begleriň patyşadyr penasy, Ýere, göge sygmaz olaň günäsi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 3. Bir zatda berilýän kömek, goldaw. *İki söýgülä uagşylyk edip, pena beren ol goňly indi ýokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Beýlik ukybyňda tapansoň pena, бүтүн зähmetkeşe saldy ol sala* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 4. Bir zadyň öňüne öň ýüzüne tutulýan gorag.

penakär [penaakär]: Pena bolýan, goldaw, gorag edýän. *Siz biziň penakärimiz edilip goýlypsyňyz, ömrünüz zyrt bolsun, biz gije- gündüz, tä dünýäden ötünänçäk, siz penakäre alkyş atmelidiris*(A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

penal: Galam, ruçka salynýan araç gap, araç gutujyk, galamdan. *Mekdeb penaly.*

penalamak [penaalamak]: 1. Gorag edinmek, görünmezlik üçin bir zadyň arkasyna dolanmak, pena edinmek. *Ol bir düýp gandymy özüne penalap, ygşalaňlap seretdi, emme oňa hiç zat görünmedi. Ol tut agaçlaryny penalap, daş- töwereginde bolup duran hereketleriň birini hem sypdyrman, gözden geçirmäge başlady*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).2. göç. m. Arka tutmak, hossar bolmak, arka durmak. *Annadurdy murt rejaniň geň dældigini bilip, derrew bizi penelady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzy*).

penalanmak [penaalanmak]: 1. Goranyp saklanmak, görünmezlik üçin bir zady pena edinmek, bir zada bukulmak. *Bu beýik gumuň üstünde bize bukulmak ýada penalanmak üçin hiçbir amatly ýer ýokdy* (A. Gowşudow, *Powestler We Kekaýalar*). *Ol örän pugta penalanypdyr* (B. Gurbanow, *Düşüşyk*).2. göç.m. Birini özüne pena edinmek, arka edinmek.

penasyzlyk [penaasyzlyk]: Arka daýançsyzlyk, kömeksizlik, goragsyzlyk, goldawsyzlyk. *Onuň gönüne şunuň ýaly ýekelik, penasyzlyk öz ömründe hiç haçan bolmadyk ýaly göründi* (M. Gorkiý, *Ene*).

penje- penje: Gysy- gysym, bir näçe penje. *Garry bolsa oňa diýmeý0r hiç zat, penje- penje pegta okuň her ýany* (A. Haýýdow, *Gök Asman*).

penje: 1. Eliň aýasy bien bilelikde barmaklaryň gerlen görnüşindäki tutuş bölegi. *Muny bogup öldürmesem, başga ýere ýok- diýip, gödek elleriniň penjesini açyp topuldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).önüňden gawun çigidi çyksa-da, penjesini dolduryp alýarda, agzynyň ýesidiginden çigitlemäge durýar(N. Pomma, *Taýlak Hyzzy*).2. Käbir haýwanlaryň, guşuň dyrnakly aýaklary. *Nazym bilen gygyrdy. Şagal penjäni urdy*(«Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*)3. göç. m. Zorluk, zulum, sütem. *Wah, doganjygym, meniň dadyma ýetişiň meni şularyň penjesinden azat ediň!*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eseler*). 4. Penjeläp alnnan mukdardaky zadyň ölçegi. *Ýygymçylar topary bolsas biri- birine:- Haý boluň, ýygymy galdyrmaň aldyk gutardy, az galdy, her kime iki penje- de etjek däl!- diýşip, başlaryny galdyrman ýygýardylar*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦

Penjä düşmek – öžni tutdurmak, biriniň girisine düşmek. *Kimleriň penjesine düşenini-de ýada salmady*(N. W. Gogol, *Eserler*).

penjek: Erkek adamlaryň geýýän serpm arkaly, ilikli, gysga üstki geýnmi. *Nury iki elini penjeginiň jübüne sokup, aýk aýnadan howlynyň üçine seretdi* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Han küýliniň başynda ýapbaşyk gara telpek, eginde köne penjek, aýagynda bolsa elmydama köne çokaýy bilen pagtaly bamgy bolardy*(A. Durlyýew, *Saýlanan Eserler*).

penjelemek: 1. **Penje bilen gysymlamak, tutmak. Aýna pişegiň sapyndan penjeläpdir** (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Öwez tüýüni ýolmalap oturan telpegini penjeledi-de: - Yalan sözleme!- diýdi** (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).2. **Penje urmak, ýapyşmak, ýolmamak. It diňe onuň köne donunyň ýagynysyny penjeläp bilipdir** (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

penjelenmek: 1. **Peje bilen gysymlanmak, ýutulmak. 2. Penje urulmak, ýapyşylmak, ýolmalanmak.**

penjeleşmek: Biri- biriňe penje urmak, biri- biriniň penjeläp ýapyşmak.

penjeletmek: 1. **Penje bilen gysymlatmak, tutdurmak .2. Penje urdurmak, ýapyşdyrmak, ýolmalatmak.**

penjire: 1. ser. Äpişge. *Gözel eje penjiräni açyp, gül baglygyň içinde satraýan bilbilleriň owazyny diňleýärdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Penjirelerimiň daşyna bolsa demirden gözenek etdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).2. Pelteli

çyranyň bokurdagyndaky düýşjesini saklaýan deşik- deşik tegelek demir. Çyranyň penjiresini çykaryp, bokurdagyna ýygananan hapany süpürdi.

penitsillin: Heň kömelejeginiň käbir görnüşlerinden taýýarlanylýan we kesel bejerilýän preparat, derman. *Ondan soň häzirlilikçe penitsillin ukol ediň!*(«Sowet Türkmenistany» Gazeti).

penni: **Finlýandiýanyň we Aňgliýanyň ownuk şaýy puly.**

pensioner: Pewsiýa alýan adam. *Gäwrelilik we çags dogruş boýunça 12 million mnat, işleýän pensionerleri pensiýa tölemeklige 28 milliondan-da köp pul harç edildi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

pensiýa: Köp ýyl işlänligi, inwalidligi, işe ýaramaýanlygy üçin berilýän pul kömegi. *Pensiýa çykan garrynyň balyk tutuşy görkezilýär* («Türkmanistan Kommunisti» Jurnaly). *Men bolsa özüm pensiýa çykyp, dukany duruşuna şoňa tabşyraryn diýip ýördüm* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pensne: Burnuň seňriginde prujinajygyň kömegi bilen durýan öýnegiň bir görnüşi. *Polkownuk pensnesini aýryp seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň gözlerindäki pensnesi otoluň üstüne gaçdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgyly Ädim*).

penşenbe: Hepdäniň dördünji günü.

pent- pesihat [pent- pesihat]: ser. Pent. *Ol öz ogula bolşewikleriň tarapynda bolmagyny pent- pesihat edýär* («Häzirki Zaman Edebiýaty»).

Pent: Pesihat, weset, tabşyryk. *Daňatar atsynyň pendini berk berjaý edýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Bir wagt bir adam öz perzendini çagyryp, beripdir ata pendini* («Mydam Taýýar» Gazeti). ♦ **Pent bermek-** bizar etmek, irizmek.

pentlemek: **Pesihat, weset bermek, tabşyrmak. Gaýdyp kaptýň golaýyna barmaýyn- diýip, öz- özüni pentlärdi (A. Gowşudow, Eserler).**

per Y: Towugyň käbir guşlaryň ýeleginiň aşagynda bolýan ownuk hem-de näzik ýelek. *Ylýas töre içi haly bilen bezelen otaga girip, paltosyny aýdyrdy we haly düşegiň üstüne geçip, per ýassyga gapdalyňy berdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Şemal ýelkeniňde guş perlerinde, Arşa ýeter ýeňiş marşyn owazy* (T. Esenowa, *Gündogar Aýýallaryna Açlyk Hat*).

per YY: Suw degirmenini, gämileri we samoletalary herekete getirýän çarh. *Kater hem seslenip mün edi öňe, Periň zor güýjünden owrup güýrugyn* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

perde: 1. Sahnanyň, gapynyň, äpişgäniň we ş.m. öňüne tutulýan tutdy. *Perdeler gerilgidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Perde açylanda, Daňatar bilen Hally ikisi gürrüň edişip gelyärler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýuwaş ýörän, tamyň çep dulundaky ýüzüne perde çekilen uly karta tarap gönükdidi*(G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Drama eseriniň bir bölegi, bir akty. 3. Kirişli saz gurallarynyň sapyndaky berkidilen sim, bogun. 4. Örtük. *Soganyň gabyklarynyň arasynda ýukajyk perdesi bar*. 5. göç. m. *Nykad, maska*. ♦ **Ýüzüniň perdesini syrmak-** ser. Yüz Y.

perdelemek: 1. Tyty tutmak, perde tutmak. *Aýnalary perdelem*. 2. Kirişli saz gurallarynyň käbiriniň sapyna perde etmek. *Dutaryň sapyny perdelemek*. 3. göç.m. Yüzüni örtmek, üstüni basyrmak, gizlemek, ýaşyrmak. *Ýöne özüň üçin bolup serasap, İş edeňde hereketiň perdele*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

perdelenmek: 1. Tuty tutunmak. Perde tutunmak. 2. Kirişli saz gurallarynyň käbiriniň sapyna perde edilmek. *Pardelenip goýlam dutarlaryň bir näçesi bardy*. 3. göç.m. Yüzü örtülme, üsti basyrylmak, gizlenmek, ýaşyrylmak. *Käwagtlar düşmanyň perdelenip, dostsyraýandygy barada gürrüň berenim yadyňyzdamy?* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Olar «Kommunistik partiýa» sözüniniň astynda perdelenip, demokratik hereketi içerden onurjak bolup synanyşýarlar* (G.Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

perdeleşmek: Perde, tuty tutmaga kömekleşmek.

perdeletmek: 1. Tuty tutdurmak, perde tutdurmak. 2. Dutar we ş.m.saz gurallarynyň sapyna perde etdirmek. *Dutarymyň sapyny täzeden perdeletdim.* 3. göç.m. Ýüzini örtdürmek, üstüni basyrtmak, gizletmek, ýaşyrtmak.

perdeli: 1. Tuty tutulan, perde asylan. 2. teatr. Bölümlü, aktly. *Mundan bir näçe gün ozal şol klupda «Jamal» adyndaky bir perdeli pesany goýanlarynda, Aýsoltan Jamal poluny, Begenç bolsa Kemal polyny oýnady* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). 3.göç.m. Ýüzi örtülen, gizlin, ýaşyryn. *Tirebazlyk, tarapgöýlik bolmasyn, Perdeli baý arañyza gelmesin* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

perdesiz: 1. Tuty tutulmadyk, perde bilen örtülmedik, tutusyz. 2. göç.m. Ýüzi örtülmedik, gizlin däl, aç-açan.

peremena: Sapaklaryň arasyndaky arakesme wagty, arakesme. *Oglanlar peremena çykdylar* (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

perenji: dial. Başakgyjyň, pürenjegiň bir görnüşi. *Bardy-geldi bir ýaña gidäýse-de, perenjisiň ýeňini kişmişden, kişdeden doldyryp gidýär* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Gülgün perenjiňi başa bürenip, Meniň bilen bol, başyňa döneýin* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

pereulok: Boýy uzyn bolmadyk darajyk köçe. *Men stantsiýanyň çola pereuloklary bilen gaýdyp gelýärdim* (M.ÝU. Dermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

perewod: Bankyň, poçtanyň, telegwrafiýaň üsti bilen iberilýän pul. *Alty ýüz manat möçberinde perewod almak.*

pergament: 1. Gadym wagtarda: hat ýazmak üçin kagyz deregina ulanylan, göle hemyndan taýýarlanylýan material we şonuň ýaly metariäle ýazylan golýazma. *Pergamentiň bahasy gymmaty* (Orta Asyrlar Taryhy). 2. Ýag we çyg geçirmeýän kagyz.

peri [perii]: 1. Adamlaryň gözüne görünmeýän, görke, husna baýbolan fantastik gyz. *Bilgiçler:-Gyzyňa döw-peri sataşypdyr-diýenlerinden soň bolsa, dogatumar almaga başlady* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. göç.m. Gözel, näzenin. *Aýsoltana gahrymanlyk ady berildi weli, indi ol onuň gözüne peri bolup görindi* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bular niräň perileri? Hernä biziň ýala söze war bolaýady!* (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim). ♦ **Aý peri-** örän owadan, görmegeý.

periferiýa: Merkezden uzakdaky, merkezden uzakda ýerleşen ýerler.

perik: Daşyna kelep geýdirilip ýüpek çözlenýän tара guraly. *Ýüpegiň köne mehanizmini-perigi tapmak aňfat däl* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

perimetr: mat. Ýasy, tekiz geometrik şekiliň, hemme tapallarynyň uzynlygynyň jemi. *Üçburçlugyň perimetri.*

peri-peýker [perii-peýker]: ser. Peri.

periskop: Suwasty gäminiň içinden we ş.m.ýerlerden seretmek, gözegçilik etmek üçin ulanylýan optiki pribor, gural. *Tranşeýa perikopy.*

perişan [periişaan]: 1. Tukat, gaýgy-gussaly, hasratly. *Altynyň halyň perişan bolup oturandygyny aňlaýanlary bardy* (N.Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Ýaramaz, ýakymсыz görnüş, eleşan. *Ol gyz saçlaryny ýolup, perişan halda:-meni doktora alyp git!-diýip, ony gujaklady* (N.Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Bu pis açan faşistler maňa gör nähili azaplar berdiler, meniň abat ýüzümi perişan etdiler* (A.Gowşudow, Eserler).

perişanlyk [periişaanlyk]: 1. Tukatlyk, gaýgy-gussalylyk, hasratlylyk. *Ol öz halynyň beýle perişanlygyna düşündiriş agtarýan ýalydy* (A.P.Çehow, Saýlanan Eserler). 2. Ýaramaz, ýakymсыz görnüşlilik, eleşanlyk.

perişde [periişde]: Dini düşüňjä görä hudaýyň buýrugyny ýerine getirýän, tebigatdan daşary, fantastik janlar, melek. *Perişde ýaly päkize maşgala gara sürtjek bolmaň näme?* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Peýdasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (nakyl).

perizat [periizat]: ser. Peri. *Halkymyň göwün şady, Işeňňir perizady* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Elbette, men «Gülşen We Hazan» kitabyndaky*

perizat ýaly gygyryp, sesli aglamaýardym welin, meniň ýüregim ondan-da beter aglaýardy (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).

perlek: Peri, ýelegi köp bolan gür perli. *Perlek bir guş ganat dagdy asmanda («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

perman [permaan]: kön.s. Buýruk, höküm. *Päle permany boýunça Orta Aziýadaky bolýan bulanjaklyklardan, ýüze çykýan wakalardan söz açyldy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Öz gol astyndaky hemme Horasan hanlaryna perman ýazýar (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

pero: Syýa ýa-da tuş bilen ýazmak üçin ujy inçejik polat plastinka. *Puşkiniň döredijiligi halk durmuşyna has ýakynlaşýar we onuň perosy göreş ýaragyna öwrülýär («Edebiýat»). Klas ümsüllik. Diňe perolaryň şygyldaýan sesleri eşidilýär («Mydam Taýýar», Gazeti).*

perpendikulýar: mat. Başga bir göni çyzyk bilen kesişende, dogry burç döredýän göni çyzyk. *Basys güýji ýelkeniň üstüne perpendikulýar ogrukdyrylandyr. Şöhlelere perpendikulýar ýerleşdirilen ekranda şarjagazyň kölegesi suratlanýar («Fizika Kursy»). Perpendikulýar indermek. Perpendikulýar geçirmek.*

perron: Ýolagçylar üçin wok zalda ýörite edilen platforma, demir ýol bilen wokzal jaýynyň aralygydaky ýer, meýdança. *Perronda iki baka geziýän adamlar otlynyň gelerine howlugýardylar (K.İşanow, Watan Üçin). Giň prron adamdan hyryndykyndy (B. Hudaýnazarow, Gyzgyn Sähra).*

pers: Görk, şekil, boluş. *Ýol boýy, ýyllar boýunça üsti-üstine urnap gelýän ojar-sazaklar kän bolsa-da, olaryň hemişeki persi ýokdy. Eli palçyga batan ýaly hemişe bulaşyp otyrjak, gelsikli öýüň persine bozjak (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

pers-ala [pers-aala]: Ýüzi, daşy çyzym-çyzym edilen, zaýаланан, ýarаланан. *Sağlary bulaşykdy, aýakalry pers-ala gök gabarçykdy (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň yüz-gözi pers-ala bolypdy (N.Jumaýew, Ak Derek).*

perspektiw: **Geljekdäki boluş, ýagdaý, tama, geljek. Halk hojalygyny özdürmegiň perspektiw plany işlenip düzüldi.**

perspektiwli: geljekde ösüşli, geljegi bar; perspektiwi bar, geljekde üstünlik bilen amala aşyrylyp bilinjek. *İşiň perspektiwli plany. Perspektiwli iş. Perspektiwli tema.*

perspektiwlilik: Perspektiwi, geljegi barlyk.

pert: **ser. Pert-pert. Ýok, häzir gitjek däl!-diýip, oňa pert jogan berdi (B.Soltannyazow, Kümüş). Aýna Artyga näz bilen ýapyşdy:-ölsem-ýeriňki. Ölmesem-seniňki!-diýip, pert jogan berdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).**

pert-pert: Sakynman dogry we kesgitli, açyk, aýdyň. *Olaryň beren soraglaryna pert-pert jogan berdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Men size kömekçi bolup geldim-diýip, ýaş ýegit oňa pert-pert jogan berdi (B.Gurbanow, Düşüşyk).*

perwana [perwaana]: zool. Oinuk kebelek. *Oda gelen perwana ýaly pyrlanyp başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Görsem, Tarlan oduň daşynda perwana ýaly pyrlanýar (B. Pürliýew, İlkinji Gün). ♦ Perwana dek pyrlanmak- daşynda kebelek bolup aýlanmak.*

perwaý [perwaay]: Alada, azap, ünji. *Tabelçi gyz iki gezek digy agryp garady. Emma naçalnigiň perwaýyna- da däl («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Güne çişip ýatar, yerinden galmaz, iş bitfi- bitmedi perwaýy bolmaz (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol seretdimi seretmedimi, Amanlynyň perwaýyna hem däl (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

perwaýsyz [perwaaysyz]: Aladasyz, ünjüsiz, biagry; perhsyz, tapawutsyz, sowuk- sala. *Men seniň ykbalyňa perwaýsyz garap bilmerin ahyry!(B. Pürliýew, İlkinji Gün). Komandir özüni hiç ýitirmeyärdi, näme başa gelse, çekmegi boýun alan adamynyň berkleşen häsiýetinde perwaýsyz görnüşde özüni saklaýardy (A. Gowşudow, Eserler). Dükanyň perwaýsyz sakçylary possunlaryna dolanyp uka*

gidipdirler (G. Kuliýew, Köpetdagyň Aňrsynda). Edebiýat tankydynda perwaýsyz garaýanlary ýazgarmak gerek («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

perwaýsyzlyk [perwaaýsyzlyk]: Aladasyzlyk, ünjüsizlik,; tapawutsyzlyk, biagrylyk, sowuk- salalyk. *Aman poşy perwaýsyzlyk bilen çay içýärdi* (A. Gowşudow, Eserler). *Myrat Penes aganyň alçaklygyny, paýhas bilen berýän maslahatlaryny halasa-da, käbir zatlara perwaýsyzlyk edýändigini ýazgarýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

perwaz [perwaaz]: kön. s. Jaýyň üstündäki pürsün nawyň ikijiniň aralygyna goýulýan araç. ♦ **Perwaz urmak-** biriniň ýa-da bir zadyň urunda oda- köze düşmek, başynda aýlanmak, aladaly hereket etmek. *Kiminiň yşkynda bilbil, Şeýle perwaz urýarka?* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Gül yşkynda perwaz urýar bilbiller* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

perýat [perýaat]: **1. Ýangynly agy, güýçli aglama, agy-nala, uly gynanç. Her ýersiz näz üçin çekmerin perýat** (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, *Barbaryň Gyzy*). **2. Arz, nalyş. Günähime paýlyk gyndan atar sen, Perýadyma gulak salman gider sen** (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). **Ol perizat perýadymy aňmazmy?** (G.Muhtarow, *Pesalar*). **Ökde ökdäni görse, aýagy titrär, zarp urup, duşmany getir perýada** (K.İşanow, *Watan Üçin*).

perzent: Çaga, zürýat, nesil. Men-ä, ene-ataň öz perzendine ýamanlygy ýokdur diýip düşüňän (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şol wagt birden onuň göziniň önünde telpik basyp, bili бүкүлөн Sähet aga peýda boldy-da:-Dünýäde ýeke-ýalyňyz perzendim Kelje, hany onuň meýdi, hany onuň mazary?-diýip, zynharlaýan ýaly boldy* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Heý ene bolan ene-de öz ýüreginden önen perzendini şeýdermi?* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

perzi: Küşt oýnunda iň güýçli, esasy mal. Olaryň küştleri hem inedördül galyň matadyr, onuň ýüzüne hem ýogyn gyzyň sapak bilen tikilip, küştüň öýi salnandyr, küştleriniň perzisi aty, ruhy, pili we başgalary agajdan, goýuň bogun süňklerinden (A.Gowşudow, *Eserler*). Uly malyndan-da ikisini gideripdi, hatta perzisiniň-de göçeri azalýardy (B.Kerbabaýew, *Nebitdag*).

pes: 1. Beýik däl, ýeterlik derejede boýy bolmadyk, aşak. *Pes stol. Pes öý.* 2. Tekiz däl, çöket, ýapgyt. *Pesden beýge dyrmaşan maşynyň güýçli gürrüldisi eşidildi* (N.Pomma, *Egri Egikmez*). 3. Orta uzynlykdan gysga bolan göwrümi, ululygy kiçi bolan, kelte. *Pes boýly, ak sakgal, tokgarak kişi, Gereкли wagtynda dünýäden ötdi* (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Eliň abat, aýagyň, işdäň sag, göwräň bir adamdan pes däl* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 4. Orta derejä etmedik, ortadan aşak. *Baýlygymyz-a pes däldir, şükür, et-ýagymyz, çöregimiz bol* («Edebiýatdan Hirestomatiýa»). 5. Köp däl, ujypsyz, az. Edilen işe pes hak tölemek. 6. Hiltaydan erbet, kanagatlanarlyk bolmadyk. *Gelip, onuň dogry welin, meniň beýleki halyalaryň hem hiçbir halydan pes däldir* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 7. Abraý, boluş, gylyk-häsiýet, wezipe, düşünje we ş.m.taýdan beýlekilerçe bolmadyk. *Men hem olardan pes adam däl* («Tokmak» Jurnaly). ♦ **Ýeriň pesi bilen-ser.** Ýer. *Edil iki gulagymy tutup, ýeriň pesi bilen gaça-gaça zordan öýüme bardym* («Tokmak» Jurnaly). Pes göwünli- ser. Göwün. *Lenin syýasatda beýik adamdyr, emma şonuň bilen birlikde, ol real, pes göwünli, ýönekeý adamdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Pese düşmek- güýç-gurpdan düşmek, gowşamak. Sen öz dostlaryň öňde abraýyňy nähili pese düşüripsiň* (B.Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

pesa: 1. Sahnada goýup, tomaşaçylara görkezmek üçin ýazylan drama eseri. *Meniň ýazan pesalarym hemme ýerde oýnalýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. sazç. Kiçiräk saz eseri. *Roýal üçin ýazylan pesa*.

peselmek: 1. Boýy kemelmek, tekizligi bozulyp, bir ýeri çökmek, pes bolmak. 2. aşak düşmek, azalmak, aşaklamak. *Agşama ýakynlar daşgyn peselip ugrady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Suwuň meseleni bilen peseleniň onjakly tapawudyny hem bilip duramok* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Saglygyň ugrý

gaçyp başlamak, erbetleşmek, ýaramazlaşmak. Syrkawyň haly peselýär. 4. Gymmaty, nyryhy azalmak, kemelmek, arzanlamak. *Pagtanyň sortyny garyşdyrsak, bahasy peseler («Bahar»)*. 5. Ýuwaşamak, gowşamak, haýallamak. *Yaz ysyn göterip şemaljik geldi, Şonda ýagýan garyň bady peseldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

peseltmek: 1. **Boýyny kemeltmek, tekizligini bozup, bir ýerini çökmek, pes etmek.** 2. **Aşak düşürmek, aşaklatmak.** *Ýabyň suwyny ekine tarap sowup, onuň zarbyny birneme peseltdiler.* 3. **Ýagdaýyny, halyny erbetleşdirmek, ýaramazlaşdyrmak.** *Syrkawçylyk adamynyň halyny peseldýär.* 4. **Gymmatyny, bahasyny azaltmak, kemeltmek, arzanlatmak.** *Bölekleyin satylýan harytlaryň hyrhyyny peseltmek.* 5. **Ýuwaşatmak, gowşatmak, haýallatmak.** *Ol basym sesini peseldip, emişeki parahat gürrüňine öwürdi (A.Gowşuddow, Powestler We Hekaýalar).*

pesinden: *İň bäsinden, iň bolmanda, azyndan. Ol eli sewet korzinkaly Kislowodskidäki bazarlaryň her birine pesinden üç gezek baryp geldi, erik, alma, garaly we şuna meňzeş täze bişen ir- iýmişleriň her birinden 5- 10 kilogram alyp geldi. Otuň ýüzi gaýtmanka pesinden iki ýyla ýeter ýaly ot taýýarla! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

peslemek: 1. *Pese inmek, ýerläp uçmak, pessaýlamak, aşaklamak. Ýere gonman, pesläp uçup başlady (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. *Hal- ýagdaýyň, saglygyň, peselmek, erbetleşmek. Syrkaw pesläpdir.*

pesli- belentli: *ser. Belentli- pesli. 400 gektarlyk pesli- belentli ýer tekizlendi («Kolhoz Günleri»).*

peslik: 1. *Beýil dällik, gydgalyk, keltelik. Onuň boýy birneme peslik edýär.* 2. *Pe ýer, çöketlik. Maşyn bir düňderilik bilen durman, gapdalyndaky peslige togalandy-da gitdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Sokolow pesligiň içi bilen Kerimiň ýanyna geldi (B. Soltannyazow, Kümüş).* 3. *Hil taýdan kanagatlanarly bolmadyk; kemlik, kiçilik. Agalar, menilki günden ýüregimdäkini sizden gizlemeýi özüme kemlik we peslik bilýärim (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

pessaý [pessaý]: 1. *Ýuwaşlyk bilen, çalaja (elhakda). Onuň güne ýanan goňur ýaňagyny ýalap geçýän pessaý şemalda gyz gatyşykly salkynlyk duýulýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Pessaý şemal gelen wagyy, Gozganýar agaç depesi (R. Seýidow, Bagtlylar).* 2. *Ýuwaş, mylaýym, sada. Klas ýolbaşçysynyň sesi kä çasly, kä pessaý çykýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Emma ahyret sözleri bilen gulagy ganan Halnazara Hojamyň pessaý, naýynjar sözleri aýratyn täsir etdi. Bagşy ilki bilen näçe heňi atdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

pessaýlanmak [pessaýlanmak]: 1. *Ýuwaşap başlamak, gowşamak (esasyny şemal, ýel hakda). Pessaýlap öwürýän mylaýym şemala agaçlaryň saralan ýapraklary ýuwaşjadan gaýmalap ýere gaçýardy («Sowet Edebiýat» Jurnaly). pessaýlap öwürýän şemal buludy kowup gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. *Ýuwaş- ýuwaşdan inmek, kem- kemden aşaklamak, usullyk bilen ýerlemek. Samolyot pessaýlap gonmaly boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

pessaýlyk [pessaýlyk] *Ýuwaşlyk, mylaýymlyk, saldamlylyk. Pessaýlyk bilen şemal gelýärdi.*

pessaý-pessaý [pessaý-pessaý]: *Ýuwaş- ýuwaş, kem- kemden, usullyk bilen, assa- assa, eman bilen. Aýlanyp- aýlanyp, bizi tapmansoň, Passaý- pessaý aşak inip başlady (Ş. Kekilow, Saýlanan eserler). Onuň giden yzy bilen Pessaý- pessaý gadam urdy (Çary Aşyr, Poemalar).*

pessimist: *Pessimizme meýili bolan., göwni çökgün adam. Meniň pessimist däl-de, optimistligim siziň özüňize –de gizlin däl («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

pessimistik: *Pessimizme has bolan, pessimizm bilen ýugrulan . Pessimistik filosofiýa. Bir zada pessimistik göz bilen garamak.*

pessimistlik: *pessimist bolmaklyk, pessimizme, berlen bolmaklyk, göwnüçökgünlik, umytsyzlyk.*

pessimizm: Dünýäde ýamanlygyň ýagşylykdan agdyklyk edýändigini ündeýän, durmuş, ýaşayyş diňe jepa jakmaklykdir diýip hasaplaýan idealistik garaýyş; göwnüçökgüllik, umytsyzlyk, hemme zada betgüman baolmak meýli. *Nemets ramantizmine mahsus bolan pessimizm poeziýanyň durmuşa baglaşmagyny ündeýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pestik: bot. Gülüň miwe emele getirýän bölegi, miwelik.

peş: Uzyn in matdan kellä oralýan selle. *Pişim- pişim pişledi, pişim peşin taşlady, ozal birden gapýardy, indi jütläp başlady*(« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *İşanlar peşin taşlaýar*(Mollamurt, Saýlanan Eserler).

peşjermek: Içi boşan ýaly bolup aşak düşmak, pezzermek, söllermek, süllermek. *Bu yşaratdan soň Suwhan aganyň ujy çowluja murtlary sümek ýaly peşjerdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

peşe: zool. dial. ser. Çybyn. Dogry, duşmanyň hemmesi-de erbet, şonuň üçin hem:- *Duşmanyň peşeçe bolsa, pilçe gör- diýip, babalarymyz örän dogry aýdypdyr* (A. Gowşudow, Eserler). *Hiç haçan deň gelmez pil bilen peşe, garaňkylyk dyza çöker hemişe* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

peşehana [peşehaana] Çyby- çirkeýden gorabmak üçim hasadan tikilen çadyr. *Belikowyň ýatak jaýy edil ýaşyjk garalyp başlandan ýalpylýar, ýogsam onuň içine aýakçylaryň uçup gçrmegi mümkin*(B. A. Ýusin, Aýakçy Ysytması We Oňa Garşy Göreş).

peşehorda: Adamyň bedenine, endamyna çykýan hem köp wagtlap güýülmaýan, yz galdyryan agrysyz ýara. *Onuň sag dulugynda neşehordanyň yzy bildirýärdi*(A. Gowşýdow, Eserler).

peşemek: Öň aýaklaryň bilen ýeri dörmek, dörjelemek, oýmak (Käbir haýwanlar hakda). *Laçyn töweregindäki atlara haýbat atmak bilen ýer peşeyärdi*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Dor alaşa öň aýagynyň toýnagy bilen ýer peşedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Möjekler hem çalasynlyk bielen sowlup, ýene gapdaldan gar peşedýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

peşeň: Düýbündäki deşijegine mis oturdylyan we içine däri hem seçme, gülle salynyňan metal turbajyk. *Bolsa-da, ökde ewçy bolub-a ýetişdim- diýip, iň soňkuja peşeňini dolduryp hataryna saldy*(«Tokmak» Jurnaly). *peşeňli hatary bilen tüpeňi hem alsyn*(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

peşene: Gelşik, görk- görkmek, owadanlyk, syrat, sypat.

peşeneli: Ýüz keşbi owadan, görmegeu; sypatly, sytarly, gelşikli. *Kolhozçylar onuň deşli göwresine we peşeneli saryýagyň ýüzüne seredişler* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Şemelyň zor salmagyndan agzyna giräýjek bolup duran peşeneli gara murtuny çep eliniň eňsesi bilen sypalap goýberdi* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). *Zwenowod peşeneli çuw ak saklagyny sypady*(«bahar»). *Artygyň daýysy daýawlaç, sakgalynyň ýarpydan köpi agadan, bugdaýreňk peşeneli adamdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Başyna gara gülli ýaglygy elbegeý atan, saçlarynyň ikiýan çekgesinden ýaňyjk ak görnen peşeneli aýal bu gün Aýsoltanyň gözüne örän mähirli göründi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Bolsa-da, peşeneli, bezemen ýigit eken, ýöne gysyň bu günleri näme beýle çypylak çykdyka?*(N. Pomma, sebäbini Soň Bildim).

peşenesiz: Ýüz keşbi owadan däl, görmeksiz, gelşiksiz.

peşeşmek: Yzly- yzyna ýeri peşäp, dörjeleşip durmak. *Daňylgy duran mes atlar aýaklary bilen ýer peşeşip, haýbatly kişňeyärdiler*.

peşetmek: Arkaly bilen ýer dörmegin gazanmak.

peşew: Bówrekleriň üsti bilen bölünip, siýdiklik arkaly çykýan hem-de düzüminde organizm üçin zyýanly maddalar bar bolan suwuklyk, siýdik.

peşgeş: Sylag hökmünde, murt (berilýän zat hakda). *Ol Aýsoltana bir bölek matany peşgeş berdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Menden peşgeş fonda kümüş bilezik* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

- peşmek:** bot. Ýokarsy gaba, düýbi inçe, telpekläp ösýän ýabany ösümlik. *Ýalazy meýdanda peşmek mysaly, ýok onuň oturan balli oruny («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Hojanyň sayja tellegi el degen peşmek ýaly togalandy (B. Kerbabaýew, Aýgyly Ädim).
- pet:** Matany petlemek üçin ýörite taýýarlanylýan suwuk massa ♦ **Peti gara** - ser. Gara. *Bu peti garany öldüren bolaýmaýyn- diýip gorkdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Petiňe gar ýagmak- ser. Gar. *Petime gar ýagdy meniň, Eý arçyn, öýüň ýykylsyn* (Çary Aşyr, Poemalar).
- petde:** 1. ýandak, ýowşan, we ş. m. Ösümlikleriň ýyglyp, depelegip üýsürilen üýsmegi. *Bir petde ýandak.* 2. göç. m. Bir top, topbak, üýsmek. *Bir gün Çaşçy çaman olaryň mekdebine bardy belin, mugallyma gyz bir petde haty çykardy-da, onuň öňüne atdy* (A. Gowşudow, Eserler).
- petdelemek:** 1. Ýyglandan soň depeläp, petde görnüşine getirmek. *Ýandak petdelemek.* 2. Küt- küt edip topbaklap daňmak, bogmak. *Kolhozyň başlygy haly horjundan, çykardy petdeläp kagyz manady* (B. Kerbabaýew, Aýlar).
- petdelenmek:** 1. Üýsürip depeläp, petde görnüşine getirilmek, petde- petde edilip goýulmak. *Bir gektar ýeriň ýandagy ýyglyp petdelendi.* 2. Petde- petde, küt- küt görnüşinde bogulmak, daňylmak, baglanmak. *Gurt gartyň ýassygynyň aşagynda petdelenip ýatan puluň bir çeti görünýärdi* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). *Ol öz portfelinden petdelenen dokument çykarsy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- petdeleşmek:** 1. petde edişmek, petde etmäge kömekleşmek. 2. Üsti- üstüne goýup toplaşmak, üýsürişmek, ýygnaşmak. *Gargan ýatan kagyzlary petdeleşmäge kömekleşdik.*
- petdeletmek:** 1. Depelläp petde görnüşine getirtmek, petde- petde etirip goýdurmak. 2. Üsti- üstüne goýduryp toplatmak, ýygnatmak, üýsürtmek.
- petde-petde:** 1. Küt- küt, topbak- topbak, üýsmek- üýsmek. *Ullakan ýaglygyň dört burçy biri- birine zordan etýär, içi doly petde- petde kagyz manat* (A. Gowşudow, Eserler). 2. İri- iri, ullakan- ullakan. *Petde- petde garlar ýagmaga durdy, baglar çybygyny egmäge durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- petek:** Aýakgabyň içine düşmek üçin ýörite kesilen keçe ýa-da ýukajyk gaýyş. *Ol köwşüniň peteklerini kakysdyryp, ala tozan etdi. Taýlak ýamaly jörabyndaky we köwşüň petegindäki laýlary kakysdyrdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- peteke:** 1. Gyzyldödegiň giňelip gidýän hem-de iýmit siňdirýän yeri, bölegi. *Dalagyň yzyndan gyzyldödek, onuň yzyndan bolsa, içinde ýygnaýan göwürümlü peteke gelýär* (W. F. Şalaýew, N.A. Rykow, Zoologiýa). *Dolmazpetekleriniň esiri bolan towuklar tezek döryärler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Kükgerigiň ýokary gapyrgadan düş süňküniň gutarýan ýerine çenli bolan aralygy. *Ol edil ördek ýaly, petekesini gaýşardyp, öýmul- öýmul edip, gaýnymyň öýüne girdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- peteň- bizar [peteň- biizaar]:** Peteň- bizaryň çykamak- halys ýüregiňe düşmek, bizar bolmak, halys irmek, ýadamak. *Men özüm toý tutup bereýin hakyt- Diýip, çykardy ol Peteň- bizarym. Kolhoz başlygynyň hem Peteň- bizaryny çykarypdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *wagýynda hiç zadyň etmän azaryn, Tanyş- bilişleriň Peteň- bizaryn Çykarypdy, soran kömek bermepin* (A. Kekilow, Söýgi).
- peteň:** Peteň etmek- ýürege düşmek, bizar etmek, lütüňi çykarmak, irizmek, ýadatmak. *Daýym goýmady: - Gel, gel bu taýda buhgalter gerek, 15 ýylap oba gara salman gezeniň hem besdir- diýip Peteň etdi* (N. Jumaýew, Ak Derek).
- pete-pet:** Ýüzbe-ýüz, gabatma- gabat, garşy- garşy. *Edil şol ýerde hem biziň alkymymyzyň aşagyndan 60-70 atly «päh» diýen ýaly Pete- pet çykdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Annaguly öýlerinde çykyp, on ädim ýöräninden, oba sowetiň sekretary Pete- pet çykdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

petiklemek: Bentlemek, dyky we ş. m. Zat bilen beklemek, ýapmak, çykamak. *İne uş ýogyn jaryň iki şahasyny petiklemeli*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Eser olar bu ýodany aňan bolsalar, onda onuň ugruny munamaklary ýa-da başga zatlar bilen petiklemekleri mümkin*(A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*). *Faşistleriň çykyp gaçaýjak ýerini petiklediler*(B. Soltannyázow, *Kümüş*).

petiklenmek: Bent edilmek, öňi baglanmak, dyky we ş.m. zatlar bilen dykylyp beklenmek, ýapylmak. *Tamdyryň iki körügi hem petiklendi*.

petikletmek: Bent etdirmek, öňin baglatmak, dykydykyp bakletmek, ýapdyrmak. *Jaýyň bir äpişgesini petikletmek*.

petikli: Bagly, bekli, ýapyk.

petir [petiir]: Hamyr maýasyz ýuprulyp hem-de aldyrylman ýüzi durtulyp bişirilýän çörek. *Oturanlaryň önünde çanaklap gowurma hem ýaňy tamdyrdan çykan mele petir goýuldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol hem ýaňy hol öýlere gazmäge gitdi, tiz gelsegerek- diýip, kepbesine girip, üç gün aşan süňk ýaly petir çöregi getirp, ussanyň önünde goýdy*(A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Petir bezelen ýaly bolmak**- deşik- deşik bolmak, dürtük- dürtük bolmak, uçkanak- uçkanak bolmak. *Ýeriň ýüzi petir bezelen ýaly uçkanak bolup görüňärdi*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

petiş: Dem gysdyryjy, demikdirýän, dymyk, kapas, tutuk (Howa hakda). *Birden howa üýtgedi, petiş dymyk boldy*(«*Mydam Taýýar*» Gazeti). *Howa nähili yssy, petiş, howry edil demikdirin barýan*(«*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

petişlenmek: Dymyk bolmak, tutuk bolmak, kapaslanmak. *Gijara el tutjak ýaly,, howa totlandy-da petişlendi*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

petişlik: Dymyklyk, tutuklyk, kapaslyk.

petit: poligr. Ownuk tipogrefik harp, şrift. *Wladimir İliç petitiň azlygyna gaharlanýardy, gazetiň gapdallarynda ak ýeri az goýun, ýeri tygşytlamaga dyrjaşýardy*(«*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

petitsiýa: kön. s. Döwlet häkimiýeti organyna ýüz tutulyp, köpçülikleýin berilýän resmi haýyş.

petle: Gabsany, äpişgäni we ş.m. çapçuwa, söýä berkitmek üçin, iki eplenýän ýasy demir. *Tagta gaply petlesinden gopup, çym pyrak boldy* («*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

petleletmek: Petle kakdyrmak, petle oturtdyrmak.

petlemek: Matany, ýüpegi gatlamak üçin petiň için salmak, pet bermek. *Ýüpek petlemek*.

petlemek: Petle kakmak, petle oturmak.

petlenmek: Petiň içine salyp çykarylmal, pet berilmek.

petleşmek: Petiň içine salmaga kömekleşmek, pet berişmek.

petletmek: Petiň içine salyp çykartmak, pet berdirmek. *Köýnegiň ýakasyny petletmek*.

petli: Petlenip gatadylan, pet urlan.

petitsa: Forma boýunça tikilen geýimleriň ýakasyna dakylýan (tikilýän) yşan. *Onuň gara pelitsaly we gerlenen ilikliköneje köýnegi bardy*(«*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

petremek: Hanasyndan çykjak ýaly möllemek, alarmak (göz hakda). *Möjegiň iki gözi hem peträp çykýar*(«*Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy*). *Halnazaryň peträn gözleri oňly zat saýgarmady*(B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýydyz saýan ýaly, ýüzüni diň göze tutup, hamala diýersiň bokurdagyna gaty nan tegek bolan ýaly ýuwdunyp, gözünü petredip dur* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Onuň gözleri peträp dur*.

petreşmek: Ýiti şöhlelenip ýalpyldaşmak, ýaldyraşmak. *Asmandaky ýyldyzlar bulutlaryň, hatda sähelçe dumanyň-da ýoklugyna begenýän ýaly petreşip, aşak seredişýärdiler*(«*Sowet Edebiýaty*» Jurnaly).

petretmek: Gözleriňi mölertmek, gözleriňi alartmak. *Men onuň «mylakatyja» sözüne gözümi petredip, bir iş bolaýsa, gaçara ýer gözledim*(«Tokmak» Jurnaly). *artyk gözlerini petredip, töweregine garansy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Jan aýygna petredip gözlerini, Gazap bilen turmak üçin omzady* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

petrograf: Petrografiýadan spetsialist, alym.

petrografik: geol. Petrografiýa degişli bolan.

petrografiýa: geol. Geologiýanyň dag jisimlerini, daşlary öwrenmeklik bilen meşgullanýan bölümi.

petrologiýa: geol. ser. Petrografiýa.

petruška: bot. Ýapraklary k-şiriňkä meňzeş, nahara atylýan we şol durşuna iýilýän bakja ösümligi, oty.

peýan [peýaan]: köň. s. Ykrar, durnuk. ♦ **Peýa bermezlik-** ynamy ödemezlik, edilen tamany çykaryp bilmezlik.

peýda [peýdaa]: 1. Gowy, oňaýly netije, haýyr, iýep. *Toýjan, meniň häzir uçastoga ýa kontora gitmegim peýda bermez.* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Düýn iki iňňe urduk, şolar peýda edendir*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Howa, Ígli past aýdýar, öwünmekden peýda ýok* (N. Pomma, Egri Eýikmez). 2. Kömek, ýardam. *Birine peýdam degse begenýän, zyýanym bolsa ýeter öýdemok* (B. Kerbabaýew, Yhlasa- Myrat). 3. Sowda- satykdan görülyän haýyr. ♦ **Peýda bolmak-** gelmek, görünmek, ýüze çykmak, döremek. *Başlyk peýda boldy onuň üňünde* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Aşagyna gün düşmez bakja peýda bolupdyr* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa).

peýdakeş [peýdaakeş]: 1. Artykmaç gazanç. Düşewünt gazanmak üçin, ýörite alyp- satmak bilen bilen meşgul bolýan ownuk söwdagär. *Bizler peýdakeş däl, çarwa adam* («Görogly» Eposy). 2. Öz peýdasyna, haýryna çapýan.

peýdalanmak [peýdaalanmak]: 1. Öz geregiňe ulanyp, haýyrlanyp bilmek, işletmek (gural, esbap, maşyn we ş.m. barada). *Eger biz nebit skwajynalaryny iň soňky müşkinçilge çenli peýdalanmak, onda planymyzy dolduryp bilmeris* (B. Dürliýew, Ilkinji Gün). *Gel, gowusy men gyssanmaýyn, ýagmyrdan peýdalanaýyn* (««Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Bir zatdan özüne peýda, haýyr, hep görmek, düşewünt gazanmak. 3. Öz ýerinde ulanyp bilmek. *Şahyr öz eserlerinde satirany örän täsirli, ýiti ýarag hökmünde ussatlyk bilen peýdalandy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

peýdaly [peýdaaly]: Gowy oňat netijeli, haýyrly, nepli. *Halk üçin peýdaly uly iş etdiň* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Onuň maksady halkyna peýdaly iş etmekdi*(«Edebiýat»).

peýdasyz [peýdaasyz]: Netijeli bolmadyk, haýyrsyz, netijesiz, biderek. *Eşrebiň urunmagy, elbetde, peýdasyzdy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Garşylyk görkezmek indi peýdasyzdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Pedasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (nakyl).

peýdasyzlyk [peýdaasyzlyk] Peýdasy ýokluk, haýyrsyzlyk, netijesizlik.

peýkam [peýkaam]: 1. Ýa okunyň ujuna geýdirilýän uýy çiş demir. 2. *gepl. d.* Yanyň uýy peýkamly oky. *Peýkamlaryň we kemanlaryň ýüze çykmagynyň örän möhüm ähmiýeti bolupdyr*(SSSR Taryhy). *At peýkam dek süýnüp gitdi.* (R. Seýidow, Bagtlylar).

peýlemek: 1. Biriniň yzyna gyzlyn düşmek, ogryn garamak, ogryn yzarlamak, aňtamak. *Garawul hem ogryn basyp, tamy) düýbüni syryp, aralykdan boýnuny uzatjak adamyn peýläp, bir ädim ara goýup maý aldy*(A. Gowşudow, Eserler). 2. Bir zadyň amatyny gözlemek, amatyny tapjak bolmak, maý agtarmak, çemili gözlemek. *Olary tutmak üçin, Pursat peýläp ýörerdim* («Mydam Taýýar» Gazeti).

peýlenmek: Gizlin yzarlanmak, ogryn agtarylmak, aňtalmak. *Birdenkä, ynha bir möjek edil alkymyna gelip, peýlenen ýaly gözüne çalynýar* (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).

peýleşmek: Biri- biriniň peýlemek, ogryn agtaryşmak, aňtaşmak.

peýletmek: Gizli yzarlatmak, yzyňa gizlin düşürmek, ogryn seretdirmek, aňtatmak.

peýman [peýmaan] Bir zat hakda aýdylan söz, edilen äht. *Mukaddes peýmany Sowetler ili Hiç haçan çykaryp bilmez ýadyndan* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Seniň her bir sözüň, her bir arzuwyň Mukaddes peýman dek ýerine ýeter* (A. Kekilow, *Söýgi*). ♦ **Peýmanyň dolmak-** ajalyň ýetip ölmek. *Onuň peýmany dolupdyr.*

peýnir [peýniir]: Dowat süýdünden ýörite uýadylyp, sykylp taýýarlaýan önüm. *Ýagly peýnirleri bilýär her kişi, olar çapanlaryň berýän peşgeşi* (A. Haýýdow, *Gök Asman*). *Anna Petrowna ýuka kesilen goýun peýniri bilen çörek hem getirip goýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

peýşin [peýşiin]: dial. ser. Öýlän. *Peýşin wagty Kerim aganyň howlusyna «Pobeda» sümüldi-de, giň eýwanly jaýyň gapysynda togtady* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

peýwagtyna: Öz ygtyýaryna, öz erkine, asuda. *Çaly- çarkezler öz peýwagtyna çygşyldap otyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Obadaşlar! Men siziň ýanyňyza öz peýwagtyma, ýönekeý görme- görşe gelemok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ýerde mundan bir näçe ýyl ozal peýwagtyna gezip ýörän ýaşajyk köşek gaýadan uçupdyr* («*Yaş Kommunist*» Gazeti).

peýwendi: Ír- iýmişiň peýwent edilen saýlama sorty. Ýokary hilli iri miwe. *Seleň saýa salýan bilbilli baglaň Alma enar, üzüm, peýwendi berýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

peýwent: Peýwent etmek- ser. Salmak 2.

peýzaj: 1. Bir ýeriň ýurduň tebigatynyň görnüşi. *Pioner Myrat Omadow aýry- aýry peýzajlaryň, gaýlaryň suratyny alýardy* («Pioner» Jurnalny). *Emma güýzüň açyk günli säher çagynyň bu peýzajy uzaga çekmedi* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Bolganyň peýzajy. Pöwrize jülgesiniň peýzajy.* 2. sungat, edeb. Tebigaty şekillendirýän kartina, surat, şonuň ýaly hem edebi eserlerde tebigaty suratlandyryp ýazmaklyk. *Rus hudojnikleriniň peýzajlary. Türgenewiň romanlaryndaky peýzajlar.*

peýzajçy: sungat. Peýzaj şekilleini çekýän hudojnik, spetsialist.

pezzerişmek: Gabaryşyp, hüjjerişip durmak.

pezzermek: Gabarmak, hüjjermek. *Onuň gözleri uçganaklady, murty pezzerd, golaryny çyzgap, ellerini owkaşaldyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pezzertmek: Gabartmak, hüjjertmek. *Murtuny pişge ýaly pezzerden dilmaç geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pezzik: 1. Gabaryp, hüjjerip duran. *Onuň biri murtlary pezzik, eňegi yrçuw, çep gaşynyň üsýünde eşek toýnagynyň çuňňur togmasy galan, daýaw bir adam* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa- Myrat*). 2. ser. Ýalaňy. *Pezzik odun.*

pyçak: Metaldan ýasalan sowuk ýarag, tyg, gezlik. *Biline kümüş-gyzyl gynly pyçak gysdyrypdyr-da döwme goşany heýkelleýin başaşak ildiripdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýarty byçgylary, agzy gädik paltalary, jontuk pyçaklary ýene bir sapy çykyp duran köne çekiçleri bardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa- Myrat*). *Kütek pyçak el keser* (nakyl) ♦ **ýürege pyçak bolup sanjylmak** — ser. Ýürek 1. *Onuň bu garaýşy Meňliniň ýüregine pyçak bolup sanjylýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnalny). *Pyçak syrmak* — gynnyndan çykaryp pyçak çenemek, eliň pyçakly topulmak. *Sen bize aýtman, Jumadurdy bilen gaçyp gitsiň — diýip aýal doganyňa pyçak syrypdyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pyçaklamak: Pyçak bilen urmak, pyçak sokmak, pyçak sançmak, pyçaklap ýaralamak. *Uruş ýyllarynda Pawluk bir faşistiň ýagyrynysyndan pyçaklapdy.*

pyçaklanmak: Pyçak bilen urulmak, pyçakdan ýaralanmak, pyçak sanjylmak. *Pyçaklanan adamy haýdan-haý keselhana alyp gitdiler.*

pyçaklaşmak: Biri-biriňi pyçaklamak, biri-biriňe pyçak urmak. *Pyçaklaşyp biri-biriňi ýaralamak. Pyçaklaşyp uruşmak.*

pyçaklatmak: Pyçak bilen urdurmak, pyçak bilen ýaratmak, pyçak sançdyrmak.

pygamber [pyygamber]: 1. *dini.* Dini–mistiki düşünjelere görä: hudaýyň erk–islegini düşündiriji, geljegi öňünden aýdyp beriji. *Muny biziň öz halkymyz döretdi, Alla, pygam-bere ýok minnetimiz* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ymam, pygamberler, soltanlar, şalar müň ýyl at oýnatdy kükregimizde* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. *gepl. d.* Boljak zatlary öňünden bilýän adam, weli. *Gözüniň ýaşyny, burnunyň sümüginini gyňajy bilen süpüren sadap Baý ony pygamber hasap* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pygamberlik [pyygamberlik]: 1.*dini.* Pygamberiň ýagdaýy, pygamberiň derejesi. 2. *gelp. d.* Boljak zady öňünden bilijilik, welilik. *Sizi men hiç kime ýamanlamandym. Pygamberligiňiz puç bolup çykdy* (G. Muhtarow, *Pesalar*).

pygan [pygaan]: *kön. s.* Gaýgy, gam, hasrat. *Geliň, gözleriň, ugralyň hany, Taparyş kempir, çekme pygany* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*). Ýazylypdyr listowkanyň başynda watanmyz, gaplan pygan hakynda (M. Seýidow, *Çoluk*).

pygyl: *kön. s.* **Päl, niýet, pikir, hyýal. Pis hyýallar hiç boldy, duşman pygyl puç boldy** (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). **Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýän adamhor jellatlaryň ýigrenç pygyllaryny paş etdi** (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

pygyly: Pälly, niýetli, pikirli, hyýally. *Eger-de ol päkize pygyly adam bolsa, aýalany urşuny aýdyp öwünmezdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pykyrdamak: Pykyrdyly ses çykmak , pykyrdyly seslenmek .

pykyrdaşmak: Pykyrdyly ses edişmek, seslenişmek, *Ony görenlerinde, kolhozçylaryň bary pykyrdaşyp gülüşdiler* (N. Pommo, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýoldaşlary gülesleri gelmeseler-de, onuň göwni üzin pykyrdaşyp gülüşdiler* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

pykyrdawuk: Pykyrdap duran, pykyrdyly ses çykarmak häsiýeti bar bolan.

pykyrdy: Suwuklyk gaýnanda, hine, deşige suw gidende we ş. m. döreyän ses.

pykyr–pykyr: Pykyr–pykyr etmek — ser. Pykyrdamak.

pylan [Pylaan]: Näbelli zady, wagt, wagty, orny anladýan çalyşma. *Aýyň pylan günü Görogly meýdana çykýar* (« Görogly » *Eposy*). *Pylan ýerde pylanyny gördüm. Aý, pylan diýdi, pismidan diýdi, garaz, maňa el bermedi. Pylan ýerde bakyr bar, barsan, bakyr-da ýok, takyr-da* (nakyl).

pylança [pylaança]: Bir näçe birentek, ençeme. *Şol gidişine pylança gün ýol ýörediler* (« Görogly » *Eposy*).

pylany [pylaany]: Näbelli kişini, adamy aňladýan nämälim çalyşma. *Plany dagymyz Kawkaz çişligi bilen towuk iýdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pylan–pismidan [pylaan–pismidaan]: ser. Pylan.

pylasos: Jaýyň içini, mebelleriň tozanyn sorduryp almak üçin aparat, tozan sorujy aparat, tozan soruç.

pylçamak: Bir zadyň ýüzüne bat bilen taşlamak, gazap bilen zyňmak, urmak, göterip ýere urmak. *Babahan arçyn soňky karta gözi düşende, baryny birden çylçap urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Könedäbiň hile–torun gyrypdyr, Yaşmagny, börügni pylçap urupdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pylçatmak: Bat bilen taşlatmak, gazap bilen bir zadyň ýüzüne urdurmak, göterip ýere urdurmak.

pynhan [pynhaan]: *kön. s.* **Gizlin,ýaşaryň, ogryn. Başlandy gyzykly pynhan gepleşik, gündizine olar edip belleşik** (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). **Keýgim, hatyň syry gaty pynhan bolmasa, daşyňdan okama hem eşideýin !** (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

pynhanlyk [pynhaanlyk]: *kön. s.* Gizlinlik, ýaşyrynlyk, ogrynlyk. *Ýene okajakdy gidip şähre — Emma pynhanlykda bir uzak ýere « wagtynda ýapylsyn gyzyň ýeňsesi » diýip,çykarypdyr ata–enesi* (A. Kekilow, *Söýgi*).

pyňkryşmak: Bir näçe bolup pyňkryp gülüşmek, özara pyňkryp gülüşmek. *Başlygyň başly-barat sözüne bir näçe ýerden pyňkryşdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Munuň bu bolşuna gelin-gyzlar pynkryşyp gülüşýärdiler* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

pyňkrymak: Pes ses bilen birden batly gülüp goýbermek. *Märeke birden pyňkurdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol birden pyňkryp güldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Myrat onuň adyny eşiden babyna geň görüp, tasdan pyňkryp güldüdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pyňkyrtmak: Çala ses bilen birden baty güldürmek.

pyntyk Y: Kawkazda we krymda bitýän gyrymsy agaç we onuň gaty gabykly, içi maňyzly, howa meňzeş togalajyk miwesi.

pyntyk YY: bot. biol. Agaçlaryň ýaprak çykarýan gözi. *Alabaharyň mährine pyntyk ýaran daragtлары arasy bilen ýörediler* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Daňataryň sapan pyntygy gögerip başlady* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

pyntyklamak: Pyntyk çykarmak, pyntyk ýarmak. *Pyntyklap üzümder, tallar, gülläpdir edikalmalar* (Çaryy Aşyr, *Poemalar*). *Garry agaç pyntyklardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyntyklaşmak: Pyntyk çykaryp başlamak, pyntyk ýaryp ugramak. *Olar pyntyklaşyp başladylar* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Agaçlar pyntyklaşypdyr.*

pyrkyldamak: Pырkyldylyses çykamak, pyrkyldyly seslenmek.

pyrkyldatmak: Pырkyldyly ses çykarmak, pyrkyldyly ses etmek. *Burnuna gar kepegi girip, Meleguş temegini pyrkyldadýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pyrkyldy: Bir zadyň ýarylmagy we ş. m. zerarly howa zarbasyndan çykýan ses.

pyrlamak: ser. Aýlamak. *Ýaňy igine eline alyp, pyrlamaga başlan Nabat ümsümligi bozdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Şary eli bilen pyrlap goýberdi-de ýene sözünü dowam etdirdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pyrlampaç [pyrlampaaç]: Çagalaryň biri-birini gezekme-gezek aýlap oýnaýan oýunlarynyň ady.

pyrlandyrmak: ser. Aýlandyrmak. *Kebelek dek pyrlandyrdy daşyndan* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyrlanmak: ser. Aýlanmak. *Özi hem öz okunyň daşynda ine şeýdip ediljek ýelpewaç ýaly pyrlanyp aýlanýar* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Pökgeniň aýaly pyrlanyp duran igini saklady-da, gülümsiräp gürrüň diňlemäge durdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). ♦ **perwana dek pyrlanmak** — ser. Perwana. *Onda-da bir aşykmy ! Onuň daşynda perwana dek pyrlanmaý* (« Tokmak » *Jurnaly*).

pyrlaşmak: ser. Aýlaşmak.

pyrlatmak: ser. Aýlatmak. *Aýsoltan ýapragy iki barmagy bilen iki ýana pyrlatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

pyrlawaç [pyrlawaaç]: ser. Ýolgamak.

pyr-pyr: pyr-pyr aýlanmak — çalt-çalt yzy üzülmän aýlanmak. *Meniň başym pyr-pyr aýlanlardy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Biçäre gulaýym Ärhasanyň daşyndan pyr-pyr aýlandy* (« Görogly » *Eposy*).

pyrra: Birden, derrew, çalt, tiz. *Kakaly yzyna pyrra öwrülip burawlaýjy Saktaganowy gördi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ata pyrra yzyna öwrüldi.*

pyrryk: Şowsuz, bulanyk, harap, weýran, oň däl. *Çapan dost indi seniň işiň pyrryk* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bir zat emläýseň-ä, senden gowy adam ýok, şony etmedigiň hem işiň pyrryk* (« Tokmak » *Jurnaly*).

pyrryldak: Sapalak bulaşyklyk, hile, pirim, aldaw. *Ol mum. Nepesiň tapyp ýören pyrryldagydyr diýip çaklady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Men senin etjek bolýan pyrryldagyna düşüňärin.*

pys: 1. Pys bolmak — hiç bolmak, puç bolmak, haýy gitmek gowşamak ; 2. Pys geçmek — boş geçmek, puç geçmek. *Onuň atan oky pys geçdi.*

pysyrdamak: Pysyrdyly ses çykmak, pysyrdyly seslendirmek, pasyrdamak. *Guşjagazyň-da çüňkün-den tutup aşak sallanan pysyrdaýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gapana düşen serçejik pysyrdap ýatyrdy.*

pysyrdaşmak: Pysyrdyly ses edişmek, pasyrdaşmak. *Serçeler guma agynaşyp pysyrdaşýardylar.*

pysyrdatmak: Pysyrdyly seslendirmek, pasyrdatmak.

pysyrdy: Guşlaryň ganatynyň pasyrdamagyndan we ş. m. çerarly çykýan ses. *Guşlaryň pysyrdysy eşidilýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pysyr–pysyr: Pysyr–pysyr etmek — ser. Pasyrdamak. *Pysyr–pysyr edip geçdi her ýana* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyssaryşmak: Terligi gaçyşyp başlamak, myssaryşmak.

pyssarmak: 1. Terligi gaçmak, myssarmak. 2. göç. m. Ruhdan düşmek, ýuwaşamak, müzzermek.

pyssyldamak: Pyssyldyly ses çykmak, pyssyldyly seslenmek. *Kameranyň pyssyldap ýel goýberýän ýeri bar.*

pyssyldatmak: Pyssyldyly ses çykarmak, pyssyldyly ses etmek. *Welosipediň kamerasy ýelini pyssyldadyp goýberdi.*

pyssyldy: Ýel berlende, ýel çykanda we ş. m. ýuwaş çykýan ses. *Kameradan çykýan howanyň çalaja pyssyldysy eşidilýär.*

pyssy–pyjurlyk [pyssy–pyjuurlyk]: Azgynçylykly hereket, bozgaklyk bilen edilýän zyýanly iş, azgynlyk zyýankeşlik. *Ballyýew size ýaramaýarmy, ol sizi berk tutýarmy, pyssy–pyjurlyk edäýse onuň bilen başga hili gepleşeris* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyşbaga [pyşbaaga]: zool. Üsti buýnuz görnüşli gapak bilen örtülen gysgajyk aýakly süýreniji, pyşdyl. *Bir pyşbaga bir sakarbalak kölüň ortasynda ýaşapdyrlar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

pyşçyk: ser. Paşçyk. Burni pyşçyk oglan.

pyşçyldamak : 1. Pyşçyldyly ses çykmak, pyşçyldyly seslenmek. 2. *gepl. d.* Agyr göwre, agyr ýük we ş. m. zerarly ýuwaşlyk bilen ýöräp barmak.

pyşçyldaşmak: Yzly–yzyna pyşçyldyly seslenişmek.

pyşçyldy: Agyrlyk bilen dem alnyp goýberlende çykýan hyşçyldyly ses.

pyşdyl: zool. ser. Pyşbaga. *Ol pyşdyllara seretdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyşdyldamak: Örän haýal ýörüp gitmek, ýadawlyk zerarly ýuwaş ýöremek. *Pyşdyldap barmak Pyşdyldap ýöremek.*

pyşdyldaşmak: Haýal ýöresip barmak, ýuwaş ýöresip gitmek. *Garrylar öz maýdallaryna pyşdyldaşyp barýardylar.*

pyşdyldy: Örän haýal ýöriş, ýuwaşlyk bilen ýöräp baryş.

pyşgyryşmak: Yzly–yzyna pyşgyryp seslenişmek.

pyşgyrmak: 1. Burun deşikleri arassalamak üçin batly howa çykarmak (käbir haýwanlar hakda). 2. *gepl. d.* Bir zat barada habar bermek, seslenmek, diýmek, aýtmak.

pyşyrdamak: Pyşyrdyly geplemek, pyşyr–pyşyr edip gürlemek. *Soltansöýün Myralynyň gulagyna pyşyrdady* (*Myrally*). *Ýuwaş, ýuwaş ! — diýip, Annaguly pyşyrdady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Utanyp, gül kimin gyzardy ýüzi, çalarak eşdildi pyşyrdan sözi* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

pyşyrdaşmak: Pyşyrdyly gürleşmek, pyşyrdap sözleşmek. *Ýaş awçylar pyşyrdaşdylar* (« Pioner » *Jurnaly*). *Bu bize hezil berjeg–ow ! — diýip kolhozçylar pyşyrdaşdylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pyşyrdy: Başgalara eşitdirmejek bolup, özara edilýän ýuwaşja gürrüň biri–biriň bilen ýuwaşja gepleýiş zerarly döreýän ses. *Olaryň özara edýän pyşyrdysy eşidilip durýardy. Köpçülük arasynda pyşyrdy peýda boldy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Bu aýalyň pyşyrdysy bilen birlikde hereketlenen gollary kemandir bilen Patapa hemme zady Pugta düşündirdi* (A. Gowşudow , *Eserler*).

pyşt: *gepl. d.* Tohum–tiç, kowum–hyşt, nesil, ata–baba, pylança arka.

pytanak: Käbir agaçlaryň ösümlikleriň şahalaryndan gögerip çykýan ujy ýiti ösüntgi. *Agajyň pytanagy ellerimi pers-ala etdi.*

pytanakly: Pytanak bolup duran. *Pytanakly agaç şaha aýrypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pytdyldamak: Pytdyldyly ses çykmak. *İki sany nasos motory inçemik turbalardan ujypsyz tüsse sowup, pytdyldap işleýärdi. Agyr ýükli maşynlary süýrege alýan traktor pytdyldaýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

pytdyldaşmak: Pytdyldyly ses edişmek.

pytdyldatmak: Pytdyldyly ses çykarmak.

pytdyldy: Käbir ýagdaýda ýöremekden ýa-da ýöräp duran motordan we ş. m. çykýan yzygiderli ses.

pytdy-sytdy: Gümmi-sümmi, bolar-bolmaz, ugursyz. *Gökgen oýan-buýan, pytdy-sytdy sebäpler görkezdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Sen pytdy-sytdy etme-de açyk jogap ber ? !*

pyt-pyt: pyt-pyt etmek — ser. Pytdyldamak. *Myssaran gawuna pitikleseň, pyt-pyt edýär.*

pytramak: Her haýsy bir tarapa dagap gitmek, ýazylyp gitmek, seçelenmek, ýaýramak. *Asmanda galan bulut hem pytrady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Şol ýerde pytrap ýatan ýymitlere we dünđerilen sebetjige gözi düşdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

pytraňňy: Her haýsy bir tarapa dagap giden; seçelenip ýatan, dagynyk, ýaýraň. *Onuň şeýle pytraňňy sözünü eşitmedik Andreý Nikolaýewiç öz ýanyndan : — Çowdurowyň akylyna şikes ýetäýdimikä ? — diýip oýlandy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

pytraňňylyk: Her haýsy bir tarapa dagap gitketlik, dagynyklyk, ýaýraňlyk. *Onuň « Sowet Edebiýaty » jurnalynda çap edilen « Ökünç » hekaýasyndan beýleki iki hekaýasynyň pytraňňylygyny adamlar bellediler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pytraşmak: Her haýry bir ýere dagaşmak, dagaşyp gitmek, seçelenişmek. *Ululy-kıçili uçgunlar ýokaryk sowrulyp, dumly-duşa pytraşyp gidýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Hemişeki bir çeninde adamlar pytraşyp, öýli-öýüne gitdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

pytratmak: Her haýsyny bir tarapa dagadyp goýbermek, seçelendirip ýaýratmak, dargatmak. *Ýasyde-pänin topragyny pytradyp onuň etegindäki ýerleri gurplandyrmaly. Duşmanlaryň ýaşyryn höwürtgelerini yzarlap, tapyp pytradýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Okuwçylar dersi peliň içine endigan pytradyp dökdüler.*

pyýada [pyýaada]: 1. Adam. *Bu wagt içki jaýdan çykan ýognas gysga pyýada: — Salam, ýoldaş maýor ! — diýip oňa elini uzatdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Uzynak bir arryk pyýada biziň gürrüňimize örän göwünjeň goşuldy* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Uluga münmän, öz aýagyň bilen ýöräp ulagsyz. *Aýsoltan oňa jogap berende, onuň sesi pyýada ýöräniň ýadaw sesini ýada salman, ýaňyja bag seýline çykan keýpi kök bir adamynyň sesi ýaly ýaňlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Spartagyň pyýada goşuny köp wagtlar Gretsıýada ýeňilmez hasaplanypdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Dul gözi bilen, aýal alma, pyýada gözi bilen — at* (nakyl). 3. Küşt. Küştüň iň kiçi ähmiýetli çöpüniň ady.

pyýadakazy [pyýaadakaazy]: kön. s. Nika gyýylýan wagtynda ýigidiň we gyzyň tarapyndan inka razylygyny olýan adam, nika şaýady. *Pyýadakazylar arap gatşykly düşnüksiz dilde sarnap başladylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pyýadalamak [pyýaadalamak]: Pyýada ýöremek, ulaga münmän, öz aýagyň bilen ýöräp gitmek. *Bir gün pyýadalap bazara gitdim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pyýala [pyýaala]: 1. ser. Käse. *Daň bilen şu eýjejik zatlaryň elinden bir pyýala suw içmekden artyk hem bagt bolarmy ?!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew,

Bagbanyň Gyzy). 2. sungat. Käse bilen ýerine ýetirilýän türkmen milli tansynyň ady.

pyzylmak: Batly togalanyp goýberilmek, zyňlyp goýberilmek, itelenip goýberilmek. *Aýagyndan sypan galoşy pyzylp, arkan entän Äşebibi ýykylman, köwşüni çalasyn geýdi-de, ýumrugyny gezedi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Telpegi başyndan pyzylan keliň telpegininiň yzyndan ylgaýsy ýaly kostýumyny alyp, egnine sokmak üçin çekeleşýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

pyzyrmak: El ýa-da aýak bilen batly topaladyp goýbertmek, zyňdyryp goýbertmek, taşlsdyp goýbertmek.

pyzyşdyrmak: Pyzyp, dürli tarapa dargatmak, pyzyp çalam-çaş etmek, eýlak-beýlek zyňşdyryp goýbermek. *Ol eger-de aýaly gap-gajalary ýygnamaga ýetişmese, olary stoluň üstün-den pyzyşdyryp goýberýär* (M. Gorkiý, *Ene*). *Tamdyr haçan boş dursa, seniň nobatyň şonda balar ! — diýip onuň tamdyr odunyň aýagynyň tersi bilen pyzyşdyrypgoýberdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pyzyşmak: Biri-biriňe tarap pyzmak, zat taşlamak, biri-biriňe tarap zyňşmak. *Gezekme-gezek ylgap çykyp, telpek pyzyşardylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

pyzmak: El ýa-da aýak bilen batly togalap goýbermek, bat bilen zyňyp goýbermek, bir ýana taşlap goýbermek, iteläp goýbermek. *Al, oka ! — diýip, eplengi kagyzy Atabaýewe bakan pyzdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ýatagan ony bir aýagy bilen pyzyp goýberdi* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*). *Jany ýanan jigit ony eliniň tersi bilen pyzyp goýberdi. Hümmet wolostnoý olaryň aralaryňa düşüp, her eli bilen olaryň her haýsyny bir ýana pyzdy, dazaryldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pyzzyldamak: Pyzzyldyly ses çykamak, pyzzyldyly seslenmek. *Aman onuň uzyndan baranda, pyzzyldap ýanýan plitka eýýäm sarymtyl ýaşyl öwürşginli ýalyn pürkýärdi* (« Sowet Edebiýaty ») *Jurnaly*).

pyzzyldaşmak: Yzly-yzyna pyzzyldyly ses çykamak, bir näçe bolup pyzzyldamak.

pyzzyldatmak: Pyzzyldyly ses çykarmak, pyzzyldyly ses etmek. *Öý eýesi aýal primusyny pyzzyldadyp ýakdy.*

pyzzyldy: Çygrak odun ýananda, gyzgyn zada, sda suwuklyk syçranda we ş. m. döreýän ses.

piano: sazç. Kirişleri wertikal çakdirilip dartylan, dik duran beýik ýaşjik formaly, klawişli saz guraly, fortepianonyň bir görnüşi. *Barmaklary pianoň diýlerin Oýnakladyp şirin owaz dörediýär* («Pioner» *Jurnaly*). *tatýana näme üçindir ol barada gürrüňi uzatman, aýnanyň garşysyna bardy, saçynyň dagynyk tellerini düzedişdirdi, otagyň içine çalmaga oturdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

pianist: Piano, roýal çalyan sazanda.

piastr: Türkiýede, Musurda we käbir beýleki ýurtlarda metal puluň ady.

pida [pidaa]: Bir zadyň şanyna ýa-da bir zada tüýs ýürekden berilmek zerarly edilýän gurban, ölüm. *Jumagözel agyr pidalara döz gelýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). «Ganly söweşiň» pidalarynyň sany sekiz müň adamdan hem geçipdir(Orta Asyrlar Taryhy). *Täze bagtly durmuşy gazanmak üçin gahrymançylyk görkezmegiň we köp pidala çekmegiň gerek boljakdygyny Gorkiý bilýärdi*(«Häzirki Zaman Edebiýaty»). ♦ **Pida bolmak-** janyňy gurban etmek, ölmek. *Saňa pida bolsun bu şirin janym, Ýoluňda gurbandyr bu jan, Garybym* («Türkmen Halk Şahyran Dörendijiligi»). Pida etmek- biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda öz janyny gurban etmek, özüňi öldürmek, güýç sarp etmek. *Uly oglunyň aýaly Akjagul hem özüniň ýaş ömrüni şu üç sany ýaş çagasy üçin pida etdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

pide: Pide bolmak- çüýräp owranmak, çüýräp gitmek, gurap owranmak, owranyp kul bolmak. *Onuň üstüne-de köne halta, aňry- beri petdeler ýamalyppdyr, olar*

hem çüýpän pide bolupdyr (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ýandagy bassaň küde bolar, bedäni bassaň- pide (nakl).

pigment: fiziol. Organizmda bar bolan we dokumalara, derä reňk berýän, reňkleýji madda. *Pigment näçe köp bolsa, padujkanyň reňki şonça-da gara ýakyn bolýar; pigment näçe az bolsa, padujanyň reňki şonça-da açyk baolýar.* (S.K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agry). *Deriniň reňki deri ýüzlügininiň öýjüklerinde aýratyn reňkleýji maddalaryň- deri pigmentiniň bolmagyna baglydyr* (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomysy We Fiziologiýasy).

pigmenttatsiýa: fiziol. Haýban we ösümlik dokumalarynda pigmentiň emele gelmekligi.

pijama: Nah ýa ýüpek matadan tikilip, ýatylýan otagda hem-de ýatylanda geýilýän kostýum görnüşli eňli geýim. *Ak hem gyzyk zolakly pijamasyny geýmäge durdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Gyzyk, gök ýolly ýüpek matadan tikilen pijamasyny geýnen Kakaly nahar edinmäge oturdy* (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pik: Dagyň somalyp çykan başy, depesi, gerşi. *Meniň pikirimçe, onuň üstüni tsementläp, ynha şu pikden atmak gerek* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pikap: Ýük daşamak üçin kiçi tipli awtomobil, kiçi kysymly ýük maşyny.

piket: 1. Garawullyk edýän kiçiräk otrýad, harby dozor. *Harby piket*. 2. d. ýo. Kilometriň ondan birine deň demir ýol ölçegi. 3. geol. Geodeziýa işlerinde ýere kakmak üçin ylanylýan nomerli kiçiräk araç gazyk.

pikir: Adamyň akyl ýetiriş ukyby; adamyň obektiv hakykaty aňda düşünjede şöhlelendiriş protsesiniň derejesi, akyl ýetiriş protsesi. *Pikir aýratyň görnüşde düzülen materiýanyň önümidir. Logikanyň wezipesi pikiri dogry guramagyň kanunlaryny öwrenmekdir* (S. N. Binogradow, A. F. Kuzmin, Logika). 2. Bir zada bolan garaýyş, nukdaýnazar, düşünje, ideýa. *Myradyň sözi ejesiniň pikirine dogry ýaly görünse-de, kakasy üçin bolsa ýalňysdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). 3. Bir zat dogrusynda peýda bolýan hyýal, niýet. *Bu akmajyk Wepanyň kellesine näme pikir geldikä, ýanynda atylan taýýar bugdaý barka, daşy salgy berdi- diýip pyşyrdadylar* (A. Gowşudow, Mähri- Wepa). *Firus barada men öz pikirimi saňa ilki başda aýdypdym* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

♦ **Pikir alyşmak-** bir iş, mesele barada belli bir netijä gelmek maksady bilen özara maslahatlaşmak, bir mesele dogrusynda özara biri- biriňe pikirini aýtmak. *Öňi bilen oýlanmak, pikir alyşmak, ylaýta-da Nurjanyň oňa nähili garaýanyny bilmek gerek ahyry!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Oturdylar şadyýana gülüşip, Suratkeşlik hakda pikir alyşyp* (A. Baýmyradow, Söýgi We Mekirlik). **pikir bermek-** 1) Üns bermek, alada etmek. *Gözel ejäniň hereketlerine Bahardan başga hiç kim pikir beremeýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde); 2) Üns berip diňlemek, gulak asmak. *Pikir beriň pikir beriň, gepleýär kolhoz padiouseli!* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Pikir derýasyna gark bolamak- ser. Pikire batmak. Batyr aga belli bir netijä gelip bilmän, ýol boýy pikir derýasyna gark boldy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Pikir derýasyna (kölünde) ýüzmek- çuň pikirde bolmak, köp pikir etmek. Pikir ýöretmek- bir predment barada öz pikirini aýtmak, pähimlenmek, bir pikir öňe sürmek. Pikir öwürmek- ser. Pikire gelmek. Bu örän gowy adam- diýip, özüniň ýüreginde pikir owurdy* (A. Gowşudow, Eserler). *Pikirden dönmek- bir işi etmek üçin öňünden pikirilenip, sonra goýbolsun etmek, pikirini, hyýalyny üýtgetmek. Guzulbaýew öňki pikirinden dönmek islemeýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *pikira batmak- ser. Pikire gitmek. Ol çuň pikire batyp oturdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Pikire gelmek- belli bir karara gelmek, belli bir netijä gelmek. Men gürläşip göreýin diýen pikire geldim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Beý, indi bir pikire-hä gelmeli bolar* (A. Gowşudow, Eserler). *Pikire gitmek- çuň pikir edip, bir zada bar ünsüňi bermek, pikire çümme. Meret çayyny içip bolup dikeldi-de, pikire gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ata hem geň galyp pikire gitdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Pikire düşmek- ser. Pikire gitmek. Sähet bolsa özüňin*

arryk görnüşli ýüzündäki selçeň sakgalyny yzly- yzyna sypalaýardy, Sähetde şeýle hereket hemişe ol bir çuňňur pikire düşen wagtynda peýda bolýardy(A. Gowşudow, Eserler). Pikire salmak- ünjä goýmak, gaýga batyrmak, aladaly ýagdaýa düşürmek. *Elliniň bu gürrüňi Pökgeni pikire saldy*(A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Pikire çümme- ser. Pikire batmak. *Ol uly pikire ümdi*. Pikiri bölmek- ünsi başga ýana sowmak. Pikiri durlamak- paýhaslanyp başlamak, oňat akyl ýetirip başlamak, aýdyň pikirde bolmak. *Hekimil- mülküň reňki ýene biraz açyldy, pikirleri durlanyp başlady*(M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Pikirina düşmek- bir işi amala aşyrmaklygynyň küýüne düşmek, bir işi etmek üçin aladalanmak. *Pawel üns berip söze, Gyzyň pikirde düşdi*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). pikirini çekmek- bir zadyň gamyny iýmek, aladasyňy etmek, pikirlenip, bir zat hakda agyry etmek.

pikirdeş: Bir meňzeş pikirde bolan, pikirleri bir- birinkä deň bolan. *Seniň bilen pikirdeş bolmasa, ol dogan bolanda ne peýda* (A. Gowşudow, Eserler). *Siz bilen pikirdeşler, elbetde, başga-da ýok däl*dir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

pikirdeşlik: Bir meňzeş pikirlik, biri bilen bir pikirde bolmaklyk.

pikir-hyýal [pikir-hyýaal]: ser. Pikir.3. *Onuň endamyny azarlarymy, ýaralarynyň azarlaryny ýa-da pikir- hyýal ony horlaýarmy, garaz Gurduň gözüne uky gelmeýärdy*(A. Gowşudow, Eserler).

pikiri-zikiri: Bar pikiri, ünsi, bar aladasy, küýi, zikiri. *Biziň pikirimiz- zikirimiz, işimiz- aladamyz, bütün ünsümüz gözəl durmuşymyzy ýene-da gözellendirmek* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Narly Nepesowiçiň bar edýän gürrüňi we pikiri- zikiri gara bokurdagy bilen gara nebsiniň ugrunda samanastyndan suw goýbermekden başga zat däl*(N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

pikirlene-pikirlene: Köp pikir edip, köp wagt paýhaslanyp, oýlanyp. *Pikirlene-pikirlene, ahyrynda: - Üçimiz hem bie gaçalyň!- diýipdirler*(«Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy»).

pikirlenişmek: Bir mesele barada pikir alyşmak. *Salgyt tölemek üçin puly nireden tapmaly? İndi şu hakda pikirlenmäge başladylar* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

pikirlenmek: Bir zat hakda pikir etmek, bir zada pikiriňi gönükdirmek, oýlanmak, paýhaslanmak. *Ol kän pikirlenip durmady*(«Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *onda belki, men hem şol wagtlarda görendirin- diýip, sähet hem pikirlenmesini taşlady*(A. Gowşudow, Eserler). *Ol öz içinden: Ýanky gybatlar eýýäm Gulman azçynyň gulagyna ýetip, ýasawulyny iberipdir- ow!- diýip pikirlendi*(A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

pikirleşmek: ser. Pikirlenişmek. *Köpçülik bolup pikirleşsek meseläni dogry çözeris*(N. Jumaýew, Ak Derek).

pikirli:1. Düşünjeli, zehinli, ukyrly, paýhasly. *Naçalnyk gürrüň berýärkä, göz - görtele ýiti pikirli bolup görünmek isleýärdi* (A.P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Berk prinipial esasy bolmadyk, gowşak, ýüreksiz, gäbazan, dar pikirli adamlar çykýardylar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).2. Aladaly, ünjüli. *Bu meýdana ýene şol garry garao, Başyny ýakaýar pikirli dymyp*(A. Haýýdow, Gök Asman). ♦ **İçi pikirli-** ser. İç

pikirsiz: 1. Düşünjesiz, paýhassyz. 2. Hiçbir zadyň gaýgysyny etmeýän, zadyň pikirini etmeýän, alagasyz.3. Pikir edilmän, oýlanyp görülmedik, oýlanylmady. *Pikirsiz hereket. Pikirsiz çykarylan karar*.

pikirsizlik: 1. Düşünjesizlik, paýhassyzlyk.2. Hiç bir zadyň gaýgysyny etmezlik, aladasyzlyk. 3. Pikir edilmezlik, oýlanyp görülmezlik.

piknometr: fiz. Gaty we suwuk jisimleriň dykzlygyny ölçemek hem kesgitlemek üçin ýasalan ýörite gural.

piktografik: Piktografik degişli bolan, ppiktografik has bolan. Piktografik hat.

piktografiýa: etn. lingw. Şekil, surat çekilip ýazylan gadymy hatyň bir görnüşi.

- pil Y:** 1. zool. Uzyn hortumly we iki sany uzyn gyýakly örän ullakan süýtemdiriji haýwan. *Hiç kaçan deň gelmez pil bilen peşe, Garaňkylyk dyza çöker hemişe* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ol piliň süňkünden ýasalan tesbisini sanap, öçüşen gözlerini güldürip jogar berdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynada*). 2. küşt. Küşt tagtasynda diagonal boýunça göçýän mal. *Agaçdan ýonup, perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow, *Mähri- Wepa*). ♦ **Piliň gulagynda uklamak**- ser. Uklamak. *Emma men entek piliň gulagynda uklaýan ekenim* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).
- pil YY** [piil]: **Ýer depmek ýa-da ýer gazmak üçin ulanylýan, demirden ýadalan ýasy gural. Pil sapyna adatlanan eller ýarap tutmasyny bilmeýärdiler** (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Bir tarapda köne araklar, döwük piller üýşürilip golurdy** (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). **ol mellek ýerinde piliň ýa-da kätmeniň ulusy bilen işläp, uzyn gün arkasy bilen ýapdan suw çekmäge-de ýaltanmazdy** (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- pilçe** [piilçe]: 1. Kiçijik pil. Kenje. *Onuň iki sany paltajyga meňzäp duran pilçeleri razwetkaçlary ylaýta-da täsin galdyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Maşyn gowaçalary pilçeleri bilen gypyrdayyp barýar*. 2. anat. Goluň gutaran ýerindäki pil görnüşli ýasy süňk.
- pile** [piile]: Ýüpek almak üçin ýörite saklanýan ýüpek gurçugyndan hasyl bolýan önüm. *Yokary pile hasylyny alan ýüpekçiler az däl* («Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly). *Täjigül tutan gurçugyndan plandan esse ýarym artyk pile aldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Pile saramak**- ýüpek gurçupyny öz wagty gelende ýüpegini öz daşyna orap başlamak prosesi. *Gurçuklar pile sarnda, olary ýapmaly diýen nädogry düşünje ýüpekçileriň arasynda dowam edýärdy* (W. Z. Raýenko, *Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*).
- pilek:** El degirmeniniň bugdaý guýulýan deşiginiň içinde keseligine ýerleşýän, dänäni kadaly dökmek hem-de ýokarky daşy oka berkitmek üçin kyzmat edýän agaçjyk.
- pilis:** dial. ser. Heň YY.
- pilisleme:** dial. ser. Heňlemek.
- pilislenmek:** dial. ser. Heňlenmek.
- pilisletmek:** dial. ser. Heňletmek.
- pilisli:** dial. ser. Heňli.
- pille:** dial. 1. ser. Wagt 6. *şol pis ýagdaýyň öňüni almak üçin, Aýtagyn aýdysy ýaly, şindiz hem bir pilledir* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. Belli bir dereje, belli bir ýer. *Olar belli bir pillä ýetip, yzlaryna dolandylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- pilmahmyt:** gepl.d. Giperbolik deňeşdirme. *Her kes hem bolsa, hut döw hem bolsa, ýene-de gaýtalap aýdýaryn:-Menden başga pilmahmyt gelse-de beräýmegin* («Tokmak» Jurnaly).
- pilot:** Samolýoty, dirijably sürýän lýtçik, uçujy. *Pilot çalasyňlyk bilen elini egnime ýetirdi. Pilotyň aýna kabinaýygyna garply urýan garply ýagys lýtçige ýoly we töweregi oňat aňsyrtmaýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- pilotaj:** Samolýot we ş.m.sürmek işine türgenlik sungaty. *Yokary derejede ösen pilotaj*.
- pilotka:** Harby adamlaryň geýýän formaly gaşsyz papagy. *Kaka, şu jäjegi bersene maňa!-diýär-de, Myrat jan pilotka bakýar* (K. Gurbanpesow, *Ýaşajyk Postlar*). *Sowet pilotkasyn tapyp bir ýerden begenip ol soldat ele alypdyr* (Çary Aşyr, *Poemalar*).
- pilýulýa:** Derman poroşogyndan taýýarlanan gaty şarjagaz.
- pingwin:** zool. Gysga ganatly, uçup bilmeýän, diňe ýüzyň gün orta polýar guşy.
- pinhan** [pinhaan]: Gizlin, ýasyryn. *Pinhan köçede aglady, arman senden, näzli*, («Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi»). *Onuň oýnaklap duran mekir gara*

gözleri, näme-de bolsa sonuň ýüreginde basyrylgý pinhan syrlaryň doludygyny duýdurýardy (A.Gowşudow, Eserler).

pinhanlyk [pinhaanlyk]: Gizlilik, ýaşyrynlyk. *Pinhanlykda tutulmak.*

pioner Y: 1. Heniz derňelmedik ugur boýunça iş geçirmäge ilkinji bolup girişen adam. *Kosmosy eýelemekde ilkinji pioner sowet adamsydyr.* 2. Ýlmyň, medeniýetiň aýry-aýry pudaklarynda bir täzeligiň başlangyjyny goýan adam, täzeliki. *Tebigatyn pionerleri. Öňe hereket etmegiň pionerleri.*

pioner YY: Çagalaryň kommunustik guramasynyň çleni. *Ol käte pioner we komsomol durmuşyndan oňat hekaýalar hem ýazýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). İne gördüňmi, bu ýan-ýaňy hem boýny gyzyl ýaglykly pionerdi (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

pionerwojatyý: Pionerler oturýadynyň ýolbaşjysy.

pipetka: turbajygyna suwuklyk alyp, soň damja-damja görnüşinde damdyrmak üçin bir ujy rezinli çüýşe turbajyk. *Göz dermanynyň pipetkasy. Damjalary göz pipetkasy bilen damdyrýarlar (S.K.Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry).*

pir [piir]: *kön.s.dini.* 1. İň ýokary dini at. *Aman poşjy oňa musulmanlaryň pire işana ynanyşy ýaly ynanyşy (A.Gowşudow, Eserler). Kimleri han etdi, kimleri gedaý, kimleri pir etdi, kimleri hudaý (N.Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. *gepl.d.* Bir hünäriň, käriň mukaddeslik bilen arkasyny tutujy ussady.

pirajnoe: Ganti, süýt, ýag, ýumýurtga, goşulyp ýugrulan hamyrdan taýýarlanylýan konditer önümi. *Bisküwit pirojnoesi.*

piramida: 1. *mat.* Esasy-düýbi sköp gyraňly we ýokarsy üçgyranlyk bilen gutarýan köpgyranlyk, geometrik şekil. 2. *tar.* Gadymy Müsürde içine faraonlaryň meýidini salmak üçin edilen we garyp, mazar hökümünde hyzmat eden, daşdan gurlap uly desga, bina. *Bular piramidalarydyr-iň gadymy faraonlaryň guburlarydyr (Gadymy Dünýä Taryhy). Olaryň käbirleri kerwen tutup, hindi okeanyna ýetip gaýdypdyr, käbirleri düşlemek üçin Müsür piramidalarynyň alnynda diýelerini çökeripdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 3. Üsti-üstüne goýlan zatlaryň düýbi ýaly görnüşli we ujy hem çürelip gidýän üýsmegi. 4. *sport.* Sportsmenleriň biri-biriniň egnine münüp, emele getirýän gimnastika ýa-da akrobatik figurasy, şekili.

piramidal: piramida meňzeş formasy bar bolan, piramida görnüşli. *Piramidal derek agajy.*

piramidon: *farm.* Newralgiýany, kelle agryny aýyrmak hem-de gyzgyny peseltmek üçin peýdalanylýan derman. *Piramidon kelle agyranýnda içilýär.*

pirat: Deňizlerde talawçylyk edýän adam, deňiz galtamany. *Sonuň bilen bir wagtda got piratlary Gara deňziň Kawkaz we Kiçi Aziýa kenarlaryny talapdyrlar (SSSR Taryhy).*

piratlyk: Piratyň käri, deňizde edilýän talawçylyk, deňiz galtamanylygy.

pirim: Hile, sapalak, aldaw, mekirlilik. *Mekirlige urdy melgun, täze pirim gurdy melegun («Mydam Taýýar» Gazeti). Zähmetkeş köpçüligi ekspluatatorlaryň pirimlerine oňat düşünyärdi («Edebiýat»). Bularyň hemmesi elliniň hile we pirimleridi (A.Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). İşanlary we baýlary masgaralaýjy, olaryň din bilen düwlen pirimlerini paş ediji aýdymdar aýdardy (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

pirimli: İçi pikirli, hileli, sapakly, aldawly, mekir. *Gyzyl ýaly pirimleri ellerini galdyrmadylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

pirimlilik: İçi pikirli, mekirlilik, hilegärlilik, sapalakçylyk.

pirimsiz: Hilesi bolmadyk, mekir däl, sada, açyk, sapaksyz.

pirlik [piirlik]: *kön. s. dini.* Piriň ýagdaýy ýagdaýy, käri. ♦ **Pirlik satmak-** her bir zady öňünden bilen bolmak.

pirog: İçine döwlen, et ýa-da tüwi, kelem we ş. m. Zatlar salnyp, gutap ýaly bişirilýän iýmit. *Etli pirog. Kelemli pirog.*

pirojok: *ser.* Pirog. *Kombinatyň her günde 40 miňe çenli etli pirojok bişirmäge mümkiçligi bar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

piroksilin: Partladys işleri geçirilýän wagtda ýa-da tüssesiz deri taýýarlanylanda peýdalanylýan güýçli partlaýjy madda.

pirometr: fiz. Ýokary derejeli temperaturalary ölçemek üçin abzal. *Abzalyň ady termoelektrik pirometrdir («Fizika Kursy»).*

pirometriýa: fiz. Ýokary derejeli temperaturalary ölçemek usullaryny öwredýän taglymat.

pirotehnik: Pirotehnikadan sptsialistç

pirotehnika: *tehn.* Ýsyklandyryjy ýalyn emele getirmek we partlaýjy sostawlary taýýarlamak usuly, täri.

pirotehniki: *tehn.* Pirotehnika degişli bolan, pirotehnika has bolan.

pis [piis]: 1. Bolşy, häsiýeti- gylgy ýaramaz bolan, nejis. *Ahyrynda eňse berdi nemetsler, gaçmaga ýüz tutdy masgara pisler*(B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Pis pisitapar, suw – pesi* (nakyl). 2. Myrtar, ýaramaz, erbet bolgusyz. *Diwaryň ýüzünde birjik-de obraz ýokdy- bu pis alamat!*(M.ÝU. Dermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). 3. med. Organizmde pigmentiň azlyk etmegi netijesinde deriniň we saçlaryň hetdenaşa agarmak keseli. *Gurt pis keseliň bir musallat diýlip düşünilýändigini aýtdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). ♦ **Pis açan ýaly-** ala- mula, ala- beder. Pis açmak- Bedeniňi, saçyny ak-ala edýän kesele düş bolmak. *Endamy pis açan bir adam bularyň öňünden çykyp, nirä barýanlaryny soran* (A. Salyh, *Saýlaşan Eserler*).

pisint: Daş görnüş, ysypot, keşp, ýasaw. *İçerik giren uzyn gara sakgally, molla pisint, gözleri äýnekli, daýanykly adam, kolhoz prawleniýesiniň sekretardy.*(A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol ýigidiň pisindi batyrgaý bir adama meňzeýär.* ♦ **Pisindi oturmak-** göwne jaý bolmak, pikire dogry gelmek, maňzyňa oturmak, sulhun almak, göwnüň karar tapmak. *Ýok, Aýton seniň mynyň adamyň pisindi oturjak zat däl*(H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*). *Ýigide kapitanyň derrew pisindi oturdy.*(«Mydam Taýýar» *Gazeti*). *Gülüp duran gyzjagaza meniň pisindim oturdy.* Pisint etmezlik- üns bermezlik, ähmiýrt beremezlik, ynam etmezlik. *Sary şerigata ynansa- da, hojamyň ýüzleý sözüne pisint etmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

pislemek [piislemek]: Erbet görmek, ýaman görmek, näletlemek, masgaralamak. *Eger şeýtse, elbetde, ol aýaly uly il pislär ahyryn, çünki Gurt hem onuň üçin sowşdi.* (A. Gowşudow, *Eserler*). ♦ **İt pislän ýaly pislemek-** örän erbet görmek, masgaralamak, gaty ýaman, ýek görmek.

pislenmek [piislenmek]: Erbet görülmek, ýek görülmek, näletlenmek, masgaralanmak.

pislik [piislik]: Erbetlik, ýaramazlyk, nejislik. *Tusalar, gaty gowy edipdirler, ony öňräk tutmak gerekdi, dünýäde näme pislik diýseň. Guljar begden çykar-diýdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

pisse: İçi maňyzly, gaty gabyk miwe we şu mizäni berýän araç. *Çigit çigitläniň dişi bilen şanik, hoz, pisse we badam döweniň dişi düşýän bolsa, gäwuşgözeleň eke dişi hem galmaly däl* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Synla oglum, ösen dürli baglary, alma, armyt, üzüm hem pisse* (N. Omadow, *Bagt Güneşi*). ♦ **Pisse dahan-ser.** Dahan. *Pisse dahan bilen hünji dişiňi, hormata laýyk işiňi söýýän* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). Pisse dodak-ser. Dodak. *Şeýle bolsa, ol meni alardy we özüniň suratyny çekip bolmajak pisse dodaklaryny degerdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

pisselik: Pisse arajy kän bolan ýer, pisse agajynyň köp biten ýeri. Pisselik tokaý giň meýdany tutýardy. ♦ **Bir pisselik-** çigit ýaly, hiç zat, düýbinden. *Şol heleý her näçe apyslasa-da, traktordan bir pisselik bilýän zady ýok* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

pistolet: Ýakyn aralyga gülle atýan gysgajyk nilli kiçijik aýag sapança. *Ýagşy ýigit, ynanyň, bu sözleri aýdandan, gelip meniň döşüme pistolet tutan bolsaň gowy*

bolardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Me, muňa suw ýaly pistolet diýerler!- diýip, igli olara belň berip ýaragyny ortada goýdy (N.Pomma, Egri Egikmez).

pişe [pişe]: Kär, hünär, iş. *Durdy Gylyç edýär pişe, yhlas bilen barýar işe* (Durdy Gylyç, *Guşgular*). *Onuň bar pişesi toýa taýýarlanmak boldy* (N.Jumaýew, *Ak Derek*).

pişek Y: Atanak araja dikleýin sap berkidilen, ýanlyk ýanylýan araç gural. *Mama pişegini ýanlyga sokdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (nakyl).

pişek YY: Aýagy maýyp adamlaryň golunyň aşagyna direg, söýew hökümünde ulanýan enjamy. *Ol geplän wagtynda, başyny arkan gaşýardýar we häli-şindi murtyny çep eli bilen toglanaýar, çünki sag eli pişege söýenýär* (M.ÝU.Dermantow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

pişeklemek: Ýanlyk ýaýylanda pişek urmak, pişek bilen ýanlyk ýaýmak.

pişekleşmek: Pişek bilen ýöreýän, pişege söýenip ýöreýän. *Her gün pişekli daşaryk çykyp, guruluşyga syn edýärin* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pişekletmek: Ýanlyk ýanylanda, pişek urdurmak, pişek urduryp ýanlyk ýaýdyrmak.

pişge: Daralan ýüňüň düýrlenip, egirmäge taýýarlanan arassa görnüşi. *Olaryň biri jöpür, darap pişge edip ýetişdirýär, biri hem eliniň aldygyndan haýdap, ýüp işýärdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Pişge murt-ser.** Murt. *Aly beg uzyn boýly, agaç etli, ullakan burunly, pişge murt adamdy* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

pişgelemek: Ýüňi darap, pişge görnüşi bermek.

pişik: Ýolbars, gaplaň we ş.m.wagşy haýwanlaryň maşgalasyndan bolan süýtemdiriji öý haýwany. *Howlynyň içinde pişige hem bukulara ýer goýman, barlap çykdylar* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Olaryň biriniň gözi edil pişigin gözi ýaly ýanýardy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Kiçjik gaplaň dek pişigiň bardy, mydama anyňa gelip myrlady* (A.Haýydow, *Gök Asman*). *Pişigiň ýyldanlygy samanhana çenli* (nakyl) ♦ **Pişik basyşyny etmek-** aýagyny emañ bilen ýuwaşja basyp ýöremek, daraklygyna basyp ýöremek. *Ol şahanyň diňleýän penjiresine pişik basyşyny edip geldi-de :- Gözel gyzyň ýanynda kim barka?- diýip pyşyrdady* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Pişik ýunuşyny etmek- el-ýüzüňi çala öllap, bolgusyz ýuwunmak, howul-hara, çala ýuwunmak. *Şu gün-ä ýöne pişik ýuwnuşyny edip geläýipdir- diýdi* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Çaga pişigin güni ýaly- gowy ýaşaýyş, gowy güzeran geçiriş, eşretli durmuşda gün geçiriş, lälik ýaşaýyş hakda. *Hawa, illi jan men Kislowodskide edil çaga pişigiň güni ýaly gün göreýarin* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Ýabany pişik-çölle ýaşap ýören pişik, çöl pişigi.

pişikdyrylmak: *bot.* Miwesiniň daşy tikenli topbak ösýän ot.

pişikguýruk: *bot.* Ýazda göreýän, çaýra meňzeş tozgaly ot.

pişme: Ýaýylan hamyrdan gyýçagrak dörtburç görnüşli kesilip, ýaga bişirilýän iýmit. *Nurjahanyň gapysynda goşa gazan atarylyp, pişme pişirilýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gartaň aýallar aňyrdan gelýän adamlaryň üstünden pişme, nogul- nabat seçiýärdiler* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

piti Y: Çoýundan, alýuminiden, demirden ýasalan, nahar bişirilýän agzy gapakly gazan. *Plitanyň üstünde süýtli piti durdy* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Jamal öýüniň gapdalynda öz gap- gaçlaryny ýuwup arassalaýardy, syrçaly piti gazany toýun kesek bilen sürteçläp, ýuwup otyrды* (A.Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

piti YY: Etli, nohutly taýýarlanylýan suwuk nahar, çorbanyň bir görnüşi. *Bir tabak piti getirip, oňa berdiler* (N.Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

pitik: Pitiklemek üçin başam barmak bilen orta ýa- da süýem barmagyň ujunyň biri- birine direlip gysylan ýa- da gysylyp açylan ýagdaýda urulýan zarba. *Meniň ýönekeýje bir pitigim hem ony dünýänyň üstünden bagy üzülip gaçan gallaly*

ganar ýaly gürpüldeder (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Pitige mündürmek**- oýnatgy hasaplamak, ýaňsylamak, howp astynda goýmak. Özüniň pitige mündürileninden, meýlis märekesinde masgarabaz hökmünde oýnalýanyndan habary ýokdy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

pitiklemek: Pitik bilen urmak, pitik bilen kakmak. Pälwanyň derçirän burnuna mäkäm pitikledi («Tokmak» Jurnaly). ♦ **Pitikläp almak(saýlamak)**- seçip, seljerip saýlap almak.

pitiklenmek: Pitik bilen urulmak, pitik bilen kakylmak. Ol ertesi irden ýaňagynyň ýauwaşjadan pitiklenmegine oýandy(B. Soltannyýazow, Kümüş).

pitikleşmek: Biri- birini pitiklemek.

pitikletmek: Pitik bilen urdurmak, pitik bilen kakdyrmak.

pitirdemek: ser. Pitremek

pitiwa [pitiwaa]: Pitiwa etmezlik- makul görmezlik, göwne jaý görmezlik, pisindiň oturmazlyk, üns bermezlik, gulak asmazlyk. Ol güljahanyň aýdanlaryna pitiwa etmedi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Mämmet aga gyzynyň bu tanyşlygyna hiç pitiwa etmedi (N.Pomma, Egri Eýikmez).

pitne: Dildüwşüjilik bilen döwlet hökümiýetine garşy edilýän ýaragly çykyş, gozgalan. Bir näçe wagtdan bäri taýarlanylýan pitne maý aýynyň on bäş gününde ýüze çykyp başlady. Ol pitnä daşary ýurtlar, esasan-da inlis imperialistleri tarapyndan ýolbaşçylyk edilýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pitneji: Titnä gatnaşygy, gozgalaňçy. Az salymyň içinde başga-da ýüzlerçe türkmen ýigitleri polka gelip, ak pitneçilere garşy göreşmäge gitmek isleýändiglerini bildirdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

pitneçilik: Dildüwşüjilik bilen ýaragly çykyş etmeklik. Kontrwolyutsion- pitneçilik işleri.

pitre: dini. Her ýyl oraza aýynda baş sanyna berilýän sadaka. Dine daňyp eziz halkyň kellesin, «İsanlara pitre ber» eden kanun (N.Pomma, Saýlanan Eserler).

pitremek: Kol bolmak, tüýdülmek, owranmak (mata we ş.m hakda). Ol ýama-da tutanok, tutan ýeriň pitröp barýar (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

piwo: Ajydylan arpa suwuna birneme alkohol garylyp taýýarlanylýan içgi. Düýn Wepa Sowetler öýniň agzyndan geçip barýarka, Goçmyrada duşupdyr we onuň bilen görüşüp, sagly- amanylyk soraşypdyr hem bir- iki kürüşge piwo içişipdir (A. Gowşudow, Eserler). Aşgabadynyň piwo zawody bar (Türkmenistan Kommunisti» Jurnaly).

piwoçy: gepl. d. Piwo satýan, piwo satmak işi bilen meşgul bolýan adam. Piwoçy, ýene-de bir bokal doldur. Gürleşemde batyrgaýrak bor ýaly («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

plafon: 1. arhit. Gipsden edilen nagysly potolok.2. Potolokdan sallanyp durýan çyranyň ýarym şar görnüşlü abajury.

plagiator: Biriniň ýazan eserini öz adyna geçirmeklik bilen meşgul bolýan adam, edebiýat ogusy.

plagiat: Biriniň ýazan eserini hiçbir esassyz öz adyna geçirmeklik, edebi ogurlyk.

plakat: Diwara kakylýan agitatsion häsiýetli teksti bolan reňkli surat. Ussa çäýyny alandan soň hem kooperatiwiniň içinden gitmän, çäýly elini arkasyna tutup, diwaryň ýüzündäki plakitlara gözünü gezdirip (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).

plakatçy:Plakat ýazýan spetsialist, suratçy.

plan: 1. Bir desgany gurluşygy, ýeri suratlandyrylan çyzgy. B. I. Leniniň görkezmesi boýunça Russiýany elektrifikatsiýalaşdyrmak plany düzüldi we täze stantsiýalaryň gurluşygy başlady.(M. N. Skatikin, Jansyz Tebigat). Aşgabat şäherini täzeden gurmaklygyň plany. 2. Ýerine ýetirmeli bir işiň möhletini, tertibini, gyzygiderliligini göz önünde tutýan, önünden bellenilen çäreler sistemasy. Şu wagtda çenli, her ýyl hemme zatdan planymyz ýüz protseneden aşyрмаýak ýylymyz ýok. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde) Agyz, täzegül, siziň kolhozyňyz pagta planyny doldurdymy?. (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Bir

iş etmek için öňünden edilýän hyýal. *Komandiriň plany, ozal partizanlar bilen tanyşyp, ondan soň işe başlamakdy* (A. Gowşudow, Eserler). *Onuň bu plany başa barmady.* (J. Akyýew, *Mergeniň Ogly*). 4. Bir beýan edilmeli zadyň gysga bölümlere bölünmesi, programmasy. *Makalanyň plany ýazyldy* ♦ **Plan çekmek**-edilmeli işiňi öňünden planyny düzmek.

planer: Howadan agyrrak, motorsyz uçýan apparat. *Ýaryşyň ikinji güni planuoryň fýuzelýaj modelleri asmanda ýaýyp başlady* («Pinoer» Jurnaly).

planeta: astr. Günüň daşynda aýlanyp, ondak ýagtylyk we ýylylyk alýan asman jisim. *Reaktiw dwigatelleriň şu soňky häsiýeti olary planetalar arasynda uçmak üçin peýdalanmaga mümkinçilik berer* («fizika Kursy»). *Ýeriň ýüzünde ýaşaýşyň ösýänlygynyň sebäbi, biziň planetemyzyň üstüne günüň iberýän energiýasydyr* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

planetariý: 1. Ýyldyzy asman modelinde planetalaryň we başga ýagtyltgyçlaryň edýän hereketlerini gökezýän gurluş. 2. *Planetalaryň edýän hereketi görkezýän jaý. Planetarini we ýeriň astyndan ýöreýän otlyny- metrony gördük* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

planimetr: Kagyz ýüzükdäki çyzgyny hem-de ýapyk şekili ölçeýän gural.

planimetriýa: Geometriýanyň tekizlikdäki şekilleri öwrenýän bölümi.

planka: Ýylmanajyk uzynja tagta. *Plankalas tertipli münderlenip guýlupdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

planlaşdyrmak: 1. Bir zadyň ösüş planyny düzmek. *Ol agrotehnikanyň görkezmeleri esasynda täze berlen uçastogy özleşdirmegi planlaşdyrmaga başlady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Plana salmak, planyny çekmek. *İşleri planlaşdyrmagy atdan çykarýar* («Kolhoz Günleri»).

planly: 1. Plany düzülen, plana girizilen, planlaşdyrylan. 2. Plan boýunça amala aşyrylýan, plan boýunça iş ýüzüne geçirilýän. *Bu giň meýdanda häzir planly iş gyzgalaňly dowam edýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Planly iş. Planly hereket. Planly işlemek.*

planlylyk: Plan boýunça alnyp barylmalýk, plan boýunça amala aşyrylmaklyk, plana laýyklyk.

planmetrik: mat. Planimetriýa degişli bolan, planimetriýa has bolan.

planowik: Önümçilik we ş. m. Planlaryny düzýän spetsialist. *Tejribeli planowikleriň sany barha köpeliýär.*

plansyz: 1. Planly däl, planly düzülmelik, plana girizilmelik. *Plansyz iş. Plansyz hereket. Plansyz iş başa barmaz.* 2. Öňünden işlenip düzülen plan boýunça amala aşyrylmaýan, plan bilen alnyp barylmaýan.

plansyzlyk: 1. Planly däl, planly bolmazlyk, planly girizilmelik. 2. Öňünden işlenip düzülen plan boýunça amala aşyrylmazlyk, plan bilen alnyp barylmalýk.

planşet: 1. İçine karta salyp- götürmek üçin, ýüzi aýna ýaly ýyldyrawuk ýasy sumka 2. geod. Ýüzüne karta, çertej kargyzy berkidilen ýörite tagta ýa- da karton. 3. Korseti berkitmek, ildirmek üçin ýörite metal palstinka.

planşetka: İçine karta salynýan, ýüzi aýna ýaly ýyldyrawuk ýasy sumkajyk, kiçijik planşet. *Katýa ýaňagyny planşetkasynyň sowuk teletinine ýaplap, bada-bad uka gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

plantator: Kapitalistik ýurtlarda: koloniýalardaky plantatsiýanyň eýesi, eksplurator.

plantatsiýa: 1. Oba hojalyk ekinleri ekilýän we ösdürülip ýetişdirilýän uly ýer uçastogy. *Tut agajygyn plantatsiýalary 27 gektar ýer tutýar* (W. Z. Reanko, *Yüprkçilik Boýunça Önde Barkyjy Tejribe*). Çay plantatsiýasy. 2. Kolonial ýurtlarda: oba hojalyk ekinlerini ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan kapitalistik hojalyk.

planýorist: Planýor surýän lýtçik. *Ýaryşda sowet planýoristleri birinji orny eýelediler.*

Planýorizm: Planýorlarda uçuş sungaty. *Sowet planýorizminiň üstünlikleri.*

plastyr: Bölejik matanyň ýüzüne çalnýp, ýara daňylýan elmeşegen dermanly massa, ýag. *Simaply plastyr Tsinkli plastyr. Ýara plastyr doňmak.*

plastik: 1. Plastika degişli. 2. Basyş güýjünde formasy üýtgeýän döwürleşýän, ereýän. *Plastik maddalar («fizika Kursy»).*

plastinka: 1. Gaty jismiň ýukajyk ýasylan görnüşli. *Polýar ýurtlarynda penjire aýnasynyň deregine buz plastinkasyny oturtmak bolýar (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). Käbir taýpalar süňk plastinkalaryndan edilen galkanlary köp ulanyşdyrlar (SSSR Taryhy). Bu sowala aşakdaky tejribe jopan berýär: plastinka deň eginli ryçagyn bir ujuna berkidilýär («fizika Kursy»).* 2. Patefon, grammafon üçin ses azylan tegelek disk. *Grammafon plastinkasynyň biri kyryk baş munutlap aýtdyrylar («Pinoer» Jurnaly). Pah, meniň ýaňrap oturyşyma seret- le, halkyň aýdym eşidesi gelip otyr, men bolsam eňegime jaň dakylan ýaly ýaňraýaryn, dogry bälmi, Baba soldat!- diýip plastinkany goýdy (A.Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).* 3. Fotografik surat almak üçin ýagtylyk duýýan gatnakly aýna.

plastmassa: Plastik massa, plastik jisim. *Bu plastinka plastmassadan ýasalypdyr («Pinoer» Jurnaly).*

plaşj: Öl geçirmeýän ýeňil makintoş, çyg geçirmeýän içliksiz ýuka palto. *Ogultäzik eje biziň bilen hoşlaşdy-da ýeňilje plaşjyny egnine ýasgyjak atyp, agyr süri goýny örä alyp ugrady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Kerim, ahyr köşesip, gar örten ak plaşjyny şowurdadyp, iki ýana gezmäge başlady (B. Soltanyýazow, Kümüş).*

plaşj-palatka: Bir adam üçin plaşj ýa- da palatka hokmünde peýdalanar ýaly öl geçirmeýän matadan taýýarlanylýan eşik. *Bir gezek batgalykda –sowuk, porsy çalpawyň içinde plaşj- palatkannny ýapynyp ýatmaly boldular («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

plaşkout. Denizç. Ýük daşamak üçin ulanylýan, düýbi ýasy, polubasyz gämi.

platforma: 1. Ota münmek üçin edilen beýigräk we tekiz meýdança, seki. *Aşgabat bilen Moskwa aralygyndan gatnaýan no: 4 planformadan ugraýar. Olar platformanyň üstünde ikibir- ikibir gezmeläp, otlynyň gelerine garaşýardylar.* 2. Ýük çekmek üçin kuzowy pes bolan üsti açyk demir ýol wagony. *Gyzyl platformalar ol ýere ýükli gelýär. (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýuregi). Platformalaryň köpüsünde mäligiň ilkinji gezek görýän maşynlary bardy («Pinoer» Jurnaly). Platformanyň üstündäki toplary platkalar gizleýärdi (B.Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Bir toparyň, partiýanyň hereketi we syýasy talaplarynyň programasy.

platina: Gyzyldan hem gymmat hasaplanýan ak reňkli metal, himiki element.

platinaly: Platina garyndyly, düzüminde platina bar bolan. *Platinaly magdan. Platinaly metallar.*

platsdarm: 1. *harby.* Strategik harby operatsiýalara taýýarlyk görülyän meýdan, giňişlik. *3.inji Ukraina frontunyň goşunlary bu günlerde şäheriň golaýyndaky platsdarmdan meşhur Trýakow Walyň gapdaly bilen ýöreyärdi (O. Gonçar, Baýdak Göterijiler).* 2. *göç. m.* Biriniň üstüne çozmak, birine garşy harby hereketleri alyp barmak üçin amatlynbaza bolup hyzmat edip biljek territoriýa

platskart: Otly wagonynyň nomerlenen ornuna biletiň ýany bilen berilýän kwitantsiýa. *Bu wagona diňe platskart bileti war bolan adamlar goýberilýär.*

platskartly: Diňe platskart boýunça münülyän, platskart bar bolan. *Platskartly wagon. Plaskartly kupe.*

plazma: *bial.* Organiki dokumalaryň (ganyň, limfanyň) suwuk düzümi bölegi, sostawy. *Ýymit siňdiriş organlaryndan gelip, ähli bedene ýaýraýan ýokumly maddalar ganyň suwuk plazmasynda bolýarlar (W.F.Şalaýew, N.A.Ryrow, Zoologiýa)*

plazmatik: Plazma degişli bolan, plazmadan durýan.

plenar: Guramanyň, komitetiň we ş.m. ähli çlenleriniň gatnaşmagy bilen bolýan, bolup geçýän doly. *Plenar mejlis.*

plenum: Bir edaranyň doly sostawynyň ýygnagy, plenar maslahat, plehar mejlis.
SSKP- niň sentýabr plenumyndan soň, oba gitmegi ýüregine düwürdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Merkezi komitetiň sentýbr plenumy anyk çäreleri belledi

plewra: anat. Öýkeniň daşyny hem- de döş boşluguny örtýän perde.

plewrit: **med. Plewra çişme keseli, öýkeni örtýän perdäniň kesellemegi. Íriňli plewrit. Gury plewrit.**

plintus: arhit. 1.Pol bilen diwaryň arasyndaky ýşy ýapmak üçin kakylýan ýasy tagta. 2.Sütüniň peçiň aşagyna goýulýan berkitme.

plita: 1. Metalyň, daşyň gönüburçly ýasy bölegi. *Jaýyň garşysyndaky asfalt heniz onçakly demrikmändi, penjireleriň gözenekleriniň reňkleri ýyldyraşyp durýardy, basgançaklaryň daş plitalarynyň arasyndaky ýşlarda hekiň çañlary agaryşyp görünýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2.Ortasy deşikli, ýasy we galyň demir bilen üsti ýapylan, bişen kerpiçden örülen kuhnýa peçi.

plitka: Elektrik togunyň ýa- da gazyň kömegi bilen üstünde nahar bişirilýän we çay gaýnadylýan gural. *Gazyň burmasyny burup, plitkasyna otulçöp çakmak, elbetde, kyn däl. Tegelek plitka ýatladyp aýdy, jaý-da gyzdyryp dur odunsyz zatsyz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

plomba Y: Harytlara we jaýyň gapysyna urulýan gurşun peçat. *Telewizor oturdylanda yzky we aşaky gapaklaryndaky plombany aýyrmal däl («Sowet Türkmemistany» Gazeti).* Fabrik plombasy. Gümrükhana plombasy.

plomba YY: Kowek dişiň içine dykylp doldyrylýan madda. *Dişiňe forfor plombasyny poýdurmak.*

plombalamak: Plomba goýmak, plomba bilen goýdurmak. *Dişleri plombalamak.*

plombalatmak: Plomba goýdurmak, plomba bilen doldurtmak. *Köwek dişleri plombalatmak.*

plombir: Gaýmak goşulyp edilen morojenoýäniň bir sorty.

ploşçad: Şäheriň ýa-da obanyň içinde jaý gurulman goýulýan uly hem tekiz meýdan. *« Kolhozlar » ploşçadynda belent ymarat bar (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). Ynha ploşçad hem adamdan doly, Üýşüp durlar edil güýz buldy ýaly (A. Haýydow, Gök Asman). Moskwanyň Gyzył ploşçadynda demonstratsiýa geçirýärler.*

ploşçadka: Belli bir maksat üçin niýetlenen kiçiräk tekiz meýdança. *Ol taýdaky ploşçadkada bir topar esger futbol oýnaýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Biz tans ploşçadkasynyň ýanynda duýdansyz ýerden Hurma duşduk (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary)*

plotina: Derýadaky suwuň derejesini ýokary galdyrmak üçin gidrotehniki desga, bent, gatla. *Garrybent plotinasy, onlarça kilometre uzalyp gidýän suw kanallary betonlanyldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

plug: Ýer sürmek üçin metaldan edilen giň ýer azaly, oba hojalyk guraly. *Plug seýalka çykansoň, Azal-künde taşlandy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ol kätmen, pil, dyrmyk ýasaýar, plug bejerýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Dökünlenip taýýar edilen ýumşak ýere pluglaryň örän çuňňur girip agdarýan guşlary seçelenýärdi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

plýaj: Suwa düşünmek üçin deňzin ýa-da derýanyň amatly ýapgyt kenary. *Çägeli plýaj. Erkek adamlar plýajy.*

plýonka: Fotografik hem kinomotografik suratlary almak için ulanylýan, lenta görnüşli, ýagty duýujy tselluloid.

plýuş: Mahmal görnüşli ýüň ýa-da ýüpek mata.

pnewmatik: Gysylan howanyň täsiri netijesinde hereket edýän. *Pnewmatik nasos. Pnewmatik çekiş. Pnew-matik kamera.*

pnewmatika: Fizikanyň gaz halyndaky jisimleri öwrenýän bölümi.

pnewmoniýa: med. Öýken çişme keseli.

poçerk: Ýazuwda harplaryň şekilini çekmek täri, endigi. *Ýöne, Maýsanyň poçerkine menzeýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

poçta: 1. Iberilýän hatlary, posylkalary, puly ýollaýan hem-de almaly adamsyna gowşurýan edara. *Ýogs-da Wiktor Kirillowiç, bu ýerde poçta bölümi barmyka ? (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Ana poçta, telegraf ! Anha şäherler arasyna telefon bilen sözleşmegi guraýan ýer (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Şol edaranyň gowşuran zady (haty, posylkasy we ş. m.).

poçtalon: Iberilen hatlary, korespondentsiýany adresatlara gowşurýan işgär. *Şol kagt poçtalon gapyny kakdy. Ol şat garry, ady Oraz çapykdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Poçtalon telegramma getirdi (Ata Salyh, Beýik Sylag). Ol prawleniýäniň jaýynyň eýwanynda kolhozyň poçtalonny bilen sataşdy-da ondan gazetler aldy we aýak üstünde duran ýerinde gazetleri gözden geçirmäge durdy (A. Gowşudow, Eserler).*

poçtamt: Şäheriň merkezi poçta edarasy. *Ol poçtamt gullukçysy bolup işleýär.*

poçtmeister: kön. s. Poçta kontorasynyň müdiri.

podgruppa: Toparyň, gruppanyň sostawyna girýän bölümi, gruppanyň bir şahasy, kiçijik topary. *Şu gün podgruppalarda basketbol boýunça ýarym final ýaryşlary gutardy (« Ýaş Kommunist » Gazeti).*

podkomissiýa: Komissiýanyň ýörite bir maksat üçin bölünip aýrylan topary. *Ol ýaragsyzlanmak barada diňe dürli komissiýalar we podkomissiýalar dörettdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

podnos: Ýilýän-içilýän zatlary, içi iýmitli gap-çanaklary üstünde goýup, stola eltmek üçin agaçdan ýa-da metaldan edilen erňekli ýasy gap, enjam, mejme. *Ofitsiantka bular üçin ýene-de podnosyň üstüni dolduryp piwo getirdi (« Tokmak » Jurnalny).*

podoş: Aýakgabyň galyň teletinden ýa-da rezinden daban formalý aşaky bölegi. *Wah, tuflijigimiň podoşy deşiläýipdir (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Bir görsem, onuň beýik ökjesi bilen podoşyň aralygyna kiçijik, edil ilik ýalyjak mis jaňjagaz goýlan eken (O. Gonçar, Baýdak Göterijiler).*

podoşlyk: Podoş etmek üçin gerekli bolan, podoş etmäge ýaramly. *Podoşlyk gön. Podoşlyk kauçuk. Podoşlyk rezin.*

podpole: Gizlinlik, ýaşyrynlyk ýagdaýy, häkimiýetden ýaşyrynlykda alnyp barylýan iş, rewolýutsion işler alnyp barylýan şertlerdäki konspiratsiýa. *Olaryň işi podpolede geçýärdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

podpoleçi: Podpolede işleýän ýa-da işläň gizlin, syýasy iş bilen meşgul bolýan adam.

podpolkownik: Polkownikden bir çin aşak bolan ofitserlik at, maýor bilen polkownik aralygyndaky ofitserlik çini. *Podpolkownik ýogyn sesi bilen bir zatlar samrady (A. Gowşudow, Eserler).*

podporuçik: harby. Patyşa goşunynda : poruçikden bir rang aşak bolan ofitserlik çini.

podpraporščik: harby. Patyşa goşunynda : unter-ofitserler sostawynyň ýokary ady.

podrazdeleniýe: harby. Has uly harby bölümiň sostawyna girýän kiçiräk bölek, topar. *Ol ikis ýañadan gaty gülsüp başlady we onuň haýsy podrazdeleniýe dendigini sorady (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

podstantsiýa: Esasy stantsiýanyň, liniýanyň ýa-da setiň aralygyndaky kiçi stantsiýa. *Telefon podstantsiýasy. Transformator podstantsiýasy.*

podşipnik: Maşynyň ýa-da tigriň aýlanýan okunyň üstündäki esasy agram düşýän bölegi, detaly. *Şarly ýa-da rolikli podşipniklerde aýlanýan wal şarlara ýa-da rolıklere daýanýar (« Fizika Kursy »). Ol maşynyň podşipnikden başga ähli böleklerini ýasady (« Pioner » Jurnalny).*

podwal: 1. Hojalyga gerek bolan her hili zatlary goýmak ýa-da ýaşamak üçin jaýyň aşagyndan ýer gazyp edilýän otag, jaý, ýerzemin. *Tomsuna podwalyň içi salkyn bolýar.* 2. Gazet sahypasynyň aýratyn makala ýerleşdirilýän aşaky bölegi.

podýezd: Uly ymaratlarda, jaýlara girilýän ýer.

- poema:** edeb. Şygyr formasynda ýazylan sýujetli uly eser. *Ermeni halkynyň basybalyjylara garşy köp ýyllarça eden göreşleri hakyndaky ýadygärlikler « Dawud Sasunskiý » diýen ajaýyp epiki poema giripdir* (SSSR Taryhy). *Poemalaryň we goşgularyň ideýasy has çuňlaşdy* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Esli wagt boldy, jan edip işläp bir poema ýazdym, görsene, dostum* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- poetik:** Poeziýa has bolan, poeziýa degişli bolan şahyrana. *Onuň poetik dünýäsi örän çaklengi ýaly görünýär. Biziň poeziýamyzda awtoryň poetik obrazlar döretmegiň deregine, rífmalaşdyrylan umumy düzgünleri beýan edýän gury degşirmeleri hödürleýän mahalynda-da gabat gelinmän durulmaýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- poetika:** edeb. 1. Poeziýa döredijiligi hakyndaky ylym, edebiýat teoriýasy. *Teoretiki poetika.* 2. Bir şahyra, ugra ýa-da döwre has bolan poeziýa usuly, täri. *Tipiki häsiýetleri döretmek barada dramatik eseriň özüniň aýratyn kanunlary, özüniň poetikasy bolýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Rus klassyky poetikasy. Puşkiniň poetikasy.*
- poeziýa:** Şygyr formasynda ýazylan çeper söz döredijiligi, çeper eser. *Onuň iň oňat çeper eserleri sotsialistik realizm poeziýasynyň aýdyň sahypalaryny düzýär. Sowet ýazyjylary Wladimir Maýakowskiň söweşjeň poeziýasynyň däplerine zeryärler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- pogon:** Formaly eşiklerde egne dakylýan tapawutlandyryjy bellik. *Öň-ä senden gorkup-duramokdym weli, dogrudan hem şu pogonyň meni birneme gorkuzdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Olaryň egnine Aýýyldyz nyşanly ýaşyl pogon dakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- pojarnik:** Ýangyna garşy göreşýän komandada işleýän adam, ýangyna garşy göreş komandasynyň işlari. *Ol bu ýerde pojarnik bolup işleýän Nepes agady* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Soltan Rustamowiç, inje-nerleriň, pojarnikleriň tekliplerinden siziň aklyňyza näme gelýär ?!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).
- pokryşka:** Welosipediň, awtomasynyň we ş.m. tigriniň kamerasyna geýdirmek üçin galyň rezinden ýasalýan daşlyk. *Çüýşe gyýçaklary maşynlaryň pokryşkasyny, köwüşleriň böwürlerini böwüsse-de, ol hakda gürrüň etmän : — Şu üýşürilen brak jüýselere gör näçe sulfat, ak daş, gör näçe zähmet sarp edildikä ? — diýip, başlaryny ýaýkaýarlar* (« Tokmak » Jurnaly).
- pol:** Tamyň, jaýlaryň aşagyna düşelýän tagta. *Waý, bagtym ýatdy! — diýip gygyrdy-da, poluň üstüne şarpyldap ýykyldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- pola [poola]:** gepl. d. Semiz, çişik (adam hakda).
- polat:** Kümüş reňkli gaty metal, uglerodyň belli bir mukdarynyň demir bilen birleşmesinden emele gelen metal. *Polatdan berk gala iliň daşynda, Häzirlík, taýýarlyk gyzyt esgerlik* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Tanklardan, toplardan hem samolýotdan Basara boş ýer ýok demir polatdan* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- poli:** Goşma sözleriň « köp » diýen manyny anladýan birinji bölegi . *Meselem, politeizm* (köp hudaý- lylyk). *Polisemiýa* (köp manylylyk).
- poligamiýa:** Geçmiş galyndysy hökmünde käbir taýpalarda bolan köp aýallylyk ýa-da köp ärlilik.
- poliglot:** Köp dil bilýän ýa-da bir näçe dil bilýän adam.
- poligon:** harby. Öwreniş atyşyklary geçirilýän meýdan, ýer. *Artilleriýa poligony.*
- poligraf:** teh. Bir zadyň kopiýasyny alýan gural, nusgasyny çykarýan gural.
- poligrafik:** Poligrafiýa degişli bolan, poligrafiýa has bolan. *Poligrafik senagat.*
- poligrafist:** Poligrafiýa işinde işleýän spetsialist.
- poligrafiýa:** Senagatyň, tehnikanyň metbugat eserlerini çap edip çykarmak bilen meşgul bolýan pudagy. *Jurnallaryň hem-de gazetleriň goýberlişini doly üpjün etmek üçin poligrafiýa senagatyny giňeltmeli.*

poligrafkombinat: ser. Poligrafiýa. *Aşgabadynyň poligrafkombinatynda kitaplar ofset usuly bilen çap edilýär.*

poliklinika: Dürli hünärli wraçlaryň gözegçilik etmegi astynda gatnalyň kesel bejerdilýän edara. *Mähri özüniň esasy iş sagadyny gospitalda geçirýärdi, emma ol Aşgabadynyň polik-linikalarynda hem belli gün, belli sagatlarda işleýärdi* (A. Gowşudow, Eserler).

polismen: Angliýada we ABŞ-da politsiýa edaralary we onuň işgärleri.

politehnik: Politehnikumyň studenti ýa-da politehnikumy gutaran adam.

politehniki: Tehnikanyň dürli pudaklaryna degişli bolan, tehnikanyň dürli pudaklaryny öwrenmek bilen meşgul bolýan. *Mekdeplerde politehniki okuw girizmeli* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Ählumumy politehniki okuwa geçilmegi üçin zerur çäreler görüldi. Politehniki institut.*

politehnikum: Dürli tehniki hünärler boýunça bölümleri bar bolan politehniki okuw jaýy. *Politehnikumyň okuwçylary hem ösdürilip ýetişdirilen bol hasyly gyzgalaňly ýygýarlar* (« Ýaş Kommunist » Gazeti).

politehnizatsiýa: Politehnizmi girizmeklik. *Bizde politehnizatsiýa degişli agronomiýa sapagy hem bar* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Mekdeplerde politehnizatsiýany ornaşdyrmak işleri geçirilýär.*

politehnizm: Önümçiligiň esasy pudaklary bilen hem teoretiki taýdan, hem praktiki taýdan tanyş bolmaklyk arkaly alnyp barylýan okuw sistemasy.

politotdel: Syýasy bölüm. *Men politotdele işe ýerleşdim* (G. Muhtarow, Pesalar).

politproswet: Syýasy magaryf.

politrük: Harby bölümleriň podrazdeleniýelerinde syýasy işe ýolbaşçylyk edýän harby-syýasy sostawdan bolan adam, syýasy ýolbaşçy.

politsiýa: Kapitalistik ýurtlarda : gözegçilik we mejbur ediji aýratyn organ, şonuň ýaly-da ekspluatator synlaryň bähbidini goraýan, rewolýusion hereketlere garşy göreşýän jeza beriji otrýad. *Pak Ken Sukuň ejesini Demokratik aýallar soýuzynyň çleni bolany üçin, politsiýa alyp gitdi* (« Pioneer » Jurnaly).

polk: Diwiziýanyň ýa-da brigadanyň sostawyna girýän harby bölüm. *Atly polk Kuropatkin köçesine girende, şäher halky olary gül bilen garşylady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Annaguly dagynyň kolonnasy stantsiýadan polka tarap ugrady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

polka: Çalt hereket edilip oýnalýan tans we şol tansyň sazy.

polka: Kitap, gap-gaç goýar ýaly diwaryň ýüzünde, şkaýyň içinde kese goýlan tagta, tekçe. *Polkanyň üsti çäýnek-käse we beýleki gap-gaçlar bilen doludy. Şol teläriň polkalary dürli görnüşdäki çäýnek- käselerden hyryn-dykyn doludy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Demir ýol wagonlaryndaky ýatylýan ýer. *Aleksandr ýokarky polkada ýatanlara göz aýlady* (« Bahar »).

polkdaş: Bir polkda gulluk edýän. *Ol öz öňki polkdaşy İdrisi gördi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

polkownik: Podpolkownik bilen general-maýoryň aralygyndaky ýokary ofitserlik çini, ady. *Wepa bilen Pýotr öz bölümleriniň ştabyna baranlarynda, bularyň polkownigi şeýle bir begendi* (A. Gowşudow, Eserler). *Çignindäki çinleri köpeltmek, polkownik bolmak onuň ençeme ýyldan bäri arzuwydy* (G. Kulyýew, Köpetdagiň Aňyrsynda).

polojitel: 1. Matematikada : noldan köp bolan, goşmak (+) alamaty bilen bellenilýän. *Polojitel san. Polojiel birlik.* 2. Peýdaly häsiýetleri bar bolan, oňaly. *Bu toparyň ýalňyş teoretiki düzgünlerine garamazdan, olaryň döredijiligi sowet edebiýaty ösdürmekde polojitel rol oýnapdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Gogol polojitel gahrymanyň obrazyny döredende, Tarasa konkret sypatlar berýär* (N. W. Gogol, Eserler).

polotentse: Süpürinmek we gap-gaç süpürmek üçin ulanylýan insiz uzyn mata. *Ol ýuwnup, elindäki polotentse bilen kemsiz süpürinip jaýa girende, Wepanyň hem*

gitmekçi bolup ýerinden turan wagtydy (A. Gowşudow, Eserler). Myratgeldi polotentseni alyp berdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

polotno: 1. Zygyrdan dokalan ýylmanak mata. *Kendir potno dokandyrlar. Ýüpek polotno.* 2. *teh.* Meha-nizmdäki zolak, lenta. *Konweýeriň polotnosy.* 3. *d. ýo.* Relsleriň aşagynda gumdan galdyrylyp edilen düşek, ýol. *Demir ýol polotnosy.* 4. Hudojnigiň çeken suraty. *Türkmenistanyň hodojnikleriniň iň gowy polotnolarynyň sergisi guraldy.*

polufabrikat: Başga bir önümçilikde gutarnykly işlenilip taýýarlanylmalý önüm, haryt.

polufinal: Sport oýunlarynyň ýaryşynda birinjiligi almak ugrundaky ýaryşyň finaldan öňki oýny.

polýaklar: Polşanyň ýerli ilaty bolan Günbatar slawýan halky.

polýar: Polýusa degişli bolan, polýusda ýa-da polýusyň golaýynda alnyp barylýan işler bilen bagla-nysykly bolan. *Polýar ýurtlarda penjire çüýşäniň deregine buz plastinkasyny oturtmak bolýar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). *Polýar zona. Polýar ekspeditsiýa.*

polýarnik: Polýar oblastlarda işleýän işgär.

polýus : 1. *geogr.* Ýeriň aýlanýan hyýaly okunyň iki uýy we şonuň ýaly-da nokatlaryň töweregindäki ýerler. *Şol gemiler Demirgazyk polýusyň buzunyň aşagynda Aziýa bilen Amerikanyň arasynda kadaly gatnap biler (« Ýaş Kommunist » Gazeti) Günorta polýus.* 2. *fiz.* Elektrik zynjyrynyň ýa-da magnitiň gutarýan uçlarynyň her birisi. *Has pes potentsiýaly bolan tsink plastinkasyna otritsatel polýus diýilýär (« Fizika Kursy »). Polojitel polýus.*

pomada: Tualet enjamy hökmünde ulanylýan gowy ysly ýag. *Basgançakdan düşüp ugranymyzda, biziň üçi-mizden hem pomada ysynyň kükäp durany ýadyma düşende, heniz hem gülkim tutýar (L. N. Tolstoý, Eserler).*

pomazok: Bir zat çalmak üçin uýy gylly sürtgüç. *Ol ussadan ýumşagrak pomazok bilen sabyn çalmagyny talap etdi (« Tokmak » Jurnaly).*

pomeşçik: Krepostnoýçylyk düzgüni hem feodal gatnaşygy bar bolan döwletlerde: ýer eýesi — dworýan, mülkdar. *Pomeşçikleň elindedi ýeriň, suwuň, mülküň senin (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Pomeşçikler we kulaklar tokaýlary rehimsiz suratda kesýärdiler (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). Şol wagt ýeke göz batyryň — Rus-ýapon urşundan soň, Rusiýet daýhanlary çozup, mülkdar baýpomeşçikleriň howlularyny otladylar — diýip beren gürrüni, birdenkä Garly ussanyň ýadyna düşdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

pomidor: *bot.* Bakja ekini we onuň iýilýän togalak gyzyly hasyly. *Duzly kelem, paşyrdap duran ter hyýar, gyzyly pomidor, her hili otlar barha işdäni açýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Üzümi pomidor hem başga miweleriň şire-şepbiklerinden çorçak-gemre baglan ýaşçikler üstüne münder basylan ýük maşyny uly obanyň egrem-bugram darajyk köçeleriniň birine düşdi. Näzik eje bir tabak gowurma, bir jamda dogralan pomidor, sogan, ýene bir tabakda hem üzüm getiripdirip, nahary stoluň üstünde goýdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

ponton: 1. Derýalarda wagtlaýyn gurulýan, köprüleriň aşagynda daýanç hökmünde goýulýan ýasy gaýyk. *Uçastokda ýerbe-ýerhemme zat pontonlar düzüwdi, troslar abat (B. Hudaýnazarow, Gyzgyn Sähra).* 2. Ýüzýän köpri.

pontoner: Ponton köpri salýan harby bölümin gullukçysy.

pop: *dini.* Hristian dininiň ruhanysy. *Bir popuň bir doňdurma surat çekýäniň owadan aýalyna aşyk bolup masgara bolşy hakyndaky hekaýany eşidende welin, Gurt ellerini çarpyp güldi (A. Gowşudow, Mähri -Wepa).*

popbuş: popbuş ýüzli — etlek ýüzli, pökgi ýüzli. *Olaryň biri popbuş ýüzli, hum ýaly gyzyly adam (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Gyzdurdynyň popbuş ak ýüzüne seretdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

poplin: Ýüzü ownuk düwürlije, erşi ýüpek we argajy ýüň mata.

popuş: ser. Popbuş. *Çalaja ýagjaryňan popuş ýüzi hem ýagtylyp giden dek göründi eýsem* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol gyzyl popuş ýüzli, kelte boýluja oglandy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*).

porhan [porhaan]: kön. s. Köne dini—düşünjä ynanýan adamlaryň pikirine görä: dürli hereketler, sözler arkaly keselli adama jadygöýlik bilen täsir edip, keseli bejerip bilýän tebib, jadygöý adam. *Ewenk-leriň arasynda şamanlar, ýagny porhanlar uly täsir etmekden peýdalanypdyrlar* (*SSSR Taryhy*). *Tebibi ýençdiň, porhany gysdyň, Ganojak baýlaryň köküni kesdiň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
♦ **däli—porhan bolmak** — ser. Däli—porhan. *Oglanlaryň ikinjisi aýdym aýdýar, sygyrýar, däli—porhan bolup gelýär* (« Türkmen Halk Ertékiler Ýygındysy »). *Ýadymda bar, şol zerarly hatda däli—porhan bolýardym* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Hojaguly bir näçe wagtdan bäri Altynyň daşyndan aşyk bolan bolup däli—porhan bolup ýörýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

porhançylyk [porhaançylyk]: kön. s. Dini—mistiki düşünelere görä : hamala « tebigatdan daşary güýçleri » özüne boýun egdirip bilmek ukyby bar bolan, täsin galdiriji häsiýetli hereketleriň we sözleriň jemi. *Onuň ili aldamakdan, porhançylykdan başga käri bolmandyr* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »).

pornografik: Pornografiýa degişli bolan, pornografiýa has bolan. *Pornografik edebiýat.*

pornografiýa: edeb. Ahlaksyz we zyýanly mazmuny bar bolan edebiýat, surat.

poroşok: Gaty maddalaryň un ýaly üwelen bölejikleri, külkesi. *Arassalanan melden diş poroşogyny taýýarlaýarlar* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). *Hoşgeldi polotentsesini egnine atyp, arak-sabyn gutusyny diş poroşogyny, diş şçyotka we başga şakyr-şukurlaryny göterip daş çykdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

porruk: bot. 1. Sogan düýp urup başlandan soň, onuň ortasyndan turbajyk şekilli ösüp çykýan hem-de tohum berýän gaty ýaşy, baldagy. 2. Yegen ösümliginiň köki. *Melemtil tolkunlar porrukлары, hyşalary çöp-çöpleri okgunly ilerledip, sanalgýça sekuntda göz önünden uzaklaşdyrýardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Biz-ä ýoldaş komandir, buýan tapyp, porruk köwüp, süýji kökleri sorýarys* (B. Soltannyázow, *Kümüş*).

pors: pors atmak — Fason atmak, gopbamsyramak.

porsamak: 1. Ynjap, zaýalanyp ýakymсыз ys çalmak, harap bolup yslanmak. *Biz oňa maslyk porsak eken diýip aýdarys* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Balyk başyndan porsar* (nakyl). *Porsan et.* 2. göç.m. Birine paýys, sögünç söz aýtmak. *Bulary-da gyr-jyr edip, agzyndan gelenini hem porsap sökdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

porsaňňyza: Porsugamak ösümliginiň şiresinden alynýan we derman hökmünde peýdalanylýan şepbige meňzeş massa. *Onuň endamyna porsaňňyza çalmak gerek* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

porsaşmak: 1. Zaýalanyp, ynjap yslynyşyp ýatmak, ankaşmak. 2. göç.m. Biri-biriňe paýys, hapa söz aýdymak.

porsatmak: Ynjadyp ýakymсыз yslandyrmak, zaýalamak, harap edip, erbet yslandyrmak.

porsy: Erbet ysly, ynjap ýakymсыз ys berýän. *Umsagülüň porsy demi Aýnanyň ýüzüne pürküldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Açyk aýnadan urýan tomsuň epgek şemaly bilen dymyljyk dersini ysy, büýe gäwüşiniň porsusy jaýyň içinde aýlanýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

porsuderman [porsuderman]: Tehnikada ulanylýan hem-de ýüň matalara, sütüklü derilere sepilýäýiti ysly, kristal görnüşli madda, naftalin.

porsugamak: bot. Şiresinden porsaňňyza dermany alynýan, gamşa meňzeş, gyrda bitýän ösümlük.

porsukert: bot. Gumda bitýän sary gülli porsy ösümlük.

porsulyk: Erbet yslylyk ynjamak zerarly ýakymсыз ys barlyk.

porşen: *teh.* Maşynyň suwuklygy, gazlary, bugy bir ýere ýygnamak üçin ýa-da sorup çykarmak üçin hyzmat edýän tsilindir görnüşli hereket edip duran bölegi. *Bu maşynyň porşenlerini çalşyrmak gerekdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

port YY: Berk däl, çydamsyz, ýolnup,üzülip, tänip duran, döwölüp duran, çüýräp başlan. *Güýçli ýel üzümiň port şahalaryny döwýär.*

port Y: Gämileriň durmagy we remont edilmegi üçin hem-de gämilere ýük ýüklemek ýa-da gämilerden ýük düşürmek üçin deňiz, derýa kenarynda ýörite abzallaşdyrylýan ýer. *Ol Krasnowodsk deňiz portuna işe girdi* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Portda parohodlar tüsseleşýärdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Derýa portlarynyň ýük geçirijilik ukybyny bir näçe esse artdyrmaly.*

portal: 1. *arhit.* Uly jaýyň arhitektura taýdan gowy bezelip, nagyşlanan esasy gapysy. 2. *teh.* Ýük göteriji kranyň hereket edip durýan aşaky bölegi.

portçy: Portda işleýän işgär, port işgäri. *Gözü gidýär türgenligne portçulaň, çalasyn işleýär olaryň bary.* *Potçular yzyndan guwançly bakýar* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

porter: Gara piwonyň güýçli we ajymtyk sorty.

portfel: Köplenç gaýysdan edilýän we içine kagyz, kitap salynýan dört burçly sumka. *Ofitser kagyzlaryny ýalpyldap duran gulply täzeje portfele howlukmaçlyk bilen salyşdyrды* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ol öz port feline kitabynyň birini salyp, birini çykaryp, birdenkä-de içerik ylgap, depder, galam alyp gelip, portfelini ýene döküşdirip, ýene-de bir zadyny ýoklaýan ýaly böwrüni diňleýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

portlawuk: *bot.* Elläninde tänip duran ýasy, tegelegräk ýaprakly ot.

portret: 1. Bir adamyň ýüz keşbi, бүтін göwresi şekillendirilen surat, fotografiýa. *Çaýhananyň diwarlarynyň ýüzi şygarlar gyzyt matalar we portretler bilen bezelipdir.* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. *Edep.* Edebi eserde personajyň daş görnüşini suratlandyrmaklyk. *Dramaturglarymyza döwüş-deşlerimiziň portretini bermek başartdy* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). *Maýakowskiý syýasy wakalara ses bermek bilen sowet ýurdunyň duşmanlarynyň satiriki portretlerini çekipdir* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »).

portretçi: Portret çekýän suratçy, portret çekýän spetsialist. *Repin meşhur ruş portretçisidir.*

portsigar: İçine papiros salnyp, ýanyň bilen göterilýän guty, gap. *Maşynlaryň gelip ýeterine sabyp-takaty ýetmän, ol portsigaryny çykaryp, çilim otlandy* (« Kolhoz Günleri »).

portsiýa: 1. Bir zadyň belli bir mukdardaky bölegi, bir zatdan ýetýän paý. 2. Naharhanada, restoranda bir adamlyk naharyň, içilýän zatlaryň mukdary. *Ol adam çaýhanaçyny ýanyna çagyrdy-da bir çäýnek çaý bilen üç portsiýa palaw getirmegi buýurdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

portugaliýalylar: Portugaliýanyň roman diller toparyna girýän ýerli halky.

portweýn: Üzümden edilýän çakyryň bir sorty.

poruçik: *kön. s.* Patyşa goşunynda : Podporuçik bilen ştabs-kapitanyň aralygyndaky ikinji ober- ofitserlik çini. *Ol poruçik Yarowoý bolup oýnaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pos: Demriň okislenmegi netijesinde onuň ýüzünde emele gelyän we onuň iýlip gitmegine alyp barýan gyzylymtyl-goňur gatlak, zeň. *Piliň ýüzi posdan ýaňa gyzyt ýanyk bolupdyr* (K.Jumaýew, *Dört Dogan*). ♦ **içiň (ýüregiň) posuny dökme** — *ser. İç.* *Seniň ýanyňda içimiň posuny dökeýin diýdim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ony bir näçe gezek saklamaga synansa-da, Nursoltan onuň sözüne ähmiýet bermän, ýüreginde orun alyp galan gosun baryny birden döküp dynmaga çalyşdy*

posa [poosa]: *ser.* Ogşuk YY. *Gülmar posa bermän, ýüzün gorady, biraz ýokuş görjek boldy-da ondan* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Sol görnüş Aýgülnüň näzik*

duýgusyna täsir edip, özünin-de gyzgyn ýanäklarynyň şol hili ýakymly posa talap edýänini syzdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

posalak: *Yaş çagajyklara degişlilikde : etli-ganly, akja hem semiz. Derläp duran posalak ýüzüniň hereketini hem üýtgetdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

posdek: *dial. 1. Üstünde oturmak üçin ojagyň başyna atylýan, deriden edilen düşek. 2. ser. Gabyk.*

posylka: *Birine iberilen, ugradylan zat. Elýazmany nyrhsyz posylka edip iberýärin (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Gelen posylkany derrew-şu bada, Gaýtaryp bermäge etdim men hyýal (K. Işanow, Watan Üçin).*

poslamak: *Ýüzi pos bilen örtülme, pos baglamak, pos bolmak, zeňlemek. Azalyň oky ýerinde bolsa-da tutawajy çykypdyr, demri poslapdyr. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Egrem-bugram poslap ýatan turbany Goýýar eltip gyzzyn oduň üstüne (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Gylyç gynynda ýatsa, poslap (nakyl). ♦ göwün poslamak — ser. Göwün. Emma Artygy ol gorkuzmady, geýimi- niň eziljegini ýadyna salmady, gaýta, onuň poslan göwnüni açdy, agyr oýlaryny ýenletdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Gulak poslamak — ser. Gulak Siz biziň gulagymyzyň poslanyny nireden bildiňiz ? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

poslatmak: *Ýüzüni pos bilen örtürmek, pos baglatmak, zeňletmek. Wagtynda ýag çalman, posla-dypdyrlar. Görün muny niçik har edipdirler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

poslelog: *lingw. Kömekçilik roluny ýerine ýetirýän we özüniň degişli sözünden soň gelýän kömekçi söz.*

posly: *Pos bilen örtülen, poslap giden, pos baglan, zeňli. Olaryň gapyrjakdan goparyp alan posly çüýleri hem bardy (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). Onuň aşak ýanynda, ýerde iki sany posly ýerdemri ýatyr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

possowet: *Zähmetkeşler deputatlarynyň posýolok soweti. Ol edara hem biziň possowetimize garaşly.*

possuk: *Hamyry aldyrylyp, ýaga bişirilýän çapadynyň ýuka we ýumşak bir görnüşi. Baş-üç gün hezil edindik : ynha peçde bişirilen päkize, possuk ýaly nan (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

possun: *ser. İçmek. Öýüň beýleki dulundan possun, güpbi ýaly ýyly geýimler hem iki sany döwme goşa asylygy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Keminäniň possuny kyrk ýamaly bolupdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

possunçy: *Possun-İçmek tikýän ussa.*

possunlyk: *Possun etmäge ýaramly, possun üçin niýetlenen.*

possuz: *Pos baglamadyk, pos bilen örtülmedik, zeňsiz.*

post: *1. Jogapkärli wezipe, gulluk. Deň-duş gyzlar bilen bir ýere üýşüp, jogapkär postlarda durasym gelýär (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). Öz postuňda dogry işlemek. 2. harby. Araçakde we ş.m. yerlerde gözegçilik edilyän yer, punkt. Biz araçakden gaçak geçmän, göni postuň üstü bilen geçdik (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). Emma Elli bilen Wüşä kel özleriniň saklamak üçin goýlan postlarynda ýokdular (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

postament: *arhit. Ýadygärligiň, statuýanyň, sutuniň esasy, düýbi. Tabyt postamentiň üstünde goýulýar (« Pioneer » Jurnaly).*

posýolok: *Şäher tipindäki ýaşalyan punkt. Adamlar bu ýerde dagynyk-dagynyk kiçiräk posýoloklar bolup ýaşaýdylar (SSSR Taryhy). Posýologyň bir çetinde sygyrlar ýogyn ses bilen howany ýañlandyryp molaýardylar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

poşçy [poşçy]: *kön. s. Beýik oktýabr satsialistik rewolýutsiýasyndan öňki döwürde : atly goşunda gulluk eden jigit, esger. Pökgen poşçy bolup, köp ýyl gulluk etdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

poşçubaşy [poosçubaşy]: *kön. s. Atly goşun başlygy. Magtymguly hanyň şyhmyrat atly poşubaşysy bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

poşçulyk [poosçulyk]: *kön. s. Poşçy bolup gulluk etmeklik. Şol wagt poşçulyga tekelerden atly tutulýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

poşlina: Döwletiň getirilýän ýa-da äkidilýän harytlar üçin nalog hökmünde alýan hakky, gümrük, paç.

potentsial: 1. *fiz.* Berlen nokatdaky elektrik we magnit meýdanynyň ýagdaýyny häsiýetlendirýän ululyk. 2. Potentsiýadaky, potentsiýada bolan, mümkinçilik.

potentsiýa: Belli bir şertlerde ýüze çykyp biljek, emma entek gizlin halda dowam edýän mümkinçilik.

potolok: 1. Jaýyň içiniň köplenç tagtadan edilýän ýokarky örtügi. *Potologyň kenarlary gazma haşamlar, altyn reňkler bilen nagyşlanany üçin, gyzgylt öwürýän halynyň gülleri bilen bäsleşýärdi. Çaýhananyň potologyndan asylgy duran elektrik çyralary öçügsi ýşyk berýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. *göç. m.* Süýr depe, Ýokarky nokat, beýiklik.

potrat: Biriniň zakasy boýunça belli mukdarda hak alnyp ýerine ýetirilýän iş, göterimine alynýan iş. Jaý *salmagy potrat almak*.

potratçy: Potratyna alyp işleýän ýa-da bir işi belli bir haka gepleşip ýerine ýetirýän adam. *Ýazyjy norma ýerine ýetirýän potratçy bolman, tipik ýagdaýda tipik obrazlar döredýän özbaşdak bir ussadyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bu gumalaklar potratçy ermeni hojaýynyň çoty däl ahyry* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

potratçylyk: Potratyna iş alyp işlemeklik. *Gurluşykda potratçylygy mehanizmlaşdirmeli* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). *Hojaýyn potratçylyk hem etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

powest: Sýujeti romana garanyňda ýönekeýräk, gatnaşýan gahrymanlary oňa görä az bolan edebi eser. *Ol eserin sostawyna aýry-aýry powestler knýazlaryň ýaşayşlarynyň ýazuwlary, dürli şäherlerde bolan wakalaryň ýyl ýazuwlary, grek hronikalaryndan alnan bölekler we şulara meňzeşler giripdirler* (*SSSR Taryhy*). *Agahan Durdyýew « Baghtly Ýigit » powestinde kolhoz obasyny giňden görkezmäge synanyşyk etdi* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »). Powestler we hekaýalar ýygynyndysy.

powestka: Biriniň (ýygynaga, woýenkomata, suda we ş. m.) çagyrylmagy, gelmegi soralyp iberilýän resmi hat. *Powestka geldi, goşun-golamyň bilen woýenkomata barmaly diýdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

powidlo: Gyrgyçda gyrlan miwä gant goşulyp bişirilýän goýy süýji massa, iýmit.

poýezd: Lokomotiw bilen herekete getirilýän ýörite demir ýol wagonlarynyň sostawy. *Men sanitar poýezdi bilen Aşgabada gitmeli* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Goşun, ýarag, harby serenjamlar, azyk, obmun-dirowaniýe ýüklenen poýezdler demirgazykdan, gündogardan we günortadan Moskwa tarap yzy üçülmeýän akym bilen gelýärdiler* (« Ýaş Kommunist » *Gazeti*).

pozitiw Y: *fot.* Negatiwden kagyzyň ýa-da ýörite aýnanyň ýüzüne geçirilen hem-de suraty alynýan zady bolşy ýaly şekillendirýän surat. *Kagyzdaky otpeçatogyň, ýagtylygyň we kölegäniň bölünişi boýunça negatiwe garşy bolandygyna görä, ol bu barada predmet bilen bir meňzeşdir, oňa pozitiw diýlip at berilýär* (« Fizika Kursy »).

pozitiw YY: 1. Faktlara esaslanan, tejribä esaslanan, real. 2. Polojitel formada aňladylan, oňaly. *Pozitiw pikir*.

pozitiwist: *filos.* Pozitiwizmiň tarapdary, pozitiwizme eýeriji.

pozitiwistik: *filos.* Pozitiwizme degişli bolan, pozitiwizme esaslanýan, pozitiwiste has bolan. *Pozitiwistik düşünje*.

pozitiwizm: *filos.* Subýektiv-idealistik filosofik ugur; bu ugur özünü göýä filosofiýadan arasyňy üzen « abstrakt pikir netijelerine » däl-de, eýsem diňe « pozitiw », « oňyn » faktlara daýanýan ugur edip görkezmäge synanyşýar.

pozitiwlik: 1. Faktlara esaslananlyk, tejribä esaslananlyk, eallyk. 2. Polojitel formada aňladylanlyk, onaýlylyk. *Garaýyşlaryň pozitiwligi.*

pozitsiýa: 1. Bir zadyň ýerleşiş orny, durýan ýeri. *Aleksandr Çud kölünde amatly pozitsiýany eýeläpdir* (*SSSR Taryhy*). *Interwent goşuny gyssanmaç Baýramala barypdy; şol ýerde öz pozitsiýasyny eýeläpdi* (*B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim*). 2. *harby*. Söweş we harby hereketleriň ýaýran raýony. *Duşmanyň pozitsiýasyna tarap ot açmak.*

pozzam: Telpik we ş.m. depilip, urlup oýnalýan oýun. *Akgözel saçlaryny pozzam oýnalan çal telpik ýaly hüjjerdip aglady* (*N. Pomma, Taýlak Hyzzyn*). *Men bular bilen pozzam oýnajak däl ahyry* (« *Görogly* » *Eposy*).

pök: ser. Pökgi

pökgerişmek: 1. Ýelenişip, çişişip durmak. *Barmaklarym pökgerişip başlady* 2. *Güberişip durmak, galşyp durmak. Suwalan suwag pökgerişip galdy.*

pökgermek: 1. Ýellenip çişmek, çişip gübermek, ýellenmek. *Ýapyk gözleriniň, gökgeren, gany gaçan gabaklarynyň näsag reňki bardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Ol çalymtyk reňkli, pökgerip duran ullakan gözleri bilen içerik üns berip, nazaryny aýlady* (*M. Gorkiý, Ene*) 2. *Güberilip, çişen ýaly bolup durmak. Bu adamlaryň biri çak bilen elli ýaşyndan agah, pökgerip duran ýaňaklary indi gasyn atan, ösgün, bulaşyk murtlary hem salparyp ýatan, agzy bolsa nasly ýaly ýumralyp duran bir adamdy* (*A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň pökgerip duran galyň dodaklary we ullakan burnunyň önünde tovlanyp duran murtlary bardy* (*A. Gowşudow, Eserler*). 3. *Ýognamak, semremek* 4. *göç. m. Çişip ölmek. Edil çerrik iýen goýun ýaly pökgermelidir* (« *Tokmak* » *Jurnaly*). *Göjele iýen it ýaly birden pökgeräýmesem-de biri !* (*N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim*).

pökbertmek: 1. Çiş emele getirmek, çişirmek. 2. *Tüňnerdip gübertmek, pökgi etmek. Men şony bilýän ! — diýeninden, Geldi Ogultäje göwnüýetmezlik bilen dodagyny pökberdip seretdi* (*A. Durdyýew, Saýlanan Eserler*). *Ol aýnanyň önünde durup, döşüni gaýşardyp, ýeňsejigini pökberdip, şolaryň durşuna öýkündi* (*B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat*). 3. *göç. m. Ýaşayşdan mahrum etmek, öldürmek. Edil genderewden doýan mal ýaly pökberdäýýär — diýdi* (*N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim*).

pökgi Y: Çagalar oýnar ýaly ýa-da sport oýunlarynda oýnamak üçin içine ýel benlen we zyňlanda, depilende böküp-böküp gidýän şar görnüşli rezinden edilen enjam, top. *Şol mahal oglanjyk elindäki pökgüsini özlerine ýakynlaşyp barýan Mähri zyňdy* (*A. Gowşudow, Mähri-Wepa*). *Bolýar, inim, sen bar-da, pökgi oýnaýanlara seret !* (*B. Pürliýew, Ilkinji Gün*).

pökgi YY: 1. Çişip, güberip duran, güberçek. *Jaýyň bir näçe böleklerini pökgi şekiller bilen bezäpdirlir* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 2. *Semiz, çişik* (*adam*).

pökgüldemek: ser. Pöklemek.

pökgüldi: Ýumşagrak predmete başga bir gaty predmet degende ýa-da ýumşagrak predmet gaty predmetiň üstüne gaçanda çykýan güpbüldili Ses.

pöklemek: Pökgüldili ses çykarmak, pök-pök edip ses çykamak. ♦ **pökläk ýatmak** — çişip ýatmak. *Gün dogdy, ýokaryk galdy, onuň üstüne gün geldi, ol şonda-da güne ýatan päýendeki ýaly pökläp ýatyr* (*A. Durdyýew, Saýlanan Eserler*).

pökletmek: Pökgüldili ses çykarmak, pök-pök etdirip seslendirmek.

pök-pök: Pök-pök etmek — ser. Pökgüldemek. *Alan hamyryň üstünden el bilen kakylanda ol pök-pök edýär.*

pösürdemek: Pösürdili ses çykamak.

pösürdetmek: Pösürdili ses çykartmak. *Güýçli « Willis » ýarym doň, ýüzi gaýmaklan çägäniň içini pösürdedip bölüp barýar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

pösürdi: Basylyp deşilende, batly basylyp owradylanda we ş. m. çykýan ses.

- pötlemek:** Bat bilen baryp degmek, baryp urulmak, pöt edip urulmak. *Pökgi onuň arkasyna pötledi.*
- pötletmek:** 1. Batly urmak, zarply urup pökgüldetmek. 2. Birini ýa-da bir zady batly kakyp goýbermek, urup goýbermek, urmak. *Tüpeň bilen pötledäýsen, zowwam içinden geçer ötägider* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- pöwhe:** Garasy uly, başarnyksyz, tagaşyksyz, boş, bolgusyz. *Ol soldatlaryň biri uzyn, ýognas, pöwhedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eseler*). *Ol sakgallak, pöwhe pyýada nämedir bir zady pyşyrdap gürrüň berýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*).
- pöwhelik:** Gabarasy uly bolup, elinden iş gelmezlik, başarnyksyzlyk, tagaşyksyzlyk, boşluk, ugursyzlyk.
- pöwh–pöwh :** pöwh–pöwh etmek — ser. Pöwhüldemek.
- pöwhüldemek:** 1. Pöwhüldili ses çykmak. 2. Boş-boş güpläp gürlmek, uly-uly geplemek, gomparmak.
- pöwhüleşmek:** 1. Pöwhüldili seslenişmek. 2. Boş-boş güpleşip gürlmek, gomparyşmak.
- pöwhüldetmek:** 1. Pöwhüldili ses çykarmak. 2. Boş-boş güpletmek, gürlmek, gomparmak.
- pöwhüldi:** El-aýagyň hereket etdirip, suwy palnyldatmak, tüpeň atmaklyk we ş. m. zerarly döreýän pagşyldyly, güwwüldili ses.
- pöwletmek:** *gepl. d.* Netijesiz, ýalan sözleri aýtmak, boş-boş gürrüň etmek.
- pragmatizm:** *filos.* Hakykatyň obýektiw konularyny bilip boljakdygyny inkär edýän we burjuaziýa üçin praktiki taýdan « peýdaly zatlaryň hemmesini hakykatdyr » diýip bilýän subýektiw–idealistik filosofiýa ugry.
- praktik:** İş ýüzünde, tejribede öz işini, kärini gowy bilýän işgär. *Öňde baryjy praktikler hem bar* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). *Ol örän oňat teoretik we praktik.*
- praktika:** 1. Önümçilik protsýesinde tebigaty we jemgyýetçilik aragatnaşygyny üýtgetmeklik, bir zady amala aşyrmaklyk barada alnyp barylýan iş. *Teoriýany hemişe praktika bilen baglanyşdyrmak gerek.* 2. Bir işiň ýerine ýetiriliş usullarynyň endikleriniň, adaty tärleriniň jemi, tejribesi. *Pedagogika teoriýasynda we praktikasynda « terbiýe » sözi giň we dar manylarda ulanylýar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*). *Men redaksion praktikany gowy bilýärim. Proza we dramaturgiýa eserleri hakkynda gürrüň barýan wagtynda, ilki bilen, podstroçniklerden terjime etmegiň düýbünden zyýanly praktikasynyň soňuna çykmak gerek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Sözlük düzmekligiň praktikasy.* 3. Teoretiki ýol bilen alnan bilimleri iş ýüzünde peýdalanmaklyk, berkitmeklik. *Ol institutda alan bilimini indi praktikada ulanýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Studentleriň tomusky praktikasy.*
- praktikant:** Belli bir ugur boýunça işlemäge başlamak maksady bilen praktika geçýän student, öz okaýan ugrundan tejribe öwrenýän adam. *Praktikantlar tomuş praktikasyndan gaýdyp geldiler.*
- praktiki:** 1. Praktika degişli bolan, praktika has bolan, praktika esaslanýan. *Konkret praktiki kömegi gowulandyrmaly* (« Türkmenistan Kommunisti » *Jurnaly*). *Ol arkaýyn okap hem önümçilikde praktiki iş öwrenip başlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Praktiki üçin zerur bolan, praktika üçin bilim, maglumat berýän. *Praktiki meditsina. Praktiki fizika. Türkmen diliniň praktiki kursy.*
- praktikum:** Ýokary okuw jaýlarynda : bir predmetiň esasy kadalaryny–düzgünlerini praktiki taýdan özleşdirmeklik üçin geçirilýän praktiki okuw. *18.–19. asyr türkmen dili boýunça praktikum. Syýasy ykdysadyýet boýunça leksiýa we praktikum.*
- praktitsizm:** 1. Bir zady bolan sagdyn, işjeň we praktiki gatnaşyk. 2. Teoriýany ösgermezlik, tejribäni teoriýadan ýokary tutmaklyk, diňe praktiki işe meýillilik, tejribeparazlyk.

praporščik: Patyşa goşunynda : iň kiçi ofitserlik çini. *Ol ýene bir näçe ýyllap rýadowoý soldat hem praporščik bolup gulluk edýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

prawleniýe: Bir edara ýa-da gurama ýolbaşçylyk edýän organ; şol organyň ýerleşýän jaýy. *Ýazyň bir aýyk howaly güni giç öýlänler « Kommuna » kolhozynyň prawleniýe maslahaty geçirilýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Men kolhoz prawleniýesiniň kontorasyna geldim* (B. Purliýew, İlkinji Gün). *Kooperatiw prawleniýesiniň başlygy.*

predikat: 1. *filos.* Pikirlenmegiň predmetini, temasyň-subýekti kesgitleýän logiki düşünje. 2. *gram.* Sözlemiň habary.

predikatiw: *gram.* Predikat bolup bilýän, predikatlyk manysy bar bolan, predikatiwe has bolan.

predmet: 1. Duýgy organlarynyň özbaşdak bir zat hökmünde kabul edýän her dürli konkret maddy hadysalary, zat. *Örän ownujak predmetleri görmäge mümkinçilik berýän abzala mikroskop diýlip at berilýär* (A. W. Tetýurew, Botanika). 2. *Pikiriň* gepleşigiň mazmuny bolup bilýän zat tema. *Konkret predmetiň konkret sújetiň üsti bilen beýan edilýändigini poeziýa progressiw ösüşiniň şaýadydyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Terbiýe — pedagogika predmetidir* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika). *Pikirlenme logikasy — logika ylmyň predmetidir* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika). 3. Aýratyn mekdep dersini, sapagyny hasyl edýän bir ugur, bilim. *Men şeýle edip, hemme predmetler boýunça başlik alyp başladym* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Ol okuwda öz ene dilinden beýleki predmetlerden örän kynçylyk bilen üçlük, dörtlük almagy başaryar* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

preferans: Kart oýnunyň bir görnüşiniň ady.

prefiks: *gram.* Sözüň öňünden gelip goşulýan goşulma, приставка.

prefiksals: *gram.* Prefiksli, приставкалы.

prefiksatsiýa: *gram.* Prefiksiň ulanylmagy, prefiksiň bar bolmagy. *Rus diliniň işlik prefiksatsiýasy.*

premer: 1. *ser.* Premier-ministr. 2. *teatr.* Baş rollary ilkinji oýnaýan artist. *Truppanyň premeri.*

premera: *teatr.* Teatr pesasynyň ilkinji gezek sahnada görkezilişi.

premer-ministr: Käbir ýurtlarda : hökümet başlygy, ministrler kabinetiniň başlygy.

preparat: 1. Ylmy taýdan öwrenmeklik we bejermeklik üçin ýörite taýýar edilen organizm ýa-da bir madda. *Mikroskopik preparat. Anatomik preparat.* 2. Laboratoriýada ýa-da fabrikde taýýar edilen himiki ýa-da farmatsewtik önüm, derman. *Meditina preparaty. Himiki preparat.*

preparator: Preparatlary taýýarlaýan işgär.

pres: Bir zady gaty gysmak ýa-da basyş arkaly işläp taýýarlamak üçin mehanizm, gural, basgıç. *Presi düzetdiňizmi ? — diýip ol ýakasynyň ýene bir iligini ýazdyrdy. Pres işlemän üsti basyrylygy ýatyrdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Bir zady pres bilen gysmak.*

pres-konferentsiýa: Jemgyýetçilik-syýasy meseleler boýunça informatsiýa geçirmek üçin, bir resmi adam tarapyndan çagyrylýan metbugat wekilleriniň ýygnaýy, metbugat konferentsiýasy.

preslemek: Pres bilen gysmak, prese salyp üstünden basmak. *Gamyş plitalaryny presleýän maşyn.*

preslenmek: Pres bilen gysylmak, prese salyp gysylmak, üstünden basylmak. *Bagana bejerýän aýallar öz işlerine türgenleşipdirler, olaryň duzlap goýan baganalary göýä maşyn bilen preslenen kipler ýaly bolup görünýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Preslenen bede. Preslenen gamyş. Preslenen tütün.*

presleşmek: Preslemäge kömekleşmek, prese salyp gysyşmaga kömekleşmek.

presletmek: Pres bilen gysdyrtmak, prese salyp gysdyrtmak, üstünden basdyrtmak. *Ýyglan oty presletmek.*

presleýji: Presi işledýän işçi, presläp taýýarlaýan işgär. *Presleýji Sähedow furgon üçin detaly ýasaýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

preýskurant: Ýüzüne harytlaryň bahasy ýazylan kagyz, depderçe. *Preýskurant boýunça harytlary satmak. Preýskurant boýunça harydyň bahasy.*

prezident: 1. Käbir respublikan gurluşly ýurtlarda: döwlet ýolbaşçysynyň ady, hökümetiň başlygy. *Respublikanyň prezidenti.* 2. Käbir uly edaralaryň, guramalaryň ýolbaşçysynyň başlygynyň ady. *Men Ylymlar akademiýasynyň prezidenti bilen gürläşerin* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Oba hojalyk ylymlary akademiýasynyň prezidenti.*

prezidentlik: Prezidentiň wezipesi, käre.

prezidium: Mejlise ýa-da ýygnağa ýolbaşçylyk edýän organ hem-de käbir edaralaryň ýolbaşçy organy. *Gandym awçy hem prezidium hormatly orunda oturdy* (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Başlyk ýygnağı açdy, Prezidium hem saýlady* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumy.*

primus: Nahar bişirmek, çay gaýnatmak üçin ulanylýan, nebit bilen ýanýan gural. *Çilim çekmekden, kerosinka, primus, kerosin çyra ýakmakdan, tüsseden, gurumdan, oduň ysyndan, bugarmakdan tamdaky howa zaýalanýar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). *Kuhnýasynda pazlap duran primus Odunsyz-ojaksyz çayyn gaýnadýar* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

printsip: 1. Bir teoriýanyň, taglymatyň, ylmyň we ş. m. esasy, başlangyç ýagdaýy. *Dostluk hatyrasyny partiýa printsipinden ýokary tutýan kim ?* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Kommunistik partiýalylyk printsipine eýermek bilen, hudojnik halkyň düşüňän zadyny has çuňňur aňladyp biler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Fizikanyň printsipleri.* 2. Bir zada bolan garaýyş, ynam. *Bu printsip kolhoz guralaly bäri dowam edip gelýär* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Annatuwak özüniň ýerliksiz printsipine eýerýär* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

printsipial: 1. Printsip bilen baglanyşykly bolan, örän ähmiýetli. *Printsipial mesele. Printsipial karar.* 2. Berk printsipi saklaýan, tutanerli. *Edebiýat eserlerine printsipial tankydy ýaýbaňlandyrmaly. Balladanyň mazmuny barada çykyp geplänleriň aglabasy printsipial garşylyklar görkezdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Logiki taýdan dogry pikirlenme printsipial bolmalydyr* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika). *Printsipial adam.*

printsipiallyk: 1. Printsip bilen baglanyşykly bolmaklyk, örän ähmiýetlilik. *Meseläniň printsipiallygy.* 2. Berk printsipi saklamaklyk, tutanerlilik. *İne hut şu ýerde-de redaktoryň printsipiallygynyň bolmagy talap edilýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *İşde printsipiallyk.*

printsipsiz : Belli bir printsipi bolmadyk, moral taýdan durnuksyz, ylalaşyjy. *Printsipsiz kargrist. Printsipsiz opportünizm.*

printsipsizlik : Belli bir printsipi bolmazlyk, moral taýdan durnuksyzlyk, ylalaşyjylyk. *Printsipsizligi ýok etmeli* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Hereketiň printsipsizligi. Kararyň printsipsizligi.*

pristan: Kenarda gämi durmak üçin ýörite enjamlaşdyrylan ýer, gämi durulgasy. *Men öňräk Burdalykda gezip ýörkäm, pristana bardym* (« Tokmak » Jurnaly). *Ýolagçylar pristany. Parohod pristany.*

pristaw: 1. Patyşa Russiýasynda : kiçiräk administratiw raýonyň politsiýa naçalnigi. *Ozal pristawa işi düşmedik Nadan pahyr ondan kömek hantama* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. Gadymy Russiýada : bir işiň üstünden gözegçilik etmäge goýlan wezipeli adam. *Patyşa pristawyny hem onuň talaňçy ogullaryny kim öldüren hem bolsa, ýalňyşandyr öýdemok* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gully jinnek şol ýerden çişip gaýdyşyna : — Obamyzda şeýle bir ganhor*

galtamam bar — diýip ýamanlap, pristawa ýazyp beripdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

pristawka: *gram.* Asyl sözün öňünden gelip goşulýan goşulma, prefiks.

priýomnik: 1. Elektirik toguny we energiýanyň beýleki görnüşlerini kabul edýän hem-de harçlaýan gural. *Harby gämilerde adatda elektromagnit priýomnikler ulanylýar (« Fizika Kursy »).* 2. ser. Radiopriýomnik.

prizma: *mat.* İki sany deň parallel esasly hem-de gapdal granlary — parallelogrammalary bar bolan köpgranlyk. *Garjagazlaryň geň formalaryny döredýän buz kristallary dogry alty granly prizmalardyr (« Fizika Kursy »). Göni prizma. Dogry Prizma.*

probirka: Laboratoriýalarda peýdalanylýan örän ýukajyk çüýşe turbajyk. *Eger gury probirkanyň içine bugdaýyň bir näçe tohumy salynsa we ol spirt çyrasynyň üstünde emäýlik bilen gyzdyrylsa, şonda täzededen probirkanyň içki sowuk duwarynda suw damjajyklary peýda bolarlar (A. W. Tetýurew, Botanika).*

problema: Çözülmegini, derňelmegini talap edýän çylşyrymly teoretiki ýa-da praktiki mesele. *Türkmenistanyň pagtaçylary şu problemany çözmek de özlerine alymlaryn we konstruktorlaryň kömek bermeklerine garaşýar. Tipiklik baradaky problema marksistik-leninçilik estetikadaky esasy problemalaryň biridir. Ýol meselesi ylaýta-da biziň oblastymyzda uly problema (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Terbiýe bermek problemasy.*

problematik: 1. Heniz çözülmelik, entek subut edilmedik, häzirligçe üsti açylmadyk. 2. Az ynamly, doly derejede ähtibarly bolmadyk, ikuçly, gümanly *Problematik iş.*

problematika: Problemalaryň jemi, problemalar topary, meseleler topary.

prof ...: Goşma sözleriň « professional » we « profsoýuz » diýen manyny aňladýan bölegi.

profaktiw: Profsoýuz aktiwi.

profilet: Profsoýuz bileti.

professional Y: Bir işi, bir hünäri özüniň hemişelik käri, wezipesi edinen adam. *Ýoldaş naçalnik, sen baryp ýatan spetsialist, professional (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

professional YY: 1. Profsoýuza degişli bolan, profsoýuza has bolan. *Professional gurama.* 2. Bir käre, hünäre degişli bolan, kär, hünär bilen balanyşykly bolan. *Türkmen teatr medeniýeti örän ýaş-ilkinji professional türkmen drama teatry 1929. ngy ýylda ýüze çykdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

professor: Yokary okuw jaýlarynyň mugallymynyň iň yokary ylmy ady we şu ady alan adam. *Mugallymlarymyz hem professorlarymyz bilen hoşlaşdyk (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*

professorlyk: Professoryň ady we käri.

professura: 1. ser. Professorlyk. 2. Professorlar sostawy, professorlar.

profil: 1. Bir zadyň gapdal tarapyndan görnüşi. *Nyşanyň ýüz tarapyň ortasynda W. İ. Leniniň sag tarapa seredip duran profildäki barelef şekili bar (« Ýaş Kommunist » Gazeti).* 2. teh. Bir zadyň kesilen ýeriniň görnüşi, kesilen tarapyň görnüşi. 3. Bir kär üçin gerekli bolan bilimiň we endikleriň möçberi.

profilaktik: 1. *med.* Kesellemekligiň öňüni almaklyk üçin görüýän çärelere degişli bolan. *Öýkeniň rak keseliniň hem öňüni almak üçin her dürli profilaktik çäreler maslahat berilýär (İ. F. Berezin, Pak Keseli Näme we Onuň Garşysyna Nähili Göreşmeli). Profilaktik serişdeler.* 2. teh. Bir zadyň wagtyndan öň zaýalanmazlygy üçin görüýän çärelere degişli bolan. *Maşynlaryň profilaktik remonty.*

profilaktika: 1. *med.* Kesellemegiň öňüni almaklyk üçin görüýän saglygy saklaýyş çäreleriň jemi. 2. teh. Bir zadyň wagtyndan öň zaýalanmazlygy üçin görüýän çäreleriň jemi.

profilaktoriý: 1. *med.* Kesel bejeriş–profilaktik edarasy. *Göleler profilaktoriýde aýry kletkalarda ýerleşýärdiler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. *teh.* Maşynlaryň, awtomobilleriň harap bolmazlygy üçin öňünden remont işleri geçirilýän jaý.

profkom: Profsoýus komiteti.

proforg: Profsoýuz guramaçysy, ýerli profsoýuz guramasynyň ýolbaşçysy.

profsoýuz: Professional soýuzy. Profsoýuz çlenleri hakynda uly alada edilýär.

prognoz: Bir wakanyň hadysanyň geljekdäki ösüşini, netijesini bar bolan maglumatlar esasynda öňünden aýtmaklyk. *Syýasy ýagdaýyň progozy. Howa progozy.*

programma: 1. Bir işiň plany. *Kommunizm gurluşygynyň beýik programmasy* 2. Partiýanyň guramanyň ýa-da aýratyn bir işgäriň alyp barýan işiniň mazmunynyň we maksadynyň beýany. *SSKP-niň 20. gurultaýy biziň ýurdumyzda kommunistik jemgyýet gurmagyň belent programmasyny belledi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 3. Okuw jaýlarynda okadylýan okuw predmetiniň mazmunynyň gysgaça beýany. *18.-19. asyr türkmen edebiýaty boýunça programma. Mekdeplerde programmalaryň giňeldilmegi* 4. Teatrlarda görkezilýän oýunlaryň, kontsertleriň we ş. m. mazmunynyň ýazgyýewi. *Kontsertiň programmasy. Teatrlaryň maý aýy üçin programmalary.*

progres: Ösüş netijesinde öňe gitmeklik, ösüş netijesinde kňmilleşmeklik. *Ylymdaky progres. Tehniki progres.*

progressiw: 1. Kem–kemden güýçlenýän, ýuwaş–ýuwaşdan ösýän, köpeliýän, öňe gidişli. 2. Progres ugrun-da çalyşýan, öňde baryjy. *Sowet edebiýaty iň progressiw edebiýatdyr* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Gowaçalary turbajyklar arkaly suwarmagyň progressiw usulynyň ornaşdyrylmagyna şu ýyl uly üns berildi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ähli progressiw adamzat parahatçylygyň tarapdarydyr.*

progul: Işe sebäpsiz gelmän galmaklyk, hiçbir sebäpsiz işe çykmazlyk. *Progul üçin salynýan jerimeler hakkyndaky kanunyň adalatly ýa-da adalatsyzdygyna seredip göreliň* (W. İ. Lenin, Eserler). *Progul etmek işe köp zyýan ýetirýär.*

progulçy: İşden sebäpsiz galýan. İşe çykmadyk ýa-da progul edýän adam.

projektor: Örän güýçli şöhli ýagtylyk berýän aýnaly gural. *Projektorň parlak ýagtysyna garrynyň könelişen gözleri gamaşçak boldy. Kiçijik maşynyň projektor ýaly ýiti gözleri öňündäki kän ýerlere bolluk bilen ýagty dököýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Projektor ýaly bolup açyldy. Ýaş ornuna gan akdyran gözleriň* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).

prokat: Bir zady wagtlaýynça kireýine bermeklik, şol alnan zady ulanmaklyk.

proklamatsiýa: Agitatsion maksat bilen ýaýradylýan syýasy mazmunly listok. *Gozgalaň günü ertir irden paýtagtyň dürli ýerlerinde proklamatsiýalar ýelmeşdirilipdir* (SSSR Taryhy). *Ýaşlar bolsa proklamatsiýalary höwes bilen okaýardylar* (M. Gorkiý, Ene).

prokuratura: Kanunlaryň berjaý edilişine gözegçilik edýän hem–de kanunlary bozýan adamlary sud jogapkärçiligine çekýän döwlet häkimiýetiniň organy. *Prokuratura organ-lary diňe SSSR-iň Prokuroryna boýun egýärler.*

prokuror: 1. Kanunlaryň dogry ýerine ýetirilişine döwlet gözegçiligini edýän ýurist. *Atabaýyň işiniň prokurora berilmegi–bulutsyz gijede ýyldyrym uran ýaly hemmäni birden haýran galdyrypdy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Mekdep müdiri prokurory görendigini we işiň täzedan derňeljekdigini gürrün berdi* (A. Gowşudow, Eserler). *SSSR-iň Baş prokurory.* 2. Sud protsesindäki döwlet garalawçysy.

prokurorlyk: Prokuroryň wezipesi, ýagdaýy.

proletar Y: Kapitalistik jemgyýetde önümçilik gurallaryndan mahrum edilen hem–de burjuaziýa tarapyndan ezilýän we ekspluatirlenýän hakyna tutma işçi. *Ähli ýurtlaryň proletarlary, birleşiň !*

- proletar YY:** Proletariata mahsus bolan, proletariata has bolan. *Bu göreşiň ýokary nokady proletar rewolýutsiýasydy (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). Proletar medeniýeti mälim bolmadyk bir ýerden gelip çykan däldir (« Házirki Zaman Edebiýaty »). Proletar internatsionalizminiň we zähmetkeşleriň doganlyk raýdaşlygynyň duýgularyny terbiýelemelidir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- proletariat:** Burjwaziýa tarapyndan ezilýän we ekspluatirlenýän hem-de kapitalistik jemgyýetde önümçilik gurallaryndan mahrum bolan hakyna tutma işçiler synpy, ýoksul. *Petrograd proletariatynyň tas hemmesi diýen ýaly bolşewikleriň « Bütün häkimiýet Sowetlere ! » diýen şygarynyň tarapyndadylar.*
- proletarizirmek:** Hakyna tutma işçilere öwürmek, önümçilik gurallaryndan mahrum edip, (daýhanlary, ownuk burjwaziýany), proletara öwürmek.
- proletarizirleşmek:** Hakyna tutma işçilere öwürmek, önümçilik gurallaryndan mahrum bolup proletara öwürmek.
- prolog:** edeb. Dramatik eseriň, romanyň poemanyň we umuman edebi eseriň giriş bölümi.
- promysel:** Çig mallary gazyp çykarýan, alýan, taýýarlaýan senegat kärhanasy. *Nebit promysellerine awtomatizatsiýanyň ornaşdyrylmagy hem köp peýda berer (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Deňiz kenarynda ýaşan litwalylar deniz promyselleri bilen meşgul bolupdyrlar (SSSR Taryhy). Duz promyselleri.*
- promyselçi:** Promyselde işleýän adam. *Promyselçiler, burawlaýçylar ilat üçin gymmat bahaly ýangyýy has köp öndürmekde belent üstünliklere eýe bolýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Ol burawçy, biz promyselçi boljak-da hemmämiziň maksadymyz bir ahyry (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- propaganda:** Çuňňur we düýpli düşündirmek ýoly bilen bir ideýany, taglymaty, bilimi ýaýratmaklyk.
- propagandirmek:** Bir zady propaganda etmek bilen meşgullanmak, bir zat barada propaganda geçirmek. *Lenin A. P. Sklýarenko bilen tanyşýar we samaraly ýaşlaryň arasynda marksizmi propagandirmek bilen meşgul bolýar (W. İ. Lenin, Eserler). Bu ýazyjylaryň watansöýüjiligi, hak işe wepalylygy propagandirleýän eserlerinde zähmetkeş halkyň pikir-arzuwlary, taryhy dörediji halkyň gujur-gaýraty aýdyn görünýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kommunizm ideýalaryny propagandirmek.*
- propagandist:** Bir zady propaganda etmek propagandirmek bilen meşgul bolýan adam. *Bu kitap işçiler krujoklaryna şol krujoklarda iş geçirýän propagandistler we agitatorlar arkaly ýaýradyldy (W. İ. Lenin, Eserler). Propagandist diňleýjilere SSKP MK-nyň propaganda we agitatsiýa bölüminiň hem de SSKP MK-niň ýanyndaky Marksizm-leninizm institutynyň Beýik Oktýalar rewolýutsiýasynyň 40 ýyllygyna bagyşlanan tezisleri boýunça täsirli gürrüň berdi («Ýaş Kommunist » Gazeti).*
- propagandistik:** Propagandiste degişli bolan. Propagandiste has bolan. *Metbugatda propa-gandistik makalalar çap edilýär (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly).*
- propagandistlik:** Propagandistiň alyp barýan wezipesi, käri. *Oňa komsomol magaryfynyň setinde işlejek krujoklaryň birine propagandistlik etmekligi tabşyrmakçydyklaryny duýdurdy (« Ýaş Kommunist » Gazeti).*
- propeller:** Samolýotlary, aerosanileri we ş. m. herekete getirmek üçin hyzmat edýän, aýlanyp durýan howa winti, çarhy. *Ýok-ýok gelneje, samolýotyň önünde pyrlanýan bir zat bar dälmí ? Şoňa propeller diýildär (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). Aýlan, propeller tizräk aýlan, Baltik ýakasyna ýetir sen meni (K. İşanow, Watan Üçin).*
- proportsional:** 1. Dogry proportsiýaly, bölekleri biri-birine laýyk gelýän, deň ölçegli. Proportsional beden gurluşy. 2. Mukdar taýdan belli bir gatnaşykda bolan, belli bir gatnaşygy bar bolan. *Proportsional salgyt (ykd.). Göni proportsional ululyklar (mat.).*

proportsionallyk: 1. Dogry proportsiýaly bolmaklyk, bölekleri biri–birine laýyklyk, deň ölçeglilik. *Bölekleriň proportsionallygy. Beden gurluşynyň proportsionallygy.*
 2. *mat.* Proportsional üýtgeýän ululyklaryň arasyndaky baglylyk. *Göni proportsionallyk. Ters proportsionallyk.*

proportsiýa: 1. Bölekleriň özara belli bir gatnaşygy, deňlik, laýyklyk, barabarlyk. *Biziň ýaş hudojniklerimiz grekleriň döreden nusgalarynda adam bedeniniň proportsiýasyny dogry bermegi öwrenýärler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).
 2. *mat.* İki sany matematiki gatnaşygyň deňligi. *Geometrik proportsiýa. Arifmetik proportsiýa.*

propusk: Bir ýere gitmek ýa–da bir ýere girmek üçin hukuk berýän dokument. *Biziň zawodymyzyň işçileriniň birentegi « Raýwolo » diýen fin obasynda ýaşaýardy we özüleriniň propusklary boýunça serhetden geçmäge haky bardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Daşardan çasowoý gygyryp birini saklady we propusk sorady (O. Gonçar, Baýdak Göterijiler).*

prorab: Gurluşyk işlerinde : bir gurluşygyň işlerini dolandyryjy, şol işi alyp baryjy, ýolbaşçy. *Prorab oganlary täze gurluşygyň iň gowy adamlary — stahanowçylar bilen tanyşdyrdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). İne, indi diňe bir proraba sag bol aýdaýmagym galdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

prorablyk: Prorabyň käri, prorabyň wezipesi. *Ol gurluşygyň prorablygyny ýagşy oňarýar.*

prorektor: Rektoryň kömekçisi. *Okuw bölümi boýunça prorektor. Hojalyk bölümi boýunça prorektor.*

prorektorlyk: Prorektoryň wezipesi, prorektoryň käri.

prospekt Y: Şäheriň giň we uly köçesi. *Aşgabadyň, Lenin adyndaky prospekti. Leningradyň Newa prospekti.*

prospekt YY: 1. Bir zadyň programmasy, plany, sany. Okuw kitabyň prospekti.
 2. Söwda preýskuranty, önümi reklamirleýän bildiriş.

prostynýa: Düşegiň üstüne ýazylýan ýa–da ýorganyň iç ýüzünden tutulýan uzyn we inli ak mata. *Agşam ýatar ýaly hem krowat, onuň üstünin ýumşak posteli, odeýaly, prostyýasy bilen berdiler* (*A. Durdyýew, Saýlanan Eserler*).

proteksion: *ykd.* Proteksionizme degişli bolan, proteksionizme has bolan.

proteksionist: Proteksionizmiň tarapdary.

proteksionistik: *ykd.* Proteksionizme eýerijilik, proteksionizmiň tarapdary bolmaklyk.

proteksionizm: *ykd.* Kapitalistik ýurtlarda : getirilýän harytlar üçin has ýokary paç almak syýasatynyň tarapyny tutýan sistema. *Proteksionizm mahalynda bu sistema gutulgysyzdyr, proteksionizmiň azat söwda sistemasy bilen çalşyrylmagyny tamamlamak bolmaýar, bolsa hiç bir esasy ýok (W. İ. Lenin, Eserler).*

protest: 1. Üzül–kesil garşy çykmaklyk, düýbünden närazy bolmaklyk. *Patyşanyň gabahat işine garşy işçiler protest bildiripdirler.* 2. *maliýe.* Wekseliň möhleti boýunça tölenmedik zat hakynda resmi şaha–datnama. *Meniň wekselimiň protest gitmegine sen dözmersiň ahyry (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

protestant Y: Protest bildirýän, protest edýän adam.

protestant YY: *dini.* Protestantlyga eýeriji, hristian dininiň bir mezhebiniň taglymatyna ynanyan adam. *Reformatsiýanyň tarapdarlaryna « protestantlar » diýip at beripdirler (Orta Asyrlar Taryhy).*

protestantlyk: *dini.* 16. asyryň reformatsiýasy bilen baglanyşyklylykda katolitsizmden aýrylan, hristian dininiň bir mezhebi. *Emma hemme knýazlar öz mülklerinde protestantlygy girizmändirler (Orta Asyrlar Taryhy).*

protez: Adam bedeniniň bir bölegi sandan çykandan soň, onuň deregine sol formada ýörite taýýarlanylýan esbap, enjam. *Adamyň abat gözüne–şol goluň ornuny eýelän, häzir oturgyjyň üstünde jansyz sallanyp duran protez görünýärdi. (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Diş protezleri.*

protezli: Protez geýdirilen, protez goýlan. *Aýagy protezli adam işikden salam berip girdi.*

protiwogaz: Zäherleýji gazlardan hem-de tüsseden goranmak üçin kellä we ýüze geýilýän ýörite esbap. *Ýöräp barýarkalar, taşlanyp gidilen protiwogazyň, nemets kaskasynyň üstünden basýan wagtlyk köp bolýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Kolhozçylar bu işi protiwogaz geýip geçirýärler (W. Z. Raýenko, Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe).*

proto: fiz. Wodorod atomynyň sostawyna girýän polojitel zarýadly bölejik. *Protonlaryň, elektronlaryň we beýlekileriň häsiýetlerini öwrenmek üçin şol şöhläni bir eýýämden bäri peýdalanýarlar (« Ýaş Kommunist » Gazeti).*

protokol: 1. Mejlisde, ýygnaýda ara alnyp maslahatlaşylýan meseleler dogrusynda we ş. m. aýdylan zatlar ýazylan dokument. *Töwereklerindäki obalarda bir ýygnaý bolsa, onda düşündiriş, doklad etmek hem, ol ýygnaýyň protokolyny tertibi bilen ýazmak hem mugallymyň boýnundady (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Bolan bir wakasy beýan edýän dokument, akt. 3. *dipl.* Baglaşylan halkara ylalaşygyň dokumentiniň bir görnüşi.

protoplazma: *biol.* Haýwan we ösümlik organizminiň öýnük-kletkasyndaky esasy jisim. *Protoplazma öýjügiň esasy ýarym suwuk massasyndan ybaratdyr (A. N. Kabonow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy). Ösümligiň her bir janly öýjüginde barda, protoplazma we ýadro bardyr (A. W. Tetýurew, Botanika).*

prototip: *edeb.* Ilkinji nusga, awtoryň edebi obrazy döretmekligine sebäp bolýan hakyky adam.

protsedura: *med.* Kesel bejerişin we ş. m. aýratyň bir protsesi, sagaldyş çöreleriň has görnüşi. *Öňki protseduralardan başga-da, syrka wanma kabul etmeklik hem bellendi.*

protsent: 1. Birlik hökmünde kabul edilýän bitewi sanyň ýüzden bir bölegi (% belgisi bilen bellenýär). 2. Bir zadyň ýüzden bir bölegi tertibinde ölçenilýän hem-de birlik hökmünde kabul edilen mukdar. *Stahanowçylardan Bibisoltan Kakajan, Allaberdi Agajan we Baýram Aman özleriniň gündelik normalaryny 200 protsent ýerine ýetirdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

protsentli: 1. Protsent bilen görkezilýän, anladylýan. *Protsentli zaýom.* 2. Protsent berýän, girdeji getirýän. *Protsentli kagyrlar.*

protses: 1. Bir hadysanyň, wakanyň gidişi, ösüşi, bir zadyň ösüşinde ýagdaýyň yzygiderli çalyşmaklygy, özgerip durmaklygy, gidişi. *Fiziologiýa bolsa organizmde geýýän ýaşayyş protseslerini öwredýär (A. İ. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy). İş protsesleri mehanizmlaşdirilse, ýurdu-myza köp önüm berjegi özüňe belli (« Kolhoz Günleri »).* 2. *ýur.* Sud işlerine garamaklyk tertibi we sud işi. *Jenayät protsesi. Grajdanlyk protsesi.*

prowintsial Y: Prowintsia pas bolan ahlakly, häsiýetli adam, prowintsiaýada ýaşayan adam.

prowintsial YY: Prowintsiaýada ýerleşýän, prowintsiaýa degişli bolan. *Smaga prowintsial teatryň artisti (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Prowintsial şäher.*

prowintsializm: 1. Prowintsial garaýyşlar, prowintsiaýa degişli bolan gylyk-häsiýetler, welaýetde ýaşaýanlara has bolan endikler. 2. *lingw.* Oblast gepleşigine has bolan söz ýa-da aňlatma. *« Nebitdag » romanynda prowintsializm giňden peýdalanypdyr.*

prowintsiaýa : 1. Käbir döwletlerde oblast, administratiw birlik, welaýet. *H.taýdaky Hunan prowintsiaýasy. İspaniýanyň demirgazyk-gündogar prowintsiaýalary.* 2. Paýtagtdan ýa-da iri medeni merkezlerden örän uzakda ýerleşýän ýerler. *Prowintsiaýada ýaşamak. Prowintsiaýa gezelenje gitmek.*

prowizor: Dermanhanada özbaşdak işlemeklige hem-de dermanhanany dolandyrmaga hüküm berýän farmatsewik at.

- prowodnik:** *d. ýo.* Ýolagçylar otlusynda wagonyň içiniň düzgün–tertibine gözegçilik edýan demir ýol gullukçysy. *Wagonyň prowodnigi meniň ýanyma geldi–de, näme üçin ýatmaýandygymy sorady* (« Pioner » Jurnaly).
- prowokator:** 1. Prowokatsiýa ýoly bilen hereket edýän gizlin agent. *Bu melgun prowokator nireden çykdy ?* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Haýynlyk etmek maksady bilen bir jenaýatly işi, gelsiksiz hereketi ýerine ýetirmäge meçew berýän ýa–da küşgürýän adam, Haýyn. *Hä–ä, men eýýäm kimden ýetenini bildim ol prowokator. Prowokatorlaryň sözi bilen sen meni garalamak isleýärmiň ?* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- prowokatorlyk:** Prowokatora mahsus bolan, prowokatora has bolan, haýynçylyk. *Ol özüniň prowokatorlygy bilen Tig Jonsa hyzmat edýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Prowokatorlyk herekete berk gaýtawul berildi.
- prowokatsion:** Prowokatsiýa esaslanan, haýynçylykly. *Ol bu prowokatsion çäräni amala aşyrmak bilen bir tarapdan, giň halk köpçüliginiň öňünde kommunizmi masgaralamak islese, beýleki taýdan, barha güýjeýän demokratik hereketi içerden opurmagy nazarda tutýardy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda). Prowokatsion plan. Prowokatsion hereke.
- prowokatsiýa:** 1. Proletariatyň rewolýutsion guramasyny dargatmaga ýa–da onuň güýjüni gowşatmaga gönükdirilen maksat bilen haýynçylykly hereket edýän hem–de rewolýutsion gurama sümlen politsiýanyň gizlin agentleriniň hyýanatçylykly hereketi, haýynçylyk. 2. Haýynlyk etmek maksady bilen jenaýatly işi, gelsiksiz hereketi ýerine ýetirmäge hyjuw bermeklik, küşgürmeklik. *Dogry, meniň özüm hem umuman prowokatsiýa bolaýsa gerek — diýip çak etdim* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Bu meselede prowokatsiýa bar.*
- proýekt:** 1. Bir desganyň, gurulşygyň işlenip taýýarlanan plany. *Elektrik stantsiýasynyň proýekti. Garagum kanalynyň gurluşygynyň proýekti. Kolhozlarda medeniýet öýi tipli proýekt boýunça salynýar.* 2. Bir dökümentiň öňünden taýýarlanan teksti, dokumentiň öňünden nusgasy.
- proýektirlemek:** Proýektini düzmek, proýekt düzüp taýýarlamak. *Gelçegiň ýoly täze posýolok üçin proýektirlenen 250 gektarlyk ýerden başlanýar* (« Kolhoz Günleri »). *Suw howdanynyň gurluşygyny proýektirlemek.*
- proýektirlenmek:** Proýekti düzülmek, proýekti düzülüp taýýarlanmak. *Suw stantsiýalary proýektirlendi* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly).
- proýektirleýji:** Proýekt düzüji, proýekt düzmegiň spetsialisti.
- proýektsion:** Proýektsiýa mahsus bolan, proýektsiýa has bolan. *Proýektsion obýektiw. Proýektsion fonar.*
- proýektsiýa:** 1. *mat.* Tekizlikde berlen jisimiň hemme nokatlaryndan perpendikulýar geçirmeklik bilen alnan şol bir tekizlikdäki geometrik şekil. *Kömekçi nokat « M – ýe » geçende we gozgalýan radius « a » burçy emele getirip öwrülende, onuň proýektsiýasy No: 1 nokady bolar* (« Fizika Kursy »). *Parallel proýektsiýalar.* 2. Şekilleri, kinokadrlary ekrana düşürmeklik.
- proza:** *edeb.* Şygyr bilen däl–de kyssa bilen ýazylan edebi janr. *Türkmen sowet edebiyatynda iki sany täze janryň — çeper prozanyň we dramaturgiýanyň döremegi hem ösmegi onuň uly üstünligidir* (« Häzirki Zaman Edebiýaty »). *Proza ýazanlar, gazal düzenler, Aman galyň dostlar, döwränym meniň* (Çary Aşyr, Poemalar). *Ata Gowşudowyň prozasy.*
- prozaçy:** *edeb.* Edebiýatda proza görnüşinde eser ýazýan ýazyjy. *Ýaş şahyrlar, prozaçylar gazetlerde hem jurnallarda öz eserleri bilen ýygy–ýygdydan çykyş edýärler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Türkmen sowet edebiyatynyň görnükli prozaçylaryndan biri Ata Gowşudow ençeme eserler döretdi* (A. Gowşudow, Eserler).
- prozaiki:** *edeb.* Proza bilen ýazylan, proza has bolan. *Türkmen sowet edebiyatynda prozaiki eserlerde ýazyjynyň ilkinjilerden biri bolup ulanan sözleriniň hemmesi*

*diýen ýaly türkmen diline berk ornaşan sözlerdir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
Prozaiki terjime.*

prozeaktor: *med.* Klinikada, keselhanada ölen adamlaryň meýitlerini ýarmaklyk, kesmeklik işine ýolbaşçylyk edýän spetsialist.

prujina: Maýyşgak polat simleri spiral görnüşinde egreldip edilen aýlawly ýaý. *Ýeke göz adam aňsatlyk bilen grammofonyň gapagyny açdy we içindäki prujinalaryny hem başgalaryny görkezip, onuň ýasylyşyny düşündirdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ol aşagynda prujina bar ýaly, zöwwe ýerinden turdy we iki elini döşüniň üstünde goýdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

psihiator: Psihiatriýadan spetsialist, wraç.

psihiatrik: Psihiatriýa degişli bolan. *Psihiatrik keselhana.*

psihiatriýa: *med.* Akyla, huşa zeper ýetirýän ruhy keseller we olaryň bejeriliş ýollaryny öwrenýän ylym. *Olaryň psihiatriýany okanlary we ekzamen berenleri ýas-ýaňy dälmi ? (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Psihiatriýa klinikasynyň usully wraçlary onuň nerwini bejerip, akyl-huşuny ýerine getirdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

psihik: Psihika degişli bolan, psihika has bolan. *Psihik keseller. Psihik aýratynlyklar.*

◇ **psihik hüjüm** — ser. Hüjüm.

psihika: Obýektiň hakykatlaryň aňda şöhlelenişi ýaly ruhy başdangeçirmeleriň jemi, akyl ýagdaýy. *Onda gahrymanlaryň psihikasyny-da dogry berip bilmezdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

psiholog: Psihologiýadan spetsialist, alym.

psihologik: 1. Psihologiýa degişli bolan, psihologiýa has bolan. *Psihologik kanun. Psihologik gözegçilik. Psihologik nukdaýnazardan örän gyzykly hadysa.* 2. *edeb.* Sýujeti gahry-manlaryň psihologiýasyny çuňňur suratlandyryp düzülen. *Psihologik drama. Psihologik roman.*

psihologiýa: 1. Ruhy hal-ýagdaýlary, psihik işjeňligiň protseslerini hem-de kanunlaryny öwrenýän ylym. 2. Ruhy gurluş, gylyk-häsiýetiň aýratynlygy, psihika. *Men öý eýeleriniň psihologiýasyny synlaýardym. Bu täze jemgiýetde bolsa täze adam ösüp ýetişer, bu täze adamyň psihologiýasy hem kapitalizmiň galyndylaryndan azat bolar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

psihologizm: 1. *filos.* Subýektiw psihologiýany ähli filosofiýanyň esasy hasaplaýan idealistik filosofik ugur. 2. *edeb.* Psihik we ruhy başdangeçirmeleri çuňňur suratlandyrmaklyga meýillilik. *Edebiýatdaky psihologizm. Sungatdaky psihologizm.*

psihopat: Psihopatika bilen kesellän psihikaly kesel adam, ruhy taýdan näsag.

psihopatik: Psihopatiýa degişli bolan, psihopatýa has bolan.

psihopatýa: Psihik işjenligiň bozuklygy, ruhy taýdan bozuklyk, psihikanyň normal dälligi.

psihopatolog: Psihopatologiýadan spetsialist. Psihik keselleri bejerýän wraç.

psihopatologik: *med.* Psihopatologiýa degişli bolan, psihopatologiýa has bolan. *Kamenskiý, Artsybaşew we olaryň kompaniýasy tetelli dürli görnüşdäki psihopatologik şahsyýetler edebiyata hujum edýärler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Psipopatologik derňewler.*

psihopatologiýa: *med.* Psihik keseller baradaky ylym.

psihoz: *med.* Psihik kesel, akyldan azaşmaklyk netijesinde bolýan ruhy nähoşluk keseli we şeýle hem adam psihikasyndaky normal dällik, kakyn.

psihrometr: *fiz.* Temperaturany ölçemek arkaly howanyň çyglygyny kesgitleýän gural. *Meteo-rologiýa stantsiýalarynda otnositel çyglygy kesgitlemek üçin psihrometrler ulanylýar (« Fizika Kursy »).*

paşjyldatmak: Paşjyldyly ses çykarmak, paşjyldyly seslendirmek.

publitsist: Publitsistik meseleler boýunça ýazýan ýazyjy. *Publitsist ýazyjynyň iş meýdany giňdir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

publitsistik: Publitsistika degişli bolan, publitsiste has bolan, publitsistekanyň elementlerine baý bolan. *Gorkiniň döredijiliginde onuň publitsistik işi aýrytyň üns bermäge mynasyypdyr* (« Házirki Zaman Edebiýaty »). *Publitsistik janr. Publitsistik roman.*

publitsistika: 1. Jemgyýetçilik-syýasy, aktual meseleler boýunça edebi janr. *Publitsistikanyň ajaýyp ussatlary dörediler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Şol janrda ýazylan edebiýatlar.

puç [puuç]: Biderek, boş, ugursyz, hiç zat. *Sotsializme ýaryş uly bir güýçdür, garşy bolýanlaryň bir sözi puçdur* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Al gerek bolsa ! Onda, mundan öňki sözleriň bary puç-da ? !* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).
 ♦ **puç bolmak** — biderek bolmak, netijesiz bolmak. *Hany ol wadalar ? Bary puç boldumy ?* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Puja çykamak — ser. Puç bolmak. *Ýyllyk azabyň puja çykar gorkusy Aýsoltana rahat uky bermeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

puçlamak [puuçlamak]: Puç etmek, biderek hasaplamak, sen boş diýip aýtmak. *Meni puçlasaň—edil agzyňa zäk atylan ýaly ederin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

puçlanmak [puuçlanmak]: Puç bilinmek, biderek hasap edilmek, boş hasaplanmak.

pudak [puudak]: 1. Ösümligin, agajyň ownujak şahasy, baldagy, çybyk. *Wüşi kel ýüzüni galdyryp, alm baglarynyň pudaklarynyň arasyndan yşgalaňlaýan güne seretdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ört alan gamşyň ýalny, onuň arasyndaky cygar gyzganyň hem pudaklaryny köýdürjekdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir işiň, ylmyň, önümçiligiň aýratyn, özbaşdak bir bölegi, ugry, oblasti. *Kiýew Rusuýanyň hojalygynyň esasy pudagy ekerançylyk bolupdyr* (SSSR *Taryhy*). *Sowet aýdymalarynyň tematikasy örän giň bolup, durmuşyň her bir pudagyň öz içine alýar* (« Edebiýat »). *Täze başýyllykda halk hojalygynyň birentek pudaklarynyň öz wezipelerini ýerine ýetirmekleri, bir tarapdan, hut biziň üstünlikli işlemegimize baglydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

pudaklamak [puudaklamak]: 1. Pudak çykaryp başlamak, pudak ösüp başlamak. *Oturdylan alma agaçlary pudaklap başladylar*. 2. ser. Pudamak.

pud almak [puud almak]: Pudaklary kesilip ýylmalmak, pudaklary çapyşdyrylyp aýrylmak, çapylmak. *Onuň diňe başyndaky topbaja pudagyndan başga şahalary pudalan bolmaga çemeli ol goýy gara dumanyň arasynda käbir wagt salgym görünýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

pudamak [puudamak]: Pudaklaryny kesip ýylmamak, pudaklaryny çapyşdyryp aýyrmak, çapmak. *Pudadym deregi syrdamrak etdim, has parlap össün ol, düýbüni depdim* (A. Haýydow, *Gök Asman*).

pudarlamak [puudarlamak]: Bölek–bölek etmek, böleklere bölüşdirmek. *Aýnur eje öýde bişirip getiren towugyny pudarlaýança, Aýdurdy ikimiz ýuwa hem elmik ýygdyk* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

pudarlanmak [puudarlanmak]: Bölek–bölek edilmek, böleklenmek. *Öldürilen goýnuň eti pudarlanyp ýüpden asyldy*.

pudarlaşmak [puudarlaşmak]: Bölek–bölek edişmege kömekleşmek, bölekleşmek.

pudarlatmak [puudarlatmak]: Bölek–bölek etdirmek, bölekletmek.

pudaşmak [puudaşmak]: Pudamaga kömek edişmek, pudaklaryny kesip ýylmamaga kömekleşmek, çapyşmak. *Agaç pudaşmak*.

pudatmak [puudatmak]: Pudaklaryny çapyp aýyrtmak, ýylmatmak. *Ýykylan söwüdiň pudaklaryny pudatdy*.

pudra: Kosmetik serişde hökmünde peýdalanylýan un ýaly, ysly poroşok. *Şaçyny darajak bolar, dadagyňy reňklejek bolar, garaz, pudra diýer, ýene bir zat diýer, aýnanyň ön durar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ussa hem içiňi ýakaýyn diýen*

ýaly, çalan pudrasyny süpürişdirip : — Buýrun, gözel oğlan ! — diýdi (« Tokmak » Jurnaly).

pudralamak: Pudra çalmak, pudra sürmek. *Ol ýüzüni pudralady.*

pugta: 1. Berk. Gat, ykjam. *Ol hiç ýerde gürrüň etmez, men oňa pugta tabşyryn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol daşaryk çykyp, işigi pugta ýapdy-da, nirädir gitmek isledi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Dogry, oňat, mazaly. *Taryhdan bihabar. Däli-diwana, pugta bir garap gör, bizin, buýana* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *Belki. Seni pugta barla-malydyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

pugtalamak: Mäkäm edip goýmak, berkitmek, berkleşdirmek. *Soňra ýüni ýene-de pubtalaryn* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Çelegiň gurşawyny pugtalamak.*

pugtalanmak: Has mäkäm bolmak, berkemek, berkleşmek. *Günsaýyn pugtalanýan dostluk parahatçylygyň möhüm faktorydyr* (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly). *Goý, biziň ajaýyp ýeňişlerimiziň altyn açary bolan bu dostluk ýaşasyn we pugtalansyn !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Çüýşeleriň agzy dökülmez ýaly pugtalandy.*

pugtalaşmak: Berk edişmek, mäkämleşmek, berkleşmek, berkidişmek.

pugtalatmak: Berk etdirmek, mäkämletmek, berkitdirmek.

pugtalyk: 1. Berklik, mäkämlik. *Süýümiň pugtalygy ýörite guralda — dinamometrde kesgit-lenilýär* (İ. K. Maksimenko, *Türkmenistanyň Seleksiýasy we Tohumçylygy*). 2. göç. m. Özüne pugta bolmaklyk, durnuklylyk.

pugtama: Geýimiň ýakasyna, jübüsiniň agzyna we ş. m. berklik, bezeg üçin salynýan bejergi.

puhary: Jaýyň diwarynyň iç ýüzünden ýasalýan ojak.

pukara [puukaraa]: 1. Barly bolmadyk, ýoksul garyp (adam). *Köpçülik pukaralar bolsa arçynlykdan elli bizar bolup, diňe tomaşaçy hökmünde durdular* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ýer baýlardan alnyp, kileň özümüz ýaly ýersiz batraklara, pukaralara berilýär* (B. Soltannyazow, *Kümüş*). 2. göç. m. Biçäre, görgüli. *Ýeri, pukarany munça azara goýup, ondan näme çykdy diýsene ? !* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 3. göç. m. Gepi-gürrüni ýok, sessiz-üýnsüz, ýuwaş (adam). *Ol örän pukara adam.*

pukaraçylyk [pukaraaçylyk]: ser. Pukaralyk. *Gurban aganyň aýaly Jumagül köp pukaraçylygy başyndan geçiren daýaw, eli-aýagy işe gelşip duran garaýagzyň görmeklisidi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Oglum, pukaraçylykda aýyplaşmaweri !* (« Görogly » Eposy).

pukaralyk [pukaraalyk]: Pukaranyň hal-ahwaly, garybyň güzerany, barly dällik, garyplyk. *Ol öz pukara-lygyna garaman, il bähbidi bardyr öýden ýerinde janyny aýamaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

pul: Aluw-satuwda nyrhyň ölçegini aňladýan metal ýa-da kagyz belgi. *Bularyň hemmesi oba zähmetkeşleriniň barha köp pul gazanyp biljekdiklerine eltýär* (N. S. Hruşçew, *Pagtanyň Öndü-rilişini Mundan Beýläkde Artdyrmak Ugrunda*). *Ýyldam atlar pul, mata mal baýraklar alýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Pul boldy-kül boldy* (nakyl). ♦ **pula gyzmak** — pula nebsiňi şaglatmak, pula nebsiňi artdyrmak. *Pula gyzyp, satma meni mal ýaly* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

puldar [puldaar]: Köp pully, köp puluň eýesi. *Geçen zamanda puldar baýlar pul döküp, öňki garry aýalynyň üstüne ýaş gyz alardylar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Puldar baýlar pul berýär* (« Görogly » Eposy).

pulemýot: Çalt ok atýan awtomatik ýarag. *Türkmen pilemýot komandasy söweşiň iň gyzgalaňly wagtynda öz pilemýotlaryny aklara bakan öwürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Topuň, pilemýotyň atylmasy galdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Asmana atýan pilemýot. Stanokly pilemýot.*

pulemýotçy: Pulemýot atyjy, pilemýot atmaga türgenleşen harby gullukçy. *Şol günň ertesi Annagulyny pilemýotçy eskadrona aldylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan*).

Eserler). *Duşmanyň heniz janly galan pulemyotçylarynyň biri Nuryny ýaralady (« Bahar »).*

pullanmak: Puluň köpelmek, pully bolmak, baý bolmak. *Ol soňky wagtlarda pullanyp başlapdyr.*

pully: 1. ser. Puldar. 2. Mugt däl, pul tölenýän. 3. Puly bar bolan, pul salnan. *Gurt oturan ýerinden turman, çay içip, çörek iýenden soň, nähili ýol bilen hem bolsa, şu pully ýaglygy şulara görkezmän çykarmagyň pikirini edip otyrды (A. Gowşudow, Eserler).*

pullulyk: Puly köplük, puly barlyk.

puls: Ýüregiň işlemeginden emele gelýän, arteriýa damarjygynyň sazlaşykly hereketi, urgusy. *Şura gelip, goşarymyzy gysyp, pulsumyzy diňledi (O. Gonçar, Baýdak Göterijiler). İlki bilen meniň pulsumy barlap : — Sülgün jan, saglygyň nenen ? Gyzgynyň ýok gerek ? — diýip, menden sorady. (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary).*

pulsuz: 1. Pully däl, mugt. 2. Puly bolmadyk, puly ýok bolan, *Pulsuz bazara barandan, kepensiz göre giren ýagşy (nakyl). Pulla bazar, pulsuza mazar (nakyl).*

pulsuzlyk: Puluň ýokluk, puluň bolmazlyk.

punkt: 1. Belli bir maksat üçin bellenen ýa-da bir aýratynlygy bilen tapawutlanýan ýer. *Haly bilen bezelen awtobusa mündüler-de, çagyryş punktuna uly şatlyk bilen ugradylar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). Ílatly punktlar samolýotyň ganatynyň aşagyndan yzly-yzyna geçip gidýärdiler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Bir dokumentiň beýannamanyň we ş. m. içindeki aýratyn kada, bölüm.

punktir: Bir näçe nokatdan, kelteje çyzyjaklardan emele gelen çyzyk.

punktma-punkt: Her bir punkt boýunça, her punkty aýry-aýrylykda. *Sen nähili oýlaýarsyň, şol şertnamalar punktma-punkt ýerine ýeter mi ? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

punktuatsion: gram. Punktuatsiýa degişli bolan, punktuatsiýa has bolan.

punktuatsiýa: gram. Dyngy belgileriň kadalary, dyngy belgileriň goýluş sistemasy. *Punktuatsiýa kadalary işlenip düzüldi (« Türkmenistan Kommunisti » Jurnaly).* Türkmen edebi diliniň punktuatsiýasy.

punş: Roma miwe şiresi, gant garylyp gaýnatmak ýoly bilen taýýarlanylýan spirtli içgi. *Edil punş içen ýaly, gaňşyrawugym tütäp dur (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

puryja [puryyja]: ser. Pursat 1. *İki gün puryja berýäryn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Kimkä bular ? Dostmy, düşman ? Gümürtik, Oýlanmaga puryja-da ýok artyk (B. Kerbabaýew, Aýlar). İne göräýiň : — Degirmen barada aýdanymyzda, degirmençi meniň, ýanyma eýýäm iki ýola puryja sorap geldi (L. N. Tolstoý, Eserler).*

purist: Purizmiň tarapdary, purizme eýeriji.

puristik: Purizme degişli bolan, puriz häsiýetli bolan, puriste has bolan.

purizm: 1. Ahlaklaryň arassa we berkligi ugrunda çalyşmaklyk. 2. lingw. Dili başga dilleriň artykmaç elementlerinden ýa-da öz dilindäki wulgar öwüşginli sözlerden hem-de aňlatmalardan rassalamaga çalyşmaklyk.

pursat: 1. Wagt, mählet, çag mütdet. *Aýsoltan jan, seniň bilen oturyşjakdyryn, gürrün edişjekdirin weli, iş-alada bilen şoňa-da pursat tapmadyk kişi bolup, ýörendirin (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Biziň işimizde agyr pursatlar bolýar (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Gysga wagt aralygynda bolup geçýän ýagdaý, amatly wagt. *Ol pursatdan peýdalanylýp, göze dürtme garaňkyda suwdan doly stakany jýňkytdy (« Tokmak » Jurnaly). Pursat bir guşdur, elden sypdyrsan, uçar gider, ony gaýdyp tutmak bolmaz (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 3. Maý. Ýagdaý, çem. *Pursat tapan mahaly it gaçjak bolup, bar güýji bilen bir tarapa baka özüni oklady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

- pursatlaýyn:** Belli bir pursatda, pursat içinde bolup geçýän, wagtlaýyn, möhletleýin. *Pursatlaýyn iş.*
- puşda :** İki joýanyň aralygyndaky zolak. *Murtuny towlap, goluny ýaýyp, puşdanyň üstüni basyp, biri-birine ýetipdir* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- puşda–puşda:** Penje–penje, çogdam–jogdam (saç we ş. m. barada).
- puşman [puşmaan]:** Nädogry edilen işe soňundan edilýän öküňç, ýalňyşlyk bilen bolan ise çekilýän arman, ahmyr. *Ertir ýagyrynyňa depilip işden kowlaňda, soňky puşman peýda bermez* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Soňky puşman–özüne duşman diýseler hem, men gaty ökündim* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). ♦ **puşmana getirmek** — toba etdirmek. « aman, aga » diýdirmek, edenine ökündirmek. *Aknabat ejäni puşmana getirdiler.* (A. Durduýew, *Saýlanan Eserler*).
- put:** 16.3 kilograma bababar agyrylyk ölçegi. *Diňe dilde aňsat — on put pagtany her gün ýygýan diýip, batyr aýtmak* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ol öz Togsa baýy bilen Ezine elli put gök çay sylag iberipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- putlaýyn:** Put–putdan, put–put edip.
- putluk:** Puta deň bolan ölçegi kesgitleýän. *Putluk gap. Putluk gapan daşy.*
- putýowka:** 1. Belli bir ýere iberilýän adama berilýän şahadatnama, ýol haty. *Putýowka şowuna düşäýse, hökman giderin. Kurorta gidip bolsa, oňa ýetesi näme bar !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol komsomalyň putýowkasy boýunça gelipdi* (« Kolhoz Günleri »). 2. Marşruty we etmeli işleri görkezilip, şofýorlaryň eline berilýän formaly listok.
- pücek:** Püçege çykarmak — püç etmek, puja çykarmak. *Aý, garaz, başyňyzy agyrdyp nädeýin, iň soňunda hasyly püçege çykardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gadamyň obrazyny doly açyp görkezmek maksady bilen, Permanowyň obrazynyň ýüzüni suwapdyrlar we hakykatda, keselhananyň baş wracynyň roluny püçege çykarypdylar. Ol şol gyzyp barsyna raýonyň bir näçe mekdep direktorlaryny hem püçege çykardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- püf:** Ýakymсыз ys alynmagy aňladýan ümlük.
- püffüldi:** Üflenmekden çykýan ses. *Onuň içine gidip ýatan agzynyň ýellenen dodaklaryndan garjaşyk püffüldi çykýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- pür:** Buýan, çerkez, çeti, ýylgyn, sazак ýaly käbir ösümlikleriň maýdaja baldakly, ownuk ýaprakly bölegi. *Ojarlaryň öýjük–öýjük bolup duran gabyklary olaryň ýaprak deregini tutup oturan pürlerine sineň kirşenler, olaryň şahalarynyň enaýy towlamlary ýüregine howsala salýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Tozap ýatyr bu gün meýdan, Galmandyr bir çöpün püri* (Çary Aşyr, *Poemalar*).
- pürçük:** Seçegiň ujundaky owadanlyk üçin dakylýan sapaklar. ♦ **gök pürçük bolmak** — göm–gök bolmak, gök syrkyň bolmak, ýapraklap mazaly gök salmak. *Tut agaçlary gök pürçük bolup, gowaçalar boý alýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- pürdelemek:** 1. Pürdär çykamak, agajyň, ösümligiň gapdallaryndan, düýbünden gögerip çykan käbir ownujak şahajyklaryny kesişdirip aýryşdyrmak, kesişdirip çykamak, ýylmamak. 2. *göç. m.* Uçdantutma ýok edişdirip çykamak, bir ýan ujundan gyrmak, ýoklamak. *Olar barymyzy pürdeläpdir oý etdik* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bu iki çaga gülleri pürdelämege başlapdyrlar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- pürdelmek:** 1. Agajyn gapdallaryndan, düýbünden gögerip çykan ownujak şahajyklary kesilip aýrylmak, kesilip ýylmaşdyrylmak. 2. *göç. m.* Uçdantutma ýok edilmek, bir ýan ujundan gyrylmak, ýoklanmak.
- pürdemek:** 1. Agajyn gapdallaryndan, düýbünden gögerip çykan ownujak şahajyklaryny kesip aýyrmak, kesip ýylmamak. *Bu iki çaga gülleri pürdemäge başladylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. *göç.m.* Uçdantutma ýok etmek, bir ýan ujundan gyrmak, ýoklamak.

- pürdeşmek:** Pürdemäge kömekleşmek, kesip ýylmamaga kömekleşmek, agajyň gapdallaryndan, düýbünden gögerip çykan ownujak şahajyklaryny kesip aýyrmaga kömek edişmek.
- pürdetmek:** 1. Agajyň ösümligiň gapdallaryndan, düýbünden gögerip çykan ownujak şahajyklaryny kesdirip aýyrdyrmak. 2. göç. m. Uçdantutmak ýok etdirmek, bir ujundan gyrdyrmak, ýoklatmak.
- pürepür:** Erňegine çenli dolan, dos–doly, erňegi bilen deňleşen, gyrma (suwuklyk hakda). *İndi bu ýerden gowy hilli nebitden pürepür doldurylan tsisternalar ýurdumyzyň dürli künjeklerine yzly–yzyna ugradylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Aman çaýdan pürepür dolup duran käsesini eline alyp, öýüň duluna gözlerini aýlady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*
- pürepürlemek:** Erňegine çenli doldurmak, mazaly doldurmak, pürepür etmek. *Ähli stakany pürepürledi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- pürepürlenmek:** Erňegine çenli dolmak, mazaly dolmak, pürepür bolmak.
- pürepürletmek :** Pürepür etdirmek, erňegine çenli doldurtmak.
- pürkdürmek:** Pürkgüç we ş. m. gural bilen ýa–da agzyna suw aldyryp sepeletmek, sepeledip dökdürmek.
- pürkgüç:** Suw ýa–da umuman suwuklyk sepmek, pürkmek üçin bedre görnüşli, jüründigi deşik–deşik enjamly gap. *Bir ýere üýşürilip goýlan Sudan otunyň tohumynyň üstünden taýýarlanan formalin erginini pürkgüç bilen pürkmek hem bolar (S. Ö. Öwezmyradow, Sudan Oty Türkmenistanda Täze Ot–Ýymlik Ösümlükdir).*
- pürkmek:** Pürkgüç we ş. m. gural bilen ýa–da agzyna suw alyp sepelemek, sepelep dökmek. *Ýüzüne, kellesine odekolon pürkdi (« Tokmak » Jurnaly). Fontany öz ugruna goýber seň, gije–gündizde müňläp tonna nebit pürküp biljek (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* ♦ **ajyňy pürkmek** — ser. Zäheriňi pürkmek. *Şol ýumruk ýaly garrynyň üstüne ajyňy pürkmäge neneň diliň aýlandy (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Gygyny pürkmek — ser. Gyk. Umsagüle gözi düşüp, Pökgi wala- da onuň üstüne gygyny pürkdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Zäheriňi pürkmek — ser. Zäher. Çölüň maly ýaly gezerdik ürküp, Baýarlar goh biýrdi zäherin pürküp (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Şerebäni pürkmek — ser. Şerebe. *Özümi özüm unudýaryň nirä–de bolsa şerebämi püresim gelýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*
- pürkülmek:** Maýda–maýda bolup syçrap sepelenmek, sepelenip dökülme (suwuklyk hakda). ♦ **gül pürkülen ýaly bolmak** — ser. Gül. *Kamyň içi edil gül pürkülen ýaly ederin (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Bu ýyllar seň ak otagyň içini, Gül pürkülen ýaly edipdir, änet (K. Gurbanpesow, Soldatyň Ýüregi).*
- pürküşmek:** 1. Pürkmäge kömek etmek, sepelemäge kömekleşmek. 2. Biri–birine pürkmek, biri–biriň üstüne sepmek, sepişmek. *Üstlerine suw pürküşip, köýneklerini öl etdiler.*
- pürlek:** Durşuna pür bolup duran, pür bilen örtülen. *Dört–baş ädimlikde gök püklek bolup oturan üzüm agaçlaryny görkezdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*
- pür–pudak [pür–puudak]:** Agajyň ösümligiň pürleri we pudagy, şahasy. *Erik, alma, şetdaly, mekdep daşyn bezeýär, göýä besleşýän ýaly, pür–pudagy uzaýar (N. Omadow, Bagt Güneşi).*
- pürrelemek:** 1. Ýoluşdyryp, ýykyşdyryp döwüşdirmek (ösümlik hakda). 2. göç. m. Bir ýan ujundan ýok etmek, bir ýan ujundan gylmak, öldürmek. *İtleriň ýiti dişleri we awçylaryň oklary möjekleri pürreledi (« Pioneer » Jurnaly).*
- pürreletmek:** 1. Ýolduryp, ýykdyryp döwdürmek (ösümlik hakda). 2. göç. m. Bir ýan ujundan ýok etdirmek, bir ýan ujundan gyrdyrmak, öldürtmek. *Düşman hüjüme geçmek bilen, özüni pürreledip başlady (B. Soltannyazow, Kümüş).*

pürs: Pürdelip kesilen uzyn, ýogyn agaç, naw. *Köçäniň ugrundaky pürsde oturdylan renroduktordan türkmen dutarynyň ýakymly owazy ýänlanýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol uzyndan ýogyn, gabygy sypyrylmadyk pürsdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Kakasynyň uly dogany gurdy bir dikilgi pürse sarap, suwa salma ýençdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

pürslük: Pürs etmek üçin ýararly, pürs eder ýaly. *Pürslük agaç tapsak, jaýmyzyň üstüni ýapjak.*

püwdürilmek: Zogdurylyp, birden batly akyp çykmak, akyp başlamak.

püwdürmek: Zogduryp, birden batly çykarmak, akdyrmak.

pýan: Spirtli içgini köp içip mes serhoş bolan *Ol köp üçip pýan bolaýdymyka ?* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Bular aňyrdan agzy köpükli gelýän pýan ýezitleri pürreläp başladylar* (B. Soltannyýazow, *Kümüş*). *Pýan adam.*

pýançylyk: Bir syhly pýan bolup ýörmeklik, spirtli içgini aşa köp içip, aklylyň ýitirmeklik. *Arak içip, aldyrypdyr huşuny, pýançylyk edýänligine men şaýat* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Pýançylyga garşy üzül-kesil görüsmek.*

-R-

r : Türkmen elipbiýiniň ýigrimi birinji harpy.

rabfak : Rewolýutsiýanyň ilkinji ýyllarynda : işçileri we daýhanlary ýokary mekdeplerde ok atmak üçin taýýarlaýan ýörite okuw jaýy, işçiler fakulteti. *Ol Aşgabatdaky rabfaga fizika mugallymy edilip bellendi* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

raja: Hindistanda feodal knýazlaryn we ýerli mülk eýeleriniň tituly.

radar: ser. Radiolokator.

radian: *mat.* Burç ölçeginiň birligi. *Burç tizligi ölçelende burçlar graduslar bilen däl, belki radiuslar bilen ölçelýär* (« *Fizika Kursy* »).

radiator: 1. Motorlary we dwigatelleri sowatmaga hyzmat edýän abzal. *Radiatora bedre-bedre suw guýdular, emma ol hem azlyk edýärdi* (« *Pioner* » *Jurnaly*). *Maşynyň gar basan brezent örtüsini sypyryp radiatoryna suw guýdy* (« *Kolhoz Günleri* »). *Ahmedi radiatorlary ýaldyraşyp duran täzeje maşynyň gabadyna baryp ayak çekdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagiň Aňyrsynda*). 2. Merkezi ýyladyş jaýlarynda goýulýanýyladyjy abzal.

radiatsiýa: *fiz.* Bir jisimden şöhle ýaýraýyş, özünden şöhle ýaýradyş. *Günbatar german alymly kaplanyň pikirine görä, atom radiatsiýasynyň esasy howpy onuň nesillige heläkçilikli täsir edýändiginden ybaratdyr* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Gülüň radiatsiýasy.*

radikal Y : 1. *mat.* Sandan ýa-da algebrik aňlatmadan kök almagy aňladýan alamat. 2. *him.* Bir himiki düzümden beýlekä üýtgemän geçýän durnukly atomlar topary.

radikal YY: *syýasy.* 1. Aýgytly üzül-kesil hereketleriň garaýyşlaryň tarapdary. *Tankytcy radikal çäreleriň geçirilmegini talap etdi.* 2. Radikalizmiň tarapdary. *Studentler we radikal intelligentsiýa 1901. nji ýylda Peterburgda demonstratsiýa gurdular* (« *SSSR Taryhy* »). *Partiýanyň aýry-aýry edebiýatçylary çepçi radikal intelligentsiýanyň metbugatyny peýdalanmaga dyrjaşdylar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

radikalizm: *syýasy.* 1. Teoriýa we praktika meselelerini çözmekde düýpli, aýgytly çäreleriň ulanylmagy. 2. Burjuaz döwletiniň bähbidini goraýan demokratik reformalary geçirmekligi talap edýän burjuaz ýa-da ownuk burjuaz syýasy akym. *Puşkiniň Pestel bilen gürründeş bolmagynyň şahyryň syýasy radikalizminiň ösmegine täsir edendigi gümansyzdyr* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

radikulit: med. Oňurga ýiliginiň nerw kökjagazlarynyň çişmegi, sowuklamagy netijesinde döreýän kesel.

radio....: Goşma sözleriň radio degişli manyda ulanylýan birinji bölegi. *Radiogramma, radiokomitet we s. m.*

radio: 1. Ýörite stantsiýalar arkaly sesleri we bellikleri elektromagnit tolkunynyň kömegi bilen aradaşlyga simsiz bermek hem-de kabul etmek usuly. *Radio bilen telegramyma ibermek* 2. Şol usul bilen ses tutýan abzol. *Düşekleri gözəl haly, radiosy dutar çalýar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Şu gün jaýymyza radio geçirdik*. 3. Şol usul bilen alnyp eşitdirilýän gepleşik. *Yazly radio diňläp oturan ekeni* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

radioaktiw: him. Şöhle ýaýratmak bilen öz-özünden başga himiki elementlere darganaklyk ukyby bolan. *Bu keselleriň radioaktiw tozanyndan ýokuşan kesellerdigi aýdyň zatdyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

radiofikatsiýa: Radioapparatlar bilen abzallaşdyrylan radiostantsiýalaryň radioustanowkalaryň planly gurluşygy.

radiofitsirlemek: Radiostantsiýalar, radioustanowkalar radioapparatlar gurmak.

radiofitsirlenmek: Radiostantsiýalar we radioustanowkalar gurulmak. *Kolhoz posýology tutuşlygyna radiofitsirlendi*.

radiografiýa: Rentgen şöhlelerini dury däl predmetleriň içinden geçirip surata alma.

radiogramma: Radio üsti bilen berilýän habar. *Galýa radiogrammany okap zöwwe ýerinden galdyma !* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

radiokomitet: Radio komiteti.

radiokomentator: Radio üsti bilen syýasy, ykdysady we medeni temalara bagyşlanan maglumatlar dogruşynda çykyş edýän jurnalist.

radiola: Özünde radiopriýomnyk, elektropatefon we reproduktor bolan aparat. *Bu gün türkmen daýhanynyň şarňyldap duran päkize ak tamy, içi halyly radiolaly, elektrik ýşykly otagy bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

radiolampa: Radio aparat üçin gerekli bolan ýörite lampa, radio çyrasy.

radiolaşdyrmak: Radio arkaly alyp eşitdirmek üçin gerekli enjamlar bilen abzallaşdyrmak radio geçirmek. *Emma welin, obany radiolaşdyrmakda hem Pökgen çykjak on-on baş müň manat puly köp görüp ýaýdandy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Oba ýerlerini radiolaşdyrmaklygy çaltlandyrmaly* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

radiologiýa: Radio we beýleki radioaktiw jisimleriň edýän täsiri we olary peýdalanmak hakyndaky taglymat.

radiolokator : Radiolokatsiýa guraly. *Radiolakator giňişlige radiosignallar goýberýär* (E. L. Krinow, *Asman Daşlary*).

radiolokatsiýa: Radio tolkunlarynyň kömegi bilen dürli ýagdaýlardaky predmetleriň hakyky bolan ýeriniň görnüşini, aradaşlygyny, ugruny kesgitlemeklik. *Häzirki wagtda meteorlaryň suratyny almagyň giň ulanylyşy, soňky ýyllarda bolsa-radiolokatsiýa has degerli netijeler berýär* (E. L. Krinow, *Asman Daşlary*).

radiometri: fiz. 1. Radiatsiýanyň güýjüni ölçeýän abzal. 2. Şöhle energiýasynyň ýylylyk energiýasyna öwrülişini kesgitleýän gural.

radiopeleng: Gäminiň ýöreyän, samolýotyň uçýan ugruny radio üsti bilen takyklaýyş.

radiopelengator: Şertli signallar berýän radiostantsiýanyň ýerini onuň niredeligini elektromagnit tolkunlarynyň kömegi bilen takyklaýan abzal.

radiopenlengatsiýa: Gämi samolýot we ş. m. niredeligini radio üsti bilen takykлама.

radioperedatçik: Radio gepleşigini eşigdirýän aparat.

radiopriýomnik: Radio üsti bilen ses we signal kabul edýän gepleşik alnyp eşidilýän aparat. *Çopan goşlary radiopriýomnikler bilen öpjün edildi* (« Kolhoz Günleri »). *Krujogyň kolloktiwi hormat haty, radiopriýomnik bilen sylaglandy* («

Pioner » Jurnalny). Ol radiopriýomnigi gurmaga durdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

radioprogramma: Her günki alnyp eşitdirilýän radio gepleşikleriň programmasy.

radioreproduktor: Radio gepleşigini eşitdirmek üçin reproduktor.

radiorupor: Radionyň sesini güýçlendirýän rupor. *Ol edil oglan ýaly bolup radiatorporyň ýanyna ylgaýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

radioset: Kabul edýän we alyp eşitdirýän radiostantsiýa seti.

radiosignal: Radio üsti bilen berilýän signallar, radio signaly. *Radiolokator giňişlige radiosignallar goýberýär (E. L. Krinow, Asman Daşlary).*

radiostantsiýa: Radio üstü bilen sesleri we signallary alyp eşitdirýän hem-de kabul edýän stantsiýa.

radiostudiýa: Radio gepleşiklerini alyp eşitdirmek üçin abzallaşdyrylan jaý.

radiotehnik: Radiotehnika boýunça spetsialist.

radiotehnika: Elektrotehnikanyň radio tehnikasyna (radio eşitdirmek, kabul etmet, radioapparatlar ýasamak we ş. m.) degişli bolan bir bölümi. *Mekdepde elektromontýor, radiotehnika we başga-da tehniki krujoklar işleýär (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

radiotelefon: Radio tolkunlarynyň üsti bilen sesleri daş ýere berýän we kabul edýän simsiz telefon sistemasy.

radiotelefoniýa: Simsiz telefon.

radiotelegraf : 1. Radio üsti bilen telegrammalar beriş sistemasy. 2. Şol sistemany amal edýän edara ýa-da stantsiýa.

radiotelegrafiýa: Simsiz telegraf.

radiotelegramma: ser. Radiogramma.

radioterapiýa: Radiý we beýleki bir näçe radioaktiw jisimleriň kömegi bilen kesel bejeriş.

radiotolkun: Radio gepleşikleri alyp eşitdirilende ginişlige ýaýraýan elektromagnit tolkun. *Radiotolkunlaryň takmynan bir näçe kilometrden millimetre çenli uzynlykdaky tolkunlary bolýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

radiouzel: Îlata radio gepleşikleri alyp eşitdirmek bilen mesgullanýan edara. *Olar öz güýçleri bilen mekdepde radiouzel gurdular (« Mydam Taýýar » Gazeti). Täzelik köp, öz radiouzelimizi işe girizdik (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

radist: Radio üsti bilen her hili maglumatlary berýän we kabul edýän adam. *Otyr radist gyz gara der bolup (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Tiz wagtdan radisti gyssagly çagyrdylar (« Pioner » Jurnalny).*

radius: mat. Togalagyň töwereginiň ýa-da üstünün her bir nokady bilen merkezini birleşdirýän göni çyzyk.

radiý: *ihim.* Gitdigije ýönekeý maddalara dargaýan şöhle we ýylylyk energiýasyny ýaýradýan himiki element, metal. *Arçman çeşmesiniň suwunda az mukdarda bolan radiý kesel bejeriş faktory hökmünde aýratyn möhümdir (M. G. Berdigylyjow, Türkmenistanyň Kurortlary). Radiý bilen kesel bejermek.*

rafinad: Arassalanan bölek-bölek gant.

ragbat: *kön. s.* Güýç, kuwwat, ysgyn, tap, gurp, mejal. *Onda ragbat galm andy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Garrynyň ragbaty gaçypdy.*

ragbatsyzlanmak: Güýçden düşmek, kuwwaty gaçmak, ysgynsyz bolmak.

ragu: *kulin.* Ownuk dogralan etden ýa-da balykdan jazlanyp, buga ýatyrylyp bişirilýän ýiti tagamly nahar.

rahat [raahat]: 1. Ümsümlik, dynclyk, asudalyk. *Rahatdan aýyryýan sesleri eşitmez ýaly şol sesleriň garşysyna perde bolsa bolýarmy ? (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Hyradyň horazlary gijäniň rahadyny ikinji gezek bozanlarynda, derwüş aly gözlerini owkalap, öz öýüne baka çykdy (Aýbek, Nowaýy).* 2. Parahat, ynjalykly. *Ýyllyk azabyň puja çykar gorkusy Aýsoltana rahat uky bermeyärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Zähmetkeşler ýortup, rahat ýatmady, niçe ýyl jebirläp hor etdi baýlar (Durdy Gylyç, Goşgular). Nabat*

özünü rahat saklamaga çalşyp jogap berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Amatly, oňaly. 4. Rähnet. Yaltanman, ýadaman işledim ýördüm, zähmetini çekdim — rahadyn gördüm (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

rahatlanmak [raahatlanmak]: Rahatlyktapmak, köşeşmek, ynjalmak, parahatlanmak. *Uzak wagtlap rahatlanyp bilmän, artygyň ellerine, hatda çäkmeniniň syýlaryna çenli ogşady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bu bagtsyz adamyny diňe uky, ähli nerw sistemasynyň doly rahatlanmagy normal ýagdaýyna gaýtaryp biler* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *İki ýana dözümlü silterleýän maşyn rahatlanmaga maý bermeyärdi* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

rahatlyk [raahatlyk]: 1. Doly ümsümlik, parahatlyk, dynçlyk, asudalyk, ynjalylyk. *Uzak azaplardan soň rahatlyk, asudalyk döwri başlanyar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Rähnet. *Öwrenen ökde hünäriň üsti bilen hem özi rahatlyk görmek isleýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ◇ **rahatlygy bozmak** — birine azar bermek, birini ynjalyksyzlandyrmak. *Gelip meniň rahatlygym bozýarsyň* (Şekspir, Otello).

rahatsyzlanmak [raahatsyzlanmak]: Rahadyň gaçmak, rahadyň bozulmak, ynjalyksyz-lanmak. *Şäheriň ähli ilatyny diýen ýaly örügen gowga jenap Ahmedini-de rahatsyzlandyrypdy* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

rahatsyzlyk [raahatsyzlyk]: 1. Rahatlygyn bozuklygy, rahadyn ýoklugy, ynjalyksyzlyk. 2. Amatsyzlyk, oňaysyzlyk.

rahit: Organizmdäki hek duzlarynyň ýezetçilik etmegi zerarly süňkleri normal ýagdaýda ösdürmeýän çaga keseli, iglemek keseli, göýdüklik keseli.

rak: *med.* Bedeniň iç ýüzünden we daşyndan dokumalaryň dürli tarapa birsyhly ösüp ýaýraýan howply çişmesi. *Rak diýilýän çişlerini öwrenmekde sowet ylmyň gazanan üstünlikleri uludyr* (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy). *Ol meniň beýnimde ýigrenji rak ýaly damar urup, tä gabra gadam urýançam bile ýaşar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

raketa: 1. Feýerwerk we harby signallar hökmünde ulanylýan we atylandan soň howada aýyk ýagty berýän sanaryad. *Her haýsysy mündi samolyotyna garaşdylar raketanyň oduna* (Çary Aşyr, Poemalar). *Raketalary yzly-yzyna dynman atýarlar* (A. Gowşudow, Eserler). *Täze atylan raketalar ýene garaňkylygy böwüşdi* (Mähti Güseýin, Apşeron). 2. Reaktiw dwigatelli uçulýan aparat. *Kosmes raketasy. Ballistik raketa.*

raketka: Tennis oýnunda pökgi urulýan iri gözenekli enjam.

rakyp [rakyyp]: *kön. s.* 1. Bädeş, duşman. *Biziň hak işimiz göwne jaý bolsun, rakybyň çekdigi ahy-waý bolsun* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Rakybyň tagna sözleri, Jana dert oldy, dert oldy* (« Görogly » Eposy). 2. *göç. m.* Mähirli rehimli. *Bir ýowuzga rakyp duşsa, Çydam eýläär tenler bişse* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ram [raam]: *Werdiş, endik, het, ýagdaý.* *Gep-gürrüňler ýatyşdy hemme görüňçilik öňki ramyna geçdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

rama: 1. Aýna, surat oturtmak üçin agaçdan we ş. m. dörtburç şekilli enjam, çarçuwa. *Kolhozyň ussahanasynda täze jaýlar üçin rama ýasamak işine girişildi* (« Kolhoz Günleri »). *Häzir olar äpişgeleriň ramalaryny ýasamagyň we remont etmegiň hötdesinden gelip bilýärler* (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. Biri-birine direlip, burç görnüşinde berkidilen gurluş, enjem. *Welosipediň ramasy.*

ramka: *ser.* Rama 1. *Aýnalaryň ramkasy kümüşden gabsasy gyzyldan, kildi göwherden* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. *göç. m* Täsir, aýratynlyk, galyp, çäk, çygyr. *Şahyryň aşakdaky ýaly setirleri onuň dini ramkadan çykyp bilmändigini subut edýär* (« Edebiýat »).

rampa: *teatr.* Awanstsenanyň sahnany ýagtyldýan we çyralary örtýän pessejik barýeri.

rang: Harby we beýleki at bölünişigindäki dereje, çin. *Birinji rag harby ýuristi. Üçünçi rang kapitany.*

rapira: Fehtowaniýede sançmak üçin ulanylýan uzyn tygly sowuk ýarag.

raport: Bir zat barada ýokary instantsiýa dilden ýa-da ýazuw üsti bilen berilýän resmi doklad, maglumat. *Üstünlikden raport berip, ýene öňe gitjekdirin* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Men seniň hakyňda polkownige raport iberdim* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*). *Tyçenko harby kada görä elini papagynyň etegine galdyryp, raport berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Zweno wojatylaryň raportlary kabul edilenden soň, ýygmanyşyk klasda başlandy* (« Pioner » *Jurnaly*). *Garýagdy raport berenden soň, maýor onuň arkasyna hakdy* (H. İsmayılow, Powestler).

rapsodiýa: sazç. Esasan halk aýdym–tanslarynyň temasyna bagyşlanyp halk saz gurallary ýa-da orkestr üçin ýazylan uly saz eseri.

rasçýot: harby. Topa, pulemýota hyzmat edýän soldatlar topary. *Ol pulemýotlaryň rasçýotlarynyň hem köpüsi hatardan çykypdyr* (K. İşanow, *Watan Üçin*). *Bir saparky agyr söweşde bular öz toplarynyň ýanynda diňe ikiçäk bolup galdylar, toplarynyň rasçýoty sandan çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*).

raspisanıýe: Bir zadyň berjaý edilmeginiň wagty, ýeri, yzygiderliligi barada maglumat berýän bildiriş, grafik. *Okuw raspisanıýesi tassyklandy.*

rast [raast]: kön. s. Dogry, çyn, hakykat. *Ol gaty rast aýdandyr — diýşip, eminler ýerli–ýerden tassyklaşdylar* (A. Gowşudow, Powestler we *Hekaýalar*). *Ol aýdýanyň rast, ýöne welin, şol garry —gurtularyň hem ýaşlara etjek täsirini ýadyndan çykarma!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). ♦ **rast gelmek** — gabat gelmek, dogry gelmek, laýyk gelmek, jüp bolmak.

rastlamak [raastlamak]: 1. Göwne jaý etmek, aniklamak, aýdyňlaşdyrmak. 2. Gönülemek dogrulamak, *Mergen şol agaja tarap rastlap atdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Mawynyň nyşanadan rastlapatan soňky oklary. Biderek geçmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **özüňi rastlamak** — ser. öz 3. *Garly özüni rastlandan soň howlynyň derwezesiniň haýsy ugurdadygyny ýagşy takyklap, eýwandan düşüp gitdi* (A. Gowşudow, Powestler we *Hekaýalar*). *Dili basylan Wüşı kel özüni çalaja rastlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

ratsional: 1. İslege laýyk, maksada dogry, pähimli. *Her bir maşyn ratsional peýdalanylmaladyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. mat. Kök almak alamaty bolmadyk, sany ölçegeş bolan *Ratsional san*.

ratsionalist: filos. Ratsionalizmiň tarapdary.

ratsionalistik: filos. Diňe akyla, logika daýanýan,

ratsionalizator: Önümçiligi, önümçilik protseslerini ratsionalizatsiýalaşdyrmak ugrunda işleýän öňde baryjy işçi, täzelikçi. *Ratsionalizatorlaryň beren teklipleriniň köpüsine seredildi. Olaryň ençemesi oňat ratsionalizatorlardyr, jemgiýetçilik we syýasy işlere işeňňir gatnaşyjylardyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ratsionalizatorçylyk: ser. Ratsionalizatorlyk. *Bu ýyl işçileriň ratsionalizatorçylyk hereketi köpçülükleýin häsiýete eýe boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ratsionalizatorlyk: Bir işi maksada has laýyk edip guramaklyk, kämilleşdirip guramaklyk, täzelikçilik. *Tsehlerde ratsionalizatorlyk işi bilen meşgullanýan tseh sowetleri döredilip, olarda aýry–aýry teklipler araalnyp maslahatlaşylýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ratsionalizatsiýalaşdyrmak: Bir işi maksada has laýyk ratsional ýol bilen guramak. *Önümçiligi ratsionalizatsiýalaşdyrmak. Ratsionalizatsiýalaşdyrmagyň her ýylda berýän tygşytlygy juda köpdür.*

ratsionalizm: filos. İdealistik filosofiýada : akyl ýetirmegiň çeşmesi tejribe däl–de, pikir diýip hasaplaýan filosofik akym.

ratsiýa: ser. Radiostantsiýa. *Aleksey ratsiýanyň üstüne abanyp, oňa eňegini degraýjek bolýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

raund: sport. Boks sportunda söweşin belli bir tapgyrynyn dowam edýän wagty. *Türkmenistanyň wekili ikinji raundda güýçli hüjüme geçdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Iň soňky üç raund onuň göz öňünde peýda boldy (« Ýaş Kommunist » Gazeti).*

rawy [raawy]: kön. s. Rowaýat aýdyjy, hekaýaýy, ertekiçi.

raý [raaý] Y: 1. Öz akymly hereket, maýdal. *Köteliň düýbüne ýetip, öz raýyna aýak aldygyna çapyp, bir başa depäniň üstüne çykdy (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* 2. Göwün, isleg. *Ol çagalaryň raýyny ýykmady (« Pioneer » Jurnaly).* Şonda hem ol daş-töweregini ýaltaklap oturanlaryň raýyny gözleýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ak patyşanyň paýyna garap, ençe gezek ýüzläp manat berenler kimler ? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Päl, niýet, pikir. *Saňa ýar gerek bolsa özüm tapyp bereýin, sen bu raýyňdan gaýt ! (« Görögly » Eposy).* ♦ **raýy gaýtmak** — göwni ýykylmak, göwni synmak.

raý YY: med .Özüňden gitmek keseli, beýhuş bolmak. Keseli. *Ol raý bilen keselländir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

raý....: Goşma sözleriň raýon manysynda ulanylýan birinji bölegi. *Paýkam, raýpo we ş. m.*

raýat [raaýat]: kön. s. Belli bir döwletiň grajdanlygyna degişli bolan, bir döwlete tabyn bolan. *Hywa hanyna raýat bolaýmakçymy ? (A. Gowşudow, Pwestlerja Hekaýalar).* Atasy frantsuz, enesi ýunan, raýaty şwetsariýaly (G. Kulyýew, Köpetdagyn Aňyrsynda). *Ak patyşa özüniň sada raýatlaryndan uruş işine kömek soraýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Raýatlaryň örän şatdygy gosunyň hemme zatdan öpjündigi barada ýakymly gürrüňler berdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

raýatlyk [raaýatlyk]: Belli bir raýata degişlilik tabynlyk. 19. asyryň başlarynda abdal türkmenleri we beýleki türkmen taýpalary rus raýatlygyna kabil edilipdir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

raýdaş [raaýdaş]: Biri ýa-da bir zat bilen ylalaşýan, oňa raýdaşlyk edýän, onuň pikirine goşulýan, duýgudaş. *Russiýanyň beýleki sotsial-demokratik komitetleri hem « İskra » bilen özleriniň raýdaşdyklaryny bildirip ugradylar (SSSR Taryhy).*

raýdaşlyk [raaýdaşlyk]: Bähbitleriň birligi, bir pikire herekete bolan aktiw duýgudaşlyk. *Bolşewikleriň çagyryşy boýunça Baku işçilerine raýdaşlyk alamaty hökmünde Peterburgda 90 müň işçi iş taşlady (SSSR Taryhy).* İş taşlaýjylara raýdaşlyk etmek üçin, *Amsterdamyň beýleki kärhanalarynyň hem ençemesiniň işçileri goşuldylar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 1905. nji ýylyň 13. nji ýanwarynda *Rigada Peterburg işçilerine raýdaşlyk alamaty astynda ýüz adam gatnaşan miting boldy (« Mydam Taýýar » Gazeti).* Halkara proletar raýdaşlygy.

raýyş [raaýyş]: Yap we ş. m. gazylandan iki tarapyna çykarylan gum, üýşürilen gum seňneri. *Wüş kel ýabyň raýyşynda gögeren ýaz otunyň üstünde oturdy (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).* Han küýli agyr harsaň kesekleri piliniň üstüne mündürip raýyşdan aňryk gütde-gütde aşyryp başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Men ýabyň raýyşyna çykdim.

raýon: 1. SSSR. iň respublikalarynyň we oblastlarynyň sostawyna girýän administratiw – territorial birlik. *Bu gyz bu raýonly däl, onuň Köneürgenç raýonyna gelşi hem ine, şu birinji gezekdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Hawa, Pökgen aga, menem okuwymy gutaryp gaýtdym welin, raýonymyz hem öz kolhozomyza iberäýdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). *Ol gün galyp raýonda ugramak şaýyn tutduk (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).* Merkezde raýonda, gumda, gollarda, tygşytlyk etmeli her bir ýollarda (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Geografik, ykdysady we ş. m. alamatlary bilen taparutlanýan ýer. *Senagatly raýon. Pagtaçylyk raýony. Kömür çykýan raýon.*

raýonlaşdyrmak: Yurdy administratiw-territorial raýonlara bölüşdirmek. *Oblastlary raýonlaşdyrmak.*

raýsowet: Raýon soweti *Onsoň hem raýsowet tarapyndan tabşyrylan zatlary çopanlara gowşurjak* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

razy [raazy]: 1. Bir zada özüniňrazylygyny bildirýän kaýyl bolýan, bir pikire goşulýan, ylalaşýan. *Aýby ýok, balam, menrazy, gel meni nähili bejerseň bejer* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Örän oňat, laboratorýada işlemäge razymysyňyz ?* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Göwni jaý, minnetdar, kanagatlanan. *Nepes han, men sendenrazy !* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew *Çopan Ogly*). *Aýal-erkek deňleşdi hemrazy boldy ýaşlar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Aman poşçy hemişe özüniň atyny taryplap atyndanrazydygyny her sözünde aňladardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

razyçylyk [raazyçylyk]: ser. Razylyk. *Häbibä öýlenmäge ondanrazyçylyk aldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

razylaşyk [raazyylaşyk]: ser. Ylalaşyk 1. *Ýagşysyrazylaşyk etmek gerek* (« *Görogly* » *Eposy*).

razylaşmak [raazyylaşmak]: 1. Bir zadarazylyk bermek,razy bolmak, makul bilmek, bir pikire goşulmak, ylalaşmak. *Gadam jan,razylaş, balam,razylaş !* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). 2. Hoşlaşmak. *Kentli öljegine gözi ýetende oglan-uşaklary bilenrazylaşmaga başlapdyr* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

razylyk [raazylyk]: 1. Bir zadarazy bolmaklyk, bir pikire goşulmaklyk, makul görüjilik ylalaşyk. *Ol barada içilişjäniňdirektsiýasyndanrazylyk aldy* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). *Aşyr, dymmak-razylyk alamaty diýip düşündi* (B. Kerbabayew, *Aýgytly Ädim*). *Men oňarazylygym bilen gelýänimi beýan edeýin* (« *Görogly* » *Eposy*). 2. Göwni hoşluk, minnetdarlyk. *Oňat edipsiň ! — diýip ondanrazylygyny bildirýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

razrýad: Predmetleriň hadysalaryň we ş. m. bölünişigindäki klas, topar, kategoriýa. *Bu bolsa 2. inji razrýadyň normasyndan hem ýokary* (« *Ýaş Kommunist* » *Gazeti*). *Olar ýokary razrýada geçirildiler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Respublikan ýaryşda gimnastikadan birinji razrýad boýunça çykyş etdim*.

razwedka: 1. Duşmanyň nirededigini güýjüniň hähilidigini we ş. m. anyklamak üçin goşun bölüminden iberilýän razwedkaçylar topary. *Bu söweşeň ýumşy size tabşyrýan, gidersiň sen razwedka baş bolup* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. Duşmany ýörite öwrenip ıçalygyga we zyýankeşlige garşy göreş alyp barýan döwlet howpsuzlygy organlarynyň umumy ady.

razwedkaçy: 1. Razwedka gullugynda hyzmat edýän harby gullukçy. *Biz razwedkaçy leýtenanty duşmanlaryň çozup gelýän ýerinde galdyrypdyk* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Atly razwedkaçylar*. 2. Razwedka organynyň işgärleriniň umumy ady. *İňlis düwşük gurady* (*SSSR Taryhy*).

razwedkaçylyk: Radwedkaçylaryň käry, ýagdaýy. *Razwedkaçylyk — bu goşun gullugunyň iň agyrlaryndan biridi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

razýezd: Bir ugurly demir ýoluň ikä bölünip, garşydaş gelýän otlularyň sowlup hem-de durup bilýän punkty. *Şu ýerde diňe kiçijik razýezd budkasy bolup göýä durmuşdan mahrum çölden heder edýän ýaly, otlular-da bu ýerde durman geçýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Otly 35. nji razýezde baryp durdy*.

rähnet: Eşret, lezzet, maza. *Türkmen halky öz ýurdunda öz zähmetiniň rähnetini görüp aşuda ýaşaýar. Zähmet-söýüjilik diňe şöhrata, rähnete alyp barýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Edýän işiň ilini göwnüne ýaksyn ! Gaýratyňdan rähnet arygy aksyn !* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Zähmet soňy rähnet* (nakyl).

rähnetli: Eşretli, rahatly,mazaly. *Ol sazlaryň hemmesinde-de rähnetli zähmet we watana söýgi ýaňlanýardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

re: sazç. Saz gammasynyň ikinji notasy.

reabilitatsiýalaşdyrmak: ýur. Öňki hukugyny doly dikeltmek.

reabilitirmek: ýur. Öňki hukugyny dikeldilmek, öňki hukugy berilmek.

reagent: him. ser. Reaktiw Y.

reaktiw YY: 1. him. Himiki analiz wagtynda reaktiw bolup hyzmat edýän. *Reaktiw maddalar*. 2. teh. Çykýan gazlaryň buguň we ş. m. depgini bilen herekete getirilýän. *Reaktiw samolýot*.

reaktiw Y : him. Bir maddany ikinji birine birleşdireniňde, aýratyn himiki reaksiýa döremek bilen şol sostawda agtarylýan maddany tapmaga mümkinçilik berýän madda.

reaktor: 1. him. Belli temperatura we basyş arkaly himiýa reaksiýasyny geçirýän aparat. 2. Fiz. İçinde atom ýadrolarynyň bölünmeginiň ulgamly reaksiýasy geçirilýän ustanowka.

reaktsion: Köne düzgüni dikeltmäge ýa-da antidemokratik antiproletar düzgünleri guramaga, rewolýutsion hereketi we her hili progresi basgylap depgilemäge gönükdirilen, reaksiýanyň bähbidini goraýan. *Reaktsion metbugat*.

reaktsioner: Progresiň ganym duşmany, reaktsion syýasatyň tarapdayry. *Gogol Sobawewiçin obrazynda açgöz, ýoluý kulagyň we reaktsioneriň tipini uly çeperçilik bilen mähürledi* (N. W. Gogol, Eserler).

reaksiýa Y: syýasy. Rewolýutsion herekete we her hili progrese garşy göreşetmek ýoly bilen, köne düzgüni dikeltmäge çalyşýan syýasy hökümdarlyk rejimi, syýasaty. *Öňde baryjy rus akyldarlary hökümetiň rehimsiz repressiýalaryna garamazdan, reaksiýa garşy göreş alyp barýardylar* (N. W. Gogol, Eserler). *Dumly-duşdan hyjuwly şygarlar ýoňlandy : — Ýok bolsun reaksiýa ! Ýok bolsun Ahmedi !* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

reaksiýa YY: him. Jisimler arasyndaky garşylykly himiki aragatnaşyk. *Birleşme reaksiýasy. Himiki reaksiýalar*.

real YYY: Hyýaly däl-de, çyn, anyk, hakyky–*Maddy dünýädäki her bir wakanyň öz sebäbi, özüniň real esasy bar* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*). *Zelili öz döredijiliginde real söýgini wasp edipdir*.

real Y: Gadymy ispan puly.

real YY: *poligr*. Nabor kassasy we taýýar nabor saklanýan şkaflar.

realist: Realizmiň tarapdary, realizmi dowam etdiriji. *Gogoly « täze döwrüň beýik realist » diýip atlandyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnal*).

realistik: Realizme has bolan, realizmiň printsiplerine esaslanýan. *Krylow dünýä edebiýatynda basnýany realistik eser etdi* (« Edebiýat »). *Puşkiniň döreden azat realistik romany rus edebiýatynyň täze ýollaryny belledi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). *Realistik ýazyjy. Realistik roman. Edebiýatda realistik ugur*.

realizm: Edebiýatdaky we sungatdaky obýektiw hakykaty onuň tipik häsiýetleri bilen has dogry we daly, çuň görkezmegi maksat edinýän akym. *Gogol puşkingilik realizminiň printsiplerini dowam etdirdi* (N. W. Gogol, Eserler). *Krylowyň basnýalarynyň ýönekeýligi we tebigylygy realizm bilen baglaşýar* (« Edebiýat »). *Sowet realizmi*.

reallyk: Realizme eýerijilik, hakykylyk.

reborda: teh. Demir ýol tigriniň relsden sygmazlygy üçin gurşawynyň gyrasyndaky galyp duran ýeri.

rebus: Bir topar çylşyrymly figuralaryň, harplaryň we belgileriň üsti bilen aňladylýan topmaça.

reje: 1. Alamat, nyşan. *Ýylyň ýaman rejesi daýhany ruhdan düşürdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İş alyp barşyň rejesi ýaman däl-diýip, direktor jogap berdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Niýet, hyýal, ýagdaý. *O-ho ! edip, Baýramow rejäniň geň dældigini aňyp, onuň ýanyndan aýryldy* (H. İsmayılow, *Powestler*). *Wüşi kel rejän geň dældigini aňlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

rejelemek: 1. Tertibe salyşdyrmak, jaýlaşykly ýerleşdirmek, ýerbe-ýer goýundyrmak. 2. Gelşik bermek, taramlamak, endiganlamak. *İndi olar*

reňklemek, suwamak, rejelemek işlerini özbaşdak amala aşyrýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

rejelenmek: 1. Tertibe salynmak, jaýlaşykly ýerleşdirilmek ýerbe-ýer edilip goýulmak. *Her hili rezinden edilen oýnawaçlar rejelenip goýlupdyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. Gelsik berilmek, tараşlanmak, endiganlanmak.

rejeleşmek: 1. Rejelemäge kömekleşmek, rejeli goýuşmak, tertibe salýşmak. 2. Gelsik bermäge kömek etmek, tараşlaşmak, endiganlaşmak.

rejeletmek : 1. Rejeli etdirmek, rejeli goýdurmak, tertibe saldyrmak. 2. Gelsik berdirmek, tараşlatmak, endiganlatmak.

rejeli: 1. Tertibe salnan, ýerbe-ýer goýlan, jaýlaşykly ýerleşdirilen. *Elektrik çyralarynyň hatary täze şäheriň köçeleriniň hemme tarapyna rejeli düzülipdir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Giň meýdanda rejeli hatar etilen gök baglary» hemmesiniň düýbünüň bir metr çemesi ýeri indi duw ak bolup görünýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).* 2. Gelsik berlen, tараşlanan.

rejelilik: 1. Tertiplilik, ýerbe-ýerlik, jaýlaşyklyk. 2. Gelsiklilik.

rejesiz: 1. Tertipsiz, bulaşyk, bulam-bujar, akan-dökän. *Ol özüniň tegelenip duran bugdaý-reňk ýüzündäki rejesiz ösan gara sakgalyny sypalap goýberdi (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).* 2. Gelsiksiz, tараşlanmadyk.

red ...: Goşma sözleriň « redaksion » diýen manyny anladýan birinji bölegi.

redaktirlemek: 1. Tekst çapa taýýarlananda, oň barlap düzetmek. *Makalany redaktirläp gutarmak. Golýazmany redaktirlemek.* 2. Redaktorlyk etmek, bir zadyň çap edilmegine ýolbaşçylyk etmek. *Lenin ilkinji bolşewistik gazet bolan « Nowaýa Jizn » gazetini redaktirleýärdi (SSSR Taryhy).*

redaktirlenmek: Tekst çapa taýýarlananda, barlanyp düzedilmek, tekstiň redaksiýasy geçirilmek. *Jurnaly redaktirlenip gutary.*

redaktirleşmek: Redaktirlemäge kömek etmek, redaktirlemäge kömekleşmek.

redaktor: Redaktirleýän adam. *Jogapkär redaktor. Gazetiň redaktory.*

redaktorlyk: Redaktoryň işi, käri.

redaksion: Redaksiýa degişli bolan. *Munuň özi « Wperýod » gazetiniň çykmagyhakyndaky redaksion habarlarda-da gös-göni görkezilipdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Redaksion sowet. Redaksion bölüm. Redaksion kollegiýa.

redaksiýa: 1. Çapa taýýarlamak üçin biri tarapyndan işlenip düzedilen tekst. *Kitap Berdiýewiň redaksiýasy bilen çap edildi.* 2. Redaktorlar kollektivi, sonuň ýaly-da neşirýatyň golýazmaları çapa taýýarlaýan bölümi. 3. Neşirler çapa taýýarlanylýan, redaktirlenýär jaý.

redif: edeb. Rifmadan soňky gelýän sözler. *Lälelerde-de redif ulanylýar.*

rediska: Turpuň bir görnüşi.

redkollegiýa: Redaksion kollegiýa. *Okuwçylar diwary gazetiň redkollegiýasyny täzeden saýladylar.*

reduktor: 1. *teh.* Hereketi bir waldan beýleki wala berýän mehanizm, bir mehanizmiň hereketini peseldýän gural, aýlawlaryň sanyny azaldýan dişli geçiriji. 2. *him.* Kisloroddan saplanyp bilýän madda.

reduksion: Reduktsiýa degişli bolan. *Reduksion klapan.*

reduksiýa: 1. Çylşyrymlynyň has ýönekeýe geçmegi. 2. Sözde seslerin güýjüniň gowşamagy, peselmegi.

redutsirlemek: 1. *him.* Kislorod bilen wodorody çalyşmak ýa-da bir jisimden kislorody aýyrmak. 2. Ysgynsyz, çala eşidilmek, sesleriň güýji gowşamak, reduksiýa sezewar etmek.

redutsirlenmek: Ysgynsyz, çala eşidilmek, reduksiýa sezewar bolmak.

referat: Bir meseläniň, ylmy işiň we ş. m. mazmunynyň gysgaça beýany. *Urşuň başynda Plehanow uruş hakynda Jenewada referat okady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

referendum: syýasy. Umumy ähmiýetli, waçyp meseleleri sese goýup, halkyň garaýşyny bilmeklik.

referent: 1. Referat okaýjy. 2. Aýratyn meseleler boýunça maslahat beriji wezipeli işgär.

refleks: fiziol. Janly organizmde daşky täsire garaşly bolan ygtyýarsyz reaksiýa. *Refleks nerw işiniň esasydyr (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomıýasy we Fiziologiýasy). Keselleniň işeňňir hereketiniň dikelmegi bilen bir wagtda onuň refleksleri hem kadalaşyp ugraýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

refleksiýa: Bir zadyň ýüzüne şöhläniň ýalkym berşi.

refleksolog: Refleksologiýa ylmy boýunça spetsialist.

refleksologik: Refleksologiýa degişli bolan.

refleksologiýa: Refleksleri öwrenýän ylym.

reflektiw: fiziol. Refleksden ybarat bolan.

reflektor: astr. 1. Asman jisimlerini görmek üçin egri aýnaly optiki gural, teleskop. 2. Şöhläni yzyna gaýtaryjy enjam.

reflektorly: fizi ol. Refleksden ybarat bolan, daşk, täsirleri duýup, biygtyýar hereket edýän. *Reflektor reaksiýasyny döredýän impulslaryň geçýän ýoluna reflektor ýaýy diýilýär (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomıýasy we Fiziologiýasy). Reflektorly hereketler.*

reforma: Bir zady gowulandyrmak, täzelemek maksady bilen üýtgetmeklik, üýtgedip düzmeklik. *Reforma bir ýaşyn doldurdy geçdi, sansyz zähmetkişiň gözleriň açdy (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Yer-suw reformasy geçirilende Orsgeldi ýer-suw paýyny aldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Pul reformasy.*

reformaçy: Bir zadyň reformasyny geçiriji adam, reforma ediji. *Şol wagtyň özünde bolsa menşewikler özlerini gorkak reformaçylar hökmünde görkezdiler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

reformalaşdyrmak: Reforma geçirmek, reforma ýoly bilen üýtgetmek, reforma etmek.

reformatsiýa: syýasy. Günbatar Ýewropada : 16 asyrda daýhanlaryň bähbitlerini gorap, feodal gurluşa katoliki buthana we papa häkimiýetine garşy dini göreş hökmündäki sotsial-syýasy hereket.

reformist: Reformizmiň tarapdary.

reformistik: syýasy. Reformizme degişli bolan.

reformizm: syýasy. İşçiler hereketindäki rewolýutsiýa garşy bolan we burjuaziýa bilen hyzmatdaşlyk etmek esasynda kem-käs reforma geçirmek syýasatyny ýöredýän opportunistik akym.

refraktor: Asman jisimlerine gözegçilik etmek üçin şöhläni döwýän linzaly optiki gural, teleskop.

refren: edeb. Şygryrdaky bentleriň, setirleriň gaýtalanyp agaýan bölegi.

regbi: sport. Futbol oýnunyň bir görnüşi.

regeneratiw: teh. İşleýiş, ösüş protsesinde täzeden dörediji, täzeden dikeldiji. *Regeneratiw peç. Regeneratiw protses.*

regenerator: teh. 1. İçindäki howany ýylytmak üçin hyzmat edýän regeneratiw peçdäki kamera. 2. İşlenen ýyly howanyň ýylylygyny peýdalanmak üçin ulanylýan serişde. 3. rad. Özbaşdak radiotolkun ýaýradýan preiýomnik.

regent: 1. syýasy. Monarhyň ornuna wagtlaýyn hökümdarlyk edýän döwlet häkimi. 2. Köplenç kiliselerde aýdylýan horlaryň dirijýor.

regentlik: 1. syýasy. Regentiň wagtlaýyn hökümdarlyk etmegi. 2. Regentiň häkimiýeti dolandyryan döwri. 3. Regentiň käri, wezipesi.

regional: Bir ýa-da bir näçe döwlete, oblasta degişli bolan. *Regional pakt.*

registr: 1. Bir zadyň adyny görkezýän spisok, ýazgy kitaby. 2. sazç. Saz gurallarynyň sesiniň güýjüniň we belentliginiň derejesi. 3. Dürli maşynlardaky,

priborlardaky we abzallardaky degulýator. 4. Ýazuw maşinkalarynyň klaawişleriniň we harplarynyň hatary. *Maşinkanyň aşaky registri.*

registrator: 1. Edaralardaky bir zady registratsiýa işini alyp barýan işgär. 2. Awtomatik ýazýan gural.

registratsion: Registrirlemek üçin hyzmat edýän hasaba almak için gerekli bolan. *Registratsion kagyz.*

registratura : Edaranyň registratsiýa işini alyp barýan bölümi. *Wraçyň ýanyna barmak üçin registratura ýüz tutan !*

registrirlemek: Hasaba alyp bellemek, registratsiýadan geçirmek. *Gelýän poçtalary registrirlemek. Nikany registrirlemek.*

registrirlenmek : Hasaba alynmak, registratsiýadan geçirilmek, registratsiýadan geçmek. *Delegatlaryň ählisi registrirlendi.*

reglament: 1. Mejlis we ş. m. işleri alyp barmak üçin bellenýän düzgün–tertup. *Çykyp gepleýänlere reglament boýunça baş minut berildi.* 2. Bellenen düzgünleriň jemi, ustaw.

reglamentirlemek: Reglamente boýun egmek, ýörite çykarylan karara boýun egmek.

reglan: 1. Ýen bilen. Omuz tutuş, bütewi edilip biçilen biçim (palto, köýnek we ş. m.). *Reglan biçimli palto.* 2. Şol biçimde biçilen palto, kurtka we ş. m. *Ol özüniň reglanyny süýräp, sähranyň içi bilen ädimläp ugrady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Men ýazyna reglen plaş geýýärin.*

regres: Yza gaýdyş, yza hereket ediş, ösüşdäki yza gaýtmaklyk. *Kapitalistik hojalygyn regres ýüze çykýar.*

regressirleşmek : Yza çekilmek, regrese tarap barmak, erbetleşip başlamak. *Kapitalistik senagat şu güne çenli regressirleşmegini dowam edýär.*

regressiw: Öz ösüşinde yza çekilýän, alyp barýan. *Regressiw ösüş. Degressiw assimilýatsiýa.*

regressiýa: Yza çekilijilik, yza gaýdyş, yza hereket ediş.

regulýator: Maşynyň mehanizminiň işleýşini sazlamak üçin awtomatik gural. *Bog Uň regulýatory. Toguň regulýatory.*

rehim: Özganiň gam–gussasyna, hasratyna, betbagtçylygyna kalbynda döreýän gynaçly duýgudaşlyk şepagat. *Meniň ýüregimde ýazgarylanlar üçin hemişe rehim oýanýar (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* ◇ **rehim inmek** — birine haýpyň gelmek, dözmezçilik etmek. *Seniň bel işleriň äleme sygmaz, özün–ä zalymyň, hiç rehmiň inmez (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

rehimdar [rehimdaar]: ser. Rehimli. *Rehimdar hem gyt ilde, çay çörek berdi bir heleý (Çary Aşyr, Peomalar).*

rehimdarlyk [rehimdaarlyk]: ser. Rehimlilik. *Rehimdarlygyň bir çetinden inipsiň gerek (« Görogly » Eposy). Biz tebigatyň rehimdarlyklaryna ýaraşyp durup bilmeris, olary tebigatdan gaňryp almak biziň borjumyzdyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Seriýe daýza nätanys gyzyň şeýle rehimdarlygyna haýran galdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

rehimli: Rehim edýän, rehimli inýän, ýuregi ýuka, rehimdar, şepagatly. *Sowet watançysynyn rehimli we duýgur ýuregi ýene–de köp işleri edip biler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Biziň çöllerimize rehimli nazaryňy aýla ! (B. Kerbabaýew Aýgytly Ädim). Rehimli adam.*

rehimlilik: Birine bolan rehimli gatnaşyk birine rehim etmeklik, rehimdarlyk, şepagatlylyk.

rehimsiz: Hiç zada rehimli gelmeýän don ýürek, zalym, birehim, şepagatsyz. *Gardaşlar ! Siz ganymlary rehimsiz uruň ! (A. Gowşudow, Eserler). Onda gelnen anyk netijä görä, ol Gulluhana rehimsiz daraşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasy Sowet oowleti we biziň halkymyz milletçilik dessurlara garşy rehimsiz göreş alyp barýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

rehimsizlik: Doňýüreklik, birehimlik, zalymlyk, şepagasyzlyk. *Olhalkyň bähbitlerine hyzmat edýär, kemçilikleri we ýalňyşlary aç-açan hem de rehimsizlik bilen ýüze çykaryar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

rehim-şepagat [rehim-şepaagat]: ser. Rehim. *Rehim-şepagat ýok seniň ýüzünde nä üçin sen bizi myhman almadyň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Remezanyň ýüzünde rehimşepagat görmedi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

rejim: Girizilen düzgün-tertip. *Ýýmitlenmegiň rejiminiň ullakan ähmiýeti bardyr* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*). *Keselhanada rejimi.*

rejissura: 1. Rejissýorlyk käri. 2. Rejissýorlar.

rejissýor: Teatr ýa-da kinematografiýa oýunlaryny sahnada goýýan ýa-da ekrana geçirýän çeper ýolbaşçy. *Ol drama teatrynda rejissýor bolup işleýär.*

rejissýorçylyk: ser. Rejissýorlyk.

rejissýorlyk: Rejissýoryň işi rejissoryň käri. *Rejissýorlyk sungaty. Oýna rejissýorlyk etmek.*

reklama: Bir zat barada giňden habar berýän bildiriş, plakat. *Lektsiýa okaljakdygy barada ýekeje bildirişiň-de, reklamanyň-da bolmazlygy bütinleý nädogrudyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

reklamatsiýa: söwda. Harydyň hiliniň pesligi ýa-da agramynyň az gelmekligi sebäpli, çekilen zyýany ödemek maksady bilen şikaýat edip ýitgini talap etmeklik.

rekomentatsiýa: Biri ýa-da bir zat hakda berilýän onaly baha. *Partiýa çlenligine geçmek üçin rekomentatsiýa almak.*

rekord: Maşklarda, işde, sport ýaryşlarynda gazanılan üstünligiň iň ýokarky pellesi, ýokary derejeli üstünlik. *Näme diýseler hem, her towukdan 150 ýumurta almak her kime başartmaýanr. Munuň özi ähli raýon boýunça rekorddyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol birinji gezek respublikan rekordy täzeledi* (« Pioner » *Jurnaly*).

rekordsmen: Rekord goýan sportsmen. *Komandanyň sostawynda Türkmenistanyň çempionlary we rekordsmenleri bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

rekordsmenka: Rekord goýan sportsmenka.

reksit: Dag işlerinde ulanylýan partlaýjy madda.

rektifikat: teh. Saplanan spirt, arassalanan spirt.

rektifikatsiýa: 1. Goşantdan saplamaklyk, garyndydan arassalamaklyk. 2. *mat.* Egri çyzygyň uzynlygyny hasaplamaklyk.

rektor: Uniwersitete we ýokary okuw jaýlaryna ýolbaşçylyk edýän adam. *Uniwersitetiň rektory.*

rektorat: Uniwersitetiň we ýokary okuw jaýlarynyň işiniň dolandyryýan hem-de rektor tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän edara. *Rektorat, partiýa we köpçülik guramalary şol haty maňa gowşurdylar* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*).

rektorlyk: Rektoryň wezipesi.

rekwiýem: sazç. Ýas häsiýetindäki gaýgyly saz eseri.

rekwizirlemek: Jemgyýetçilik guramalarynyň ýa-da aýratyn adamlaryň emlägini döwletiň peýdasyna mejburi suratda geçirmek.

rekwizirlenmek: Jemgyýetçilik guramalarynyň ýa-da aýratyn adamlaryň emlägi mejburi suratda döwletiň peýdasyna geçirilmek.

rekwizitsion: Rekwizitsiýa degişli bolan.

rekwizitsiýa: Mejburi suratda almaklyk, zorluk bilen almaklyk.

rele : fiz. teh. Belli bir üýtgetme peýda bolanda elektrik zynjyryny birikdirýän ýa-da ýazdyryýan awtomatik gural.

relief: geogr. 1. Ýeriň üstüniň düzülişi, gurluşy. *Garagumda reliefiň esasy formalarynyň emek gelmeginde soňky döwürde esasy roly ýel oýnapdyr* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Güberçek şekil.

relikt: Gadyň zamanyň galyndysy hökmünde saklanan zat, hadysa, organizm.

rels: Demir ýolda spallara berkidilen, üstünden parowoz, wagon tigrileri ýöreyän insizje polat düşek. *Relsler çatylyp, tshiň içine dört tarapdan otly ýoly çekilen* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň şöhleleri demir ýol relsleriniň üstünde oýnaklaýardy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

relýatiwist: Relýatiwizmiň tarapdary.

relýatiwizm: filos. Obýektiw dünýä akyl ýetirip boljak mümkinçiligini inkär edýän we ähli bilimleri otnositel hasap edýän galp idealistik taglymat.

remelitarizirmek: syýasy. Ýañadan militarizmleşdirmek.

remezan [remezaan]: kön. s. Türkmen ýyl hasabynyň onunjy aýy. *Remezan aýy.*

remont: Döwlen, könelen ýa-da harap bolan zady düzedip bejeriş. *Kolhozda ozaldan bar bolan mal jaýlary bir kemsiz remont edildi* (« *Ýaş Kommunist* » *Gazeti*). *Önküsi ýyl şol jaýda dikeldiş remonty geçirildi* (« *Tokmak* » *Jurnaly*).

remontçy: Döwlen, könelen ýa-da harap bolup zaýalanan zatlary bejerýän, remont edýän işçi, remont ediji. *Skwajinalary remont edýän remontçylar inçemik turbalary, barmak ýogynlygyndaky şlanglary ýeriň içegesini çöşleýän ýaly sogurýardylar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Ýerasty remontçylar brigadasynyň kollektiwi üstün çykdy.* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

reňbe-reň: Dürli reňkdäki, her hili reňkli. *Açyldy al-ýaşyl reňbe-reň güller. Bahar reňbe-reň güläleklerini açyp möwç urup parlady* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

renç: Azap, dert, güzap. *Oglan kemala gelende, wezir renjiniň biderek gitmänligine guwanyp, patyşanyň dergahynda oglanyň gylygyny taryplapdyr. Baýlar hiç hili renç etmän geregini alýarlar* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Ol öz ekin meýdanyndan hiçbir renç görmän, eneden dogluşy ýaly samsyklygyna-da öler* (M. Gorkiý, *Eserler*).

rende: Agajy tekiz ýonmak, ýylmamak üçin gural, ýonguç. *Índi daş ýonulmagynyň sesini agaç ussalarynyň rendelerini sesi goşulýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Täze ahan gurallaryň arasynda rendeleriň 20. si bar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

rendelemek: Rende bilen ýonmak, rende bilen ýylmamak. *Tagtany rendelemek. Agaçlary rendeläp gutarmak.*

rendelenmek: Rende bilen ýonulmak, rende urulmak, rende bilen ýylmanmak. *Rendelenip ýonulan ýonulan agajyň ýüzüne barmaklaryny degrip gördi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

rendeleşmek: Rendelemäge kömek etmek, rendelemäge kömekleşmek, rende bilen ýylmaşmak.

rendeletmek: Rende bilen ýylmatmak.

reňk: 1. Byýalan, çalnan zadyna başgaça görnüş berýän we boýamak üçin ulanylýan material, baýag. *Biz kagyz, galam, reňk getirdik-de, tegelek stoluň töwereginde surat çekmäge ýerleşdik* (L. N. Tolstoý, *Eserler*). 2. Bir zadyň tebigi öwüşgini, görnüşi. *Şunuň ýaly al-elwan reňk owadan gülleri men mundan ozal hiç wagt görmändim* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). *Şol orta boýly, arryk aýallaryň saçlary hyna reňkindedi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **reňk açmak** — gowy reňke öwrülüp başlamak. *Reňki oňatlaşmak, Günsaýyn iş öňýär nagys reňk alýar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Reňkini durlamak* — oňat bir görnüşe gelmek, reňkini täzelemek, ýetişmek, bişmek, semremek. *Reňkiň agmak* — gorkmak, essiniň aýylmak we ş. m. sebäplere ýüzüň agarmak. *Ýañaklary gyzarmaýar alma deý. Näme sebäp reňki biraz agypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ýüzüniň reňki öçmek* — ser. *Ýüz Y. Öli reňki urmak* 1) gorkudan reňki gaçmak, ýüzi agarmak, 2) syrkawlyk, horluk zerarly reňkiň solmak, saralmak.

reňkdeş: Reňki taýdan meňzeş, reňki bir, bir meňzeş reňkli. *Reňkdeş mata.*

reňklemek: Reňk çalmak, reňk bilen ýüzüni örtmek, boýamak. *Gapylaryň ownuk-uşak ýerini reňklemeli* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Biz jaýymyzyň reňklemek, suwamak işlerini özbaşdak amala aşyryrys.*

reňklenmek: Reňk çalynmak, reňk urulmak. Boýalmak. *Jamal eje oturan jaýynyň reňklenen potologyna seretdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Gandan reňklenen baýdagyny parlat* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

reňkleşmek: Reňklemäge, boýamaga kömek etmek, boýag çalyşmak.

reňkletmek: Reňk çaldyrmak, reňk urdurmak, boýatmak. Jaýy reňkledip gutarmak. *Äpişgeleri reňkletmek.*

reňkleýji: Mata we ş.m. sady boýaýan reňkleýän adam, apparat, boýagçy, nilgör. *Kombinatda ýüpek dokaýjy, ýüpek egriji, saraýjy, reňkleýji fabrikler bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Trestde kerpiç örüjilerden suwagçylardan, reňkleýjilerden, agaç ussalarından ybarat kompleksleýin brigadalaryň sany barha köpelýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

rentgen: 1. Bir näçe dury däl jisimlerden geçmäge ukyby bolan göze görünmeýän şöhleler. *Käbir keselleri rentgen arkaly bejermegiň täze usullary tapyldy.* 2. med. Şol göze görünmeýän şöhleler arkaly kesel bejermek üçin hyzmat edýän apparat. *Ýara kesmek-leriniň ep-esli azalandygyny rentgen görkezdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

rentgenografiýa: 1. Rentgen şöhleleriniň kömegi bilen jisimi öwrenmekligiň usuly hakyndaky ylym. 2. Rentgen şöhleleriniň kömegi bilen dury bolmadyk predmetleriň iç gurluşyny surata alyş.

rentgenogramma: Rentgen şöhleleriniň kömegi bilen alnan fotosurat.

rentgenolog: Rentgenologiýa we rentgenoterapiýadan spetsialist. *Rentgenolog bolup işlemek.*

rentgenologik: Rentgen şöhlelerine degişli bolan, şoňa has bolan.

rentgenologiýa: Meditsinanyň rentgen şöhlelerini we olaryň kesel bejermekde ulanylyşlaryny öwrenýän bölümi. *Înçekesele garşy görüşmekde rentgenologiýa aýratyn ähmiýete eýe boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

rentgenoskopik: Rentgenoskopiýa degişli bolan.

rentgenoskopiýa: Rentgen şöhleleri bilen ysyklandyrmak arkaly geçirilýän barlag.

rentgenoterapiýa: Rentgen şöhleleriniň kömegi bilen kesel bejeriş.

reostat: Toguň güýjüni we onuň güýjenmesini düzgüne salýan gural.

reparatsion: Reparatsiýa degişli bolan.

reparatsiýa: syýasy. Uruş zerarly çekilen ähli zyýanlaryň harajatlaryň bahasynyň ýeňiji döwlete ýeňlen döwlet tarapyndan tölenmegi.

repatriatsiýa: syýasy. Repatriirlemeklik işini geçirme.

repatriirlemek: Bir sebäbe görä ýesirlige alnan, gaçgak bolan adamlary watanyň dolandyrmak.

repatrirlenmek: Bir sebäbe görä ýesirlige alnan, gaçgak bolan adamlar watanlaryna dolandyrylmak.

repertuar: 1. Teatrda goýulmaly pesalaryň jemi. *Türkmen drama teatrynyň repertuarynda klassyky dramaturgiýa ep-esli orun eýeleýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Teatrlaryň repertuarlary dürli-dürli temalary öz içine alýar.* 2. Aktýorlaryň sazandarlaryň we ş. m. ýerine ýetirýän teatral rollarynyň çemi. *Horuň repertuaryna täze-täze aýdymlar girizdik* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

repetirmek: Köpçülik önünde çykyş etmek üçin bir zadyňňünden öwrenmek, gaýtalap taýýarlamak, repetitsiýa etmek.

repetirlenmek: Köpçülik önünde çykyş etmek üçin öwrenilmek, repetitsiýa edilmek.

repetitor: Sapaklaryna ýetişmeýän okuwçyny öýlerinde okadýan mugallym. *Repetitor bolup işlemek.*

repetitorçylyk: ser. Repetitorlyk.

repetitorlyk: Repetitoryň işi, onuň käri. *Çehow üç ýyl Tapanrogda öýlerde sapak berip, repetitorlyk edip gün görýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

repetitsiýa: Köpçülik önünde çykyş etmek üçin bir zadyňňünden öwrenmeklik, jemagat önünde çykyşlara taýynlanmaklyk. *Men şol kartinany repetitsiýa*

edenimde dostumyň ähenini saklamagy başardym (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Repetitsiýanyň dowamynda mugallym her bir ownuk kemçilikleri düzedýänçä, şol heňi gaýtaladýardylar (« Pioneer » Jurnaly). Pesanyň repetitsiýasy üstünlikli geçdi.

repide [repiide]: Tamdyra çörek ýapmak üçin ele geçilýän tegelek enjam. *Repide ýaly demri gysaç bilen gapjap, körügiň üstünde ýeňillik bilen goýdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ol repide ýasanypdyr.

reportaj: 1. Reportýorlyk işi, käri. 2. Informations häsiýetli uly bolmadyk makala, habar.

reportýor: Ýerli durmuş wakalary dogrusynda maglumat taýýarlapberýän gazet, radio işgari.

reportýorlyk: Reportýoryň edýän işi, käri. *Ol gazetde baş ýyllap reportýorlyk etdi.*

reproduktor: Radio gepleşiklerini sesli alyp eşitdirýän gural. *Klubuň depesinde oturdyran uly reproduktordan aýdymyň owazy ýaňlanýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Uzakdan reproduktoryň güwwüldisi eşidilýär.*

reproduksiýa: Şekiliň tipografiýa ýa-da tipografiýa usuly bilen alnan we köpeldilen surat nusgasy.

reps: Ýüzi düwür-düwür mata.

resbuplikan: Respublika degişli bolan, respublika möçberinde bolýan. *Ol respublikan maslahatda öwrenen täze tejribeleri bilen şol gün otla mündi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

resim: Adaty ýagdaý, adaty düzgün-tertip, adaty döp-dessur. *Bu resimden habarsyz Hoşgeldi ýerinden turdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ony söýmek bize gadymdan resim, Dessan bilen bezeýärdik daşyny* (K. Işanow, *Watan Üçin*).

resmi [resmii]: 1. Dewlet işlerini berjaý etmek bilen baglanyşykly bolan, ýörite döwlet administratsiýa ýa-da wezipeli adam tarapyndan bellenen. *Özüni resmi çapawuldyr hasap eden nökerleriň kömegi bilen Arslangul Alyşiriň çadyryna bardy* (Aýbek, *Nowaýy*). *Resmi wekil. Resmi adam. Resmi maglumatlar.* 2. Ähli düzgün, kada saklanan.

resmileşdirmek [resmiileşdirmek]: Güýje girer ýaly edip kanunlaşdyrmak, güýje girizmek, resmi etmek. *Tapylan zatlary ýeterlik derejede resmileşdirseň okuwesbaplary bolup bilerler* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Dokumentleri resmileşdirmek.*

resmilik [resmiilik]: Ähli düzgün, kada saklananlyk. *Mister Tomas diňe resmilik üçin görnükli uly gullukçylar hem kanymal işgärler bilen duşunmaga barýan adamlardan däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

respublika: 1. Ýokary häkimiýet organlary belli bir mähletlik saýlanýan döwlet dolandyryş formasy. *Respublikamyzyň kolhozlarynda irki kartoşka ekişi başlandy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Sotsialistik respublika. Ozal yzda galan Türkmenistan häzir ösen senagatly respublika öwrüldi. Demokratik respublika.* 2. Belli bir möhlete saýlanan häkimiýet organly ýurt. *Sowet Sotsialistik Respublikalarynyň Soýuzy.*

respublikaçy: syýasy. 1. Respublika döwlet gurluşynyň tarapdary. 2. ABŞ. daky respublikan partiýanyň çleni.

ressora: teh. Awtomobiliň wagonyň we ş. m. ýörände sarsgynyn peseldýän, kuzow bilen okunyň arasynda ýerleşýän bir ýa bir näçe maýyşgak polat enjam. *Ressoryň sarsgynynyň hem-de aýnalaryň şykyrdysynyň sesine goşup, çalaja tarkyldadýardy* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

restawrator: Sungat ýadygärliklerini restawrirlýän spetsialist.

restawrirmek: 1. sung. Könelen ýa-da zaýаланан çeper eserleri gaýtadan düzetmek, öňki görnüşine getirmek, dikeltmek, restawratsiýa geçirmek. 2. syýasy. Öňki agdarylan syýasy gurluşy dikeltmek.

restoran: Her hili ýokary hilli nahar we içgi satmak bilen ilata hyzmat naharhananyň bir görnüşi. *Murgap derýasynyň üstünde we gyrasynda salnan bir näçe restoranlar adamlaryň ünsüni özüne çekýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Birinji klasly restoran.*

resurs: Zapaslar çeşmesi, serişdeler çeşmesi. *Türkmenistanyň ösümlük resurslaryny öwrenmekde biziň botaniklerimiz köp işler etdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ret: ret etmek — 1. Yok etmek, ýoga çykarmak, güm etmek. *Her hili garşylyklary hem ret edip bileriş* (Aýbek, *Nowaýy*). 2. Bir zady kabul etmezlik, makul görmezlik sebäpli puja çykarmak, inkär etmek.

retsenzent: Retsenziýa ýazyjy, syn ýazyjy retsenziýanyň awtory.

retsenzirlemek: Bir esere, işe we ş. m. retsenziýa ýazmak, bir zada syn ýazmak. *Makalany retsenzirlemek.*

retsenzirilenmek: Bir esere, işe we ş. m. retsenziýa ýazylmak, syn ýazylmak.

retsenziýa: Spektakla, ylmy işe, edebi eserlere we ş.m. baha berlip ýazylan tankydy syn. *Eser barada ýazylan retsenziýalar, makalalar kop. Ol jurnallar üçin retsenziýa we kiçiräk makalalar ýazdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kitaba retsenziýa ýazmak.*

retsept: Wraçyň syrkaýa dermanhanadan derman olmak üçin ýazyp berýän resmi haty, derman haty. *Retsept boýunça derman almak.*

retseptura: Retsept ýazmak we derman taýýarlamak hakyndaky ylym.

retuş: Fotografiýa suratlaryny tuş bilen düzetme.

retuşirmek: Fotografiýa suratlaryny tuş arkaly düzetmek.

rewanş: Ýenlenden soň gaýtadan ýenmek niýeti bilen geçirilýän göreş, ýaryş.

rewanşist: Rewanş syýasatyny alyp barýan adam, rewanşyň tarapdary, ahmyrçyl.

rewanşistik: Rewanşiste hasbolan.

rewizionist: syýasy. Rewizionizmiň tarapdary.

rewizionistik: syýasy. Rewizionistlere has bolan.

rewizionizm: syýasy. Kapitalistik gurluşy saklamak we burjuaziýanyň bähbitlerini goramak üçin, Marksýň taglymatynyň rewolýutsion ykdysady, syýasy we ugur, marksizme duşman bolan akym.

rewiziýa: Bir edaranyň ýa-da wezipeli adamyň işleýişleriniň dogrulygyny we kanunylygyny barlamak maksady bilen geçirilýän derňew, barlag. *Kolhozda rewiziýa geçirmek.*

rewizor: Derňewçi, barlagçy.

rewkom: Oktýabr rewolýutsiýasynyň taýýarlygyna, durmuşa geçirilmegine ýolbaşçylyk eden harby rewolýutsion komitet we grajdanlyk urşy hem-de daşary ýurt harby interwentsiýasy döwründe Sowet häkimiýetiniň ýerli adatdan daşary organy. *Rewkomlar Sowet häkimiýetiniň doly ygtyýarly organlaryny döretmek üçin sowetleriň gurultaýlaryny taýýarlamağa başladylar* (*SSSR Taryhy*).

rewolýutsion: Rewolýutsiýanyň ideýalaryny beýan edýän rewolýutsiýanyň amal edilmegine gönükdirilen. *Proletariat synpynyň rewolýutsion batyry : Bütün Gyzyt Goşunyň Ýolbaşçysy. Serdary* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Rewolýutsion taglymat. Rewolýutsion hereket.*

rewolýutsioner: Rewolýutsion herekete gatnaşýy, rewolýutsion iş bilen meşgul bolan adam. *Azatlyk ugrundan berip janyňy polat zyndanlarda ömür galýan köp. Olar gurban bolýar geçýär janyndan emma rewolýutsioner artýar gün-günden* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

rewolýutsionerka: Rewolýutsiýa gatnaşan aýal maşgala.

rewolýutsionizirmek: syýasy. Rewolýutsiýa ideýalaryny ýaýratmak bir zada rewolýutsion häsiýeti bermek.

rewolýutsionizirleşmek: syýasy. Köpçülikleýin häsiýetde rewolýutsiýa ideýalary bilen ruhlanmak, rewolýutsion häsiýete eýe bolmak.

rewolýutsionizm: Rewolýutsion taglymatlary ideýalary ýaýradýş.

rewolýutsionlyk: syýasy. Rewolýutsion häsiýete eýelik, rewolýutsiýa ideýalary bilen ruhlananlyk.

rewolýutsiýa: 1. syýasy. Antagonistik synpy jemgyýetde : Önümçilik usuly bilen önümçilik gatnaşyklarynyň arasyndaky emele gelen gapma–garşylyklary çözüň hem-de jemgyýetçilik önde baryjy synpyň häkimiýeti zorluk bilen ele almagyna alyp barýan jemgyýetçilik–syýasy gatnaşykdaaky düýpli agdarylyşyk. *Taryh köp rewolýutsiýalary bilýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Jahana jar bolan rewolýutsiýanyň beýik ýeňişiniň güýçli bady bar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. göç. m. Ylymda, tehnikada, sungatda we ş. m. düýpli özgeriş. *Medeni rewolýutsiýa. Önümçilik rewolýutsiýasy.*

rewtribunal: Rewolýutsion tribunal.

rewwoýensowet: Rewolýutsion harby sowet.

reýd Y: *deňizç.* Portda, deňiz kenarynda we ş. m. gämileriň durmagy üçin amatly bolan suw giňişligi. « Kooperatsiýa » bir näçe gün nobata garaşyp, reýde durýardy (« Mydam Taýýar » Gazeti).

reýd YY: 1. Atly goşunyň ýa-da partizan otrýadlarynyň duşmanyň tylyna daramagy. 2. Jemgyýetçilik guramalarynyň tabşyrygy boýunça aktiwistleriň duýdansyzlykda geçirýän jemgyýetçilik barlagy. *Komsomol guramalary ýaşlaryň reýdini düzsün we olary ýygnaşyn (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

reýgan [reýgaan]: *kön. s.* Biderek, bihuda, ýerliksiz. *Men, oglum, seniň arly ýyllyk azabyň reýgan bolmagyna gynanýaryň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sähelçe geleňsizlik edilse, ýyl boýy çekilen azabyň reýgan bolmagy mümkindi. Biziň ähli eden yhlasymyzy reýgana çykaraýmagyňyz birneme gödegräk bolar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

reýhan [reýhaan]: *bot.* Narpyza meňzeş ýapraklyja ysly ot. *Saçlaryň tolkunýar reýhan ýaly, sen menden özgäge etme hyýaly (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

reýhstag: 1945. inji ýyla çenli : Germaniýadaky parlament we parlamentiň Berlindäki jaýy. *Ýenişiň baýdagy asmana galyp, Reýhstagyň depesinde parlady (Çary Aşyr, Poemalar).*

reýis: *kön. s.* Başlyk, ýolbaşçy. *Sapar, hany taryhyňdan gürrüň bersene, owganystanda reýisler sizi nähili suwa salma ýenjip soň hem derse gömýärdiler-ä ?! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

reýka: *geod.* İki nokadyň beýikligini takykklamak üçin niwelirleme işinde ulanylýan,ýüzi bellikli, insizje agaç, tagta. *Ştogyň deşiginden näçe suw akyp geçýänligini bilmeklik suw ölçeýji reýka arkaly amala aşyrylýar (F. G. Sewostýanow, Türkmenistanda Gowaçalaryň Suwarylyşy).*

reýs: Gäminiň samolýotyň awtobusyň we ş. m. iki punt aralygyndaky belli bir marşurt boýunça gatnawy. *Ol nobatdaky reýsde eken (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Biz samolýotyň ikinji reýsi bilen ugradyk.*

reýsfeder: 1. Tuş bilen çyzyk çyzylýan galam. 2. Galamyň ujuna geýdirilýän demir

reýşşina: Uly çyzgy lineýkasy.

rezerw: 1. Ätiýaç üçin saklanýan zat,zapas, resurs. *Olara, hamala, rezerwde durýan maşynlar diýmek boljak (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* 2. *harby.* Gerek wagtynda peýdalanmak üçin komandiriň ygtyýaryna berlen goşun bölümi. *Bidenko öz batareýalarynyň şu wagt rezerwde durýandygyny görüp düşündi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 3. *harby.* Mobilisatsiýa boýunça goşunçylyga çagyrylýan harby borçlularyň sostawy. ♦ **zähmet rezerwleri** — ser. Zähmet.

rezerwçi: *harby.* Rezerwdäki harby gullukçy. *Rezerwçilerden düzülen pyýada diwiziýa bellenen ýerine ýetmek üçin ýadawlyk bilen hereket edýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

rezerwuvar: Suwuklyk we gaz saklanýan gap. *Rezerwuaryň çendenäsa gyzmagy netijesinde primusyň ýarylmagy mümkindir (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

rezident: 1. Diplomatik wekil. 2. Bir döwletde mydamalaýyn ýaşap ýören başga bir döwletiň adamsy, grajdany. 3. Başga bir döwletde içalylyk işlerini alyp barmak üçin daşary ýurt razwedkasynyň gizlin ýolbaşçysy.

rezidentsiýa: Hökümetiň döwlet başlyklarynyň ýokary wezipeli adamlaryň bolýan ýeri. *Hanyň tomusky rezidentsiýasyna tarap öwrülenden, ilkinji garawul postlary olaryň önlerini kesdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

rezin [reziin]: 1. Wulkanizirlenen kauçuk hökmündäki ýumşak, elastik madda. *Biziň brigadirimiz maňa bir kiçijik rezin ädik getirip berdi* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Rezinden edilen önümler.* 2. Dürli ýazgylary bozmak, öçürmek üçin bozguç. 3. Rezinleşdirilen bag, daňy.

rezolýutsiýa: 1. Ara alnyp maslahatlaşylan bir mesele boýunça çykarylan karar. *Gurultaý liberallaryň kontrrewolýutsion taktikasyny sistematik paş etmekligi talap eden bolşewistik rezolýutsiýasy kabul etdi* (*SSSR Taryhy*). 2. Başlygyň öz buýrugyny kagyzyň ýüzünde gysgajyk beýan edýän ýazgyjy. Arza rezolýutsiýa goýmak.

rezonans: 1. Ses tolkunlarynyň bir tekizlige degip yzyna gaýdanda öňküsinden has gatalmagy, sesiň ýaňlanmagy. 2. göç. m. Bir wakanyň il arasyna çalt ýaýramagy.

rezonator: Sesi güýçlendirmek, gataltmak üçin gural.

ryçag: Az güýjüň kömegi bilen köp güýji deňagramlaşdyrmak üçin hyzmat edýän we daýanç nokadynyň üstünde ýerleşen agaç ýa-da metal. *Arhimed ryçag kanunynyň subutnamasyny beripdir* (« Fizika Kursy »).

rysgal: 1. Nesibe, paý. *Öýümize rysgal, döwlet — baýlyk girer — diýip umyt edýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Başguşuň rysgaly agzyna geler* (nakyl). 2. göç. m. Maňlaý, täleý, bagtlylyk. *Ýöne ol pahyryň işi şowuna düşmeýär, rysgaly pes ! — diýip uly gynanç bildirýärler* (« Tokmak » *Jurnaly*).

rysgally: Rysgaly bar bolan. *Rysgally adam.*

rysgalsyz: Rysgaly bolmadyk, rysgally däl, kemrysgal. *Rysgalsyz adam.*

rysk: ser. Rysgal Atyň işikdäki ot-suwdan rysky aýrylmadykbolsa hiç ýerik gidip bilmez, ýene öwrülip ýatagyna geler (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aga, şu ýetimleriň ryskyny kesme, rehim et* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *At rysky alynynnda* (nakyl).

ryswa [ryswaa]: kön. s. ser. Masgara Elbetde, ñsgermezlik, ýöne bir ñsgermezlik hem däl, il ryswasy edip masgaralamak (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Ony il içinde ryswa edip başlady* (« Tokmak » *Jurnaly*).

ryswalyk [ryswaalyk]: Masgaraçylyk, utanç-haýasyzlyk.

rytsar: Feodal Ýewropada : harby-drowýan gatlagyna degişli adam. *Dünýäden ötüpdir örän kän jellat. Sansyz rytsar, sansyz ofitser, soldat* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Atly uruşçylara-feodallara rytsar diýlip at berlipdir* (*Orta Asyrlar Taryhy*).

rytsarlyk : 1. Günbatar Ýewropada : feodalizm döwründe harby-dworýan gatlagy. 2. Rytsaryň käri.

ridikýul: Aýallaryň ýanlarynda göterýän sumkajygynyň bir görnüşi. *Magazinden ridikýul satyn almak.*

rifma: Şygyr setirleriniň soňundaky sazlaşyk, kalyýa. *Rifma biziň goşgy düzülişigimizde orän uly rol oýnaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Rifmalaryň gaty gowşak bolup, sygryň çeperçiligini esli aşak düşürýän wagtlary hem bar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

rifmalaşmak: Şygryň bogun ölçegleriniň sany dogry gelmek, rifma boýunça düzülmek, kapyýalaşmak.

rifmaly: Rifma boýunça düzülen, kapyýaly.

rifmasyz: Rifma boýunça düzelmedik, kapyýasyz.

rimliler: Gadymy Rim döwletiniň ýerli halky.

ring: sport. Boks söweşi geçirilýän ýörite meýdança. *Daşyna ak ýüp aýlanan ring münherçe tomaşaçynyň ünsüni özüne çekýärdi* (« Ýaş Kommunist » Gazeti). *Boksçylar ringe çykdylar.*

rişde: kön. s.1. Sapak ýüplük, eriş. 2. Aragatnaşyk baglanyşyk. ♦ **rişdäni üzmek** — tamaňy bes etmek. *Mähriniň ýüreginde täze başlan joşgunly söýgi rişdesi üzüldi* (A. Gowşudow, Eserler).

ritm: Haýsy hem bolsa bir elementiň (ses, söz we ş. m.). Belli bir aralykda, belli bir ýygylkda yzygiderli gaýtalanyp durmagy. *Mollanepesiň goşgularynda bolsa soň döredilen ritm. We rifma özgerişleri has hem açyk göze dürtülýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Pagtanyň biri-birine bäsleşýän gozalary kapyýasy, ritmi düz şygyr ýaly görünýär* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ritmik: Ritme eýerýän, ritme esaslanan, sazlaşykly, ritmli. *Elektrik stantsiýasy gürsüldäp kadaly ýöreyärdi we ritmik owazlaryny uzaklara ýetirýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Ritmik hereketler.*

ritmika: Ritmiň sistemasy we häsiýeti, ritm, sazlaşyk hakyndaky taglymat. *Türkmen sygyrlarynyň ritmikasy.*

ritmlilik: Ritme esaslananlyk, sazlaşyklylyk.

ritor: tar. Gadymy Gretsiýada : gepe çeperlik sungatynyň mugallymy.

ritorik: Dilewarlyk sungatynyň düzgünlerine esaslanan. *Mollanepesiň Tahyryň dilinden aýdýan « Waglar » şygrynda janlandyrmaly, ritorik ýüzlenmäni tapmak has-da aňsatdyr* (« Edebiýat »). *Biziň şahyrlarymyz diňe umumy häsiýetde ýazylan ritorik goşgular bilen çäklenmeýärler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ritorika: Dilewarlyk sungatynyň teoriýasy, gepe çeperlik täri.

rokoko: arhit. 18. asyryň arhitektura we bezeg stili.

rol: 1. Aktýor tarapyndan sahnada görkezilýän drama eseriniň personajy. *Bu roly şeýle bir oýnamak bolar, eşdenler aňk bolar, görenler haýran* (Şekspir, Otello). *Oýnamak üçin her kimiň başaryp başaryp biljek roly paýlanyp berildi* (« Pioneer » Jurnaly). *Baş rol.* 2. Bir zada bolan gatnaşygyň häsiýeti, derejesi, ähmiýeti, peýda. *Mekdepde pioner otagynyň roly uludyr* (« Pioneer » Jurnaly). *Zeliliniň döredijiliginiň tertipleşmeginde klassyk şahyr Magtymgulynyň döredijiligi uly rol oýnapdyr* (« Edebiýat »). *Täze ýerleri özleşdirmekde möhüm rol sowhozlara degişlidir.*

rolik: 1. el. Elektrik simlerini berkitmek üçin farfordan edilen içi deşik çüýşejik. 2. teh. Mehanizmiň tigr görnüşli aýlanýan bölümi. 3. Stol kreslo, krowat we ş. m. aýagyna berkidilen metal tigrjik.

rom: Güýçli alkogolly içgileriň biri. *Rom çüýşesi.*

roman : Çylmyrmyly sýujetde ýazylan uly eser. *Ilki agşamky okanym « Gorkuly Tähran » romanydy* (« Tokmak » Jurnaly). *Seniň çeper kyssaň eý beýik Puşkin, ertekiden romanlara ýetirdi* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *B. Kerbabaýewiň « Aýgytly Ädim » romany laureatlyga mynasyp boldy.*

♦ **roman stili** — sung. ser. Stil.

romanist: Roman filologiýasy boýunça spetsialist.

romans: sazç. Liriki häsiýetde bolan kiçiräk wokal eseri.

romantik: 1. Romantizmiň tarapdary. 2. Oňat arzuw, onat hyýallar bilen ýaşaýan. *Meniň ozaldan roman-tikdigimi sen ýagşy bilýärsin* (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary). *Lermontowyň protesti romantikleriň jaň etmekleri kimin howaýy uzaklyga ýüzlendirilmeýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

romantiki: Romantizme esaslanan.

romantizm: 1. tar. edeb. 19. Asyr edebiýatynda we sungatynda : geçmişi ideallaşdyrýan, hakykatdan üzne, öňi bilen şahsyýet kultuny we halk şahyrana temalary ulanan ugur. *Günbatar Ýewropadan romantizm gelip, klassitsizmi gysypçykarýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Reaktsion romantizm.* 2. edeb. Geljege umytly garamak we jan çekmek bilen ýugrulan adamyň beýik mertebesini görkezmek üçin edebiýatda we sungatda bolan ugur, akym.

Bilinskiý Lermontowyň täze poeziýany — rewolýutsion romantizmi başlaýjydygyny gördi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

romb: 1. *mat.* Hemme taraplary deň parallelogram. 2. Pişme görnüşli, taraplary deň bolan gysykburçly şekil.

rondo: 1. Şygryň bir görnüşi. 2. Ujy kütäk pero. Ol rondo bilen ýazmagy gowy görýär.

rondo: sazç. Instrumental sazyň bir formasy.

rota: *harby.* Pyýada goşunda ýa-da ýörite goşunda esasan, batalonyň sostawyna girýän kiçi goşun bölümi. *Başga bir uçastokda duşmanyň 2 rota pyýada goşuny derbi-dagyn edildi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* Atyjylyk *rotasy.* Pulemyot *rotasy.*

rotator: Golýazmalary, çyzgylary köpeldip çykarýan maşyn.

rotmistr: Pyýada goşunyndaky kapitanlyk çinine barabar bolan, rewolýutsiýadan öňki rus atly goşunyndaky we jandarmeriýasyndaky ofitserlik çini. *Jandarm rotmistri Tereşenkow bozgakçylyk maksat bilen staçka komitetiniň çlenlerini tussag etdi (SSSR Taryhy).* Kelje, *senmidiň asyl men gapdalymdan rotmistr çykaýdymyka diýipdirin (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* Bizde bir *dili duzly wäşi rotmistr bardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

rotor: Elektrik maşynlaryndaky we turbinlerindäki aýlanýan bölüm. *Rotorlaryň gürrüldisi ses-üýn alyş-dyrmaýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

rowa [rowaa]: rowa görmezlik — laýyk görmezýlik, mynasyp görmezlik. *Şahyr görüp bu gülküli ahwaly rowa-da görmändir birje sowaly (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Bir *toklujygyny satmaga we iýmäge özüne rowa görmeýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

rowaç [rowaaç]: Şowly, üstünlikli, onaýly. *Bu bagtyň hem ýeňşiň baýdagy, şu ýerde goýsak, işimiz rowaç bolar — diýip, yrym eden bolmaga çemeli (Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Nur bilen *beslenýän akylluşy bar, rowaç alýan gahrymanlyk işi bar (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

rowaçlanmak [rowaaçlanmak]: Rowaç almak, rowaç tapmak, üstünlikli ýaýbaňlanmak, oňaýly bolmak, şowly bolmak. *Men watanymyzyň mundan beýläk-de rowaçlanmagy üçin ses berýärim (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* Köpçüligiň *arka durýan işi hökman rowaçlanmalydyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

rowaçlyk [rowaaçlyk]: Üstünlik, oňaýlylyk, sowlulyk.

rowana [rowaana]: rowana bolmak — bir ýana ugramak, ýola düşmek, ýönelmek. *Gyz oňa gyňralyp bir seredýär, emma dilini hem ýarman, öz ýoluna rowana bolýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* Ýolagjylar *ýollaryna rowana boldular (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Ol *tumşugyny göge tutup, öýlerine tarap rowana boldy.*

rowaýat [rowaaýat]: Dil üsti bilen nesilden-nesle ýaýran hekaýa, erteki. *Beýik Watanylyk urşy günlerinde hem täzeden-täze rowaýatlaryň döränligini aňlan wepa ara düşdi. Men garrylardan atlar hakynda gaty köp hekaýalar rowaýatlar eşidipdim (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

roýal: sazç. Metal kırışli klawişli saz guraly. *Gutaryş agşamymda roýal çalyp, aýdym aýdyşyň ýadyňdamy ? (R. Alyýew, Sülgüniň Hatlary).*

roýalist: syýasy. Roýalizmiň tarapdary.

roýalizm: syýasy. Patyşa häkimiýetine tabynlyk, monarhizm.

rozetka: *el.* Ütük, plitka we ş. m. zatlary gyzdymak ýakmak üçin ulanylýan elektrik ştepselini ötürer ýaly iki deşikli ýasyja tegelek enjam.

röwşen: 1. Ýagty, nurana, läleazar, parlak. *Onuň agzy-da enaýy, röwşen gözleri-de elmydama şeýle şelaýyn (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).* Ylmyň *röwşen belentliklerine tarap öňe ! Goý, wepat bolanlaryň röwşen obrazy sowet halkynyň ýüreginde edebi ýaşasyn ! (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. Nur, ýagtylyk. *Gözümiň röwşeni, depämiň täji. Döwletli döwränym ýene geldiňmi ?! («*

- Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).Her öýde Aý dogdy, ýagtyldy jaýy, gözüm rowşen tapar gördügi saýy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*
- röwüş:** *kön. s. Ýagdaý, görnüş, hal. Ýaşasyn nädogry rowşu güýç ýetmeýän zähmet, çakdanaşa ýadamaklyk inçeseli güýjedýär (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy). Ol her hili kyn pikiri, ruhuň iň inçe, elbermez jylawyny söz ýüpi bilen ajaýyp rowüşde çatýardy (Aýbek, Nowaýy).*
- rsdip:** *tar. Russiýa sotsiol–demokratik işçiler partiýasy.*
- rubäýy [rubaaýy]:** *edeb. Bir bentden ybarat dört setirli goşgy formasy. Şahyr ýazan rubäýysyny içinden okady (Aýbek, Nowaýy).*
- rubidiý:** *him. Agymtyl kümüş reňk metal, himiki element.*
- rubilnik:** *Elektrik toguny elektrik setine birikdirýan we setden aýyrýan abzal. Nurbady biraz towlady–da rubilnigi basdy (« Kolhoz Günleri »). Yuriý rubilnigi özüne çekdi, jaýyň içinde motoryň güwwüldisi eşidildi (« Edebiýat we Sungat » Gazeti).*
- ruçka:** *Bir ujuna pero ötürilýän ýazuw enjamy. Ruçkany barmaklarynyň arasynda saklap söz agtardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Jübüsine awtomat ruçka gysdyrylgy bir adam ussahanada peýda boldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Eline ruçka alyp onuň başky sözleriniň üstünden çyzyk çekdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Ruçka bilen hat ýazmak. Ruçkanyň ujuna pero ötürmek. Awtomat ruçka.*
- rugsat:** *1. Bir zat barada alnan ýa–da berlen ygtyýar, hukuk, hak. Git oglum, git, bizden–ä saňa rugsat (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Mugallymyň rugsat bermegi bilen okuwçylar oturdylar (« Tokmak » Jurnaly). 2. Dynç almak üçin gullukdan, işden wagtlaýyn boşaýyş. Şäherlerde we obalarda ýaş ýigitler we gyzlar tarp ýerler özleşdirilýän sowhozlardan rugsada gelenler bilen duşuşýarlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Rugsatda bolmak.*
- rugsatly:** *Rugsat. Ygtyýar berlen, rugsat alnan, ygtyýarly. Rugsatly edilen iş.*
- rugsatsyz:** *Rugsat olman,soraşman, soragsyz, birugsat, ygtyýarsyz. Şofýor öň bir gezek bir ýere rugsatsyz gidip (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Çerkez rugsatsyz gymyldap bilmez (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*
- ruh [ruuh] Y:** *Psihiki ukyp, erk, güýç, düşünje. Ruhdan düşmek — bir zada bolan ynanjyň gaçmak, moral taýdan güýjüň ýitmek. Meniň pikirimçe, ol ruhdan düşerin öýdüp gorkýardy (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). Ruhdan düşürmek — keýpini gaçyrmak, höwesini gaçyrmak. Ruhuny götermek — keýpini götermek, glawlandyrmak. Ýaz aýynyň günü bolany üçin ertiriň örän mylaýym howas adamynyň ruhuny göterýärdi (B. Gurbanow, Duşusyk). Ruhny galkynmak — ruhny göterilmek. Ruhny galkynyp, süňni ýeňledi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ruhny göçmek — keýpi göterilmek Ruhny öçmek — ýüzünde gan–pet galmazlyk, ýüzüniň nury gaçmak. Çozha — çozluk bolsa, namartlar gaçar, reňkleri saralyp, ruhлары öçer (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- ruh [ruuh] YY:** *Küştüň bir figurasynyň ady. küştüň ruhuny ýewropalylar « tura » diýip atlandyýarlar (« Pioneer » Jurnaly). Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasatdylar (A. Gowşudow, Mähri –Wepa).*
- ruhandyrmak [ruuhlandyrmak]:** *Ruhuny götermek, ylham bermek, psihiki güýç–kuwwet bermek, bir zat etmäge meýil döretmek. Seýdi ňrsary ýigitlerini Mirhaýdara garşy bolan söweşlere ruhlandyrmak üçin, olary aýratynlykda wasp edýär. Ol özüniň çeper eserleri bilen batyr ýigitleri ruhlandyrypdyr, duşmany derbi–dagyn etmeklige çagyrypdyr (« Edebiýat »).*
- ruhany [ruuhaany]:** *Dini kulta hyzmat edýän adam. Ruhanylar şundan işin bitirýär, özüme görme zelet etmeliň ! (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Ruhanylaryň latyn dilinde gepleýän gepleri adamlaryň pikirine güýçli täsir edipdir (Orta Asyrlar Taryhy). Horlap garip–gasary rahat berdiň ruhana (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

ruhanylyk [ruuhaanylyk]: Ruhanyňyň käri. *Kesişdiriň ruhanylyk köküni* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

ruhlandyryjy [ruuhlandyryjy]: Ylham beriji, ruhuny göteriji, kuwwet beriji. *Kommunistik partiýa sowet halkynyň guramaçysydyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Biz İ. W. Muçurinini ruhlandyryjy göreldesine eýermek bilen, mähriban watanymyzy çarbaglyga öwürmek ugrunda zähmet çekeris* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ruhlanmak [ruuhlanmak]: Keýpi göterilmek, ruhy göterilmek ylham almak, janlanmak. *Meni zähmetim, senetim gün-günden ruhlandyryýardy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly). *Goý esgerler joşsun hem-de ruhlandsyn* (Şekspir, *Otello*).

ruhsuz [ruuhsuz]: Ruhdan düşen, keýpi gaçan. *Ol ruhsuzdy, ebtî düşükdî* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ruhsuzlanmak [ruuhsuzlanmak]: Ruhdan düşmek, keýpiň gaçmak.

ruhubelent [ruuhubelent]: Ruhy göterilen, ylhamly, keýpihon. *Men at çapylýan aýlawyň önünde durup, dumly-duşumdaky gözel görnüşleri, ruhubelent, şadyýan adamlary synlaýardym* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ruhubelentlik [ruuhybelentlik]: Döredijilikli ylham, ruhy ýokary göteriliş ýagdaýy. *Adamlaryň tozan siňen ýüzlerinde bir hili ýagtylyk gözlerinde bir hili ruhubelentlik oýnaýan ýaly göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *SSKP. niň ýanwar plenumynyň kararyny uly ruhubeletlik bilen garşy alýarlar* (« sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Halkyň ruhubelentlik çeşmesinden-kuwwet alyp barha joşýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ruhubelentlik bilen özüniň garaja öýünde rahat dynç alýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

rul: Howa, suw gämileriniň awtomobiliň we ş. m. ugruny ýörişini dolandyrmak üçin enjam. *Gujurly gyzyň muskully gollary maşynyň ruluny seresaplylyk bilen hereket etdirýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Rulun tutup otyr gahryman pilot, ol söweşde işi bilen tanalan* (K. Işanow, *Watan Üçin*).

rulet: 1. Çapylan etden togalak edilip bişirilýän nahar. 2. Içi huruşly gatlanyp düýrlenen hamyrdan bişirilen konditer önümi.

ruletka: *teh.* Aýratyn gutujygyň içinde saralan ýüzi santimetrli ölçege lentasy.

rulon: Togalanyp düýrlenen material (kagyz, kleýenka we ş. m.).

rumb: *deňizç.* Kompas tegeleginiň gorizontynyň degişli 132-ä bölünen bölegi.

rumynlar: Rumyniýa Halk Respublikasynyň ýerli halky.

rupiýa [ruupiýa]: Hindistanyň pul birligi. *On rupiýa on baş rupiýa berlenine kanagatlanma, ummasyz bir zat agzady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Darganyň eline iki rupiýa tutdurdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

rupor: Sesi güýçlendirmek üçin bir tarapy ýognalyp gidýän metal turba. *Rupor ýene-de jaýyň içini ýaňlandyrmaga başlady* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

rusça: Rus dilinde, rus dilinde ýazylan, rus dilinde aýdylýan. *Ol rusça sözlän hem bolsa, komandir onuň türkmenigini derrew aňlady* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Rusça-türkmençe sözlük.*

rusçalamak: Rus dilinde sözlemek, rusça sözlemek. *Jogaby rusçalap bermek. Rusçalap geplemek.*

rusist: Rus filologiýasy boýunça spetsialist.

ruslar: R S F S R. iň esasy ilatyny düzýän Gündogar Slawýan halky. *Hindi bilen ruslar bir dogan biz !* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

rýadowoý: 1. Olbaşy işde bolmadyk, ýönekeý. *Rýadowoý sotsialistler öz liderleriniň agzalaçylyk syýasatyny ýazgarylýarlar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Rýadowoý işgär.* 2. Komandirler sostawyna degişli bolmadyk harby gullukçy, soldat. *Ýyganan kazaklaryň hemmesi rýadowoýdylar* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

rýukzak: Köplenç turistleriň ekskursantlaryň we ş. m. zat salyp, arkada göterýän torbasy.

rýumka: Köplenç içgi guýup içmek üçin ulanylýan aşagy inçe çüýşe stakan, bulgar. *Yzly-yzyna göterilýän rýumkalar kelleri göçürip dilleriň çäginä açan mahaly amatly pursat tapyp Ahmedî bilen baş-on minut ikiçäk söleşdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *İki rýumkanyň birini Çernyšowa bakan süýşürende, ol içmekden boýun towlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

S

s : Türkmen elipbiýiniň ýigirmi ikinji harpy.

saamlar: SSSR. iň territoriýasynda esasan Kolsk ýarym adasynda ýaşayan halk.

saba [sabaa]: kön. s. Ertir, daýdan, ir. *Gamgyn geçen günde, gije-sabama şanly şöhle, şanly şöhrat ýetirdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Saba gelseň güle-güle, seýr edeli бага bile. Gurban bolsun saňa döwletim, malym, Toý üste toý bolsun sabada indi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Seniň sözleriň saba ýeli ýaly göwün gunçasyny açýar* (Aýbek, *Nowaýy*).

sabamak [saabamak]: 1. İçi boşamak, boşap galmak gutarmak, tükenmek. *Pagta bir sabasyn ahyry ! — diýdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Bir zatdan arassalanmak, hapasy aýrylmak, saplanmak. 3. Halasbolmak, gutulmak, dynmak. *Biziň käbir garrylarymyz köňäniň zyýanly galyndylaryndan entekler hem sabap bilenoklar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sabaşmak [saabaşmak] : 1. Gutaryp başlamak, gutaraňkyrlamak, gutaryşmak. *Ol yzdaky hatarlaryň birinde doklad gutarýança we çykyp geplemekler sabaşýança, başyny aşak salyp oturdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Bazarçylar sabaşdy* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). 2. Arassalanyp başlamak, hapadan saplanyp başlamak, saplaşmak. 3. Halas bolşup başlamak, gutulyşmak.

sabatmak [saabatmak]: 1. İçini boşatmak, boşadyp goýmak, gutarmak, tüketmek. 2. Bir zatdan arassalatmak, hapasyny aýyrdyrmak, saplatmak. 3. Halas etmek, gutartmak, dyndarmak.

sabyn [saabyn]: Kir ýuwmak, ýuwunmak üçin ulanylýan ýag we aşgardan taýýarlanan, suwda köpüreýän goýy ýa-da tokga massa, önüm. *Kombinatda sabyn kesiji täze maşynyň önümçilige ornaşdyrylmagy sabyn kesmek protsesini 4 esse çaltlandyrdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Yüzi, boýny, gulaklary bilen sabyn köpürjigi bolup duran Hoşgeldi gülýän gözlerini çala delmirtidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol sabyny köpürjedip, ýüzlerine döşlerine çalyşdyryp pugta ýuwundy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Sabyn gaby. Sabyn kesiji maşyn.* ♦ **arak sabyn** — el ýüz ýuwulýan ysly sabyn.

sabynlamak [saabynlamak]: Sabyn çalmak, sabyn sürtüp ýuwmak. *Ol derrew ýüzüni sabynlap ýuwdy-da oňatja süpürindi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Meret aýda bir elini sabynlap guwmaýan halyna torbadan arak sabynyny alyp daşaryk çykdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Suwuny getirensoň gözlerini ýumup ýene-de saçyny sabynlamaga oturdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sabynlanmak [saabynlamak]: 1. Bir zada sabyn çalynmak. 2. Eliňe ýüzüne we ş. m. sabyn çalmak, sabyn sürünmek, sabyn çalyp ýuwunmak.

sabynlatmak [saabynlatmak]: Sabyn çaldyrmak, sabyn sürtdürmek, sabyn çaldyryp ýuwdurmak.

sabyr: Biriniň bir zada çydam etmäge bolan ukyby, takat, karar, howlukmazlyk, gyssanmazlyk. *Her işde söýgülim, gerekdir sabyr* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Sabyr düýbi sap altyn* (nakyl). ♦ **sabry gaçmak** — bir zada garaşmaktan hasyl bolmak, takatdan düşmek, bikaýar bolmak. *Ýene bir näçe aý geçdi,*

jamalyň has sabry gaçdy (Çary Aşyr, *Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy*). Sabry ýetmek — sabyrly bolmak, sabyrlylyk etmek, takat etmek. Sabyryňy ele almak — sabyrsyzlyk bilen howlukmak, sabyrsyzlyk etmek, bisabyr bolmak. Sabyr etmek — 1) bir zada garaşmak. *Sabyr et, oglum, howlukma !* (« Görogly » Eposy) ; 2) sabyrly bolmak, takat etmek. *Biz biraz sabyr etjek, belki has amatlyrak aw duşar* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

sabyr-karar [sabyr-karaar]: Sabyr-takat, çydam, garaşyk, gyssanmazlyk. *Utanjaňlyk bilen ýöredi bäre, Merediň-de gitdi sabyr-karary* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Gaplaňda sabyr-karar galmadyr* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). ♦

sabyr-karardan aýrylmak — ser. Sabry gaçmak. *Ol seniň üçin neňki-roýun saraldyp sabyr-karardan aýryldy* (« Görogly » Eposy).

sabyrly: Sabyr etmäge ukyply, takaty yetýän, kararly, gyssanmazak. *Çopanlar adatda gyssanmazak, giň göwrümlü, sabyrly bolagandyr* (*Myraly*). *Durmuşda ol çydamly we sabyrly bolup çykdy. Kynçylyklary basyp geçmek ugrunda sabyrly göreşmek gerekdiği gumansyzdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Studentler kollektiwiniň arasynda ol tutanýerlikli, sabyrly okamagyň nusgasyny görkezdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Sabyrly adam. Sabyrly ýigit aşa ýeter* (nakyl).

sabyrlylyk: Sabry-karary barlyk, takatlylyk, kararlylyk, gyssanmazlyk. *Sowet alymlary tutanýerlilik we sabyrlylyk bilen tebigat barlaýarlar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Men olary ýadaman, ýaltanman, gaharlanman, mähir bilen, sabyrlylyk bilen terbiýeledim* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Artyk Aýna berlen azaby eşitse-de ot bolup tutaşsa-da sabyrlylyga saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sabyrsyz: Sabry gaçan, takaty gaçan, sabry-karary bolmadyk, sabyr edip bilmeýän, gyssanagan, bisabyr. *Maraljik hem özünin köpden bäre sabyrsyz garaşýan gününe ýetdi* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Possunyny geýip üşemez ýaly, basgylap garlary, barýar sabyrsyz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Bütün klas bolup geň galdyk muňa, ahyr sorag berdik sabyrsyz oňa* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*).

sabyrsyzlyk: Takatsyzlyk, çydamsyzlyk, sabyr-kararsyzlyk, gyssanaganlyk, bisabyrlyk. *Aýsoltan ata-babalarynyň arzuwy bolan şol bol suwa sabyrsyzlyk bilen garaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol onuň ýüzüne soragly gözlerini sabyrsyzlyk bilen gezdirdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Çagyryş habarynyň gelerine sabyrsyzlyk bilen garaşyp ýören Myrat çalt-çalt sözledi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sabyr-takat [sabyr-taakat]: ser. Sabyr-karar. *Ýañky garagözelek ýigitde hem sabyr-takat galmady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Maşynlaryň gelip ýeterine sabyr-takaty ýetmän ol portsigaryny çykaryp çilim otlandy* (« Kolhoz Günleri »). *Sabyr-takatymy alyp elimden, ýatsam-tursam peýda bolduň düýşümde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

sabotaj: Bir işiň ýerine ýetirilmegine, anala aşyrylmagyna bilkastdan päsgel bermek maksady bilen şol işe garşy alnyp barylýan hereket.

sabotajçy: Sabotaj bilen meşgul bolýan, sabotajçylyk edýän adam.

sabotirlemek: Bir zadyň sabotajyny guramak, sabotaj etmek, sabotaj bilen meşgul bolmak.

saç [saac] YY: ser. Taba Y.

saç Y: İnsanyň kellesine bitýän tüý. *Aýal dogany düýphalynyň üstünde oturyp, saçyny daraýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gyzyň örme gara saçlary begenji gozgalaň saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **depe saçyň üýşmek** — gorkmakdan ýa-da gynanmakdan ýaňa üstünde sowuk suw guýlan ýaly bolmak, gaty gorkmak.

saçak: 1. Çörek dolamak, nahar iýlende öňe ýazmak we ş. m. üçin ulanylýan ýörite dokalan ýa-da bölek maga, supra. *Näzik eje düýe ýüňünden egrilip dokalary owadan saçagyny orta ýazdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Garry

saçak ýazyp, palaw getirdi goňşynam çagyryp bile oturdy (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). 2. İçine her hili pişme, çapady we ş. m. zatlar salnyp, toýda we ş. m. eltilýän supra.

saçakçy: zool. Öý hojalygyna zyýan berýän hemme zady iýýän ganatly möjek, nanhor, tarakan.

saçakdaş: Biri bilen bir saçakdan iýip-içýän adam. *Köne saçakdaşym gel seniň bilen bir salym geçeni ýatlaşaly biz* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

saçbag [saçbaag]: Aýallaryň saçlarynyň çözülip dargamazlygy üçin saçlaryna goşulyp örülýän bag. *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi üstüňden ýol düşse kyndyr aşmasy* (« *Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi* »).

saçdyrmak: Çar tarapa ýaýratdyrmak dumly-duşa seçeletmek, pypratdyrmak.

saçylmak: Gin ýaýramak, seçelenmek, pytramak. *Dünýä saçyldyň nur bolup synpy göreşde zor bolup ezlenlere hossar bolup azat etdiň illermizi* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

saçlak: Gür saçly, ösgün saçly. *Bu orta boýly, gara balak, sary köýnek geýnen saçlak bir adamdy* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

saçlyk: Saçyň üsti bilen goýberilýän ujy şelpeli, gaşly, gyzyň çäýylan, kerpiç-kerpiç biri-birine halkajyklary bilen baglaşýan bezeg şaýy.

saçmak: Ýaýratmak, seçelemek, pytratmak. *Gün dogup äleme nuruny saçdy dünýäni ýagtyltdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **agzyňdan ak köpük saçmak** — ser. Agyz. *Rota komandyry agzyndan ak köpük saçyp samrady* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). Gan saçmak — ser. Gan. *Eýran şalarynyň leşgerleri sansyz gezek öz ganlaryny saçypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Der saçmak — ser. Der. *Zähmet çekip, ýere saçyp derini, birigşip, baýlardan aldy ýerini* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Dür saçmak — ser. Dür. *Many saçmak — ser. Many. Her bir sözi many saçýar ýerbe-ýer* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). Eli dür saçmak — ser. El. *Berekella, gyzlar ! Elleriňiz dür saçýar.* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

saçmonjuk [saçmoonjuk]: Saçyň örümleleriniň aralaryny çatmak üçin ulanylýan şaýly, monjukly bag.

saçuujy [saçuujy]: Saçbagyň ujuna dakylýan düwme ýa-da saçyň örülmän goýulýan ujy.

saçuzyn [saçuzyn]: Köplenç mallaryň boýun etinde bolýan çeýe sary damar.

saçýoldy: Çagalaryň oýnunyň bir görnüşi. ♦ **saçýoldy oýnamak** — biri-biriniň ýolmalamak, ütmek, uruşmak.

saçýüzi: Saçbaga düzülip, saçyň örümleleriniň arasyndan çykarylýan bezeg, şaýy.

sada [saada]: 1. Ýönekeý, çylşyrymsyz. *Himiki sada jisimler.* 2. Beýlekilerden tapawutlan- maýan, ýönekeý, turkana, hoş göwün. *Akmämet aga öz sada düşünjesiçe sapgöwünlilik bilen gürrüňe başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Sen bir sada ýigit bolanyň senden ynjamak-da elbetde, ýersez !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bilini berk guşap sada daýhanyň topragyňdan ak altynlar döredýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Onçakly zynat berilmedik, çylşyrymly däl, ýönekeý. *Ähli zatlar ýerbe-ýer, sada bezelen jaý* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). 4. Düşünmegi ansat, kyn däl, düşnükli. *Siziň aýalyňyzyň ýönekeý sada dil bilen ýazan hatynyň ýekeje sözi hem bu hatda ýüz esse täsirli* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). Ertekleriň dili baýdyr we sadadyr ♦ **sada habar** — gram. ser. Habar.

sadaga: ser. Sadaka. ♦ **sadaga bolmak** — ser. Gurban. *Galypdyr yzynda gül ýaly çaga, bolsun bu çal başym muňa sadaga* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Dünýäniň gyzlary saňa sadaga ; ýüz gyza degmezmi näzleriň seniň* (« *Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi* »).

sadaka: 1. Gurban. *Goý, famistler biziň erkimiz bilsin, goý başym watana sadaka bolsun !* Çary Aşyr, *Poemalar*). 2. Dini düşünje boýunça hudaý ýoly. « *Toýda*

topuk ýetmez, sadakadasan » diýilýänleň hatarynda durýardy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

sadalaşdyrmak [saadalaşdyrmak]: Has sada görnüşe getirmek, ýönekeýleşdirmek, aňsatlaşdyrmak. *Teoremalaryň subut edilişini ep-epli sadalaşdyrmaga mümkinlik berdi (A. P. Kiselýow, Geometriýa).*

sadalyk [saadalyk]: 1. Çylşyrymly dällik, ýönekeýlik, aňsatlyk. *Ol aldajak wagtynda özüniň işini örän sadalyk bilen başlap, sadaja işler eder ekeni (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).* 2. Salykatlylyk, hoşgöwünlilik, ýönekeýlik. *Artyk onuň keşbinde sadalykdan başga bir zat görmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Kolhoz başlygy oňa sadalyk bilen ýüzlendi (« Kolhoz Günleri »).*

sadap: dial. 1. Bezeg üçin ulanylýan dürli öwüşginli gymmat baha jisim. *Bahar çalaja ýylgyrды welin, düşleri ak sadap ýaly bolup göründi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 2. İlik. *Köýneginiň sadaplary ýapyldaýardy.*

sadasyramak [saadasyramak]: Özüni sada saýmak, sada adam bolan bolmak. *Baýram, sadasyran bolma ! (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

sadyk [saadyk]: Tüýs ýürekden berlen, özüni gurban, sadaka etmäge taýyn, wepaly. *Patyşanyň sadyk hyzmatkäri adyny aljagyna buýsandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Oraz han hem täze gubernatoryň önünde özüniň sadyk guldugyny bildirmek pursatynyelden bermedi (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).*

sadyklyk [saadyklyk]: Ak ýürekden berlenlik, wepalylyk. *Hümmet wolostnoý özüniň polkownige sadyklygyny bolan işleri jikme-jik gürrüň berdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Azeri ýene-de sadyklyk bilen baş atdy (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).*

sadylla [saadyllaa]: 1) sadylla etmek — köp garaşdyryp goýmak, intizar etmek ; 2) sadylla bolmak — köp garaşmak, intizar bolmak.

sadyr [saadyr]: 1. Gödek, örbat. *Obanyň erkekler topary bolsa — Wepadan beýle sadyr iş çykmaz, munuň bir emmasy bardyr — diýip goýdular (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. Porsy hapa. *Aýryşdyryp kerebin sadyr suwy içýärdik (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

sadranç: 1. kön. s. Küşt. 2. Somalyp duran ýa-da dikilen uzyn zat. *Sadranç ýaly bolup gerşiň üstüne çykdylar (A. Gowşudow, Eserler). Sadranç ýaly sosna gysýar daşyndan, Ahyrynda sypdy çagşan maşyndan (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

sag Y: Saglygy gowy, keselsiz, sagdyn, gurgun, gurat. *Jan agalar, sizler meni geň görmän, jany sag diýipözünize deň görmän (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Ýa-da janyň sag dälmi ?! (B. Kerbabaýew, Aýlar).* ♦ **sag bol !** — 1) hoşlaşylanda aýdylýan aňlatma. *Hoş sag bol ! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2) minnetdarlyk, hoşallyk, bildirmek üçin aýdylýan aňlatma. *Halkyň sag bol aýdar saňa, beýik bagty berdiň oňa (Durdy Gylyç, Goşgular).*

sag YY: Soluň çepiň garşy tarapy. *Anha, ýer hakykatdan hem ýene saga, çepe gyşarýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Duşmanyň esasy berkitmesiniň sag tarapynda içginräk duran bir beýiklik bardyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *İne, giň klubun sagy hem soly, Şadyýan ýüzlere ysýgyn saýýar (R. Seýidow, Bagtlylar).*

sagalmak: Saglygy gowulanmak, keselden gutulmak, keselden açylmak, gurat bolmak, daýanmak. *Men it sarkydyňy içip sagalanymdan, ölenimi ybaly görerin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Doktorlar : — *Endamyndaky çişler gaýdar, ýaralaryň sagalar — diýip aýdýarlar (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

sagaltmak: Biriniň saglyk ýagdaýyny gowulandyrmak, keselden gutarmak. *Ertir göreris, eger seniň şu bolsun boljak bolsa, onda seni sagaltmaly bolar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Han ogul, doktorlaryň käri — adama kömek bermek, olary sagaltmak (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).* *Seniň eliň ýylysy meniň*

ýaramy sagaltmasy, seniň ýüregiň gyzgyny haçan meni ýyladarka ? ! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sag-aman [sag-amaan]: Hiçbir zyýansyz, aman-esen, sag-gurgun, sag-salamat. *Gaýgy etme, bararyn men sag-aman (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Hoşgeldi, sag-aman geldiňmi ? ! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

sagana: Içi otag ýaly, kerpiçden örülen mazar. *Bu ýer sagananyň içi eker (N. Jumaýew, Syrly Gala).*

sagat [saagat] YY: 1. Bir gije – gündiz möçberindäki wagt birligini ölçemek we takykklamak üçin mehanizm, gural. *Priýomnikden ses çykmandan soň goltugyndaky sagadyna seredip, oturyp aýbogdaşyny gurdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Yeňin çermäp sagadyny görende, Eýýäm göge uçmak wagty bolupdyr (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. 60 minutdan ybarat bolan wagt aralygy, gije-gündiziň 24-den bir bölegini görkezýän wagt birligi. *Garakçylaryň at saýlamak, nahar taýýarlatmak işleri bir sagada golaý çlekdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 3. Okuw, lektsiýa, ders we ş. m. zatlar geçmek üçin bellenen 45 minutlyk wagt aralygy. *Taryh sapagy üçin hepdede 2 sagat berildi.*

sagat Y: 1. Düýbünden keselsiz, saglygy onat, gurat, sagdyn. *Sowatly. Sagat bedenli, gurt ýaly dogumly adamlardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Bolsa-da ol süňňi sagat adam ekeni (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Harap bolmadyk, döwülmedik, gurat, abat. *Traktoryň işleýşi öraň oňat iç goşy sagat bolmaga çemeli.* ♦ **sagadyna ýetmek** — bir zadyň anygyna ýetmek, düýp — teýkaryny bilmek. *Men bu gürrüňiň sagadyna ýetdim (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sagatçy [saagatçy]: Sagat ussasy, sagat bejerýän ussa. *Bir dükanda sagatçyňýnegini maňlaýyn goýup, sagadyň mehanizmine seredýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

sagatlanmak: Aýak üstüne galmak, baglygy oňatlanmak, sagalmak, sagdynlanmak.

sagatlaşmak: Aýak üstüne galyp başlamak, bəri bakyp başlamak, saglygy oňatlaşmak, ganymatlaşmak.

sagatlaýyn [saagatlaýyn]: Her sagat-boýunça, sagatma-sagat.

sagatlyk [saagatlyk] YY: Bir sagat möçberindäki bir sagadyň dowamyndaky. *Íkije sekuntlyk iş hem weli, bir sagatlyk dikilgazyk boldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* *Ýedi sagatlyk iş günü.*

sagatlyk Y: Jan saglyk, kesel dällik, guratlyk, sagdynlyk. *Lijaly ýörüş sagatlyk üçin peýdalydyr (S. N. Winagradow, A. F. Kuzmin, Logika).* *Janynyň sagatlygyna garaman, hemişe bir ýeri agryýan ýaly sizýardy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

sagatma-sagat [saagatma-saagat]: Her sagatda, sagatsaýyn.

sagatsaýyn [saagatsaaýyn]: ser. Sagatma-sagat. *Häzir raýonda nebit senagaty günsaýyn däl-de sagatsaýyn ösdürilýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* *Ýazyň ilki aýlarynda howa sagatsaýyn ýütgärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sagçy: Syýasy we jemgyýetçilik durmuşynda öňde baryjy akymlara duşman, konserwatiw, reaksiýa (döp boýunça reaksiýa partiýalaryň çlenleriniň parlament zalynyň sag tarapynda ýerleşişlerinden gelip çykydyr). *Sagçy ysotsialistler.*

sagdak Y: kön. s. Ýaýyň oky salynýan gap. *Diwarlaryň ýüzünde agaç gaňyrçaklardan asylygy duran sagdaklardan dürli nusgalardaky peýkamlar we ýaýlar görünýärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* *Eger sen gylyç-sagdagyny boýnuňdan asyp özüň gelen bolsaň onda menden merhemet görerdiň (Aýbek, Nowaýy).*

sagdak YY: dokm. Gölçäniň ortasyna salynýan ownuk nagys.

sagdyn: 1. ser. Sagat Y. Woladýa Ulýanow berk bedenli, sagdyn ogandy. Olar sagdyn, daýaw ýetginjekler bolup ýetişdiler (« Pioner » Jurnaly). Halk hereketiniň giňişliklerinde göreşenleriň dostluk mähri aýal doganymyň sagdyn, ýaşýüregine medet berýärdi. Ýaş neslimiziň sagdyn, bilimli adamlar bolup ýetşmegi üçin Kommunistik partiýa we Sowet döwleti bize hemme mümkinçilikler döredýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. göç. m. Ýerlikli,manyly, oňat. Onuň hekaýalary hakykatdy hem sözleri örän sagdyndy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

sagdynlanmak: ser. Sagatlanmak.

sagdynlaşmak: ser. Sagatlaşmak.

sagdynlyk: ser. Sagatlyk Y.

sagdyrmak: 1. Sagyp süýdüni aldyrmak. 2. Süýt bermek (sygyr hakda). Onuň beýleki haýwanlardan bir aýratynlygy-da özüni 15-18 aýa çenli sagdyrýanlygydyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sag-gurgun: ser. Sag-aman. Sowet mekdebinde okamak işiň munda sag-gurgundyr dogan-gardaşyň (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Kapitan sag-gurgun gezip ýör-diýdim (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sagylmak: Malyň ýelninden suýt alynmak. Sagylýan sygyrlar geçen ýylyň tomsundan bári ýatakda saklanyp bakylýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Sygyrlar sagylmaga başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

sagym: 1. Bir ýola saglyp alnan süýdüň mukdary. Ferma müdiri sagymyň gündelik hasabatyny ýöredýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Süýt önümi saglyp alynýan wagt. Sagymda ferma müdiri hem

sagymçy: Mal sagmak bilen meşgul bolýan adam. Ykjam şaýyn tutup sagymçy gözel Gülzar sähra göçsün — diýip ýaz geldi (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Sagymçylary alyp gaýdan maşyn kolhoz obasyna golaýlanda, gün gijigipdi (« Kolhoz Günleri »). Sygyrlardan süýt sagmakda bu kolhozyň sagymçylarynyň gazanan üstünlikleri has-da ýokary boldy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sagymçylyk: Süýt sagyp almak işi, käre, sagym işi. Maşgalalaryňyz bolsa sagymçylyk eder (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

sagyna-sagyna [saagyna-saagyna]: Ýáýdana-ýáýdana garaşa-garaşa, sagynyp-sagynyp, saklana-saklana. Ýygnak gutary, başlyk sagyna-sagyna öýüne bardy (« Tokmak » Jurnaly).

sagynjaň [saagynjaň]: Sagynagan, ýáýdanjaň. Sagynjan adam.

sagynjyramak [saagynjyramak]: Sagynyp durmak, ýáýdanjyramak. Ol azajyk sagynjyrazy (A. Gowşudow, Eserler).

sagynç [saagynç]: Az salymlyk togtaýys, ýáýdanç.

sagynçsyz [saagynçsyz]: Düýbünden sagynman, haýal etmän eglenmän, tiz. Naçalnik hiçbir kagyza garamazdan, sagynsyz jogap berdi (A. Gowşudow, Eserler).

sagyndyrmak [saagyndyrmak]: Az-owlak garaşdyrmak, ýáýdanjyratmak. Sergezdan bizi sagyndyrdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sagynyşyk [saagynyşyk]: Sagynyp duruş, ýáýdanjaňlyk. Sagynyşyk esli wagta çekdi (« Zähmet Gährymanlary »).

sagynyşmak [saagynyşmak]: Ýáýdanyşyp durmak ýáýdanyşmak.

sagynlyk: Sagylýan we sagmak üçin alnan (mal). Sagynlyk baş-üç geçimiz bar.

sagynmak [saagynmak] YY: Ýáýdanjyrap bir zada ýa-da birine garaşmak, haýal etmek, ýáýdanmak. Kiçijik tokaýyň etegine ýetip sagyndy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Ýelli iki-üç ädim maşyna ýetmän sagynyp galdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Familiýan ! — diýip, ol bir sagynyp durjak ýaly etdi-de soň ýüzüniň, ugruna áydyp goýberdi (M. Ysmaýylow, Powestler).

sagynmak Y: Malyň süýdüni özüň üzin sagyp almak. Geçi sagynmak.

sagyşmak: Sagmaga kömek etmek, sagmaga kömekleşmek.

saglakaý: 1. Sag elini çep elinden ökde hereket etdirýän (adam). 2. Sag eli bilen iş edýänler üçin edilen ýasalan. *Belki ol pili saglaka ýasan ussa sögmekçi bolýandyr* (A. Gowşudow, Eserler). *Islege garşy bu pil hem diňe saglakaýlar üçin ýörite gulak ýasalan pil bolup çykdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

saglaşmak: ser. Hoşlaşmak. *Şot gülüşip, saglaşdyň-da front tarap ýörän gitdiň* (R. Seýidow, Eserler). *Ol kim bilen hoşlaşjagyna, kim bilen saglaşjagyna-da akyly ýetmän, ýeňsesini öwürdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

saglyk: 1. Kadaly işleýän organizmiň normal ýagdaýy, sagatlyk, guratlyk. *Çaganyň jan saglygynyň oňat bolmagy-da okuwda üstünlik gazanmagynyň möhüm şertleriniň biridir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Saglyk bolsa, beglik bolar* (nakyl). *Ertir ir bilen bedenterbiýe etmek saglygy berkleşdirmekde uly rol oýnaýar* 2. gepl. d. Gurgunçylyk, parahatçylym, dynçlyk. *Hemme saglykmy ? — Saglykdyr !*

saglyk-amanlyk [saglyk-amaanlyk]: Saglyk-gurgunlyk, saglyk esenlik, aman-esenlik, saglyk-salamatlyk, gurgunçylyk, parahatlyk. *Olaryň saglyk-amanlyk soraşyp, saglamlaşsyz hem şu boldy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Saglyk-amanlyk soraşanlaryndan soň, Alybekow gürrüň bermäge durdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

saglyk-esenlik: ser. Saglyk-amanlyk. *Ol Şähetmyrat aganyň ýanyna gelip, saglyk-esenlik soraşdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Bir ýaşuly gülüp gelip, el berdi soraşdyrdy saglyk-esenligimizi* (B. Seýtäkow, Güm Yeňilýär).

saglyk-salamatlyk [saglyk-salaamatlyk]: ser. Saglyk-amanlyk. *Hoşgeldi, kök-gurgun geldiňmi ? ! — diýip öz gezeginde saglyk-salamatlyk sorady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sagmak: 1. Malyň ýelninden süýt önümini almak. *Nur soltan sagyp gelen sygrynyň süýdünü gazana guýdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. göç. m. Aldaw, zorluk we ş. m. ýollar bilen talanak, ütmek, biriniň gazanjyny zadyny eýelemek. *Şol hojaýynlar ilkiň gazanjyndan baý bolup ýene-de olary bolrak sagmagyň giň planyny gurýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sagry: 1. Käbir malyň latyň eşegiň we ş. m.) bilinden guýrugyna çenli bolan aralyk, bilinden yzky tarapy. *Seýislerimiz toýda atyn çaparlar, çagrysyn sypalar ýalyňy gözlär* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Maňlaýy sakar al atyň belent sagrysyz gum mezekleýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. göç. m. Adamyň bilinden otyr ýerine çenli bolan aralyk. *Sypalap goýbersen, sagryňdan öter, tursan saçyň ýere deger, Akmeňli* (« Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi »). ♦

sagry ädik — ser. Ädik.

sag-salamat [sag-salaamat]: ser. Sag- man. *Hemmäňiz sag – salamat otyrmysyňyz ?!* (« Türkmen Pesalary »). *Oglum, sag-salamat gel, ýoluň açyk bolsun !* (A. Gowşudow, Eserler).

sagsyzlamak: Näsag. bolmak,nähoşlamak, syrkawlamak. *Näme ugruň ýok-la, sagsyzla-dyňmy ? !*

sag-sol [sag-sool]: Sag we çep gapdal. *Sen ýagşy saýgardyňmy belki, özümiziň sag-soldaky böleklerimizdir* (« Türkmen Pesalary »). *Şol beýikligi tutsalar hatda duşmanyň on-ýigrimi kilometrlik ýeňsesi hem sagy-soly bularyň aýagynyň astynda boljakdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

sagt: Durk, ýasalyş, häsiýet, boluş. *Ata mün, al ýarag beslegin sagtyň, gylyjyň ganymlara salsana* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

sahap [sahaap]: Kitabyň, depderiň we ş. m. galyň kagyздan, kartondan edilen daşy, jilt. *Çagalar üçin niýetlenip çykarylan kitaplar sahabyndan başlap, tä içindäki her bir suratlaryna çenli owadan bezelmelidi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sahaplamak [sahaaplamak]: Kitabyň, depderiň we ş. m. daşyna sahap etmek, jiltlemek. *Ol onuň daşy keşdeden sahaplanan komsomol biletini gördi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

sahaplanmak [sahaaplanmak]: Sahap edilmek, jiltlenmek.

sahaplaşmak [sahaaplaşmak]: Sahap edişmek, jiltleşmek.

sahaplatmak [sahaaplatmak]: Daşyna sahap etdirmek, jiltletmek. *Kitaby sahaplatmak.*

saharin: Gandyň poroşok, tabletka görnüşindäki surrogaty, emeli gant.

saharoza: *him.* Ösümligiň şiresinde bar bolan ak kristal jisim görnüşündäki gant.

sahawat [sahaawat]: *kön. s.* Haýyr, jomartlyk, sahylyk. *Şahyrlara bolan sahawatyň ýedi derwezesini hem onuň açjagyna men ynanýaryn* (Aýbek, Nowaýy). *Sahylykda serdar sahawat saçyp, sylaýar serpaýlap sap gahrymany* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

sahawatly [sahaawatly]: *kön. s.* Haýyrly, sahy, jomart. *Sahawatly goluň bilen eçileniňi oklarsyň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sahy [sahyy]: Eli açyk, gysganç däl, jomart. *Ýelliniň kakasy hem şeýle artykmaç sahy adamdy* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sahyçylyk [sahyyçylyk]: *ser.* Sahylyk. *At çapyşmagyň göreş tutdurmagyň we beýleki işleriň hemmesi örän sahyçylyk bilen bellendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sahylyk [sahyylyk]: Eli açyklyk, gysganç dällik, jomartlyk. *Mähri bu sahylygyň yzyňyň bir çöpüniň bardygyny aňlady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Amyderýa özünüň kenar ýokasyndaky ýerleri sahylyk bilen suwa ýakýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sahypa [sahypa]: 1. Kitabyň depderiň we ş. m. kagyzlarynyň bir ýüzi, bir tarapy. *Kitapçanyň alty sahypasyny oňat okap berdim-de, kitaby ýapdym* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kitaby açyp bir näçe sahypalaryny agdardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. *göç.m.* Bolup geçen waka, hadysa. *Emma geçmişiňden birje sahypa görkezip geçmäge rugsat ber maňa* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

sahna: 1. Teatr oýny alnyp barylýan ýörite meýdança we umuman teatr, teart işi. *Muzyka saz çalýar, sahna açylýar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Gogol « Derňewçi » komediýasyny 1836 njy ýylda ýazyp gutarýar we şol ýyl hem ol komediýa sahnada oýnalýar* (« Edebiýat »). 2. *göç. m.* Waka, hadysa *Ol geçen uruşlaryň we zorluklaryň wejera sahnasynyň şaýady bolupdyr* (*SSSR Taryhy*). *Mamanyň döreden tragediýa sahnasy bir näçe minutlap dymypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sahnalasdyrmak: Bir eseri teatr sahnasynda goýar ýaly, oýnar ýaly etmek.

sajen: *kön. s.* 2. 13 metre barabar rus uzynlyk ölçegi. *Bäs sajenden nyşanany urýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sak: Hüşgärlik bilen gözegçilik edýän, işine pugta, berk, duýgur, eserdeň. *Ol ukusyna örän sakdy* ◇ **sak bolmak** — eserdeň, duýgur bolmak. *Pökgen bagyň gijeki sakçylaryny ýanyna çagyryp : — Siz gaty mäkäm, sak boluň ! — diýip sargapdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ene döwet saklamaga şeýle sak bolsa-da, onuň sakçylygy bir gezek şowuna düşmedi* (« *Zähmet Gahrymanlary* »).

saka: Ýabyň derýanyň suwunyň bölünýän ýeri, taraz. *Arpa-bugdaýa baka gidýän suwly ýabyň uly sakasy bardy. Eger şol sakanyň özünde gidroelektrik stantsiýasy gurlaýsa, şondan alty kolhozyň obasy ýşyk alyp biljek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sakak: 1. Uýanyň kellekiniň we ş. m. alkym gaýşy alkymsa. 2. Kellä geýilýän telpek, papak ýaly zatlar gaçmazlyk üçin ýörite edilýän bagjyk, alkym, bag, tasma. *Ol papagynyň sakagyny alkymynyň aşagyna geçirdi.*

sakaklamak: Alkym ýüpünden bagyndan pugta tutmak, alkym bagyndan tutup almak. *Ýigitleriň biri ony dessine sakaklaýar* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

sakaklanmak: Alkym ýüpünden, bagyndan pugta tutulmak.

sakaklatmak: Alkym ýüpünden, bagyndan pugta tutdurmak.

sakanaklamak: Birden diliň tutulmak, sakynmak, kekeçlemek. *Aňkar jogap berende sakanaklady* (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). *Ol aljyrady : hiç wagtda şatlygyny, gaýgysyny saýgartmaýan gara ýüzüne ölüm howpy ýaýyldy, dili tutudy, sakanaklady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gelneje, kysmat başa näme gelse çydamaly — çekmeli ! — diýip sakanaklady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

sakar: 1. Maňlaýy ak depelli (haýwanlar hakda). *Maňlaýy sakar al atyň endamy lowurdaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Hanha. Ol alyny sakar dor ata seret !* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Maňlaý saçy düşen, takyr, tüýsüz maňlaýly. *Ýagyrynysy küýki, sakar maňlaýy tüňňi gözleri çukur, burny eşekgeriş, sesi boguk biri ýerinden galdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sakarbalaq: zool.. Maňlaýy sakar, reňki gara suw guşy, barak. *Bir ördek, bir sakarbalaq dost bolup adada ýaşapdyrlar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Semizliginden çöken sakarbalaq duş boldum* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

sakartorsuk: zool. Yüzi ala zolakly, gysga aýakly ýabany haýwan, torsuk.

sakaw: Sakynyp gepleýän, kekeç. *Öňki gorkup gelen zordan gutulyp, ömürlük sakaw boldy* (B. Soýtäkow, Döwürdeşler). *Sakawyň soňuna seret* (nakyl).

sakawlamak: Sakynyp geplemek, kekeçlemek. *Sakawlamasyňa garamazdan ol örän berk kadaly, tejribeli, üýtgeşik akyly bolan bir adamdy* (L. N. Tolstoý, Eserler). *Ol sakawlap, naýynjar ses bilen : — Men näme aýdaýyn ? — diýdi. Nazar onuň gahary gelende sakawlaýandygyny diňe şu wagtda bilip galdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sakawlyk: Sakynyp kynlyk bilen geplemeklik ýagdaýy kekeçlik.

sakçy: Bir zady saklaýan, gözegçilik edýän, goragjy, garawul. *Bagtly eziz watanmyň sakçysy men bu günde* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Sakçylar gündizleri şol kümejikde saýalap, töweregine gözegçilik edýärdiler* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Sen beýik watanyň sakçysy bolan gaýduwsyz Gyzyň Goşunyň urşujysy ahyryn* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

sakçylyk: Sakçynyň käri onuň ýerine ýetirýän işi, garawullyk. *Nurberdi aga bolsa guwanç bilen olaryň yzyndan garap, öz sakçylygynda galdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Urşujylar gisebine iki sagatdan, bir sagatdan çalşyp sakçylykda durýardylar* (H. Ysmaýylov, Powestler).

sakga: Garaşylmaz halatda, birden, dessine. ♦ **sakga aýak çekmek** — ser. Sakga durmak. Sakga durmak — birden aýak çekmek, birden durmak. *Biz olaryň ýanynda maşyny sakga durzup, onuň neşesini uçurdyk* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Biziň münüp gelýän maşynymyz birden sakga durýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sakgal: Ekga, duluga we eňege bitýän gyllar, tüý örtügi. *Ol orta boýly, gyrçuw sakgal bir adamdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Soňky tüýkülik sakgal ezmez* (nakyl). ♦ **sakgaldan aýryp murta goýmak** — üýtgedeniň bilen biri-birinden onçakly tapawudy bolmazlyk. Sakgalynda hiňňildik uçmak — erkek kişini äsgermän, sylaman, diýeniňi etdirmek, onuň erk — ygtyýaryňy öz eliňe almak (aýal maşgala barada). Geçä sakgal — selçen sakgal, köseleş. Gürzelek sakgal — ösgün we irimçik gaba sakgal. *Ähem ! — diýdi-de, timar berlen gürzelek. Sakgalyny sypady* (« Kolhoz Günleri »). *Yüň sakgal etmek — birini ýüzügara etmek, ýalançy etmek*.

sakgaldaş: 1. Ýaşlary deň bolan adamlar, ýaşytdaş. *Obadaşlar, sakgaldaşlar näme diýorlar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Ýaşlary deň bolan, ýaşytdaş

adamlaryň biri–birine ýüz tutup aýdýan sözleri. *Hany, siz başlaň, sakgaldaş !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Sakgaldaş, sen meni oýnap oturan bolaýma !* (« Zähmet Garymanlary »).

sakgallak: Gür sakgally, sakgaly gür çykan. *Gyzdurdy suwjuk sözler aýdyp, ýanyndaky sakgallak ýaşulynyň ýüregine düşdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Olaryň biri sakgallak bolup beýlekisi kösed* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Söltüräk görnüşli goýun göz sakgallak adam derwezeden girdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

sakgalsapy: Çekga inýän saç, sakgalyň çekge saç bilen birleşip gidýän ýeri. *Sakgalsapy goýdurmak.*

sakgalsyz: Sakgal çykmadyk, köse.

sakgyç: 1. Çeýnemek üçin ulanylýan madda. *Tsemente sakgyç ýaly ýapyşýan gowy çäge tapyldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Ösümligiň, agajyň içinden çykýan şire, sakyz, şepbik.

saky [saaky]: *kön. s.* Meýlisi alyp barýan, meýlise ýolbaşçylyk edýän, arak–şerap süzüp berýän adam. *Wasiliý hoşlaşyk meýlisiniň sakysy bolmagy Swetlana tabşyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Owadan ýaş sakylar — meý guýýanlar göz–gaş kakmalar bilen meý guýýardylar* (Aýbek, *Nowaýy*).

sakynjyramak: Sakyna–sakyna geplemek, gepläniňde käte sakynmak, sakynybrak geplemek. *Jogap berip başlanymda birneme sakynjyradym* (L. N. Tolstoý, *Eserler*). *Orta boýly peşeneli bir çal eliniň aýasy bilen sakgalyny owuçlap, sakynjyrap gepledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sakynmak: Sakawlap geplemek, sakynjyrap geplemek. *Ol dilini peltekledip sakynyp gepledi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sakyrdamak: 1. Arasyny kesmän gepläp durmak, birsyhly dynman geplemek. *Jamal eje gep düşündirjek bolsaň uzyn günläp sakyrdamaly* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bolgusyz gürlemek, ýañramak. *Daýy men birazajyk sakyrdadym weli, hernä bagyşlarsyň* (« Kolhoz Günleri »).

sakyrdaşmak: 1. Bilelikde irginsiz gürlemek, gepleşip oturmak. *Umsagülün Halnazary agzamagyndan belli–beter hem onuň bilen uzak gün sakyrdaşmagyndan sawçylyga gelenini aňlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biz ýörüşlere gatnaşan her bir adamyň bilýän bir meñzeş harby gürrüňlerini ara atyp uzat wagt sakyrdaşyp oturdyk* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*). 2. Bolgusyz gürrüň edişip oturmak, ýañraşmak. *Ol bular bilen kän sakyrdaşman, jüsüsinden şakyrdap duran onlujagy çykardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

sakyrdy: 1. Dynuwsyz gürrüň birsyhly irginsiz gepleýiş. *Aýsaltan Potdynyň sakyrdysyna gulak asman, öz ugruna ýöräp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Dürli warsakydan, Pökginiň sakyrdysyndan soň Nobat mirap söze başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Boş, biderek gürrüň. *Munuň soňsuz sakyrdysyndan men bir salym dynaýyn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sakyr–sakyr: Sakyr–sakyr etmek — irginsiz gürläp oturmak, gepläp durmak. *Aňkaryň ejesi sakyr–sakyr edip, gider wagtda gitmedi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sakyrta: *zool.* Mallaryň bedenine ýapyşyp, olaryň ganyny sorup ýaşaýan möjejik. *Gizläp bolar ýaly, ol beýle owunjak möjekmidi, sakyrta ýa–da mütrük ýalymydy ?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Edil sakyrta döndi, ýapyşdy aýrylmady* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sakyrtaalamak: Sakyrta basmak, sakyrta düşmek. *Düýämiz sakyrtaalapdyr.*

sakyrtaaltmak: Sakyrta basdyrmak, sakyrta düşürmek.

sakyz: 1. Göwenden we käbir ösümliklerden alynýan şepbikli önüm. 2. *ser.* Sakgyç. 3. *Ol sakyz çeýnelip gäwüşini gaýtalap durulýan wagtdan oba bir eýýäm göçdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

- saklamak:** 1. Tutup durmak, eliňde tutmak. *Sülçi öz elinde suwly stakany nähak saklaýandygyna düşündi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Ol kitaby elinde saklap durdy. 2. Duruzmak, togtatmak. *Sergeý Stehanowiç maşyny saklady* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 3. Öz eklenjiňde garamagyňda ýaşatmak ; idetmek, eklemek. *Semiz saklap, baş sanyny köpeldip bilseň saňa bagt getirer* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Mallary ölüm-ýitimsiz we semiz saklamak köp derejede çopana baglydyr* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Uly maşgala saklamak*. 4. Eýelik etmek, gözegçilik, etmek, göz-gulak bolmak, goramak. *Bir seniň garry eneň öz öýüňi saklap otyr* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 5. Bir zada daýanç bolup hyzmat etmek, görtermek. *Tamyň pürslerini diwar saklaýar*. 6. Ýanyňdan goýbermän duruzmak, eglemek. *Men ony öýümizde iki sagat sakladym*. 7. Sakçylyk etmek, gorag etmek, goramak *Ene böwet saklamaga şeýle sak bolsa-da onuň sakçylygy bu gezek şowuna düşmedi* (« Zähmet Gahrymanlary »). 8. Aýap tutmak, aýamak, goramak. *Men olary gözümiň göreji ýaly saklaryn* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Sakla samany, geler zamany* (nakyl). 9. göç. m. Gizlemek, ýaşyrmak. *Kem-käs ýalbaraýyn-da etjek işimi öz ýanymda saklaýyn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 10. Belli bir maksat üçin tutmak, edinmek, eklemek we ş. m. *Gyzylhan dumly-duşda dozor saklaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Baggoýun saklamak**. ♦ **aragatnaşyk saklamak** — ser. Aragatnaşyk. *Kemine görnükli türkmen şahyry Mollanepes bilen hem aragatnaşyk* (« Edebiýat »). İçinde saklamak — ser. İç. *Saklady içinde, çykarman daşa* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Özünü saklamak —ser. Öz. Y. *Yadynada saklamak* — ser. *Ýat Y. Men seniň eden ýagşylygyňy ýatda saklaryn*.
- saklanmak:** 1. Özüňe erk edip bilmek, özüňe buýurmak. *Nurjahan syr bildirmän saklansa-da ýeke galanda gözünüň ýaşyny saklap bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Her niçik hem bolsa mugallym saklanyp : — Käýinmek gerek däl ! — diýip ýüzlendi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Aýak çekmek, daýanmak, durmak, eglenmek. *Häliki gyrgyzjak içerik girdi-de gapynyň agzynda saklanyp sorady* (M. Gorkiý, *Ene*). *Gyz näz edip gaçýar bagy gabatlap, ýigit kowýar : — Gitme, saklan gözelim !* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. İdedilmek, eklenmek. *Kiçijik çagajyklar ýaslide gowy saklanýar*. 4. Bar bolmak, bolmak. *Zyýanly duzlaryň toprakda artykmaç saklanmagy pagtaçylyga ägirt uly zyýan ýetirýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 5. Garawly bolmak, aýalyp goýulmak. *Tohumlar ýörite jaýlarda saklanmalydyr* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 6. Özüňi gorap bilmek. *Trahomanyň ýokuşmagyndan saklanmagyň iň oňat serişdesi arassaçylykdyr* (S. K. Kranow, *Howply Göz Agyry Keselli we Olaryň Öňüni Almagyň Çäreleri*). 7. Öňünde durup bilmek, çydam etmek. *Bent suwuň badyna saklanyp bilmedi*. 8. Ýerine ýetirilmek, esewan edilmek. *Tertip-düzgüniň saklanyşy hem-de okuwyň ýyllyk jemleriniň nähili netijeler bermegi hakynda pikirlenýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 9. Abat galmak, ýygnaýp goýulmak. *Buharadaky köşk kitaphanasynda gymmat bahaly köp golýazmalar saklanypdyr* (SSSR *Taryhy*). *Aý, şükür, birsydyrgyn saklanmak* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 10. Saklaw edilme, garalmak. *Zapovednikler goralyp saklanýar*.
- saklaşmak:** 1. Saklap durmaga kömekleşmek, saklamaga kömek edişmek, tutuşmak. 2. İdedişmek, änedişmek, seredişmek. *Çaga saklaşmak*. 3. Duruzmaga kömekleşmek. 4. Gözegçilik edişmek, sakçylyk edişmek, goraşmak.

saklatmak: 1. Elinde tutdyryp duruzmak. 2. Hereketini togtatdyryp duruzmak. *Maşyny saklatdy-da :* — *Düş ! — diýdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Birine saklamaga bermek, garaşyk etdirmek. 4. Eýelik etdirmek, gözegçilik etdirmek, göz-gulak boldurmak. 5.Ýanyndan goýbertmän eglendirmek. 6. Saklaw etdirmek, goratmak.

saklaw: Bir zady birini gorap saklamak üçin goýlan topar, gorag (adam we ş. m. hakda). *Golaýdaky saklawda duran kazaklar süýkdürip gygyrysýardylar* (M. ÝU. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Olaryň daşlarynyň saklawlary öňküsinden gowşamaýardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

saklyk: 1. Berklik, pugtalyk, duýgurlyk, eserdeňlik, hüşgarlik. 2. ser. Sakçylyk. Olar öňki iki süriniň töwereginde gapan gurdular, saklyk etmek bilen meşgul boldular (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sal [saal] YY: Suwda ýüzmek ýa-da suwdan geçmek we ş. m. üçin biri-birine baglanan bir näçe agaç. *Gaýyklar, sallar, gämiler kerweni derýanyň sag kenaryna tarap ugrady. Batyp barýan salyň göz ýaş kölünde ne batýardyň ne gulaçlap ýüzýärdiň* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Onuň içi bilen ýükli sallar we ýeňil gaýyklar howp astyna düşen şähre terslin – oňlyn gidýärler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **salyň agmak** — işiň erbetleşmek.

sal [saal] Y: 1. Gapanyň ýaý görnüşindäki iki ýana açylýan bölegini açmak üçin üstünden basylýan ýaý berip duran demir. *Bir sally gapan. İki sally gapan.* 2. Ätişgiriň iki uzyn tutgujy. ♦ **saly gowmak** — ähtibarsyz, ynamsyz, gorkak. *Onda näme üçin salyň gowşak görünüär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Salyna kakmak — her hili gürrüň edip biriniň pikirini, ýagdaýyny biljek bolmak. *Artygyň gowşak salyna kakdy, oňa meň oklady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sala [saala]: Sala salmak — birinden maslahat soramak, biri bilen bir zat hakda geňeşmek. *Beýik ukybyndan tapansoň pena, bütin zähmetkeşe saldy ol sala* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ol az salym oýlanyp, öz-özüne sala saldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). ♦ **agzyňy sala goýbermek** — ser. Agyz. *Sen agzyňy kän sala goýberme ! — diýip, girre gahary geldi* (« Pioneer » *Jurnaly*).

salam [salaam]: 1. Birine duşanyňda dostluk, mähribanlyk duýgusy hökmünde aýdylýan aňlatma. 2. Hat dil we ş. m. üsti bilen iberilýän saglyk-amanlyk. *Men ötüňç soramak bilen uzak ýoldan ýakyn ýürekden saäa salam gönderýärim* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Salam, Gündogaryň gyz-gelinleri* (« Oktýabr Ýalkymy »). ♦ **ýalkymly salam** — gyzgyň şöhratly salam, ak ýürekden salam.

salamälik [salaamäliik]: Köplenç aýal maşgalalaryň berýän salamy. *Oňat geýnüwli, semiz aýal :* — *Salamälik Şyh aga ! — diýip, içerik girdi* (N. Pomma, *Egri Enikmez*).

salamat [salaamat]: Sag-gurgun, aman-esen, aman-sag, sag-aman. *Sen başarnykly bolsaň, apat derýasynda ýüzüp kenara salamat ýetersiň* (Aýbek, *Nowaýy*).

salamatlyk [salaamatlyk]: Sag-gurgunlyk, aman-esenlik aman-saglyk, sag-amanlyk. *İçerleriňiz we Muhatlaryň içersi salamatlykdyr-da ? !* (H. Ysmaýylov, *Powestler*).

salamlaşmak [salaamlaşmak]: Birine salam bilen ýüzlenmek, salam alyşmak, salam berip görüşmek. *Ol bizi gören ýerinde salamlaşmagyň deregine başyny atyp geçiberyär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *İnjener Gorbadow Babany görüp, guwanç bilen salamlaşyp görüşdi salamlaşyp oňa berdim elimi, soraşdym aýtdym arzy-halymy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

salat: 1. bot. Ýaprakly iýilýän, atgulaga meňzeş ýasy ýaprakly ot. 2. Ownuk kerçelen gök önüm, ýumurtga, gaýmak, ýag garylyp sirke sepilip taýýarlanylýan sowuk nahar. *Nahar wagtynda gök salat we başga hili gök önümleri stola nahar bilen äbermeklik maslahat berilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

salaty: Ýurt ýykan, bozuk. *Aýu, gara gelin senem ýedi şäheri ýykyp, ýedi derýanyň suwuny içen salatynyň tarapyny çalyýarsyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Şu salaty bir zatlar aňtap ýören bolmasyn* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*).

salawmaleýkim [salawmaaleýkim]: Köplenç erkek adamlaryň berýän salamy. *Bahar salawmaleýkim ýeri gurgunmysyň ? !* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

saldam: El bilen göterilende durulýan agram, agyrylyk. *Daşyna çit çekilen galyň kitap elleriňe saldam berip dur* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

saldamlamak: ser. Saldarlamak. *Ol kelem kellesini saldamlap görýärdi* (« Kolhoz Günleri »). *Sary, aýdýan sözünü öňürti saldamlap gör !* (G. Kulyýew, *Köpetdagyn Aňyrsynda*).

saldamly : 1. Ele saldam berýän, agyrylyk berýän özüne görä agramly bolan. *Ol uzyn nilli, saldamlý sapaňçadan gözünü aýyrman uzak oturdy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*). 2. göç. m. Ýeňli — ýelpaý däl, agras, paýhasly, salykatly, ýerlikli. *Annatagan, sen saldamlý adamsyň ahyry !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saldarlamak: 1. Ele alyp agramyny çaklap görmek. *Ol alyp gitjek çemedanyny saldarylup gördi*. 2. göç. m. Pikirlenip görmek, paýhas edip görmek, oýlap görmek. *Sary aga aýtjak gepini içinden telim gezek saldarylup görüp, soňra orta atýan adamdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

saldyrmak: 1. Bina etdirmek, gurdurmak. *Annaguly ýanwar aýyna çenli köneje öýleriniň ýerine iki sany polly-potolokly gowy jaý saldyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zadyň içine goýdurmak, içine ýerleşdirmek, jaýlaşdyrtmak. *Ejem geýimleri sandyga saldyrdy*. 3. İşe okuwa we ş. m. ýerleşdirmek.

salfetka: 1. Nahardan soň eliňi-agzyňy süpürmek üçin kiçijik ýaglyk ýa-da onuň deregini tutýan ýukajyk kagyzy. *Men ejeme : — Salfetka etjek ! — diýip, oturan ýerimden seslendim* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Ýagjaryp duran dodaklaryny salfetka bilen süpürişdirip, limon suwy bilen bokurdagyny ýumşatdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Stoluň tumboçkanyň we ş. m. üstüne ýazylýan aýratyn hilli dokalan matanyň bölegi. *Ol ir — ýymişiň üstüne ýapylan salfetkany galdyrdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

salgamak [saalgamak]: ser. Bulaýlamak. *Aýsoltan Potda elini salgady-da, öz ugruna ýöräp gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

salgaşmak [saalgaşmak] : Bir zady howada bulap yşarat edişmek, gollaryňy galgadyşmak, köp bolup salgamak.

salgy: Bir ýeri soralandy berilýän ýa-da alynýan maglumat, birini ýa-da bir zady görkezmek üçin edilýän yşarat, ugur görkeziş. *Komandir salgy berlen ugra seredende özlerine baka gelýän nemeý soldatlaryny* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Düýeliler olara ellerini uzadyp, salgy berdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol el salgy bilen daş işikde çaga-synyň ýanynda gysaryp ýatan aýalyny görkezipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **salgy almak** — ugursoraşyp, biriniň ýa-da bir zadyň ýerleşýän ýerini bilmek.

salgylanmak: Bir zady anyklamak ýa-da tassyklamak üçin başga bir zada esaslanmak, salgy almak,şany görkezmek. *Darwin ýaşayyş şertleriniň özgerip durýanlygyna dogruçylyk bilen salgylandy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

salgylaşmak: Bir ýere barmaklygy ýa-da gelmekligi wadalaşmak.

salgym [saalgym]: Gözýetimden aňyrdy oňat saýgaryp bolmaýan predmetleriň formalary özgerip, howa bilen utgaşyp, atmosferada emele gelýän optiki ýagdaý. *Aý buludyň aňyrsynda salgym berip ýuwaş ýörýär* (R. Seýidow, *Lebap Gyzy*). *Bu görnüşler bada-bat göýä düýşdäki bir salgym şekilli bolup görünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **salgyma çapmak** — bir zadyň ugrunda birderek hereket etmek, selpemek, netijesiz zada kowalaşmak. *Meniň şol düşünjelerimiň bary salgyma çapmak ekeni* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

salgymlamak [saalgymlamak]: Salgym atmak, salgym atyp görünmek, daşdan çala görünmek, *Begenjiň gözüne bir zat salgymlap görüňän gämi « Molniýa » teplohodydy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti)*.

salgyt: 1. Döwlet tarapyndan ilaty salynýan töleg. *Oba hojalyk salgydy*. 2. Gyzyň hossary tarapyndan gelin edinjek tarapa gyzyň bahasy hökmünde talap edilýän zatlar, galyň. *Sawçylar gyzyň salgydyny soranda, Gül şu aşakdakylary sanapdyr (Myrally)*.

salyk: Ýüzi salyk — ser. *Ýüz Y. Onuň tozan siňen ýüzi salykdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny)*. Gözleri öňküsi ýaly gaýgyly bakýardy, ýüzi salykdy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny). *Şeý diýsene, bolasy Hojagulynyň ýüzünü salyk gördüm-le ! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler)*.

salykat [salykat]: Edep, sypaýyçylyk, adamkärçilik. *Adamda bir salykat bolmady*.

salykatly [salykatly]: Gepi-sözi ýerlikli, edepli sypaýy. *Belki, bu salykatly adam özüni ylymly-bilimli görkezjek bolup ýören adamdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa)*. Salykatly sada ýigit, çaga kimin göwni päkdi (Çary Aşyr, Poemalar).

salykatlylyk [salykatlylyk]: Edeplilik, ýerliklilik, sypaýyçylyklylyk. *Salykatlylyk bilen baş egip goltugym suratly kömä çykdy (L. N. Tolstoý, Eserler)*. Orta ýaşan, garaýagyz adam salykatlylyk bilen salam berip içerik girdi (« Mydam Taýýar » Gazeti).

salym: Wagt möçberi, wagt pursat. *Sazagyň gyrkym diýip gidenine kän salym geçdi (B. Kerbabaýew, Aýsaltan)*. Az salymdan soň meýdan adamdan doldy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). ♦ **bir salym** — azajyk wagt, birneme wagt. *Bir salym geçeni ýatlaşaly biz (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler)*.

salynmak: 1. Bina edilmek, gurulmak. *Ol dagda bir mäkäm gala salyndy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny)*. Oň üstünde salynypdyr täsin jaýy onuň her çyrasy göýä aýa taý (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 2. Özüň üçin gurmak, bina etmek. *Bular iki otagdan ybarat bolan jaý salyndylar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti)*. 3. İçine ýa-da aşagyna goýulmak, içine ýerleşdirilmek, jaýlaşdyrylmak. *Goşlaryň hemmesi halta salyndy*. 4. İşe, okuwa we ş. m. ýerleşdirilmek, girizilmek. 5. Zyňylmak, oklanmak.

salysmak: 1. Bina etmäge, gurmaga kömekleşmek. *Jaý salysmak*. 2. Yerleşdirmäge, salmaga, girizmäge kömek etmek. *Agaçlary jaýa salysmak*. 3. *gepl. d. Urşup-sөгüşmek, dawalaşmak. Gelen badyna sen-de ýok, men-de ýok, meret bilen salşyp aldy*. 4. İşe, okuwa we ş. m. girmegine kömekleşmek, ýerleşdirmek. ♦ **iş salysmak** — ser. İş.

salkym: Üzümler we ş. m. hasylynyň bir sapakda ýerleşen topbagy, hoşasy. *Baga girseň gollaryna bak, sansyz salkym düzümler-düzümler (R. Seýidow, Eserler)*.

salkyn: Yssy-da däl, sowuk-da däl, mylaýym sergin (howa hakda). *Salkyn şemal öwüşýärdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün)*. Gije salkyn we çygly şemal bilen birlikde geldi (« Pioneer » Jurnalny). *Saýany ekmedik salkyn, ýatmaz (nakyl)*. ♦ **salkyn düşmek** — 1) howa birneme sowap başlamak, salkynlaşmak. 2) ertiriň ýa-da agşamnyň salkyn wagty gelmek. *Öýläň salkyn düşensoň şu ýere geldiler (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy)*. Bir salkyn — ertirden günortana ýa-da öýländen gün ýaşýança bolan wagt aralygy. *Bir salkyn, sürülen ýeri derrew ekmelidi (« Kolhoz Günleri »)*.

salkynlamak: 1. Salkyn bolup başlamak, salkyn howa bolmak. *Ösüp duran şemal garaňky gatlyşandan beýläk salkynlap başlady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)*. 2. Salkyn ýerde, howada bolmak, dem-dynç almak, salkyn ýere çykmak. *Saýasyna keçe atyp, salkynlap ýataýmaly (A. Kekilow, Saýlanan Eserler)*.

salkynlanmak: Birneme salkynlyk aralaşmak, salkyn bolmak, serginlenmek. *Öňküsine görä howa salkynlandy*.

salkynlaşmak: Salkynlap başlamak, az–kem salkynlamak, salkynlyk aralaşmak, serginleşmek. *Gündiziň gyzgyn howry sowlup, gije salkynlaşypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

salkynlyk: Salkyn bolmaklyk, salkyn howa, mylaýymlyk, serginlik. *Salkynlyk arany üçin Aýsoltan ýeňillik bilen dem alýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Giň sährany ýalap gelýän ýaz şemaly salkynlyk getirýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İňrik garalmagy bilen birlikde mawy asmandan ýere ýakymly bir salkynlyk–da aralaşýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

sallah: Aýaly bolmadyk, aýalsyz, maşgalasyz. *İndi seniň bar işiň gören sallahlaryň öňüne düşüp sözaýdyjy gezip ýörmek bolupdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Eger ýene dört–bäs ýyl sallah gezseňiz, hiç biri–de gelmez* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sallahçylyk: ser. Sallahlyk.

sallahlyk: Sallahyň ýagdaýy, aýalsyzlyk, maşgalasyzlyk. *Sallahlykdan peýda ýok* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). *Ah, ýetimligiň, sallahlygyň ýüzüne köz degsin !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sallamak: Ýokardan aşak goýbermek, ýuwaşlyk bilen aşaklygyna ýüp we ş. m. arkaly indermek. *Bagyryň joşgunly ýabynyň gyrasynda oturyp, aýagymy içine salladym* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Men ýokardan torba sallaryn* (*Myrally*). ♦ **aýagyny sallap gitmek** — ser. Aýak. Yüz sallamak — ser. Yüz Y. Gurt gart *agras garaýagyz ýüzüni sallap sesini çykarman dymyp otyrды* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*).

sallam–sajak [sallam–saajak]: Sal–sal bolan, ýyrtylyp sallanyşyp duran, eleşan. *Olaryň eginlerindäki sallam–sajak bolan köýnekleri gapdallaryny–da örtmeýärdi* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

sallanjyramak: Yüzüňi aşak salyp saýkiň basyp ýöremek, sallanybrak ýuwaş ýöremek. *Onuň sallanjyrap ýörişi Soltansöýnüň бүтин durmuşyny özüne çekipdir* (*Myrally*). *Sallanjyrap, emäý bilen ätleýär, garanjaklap, gör kimidir ýatlaýar* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

sallançak: 1. İçine çaga salnyp üwrelýän enjam. *Şirin uka batyp ýatyr bäbejik parahat dem alyp sallançagynda* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Meniň hem çaga hüwdüläsim, sallançak üwräsim gelýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. ser. Hiňňildik.

sallanmak: 1. Ýokardan aşaklygyna ýüp bilen düşmek, inmek, egilmek. *Erik miweleriniň agramyna şahalary aşak sallanypdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Çogly gün aşak sallanypdy* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Asylyp durmak, asylmak. *Onuň bilinden sallanyň gapda alty okly nagan bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şemal penjireleriň iki ýanyndan sallanyň ýukajyk tutularyny biraz galgadyardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa–Myrat*) 3. Yüzüňi aşak salyp, spetsifik ritmli aýak basmak ýöremek. *Gaz ýörişli sallanyp barýan Aýsoltan ol aýdymy duýmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol birden öpişgeden Nabat gyzyň eli bedreli suwa sallanyp barýanyňy gördi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sallaşmak: 1. Sallamaga kömekleşmek. 2. Ýokardan aşaklygyna uzalyşyp gitmek, aşak eglişip durmak. *Gowaçalar hem gulaklaryny sallaşyp dady–perýat edýärdiler* (« Zähmet Gahrymanlary »).

sallatmak: 1. Ýokardan aşaklygyna uzadyp goýbertmek, indertmek. 2. Asyp goýdurmak, asdyrmak.

salma : Ene ýapdan bir–iki gulaklyk suw sowulýan kiçiräk ýap, aryk. *Suwlary akýar salmalarda şarlaşyp* (R. Seýidow, *Bagtlylar. Olar salmanyň boýunda duşuşyp salamlaşdylar* (« Bahar »).

salmak: 1. Bina etmek, gurmak. *İçi–daşy mermerden beýik jaýlar salýaryş, ýokary tehnikany ykjam ele alýaryş* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »). *Nirede kömekçi desgalar salmalydygyny bilip biljekler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

2. İçine ýa-da aşagyna goýmak, ýerleşdirmek, içinde jaýlaşdyrmak. *Ýygan otlarymy halta salyp gijara öýe bakan ugradym.* 3. Işe, okuwa we ş. m. ýerleşdirmek, girizmek. *Men sizi telegrafa işe saldym.* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Bir zady birine ýa-da bir tarapa dazladyp goýbermek, zyňmak. *Çagalar ellerinde gar tokgalap oňa salýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 5. Nyşan, bellik etmek. *Tagma salmak.* 6. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereket aňladýar. *Gulak salmak, diň salmak, maslahat salmak, nazar salmak, ýada salmak.* ♦ **abraýdan salmak** — ser. Abraý Agram salmak — ser. Agram. Agyz salmak — ser. Agyz. *İne ol it hem bu işi gapdalyndaky duran itden gördi we ol özüne agyz salandyr öýdüp, hyrlap, onuň üstüne bökdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Aldawa salmak — ser. Aldaw. Aldym-berdime salmak — ser. Aldym-berdim. *Bu günki dörän duýgy Aýsoltany bir ýandan ganatlandyrsa, ikinji ýandan ony aldym-berdime saldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). At salmak — ser. At Y. *Emma aldajy duşman ony basyp almak we ýurduny depelemek üçin onuň üstüne at salýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Häzir hem söwda edip iki ýana at salýar (« Tokmak » *Jurnaly*). Başyna itiň gününü salmak — jebir-jepa sezewar etmek ýaman horlamak. *Ozaldan tanyşdygymyzy ýelli aňlamasyn eger aňlaýsa meniň başyma itiň gününü salar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Başyny etegiňe salmak — ser. Baş Y. *Başyny etegiňe salyp gelen adamdan gan algyň bolsa-da geç ! — diýlendir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Bilmezlige salmak — ser. Bilmek. *Begenç ejesiniň goýunlara ot bermek bilen meşguldygyny görse-de bilmezlige salyp egnini ýygurdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Gara salmak — ser. Kara. *Kül etdik biz duşmany, gaýdyp salmaz garasyn* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Girä salmak — ser. Giri. *Bu ekspe-ditsiýany Hywa hany hilegärlik bilen öz bolýan jaýyna çagyryp girisine salypdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Gozgalaňa salmak — ser. Gozgalaň *Durmuşyň gowgasy hem wakygasy gozgalaňa salýar göwün ukusy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Gözden salmak — ser. Göz. *Tabel ýazanyňda biziň garyndaşlary gözden salaýsaň dolanyp galamyňy çommaltmarsyň !* (« Tokmak » *Jurnaly*). Görmezlige salmak — ser. Görmek Y. *Aşyr ony görmezlige salsa-da onuň ýöne adam dældigini aňlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Gulak salmak — ser. Gulak. *Diňe men gepledim, ol gulak saldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Güýçden salmak — ser. Güýç. *Men Ezizi güýçden salmak, isleýärim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Dem salmak — ser. Dem. *Ýeri, dem salýan ýaly bolup aşak bakyp oturmak näme gerek ?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Diň salmak — ser. Diň YY. *Men tä uka. gidinçäm ejemiň arkaýyn dem alşyna diň salyp ýatdym* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). Duzaga salmak — ser. Duzak. *Diýdi : — Bu suraty çekdiren peri duzaga salýandyr köp ýigitleri* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Düşek salmak — ser. Düşek. Ýol salmak — ser. Ýol. *Köme mülk de oganlaryň aýak basmadyk ýol salmadyk ýeri bolmazdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Yola salmak — ser. Ýol. *Myhmany ýola salyp derrew geljek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Jyda salmak — ser. Jyda. *Jyda salmak-ol hem pelegiň käri, sözeş kylyp ol amanat jan bilen* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Ýyldyza toýnak salmak — ser. Ýyldyz. *Arkan ýatan yerinden ýyldyza toýnak salýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Nazar salmak — ser. Nazar. Owsar salmak — ser. Owsar. *Ol seniň başyňa owsar salypdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Oýunlyga salmak belli ýitirjek zadym ýok — diýdi (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Sala salmak — ser. Sala. *Nähili duşmanlyk ? Nähili bela ? Sorap-da bolmaýar, salmaýar sala* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Tertibe salmak — ser. Tertip. Topa salmak — ser. Top. *Kelhan, Ezizi topa salmak üçin dürli plan beslendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Howp salmak — ser. Howp. *Gelegurtlar barasynda edilen gürrüň çopanlaryň ýüregine howp saldy.* Çemine salmak — ser.

Çem. Onuň üçin hem ol baran badyna bir iş edirbermedi-de çemine salmagy ýüregine düwdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Yzyna it salmak — ser. Yz. Eşege ters mündürüp, yzyna it salagada ýurduna kowup goýbererin (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ele salmak — ser. El. Ştaba mälüm edip, Gyzylhany ele salmalydy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ýara salmak — ser. Ýara. Duşmanlaryň ýara salyp bagryňa depeläpdir seniň näzik tenleriň (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

salol: farm. Íçege we peşew ýollary kesellände peýdalanylýan ajymtyk ak poroşok, içilýän dermen.

salon: 1. Üşmelen, köpçülik üçin ýörite bezelen giň jaý. 2. Dellekhananyň erkekler we aýallar üçin hyzmat edýän aýry-aýry jaýy, otagy. Gynnak iň mähelleli köçeleriň birindäki dellekhananyň näzeninler salonyna girdi (« Tokmak » Jurnaly). Erkekler salony. Aýallar salony.

salpamak: Salpy bolmak, gowşap aşak sallanyp durmak. Onuň eňeginiň aşagyndaky salparan hamy tutrāp münk-münk edýärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Murtlary hem salparyp ýatan, agzy bolsa nasly ýaly ýumralyp duran bir adamdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

salpartmak: Salpy etmek, gowşadyp salpy görnüşine getirmek. Ýabysy näçe gulagyny saldardyp barsa, onuň şonça hem keýpi kökdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

salpy: Aşak sallanyp duran. Salpy dodaklary bilen ýeri süpläp ýamaşgandan ot iýmäge durdy (H. Ysmaýylow, Powestler). Gapynyň golaýynda daňlan salpy gulak ak eşek öňündäki çişrikden göwünli-göwünsiz kümşüldäp durdy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

sal-sal [saal-saal]: Sallam-sajak, ýyrtk-ýirik. Onuň özüniň bolsa бүтін egin-başy sal-sal (M. Gorkiý, Eserler). Íne, seret, onuň egnindäki köýnegi sal-sal bolupdyr (A. Gowşudow, Eserler).

salşyk: salşyk etmek — biri bilen duşuşmak üçin bir ýeri ýa-da wagty belleşmek, salgylaşmak. Meniň onuň bilen salşygym şu ýeridi.

salýut: Ýarag (top we ş. m.) raketa atmak, baýdak galdyrmak we başgalar arkaly dabaraly görnüşde berilýän harby salam, gutlag. Artilleriýa salýutynyň otuz zalpy gümmürdeýär (« Pioneer » Jurnaly). Salýut berýär ýeňijiler şanyňa (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

samaçaw: kön. s. Boýuntyrak agajynyň iki gapdalyna hamyt hökmünde sokulýan kelte agaç. Boýunturygyň samaçawlaryndan hiç biri galman, käbir ýerini sary garynja ýalapdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

samahyllamak: Biderek gürrüň etmek, bolgusyz, ugursyz gürlmek. Hany samahyllap durma-da, ony şu taýdan aýyr diýdigim aýyr (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ýeri, samahyllap durma-da barsana, oglan ! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan)

samahyllaşmak: Biderek, ugursyz, bolgusyz gürrüň edişmek. Dildar ol töhmetçi bilen samahyllaşmak işlemän, oňa bakan gyýyk seretdi-de gidiberdi (Aýbek, Nowaýy). Häzir iş wagty, samahyllaşyp durmaga pursat ýok (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

samahylyly: Biderek ýaňrama, ugursyz gürrüň. Nurjan onuň samahylylysyna çigit ýalyjak ähmiýet bermedi (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

saman [saaman]: Döwlen bugdaýyn, arpanyň owranan gabyk we baldak bölejikleri. Sygyryp, şemala garap, çäji samandan saýlady (Çary Aşyr, Poemalar). Hiç mejalym galmady meň iýen dek saman, kepek (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). ♦ **saman astyndan suw goýbermek** — bildirmän, ters, mekir iş etmek. Ol tüýs bir saman astyndan suw goýberen, şeýtandan köp bilýän pis açmyş eken (« Sowet Edebiýaty Jurnaly »).

samanhana [saamanhaana]: Saman saklanýan jaý. Samanhanany gepiň gysgasy howlynyň içinde pişige hem bukulara ýer goýman barlap çykdylar (A.

Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Pişigiň ýyldamlygy samanhana çenli (nakyl).

samawarçy [samaawaarçy]: 1. Semawar ýasaýan adam, ussa. 2. Semawar gaýnadýan, çaçy. *Semawarçylar semawarlaryna kömür taşlaşyp, onuň daşynda aýlanyşyp ýördüler.*

sambo: sport. Ýaragsyz öz-özüňi goramak tälimi, çylşyrymly göreşiň bir görnüşi.

samyr: zool.. Goňur sütünli we gymmat derili, kiçirök ýyrtjy haýwan. *Bu ýerde aýylar, samyrlar, belkalar, tilkiler, sugunlar mekan tutýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Samryň derisi gymmat baha derilerden biridir.*

samyrdamak: ser. Samramak. *Sen näme samyrdaýarsyň ? Men düşemek (A. Gowşudow, Eserler).*

samyrdaşmak: ser. Samraşmak. *Samyrdaşyp oturmagyň näme geregi bar.*

samyrdatmak: ser. Samratmak.

samyrdy: 1. Agyr syrkawyň ýa-da ukudaky adamyň alasarmyk, gepi, gürrüňi. *Artyk sol sekunt-da ýarala bakan topuldy, onuň üstüne abandy, onuň düşnüksiz samyrdysyny eşitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Ugursyz-utgasyz ýañrama, boş samahylly gürrüň. *Gitleriň dälilik samyrdy ideýalaryna durmuşa geçmek kysmat bolmady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 3. Özara ýuwaşja edilýän gürrüň çala eşidilýän gürrüň. *Erkek adam ýok ! — diýen samyrdysy eşiduldu (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).*

samyr–sumur: Düşnüksiz samyrdy, gürrüň. *Ogly ukynyň alasarmyklygynda samyr–sumur etdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sammyk: gepl. d. Agzyndan bolgusyz söz köp çykýan, akylsyz, samsyk. *Özün ýaly sammykdyr öýdýärmiň ? ! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sammyklaç: Gepi–sözi ugursyz, akylly dagan, samsyklaç. *Onuň etlek goňur ýüzünde sammyklaç garaýan symgylt gözlerinde dünýä aladasyndan hiçbir zat görünmeýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sammyldamak: Bolgusyz sözler geplemek. *İň gowusy sammyldama-da goýny sür–de ugra ! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

samoderjawiýe : Monarhyň çäksiz ygtyýarlylygyna esaslanan döwleti dolandyryş sistemasy, patyşa hökümeti. *Puşkiniň köpçüligiň arasynda samoderjawiýe garşy sözler aýtmagy onuň meşhurlygyny artdyýardy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

samogan: Elde edilýän ýasama arak.

samoinduktsiýa: fiz. Geçirijidäki toguň güýjüni üýtgetmekde, ondaky induktsiýanyň elektrigiň hereket güýjüniň oýanmagy, öz-özünden induktsiýalanmak. *Zynjyr utgaşdyrylanda samoinduktsiýany görmek üçin hemişelik togy iki sany şaha boýunça goýbermek bolar (« Fizika Kursy »).*

samolýot: Uçujy aparat, aeroplan. *Aýsoltan şol tämiz howada samolýota münmäge taýynlanýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Reaktiw samolýot. Ýük çekýän samolýot. Sanitir samolýoty.*

samoswal: Ýüki mehaniki ýol bilen özi düşürýän maşyn. *Kerpiji samoswal bilen çekdik.*

samramak: 1. Huşuňy ýitirip, alasarmyk sözler aýtmak. *Akmyrat ýene özüni ýitirip samramaga başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Boş samahyllamak, biderek gürrüň etmek, ýañramak. *Ýigit bardyr, sana geçmez, samrar otyr üýni öçmez (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Sen başlygyň gyzy boldugyň ak patyşanyň gyzy boldugyňmy ? — diýip, gyssag aralykda samrady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

samraşmak: 1. Huşdan aýrylyp, alasarmyk sözler aýdymak. 2. Biderek, bolgusyz sözler aýdyşyp oturmak, samahyllaşmak.

samratmak: 1. Huşdan aýryp alasarmyk sözler aýtdyrmak. 2. Biderek, bolgusyz gürrüň etdirmek, samahyllatmak.

samsyk: Akyly kem, akyly gelip-gitmeli, akylsyz kelesañ. *Selbi sapany gazete öwüp ýazyşyň bilen baryp ýatan samsyk diýsene !* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). ♦ **diri samsyk** — bütinleý akmak, baryp ýatan akmak. *Aý, bu bir oýnatgy, diri samsyk-la ! — diýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

samsyklamak: 1. Samsyklyk etmek, kelesañlyk etmek, akylyňy gidermek. 2. Bolgusyz sözler aýtmak. *Agzyňy onda-munda urup, samsyklar oturma !*

samsyklyk: Kelesañlyk, kemakyllyk, akylsyzlyk. *Onuň samsyklyga salyp aýdýan sözlerini kağız ýüzünde beýan etmek kyn* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

samuraý: Ýaponiýada : artykmaç hukukly feodal-harby goparyň çleni, ýapon agressory. *Ýapon samuraýy sanlyja günde, başegdi birleşen güýjüň öňünde* (A. Kekilow, *Söýgi*).

san ...: Rus dilinde : goşma sözleriň « sanitar » manysyndaky ilkinji bölegi. *Sanwraç, sançast we ş. m.*

san [saan]: 1. Predmetiň hadysanyň we ş. m. sanalmakda mukdaryny tertibini görkezýän hasap. *Birden bularyň goşunda üç atly, bir pyýada, dört sany ýaragly adam häzir boldy* (A. Gowşudow, *Mähri -Wepa*). *Mallaryň sany artýar, tohumy gowulanýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. göç. m. Adamzada bolan sahatly, adamkärçilikli garaýyş, adam deregine hataryna goşulýş. *Öňki wagt men ýalyda san ýokdy hossar bolup kuwwat berdi gurultaý* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *İndi biz hem bolduk adam sanynda* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 3. gram. Sanalmakda mukdar, tertip bildirýän söz topary. ♦ **san çalyşmasy** — ser. Çalyşma. Sana getirmek — ser. Sana salmak. Sana geçmek — 1) hasap edilmek. 2) adam hasap edilmek, jemgyýetde orun tutmak. Sana girmek — ser. Sana goşulmak. *Men heý ýene adam sanyna girjekmi ? !* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). Sana goşulmak — at-abraýa eýe bolmak, adam hataryna girmek. Sana salmak (goşmak) — 1) bir zady gurat etmek, düzetmek, bejermek. *Ol warak maşyny sana saldy*; 2) adam etmek, terbiýeläp ýetişdirmek, iş öwretmek. *Seni sana saljak bolandan dagdan daş daşanyň hem ýeňildir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Çölde, gyrda ýaşap gezen türkmeni ýygnap, il sanyna salan azatlyk* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3) öýli-işikli etmek, öwrmek. *Ol oglany hem bir sana salalyň !* Sandan galmak — 1) hatardan çykmak, ulanmakdan galmak, halys könelmek, zaýalanmak ; 2) zähmet ukybyn ýitirmek, garramak, iş-güýçden galmak. *Ol « sandan galdym » diýip ýatan garrylardan däldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Sandan çykmak — 1) harap bolmak, zaýalanmak (gural, esbap hakda) ; 2) ters ýola düşmek, azmak, bozulmak (adam hakda). Birlik san — bir adam ýa-da bir predmet hakynda gürrüň gidýändigini aňladýan grammatik kategoriýa. Bitin san — drowa bölünmeýän san. Köplük san — atlaryň köplüğini görkezýän grammatik kategoriýa. Mukdar san — predmetiň jemini, näçedigini görkezýän san. Tertip san — « - nýjy, - nji, - ynjy, - inji, - unjy, - ünji » affiksleri arkaly saýalýan san.

saň: kön. s. Daş. ♦ **saň gaty bolmak** — 1. gas gaty, doňan ýaly bolmak. *Onuň brezenti ezilip, saň gaty bolup durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Çygy kepemeýän şineller, keçe ädikler gijesine saň gaty bolup doňup urşujylar guta gaplanan ýaly bolup durýardylar* (H. İsmayılow, *Powestler*). 2. göç. m. dim-dik, dik. *Ol ep-esli wagt bir duran ýerinde saň gaty bolup durdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sanaç: Deriden eýlenip edilýän halta, gap. *Adam diýlen zat zyňyp goýberibir ýaly bir taşlandy töne sanaç däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **bir sanaç any artyk iýmek** — ser. Un. *Garry sen menden bir sanaç uny artyk iýensiň, sen ýagşy - ýamana düşünmelisiň !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). It alan sanja döndermek — birini (jedelde, uruşda we ş. m.). Tüýt-müýt etmek, masgara etmek ýeňmek. *Annagulyny it alan sanaja dönderdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sanag [saanag]: Sanama, hasap, hasaplaýys.

sanagatlaşdyrmak [senaagatlaşdyrmak]: Sanagaty giňden ýaýbaňlandyrmak, senagaty ösdürmek, kärha-nalary artdyrmak.

sanalmak [saanalmak]: Sany, mukdary jemi kesgitlenmek, hasaplanmak. *Sürüdüki goýunlar sanaldy.*

saňalmak: Doňan ýaly bolup durmak, aňalyp gozganman, aňk-taňk bolup durmak. *Garantgy ýaly bolup saňalyp duran ýelli öz syryny aňdyrmajak bolup jan etdi* (G. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sanamak [saanamak]: Bir zadyn sanyny, mukdaryny, jemini hasaplamak, näçedigini bilmek. *Söweşiň taryhy sanardan kändir, geliň agyrtmalyň, olaň başyny* (Çary Aşyr, *Poemalar*). « *Sanasam, sogaby bar* » diýilen nakyl ýaly, *näçe aýtsam gutarmaz, ýamandyr onuň päli* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýerden tapsaň sanap al* (nakyl). ♦ **gapyrgalaryny sanabermeli** — ser. Gapyrga. *Günüň ýiti şöhesi onuň gapyrgalaryny sanabermeli arryk endamyny ýalpyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Demiňi sanap ýatmak* — ser. Dem.

sanaşyk [saanaşyk]: kön. s. Yeri, suwy paýlamagyň gadymy adaty. *Suw sanaşygynda hiç biriňiz jyňkyňyzy çykaraňzok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çagalak wagtlarymyzda, obamyzda uly maslahat boldy, belki sanaşykdyr ýa-da ýer-suw reformasydyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Biziň ilatymyz gadymdan gelýän sanaşyk däbine görä, ýere bileleşip eýelik edýär* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sanaşmak [saanaşmak]: 1. Sanamaga hasaplamaga kömek etmek. *Goýun sanaşmak Pul sanaşmak*. 2. Bir näçe atlary yzly-yzyna aýtmak, bir näçe zadyny köp bolup tutmak. *Akbaý Alabaý diýşip, itleriň atlaryny samaşyp gygyryşdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. göç. m. Gep gaýtaryp durmak, bir aýdylana ikini aýtmak, gygyryşmak. *Artyk kim, meniň bilen sanaşmak kim ?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **jüýjäni güýz sanaşmak** — ser. Jüýje. *Ýazda ösdüren guzulary bilen guwanmasyn jüýjäni güýz sanaşarys diýýä diý !* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sanatmak [saanatmak]: Sanyny mukdaryny jemini kesgitlemek, hasaplatmak. *Orazbaý goýunlary sanatdy.*

sanatoriý: Wraçlaryň gözegçilik etmegi astynda kesel bejerilýän we dynç alynýan, ýörite abzallaşdyrylan sagaldyş edarasy. *Sowet soýuzyndan ýörite sanatorileriň köp mukdary guraldy* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

sanawaç [saanawaaç]: folk. Käbir toý-tomaşada oýunda oýnalmazdan oň döwçini, emekçini (kimiň çykyp kimiň galanyny) belli etmek üçin sazlaşykly aýdylýan sözler. *Azançy ýürek gysdyryjy, bizar ediji bir sanawaç gaýtalaýan ýaly, irginsiz sokduryp gygyrýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

sanawaç [saanawaaç]: folk. Käbir toý-tomaşada oýunda oýnalmazdan oň döwçini, emekçini (kimiň çykyp kimiň galanyny) belli etmek üçin sazlaşykly aýdylýan sözler. *Azançy ýürek gysdyryjy, bizar ediji bir sanawaç gaýtalaýan ýaly, irginsiz sokduryp gygyrýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

sanawaç [saanawaaç]: folk. Käbir toý-tomaşada oýunda oýnalmazdan oň döwçini, emekçini (kimiň çykyp kimiň galanyny) belli etmek üçin sazlaşykly aýdylýan sözler. *Azançy ýürek gysdyryjy, bizar ediji bir sanawaç gaýtalaýan ýaly, irginsiz sokduryp gygyrýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

sanbat: Sanitar batalony.

sanjak: Aýal geýiminiň goltugynyň aşagyna aşyrysyna urulýan bölejik üç burç mata.

sanjy: 1. Köplenç bedeniň iç tarapynda bir zat dürtülýän ýaly bolup duýulýan ýiti agyry. 2. göç. m. Alada, ünji, gam. *Meniň ýaşlyk döwrümde, sanjy köpdi böwrümde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

♦ böwründe sanjy bolup döremek — birini uly alada goýmak, pikir etdirmek, azar bolmak. *Pökgeniň özüni gözläp gelmegi, ýelliniň böwründe sanjy bolup döredi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sanjylamak: Sanjy tutmak, sanjyly agyry başlamak. *Şol wagt Pýotr : — Wepa, Wepa, näme bir ýeriňiz sanjylýarym. ? ! — diýip seslendi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

sanjylmak: 1. Dürtülme, çümme, sünjülme. *Aýagyma tiken sanjyldy*. 2. Bedene iňne bilen derman goýberilmek, sünjülme. *Okuwçylar mama keseline garşy sanjyldy*. 3. göç. m. Ýiti täsir etmek, uly täsir galdyrmak. *Şol gülki artygyň ýüregine pyçak bolup sançyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sanjyşmak: 1. Sançmaga kömekleşmek. 2. Biri-biriňi sançmak, naýzalaşmak.

sançast: Sanitar bölümi. *Goşunçylyga ahanlary ilki bilen sançasta alyp bardylar.*

sançdyrmak: Keseli bejermek ýa-da onuň öňüni almak maksady bilen dermanly iňňe urdurmak, ukal etdirmek. *Sançdyrmagy her bir iki-üç ýyldan gaýtalamak gerek* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

sançgy: med. Keseli bejermek ýa-da onuň öňüni almak maksady bilen sanjylýan preparat, waktsina. *İnçekesele garşy immunitetiň emele gelmegine kömek edýän gorag sançgylary bizin ýurdumyzda giň ýaýrandyr* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

sançmak: 1. Ujy biz ýaly ýa-da ýiti zady sokmak, dürtmek, çümdürmek. *Sanjan iňňesini elinden aýyrman haýran galyjylyk bilen üşerildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenç elindäki pilini ýabyň boýuna nähili sanjanyny hem duýman galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. med. Tene dermanly iňňe urmak, ukol etmek. *Sançmak usullaryndan peýdalanylýar* (S. K. Karanow, *Trahoma we Oňa Garşy Göreş*).

sandal Y: Ussalaryň üstünde demir ýenjýän guraly. *Onuň bir böwründe burny döwür köne sandal ýatyrdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol kömrüni tutaşdyrды-da sandalyňa tarap ýöredi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sandal YY: bot. Günorta ýurtlarda bitýän ýakymly agaç. *Jawaharlal Neru sandal agajyndan ýasalan taýajygyny mekdep okuwçylaryna sowgat berdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sandal YYY: Gaýyşdan tikilýän, ökjesiz ýeňil aýakgap.

sandaş [saandaş] : San we mukdar taýyndan deň bolan, sany barabar bir bolan, deň bolan. *Olaryň garşysyndan özleri bilen sandaş ýolagçy çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sandyk: Zat saklamak üçin, köplenç agaçdan ýasalyp daşyna demir çekilýän gapakly gapyrjak. *Hasyly ýygnap, girdejini sandyga salanymyzdan soň ullakan toý ediris* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şu inedördül tamyň bir dulundaky Mary sandygynyň üstüne ýorganlar Per ýassyklar galdyrylypdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sandyraklamak: Sandyr-sandyr titremek, sandyrap durmak, galpyldamak. *Özüne bakan uzaýan sprawkany ol sandyraklaýan eli bilen aldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sandyraklaşmak: ser. Sandyraşmak.

sandyraklatmak: ser. Sandyratmak.

sandyramak: Gahardan, keselden, ysgynsyzlykdan we ş. m. süňňüňe galpyldyralaşmak, titremek, endiremek. *Halnazar öz gazabyna çydap bilmän sandyrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gözüni tegeläp, ysytma tutýan ýaly sandyramaga başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sandyraşmak: Galpyldaşyp durmak, titreşmek, endireşmek. *Olar gorkularyndan ýaňa saldyraşýardylar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

sandyratmak: Galpyldamak, titretmek, endiretmek, sandyraklatmak. *Azat etdik ata topragynyň baryn Salýut sesi sandyradyr ýer şaryn* (R. Seýidow, *Eserler*).

sandyrawuk: Titräp duran, sandyrap duran. *Bir aýal sandyrawuk ses bilen geplemäge başlapdyr* (Myraly).

sanitar: med. 1. Keselhanalarda : kesellilere ýaralylara we ş. m. hyzmat edýän kiçi meditsina işgäri. *Maşyn aýak çekdi obaň çetinde sanitarlar çykdy onuň içinden* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Häzir bu meýdanda ýaraly ýatan ýokdy, ýetişikli sanitarlar eýýäm ýetişiş ýaralanarlary ýygnan bolara* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Yaralylara, kesellilere hyzmat edýän (otly, awtomobil we ş. m. hakda). *Ol stantsiýa baranda, ýaralydan hyryn-dykyn doly sanitar poýezdini gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sanitariýa: Jemgyýetçilik arassaçylygyny saklamak we ilatyň saglygyny goramak çäreleri.

sanitarka: Sanitar aýal, gyz.

sanktsiýa: ýur. Bir resmi dokumentiň ýa-da işiň ýokary instantsiýa tarapyndan tassyklanmagy, ygtyýar.

sanly [saanly]: sanly gün — azajyk wagt, sähel wagt, az gün. *Ekişe sanly gün galdy.*

saňňy: Gyýaklap çykan, somalyp duran (diş hakynda). *Oňa ýekegapanyňky ýaly uzyn saňňy diş çykypdyr* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

saňňyldamak: Sowukdan gorkudan gahardan we ş. m. ýaňa galpyldamak, saňňyl-saňňyl edip titremek, sandyramak. *Annaguly buzuň üstünde ýalaňaç oturan ýaly saňňyldap otyrды* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gorkusyndan ýaňa düýeleriň aýaklary бүтин göwresine çenli saňňyldaýar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

saňňyldaşmak: Titreşmek, galpyldaşmak, sandyraşmak. *Onuň iki budy hem saňňyldaşyp titreýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

saňňyldatmak: Titretmek, galpyldatmak, sandyratmak. *Top gümmürdisi Mawynyň hem butlaryny saňňyldatdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol ysgynsyz kellesini saňňyldatdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

saňňyldawuk: Sandyrap duran, saňňyldapduran, sandyrawuk. *Aşyr aga saňňyldawuk sesi bilen — Meniň pikirimçe heniz hem bolsa bir pille, şu agzy sarylaryň bolgusyz işlerini bes etdirmek gerek — diýip ýerinde oturdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

saňňyldy: Bedende döreýän titreme, galpyldy *Gandym aganyň bedeninde maýdaja saňňyldy peýda boldy* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

saňňyl-saňňyl: Saňňyl-saňňyl etmek — saňňyldap titremek, galpyldamak, sandyramak. *Gahardan ýaňa onuň sakgaly saňňyl-saňňyl edýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

saňsar: Akylyna şikes ýeten, kelesaň tentek.

saňsarlyk: Saňsaryň ýagdaýy, kelesaňlyk, tenteklik.

sansyz [saansyz]: 1. Biçak,köp, örän köp,bir näçe ummasyz. *Şygyr ýazyp, sansyz gazal düzmäge biri —birlerinden ökdendir-ökde* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Eýran şalarynyň leşgerleri sonsyz gezek öz ganlaryny saçypdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Adam hatarynda bolmadyk, adam sanyna geçmedik. *Artyk ýaly « sanszyň » özüne daknyşyk etmegini, onuň beren jebrini çekip bilmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sansyz-sajaksyz [saansyz-saajaksyz]: ser. Sansyz.

santigram: Gramyň ýüzden bir bölegi.

santim: Frantsiýada, Belgiýada we Şweýtsariýada : ownuk puluň ady, ýüzden bir bölek.

santimetr: 1. Metriň ýüzden bir bölegi. *Bir metrde 100 santimetr bar.* 2. Uzynlyk ölçemek üçin santimetrlere bölünen lineýka, lenta.

santonin: farm. Soguljana, gurda garşy derman.

sanwraç: Sanitar wraçy. *Artyk-da ýok, Alýoşa-da ýok, diňe sanwraç kuhnýa bakan ylgap barýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sap YYY: harby. Hatar (goşunçylykda we ş. m.). *Goşunçylyk sapy birinji sapdyr, biziň dek gaýduwsyz gahryman ýokdur* (Durdy Gylyç, Goşgular). *Gyzyl goşunlaryň önündäki sapy gelip, Tejen şäherine girindi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sap [saap] YW: 1. Hiçbir goşantsyz, içinde özge zat bolmadyk, arassa, arassalanan. *Wraçlar agyr kesellerine dem almak üçin sap kislorad berýärler* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat). 2. Päk, ak, arassa, hakyky. *Begenç meniň sap söýgime halys ýürekdoly duýgusyny goşar-diýip düşündi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Şol adam sap ýürekli däl, şübheli hem galp adam bolsa*

- gerek (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. Boýdan-başa, tutuş бүтинleý. Towuklaryň sap ak ýelegi we gyzyň kekeji bolýar (N. A. Iwanow, Guşçulyk Maldarçylygyň Iň Möhüm Pudaklaryndan Biridir). 4. Açyk, tämiz, asuda. Taýharyň toýnaklarynyň güpürdisi parahat gijede, sap howada uzaga gitdi (B. Kerbabaýew, Yhlasa –Myrat).
- sap Y:** Bir guralyň tutawajy, el bilen tutulýan ýeri. Gyzyňhan ýalaňaç gylyjyň sap taýyny artyga uzadyp, başyny aşak egdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Piliň elden sypyp barýan ýylmanak sapyny biygtyýar sypalady (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **susagyň sapyny ele almak** — ser. Suwak.
- sap YY:** Aldawly hereket, hile, pirim, sapalak. Ol ýigit bir tarapa sap atdy-da haýata dyrmaşyp, aňryk aşdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Onuň müňde bir sapynyň birine düşmese birine düşer (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- sap sap:** ser. Hatar-hatar. Kolonnalar sap-sap bolup durlar (« Mydam Taýýar » Gazeti).
- sapa [saapa]:** Aýsy-eşret, keýp, lezzet. Dünýä meşhur etdiň sowetler iliniň sapadyr, wepadyr ýenişleň seniň (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bu ýerlerde aýry hili sapa bar (R. Seýidow, Bagtlylar). ♦ **hoş geldiňiz sapa geldiňiz !** — ser. Hoş. Hoş gelipsiňiz, sapa gelipsiňiz ! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- sapajak:** ser. Sapalak.
- sapajaklamak:** ser. Sapalaklamak.
- sapajaklatmak:** ser. Sapalaklatmak. Hanguly ýüzüni sapajakladyp, biziň ýanymyza geldi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- sapajak-supajak:** Sapajak-supajak etmek — sypjyklyk etmek, sapalak atmak, boýun towlajak bolmak. Ýene ýüzüni sapajak-supajak etdi, bolmady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- sapak Y:** 1. Tikin tikmek üçin бүkdürilen, işilen inçejik ýüplük. Ädikçiler mumly sapaklary eýläk-beýläk çaltlyk bilen çekýärler (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Soldat bolan adamynyň ýanynda iňňe bilen sapagy hemişe bolar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Miwäni öz agaç ýa-da biýara bilen birleşdirýän inçejik baldak. Ataýew şu ýyl tomus kanikuly wagtynda üzümi — gawuny sapagyndan ýolup ýemek üçin kolhoza gidipdi (H. Ysmaýylow, Powestler). Emma onuň ýalaňaç kellesini boýny götermän sapagynyň ysgyny gaçan sary kadi ýaly sallandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **sapak çekmek** — gelin-gyzlaryň üme edip oturan ýerine baran ýigide sapak dakylanda, ýigidiň olara pul ýa-da ş. m. zat sylag bermeklik däbi. Sapak çekdik, ynha gelen süýjüler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- sapak YY:** 1. Okuw jaýlarynda : okadylýan ýörite okuw, predmet, ders. Soňky sapak gutarmaga jaň boldy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Sapakda okuwçylar bilen geçirilýän işler okuwçylaryň dünýä garaýşynyň guralmagyna belli bir derejede kömek edýär. 2. Mugallym tarapyndan okuwça tabşyrylan okuw işi, öý işi. Sapaklaryna taýýarlanmak üçin oňa aýratynja stol goýmaly (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). ♦ **sapagy bişirmek** — sapagy gowy öwrenmek, özleşdirmek. Sapak almak — 1. rewolýutsiýadan öň : dini mekdepde mollanyň elinde okamak. Soň şolýerde bir ahundan sapak alyp başlaýar (« Edebiýat »). 2. görelde almak, tejribe almak, tälim almak, öwrenmek. İşde Miçurinden alyp sapagy ýetişdirýär ýerde altyn ýüpegi (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Söýgüli ölkäniň eý gelin-gyzy ! Watan gyzy Aýlardan sen sapak al (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ol ussat ýazyjylaryň eserlerini terjime etmek bilen, olardan öwrendi, sapak aldy (H. Ysmaýylow, Powestler). Sapak bermek — 1) ders bermek, okatmak ; 2) ters görelde görkezmek, nädogry öwüt-nesihat etmek. Sapak edinmek — görelde edinmek, pent almak. Goýberen ýalňyşlyklarymyza ökünmeli, ony geljek ýyldaky işlerimizde sapak edinmeli (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sapakdaş: 1. Mekdepde bile bir sapak geçýänler. *Bu wagt klasda Şirniň sapakdaş gyzlary şowhun salýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Biri bilen bir pikirde bolan, biri bilen bir pikire gulluk edýän. *Seniň hem pikiriňi bildim, sen hem Çary bilen sapakdaş ekeniň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sapalak: Bir zatdan sypmak we ş. m. maksatlar bilen edilýän hileli hereket, hile pirim, sapajak, sypjylyk, gaçyrym. *Myraly näçe sapalak atsa-da Soltansöýün ony öz erkine goýman, köşge bakan alyp gidipdir* (*Myraly*). *Tilkiniň müňde bir sapalygy bar, iň gowusy görünmezlik* (*nakyl*).

sapalakçy: Sypjyk adam, sypjyklyk edýän sapalak hile atýan adam. *oganyňa seredeniňde, Andreý sapalakçydy* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*).

sapalaklamak: Sapalak atmak, sap atmak sypjyklyk etmek, sapajaklamak. *Çynar iz ok-ýaýyny almaga yetişmän, sapalaklap özüni jara atdy* (« *Pioner* » *Jurnaly*).

sapalaklatmak: Sapalak atdyrmak, sap atdyrmak, sypjyklyk etdirmek, sapajaklatmak.

sapalanmak [sapaalanmak]: Keýpli-sapaly bolmak, keýp-sapa çekmek, lezzet almak. *Bahar, ne ajap çaglar ! Sapalanypdyr daglar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sapalanmak: Sapan bilen kesek atmak, sapan atmak. *Sakçylar üzüme çozýan serçeleri, sarlary sapanlaýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sapaly [sapaaly]: Göwün göterýän, eşretli, keýpli, lezzetli. *Ajap hoş sapaly hezil çagymyz, güller ysyn seçsin diýip, ýaz geldi* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Öňe tarap barya-ýolumyz ýagty, sapaly, eşretli, şatlykly wagty* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

sapan: Ýüpden örülip we işilip, ortasyna daş goýlup atylýan gural, esbap. *Çagalar üzümi sardan serçeden goramak üçin sapan edindiler*.

sapança: Ýakyn aralyga ot açýan çaklaňja gol ýaragy, nagan. *Nur geldeniň hemişe sapançasyny goýýan horjunyna gözi düşüp, baryp horjuna goluny sokdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gapylykda üsti basylan duşmanyň ýykylman galanlary sapançalaryna ýapysdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

sapanlaşmak: Biri-biriňe sapan atyşmak, daşlaşmak.

sapanlatmak: **Sapan bilen kesek atdyryp kowdurmak, sapan atdyrmak.**

sapar Y: kön. ş. Syýahat, gezelenç.

sapar YY: 1. Ýola, gezek, mertebe. *Ol kakasynyň bu saparky seredişinden, onuň gözünde üýtgeşik hekaýanyň bardygyny bildi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Begeniň göwnüne bolmasa, Aýsoltan bu sapar hasenaýy ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bir saparky agyr söweşde bular öz toplarynyň ýanynda diňe iki çäk bolup galdylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Men bu kitaby azyndan iki-üç sapar okaryn*.

saparkes : Syýahata ýygy-ýygdydan çykmagy söýýän, gezelenç etmegi halaýan, ýygy-ýygdydan ýola gidýän, syýahatçy.

saparkeslik: Syýahata ýygy-ýygdydan çykmaklyk, gezelençde bolmaklyk. *Hatda Grişa galandaryň özi hem özüniň ahyrky saparkesligini bir eýýäm gutardy* (L. N. Tolstoý, *Eserler*).

sapçy: Sap atmaga ökde, sapalakçy. *Hilegär sapçy tilkiler, masgara, ile gülküler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

sapdyrmak: 1. İňňä sapak ötürtmek. 2. Ösümligiň hilini gozulandyrmak maksady bilen bir ösümligiň gabygyny ýardyryp, oňa ikinji bir ösümligiň gözüni pyntygyny berkitdirip, täze ösüntgi aldyrmak. 3. Biri-birine berkidip uzaltdyrmak, utgaşdyrtmak.

sapylmak: 1. İňňä sapak ötürilmek. 2. Ösümligiň hilini gowulandyrmak maksady bilen bir ösümligi baldagynyň gabygyny ýaryp, ilkinji bir ösümligiň gözi berkidilip, täze ösüntgi alynmak. 3. Biri-biriňe birikdirilip uzaldyrmak, utgaşdyrylmak. *Porşen bilentigre sapylan demir çybyk hem ýörär* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

sapynmak: Özüň üçin sapmak.

sapyşmak: 1. Iňňä sapak sapmaga kömekleşmek. 2. Bir ösümligiň baldagynyň gabygyny ýaryp, ikinji bir ösümligiň gözünü berkidişip täze ösüntgi alyşmak. 3. Biri-biriňe seplemäge, birikdirmäge kömekleşmek.

saplamak [saaplamak] YY: 1. Gaýry goşantlardan arassalamak, tämizlemek. 2. Tamam etmek, sarp edip gutarmak, tüketmek. *Buz eredi, barha uzaldy gün-de, ýuwaş-ýuwaş giş ömrüni saplady* (A. Haýydow, *Gök Asman*). *Gök ekinleri sapladyk*. 3. Halas etmek, gutarmak, dyndarmak. *Zäherlenen belýnini saplaýan derman tapmak aňsat iş däl* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Gumuň dürli otlarynyň güýji ony ähli kesellerden saplady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saplamak Y: Sap etmek, sap oturtmak, tutawaş oturtmak (pil, palta we ş. m. hakda). *Ussa kätmeni taňk-tuňk edip, saplamaga durdy. Piliň posuny gazandan soň, ige bilen ýiteldip täzeden saplady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saplanmak [saaplanmak] YY: 1. Gaýry goşantlardan arassalanmak, tämizlenmek. *Totdan saplanan ýiti gün lowurdady, ýanyp duran ýalyn ýalyhowur saçdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Tamam bolmak, sarp bolmak, tükenmek. *Bir öňe saýlanandan soň bolsa, ol tä pagta saplanynça yzyndan ýetdirmedi* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). 3. Halas bolmak, dynmak. *Näme em etjekkäk-diýip, könäniň galyndysyndan heniz saplanmadyk ogulýar eje pikire çümýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saplanmak Y: Sap edilmek. Sap oturdylmak. *Piller saplanyp gutardy.*

saplaşmak Y: Saplamaga kömek bermek, sap etmäge kömekleşmek.

saplaşmak [saaplaşmak] YY: Saplanyp başlamak, esasan saplanmak, arassalanmak.

saplatmak [saplatmak] YY: 1. Gaýry goşantlardan arassalatmak, tämizletmek. 2. Tamam etdirmek, sarp etdirmek, tüketdirmek, gutartmak. 3. Bir zatdan dyndartmak, halas etdirmek.

saplatmak Y: Sap etdirmek, oturtdyrmak. *Daýhanlar hemişe özleriniň saplatmaga goýan pilleriniň yzyndan günün şu wagty gelyärdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

saplyk [saaplyk] YY: 1. Arassalyk, päkizelik, goşantsyzlyk. 2. Akgöwünlilik, päklik, günäsizlik. *Çernyšow Gulluhanyň ýüreginiň saplygyna ynanmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

saplyk Y : Sap üçin niýetlenen agaş, sap üçin taýýarlanan katerial. *Palta saplyk ýasadyk.*

saplyk-süplük: Süpürilip, çöplenip ýygňalan çöp-çalam, ownuk ýalaňy odun, süplük. *Gapyňy açanyndan, kerpiç peçdäki ýanman burugsap duran saplyk-süplügiň aýy tüssesi gözümi ýaşardyp, bokurdagyma doldy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sapmak: 1. Sapagy ötürmek, iňňäniň gözünden sapak geçirmek. *Ol iňňäniň gözüne sapak bolup, sapyp bilmän otyrды* (N. W. Gogol, *Saýlanan Eserler*). 2. Ösümligiň hilini gowulandyrmak maksady bilen bir ösümligiň gabygyny ýaryp, oňa ikinji bir ösümligiň gözünü berkitmek arkaly täze ösüntgi almak. *Ol bu tudy mundan üç ýyl ozal oturdypdy we oňa « ýapon tudy » diýilýän tudy agronomçylyk usuly bilen sapypdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Garpyz çigidi ýandaga salmak bilen hasyl ýetişdiren Myrat Alyýewi dabara bilen garşyladylar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 3. Biri-birine berkidip uzaltmak. Utgaşdyrmak. ♦ **iňňä sapaýmaly bolmak** — ser. Iňňe. Sapagy uç sapmak — ýogyn sapagy iňňe ötürmek üçin başga bir inçe sapak bilen birleşdirmek.

sapýor: *harby.* Harby injener-gurluşyk bölümleriniň gullukçysy. *Sapýorlar ol wagtda ýollary bejerip ýetişerden ejizdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Geçer

ol keýikler geçmedik ýerden hiç hili böwetler tutmaz sapýor. (K. Işanow, Watan Üçin).

sar YY : Berklik, durk, gaýymlyk. Ýüregimizde *sar* hem galmadyr — *diýip, çalaja gepledi* (A. Gowşudow, Eserler). ♦ **sary gaçmak (gitmek)** — ýyrtylyp başlamak, könelmek. *Egni sary gaçan possunly we kellesi tüýlek ak telpekli bir kiçiräk adamjyk durdy* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).

sar Y: zool. Serçeler otrýadyndan bolan, gara-ala ýelekli uçup geýän saýrak guş. *Sakçylar sarylary sapanlaýardylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sarag: 1. Ýara ýa-da başga bir zadyň daşyna sarap daňmak üçin ulanylýan zolak mata, sargy, ýüp, daňy. 2. göç. m. Päsgeç, bökdenc, böwet. *Täzelige ýol gozmazdan geçmäge el-aýagyň saragydy bu roza* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

saragyz [saaragyz]: Ýaş, tejribesiz, başarnyksyz. *Ol bir saragyz çaga oňa biz ekinlerimiziň ykbalyny ynanyp bilmeris* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

saralmak Y : 1. Sargy bilen daşy oralmak, oralmak, daşyna sargy oralmak. *Gelenleriň ýüz-gözleri esgi bilen saralyp daňlypdyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Bir zadyň daşyna ýüplük, sapak, eriş oralmak, ýumak edilmek.

saralmak [saaralmak] YY: 1. Sary bolmak, sary reňke öwürlmek. *Samanyň arasynda iri däneler saralyp görünýärdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Hyýaryň hem wagty geçip saralsa agramy agyr bolýar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Bişmek (miwe hakda). ♦ **saralyp-solmak** — biriniň gaýgysyny aladasyny edip horlanmak.

saraltmak [saaraltmak]: Sary etmek, sary reňke öwürmek, boýamak. ♦ **ýüz saraltmak** — ser. Ýüz Y. *Bolýar, şu gezek men seniň üçin girip, ýüzümi saraldaýyn* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

saramak: 1. Bir zadyň daşyna sargy oramak, sargy bilen daňmak. *Kakasynyň uly dogany gurdy bir dikilgi pürse sarap ýençdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Bir zadyň daşyna ýüplük oramak. *Çyrmaşan ýumagyn sarady çarha* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). ♦ **pile saramak** — ser. Pile.

saranmak: 1. Öz bir ýeriňi sargy bilen saramak. Daňmak. 2. Özüň üçin ýüplük eriş, sapak sarap almak.

saraşmak: 1. Sargy bilen saramaga kömekleşmek, sargy bilen daňşmak. 2. Ýüplük, eriş, sapak oraşmak, ýumak edişmek.

saratmak: 1. Bir zadyň daşyna sargy oratmak, sargy bilen daňdyrmak. 2. Ýüplük, eriş, sapak oratmak, ýumak etdirmek.

saraý: 1. kön. s. Şalaryň ýaşan bezegli jaýlary, köşk. 2. Şähre gelýänler üçin düşelge jaý we mal-gara daňylýan uly howly. *Kolhozçylar kolhoz saraýynyň agzyna üýşüp, gürrüň edişip durdular* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

saraýman [saraýmaan]: Saraý sakçysy. *Saraýmanlar näçe yhlas etseler-de atlary arabalary ýerleş-dirmäge ýetişip bilmeýärdiler* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).

sarç: Her bir zada tezip durýan baş öwrenmedik, ele öwrenmedik, tez ürkek. *Dag keýikleri gaty sarç we ys algyç bolýarlar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Goýunlaryň arasyndaky iň sarçlarynyň sarjy hem ýerinden gozganmady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sarçlyk: Ürkeklik, tezlik.

sardelka: Ýogyn hem gysga sosiskanyň içegä dykylan etiň bir görnüşi.

sargalmak: Bir ýumşy bitirtmek üçin haýýsedilmek, ýumuş buýrulmak, sargyt edilmek.

sargamak: 1. Bir ýumşy bitirmegini tabşyrmak, sargyt etmek. *Zat sargamakda Gülsün eje hem kem galmady* (J. Akyýew, Mergenň Ogly). 2. Bir zady ýerine ýetirmegi tabşyrmak. *Pökgen bagyň gijeki sakçylaryny ýanyna çagyryp* :— *Siz gaty sak boluň ! —diýip sargapdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Çyk

içerden gelneje, Doganma ýaglyk sarga («Türkmen Halk Şahyрана Döredijiligi »).

sargan: Owuz süýdünden bişirilip taýýarlanylýan önüm.

sargy: ser. Sarag Y. *Men gözümdäki sargyny aýyrmak isledim. Wah, kelläňdäki sargylary ýok etsene !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sargylt [saargylt]: Az–kem sary reňkli, sary öwürýän, sarymtyl. *Dyza golaý otuň reňki sargylt öwürýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sargyt: 1. Birine bir ýerden bir zat getirip bermegi ýa–da birine bir zat aýtmagy diýlip, soralyp edilýän tabşyryk, haýyş. *Soltansöýün oňa sargyt üstüne sargyt beripdir* (Myrally). 2. Bir zady ýerine ýetirmek üçin tabşyrylýan tabşyryk. *Pökgeniň aýaly doktoryň sargydyny berk tutup, hatda baharyň nikasy hakynda hem gep gozgamaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **öliň sargydyny sargamak** — bir zady gaýtalap–gaýtalap tabşyrmak, sargamak, aýtmak.

sary [saary] Y : Altynyň бүрүнjiň, misiň reňkine menzeş reňk. *Gapdallarynda hem sary semawar lakyrdaп gaýnaýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Emma onuň ýalaňaç kellesini boýny götermän, sapagynyň ysgyny gaçan sary kädi ýaly sallady (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **sary getirmek** — howply bagyr keseli bilen keselläp, endamyň sapalmak. Saryň gaýnamak — aşgazan iç keseliniň bir hili ýakyp barýan, gaýnaýan ýaly alamaty.

sary [saary] YY: kön. s. Tarap. *Kommunizme sary, ösüş ýyllar içinde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Aýymek gelin, sallanyp biziň sary gelsene !* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

saryçöp [saaryçöp]: bot. Boýag üçin peýdalanylýan sary reňkli ösümlik.

sarygysmak: 1. Suwy çekilişmek, bineme guraşmak. *Ýerler sarygysan badyna etmeli işlerini tabşyryşdyrýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Akysyp, dökülişip damysyp durmak.

sarykdyrmak: 1. Suwuny çekdirmek, birneme guratmak, çala guratmak (geým we ş. m. hakda). 2. Akdyrmak, dökmek, damdyrmak. *Maňa bir seret meniň sokar ganymy sarykdyrды* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Arryk itler açlykdan agyzlarynyň suwuny sarykdyryp, gapy–gapy aýlanýarlar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sarykmak: 1. Suwy çekilmek, birneme guramak çala guramak. *Ýer sarygan badyna, içini depmek işine girişmeli* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Akmak, dökülmek, dammak. *Gurdy öýüne eltdi we ýüzüne sarygyp duran ganlaryny ýuwup ugratdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

sarylamak [saarylamak] : Sary ýüplük, ýüpek bilen nagys salmak, keşdelemek.

sarylaşmak [saarylaşmak]: Sary ýüpek, ýüplük bilen nagys salyşmak, keşdeleşmek.

sarylatmak [saarylatmak]: Sary ýüplük, ýüpek bilen nagys saldyrmak, keşdeletmek.

sarymaňyz [saarymaňyz]: Akyl–huş taýdan doly kemala gelmedik. *Uly adam hökmünde ýüztutulýan on iki ýaşly sarymaňyz çaga hiçbir zadyň manysyna düşmän, gorkuly gözleri bilen bakjaklap seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sarymeňiz [saarymeňiz]: ser. Saryýagyz.

sarymsak: bot. Ýiti ysly, aýy tagamly, sogan görnüşli bakja ekini. *Islejek biz onda gyzzan gögerderis, islejek–sarymsak* (Şekspir, *Otello*).

sarytiken [saarytiken]: bot. Sary reňkli, ownujak turşuja gyzyly miweli, tikenli çäýe ösümlik, gyrymsy agaç.

saryýag [saaryýag]: Eredilen mesge, ýagy. *Näzik eje bir jam saryýag bilen bir tabak gowurma getirip goýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Toşap akýar ýanlygyny çöşende, häzil berýär saryýaga goşanda* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

saryýagyz [saaryýagyz]: Ýüz meňzi sary bolan, ýüzüniň reňki sary, sarymaňiz. *Ol saryýagyz, mawy gözli bir adamdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Sona gujurly ýigrimi baş ýaşyna gadam uran saryýagyz gyzdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sarja: dokm. Ýüpek garyndyly içliklik matanyň bir görnüşi.

sarkdyrmak : 1. Syrykdyryp akdyrmak, syrykdyrmak. *Gaýnadylan burçlary elege çykaryp, suwuny sarkdyrmaly* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Baryny guýup gutarmak, düýbünde galanyny guýmak (çay we ş. m. hakda).

sarkyndy: 1. Nahardan ýmitden iýilmän galan galandy, agyzdan galan nahar. *Artan sarkyndylary ullaň alýuminiň jama guýup dyrlar* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Syrygyp ýyganan suw, suwuklyk. *Obanyň ykbaly hemişe üzlem-saplam gelýän sähelçe suw sarkyndysyna baglydy* (« Zähmet Gahrymanlary »).

sarkynmak: Iň soňky damjasyna çenli guýmak, zat goýman guýmak (suwuklyk hakda). *Aýsoltan içip boşadan çäýneginiň soňky damjalaryny käsesine sarkyryp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Meşikleri sarkyryp bir tünçe suw ýygnaýlar* (N. Jumaýew, *Ak Maýanyň Ýoly*).

sarkyrylmak: Iň soňky damjasyna çenli guýulmak, zat goýulman damdyrylmak.

sarkyşmak: Syrygyşyp akmak, syrygyşmak. *Ýagyş damjalary sarkyşyp duran plaşçyny çykaryp, Keýmirä tarap ýöredi. Oraz han ýagy sarkyşyp duran gapyrgadan birini aldy-da gürrüňini dowam etdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sarkyt: ser. Sarkyndy. *Tilki sarkydyndan şir datmaz* (nakyl).

sarkmak: Syrygyn akmak, syrykmak. *Ýeriň üsti bilen guýa hapa suw sarkyp girmezligi üçin, onuň daştöwereginde galyň toýun gatlagyny dököýärler* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). *Sagrysyndan sarkýan berler budundan damdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sarkoma: med. Howply çiş keseliniň bir görnüşi.

sarmak: ser. Sargamak. *Ondan her kim bir zat sarýardy* (J. Akyýew, *Mergenň Ogly*).

sarmaklaşmak: gepl d. Salşyp almak, tutluşyp almak, urşup-sөгüşmek. *Häzir süýei ukynyň arasynda aýaly bilen sarmaklaşara çaky ýokdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sarnabermek [sarnaabermek]: Yzly-yzyna sugşurybermek, gepläbermek, aýdybermek. *Genjim ýerinden turup sarnaberdi* (« Görogly » *Eposy*).

sarnamak: Boş samahyllamak, birsyhly ýaňramak, bir zatlar aýtmak. *Ahun gelip Ahmedi bilen görüşdi, içinden nämedir bir zat sarnady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Gazetiň ýüzüne seredip sarnap oturandy-da — diýip seredýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sarnaşmak: 1. Boş gürrüň edişmek, bolgusyz gürrüň edişmek, ýaňraşmak. *Siz bilen sarnaşyp durmaga bir boş adam gerek* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Biri-biriňe bolgusyz sözler aýdyşmak, sögüşmek.

sarp: 1) sarp etmek — harçlamak, ýoklamak ; 2) sarp bolmak — harç edilmek, harçlanmak, ýoklanmak.

sarpa: Hatyra, hormat, abraý. *Aýdurdy Aýnur ejäniň hormatyny we sarpasyny berk saklaýan ekeni* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Uly hormat bilen sarpa goýýarlar, oňat üpjünligi bardyr kurortyň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

sarpaly: 1. Hatyraly, hormatly, abraýly. *Sarpaly tutýarlar onuň adyny ýüregne ýazypdyr kolhoz zadyny* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Tygşytly Y.

sarsak : Sarsaň üýtgän, tentegräk (adam). *Gülnaryň bu bolşy meni sarsak etdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sarsaklyk: Üýtgänlik, tenteklik. *Men ölümine razy bolaryn, emma ylymda sarsaklyk etmäge razy bolman* (Aýbek, *Nowaýy*).

sarsdyrmak: 1. Sarsgyn döretmek, yrandyrmak, titretmek. *Hanha ýeri sarsdyryp, howany iki ýaryp, ýetip gelýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Wagonlardan birine ot düşüp snaryar gümpüldisi ýeri sarsdyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Zaldakylaryň joşgunly sesi kulby sarsdyrды* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. göç. m. Ýürek gopdurmak, galkyndyrmak. *Ömrümde birinji gezek gyzyň bakyşy meniň ýüregimi sarsdyrды* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Barbanyň Gyzy*).

sarsgyn: Zarbanyň güýçli urgynyň netijesinde döreýän titreme, döreýän titrewük yrgyldy. *Ýakynlaşdykça, ol sarsgyn ýeri göçüreýin diýýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Olar sarsgyny, ýadawlyklaryny ýatlaryndan çykardylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

sarsmak: Sarsgyn emele gelmek, yranmak, titremek. *Dürli jisimleriň sarsmagyndaky döreýän sesleri biz eşidiş organymyz arkaly duýýarys* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anotomiýasy we Fiziologiýasy*).

sarsmaz: Örän, berk, mizemez, pugta, mäkäm, titremez. *Biziň şat durmuşymyza şöhle salýan Kremliň sarsmaz galasyny ogşaryn* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

sarun [saarun]: Gysylp ýagy alynýan çigitleriň mal iými hökmünde peýdalanylýan galyndysy kunjara. *Raýon alyjylar soýwzy saruny we başga bir näçe kontsentirleneň ot-iýmleri getirmedi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

satan: Aýagyň çatalba çenli uzynlygy, iki aýagyň arasy. *Ol sygryň gaba ýelni satanynyň arasynda sygmaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *İkisi hem satanlarynyň arasyndan gum sowurmaga başladylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

satanlak: Uzyn satanly satanlarynyň arasy giň bolan. *Ol satanlak aýaklaryny çalşyryp, aýbogdaşyny gurup oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gylyç aga özüniň satanlak dor alaşasyny idip gelýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sataşdyrmak: 1. Sezewar etmek, duçar etmek, uçratmak. *Sen näme üçin meni beýle güne sataşdyryň* (M. Gorkiý, *Eserler*). 2. Biri bilen duşurmak, tapyşdyrmak. 3. Biri bilen maşgala bolup ýaşatmak.

sataşmak: 1. Sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak. 2. Biri bilen duşmak, tapyşmak. *Ýaşayar, işleýär bir adam şunda, sataşdym, sözleşdim, tanyşdym men-de* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Biri bilen maşgala bolup ýaşamak. *Ynha, meni görýärmiň, saňa sataşalym bäri kemally köýnek geýemok !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 4. göç. m. Biri-biriňi görmek. *Birden Maral bilen şadynyň gözleri sataşýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

satdyrmak: Bir zady pula öwürmek. *Dowar satdyrmak*.

satyjy: Magazinde ýa-da sözda edilýän ýerlerde alyjylara haryt satýan söwda işgäri. *Satyjylar alyjylara medeniýetli we çalt hyzmat edýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

satygçy: kön. s. Hususy haryt satýan, ownuk zatlar bilen sözda edýän adam, jerçi. *Ony şol sagadyň özünde satygçy arabasyna salyp, öýe bakan ugratdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

satygçylyk: Satygçynyňkäri, ýagdaýy. *Ol satygçylyk edýär eken* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

satylmak: 1. Belli bir möçberdäki pula berilmek. Eje jan gyzlaryň satylýan zamany eýýäm ötdi (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç. m. Dönüklük edip, başga biriniň tarapyna geçmek, haýynlyk etmek.

satyp-sowmak: Satyp ýok etmek, satyp harçlamak.

satyşmak: Satmaga kömek etmek, satyp bermek.

satir: mif. Grek mifologiýasynda : guýrukly, şahly we geçi aýakly jandar, çakyryň we şatlygyň azgyn hudaýy.

satira: edeb. Hakykatyň oňaýsyz ýagdaýlaryny aýy gülki bilen paş edýän edebi eser. *Eserňizi oňat edip getire kömek eder tankyt bilen satira* (« Tokmak » *Jurnaly*).

satirik: Satira ýazýan adam, satira eseriniň awtory. *Kemine satirik şahyryň edebi lakamydyr* (« Edebiýat »).

satiriki: Satira has bolan, satira degişli. *Muýethor synpyň garşysyna gönükdirilen satiriki nakyllaryň köpüsi açgöz ruhanylary paş edýän nakyllardyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Satiriki roman. Satiriki hekaýa.*

satlyk: 1. Satylmaga goýlan, satmak üçin hödürlenýän, bellenen. *Satlyk haryt. Satlyk gök önüm.* 2. göç. m. Pula tutma, pul, zat üçin her hili haýynçylykly işleri etmäge taýyn bolan, haýyn. *Satlyk Eziz han bilen aýgytly söweşi şu ýerde biz özümüz guramaly dälmidik ?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

satmak: 1. Zady belli bir möçberdäki pula bermek. *Olary satmaga alyp barmaýanyň bilýäriň* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç. m. Dönüklük, haýynlyk etmek, birini ikinji birine ýamanlamak, şugullamak.

satrap: tar. Gadymy Eýranda : welaýet häkimi.

satrapiýa: tar. Gadymy Eýranda : administ-ratiw welaýet bölünişigi.

saturn: astr. Gün sistemasyna girýän planetalaryň biriniň ady. *Ýupiter bilen saturn planetalary has uzakda ýerleşýärler.*

sawçy [saawçy]: Gelin edinmek üçin gyzyň ene-atasyna söz aýdýan, söz aýtmaga iberilen adam, söz aýdyjy. *Haýsy gapydan barsam hem meniň sawçylarymyň boş gaýtmajagyna-da ynanyan* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Käbir sawçynyň habaryny Aýsoltana söz arasy bilen mälim edýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sawçylyk [saawçylyk]: 1. Sawçynyň käri. 2. Biriniň gyzyny gelin edinmek maksady bilen söz aýtmaklyk, söz aýdyjylyk. *Äşebibi ýaly häli-şindi sawçylyga gelyänler onuň gonjuna gor guýýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Örän rogyr eje sawçylyk indi köne adat bolup galdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

saý Y: Çun bolmadyk. Ýalpak (suw barada). *Şu keçjal kaspiniň garly gaýlary, gämini owardýan daşly saýlary* (N. Amanow, A. Kowusoý, *Balykçylar*).

saý YY: Sagat, sagdyn, daýaw, saýlama. *Ýüz sany saý atly atlanýar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Habar berlen mütetinden saý atlynyň ýola çykmagy şübhesizdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

saýa [saaýa]: dial. ser. Kölege. *Olar günorta naharlaryny baglaryň salkyn saýasynda edinýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Selen saýa salýan bilbilli baglaň alma, enar, üzüm peýwendi berýär* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **saýa salmak** — arkadaýanç, pena bolmak. *Sarsmaz beýik soýuzyň sen aýrylmaz pudagy, saýa salýar üstüne dostlaryň al baýdagy* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

saýak: Saýak ýörmek — « ahmal bolma » diýen manyny aňladýan aňlatma. *Saýak ýörme, taýak bar, şindiden däl, baýrak bar* (nakyl).

saýalamak [saaýalamak]: ser. Kölegelemek. *Sakçylar gündizlerine şol kümejikde saýalap, töweregine gözegçilik edýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

saýalatmak [saaýalatmak]: ser. Kölegeletmek. *Munuň her düýbünüň astynda sürüli goýny saýalatmak mümkindi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýalyk [saaýalyk]: ser. Kölegelik.

saýawan [saaýawaan]: Ýagyşdan, günde penalanmak üçin kömelek görnüşli elde göterilýän üsti mata enjam, zontik. *Aýallar yssydan goranmak üçin depelerine saýawan tutup barýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Gazeti*).

saýdyrmak [saaýdyrmak]: Birine saýmaga bermek, saýgy bilen tüýtdürmek (ýün, çöpür we ş. m.hakda). *Ýün saýdyrmak.*

saýgarylmak: 1. Göze ilmek, görünmek, tanalmak. *Ýyldyz ýagtysyna towşanyň akja butlary saýgarylýardy. Onuň mähmet gözlerinde gyzgylt çylgymlar*

saýgaryldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Aňsyrylmak, duýulmak, bilinmek. *Artygyň sypatynda-da öten ýylka garaň-da bir hili merdemsilik, doluşanlyk keşbi saýgarylýady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

saýgaryşmak: Aňsyryşmak, seljerişmek. *Aşyr, reňk saýgaryşmaga wagt taparys* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

saýgarmak: 1. Aýyl-saýyl etmek, tanamak, görmek, bilmek, aňsyrmak. *Alasarmyk garaňkyda hoşgeldi Onuň ýüz keşbini gowy saýgaryp bilmedi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Meniň-ä gözüm gowy saýgarmaýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol ýanlygyň sazyna gyzygyp, töwerekden gelýän -geçýäni-de saýgarmady. Käprä golaýgelende maşinist onuň abat dældigini saýgarsa-da maý az bolany üçin, ony saklap bilmedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Göz ýetirmek, tanamak, bilmek. *Saýgarmady duşman nirde dost nirde ?* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Men basjak ýerim bilen basmajak ýerimi gaty saýgarýan* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýgartmak: 1. Görüp aňsyrtmak, aýyl-saýyl etdirmek, gördürmek, tanatmak. *Depelikler çala sudur bolup zordan saýgardýardy* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Jaýyň içini tutan papirosyň goýy tüssesi onuň kimdigini bir bada oturanlara saýgartmady* (« Kolhoz Günleri »). 2. Aňsyrtmak, duýdurtmak, bildirtmek.

saýgyc [saaýgyc]: Ýüň saýmak üçin edilen çybyk. *Ol ýylgyndan saýgyc edindi.*

saýgylamak [saaýgylamak]: 1. Gamçy, çybyk we ş. m. zat bilen yzygiderli urmak. *Ol öz atyny gamçy bilen saýgylamaga başlady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Wolostnoý köplükden saýlanandan soň, ýyldam atyň gidişini haýal gördi-de ony yzly-yzyna saýgylap, guş bolup uçdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Teýeneli söz aýtmak, kemçiligini ýüzüne basmak. *Näçe gyjyt berseň-de näçe saýgylasaň-da öňe bakan hereket etmän, gaýta arkan teşýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ony has degenekli, söz bilen saýgylasy geldi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

saýgylanmak [saaýgylanmak]: 1. Gamçy. Çybyk we ş. m. zatlar bilen yzly-yzyna urulmak. *Gamçy astyna alnyp, saýgylanyp barýanlary-da bar ýüň ýaly tekizlenip, howa jybarlap başlady* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Teýeneli söz aýdylmak, kemçiligi ýüzüne basylmak.

saýgylaşmak [saaýgylaşmak]: Biri-biriňi saýgylamak, urmak, gamçylaşmak.

saýhal: ser. Saýhally. 1. *Altyn saýhal basyp, süýji sözleşip. Babadaýhan bilen ýöräp gelýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

saýhallaşmak: 1. Ýuwaşaşmak, diňişmek, köşeşmek. *Írden başlan ýagys öýläňler biraz saýhallaşdy.* 2. Azalyşmak, ýöwselleşmek, dargaşmak.

saýhally: 1. Adamkärçilikli, edepli, salykatly, ýerlikli, saýhal. *Beýik Watancılyk urşy başlananda, ol özüniň görmegeý, saýhally, açyk we şat göwünli aýaly bilen ýaşaýardy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Paýhasly, asuda. *Orator diňçilere ähmiýet bermän, töweregine saýhally garandan soň söze başlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Onuň sesi iňrik garalanda Tussanyň kenarynda bizi gursap alan hemme zatlar ýaly dury we saýhallydy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Sen örän saýhally gepleýärsiň.*

saýhallylyk: Adamkärçiliklilik, edeplilik, salykatlylyk, ýerliklilik, paýhaslylyk.

saýhalsyz: Adamkärçiliksiz, edepsiz, salykatsyz, bisaýhal.

saýy: Íri, uly, saýlama. *Gawunlaryň saýylaryny ýygdy.*

saýyl [saaýyl]: kön. s. Mätäç, gedaý. *Saýyllar şahyryň soňky şygryny ylaýta-da köp aýdýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýylmak [saaýylmak] Y: Hasap edilmek, hasaplanmak. *Birinden bir ýaramaz hereket ýüze çykaýsa, gabahat saýylýarmysyn* (M. Ibrahimow, Ol Gün Geler).

saýylmak [saaýylmak] YY: Saýgyc bilen urlup tüýdülmek (ýüň, pamyk we ş. m. barada). *Saýylan pamygyň gundasy kimin, gülleriň gujagyn doldurdy bütün* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýym [saáýym]: Saýmak üçin bölünip alnan ýün, pamyk we ş. m. *Bir saýym çöpürimiz bar.*

saýyn [saáýyn]: Wagt bildirýän sözlere goşulyp, dowamlylygy aňladýan söz soňy kömekçi. *Biziň üstünligimiz günsaýyn ösýär. Asla sowatsyz adamlar günsaýyn ösýän durmuşdan yza galyp başlaýar ahyryn* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýyrdyň: Göze görnükli, saýlama, iri, daýaw. *Saýyrdyň ahal-teke atlary, edermen jigitler meýdanda gurda döndüler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

saýyşmak [saáýyşmak]: Saýmaga kömekleşmek (ýüň, pamyk we ş. m. barada).

saýlama: Hili boýunça iň oňat hasaplanýan, beýlekileriň arasyndan saýlanyp alnan, seçilip alnan. *Ol, obanyň saýlama ýigitlerini ýygnap, şol aýalyň ogluny alyp gelmegiň ýoluny maslahatlaşdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýlamak: 1. Saýlawda ses berip, wekilligini tassyklamak. *Dynç alsak hakly biz, hukuga hakly saýlasak — hakly biz, saýlansak — hakly* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Bu beýik wezipä seni, bir agyzdan saýlarys göni* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 2. Köp zadyň içinden seçip almak. *Sözleriň içinden çeperin saýlap, gerekli goşgular döretdim oýlap* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Bir zakaz berjek matalarymyzy saýladyk* (« Tokmak » *Jurnaly*). ♦ **garaňy saýlamak** — ser. Gara. *Şu taýdan garaňy saýla !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýlan [saýlaan]: Keçä, hala, kürtä, aýal geýimlerine we ş. m. salynýan nagys.

saýlanybermek: Beýlekilerden arany açybermek. *Gyrja beýleki atlardan saýlanyberdi.*

saýlanmak: 1. Köp zadyň içinden saýlanyp, seçilip alynmak. *İ. W. Miçurin çaknyşdyrmagy, ýagny ýörite saýlanyp alnan ösümlikleri emeli usul bilen tozanlandyrmagy giň ulanýardy* (W. A. Tetýurew, *Botanika*). 2. Saýlawdan geçmek, saýlaw üsti bilen bir wezipä, wekilçilige bellenmek. *Arkaýyn dem alýar işden gelende, saýlanýar saýlaýar, saýlaw bolanda* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Köpçülikden ýa-da bir ýerden uzaklaşmak, arany açmak. *Annak dagy maşyna oturanlarynda ülker ýerden ýaňyja saýlanypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bular obadan ep-esli saýlanyp, bir erik agajynyň kölegesinde oturdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Bir parhly alamaty bilen tapuwutlanmak, beýlekilerden tapuwutly bolmak. *Uzyn boýy gök meýdanda saýlandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 5. Ösüp ýokary galyp başlamak. *Ýerden ep-esli saýlanan göm-gök öwüşýän goweçalara seretdigiňçe seredesiň gelýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

saýlantgy: Saýlanyp alnan, saý. *Saýlantgydan galan hem bolsa, hiç kimden indegsiz, soragsyz Gülsüm hem getirip halyalaryny bir gapdalda ýazdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Biz köşgüň saýlantgy aşpezlerinden birini Astrabada ibereris* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýlap-seçmek [saýlaap-seçmek] : Saýlap almak. *Belki hem ejemiň öz ýanyndan saýlap-seçip goýan gyzy bardyr* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*).

saýlaşmak: Saýlamaga kömek etmek, kömek hökmünde saýlap bermek. *Tüwiniň çeltigini saýlaşmak.*

saýlatmak: Köp zadyň içinden seçip aldyrmak, seçdirmek.

saýlaw: 1. Saýlap alyş, seçip alyş. 2. Ses bermek bilen wezipeli adamlary, wekilleri saýlamaklyk, seçgi. *Zähmetiň pälwanlary, geliň beýik saýlaw* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *Tolkunlandy saýlaw geçýän her bir jaý, Mukaddes borjumyz edýäris berjaý* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **göni saýlaw** — aşakdan ýokary saýlanýan saýlaw sistemasy.

saýlawçy: Sawlaw gatnaşýan adam, saýlawda sesini bermäge hukukly adam. *Bu ýoldaşlar ýaşuly saýlawçylaryň hormatly myhmanlarydyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Saýlawçylaryň spisogy.*

saýmak [saaýmak] Y: Hasap etmek, hasaplamak. *Aýna artygy özüne has ýakyn saýýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Eger kakamyň özüne duran ýeri ynamdar adamsy ýelli bolsa onuň duran ýeri hemişe çukuryň gyrasydyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

saýmak [saaýmak] YY: Saýgýç bilen urup tüýtmek (ýüň, pamyk we ş. m. barada). *Men hem goýunlaryň ýüňlerini gyrkmaly bolaryň, sen ony saýyp, keçe etmeli bolarsyň. Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çüprek ýüňüni tüýdüp çykdy, ony saýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

saýpal: Saýpal tapmak — azalmak, ýerleşmek, saýpallamak.

saýpallamak: Selçeňlemek, saýpal tapmak, azalmak, gutaraňkyrlamak, tükeneňkirmek. *Adat boýunç gelen-gidenler saýpallady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýpallasamak: ser. Saýpallamak.

saýrak: 1. Hoş owazly saýraýan, gowy we köp saýraýan. *Onuň boýundaky goýry kölegeli nähnet çykanlar saýrak guşlaryň mekany boldy* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Ol, gör nähili saýrak bilbildi !* (« Sowet ürkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. göç. m. Şadyýan gür-leýän, çeper sözleýän, oňat aýdym aýdýan. *Saýrasyn çagalaň saýrak dilleri* (« Pioner » *Jurnaly*).

saýramak: 1. Hoş owazly ses etmek. *Bilbiller saýrap, saýrap müň hili heňler çalýar* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *Gül-pürçük pudaklarda, saýrarmyş dürli guşlar* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Şol gözəl çoşgun bilen saýraýan torgaýlaryň « jüýp-jüýpi » eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç. m. Şadyýan gürlemek, çeper sözlemek, oňat aýdym aýtmak. *Çeper sözleri çöpläp, näzik saýraýar dilim* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

saýraşmak: Hoş owazly ses edişmek. *Bilbiller saýraşýar hoş owaz-sesli, gezmäge ýaraşýar kolhozyň bagy* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Boş meýdanda torgaýlar jyg-jyg edip saýraşýar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Saýraşýan bilbilleriň sazlaşykly owazy derwezä ýakynlaşan badyňa gulagyňa ilkäkilikler öz dillerinde saýraşyp ýorgalaşýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saýratmak: 1. Hoş owazly ses etdirmek. 2. göç. m. Dilde ýaňlatmak, çeper gürletmek. *Azatlyk şygaryn saýradyp dilde, olar sizden isleýändir köp dalda* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

saýry: Keseki ýerden gelin, gelmişek. *Kimlere gul, diýip, kimlere — saýry, Ejiziň hakyna şer eder kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ýaşapdy ol aramyzda, saýry taýpa arasynda* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

saý-sebäp [saaý-sebäp]: Nähilidir bir sebäp bilen. *Gaýta saý-sebäp bilen ýoldaş bolanymyz üçin tanyş bolaly !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Saý-sebäp bilen biziň ýolumyz seniň golaýyňdan geçdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

saz [saaz] Y: *sungat*. 1. Bir ýa-da bir näçe sesleriň äheňleriň sazlaşykly utgaşdyrylmagy bilen içki duýgular, ideýalar beýan edilýän sungat, muzyka. *Duşmanlaryň bagryn dilýär sazymyz* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ogul, sen entek howlukma, tiz wagt kolhozymyzda saz ansamblyny gurjak* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Saz gurallary. 3. Ses, owaz. *Dürli guşlaň gurýan şadyýan sazy. Wasp edýär bu bagyň gözəl görkünü* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). ♦ **saz etmek** — tamdyra çalmak, aýdym aýtmak.

saz [saaz] YY: 1. Döwük-ýenjik däl, gurat, dözüw. *Her bir demir ýoly ony saz işletmek üçin göreş edýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Maşynyň motory saz işleýär*. 2. Normal ýagdaýda barýan, ters däl, düzüw, dost. *Siziň ikiniziň araňyz örän saz ahyry ?!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ozal beýle däl, sazdy aramyz* (« Tokmak » *Jurnaly*). 3. Göwnejaý, dogry. *Halka hyzmat edip at-abraý alsaň şonda eden işiň saz diýýär göwnüm* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Arslan diýen ogly ösüp durmuşlary saz gidýärdi* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Eger aňkaryp galsaň saz urup bilmeşen wagşy üstüne zyňar we parça-parça eder* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 4. Oňat, gowy, kök. *Agaç etli, hor diýseň-de jahyl*

kimin keýpi sazdyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). ♦ daň saz bermek — ser. Daň. Daň saz berende, gür sazaklygyň arasynda ol gymyldysyz süýnüp galdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

saz [saaz] YYY: dial. Tarada gamyşdan edilen gural, darak.

sazak [saazak]: bot. Orta Aziýanyň gumluk ýerlerinde bitýän ýangyç hökmünde ulanylýan pür ýaprakly agaç, odun. *Gün guşluk galand, sazak kölegelerinde süýnüp ýatan wekiller öz aralarynda bolsady ekdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sazaklaryň ýaşyl pürleri daňyň alagaraňkysynda garalyp görünýärdiler (« Pioner » Jurnaly). Gumlaryň depelerini, ýapylaryny örtýän sazak, çaly, çerkez bardygyna ýalazyraýardy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

sazaklyk [saazaklyk]: Sazagyň köp gögerip oturan ýeri, sazagyň köp biten ýeri. *Daň saz berende, gür sazaklygyň arasynda ol gymyldysyz süýnüp galdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Uly sazaklyga ýetip, yzyny-da ýitirdiler (A. Atajanow, Permanyň Mamasy).*

sazanaklamak [saazanaklamak]: Janserek bolup durmak, gorkudan ýaňa ýaýdanjyramak, sandyrak-lamak. *Howsala düşen ýelli aýak üstünde sazanaklap, näme etjegini bilmän durdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Öz dosty pökgeniň gybatyny edip otyrka birden onuň gelýänini aňlap sazanaklamaga başlady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sazanaklaşmak [saazanaklaşmak]: Janserek bolşup durmak, gorkudan ýaňa ýaýdanyşmak, sandyraşyp durmak.

sazanda [saazanda]: Saz çalmak sungaty bilen meşgul bolýan adam, sazandar, çalyjy, sazçy. *Yetginjek sazandalar dutarlaryny sazlap çalmaga başladylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Şahyrlar wasp edip ýazsa ol hakda, sazandalar sazyn düzse ol hakda (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

sazandalyk [saazandalyk]: Saz çalyan sungat işgäriniň käri. *Kär sazandalykdyr, han aga ! — diýip bagşy şol bir çök düşüp oturyşyna jogap berdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

sazandar [saazandar]: ser. Sazanda. *Goý, ýaňlansyn bu şatlyga sazandarlaryň sazy, goý, Kiýewe baryp ýetsin bagsylaryň owazy (R. Seýidow, Eserler). Watanmyň şatlykly sazandarlary, sazy ökde çalşyňyza guwanýan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Onuň yzsüre bir sazandar bilen bir deprekçi peýda boldy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).*

sazandarlyk [saazandarlyk]: ser. Sazandalyk.

sazçy [saazçy]: ser. Sazanda. *Oňat kolhozçylar gelýär bagsymy sazçylar gelýär (Çary Aşyr, Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy). Geçen ýylyň güýzi Türkmenistanyň ýazyjylarynyň artistleriniň sazçylarynyň we hudojnikleriniň köp wagtlap ýatlaryndan çykmasa gerek (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sazçylyk [saazçylyk]: Saz çalyş hünäri, saz çalyanyň käri, saz bilen baglanyşlyk, saza degişlilik. *Men eýýäm sazçylyk mekdebinde okap ýörün (« Tokmak » Jurnaly). Sazçylyk uçlişgesi.*

sazlamak [saazlamak]: 1. Saz guralynyň kirişlerini çekişdirip, gerekli owaza gurmak, düzmek. *Sazlary ýuwaş-ýuwaşdan kiňňirdedip, sazlap durkalar, hälki gul hümräp geçdi (Aýbek, Nowaýy).* 2. Gerekli tehniki ýagdaýyna çalmak, düzgüne çalmak, gurnamak, düzetmek, bejermek. *Anýa maşyny sazlamak bolup güýmenip durdy. Ol stanogy sazlamaga durdy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). ♦ arany sazlamak — ser. Ara. Keýp sazlamak — ser. Keýp.*

sazlanyşyk [saazlanyşyk]: ser. Sazlaşyk.

sazlanmak [saazlanmak]: 1. Gerekli owazyna düzülmek, gurulmak (saz guraly hakda). *Gopuz sazlanyp başlady (H. Ysmaýylow, Powestler).* 2. Gerekli tehniki ýagdaýyna girmek, düzgüne salynmak, düzelmek, bejerilmek.

sazlaşyk [saazlaşyk]: İki ýa-da köp ähenleriň sesleriň biri-birlerine goşulyp utgaşmasy, sazlanýşyk.

sazlaşykly [saazlaşykly]: Goşulyşyp, yzygiderli bir äheňde gidýan (ses hakda).
Ullakan, çalasyn maşynlar sazlaşykly güwüldeýärdi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalary). Esenow olaryň edil komanda berlen ýaly sazlaşykly çykanseslerine: — Gurgunmysyňyz ? ! — diýdi-de, iki ýana gezmelemegini dowam etdirdi (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

sazlaşmak [saazlaşmak]: 1. Sesler goşulyşyp, bir äheňde ýaňlanmak, sazlaşykly çykamak. *Horazlaň howada ýaňlanýan sesi üzülmazden gudak bilen sazlaşýar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Düzgüne girip başlamak, düzelip başlamak, oňatlaşmak.

sazlyk [saazlyk]: bot. Giden gür, ösgün gamyslyk, otluk-çöplük ýer. *Seni sazlygyň içinde atyň öňüne basyp gaýdan kimdi ? Olar sazlyga girip başlanlarynda, at aýagynyň dükürdisini eşitdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sazlygyň aňrsyna-bärsine göz ýetmeýär (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat).*

sazmyk [saazmyk]: Bir sydyrgyn, aramyk. *İşiklerdeýanýan otlaryň tüssesi şemalsyz agyr howada göçmän, ýukajyk sazmyk ak bulut emele getiripdir. Şu sazmyk görnüşiň içinde gara salgym bolup aýlanyp ýörenler ýelli bilen Wüşi keldi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

saz-söhbet [saaz-söhbet]: Sazly, aýdymly oturylyşyk, saz çalmaklyk, aýdym aýtmaklyk, saz we ýakymly gürrüňler, meýlis. *Saz-söhbet adama her wagt bir hili täsir edýär (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Kemine deň-duş bilen oturyşmagy, saz-söhbeti söýen, meýlishalar şahyrlaryň biridir (« Edebiýat »). Men saz-söhbeti gowi görýärin.*

şçýot: buhg. 1. Bir zat üçin tölenmeli puly we ş. m. görkezýän dokument. *Köp ýalan şçotlary ýazýany gördüm, ellepus (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 2. Algybergi hasaby alnyp barylýan dokument.

şçýotçik: Bir zady hasaplaýan gural. *Elektrik şçýotçigi.*

säw: gepl. d. Ýalňys, sebäp. ♦ **säw düşmek** — ýalňysmak, gabat gelmezlik.

säwlik: Ýalňyslyk, atanlyk.

sägindirmek: Biraz wagt saklamak, birneme duruzmak.

säginmek: Biraz saklanmak, birneme durmak. *Birjik säginip durma, nirä bolsa gidiber (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

säkdirmek: Atyň iki öň aýagyny atdyryp sürmek.

sämemek: Kelle sämemek — başyn aýlanmak.

sämeşmek: Biderek aýlanyşyp ýörmek. *Näme sämeşip ýörsüňiz, işiňiz ýokmy ? !*

säpjetmek: Ulagy, esasan hem aty, düýäni we ş. m. gaty sürmek. *Ol dor alaşany Aýnalaryň ýeňsesi bilen säpjedip barýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sähel: Biraz, birneme, ujypsyz, azajyk. *Aradan sähel wagt geçensoň, ol hem geldi.*

sähelçe: Azajyk, ujypsyz.

säher: Dandan, ir ertir. *Şeýle ýagsy niýetleri bilen hem her säher işlerine ugraýarlar (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

sähet: dini. Bir işi başlamak amatly diýlip hasaplanylýan gün, wagt, pursat. *Nabat baý, indi biziň sähedimizi hem belläp ber ! (B. Erbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sähne: Däli, tentek, tutgaýly, samsyk.

sähra [sähraa]: Gury klimatly, açyk ýer, meýdan.

sähralyk [sähraalyk]: Açyk meýdan, giňişlik. *Demirgazyk Mesopotamiýa sähralykdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).*

seans: Belli bir wagt dowamynda arasy kesilmän bolup geçýän zat, şony görkeşip ýa-da ýerine ýetirmeklik. *Biz kinonyň ikinji seansynda bolduk.*

sebäp: Bir zada esas, bir hadysa ýagdaýa äkiden zat, delil, söý. *Ýok, ol beýle дәl, ýöne başga sebäbi bar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* ♦ **sebäp eýerjeň sözlemi** — ser. Sözlem.

sebäpkär: Bir zada sebäp bolan adam. bir zadyň amala aşmagyna esas bolan zat. *Bu ýagdaýyň sebäpkärleriniň özüdigine agronom diňe indi düşündi (« Sowet*

Edebiýaty » Jurnaly). Şunuň ýaly hadysalaryň emele gelmeginiň esasa sebäpkäri ýeldir (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

sebäpkärçilik: ser. Sebäpkärlik.

sebäpkärlik: Bir zada ýa-da bir zadyň amala aşmagyna sebäpkär bolmaklyk.

sebäpli: 1. Görä zerarly, ötri üçin we ş. m. many aňladýan sözsoňy kömekçi. 2. Sebäbi bar bolan. *İşden sebäpli gije galmak.*

sebäpsiz: Hiçbir sebäbi, delili bolmadyk, bisebäp, rugsatsyz. *Ol okuwdan sebäpsiz galmady.*

sebet: İçine zat çalmak maksady bilen çybykdan örülýän gap. *Garrylara söwüt çybygyndan sebet ördürmek gerek* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

sebit: Belli bir çäk, territoriýa töwerek, jelegaý. *Garaköli goýunlara çärjew sebitlerinde ýaşan çorwalar köp üns beripdirler* (« Edebiýat »).

sebsemek: Bir zadyň gözleginde bolup entemek, bir zadyň ugrunda ylgamak, aýlanmak, alaklamak. *Diňe Nurgeldi gezýär, goýnuň yzynda sebsäp* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sebseşmek: Bir zadyň gözleginde enteşmek, bir zadyň ugrunda ylgaşmak, aýlanyşyp ýörmek. *Olar heniz hem sebseşip, arz edişip ýörler* (« Tokmak » Jurnaly).

sebsetmek: Bir zadyň gözleginde eňtetmek, alakjatmak, ylgatmak.

seçdirmek: 1. Seçgi tatlatmak, seçgi paýlatmak. 2. Saýlaw etdirmek, saýlatmak. *Gulman ýaly pukaranyň süňküni gemirýän süýthory seçdirmejek bolarsyňyz* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

seçek: Bir zadyň gyrasyna ýüpekden, ýüplükden işilip edilýän bezeg. *Öýüň töründe seçekleri gidip, älemine çenli çeynelen ojakbaşy düşelgidi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

seçeklemek: Bir zadyň gyrasyna seçek tutmak, seçek etmek.

seçeklenmek: Bir zadyň gyrasyna seçek tutulmak, seçek edilmek.

seçekli: 1. Gyrasyna seçek edilen, seçek tutulan, seçek örülen. *Diwarlaryň ýüzüne uzyn seçekli haly torbalar, haly çuwallar gerlipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Ýaglygyň bir görnüşi. *Alynyna täzeje ýaşyl seçeklini bir çalyp altyn gyz gelýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

seçelemek: Pytradyp goýbermek, seçip goýbermek, pytradyp ýaýradysdyrmak.

seçelenmek: 1. Däne-däne bolup durmak, pytrap ýatmak. *Gyzyl ýüpek köýneklige seçelenip duran gara saçly owadan gurjak heniz hem meniň gözümiň önünde* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Pytrap ýaýramak, pytrap gitmek. *Bagy üzülen monjuklar seçelenip gitdi.*

seçgi: 1. Çaga bolanda, gelin alnanda we ş. m. üstüne seçilýän süýji, pişme we ş. m. 2. Saýlanyşyk, saýlaw. *Bu saparky boljak arçyn seçgisi hakynada gürrüň edişýärdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 3. biol. Tebigy ýa emeli ýol bilen haýwanlaryň ösümlikleriň we ş. m. gowy tohumyny saýlap almaklyk, erbedini aýryp, gowusyny alyp galmaklyk. *Tebigy seçgi. Emeli seçgi.*

seçilmek: 1. Pytradyp sepelenmek, sepilmek. *Seçilsem-de monjuk ýaly, deňizde meň gadyrym ýok* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Saýlanyp alynmak, saýlanmak. *Tejribe üçin bir meňzeş ýaşlarynda bolan dört sany sagat göle seçilip alyndy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ertir arçyn seçiljekdir* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

seçişmek: 1. Biri-biriniň üstüne seçmek, bir zady seçmäge kömekleşmek, sepişmek. 2. Saýlamaga kömekleşmek, saýlaşmak. *Men olara owlak-guzy seçişdim.*

seçme: Aw tüpeňlerinde atmak üçin gurşundan edilen, togalajyk owuk şarikler. *Arassa gurşundan plomba we seçme ýasaýarlar* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

- seçmedan [seçmedaan]:** 1. Seçme guýulýar gaýyş guty, gap. 2. Giň nilli hyrsyz aw tüpeňi. *Meniň seçmedanym bilen kiçi kalibrli sport tüpeňim bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- seçmek:** 1. Pytradyp sepmek, ýaýratmak, sepelemek. *Çöle bulut merjen, dek damjalar seçdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Saýlap almak, saýlamak. *Men öz hünärimi näme üçin seçip aldym ?* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Şura saýlawynda başlyk seçseňiz ýoksullar ýagdaýyn bilenden seçiň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). ♦ **gözýaş seçmek** — ser. Gözýaş.
- seda [sedaa]:** ser. Seza. *Baraweriň taýmaz ! — diýdi mylaýymja seda bilen* (K. Gurbannepesow, *Taýmaz Baba*).
- segment:** 1. *mat.* Tegelegiň duga bilen onuň hordasy arasynda galýan bölegi. 2. *biol.* Kabir haýwanlaryň süýmek endamyny emele getirýän bogunlaryň biri.
- segsen:** 80 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Men häzir segsene gadam basdym* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa — Myrat*).
- Sejde:** Bir zada baş egip çokunyş. *Ilki bilen ajaýyp görke sejde edip çykyň* (Aýbek, *Nowaýy*).
- sekans:** *mat.* Gani burçly üçburçlukda gipotenuzanyň katete deň bolan gatnaşlykly burçunyň trigonometrik funksiýasy.
- seki:** Übtünde oturmak we ýatmak üçin gumdan, tagtadan, kerpiçden we ş. m. edilen belent ýer. *Sekileriň üstlerinde dyzy ýolaňaç hindiler awtomatlaryny ýaglaýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Pökgen daş gapydaky sekiniň erňegine geldi de : — Ýelli ! — diýip seslendi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Olar ýasy kerpiç düşelen sekileriň üstüne düşek düşäp sapaklaryna taýynlanýardylar* (Aýbek, *Nowaýy*).
- sekil:** Käbir atyň, geçiniň, owlaryň aýaklarynyň dyzyndan aşakdaky ak ýeri. *Aýaklary sekil bu mele atyň şekili şol döwrüň görnükli hodojnikleriniň döredijilik işlerinde—de peýda boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). ♦ **sekil atmak** — şaça ak girip başlamak. *Gara saçlary sekil atan Morozow bir stoluň başynda otyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- sekiz:** 8 sifriniň ady we onuň mukdary. **İndi sekiz sany döwekçi hatara durýardy, olaryň baryny ýeke ok bilen ýatyrmak boljakdy** (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). **Sekiz geçä dokuz teke** (*nakyl*).
- sekizgojak:** Sekiz sany dürli reňkde salynýan goçak, keşde.
- sekizkeşde:** Keşde edilende salynýan dört dürli sekiz öýnjükli nagyş.
- sekizlik:** 1. Sekizi bildirýän tsifr. *Ol sekizligi owadan ýazýar*. 2. Sekiz gülli oýnalýan kart. *Sekizlik gyzylaýry*. 3. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Sekizlik galoş*.
- sekmek:** Bir ýere aýak basmak, barmak, görünmek, gelmek. *Dagy—duwara dünkiň ýaly meniň gapymdan aýagyňy sekäýmegin !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- sekret:** *fiziol.* Organizmiň ýaşamagy üçin dürli—dürli mähleriň öýjükleriniň işläp çykarýan jisimi, mad-dasy. *İçegäniň diwarynda aýratyn maddanyň—sekretiň emele gelmegini döredýär* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomýasy we Fiziologiýasy*).
- sekretar:** 1. Bir edaranyň ýa—da biriniň hat—ýazuw işlerini alyp barýan şonuň ýaly—da işini dolandyýan adam, kätip, mürze. *Sen bir wagt oba sowetiniň sekretary bolupdyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Men gapydan girip, sekretaryň protokola ýazýan soraglaryna jogap berip gutarmankam, bular ýetişibildiklerinden sorag ýagdyryp başladylar* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Bir edarynyň ýa—da guramanyň işine ýolbaşçylyk edýän jogapkär adam. *Türkmenistan Kommunistik partiýasynyň Merkez Komitetiniň sekretary. Raýkomyň sekretary*.
- sekretariat:** 1. Bir guramanyň edaranyň gündelik guramaçylyk işlerini alyp barýan bölümi, organy. 2. Şu edaraynyň işlerini ýerine getirýän işgärleriň jemi.
- sekretarlyk** Sekretaryň käri, wezipesi, kätiplik, mürzeçilik.

sekretsiýa: *fiziol.* Organizmiň ýaşamagy üçin mázleriň zerur sekretleri işläp çykaryşy. *Daşarky sekretriýa mázleri.*

seksta: *sazç.* Diatonik gammanyň altynjy basgançagy.

sestant: *astr. geol.* Geodeziýa ýa-da astronomiýa gözegçilikleri üçin burç ölçelýän esbap. *Açyk deňizde gäminiň bolýan ýerini kesgitlemek üçin sekstant ulanylypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

sektet: *sazç.* Alty sany saz guraly üçin ýazylan saz eseri.

sekta: *dini.* Häkimlik edýän dini ugurdan aýrylan dini topar, mezhep.

sektançylyk: *ser.* Sektanlyk.

sektant: *dini.* Dini sektanyň çleni.

sektantlyk: *dini.* Sekta degişlilik.

sektor: 1. *mat.* Tegelegiň duga hem-de iki sany radius bilen çeklenýän bölegi. 2. *harby.* Radial çyzyklar bilen çäklenderilen uçaştok. *Atyşyk sektor.* 3. Edaranyň ýa-da guramanyň bir bölümi. *Institutyň leksikografiýa sektory Önümçilik sektory.*

seksion: Sektsiýa degişli, sektsiýalar boýunça alnyp barylýan. *Seksion mejlisler.*

seksiýa: 1. Bir edaranyň, guramanyň, gurultaýyň we ş. m. sostawyndaky ýörite iş alyp barýan bölüm. *Ylmy sessiýada pagtaçylyk, melioratsiýa, gurluşlykseksiýalary işlejekdir.* 2. Bir bitewi zadyň bölekler bölünen uçastogynyň biri. *Jüýjeleriň çakdanaşa ýismeginiň önüni almak üçin jaýlar sektsiýalara bölünýär (N. A. İwanow, Guşçulyk Maldarçylygyň İn Möhüm Pudaklaryndan Biridir).*

sekundant: 1. *kön. s.* Duele gatnaşyjylaryň hersiniň ýanyndaky şaýag. *Men baş duelde sekundant bolup görüpdim. (M. ÝU. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).* 2. *sport.* Küşt, boks we ş. m. ýaryşlara gatnaşyjylara kömekçi bolýan araçy.

sekundomer : 0,1 sekunta çenli bolan wagty takyk görkezýän sagat.

sekunt: 1. Minutyň altmyşoan bir bölegine barabar wagt birligi. *Bir sekunt geçmänkä ol surat ýene Hoşgeldiniň gözüniň önünden gaýyp boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 2. *mat.* Gräduşyň 1 / 3600 bölegine barabar burçlaryň ölçeg birligi. 3. *sazç.* Diatonik gammanyň ikinji basgançagy.

seljermek: Bir zady saýgaryp bilmek, bir zadyň aslyna düşünmek, bir zady ikinji bir zatdan parhlan- dyryp bilmek, aýyl-saýyl edip bilmek. *Kemine ezyňan we eziýän gatlaklary seljerip bilipdir (« Edebiýat »). Ol hapa ýer bolsun, dersini üsti bolsun, seljermän oturybererdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* ♦ **nahar seljermek** — *ser.* Nahar.

seljertmek: Bir zady saýgaryp bilmegi, bir zadyň anygyna ýetip bilmegi başartmak, aýyl-saýyl etdirmek.

selçeň: *ser.* Seýrek. *Orta boýly bugdaýyň içinde egri oragy aýlap salýan orakçy, selçeň gögeren günebeke bilen sandaşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sähet özüniň arryk görnüşli ýüzündäki selçeň sakgalyny yzly-yzyna sypalaýardy (A. Gowşudow, Mähri Wepa). Aýsoltan öz enesinde şeýle ýagdaýyň örän selçeň bolýanyny bilýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Selçeň gar sepeleşip başlady (« Kolhoz Günlari »).*

selçeňlemek: *ser.* Seýreklemek. *Gidýänler-gelýänler selçeňleýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

selçeňlenmek: *ser.* Seýreklenmek.

selçeňleşmek: *ser.* Seýrekleşmek.

selçeňletmek: *ser.* Seýrekletmek. *Pökgen aýdyma hiňlenmesini hem has selçeňletdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

selçeňlik: *ser.* Seýreklik.

seleksion: Seleksiýa degişli bolan. *Seleksion stantsiýa. Seleksion tohum.*

seleksioner: Seleksiýa boýunça spetsialist. *Seleksionerler gazanylan üstünlikler bilen kanagatlanyp durmaýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

Türkmenistanyň selektsioner alymlary soňky ýyllaryň içinde gowaçanyň ýokary hasyly sortlaryny oýlap tapdylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). İ.

W. Miçurin beýik selektsionerdir.

selektsiýa: Ösümlikleriň hilini, sonuň ýaly-da haýwanlaryň tohumyny çaknyşdyrmak, sapmak arkaly gowulandyrmaklyga gönükdirilen çäre. Oba hojalyk ösümlikleriniň selektsiýasy.

selen: Dumly-duşdan howa çalyň duran, açyklyk, giňlik (ýer). *İýip-iýip seleni çykdyk (Ata Salyh, Dynç Alys Wagty). Täze oba ýerimiz örän seleni ýer eken (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).*

selenlemek: 1. Açyk howa çykyp gezelenç etmek. *Ýörün selenläp gelediň ! 2. Salgym atmak. Kolhozlaryň baglary selenläp görünýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Soltan-sanjaryň gümmügi we Gäwürgalanyň al-asmandan selenleýän sudury görüldi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

selenlik: Dumly-duşy açyk, tämiz howaly ýer. *Gör, nähili selenlik ! (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

selin: bot. Gumda bitýän pür ýaprakly köpýyllyk ösümlik. *Şitileri sowukdan goramakdan ötri, 600 ramanyň üstüni basyrmak üçin selin örüldi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Selin, siňrenler hem başga gögeren çöpler häzir özüniň asly tebigy görnüşini ýitgedip, duw ak bolup görünýärdiler (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).*

selinlik: Selniň köp gögerip oturan ýeri.

selki: Alakjap ýören, biagyry, ýalta, yrmandarak, hasy. *Onuň hekaýasy özüniň ömrüni gara öýde geçiren selki Täç eje hakynda baryardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

selkildemek: 1. Yraň atmak, ülpüldemek. *İkisiniň hem murtlary şemal degen tozga ýaly selkilded (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onuň uzyn ala sakgaly ýyldyz ýagtysyna selkilded (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Boş, bikär gezmek, biderek gezip ýörmek.*

selkildeşmek: 1. Yraň atyşyp durmak. *Buýra saçlary selkildeşip dur. 2. göç. m. Boş, bikär gezişip, ýörmek, biderek gezişip ýörmek.*

selkildetmek: 1. Yraň atdyrmak. *Ol saçyny selkildedip, ellerini galgadyp gepledi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Baba kellesini selkildedip, üznüksiz üsgürýärdi (M. Gorkiý, Eserler Toplumy). 2. göç. m. Boş, bikär gezdirmek, biderek gezdirmek.*

selle: kön. s. Musulmanlarda : kellä oralýan uzyn bölek mata. *Men kelläme selle oranaýynmy ?! (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde). Onuň başynda gar ýaly ak sellesi, egninde uzyn, gök ýüpek dony bardy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).*

sellem: Bir sellem — azajyk wagt, bir azajyk pursat, bir salym. *Meret kätmenini alyp, bir sellem haýdady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Geliň bir sellem almalaryň tozanyny arassalalyň ! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*

selme: bot. Çal reňkli, iri ýaprakly haşal ot. *Gyrymsyja ýandak, selme ýaly irimçik otlar bu ýeriň ata-babadan bäri taşlanyp ýatanyny aýdyň görkezýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).*

selpemek: 1. Haýal ylgaw bilen gitmek, loňkuldap ylganak. 2. göç. m. Bir zadyň ugrunda alňasap ýörmek, bir zadyň aladasynda gezmek, kaňkanak. *Biziň uzak geçmişdäki ata-babalarymyz iýmit gözleginde ondan-oňa selpäpdiler (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

selpişmek: 1. Loňkulaşyp ylgaşmak (mal hakda). *Düýeler patanaklaşyp, selpeşip, sygyrlar molaşyp, sürüden gaýryp geldiler (H. Ysmaýylow, Powestler we Hekaýalar). 2. göç. m. Bir zadyň ugrunda kaňkaşmak (adam hakda). Siz sanitarkalaryň ýerine özüňiz selpeşip ýörsüňiz ! (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

selpetmek: 1. Haýal ylgawyna sürmek, loňkuldadyp çapdyrmak (mal hakda). *Heý, bir gün öň ugrama-nymyz ! — diýip, bugralary selpedip ugrady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Bir zadyň ugrunda alňasadyp gezdirmek, alada goýmak, kaňkatmak (adam hakda). *Öz hususy ýumşy üçin ony dumly-duşa selpedýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

sem: 1) sel bolmak — sesiňi kesmek, sesiňi çykarmazlyk, geplemän, gürlemän oturmak, dym-dyrs bolmak. *Men özümi sem bolup oturmaga hakly diýip hasap etmeýärim* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Sem etmek — sesiňi kesdirmek, gürletmän, gepletmän oturtmak.

semafor: Yoluň açyk ýa-da ýapykdygyny görkezmek üçin maçtanyň ýa-da pürsüň ýokarsyna berkidilen enjam, gulak. *Semaforyň ýşyklary has uzakdan ýylpyldaşyp görünýärdiler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

semantika: 1. ser. Semasiologiýa. 2. Dil biliminde : sözüň sözlemiň ýa-da bir aňlatmanyň manysy. *Sözleriň semantika (many) taýýndan üýtgänleri hem bar.*

semasiologiýa: lingw. Dil biliminiň sözüň manysyny öwrenýän bölümi.

semawar [semaawaar]: İçinde ot ýakylýan turba ýerleşdirilen, çay üçin suw gaýnadylýan metal enjam. *Ak semawar lakyrda gaýnapdur* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

semender: 1. zool.. Hajjik. 2. mif. Saýrap-saýrap, öz owazyna ýanyp-köýýän mifiki guşuň ady. *Semender deý örtenip, ataş şerabyn dadaýyn* (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »).

semeni: Baharda ýörite suw sepelenip, öýde gögerdilen bugdaýyň ak baldagy döwölüp gaýnadylan, guýmak pisint süýji nahar. *Gaýnadarlar semeni, Dula dürtüň temeni bildim aýralyk eken hemme dertden ýamany* (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »).

sement: şahyr. s. Yşk aty, höwesi, güýji. *Başa baglap diwanalyk kemendin segredip ýetişdim ýşkyn semendin* (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »).

semerli: biol. Miwesi köp bolan, miweli. *Îr-iýşi semerli baglara salam, gatbar-gat kemerli dağlara salam* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

semestr: Ýokary we ýörite orta okuw jaýlarynda iokuw ýylynyň ýarysy. *Ol birinji semestri oňat balalar bilen gutardy.*

seminar: 1. Mugallymyň ýolbaşçylygy astynda ýokary okuw jaýlarynda geçirilýän praktiki okuw. *Seminaryň hemme soraglaryna taýýarlандым.* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2.Ýörite taýýarlyk ýa-da kwalifikatsiýany ýokarlandyrmak üçin geçirilýän krujok. *Brigadirler, zwenowodlar, suwçular we beýlekiler bilen gürrüňler ekskursiýalar seminarlar guralýar.*

semitler: Dil we ş. m. alamatlary boýunça Günorta-Günbatar Aziýa we Demirgazyk Afrika halklaryna ýakyn bolan topar, halk (araplar, ýewreýler).

semitolog: Semitologiýa boýunça spetsialist.

semitologiýa: Semit dilini we medeniýetini öwrenmeklige degişli bolan ylmyň umumy ady.

semiz: Arryk däl, artyk etli-ganly çişik, ýogyn, ýagly. *Ussa bolsa orta boýly, ak ýüzli, semiz. Garynlak bir adamdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Mallary ölüm-ýitimsiz we semiz saklamak köp derejede nopana baglydyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

semizlik: Arryk dällik, artyk etli-ganlylyk, ýaglylyk, çişiklik, ýogynlyk. *Onuň semizliginden ýaňa burny iki dulugynyň arasyndan çala görünýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Mallar orta semizlikde saklanýar* (« Kolhoz Günleri »).

semremek: Semiz bolmak, etli-ganly bolmak, doluşmak. *Men hem senden az semrändirin öýdemok* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Eşek semrese eýesini deper* (nakyl).

semretmek: Gowy idedip semiz etmek, etli-ganly etmek. *Îňe saňa bir süri goýun, ony semret, köp guzy ber* (« Kolhoz Günleri »).

semzek: *bot.* Köplenç ekin arasynda ýere ýazylyp ösýän ýasy küti ýaprakly haşal ot. *Meniň bagyr semzeği ýaly döwleýin diýip duranymdan habary ýok* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sen: Birine ýüz tutulanda ulanylýan ikinji ýöňkemäniň birlik sanyndaky at çalyşmasy. *Sen gideliň bári telim ýyl geçdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sena [senaa]: *kön. s.* Doga, öwgi. *Adyňy dilimde sena eýledim suratyňy jeňde pena eýledim* (Çary Aşyr, *Peomalar*).

senagat [senaagat]: Halk hojalygynyň çig mallary ýa-da ýerasty baýlyklary işläp bejeryän bir pudagy, kärhana. *Hojalygymyza täze maşynlar gelýär, biz bolsa senagatymyza çig mallar iberýäris* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

senagatçy [senaagatçy]: *tar.* Kapitalistik senagat kärhanalarynyň eýesi. *Senagatçylar Gündogara Uralyň aňrsyna gitmäge jan edipdirler* (*SSSR Taryhy*).

senat: *tar.* 1. Gadymy Rimde : döwlet soweti, dolandyryjy ýokary organ. 2. Patyşa Russiýasynda : ýokary sud-administratiw edarasy. 3. ABŞ-da, frantsiýada we bir näçe ş. m. döwletlerde : ýokary kanun çykaryjy palata.

senator: Senatyň çleni. *Senatorlar korola maslahat beripdirler* (*SSSR Taryhy*).

senatorçylyk: *ser.* Senatorlyk.

senatorlyk: Senatoryň wezipesi, senatoryň käri.

sene: 1. Ýyl hasaby. *Eýran senesi boýunça 1320. nji ýyl şähriwer aýynyň üçi, ýagny 1941. nji ýylyň awgust aýynyň ýigrimi başidi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Aý-gün, belli bir wagt. *Ol sene Mähriniň ýadyndan çykmaýak seneleriň biri boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýaş miçuringiler bu ýyl uly senäni belleýärler* (« Pioner » Jurnaly).

sene-mene: Tersleşik, sögüş. *Kolhoz gurluşygynyň ilkinji ýyllarynda oba arasynda sene-meneler bolupdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

senet: 1. Hünär, kär. *Meni zähmetim, senetim gün-günden ruhlandyrýardy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). 2. Enjam, gural şaý. *Dükanyň senetleri dargaşyp ýatyr* (« Tokmak » Jurnaly).

senetçi: Bir senet bilen meşgullanýan adam, hünärment. *Senetçiler biçak köp salgytlar tölemeli bolupdyrlar* (*Orta Asyrlar Taryhy*).

senetçilik: Bir senet bilen meşgullyk, hünärmentçilik. *Nowgorod täjirleri hem, öz nobatynda, rus senetçileriniň önümlerini daşary ýurtly täjirlere satýardylar* (*SSSR Taryhy*).

senetli: 1. Hünärli, kärli. 2. Enjamly, gurally, şaýly.

seňkildemek: İki baka loňkuldap ylgamak. *Ol sesleri seljermek üçin iki baka seňkildäp aşakdaky işleri aňladym* (« Tokmak » Jurnaly).

seňkildeşmek: Loňkuldaşyp ylgaşmak. *İtler käwagt seňkildeşip, käte bolsa ylgaşanda süri iki ýana agyp döňýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seňkildetmek: İki baka alakjadyp loňkuldatmak, ylgatmak. *Jarşy ala ýabysyny seňkildedip, geçip gitdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

sen-men: sen-men ýok — birdenkä, oslagsyz. *Ertesi sen-men ýok, bir ota münüp barypdyr ol mawy deňzinň boýuna* (« Tokmak » Jurnaly).

seňner: Üşürilen gum beýikligi depe. *Obalaryň töweregi garymlar gumdan üşürilen seňnerler bilen gabalgy bolupdyr* (*SSSR Taryhy*). *Gum depelerinden gum seňnerleri emele gelipdir* (« Kolhoz Günləri »).

seňnerlemek: Beýik bolup durmak, seňner bolup durmak. *Giň ýatagyň dört töwereginde gar basan gum depeleri agaryp seňnerläp durýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seňnerlenmek: Beýgelip durmak, seňner atyp görünmek. *Seňnerlenip duran bugdaý harmanlary görünýärler. Şofýor üsti ýükden seňnerlenip duran maşynyny saklady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

seňňildemek: İki ýana yranmak, titremek. *Sen gazal okap, aýdym aýdýarsyň welin seniň saggalyň seňňildeýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

senor: 1. *tar.* Feodal jemgyýetinde : häkimiýete eýelik edýän uly ýer eýesi. 2. Käbir daşary ýurtlarda : jenap, aga.

seňrik: 1. *anat.* Burnuň maňlaýa birleşýän, ýokarky inçelýän bölegi, burnuň üsti. *Adamlar burunlaryny tutup, seňriklerini ýygryp geçýärler* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. *geogr.* Gum, dag ýerlerinde uzalyp gidýän depe. ♦ **seňrigine kakmak** — gaýtawul bermek, garşyçykamak. *Azatlygy gazanmak üçin, aklardan başga dünýä baýlarynyň seňrigine-de kakmak gerek ekeni* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ádim*).

seňrikmen: Tüňňi burun seňrigi uly. *Onuň eşiği-de, seňrikmen gyrgyzlyt sypaty-da rusa meňzemeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ádim*).

seňse: Güýçli zarbanyň keselçiligiň täsiri netijesinde huşuny ýitiren, kontuziýaly, sarsak. *Ol bir hepdeläp hatda aglap hem bilmän gezdi, derdi ony seňse ýaly etdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

seňselemek: Seňse bolmak, huşuňy ýitirmek, özüňden gitmek, beýhuş bolmak. *Wüşä, kel çalarak seňselän bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

seňseletmek: Seňse etmek, huşuny ýitirtmek, özüňden gidermek. *Ol, möjegiň kellesine urup seňseletdi* (« Pioner » *Jurnaly*).

seňselik: 1. Seňse bolmaklyk, beýhuş bolmaklyk. 2. Gyrklygyň tutulýan ýerindäki iki deşigi birleşdirýän togalajyk agaç.

sensualist: *filos.* Sensualizmiň tarapdary.

sensualizm: *filos.* Akyl ýetirişiň ýeke-täk çeşmesi « duýgudyr » diýip ykrar edýän idealistik filosofiýanyň bir görnüşi.

sentimental: *edeb.* Sentimentalizme degişli bolan.

sentimentalist: *edeb.* Sentimentalizmiň tarapdary.

sentimentalizm: *edeb.* 18. asyryň ahırynda we 19. asyryň başynda edebiýatda duýgulylygy, tolgunmaklygy esas edinen ugur.

sentimentallyk: 1. Sentimentalizme degişlilik. 2. *göç. m.* Gözýaş döküjilik, aşaduşlyk bildirijilik, aşaduşlyk.

sentýabr: Kalendar ýylyň dokuzunjy aýynyň ady. *Partiýamyzyň Merkezi Komitetiniň Sentýabr Plenumy taryhy karar kabul etdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

senuber [senuuber]: *kön. s.* Göni, ösýän pürli agaç, sosna.

sep Y: 1. Goşunyň utgaşýan ýeri, sap, hatar. *Duşman sepin gyryp frontdan geçdik* (Çary Aşyr *Poemalar*). 2. Bir zadyň seplenip tutdurylan ýeri. *Bedräniň sepi açylypdyr.* ♦ **sep açmak** — iki bölünmek. *Goşun sep açyp iki ýana giň ýaýrap barýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sep YY: Durmuşa çykan gyza ene-atasynyň berýän zatlary, şaý-geýimleri. *Gelen gelniň bir-iki laý egin — başyndan başga sepi ýokdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

separat: *syýasy.* Öz soýuzdaşlaryndan aýry, özbaşdak hereket etmeklik, aýrybaşga hereket etmeklik.

separatist: Separatizmiň tarapdary.

separatizm: *syýasy.* Bölünip aýrylmaga çalyşmaklyk.

separator: *teh.* Bir jisimden ikinji bir jisimi aýyrýan apparat. Separator oturdylyp süýdün gaýmagy alynýar (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

sepdirmek: Bir zady dökdürmek, sepeletmek. *Tohum sepdirmek. Howla suw sepdirmek.*

sepelemek: 1. Bir zady sepip çykamak, sepişdirmek. *Günbatardan öwüsýän pessaý şemal bolsa çäge owuntyjyklaryny sepeleýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Ýagyp başlamak, ýagmak (ýagş hakda). *Bulutlar ýeliň ugruna ýagş sepeleýär barýardylar* (« Kolhoz Günleri »).

sepelenmek: 1. Sepilip gitmek, pytramak, ýaýramak. 2. Ýagyp başlamak, ýagmak. *Eýwandaky çyra ýagtysyna ýagys däneleri kümüş ýaly ýylpyldy bilen sepelenýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sepgit: 1. Birigýän ýer, birleşýän nokat, birigýän çyzyk. *Çozuş üçin başlangyç sepgide ýetildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Aralyk, araçäk. *Bu waka iki-üç aý mundan ozal, tomus bilen güýz paslynyň sepgidinde bolupdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sepilmek: Pytradylyp sepelenmek, sepelenip dökülmek (sepelenýän zat hakda). *Sepilmedik tohum gögermez* (nakyl). ♦ **suw sepilen ýaly bolmak** — ser. *Suw. Öýdäki seslere suw sepilen ýaly boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sepinmek: Özün üçin bir zat sepmek, öz üstüne sepmek.

sepirjek: *anat.* Gapyrganyň iki tarapdan döşe birleşen ýerinde aşak çykyp duran kekirdewuk.

sepişik: Bir zadyň seplenlen ýeri, sepleşýän ýeri, utgaşyk.

sepişmek: 1. Biri–birine birleşmek, birigip berkişmek, sepleşmek. 2. Utgaşyp goşulyşmak, utgaşmak. *Asman bilen Ýeriň sepişýän ýerinde Gün gyzaryp göründi*. 3. Bir zady sepmäge kömekleşmek, biri–biriňe bir zat sepmek, sepeleşmek. *Gyzlar suw sepişdiler*.

seplemek: 1. Birikdirip berkitmek, birikdirip tutdurmak. *Ol porşene demir çybygy sepläpdiler* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). 2. Utgaşdyryp goşmak, utgaşdyrmak.

seplenmek: 1. Birikdirilip erkidilmek, birleşdirilmek. *Täze turba seplenip rotoryň ýañadandan aswda aýlanyp başlanyna gözi ilenden ol oňa buýruk berdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Utgaşdyrylyp goşulmak, utgaşdyrylmak.

sepleşmek: 1. Biri–birine birigip berkemek, biri–birine birikmek, birigip tutluşmak. 2. Biri–birine utgaşyp goşulyşmak, utgaşmak. *Ýaz paslynyň tomus bilen sepleşýän joşgunly günleriniň bidiri* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sepletmek: 1. Birikdirip berkitdirmek, birikdirtmek. 2. Utgaşdyrtmak, goşdurtmak.

sepli Y: Biri–birine birikdirilip berkidilen, birikdirilen, seplenlen.

sepli YY: Şaýy–sepi bolan, zatly (gyz–gelin hakda). *Gyzym, men seni sepli ugratmakçydym !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sepmek: 1. Sepeläp dökme, sepeläp ýaýratmak. *Dänäni ýüzüniň ugruna bunker kadaly sepýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. ser. Seplemek.

sep–sep : Sap–sap, topar–topar, hatar–hatar, yzly–yzyna. *Gyzyl–ala gyz–juwanlar işden soň sep–sep bolup bag seýline gidýärler* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

sepsiz Y: Biri – birine berkidilmedik, birikdirilmedik, sepi bolmadyk.

sepsiz YY: Şaýy–sepi bolmadyk, şaýsyz–sepsiz, zatsyz.

ser: *kön. s.* 1. Baş, kelle. *Oň ussady riçagyny basanda, emaý bilen aşak egýär serini* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýürek talwas eder, göterler serim, köňül arzuw eýläär watanyň seni* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Höwes. Geçen ýyl onow okuw bilen seri bolmady (« Pioneer » *Jurnaly*). ♦ **ser salmak** — gara bermek, göz aýlamak, göz gezdirmek, aýlanmak. *Durdy çopan gidip barşyna diňirgenip töweregine ser salyp kä ýerde kürtdürüp durýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ser urmak — baş urmak, belli bir ýere (ýaşa, sana) ýetmek. *Eziziň atlysy ýüze ser urýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

serbaz [serbaaz]: *kön. s.* Hanyň hakyna tutma nökeri, Eýran goşuny. *Onuň ýanynda iki şany serbazy hem bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

serbiýalylar: Ýugoslaviýanyň sostawyna girýän, Serbiýanyň esasy ilaty bolan Günorta slawýan halky.

serçe: zool. Çal ýelekli kiçijik guş, çymçyk. *Sakçylar üzüme çozýan serçeleri sarlary sapanlaýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde Serçeden gorkan dary ekmez* (nakyl) *Serçe semröp batman çykmaz* (nakyl).

serçemen: Güller açylyp suw akyp ýatan otluk ýer, giň çemenlik.

serçemenli: Suwlar akyp duran, içi gyzył-ala gülli. *Bilbil saýrap serçemenli bagynda açylandyr güli Türkmenistanyň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

serçemenlik: Giň we kap çemenlik ýer.

serdar [serdaar]: Baştutanlyk edýän adam, serkerde. *Urug ýygnaklarynda starşınalar ýa-da serdarlar saýlanýar we çalşyrylýar eken* (SSSR Taryhy).

serdarlyk [serdaarlyk]: Baştutanlyk, ýolbaşçylyk, serkerdelik.

serdesse: *kön. s.* Sowuk ýarag hökmünde ulanylýan ýogyn taýak. *Alty elindäki serdessesini bilen gary dörmäge durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Biziň uzak geçmişdäki ata-babalarymyz serdes- seler we daşlar bilen ýaraglanyp haýwanlar bilen söweşipdirler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

serdirmek: Bir zady guratmak üçin ýere ýazdyryp ýa-da ýüpden asdyryp goýdurmak. *Geýimleri ýüpüň üstüne serdirdi*.

sere Y: Külbike bilen süýem barmagyň ýa-da başam barmak bilen süýem barmagyň gerlen aralygy we şoňa barabar bolan uzynlyk ölçegi. *Onuň içki geýiminiň gonjunyň agzyndaky bir sere bejergisi görünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Boýy bir sere, sakgaly iki sere* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

sere YY: Gowy, saý, baş. *Olar altyny gyzlaryň seresi diýip hasaplaýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gaýtalamak okuwyň seresidir diýlip ýöne ýerden aýdylmaýar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

seredilmek: 1. Birine ýa-da bir zada bakylmak, äňedilmek, garalmak. *Gyzykly kino iki-üç gezek seredilýär*. 2. Birine ýa-da bir zada garaşyk edilmek, idedilme, äňedilmek. 3. Bir zadyň anygyna ýetmek üçin barlanyp görülmek, bir işe garalmak. *Bizde arzalara seredilişi indi oňat* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

seredişmek: 1. Biri-biriňe bakýşmak, garaşmak, bir zada äňedişmek. *Biz biri-birimize geň galyjylyk bilen seredişdik-de oňa tanyşlyk berdik* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Birine ýa-da bir zada garaşyk etmäge kömekleşmek, idedişmek, äňedişmek. *Olar biziň çagalarymyza seredişýär*. 3. Bir işi barlamaga kömekleşmek.

serenjam [serenjaam]: Gerekli enjam. *Ýým berilýän serenjamlar, höwürtgeler gurulýar* (N. A. İwanow, *Guşçulyk Maldarçylygyň İn Möhüm Pudaklaryndan Biridir*). *Urşujylaryň hemmesi berk taýýarlykly, hemme serenjamlar bilen üpjüňdi* (B. Kerbabaýew, *Duşuşyk*). ♦ **serenjam bermek** — tertip-düzgüne salmak. *Hatyja şol wagt howlyna süpürişdirip, serenjam berip ýördi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

serenjamlamak [serenjaamlamak]: 1. Gerekli enjam bilen üpjün etmek. 2. Bir zada serenjam bermek, tertipli goşundyrmak.

serenjamlanmak [serenjaamlanmak]: 1. Gerekli enjam bilen üpjün edilmek. 2. Bir zada serenjam berilmek, tertipli goýulmak. *Öý goşlary bir geňsi serenjamlanan otagyň ortasynda maňňal ýalkym saçýardy* (Aýbek, *Nowaýy*).

serenjamly [serenjaamly]: 1. Gerekli enjam bilen üpjün edilen. 2. Serenjam berlen, tertibe salnan, düzgünli.

serenjamlylyk [serenjaamlylyk]: 1. Gerekli enjam bilen üpjünlik. 2. Serenjam berlenlik, tertibe salnanlyk.

seresap [seresaap]: Ätiýatçylyk bilen, usul bilen ýuwaşlyk bilen, ähtibar, ägä. *Ol çiliň üsti bilen seresap ädimleýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Seniň seresap gezmegiň gerek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

seresaply [seresaaply]: Ätiýaçly, usully, ähtibarly. *Olar indi öňküden-de seresaply ýöreyärdiler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

seresaplyk [seresaaplyk]: Ähtiýaçlyk, usullyk, ähtibarlyk, ägälik. *Wepa dolanyp gelinçä, Pýotr hemme seresaplygy goldan bermän, öz batareýasy bilen beýiklige göçüp gelipdir* (A. Gowşudow, Mähri –Wepa).

seresapsyz [seresaapsyz]: Usul bilen däl, ägä bolman, ähtiýaçsyz.

seresapsyzlyk [seresaapsyzlyk]: Ähtiýaçsyzlyk, usulsyzlyk, ägä dällik, gödeklik, bi seresaplyk. *Ol gyssanyp, egnindäki tüpeňini hem ýadyndan çykardy we seresapsyzlyk bilen baryp geçjek boldy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

seretdirmek: 1. Birine ýa-da bir zada bakdyrmak, garatmak, gözletmek, äňetdirmek. *Hem-meleri seretdirýär özüne, ýüregniň aýnasy güler ýüzüne* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Birine ýa-da bir zada garaşyk etdirmek, idetdirmek. *Çagalaryňa seretdirmek*. 3. Bir zadyň anygyna ýetmek üçin borladyp gördürmek, bir işe garatmak. *Doktora seretdirmek*.

seretmek: 1. Birine ýa-da bir zada bakmak, garamak, gözlemek, äňetmek. *Ol şol tekepbir garaýşy bilen adamlara seretdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Seret, kakasy, tüweleme, oglumyz-a adam bolaýypdyr !* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Birine ýa-da bir zada garaşyk etmek, idetmek, äňetmek. *Daň bilen turup çay-nahar ugruna çykdylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 3. Bir zadyň anygyna ýetmek üçin bir işe garamak, borlap görmek. *İşe seretmek*.

sergezdan [sergezdaan]: Belli mesgensiz işsiz aýlanyp ýören, ygyp ýören, ykmanda. *Tä Gyzył Goşun gelýänçä welaýetiň içinde sergezden bolup gezdik* (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).

sergezdancylyk [sergezdaancylyk]: ser. Sergezdanlyk. *Seýlem bir seýil sergezdancylyk hem bir seýil* (nakyl).

sergezdanlyk [sergezdaanlyk]: Sergezdanyň ýagdaýy, ykmandalyk. *Men şol sergezdanlykda selpäp ýörmegim bilen tema süssürilip girenimi özüm hem bilmändirin* (« Tokmak » Jurnaly).

sergi: Syn etmek üçin bir ýerde jemlenip goýlan zatlaryň toplумы we olaryň ýygnaýp goýlan ýeri. *Ferma müdiri oba hojalyk sergisine gatnaşmak hukugyna eýe boldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

sergin: ser. Salkyn. *Güýzüň hoş howaly sergin günü giçledikçe, howlynyň içindeki hereket hem güýçlenýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Görýärimiň bu ýeriň şemaly-da sergin ekeni* (« Bahar »).

serginlemek: ser. Salkynlamak. *Gel, oglum sen hem bir serginle !* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

serginlenmek: ser. Salkynlanmak. *Howa öňkä görä serginlenip başlady*.

serginleşmek: ser. Salkynlaşmak.

serginlik: ser. Salkynlyk.

serhet: Territoriýalar arasyndaky bölünişikliniýasy, araçäk, çäk. *Şu gyzył çyzmyk hem brigadalaryň serhedidir* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Hüşgärlilik hem agzybirlilik bolsa, mukaddes serhedimize duşman hiç wagt aýak basyp bilmez* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

serhetçi: Serhet saklaýan goşun esgeri, araçäkçi. *Bu wakany maňa bir garry serhetçi gürrüň berdi* (« Pioneer » Jurnaly).

serhetdeş: Territoriýalary bir serhetde çäkleşýän, serhetleri umumy bolan, araçäkdeş.

serhetdeşlik: Umumy serhetlilik, araçäkdeşlik.

serhoş [serhoş]: İçgi we ş. m. içip çekip keýpi kök bolan. *Dostlar, serhoş bolanymy eşden eken hemmeler, maňa dynman azgyryldy daýy-daýza ýeňňeler* (A. Haýydow, Goşgular we Poemalar). *Serhoş bolarys, gyzym üçip biz ýene* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

serhoşlyk [serhoşlyk]: İçgiden we ş. m. ýana keýpi köklük, keýpi köklük ýagdaý.

serhowuz: Töweregi bag-bakjaly uly howuz. *Serhowuzuň başynda her reňkde bolan haly-palaslar ýazyp ýatyrdylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

serilmek: Guratmak üçin bir zadyň üstüne ýazylyp goýulmak. ♦ **serlip ýatmak** — süňüp arkan ýa-da ýüzin ýatmak, ýaýrap ýatmak.

serindi: Aýal geýimligi üçin elde dokalýan nah mata. *Bir geýimlik serindi aldyk.*

serişde [seriışde]: 1. Bir işi amala aşyrmak üçin gerekli gural, enjam. *Adamlaryň biri-birleri bilen gatnaşmak serişdesi hökmünde adam gepleşigi peýda bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Pul, maýa. *Sowet döwleti köp çagaly enelere örän köp serişde goýberýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Sowet hökümeti sport işine her ýylda kän serişde goýberýär (« Pioneer » Jurnaly).*

seriýa: Bir umumy alamatly we maksatly predmetleriň yzygiderli topary. *Döwlet zaýomynyň obligatsiýasynyň seriýasy.*

serjant: harby. Goşunda, militsiýa gullugynda kiçi naçalnikler sostawynyň çini derejesi. *Şol günlerde onuň işleýän bölümüne bir serjant geldi. Öň ol esgerdi indi ol serjant (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

serjantlyk: Serjantyň ýagdaýy, käri, gullugy.

serkar [serkaar]: kön. s. Rewolýutsiýadan öň : 24 sagatlyk suw nobaty. *Olar munuň daşyndan ýene iki serkar suw içýärmişler (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

serke: Üç ýaşdan agan biçilen teke.

serkeç: kön. s. Käse salynýan gaýyş gap. *Ol biline дәri gutusyny serkejini dakynyp aýakly teke hyrlysyny asyp, hemişe daglara awa gidýär (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

serkerde: kön. s. Harby ýolbaşçy, baştutan. *Bu hala türkmen aýallary we gyzlary ukrain halkynyň beýik ogly genial serkerde Bogdan Helnitskiniň suratyny çitdi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

serkerdelik: Serkerdäniň ýagdaýy, käri, baştutanlyk, ýolbaşçylyk. *Ýurdumyzda synpsyz jemgîýet, sotsializm gurmakda biz Kommunistik partiýa serkerdelik edýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

sermek: Gutarmak üçin bir zady ýazyp goýmak, asyp goýmak, ýaýratmak. *Kimler kak serýär, kimler biraz saryganlaryny çata galdyrýarlar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Üzümi hem tizräk ýygyp sermek gerek (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* ♦ **el sermek** — ser. El. *Onda kärler gezýärdiler köçelerde hasaly, el serýärdi çörek sorap, günün geçirer ýaly (R. Seýidow, Eserler).*

sermelemek: Bir zady el bilen agtaryp gözlemek, tutup görüp barlamak. *Ol tärimi sermeläp yzarlap barýan eken (Ata Salyh, Dynç Alys Wagty).*

sermemek: Bir zady el bilen agtarmak, el bilen gözlemek. *Bu ýerde biz hem az iş edemzok-la ! — diýip özüniň goltuklaryny sermemäge başlady (A. Gowşudow, Eserler).*

sermenmek: Öz-özünden bir zady gözlenmek, agtarynmak. *Ol döläniň içinde sermenip başlady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

sermeşmek: Bir zady agtaryşyp, gözleşip ýörmek.

sermetmek: Bir zady agtartmak, gözletmek.

serpaý [serpaaý]: Sylag, hormat üçin berilýän halat, geýim. *Serpaýyny jaýba-jaý edip öýlendirmäge garryda güýç ýokdy (A. Gowşudow, Eserler).*

serpaýlamak [serpaaýlamak]: Serpaýy halat bermek, serpaý bilen sylaglamak.

serpik: kön. s. Gara öýüň tüýnüginiň üstüne ýapylýan keçe. *Oguldursun saçynys hüjjerdip, baryp serpigini çekdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

serpikbag [serpikbaag]: Serpigi açyp-ýapmak üçin ulanylýan ýüp.

serpikdirmek: Yzyna öwürmek, yzyna gaýtarmak. *Rus goşunlaryny hem-de bolgar watançylarynyň bu ýerdäki topbagyny yza serpikdirjek bolnup edilen synanyşyklar başa barmaýar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

serpikmek: Yza öwrülme, yza çekilme, yza gaýtmak. *Märeke bu görnüşe, haýran galyşyp, arkan serpikdi (« Tokmak » Jurnaly).*

serpilmek: 1. Yza öwrülme, arka berip gaçak. *Birden arkan serpilip gaçdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Birden açylyp gitmek, gyrasy arkan öwrülme, açylmak. *Çadyryň serpilen gözeneginden mylaýym şemal gelýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Birden gapy serpilip gitdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 3. Ýaýrap gitmek, örüp gitmek. *Süri öri meýdanyny serpilyňça çopan –çoluklar bir bu ýana, bir ol ýana ylgyşýarlar* (« Kolhoz Günlere »). 4. Ýokardan pytrap ýaýrap dökülme (suw, däne we ş. m. sepelenýän zatlar barada). *Bedreden suw serpildi*.

serpinjek: Bir zadyn üstüne ýapylýan örtük. *Şol ýerde üstüne ak serpinjek örtülen üç stol bardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

serpme: Egin-eşiğiň ýakasynyň ýeňiniň daşyna epilip tikilen nusgasy. *Ol ýeňiniň serpmesinde bir düýrüm kagyz görükdir*.

serpmek: 1. Yzyna öwürme, yzyna gaýtarmak. 2. Açyp goýbermek, bat bilen açmak. *Ylgap baryp üstlerindäki ýorgany serpdim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Ýokardan pytradyp, ýaýradyp dökme. *Suw serpmek*.

serrelmek: Çiň arkan ýykylmak, agdarylyp gitmek, ýykylmak. *Pökgi wala diň arkan serrelip agdarylan pyşdyla döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Basmaçylar serrelip ýatan jesediň ýanynda toparlanyşdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

serreltmek: Çiň arkan ýykmaq, ýykyp goýbermek. *Seni dagyny depäýse, edil serrelder goýbär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol hasanaklap galyp gyljyny syranda gursagyndan degen ok ony diň arkan serreltdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sersepil [sersepiil]: bot. Kyrkbogun ýaly bogun–bogun ösýän we garanyk ýaly gyzylja miwe getirýän ösümlik. ♦ **sersepil bolmak** — bir zadýň ugrunda entemek, bir zadýň gözleginde köp gezme. *İne, bu meniň gije–gündiz ýatman, yzynda sersepil bolup ýören eserim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

serwer : 1. köň. s. Baştutan. 2. Düýä yük urlup bolnandan soň, iki yüküň arasyndaky boş ýerde goýulýan yük. *Urulýan ýükleriň bary suw bolup, diňe olaryň üstündäki serweri çörekden ybaratdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

serwi: bot. Günorta ýurtlarda ösýän, ýokarsy piramide görnüşli hemişe gök öwsüp duran aça. Serwi daragt üstünde billiller saýraşanda Periler бага giriş gözeller oýnaşanda (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »).

serwiz: Nahar ýa–da çay gap–gaçlarynyň toplumu. *Sona çay serwizini alyp geldi*.

ses: 1. Howa bölejikleriniň ýa–da başga zatlaryň eşidilýän çalt yrgyldyly hereketi, towuş. *Duralgada manyowr edýän parowozuň şakyrdsyndan başga ses eşidilmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ses perdeleriniň titremegi netijesinde emele gelýän ynsanyýet gepleşiginiň aýdyň we düş nükli elementi, gelýän owaz, tokuş. *Dymyk sesler. Uzyn çekimli sesler*. ♦ **ses bermek** — 1) biriniň pikirine goşulmak, biriniň pikiri bilen razylaşmak, seslenmek ; 2) geçirilýän saýlawlarda : öz goluňy galdyryp grajdanlyk hukugyňy berjaý etmek, saýlamak. *Watanymyzyň iň gowy ogullaryna we gyzlaryna ir adam ýaly bolupöz sesimizi bereliň !* ; 3) çagyrylanyňda, gygyrylanyňda öz barlygyny bildirmek, seslenmek. Ses etmek — 1) ýas tutup aglamak ; 2) ses çykarmak, seslenmek. *Çalaja öwüsýän ýaz şemaly açaçlaryň ter ýapraklaryny sygyrdadyp, bir enaýy ses edýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Ses ýarçygy — öýkenden çykýan howanyň owaz perdesini titredýän ýeri. Sese goýmak — ýygnaşda we ş. m. bir mesele barada çykarylýan karary makullatmak üçin gol galdyrtmak. *Pökgen meseläni sese goýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*). Sesiňi gapmak — sesiňi kesmek, geplemegi bes etmek. Dodak sesleri — dodaklaryň gatnaşmagy bilen hasyl bolýan sesler (o, ö, u, ü, p, b we ş. m.). Dymyk ses — owaz gatışmazdan diňe agyz içinde galmagaldan emele gelýän çekimsiz ses (k, p, t, ç, s, ş, h, f we ş. m.). Maslahatçy ses — bir meseläni çözmeklige däl–de, ara

alyp maslahatlaşmaklyga hukugy bar bolan ses. Çakyr ses — ýiti çykýan ýakymyz ses, labyzsyz ötgür ses.

seslendirmek: 1. Ses etdirmek, ses çykartmak, gygyrtmak. 2. Jogap berdirmek, gaýtargy berdirmek, gepletmek.

seslenme: 1. Ses etme, ses owazlanma. 2. Raýdaşlyk bildirme, jogap berme. *Bu beýanname Ýaponiýada giň seslenmeler döretdi — diýip, gazet görkezýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

seslenmek: 1. Ses etmek, ses çykarmak, owazlanmak. *Beýik erik agajynyň ýapraklary şygrydaşyp seslenýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Salam ! — diýip örän ýuwaşja seslendi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Raýdaşlyk bildirmek, jogap bermek. *Baýramalydaky oba hojalygyny mehanizat-siýalaşdyryş uçilişesiniň studentleri moskwaly ýaxlaryň çagyryşyna gyzgyn seslenýärler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sesli: 1. Sesi bar bolan, ses çykarýan, owazly. *Sesli kino görkezmek üçin kinomehanikler taýýarlaýan kurs açyldy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Güýçli, gaty sesi bar bolan. *Ol öňküsine görä sesli dutar edinipdir*.

ses-seda [ses-sedaa]: ser. Ses-üýn. *Esli wagtlaп hiç birinden ses-seda çykmany* (N. Pomma, Egri Eýikmez).

ses-selem: ser. Ses-üýn. *Wepadan ses-selem bolmandan soň Pýotr ony barlap gördi* (A. Gowşudow, Eserler).

ses-seza [ses-sezaa]: ser. Ses-üýn. *Näme üçindir olaryň hiç birinden ses-seza çykmany* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

sessiýa: Belli wagtda tüzeden başlanýan okuw, bir guramanyň edaranyň uly mejlisi. *SSSR MİK. iň ikinji sessiýasy. Orta Aziýa halklarynyň milli bölünişik hakyndaky kararyny tassyklady* (SSSR Taryhy). *Ekzamenatsion sessiýa ýakynlaşýar*.

sessiz: 1. Sesi ýok, sesi çykmaýan, owazsyz. *Ol aýal otagyň ortasynda dyzyna çökdi we sessiz aglamaga durdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Sessiz kino*. 2. Sesi güýçli çykmaýan, örän ýuwaş sesli.

sessiz-üýnsüz: 1. Hiçbir ses çykarmaýan, gykylyksyz, owazsyz, galmagalsyz. *Sessiz-üýnsüz ýaşaşyp ýörmek*. 2. Ýuwaşlyk bilen, gepsiz-gürrüňsiz, bildirmän, ýuwaş. *Ol sessiz-üýnsüz öz düşegine geçip ýatdy*.

ses-üýn: 1. Ses-seda, owaz, ses-seza, ses-selam, ses. *Daş- töwerekde ses-üýn eşidilmeýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Gep-gürrüň, habar, gürrüň. *Maşynlaryň güwwüdisinden ýaňa ses-üýn alyşmak çetindi* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

sesýetim: Gygyrylanda, ses ýetäýer ýaly aralyk. *Olar sesýetim ýere geldiler. Üç süriniň ýataklarynyň arasy hem biri-birine sesýetim çemesindedi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

set: kön. s. 1. Könedan gelýän däp, adat. *Gadymdan setdir ýagşylyk. Ýagşy zatdyr ýagşy gylyk* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. göç. m. Yamanlyk, erbetlik. *Ýagşydan at galar, ýamandan set* (nakyl).

set: 1. Belli bir giňişlikde ýerleşen ýol we ş. m. sistemasy. *Elektrik setinde peýda bolýan gysga zanykaniýeleri aýyrýarlar* (« Pioneer » Jurnaly). 2. Bir meňzeş edaralaryň guramalaryň jemi, edara we ş. m. pudaklary. *Ýurtda senagat kärhanalarynyň seti ýylsaýyn ösýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Başlangyç mekdepleriň seti ýaýbaňlandyrylýar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika).

setanda-seýranda [setaanda-seýraanda]: Örän seýrek, käte bir kämahal, käwagt, negada. *Reýon gazetini RTS. iň degişli matariallar bilen setanda-seýranda çykyş edýär*.

setin [setiin]: Ýüzi ýylmanak, syk do-kalan nah mata. *Ejem maňa köýnegi setinden tykdi*.

setir: 1. Bir zadyň tertipli hatary. *Setirleri örän göni, men aýlanyp gördüm ony, deň gögeren gowaçany* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Bir çyzykdan ýazylan hat, ýazgy ýa-da başga bellikleriň hatary. *Komissar kagyz-galamyna ýapyşyp çalasynlyk bilen ýene bir näçe setir ýazdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

setirlemek: Setire düzmek, hatara düzmek, setir-setir etmek.

setirlenmek: Setire düzülmek, hatara düzülmek, setir-setir bolmak. *Şäheriň setirlenip duran çyralary uzakdan görüňärdi.*

setirleşmek: Bir topar bolup setire düzülmek, hatara düzülişmek.

setirme-setir: Setirler boýunça, her bir setiri aýratynlykda, setir yzarlap. *Ol oňa diňe setirme-setir göz gezdirdi, dodaklaryny münküldetdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

setka: 1. Azyk ýa-da başga bir näçe ownuk zatlary içine salyp götermek üçin ýörite örülen gözenek gap, tor. 2. Mekdeplerde her bir klasda geçilmeli sapagy görkezýän raspisaniýe, gözenek. 3. Bir ýere germek, asmak üçin metal simden we ş. m. örülen tor enjam, gözenek. *Zawod krowat setkalaryny işläp çykarýar.*

seýalka: oba. x. Tohum sepýän maşyn. *Mahmaý ýaly mylaýym ýeýdanda seýalkalar hatara tohum dököýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

seýalkaçy : Seýalka sürüp tohum sepýän adam. *Seýalkaçylar bilen kolhozyň özünde seminarlar geçirildi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

seýf: Gymmatly zatlar salnyp saklanylýan ýanmaýan demir skaf, ýaşçik ýa-da ýörite jaý. *Papkadaky kagyzlaryň käbirine çala göz gezdirip, seýfe basdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seýik: El ýa-da aýak süňkleri döwlende gapdalyna goýulýan gamys, ýasyja tagta bölegi. *Eli heniz seýikden çykmanyk leýtenant stoluň başynda oturyp, bir jurnala garaýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Süňk döwlen wagtda, seýik ulanmak bilen daňy edýärler* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

seýiklemek: Eliň ýa-da aýagyň döwlen süňkini tutdurmak üçin gamys, tagta — seýik goýup baglamak, sarap daňmak. *Bir aýagyny seýikläp, boýdan-başyna sarap goýduk* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seýiklenmek: Döwlen süňküň daşyndan gamys tagta-seýik goýlup baglanmak. *Seýiklenen ýaly edip saradyk* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

seýikleşmek: Döwlen süňki gamys, tagta-seýik goýup baglaşmak, daňyşmak.

seýikletmek: Döwlen süňki gamys, tagta-seýik goýup baglatmak.

seýil : Açyk howada edilýän gezenleş, gezim seýran. *Bu ajaýyp meýdana seretmekden we seýil etmekden gözüň doýmaýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Aýsoltanyň sesi ýaňyja bag seýiline çykan adamyň sesini ýadyňa saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Seýlem bir seýil, sergezdançylyk hem bar seýil* (nakyl).

seýilçi: Seýil edýän, gezenleş edýän adam. *Toýçy ýaly hemme ýygnyandy бага, seýil bagy seýilçiden dolupdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seýilgäh: kön. s. Seýil edilýän ýer, gezenleş etmäge oňaly bolan ýer, seýil bagy. *Seýilgähe seýil etjek, ser çeşmeli dagy ýagşy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Deň-duş dost-ýarlarym, bile gezenler seýilgäh bagynda şerap süzenler* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

seýim: syýasy. Käbir döwletlerde iparlamentiň ady. *Polşa seými kazaklaryň hemme ýeňilliklerini we öz-özünü edara edişini « mydamalyk wagta » ýok edipdir* (SSSR Taryhy).

seýis: Aty çapyşyga, çapmaga taýýarlaýan aty seýisleýän we onuň ugruny bilýän ussat. *Seýislerimiz toýda atyn çaparlar sagrysyp sypalar ýalyny gözler* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

seýisçilik : ser. Seýislik. *Onuň seýisçilikden hem habary bar.*

seýishana [seýishaana]: **Seýislenýän atlaryň saklanýan ýeri, atlaryň seýislenýän ýatagy, jaýy. Seýis-hananyň ilerki diwarynda bir ýykyk gapy bardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).**

seýislemek: 1. Çapylýan atlary çapyşyga taýýarlamak, idetmek. *İne, atlylar atlaryny seýisläp gelipdir* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. göç. m. Özüňe oňat seretmek, özüňi bir tapda saklamak, ýaryşa taýýarlamak. *Ol özüni seýisläp ýör.*

seýislenmek: 1. Çapyşyga taýýarlanylmaq, çapmak üçin idedilmek. *Dokuz aýlap seýislenip, dokuz aýlap ýatyp geldi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. göç. m. Özüňe oňat ñnetmek, seretmek.

seýisletmek: Çapylýan atlary çapyşyga taýýarlatmak, seýse äňetdirmek.

seýislik: Seýsiň käri, ýagdaýy. *Atlaryň seýisligini edýän aman poşçy garşylyk görkezse-de bolmady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

seýkin: Asta–asta, basayynmy–basamayynmy edip, ýuwaşlyk bilen. *Sallanyp seýkin basyp, sen biz tarap gelseň ýöräp* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

seýner: Balyk tutulýan kiçjik gämi. *Balykçylar mehanizmlaşdirilen täze seýnerleriň 22. sini we transport gämileriniň 10. syny aldylar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

seýran [seýraan]: ser. Seýil. *Ýanyňa baramda çykyp seýrana gör ne gözəl göller edýär elleriň* (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »). *Suw boýunda dörär ençe şäherler, halkym seýran eder agşam–säherler* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*).

seýrap [seýraap]: Seýrap bolmak — gana doýmak, ganmak. *Şahyr hiç haçan nahardan seýrap bolup doýmadyk garnyna seredende, özüne düýbünden ýarasmaýan görüplik pikiri az wagt kellesine gelip geçdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

seýrek: 1. Käte bir duş gelýän, çöl tapylýan, selçeň bolýan, gyt. *Garrylar angina bilen orän seýrek kesetleýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Seýrek tapylýan we owadan gözəl nagşy bolan Pendi halysyny dokamaklyk işine eýýämden başlandy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Aralary açyk, her ýerde biri, gür däl, ala, çelçeň. *Seýrek daňlan çapuw atlary öz gazyklarynyň daşyna aýlanysýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Arman üç–dört karta seýrek bitipdir emma şaha aýryp, peli tutupdyr* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

seýreklemek: Selçeňlemek, azalmak. *Wagtyň irligine garaman, gatnawçylar seýreklapdir* (Aýbek, *Nowaýy*).

seýreklenmek: Selçeňlenmek, azalmak. *Galtamanlaryň hatary barha seýreklenýardi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

seýrekleşmek: Biri–biriniň arasy daşlaşmak, selçeňleşmek, azalýşmak.

seýrekletmek: Selçeňletmek, azaltmak.

seýreklik: Gür dällik, her ýerde birilik, selçeňlik.

seýsmik: geol. Ýer titremek hadysalary bilen baglanyşykly bolan. *Ekwatorial zanada seýsmik we başga ylmy stantsiýalar işleýärler* (« Mugallymlar Gazeti »).

seýsmograf: Ýer titremelerini awtomatik registrirleýän abzal. *Ýer titremeginiň sebäplerini öwrenmek boýunça geçirilýän barlaglar seýsmografyň kömegi arkaly alnyp barylýar* (« Pioneer » Jurnaly).

seýsmografik: geol. Seýsmografa degişli seýsmograf arkaly amala aşyrylýan.

seýsmografiýa: geol. 1. Ýer titremesiniň registrirlenen ýazgysy. 2. ser. Seýsmologiýa.

seýsmogramma: Seýsmografyň kömegi bilen ýeriň titremesiniň ýazylan ýazgysy.

seýsmolog: Seýsmologiýa spetsialisti. *Sowet seýsmologlary SSSR–iň territoriýasynda ýer titremelerini jikme–jik barlap, ony öňünden bilmek çärelerini görýärler* (« Pioneer » Jurnaly).

seýsmologiýa: geol. Geologiýanyň ýer titremelerini öwrenýän bölümi.

seýsmometr: geol. Ýer titremelerini ölçeýän gural.

seýsmometriýa: *geol.* Ýer titremegini, yrgyldysyny ölçemek bilen meşgul bolýan ylym.

seza [sezaa]: *kön. s.* Ses, owaz, seda. *Bir sellem hiç kimden seza çykmany (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ýerden seza çykýar weliň ýelliden seza çykanak (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

sezewar [sezewaar]: 1) sezewar bolmak — bir zada duçar bolmak, uçramak, sataşmak. *Kapitalistik we sakna ýurtlarda zähmetkeş köpçüliginiň çagalary ýaşylyklaryndanagy zähmete sezewar bolýarlar (« Edebiýat »).* 2) sezewar etmek — bir zada duçar etmek, uçratmak, sataşdyrmak. *Göz agyry, ylaýta-da trahoma, her hili ýaralar okuwçyny gör nähili horluklara sezewar edýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

sferoid: *mat.* Ýepbeşik şar görnüşli geometrik şekil.

shema: Bir zadyň gurluşyny görkezýän çagy. *Bu maşynlary öwrenmek üçin okuw kitaby ýa-da shemalar barmy ? (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

shematik: Shema görnüşinde, shema salnan. *Samolyotyň shematik modeli asmanda gaýýardy (« Pioneer » Jurnaly).*

sholast: 1. Sholastika eýerýän adam. 2. *göç. m.* Sholastika bilen meşgullanýan adam, okuw-bilimde yzda galak, orta asyr ýörelgelerine eýerýän.

sholastik: *ser.* Sholast.

sholastika: 1. Orta asyrlarda buthana dogmatlaryna daýanan, ylma garşy idealistik filosofiýa. 2. *göç. m.* Durmuşdan üzňe, tejribede barlanylmaýan, yzda galak okuw.

sholastiki: Sholastika degişli, sholastika ýugrulan, durmuşdan üzňe, yzda galak.

syçan: *zool.* İnçejik tumsukly, murtluja we uzyn guýrukly kiçijik gemriji. *Syçanlar guýrujyklaryny bulaýlaşyp zyrmýrlyşýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İki syçan birikse, ýolbarsyň guýrugyny kerter (nakyl). Pişigiň ölümi, syçana toý (nakyl).*

syçançy: *zool.* Syçan we ş. m. iýýän uly guş.

syçangulak: *bot.* Ownuk gök gülli gyrymsy ösümlik.

syçramak: 1. Bir zat sepelenmek, syçratgy ýaýramak. *Wolt dugasynyň gögümtil otlary syçrap gidýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. Çalt hereket etmek, böküp turmak. *Görogly syçrap daş çykdy (« Görogly » Eposy).*

syçratgy Y: Syçrap gidýän suwuklyk damjalary. *Onuň etekleri hem syýlary syçratgy palçyklar bilen bezelipdir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

syçratgy YY: *bot.* Gök gülli köpýyllyk haşal ot.

syçratgy YYY: *med.* Suwly baş, ýara.

syçratmak: Suwuklyk damjalaryny dumly-duşa pytratmak, ýaýratmak.

sydyrtmak: Bir zadyň ýüzüni çyzmak, teniňi sypjyrtmak, gaty sürtmek. *Gulluhan dodaklaryny sydyrdyp süpürenen soň biraz özüni tutdy-da, başga sypalga tapmany üçin boýun aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sygdyrmak: 1. Bir zady ikinji bir görümligabyň içine ýerleşdirmek. 2. Orun bermek, ýerleşdirmek. *Şeýle gylyk ony märekä sygdyrmaz (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

sygym: Bir zadyň ýerleşip bilijilik ukyby, göwrüm. *Elektrik togy arkaly kondensator boýunça elektrik sygymynyň üýtgeýşini öwrenýärler (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

sygymly: Köp zat sygýan, göwrümlü.

sygymlylyk: Köp zat sygmaklyk, göwrümlilik.

sygynmak: *dini.* Fantadik düşünje boýunça bir « gudratly » zada ynanmak, özüni tabşyrmak, şondan kömek islemek.

sygyr: *zool.* Süýt berýän iri şahly öý haýwany, gara mal. *Bugaty süýtli sygryň tohumyndan dýr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Sygryň şahyna ursaň, endamy syzlar (nakyl).*

sygyrguýruk: *bot* : Syrdam baldakly, ýapragy inçejik, sary gülli birýylyk ösümlük.

sygyryşmak [syygyryşmak] : 1. Sykylyk atyşmak, sykylyklaşmak. 2. Sykylyklaşyp biri-biriň bilen habarlaşmak.

sygyrmak [syygyrmak] YY: Sykylyk atmak, sykylyk çalmak, sykylyklamak. *Kelje sygyryp bularyň ýanyna geldi*

sygyrmak Y: ser. Sygdyrmak.

sygyrtmak [syygyrtmak] : Sykylyk çaldyrmak, sykylyk atdyrmak, sykylyklatmak.

sygýşmak: Ýer tapyp oturyşmak, ýerleşmek. « *Çöken düýe ýer alar* » *diýipdirler, sygşyp oturaly !*

sygmak: Bir göwürümlü gabyň içine ýerleşmek.

sygnamak: Betnebislik bilen iýmek, symyşlamak, iýmek. *Ýygnan-sygnar* (*nakyl*).

sygşyksyz: Köpçülik arasynda özüne orun alyp bilmeýän, ýerleşiksiz.

sygşyksyzlyk: Köpçülik arasynda özüne orun alyp bilmezlik, ýerleşip bilmezlik.

syh [syyh]: 1. Közüň üstünde çişlik bişirmek üçin demir çiş. 2. *dial.* Ujy çiş taýak.

syhalamak [syyhalamak]: Kesýän ýaragyň ýiti ýüzüni ikinji bir zada süýkelemek, syhamak.

syhalmak [syyhalmak]: Kesýän ýaragyň ýiti ýüzi ikinji bir zada süýkelmek.

syhamak [syyhamak]: ser. Syhalamak.

syhatmak [syyhatmak]: Kesýän ýaragyň ýiti ýüzüni ikinji bir zada süýketmek.

syhlamak [syyhlamak]: Syh ýa-da çiş bilen dürtmek.

syhlatmak [syyhlatmak]: Syh ýa-da çiş bilen dürtdürmek.

syh-syh [syyh-syyh]: Syh ýaly bolup uzalyp duran. *Pökgeniň dürterişip, syh-syh bolup duran sakgaly we onuň gaharly hyrsyz ýüzi aýdyň görnüp durýardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

syk: 1. Erşi, argajy biri-birine berk ýakynlaşdyrylyp dokalan, çal bolmadyk. *Syk dokalan haly. Syk mata.* 2. Biri-birine ýakyn, golaý, ýygy.

sykylyk [syykyly]: Gysylýan batly howa arkaly agyzda döredilýän ýiti inçe owaz. *Şagaldan gorkusyna bogazyna sygdygyndan gygyrardy hem sykylygyny höwür edinip aýlanardy* (*A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde*).

sykylyklamak [syykylyklamak]: Sykylyk atmak, sykylyk çalmak. *Saşka haýatynyň üstüne çykyp, bir-iki gezek sykylyklady* (« *Pioner* » *Jurnaly*). *Ol aýdym bilmeşe-de, legenini dep edinip hinlenip sykylyklan bolýar* (*N. Pomma, Taýlak Hyzzyn*).

sykylyklaşmak [syykylyklaşmak]: 1. Sykylyk atyşmak, sygyryşmak. 2. Sygyryşyp biri-biriň bilen yşarat edişmek.

sykylmak: 1. ser. Gysylmak. 1. *Protoplazma öýjükleriniň bardajyklary sykylp başlaýarlar* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). 2. Bir zat gysylp şire ýa-da suwuklyk çykarylmal. 3. *göç. m.* Ezilmek, horlanmak. *Zyndanda sykylan tukat ýürekden, syzyp çykdy ses* (*G. Seýitliýew, Goşgular*). 4. *göç. m.* Inçelmek, arryklamak. *Sen şu günler örän sykylpsyň.*

sykylmak: Syk bolmak, biri-birine örän ýakyn durmak. *Beloklaryň sosudalaryň we hemme organlaryň sykalmagy köp sebäplere görä çaltlaşýar* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

syklaşmak: Syk bolup başlamak, ýakynlaşmak. *Organizmdäki belok bölejikleriniň syklaşmagy we maddalaryň ýöremegi ýyl geldigiçe peselip, adamyny gowşadýar* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

syklyk: 1. Çal dälilik, syk bolmaklyk (*meta we ş. m. barada*). 2. Ara ýakynlyk golaýlyk.

sykmak: 1. ser. Gysmak 1. 2. Bir zady gysyp şire ýa-da suwuklyk çykarmak. *Egin-eşiklerimizi sykmak gerekdi* (*N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar*). 3. *göç. m.* Ezmek, horlamak. *Ýurtbasarlar sykdykça, Garyplar kän birleşýär* (*Mollamurt, Saýlanan Eserler*).

sylag [syylag]: 1. Birine edilýän, goýulýan hormat. 2. Biriniň tapuwutly zähmeti we ş. m. üçin berilýän nyşan, gymmat baha zat. *Är-aýal kolhozda oňat işläp, her*

ýylda sylag alýarlar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Aýtguly iä gowy demir ýolçulardan hasaplanyp, gyzyldan sagat sylag hem alypdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

sylaglamak [syylaglamak]: Nyşan ýa-da gymmat baha sylag bermek. *Partiýa, hökümet meni ýokary sylag bilen sylaglady* (« Zähmet Gahrymanlary »).

sylaglanmak [syylaglanmak]: Sylag bilen bellenilmek, sylag almak. *Zähmet frontunda işlänligi üçin sylaglanan nyşany ýalpyldaýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sylagly [syylagly]: Sylaga mynasyp bolan, hormatly, sylanýan. *Garry molla obanyň sylagly adamsy bolup gezyär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sylaglylyk [syylaglylyk]: Sylag-hormata laýyklyk, hormatlylyk, sylagy barlyk.

sylamak [syylamak]: 1. Birine hormat goýmak, hormatlamak. *Kolhozçylar seni gowy görýärler, sylaýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Hormat et hem syla, gulak as ile gopbamlyk gowy däl, gir dogry ýola* (« Tokmak » Jurnaly). *Sylasam-pirim, sylamasam-birim* (nakyl). *Tanamadyk-sylamaz* (nakyl). 2. Sylag bermek, sylag gowşurmak.

sylanmak [syylanmak]: 1. Hormat goýulmak, hormatlanmak. *Ol ýaşuly öz hatarynada sylanýardy*. 2. Sylaga mynasyp bolmak, sylag almak, sylaga eýe bolmak.

sylaşyk [syylaşyk]: Biri-biriňe goýulýan hormat, edilýän sylag.

sylaşmak [syylaşmak]: Biri-biriňe sylag-hormat goýmak, biri-biriňi hormatlamak.

sylatmak [syylatmak]: 1. Birine hormat goýdurmak, hormatlatmak. 2. Sylag berdimek.

sylmak [syylma]: ser. Süpürmek. 2. *Garry horkuldap aglady, giň ýeňi bilen gözünü sylap pyşyrdady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

symgylt: Öçügsi gyzyly reňk, al. Öýleriň arka tarapyndan hem symgylt ullakan goýunçy köpek zynjyryna böküp durýardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Jaýlar asmanyň şu symgylt ýagtysynda has hem owadan görünýärdi* (« Kolhoz Günleri »).

symyşlamak: Betnebislik, suwumsyzlyk bilen iýmek, dowamly iýip oturmak. *Ol mydama eli bir kesemen çörekli symyşlar ýözerdi* (H. Ysmaýylow, Powestler).

symrug [symruug]: mif. Erteki-dessan gahrymanlaryny agyr ýagdaýlardan halas edýän fantasdik guşuň ady. *Bu ajdarha her ýylda gelip, symrugyň çagalaryny iýip gider eken* (« Türkmen Ertekileri »).

symsyklamak: Biriniň böwrüne ýumruk bilen urmak, yzly-zyyna dürtmek. *Ýoldaş mugallym, men Çerkez bilen bile oturjak däl, bir syhly gapdalyma symsyklap otyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

symsyklanmak: Böwrüne ýumruk bilen urulmak, yzly-zyyna dürtülme.

symsyklaşmak: Biri-biriň böwrüne ýumruk bilen uruşmak, dürtüşip oturmak.

syn [syyn]: 1. Birine ýa-da bir zada bolan gözegçilik, gözden geçiriş. 2. Bir zat barasynda ýazuw üsti bilen berilýän baha. *Menem seniň şu ýazan synyňy goltugyma saldym* (« Tokmak » Jurnaly). ♦ **synyň oturmak** — göwnüňe jaý bolmak, göwnüň ýetmek. *Meniň oňa synym oturýar* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

syna [syyna]: anat. Beden. *Gurt şol gün hem aýna-da özüni ikinji mertebe synlady we ol öňküsi ýaly öz synasyny eli bilen barlady* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Synamda sag ýerim yok* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). On iki synasy sag — adam bedeniniň ähli organlary sagat, sagdyn. *Maşgalalarynyň kemi yok, on iki synasy düzüw maşgala* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

synag [syynag]: 1. Tejribe üsti bilen geçirilýän barlag,barlap görüş, tejribe. *Bu jaýda bir hili erbet dermanlar saklanypmy ýa-da awuly gazlaryň synag edilýän jaýymy, näme-de bolsa, bir erbet ysy bardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2.

Barlap görmeklik, barlag, ekzamen. *Metodika kabineti mekdeplerde ýazky synaglara taýýarlyk işine başlady* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

synalmak [syynalmak]: Synag edilmek, barlanyp görülmek. *Bu iş tejribede synalyp görüldi.*

synamak [syynamak]: Synag etmek, barlap görmek. *Ol derrew meniň sesimi synap gördi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Ynha, synap göräýeris !* (« Tokmak » Jurnaly).

synanyşyk [syynanyşyk]: Bir zat ekmeklige bolan hyýal. *Emma bu synanyşyklardan hiç zat çykmany* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

synanyşmak [syynanyşmak]: Bir zat ekmeklige niýetlenmek, hyýal edip görmek, etjek bolmak, çemeleşmek. *Gaçmaga synanyşmagyň özi hokman şowsuz boljakdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

synanmak [syynanmak]: Bir zat ekmeklige hyýal etmek, erişmek, etjek bolmak, çemelenmek. *Uýezd naçalnigi polkownik Belanowiç patyşanyň ýykylan habaryny halkdan gizlemäge synandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

synçgamak: 1. Bir zat bilen bir ýeri dörjemek, dörjeläp arassalamak. *Elindäki oragy bilen ýeri synçgap oturan Täjigül : — Men-ä näme jogap berjegimi bilmedim — diýdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Gapdaldan bir çöp alyp dişini synçgamaga başlady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Bir zady ýere sokup-çykaryp berkitmek, ýeri gataaltmak.

synçgylawuk: Käwagt kükrekden ýolnup erksiz çykýan ses. *Synçgylawuk alyp barýar ahyry !* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).

synçgyrmak: Synçgylawuk tutmak.

synçy [syynçy] : 1. Syn edegen, syn edip degişli baha berip bilýän; ýiti adam. *Synçylaryň ýanynda näme üçin öýkelän ýaly kellän, ýalaňaç dommarylyp dymyp otyrsyň* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýazyjy gaty synçy bolmalydyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Bir zat barada syn ýazýan adam.

synçylyk [syynçylyk] : Synçy bolmaklyk, synlamaga ökdelik. *Saryhanowda we Agahan Durdyýewde synçylyk zehiri bar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ahmedi Oraz han bilen gadyrly görüşdi, onuň neşebent sypatyna synçylyk bilen garady* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

syndy: Haly dokalanda çitilen çitimi gyrkmak üçin ulanylýan ulurak gaýça, gyrkylýga meňzeş gural. *Eger-de syndy bilen dokma daragyň sesi bolmadyk bolsady, onda bu jaýyň içinde tukat bir ümsümlük höküm sürjekdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

syndyrmak [syyndyrmak]: ser. Döwmek. 1.

synyk [syynyk] : ser. Döwük 1. ♦ **göwni synyk** — ser. Göwin.

synyp: Önümçilik serişdelerine, jemgyýetçilik baýlygyna bir meňzeş gatnaşykda bolup, umumy maksatlary bir bolan hem-de jemgyýetçilik zähmetine aýratyn rola eýe bolan uly jemgyýetçilik topar. *Ilki durmuş obşçina gurluşy wagtynda emläk taýdan densizlik, önümçilik serişdelerine hususy eýeçilik ýokdy, synplar we adamy adamyň ekspluatirlemegi ýokdy* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

synlamak [syynlamak]: Birine ýa-da bir zada syn etmek, bir zady gözden geçirmek. *Hoşgeldi jaýlarynyň işigindäki bu görnüşleri hyrydar göz bilen synlady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Gyzlar ejesiniň alan zatlaryny synlap görýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

synlaşmak [syynmlaşmak]: Biri-biriňe syn edişmek, äňedişmek.

synlatmak [syynlatmak]: Syn etdirmek, bir zady gözden geçirtmek.

synmak [syynmak]: 1. ser. Döwürmek 1. *Tagan aýagy üç bolar, biri-birine güýç bolar, biri synsa, hiç bolar* (nakyl). *Suw küýzesi suwda synar* (nakyl). 2. göç. m. Ýykylmak, бүтинleý batmak, heläkçilige uçramak. *Wizantiýa imperiýasy bolsa synypdyr* (SSSR Taryhy). ♦ **boýun synmak** — ser. Boýun. Gaýnamy synmak — ser. Gaýnam.

synpdaş: Bir synpdan bolan adamlar. *Ol duýgular bolsa şahyryň diňe özünde bolman, onuň synpdaşlarynyň hemmesinde bar bolan duýgudyr.* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

synpy [synpyy]: Synplara, olaryň özara gatnaşygyna degişli bolan. *Gül eýeçilik jemgyýetinde terbiýe synpy häsiýete eýe bolýar* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirýow, Pedagogika).

synpylyk [synpyylyk]: Synplara, olaryň özara gatnaşygyna degişlilik.

syňrak: Goşa toýnakly haýwanlaryň toýnagynyň arasy we toýnagy.

syňsyraklamak: Onda–munda biwagt entäp ýörmek. *Sen nä beýle iri–giji bilmän, syňsyraklap ýörsün* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

syňsyramak: Onda–munda ygyp ýörmek, entäp ýörmek.

syňsyraşmak: Onda–munda enteşip ýörmek, ygysyp ýörmek. *Gijäniň içinde biwagt syňsyraşyp ýörmek bolmaz !*

syntgy [syyntgy]: syntgy bermek — 1) sazyň çig ýüpekden işilen kirşini ýaglygyň ujuny ölläp, bir näçe gezek sürtüp sypamak, ýylmamak. *Ol ýüzüni aşak saldy, dutarynyň kirşine syntgy berdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2) tikiçilik işinde sapagyň daşyny ýylmamak.

syntgylamak [syyntgylamak]: 1. Ser. Syntgy. 2. göç. m. Ýeterlikli timarlamak, ýylmamak.

syntgylanmak [syyntgylanmak]: 1. Sazyň çig ýüpekden işilen kirşine ýaglygyň ujy öllenip, bir näçe gezek syntgy berilmek. 2. Tikiçilik işinde sapaga syntgy berilmek, sapagyň daşy ýylmanmak. 3. göç. m. Ýeterlikli timarlanmak, timar berilmek. *Ýeterlik syntgylanmadyk jümleler bu eserde hem bar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sypal [sypaal]: Bugdaý, arpa we ş. m. ösümlikleriň iri baldagy, pahal. *Täze ruh bilen işe başlan ýowarçy-laryň şowhunly salýan oragy sypal däl–de, duşmany ýatyrýana döndi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sypalamak [syypalamak]: ser. Sypamak. *Onuň sandyraklaýan elleri Artygyň eginlerini, бүтін geýimlerini sypalady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sypalanmak [syypalanmak]: Bir zadyn üstünden mylaýymlyk bilen el ýöredilip geçirilmek.

sypalaşmak [syypalaşmak]: ser. Sypaşmak. *Ýaglyk bilen ýüzlerini sypalaşyp oturýarlar* («Görogly »Eposy).

sypalatmak [syypalatmak]: ser. Sypatmak.

sypalga: Bir zatdan sypmak, başyňy gutarmak üçin gaçalga, bahana, sebäp.

sypamak [syypamak]: 1. Bir zadyň üstünde eliňi ýeňiljek ýöredip geçirmek, sypalamak. *Näzikjamal elindäki suwly bedresini ýere goýup, çalardan saçlaryny sypady–da Aýsoltana çişerildi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. göç. Mähribanlyk etmek, mylaýymlyk etmek. *Sylamaga puluň bolmasa, sypamaga diliň bolsun* (nakyl).

sypanjyramak [syypanjyramak]: Özüňe timar bermek, üst–başyňa artykmaç seretmek, *Wüşikel diwardan asylygy duran ullakan aýnaň önüne bardy we öz ýüzüne seredip sypanjyramaga durdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sypanmak [syypanmak]: Özüňe timar bermek, özüňi timarlamak, üst–başyňa artykmaç seretmek. *Ýadyňa düşýärmä, men ýaş wagtymda oňat eşikler we ökjesi beýik köwüşler geýip, işegidenimde:— sen kime ýagşy görünjek bolup sypanyarsyň— diýip, gabanyň öläýjek bolýardyň* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

sypaşmak [syypaşmak]: Biri–biriňi sypalaşmak, sypalamaga kömek etmek.

sypat Y: 1. Biriniň ýa–da bir zadyň daş görnüşi. *Ol diňe iňrik garalandan soň, ýaragyny şol ýerde gizläp, ýönekeý şaher adamsy sypatynda göni türmä bardy. Men sypatymy üýtgetsem–de, gep gezdirýän, agzalyk salmaga çalyşýan haýynlardan däl* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Gylyk, häsiýet, boluş. *Tutanýerlilik bolsa onuň aýratyn sypatydy* (« Bahar »).

sypat YY: *gram.* « Nähili ? , nätüýsli ? , neneňsli ? » diýen soraglara jogap bolup, predmetiň hilini, häsiýetini we degişlilikini görkezip, sypatlandyryp gelýän söz topary.

sypatlandyrmak: Bir zadyň sypatyny, hilini kesgitlemek, bir zady häsiýetlendirmek. *Olar zähmet adamlarynyň obrazlaryny sypatlandyryrlar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sypatmak [syypatmak]: Bir zadyň üstünde elini mylaýymlyk bilen ýöretdirip geçirtmek, sypatlamak.

sypaýy [syypaýy]: 1. Edepli, mylaýym, asylly, sada, ýönekeý. *Maralyň öň çak edişi ýaly, ol edepli hem sypaýy şigit eken* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). *Olaryň arasynda sypaýy geýnen adam aýratyn bolup göze ilýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Nepis, näzik. *Ussat senetçiler örän sypaýy nah matalary edipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy).

sypaýyçyl [syypaýyçyl] : Sypaýysyraýan.

sypaýyçylyk [syypaýyçylyk] : *ser.* Sapaýylyk 1. *Ol eje bu gün onda adatdan daşary bir sypaýyçylyk bardygyny derrew aňdy* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Sypaýyçylyk bilen kitaba özümiň hyrydardygymy bildirip başladym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

sypaýyçylykly [syypaýyçylykly]: Edeplilik bilen, mylaýymlyk bilen.

sypaýylyk [syypaýylyk]: 1. Edeplilik, mylaýymlyk, asyllylyk. *Olaryň ikisi sypaýylyk bilen gol tutuşyp, stabionyň alleýalaryndan birine barýardylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Nepislik, näziklik.

sypbermek: Duýdansyz, aýtman–diýmän gitmek, gaçmak. *Çagalar Wanýa daýyny gören destlerine ýerli –ýerden sypbermekçi boldular* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

sypjamak: Sypjylyk edip çykyp, sypyp gitmek. *Märeleden sypjap daşaryk çykdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sypjyk: Bir zady ýerine ýetirmekden boýun gaçyrýan, sypjyklyk edýän, sypjyklar ýören aňsat el bermeýän, sapalykçy. *Gyrkylan erkeç ýaly örän sypjykdy, men onuň yzynda gije–gündiz sergezdan gezyärdim* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

sypjyklamak: Bir zatdan boýun gaçyrmak üçin sypalga gözlemek, sapalak atmak. *Her näçe sypjyklasaň–da, men senden ökde çykaryn.*

sypjyklyk: Sypalga gözleýjilik, sapalak atyjylyk, sypyp bilijilik. *Dur, sypjyklyk etjek bolma !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sypjyryk: Bedeniň ýa–da başga bir zadyň sydyrylan ýeri, soýuk. *Onuň ýüzi sypjyrykdy.*

sypjyrylmak: Bir zadyň ýüzünde sypjyryk emele gelmek, soýulmak. *Käbir ýeri gany bilen gatapdyr. Sypjyrylypmy, döwlüpmi belli däl* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

sypjyrmak: Bir zadyň ýüzüni sydyrtmak, sypjyklyk etmek, soýmak. *Gulagyň içini başarnyksyz gorjamak bilen gulagyň näzik ýerini sypjyryrlar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

sypjyrtmak: Bir zadyň ýüzüni sydyrtmak, soýdurmak.

sypdyrmak: 1. Tutup duran zadyňy goýbermek. *Bilmän, elimden ýüpi sypdyraýypdyryn.* 2. Halas etmek, goýbermek, boşatmak. *Tyçenko komissary sypdyryp bilse, ol özüniň heläkçiligini hiçbir zat hasap etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Haýsy–da bolsa bir zady ünsden düşürmek. *Bir–iki ýerde otur alamatyny hem sypdyrypdyryn* (J. Akyýew, *Mergenliň Ogly*). 4. Bir gizlin syry, gürrüni aýtmasyz ýerinde aýdyp ile äşgär etmek.

sypynjyramak: *ser.* Sypjyklamak. *Men öz skladymyza ýok diýdim ahyry ! — diýip sypynjyramak boldy* (« Tokmak » Jurnaly).

sypynmak: Bir zatdan birneme boşasmak, eliňi boşadyp bilmek, maý tapmak. *Men özüm hem aýlanyp gelmekçi, emma zerur işlerden hiç sypynyp bolanok* (G.

Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda). ◇ **göz sypynmak** — ser. Göz. Gözüň sypyndygy, ýalan sözleýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

sypyrylmak: 1. Bir zadyň daşynyň örtügi aýrylmak, soýlup aýrylmak, soýulmak. 2. Bir zatdan syrylyp düşmek. *Çukuryň içine sypyrylyp düşmek boljakdy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*). 3. *gepl. d.* Biriniň geýimi zor bilen çykarylmak, soýulmak, talanmak.

sypyrynmak: Geýimiňi çykarynmak, geým-gejimiňi çkaryp taşlamak. *Klaus sypyryndy-da içki balagyndan başga baryny orta atdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

sypyryşmak: Sypyryp aýyrmaga, soýuşmaga kömekleşmek.

sypymak: 1. Bir zadyň daşynyň örtügin aýyrmak, sogup aýyrmak. *Möjekleriň hamyny sypyryp getirip berdi*. 2. *gepl. d.* Biriniň geýimini zor bilen çkaryp almak, soýmak, talamak.

sypyrtmak: Bir zadyň daşyny soýdurmak, soýduryp aýyrtmak.

sypmak: 1. Birinden ýa-da bir zatdan bir tä, ýol bilen gutulmak, sypalga tapyp boşamak, halas bolmak. *Duşmanlaryň elinden sypmak umydy güýçlenip, ýüregi kuwwat tapdy* (A. Gowşudow, *Mähri* —Wepa). *Balyk näçe çarpynsa-da, indi ol sypardan giçdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. *göç. m.* Boş işsiz bolmak. *Eliň işden sypsa, özüň oturyşmaga geläýmezlermi, guzym !* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

syr: Başgalara aýan bolmadyk pikir, başgalardan gizlin saklanýan zat, ýaşyryn zat. *Miçurin janly tebigatyň syrlaryny öwrenmek boýunça hut özüniň seçip alan ýoly bilen batyrgaý hereket etdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Men saňa bir syry aýtmaga mejbur bolýan* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Dostuň egleme, nepden galmasyn, duşmanyň saklama syryň bilmesin* (nakyl). ◇ **syr bildirmek** — pikiriňi duýdurmak, äşgär etmek. *Ol näme-de bolsa syr bildirmedik sirän bolup, tarsi ýerinden turdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

syramak Y: Güýçli şemal zerarly sowrulmak, sowrulyp bir ýere üşmek (gar, çäge we ş. m). *Gijeki syrap ýagan gar eremädi* (J. Akyýew, *Mergenin Ogly*).

syramak YY: Tikinleriň hatar arasyny ýakyn edip, arasyna zat sahan ýa-da salynmadyk matamy, zady tikmek. *Don syramak. Ýorgan syramak*.

syranmak: Özüň üçin tikinleriň hatar aralygyny ýakyn edip bir zat tikiňmek. *Ýorgan syranmak*.

syraşmak: Tikinleriň hatar aralaryny ýakyn edip tikişmek, syramaga kömekleşmek.

syrat [syrrat]: Biriniň ýa-da bir zadyň daş görnüşi, daş keşbi, görki, figurasy. *Bu adamynyň uzyn boýuna, görmegeý syratyna jebis gelmeýän Yelli ady bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Syratynda, geýiminde kemi ýok, gülälek ýaly eýjejik zatlar ekeni* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

syratly [syrratly]: Syraty gelsikli, görmegeý, owadan, peşeneli. *Ol orta boýly, syratly bir gyzdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

syratlylyk [syrratlylyk]: Syraty gelsiklilik, görmegeýlik, owadanlyk.

syratmak : Tikinleriniň hatar aralaryny ýakynedip, arasyna zat salnan ýa-da salynmadyk matany, zady tikdirmek.

syratsyz [syrratsyz]: Betnyşan, gelsiksiz, görk-görmeksiz, bisyrat.

syrça: 1. Metaldan, farfordan we ş. m. edilen önümleriň ýüzüne çalyňan, ýylpyldawuk renk gaty. 2. Dişniň daşyny örtýän jisim. *Düýe çalyňnyň düzümindäki maddalar dişniň syrçasynda maddalaryň çalyşmagyna oňaly täsir edýär* (M. Abdullaýew, *Düýe Çaly*). 3. Käbir ýokary hilli mebeliň ýüzüniň ýyldyrawuk örtügi.

syrçalamak: Syrça çalmak, syrça bilen örtmek.

syrçalanmak: Syrça çalyňmak, syrça bilen örtülme.

syrçalatmak: Syrça çaldyrmak, syrça bilen örtdürmek.

syřçaly: Syřça çalnan, syřça bilen örtülen. *Syřçaly piti gazanyyny toýun kesek bilen sürteçläp ýuwup otyrdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

syrdalmak : Syralyp gutarylmak, syralyp bolmak.

syrdam [syýrdam]: Uzyn we göni bolup ösen, syratly, dik. *Ýabyň iki tarapy hem ýerden edil gamyş ýaly bolup çykan syrdam tal agaçlaryndan doly* (H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*).

syrdam: Syrdam bitin — boýdan-başa, ähli ýeri abat, bitin (geýim we ş. m. hakda).

syrdamak ser. Syramak YY.

syrdaş: Syr alşylýan, dertleşilýän ýakyn ýoldaş, iç syryňy aýdylýan, ýürekdeş. *Dost gerek, syrdaş gerek diýmedimmi ? !* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Yorgaly bilen ýoldaş bolma, nadan bilen* — syrdaş (nakyl).

syrdaşlyk: Bir syrlylyk, ýürekdeşlik. *Özüniň çyn wepadar syrdaşlygy bilen Garýagdynyň akylyny haýran etdi* (H. Ysmaýylow, Powestler).

syrdaşmak: ser. Syraşmak.

syrdatmak: ser. Syratmak.

syrdyrmak [syýrdyrmak]: 1. ser. Süpürtmek 1. 2. Düýbünden päki bilen kesip aýyrtmak. *Saçyny syrdyr-madyk wagtlary görseň, süýr depesinde guş guzlaýmaly* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Gynyndan, gabyndan sogurtmak. 4. Biderek gezdirmek, boş aýlandyrmak.

syrgyn [syýrgyn] YY: Bir hatar bolup oturan (jaý we ş. m.).

syrgyn Y: 1. Gar gatysykly öwüsýän ýel. *Birdenkä syrgyn turup, gar petde-petde gaçýar* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 2. Öwüsýän güýçli ýeliň üýşüren üýsmegi (gar, çäge we ş. m.). *Goja Kaspiniň çöllük kenarynda, bir wagt diňe çäge syrgynyň möwç uran ýerinde nebitçileriň abadanlaşdyrylan şöheri döredi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

syrgynly: Gar gatysykly sowrup ösýän. *Syrgynly garyň içinde aýlanyp ýörmegiň hem keýpi ýokdy* (L.N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

syry [syýry]: 16,2 gramdan bir gadaga çenli we ondan ýokary bolan agyrylyk ölçegi.

syrygyşmak [syýrygyşmak]: 1. Ýuwaşlyk bilen aşaklygyna akysyp gelmek, akyp ýygnanmak (suwuklyk hakda). 2. göç. m. Bar gürrüň bir ýaña jemlenmek, bir işi amala aşyrmaklyga güýç jemlenmek.

syryk [syýryk]: Öýüň serpigini açyp-ýapmak we ş. m. üçin ulanylýan uzyn göni agaç. *Tärimiň başyndan syrygy alagada, serpigini suw ýygnanan ýerlerini ýokaryk galdyryşdyrды* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

syrykdyrmak [syýrykdyrmak]: 1. Ýuwaşlyk bilen aşaklygyna akdyrmak, akdyryp ýygnyndyrmak (suwuklyk hakda). 2. göç. m. Pikiri, meseläni bir ýere jemlemek, eltmek. *Partiýa organlary kararlary az çykaryp başladylar, olar özüleriniň esasy ünsüni indi köpçülik arasynda degerli guramaçylyk işi geçirmeklige syrykdyrýarlar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

syrykmak [syýrykmak]: 1. Ýuwaşlyk bilen aşaklygyna akyp gitmek (suwuklyk hakda). *Sona garrynyň bozulandygyny aňyp, onuň ýañagyndan syrygýan ýaşyny ak polotentse bilen süpürdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Yerasty kölden syrygyp gaýdýan münlerçe çeşmeler şol batly suwa gelip goşulýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç m. Bar gürrüň bir ýere jemlenmek, bir işi amala aşyrmak üçin güýç, üns jemlenmek. *Onuň ähli gürrüňi ýañy-ýakynda neşir edilen* « Bahar » atly ýygnynda syrykdy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

syrylmak [syýrylmak]: 1. ser. Süpürilmek 1. 2. Bir zadyň ýüzüniň örtügi sypyrylyp aýrylmak. *Howanyň ýüzündäki goýy gara bulutlar syrylyp, ýagşy hem ýagmagyny goýupdy* (B.Pürliýew, *İlkinji Gün*). 3. Päki bilen düýbünden kesilip arassalanmak. (saç, sakgal hakda). 4. Ýuwaşlyk bilen aşaklygyna inilmek, sypyp düşülmek. *Sary hem onuň yzy bilen ýapgytdan pese syrylyp düşdi*

(« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 5. Gabyndan ýa-da gynyndan çykarylmal (gylyç, pyçak we ş. m. hakda).

syryşmak [syryşmak]: 1. ser. Süpürişmek. 2. Päki bilen saç, sakgal alyşmak. 3. Boş, biderek aýlanyşyp ýörmek.

syrkaw: Haýsy-da bolsa bir kesel bilen kesellän, sag däl, nähoş, hassa. *Ol syrkawa öz çagasy ýaly garady* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*).

syrkawçylyk: ser.Syrkawlyk.

syrkawlamak: Bir kesel bilen kesellemek, näsaglamak, nähoşlamak, hassalamak. *Ýok, syrkawlamak, ýöne jaýdan köp çykamok, haly dokalaryn* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

syrkawlatmak: Bir kesel bilen keselletmek, näsaglatmak, hassalatmak.

syrkawlyk: Kesellilik, näsaglyk, nähoşluk, hassaçylyk. *Näme üçin hem bolsa şu gün ol gije galdy, bir syrkawlyk tapynmadyk bolsa ýagşydyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

syrkyn: bot. Baldagy suwly, şor ýerlerde ösýän birýyllyk ösümlik. *Şofýor maşyny duruzdy we şol bada ýakyndaky meýdandan aýy syrkyn ysý geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýol boýunda Aşyryň gök ot-a hasap däl, gök çöpe hem gözi ilmedi : ne syrkyn, ne selme, ne ýandak bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

syrkyramak: Syzlap agyrmak. *Aýagym syrkrap agyrýar.*

syrkyratmak: Syzladyp agyrtmak. *Şu melgun zähmetkeşiň süňküni syrkadyr, demini-de gysdyrýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

syrlý: Içi gizlin zatly, ýaşyryn ýagdaýly.

syрма [syрма]: Syрма gylyç — abyndan sogrulyp çykarylýan ýiti gylyç. *Goç ýigit meýdana girse, syрма gylyç eldedir* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

syrmak [syrmak]: 1. ser. Süpürmek. 1. *Ýeňi bilen syrandan ol ýaşyny, ýetdi gözlerime meniň-de elim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Bir zadyň ýüzüniň örtüginini sypyryp aýyrmak. *Ol eýýäm ýaşmagyny hem syrypdyr, börügin hem kiçeldipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Päki bilen düýbünden kesip arassalamak (saç, sakgal hakda). *Sakgalymy bir syraýyn, ýogsam halys tüý basypdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Pyçak gylyç ýaly zatlary gabyndan çykarmak. *Bir näçe ýyllardan bäri dulda asylygy duran gylyjyny syryp daş çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 5. Aýlanyp gezmek, ýörmek. *Olar ertir-agşam şol ýabyň boýuny syryp ýören ak eşeklije, daýaw we ak sakgal adama duş gelyändirler* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). ♦ **gapy syrmak** — ser.Gapy. Deri syrmak — ser. Deri. *Ýüzüniň perdesini syrmak — ser. Yüz. Y. Biziň kolhozymyza kast edip, malyna talaň salýanlaryň ýüzüniň perdesini syrjak ine şu hatdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Çelpek syrmak — ser. Çelpek.

syr-süplük [syrr-süplük]: Süpürilip taşlanan hapa,her hili galyndylar.

syrt : 1. Biriniň ýa – da bir zadyň arka tarapy,yz tarapy. *Ter gawunlaryň käbiri dilim alnan ýaly ýarylyp, käbiriniň syrty jaýrylyp görünýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Beýik ýer. 3. Kömekçi söz rolunda. *Bu öýde stoluň syrtynda oturan podpolkownik bolman, bir kapitandy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

syrarmak: Gelşiksiz, açylyp durmak, ýyrşaryp durmak. *Görse, atynyň erinleri syrtaryp, dişleri ýaldyldap görnüp dur* (*Myraly*).

syrartmak: Gelşiksiz, açyk görkezmek, ýyrşartmak. *Näme, dişini syrtardýarsyňyz !* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Ol ownuk dişlarni syrtardyp ýylgyrdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

syrtlan: zool.. Maslyk iýip, Günorta ýurtlarda ýaşayan süýtemdiriji wagşyhaýwan. *Şagal-a kân welin, şu ýerlerde iki sany syrtlan hem gezyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

syrtlaşmak: Ulaga iki bolup münmek (at, eşek welosiped we ş. m.). *Yzcy, yzy ala köpege tab şyrandygy üçin, atlylaryň biri bilen syrtlaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

syrtmak [syrytmak]: Halka görnüşli, syrylyp berkeýän daňy. *Ol bürgüdiň guzyny göterip ugranyndan, haýdan-haý bilinden sapanyny çözüp syrtmak ýasady* (H. Ysmaýylow, Powestler). ♦ **boýnuna syrtmak salmak** — ser. Boýun. *Atdan düşüp, meni ara aldylar, gamçylap boýnuma syrtmak saldylar* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

syrtmaklamak [syrytmaklamak]: Syrtmak edip, daňmak, syrtmak salyp baglamak.

syrtmaklanmak [syrytmaklanmak]: Syrtmak edilip daňylmak, syrtmak atylmak, syrtmak salnyp baglanmak.

syrtmaklatmak [syrytmaklatmak]: Syrtmak bilen daňdyrmak, syrtmak atdyrmak, syrtmak saldyryp daňdyrmak.

syrtmakly [syrytmakly]: Syrtmak edilip daňlan, syrtmak atylan. *Dar agajyň depesinden syrtmakly ýüp sallanypdyr* (R. Seýidow, Bagtlylar).

sytara [sytaara]: İnsizje matanyňýüzüne çatylyp, alyndaña, çabydyň, jübiniň, tahýanyň gyzalaryna berkidilýän tegelejik kümüş şaý. *Başyna otynan maldaýy çabytlarynyň jübüleriniň agzyna hem sytaralar düzülgidi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

syý: Don, çäkmen, palto we ş. m. geýimleriň öň tarapky etegi, etegiň burçy. *Pälwan guşagyny ykjam guşanyp, syýyny çekişdirdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Paltonyň syýlary iki tarapa galgaýardy* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

syýa [syýaa]: Hat ýazmak üçin reňk berip, yz galdyran suwuklyk. *Dur entek, men saňa ullakan kagyz bereýän, özen syýa bilen ýaz !* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

syýabasgýç [syýaabasgýç]: gepl. d. ser. Soguç. *Stoluň üstünde iki sany telefonda başga-da bir sany syýabasgýç ýatyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

syýahat [syýaahat]: Uzak ýurtlara, uzak ýerlere gidip gezmeklik, gezelenç. *Odissey denizde bütin on ýyl syýahat edipdir* (Gadymy Dünýä Taryhy).

syýahatçy [syýaahatçy]: Syýahat edýän adam. *Wizantiýanyň täjirleri we syýahatçylary uzakdaky ýurtlara gidýärdiler* (Orta Asyrlar Taryhy).

syýasat [syýaasat]: 1. Döwlet häkimiýetiniň, partiýa ýa-da jemgyýetçilik toparlarynyň döwle-tiň içki ýa-da daşky gatnaşygy boýunça synpy bähbitlerini goramaklyga, synpy wezipelerini amala aşyrmaklyga gönükdirilen işi. *W. İ. Lenin halklar dostlugynyň syýasatyny işläp düzdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Jemgyýetçilik, döwlet durmuşynyň meseleleri we wakalary. *Biziň daşary syýasatymyz halkara ýagdaýyndaky dartgynlygy gowşatmaklyga gönükdirilendir.*

syýasatçy [syýaasatçy]: Syýasat meseleleri bilen meşgullanýan syýasy işgär, syýasaty gowy bilýän adam. *Bular meselä syýasatçylar hökmünde çemeleşýärler* (« Kolhoz » Günleri).

syýasy [syýaasy]: Syýasata, syýasaty amala aşyrmaklyga degişli bolan. *Syýasy agitatsiýa Kommunistik partiýanyň esasy ýaraglarynyň biridir* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

syza: bot. Dik ösýän pürli haşal ot. *Niredendir bir ýerden, üstüne ýagys sepelän gury syzanyň, şor garaganyň şoruntlyk nemli ysy şemala aralaşyp gelýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

syzdyrmak: 1. Kem-kemden süzüp geçirmek. *Çelek birneme suw syzdyrýar.* 2. Birine bir zady çala mälüm etmek, duýdurmak. *Wüşä kel onuň bilen salamlaşyp, azajyk oturandan soň, Ýelliniň arza hakyndaky gürrüňini ona syzdyrdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

syzgyr: ser. Duýgur. *Bu joşgun Begenjiň kalbynyň iň näzik, iň syzgyr bir ýerinden möwç alyp galypdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

syzylmak: 1. Kem-kemden geçip akmak, süzüp çykmak (suwuklyk hakda). *Bu ýerde ganyň suwuk bölegi kapillýarlardan kapsulalaryň içine syzylýp geçýär* (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy). 2. Bir zat duýulmak,

- aňylmak, *Howada diňe azajyk salkynlyk syzylýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýagmyryň göwnüne öweziň jogabynda bir hili sowuklyk syzylýan ýaly boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- syzlamak:** Sorkuldap ýiti agyrmak. ◇ **endamyň syzlamak** — ser. Endam. *Bethany göreňde endamyň syzlar, bir ýamandan içde düwün, dert galar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- syzlaşmak:** Endam–janyň syzlamak, bütün bedeniň syzlap agyrmak.
- syzlatmak:** Sorkuldadyp ýiti agyrtmak.
- syzlawuk:** med. Bedene çykýan ýiti agyryly düwürtik. *Syzlawuk örän agyryly bolýar.*
- syzmak:** 1. Kem–kemden süzülip geçmek (suwuklyk hakda). 2. Bir zady düýmek, aňmak. *Aşyr Artygyň gözlerinde ynjy alamatynyň baryny syzdy. Sary aga, men hatarly ýola gadam ujanymy şu tüpeňe ýapyşan günümden bäri syzýardym* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- sifilidolog:** med Sifilis keselini bejerýän wraç.
- sifilidologiýa:** med. Meditsinanyň sifilis keselini we oňa garşy göreş çärelerini öwrenýän bölümi.
- sifilis:** med. Ýokanç weneriki kesel.
- sifon:** 1. fiz. Bir gapdan ikinji bir gaba guwuklyk guýmak üçin ýörite taýýarlanylýan egri turba. 2. Gazly suw üçin ýörite turbaly gap. 3. d. ýo. Parowozuň ot ýakylýan ýerindäki ot dartgynyny güýçlendirýän gural.
- sigar:** Çekmek üçin berk dolanan, ýogyn papiros pisint temmäki ýapragy. *Ol agzyndaky sigaryny otlap, biraz diňirgenip durdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- sigaret:** Müşdüksiz inçe papiros, çilimiň bir görnüşi.
- signal:** 1. Belli bir aralyga maglumat, habar bermek, mälim etmek üçin hyzmat edýän şertli bellik, ýşarat. *Hemme işler gutaryp barýan wagty birden bir gapdaldan maşynyň signaly eşidildi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Şofýoryň signal bermegi bilen ýolagçylar ýerli–ýerinde oturdylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Bir hereketiň başlangyjy bolup hyzmat edýän zat. *Şu aýyň aýagynda Gürgende hem saryda geçirjek bolýan umumy mitingleri döwlete garşy ýaragly söweşiň signaly bolmaly* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aýyrsynda*).
- signalçy:** Signal berýän adam.
- signalizator:** Signal bermek üçin enjam, signal berýän gural.
- signalizatsiýa:** Signal bermek üçin desga. *Signalizatsiýa we aragatnaşyk işleriniň hilini gowulandyrmaklyga köp üns berilýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- sil [siil]:** Güýçli ýagyşadan ýa–da erän garlardan emele gelýän güýçli suw akymy. *Her gürlawük ýagýan bolsa dünýäni sil alardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Geçme namart köprüsinden, goý aparsyn sil seni* (nakyl). *Dünýäni sil alsa, guba gazyň döşünden* (nakyl).
- silikat:** min. Sostawyna kremnezýom girýän minerallaryň ady hem de ondan edilýän önümler (çüýşe we ş. m.). *Tehnikumyň silikat tehnologiýasy bölümünde okaýan okuwçy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Silikat ýelimi.*
- silikatçy:** Silikat senagatynyň işgäri.
- silkdirmek:** 1. Bir zady eýläk–beýläk batly gymyldatdyrmak, batly dartyp goýbertdirmek, yralatmak. 2. Bir zadyň tozanyny ýa–da hapasyny kakdyrmak. *Egin–başynyň tozanyny sildirdi.*
- silkelemek:** Eýläk–beýläk silkemek, bir näçe gezek silkemek, silkäp gozgamak, itilemek, çekelemek, yramak. *Ol eginlerini taýly gezek silkeledi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).
- silkelenmek:** Eýläk–beýläk silkenip gitmek, bir näçe gezek silkenmek, silkenip gozganmak, yralanmak, itilenmek, çekelenmek. *Birdenkä Leonidiň güýçli maşyny silkeldi degen okuň badyna* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

silkemek: Eýläk-beýläk itip ýa-da çekip gymyldatmak, eýläk-beýläk gozgamak, itelemek, çekelemek, yramak. *Ol gyz bolsa kellesini silkeýär-de, sallangaçy üwreýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

silkindewük: Silkinip duran mydama silkinýän, silkýän. *Men silkindewük arabajyga münüp awdan gaýdyp geldim.* (İ. S. Turgenew, *Awçynyň Hatlaryndan*).

silkinjiremek: Egin-başyňy kakysdyrmak. *Zynjyrdan boşansoň ol köpek göýä günäsini dökyän dek silkinjiräp ýolbaşçylarynyň ýanyna barýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

silkinmek: 1. Egin-başyňy kakynmak, tozandan, hapadan we ş. m. arassalanmak. 2. Bedeniňi güýçli hereketlendirmek, ýeriňden gaharly turmak. *Artyk silkinende, Aşyr hem gelip ýapysdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

silkişmek: Birine bir zady kakysmaga kömek etmek, kakysmak.

silkme: Buýra-buýra ösgün tüýli telpeklik deri we şolar ýaly deriden tikilen telpek. *Kellesine geýen silkme telpegi dik ýaka boýunly köýnegi bu adamynyň olaryň hiç biri dældigini görkezýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

silkmek: 1. Bir zady yralap, eýläk-beýläk ýaýkamak, yralamak. *Ol erik agaçynyň şahasyny silkdi* 2. Bir zadyň tozanyny ýa-da hapasyny kakmak. *Maşyndan düşen adamlar egin-başlaryny silkdiler.* 3. Bir zady silkemek, birden batly dartmak. *Enesi çaganyň golundan silkdi.*

sillabik: edep. Şygryda : bogun sanyna esaslanan, bogun ölçegindäki.

sillogistik: Sillogistika esaslanan.

sillogistika: Sillogizmi düzmeklik teoriýasy.

sillogizm: filos. Logiki netije çykarmak formasy.

silos: 1. Ýörite çukurlarda pazyllardan, baldaklardan we ş. m. ajydylyp taýýarlanýan iým, dürüşde. *Her bir sygra 4-5 tonnadan ýeter ýaly silos taýýarladyk* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Şu hili iým taýýarlanylýan, saklanýan başny ýa-da garym, çukur.

siloslamak: Silosa ýatyrmak ýoly bilemn dürüşde, iým taýýarlamak.

siloslanmak: Silosa ýatyrylmak ýoly bilen dürüşde, iým taýýarlanylman.

siltelemek: Silterlemek.

siltemek: 1. Bat bilen çekip goýbermek, silkip goýbermek, batly yramak, silkemek. *Atyň agzyndaky torbany siltäp aýyrdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrysýnda*). 2. Ezýet bermek, horlamak.

siltenjiremek: Gaharly hereket etmek. *Garry ene gapyny siltenjiräp açdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

siltenmek: 1. Çykjak, sypjak bolup dyzamak. *Şeker aýratyň güýç bilen siltenip Peleňiň elinden sypdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Ezýet berilmek, horlanmak, iteklenmek, çekelenmek.

silterlemek: 1. Bat bilen eýläk-beýläk çekelemek, batly, yramak, iteklemek, siltelemek. *Maşyn her silterlände tisginip oýanýardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrysýnda*). 2. Ezýet bermek, horlamak, siltemek.

silterlenmek: 1. Bat bilen eýläk-beýläk çekelenmek, batly, yranmak, iteklenmek. 2. Ezýet berilmek, horlanmak.

siltetmek: 1. Bat bilen çekip goýbertmek, silkdirmek, yrandyrmak, itekletmek. 2. Ezýet berdirmek, horlatmak.

sim [siim]: İnçe ýüp görnüşli metal önüm. *Montýorlar wagona telefon simini çekmäge başladylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **ýara sim almak** — ser. Ýara.

simagaç [siimagaç]: gepl. d. Telegrag agajy.

simap [siimaap]: him. Kümüş reňkli suwuk metal, himiki element. *Gyzmak zerarly simap giňelýär* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

simfonik: Simfoniýa degişli bolan.

simfoniýa: sazç. Orkestr üçin ýazylan uly sazly eser.

simkeş [siimkeş]: Zergäriň kümüş şaýlary bejerýän atagzy görnüşli esbapy.

simlemek [siimlemek]: Azyp iriňlemek, azmak (ýara, baş we ş. m. hakda). *Ýara suw ogurlap simläpdir.*

simletmek [siimletmek]: Azdyryp iriňletmek, azdyrmak (ýara, baş we ş. m. hakda).

simmetrik: Simmetriýa degişli bolan. *Simmetrik burç.*

simmetriýa: Bir predmetiň ortasyndan ikiýan tarapyňyň deňligi, sazlyk.

simwol: Umumy bir zadyň, düşünjäniň şertli belgisi bolan predmet ýa-da hereket, ýşarat, alamat, nyşan. *Hindistanda pilleri söýýärler we ony parahatçylyk simwoly hökmünde görýärler (« Pioneer » Jurnaly). Pioneer-bu adamyň iň gözəl döwrüniň simwolydyr (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

simwolik: Simwol bolup durýan, simwoldan ybarat bolan. *Bu surat örän simwolik suratdyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

simwolist: Simwolizmiň tarapdary.

simwolizirmek: Bir zady ýa-da hereketi simwol bilen görkezmek, bir zadyň simwoly bolup hyzmat etmek alamy, ýşaraty, nyşany bolmak.

simwolizm: *edeb. sungat.* Imperializm döwründe : sungatda we edebiyatda ornaşan, jemgyýete garşy reaksiýa ugur.

sindikalist: Sindikalizmiň tarapdary.

sindikalistik: Sindikalizme esaslanan, sindikalizme has bolan.

sindikalizm: *syýasy.* İşçiler hereketinde : syýasy göreşi, proletariat diktaturasyny we işçiler synpynyň partiýasynyň ýolbaşçylyk ähmiýetini inkär edýän hem-de diňe professional soýuzlaryň (sindikatlar) çäginde ykdysady göreşi ykrar edýän, marksizme düşman bolan ownuk burjuwaz akym.

sindikat: *ykd.* 1. Bazar söwdasyna bolan agalygy berkarar etmek we ýokary girdeji almak üçin guralan kär-hana eýeleriniň monopolistik birleşigi. 2. Käbir burjuaziýa ýurtlarynda : professional soýuzyň ady.

siňdirmek: 1. Ýymiti aşgazan arkaly özleşdirmek. *Biz saňa keseden el we dil ýeter gorkusyny edip çöregimizi arkaýyn oturyp iýip inimize siňdirip bilemzok (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. Bir zadyň içine kem-kemden syzyp geçmek (suwuklyk hakda). *Pamyk suwy özüne tiz siňdirýär.*

siňe: Siňe seretmek — bir zady dykgat bilen gözden geçirmek, bir zada üns berip syn etmek, siňňin garamak. *Aýna şol gelne siňe seredip, onuň ganynyň gaçykdygyny balkyldaýan gözleriniň şöhesiz görüňänini syzdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Annaguly duran ýerinde elindäki kagyza siňe seretdi-de pikire çümdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Süýde siňe seretseň gan görner (nakyl).*

siňek: *zool.* Köplenç hapa ýerlerde bolýan iki ganatlyja zyýanly jandar. *Lineýkaly elini töwe-regine galgadyp siňekleri kowdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gulagyň garny bolmaz siňegiň — erni (nakyl). Siňek hem öl ýere gonar (nakyl).* ♦ **agzyňa siňek gonduryp ýörmek** — *ser.* Agyz. *Ol meni agzyna siňek gonduryp ýören bir nalajedeýin diýip hasaplaýarmyka ? ! (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

singarmonizm: *lingw.* Söz içinde çekimli sesleriň sazlaşyp gelmek kanuny. *Sen singarmonizm kadasyny aýdyp beräý ! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* ♦ **dodak singarmonizmi** — dodak sesleriniň özlerinden soň gelýän çekimlileri özi bilen sazlaşdyrmagy.

sinhronik: Sinhronizme eýe bolan, bir wagta bolup geçýän, wagty bir.

sinhronizator: Bir zadyň sinhron hereketini döredýän esbap.

sinhronizirmek: Sinhronizme alyp barmak.

sinhronizm: Bolup geçýän iki sany hadysanyň ýa-da protsesiň wagtyňyň deň gelmegi.

siňir: *anat.* Çeýe we süýngüç birleşdiriji sary myşsa.

siňirme: Aýal geýimine salynýan egri burçluja nagys.

siňirmek: *ser.* Siňdirmek.

siňişmek: 1. Ýmit aşgazan arkaly ýuwaş-ýuwaş özleşmek. *Ýen naharym birneme siňişdi.* 2. Bir zadyň içine kem-kemden syzyp geçişmek. *Eger geýime degen tegmil heniz siňişmedik bolsa onda tegmili benzine batyrylan diş çotgasy bilen arassalamaly* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sinka: 1. Mata, kagyz we ş. m. boýamak üçin gök reňk. 2. Çyzylan çyzgyny göçürmek üçin ýörite ulanylýan gök reňkli kagyz.

sinkalamak: Ýuwan geýimi azajyk sinka goşulan suwda çyrpmak. *Geýimleri sowuk suwda oňat durlamaly, sinkalamaly.* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sinkalaşmak: Ýuwan geýimi azajyk sinka goşulan suwda çyrpyşmak, sinka uruşmak.

sinkalatmak: Ýuwan geýimi azajyk sinka goşulan suwda çyrpdymak.

sinkopa: 1. *edeb. sazç.* Basymyň güýçli ritmden güýçsüz ritme geçmegi. 2. *lingw.* Sözüň ortasynda sesiň düşüp galmak kanuny.

sinkretik: Sinkretizme has bolan.

sinkretizm: *filos.* Biri-birine garşy bolan garaýyşlaryň utgaşmagy.

siňmek: 1. Ýmit aşgazan arkaly özleşmek, *Ýeniň siňip dursa gowy zat.* 2. Bir zadyň içine kem-kemden syzyp geçmek, endigan ornaşmak (suwuklyk hakda). 3. İçine girip gitmek, aralyşyp gitmek. *Partizanlar tokaýa siňdiler* (H. Ysmaýylow, Powestler). *Guşjagaz asudaja ýöräp, suwuň gyrasyna bardy we tolkunlara siňip gitdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 4. *göç. m.* Sarp bolmak. *Ýere adamyň zähmeti siňse adam ony sürse, suwarsa, ekse, baglar gülläp öser* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Siziň düşüňizdäki gyzyl galstuga ýüzlerçe we müňlerçe göreşijileriniň gany siňendir* (« Bahar »).

siňňil: Köplenç elniň arka ýüzüne çykýan togalajyk gaty düwürtik.

siňňin [siňňiin]: 1. Üns bilen, dykgatly siňe. *Kemandir jaýyň gapysyna siňňin garady* (A. Gowşudow, Eserler). *Şol sese siňňin gulak asyp haçan uka gidenini-de duýman galdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Bir sydyrgyn, siňňitli ; akýany-akmaýany bildirmeýän, ýuwaşja. *Burawda hereket siňňin gidýäni üçin bolsa gerek, onuň töwereginde hiç kim görünmeýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Suwuň siňňin akanyndan, ýigidiň ýere bakanyndan* (nakyl).

siňňinlik [siňňiinlik]: Birsydyrgynlyk, siňňitlilik. *Russiýanyň örän uly derýasy bolan Bolga derýasynyň suwy siňňinlik bilen akýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

siňňitli: 1. Aşgazanda ýeňli özleşýän siňýän (iýmit hakda). 2. Kem-kemden syzyp geçýän (suwuklyk hakda). *Nowruzyň siňňitli ýagşy bilen bolsa arpa bugdaý yryşyz gögeripdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. Mylaýym, ýuwaş, siňe. *Ol sesini bat bermän, siňňitli bir owaz bilen gepledi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sinolog: Sinologiýa boýunça spetsialist.

sinologiýa: Hytaý dilini, edebiýatyny we taryhyny öwrenýän ylymlaryň jemi.

sinonim: *lingw.* Bir sözüň ikinji bir söz bilen manydaşlygy ýa-da ýakyn manydaşlygy.

sinonimik: *lingw.* Manysy boýunça deň gelýän, manydaş.

sinonimika: *lingw.* 1. Dil biliminiň sinonimleri öwrenýän bölümi. 2. Bir diliň sinonimleriniň jemi. *Türkmen diliniň sinonimikasy.*

sinonimiýa: Sözlerniň ýazylyşlary taýýndan aýry bolup, manylarynyň meňzeş bolmagy.

sinoptik: Sinoptiki karta düzmek boýunça spetsialist.

sinoptika: Sinoptiki maglumatlary berýän karta düzmeklik.

sinoptiki: Köplenç meteorologik hadysalaryň maglumatlaryň görkezme ýygındysyny düzmeklige degişli bolan.

sinor: *ser.* Senor 2.

sinora: Italiýada : hanym.

siňren: *bot.* Gumda bitýän ownuk baldakly ösümlük. *Siňrenler hem başga gögeren çöpler häzir özüniň asly tebigy görnüşini üýtgedip, duw ak bolup görünýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

siňsile: Gelin–gyzlaryň tahýalarynyň ýa–da börükleriniň maňlaý tarapyna dakylýan ýüzi gaşly, aşagy şelpeli bezeg şaýy.

sintaksis: *lingw.* 1. Grammatikanyň sözlemleriň düzülişini we sözlem içindäki söz düzümlerini öwrenýän bölümi. 2. Haýsy hem bolsa bir diliň sözlem gurluşy we sözlemde sözleriň baglanyş ýollary.

sintaktik: Sintaksise esaslanan, sintaksise degişli.

sintetik: 1. Sinteze esaslanan, sinteze has bolan. *Sintetik barlag*. 2. *him.* Sintez netijesinde alynýan. *Sintetik kauçugyň emeli süýümiň plastmassalaryň we ş. m. birentek täze önümçilikleri döredildi* (« SSSR .iň Ykdysady Geografiýasy »). 3. Dil biliminde : sözlemde grammatik gatnaşyklaryň sözün formasy arkaly aňlanylyşy. *Sintetik gurluş*.

sintez: 1. *log.* Bir hadysany, zady bitewiligine we bölekleriniň arabaglanyşygynda analiz ýoly bilen öwrenýän usul. *Analiz we sintez — bularyň özi biri–biri bilen üznüksiz baglanyşykly iki sany täkdir* (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*). 2. *filos.* Gegeliň idealistik dialektikasynda : özüniň öňki ösüş basgançagyna täze birlik goşýan we olaryň garşylyklaryny çözüň ösüş basgançagy. 3. *him.* Himiki reaksiýa ýoly bilen has ýönekeýden çylşyrymly himiki birleşme almaklyk.

sintezirlemek: Sintez etmek.

sinus: *mat.* Göni burçly üçburchlukda : burçuň garşysynda ýatan katetiň gipotenuza bolan gatnaşygyna deň burçuň trigonometrik funksiýasy.

siren: *bot.* Ak ýa–da melewşe reňkli ysly gülli gyrymsy agaç.

sirena: Ýiti zaryn sesli signal gudogy. *Zawod sirenasý üzülip–üzülip çykýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sirke Y: Nahara, naharyň ýany bilen soganyň we ş. m. üstüne sepilip iýilýän ýiti turşy tagamly suwuk önüm, uksus.

sirki YY: Bitiň tohumy, ýumurtgasy. *Saçy sirke basmak*.

sirop: Gant goşulypgaýnadylan miwe şiresi. *Mekgejöweniň dānesinden un, ýarma, spirt, krahmal, şekerli sirop almak bolýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

sistema: 1. Bir zadyň gurluşynyň formasy. *Saýlaw sistemasy*. 2. Kadaly ýerleşen we özara baglanyşykly hereket edýän gurluş. *Maşk nerw sistemalarynyň oňat işlemegine kömek eder* (« Pioneer » *Jurnaly*). 3. Jemgyýetçilik gurluş,jemgyýetçilik gurluşyň formasy. 4. Bir tipli edaralaryň jemi. *Halk magaryf sistemasy*. 5. Tehniki gurluş, konstruktsiýa. *Täze sistemaly samolýot*.

sistemalaşdyrmak: Sistema salmak, düzgüne salmak.

sistemalylyk: Sistema, düzgüne salnanlyk, yzygiderlilik.

sistematik: Sistemaly gidýän, yzygiderli.

sistematika: *biol.* Biologiýanyň organizmleriniň meňzeşligi we tapawutlylygy nukdaý — nazaryndan olary öwrenýän we sistema salýan bölümi. *Okuwçylara ösümlikleriň sistematikasy hakynda düşünje bermek*.

sişenbe [sişenbe]: Kalendar ýylynyň hasaby boýunça hepdäniň ikinji gününüň ady. *Geçen sişenbe gününde küştçüleriň respublikan ýaryşynyň ilkinji üç tapgyrynda utluşylman goýlan döwler oýnaldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

siýdik: *ser.* Peşew.

siýdiklik: *anat.* Organizmde siýdik ýygnanýan haltajyk, siýdik haltasy. *Düýe çaly bagyr agyrma, siýdiklik hem de jins organlarynyň kesellerini bejermek üçin hem oňat bermandyr* (M. Abdyllyýew, *Düýe Çaly*).

siz: Bir näçe adama ýüz tutulyp ýa–da birine hormat goýlup aýdylýan, ikinji ýöňkemäniň köplüginini görkezýän at çalyşmasy. *Siz meni, belki tanaýansyňyz !* (

« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Biz bu ady toslap tapandyr öýtmäň !* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

siziňçe: Siziň pikiriňizçe, siziň pikiriňize göre.

sizlik: Ýüzlenýän adamyňa bagly, degişli bolan. *Meniň sizlik işim bar !* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

skameýka: Bir näçe adam oturar ýaly edilip ýasalan arkasyz uzyn oturgyç. *Saparyň oňa gözi düşen badyna onuň Pökgendigini tanady we eýwana çykdy-da duran skameýkalaryň birinde oturdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

skatert: Stoluň üstüne örtülýän, ýörite bejerilen, dokalan bölek mata, saçak. *Üsti ak skatert bilen örtülgi stoluň başyna düzüldiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

skelet: anat. Beden süňkleriniň biri-birine birigen tutuş görnüşi. *Adam bile adam görnüşli maýmyn skeletleriniň gurluşynyň arasynda örän uly meňzeşlik bar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

skeptik: filos. Skeptitsizmiň tarapdary ; zada oňat geljege ynanmaýan.

skeptiki: filos. Skeptitsizme has bolan, skeptitsizme esaslanan.

skeptitsizm: filos. Obýektiw dünýäni « bilmek mümkin däl » diýip inkär ediji idealistik filosofik ugr.

skifler: tar. Biziň eramyzdan bir näçe asyr ozal gara deňziň demirgazyk kenarlarynda we onuň golaýyndaky sähralyklarda ýaşan göçme ýa-da oturymly taýpalaryň umumy ady.

skipidar: Hwoýa agaçlarynyň şepbik-şiresini gaýnatmak ýoly bilen alynýan ýiti ysly suwuklyk, tenekar.

sklad: Zat salnyp goýulýan jaý, ammar. *Meýdançanyň töweregindäki tamlarda oba mekdebi, kolhozyn prawleniýesi, sklady mal howlusy we başga şunuň ýaly jaýlar ýerleşipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

skladçy: Skladda işleýän işgär, ammara jogapkär adam.

sklerotik: Skleroz keselli.

skleroz: med. Organizmde gan damarlarynyň gatap zaýalanmagyndan ýüze çykýan kesel.

skripka: sazç. Ýokary tembrli dört tarly, kemençe bilen çalynýan saz guraly, gyjak.

skripkaçy: Skripka çalýan, gyjakçy. *Skripkaçylar dört-bäs adam bardy.*

skulptor: Skulptura eserlerini işläp taýýarlaýan hudojnik, heýkelçi.

skulptura: 1. Kesmeklik, ýelmemelik we guýmaklyk arkaly göwrümlü çeper eserleri dörediş sungat, şekil dörediş sungaty. *Müsüriň skulpturasyny durmuşy örän hakykat görkezmek bilen tapawutlanypdyr* (« *Gadymy Dünýä Taryhy* »).
2. Şunuň ýaly sungatyň döreden çeper eseri we şeýle eserleriň jemi.

skwajina: Burawlanyp gazylýan darajyk çuň guýy. *Suw skwajinasy. Nebit skwajinasy.*

skwer: Kiçiräk jemgyýetçilik bagy. *Şäheriň köçe ýakalarynda stadionynda skwerlerinde oturdylan agaç nahallarynyň sany 400 müň düýbe golaýlaýar* (« Sowet Türkmenistany *Gazeti* »).

slanets : geol. Gatlakly dag jesimi. Ýanyjy slanetslerden motor ýangyjy we gaz emele gelýär (« *SSSR..iň Ykdysady Geografiýasy* »).

slawist: Slawýanowedeniýe boýunça spetsialist.

slawistika: ser. Slawýanowedeniýe.

slawýanizm: lingw. Başga dillere ulawýan dilinden giren sözler we aňlatmalar.

slawýanlar: Dili we halklarynyň medeniýeti taryhy boýunça garyndaş bolan gündogar slawýanlar, günbatar slawýanlar, günorta slawýanlar diýen üç topardan barat bolan ýewropadaky has köp halk.

slawýanofil: tar. Slawýanofilçiligiň tarapdary, slawýanlary söýýän.

slawýanofilçilik: tar. 19. Asyryň ortalarynda Russiýada ýüze çykan konserwatiw-milli akym.

slawýanowedeniýe: Slawýanlaryň dilini, medeniýetini, taryhyny, edebiýatyny we durmuşyny öwrenýän ylmlaryn toplumu.

slesar: Metal önümlerini işläp bejerýän ussa. *Slesarlar teplowozy remont etmäge girişdiler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

slesarlyk: Slesaryň käri, ýagdaýy.

slýot: Bir köpçülikleýin guramanyň çlenleriniň gurultaýy, ýygnagy. *Fewral aýynyň 12. sinden 18. ne çenli Pöwrizede oba hojalygynyň öňde baryjylarynyň slýoty boldy* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Biz sizi merkezi slýota iberjek bolýardyň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

slýuda: Ýuka aýna pisint gat–gat dury material. Kerosinkanyň slýudasy.

smena: 1. Zawol–fakriklerde işleýänleriň, okuw jaýlarynda okaýanlaryn we ş. m. çalyşýan wagtlarynyň aralygy. *Eger okuwçy ikinji smenada okaýan bolsa sapaklaryna ir bilen taýýarlanmalydyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. İş wagty gutaran işgärleri çalyşýan işçiler topary. *Agşamky smena işe başlady.*

smenadaş: Biri bilen bir smenada işleýän ýa–da okaýan adam. *Ol öz smenadaş ýoldaşy bilen okuwa gitdi.*

smeta: Geljekki girdejileriň we çykdaýylaryň hasabaty. *Halk magaryfy ministrliginiň smetasy üç esse köpeldi* (*SSSR Taryhy*).

smirno: Gymyldaman dik durmaly diýlip berilýän komando.

smola: Hwoýa we başga bir näçe agaçlaryň howada gataýan şireli şepbigi.

smorodina: *bot.* Togalajyk, turşumtyk süýji miweli gyrymsy ösümlik we onuň miwesi.

snaryad: 1. Top oky. *Snaryadlar aklaryň hüjüm edýän ýerleriniň tozanyny asmana göterdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Gural, enjam, maşyn.

snaýper: Ökde atyjy, mergen.

sojamak [soojamak]: Ýadamak, aglamak weş. m. zerarly çalt–çalt dem almak, haşlamak. *Aýsoltan ejesiniň gürrüňine awunmak bilen sojady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sojaşmak [soojaşmak]: Ýadamak we ş. m. zerarly haşlaşmak. *Olar sojaşyp ýoldaşlarynyň ýanyna bardylar.*

sojatmak [soojatmak]: Ýadatmak we ş. m. zerarly çalt–çalt dem aldyrmak, haşlatmak. *Agyr oýlar şekeri çendan sojadýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

soda: Aşgarly kristal görnüşli ak jisim. *Ol iki sany çaklaň stakanyň üstüni soda suwy bilen doldurdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Çüýşäni çagňň, meliň we sodanyň garyntgysyndan taýýarlaýarlar* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

sofist: Sofizmden ugur alýan adam.

sofistika: Sofizme esaslanýan pikirlenme.

sofizm: Göräýmäge dogry,emme ýalňyş toslama esaslanan nädogry pikir.

sogan: *bot.* Togalak düýbi gat–gat gabykly we uzun ýaşly, iýilýän, nahara atylýan bakja ekini. *Näzik eje bir tabak gowurma, bir jamda dogralan pomidor, sogan ýene bir tabakda hem üzüm getirişdirip, nahary stoluň üstünde goýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Sopy sogan iýmez, tapsa gabygyny goýmaz* (nakyl). ♦ **soňuna sogan ekmek** — ser. Soň Ykbalyna sogan dogramak — ser. Ykbal « Aýsoltan » sesi onuň üçin dünýäniň iň ýakymly seslerinden biri bolsa–da, şol ses şol sekuntda onuň ykbalyna sogan dogrady (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sogap [sogaap]: *dini.* Birine ýagşylyk edilip alynýan alkys. *Suwsana suw bermek sogapdyr* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Yedigenim ýedi ýyldyz, ýedi gonar, ýedi göçer, sanasam sogaby bar* (*sanawaç*).

sogdurmak [soogdurmak]: 1. **Bogunlary, sesleri uzun çekip, süýkdürüp geplemek, gygyrmak.** *Jarçy seseni uzyn sogduryp, ala ýabysyny seňkildedip geçip gitdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. **Dowamly uzyn ses etmek. Nirededir uly obanyň içinde bir ýerde enesi ýaban çöken bir köşejigiň sogduryp bozlaýan näzik sesi gulaga gelyärdi** (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sogmak [soogmak]: 1. **Süýgüp, sozulyp dammak, akmak.** *Küde kaklaň sogup damýan balyndan ýolum düşse, biraz ýalap geçerdim* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. **Dowamly uzyn ses çykamak, uzamak.** *Gabrigiň gudogynyň inçemik sesi sogup çykýar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sogrulmak: Dartylyp goparylmak, goparylyp aýrylmak, çekilip çykarylmak. *Uly oýtak çukurlaryň töweregindäki agaçlar döwlüpdür ýa-da kökleri bilen sogrulypdyr* (ÝO. L. Krinow, *Asman Daşlary*).

soguklatmak: Soguklama keseli bilen keselletmek, sowuk urdurmak.

soguljan: Adamyň we haýwanyň içegeleriniň içinde emele gelýän ýasy uzyn gurçuk.

sogurmak: Dartyp goparmak, goparyp aýyrmak, çekip çykarmak. *Bularyň ak pagtany çalasynlyk bilen sogrup, sanlyja minutlarda fartuklaryny dolduryşlary haýran galdyrdy* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). ♦ **boýnuny sogurmak** — ser. Boýun. *Men ýeke özüm dolanyp barsam, Kelhan meniň boýnumy sogyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sogurtmak: Dartyp gopartmak, gopardyp aýyrtmak, çekip çykartmak.

soguşmak [sooguşmak]: Süýgüp, sozulyp durmak.

sokjaklamak: Käwagt birazajyk emip goýmak, sokjap-sokjap goýmak. *Göle enesini sokjaklaýardy.*

sokjamak: Çekeläp-çekeläp emmek, ýantlap-ýantlap emmek, lezzet bilen sorup emmek. *Köşek ene düýäniň emjeklerini taýly gezek sokjaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sokjarylmak: Göze-başa düşmek, ýerliksiz ileri-ileri süýşübermek, suwumsyzlyk etmek. *Ýagdy sokjarylyp, eýle-beýle diýip gürrüňe başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Senden öňki agronom-da gezip ýören akmak däl-di, emma şol hem sokjarylyp ýörenokdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sokjarmak: Göze-başa düşmek, ýerliksiz ýere sokulmak, suwumsyz bolmak.

sokdurmak: 1. Bir zadyň içine ikinji bir zady girdirtmek. *Syçanyň hinine taýak sokdurdy.* 2. Ýylan, içýan we ş. m. mör-möjege özüni çakdyrmak. *Men elimi ýylana sokdurdum.*

soky: İçine galla önümlerini, gurt we ş. m. guýup, döwüp arassalamak üçin metal ýa-da agaçdan ýasalan içi köwük süýri gural. *Ýanyndaky eýmenç sokyň Erňeginden ýapyşdy-da gara daşyn takyrdatdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). ♦ **soka salnan ýaly bolmak** — endam-janyň kül-owram bolup agyrmak, erbet ýadamak. *Wah, kelläm ýaryldy-la, bilim hem uçup barýar, asyl endam-janym soka salnan ýaly* (« *Tokmak* » *Jurnaly*).

sokma: Howly gapylarynyň içinden sokulyp ýapylýan ýapy, enjam.

sokmak Y: 1. Bir zady bir ýere iteläp girizmek, deşip geçirmek, salmak, dykmak. *Gezligi möjegiň agzyndan sokup, bokurdagyndan dilerin* (B. Kerbabaýew, *Yhlaşa-Myrat*). 2. Çakyp zäherini goýbermek, ýaralamak (ary, ýylan we ş. m. hakda). 3. *gelp.d.* Aýakgap ýa-da geým geýmek. *Şol dony egniňe sok-da gidiber !* ♦ **ýere sokmak** — ser. Ýer. *Nädersiň şu duran ýeriňde ýere sokaýsam !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sokmak YY: *dial.* Uly ýoldan bir tokaýlygyň otlugyň we ş. m. içi bilen aýrylyp gidýän ýodajyk. *Ol sokmak ýola düşüp, oba tarap gönüledi.*

sokudaş [sokudaaş]: Sokuda galla önümlerini gurt we ş. m. döwmek, arassalamak üçin ulanylýan gural. *Enemiň bir sokudaşy bardy, ony hem oba-oba aýlardylar.*

sokulybermek: 1. Köpçüligiň içine aralaşybermek, sümlübermek, giribermek. 2. Hemme zadyň arasyna goşulyp göze-başa düşübermek.

sokulyk: Soky etmek üçin niýetlene kesilen agaç. *Onuň boýy edil sokulyk üçin kesilen agaç ýalydy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sokulmak: 1. Bir ýere dykylyp, itilip girizilmek, salnyp goýulmak. *Diwaryň ýüzündäki deşige kesek sokulypdyr*. 2. Bir ýere bir zat sanjylmak, dürtülme. 3. *gelp. d.* Aýakgap ýa-da geým geýilmek. *Şol wagt gabat gelen geým egne sokulyp gidilipdir*. 4. Hemme zadyň arasyna goşulyp, göze-başa düşmek, ara goşulmak. *İndi näme ýene sokulyp ara, garrylary goýýarmyşyn azara* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 5. Arasyna aralaşmak, girmek, bir ýere girip bukulmak. *Molla Hoşly özüni onda-munda urup, nirä sokularyny bilmändir* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

sokur: Gözi gurap, köp galan. *Yhlas bilen aglasaň sokur gözden ýaşçykar* (nakyl).

sokurlyk: Sokur köplük, sokur körüň ýagdaýy.

sokuşmak: Sokmaga girizmäge, salyp ýerleşdirmäge kömekleşmek, bilelikde sokmak.

sol [sool]: ser. Çep 1. *Hoşgeldi Baharyň sol tarapynda, öz ornunda oturdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

solak: 1. Aňsatlyk bilen solýan, reňki öçýän. 2. Reňki öçügsi, öçük reäkli, öçgün. *Onuň egninde solak gök çäkmeni we gyrasy çykyp duran telpegi bar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

soldat: Rýadowoý harby gullukçy, esger. *Soldatyň gürrüňi Myrada güýçli täsir etdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Sowet soldatlary gaýa dyrmaşdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

soldatçylyk: ser. Soldatlyk.

soldatlyk: Soldatyň käri, ýagdaýy, gullugy.

soldurmak: 1. Reňkini öçürmek, reňkini gidertmek. 2. Terligini gaçyrmak, süllertmek, köneltmek (gök önüm, ösümlük hakda). *Ysmanagy köp saklap soldurypdyr*. 3. Reňkini öçürtmek, ganyyny gaçyrtmak.

solgun: Reňki öçüp başlan, öçügsi görünýän, soluk. ♦ **ýüzi solgun** — ser. Ýüz. Y. *Onuň güler ýüzi solgun görünýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

solgunlamak: Reňki öçüp başlamak, öçügsi bolup görünmek, soluşmak. *ýapraklarynyň reňkleri biraz solgunlan erik agaçlary ulumsylyk bilen seleňleşýärler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

solgunlyk: Reňki öçügsilik, öçük reňklilik, soluklyk. *Aýnanyň buldurap duran ýüzünde bir solgunlyk bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

solipsist: Solipsizmiň tarapdary.

solipsizm: filos. Diňe akyl ýeterijiniň şahsyny ýalňyz reallyk diýip hasap edýän, bütin dünýä bolsa sonuň duýgularynyň jemi hökmünde garaýan, ylma duşman bolan, baryp ýatan subýektiv idealizm.

solist: Saz eserlerini aýdymlary, tanslary ýekelikde ýerine ýetirýän artist. *Türkmenistanyň solistleri uly kontsert programmasy bilen çykyş etdiler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

solistka: Saz eserlerini aýdymlary, tanslary ýekelikde ýerine ýetirýän aýal, artistka. *Meniň özüm hem Türkmen döwlet filarmoniýasynda solistka bolup işleýärin* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

solmak: 1. Reňki öçmek, reňki gitmek. *İlerdäki solup barýan gyzyň şapakdan gözünü aýyrman, hälki dutary tiňňildedip başlaýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Terligi gaçmak, süllermek, könelmek (gök önüm, ösümlük hakda). 3. Gany gaçmak, reňki öçmek, ünjüli, gaýgyly görünmek. *Seniň reňkiň solupdyr. Sen heniz hem özüňi dürsäp bileňok* (B. Kerbabaýew, *Yhlas-Myrat*).

solo: sung. 1. Bir saz guraly ýa-da bir ses üçin ýazylan saz eseri. 2. Bir adam tarapyndan ýerine ýetirilýän aýdym, tans oýny we ş. m.

soltan [soltaan]: *tar.* Käbir Gündogar feodal, kapitalistik ýurtlarda imonarhyň tituh. *Ol uruş türk soltany bolan Boýazeti ýesir almak bilen gutarypdyr (SSSR Taryhy).*

soluk: *ser.* Solgun.

soluklyk: *ser.* Solgunlyk.

somalak: Dim–dik bolup somalyp duran, somalyp görünýän, sommak. *Bä, ol somalak zatlar nämekä ? ! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

somalyşmak: Dim–dik bolşup durmak, dikelişip durmak, sömelişmek. *Onuň çytylýan gaşlarynyň aşagyndaky somalyşýan kirpikler Artygyň görejine dürtüljek ýaly göründi. Olardan uzagrakda bolsa näkerler üçin tutulan iki–ýeke öýler somalyşýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

somalmak: Dim–dik bolup durmak, sömelmek. *Aýagy ädikli, brezent çäkmenli bir adamyň maşynyň önünde somalyp durandygy göründi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

somaltmak: Dim–dik edip goýmak, dikeldip goýmak, dikelmek, sömeltmek.

somlamak [soomlamak]: Bir zady somaldyp öňe uzatmak, hödürlemek. *Tamyň işiginde duran garawul elindäki naýzaly tüpeňini somlap, iki–ýeke basyp, ýöräp ugrady (A. Gowşudow, Eserler).*

somlaşmak [soomlaşmak]: Bir zady somaldyp öňe uzadyşmak, hödürleşmek.

sommak: 1. *ser.* Somalak. *Sommak depe.* 2. *gelp. d.* Aýallaryň geýýän bedre ýaly uly börügi. *Sommak geýnen gelin.*

somsa: İçine üwelen et, sogan, kädi we ş. m. salnyp, tamdyrda ýa–da ojakda bişirilýän gutap. *Gökli somsa bişirjek bolup, selmäni düýbäp otyrdym (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

soň: 1. *ser.* Soňra. *Soň gelen aşa batyr (nakyl). Her bir sözlemi aýdyp gutaranymyzdan soň, azajyk durýarys.* 2. Bir zadyň ýa–da işiň ahyry, yzy, dowamy. *Bu hekaýanyň soňy bar. Sakawyň soňuna seret (nakyl).* ♦ **soňuna sogan ekmek** — bütinleý gutarmak, ýok etmek. Soňuna çykmak — bir zatdan, işden düýpleýin dynmak, bir zady ymykly gutarmak. *Şu ýyl bu yza galaklygyň soňuna çykmarydyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Şol çekilen ünji — azarlaryň biz soňuna çykdyk (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Soňuny saýmazlyk — bir zadyň boljak netijesine seretmän, näme bolsa–şol bolsun etmeklik. *Soňuny saýan batyr bolmaz (nakyl).*

sona: *zool.* Owadan ördek ; ördegiň mäkiýany. *Bagda bir howuz bar aýna dek suwy, sonalar silkinsip, daranýar gowy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

soňabaka [soňabakaa]: Soňky wagtlardan, soň–soňlar, wagt geçdikçe, ahyrynda, soňra, soňabara. *Soňabaka ekinleri adatdaky ýaly uzaboýuna bejermeli boldy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Deň hatarda ugran welosipedler soňabaka bir uzyn hatara düzüldiler (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Soňabaka olar tegelenip oturan uly üýşmege öwrülýärler (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

soňabara [soňabaraa]: *ser.* Soňabaka.

sonar: Giň otluk, suwluk meýdan, çemen. *Çopanlar garagy tüýdügini çalyň, sonara ýaýradyp bakýar malyňy (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).*

sonarlamak: Sonarda otlap ýörmek. *Ýaşyl ýapynjaly sähra meýdanda sonarlap ýörobamyzyň kän maly (A. Atajanow, Arzylý Myhman).*

sonarlyk: Giden otluk meýdan, çemenlik.

sonata: *sazç.* Dürli templi we häsiýetli üç ýa–da dört bölümden düzülen saz eseri. *Bethoweniň sonatalary.*

sonet: *edep.* İki sany dörtleme we iki sany hem üçlemeden düzülen on dört setirli şygry. *Petrarka liriki şygrylar — sonetler ýazyypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

soňky: *ser.* Ahyrky. *Gaýybanaçylaryň okuwynyň soňky günleriniň biridi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Soňky tüýkülik sakgal ezmez (nakyl).*

soňkusygün : Birigünüň yz ýanyndaky gün, geljek üçünji gün. *Soňkusygün komsomol ýygnagy boljak.*

soňlamak: Bir işi ahyryna çenli alyp barmak, paýaw etmek, gutarmak, tamamlamak. *Aý, ogul, maňa ýarysy galan aýdymy soňlamak kyn däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Pökgen gaharly herrelmesini soňlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

soňlanmak: Ahyryna çenli alnyp barylmaq, gutarylmak, tamamlanmak.

soň-oňlar: Köp wagt geçenson, bir näçe kagtdan soň.

sonorly: Sonorly sesler — owazy galmagalyndan köp bolan sesler.

soňra: Bir näçe wagt geçenden soň, bir iş bolup geçenden soň, sonundan. *Kartoşka soňra mehanizmler bilen bejeriljekdir* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Mellek ýerimizde işiň köp bölegini kolhozyň işinden gelenimden soňra hut özüm edýariň* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalý). *Owal aşyk köýer, soňra magsugy* (nakyl).

soňsuz: 1. Soňy gutarmaýan, tükeniksiz, çäksiz. *Aýsoltan ejesiniň soňsuz mysallaryna takaty ýetmän, onuň sözünü ýene-de kesdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gürrünçi soňsuz sözüne başlady*. 2. Netijesiz, boş, biderek.

soňusyra [soňusyry]: Bir iş, waka bolup gutaranyndan soň, yzysüre.

sopbaş: Kellä geýilýän telpegiň bir görnüşi, çöwürme.

sopbaş: *gepl. d.* Ýeke özi, ýalňyz özi, bir özi. *Ýaşulynyň sopbaş özi bolaýanlygynda, ol ýol her neneň ýaman bolaýanda-da oňuşjakdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).

sopy [soopy]: *dini.* Işana, ahuna, pire dini tarapdan gol beren adam. *Ýaşuly, senden hiç wagt hem sopy bolmaz !* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Mollada berim bolmaz, sopuda-şerim* (nakyl). *Sopy sogan iýmez, tapsa-gabygyny goýmaz* (nakyl).

sop-sowuk: Has sowuk, örän sowuk, biçak sowuk.

sopuçylyk [soopuçylyk]: *ser.* Sopulyk.

sopulyk [soopulyk]: Sopynyň käri, ýagdaýy.

sorag [soorag]: 1. Jogap talap edilip berilýän sowal. *Kolhozçylar ýerli-ýerden sorag ber-mäge başladylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). *Ondan hiçbir soraga jogap ýokdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Grammatikada : sowaly aňladýan, soragy görkezýän. *Sorag sözlemi. Sorag çalyşmasy. Sorag belgisi.* ♦ **sorag etmek** — bir zadyň anygyna ýetmek üçin sowal bermek. Öliň soragyny soramak — köp zat soramak, bir zat hakda çintgäp-çintgäp soramak.

soragçy [sooragçy]: Birinden bir zat soraýan adam. *Soragçynyň sakçydan göwni jaý bolup ýylgyrdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

sorag-ideg [soorag-iideg]: Birini ýa-da bir zady soraşdyryş, habar tutuş, agtaryş. *Ol sorag-ideg bilen kärhananyň ýerleşýän ýerini tapdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

soraglamak [sooraglamak]: Soraşdyryp agtarmak, sorap gözlemek. *Ol ony ýol boýy soraglap tapdy* (« Tokmak » Jurnalý).

soragsyz [sooragsyz]: 1. Sorag berilmedik, soragy ýok bolan, sowalsyz. 2. *ser.* Rugsatsyz. *Olar giň garaňky çadyra soragsyz girdiler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý). 3. Sorag-idegsiz soraman. *Bir ýeri soragsyz tapmak.*

soragsyz-idegsiz [sooragsyz-iidegsiz]: 1. Habar-hatyrsyz, dereksiz. 2. Rugsat alman, rugsatsyz. *Soragsyz -idegsiz ýene bir käse çakyry özi guýnup içdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

soralmak [sooralmak]: 1. Sorag bilen birine ýüzlenilmek, sorag berilmek, sorag edilmek. *Dogry, menden soralda, men hem siziň pikiriňizi gaýtaladym* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Weý, oglan, sen näme soralsa : — Hawa — diýip dursuň-la !* (« Tokmak » Jurnalý). 2. Bir zat almak ýa-da bermek üçin rugsat, ygtyýar alynmak. 3. Jogapkärlik talap edilmek. *Senden bu zatlar saralmaz diýip pikir etme !*

soramak [sooramak]: 1. Bir zady bilmek üçin sorag bermek, sorag bilen birine ýüz tutmak. *Ol indi Artygy soramaga çalt-çaltdan gelýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Birin-den bir zat almak ýa-da bermek üçin rugsat, ygtyýar almak. *Sorap berenden, urup ber* (nakyl). ♦ **ötünç soramak** — ser. Ötünç. *Ötünç soraýaryn, meni bagyşlaň !* (« Bahar »).

soranjaň [sooranjaň]: Birinden kimdigini, aslyny sorap bilmek isleýän, nämedigini, nähilidigini biljek bolýan. *Oba adamlary soranjaň bolýarlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

soranjaňlyk [sooranjaňlyk]: Hemme zady bilmegi arzuw etmeklik, bilisigelijilik. *Çagalar ýaly şeýle soranjaňlygy bilen hemme zadyň aňyrsyna birden gözünü ýetiräýjek bolýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

soraşa-soraşa [sooraşa-sooraşa]: Bir näçe sorag berip, çogap alyp. *Ynsan soraşa-soraşa, haýwan ysgaşa-ysgaşa* (nakyl).

soraşmak [sooraşmak]: Birinden ýa-da biri-biriňden bir zady sorag üsti bilen bilmek. *İkisi azajyk hal-ahwal soraşdylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

soratmak [sooratmak]: Birinden bir zady sorag üsti bilen bildirmek. *Ol mugallyma aýdyr, Durdynyň bilimini barlamak üçin köp zatlar soratdy.*

sordurmak [soordurmak]: 1. Demine çekdirmek, demine çekdirip ýuwutdyrmak, içirmek. *Çaga süýt sordurdyk.* 2. Siňdirip almak, siňdirip aýyrmak, ýok etmek. *Ýeriň duzuny, şoruny sordurmak üçin ýorunja ýa-da şugundyr ýaly ösümlükler ekmeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sorguç [soorguç]: Yzgary, öli, syýany özüne sinirýän ýumşak kagyz, basgýç, syýabasgýç. *Çalymtyk sorgujyň üstüne daman syýa siňip gitdi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

sork-sork: sork-sork etmek — ser. Sorkuldamak. *Onuň eline çykan ýarasy sowukdan ýaña sork-sork edip agyryardy.*

sorkuldamak: İriňli öýjügiň, başyň damarlary güýçli urup gaty agyrmak, sork-sork edip agyrmak. *Duluklarym sorkuldap durdy* (A. Tolstoý, *Eserler*).

sorkuldy: Ýaranyň, başyň we ş. m. güýçli urmagy bilen birlikde döreýän sarsgynly agyry. *Kelläm sorkuldap, örän gaty agyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sormak [soormak]: 1. Demiňe çekmek, demiňe çekip ýuwutmak, içmek. 2. Özüne siňirmek, siňrip almak, özüne çekmek. *Ösümlükler suwda erän duzlary özleriniň kökleri bilen toprakdan sorup alýarlar* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

sort: Bir zadyň bellenen hil derejesi, hili. *Şu ýyl miweli agaçlaryň täze sortlary oturdylyjak* (« Pioneer » *Jurnaly*).

sortduryşmak: Gaharly ýa-da öýkeli görnüşde ýüz sallaşmak. *Barsaň, habaryňy alman, Sortduryşyp otyr lal ýaly* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

sortdurmak: Gaharly ýa-da öýkeli görnüşde ýüzüňi sallamak. *Ol onuň ýanyna gelende, ýüzünü aşak salyp, sortduryşyp otyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sortlamak: Sortlara bölmek, sortuny kesgitlemek.

sortlanmak: Sortlara bölünmek, sorty kesgitlemek. *Pagta ata-baba sortlanyp ýygylýar* (G. Gurban-sähadow, *Ak Altyn*).

sortlaşmak: Sortlara bölmäge kömekleşmek, hilini kesgitlemek.

sortlatmak: Sortlara böldürmek, hilini kesgitlemek.

sosiska: Suwda gaýnadylyp iýilýän, içi üwelen etli inçe kolbasa.

soslowiýe: tar. Rewolýutsiýadan öňki Russiýada : feodalizmiň synpy gatnaşyklary esasynda birigen jemgyýetçilik topar. *Ýuwaş-ýuwaş ownuk ýer eýeleriniň soslowiýesi emele gelipdir* (*SSSR Taryhy*).

soslowiýelilik: tar. Bir soslowiýe degişlilik.

sosna: bot. Hemişe gök, uzyn tikenek pür ýaprakly, togalak gozaly, arça pisint hwoýa agaçy. *Tokaýlarda sosnalar, ýolkalar, berýozalar we başga agaçlar ösýärler* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

sostaw: Bir näçe zadyň jeminden emele gelýän bir bitewilik. *Ol kagzyň ýüzünde bolsa ertirki ýygnagyň prezidiumynyň sostawynyň spisogy ýazylygy eken* («

Tokmak » Jurnalny » Redkollegiýanyň täze sostawyndan gazetini oňat çykarmagy talap etdiler (« Pioneer » Jurnalny » Türkmen diliniň sözlük sostawy. Himiki sostaw.

sotnýa: *harby.* Ilki başda ýüz esgerden düzülen goşun bölümi. *Derrew, atlan-da, sotnýany yzyna dola !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sotsial: 1. Jemgyýetde adamlaryň durmuşyna we gatnaşyklaryna degişli bolan. *Seydiniň döredijiliginde sotsial deňsizlik temasy uly orun tutýar (« Edebiýat »).*
2. Jemgyýetiň önümçilik gatnaşygunda özgeriş geçirýän. *Proletariat diktaturasy sotsial rewolýutsiýanyň zerur syýasy şertidir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

sotsial–demokrat: Sotsial–demokratik partiýanyň çleni.

sotsial–demokratik: Sotsial–demokratiýa esaslanýan.

sotsial–demokratiýa: *syýasy.* Halkara işçiler hereketinde ownuk burjuaz opportunistik akyma öwrülen we proletariatyň rewolýutsion hereketine garşy göreşde kapitalizmiň daýanjy bolan syýasy ugur.

sotsial–demokratizm: *syýasy.* Sotsial–demokratiýanyň ideologiýasy, burjuaziýa bilen ylalaşykçylyk syýasaty.

sotsialist: Sotsialistik partiýanyň çleni.

sotsialistik: 1. Sotsializme degişli bolan, sotsializmiň printsiplerine esaslanýan. 2. Sotsializmiň ideýasy ornaşan. *Milli formaly, sotsialistik mazmunly sowet medeniýeti günsaýyn ösýär (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny »).*
3. Kapitalistik ýurtlarda : sotsial–demokratiýa, dürli opportunistik akymlara degişli bolan.

sotsializirlemek: Bütün jemgyýetiň emlägi etmek, sotsialistik mülke öwürmek.

sotsializirlenmek: Sotsialistik mülke öwürülmek, sotsialistik emlägi bolmak.

sotsializm: *syýasy.* Proletar rewolýutsiýasy arkaly burjuaziýanyň agalygyny ýykmaq, proletariat diktaturasyny berkarar etmek, önümçilik gurallaryny jemgyýetçilik eýeçiligine geçirmek hem–de « Her kimiň ukybyna görä, her kimiň zähmetine görä » diýen printsipleri amala aşyrmak netijesinde döreýän jemgyýetçilik we döwlet gurluşy — kommunizmiň birinji fazasy. *Sowet halky sotsializm gurdy.*

sotsiolog: Sotsiologiýa boýunça spetsialist.

sotsiologiýa: Jemgyýet hakyndaky taglymatyň burjuaziýa ylmynda kabul edilen ady.

sotsiologizm: *siýasy.* Jemgyýetçilik hadysalaryny düşündirmekde hem–de öwrenmekde burjuaz–sotsial–logik çemeleşme.

sotsstrah: Sotsial strahowaniýe. *Bismarkyň işçileri strahowaniýelemesi–maýyp bolmak, kesellemek, inwalidlik we garrylyk ätiýajy üçin işçileriň Germaniýada 19. Asyryň 80. nji ýyllarynda Bismark hökümeti tarapyndan girizilen sotsial strahowaniýesidir (W. İ. Lenin, Eserler).*

sowa: Göni üstünden däl–de gapdalyndan birneme beýleräkden. *Eratosfen Günüň günorta wagtlarynda zenitden näçe gradus sowa durýandygyny ölçäp takyklady (« Mydam Taýýar » Gazeti »). Emma mugallymyň bagtyna ok sowa geçdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sowal [sowaal]: 1. ser. Sorag. *Ýagmyryň sowaly jogapsyz galdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny »). Meniň saňa bir soralym bar.* 2. Öňde goýulýan mesele.

sowalga Y: Sowmak üçin pul, harç, sowgut. *Hoşgeldi maslahaty gutaryp gaýtjak günü sowalga diýip Wüşä kel bilen öwezini her haýsyna birneme pul berdi (A. Gowşudow, Köpetdagiň Eteginde).*

sowalga YY: Delil, sapalak, bahana, ugur, tärb. *Nabat biraz ikeriňlejek ýaly etdi–de sowalga tapdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sowalga YYY: ser Sowgut YY. *Olar şähre ýetmän, çepe sowulýan sowalgadan sowuldylar.*

sowamak: 1. Sowuk düşüp başlamak. Temperatura peselip başlamak (howa hakynda). *Noýabr çäýynyň girmegi bilen howa hem birden gaty sowap başlady* (H. Ysmaýylow, Powestler). 2. Gyzgyny gaçmak, temperatura aşak düşmek. *Aýu, ýörsene çäýiň sowady-la !* (« Tokmak » Jurnaly). 3. Bir zada bolan höwesi gaçmak, bir zatdan göwni geçmek, yhlasy peselmek. *Hi, şeýle-de bir öýden sowamak bolarmy ? !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Gözeliň Çarydan bütinleý sowamagynyň sebäbi-de mundanüç-dört gün öň çarynyň ejesi gelip Gözeliň üstüne aýry ýaly topulypdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **gany sowamak** — ser. Gan. Maralyň gany sowamandy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

sowaşmak: 1. Birneme sowap başlamak, temperaturasy aşaklaşmak. *Çorba hernä sowaşan eken* (H. Ysmaýylow, Powestler). 2. Bir zada bolan höwesi gaçyp başlamak, yhlassyz bolup başlamak. *Başyňyz dik tutup işden sowaşman, erki elden bermän kuwwatdan düşmän* (A. Kekilow, Söýgi). 3. Birneme ynjalmak, gaharyň gaçmak, rahatlanmak. *Aýgüliň gyjydyndan ýaňyjk sowaşan Nurjany ejesiniň hüjümi has-da basmarlady* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

sowat: Ýazma-okama, okap-ýazyp biliş okalyp alnan bilim, okuw. ♦ **sowadyny çykamak** — hat ýazmagy okamagy öwrenmek.

sowathon [sowathoon]: kön. s. Sowadyny çykan, okap ýazyp bilýän. *Hally soňky wagtlarda medresede az salym okan, çala sowathon adamdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

sowatlylyk: Bilime eýe bolmaklyk, hatly-sowatly bolmaklyk, okamagy, ýazmagy başaryş.

sowatmak: 1. Gyzgyn zady sowuk etmek, temperaturasyny aşaklatmak. *Çagalara gaýnan suwy sowadyp aram-aram berip durmaly* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Bir zada bolan höwesi gaçyrmak, birinden ýa-da bir zatdan göwni geçirmek, yhlasy peseltmek. *Bolgusyz gürrüňler onuň elini işden sowatdy.*

sowatsyzlyk: Hat-sowat bilmezlik, hat-sowady ýokluk, okap ýazyp bilmezlik.

sowdurmak: 1. Sarp etdirmek, harçlatmak. 2. Bir zady başga tarapa öwürtmek, ugruny üýtgetdirmek.

sowet Y: 1. Dürli kollegial organlaryň ady. *Halk hojalyk soweti. Türkmenistan SSSR. niň Ministrler Soweti.* 2. Bir zady bilelikde çözmek üçin ýygnaç, maslahat, mejlis. *Gündelik pedagogik we metodik meseleler her bir mekdebiň pedagogik sowetlerinde çözülýär* (İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şimbirew, Pedagogika). *Onuň bu sözi drujina sowetiniň önünde edilen kasam ýaly ýaňlandy* (« Pioneer » Jurnaly).

sowet YY: Zähmetkeşler häkimiýetini amala aşyrýan we sotsialistik jemgyýetiň syýasy guramasynyň formasy bolan döwlet häkimiýetiniň organy. *Kolhozyň edarasy kluby, okalgasy, mekdebi, oba sowetiniň edarasy şu çatyrygyň töwereginde ýerleşipdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Şäher soweti.*

sowgat: Birine sylag üçin berilýän zat. *Maňa gymmatly sowgatlar alyp getirýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Baharyň ejesi birneme sowgat iberse-de iberer* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

sowgatlyk: Sowgat üçin niýetlenen, alnan zat.

sowguç: 1. Puly köp sowýan, hetdenaşa köp pul harçlaýan. 2. fiz. Bir güýji başga tarapa sowýan, başga ugra öwürýän. *Ýyldyrym sowguçlary fabrikleriň turbalarynda deňiz parohodlarynda uly öýlerde guralýar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

sowgut Y: ser. Sowalga Y. *Beýle sowguda harajada zat çydaýarmy ?* (« Görogly » Eposy).

sowgut YY: Uly ýoldan, ene ýapdan gapdala bölünip aýrylýan ýoda, ýap. *Häzir suw sowgudy edilip posýolok elektrik ýsygy we suw bilen doly üpjün bolaňkyrlapdyr* (« Tokmak » Jurnaly).

sowhoz: Sowet hojalygy, sotsialistik döwlet, oba hojalyk kärhanasy. *Dört ýyl sowhozyň goýnuny bakdym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sowinformbýuro: Sowet informatsion býurosy.

sowmak: 1. Harçlap gutarmak, sarp etmek, harçlamak. *Pulumyň hemmesini sowdum*. 2. Bir işi geçirmek, geçirip gutarmak. *Bar haýryny tap toýuňy sow !* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Toýumyzy sag-aman sowduk*. 3. Başga tarapa öwürmek, ugruny üýtgetmek. *Kakabaýsekiz sagatlap suwy öz ýerine sowýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol bir zady ýadyna salýan ýaly, başyny bir gapdala sowdy* (M. Ibrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **başdan sowmak** — ser. Baş Y. Gürrüňi başga tarapa sowmak — ser. Gürrüň Myrat geläýse, dessine gürrüňi başga tarapa baka sowardy (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). Ýüz sowmak — ser. Ýüz Y. Uly agasy henize çenli menden ýüzüni sowup ýörýär (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Möwsümini sowmak — ser. Möwsüm. *Sen ýöne tizräk şunuň ugruna çyk, şunuň bir möwsümini sowaly !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sownarhoz: Halk hojalyk soweti.

sownarkom: tar. Halk Komissarlar Soweti (häzir Ministrler Soweti diýlip ulanylýar). *Oňa diňe harby komissaryň hatasy barada Türküstan Sownarkomyna maglumat bermek haky galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sowrulmak: 1. Ýele berliphapadan arassalanmak (galla hakda). *Döwlen bugdaýlar sowrulyp gaplara guýlup goýuldy*. 2. göç.m. Biderek sowulmak, bisarpa tutulmak, tygşytsyz harçlanmak. *Şol barada sowrulýan puluň hetdi-hasaby ýokdy*.

sowruşmak: Sowurmaga kömekleşmek. *Onuň harmanyny sowruşmaga kömekçisi hem bardy*.

sowsany : dokm. Elde dokalýan ýarym ýüpek, öwüşginli mata. *Mama ýüpek sowsanynyň üstünden maldaýy çabyt geýip, gara gülli guşagy biline orandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sowuk: 1. 0°. dan aşak temperaturaly howa. *Şitilleri sowukdan goramakdan ötri, 600 ramanyň üstüni basyrmak üçin selin örüldi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Gyşyň şatlama sowuklarynda-da elmydam gök öwsüp oturan gür tokaý hem şu mahal bir hili reňk açyp, ýaldyrap, ýaşyl öwürýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Mylaýym däl howa, ýyly däl howa. *Jaýyň içi sowukdy*. 3. Ýylysy gaçan temperaturasy aşaklan, sowan. *Durdy sowuk çorbany işdämenlik bilen içýärdi*. ♦ **sowuk urmak** — 1) sowuğuň ýiti täsir zerarly guramak, ösmegini bes etmek, hasylyny ýok etmek ; 2) sowuk zerarly üşäp dümewlemek, sowuklamak. Sowuk uruş — ser. Uruş. Sowuk ýarag — ser. Ýarag. Küli sowuk — ser. Kül. Üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak — ser. Üst. *Baýram üstünden sowuk suw guýlan ýaly ýerinden syçrap turdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Eli sowuk suwa urmazlyk — hiçbir iş etmezlik, işlemezlik.

sowukganly [sogukgaanly]: 1. Her bir zada perwaýsyzlyk bilen garaýan arkaýyn. 2. Gaharjaň däl, giň göwrümlü. *Gahar adamyny çaşyrar, sowukganly bolmak gerek* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

sowukganlylyk [sowukgaanlylyk]: 1. Perwaýsyzlyk, parhsyzlyk. 2. Giň göwrümlilik, gaharjaň dällik, asudalyk. *Men onuň kanunsyz hereketlerine sowukganlylyk bilen seredip bilmeýärim* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

sowuklama: med. Dem alyş ýollaryna sowuk degip çişmeginden emele gelýän kesel.

sowuklamak: Sowuklama keseli bilen syrkawlamak, sowuk urmak. *Az-kem sowuklapdyr, muny sowuk urupdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Oňa sowuklap gyrlan ýogyn bir ses jogap berýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sowuklyk: 1. 0°. dan aşak temperaturalylyk ýagdaý. *Meýdanyň sowuklygy gidip barýanlara täsir etmeýärdi*. 2.Ýylysy gaçmaklyk, sowamaklyk. *Ýenjilýän demir*

birnema sowuklyk edýärdi. 3. Perwaýsyzlyk, parhsyzlyk, sowukganlylyk. Onuň äheňi sowuklyk bilen ýylgyryşy oňa ýaramady (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Ýagmyryň göwnüne Öweziň jogabynda bir hili sowuklyk syzylýan ýaly bolýardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

sowuk-sala [sowuk-salaa]: Perwaýsyz, parhsyz, geleňsiz. *İşlere beýle sowuk-sala garamak bolmaz (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sowuk-salalyk [sowuk-salaalyk]: Perwaýsyzlyk, parhsyzlyk, geleňsizlik. *Ol geljekde öz işinde sowuk –salalyga ýol bermejekdigi barada köpçüligiň önünde söz berdi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

sowulmak: 1. Harçlanyp gutarylmak, sarp edilmek, harçlanmak. *Pul sowulmak. 2. Bolup gutarmak, bolup geçmek (iş, waka we ş. m. hakda). Gys sowuldy, ýaz çykdy (A. Nyýazow, Şygrylar). Hyýar sowlandan soň ýeri täzedan bejerip kartoşka ekdik (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 3. Başga tarapa öwrülme, ýoluňy, ugruňy üýtgetmek, aýlanyp geçmek. Sizi we siziň okalgaňyzy göreýin diýip sowlaýdym (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sowurmak: 1. Ýeliň ygyna berip, hapadan arassalamak (galla we ş. m. hakda). *Bugdaý sowurmak. 2. göç.m. Biderek sowmak, bisarpa tutmak, tygşytsyz harçlamak. Meniň gazanjymy ýele-yga sowurýarsyň (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 3. göç. m. Biriniň üstüne bir zat ýagdyrmak, dökmek, serpmek. Daňatar bir gysym gum alyp, öweziň üstüne sowurdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* ♦ **başyňdan gum sowurmak** — ser. Baş Y. Ot sowurmak — ser. Ot YY.

sowuşmak: Sowmaga kömekleşmek. *Mal ýakylanda, gowa sowuşdym.*

sowut: *kön. s. Uruşda ýaragdan goranmak üçin geýilýän tor demir köýnek.*

soýa: *bot. Dänesinden her hili azyk önümleri taýýarlanylýan kösükli ösümlik.*

soýdurmak: 1. Daşynyň gabygyny aýyrtmak, arassalatmak. *Myratjyk gamyş soýduryp, tüýdük etdirdi. 2. Tenini sypjyrtmak, ýaralamak. Garly ussa hem özüniň çöwşi gazyga büdräp dzyzyny, buduny soýduranyňy gürrüň etdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 3. Mal öldürtmek. Geçimizi soýdurdyk. 4. Nähak ýere puluňy, zadyňy we ş. m. aldyrmak, talatmak.*

soýka Y: *gelp. d. Egne sokar ýa-da geýer ýaly geým. Ol arzylanyp duran köne soýkasyny çykarmaýa durdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

soýka YY: *zool.. Serçeler otrýadyndan bolan, tokaýda ýaşayan alabeder guş.*

soýmak: 1. Daşynyň gabygyny aýyrmak, arassalamak. *Maňa gabyk soýmaga kömekleş ! (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. Sypjyrmak, ýaralamak. 3. Mal öldürmek. Durdy çopan sürä baryp, ozaldan et üçin niýetläp ýörülen goýunlardan birini tutup soýupdyr (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). İl oňlasa atyňy soý (nakyl). 4. göç. m. Talap horlamak, talamak. Ençeme illeri soýan, gelinleri ýarsyz goýan, ýürekleri oda çoýan, gitlere näletler bolsun (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

soýubermek: Soýup başlamak, soýmaga girişmek. *Adamlaryň geljegi-gelmejegi belli bolman, mal soýubermek bolmaz.*

soýuk: Daşy soýlup aýrylan.

soýulmak: 1. Daşynyň gabygy we ş. m. aýrylmak, arassalanmak. *Agacyň gabygy soýlupdyr. 2. Mal öldürilmek. Täze soýlan toklynyň çekdirmesi-de gelip ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. göç. m. ser. Talanmak.*

soýuz: 1. Aýry-aýry adamlaryň jemgyýet toparlarynyň, synplaryň ysnyşykly birleşigi, ýakyn birligi. *İşçiler synpynyň we kolhozçy daýhanlaryň soýuzy sarsmaz güýje öwrüldi. 2. Döwlet birleşigi. Sowet Sotsialistik Respublikalary Soýuzy. 3. Jemgyýetçilik birleşigi, gurama. Professional soýuz.*

soýuzdaş: Bir soýuzda durýanlar.

soýuzdaşlyk: Bir soýuzda durmaklyk.

sozan: *gelp. d. Tüpeň. İçi ýagly gazanyň oduny ölçerip elindäki guş sozanynyň nilini süpürşdirýärdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

sozma: Gowy we aňsatlyk bilen sozulýan. *Sozma polat.*

sozmak: 1. Bir zady çekip, ýenjip süýndürmek, uzaltmak, süýmek. *İşçileriň biri eliň aýasy ýaly galyňlykdaky demri awtamat çekijiň astynda sozýan bolsa beýlekisi onuň taýýarlan poladyny stanogyň agzyna berip durýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Uzaldyp, süýkdürip geplemek. *Ýogsam hem biziň elimizden çykan zadyň erbedi bolmaz ! — diýip sesini sozdy-da :* — *Aňryňdaky suw çelege seret ! — diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sozulmak: Çekilip ýenjilip süýndürilmek, uzaldylmak, süýlmek. *Çeňňegiň galtgasy çümdi-de, onuň ýüpi sozuldy* (N. Jumaýew, *Syrly Gala*).

sögmek [söögmeke]: 1. Birine hapa söz aýtmak. *Urup, sögüp endamyndan burardy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Uruş, sögüş emma ýaraşyga ýer goý* (nakyl). 2. Birine göwün syndyryjy söz aýtmak, käýemek.

sögübermek [söögübermek]: 1. Hapa söz aýdyp başlamak. 2. Göwün syndyryjy söz aýdybermek, käýäbermek. *Eseniň enesi Akjamaly gören ýerinde : — İne, şu hem aýal-da ! — diýip sögübererdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sögülmek [söögülmek]: 1. Hapa sözler aýdylmak. *Urulmak, sögülmek, sütem içinde, Million gyzyň güller haýyp solýardy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Göwün syndyryjy söz aýdylmak, käýelmek.

sögünjeň [söögünjeň]: Sögmegi gowy görýän, hemişe sögünip ýören, käýinjeň. *Ol sögünjeň adamdy.*

sögünjeňlik [söögünjeňlik]: Sögünjeň bolmaklyk, käýinjeňlik.

sögünjiremek [söögünjiremek]: Öz-özünden zeýrenip käýinjiremek. *Ol elindäki gapyrjagyny ýere goýdy-da, gaharyna sögünjiredi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sögünç [söögünç]: 1. Sögülip aýdylýan hapa söz. *Ol hapa sögünçler bilen ýaman-ýaman sögýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Häzir sögünjiň, gaharyň peýdasyzdygyna ol düşüniydi* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Birine göwün syndyryjy aýdylýan söz, käýinç.

sögünmek [söögünmek]: Öz-özüne sögmek, birinden ýa-da bir zatdan zeýrenip käýinmek. *Ol sögündi-de, myhmanhana tarap ýüzlendi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sögüşmek [söögüşmek]: 1. Sögünç, hapa sözler aýdyşmak. *Men hiç wagtda bularyň urşanlaryny hem görelemek, sögüşenlerini hem eşidemek* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Biri-biriňe göwün syndyryjy söz aýtmak, käýişmek, tersleşmek.

söhbet: Mylaýym gürrüň. *Janly söhbet başlanyp gitdi* (Aýbek, *Nowaýy*). ♦ **söhbet gurmak** — üýşüp gürrüň etmek, gürleşmek. *Gül ýüzüň şöhesine saz bilen söhbet guraly* (« Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi »).

söhbetdeş: ser. Gürrüňdeş.

söhbetleşmek: ser. Gürrüňleşmek.

sök: Gawun-garpyzyň çigidi aýrylan lötüne gowrulgy un goşulyp, köp wagtlap gaýnadylyp taýýarlanylýan önüm, garaköke. *Onuň kak, sök edeýin diýse-de gurby çatman durmajak* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sökdürmek: 1. Gurulgy zady bozdurmak, bölek-bölek etdirmek. *Ol çig kerpiçden salnan öz haýatyny sökdürip, bişen kerpiçden saldyrdy* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Geýimiň we ş.m. tikiniň sogurdyp, bölek-bölek etdirmek. 3. Köpýyllyk ekinleriň ýerini sürdürmek. *Ýorunjany sökdürip, ýerine başga ekin ekdirmek gerek*. 4. Köp agtartmak, gözledih gapy-gapy aýlandyrmak. *Ony heläk edip, uzak ýoly sökdürip çagyrmak gerek däl ekeni*. 5. ýur. Bir işe täzeden garatmak. *Ol özüniň bigünädigini subut etmek üçin, işini sökdürip, täzeden seretdirmek isleýär*.

sökmek: 1. Gurulgy zady bozmak, böleklerini biri-birinden aýyrmak. *Gel, Oraty, şu oturgyjy söküp göreli !* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). 2. Geýimiň we ş. m. ikinini sogrup, böleklerini biri-birinden aýyrmak. 3. Köpýyllyk ekinleriň ýerini sürmek,

bozmak. *Şu geljek gys biz garran ýorunjalarymyzy sökmeli bolarys* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 4. Bir näçe ýeri aýlanyp çykmak, köp ýere barmak, agtaryp köp ýol ýöremek. *Ýarym adanyň ilatly punktlarynyň arasyny gum depelerini, uly ýaplary söküp geçýän asfalt ýollar birikdirýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 5. ýur. Bir işe täzeden garmak. *Oblsud raýon sudunyň şol mesele baradaky kararyny sökdi*. 6. Endamyňy gowşatmak, meýmiretmek. *İçeriniň gyzgyn howasy ony sökdi*.

sökülmek: 1. Gurulgy zat bozulmak, bölekleri biri-birinden aýrylmak. *Ol sökülgi motoryň garalyp ýatan ýerine bakan ugrady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Geýimiň we ş. m. tikini sogrulyp aýrylmak. *Seniň ýeňiň tikiňleri dagy sökülip gidipdir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. Köpýyllyk ekinleriň ýeri sürülmek, agdarylmak. 4. Bir näçe ýer aýlanylyp çykylmak, köp ýere barylmal, agtarylyp, köp ýol geçilmek. 5. ýur. Bir işe täzeden garalmak. *Ýokary sudda günäkäriň işi söküldi*. 6. Endamyň gowşamak, meýmiremek.

söküşmek: Sökmäge kömekleşmek (gurulgy, tikilgi we ş. m. zatlar barada). *Telär söküşmek. Geýim söküşmek.*

sölite [söliite]: İş oňarmaýan, başarnyksyz adam. *Maňa ýolta diýipdirler, sölite diýipdirler, meni masgaralapdyrlar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Sölite suwda belli* (nakyl).

sölpi: Bikär ygyp ýören, gowşak, tagaşyksyz, sömpi. *Berdi aganyň ogluna Annaguly sölpi diýerdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sölpüldemek: Belli bir işiň başyny tutman bikär gezmek, sömpüldemek. *Gitseň gidersiň weli, baş-alty günden sölpüldäp yzyňa gaýdyp geljegiň görüp dur* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sölpüldeşmek: Belli bir işiň başyny tutman aýlanyşyp ýörmek, sömpüldeşmek.

söltük: Nalajedeýin, gowşak, tagaşyksyz. *Şol söltük görnüşi bilen kakalynyň edýän bu gürrüňleri hem göýä taslanyp tapylan gürrüňler ýaly bolup döwekçilere göründi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sömelişmek: ser. Somalyşmak. *Biz indi özümiziň näme üçin duranlygymyzy özümiz hem bilmän, sömelişip durus* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Haýbatly ýaraglaryň öňünde diňe garawullar sömelişip durýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sömelmek: ser. Somalmak. *Bu bolsa yzda brigadir ýa-da zwena başlygyny görse, garangy ýaly sömelip durýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sömeltmek: ser. Somaltmak. *Onuň ýaly bolsa sud öňünde sömeldip hem bir derledip görüň!* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sömmek: Depesi dik, yokarsy çüri. *Nowaýy öz otagyna girip sellesini ýazykdan ildirdi, sömmek tahýasyny geýdi* (Aýbek, *Nowaýy*).

sömpi: ser. Sölpi. *Ol bir nalajedeýin sömpi bolsa nätjek!*

sömpüldemek: ser. Sölpüldemek. *Ýeri, indi näme iş etmeli ýa-da Hoşgeldiniň ýanyna ýene sömpüldäp boş baraýmalymy?!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Sen bolsaň diýen yokman sömpüldäp ýörýärsiň* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

sömpüldeşmek: ser. Sölpüldeşmek. *Biz sömdüldeşip şähere geldik* (« Tokmak » *Jurnaly*).

söndürmek: Ýanyp duran ody ýa-da başga bir zady öçürmek. *Şol oba çozup giren sowet urşujylary tamyň oduny söndürip, ölüme sezewar edilen sowet adamlarynyň janyny gutardylar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

sönmek: 1. Ýanyp duran ot ýa-da başga bir zat ýanmasyny bes etmek, öçmek. *Suwly gazanyň aşagyndaky ýandak çöplemesi söndi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Birine ýa-da bir zada bolan duýgy, hyjuw, meýil öçmek. *Döwlet bähbidini garmak duýgusy Aýsoltanda hiç wagtda sönmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sönük: Sönüp galan, öçen, öçük. *Olaryň gapylary bagly, çyralary sönükdi* (G. Kylyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

sörtük: Gündogar tarapdan öwürýän ýakymsyz şemal. *Pessaýja ösýän sörtük şemal bizi üşetmän hem durmady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Baglaryň saralan ýapraklaryny ösýän sörtük şemal ýelpeýär* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

söwda: [söwdaa]: Haryt dolanyşygy, alyş we satyş boýunça hojalyk işi, alyş-beriş, söwda-satyk. *Müsürliler dürli ýurtlar bilen söwda gatnaşygyny ediyärdiler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Aýsoltan magaziniä öňünden geçende, dükanda gyzgyn söwda gidiýärdi* (B. Karbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **söwda gyzdirmek** — biriniň satyn aljak bolýan zadyna ýalandan hyrydar bolmak, özüni şol harydy aljak ýaly ýagdaýda görkezmek. Söwda etmek — her hili hojalyk harytlary gymmat satyp, peýda görmek ýaly jenaýatly iş etmek.

söwdagär: Hususy söwda bilen meşgul bolýan adam, alyp satyjy, spekulýant. *Eger nejis söwdagärler bizi şol günümize goýmasa, olaryň seňrigini çym pytrak ederis* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu gelen adam Gürgeniň atly söwdagärlerinden biridi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

söwdagärçilik: ser. Söwdagärlik.

söwdagärlik: Hususy söwda bilen meşgul bolujylyk, alyp satyjylyk, spekulýantlyk.

söwdalaşmak [söwdaalaşmak]: Söwda edip bahalaşmak, harydyň kesgitlemek üçin söwda edişmek. *Bular söwdalaşyp hem durmadylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

söwdaly [söwdaaly]: göç. m. Aladaly, hasratly. *Men bilmenem, ne söwdaly başyň bar, Yyldyz dagy, neçün gitmez dumanyň* (« Görogly » *Eposy*).

söwda-satyk [söwdaa-satyk]: ser. Söwda. *Az-owlak söwda-satyk etjekmiş* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

söwdek: bot. Gumda bitýän otuň bir görnüşi.

söweden: Süňklek azyn, çemesiz (adam). *Annaguly söweden, garaýagyz, burunlak, ýapy ýaly pyýada bolup ýetişdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

söwedenlemek: Söw-söw edip, boş gezip ýörmek, biderek ygyp ýörmek. *Okuwa dagy girdiňmi ýa-da söwedenläp ýörmüň* (« Tokmak » *Jurnaly*).

söwedenleşmek: Söw – söw edip aýlanyşyp ýörmek, biderek ygşyp ýörmek.

söwelişmek: İşsij aýlanyşyp ýörmek, biderek dikelişip durmak.

söwelmek: İşsiz aýlanyp ýörmek, biderekdikelip durmak. *Başy bir ýana gyşyk, äpet telpikli gara göwresi öňümde söweldi* (L. N. Tolstoý, *Saýlanan Eserler*).

söwer: ser. Söýgüli. *Özüniň söwer dosty Aly başgy bilen gitmekçidi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *İndi sensiz durabilmen, söwer ýarym, Maral janyň!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

söweş: 1. harby. Uruşda goşunyň ýaragly çaknyşygy, jeň. *Men gazaply söweşlere güneşli Türkmenistandan geldim* (« Bahar »). *Batyr söweşde belli* (nakyl). 2. Başa-baş uruş, göreş. 3. göç. m. Ýaryş, göreş.

söweşjeň: Bir iş ugrunda jan aýaman göreşýän, söweş edýän. *Agitatsiýa aýdyň, çuň mazmunly, konkret we söweşjeň bolmalydyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

söweşjeňlik: Söweşjeň bolmaklyk, göreşjeňlik. *Watanymyzyň söweşjeňlik kuwwatyny berkleşdirýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

söweşdeş: Bilelikde söweş edýän. *Özüniň söweşdeş ýoldaşlaryndan galanlygyna ýuregi gysyp, gynanjyndan aglasy gelip durdy* (H. Ysmaýylow, *Powestler*).

söweşmek: 1. harby. Söweş alyp barmak, söweş etmek, uruşmak. *Zastawa söweşmegini dowam etdirýärdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Olar örän uly mertlik bilen söweşipdirler*. 2. Göreş etmek, uruşmak. 3. göç. m. Ýaryş etmek, ýeňilmejek bolup göreş etmek.

söweýin: gözüňe söweýin—bir zat gowy görülen wagtynda ýa-da ýigrenjilik bil dirilýän ýagdaýda aýdylýan aňlatma.

- söw-söw:** Söw-söw syryp ýörmek — bikär, işsiz ygyp ýörmek, söwelip ýörmek. *Senem söw-söw syryp ýörmän, il ýaly işlejeň bolmadymy ? !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- söwüş:** Gelen myhmanyň hatyrasy üçin soýulýan mal. *Artygyň daýysynyň soýan söwşi gara gazanda bygyrdap gaýnady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Söwüş iýseň, çebiş iý, maza berer dişiňe (nakyl). Söwüş etmek — janly soýup, myhmany hormatlamak.
- söwüt:** bot. İnsiz uzyn ýaprakly, çeýe şahaly agaç, tal. Söwüt çybygyndan sebet ördürmek gerek (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- söwütlik:** Söwüdiň köp gögeren ýeri. Söwütlikde salkynja şemal öwürýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- söý:** ser. Sebäp Onuň girip-çykmary her sapar belli bir söý bilen baglanyşykly bolýardy (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Eziz bir söý bilen ulaty öz yzyna eýerdip bilse, oňa şol besdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- söýdürmek:** 1. Birinde özüňe söýgi döretmek, özüňi halatmak. 2. Isleg-arzuw döretmek, gowy gördürmek, halatmak. *Söýdüren-de dil, köýdüren-de dil* (nakyl).
- söýe:** 1. Işigiň iki tarapyndaky gabsa berkidilýän agaç, söýeg. *Işigiň her söýesine bir elini urup, çalarak üňzük atanda, ol gyzyň iki örüm ýogyn gara saçlary has hem uzalan ýaly bolup, döşi dartylan köýnegi ýyrtara geldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç. m. Arkadaýanç, arka. *Eýesi ýoguň söýesi ýok* (nakyl). 3. ser. Söýeg 1.
- söýebag [söýebaag]:** Işigiň söýesi bilen tärim birleşdirilip daňylýan bag.
- söýeg:** 1. Bir zady diräp saklamak üçin söýelip goýlan direg, paýa. 2. göç. m. ser. Söýe 2.
- söýelmek:** 1. Bir ýere direlip, ýaplanylýp goýulmak, söýeg, paýa edilmek. *İçine sulfat gapgarylan kagyz haltalar biri-birlerine söýelip goýlupdyr* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Arkadaýanç bolmak.
- söýemek:** Bir zady bir ýere diräp goýmak, saklamak üçin söýeg, paýa etmek, ýaplamak. *Olar beýik diwarlara merdiwan söýäpdirler* (SSSR Taryhy).
- söýenişmek:** 1. Biri-biriňe söýenip durmak, bir ýere, tarapa ýaplanyşmak. 2. göç. m. Biri-biriňe arkada-ýanç bolmak, arkalaşmak. *Ähli sowet watandaşlary özümiň gahrymançylykly mähriban Gyzy Goshunymyz bilen söýenişip işleýärler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Söýenişen ýykylmaz (nakyl).
- söýenmek:** 1. Bir zady direlip durmak, söýeg bolmak, ýaplanmak. *Ol piline söýenip duran ýetginjek ýigidiň ýanyna golaý bardy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň ñyrsynda*). 2. göç. m. Birine daýanmak, birini arka edinmek.
- söýeşmek:** Birine bir zady söýemäge, diremäge kömekleşmek.
- söýget:** 1. Bir zady berk saklamak üçin direlýän direg, söýeg, daýanç. *Ýaş ýigit tırseklerini dyzyna diräp, elleriniň aýasyny eňegine söýget etdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Ýardam, goldaw, kömek. *Aljyraňňy arçyna jumadurdyň sözi söýget boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- söýgetlemek:** 1. Söýget bilen berkitmek, söýget, direg diremek. 2. Ýardam bermek, kömek etmek, goldamak. *Göroglyny söýgetläp, haremhanadan alyp çykdylar* (« Görogly » Eposy).
- söýgetlenmek:** 1. Söýget bilen berkidilmek, söýget, direg urulmak. 2. Ýardam edilmek, kömek edilmek, goldanmak.
- söýgi:** 1. Gowy görmeklik, halamaklyk duýgusy, yşk. *Şol wagt öz söýgüsine hyýanat eden Mähriň suraty onuň gözünüň öňüne geldi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Türkmen halkynyň Keminä bolan söýgüsi örän güýçlüdir* (« Edebiýat »). 2. Bir zat hakynda döreýän isleg, arzuw, meýil. *Onuň okuwa bolan söýgü gün-günden artýardy*. ♦ **söýgi meýi** — söýginiň dady, lezzeti. *Söýginiň meýinden sen gana-gana, Her pasylda täze görnüş alarsyň* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

- söýgüli:** 1. Gowy görülyän, aşyk bolnan, halanýan, söýülyän. *Öz söýgüsine wepadar, ykraryna berk bir söýgüli tapan bolsaň, meniň ol ara düşmäge hakym ýok* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). *Onuň ýadyna söýgüli aýaly düşýär* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Gowy görülmeklige mynasyp bolan. *Söýgüli şahyrymyz Magtymgulynyň goşgulary höwes bilen okalýar.*
- söýkeşmek:** 1. Biri–biriňe degip sürtülmek., degip geçmek. 2. *göç. m.* Bir hyýal bilen birine lak atmak, azar bermek, degmek.
- söýlemek:** 1. *kön. s.* Sözlemek, geplemek. 2. *dial.* Makul bilmek, islemek, halamak. *Men–ä öýlenjek, söýleseň meniň bilen bol, söýlemeseň gapdalymda otur* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- söýmek:** 1. Birine söýgi bildirmek, aşyk bolmak, birini halamak. *Men öz kärimi söýýän ahyry !* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Bir zada isleg, arzuw döremek. Bir zady gowy görmek. *Biz, gülüm, söýýäris birek–biregi. Söýýänligin gizläp bilmedi hergiz* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- söýülmek:** Biriniň söýgüsine mynasyp bolmak, gowy görülmek, isleg–arzuwa duş bolmak, halanmak. *Ýene–de söýersiň hem söýlersiň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Edil ýaşlykda çaganyň ejesi tarapyndan söýülmegini gowy görşi ýaly, maňa–da bu ýakymlydy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Däli dälini söýer, molla — ölüni* (nakyl).
- söýünji:** ser. Buşluk.
- söýünjilemek:** ser. Buşlamak. *Peri zady getirýän bolsa, söýünjiläp gelgin* (« Görogly » *Eposy*).
- söýünç:** Döreyän şatlyk, guwanç, begenç. *Ol öz begenjini bütün oba–da söýünç bilen ýaýradasy geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- söýünmek:** Birinden ýa–da bir zatdan hoşal bolmak, şatlanmak, begenmek, guwanmak. *Täze oba ýerimiz örän seleň ýer eken — diýip söýünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).
- söýüşmek:** Biri–biriňi söýmek, biri–biriň bilen gowy görüşmek, halaşmak. *Gurt özi bilen dogan dan hem artyk söýşüp gezen ýigidi jan berende horkuldap aglady* (A. Gowşudow, *Mähri –Wepa*). *Pökgen öz ýanyndan gyzy Baharyň söýşüp nika stolunda ýazylyşany Hoşgeldidir öýdüp pikirlenýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).
- söz:** 1. Aýry–aýry düşünjeleri aňlatmak üçin hyzmat edýän gepleýiş birligi. *Sözler bogunlara bölünýär.* 2. Gepleşik, gep, gürrüň. *Begenjiň ýüreginden syzdyryp aýdan soňky sözleri Aýsoltana makul geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Köp sözün azy ýagşy, az sözün — uzy* (nakyl). *Tyg ýarary biter, söz ýarasy bitmez* (nakyl). 3. Köpçülik arasynda ýygnaçda edilen çykyş, nutk. ♦ **söz aýtmak** — biriniň gyzyňy gelinlige dilemek. *Men ýörite adam iberip, söz aýtdyrdym, kakaň razy bolmandyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). Söz almak — 1) ýygnaçda we ş. m. ýerlerde çykyp gürlämege ygtyýar almak. *Hemme kişiden soň Çary söz alyp, sypaýyçylyk bilen Pökgeni berk tankytlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2) birinden bir zat barada maglumat almak. Söz açmak — bir mesele barasynda ilkinji bolup geplemek. *Onuň ilki salamyny alan aýal söz açd* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). Söz bermek — bir zady wada etmek, äht etmek. *Göreşe çykmaga söz beripdirler* (*SSSR Taryhy*). Söz bölekleri — sözün bogunlary, goşulmalar. *Bir bada aýdylýan söz böleklerine bogun diýilýär.* Söz gatmak — birine bir zat diýipsöze başlamak, sözleşmek, güleşmek. *Özüň baryp söz gatmasaň, seniň bilen olaryň işi ýok* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňyrsynda*). Söz ýetmek — gep gelmek, aýyplanmak. *Ol ýüzügara özüniň bu eden işinde eneme, atama söz ýeter diýip oýlanan däldir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Sözde tapylmak — beren wadaňy aýdan zadyňy ýerine ýetirmek. Sözden bal dammak — süýji sözlemek, manyly geplemek. *Bilimiň güýjünden bal damýar sözden, Şolara syn ediň Türkmen gyzlary !* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Sözi azaşmak — agzalalyk döremek, tersleşmek. Sözi bölmek

— gürrüniň arasyň kesmek. *Uly ogly onuň sözünü böldi* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Emma men onuň sözünü böldüm* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). Sözi buz ýaly — sözi ýakymyz. *Süýthorlaryň sözi buzdan sowuk-la !* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Sözüň agzyňda ! — gürrüň edip oturanyň sözünü bölmek üçin, edepli ýüzlenip, rugsat almak maksady bilen aýdylýan aňlatma. Sözüň arasynda düşmek — biri aýtjak zadyny aýdyp gutarmanka, gepläp başlamak — gürrüniň arasynda goşulmak. *Gulluhan Çernýşowyň sözünüň arasynda düşüp, ýene gygyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Sözüň ýer tutmazlyk — diýen zadyň ähmiýetsiz bolmaklyk, aýdan sözüň netije bermezlik, ýer almazlyk. Sözüň ötmek — aýdanyň diňlenmek diýen zadyň ýerine ýetmek, gulak asylmak. Sözüňden dönmek — bir işi etmäge söz berip, soňra boýun towlamak, boýun gaçyrmak, bereň sözüňden dänmek, gaýtmak. Sözüni syndyrmak — sözüň ýer tutmazlyk. Agramly söz aýtmak — ýakymyz söz aýtmak, göwne degjek, ýokuş täsir edýän söz aýtmak. Agyr söz — ýokuş degýän söz, ýakymyz söz. Ajy söz — *ser*. Agyr söz. Asyl söz — sözleriň esasy manyny bildirýän we üýtgemän galýan bölegi. Bir-iki agyz söz — azajyk gürrüň. Giriş söz *lingw.* — sözleýän ýa ýazýan adamyň öz pikirine bolan garaýşyny aňladýan sözler. Gury söz — biderek söz, boş söz. *Gury sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa* (nakyl). Durnukly söz düzümi *gram.* — belli bir many aňladýan, üýtgän durmaýan sözler birikmesi. Ýokuş söz — erbet söz, göwne degýän söz. Ýiti söz — täsir ediji söz, jana degiji söz, çuň manyly söz. Könelişen söz — ulanmakdan galyp barýan sözler. Şerebeli söz — erbet täsirli söz, ajy söz.

sözaýdyjy: Biriniň gyzyny gelilige dilemäge barýan, gudaçylyga iberilýän adam. *Oňa gelyän sözaýdyjylaryň bir näçesini Aýsoltana duýdurman, özi yzyňa gaýtaryp goýberýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

sözbaşy: Bir eseriň öňünden berilýän gysgaça giriş düşündirişi.

sözek [söözek]: *med.* Ýokançly wenerik kesel, sifilis, sözenek.

sözen: *bot.* Gumda bitýän dik baldakly, pürli çeýe ösümlik, gyrymsy agaç.

sözenek: *med. ser.* Sözek.

sözlem: *gram.* Grammatik we intonatsiýa taýdan gormalaşan sözleriň düzümi ýa-da gutaran pikiri aňladýan ýeke bir söz, jümle. *Biz geçilen sapaklary gaýtalaýardyk, gara tagtanyň ýüzüne sözlem ýazyp analizleýärdik* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **goşma sözlem** — bir näçe ýönekeý sözlemlerden düzülen sözlem. Ýüzlenme sözlemi — güýçli içki duýgyny (begenji, şatlygy, gynanjy, ökünji, arzuwy, islegi, haýran galmagy, buýrugy we çakylygy) aňlatmak üçin ulanylýan sözlem. Sebäp eýerjeň sözlemi — eýerjeňli goşma sözlemlerde: baş sözlemdäki aňladylýan pikiriň sebäbini görkezýän eýerjeň sözlem. Ýygnaç ýönekeý sözlem — eýe bilen habardan düzülen sözlem. Ýaýraň ýönekeý sözlem — eýe bilen habardan başga-da aýyklaýjy sözleri bar bolan sözlem. Eýesi näbelli sözlem — eýäniň kim ýa nämedigini aýyk bilinmeýän sözlem.

sözlemek: *ser.* Geplemek 1, 2. *Ömrümde bir gezek ýalan sözledim. Çaltlyk bilen mikrofony açdy-da, öz ýüreginden joşup çykýan sözlerini bat bilen sözlemäge başlady* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Poltoratskiý her mitingde sözledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sözlenmek: *ser.* Geplenmek 1, 2.

sözleşmek: *ser.* Gepleşmek. *Begenç adatda gelin-gyzlar bilen sözleşmäge degişmäge çekinmeýän wäşi, şowhun bir ýigitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Olar gapynyň iki ýanynda durup sözleşdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sözletmek: *ser.* Gepletmek 1, 2.

sözlük: 1. Düşündiriş berlen ýa-da bir dilden başga bir dile terjime edilen elipbiý tertibindäki sözleriň ýygnyndysy. *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi*. 2. Bir dildäkiň hli sözleriň ýa-da bir eserde ulanylýan sözleriň jemi. *Türkmen diliniň*

düşündirişli sözlüğine giren arap-pars sözleriniň köpüsi häzir tanalmaz ýaly bolup gidipdir.

sözme-söz : Her bir sözi boýunça, ýeke-ýeke söz yzarlap, bolşy ýaly, jikme-jik, doly. *Bu teksti özme-söz barlap çykdyk.*

sözsoňy: Sözsoňy kömekçiler — kömekçi rolunda öz degişli ulanylýan sözünden soň gelýän sözler.

spartakiada: Sportuň dürli görnüşleri boýunça köpçülikleýin geçirilýän sport ýaryşy. *Ol Moskwada geçirilen spartakiada gatnaşypdyr.*

spektakl: Teatr sahnasynda goýulýan oýun. *Tomaşaçylar « Leýli we Mejnun » spektaklyna höwes bilen tomaşa etdiler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

spektr: fiz. Ýagtylyk şöhlesi çüýşe prizmada ýa-da beýleki bir şöhle döwüji aralykdan geçende emele gelýän reňkli zolaklaryň jemi (melewşe, gök, mawy, ýaşyl, sary, narynç we gyzyr reňklere boýalan ýagtylygyň älemgoşar zolagy).

spektral: Spektre degişli bolan. *Spektral analiz spektroskop diýilýän abzalyň kömegi bilen geçirilýär (« Astronomiýa »).*

spektrograf: Spektriň suratlaryny alýan optiki gural.

spektrometr: Ýagtylyk tolkunlary boýunça spektral çyzyklary ölçeýän gural.

spekulýant: Harydy, önümi öz bahasyndan ýokary satýan söwdagär.

spekulýatsiýa: Harydy, önümi öz bahasyndan ýokary satmaklyk. *Mekir täjirler harytlar bilen spekulýatsiýa etmek arkaly ägirt köp pul ýygnapdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).*

spetsialist: Belli bir hünäri,käri ele alan ökde işgar. *Olar harby spetsialistleri Russiýa goýbermändirler (Orta Asyrlar Taryhy). Oba hojalygyna dürli spetsialistler gerek (« Kolhoz Günleri »).*

spetsifik: Bir zada hos bolan aýratynlyk. *Onda käbir spetsifik aýratynlyklar bar.*

spetsifika: Bir zadyň spetsifik aýratynlygynyň jemi, aýratynlyk. *Pagtaçylyk kolhozlarynyň spetsifikasyny bilmek gerek (« Kolhoz Günleri »).*

spetsowka: Ýörite tikilen iş geýimi. *Onuň egninde ýuka gök çitden edilen işçi spetsowkasy bardy, gollary çermelgidi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

spidometr: Awtomobilde, mototsikilde hereketiň tizligini, geçilen aralygy görkezýän gural. *Ol spidometre seretdi (« Pioneer » Jurnaly).*

spiral: Okuň ýa-da bir nokadyň daşynda bir näçe gezek aýlanan halkaýa burum-burum çyzyk we şeýle formaly sim, prujina. *Ýokarky ujy berkidilip, aşak baka dartylan spiral prujina goýberlende, yrgyldyly hereket edýar (« Fizika Kursy »).*

spiritizm: filos. Öliniň « ruhy » bilen aragatnaşygyň mümkinligi barada ýalan mistiki düşünge.

spiritualist: Spiritualizmiň tarapdary.

spiritualistik: Spiritualizme esaslanýan, spiritualizme degişli bolan.

spiritualizm: filos. Materiýany däl-de, « ruhy » hakyky reallık diýip hasaplaýan reaksiýa idealistik taglymat.

spirometr: Öýkeniň göwrümi ölçelýän gural.

spirit: Düzüminde — içinde gant ýa-da krahmal bolan maddany gaýtdan işlemek ýoly bilen alynýan ýangyç we köp alkogolly suwuklyk.

spisok: 1. Bir zadyň hasaba alnan ýazgysy, adamlaryň zatlaryň ýekeme-ýeke ýazgysy. *İş meýdanynda kitaby sesli okap bermek üçin näçe adam taýýarladyňyz, hany spisogyny göreli ! (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Asyl nusgadan göçürilen ýazgy, kopiýa.

spora: Bir öýjükli organizmleriň, ösümlikleriň köpelmegine kömek edýän aýratyn köpeliş.

sport: Organizmi fiziki taýdan ösdürmek we berkitmek üçin bedenterbiýe maşklary we umuman bedenterbiýe işi. *Sportuň hemme görnüşü sagatlyk üçin peýdalydyr (S. N. Winogradow, A. F. Kuzmin, Logika).*

sportiw: Sporta degişli bolan. *Egninde sportiw formaly kostýum bardy.*

- sportsmen:** Sport bilen yzygiderli meşgullanýan adam. *Türkmenistanyň sportsmenleri Moskwa Bütinsoýuz ýaryşa ugradylar.*
- sprawka:** Bir ýa-da bir zat barada tassyklaýjy maglumat berýän dokument. *Munuň ýedi klas okuwyna sprawkasy bar.* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).
- sprawoçnik:** Maglumat beriji kitap, depder. *Telefon sprawoçnigi.*
- sreda:** Adamzat jemgyýetiniň döredijilik işiniň bolup geçýän tebigy ýa-da sotsial şertleriniň toplумы, daş-töwelek. *Haýwanlaryň ýaşaýyş sredasy we ýaşaýyş üçin zerur bolan şertleri örän dürlüdür* (W. F. Şalaýew, N. A. Rykow, Zoologiýa).
- SSSR:** Sowet Sotsialistik Respublikalary Soýuzy. *Lenin SSSR-de sotsializm gurmaklygyň ýollaryny bellemek bilen, agyr industriýa sotsializmiň maddy esasydyr diýip görkezdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- ssuda:** Bir gurama ýa-da şahsa berilýän karz pul.
- stabil:** Berk durnukly, hemişelik. *Dil we edebiýat boýunça başlangyç we orta türkmen mekdepleri üçin stabil okuw kitaplary döredildi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- stabillik:** Durnuklylyk, hemişelik.
- stabizator:** 1. aw. Somolýotyň, dirijablyň durnuklylygyny saklamak üçin ulanylýan serişde, gural. 2. deňizç. Gäminiň çaykanmasyny kemeldýän gural. 3. rad. Elektrik togunyň titremesini aýyrýan gural.
- staçka:** tar. Guramaçylykly iş taşlaýyş.
- staçkaçy:** Staçka gatnaşyýy. *Staçkaçylar bilen gepleşik geçirmek.*
- stadial:** Stadiýalar boýunça bolup geçýän.
- stadion:** Sportiw ýaryşlary we okuw geçirmek üçin ýörite enjamlaşdyrylan meýdança. *Stadion sport jemgyýetleriniň al-ýaşyl baýdaklary bilen bezelgi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ýurdumyzyň ähli ýerinde stadionlar sportçulara hyzmat edýär* (« Pioneer » Jurnaly).
- stadiýa:** Bir zadyn ösüş derejesi, döwri. *Lenin özüniň « Imperializm-kapitalizmiň in ýokary stadiýasydyr » diýen genial eserini ýazdy* (SSSR Taryhy). *Goja inçekeeliň in soňky stadiýasyna gelip ýetipdir* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- stahanowçy:** Täze tehnikanyň ähli serişdelerini döredijilik bilen ele alýan, sotsialistik ýaryşda zähmet öndürjiliginin ýokary derejesine ýetýän hem-de adatkaky normasyndan ep-esli artdyryýan sotsialistik döwrüň baryjy işçisi. *Bir näçe stahanowçy işçileriň içinde meniň ejemi hem hormat haty bilen sylagladylar* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).
- stahanowçylyk:** Täze tehnikanyň ähli serişdelerini döredijilikli ele alyp, sotsialistik ýaryşda ýokary zähmet öndürjiliginin gazanmaklyk we iş normasyny adatkakysyndan has ýokarlan-dyryjylyk.
- staj:** 1. Adamyň zähmet çeken döredijilik işine we ş. m. zatlara başlan ýyllarynyň dowamy, jemi. *Mugallymçylyk işinde kyrk ýyl stajly mugallym Tahýadaşa işe gitmek arzuwy barasynda Moskwadan habar berýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Meniň on iki ýyl stajym bar.* 2. Jemgyýetçilik guramalarynda agza bolup durlan ýyllaryň jemi. *Onuň otuz ýyl profsoýuz stajy bar.*
- stakan:** Suwuklyk guýlup içilýän çüýşe gap, bulgur. *Tarelkadaky suw stakandakydan çalt bugarýar* (M. N. Skatkin, Jansyz Tebigat).
- standart:** Görnüşi, häsiýeti, hili taýdan bir menzeş bolan önümleriň nusgasy. *Standart öýler guruldy.*
- stanitsa:** tar. Uly kazak obasy (Donda, Kubanda we ş. m.). *Teregiň sudury hem, stanitsalar hem, halk-lar hem-bularyň hemmesi indi munuň göwnüne oýunjak zat däldi* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler).
- stanok:** 1. Bir zady işläp taýýarlamak üçin maşyn. *Jaýyň içinde tertip bilen guralan hatar-hatar stanoklarda dokmalar ýüwürdülipdir* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Topuň pulemýotyň oturdylan aşaky bölegi.

stantsiýa: 1. Demir ýollarda we beýleki gatnaw ýollarda duralga punkty. *Otly stantsiýalarda säginmän barýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Ýörite maksatlar üçin bolan käbir edaralaryň kärhanalaryň ýa-da ylmy-derňew edaralaryň ady. *Eger şol sakanyň özünde gidro-elektrik stantsiýasy guralaýsa, şondan alty kolhozyň obasy yşyk alyp biljek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

starsina: 1. Sowet Goşunynda kiçi naçalnikler sostawynyň iň uly ady. 2. Rewolýutsiýa çenli : bir gatlagyň guramasynyň işine ýolbaşçylyk etmek üçin saýlanan adam, arçyn. *Urug ýygnaqla-rynda starsinalar ýa-da serdarlar saýlanýar we çalşyrylýar eken* (SSSR Taryhy).

starsiý: Gulluk wezipesi alan ady boýunça beýlekilerden ýokary durýan, uly, ekabyr. *Starsiý ylmy işgär. Starsiý bibliograf. Starsiý redaktor.*

start: 1. Sportiw ýaryşyň başlanýan, uçujy apparatyň uçmaga başlaýan pursaty. *Ýaryşyň baş sudýasy ýaryşa start berdi* (« Pioner » *Jurnaly*). « T – U — 104 » *beton meýdançasynynda batly tigirlenip, starta geçdi-de, tigirlerini ýerden üzdi.* 2. Ýaryşyň başlanýan ýeri.

statika: *teh.* Mehanikada jisimleriň deň ölçeglilik şertleri öwrenilýän bölüm, jisimleriň otnosi-tel hereketsizlik ýagdaýy. *Mehanikanyň bu bölümüne statika dirilýär* (« Fizika » *Kursy*).

statist: Teatrda ikinji derejeli sözsüz roly ýerine ýetiriji.

statistik: Statistika boýunçaspetsialist.

statistika: Jemgyýetiň we halk hojalygynyň ösüşinde san taýdan bolan üýtgeýşi öwrenýän ylm. *Oba hojalyk statistikasy.*

statistiki: Statistika degişli bolan. *Bu ýigit täzedan bäre raýonyň statistiki uprawleniýesinde işleýär* (Tokmak » *Jurnaly*).

stator: Elektrik maşynlarynyň we turbinalaryň hereket etmeýän bölümi.

statsionar: Göçme däl-de, hemişelik bir ýerde bolýan edara, gurama.

statuýa: Adamyň ýa-da haýwanyň skulptura şekili,daş suraty, heýkeli. *Jaýlaryň arasynda grek arhitek-turasynyň meşhur sütünler we statuýalar bilen bezelen ajaýyp gurluşyklary bar eken* (SSSR Taryhy).

stawka Y: *ser.* Ştab. *Stawkadan gelen general soldatlar bilen ýürekdeş gürrüň etdi.*

stawka YY: Bellenen zähmet haky. *Naturoplatanyň häzir ýöredilýän stawkalary şeýle printsip boýunça guralypdyr* (N. S. Hruşçýow, SSSR.. *iň Oba Hojalygyny Mundan Beýlek-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*).

steklograf: Tutuş çüýşäniň ýüzüne şepbeşik suwuklyk çalnyp, originalyň ottiski çap edilýän çap guraly.

steklografik: Steklografiýa degişli bolan.

steklografiýa: 1. Steklografda çap etme. 2. Steklografda çap edýän kärhana.

stend: 1. Sergide we başga ş. m. ýerlerde syn etmek üçin ýüzünde dürli zatlaryň nusgalary goýlan tagta. *Ol stendler täze ýerlerde däne ekinlerini ösdürip ýetişdirmegiň agrotehnikasy hakynda gürrüň bererler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Zawodlarda täze maşynlaryň synag edilýän ýeri.

stenografik: Stenografiýa degişli bolan.

stenografirlemek: Bir zadyň stenografik ýazgysyny geçirmek.

stenografist: Stenografiýa ýazgysynyň spetsialisti. *Maslahata iki sany stenografist hem çagyrdylar.*

stenografiýa: Sözlänýän sözi çalt ýazmaklyga mümkinçilik berýän aýratyn bellikli ýazuw täri.

stenogramma: Stenografik ýazgy.

stenokardiýa: *med.* Ýürek damarlarynyň kesellemegi zerarly peýda bolýan ýiti ýürek agyrysy.

sterometriýa: Geometriýada hemme nokatlary bir tekizlikde ýatmaýan geometrik jisimler öwrenilýän bölüm.

stereoskop: İki sany tekiz şekili göz önünde utgaşdyryp, bir güberçek göwürümde görkezýän optiki gural.

stereotip: *poligr.* Neşiri köp tiraj bilen çap etmek üçin ulanylýan, tipografik ýygymyň kopiýasy geçirilen metal plastika.

stereotipiýa: *poligr.* Stereotip arkaly çap etmeklik usuly.

sterling: Angliýada pul birligi, pul ady.

stetoskop: *med.* Ýüregiň urşy, öýkeniň dem alşy barlanylýan turbajyk.

stil: 1. Diliň çeperçilik serişdelerini ulanmakda haýsy hem bolsa bir ýazyja, edebi esere ugrajanra mahsus bolan alamatlaryň jemi. *Magtymgulynyň täsirini Zeliliniň her bir sygrynyň isle temasynda isle dilinde, stilinde, formasynda örän aýdyň görmek bolýar* (« Edebiýat »). 2. Bir işiň usuly, täri, ugry. *Partiýa ýolbaşçylygynyň stilini we metodyny kämilleşdirmeli* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 3. Bir ideýany, pikiri aňlatmak üçin, umumy halk diliniň serişdelerini peýdalanyş täriniň jemi. ♦ **roman stili** : sung. 10.–13. asyrlarda : irki feodalizm döwründe Günbatar Ýewropa medeni-ýetiniň stili.

stilist: Edebi stil sungatyny ele alan, gowy stil bilen ýazýan adam.

stilistik: Stilistika degişli bolan.

stilistika: Stil barada taglymat. *Türkmen edebi diliniň stilistikasy.*

stipendiat: Stipendiýa alýan okuwçy.

stipendiýa: Okuw jaýlarynda okuwça yzygyderli berilýän kömek puly, aýlyk. *Oňa M. İ. Kalinin adyndaky stipendiýany berdiler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

stoik: *filos.* Stoitsizm tarapdary.

stoiki: *filos.* Stoitsizme esaslanan. Stoiki filosofiýa.

stoitsizm: *filos.* Gadymy Gretsiýada we Rimde : materialyzm bilen idealizm arasynda yranyp duran ratsionalistik filosofik taglymat.

stol: 1. Nahar iýmek ýa-da ýazuw işi üçin peýdalanylýan, üstüne ýasy tagta berkidilip ýasalan aýakly mebel. *Ol stoluň üstünde ýatan galam-kagyzy aldy we bölejik kagyza gyssanmaçlyk bilen bir zatlar ýazdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Onuň bilen nahar iýýän stolumyz hem bile boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Iýmit, nahar. *Onuň bilen stoluny başgalan adam diňe men hem däl, başga-da köp* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Edaranyň bir işi alyp barýan bölümi. *Pasport stoly. Adres stoly.*

stomatit: *med.* Agzyň nemli bardasynyň çişme keseli.

stomatolog: *med.* Stomatologiýa boýunça spetsialist.

stomatologik: Stomatologiýa degişli bolan.

stomatologiýa: *med.* Meditsinada agyz boşlugynyň äniň we şol töweregiň kesellemegini öwrenýän bölüm.

strahkassa: Strahowaniýe kassasy.

strahowaniýe: Tebigy belalar ýa-da helekçilikler zerarly zyýan çekilende, azal wagtly-wagtynda pul wznoslaryny alan ýörite edara ýa gurama tarapyndan şol zyýanlaryň öwezini doldurmaklyk serişdelerin den biri. *Üçünji tarapdan, strahowaniýe işine maliýe ministrligi-de müdirlik etmeli* (W. İ. Lenin, *Eserler*).

strateg: Strategiýany gowy bilýän, serkerde. *Olaryň strategleri soýuz goşunlaryna komandalyk edipdirler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

strategik: Strategiýa degişli bolan. *Strategik plan.*

strategiýa: 1. Uruş alyp barmak sungaty, uruş alyp barmak ussatlygy barada ylym. *Men sowet strategiýasyny özümde özleşdiren ofitser bolanym üçin öz güýjümi biderek sarp edesim gelenek* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. göç. m. Jemgyýetçilik we syýasy göreşiň ýolbaş-çylyk sungaty.

stratoplan: Stratosfere uçmak üçin samolýat.

stratosfera: Deňiz derejesinden 8–12 km ýokarlykda troposferanyň üstünde ýerleşýän atmosferanyň ýokarky gatlagy.

stratostat: Stratosfere uçmak üçin aerostat.

strela: Çalt ýöreýän kurýer otlusynyň ady.

strelets: 16.–17. asyrlarda : Moskwa döwletinde aýratyn hemişelik goşunyň harby gullukçysy.

strelka: *d. ýo.* Hereketde bolan sostawy bir ýoldan beýleki ýola geçirmek üçin demir ýol relslerindäki gurluş. *Strelkaşy strelkany gerekli ýola sowup, käte bolsa, öz tüýdüginiň owasy bilen onuň garaşmagyny soraýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

strelkaşy: Demir ýoluň strelkasyny açyp–ýapýan, süýşürýän işçi. *Strelkaşybolup demir ýolda işländigini aýtdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

streptotsid: *farm.* Dümew degende içilýän we käbir ýaralara sepilýän, çalynýan derman.

strofant: *farm.* Ýürek keseline garşy ulanylýan derman.

strofika: *edeb.* Poeziýada bendiň düzülişi baradaky bölüm tekstleriň bentlere bölünmegi.

struktura: İçki gurluş, düzüm. *Jemgyýetiň synpy strukturasynda örän uly üýtgeşiklikler bolup geçdi* (*SSSR Taryhy*).

stsenariçi: *ser.* Stsenarist.

stsenarist: Kinofilm stsenarisiniň awtory.

stsenariý: 1. Dramanyň we çeper prozanyň elementlerini öz içine alýan, kinofilm döretmek üçin edebi esas bolýan çeper eser. 2. Oýna gatnaşyjylaryň atlaryny we sahna çykjak wagtlaryny yzygiderli görkezýän spisok.

student: Ýokary okuw jaýynyň ýa-da tehnikumyň okuwçysy. *Studentler ýerli-ýerlerinden hasyrdaşyp turdular* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *Goldawly hereket studentlerde, Kärine degişli kabinetlerde* (A. Kekilow, *Söýgi*).

studentli: Student bolmaklyk, studentiň ýagdaýy. *Jogapkärli studentlik ýyllary başlanýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

studiýa: 1. Hudojnigiň ýa-da skulptoryň ussahanasy. 2. Kinofilm öndürýän, çykarýan kärhana. *Studiýanyň jaýlary kadrlary surata alardan gaty yssy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Suratçylyk, saz, balet, skulpturaçylyk mekdebi ýa-da klasy.

stul: Bir adam oturar ýaly arkaly mebel. *Aleýkim, gel, Annaguly, geç-de şu stulda oturyber !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

subbotnik: Köplenç ýekşenbe ýa-da beýleki günleriň birinde jemgyýete peýdaly zähmet tabşyryklary ýerine ýetirmek üçin köpçülikleýin geçirilýän meýletin iş, ýowar. *Düýn salam beremde, ýylgyryp bakdy, Subbotnikde meniň egnime kakdy* (A. Kekilow, *Söýgi*).

subyt [subyyt]: subyty yok — ähmiýeti yok, weji yok, ugursyz.

subytly [subyytly]: *gepl. d.* Sähelçe, ujypsyz, azajyk. *Bazarda subytly adam galmandyr.*

substantiw: *lingw.* Ada degişli bolan.

substantiwirlemek: *lingw.* Ada öwürmek, atlaşdyrmak.

substantiwirlenmek: *lingw.* Ada öwürlmek, atlaşmak.

substantsiýa: *filos.* Ähli zatlaryň we hadysalaryň ilkinji esasy hökmündäki materiýa.

substrat: 1. *filos.* Bir hadysanyň ýagdaýyň esasynda ýatýan zat. 2. *biol.* Mikroorganizmleriň iýmit sredasy.

subtropikler: Demirgazyk we günorta tarapdan tropige birigýän iklimaty boýunça yssy tropik guşaklyga ýakyn bolan oblastlar.

subut [subuut]: subut etmek — bir zadyň dogry ýa-da nädogrudygyny tassyklap görkezmek. *Mekge çöweniň mallar üçin iň gymmatly ot-iýmdigini tejribe subut etdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

subutly [subuutly]: Subut edilen, delilli, esaslandyrylan.

subutnama [subuutnama]: Bir zady tassyklaýan fakg ýa-da esas. *Ýelliniň çyna berimsiz toslama gürrüňine « çopanyň » iberen haty hem Pökgen üçin ynanarlyk subutnama boldy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

subýekt: 1. Logikada : pikirleniş predmeti. 2. Grammatikada : eýe, sözlemiň eýesi. 3. Bir kes, adam.

subýektiw: Bir subýektiwiň özüne has bolan.

subýektiwist: Subýektiwizmiň tarapdary.

subýektiwistik: Subýektiwizme esaslanan, subýektiwizme has bolan.

subýektiwizm: *filos.* Daşky material dünýäniň barlygyny inkär edýän we ony adamyň « ýeke aňynda bar » diýip hasaplaýan idealistik filosofik ugur.

sud: 1. Grajdanylaryň dawalaryny çözüň we jenaýat işlerine seredýän döwlet organy. *Oblast sudy. Halk sudy.* 2. Şu organyň ýygnaýynda işe garalmaklyk. *Günäkärlere sud edilip, olar degişli jezalaryny aldylar.*

sudlaşmak: Biri bilen sudda dawaňy çözmek.

sudno: Syrkawlaryň ýanynda täret etmek üçin goýulýan gap.

Sudur: Biriniň ýa – da bir zadyn görnüşi, garasy, şekili, sulba. *Aýyň sudury kä aýdyň görüňärdi* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Salynjak jaýlaryň suduryňy görkezip duran gazyklar bar* (« Kolhoz Günleri »).

sudýa: 1. *ýur.* Suda gelýän işleri sud arkaly çözüň wezipeli adam. 2. *Sport.* Oýun düzgünine gözegçilik edýän we ýüze çykan dawalary çözüň adam, emin. *Ýaryşyň baş sudýasy ýaryşa start berdi* («Pioner » Jurnalny).

sudýalyk: *ýur. sport.* Sudýanyň käri, ýagdaýy.

suffiks: *lingw.* Söz ýasaýjy element, goşulma.

sufilitik: *med.* Sifilis keselli, azarly.

suflyor: *teatr.* Oýun wagtynda artistleriň ýerine ýetirýän rollarynyň sözlerini aýdyp berýän teatr işgäri. *Ol suflýora hem gulak asman, göýä bir böwrüne daş degip, jany ýanan ýaly agzyna näme gelse samahyllaberdi* (« Tokmak » Jurnalny).

suflyorlyk: Suflýoryň käri, ýagdaýy. *Onuň suflýorlyk işinde işleýänine onçakly kän wagt geçmändi.*

sugşurylmak: 1. Ýerlikli, jaýdar söz aýdylmak. 2. Jaýdar urulmak.

sugşurmak: 1. Ýerlikli, jaýdar söz aýtmak, aýdylan sözüň üstüne, yzyndan söz aýtmak, tirkemek. *Kime hat ýazyp otyrsyň, daş ýeremi ýa-da ýakynamy ? — diýip, salamynyň üstüne sugşurdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 2. Jaýdar urmak, jaýdar ýelmemek. *İki gamçyny iki ýandan şol ýalaňaç ýagyryna sogşuryp başlady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

sugun [suugun]: *zool.* Süýtemdirijiler maşgalasyndan bolan sygra meňzeş, şahly, melemtil reňkli, ýyldam haýwan, dere sygry. *Bu ýerde aýylar, samyrlar, belkalar, tilkiler, sugunlar meken tutýarlar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Sygryň şahyna ursañ, sugunyň endamy syzlar* (nakyl).

sugunçylyk [suugunçylyk]: Oba hojalygynyň sugunlary ösdürip ýetişdirýän pudagy. *Nenetsler sugunçylyk bilen meşgullanýarlar.*

suhlamak: Pyçak,gama ýaly sowuk ýarag bilen ýaralamak, tyg urmak, pyçaklamak. *Gotur hasanaklap galdy, piçagyny syryp, keýtikläp okduryldy : wolostnoýy suhlamakçy boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

sulba: 1. *ser.* Sudur. Artygyň özi hem diňe Gulluhana meňzeş keýtikläp gaçýan bir adamyň sulbasyny görüp, öz ýanyndan şoldur diýip tassyklapdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).2. Yrtyk egin-eşik, eleşan geým. *Egni ýrtyk sulbaly, Gary mama ýaşaýarmyş, onuň mallary barmyş* (M. Seýidow, Gijeki Myhman).

sulfat: *him.* Kükürt turşy duzlarynyň ady. *Merwerit bar, sulfat bar Biziň Türkmenistanda* (Durdy Gylyç, Goşgular).

sulfid: *him.* Kükürdiň dürli elementler bilen birikmesiniň ady.

sulfit: *him.* Kükürtli kislota duzunyň ady.

sulh: Göwün, ýürek. *Näme üçin her kimiň öz öýi öz sulhuna görä bolmaly däl ?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Meniň seni sulhum söýüpdür* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suluhmak: ser. Ýadamak. *Ýüzüni sallap suluhyp durdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sumat [sumaat]: sumat bolmak — bir ýaňa güm bolup gitmek, gürüm-jürüm bolmak, ýogalmak. *Ak sowult buluda garyşyp gözden ýiten samolýot ýaly sumat boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sumka: İçine zat salyp götermek üçin matadan, gaýyşdan we ş. m. tikilen gapjyk ýa-da gap, torbajyk. *Yelli hemişeki göterýän gaýyş sumkasyny omzundan asyp, gyssanmaç ädimleýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sungat: 1. Hakykatyň çeper obrazda döredijilikli şählelendiriliş. *Aşgabatda Hytaý sungatynyň çeper sergisi guraldy* (« Pioneer » *Jurnaly*). 2. Ussatlyk, başarjaňlyk, çeperlik. *Ýolbaşçylyk etmek sungaty ullakan işdir*.

sungatçy: Sungatçylyk işi boýunça spetsialist, sungat işgäri.

sungatçylyk: Esasan döredijilik sungaty baradaky ylym.

superfosfat: *him.* Düzümünde fosfor bolan himiki dökün. *Sürümdeň 105 gektar ýere superfosfat döküldi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

supra: *dial.* ser. Saçak.

sur [suur]: Goňur, altyn reňk öwürýän gymmat bahaly bagana we şol görnüşdäki reňk.

surat [suurat]: 1. Biriniň ýa-da bir zadyn çekilip alan şekili, görnüşi. *Onuň birden aýnanyň ýokarsynda duran surata gözi düşdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ejemden gizlenip hatyň okýaryn, ogryn -ogryn suratyňa bakýaryn* (Çary Aşyr, *Poemalar*). 2. Biriniň ýa-da bir zadynyň göz önüne getirilýän keşbi. *Meret ýatyryka, Ejegyznyň suratyny göz önüne getirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

suratçy [suuratçy]: Surat almak, surat çekmek işi bilen meşgullanýan, surat çekmek sungatyny gowy bilýän spetsialist, hudojnik. *Suratçy bolan bolsam, çür başyňa çykardym, şu ajaýyp peýzajyň suratyny çekerdim* (A. Omarowa, *Goşgular*).

suratçylyk [suuratçylyk]: Suratçynyň käri, ýagdaýy, hudojniklik. *Sergilere barmak söýgüli kärim, suratçylyk bolmasa-da hünärim* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suratda [suuratda]: Hal formalaryny ýasamak üçin hyzmat edýän sözsoňy kömekçi. *Oktýabr rewolýutsiýasyndan ozal türkmen halky bir näçe bölekler emeli suratda bölünipdir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

suratlandyrmak [suuratlandyrmak]: Çeper obrazda şekillendirmek, bir zat barada ýazuw üsti bilen ýa-da dilden beýan etmek. *Ol wagtlar meniň ýaşayşym suratlandyryp bolmajak ugursyzdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

surnaý: sazç. Misden ýasalan turba görnüşli gaty sesli saz guraly. *Pioneer surnaýynyň sesi Murgabyň boýuny ýanlandyryp başlady* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

surnaýçy: Surnaý çalýan sazandar, surnaý çalýan adam. *Öňde barýan surnaýçy we deprekçi ýörüş marşyny çalýarlar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

surnugyşmak: Köp bolup gaty ýadamak, halys boluşmak.

surnukdyrmak: Gaty ýadatmak, güýçden gaçyrmak, halys etmek.

surnukmak: Gaty ýadamak, güýçden gaçmak, halys bolmak. *Görgülijikler aç-suwsuz surnugyp gidipdirler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

susak: Suwuk önüm, nahar we ş. m. guýmak üçin ulanylýan uly agaç çemçe. *Nabadyň eli susagyň sapyny tutup durşuna doňan ýaly boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **susagyň sapyny ele almak** — bir zada hajaýyn bolmak, erk-ygtyýary ele almak.

susaklamak: Susak bilen susup almak, susak bilen guýmak. *Belki çemçeläp ýygnanymy susaklap dökmeli bolar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

susdurmak: Susak ýa-da susguç bilen susup aldyrmak.

susguç: *teh.* Ürgün ýa-da sepelenýän ownuk zatlary susup almak üçin esbap. *Ekskawatoryň susgujynyň işleýşimehaniki herekete degişli* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

susmak: Suwuk, ürgün we sepelenýän ownuk zatlary susak, susguç bilen susup almak. *Susguç bilen ýeke gezek susanda, oýup alýar depäň duran ýerini* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sust: 1. İçki hal-ýagdaý, hal-ahwal, ruh. 2. Şähdi açyk däl, keýpi kök däl, göwni çökgün, ruhy öçük. *Keýpiň kökmi, ýaman sust gezip ýüzüňi sallaýarsyň-la ? !* (« *Tokmak* » *Jurnaly*). *Sust märekäni semawarçy söýmeýärdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). ♦ **sustuň basylmak** — ruhy taýdan özüňi pes duýmak, raýyň gaýtmak, badyň ýatmak, aljyramak. *Aýsoltanyň bu saparky garaşyndan Potdynyň susty basyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Wolodyanyň öňkünden – de beter susty basyldy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Susty basyk — keýpi kök däl, şähdi açyk däl. Ol gamgyndy, susty basykdy* (M. Gorkiý, *Ene*).

sustlaç: Birneme sust görünüň, göwri çökgünräk, keýpsizräk. *Märeke sustlaçdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sustlamak: Göwni çökgün bolmak, ruhy taýdan pese düşmek.

sustlanmak: Göwni çökgün bolmak, ruhy taýdan pese düşmek, keýpsiz bolmak, keýpsizlenmek. *Ol birden ýylgyrmasyňy goýdy-da ýanyndaky darage seredip, bir zat hakynda pikirlenýän ýaly sustlandy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

sustlaşmak: Birneme sustlanmak, sustlanyp başlamak, keýpiň gaçyp ugramak. *Märeke biraz sustlaşandan soň, sözi eşidilse-eşidilmese lakgyldap otyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sustluk: Şähdi açyk däl, keýpi tutuklyk, göwnüçökgünlik, keýpsizlik. *Bir sustluk ara düşdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

sustubelent: Göwni çökgün däl, ruhy göterilen, keýpi kök.

sustubelentlik: Göwni çökgün däl, göwni göterilenlik, keýpi köklük, ruhobelentlik.

sustupes: Göwni çökgün, ruhsuz, keýpsiz. *Şol sözleriň hemmesinden meniň ýüzüme gorky kemsidilen sustupes, gussaly durmuşyň gorkusy alarylyp bakýardy* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

sustupeslik: Keýpi tutuklyk göwnüçökgünlik, ruhupeslik. *Sapar sustupeslik bilen onuň sözünü bölđi* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). *Onda sustupeslik bardygy duýulýardy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

susubermek: Susak ýa-da susguç we ş. m. bilen susup alybermek.

susulmak: Susak ýa- a susguç we ş. m. bilen susup alynmak.

suşilka: Bir önümi (pagta, galla we ş. m.). Guratmak üçin gural ýa-da jaý. *Hol, Aýyň wagtysyna görünýän geçer ýylky suşilkamyz dälmi ? !* (« *Tokmak* » *Jurnaly*).

suşka: Halka görnüşli guradylan tegelejek köke.

suw: Wodorodyň we kislorodyň himiki birleşmesi bolan suwuklyk. *Organizmi günde, suwda we howada şonuň ýaly-da bedenterbiýe we sport işlerinde bişşidirmeklik göz agyry keselleriniň önüni almakda ägirt uly ähmiýete eýedir* (S. K. Karanow, *Beterlän Iriňli Göz Agyry*). *Suw getiren hem bir, küýze döwen hem* (nakyl). *Suw görmän, tamman çykarma* (nakyl). *At aýlanyp, gazygyn tarap, suw aýlanyp — ýarygyn* (nakyl). *Suw akar, daş galar* (nakyl). ♦ **suw ogurlamak** (ýara hakda) — içine iriň ýygnanmak, pakgarmak. *Suw seňrikden agmak — boljak iş bolup gutarmak. Suw seňrikden agypdyr* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Suw urmak — tamdyra ýapylan nanyň ýüzi güllemezlik üçin suw sepmek. Suw ýaly okamak — ser. okamak. Suwa salma etmek — pugta ýençmek, urmak. Suwuna degmek — 1) eden günäsi üçin birine pugta käýemek,*

ýüzüni gyzartmak, urmak, ýençmek. *Ol Geldiniň suwuna degmäge başlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Men onuň suwuna degdim.* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2) seýislemek maksady bilen aty suwa ýakyp çapdyrmak. Agzyňa suw alan ýaly bolmak — ser. Agyz. Gara suw bolmak — gaty derlemek, derläp, süllümbaý bolmak. Gözüň suw içmek — ser. Göz. *Bu işden meniň gözüm suw içmeýär.* Ýüregi suw üstünde — ser. Ýürek Y. Üstünden gyzgyn suw guýlan ýaly bolmak — ser. Üst. *Meniň üstümden gyzgyn suw guýlan ýaly boldy, inim jigläp gitti* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Sesine suw sepilen ýaly bolmak — sessiz-üýnsüz dymmak, ümsüm bolmak. *Onsoň ýaňkyja başlyklarymyzyň seslerine suw sepilen ýaly bolaýdy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

suwag: Saman, toprak we ş. m. suwda garylyp, diwaryň ýüzüne çalnan palçyk. *Heniz onuň içki suwaglary we haşamlary gutarmandyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Durdy elini heniz suwagy guramadyk, çygly diwara urdy* (« Kolhoz Günleri »). ♦ **gara suwag** — jaýyň daşyna suwalýan ilkinji suwag.

suwagçy: Suwag ussasy, suwag edýän işçi. *Suwagçylar brigadasy iş normasyny artygy bilen ýerine ýetirdi.*

suwagly: Suwag edilen, suwalan. *Jaýlarynyň ikisi hem suwaglydy.*

suwagsyz: Suwag edilmedik, suwalmadyk. *Suwagsyz jaýa girmek bolmaz.*

suwalmak: Suwag çekilmek, suwag edilmek. *Jaýlar suwalyp gutardy.*

suwamak: Suwag çekmek, suwag etmek. *Tamymyzyň üstüni suwadyk.*

suwamaý: Bütünleý, tutuş, doly, durşuna. *Ellerimiň ikisi-de baş bilen suwamaýdoludy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

suwarylmak: 1. Suw berilmek, suw içirilmek, suwa ýakylmak (mal hakda). *Örä gidýän mallar irden suwarylypdy.* 2. Suw tutulmak, suw goýberilmek (ýer, ekin we ş. m. hakda). *Agaçlar suwaryldy. Pagta ekiljek eýýäm suwarylyp goýuldy.*

suwarym: Suw berilme, suw goýberilme, suwa ýakylma (ekin hakda). *Güýçli ýagysdan ýa-da suwarymdan soň, toprakda gapak emele gelýär* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*).

suwarymly: Emeli ýol bilen suwarylýan. *Suwarymly uçastoklarda tekizlemek işini el güýji bilen geçirmeli* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

suwaryşmak: 1. Suw bermäge, suwa ýokmaga kömekleşmek. *Mal suwaryşmak.* 2. Suw tutmaga, suw goýberişmäge kömekleşmek. *Ekin suwaryşmak.*

suwarmak: 1. Suw bermek, suw içirmek, suwa ýakmak (mal hakda). *Gapyda daňylgy mallyary suwardym.* 2. Suw tutmak, suw goýbermek (ýer, ekin we ş. m. hakda). *Plan boýunça bu oblastda şüdügär sürümi üçin 25 müň gektar ýeri suwarmak gerekdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Gowaçany wagtly wagtynda suwarmak, düýbüni ýumşatmak, otamak we ýekelemek köp hasyl almagyň girewidir.* ♦ **agyz suwarmak** — ser. Agyz.

suwartmak: 1. Suw berdirmek, suw içirtmek, suwa ýakdyrmak (mal hakda). *Dowarlary guýudan suwartmak.* 2. Suw goýbertmek, suw tutdurmak (ýer, ekin we ş. m. hakda). *Ekiljek ýerleri suwartmak.*

suwaşmak: Suwamaga kömekleşmek, suwag edişmek. *Haýat suwaşmak.*

suwatmak: Suwag etdirmek, suwag çekdirmek. *İndi tamy suwadyp, içine giräýmeli boldy.*

suwjaryşmak: 1. Suwuklyk çykyşyp durmak, ýüzüne suw ýygnanyşmak (ýara, baş barada). *Elimiň ýaralary suwjaryşyp dur.* 2. göç. m. Suwjuklyk edişmek, suwumsyzlyk, kelçiklik edişmek.

suwjarmak: 1. Suwuklyk çykyp durmak, hemişe ýüzüne suw ýygnanmak (ýara, baş hakda). *Eliniň ýarasy elmydama suwjaryp dur.* 2. göç. m. Suwjuklyk etmek, suwumsyzlyk etmek, kelçiklik etmek, batnyksyz bolmak. *Aý, goýsana, suwjarmasana !* (« Tokmak » *Jurnaly*).

suwjartmak: 1. Suwuklyk çykarmak, ýüzüne suw ýygmatmak (ýara, baş barada). 2. göç. m. Suwjuklyk etdirmek, suwumsyzlyk etdirmek, kelçiklik etdirmek. *Edýän*

gürrüňiňi ýaman suwjartdyň oturyberdiň-le ! 3. Goýy zada suwuklyk goşup suwugrak etmek, suwa ýakyn etmek. *Çalyňzy gaty suwjardaýypsyňyz öýdýän !*

suwjuk: Suwumsyz, kelçik, batnyksyz, suwuk. *Suwjuk sözler aýdyp, biziň ýüregimize düşdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

suwjuklyk: Suwumsyzlyk, kelçiklik, ýeňilkelilik, batnyksyzlyk. *Suwjuklyk etmek.*

suwçy: 1. Ekinleri suwamak, ekinlere suw tutmak işi bilen meşgullanýan kolhozçy. *Her bir raýonda tejribeli suwçular az däl* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. *gepl. d.* Suw getirýän, suw daşýan, suw satýan adam. *Bize-de suw getireweri, suwçy !* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

suwçulyk: Suwçynyň käri, ýagdaýy.

suwguş: zool. Suwda ýaşaýan petekesi akja, inçe aýakly meleje guş. *Suwguşlar gygyryşyp gaýmalasýarlar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suwlamak: Suw sepmek, suw pürküp öl etmek, suwa ezmek. *Ol tamyň agzyny endigan suwlap çykdy* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*).

suwlanmak: 1. Suw sepilmek. Suw sepilip öl edilmek, suwa ezilmek. *Gündizden suwlanyl, howlynyň ähli meýdançasý salkynladylypdyr* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. göç. m. Bir neme semremek, ýüz-gözüň täzelenen ýaly bolmak, daýanmak. *Onuň ýüzi suwlanana meňzeýär. Kolhoz maly suwlanyladyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suwlaşmak: Suw sepişmek, suw sepmäge kömekleşmek. *Ol kakasyňa howly suwlaşmaga kömekleşdi.*

suwlatmak: Suw sepdirmek, suw sepdirmek öl etdirmek, suwa ezmek. *Howlynyň içini suwlatsaňyz bolmaýarmy ? !*

suwly: 1. Düzümünde suw köp bolan, ter. *Munuň düýbünden öňän hasyly örän ter hem suwly bolýar, ýöne onuň suwdan başga tagamy ýok* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Suwly alma. Suwly üzüm.* 2. Suwy bar bolan, içinden suw akýan ýa-da içinde suw ýatan. *Oturymlý ýaşaýyş ilki suwly ýerlerden başlanypdyr* (« Edebiýat »). *Ol sywly ýabyň günbatar ýüzündäki gyradeň ösen gowaçalyga elini uzatdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). ♦ **suwsuz äkidip suwsuz getirmek** — berk aldawa salmak, gaty aldamak. *Ýüregi suwly — ser. Ýürek Y. Onuň ýüregi suwlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Erni suwly — ser. Erin. Erni suwly, hepbesiz — diýip özüne igenýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

suwluk: 1. Suwa bolýer, suwuň köp ýeri. *Meniň bilşime görä, bularyň ýurdy suwluk bolsa gerek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. ser. Agyzdyryk.

suwlukmak: Ýeriň ýüzi bilen süýnüp, ýymlygyp barmak. *Pluglaryň suwlugyp barsyna, lemeň-leriň ýeriň iki depinlik gatyny aňsatlyk bilen agdaryşyna guwandý* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suwluktorba [suwluktoorba]: İçine ojuk-bujuk salyp, ýaniň bile göterer ýaly torba. *Ol suwluktorbalara salnan iki sany mähnet meşigi eşege ýükleýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

suwlulandyrys: Kanal, howdan we ş. m. gurmak arkaly suw bilen üpjün ediliş. *Öri meýdanlaryny suwlulandyrys.*

suwlulandyrmak: Kanal, howdan we ş. m. gurmak arkaly suw bilen üpjün etmek. *Dogry, ölkäni suwlulandyrmak barada edilen iş bijaý kân* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

suwlulyk: Düzümünde köp suw bolmaklyk, suwy köplük, terlik.

suworowçy: Suworow harby içilişçesinde terbiýe alýan okuwçy.

suwoty: bot. Uzyn inçe ýaprakly, başy çepelenip duran däneli, suwluk ýerde ösýän ösümlik. *Ol ýorunjaly çiliň gyrasyndaky suwotulary orup, ýoruňjalarydan hem gysym-penje öz otuna garyşdyrardy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

suwsagyç: ser. Suwsak. *Suwsagyç gök ekinleriň ýok wagty bolany üçin, suw boşlag bolýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

- suwsak:** Tiz–tiz suw içmegi, suwa ýakylmagy ýa–da suwarylmagy talap edýän, suwsagyç (adam, haýwan, ösümlik hakda).
- suwsamak:** 1. Suw içesiň gelmek, suwsuzlyk duýmak, teşne bolmak. *Her gün irden iki çäýmek içip işe gaýdýaryn welin, tä giç öýläne çenli suwsamak* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ajyk saň, çopan ýanyňa, suwsasaň, daýhan ýanyňa bar* (nakyl). 2. Suw talap etmek, suw tutulmagyny islemek (ekin barasynda). *Gowaçanyň gektar möçberi biraz suwsapdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- suwsaşmak:** 1. Suw içmegi isleşmek, suw isleşmek. *Olar aňyrdan suwsaşyp geldiler*. 2. Suw talap edişmek, suw tutulmagyny isleşip oturmak. *Ekinlerin hemmesi suwsaşyp otyrды*.
- suwsatmak:** 1. Suw içmegi isletmek, suwsuzlyk duýdurmak, suw isletmek. *Özümen şeýle bir suwsatdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Suw talap etdirmek, suw tutulmagyny isletmek. *Baş–alty günläp ösen epgek, gowaçalary suwsatdy*.
- suw–sil [suw–siil]:** Köp suw emele gelen, tutuş suwluk bolup ýatan. *Yzly–yzyna ýagýan ygal ekin meýdanlaryny suw–sil edip gidýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Galyň gar suw–sil bolup ereýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- suwsuramak:** 1. Birneme suwsamak, suw içesiň gelmek. *Oglanlar yssydan ýaňa suwsurapdyrlar*. 2. Suwsuzlykdan ýaňa solup başlamak, suw islemek. *Gowaçalar suwsurapdyr*.
- suwsuz:** 1. Düzümünde suwy az bolan, ter däl, gurak. *Suwsuz alma*. 2. Suwy bolup gutaran, suwy ýok (aryk, ýap, guýy we ş. m.). 3. Suw içmän, suwa ýakylman, suwarylman, teşne. *Jiraf alty aýlap suwsuz ýaşap bilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Balyk hem suwsuz oňarmy ?* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).
- suwsuzlyk:** Suw içilmezlik, suwa ýakylmazlyk, suwarylmazlyk, suw ýokluk, teşnelik. *Dostlar, açlyk, suwsuzlyk hiç wagt bizi ruhdan düşürip bilmez* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Brigadalaryň köpüsünde gowaçalar haşal otlaryň arasynda suwsuzlykdan horlanýarlar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).
- suwuk:** 1. Her hili gabyň formasyny alyp bilýän we akmaga ukyby bolan. 2. Köp suw garylan, goýy däl. *Biziň gözümüz ýody suwuk görnüşde görmäge öwrenişipdir* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. göç. m. ser. *Suwjuk*. Çaşgy çaman suwuk, duzsuz, ýuwnuksyz sözleri tirkeşdirip, şol gyzyň adyna goşgy bilen, söz bilen hat ýazmagyny dowam etdi (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*).
- suwuklyk:** 1. Her hili gabyň formasyny alyp bilýän, akyjylyk häsiýeti bolan jisim. 2. Köp suw garylanlyk, goýy dällik. *Suw buglaryny sorup, hlorly kaltsiý bir näçe wagtdan soň suwuklyga öwürülýär* (Ýe. L. Krinow, *Asman Daşlary*). 3. göç. m. ser. Suwjuklyk.
- suwulgan [suwulgaan]:** zool. Bedeni ýylmanak, hajjyk pisint, uzyn guýrukly, kiçijik süýreniji. *İki ýana zyrmýldaýan suwulganlar, çöpe çykyp güneşe keýp edýän hajjyklar şol giň sährany öz mesgenleri hasap edýärler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- suwumsyz:** ser. Suwjuk. *Men saňa suwumsyz adamlaryň kimdigini tanadaryn* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- suwumsyzlyk:** ser. Suwjuklyk.
- sübse:** Yer, öý we ş. m. süpürmek üçin sübselikden edilýän enjam. *Ejesi eline sübsealyp, ojagyň başyny syryşdyrды* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- sübseçi:** gepl. d. ser. Sübsegär. *Meni sübseçidir öýtdüňmi ? !*
- sübsegär:** gepl. d. Howly, gapy süpürýän adam. *Suw çekýän et, sübsegär et weli, häziriň özünde meni bir ýere ýerleşdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sübsegärlük: *gepl. d. Sübsegäriň käri, ýagdaýy. Onuň sübsegarligi üçin on-ýigrimi manat pul berýär.*

sübsekeş: *gepl. d. ser. Sübsegär. Saňa bir sübsekeş ene äkeldim (« Görogly » Eposy).*

sübselemek : Sübse bilen arassalamak, sübse çalmak, süpürmek. *Altynyň hatyrasy üçin onuň oturjak ýerini sübseledi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

sübselenmek: Sübse bilen arassalanmak, sübse bilen süpürilmek.

sübseleşmek : Sübse bilen arassalaşmak, sübselemäge kömekleşmek, süpürişmek.

sübseletmek: Sübse bilen arassalatmak, sübse bilen süpürtmek.

sübselik: 1. *bot. Mekgejöwen maşgalasyndan bolan, başy seçelenip duran däneli ösümlük. 2. Ownuk şahaly, çal reňkli pürli ot. İdedilýän her gap gurçuk tohumyna 500 sübselik etmek hasaby bilen, şu döwürde sübselik otlar taýýarlanylýar (W. Z. Raýenko, Ýüpekçilik Boýunça Önde Baryjy Tejribe).*

sübük [sööbük]: *anat. Ökjäniň ýokarsyndaky ýogyn damaryň duran ýeri. Meniň söbügim agyrýar.*

südürlemek: İtip, çekip ýöretmek, süýräp, iteläp äkitmek. *Şol sekuntda onuň çiginlerine awuly penje ýapyşdy-da, ony koridora bakan südürläp goýberdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

südürülenmek: İtilip, çekilip ýöredilmek, süýrelip, itelenip äkidilmek. *Südürülenip derrew getirildi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

südürleşmek: Südürlemäge, südürläp äkitmäge kömekleşmek.

südürletmek: İtdirip, çekdirip ýöretmek, süýredip, iteledip äkitdirmek. *Ýeňsäňden südürletmejek bolsaň görnäýmesin ! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

sülçi: *ýur. Deslapky derňew işini geçirýän prokuratura işgäri. Harby söweş sudunyň sülçüsi Ezizi soraga çagyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Heniz köp gün hem geçmändi, bu işi derňemäge ýörite sülçi geldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

sülçülük: Sülçiniň käri, wezipesi. *Ol prokuraturada sülçülük işinde işleýär.*

süle: İyimlik we ýarmalyk üçin ekilýän däneli ýazlyk ekini. *Men ony gowrulan süle bilen bak-ýardym (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* ♦ **sülä gelmek** — delile gelmek, garalaşmak.

sülekeý: Adamyň we haýwanyň agyz boşlugynda emele gelýän suwuklyk. *Erinleriniň sülekeýlerini sallaşyp durýarlar (« Tokmak » Jurnaly).*

sülgün: *zool. Towuklar maşgalasyndan bolan meýdan guşy, ýabantowuk. Gezişip ýören sülgünleri görjek bolup gamyşlaryň arasyna eglip, gözünü ýiti-ýiti gezdirýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

süllerilmek: 1. Suwsuzlyk ýa-da yssy zerarly ösümlükleriň terligi gaçyp ugramak. 2. *göç. m. Güýçden, ysgyndan gaçmak, kuwwatsyzlanmak. 3. göç. m. Emelsiz görünmek, gowşak bolmak.*

süllerişmek: 1. Suwsuzlyk ýa-da yssy zerarly ösümlükleriň terligi gaçyşmak, başlary sallanyş-mak. *Boz meýdany bezän gök otlaryň ýüzi biraz süllerişipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Güýçden gaçyşmak, kuwwatsyzlaşmak, gowşamak.

süllermek: 1. Suwsuzlyk ýa-da yssy zerarly ösümlükleriň terligi gaçmak, terligi gaçyp başy sallanmak. *Bagyň aşagyndaky gök otlaryň süllerýänine gözi düşende bolsa oýa çümdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* 2. *göç. m. Güýçden gaçmak, gowşak görünmek, kuwwat-syzlanmak. Eginleri süllerip aşak çöküpdür (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

süllertmek: 1. Suwsuzlyk ýa-da yssy zerarly ösümlükleriň terligini gaçyrmak, başlaryny sallatmak. 2. *göç. m. Güýçden gaçyrmak, ysgyndan düşürmek, gowşak etmek.*

süllümbaý [süllümbaý]: Süllümbaý bolmak — 1) ýagşa ýa-da suwa ezilmek. *Ony suwa basyp süllümbaý edenimizde hem sesini çykarmady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2) agyr iş we ş. m. zerarly derläp öl-myjyk bolmak.

sülmüremek: Ýüzüňi aşak tutup, kän geplemän oturmak däbi,özüňi alyp barmagyň bir manerasy. *Men gelin bolup sülmüräp oturman, gelen günümden başlaphaly ýüwürtdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

sülmüleşmek: Kän geplemän, aşak seredişip oturmak. *Hatar – hatar otyr gyzlar düzüleşip, haly çitýär, sülmüleşip, süzüleşip* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sülmüretmek: Kän gepletmän, ýüzüni aşak, tutduryp oturtmak.

sülpermek: Geýlen uzyn, giň egin-eşik ýerden süýrenmek. *Onuň egninde elmydama ýakasy pysdyl ýakaly, dyzyna ýetip duran ak köýnegi bilen giň sülperip duran ak balagy bardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sülpüldemek: Uzyn geým geýip, süýräp ýörmek, sallam-sajak geýinmek. « Tokmak » dost, bu balakly towuk ýaly ala donly, sülpüldäp barýan pyýadany tanaýarmyň ! (« Tokmak » *Jurnaly*).

sülpüldeşmek: Uzy geým geýip, ýerden süýreşip ýörmek. *Olar syýlaryny süýreşip sülpüldeşip ýörler* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sülpüldetmek: Uzyn, giň geým geýip, ýerden süýräp ýörmek.

sülsat [ülsaat]: kön. s. Goşun, goşuna gerekli ok-ýarag, iýmit. *Köneler özleriniň asyrylyk sülsatlaryny özleri bilen alyp ötägidýän bolsalar, terbiýeçilik işi onçakly köz bolmazdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

sülük: Ýapyşan haýwanlarynyň ganyny sorup ýaşaýan süýji suw gurçugy,

sümdürmek: 1. Deşikden sümelgeden we ş. m. ýerden geçirmek. 2. göç. m. Sowuk ýarag sokmak. *Gonçar olaryň üstüne okdurylyp, onuň böwründen gylç sümdürdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sümek: Egirmek üçin darakdan geçirilen ýüňüň, pagtanyň we ş. m. süýümi. *Nurjahan süýkdüren sümegini eline orady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň çalasyn elleri sümek ýaly pagtalary maşyn ýaly özüne çekýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

sümelge: 1.Sümüp geçilýän deşik ýa-da aralyk. *Ol diwardan sümelge açdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. göç. m. Ugursyz ýaşaýyş jaýy, öý, jaý. *Meniň maşgalama sümelge gerek, nätsemkäm ? — diýdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Bir sümelge salmaga kömekleşdi garyp il* (A. Kekilow, *Çopan we Patyşa*).

sümgürinmek: Sümgürüp burnuňy arassalamak. *Durdy sümgürindi-de çekgelerini süpürşirdi* (« Kolhoz Günleri »).

sümgürmek: Burnuňdan batly dem goýbermek,arkaly burnuňy arassalama, burnuň sümüginiaýyrmak.

sümme: Sümme tokaý — geçip bolmaýan gür tokaý. *Kemsiz ýaraglanan bir näçe ýigitler kiçijik topar bolup, sümme tokaýyň etegine ýetiş barýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

sümme: 1. Sümelgeden geçmek, deşikden ýa-da bir aralykdan ýapylyp, süýşüp geçmek. *Şol wagtda wagonyň aşagyndan sümüp geçen bir göwrä gözi düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Bir ýere baryp girmek,sokulmak, ýerleşmek. *Ol bir meýdan ýöränden soň, gür tokaýa sümdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Sümen eken ol bir ýolbaşçy işe* (« Tokmak » *Jurnaly*).

sümmül Y: bot. Däneli ekinleriň boý alyp başa durmazynyň ön ýanyndaky görnüşi. *Sypap baharyň ýelleri, ýetişdirdi sümmülleri* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

sümmül YY: Gawun-garpyzyň bişendigini ýa-da çigdigini bilmek üçin onuň bir gapdalyndan deşilip alynýan bölegi. *Garpyzyň bir yerinden sümmül almasaň, ýa iki ýarmasaň, onuň içiniň gyzyldygyny, sarydygyny daşyndan saýgarmak mümkin däl* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

sümmüllemek: Sümmül alyp görmek.

sümre: Sümre geýmek — başa geýilýän geýimi gaty çümre basyp geýmek. *Ol telpegini sümre geýipdir.*

sümsük: Hemişe bir zat hantama bolup sümsünip, syrganyp ýören.

sümsüklük: Hemişe bir zat hantama bolup ýörmeklik, syrganyp, sümsünip ýörmeklik, sümsügiň ýagdaýy.

sümsüle: Gelin-gyzlaryň börüklerine, tahýalaryna dakynýan şelpeli bezeg şaýy. *Börüginin ete-gindäki sümsüleler iki baka yranyşyp, çala şyňňyrdaýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

sümsündirmek: Bir zat agtardyp, gözledip ýördürmek.

sümsünişmek: 1. Asyrganyşyp ýörmek, bir zat gözleşip ýörmek (it, şagal we ş. m. haýwanlar hakda). *İtler kölege arap, ondan-oňa sümsünişip başlaýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Bir zat agtaryşyp, peýda gözleşip ýörmek.

sümsünmek: 1. Ysyrganyp ýörmek, bir zat gözläp ýörmek (it, şagol we ş. m. haýwanlar barada). *Ýyldyz ýagtysyna kä ýerde sümsünip ýören tilkiniň sümekli guýrugy saýga-rylýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Bir zat gözläp, agtaryp ýörmek (adam barada).

sümük: Burundan akýan şepbeşik suwuklyk. *Annaguly sümügini çekip, ýüzüni sallap, ýygymçylaryň önünden geçip, gaýra çetdäki pagta ýygnanlaryň ýanyna barýardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

sümükli: Burnunyň sümügini akdyryp ýören, sümügini saklap bilmeýän, özüni oňarmaýan.

sümülme: 1. Sümelgeden, deşikden ýapyrylyp, ýygrylyp geçmek. *Biz sümelgeden sümülüp geçdik.* 2. Bir ýere baryp girmek, sokulmak, aralaşmak. *Men köpriniň aşagyna sümöldim (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Men onuň gözüne görnenine ökünip, köplüğe sümülüp gitmekçi boldum (« Tokmak »).*

sümürmek Y: Bir bada iýip-içip gutarmak, tamamlamak. *Bir käse süýdi sümürdi.*

sümürmek YY: Kellä geýilýän geýimi aşak çümürp geýmek. *Ol özüni tanatmajak bolup, telpegini aşak sümürdi.*

sünjülmek: ser. Sanjylmak. *Tiken sünjülmek. İnňe sünjülmek.*

sünk: 1. anat. Adam, haýwan bedeniniň aýry-aýry skelet bölekleri. *Adam görnüşli maýmyn-larda ýüzüň sünkleri adamyňka garanda güýçlüräk ösendir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. göç. m. Beden, göwre. *İşde berkän sünküň tejribede bişen elin hünäri bap-başgadyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 3. göç. m. Arryk, hor. ♦ **sünk başy iri** — sünki iri, sünklek, daýaw (adam barada). *Ol eli berdaşly, sünk başy iri, daýaw adamdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* Sünküni sanabermek — örän arryk bolmak, hor düşmek. Etden geçip sünke ornamak — ser. Et.

sünklek: Sünki iri, daýaw. *Ol sünklek, ýaraýagyz burunlak bir oglandy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

sünkli: Sünki köp bolan. *Sünkli et.*

sünksüz: 1. Sünki bolmadyk. Sünksüz balyk. 2. göç. m. Örän gowy häsiýetli, mylaýym gylykly, ýumşak. *Göräýmägehem ýaman ýigit däl, sünksüz ýigit (« Tokmak » Jurnaly).*

sünnet: dini. 1. Dini kada, döp. 2. Käbir halklaryň ogul çagalarynyň erkeklik organynyň pürçüginin ujuny kesip aýyrmaklyk däbi.

sünnetlemek: dini. Ogul çaganyň erkeklik organynyň pürçüginin ujundan kesip aýyrmak, sünnet etmek.

sünnetlenmek: dini. Ogul çaganyň erkeklik organynyň pürçüginin ujundan kesilip aýrylmak, sünnete ýatyrylmak, sünnet edilmek.

sünňi: 1) sünňi gowşak — özünde bir hili gowşaklyk duýmak. *Altynyň Annagula gözi düşenden sünňi gowşady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2) sünňi ýeňil — örän ykjam, dogumly, çalasyn hereket edýän (adam hakda). 3) sünňi sagat — sagdyn bedenli, jany sag. *Alty sany çaganyň enesi bolsa-da onuň sünňi*

sagatdy (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 4) süňňüňi tutup bilmezlik — gahardan, gorkudan we ş. m. ýaňa özüni asyda saklap bilmezlik. *Artyk öz süňňüňi tutup bilmeýän ýaly syzdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytyl Ädim*). 5) süňňüň agarmak — azap, ezýet, horluk görmek.

sünni: Musulmanlaryň bir mezhebi.

süpleme: ser. Süplük.

süplemek: 1. Syryp-süpürüp bir ýere üýşürmek, toplamak. 2. göç. m. Nebsewürlik bilen iýmek, syryp –süpürüp iýmek. *Dik duran ýerinden dodaklary bilen ýeri süpläp, naharyny gutaryp barýardy* (H. Ysmaýylov, Powestler).

süplenmek: 1. Syrylyp bir ýere üýşürilmek, toplanmak. 2. göç. m. Nebsewürlik bilen iýilmek, syrylyp –süpürilip iýilmek (nahar hakda). 3. göç. m.Ýere degipduran uzyn bolmak, ýerden süýrenmek (geým hakda).

süpleşmek: Syryp-süpürüp toplaşmaga kömekleşmek. *Süplük süpleşmek.*

süplük: Süpürilip toplanan, ýygılanan çöp-çalam, çöp-çalam galyndysy, süpleme. *Onuň aýaly daşarda tamdyra odun eltjek bolup, süplükleri syrysdyryp ýördi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

süpüdik: Özünü oňarman söllerip ýören, üst-başy ýyrtyk-ýirik, eleşan.

süpük: ser. Süpüdik. *Gandym aganyň ogly Gurt süpük tirýekkeşdi.*

süpürgiç: ser. Sübse. *Gap-çanaklar dürtgüçler, pyçaklar, süpürgiçler ýerli-ýerinde* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süpürilmek: 1. Sübse bilen arassalanmak, syrylmak. *Howlynyň içi suwlangy, tämiz süpürilgidi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Syrylyp, sürtülip aýrylmak, arassalanmak. *Aýnanyň ýüzi süpürildi.* 3. göç. m. Aradan çykarylyp kowulmak. *Ak patyşanyň galyndysy süpürilip zyňylmaga başlandy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

süpürinibermek: Süpürinip başlamak, süpürinmegiňi dowam etmek.

süpürinmek: Süpürüp arassalanmak, tämizlenmek. *Ol derrew ýüzüni sabynlap ýuwup, oňatja süpürindi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

süpürişmek: Süpürmäge kömekleşmek, arassalaşmak, tämizleşmek, syryşmak. *Howly süpürişmek.*

süpürmek: 1. Öýi, düşegi we ş. m. sübse bilen arassalamak, tämizlemek. *Onsuz hem arassa howlyny yhlas bilen süpürmäge başlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Bir zady syryp aýyrmak, arassalamak. *Nursoltan başyndaky ýaglygy bilen gözünüň ýaşyny süpürdi. Geýimjiler tikin maşynlaryny süpürýärler we ýaglaýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. göç. m. Aradan çykaryp aýyrmak, kowmak. *Oktýabryň joşup gelen derýasy süpürdi aradan ol guduzlary* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

süpürtmek: 1. Öýi, düşegi we ş. m. sübse bilen arassalatmak, tämizletmek. *Myhmanlar gelmäňkä, öýi süpürtmek gerek.* 2. Bir zady syryp aýyrtmak, arassalatmak.

sürbe-sür: Yzy bilen yzysüre. *Onuň yzy bilen sürbe-sür gelin hem çykdy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

sürçek: Üstüne ygal ýagyp typançak bolan doň ýer. *Ýer doňansoň, ýollar sürçek bolupdyr.*

sürçeklik: Sürçek bolmaklyk, sürçekligiň ýagdaýy.

sürdürmek: 1. Ýöretdirip herekete getirtmek (ulug hakda). *Has beter hem Kelew maşynyň rulundan ýapyşyp, möjege maşyny sürdürmedi* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). 2. Bir ugra hereket etdirmek, ýöretdirmek. *Mallary otluga sürdürdi.* 3. İtip süýşürtmek. *Kirşene bulaşyp ýatyr ol ine, Meret ok sürdürdi tüpeňe ýene* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Ekmek üçin topragyň ýokarky gatlagyny azal we ş. m. bilen agdartmak. *Ýer sürdürmek.*

sürekçi: Kireýine mal sürüp äkidýän adam.

sürekçilik: Sürekçiniň käri, ýagdaýy.

süren: 1. Tilki, şagal we ş. m. haýwanlaryň ýer gazyp ýaşaýan giň hini. *Kerwenler hem hälki gulpy döwük kuýzeleriňi tilkiniň süreniniň agzynda taşlap gidenler* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »). 2. göç. m. Jaý, öý, girelge. *Nemetsleriň bosgunlary girere süren tapman, ibirtde-zibirt bolup, top oklarynyň astynda mynjyraýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Biziňem şunuň ýaljak süren edinmegimiz gerek* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

sürgi: İç geçirip arassalamak üçin ulanylýan derman.

sürgüç: Eredilip üstünden demir peçat basyp berkitmek üçin ulanylýan, reňkli, şepbik pisint madda. *İşigi möhürlemek üçin sürgüç taýýarlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

sürgüçlemek: Sürgüç bilen möhürlemek.

sürgüçlenmek: Sürgüç bilen möhürlenmek.

sürgüçletmek: Sürgüç bilen möhürletmek.

sürgün: Tussag edilenleri uzak ýerlere iberip, jeza bermegiň bir görnüşi. *Swerdlowa sürgünden geçmaklyk 1912. nji ýylda başartdy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

süri: 1. Bile gezýän bir meňzeş haýwanlaryň topary. *Olar süri bolup gezýärler, otlaýan wagtlarynda hemişe gezegine biri garawulçylyk çekýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Sürüden aýrylan goýny gurt gapar* (nakyl). 2. Göç. m. Üýsmek, toplum, topar. *Bir näçe ýerden minomýotlaryň sürüsi birden gümmürdeýärler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

süri-süri: 1. Bir näçe süri. *Ummasyz giň örülerde süri-süri goýunlarymyz, sygyrlarymyz we bedew atlarymyzyň sürüleri bakylýar* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). 2. Topar-topar, üýsmek-üýsmek, toplum-toplum. *Samolýotlar gürläp galyp, gökde süri-süri uçýar* (R. Seýidow, *Eserler*).

sürleşmek: Süri-süri bolup ýörmek, topar-topar bolup ýörmek, bir ýere üýsmek. *Her biri güýz goýberlen tokly ýaly gazlar sürleşip gezer ýörerdi* (H. Ysmaýylow, *Powestler*). *Adamlar sürleşip barýardylar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

sürleşmek: Bir ýere üýsmek, toplanmak, topar bolup üýsmek.

sürme: Saçy, kirpigi we ş. m. garaltmak üçin ulanylýan boýag. *Gözüň gyzy bolsa, sürme bilen gizläp bilmersiň* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). ♦ **sürme çekmek** — sürme çalyp owadanlanmak, sürme çalmak. Göze sürme etmek — ser. Göz. *Döwlet üçin, halk üçin alada eden adamyň aýagynyň tozuny gözüne sürme etseň azdyr* (*Myraly*).

sürmek: 1. Ýöredip herekete getirmek (ulag, maşyn hakda). *Welosiped sürmek*. 2. Bir ugra hereket etdirmek, ýöretmek. *Bular mallary gaty gowy bakardylar, niredede otluk ýer bolsa şol ýerik sürüp äkiderdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Oraz mallary otluga sürdi* 3. İtip ýerine eltmek, itip süýşürmek. *Ol tüpeňine ikinji gezek ok sürende, Kelhan onuň goşaryndan tutdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Ekmek üçin topragyň yokarky gatlagyny azal we ş. m. bilen agdarmak. *Siz ertir sürmeseňiz, galanja ýeriňiz tapdan çykar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Tarp hem-de boz ýerleri sürmek we özleşdirmek baradaky plan has artdy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). 5. Ýüzüni sürtmek, degip ýukaltmak. *Elleriniň aýasyny galtagyň sapy sürüp, awuşadyp alyp barýardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). ♦ **agalyk sürmek** — ser. Höküm sürmek. *Emma agalyk sürýän toparlar sotsial göreşi dürli ýollar bilen tireler arasyndaky göreşe sowmak isleýärdiler* (« *Mugallymlar Gazeti* »). *Döwi sürmek* — ser. Döw YY. *Gurt gartyň şärikdeşi-de ýokdy, zady-da ýokdy, ol pullar döwüniň süren gijesi utan puludy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Ömür sürmek* — ser. Ömür. *Ömür sürerin diýseň, batyr bol-da gel !* (M. Gorkiý, *Eserler*). *Öňe sürmek* — ser. Öň. *Patyşanyň bet işine protest bildirip, işçileriň iş taşlamadyk we syýasy talaplary öňe sürmedik hiçbir şäheri galmady* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Ugruna sürmek* — ser.

Ugur. *Hoşgeldi hem razyçylyk bildirip, onuň ugruna sürdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Höküm sürmek — ser. Höküm. *Jaýyň içinde tukat ümsümlük höküm sürýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Töwerekde gyzgalaňly hereket höküm sürýär (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

sürmek: Sürüp joýasyz ekilýän bakja ekini (esasan gawun, garpyz hakda). Artyk ondan soň sürmekiniň içine girdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

sürmelemek: Sürme bilen boýamak, sürme çalmak.

sürmelenmek: Sürme bilen boýalmak, sürme çalynmak.

sürmeletmek: Sürme bilen boýatmak, sürme çaldyrmak.

sürpek: Daşrakdan çenäp, dikilgi aşyklary urmak üçin ulanylýan tegelek ýülmek daş ýa gürşun. *Oglanjygyň sürpek zyňmaga ökdeliginden başga görkezer ýaly zady ýokdy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Meniň sürpegimi tapyp ber !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

sürpelmek: Ýere degip ýülmenmek.

sürpemek: Ýerden dowamly süýremek, ýere degrip ýülmemek. *Pökgen agyr ädigin ýere sürpöp, yzyna dolandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sürpençek: Sürçek zat, typançak ýer.

sürpençeklik: Sürçeklik, typançaklyk.

sürpenmek: Ýerden süýrenip durmak, uzyn bolmak. *Şahalaryň ýere sürpenýän pürleri ekin meýdanlaryna sallanypdyr* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

sürtdürmek: 1. Bir zada süýkedip çaldyrmak. 2. Bir zadyň gapdalyny ikinji bir zada degrip sydyrtдыrmak, garşy-garşy sürtäp iýdirmek, ýondurmak. 3. Ýakdyrmak, çakdyrmak. *Kükürt sürtdürmek*.

sürteç: Gap-çanak ýuwlanda sürtüp arassalamak üçin ulanylýan moçalka bölegi ýa-da süýümi. *Gazany sürteç bilen ýuwsan arassa bolýar*.

sürtmek: 1. Bir zada süýkäp çalmak. 2. Bir zady ikinji bir zada degrip, oýkap süýkemek. 3. göç. m. Yakmak, çakmak. *Kükürt sürtmek*. ♦ **gara sürtmek** — ser. Gara.Ýüzüne gara sürtmek— ser.Ýüz Y.

sürtülmek: 1. Bir zada süýkelip çalynmak. *Bir näçe gezek sürtülip arassalanan geýimi esgini gaýtadan ölläp durmak bilen bir näçe gezek ütüklemeli* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Bir zat ikinji bir zada degip ýüzi sypyrylmak, ýüzi ýukalmak, oýkalmak. *Gabarçyklar eliň aýasynyň fiziki iş wagtynda has köp sürtülmeklige duçar bolýan ýerlerinde emele gelýärler* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

sürülmek: 1. Ýöredilip herekete getirilmek (ulag hakda). 2. Bir ugra hereket etdirilmek, ýöredilmek, kowlup äkidilmek. *Sargyt bahanasy bilen çarwalaryň mallary toplanyp sürlüpdür* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. İtilip ýerine eltilmek, itilip süýsürilmek. 4. Ekmek üçin topragyň ýokary gaty azal we ş. m. bilen agdarylmak. 5. Sürtülip iýilmek, ýüzi sürtülmek. *Bir asuda tomus gijesi garry çopan öz öýüniň gapysynda insizje ýüzi sürülen halyjygynyň üstünde süýnüp ýatyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

sürüm: Ekmek üçin topragy sürmek protsesi, ekin ýerini işläp bejeriş işi, döwri. *İlki bilen gowaça ekiljek ýerleriň ähli meýdanynyda esasy sürümi doly geçirmek zerur* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Bir ir bilenjik traktor sürümini gutarmak* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

sürümçi: Ýer sürýän adam. Sürümçiler işe çykdylar.

sürünmek: 1. Birine, bir ýere tarap omzamak, hereket etmek, hüjüm etmek. *Sürnüp gelýän duşman soldatlarynyň hatary barha azalýardy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Birine haýbat atmak, azar bermek, biriniň üstüne çöwjemek. *Molla Hoşly elindäki ýalaňaç gamasyny ýalpyldadyp, Wepanyň üstüne sürünýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

sürüşmek: 1. Topragyň ýokarky gatlagyny azal we ş. m. bilen sürmäge kömekleşmek. 2. Sürmäge kömekleşmek, kowuşmak (mal hakda). *Ol ertiriň özünde maşgalasyny biziňkiler bilen ugradyp, özi hem mallary sürüşjek* («

- Sowet Edebiýaty » Jurnalny*). 3. Taýyp gitmek, typmak. *At sürjek bolup, birden ýolda sürşüp aýylyp gidäýme !* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).
- süsdürmek:** 1. Şahy kellesi bilen urdurmak. 2. Eltip, baryp bir zada urdurmak.
- süsek:** Süsmäge endik eden, süsüp ýören. *Süsek sygyr.*
- süseklik:** Süsmegi endik edenlik (mal hakda).
- süsmek:** 1. Şahy, kellesi bilen batly dürtmek, kellesi bilen urmak. *Süsüp tasdan garnyny-da ýarypdy, saganja süýdüni ýere garypdy* (« Tokmak » Jurnalny). 2. Baryp bir zada urmak. *Ýelli tamyň bir tarapynda guralan çoýun peçiň turbalaryny süsüp, özi hem peçiň üstüne ýüzin ýykylypdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).
- süsňemek:** 1. Bir ýere urup girmek, sümlüp dykylmak. 2. göç. m. Bir tarapa uzalyp gitmek, baryp direlmek, sokulmak. *Gum depeleri de kenara tarap has beter süsnäp gidýärdiler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).
- süsňetmek:** Bir ýere batly girizmek, eltip bat bilen urdurmak. *Ol özüniň tankyny düşmanyň tankynyň garşysyna gönükdirip, ony öz tankyna süsňetdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- süsseneklemek:** Büdräp ýöremek, büdräp entirekläp gitmek. *Şol wagt süssenekläp gelen Aşyryň ejesi horkuldap aglady* (B. Kerbabaýew, Aýgytyl ädim).
- süssenekleşmek:** Büdreşip ýöremek, entirekleşmek. *Uzyn gün sançastda süssenekleşip ýörler ahyry* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).
- süssenekletmek:** 1. Büdretmek, büdredip ýöretmek, entirekletmek. 2. Biriniň yzyndan itip, itekläp zor bilen alyp gitmek.
- süssürilmek:** Bir ýere salynmak, dykylmak, sokulmak, gizlenmek. *Ýene-de şol küdä berekella bapymyz şoňa süssürildik* (L. N. Tolstoý, Saýlanan Eserler). 2. göç. m. Birine bir zat « sowgat » hökmünde gizlin berilmek, para berilmek.
- süssürmek:** 1. Bir ýere salmak, sokmak, dykmak, gizlemek. 2. Birini ýa-da bir zady bir ýere salmak, girizmek, ýerleşdirmek. *Aşyr, Agsak mürzäniň küýki ýagyrynysyna tüpeň teýini gonduryp, ony gyzyly wagona süsüren sen diýýärler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Aňyrnakda bolsa ýanan wagonlar, relsden çykyp, burnuny ýere süssürüp ýatan parowozlar, tsisternler görünýär* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). 3. göç. m. Birine bir zady « sowgat » hökmünde gizlin bermek, para bermek. *Juda hat bermejek bolsa, az-owlak süssüräý !* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- süsüşmek:** 1. Biri-birini süsmek. *Köçeleriň ugrunda gölejikler, kürrejikler dükürdeşip ýa owlajyklar süsüşip, tozan turzuşyp ýördüler* (H. Ysmaýylow, Powestler). 2. göç. m. İki taraplaýyn çaknyşmak (adam we ş. m. hakynda).
- sütem:** Zulum, jebir, horluk. *Türkmen halky dürli hanlaryň feodallaryň sütemlerine, talaňlaryna sezewar bolupdy.*
- sütemkeş:** Sütem, jebir, zulum ediji, zalym. *İndi hiç wagt çekilmez, ol sütemkeşler sözi, Oktýabrdan açyldy, işçi-daýhanyň gözi.* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).
- sütemli:** Sütem berýän, agyr horlukly, jebirli. *Ol sütemli durmuş gelmeze gitdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).
- sütemlik:** Sütem beriçilik, zulum edijilik, jebirlilik. *Günäkärler ejirli sütemliklere sezewar edilipdirler* (SSSR Taryhy).
- sütük:** Käbir haýwanynyň çöpüriniň düýbünde, guşun ýelegiň düýbünde emele gelýän mymyjak, ýumşajyk ýuň ýa-da ýelek. *Egni gök çäkmenli, bili sütük guşakly, başy goňur silkme telpekli* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- sütün:** Jaýa we ş. m. söýeg üçin edilýän dik direg. *Muňa Türkmen dewlet opera we balet teatrynyň sütünleri şaýatdyr* (« Tokmak » Jurnalny). ♦ **sütüniň süýnmek** — çendenäşä ýadamak, halys bolmak. *Ýer gazdym, sütünin hem süýndi* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

- süýbek:** Degirmen daşynyň aşaky böleginiň ortasyndaky çykyp duran agaç, göbek. *Doktor degirmeniň süýbegi ýaly bir zady kebzelerine, ýagyrynlaryna, gurjaklaryna tutdy. Degirmeniň sapy bir ýaňa süýbegi bir ýaňa zyňlyp gitdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- süýjemek:** 1. Süýji bolup başlamak, süýjüligi artmak. *Çaýyňa ýene bir çemçe şeker at, soň süýjese gerek.* 2. göç. m. Gadyr-gymmaty artyp başlamak.
- süýjetmek:** 1. Süýji goşmak, süýjiligi artdyrmak (*çaý we ş.m. hakda*). 2. göç. m. Gadyr-gymmatyny artdyrmak. ♦ **agyz süýjetmek** — ser. Agyz. Gyzlaryň agyzlaryny süýjetseň bolar, *Wüşi beg ! — diýdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- süýji:** 1. Gant, konfet we ş. m. önümleriň umumy ady. *Aknabat eje bir düwürjik süýjini agzyna salyp, käsesini göterdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *On iki ýaşçik süýji aldyk* (« Tokmak » Jurnaly). 2. Ýakymly tagamy bar bolan, tagamly. *Olar kemsiz bişen in süýji erigi gözleýärler* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 3. Ajy ýa-da şor, ýakymsyz bolmadyk. *Respublikamyz süýji suw zapaslaryna baýdyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 4. göç. m. Göwni ýaraýan, lezzet berýän, ýakymly, mylaýym. *Göwni süýji oýlarda ýüwürýän Aýsoltan Begenje nazaryny dikdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ajysy bolmadygyň süýjüsi bolmaz* (nakyl). *Bal süýji, baldan bala süýji* (nakyl).
- süýjülik:** 1. Süýji tagamlylyk. *Süýjülik, ajylyk, turşulyk üçin aýry-aýry retseptorlaryň barly-gyna göz ýetirmek kyn däl* (A. N. Kabanow, Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy). 2. göç. m. Lezzetlilik, mylaýymlylyk. *Belki, ol häzir, özüniň uzak geçen ýollaryny, özüniň dünýäden dadan ajy we süýjüliklerini ýadyna düşürýändir* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 3. kön. s. Gelin toýunda guda äkidilýän süýji zatlar.
- süýek:** kön. s. ser. Süňk. *İki eli sypyp, taýdy aýagy, owum-döwüm boldy onuň süýegi* (N. Pomma, Egri Eýikmez). ♦ **süýegiň agarmak** — ser. Süňni. *Bir ýere barýançaň agar süýegiň, bikär durmaz eliň bilen aýagyň* (Durdy Gylyç, Goşgular).
- süýem:** Süýem barmak — başam barmak bilen orta barmagyň aralygyndaky barmak. *Ol süýem barmagyny dişledi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- süýgeşik:** Süýgüp duran, goýy.
- süýgüp-sarkysmak:** Özüni hondan bärsi tutuşmak, anjaýynsyrasamak, arkaýynsyrasamak. *Bular süýgüp -sarkysyp gezmelediler-de, ur-tut nikalaşdylar* (« Tokmak » Jurnaly).
- süýgüp-sarkmak:** Özüni hondan bärsi, örän arkaýyn tutmak, anjaýynsyrasamak. *Kakam sag bolsa bolýar — diýip süýger-sarkar ýörenderi* (« Tokmak » Jurnaly).
- süýgüşmek:** 1. Süýgüp durmak, üzülmän süýgüp, uzalyp gitmek (*käbir zatlar barada*). 2. Bölünmän ýuwaşlyk bilen tutuşlygyna hereket etmek, süýşmek. *Asmanyň ýüzünde bulutlar süýgüşip ýör.*
- süýkdürmek:** 1. Süýndürmek, uzaltmak. *Nurjahansüýkdüren sümegini eline orady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Uzaldyp giňden gürrüň etmek. *Süýkdürip beýle zatlary ýazyp oturmanyň geregi-de ýokdy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- süýkelmek:** Bir zat ikinji bir zada sürtülmek, syhalmak.
- süýkemek:** 1. Bir zady ikinji bir zada basyp oýkamak, sürtmek, syhamak. 2. Bir zada hapa ýokdurmak, hapa degişmek.
- süýkenmek:** 1. Bir zada ýaplanyp oýkanmak, sürtünmek. *Gotur at çöpden-çöpe süýkenip, agaçdan -agaja oýkanyp galyberdi* (« Görogly » Eposy). 2. göç. m. Bir hyýal bilen birine lak atmak, azar bermek, degmek.
- süýkeş:** Süýkeş — lingw. Öýkenden gelýän howanyň gep organlaryndan sürtelip çykmagy bilen hasyl bolýan (s, f, h, ş we ş.m.) sesler.
- süýkmek:** 1. Sogup gitmek, süýnmek, uzamak. *Päkize tabaklaryň içinde çüýşe ýaly bal süýgüp ýatyrdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. göç.m. Uzalyp

çykamak, sogdurylyp aýdylmak. *Birden onuň gulagyna suwuň pajjyldysy we inçeden süýgüp çykýan zaryn ses eşidildi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süýndürmek: 1. Bir zady çekip, ýenjip uzaltmak. *Nurjahan pigäni endigan süýndürip, birsydyrgyň towlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Uzaldyp, sagduryp gürlmek, geplemek. 3. göç. m. Ýere ýazmak, öldürmek. *Tyçenkonyň otrýady ýaltamanlaryň diňe bir näçesini süýndürip bildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

süýnmek Y: 1. Çekilip, dartylyp boýuna ýa-da inine uzalmak. *Garnaýyç sakgyjy rezin ýaly süýnär.* 2. Süýnän ýaly çalt hereket edip gitmek. *Aýsoltanlar tarapdan mele maşyn ýer gyryp, emäý bilen süýnüp gelýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. Uzynlygyna gysaryp ýatmak, gysarmak. *Ol özüniň garaňkyrap duran otagyndaky krowatyň üstünde süýnüp ýatyrdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). ♦ **sütüniň süýnmek** — ser. Sütün. Ýer gazdym, sütünimem süýndi (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

süýnmek YY: Togalak bolmadyk, uzynak, süýri. *Süýnmek garpyzlar çaknyşyp ýaty* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gurbanyň öňünden süýnmek, pessejik bir dapa çykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süýr: Dik, çür, edil, tüýs.

süýrdepe: Bir zadyň depesi, ýokarsy, üsti. *Gapynyň süýrdepesinde uly bolmadyk bir ýazgy bardy* (B. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). *İki sany samolýot diwiziýanyň süýrdepesinde aýlanýardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

süýreg: 1. Süýräp alyp gidýän, süýreýän mal ýa-da maşyn. *Agyr ýükli maşynlary süýrege alýan traktor tatyrdady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ol derýadan bolsa gämiler süýreg bilen Günbatar Dwinanyň ýokary akymyna geçirilipdir* (SSSR Taryhy). 2. göç. m. Goldaw, hemaýat, kömek. *Gürrüň her bir işde bolsaň hem, süýreg gerekdigi hakynda barýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

süýreklemek : Birini ýa-da bir zady zordan süýräp äkitmek. *Ony süýrekläp alyp gitdiler.*

süýrelmek : 1. Süýri bolup ugramak, bir tarapa uzalyp, inçelip süýri forma eýe bolmak. *Onuň çagajyk wagtynda saralan kellesi süýrelip durdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Süýrege alynmak, çekilip, südürdiklenip alnyp gidilmek. *Urulyp, süýrelip, atyň yzynda, Essi aýylyp, ysgyn ýokdy özünde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Hemaýat edilmek, kömek edilmek, goldamak. 4. Köp geýilmek, geýlip köneldilmek. *Onuň keltekçesiniň süýrelip takyry çykyppdyr* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süýreltmek: 1. Süýri etmek, bir tarapa uzaldyp süýri etmek. *Ol toýda agzyny süýreldip, öwez ara düşmeli däl ahyry !* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Uzatmak, somlamak. *Ýeri, eliňi gowurga çemçesi ýaly süýreltmesene !* (« Tokmak » *Jurnaly*).

süýremek: 1. Çekip, süýräp alyp gitmek, süýrege almak. *Eziz han, kiri kir açar, iti öldüren süýrär !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. göç. m. Bir iş barada köp gatnatmak, ondan-oňa çagyrmak. *Onu üç aýlap süýränlerinden soň, pugta käýinç berdiler* (« Tokmak » *Jurnaly*). 3. göç. m. Hemaýat etmek, kömek bermek, goldamak.

süýrenjeň: Yza galýan, aýaga eýermeýän, asgynjak bolýan. *Göze-başa düşüp, işde süýrenjeň bolup ýörmek bolmaz.*

süýrenjeňlik: Bir meseläni, işi ýaltalyk bilen yza çekmeklik. *Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasy býurokratçylygyň we kagyz süýrenjeňliginiň döwlet aparatynyň aýry-aýry pudaklarynda ýüze çykarmagynyň garşysyna berk göreş alyp barýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

süýrenijiler: zool. Keltejik aýaklary bilen garynlarynyň üstünde süýşüp, suwlyp hereket edýän oňurgaly haýwanlar klasy (ýylanlar, hajjyklar, krokodiller we ş.

m.). *İkinji guşlar hem guşa, hem süýrenijä meňzeş ekenler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

süýrenmek: 1. Ýerden süýşüp hereket etmek, süýşüp ýöremek. *Gidra öz hininden süýrenip çykyp, bütin giden sürüleri ýok edipdir* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 2. İşde, okuwda we ş. m. yza galmak, süýrenjeňlik etmek. *Ol ýaltalyk edip, elmydama yzda süýrenýär*. 3. göç. m. Bir zadyň ugrunda uzak wagtlap gezmek. *Okuwa girjek bolup süýrenmedi*.

süýreşmek: Süýremäge kömekleşmek.

süýretmek: Ýeriň üstünden çekdirip alyp gitdirmek, tirkege aldyrmak, süýredip äkitdirmek. *Syrtmak salyp, ters mündürdiň sygyra, süýredip atyňa, çykardyň çygra* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

süýrgünortan [süýrgünortaan]: Günün tüýs günortan bolan wagty. *Süýrgünortan mahallary holhozyň prawleniýeriniň jaýynyň birinji otagynda bir näçe kolhozçylar otyrdylar* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

süýri: Uzynrak formasy bolan, togalak däl, boýy ininden artygrak bolan, süýnmek. *Onuň süýri ýüzündäki mama yzlary mese-mälim bolup görnüp durdy*.

süýşeneklemek: Ýuwaşlyk bilen bir tarapa süýşmek, hereket etmek. *Men süýşenekläp gaça ýetdim* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Aýjan eje çommalyp oturan yerinden Aýtgula tarap süýşenekledi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

süýşmek Y: Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket etmek, gozganmak. *Uzyn konweýer emay bilen süýşüp barýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Bu iki aradan saýşup geçmek mümkin däldi* (H. Ysmaýylow, *Powestler*).

süýşmek YY: Artyp galmak, harçlanman galmak, tygşylylykdan galmak. *Gaýnan suwumyz süýşe, size-de bir çäýnek bereris !*

süýşük: Artyp galan, harçlanman galan, artyk. *Tehnikany oňat tarapa üýtgetmek üçin süýşük pul serişdeleri gerekdir, bu daýhanlaryň bolsa, hatda azyk serişdeleri-de ýok* (W. İ. Lenin, *Eserler*).

süýşürintgi: Süýşürilip goýlan, artdyrylyp galdyrylan, tygşytlanan zat.

süýşürişmek: Süýşürmäge kömekleşmek, gozgaşmak.

süýşürmek Y: Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket etdirmek, bir ýerden ikinji bir ýere geçirmek, yerinden gozgamak. *Ol öz oturgyjyny oňa bakan golaýrak süýşürdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). *Ol kendirigini çalçanyň üstüne süýşürüp, annala ýassyk oklady* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

süýşürmek YY: Artdyryp galdyrmak, harçlaman galdyrmak, tygşytlamak. *Meni söýseň sen fronta kömek et, Artdyr, süýşüp hökümete galla sat* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

süýşürtmek Y: Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket etdirtmek, yerinden gozgatmak.

süýşürtmek YY: Artdyrdyp goldyrtmak, harçlatmak, goýdurmak, tygşytlatdyrmak.

süýşüşmek: Bir tarapa hereket edişmek, yerinden gozganyşmak. *İlki başda her tarapdan süýşüşip gelen tanklar, indi komanda boýunça iki hatara düzülmäge durdular* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). *Olar bir yerde durman, öz akymy bilen biri-biriniň yzyndan süýşüşip barýarlar* (« Tokmak » Jurnalny).

süýt: 1. Aýallaryň we süýtendiriji haýwanlaryň çagalandan soň, çagalaryny emdirmek üçin göwüs mäslerinden çykýan ýokumly ak suwuklyk. *Ak göwsünde ak süýt berip ösdüren, sen meniň tenimde janym, eje jan !* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Süýt, mesge, ýumurtga, ýüň tabşyrmakda-da biz planymyzy artygy bilen doldurdyk* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) *Süýtde agzy bişen, suwy üfläp içer* (nakyl). *Gulanyň ödi bolmaz, guşuň — süýdi !* (nakyl). 2. Käbir ösümlüklerden çykýan ak şire. ♦ **süýt kölüye batyrmak** — ser. Köl. *Remontçylar olary süýt kölüne batyryp goýdular* (« Tokmak » Jurnalny). *Agzyndan süýt ysy gitmedik — ser. Agyz. Heniz onuň agzyndan emen süýdüniň ysy gitmändir* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

süýtçi: *gepl. d.* Süýt satýan adam. Süýtçi her gün irden gelip giderdi.

süýtçülik: Oba hojalygynyň süýt öndürmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Bizi bolsa intensiw maldarçylyk we hususan-da süýtçülik maldarçylygy gyzyklandyrýar* (W. Ī. Lenin, *Eserler*).

süýtdeş: Bir ata-eneden doglan, öweý däl. *Asyl süýtdeş doganymyz hem bolsa, dönüklük edenligi üçin çäresini görmelidiris* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süýtemdirijiler: Öz balalaryny süýt bilen ekläp ýetişdirýän haýwanlaryň klasy.

süýthor [süýthoor]: Köne (feodalizm, burjuaz) jemgyýetde : hetdenaşa artyk protsenti bilen almak üçin karz pul berýän baý, göterimine pul berýän, peýdahor. *Süýthor adamynyň halk it ölerden gowy görmez* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Süýthoryň önüni bathor ýykar* (nakyl).

süýthorçylyk [süýthoorçylyk]: *ser.* Süýthorlyk. *Şäherlerde süýthorçylyk ösüpdir, ondan şäher ilatynyň aşaky gatlaklary, ylaýta-da hünärmentler güýçli horlanypdyrlar* (SSSR *Taryhy*).

süýthorlyk [süýthoorlyk]: Süýthoryň käri, ýagdaýy. *Süýthorlyk ol melguna taý ýokdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

süýtlaş: Süýde bişirilen nahar.

süýtleňňiç Y: *bot.* Dik baldaklyja, ýaşyl gülli, ak şireli ot. *Ol ýorunjaly çiliň gyrasyndaky biten süýtleňňiçleri hem orup, öz otuna goşýardy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

süýtleňňiç YY: *zool.* Üsti gyzyk, gara menekli, okara şekilli ganatlyja möjejik, okaraňy getir. Süýt bereýin.

süýtli: 1. Süýt guýlan, süýt goşulan. *Süýtli çörek.* 2. Köp süýt berýän, süýdi köp bolan (mal hakynda). *Bu gaty süýtli sygryň tohumyndan dandyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

süýtlülük: Süýdi köplük, köp süýt berijilik. *Kolhozda sygyrlaryň süýtlüligini artdyrmak barada oňat çäreler görülyär. Biz sygyrlaryň süýtlüligini olaryň idedilişlerini gowulandyrmak arkaly gazandyk* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

süýtlüpeçek: *bot.* Ýolnanda baldagyndan süýt ýaly ak şire çykýan, çyrmaşýan ot.

süýtsüz: 1. Süýt goýulmadyk, süýt goşulmadyk. 2. Süýdi az berýän, süýtli däl (mal hakynda). *Süýtsüz sygyr.* ♦ **süýtsüz mälemek** — *ser.* Mälemek.

süýtsüzlik: Süýdi azlyk, az süýt berijilik.

süýülmek: Çekilip, ýenjilip uzaldylmak. *Bular pagtanyň süýülyän ýerinde, egrilýän ýerinde, dokalyan ýerinde işleşip, işde täze üstünlik gazanýarlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

süýüm: Ösümlüklerden, jandarlaryň ýüňünden alynýan ýüplük görnüşli süýülyän önüm. *Adamlar cybyklardan we gamyşdan sebet örmeklikden düzde bitýän ösümlüklerini süýümlerini örmäge geçipdirler* (SSSR *Taryhy*). *Şol sary ýapraklaryň arasyna gaçan negada bir pagta süýümi ders arasyna düşen dür dänesi ýaly gözgyňy bulduraýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

süýümli: Oňat süýümi bolan, gowy süýülyän. *Biziň kolhozymyz bu ýyl döwlete her gekardan 35 tsentler inçe süýümli sowet pagtasyny bermek ugrunda göreşýär* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

süýümlilik: Süýülmek ukyby bolmaklyk.

süýüşmek: Süýmäge kömek etmek, kömekleşmek.

süzdürmek: Süzgüçden geçirtmek.

süzgek: 1. Birneme süzülip duran (göz hakda). *Hojamyrat süzgek gözlerini Hümmet wolostnoýa bakan aýlady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Çal dokalan, syk däl. *Süzgek mata.*

süzgekletmek: Wagtal-wagtal gözüňi süzmek, süzübräk seretmek. *Ol agyr göwresini ilerräk omzadyp, ullakan ala gözlerini süzgekletdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

- süzgüç:** Suwuklygyň içindäki zady süzüp almak üçin gözenek-gözenek deşikli enjam. *Garry mallaryna ot berip, süýdi süzgüçden geçirip, gorküýzä guýdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- süzme:** Suwy süzülip aýrylan, duz garylan gatyk önümi. *Nabat eje bir käsejik süzme getirip çal etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- süzmek:** 1. Suwuklygy arassalamak üçin süzgeçden geçirmek. *Dury nebit önümlerini süzüp almaklygy plan garanyňda 1, 2 protsent artdyrmaly* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Ýuwaşlyk bilen sorup içmek, hezil edip içmek. *Gök çayý süzmesem bolmaz* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **göz süzmek** — ser. *Göz. Serdarjyk ýadady, bökjekläp gezip, ol indi irkilýär gözlerin süzüp* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- süzübermek:** *gepl. d.* Bir sebäbe görä birinden gaçybermek, gidibermek, ýumlugybermek. *Şondan soň meni gören ýerinde süzüberýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- süzük:** Gabaklary biri-birine ýakynlaşan, birneme gysylan (göz hakda). *Nowaýy onuň mesligi syzylýan süzük gözlerine garady* (Aýbek, *Nowaýy*).
- süzülmek:** 1. Süzgüçden geçirilmek. *Süzülen süýt arassa bolýar*. 2. Ýukalyp ýyrtylyp başlamak (geýim hakda). *Egnindäki maldaýy çabydyň tirsekleri süzülipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Gabaklar ýakynlaşyp, kirpikler biri-birine golaýlaşmak. *Hanyň süzülip duran gözleri ýalpa açyldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 4. Gaba guýlap öňe goýulmak, guýulmak, keýp edilip içilmek (çay we ş. m. hakda). *Bir ýerde balyk gowrulýar, bir ýerde gök çay süzülýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 5. Ätiýaç edip ýuwaşlyk bilen gitmek.
- süzülwiremek:** Gabaklaryny biri-birine ýakynlaşdyryp, näzli garaýyş etmek. *Gurban baý onsuz-da çakgynyň çüýi ýaly kiçijik gözlerini süzüljireden bolup lokgyldayardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).
- süzüşmek:** 1. Bir zady süzmäge kömekleşmek. *Toşap süzüşmek*. 2. Gabaklar ýakynlap, kirpikler biri-birine golaýlaşmak. *Olar gözlerini süzüşüp otyrlar*. 3. İçişip, iýişip oturmak (çay we ş. m. hakda). *Käselerine çay süzüşip ikisi, gülüşip, oýnaşyp, gürläp otyrlar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- swetofor:** Köçelerde we ýollarda hereketi düzgüne tertibe salmak üçin gyzyly, sary, gök reňkli signal fonary.
- switer:** İliksiz, dik ýakaly, örme ýyly köýnek.
- swodka:** 1. Belli bir zat barada berilýän maglumat, maglumat-habarlar jemi. 2. *poligr.* Çap ediljek materialyň çap edilmeziniň öň ýanynda soňky sapar käbir setirler deňeşdirilip okalýan nusga.
- sýuita:** *sazç.* Umumy çeper many bilen birleşýän dürli özbaşdak böleklerden ybarat bolan saz eseri. *Weli samfoniki orkestr üçin 4 bölümden ybarat türkmen sýuitasyny döretdi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).
- sýujet:** Çeper eseriň esasy mazmunyny görkezýän wakalaryň toplумы. *Bir näçe şahyrlar öz eserleriniň esasy sýujetini ertekilerden almak bilen, ol sýujeti özlere özgerdipdirler* (« Edebiýat »).
- sýurtuk:** Uzyn syýly, iki ýanyndan hem ilik dakylýan erkek geýimi. *Egninde köne gara sýurtugy bolardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

-Ş-

ş: Türkmen elipbiýiniň otyzynjy harpy.

şa [şaa] Y: 1. ser. *Patyşa. Eýran şasy hem-de Hywa hanlary, Agdyklyk etse-de olaň sanlary, Meň halkymy boýun egdirip bilmedi* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Haty rus şasyna, Moskwa ýetir!* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. *küşç.* Küş oýnunda

iň esasy malyň ady. *Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Küşť berip, şany ýatyrnak*. ♦ **Şa ýol** – köp gatnawly uly ýol, esasy ýol. *Onuň ýörişi, hamala diýersiň, şa bilen barýan ýalydy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şa YY: «Ş» harpynyň ady.

şabaz [şaabaaz]: 1. Goçak, gerçek. *Meniň arkamda şular ýaly şabazlar bolmasa, kim meniň ýüzüme seretjek* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Batyr, edermen. *Ýogsam, sak bolup duran çagynda, şu şabazlar goýna möjek goýberermidi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şabyrdamak: Şabyrlyly ses çykarmak, şabyrlyly seslenmek. *Ol şabyrdap ýagýan ýagşy duýmaýan ýaly örän arkaýyn* (N.Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Birdenkä-de şabyrdap ýagşy ýagardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şabyrdaşmak: Şabyrlyly ses çykaryşmak, şabyrlyly ses edişmek. *Üzüm agajynyň cygar cybyklary onuň geýiminden asylyşýardylar, şabyrdaşyp seslenýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*).

şabyrdatmak: Şabyrlyly ses çykartmak, şabyrlyly seslenmek. *Ol yssa çydaman, bir bedre sowuk suwy şabyrda-*

şabyrly: Güýçli ýagşy ýaganda, suw batly sepilende, dökülende we.ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesi aňladýan

şabyr-şabyr: ser. Şabyrly.

şabram: Seçelenip dökülip duran (saç, seçek we. ş. m. hakda). *Ýañagyna döküp, şabram saçlaryňy, Läle gyz, Gyzlargül daýrasyn çalyar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *İr turup örseň, perim, şabram gara zülpüň darap, Aý ýüzüňni görmesem, bolýar meniň halym harap* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

şabramak: Seçelenip dökülip durmak, seçelenmek (saç, seçek we.ş.m.hakda). *Onuň ýüpek ýaly saçlary çabrap dur.*

şabraň: Seçelenip dökülip duran, seçelenen (saç, seçek we.ş.m. hakda). *Mähriniň iki örüm çar gara şabraň saçlary partanyň üstüne düşüp durýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şabraşmak: Seçelenişip dökülişip durmak, seçelenişmek (saç, seçek we.ş.m.hakda). *Onuň hemme saçlary*

şabratmak: Seçelendirip goýbermek, seçelendirmek. *Şar gara saçlaryny maýdaja örtüp, garagotazyň bagy ýaly şabradyp, ikiýan çekgesinden goýberipdir* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Yürek gyňajyň seçeklerini şabradyp goýbermek.*

şadyhorram [şaadyhorram]: Örän şat, gaýgy-gamsyz, örän keýpli. *Köp wagtlar gezdim gözýaşym döküp, İndi şadyhorram bolasym gelýär* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

şadyman [şaadyymaan]: ser. Şadyýan. *Her gün öýden çyksaň şadyman gelin, Ähli iş garşynda tagzyna durýar* (R. Seýidow, *Eserler*).

şadyýan [şaadyýaan]: Keýpi kök, şähdaçyk, keýpli, şat. *Ol, tar çalyň bilýän, ýakymly aýdym aýdýan, görme-*

şadyýançylyk [şaadyýaançylyk]: ser. Şadyýanlyk.

şadyýanlyk [şaadyýaanlyk]: 1. Keýpi köklük, şähdaçyklyk, şat göwünlilik, şatlyk. *Men nähili şadyýanlyk bilen bu öýe geldim* (G. Muhtarow, *Pýesalar*). 2. Şatlyk, dabara. *Kolhozçylar gök gowaçalaryň içinde şadyýanlyk bilen otag otaýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Goý, onuň maslygynyň üstünde şagallar şadyýanlyk etsinler!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Bu ne şadyýanlyk! Bu ne ajap iş!* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

şagal: zool. İtler maşgalasyndan bolan, maslyk iýýän ýyrtyjy haýwan. *Şagal-a kän welin, şu ýerlerde iki sany*

şagalaň: Dabara, şowhun, şadyýanlyk. *Goturdepäniň gündizki şagalaňy uzak gijesi bilen tä daň atýança şowhunly dowam eden bolsa gerek* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Olar gowaçalaryň ileri ýüzünü kesip geçýän gyrasy seýrek tally ýabyň bäri ýüzündäki uly peli otamaga düýn ikindin şagalaň bilen giripdirler* (A.

Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Baýyň gyzy şagalaňda saýlanar, Pukara ýigitler neneň öýlener* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

şagalaňçy: Şaglaňy gowy görýän, şüweleňçi.

şagalaňly: Dabaraly, şatlykly, şowhunly. *Hatda Halnazaryň gapysyndaky şagalaňly owaz hem kesildi* (B.Ker- babaýew, Aýgytly Ädim). *Şeýle şagalaňly şatlyk bir günde, Uzak günde deňiz gözýetiminde* (N. Amanow, A. Kowusow, Balykçylar).

şagalaňsyz: Dabarasyz, şowhunsyz, şatlykly däl. *Toýsuz, şagalaňsyz ýaşaýşyň kime geregi bar* (B. Kerbaba-).

şagga: Birden, batly. *Nazaryň ýüzi gyzardy-da ýüzüne şagga der geldi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şagga inmek. Şagga gonmak.*

şaggyldamak: Şaggyldyly ses çykarmak, şaggyldyly seslenmek. *Suw şaggyldap akýar.*

şaggyldaşmak: Şaggyldyly ses edişmek, şaggyldyly seslenişmek. *Şaggyldaşyp bulaklar akýar. Şaglawuklar- dan şaggyldaşyp suw akýar .*

şaggyldatmak: Şaggyldyly ses çykartmak, şaggyldyly ses etdirmek.

şaggyldy: Suwuň güýçli akmagy, guşlaryň batly uçmaga ýa-da ş.m. başga bir hereket zerarly döreýän sesi aňladýan söz. *Suwuň şaggyldysyn gaty pes görüp, Uzak pikir edip, geň galyp durdy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Al-asmandan batly uçup barýan guşlaryň şaggyldysy eşidildi.*

şagyrdamak: Şagyrdyly ses etmek, şagyrdyly seslenmek. *Gury ýylgynlar güýçli ýelde şagyrdap ses edýärdi- ler. Düşbi deşilen haltadan erik kişdeleri şagyrdap döküldi.*

şagyrdaşmak: Şagyrdyly seslenişmek, bilelikte şagyrdamak.

şagyrdatmak: Şagyrdyly ses çykartmak, şagyrdyly ses etdirmek. *Ol, etegindäki daş şagyrdadyp dökdi.*

şagyrdy: Gür ösüp duran agaçlaryň, gaty zatlaryň biri-birine degmeginden ýüze çykýan ses. *Gapdalda hyşa-*

şagla: 1. Aňyrsy görnüp duran ýukajyk, ýuka. *Şagla perde aňyrsyndaky güneş hiňňildik uçýan ýaly görünýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. İri gözli, seýrek gözli (elek we ş.m.hakda). *Gulak edil şagla ýaly, ýakymly ýakymsyz gürrüňň baryny birden beýnä bakan geçirip goýberýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şaglamak: ser.Şaggyldamak. *Gulaklardan suwlar şaglap akýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Şag- lap akyp ýatyr suwly salmalar, Bitipdir boýunda erik- almalar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

şaglaşmak: ser. Şaggyldaşmak. *Ýakymly howasy göwnüňi açýar. Maşynlar şaglaşyp her ýaña geçýär* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

şaglatmak: ser. Şaggyldatmak.

şaglawuk: Ýokardan güýçli inýän suwuň akymy, ýokardan şaggyldap inýän suwuň akýan ýeri. *Oglanlar şaglawuga suwa düşmäge gitdiler.*

şagramak: Guraşyp ýatmak, guramak.

şah Y: Käbir haýwanlaryň kelle baldagynyň gapdallaryndan gögerýän çybyk, ösüntgi. *Düzüm-düzüm gozalar gowaçalaryň şahalaryny aşak egipdirler* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Bir gün kakaň alma şetdaly sapdy, Ýene bir şahasyna garaly sapdy* (A.Haýydow, *Gök Asman*). 2. İşiň, ylmyň, önümçiligiň belli bir pudagy, ugry, bölümi. *Ylmyň aýry-áýry şahalary, dürli-dürli pudaklary boýunça kadrlar ösüp ýetişýärler*. 3. Bir zadyň bölünip gidýän ugry, gol, bölek. *Jaryň şu iki şahasynyň gündogarkysynyň sag kenarynda lüň bardyr* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şahadatnama [şahaadatnaama]: Adamyň şahsyýetini ýa-da başga bir zady tassyklaýan dokument. *Men şu*

şahalamak: Şaha emele gelmek, şaha çykarmak, şaha ýaýratmak. Gögerenleri-de ugursyz, pessejik boýly, az şahalapdyr (N.Jumaýew, *Ak Derek*).

şahandaz [şahandaaz]: Saz-söhbeti söýýän, onuň lezzetini bilýän, oturylyşygy, gürrüňçiligi gowy görýän şowhunçy. *Päkize geýnip trotuarlarda gezim edýän*

şahandaz adamlaryň arasynda Annataganyň sulhy süriniň içindäki ýaraly goýnuňky ýaly bir hili öçükdü («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ol göwni açyk şahandaz ýigit (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

şahandazlyk [şahandaazlyk]: Saz-söhbeti söýmeklik, otutylyşygy, gürrüňçiligi gowy görmeklik. *Ýigitler heniz jaýy kemally saýgarmaýardylar welin, sesiň iki aýaklynyň şahandazlyk şowhunlary boldugyny mazaly aňlapdylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

şahy [şaahy]: Gara-ala, gök-ala we ş.m. dürli reňkli ýüpek mata. *Onuň boýdaşynyň egninde şahy köýnegi bilen başyndadaky dürli öwsüp duran gotazly tahýasy özbek biçüwindedi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

şahyr [şaahyyr]: Goşgy ýazan adam, şahyрана eserleriň awtory. *Beýik rus şahyrynyň ölmez-ýitmez eserleri adamzadyň baýlygyny artdyrdy (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Beýik türkmen şahyry Magtymguly-nyň ýubileýi geçirildi.*

şahyрана [şaahyyraana]: edeb. Şahyrçylyga degişli bolan. *Ol, ertiriň şahyрана görnüşine baka-baka ganyp bilmedi we derrew bile guwanmak üçin Ýewgenini-de oýatmakçy boldy (B.Seýtäkow, Saýlanan Eserler). Halk şahyрана döredijiligi.*

şahyranalyk [şaahyyraanalyk]: Şahyrçylyga degişlilik. *Rus ýaşasyny şahyranalyk bilen suratlandyrmagyň birinji nusgasy (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

şahyrçylyk [şaahyyrçylyk]: ser. Şahyrlyk.

şahyrlyk [şaahyyrlyk]: Şahyryň käri, goşgy, şygyr ýazmalyk käri. *Adym Ata Salyh, şahyrlyk kärim (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

şahlak: Uly şahly, şahy yzyn bolan. *Şahlak sygyr. Süriniň içinde iki sany şahlak höwür goç bardy.*

şahs: Aýratynlykdaky adam, şahsyýet. *Ol bu meseleriň hemmesini umumy sözler bilen beýan etmän, aýry- aýry konkret şahslaryň üsti bilen çözüär («Edebiýat»).*

Şahsy [şahsyy]: Hut özüňiň, hususy. *Her kim öz halynyny etjek bolup, özüniň şahsy pikirine gidip ýörse, ol pikir uzaga gitmez (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Welosipedçiler şahsy birinjiligi almak üçin ýaryşdylar («Mydam Taýýar» Gazeti).*

şahsyýet: ser. Şahs. *Şahsyýet kultunyň zyýanly galyndylary yok edildi.*

şahsyýetlik [şahsyyýetlik]: Şahsyýete degişlilik, şahsyýete has bolan.

şahta: Peýdaly ýerasty baýlyklar, magdan (kömür, demir, uran, mis we ş.m.) gazyp almak bilen meşgul bol- ýan kärhana; şol zatlar gazylp çykarylýan ýer.

Şahталaryň we elektrik stantsiýalarynyň ençemesiniň gurluşygynda şu ýyl başlanan işler giň ger

şahtaçy: Şahтуда işleýän işçi. *Onuň agasy Donbasda şahtaçy bolup işleýär.*

şakäse [şaakäse]: Farfordan ýasalan, çay içilýän uly käse, gap.

şakgalamak: Kesip, çapyp, bölek-bölek etmek, böleklemek. *Şakgalap taşla diýseň başaryn («Sowet Edebi-*

şakgalatmak.

şakga-şakga: Tizlik bilen, hasyr-husur, şark-şurk, ur-tut, eglenmän. *Şu wagt bir gelin ediner ýaly zadymyz hem bar, şakga-şukga guda bolaga-da oturybereliň! (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler).*

şakgyldamak: Şakgyldyly ses çykarmak, şakgyldyly seslenmek.

şakgyldatmak: Şakgyldyly ses çykartmak, şakgyldyly ses etdirmek.

şakgyldy: Bir zadyň bir ýere wagtal-wagtal degmegi zerarly döreýän takgyldyly ses.

şakyrdamak: Şakyrdyly ses çykarmak, şakyrdyly seslenmek. *Darajyk gysby ýodanyň gyýçak daşlary düýeleriň ýasy dabanlaryň astynda şakyrdaýar. Sähет işigi emälyk bilen açjak boldy, emma bolmady, gabsa-da şakyrdady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

şakyrdatmak: Şakyrdyly ses çykartmak, şakyrdyly ses etdirmek. *Bahar! – diýip, ýapyk işigi itekläp şakyrdat-maga başlady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Başlyk telefonyň trubkasyny şakyrdadyp goýdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

şakyrdy: 1. Daş, demir we ş.m. zatlaryň bir bada biri-birine batly degmeginden döreýän gaty sesi aňladýan söz. *Biline gowanyň bagy oralan ýogyn pürs durdugyça batlanyp aýlanýardy, onuň şakyrdysy jaýlara düşüp ýaňlanýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Şol wagt komandiriň ozal barlap gözden geçiren içki tamynda uly bir şakyrdy boldy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. göç.m. Eýläk-de-beýläk edilýän hereket, galmagal, zenzele.

şakyrdyk: Käbir mallary gaçyrmak, üçin, guýrugyna dakylýan köne-söne, döwür-ýenjik şakyrdaýan zat. ♦ **Şakyrdyk dakmak** – gaçyp gitmäge mejbur etmek, kowmak. *Ýeňsesine şakyrdyk dakylan, masgaralanyp kowlan kime gerek* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şakyr-şukur: 1. Şakyrdaý çykýan ses, şakyrdy. *Mikola hem bu şakyr-şukura oýanyp, gaýdyp ýatmady* (H. Ysmailow, Powestler). *Kuhnýadaky şakyr-şukur bir eýýäm diňipdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Tizlik bilen, şark-şurk, çalasyn, eglenmän. *Tepegini silkip, kellesine geýdi we şakyr-şukur işigi açdy-da, çykdy.* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. Ownuk-uşak zatlar, goş. *Gylyç mergen guşagyna öňki şakyr-şukurlarynyň üstüne uran guşlaryny düzüşdirerdi* (A. Gowşudow, Eserler). *Şakyr-şukurlary dakysdyryp, iki aýakly hyrly tüpeňini hem egninden asardy-da, garşydaky daga dyrmaşyp giderdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

şal [şaal]: Gap-gaçlyk üçin dokalýan irimçik ýüň mata. *Eger meniň halylarym kilim bolsa, seniň halylaryň şal gulaçdyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şaldyr: Eşek sürmek üçin ulanylýan uýy zynjyrlı taýajyk. *Mawy gök eşiği üstünde şaldyryny oýnap, jaň sesine guwanýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Elindäki şaldyr bilen gözəl periniň näzik bedenini gök-ala edipdir* (Myraly).

şalgam: bot. Şugundyra meňzeş süýjümtik gök önüm.

şalha: Ýyrtyk geýim.

şalha-şalha: Ýyrtyk-ýirik, ýyrtyk-ýyrtyk (geýim hakda). *İle gülki, masgara-şalha-şalha donuňiz* (Ata Salyh,

şaly [şaaly]: bot. Tüwi ekini; döwürmedik gabykly tüwi. *Uzak Gündogar oblastlarynda hem-de respublikala-*

şalkyldamak: Şalkyldyly ses çykmak, şalkyldyly seslenmek. *Şalkyldap gaçmak. Şalkyldap ýykylmak.*

şalkyldatmak: Şalkyldyly ses çykartmak, şalkyldyly ses etdirmek. *Şalkyldadyp oklamak bolmaz.*

şalkyldy: Ýumşak, suwuk zatlaryň bir ýere batly düşmegi we ş.m. zerarly döreýän ses.

şallak: 1. Suwa düşülende aýak bilen aşyr atyp oýnalýan oýun. *Oglanlar suwda şallak oýnarýardylar.* 2. Gamçy, toýry ýaly urulýan zat, taýak. *Arz edip baran adamlara ýatyryp şallak urdular* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Halwany hekim iýer, şallagy ýetim* (Nakyl).

şallaklamak: Aýagy ýa-da eli tiz, çalt herekete getirmek, hereketlendirmek. *Şallaklap gitmek. Göle şallak-*

şallaklatmak: Aýagy ýa-da eli tiz, çalt hereketlendirmek, hereket edirmek.

şalman: Kesilen uly ýogyn agaç, pürs. *Şalmanlar simleri zordan göterýärdiler* (B. Seýtäkow, Döwürdeşler).

şalpyldamak: Şalpyldyly ses çykmak, şalpyldyly seslenmek. *Çalajan bolup, ýatan balyk guýrugyny bulanda, suw-da şalpyldaýardy.*

şalpyldatmak: Şalpyldyly ses çykarmak, şalpyldyly ses etdirmek. *Oglanjak ýabyň başynda taýajygyny suwa şalpyldadyp otyrды.*

şalpyldy: Suwuklykda edilýän hereket, tolkun zerarly döreýän ses. *Suwuň şalpyldysy.*

şalpy-şaraň: Öl-myjgyk bolan, ezilen (egin-eşik hakynda). *Egnindäki dony bütinleý şalpy-şaraňdy* (A. Gowşu-

şaltak: Käbir malyň guýruk tarapyndanky gatap galan hapa. *Bu goýun şaltak baglapdyr.*

şalt-şult: Örän çalt, çalasyn, tiz. *Şalt-şult etdi-de, tiz ýuwundy.*

şam [şaam]: *kön.s.* 1. İňrik garalan wagty, Gün batan çağa, agşam. *Şam wagty.*

2. Agşamlyk nahary. *Şagala şam üçin ogul dogan ýok, Oglundan, gyzyndan asla doýan ýok («Oktýabryň Ýalkymy»).* ♦ **Şam salmak** - batmak, ýaşmak.

şaman: *etn.* Käbir Demirgazyk Aziýa halklarynda: jadygöý, porhan. ♦ **Şaman ody** - *ser.* Ot YY. *Sen muny şaman odudyr öýdýämiň?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

şamar [şaamaar]: *ser.* Ajdarha. *Waspyňy taryp etsem ençe sözler ýaraşýar, Şamar kimiň zülpleriň ýene boýna dolaşar (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

şama-şaýyrdy: 1. Boş, biderek, netijesiz (gürrüň). 2. Tertipsiz edilýän hereket, eden-etdilik (iş hakda). ♦ **Şama-şaýyrdy gitmek** - biderek sarp edilmek, harçlanmak, dargadylmak. *Ýorunjalar bolsa bu ýyl hem geçen ýyllardakysy ýaly şama-şaýyrdy gitdi («Tokmak» Jurnaly).*

şama-şaýyrdylyk: 1. Bidereklik, netijesizlik (gürrüň hakda). 2. Tertipsiz hereket etmeklik, eden-etdilik (iş

şamçyrag [şaamçyraag] Y: *min.* Owadan reňkli, ýyldyrawuk şöhle salýan gymmat baha daş

şamçyrag [şaamçyraag] YY: *kön.s.* Ýiti şöhleli, çyra, şem. *Öçmez şamçyrag.*

şamlamak [şaamlamak]: Garaňkyramak, şam wagty bolmak. ♦ **Aý şamlamak** - şam wagty Aý dogmak.

Şamlaň Aý hem ýaňy dogup, ýokaryk galyp başlapdy (A.Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şamlyk [şaamlyk]: Agşam naharlyk, agşam nahary bolar ýaly. *Negada bir öýüň şamlyklaryny iýýärdiler (N.B. Gogol, Eserler).*

şampanskoýe: Üzümden edilýän gazly çakyr. *Olaryň biri parkyldadyp, şampanskoýe çakyrny açdy («Tokmak» Jurnaly).*

şampun: Saç ýuwmak üçin suwuk ýa-da poroşok görnüşli sabyn.

şan [saan]: *kön.s.* Şöhrat, dabara, hatyra. *Dokan halymyzyň şanyňa bu gün, Üýşeris Gülleriniň ýanyňa bu gün*

şana [saana]: *kön.s.ser.* Darak Y. *Biri tarlaň kimin bakar her ýana, Biri zülpün darar golunda şana («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

şaňlamak: 1. Şaňňyldyly ses çykamak, şaňňyldyly seslenmek. *Bombalar ýaylyp, toplar güwlesin, Şarapniller şaňlap, oklar juwlasyn (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

2. *göç.m.* İçinde ses ýaňlanýan ýaly bolup durmak, şaňňyldamak (jaý hakda). *Aýsoltan şaňlap*

şanlanmak [saanlanmak]: Şöhratlanmak, dabaralanmak. *Makullaýygy sözler batly ýaňlandy, «Ura» sesler*

şaňlaşmak: Yzly-yzyna şaňlamak, bilelikde şaňlamak, şaňňyldyly sesler eşidilmek.

şaňlatmak: Şaňňyldyly ses çykartmak, şaňňyldyly ses etdirmek.

şaňlawuk: *ser.* Şaňňy. *Şaňlawuk çağa sesi bilen: - Girmäge rugsatmy?! - diýip gygyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

şanly [saanly]: Şöhratly, dabaraly, meşhur. *Bütünsoýuz oba hojalyk sergisinde açylan slýot hem şu şanly senä bagyşlandy («Mydam Taýýar» Gazeti).*

şaňňy: Ýaňlanyp gidýän, şaňlawuk, çakyr, ýiti (ses hakda). *Ol oňa şaňňy sesi bilen torsarylyp, jogap gaýtar-*

şaňňyldy: Ýaňlanyp çykýan şaňňy ses.

şaňňyrdamak: Şaňňyrdyly ese çykamak, şaňňyrdyly seslenmek. *Aýnalar şaňňyrdap ses etdi (A. Gowşudow, Eserler). Jan aýkly möjek hem çyrpynyp, agzyna açyp,*

töweregine haýbat atýardy, dyzaýardy, gapy- nyň zynjyrlary şaňňyrdady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şaňňyrdaşmak: Şaňňyrdyly ses edişmek, yzly-yzyna şaňňyrdamak. *Şaňňyrdaşýar gelin-gyzlaň şaýlary (B.Kerbabaýew, Aýlar).*

şaňňyrdatmak: Şaňňyrdyly ses çykartmak, şaňňyrdyly ses etdirmek.

şaňňyrdawuk: Şaňňyldyly ses edýän, şaňňyrdyly seslenýän. *Şaňňyrdawuk şaýly gelinler, gyzlar. Özbaşlaryna syrykdylar bir ýaka (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

şaňňyrdy: Metal, çüýşe we.ş.m. zatlaryň biri-birine batly degmeginden döreýän ses.

şaňňyr-şuňňur: Yzly-yzyna bolýan şaňňyrdyly ses.*Şaňňyr-şuňňur edip gitmek. Şaňňyr-şuňňur edip seslenmek.*

şap: 1) şap etmek – ser. Şapbyldatmak. *Şap edip ogşamak;* 2) şap bolmak-laýyk bolmak. *Meniň kostýumy-my geýdi welin, ol oňa şap bolaýdy.*

şapak: 1. Gün dogmazynyň öň ýanynda hem Gün ýaşandan soň gündogar we günbatar gözýetimde emele gelýän gyzyň Gün şöhesi. *Durdy çopan bolsa görüňýän gyzyň şapaga seredip, egnindäki tozgalap duran sakgalyny dyrmady* (A. Gowşudow, *ýagtylanda Aşgabada golaýlapdy* («Pioner» Jurnaly).

şapalak: ser. Şapbat. *Şapalak urmak. Şapalak bermek.*

şapba: Garaşylmadyk ýerden, bada-bat, birden, duýdansyz, şarpa. *Öňräkden bäri garaşýan ýaly, şapba tormazy basdy* («Kolhoz Günleri»). *Atajanow onuň çignine şapba ýapyşyp, yzyna dolananda, Aşebibi onuň çep elinden agyz saldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şapba-şapba: Yzly-yzyna, gaýta-gaýta. *Çagaly aýallar çagalar ýaslisine baryp, çagalaryny ellerine alyp, şapba-şapba ogşap, towusdyryp, söýüp öýlerine tarap gitdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şapba-şupba: Çaltlyk bilen, çalasyn, tiz. *Şapba-şupba görüşmek. Şapba-şupba elleşmek.*

şapbat [şapbaat]: 1. Eliň aýasy. *Myradaly aga şapbat ýaly tüýsüz ýüzüni Orazla öwrüp durdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Eliň ýasy bilen urulýan zarply urgy, şarpyk, şapalak. *Köpden bäri çemelenip duran Aşyr Mawyň dulugyna bir şapbat urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şapbatlamak [şapbaatlamak]: Şapbat bilen urmak, şarpyk çalmak, şapalak bermek. *Orazgeldi öz ýaňagy-*

şapbyk: ser. Şapbat. *Şapbyk degmek. Şapbyk çalmak.*

şapbyldamak: Şapbyldyly ses çykarmak, şapbyldyly seslenmek. *Nahar iýende onuň agzy şapbyldaýar.*

şapbyldatmak: Şapbyldyly ses çykartmak, şapbyldyly ses etdirmek. *Ol agzyny şapbyldadýan wagtynda: - Etiň tagamynyň hakykatdan-da möjek bilýän eken! - diýip tassyklaýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Wüşi kel agzyny şapbyldadyp gürrüň berdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şapbyldy: Nahar iýende, ogşaşylanda we ş.m. dodaklaryň biri-birine ýapyşyp aýrylmagyndan döreýän zarply

şapyrdamak: Şapyrdyly ses çykarmak, şapyrdyly seslenmek. *Ýagys suwunyň içi bilen şapyrdap ýöremek.*

şapyrdaşmak: Şapyrdyly ses edişmek, bir näçe bolup şapbyldatmak. *Şapbyldaşyp nahar iýmek.*

şapyrdaşmak: Şapyrdyly ses edişmek, bir näçe bolup şapyrdamak. *Suwuň içinde balyklar şapyrdaşýardylar.*

şapyrdatmak: Şapyrdyly ses çykartmak, şapyrdyly ses etdirmek. *Ol edil unaş içýän ýaly edip, ýagly palawy şapyrdadyp iýýärdi. Palçykly gumy şapyrdadyp oklaýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Uzak günüň ýadawlygy, ýoluň tebsiretmegi ter gawuny şapyrdadyp iýmeklerine mejbur etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şapyrdy: Ýalpajyk suwuň içi bilen çalt ýörelende, suwuk ýa-da suwly zat iýilende we ş.m. döryän sesi aňladýan söz.

şapyr-şupur : 1. Çaltlyk bilen, çalasyn, çalt. *Olar şapyr-şupur görüşdiler.* 2. Şapyrdyly çykýan ses. *Derýa tarapdan şapyr-şupur eşidildi.*

şap-şup: Şap-şup etmek – 1) bir zady çaltlyk bilen iýmek, iýip gutarmak. *Nahary şap-şup edip iýip gutar -mak. Akbaý ýalyny şap-şup etdi;* 2) yzly-yzyna ogşamak, gaýta-gaýta ogşap almak. *Ynha eneli ogul şap-şup ogşaşýarlar.*

- şar [şaar] YY:** şar gara – bütünleý gara, örän gara, çym gara, gap-gara. *Şu ýede ýapylgy şar gara bir awtoma-*
- şar Y:** Töweregiň öz diametriniň daşynda aýlanmagynda emele gelýän togalak geometrik şekil we şeýle formaly predmet. *Ýer şar şekillidir (Orta Asyrlar Taryhy). Şary eli bilen pyrlap goýberdi-de, ýene sözünü dowam etdi («Tokmak» Jurnaly). Bütün ýer şarynyň altydan biri Watanma kän salam Ata Salyhdan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*
- şara:** Eti ownuk bölekler bölüp duzlap, közüň üstüne atyp bişirilýän nahar. *Eger obadan sesýetimlik ýerde*
- şaramak [şaaramak]:** küştç. Küşr oýnunda : at bilen küşt berlende beýleki mallaryň-da birine düşmek. *Altynjy göçümde onuň aty şarady.*
- şaratmak [şaaratmak]:** küştç. Şaramak ýagdaýyna düşürmek, at bilen küşt berip, şaryk emele getirtmek. *Şaradyp mugt mal almak.*
- şarj:** Bir zadyň ýa-da başga bir zadyň degişmeklik jähetden gülkünç karikatura şekildäki çekilen suraty. *Dostluk şarjy.*
- şarf:** Boýna ýa-da kellä atmak üçin ulanylýan galňas mata zolagy. *Çaşçyň egninde köneräk gara kostumy bardy, boýnuna ala şarf atnyppy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- şaryk [şaaryk]:** küştç. At bilen küşt berlende, atyň şa bilen bir wagtda ýene bir mala düşmegi.
- şarikopodşipnik:** Şarikli, şarikler arkaly işledilýän podşipnik.
- şarka:** Bat bilen, batly şarkyldap, birden. *Gapy şarka açyldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Syçan girdi-gi, gapyrjagyň agzy şarka ýapylýandyr (G. Gurbansähedow, Suray).*
- şarkyldamak:** Şarkyldyly ses çykarmak, şarkyldyly seslenmek. *Wüşü keliň tüpeňiniň teýi ýaşçige degip şarkyl-*
- şarkyldaşmak:** Şarkyldyly ses edişmek, yzly-yzyna şarkyldamak, birsyhly şarkyldap durmak.
- şarkyldatmak:** Şarkyldyly ses çykartmak, şarkyldyly seslendirmek. *Bir adam çotuny şarkyldadyp, garbaşyna gaý bolup otyrды (B. Pürliýew, İlkinji Gün).*
- şarkyldy:** Demir, ağaç gurallaryň açylmak, ýapylmak we ş.m. batly hereketlerinden döreýän ses. *Şarkyldylar, gürpüldiler bir salym, Düşde ýaly ildi onuň gulagyna (B. Kerbabaýew, Aýlar).*
- şark-şurk:** Çaltlyk bilen, çalt, ur-tut, dessine, şart-şurt. *Traktory şark-şurk düzederis («Sowet Edebiýaty»*
- şarlamak:** Şarryldyly ses çykarmak, şarryldyly seslenmek. *Obanyň ortasynda geçmän ýapdan dury suw şarlap akýardy (B. Gurbanow, Duşuşyk).*
- şarlaşmak:** Köp ýerden şarlap akmak, dumly-duşdan şarlap akmak. *Bulaklar şarlaşyp doldurýar çayy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Maşynlar herýana geçýär güreleşip, Kranlardan suwlar akýar şarlaşyp (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*
- şarlatmak:** Şarryldyly ses çykartmak, şarryldyly ses etdirmek.
- şarlawuk:** ser. Şaglawuk. *Görjek dagdan inýän şarlawuklaryňy, Görjek «GES» işledýän bulaklaryňy (A. Haýydow, Gök Asman).*
- şarňyldamak:** ser. Şaňlamak. *Jaýyň içini daşyny agardyp, edil şarňyldap duran jaý etdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol jaýyň bir näçe otagy bolar, şarňyldap duran eýwany bolar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- şarpa:** ser. Şapba. *Ejesi Aşyr bilen şarpa gujaklaşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hoşgeldi özüniň edip*
- şarpyk:** 1. ser. Şapbat. 2. *Pälwan bolsa ogluna şu wagta çenli bir şarpyk çalan dam däldi. Ol Myratgeldä bir şarpyk çaldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ol eýlesine aýlananda şarpyk beýlesine öwürülen- de ýumruk degdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. *göç.m. Urgy, zarba, kötek. Temmi. İndi eger agzalalyk bolaýsa, şarpygyň köpüsiniň özüne degjegini aňlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* ♦
- Şarpyk datmak** – 1) urulmak; 2) kötek iýmek, güýçli temmi berilmek.

şarpyldamak: Şarpyldyly ses çykmak, şarpyldyly seslenmek. *Aşyryň gamçysy onuň ýuka donly ýagyrynysyna şarpyldap degdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦

Şarpyldap ýykylmak – ser. Ýykylmak. *Ýüzinligine şarpyldap ýykyldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

şarpyldatmak: Şarpyldyly ses çykartmak, şarpyldyly ses etdirmek. *Tihomirow elindäki kitaby şarpyldadyp ýapdy-da, äýneginiň üstaşyry Zaryana çişerildi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şarpyldy: Bir zadyň bir ýere batly degmeginden, urulmagyndan döreýän ses. *Belki, ol-da toýnak tabyrdysyn-dan, gamçy şarpyldysyndan heder edendir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şarp-şurp: Şart-şurt, hawul-hara, ýüzüniň ugruna, çalt.

şarryldy: Suwuň dowamly dökülmeginden ýa-da ýokardan aşak güýçli inmeginden döreýän ses.

şart: Bir zadyň döwürmegi, ýarylmagy netijesinde çykýan batly ses.

şarta: Şartyldyly ses edip, birden. *Köýneginiň, balagynyň kirden ýaňa epleseň şarta döwürjeg-ä görnüp dur* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şartyldamak: Şartyldyly ses çykarmak, şartyldyly seslenmek. *Döwlen metalyň şartyldap giden ýiti sesi eşidil- di* («Kolhoz Günleri»).

şartyldatmak: Şartyldyly ses çykartmak, şartyldyly seslendirmek. *Agajy şartyldadyp döwdüler*.

şartyldy: Bir zadyň batly döwürmeginden ýa-da üzülmeginden döreýän ses.

şart-şurt: ser. Şark-şurk.

şaşka: Tagtasy 64 sany öýden ybarat bolan, üstünde tegelejik ak we gara çöp goýlup oýnalýan oýun we şol oýnuň tagtasy bilen çöpleri. *Saz gurallary, radio, küşt, şaşka hem başga zatlar al* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şaşkajy: Şaşka oýnaýan oýunçy.

şat [saat]: 1. Keýpi kök, şadyýan. *Myradyň göwni şatdy, ruhy belentdi* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). *Ol näme üçin hemişekisi ýaly şat däl* (J. Akyýew, *Mergenliň Ogly*). 2. Batly, gurply, ajaýyp. *Biziň şat durmuşymyza şöhle salýan, Kremliň sarsmaz galasy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). *Ol halkyma iň mähriban hossardyr, İlim onuň bilen şat güne ýetdi* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Şat habar** – ser. Habar. *Yoldaşyndan şat habar ýetişen adam begenjinden oňa diňe bir ganat baglap uçup bilmedi* («Tokmak» *Jurnal*).

şatdyldamak: Şatdyldyly ses çykmak, şatdyldyly seslenmek. *Port sazaklar şemalyň zarbyna zýy üzülmän, şatdyldap döwürýärdi* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

şatdyldatmak: Şatdyldyly ses çykartmak, şatdyldyly ses etdirmek. *Ussa gysgýç bilen simi şatdyldadyp kesýärdi*. **şatdyldy:** Käbir agaç ýananda, gaty, berk zat döwlende we ş.m. döreýän ses.

şatereň [saatereň]: bot. Ýasy ýaprakly bir ýyllyk ösümlik. *Orsgeldi: - Şatereň ýabagan, süýtleniň ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok! - diýip, gaty gaharlandy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şaty : ser. Gazap. *Bilip goý, men şatyma tutaýsam, seniň ýalam daraşman!* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). ♦ **Şatysyna duşmak** – Biriniň gazabyna sezawa

şatyrdamak: Şatyrdyly ses çykmak, şatyrdyly seslenmek. *Toýnaklar astynda şatyrdayar buz* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şatyrdatmak: Şatyrdyly ses çykartmak, şatyrdyly ses etdirmek. *Güýçli ýel agaçlaryň şahalaryny şatyrdadyrdy*. **şatyrdasamak:** Şatyrdyly ses edişmek, yzly-yzyna şatyrdamak. *Müň ýaşan agaçlar şatyrdasyp zordan saklan-ýarlar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

şatyrdy: Çöp çalam, oduň döwlende we ş.m. ýagdaýda döreýän ses. *Ol, ikinji sürüme başlamak bolup durka, öň ýanynda bugdaýyň içinde bir şatyrdy sesi peýda boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şatyr-şallak: Aýak ýalaňaç we başyk açyp, elem-tas. *Aýnabadyň gyzlary ýaly saçyny sallap, gowaçanyň içinde şatyr-şallak ylgap ýörmek isleýärsiň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şatyr-şutur: ser. Şart-şurt. *Şatyr-şutur gol çeker-de goýberibäris!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şatyr-şutur döwüp iýýär-de, bakurdagy dişli ýaly ýene ýalmanyp otyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

şatlama: Şatlap duran, güýçli aýazly, doňduryp barýan aýaz, sowuk. *Gyşyň şatlama sowuklarynda-da, tom- suň jöwzasynda-da elmydama gök öwsüp oturan gür tokaý hem şu mahal bir hili reňk açyp, ýaldyrap ýaşyl öwürýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Geologlar şatlama aýazda köýnekçeň tans etmäge häzirdiler* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şatlamak: 1. Şatdyldyly ses çykarmak, şatdyldyly seslenmek. *Maýda daşlar maşynyň kuzowynda oturanlaryň ýüzüne doly ýaly şatlap degýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Doňaklyk bolmak, güýçli aýaz bolmak, doňmak. *Gijesine aýaz bolýar şa*

şatlandyrmak [şaatlandyrmak]: Şadyýan etmek, begendirmek, guwandymak. *Çagalary şatlandyrmak. Ýakymly habar aýdyp şatlandyrmak.*

şatlanmak [şaatlanmak]: Şadyýan bolmak, begenmek, guwanmak. *Mawy özüne nähili takdyryň garaşýany-*

şatlawuk: Şatdyldyly ses çykarýan, şatlap duran.

şatlyk [şaatlyk]: Adamyň göwnüniň göterilen ýagdaýy, şadyýanlyk duýgusy, begenç, guwanç. *Onuň ýüregini gaplap alan şatlyk ony ýylgyrmaga mejbur etdi. Onuň ýüzünde şatlyk tolkuny mese-mälim görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şatlykly [şaatlykly]: Begençli, guwançly, dabaraly; gowy, oňat. *Sowet grajdanlary özleriniň boş wagtyňy hemişe şatlykly we medeniýetli geçirip bilerler* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Biz bagtly we şatlyk-*

şatut [şaatut]: bot. İri, uly ýaprakly tut agajy, balhy tut. *Şatutlar bar ýapraklary el ýaly, Belent baglar ösýär biziň ýerlerde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

şaý: 1. Dakynmak üçin metaldan, kümüşden we ş.m. edilen bezeg. *Orazgül kömek fonduna ozal özüniň kümüş we gyzyň şaýlaryndan baş kilony beripdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Watan üçin sarp bolsun Meniň bezegim-şaýym* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). 2. Bir zada degişli ýa-da gerek bolan enjam, esbap, gural, zat. *Stoluň üsti eýýäm ýimit şaýlary bilen bezelýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Agaç ussaçylygyna degişli bolan şaýlar*. 3. Maşynyň, mehanizmiň, guralyň we ş.m. goşmaça bölegi, detaly. *Gerek boljak zapas şaýlaryň bardygyny aýdyp, hoşlaşyp gaýtdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Zapas şaýlar bilen MTS-leriň maddy-tehniki üpjünligini guramagyň möhüm ähmiýeti bardy* (H. S. Hruşçýew, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de Ösdürmek Çäreleri Hakynda*). ♦ **Şaý tutmak** – bir zada taýýarlyk görmek, bir iş etmek üçin taýýarlanmak, häzirlenmek. *Biz gaýtmak üçin şaýymyzy tutýardyk* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

şaýat [şaýaat]: Bir wakany gözi bilen gören adam, güwä. *Haw, men ol ýerde ýeke däldim, meniň ýedi sany şaýadym bar. Men heniz seniň ýagdaýyňy bilemok ahyry, bilmedik ýerimden nähili şaýat bolup bilerin* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şaýatlaşmak [şaýaatlaşmak]: Jedelde, dawada şaýat görkezişmek. *Meniň pikirimçe, bu barada dawala-şyp, şaýatlaşyp ýörer ýaly ýok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şaýatlyk [şaýaatlyk]: Şaýat bolmaklyk, güwälik. *Obalaryň daş görnüşiniň öz ilatyň çydamsyz ýagdaýyna şaýatlyk edýär* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*). *Wüşä keli töwelläç hem özüniň hiç wagt ukламаýanlygyna şaýatlyk üçin alyp gelipdir* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şaýatnama [şaýaatnama]: Bir ýagdaýy tassyklaýan hat we ş.m.

şaýy: 1. Baş köpük. *Ol oglunyň eline baş şaýy berdi*. 2. Metal pul, ownuk pul. *Watany, aryny-namasyny bir şaýa satan bu binamys bir meniň elime düşsedi?!*

(A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Bäs şaýy gazanmany başaranyň üçin, biziň bilen ýeňsäni öwürüp gepleşmek isleýärmiň ?!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şaýylyk: Bäs köpük mukdaryndaky metal pul.

şaýyrdamak: Şaýyrdyly ses etmek, şaýyrdyly ses seslenmek.

şaýyrdaşmak: Yzly-yzlyna şaýyrdyly ses etmek, bilelikde şaýyrdamak.

şaýyrdatmak: Şaýyrdyly ses çykartmak, şaýyrdyly ses etmek.

şaýyrdy: Gaty, berk zatlaryň biri-birine degmegi zerarly döreýän ses.

şaýka: Jenaýatly işleri alyp barmak bilen meşgullanýan adamlar topary. *YX asyrda ol ýolda waryag şaýkala-*

şaýlamak: Gerekli şaý bilen üpjün etmek, şaýyny tutmak, beslemek. *Şat hoşlaşyp, gujaklaşyp, Ony ýola şaýlaýar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

şaýlanmak: Gerekli şaý bilen üpjün edilmek, şaý tutulmak, beslenmek. *Ol, Halnazaryň şaýlanýanyňy görüp, özüne hossar tapany üçin, hork-hork edip aglady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) *Aýlar gelýär aýlanyp, Gyzlar gelýär şaýlanyp, Çyk içerden, gelneje, Dädem gelýär saýlanyp* («Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi»).

şaýlatmak: Gerekli şaý bilen üpjün etdirmek, şaýyny tutdurmak, besletmek. *Toýa gitjek atlary şaýlatmak.*

şaý-sep: 1. Durmuşa çykýan gyza ata-enesi tarapyndan berilýän zatlar. *Gelniniň şaý-sepinden garrynyň göwni hoş boldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Maňa gelin boljak gyz eýýäm şaýyny-sepini bezäp oturandyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Metaldan, kümüşden ýasalan bezegler. *Gyzyl, kümüş we gyzyl, kümüşden edilen şaý-sepler belli bir derejede zatlaryň gymmat ölçegi bolup hyzmat edipdir* («Edebiýat»).

şazada [şaaazaada]: kön.s. Şanyň nesli, patyşanyň oğlu. *Uly ogly şazada İwany hasasy bilen urup öldüripdir*

şç: Türkmen elipbiýiniň otuz birinji harpy.

şça: «Şç» harbynyň ady.

şçi: Kelem çorbasy, kelem atylýp bişirilýän çorba.

şçiti: 1. Plita görnüşinde bolan germew. *Top şçiti.* 2. Basketbol oýnunda top berkidilýän tagta.

şçup: 1. Onçakly çuňlukda bolmadyk ýumçak jisimleri barlamak üçin bolan ýeňil gural, buraw. 2. Käbir ürgün, sepelenip duran jisimleri barlamaga almak üçin bolan ujy inçe sterjen. 3. Mehanizmleriň ownuk bölekleriniň arasyndaky boşlugy ölçemek üçin gural.

şçupalitse: zool. Mör-möjeklerde we käbir haýwanlarda Duýgy hem-de tutmak üçin bolýan ösüntgi görnüşinde agza.

şägirt: Ussanň okuwçysy, tälim alýan kömekçisi. *Täze kanuny ýüze çykarmagy başaryan şägirt öz halypasynyň taglymatyny hakyky ösdürüp biler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Durdy çopan öz şägirdiniň ýanyna bir näçe ýigitler goşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdägyň Eteginde*). *Şägirt ussatdan ozdurmasa, kär ýiter* (Nakyl).

şägirtlik: Şägirtliň käri, ýagdaýy.

şänik: Erik, şetdaly, garaly we ş.m. miweleriň dänesi. *Kiçijik çagajyklar şänikden gögeren erijik, şerdaly ýa-da başga şunuň ýaly miweli ekin ekýärler* (A. Gowşudow, *Köpetdägyň Eteginde*). ♦ **Şänik döwlen ýaly etmek** – bir meseläni çürt-kesik etmek, pert jogap bermek, bir işi başarmaňlyk bilen ýerine ýetirmek. *Näçe soragyň bolsa beriber, edil şänik döwlen ýaly ederin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şärik: 1. Biri bilen bir zada deň haky, goşandy bolan, bir zatda deň paýy bolan. 2. *kön.s.* Deň esasda-deň işlemek, hasyly deň paýlaşmak şerti bilen bile ekin ekýän adamlar, şärikli adam. *Artygyň şärikleri bu ýyl başga adamlardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şarikdeş: Biri bilen bir zada şarik bolan adam, şarikli adam. *Garry öz ýanyndan: - Onuň şarikdeşi bolup, ozaldan hasaplary bar bolaýmasyn – diýdi* (A. Gowşudow, Eserler).

şarikleşmek: Şarikli bolmak, şarikli bolup paýlaşmak. *Şarikleşip zat almak . Şarikleşip goýun soýmak.*

şarikli: Biri bilen bile edilen, bileleşip alnan, bir näçe adama deň degişli bolan.

şariklik: Bir zada şarik bolmadyk ýagdaýy.

şarikçilik: ser. Şariklik. *Özüň şarikçilige goşulduň, indi şarikçilikden dänme!* (H. Jumaýew, Ak Derek).

şähdaçyk: Keýpi kök, şadyýan, şat. *Belent jaýyň ýazylyp ýatan giň saýasyny dolduryp oturan şähdaçyk adamlar dutaryň şirin owazyndan lezzet alýardylar* («Tokmak» Jurnaly).

şähdaçyklyk: Keýpi köklük, şadyýanlyk, şatlyk. *Ol şähdaçyklygy bilen meni garşylady* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

şäher: Administratiw, söwda, senagat we medeni merkes, köp adam ýaşaýan ilatly punkt. *İndiki zamanyň ýaşlary ýurt gezýär, uly şäherlerde bolýar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Şäher azat, oba azat, il azat, Wagt azat, bagt azat, dil azat* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

şäherara [şäheraara]: Şäherler arasyndaky, şäherler arasynda hereket edýän, işleýän. *Şäherara sport ýaryşy. Şäherara telefon stantsiýasy.*

şäherkom: Şäher komiteti.

şäht: Keýip, ruhubelentlik. *Seniň şähdiňi saýgarmak üçin maňa aýna-da hajat ýok, äýnege-de!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Nurjanyň göwnüne bolmasa, Günüň-de şähdi onuň özüniňki ýaly öçükdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şef: Şeflige alan gurama. *Başlygyň ykdysady meseläni öňe sürmegi öz şeflerinden real kömegi talap etdigidi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Biziň şefimiz öz borjuna ýerine ýetirýär.*

şeflik: Şef bolmaklyk, şef bolup medeni, syýasy ýa-da başga kömegi bermeklik. *Buraw kontorasynyň şeflige alan kolhozynyň başlygy ýörite haýys bilen gelipdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şehit [şehiit]: kön.s. Bir betbagtçylykdan (suwsuzlykdan, açlykdan, uruş we ş.m. zerarly) bialaç, armanly ölen adam, gurban bolan adam. *Ol şehit ölüpmiş..*

şehitlik [şehiitlik]: kön.s. Şehit bolup ölmek.

şeh-şübhe: ser. Şek. *Ýakyn geljekde respublikanyň hemme ýeri bilen bir hatarda, şu töwerekden-de ýañadandan bal akjagyna şeh-şübhe ýok.* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

şek: Şübhe, münkürcilik, guman; şlytyk, garalyk, günä, şek-şübhe. *Parahatçylyk urşy ýeňer, şek bolmaz!* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Meniň Begenje hiçbir şekim ýok* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

şeker: ser. Gant. *Şekerden-de süýjüdi, çagalyk hyýallary, Agşamlarna getirip, gabandan soň mallary* (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler).

şekerçiňrik: bot. Jöwen baldakly süýji ösümlik.

şekerek: bot. Üzü, igde ýaly käbir ir-ýemişleriň ownujak süýji sorty.

şekerli: Düzüminde şeker, gant bar bolan; şeker, gant goşulan, garylan. *Şekerli ösümlükler, Şekerli köke.*

şekil: 1. Bir zadyň daşky görnüşi, sypaty. *Ýurdumyzyň şekli üýtgedi baý bolup, Egsilmez baýlyga eýe bolduk biz* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). 2. Biriniň ýa-da bir zadyň suraty. *Telewizoryň ekranynda uly bolmadyk elektron şöhleli turbajyklaryň şekili emele gelýär* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Toýundan ýasalan haýwan şekilleri köp sanda tapyldy* (SSSR Taryhy).

şekillenmek: Belli bir sudura, şekile, sypata tirmek, bir görnüşe gelmek, suratlanmak. *Onuň asyl sypaty bütün häsiýetleri bilen şekillener. Olaryň göwreleri salgym bolup boýdan-başa şekillenýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şekilli Y: 1. Gowy görnüşli daşky şekili, sypaty görmegeý bolan, owadan. *Şekilli gyz.* 2. Sudury, şekili bar bolan.

şekilli YY: «Ýaly, kimin, dek» diýen ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi. *Adam şekilli adam öz ýurdunda, il içinde orun tapar* (Myraly). *Hoşgeldiniň göwnüne töwerekdäki bu görnüşler bada-bat göýä düşdäki bir salgym şekilli bolup görünýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şekillilik: Gowy görnüşlilik, görmegeýlik.

şekilsiz: 1. Görnüşi ýakymсыz bolan, sypaty, şekili görmegeý bolmadyk. *Şekilsiz syrat. Şekilsiz adam.* 2. Hiçbir forma, sudura, şekile eýe bolmadyk.

şeklenmek: Müňkür bolmak, şübhelenmek. *Ol adam gapa, penjirelere, aýratyn hem Artyga şeklenmek bilen garandan soň, Nyýazbegiň ýüzüne synçy gözlerini aýlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şekli: Şübheli, müňkürçilikli, gumanly. *Maňa şekli, şübheli zadyň gerek däl!*

şeklilik: Şübhelilik, müňkürçiliklilik, gumanlylyk.

şeksiz: Şeki ýok bolan, şübhesiz, gumansыз. *Bu bir kössüz, seksiz edilen işdir.*

şeksizlik: Şeki ýokluk, şübhesizlik, gumansызlyk.

şel: 1. Bedeniň bir organyny normal hereketden mahrum edýän kesel, ysmaz. 2. Şu kesel bilen syrkawlan adam, maýyp. *Jereniň oglunyň gözi körmä, şelmi?* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Näbelet obalardan gelin alsaň, allakel çykjakmy, alla şel çykjakmy?!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şelaýyn [şelaýyn]: Ýalyňjaň, ýaranjaň, jögi. *Artyk onuň şelaýyn sözlerine düşündi-de, beter gyzdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Yüreginde söýgüsi bolmadyk gyza hem özüni söýdürjek bolup, şelaýynlyk ýa-da ýaramsaklyk etmegiň mekirlilik boljakdygyny düşnükli* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şelikmek: dial.ser. dial.ser. İrmek.

şellik: Şel keseli bilen syrkawlamaklyk, şel kesellilik, ysmazlyk, maýyplyk.

şelpe Y: Türkmen aýal-gyzlarynyň käbir şaýlarynyň halka berkidilen aşaky bölegi. *Egine dökülip şelpe gotazlar, Gyzyly gupba ýalpyldaýar başynda* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

şelpe YY: dokm. Hala setir salynýan pişme görnüşli gyra nagşy.

şelpe YYY: sazç. Dutaryň gapagyna, kakylş usuly, ýoly.

şem: gapagyna, kakylş usuly, ýoly.

şem: Ýagly jisimden taýajyk görnüşli ýasalan, içi ýüplük pelteli yşyk beriji enjam. *Bu ýerdöläniň bir ýan gapdalynda şem ýanyp durdy* (A. Gowşudow, Saýlanan Eserler). *Onuň ýüreginiň örän çuňlugynda peýda bolan bir şatlyk alamaty garaňky öýde ýandyrylan şem ýaly bolup ýylpydaýardy* (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler).

şemal [şemaal]: Howa akymy, howanyň hereketi, çalaja öwürýän ýel. *Ýukajyk geýimleri çala pasyrdadýan ýakymly şemal-da, tämiz howa-da onuň üstüni özüne çekip bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Gündogardan öwürýän şemal ýüzüni ýalap, gözleriňi ýaşardýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦

Şemal çalmak – 1) howa täzelenmek, ýelejiremek, şemallamak. *Ertirine, agşamyna içerik hökman şemal çaldyrmaly;* 2. Sowuk urup syrkawlamak, dümewlemek. *Belki, ýolda şemal çalandyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şemallamak [şemaallamak]: 1. Howa çykamak, ýelejiremek. *Galanyň burçuna çykyp bir şemallaýaryn, soň öýümize gelyärim* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Garnyny sypalap, gezýär şemallap, Diýýär: - Azat durmuş, bagtly döwrän* (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler). 2. Sowuk urup syrkawlamak, şemal çalmak.

şemallatmak [şemaallatmak]: 1. Howa çykarmak, şemal çaldyrmak, ýelejiretmek. 2. Sowuk urduryp syrkawlatmak, şemala çaldyrmak, dümewletmek.

- şemdan [şemdaan]:** Şem goýulýan gap. *Stoluň üstünde duran mis şemdany aldy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- şemhal [şemhaal]:** Gapdalyndan pelte bilen ot berlip atylýan gadymy tüpeň. *Syryk boýly uzyn nilli şemhallaryny ýere düşürip, onuň aýaklaryny ýere dikip, towkuldadyp; bir näçe sapar atdylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- şemme:** Demlene çäýnegiň düýbüne çökýän çay ýapraklary.
- şempa [şempaa]:** Arassa ak, sap ak, durý ak. *Onuň şempa telpegininiň aşagyndan iki-ýeke ak gyl görünýän gür saçlary çogup çykyp durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Magazinde şempa tüwi bar.*
- şemşat [şemşaat]:** bot. Günorta ýurtlarda ösýän, tehniki önüm üçin peýdanylýan örän berk, hemişe gök agaç. ♦ **Şemşat ýaly** – örän gowy, gelşikli.
- şenbe:** Hepdäniň altynjy günü. *Şenbe günü kolhozymyz uly toý etdi.*
- şepagat [şepaagat]:** ser. Rehim. *Ejiziň aýylganç biraz ýüzüne şepagat inenini saýgardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- şepagatly [şepaagatly]:** ser. Rehimli. *Ol örän şepagatly adam.*
- şepagatlylyk [şepaagatlylyk]:** ser. Rehimlilik.
- şepagatsyz [şepaagatsyz]:** ser. Rehimsiz. *Şepagatsyz adam.*
- şepagatsyzlyk [şepaagatsyzlyk]:** ser. Rehimsizlik.
- şepbeşik:** Süýgüp duran, şepbeşmek häsiýeti bolan, ýelmeşegen. *Şepbeşik tüýkülik takyrjak ýere gyzaryp düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Wraçlar onuň gözünüň içini-daşyny ýuwup, aýy ýaşdan emele gelen şireleri, şepbeşik iriňli aýyrdylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).
- şepbeşmek:** Aňsatlyk bilen ýelmeşmek. *Mazut zerarly uzyn kirpikleri biri-birine şepbeşýän ymtyk gözleri tegelendi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- şepbik:** Käbir ösümliklerde bolýan şepbeşik şireli jisim. *Îr-iýmiş ýygnamak bilen elleri şepbik bolup duran adamlar degşip-gülüşýärdiler* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Çagalar erik şepbiklerini ýygnadylar.*
- şepbiklemek:** Şepbik tutmak, şepbik emele gelmek.
- şepe:** dial. «Dost, ýoldaş, halypa» diýen manyda ulanylýan söz. *Üstünligimiz örän kän, doly ýazardan hata, Munda örän hoş geçýär, şepäň owhaly dostum* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).
- şer:** 1. Galamagal, jenjel, dawa. *Men seni gözbagçylaryň şerinden goramak isleýärim* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Meret han, sen bu haýatyň içinde görünýärsiň-le, bu bolşuň-a ýa haýyrdyr, ýa şerdir!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Agşamyň haýryndan, ertiriň şeri ýagşy* (Nakyl). 2. Uruş, jeň. ♦ **Şer aramak** – dawa etmek, galamagal, jenjel gözlemek. *Sen hemişe bimamla tarpda görünýärsiň, işiň biderek jedel bilen şer arap ýörmek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- şerap [şeraap]:** ser. Çakyr Y. *Elindäki bokaldan şerap syryntgysyny şatlykly gözýaş ýaly damýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- şerbet:** kön.s. Süýji şire, süýji suw. *Dirilik çeşmesi, şerbetdir suwuň. Hemme satdan şirin sensiň Watanyň* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).
- şerebe.** Örän duzly suw, şor suw. *Gijäp çydatmaýan bolsa, şerebe çalaýsak häderkä?! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* ♦ **Şerebäni pürkmek** – duzly sözler aýtmak, yerlikli sözler bilen duzlamak. *Şerebäni pürkmek adamçylykdan däl ahyrin!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- şerebelemek:** 1. Şerebä ýatymak, şerebe çalmak. 2. göç.m. Erbet täsirli söz aýtmak, aýy söz aýtmak. ♦ **Ýaşayyş lezzetini şerebelemek** – durmuşy bozmak, agzalalyk döretmek. *Eýsem-de bolsa, bir günläp biri-biriňden ýüzüňi sowuşmak, gepleşmezlik-ýaşayyş lezzetini şerebeleýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- şerebelenmek:** Şerebä ýatyrylmak, şerebe çalynmak.

şerebeli: şerebe bolan, örän duzly, şor suwly. ♦ **Şerebeli söz** – ser. Söz. *Şerebeli sözler bilen gygyryp, jak-jaklap güldi* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

şereket: kön.s.ser. Birleşik.

şerigat[şeriigat]: Yslam dininiň kada-kanunlaryny öz içine alýan maglumatlaryň jemi, yslamyň kanunlary. *Orazyň bolşy Halnazara gowy ýaraýardy. Ol ony şerigat adamy diýip bilýärdi. Sary şerigata ynansa-da, Hojamyň ýüzleý sözüne pisint etmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şerim: Utanç, haýa, utançlylyk, haýalylyk. *Heý sende bir haýa, şerim bolmazmy?!*

şermende: Şer arýan, utanç-haýasy bolmadyk, masgara, galmagalçy, gykylykçy. *Şermendäniň şaýady ýanynda* (Nakyl). ♦ **Elepbıýden şermende** – ser. Elip. *Biz ol wagtda elipbiýden şermende bolup, biri-birimiziň reňkimizi zordan saýgarýardyk* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şermendelik: Şermendä has bolan gylyk-häsiýet, hereket, şermende bolmaklyk. *Äşebibi adynda hiçbir şermendelikden gaýtmaýan, gep gezdiregen, jedelkeş bir aýalyň baryny ol bilýärdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Gýjalaty, ary, utanjy bilmez. Şermendelik edip ýören ýaltadyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şert: 1. Bir zat üçin zerur bolan ýagdaý. *Tebigata garşy agyr göreşde adam az-zandan öz ýaşayş şertini gowulandyrypdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Bu ikisi urşuň ilki başlaryndaky kyn şertleriň içinde söweşe gatnaşyp başladylar* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Bir zat üçin edilen ylalaşyk, edilen wada, düzgintertip. *Olaryň gazdyrýan guýulary gurruk çyksa, biz alara hiç zat tölemeris, olaryň şerti şeýle. Men seniň aýdanyňa bir şert bilen razy bolup bilerin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Berlen söz, edilen kasam, äht. *Joşgunly söýgüniň bir übtejegini hem üýtgetmän, göwnüniň altyn sandygyndan saklajagyna şert etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol pullaryň bir manadyny-da öz ýüreginde şert eden zady üçin harçlap bilmedi* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 4. Bir zadyň boluş ýardaýy, derejesi. *Howa şertleri. Tebigy şertler*.

şertleşmek: Bir işi, meseläni amala aşyrmak üçin biri bilen şert edişmek, arada şert goýmak, wadalaşmak. *İki döwlet otuz ýyllyk möhleti bilen biri-biriniň üstüne duýdansyz çözmeklik, uruş etmezlik barada özara şertleşipdirler*.

şertli: Öňünden şertleşilen, şert edilen, şert goýlan, ähtli. *Şertli belgi. Şertli iş. Şertli gepleşik*.

şertnama [şertnaama]: İki tarapyň hem razylygy boýunça esasy hat üsti bilen baglaşylýan ylalaşyk. *Begenç, düzen şertnamalaryňy biz gözden geçirdik* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

şesternýa: teh.Hereketi geçirýän dişli tigrçek.

şetdaly [şetdaaly]: Etlek süýji miwe getirýän agaç we onuň miwesi. *Gyrmyzy öwüşýän ýumruk ýaly şetdalylar düzülişip dur* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Meni oýlap, özüniň yetişdirýän sapma almalaryny, şetdalylaryny görkezdi* (N.Pomma, *Sebebäni Soň Bildim*).

şewiot: dokm. Daşky geým tikilýän ýüzi örän maýda, tüýjük, ýumşak ýüň ýa-da ýarym ýüň mata.

şewro: Aýakgap tikmek üçin eýlenen ýumşajyk geçi ýa goýun derisi.

şeyda [şeydaa]: Ysga düşen, ysga düşüp akylyny aldyran, diwana. *Belent tut başynda gyzlaryň biri, Şeyda bilbil kimin şirin saýrady* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Saýraýar guşlar, Şeyda bilbiller* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Ol şeyda aşyklyk döwränym ötdi* (A.

şeýle : 1. «Şunuň ýaly, şuňa meňzeş», diýen ýaly manyny aňladýan çalyşma. *Eje, meniň bu günki ýadawlygymyň üstüne seniň şeýle tükeniksiz gyjydyň näme geregi bar ?!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. Hiçbir maksatsyz, biderek. *Men Sonalara ýöne şeýle gitdim*. 3. «Örän, gaty» diýen ýaly many aňladýan güýçlendiriji ownuk bölek. *Ol şeýle gowy aýdym aýdýar, onuň owazy şeýle ýakymly, diňläniňde dynjyňy alýarsyň*. 4. «Onsuz-da, bolmanda-da» diýen ýaly many aňladýan ownuk bölek. *Sen maňa azar berme, men şeýle-de aljyraňňy !*

şeýlelikde: «Şunuň bilen birlikde, şunuň netijesinde» diýen ýaly many aňladýan jemleýiji söz.

şeýtan [şeýtaan]: 1. Dini mistiki düşüňjä görä adamlary aldap, azdyryp ters ýola salýan mifiki jandar, melgun, iblis. 2. *göç.m.* Örän hilegär, mekir, aldawjy. *Adam azdyryjy şeýtanlaryň özleriniň bet kesbi-kärlerine guwanyslary ýaly, Elli hem öz sözünüň Pökgeni pikire salanyna guwandy. Bu ogrular şeýtan-danam kän bilýän ekenler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şeýtanlyk [şeýtaanlyk]: Hilegärlik, mekirlik, melgunlyk.

şeýtel: Aşyk, humar ýaly oýunda utan adamyň öz tarapyny tutýan adamlara berýän paýy.

şeýtmek: Şeýle etmek, şunuň ýaly etmek, şu hili etmek. *Şeýdäý, ýene bir-iki sagatdan geläý!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şybyk: Baş tarapyna temmäki guýlup çekilýän çilim trubkasy. *Ol, şybygyny çykaryp, oňa mahorka guýdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şybyrdamak: Şybyrdyly ses çykmak, şybyrdyly seslendirmek. *Ýagyş şybyrdap başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Agaçlaryň ýapraklary şybyrdady* (M. Gorkiý, *Ene*).

şybyrdaşmak: Yzly-yzyna şybyrdyly seslenmek, şybyrdyly ses edişmek.

şybyrdatmak: Şybyrdyly ses çykartmak, şybyrdyly seslendirmek.

şybyrdy: Ýagyş ýaganda, ösümlikleriň baldaklary gymyldanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän ses. *Ol Aýnany unudyp bilmän, oragyň şybyrdysyna goşup aýdym aýtdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Asmandan inýän suwuň şybyrdysy, her hili gülleriň tolkun atyp gelýän yslyary ýadyňa köp zatlary salýar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

şygar [şygaar]: 1. Ýolbaşçy ideýany, syýasy talaby gysga formada aňladýan ýüzlenme, çagyryş. 2. Yüzlenme ýa-da çagyryş mazmunly ýazylan plakat. *Diwaryň ýüzüne hem ýörite agaçlara gerlip goýlan dürli nagysly owadan şygarlar iş hereketini has-da çaltlandyrmaga, nebiti plandan artyk öndürmäge ündeýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

şyggyldy: Suw gaýnajak bolnada ýa-da bir hekeret netijesinde ýüze çykýan ses.

şygyr: ser. Goşgy. *Bibi ejesine Lenin hakynda köp hekaýalar we şygyrlar okap berdi. Seniň owazyňy mydam söýdüm men, Şu şygrymy seň şanyňa diýdim men* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

şygyrdamak: Şygyrdyly ses çykmak, şygyrdyly seslenmek.

şygyrdaşmak: Şygyrdyly ses edişmek, bilelikde, yzly-yzyna şygyrdamak. *Saralyp bişen ýapraklar şygyrdaşyp gaýyp gaçýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gurçuklar şygyrdaşyp ýaprak iýýärdiler* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

şygyrdatmak: Şygyrdyly ses çykartmak, şygyrdyly seslendirmek.

şygyrdy: Bir zadyň başga bir zada degmeginden, sürtülmeginden we ş.m. döreýän pessaý ses. *Birdenkä golaýjakda şygyrdy eşidildi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Meret küýki jöweniň şygyrdysyny geň görüp, ýoluň iki tarapyna hem ýaltaklap seredende, gyzyň köýnegini çalaja görüp galdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

şyglamak: Şyggyldyly ses çykmak, şyggyldyly seslenmek. *Şyglap duran sary semawaryny stoluň üstünde getirip goýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şyглаşmak: Şyggyldyly ses edişmek, şyggyldyly seslenişmek. *Şyглаşyp dur bir iki sany Örän ullakan semawar* (Çary Aşyr, *Ganly Sanag*).

şyglatmak: Şyggyldyly ses çykartmak, şyggyldyly seslendirmek.

şyh [şyyh]: dini. 1. Aksakgal, ýolbaşçy. 2. Araplarda: dini jemgyýetiň tire ýolbaşçysy. 3. Türkmenleriň bir tiresiniň ady.

şyhmütür [şyyhmütür]: Baglanan malyň ýüpi tow tutmazlyk üçin enjam.

şykgy Y: Toýun, toýun palçyk. *Men ol «düýejikleri» шыкgydan iki gün iş edinip ýasapdym* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

şykyrdamak: Şykyrdyly ses çykmak, şykyrdyly seslenmek. *Hoşgeldi ýerinden turdy, emma ol heniz gapa ýetmenkä, işik şykyrdap açyldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň lagşaşan süňkleri şykyrdap gitdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

şykyrdaşmak: şykyrdyly seslenişmek, bilelikde, yzly-yzyna şykyrdamak. *Şykyrdaşyp duran atyr ysly ýüzlükler gerek* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

şykyrdatmak: Şykyrdyly ses çykartmak, şykyrdyly seslendirmek. *Ellerini owkalap, barmaklaryny şykyrdadyp, gojanyň üstüne gygyrarly göründi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ol öňünde duran çäýnegiň gapagyny oýnap, şykyrdadyp dymdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şykyrdawuk: Degilmek, sürtülme netijesinde tykyrdap duran. *Şykyrdawuk pul*.

şykyrdy: Kagyz we ş.m. şykyrdawuk zatlar ellenende döreýän ses. *Gulaklary şol kagyzyň täze şykyrdysyny-da eşitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şylha: Yrtyk kirli geýim. *Egninde ýaply şylhasyny daşky gapyň iç ýüzünden asgyçdan asyp: - Eje, sen meni gäzli görme! - diýýär. Şylhaň çykar-da meniň buşladymy geý!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şyltak: 1. Üste çyrşalan, ýokuşan hapa, kir. *Üstüň tutuş şyltak bolupdyr*. 2. göç.m. Birine nähak ýüklenýän töhmet, garalyk, günä. *Olar meni ýok etjek bolup ýanap ýöreýärler, şyltak gözleýärler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şyltakçy: Şyltak atýan, şyltak gözleýän adam. *Şyltakçy adam*.

şyltakly: Şyltawy bar bolan, günäli (adam). *şyn-da durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Mähriniň iki örüm şar gara saçlary partanyň üstünde düşüp durdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şyňňyrdamak: Şyňňyrdyly ses çykmak, şyňňyrdyly seslenmek. *Sümsüleler iki baka yranysyp biri-birine şaknyşýar-da, çala şyňňyrdayar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şyňňyrdaşmak: Şyňňyrdyly seslenişmek, şyňňyrdyly ses edişmek.

şyňňyrdatmak: şyňňyrdyly ses çykartmak, şyňňyrdyly seslendirmek. *Hemmejesi şatlanýar, Geljeklere garaşyp, Şyňňyrdadyp şporyn, Batly-baatly ýöreşip* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

şyňňyrdy: Metaldan ýasalan zatlar bir-birini degende we ş.m. ýagdaýlarda ýüzi çykýan ses. *Daşardan bir şyňňyrdy eşidildi*.

şypa [şypaa]: 1. Bir zatdan ýeten peýda,, kömek, haýyr, ýakymly täsir. *Hijrinde hassa men, sen bergil şypa, Şypa isläp geldim men bimar saňa* («Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi»). 2. Derman, em, melhem. *Gymyz injekeseliň birden-bir şypasydygy kime gizlin?!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şypaly [şypaaly]: Peýdaly jana ýakymly, täsirli, sagaldyjy. *Jepbar çagalyk ýyllarynyň dostlary bilen duşuşygynyň şypaly täsirine jadylanan ýaly bolup, arzuwly ýylgyrdy-da dymyp oturdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Seýil etmek bu bagda şypaly derman* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

şypbyk: Gaýyşdan tikilen gonçsyz we bagjyksyz ýeňiljek aýakgap, köwüş. *Onuň başy göwşüllän perenjili, aýagy ökjesi pes şypbyk köwüşli, çal saç bir aýaldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şypbyldamak: Şypbyldyly ses çykmak, şypbyldyly seslendirmek. *Gara öýüň durlugyndan irginsiz damýan damjalaryň şypbyldaýan sesi eşidilýärdi*.

şypbyldaşmak: Şypbyldyly ses edişmek. *İrginsiz şypdyldaşýan damjalaryň sesi meniň halys ýurigime düşdi*.

şypbyldatmak: Şypbyldyly ses çykartmak, şypbyldyly seslendirmek. *Ol ökjesi gopuk köwüşüni şypbyldadyp, gapydan girdi*.

şypbyldy: Ýeňil aýakgap ýörelende, damja damanda we ş.m. ýagdaýlarda ýüze çykýan ses.

şypyrdamak: Şypyrdyly ses çykarmak, şypyrdyly seslenmek. *Çalasyn aýlanan tigirler şypyrdap, asfaltyň yüzünde gaýmaklaýan suwjazlary iki ýana pürkýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şpyrdaşmak: Şpyrddyly ses edişmek, şpyrddyly seslenişmek.

şpyrdatmak: Şpyrddyly ses çykartmak, şpyrddyly ses etdirmek. *Jumajyk welosipedini şpyrdatdyp, ýapajyk suwlaryň içi bilen sürüp geçýärdi.*

şpyrddy: Ýagyş ýaganda, ownujak zatlar yzly-yzyna bir zada degende döreýän ses. *Dawardan çalaýan ýagýan ýagşyň şpyrddysy eşidilýärdi.*

şpyrma: Zommagrak görnüşinde tikilen telpek, ýüňi iç ýüzüne edilip tikilen ýatys telpegi. *Şpyrma telpekli bir daýhanyň aýagynyň aşagyndan sypjap barýan gök eşek agzyny giň açyp, üznüksiz arlaýar. Gandym ýerinden nähili galanyny, şpyrmasyny goltugyna nähili gysanyny-da bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan Ädim*). *Ol, häzir şpyrmany çykaryp, körügiň demçekeriniň gapdalyna oklady* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

şyr: Düp-düz, tep-tekiz, takyr. *Maşynymyz bir meýige çykyp, bir pese düşüp, birden bir şyr takyr meýdana baryp ýetdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

şyrdak: Depesine mata tutulyp tikilýän telpek ýa-da şonuň ýaly telpegiň üsti. *Öwez başyndaky şyrdagyny çykaryp silkişdirdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ol akýan burçak derlerini şyrdagy bilen syrды («Kolhoz Günleri»).*

şyrdakly: 1. Depesine mata tutulyp tikilen. *Ýeke nil tüpeňiniň nili onuň kellesindäki şyrdakly köne telpeginden hem gaty ýokarda somalyp görünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Şyrdak telpekli, şyrdak telpek geýen.

şyrky: Açyk sary (reňk hakynda). *Şyrky toýundan bina-edilen gala pagsasy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Şyrky toýun.*

şyrkyldamak: Şyrkyldyly ses çykamak, şyrkyldyly seslenmek. *Ol, ellerini gysdy welin, barmaklary şyrkyldap gitdi* (M. Gorkiý, *Ene*).

şyrkyldaşmak: Şyrkyldyly ses edişmek, yzly-yzyna şyrkyldamak.

şyrkyldatmak: Şyrkyldyly ses çykartmak, şyrkyldyly ses etdirmek. *Sygyrlar toýnaklaryny şyrkyldatmak bilen howany ýañlandyryp molaýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kiçijik gapagy şyrkyldadyp ýady-da, aýaklarynyň daraklygyna basyp, koridor bilen gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şyrkyldy: Bir zat açylanda, ýapylanda, hereket edende we ş.m. döreýän zarply ses. *Ýüzi nagyşly kümüş portsigarany şyrkyldy bilen açyp papiros hödürledi. Demir gapyň kiçijik gapagyny şyrkyldy bilen açyp, oňa her gün bir bölek ölmez-ödi çörek berdiler, her gün hem ýuwundy ýaly bir susak gyzgyn suw hem uzatdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şyrlamak: Şyrrydyly ses çykamak, şyrrydyly seslenmek. *Häzir burawlarda hem kiçijik posýologyň bir näçe ýerinde kranlardan dury suw şyrlap akýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şyrlaşmak: Köp bolup şyr-şyr etmek, şyrrydyly ses edişmek.

şyrlatmak: Şyrrydyly ses çykartmak, şyrrydyly ses etdirmek.

şyrpyldamak: Şyrpyldyly ses çykamak, şyrpyldyly seslenmek. *Sapanyň şyrpyldysyny sarlar gürre ördi.*

şyrpyldaşmak: Şyrpyldyly seslenişmek, ses edişmek. *Kepderiler ganat kakyp, şyrpyldaşdysyp aşyr atyşýardylar.*

şyrpyldatmak: Şyrpyldyly ses çykartmak, şyrpyldyly ses etdirmek. *Ogulsultan eje galoşlaryny şyrpyldadyp eýwanyna bardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şyrpyldy: Bir zadyň bir ýere ykjam degmeginden we ş.m. ýüze çykýan ses. *Köwşüň şyrpyldysy eşidilip başlady* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

şyrryldamak: ser. Şyrlamak. *Durnaň gözi ýaly duruja suw meşigiň bujagyndan dökülýän ýaly şyrryldaýar* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şyrryldaşmak: ser. Şyrlaşmak.

şyrryldatmak: ser. Şyrlatmak. *Krany näme şyrryldadyp goýaýypsyň, baglasaň bolmaýarmy!*

şyrryldy: Azajyk suw ýapaşaklygyna akanda ýa-da sähel beýiklikden suwuklyk çalaja akanda we ş.m. döreýän ses. *Çalaja akýan suwuň şyrryldysy eşidilýär.*

şytdyldamak: Şytdyldyly ses çykmak, şytdyldyly seslenmek. *Ysgyny giden köne pürsleriň şytdyldaýan sesi eşidilýärdi.*

şytdyldaşmak: Şytdyldyly ses edişmek.

şytdyldatmak: Şytdyldyly ses çykartmak, şytdyldyly ses etdirmek.

şytdyldy: Köplenç gaty, berk zatlar çat açanda, döwüljek bolanda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses.

şytyrdamak: Şytyrдыly ses çykmak, şytyrдыly seslenmek. *Çyranýň ýagy gutaryp, şytyrdap söňüp barýardy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Nury gamşyň şytyrdan ýerine bakan kesek atyp goýberdi.*

şytyrdaşmak: Şytyrдыly ses edişmek.

şytyrdatmak: Şytyrдыly ses çykartmak, şytyrдыly ses etdirmek.

şytyrdawuk: Şytyrдыly ses edýän, şytyrдыly seslenýän. *Şytyrdawuk kagyzlar iki penje arasyna gysyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şytyrды: Odun-çöp, agaç we ş.m. ýuwaşlyk bilen döwlende, kagyz we ş.m. eplenende döreýän ses.

şifer: Slanetsden plitka görnüşli edilip ýasalan gurluşyk mateialy. *Üýşmek-üýşmek ýadyňa salýardy* («Kolhoz Günleri»). *Şiferiň öndürilişi bir näçe esse artdyryldy. Kerpiçi, şiferi köprük öndürmek gerek.*

şiferlemek: Şifer bilen ýapmak, şifer bilen üstüni örtmek. *Täze salnan jaýyň üstüni şiferlemek.*

şiferlenmek: Şifer bilen ýapylmak, şifer bilen örtülme. *Jaýlaryň üsti şiferlendi.*

şiferleşmek: Şifer bilen ýapmaga kömekleşmek, bilelikde şiferlemek. *Onuň jaýynyň üstüni şiferleşdim.*

şiferletmek: Şifer bilen ýapdyrmak, şifer bilen üstüni örtdürmek. *Saraýyň üstüni şiferletmek boljak.*

şifon: *dokm.* Ýukajyk nepis ýüpek ýa-da nahmata.

şifonerka: Geým-gejim we ownuk-uşak zatlar saklanylýan kiçijik şka. *Şifonerkany açyp, onuň içindäki geýimleri gözden geçirdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şifr: 1. Gizlin hat ýazmak üçin peýdalanylýan şertli belgiler, elipbiý. *Şu radiostantsiya degişli şifrlar we kodlar tapylyp alyndy* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*). *Şifr bilen hat ýazmak.* 2. Kitaphananyň kitaplara goýýan registratsiya belgisi.

şifrlmek: 1. Şifr bilen ýazylmak. 2. Şifr basylmak, şifr goýulmak.

şifrleşmek: 1. Şifr bilen ýazmaga kömek etmek. 2. Şifr basmaga kömek etmek, şifr goýuşmak.

şifrletmek: 1.Şifr bilen ýazdyrmak. 2. Şifr basdyrtmak, şifr goýdurmak.

şifrli: 1. Şifr bilen ýazylan. 2. Şifr basylan, şifr goýlan.

şikär: *kön.s.ser.* Aw Y. *Olar günüň bir gününde uzak ýola şikara çykypdyrlar* (Myraly).

şikayat [şikaaýat]: 1. Bir erbetlik, nädogry iş we ş.m. barada närazylyk bildirilip edilýän arz. *Ol ferma müdirinden şikayat edip başlady* («Kolhoz Günleri»). *Meniň öz kysmatyma şikayatym ýok.* 2.ýur. Bir adalatsyzlygy, nädogrulygy ýok etmek barada ýaylan arza. *Grajdanalryň her hili şikayatlaryny kanun esasynda çözüärler* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

şikayatçy [şikaaýatçy]: Şikayat ediji, arz ediji. *Şikayatöylary gamçy bilen kowupdyrlar* (SSSR *Taryhy*). 2. ýur. Arza beriji, dawagär.

şikes: Yeten zarba, täsir zerarly birinde ýa-da bir zada galan ýetmezçilik, fiziki kemçilik, zyýan. *Sähediň eli şikes tapyp, adamlygy ýartylandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şofýor motorynyň her ýerin sermäp, Gözleýärdi mayşynynyň şikesin. Men onuň adyna çigit ýalyjak şikes ýetirsem, meni gören ýeriňde ýere çüýlemegä haklysyn!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şikeslemek: Şikesli bolmak, şikes ýetmek.

şikeslenmek: Şikesli edilmek, şikes ýetirilmek. *Emalyň şikeslenmegi, adatça, dişiň kem-kemden harap bolmagyna sebäp bolýar* (A. H. Kabanow, *Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy*).

şikesli: Şikes ýeten, şikes düşen, şikesi bar bolan. *Onuň eliniň şikeslidigini görüp, ýüregim hasam ýandy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

şildirdi: Akýan suwuň, ownuk şaýlaryň we ş.m. ýuwaşja çykýan sesini aňladýan söz. *Çalaja akýan suwuň şildirdisi*.

şildirmek: Şildirdili ses çykamak, şildirdili seslenmek. *Käýerde şildireýän suwlary, şol suwlara gonýan sansyz käkilikleri geňirgän bolsa-da, şol gören ýeriniň şu günki guş üçin peýda berip biljek nähili aýratynlygyň baryny akylyna getirip bilmeýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Nar çeşmäniň suwy şildiräp akýar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

şildiretmek: Şildirdili ses çykartmak, şildirdili ses etdirmek. *Şildiredip akdyrmak*.

şilliň: İnjuden gelen uzyn. *Anyrdan gelyärdi ýen bir faşist, Biri şilliň ýaly, birisi kiçi* (Çary Aşyr, *Poemlar*).

şilling: Angliýanyň 1/20 funt sterlinge deň bolan puly.

şimpanze: zool. Adam sypatly, adama meňzeş maýmyn.

şina: 1. Tigre geýdirilýän rezinden ýa-da demirden edilen gursaw. *Awtomobilniň tigriniň şinasy, welosipediň şinasy*. 2. *teh.* Güýçli toga çydamly elektrik simi.

şindi: Şu wagt deňeç, şu çaka çenli, häzirikçe, entek, heniz, häzir. *Aý, bolýar-da, şindem sen ikinji orny aldyň!* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Ol şindi pioner* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Saýak ýörme, taýak bar, şindiden däl, baýak bar* (Nakyl).

şindiki: Şu wagtky, häzirki.

şindiz [şindiiz]: ser. Şindi. *Şindiz hem pursatdyr* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Şindizem men – Ol gürrüň ýalandyr myjabatdyr! – diýip, onda-munda gürrüň etdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

şine [šiine] Y: Agaja, piliň, paltanyň sapyna berklik üçin kakylýan bir uýy injeldilen ýasyja agaç bölegi ýa-da demir, pana. *Berklik üçin paltanyň sapyna şine kakdylar*.

şine [šiine] YY: *biol.* Ösümligiň tohumyndan ýaňy ösüp başlamak bolýan baldagynyň ilkinji başlangyjy. *Ýylsaýyn täzeden-täze döreýän otlar eýýäm şine urup, ýeriň ýüzüne ýaňyjak ýaşyl öwüşgin beripdir* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

şinel: Harby adamlaryň daşky geýimi, gýş formasy. *Ol şinelini eline ýasgynjak alyp geldi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýigit durup bilmedi, egnindäki şinelini agajyň düýbüne oklady-da, ýapdan guş ýaly towsup geçdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

şinelemek [šiinelemek] Y: Şine kakyp berkitmek, panalamak.

şinelemek [šiinelemek] YY: Şine urmak, şine urup başlamak. *Öý guşlarynyň hemme görnüşlerine şineläp başlap däne bermeklik maslahat berilýär* (N. A. İwanow, *Guşçulyk – Maldarçylygyň İn Möhüm Pudaklarynyň Biridir*).

şineletmek [šiineletmek]: Şine kakdyryp berkitdirmek, panalatmak.

şir [šiir]: zool. ser. Arslan. *Pah, sen şu göwräň bilen şir bolaňda on-on baş ýigide näme edip bilerdiň?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Äri är bolanyň – heleýi şir, äri är molmadygyň – heleýi gara ýer* (Nakyl).

şire [šiire]: 1. Ösümliklerde, haýwanlarda we ş.m. bolýan ýelmeşiklik häsiýeti bolan suwuklyk, şepbik. *Ol şeliniň şiresini ýuwdu*. 2. Gaýnadylan tirek. 3. *bot.* Ekine düşýän zyýanly kesel. *Ekine şire düşüpdir*.

şireje [šiireje]: *bot. ser.* Şire 3.

şirehor [šiirehoor]: ser. Tirekhor.

şirekeş [šiirekeş]: ser. Tirekkeş.

şireli [šiireli]: Şiresi bar bolan, şire emele gelen; şire ýokuşan. *Şireli ekin. Şireli agaç, Şireli gapyrjak. Şireli halta*.

şirin: 1. Süýji, tagamly. *Ýazyň möjüminde toklynyň şirin eti, tümeniň jyňňyrdysy onuň gulagyna ýakymly eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň maksadym meşhur halyalarymyz ýaly dünýäde iň uly, iň şirin gyzyly olmalar ýetişdirmekdir* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*). 2. göç.m. Göwne ýakymly, hoş labyzly, süýji. *Sözi örän şirin* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Şirin owazyňdan many aňlamda, Ísläpdim görmegi seni saýfa. 771 bak. Iýany* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

şirinlik: 1. Süýji tagamlylyk, süýjülik. 2. göwne ýakymlylyk, labyzlylyk. *Ol örän şirinlik bilen söz sözledi.*

şirmaýy [şirmaaýy]: Pil süňkünden edilen. *Ol donunyň goltuguna elini sokdy-da, lowurdap duran şirmaýy saply jöwher pyçak çykardy* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

şitde: köň.s. Gaýyş guşak.

şitil: bot. Joýalara oturtmak üçin ýörite jaýda (parnikde) ösdürilýän ýaşajyk gök ekin nahaly (kelem, pomidor we ş.m. hakda). *Gök ekinleriň hasyllylygyny ýokarlandyrmagyň möhüm serişdelerinden biri şitilleri çüýrän torfly küýzejiklerde ekmekden ybaratdyr* (N.S. Hruşýew, *SSSR-iň Oba Hojalygyny Mundan Beýläk-de ösdürmegiň Çäreleri Hakynda*).

şitilhana [şitilhaana]: Şitil ösdürilýän, şitil ýetişdirilýän jaý. *Tohumlaryň ýygnaýan nusgalary başlangyç materialyň şitilhanasynda ekilýär* (İ. K. Maksimenko, *Türkmenistanyň Gowaça Seleksiýasy we Tohumçylygy*).

şiwe [şiiwe]: lingw. Umumy halk diliniň bir pudagy bolan ýerli gepleşik, dialekt. *Ol özüniň asly gepleýän şiwesini üýtgetjek bolup şunça jan etdi welin, ol oňa peýda bermedi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şkaf: İçine zat salyp saklamak üçin ulanylýan gapyly mebel. *Şkafy gulplap goýmak. Şkafyň içini zatdan doldurmak. Owadan şkaf. Merediň iş kabinetinde kitap şkafy durdy.*

şkgy YY: Gozasy doly ýetişmedik ýumşak pile.

şlagbaum: Ýoly açmak ýa-da ýapmak demir ýol geçelgelerinde, zastawda we ş.m. goýlan ala agaç.

şlak: Gaty ýangyçdan ýa-da metal edelip alnandan soň galýan galyndy.

şlakobeton: teh. Tsmentet, çäge, şlak gatyşdyrylyp taýýarlanan beton.

şlakoblok: teh. Gurluşyk materýaly hökmünde şlakdan ýasalan daşlar.

şlang: Suwuklygy, gazy we ş.m. bir ýanna akdyrmak, sowmak üçin rezin ýa-da brezent turba.

şlem: 1. Harby demir papak. 2. Lýotçikleriň, tankçylaryň, lyjaýçylaryň geýýän ýörite papaagy. *Şlemni ýeňsesine süýşürüp, galamyny ölläp hat ýazýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şlýapa: Sömmek depeli, erňegi ýasy, başa geýilýän geýim. *Ýylan kömelegine çalymlary edýän ýaşyl şlýapa Akmaýanyň gözüne gelmedi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Günden goranmak üçin ýa-da tomsuna şlýapa geýilýär.*

şlýupka: Berk giň korpusly gaýyk. *Ýelkenli şlýupka. Halas ediji şlýupka.*

şlýuz: 1. Suwuň derejesi dürli-dürli bolanda gämileri geçirmek üçin derýada, kanalda derwezeli kameradan ybarat gurluşyk, desga. 2. Suwy saklamak ýa-da goýbermek üçin bent, gatla.

şlýuzlamak: Şlýuzlar gurmak.

şnitset: Döwlen ýa-da üwelen etden kolete meňzeş edilip bişirilen nahar.

şnur: Daşy izolirlenen elektrik sim. *İň esasy bolsa Wanýa ýazdyryjy, spuokowoý şnury, daşyna gaýyş dolanan polat zynjyrjygy gördi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şofýor: Awtomobil sürüji. *Şofýor çaltlyk bilen tormazlady-da, motory ýatyrdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Maşynyň şofýory maşynyň içine girip uka gidipdir* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şofýorlyk: 1. Şofýoryň käri, şofýoryň wezipesi. *Bahar, iň bolmanda sen şofýorlygam oňarmak däl!* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Şofýor bolmaklygy öwredýän, şofýor ýetişdirýän. *Şofýorlyk kursy. Şofýorlyk kursuny gutarmak.*

şogap [şogaap]: *dial.* Derýanyň kenaryndan aşyp giden suw akymalarynyň basan ýeri.

şoh [şooh]: *ser.* Wäşi. *Ol görnüşine laýyk gelmeýän ýeňil we şoh adamdy* («Kolhoz Günleri»). *Ýigit ýa şoh gerek, ýa ýok* (Nakyl).

şohlanmak [şoohlanmak]: Şohluk etmek, ruhy göterilmek, ruhlanmak. *Annataganyň meňzetmeleri bilen şohlanan Gubaýdullah oňa soragly göz bilen çişerildi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şohluk [şoohluk]: *ser.* Wäşilik. *Derýaguly aga şu hili pursatda kolhozçylaryň gaýgysyny iň bolmanda şu hili şohluk bilen bolsa-da ýuwmarmamaga çalyşdy* (N. Jumaýew, Ak Derek).

şokolad: Kakao bilen gant garylyp gatadylan süýji, kemptut. *Ol iki bogdak gül bilen iki-üç sany oýunjak, bir guty şokolad alyp, wokzala taksili gitdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Çaýy menden, şokolady senden!* (G. Muhtarow, Pýesalar).

şokudatmak: Şokurdyly ses çykartmak, şokurdyly ses etdirmek. *Köne sanajy şokurdatmak.*

şokurdamak: Şokurdyly ses çykarmak, şokurdyly seslenmek.

şokurdy: Nepis bolmadyk gaty deri, geým-gejim zatlaryň sürtülmeginden çykýan ses. *Gatan deriniň şokurdysy.*

şokurdyk: Şokurdap duran. *Öwez ýene gürrüň diňe öz eşikleriniň şokurdyk şireliligi hem özüniň geleňsizligi barasynda barýandyr, öýtdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şokur-şokur: Yzly-yzyna çykýan şokurdyly ses.

şol: *gram.* Görkezme çalyşmasy. *Aýsoltan şol tämiz howada samolýota münmäge taýynlanýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol kel hem däl, emma oň şol at has bolup galdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

şompol: *harby.* Atylýan ýaraglaryň nilini arassalamak we ýaglamak üçin ulanylýan esbap, demir çybyk. *Onuň tüpeň arassalar ýaly täze şompoly bardy.*

şonça: Şol mukdarda, şol derejede, şol sanda, şonuň ýaly. *Ol wagtlar muňa näçe Bally molla diýseň, şonça hoşuna gelderdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Sözde näçe çekimli ses bolsa, şonça hem bogun bolýar.*

şonlugyna: Şol durşuna, bolşy ýaly, öňküligine. *Ol öň nähili bolan bolsa, şonlugyna hem galypdyr. Ýaran ol işi şonlugyna galdyrmaz.*

şor [şoor]: Tagamy duzly bolan, duzy artykmaç düşen. *Men şu gün şor balyk iýdim.* 2. Topary duzly bolan, düzüminde duz bar bolan. *Giň ýatan çarkandak meýdanyň käbir ýerleri şor ýerdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ♦ **Şot toýnak** – baran ýerinde bereket gaçýan, aýagy düşümlü bolmadyk, kemrysgal. *Şor toýnak suwa gitse-de bir ýatymlyk künji ekmäge giden ýaly* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

şora [şoora]: *bot.* Köplenç şorlukda bitýän pür ýaprakly we baldagy şorumtyk suwluja ot.

şorçaýyr [şoorçaýyr]: *bot.* İri we gaty baldakly ýere ýazylyp ösýän ýapraksyz çaýyr. *Onuň murty ýakarylygyna ösmän, hiniň gyrasynda biten şorçaýyr ýaly agzyna girýärdi* («Tokmak» Jurnaly).

şorlamak [şoorlamak]: Bir zadyň şory ýa-da duzy ýüzüne çykamak, şor emele gelmek, şor çykamak. *Şorlan ýerleri ýuwmak – bizde iň uly problema!* (N. Jumaýew, Ak Derek). *Onuň der bilen şorlan köýnegi saň gaty bolup galypdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şorlatmak [şoorlatmak]: Bir zadyň goruny ýa-da duzuny ýüzüne çykartmak, şor emele getirmek, şoruny çykartmak. *Arly tomsy günüň aşagynda gezmekden*

bugdaýreňk ýüzleri gara ýanyk derleri mele köýneklerini şorladypdyr (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

şorluk [şoorluk]: 1. Şor bolmaklyk, duzy barlyk, duzlulyk. 2 Topragynyň düzüminde duz bar bolan ýer, şor toprakly giň meýdan. *Şorluklary ýok edip aňyrsyna göz ýetmeýän kartalar çekdik* (N. Pomma, *Sebebäni Soň Bildim*). *Şorlukda ösardi çaýyr, ýylgynlar, Käte oňa çopan malyn kowardy* (A. Haýydow, *Gök Asman*).

şorpuldamak: Şorpuldyly ses çykamak, şorpuldyly seslenmek.

şorpuldaşmak: Bir näçe bolup şorpuldamak, şorpuldyly ses edişmek. *Şorpuldaşyp nahar iýmek.*

şorpuldatmak: şorpuldyly ses çykarmak, şorpuldyly ses etdirmek. *Çorba iýeňde agzyny şorpuldatmak.*

şorpuldy: Suwuk nahar iýlende, çaý, suw içilende we ş.m. agyz boşlugynda döreýän ses. *Şol gürrüňler arasynda çäkdirmäniň şorpuldysy hem dowam etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şorsaw [şoorsaw]: 1. Tagamy birneme şor bolan, birazajyk duzly bolan. 2 Topragy birneme şor bolan, düzüminde biraz duz bar bolan. *Bu oba Amyderýanyň aşak akymynda, toýun we şorsaw toprakly giň peslikde ýerleşýär* (R. Ataýew, *Ýylanly Raýonyň «Bolşewik» Pagtaçylyk Kolhozynyň İş Tejribesi*).

şorsuw [şoorsuw]: *kulin.* Çala gowrulyp, börtmeç bolan suwly et.

şorta [şoorta]: 1. Wäşi , degişgen. *Şorta ýaşlardan kimdir-de birisi «mal öldi» diýip ferma müdiriniň akt ýazyşy ýaly, bizem «gurady» diýer-de akt ýazarys! – diýip güldi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Güýçli täsir ediji, ýiti manyly, täsirli. *Aýtjak-diýjek sözüni şorta aýdardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Kleje bolsa kakasynyň şorta sözleri bilen dogabitdi ö öwrenişildiği* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **Şorta sözli** – degişip täsirli söz aýdýan. Anekdog aýdýan. Kemine şorta sözli şahyr bolupdyr. **Şorta uçmak** – ser. Uçmak. *Maşynyň ramasy şorta uçdy. Paltanyň sapy şorta uçdy.*

şortaň [şoortaň]: ser. Şorsaw. *Aňyrsyna göz ýetmeýän şortaň düzde wyskalar hatarlanyp galýança ençeme kynçylyklar, aýyrganç howplar bukup ýatyrdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

şosse: Transport gatnawlary üçin daş düşelip bejerilen, asfaltlanan giň ýol. *Myrat giň şosse bilen gidip barýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

şotlandiýalylyar: Şotlandiýanyň ýerli halky, ilaty.

şow Y: Işiň gowy netijesi, üstünlik, oňat, ugruna. ♦ **Şowuna düşmek** – üstünlik bilen gutarmak, oňuna düşmek. *Ene böwet saklamaga şeýle sak bolsa-da, onuň sakçylygy bir gezek şowuna düşmedi* («Zähmet Gahrymanlary»). **Şow gürrüň** - ugruna bolan gürrüň, şowly, oňaly gürrüň. *Hemaýyn şow gürrüňden soň, Osipow Ezize ýüzlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

şow YY: Göni, düz, tekiz. *Maýsa şow ýol bilen barýardy.*

şow YYY: Suw degirmenleriniň ýabynyň beýgelýän yerindäki suwy sowmak üçin kesä sowulýan ýap. *Haraba bolup galan degirmen şowundamy ýa-da öýüne karthana öwren adamlaryň biriniň öýündemi. Gurt hem şol oýnuň halkasynda peýda bolýar* (A. Gowşudow, *Mähri - Wepa*).

şowa: şowa kör – 1) daşdan gowy görmeýän, kütek gözli. *Onuň gözi şowady*; 2) dar düşüňjeli, uzakdan görmeýän. *Çala sowatlylygy bilen şowa kör Pökgen Elliniň asyl sypatyny görenokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şowhun: 1. Joşgunly ses, zenzele. *Atlaryň kişneşýän sesleri, itleriň üýpýän sesleri dynç oturan obany uly şowhuna salýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *O-ho, oglanlar, şowhuny goýsaňyz-laň!* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Uly şäheri şowhuny üç kilometrdan eşidilýärdi* («Pioner» *Jurnaly*). 2 göç.m. Hyjuw, joşgun. *Şowhun bilen işlemek.*

şowhunlanmak: 1. Şowhunly seslenmek, zenzele turmak. 2. göç.m. Hyjuwlanmak, joşmak. *Täze durmuşyň küýi bilen şowhunlanan gyz hiç ýana*

sowulman, töweregine garaman, göni teatry nazara aldy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

şowhunly: 1. şowgunly ses bilen, zenzeleli. *Uzakdan çagalaryň şowhunly sesleri eşidilýärdi* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Oturanlar edermenlik bilen magtandylar, şowhunly gülüşdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şowhunly el çarpysyk dokladçynyň sözünü örtüp durdy*. 2. göç.m. Hyjuwly, joşgunly. *Deňziň şowhunly tolkunyny onuň ünsüni özüne çekýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

şowhunlylyk: 1. Joşguly seslilik, zenzelelilik. 2. göç.m. Hyjuwlylyk, joşgunlylyk. *Baş alty sany esger duşmana tarap joşhunlylyk bilen ok atýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şowinist: syýasy. Şowonizmiň tarapdary.

şowinistik: syýasy. Şowinizme degişli bolan, şowiniste has bolan.

şowinizm: syýasy. Jynsparazlyk tapawutlylygy wagyz-nesihat ediji we milli duşmançylygy tutaşdyryjy reaksiýa burjuaz-millitçilik.

şowlamak: ser. Şowwuldamak. *Sowuk şemal öwürýärdi, ýapraksyz ýalaňaç agaclar şowlap seslenýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

şowlaşmak: ser. Şowwuldaşmak. *Agaclaryň çygar çybyklary şowlaşýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

şowly: Şowuna düşen, ugruna bolan, üstünlikli, oňaly (iş, meýil we ş.m. hakda). *Bularyň döwrek işleri şowly barýardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Operatsiýanyň şowly boljakdygyna biz hem ynanýarys* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*).

şowlulyk: Şowly bolmaklyk, şowuna düşgürlük, ugruna bolaganlyk. *Belorus daýhanlarynyň otrýady ýüpeklilik we şowlulyk bilen hereket edipdirler* (SSSR Taryhy).

şowsuz: Şowly bolmadyk, şowuna düşmedik, oňaysyz. *Birlän-ikiläp şowsuz geçen barlag burawy olaryň gözleriniň oduny alypdy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Bu tejribe şowsuz çykaýsa-da, geljekki tejribeler üçin ýol açar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şowsuzlyk: Şowly dälilik, şowuna düşmeklik, oňaysyzlyk. *Onuň işiniň şowsuzlygynyň üstüne, gaýta kakasy hem gyjالات berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Megerem, bu ýigit bir şowsuzlyga duçar bolandyr* (B. Pürliýew, B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

şowurdamak: Şowurdyly ses çykamak, şowurdyly seslenmek. *Egnindäki ýüpek haladyň çalaja şowurdysy eşidilip durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Äpet ýylanyň girip giden selinleriniň arasynda heniz-de şowurdy ýatanokdy* (B. Seýtäkow, *Saýalanan Eserler*).

şowurdaşmak: Şowurdyly ses edişmek, ylyzly-yzyna şowurdamak. *Şowurdaşyp baýdaklar, Toý günü ýada salýar* («Pioner» Jurnaly).

şowurdatmak: Şowurdyly ses çykartmak, şowurdyly ses etdirmek. *Bularyň önünden gymyzy köýnegini şowurdadyp, pete-pet çykan Bahardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şowurdy: Käbir guran ösümlükleriň, ýüpek zatlaryň we ş.m. sürtelmegi netijesinde döreýän ses. *Bibijik atlaş köýneginiň şowurdysyna çala begenmeýärdi*.

şowwuldamak: Şowwuldyly ses çykarmak, şowwuldyly seslenmek. *Sowuk şemal şowwuldaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

şowwuldaşmak: Şowwuldyly ses şykaryşmak, şowwuldyly seslenişmek. *Güýçli turan ýel zerarly şowwuldaşyp çykýan sesler eşidilýärdi*.

şowwuldy: Güýçli ýel turanda we ş.m. çykýan ses. *Töwerekde şemalyň şowwuldysyndan başga hiç zat eşidilmeýärdi* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

şöhlat [şöhlaat]: dial. İç ýagynyň içine üwelen et salnyp bişirilýän kolbasa görnüşli nahar. *Öý eýesi önümizde üç-dört adam iýip doýar ýaly şöhlat goýdy*.

şöhle: 1. Düşýän ýagtynyň inçe zolaklary. *Garyplar gün şöhlesi seýrek düşýän dar we hapa köçejiklerde mydar edipdirler* (Orta Asyrlar Taryhy). *Suwdan çykan üzüm*

hoşasyna Aýyň şöhesi düşende, üzümler hakyk manjygyňçogdamy ýaly ýylpyldaşyrdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Bir zadyň ýalkymy, bir zadyň öwşüni, ýşyk . Onuň gözleriniň şöhesi birdenkä öçüp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). İliç çyralary şöhesin salýan (Ata Salyh, Ädim). Göze urýar altyn gupbaň şöhesi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şöhleli: Şöhle saçýan, ýalkym salýan, ýşyk berýän, öwüşginli. Şöhleli çyra.

şöhlesiz: Şöhleli däl, ýalkym salmaýan, öwşün atmaýan, ýşyk bemeýän, öçügsi. Şöhlesiz çyra.

şöhrat [şöhraat]: 1. Çekilen zähmet, görkezilen talant netijesinde köpçülik araasynda ady bellilik, meşhurlyk. Zähmet bizde şöhrat işi boldy (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler). Sen bu işi alyp çykybilsen, ullakan şöhrat gazanarsyň ! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Üstünlik gazanmaklygy arzuw edilip aýdylýan alkyş, söz. Beýik rus halkyna şöhrat! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Halkyň içinden dörän gahrymanlara şöhrat! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). SSKP şöhrat!

şöhratlanmak [şöhraatlanmak]: Şöhrata eýe bolmak, meşhur, tanymal bolmak, at gazanmak. Urartlar bürünçden ýasalyan ajaýyp ýaraglary we başga bütünç zatlary bilen şöhratlanypdyurlar (SSSR Taryhy).

şöhratly [şöhraatly]: Şöhrata eýe bolan, atly, meşhur, tanymal, abraýly. SSKP-niň ýolbaşçylygy astynda sowet profsoýuzlary şöhratly ýol geçdi («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

şöhratlylyk [şöhraatlylyk]: Şöhrata eýe bolmaklyk, ady bellilik, meşhurlyk, tanymlalyk. İl arasynda şöhratlylyk.

şöhratparaz [şöhraatparaz]: Şöhrata kowalaşýan, ada çapýan. Ol biçak şöhratparaz eken. («Mydam Taýýar» Gazeti).

şöhlelenmek: 1. Şöhle saçmak, ýalkym salmak, ýşyk bermek, öwşün atmak, ýşyklanmak. Ýagty salyp şöhlelenmek. Şöhlelenip görünmek. 2. göç.m. Beýan edilmek, suratlandyrylmak, görkezilmek. Edebiýatda real durmuş şöhlelenýär.

şöwket: kön.s. Şan, şöhrat, dabara. Ol garaw tapmajagyna gözi ýetse, özüniň gara nebsi we haram şöwketi üçin her hili iş etmekden gaçmaz (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Han bolsa, nejis şöwketler bilen dolan kellesini zordan galdyryr (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

şöwketli: Şanly, şöhratly, dabaraly.

şöwketparaz: ser. Şöhretparaz. Şöwketparaz gözlerini dilmaja tarap öwürdi (G. Gurbansähadow, Suray).

şöwür: şöwür çekmek – gijelikde ýol geçmek, ilkaşamdan ertire çenli ýol ýöremek. Uky mesgen tapman ýanar gözlerde, Şatlyk şöwür çekdi güler ýüzlerde (A. Kekilow, Söýgi).

şpal: d.ýo. Relsleriň aşagyndan keseligine düşelýän ýasy şalman. Sen düşün ahyry, gaýka bilen relsi şpala berkidýärler (A.P. Saýlanan Eserler).

şpilka: Saça dürtülýän goşa dişli enjam.

şpora: Atly esgerleriň aty debsilemek üçin ädigiň apgyrdyna berkidilýän, yzy tigirçeklije nal görnüşli demir enjam. Ol ýigit ädigiň şporasyny düzetti (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şprits: Tene derman goýbermek, sançmak üçin ujuna iňne oturdylýan içi porşunly tsilindir, medetsina instrumenti.

ştab: 1. harby.Komandowaniýäniň goşuny dolandyryş organy. Pýotr öz bölümleriň ştabyna baranda, oňa gaty begendiler (A. Gowludow, Eserler). Men size ştabyň buýrugyny getirdim («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç.m. Ýolbaşçy organ.

şstamp: 1. teh. Dürli predmetleri ýasamak üçin galyp, gural. 2. Köplenç kagyzyň çep burçuna basylýan, edara ady ýazylýan peçat.

şstampamak: 1.teh.Şstamp bilen ýasamak, forma getirmek. 2. Şstamp basmak.

ştanga: 1. Metaldan edilen uly sterjen. 2. İki ujuna agyr tigrçekler dakylan sterjen görnüşli sport guraly. *Men ertir ştanga götermek ýaryşyna gatnaşmaly* (G. Muhtarow, *Pýesalar*). 3. Futbol derwezesiniň ýukarky germew agajy.

ştangist: Ştanga götermek sporty bilen meşgullanýan sportsmen.

ştapel: dokm. Emeli dokma süýüminden ýa-da pagta bilen ýuň garylan ýüplükden dokalýan ýumşak syk mata. *Ştapelden tikilen köýnek. Ştapel mata.*

ştat Y: Bir edaranyň, kärhananyň işgärleriniň wezipeleri, aýlyklary görkezilen hemşelik san sostawy. *Biziň instutymyzyň ştaty uly.*

ştat YY: Amerakada, Awstraliýada öz-özünü dolandyryjy administratiw-territorial birlik.

ştepsel: elektrik setine elektrik gurallaryny berkitmek üçin şnuryň ujundaky enjam. *Ol çep eline çäýnegi alyp sag eli bilen ştapseli razetka ötürdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Okuwçylar wilka, ştapsel ýaly elektrik serişdelerini oturtmagy-da başaryrlar* («Pioner» Jurnaly).

şturman: korabl, samolýot sürýän spetsialist. *Şturman bolup işlemek. Samolýotyň şturmany. Korablyň şturmany.*

şturmanlyk: Şturmanyň wezipesi, käri. *Şturmanlyk kärini ele almak üçin okamak.*

şturwal: Gämide, samolýotda, kombaýnda: ruldaky tutawaç, tigr, çarh. *Bu daýaw, güýçli hem erkli ýigit şturwalyň gapdalyndaky komandirlik oturgyjyna geçip oturanynda, özüni kombaýnyň hakyky eýesi diýip duýýar* («Kolhoz Günleri»).

şu [şuu]: Ýakyn aralygy ýa-da wagty aňlatmak üçin «bu» sözünüň manysynda gelýän görkezme çalyşmasy. *Otrýad aklar bilen güýç synanyşyp görmän, şu ýerden aýagyny hem ätmez!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İne, şu obada iki sany garyp dost maşgala ýaşaýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Şu günki serçe düýnki serçe jik-jik öwreder* (Nakyl).

şubela [şubelaa]: Janyň bilen, şunça, bir näçe gezek. *Ýagdaýy düşündirjek bolup, şubela jan çekdim* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Eteginde*).

şugla: kön.s. Ýagty, şöhle, ýalkym, ýalpyldy. *Uzalyp oturan obanyň ak tamlary Günün güýçli şuglasynyň astynda gözüni gamaşdyryp, has hem agaryp görünýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Balygyň ýagjyaran ýüzünde şugla oýnaklaýardy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

şugul Y: Birini ýamanlap edilen gürrüň. *Boris Godunow, Romanowlaryň üstlerinden edilýän şugullardan peýdalanyndyr* (SSSR Taryhy).

şugul YY: Gurluşykda jaýyň diwarlaryny, burçlaryny göni çykarmak üçin ujuna agyr zat dakylp, ýokardan aşak sallanýan eriş, kiriş.

şugulçy: Şugulçylyk edýän adam. *Şugulçy, gybatkeş arabozarlar, Doldurdy obany dürli «mys-myşdan»* (A. Kekilow, *Söýgi*).

şugulçylyk: Birini ýamanlamak, şugullamak bilen meşgul bolmaklyk biriniň gizlin syryny şugullap bermeklik, şugulçynyň gylak häsiýeti.

şugullamak: Birini ýamanlap gürrüňini etmek, birini ýamanlak, biriniň gizlin syryny başga birine habar bermek. *Bir dönük bir dildüwşük hakynda häkimlere şugullapdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

şugullanmak: Biri tarapyndan ýamanlanmak, ýamanlanyp gürrüňi edilnek, gizlin syryň hakda başga birine habar berilmek.

şugundyr: bot. Ýimit üçin ulanylýan, köki miweli gök ekin. *Sowhozda şugundyryň dürli sortlary ekilýär.*

şulha: Gök önümiň, çigidiň, däneniň we ş.m. gabygyndan, galyndylaryndan taýýarlanan mal ýimiti. *Mallaryň gysyn-ýazyn semiz hem-de sagdyn bolmagy barada hemişe aladalanýar, gysyna şulha, silos, sarun, kepek we bede bilen bakýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).

şullarmak: Şully bolup başlamak, agyry, kesellilik zerarly suwjaryp durmak (göz hakda).

şullartmak: Şully bolmagyna ýol bermek, gözüni gyzardyp, suwjardyp ýörmek. *Akmyrat gözüni şullardyp otyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

şully: Gözi agyryly, suwjarýan göz agyry keseline duçar bolan. *Basjak ýerimi saýgarmaz ýaly meniň gözüm şully däl ahyry!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şuluk: kön.s. Bulagaý, bulaşyk, tertipsiz, şowuna bolmadyk. *Hernä şeýle bolawersin, bolmasa işlerimiz şuluk!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şulukçylyk: ser. Şuluklyk. *Siz milletiň içine şulukçylyk salýarsyňyz* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

şuluklyk: Bulagaýlyk, bulaşyklyk, tertipsizlik, şowuna dällik..

şum: 1. Erbet, ýakymсыз, ýaman. *Her gün seniň getirýän şuňa meňzeş şum habaryň kişi gybaty* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Ýaramaz, ajy habarlary ýaýradýan, ýaman pikirli, pis gylykly (adam). *Bir şum tapylar hem agtygymyň hemme syryny äşgär eder* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

şumjaryşmak: Köpçülik bolup şumjarmak, bilelikde şumjarmak.

şumjarmak: Sessiz aglamjyramak aglajak-aglajak bolmak. *A gyz, bolup otursyň näteňet! Heý, şumjaryp gal, şumjaryp galan!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şumjartmak: Şumjarmaga mejbur etmek.

şumluk: Ýaman ýagdaý, şum hal, erbetlik, ýaramazlyk. *Bir ýerde bir şumluk bolsa, meni hem gapdalyndan galdyraýmagyn!* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Mal eýesine çekmese, şumluk* (Nakyl).

şumroý [şumroý]: Bet görnüşli, betsyapat, jenssyz. *Ol şumlukda aýplanan şumroý garrynyň biridir* (N. Pomma, Egri Eýiksiz).

şumroýlyk [şumroýlyk]: Bet görnüşlilik, erbet sypatlylyk, jynssyzlyk.

şunça: Şunuň ýaly köp örän köp. *Kakasy, şunça adamyny çagyryp nätjek?! (G. Muhtarow, Pýesalar).*

şunkar: zool. Gyrgylar otrýadyndan bolan aw awlaýan ýyrtyjy guş. *Albaý bulap çagyrsam şunkarym sen gola gel* («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).

şunlukda: Şunuň bilen birlikde, şeýlelikde. *Şunlukda, oblast gurluşyk tresti işe girişdi* («Tokmak» Jurnaly).

şura [şuura]: kön.s.ser. Sowet YY. *Ony oba şura başlygy saýladylar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ozal wagtda jebir-sütem görenler, şuralar döwründe gülüşin görün* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

şuwwuldamak: Şuwwuldyly ses çykmak, şuwwuldyly seslenmek. *Ýel misli bir gaýgyly heň çalyň ýaly şuwwuldaýardy. Uwlaýan şagallaryň sesi-de ýeliň şuwwuldysyna goşulyp, bu howsalaly gije ala-zenzele bolup durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Atylan oklar şuwwuldap üstümize inýärdi.*

şuwwuldaşmak: Yzly-yzyna şuwwuldamak, gaýta-gaýta şuwwuldyly seslenmek. *Ýeliň zarbyna agaçlar şuwwuldaşýardylar.*

şuwwuldy: Güýçli ýeliň, atylýan okuň we ş.m. hereketi zerarly örän gaty, zarply çykýan ses.

şübeleň: Şowhun, şagalaň.

şübeleňçi: ser. Şagalaňçy. *Her işi şüwelençi adam bilen işleseň, ýagşy boljak eken* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

şübeleňli: Gyzykly, keýpli, janly, jowhunly, şagalaňly. *Öýleriniň çüňkünde oňa adamlaryň şübeleňli topary duş gelipdir* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Nahary köp bolup iýseň, şüwelenli bolýar.*

şübhe: Bir zat hakda döreýän betgümanlyk, şek, münkürcilik. *Bizde üstünlikleriň bardygyna şübhe ýokdur.*

şübhelenmek: Bir zada gümanly bolmak, bir zada şübhe etmek, şek etmek, münkürlük etmek. *Men-ä onuň özbaşyny çarajagyna şübhelenemok!* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Başlyk meniň biri bilen bile ýörenimi görse, şübhelenip başlaýar* (G. Muhtarow, Pýesalar).

şübheli: 1. Bir zada şübhesi bolan, bir zada betgümanlyk edýän, bir zada münkürc bolýan. *Artyk Durda şübheli bir göz bilen seretdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bu şübheli adam nemetslere satylan bir ýalçy itdir* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. göç.m. Anyk bolmadyk, açyk aýdyň däl, gümana.

şübhelilik: Şübheli bolmaklyk, betgümanlyk etmeklik, münkürlük, şeklilik.

şübhesiz: 1. Şübheli däl, münkürlük däl, seksiz, gümansyz. *Nebitçileriň gazanan üstünlikleri şübhesizdir* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. göç.m. Gürrüňsiz, hökmany. *Onuň şu gije ýa ertir şähre çozjagy-da şübhesizdir* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Çary aganyň real obrazy oýlanylyp tapylan beýleki obrazlarda-da görkezilendigi şübhesizdir* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

şübhesizlik: Şübheli dällik, münkürlük däl, seksizlik, gümansyzlyk.

şüdügär: oba.h. Ekin ýygналandan soň, sürlüp ýa-da agdarylyp goýlan ýer, güýz sürümi. *Şüdügäriň tozap ýatmagy, ýylyň ýaman rejesi daýhany ruhdan düşürdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

şüdügärlemek: Ekin ýygналandan soň, ýer sürüp ýa-da agdaryp goýmak, şüdügär edip goýmak, sürüp ekişe taýýar edip goýmak. *Olar bugdaý ekýärler we geljek ýyl ekiljek ýerlere şüdügärleýärler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

şüdügärlenmek: Sürlüp ýa-da agdarylyp goýulmak, şüdügär edilmek, sürlüp ekişe taýýar edilmek. *Gowaça ekiljek meýdanlar ýokary hilli şüdügärlendi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Göwnejaý şüdügärlenen giň ekin meýdany bugaryp, gözəl görnüşe girdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

şüdügärleşmek: Şüdügärlemäge kömek etmek, şüdügärlemek işine kömekleşmek, bilelikde şüdügärlemek.

şüdügärletmek: Şüdügär etdirmek, sürdürüp goýdurmak, sürdürüp ekişe taýýarlatmak. *Pagta ekiljek ýerleri şüdügärletmek.*

şükür: Makullyk, razylyk, saglyk-amanlyk, kanagat bildirilip aýdylýan söz söz. *Şükür, kolhoz guralaly bäri özümizi gurplandyrdyk* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Hernä gözlerim abat galypdyr, şuňa-da şükür!* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

şükürli: Kanagat edýän, şükür edýän, kanagatly, sabyrly.

şüle: Palawa görä suwugrak edilip tüwüden bişirilýän nahar. *Şüle goýalandan soň, ol ýagşyja bişer ýaly, ony buga goýmaly* («Sowet Türkmenistanyň Aýallaary» Jurnaly).

şwabra: Pol ýuwmak üçin ulanylýan ujy kese agaçlyja uzyn taýak, enjam.

şwedler: Şweýtsiýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

şweýtsariýalylar: Şweýtsariýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

-T-

t : Türkmen elipbiýiniň ýigirmi üçünji harpy.

taba [taaba] Y: dial. *Et, kartoşk, ýumurtga gowurmak, gutar. Gyzzyrmaç we ş. m. bişirmek üçin metal gap, saç. Men öýe gelenimde, ejem tabada gutar bişirýärdi.*

taba [taaba] YY: dial. oba h. Hatar arasy, hatary, kes. *Brigadalar taba tutup, üstüne patrak sepilen ýaly bolup agaran gowaçanyň bir ýan çetinden girip ugradylar* (G. Gunbansähedow, Ak Altyn).

tabak [taabak]: 1. İçine nahar goýup ýmek üçin ulanylýan gap. *Şol taýdan bir tabak palaw getirip, özi meniň bilen bile oturyp iýdi* (Myrally). *Bahar kitapdan gözünü aýyrman, bir gapdalynda tabak dolup duran özümden ýeke-ýekeden ýolup agzyňa atýardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. göç. m. Nahar. *Olara baran badymyza, öňümize tabak geldi. Ol tabak çekilýänçä, özüne bir güýmenje tapdy. Atbaşçylary uzak saklaman, taýyn bolup duran nahary guýdular-da tabak çekdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **bir tabakdan nahar iýmek** — ser. Ýmek. *Nähili olar bilen bir tabakdan nahar iýerin ?!* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

tabakdaş [taabakdaş]: Biri bilen bir tabakdan nahar iýýän, bile oturyp nahar iýýän. *Tilki bolup dogan hem dälidirin, tilki bilen tabakdaş hem bolman* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *İki zoňtar murtly özbaşyna tabakdaş boldy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

tabamak [tabaamak]: Ösüp başlamak, çykyp ugramak (sakgal, murt hakynda). *Eňegine sakgal taban hem oglan bolarmy ? !* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Bu saparky gözden geçirişde, biraz paýhaslanan ýaly bolup, ýaňy taban murtuny sypap sagyndy* (A. Gowşudow, Powestler).

tabel: 1. İşçi we gullukçylaryň işe gelşi, işden gidişi hasaba alynýan nomerli ýörite tagta. 2. İşe gelnende ýa işden gidilende asylyp goýulýan nomerli tegelejik demir. 3. Ýörite tertip boýunça ýazylýan spisok. *Olaryň tabelleri heniz gowşurylanok* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Tabelleri ýazyp oturan Berdä : — Arma, Berdi ! — diýdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

tabelçi: Tabel işini alyp barýan işgär. *Öýläň boldy weli, bir ýerden tabelçi eline depderini alyp geldi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Tabelçi 5. nji brigadada agitator bolup işleýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

tabyn [taabyyn]: 1. Birine ýa-da bir zada garaşybolan. *Sen maňa maslahat ber, men seniň maslahatyňa tabyn* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Menem saňa tabyn boldum* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Töwerek-daş maňa tabyn* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *İş gününde özüne tabyn adamlara hiç zat aýtmaýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Zor bilen boýun egdirilen, boýun bolan. *Atabaýyň öz öýlerinde birinji gezek Akmaýany özüne tabyn etmek islegi ýol almady* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

tabynlyk [taabyynlyk]: 1. Birine ýa-da bir zada garaşlylyk. *Olaryň tabynlyk ýagdaýlary ýüzüni bir ýana sowmaga mejbur etdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Onuň asyl daşky görnüşi, haýbaty, söz urşy-da tabynlyk talap edýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Zor bilen boýun egdirilenlik, tabyn edilen ýagdaýda bolmaklyk. *Tabynlykda ýaşamaklyk*.

tabyrdamak: Tabyrdyly ses çykamak, tabyrdyly seslenmek. *Dor alaşa tabyrdap ýerinden galdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Akmaýa tabyrdap galan köşekden gorkusyna ýykyldy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

tabyrdaşmak: Bilelikde tabyrdamak, tabyrdyly seslenişmek. *Ýatakdaky mallar ürküp, tabyrdaşyp ýerlerinden galdylar*.

tabyrdy: Mal-garanyň goşulyşyp çapysmagyndan, tarpa tutmagyndan we ş. m. çykýan aýak sesi. *Mes atlaryň zarp bilen inýän ykjam toýnaklary tabyrdy turuzýar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Belki, ol-da toýnak tabyrdysyndan, gamçy şarpyldysyndan heder edendir* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tabyt [taabyt]: İçine meýit salyp götermek. Üçin agaçdan ýa-da boýradan ýasalan enjam. *Ölemde kim « eje » diýip, meniň tabydymy göterer* (A. Gowşudow, Powestler we Heka-ýalar). *Serwiden tabyt kylyp, gülden kepen etmek gerek* (Myrally). *Halnazary merdiwan şekilinde ýasalan tabydyň üstünde ýatyryp, jynaza namazy üçin arassalanan ýere alyp bardylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tabletkä: med. Preslenip ýasalan tegelejik derman. *Streptotsid tabletkasy*.

tablitsa: Grafolar boýunça ýerleşdirilen maglumat. 1869. njy ýylda birinji gezek beýik rus himigi D. İ. Mendeleyew elementleriň periodiki sistemasynyň tablitsasyny düzdi (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Köpeltme tablitsasy. Utuş tablitsasy*.

tabor: Göçüp-gonup ýören tsygan maşgalalarynyň bilelikde ýaşaýan topary.

tabşyryk: 1. Birine tabşyrylan buýruk, ýumuş. *Akmyrat, sen mugallymyň düýnki tabşyrygyny eýýäm ýadyňdan çykardyňmy ? Saňa bir tabşyryk bar, olam, okap sowatly bolmaly* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Birine berilýän nesihat, wesýet, öwüt, maslahat. *Garly ussu oňa tabşyryk etdi* (A. Gowşudow, Powestler).

we Hekaýalar). 3. Birine edilýän sargyt, ýumuş. *Maňa-da gyzykly kitap getirgin ! — diýip, tabşyryk etdi.* 4. Nädogry edilen iş üçin edilýän duýduryş, käýinç. *Şeýle işleri üçin raýon tarapyndan Pökgene bir näçe sapar tabşyryklar hem berlipdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

tabşyrylmak: 1. Bir işiň ýerine ýetirilmegi buýrulmak, ýumuş buýrulmak. *İne bu mähüm iş Nyýaza tabşyryldy (B. Gurbanow, Duşusyk).* 2. Nesihat edilmek, nygtalyp aýdylmak. *Brigadirlere edilmeli işler tabşyryldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 3. Birine bir wezipe ýüklenmek. *Ýolbaşçylyk etmeklik tejribeli halyçylara tabşyryldy (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* 4. Bir zat geçirilmek, berilmek, gowşurylmak. *Döwlete köp pagta tabşyryldy. Plandan artyk onlarça tonna ýüň tabşyryldy.*

tabşyrmak: 1. Bir işi ýerine ýetirmegi birine buýurmak, biriniň üstüne ýüklemek. *Doktor özüniň kömekçisine nämedir bir zatlar getirmegi tabşyrdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Bir zady birine bermek, gowşurmak. *Meniň taýynlygym — ok-ýaragy saňa tabşyrmak (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *B. Kerbabaýew özüniň « Abadan » operasynyň libretto-syny teatra tabşyrypdyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* *Ýüň tabşyrmagyň plany artygy bilen ýerine ýetirildi (« Kolhoz Günleri »).* *Ol öz zwenosy boýunça pile tabşyrmaklygyň planyny 157 protsent ýerine ýetirdi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* 3. Synagdan geçmek, ekzamen bermek. *Oraz rus dilini tabşyrdy.* 4. Birine bir zady nesihat etmek, wesýet etmek, nygtap aýtmak. *Janlarym, illäp-günläp, kel kyzy äre beren ýaly, muny-da bir sana geçireliň — diýip, Aknabat eje tabşyrdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Tabşyrdy sözlerin partiýasyna, gözlän diýip halkyň kem-kösüne (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Çary Hoşgeldi brigadirleriň hemmesine berk tabşyryň, olar hemişe işleriniň üstünde bolsunlar ! (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

tabu: *etn. lingw.* Gadym wagtlarda : käbir sözleri aýtmaklygy, belli bir işi ýerine ýetirmekligi dini taýdan gadagan ediş.

taçanka: Ýeňil kuzowly arabajyk. *Obaň içi bilen indi meýdana, bir näçe taçanka hem awtomaşyn (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

tagalla [tagallaa]: Bir zady amala aşyrmaklyk üçin görülýän çäre, edilýän alada, garaşyk. *Uludan-kiçä bütün kolhozçylaryň-da ähli tagallalary ýokary hasyl ugrundaky göreşe gönükdirilipdir (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* *Hoşgeldi maşyn tapmagyň tagallasyny etmeli boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

tagam: 1. Nahara, iýmite mahsus bolan aýratynlyklary duýýan agyz ýa-da dil duýgusy. *Men çaýyň tagamyny birinji gezek datdym (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* *Her naharyň bir tagamy bolşy ýaly, mal üçin her otuň-da bir ýokumy bardyr (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* *Şu gapyrgalaryň tagamy ýamanja däl (« Kolhoz Günleri »).* 2. Nahar, iýmit. *Ballym, taýyn tagamy taşlap gitseň, nähili bolar ?! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).* *Bişiren tagamlaryna-da gant atylan ýaly, iýip doýup bolmazdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 3. göç. m. Bir zada bolan duýgy, bir zatdan alynýan lezzet, eşret. *Dünýäniň datly tagamyny ýaňy dadyp başlan Begenje söz bere-rismi ?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

tagamly: Tagamy gowy bolan, süýji tagamy bolan, datly. *Çagalary gowy, tagamly taýýarlanan naharlar bilen iýmitlendirmeli (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* *Otda bişirilen nahar has tagamly we ýokumly bolup başlaýar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

tagamsyz: Tagamly bolmadyk, jüýçi däl, datsyz. *Gaýnamy kemsiz ýeten, etli kartoşkaly çorba Myradyň agzyna tagamsyz, duzsuz ýaly degdi (B. Kerbabaýew, İhlasa-Myrat).*

tagan [taagan]: Üstünde gazan, tünçe goýlup nahar bişirilýän üç aýakly demir gural. *Käse gapböwürdäki tagana degip, jyňňyrdy bilen pytrady (B.*

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Dünýesiniň ýüküni ýazdyryp, tagany goýdy, gazany atardy* (« Pioner » *Jurnaly*). *Tagan aýagy üç bolar, biri–birine güýç bolar, biri synsa, hiç bolar* (nakyl).

tagapyl [tagaapyl]: kön.s. Kanagat, sabyr, çydam. *Sen sabryňy ele alma, biraz tagapyl et ! Şonuň üçin men–ä biraz tagapyl etjek kem dlmikän öýdýän !* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tagara: Öý hojalyk, bähbitleri üçin ulanylýan legen görnüşli, çuň bolmadyk gap. *Ullakan daş tagarany olaryň üstüne düňderip goýdum* (« Pioner » *Jurnaly*).

tagarçyk: Erkek esrände, agzyndan çykýan böwenjik, haltajyk.

tagaşyk: 1. Gelşik, oňaýlyk, nepislik, çeme. Bu modeliň tagaşygy ýok. 2. Jaýba–jaýlyk, gödek dällik, ýerliklik.

tagaşykly: 1. Gelşikli, oňaýly, nepis, owadan, çemeli. *Tagaşykly syrat. Tagaşykly göwre. Tagaşykly ýazylan hat.* 2. göç., m. Jaýba–jaý, gödek däl, ýerlikli, çemeli. *Tagaşykly söz.*

tagaşyksyz: 1. Gelşiksiz, oňaysyz, nepis däl, gödek, çemesiz. *Begenjiň gözüne oňun tagaşyksyz gylly ýogyn barmaklary rula gelişmeýän ýalydy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gurt bir hili tagaşyksyz sypat bilen ýylgyrdy* (A. Gowşudow, Mähri–Wepa). 2. göç.m. Oňaysyz, ýerliksiz, gödek. *İlkidurmuş adamlarynyň gepleşigi örän tagaşyksyz bolupdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Gulman arçyn özüniň tagaşyksyz ýogyn gülküsini öz badyna goýberýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Onuň tagaşyksyz göwresiniň ýarysy içerik girdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

tagaşyksyzlyk: Gelşiksizlik, oňaysyzlyk, nepis dällik, gödeklik, sygymsyzlyk, çemesizlik. *Ol tagaşyksyzlyk bilen ýerinden galdy.*

tagat [taagat]: tagat çekmek — söýginiň we ş. m. ýşkyna düşüp, gijeleri ukusyzlykda geçirmek. *Hüwi ýaly, bütün gijäni tagat çekip geçirýärdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tagça: Dürli predmetler : gap–gaç, kitap we ş. m. goýulýan diwar şkafigygy. *Tagçada bolsa atagyz, ysaç, çekiç ýaly ussa şaýlary we başga ownuk–uşak demirler ýatyrdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

taglym [taglyym]: kön. s. Okuw, tälim, terbiýe, göreldi. *Jüneýt handan taglym alyp gaýdan Eziz indi has batyrgaý depredi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Babamyz Leniniň taglymyn aldyň, Azatlyk urşunda göreşip geldiň* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

taglymat [taglyymat]: Bir waka, hadysa barada teoretiki kanunlaryň jemi, teoriýa. *Olar partiýa kadrlaryny marksistik taglymata wepaly bolmak ruhunda terbiýeleýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Darwiniň taglymaty tebigata dini–idealistik garaýyşlara berk zorba urdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tagma: 1. Dowarlara, gara mallara bellik üçin sim, syndy we ş. m. zatlary gyzdyryp basmak ýoly bilen salynýan nyşan, alamat. *Düýäniň budunda üýtgeşik bir tagma bardy.* 2. Urlan zarba, çykýan ýara we ş.m. zerarly galan yz, bellik. *Eger meniň çenim çen bolsa, hol ýogyn agaçda meniň tagmam bardy* (A. Gowşudow, Mähri–Wepa).

tagmalamak: 1. Gyzdyryp demir basmak arkaly mallara nyşan salmak. *Hawa, ertir goýnuňy bölüp bereýin. Olary tagmala–da gowuja bak !* (« Zähmet Gahrymanlary »). 2. Yz gal–dyrmak, bellik salmak.

tagmalanmak: Tagma basylmak, tagma salynmak. *Mallaryň hemmesi tagmalandy.*

tagmalaşmak: Tagmalamaga kömekleşmek.

tagmalatmak: Tagma basdyrmak, tagma saldyrmak.

tagmaly: Tagma basylan, nyşanly.

tagsyр [tagsyyr] Y: Günä, ýazyk, etmiş. *Gurt bolsa : — Meniň günäm, tagsyrym, ýok ahyryn ! — diýdi* (A. Gowşudow, Eserler).

tagsyr [tagsyyr] YY: kön. s. « Keramatly » adamlara we ş. m. ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Tagsyr, men sopulardan öwrenmäge gelmedim, sizden öwrenmäge geldim.*

tagt Y: 1. kön. s. Häkimiýet simwoly hökmünde ulanylýan aýratyň kreslo ; patyşalaryň, şalaryň, monarhlaryň dabaraly düzgün wagtynda oturýan ýeri, patyşanyň arz soraýan jaýy. *Şah eger adyl bolmasa, tagty weýran bolarmys* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Patyşany tagtyndan taýdyrdyk, Kerenskiý hökümetini ýykdyk* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Üstünde oturmak üçin tagtdan edilen ýörite seki. *Gel, gardaş, saýa geç, tagtyň üstüne, Häzir çişlik bişireris dessine* (G. Seýitliýew, *Goşgular*). *Haly ýazyp, bir giň tagtyň üstüne Tagam häzirläpdir gelnine gaýyn* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). ♦ **tagta mündürmek** — patyşa etmek, häkimiýet başyna geçirmek.

tagt YY: Ýeriň suwarylyp, ekişe taýýarlanylýp goýlan ýa-da sürüme taýýar bolan yzgarly ýagdaýy. *Suwçular uly suwaryş kanalyndan tagt suwlaryny ekin meýdanlaryna goýbererler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Taba getirip, tagtdan çykarman kätmen urmasaň, gatan ýer ony bogjakdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tagta Y: Pürsden her hili galyňlykda kesilen gurluşyk materialy. *Giň meýdanda tagtalar, pürsler tsement çelekler we başga gurluşyk materiallary düşürilýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İne agaç, tagtanyň gerek ýeri* (« Kolhoz Günleri »).

tagta YY: Haýsy-da bolsa bir materialyň ýukajyk tekiz bölegi. *Bukjanyň içinden üç tagta kagyz çykdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tagta YYY: Yüzene hek bilen hat ýazylýan okuw esbaby. *Okuwçylar birden tagta, birden hem depderlerine seredişdiler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). « W » *harpyny mugallymyň aýdysy ýaly edip, tagta düşnükli ýazdym.* ♦ **hormat tagtasy** — işde üstünlik gazanan adamlaryň ady ýa-da suraty görkezilýän tagta. *Ýygymçylaryň atlary kolhozyň hormat tagtasyny bezeýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

tagtabit: zool. Jandarlaryň gany, ösümlikleriň şiresi bilen iýmitlenýän parazit, möjejik. *Çaga uklan wagtynda, onuň gulagyna saçakçy, tagtabit, siňek, kyrkaýak, büre ýaly mör-möjekleriň girmegi hem mümkin* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Men-ä bilmedim welin, endamyň edil tagtabit dişläň ýaly bolupdyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

tagtalamak: Tagta bilen örtmek, tagta bilen ýapmak. *Tamymyzy tagtalapdyrlarmy ? ! — diýip, Ogulgerek yzly-yzyna sorady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tagtalanmak: Tagta bilen örtülme, tagta bilen ýapylmak, berkidilmek.

tagtalatmak: Tagta bilen örtdürmek, tagta bilen ýapdyrmak, berkitdirmek.

tahyl: Şkaf, stol we ş. m. ýaşçigi, çeker, sürgüç. *Oglanjyk aşaky uly tahyly zordan açdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tahýa: Keşde salnyp tikilen, kellä geýilýän börük. *Artyk üçin tikip gutaran tahýasyna timar berip, törde otyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Başyndaky tahýasyny düzetti-de, ýene telpegini geýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tahýaça: Başyna diňe tahýa geýen, başy tahýaly. *Eýwanyň öňündäki ak öýleriň işiginde kellesi tahýaça bir ýetginjek oglan durdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

takal: Manysyz, boş, ugursyz gürrüň. *Oň takalna endik etdi gulagym* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). ♦ **takal okamak** — manysyz, boş gürrüň etmek, gürrüň bermek. *Sen maňa takal okama !* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Meniň bu ýere gelmekden maksadym, size takal okamak däl !*

takalan: Ösümlük, ot bitmedik giden düz meýdan, şyr takyr ýer.

takat [taakat]: Sabyr, çydam, dözümlilik, karar. *Aýsoltanyň ejesiniň soňsuz mysallaryna takady ýetmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Eý söýgülim, saňa salam ýazmasam, ýürek takat bermez, wyjdanyň ýetmez* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **takatdan düşmek** — bikar bolmak, ynjalyksyz ýagdaýda bolmak.

takat-karar [taakat-karaar]: Sabyr, takat, çydam.

takatly [taakatly]: Her bir ýagdaýa döz gelip bilýän, sabyrly, çydamly, kararly. *Her bir işde takatly bolmak gerek.*

takatlylyk [taakatlylyk]: Sabyrlylyk, çydamlylyk, dözümlilik, kararlylyk. *Takatlylyk bilen çagalaryň gürrüňlerini diňledi* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

takatsyz [taakatsyz]: Sabyrsyz, çydamsyz, dözümsiz, kararsyz. *Ogultur eje nahar taýýarlap, oglunyň gelmegine takatsyz garaşýardy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

takdyr [takdyr]: ser. Ykbal. *Halk hökümeti öz goluna alar, öz takdyryna özi hojaýyn bolar. Mawy özüne nähili takdyryň garaşýanyna düşünmän, mekir sözlere ynanmak bilen şatlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

takga: Birbada, birden. *Elhenç çirkin gygyrý-da, şo dem takga jany çykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tagaz [tagaaz]: zool. Esasan duza ýatyrylyp iýilýän kiçiräk deňiz balygy. *Dolýar meniň torlaryma dürli balyklar : Azat mahy, bekre, tagaz, çapak balyklar* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).

tagyldamak: Tagyldyly ses çykarmak, tagyldyly seslenmek. *Ussahanadan gijäniň bir wagty tagyldap ýekedabanyň sesi çykýardy.*

tagyldatmak: Tagyldyly ses çykarmak. *Nagyşly nas kädisini çykaryp, agzyna tagyldatdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tagyldy: Gaty zatlaryň biri-birine batly degmegi zerarly döreýän ses. *Balçy höwürte sökülen wagtynda tagyldylara, ramkalar ondan-oňa gozgalan ýa-da onuň gapaklary aýrylan wagtynda silterlemelere ýol bermeýär* (İ. Şakalo, *Türkmenistanyň Öňde Baryjy Pasekasy*).

takyk [taakyyk]: Hakykat, anyk, aýan, açyk. *Bu habar ýalan bolaýmysyn, takygyna ýetseňiz gowy bolar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şu günki bolup geçen wakanyň takygyna ýetmek işläpdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

takyklamak [taakyyklamak]: 1. Aýan etmek, anyklamak, kesgitlemek, anygyna ýetmek. 2. Mälim etmek, görkezmek, bildirmek. *Onuň gany gaçyk, reňki üçük ýüzi tirýekden habarlydygyny takyklaýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

takyklanmak [taakyyklanmak]: Aýan edilmek, anyklanmak, kesgitlemek, anygyna ýetilmek. *Şu obanyň gadymy ady takyklanmandyr* (Babaýew we Freýkin, *Aşgabat*). *Etrek töwereginde subtropiki ekinleri ekmek üçin ýedi müň getara çenli ýer fondumyň bardygy takyklandy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

takyklaşmak [taakyyklaşmak]: Anygyna, açygyna ýetişmek, anyklaşmak, kesgitleşmek.

takyklatmak [taakyyklatmak]: Anygyna, açygyna ýetirtmek, anyklatmak, kesgitlemek.

takyklyk [taakyyklyk]: Anyklyk, kesgitlelik, aýanlyk, açyklyk, äşgärlik. *Häzir alymlar Ýeriň we Aýyň hereket ediş kanunlaryny öwrenmek esasynda Günüň we Aýyň tutulmagyny örän takyklyk bilen öňünden aýdýarlar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

taky: 1. Toýunsow giňişlik, düz meýdan, ösümliksiz şyr meýdan. *Alty bugraly adyra, takyra düşende, ýelgamaga döndi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garagum bilen takyr zolagyň araçäginde yzgarly şor ýerleriň aýry-aýry uçastoklary bar* (Babaýew we Freýkin, *Aşgabat*). *Mekdebiň ön ýany eliň aýasy*

ýaly takyrdy (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Hiç zatsyz, boş. 3. göç. m. Ýüzi düz ; tüýsüz, saçsyz. *Onuň süýr depesi takyrdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

takyrälem: 1. zool. Süýrenijiler maşgalasyndanbolan suwulgandan kiçiräk süýreniji. 2. Käyelip aýdylýan söz. *Birdenkä, Aýtak gözüniň öňüne gelip : — Wah, gelmän geçseň bolma-ýarmy, gelmän geçen, takyrälem ! — diýip gargandy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

takyrdamak: Takyrdyly ses çykamak, takyrdyly seslenmek. *Íşik takyrdanda, sapa garry enäniň heniz hem gapynyň daş ýüzünde duranyňy aňlap, gapynyň kildini ýazdyrды* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

takyrdaşmak: Takyrdyly seslenişmek, takyrdyly sesler eşidilmek.

takyrdatmak: Takyrdyly ses çykarmak, takyrdyly seslendirmek. *Kömegiň ýüzi boz-ýaz bolup hem-de oturan stolunyň aýagyny takyrdadyp gozgandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

takyrdy: Gaty zatlaryň biri-birine batly degmeginden döreýän ses. *Oslagsyz takyrdy mes gatylary ürküzdí* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Berk urulýan gapynyň takyrdysy süýji ukyny bimaza edipdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Küýzegär takyrdyny we arryldyny eşidipdir-de, zähresi ýarylara gelipdir* (« Pioner » *Jurnaly*).

takyrlyk: Takyr meýdan, giden takyr ýer. *Mekdebiň ýeňse tarapynda aňyrsyna — bäsisine göz ýetmeýän takyrlyk ýaýlyp ýatyrды* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

takyr-tukur: Yzly-yzyna takyrdyly çykýandüňküldili ses.

takyrýorga: zool. Gumda ýaşaýan, ýapyrylyp, örän çalt ýorgalap ýöreýän aw guşy. *Gezermen takyrýorgalar bir ýerden gymyldaman, ganatlaryny Günüň önüne gerip jüýjesini penalaýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

taklamak: Gysgançlyk zerarly bar hem bolsa ýok diýmek, gabsyrmak. *Ol kempir haçan görseň taklap otyr.*

taklatgy: İki setir edilip gazylan on iki sany çukurjygyň her biriniň içine dört sany gumalak salnyp, iki bolup oýnalýan oýun. *Taklatgy oýnamak.*

takmyn [takmyyn]: Çak bilen, çen bilen takmynan. *Ol takmyn altmyş dört, altmyş bäs ýaşyndaky adamdy. Takmyn ýarym gijeden bir sagat geçipdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

takmynan [takmyynan]: ser.Takmyn. *Şol wagtyň özünde maldarçylyk önümi, takmynan 6 protsent, ekerançylyk önüme bolsa 2,5 protsent diýen ýaly artdy* (« *Sowet Türkmenistany* ») *Gazeti*).

taksi: Kireýini hasaplaýan sçýotçikli awtomobil. *Wokzala taksili gitdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

taksimetr: teh. Geçilen aralygy görkezýän awtomobil sçýotçigi.

taksofon: Awtomatik telefon.

taksometr: teh. Geçilen ýoly we şol ýola tölenmeli kireýi görkezýän awtomobil sçýotçigi.

taksomotor: teh. ser. Taksi.

takt: sazç. Saz eserleriniň ölçegi.

taktik: harby. Taktika boýunça spetsialist, uruş tälimini gowy bilýän adam.

taktika: 1. harby. Uruş alyp barmak ussatlygy. 2. göç. m. Syýasy göreş usullary. *Marks özüniň dialektiki materialistik teoriýasy esasynda proletar göreşiniň ýeketäk taktikasyny işläp düzdi* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

taktiki: Taktika esaslanan, taktika esasynda bolan. *Men taktiki okuwlara-da baryp biljek* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

takwa [takwaa]: dini. Namazhon, dindar. *Ol gaty takwa adamdy.*

takwalyk [takwaalyk]: Namazhonlyk, dindarlyk. *Onuň mele don geýmegi takwalyk, taňryyparazlyk üçin bolman, edýän ogrulygynyň üstüni örtmek üçin perde bolara çemelidi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tal: bot. ser. Söwüt. *Pelwert taly kimin, syrdam bedenli, ony görmänmidiň henize çenli* (B. Hudaýnazarow, *Gyzgyn Sähra*). *Bu ikisiniň ýoly derýanyň ileri ýüzüne geçip, gaçynyň üsti bilen gök tallaryň arasyndan ýokarlygyna gidýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

talaban [talabaan]: Hakyna tutma işçi, batrak. *Ol ýedi-sekiz ýaşlarynda atanesinden mahrum bolup, bir döwüm çörek üçin baýlaryň gapysynda talaban durýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Sen olaryň elinde talaban bolan wagtynda, gije-gündiz ýaranjak bolup işläniňde de nähili gün görýärdiň* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

talabançylyk [talabaançylyk]: ser. Talabanlyk. *Men onuň gapysynda ýedi ýyl talabançylyk etdim.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

talabanlyk [talabaanlyk]: Talabanyň käri, ýagdaýy.

talak: kön. s. Bozulan nika, aýrylyşma. *Sen menden talak !* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **talak haty** — nikanyň bozulanlygy baradaky şahadatnama. *Ýelli onuň talak hatyny berip-dir, arany açypdyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

talamak [taalamak]: Biriniň zadyny elinden zorluk bilen almak, basyp almak, garakçylyk etmek. *Bir süýthoryň bähbitleri üçin adam öldürýärler, öý talaýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Biziň halkymyzdan talanan zatlary bize bermeli* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

talaň [taalaň]: 1. Biriniň zadyny zorluk bilen basyp alyş, talamaklyk. *Kolhozyň malyňyň talaňdan gutulmagyna sebäp bolanyň üçin men senden razy hem saňa köp sag bol aýdýan !* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Talanyp alnan olja, talanan zat. *Boýunlary ýygirtlaşan uzyn arryk egmek kösä şol talaňdan zat ýetmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **talan salmak** — zatlary, emlägi talamak, basyp almak.

talaňçy [taalaňçy]: Talaňçylyk işi bilen meşgul bolýan garakçy, talaň salyjy, talawçy. *Ol talaň-çylar obany rehimsiz talap, nebir gözel jaýlary ýumrupdyrlar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Ol Eýran hanlarynyň talaňçy çapawullaryna, Hywa hanynyň garakçylar toparyna garşy gaty köp saparlar söweşipdir* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

talaňçylyk [taalaňçylyk]: Talaň salmaklyk, talawçylyk, garakçylyk, alamanchylyk. *Men maşgalamy yzymda taşlap, talaňçylyk etmäge gelemok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

talannmak [taalanmak]: Talawa düşmek, zorluk bilen basylp zadyň alynmak, soýulmak. *Talanan daýhanlaryň giň köpçüliginiň haryt alyş ukyplary biçak pese düşüpdi* (« SSSR. iň Ykdysady Geografiýasy »).

talant: Aýratyn zehin, özboluşly ukyp. *Sowet hökümeti ähli talantlaryň we döredijiligiň gülläp öslemegine giň ýol açdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Mekdepde okaýarkaň-a beýle talantyň bardygyny aňşyrmandyrys !* (N. Jumaýew, *Ak Maýanyň Ýoly*).

talantly: Aýratyn ukyply, özboluşly, zehinli.

talantlylyk: Aýratyn ukyplylyk, özboluşlylyk, zehinlilik. *Beýik işleri we edermençilikleri eden adamlar diňe bir batyrlık akylylyk we talantlylyk bilen çäklenmän, eýsem olar uly erk güýjüne, güýçli häsiýete, tutanýerlilige, durnuklylyga we gaýduwsyzlyga hem eýedirler* (« Pioneer » *Jurnaly*).

talap: 1. Yerine ýetirilmeği hökman bolan şert. *Çig malyň hili barada belli talaplary goýýar* (« SSSR. iň Ykdysady Geografiýasy »). *Söweşde talaby berjaý edeýin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Isleg, arzuw, zerurlyk. *Ol biziň talabymyzy ödäp bilmeýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). « *Ýok bolsun uruş !* » diýen şygar rewolýutsion halkyn ilkinji talaplaryň dan biridir (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Zähmet hut Zähmetkeşler köpçüliginiň talaplary-ny maksimal kanagatlandyrmagyň serişdesi bolup durýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 3. İş, Zähmet, gazanç. *Ol talap gözläp, nireleredir aýlap-ýyllap çykar giderdi* (N.

Saryhanow, Saýlanan Eserler). ♦ **talap etmek** — erjellik, tutan ýerlilik bilen soramak. *Leniniň talap etmegi boýunça programma proýektine proletariat diktaturasy hakyn-da möhüm punkt girizildi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Plany sizden hem talap ederis* (« Pioner » Jurnaly).

talapkär: Talap ediji. *Türkmen halkynyň sungatynyň we edebiýatynyň özüne mahsus bolan sypatlaryny juda talapkär tomasajylaryň we tankytçylaryň öňünde açyp görkezmekden ötri eliňde baryňy etmelidi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

talaply: Zähmet çekip, iş edip ýeterlikli gazanç edýän gazançly. *Sen kart aýnap ýörmekden el çek, bir talaply ugra ýüzlen !* (A. Gowşudow, Eserler).

talatmak [taalatmak]: Talaň etdirmek, zorluk bilen zadyny aldyrmak.

talaw [taalaw]: ser. Talaň.

talawçy [taalawçy]: 1. ser. Talaňçy. 2. Jemgyýetçilik emlägini dargadyjy, iýiji, ýoklaýjy. *Päkgen kolhoza hyýanat edýän talawçylaryň ýüzünden perdäni syryp görkezmek üçin sizi çagyrdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

talawçylyk [taalawçylyk] : 1. ser. Talaňçylyk. 2. Jemgyýetçilik emlägini dargadyjylyk, iýijilik, ýoklaýjylyk.

talawlamak: 1. Eýläk-beýläk keýkermek, keýkerip ýöremek. *Onuň talawlap ýöräýşini diýsene !* 2. Eýläk-beýläk bulamak, salgamak.

talh: Ne aýy, ne-de süýji, tagamsyz. *Talh suw.*

talhan: Gowrulan una ýa-da gowurga ununa gant, toşap garyp tokgalanyp iýilýän iýmit. *Men özümdä baryny berenim bilen, derýa talhan çalan ýaly, kime ýok boljak ? Şol üwelen gowurga häzirki gazandaky gaýnaýan söküň talhanydy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

talyp [taalyyp]: kön. s. Rewolýutsiýadan öňki mekdeplerde, medreselerde : student, okuwçy. *Eli çygar çybykly mollanyň talyplaryna ýüzlenendäki in edepli sözi « pedernälet, peläketdi »* (« Tokmak » Jurnaly).

talon: Bir zat almak üçin berilýän resmi kagyzy.

talwas [talwaas]: kön. s. Isleg, arzuw, hyýal. *Göwnüm talwas edip çykamda seýle. Gün sallanyp ýaňy bolupdy öýle* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Göwnüm talwas eder sizi görmäge, Meýlis gurap, bezmidöwrän sürmäge* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

tam [taam]: Kerpiç, agaç we ş. m. gurluşyk materi allaryndan gurlan jaý. *Ol, tamlarynyň işigindäki krowatda ýatýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Tamyň burçundaky çöýün peç lapyrdap ýanýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). ♦ **tamda gulak bar** — ser. Gulak.

tama [tamaa]: Bir zadyň amala aşmagyna, ýerine ýetirilmegine bolan umyt, isleg, arzuw, ynam. *Biziň tamamyz şol sürjek ýerimizden öňjek* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Biziň ondan munuň ýaly zat bolar diýip tamamyz ýokdy-la, hany ýör, oglum, ony görüp gideli !* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **tamaň çykmak** — eden tamaň, arzuwyň ýerine ýetmek. Tamaňy üzmek — birine ýa-da bir zada bolan ynamyňy bes etmek, umydyňy üzmek.

tamada: Meýlis başlygy, meýlisig alyp baryjy, saky.

tamakin [tamaakiin]: Tama edýän, hantama, umydygär. *Hasyly köp alýarys kolhoz ýerinden, tamakin däl biz özgäniň zerinden* (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).

tamakinçilik [tamaakiinçilik]: ser. Tamakinlik.

tamakinlik [tamaakiinlik]: Tamakin bolmaklyk, umydygärlik, hantamaçylyk. *Bolmanda-da biziň ondan iş tamakinligimiz ýok* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tamam [tamaam] Y: Bütün, ähli, hemme, bary. Şäher meýdançasyna uly-kiki tamam ýygandy.

tamam [tamaam] YY: 1) tamam bolmak — ser. Tamamlanmak ; 2) tamam etmek — ser. Tamamlamak. *Zähmetiň ussady ýaş kolhozçylar, pagta ýerin sürüp tamam etdiler* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

tamamlamak [tamaamlamak]: Tamam etmek, gutarmak, soňuna çykmak. *Ol okuw ýylyny 4. lük 5. lik bahalar bilen tamamlap, tomus kanikulyna çykdy* (« Pioneer » *Jurnaly*).

tamamlanmak [tamaamlanmak]: Tamam edilmek, gutarylmak, soňuna çykylmak, ýerine ýetirilmek. *Demirýoluň gurluşygy tamamlandy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Başlyk gurluşy-gyň tiz tamamlanmagy hakynda gündelik elada edýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tamamlaşmak [tamaamlaşmak]: Bir zady gutarmaga kömekleşmek, tamam edişmek, soňuna çykyşmak, gutaryşmak.

tamamlatmak [tamaamlatmak]: Tamam etdirmek, gutartmak, soňuna çykartmak, ýerine ýetirtmek.

tambur Y: 1.*arhit.* Jaýyň üstüniň gümmezli bölegi. 2. Ýolagçylar wagonynyň gapysyndan giräýeniň-däki ýapyk meýdança. *Ejesiniň gujagyndan sypan Myrat wagonyň tamburyňa dazyrdap çykdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Tamburyň içki gapysy birden parkyldap açyldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tambur YY: sazç. Mandoline meňzeş kirisli Gündogar saz guraly.

tamçylyk [taamçylyk]: ser. Tamlyk. *Şol üýşmek tamçylyk Pökgeniň tamynyň sesýetim ýeňsesindedi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tamdyr: Çörek bişirmek üçin toýun palçykdan salynýan ojak. *Gowrulýan etiniň ysy, tamdyrda bişýän çöregiň ysy bilen goşulyşyp burugsaýardy. Oturanlaryň önünde çanaklap gowurma hem ýaňy tamdyrdan çykan mele petir goýuldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tamdyra: sazç. ser. Dutar. *Biri öz öýüniň işiginde ýapbyldaň heň çekip hiňlenýärdi, tamdyranyň dyňňyldysy eşidilýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gyjakçylar çalsa elde baryny, sen çekýärsiň tamdyranyň taryny* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **men näme diýýän, tamdyram näme diýýär !** — aýdylýan zada baglanyşykly bolmadyk bir zat aýtmak. *Öňde bir bagsynyň — Men näme diýýän, tamdyram näme diýýär ! — diýip, öz tamdyrasynyň diline düşünmeýşi ýaly, sen öz arzuwly işlegiň ugrunda alyp barýan göreşiňe-de düşüneňok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tamdyraçy: ser. Dutyarçy.

tamlyk [taamlyk]: Bir näçe kamyň gurlan ýeri, tamyň köp ýeri. *Tukat görnüşli köne tamlyklar biri-biriniň yzyndan gelip geçýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tamman [tammaan]: İçki balak. *Suw görmän, tamman çykarmak näme gerek ?!* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

tampon: med. İriň ýa-da gaň akmasyny saklamak üçin ýaranyňiçine dykylýan dermanlanan marly.

tamşandyrmaq: 1. Tamakin edip, agzyňy suwartmak, ýuwardyrmak. 2. Bir azajyk iýdirmek, garban-dyrmak.

tamşanyşmak: Tamakin bolşup galmak, ýuwardyşmak. *Olar takatsyz tamşanyşyp durdular* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

tamşanmak: 1. Tamakin bolup, agzyňy suwartmak, ýuwardymak. *Dünýäde hiý suwdan şirin zat barmyka ?! — diýip tamşandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Bir azajyk iýmek, garbarmak. *Her halda ol ejesiniň göwni üçin biraz tamşandy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). *Meniň şol öýe baryp tamşanmagym düýe etini iýene meňzemezmi ?!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tam-tarsy [taam-tarsy]: Tam we soňa meňzeş jaý. *Ýelli on sekiz gelegurdy nähili gizläp bildikä, ony tamda-tarsyda sakladymyka ?!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Galanyň we slobodkanyň tam -tarsylarynyň yşyklary ýylpyldap görünýärdi* (M. ÝU. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

taň [taaň]: ser. Geň. *Gylyç mergeniň aw awlap, läş getirip durmasy bir taň zatdy* (A. Gowşudow, *Mähri -Wepa*). *Gaýly günde hiçbir işi görme taň, sen meniň gyzym bol, men senin ataň* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **taň etmek** — gowy etmek, enaýy etmek. *Ekipsiň, taň edipsiň, ol ýorunjany ata-baba ekilmän ýatan şor ýere ekmek näme gerek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tana [taana]: dial. ser. Göle. *Ondan uçup, wyzlap girdi aşhana, ýene azar berdi dölede tana* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tanalmak: 1. Kim ýa-da nämedigi mälim bolmak, äşgär bolmak, anyklanmak. 2. Halk köpçüligine ady belli bolmak, ile mälim bolmak, meşhur bolmak. *Asyl ile-güne peýdaly bir zat döretmek eliňden gelmese, sen hiç ýerde tanaljak däl ekeniň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Söýüşip-işleşip gezdiler şeýle, olaň ikisi-de tanalan işde* (R. Seýidow, *Eserler*).

tanamak: Kimdigini ýa-da nämedigini äşgär etmek, bilmek, anyklamak. *Hoşgeldi onuň Bahardygyny sesinden tanady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Sary onuň bilen gadyrly görüşse-de, ilkibada ony tanamady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu bolsa keselleri tanamagy ýeňilleşdirip-dir* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

tanap: 1. Ýüň, çöpür, zygyr süýümlerinden işilip taýýarlanylýan ýüp, bag. *Geçiniň çöpürinden işilen tanap* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. kön. s. Gektaryň başdan bir bölegine deň bolan ýer ölçegi, ini-boýy 60 arçyna deňbolan ýer uçastogy. *Ynha, iki ýarym geklara golaýrak haýatyň içi, onuň her ýerräginde erik agaçlary, bir-iki tanap ýerinde alma, armyt we şuňa meňzeş miweli agaçlar bardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ata-babada miras paýlaşygynda ýeten iki tanap ýer, aýlanyp nobata gelýän ýarym sagat suwy Orsgeldiniň bar mülküdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

♦ **tanap tutmak** — çägin

bellemek, ölçäp takykklamak, gönülemek. Ömür tanapyny kesmek — ser. Ömür. *Kesip ýoldaşynyň ömür tanapyn, aýyrdy höwründen bag bilbilimi* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). Ýeriň tanapyny külterlemek — ser. Yer.

tanatmak: 1. Görüp-görkezip kimdigini ýa-da nämedigini äşgär etdirmek, belli etdirmek, anyklatmak, bildirtmek. 2. Birini ikinji biri bilen tanyş etmek. 3. Halk köpçüligine adyny belli etmek, meşhur etmek. *İşde özün tanadan eli çaltlar ak altyn hakynda gürrüň açýarlar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **ýaka tanatmak** — ser. Ýaka. *Bir kemsiz tanatdy gyzyň ýakasyn, kähuda ediner, indi kakasyn* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ol görmegeý ýigit obaň, içinde, ýakasyn tanadan pälwan ýarymys* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tangens: Burçuň trigonometrik funksiýasy.

tangyr: Öň gören zadyny soň gowy seljerip, tanap bilýän. *Tüweleme, sen-ä gaty tangyr ekeniň, men-ä muny ilki görenimde tanap bilmedim* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tangyrlyk: Gowy tanap bilijilik, anyk seljerip bilijilik. *Haýwanlar adam ýaly pikirlenip bilmeseler hem, olarda örän ýiti duýgy, berk tangyrlyk häsiýeti bar* (« Pioneer » *Jurnaly*).

tango: Ýuwaş temp bilen oýnalýan tans we onuň sazý. *Orkestr tangonyň sazyny çaldy* (« Tokmak » *Jurnaly*).

tanymal [tanyymal]: Zähmetde, işde özüni tanalan, belli, meşhur. *Burawlaýyş işinde häzirki zaman tehnikasyny bir kemsiz ele alan tanymal ussatlar, önümçiligiň täzelikçileri ösüp ýetişdiler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Kakam hem maňa:— Tanymal kompozitor bolarsyň — diýdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

tanymanylyk [tanyymallyk]: Zähmetde, işde özüni tanatmaklyk, bellilik, meşhurlyk. *Bu tanymanylyk Garagyzyň başyny aýlamady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tanyş: 1. Öňden bilýän, görüp ýören adamyň. 2. Öňden mälim bolan, öňden bilinýän. *Bu jaýy bu durmuş, bu iş onuň üçin ýat bolman, ýakyndan tanyş*

durmuşdy (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Lenin meniň bilen misli könedan tanyş dosty hökmünde gürleşdi. Oraz entek bu ýerdäki güýçli mehanizmler bilen tanyş däl* (« Pioner » *Jurnaly*).

tanyş-biliş: Öňden bilinyän, tanalyän, tanyş adamlar. *Men şu gezek şäherdäki tanyş-bilişlerimiňkä aýlanmagym mümkin* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tanyşdyrmak: Birini bir adam ýa-da bir ýer, zat bilen tanyş etmek. *Ol sizi etmeli işiňiz bilen tanyşdyrar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tanyşlyk: 1. Biri-birini tanaýan adamlar arasyndaky gatnaşyk. *Adamlar meniň şu aýylganç sypatymdan gorkup, maňa tanyşlyk bermek islemeýärler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Bir iş, mesele barada öňünden bir zat bilmeklik. *Meniň bu mesele barada tanyşlygym bar.*

tanyşmak: Tanyş bolmak, aýlanyp görüp belet bolmak, nähili we neneňsidigini bilmek. *Ýaşaýar, işleýär bir adam şunda, sataşdym, sözleşdim, tanyşdym men-de* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Olar çüliniň tebigaty bilen tanyşdylar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tank: Güýçli ýaraglar bilen ýaraglandyrylan zynjyr tigrirli bronirlenen awtomobil. *Görünmesin ganly tankyň garasy, ýnsana düşmesin uruş ýarasy* (Nury Annagylyç, *Goşgular*). *Ýakyn töwerekde tanklaryň gürrüldisi eşidildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

taňka: Jaý gaýnatmak üçin ýasalan tüňçäniň bir görnüşi. *Ojagyň başy taňkaň, kündügiň oturan ýeri bolar-da, belki, şolaryň birinden biraz nem syzan ogşýa-da ! Aýna gaýnan taňka çay atdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ot ýanyp durdy, taňka şyglaýardy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tanker: deňizç. İçine suwuk ýükler goýulýan we daşalýan gämi. *Eger çykarylýan nebitiň hemmesini demir ýol ýa-da deňiz ýollary bilen zawoda äkitmeli bolsa, gör näçe tsisterna we tanker gerek bolardy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tanketka: Kiçiräk ýeňil tank. *Dagan minomýotlar, döwür top hili, Käýerde galypdyr tanketkaň ýary* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

tanketki: Daraklykdan ökjä çenli beýgelýän ýasy dabanly ýeňil aýakgap.

tankydy [tankyydy]: Tankyda degişli bolan, tankytly. *Ol bu ýerlikli tankydy bellikleri, powesti gaýtadan işläinde, göz önünde tutjakdygyny aýtdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taňkyldamak: Taňkyldyly ses çykamak, taňkyldy bolmak. *Ussanyň ýekeda-banynyň sesi taňkyldap çykýardy.*

taňkyldatmak: Taňkyldyly ses çykarmak.

taňkyldy: Gaty predmetiň (galyň metalyň we ş. m. leriň) biri-birine degmegi zerarly emele gelýän ses.

taňkyramak: İçi boş galmak, içinde hiç hili nem galman gutarmak. *Jarlar, noburlar taňkyrap galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýagyş ýagmadyk günleri bolsa, dermanlyk diýseň hem munuň içinden bir damja suw tapyp bolmaýar, taňkyrap ýatyr* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

taňkyraşmak: İçinde hiç zat galman, nem galman, boşaşyp ýatmak. *Bedreler taňkyraşyp ýatyr.*

taňkyratmak: İçini boşadyp goýmak, içinde nem galdyрман boşatmak. *Tejениň derýasy ýaly taňkyradyp taşlardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tankyt [tankyyt]: 1. Baha bermek, kemçiligini düzetmek maksady bilen, haýsy-da bolsa bir zady ara alyp maslahatlaşmaklyk, analizleýiş, gözden geçiriş. *Eseriňizi oňat edip getire, kömek eder tankyt bilen satira* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Jogapkärler gulak salsa tankyda, balyga suw ýaly gerekdir tankyt. Dördünji ýyl aň-bilime güýç etdi, tankyt baýarlygyň dilini kesdi* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ýol almarsyň hiç wagt, tankyda sen gaş çytyp* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). 2. Edebi we ylmy eserlerin derňewine bagyşlanýan aýratyn bir janr. *Edebi tankyt.*

tankytçy [tankyytçy]: Tankyt işi bilen meşgullanýan, tankyt edýän adam. *Ol näme üçindir, sözlemän diňe tankytçylaryň sözlerini makullamaga gelen ýaly,*

yhlasly diňlemek bilen dymyp otyrdy (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Ol gazetlerde çeper edebiýat, saz we teatr tankytçysy bolup işleýär (« Mydam Taýýar » Gazeti).

tankytlamak [tankyytlamak]: Tankyt etmek, tankyda sezewar etmek, kemçiliklerini birin-birin ýüzüne basmak. *Goýberlen kemçilikleri berk tankytladylar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Öz-özümizi tankytlamaklyk biziň partiýamyzyň mydama aýratyn häsiýeti bolup geldi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

tankytlanmak [tankyytlanmak]: Tankyt edilmek, tankyda sezewar bolmak, kemçilikleriň birin-birin ýüzüne aýdylmak. *Ýalta tankytlanar, öwürler ökde* (« Pioneer » Jurnaly). *Bu ýerde tankytlanan ýoldaşlar näderkäler ?* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

tankytlatmak [tankyytlatmak]: Tankyt etdirmek, kemçiliklerini birin-birin ýüzüne basdyrmak.

tankist: Tank goşunynyň harby gullukçysy. *Sen ussa, sen alym, sen şahyr, tankist, seniň bile bagly her işde halkym* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*).

tankodrom: Tanklaryň synaglary geçirilýän, tank sürmek işi geçirilýän we öwrenilýän ýer.

taňňyr: 1. Suwuklyk goýmak üçin galaýydan ýasalan, bokurdakly gap. *Süýt taňňyry*. 2. Taz, legen. *Käbir ýoknasyz adamlar taňňyryny dep edinip, hiňlenen bolýar ýa-da sykylyklaýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

taňňyrdamak: Taňňyrdyly ses çykmak, taňňyrdyly seslenmek. *Arabanyň üstündäki iki sany boş çelek taňňyrdaýardy*.

taňňyrdatmak: Taňňyrdyly ses çykarmak, taňňyrdyly seslendirmek. *Meniň üçin dep bilen taňňyryň tapawudy ýok, al-da taňňyrdadyber !* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

taňňyrdy: Galaýy, ýuka demir ýaly zatlaryň biri-birine degmegi, urulmagy zerarly döreýän ses.

taňry: dini. Hudaý, alla. *Hojam aga, siz taňrynyň kelamyny köp okaýan adamsyňyz !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **taňry ýalkasyn !** — ser. Ýalkamak. *Taňry ýalkasyn, gyzym, seniň ýaly maşgala meniň ogluma-da ýazylsyn-da, hudaýym !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tans: Saz eserlerine we sazyň özüne laýyklykda aýratyn temp we formada ýerine ýetirilýän aýak oýny. *Tans köpçülige bir bada däl-de, kem-kemden ýaýrady* (« Pioneer » Jurnaly). *Bir tarapda süýji sazyň sesine, tans edýärler ogan-gyzlar gatysyp* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). *Täze döredilen tans krujogy hem öz işini oňat alyp barýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

tansçy: Tansy oňat ýerine ýetirýän, balet artisti. *Siziň ilkinji suratda gyzlaryň tansçylar toparyndan bir näçesiniň Hytaý tansyny ýerine ýetirişini görýärsiňiz* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

tantsmeýster: Tan mugallymy, tans öwredýän mugallym.

tap [taap]: 1. Ýagdaý, hal, reje. *Ýeri, dost ! Taplar neneň ?* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Bu brigada geçen ýyllarda hem ýokary hasyl alypdy, bu ýyl-da onuň gowaçalarynyň taby gowy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Güýç, kuwwat, gurbat. *Gün-günden joş alyp Murgabyň taby, Gülzara öwürdi seniň ýüzüňi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Komandiriň yerinden gymyldamaga taby galmandy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **bir tap** — orta halda, bir ugur, bir ýagdaý. *İşleriň bir tap barýan-dygyny bildi*. Tap getirmek — kararyň ýetmek, döz gelmek, çydamak. *Oňa dostuň ýoldaşyň ýüregi nähili tap getirer ?* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Tapdan düşmek — ýagdaýy agyrlaşmak, güýçden gaçmak, kuwwatsyzlanmak. *Ol öz baklaşkasyndaky suwuň her damjasyny isrip etmän, tapdan düşen ýolagçylaryň bogazyny öllärlik bir ýuwдум dadyrýardy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Abyny-tabyny bilmek — ugruny, ýagdaýyny, tärini bilmek. *İşiň abyny-tabyny bilmedik gelne ilki günler işlemeklik*

agyr düşdi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). Taba gelmek — ýer suwarylandan soň, birsydyrgyn guramak, sürüme taýyn bolmak. *Ýerleriň deň taba gelmegi-de, esasan, ýeriň tekizligine bagly bolar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Taba gelen ýerleriň üstüni sypalap geçýän mylaýym bahar şemaly ýowşan, bozagan bilen garaganyň turşumtyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).

tapawut [tapaawut]: Bir zadyň ikinji bir zatdan aýratynlygy, parh. *İşde aýalyň ýa-da erkegiň tapawudy bolmaz* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Bu ýeriniň gijesi bilen gündizinde-de tapawut bar bolara çemeli däl* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Olaryň ikisiniň çekýän zähmetiniň arasyndaky tapawut nähili ?* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tapawutlanmak [tapaawutlanmak]: Parh etmek, tapawut etmek, tapawutly bolmak. *Ilkidurmuş adamlary haýwanlardan örän kän tapawutlanypdyrlar* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Şahyryň bu döwürdäki ýazan eserleri bir tarapdan, temasyň we materialynyň täzeligi bilen tapawutlanýan bolsa, başga tarapdan, syýasy ýitiligi bilen tapawutlanýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tapawutly [tapaawutly]: Beýlekilere meňzeş bolmadyk, beýlekilerden üýtgeşik bolan, parhly. *Onuň bu temadan döreden eseri bu barada ozal ýazylan eserlerden tapawutly bolup çykmaly* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Olar özüleriniň medeni derejesi boýunça tapawutly bolupdyrlar* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

tapawutlylyk [tapaawutlylyk]: Beýlekilere meňzeş dällik, beýlekilerden üýtgeşiklik, parhlylyk.

tapawutsyz [tapaawutsyz]: Beýlekilerden tapawudy bolmadyk, beýlekilerden üýtgeşik däl, parhsyz. *Atlar üçin ýol tapawutsyzdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tapba: Birden, birdenkä, duýdansyz. *Ozal aýdyma gygyryp barýan Sähet aýdymyny tapba kesdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Birdenkä gopgun tapba ýatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

tapbat [tapbaat]: *dial. ser. Epgek. Günorta tarapdan güýçli tapbat öwürýärdi.*

tapbatlamak [tapbaatlamak]: 1. Piliň arkasy bilen urup, endigan berkitmek. *Ol täze ýasan çiljagazyny depeledi, onuň iki gapdalyny pil bilen tapbatlady* (« *Pioner* » *Jurnaly*). *Obanyň ileri başynda suw tutýan daýhanlaryň böwedini tapbatlanda çykýan pil sesi obanyň üsti bilen ýaňlanyp gitdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tapbatlanmak [tapbaatlanmak]: Piliň arkasy bilen urlup berkidilmek endiganlanmak.

tapbatlaşmak [tapbaatlaşmak]: Piliň arkasy bilen urup, ýeri berkidişmek, endiganlaşmak.

tapbatlatmak [tapbaatlatmak]: Piliň arkasy bilen urduryp, ýeri berkitdirmek, endiganlatmak.

tapdyrmak: Agtardyp, gözledip, nirededigini bildirmek, mälim etdirmek. *Ýiten zatlaryny tapdyrjak bolup köp synanyşdy.*

tapgyr Y: Ugur, ýol tapyjy, bilgir. *Tüweleme, sen-ä gaty tapgyr ekeniň !* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tapgyr YY: 1. Adamlar topary, bölek, gruppa. *Ýakyn günlerde ýaşlarymyzyň ilkinji tapgyry Gazagystana, Sibire, Altaýa ugrar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Gezek, ýola, sapar. *Bizde kartoşka möwsümde iki tapgyr ekilýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Obanyň horazlary bolsa bir tapgar gygyryp goýdular* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tapgyrlyk: Ugur, ýol, çäre tapyjylyk.

tapgyr-tapgyr: 1. Topar-topar, bölek-bölek, gruppa-gruppa. *Deňziň üsti bilen tapgyr-tapgyr bolup gelýän bulutlar goýazylaşdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). 2. Wagtal-wagtal, käwagt. *Şu gün giç öýläň başlan ýaz ýagşy heniz*

hem diňmändi, ol özüniň goýry çabgasyny tapgyr-tapgyr guýýardy (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Tapgyr-tapgyr ösýär bahar şemaly, suwlar towlanyşyp, çasly akýarlar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tapylgysyz: Deňi-taýy bolmadyk, örän artyk, özi ýaly bolmadyk, artykmaç.

tapylmak: Agtarylyp, gözlenip ele salynmak. *Senagat üçin ýaly ähmiýeti bolan baýlyklar tapyldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Olaryň hemmesiniň pikirini bir ýere jemläň tapyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **sözde tapylmak** — ser. Söz. *Biz öz sözümizde tapyldyk* (« Sowet Türkmenistany-nyň Aýallary » *Jurnaly*).

tapyndy: 1. Agtarylyp, gözlenilip tapylan zat. 2. *arheol.* Tapytan gadymy ýadygärlikler ýa-da kolleksiýalar. *Bu tapyndylar skifleriň nähili ýaşandyklaryny bilmäge bize mümkinçilik berýär* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Tapyndylar ölkäni öwreniş müzeýine tabşyryldy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tapynmak: 1. Özüň üçin bir zat tapmak, bir zat almak, bir zatly bolmak. *Saýlap, seçip ýagşy giýew tapynan ekeniňiz* (« *Güneşli Türkmenistan* »). *Men rusa birikdim, daýanç tapyndym, Rus bilen azatlyk, begenç tapyndym* (A. Haýýdow, *Gök Asman*). 2. Bir kesele duçar bolmak, syrkawlamak. *Ol şondan soň bir kesel tapynanmyş.*

tapyrdamak: Tapyrdyly ses çykmak, tapyrdyly seslenmek. *Düýe tapyrdap galanda, gyzyly ýüzli adam bogdak, çuwaly bilen arkan serreldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tapyrdaşmak: Tapyrdyly ses çykyşyp başlamak. *Atly ýaly tapyrdaşýar duragym. Gölleýär zähmetin, meniň geregim* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tapyrdatmak: Tapyrdyly ses çykarmak, tapyrdyly seslendirmek. *Aýagyňy tapyrdatman oturyp bileňokmy näme ?!*

tapyrды: Köp bolup başly-barat ýörelende çykýan aýak sesi ýa-da bir bada bir näçe zatlaryň bir ýere tertipsiz urulmagy netijesinde döreýän ses. *Ítleriň sesine we süriniň tapyrdysyna ol hem derrew oýandy* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tapyr-tupur: 1. Hasyr-husur, çaltlyk bilen, örän tiz, basym. *Ol aýalynyň soraglaryndan birine-de jogap bermän, tapyr-tupur ýatdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Tapyrды.

tapyşyk: ser. Duşuşyk. *Häzirki tapyşykda ol özüni bütün dünýäniň bagtly adamsy hasap etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen biziň birinji tapyşygymyzyň şaýady bolşuň ýaly, dabaraly toýumyzyň hem hormatly myhmany bol !* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tapyşmak Y: Birine bir zady tapmaga, agtaryp ele almaga kömek etmek.

tapyşmak YY: 1. Biri bilen duşuşmak, biri-biriňe duş gelmek. *Altyn bilen meniň şu gije şu ýerde tapyşmaly wadymyz bardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Birleşmek, goşulmak, birikmek. *Wolga Don bilen tapyşdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. göç. m. Goşulyşyp durmuş gurmak, är-heleý bolmak.

taplamak [taaplamak] Y: 1. Gyzdyryp ýenjip ýüz çykarmak, ýiteltmek (pyçak, pil we ş. m. hakda) *Ol şol wagtlar orak dişemek, pil kätmen ýaly gurallary taplamak hem-de kem-käs ýerlerini bejermegi başaryardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Betbagt ussa meniň kätmenimi taplaman, elime berdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Metal önümlerini gaty, berk etmek üçin gyzardagada suwa sokup, tiz sowatmak, suw bermek.

taplamak [taaplamak] YY: Taba getirmek (ýer hakda). *Suw tutan ýerlerimiz hem wagtynda taplamaz* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

taplanmak [taaplanmak] Y: 1. Gyzdyryp ýenjip ýüzi ýiteldilmek (pyçak, pil we ş. m. hakda). 2. Metal önümler gyzdyrylyp tiz sowadylmak, suw berilmek (pil, pyçak we ş. m. hakda).

taplanmak [taaplanmak] YY: Taba gelmek, sürüme mylaýym bolmak (ýer hakda). *Deslap suwa ýakylan ýerler taplanyp ugrapdyr.*

taplaşmak [taaplaşmak]: Taplamaga kömekleşmek.

taplatmak [taaplatmak]: Gyzdyryp ýenjip ýiteldirmek, ýukaltdyrmak. *Daýhanlar taplatmaga goýan paltalarynyň yzyndan günüň şu wagty gelýärdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

tapmaça: 1. ser. Matal. *Bularyň üstüne hem ýokarky tapmaçalardaky ýaly dokuz otluçöp goşmaly* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). 2. Jogabyny oýlap tapmaly edilip düzülen çylşyrymly kim bilmeşek.

tapmak: Gözegçilik ýa-da agtaryş netijesinde bir zady ele salmak, nirededigini bilmek. *Şol şöhle salyp duran ýaly hemme adamlar tapsynlar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Tapan* -begener, *tanan-alar* (*nakyl*). ♦ **amatyny tapmak** — ser. Amat. *Amatyn tapdym* – da bökdüm üstüne, *ýkjam tutdum bogazyndan dessine* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). Göwnüni tapmak — ser. Göwün. Dogry tapmak — ser. Dogry. *Jumany hem partiýa hataryna götermegi dogry tapyp,* olaryň partiýa hataryna kabul edilmegini ýaçeýka sekretaryna tabşyrdylar (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Dilini tapmak — ser. Göwnüni tapmak. *OlHer bir adamynyň garrylaryň-da, ýaşlaryň-da, hatda çagalaryň-da dilini tapýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). Ýol tapmak — ser. Ýol. *Şeýle oýlana-oýlana bir ýol tapdym* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Jayny aram tapmak — ser. Jan. *Bu sessiz bakýşdan olaryň janlary aram tapan ýaly boldy* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). Ýitirip tapan ýaly — höwes bilen, yhlasly (görüp – görüşmek). Pälinden tapmak — ser. Päl. *Öz pälinden tapar, kim bolsa ýeser* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Ugruny tapmak — ser. Ugur. *Eýdip-beýdip, ugrun tapyp arada sümen eken ol bir ýolbaşçy işe* (« Tokmak » *Jurnaly*). Ugur tapmak — ser. Ýol tapmak. *Skobelew hemişe ugur tapagan hem-de adatdan daşary işjeň* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Awçylar we çopanlar azaşanlarynda, ugur tapmak üçin şol özboluşly ösümliklerden peýdalanyndylar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

tapoçka: Ökjesiz ýeňil ayakgap. *Krowatyň aşagyndan tapoçkasyny gözläp tapýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Onuň aýagynda tapoçka, egninde çyzmyk-çyzmyk zolakly ştapel pijajama, başynda ýaňy iňneden çykan tahýa bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tapsyz [taapsyz]: Halsyz, güýçsüz, mejalsyz, ysgynsyz. *İkisi hem sessiz aglap, tapsyz barýarlar ileri* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Birdenkä, görgüli gyz ýykyldy tapsyz, ysgynsyz* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*).

tapsyzlyk [taapsyzlyk]: Taby ýokluk, halsyzlyk, güýçsüzlük, ysgynsyzlyk, mejalsyzlyk.

tar [taar]: 1. Ýüplügiň, saçyň we ş. m. bir gaty, dini, til. *Saçynyň tarlary seçelenip dur. Şelpe dek şabradyp zülpi-taryňy, messana-messana gez, sonam bu gün !* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*). 2. sazç. Owaz üçin saz gurallaryna çekilýän, metaldan, haýwan inegelerinden ýasalan kiriş, sim. *Gyjakçylar çalsa elde baryny, sen çekýärsiň tamdyranyň taryny* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. Ýary gapakly, köp kirişli saz guraly. ♦ **taryna kakyp görmek** — birini synap görmek, barlap görmek. *Myrat çörek iýip oturyşyna dostunyň taryna kakyp görmek isledi* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Ýürek tary* — ser. *Ýürek Y. Şahyr şygry okýar, bagşy saz çalýar, olaň-da ýüregniň tarynda Lenin* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tara [taraa] YY: Karar, ynjalyk. *Başyňa döneyin, Güljan, gijeler tara tapmadym. Onuň gözünüň agrysy içde-daşda oňa hiç tara bermedi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tara Y: Yüpek, nah mata dokamak üçin ulanylýan dokmaçylyk senetiniň ýönekeý stanogy, guraly. *Düşen ýerim hem edil tara gazygynyňüsti boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*) « *Uly söze toba -tagsyr* », *tara dokap hem eklärin* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

taracy: Tara dokaýjy, tara dokamak işi bilen meşgul bolýan adam. *Oňa obadan belli taracy diýýärler.*

tarakan: zool. ser. Saçakçy. *Ürken tarakanlar ýaly bosuşyp, köçä çykýardylar* (M. Gorkiý, *Ene*).

tarakgy: Özüňe bezeg etme, bezenme. *Garyp gyzy görki bilen, baý gyzy tarakgysy bilen* (nakyl).

taran: 1. Galanyň diwarlaryny ýykamak üçin ulanylýan ujy demirli gadymy agaç gural. *Galanyň diwarlaryny taran bilen deşipdirler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 2. *deňizç.* Gadym wagtlarda duşman gämilerine zarba urmak üçin gäminiň burnunyň öňe çykyp duran bölegi. 3. *harby.* Duşmanyň tankyny ýa-da samolýotyny öz tankyn ýa-da samolýotyň bilen ýykamak üçin oňa garşy edilýän hüjüm, çözüş.

taranlamak: Taran bilen ýykamak, ýarmak.

taranlanmak: Taran bilen ýykylmak, taran bilen ýarylmak.

tarap: 1. Bir ugur, ýan, taý. *Ol biraz sägindi-de, sesiň gelen tarapyna seretdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Sag we sol tarapymyzdaky daglyk biziň barýan ugrumyz boýunça uzalyp gidýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Baka, garşy. *Annaguly dagynyň kolonnasy stantsiýadan polka tarap ugrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Garry maňa tarap aýlap gözleriň, ýene dowam etdi başlan sözlerin* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). 3. Gapdal, ýan. *Her tarapynyň uzynlygy bolsa 233 metr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 4. Biri beýlekä garşy bolan adam ýa-da adamlar topary. *Sen hem indi olaryň tarapyna geçdiňmi ?!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Gülmar tarapynda az adam boldy* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). 5. Hil, sypat. *Onuň gowy taraplary bar.*

tarapdar [tarapdaar]: Bir garaýşy, taglymaty, ideýany dowam etdiriji, şonuň tarapyny çalyjy, tarap tutujy. *Beýit Sowet Soýuzy parahatçylygynyň we halklaryň özbaşdaklygynyň yzy giderli tarapdarydyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Garşysyna çykdyň mugt iýýäniň, tarapdary boldun, zähmet söýýäniň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

tarapgöý [tarapgööý]: Biriniň tarapyny tutýan, tarap tutujy, tarapkeş. *Bular tüýs tarapgöý* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

tarapgöýlik [tarapgööýlik]: Biriniň tarapyny tutujylyk, adalatsyz tarap çalyjylyk, tarapkeşlik. *Tirebazlyk, tarapgöýlik bolmasyn, perdeli baý araňyza gelmesin* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

tarapkeş: ser. Tarapgöý. *Ol gaty tarapkeş adamdy.*

tarapkeşlik: ser. Tarapgöýlik.

taraplaýyn: 1) hemme taraplaýyn — hemme tarapdan, doly, jikme-jik. *Medeniýeti mundan beýläk-de hemme taraplaýyn ösdürmäge gönükdirilen ägirt uly çäreler amala aşyrylýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2) her taraplaýyn — ser. Hemme taraplaýyn. *Emma weli ol her taraplaýyn özgeripdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3) bir taraplaýyn — bir taraply, çäkli, ýüzleý.

taraply: Tarapy bar bolan, gapdally. *Köp taraply üçburçluk.* ♦ **bir taraply** — doly gerim almadyk, doly däl, çäkli. *Hüjüm bir taraplydy.* Köp taraply — her taraplaýyn, hemme taraplaýyn, çäksiz. *Bu günler çagalaryň köp taraply işleriniň iň bir möwç urýan pursaty* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). Biz taraply — ýurtdaş, obadaş, watandaş. *Gara saçlaň bir gulaç, biziň taraply gördüm* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).

taraşa: Aýrylyp, çapylyp owradylan agaç bölegi.

taraşlamak: Düzedip tertibe salmak, timarlamak, bejermek, ýylmamak, endiganlamak. *Taraşlady ýan-dak köklerin çapyp, gören diýýär* : « *Sag bol, galmandyr kemi* » (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

taraşlanmak: Düzedilip tertibe salynmak, timarlanmak, ýylmanmak, bejerilmek, endiganlanmak. *Taşlanyp, timarlanyp ylham eleginde mazaly süzülen goşgy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taraslatmak: Tertibe saldyrmak, timarlatmak, ýylmatmak, endiganlatmak, bejertmek.

tarawa: *dini.* Oraz aýynda topar bolup okalýan ýassy namazy. « *Tarawa* » *diýp, jemagaty toplardy, ýagly hurşy, höregi-de bu roza* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Sakgaldaş, ikimiz-ä baryp tarawa duru-bermeli bolupdyrys* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

taraz: *ser.* Saka. *Baba agady bu tarazyň sakçysy, hünärini jany bilen söýerdi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Köpriniň aşagy bolsa suw tarazy bolup hyzmat edýär* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

tarazlamak: Taraz etmek, deňlemek. *Çeşmäniň miraby suwun tarazlap, suwarýar ol medeniýet ekinin* (A. Nyýazow, *Şygylar*).

tarazlanmak: Taraz edilmek, deňlenmek.

tarazlaşmak: Taraz edişmek, deňleşmek.

tarazlatmak: Taraz etdirmek, deňletmek.

tarelka: 1. Tegelek formalý, ýasy düýpli, farfordan ýasalan, nahar iýilýän gap. *Aý, öý üçin çäýnek, käse, tarelka alyşdyrdym, ynha gör, boljakmy ?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hemragül tarelkalara nahar guýmaga durdy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. sazç. İki sany tegelek we ýasy metal plastinka kakylýp çalynýan saz guraly.

tarhan: Öz erkli, öz ygtyýarly, islänini edip ýören, özbaşdak. *Sen özüňe osýaň dilewar ýazhan, diliňi çeynäber, şindi sen tarhan* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

tarhanlyk: Özerklilik, özygtyýarlylyk, erk-ygtyýarlylyk, özbaşdaklyk. *Tarhanlyk başga, işe geleňsizlik başga* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

taryh [taaryyh]: 1. Ösüş, hereketiň hakykaty, bir zadyň ösüş ýoly. *Taryhy ýatlamak, gör nähili datly* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Aslynda herki zadyň özüne ýarasly taryhy bolşy ýaly, bu pyçagyň hem özüniň taryhy bardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Jemgyýetiň we tebigatyň ösüş hakyndaky ylym. *Ol Oktýarbr rewolýutsiýasynyň taryhyny okap, örän oňat öwrenipdir* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men SSKP. niň taryhyny öwrenýärim.* 3. Geçmişi öwredýän sapagyň ady. *Taryh sapagy.* ◇ **taryhyň çarhy** — taryhda bolup durýan wakalaryň yzygiderli gelip-geçip durşy.

taryhçy [taaryyhçy]: Taryh ylmy boýunça spetsialist. *Taryhçylar öz ülkelerindäki taryhy ýadygärlikleri öwrenýärler* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Grekleriň ilkinji uly taryhçysy Gerodot bolupdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

taryhy [taaryhy]: Taryha esaslanan, taryha degişli bolan. *Partiýanyň Merkezi Komitetiniň Sentýabr Plenumy taryhy karar kabul etdi* (« *Tokmak* » *Jurnaly*).

taryp [taaryyp]: Makullaýjy öwgi, edilýän wasp. *Annagulynyň bu jaýynyň tarypy agyzdan-agza geçip, oba ýaýrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Dokma dokap, hat ýazyp, keşde çekmek sende bar, tarypyň ýazmaga ençe şahyr sende bar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tarypçy [taaryypçy]: Çendenäşe öwmegi, taryplamagy gowy görýän. *Bu ses öz eýesini tanatdy, ol şol Ýelli üçin sawçy bolup, Pökgeniň ýanyna baran tarypçy Hojamyň sesidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

taryplamak [taaryyplamak]: Taryp etmek, öwmek. *Biz-ä sizi taryplap arşa çykarandyrşy* (« *Tokmak* » *Jurnaly*). *Ol brigadanyň başarjaňlygyny öz ýanyndan taryplady* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

taryplanmak [taaryyplanmak]: Taryp edilmek, öwürmek. *Halka edip beren hyzmaty üçin, ol taryplanar we sylanar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

taryplatmak [taaryyplatmak]: Taryp etdirmek, öwdürmek.

taryply [taaryyply]: Taryp edilýän, öwgüli. *Ilki Hoşgeldiniň baryp Wüşä kel hakynda aýtjak taryply sözlerini jikme-jik maslahatlaşdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tarif: Bir zada goýlan nyrh ýa-da kesgitlenýän aýlyk.

tarifitsirlemek: Tarifden geçirmek, bir zada nyrh goýmak, nyrh kesmek.

tarifitsirlenmek: Bir zada nyrh goýulmak, nyrh kesilmek, tarifden geçirilmek.

tarkyldamak: 1. Tarkydyly ses çykmak., tarkyldyly seslenmek. *Derweze tarkyldap açyldy* (« *Güneşli Türkmenistan* »). 2. Atylyp gitmek, atylmak (tüpeň, nagan we ş. m. hakda). *Tüpeňler yzly-yzyna dört gezek tarkyldady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tarkyldatmak: 1. Tarkyldyly ses çykarmak, tarkydyly seslendirmek. *Ol pyýada derwezäniň bir taýyna söýenip, derwezäni tarkyldatmaga durdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol, birine kasty bar ýaly, tarkyldadyp gapyny ýapdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Atyp goýbermek, atmak. *Seniň eliňe ýarag berseler, elbetde, tarkyldadarsyň* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*).

tarkyldy: Gaty predmet biri-birine batly degende ýa-da tüpeň atylanda çykýan ses. *Birdenkä, elhenç tarkyldy bolup, aýna şakyrda gitdi* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). *Men Watan üçin gurban bolýan ! — diýen ýerinde, adam sesiniň deregine radioda bir günleç tarkyldy ýaňlandy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tark-tark: Yzly-yzyna tarkyldap çykýan ses, tarkyldyly sesler. *Birden golaýda bir ýerden, tark-tark tüpeň sesi geldi* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

tark-turk: ser. Tark-tark. *Aý, ýoldaş aman, oba arasynda tark-turkuň nämä gerekdigini hem bilip duramak* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

tarlamak: Tarkyldyly ses çykmak, tarkyldyly seslenmek. *Soňky günlerde ýerleriniň içinde traktorlaryň hem sesleri tarlap eşidilmeýärdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tarlaň: zool. Laçyna meňzeş elguş. *Ol hyýaly tarlaň ýaly, Göklerde perwaz urýar* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

tarlaşmak: Bir näçe bolup tarlamak, tarkyldyly seslenişmek. *Tarlaşyp traktorlar frontlara düzülýär, ekiş üçin saklanan bar tohumlar ekilýär* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*).

tarlatmak: Tarkyldyly ses çykartmak, tarkyldyly seslendirmek. *Traktorçy taraktoryny tarlatdy*.

tarlawuk: Göktozla meňzeş gawunyň bir sorty. *Göktozly, waharman, tarlawuk gawun, ýoluňda ýarylýar, tapmasaň tabyn* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Akmaňyz, tarlawuklar dünñderilişip ýatyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tarp: Ekilmän, sürülmän ýatan ýer. *Bu tarp ýatan meýdanyň üsti häzir gyzyldörjükdü* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Komsomollar we ýaşlar özleriniň watançylyk duýgularyny bildirip, tarp hem-de boz ýerleri özleşdirmäge gitmek üçin arza berdiler* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*).

tarpa: Garaşylmadyk ýerden, bir bada, birden, çalt, tarsi. *Aý, walla, turuň gidiň-le ! — diýip, tarpa ýerinden turdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tarpa-taýyn [tarpa-taýyn]: Bir denkä, bir bada, garaşylmadyk ýerden, duýdansyz. *Beýle tarpa-taýyn syrkawlamagyna näme sebäp boldy ?* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*).

tarpyldamak: Tarpyldyly ses çykmak, tarpyldyly seslenmek.

tarpyldaşmak: Tarpyldyly sesler çykyşyp başlamak.

tarpyldatmak: Tarpyldyly ses çykarmak, tarpyldyly seslendirmek. *Aýagyny tarpyldatdy-da, oňa dazaryldy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazetesi*).

tarpyldy: Batly ýörelerde, ädikli ýa agyr aýakgaply ylgalanda we ş. m. döreýän güýçli ses. *Ol şol aýagynyň tarpyldysy bilen öýe urup girdi* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Onlarça ýyllap nyzamyň tarpyldysyndan demrigen şu ýerlerde ozal hiç zat gögermeýärdi* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tarplyk: Giden tarp meýdan, tarp ýer. *Tarplyk alaňlara hüjüm başlanýar* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*).

tarryldamak: ser. Tarlamak. *Traktoryň tarryldaýan sesi eşidilip durdy*.

tarryldaşmak: ser. Tarlaşmak.

tarryldatmak: ser. Tarlatmak.

tarryldy: Traktor, samolýot we ş. m. maşynlaryň motory işlände döreýän dowamly ses.

tarsa: ser. Tarpa. *Durdy çopan taýagyna ýapyşyp, tarsa ýerinden turdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*) « *Aýlar !* » sözi aljyratdy *Aýlary, Hally ! — diýip, tarsa galdy ýerinden* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

tarsyldamak: Dük güldap güýçli urmak, bökmek (ýürek, damar we ş. m. hakda). *Ol heniz hem gapana düşen towşan ýaly tarsyldap, ýüzi dalak ýaly gögerdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýüregi tarsyldap, agzyndan çykara geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tarsyldy: Ýürek, damar we ş. m. zatlargüýçli hereketde bolanda duýulýan ugry duýgusy.

tartdyrmak: Özüne tarap çekdirmek, güýç bilen çekdirmek.

tartyşmak: Tartmaga kömekleşmek, bir näçe bolup çekişmek.

tartmak: Çekip özüňe tarap süşürmek, güýç bilen çekmek. *Ýylanlary tartyp alyp hininden, derisin boýnuna düýrünüň, ýigitler* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Göwrän gaçryp, dişden aslyp tartarsyň, görkezen görgüsi kändir jykyryň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). ♦ **ýoluň tanapyny tartmak** — ser. Ýol. *Baglar yzda galdy, derýa inçeldi, ýoluň tanapyny tartdy demine* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

tas: Birden, neden, tasdan. *Hawa, tas ýadymdan çykan ekeni, göçme okalga üçin kitaplar saýla-* *dyňyzmy ?!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Yaňy sen gapyny kakanyňda tas ýüregim ýarylypdy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). ♦ **tasa getirmek** — delile getirmek, delillendirmek. *Özüniň ýerliksizräk beren soragyny tasa getirmäge dyryşdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tasamak [taasamak]: 1. Ürküp aýak aldygyna gaçmak, baş etdirmän gitmek. 2. göç. m. İki ýana howlukmaçlyk bilen çapmak, eýläk-beýläk urunmak, howlukmaç ýöremek (adam hakda). *Heniz yzyňyzy ýel hem çalanok, siz bolsa ýene-de tasap geldiňiz* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. göç. m. Eýläk-beýläk ykmak, yranmak, bulanmak. *Towlanyp oýan-buýana, tasar gara zülpüň seniň* (« Görogly » *Eposy*).

tasanjyramak [taasanjyramak]: Eýläk-beýläk tasamak, gaharlanan bolup, haýbatly, çalt hereket etmek. *Annatuwak onuň tasanjyramagyna ähmiýet bermedi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Aýsoltanyň : — Çekileweriň ! — diýip, tasanjyrar howatyry ýadyna geldi-de tisingindi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onsaň ol gahar bilen ýerinden tasanjyrap galdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tasaşmak [taasaşmak]: 1. Ürküşip aýak aldygyna gaçsyp, pytrasyp gitmek, baş etdirmän pytrasyp gitmek. 2. göç. m. Köpçülik bolup howlukmaç gitmek. *Ýelli bilen Wüşi kel hem tasaşyp geldiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. göç. m. Ýel degip iki ýana galgaşmak, yrgyldaşyp durmak.

tasatmak [taasatmak]: 1. Ürküzip aýak aldygyna gidermek, baş etdirmän gaçyrmak. 2. göç. m. Aýak aldygyna sürmek, örän gaty sürmek. *Halnazar şäherden çykandan ala ýorgany tasadyp ugrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. göç. m. İki ýana ykdymak, galgatmak. *Ol juluny tasadyp, bir ýaňalygyna ýazdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bularyň gultpagyny tasadyp, oýnap ýörenje iki gyzlary bardy* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tasdan: ser. Tas. *Men onuň bolşuna tasdan pyňkrypdym* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Meýdanyň gözelligine ýüregim joşup, tasdan aýdyma gygyrypdym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

tasy: Ugur, tär, ýol. *Meniň maşgalamyň içiniň in bir bihepbesi, hiç zadyň tasylyny bilmän ýören şu güjükdir* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

taslama: Bir zadyň ýazylyp ýa-da bejerilip gutarylmadyk warianty, nusgasy, sudury. *Dürli etýudlaryň, suratlaryň onlarçasynyň ilkinji taslamalaryny ýazdym*.

Alyp gelen surat taslamalaryňyzyň üstünde işleýärsiňizmi ?! (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

taslanmak: Bir zadyň şekili, nusgasy bejerilip taýýarlanmak. *Düme meýdanlary — taslanmadyk bijaý ýerler, ony suwaryp bolarmyka ?! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

tasma: Inçe uzyn edilip gyýlan gaýyş, ham. *Tasma gamça çydap bilmän, at janawar asmana bökýärdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* Ýasy tasma guşakly jalbarynyň jübüsinden bir kagyz çykardy-da, ussa uzatdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

tass: Sowet Soýuzynyn Telegraf Agentligi.

tassyk [tassyk]: Makul, kabul. *Yüz tutýaryn size açyk hat bilen, sözüň tassyk bolar hakykat bilen (T. Esenowa, Gündogar Aýallaryna Açyk Hat).*

tassyklamak [tassyklamak]: 1. Bir işe, wezipä bellemek, tassyk etmek. *Halk magaryf ministrligi meni mekdebiň direktorlygyna tassyklady.* 2. Kabul etmek, makul bilmek, makullamak. *Ýygnak diňe uly wezipeli adamlaryň kabul eden kararlaryny tassyklapdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* Dokladçynyň janygyp aýdan sözlerini Gözel eje bütün göwresini herekete getirmek bilen tassyklady (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

tassyklanmak [tassyklanmak]: 1. Bir işe, wezipä bellemek, tassyk edilmek. 2. Kabul edilmek, makul bilinmek, makullanmak. *Sessiyanyň gün tertibinde üç mesele tassyklandy (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » Jurnaly).*

tassyklaşmak [tassyklaşmak]: Biri-biriniň aýdanyňy makullamak, dogry diýip tapmak. *Bu ikisi ýürekden syzdyryp edýän gürrüňlerini taýly gezek tassyklaşýardylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

tassyklatmak [tassyklatmak]: 1. Bir işe, wezipä bellemek, tassyk etdirmek. 2. Kabul etdirmek, makul bildirmek, makullatmak. *Ogul gerek onuň sözlerini tassyklatjak bolýardy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

taşa: Ýel-guzdan, sowukdan goranar ýaly edilýän agyl ýa-da kölegelär ýaly wagtlaýyn telär. *Üzüň bagçy-lygynyň ortarasyndaky bolgusyz tanyň üstünde ýandyryjy tomsuň jowzasyna taşa üçin kiçjik kümejik dikilipdir. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde)* Goýunlara yklamak üçin taşa edilipdir.

taşlamak: 1. Zyňyp goýbermek, oklamak. *Ýaragyňyzy taşlap, düşüň öňüme (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zady ulanmagy bes etmek, goýmak. *Myrat medeniýetli bolup başlady, Ullakan telpegni bir çak taşlady (« Tokmak Jurnaly »).* Magtymguly watanyň azatlygyny güýç birleşdirmek ýoly bilen, agzalalygy taşlamak ýoly bilen gazanmak boljakdygyna özüniň ähli watandaşlaryndan ilki düşüniptir. (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). ♦ **iş taşlamak** — ser. İş. *İşçileriň iş taşlamalary gutulgysyz boldy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).*

taşlandy: Ulanymakdan galan zat, zir-zibil, köne-küşül, zyňyndy. *Biz zawodyň taşlandylaryndan başga-da, kolhozyň oç içindeki materiallardan hep ep-esli jemledik (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

taşlanmak: 1. Zyňylmak, oklamak. *Çukurjagazlaryň her haýsyna bir çigittaşlanyp, soňra el bilen gömülýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. Bir zadyň ulanymagy bes edilmek, goýulmak. *Plug, seýalka çykanson, azal-künde taşlandy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

taşlaşdyrmak: Zyňşdyryp, oklaşdyryp goýbermek. *Olar ellerindäki zatlary çem gelen ýere taşlaşdyrdylar.*

taşlaşmak: Taşlamaga, zyňmaga kömekleşmek.

taşlatmak: 1. Zyňyp, oklap goýbertmek, zyňdyrmak, oklatmak. *Oňa köpçülik bolup çilimi taşlatmak gerek.* 2. Ulanmagy bes etdirmek, goýdurmak. *Zarçy ýygymçylar ýaltalary öz erkine goýman, ýaltaçylygyny taşladyp, işe gyzykdyrýarlar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

tatarlar: Tatarystan ASSR-niň esasy ilagy, ýerli halky.

tatyrdamak: Tatyrdyly ses çykamak, tatyrdyly seslenmek. *Samolýot näçe tatyrdasa-da heniz öňki ýerindedur* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Agyr ýükli maşynlary süýrege alýan traktor tatyrdaýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tatyrdaşmak: Tatyrdyly seslenişmek. *Tatyrdaşyp ähli kolhoz gämisi, yzly-yzyna taýyp ýüzdi-de gitdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tatyrdatmak: Tatyrdyly ses çykarmak, tatyrdyly seslendirmek.

tatyrdawuk: Tatyrdyly ses çykarýan, tatyrdyly seslenýän.

tatyrdy: Pulemýot, awtomat atylanda, motor işlände we ş. m. ýagdaýlarda döreýän ses. *Maşyn motorynyň tatyrdysy eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gijäniň ümsümliginde pulemýotyň güňleş tatyrdysy ýaňlandy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tawot: teh. Maşynlaryň sürtülýän şaýlaryna çalynýan ýag.

tawtologiýa: edeb. Bir sözi ýa-da pikiri başga sözler bilen artykmaç gaýtalap durmaklyk.

tawus [taawus]: zool . Sülgünler maşgalasyndan bolan örän owadan ýelekli guş. *Ol guş tawusdy, hindi horazjygy ony bilmeýär eken* (« Pioneer » *Jurnaly*). *Emma tawus örän owadan guş bolýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taý [taaý] YY: 1. Bir zada deň, laýyk gelýän, barabar. *Hiý, gezip ýören ýerleriňde şuňa taý geljek kitaba duş gelen ýeriň barmydy ? !* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Keljäniň degişme şowhuny hemmesine taý diýen ýalydy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Men şolaryň ikisine-de taý gelerin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Birine ýa-da bir zada mynasyp bolan, deň-duş bolan. *Agaýunus saňa taýdyr, ajyýyp menzili bardyr* (« Görogly » *Eposy*). *Ogly onuň, balam, hut seniň taýyň* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Bu ilde ýokmuka, gyzym, saňa taý, göz dikýäniň bolsa, utanma, aýdaý !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Jübüt zadyň biri. *Onuň garaja öýüniň iki taý gabsasy açykdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Men hem gyrkylygyň beýleki taýyny uzyn taýagyn ujuna daňyp berkitdim* (N. Pomma , *Taýlak Hyzzyn*). 4. Tarap, gapdal, ugur. *Howlynyň käçeden taýy öýüň tärimi ýaly gözenek-gözenek bolup görünýärdi. Ol kümüş gynly gylyjynyň baljak taýyny özüne bakan öwürdi-de, gobsundy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 5. Uralýan yüküň bir gapdaly. *Bir taý odun. Bir taý çuwal bugdaý.*

taý Y: Baýtalyň ýaşajyk gunany (bir ýaşa çenli). *Aýly kolhozyň tohum taýlarynyň birini şeflige alypdy* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Hatda taýlaryň-da göwüsleri, butlarynyň iç ýüzleri çykan-çykan ýumralyp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

taýak: Goranmak üçin ulanylýan düwünsiz ýylmanak şaha bölegi. *Düwünçekli ýaglygyna taýagy ötürip egnine atdy-da, Gyzył Goşun gullugyna kabul edilýän punkta ugrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Hasa. ♦ **taýagyň egrisi özüňe bakan** öz haýryňa, öz peýdaňa. *Mende günä yok, ballym, taýagyň egrisi özüňe baka bolany üçin, saňa diňe sarsgyny baryp degýändir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taýaklamak: 1. Taýak bilen urmak. *Oglanlar derrew daşlap, taýaklap, ýylany öldürirdiler* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »). *Yadymy taýaklasam, kärizde ýatyr, görkezen görgüsi kändir jykyň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). 2. göç. m. Tankyt etmek, köteklemek, käýemek.

taýaklanmak: 1. Taýak bilen urulmak. 2. göç. m. Tankyt edilmek, köteklenmek, käýelmek.

taýaksalym: Taýak zyňlanda ýeter ýaly aralyk ýakyn aralyk, taýakýetim. *Aralarynda taýaksalym meýdan galypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maşyn taýaksalym golaýyna baranda-da, ol duran yerinden butnap bilmeýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taýakýetim: ser. Taýaksalym.

taýçanak: Bir ýaşa ýetmedik taý. *Çöl keýigi ýaly enaýy taýçanaklar kowalaşyp oýun edişýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

taýdaş[taaýdaş]: Biri–birine taý gelyän, mynasyp ýa–da barabar, meňzeş bolan.

taýdyrmak [taaýdyrmak]: 1. Sürçek ýerden ýöredende aýagyňy typdyrmak. 2. göç. m.Ýüzdür-mek. *Taýmylňy taýdyryp ýola düşeňde, aýal-erkek, oglan-gyzlar ugratdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Ýok etmek, ýýkmak, wezipesinden boşatmak. *Patysany tagtdan taýdyrдыk* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ahuny, işany adam saýmadyn, olar seni taýdyrjakdy, taýmadyň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

taýfun: Esasan ýuwaş okeanyň günbatar böleklerinde bolýan, ýykyp–ýumrup barýan güýçli ýel.

taýga [taaýga] YY: ser. Taýgançak.

taýga Y: Demirgazyk Ewropada we Aziýada biten, içinden geçip bolmaýan tokaýlyk. *Uzak Gündogar taýgasy ýagly hozlary düzüm–düzüm bolup duran ägirt uly kedralaryň mekanydyr* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

taýgaçy: Taýgada işleýän adam, işçi. *Tejribeli taýgaçy öz bilýänlerini ýoldaşlaryna arman–ýadaman düşündirýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

taýgançak [taaýgançak]: Typançak, sürçek, taýdyrýan. *Onuň gaçan oň aýaklary taýgançak, goýy palçygyň içinde çayşaryardy* (M. Şolohow, *Göterilen Tarp*). *Gorkma,biziň gapymyz taýgançak dälidir. Bal tutan barmagyny ýalaýan bolsa, taýgançak depä dyrmaşmak isleýän taýýandyр* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

taýgançaklyk [taaýgançaklyk]: Tyrpançaklyk, sürçeklik.

taýhar: İki ýaş bilen üç ýaşyň aralygyndaky ýaş eşek. *Düzje ýola düşen mes taýhar aýagynda baryndan haýdady.*

taýyn [taaýyn]: ser. Taýýar. *Toýjan bolsa, burawyň bütinleýin taýyn bolanyny, ertirden işe başlaýanlaryny mälim etdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Onuň üçin jan alyp, jan bermäge her demde taýyndy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Senden galmazlyga mydama taýyn, gülkiň göwnüm açýar göýäki bilbil* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

taýynlamak [taaýynlamak]: ser. Taýýarlamak. *Sapagymyzy taýynlaýarys* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

taýynlanmak [taaýynlanmak]: ser. Taýýarlanmak. *Mama ýanlyk ýaýmaga taýynlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýygnaga oňatja taýynlanmak gerek* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*).

taýynlaşmak [taaýynlaşmak]: ser. Taýýarlaşmak.

taýynlatmak [taaýynlatmak]: ser. Taýýarlatmak. *Goş golamlary taýynladyp goýnuk gerek.*

taýynlyk [taaýynlyk]: ser. Taýýarlyk. *Öňünden telegramma alan Gotur mazaly taýynlyk görüpdі* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

taýynlykly [taaýynlykly]: ser. Taýýarlykly 1.

taýýşmak [taaýýşmak]: Taýyp, tyrpysyp ýörmek, ýaryşmak. *Oglanlar garyň üstünde taýýşyp oýnaýardylar*

taýlamak [taaýlamak]: İlki taýyny deňlemek, taý etmek, sazlamak (yük barada). *Ýüki taýlap ýükleseň oňat bolar, ýogsam ýene özüň heläk bolarsyň !*

taýlanmak [taaýlanmak]: İlki taýy hem deň edilmek, barabar edilmek.

taýlatmak [taaýlatmak]: İlki taýyny hem deň etdirmek, taý etdirmek. *Ýük taýlatmak.*

taýly [taaýly]: Taýy bar bolan jübüt. *Taýly çuwaly düýäniň üstüne at–da, idip ugra !* (*Myraly*).

taýmak [taaýmak]: 1. Typançak, sürçek ýerde typyp gitmek, typmak. *Ol käbir sürçeğräk ýerlere gabat geleninde taýýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Aýu, janym, ылgama, aýagyň taýyp ýýkylarsyň !* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. göç. m.Durmuşda azaşmak, ýalňyşmak. *Gaty giden adam bir ýerde taýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

taýmyl: Bir orunly kiçijik gaýyk. *Krasnowodskiden Moskwa taýmylly barmak aňsat iş däl. Çapyşyga goşuljak at ýaly, taýmyllaryň bir näçesi ýola taýýarlanyp goýlupdyr* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

taýmylçy: Taýmyl sürüji, taýmyl sürýän adam. *Meniň ertirden bäri sözleşip duranym gahryman taýmylçynyň kakasy ekenligini bildim* (K. Işanow, Watan Üçin).

taýpa [taaýpa]: Garyndaşlyk obşçinalaryň birligi, urug, tire. *Diňe türkmen taýpalarynyň ýaşa-ýan ýeri bolan zakaspi ýerleri birikdirilmän galypdyr* (Babaýew we Freýkin, Aşgabat).

taýpy: Alçysy we towhasy sürlüp ýylmanan aşyk. *Olary dürte-dürte meniň dilimiň hyry sürlüp, edil taýpy aşyga döndi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

taýsyz [taaýsyz]: 1. Taýy bolmadyk, jübüt däl. *Meniň galoşymyň deregine taýsyz başga birini goýupdyrlar.* 2. Deňi-taýy bolmadyk, deňi ýok bolan. *Biziň taýsyz gahryman, Gadam basyp howlukman, jeňnel -tokaýdan çykdy* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

taýýar [taýýaar]: Ulanylmaga, peýdanylmaga häzirlenen, taýyn bolan. *Ertir başlygyň geljek geljek uçurlaryna çenli oturgyç taýýar boldy* (H. Ysmaýylov, Mugallymyň Gyzy).

taýýarlamak [taýýaarlamak]: 1. Bir zady ýa-da birini taýýar edip goýmak, taýynlamak, häzirlmek. *İş meýdanynda kitaby sesli okap bermek üçin näçe adam taýýarladyňyz ?* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Bilim berip terbiýeläp ýetşdirmek, ösdürmek. *Aýal-gyzlardan mugallym kadrlaryny köp taýýarlamak möhüm işdir* (« Sowet Türkmenistany Gazeti »).

taýýarlanmak [taýýaarlanmak]: 1. Bir zat ýa-da biri öňünden taýýar edilmek, taýynlan-mak, häzirlenmek. *Ýolda gerek bolajjak zatlar öňünden taýýarlandy* 2. Taýýarlyk görmek, taýynlyk görmek, taýynlanmak. *Hoşgeldi hem dykgat bilen diňlemäge taýýarlandy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Men onuň gürrüňine hä bermän, dersime taýýarlanmaga başladym* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Bilim berlip, taýynla-nylyp ýetşdirilmek. *Aspiranturada. Doktoranturada taýýarlanylýan ylmy kadrlaryň sany ýylsaýyn artýar.*

taýýarlaşmak [taýýaarlaşmak]: Taýýar etmäge kömekleşmek, taýyn edişmek, häzirlaşmek. *Nahar taýýarlaşmak.*

taýýarlatmak [taýýaarlatmak]: 1. Bir zady ýa-da birini öňünden taýýar etdirmek, häzirl etmek, taýynlatmak. *Garakçylaryň at saýlamak, nahar taýýarlatmak işleri bir sagada golaý çekdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Taýýarlyk gördürmek, taýynladyp bilim aldyrmak.

taýýarlyk [taýýaarlyk]: 1. Bir işi amala aşyrmak üçin öňünden görülyän taýynlyk, häzirlilik. *Eneleriň kongresine 65 ýurtda işeňňur taýýarlyk görülyär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnal). *Biziň maldarlarymyz mallary dok we ýyly gyslatmak üçin öňünden gowy taýýarlyk gördüler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Alnan bilim derejesi, zapasy. *Merediň gowy taýýarlygy bar.* 3. Haýsy-da bolsa bir zadyň taýýarlygy bolup hyzmat edýän. *Ol pedinstitutyň taýýarlyk kursunda okapdy. Harby taýýarlyk okuwlarymyz — atyşyk işi iň birinji orny tutýar* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

taýýarlykly [taýýaarlykly]: 1. Taýynlyk görülen, taýýarlyk görülen. *Olar kanalyň gurluşygyna taýýarlykly çykypdyrlar.* 2. Bilim zapasly, bilim zapasyny ele alan. *Ol öz ugry boýunça örän taýýarlykly adam.*

taýzarylmak: Taýzaryp durmak, jaýtaryp ýokary galyp durmak, samalyp çykyp durmak. *Ajap murt topaz burnuň taýzarylyp durşuna syn edip pyňkyrdy* (N. Pomma, Egri Eýikmez). ♦ **taýzarylyp geçmek** — gaty geçmek. *Bolmasa, agzyňa uçuk gaýnadyp, taýzarylyp geçynyň duýman galarsyň* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

taýzarmak: 1. Jaýtaryp ýokary galyp durmak, dim–dik bolup durmak, somalyp durmak. *Matros eşiklije oglan we örülen saçjagazy taýzaryp, syçanyň guýrujagyny ýadyňa salýan gyzjagaz dur* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Biziň göwnümize bolsa, onuň gamgyn gözlerinde ýene–de şatlyk uçguny görnüp, şalparan murtlary ýene–de taýzaran ýaly boldy* (G. Gurbansähedow, *Ýürek Daş Däl*). 2. göç. m. Sakgal–murtdan aýrylyp, taýpy ýaly ýylmanyp görünmek.

taýzartmak: 1. Jaýtardyp ýokary galdyrmak, dim–dik etmek, somaldyp goýmak. 2. göç. m. Sakgal–murty aýryp, jaýtardyp goýmak. *Sakgaljygymy çürke–çürte, taýpy ýaly eňejigmi taýzardypjyk işe gitdim* (K. Gurbannepesow, *Taýmaz Baba*).

taz: Kir ýuwmak, hamyr ýugurmak we ş. m. üçin ulanylýan metal gap, legen. *Eller näzik geýme agram salýardy, tazda köpürjikler çogup galýardy* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Çaýçynyň özi eli kündükli, tazly aýlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tazy [taazy]: Uzyn inçe tumsukly, inçe uzyn aýakly aw iti. *Mergeniň tazylaryhem ala toza turzup, « häli aldym–da — şindi aldym » edip barýarlar* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Her ýurduň tilkisini öz tazysy bilen awlarlar* (nakyl). ♦ **ýan tazy** — biriniň ýany bilen ýöreýän mekir, hilegär, biriniň ýanyndan aýrylmaýan ýüregedüşgünç adam. *Ýöne onuň gapdalynda bir ýan tazysy bar, bar belanyň körügi şol, Yelli ! — diýip, ara söz goşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tazygyşmak [taazygyşmak]: Ürküşip gaçyşmak, gaçyşyp başlamak. *Goýunlar tazygyşyp, sürüden gidipdirler*.

tazyguýruk [taazyguýruk]: Üç gyýagyň iki gapdalyndan salynýan çyrpy nagys.

tazykdyrmak [taazykdyrmak]: Ürküzip gaçyrmak, ürküp baş etdirmän gitmek (mal–gara hakda). *Şofýoryň pikirine, bu çäre goýunlaryň ýüreklerini köşeşdirip tazykdyrman saklamaga kömek etmelidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tazykmak [taazykmak]: Ürküp gaçmak, ürküp baş etdirmän gitmek. *Tazygandyr bu goýun–da bir kolhozyň, sürüsinden* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Çaga–çugalaryňa gulak baýyň sürüsinden tazygyp çykan, guýrugy elek ýaly bir tokly getirip bereýin* (B. Kerbabaýew *Jonnuk Batyr*). *Sürüden tazygyp çykany möjek iýer* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tä: Bir ýer ýa–da bir waka bilen ikinji bir ýeriň ýa–da wakanyň aralygyny, çägi, wagty we ş. m. görkezýän ownuk bölek. *Hoşgeldi tä garşydaki tut agaçlarynyň arasyna girip gözünden ýityänçä, yzndan seredip durdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Oglanlar tä punkta barýança, tüýdük çalyp, aýdym aýdyşyp barýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ertirine irden tä günorta çenli olary örüde bakýarys* (« Sowet Türkmenistany » gazetini).

täbik: Bir aýagyny göteribräk basyp ýöreýän. *Täbik düýe*.

täjikler: Täjigistan SSR–niň ýerli halky, esasy ilaty.

täjir: kön. s. Hususy söwda kähanasynyň eýesi, iri söwdagär. *Täjire matany tabşyryňçam, hakymy alyňçam, kän garaşmaly bolýardym* (« Sowet Türkmenistany » gazetini). *Köne wagtda täjirleriň kerwen başy bolup işläpdir* (« Sowet Edebiýaty » *jurnaly*).

täjirhoraz Y: bot. Güli horazyň kekejine meňzeş dik ösýän ösümlük. *Täjirhoraz ýaly gyzardy şapak* (A. Haýydow, *Biziň Günlerimiz*).

täjirhoraz YY: med. Köplenç çagalaryň bogazynda ak bardalar emele gelmek zerarly ýüze çykýan ýokaň kesel, hörezek.

täze: 1. Heniz geýilmedik, ulanylmadyk, el degmedik. 2. Ilkinji gezek ýüze çykan, peýda bolan, dörän. *Çagalara täze aýdymlar öwredilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *jurnaly*). *Täze kanun, täze karar çykaryp, Erkli etdi aýallary, gyzlary* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Täze küýzäň suwy sowuk* (nakyl). 3. Ýaňy–ýakynda bolan, häzirki wagta degişli bolan. *Güýzüň salkyn*

hawasynda täze açylan güller aýratyn owadanlygy bilen ünsüňi özüne çekýär («Bahar»). 4. Doly suratda tanyş bolmadyk, ýaňy gelen. Ol şindi täze işgär.

täzeden: Ýañadan, ýamaşgan, gaýtadan. *Täzeden döremek döwri Ýewropanyň medeni taýdan ösmeginde ägirt uly öňe gidişleri alamatlandyrýar* (İ. T. Ogorodoni, P. N. Şimbirew, *Pedagogika*). Men «Aýgytly Ädim» romanyny täzeden okadym.

täzelemek: 1.Könäniň ýerine täze goýmak, könäni täze bilen çalşyrmak. *Tiz çyk gara öýden, täzele jaýyň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Ol ýyldan-bu ýyla eşigini täzeläp bilmezdi («Mydam Taýýar» gazetini). 2. Çalşyrmak, arassalamak, tämizlemek. *Dag tarapyndan akyp gelýän üç sany ýap obanyň howasyny täzeleýär* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

täzelenmek: 1.Könäniň ýerine täze goýulmak, köne täze bilen çalşyrylmak. *İş usullary täzelenýär, tehnika täzelenýär* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ülkäm parlap täzelenýär, Garagumdan altyn önýär. (G.Seýitliýew, *Saýlanan Goşgular*). 2.Çalşyrylmak, arassalanmak, tämizlenmek.

täzeletmek: 1.Könäniň ýerine täze oýlap tapylyş, täze harytlar, täze düzgün, täze usul we ş. m. *Tehnikanyň gazanan täzelikleri kolhozçylara öwredilýärdi* («Kolhoz Günleri»). Sowet halky köp täzelik döredýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Ýaňy-ýakynda alnan habar. *Watanymyzda bolýan ähli täzelikleri bilip durmakda gazet maňa köp kömek edýär* («Mydam Taýýar» gazetini). Ol menden bir täzelik eşitse, soňrak gelip, ýene meniň özüme gürrüň berýär (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Üýtgeşiklik, özgeriş. *Şäherde näme täzelikler bolsa, saňa her gün habar bereris* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

täzelikçi: İşde täze, progressiw usullary iş ýüzüne geçirýän işgär. *Ekskursiýaçylar üçin lektorilerde oba hojalygynyň tanymlar täzelikçileriniň we alymlaryň leksiýalary hem-de doklady her günde guralýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). Ol ýüpek gurçugyny idetmekde täzelikçi boldy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

täzelikçilik: İşde täze progressiw usullary ýüze çykaryjylyk.

täk: 1.Jübüt bolmadyk, goşa däl, bitaý. *Jübütmi-täk oýnamak*. 2. Diňe bir, ýeke, ýalňyz. *Gyzlaryň içinde täk söýenimsiň!* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Şatlygymyz-täk gyzymyz, Gamdan baky azat bolsun* (G. Seýitliýew, G. Muhtarow, *Bagbanyň Gyzy*).

täklilik: 1.Jübüt dälilik, goşa dälilik bitaýlyk. 2. Ýekelik, ýalňyzlyk.

täleý: Ykbal, kysmat, ýazgyt. *Halklaryň öz täleýlerini özlari çözmek hukugy ugrunda göreşeliň!* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Jeren jan, meniň hem süýdüm ýetmezmi?!* (G.Seýitliýew, G. Muhtarow, *Çopan Ogly*). **täleýi ters gelmek**-Bagty gara bolmak, bagtsyz bolmak. *Ol gyz: -Meniň täleýim ters geldi!- diýip, gözýaş ederd* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tälim: Görelde, terbiýe, ugur, sapak, tär. *Alymy ýetişýär oglan-gyzyndan tälim alyp beýik Lenin sözünden* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Eýsem-de Sowet mekdebinde okap, tälim alan adam hem şeýle iş edermi?!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Hatda täze gurlan kolhozlarda zähmet günlerini tabele göçürüp hasaba almak işine hem mugallymlar tälim berýärdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tämiz [tämiiz]: ser. Arassa. *Ertir üçiňiz-de okuwa geleniňizde gaty tämiz bolup geliň!* (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bulutsyz tämiz howa azajyk öwüşgin bardy* (B. Kerbabayew, *Aýsoltan*). *Tämiz bugdaýy penjeläp, eliniň içinde owkalady. Ol hem salykatly, tämiz adamdy.* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

tämizlemek [tämiizlemek]: ser. Arassalamak 1,2,3. *Bir näçe nöker başlyklary ýaraglaryny tämizleýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Stol, stul, gapgaçlary, Tämizläp ýörýän hem özüm* (K. Gurbannepesow, *Soldatyň Ýüregi*).

tämizlenmek [tämiizlenmek]: ser. Arassalanmak 1,2,3,4. *Mahmalyň ýüzi tämizlenýär* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Tämizlenen sary*

bugdaý, heniz döwülmedik harmanyň bir gapdalynda depe ýaly üýşürilen çäç bolup durdy (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

tämizletmek [tämiizletmek]: ser. Arassalamak. *Otagy tämizletmek gerek eken.*

tämizleşmek [tämiizleşmek]: ser. Arassalaşmak.

tämizlik [tämiizlik]: ser. Arassalyk. *Otagyn tämizligi, gelşikliligi hoşuna gelip: - Ynha, Aýgül janyň otagy şu!-diýip tassyklady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

tänderme: Oklanan aşyklaryň birini ikinjibiri bilen pitikläp urup, beýlesine dönderip almak şerti bilen oýnalýan oýun.

tändermek: Bir aşygy ikinji bir aşyk bilen urup, jikge ýa-da tükge öwürmek. 2. Sapagyndan ýazdyrmak, baldagyndan goparmak. *Öz möwsümini başyndan geçiren ýapraklar saralşypdyr we mylaýymlyk bilen ýuwamja ösýän güýz şemalygy hem olary sapagyndan tänderip bilýärdi.*

tänmek: 1. Urlan aşyk bir ýüzünden ikinji bir ýüzüne öwrülme. 2. Gopup gaçmak, ýolnup aýrylmak, sapagyndan ýolunmak, sapagyndan gopmak, düşmek. *Sapagyndan öz-özi tänyň gawunlar hem bar.*

tär: Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak üçin, usul, ýol, ugur. *Biz her tär etmeli welin, pagtadan köp hasyl aljak bolmaly. USSat halyçylar haly dokamaklygyň tärini öz şagirtlerine giňden düşündirýärler* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

täret: 1. dini. Namaz okamazdan öň ýuwnup-arassalanmak. *İň ýagşysy, täret ýerine teýim edeýin* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Öýle namazy ýetip gelýäri täret gylmalydyrys* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýagyn içege arkaly çykýan nejasat. *Süýt emýän çaga sag mahalynda gije-gündizde 1-2 gezek täret edýär* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tärim: Gara öýüň daýanç merkezi bolup hyzmat edýän hem-de uklaryň aşak uýy berkidilýän gözenek-gözenek agaç. *Halnazary ýene giň öýüň tärimleri gysyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

täsgenmek: Säginip durmak, säginmek. *A gyz näme täsgeňärsiň?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bu ýalňyslyk zemsnarýadyň bir näçe minutdan täsgeňmegine eltýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

täsin [täsiin]: Örän geň, enaýy. *Pessaýlap öwüsýän ýaz şemalynyň ugruna ülpüdeşýän bu dürli maýsalaryň ýapraklaryndaky ululy-kiçili çygjagazlar, merjen-monjuklar we hünjüler ýaly bulduraşyp, maýsalarda täsin bir görnüş döreýär.* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Men örän täsin bir hadysanyň üstünden bardym.* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **täsin galmak**-Bir zady görüp haýran galmak. *Bularyň şol günki özara ýaryşlary beýleki ýoldaşlaryny hem täsin galdyrdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

täsinlik [täsiinlik]: Üýtgeşiklik, geňlik, enaýylyk.

täsir [täsiir]: Biri ýa-da bir zat tarapyndan birine ýa-da bir zada berilýän güýç. *Aşgabat gozgalaňy orta Aziýa demir ýolunyň köp ýerlerine täsir edipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

täsirli [täsiirli]: 1. Täsiri ýetýän, sözi geçýän, abraýly. *Atasy köpçülikde täsirli adamdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Täsir ediji, gyzykly. *Edilen gürüň has hem täsirli bolany üçin, pýotr hem onuň gürrüňine gyzykdy we bar pikirini berdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Haýbatly, azmly. *Eläni galdyr! -diýip, ol ýuwaşça, emma täsirli aýtdy.* («Mydam Taýýar» gazetini).

täsirlilik [täsiirlilik]: Täsiri ýetijilik, sözi geçýälik, abraýlylyk. *Awtor şowly temalary seçip alan-da bolsa, öz hekaýalaryna täsirlilik, gyzyklylyk berip bilmändir* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

täsirsiz [täsiirsiz]: Täsir edip bilmeýän, güýçsüz. *Täsirsiz söz.*

täç: 1. Adam bedeninde bolýan garagoňur reňkli hal. *Hartäjiň, ak ýüzüniň gyzaryp duran ýaňaklarynyň sagynda täç bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Häkimlik simwoly hökmünde monarhyň geýýän bezegli baş geýimi. *Ol täç geýjek gününü hem çendan hyýalyňa getirýärdi* (Aýbek, *Nowaýy*).

te : « T » harpynyň ady.

teatr : sung. 1. Drama eserlerini sahnada görkezmeklik sungaty. *Biz dynç alynýan günlerde teatra barmagy özümize endik* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. Drama eserleri görkezilýän jaý. *Türkmen döwlet opera we balet teatrynyň giň zaly adamdan doly* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

teatral: 1. Teatra degişli bolan. 2. Teatr söýüji, teatr söýüjiler. *Soňky ýyllarda çykan edebi eserler bütinrussiýa teatral jemgyýetinde ara alnyp maslahatlaşyljak* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

tebepçilik [tebiipçilik]: ser. Tebiplik. *Senin bütin durşuň siňňil bilen düwürlige örtülgi welin, başgalara tebipçilik edýärsiň-le !* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Ol hemme zada hem gaty usullydy, tebipçilikden-de habarlydy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

tebigat [tebiigat]: 1. Organiki we organiki däl dünýä, älemde bar bolan hemme zatlar. *Tebigatda täze janly maddalar döreýär* (« Pioner » *Jurnaly*). *Zähmet söýer sowet adamlary tebigaty başarjaňlyk bilen özgerdiýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Şäherleriň daşyndaky daglyk, tokaýlyk we ş. m. ýerler. *Olaryň ikisiniň-de tebigata, ösümlük dünýäsine bolan höwesleri uludy* (« Pioner » *Jurnaly*). 3. göç. m. Asyl boluş, gylyk-häsiýet. *Gyzlaryň tebigaty näzik bolýar* (*Myraly*).

tebigy [tebiigy]: 1. Hakyky, natural. *Ýokary hilli tebigy ýüpek almak üçin respublikamyzda tut gurçugynyň iň gowy tohumlary ösdürilip ýetişdirilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Tebigata, ýere, howa, jandarlara we ösümlük dünýäsine degişli bolan, tebigata esaslanan. *Yurduň tebigi baýlyklary hem Awstriýanyň ünsüni çekipdir* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 3. Eneden dogma, dogabitdi.

tebil: tebil tapmak — ynjalyksyzlanmak gozgalaňa düşmek, aladalanmak. *Ol sähelçe bir zatdan-da tebil tapýar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tebip [tebiip]: kön. s. Meditsina ylmyna dogry gelmeýän ýol bilen kesellä em edýän adam. *Tebipler her hili zyýanly zatlary ulanmak bilen köp adamlaryň gözleriniň kör bolmagyna sebäp bolupdyr* (S.K. Karanow, *Trahoma we Oňa Garşy Göreş*).

tebiplik [tebiiplik]: kön. s. Tebibiň käri, ýagdaýy.

tebit: Esasan oduň, ýalnyň, howanyň täsirli gyzgyny, howry. *Petiş yssyda tebit alýan şu jöwenlikde her gün saňa garaşyp, gapdalyňdan çykmazdym ahyryn* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tebitlemek: Ýaga daglamak, gyzgyn ýagda daglap taýýarlamak, bişirmek (käbir nahar taýýarlananda). *Selme tebitlemek*.

tebitlenmek: Ýag bilen daglanmak, gyzgyn ýagda daglanyp taýýarlanmak, bişirilmek. *Tebitlenen ysmanak*.

tebitletmek: Ýaga dagladyp taýýarlatmak, bişirtmek.

teble: Ýabynyň eşiğiň bagynyň ujuna berkidilýän ujy halkalyja, metaldan edilen kiçjik gazyk.

teblehana [teblehaana]: Ýaby, eşek ýaly mallar daňylýan aýratyn ýer. *Arabasyny sürüp, ol ýüzüniň ugruna tohum atlaryň teblehanasyna bardy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

teblemyh [teblemyyh]: 1. ser. Teble. 2. d. ýo. Demir ýol relsini şpala berkitmek üçin ýörite ýasalan ýogyn myh.

tebsinmek: Herekete gelmek, uranmak, alňasamak. *Gyşdan kynlyk bilen çykan agaç et, açgöz mallar ondan-oňa nebsewürlik bilen tebsindi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýuwaş-ýuwaş bardy ýanyna ýakyn, gögeren dodaklar çala tebsindi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tebsiremek: Suw islemek, dodagyň kepemek, suwsamak. *Adamlar, ylaýta-da mallar, gör nähili tebirän-dirler, ygalyň ýagýanyna uly-kiçi hemmeler şatlanýardylar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tebsireşmek: Suw isleşmek, dodaklary kepemek, suwsaşmak.

tebsiretmek: Suw isletmek, dodagyny kepetmek, suwsatmak.

tejribe [tejriibe]: 1. Praktiki özleşdirilen bilim, iş türgenligi, iş usuly. *Ýewgeniý Ýewseyewiç, siz alym adam, tejribäňiz-de ýeterlikli, siz aýdyň biziň skwajinamyz nebit berermi ?* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. Synag edip görmek, barlamak maksady bilen belli bir şertde bir zady döretmeklik täri, ýoly. *Biziň respublikamyzyň ençeme kolhozlarynda geçirilen täze agrotehniki tejribeler ajaýyp netijeler berdi. Biz öz tejribämizi Murgap pagtaçylaryna hödürledik* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Biz mekdep uçastogynda tejribe geçirmekçi bolýarys (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

tejribeçi [tejriibeçi]: Tejribe geçirýän adam. *Ol ýerde X asyryň ahyrynda, meşhur filosof, tebigat tejribeçisi we medik bolan ýaş Awitsenna (İbn-Sin) işläpdir* (*SSSR Taryhy*).

tejribeli [tejriibeli]: Praktiki bilimli, işe türgenleşen, iş usulyny, tärini ele alan. *Şofýor örän tejribeli bolmasa, ýa maşynyň tormozy sähelçejik tutmasa, maşynyň her tigri bir ýerde dargajakdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tejribelilik [tejriibelilik]: Praktiki bilimlilik, işe türgenlik, iş usulyny, tärini ele alanlyk. *Bu işde tejri-belilik gerek.*

tejribesiz [tejriibesiz]: Praktiki bilimsiz, iş usulyny, tärine ele alyp bilmedik.

tejribesizlik [tejriibesizlik]: Praktiki bilimsizlik, işe türgen dällik, iş usulyny, tärini ele alyp bilmezlik. *Men öz ýaşlygyma, tejribesizligime garaman, örän tumaklyjadym* (« *Zähmet Gahrymanlary* »).

tefteli: *külin.* Üwelen et tokgalanyp, çorbalyja bişirilýän nahar.

tegek: Daşyna sapak saralan tigr, sapak tigr. ♦ **bogaza tegek bolmak** — ser. Bogaz. *Y. İň soňky ýuwdan çörek bölegi bogazyna tegek boldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Menden iýen bal kimin naharlaryň bokurdagyňa tegek bolsun !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tegelek: 1. Halka görnüşli aýlaw. *Ynha, içi suwdan doly tegelek howuzjyk* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Tegelekleriň her birinde oýna gatnaşyjylaryň biri durýar* (« *Pioner* » *Jurnaly*). 2. *mat.* Tekizligiň töwerek bilen gurşalyp alnan bölegi. 3. *göç. m.* Tutuş, bitin. *İne, indi tegelek bir hepdedir, hat-da ýok telegramma-da !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tegelemek: 1. Halka görnüşine salmak, tegelek ötmek, aýlaw etmek. 2. Tutuş, bitin etmek. *Sen indi muny maýdalap oturma-da, ýüze tegeläýsene !* ♦ **göz tegelemek** — ser. Göz. *Annaguly birden düýrükdi-de gözünü tegeledi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tegelenmek: 1. Tegelek bolmak, aýlaw bolmak, halka bolmak. *Ol tegelenip duran adamlary itekleşdirip, kimdir birini gözleýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Boý almak, doluşmak, dolmak. *Misli gapak ýaly tegelenen Aý, Ýapynyp egnine altyn dan serpaý, Asmandan guwançly ýere garaýar* (K. Gurbanpesow, *Soldatyň Ýüregi*). 3. *göç. m.* Semremek, doluşmak. *Onuň ýüzi birneme tegelenipdir.*

tegmilt: 1. Hapa zadyň degmeginden galýan yz, gara menek. 2. Ýüze düşýän menek. *Demrew çykyp ugran ýaňaklarynda gögümtil tegmiltler peýda boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

tehminimum: Tehniki minimum, bir kär üçin möhüm bolan bilimleriň jemi. *Uçastogyň çilenleriniň köpüsi tehminimum kurslarynda okap, tejribeli nebitçiler bolup ýetişdiler* («Sowet Türkmenistany» *gazeti*).

tehnika: 1. Orta tehniki bilimli spetsialist. *Men suw tehnikiniň hem ýanynda bir ýyl şägirt bolup gezdim* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Tehniki ylymlardan, tehnikadan spetsialist.

tehnika: 1.Önümçilik gurallarynyň hem-de adam zähmetiniň ýokary öndürjiliginizi gazanmak üçin ulanylýan serişdeleriň jemi. *Onuň täze tehnika bilen üpçün edilen ençeme kärhanasy bar* («Mydam Taýýar» *gazeti*). 2. Bir kärde, hünärde peýdalanylýan usul, tär, ussaçylyk. *İçi-daşy mermerden, beýik jaýlar salýarys,*

Ýokary tehnikany ykjam ele alýarys (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Uruş tehnikasyny jan edip öwrenýäriň (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Maşynlar, mehaniki gurallar, desgalar. *Dünýäde deňi ýok tehnika sende, Baryndan peýdalan, baryn işe sal* (G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).

tehniki: Haýsy bolsa-da bir önümçilige hyzmat edýän, tehnika degişli bolan. *Suw barada ylmy, tehniki işleriň geçirilýändigini hemmelere belli* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Täze tehniki kadrlary taýýarlamagy çaltlandyrmaly.

tehnikum: Orta tehniki ýa-da umuman ýörite orta okuw jaýy. *Maldarçylyk tehnikumynda okapdym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Bu ýyl bolsa tehnikumy 43 oglan we 27 gyz gutarýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tehnolog: Tehnologiýadan spetsialist. *Ýoldaş tehnolog, olar näme bilen meşgullanýarlar?!* («Pioner» jurnaly).

tehnologik: Tehnologiýa esaslanan, tehnologiýa degişli balon. *Ol 1954-nji ýylda Moskwanyň tehnologiýa institutyny gutaryp gelenden soňra, zawodyň aşgarlaýjy tsehinde ussa bolup işledi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tehnologiýa: Materiallary bejermek hem-de işläp taýýarlamak protsesleriniň jemi.

tehnoruk: Tehniki ýolbaşçy, teknik, injener.

tehdredaktor: Tehniki redaktor. *Ol neşirýatda tehdredaktor bolup işleýär.*

teist: filos. Teizmiň tarapdary.

teizm: filos. «Hudaýyň» dünýäniň üstünden höküm sürýändigini onuň paýhasly jandardygy baradaky dini-mistiki düşüňjeleriň jemi.

tekje: Gap-gaç goýmak üçin diwaryň ýüzünden oýulyp edilýän seki. *Gapdaldaky giň tekjede, uly-kiji çäýnekler bar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Günorta bolansoň, ussa ol keserleri dükanynyň tekjesinde üýşürüp goýdy-da, dükanyny baglap, tamyna gitdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Maral gabagyny galdyrman, kitaby aldy-da, tekjede goýup, gapa ýöneldi* (G. Gurbansähedow, *Yürek Daş Däl*).

teke: zool. Geçiniň erkek jynsy. *Seniň ýanyňa bararlygyň barmy? Sen, esrän tekäň ysy ýaly, porsap dursun!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Direktor bilen burawçy, süsüşjek teke ýaly, biri-birine golaýlaýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Sekiz geçä dokuz teke* (nakyl).

tekepbir [tekepbirlik]: Hiç kime göwni ýetmeýän, göwnüýetmezçilik edýän, ulumsy, gopbamsy. *Ol şol tekepbir garaýşy bilen adamlara seretdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Menşewikleriň men-menlik edýän tekepbir şerdarlary bolsa, alaçsyz ütülen towuklary ýa-da salýardylar* («Mydam Taýýar» Gazeti).

tekepbirlik [tekepbirlik]: Göwnüýetmezçilik, äsgermezçilik, ulumsylyk, gopbamsylyk. *Sapanyň ganynda mesgen tutan ol tekepbirlik, ol yza galaklygy ýüplük üzen ýaly edip taşlamak, mümkin däl* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Myhmanyň üstüni basyp geçýärsiň, şu hem edeplilikmi? Tekepbirlik!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tekesakgal: bot. Gumda gögerýän, uzyn ýapyly, kösükli, owadan, gülleýän köpýyllik ösümlik.

tekge: Birine berilýän goldaw, edilýän kömek (esasan fiziki taýdan). *Ol häzir daýawdy we kişi tekgesine mätäç däl* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol bir gobsundy, ýoldaşlary öňa tekge berdiler* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
♦ **tekge etmek** — söýget bermek, bir zady diräp goýmak. *Basgançagyň üstünde ýüzi hor, reňki öçük ýadaw aýal iki ýumrugyny kellesine tekge edip otyr* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tekiz [tekiiz]: 1. Ýüzi, üstiendigan, oý däl, belentli-pesli bolmadyk, ýylmanak. *Tekiz gaty ýere takyr diýilýär* («Pioner» jurnaly). *Tekiz bolmasa-da, buz ýaly taýdyryp barýan gury haşal otlaryň üsti bilen ýuwaşja ýöräp, ol ahyr çeşmä gelip ýetdi* («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. göç. m. Tutuş örtülen, endigan. *Tekiz görünýän gök gowaçanyň üstünde sarymtyl güller ülpüldeşip görünýär* (

B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Tekiz ak buludyň aňyrsynda gizlenen Günüň çen bilen günorta ýerine baran mahaly, üç sany maşyn dazlap barýardy (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tekizlemek [tekiizlemek]: Tekiz etmek endiganlamak, düzlemek. *Gelin-gyzlar sürlen atyzlary, endigan tekizleýärler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). Kolhozda ýerleri dökünlemek, tekizlemek, çil çekmek işleri gyzgalaňly alnyp barylýar (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

tekizlenmek [tekiizlenmek]: 1. Tekiz edilmek, düzlenmek, ýylmanmak, endiganlanmak. *Ekiş üçin bellenen uçastok tekizlenmelidir*. 2. Tekiz örtülme, ýaýylmak. *Bulut saýgylan ýüň ýaly tekizlenip howajy barlap başlaýardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

tekizleşmek [tekiizleşmek]: 1. Tekiz, düz edişmek, endiganlaşmak, düzleşmek. *Ýer tekizleşmek*. 2. Dura-bara, ýuwaş-ýuwaşdan düzlenişmek, endiganlaşmak.

tekizletmek [tekiizletmek]: Tekiz, düz etdirmek, endiganlatmak, düzletmek.

tekizlik [tekiizlik]: 1. Endiganlyk, düzlük. *Gör, ýeriň tekizliginiň peýdasyny !* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). 2. Bir giden tekiz ýer, düz meýdanlyk. *Bir äçe gum depelerinden aşyp, bir tekizlige çykdylar*.

teklip [tekiip]: 1. Maslahata goýulýan mesele boýunça girizilýän pikir, edilýän talap. *Gennadiý pionerleriň her biriniň teklibini sypdyrman belleşdirdi* (« Pioner » *Jurnaly*). 2. Berilýän buýruk. *Men siziň teklibiňize boýun !* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **teklip girizmek** — maslahatda, ýygnaçda we ş. m. pikir aýtmak.

tekrar [tekraar]: Gaýtalama. *Hem durmuş gunçasý — gyzlar tarapdan, bir näçe gaýtalap tekrar okaldy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tekrarlamak [tekraarlamak]: Bir zady bir näçe gezek gaýtalamak gaýtalap-gaýtalap aýtmak, tabşyr-mak. *Harby eşikliniň gitjek bolandaky aýdan sözlerini klaus tekrarlady-da onuň yzyndan ýene seretdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tekrarlanmak [tekraarlanmak]: Bir zat bir näçe gezek gaýtalanmak, gaýtalanyp-gaýtalanyp aýdylmak, tabşyrylmak.

tekrarlatmak [tekraarlatmak]: Bir zady bir näçe gezek gaýtaladyp-gaýtaladyp aýtdyrmak.

tekst: Ýazylan, döredilen iş, eser we şonuň ýaly-da onuň bir bölümi. *Bir näçe halk aýdymlarynyň tekstleri saklanyp galypdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*).

tekstolog: Tekstologiýa boýunça spetsialist.

tekstologiýa: *lingw.* Filologiýanyň tekstleriöwrenmek we neşir etmek bilen meşgullanýan bölümi.

tektonik: *geol.* Tektonika esaslanýan, tektonika degişli bolan. *Ýeriň içki güýçleri tektonik güýçlerdir* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*).

tektonika: *geol.* 1. Ýeriň gatlagynyň gurluşy we onda bolýan geologik özgerişler. *Ana, siz şol kartanyň tektonik özgerişine syn edin !* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. Geologiýanyň Ýeriň gatlagynyň gurluşyny, onda bolýan özgerişleri öwrenýän bölümi.

telär: 1. Öýüň işiginde, ekin-dikiniň üstünde kölegelemek üçin agaçdan edilýän wagtlaýyn kepbe. *Belent ýerde bir teläriň astynda, eşdilýär sakçynyň hiňlenýän sesi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Gapydaky teläriň astynda şeker dokma çitip otyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Gurçuk tutmak üçin agaçdan edilýän seki.

telbe: Kemakyl, däli, samsyk, tentek. *Men telbe bolup, düze düzüp, özümiň niredede gezip ýörenimi-de bilemek* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

telbelemek: Telbe bolmak, kemakyl bolmak, samsyk, tentek bolmak, däliirmek. *Okama, jigji, şu hatdan gowusy çykjak däl, bu haty ýazan telbelän ýaly* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

telbelik: Kemakyllyk, dälilik, samsyklyk, tenteklik. *Seniň sakgalyňdan tutup, men bir çalaýyn welin, onsoň sen telbelikden hem aňryk geçersiň* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

telefon: 1. Elektrik güýjüniň kömegibilen aralyga ses, habar eşitdirmeküçin ulanylýan tehniki gurluş sistemasy. *Görşüp bilmedik günleri-de telefonda gepleşýärler* (« Pioner » *Jurnaly*). 2. Gepleşmek üçin apparat. *Gökgen telefonyň gulagyny towlap, raýon oba hojalyk bölümi bilen gepleşjek boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

telefonist: Telefon stantsiýasynyň işgäri.

telefonistka: Telefonist aýal.

telefonistkalyk: Telefon : stkanyň käri, wezipesi, ýagdaýy. *Gyzlar bolsa aragatnaşyk tsehinde telefonist-kalyk hünärini öwrenýärler* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

telefoniýa: Sesi aralyga bermek tehnikasi.

telefonizatsiýa: Telefon geçiriş.

telefonizirmek: Telefon geçirmek.

telefonogramma: Telefon üsti bilen berlen we ýazylyp alnan habar. *Bu telefonogramma ony oblispolkomyň başlygynyň orunbasary çagyran ekeni* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

telegraf: 1. Gyssagly habarlaryň uly aralyklara çalt berilmegini üpjün edýän elektrik we radio aragatnaşyk görnüşü. *Olaryň uçuryan meýdany telegraf agaçlaryndan 2 kilometr daşlykda bolmalydyr* (« Pioner » *Jurnaly*). 2. Habarlary kabul edýän we ugradýan, iberýän edara. *Telefon stantsiýasy, telegraf, radiostantsiýa gozgalaň turzan proletariatyň elindedi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Onuň bir aýagy telegrafda, bir aýagy öýde bolýardy* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*).

telegrafirmek: Telegraf boýunça mälim etmek, telegramma ibermek.

telegrafist: Telegrammalary kabul edýän we berýän telegraf işgäri. *Telegrafist hem aýak üstüne galyp ças berýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

telegrafiýa: Telegraf işi.

telegramma: Telegraf boýunça berilýän habar we habarly blanka. *Meniň iberen telegrammam, belki, saňa gowşan hem dälidir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ertir ir bilen jamalyň adyna bir telegramma geldi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

telek: Ýalňys, nädogry, galat, bolmaýan, gelşiksiz. *Käwagt dogry zadyň hem bir bada adamyň gözüne telek görünýändigini bolýandyz* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Kişiniň betbagtlygyna gülmek telekdir* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Sen indi öz eden işiň telekdigine düşüňärsiň* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Däliniň ýüz gepi telek, bir gepi gerek* (nakyl).

teleke: dial. Gowy däl, ýaman, ýaramaz, erbet. *Sizim teleke ýeriň çagasy dälisiňiz !* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

telekeçi: Her bir zadyň aladasyny edýän hojalykçy adam, aladaçyl. *Telekeçi adam, sözüm ýok oňa* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

telemahaniki: Telemehanika esaslanýan, telemehanika degişli olan.

telemehanika: Elektrik signallary arkaly radio boýunça mehanizmleri dolandyryş işi. *Telemehanika priborlarynyň çykarylyşy ýyl-ýyldan artdyrylýar.*

teleskop: astr. Asman jisimlerine gözegçilik etmek üçin ulanylýan optiki gural. *Ylmy işgärleriň ýolbaşçylygy astynda, olar astronomiýanyň esaslary bilen tanyş bolýarlar, teleskop arkaly asmandaky ýyldyzlara syn edýärler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

teletin: Gowy hilli işlenen gaýyş. *Dükanda ýakymly teletin ysy kükeýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Yarymgyrma teletin köwşüň üstündäki kiçijik ökjeler agarýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tele-tut: Bir zadyň ugrunda, aladasynda bolmaklyk. *Ertir öýüniň töwereginde şeýle agyr ýygnyň guruljagyny öý eýesi azan sesini eşiden badyna göz, önüne*

- getirendir, onuň üçin hem ol şol minutdan tele-tuta başlandyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Araby oýatmanyň tele-tutunda bolubersin (« Görogly » Eposy).
- telewideniýe:** Elektromagnit tolkunlarynyň kömegi bilen şekilleri aralyga beriş we kabul ediş täri. *Telewi-deniyé diýmek, adamlaryň we her dürli zatlaryň şekillerini radionyň üsti bilen görkezmekdir* (« Mydam Taýýar » Gazeti).
- telewizor:** Telewizion gepleşikleri alyp eşitdirýän ekranly radiopriýomnik. *Telewizorlar üçin detallar hem-de instrumentler bar* (« Mydam Taýýar » Gazeti).
- telim:** Bir näçe, ençeme, köp. *Şahyr uruş döwründe telim poema ýazdy. Telim derýa özüniň suwuny şu deňze guýýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Dokladyň arasy telim gezek el çarpyşmalar bilen bölündi* (« Mydam Taýýar » Gazeti).
- telkermek:** Dogry, laýyk gelmän, salparyp durmak, gysarmak.
- telkertmek:** Nädogry etmek, salpardyp goýmak, gysartmak.
- telki:** Dogry däl, telkerip duran, laýyk däl, gysyk. *Bu köýnegiň ýakasy, ilki tikilen soň telki bolupdyr.*
- tellemek:** dial. Deň etmek, deň bölmek, deňlemek. *Ony telleýän — Artyk bolsa, üleşdirýän — Aşyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- tellenmek:** Deň bölünmek, deň edilmek, deňlenmek. *Meniň ýaşlyk döwrümde küşt tagtasy ýaly tellenen ownujak pelleriň üstünden towusmak mümkindi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- telletmek:** Deň böldürmek, deň etdirmek, deňletmek.
- telli-pelli:** Eýle-beýle, ýarpy-ýalta, ýykma-ýykylma, ýeter-ýetmez. *Mylaýym sözli, süýji dilli Geldi aga 45 ýaşyna çenli ojagyň içi ýaly ýerini ekip, telli-pelli güzeran bilen çagalaryny zordan ekläp gelerdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- telluriý:** astr. Ýeriň Günüň daşyndan aýlanyşyny görkezýän abzal.
- telpek:** Deriden, baganadan tikilip, kellä geýilýän geým. *Onuň tüýi ösgün gara telpegi mydama başyndady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Köne donuny agajyň başyna bürärdi, telpegi hem üstünden geýdirip, onsoň uklardy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ♦ **telpegi agan** — öň öýlenip, dul galan. *Telpegi agan aýypjagazy bar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Telpegi göge zyňmak — gaty begenmek, guwanmak, şatlanmak. Telpek goýmak — biriniň bir käre, bir zada ökdeligine boýun bolmak. *Bä, şu wagtyň bilgiçlerine telpek goýýaýmaly !* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).
- telpekçi:** Telpek tikýän ussa, telpek bilen meşgullanýan tikiçi.
- telper:** Çuň däl, ýalpak (gap-çanak we ş. m. barada). *Telper tarelkadan altysyny aldyk.*
- tema :** Ýöredilýän pikiriniň edilýän gürrüniň beýanyň predmeti. *İndi başga temadan : kolhozyň gündelik işlerinden, öz durmuşyndan, başdan geçiren zatlarynadan gürrüň bermäge durdy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ol bize « Aýallar kolhozda uly güýçdür » diýen temadan okap berdi* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » Jurnaly).
- tematik:** Tematika degişli bolan, tematika has bolan. *Medeniýet öýlerinde dokladlar hem-de SSSR-de profsoýuz hereketiniň taryhyna bagyşlanan tematik agşamlar geçirmeli* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- tematika:** Temalaryň jemi. *Täze sowet sotsialistik gurluşygynyň başlanmagy Mollamurtuň özüniň dünýägaraýşyny we onuň eserleriniň tematikasyny has giňeltdi* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Lektsiýalaryň tematikasy özüniň mundan beýläk-de gowulandyrylmagyny arzuw etdirýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- tembr:** sazç. Bir belentlikdäki sesiň ýogynlyk, inçelik, owadanlyk babatdaky häsiýetli aýratynlygy (saz guralynda, sesde).

temek: *gepl. d. Burun. Başlyk temegini ýokary tutup, olara üzül-kesil jogap berdi. Meleguş temegini ýokary tutup, obadan çykdy-da, ümdüzine tutdurdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

temen: *Galyň zatlar tikilýän, syralýan uly gözli ýogyn iňňe. Tegelek kartonlaryň hemmesiniň deşiklerinden uly temen geçiriň ! (« Mydam Taýýar » Gazeti).*

temençe: *Bir uýy ýiti, ikinji bir uýy kellelije, bagjyk ýerine ulanylýan iňňe, iňňebagjyk.*

temmäki: *Çekmek, ysgamak üçin ýapragy guradylyp taýýarlanýan ösümlik we şu ösümlikden alynýan hasyl.*

temmel: *gepl. d. ser. Ýalta 1.*

temmelemek: *Pugta ýapmak, gulplamak, açylmaz ýaly etmek (gapy, äpişge we ş. m. hakda). Gapyny hem temmelediler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

temmelenmek: *Pugta ýapylmak, gulplanmak, açylmaz ýaly edilmek.*

temmeletmek: *Pugta ýapdyrmak, gulplatmak, açylmaz ýaly etdirmek. Gapyny içinden temmeletdiler.*

temmellik: *gepl. d. ser. Ýaltalyk.*

temmi [temmii]: *Edilen günä, ýalňyşlyk zerarly görülyän çäre, berilýän jeza. Bu mähbiran adamyň soňky sözleri olar üçin her bir ugrudan, her bir temmiden agyr düşdi (« Pioneer » Jurnaly).* ♦ **Temmi bermek** — çäre görmek, jezalandyrmak.

temp: *1. Saz eseriniň ýerine ýetirilişiniň çaltlyk derejesi. 2. Bir işi amala aşyrmaklygyň, bir tabşyrygy ýerine ýetirmekligiň çaltlyk derejesi, depgin. Kolhozyň ähli brigadalarymda, zwenolarynda hem ýygym güýçli temp bilen barýar (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

temperatura: *Haýsy-da bolsa bir zadyň gyzgynlyk, ýylylyk derejesi. Tüsse howanyň temperaturasyny 1-2 gradus ýokary göterýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ýaş ýüpekçi jaýyň temperaturasyny mydama 23-24 gradus ýylylykda saklamagy hem unutmady (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).*

temperzment: *Jyşgunlyk ukyby hem-de daş-töwerekdäki hakykata bolan gatnaşykda ýüze çykýan adamyň ruhy, psihiki häsiýetleriniň jemi.*

ten : *anat. Adam organizminiň daşky görnüşi, beden. Heý, adam hem öz tenine bilgeşleýin ýara salarmy ?! (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Janym, tenim, göz göwşenim Watanyň hem halkymdyr (R. Seýidow, Eserler).* ♦ **ten bermek** — bütinleý ynam etmek, berilmek. *Oýlanyp gör, eger ykbalymdakyny görerin, takdyra ten bererin diýseň, sen-de bijäne garaş ! (A. Gowşudow, Mähri -Wepa).*

teň : *haly teň — ýagdaýy agyr, haly, durmuşy kyn. Ol syr bildirmejek bolsa-da, özüniň haly teňdi we gaharlydy (M. ÝU. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany). Işiň şowly bolsun, ýoluň oň bolsun, dostlaryň şat., duşman haly teň bolsun (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

tendentsioz: *Tendentsiýa esaslanan, tendentsiýa häsiýetli.*

tendentsiýa: *Bir zadyň esasy ideýasy, bir taraplaýyn pikir, meýil.*

tender: *1. d. ýo. Yangyç, suw we ş. m. üçin parowoza tirkelýän aýratyn wagon. Täze parowozuň tirkeg mehanizminde we tenderde rolikli podşçipnikler ulanylypdyr (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. deňizç. sport. Ýelkenli kiçijik gämi.*

teneçir: *zool. 1. Uzun bedenli, ýyldyrawuk goşa ganatlys möjejik. Teneçir ýeriň ýüzünde ilkinji asmana galan janly-jandarlaryň ilkinjisidir (« Mydam Taýýar » Gazeti). 2. ser. Ysyrga.*

tenekar [tenekaar]: *him. Bir zady başga bir zat bilen birikdirip seplemek üçin ulanylýan himiki element. Ol öýe girip, tenekar hem başga dermanlar çykardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

tengin: *Yssylyk zerarly tene örýän ownujak düwürtik.*

tenha [tenhaa]: *Ýeke, ýalňyz, täk, bir. Hiç kim gitmese-de, bu zaňňaryň özi tenha gitjeg-ow ! (« Görogly » Eposy). Hawa, ýatyr Zina, ýatyr ol*

hanha. Özüniň kiçijik jaýynda تنها
Sähra).

(B. Hundaýnazarow, Gyzgyn

teňlenmek: Haýsy-da bolsa bir zadyň içine ýel girip gübermek. *Ýelken çişen böwen ýaly teňlenip, ini-ine ýarylaryň üstünde* (Ş. Borjakow, *Kaspi Kenarynda*).

teňleşmek: Haly agyrlaşmak, kynlaşmak, erbetleşmek. *Artygyň sähelçe teňleşse haly, kerltik oňa hany-many harç edýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tenmek: Yssy zerarly endamyň bişmek, ownujak düwürtik örmek. *Çydaman tiz sokýar suwa, gyzgyn güne tenen ýerin* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Howanyň geçmezligi zerarly gulaklarynyň ýeňsesi tenýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

teňňe Y: 1. Ýigrimi köpüklik kümüş pul. *Pagtanyň her bir hanasy bir teňňe-le !* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň elinde iki teňňesi bardy.* 2. Ownuk kümüş pul. 3. Umuman pul. *Meniň teňňäm gutardy.*

teňňe YY: Balyk we ş. m. käbir jandarlaryň şaýy görnüşli beden örtügi. *Häli-şindi darynyň arasyndan balygyň teňňesi çykyp durdy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

tennis: sport. Kiçijik topy gözenekli algyç bilen meýdançany iki bölýän toruň üstünden urup, geçirilip oýnalýan oýun. *Ýaryşlar tennis meýdançalarynda hem-de sport bazalarynyň beýlekilerinde geçirilýär* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

tennisçi: sport. Tennis oýny bilen meşgullanýan adam. *Şotlandiýa uniwersitetleriniň studentleriniň kürek-çiler, boksýorlar we tennisçiler komandalaryň bir näçesi festiwala gider* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

tenniska: Gysga ýeňli ýeňiljek trikotaj köýnek.

tenor: 1. Erkek adamyň ýokary belentlikdäki sesi. 2. Şonuň ýaly belent ses bilen aýdýan aýdymçy.

tentek: Kelesañ, telbe, kemakyl. *Mele tentek bolsa selpär lörerdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

tenteklik: Kemakyllyk, kelesañlyk, telbelik. *Maýmynlar tenteklik etmegi gowy görýärler* (« Pioneer » *Jurnaly*).

tentemek: ser. Entemek.

tenteşmek: ser. Enteşmek.

tentetmek: ser. Entetmek. *Zarbyna ileri tentedip, ýoldan çykarýar* (« Görogly » *Eposy*).

tentireklemek: ser. Entireklemek. *Ol ýerinden turup, tentirekläp daş çykdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tentirekletmek: ser. Entirekletmek.

teokratiýa: Ruhanylaryň häkimiýeti edara ediş, dolandyryş formasy.

teologiýa: dini. Din hakyndaky taglymatlaryň jemi.

teorema: mat. Subut edilmegi zerur bolan ýagdaý. *Geometriýada çözmegi kyn bolan bir näçe teore- malar bar.*

teoretik: Ylmyň haýsy-da bolsa bir pudagy boýunça teoriýa meseleleri bilen meşgullanýan adam.

teoretiki: Teoriýa degişli bolan, teoriýa esaslanýan. *Milletleriň öz ykbalyny özlari kesgitlemek hukugy hakyndaky meseläni Lenin teoretiki taýdan çuňňur esaslandyrdy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Respublikan partiýa mekdebinde teoretiki bilim aldyň* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

teoriýa: 1. Umumy ylmy printsipte işlenen tejribäniň praktikanyň jemi bolup durýan taglymat. *Nyýaz teoriýada öwrenen zatlaryny tejribede hem barlap, ony örän oňat özleşdirýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Haýsy-da bolsa bir ylmyň bölümi, şonuň ýaly-da düzgünleriniň jemi. *Edebiýatyň taryhy ýa-da teoriýasy hakynda sorag* (« Tokmak » *Jurnaly*).

tepbet: tepbedini bermek — merkini bermek, temmisini bermek. *Seniň hojaýynynyň tepbetini nähili bermelidigini men tapdym* (« Pioneer » *Jurnaly*).

teplitsa: Ösümlikleri ösdürmek we köpeltmek üçin salnan ýyly jaýy oranjereýa. *Uçastokda teplitsa bar* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Şitili isledigiňçe teplitsada gögerdip boljak* (« Kolhoz Günleri »).

teplohod: deňizç. İçinden ot alýan dwigatelli uly gämi. *Biz Ýalta portunda gara deňizde ýüzýän ägirt uly « Russiýa » teplohodyny gördük* (« Pioner » Jurnalny).

teplotehnik: Teplotehnika boýunça spetsialist. *Ilki bug maşyny döredijiligiň beýik şöhraty rus teplotehnik I. I. Polzunowa degişlidir* (« Fizika Kursy »).

teplotehnika: Yangyýy, bugy hem-de ýylylyk energiýasyny önümçilikde, hojalykda ulanmagyň teoriýasyny we proktikasyny öwrenýän tehnika bölümi.

teplowoz: d. ýo. İçinden ot alnan dwigatelli lokomotiw. *Güýçli teplowoz uzyn sostawy aňsatlyk bilen tartyp barýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). *Şol wagt gündogardan esasy ýol bilen saglap gelýän teplowoz olaryň ünsüni özüne çekdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

teplowozçy: Teplowoz sürüji. *Täze tehnikanyň uly remont bazasy döredilip, köp sanly teplowozçy kadrlar ösüp ýetişdi* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Nyýaz şol gününň ertesini teplowozçylar kursunda okap başlady* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

tep-tekiz [tep-tekiiz]: Düp-düz, örän tekiz, eliň aýasy ýaly, endigan. *Sähel salymdan suw olary tep-tekiz etjek* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). *Şol aňňat alty aý mundan ozal eliň aýasy ýaly küpürsöp ýatan tep-tekiz meýdandy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ter : Ýaňyja ýolnan, myssyk däl, suwly, solmadyk (ösümlük, miwe we ş. m. hakda). *Ýatakda bolsa ter we ýumşak ot taýýar* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Pionerler ugraýanlara ter gül desselerini gowşurýarlar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ter gawunlaryň käbiri dilim alnan ýaly ýarylypdyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

terapewt: med. İç keselleriniň wraçy, terapiýa boýunça spetsialist. *Ol birinji poliklinikada terapewt bolup işleýär.*

terapewtik: Terapiýa degişli bolan, terapiýa esaslanýan. *Turşy çal içmek terapewtik çäreleriň biridir* (M. Abdullaýew, Düýe Çaly).

terapiýa: med. İç kesellerini bejeriş we meditsinanyň iç kesellerini bejermek bilen meşgullanýan bölümi. *Ol gospiatal terapiýasyny kafedrasynyň dotsenti bolup işleýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

terbaş: Togalak iri ak üzüm. *Terbaş üzümiň hoşalary biri birine çaknyşýardy. Terbaş, gara üzüm hoşalary sarymtyl gök ýapraklaryň arasynda bulduraşýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

terbiýe: Durmuşda, ýaşayyşda ýüze çykýan gylyk-häsiýet endigi, edep. *Ýaşlykda terbiýe görmedik çaga, ulalanda-da salykatly adam bolup ýetişmez* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

terbiýeçi: Terbiýe, edep berýän adam. *Durmuşda meniň enemden uly terbiýeçim bolmandyr* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Terbiýeçi çagalar bilen ýörite sapaklar hem geçirýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

terbiýeçilik: Gowy terbiýe, edep berijilik, terbiýeçiniň ýagdaýy, käri. *Oýnawaçlary terbiýeçilik ähmiýetine garap satyn almak gerek* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

terbiýelemek: Bilim berip, gylyk-häsiýet öwretmek, terbiýe bermek, edep öwretmek. *Hossarsyzdym, internatda ulaldym, Watan terbiýeläp ösdürdi meni* (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda). *Gyzyl Goşun meni terbiýeläp, täze adam etdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Hüwdüler çagalary terbiýeläp ýetişdirmekte uly ähmiýete eýedir* (« Edebiýat »).

terbiýelenmek: Bilim, terbiýe berlip ýetişdirilmek, terbiýe almak, edep öwredilmek. *Soltanyň häzir iki çagasy ýaslida terbiýelenýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny).

terbiýeleşmek: Bilim, terbiýe bermäge kömekleşmek, edep öwredişmek.

terbiýeletmek: Bilim, terbiýe berdirip ýetişdirmek, edep, tertip-nyzam öwretmek.

terbiýeli: Özünü gowy alyp baryp bilýän, gowy terbiýe alan, edepli. Ol terbiýeli gyz (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

terbiýelilik: Gowy terbiýe alanlyk, edeplilik. Her bir ýerde sabyrlylyk, terbiýelilik gerek.

terbiýesiz: Özünü gowy alyp baryp bilmeýän, terbiýelenmedik, edepsiz. Ol tüýs bir ergeneksiz eklenen, terbiýesiz saklanan ahıry (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

terbiýesizlik: Özünü gowy alyp baryp bilmezlik, gowy terbiýe almazlyk, edepsizlik.

terjime: 1. Bir dilden ikinji bir dile geçirme, geçiriş. Türkmen ýazyjylarynyň bir näçeleriniň eserleri rus diline we halk demokratiýasy ýurtlarynyň halklarynyň dillerine terjime edildi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). 2. Bir dilden ikinji bir dile geçirilen tekst. Bu goşgynyň terjimesi gowy çykydyr.

terjimeçi: Bir dilden başga dile terjime etmek işi boýunça spetsialist, terjime etmek bilen meşgullanýan adam. Uruşdan öňki ýyllarda diňe terjimeçi hökmünde tanalýan Hajy Ysmaýylow hem uruş döwründe çeper ýazylan hekaýalary bilen özünü okyjylar köpçüligine tanatdy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Olar deňizçilere terjimeçiniň üsti bilen aýtdylar (« Mydam Taýýar » Gazeti).

terjimeçilik: Terjimeçiniň käri, ýagdaýy.

terjimehal [terjimehaal]: Durmuş, ýaşayyş taryhynyň ýazgysy, beýany. Bu hatlardan ilk elime alyp okap başlanym gyzyň gysgajyk terjimehalyny beýan edýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Bu ýerde terjimehal aýtmaga hajat ýok (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

tereke: 1. Miras bölünişi, miras galan mal-mülk paýlanyşygy. Şu gün onuň atasy Muhammetnur şahyryň mirasy terekä salynýarmyş (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Bugdaýy degirmene bir sydyrgyn dököňä agaç gural.

terekelemek: Tereke etmek, miras bölmek, terekä salmak. Baýyň günäsini ýuwany üçin, malyny terekeläni, arassalany üçin oňa-da bir ogşuk ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

terekelenmek: Tereke edilmek, miras bölünmek, terekä salynmak.

terekeletmek: Tereke etdirmek, miras böldürmek, terekä saldyrmak.

terezi: Agyrlyk ölçelýän gural. Ol ýüpek sapakdan ýüz metr ölçäp alydy-da, terezide çekip gördi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). ♦ **başly terezi** — saz işlemeýän ýönekeý görnüşli tereziniň bir görnüşi. Mizan terezisi — dini düşünje boýunça : öleniňde « ol dünýäde » « günäsogabyň » ölçelýän terezi. Ahmal bolsa, men-menlik ediberseň, « mizan terezesine » basym mündürler (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

tereziçi: Terezide önüm çekmek işi bilen meşgullanýan satyjy, kabul ediji.

terk: ser. Tiz. Ol seniň jogabyňy örän terk berer ! (Myraly). ♦ **terk etmek** — ýüz döndermek, el çekmek. Ýalňyz balam, algyn pendim, Yurduň terk ediji bolma ! (« Görogly » Eposy). Men sini, senden öňräk terk etdim (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

terkidünýä: Dünýäniň aýşy-eşretinden ýüz öwren, göwni çökgün, näumyt. Ol indi daglaryň gowaklarynda ýaşayan terkidünýä galandar-derwüşlere meňzedi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Sen indi haçana çenli terkidünýä boljak ýörjek (H. Ysmaýylow, İki Atanyň Ogly).

terkidünýälik: Dünýäniň eşretinden ýüz öwürmeklik, durmuşdan birazlyk, göwnüçökgünlik, umytsyzlyk.

termik: Tehnikada ýyllyk energiýasyny ulanmaklyga degişli. Metally termik işläp taýýarlamak (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

termín: Ylymda, tehnikada belli bir düşünjäniň adyny aňladýan söz, adalga. Siz ylmy terminleri köp ulanýarsyňyz. Eseri okap çykanyňda, tehniki terminleriň öp ulanylmadygy görünýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

terminologik: Terminologiýa degişli, terminologiýany öz içine alýan.

terminologiýa: Terminleriň jemi.

termist: Metaly termik taýdan işläp bejermekde spetsialist.

termit: him. Yananda ýokary temperatura berýän poroşok şekilli garyndy. Janly-jandary ýakyp gowurmak maksady bilen famistler termit snarýadlaryny ulanyp başladylar (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

termodinamika: fiz. teh. Fizikada we tehnikada ýylylygy we ýylylyk hem-de mehaniki energiýalaryň özara özgeriş protseslerini öwrenýän bölüm.

termograf: Temperaturany ýazýan gural.

termometr: Temperaturany (gyzgyny, ýylylygy, sowuklygy) ölçeýän gural, gradusnik. Ol termometr goýar ýaly tekje ýasady (« Mydam Taýýar » Gazeti).

termos: İçine guýlan suwuklygy belli bir temperaturada saklaýan gap. Hoşgeldi baryp goş haltasyny agtardy-da, bir termos çykardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). İki termos çäýý hem nähili içendigimizi duýman galdyk (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

termostat: Hemişelik temperaturada saklaýan abzal, aparat.

termoterapiýa: med. Ýyllylyk bilen kesel bejermek ýoly.

ternaw [ternaaw]: Ýagyn suwlary akar ýaly tamyň üstüniň gyrasynda goýulýan ýarym turba şekilli enjam. Tamlaryň ternawlaryndan şyr-şyr edip suwlar akýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ternawdan yzy özölmän arassa suw akdyrylýar (« Mydam Taýýar » Gazeti).

terne: Bişmedik kiçjik gawun, tüwelek. Men saňa bir näçe wagtdan soň, terne getirip bererin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ternelemek: Gawun pazyly düwüp, terne görkezip başlamak.

terne-türne: Ownuk-uşak gawunlar, terneler.

terpenmek: Gymyldamak, gozganmak. Reňkine gelen ýañaklary höwes bilen terpendi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olaryň söýgüsi meniň diňe hyýalymy we bäsdeşlik duýgumy göçgünlendirýärdi, ýürek bolsa terpenmän durýardy (M. ÝU. Lermontow, Bizin Zamanymyzyň Gahrymany).

terpeşmek: Gymyldaşyp durmak, gozganyşmak.

terpetmek: Gymyldatmak, gozgandyrmak. Gansyz dodaklaryň çala terpedip, Kynlyk bilen Aýlar adyna agzady (B. Kerbabaýew, Aýlar).

terrarium: ser. Terrariý.

terrariý: Ownuk haýwanlary, esasan hem süýrenijileri, ýerde-suwda ýaşajýlary saklamak üçin ýörite ýaşçik, terrarium.

territorial: Territoriýa boýunça, territoriýa esasynda bölünen.

territoriýa: Belli bir araçägi bolan ýer, giňişlik. Biziň Watanymyzyň territoriýasynda emele gelen ilkinji döwlet Urartu döwletidi (Gadymy Dünýä Taryhy). Bizin respublikamyzyň territoriýasy gaty giňdir (« Pioneer » Jurnaly).

terror: Syýasy duşmanlara garşy edilýän zulm, öldürip ýok etmekden hem gaýtmaýan zorluk syýasaty.

terrorçy: Indiidual terrorlyga gatnaşyýy ýa-da onuň tarapdary.

terrorçylyk: ser. Terrorlyk.

terroristik: Terrorlyga has bolan, terrorlyk esasynda bolan.

terrorizirmek: Zorluk, sütem bilen gorkuzmak.

terrorlyk: Terrorçynyň käri, ýagdaýy, edilen terror.

ters: 1. Nädogry, şowsuz, oňaysyz, dogry däl. Eden işiň ters bolsa, jogap gaýtarmak aňsat düşýärmik näme ?! (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » Jurnaly). 2. Bir zadyň beýle tarapy, beýleki ýüzi, garşy tarapy. Ýuwaşlyk bilen ädimläp, maşynyň ters tarapyndan bardy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 3. Gepleşmän ýören, uruşly, sögüşen. ♦ **täleýi ters gelmek** —ser. Täleý. Täleýleri ters gelenler açmak isläp bagtyny, Ganly göreşler içinde geçiripdi wagtyny (R. Seýidow, Eserler).

tersçi: Köpçülige garşy syýasat ýörediji, köpçüligiň bähbidine garşy iş alyp barýan, hyýanatçy. *Dogru ýoldan çyksaň, bir ýan gysaryp, tersçiler hatarna ýetersiň baryp* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

tersçil: ser. Tersçi. *Ýaltalary tankytlyz ýatyrman, Tersçilleri aramyza getirmän* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

tersine: 1. Ters, tarapa, ters ugra, garşy tarapa. *Balyklar köplenç suwuň tersine ýüzýärler*. 2. Düýbünden başga hili, öňkä meňzeş bolmadyk, nädogry. *Biz bir zat aýtsak, hökman tersine bolaýýar-ow!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

tersleşdirmek: Birini ikinji biri bilen ters etmek, sögüşdirmek.

tersleşik: Terslik ýagdaýy, agzalalyk. *Sowet bilen, gwardiýaçylar bilen araňyzdaky tersleşige näme sebäp boldy?* (B. Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tersleşmek: Biri bilen aňzyň alarmak, biri-biriniň göwnüne degmek. *Olar aňzybirlikde ýaşaýar ekenler, hiç wagt tersleşmeýär ekenler* («Mydam Taýýar» gazetini).

terslik: Biri bilen agzalalyk, gepleşmän ýörmeklik ýagdaýy. *Meniň bilen dost boljak bolsaň, öz tersligiň üçün ak adamlary garalama hem-de ýalançylyk etme!* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

terslin-oňlyn [tersliin-oňlyyn]: Hem öňe hem yza, eýläk-beýläk, aňryk-bärik. *Bir hili kölegeler terslin-oňlyn gaýmalaşýarlar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tersokan [tersokaan]: kön. s. Doga okan bolup, jadygöýlik edýän, jadygöý. *Ol tersokan mollaçyr saňa dogra eden bolaýmasyn!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tertip [tertiip]: 1. Bir zadyň dogru düzgünleştirilen ýagdaýy, düzgün. *Suwy tygşytly ulanmakda degişli tertip bolmalydyr* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Egin-eşiginiň arassaçylygyna hem tertibine çaga wagtynda-da geleňsizdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Bir zadyň yzygiderli, bir sydyrgyn gidishi. *Krosswordyň formasyny düzeniňden soň, ony tertip boýunça nomerlemeli* («Mydam Taýýar» gazetini). 3. Bir zadyň berjaý ediliş, amala aşyrylyş düzgüni. *Saýlawda ses bermeklik tertibi*. 4. Bir kollektiwiň, maşgalanyň ähli çlenleri üçin berkarar edilmeli düzgün, kada-kanun. □ **tertibe salmak** - düzedişdirmek, düzgünleşdirmek. Tertip san *gram.-ser.* San Y. **gün tertibi** - ser. Gün. *Sessiyanyň gün tertibinde üç mesele tassyklandy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tertip-düzgün [tertiip-düzgün]: 1. Dogry ýola goýlan, kadalaşan ýagdaý, tertip-nyzam. *Mäkämdi okuwyň tertip düzgüni, Gyzgalaňly geçýär munda her günü* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Düzgün-nyzam, terbiýe.

tertipleşdirmek [tertiipleşdirmek]: 1. Tertip-düzgüne salyşdyrmak, düzgünleşdirmek. 2. Ýerbe-ýergo-ýuşdyrmak, jaýlaşdyrmak. *Stoluň üstündäki kagyzlary tertipleşdirmek*.

tertipleşmek [tertiipleşmek]: 1. Tertibe, düzgüne girişmek, öňki bolşuna garanda gowulaşmak. *Ol indi birneme tertipleşipdir*. 2. Birine bir zady tertibe, düzgüne salyşmak, ýerbe-ýer goýuşmak.

tertipli [tertiipli]: Özünü alyp baryş normalaryny ýerine ýetirýän, düzgünli. *Mekdepde men tertipli, Oňat okap bilýärim* (R. Seýidow, *Eserler*). 2. Düzgüne salnan, dogry düzgünleşdirilen, ýerbe-ýer edilen. *Onuň kitaplary hemişe tertipli, galamlary oňat ýonulgy goýlupdyr* («Pioner» jurnaly). 3. Yzygiderli, birsydyrgyn, düzgün-nyzamly. *Olar biri-biriniň yzyndan tertipli barýardylar*.

tertiplilik [tertiiplilik]: 1. Özünü alyp baryş normalaryny ýerine ýetirmeklik, terbiýelilik. *Tertiplilik ýeňişlere ýol açar* (K. Gürbannepesow, *Soldatyň Ýüregi*). 2. Düzgüne salnanlyk, dogry düzgünleşdirilenlik, ýerbe-ýerlik. 3. Yzygiderlilik, birsydyrgynlyk, düzgün-nyzamlylyk.

tertip-nyzam [tertiip-nyzaam]: ser. Tertip-düzgün. *Öňki ýaly indi biziň kolhozymyzda tertip-nyzam gowşak däldir* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

tertipsiz [tertiipsiz]: 1. Özüni alyp barşyň kabul edilen normalaryny ýerine ýetirmeyän, düzgünsiz. 2. Düzgüne salynmadyk, dogry düzgünleşdirilmedik, ýerbe-ýer edilmedik, başly-barat. *Tertipsiz tutulan bolgusuz jaýlar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. Yzygiderli, birsydyrgyn gitmeýän, düzgün-nyzamsyz. *Tertipsiz ýazylan hat*.

tertipsizlik [tertiipsizlik]: 1. Özüni alyp baryş normalaryny ýerine ýetirmezlik, düzgünsizlik, terbiýesizlik. *Onuň tertipsizlik eden wagtyny görmändirler* («Mydam Taýýar» gazetini). 2. Düzgüne salynmazlyk, dogry düzgünleşdirilmezlik, ýerbe-ýer dälilik, başly-baratlylyk. *Onuň ýolbaşçylyk edýän ýerinde hiç hili tertipsizlik bolup bilmez* («Tokmak» jurnaly). 3. Yzygiderli, birsydyrgyn dälilik, düzgün-nyzamsyzlyk.

terz: Keýp, ugur, ýagdaý, boluş. Pökgeniň durdugyna terzi bozulýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Özüme gülýän bolaýmasyn diýen terzde biraz diňirgendi. Ol göwnüne deglen terzinde dem alyp, ýüzükli barmagyny gaçarak tutdy-da, murtuny towlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tesbi: dini. 1. Musulmanlaryň köp gezek gaýtalap sanaýan dogalarynyň hasaby saklanylýan monjuk düzümi. *Hikmet İsfahany aýaklaryny uzadyp, kresloda, gaýşaryp oturdy-da, tesbisini sanap, gözleriniň gyýygy bilen Eýranparaza garady* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Dükançy tesbisini gysymyna düýrläp, jübüsine dykdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Täret edilende, dişe sürtelýän kiçijik araç.

tesdirmek: 1. Yza basdyrmak, yza ýöretmek, yza süýşdürmek. *Ýel onuň hereketini tesdirmäge ymtylýan ýaly, çendan entedýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 2. Bir işi gaýra goýdurmak, gijä galdyrmak. *Düşmanlar demir ýoly бүтинleşin weýranlany üçin, nobatdaky hüjümi ep-esli tesdiripdi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

teselli: Ynjalyk, rahatlyk, karar. *Onuň gyzgyn çaydan, agyr oýdan çygjara tenine biraz şemal çalsa-da, ýüreginden turan harasada, ondan teselli bolmady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Her niçik-de bolsa doktoryň aýdanlaryndan soň, onuň göwni teselli tapdy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

tesmek: 1. Yza basmak, yza çekilmek, yza süýşmek, durmak. *Aklaryň arkan tesýän bronowiginiň yzy bilen demir ýol düşeginiň weýranlanýany-da saýgaryldy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Ýagmyryň kakasyn görende, Güller Aljyrap bir tesdi, tutuldy diller* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Bir iş gaýra galmak, gijä galmak.

tes-tegelek: Örän tegelek, has tegelek. Tes-tegelek nurly gün, öz çoguny äleme döküp dur.

teswir [teswiir]: teswir etmek kön. s.-Ýazuw üstü bilen aýan etmek, beýan etmek. Özüniň ähli hyzmatlaryny teswir edip, dessana başlar. *Halk ertekilerinde adamyň güýjüne ynanmaklyk duýgusy teswir edilýär* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

teşe: Agaç ýanmak üçin ulanylýan gural. *Olaryň arasynda daşdan ýasalan pyçaklar, teşeler peýkamyň ujuna ötürilýän demirler we şoňa meňzeşler bar* («Mydam Taýýar» gazetini).

teşne: 1. Suw içesi gelýän, suwsan, suwsuz. *Bah, teşnaniň gözüne suw salgymlanyp görnüşi ýaly, men özbaşyma ýañraýaryn* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Düýnki tozap ýatan ol teşne çölde, Peýdabolup beýik-beýik binalar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. göç. m. Höwes, isleg, meýil.

teşnelik: 1. Suw içýesi gelmeklik, suwsuzluk. *Adam teşneligi, agyryny ýatdan çykardy* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Tomsuna hem gyşyna, ýazyna hem güýzüne goýun sürüleri bu ýere gelip, özleriniň teşneligini gandyrar äken* («Yaş Kommunist» gazetini). 2. göç. m. Höweslilik, isleglilik, meýillilik. *Kitaphanadaki bar kitaplary İbn-Sin teşnelik bilen okaýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

teşwüş: Alada, ünji, azar, päsgel. *Siz oňa teşwüş bermän, gaharyny getirmän!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tetärik: 1. Kömek, hemaýat, goldaw; güzeran. 2. Taýýarlyk, alada, çäre. *Kent aýallary gysyň tetärigini görýärdiler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

tetelli: Meňzeş, ýaly, zeýilli, kimin. *Onuň men tetelli müň tanşy bardyr* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*). *Meniň ýigrenenim sen tetelli, gürrüň, arayan, gürrüň gezdürýän elhenç adamlar* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Onuň tamasy bu ýerde bir geň sklad tetelli jaý görmekdi* (H. Jumaýew, *Syrly Gala*).

teý : 1. Bir zadyň aşagy, düýbi. *Ak patysaň ýeriň teýine sokulandyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýer teýinde gurlan şäher bar eken* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). 2. Düýbünden, asyl, asla. *Olaryň bir stanokly pulemyoty öz ody bilen rotany teý oňe süýşürmän durýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

teý-ahyr [teý-aahyr]: İň soňunda, ahyrnda düýbünden. *Teý-ahyr men öz garagollugymdan bela sataşdym* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ejesi teý-ahyr öz ýalňyz ogluny başga ýere okuwa ibermegi ýürüğine düwenmiş.*

teýdar [teýdaar]: ser. Jandar. *Çekgesine tüpeň teýdar degende, garry pakyr giden eken özünden* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Buraw meniň janymda, orun alandyr teýdar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

teýene: Birine bildirilýän igenç, iňirdi, närazyçylyk. *Ony öz ýalbaryp-ýakarmasy hem teýenesi bilen irizýärdi* (M. ÝU. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*). *Ol burnuny müňküldedip, teýene söz atdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

teýeneli : İgençli, iňirdili, närazyçylykly. *Garly baý ýüzüni turşardyp, teýeneli gürrüňler aýdyp gitjek bolanynda, organdan gelen wekil ony goýbermedi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Dostlaryň teýeneli degişmeleri bir bada ýatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

teýin: teýin etmek — *dini*. 1) suwsuz täret kylmak (ýuwunmak). *Sen gidip gelyänçäň, namazyň wagty geçer. İň ýagşysy, täret ýerine teýim edäýeýin* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. göç. m. Yitir, ýok et, gözüme görkezme.

tez : 1. Adama öwrenişmedik, ýuwaş däl, bet, sarç. *İň tez hasap edilýän düýeler Ataýry gelin ýanyna baranda, ýolbars gören ýaly sandyrardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Heniz endik etmedik, öwrenmedik (adam hakda). *Ol el degmedik tez mal ýal häziriň özünde tarypdy turzardy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 3. Käbir haýwanlara « çekil, aýryl » diýen ýaly manyda aýdylýan söz.

tezdirmek: Ürküzip gaçyrmak, ürküzmek. *Ony ozalkly tezdirenimiz hem az däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tezek: Haýwanlaryň nejasaty. *Ol küýzejikler çüýrän dersiň we sygyr tezeginiň garyndysyndan taýýarlanylýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Tezek çöplemek, odun getirmek, sygra seretmek, haly dokamak ýaly işler bilen bile ösüpdi we kemala gelipdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tezgek: ser. Tez Y. *Gaçak bolsun, tezgek bolsun, öwrenşipdirin mazaly* (Çary Aşyr, *Poemalar*).

tezis: Bir eserdäki ýa-da dokladdaky esasy pikiriň ýazgysy. *Ol maňa plandaky kemçilikleri howlukmazlyk bilen görkezýärdi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

tezmek: Ürküp gaçmak, ürkmek.

tyg [tyyg]: 1. Söwük ýaragyn ýitelip gidýän durky, uzynlygy. 2. Sowuk ýaraglaryň umumy ady. *Adamyň bedenine tyg çekmek, gör, nähli agyr!* (« Sowet Edebiýaty » *jurnaly*). *Tyg ýarasy biter, söz ýarasy bitmez* (nakyl).

tygşyt [tygşyyt]: Bisarpa tutman artdyrylan, tygşytlanan. *Biziň tygşydymyz uly peýda berdi.*

tygşytlamak [tygşyytlamak]: 1. Bisarpa tutan artdyrmak. *Ol gündelik iş normasyny 115 protsent amal etmek bilen, bir aýyň dowamynda 5 kg. pile tygşytlaýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *jurnaly*). *Bu agzybir kollektiw*

839 müň manat tygşytlamagy başardy («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Serenjam bermek, düzgüne salmak, tertipleşdirmek. Atlylar zer-esbaplaryny tygşytlaýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol stakanlaryny, çüýşelerini, bulkalaryny, kolbasa-peýnirleri kiçijik bufetde tygşytlap goýýan gyz nämekä?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

tygşytlanmak [tygşyytlanmak]: 1. Tygşytly harçlanmak, aýawly saklanmak, aýawly sarp edilmek. Kerpiçleri guratmaklykda 18 sagat wagty tygşytlandy («Mydam Taýýar» gazetini). Kolhozda zähmet günlerini tygşytlanmagyna-da pugta üns berdiki («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Serenjam berilmek, düzgüne salynmak, tertiplenmek.

tygşytlaşmak [tygşyytlaşmak]: Tygşytlamaga kömekleşmek.

tygşytly [tygşyytly]: 1. Tygşyt edýän, aýawly harç edýän, bisarpa tutman artdyryýan. Ýapraklaryň tygşytly harçlanylmagy gazanyldy («Ýüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe»). Adamlar iýmiti tygşytly sarp etmeli bolupdyrlar («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). 2. Serenjamly, düzgünli, tertipli. Jalbarynyň jübüsine salan ýüz tümen puluny çykaryp, tygşytly epledi-de, goltuk jübüsüne saldy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

tygşytlylyk [tygşyytlylyk]: 1. Tygşytly bolmaklyk, aýawly harç etmeklik. Kärhananyň tygşytlylykdan jemi gazanan peýdasy 2 million 800 müň manada barabar boldy («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Serenjamlylyk, düzgünlilik, tertiplilik.

tykgyldamak: Tykgyldyly ses çykmak, tykgyldyly seslenmek.

tykgyldaşmak: Tykgyldyly seslenişmek.

tykgyldatmak: Tykgyldyly seslendirmek, tykgyldy emele getirmek. Ol galamyny stola tykgyldadyp, gözlerini tutan barmaklarynyň arasy bilen oturanlara çalaja ýylgyryp göz aýlaýardy. («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tykgyldy: Kiçiräk predmetler biri-birine ýuwaşça degende, arasy üzülip çykýan ses. Şol wagty radiodan bir näçe tykgyldy, soňra üç gezek guguldy eşidildi. («Mydam Taýýar» gazetini).

tykyramak [tyykyramak]: Biraz sagynmak, pikire gitmek, ikerjiňlemek. «Özüme gülýär bolaýmasyn» diýen terizde biraz tykyrady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tykyraşmak [tyykyraşmak]: Biraz sagynyşmak, pikirleşmek, ikerjiňleşmek. Aňňatlar ilki-bada biraz dul-sul diýip tykyraşsalar-da, Halnazaryň at-abraýyna ýykgyň edip, guda boldular (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

tykyrdamak: Tykyrдыly ses çykmak, tykyrдыly seslenmek. Birden gapy tykyrdady-da, meniň yz ýanymda köýnegiň ýeňleş pasyrdysy we aýak sesi eşidildi (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

tykyrdaşmak: Tykyrдыly seslenişmek.

tykyrdatmak: Tykyrдыly seslendirmek, tykyrдыly emele getirmek, tykyrдыly döretmek.

tykyrды: Bir zat gozgalanda ýa-da bir zat ikinji bir zada degende, ýuwaşlyk bilen çykýan ses. Ne gürrüň etdiler, ne-de şykyrды, Gapydan eşidildi ýuwaş tykyrды (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

tyl: Frontuň yz tarapy, uruş meýdanyndan yzda galan territoriýa. Tylda-da edil uruşdaky ýaly işlemek zerur boldy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Tylda meditsina punktлары guralypdy (B. Gurbanow, Duşuşyk).

tylla [tyllaa]: ser. Gyzyly YY. 2. Biri hum küýze doly tylla gömendirin (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Tylla gupbasyny ýalpyldadyp oturan aý ýüzli gyzyly köpdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

tymsal [tymsaal]: Mysal hökmünde getirilýän, aýdylýan gysgajyk gürrüň. Ýönekeý türkmen adamy keminäni özüniň ýakyn bir goragçysy hasabynda ondan häli-şindi tymsallar getirýär («Edebiýat»). Dilime gelip dur uzak bir tymsal. Her

kimiň elinde gazet hem jurnal (Durdy Gylyç, Goşgular). Atalaryň timsaly : « it üýrer kerwen geçer» (G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).

tyňkarylmak: Doly we etli-ganly bolup görünmek, dykyzlanmak, gabarylmak.

tyňkarmak: Tyňky bolmak, doly we etli-ganly bolmak, dykyz bolmak, gabarmak.

Onuň ýodaşy gysga boýly, tyňkaryp duran bir adamdy.

tyňkartmak: Dykyzlandyrmak, gabartmak. *Ol garnyny tyňkardyp işikden girdi.*

tyňky: Etli-ganly, doly, dykyz, semiz. *Tyňky garynly owlajyk.*

tyňzamak: 1. İçi pugta dykylýp doldurylan ýaly bolmak, ýaryljak ýaly bolmak, gobarmak (Käbir gaplar hakda). *Ýanlygyň garny bir tyň zap, bir gowzan ses etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. *gepli. d. Güýçli gelmek, joşmak, dyknykmak. Dymdylar az, soňra ikisem birden, Tyňzap gelen gülküň dykynyn açdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

typançak [tyypañçak]: ser. Taýgançak. *Typançak palubada, Gezýär, öl-suw kaputan («Mydam Taýýar» gazetini).*

typdyrmak [tyypdyrmak]: ser. Taýdyrmak Y.

typyrdamak: Typyrdyly ses çykmak, typyrdyly seslenmek.

typyrdaşmak: Typyrdyly seslenişmek.

typyrdatmak: Typyrdyly seslendirmek, typyrdy emele getirmek.

typyrdy: Ýörelende, ownuk zatlar pytraşyp bir zadyň üstüne dökülende we ş. m. döreýän sesi aňladýan söz.

typyşmak [tyypyşmak]: ser. Taýyşmak.

typmak [tyypmak]: ser. Taýmak. *Biz üstünde typýan sanýa ýaly ýöräp başlady (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).*

tyrkyldamak: Tyrkyrdyly ses çykmak, tyrkyldyly seslenmek.

tyrkyldatmak: Tyrkyldyly seslendirmek, tyrkyldy emele getirmek. *Kimdir biri elindäki uzyn hasasyny tyrkyldadyp, edil sekiniň erňegine çenli geldi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Soltansöýün elindäki gamçysyny eýeriň gaşyna tyrkyldadypdyr (Myraly).*

tyrkyldy: Gapy kakylanda, bir predmet ikinji bir predmete ýuwaşça degende, ýörelende çykýan sesi aňladýan söz. *Zalyň ugrunda tyrkyldy peýda boldy.*

tyrňyldamak: Tyrňyldyly ses çykmak, tyrňyldyly seslenmek.

tyrňyldatmak: Tyrňyldyly seslendirmek, tyrňyldy emele getirmek. *Tyrňyldadyp ýatladýar dutar kirşini («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

tyrňyldy: Dutar we ş. m. saz gurallary çalmanda çykýan sesi aňladýan söz.

tyrpmak: ser. Typmak. *Gitdi-diýip tisginjiräp turanda, Göýä balyk gujagymdan typdy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

tyslamak: Tyssyldyly ses çykmak, tyssyldyly seslenmek. *Pişejek oglanjyga haýbat atyp tyslady («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tyssyldy: Pişik gaharlananda, gorkanda we ş. m. çykýan ses.

tibirdemek: Duran ýerinde aýaklaryň sandyramak. *Ökde ökdäni görende, aýagy tibirdär (nakyl).*

tijemek [tiijemek]: 1. Barlap görüp beslemek, jemlemek, taýýarlyk görmek, gaýrata galmak, aýak üstüne galdyrmak. *Olar täze hünärleri özleşdirmek üçin ähli güýçlerini tijeýärler («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ýoldaşlar, öz güýçlerimizi öňküden-de artyk tijäliň! («Sowet Türkmenistany» gazetini).* 2. Tertip-düzgüne salmak, ýerbe-ýer etmek.

tijenmek [tiijenmek]: 1. Taýýarlyk görülmek, gaýrata galmak, aýak üstüne galmak, jemlenmek. *Soňky topgyrlarda biziň mekdebimiziň woleýbolçylary has tijendiler («Mydam Taýýar» gazetini).* 2. Tertip-düzgüne girmek, tertipleşmek.

tijeşdirmek [tiijeşdirmek]: 1. Barlap görüp jemleşdirmek, beslemek. 2. Düzgün-tertibe salyşdyrmak.

tigir: 1. Öz okunyň daşynda aýlanyp, mehanizmi herekete getirmek üçin hyzmat edýän tegelek en -jam. *Welosyped tigri. Arabanyň tigri.* 2. Daşyna ýüplük ýa-da başga zat saralan tegek. 3. *gepli. d. Welosiped.*

tigirçek: Kiçijik tigr. *Arabanyň tigirçekleri herekete gelip ugrady.*

tigirlemek: 1. Tegelek zady ýa-da tigri itip goýbermek, aýlandyryp goýbermek. *Ol galtagyny beýikden oýa tigirläp goýberdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. gepl. d. İşletmek, ýöretmek (Käbir motor bilen ýöreýän maşyn we ş. m. hakda).

tigirlenmek: 1. Tegelek zat ýa-da tigr aýlanmak, aýlanyp gitmek. 2. *göç.m.* İşläp, ýöräp ugramak, ýöräp ýörmek.

tigirleşmek: 1. Tigirlemäge, tigirläp aýlamaga kömekleşmek. *Wagonyň tigrini tigirleşip, relsiň üstüne çykaryşmak.* 2. Tigirläp uzaga gidişi boýunça ýaryşdyrmak.

tigirletmek: Tegelek zady ýa-da tigri itip aýlandyrmak, aýlandyryp goýbertmek.

tigirlewük: Tigirden edilen oýunjak.

tikdirmek: Biçilen matanyň gyralaryny sapakly iňňe, maşyn bilen berkitdirip, belli bir forma getirtmek. *Soňky tikdiren ýüpek köýnegiňi geý!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

tike: Bir zadyň kiçijik, ownujak bölegi. *Ötenýyl şu gaýadan bir ýükli düýämyz uçup, her tikesi gulagy ýaly boldy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tiken: Ýandagyň, demirtikeniň ýa-da agajyň inçejik ýiti ujy. *Onuň aýagyna tiken batypdyr.*

tikenek: *bot.* Tikenli ösümlik we onuň iňňe ýaly uçly tiken.

tikeneklemek: Endamyň çümşüldemek, teniň digir-digir bolmak. *Mawy şol gysgajyk sözünden soň, haşlap dem aldy, endamlary tikenekledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tikenekletmek: Endamyň çümşüldetmek, tenini digir-digir etmek. *Çygly çytawuň şemal ýalaňaç ýañaklary ýalap, alabahar gününe görä geýnenleriň endamyny tikenekledýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tikenlik: Tikenli ýa-da tikenli ösümliğin köp ýeri.

tikilmek: Tikin bilen berkidilip taýýarlanmak, sapakly iňňe bilen berkidilip, belli bir forma getirilmek. *Ýüzüne tikilen ýazgysy-da oň, «Gahryman bol» diýen ikiye sözdi* (R. Seýidow, *Eserler*). *Esgiden tikilip, sapak bilen küýzäniň gulpuna daňlan dykysyny açdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

tikim-biçim: Tikinçilik işi, tikinçilik käri. *Tikim-biçim hakynda söz aýdýardylar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tikin: Sapakly iňňe, maşyn bilen tikilmek netijesinde galan yz. *Sergide tikinçiler özleriniň her hili çylşyrymly tikinleri tikip bilýändiklerini görkezerler («Mydam Taýýar» gazetini).*

tikinçi: Tikin tikmek işi bilen meşgullanýan adam. *Tikinçiler owadan nagyşlary tikmegi öwrense, çeper höwesçeňler täze aýdym ýa-da tans öwrenýärler («Mydam Taýýar» gazetini).*

tikinçilik: Tikin tikmeklik käri, tikinçiniň ýagdaýy. *Täze Pioneerler öýünde tikinçilik, tans, hor, gämi-modelçilik, awiamodelçilik krujoklary işleýär («Mydam Taýýar» gazetini).*

tikinmek: Özüň üçin bir zat tikmek ýa-da tikdirmek. *Özüňe köýnek tikinmek.*

tikmek: Biçilen mata böleklerini we ş. m. zatlary biribiri bilen sapak arkaly birleşdirip belli bir forma getirmek. *Seniň geleriňe täze köýnek tikdim («Güneşli Türkmenistan»).*

tilisge: Üzüm salkymyny emele getirýän kiçijik sapajyklar. *Galmandyr tilisge üzüm-Diýýärdi ol öz-özüne* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

tilki: 1. İtler maşgalasyndan bolan, uzyn guýruk, süýtemdiriji, ýyrtyjy haýwan. *Torsuk gapyny açyp görse, tilki dur («Pioneer» jurnaly).* *Tilkiniň şüň-de bir sapalagy, iň gowusy-görünmezlik* (nakyl). 2. *göç.m.* Örän hilegär, sapalakçy, ýalançy adam. *Ol tüýs tilkidir.* **tilki guýruk bolmak-** daň ýagtylyp başlamak, daň saz berip ugramak. *Daň tilki guýruk bolanda turan Názik eçe hemişeki adaty boýunça sygryny sagdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **gurtmusyň tilki?!-** ser. Gurt YY.

tilsim: Bir zadyň çylşyrymly gurluş täri, ýoly. *Harby tehnikanyň бүтін тilsimin, oňat bilmek üçin men kasam içýän* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Gyz höwes bilen okady, sazçylyk sungatynyň köp tilsimlerini öwrendi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

timar [tiimar]: timar bermek- ser. Timarlamak. *Batly ýörärs, timar bereris, giň ülkäniň düzüne.* (R. Seýidow, *Eserler*).

timarlamak [tiimaarlamak]: Timar bermek, ýylmaşdyryp bejerişdirmek, endiganlamak. *Brigada-da baglary timarlamak işi hem guramaçylykly baryar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

timarlanmak [tiimaarlanmak]: Timar berilmek, ýylmaşdyrylyp bejerilmek, endiganlanmak, owadanlanmak. *Meýdan düzlendi, timarlandy, töweregine agaç oturdyldy* («Pioner» jurnaly).

timarlaşmak [tiimaarlaşmak]: Timar berişmek, ýylmap bejerişmek, endiganlaşmak, owadanlaşmak.

timarlatmak [tiimaarlatmak]: Timar berdirmek, ýylmaşdyryp bejertmek, endiganlatmak, owadanlatmak.

timisgenmek: Ymtylyp ýörmek, bir zada hantama bolmak. *Kakam bir döwüm çörek üçin ymgyr çölde timisgenen bolsa, men münlerçe metr ýerasty altyn baýlygy hamyrdan sogrulan gyl ýaly dartyp alýan* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

tin [tiin]: dial. ser. Köpük YY.

tiňke: tinkäni dikmek- Nazar salmak, seretmek, gözlemek, äňetmek. *Äpet owçarka gulaklaryny uşerdip, nämedir bir zada ysyrغان galy, birden aýak çekip, uzaklara tiňkesini dikdi-de dyzady* («Mydam Taýýar» gazetini).

tiňňirdemek: Tiňňi-tiňňi edip ses çykamak, tiňňirdili seslenmek. *Onuň gitarasynyň tiňňirdäp çykýan ýakymly owazy heniz hem gulagymda ýaňlanyp duran ýalydy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

tiňňirdetmek: Tiňňi-tiňňi edip ses çykarmak, tiňňirdili seslendirmek. *Ol dutaryny tiňňirdedip otyrды.*

tiňňirdi: Dutar, gitara we ş. m. saz gurallary ýuwaşja çalnanda çykýan ses.

tiňňi-tiňňi: ser. Tiňňirdi. *Men siziň tiňňi-tiňňiňizden halys irdim.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tintemek: gepl. d. ser. Aňtamak Y.

tip: 1. Bir zadyň formasy, belli-belli predmetleriň, hadysalaryň topary deň gelýän nusga. *Biz kolhozçylaryň täze tipde salnan owadan jaýlarynyň duşundan geçip barýarys.* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Adamlaryň belli bir häsiýetli alamatlary boýunça birigen kategoriýasy. *Ondaky gahrymanlaryň tipleri hakynda gürrüň etdiler.* («Pioner» jurnaly). 3. edeb. Adamlaryň belli bir toparynyň häsiýetli alamatlaryny umumylaşdyrýan çeper obraz.

tipaj: Bir tipe has bolan alamatlaryň jemi.

tipik: Zatlaryň, şahslaryň, hadysalaryň belli bir tipiniň häsiýetli aýratynlyklaryny özünde jemleýän. *Aral deňizinde tipik deňiz organizmleri ýok* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

tipleşmek: Belli bir tipe, görnüşe girmek, belli bir tipe eýe bolmak.

tiplilik: Bir meňzeşlik, bir görnüşlilik, bir tipe mynasyplik.

tipografiýa: Neşirleri çap etmeklik işini alyp barýan edara, çaphana, basmahana. *Şäherde tipografiýa hem bar* («Mydam Taýýar» gazetini).

tipolitografiýa: Litografiýa bölümlü tipografiýa.

tipologik: Tipologiýa has bolan, tipologiýa esaslanan.

tipologiýa: Dürli tipdäki predmetleriň, hadysalaryň arasyndaky arabaglanyşygy görkezýän klassifikatsiýa.

tir: Nyşana ok atylýan ýer, jaý. *Onuň aňry ýanyndaki tirde bolsa, höwesjeňler nyşanalara ok atarlar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

tiraj: 1. Zaýomyň ýa-da lotereýanyň utuşly oýny. 2. *poligr.* Çap edilip çykarylan neşiriň ekzemplýar sany. *Bu eseri Döwlet şekillendiriş sungaty neşirýaty köpçülikleýin tirajda çap edip çykarjak («Mydam Taýýar» gazetini).*

tirana [tiiraana]: zool. Bekrä meňzeş balyk. *Eşitdi ol ýene: «Tirana, doky, azatmahy, bekre» diýen atlary («Tokmak» jurnaly).*

tirdirmek [tiirdirmek]: *dial. ser.* Ýygdyrmak.

tire [tiire]: Urug içindäki garyndaşlyk tarapyndan bölünen topar. *Tiräniň serdary.*

tirebazlyk [tiirebaazlyk]: *ser.* Tireparazlyk. *Tirebazlyk, tarapgöýlik bolmasyn, Perdeli baý arañyza gelmesin. (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

tireçilik [tiireçilik]: *kön. s. ser.* Tireparazlyk. *Tireçilik düzgüni.*

tirediş [tiirediş]: Bir tireden bolan, asly bir tireli. *Gulmanyň garyndaşlary we diýen eden tiredişleri ýerli-ýerden: -Gaty gowy, şol bolýar! -diýşip, gygyryşdylar. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

tirek: Göknaň ösümliginiň gozasy çirtilip alynýan şiresinden taýýarlanylýan önüm, neşe. *Onuň gany gaçyk, reňki öçük ýüzi tirekden habarlydygyny takyklaýardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

tirekhana [tirekhaana]: Tirek çekilýän jaý, ýer. *Çekmeden el uzup, gaýdyp köwlenmän, Tirekhana bakyp nazar salmasa (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

tirekhor [tirekhoor]: *ser.* Tirekkeş.

tireki: *ser.* Tirekkeş. *Bir tireki, hana-harap bolmasyn, täze şura ýolun bilenden seçiň (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

tirekkeş: Tirek çekýän ýa-da atýan adam, tireki, neşekeş, neşebent, neşehor.

tirekkeşlik: Tirek çekmeklik, tirekkeşiň ýagdaýy, neşekeşlik, tirekilik, neşebentlik. *Ol köne dünýäniň mirasy bolan tirekkeşlik ýaly sotsial keselleri näetläp, bir näçe goşgular düzüpdir (Mollamurt, Saýlanan Eserler).*

tireparaz [tiireparaz]: *kön. s.* Öz tiresinden beýlekileri ýygrenýän, öz tiresiniň tarapyny tutýan. *Rewolýutsiýadan öň käbir tireparazlar bolupdyr.*

tireparazlyk [tiireparazlyk]: *kön. s.* Öz tiräňden beýlekileri ýigrenmeklik, öz tiräň tarapyny tutuýlyk, tirebazlyk. *İndi tireparazlykdan nam-nyşan galmady.*

tirilmek [tiirilmek]: *ser.* Ýygylmak. *Baglady yşkyň perisi bir zülpi tара meni, El degip tirilmedik bir jübüt nara meni (G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).*

tirim [tiirim]: *ser.* Ýygym. *Arman, Gyzlargülden men juda asgyn, Ýeke bir bu ýyl däl, her ýyl tirimde (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

tirişmek [tiirişmek]: *dial. ser.* Ýygysmak. *Y. Gyzlar gülüp diýdi: -Galmarsyň keýin, galsaň, pagta tirişermen, pugta bul (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

tirkeg: Biri-biriniň yzyna tirkelýän ulag ýa-da transport enjamlary. *Hatardan çykan «uniwersaly» tirkeg bilen ussahana getiripdirler («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tirkelmek: 1. Bir zadyň yzyna berkidilmek; goşulmak. *Tozanly köçeler bilen iki at tirkelen janly paýtunda gelýän gyrgyzy donly, ak telpekli adamlar geçip giderdiler. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* *Onuň yzyna iki sany senokos tirkelgi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyň).* 2. Biriniň yzyna eýermek, yzyna düşmek, goşulyşyp gitmek.

tirkemek: 1. Bir zadyň yzyna berkitmek, goşmak. *Biz siziň alyp gitjek sostawyňyza ýene bir näçe wagon tirkemekçidik («Sowet Türkmenistany» gazetini).* 2. Yzynä düşürip ýörmek, ýanyň bilen alyp gitmek ýa-da gelmek. *Komandir özüniň ýigitlerini yzyna tirkäp ugrady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Begenç Çary bilen Potdyny yzyna tirkäp geldi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

tirkeşdirmek: Biri-biriniň yzyna tirkeg görnüşinde utgaşdyrmak, çatyşdyrmak.

tirkeşmek: 1. Biri-biriň yzyň bilen ýöremek, bile ýöremek, bile gitmek. *Topar tutup, tirkeşip, çykýarlar iş jaýyndan (A. Nyýazow, Sygyrlar).* *İkisi tirkeşip öýlerine ugradylar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Dost bolmak, dostluk aragatnaşygyny saklamak. *Biziň gyzymyz özümiň niýetläň oglanymyz bilen tirkeşýär (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

tirketmek: Biri-biriniň yzyna baglatmak, tirkeg etdirmek.

tirkış Y: Boýuntyryga geýdirilip, tirkeg üçin ulanylýan ýup. *Göle hamyndan edilen bir tirkış asylgy durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

tirkış YY: Biri-biriniň yzyna tirkelen düýeler. *Gumdan bir tirkış oba indi*.

tirme: tirme guşak-İki gyrasy seçekli we gaýmaly ýüpekden dokalýan guşak. *Biline-de Hywanyň tirme guşagyny guşadylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bili tirme guşakly, aýagy gara ädykly ýigit* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tirmek [tiirmek]: ser. Yygmak. «Ak altyn» *Tirip ýören kolhozçylar deňzi böwsüp geliýaň gämilere meňzeýär* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

tirsek: 1. anat. Gölüň çigin süňki bilen bilek süňküniň edilýän ýeri. *Ýaňyja tirseginini ýassyksyz ýere goýup gyşaran Pökgen dik oturdy*. (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *İki ýeňi tirseginine çenli çermelen Näzik tiz-tizden ädim urup, gyssanmaç gelýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 2. Turbalary islendik ugra gönükdirmek üçin ulanylýan egri turba.

tirseklemek: 1. Tirsegiňi ýassyga goýup gyşarmak, ýassygy tirsegiň astyna almak. *Güberçek per ýassygyny tirseklep, uzyn tagtada keserip ýatyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Birini tirsegiň bilen dürtmek, tirsegiň bilen kakmak. *Garly ussa gapdalynda itnişip duran ýigitlerden birini çalaja tirsekledi-de: - Bu näme, bu nähili bagşy? - diýdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

tirt: Ownuk somana kepek, paçak we ş. m. zat garylýp edilýän mal iými. *Özüne seredişip, mäläp duran goýunlaryna tirt edip berdi. Ondan galan tirti göläniň önünde goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tisginjiremek: Duýdansyzlykda çalarak tisginmek.

tisgindirmek: Duýdansyzlykda birden ziňkildetmek, gorkuzyp duýdansyz hereket etdirmek, allaniçigsi etmek.

tisginmek: Duýdansyzlykda birden gorkup hereket etmek. *Ol tisgindi we egnine atylgy çargadyna dolandy* («Sowet Türkmenistanynyň» jurnaly).

titan Y: him. Ak-kümüş reňkli gaty metal. *Titan demirden, takmynan, iki esse ýeňildir* («Mydam Taýýar» gazetini).

titan YY: Suw gaýnadylýan uly gap.

titekilik: ser. Titekkeşlik.

titir: bot. Çöl ýerlerde ösýän köpýýlyk gyrymsy şora agajy.

titir-titir: titir-titir etmek- İniň çümşüldemek, endamyň titremek. *Garrynyň dodaklary titir-titir edip, gany gyzdy*.

titirt-titirt: ser. Titir-titir. *Yaňaklarynyň hamalary titirt-titirt edýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

titremek: 1. Nähoşluk ýa-da gorky zerarly bedeniň sandyramak, endiremek, galpyldamak. *Onuň iki butlary saňnyldaşyp titreýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Zarba ýa-da ýeliň güýji we ş. m. zerarly yrgyldamak, yraň atmak. 3. Uly güýç zerarly ýeriň gatlagy yranmak. *Ýer titremek*.

titreşmek: Sandyraşmak, endireşmek, galpyldaşmak, yrgyldaşmak. *Ýumaklar bököärler pökgi mysaly, simap deý titreşýän erşiň üstünde* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

titretmek: 1. Nähoşluk ýa-da näsaglyk zerarly bedeniňi sandyratmak, endiretmek galpyldatmak. *Ýarasynyň agyrysy onuň deşli göwresini titredýärdi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Zarba ýa-da ýeliň güýji we ş. m. zerarly yraň atdyrmak.

titrewük: Endiräp duran, galdyrap duran, sondyrawuk. *Pedala basyp, eýerine atlandy-da titrewük ses bilen: -Eje, aý eje! -diýip seslendi* («Mydam Taýýar» gazetini).

titul Y: Feodal we burjuwaziýa jemgyýetinde: hormatly at. *Ol imperatoryň titulyny kabul edipdir* (Gadymy Dünýä Taryhy).

titul YY: Eseriň we awtoryň ady, çykan ýyly, neşir edilen ýeri ýazylýan kitabyň ilkinji sahypasy. *Kitabyň titul listi* («Mydam Taýýar» gazetini).

tiz [tiiz]: Çalt, basym, derrew, dessine. *Gowaça düýpleri ýumşak bolsa, olara yzgar hem tiz barýar* («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). *Ol buýruga tiz gopup, işe ýürekli ýapysmagy adat edinip ugrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tizleşdirmek [tiizleşdirmek]: Bir işiň we ş. m. hereketini çaltlandyrmak, depginini güýçlendirmek. *Onuň tutanerli zähmeti gözleg işlerini tizleşdirýär.*

tizleşmek [tiizleşmek]: Çaltlaşmak, basym bolmak, depgini güýçlenmek. *Metal şaýlar täze usul boýunça galyplananda, her galypda iş protsesi ozalkysyndan 25 munut tizleşýär* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

tizlik [tiizlik]: Bir işiň, hereketiň çaltlyk derejesi, çaltlyk, depginlilik. *Teplovoz ýola düşdi, ol kem-kemden özüniň tizligini artdyrdy* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

tiz-tiz [tiiz-tiiz]: Çalt-çalt, ýygy-ýygy. *Ol tiztiz ýöräp, howla girip gitdi.*

toba [tooba]:toba etmek- bolanyna, edilenine boýun bolmak, kaýyl bolmak, gaýtmysym diýmek. *Ýok, baý aga, toba etdik!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Tankydyň toba etdirjekdigine gözüm ýetdi* («Tokmak» jurnaly).

toba-tagsyr [tooba-tagsyyr]: ser. Toba. *Toba-tagsyr, biz-ä beýle ýel gören däliris!* («Tokmak» jurnaly).

togalak: 1. Şar formasynda bolan. *Togalak ala garpyz.* 2. Oklaw şekilli daşy tegelek bolan, ýasy bolmadyk (agaç, demir we ş. m. hakda). *Togalak pürs.* 3. *göç. m.* Kelte boýly, semiz (adam hakynda). *Bir togalak ýigit gülmän-yşman käýindi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

togalamak: 1. Bir zady togalak etmek, şar görnüşine getirmek. *Oglanlar palçykdan togalap göjek ýasadylar.* 2. Oklaw, turba görnüşine getirmek. *Demriň bir listini togalamak üçin 4-6 adamyň güýji talap edilýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazeti). 3. Tigirläp goýbermek, tigirläp, itip alyp gitmek. *Çelegi togalap alyp gitdiler.* 4. Agdaryp goýbermek, ýykmak. *Tüpeňiň nili äpişgäniň ýokarky gözlerine ilip, aýnany kül-pagys etdi, özüni hem arkanlygyna togalady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

togalanmak: 1. Togalak bolmak, şar görnüşine girmek. 2. Oklaw, turba görnüşine getirilmek. 3. Tigirlenip, aýlanyp gitmek, tigirlenilip goýberilmek, agdarylyp gitmek. *Çorluja aýaklary bilen takyrda ylgaýany, gum ýapysynda togalanýany soň-soňlar hem onuň gözünüň öňünden gitmeýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

togdary: zool. Gazlar otrýadyndan bolan uly aw guşy. *Men ol baýaky togdaryny tutdum* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

togsan: 90 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Bu, ýaşy togsana ýakynlaşan garry Gandym awçydy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

togtamak: Aýak çekmek, durmak, saklanmak. *Barkas togtan badyna biz motory ýatyrdyk* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Bu ýerde hem uzak togtasyň ýok* («Tokmak» jurnaly).

togtaşmak: Birneme saklanmak, biraz haýal etmek, duruşmak, ýatyşmak.

togtatmak: Aýak çekdirmek, duruzmak, saklamak, ýatyrmaq. *Gyş düşdi-diýin işi togtadaýmaň!* («Pioner» jurnaly). *Bir hepdeden soň ýagan gar gyzgalaňly barýan işi wagtlaýynça togtatdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tohum: 1. Ekmek üçin niýetlenen saýlama däne. *Tohumlaryň ikisi-de bir wagtyň özünde bir meňzeş şertlerde ekildi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ol toýunsow ýerlerden ýokary hasyl almak üçin, ilki bilen gowaçalardan endigan tohum almagyň gerekdigine oňat düşüňärdi. («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* 2. Täze janly organizmi emele getirýän madda, döl. *Tohum bereris welin her gapdan 52 kilogram pile alynmalydyr («Pioner» jurnaly).* 3. Oňat sortly haýwan. *Fermada häzir 25 tohum sygyr bolup, olaryň her biri günde 30 litre çenli süýt berýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Bir säwlik sebäpli şu saparky döwekde tohum atlary ulanmak dogry gelipdir (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

tohumçylyk: Oba hojalygynyň ösümlik ösdürip ýetişdirmek arkaly tohum taýýarlaýan pudagy. *Bu sowhoz iň iri tohumçylyk sowhozdyr («Mydam Taýýar» gazeti).*

tohumlyk: Tohum üçin niýetlenen däne, çigit we ş. m. *Soňky ýyllarda tohumlyk gowaça çigitleri merkezleşdirilen usulda pagta arassalanýan zawodlaryň özünde dermenlenyp başlandy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

tohum-tiç [tohum-tiç]: Ata-baba, kowum-garyndaş. *Tohum-tijimde seniň ýaly ýokdy. Ol molla giýewiň seni tohum-tijiň bilen gazmyndan çykarar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tok Y: Towuk kowlanda aýdylýan söz.

tok YY: fiz. Geçirijide bolýan elektrik zarýadlarynyň hereketi. *Stanoga tok goýberip, ony. Herekete getirýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

tok urmak- Organizmiňe ýokary güýçli tokly sim degip seňseletmek, öldürmek.

toka: Guşagyň, çekiniň ujundaky tasma berkidilýän demir halka.

tokar: Beýlekilere garanda iri, uly. *Tokar owlak.*

tokar: Tokarçylyk işi boýunça spetsialist. *Ol örän baý we tejribeli tokar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Tokar häzir çaltlandyrylan usulda minutda 1200 aýlanma tizlik bilen işleýär («Pioner» jurnaly).*

tokarçylyk: ser. Tokarlyk.

tokarlyk: Metallary, agajy mehaniki taýdan işlemeklik, tokaryň ýagdaýy, käri. *Özbaşdak tokarlyk wezipesine eýe bolmagy ony ýene-de döredijilikli zähmete ruhlandyrdy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

tokaý: Her hili gyrymsy ýa-da uly agaçlar gögerip oturan giň meýdan, ýer. *Ol bir meýdan ýöränden soň, gür tokaýa sümdi we baryp bir amatly ýerde düşdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Tokaý ota, at gazan (nakyl).*

tokaýçy: Tokaý sakçysy, garawuly. *Wolodya Bolotnukowyň kakasy tokaýçydy («Mydam Taýýar» gazeti).*

tokaýçylyk: Tokaý hojalygy barada ylym.

tokaýlyk: Tokaý uçastogy, tokaý meýdany. *Bir wagtlar şu ýerleriň gür tokaýlykdygy meniň şu günki ýaly ýadymda («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ol tokaýlygynyň içinde oturyp, azajyk dynjyny aldy-da, öz saklap duran ýerlerine tarap gitdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

tokga: 1. Ýasy däl, lokga, togalak. *Taýýar duran hol undan bir tokga hamyr edip, oda gömerek-de ýaraýan ýok. Gülendamyň ýumurtga ýalyjak akja, tokgaja ellerini bagryna basyp gysyşdyrdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. Kelte boýly, semiz, doly. *İşikden bir tokga adam girdi.*

tokgalamak: Bir zady togalak etmek, togalamak, lokgalamak. *Obanyň garagol çagajyklary ellerine tokgalan garlaryny ýene onuň üstüne ýagdyrmaga başladylar (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

tokgalanmak: Togalak bolmak, togalak edilmek, lokgalanmak.

tokgalaşmak: Tokga-tokga edişmek, togalaşmak, lokgalaşmak. *Kerpiç guýýanyň palçygyny tokgalaşsaň, iş has çalt önýär.*

tokgalatmak: Tokga-tokga etdirmek, lokga-lokga etdirmek, lokgalatmak.

tokly: zool. Bir ýaşyny dolduran guzy. *Ol baýak pylana sapak çekenimizde, bir tokly söwüş etdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

toklutaý: zool. Hindiguşlar maşgalasyndan bolan, çöl ýerlerde ýaşaýan uly aw guşy. *Fewral aýynda guşlardan toklutaý, bezbeltek, garlawaçlar uçup gelýär* («Mydam Taýýar» gazeti).

tokmak: 1. Bugdaý, arpa we ş. m. Döwmek üçin ulanylýan sokudaş görüшли uzun agaç gural. 2. göç.m. Tankyt, teýeneli söz. *Goý ýaltalar bilsinler, ýaltaň haky tokmakdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tokmaklamak: 1. Tokmak bilen döwmek, tokmak bilen urup owratmak. *Silos dürüşdesini çukurda tokmaklap berçikdirmeli* («Mydam Taýýar» gazeti). 2. Urmak, ençmek, saýgylamak. *Duşmanlary tokmaklasam hem tokmaklaryn, tokmaklamasam hem tokmaklaryn* («Tokmak» jurnaly). 3. göç m. Teýeneli söz aýtmak, tankytlamak, käýemek. *Gördüňmi, araky hasabat-saýlaw ýygnagy bolanda, meni şaly döwýän ýaly, nähili tokmakladylar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tokmaklanmak: 1. Tokmak bilen döwürmek, tokmak bilen urlup owradylmak. 2. göç. m. Teneýeli söz aýdylmak, tankytlanmak, käýelmek.

tokmaklaşmak: 1. Tokmak bilen döwürşmäge, owradyşmaga kömekleşmek. *Künji tokmaklaşmak*. 2. göç. m. Biri-biriňi tankytlamak.

toksikologiýa: med. Awy, zäher barada ylym.

toksikoz: med. Toksin bilen zäherlenilende organizmiň agyryly ýagdaýy.

toksin: Mikroorganizmlerden, käbir ösümlüklerden, haýwanlardan emele gelýän zäherli madda.

tokurtga: Pele, atyza suw goýbermek üçin ýabyň boýunda ýörite goýulýan turba. *Toplaryň nillerini suw tokurtgasy edip ulanjak bolup deşen däldirler* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Çykyr seniň ýan öräňi ýykaýyn, su almasyn, tokurtgaň dykaýyn* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

tol: Smola çalnan yzgar geçirmeýän gaty karton. *Jaýlaryň üstüni tol bilen hem örtýärler*.

tolgundyryjy: Aladaly ýagdaýa salýan, ynjalyksyzlandyryjy, rahatsyzlandyryjy.

tolgundymak: Aladaly ýagdaýa salmak, ynjalyksyzlandyrmak, rahatsyzlandyrmak.

tolgunmak: Aladaly ýagdaýda bolmak, ynjalyksyzlanmak, rahatsyzlanmak. *Men örän tolgunýardym* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Hatyňy okadym, tolgunyp göwnüm, şatlykdan elimde yranýar galam* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tolkun: 1. Suwuň ýüzünde güýçli şemal we ş. m. zerarly emele gelýän gaý, suwuň ýüzüniň hereketi. *Deňziň ýüzündäki tolkunlar günüň şöhesine uzakdan ýylpyldaşyp görünýär* («Sowet Türkmenistany» gazeti). 2. fiz. Fiziki sredady yrgyldyly hereket. *Bu wagtlar radionyň tolkyny galkyndyryp beýik sowet halkyny* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 3. göç. m. Köpçüligiň ýa-da köp zadyň möwç almagy bilen döreýän, ýüze çykýan hereket. *Oktýabr rewolýutsiýasynyň tolkunlary obada bolan agyr zülümlary ýok etdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tolkundymak: Tokkun atdyrmak, herekete getirmek, çäykandymak (suwuklyk hakda).

tolkunyp başlady (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

tolkunmak: Tokkun atmak, herekete gelmek, çäýkanmak (suwuklyk hakda). *Giň meýdanda suwlar*

tom: Eseriň, neşiriň aýratynlykdaky bir kitaby. *Kitaphanada dürli edebi kitaplaryň alty müňden köpräk tomy bar* («Mydam Taýýar» gazeti). *W. İ. Leniniň altynjy toma giren eserleriniň bir näçesinde rus sotsial-demokratik partiýasynyň agrar programmasy çuňňur esaslandyrylýar* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

tomaşa: Garaýşyňy, ünsüňi özüne çekýän gyzyklandyryýan (oýun, peýzaj, waka we ş. m.). *Oba adamlary kartynany, tsirk ýa-da sonuň ýaly gülküli tomaşalary halaýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). **tomaşa etmek-** bir zada seretmek, syn

etmek. *Moskwany gez, tomaşa et!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bu ýaryşa ol ýoldaşlary bilen tomaşa etmäge gelipdi* («Pioner» jurnaly).

tomaşaçy: Tomaşa etýän, seredýän, syn edýän adam. *Gözel ejäniň açykgöwünlilik bilen berýän gürrüňleriniň yzyny tomaşaçylaryň eşidesleri gelyärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Özlerine amatly orun saýlap alan tomaşaçylar ýakyn ýanlaryndan eýläk-beýläk geçip duran owadan atlara hyrydar göz bilen seredýärdiler* (B. Purliýew, *Ilkinji Gün*).

tomat: Pomidoryň gaýnadylyp taýýarlanylýan suwy. *Kotlet stola beriljek bolan mahalynda, onuň üstünden ýag, gaýmak, tomat souslaryny guýmak bolar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

tomluk: Aýratyn tom-tom ýa-da bir tom edilip çykarylýan. *Magtymgulynyň goşgular ýygyndysynyň iki tomlugy neşir edildi*.

tommak: Tommaryp duran, bir zadyň tokga tutup duran bölegi, çiş, güberçek. *Onuň gulagynyň ýanynda edil düwün ýaly bolup duran tommak zat bardy*.

tommarylmak: Güberilip, çişip, pökgerilip durmak.

tommarmak: Güberip, çişip, pökgerip durmak. Eliniň üstüne çykan ýara tommaryp durdy.

tommartmak: Gübertmek, çişirmek, pökgertmek. *Atanlykda gelip degen daş onuň maňlaýyny tommartdy*.

tommy: Tümmerip duran, ýumry. *Kellesi kiçelip, iňňebagjygyň tommuja uýy derejesine gelen ýaly bolýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tommuk: 1. Üýsürilen, gum ýaly bolup duran tümme. 2. Mekgejöwen, jöwen we ş. m. ösümlikler ýykylmazlyk üçin düýbüne üýsürilýän gum.

tommuklamak: Ekinin düýbüne gum üýsürmek, tümme etmek. *Oraz pomidorlarynyň düýbünü tommuklap çykdy*.

tommuklamak: Gum üýsürilip tommuk edilmek, tümme edilmek, tümmeklenmek. *Pomidorlar ekilenden soň, ne tommuklanypdyr, ne-de alaryň şahalary galdyrylypdyr* («Mydam Taýýar» gazetini).

tomus: Ýylyň ýaz bilen güýz aralygyndaky iň yssy pasly. *Ýandyryjy tomus günü aşak eňip, giç öýle ýerine ýetdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Tomus günleri. Tomus depesi gaýnamadygyň, gys gazany gaýnamaz* (nakyl).

tomzak: zool. Gaty ganatlylar otrýadyndan bolan gara möjek. *Alaňlaryn ýüzünde tomzaklaryň alakalaryň yzlary nagys bolup ýatyrdy* (N. Jumaýew, *Ak Maýanyň Ýoly*).

ton: 1. Belli bir belentlikdäki ses. 2. göç. m. Gepleşik aýratynlygy, äheň. *Kümüş gidip barşyna aladasyz ton bilen hiňlenýär* («Güneşli Türkmenistan»). *Onuň sözünüň tony üýtgedi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tonfilm: Sesli kinofilm.

toňkuldamak: Toňkuldaly ses çykmak, toňkuldaly seslenmek, gümpüldemek. *Tüpeňiniň sesi toňkuldap çykmak bilen, Wüşi kel çadyra baka ökjäni göterdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

toňkuld almak: Toňkuldaly ses çykarmak, toňkuldaly seslendirmek, gümpüldetmek. *Ol gorkusyna tüpeňini toňkuldady*.

tonkuldaly: Tüpeň atylanda we ş. m. çykýan ses, gümpüldi.

tonmeýster: Gepleşigiň ses tarapyna gözegçilik edýän, seredýän radio işgäri.

tonna: 1000 kg. barabar agyrylyk ölçegi. *Müňläp tonna gara kömür, Berýär bize kömür dagy* (R. Seýidoz, *Eserler*).

tonnaj: denizç. 1. Gäminiň öz agramy esasynda gysyp çykarýan suwynyň hasaby. 2. teh. Wagonyň awtomobiliň tonna hasaby bilen ýük göterijilik ukyby.

tonnalamak: Tonna hasaby bilen ölçemek, tonna-tonna edip bölmek.

tonnalyk: Tonna agramy bolan, tonnaj. *Ana, olary äkitmek üçin aňyrdan üç tonnalyk maşyn hem haýdap gelyär* (B. Purlyýew, *Ilkinji Gün*).

tonnel: ser. Tunnel.

top Y: 1. Maýyşgak materialdan, rezinden edilýän ýa-da içine ýel berlip oýnalýan pökgi. *Oýny alyp baryjy taýaklaryň ýanyndaky duran. Iki oýunçynyň her haýsyna bir top berýär* («Mydam Taýýar» gazetini). 2. Belli bir mikdarda jemlenip, daşy daňlan bölek, üýşmek. *Bir top mata. Oraz maňa bir top kagyz berdi.*

top YY: *harby.* Ýapgyt traýektoriya boýunça ot açýan, ýogyn uzyn nilli artilleriya ýaragy. *Ak garyň üstünde gyrgyzy gan seçelenýärdi, ok çabga ýaly ýagýardy. Top we minomýotlaryň gümmürdisi ýerleri sarsdyrýardy.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). **top urmak-** ýalan sözlemek, aldamak çypdyrmak.

topalak: *bot.* Suwluk ýerlerde bitýän haşal ot. *Giň meýdanda topalak, süýtlenňiç hem atgulak gögeripdir.*

topalaň: 1. Galmagal, jenjel, agzalalyk, nägilelik zerarly adamlaryň hereketi, üýşmelen. *Ol tapalaň başlan badyna öýüne barmakdan gorkup, bir medresäniň syrty bilen bukdaklap, alla owarra gaçyp gidipdir* (Aýbek, Nowaýy). 2. ser. Gozgalaň. **topalaň turuzmak-** tozgalaň etmek. Aýaga galmak.

topalaňçy: Topalaňa gatnaşyjy, gozgalaňçy.

topar: 1. Adamlaryň, haýwanlaryň ýa-da başga predmetleriň bir ýere jemlenen üýşmegi. *Kemsiz ýaraglanan bir näçe ýigitler kiçijik topar bolup, sümme tokaýyň etegine ýetip barýardylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Topar tutup işçiler, fabrik tarap ugraşýar* (A. Nyýazow, Şygyrlar). *Kiçijik konstruktorlaryň dört topara bölünen komandasy hatara düzülýärler* («Mydam Taýýar» gazetini). 2. Bir maksat üçin ýa-da bir kär, iş boýunça toplanan adamlar birleşigi.

toparçy: Topara gatnaşyjy, topar düzüji.

toparçylyk: Topara gatnaşyjylyk, topar düzüjilik, topar guruşylyk.

toparlamak: Bir ýere, bir topara jemlemek, birikdirmek. *Çopan dagan sürini toparlamak üçin çolugy bilen ugrady.*

toparlanyşyk: 1. Märeke, üýşmelen. 2. ser. Toparçylyk.

toparlanyşmak: Üýüşmek, toplanýşmak, jemlenişmek. *Nurjamal gelneje, indi biz köp eglenmäli, oglanlar anha toparlanyşyp mekdebe barýarlardıdy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

toparlanmak: Toparlara birikmek, üýşmek, toplanmak. *Oba adamlary ony garşy almak üçin toparlanyp öňünden çykanmyşlar.*

toparlaşmak: Üýüşmek, toplanýşmak, toplanmak.

toparlaýyn: Topary bilen, topar bolup. *Toparlaýyn uçuş ussatlygyny aýallar ýerine ýetirýärler* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

topar-topar: Bir näçe topar, üýşmek-üýşmek, top-top. *Medeniýetli dinç alan dokmaçylar topar-topar bolup, özara pikir alyşýardylar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

topaz Y: Degirmeniň aşaky daşynyň deşigine kakylýan togalak agaç.

topaz YY: Uly malyň aşygy.

topbak: Adamlaryň, haýwanlaryň ýa-da predmetleriň bir ýere üýşen üýşmegi, topar. *Adamlar hem atlaryň gelýän ugruna baka topbagy bilen öňe süýsmäge başlady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

topbaklamak: Bir ýere topbak edip üýşmek, jemlemek. *Topbaklap göterýän tüwülerini şol ýaga batyryp iýýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

topbaklanmak: Bir ýere topbak edilip üýşürilmek, jemlenmek.

topbaklatmak: Bir ýere topbak edip üýşürtmek, jemletmek.

topbarmak: Güberip durmak, pökgermek, gübermek, tommarmak. *Onuň bugdaýreňk ýüzünde topbaryp duran ýaňaklary, ullakan burnunyň öňünde küleräk murtlary bardy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

topbaş: *bot.* Çopantellek ösümligine meňzeş ot.

topby: 1. Aýallaryň gyňaç alyndaňy we ş. m. zatlar orap, kellelerine geýýän sommagy, börük. *Indi Hoşgeldiniň gözüniň öňünde duran kellesi kiçijik topbulý, egni oba lybasly, göwşüllän keteni köýnekli, iki dulugy içine çekilen, hor görnüşli ýaş aýal däl-de, göýä başga suratdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

- Akbibi başyndaky topbusyny çykardy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. dial. Ýap çagalara gysyna geýdirilýän, pagta salyp syralan baş geýimi.
- topçy:** Top atyjy, top atýan spetsialist, artilleriýa gullukçysy. *Kelje topçy bölümde ýokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- tophana [tophaana]:** kön. s. Top, ok-ýarag saklanaýan ýer.
- toplamak:** Bir ýere ýygnamak, ýygnap jemlemek, üýşürmek. *Pionerler ekskursiýada bolan wagtlarynda, gerbariý topladylar* («Mydam Taýýar» gazeti). *Sygyrlarymy derrew topla, ýüzümi oba tarap göneldim* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- toplanmak:** Bir ýere ýygnanmak, üýşmek, toparlanmak, jemlenmek. *Möjekleriň çozan ugry anyklanyp, hemme güýç şol ugra toplanmalydy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- toplaşmak:** Bir ýere ýygnamaga, üýşürmäge, jemlemäge köpekleşmek.
- toplatmak:** Bir ýere ýygнатmak, üýşürtmek, jemletmek.
- toplum:** Topar, üýşmek. *Olar tä pellehananyň alkymyna çenli toplymyny bozman geldiler. Käbir ýerlerde mähnet nebit ammarlary toplum tutup otyrdylar* («Sowet Türkmenistany» gazeti).
- toplum-toplum:** Topar-topar, üýşmek-üýşmek. *Ağşamara bolsa toplum-toplum bolup, oba gaýtdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- topograf:** Topografiýadan spetsialist. *Topograflar eýýäm millionlarça gektar meýdanyň suratyny aldylar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- topografiýa:** Geodeziýanyň ýeriň üstüni ölçemek we ony kartada şekillendirmek usullaryny öwrenýän bölümi.
- toponimika:** ser. Toponimiýa.
- toponimiýa:** 1. Bir ýurduň ýa-da ýeriň geografik atlarynyň jemi. 2. lingw. Dil biliminiň geografik hasatlary öwrenýän bölümi.
- toprak:** 1. Ýeriň üstki gatlaryny emele getirýän massa, topur. *Zyýanly duzlaryň toprakda artykmaç saklanmagy pagtaçylyga ägirt uly zyýan ýetirýär* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Biziň topragymyz altyna barabar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. göç. m. Yer, ýurt. *Sowet topragynyň her bir künji meniň Watany* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu meniň Watanymdyr, meniň mähriban topragymdyr* («Sowet Türkmenistany» gazeti).
- top-top:** ser. Top Y, z. *Kapasada top-top bizi. Asylgydyr Hywa dondy* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).
- topuk:** anat. Ökje bilen injik süňküniň birigen ýerindäki iki tarapa tokgaryp duran süňk. *Kenarynyň bir näçe ýerleri topugyndan ýokary çykmaýar. Dünýäni suw alsa-da onuň topugyna çykjak däl* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Toýda topuk etmez, sadakada san* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).
- topuklyk:** gelp. d. Topugyň ýerleşýän ýeri, orny. *Suw köp bolsa adamyň topuklygyna çykjakdy*.
- topuldyrmak:** Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne gaharly hüjüm etdirmek.
- topulyşmak:** 1. Biri-biriňe garşy okdurylmak, hüjüm edişmek. 2. Bir işe köpçülik bolup ýapyşmak, girişmek.
- topulmak:** Biriniň üstüne haýbat atyp hüjüm etmek, haýbat atyp okdurylmak. *Häki it ýene onuň yzyndan topulyp geldi-de, baldyryndan tutdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Duşman bizi ýüz, iki ýüz werst daşdadyr öýdýändir, emma sen şir ýaly topul-da, duşmanyň üstüne duýdansyz çoz!* («Sowet Türkmenistany» gazeti).
- topur:** ser. Toprak. 1. Köne ýollar topur boldy, çaň boldy, Partýanyň tutan ýoly oň boldy (Durdy Gylyç, *Goşgular*).
- tor:** 1. Balyk, guş we ş. m. tutmak üçin örülen ýüp ýa-da kendir gözenek. *Indi tor taşlap, kil tutmaly boljak* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Balykly tory deňizden özüňe tarap dartyp çykarmak sary ýagdan gyl sogran ýaly däl ahyryn* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Er ýeňilse, gola düşer, guş ýeňilse-tora*

- (nakyl). 2. Käbir gök önümleriň, esasan gawunyň daşyndaky çyzmyk. *Waharmanyň tory deý Endam-jany keşdedir* («Mydam Taýýar» gazet). 3. göç. m. Duzak. Goja öz çolaşan torundan aňsat çykalga gözleýärdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **tora salmak**- bir zady gola salmak, ele düşürmek.
- toraňňy:** bot. Derýa ýakalarynda ösýän, söwüde meňzeş agaç. «Bäş dogan» toraňňysynyň saýasynda hemişe salkyn şemal öwürýär («Mydam Taýýar» gazet).
- torba [toorba]:** İçine dürli zat salmak üçin ýörite dokalýan gap. *Diwarlaryň ýüzüne uzyn seçekli haly torbalar, haly çuwallar gerlipdir. Hoşgeldi goş torbasyny aldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).
- torç:torç etmek(bolmak)**-Köp depgilemek, basgylamak; köp depgilenmek, basgylanmak. *Ýol ugurlarynda tilkiniň towşanyň yzy torç bolup ýatyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Maşyn bilen möjek bu depäniň töweregini torç etdi* (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde).
- torf:** Batgalyk ösümlükleriniň çüýrüntgisinden emele gelen ýangyç. *Men dersiň, torfuň, külüň ýerli dökünlere degişligini aýtdym* («Mydam Taýýar» gazet).
- torgaý:** zool. Serçeler otrýadyndan bolan, çyrlaga meňzeş, üpüklije saýraýan guş. *Boz meýdanda torgaýlar jyz-jyz edip saýraşýar.* (Ata Köpek Mergen, Saýlanan Eserler). *Onuň göwnüne bolmasa, torgaýlar-da sazyň sesi bilen saýraýan ýaly duýulýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- torguş:** zool. Eldeki edilmedik, ýabany, algyr ene guş. *Bir burçda tutulan torguş ýaly ýapyryldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).
- torlamak:** 1. Tor salyp, ýyrtygy tikmek, çatmak. *Woleýbol torunyň ýyrtylan ýerlerini torladylar* («Mydam Taýýar» gazet). 2. Tor çyzmyklary bilen örtülme, tor atmak. *Waharmanlar ýas-ýaňyja torlapdyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- torlanmak:** Tor bilen örtülme, çatylmak, tikilmek.
- torlaşmak:** Torlamaga, torlap tikişmege kömekleşmek. *Onuň ýoldaşy esgi topunyň daşyna torlaşdy.*
- torlatmak:** Tor saldyrmak, tor salyp çatdyrmak, tikdirmek.
- tormoz:** teh. Otlynyň awtsmaşynyň we ş. m. hereketini peseltmek ýa-da duruzmak üçin pribor. *Petýa çalasyňlyk bilen tormozy basdy-da, maşyny saklap, soňky buýruga garaşdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Maşyn onuň deňine ýetende, şofýor maşyna tormoz berdi* («Sowet Türkmenistany» gazet).
- torpeda:** teh. Öz-özünden hereket edýän suw astymyna we awiatsion bombanyň aýratyn bir görnüşi.
- torpedaçy:** Torpeda apparatynda işleýän harby gullykçy.
- torsarylmak:** Gaharly, kineli görnüşde bolmak, turşarylmak.
- torsaryşmak:** Gaharly, kineli görnüşde ýüz sallaşyp durmak, turşaryşmak.
- torsarmak:** Ýüzüni turşatmak, gaharly, kineli görnüşde bolmak. *Kümüş torsaryp daşaryk çykýar* («Güneşli Türkmenistany»). *Näme, men soňa düşünmän samsykdyr öýdýärsiňmi?!- diýip, has torsardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- torsartmak:** Ýüzüni turşatmak, gaharly, kineli görnüşe getirmek.
- torsuk:** zool. ser. Sakartorsuk. *Bürgütleriň başga bir höwürtgесinden dört sany torsugyň, iki sany tilkiniň süňkleri tapyldy* («Mydam Taýýar» gazet). **torsuk ýaly**-Etli-ganly, semiz (Esasan ýaş çaga hakda).
- torum [toorum]:** zool. Alty aýdan bir ýaş aralygynda bolan uly köşek. *Ynha düýeler, torumlarhemmesi tohum mallardyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- toslama:** Bir zat barada oýlanyp tapylan ýalan gurruň, söz, ýasama pikir, ýasama gürrüň. *Saňa arwahjyn diýdiler. Bu toslama çyn däl eken* (Çary Aşyr, Pozmalar).
- toslamak:** Ýalandan oýlap tapmak, bir zat hakynda ýalan, ugursyz sözlemek. *Emma Gurt şu agşam burunlaga lak atyp, degmegi ýüregine düwdi we näme hakynda söze başlap, näme diýjegini toslamaga başlady* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Meň keýpim kökdi, her hili täsin zatlary toslap gürrüň berýärdim* (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

toslanmak: Biderek zat oýlanyp tapylmak, bir zat barada ýalan, bolgusyz söz sözlemek. *Ylym adamynyň ýaşayşy hakyndaky toslanyp tapylan dini ynançlar bilen ylalaşyp bilmez* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

tost: Biriniň şanyna ýa-da bir zadyň şowly bolmagy üçin şerap içmek teklipe edilip, gysgaça aýdylýan söz. *Ilkinji tost görsterilende, Bakdy enä hemmäh sözi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tosun: Işe salynmadyk, iş görmedik, işe bişişmedik. Tosun mal.

tosunlyk: Işe öwrenişmedik, işe bişişmedik ýagdaýda bolmaklyk. *Tosunlykdan gözlerine der indi* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

toşap: Käbir ösümlikleriň miwelerinden gaýnadylyp alynýan goýy önüm. *Kiçiräk ak jama ak ýag çykardy-da, peçiň üstünde goýup eretdi, onuň üstüne-de toşap guýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Toşap akýar ýanlygyňy çöşeňde, Hezil berýär sary ýaga goşuňda* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tot [toot]: 1. Duman, ümür. *Ýeňiljek tot bilen howanyň ýüzi örtülipdir* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Çañ, tozan.

totam: «Keramatly» nesil hasaplanýan hoja, seýit we ş. m. taýpalaryň aýallarynyň hormatlanyp tutulýan ady.

totem: Käbir dine ynanyjylarda: taýpanyň «esasyny goýujy» hasaplanýan haýwan ýa-da ösümlük.

totemizm: Ilkinji döwür totemleriniň kulty.

toty [tooty]: zool. Açyk ala-mula ýelekli, tropik ýurtlarda ýaşayan tokaý guşy.

totlanmak [tootlanmak]: 1. Tot bilen örtülme, tot basmak. 2. Çañ bolmak, tozan basmak.

tow: 1. Bir uzyn zady tersine towlamak netijesinde salynýan burgy. *Gözel iňňesindäki sapagyň towyny aýyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Towlanyp berilýän burgy. *Sagady tow ýöretse, dürli tilsimli bijaý çylşyrymly senagaty energiýa herekete getirýär-diýip, özüne gürrüň berdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). ♦ **ara tow düşmek-** ser. Ara. *Bişdüşe hem, tikiň-çatyna hem ökdedi, arman, aramyza tow düşdi-dä!-diýenini duýman galdy* (A. Annaberdiýew, *Ýüzüňizi Bir Göreýin-le*).

towakga: ser. Haýyş. *Jeren, jigi, meniň senden ullakan towakgam bar, sen yzyňa gaýt, men gideýin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Men sizden towakga edýärim, ýuwaş, assarak gepläň!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

towarmak: ser. Keýkermek. *Onuň towaryp duran boýnuna ýeňil ýüpek ýaglyk oralypdyr* (M. F. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

towarowed: Towarowedeniýeden spetsialist.

towarowedeniýe: Harytlaryň hili, häsiýeti, ulanylyş, satylyş kadalary baradaky ylymlaryň jemi.

towartmak: ser. Keýkertmek. *Bir ýanynda Güljamaljyk, Gulpagyn towardyp otyr* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

towça: Urgan üçin özbaşdak işilen ýüpüň bir dini.

towha: Aşygyň alçydan beýleki eşek münen tarapyy. **alçy mündürip towha gopdurmak**-birini oýnamak. *Gelin-gyzlar ony oýnap, alçy mündürip, towha gopdurýarlar* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*).

towhuldamak: Towhuldyly ses çykmak, towhuldyly seslenmek.

towhuldatmak: Towhuldyly ses çykarmak, towhuldyly seslendirmek. *Nökersumaklar tüpeňlerini towhuldadyp atan boldular* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

towhuldy: Tüpeň, top we ş. m. atylanda çykýan ses.

towky: kön. s. Başa düşen bela, jebir, sütem, zulum, jepa. *İnim, şu towkudan dynmaga siz hem eliňizden gelenini aýamaweriň!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Sen-ä başa düşen towky ekeniň!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

towlam: Towlamak netijesinde düşen tow, burum.

towlamak: Tow bermek, işmek, burmak. *Nabat bolsa ilň halylyk ýüňüni egrerdi ýa-da ýüpegini towlardy* (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **boýun towlamak-ser.** Boýun. *Men bu ýagdaýdan boýun towladym* («Tokmak» jurnaly). **gamçy towlamak-ser.** Gamçy. *Oň üstüne gamçy towlap hojaýyn, iýdiň, içdiň!-diýip, hakyn bermädi* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

towlanjyramak: 1. Agyry we ş. m. zerarly eýläk-beýläk burulmak, bükülme. *Ol towanjyragada gazaply nazary bilen ony daglady* («Sowet Türkmenistany» gazeti). 2. Nägilelik, närazylyk bildirmek.

towlanmak: Tow berilmek, burum-burum bolup aýlanmak, burulmak. *Akyp ýatyr öz ugruna towanyp käte bolsa şowhun edýär köwlenip* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Goýy gara tüsseler burugsap, towanyp asmana galýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

towly: Tow berlen, towy bar bolan, burlan. *Towly ýüpüň üzülen sesi eşidildi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

towsaklamak: Duran ýerinde yzly-yzyna towusmak, bökjeklemek, bökme. *On ýaşlarynda bir gyz towsaklap gelip, eýwanyň daş ýüzüne serhet çekýän agaja ýapyşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

towsaklaşmak: Yzly-yzyna bökme, bökjekleşme, böküşme. *Sazyň kirşi ýaly dartylan erişleriň üstünde dürli reňkli ýumaklar towsaklaşýar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

towsarylmak: ser. Keýkerilmek. *Garagöz!-diýip çagyrlanda, towsarylyp tiz gelýärdi ol* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

towsaryşmak: ser. Keýkerişme.

towsuşmak: 1. ser. Towsaklaşmak. 2. Uzynlygyna ýa-da ýokarlygyna böküşme. *Ýüpdän towsuşmak*. 3. Belli bir ýerden böküşme, böküşüp münme, düşme, geçme. *Sakçylar tamdan towsuşyp düşdüler-de, tüpeň sesi çykan tarapa okduryldylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

towşan: zool. Gemrijiler otrýadyndan bolan, gulaklary eşegiň gulagy ýaly uzyn, mymyk derili, eti iýilýän, gorkajyk süýtemdiriji haýwan. *Käbir ýerlerden çal towşanlar turup, aýak aldygyna gaçsyp, depeleriň aňyrsyna dolanýardylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **towşana dogduk depe-**her kimiň öz dogdan ýeri, önüp-ösen ýeri. **towşan ýürek-ser.** Ýürek Y.

towuk: zool. Hojalykda saklanýan, ýumurtgasy, eti iýmit üçin peýdaly bolan öý guşy. *Towuklar wagtly-wagtynda keteklerine ýygnanmagy özge hemme jandardan gowy bilýärler* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Towuk ýedi hazynanyň biri* («Sowet Türkmenistany» gazeti). ♦ **towugyna tok diýmezlik-**biriniň göwnüne degmezlik, birine injar ýaly söz diýmezlik edenin däl diýmezlik.

towukçylyk: Oba hojalygynyň öý guşlaryny ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Pökgen oňa towukçylyk fermada işlemegi teklipti* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

towusmak: Uzynlyga beýiklige bökme, bir ýerden böküp geçme. *Meniň ýaşlyk döwrümde küşt tagtasy ýaly tellenen ownujak pelleriň üstünden irinmän towusmak mümkindi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Annaguly bilen altyn gapy açylandan towsup, her haýsy bir ýerde durdular* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

towuş: dial. ser. Ses.

towza: Degirmende uwelýän galla üçin alynýan hak.

toý: Biriniň ýa-da bir zadyň hatyrasyna edilýän baýram, toý-tomaşa. *Ýelli hemme aýdylan işleri berjaý etdi, indi toýuň sähedini belleşmek hakynda meni seniň ýanyňa iberdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Posýologyň ilaty Maý baýramynda goşa toý etdiler* («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). *Toýa garramak yok* (nakyl). **toý gurmak-** Toý etmek. **toýdan topukça-** Toýdan näçe ýetse-derazy bolmaly, nägile bolmaly däl diýlen manyda ulanylýan aňlatma. *Toýdan topukça-diýlipdir, gel, dadyp git!* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). **geňeş**

- toýy-** Toý edilmezinden öň toý hakda geňeş etmek üçin geçirilýän maslahat, oturylyşyk.
- toýçy:** Toýa barýan ýa-da toýdan gelýän adam. *Göýä toýçy ýaly bu joşan ahwal, Nä sebäpden üýşdülerkä irgözin* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- toýhana [toýhaana]:** Toý geçirilýän ýer, toý bolýan jaý. *Ol öýe gelende, göçülen ýurt toýhana ýaly duýulýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ertirden agşama çenli bu bagyň içi toýhana ýaly gaýda- gaýmalaşyk* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- toýlamak:** 1. Toý etmek, toý geçirmek, toý bermek. *Belkem-de ol özüniň arzuwlap ýören toýunu toýlagandyr* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. göç. m. Kaýyl bolmak, şükür etmek. *Beterinden beteri bar, ony toýlamak gerek*.
- toýlanmak:** Toý edilmek, toý geçirilmek, dabaralanmak. *Beýik Watançylyk urşy ýeňiş bilen toýlandy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- toýnak:** 1. Käbir süýtemdiriji haýwanlaryň aýaklarynyň gutaran ýerinde emele gelen buýnuz gabyk. *Sygyrlar toýnaklaryny tarkyldadyp, öri meýdanyna tarap ýöneldiler* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *At toýnagynyň sesleri meni çuňňur pikirden oýatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. göç. m. Aýak. *Seniň toýnagynyň degen ýerinde bereket hem bolmaz* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). **toýnagyny gyrkmak-** biriniň gelmegini, gatnaşyk saklamagyny gadagan etmek, gatnaşyk, saklamagy bes etmek. *Men şularyň toýnaklaryny gyrkmak üçin, olary ýok etmek üçin arza berip gaýtdym* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).
- toýnuk:** Aşak ujundan tutar ýaly edilip, kesilip alnan şaha, haçja. *Bu şaha ýaýyyma oňat toýnuk boljak* («Mydam Taýýar» gazeti). *Ýüp syrylyp, toýnukdan geçer* (nakyl).
- toýry:** Düýe münülende ulanylýan, çig hamdan örülen ýogyn gamçy.
- toý-tomaşa:** ser. Toý. *Barha ýagşylaşýar daýhanlaň haly, toý-tomaşa, şatlyk, görseň her ýeri* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).
- toý-tomgy:** ser. Toý-tomaşa.
- toýuk:** Toý tutarlyk, toý ederlik, toý üçin.
- toýun:** Çägesow bolmadyk toprak, sykgy. *Toýun ýerleriň birenteklerine yzgarladys suwny yzly-zyzndan üç gezek bermek zerurdyr* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Turbalar hem toýundan ýasalyp bişirilipdir* («Mydam Taýýar» gazeti).
- toýunsow:** Toýun garyndyly, toýun gatyşykly. *Orazgül herna şu toýunsow ýerler ýüzümüzizi gyzdyraýmasa ýagşydyr?* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- toz [tooz]:** ser. Tozan. *Şemal kem-kemden pessaýlap ugrasa-da, howanyň ýüzündäki sarymytyl toz aýrylmaýardy* (B. Purliýew, *Ilkinji Gün*).
- tozagýç:** Tozap duran, tozaýan. *Çägäniň üsti ösümlük bilen örtülgisiz bolany üçin, tozagýçdyr* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- tozamak:** Tozan turmak, ýel zerarly gum, gar syrap durmak, sowrulmak. *Her günde çaň çaňap, tozanlar tozap, Dünýä ýüzün gara tozan basýardy* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).
- tozan:** Howada ýa-da bir zadyň üstünde ýyganan ownujak çaň, toz. *Güýçli şemal çagyl gatyşyk çäge tozanyňy onuň üstüne sowurdu* (B. Purliýew, *Ilkinji Gün*). *Indi ol köçeden burum-burum tozan asmana galýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). **buz üstünde tozan aramak-** bahana gözlemek, biderek zady bahana edip iňirdemek, sebäpsiz yrsaramak. **tozan turuzmak-** galmagal, jenjel etmek. **tozana garmak-** öňe geçip, tozanyň içinde goýmak, tozana basdyrmak.
- tozanlamak:** 1. Tozan turmak, tozanly ýel ösmek. *Ol süri tozanlap gelýärdi*. 2. Tozan, çaň basmak. *Sgoluň üstündäki kitaplar tozanlapdyr*.
- tozanlanmak:** 1. Tozan örtmek, tozan basmak. 2. ser. bot. Tozgalanmak.

tozaşmak: 1. Tozap ýatmak, çaň, tozan turup durmak. 2. göç. m. Dargaşyp, çaşyşyp, pytraşyp ýatmak. *Onuň goş-golamy tozaşyp ýatyr.* 3. Sandan çykyşmak, könelp başlamak.

tozatmak: 1. Tozan turzmak, çaňatmak. Tozan sowurmak. 2. göç. m. Geýip dargatmak, ýyrtmak, sandan çykarmak. *Ol meniň tuflimi geýip tozadypdyr.* 3. gepl. d. Ummasyz bir zat aýdyp goýbermek, ýalan sözlemek. *Munuň atan oky elmydama «degse-baş, degmese-on başdi.» käte bir tozadyp goýberýärdi welin, niresiniň çyn, niresiniň ýalandygyny biler ýaly däl («Tokmak» jurnaly).*

tozdurmak: 1. Emläksiz, mal-mülksüz goýmak, ýok etmek, dargatmak, batyrmak. *İmperialistik döwletler biziň ýaş Sowet döwletimizi tozdurmak islediler («Pioner»jurnaly).* 2. göç. m. Geýip köneltmek, geýip ýyrtmak, dargatmak. *İki sany täze köwşi tozdurdym.*

tozga: bot. Ösümlük gülüniň tyçinkasynda ýerleşýän erkeklik jyns öýjükleri. *Onuň kellesiniň ýokary ýanynda gamsyň tozgasy yranjyraýardy («Pioner»jurnaly).* Şapagyň ýagtysyna zordan saýgardýan syrdam gamyşlaryň tozgaly başlaryny içgin synlaýardylar («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Örän ýeňil per ýaly übtük. *Gar tozgasyn sepeläp, Ýanwar aýymyz geldi (K. Gurbannepesow, Soldatyň Ýüregi).*

tozgalamak: Tozgasy ýaýramak, tozgasy dargamak.

tozgalanmak: bot. Gül tozgajyklary arkaly çaknyşmak.

tozgalaşmak: Tozaşyp durmak, tozgasy ýaýraşmak, tozgasy dargaşmak.

tozgalatmak: Tozgasyny ýaýratmak, tozgasyny dargatmak.

tozmak: 1. Mülksüz-emläksiz galmak, batmak, dargamak. 2. göç. m. Geýlip ýyrtylmak, dargamak. *It ýaly ykmandan bir näçe çarygym tozdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* *Onuň egninde güne agaran sowsanysy bar, baş bogusyny oda salsaň, tütejek däl, balak ýüpi hem tozup gidipdir (A. Durlýýew, Saýlanan Eserler).*

töhmet: Birine ýöňkelýän myjabat, günä, garalyk. *Be, ine saňa bir töhmet, men näwagt açary alypdyryn (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Şu bolýan gürrüňler, hakykatdan hem, töhmet haw! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* **töhmet ýüklemek-** nähak ýerden garalyk ýapmak, töhmet atmak, töhmet ýapmak.

töhmetçi: Töhmet ediji, myjabatçy. *Eger biri: -Seniň adamyň töhmetçi- diýse, men ondan gaty öýkelärdim (B. Purliýew, İlkinji Gün).* *Men töhmetçi däldirin (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde).*

töhmetçilik: Töhmet edililik, myjabatçylyk. *Sapa, töhmetçiligi kimden öwrendiň! (B. Purliýew, İlkinji Gün).* *Subutnama hem fakt bolmasa, onuň özi töhmetçilige meňzeýär («Sowet Türkmenistany» gazet).*

töleg: Bir zada berilýän hak, tölenýän pul. *İlata zaýomlar boýunça tölenýän tölegler 139.5 milliard manada barabardyr («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* *Saýlanylýan wezipelere köp bolmadyk töleg bellenilipdir (Gadymy Dünýä Taryhy).*

tölemek: 1. Bir zadyň kireýini, hakyny bermek, üzmek. *Meniň hakymy töle-de, meni goýber! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).* *Çaý puluny tölemek.* 2. Ýoklanan zadyň öwezine zat berip, razy etmek.

tölenmek: 1. Bir zadyň kireýi, haky berilmek, üzülmek. *Radioreproduktoryň ýyllyk haky tölendi.* 2. Ýogalan zadyň öwezine pul berilmek, zat berip, razy edilmek.

töleşmek: Bir zadyň öwezine pul zat bermäge kömekleşmek.

töletmek: Bir zadyň öwezine pul berdimek, zat berip, zary etdirmek.

töňne: Kesilen ýa-da çapylan agajyň kökli bölegi, düýbi. *Wladimir ilçiniň iň söýgüli ýeri söwüt agaçlarynyň arasyndaki ullakan töňňäniň ýanydy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* *Töňne bolup galan kel-kör üzüm, bir näçe düýp erik, guran şetdaly, tut agaçlary somalyşyp otyrdylar (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde).*

töňürtge: Guran töňňe bölegi. *Men hem gyzganly öwlüýäniň içinden töňürtge we tezek çöpläp, öýe gaýtjak bolup durdum* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Jigitler gyrymsa gara ojarlary, olaryň töňürtgelerini üýşürüp, ullakan ot akdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

töp: 1. zool. Zagara balyklar maşgalasyndan bolan ýasy bedenli süýji suw balygy. *Tirana hem çapak, kepir, töp balyk. Tutýaryn halkymyz üpjün bolsun diýp* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Bir zadyň şiresi, suwy sykylyp alnandan soň galýan galyndy.

tör [töör]: Oýuň hatyraly hasaplanýan düýp harapy, düýp. *Gözi Altyna düşdi, onuň gözüne törde Aý dogan ýaly göründi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

töre: kön. s. Oktýabr rewolýutsiýasyndan öň: Aýna şol wagt öýüň töründe güýmenip otyrды (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).uly derejeli, abraýly adam. *Ol özüni Hywa törelerinden biriniň ogly diýip görkezdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

törelilik: Töräniň käri, ýagdaýy.

törpi: Ige ýaly, agaç ýonulýan iri dişli gural. *Sygyr-da gaňrylyp, özüniň uzyn, törpi ýaly dilini çykardy-da, oglanjygyň ýüzünden aýlap goýberdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Aşgabatdan ige bilen törpi hem alyp gaýt!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

törpülemek: Törpi bilen ýylmamak, ýonmak. *Wagonyň tigirleriniň birsyhly «çakgy sap, çakgy sap» sesleri gulagyňy törpüläp barýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Şu wagtlar endamymy törpüleseň-de çydajak* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

törpülenmek: Törpi bilen ýylmanmak, ýonulmak. *Taraşlanyp, törpülenip, ylham eleginden mazaly süzülen goşgy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Dyrnagynyň törpülenişiniň hözirini görüp, meýmiräp oturanyň zähresini ýardy* («Tokmak» jurnaly).

törpüleşmek: Törpi bilen ýylmaşmak, ýonuşmak. *Pil sapy törpüleşmek.*

törpületmek: Törpi bilen ýylmatmak, ýondurmak.

tötänden: Duýdansyz, atanlykda, birden. *Bu iki maşgalanyň baştutanlarynyň arasynda başlanan dostluk hem tötänden döremändi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Tötänden baran bir adam üçin bu soraglar düýbünden düşnüksiz bolsa-da, bularyň özleri üçin bu soraglaryň her biri ullakan bir meseledi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

tötänlik: Duýdansyzlyk, atanlyk. *Pozmada şulardan başga hiç hili tötänlik-de, kynçylyk-da personajlaryň işde goýberýän ýalňyşlyklary-da agzalmaýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tötek: Jöweň ýa-da mekgejöwen unundan bişirilən çörek, zagara. *Çaý içilmege, tötek hem getirilmege başlandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Ýyly suwa el urman, iýerdik gaty tötek* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

töteklik: Tötek etmäge gerek bolan. *Ol bir halta töteklik jöwen getirdi.*

töwekgel: Näme bolsa şol bolsun diýip hereket edýän, soňuna garamaýan. *Gaýratly we töwekgel aýal bolan knýaginýa Elena ol synanyşyklaryň hemmesini derrew ýatyrypdyr* (SSSR taryhy). *Durdy, töwekgeliň endişe bilen işi bolmaz!* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Töwekgel iş hemme wagt şowly bolup durmaýar* (K. Işanow, *Watan Üçin*).

töwekgelçilik: ser. Töwekgelik. *Olar öz janlaryna töwekgelçilik edip, şu ýeriň özünde howply işi alyp bardylar* («Pioner» jurnaly).

töwekgellik: Näme bolsa şol bolsun diýip hereket etmeklik, soňuna garamazlyk. *Her bir wraç şeýle operatsiýa töwekgellik edip, girişip bilmez* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Eýsem-de bolsa, halk bähbidini nazarda tutup, men töwekgellige salýan* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **bagta töwekgellik etmek-** ser. Bagt.

töwella [töwella]: Birine eýle bolma, beýle etme diýlip, köşeşdirmek maksady bilen ýüzlenme, berilýän öwüt-nesihat. *Ýene köp zat berseler-de, Asla göwella almanmys (Çary Aşyr, Pozmalar). Ertesi gün töwella geldiler (B.Kerbabaýew, Aýgýtly Ädim). Meni yzyna gaýtarjak bolardylar, töwella ederdiler (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

töwellaçy [töwellaçy]: Töwella edýän adam töwella ediji. *Olar meniň toýuma geljek bolup ýaranjaňlyk ederler, töwellaçy ibererler, müň töwellalarynyň ýekejesini hem alman! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Büşä kel töwellaçyny hem özüniň hiç wagt ukламаýanlygyna şaýatlyk üçin alyp gelipdir (A. Gowşudaw, Köpetdagynyň Eteginde).*

töwerek: 1. Matematikada: her bir nokady merkezden deň daşlykda bolan birleşen egri çyzyk, tegelek. *Töwerek boýunça deňölçegli hereket («Fizika Kursy»).* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň daşyny gurşap alan ginişlik, ýakyndaky ýerler, daş-töwerek. *Gurt bir wagt gözünü açyp görse, töwereginde oturan öz ýoldaşlaryna gözi düşdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Töwegeriňe heý gözünü aýlaýarmyň obada heý senden başga işlemeýän barmy?! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Biz mekdebimiziň töweregine her hili miweli agaclar ekdik.* 3. Çen bilen, takmynan. *Bu oturanlaryň ikinjisiniň kyrkyň töwegeri ýaşy bardy (A. Gowşudaw, Köpetdagynyň Eteginde). Men ony sagat başyň töwereginde mekdepde gördüm.*

töwereklemek: Gurşap almak, daşyna aýlanmak, halka bolmak. *Töwerekläp, ýapyryşyp geldiler, Duşmanyň öleni görüp bildiler (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

töwerekleýin: Hemme taraplaýyn, hemme ugur, ýol boýunça, giňden. *İşi bir taraplaýyn däl-de, töwerekleýin alyp barmagyň ähmiýetine ol ahyrsoňy düşündü («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

töwwir [töwwiir]: dini. Nahar iýlenden soň, naharryň hormatyna okalýan doga. *Olar töwwirden soň tutup gitdiler (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Seniň başyň açyk, töwwiri-tagsyry bilmän gezip ýöreniňe belet Pökgen saňa hiç wagt gyz bermez (A. Gowşudaw, Köpetdagynyň Eteginde).*

töz [tööz]: Ulalyp galan, ýumry, çiş.

tözermek [töözermek]: ser. Tözlemek.

tözlemek [töözlemek]: Ýumralyp, çişip galmak, ýumralmak.

tözlenmek [töözlenmek]: Ýumralyp, çişip ugramak, ulalmak. *Terne dek tözlenen goşa mämesi (A. Kekilow, Söýgi).*

tragediýa: edeb. Ýiti göreşi, şahsy ýa-da jemgyýetçilik betbagtlygy görkezýän hem-de köplenç gahrymanyň heläk bolmagy bilen gutarýan drama eseri. *Krylow 1787-nji ýyla çenli ýene bir näçe tragediýalar we komediýalar ýazýar («Edebiýat»). Beýik inlis dramaturgy Wilýam Şekspiriň «Otello» tragediýasy hem türkmen tomaşaçylarynyň söýýän eserleriniň biridir («Sowet Türkmenistany» gazeti).*

tragik: Tragiki roly ýerine ýetirýän aktýor.

tragiki: Tragediýa has bolan, tragediýa mahsus.

tragikomediýa: Tragediýa we komediýa elementleri bar bolan drama eseri.

tragizm: Drama eserlerindäki tragiki element.

trahoma: med. Ýokançly göz agyry keseli. *Trahoma, gyzzyrma ýaly keseller hem azalyp başlady («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ýaldyrap dursa-da onuň gözi trahommys (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

trahomatoz: Trahoma degişli bolan, trahoma bilen baglanyşykly.

traktir: kön. s. Ozal-naharhanaly myhmanhana, soňra-pes hilli naharhana.

traktor: teh. Ýer sürýän we her hili oba hojalyk maşynlary çekýän, özi ýöreyän maşyn. *Men traktor sürmäge gaty ökdeledim (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Gylyç traktoryň ýanyndan aýryldy we bir gapdaldan çommalyp oturdy («Pioner» jurnaly).*

traktorçy: Traktor sürüji. *Aýdym aýdýan traktorçynyň özi eken («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Traktorçy Baýram, agronom Bahar Gelipdi. Altaýa boz ýer sökmäge («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tramlin: Bökme üçin ylgap gelende bat berýän ýasy tagta görnüşli sport enjamy.

tramwaý: *teh.* Relsiň üstünden elektrik togy arkaly ýöreýän poýezd. *Awtobus, tramwaý uçar guş ýaly, Köçesinde saglap ýörýän Moskwaň (Durdy Gylyç, Goşgular).*

tramwaýçy: Tramwaý gullukçysy, tramwaý işçisi.

transformator: *teh.* Üýtgeýän toguň güýjüni azaldýan ýa-da köpeldýän apparat. *Elektrostantsiýalarda güýjenmäni ýokarlandyrýan transformator guralýar («Fizika Kursy»).*

transformatsiýa: Elektrik energiýasyny bir görnüşden başga bir görnüşe özgerdiş, geçiriş.

transformizm: *biol.* Haýwanlaryň we ösümlikleriň görnüşleriniň üýtgeýşini öwrenýän ylym.

transkribirlemek: *lingw.* Transkripsiyä arkaly ýazmak.

transkripsiyä: *lingw.* Gepleşigiň ses aýratynlygyny görkezmek üçin ulanylýan ýörite şertli bellik.

transliteratsiýa: Bir ýazuw-elipbiý sistemasyndaky harplary başga bir ýazuw-elipbiý sistemasyndaky harplar bilen beriş.

transparent: 1. Rama oturdylan ýüzi suratly ýa-da ýazgylý mata. *Bu gün şäherlerimiz we obalarymyz gyzyly baýdaklar bilen bezeldi, täze- täze gurluşyklarda hem owadan transparentlar parlaýar («Sowet Türkmenistany» gazetini).* 2. Çyzyksyz ak kagyzyň aşagynda goýup, göni hat ýazmak üçin ulanylýan ýagyn gara çyzykly kagyz.

transport: Halk hojalygynyň esasy pudaklarynyň biri, ýük daşalýan serişdeleriň bir görnüşü. *Özbekistan SSR-i senagat we transport barada ep-esli üstünlikler gazandy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Çäge daşamak üçin transport hem berdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

transportir: Burçlary ölçemek ýa-da çyzmak üçin gradus dugalaryna bölünen çyzuw guraly.

transportýor: *teh.* Ýüki yzygiderli geçirip duran gural. *Täze goparyjy maşynlar, ýokary göterijiler, transportýorlar we şulara meňzeş maşynlar hem çykarylýar («Sowet Türkmenistany» gazetini). Güýçli kran ýüki alyp aýlansa, ol transportýordan suw dek syrygýar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tranzit: Ýüki ýa-da ýolagçylary üçünjü bir ýeriň üsti bilen alyp geçiş.

trapetsiýa: *mat.* İki tarapy paralel? we iki tarapy paralel? bolmadyk dörtburçluk.

trassa: Yoluň, kanalyň we ş. m. geçýän ugry, ýoly, geçýän ýeri.

tratat: Ylmy eser. *Filosofik traktat.*

trawmatologiýa: *med.* Hirurgiýada organizmleriň şikesini öwrenýän bölüm.

traýektoriya: 1. *fiz.* Bir jisimiň ýa-da nokadyň bir giňişlikde hereket ediş ýoly. 2. Snarýadyň, okuň geçýän ýoluny emele getirýän egri çyzyk. *Topuň oky traýektoriya boýunça hereket edýär.*

trener: *sport.* Sportuň belli bir görnüşü boýunça tälim berýän, öwredýän spetsialist. *Trener bu gyzda sporta bolan uly söýginiň bardygyny aýdy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Trener az salym arakesme ygylan etdi («Pioner» jurnaly).*

trest: 1. SSSR-de: Bir tipli kärhanalaryň merkezleşen uprawleniýeli birleşigi. *Siz şu gurluşyk trestinde näçe wagtdan bári kassir bolup işleýärsiňiz! («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Ol Aşgabat şäherindäki No:1 gurluşyk trestinde uprawlýaýuşyý bolup işleýär («Tokmak» jurnaly).* 2. Kapitalistik jemgyýetde: kapitalistik kärhanalaryň monopolistik birleşiginiň bir formasy.

trewoga: Başlanan howpy duýdurýan signal. *Trewogadan soňra soldatlar derrew ýygnyşdylar («Pioner»jurnaly). Zastawanyň söweş trewogasy boýunça aýaga galdyrylan gijesi onuň ýadynda galypdyr («Mydam Taýýar» gazeti).*

triada: filos. Gegeliň idealistik filosofiýasyndaky dialektiki ösüş diýlip häsnetlendirilýän üç basgançak.

tribun: tar. Meşhur orator we publitsist-jemgyýetçilik işgäri. *Beýik tribun Sergeý Mironowicz Kirow 1934-inji ýylyň 1-inji dekabrynda halk duşmanlary tarapyndan atylyp öldürildi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Şahyr özüniň ol döwürde ýazan eserleri bilen kolhoz gurluşygynyň tribuny diýen ada mynasypdyr (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

tribuna: 1. Orator geplemek üçin edilen beýik ýer, münder. *21 pionerden ybarat bolan orkestriň çlenleri tribunanyň önüne geçýärler («Mydam Taýýar» gazeti).* 2. Sport stadionlarynda: köpçülik oturar ýaly giden setir oturgyçlar.

tribunal: Käbir ýokary sud edaralarynyň ady. *Braziliýanyň ýokary federal tribunaly Eliza Brankony türmeden boşatmaklyga mejbur boldy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Harby tribunal.*

trigonometrik: Trigonometriýa degişli bolan.

trigonometriýa: mat. Geometriýanyň üçburçluklaryň taraplarynyň we burçlarynyň arasyndaky gatnaşyklary öwredýän bölümi.

triko: dokm. Daşky geýimlik üçin ýüzi çyzmykly ýün mata.

trikotaj: dokm. Maşynda örülen mata we şu matadan edilen önüm. *Trikotaj geýimleri ütüklemek üçin bolsa 80° ýeterlikdir («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

trillion: mat. 1 000 000 000 000 tsifriniň ady we onuň mukdary.

trilogiýa: edeb. Bir awtoryň sýujetleri meňzeş bolan üç sany eseri.

trio: sazç. Üç sany saz guraly ýa-da üç ses üçin ýazylan saz eseri, sonuň ýaly-da şu hili eseri ýerine ýetirýän üç sazanda ýa-da aýdymçy.

triýelemek: Triýerde gallany sortlamak we arassalamak.

triýer: teh. Galla sortlaýan we arassalaýan maşyn.

trolleybus: teh. Elektrik togy arkaly hereket edýän awtobus görnüşli maşyn. *Kurortlar gurarys Köpetdagynda, Trolleybus gatnar soly-sagynda (Çary Aşyr, Pozmalar). Awtobuslar, trolleybuslar dyklyşyp, Tirkeşip gelýärler yzy üzümän («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

trolleybusçy: Trolleybus transportynyň işgari.

tropik: 1. Ekwatordan demirgazyk hem-de günorta tarapa 23° 27 uzaklykda ýerleşýän we ekwatora paralel bolan iki sany hyýaly tegelek. 2. Şol hyýaly tegelek we ekwator aralygyndaky ýerler. Tropik we subtropik klimatly ýerler (*«Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly*). *Onuň çygly tropik tokaýlarynda görnükli beýik palmalar ösýär («Mydam Taýýar» gazeti).*

tros: Kenep süýüminden ýa-da polat simden işlip edilen tanap, urgan.

trotskiçi: Trotskizmiň tarapdary, trotskizme eýeriji.

trotskistik: Trotskizme esaslanan, trotskizme has bolan.

trotskizm: İşgiler hereketinde marksizme-leninizme garşy akym.

trotuar: Köçäniň ikiýan tarapyndaky pyýada ýörelýän ýoljagaz. *Giň köçeleriň iki ýakasyndan çekilen trotuarlaryň önünden kiçijik ýapjagazlar çekilipdir (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). Ploşadyň ýakasyndaky trotuarlar şäheriň ilatyndan hyryn-dykyn doludy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

troýnik: Üç turbany birikdirmek üçin ulanylýan «T» harpy görnüşündäki turba.

truboprowod: Suwuklygy, gazy we ş. m. bir ýerden ikinji ýere eltme üçin çekilýän ýerasty turba.

truppa: sung. Tsirkiň, teatryň artistler kollektiwi, topary. *Okuwçylardan «komediýa truppasy» düzülipdir.*

trusy: Gysgajyk içki balak. *Ol daşky geýimlerini aýryp, maýka we trusyly galdy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde).*

trýum: *deňizç.* Gäminiň mehanizm oturdylýan, ýük goýulýan aşaky palubasy bilen düýp aralygyndaky jaý. *Birinji etaj-trýum ýük üçin niýetlenendir («Mydam Taýýar» gazetini).* Olaryň azyklaryny trýuma ýüklediler («Pioner»jurnaly).

trýumo: Dik goýulýan uly aýna.

ts: Türkmen elipbiýiniň ýigirmi sekizinji harpy.

tsapfa: *teh.* Walyň ýa-da okuň podşipnige direlýän ýeri, ujy.

tsarizm: Häkimiýet başynda patyşa, monarh durýan edara ediş formasy, patyşanyň hökümdarlyk edýän monarhiýasynyň syýasy gurluşy

tse: «Ts» harpynyn ady.

tsedra: Ýiti tagamlylyk we ýakymly yslylyk üçin ulanylýan külke edilen limon ýa-da apelsin gabygynyň owuntugy. *Limon tse drasy, Apelsin tse drasy.*

tsedrat: Tsitrus ösümliginiň bir görnüşi we onuň örän galyň sary gabykly miwesi.

tseh: 1. Fabrikiň ýa-da zawodyň önümçilik protsesiniň bir görnüşi bilen meşgullanýan bölümi. *Zawodyň kerpiç pişirijiler tsehiniň kollektiwi kerpiç guýujylar bilen ýaryşýar («Ýaş Kommunist» gazetini).* Onda burtrest, promisel uprawleniýesi, buraw kontoralary, promisel thesleri, ussahanalar, bazarlar, nebitçileriň kluby hem ençeme edaralar bolup, işçi şäherjiligiň keşbine eýelik edýärdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag) *Guýujy tseh.Ýygjy tseh.* 2. tar. Feodalizm döwründe kärdeş bolan şäher hünärmentleriniň guramasy.

tsehkomp: tseh komiteti.

tsellofan: 0,06 mm galyňlykda tsellýulozadan edilen ygaly geçirmeýän ýuka we çäýe plýonka.

tselluloid: Tsellýulozadan edilýän gaty plastik madda (Fotoplýonka, kino lentasy we ş. m. taýýarlananda ulanylýar).

tsellýuloza: Agaçdan edilýän madda (Kagyz, kino plýonkasy, partlaýjy maddalar, emeli ýüpek we ş. m. öndürilip çykarylanda giňden ulanylýar).

tsement: Gurluşyk işlerinde ulanylýan poroşok görnüşli mineral madda. *Olar bu berkitmeleri guramak işinde tsement we başga soňa meňzeş zatlary gysganman harçlapdyrlar.* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ýüzüne hem tsementiň suwuny çäýdýar («Tokmak» jurnaly).* Tsement zawody. Tsement senegaty.

tsementlemek: Tsement bilen berkitmek.

tsementlenmek: Tsementlenen bolmak, tsement bilen bejerilmek. *İne, tsementlenen çarpara köçelerden ýöreyän goşunlar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

tsementletmek: Birine tsement bilen berkitdirmek, bejertdirmek. Gapynyň başgançaklaryny tsementletmek.

tsementli: Tsement bilen berkidilen, tsement goşulan, tsement salnan (halta).

tsent: ABŞ-da we başga bir näçe ýurtlarda pul birliginiň ýüzden birine barabar bolan ownuk pul.

tsentralizm: Dolandyryşyň merkezleşdirilen sistemasy. *Demokratik tsentralizm.*

tsentrist: syýasy. Tsentrizmiň tarapdary, tsentrizme eýeriji.

tsentrizm: IY Internatsionalyň sotsiat-demokratik partiýalarynyň içinde dörän has howply opportunistik akym.

tsenz: syýasy. Kapitalistik ýurtlarda syýasy hukuklardan peýdalanmaklygy çäklendirýän şertler. *Imperialistik ýurtlaryň saýlaw tsenzi.*

tsenzli: Tsenziň talaplaryny kanagatlandyryp bilýän, tsenziň şertlerine dogry gelýän.

tsenzor: Tsenzurany amala aşyran adam.

tsenzura: 1. Gözegçilik etmek, maksady bilen, metbugatda çap etmek we sahnada goýmak üçin bellenen eserleri gözden geçirmeklik. 2. Şu hili gözden geçirmekligi we gözegçilik etmekligi amala aşyran edara.

tsesarka: zool. Towuklar maşgalasyndan bolup, eldeki edilen Afrika guşy. *Guşlaryň çommaltma keseli towuklara, hind towuklaryna we tsesarkalara degýän örän agyr ýokançly keseldir.*

tsetner: 100 kilgrama deň bolan agyrylyk ölçeg birligi, ölçeg ady. *Biziň kolhozymyz bu ýyl döwlete her gektardan 35 tsentner inçe süýümlü sowet pagtasyny bermek ugrunda göreşýär* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Gowaça açylmanka, ony sowuk ursa, gektardan ýetmiş baş tsentneri kim berer? Eger meniň gowaçamyň gektar möçberli ýeri biraz suwsumadyk bolsa, men öz zwenomyň her gektar ýerinden bu ýyl ýetmiş baş tsentner pagta barerdim.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tseýhgauz: *harby*. Harby enjamlar saklanýan sklad. *Polk tseýhgauzy*.

tseýtnot: *küşt*. Küşt oýnunda : göçmek üçin pikirlenmäge wagtyň ýeterlikli bolmazlygy.

tseziý: *him*. Kümüş reňkli ýumşak himiki element.

tsezura: Goşguda sözleriň arasyndaky sazlaşykly dyngy (pauza).

tsyganlar: Gelip çykyşy boýunça hindilerden bolup, Ýewropada, Aziýada we Afrikada topar bolup göçüp-gonup durmuş geçirýän. SSSR-de bolsa oturymlylyga geçen halk. *Häkli panyň zatlaryny ýolda bir tsygan ogurlaýar-da, switkany alyp, satyjy aýala satýar. Pidorka öýleriniň ýanyndan geçip barýan tsyganlaryň neneňsi edip kwasy ogurlaýyşlaryny oňa gürrüň bermäge başlady.* (N.W. Gogol, *Soýlanan Eserler*).

tsian: *him*. Ýiti ysy bolan reňksiz zäherli gaz.

tsianly: *him*. Düzüminde tsian bar bolan. Tsianly kaliý.

tsiferblat: Sagat, minut we başga hili ölçeg birligini görkezýän derejelere bölünýän plastinka.

tsifr: 1. San görkezýän bölek. *Biziň häzir peýdalanylýan tsifrlerimiz Araplardan alnypdyr (Orta Asyrlar Tarihi). Adamlar onyň ýüzündäki ýönekeýje poçerk bilen ýazylan adam atlaryny, tsifrleri gaýta-gaýta okaýarlar («Ýaş Kommunist» gazetesi). Arap tsifrleri (1,2,3,4,5 we ş. m.). Rim tsifrleri (Y,II,YYY,YW,W we ş. m.).* 2. San bilen aňladylýan zadyň görkezijisi, jem, san. *Tutuş tsifri aýtmak. Kontrol tsifrleri.*

tsifrlemek: Tsifrleri bilen bellemek, tsifler goýmak.

tsifrlenmek: Tsifr bilen bellenmek, tsifr goýulmak.

tsigarka: Temmäkini kagyza dolap, papirosa derek çekilýän çilim.

tsikada: *zool*. Bököň we jyrlydaýan petrek gözli möjejik.

tsikl. 1. Belli bir wagt aralygynda öwürümleýin (pasyllaýyn) bolýan hadysalaryň, protsesleriň jemi, tapgyr. *Gün işiniň tsikli we onuň ýer hadysalary bilen baglanyşygy («Astronomiýa»).* *Önümçilik tsikli.* 2. Belli bir ylymlar topary. *Taryh tsikli.*

tsiklamen: *bot*. Alp benewşesi, owadan gülli otag dekoratiw ösümligi.

tsiklon: *meteor*. Atmosferanyň köp ygal we bulutlyk bilen birlikde bolýan tüweleý görnüşli batly hareketi, hasarat.

tsiklop: 1. Grek mifologiasynda : Maňlaýynda ýeke gözi bolan fantastik öpet uly jandar. *Geçi we goýun sürülerini bakýan ýeke göz äpetleriň tsikloplaryn arasynda bolupdyr (Gadymy Dünýä Tarihi).* 2. *zool*. Suwda ýaşayan ýeke gözli jandar.

tsikuta: *bot*. Saýawan görnüşliler toparyndan bolan suwda ösýän zäherli ösümlük.

tsilindrik: Tsilindr şekilli bolan. *Tsilindrik gap. Tsilindrik gazan.*

tsilinrd: 1. *mat*. Gönüburçlugy bir tarapyna aýlamak bilen emele getirilýän tegelek geometrik jisim. 2. *teh*. Dwigatelleriň içki boşlugynda porşen ýöreyän turba görnüşündäki bölegi. 3. Şu formada bolan etek töweregi insiz, beýik we gaty şýapa.

tsimbaly: *sazç*. Ýaşçik görnüşinde bolan kırıgı saz guraly.

tsinerariýa: *bot*. Gülleri dürli reňkde bolan dekoratiw ösümlük.

tsinga: *med*. Witamin ýetmezçiligi zerarly dişiň düýbünde bolýan kesel. *Polýar ekerançlygynyň mümkin bolan ýerleriniň döredilmegi Demirgazygy tsinga keseline garşy göreşmek üçin tüýs zerur bolan gök önümler bilen üpjün etdi («SSSR-iň Ykdysady Geografiýasy»).*

tsink: Gögümtil-ak reňkli himiki element. *Mundan başga-da kükürt turşuly tsinkiň 0,5 protsentli damjasy we beýlekiler ulanylýar.* (S. K. Karanow, *Beterlän İriňli Göz Agyry*)

tsinklemek: Metala tsink çaymak, ýüzün tsink bilen örtmek.

tsinklenmek: Tsink çayylmak, ýüzi tsink bilen örtülme.

tsinkletmek: Tsink çaydyrmak, ýüzüni tsink bilen örttürmek

tsinkli: 1. Tsink çayylan, tsinklenen. *Tsinkli çäýnek.* 2. Tsink goşandy bar bolan, tsink garylan. *Tsinkşli ýag.*

tsinkograf: *poligr.* Tsinkografiýa boýunça spetsialist.

tsinkografiýa: *poligr.* 1. Fotografiýa ýoly bilen tsink klışelerini taýýarlamaklyk. 2. Şu hili klışeleri taýýarlaýan kärhana.

tsinniýa: *bot.* Çylşyrymly güllüler toparyndan bolan dekorativ ösümlik.

tsirk: 1. Akrobatlaryň, gimnastlaryň, masgarabazlaryň we baş öwredilen haýwanlaryň gatnaşmagy bilen oýun görkezilýän tegelek formalý tomaşa jaýy. *Oba adamlary kartinany, tsirki ýa-da şonuň ýaly gülküli tomaşalary halaýarlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. *geol.* Buzluk emele gelýän tegelek dag çöketligi.

tsirkul: Tegelek çyzık çyzmak hem-de çyzgyň uzynlygyny ölçemek üçin bolan bir tarapy şarnir bilen berklesdirilen iki aýajykly instrument.

tsirkulýar: Garaşly edaralara direktiwa hökmünde iberilýän buýruk.

tsisterna: 1. Nebit, ýag we ş. m. suwuklyklary guýup saklamak hem-de daşamak üçin metaldan edilen uly rezerwuar, gap. 2. Tsementlenen uly suw howdany. 3. Nebit, gaz we ş. m. daşamak üçin ýörite ýasalan wagon ýa-da awtomobil. *Ok-därili skladlar ot alyp, Äpet-äpet tsisternalar ýaryldy* (A. Kekilow, *Asman Jeňi*). *Nebit tsisternasy.*

tsistit: *med.* Peşew haltasynyň nemli bardasynyň çişme keseli.

tsitata: Haýsy hem bolsa bir tekstden, eserden sözme-söz edilip getirilen mysal (bölek). *Çala sowathon Çaman köne arap kitaplarynyň birinden tsitata getirip, rowaýat aýtdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Öz pikiriňi tsitata bilen subut etmek.*

tsitiologiýa: *biol.* Biologiýanyň ösümlik we haýwan kletkalarynyň gurluşyny we ýaşayşyny öwrenýän bölümi.

tsitirlemek: Salgylanmak bilen haýsy hem bolsa bir awtordan, eserden tsitata getirmek. *Klassyklardan tsitirlemek.*

tsitirlenmek: Tsitata getirilmek, tsitata alynmak.

tsitra: *sazç.* Üç burçly – ýaşçık görnüşinde ýasalan kirişli saz guraly.

tsitrus: *bot.* Tsitrus ösümlikleri : Apelsin, limon ýaly miweli agaçlar. *Bu ýerde Günortanyň miweli agaçlarynyň tsitrus agaçlaryna çenli dürli sortlary ösýär* (M. Berdigylyjow, *Türkmenistanyň Kurortlary*). *Başga köp peýdaly ösümliklere, şol sanda hatda alma, şetdala we tsitrus agaçlaryna-da ziýan ýetirýär* (N.P. Boguş, *Türkmenistanda Gowaça Sowkasy we Oňa Garşy Göreş Çäreleri*).

tsitsero: *poligr.* 12 punktun ybaret bolan ululykdaky tipografiýa şrifti.

tsiwilist: *ýur.* Grajdanylyk hukugy boýunja spetsialist.

tsiwilizator: 1. Tsiwilizatsiýany ornaşdyryjy. 2. *göç. m.* Göýä tsiwilizatsiýany ornaşdyrýan, tsiwilizatsiýany ýaýratmak bahasyna bilen basylyp alnan kolonial ýurtlardaki halklary rehimsiz ekspluatirleýän imperialist.

tsiwilizatsiýa: 1. Jemgyýetçilik ösüşiň we maddy medeniýetiň ýokary derejesi. *Parfiýa tsiwilizatsiýasy.* 2. Dünýäanyň önünde baryjy ýurtlarynyň häzirki zaman medeniýeti, magaryfy.

tsokol: *arhit.* Jaýyň, gurluşygyň fundamentiniň üstündäki galňadylan aşak bölegi, dyrnak.

tudana [tuudana]: Tut agajynyň getirýän miwesi.

tufli: Gonçsuz *botinka*, aýalgap. *Ol gyzyň aýagynda täze tuflisi bardy* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kiçijik ökjeler, näzik aýaklar, enaýýja mele tufliň içinde* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

tug [tuug]: kön. s. Baýdak. *Parlap ýeňiş tugy asmana galdy* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).

tukat [tukaat]: 1. Gaýgyly, gamly, keýpsiz, gamgyn. *Bu gün okuwdan soň öýe gelende, ol örän tukatdy* («Pioner»jurnaly). *Men hiç wagt tukat bolmaryn, munuň gepe çelepliginden, dilewarlygyndan hem öwrenerin* (Myrally). *Men geçmişimden güresem, tukat bolarsyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Agyr, kyn. *Garaňky, tukat durmuş bir eýýäm uzak geçmişe gitdi* («Pioner»jurnaly).

tukatlandyrmak [tukaatlandyrmak]: Gaýgylandyrmak, gamlandyrmak, keýpini gaçyrmak. *Jaýyň ýanyna gelenimizde, onda janly-jemendäniň bolmazlygy bizi tukatlandyrdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tukatlanmak [tukaatlanmak]: Gaýgyly bolmak, gamlanmak, keýpsizlenmek.

tukatlyk [tukaatlyk]: Gaýgylylyk, gamlylyk, keýpsizlik, gamgynlyk. *Onuň beýle tukatlygyna geňirgenmän, ýanynda oturdy* («Pioner»jurnaly). *Onuň tukatlygyny men bölüşýän* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

tula: Aýal maşgala degişlilikde aýdylýan käýinç, sögünç. *Kes sesiňi tula!* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tulkuldamak: Bir zadyň içindäki suwuklyk çaykanmak, julkuldamak.

tulkuldatmak: Bir zadyň içindäki suwuklygy çaykamak, çaykap julkuldatmak.

tulkuldy: Bir zadyň içindäki suwuklyk çaykalanda, julkuldap çykýan ses, julkuldy.

tulpar: Atyň tokgaja kiçi tohumy. **tulpar ýaly bolmak-** tokgaja bolmak, semremek.

tulparyşmak: Tokgaryşyp durmak, pökgerişip görünmek. *Endamlary tüýli sary behiler güýz gyrawyny ýeňillik bilen başlaryndan geçirjekdiklerini habar berýän ýaly tulparyşyp durlar* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tulparmak: Tokgaja bolup durmak, pökgerip görünmek. *Onuň orta boýy, tulparyp duran alma ýaňaklary bardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

tultuk: Ýumşak, boş, sülleren, gowşak.

tulum: Suwuk zatlar saklamak üçin tüýi ütülen deri gap, meşik. *Ehli goýberen suwuň bir tulumdan köp däl ahyry!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Sen bujagy çözülen tulumda dönerdiň* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

tumakly [tumaakly]: Özünü hondan bärsi tutýan, ulumsy, gopbamsy. *Men öz ýaşlygyma, tejribesizligime garaman, örän tumaklyjadym* («Zähmet Gahrymanlary»).

tumar: Aýal-gyzlaryň dakynýan togalajyk süýnmek bezeg şaýy. *Goýdy asta tereziniň jamyna, Bukaw, ýeňseligin, tumar, düwmesin* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Onuň çäkmenine, gulakjynyna dogra, tumar, gözmonjuk, dagdan, çile saçy, garaz tapan-tupanlaryny dakypdyrlar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tumaýak [tuumaýak]: Maşgalasyz-zatsyz galan biçäre adam. *Hawa, mollalara günün galmaasyn, edil tumaýak goýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tumboçka: Krawatlaryň ýanynda goýulýan şkaftyk. *Ol elindäki kitaplaryny we depderlerini tumboçkasyna saldy* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

tumşugyňy ýokary tutmak- özüni hondan bärsi, ulumsy tutmak. *Tumşugyny ýokary tutup, naharhananyň potologyny gözden geçirdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tumşuk: 1. Haýwan kellesiniň burun, agyz ýerleşen bölegi. *Men ony garbap aldym-da, aýynyň tumşugyna dürtdüm* («Mydam Taýýar» gazeti). 2. göç. m. Ýüz (Adam hakda).

tundra: Polýar oblastlaryndaky ownuk ösümlikli batgalyk giňişlikler. *Tundranyň depejiklerinde ösýän daraýy güller* («Mydam Taýýar» gazeti).

tunnel: Beýik dagyň ýa-da baýryň, ýeriň aşagyndan köwläp geçirilýän ýol. *Biz zawodymyzda kerpiç guradylyan tunnellerde güýçli wentilýatorlar oturtdyk* («Mydam Taýýar» gazeti).

tupan [tupaan]: Güýçli ýel, syrgyn, boran, harasat, gaý. *Ýyldyrym çakyp, tupan turýar* («Pioner»jurnaly).

turba: İçi deşik uzyn predmet. *Elli tamyň bir tarapynda gurlan çoýun peçiň turbalaryny süsüp, özi hem peçiň üstüne ýüzün ýykylypdy* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). *Wyskanyň esasy merkezinde iki metr ýokary çykyp duran ýogyn turba bardy* («Pioner»jurnaly).

turbina: teh. Bugun, gazyň we suwuň energiýasyny mehaniki işe öwürýän, aýlawly hereket edýän dwigatel?. *Häzir zawodda suw elektrik stantsiýasy üçin bellenen uly turbinalaryň çylşyrymly şaýlary ýasalýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

turbinaçy: Turbina öndürmekde we ony işletmekde spetsialist. *Kotýolçylar-da turbinaçylardan yza galmaýarlar* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

turbogenerator: teh. Turbinaly generator.

turist: Syýahat edýän, turizm bilen meşgullanýan adam. *Turistler guramasynyň üsti bilen Moskwany-Leningrady görüp gaýtdyk* (R. Alyýew, *Sülgüniň Hatlary*). *Turistler şäherden çykdylar säher, ugradylar ýol-ýodasyz tokaýdan* (A. Haýýdow, *Gök Asman*).

turizm: Syýahatyň dynç almak, tomaşa etmek, bilen baglanyşykly görnüşi. *Sporta, turizme, aýdynlara, tanslara, oýunlara bolan söýgi ýaşlara has-da mahsusdyr* («Mydam Taýýar» gazetini).

turmak: 1. Ýeriňden galmak, ör boýuňa durmak, aýak üstüne galmak. *Keselliler düşeklerinden turmasyz edilipdir* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny). 2. Ukadan oýanmak. *Ogly, gyzy heniz hem turmandyrlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (nakyl). 3. Başlamak, görterilmek. *Deňizde gaý turdy* («Mydam Taýýar» gazetini). *Birden howa bulaşyp, güýçli ýel turdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny). **ýürekden turmak-ser.** Ýürek. Y. Wladimir il?içiň her bir sözi ýüregiňden turýardy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny). *Her bir milletin halk sungaty adamlaryň ýüreginden turmak üçin hemişe ýel tapýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). **tur-otur, kersen getir etmek-ser.** Kersen. *Men onuň tur-otur, kersen getiri boldum* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

turneps: Mala berilýän turpuň bir sorty.

turnik: sport. Gorizontaly oturdylan iki sany direge berkidilen demir taýak görnüşindäki sport guraly. *Anha, turnik oýnaýan ýerimiz!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bu ýerde woleýbol torunyň-da, basket halkalarynyň-da, turnigiň-de oňaly ýerleri bar* («Pioner»jurnaly).

turnir: Köplenç küşt, şaşka we Ş. M. oýny boýunça geçirilýän ýaryş. *Ýaş küştçüler bolsa mekdep boýunça turnir geçirmek isleýändiklerini bildirdiler* («Mydam Taýýar» gazetini). *Ertir turniriň ýapylmagy mynasybetli diplomlar we baýraklar gowşuryljakdyr* («Sowet Türkmenistany» gazetini).

turp: bot. Köki miweli bakja ekini we onuň miwesi. *Bu witamin oňat bişen iýmitlerde, hususan-da kartoşkada, kelemde, turpda, soganda, pomidorda köp bolýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny).

turşamak: Ajap turşy bolmak, ajamak. *Şeýle temperaturada kelem 7-8 günde turşayar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny).

turşatmak: Ajadyp turşy etmek, ajatmak. *Bromy turşatmak işi uzaga çekýärdi* («Sowet Türkmenistany» gazetini). **ýüz turşatmak-ser.** Ýüz Y. *OI gaty gaharlanyp, elindäki açaryny aýlap ýere urdy-da, ýüzüni turşadyp aşak oturdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

turşy: Özboluşly aýratyn bir ýiti tagam. *Şamyrat gyzaryp, sojap bu mahal, Garşy-garşy turşy diýe çal içýär* («Sowet Edebiýaty» jurnalyny).

turşuja: bot. Ýasyja uzyn ýaprakly, turşy tagamlyja ot, guzgulak. *Sogan, turşuja, ukrop ýaly ekinleri güýzden-sentyabr, oktýabr aýlaryndan ekmelidir* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnalyny).

turşumtyk: Birneme turşy bolan, çalaja turşy. *Mylaýym bahar şemaly ýowşan, bozagan bilen garaganyň turşumdyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

- turuşmak:** 1. Oturan ýerinden aýak üstüne galyşmak, örüşmek. *Obadaň getirilen itler hem ysyrwanyşyp, ýerinden turuşdylar* (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). 2. Oýanyşmak, örüşmek. *Myhmanlar turşup başladylar.*
- turuzmak:** 1. Birini oturan ýerinden aýaga galdyrmak, dik duruzmak, ör boýuna galdyrmak. *Mugallym ony ýerinden turuzdy. Ukudan oýatmak. Bar, onda Orazy turzup goýber!* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). **gopgun turuzmak-** ser. Gopgun. *Arada, ýygnakda doklad etmeli bolamda, uly gopgun turuzdy* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Biz bu ýerde baýaky daýzamyzyň geçen ýyllardaky turzan gopgunlary hakynda gürrüň açjak* («Tokmak» jurnaly). **tozan turuzmak-** ser. Tozan. **topalaň turuzmak-** ser. Topalaň. **goh turuzmak-** ser. Goh.
- tussag:** 1. Gorag astynda saklanýan, azatlykdan mahrum edilen adam. *Ol bu sözleri diýdide, tussagyň ýanyna eli suwly stakanly ýakynlaşdy* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Jenaýatkärler saklanýan jaý, tussaghana. *Ýurtbasarlar işçileri horlaýarlar, Toplap-toplap tussaglara salýarlar* (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Şol wagtda onuň uly dogany we uýasy Peterburgda tussagda saklanýardy* («Pioner»jurnaly).
- tussaghana [tussaghaana]:** ser. Türme. *Duşmanlary sürüp, eltip, tussaghana saldylar* (A. Gowşudow, Eserler).
- tussaglyk:** Tussagda bolmaklyk, tussaga salynmaklyk, azatlykdan mahrumlyk. *Köp sanly tussaglyklar-da, sürgünler we yzarlamaklar-da, tükeniksiz kynçylyklar-da onuň erkini syndyryp bilmedi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- tuş:** Çyzgy çyzmak, surat çekmek ýa-da hat ýazmak üçin ulanylýan gara ýa-da reňkli boýag *Haltaýykdan kagyz, tuş we çotgajyk çykardy* («Mydam Taýýar» gazetini).
- tut [tuut]:** bot. Ýapragy ýüpek gurçuklaryna berilýän, böwürsleniň miwesi ýaly miwe berýän agaç. *Haýatyň ortasyndan geçýän suwly ýabyň gyralaryny bolsa igdedir tut agaçlary tutup otyrды* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Oglanlar tutlara çykyp, ýaprakly cybyk kesdiler* («Pioner»jurnaly). *Oglan howlugar, tut wagtynda bişer* (nakyl).
- tut ýaly bolmak-** Örän gurat, sagat, daýaw bolmak. *İnerim, örän ýagsy, şu gün edil tut ýaly sagaldym* (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). *Emma özün tut ýaly, Duýýar hormatly myhman* («Mydam Taýýar» gazetini).
- tutaç:** Esasan gazan, taba we Ş. M. zatlar götermek, tutmak üçin ulanylýan enjam. *Tabany tutaç bilen oda goýdy.*
- tutak:** Tutan ýerini sypdyрмаýan, pugta tutýan (İt Hakynda).
- tutaklamak:** Ýapyşyp, tutup ýöremek, ýapyşyp, tutup barmak. *Ony tutaklap getirdiler.*
- tutaklaşmak:** Biri-biriň bilen tutluşmak, biri-biriňe ýapyşmak, biri biriň bilen tutluşyp görüşmek. *Geň galan Garly hasyrdap ýerinden turdy we it bilen tutaklaşyp, urşup duran Myrady gördü* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Meniň gözüm kyýasda, tutaklaşaýsa, ýanbaşdan agdaryp, içine deperin* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- tutalga:** 1. Bir zadyň tutar, ýapyşar ýaly ýeri. 2. göç. m. Sebäp, bahana, esas. *Ol öz pikirini aýratyn ýazsa, onda serheňiň elinde bir tutalga boljakdy.* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Artygyň garşysyna tutalga bolar diýip oýlady* (B.Kerbabaýew, Aýgýtly Ädim).
- tutam:** Gysymyň tutýan ýerini görkezýän ölçeg. *Çopan taýagynyň uzynlygy on iki tutam çykdy.*
- tutanerli:** Tutan maksadynda berk durýan, erjel. *Güljahan akyly we tutanerli* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Tutanerli bary has öňe ýöräp, oňat ýaşap, nygmat iýýär bal bilen* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).
- tutanerlilik:** Tutanerli bolmaklyk, özdiýenlilik, erjellik. *İşçiler synpy tutanerlilik bilen göreş alyp barmasa, täze kanun bar hem bolsa, bu barada-da öz ýagdaýynyň gowulandyrylmagyna ýetip bilmez* (W. İ. Lenin, Eserler). *Ol*

elmydam çagalaryny söz, gep we özüniň tutanerliligi bilen terbiýeleýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). İşde yhlaslylyk we tutanerlilik özüniň ilkinji netijesini görkezip başlady («Mydam Taýýar» gazetini)

tutaryk [tutaaryk]: ser. Tatalga. 2. Şony subut etmäge seniň boş sözüňden başga eliňde tutarygyň hem ýok (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde).

tutarykly [tutaarykly]: Tutarygy bar bolan, manyly.

tutaryksyz [tutaaryksyz]: Tutarygy bolmadyk, manysyz, boş. *Tutaryksyz gürrüňden bir näçe gezek agzy bişipdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

tutaşdyryjy: Bir zadyň bolmagyna, başlamagyna meçew beriji, başyna başlaýjy, ot beriji.

tutaşdyrlyk [tutaşdyrlyk]: Ot tutaşdyrmak üçin hyzmat edýän ownuk agaç ýa-da kagyz bölejikleri, çöpleme. *Biziň külbämizde tutaşdyrlyk hem gury çöp ýokdur (Myraly). Mädreýim aga tutaşdyrlygy bilen bir gujak ojar alyp, gapydan girdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tutaşdyrmak: Ýakyp goýbermek, ot bermek, otlamak. *Muny aňsatlar tutaşdyryp hem bolmaz, ýylnyp hem bolmaz (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* **uruş oduny tutaşdyrmak-** uruş turuzjak bolmak. *Biz täze uruş oduny tutaşdyrmak isleýän betpäl imperialistleri näletleýäris («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

tutaşmak: 1. Ot almak, ýanmak. *Abdy edil tutaşyp barýan oduň içine ýykylaýsa nätjek! (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).* 2. Peýda bolmak, başlamak. *Bularyň dawalarynyň nämeden başlap, nähili tutaşandygynyň anygyna ýetdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

tutawaç [tutawaaç]: Bir guralyň el bilen tutulýan ýeri, tutguç. *Elliniň gabsanyň petleli taýyndan tutawaç gözläp, işik açjak bolup urnuşyny hasaba almasak, ol işikden kynçylyk görmän daş çykdy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). Tutawajy bir gapdala aýlanda, turba galyp, beýläk aýlasaň ol aşak düşýärdi («Pioner» jurnaly). Ol babkanyň tutawajyny aýlap, usul bilen ony peçň agyzýapysyna tarap süýşürdi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

tutaý: Taýagyň we Ş. M. tutulýan, tutmaga oňaly ýeri. *Ol taýagyň tutaýyny gysymyna pugta gysdy.*

tutçulyk [tuutçulyk]: Tut agaçlaryny ösdürip ýetişdirmeklik, tut ekerançylygy. *Kolhozlarda tutçulygy köpeltmek işi ýaýbaňlandy.*

tutda-bas: Başagaý, aljyraňňy ýagdaý.

tutda-baslyk: Howsala düşmeklik, başagaýlyk, aljyraňňylyk, howul-haralyk.

tutdurmak: 1. El bilen saklatmak, sakladyp duruzmak. *Ýüpüň bir ujundan ýoldaşyna tutdurdy.* 2. Bir zady biriniň eline bermek. *Ol dik duran ýerinden elini jübüsine sokup, oňa bir topbak güli tutdurdy («Sowet Türkmenistany» gazetini).* *Gelen dessime, kitabyňy elime tutdurdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 3. Türnä saldyrmak, basdyrmak, gabatmak. *Hanha, ol pis açan Gulman batyry agtaryp tapyp tutdurmak üçin ýörite Aşgabada gidipdir (A. Gowşudaw, Powestler we Hekaýalar).* 4. Bir tarapa çaltlyk bilen ylgap gitmek, ýöräp ugramak, ýüzüň ugruna gitmek. *Päheý, muňa seret, bileňokmy?! Elbetde, göni şol aýyrdan tutdurdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 5. İki zady biri-birine ýelmeşdirmek, berklemek. *Semawaryň gaçan otlugyny galaýy bilen tutdurdy.*

tutgaý: Birden, duýdansyz ýüze çykýan kesel, garaguş agyry keseli, kakyn. *Onuň tutgaý keseli barmyş.*

tutgaýly: Tutgaý keselli, garaguş agyryly, kakynly. *Tüýs tutgaýly bolup, görene göz bolardym («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

tutgaýlylyk: Garaguş agyryly, tutgaý keselli bolmaklyk, kakynlylyk.

tutha-tut [tuthaa-tut]: Basa-bas, köpçülikleýin tussag etmek.

tutha-tutluk [tuthaa-tutluk]: Basa-baslyk, köpçülikleýin tutmaklyk.

tuty: 1. İki aralyga tutmak üçin bir näçe in matadan tikilen enjam. *Gelni tutynyň aňyrsyna saldylar.* 2. Bir zadyň öňüne tutulýan perde. *Orazly penjiräniň ýukajyk*

akja tutusyny iki ýana serpip seretdi (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Aýnalaryň tutlary arzan baha matalardandy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tutluk [tuutluk]: Tut agajynyň köp biten ýeri. *Mekdebiň dört tarapy hyşalyk, buýanlyk, gür tutluk* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tutluşyk: Biri-biriň bilen garpyşyp göreşmeklik, tutluşmaklyk ýagdgýy.

tutluşmak: 1. Göreşmek üçin biri-biriňi oňaly tutmak, biri-biriň bilen garpyşmak. *Hatda itler bilen möjegiň tutluşan ýerleri hem bildirip durdy* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). *Pälwanlar biri-biri bilen tutluşýarlar* («Mydam Taýýar» gazetini). 2. göç. m. Jedelli dawalaşmak, salyşmak.

tutmak: Bir zadi ellemek, el bilen saklap durmak, birine ýa-da bir zada el bilen ýapyşmak. *Boýnumyň çykan ýerinden tutdy-da, ýokaryk galdyrdy* (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gamşy gowmak tutsaň, eliňi gyýar* (nakyl). 2. Ele düşürmek, ele salmak, aw ýa-da olja hökmünde almak. *Bu günki ýörüşde ýylan we leňneç tutdy* («Mydam Taýýar» gazetini). *Deňze belet bolmaklygyň hem balyk tutmakda uly peýdasy bar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 3. Gurşap almak, örtmek, büremek, eýelemek. *Onuň бүтин kellesini baş tutupdyr* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bolçanka keseli bilen kesellän adamyň tenini ýara tutýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Stantsiýanyň uly bölegini nar agaçlary tutýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Asmanyň ýüzüni bulut tutdy*. 4. Bir zadyň ugruny başga tarapa sowmak, öwürmek. *Öý eýesi aýal ölügsi çyrany alyp, içki öýe tutdy* (A. Gowşudaw, *Mähri-Wepa*). 5. Hakyna, kireýine almak, hakyna, kireýine işletmek. *Sen, bar-da, iki sany paýtun tut!* (M. İbrahimow, *Ol gün Geler*). 6. Tussag etmek, azatlykdan mahrum etmek, gabamak. 7. Bina etmek, gurmak, salmak. *Heleý, men seniň üstüne ak öý tutjak bola-bola şu güne çenli tutup bilmän, hemişe seniň ýanyňda dili gysga bolup gelmegimden, ine indi şu gün, altмыш ýaşymdan soň gutulyp bildim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 8. Asmak, germek, örtmek. *Jeren öýüň aýnalaryna perde tutdy*. 9. Geýime para wuz çekmek. 10. Birini bir zadyň üstünde ele salmak, üstüni açmak, syryny bilmek. *Ogrulykda tutmak*. 11. Dolmak, ýaýramak, ýanlanmak. *Şowhunly sesler klubuň içini tutdy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Aýdym-saz owazy älemi tutdy* (B. Seýtäkow, *Senemiň Söýgüsi*). 12. İdetmek, saklamak. *Gurçuk tutmagy ussat aýallara tabşyrmaly* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). 13. Bir ýerde ornaşmak, ýerleşmek, ýaşamak. *Bu ýerde bilbiller hem meken tutar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 14. Biri-birine sepleşmek, ýapyşmak, ýelmeşmek. *Bukjany öňküsi ýaly ýelmejek boldy, emma öňküsi ýaly ýelim tutmady* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*). 15. Bir zat üçin häzirlilik görmek, taýýarlyk görmek. *Şaýyňy tut, ýör gideli!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Uly desga tutdular, Dabaraly, şatlykly* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 16. Özüňi bir hili alyp barmak, gyraklaşmak, çetleşmek. *Soňky wagtlarda sen beýlekilere goşulmaýarsyň, özüňi çetde tutýarsyň* («Mydam Taýýar» gazetini). *Özün ýeke tutdy. Tapsa çemini* (B. Seýtäkow, *Senemiň Söýgüsi*). 17. Suwarmak, suw goýbermek. *Suw tutmagyň täze ýolun öwrendi, şol hakda ylmy iş ýazyp ýör indi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 18. Gezemek, çenemek, gönülemek. *Garawul görnen gara tüpeň tutdy*. 19. Biriniň işini, kärini dowam etmek, alyp barmak. *Gämide ýerimi tutjak atam bar* (N. Amanow, A. Kowusow, *Balykçylar*). ♦ **arkasyny tutmak-** ser. Arka Y. *Seniň arkaňy tutasym gelmeýär* («Mydam Taýýar» gazetini). *Näme üçin geolog hem onuň arkasyny tutýar* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). ♦ **at tutmak-** ýatlamak, agzamak. *Bu gelniň adyny kolhozçylar hormat bilen tutýarlar* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). **bisarpa tutmak-** Aýawsyz saklamak, tygşytsyz sarp etmek. **göz öňünde tutmak-** ser. Göz. *1955-nji ýylyň plany respublikanyň senagatyny ösdürmekligi göz öňünde tutýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **gözüňi tutmak-** ser. Göz. *Şol bir tam dyr çöregim, emdireň süýdüm gözüňi tutandyr* (A. Gowşudaw, *Powestler we Hekaýalar*). **gyzzyrma tutmak-** ser. Gyzzyrma Y. *Men şu gün ýaramak, agşam gyzzyrma tutdy* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

düýbünü tutmak- Düýp. Biziň partiýamyzyň düýbünü tutujy. W. İ. Lenin G. W. Plehanowyň ýalňyşlaryny, azaşmalaryny tankytlady («Sowet Türkmenistany» gazeti). Häzir biz uly depgin bilen täze hasylyň düýbünü tutýarys («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). **düýp tutmak-** ser. Düýp. **ileri tutmak-** ser. İleri. **ýüz tutmak-** ser. Yüz Y. Näme habar bar?- diýip, aňyrdan gelenleriň iň ýaşulusy hasaplap, Nepes aga ýüz tutdy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). Agitatorlar köne hormatly kolhozçylara ýüz tutdular («Sowet Türkmenistany» gazeti). **kejine tutmak-** ser. Keç. Aý, Hoşgeldi, sen hem kejine tutýarsyň (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). **oka tutmak-** ser. Ok Y. **özüňi tutmak-** ser. Öz Y, 1. İndi etjegimi bilerin, özümi tutaryn (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **özüňi ýokary tutmak-** ser. Öz Y. Biz Mommady halamazdyk, ol özüni bizden ýokary tutýardy ahyry (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **sözün ýer tutmazlyk-** ser. Söz. İşiň görünmezdi, ýer tutman sözün, «Güzeran» diýip darasaň-da gurt kimin («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). **tanap tutmak-** ser. Tanap. **eziz tutmak-** ser. Eziz. Biz seni öz balamyzdan eziz tutýarys («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **eli galam tutmak-** Hat ýazyp okap bilmek. Näme, aýallaryň eli galan tutýany ýokmy?! (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). **eli ýarag tutmak-** ser. El. Eli ýarag tutan watan goragyna at goýdy («Sowet Türkmenistany» gazeti). **eňek tutmak-** ser. Eňek. Özüniň bir eňegini tutýan bu garrynyň gürrüňine gidip, ýekeje oglumyň patasyny almadym (A. Gowşudaw, Powestler we Hekaýalar). **ýaka tutmak-** ser. Ýaka. Adam ölmese, her bir zady görjek ekeni!- diýip, ýakasyny tutdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **ýas tutmak-** ser. Ýas. Dul galan aýaly adamsynyň ýasyny tutmaga goýman, derrew satdylar («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly).

tutuk: 1. Yüzi salyk, tukat, gaýgyly, gamgyn. Ol indi öňküsi ýaly tutuk we tukat däl-de, şadyýandy (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Onuň yüzi ýene-de tutuk, gaşlary çytky («Sowet Türkmenistany» gazeti). 2. Açyk däl, bulutly, gamaşyk (Howa Hakynda). Tutuk howada göze görünmeýän Amyderýanyň kuwwatly demi yüzüne urýar («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 3. Aýdyň, açyk däl, öçügsi. Birden şol ýap tarapdan tutuk we güýçli hyrryldy eşidildi («Mydam Taýýar» gazeti).

tutuklyk: 1. Gaýgylylyk, yüzi salyklyk, tukatlyk, gamgynlyk. 2. Açyk dällik, garalmaklyk, bulutlylyk (Howa Hakynda). 3. Aýdyň dällik, garjaşyklyk, öçügsilik.

tutulmak: 1. El bilen ýapysylmak, el bilen saklanmak, ellenmek. El bilen tutulanda-da hiç zat bolmaz! 2. Ele düşürilmek, ele salynmak, aw ýa-da olja hökmünde alynmak. 1954-nji ýylda nasos bilen balyk tutulyşy 1950-nji ýyla garanyňda iki esse artdy («Sowet Türkmenistany» gazeti). 3. Gurşalyp alynmak, hakyna, kireýine işledilmek. Toýda baş sany taksi tutuldy. 5. Tussag edilmek, azatlykdan mahrum edilmek, basylmak. Firdunyň tutulmagy olar üçin uly zarbady (M. İbrahimow, Ol gün Geler). Bular meniň tutulan gijäm-menden birinji sorag edilen gije bolupdy (Yu. Fuçik, Ölümiň öň Ýanynda Sözlennen Sözlär). 6. Bina edilmek, gurulmak, salynmak. Täze oba tutuljak ýurtda gurluşyk işleri ir-ýaz aýlarynda başlandy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). Hol ýerde haýsydyr bir jaý daşdan tutulýar (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). 7. Asylmak, gerilmek, örtülme. Gapyalaryň, penjireleriň hemmesine krepdeşin we mahmal perdeler tutulypdyr («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). 8. Geýimiň ýa-da başga zatlaryň üstüne, gyrasyna parawuz, jähek we Ş. M. tikilmek. Eňine we ýakasyna özüne meňzeş matadan jähek tutulýar («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly). Ol adamyň başynda depesine gyzyly begres tutulan ak telpegi, egninde-de gara kostýumy bardy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). 9. Bir zadyň üstünde ele salynmak, üsti açylmak, syry bilinmek. Büşi kel Hoşgeldini aklajak bolup edýän gürrüňinde özi tutuldy (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). 10. Suwarylmak, suw berilmek. Ekinlere suw tutuldy. 11. Gezelmek, çenelmek, gönülenmek. Onuň kükregine ýarag tutulanda-da dilini ýormady. ♦ **aý tutulmak-** ser. Aý Y. Aýyň bu gezekki tutulmagy TSSR-de gije 2 sagat 54

minutda başlanyp, 6 sagat 40 minutda gutardy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **dil tutulmak-** 1) ser. Dil. Artygyň bir hili dili tutuldy (B.Kerbabaýew, Aýgýtly Ädim); 2) Howsala düşmek. *Habat, dili tutulan ýaly, geplemäge wagt tapmady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). **eňsänden tutulmak-** ser. Eňse.

tutum: 1. Sygymlylyk, sygym, göwrüm. 2. Bir zada görülyän taýýarlyk, bir zat üçin edilýän alada. *Biziň täze oba ýerimizde alyp barýan gurluşyk işlerimiz şäher gurluşygyna meňzeýär, tutumymyz örän uly. Oglum, Hoşgeldi, göwnüme bolmasa, seni bir işiň tutumunda ýaly görýän, iýmeli zatlary örän köp alypsyň, tüwi-ýag hem köp alypsyň, munyň nämäň tutumy?! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

tutunmak: Özüň üçin bir zat saklamak, bir zat edinmek. Ol gysyň günü ýaşajyk güjük tutunyp, ony serhetçileriň itleri ýaly edip ýetişdirmege jan edýärdi («Mydam Taýýar» gazetini). **arka tutunmak-** ser. Arka Y. Harby häkimiýeti arka tutunan burjuaz ganhorlary Roza Lýuksemburgy we Karl Libknehti wagşylyk bilen atyp öldürdiler («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tutuş: 1. Uçdan tutma, bir giden, bütin. *Olar tutuş şlýapaly adamlardy. 2. Bütin, ähli, hemme. Fel- ýetony ara alyp maslahatlaşmak üçin teatryň tutuş kollektiwi foýä ýygnanyşdy (Tokmak»jurnaly). Tutuş organizmde nämeler bolup geçýär (Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 3. Bitin, abat.*

tutuşlaýyn: Uçdantutma, başdan-aýak, bütewileýin. Gowaçanyň atanaklaýyn usulda ekilmegi, onuň hatar aralarynyň bejergisini tutuşlaýyn mehanizatsiýalaşdyrmaga mümkinçilik berdi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Bölek pülemýot rasçýotyny tutuşlaýyn ýesir alýar («Sowet Türkmenistany» gazetini).

tutuşlyk: 1. Bölek-bölek dällik, aýratyn dällik. *Kolhoz posýology tutuşlygyna radiolaşdyryldy (Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Köp sarp edilýän harytlar senagaty ministriginiň kärhanalary tutuşlygyna alanyňda, geçen ýyl önüm çykarmaklygyň döwlet planyny möhletinden öň ýerine ýetirdiler (Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Bitinlik, bitewilik, abatlyk.*

tutuşmak: 1. Bir zady tutmaga kömekleşmek, saklaşmak. *Meret kakama balyk tutuşýar. 2. Bir zady idetmäge kömekleşmek. Men ejeme ýüpek gurçu tutuşýaryn. 3. Biri-biriňi tutmak, ýapyşmak, gujaklaşmak. Çagalar iki-ikiden el tutuşyp, tans etmäge başladylar (Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Ol toýlarda kakasynyň göreş tutuşyna, üstün çykyşyna guwanç bilen syn ederd (Sowet Türkmenistany» gazetini). el tutuşyp işlemek- ser. El. Eje, biz biri-birimiz bilen el tutuşyp işleýäris («Sowet Türkmenistany» gazetini).*

tuwalylyar: Tuwa Awtonom Respublikasynyň esasy ilaty, ýerli halky.

tuz: kart. Bir sanly oýun karty.

tüçjar [tüçjaar]: Örän baý, köp mülkli, baryp ýatan gurply. *Gully jinnek we başga şuna meňzeş tüçjar baýlar saňa hazyna galdyran däldir (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

tüfdan [tüfdaan]: Çilim galyndysy we ownuk-uşak haşa zatlar atylýan we tüýküriýän metal gap ýa-da agaç ýaşyk. *Agzyndaky ýanyň gutaran papirosyny ýanyndaky tüfdana oklady (K. Işanow, Watan Üçin).*

tüflemek: Agzyndaky zady ýa-da tüýküligi tüýkürip goýbermek. *Sülçi jübüsinden bir sigar çykaryp, onuň ujuny dişläp tüfledi (Sowet Türkmenistany» gazetini).*

tükedilmek: 1. Gutaryp galmak, gutarylmak, ýoklanmak. *Getirilen odun ýakylyp түkedildi. 2. Bir iş tamamlanmak, gutarylmak.*

tükel: 1. Ähli, hemme, bütinleý, eňeme, giden. *Bu ýer örän hezillik, tükel deň-duş ýigitler (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler). 2. San, mukdar taýdan dogry, hemmesi bir, ýerli-ýerinde. Hemmähiziň sanyňyz түkelmi- diýip, ýaşuly sorady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Başy sagyň-maly түkel (nakyl).*

tükellemek: 1. Gözden geçirmek, barlamak, hasaplamak. *Ýabylaryň ähli ýaşlaryny, tohumlaryny birin-birin tükelläp, geçdiler* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 2. ser. Gutarmak Z. *Näzik eje etmeli işleriň agramyny tükelläp, myhmanlaryň ýanyna baryp oturdy* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

tükellenmek: 1. Gözden geçirilmek, barlanmak, hasaba alynmak. *Düýeler tükellendi*. 2. ser. Gutarylmak 1, 2.

tükelleşmek: 1. Gözder geçirmäge, barlamaga kömekleşmek, hasaba alyşmak. 2. ser. Gutaryşmak 2.

tükelletmek: 1. Gözden geçirtmek, barlatmak, hasaba aldyrtmak. *Mallary tükelletdi*. 2. ser. Gutartmak 2.

tükeniksiz: Örän köp, egsilmez, gutarnyksyz, üznüksiz, dyngysyz. *Burunlyklanan düýe ýaly, Amyderýanyň erkini elimize agdaryp, şonda onuň tükeniksiz suwuny islän yerimize agdaryp bileris* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýene kellesini ýassyga goýup, tükeniksiz pikire giderdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Tükeniksiz giň giden baýlykly çöller bizde bar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

tükenmek: 1. Sarp bolmak, harçlanmak, ýoklanmak. *Tükenmez hazynam bolandan, uýalmaz ýüzüm bolsun* (nakyl). 2. Gutarmak, soňlanmak, tamamlanmak (iş we Ş. M. hakda). *Kejeleşmäniň we jedeliň yzy tükenmeýärdi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Seniň bu derňewiň hiç yzy tükenmedi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

tüketdirmek: 1. Sarp etdirmek, harçlatmak, ýoklatmak. 2. Gutartmak, bes etdirmek, soňlatmak, tamamlamak.

tüketmek: 1. Sarp etmek, harçlamak, ýoklamak. *Daýzam sygyr ýagyny tükedipdir*. 2. Gutarmak, soňlamak, tamamlamak. *Aý, eje jan, besdir-le! Tüketsene!* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tükge: Aşygyň pökgerip duran üsti. ♦ **tükge düşmek-** Aýaklaryňy ýygnap, ýüzin düşüp ýatmak. *Garry bolsa özüniň ýerkümesine girip, ortarada түкге düşүп aglady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gyz tä öwlyä barýança don ýapynyp, түкге düşүп ýatdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tükgerilmek: 1. Tükge düşürilmek. 2. göç. m. Ok, zarba degmek zerarly gysarylmak, ölüp galmak, tüňnerilmek.

tükgermek: 1. Tükge ýüzüne öwürülmek, түкге düşүп ýatmak. 2. göç. m. Ok, zarba degmek zerarly gysarmak, ölmek tüňnermek.

tükgertmek: 1. Tükge düşürtmek. 2. göç. m. Ok, zarba degip gysartmak, öldürmek, tüňnertmek. *Tүкгeрдýär duşmany sowet güлlesі, Ganymyň üstünde ýaňlanýar sesi* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

tüm: 1. Gözedürtme garaňky. *Gijäniň tümüni böwsüp, biziň otlymyz bat bilen öňe barýardy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2. Goranmak üçin gurlan buky, garaňky ýer. *Ýeriň aşagynda tsementlenen tümler, nagymlyr, ýerzeminler we başga bukular gurupdyrlar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Gaty üşäpsiňiz öýdýän, ýörün, tüme baralyň, ýyllyň!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

tümen: On gyrana deň bolan pul birligi. *Şol wagt ýesiriň ýokary baş bahasy Eýran tümeninden iki yüz, yüz elli tümen hasaplanýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

tümlük: Gözedürtme garaňkylyk.

tümmek: Uly bolmadyk beýiklik, gum we Ş. M. üýşmegi. *Maşynlaryň tigri näçe tiz aýlandykça, ýoluň gapdalyndaky biri-birine meňzeş түmmekler, depeler biziň yzymyzda gadymy lüňler ýaly garalyp galýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Buldozer ýeriň түmmeklerini goparyşdyryp, ony oý ýere dökýär* («Pioner» jurnaly). *Kolhozçylar dökün түmmeklerini ýere tekiz pytradýarlar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **gepiň түmmek ýeri-** ser. Gep. *Bu gün agşam hem, erte agşam hem, gepiň түmmek ýeri, tä ogrular ele düşýänçäler, gije ýatman saklamaly* (A. Gowşudaw, *Köpetdagyň Eteginde*).

tümmeklemek: 1. Tümmek edip üýşürmek, tümmek etmek. *Kolhozçylar ekin meýdanyna getirilen dersi tümmekläp goýdular.* 2. Bir gaby pugta doldurmak. *Düýpdäki ýag küýzeden kiçiräk jamy gowurdakly ýagdan tümmekläp äberdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

tümmek-tümmek: Bir näçe tümmekden ybarat bolan, tümmerişip duran. *Gum depeleri hem tümmek-tümmek bolup duran gar ýaly agaryşyp göründiler* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*).

tümmerişmek: Tümmi-tümmi bolşup durmak, beýgelip, güberilişip görünmek.

tümmermek: Galyp durmak, beýgelip görünmek, tümmi bolup görünmek.

tümmi: 1. Galyp duran, beýgelip duran, güberip görüňän. 2. Çiş, gabarçyk. *Onuň eliniň üstünde bir tümmüsi bardy.*

tümmül: Bişip ugran, suwy süýjäp ugran. *Mylaýym ösýän şemal tümmül bolan miweleriň ysyny getirýärdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Gepiň gysgasy, bugdaýlar tümmül bolup bişýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Biz mekgejöweni heniz tümmül wagty silos etdik («Mydam Taýýar» gazetini). *Öňlerinde tümmül bolan çekdirme iki kişi açyp otyr işdäni* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tümmüllik: Tümmül bolmaklyk, tümmül bolan ýagdaýy.

tüňçe: Çay gaýnadylýan jürründiksiz, gulply gap. *Demini alan çäýly mis tüňçäni öwezmyradynyň önünde goýdular* (A. Gowşudaw, *Powestler we Hekaýalar*). *Ol tüňçesini suwdan dolduryp, ojakda goýdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

tüňçe oturtmak- Çay goýmak, çay gaýnatmak.

tünek: gepl. d. Ýaşayyş jaýy, öý-işik, öý. *Elliniň tünegiçe basan bar baýlygyny syryp alyp gaýdaryn* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Goýsalar bir bada tünegime giderin* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tüňňerilmek: ser. Tüňňermek.

tüňňermek: 1. Galyp durmak, tüňňi bolmak, güberip durmak, çykyp durmak. *Onuň kebzesi edilýumak goýlan ýaly tüňňerip durdy* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Maňlaýy tüňňerip görüňärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). 2. göç. m. Kineli bolmak, öýkelemek. *Gyz gamly ýüzüni aşak salyp tüňňerdi* (M. İbrahimow, *Ol gün Geler*).

tüňňertmek: Tüňňi etmek, tüňňi ýüzüni ýokary edip güberdip goýmak. *Egri agaçlary tüňňerdip jaýynyň üstünde goýdular.* **ýeňse tüňňertmek-** ser. Ýeňse. *Ol ýeňsesini tüňňerdip, mekdebine gitdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Sen bolsaň ýeňsäni tüňňerdip ugrarsyň* («Mydam Taýýar» gazetini).

tüňňi: Egrelip, güberip duran, egrelip, galyp duran, öňe çykyp duran. *Maňlaýy tüňňi, gözleri çukur, burny eşek geriş, sesi boguk biri ýerinden galdy* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Orazgeldi tüňňi burnunyň gersinde hasyl bolan çyglary süpürdi* («Kolhoz Günleri»).

tünt: gepl. d. Kütek, zehinsiz. *Halypa, men seni beýle tüntsüň öýtmeýärdim* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tüntlük: gepl. d. Küteklik, zehinsizlik. *Ol gyz özüniň beýle tüntlүgine gaharlanýardy* (W. Kawerin, *İki Kapitan*).

tüpeň: Ot açýan uzyn nilli ýaragy *Çopanlaryň hemmesini aw tüpeňleri bilen ýaraglandyr! Egnindäki on alty nomer ýeke nil tüpeňiniň nili onuň kellesindäki şyrdakly köne telpeginden hem gaty ýokarda somalyp görüňärdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Tüpeň sesi kem-kemden güreldi* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tüpeňlemek: 1. Tüpeň bilen atmak, atyp urmak. *Gün ýaşyp barýarka bir möjek geldi, men ony-tüpeňledim* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Onuň işi aňsat däl, dagdan mумыýa tüpeňläp alandanda kyn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Söz bilen duzlamak, yerlikli söz bilen urmak, degerli söz aýtmak.

tüpeňlenmek: Tüpeň bilen atylmak, tüpeň oky bilen urulmak. *Ol, obadan gelyärkä, ýolda tüpeňlenipdir.*

tüpeňleşmek: 1. Biri-biriňe tüpeň atmak. 2. Belli bir nyşanany urmak maksady bilen tüpeň atyşmak.

tüpeňletmek: Tüpeň bilen atdyrmak, tüpeň oky bilen urdurmak. *Obanyň itlerini-de tüpeňledip çykdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

türgen: Bir hünäri ele alan, ökdelen, öwrenen. *Täze usullary batyrgaý ulanmak we tehnikany türgen ele almak hem önümiň hiliniň gowulanmagynda möhüm şertdir («Sowet Türkmenistany» gazeti). It öwredilen zadyna türgen bolan eken («Mydam Taýýar» gazeti).*

türgenlemek: Bir hünäri ele almak, türgen bolmak, ökdelemek. *Kaka, men tüpeňi atmaga türgenlejek bolýaryn (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

türgenleşmek: Hünäri ele alyp başlamak, ökdeläp başlamak, ökdeleşmek. *Ogulnäzik tsehdäki hemme stanoklarda işlemäge türgenleşdi («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Olar suwa girmezlerinden öň, oturgyçda oturyp, aýagyňy hereket etdirmegiň düzgünlerine türgenleşýärler («Mydam Taýýar» gazeti).*

türgenlik: Hünäre, belli bir maşka we Ş. M. ökdelik. *İndi ol şol çigmen düwünleri sabyrly hem türgenlik bilen açmaga başlamaly (M. İbrahimow, Ol gün Geler). Gözüň gidýär türgenligne portçynyň, Çalasyn işleýär olaryň biri (Ş. Borjakow, Kaspi Kenarynda).*

türk: 1. ser. Türkler. 2. *gepl. d.* Sada, ýönekeý (adam barada).

türkana [türkaana]: Sadarak, ýönekeýräk. *Kakam türkanadyr, alarlar daşyn, Gorkýaryn al bilen aýlarlar başyn (A. Kekilow, Söýgi).*

türkler: Dilleri boýunça türki diller toparyna girýän Türkýäniň ýerli halky.

türklük: Sadalyk, ýönekeýlik, türkanalyk. *Men-ä seniň türklügiňden ölüpdirin («Güneşli Türkmenistan»).*

türkmencilik: Köne türkmen adatyňa zerijilik, dep tutujylyk. *Ýelli ýaly ylymly-düşünjeli adamlarda türkmencilik pikiri bolup hem bilmez (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). Bu iş türkmencilikde gaty aýypdyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

türkmeni: Türkmenlere degişli bolan. *Türkmeni goýun.*

türkmenler: Dilleri boýunça türki diller toparyna girýän Türkmenistan SSR-niň ýerli halky, esasy ilaty.

türkülemek: *gepl. d.* Düşnükli, anyk, dogry aýtmak. *Ussa gürrüňiniň ahyrynda türkülemeli boldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

türme: Azatlykdan mahrum edilen, tutulan adamlar saklanýan jaý, tussaghana, gazamat. *Ol ýigit äpişgesi demir gözenekli türmede otyr («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

türmeçi: Türme gözegçisi, sakçysy. *Türmeçiler meniň ýüzümde ölüm alamatyny gören bolmaga çemeli (Yu. Fuçik, Ölümiň Öň Ýanynda Aýdylan Sözler).*

türre: anat. Oňurganyň ýanjyk bilen birigýän ýeri. *Bu ýerde türresi çykyp duran arryk mala gözüň düşmeýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

türşek: bot. Ekinin içinde bitýän, gawuna meňzeş biýaraly ösümligiň kiçijik aýy hasyly.

tüsse: Bir zat ýananda, ýokary göterilýän gara duman. *Goýy tüsseler asmana galýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Tamlaryň, kepbeleriň turbalaryndan çykýan tüsseler duw-dagyn bolup pytraýardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ot bolmadyk ýerde tüsse bolmaz (nakyl). Gije oda gitme, gündiz-tüssä (nakyl).*

tüsselemek: Tüsse bolup durmak, tüsse çykyp durmak, tütemek.

tüsseleşmek: Tüsse çykaryşyp durmak, tüteşmek. *Gan saçyp ýatýardy Çary meýdanda, Toplar tüsseleşip durýar ýanda (R. Seýidow, Eserler).*

tüsseletmek: Tüsse edip oturmak, tüsse çykarmak, tütetmek. *Şybygyny ykjam sorup tüsseletdi (M. İbrahimow, Ol gün Geler).*

tütemek: 1. Ýanman tüsseläp durmak, tütün bolmak. *Ogul gerek tütäp duran ýylgyn töňňelerini ölçerdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. göç. m. Örän

gaty gynanmak, jibrinmek. *Onuň içi bizden tarap tütäp duran dälmidir* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Görüpleriň bagry tütäp, örtensin pygan edip, ýeňiş bilen işiň öňe sürgüň, söýgülim, bu gün* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

tüteşmek: Ýaman tüsseleşip durmak.

tütetmek: 1. Ýakyp bilmän, ýakman tüsseletmek, tütün etmek. *Elmydama ot ýakardyň tütetip, Taýýar etjek bolsak çäýy, nahary* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Örän gaty gynandyrmak, jibrindirmek. 3. göç. m. Ýiti täsir etmek, güýji burnuňa urmak. *Gory ýeten düýe çaly Artygyň gaňsyrawugyny tütetdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Ýakymly bir ys. Begenjiň burnuna urup, onuň gaňsyrawugyny tütetýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

tütün: 1. ser. Tüsse. *Sowet başlygynyň mahorka tütüni bilen doly kabinetinde gyzgalaňly gürrüň gidýärdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Tütün öýüň ýokarsyndaky tüýnükden çykýan eken* (SSSR Taryhy). 2. gepl. d. Temmäki.

tüwdürilmek: Togalanyp gitmek, aşyrylyp ýykylmak. *Towşan ýigrimi-otuz metrlikde tüwdürilip gitdi* («Pioner»jurnaly). *Şol sekunta bolsa beýle gapdaldan biri berdeňkeli atdy, ol ýüzinligine tüwdürilip gitdi* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tüwdürmek: Birini ýa-da bir zady bat bilen togalap goýbermek, zarp bilen aşyryp-aşyryp gorbermek, ýykmak. *Atdan tüwdürmek. Urup tüwdürmek.*

tüwe: zool. ser. Gulajyn. *Hojalykda häzir ýaş göleleriň bir topary we tohum tüweleriň 21-si ösdürilýär* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Görseň kolhozlarymyzyň goýny hem geçisi örän göze dolumly, tüwe dekiň kiçisi* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

tüwelek: ser. Terne.

tüweleme: Bir işi gowy, başarnykly ýerine ýetiren adamy öwüp ýa-da eden işi makul görüp aýdylýan söz, berekella. *Saglykmy, Annaguly, amanykmy, tüweleme, sen-ä adam bolaýypsyň!* (A. Durdyýew, «*Saýlanan Eserler*»). *Tüweleme, bu ýyl ýagdaý erbet däl!* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Siziň hem çagaňyz boldumy? Tüweleme!* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*).

tüweleý: 1. Towlam-towlam bolup hereket edýän tozanly ýel. *Kä ýerde tüweleý aýlanýardy* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Bäş guzyny hem tüweleý äkidipdir* (A.

Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). ♦ **tüweleý turuzmak-** 1) Tozan turuzmak, çalt hereket etmek. *Eňil maşyn tüweleý turzup ýola düşdi* (A. Gowşudaw, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2) Gopgun turuzmak, jenjel etmek, gykylyk etmek. *Dükanyň içinde tüweleý turuzýardy* (A. Gowşudaw, *Powestler we Hekaýalar*).

tüwi: 1. bot. Ýmit üçin ulanylýan ak süýnmek, däne, bürünç. *Bu ýerde tüwi, ýag, et, käşir näçe diýseň bar* (A. Gowşudaw, *Mähri-Wepa*). *Et bilen tüwüsi bolmasa, palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa* (nakyl). 2. Palaw. *Olar tüwi bişiripdirler.*

tüý: 1. Adamlaryň we käbir haýwanyň bedenine çykýan gyl. *Onuň tüýi ösgün gara telpegi elmydama başyndady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. saç. *Kel aňa, baýyňa tüý çykarmyka?!* (B.Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Soňky ýylyň içinde onuň kellesinde gara tüý azaldy* (A. Gowşudaw, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **tüýi eýmenmezlik-** birinden çekinmezlik, gorkmazlyk. *Onuň tüýi eýmenmän, mertlik bilen beren jogabyna geň galyp tisgindi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

tüýjerilmek: Ýüzünde üpür-süpür tüý peýda bolmak, ýüzünde tüý peýda bolup zaýalanmak, tüýjük-tüýjük bolup durmak.

tüýjermek: Ýüzüne üpür-süpür çykamak, ýüzünde tüý emele gelip, zaýalanyp başlamak.

tüýjertmek: Geýip, ulanyp, ýüzüni tüýjük, üpür-süpür etmek. *Paltonyň ýeňlerini tüýjerdipsiň.*

tüýjük: Tüýjerip duran, ýüzi üpür-süpür tüý bolup duran. *Ol matanyň ýüzi tüýjükdü.*

tüýdük: sazç. Gamyşdan we Ş. M. ýasalan saz guraly. *Çopanyň tüýdüginiň owazyny diňlemek örän hezildi* («Pioner»jurnaly). *Oglanlar tä punkta*

barýançalar, tüýdük çalyň, aýdym aýdyşyp bardylar (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **gargy tüýdük-** Gargyýedi deşik deşilip ýasalyň, üflenip çalyňan saz guraly. **dilli tüýdük-** Gamyşdan dil açyp çalyňan saz guraly.

tüýdükçi: Tüýdük çalyňan sazanlar. *Ter pudakdan bilbil täsin sygyrýar, söýgini wasp edýän tüýdükçi ýaly* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tüýdülmek: 1. Ýaplygan zat (ýüň, pagta çekilip-çekişdirilip übtük-übtük edilmek, übtük-übtük bolmak). *Ýüň tüýdülip, arassalanylyp ýorgana salyndy*. 2. Ýyrtylyp ugramak, dargamak. *Bu köýnek tüýdülip ugradyr*.

tüýdüm-tüýdüm: Ýolum-ýolum, ýyrtyk-ýyrtyk bolan, dargan.

tüýdüşmek: Tüýtmäge kömekleşmek (pagta, ýüň we Ş. M. hakynda). *Bibi ejesine ýüň tüýdüşdi*.

tüýkesme: göd. s. Baryp ýatan, aňrybaş, tüýs. *Butüýkesme ogry* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

tüýkülik: Agyz boşlugynda emele gelýän suwuklyk. *Kentlewüklerde tüýkülik ýerine onuň ýelim ýaly gurak şepbeşiği galyr* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *İndi siz meni oýunjak diýip hasap edýärsiňizmi?-diýip, agzyndan tüýküligini saçyp, öňküden hem beter gyzarylyp çişdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Soňky tüýkülik sakgal ezmez* (nakyl). ♦ **«tüf» diýen tüýküligiň ýere gaçmazlyk-** Aýdan sözün ýerde ýatmazlyk. *Seniň «tüf» diýeniňde tüýküligiňiň ýere gaçmaýan wagtyndan oba göçendir* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

tüýküliklemek: Tüýkülik çalmak, tüýkülik bilen ölemek. *Arynyň çakan ýerini derrew tüýkülikledi*.

tüýküliklenmek: Tüýkülik çalyňmak, tüýkülik bilen öllenmek.

tüýkülikletmek: Tüýkülik çaldyrmak, tüýkülik bilen öllenmek.

tüýkürilmek: Tüýkülik çykarylmak, «tüf» diýlip tüflenilmek.

tüýkürinmek: Agzyňa ýyganan tüýküligi «tüf» edip tüflemek, özüň tüýkürmek.

tüýkürişmek: Biri-biriňe tüýkürmek, köp bolup tüýkürmek.

tüýkürmek: 1. Agyz boşlugyna ýyganan tüýküligi «tüf» edip çykarmak. *Çilimini yzly-yzyna çekip, ýere bir-iki ýola tüýkürdi-de, tüpeňini alyp, boýnundan asdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şu ýerde onuň gahary hem gelip, ýüzüni bir ýanlyga sowdy-da, «tüf» edip tüýkürdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Dini düşüňjä görä: «göz degmesin» diýen manyda «tüf tüf» etmek, tüflemek. **bir çukura tüýkürmek-** Bir zat barada agyz birikdirmek, belli bir karara gelmek, wadalaşmak, şertleşmek. *Hemmesi bir çukura tüýkürişip, şu gün agşam oba şurany ýitirim etmegi maslahat etdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bir çukura tüýkürip-de, Bir leşeliň biz, barymyz* (B. Kerbabaýew, *Pozmalar*). **ýüzüne tüýkürmek-** ser. *Ýüz Y. Meň ýerimden ençeme gezek turdum, aýna seretmek isledim we şol ýerde kimi görsem, şonuň ýüzüne tüýkü-resim geldi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **ýaka tüýkürmek-** ser. *Ýaka*.

tüýkürtmek: 1. Tüýküligi agyздan daşaryk çykaryp taşlatmak. 2. Dini düşüňjä görä «göz degmesi» diýen manyda «tüf tüf» etdirmek.

tüýlek: Köp we ösgün tüýli. *Tirsegine çenli çermelen eliniň goşarlary, tüýlek barmaklarynyň bogunlary ýygirt atyp haparyr* («Pioner» jurnaly). *Seniň şol wagtlar bir kürräň bardy. Reňki bozdy hem tüýlekdi bedeni* (R. Seýidow, *Eserler*). *Has beter hem babaň tüýlek ýüzleri, Ýylgyrýar ilden öň Aý gören ýaly* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

tüýnük: 1. Gara öýüň uklaryny birleşdirýän ýokarky tegelek bölegi. *Tüýnükden düşýän Günüň şöhesi onuň daraýy köýneginde, el işinde oýnaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgýtly Ädim*). *Tütün öýüň ýokarsyndaky tüýnükden hemmesi bir tüýnügiň astynda biri-birleri bilen ömürlük doganlaşdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). ♦ **ýarty tüýnük-** Keçäniň gyrasyna tüýnüge meňzeş edilip salýňan ýarym tegelek gül, nagş.

tüýnükýüp: Tüýnükden asylyp goýulýan owadan gotazly ýüp. *Öýüň tüýnükýüpünden asylyşdy*.

tüýs Y : 1. Görnüş, keşp, sypat, reňk, ýüz. *Garaýagyz tüýsi-de bir hili gyzaryp gitdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Gylyk-häsiýet, boluş. *Ol бүтинleý öňki tüýsüni ýitiripdir. Kuhnýadan tüýsüni üýtgedip çykan Aýgöl onuň zähresini ýardy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

tüýs YY : Hakyky, hakykatdan, baryp ýatan, edil, hut. *Begenç tüýs şöhrata zerýän bir ýigit* (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). *Özi hem köpçülik işlerine tüýs berlen adam* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Ol suw astynda ýüzüp bilýän bolsa, tüýs edermen boldugy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Sözleýär:-Ýoldaş!-diýip, tüýs adam ýaly* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

tüýsli: Görnüşli, hili. *Pylan ýerde bolanymyzda, pylan tüýsli damak berýärdiler, gowy naharlar berýärdiler- diýip, bu burunlagyň agzyndaky hemişe nahar gürrüňdi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Aral deňzinden, ötüp Wolgadan, ýedi-sekiz tüýsli deryň gördüm* (Durdy Gylyç, Goşgular).

tüýtdürmek: 1. Bulaşygyny açdyrmak, ýapan ýüňi we Ş. M. saýylan ýaly etdirmek. *Saňa hakyna garaňda ýüň ýa-da çöpür tüýtdürmeli* (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Geýip köneltirmek, ýyrtdyrmak.

tüýtmek: 1. Bulaşygyny açmak, saýylan ýaly etmek, ýolmalamak (pagta, ýüň hakynda). *Aýallarymyz bolsa uzak gijesi bilen oturip, baýlaryň çüprek ýüňlerini tüýderdiler, ondan haly, gulaç, dolak dokaýardylar* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çöprek ýüňüni tüýdüp çykdy, ony saýdy, ýorganyna salaýmaly etdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Geýip köneltmek, ýyrtmak, ýolmalamak. *Durdugyça golaý gelýär ýigide, Geýmin çöp tüýdüpdür meňzedip ýüňe* (Çary Aşyr,Pozmalar).

tüýtmelemek: Ýyrtym-ýyrtym etmek, ýolmalamak.

tüý-tüý: Towuk çagyrylanda, bir näçe-gezek gaýtalanyp aýdylýan söz. «Tüý tüf» diýip, iým bermeseň, towuklar hem ýumurtga berenok (A. Gowşudaw, Köpetdagyň Eteginde). *Tamyň gapdalyňa baryp, «tüý tüý» diýmegi bilen, yerli-ýerden ylgaşyp gelen towuklaryna jar gatyşykly bugdaýy sepip goýberdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

týul: Penjira tutulýan ýukajyk tor mata Aýnalara týul perde tutulypdyr.

týulen: zool. gysa aýakly deňiz haýwany. Ak aýylar hem bu ýere týulen we nerpa awlamak üçin käwagtlar gelýärler («Mydam Taýýar» gazeti).

-U-

u: Türkmen elipbiýiniň ýigrimi dördünji harpy.

uja [uuja]: anat. Oňurga süňküniň ujundaky artyp duran bölek süňk, türre. *Uja oňurgalary baryp çagalykda bile goşulyp Ösmäge başlaýarlar we uly adamda бүтewi uja süňküni emele getirýärlar*. (A. N. Kabanow, Adamyn Anatomiýasy we Fizýologíýasy).

ujal: 1.Ýer sürlende, azalyň yzynda galýan kiçijik ýaba meňzeş yz, zolak. Ol ujalyň gapdaly bilen gerimli edimläp, traktora bakan ugrady. Eli dürli reňkdäki baýdajykly signalçy ujalyň gapdalynda durdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Uzap giden aňňatlyklaryň orasyndaky peslik ýer.

ujypsysz [ujypsysz]: 1.Örän az, sähelçe,sähel. *Olar örän ujypsysz hak olýardylar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Biderek, ähmiýetsiz.*Ujypsysz iş üçin haşlamagyna bolsa Aýnanyň gülküsi tutdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ejeňi ynjdýanyň şonuň ýaly ujypsysz zat üçin mi?* (B. Kerbabaýew, Nebitdag)

ujyz [ujyyz]: kön. s. Gymmat däl, arzan.Bu köýnegi uyz alypsyň. ♦ **ujyz gutulmak:**-Özüňe şikes ýetirmän aňsatlyk bilen gutulmak, sypmak.*Sary bu sapar uyz gutulypdyr-diýdi* (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Arman, şory depesine çykan Mäter şyh menden uyz gutuldy* (N. Pomma, Sebäbini Soň

Bildim). **ujyz daramak-** Doly we ýeterlikli bolmadyk, kemter gaýtmak. *Heniz hem Aýnur saňa uyz darapdyr* (N. Pomman, *Taýlak Hyzzyn*)

uç [uuç]: Bir zadyň haýsy hem bolsa bir gutaran ýeri, çowy. *Orazgöl gyňajynyň uý bilen gözyaşlaryny süpürdi we howlynyň işigini açdy.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ol Günüň ýakyp baryan howrunyň soganlaryň ýaşlarynyň uçlaryny çowlandygyny gördi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Ýüpüň iki ujuny deňläp, бүkdүrmäge başlady.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **aňry uýy-**Eger mümkinçiligi, ýagdaýy bolsa mümkingadar. **dil ujundan-** ser. Dil 11. *Aý, men saňa muny ýöne dil ujundan aýdaýýan!* **dili ujunda-**ser. Dil11. *Öz işi bilen meşgul Baýberdi aýalyňa aýttjak zadyny hiç unudasy gelmeýän ýaly diliniň ujunda saklaýardy.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **janyň uýy-** ser. Jan. *Ýorunja suwrmak janyň uýy.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). **kelebiň ujuny ýitirmek-** ser. Kelep. *Men-ä kelebimiň ujuny ýitirendirin!* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). **el ujundan etmek-** ser. El. *Ol maşyndan ýük düşürmäge we goşlary goýuşdyrmaga el uýy bilen kömekberip duran yerinden gülküli bir hekaýany aýdyp berdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*)

uçar: ser. Batbörek. *Oglanlar uçar uçuryardylar.*

uçastok: 1.Çäklendirilen belli bir ýer bölegi. *Bol hasyl almak ugrundaky çekilen zähmetiň ajaýyp miwelerini her bir uçastokda görýärsiň* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Şu ýeri tohumlyk üçin niýetlenen uçastok.* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. Administratiw-territorial bölünişik. Saýlaw uçastogy. 3. Harby bölümleriň söweşýän zanasy, frontuň bir bölegi.

uçdantutma [uuçdantutma]: Bir ýan ujundan, başdan-aýak, boýdan-başa. *Arassalyk we sanitar medeniýeti ugrunda uçdantutma hemmeler göreşmelidir* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). **Pökgen:** -*Bu jaý näme bolmaly, ol näme bolmaly- diýip uçdantutma sorap başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

uçdurmak: Ganat ýaýyp howa galdyrtmak, asmanda gaýdyrmak. *Bu howa bizi bu bu gün uçdurmaz.*

uçganak: Ýagýan garyň ýa-da şoňa meňzeş zatlaryň ownujak bölejikleri. *Gözeljigiň häzir akyly ýetmese-de garaja gözlerini tegeläp, oýnanyň ýüzüne köwsarlap degýän gar uçganaklaryna, ondan aňyrdaki garaňkylygyň jümmüşine mönterilip seredişinden bir zady syzýandygy bellidi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uçganaklamak: 1.Uçganaklar gaýmalaşmak. *Jülganiň hemme yerinde gar uçganaklaýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2.göç. m. Silkinjiräp bökjeklemek, galpyldyly hereketde bolmak. *Uçganaklap duran mele atyň üstünde oturan Baýly:* -*Armaweriň, gyzlar!-diýip, pagta ýygyp ýören gyzlara gygyrdy.* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). **göz uçganaklamak:** ser. Göz. *Ýaý ýaly egreden garry aýalyň, ölügsi gözleri uçganaklady.* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ejegyzyň güler ýüzüne seredip, uçganaklap duran gara gözüne gözünü dikdi.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

uçganaklaşmak: Bir näçe uçganaklar gaýmalaşmak.

uçgun: Ýanýan zadyň howry bile howa göterilýän ot ýaly ownuk bölejikler. *Gandym kömri köräp dumly-duşa uçgunlar syçraýardy.Ýene dumly-duşa uçgunlar syçraýar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **uçgun ýapyştyrmak-** Ýanyny gyzdyrmak, gaharyny getirmek, jibrindirmek. *Aýsoltanyň igenji Potda täsir etmän, gaýta onuň gury howuna uçgun ýapyştyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

uçgur1: Balagyň we ş. m. zadyň çermeginiň içinden geçirilip daňylýan bag, ýüp. *Ol geýen eşigini, balagynyň uçguryny, çarygynyň bagyny süýräp, hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

uçgur11: Çalt uçýan, gaty uçýan, uçagan. *Şol pursatda asmanda kiçi hilli, uçgur samolýotyň sesi peýda boldy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

uçilişçe: Aşak we orta hünärli spetsialistleri taýýarlaýan käbir ýörite okuw jaýlarynyň ady. *Özümi synap göreýin- diýip, çeperçilik uçilişçesine girdim («Tokmak» jurnaly). Aşgabada-sazçylyk uçilişçesine gidýärdi. («Mydam Taýýar» gazeti).*

uçky [uuçky]: Ýerleşisi boýunça iň uçdaky, iň gyradaky, çetki.

uçlak [uuçlak]: Ujy ýiti, uju ýiteldilen, ýiti uçly. *Uçlak çüý.*

uçlamak [uuçlamak]: 1. Pläni gyzgyn suwda gaýnadyp, ýüpegiň ujuny almak, ýüpegiň ujuny çykarmak. *Tabşyrygy 215 protsent ýerine ýetirip, 264 kilogram uçlamagyň deregine 569 kilogram pile uçlapdyr (K. Işanow, Watan Üçin).* 2. Bir zadyň ujuny ellemek, ujundan tutmak. *Togalak aksakgal sakgalyny uçlap, başyny ýaýkady, adamlara bakan gözünüň agyny oýnadyp, mähribanlyk bilen sözledi (Aýbek, Nowaýy). Aýlar ony synlap golun uçlady (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

uçly [uuçly]: Ujy ýiti bolan, ujy bar bolan, uç çykarylan. ♦ **iki uçly**-Belli däl, näbelli, ahmal. *Ol meseläniň amala aşmajagy iki uçly.*

uçma [uçmaa]: 1. dini. Dini-mistiki düşünje boýunça, hamala ölen adamlaryň «puhunýň» eşretli döwran sürmeli ýeri, jennet, behişt. 2. göç. m. Sapaly ýer, eşretli ýer. *Uçma uly ölkämize gyzygyp, Haýyn duşman saldy bize aýrallyk (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

uçmak: 1. Ganat ýaýyp howa göterilmek, asmada gaýmak (guş we ş. m. hakda). *Bilbil ýaly gülden-güle uçdum men (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Bagyny terk eder, bilbiller uçar (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Samolýota münüp, howa galmak, bir ýaña gitmek, ugramak. *Nurmyrat Moskwa uçmaly boldy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 3. Birden bir zadyň bir ýeri döwölüp gaçmak. *İndi bolsa gamşy elleseň, bognundan uçup dur («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Men bar agramymy atan wagtyň uç sany uguň başy jorta uçupdyr-da, aşak goýdypdyr (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* 4. Hiňňildige münüp, ikiýanlaýyn bat almak. *Geçen gurbanlykda Meýdan, Gelip hiňňildikde uçupdy (Çar Aşyr, Powestler).* ♦ **göwnüň göge uçmak**-ser. Göwün. **guşy uçmak**-ser. Guş. *Başgalaryny ýazmaly bolan-da-ha guşuň uçýardy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* **kelläňden uçmak**-ser. Kelle. *İkinji biri bolsa: -Ýeri, seniň huşuň kelläňden uçdumy diýsene, heý gaýnan süýdi ýaş çaganyň ýanynda goýarlarmy?!-diýip käýindi. (A. Gowşudow, Eserler).* **şorta uçmak**-Birden döwölme.

uçramak: 1. Duş gelmek, duşmak, sataşmak. *Sen maňa ilki uçraňda, saňa söwüş eden iki janlym, şol söwdagärlerden alan geçimdi (Myrally).* 2. Duçar bolmak, sezewar bolmak, sataşmak, ýolukmak. *Bu biçäre bir bela uçran bolara çemeli («Mydam Taýýar» gazeti). Üsti açyk harabalarda bularyň hemmesi öýken keseline uçar (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

uçraşmak: Biri-biriňe duş gelmek, duşmak, sataşmak, ýolukmak. Bular gök ekerançylyk meýdanynyň bir çetinde Täjigül bilen uçraşypdyrlar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Şol agşam uçraşdyk belleşen ýerde, Şonda biz duş geldik iň agyr derde (R. Seýidow, Eserler).*

uçratmak: 1. Duş etmek, duşurmak, sataşdyrmak. 2. Duçar etmek, sezewar etmek, sataşdyrmak, ýolukdyrmak. *Ol bizi bir bela uçradar.*

uçredited: Bir zady esaslandyrmaklyga, guramaklyga niýetlenen. *Roza Lýusemburg Germaniýanyň kommunistik partiýasynyň uçreditel gurultaýyna programma işläp düzýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

uçsuz [uuçsuz]: Ujy yok, uç çykarylmaýyk. *Uçsuz galam.* 2. Ujy kütäk, ujy ýiti bolmaýyk. *Uçsuz iňňe.*

uçsuz-bujaksyz [uuçsuz-buujaksyz]: ser. Uçsuz-gyrasyz.

uçsuz-gyrasyz [uuçsuz-gyrasyz]: Aňyrsy-bärsi görünmän ýatan, örän giň, uçsuz-bujaksyz. *Atlantikanyň uçsuz-gyrasyz giňişlikleri ýaýlyp ýatyr («Mydam Taýýar» gazeti).*

- uçuk:** Gyzzyrp syrkawlamak we bir zatdan gaty gorkmak zerarly dodaga çykýan suwly gabarçyk. *Sähediň agzyna uçuk gaýnap, dodaklary köwüş ýaly çişipdir* («Mydam Taýýar» gazet). Çynymy aýtsam, şu heleýden gorkyma agzyna uçuk-da gaýnady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).
- uçur:** 1. Wagt, mahal, çen, çag. *Bu gün adamlar Gün ýaşar uçurynda dagadylar* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Daň saz beren uçurlarynda geçen ol iki yzyň üstüni, indi agyr topar sygyr sürüsi basgylapdyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). 2. Ugur, tarap, töwerek. *Eger men ýalňyşmaýan bolsam, çopanlaryň goşy şu uçurda bolmaly.*
- uçurym:** 1. Ganatyny, ýelegini oňat ýetiren, uçmaklyga ýetişen (çaga guş hakda). *Eýýäm uçurym bolupdyr, men muňa näme çäre etjemkäm* («Pioner» jurnaly). *Ýüregim uçurym bolmadyk guşjagaz ýaly towusýar* («Güneşli Türkmenistan»). *Uçurym bolup, ganatly bekäpdir* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. geogr. ser. Uçut. *Ony bir gün uçurym gaýadan taýdyrar* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). ♦ **uçurym bolmak**—Belli bir derejä ýetmek, kämilleşmek.
- uçurmak:** 1. Howada gaýdyrmak, uçmaga sezewar etmek. *Kiçijikler öz ýasan fýuzelýajly awiamodellerini uçurýarlar* («Mydam Taýýar» gazet). *Uçurarys sowet samolýotyny, Dünýäden ýok eders faşist adyny* (Çary Aşyr, Pozmalar). 2. Birden bir zadyň bir ýerini döwüp gaçyrmak. 3. Hiňňildige mündürip, ikiýanlaýyn bat aldyrmak. ♦ **başyňdan huşuňy uçurmak**—ser. Huş. *Gybatyny edip, ýamanlap oturan mahalynda Pökgeniň üstüne gelmegi, Elliniň başyndan huşuny uçurdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). **neşesini uçurmak**—ser. Neşe. *Başyňa döneyin neme jan, sen meni gorkuzypneşämi uçurdyň!* («Tokmak» jurnaly).
- uçursyz:** Çakdanaşa, örän, juda. *Atylan toplar duşmanyň harby gämilerine uçursyz köp zyýan ýetirýär. Tibet gerişlerinden günortada uçursyz köp lgal ýagýar* («Mydam Taýýar» gazet).
- uçurtmak:** 1. Howada gaýdyrmak. *Paradda demons-tratsiýaçylar tribuna ýakyn gelenlerinde, eginlerine göterip gelýän çagalaryna kepderi uçurtdylar*. 2. göç. m. Düybünden gögermez ýaly etdirmek. *Topalakly ýerlere kül döküp, topalagy uçurtdyk* («Zähmet Gahyrmanlary»). 3. Birdan bir zadyň bir ýerini döwdürip gaçyrtmak.
- uçuşmak:** 1. Köp bolup ondan-oňa uçmak, bir topar bolup uçmak (guş we ş. m. hakda). *Agaçlaryň üstünde, onda-munda uçuşýan guşlaryň owazy ýaňlanýardy.* (Aýbek, Nowaýy). 2. Hiňňildikde köpçülik bolup yzly-yzyna uçmak, gezekli-gezegine uçmak, özara ýaryşyp uçmak. *Gyzlar hiňňildikde uçuşýardylar.*
- uçut:** geogr. Beýik kert, dikligine çapylan ýaly (gaýa), uçurym. *Uçut gaýalaryň ýüzlerinden aýlanyp-dolanyp gidýän ýoda beýik dagyň depesine çykdy. İki sany adam uçut gaýanyň başyna dyrmaşdylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Töweregi uçut gaýaly daglar gurşap dur* («Mydam Taýýar» gazet).
- uçýot:** Bir zat barasynda alnyp barylýan hasabat *Olar uçýoty dogry ýöredip bilmediler* («Sowet Türkmenistany» gazet).
- uçýotçik:** Bir zadyň hasabyny alyp barýan adam, bir zadyň hasabyny alýan, uçýot işini ýöredýän işgär. *Sagymçylaryň gyzykly gürriňiniň arasy gara mallar fermasynyň uçýotçiginiň çagyrmagy bilen kesildi* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- uglekislota :** him. Kömür turşy gazynyň başgaça ady.
- uglerod:** him. Ähli organiki maddalaryň möhüm sostaw bölegi bolan himiki element. *Uglerod bilen wodorod bolsa nebiti düzýän esasy himiki elementlerdir* («Pioner» jurnaly). *Ösümlük uglerody özünde sarp edýär* («Mydam Taýýar» gazet).
- uglewod :** Düzüminde uglewod, wodorod we kislorod bolan organiki jisim. *Onuň düzüminde belok, uglewod, mineral jisimler, fermentler, malyň kesele durnuklygyny ýokarlandyryýan jisimler bardy* («Sowet Türkmenistany» gazet).

Beloklar, uglewodlar, ýaglar, suw, nahar duzi gram hasabynda hasaplanyp çykarylady (M. Abdyllyýew, Dýýe Çaly)

uglewodorod : *him. Ugleradyň wodorod bilen dürli düzümlü himiki birleşmesi. Emma uglewodorod (uglerod we wodorodyň birleşmeleri) ösüşini şu derejesinde durmaýarlar («Pioner» jurnaly).*

ugradylmak : *Ýola salynmak, bir ýana iberilmek, bir ýana ýollanmak. Sportmenlerden 150 adamdan ýbarat bolan ýygyny komanda düzülip, iýulyň ortalarynda Kiýew şäherine ugradylajakdyr («Mydam Taýýar» gazeti). Oňa birinji ugradylan at düşmanlaryň halkasyny böwsüp geçip bilmese, ikinjini ibermeli (A.Gawşudow, Powestler we Hekaýalar).*

ugradyşmak : *İbermäge, ýola salyşmaga, ýollamaga kömekleşmek. Ugradyşmaga gelmähimi gaty görmesin («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Ahallylar sürini ugradyşyp, Saparlyny we Sähedi hormat bilen ýola saldylar (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler)*

ugramak: *1.Ýola düşmek, bir ýana rowana bolmak, gitmek. Aşgabat wekilleri ugran badyna Eziziňkä täze wekil geldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hemmeler işli-işine ugradylar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Bir ugra garşy ýöräp başlamak, gönelmek. Annaguly ýene ýabysyny mytdyldadyp ugrady. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Dürnabat öýlerine tarap ugrady (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

ugratmak: *1.Ýola salmak,ýola gönükdirmek, ýola rowana etmek. Bulary ugratmak üçin Aman poşy geldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Olaryň daşyndan-da öz ogullaryny, atalaryny ugratmaýa gelen hossarlary kändi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2.Hat we ş. m. Zady birine ibermek, bir ýere ýollamak, göndermek. Ýüki ugratmak.*

ugrukdyrmak : *1. Bir tarapa göneltmek, bir tarapa dogrulatmak. 2. Bir işi ýola goýmak, gönükdirmek. Seniň ýalňyşyň ýüze çykaran, seni dogry ýola ugrykdyran hem şoldur (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Pökgen işleri ugrykdyrandan soň derwezä baka ýüzlendi. (A. Gowşudow, Köpet dagyň Eteginde).*

ugrukmak : *1.Bir tarapa gönelmek, bir tarapa dogrulanmak. Maşyn göni gündogara ugrykdy («Mydam Taýýar» gazeti). 2. Ugra düşmek, herekete gelmek, ýola düşmek. Begeniň sözi doly ugrukady. (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ugrugan şemal köwsarlap başlady. Olaryň işi ýaňy ugrygyp başlapdy.*

ugrunda: *«Barada, üçin» ýaly many aňladýan kömekçi söz. Ol birinjilik ugrunda göreşýär.*

ugur: *1.Uzalyp gidýän zadyň boýdan-başy, tutuş boýy. Jigi jan, ýol ugrundan sowarak duraweri! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Bu köçeleriň ugrundaki täze tipde salnan gündüz ýaly ak jaýlar kolhoz obasynyň görküne görk goşýar («Sowet Türkmenistany» gazeti). 2. Usul, tär, ýol, emel, ýagdaý. Olaryň her haýsy bilen gürleşmegiň bir ugry bar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnali). 3. Garyndaşlyk torapy, taraýy. Ol biziň daýy ugrumyz bolmaly (N. Pomma, Taýlak Hyzryn). 4. Jemgyýetçilik, ylmy we ş. m. akym. ♦ **ugruna kowmak**- diýeni, edeni bilen razylaşmak, tersine gaýtmaşlyk, özbaşyna gaýbermek. Bu örän owadan, owadanyň-da owadany!-diýip, onuň ugruma kowmagy meni hem götergiledi («Tokmak» jurnaly). **ugruna sürmek**- Göwnünden turmak, diýenini edip, aýdanyna däl diýmezlik. ugruna çykmak-Biriniň ýa-da bir zadyň aladasyny etmek. Daň bilen turup, nahar ugruna çykdylar, bir näçeleri bolsa, mallara seretmegä başladylar (A. Garduşow, Mähri-Wepa). **ugryny tapmak**- 1.Bir zadyň tärini bilmek. Derrew ugruny tapdy-da, ony possowetiň garamagyndaky çagalar bagynyň buhgalteri edip geçirdi. («Tokmak» jurnali); 2. Biri bilen umumy dil tapmak, göwnüni tapmak. **ugruň ýitirmek**- Etjek işi bilmän aljyramak, durmuşda azaşmak. Ýitirdim ugrumy, ýokdur kararym. («Sowet Türkmenistany» gazeti). **ugry bar bolmak**- Biri ýa-da bir zat barada aýdylýan gürrüňiň jany bar bolmak, delile dogry gelmek. Dogry, siziň aýdanlaryňyzyň hem bir ugry bar*

bolmagy mümkin! ugur almak- 1. İşiň şowuna bolmak. Rowaç almak. Ýöne welin, iň ilki onuň özüni çagryp getirsek, şonda iş örän ýagşy ugur alardy. (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*); 2. Görelde almak, ugrukmak. **ugur haýyr bola!**- «işiniz şowuna düşsün, rowaç alsyn, nira barýarsyňyz» diýen manyda. *Myrat olary görüp: -Ýeri dostlar, ugur haýyr bola!-diýdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*)

ugurdaş: 1. Ugurlary bir bolan, bir ugurda bolan. *Şemalyň öwüsýän ugruna ugurdaş bolan köçelerde doly töweregi gaplap, ala tozan buludy bilen garyşyp ownujak gar bölekleri asmanda gaýmalaýardy* («Sowet Türkmeistanynyň Aýallary» jurnali). 2. Bir wagtyň özünde, ýüzüniň ugruna. *Ol gürrüňleriň ugrundan daşa çykman, ugurdaş düşündiriş edip gidýärdi.* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*)

ugurdaşlyk: Ugurlary birlik, bir ugurlylyk. *Ugurdaşlyk edýän üýtgeşmeler metody., köplenç tapawut metody bilen utgaşdyrylyp ulanylýar* (S. N. Binogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*).

ugurlaşyk: Bir pikire gelmeklik, ylalaşyk, razylaşyk.

ugurlaşykly: Ugurlaşyga gelnen, ylalaşyk edilen.

ugurlaşmak: Bir pikire gelmek, ylalaşmak, razylaşmak.

ugurlaýyn: Ugur boýunja, ugur bilen. *Gowaçalaryň mazaly gögermegini gazanmak maksady bilen, inedör düliň çatryklarynda ekişi atanaklaýyn usul boýunça iki ugurlaýyn geçirdik* («Sowet Türkmenistany»

ugurly-ugruna: Her kim öz ugruna, her kim öz islän tarapyna. *Biz Silwionyňkyda tapyşmaşak edip, ugurly-ugrumyza gitdik* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ugursyz: 1. Manysyz, netijesiz, biderek, ähmiýetsiz, bolgusyz. *Men onuň bilen gürründeş bolamda, tapýan delillerini ugursyz gördüm-le!* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Soň bolsa ugursyz bir zada gahary gelip, eline ilen zatlary gaýgyrman salyp ugrap barýan baý ogly Mommat hem geldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*) 2. Özbaşdak pikiri bolmadyk, bolgusyz geplilik, durnuksyzlyk. *Aý ol-a bir ugursyz adam eken!*

ugursyzlyk: 1. Manysyzlyk, netijesizlik, ähmiýetsizlik. 2. Özbaşdak pikirli dällik, bolgusyz geplilik, durnuksyzlyk.

ugursyz-utgasyz: Hiçbir manysy bolmadyk, biderek ähmiýetsiz. *İndi ol ugrsyz-utgasyz ýañraýar we güpläp gürläýär* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ugur-utgasyz: ser. Ugursyz-utgasyz.

uk [uuk]: Ýokary ujy tüýnüge, aşaky ujy tärime berkidilýän we öýüň üstki bölegini emele getirýän uzyn inje agaç. *Öýüň çagarygy gurum bilen doludy, uklarynyň balalary ikinji gezek çykarylypdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Uklary iki ýana ýaýyp tärimiň üstünden aşyrylyp hem öýe girmek bolýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **uguny ýekelemek** -Geplände birine garşy çykman, göwnünden turup, bar syryny bilmek, ugruna kowmak, görterilmek. *Elli ilki başlygyň uguny ýekeledi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ukaz: Häkimýetiň ýokary organynyň kanun güýji bar bolan karary. *SSSR Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň ukazy boýunça Wolga-Don kanalyňa W.İ: Leniniň ady dakylady* («Sowet Türkmenistanyň Aýallary» jurnaly).

uky [uuky]: Belli bir wagt aralygynda aňyň işlemän rahatlyk halda bolup geçýän fiziologik ýagdaýy. *Jommy süýji ukuda hor çekip ýatan eken* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Şol gije şu hyýal bilen gözüme uky gelmedi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **uka gitmek**-Süýji uklap ýatmak, uklamak. *Ol şagallaryn uwlaşýan seslerine gulak asýardy, iň soňunda uka gidýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). **ukudan goýmak**- Uklamaly wagtynda uklatman saklamak, ýatymazlyk. *Öz-özünden dowul tapyp, bir näçe adamyny ýedi gije ukudan goýupsyň.* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **ukusy gaçmak**-Ýatasyň gelse-de uklap bilmezlik, ukusy tutmaýan hala gelmek. *Sapargülüň ukusy gaçdy* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). **ukyň tutmak**- Uklasyň, ýatasyň gelmek. *Ukym tutup, gözüm ýumulyp gelyär, irkilejek*

men, alyp durma ýanymy (Nury Annagylyç , *Goşgular*). **ukyňy almak**-Rahat ýatyp dynjyňy almak, uklamak islegini kanagatlandyrmak. *Men pugta ukymy aldym*.

ukyp [ukypyp]: Bir işi, hereketi ýerine ýetirip bilmäge başarjaňlygy bolan, ukyby bolan. *İşlär ukyply eller, Gül açan kolhoz düzi* (R. Seýidow, *Eserler*). *Ýüzläp-ýüzläp zehinli, ukyply ýaşlar Türkmen döwlet uniwersitetine girýärler* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ukyplylyk [ukyplylyk]: Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge bolan ukyp, başarjaňlyk. *Bize ukyplylyk we akyl gerek.* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). *Olar sowet ýaşlaryny kommunistik ruhda terbiýelemekde has ukyplylyk görkezýärler* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ukypsyz [ukypsysz]: Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge başarjaňlygy, ukyby bolmadyk. *Zwenonyň çlenleri-de işe ukypsyz däl* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ukypsyzlyk [ukypsyszlyk]: Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge başarjaňlygy, ukyby bolmazlyk, ukyby ýokluk. *Olaryň käbiri özüniň gowşaklygy, ukypsyzlygy sebäpli ýüregindäki howsalany daşyna çykarýar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Düýe çalyny içmegiň netijesinde gaharjaňlyk, işe ukypsyzlyk ýaly kemçilikler ýok bolýar* (M. Abdyllyýew, *Düýe Çaly*).

uklamak [uuklamak]: Ukyly halda bolmak, ukyly ýagdaýda bolmak, uka gitmek, ýatmak, irkilmek. *Menem lapym keç bolup ukladym* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Diňe Guwanç aňyrky tamda uklap ýatyrды.* («Sowet Edebiýaty» jurnali). ♦ **piliň gulagynda uklamak**-Hemmä belli bolan ýagdaýdan bihabar bolmak, eşitmän galmak. *Emma men entek piliň gulagynda uklaýan ekenim* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

uklaşmak [uuklaşmak]: Hemmesi ukuly halda bolmak, barysy ukuly halda bolmak, ýatysmak, irkilşmek. *Hemişe Pökgeniň geçirýän ýygnaklarynda uklaşyp oturýan adamlar bugün söz alyp gepleýärdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Duýgularymyň iň çuň ýerinde uklaşyp ýatan bir wagtky girrik gaharlarym-da oýnaşyp, meni öz ygtyýaryma goýmajak bolýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

uklatmak [uuklatmak]: Ukuly hala getirmek, uka gidermek, ýatyrmak, irkildirmek. *Ony basyryp, derledip, ukladyp, tabyna getirmek bolar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Söýýän ýaz gijesi hemişe seni, Ukladyp elpeýän salkyn ýel bilen* (R. Seýidow, *Eserler*).

ukrainler: Ukraina SSR-nde ýaşaýan ýerli halk.

ukrop: Ownujak ýaprakly, ýakymlyja ysly, birýyllyk bakja ösümligi. *Bu witamin oňat bişen iýmitlerde, hususan-da kartoşkada, kelemde, turpda, soganda, pomidorda, petruşkada, ukropda köp bolýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ukuçyl [uukuçyl]: Köp ýatmagy gowy görýän, köp uklamagy gowy görýän. *Ukyçyllar eýýäm hor çekseler-de, Güýmenerdiň, ýatman ýatylar çakda* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ukuçyllyk [uukuçyllyk]: Köp ýatmaga islegi güýçlülük. *Ukuçyllyk ýaş ýigide ýaraşmaz.*

ulag: Gatnaw etmek, ýük daşamak üçin ulanylýan serişde (at, düýe, maşyn we ş. m.). *Olar münüp baran ulaglaryny örkleşdirip, ekerançylyk meýdanyna ýaýrap, özleriniň suw tutmak işlerine başlaýarlar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Pagtadan doldurylan haltalar ýola gitmek üçin ulaga garaşýardylar.* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ulaldylmak: 1. Ululygy, göwrümi (gabarasy) artdyrylmak, giňedilmek. 2. Ösdürilip ýetişdirilmek, idedilip ösdürilmek. 3. İşçi güýji, iş funksiýasy artdyrylmak. *1950-nji ýylda biziň Lenin adyndaky kolhozymyz ulaldyldy.* («Sowet Türkmenistanynyň

Aýallary» jurnaly). Kolhoz ulaldylandan soň hem ol darykmady. («Sowet Türkmenistany» gazetini). 4. Derejesi, wezipesi ýokarlandyrylmak.

ulalmak: 1. Gabarasy, göwrümi artmak. *Derek ulalypdyr we ösükdir* (B. Gurbanow, *Duşşyşyk*). 2. Ösüp ýetişmek, kemale gelmek, ösmek. *İki aýlygyndan beýläk ene süýdini emmän, biziň ýaslimizde ulaldy.* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 3. İşçi güýji, iş funktiýasy we ş. m. artmak, giňelmek. *Kolhoz näçe ulalsa, güýjimiz hem şonça artyk bolar.* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Zähmetiň getirsin saňa şöhratşan, Goý Ösüp, ulalsyn, biziň Nebitdag.* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*). 4. Derejesi, wezipesi galmak. 5. göç.m. Ulumsy bolmak, gopbamsy bolmak. *Özüňi hondan bärsi tutmak, burnuňy ýokary tutmak. İndi bolsa biz ulalypdyrys, hawa, biz dogrudan hem ulumsy bolupdyrys* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ulaltmak: 1. Gabarasyny, göwrümini artdyrmak. *Ýer tekizlemekde, kartalary ulaltmakda maşynlaryň alyp barýan işi özara baglanyşykly bolmalydyr* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. İdedip ösdürmek, ösdürüp ýetşdirmek, kemala getirmek. *Göwsümden süýt berip ulaltdym seni* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Hanha, allanäme, otyr öýünde, ogluny ulaltmak diňe küýünde* (A. Kekilow, *Söýgi*). 3. İşçi güýjini, iş funksiýasyny we ş. m. artdyrmak, giňeltmek. 4. Derejesini wezipesini galdyrmak. *Şeýdip wezipesini ulaltjakmysyn, Ýaranjaň göwnüni gomaltjakmysyn* («Tokmak» jurnaly). 5. Üstüne goşmak, köpeltmek, artdyrmak. *Şol sözi ulaldyp aýdany ýadyna gelende, Aýsoltanyň özi hem ýylgyrdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol bolan wakany ulaldyp gürrüň berdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

ulama [ulamaa]: kit. d. ser. Alym. 2. dini. Kada-kanunlara degişli meseleler barasynda maslahat berýän dini emeldar.

ulamak: 1. Ujyny birikdirip uzaltmak, biri-biriniň ujuna berkitmek, biri-birine utgamak, sapmak. *Bir näçe guýynyň turbasyny ulap goýberseň, biziň obamyza baryp ýetjek* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Bir gürrüňiň yzyna başga gürrüň goşmak, pikiri biri-birine baglamak. *Garaz, zýy netijesiz gürrüňi gürrüňe ulap, agyr märeke aç-suwsuz eplenişip, uzyn gününü geçirdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ulanylmak: Peýdalanylmak, haýyrlanylmak, gollanmak. *Ulaglarymyz ýigirim ýedi düýe, gezegine aýak galdyrmak üçin ulanylýan üç sany eşekden ybaratdy.* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Balyk nasosynyň ulanylmagy işçileriň ýarpysyndan gowragyny boşadýar* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Zawoddo fiikanyň bu kanuny giňden ulanylýar* («Pioner» jurnaly).

ulanmak: Bir zatdan peýdalanmak, zadyň haýryny görmek, haýyrlanmak. *Naçar aýal-gyza suwun çekdirdi, Şeýdip hyzmatynda ulandy baýlar* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *Bular depginiň iň goldaýjy usuly edip, sotsialistik ýaryşy ulanýarlar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ulaşdyrmak: 1. Biri-birine baglaşdyrmak, biri-birine utgaşdyrmak, sapýşdyrmak, birleşdirmek. *Emma ynha Amyderýany Mara getirip ulaşdyrjak, onsaň ony hem Tejene ulaşdyrjak diýen gürrüňiňize men «hä» diýerin, ine onyňyz boljak zat, ol akylyňyza berekella!* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Sezewar etmek, duçar etmek, uçratmak. *Pelek meni derde ulaşdyrypdyr, Basyp gam laýyna bulaşdyrypdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 3. Gürrüňi, pikiri, zýygiderli we manyly beýan etmek, biri-birine baglaşdyrmak.

ulaşmak: 1. Ikinji bir zat bilen sepleşmek ikinji bir zada birikmek, utgaşmak. *Mähnet erikleriň gurply şahallary al-asmana ulaşýandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Baş goşmak, baş urmak. *Ýöne, ol seniň ýanyňa barýan hem bolsa ýagşy weli, başga obalara gidip, kart-part oýnuna ulaşyp ýören bolmasa-da biridir* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Sen aldanyp öňküden hem beter pis käre ulaşaýmagyn –diýdi.* (A. Gowşudow, *Eserler*). 3. Sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak. 4. Biri-birine baglanyşmak zýygiderli bolmak.

ulgam: Beýiklikleriň we peslikleriň ulaşan, utgaşyp gidýän ýeri. *Ulgam gumlaryň üstünden taýyp gelyän pessaý şemal gülälekli gök otlaryň ýakymly ysyny getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ozalky dag gerişleriniň ulgamyny bolsa adalar ulgamyny emele getiripdir* («Sowet Türkmenistany» gazeti).

ulgam-ulgam Bir näçe ulgamdan ybarat bolan, köp ulgamly. *Ulgam-ulgam baýyrlaryň üstlerine çenli jaý bolup, sansyz köçeler emele gelipdir* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Sizin ulkäňiziň niresine seretseň, ulgam-ulgam gara gum* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

uly: 1. Kiçi däl, göwrümi, gabarasy ullağan, gaba. *Bu zatlaryň şakafyň uly gözüne salaysa, ulus-ıl rahat* (R. Se...). 2. Özüňden ýaşy ýokary bolan. 3. Has aýratyn ähmiýeti bar bolan, has aýratyn ähmiýete eýe bolan. *İşiň ulusy öňde* («Sowet Türkmenistany» gazeti). *Bir kiçijik oglan şeýle uly iş bitiripdi-diýip, il içine dabara düşüp, uly ile ýaýrady.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 4. göç. m. Ýolbaşçy, serdar. *Uludan uly bar diýipdirler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 5. Batly, güýçli. *Birdenkä güýçlenip, uly ýel boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Onuň ýüreginde uly joşgunlar möwç urýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Ol öýden çykýardy uly zenzele* («Tokmak» jurnaly). ♦ **ula gitmek (goýbermek)**-Yaryşda iň uly baýraga atyňy goşmak. Ýygymçylar edil atlaryny ula goýberen ýaly, tabelçä garaşyp durdular (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). **ula turmak**-Göreşde atly pälwanlar bilen göreşmek, ilki dördüň biri bolmak. **uludan dem almak**-ser. Dem. *Uludan dem alýar, kellesin ýaýkap* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

uly-kiçi: Hemme ýaşlylar, hemmeler ,bary. *Uly-kiçi, iş üstünde barysy.* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň nebisjeňligi ula-kiçä bellidir.* («Tokmak» jurnaly).

ullakan [ullakaan]: 1. Kiçi däl, gabarasy, göwrümi uly bolan. *Tyçenkonyň ýanynda ter gara sakgally, ullakan gara gözli, orta boýly, peşeneli, tutuş bir türkmen bardy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ullakan ýaglygyň dört burçy biri-birine zordan ýetýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Ägirt uly , ep-esli, köp. *Onuň maşgala durmuşynda hem ullakan özgeriş bolupdyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Ähmiýetli, peýdaly.

ulňamak: ser. Ulamak.

ulňaşyk: Biri –birine ulňalyp giden, goşulyp giden birigen. *Ýoluň iki tarapy hem biri-birine ulňaşyk bakjalar, kiçijik-kiçijik ekin meýdanlary, iýmişli agaçdan, gülzarlykdan ybaratdy.* (Aýbek, *Nowaýy*)

ulňaşmak: ser. Ulaşmak 1,2.

ultimatiw: Ultimatum esasanan. Ultimatiw talap.

ultimatum: 1. dipl. Bir döwletiň eden bikanun işi üçin başga bir döwletiň oňa närazylyk bildirip, ondan edýän aýgytly talaby. *Şol şertler haýsydyr bir derejede ultimatum hökmünde ýaňlanýar* («Sowet Edebiýaty», jurnaly). 2. Haýbatly, aldy-berdimli talap.

ultra: Goşma sözleriň «öte, aşa» diýen manyny aňladýan birinji bölegi. *Eşidilmeýän seslere ultrasesler diýilýär* («Mydam Taýýar» gazeti).

ulturamak [uulturamak]: Bir sebäbe görä gaty awunmak, çürkenmek. *Ondan soň ol neneň ulturamasyn?!*

ulturatmak [uulturatmak]: Bir zat sebäpli awundymak, çürkemek. *Hi şeýle-de bir şî bolarmy, şeýle-de bir ulturatmak bolarmy?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şu mekirligiň bilen öňki zamanda bolan bolsaň, senem Aldarköse ýaly bir topar adamyny ulturadardyň.* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*)

uludan-kiçä: Uly-kiçi, hemme Oýna tomaşa etmek üçin oba adamlary uludan-kiçä-ýygmanypdyrlar.

ulukjyn: 1. **ulukjyn açmak**-Ýakymсызлык etmek, garagoçulyk etmek. *Näme beýle ulukjyn açýarsyň?;* 2. **ulukjyn bermek**- Azar ýamanyny bermek, bizar peteňini çykarmak, irizmek. *İle ulukjyn berýän seniň melgunyň biri* (A. Kekilow, *Çopan we*

Patyşa). Bu edil bökelek ýaly hemmämize ulukjyn berýär. (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ululyk: 1. Kiçi dälilik, gabarasy, göwrümi uly bolanlyk. *Onuň depesinden garry sazalaryň ägirt uly şahalary atylan ok ýaly bolup, dazlap geçýärdiler* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). *Garnynyň ululygyndan ýaňa eli aýagyna ýetmeýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Predmetiň ölçegi, göwrümi. Otagyň ululygy. 3. Özünden ulynyň ýagdaýy. 4. ser. Ulumsylyk.

ululy-kiçili: İçinde ulusy we kiçisi bar bolan, uly-kiçi garyşyk ýagdaýda bolan. *Toplar nişanasyny üýtgeden badyna, ululy-kiçili tanklar dumly-duşdan düşmanyň üstüne baka okduryldylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Bir näçe ýyl mundan ozal öýünde ululy-kiçili sekiz çagasy bardy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ulumsy: Özünü köpbilmiş saýýan, özünü hondan bärsi hasaplaýan, adama göwni ýetmeýän, gedemsi (adam hakda). *YYýas töre eýwana çykdy-da, ulumsy garaýyş bilen töweregine göz gezdirdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gowşut hanyň Gylyç diýen ulumsy bir geňeşdary bolan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Hawa, biz dogrudan hem ulumsy bolupdyrys* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ulumsylanmak: Özünü köpbilmiş saýmak, özünü hondan bärsi hasaplamak, hiç bir zada göwnüýetmezçilik etmek, özünü ulumsy tutmak, gedemsilenmek. *Arçyn onon ças bermegine has hem ulumsylandy. Güljamal han ulumsylandy*. (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ulumsylyk: Ulumsa has bolan gylyk, köpbimişlik, gedemsilik. *Nursoltan ulumsylyk bilen gursagyny gaýşardyp ýöreyärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Men ulumsylygy halaýan dälidirin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Seniň ulumsylygyň gopbamsyramagyň hiç kime geregi ýok* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ulus: kön. s. Uly il, halk. *Saýasynda çagalarymyz oýnaýar, onuň bilen watan*

umga: 1. zool. Dag keýiginiň goçy. Deresinde umgalardan başga-da, *Bökjekleşýär maralaryň owlasy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Şol goçuň aşygy.

umydygärlik: **[umyydygärlik]:** Umydygär halda bolmaklyk, umyt baglamaklyk, tama etmeklik. *Şu ýyl dowarlarymyzyň köpüsi ekiz guzlar diýen umydygerligimiz bar*.

umyt **[umyyt]:** Bir maksadyň amala aşmagyna bolan isleg, tama, arzuw. *Göwnümde ullakan bir umyt bardy*. (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Çykmaryk janda umyt bar* (nakyl). ♦ **umydyny üzmek**-Tama etmegi bes etmek, netije bolmagyna ynam etmezlik. *Tilki derrew umyt üzdi janyndan*. (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Wepa Keljeden umyt üzüp, öz bölümüne tarap gitdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). **umyt baglamak**-Ynam etmek, bir zada ynam bilen garaşmak, tama etmek.

umytlandyrmak **[umyytlandyrmak]:** Bir işiň şowly çykmagy we ş. m. üçin birinde umyt, tama döretmek. *Doktorlar ony umytlandyrdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

umytlanmak **[umyytlanmak]:** Tutan maksadyň amala aşmagyna umyt etmek, tama etmek, umyt baglamak. *Parahaçylyk paktynyň bardygyny eşidip, men durmuşdan umytlandym* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Sadap hem Akmyradyň deminiň kä gidip, gelşine umytlanyp, pagtajyk bilen agyna suw damdyryp otyrды* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

umytly **[umyytly]:** 1. Umyt bilen, ynam bilen, ynamly, tamaly. *Gelejege umutly seredýän sensiň; Täze ynamlary döredýän sensiň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Umyt bar bolan, ynam edilýän, umyt baglanýan, tamaly. *Şu beýik dagyň üstünde ýüzlerçe gektar meýdany bolan pagta bardy, bu kolhozyň iň ýagşy we umytly düme ekin meýdany hem şoldy*. (A. Gowşudow, *Eserler*). *Biz hemişe, her bir ädimde umytly bolmaly* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

- umytlylyk [umyytlylyk]:** Bir maksadyň şowly çykmagyna we ş. m. umyt baglamaklyk, tamallylyk, ynamlylyk. *Bibigülüň sözlerinde umytlylyk aňlanýardy* (Ýe. Jawaronkow, *Täze Ýerde*). *Gözel eje umytlylyk bilen ýylgyrsa-da, eýýäm onuň ýüreginde ýaryşyň galpyldysy gopup başlady* (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).
- umytsyz [umyytsyz]:** Näumyt, tamasyz, ynamsyz. *Dar astynda duran ýigit, Umytsyz çete bakardy.* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Dünýäden umytsyz geçmeli diňe şeýtandyr* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- umytsyzlyk [umyytsyzlyk]:** Näumytlyk, tamasyzlyk, ynamsyzlyk. *Käte göwni geçip onuň özünden, Umytsyzlyk duýlar her bir sözünden* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Emma ony ugradanlaryň köpüsi onuň bu gidip barsyna umytsyzlyk bilen garaýardylar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň ejesiniň gözlerinden umytsyzlyk garaňkysy zogdurylyp çykýardy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).
- umiwalnik:** İçine suw guýlup. El-ýüz ýuwmak üçin metaldan ýasalýan enjam. Çagalar ellerini umywalniklerde ýuwyrlar.
- umma [ummaa]:** Atsyz-sorsuz, bütinleý, ümdüzine. *Kakam Balla bakan okdurylanda, ol haram telpegini galdyryp, umma gaçdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ummasyz [ummaasyz]:** 1. Çendenaşa, juda, örän, ägirt. *Ol ummasyz uly bolandan soň, onuň kölçesi hem örän daş ýerlere ýetýändyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Ummasyz giň ýaýla.* 2. Örän uly, örän köp. *Pagta ummasyz baýlykdyr* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).
- umuman [umuuman]:** Köplenç ýagdaýda, esasan asla, aslyýetinde. *Geologlar umuman hem ýagdaýjaň we muşakgatçy bolýarlar* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). *Umuman, sen meniň sag golumsyň* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
- umumy [umuumy]:** 1. Hemmelere degişli bolan, hemmeler üçin bolan. *Klubda umumy ýygnaç boljak.* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Ýönekeý, mesaýy. *Aslynda meniň umumy ýasama bezeglere nähili ýigrenji garaýanymy özüň gowy bilýärsiň* (A. Gowşudow, *Eserler*). 3. Özara edilýän, bilelikde edilýän, özara. *Nahar iýilýän wagtda umumy gürrüň gidýärdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).
- umumylaşdyrmak [umuumylaşdyrmak]:** 1. Bir zady umumy ýagdaýa getirmek, jemlemek. *Düşünjäni umumylaşdyrmak-munuň özi has az umumy düşünjeden has umumy düşünjä geçmek diýmekdir.* (S. N. Wiongradow, A.F.Kuzmin, *Logika*). *Partiýanyň üýtgedilen ustawynyň ägirt uly häsiýeti, onuň biziň partiýamyzyň baý tejribesini umumylaşdyrýanlygyndan ybaratdyr* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Hususy eýeçilikden umumy eýeçilige geçirmek, köpçülige degişli etmek.
- umumylaşmak [umuumylaşmak]:** 1. Esasy netijeleri beýan edip, umumy many almak, jemlenmek 2. Hususy eýeçilikten umumy eýeçiligine geçmek, köňçülik eýeçiligine geçmek.
- umumylyk [umuumylyk]:** Umumy ýakynlyk, birlik bar bolan ýagdaý.
- un [uun]:** Arpa, bugdaý we ş.m, galla dänelerinden üwelip alynýan poroşok görnişindäki önüm. *Dulunda çuwal dolup duran uny bar* (A.Gowşudow, *Mähri-Wepa*). ♦ **bir sanaç uny artyk iýmek:** Uly ýaşly bolmak, özüňden kiçilere görä köp bilmek. *Garry, sen menden bir sanaç uny artyk iýesiň, sen ýagşa-ýamana düşünmelisiň!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- unamak:** Dogry bilmek, makul bilmek, dogry tapmak. *Bike Hoşgeldiniň sözünü unady* (A.Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*).
- unaş [uunaş]:** Ýuka ýaýylan hamyrdan uzyn-uzyn kesilen hamyr we ondan bişirilən nahar. *Akmaýanyň eden unaşy Amany kemsiz derledipdi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Akjamalyň unaşynyň bir bölegi kesilmän galdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

unaşmak [uunaşmak]: Makul tapyşmak, makul bilişmek. *Olar şol kelläni kesip, horjuna salyp salyp gitmegi unaşyp, kararlaşyp çykyp gitdiler* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

unywermag: Dürli görnüşdäki senagat harytlaryny satýan uniwersal magazin. *Uniwermagyň jaýynyň umumy meýdany 1270 kw.metrdir* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

unywersal 1: Her taraplaýyn hünäri bolan işläp.

unywersal II: 1.Öz içine köp zatlary alýan, dürli taraply, köp taraply her taraply. *Unywersal magazin.* 2. Dürli protsesli, dürli görnüşli işi ýerine ýelirýän (Mehanizm, maşyn, traktor we ş. m. hakda). *Atyzyň gyrasynda bir sany «Uniwersal» traktory durdy.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

unywersalçy: «Uniwersal» markaly traktory sürýän adam. *«Uniwersalçy» bilen uçastok mehanigi bolsa, döwlen waligi aýyrmaga girişdi* («Sowet Edebiýaty», jurnaly).

unywerstitet: Dürli gumanitar we tebigy-matematiki bölümleri (fakultetleri) öz içine alýan ýokary okuw jaýy we ylmy edara. *Ol Moskowanyň Lomonosow adyndaky unywersitetinde okaýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

unlamak [uunlamak]: Un goşmak, un sepme, un garmak.

unlamak [uunlamak]: Un goşulmak, un sepilmek, un garylmak.

unlatmak [uunlatmak]: Un goşdurmak, un sepdirmek, un gardyrmak.

unudylmak: Ýatdan çykarylmak, huşdan düşürilmek, ýada düşmezlik, ýatlanmazlyk. *Bibigülün unydylmagy mümkin bolmadyk ýalňyşlyk goýberen wagtyndan bäri on ýyldan hem köp wagt geçipdi* («Sowet Edebiýaty», jurnaly).

unutdyrmak: Ýadyndan çykartmak, huşundan düşürtmek. *Onuň duýdansyz peýda bolmagy Akjamalyň bütin gaýgy-gamyny unutdyrdy.* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Şowhunly gürrüňler etmek bilen, ejesiniň gaýgy-gamyny bütinleýin unutdyrmaga çalyşdy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Onuň häzirkä ýagdaýy öňki pikirleriniň baryny unutdyrdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

unutmak: Ýatdan çykarmak, huşdan düşürmek. *Emma sen bizi unudýarsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

uprawleniýe: 1. Iri administratiw edara, bir edaranyň iri bölümi. *Ol 2.nji gurluşyk-montaj uprawleniýesiniň staryý yktysadçysy bolup işleýär* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. gram. Bir sözün özünden soňky doldurgyjyň belli bir formada gelmegini talap etmegi, ýagny sözün beýleki söze sintaktik taýdan bolan garaşlylygy.

uprawlýaýuşçy: Bir hojalygyň, edaranyň, kärhananyň işini alyp barýan adam, ýolbaşçy. *Ol gurluşyk trestinde uprawlýaýuşçy bolup işleýär* («Tokmak» jurnaly). *Seniň ýanyňa Boris Nikolaýewiç, Bally Batmanowiç, trestiň uprawlýaýuşçysy Tagyýew hem gelip gitdiler* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

up-uzyn [up-uzyn]: Has uzyn. *Aýaklary up-uzyn, Dik durar ol elmydam* («Mydam Taýýar» gazeti).

ura: Goşynyň hüjüme geçende söweşjeň gygyryşy, şonuň ýaly hem umumy ruhlandyryjy şatlygy, makullamagy bildirýän sesli ýüzlenme. *Ýagyn ýaly ýagýan oduň astynda, Ura!-diýip, Dneprden ötdük biz* (G. Seýitlew, Saýlanan Eserler). *Öň hatarda oturan oglanlar: -Ura!-diýip gygyrdylar* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

uran1: him. Radioaktiv häsiýetli himiki element, metal. *Olaryň arasynda uran öz möhüm roluny saklaýar* («Mydam Taýýar» gazeti).

uranII: astr. Gün sistemasyna girýän planetalaryň biriniň ady. *Uran, Neptun we Pluton planetalary has uzakda ýerleşýärler* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

ura-ura: Urup-urup, yzly-yzyna urup birsyhly urup. *Faşistleri ura-ura kowalap, Dnepriň kenaryna etdik biz.* (G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).

urba: Hamyr ýelmeşmez ýaly kendirigiň içinde galdyrylýan azajyk un.

urbalamak: Urba sepme, urba bulamak.

urbalanmak: Urba bulanmak, urba sepilmek. Bu hamyr urba bulanypdyr.

urbalyk: Urba üçin goýlan un. *Ýöne, çuwalymyň düýbünde galan urbalygymy kakyp-silkip, ýugrup bişiren bir tamdyr çöregime gynanýan.* (A. Gowşudow, Eserler).

urduzmak: Biriniň urulmagyna ýa-da urmagyna sebäp bolmak.

urgan: Ýünden, ýüplükden, simden we ş. m. işilip edilýän ýogyn tanap. *Şol urganlary düýäniň biline dakyp, şol gowalar bilen çuňňur guýulardan suw çekýärdiler* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Gullar we daýhanlar urganlar bilen agyr ýasy daşlary çekipdirler* (Gadamy Dünýa Taryhy).

urgy: 1. Urulmak täsiri, sarsgyn, zarba, dükgüldi. *Täze sagatda 22 sany ýakut daş goýlupdyr, ol kiçirak urgudan gorkmaýar* («Mydam Taýýar» gazetini). *Ýüregim urgusyn ursa-da aşa, Gitmedim, garaşdym ol gara gaşa* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). 2. Güýçli zarba, sütem, jebir. *Men diňe bir şularyň alada etmekleri saýasynda duşmanyň agyr urgusyndan gutuldym* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

urha-urluk [urhaa-urluk]: Alan-aldylyk, zenzele, gopgun, gykylyk. *Harmany urha-urluga dönderdiler.*

ury: Bugdaý, arpa we ş. m. däne saklanýan çukur. *Gandym baş düýe bugdaýy gazyp goýan urusyna guýdy-da, agzyny patladyp gömdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Obanyň belli-belli adamlarynyň parhawlary galladan dolup durýardy, urulary hem açylman ýatýardy* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

urkaçy: Enelik jynsy bolan, ene jynsly. *Eger-de sowka gurçuklarynyň iýmiti olaryň ýaşynyň soňky döwründe beloklara baý bolsa, onda urkaçy sowka kebeleğiniň guzlagyrlıgy artar.* (P. P. Boguş, Türkmenistanda Gowaça Sowkasy We Oňa Garşy Göreş Çäreleri).

urmak: 1. Bir zady batly degrip, agyra sezewar etmek, urgy täsirini ýetirmek, ýençmek. *Ertesi irden gurdy soraga alyp gitdiler. Ondan hiç bir soraga jogap ýokdy. Soň ony urmaga başladylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ol garagulak bilen başa-baş urşup, taýak bilen ony gaty urdy.* («Mydam Taýýar» gazetini). *Sorap berenden, urup ber* (Nakyl). 2. Bir zadyň üstünden kakmak, ýepbeşlemek. *Naçalnik ýumrugyny stola uranda, bir ýany gyzyly, bir ýany ýaşyl galam towsup pola düşdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). 3. Atyp oky degirmek, oky belli bir nyşana degirmek, atmak. *Topragynda tozdur, gözünden urgun* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Hawa, atyp bilýän, men tüpeň atyp guş hem urdum* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 4. göç.m. Bir ýerden batly akmak (suwuklyk hakda). *Fontan urýan.* 5. Özünü bir zadyň içine oklamak, batly girip gitmek. *Tutulan adam böküp turdy-da, özüni gyrymsy agaçlaryň arasyna urdy* («Mydam Taýýar» gazetini). *Bulartiz tokaýa urup geçelgä baka gitdiler* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Urşujylar güýzüň sowuk suwuna urdular.* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 6. Ýüklemek, basmak (yük hakda). *Maşyna iki tonna sazак urduk. Kim düýä, kim ýaba, hatda käbiri äwmezек öküze-de yük urýardy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 7. Tankyt etmek, kemçiligini aýtmak. 8. Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän isimleriniň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar. *Gep urmak, sowuk urmak, azm urmak we ş. m.*

urna: 1. Geýimlik mata azlyk edende geýime urulýa bölek mata. *Donuň gysga bolsa, azajyk urna uraýarlar.* 2. göç. m. Öňki işin, derdiň üstüne goşulýan goşmaça ýetne. *Munuň üstüne hem soltanjygyn aýdanlary ýagşy urna bolupdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

urna: 1. Saýlaw býulletenleri içine goýberilýän ýörite ýaşşik. *Pionerler köşgünde ýerleşýän saýlaw uçaşogynynda urnadan býulletenler bilen birlikde, nepis eplenen dört burç kagyz çykaryldy* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 2. Ýakylan meýdiň küli saklanýan gap. 3. Köçelerde goýlup çilim, kagyz ýaly hapa taşlanýan gap. *Kagyz ýyrtlyklary urna taşlanýar.*

urnalyk: Geýime urna etmek üçin bölek mata, urna bolar ýaly mata.

urnalmak: Urna urulmak, urna tikilmek.

urnamak: 1. Geýime we ş. m. urna etmek, urna urmak, urna tikmek. 2. göç. m. Goşmak, birikdirmek. *Eger olary hem onuň üstüne urnasaň, onda size başdan biri däl-de, altydan birini bermel.* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

urp-adat [urp-aadat]: Jemgyýetçilik ahlagyň hemmeler tarapyndan kabul edilen, gadymdan dăp bolup galan tertip-düzgüni, dăp-dessury. *Köne urp-adatlar bilen adamlaryň beýnisini dolduran molla-işanlar dälmi?! (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde). Tâze ahlak adamlaryň aňyna ýerleşip, köne urp-adatlary gysyp çaykarýar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

urpak: Çägäniň, gumuň, topragyň küpürsăp ýatan tebigi üýşmegi, topbak ýeri. *Öňde urpak gumlar göründü.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Stantsiýanyň işgärlery çäge urpaklarynyň göçüşini ölçeýärler («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

urpaklyk: Tutuş urpak bolup duran ýer, urpaklary bilen örtülen ýer. Ynha tozap ýatan selinli, ownuk sazaky urpaklyk.

urşujy: Urşa gatnaşyjy. Biderek gitjek däl, dökülýän ganlar, *Ýaşasyn urşujy gahrymanlar (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Urşujylaryň hemmesi berk taýýarlykly, hemme sereňjamlar bilen üpjündi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

ur-tut: Haýdan-haý, ýüzüniň ugruna, birden. *Ol ur-tut habaryň awtoryny gözläp tapdy. Ol ur-tut başga birine durmuşa çykyp, derrew iki sanjak gyz edindi («Tokmak» jurnaly). Men Aýsoltanyň gyzy Ogulhallyny ur-tut gelin edinjek-de oturyberjek (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

urug [uruug]: Biç ata-babadan emele gelen nesiller topary, şonuň ýaly-da umuman nesil. *Galmady duşmançylyk hiçbir urugda-tirede (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Tsarizm zähmetkeşleri gulçulyk-da we nadanlykda saklap, milli urug duşmançylygyny girizýärdy («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

urugçylyk [uruugçylyk]: Esasy jemgyýetçilik-yktyسادy gurluşy urug bolan döwürdäki adamlar arsyndaky gatnaşyk. *Feodal hem urugçylyk bölünişigi hakynda pozmalarda ençe gezek ýatlanylýar (Gadymy Dünýä Taryhy).*

urugdaş [uruugdaş]: Bir urugdan bolan, urugy bir bolan. *Urugdaşlar hemme zatda biri-birlerine kömek bermeli bolupdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy).*

urulmak: 1. Özüni urdurmak, ýenjilmek. *Urulýan ýigidiň demi içine doldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Urulmak, sögülmek, sütem içinde, Million gyzyll güller haýyp solýardy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zadyň üstünden kakylmak, ýepbeşlenmek. 3. Atylp ok degrilmek, tüpeňlenip öldürilmek, atylmak. *Howa söweşlerinde hem-de asmana atýan toplarymyzyň oky bilen duşmanyň 111 samolýoty urlup ýyklydy. 4. Ýüklenmek basylmak (Yük hakda). 5. göç. m. Käýelmek, ýazgarylmak, tankyt edilmek. Ol felýetonda bir adamynyň ownuk-uşak kümsükligi, eliniň egriligi hemen onuň başga pis häsiýetleri berk urlupdyr. (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

urundymak: Azap çekdirmek, çabalandyrmak. *Ony näme beýle urundyryň-da goýýaýdyň?! (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

urunmak: 1. Eliňi-aýagyňy silkip çabalamak, jan agyrysy sebäpli horluk çekmek. *Oglanyň ýagdaýy örän erbetdi, goltugymda iki ýana urunýardy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* 2. Bir zadyň ugrunda hars urmak, aladalanmak. *Nasasy işletjek bolup, ol uzynly gün urundy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 3. Bagdan, kapasdan boşamaga ýa-da başga bir sebäbe görä howlukmak (Haýwan hakda). *Guş urunýar welin, bir zat gören bolmaga çemeli.*

uruş: 1. Söğüşik, ýakalaşyk bilen yüze çykýan dawa, jenjel. *Urşuň geňesi ýok (Nakyl). Uruş, sögüş, emma ýarasyga ýer goý (Nakyl).* 2. Döwletler arasyndaky ýaragly söweş, ýaragly göreş. *Sowet Soýuzy Beýik Watançylyk urşunda taryhda bolmadyk ýeňiş gazandy («Sowet Edebiýaty» jurnaly). Emma weli, tâze uruş tehnikasyny öwrenmek biraz kyn degdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 3. göç. m. Nädogry syýasata, zyýanly dăp-dessura garşy metbugat üsti bilen alnyp

barylýan iş, öwüt-nesihat, göreş. *Köne adat bilen uruş ederis* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). ♦ **uruş meýdany**-Söweşiň, uruşň gidýän ýeri. **grajdanlyk uruşy**- Bir ýurduň içindeki jemgyýetçilik synplaryň arasyndaky ýaragly söweş, ýaragly göreş. *Çary Pökgeniň grajdanlyk urşuna hem gatnaşan köne bolşewikdigini görkezdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Ol garry grajdanlyk urşuna hem gatnaşypdyr*. **sowuk uruş**-Käbir imperialistik döwletleriň SSSRýe we demokratik ýurtlara garşy basybalyjlykly urşa görýän taýýarlygy

uruşdyrmak: 1.İki adamy biri-biri bilen sögüşdirmek, ýakalaşdyrmak, jenjelleşdirmek. 2.Gijjeläp, gep berip, iki döwleti ýaragly çaknyşdyrmak, biri-biriniň garşysyna göreşdirmek, söweşdirmek. *Çemberlen Mýunhende utduranlaryny Moskwada utmak, ruslar bilen germanlary uruşdurmak isledi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Garpyşdyryp göreşdirmek, garpyşdyrmak (Mal, haýwan hakda). 4. Bir näçe zady yzly-yzyna urup, saýgylap çykmak. *Ol uruşdyryp gelşine onuň çarygynyň apgyrdyndan basdy*. (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

uruşgan: Köp uruşýan, uruşmaga ökde, uruşň tärini oňat bilýän.

uruşganlyk: Uruşmaga ökdilik, uruşmagyn tärini gowy bilijilik. *Rus goşunynyň uruşganlyk hilini we tehnikasyny gyssagly suratda ýokary götermäge synanyppdyr* (SSSR Taryhy).

uruşmak: 1.Sögüşip, ýakalaşyp dawa edişmek, jenjelleşmek. *Ol, çagalar bilen uruşýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Goşun jemläp başga bir döwletiň goşuny bilen ýaragly söweşmek, söweş etmek. *Näçe ýerde front gurap uruşyp, Birleşýärler dünýä zähmetkeşleri* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Jenewa şäherinde ýygnaç edýäsiň. Uruşmak kararyn berýän çemberlen* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 3. Garpyşyp biri-birini pugta çeynemek, dişleşmek (it we ş. m. haýwan hakda). *Şol bada-bat uruşmagyň ugrny bilmedik. It bularyň arasynda ýokdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 4. Urmaga kömekleşmek.

uruşparaz: Gandöküşikli uruşň bolmagynyň tarapdary, jeňparaz. *Goý, many uruşparazlar ýatda saklasynlar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

uslyp [uslyyp]: **uslyp bilmezlik**-Düzgüne laýyk hasaplamazlyk, gelşiksiz hasaplamaklyk. *Ol edarada nas atmagy uslyp bilmän, papiros otlap çekdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Öz ogly ýaly adam bilen kejeleşmegi özüne uslyp bilmedi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ussa: Önümçiligiň belli bir pudagyndan hünäri bolan spetsialist. *Geýimçi ussalar tiken geýimlerini elleşdirmek bilen, maşynlaryny ýaglaýarlar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň kakasynyň esasy käri demirçi ussady* («Pioner» jurnaly). *Ol indi kolhozyň ussasy bolup işleýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ussa muzduny ber-de gyssa* (nakyl). *Burawlaýjy ussa*.

ussaçylyk: ser. Ussalyk. *Pionerler öýüniň ikinji etajynda agaç ussaçylyk ussahanasy bar* («Mydam Taýýar, gazeti»). *Omar ata-ogul ýaly Bile ussaçylyk etdi*. (R. Seýidow, *Eserler*). *Ussaçylyk işiniň ýagdaýyny, nähili ýol bilen ussa bolmak mümkindigini Ondan sorady* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ussahana [ussahaana]: Önümçilik senetleri ýasalýan we bejerilýän jaý. *Kolhozyň ussahanasynda täze jaýlar üçin gapy ýasamak işine girişildi* («Kolhoz Günleri»). *Posýolokda dürli ussahanalar-da bardy*. (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ussalyk: Ussanyň käri, ussanyň hünäri. *Çoýan ak ýürekden işläp, ussalyk deňine ýetdi* (R. Seýidow, *Lewap Gyzy*). *Bolsa-da pahyr ussa adamdy-diyşip, ukyply ussalygy we adamkärçiligi hakunda gowy gürrüň edýärler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ussat [ussaat]: İşini ökdilik bilen ýerine ýetirýän, işine türgen, işine ökde. *On barmagyň dürler dökyär reňbe-reň, Beýle ussat görmedim men saňa deň* (R. Seýidow, *Eserler*). *Gurçuk tutmagy ussat aýallara tabşyrmaly* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Martynow öz işine diýseň ussat we paýhasly adamdy*. (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ussatlyk [ussaatlyk]: İşine ökdelik, işe türgenlik. *Tomaşaçylar ýokary ussatlyk görkezýän Sowet we frontsuz futbolçylaryny tüýs ýürekden gutladylar («Sowet Türkmenistany» gazetini). Bu ýerde tejribe, bilim, ussatlyk gerekdi («Kolhoz Günleri»).*

ustaw: Bir zadyň işleniş, ýerine ýetiriliş tertibini ýola goýýan düzgün-kadalar ýygyny. *Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasynyň ustawy. Kolhoz ustawy.*

usul [usuul]: Bir işi pratiki amala aşyrmaklyk ýa-da teoretiki barlamaklyk täri. *Burawlamagyň täze usulynyň önümçilige girizilmegi zähmeti ýeňilleşdirdi («Sowet Türkmenistany» gazetini). Bular depginiň iň goldaýjy usuly edip, sotsialistik ýaryşy ulanýarlar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*

usully: Başarjaňlygy bolan, ukyply. *Ol hemme zada hem gaty usullydyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bu işden meniň başym çykmaz, muňa usully adam gerek. («Mydam Taýýar» gazetini).*

usullyk: Ýuwaşlyk bilen, assyrynlyk bilen, emaý bilen. *Gülşirin usullyk bilen oturgyjyny oňa bakarak süýşürdi. (A. Gowşudow, Eserler). Nepesow usullyk bilen ýerinden turdy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

usullylyk: 1. Başarjaňlyk, ukyplylyk. *Örän usullylyk gerek («Mydam Taýýar» gazetini).* 2. Ýuwaşlyk, assyrynlyk, emaýlyk.

usulsyz: Başarjaňlygy bolmadyk, ukyby bolmadyk, başarnyksyz, ukypsyz.

usulsyzlyk: Başarjaňlygy ýokluk, başarnysyzlyk, ukypsyzlyk. *Munuň düýp sebäbini özüniň usulsyzlygyndan görmän, uwlap ýatyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

usurgamak: Çala uka giden ýaly bolmak, ymyzganmak (dürli sebäbe göre). *Ol bir hili usurgan ýaly bolup, düşegiň üstüne süýndi-de, ep-esli wagt gymyldysyz ýatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ses-üýnsüz usurgap ýatan Boris-de, Gözlerini açyp galmakçy boldy. (Çary Aşyr, Pozmalar).*

usurgatmak: Çala uka giden ýaly etmek, ymyzgatmak (dürli sebäbe göre). *Ataýry ilki gelin bolup gelen günlerinde, Holnazar Mehinlini urup usurgatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tüpeňiň gundagy bilen urup usurgadyrdylar (B. Gurbanow, Duşysyk).*

uşak: dial. ser. Ownuk 1. *Uşak ýaplara bir näçe gezek mirap hem bolupdy. Bu gyzyň uşak sürä kowalaşysyna seret-le! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

uşak-düşek: ser. Ownuk-uşak 1. *Heý bir uşak-düşek zadyň ýokmy?!*

uşaklamak: ser. Ownuklamak. *Uşaklap ýagyp başlan ýagys, onuň ýüzüne yzly-yzyna degdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

uşaklaşmak: ser. Ownuklaşmak.

uşaklatmak: ser. Ownuklatmak.

uşaklyk: ser. Ownuklyk. *Seniň bu edişiň gaty uşaklyk bolýar.*

uşamak: ser. Ownamak. *Terneler indi uşapdyr.*

uşatmak: ser. Ownatmak. *Faşist toplarynyň tigrilerini, Söweş meýdanynda döwüp uşatdyk (R. Seýidow, Eserler). Şu ýüzlük pullaryň hemmesini uşatmaly. Tutanýerligiňiz, agzybirligiňiz, Duşmanlaryň galasyny uşadar (Ata Salih, Saýlanan Eserler).*

uşlyp [uuslyyp]: 1. Egrilip edilen sapak, ýüplük. *Kimiň näçe getireni-uşlyba düzülen monjukýaly hemmesiniň hasaby bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Baglanyşyk, birlik, birleşik. *Hat front bilen tylyň beýik aragatnaşygynyň bozulmaz uşlybydyr («Sowet Türkmenistany » gazetini).* ♦ **uşlyp ýaly zat goýmazlyk**-Hiç zat goýmazlyk, iňne ýaly zat goýmazlyk. *Öýünde bolsa uşlyp ýaly zadyny goýman, çuwala saldyryp, gaça-gaçlyk bolsa yza galjak gümany ýok. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

utanjaň: Sähel zada uýalyp duran, ýygra, çekinjeň, uýaljaň. *Mähri utanjaň görnüşli ýüzüni aşak saldy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Gurbanyň görmegeý we utanjaň ýüzi gyza çalyň edip durýardy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

- utanjaňlyk:** Uýaljanlyk, çekinjeňlik, haýalylyk, ýygralyk. *Onuň utanjaňlygynyň ornuna bir hili gönümellik, hyrsyzlyk häsiýeti gelip gonupdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- utanjyramak:** Utanan bolmak, ýygryljyramak, uýaljyramak, çekinjiremek. *Orazberdi onda-da utanjyrap, durmady.* («Mydam Taýýar», gazeti).
- utanç:** 1. Adamyň özüni alyp barşyndaki çekinjeňlik duýgusy, uýat. *Utanç, haýaň nirde, aýyp dälmidir?! (B. Kerbabaýew, Aýlar).* *Sende utanç, namys bolmazmy? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Adamçylyk kesbine laýyk gelmeýän iş, masgaraçylyk, abraýsyzlyk, uýat. *Indi seniň biziň aramyza düşjek bolup ýörmegiň saňa gaty utançdyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- utançly:** 1. Utanç iş eden, aýyply, etmişli. *Men ony synlaýaryn we ony göremde edil utançly ýaly sustum basylýar (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler).* *Baýram gapydan girende Berdi utançly ýylgyrdy-da salam berdi («Mydam Taýýar», gazeti).* 2. Adamçylyk kesbine laýyk gelmeýän, masgaraçylykly wejara. *Spartalylar zähmeti utançly iş diýip hasaplapdyrlar (Gadymy Dünýä Tarihi).*
- utançsyz:** Utanjy ýok, bihaýa, haýasyz, aýyply, uýatsyz. *Pýotr, men şeýle utançsyz adammy?-diýip, Wepa güldi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*
- utançsyzlyk:** Utanjy ýokluk, bihaýalyk, haýasyzlyk. *Heý-de, şeýdip durmak bolarmy, nähili utançsyzlyk! (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* *Beýle-de bir utançsyzlyk bir ogşyýa?! (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda).*
- utandyrmak:** Biriniň aýbyny açyp, ýüzüni gyzartmak utanja goýmak. *Ýagdynyň söwda işleri hakynda hem dünýä raýona çagyryp, meni utandyrdylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Gyzyň ony ýa has beterräk utandyrasy, ýa-da utanç perdesini onuň ýüzünden syrasy geldi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Artyk aga, indi bir utandyrmasaňyz-la! (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*
- utanyşmak:** Uýaljyraşmak, çekinişmek. *Onýança-da är-heleý meni gördüler, Utanyşyp, biraz dymyp durdular (Çary Aşyr, Pozmalar).*
- utanmak:** Bir zat üçin uýalmak, sustuň basylmak, ýüzüň gyzarmak, çekinmek. *Saparly özüniň ýalan sözle- ýändigine özi utandy. (B. Seýtäkow, Saýlanan Eserler).* *Aýdogdy utanyş sesini çykarmady («Bahar»).* *Şol bolup ýörşüme indi özüüm hem utanyan (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*
- utdurmak:** 1. Oýunda utulyşa sezewar bolmak. *Be, görýän weli, sen şu gezek utaýjak ýaly, men-ä sana utduraýman, hany göç bakaly! («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).* *Ol bütün puluny ýolda kart oýnap utdurdy. («Edebiýat»).* 2. Oýunda ýeňilmek, ýaryşda asgyn düşmek, basylmak, galmak. *Biziň «Köpetdag» komandamyz Garaganda futbolçylaryna 5:1 hasaby bilen utdurdylar.*
- utgaşdyrmak:** 1. Birikdirmek, birleşdirmek, goşmak sepleşdirmek. *Edebiýatçylar özleleriniň joşgunly seslerini parahatçylyk ugrundaky göreş bilen utgaşdyrdylar.* 2. Dogry getirmek, gabatlaşdyrmak. *Suwaryşy ösümligiň döwri bilen utgaşdyrmaly («Mydam Taýýar» gazeti).*
- utgaşyk:** 1. Biri-birine utgaşyp, goşulyşyp giden. *Ony daşa alyp gitmän, diňe şol jaýdan çykaryp, daşky tamyň içinden girmeli utgaşyk işikden saldylar (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* *Onuň aşak gapdalynda, onuň bilen utgaşyk edilen şonuň ýaly jaý hem çagalar ýaslisidi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Ýanaşyk, degşir, golaý. *Kolhozyň buhgalteriýasy we beýleki işgärleri şu öý bilen utgaşyk oturaň özbaşdak jaýlarda ýerleşýärdiler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*
- utgaşykly:** Baglanyşykly, bagly. *Köplenç wagtarda çaganyň iç geçmesi gusmagy bilen utgaşykly gidýär. («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).*
- utgaşyklyk:** Baglanyşyklyk, baglylyk.
- utgaşmak:** 1. Birikmek, birleşmek, goşulyşmak, sepleşmek. *Howlularyň ýeňsesi bolsa giň öri meýdanlary bolup, ýaýlyp ýatan Garagum bilen utgaşýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Ol adamynyň ösgün saçlary sakgaly bilen*

utgaşypdyr (A. Gowşudow, Eserler). *Onuň al-asmana utgaşan örküç-örküç gerişlerindäki, gojaman çal başlaryndaky gara bulutlar töwerege tiz ýaýrap, ýagşy has güýçli ýagmaýa başlady* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Dogry gelmek, gabatlaşmak.

utlyşylmak: Oýun, ýaryş we ş. m. ahyryna çenli oýnalyp gutarylmak. *Küşçüleriň bu günki oýny utlyşylman galdy.*

utluşmak: Oýny ahyryna çenli oýnap gutarmak. *Küşçüler sagat iki töwereginde utluşdylar.*

utmak: Oýunda, göreşde, jedelde we ş. m. garşydaşyňdan üstün çykmak, garşydaşyň ýeňmek. *Duşuşykda Mary oblastynyň komandasy utdy* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Komandanyň haýsysy köp oçko gazansa, şol komanda utýar* («Pioner» jurnaly).

utopik: Utopiýa has bolan, utopiýa degişli bolan.

utopist: 1. Utopik sotsializmiň tarapdary. 2. Gury hyýalçy, fantaziýaçy, hyýalbent.

utopiýa: syýasy. Amala aşmagy mümkin bolmadyk boş hyýal.

utopizm: Utopiýa bolan meýillilik, hyýaly arzuw.

utuk: Oýunda her tapgyrdaky gazanylýan ýeňiş, üstünlik, utuş. *Biziň oýunçylarymyz ýene bir utuk gazandylar.* («Mydam Taýýar» gazetini). *Uludan-kiçi hemmeler utuk gazandylar* («Ýaş Kommünist» gazetini).

utulmak: Oýunda, göreşde, jedelde we ş. m. garşydaşyňa utdurmak, garşydaşyňdan ýeňilmek. *Gördüňizmi, siziň oýunda utulmagyňzyň esasy sebäbi şunda. Eger-de her kim şonuň manysynyň nämedigini aýdyp bilmeýse, ol utulýar* («Mydam Taýýar», gazetini). *Oýunçy utulanyny bilse ýagşy* (nakyl). *Utulan ýeňsesini gaşar* (nakyl).

utun: Çarh oturtmak üçin guýynyň agzyna gabat ýapgyt edilip dikilýän agaç. *Şol aýda her haýsynyň üstüne arasy çarhly goşa utun abanyp duran, agyzlary tsement bilen bejerilen üç-dört sany guýy bardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

utuş: 1. Oýunda, ýaryşda gazanylýan utuk, ýeňiş. *Meret küşt oýny boýunça utuş gazandy.* 2. Zaýom lotereýa we ş. m. oýnalanda düşýän pul, zat. *Myrat bu gün paýona kolhozçylaryň zaýomyny alyp, gelipdir, ol olaryň utuşlaryny barlamakçydy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

uwertýura: teatr. 1. Operanyň, baletiň sazly başlanyşy. «*İwan Susain*» operasynyň uwertýurasy hem saz gurallarynda ýerine ýetirmek üçin taýýarlanylýar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). 2. Orkestr üçin belli bir sýujetde ýörite ýazylan sazly eser.

uwlamak: 1. ser. Uwwuldamak. *Aç gurt käte agzyn açyp uwlardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *İti zesinden hem gorkýan ýaly, uzyn-uzyn uwlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. göç. m. zadyn sesli aglamak. *Ol ýüzüni çuwala berip, uly ili bilen uwlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gelin saklap ýaş bābegin, Haçan görseň uwap otyr* (Çary Aşyr, *Pozmalar*). *Ulunyň diýenini etmedi uwlar* (Nakyl).

uwlandyrmak: 1. Çürkemek, gynandyrmak, kösendirmek. 2. Bir işi ýerine ýetirmäge mejbur etmek. *Ol gullukdan gaýdyp geldi-de, şondan bāri bizi obadan gaçyp gitmäge uwlundyrdy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

uwlaşmak: Bir topar bolup uwlamak, uwwuldyly seslenişmek. *Tokaýda şagallar uwlaşýarlar.* («Mydam Taýýar» gazetini). *Awy oňmadyk şagallar käte-käte uwlaşýardylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. göç. m. Köp bolup zadyn sesli aglaşmak, kösenişmek. *Olar biri-birleriniň nāme diýip aglaýanyňa gulak hem asman, her haýsy öz ölüsini ýatlap, şagal ýaly uwlaşdylar.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

uwlatmak: 1. Uwwuldyly ses çykartmak, uwwuldyly seslendirmek. 2. göç. m. zadyn sesli aglatmak, kösendirmek, gynamak. *Nurjamal öz sözünde durup, baýyň ogluny uwlatty* (B. Seýtäkow, *Döwürdeşler*).

- uwlunmak:** 1.Çürkenmek, gynanmak. 2. Bir işi ýerine ýetirmäge mejbur bolmak, uwunmak. *Yzyma dolanyp gaýtmaga uwlundym («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*
- uwunmak:** ser. Uwlunmak. 2. *Şondan tarap başymy alyp gitmäge uwnandyrýn («Sowet Edebiýaty», jurnaly). Agyr durmuş Mawynyň degnasyna degýärdi, başyny alyp gitmäge-de uwunýardy, emma barara gapysy ýokdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- uwwuldamak:** Uwwuldyly ses çykamak, uwwuldyly ses etmek.
- uwwuldaşmak:** Bir topar bolup uwwuldyly ses etmek, uwwuldap gygyryşmak. *Tokaýda möjekler uwwuldaşýardy.*
- uwwuldy:** 1.Käbir haýwanlaryň (it, şagal, möjek we ş. m.) soduryp gygyrmagy, ýeliň güýçli ösmegi netijesinde döreýän ses. *Seniň eşidýän uwwuldyň we çüwwüldiň-gowakdan yzyna güwwüldäp çykýan şu ýeliň uwwuldysydyr («Mydam Taýýar» gazetini).* 2. göç. m. Garşylyk, närazylyk, zenzele.
- uýa:** 1.Aýal dogan. *Yokla, çykalym bäre gaty köp ýyllar geçdi-diýip, Guwanç kakasynyň ejesiniň we uýasynyň habaryny sorady (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. Aýal maşgala ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Seniň görküň, seniň keşbiň, jan uýam, Saklaýan ýüregmin çuňňur ýerinde («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). Uýam, suw içip bolmazmyka?! (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Al uýam çagalara egin-eşik edersiň! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- uýaldyrmak:** ser. Utandyrmak.
- uýalmak:** ser. Utanmak. *Pikir etdi, öz-özünden uýaldy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Otyr ýaryn ýada salyp, öz-özünde uýalyp (Çary Aşyr, Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy). Baryny beren uýalmaz (Nakyl). Tükenmez hazynam bolandan, uýalmaz ýüzüm bolsun (Nakyl). Ogrulyk eden uýalmaz üstüne gelen uýalar (Nakyl).*
- uýamak:** 1.Süýt halyndan gatyk halyna öwürlmek gatyk halyna geçmek. *Süýdi bir eýýäm basyrypdy, bu wagta uýandyr.* 2. Suwuklyk halyndan goýunlyk halyna geçmek. *Gan uýapdyr.*
- uýan:** Gaýyşdan tikilip, atyň kellesine geýdirilýän esbap. *Şu gyjalatyň aşagyndan çykaryn.Çykmasam, men seniň ogluň däl!-diýip tamdan çykdy-da, ýabyny eýerläp, derrew uýanyny saldy. Jigi, bu ýabynyň uýany bilen gamçysyny ber, men şu taýyk gyssag baryp geljek-diýdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*
- uýanlamak:** Uýan salmak, uýan geýdirmek. *Aman alaşasyna eýer saldy, uýanlady.*
- uýanlaşmak:** Uýan salmaga, geýdirmäge kömekleşmek.
- uýanlatmak:** Uýan saldyrmak,uýan geýdirtmek. *Gurban ýaş oganlaryň birine ata eýer saldyrtdy we uýanlatdy.*
- uýat:** ser. Utanç. *Uýat ada galandan, ýagşydyr gurban bolan («Mydam Taýýar» gazetini). Ýagşy bilen ýöreseň, ýetir myrada; ýaman bilen ýöreseň, galdyr uýada (Nakyl).*
- uýatmak:** Bişirilen süýdi basyryp, gatyk halyna ýetirmek, süýt halyndan gatyk halyna öwürmek. *Bu süýdi basyryp, uýatmaly ekeniňiz!*
- uýatsyz:** ser. Utançsyz.*Gamarbanu kirpigini gyrpman, uýatsyz nazar bilen Hawere garady (M.İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- uýdurmak:** Biriniň yzyna eýertmek, boýun egdirmek, tabyn etdirmek, ynandyrmak, yrdyrmak, *Sen dünýä getrdiň algyr pälwany.Sen oňa uýdurdyň merdan bolmany (T. Esenowa, Gündogar Aýallaryna Açyk Hat).*
- uýezd:** Rewolýutsiýadan ozalky Russiýada we 1929-njy ýyla çenli SSSR-de:administratiw-territorial birlik gübneriýanyň sostaw bölegi. *Ol uýezd naçalniginiň kömekçisidi (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Men diňe şu üç uýezd boýunça bolan maglumatlar bilen çäklenjek (W. İ. Lenni, Eserler).*
- uýgunlaşdyrmak:** 1.Täze şertlere, täze ýagdaýlara öwrenişdirmek. Olary biziň howamyza uýgunlaşdyrmak, ilki bada bize örän kyn düşdi («Sowet Edebiýaty» jurnali). 2. Ýerli şertlere endik etdirmek.
- uýgunlaşmak:** 1.Täze şertlere, täze ýagdaýlara öwrenişdirmek. *Sowet adamlary klimatyň dürli ýagdaýlarynda ýaşamaga uýgunlaşandyrlar («Mydam Taýýar»*

gazeti). 2. Ýerli şertlere endik etmek. *İçki sekretiýa tabynlygyny, daşarky sredanyň üýtgeşip duran şertlerine organizmiň has gowy uýgunlaşmagyny üpjün edýär* (A. N. Kabanow, *Adamyň Anatomiyasy we Fiziologiyasy*)

uýgurlar: Orta Aziýa we käbir Günbatar Hytaýraýonlarynda ýaşaýan türk diller gruppasynyň sostawyna girýän halk.

uýluk: *anat.* Aýagyň çatalba bilen dyz aralygy. *İki elini uýlugyna urdy-da:-Haý, ýangyn dünýä, ot aldy!-diýip gygyrdy.* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ejem ellerini uýlugyna urup, aglamaga başlady.* («Mydam Taýýar» gazetisi).

uýmak: Biriniň yzyna eýermek, boýun egmek, tabyn bolmak, ynanmak, yrylmak. *Mämetweli hoja hemişe Halnazara uýup gelyän bolsa, Halnazar häzir oňa uýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Janyň, tenim bilen uýýaryň oňa* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

uýulmak: Biriniň gylyk-häsiýeti bilen halys öwrenişip, ýüregiň bilen şoňa berilmek, ynanmak. *Ol Gurt bilen gezer wagtynda olaryň gylyklaryna uýulýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uz [uuz]: *kön. s.* Owadan, gelşikli, gowy şekilli, görmegeý, näzenin. *Agzy uz ýaşmakly ýaş gelin biziň gürrüňimizi diňlemäge durdy.* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Eý söwdügim, sallanyp, ýüz müň jilwe bile gel, Gamza kakyp, uz basyp, goluň sala-sala gel* («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi») *Az bolsun, uz bolsun.* (nakyl).

uzadylmak : 1. Bir zady birine bermek üçin eliň bilen öňe gönedilmek, eliň bilen berilmek. *Hoşgeldi özüne uzadylan kagyzy aldy.* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Ýola salynmak, ugradylmak. 3. Bir zat bir ýere ýollanmak, iberilmek.

uzadyşmak: 1. Bir zady biri-biriňe uzatmak. *Olar içi çalyly käsäni biri-birine uzadyşdylar.* 2. Ýola salyşmak, ugradyşmak. *Gelen mihmanlary uzadyşyp, yzmyza öwrüldik.* 3. Bir zady bir ýere ýollaşmak, iberişmek.

uzak: 1. Yakyn aralykda däl, daş, alys. *Barjak ýerimiz uzakmy?! -diýip sorady* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uzaklaşdyrmak: 1. Arany daşlaşdyrmak, arany açmak, uzak etmek. *Ol tukatlygy özünden uzaklaşdyrmak üçin eline kitap alyp, krowatyň üstüne geçip gyşardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Epesli döwre çekmek, uzaga çekmek, möhletini daşlaşdyrmak. *Hany aýtsana, näme wagty uzaklaşdyrýarsyň?* («Sowet Edebiýaty» gazetisi). *Gürrüňi uzaklaşdyrma, näme etmekçi bolýarsyň, sen gysgajyk şony aýt!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uzaklaşmak: 1. Ara daşlaşmak, ara açmak, uzaga gitmek, daşa gitmek. *Möjekler bilen söweş gurlan meýdandaky gykylyk kem-kemden uzaklaşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Olar harmandan uzaklaşypdylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Köp wagta çekmek, wagty uzaga çekmek, möhleti aňry çekilmek.

uzaklyk: Ara ýakyn dällik, ara daşlyk, uzak ýerdelik. *Uzaklykda otlaşyp ýören goýun sürüleri göze çala kaklyşýar* («Sowet Türkmenistany» gazetisi). *Lagerden uzaklykda bolmadyk şäher suw basseýninde 25 metr aralyga ýüzmek boýunça dört otrýadyň pionerleriniň arasynda ýaryş geçirildi* («Mydam Taýýar» gazetisi).

uzalmak: 1. Öňküsinden uzyn bolmak, öňküsinden uzynlygy artmak. *Gum örküçleriniň we ösümlükleriň kölegeleri barha uzalýardylar* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). 2. Köpe çekilmek, köp wagt dowam edilmek, uzak wagta çekilmek. *Üç gün üç ýyldan-da beter uzaldy, İne, bir gün anna agşamy geldi* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

uzaltmak: 1. Öňküsinden uzyn etmek, öňküsinden uzynlygyny artdyrmak. 2. Köp dowam etdirmek, köpe çekmek, uzaga çekmek. *Sen meniň ömrümi has-da uzaltdyň* (K. Gürbannepesow, *Soldatyň Ýüregi*). *Ol häzir adamyň ömrünü uzaltmak, ençeme garrylary ýigdelmek ýaly wezipeleri çözüär* («Sowet Türkmeistanynyň Aýallary» jurnaly). *Elli sözüni owadanlap hem kebsirläp uzaltdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

uzamak: ser. Uzalmak. *Baýyr maýsa bilen özün bezäpdi, Gijeler gysgalyp, günler uzapdy.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uzanmak: Uzalyp ýatmak, azajyk uklamak, süýnüp ýatmak. *Duşman agram salan wagty, uzanyp men öýde ýatman!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ädiksiz uzandy bu gün ýatanda, soweşler pälwany garry general.* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*)

uzatdyrmak: 1. Bir zady başga birine eli bilen berdirmek. 2. Möhleti öňküsinden köpeltmek, öňküsinden artdyrmak, uzaga çekdirmek. 3. Ýola saldyrmak, ugratdyrmak. *Mihmanlary uzatdyrmak.* 4. Bir zady birine ýollatdyrmak, ibertmek.

uzatmak: 1. Bir zady birine bermek üçin eliňi öňe ýazmak. *Ol elindäki arzasyny direktora uzatdy* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Kitaby elinden gaňryp aldy-da, aýalyňa uzatdy.* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Möhleti öňküsinden köpeltmek, öňküsinden artdyrmak, uzaga çekmek. *Wannanyň dowamlylygyny 45 minuta çenli uzatmak bolýar* (S. O. Dulitskiý, *Rahit*). 3. Ýolagçyny ýola salmak, ugratmak. *Uzadandan ýoldaş bolmaz* (nakyl). 4. Bir zady ibermek, ýollamak. *Eziz daýzasyndan köp salam aýdyp, Bir sowgat uzatdy ejesi Aýna* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

uzyn [uzyyn]: 1. Gysga däl, ep-esli uzynlygy bar bolan. *Ol uzyn sakgalyny sypady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Yabyň iki tarapy-da uzyn gök dereklikdi* (B. Seýtäkow, *Saýlanan Eserler*). *Sagat on iki bolmaga baş minut galanda, men gyzyň papkamy goltuklap uzyn koridora çykdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Uzynyň akyly giç geler* (Nakyl). 2. ser. Uzak. 3. *Ol adam uzyn gije arkasy agyr bedi ýükli görgüsini görüp gezenmişin* (N. Saryhanow, *Kitap*) ♦ **dili uzyn** – ser. Dil YY. *Adamynyň öňünde eden etmişim ýokdur, onuň üçin dilim uzyn*. **eli uzyn** – Gurply, pully, mally, barly, zatly. *Eli uzyn adam.* **ýaşı uzyn bolsun!** – ser. *Ýaş Y. Toýuňyz gutly bola! Ogul ýaşı uzyn bolsun!*

uzynak [uzyynak]: Boýy birnem uzyn bolan, uzyna ýakyn bolan. *Aýsoltanyň uzynak barmaklary, ony özüne öndeýän ýalydy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çägede aýak sesi eşildirmeýänligi üçin, uzynak garaýagyň ýigit duýdarsyz peýda boldy.* («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Ol uzynak, maňlaýy giň, güler ýüzli gelindi.* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyň*).

uzynly-gysgaly [uzyynly-gyysgaly]: Uzyn we gysga gatyşykly. *Uzynly-gysgaly, belentli-pesli, Her taýyndan baksaň, tapdyrmaz tasly* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

uzynlygyna [uzyynlygyna]: Uzun boýuna, boýuna görä, uzynlygy boýunça. *Ol uzynlygyna ýykyldy.*

uzynlyk [uzyynlyk]: 1. Bir ugurda ýatan çyzygyň, jisimin we ş. m. iki gyra nokadynyň arasyndaky aralyk. *Uzynlygy iki ýarym, ini bir ýarym metr gabra Halnazaryň göwresini emäý bilen goýdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bular ahyrynda bir näçe kilometr uzynlykdaky batgalyk ýoluň aňyrsyna çykdylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Wagt taýdan dowamlylyk, wagt taýdan üznüksizlik, köp wagta çekmeklik.

uzyn-uzyn [uzyyn-uzyyn]: 1. Örän uzyn, uzyn boýy bolan. 2. Örän uzaga çekýän, uzak wagta çekýän. *Şu ýagdaýdan çykmasaň, uzyn-uzyn dokladlar edeniň hem, rezolýutsiýalar çykaranyň hem peýdasy ýok* («Sowet Türkmenistany» gazetini). 3. Sokduryp-sokduryp, dowamly. *Soň uzyn-uzyn uwap, bagry bilen süýşüp, derwezä bakan süýşdi.* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 4. Giň-giň, uly-uly. *Ol ileri ýüzlerindäki çöpleriň içi bilen posýolok gurluşyklaryna tarap göneldi-de, uzyn-uzyn ädimläp gitdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

uzur [uzuur]: kön. s. ser. Ötünç. *Ol myhmanlardan uzur sorap, garrynyň öňünden çykdy.* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly).

Yol uzak bolanda näme? («Bahar») 2. Tiz däl, köp, ed-esli (wagt). *Ol öýüne gelenden soň hem, uzak wagtlaý özünü dürsäp bilmedi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly*)

Ädim).Näme, guýiniň başynda uzak gürrüňleşip bolýarmy? (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. Bütün, uzyn, tutuş.Şol ys uzak gije dymjygan endamyna, gowşan damarlaryna gürp-kuwwat berýärdi (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). ♦ **ömrün uzak bolsun!**. ser. Ömür. Ömri uzak bolsun! Heniz onuň bizi käýidenini bilemzok («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

-Ü-

ü: Türkmen elipbiýiniň ýigrimi başınjı harpy.

übtük: Pamygyň, ýünüň we ş. m. kiçijik bölejigi. *İndi onuň bir übtüğini hem zaýalaman çöplemegi galýar.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Pagtadyr Watanyň geregi-görki, Yekeje Übtügem bolmasyn zaýa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

üç: 1. 3 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Ýene üç günden gaýdaryn* (R. Alyýew, *Sülginiň Hatlary*). 2. ser. Üçlük 2.

üçbir [üçbiir]: Üç-üçden, üç-üç bolup. *Atbaşçylar gaýdyşda, gelnalyjynyň kä yzyna galyp, kä öňüne geçip, ikibir, üçbir, kä yza, kä öňe bakan at goýdular* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bir salymdan ikibir, üçbir gürrüňe başladylar* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly).

üçburçlyk: geom. Biri-birini kesip geçýän çyzyklaryň netijesinde üç sany içki burç emele gelýän geometrik figura. *Üçburçluklaryň meňzeşliklerinden taraplaryň proporsionallygy gelip çykýar* («*Fizik Kursy*»). *Biziň çaknyşjak meýdançamyz eýlesi-beýlesi düzüw üçburçluk diýen ýalydy* (M. Ýu. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

üçek: dial. Tamyň ýokary üsti, kryşa. *Arzygöl çykar üçege, Ýalkymy düşer köçäge* («*Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi*»).

üçem: 1. Üç sandan ybarat bolan, üç sany. *Öýüň töwereginde üçem owlakly geçi görünýär* («*Sowet Edebiýaty*» jurnaly). 2. Aşyk oýnunyň bir görnüşi.

üçgyýak: Kürte, tahaýa we ş. m. geýimlere salynýan aşak ujy egrije nagys, keşde. *Kürtäniň üçgyýagy oňat düşüpdür.*

üçin [üçiin]: gram. «Sebäpli, görä, ugrunda» ýaly many aňladýan sebäp hem maksat bildirýän söz-soňy kömekçi. *Onuň bir daban ýeri üçin men janymy bermäge häzir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Salgyt tölemek üçin puly nireden tapaýyn* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

üçlemek: Üç bolup işlemek, işi üç bolup etmek. *Bugdaýy üçläp orduk.*

üçlük: 1. Üçi bildirýän tsifr. 2. Ýetişigiň baş bally sistemasynda «kanagatlanarly», «orta» diýen bahany anladýan san. *Ol okuwda öz ene dilinden beýleki predmetlerden örän kynçylyk bilen üçlük, dörtlük almagy başarýar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Üç gülli oýnalýan kart. *Üçlük kerpiç*. 4. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Üçlük galoş*.

üçünjilik: Dereje taýdan üçünji orunda, üçünji ýerde durmaklyk.

üçürdik: 1. İşmegiň we бүkdürmegiň bir görnüşi. 2. Düyäniň ylgawynyň, çapuwynyň bir görnüşi.

üçürdirmek: 1. Ozal işilen ýüpi we ş. m. üç gatlap işlemek. *Erşi üçürdipläp бүkdürmek*. 2. Üçürdigine gitmek, çapmak (düyä hakda).

üçýaşar: zool. Üç ýaşan, üç ýaşyň içindeki (düyä at, sygyr we ş. m. mallar hakda). *Üçýaşar öküz*.

üçýyldyz: Ülkeriň yzyndan dogýan üç sany setir ýyldyz.

üflemek: Dodagyňy çömmeldip batly howa goýbermek, «üf» edip ýel çykarmak. *Aýtsam, Annaguly, senem näziňy çekdirýärsiň, juda gereklenseňem beýle näziňy çekdirmezler! –diýip, neçi üfledi. Tüssäni asmana üfläp, eýläk-beýläk gezim*

etgin-ä! (A.Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýürekde ýanan otlary, üýläp öçürip bolýarmy?* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

üfleşdirmek: Bir näçe gezek üflemek, üfläp çykmak. Soň sesini çykarman, içini hümläp, käsesindäki çayyň gyzgynlygyna garaman, üfleşdirip, tiz-tizden owurtlamaga durdy (N.Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ühhä-ühhä: ühhä- ühhä etmek- Yzyny üzmän üsgürmek, birsyhly üsgürmek. *Ol ýassykdan başyny göteren badyna, üsgülewügi tutup, azyndan bir sagada çekýärdi, ol ühhä-ühhä edip üsgürýärdi, bogulýardy, gagyrynýardy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ülje: Togalajyk gymyzy reňkli miwe getirýän agaç we onuň miwesi. *Mekdebimiziň uçastogynnda köp dürli üzüm, erik, ülje agaçlary ösdürilýär* («Mydam Taýýar» gazeti). *Her hili miweler:üzüm hem ülje, kempir iýýär köke, hem süýtli külçe* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). *Lýonka ülje agajynyň saýasynda oturdy* (M. Gorkiý, *Eserler*).

üle: Paý, bölek. *Düýe öldürseňiz, maňa-da bir ülesini beriň!*

ülemek: Her kime ýetdik paýyny bermek, paýlamak, bölmek.

üleşdirmek: Her kime ýetdik paýyny berişdirmek, paýlaşdyrmak, bölüşdirmek. *Horjundan çykaran sowgatlaryny ylgasyp gelen agtyklaryna üleşdirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

üleşik: Paýlaşyk, bölüşik. *Olar üleşikden artykmaç paý alandyrlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Şol düýäniň eti paýlaşylanda, bular hem ondan bir paý bolup, üleşige goşuldylar we: -Elimize düşende gowşurarys! -diýip, nese aldylar* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*).

üleşmek: Özara paýlaşmak, bölüşmek. *Üleşmek gerek.*

ülke: 1.Milli raýony, okrugy bolan uly administratiw-territorial birlik, ýurt. *Bol suw bilen bol ýer tapyssa, ülke gülzara aýlanardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biziň ölkämiziň ýerine barabar suwy hem ýok däl ahyry* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Ata-watan, watan, mekan. *Näçe möwç urdukça durmuşyň sili, Ölkämizi bezär gyzyl güllerden* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Solmaz ölkämiziň bark urýan ýazy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ülker: astr. Bir näçe ýyldydan ybarat toplum ýyldyz. *Annak dagy maşyna oturanlarynda, Ülker ýerden ýaňyja saýlanypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Aý şöhesin öçir ol güler ýüzler, ülker ýyldyzy dek ýaldyrar gözler.* (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Uzyn obalar Ülker dek, Ýol boýunda hatar otыр.* («Mydam Taýýar» gazeti).

ülňi: 1.Geým biçmek üçin ulanylýan nusga, geýimiň ölçeg nusgasy. 2. göç. m. Köne forma, köre-körlük bilen lenç edilen forma.

ülpet: dial. Ýakyn dost, ýoldaş, şepe, syrdaş, meslekdeş, aşna. *Bu gün ülpetleriň meýlisi gyzykly geçdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Olar ülpet bolupdyrlar.*

ülpüldemek: Öwşün atmak, ülp-ülp edip galgamak, ýalpyldamak, öwürmek. *Ýaly bilen guýrugy, ýüpek ýaly ülpüldär* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ülpüldäp oturan janly gülleri, Çitmegi başardy gyzlaň elleri.* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ülpüldeşmek: Ülp-ülp edip öwsüp galgaşmak, öwşün atyşmak, ülp-ülp edip ýalpyldaşmak. *Tekiz görüňän gök gowaçanyň üstünde sarymtyl güller ülpüldeşip mele saçyn towlary, ülpüldeşip ýaňagyna düşerdi.* («Edebiýat»). *Çepiksizje ýelejikleri ýele ülpüldeşýärler* («Mydam Taýýar» gazeti).

ülpüldetmek: Ülp-ülp edip öwşün atdyrmak, ülp-ülp edip galgatdyrmak, öwürdirmek. *Gök gowaça ülpüldedip pamygyn, Gazalardan sümeklerin sallady* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*).

ülpüldi: Çala hereket bilen öwşün atma, öwşünli hereket.

ülüş: Käbir ösümlikleriň hasylynyň ýa-da tohumynyň bir görnüşi. *Gazalar ýetişende, çaňňalaklar güýçli açylýarlar, pagta üleşleri gowy çäşlenýärler* (İ.K.Maksimenco, *Türkmenistanda Gowaçany Seleksiýasy we Tohumçylygy*).

ülweň: bot. Dadrana meňzeş ösümlik.

üm: Duýdyrys, yşarat aňlatmak üçin edilýän beden hereketi , bir zat düşündürmek üçin edilýän yşarat. *Men*

ümdüzi: ümdüzine (gaçmak) tutmak- Gaty daşa gaçmak, uzaga gaçmak, ýüzüňi bir ugra tutup ylgap gitmek. *Ynjelman yzyna okdurlyp gitdi, Garaňka gatlyşyp, üldüzne tutdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Sekretar bu hala ör-gökden geldi, Tas çykyp gaçypdy ol ümdüzine* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

üme düşmez, akmak ekenim (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ene, ony gör!-diýip, ýuwaşça pyşyrdap, üm bilen bir tarapyny görkezdi* (A. Gowşudow, *Saýlanan Eserler*). *Bular üm bilen salamlaşdylar* («Tokmak» jurnaly)

üme: Tiz tikip gutarmak maksady bilen aýal-gyzlaryň üýşüp, kömek hökmünde birine edip berýän tikiň işi.

ümeçi: Ümä gatnaşyýjy. *Emma ümeçileriň gürrüňi. Aýnanyň göwnüniň tersine bolup çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sapak çekilen ýigit hem ümeçi gelin-gyzlara bir zat bagyşlamaýa borçly bolardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ümez: Howanyň ýüzüne tutuş ýaýran duman, tot. *Uzak ýol ýöreme, açlyk, suwsuzlyk, Gözümiň öňüni ümezler aldy* (Çary Aşyr, *Pozmalar*).

ümezlemek: 1. Howanyň ýüzüne duman, tot ýaýramak. 2. Garaňkyramak, garalmak, dumanlamak (göz hakda). *Ümezläp duran gözleri bilen maşyna münüp, ýene bir ýana gitdi* («Tokmak» jurnaly).

ümezleşmek: 1. Howanyň ýüzüne birneme duman tot ýaýramak. 2. Garalyşyp görünmek, dumanlaşmak (göz hakda).

ümezletmek: Garaltmak, garaňkyratmak, dumanlatmak (göz hakda). *Mehinliniň şol azaplar başyndan geçende, ýüreginiň awusy gözlerini ümezletdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ümezli: Dumanly, totly.

ümlmek: Üm bilen yşarat etmek. *Biri elin ümläp suw talap etse, biri diýýär: - Kastelimi alsana!* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Sakçy saryny alyp çykanda. Artyk onuň ýüzüne garaman, diňe jigitlelerine ümledi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ümleşmek: Biri-birine üm etmek, yşarat edişmek biri-birine ümlmek. *Lallar ýaly hereketli ümleşip, ikisi-de bir agaja bukuldy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Bu gürrüňe begenjini bildirip, Gelnejesi bilen ümleşip durdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ümlük: gram. Begenji, gynanýy we içki duýgyny aňlatmak üçin ulanylýan söz.

ümmüldeşmek: Biri-biriň göwnünden tutup, sözün alyşmak, biri-biriň gürrüňiňe ten bermek. *Gylyç olary göreňde, guwanç bilen garsylap, ümmüldeşip gürrüňleşdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ümmüldeşip ysnyşykly ikimiz, gülşüp-oýnaşyp gaýtmakçy bolduk* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ümmülmez: Ägirt uly, ummasyz. *Maşynyň ýelginine düz takyr Begenjiň gözüne ümmülmez suw ýaly bolup göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ümmülmez ýogyn agaclar gara-ört bolup küle dönüpdür, kül owram bolup pytrapdyr* (A. Gowşudow, *Mähri Wepa*).

ümsüm: Sessiz-üýnsüz, imi-sala ýagdaýda, galmagalsyz, ýuwaş. *Ümsüm garaňkyda dokladçynyň sözi pert-pert ýaňlaýardy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Beýleki ussalam öwünjeň weli, olar bu ussanyň öwnüşini görýärler-de, ümsüm ýanyndan turuberýärler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ümsümlik: Sessiz-üýnsüz parahatlyk ýagdaý, imi-salalyk. *Dükanyň içinde üsümlük höküm sürýärdi* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Azajyk ümsümlikden soň Goçmyrat-Eýsem sen ony gaty ýigrenýärsiň-ow!-diýdi* (A. Gowşudow, *Mähri Wepa*). *Jeňňeliň içi ümsümlikdi* (J. Akyýew, *Mergenliň Ogly*). ♦ **ümsümligi bozmak-** Gürrüňe başlamak, duýdansyz ýerden ses peýda bolmak.

ümüdik: Öňe tarap eňýän, öňe egilýän. *Ümidik göwre.*

ümür: Bug bilen örtülen tutuk howa, duman. *Gyş paslynyň günü, gap bilinden ýokarsyny ümür guşan beýik dagyň aňyrsyna inip gitdi.* (A. Gowşudow, Mähri Wepa). *Käte şemal kowýar ümür, dumaný* («Mydam Taýýar» gazetini).

ümürlemek: Howanyň ýüzi bug bilen örtülme, dumanlamak. *Howa ýüzi ümürläp, Garalyp meýdandüzi, Günüň şöhesi bilen ýagtyldy jahan ýüzi* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

ümürlik: Ümür bilen örtülen, tutuş ümür bilen bürelip duran, dumanlyk. *Howa ümürlikdi, ýollardaky şypyljap duran gar ereýärdi.* (L. N. Tolstoý, saýlanan Eserler).

ümürsin: Gür gögeren, tutuş gögeren, köp biten. *Kaspi deňzinden demirgazyk-günbatarlygyna baka durşuna örtülip ýatan ümürsin otluk sähralar olar üçin ýagşy baky ýerleri bolupdyr* (SSSR Taryhy).

ümüş: Çagasy ölen mal. *Geologlaryň öz-özleri bilen gürrüňleri, ümüş mal ýaly dymşyp ýörmeleri posýologyň işçilerine, gullukçylaryna-da täsir edýärdi* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

ümüş-tamyş: Daň ýagtylyp ýa-da garaňky düşüp başlan wag, alagaraňkylyk wagty. *Göwre gurpdan düşdi, ädilmän ayak. Daň saz berip ümüş-tamyş bolanda. Daň saz berip ümüş-tamyş bolan soň, Gaýly günde söweş barha gyzyşdy.* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Daňyň ümüş-tamşydy.* (A. Gowşudow, Mähri Wepa).

ümütmek: Göwräň bilen öň tarapa agram salmak omzamak, dyzamak. *Ol ýöräp barýan wagtynda bolsa, onuň bilinden ýokarsynyň bir hili öňe üşüdiپ kükürläýändigini görüňärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ümzük: **ümzük atmak**-Güýç bilen öňe tarap hereket etmek, omzap-omzap ýöremek, döşüni öňe berip, ýöremek, omzamak. *Çytawun howada içi çekgin atlar agyzdyryklaryny basyp; öňe bakan ümzük atdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Minut saýyn ümzük atyp ileri, Edermen polk gyssaýardy ýagyny. Umsagul ümzügin atyp ileri, Höwes bilen gulak asdy gyzyna* (B. Kerbabaýew, Aýlar).

ünji: Alada, iňkis zerarly bolýan biynjalyk. *Mämmediň çylkasyz aýdan sözleri, Aýlaryň göwnünde ünji dörettdi* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Artygyň şol ünjüsi Aýna-da ýetdi.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **ünjä gitmek**-Alada gitmek, gaýga batmak, aladaly pikire gitmek. *Kesellediňmi!-diýip, Hristofor köp ünjä gitdi.* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). **ünji etmek**-Alada, iňkis etmek, pikir etmek. *Sen epgek bolar diýip ünji etme!* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **ünji bermek**-Birini azara goýmak, ezýet çekdirmek.

ünji-alada: ser. Ünji. *Emma eziz perzendiň aýypsyz ýürekden syzyp çykýan zaryn sowallary, onuň ünji-aladasyny ýañadandan goşalandyrdy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

ünji-azar [ünji-azaar]: ser. Ünji. *Şol çekilen ünji azarlaryň biz soňuna ýetdik.* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ünjülenmek: Gaýga, pikire batmak, azar edinmek, aladalanmak.

ünjüli: Gaýga, pikire batan, aladaly.

ündemek: 1. Bir ugra gönükdirmek, ýol görkemek. *Çernişow şäher garnizonyň az sanly soldatlaryny kömege ündeýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Nirä ündeseň barar* («Mydam Taýýar» gazetini). 2. Maslahat bermek, maslahat etmek, nesihat bermek, ündew etmek *Zelili her bir namarda syryňy paş etmän, berk saklamalydygyny öz döwürdeşlerine ündeýär* («Edebiýat»). *Hemme kişini zähmet çekmäge ündeýärdi* («Kolhoz Günleri»).

ündew: ser. Maslahat 3

ündewçi: ser. Maslahatçy. *Aşgabatdan Gyzyarbada, Guşga hem başga bir näçe ýerlere öz ündewçilerini iberdiler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ünmek: Üşüriligi duran zadyň içini köwmek, oýmak. *Düýeleriň bir näçeleri küdäniň içini üňüp kellelerini sokup, nebsewurluk bilen ýandak gemirýärdiler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

üns: Bir zat barada edilýän çüňňür oý, pikir, alada, dykgat, agyry. *Moýmuldap gelen Pökgi wala köpçüligiň ünsüni özüne çekdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Her kim ünsün tikip azat zähmete, Ymtylýar aýal-gyz geljek rähnete* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Kolhozçylar kolhoz başlygynyň dokladyny üns bilen diňlediler.* ♦ **üns bermek**-Pikir bermek, dykgat bermek, yhlas etmek. *Biziň partiýamyz we hökümetimiz sungat uly üns berýär* («Edebiýat»). **ünsüni çekmek**-Höweslendirip özüňe garatmak, gyzyklandyrmak, höwelendirmek.

ünsli: Her bir zada üns berýän, ünsüni jemleýän, agyry edinýän, aladaly, dykgatly.

ünsülilik: Her bir zada üns berijilik, ünsi jemleýjilik, agyry edijilik, aladalylyk, dykgatlylyk.

ünssüz: Hiç zada üns bermeýän, ünsüni jemleýän, agyry edinmeýän, biagyry, aladasyz, dykgatsyz

ünssüzlik: Hiç zada üns bermezlik, ünsüni jemlemezlik, biagyrylyk, aladasyzlyk, dykgatsyzlyk.

ünüz: Akaba bolup, köne sudury, ýeri, yzy gala derýa ugry. *ünüz ýaly-Köp süýt bermek, sülülilik* (sygyr hakynda). *Olaryň ünüz ýaly sygyr bar.*

üpjün: Hiç bir zada mätäçligi ýok, maddy hal-ýagdaýy ýeterlik derejede bolan, gerek-zady ýerbe -ýer bolan. *Eli üpjün ýaragly polky häzirki ýagdaýda aklara baka geçirip goýbermek ondanhem aýylganjyrakdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Tapaýanda-da üpjün ýaragly adamlaryň üstüne barmak aňsat däldi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa-Myrat*). ♦ **üpjün etmek**-Gerek bolan zatlary doly taýýar etmek. *Stantsiýany gerekli materiallar bilen üpjün edýärler* («Mydam Taýýar» gazeti). *Bolýar, işçi, güýji, kerpiç we gaýry zatlar gerek bolsa, biz üpjün ederis* («Tokmak» jurnaly). **üpjün bolmak**-Gerek bolan zatlar bar bolmak, ýerli-ýerinde bolmak, taýýar bolmak. *Üpjün bolýar biziň her bir zadymyz, düşmanlara otly zarba urýarys.* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

üpjünçilik: ser. Üpjünlik. *Ol üpjünçilik bölümünde işleýär.*

üpjünlemek: Gerekli zatlar bilen doly üpjün etmek. *Tejen şäherini, onuň golaýyndaky obalary tüwi bilen üpjünlärin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *İşçi daýhan-zahmetkeş, wezipämiz belläniň, Bar işimiz üpjünläp, at-ýaragmyz alalyň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

üpjünlenmek: Gerekli zatlar bilen üpjün edilmek, üpjün bolmak. *Olar başatlarlar, pulemyotlar, ýeňil toplar bilen kemsiz üpjünlenen.* *Gyzyl gwardiýa otrýady ýaraglanmak, üpjünlemek bilen meşguldy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

üpjünlik: 1. Gerekli zatlar bilen üpjün bolmaklyk, gerekli zatlar ýeterliklilik. 2. Gerekli zatlar bilen üpjün etmeklik işi bilen meşgullanýan, üpjün etmeklik işini alyp barýan, gerek zatlar bilen üpjün edýän. *Paýon sotsial üpjünlik bölüminiň starşyý inspektory.* («Tokmak» jurnaly). *Sotsial üpjünlik ministrligi.*

üpürjik: Matanyň ýüzündäki we gyrasyndaky çykyşyp duran übtük uçlary. *Bu matanyň ýüzi tutuş üpürjik bolup dur.*

üpür-çüpür: ser. Üpür-süpür.

üpür-süpür: 1.Ýüzi bir endigan bolmadyk ýylmanak däl (mata, geýim we ş. m. hakda). 2.Taşlandy (ýüň, pagta, köne-küşül we ş. m. hakda).

ürjemek: Hereketi artmak, güýjemek, gazaplaşmak. *Ol şol wagtlar ürgän basmaçylara garşy alnyp barlan söweşlere gatnaşypdyr* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

ürç: ürç etmek: Bir işi aýratyn höwes bilen etmek, bir işe irmän amal etmek. *Synpy düşmanlaryň sözün tutmalyň, ürç edip alalyň üçünji zaýom* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Onuň eserleri Sowet Soýuzunyň ähli okyjylarynyň-da ürç edip okaýan eserlerine öwrüldi* («Mydam Taýýar» gazeti). *Aba Kunanbaýew Puşkiniň, Lermontowyň, Lew Tolstoýyň we beýleki rus ýazyjylarynyň eserlerini ürç edip okaýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

üre: fiz. Misiň galaýy we tsink bilen birlikdäki splawy, gursuna meňzeş çal metal.

ürgenç: Eti gylçyksyz, inçe uzyn gyzygylt balyk.

ürgün: Kúpürsäp ýatan. Ürgün çäge maşynyň batyrar, onsoň barjak pellämize ýetip bilmä galarys (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Gyrma käşi ürgün çägä, Dogry iki ýola batdy (Çary Aşyr, Pozmalar).

ürkək: Sähel zatdan ürküp duran, sähel zatdan tisginip duran, gorkak, garaçy (mal hakda). Gulanyň kowum-gardşlary, ürkek goýun ýaly ylgaşyp geldi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ürkeklik: Ürkmeklik häsiýeti bolan, ürkek gylyklylyk.

ürki: Howp, gorky.

ürkmek: Bir zatdan üşerilip gorkmak, tisginip gaçmak (mal hakda). Maslyklardan ürken eýesiz atlar, ündüzine tutýar undup pelläni (B. Kerbabaýew, Aýlar). Göle ürküp, bükürdini urdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Owlak adamlaryň her bir gymyldysynda, hatda gulagyna çalaja, ilýän şygyrlydan-da ürkýärdi (Mähti Güseýin, Apşeron). At-ürken ýerinden är-gorkan ýerinden (nakyl).

ürküşmek: Hemmesi ürkmek, bary ürkmek. Garkyldaşyp gazlar, ürküşip sona, näge suw çaykansa, kölden aýypdyr («Türkmen Halk Şahyryna Döredijiligi»).

ürküzmek: Bezget edilmek, gorkuzylmak. Onuň ukusy derrew ürküzilen guş ýaly bolup uçup gitdi («Mydam Taýýar» gazetini).

ürküzmek: Bir zatdan bezgek etmek, ürker ýaly etmek, gorkuzmak. Oslagsyz takyrdy mes gatyrlary rküzdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sen hem ony tüpeň bilen ürküzdiň, başga eden zadyň bolmady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Keliň iň ýuwaşy köprüniň aşagynda oturyp mal ürküzer (nakyl).

ürpek: Örän ownuk we ýumşak (gum we ş. m. hakda).

ürpük: Halynyň, matanyň, gynajyň we ş. m. gyrasyndaki ýüplük uçlary, seçek.

ürpünjek: Gyňajyň kellä atylýan burçy.

ürpünmek: Gyňajyň burçuny kellä atmak, başa büremek.

üsgülewük: Dem alyş organlaryň sowuklamagy zerarly wagtal-wagtal zarply ses çykaryş, hyjyldap ses çykaryş. Agyr ýüküň astynda daljygan ýigidi şol wagt ýene güýçli üsgülewük bagdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

üsgürinmek: Käwagt üsgürmek, üsgürmek goýbermek.

üsgürip-asgyrmak: 1. ser. Üsgürmek. 2. göç. m. Çalaja syrkawlamak. Bardy-geldi çagasy üsgürip -asgyraýsa: -Saçy kesilen pylan heleý meniň oglumy gözi bilenjik çüýläp gitdi-diýerdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

üsgürmek: Dem alyş organyň sowuklamagy ýa-da oňa iýmit düşüp düwünmeklik zerarly zarply ses çykarmak. Ol sojaýardy, hasylaýardy we üsgürýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Garry öz pikirini jemlemek üçin üsgüresi gelmese-de üsgüren boldy. (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). Permanow we Myradow yzly-yzyna üsgürip duran bar hassany getirip, ikinji tama geçýärler (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).

üsgürtmek: Üsgülewüginini tutdurmak, üsgürmäge sezewar etmek.

üsse: Alsyk, çalşyk edilende bahasynyň üstüne artykmaç berilýän pul, zat. Gel, sagadymyzy çalşaly, elli manat hem üsse bereýin!

üsseleşmek: Zat çalşylanda üsse berişmek. Halyňy başa-baş çalyşmasaň, üsseleşeli!

üst: 1. Bir zadyň ýokarky bölegi, ýokarky ýüzi. Olar goçbuýnuzly keçäniň üstünde oturdylar («Tokmak» jurnaly). Aýsolatnyň kitaby stoluň üstünde edil irkilýän ýaly yranyp, obanyň içinden geçip barýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Ýokary, asman, belent. Somolýot üstümizden uçup geçdi. ♦ **üsti açylmak**-Aýan bolmak, äşgar edilmek, ýüze çykarylmal. Dýufe tarapyndan polojitel we otrisatel zaryadlaryň üsti açylýar («Mydam Taýýar» gazetini). **üstünden barmak**- Gabat gelmek, duş gelmek, pete-pet gelmek. Sen maňa gulak as, men häzir bir elpeşelpeligiň üstünden bardym (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **üstüne almak**-Bir işi özi ýerine ýetirmäge razy bolmak, boýun bolmak. Ol bu wezipäni batyrlýk bilen öz üstüne aldy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). **üstüne ýüklemek**- ser. Ýüklemek. **üstüni alyp durmak**- Hemişe ýanynda bolup bizar etmek. Emma

olar hem bularyň üstlerini alyp durmansoňlar, olary-da biziň ýaly ýer astynda hasaplaýardylar («Tokmak» jurnaly). **üstüne çişmek-** Birine haýbat atmak, gazaplanmak. *Meniň üstümeçişmäni hem başaryardyn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak-** Bir zatdan eýmenip, tisginip gitmek, gorkmak, gaty utanmak. **iş üstünde-** ser. *İş. İş üstünde mäkäm duran ýigitler, mertlik bilen durşuňyza guwanýan* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

üstaşyr [üstaaşyr]: Biriniň ýa-da bir zadyň üstünden, ýokarsyndan, depesinden. *Bir jigit onuň üstaşyry seretjek bolanda, Aşyryň telpegini gaçyrdy. Gulluhan onun üstaşyr hem bir ýumruk saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

üst-baş: Üstki geýim, geýim-gejim, egri-eşik, üst. *Yagsam hetdiňden aşanyň üçin sen şeýle bir garaýarsyň weliň, şlýapaň ýel göterer, üst-başıňy tozan basar, batinkaň palçyga bulaşar, ondan soňra sen eneň adyny hem tapmarsyň* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Durdy Gylyç muňa bir gazal aýtdy, üstünden düşdi-de, ol ýapdan ötdi, gys aýy şor bolsa, batgada ýatdy, üsti-başıň harap boldy eşekli* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). *Çüýşden dyzap çykan şampan çakry hemmämiziň üst-başymyza, ýüz-gözümize syçrap, toşap dökülen ýaly, gara başymyza gaý etdi* («Tokmak» jurnaly).

üstki: Üstünde duran, ýokarsynda duran, üst ýüzündäki. *Üstki geýim.*

üstün: Asgyn däl, ökde, ýeňiji. *Sen üstün bolaýyn diýseň her işde, ogul hem gyz çagalaryňyz okadyň!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). **üstün gelmek-** ser. Üstün çykamak. *Dünyä üstün gelmek hyýal edýärsiň, Ytytaýyň halkyna garşy gidýärsin.* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). **üstün çykamak-** Ökde gelmek, ýeňmek, basmak. *Ol öz ýanyndan: -Gaýduwsyzlyk, aýgyt edijilik hemmeden üstün çykar-diýip oýlady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Turnikde üstün çykanlara baýrak berilýär eken* (Orta Asyrlar Taryhy).

üstünçilik: ser. Üstünlik Y.

üstünde: 1. Şol sebäpli, şonuň üçin, şol hakda. *Şonuň üstünde men köp ezýetler çekendirin.* 2. Ýokary tarapynda, ýokarsynda. *Ýaňky gözleýän kitabyň hanastoluň üstünde durmaňny?!*

üstünlikY: İşde, zähmetde we ş. m. gazanylan ýeňiş, şowlulyk. *Siziň gazanan üsütünlikleriňiz bütin watanymyzyň abraýydyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Biz bu üstünliklerimiz bilen kanagatlanyp durmarys* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Komsomol doldurdy ýigrimi ýaşyn, gazanylan üstünlikler bizde bar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

üstünlikYY: Ýük ýüklenende ikiýan astynlygyň üstünden goýulýan bölek zat, bogdak.

üst-üstüne: Biri-biriniň üstüne. *Bäşim dost, sen hem kitaplaryňy Bike ýaly üst-üstüne hatarlapjyk goýsaň bolmaýarmy?!-diýdi.*

üşek: Sowuga dözümsiz, sowuga çydamsyz, tiz üşeyän, üşegen. *Üşek adam.*

üşeklik: Sowuga dözümsizlik, sowuga çydamsyzlyk.

üşemek: Sowuk örän täsir etmek, sowuk iýmek. *Gir, Altyn jan, üşänsiň, ýylyn! – diýip, işikde nähili bolup duranyňy bilmän duran Altynyň elinden tutup, çekip tamyna saldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Garaňkydan üşäp gelen Muhammedowyň bir bada gözi gamaşdy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

üşerilişmek: Bir zada geňirgenip seredişmek, bary üşerilmek. *Şagyrdynyň peýda bolan tarapyna üşerilişdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Düýeler, eşekler oňa üşerilişip, näletleýji nazar bilen seredýärdiler* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

üşerilmek: Bir zada geňirgäp seretmek. *Ol sanyjan iňňesini elinden aýyrman, haýran galyjylyk bilen üşerildi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hossaryna duşan ýaly üşerlip, Gujaklady, ol Aýlaryň boýnundan* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Näzikjamal üşerildi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

üşertmek: gulak üşertmek- 1) Diňirgenmek, diňlemek; 2) Gulaklaryňy dikeldip, hekgerip durmak. *Tohum baýtallar, kiçjik gulaklaryny üşertmek bilen allanirädir garaşýardylar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Onuň dor aty salpy gulaklaryny üşerdip, toýnagy bilen öl gum peşedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

üşetmek: Üsemegine sebäp bolmak, sowuk iýdirmek. *Siz çagany üşedäýmäh! – diýdi* («Mydam Taýýar» gazeti).

üşük: Üns, dykgat, esewanlyk. *Şonuň üçin ony synap görmegi, azdan-köpden üşügi bar bolsa duýdurmagy göz önünde tutup, Nurjan oňa biraz kakdyryp aýtdy* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Ol gelin oňa gyjyt berdi: - Gepe kimler düşmeýä, üşügiň bolsa üme düş!* («Sowet Edebiýaty» jurnaly).

üşütme: 1. Syrkawlyk, gorky zerarly iniň gagsama. *Gorky-howpdan ýürek bary ýaryldy, kalybna üşütme, gorky garyldy* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Syrkawda üşütme başlanýar, hatda tomus günleri hem ol hiç gyzyp bilmeýär* (A. Akyýew, Gyzzyrma We Oňa Garşy Görüşmegiň Çareleri). 2. Ysytma, gyzzyrma.

üşütmek: Syrkawlyk, näsaglyk, gorky zerarly iniň gagsamak. *Burunlak hykylap-çokulap daş çykyp, üşüdüň ýaly, hababaýlap başlady* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *İlki bada üşüdüýärdim, indi gyzzyrýaryn* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).

ütdürmek: 1. Kellebaşayak, guş we ş. m. tüýüni, ýelegini ýolduryp aýyrtmak. *Kellebaşayak ütdürmek*. 2. gelp. d. Hakyňy iýdirmek, hakyňy giderip çürkenmek.

ütelgi: zool. Gyrga meňzeş gije uçýan ýyrtyjy guş.

ütmek: 1. Kellebaşayak, guş we ş. m. tüýüni, ýelegini ýolup çykamak, ýolup aýyrmak. *Ol guşuň ýelegini ütdi*. 2. gepl. d. Kişiniň hakyny iýip çürkemek, kişiniň zähmetini ekspluatirlmek. *Garyplaryň gazanjyny hojaýynlar ýygnaýardy, Köpçüligi ütyärdiler, Mugt iýip ýatyýardylar* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). 3. Üst-başyňy, geýmim-eşigiňi zaýalamak, haraplamak. *Örturaňda, depän ýeter, Daşary çyksaň, çalyptutar, içeri girseň, üstüň üter, Meni diri ýakdy çatma* (Durdy Gylyç, Goşgular). ♦ **tutan guşuny ütmek-** Garşydaşyň pirimine, aldawyna gitmän, ynanman, ondan hem ökde çykamak.

ütükY: Mata, geýmim we ş. m. ütükleme üçin gyzdurylýan agyr metal enjam. *Kümüş ýalpyldyly ap-agyr ütü, kömürközün salandan-da tiz gyzýar* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Geýimiň ýygrytlaryny ütü bilen ütükleme gerek*.

ütükYY: Tüýi, ýelegi düşen, tüýi, ýelegi ütülen. *Olaryň bir ütü towagy we bir altyn ýumurtgajygy bar eken* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ütüklemek: Geýimiň we ş. m. ýygrydyny ýazmak üçin ütü çekmek, üstünden ütü ýöredip, ýygrydyny ýazmak. *Olaryň käbiri galstugyny ütüklese, başga bir näçeleri meýdany suratlar bilen bezeýärler* («Mydam Taýýar» gazeti).

ütüklenmek: Ýygrydyny ýazmak üçin geýime we ş. m. ütü çekilen bolmak, ütü çekilmek. *Ol mawy zolakly ak köýneginiň etegini täzeje ütüklenen garamtyl gök balagynyň içine saldy* (Mähti Güseýin, Apşeron).

ütükleşdirmek: Bir näçe geýimi ütükläp çykamak, ütükläp goýmak. *Özi bolsa onuň geýimlerini ütükleşdirmäge girişdi* («Tokmak» jurnaly).

ütükletmek: Geýime we ş. m. ütü çekdirmek, ütü basdyrmak. *Ähli geýimlerini Gözele ütüketdim*.

ütükli: Ütü çekilen, ütüklenen. *Ütükli geýmim*.

ütüksiz: Ütüklenmedik, ütü çekilmedik. *Ütüksiz geýmim*.

ütülmek: 1. Tüýi, ýelegi ýolnup aýrylmak, tüýi, ýelegi düşmek. *Ýeri, bu ütülen ýeleklere näme diýersiň?! 2. göç. m. Hakyňy gidermek, hakyňy iýdirmek. Men ol kezzapdan ýaman ütülendirin*.

ütüşmek: Ütmäge kömek etmek, bile ütmek, ütmäge kömekleşmek.

üwelmek: 1. Un görnüşine getirilmek, un halyna getirilmek (däne we ş. m. hakda). *Gowrujy gazana üwelen çigidiň gelmesi haýallapdyr* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» jurnaly). *Degirmene eltilen bugdaýlaryň hemmesi üwelipdir*. 2. Bir zatdan geçirilip ýa-da bir zadyň arasyna salnyp ownadylmak, maýdalanmak, kerçelmek. *Et üwelýän maşyndan birini aldym*.

üwemek: 1.Un halyna getirmek (däne we ş. m. hakda). *Olaryň bir näçesi el degirmeninde bugdaý üwäpdir. (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Bir zady ownatmak, maýdalamak kerçemek. *Maşynda et üwedim.*

üwenmek: Özüň üçin bir zat üwemek.

üweşmek: Üwemäge kömek bermek, üwemäge kömekleşmek, bile üwemek. *Bugdaý üweşmek. Et üweşmek.*

üwetmek: 1.Un görnüşine getirtmek, un halyna getirtmek (galla, däne we ş. m. hakda). *Bugdaýyňy üwedip gaýt! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* Kolhoz çopanlar üçin üç tonna un üwetdi. 2. Bir zadyň arasyna saldyryp ownatdyrmak, maýdamayda etdirmek, kerçetmek. *Maşyn bilen et üwetmek.*

üwmek: Tümmek edilip üýşürilip goýlan üýşmek. *Akmaýa aşagy belkeli, üsti üwmek etli kürtük alyp gelende, Atabaý oňa!-Akmaýa nädäýdiň aýt! Men näme çay içmez öýtdüňmi?-diýip degdi. Päkize ak düşek ýazan dek ýerde, Gys seçdi garyny üwmek bolýança («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üwmelgi: Üwmek bolup duran, üýşürilip goýlan, üýşüriligi. *Çöregiň üstünde bolsa omaça, gapyrga, goýun kellesi üwmelgidi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

üwrelmek: Eýläk-beýläk yralap herekete getirilmek (sallançak, hiňňildik hakda). *Akmaýa çendan sallançakda üwrelýän ýaly çala yranýanyňy syzman öz küýi, öz aladasy bilen meşguldy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

üwremek: Eýläk-beýläk yrap herekete getirmek, eýläk-beýläk yrap herekete etdirmek (sallançak we ş. m. hakda). *Gyzym, meniň hem çaga hüwdüläsim, sallançak üwräsim gelýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* Ol jigileriniň birini üwremeli, birini güýmemeli bolýardy («Sowet Türkmenistany» gazetini). *Ganyň al!-diýip, oguljygynyň sallançagyny üwräp otyr (Çary Aşyr, Pozmalar).*

üwreşmek: Üwremäge kömekleşmek, üwremäge kömek bermek. *Jerenjik ejesine sallançak üwreşýärdi.*

üwretmek: Üwremäge sezewar etmek, eýläk-beýläk yradyp herekete getirtmek. *Sallançagy üwretmek.*

üý: anat. Eliň aýa sünki. *Durdynyň üýleri gurplandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

üýn: 1.ser. Ses. 2.Ýigit bardyr, sana geçmez, samrar, otyr, üýni öçmez (Mollamurt, Saýlanan Eseler). 2. Gykylyk, galmagal, wagyr, zenzele. *Gijäniň garaňkylygynda ýaňlanan oba itleriniň sesi hem gorkunç bir üýn bolup eşdilýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

üýrdürmek: ser. Üýrüzmek.

üýrmek: 1.Haw-haw etmek, hawwuldylly ses etmek, hawlamak (it hakda). *Bally molla boýny zynjyrlý özüne üýrüp duran ak iti gördi (A. Durdyýew, Saýlanan Eseler).* İtimiz üznüksiz üýrýärdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *İt üýrer, kerwen geçer (nakyl).* göç. m. Biderek ýere birine sesli azgyrylmak, sögmek.

üýrüşmek: Köp bolup üýrmek, bir näçe bolup üýrmek. *Kerwen geçer, emma üýrüşer itler, Güne zeled bermez gara bulutlar (Mollamurt, Saýlanan Eseler).*

üýrüzmek: İti öjükdirip jabjyndyrmak, üýrdürmek.

üýşendirmek: Birinde birneme gorky döretmek sustuny basmak, ätiýaç etdirmek, gorkuzmak. *Çagany beýle üýşendirmesene!*

üýşenmek: Birneme gorky döretmek, birinden çekinmek, birinden ätiýaç etmek, sustuň bayslamak, utanmak. *Myrat serdar geň galýan ýaly hem töwerekden üýşenýän ýaly jaýa girýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* Bir ýaş ýigit peýda boldy tötänden, Biziniň ýaş gyzymyz üýşendi ondan (A. Kekilow, Saýlanan Eseler). *Oglanlaryň hemmesi ondan üýşenýärdiler («Mydam Taýýar» gazetini).*

üýşmek:Y: 1.Bir zadyň üýşüriligi topbagy, toplumy. *Yolbars bir üýşmek çöpüň ýanynda aýak çekdi (J. Akyýew, Mergeniniň Ogly).* 2. Bir näçe adamdan ybarat bolan ygynanyşyk, märeke, mähelle. *Bu nähili üýşmek? Näme bar?- diýip, durup birinden sorady (A. Kekilow, Saýlanan Eseler).* Soňabaka olar tegelenip oturan uly üýşmege öwürüýärler (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

- üýşmekYY:** Bir ýere toplanmak, bir ýere ýygnanmak, bir ýere jemlenmek, çogdamlanmak, toparlanmak. *Maslahat etmäge geldiňiz üýşüp, Sap ýürekli gurultaýa kän salam!* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *İşe gyzyyp, barha öňe süýşýärdi, Öň hatardan pagta dag dek üýşýärdi* («Sowet Edebiýaty» jurnaly). *Ol çarşagy dolduryp atdygyça, bugdaý deneleri üwmek bolup üýşýärdi* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **depe saçyň üýşmek-** ser. Saç Y. *Muňa Annagulyňyň depe saçy üýşüp gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- üýşmek-üýşmek:** Bir näçe üýşmekden ybarat bolan, topbak-topbak bolup duran. *Olaryň ýöreýän ýerlerinde üýşmek-üýşmek otlar barha köpelýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- üýşmeleş:** Ýygynçak, märeke. *Gün gijikdikçe bu üýşmeleş has hem gyzgalaňly bolup, bir gezelenç meýdanyna öwrüldi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Halynyň töwereginde hohollar uly üýşmeleş bolup sazanaklaşyp durdular* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).
- üýşüriligi:** Üýşürilip goýlan, toplanyp goýlan, çogdamlangy, toparlanan. *Ertirden bäri bir syhly myçgalaýan ýüregine azajyk-da bolsa dynç bermek niýeti bilen ussa üýşüriligi turbanyň üstünde oturdy.* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).
- üýşürilmek:** Bir ýere toplanyp goýulmak, üýşmek edilmek, çogdamlanmak, tūmmeklenmek, toparlanmak. *Men ýola çykyp, çaganyň bokurdagyna çenli üýşürilip goýlan gummy elim bilen dārmāge başladym* («Mydam Taýýar» gazeti). *Üýşürilip goýlan turbalaryň üstünde oturan Çaryýew ýerinden galdy* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).
- üýşürmek:** Bir ýere toplaý goýmak, jemläp goýmak, ýygnamak, çogdamlamak, toparlamak. *Aleýik, gel Nāzik eje!- diýip, ojagyndaki kömürleri üýşürmäge durdy. Ejesi hem çāynekleri demleşdirip orta üýşürdi-de, eline ullakan ak kāsāni alyp, golçadan gowurdakly ýag çykardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- üýşürtmek:** Bir ýere ýygnaýyp goýdurmak, toplaýyp goýdurmak, çogdamlatmak, jemletmek, toparlatmak. *Brigadir pagtaly ganarlaryň hemmesini harmanyň ýanyna üýşürtti.*
- üýşüşmek:** Bir ýere toplanýşmak, bir ýere ýygnaýşmak, üýşmek, jemlenişmek, toparlanýşmak. *Olar üýşüşip, pagta baryň wagtlary ýa-da pagtadan gelýän wagtlary gürrüň edýärdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- üýtgemek:** 1. Başga görnüşe girmek, üýtgeýşe sezewar bolmak, owalkydan başga hala geçmek, özgermek. *Artyk Babaly, döwür üýtgeýär-diýip, men saňa aýtdym ahyry! Hat okalanda, diňleýjileriň keşbi bütinleýin üýtgedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Aradan çykmak, ölmek (çag hakda). 3. Zaýalanyp başlamak, harap bolmak. 4. Bozulmak, erbetleşmek (howa hakda). *Şol günüň ertesi howa birden üýtgedi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mereniň Gürrüňi*). 5. Kellesi aýlanmak, ýeldirmek.
- üýtgedilmek:** 1. Başga görnüşe salynmak, üýtgeýşe sezewar edilmek, owalkydan başga hala geçirilmek, özgerdilmek. *Stol üýtgedilipdir.* 2. Birinji ýa-da bir zadyň ýerine başga biri ýa bir zat goýulmak, çalşyrylmak, täzelenmek. *Direktoryň üýtgedilmegi baradaky gelen kararyň näme üçin iş ýüzüne çykarylmaýanyňy geňirgänme soň bolsa, dillenmän durup bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).
- üýtgeşdirmek:** Başga görnüşe salýşdyrmak, üýtgeýşe sezewar edirdirmek, owalkydan başga hala geçirishdirmek. *Tamyň içini agartjak bolup, ussalar ähli goşlary eýläk-beýläk üýtgeşdiripdirler.*
- üýtgeşik:** 1. Öňkülerde meňzeş däl, beýlekilerden tapawutly, başga hili. *Aýu, ynha Annagulam gelýer, bolup gels-ä üýtgeşik, gör, nämä begenip, ýylgyryp gelýärkä?! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Örän täsin, aýratyn, geň. *Myrally ol gyзда üýtgeşik bir syr baryny aňlap, soltansöýne göz üşläpdir (Myrally).* *Ol şu sözleri aýdýarka, bir hili üýtgeşik hereket etdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

üýtgeşiklik: Täzelik, özgeriş. *İnjener bolsa salnyp gutarylan jaýa indiden soň üýtgeşiklik girizmegiň akyla syjak zat däldigini oňa aýtdy. Näme üýtgeşiklik? – diýip, çolukdan soraýar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üýtgeşmek: Görnüşi birmeme üýtgemek, özgermek. *Dünýäde hemme zat üýtgeşýär (Gadymy Dünýä Taryhy).*

üýtgetmek: 1. Başga görnüşe salmak, üýtgeýse sezewar etmek, owalkydan başga hala geçirmek, özgertmek. *Ol kararynyň soňuny üýtgetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Jandarsyz çöllerde şäherler saldyk, üýtgetdik dünýäniň köne kartasyn. SSKT MK-nyň Plenumynyň kararlary ýagdaýy bütinleý üýtgetdi («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň ýerine başga birini ýa-da bir zady goýmak, çalşyrmak, täzelemek.

üýtgewsiz: 1. Bir durşuna durýan, hiç wagt üýtgemeýän, durnukly. *Otrýadyň mukdary hemişe üýtgewsiz bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Çyn ýürekden berlen, durnukly, wepaly. *W. Í. Leniniň wepaly eýe üýtgewsiz kömekçisi, ýakyn dosty onuň aýaly Nadejda Konstantinownady (Mydam Taýýar» gazeti).*

üzärlilik: Gumluk, takyrlyk ýerlerde ösýän ak güllüje ysly haşal ösümlik.

üzdürmekY: Ýolduryp aýyrtmak, ýoldurmak (ýüp ýüplük we ş. m. hakda).

üzdürmekYY: Algylynyň hakyny berdirmek, bergini berdirmek. *Ylýasa ähli bergisini üzdürdim.*

üzeňňi: Ata ýa-da eşege münmek üçin hem-de aýagyňy basyp oturmak üçin gaýyş bilen eýere ýa gaňna berkidilen demir halkaly enjam. *Durdynyň ýoldaşlaryndan biri üzeňňisine galyp seretdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Başlyk üzeňňisine galyp, gamçyly elini galgadanyny hem duýman galdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Müngä bolmaz ýaz aýyna bakmasaň, üzeňňiň üzüler gaýyş dakmasaň, Gaňnaň agar gaýyş bagyň çekmeseň, Dürtinip meýdanda dursuň eşekli (Durdy Gylyç, Goşgular).* ♦ **üzeňňiden üç geçmek-** Birine ýaranjak bolup ýaraňjanlyk etmek, ýalynjalyk etmek, ýallaklamak. *Ol özünden pullurak adamlary görende, olaryň öňlerinde üçürdikläp, üzeňňisinden üç geçýär (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

üzlem-saplam: 1. Arasy açyk, her ýerde biri, bölek-bölek. 2. Yzygiderli däl, çendan bir, käwagt bir. *Näme üçindir olar örän üzlem-saplam haýal hereket edýärdiler («Mydam Taýýar» gazeti). Sözleri üwlem-saplam çykdy., gürrüňiniň belli bir tertibi bolmady. («Kolhoz Günleri»).* **Üzlem-saplam çykýan monjuk sesiniň yzy kesilmeýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).**

üzmek:Y: Bir zady ýolmak, ýolup böleklere bölmek, ýolup aýyrmak (ýüp, ýüplük we ş. m. hakda). 2. Ýolup almak, ýolmak. *Aýsoltanyň gowaça ýapragyny üzüp, ysgap duranyny gören Begenç, oňa hyrydar seretdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Aýlar okan hatyn basyp bagryna, Bägülüň gunçasyn ysgady, üzdi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* ♦ **içini üzmek-ser.** İç. *Mallar ýorunjanyň içini üzüpdür.* **ömrüni üzmek-ser.** Ömür. *Duşman görnükli komandir Kotowskiniň ajaýyp ömrüni üzýär («Mydam Taýýar» gazeti).* **örküni üzmek-ser.** Ör. *Hatda onuň ýerden örküni üzenini hem saýgarman galdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

üzmekYY: Bergiň baryny bermek, borjuňy beri hasaplaşmak. *Daýhanlar onuň gowşaklygyndaň peýdalanyp, soňky ýyllarda obrogyň üç essesinden-de köpräginini hoz, brusnika we şolara meňzşe zat bilen üzdiler (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).*

üzňe: Biri-birinden arasy açyk, aralary daş, baglanyşyksyz. *Kastalar biri-birinden örän pugta üzňe bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 2. Arabaglanyşykda däl, özbaşdak, aýratynlykda.

üzňeleşmek: Aragatnaşykly ýagdaýda bolmakdan aýrylmak, baglanyşyksyz bolmak. *Hakykatdan üzňeleşen wagtynda pealistik eserlerdäki ulaltmanyň çeperçilik ähmiýeti ýitýär («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üzňelik: Üzňe halda bolmaklyk, arasy açyklyk, baglanyşyksyzlyk. *Biri-birinden üzňelikde bolan köp sanly özbaşdak feodal mülklere dargadylan ýurt bolanlygyndan frantsiýa döwlet bolupdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

üznüksiz: Arasy üzülmän, dyngysyz, birsyhly. *Aýsoltanyň üznüksiz sowal-jogaby Bezenji biraz öwrenişdirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol şelaýynlyk bilen üznüksiz gülýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ol elindäki dürbüsi bilen üznüksiz garaýardy.* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

üzre: Kömekçi at rolunda gelýän söz. *Meýdan üzre ýetdiň bedew harladyp* («Görögly» eposy).

üzükbag [üzükbaag]: Üzügiň ujuna daňlyp, tärimе berkidilýän ýüp. *Üzükbaglaryny tärimе baglady.*

üzükY: Türkmen gara öýlerinde uguň tutuş üstüne ýapylýan keçe. *Bir wagtlar şu jaýlaryň ornunda üzügini galgadyşyp gara öýler otyrды, indi bolsa olaryň biri hem galmadyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Öýümiziň üzükleriniň deşiklerinden Aýyň şöhlesi bolluk bilen düşýärdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

üzükYY: Bütewi däl, ýolnan, üzülen, gyrlan (ýüp we ş. m. hakda). *Üzük ýüp.* ♦ **arasy üzük-** ser. Ara.

üzülişmek: 1. Algy-bergini doly haklaşmak, doly hasaplaşmak. *Wiý, ýoldaş. Wasylew, ikimiz üzülişäýdik öýdýän?! («Sowet Edebiýaty» jurnaly).* 2. göç. m. Aryňy almak, hakyňy almak.

üzül-kesil: Aýgytly, kesgitli, berk, gutarnykly. *Daýaw ýaş ýigit onä üzüл-kesil gaýtawul berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Men-menlik we öz-özüňi arkaýynçylyga salmaklyga garşy üzüл-kesil we rehimsiz göreşmek gerek* (N. S. Hruşçýow, *Pagtanyň Öndürülişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda*). *Sowet jemgyýetçiligi we metbugat bu eserleri üzüл-kesil ýazgardy («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üzülmekY: Ýolunmak, gyrylmak. *Üzülen deý Aýlar gyzyň ýüregi ýola bakyp galdy onon garagy.* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). ♦ **gaýra üzülmek-** ser. Gaýra, *Men bu ýerde sagalajak däl, belki, gaýra üzüлjek-diýip, Gurt arz etdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Kakaň eşiderem, onsoň ýene gaýra üzülip, oňküdenem beter bolar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

üzülmekYY: Algy-bergini doly hasaplaşmak. Bergiň üzülmek.

üzüm: Hoşaly süýji miwe getirýän we miwesinden çakyr, kişmiş etmek üçin peýdanylyan çyrmaşagan bakja ösümligi we onuň miwesi. *Ýymışsiz agaçlary üzüм şahalary büreýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Galan ýeriň köpüsini üzüм agaçlary tutýardylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **üzümiň suwy ýaly-** İçen suwy alkymyndan görünýän, öz mähri bilen özüne çekiji, mylakatly, görmegeý (aýal maşgala hakda). *Görsene muny, edil üzümiň suwy ýaljak, ezip içäýmeli («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üzümçilik: 1. Oba hojalygyň bir pudagy hökmünde üzümi ösdürip ýetişdirmeklik. *Üzüмçilik sowhozy.* 2. ser. Üzümlik. *Üzüмçilikde bilbiller jak-jaklap saýraýardylar («Sowet Edebiýaty» jurnaly).*

üzümlik: Üzümiň köp ekilen ýeri. *Üzümlik ýer.*

üzüşdirmekY: Üzüp çykamak, ýoluşdyryp aýryşdyrmak.

üzüşdirmekYY: Bar bolan bergileriňi üzüp çykamak, bergileriňi berişdirmek.

üzüşmekY: Üzmäge kömek etmek, üzmäge kömekleşmek, ýoluşmak.

üzüşmekYY: Biriniň bergisini töleşmek, tölemäge kömekleşmek.

-W-

w: Türkmen elipbiýiniň üçünji harpy.

waggyldamak: Waggyldyly ses etmek, waggyldyly ses çykarmak. *Märekäniň waggyldap çykýan sesi asmana göterildi.*

waggyldaşmak: Waggyldyly seslenişip durmak. *Waggyldaşyp durmaň-da öýli-öýüňize dargaň!*

waggyldy: Köp mukdardaky suwuň ýokardan aşak inendäki ýa-da üýşen märekäniň, köp guşuň we şym. Galmagally çykýan güňleş sesi.

waglamak: Wag-wag edip ses çykmak, waggyldyly seslendirmek. *Sil suwunyň waglap akýan sesi uzakdan eşidilýärdi.*

waglatmak: Waggyldyly ses çykartmak, waggyldyly seslendirmek. *Üstümizden bir bedre şuwy wagladyp guýdular.*

wagon: Ýük daşamak we ýolgaçylary gatnatmak üçin parowoza tirkelip ýöredilýän transport serişdesi. *Biz ertir öz atlarymyz bilen wagona münmelidiriş (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Wagondan düşürilen köprüler dag ýaly üýşüp durdy ("Tokmak" Jurnaly).*

wagonetka: Dar koleýaly ýollar ýa-da asma ýollar üçin üsti açyk, ýük daşalýan platforma, ýa-da wagon, wagonjyk.

wagranka: *teh.* Çoýun we reňkli metallar eredilýän şahta peji.

wagt: 1. Filosofiýada: Birsyhly hereketdäki materiýanyň dowam etmeginiň objektiv formasy. *Hemme zat şerte ýere we wagte baglydyr.* 2. Bir zadyň sekunt, minut, sagat, aý, ýyl we ş.m. bilen ölçelýän, kesgitlenýän dowamy, uzaklygy, aralygy. *Sähet hem jigitlikde ep,esli wagt gulluk etdi(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Özbek pagtaçylarynyň gelip gidenine bir hepde golaý wagt geçipdi("Bahar").* 3. Bir zadyn bolup geçýän döwür aralygy, sagadyň, günüň, aýyň, ýylyň çalyşýan yzygiderli dowamy. *İş köp wagty talap edýär. Ugramak gerek, wagt garaşmaýar. Döwür, möwsüm. Kynçylykly wagtlar geçdi.* 4. Bir zadyň bolup geçýän çagy. *Gyş wagty sowuk bolýar. Bir wagtlar-* 1) Öň bir zaman, geçmişde, öňler. *Bir wagtlar bolan gürrüň;* 2. Geljek bir zamanda, geljekde. **Gymmat Wagt-** İň ähmiýetli wagt, iň peýdaly, gerekli wagt, möwsim, pursat. *Biz gymmat wagty elden berýäris (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wagtal-wagtal: Çendan ýarym, käte-käte, käwagt, käýarym. *Wagtal-wagtal ösýän şemal ýerde ýatan gury ýapraýyklary öz ugruna alyp gidýärdi("Pioner" Jurnaly). Wagtal-wagtal aşak seredýärdim("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).Wagtal-wagtal ýagşy ýagýardy.*

wagtlaýyn: Belli bir wagt dowamynda bolýan, hereket edýän, hemişelik däl, az wagtlaýyn. *Maşgala wagtlaýyn peýdalanmak üçin ýer uçastogy berlipdir (Gadymy Dünýä Taryhy).*

wagtly-wagtynda: Belli bir wagtda, öz bellenen mütdetinde, pursatynda. *Okuwçylaryn ata-eneleriniň ýygnagyny wagtly-wagtynda çagyryp durmak gerekdir(İ. T. Ogorodnikow, P. N. Şibirýow, Pedagogika).*

wagt-orun: **Wagt-** orun düşüm- "Kimde ?, nämede?" diýen soraglara jogap bolýan düşüm.

wagtyhoş: Keýpi kök, hiçbir aladasyz, gamsyz, keýpli. *Wagtyhoş myhman.*

wagtyhoşluk: Hiçbir aladasyzlyk, gamsyzlyk, keýiplilik, keýpiköklük. *Bir topar ördek şu köle gelip, wagtyhoşluk eder ekenler ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynydyşy").*

wagşy: Ýyrtyjy, ýabany (haýwan hakda). *Onuňpikiçiçe wagşi haýwanlaryň hemmesi otdan gaçarmyş (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).* 2. göç.m. Haýwan, zalym, wyjdansyz. *Hiç gözi açylan wagşy talaşdan, Köp agyr asyrlar geçiren başdan(A. Kekilow, Saýlanan Eserler). Wagşylary gyrgyn janym, Hallymjan! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wagşylyk: Wagşylarça edilýän hereket, rehimsizlik, gazaplyk, wyjdansyzlyk. *Eziz öz wagşylygyny bütin köplüğe göz edip, ene bir gezek görkezipdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wagşyçylyk: ser. **Wagşylyk.**

wagyz: *kön.s.* Nesihat, maslahat, ündew, öwüt. *Mämetweli sakgalyny sypap, wagyz aýtmaga durdy(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bazaryň ähli adamsyny agzyna garadyp, wagyz edip dur("Sowet Edebiýaty" jurnaly).*

wagyz-nesihat[wagyz-nesihat]: Bir ideýani düşündiriş, ýaýradys, öwüt- ündew, maslahat. *Zelili agzybirlilik hakda-da wagyz-nesihat ýöredipdir("Edebiýat"). Näme*

üçin şol deňsizlikleriň garşysyna wagyz-nesihat ýöretmeýärlar?(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

wagyz-nesihatçy[wagyz-nesihatçy]: Öwüt, ündew edýän adam, nesihat, maslahat berýän adam. *ol wagyz,nesihatçy adamdy.*

wagyzçy: Öwüt-nesihat berýän adam, nesihatçy. *Gynanjak-da maňa duşany wagyzçy we ahlak okaýan garga bolup jykdy("Tokmak" Jurnaly).*

wagyr: Gykylyk, gopgun, galmagal, şowhun. *Şu kabarlary il arasynda wagyr edilip gürrüň edilýär (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Uzaktan märekänyň wagry eşidilýärdi.*

wagyrdamak: Wagyr etmek, gykylyk etmek, gopgun tutuşmak, wagyrdyly ses ekmek. *Olaryň uzakdan wagyrdap sesleri eşidilýärdi.*

wagyrdaşmak: Wagyrdyly ses edişmek. *Wagyrdaşyp oturmaň-da öýlü-öýüňize dargaň!*

wagyrdy: Märeke, köpçilik gürrüňinden çykýan galmagally ses. *Gazma gabsaly ak öýüň içinden çykýan gülki gatysykly wagyrdyny eşitdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wagyr-şagyr: Wagtyhoşluk, keýpi-sapalyk üçin edilýän şagalaň.

wagyr-şagyrylyk: Wagtyhoşluk, keýpi-sapalyk üçin edilýän şagalaňlyk, oturylyşyk. *Soň gyzlar wagyr-şagyrylyk bilen geldiler(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Goňşy obada bir wagyr-şagyrylyk bar ýalydy. Gyzlaryň bu wagyr-şagyrylyklary şatlyk üstüne şatlyk goşdy.*

wada[waada]: Bir zady ýerine ýetirmekde we ş.m. ýagdaýda meýletinlik bilen berlen söz, äht. *Pýotr, siz arkaýyn boluň, siziň beren wadaňyzy ýalana çykarman! (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

wadalaşmak[waadalaşmak]: Bir işi ýa bir zady ýerine ýetirmek ýa-da ýerine ýetirmezlik we ş.m. üçin wada edişmek, biri-biriňe söz berişmek. *Yokary bilim alyp çykmagy olar bir wagt wadalaşypdylar (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).*

wadalaşyk[waadalaşyk]: Edilen wada deslapky gepleşikler esasyndaky berlen söz.

wadaly[waadaly]: Wada edilen, wada berlen. *Wadalygy gelen adam garçygaý guş ýaly dalmynyp otyr("Görogly" Eposy). Wadaly ýigidiň wadasynda tapylmagy gerek.*

wadasyz[waadasyz]: Wada edilmedik, wada berilmedik. *Duşuşmak meselesi in soňunda wadasyz galdy.*

wadyrdamak: Çalt-çalt düşnüksiz gürrüň etmek, sözlemek. *Ol gapydan giren badyna wadyrdap başlady.*

wadyrdaşmak: Çalt-çalt düşnüksiz gürrüň edişmek, sözleşmek.

wadyrdy: Çalt- aýdylýp düşnüksiz edilýän gürrüň, gepleýiş.

wajyp[waajyp]: Aýratyn uly ähmiýeti bolan, gaýra goýup bolmaýan, möhüm, derwaýys, gerekli, zerur. *Bu ýerde Myrat üçin wajyp mesele çözülýärdi("Mydam Taýýar" Gazeti). Özüňiziň çykyşyňyzda şu wajyp mesele barada zerur zatlary gürrän etmediňiz.*

waza: Miwe, gül we ş.m. zatlar salynýan süýnmek gap. *Uly Çertomlyň gorgany agtarylan wagtynda, ajaýyp kümüş waza tapyldy(SSSR Taryhy).*

wazelin: Meditsinada, kosmetikada we tehnikada ulanylýan, nebitden alynýan ýag. *Käwagtlar bolsa sakgalyny ýalpyldatjak bolup, wazelin-de çalýardy(A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Daglamadan soň gabagyň gyzalaryny sary reňkli simap ýagy ýa-da wazelin bilen bilen ýaglaýarlar(S. K. Karanow, Beterlän İriňli Göz Agyry).*

wazzyk-wuzzuk: Diýjek zadyny açyk, düşnükli aýdyp bilmeýän adamyň dilini çolaşdyryp sözleýşi, şonuň ýaly-da çaga ýaňy dil çykaranda, dilini çolaşdyryp gepleýiş ýa-da gep organlarynyň biri ýetmezçilik edýän adamyň sözleýşi; sese öýkünmegiň bir görnüşi. *Onuň wazzyk-wuzzuk sesinden hiç kim hiçbir zat düşünmedi.*

wazzyldamak: 1. Wazzyldyly geplemek, sözlemek, gürlmek. 2. Wazzyldyly seslenmek.(köplenç siňek, ary, tomzak we ş.m. hakda).

wazzyldatmak: Wazzyldyly seslendirmek, wazzyldyly ses etdirmek. *Primusyny wazzyldadyp otlady.*

wazzyldaşmak: 1.Wazzyldyly gürlmek, sözleşmek. Olar aňyrdan dilleri tutulyp, wazzyldaşyp geldiler. 2. Wazzyldyly seslenişmek, ses edişmek. *Daş-töwerekde siňekler wazzyldaşýardylar.*

wazzyldy: Siňegiň, arynyň we ş.m. uçan wagtynda ganatyndan döreýän ses, primus we ş.m. zatlar ýananda çykýan ses.

wazlamak: Wazzyldyly ses etmek, wazzyldyly seslenmek, wazyrdamak. *Bäşataryň oky Ataýry gelniň depesinden wazlap geçdi(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sanitar maşyny wazlap barýardy.*

wazlatmak: 1. Wazzyldyly seslendirmek. 2. Gaty gygyrtmak, güýçli aýtdyrmak. Priýomnigi wazladyp aýtdyryýardylar.

wazyrdamak: Wazyrdyly seslenmek, wazlamak. *Taýak onuň üstünden wazyrdap geçti(B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Samolýat wazyrdap başlanda, Aýsoltan hiçbir zat duýmady(B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

wazyrdatmak: Wazyrdyly seslenişmek. *Dört sany atly gapdalymyzdan wazyrdaşyp geçti.*

wazyrdy: Ot ýa-da gyzgyn demir bilen tagma basylanda, otly kesinde zyňlanda we ş.m. zatlaryň zarbyndan döreýän ses.

waý[waý]: Geň galmaklygy, gynanýy, gorky, agyry duýgularyny aňladýan ümlük. *Meni getirip öýümize taşladylar; ejeligim-Waý, äkidiň- diýip, aýylganç gygyrdy(A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

waý-waý: ser. **Waý.** *Seniň waý-waýyň gutarmady.*

waýkyrmak: **“Waý-waý”** diýip ýa-da bolup duran hadysa,ýagdaý. *İne, onsoň uruş wakalaryndan gürrüň başlanýar(A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Bu waka okuw ýylynyň basynda bolupdy(“Pioner” Jurnaly).*

wakansiýa: Eýelenmedik wezipe, baş duran wezipe işlemäge boş ýer.

waksa: Gura, ýag we mum garylýp taýýarlanylýan, gaýys aýakgap ýaglanylýan gara ýag, reňk, krem.

waktsina: med. Ýokanç keselleriň önüni almak üçin deslap sançmakda we keselleri bejermekde ulanylýan preparat.

wakya[waakya]: ser. **Waka.**

wakyrdamak: 1.Şowhunly, galmagally, sesli gülmek, wakyrdyly gülmek. 2.Wakyrty, wakyrty edip seslenmek, wakyrdyly ses çykarmak. *Men baryp wakyrdap gygyryn (“Türkmen Ertekileri”).*

wakyrdaşmak: 1.Şowhunly, galmagally, sesli gülüşmek, wakyrdyly gülüşmek. 2.wakyrdyly ses eşidilip, çykyp durmak.

wakyrdy: 1.Şowhunly, garmagally gülki. 2.Demir, gap-gaç we ş.m. zatlaryň gaçmagyndan, biri-birine degmeginden ýüze çykýan ses.

wala-wala: **Wala-wala etmek-** Ugursyz, bolgusyz, gürrüň etmek, gürlmek. *Pökginiň wala-walasy ýatandan soň Melebaýyň hem hor-hory kesilipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Honuň ýaly ýerden gelýärkä wala-wala edip gelýän Büşi keldi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

waleýkim [waaleýkim]: ser. Waleýkimessalam. *Waleýkim, gel, Berdi Aga, düşek üstünden otur! (A. Durdyýew Saýlanan Eserler).*

waleýkimessalam [waaleýkimessalam]: Salam berlende, jogap hökmünde aýdylýan “siz hem salamat boluň” diýen söz. *“Essalawmaleýkim, waleýkimessalam” diýen ajaýyp sözi her bir Arap ertir ir bilen biri-birini göreňde gadyr bilen aýdýar (“Sowet Türkmenistany” Gazeti). Waleýkimessalam, gelen ýagsy (H. Ysmaýylow Powestler).*

walentlilik: him. Bir atomyň wodorod atomy bilen ýa-da başga bir walentli elementiň atomy bilen birleşmeklik ukyby.

waleryana: bot. Kökünden derman taýýarlanylýan gyzgylt gülli çemen ösümligi.

waleryanka: farm.Waleryana damjasy (derman).

walik: teh. Dürli mehanizmiň aýlanýan silindri, oky. *Çap ediji maşynyň walikleri sahypa görnüşinde tertipli ýerleşdirilen metal harplaryň üstüne reňk alyp berýär* ("Pioner" Jurnaly).

walla: Öz mamladygyňy, aýdýan zatlaryň dogrudygyny subut etmek, birini ynandyrmak maksady bilen edilýän kasam. *Ýa walla, keýwany, şuny bildiň-ow!* (H. Ysmaýyow, *İki Atanyň ogly*). *Päheý, walla, Artyk sen hem garaçy mal ýaly!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Adim*).

wals: İki bolup oýnalýan saldamly tans oýny we şu tansyň sazy.

walýuta: Haýsy-da bolsa bir döwletiň pul sistemasy, pul birligi.

wanilin: Waniliň sostawyna girýän ysly organik madda.

wanil: Süýnmek miweli tropik ösümlük we onuň dānesi, miwesi.

wanna: 1. Suwa düşülýän uzyn uly gap. *Kolhozçylar iş geýimlerini aýyrýarlar, wanna girip, pugta ýuwunýarlar-da, täze eşiklerine girýärler* (A.Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ynha gerek bolsa narzanly wanna* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Bedeniňe, teniňe günňü, suwuň, howanyň täsirini geçirmek, arkaly kesel bejeriş.

waňkyrmak: Urulmak, enjilmek zerarly waňk-waňk edip seslenmek, çyňsamak (it we şym.haýwanlar hakynda). *Salnan daş güjüğe degdimi, nätdimi, ol waňkyryp gaçdy.*

waňkyryşmak: Urulmak, enjilmek sebäpli waňk-waňk edişip gygyryşmak, çyňsaşmak.

waňlamak: 1.Waňnyldyly ses etmek, waň-waň edip ses çykamak. 2.gepl.d. Birsyhly gepläp, gürläp durmak. *Ejeligimiň dili, hatardaky dünküň dili ýaly, birsyhly waňlap durýar* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

waňlatmak: 1.Waňnyldyly ses döretmek, waňnyldyly ses ettirmek. 2.gepl.d. Gygyrtmak, aýtdyrmak. *İne derrew priýomnigi waňladyp bereýin* ("Kolhoz Günleri")

waňnyldy: Metal zatlaryň galtaşmagy ýa-da urulmagy zerarly döreýän güňleş ses.

waňnyrdamak: Waňnyrdyly seslenmek, waňnyrdyly ses emele gelmek.

waňnyrdatmak: Waňnyrdyly seslendirmek, waňnyrdy döretmek.

waňnyrdaşmak: Waňnyrdyly seslenişmek, waňnyrdyly sesler eşidilmek.

waňnyrdy: Ullakan jaňnyň we ş.m. güýçli güňbeç sesi. *Eşidilýär jaňlaryň waňnyrdy sesi*. ("Sowet Edebiýaty" durnaly)

warak Y: Hatardan çykan, ulanmadan galan, könelen, çagşan, haraplanan, zaýalanan döwük. *Warak gapy onuň elinden sypyp, şarkyldap gitdi*. (B.Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Oňa bir warak, taşlandy dutar satyn alyp berdiler* (N.Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

warak YY: kön.s. Bir tahta kagyz, sahypa. *Depderimiň ortasyndan waragy düşüpdür.*

warwar: tar. Gadymy Greklerde, Rimlilerde: Keseli ýurtly, gelmişek. *Warwarlaryň çozup girmekleri netijesinde Rum synypdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Warwarlaryň (Rimli dālleriň) hüjümleri gul eýeçilikli döwletiň heläk bolmagyny çaltlandyrypdylar*. (SSSR. Taryhy).

warwarizm: Başga bir dilden alnan söz ýa-da aňlatma.

warene: Şekerde gaýnadylyp bişirilen miwe, mürepbe.

wariant: Bir zadyň üýtgeşik görnüşü, dürli görnüşü, kitabyň, proektiň, planyn we ş.m. aýry-aýry görnüşü. *Klassyk şahyr Mollanepes "Zöhre-Tahyryň" Türkmen wariantynyň awtorydyr.*

wark-wark: ser. Warkyldy.

warkyldamak: Wark-wark edip seslenmek, warkyldyly ses etmek. *Gurbagalar warkyldaýardylar.*

warkyldaşmak: Wark-wark edişmek, warkyldyly ses edişmek. *Gurbagalar warkyldaşýarlar.*

warkyldy: Gurbaganyň we käbir guşlaryň edýän sesi.

warryk: Gepiniň, gürrüňiniň ugry bolmadyk, ugursyz, gorkak.

warryldamak: 1. War-war edip seslenmek, warryldyly ses etmek. *Asmanda hem görünmän, warryldap ses edýärsiň ("Mydam Taýýar" Gazeti).* Asmanda samolýot warryldaýardy. 2. *gepl.d.* Ugursyz, bolgusyz gürelemek, lakgyldamak. *Gepiniň gürrüňiniň ugry hem ýok, ýöne warryldap otyr.*

warryldatmak: War-war etdirmek, warryldyly seslendirmek. *Motoryny warryldadyp, her gün diýen ýaly şu köçeden geçýär.*

warryldy: 1. Dürli maşynyň motoryndan çykýan gürrüldili gaty ses. *Elektrik motorynyň warryldyşy uzyn gijeläp ýatmady.* 2. Ugursyz, bolgusyz gürrüň, lakgyldy.

warsakly: Biderek, boş sözler, bolgusyz gürrüň, ýañrama. *Olar oňa-muňa kakdyryp, biri-birine degşip, bir salym warsakly sözler uruşdylar. (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).* Ýönekeý warsakly gürrüňleriň söýgä, hakyky söýgä öwrülip gidenini özlери-de duýman galdylar ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

warsyldamak: Warsyldyly ses etmek, warsyldyly seslenmek.

warsyldy: Güýçli howa zerarly çykýan batly ses.

was-wasy: Ýeldirgän ýaly bolup ýören, ugursyz gürrüňleri göwnüne alýan, gaýgyçly. *Bas-basy keselinden haçan dynjak? ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).* Men şeýtanyň bas-basyna düşüp çykan ekenim. ("Görogly" Eposy).

wasp: Taryp, öwgi. *Dil hem galam berdi, waspyn ýazaryn, Alkyşdyr, galkyşdyr ýaşlaryň seniň (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* Adamlaryň parahatçylyk isleýändigleri wasp edilýär ("Mydam Taýýar" Gazeti).

wassal: *tar.* Orta asyrlarda Günbatar Ewropada : Uly feodala tabyn we garaşly bolan öwnük feodal-ýer eýesi. *Bospor patyşalary Rum imperatorlarynyň wassaly bolupdyrlar (SSSR Taryhy).*

wassallyk: Wassalyň käri, ýagdaýy.

wassyklamak: Wassyldyly ses çykarmak. *Ana, açyk bir eýwanda körük wassyklap, kömürden al-ýaşyl ýalyn bulaýlanýardy. (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

wassyklatmak: Wassyldyly seslendirmek, wassyldyly ses çykarmak.

wassyklaşmak: Wassyldyly ses edişmek.

wassyldamak: *ser.* Wassyklamak.

wassyldatmak: *ser.* Wassyklatmak.

wassyldaşmak: *ser.* Wassyklaşmak.

wassyldy: Güýçli howa zerarly warsyldap çykýan batly ses.

wasyrdamak: Wasyrdyly seslenmek, wasyrdyly ses çykarmak. *Üstünden suw guýlan ot wasyrdap öçüp galdy.*

wasyrdatmak: Wasyrdyly ses çykarmak, wasyrdyly seslendirmek.

wasyrды: Güýçli howa zerarly wassyldap çykýan ses.

wat: *fiz.* Elektrik güýjüniň ýa-da mehaniki kuwwatyň ölçeg birligi.

watan: 1. Dogup-dörän ýeriň; öňüp-ösen ýurduň. *Watanmyň bähbidin, halkyň ykbalyň, gorap saklaýarsyň, guwanýas saňa (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* Her bir watan ogly: -öz watanyňa men näme bilen hyzmat etdim-diýip oýlanar (A. Gowşudow Mähri-Wepa). 2. Bir zadyň emele gelen ýeri, dörän ýeri. *Sowet Soýuzy-sotsialistik rewolýutsiýanyň watanydyr.*

watandaş: Biri bilen watany, doglan ýeri bir bolan, ýurtdaş. *Sowet adamlary özüniň watandaşy S.P. Kraşennikowy hoşallyk bilen ýatlaýarlar ("Mydam Taýýar" Gazeti).* Meniň Watandaşym.

watandaşlyk: Watandaş bolmaklyk, bir watandan bolmaklyk, ýurtdaşlyk.

watanparaz: 1. Öz watanyňy, ýurduny tüýs ýürekden söýýän. 2. *gepl.d.* Öz dogan ýeriniň adamlarynyň bähbidini beýleki adamlardan ileri tutýan.

watansöýüji: ser. Watançy.

watançy: Öz watanyňy söýýän, öz watanyňyň bähbidi ugrunda göreşiji adam, patriot. *Krylow çuňňur watançy bolupdyr. ("Edebiýat"). Watançy gyzlarmyz gurap ýaryşy, Örän nepis ellik-jorap örüşi. (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).*

watançylyk: Öz watanyňa berilmeklik, öz watanyňa, halkyňa bolan-söýgi, watan bähbidi üçin gahrymançylyk, etmeklik, gerek ýerinde janyňy gurban etmeklik. *Biziň güýjümüz adamlaryň jebisleşmeginde, olaryň watançylygynda, olaryň ruhbelentligindedir. (N.S.Hruşçýow, Pagtanyň Öndürilişini Mundan Beýläk-de Artdyrmak Ugrunda). Meniň agam watançylyk ugrunda gahrymanlarça gurban boldy (N.Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

water: teh.ser.Watermaşina.

watermaşina: Pagta, kenep, ýüň egriji maşyn.

waterpas: teh. Çyzygyň tekizlikdäki gorizont alýan ýagdaýyny kesgitleýän abzal (gurluşyk we neçjarçylyk işlerinde ulanylýar).

waterpolo: sport. Iki komanda arasynda suwda oýnalýan top oýny.

watin: Ýyly içlik hökmünde ulanylýan çal dokalan trikota mata.

watruška: Ortasy süzmeli ýa-da mürepbeli tegelek galyň çörek, köke.

wattmetr: elektrik togunyň güýjüni wat boýunça ölçýän gural.

waflyä: Ýag, ýumurtga garylýp taýýarlanýan, ýüzi gözenek-gözenek gatlakly köke.

wah: Adamyň içki duýgularyny, ýagny armanly galmagy, gynanjy, ökünji, gahary we ş.m. aňladýan ümlük. Wah, seniň diliň gursun, diliň (Myraly). *Wah, şeýtan, gözüme gör näçe garlar sowurdy (N.W.Gogol, Eserler).*

waha: wet. Gylýallarda bolýan kesel.

wahaly: wet. Waha keseli bilen syrkawlan (gylýal hakkynda).

waharman [waharmaan] : biol. Saralyp bişýän daşy torly süýji gawunyň bir sorty. *Gök biýaranyň içinde waharmanlar düniderilişip ýatyr (B.Kerbabaýew, Aýsoltan). Göktozly, waharman, tarlawuk gawun, ýolaňda ýarylýar, tapmasaň tabyn (N.Pomma, Saýlanan Eserler).*

wah-wah: Adamyň gynanç, ökünç, ýadawlyk duýmak ýaly içki duýgusyny aňladýan ümlük.

waheý: ser.Wah.

wahmistr: harby. Rewolýutsiýadan öly goşunda unter-ofitserlik çini, ady. *Atlarynyň arpalaryny ogurlamaga gidende hem ýapynjasyny edil adam ýatan ýaly edip, wahmistr agany-da aldardy (A.Gowşudow, Köpetdägiň Eteginde).*

wahta: 1.deňizç. Harby gämideki ýörite gözegçilik edýän, nobatçy, garawul.2.Belli bir senäniň ýa-da başga bir zadyň şanyna ruhubelentlik bilen öndürilijilikli işleýiş. *Söýüşdiň mekdepe okan döwründen, zähmet wahtasynda bekän döwründen ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

wahtýor: Edarada durýan garawul, edara garawuly.

waşyrdamak: Waşyr-waşyr edip seslenmek, waşyrdyly ses çykmak.

waşyrdatmak: Waşyrdyly seslendirmek, waşyrdyly ses çykarmak. *Serdaryň uzadan turşy hyýaryny waşyrdadandan soň, Kelhanyň bogazy biraz giňedi. Hümmet wolostnoý ýarty sogany waşyrdadyp çeýnärdi (B.Kerbabaýew, Aýgtly ädim).*

waşyrdy: Käşir, kelem, hyýar ýaly ter zatlar iýlende şatyrdap çykýan ses.

wä: Gez galmagy, gorkmagy aňladýan ümlük. Ol "wä..." edip wägirdi.

wägirişmek: Gorkudan ýaňa aýylganç ses edişip gygyryşmak. *Galýa we onuň jigitleri, obanyň beýleki çagalary ejelerine ýapyşyp wägirişýärdiler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).*

wägirmek: Gorkudan ýaňa aýylganç ses edip gygyrmak. Ol birden wägirip, ýerinden turdy.

wägirtmek: Gorkudan "wä..." etdirip gygyrtmak.

wäk: Awunmak, agyry duýgusyny azladýan ümlük. *Wäk-le, gelneje! Gaýbersene elimi (B. Kerbabaýew, Aýgtly Ädim).*

wäh: Gorkuzmaklygy aňladýan ses.

wäşi: Degişgen, bälçik, oýunçy. *Begenç sözleşmäge çekilmeyän wäsi bir ýigitdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

wäşilik: Degişkenlik, bälçilik, oýunçylyk. Ol waşilige salyp, olaryň gazabyny ýatymaga çalyşdy. *Aşyr oňa ähmiýet bermän wäşilge saldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

we Y: Ugurdaşlygy görkezýän baglaýji kömekçi. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Seniň her ädimiň ähli ynsana şatlyk we azatlyk ýoluny açýar (Ata Nyýazow, Sygyrlar).*

webal [webaal]: kön.s. Güna, ýazyk. *Eger ol kyrk günden bärde öläýse, webaly seniň boýnuňa (A. Gowşudow, Köpekdağyň Eteginde).*

wejera [wejeraa]: 1. Biabraý, masgara. *Sen-ä ol bendäni wejera edäýdiň! (N. Pomma, Egri Eýikmez).* 2. Aýyp, erbet, ýaman. *Wejera iş etmek.* 3. Görk-görnüşi eleşan, sallam-sajak, betnyşan.

wejeralyk [wejaraalyk]: Biabraýlyk, masgaralyk. *Ol öz hanlygyny gazanmak üçin hiçbir wejeralykdan gaýdanok B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).* Wejeralyk bilen ölmeli borsuň! *(Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

weç: 1. Tär, ýagdaý, alaç, ýol. *Ah çekip tapmady gitmäniň wejin (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Zat, derek. *Men – a jereni hiçbir weçden hem hasap edemok (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Aýnanyň soragy mama hiçbir weçden täsir etmedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Maza, ugur. *İşdäsiniň hem, iýşinin – içişiniň hem weçi bolmady (B. Kerbabaýew, Çekişmän – Bekişmez).* **Wejiň gaçmak** – ugruň gaçmak, kuwwatdan düşmek.

weçe: tar. Gadymy Russiýa'da: Döwlet we jemgyýetçilik işlerini ara alyp maslahatlaşmak üçin käbir şäherlerde geçýän ýygnak hem – de şol ýygnagyň geçýän ýeri. *Nowgorodda bir jaň bolup, onuň sesine halk jemgyýet işlerini çözmek üçin weçe maslahatyna ýygnaýardy (A. N. Raditsew, Peterburgdan Moskwa Syýahat).*

wedomost: Belli bir hakyky maglumatlar ýazylan spisok, swodka.

wedomostwo: Döwlet uprawleniýesiniň bir pudagy we oňa hyzmat edýän edaralar sistemasy.

wegetatiw: biol. Haýwanlaryň we ösümlük organlarynyň iýmitlenmegi, ösmegi we ş.m. üçin hyzmat edýän. *Köke, baldaga we ýapraga ösümligiň wegetatiw organlary diýilýär. (W.A. Tetýurew, Botanika. wegetatiw köpeliş biol. –jyns organlary gatnaşmazdan köpeliş ýoly.*

wegetatsion: bot. Ösümligiň ýaşayyş we ösüş döwrüne degişli bolan. **Wegetatsion** döwür-ösümlüklerde jan girip başlap, ösýän döwri.

wegetatsiýa: bot. Ösümligiň ýaşayyş, ösüş döwri.

wehim: Bir zadyň salýan gorkusy, howp, hatar. *Bir şum tapylaram, agtygymyň hemme syryny äşgär eder, bu gudaçylygām bozular – diýip öz ýüreginden wehim edýärdi (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Yürek bolsa, ölüm ýada gelmeýär, gorky, wehim garasynam salmaýar (B. Kerbabaýew, Aýlar):*

wehimli: Howply, gorkuly, hatarly. *Beýle wehimli halda agzyňa eýelik etmeseň bolmaz! (M. Gorkyý, Ene). Goşunlaryň bary häzirlensiň, wehimli ýerlere patgul goýulsyn (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)*

wehimlilik: Howplulyk, gorkulyk.

wekil [wekiil]: 1. Biriniň bähbidini göz önünde tutýan, biriniň garaýsyny beýan edýän, ynanylan adam. *Bular Daşhawuzdan, Marydan, Çärjewden gelen wekillerdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Wekil onuň adyny bloknotyna aýratyn bellik etdi (J. Akyýew, Hekaýalar).* 2. Bir halkyň, ýurduň bähbidi üçin işi, döredijiligi bilen özüni tanadan adam. *Kemine zähmetkeş halkyň wekilidir ("Edebiýat").*

wekilçilik [wekilçilik]: ser. **Wekillik.** BMG-niň Baş asambleýasynda guramanyň ähli çenleri wekilçilik edýärler («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

wekilhana [wekilhana]: ser. **Wekilik 2.**

wekillik [wekiilik]: 1. Wekiliň wezipesini ýerine ýetirmeklik, wekil bolmaklyk. *Sektsiýanyň haýysyna görä, onuň tarapyndan Baş Sowetiň ýanynda wekillik etmegi K. Marks öz üstüne aldy (W. I. Lenin, Eserler).* 2. Biriniň bähbidini göz önünde tutýan edara.

weksel: Kesgitlenen mukdardaky puly belli bir mählet içinde tölemek borjy hakyndaky pul dokumenti.

wektor: mat. Ölçegleri hereketin ugry bilen bir hasiýetlendirilýän matematiki ulylyk.

welaýet [welaýet]: köns.s. 1. Ýurduň merkezinden uzakdaky ýaşalýan ýerler, territoriýa. 2. Käbir döwletlerde administratiw bälünişlik, ýurduň belli bir bölegi, oblasti. *Döwlet aýry – aýry welaýetlere hatda knýazlyklara – da bölünýär ekeni (SSSR. Taryhy). Gülendäm Şirwan welaýetiniň padýşasynyň gyzydy («Görogly» Eposy). Gulluhanyň Zakaspi welaýetine ygtyýarly dikme boljagyny ynandyrypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

welbet: Mahmala meňzeş nah mata. *Köýnek tiktirmek üçin welwet aldym.*

welbot: dezizç. Kit awlamak ýa – da helakçilikden halas etmek maksady bilen deňiz gämileriniň ýanynda saklanýan, çalt ýüzýän eňiljek gaýyk.

welosport: Welosiped sporty.

weli [weli] YY: 1. Dindar, keramatly. *Öwladyň itini bihal görme, olar welidirler – diýip, öz at – babasynyň olary mugt ýerden ýallap gelenlerini ýadyna saldy (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* 2. Öňünden biliji, akylar, köpbilmiş.

weli Y: Garşylygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Gyzlardan suw soradyk weli ynha şujagaz galmagal edip, düşübermezmi başymyzdan (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). Gutardym weli, ejem – kakamdan gaty gorkýan (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

welikoderjaw: tar. İmperialistik dewletlere mahsus bolan, milli aýratynlyk ruhy oran. **Welikoderjaw şowunizm** – Beýleki halklary gulçylyga sezewar etmek barada basybalyjylykly syýasat.

welikoruslar: tar. ser. **Ruslar.**

welilik [weliilik]: 1. Dindarlyk, keramatlylyk. 2. Akylarlyk, köpbilmişlik. *Onuň aýdan sözleri – welilik sözleri boldy. Welilik satmak* – Hemme zady bilen bolmak, «pygamberlik» etmek, her zady önünden bilen bolmak.

welin [weliin]: ser. **Weli Y.** *Onuň errini salalp dursuna syn edeňde welin, emelsiz, erni suwly bolar – diýip güman edýarsiň (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).* *Gowaçanyň ynjklygy hakkynda aýdanlaryň dogry welin, soňkyň öteräk bolaýmasyn (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

welo...: "Welosiped" diýen sözi aňladýan goşma sözleriň birinji bölegi.

welodrom: Welosiped ýaryşy üçin ýörite ýadajykly ýer, meýdança.

welokamera: Welosiped kamerasy.

welosiped: Aýak bilen herekete getirilip sürülýän iki tigrli, pully mehanizm. *Esen täzeje welosiped, Bibijik bolsa patefon aldy («Pioner» Jurnaly).* Welosiped kamerasy.

welosipedçi: Welosiped sürýän adam, welosiped süýän sportsmen.

welozanod: Welosiped zawady.

welýur: Ýörite işlenilmegi netijesinde ýüzi gytyk tüýjüklü mawut ýa – da fetr mata.

wena: anat. Ganyz ýürege tarap hereket edýän gan damary. *Kapillýarlar biri – biri bilen birleşip, wena damarlaryny emele getirýärler (A.N. Kabanow, Adamyň Anatomiýasy we Fiziologiýasy).*

wenerik: Weneriki keselli adam.

weneriki: Jyns organlarynyň üsti bilen geçýän ýokançly kesele degişli bolan.

wenerolog: Weneriki kesellerden spetsialist, weneriki keselleri bejerýän wraç.

wenerologiýa: med. Meditsinanyň weneriki (azarlama) keselleri öweryän bölümi.

wengerler: Wengriýa Halk Respublikasynyň ilatyny düzýän esasy halyky.

wenok: Gülden, agaç püründen we ş.m. örülen halka görnüşli bezeg, desse. *Gülleriniň, wenoklaryň arasynda duran tabydyň öňünden topar – topar bolup geçýärler ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). Soýsuzlar öýünden wenok çykarýarlar («Pioner» Jurnaly).*

wentilýator: Jaýlarda howany täzelemek üçin aýlanýan ganatly ýa-da perli gural. *Aýnur eje tä wentilýatora çenli seredip çykdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

wentilýatsiýa: Howany täzeleýän, jaýyň howasyny täzeläp duran ýörite gurallar sistemasy.

wepa[wepa]: Birine ýa – da bir zada tüýs ýürekden berlenlik, peýdaly, haýyrly bolmaktyk. *Biz daýhan Wepasyna ynanýarys (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Beýik geljek bize gujagyn gerdi, Her kim öz dostunyň Wepasyn gördü (R. Seýidow, Saýlanan Eserler). Jepasyny çeken Wepasyny görer (nakyl).*

wepadar[wepaadaar]: ser. **Wepaly.** *Eger şeýle bolsa öz söýgüsine Wepadar bir söýgili tapan bolsaň, meniň ol ara düşmäge hakym ýok (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Watana Wepadar, goňşa gadyrdan. Agzybir halky bar, özi gahryman («Oktýabr Ýalkymy»).*

wepadarlyk[wepaadaarlyk]: ser. **Wepalylyk.** *Öweziň Görogla we çandybil halkyna balon Wepadarlygy görkezilýär («Göçogly» Eposy).*

wepaly[wepaaly]: Birine ýa – da bir zada tüýs ýrekdin berlen. Peýdaly, haýyrly, Wepadar, ynamdar. *Watanyňa Wepaly bolmak.*

wepalylyk[wepaalylyk]: Wepada durnuklylyk, ynamlylyk, haýyrlylyk, peýdalylyk. *Onuň ertekileriniň we hekAýallarynyň içinde gaýduwsyzlyk, Wepalylyk hasiýetde bolan gahrymanlar diňleýjileriňdykgatyny özüne çekýär (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). Emma dogry sözli, tutanerli Tokga öz Wepalygyny tassyklamak üçin boýun aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wepasyz[wepaasyz]: Wepa, peýda, haýyr bermeýän; biWepa, ykrarsyz Eger – de *Jygaly Beg Wepasyz bolup çyksa, her wagt hem muny iline ýetirmese bolar («Görogly» Eposy).*

wepasyzlyk[wepaasyzlyk]: Tüýs ýürekden berilmezlik, Wepaly dällik, ykrarsyzlyk.

wepat[wepaat]: **Wepat bolmak** – Ölmek, aradan çykmak. *Ata – enesi Wepat boldy («Görogly» Eposy). Ol oglynyň zähmetkeşleriň azatlygy ugrunda batyrylyk görkezip, Wepat bolanlygyny bildi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

werdiş: Bir zada bolan endik. *Tur – otura ýaradan soň nätdiler? Ýumuş buýrup, işe werdiş etdiler (B. Kerbabaýew, Eserler Toplum). Bu ýerler patyşa soldatlarynyň nyzama werdiş edýän meýdançasý bolupdyr («Mydam Taýýar» Gazeti).*

wermişel: Unaşyň inçejik togalajyk bir sorty.

weronal: farm. Uky getirýän derman.

werst: 1,06 km deň bolan Rus uzynlyk ölçegi. *Şäher bolsa obadan ýigrimi werst daşlykdady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ýedi mün wersti aşyp jeň bilen, dört ýyl sizden jyda bolduk, dostlarym (Çary Aşyr, Poemalarr).*

werstak: Üstünde agaç, demir işlap bejerer ýaly ussanyň ýörite iş stoly.

werstka: tipogr. Çap üçin ýygñalan ýygymy (harplary) sahypa geçiriş, sahypalaşdyrma.

werstlik: 1,06 kilometre deň bolan uzaklyk, aralyk. *Guş owanyň bir werstlik ilerisindäki iňry gyrasyndaky gür gamyslygyň içinde bolguç bolardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

wertolýot: aw. Ýerden dik ýokary galyp, howada saklanyp we ýokardan dik aşak düşýän ýörite konstrukdiýaly uçýan apparat. *Ýakyn wagtlarda Aşgabat bilen Pöwrize aralygynda wertolýat gatnajak.*

weset: Wagyz, nesihat, mashalat, tabşyryk. *Pionerler, Leniniň wes'etini hiç wagt ýatdan çykarmaň! Kitaby söýüň we öwreniň – diýip M. Gorkiý wes'et edipdi («Mydam Taýýar» Gazeti).*

wesetnama[wesetnaama]: ýawuz üsti bilen berlen wes'et. *Poltaratskiniň wes'etnamasy elinde tutan çernişow tribuna çykdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

wessalam[wessalaam]: Başga zat ýok, tamam, gutardy, soňy. *Soňra bolsa onuň eline barankany tutdurýarlar wessalam, traktorçy taýyn (N.S. hruşçýow, SSSR – yň Oba Hojalygyny Mundan Beýlek – de Ösdürmek Çäreleri Hakkynda). Eňiljek duýdurýş bererler, wessalam!*

westibýul: köplenç jemgyýetçilik jaýlarynda ilki girilýän öňdäki otag.

wes-weýran[wes-weýraan]: Bütünleý weýran bolan. Harap. *Şäheri duşmanlar wes – weýran edipdirler.*

weşalka: Geým – gejim asylýan ildirgiçli enjam, asowaç. *Donuny bolsa çykaryp, weşalkadan asmagy unytdy («Kolhoz Günleri»). Íne bu ýerde geým asylýan we salka durjak bu ýerde bolsa oganlar billiard oýnaýarlar (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

weşeň-weşeň: Gereginden artyk näçe diýseň köp, bol. *Puldiýeniň weşeň – weşeň (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

weteran: Köp uruşlara gatnaşan tejribeli, köne urşygy. *Biz Beýlik Watançylyk urşunyň wetaranlary bilen duşşydyk.*

weterinar: Mal doktory, weterinariýadan spetsialist.

weterinariýa: Haýwan keselleri hem – de olary bejermeklik hakynda ylym.

weý: Adamyň geň galmaklyk, haýran galmaklyk ýaly içki duýgysyny aňladýan ümlük. *Weý, möjek dost, seniň habaryň ýok my? ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy"). Weý-diýip sypybilmersiň, sen meniň soragyma jogap ber! (A.Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

weýalka: Dänäni sowrup arassalaýan oba hojalyk maşyny.

weýalkaçy: Weýalkada işleýän adam, işçi.

weýran [weýraan]: Berbat bolan, sandan çykan, harap bolan, ýumrulan, ýykylan, zaýalanan, çaşan. *Ýeriň güýçli titremeginden obalar hem şäherler weýran bolýar ("Tokmak"Jurnaly). Weýran bolsun kapitalizm dünýäsy (Ş.Kekilow, Saýlanan Eserler).*

weýrançylyk [weýraançylyk]: Köplenç hojalykda, ykdysadyýetde bütünleýin harap, zaýa edilmeklik, weýran edilmeklik, berbatçylyk. *Ol uruş odunyň ýeten ýerindäki weýrançylyklary onçakly akylyna getirip bimeýärdi (B.Kerbabaýew, Aýsoltan).*

weýranlyk [weýraanlyk]: ser. Weýrançylyk. *Guduzlary ýere egsan etmejek, gül ösýän ülkäni eder weýranlyk (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

weý-weý: Adamyň içki duýgularyndaky: Geň galmaklygy, haýran galmaklygy, ýadawlygy, agyry duýgulary aňladýan ümlük. *Weý-weý, beýle zat bolmaz ahryr (B.Pürliýew, Hekaýalar).*

wezipe [wezipe]: 1. Belli bir borjy ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly güllük. *Ownuk feodallar ofitserlik wezipelerini alypdyrlar (Orta Asyrlar Taryh).* 2. Ýerine ýetirilmeli iş, borç, maksat. *Okuwlaryny wagtynda taýýarlamak we ýoldaşlaryna göreldä bolmak her bir pioneriň esasy wezipesidir.* 3. Bir işi ýerine ýetirmekligi, çözmekligi talap edýän mesele *Aşyr seniň öňüňde jogapkärli wezipe durýar (B.Kerbabaýew, Aýgytly ädim).*

wezipeli [weziipeli]: Bir wezipä, käre eýe bolan. *Haýsy-da bolsa onuň ýokary wezipeli adamlardan biri bolup, jogapkärli orunda işleýäni bellidi* (A.Gowşudow, Mähri-Wepa).

wezipeparaz [weziipeparaz]: Wezipe üstünde çalyşýan, wezipe üstünde dalaş edýän, uly wezipelerde bolmagy gowy görýän.

wezir [weziir]: *kön.s.* Patyşanyň maslahatçysy, ýurdy edara etmekde patyşanyň ýakyn kömekçisi, geňeşdary. *Wezir ogully bolanyňa köp şatlanylpydyr* ("Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy"). *Bir ýerden gelen gelmişege şeýle emel berenine wezirleri gynandylar* ("Görogly" Eposy).

wezirlik [weziirlik]: Weziriň käri, ýagdaýy. *Tahyryň kakasy Bahyr Babajan patyşa wezirlik edipdir.*

wezir-wekil [weziir-wekiil]: Wezirleriň we wekilleriň jemi. *Magtymguly şanyň wezir-wekilleriniň yzly-yzyna ýagdyrýan çylşyrymly soraglaryna pert-pert jogap berýär* ("Ýaş Kommunist" Gazeti).

wyjrdamak: Wyjyrdyly gürlemek çalt-çalt düşnüksiz gürlemek, geplemek. *Ol enaýyja wyjyrdady* ("Sowet Türkmenistanynyň Aýallary" Jurnaly).

wyjyrdasamak: Wyjyrdyly gürlesmek, gepleşmek. *Ol dillerine özleri düşünýändirler – dä, oglanjyklar wyjyrdasap oýnasap ýörler.*

wyjyrdy: Çalt – çalt düşnüksiz edilýän gürgüň.

wyjdan [wyjdaan]: Haýa – şerim, ynsap, adamkärçilik. *Eger kalbynwyjdany bar adam bolsa, beýle sözleri çekip çydamazfy.* (A.gowşudow, Mähri – Wepa). *Bolşewigiň sap wyjdany watanyňa berýär şatlyk* (K. Işanow, Watan Üçin).

wyjdanly [wyjdaanly]: Sap ýürekli, ynsaply, adamkärçilikli.

wyjdanlylyk [wyjdaanlylyk]: Sap ýüreklilik, ynsaplylyk, adamkärçiliklilik.

wyjdansyz [wyjdaansyz]: Wyjdany bolmadyk, ynsapsyz, ahlaksyz, adamkärçiliksiz.

wyklýuçatel: Elektrik togunu geçirmek, goý bermek üçin ulanylýan enjam. *Okuwçylar wyklýuçatel, patron serişdelerini oturtmagy – da başarlýar* ("Pioner" Jurnaly).

wympel: 1. *deňizç.* Gäminiň bogaldagynyň üstünde goýulýan ujy haçjaly uzyn, insiz baýdak. 2. *aw.* Samolýotdan, aerostatdan taşlanýan içi maglumatly uzynja gutujyk. 3. *sport.* Ýaryşýan komandalar arasynda alşylýan üç burç görnüşindäki baýdajyk.

wyşy-wyşy: Ýuwaşdan eşidilýän gürrüň sesi, uzakdan ýuýaşja gulaga gelýän gürrüň. *Gulagyna bir wyşy – wyşy ilse ol daraklygyna galyop, ýeke öýliniň horazy ýaly hekerjepläp, daş – töweregine seredýärdi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Mundan bir aý ozal ýat tuttan goşgusuna seredip, özüni köşesedimäge çalyssa – da, bularyň wyşy – wyşysy, hitir – hikiri ýüregine düşýärdi* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly).

wyşka: Gözetçilik etmek ýa – da tehniki maksatlar üçin gurulýan insiz beýik desga. *Wyşkanyň üstünde duran çasowaýyň jürlewügiýan sesi ony saklady* ("Pioner" Jurnaly). *Nebit wyşkalary ýaly al – asamana uzanan derekler daz sazyna görk goşýar.* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

wyweska: Edaranyň, guramanyň, kähramanyň we ş.m. ady ýazylan ýazgylygy aýna, tagta we ş.m. zat.

wyzyrdamak: Wyzirdyly ses çykmak, wyzyr – wyzyr edip seslenmek.

wyzyrdasamak: Wyzirdyly ses edişmek, wyzyr – wyzyr edişip seslenişmek.

wyzyrdy: *ser.* **Wyzyldy.**

wyzlamak: *ser.* **Wyzyldamak.**

wyzlaşmak: *ser.* **Wyzyldasamak.**

wyz-wyz: **Wyz – wyz etmek** – *ser.* **Wyzyldamak.** *Bir siňek wyz-wyz edip gelipdir– de, Soltansöýünüň ýüzüne gonupdyr.* (Myraly).

wyzyldamak: Wyzlydyly ses etmek, wyz-wyz edip seslenmek, wyzlamak bal arylary yhlas bilen aýlanyşyp, ümsümlikde wyzyldaýardylar (M. Gorkiý, Ene).

wyzzyldeşmak: Wyzzlydyly ses edişmek, wyz-wyz eşiip seslenişmek, wyzlaşmak. *Mör-möjekler wyzzyldeşyp uçýardylar (N. Jumaýew, Syrly Gala).*

wyzzylidy: Siňegiň, käbir mör – möjekleriň uçup ýören wagtynda ganatynyň edýän sesi hany, ary, sen derrew baryp, piliň gulagyna hoş owazly wyzzylidyny et ("Türkmen Ertekileri").

wibrator: fiz. Yrgyldyly hereketi emele getirýän gural.
wibratsiýa: fiz. Haýsyda – bolsa bir, maýyşgak, çeyje jisimiň yrgyldyly hereketi.

wigon: zool. Lama tohumundan bolan. Günorta Amerika'da ýaşayan inçe we ýumşak ýüňli süýtemdiriji haýwan.

wilka: 1. Nahar iýlende ulunylýan, köplenç dört dişli çarşak görüşi enjam. *Ol ýapyldaşyp duran bilka, pyçak, çemçe berip, biziň haýal etmän nahar iýmegimizi sorady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 2. Tehnikanyň dürli pudaklarynda ulanylýan ýabak görnüşli desga, gurluş. *Ştepsel wilkasy*

winegret: Gök önüm, ýumurtga et we ş.m. dogralyp sirke, ýag garylyp taýýarlanýan sowuk nahar.

wiola: Kemence bilen çalynýan alty kirisli saz guraly.

wiolonçel: Gyjaga mezzeş, dört kirisli kemence bilen çalynýan saz guraly.

wiolonçelçi: Wiolonçel çalyan sazanda.

wirus: med. Ýokanç kesel döretýän örän kiçi mikrob.

wismut: 1. him. Himiki element, gyzygt öwürşginlik, kümüş rezkli maýyşgak metal. 2. Şu elementden taýýarlanýan dermanlyk jisim.

witamin: Organizmiň kadaly işlemegi üçin gerekli dürli himiki sostawa eýe bolan organiki madda. *Bu iýmler witaminleriň, uglewodlaryň we mynarally maddalaryň çeşmesidir.*

witaminli: Sowtasynda vitamin bolan, witamine baý bolan. *Witaminli gök önümler.*

witrina: Magazineriň penjirelerinde haryt goýmak üçin, ýer hem – de sonuň ýaly ýüzi aýnalan şaf ýa – da ýatsik. *Ol taze kitaplar goýlan witrinanyň ýanyna barýar (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*

Witse...: Gaşma sözleriz «orunbasar, kömekçi» manasyny berýän birinji bölegi (Meselem: Witse – konsul, witse – koral).

witse-admiral: Kontr – admiral we admiral çinleriniň aralygyndaky harby admirallyk, at, çin.

witse-admirallyk: Witse – admiralyň käri, ýagdaýy.

witse-prezident: Prezidentiň orunbasary, kömekçisi.

wiý: Arman çekmeklik, geň galmaklyk, gynanmaklyk ýaly içki duýgulary aňladýan ümlük. *Wiý kakasynyň aýdýanyny, burnuň hopasy bolany üçin, ony kesip zyňjak my? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 9. *Hatyja ony göreňden içini çekip: - Wiý, bu nä boluş? Diýip, ondan sorady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

wiza: 1. Güllük wezipesindeki adamyň dokumente ýazan belligi. *Arza wiza goýmak.* 2. Bir ýurda barmaga ýa – da ondan çykyp gitmäge, üstünden geçmäge ygtyýar, rugsat berlenliginiň pasportda bellemegi.

wizirlemek: Dokumentiň ýüzüne wiza goýmak, ygtyýar bermek.

wizirlenmek: Dokumentiň ýüzine wiza goýulmak, ygtyýar berilmek.

wodewil: Kupetler aýtmak bilen başlaýan gülkili, bir – iki görnüşli pesa. *Hlestakow, asla karikatura ýa – da wodewil gahrymany dälidir (N.W. Gogol, Eserler).*

wodo...: Goşma sözleriň suwa degişlilikde many azladýan birinji bölegi.

wodokaçka: Nasos bilen suw çykarýan ýörite jaý.

wodolaz: Suw geçirmeýän ýörite kostýumly, suwyň aşagynda işleýän adam.

wodoprowod: Gerekli ýere suw ýetirilýän turba sistemaly desga. *Siz wodoprowod işi bilen tanyşmysyňyz? («Kolhoz Günleri»).* *Wodoprowod sesi.*

wodoprowodçy: Wodoprowod geçirýän, remont edýän işçi.

wodorod: him. Himiki element, kislopod bilen birleşende suw emele gelýän eňil gaz. 1804 – nji ýylda akademik Ýa. D. Zahorow wodorod bilen doldyrylan şarda ýukary galypdyr (M.N. Skatkin, Jansyz Tebigat).

wojatyý: Pioneer otrýadynyň ýa – da drujinasynyň ýolbaşçysy. *Wojatyý uludan bir güldi* («Pioneer» Jurnaly).

wokal: Aýdyma degişli bolan, aýtmaklyga niýetlenen. Wokaizatsiýa: muz. Diňe çekimli sesler bilen aýdym aýtma.

wokalist: Wokal sungatyndan spetsialist, aýdymçy.

wokalizatsiýa: muz. Diňe çekimli sesler bilen aýdym aýtma.

wokalizm: lingw. Çekimli sesleriň sistemasy.

wokzal: Köplenç gatnow ýollaryndaky ýolagçylar üçin uly stansiýalaryň jaýy. *Ony ugratmak üçin Goçmyrat bilen Çaşçy hem wokzala çykdy. Aşgabat wokzalynyň töweregi ugratmaga gelen gelin – gyz, olan – uşak, uly adamlardan doudy*(A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

woleýbol: sport. Topy el bilen gözenek setkanyň üstünden geçirip oýnalýan sport oýny. *Meýdançada futbol, woleýbol oýunlaryndan başga – da sportuň dürdi görnüşleri üçin bellenen ýerleri görýärsiň* («Pioneer» Jurnaly).

woleýbolçy: Woleýbol bilen meşgullanýan adam, woleýbol oýnaýan oýunçy.

wolfram: Himiki element, kynlyk bilen ereýän kümüş reňkli metal.

wolnomer: Tolkun ygryldysynyň ýygylgyny we çaltlygyny ölçeýän gural.

wolost: Rewolýuniýadan öň we soz 1929 – 1930- njy ýyllarda ýezd sowtawyna iň kiçi administratiw birlik hökmünde giren territorial birlik. *Kantselýarçynyň hem wolost mürzesiniň arçyny alty apbasyndan. Gök Hytaý mwudyny alanlaryna üç ýyl boldy* (N. B. Gogol, Eserler). *Ol daýhanlar obşçyna ýa–da şol wagtlarda at berişleri ýaly wolost emele getiripdirler* (SSSR. Taryhy).

wolostnoý: Wolost çinownigi, häkimi. *Wolostnoýlar, çinownikler çykmakçy bolanda, polkownik elini daldalady. Hany Hojamirat wolostnoý* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

wolt: fiz. Elektrik togunyň güýjemesiniň ölçeg birlihi.

woltmetr: fiz. Elektrik togunyň güýjini onuz himiki hereketleri boýunça ölçeýän gural, esbap.

wotçina: tar. Gadymy Russiýa'da: feodallara degişli bolan ýer emlägi.

wotum: Burjýaziýa ýurtlarda : Ses bermek esasynda kabul edilen karar.

woýenkom: Harby komissar.

woýenkomat: Harby komisariat. Bir gün woýenkomatdan Çagyrys haty aldym (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

woýewoda: Gadymy Russiýa'da: Goşun başlygy, şonuň ýaly – da oblast we okrug başlygy

woýewodalyk: Weýewodanyň käri, ýagdaýy.

wraç: Kesellileri bejerýän ýokary meditsina bilimli adam. *Gözünde kemçilik baryny duýsaň, derrew wraça ýüz tutmaly* (S.K. Karanow, Trahoma we Oňa Garşy Göreş). *Ýurdumuzda wraçlaryň sany gün – günden köpelýar.*

wraçlyk: Wraçyň käri, ýagdaýy.

wtuz: Ýokary tehniki okuw jaýy.

wulgarizm: lingw. Edebi dilde ulanylýan jargon sözler we aňlatmalar.

wulkan: Wagtal – wagtal ýeriň aşagyndan suwuk gyzgyn madda zyňlyp çykýan agyzly, bonus görnüşli, dag, ýanardag. *Wulkanlaryň ýarylmagy netijesinde parohod palçyk bilen gömlükdir* ("Pioneer" Jurnaly). *Wulkan atylmagynyň wehimi olaryň durmuşyna howp salýardy* (Gadymy Dünyä Taryhy).

wulkanit: geol. Wulkan atylmagy netijesinde emele gelen dag jisimi.

wulkanizirlemek: Kauçuga çeyelik, berlik we ş.m. häsiýetlerini bermek üçin gyzdýryp işlemek.

wuş: Gözi şully, gözünüň kirpigi düşüp, dyrtaryp duran, trhomaly.

wuz: Ýokary okuw jaýy. *Milli kadrlary taýýarlamak üçin aýratyn wuzlar dädredildi.*

wznos: Bir zat üçin tölenýän pul, täleg puly. *Çlenlik wznosy. Giriş wznosy.*

wzwod: harby. Rotanyň, eskadranyň ýa – da bataýeranyň uly bolmadyk bölümi. *Sen öz wzoduň bilen meniň ýanymda bolmaly* ("Sowet Edebiýaty" Jurnaly). *Ol,*

düşmanyň bir wzdoda çeli soldaty bar diýip çaklady (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

-Ý-

ýa [ýaa] YY: *gram.* İki sany sözlemiň ýa-da deňdeş agzalaryň arasynda gelip, şolaryň üsti bilen aňladylýan düşünjeleriň haýsy-da bolsa biriniň ýüze çykalydygyny görkezýän baglaýjy kömekçi. *Ýa demrinden, ýa kömründen – diýip, traktora igenýärdiň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Biz ertir okarys ýa ekskursiýa gideris. Käwagtlar iki adamyň ýa köp adamyň arasynda gepleşik gidýär.*

ýaba [ýaaba]: Geým – gejim we ş.m. zatlary asyp goýmak üçin bir ýere berkidilen haçjaly ağaç. *Ýabada gurumlap giden iki sany telpek asylgy durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Meret çäkmenini agajyň ýabasyna epläp goýup, çöwürmesini hem ýabaň başyndan ildirdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýabagan [ýaabagan]: bot. Bede edilýän tikenli haşal ot, ösümlik. *Ýabagan, doňuzgataňnyr, dänegerçek, adyýaman, süýtlenňiç ýaly biderek har – haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýabak [ýaabak]: Ýandak, bede desselerini götermek we ş.m. üçin ulanylýan bir näçe dişli, uzyn saply oba hojalyk guraly. *Agşamara men saraýyň ýanynda güýmenip ýörkäm, çalgylary, dyrmyklary, ýabaklary tertibe salyşdyrdym* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýabalamak: [ýaabalamak]: 1. Ýaba bilen almak, ýaba bilen toplamak (ot, ösümlik we ş.m. hakda) 2. Ýaba bilen agdarmak, ýaba bilen atmak, sowurmak (harman hakda).

ýabalyk [ýaabalyk]: Ýaba etmek üçin ýararly bolan. *Ýabalyk ağaç.*

ýaban [ýaaban]: Meýdan, çöl. **Ýaban ýatmak** – başga, keseki ýerde ýatmak.

ýabany [ýaabani]: 1. Wagşy. 2. Meýdanda bitýän, ösýän. *Garaz nätjek, köp gürlädip, Baryp ýatan ýabany*

ýabanylaşmak [ýaabanylaşmak]: Ýabany bolup gitmek, ýabany hala öwürlmek. *Onuň erkin we hähirli gürriňni meniň ýabanylaşan utanjaňlygymy köşeşdirdi* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ýabanylyk [ýaabanylyk]: Ýabany haldalyk.

ýabantowuk [ýaabantowuk]: dial.ser. Sülgün. *Ylaýta- da ýabantowuklary, towşanlary göreňde, Sary janyň keýpi kök bolýardy* (J. Akyýew, *Mergenliň Ogly*).

ýaby: İş maly hökmünde ulanylýan ýeke toýnakly iri öý haýwany, gylýal. *Paýtunçy meni görüp, dessine ýabysynyň başyny başga tarapa öwürüp, ony gamçylamaga başlady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Garry meniň kakamy tanaýardy, onuň bilen öňräk ýaby çalşypdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ýabynyň ýatagyna baryp, ahyrynyň üstünden işirmesini aldy-da, ýaba saldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýabygorly: gepl.d. Pes, gowşak, ýaramaz. *Ol özbadaş işläp bilmeýärdi, sebäbi onuň slesarlygy juda ýabygorlydy.* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýabşynmak: Yzyndan galman üýrmek, topulyp üýrmek (it hakda). *Taýwany-da azat etjek, şol itiniň ýabşynyp üýürmesinden ömürlük dynarys* («Tokmak» Jurnaly). *Ýabşynyp üýrýän itimizi, haýsy-da bolsa olaryň biri gümpüldedip atdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýabşyrylmak: 1. Biçilen geýimiň böleklerini birleşdirilip tikilmek. 2. Bir zat ikinji zat bilen birikdirilmek. 3. Yemenip ýapşdyrylmak, ýüzüne ýelmenmek.

ýabşyrmak: 1. Biçilen geýimiň böleklerini birleşdirip dikmek, gyrasyny içine epip tikmek. *Köýnegimiň ýanyny ýabşyrdym. Tahýamyň depesini ýabşyrdym.* 2. Bir zady ikinji zat bilen birikdirmek. *Jaýyň ganatlaryny ýabşyrdylar.* 3. Ýelmäp

ýapyşdyrmak, ýüzüne ýelmemek. *Aýjamalyň suraty we terjime haly ýazylan plakatlary ýabşyrlap goýlupdyr* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ýabşyrtmak: 1. Biçilen geýimiň böleklerini birikdirmek, birleşdirip tiktirmek. 2. Bir zady ikinji bir zat bilen birikdirmek. 3. Ýelmetmek, ýapyşdyrtmak.

ýaçeýka: *kön.j.* Bir jemgyýetçilik guramanyň kiçijik topary. *Batyryň ýagdaýy komsomol ýaçeýkasyna –da, mekdep müdirine –de mälüm boldy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Ol onamly adamlardan ybarat kiçijik ýaçeýkalar düzedipdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. İlkinji partiýa, komsomol guramalarynyň öňki ady.

ýa–da [ýaada]: *gram. Ser. Ýa YY. Olaryň sogrulan ýeriniň topragynyň şorly – şorsuzdygyny, bu ýerde ýer astyndaky suwlaryň ýakyn ýa–da daşdygyny aýgyt etmäge çalyşýardy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Dynç alyş güni ýa kino giderin, ýa – da teatra!*

ýadamak [ýaadamak]: 1. Ýadaw halda bolmak, ýadawlyk duýmak, köp işläp güýçden gaçmak, armak. *Men hem suwuň içinde gezip ýadadym* («*Türkmen Halk Ertekileri Ýygındysy*»). *İşçiler ardylar, ýadadylar, aýykdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sen uzak gije ukudan galdyň, ýadadyň* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). 2. *göç.m.* Bizar bolmak, halys bolmak, irmek. *Ol aýdanyň hem bolman durjak däl, men şu dullukdan halys ýadadym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýadamazak [ýaadamazak]: Ýadawlygy bilmeýän, işe çydamlylyk bilen daryşagan, armazak. *Onuň ýadamazak elleri daýaw synasyna ýaraşyklydy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýadaşmak [ýaadaşmak]: 1. Ýadap ugramak, kem – kemden ýadap başlamak, güýçden gaçyp başlamak. 2. *göç.m.* Bizar bolup başlamak, irip ugramak, halys boluşmak.

ýadatmak [ýaadatmak]: 1. Ýadaw hala salmak, köp işledip, argyn ýagdaýa salmak, güýçden gaçyrmak, ardyrmak. *Dowarlary artykmaç kowalamak, olary ynjalykdan gaçyrmak ýa–da çakdanaşa ýadatmak asla bolmaz* («*Sowet Türkmenistany*» *Gazeti*). 2. *göç.m.* Bizar etmek, halys etmek, irizmek. *Ejesiniň soraglary Myrady bir ýandan ýadatsa, ikinji ýandan, onuň agyr oýuny ýene güýçlendirýärdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa– Myrat*). *Ony şeýle durmuş, şeýle ýagdaý ýadadyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Yssy jöwza bilen gamly sähra ony halys ýadadypdy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

ýadaw [ýaadow]: Köp işlemek, hereket etmek zerarly güýç–kuwwatly gaçan, argyn, ýorgun. *Artyk ýadaw bolany üçin, adamsyz çola tamda derrew uka gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mergen , ýöne welin, men şu gün gaty ýadaw. Ýadaw görnüşli Myrat sesini çykarmady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýadawlyk [ýaadowlyk]: Köp işlemek, hereketde bolmak zerarly güýç–kuwwatyň gaçmaklyk, ýadaw halda bolmaklyk, argynlyk, ýorgunlyk. *Kä öňürdikleýän, kä gorgunyna gelýän atyň ýadawlygy saýgaryldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ýigitlerde ýadawlyk hem uky–da ýok däl* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). *Süňňimiz ýeňläp ýadawlykdan zat galmady* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýadawsyz [ýaadowsyz]: 1. İrmän–arman, ýadaman, argynsyz, çydamly. *Rus halkyny pes tutjak bolup edilýän, burjuaz – pomeşçiklik synanyşyklaryny Lenin ýadawsyz paş edýärdi* («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). 2. Yzyny üzmän, dyngysyz, birsyhly, yzygiderli. *Rus halky ýadawsyz alyp baran göreşi bilen Günbatar Ýewropany mongollaryň zulumynyň aýylgançlyklaryndan halas edipdir* (Orta *Asyrlar Taryhy*).

ýadawsyzlyk [ýaadowsyzlyk]: 1. Ýadawlygy bilmezlik, argynsyzlyk, çydamlylyk. 2. Yzyny üzmezlik, yzygiderlilik, dyngysyzlyk.

ýadygär [ýaadygär]: *ser.* Ýadygärlik 1, 2. *Men şol baýram üçin ömürlük ýadygär bolsun! – diýip, bir gowy haly dokamak işine girişjek bolýaryn* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bilegimde ýalpyldaýan bilezik, Söýgülimden galypdy meň*

ýadygär (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ýusup beg, bu-da menden saňa ýadygär!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýadygärlik [ýaadigärlik]: 1. Ýatdan çykarmazlyk, unutmazlyk maksady bilen birine berlen zat, bir zatdan galan nyşan. *Enesi ölüm düşegnde ýatyrka, gyzy Ogulgerge:* - *Gyzym, öýüm size galsyn, menden ýadygärlik bolsun!* - *diýip wesýet edipdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Wepa Keljäniň özünden umydyny üzüp, diňe ondan tapan nyşanlaryny ýadygärlik üçin göterip, öz bölümlerine baka çalt Ädimläp gitdi* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). 2. Hormatlamak maksady bilen biriniň ýa bir zadyň hatyrasyna bina edilen, ýasalan skulptura ýa – da arhitektura desgasy. *Bu ýeriň ses-üýnsüz meýdançalarynyň birisinde beýik Timurýazewe salnan ýadygärlik durýardy* (B. Seytäkow, *Moskwanyň Yalkymy*). 3. Geçmiş medeniýetiň häzirki wagta çenli saklanyp galan predmetleri. *Şol wagtda maddy ýadygärlikler az saklanypdyr. Geçmişi öwrenmek üçin edýän geçmiş galyndylaryna taryhy ýadygärlikler diýilýär* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Bu obada hem gadym zamanyň her bir döwürlerinden galan ýadygärlik nyşanlaryny görmek bolýardy* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). *Arheologik ýadygärlikler.*

ýadyrgamak [ýaadyrgamak]: Nätanyş ýere, ýat adamlaryň arasynda düşende utanmak, çekinjeňlik etmek, ýygra bolmak, gaça durmak.

ýadyrganmak [ýaadyrganmak]: Öz-özünden ýadyrgamak, çekinen bolmak, utanan bolmak. *Bizi ilki gören daniýaly gyz ýadyrganýan ýaly dymyp durdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýadyrmak: 1. Ýagmaga başlatmak. 2. göç.m. Köp mukdarda bir ýerden ikinji bir ýere yzyny üzmän getirmek, bir ýere yzyny üzmän iberip durmak. 3. Bir ýerden ikinji bir ýere yzly – yzyna zyňmak, yzly – yzyna atmak. *Pulemiýot çabga ýaly ok ýagdyrýardy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Gargys ýagdyrmak** - ser. Gargys. *Şemsiýe uzak sözledi, zeýrendi, Pehlewä gargys ýagdyrды* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **Muşakgat ýagdyrmak** - ser. Muşakgat. *Ýeri, heleý, muşakgat ýagdyrmasana!* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýadro: 1. Bir zadyň merkezi bölegi, özeni. *Wodorod atomynyň polojitel zarýadlanan ýadrosy proton adyny aldy* («Fizika Kursy»). *Atom ýadrosy. Ýeriň ýadrosy.* 2. göç.m. Bir kollektiwiň esasy bölegi, topary. *Rus halkynyň we döwletiniň taryhy ýadrosy hökmünde senagat merkeziniň ulaty бүтүнleý diýen ýaly ruslardyr* («SSSR–iň Ykdysady Geografiýasy»). 3. sport. Zyňmak boýunça sport maşklaryny ýerine ýetirmeklik üçin hyzmat edýän çoýun şar. *Men oňa sportyň ýadro zyňmak ýaly görnüşleri bilen–de türgenleşmekligiň gerekdigini düşündirdim* («Pioner» Jurnaly). 4. biol. Haýwan, ösümlik organizmleriniň öýjügininiň esasy düzüm gölegi.

ýag [ýaag]: 1. Haýwanlaryň, ösümlikleriň maddasyndan taýýarlanylýan iýmit önümi. *Yene–de onuň sesi ýag içeniňki ýaly arassa çykýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýaşajyk jüýjelere ýarma, ýumurtga, balyk ýagy, gatyk we gök ýorunja berilýär* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Künji ýagy. Çigit ýagy. Gury sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa* (Nakyl). 2. Gelip çykyşy boýunça minerallardan bolan ýagjymak madda. *Ol howlukman maşynyň üstündäki breženti aýryp, ýag guýmaga durdy.* («Kolhoz Günleri»). ♦ **Ýag ýaly adam** – ser. Adam. *Onuň adamçylygyny diýseňiz–le! Edil ýag ýaly adam* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Alamaty ýag** - ser. Alaçaly. ♦ **Çyrasyna ýag dammak** - ser. Çyra. *İne, çyrasyna ýag damdy, indi ol senden öýkelemez – diýip ýylgyrды* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýagjarmak [ýagjarmak]: Ýaglylyk zerarly ýalpyldap durmak, ýagy yüzüne çykyp durmak. *Hanyň ýagly naharyndan ýagjaran murtlaryny towlaşdyrarlar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Onuň derlän ýüzi ýagjaryp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Ol daşyna ýagjymak bir kagyz oralan iki sany donument çykardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýagjymak menekli sarymtyl*

suw ýeriň ýüzüne çykypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Ýagjymak ses** – ser. Ses. Aýnanyň ýagjymak sesini eşiden Artygyň ýüzi biraz açyldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýagdan [ýaagdaan]: Ýag guýmak üçin gap, ýag salynýan gap.

ýagdaý: 1. Biriniň, bir zadyň boluş derejesi, keýp, hal-ahwal. Çernýsonyň ýagdaýy has kynlaşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Syrkawyň ýagdaýy gün-günden ýagşylaşýar. 2. Jemgyýatçilik syýasy gatnaşyklaryň jemi, jemgyýetçilik durmuşyň gidişi. Halkara ýagdaýy. 3. Pursat, maý, momont, wagt. Naçalnik ony şonuň ýaly ýagdaýlarda peýdalanýardy (B. Kerbabaýew, Yhlasa – myrat). Ümüş – tomuşdaky harasat duşmanyň hüjümi üçin amatly ýagdaýdygyny çoluk da aňlaýardy, tejribeli itler-de («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 4. Mümkünçilik. Kynçylygy basyp, ýagdaý döredýär, Söweşjeň tabşyryk berilýän wagty (N. Pomma, Saýlanan Eserler). 5. Şert. Klimat şertleriniň üýtgeşmegi netijesinde tebigy ýagdaýlar hem üýtgeşip başlapdyr (SSSR Taryhy). Akmaýanyň uludan dem almagy oňa amatly ýagdaý döretdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Kiçijik awçy täze ýagdaýa tiz öwrenişdi (H. Ysmaýylow, Powestler).

ýagdaýlaşmak: Ýagdaýa görä hereket etmek, ýagdaýa garabrak iş görmek, iş etmek.

ýagdaýly: 1. Ýagdaýa görä, ýagdaýa laýyk. Puly ýagdaýly sowmak gerek. 2. Onçakly köp däl, azrak. Onuň azyk meselesi ýagdaýly göründi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Tokar bilen Nökeriň ussachlyk esbaplary örän ýagdaýlydy (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat).

ýagdaýsyz: Mümkünçiligi bolmadyk, ýagdaýy bolmadyk, gurpsyz. Ýagdaýsyz adam. Ýagdaýsyz bergidir.

ýagy: 1. Duşman, ýow. Ýagy gaýtsa, batyr köpeler (Nakyl). 2. göç.m. Ganyım, zalym. Ýigrenji ýaly bilen ýarashyk sözüni agzamagyn özi hem utanç! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Ýaga depjek ýaly bolup durmak** – ýaýdanyp, ikerjiňläp durmak. Näme, beýle ýaga depjek ýaly bolup dursuň?! (D. Agamammedow, Goşgular we Pýesalar).

ýagyçylyk: ser. Ýagylyk. Ýagyçylykda atasynyň malyny alaman sürüp, biraz gurpdan düşdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Diňe bu garry agşamlaryna öz agtyklaryna we olaryň deň – duşlaryna ertekiler aýdyp bererdi hem köne geçen ýagyçylyk döwrüň gyzykly gürrüňlerinden sözlärde (A. Gowşudow, Eserler).

ýagylyk: 1. Duşmançylykly aragatnaşyk, duşmançylyk, ganyımylyk. 2. göç.m. Biri-biriňi görübilmezçilik, biri – biriňi ýigrenmeklik.

ýagyn: Ýagyş, gar we. ş.m. görnüşinde ýere gaçýan atmosfera çygy, ygal. Kolhoz baglarynyň oňat nahaly, Ýagyn ýagýar aýny gerek mahaly (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). Ol ýagjak ýagynyň öňünden bolýan özüne tanyş alamatlaryny görenden soň öz özüne-Gyş ahyry! – diýdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýagynlyk: Ýagyş, gar, köp ýagýan, ygal köp bolan, ygallyk. Biziň Hasanaly hana ýesir düşenimizden iki ýyl ozal ýazymyz ýagynlyk – ygallyk boldy, meýdan sonar ot doýumlyk boldy (A. Gowşudow. Powestler we Hekaýalar).

ýagyr: Howut, gaňna, eýer we ş.m. degmegi netijesinde düýe, at, eşek ýaly iş malynyň arkasynda emele gelýän ýara. Dogrudan hem ýükçi arwanalaryň ýük çekmekden ýaňa örküjiniň gapdallary ýagyr bolardy (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). ♦ **Ýagyr etmek** – halys ýadatmak, bizar petini çykarmak, lenç etmek.

ýagyyny: 1. anat. Ýeňseden oňurganyň ýanjyk bilen birleşýän ýerine çenli bolan aralyk. Onuň baldyrlary owlak meşiği ýaly, ýagyrynysy ýapy ýaly, her egninde bir adam oturan ýaly, ýeňsesi bolsa gurt sokusy ýalydy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Oturgyjyň ýagyryna söýget berýän ýeri arkan ýazylyp gitdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Bir zadyň arka tarapy. Baharyň egnindäki göwşülden keteni köýneginiň ýagyrynysyna der çykypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ♦ **Ýagyrynysyny ýere bermek** – ýykamak, ýeňmek.

ýagyрниçlik: Köýnegiň iç ýüzünden ýagyrynysyna tutulýan mata. *Indi goranmaly, tä ýagyрниçligin dagaýança, tä iň soňky demiňe çenli şu seňňeriň öňünden bolmaly, duşmanlara ýesir bolmaly däl* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ýagyş: Owunjak suw damjajyklary görnüşinde ýagýan atmosfera ýagyny, damjalap ýa-da çişňäp ýagýan ýagyn, ýagmyr. *Çişňäp duran ýagyşyň arasyndan bolsa daň atyp, howanyň ýagtylyp barýandygy bildirýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Goýy garaňky dumanyň göwsüni bölüp barýan samolýot ep –esli wagt ýerine gelip ýetdi* (B. Gurbanow, Duşuşyk). ♦ **Ýagyşdan gaçyp, damja uçramak** – ser. Damja. *Han küýli ýagyşdan gaçyp, damja uçrady* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýagyşly: Ýagyş ýagyp duran, ýagyş ýagan. *Ýagyşly howa. Ýagyşly ýyl.*

ýaglamak [ýaaglamak]: Ýag çalmak, ýag çalyp arassalamak. *Hojamyrat siziň ädigiňizi ýagladymy?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ana, geýimçiler tikin maşynlaryny süpürýärler we ýaglaýarlar* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). ♦ **Agyz ýaglamak** – ser. Agyz. *Patarraky sözden agyzlary ýaglap, «ýaragsyzlanmak» diýip gözüňiz baglar* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

ýaglanmak [ýaaglanmak]: Ýag çalynmak, ýag çalyp arassalanmak..

ýaglaşmak [ýaaglaşmak]: Ýag çalyşmaga kömekleşmek, ýag çalyşmak.

ýaglatmak [ýaaglatmak]: Ýag çaldyrmak, ýag çaldyryp arassalatmak. *Ol ädigin ýaglatdy*

ýaglaw [ýaaglaw]: Pyçagyň sap tarapyna berkidilýän ýasy demir ýa-da bürünç.

ýagly [ýaagly]: 1. Ýag çalnan, ýaga bişirilen, ýag goşulan (nahar, iýmit hakda). *İrden turup barar ýeriň üstüne, Ýagly damak düýe çalyny gözlär* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). *Süýji söz, ýagly palaw meniň öýümi ýykdy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). *Yürek şelilli yürek sähel zat üçin jüýje ýaly uçup durman, ajyny-süýjini deň kabul edýän ýagly gaýyş bolmalydyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Berseler iýersiň ýagly kömeji (Nakyl).* 2. Semiz. *Şükür hem turup : - Salawmaleýkim, Gulam bagşy! Diýdi-de, onuň mylkyldap duran ýagly barmaklaryny gysdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýaglyja [ýaaglyja]: bot. Odun we mal iými hökmünde peýdalanylýan kiçijik galyň ýaprakly ösümlik.

ýaglyk [ýaaglyk]: Köplenç kellä daňmak ýa-da başa atmak üçin ulanylýan dört burç mata. *Aýsoltan uzyn seçekli ýüň ýaglygyny üstüne ýelbegeý atyp, goşa ýassyga tirsegini berip, eýwandaky giň halyň üstünde çay içýärdi.* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Köne ýaglygyny başyna, Çykdy gahrymanym tamyň daşyna* (A. Kekilow, Söýgi). ♦ **Ýaglyga bökmek** – kön.j. Taze öý dikilende, tüýnükden asylygy ýaglygy almak üçin bökmek, bökup ýaglygy almak.

ýagmak: 1. Asmandan sepelenip dökülme (ýagyş, gar hakda). *Güýçli ýagýan ýagyş howanyň ýüzünü arassalapdy* (B. Pürliýew. *İkinji Gün*). *Ertir ir bilen gar ýagmaga başlady* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). 2. göç.m. Yzly – yzyna bolmak, yzy üzülman gelmek. *Bu hili soraglar mugallymanyň üstüne daş-töwerekden ýagmaga başlady* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 3. göç.m. Yzly-yzyna zyňylmak, yzly-yzyna atylmak. *Goýry tozan, owunjak kesek bütün töwerege doly ýaly ýagdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Duşmanyň çabga ýaly ýagýan okunyň astynda bular jylgaly gerişlere aralaşdylar* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). ♦ **Ýüzünden gar ýagmak** – ser. Ýüz Y. *Berdi aganyň ýüzünden gar ýagýar, serederligi ýok* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýagmeşik [ýaagmeşik]: Ýag salmak üçin geçi derisinden eýlenip edilýän gap.

ýagmyr: Ygal, ýagyş. *Meýdanyň gök oty ýeter dyzyňa, Günde ýagmyr ýagar yzly-yzyna* (A. Kekilow, Söýgi). *Süňklerinden torba asaýmaly tulnar eňegini ýerbererli bolanda, ýaz çykyp, ýagmyr ýagyp, ýeriň ýüzi gök öwsüpdür* (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr). *Sen berk durup ýagmyrda hem elde dost, Abraýyňy saklap gelýän elde dost* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).

ýagmyrly: Ygally, ýagyşly. *Ýagmyrly ýyl.*

ýagny: Özünden öň gelýän sözlemi ýa sözi anyklamaga ýa-da öň aýdylanlary düşnükli etmek, aýdyňlandyrmak üçin ulanylýan baglaýjy. *Annagula sölpi at şundan galypdy, ýagny ol eşigini, balagynyň uçguryny, çarygynyň bagyny oňarman süýrär, hopul-sopul gezerdi.* (A. Durdyýew, Saýlanan eserler). *Şu uzalyp giden pagtalyklar, bugdaýlyklar, baglar, şol traktorlar, kombaynlar, awtomaşynlar – hemmesi indi kolhozyňky, ýagny biziňki* (K. Jumaýew, Dört Dogan).

ýagodun [ýaagoodun]: bot. Dagda bitýän gyrymsy agaç.

ýagrak: ser. Ýary Y.

ýagşy: 1. Göwne ýakymly, oňat, gowy. «*Ýagşy niýet ýarym döwlet*» diýlişi ýaly, meniň niýetim örän gowdy («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). «*Ýagşy söz ýylany hinden çykarar*» naklyna görä, Mawyny süýjülik bilen ezmäge, gerek bolan ýerinde onuň özüni dillendirmäge çalyşdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýagşy ýigit il aýybyny açmaz (Nakyl). 2. Yeterlik derejede mazaly, düýpleýin. Aýallar gölümi oba çykýarlar. Şu işlere ýagşy gözläp bakýarlar. (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 3. «Bolýar, hoş» diýen manyny aňladýan söz. Ýagşy, ol bir akmak ekeni, Kelhana näme bolupdyr?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýagşy, bu hakda ýörite gepleşeris! («*Sowet Edebiýaty*» *Jurnaly*). ♦**Gelen ýagşy!** – gapydan «*Giç ýagşy!*» - diýip gelen adama aýdylýan jogap sözi. **Gelen ýagşy!** – diýip, Çary aga dik oturdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). **Giç ýagşy!** – ser. Giç. Giç ýagşy – diýip, Pökgen sekiniň etegine etdi (A. Gowşudow, Köpetdagyn Eteginde).

ýagşydan – ýamandan: hiç hili, hähili-de bolsa, ne ýagşy, ne-de ýaman. *Aman häzir oturyp, onuň aýdanlaryna ýagşydan-ýamandan jogap bermeyärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Arina gyzyna ýagşydan – ýamandan hiç zat jogap bermedi* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

ýagşylamak: ser. Ýagşylandyrmak

ýagşylandyrmak: Hilini oňatlandyrmak, oňat etmek, gowulanndyrmak, ýagşylamak. *Ýoldaşlar, biziň halkymyzyň maddy-hal ýagdaýlaryny has ýagşylandyrmak üçin Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasynyň Merkezi Komitetiniň sentýabr Plenumy ajaýyp karar kabul etdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Traktorçylar özleriniň iş templerini ýokarlandyrmaga, stahanowçylyk hereketi bilen işläp, işiň hilini ýagşylandyrmaga söz berdiler* (B. Gurbanow, Duşuşyk).

ýagşylanmak: 1. Hil taýdan gowulanmak, oňat bolmak, oňatlanmak, ýagşylaşmak. *Bu öý biziň gün-güzeranymyzyň ýagşylanyp gitmegine tarap açylan iň birinji gapy bolsun! Soňabaka atyşygyň netijesiniň ýagşylanyp barmagy Durdynyň ruhyny has ýokary göterýärdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Sagatlanmak, guratlanmak, daýanmak, ýagşylaşmak.

ýagşylaşmak: ser. Ýagşylanmak. *Zähmet günü näçe köp gazansaň, şonça – da durmuşyň ýagşylaşýar – diýip käýedi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Barha ýagşylaşýar daýhanyň haly, Toý – tomaşa, şatlyk, görseň her ýeri* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýagşylatmak: 1. Hil taýdan, oňatlatmak, oňat etdirmek, gowulatdyrmak.

ýagşylyk: 1. Akýüreklilik bilen edilýän ýardam, rehimsizlik we jomartlyk bilen edilýän gatnaşyk, oňat iş. *Ýeri, bu ýagşylygyn aşagyndan men nädip çykaryn?! («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).* *Aýna ejäniň Hojawa eden ýagşylygy asla tükener ýaly däldir* (B. Gurbanow, Duşuşyk). *Ýagşylyk ýerde ýatmaz* (Nakyl). *Ýagşylyga ýagşylyk – är kişiniň işidir* (Nakyl). 2. Oňat hililik, gowy gylyklylyk, asylylyk, gowulyk. *Täzegül gelenden soň, köp adamlaryň бүтүнлеýin ýagşylyk tarapyna öwrülendikleri hakynda – da pikir etdi* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).

ýagty: 1. Gözüň kabul edýän we daş-töweregi gabap alýan älemi görmeklige mümkinçilik berýän energiýasy, ýşyk. *Kremlin ýyldyzlary, ilimize salýar ýagty*

(Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ogultäç bir gün agşam sagat onlarda, tamynda oturgyçda oturyp, çyranyň ýagtyсында kitap okaýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Köp şöhle düşýän, şöhleli. *Ýagty otag. Ýagty zal. Ýagty gije.* ♦ **Ýagty güne çykmak** - azat bolmak, azatlykdan peýdalanmak, ýagşy ýaşap başlamak. **Ýatan ýeriň ýagty bolsun** - ser. Yer. *Onuň ýatan ýeri ýagty bolsun, bolmasa ol, siz, sudlara görkezderdi* (A. P. Çehow. *Saýlanan Eserler*).

ýagtygözin [**ýagtygöziin**]: Garaňky gatlaşmanka, garaňky düşmänkä, Gün ýaşmankä, gündizden, irgözün. *Men ýagtygözün gelmekçidim, ýöne meniň işim başdan agdyk boldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Ol ýagtygözin olaryň häçedigini saýgarypdy (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).

ýagtylandyrmak: Yagty etmek, ýşyk bermek, ýagtyltmak, ýşyklandyrmak. Olaryň maňlaýlaryndaky çyralary çilleriň kartalarynyň giň giden düzlüğini ýagtylandyryardy (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). Garrylaryň daň atmagyna howluguşlaryny bilen ýaly-gün çykyp, dünýä ýüzüni ýagtylanypdy (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Syryldy asmanyň gara dumany, Ýagtylandy giň jahanyň her ýany (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ýagtylanmak: 1. Açylyp başlamak, durlanmak. *Howa ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Daň atmak. *Ýalançy ýagtylypdyr*. 3. göç.m. Açylmak. *Garry şeýle diýýän wagty onuň ýygirt – ýygirt bolup giden ýüzi janlanypdyr, hatda onuň nury oçen gözleri hem ýagtylyp ýaldyrapdyr* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). ♦ **Ýüzi ýagtylmak** - ser. Yüz Y. *Yüzünde ýagtyлма peýda bolup, gözleriniň töwereginde uşajyk ýylgyrmalar görünýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Onuň ýüzi ýagtylyp gitdi* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

ýagtylyk: 1. Şöhle energiýasy, şöhle, ýşyk. *Oňa dünýäniň giňliginden, ýagtylygyndan, owadanlygyndan haýyr bolman, elmydam garaňky bolup, ýüregi gysýar* (A. Durdyýew. *Saýlanan Eserler*). *Daň ataly esli wagt geçen-de bolsa, howanyň bulaşyklygy zerarly töweregin ýagtylygy ol diýen däl di* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. göç.m. Şähdaçyklyk, ruhybelentlik, dogumlylyk. *Adamlaryň tozan siňen ýüzlerinde bir hili ýagtylyk gözlerinde bir hili ruhybelentlik oýnaýan ýaly boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. göç.m. ser. Azatlyk ♦ **Ýagtylyga çykmak** – azatlyga çykmak, gowy durmuşa ýetmek, ajaýyp ýaşayşa başlamak. *Olar – da ýagtylyga çykarlar* (M. İbrahimow, *Ol Günler Geler*).

ýagtyltgyc: astr. Yagtylyk şöhlesini şöhle energiýasyny ýaýradýan asman jisimi. *Müsürde asman ýagtyltgyçlary hakynda ylmyň başlangyçlary ýüze çykdy* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Gün hem-de asman ýagtyltgyçlarynyň hemmesi onuň daşynda aýlanýär* (*Orta Asyrlar Taryhy*).

ýagtyltmak: ser. Ýagtylandyrmak. *Ýygnak açyk howada geçýärdi, pelteli çyra prezidium stoluny zordan ýagtyldýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýokary galan Aý asmanyň ýüzüni ýagtyltdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ýa-ha [**ýaa-haa**]: ser. Ya YY. *Ya – ha sen git, ýogsa-da gitjege ýol ber! Şu gün ýa-ha ýel turar, ýa –da ýagyş ýagar!*

ýahna: Gaýnadylan etden sowadylyp taýýarlanylýan naýaryň ady. *Şüle, süzme, palaw, ýahna – her gün dokuz dürli tagamy häzir etdi* («Görogly» *Eposy*).

ýaht – klub: sport. Bedenterbiýeçileriň suw sporty bilen, meşgullanýan guramasy.

ýahta: 1. Ýelkenli gaýyk. *Çapysyk ýahtasy*. 2. Kiçijik gämi. *Motorly ýahta*.

ýahtsman: Ýahta sürýän sportsman.

ýaka: 1. Geýimiň boýun töweregindäki çäk açylyp edilen we şoňa berkidilen bölegi, ýeri. *Begenjiň köýneginiň ilikleri ýazdyrylyp, ýakasy ýatyrylypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Geliň boş oturmaň, iliniň ak gaýmaly tahýasyny goýaýardy, kürte ýakasyna ýa-da çyrpa keşde çekerdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gözlerinden akýan ýaş bolsa Mähriniň ýakasyna döküldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Bir zadyň kenary, gyrasy, gyra, kenar. *Demir ýoluň ýakasyndaky haýatyň düýbünde bukulyp, telegrafa golaýlady* (B.

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Säheriň şol wagty ýabyň ýakasyna çykan bir ýigit dört töweregine yhlasly seredýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 3. Tarap, töwerek, ýan. *Biziň ýakalara –da gara beriň ahyry!* 4. ser. Etek 2, 3. ♦ **Ýaka ýyrtmak** – bir zada närazy bolup garşylyk bildirmek. *Şeker eşdip toý sesini, Geldi ýyrtyp ýakasyny* (Çary Aşyr, *Yaş Kilwanyň Ýalňyşy*). *Häbibe ýaka ýyrtyp aglady* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). **Ýaka tanatmak** – özüňi uly ile tanatmak, at gazanmak, bellenmek. *Derýa özüniň kiçiligine garamazdan, özüniň akýan ugrunda öz ýakasyny tanadypdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Ýaka tutmak** – toba etmek, puşman etmek, heder etmek. *Ýitirdiňmi, ogurlatdyňmy, nätdiň? – diýip, ýakasyny tutup gygyrdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Kellesini ýaýkap, ýakasyny tutdy* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). **Ýaka tutuşmak** – sene – mene edişip, biri – biriňe el garamak, uruşmak. *Sowdagäriň ogly bilen gyzy adam iň soňunda ýaka tutuşdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ýaka tüýkürmek** – ser. Yağa tutmak. **Ýakadan tutmak** – üstünden düşmek. *Wiý, Mama, sen – ä : «Ýagşylyga-ýamanlyk» diýen ýaly, meniň öz ýakamdan tutaýdyň!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýakal: Adamyň ýüzüen düşýän tegmil, menek. *Onuň azy dişli uly agzy, tegelek ýakal ýüzi gülýärdi* («Tokmak» Jurnaly).

ýakalamak: 1. Bir zadyň ýakasyny syrýp gitmek, gyrasy bilen gitmek, gapdaly bilen gitmek. *Ýusup atyny satyp, bazar meýdanyndan çykansoň, şäheri kesip geçýän gaty jary ýakalap, gaýralygyna gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Olar indi eýýäm diwary ýakalap, deň ýöräp barýardylar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Biriniň ýakasyndan tutmak, ýakasyndan ýapyşmak.

ýakalaşmak: Biri-biriň ýakasyndan almak, uruşmak. *Garly, näme, arçyn bilen ýakalaşyp gemrişdiňemmi?! (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ol-da çaltlyk bilen ýerinden galyp, gelip meniň bilen ýakalaşdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýakalyk: Ýaka etmek üçin ýararly mata we ş.m. zat. Ýakalyk bagana.

ýakar – ýakmaz: 1. Organizme ýaramaýan iýmit. *Ol ýakar – ýakmaz iýip syrkawlapdyr*. 2. ser. Bolar–bolmaz. *Ýakar – ýakmaz ýere barma!* 3. Göwne ýaramsyz, ýakymsyz, ýokuş. *Ýakar – ýakmaz söz aýtmak*.

ýakaşykly: *gepl.d.* Gelşikli, ýaraşykly. *Ýakaşykly geýim. Işe ýakaşykly adam*.

ýakaşyklylyk: *gepl.d.* Gelşiklilik, ýaraşyklylyk.

ýakaşyksyz : *gepl.d.* Gelşiksiz, ýaraşyksyz.

ýakaşyksyzlyk: *gepl.d.* Gelşikli dälik, ýaraşygy bolmazlyk, gelşiksizlik.

ýakdyrmak Y: 1. Birini bir zat ýakmaga sezewar etmek, ot berdirmek, otlatmak. *Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr* (Nakyl) 2. Yşyk etdirmek, ýagtylandyrmak, ýşyklatdyrmak.

ýakdyrmak YY: Suw berdirmek, suw içirtmek, suwdan gandyrtmak. *Mallary suwa ýakdyrmak*.

ýakylmak Y: 1. Otlany tutaşdyrylmak, ot berilmek, otlanmak. *Ähli arzuw – hyýallary –da ýakylan kagyzyň küli ýaly gaýýşyp uçup gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Yşyk edilmek, ýagtylandyrylmak, ýşyklandyrylmak. *Jaýyň çyralary ýakylady*. 3. *göç.m.* Göwnüne degilmek, ynjadylmak, agyrdylmak.

ýakylmak YY: Suw berilmek, suw içirilme, suwdan gandyrylmak. *Mallar suwa ýakylady*.

ýakym: Lezzet, maza, häzir.

ýakymly: 1. Göwne hoş ýakýan, mazaly, lezzetli, hözirli. *Bir minut geçip – geçmänkä reproduktordan «Şasenem we Garyp» operasyndan Garybyň aýdymynyň ýakymly owazy eşidilip başlady* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Ertiriň ýakymly öwüsýän şemalyňa bütin jandar şatlanyp seslenýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Mylaýym, oňat, mylakatly, sypaýy.

ýakymlylyk: 1. Lezzetlilik, mazalylyk. *Sýujetiň haklylygy, çekilen suratlaryň gözelligi we täzeligi, teswir edilişiniň gyzyklylygy şygryň gulaga ýakymlylygy ol*

poemany şol wagtky edebiýatdan saýlaýardy (A.S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). 2. Mylaýymlylyk, oňatlyk, sypaýylyk, mylakatlylyk. *Mundan beýläk alyp galmagyn! – diýip, mugallym ýakymlylyk bilen gepledi* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*).

ýakymysyramak: Ýakymly bolan bolmak, mylaýymsyramak. *Ol gyzyň ýakymsyramasyndan, näzlenmesinden bir oýun salmak isleýänini aňdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ýakymсыз : 1. Ýakymly bolmadyk, lezzetsiz, mazasyz, hözirsiz. 2. Erbet, ýaman, ýaramaz. *Emma weli, Günň gyzgyny heniz daňdanyň ýakymсыз aýazyny meýdandan kowup çykarmandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň gulagyna ýakymсыз gürrüňler ýeter durardy* (H. Ysmaýylov, *Powestler*). *Ýakymсыз ysly iriňleriň akmagy bilen krater görnüşli uly ýara emele gelýär* (İ. F. Berezin, *Pak Keseli Náme we Onuň Garşysyna Nähili Göreşmeli?*). 3. Garagol, oňsuksyz, bezzat, ýoknasyz (çaga hakda). *Ol ýakymсыз oganlar bilen gezýär, sütüni süýnüp öýlerine gelýär* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Emma ýakymсыз oganlardan uşajyk gowurdy göterildi, soň gykylyk artdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýakymсызлык: 1. Ýakymly däl, ýaramly, mylaým däl, lezzetsizlik, mazaly däl, häzirsizlik. 2. Erbetlik, ýamanlyk, ýaramazlyk. *Akmaýanyň gözlerini agdaryp seredişinden – de bir ýakymсызлык görüldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Garagollyk, oňsuksyzlyk, ýoknasyzlyk. *Gowy okaň! Ýakymсызлык etmäň!* (G. Gurbansähadow, *Ak Altyn*). *Ol baş minut geçenden soň müzzermesini бүтинleý taşlady – da, ýakymсызлык etmäge başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýakyn [ýaakyn]: 1. Uzak bolmadyk, daş bolmadyk, golaý. *Az wagtdan soň ýüzüni galdyryp, ýakyn goňşulary Dürnabatlaryň howlusyna seretdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Golaý aragatnaşykda bolan, ysnaşykly, ýürekdeş. *Myralynyň atasy onuň ýakyn hyzmatkärlerinden biri ekeni* (Myraly). *Ol öz ýakyn adamlarynyň ýanynda begenjini gizlemän gürrüň etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Baglanyşygy bolan, baglanyşykly. *Tirkeş atlar iki sany biri – birine ýakyn manyly atlardan hem düşülýärler*. 4. Çemeli, möçber golaý. 5. Dost – ýar, garyndaş. *Ol özüni keseki gözlerden däl, hatda öz ýakynlaryndan – da gizlemäge çalyşýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Syrymy paş etsem ýakyna – ýada, Pelegiň elinden gelmişem dada* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

ýakynda [ýakynda]: 1. Ýakyn aralykda, golaýda. 2. Ýaňy-ýakynda, az wagtdan mundan ozal, ýaňyrak. *Meniň bu oba ýakynda göçüp gelenimi özüň bilýän ahyryn!* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Ýakynda çarşaňly galamdaşlarymyň birine gabat gelenimde siziň raýonyňyzy halyndan habar aldym* («Tokmak» Jurnaly). 3. Ýakyn geljekde, ýakyn günlerde, tiz wagtda, tizlikde.

ýakynlamak [ýakyynlamak]: Biriniň ýa – da bir zadyň ýakynyna barmak, birine ýa bir zada ýakyn gelmek, golaýlamak. *Ol artele ýakynlanyndan tahýasyny maňlaýyna geýip, hekgildän bolup ýördi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Suwlaryň ýeriň ýüzüne ýakynlamakgy bilen ýeriň topragy şorlanýar* («Pioner» Jurnaly).

ýakynlatmak [ýakyynlatmak]: 1. Ýakynlap başlamak, golaýlap başlamak, golaýlaşmak. *Şol mahal oganjyk elindäki pökgini özüne ýakynlaşyp barýan Mährä zyňdy* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). *Jarçy atly aýlanýan bolara çemeli, onuň sesi barha ýakynlaşýardy* (A. Gowşudow, *Powesler we hekaýlar*). *Daňätaryň çagyrylmaly günü ýakynlaşdy* («Bahar»). 2. Ýakyn aragatnaşykda bolup başlamak, dostlaşmak.

ýakynlyk [ýakyynlyk]: 1. Daş däl, ýakyn aralykda bolmaklyk, golaýlyk. *Ol aýazyň ýakynlygyny aňladýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Emma kolhozçylar özüleriniň hähere ýakynlyklaryny kilometr ölçegi bilen hasaplamaly* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Ýakyn hossarlyk, garyndaşlyk. *Begtiniň Pälwan aga bilen bolan aragatnaşygynda hossarlyk, ýakynlyk manysynyň barlygyny aňşyrmak kyn däl* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymyt*).

ýakyşmak Y: Ýakmaga kömek etmek, otlamaga kömekleşmek.

ýakyşmak YY: Suwarmaga kömekleşmek, suwaryşmak. *Sen muny bakyşypmydyň, ýakyşypmydyň?! («Görogly» Eposy).*

ýakmak Y: 1. Ot berdirmek, otlamak. *Jamal eje bolsa başyndaky ýaglygyny başga bir ýaglyk bilen çalşyryp, ojakda ot ýakmaga girişdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gum depeleriniň arasyndan çopanlaryň ýakýan otlary Aýyň ýagtysyna zordan görüňýärdi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Ýakma bişersiň, gazma düşersiň* (Nakyl). 2. Ýsyk etmek, ýagtylandyrmak, ysýklandyrmak. *Derrew çyrany ýakdylar («Tokmak» Jurnaly)*. 3. Bir zadyň gyzgyny, awusy güýçli täsir etmek, ötmek. *Gün olaryň arkasyny ýakyp baryardy, siňekler dişleýärdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 4. Göwne ýaramak, halamak, söýmek. *Edýän işiň ilini göwnüne ýaksyn! Gaýratyňdan rahnet aryggy aksyn!* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). 5. göç.m. Gaty käýitmek, ahy – zar çekdirmek, ynýtmaq, agyrtmak, köýdürmek. *Ýöne sen meni ýakma!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gaş kakyp, göz güldürüp, ýakma meni näziň bilen* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Gulaga ýakmak** – ser. Gulak. *Goýun diýeni Öweziň enesiniň gulagyna ýakyp gitdi («Görogly» Eposy)*. **Janyny ýakmak** – ser. Jan. *Bahar bilen nepsiz diňe ýakdym jan, Gan almaga gurban bolmadym ýa-da* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). **İç ýakmak** – ser. İç. *Bir niçeler ýygylýdylar dat edip, Niçelerniň için ýakdym ot edip* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

ýakmak YY: Suw bermak, suw içirmek, suwdan gandyrmak. *Ol gygyrlary suwa ýakyp boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýakop: 1.ser. Labyr. *Kabestanlar gämilerde ýakoplary götermek üçin ýygy – ýygy ulanylýarlar («Fizika Kursy»)*. 2. teh. Maşynlarda aýlanýan ok, wal. 3. Sagat mehanizminiň hereketini sazlaýan detal.

ýakut [ýaakuut]: Gök ýa-da ýaşyl reňkli gymmat baha daş. *Suwa gaçan ýakut, ýyldyz şöhleler Ajap hereketde, ýok olaň soňy* (R. Seýidow, *Eserler*). *Parasat hem akyl alamaty bolan şol fakel ýakut bilen bezelenligi üçin ýanyp duran ot ýaly görüňýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Parlaýan Kremliň ýakut ýyldyzy, Gyzyly meýdan ýagty gije – gündizi* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*).

ýakutlar: Ýakudystan Awtonom Sowet Sosialistik Respublikasynyň ýerli ilaty, halky.

ýal [ýaal] YY: Käbir Haýwanlaryň boýnunyň üstünde ösýän seçelenip uran ösgün gyl. *Jonnuk batyr tulparyň maňlaýyny, ýalyny sypalapdyr* (B. Kerbabaýew, *Jonnuk Batyr*). *Ol atyň ýallaryny düzedişdiren boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýal Y: İt üçin undan, kepekden, ýarmadan we ş.m. ýörite taýýarlanylýan iýmit. *Su gün itleriň ýalyny doýa berme gaty doýursaň ylgarlygy hem bolmaz* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *ýaltanan ýal tapmaz, tapsa – da bol tapmaz* (Nakyl). ♦ **Ýal ýagysy** - iş başarmaýan, elinden hiç zat gelmeýän. *Seniň ol ýal ýagysy ogluň ýönekeý soldat hem bolup bilemez* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). **Ýala gelmek** - köpege gelmek. *Olaryň arasynda biri ganjyk eken, ýala gelýän eken («Sowet Edebiýaty» Jurnaly)*.

ýala [ýaaýla]: Mal bakylýan otluk sähra, öri meýdany, ýaýlag. *Çopan – çolukdyr diýeniň diýse, ol ýerde goýun sürüsi gezer ýaly ýaýla-da ýokdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlaşa – Myrat*). *Kenarynda durmuş joş alyp gaýnar, Otluk ýaýlalaňda mallarymyz ýaýnar* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

ýalañaçlyk: 1. Egni geýimsizlik, eşiksizlik, aýakgapsyzlyk. 2. göç.m. Garyplyk, zatsyzlyk. *Açlygam göreňdiris, ýalañaçlygam göreňdiris, emma azdan-köpden nem dammadyk asmana düş gelen dälđiris* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Meniň oglanlygym ýetimligiň gara günü, açlygyň, ýalañaçlygyň, baýyň we baý aýalynyň azmly sesiniň we olaryň taýagynyň, gargysynyň aşagynda geçipdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 4. Gapsyzlyk, gynsyzlyk.

ýalak [ýaalak] **YY:** *gepl.d.ser. Ýaly. Biz ýalak ýok, ýylda-ýylda şu gara öýden çykjak bolup, çykyp bilän gelyäris* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Päkize kalbyň bar göýä gül ýalak* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýalak Y: *İte ýal, suw berilýän gap. Ýaňky güjügiň ýalagynyň daşynda başga-da ençeme itler üýşüp, galmagal turuzýardylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Çoluk agyzdan galan çorba çörek dograp, her itiniň öz ýalagyna nahar guýup berdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýalakça: Käkilik höwürtesi.

ýalama: Tekiz, takyr. *Onuň süýr depesi bolsa, hylaksyz ýalama ýapa meňzeýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýalamak: 1. Bir zadyň ýüzünden diliňi ýöretmek, bir zady diliň bilen syrmak. *Şojagaz gyz dury şaha nabady bir ýanyndan ýalap, Halnazara bakan şatlyk bilen ökje göterdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Akbaý onuň giň maňlaýyny mähir bilen ýalap durdy* (A. Atajanow, Permanyň Mamasy). *Bal tutan barmagyny ýalar* (Nakyl). *İýip doýmadyk, ýalap doýmaz* (Nakyl). 2. göç.m. Çalaja degip geçmek, sypap geçmek, täsir etmek. *Çigrek howa açyk ýüzleri sowuk dili bilen ýalap, endamlary biraz tikenekletjek ýaly duýulsa –da, şindi cydamaz ýaly aýaz ýokdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gündogardan öwüsýän şemal ýüzüňi ýalap, gözleriňi gamaşdyrýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Çünki goşaň oky onuň böwrüni, Diňe ýalap geçdi, berip howruny* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **Agzyňy ýalamak** – haýyr, peýda görmek, hezil etmek. *Ondan soň ne men gönenerin, ne-de sen agzyňy ýalarsyň?!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). **Dabanyňy ýalamak** - ser. Daban. *Seniň, inim, ýaglyklamak, ýalamak adatyň bar bolsa, meniňkini däl-de, bar, Annatuwagyň dabanyňy ýala!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýalan : Çyn däl, aldawy bar bolan, galp, nädogry. *Ähli hakykaty hem –de ähli ýalany bilmek gerekdir* (M. Gorkiý, Ene). *Sözünde bolmasyn ýalan, Hakykatçy bolgun, inim!* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Ýalan wada beren eken-ow, men bolsa oňa ynandym!* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Ýalan sözleseň, tutlarsyň, düz sözleseň, gutularsyň* (Nakyl). ♦ **Ýalana çykarmak** – puja çykarmak, hakykata dogry gelmeýändigini äşgär etmek.

ýalaň Y: Hemişe, elmydama, mydam, köplenç. *Ýalaň ýarym gije ýa daňdan gelyäsiň?!* («Görögly» Eposy). *Sen ýalaň geplaňde: - Şu öý! - diýip, enegini bermän gelyärsiň* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýalaň YY: ser. Ýalaňaç. *Emma pyýadalar hem ýalaň gylyç bilen atlylaryň yzynda bolar* (A. Gowşudow, Powestlar we Hekaýalar). ♦ **Ýalaň ýüz** – ser.Ýüz 1. *İkinjisi murty ýaňy taban, ýalaň ýüz, heniz eti – gany doluşmadyk, inçemik, orta boýly ýaş ýigit* (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). *Melnik ýalaň ýüzli görmegeý dörän* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýalaňaç: 1. Egni geýimsiz, geýim geýinmedik, eşiksiz, julsuz, aýakgapsyz. *«Ýalaňajy ursaň, possunly gorkar» diýen ýaly, gamçynyň şyrpyldysyna ýaş ýigit tisginip gitdi* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Eteginde). *onuň ýalaňaç aýagy ýabyň çägesow çygly raýysyna barypdyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *İki sany göz monjugy ýaly çagaň bar, olaryň aýagy ýalaňaç, başlary açyk* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýalaňaç suwdan gaýtmaz* (Nakyl). 2. Gapsyz, gynsyz. *Gulluhanyň ýalaňaç sapançasyny Artyk gaňryp alyp, ýeňsesine düwündirmekçi bolanda, ony hem tutdular. Ýalaňaç gylyçly atlylar köçäni dolduryp durdular* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Onuň bileginden asylgy ýalaňaç pyçagy şol wagt bat alyp bulandy* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). 3. Düşek ýazylmadyk, düşeksiz. *Ýalaňaç tagtanyň üstüde oturan komissar maňlaýyny iki eliniň aýasyna alyp, çuňnur oýa çümdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Pürsüz, ýapraksyz. *Giň köçeleriň trotuarlaryna giňleýin ýalaňaç galanlary üçin örän selçen hem ejiz görünýärdiler* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Sowuk şemal öwüsýärdi, ýapraksyz ýalaňaç agaçlar şowlap seslenýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 5.

göç.m. Garyp, zatsyz. ♦**Ýarym ýalaňaç** – egin-eşik bilen doly üpjün bolmadyk, gözgülban eşikli.

ýalaňaçlanmak: 1. Ýalaňaç halda goýulmak, ýalaňaç edilmek. *Ýalaňaçalňyp goýlan Meleguş giň Ädimler bilen gazygynyň daşynda aýlanyp ýördi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Gabyndan çykarylmak, gynyndan çykarylmak. *Gylyçlar ýalaňaçlandy*. 3. Püri aýrylmak, ýapragy dökülmek. *Gyşyna agaçlar ýalaňaçlanýarlar*.

ýalaňaçlatmak: 1. Geýim-eşigi çykartmak, aýakgabyňy aýyrtmak. 2. Pürüni düşürtmek, ýapragyňy dökürtmek.

ýalançy Y: Ýalan sözleýän adam, ili aldap ýören adam, iki dilli, aldawçy. *Şu geçisakgal baryp ýatan kezzap, ýalançy, mekir we iki ýüzli adamdy* (A. Gowşudow, Powesler we Hekaýalar). *Mugt iýýän, ýalançy tüýs bir ýatadyr. Ýazanyň hakykat, miýmäň ötedir* («Tokmak» Jurnaly). *Ýalançy ýarymaz, ogyr baýymaz* (Nakyl).

ýalançy YY: gepl.d. Şu dünýä, dünýä. *Ýalançyda munuň kimin hem at bolar eken* («Görögly» Eposy).

ýalançylyk: Ýalan sözlemeklik, nädogry sözlemeklik, ýalançynyň glyk häsiýeti, aldawçylyk. *Ýalançylygyň kem-kemden üstü açyldy* (SSSR Taryhy).

ýalaňgat: Bir gat, ýeke gat. *Egnindäki ýalaňgat ýuka donunyň ýakalaryny çekişdirip gaýşardy* (A. Gowşudow, Powesler we Hekaýalar). *Siz näme üçin meň öýümi döküp, özümem tussag etdiňiz? – diýip, ýalaňgat köýnek- jalbaryny şaýat tutunan ýaly, ellerini serip, geýimlerini görkezdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýalaňy: **ýalaňy odun** – ownuk odun, çöp-çalam. *Nurjahan gazanyň aşagyna ýalaňy odun salmagyny azaltdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Peciň başyna gujagyny dolduryp getirýär-de, ýalaňy odun dökýär* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýalanyşmak: 1. Azda-köpde bir zat iýen bolmak, goşulyşyp iýmek. *Ýalanyşan ajykmaz, söýenişen ýykylmaz* (Nakyl). 2. Biri-biriňi ýalamak.

ýalanmak: 1. Suwuk zady (gaýmak, semeni we ş.m.) ýalap iýmek. 2. Öz – özüňi ýalamak, ýalap durmak (käbir haýwanlar hakda).

ýalan-ýaşryk: Hakykata dogry gelmeýän, delilli-delilsiz, bolar-bolmaz, nädogry. *Galyň haramy ýalan – ýaşryk maglumat bilen siziň göwnüize melal getiripdir* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Eger bu ýalan-ýaşryk sözläp dumly-duşa ýazyp ýören bolsa, birine ynanmasalar, ahyry birine ynanarlar, munuň bir gezip ýören näkesdigini kim tanaýar! – diýdi* (A. Gowşudow, Eserler).

ýalan-ýaşryn [ýalan-ýaşryyn]: ser. Ýalan – ýaşryk.

ýalatmak: 1. Bir zadyň ýüzünü dili bilen syrдыrmak (tabak, çemçe hakda). *Çanagy ýalatmak*. 2. Gylytzrak degirmek, sähelçe sypyrtmak.

ýalaw: Güýçli ýagty berýän gural, projektor. *Tutulan ýalawlar dumly –duşa ýagty salýardy* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). *Aý, hiç zat, hiç zat, ýaňy bolşewikler oba ýalaw tutdular, şoňa görünmejek bolup, öýe ylgap girdim* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Göýä ýyldyrym dek çawlar ýalawyn, Duýgy ele alar aklyň jylawyn* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). ♦**Ýalaw ýaly** – örän ýiti.

ýalawratmak: Azajyk ýalaňy oduny ýalynladyp ýakmak.

ýalazy: Tekiz, düz, boş, aýyk (giden giňişlik boş meýdan hakda). *Emma garry kolhozçylaryň bagtyna bu ýalazy ýerde üşäp hem –de içlerini gysdyryp durmak uzaga çekmedi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Onuň öýi bilen bu brigadanyň arasy on baş kilometrden-de açykdy, şaňlap ýatan ýalazy meýdandy* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).

ýalbaryp-ýakarmak: Örän köp haýyş etmek, gaty köp ýalbarmak. *Ýalbaryp-ýakaryp zordan baş ýüz ýaşçige boýun etdim – diýdi* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

ýalbaryşmak: Köp bolup ýalbarmak, bir näçe bolup haýyş etmek, haýyş edip ýüz tutmak.

ýalbarmak: Bir zat hakda haýyş edip, birine ýüz tutmak, birinden bir zady sorap, haýyş etmek. *Olar şeýle! – diýip, başga ýalbarmaga we ýaňky boluşlaryndan ötüňç soramaga durdular* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Jan Annaguly, maňa-da ýekeje ýola atdyrsana! – diýip ýalbardy.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hatda bir gün däl, iki gün däl, üç-dört günläp ýaka tutup ýalbaryp, öwran-öwran teklipt etdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Merde ýalbarsaň, peseler, namarda ýalbarsaň, eseler* (Nakyl).

ýalbartmak: Haýyş bilen ýüz tutdurmak, bir zady sorap, haýyş etmegini gazanmak.

ýaljyk: ser. Ýal. Y. *Näme bu çorbay ýaljyga döňderäýipsiň?*

ýalçy Y: Emgenmegi, işlemegi söýmeýän, ýal ýagysy, mugt iýýän.

ýalçy YY: Dagyň kem – kemden beýgelip gidýän, ot – çöp bitmedik ýylmanak, ýylçyr ýüzi. *Ýalçy gaýa.*

ýaldyrak: astr. Awgust aýynda tomus öýlen güýzüň sepgidinde dogýan ýalpyldawuk ýyldyz. *Ýaldyragyň ýangyny, üç ýyldyzyň galgyny. Ýaldyrak dogandan soň salkyn düşüp ugraýar.*

ýaldyramak: 1. Öwşün atmak, lowurdap durmak. *Onuň maňlaýynda gyzyly ýyldyz ýaldyrap dur. Onuň gözleri çümre geýen telpegininiň tüýüniň arasynda çala ýaldyrap görünýärdi.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Egninde zer pogon ýaldyraýardy* («Pioneer» *Jurnaly*). 2. Şöhle bermek, ýşyk salmak, şöhlelenmek. *Bir ýandan ýaldyrap daňyň maýagy, Bilbiller saýraşýar hoş owaz bilen* (A. Nyýazow, *Şygylar*).

ýaldyraşmak: 1. Köp bolup ýaldyrap durmak, bir näçe bolup şöhlelenmek, ýalpyldaşmak. *Ýyldyzlar ýaldyraşyp, öýli – öýüne girip barýan kolhozçylara guwanç bilen seredişýärdiler* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 2. Öwşün atýşmak, lowurdaşyp durmak.

ýaldyratmak: 1. Öwşün atdyrmak, lowurdatmak. *Men muny Kakalynyň simkasyndan aldym! – diýip, arassa akja dişlerini ýaldyradyp güldi* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). 2. Şöhle berdirmek, şöhlelendirmek, ýşyklandyrmak.

ýaldyrawuk: Ýaldyrap duran, ýalkym salyp duran, ýalpyldawuk. *Aýsyz mawy asmanyň anbasy çapraz ýaly ýaldyrawuk ýyldyzlary, olary hüwdüleýän ýaly bakyldaşdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Görejine kaklaşan ýaldyrawuk ýarag, gurallar –da onuň sustuny basmady* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).

ýaldyrbaş: bot. Ýabany süle.

ýalhor [ýalhoor]: Ýal ýagysy, ilini hasabyna ýaşaýan, mugthor. *Lütçek bolsa ondan galýan syrkyndyny ýalaýan ýalhor* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ýalhorlar işi söýmeýärler.*

ýalhorlyk [ýahoorlyk]: Ýalhor bolmaklyk, ýal ýagysy bolmaklyk, mugthorlyk.

ýaly [ýaaly]: «Meňzeş, kimin, ýalak» sözleriniň manysynda gelip, deňeşdirmegi aňladýan poslelog. *Pikirlenmäniň kanunlary hem tebigatyň kanunlary ýaly, hiç kim tarapyndan toslanyp tapylan däldir* (S.N. Winogradow, A. F. Kuzmin, *Logika*). *Mekdepden çykan oganlar, agyldan boşan owlak – guzy ýaly köçäni dolduryp barýardylar* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).

ýalym-ýulum: ýalym-ýulum etmek – 1) lak-luk atmak, örän çalt iýmek (nahar), 2) ýüzüne gülümsirän bolmak, ýaranjaňlyk etmek.

ýalyn: Ýiti howurly çabyrap duran ot, ot ýananda çabyrap çykýan ýagty beriji gaz. *Tamdyrlaryň agzyndan ýalynlar çabyrap galýardy. Ana açyk bir eýwança köpük wasyldan, kömürden al – yaşyl ýalyn bulaylanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).
♦ **İki ýalyn arasynda galmak** – iki sany bela, derde duçar bolmak. *Dursun iki ýalyn arasynda galdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). **Ýürekde ýalyn goýmak** – ser. Ýürek Y. *Ýüregimde goýduň ýalyn, Meni diri ýakdy çatma* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

ýalynja : Ýalynjalyk edýän, ýaranjaňlyk edip ýören, ýaranyp gün görjek bolýan. *Diplomly ýalynjalaryň ýiti satirik portretleriniň ullakan galeriýasyny döredýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýalynjalyk: Ýaranjaňlyk etmeklik, ýaranyp gün görjek bolmaklyk, ýaranjaňlyk. *Ýalynjalygyň ýeri däl di, gaty rak degse şerebesini pürkjek di* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Eýsem-de bolsa, peýda eder umydy bilen ýalynjalyk etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýalynjaň : Ýalynjaňlyk edýän, ýaranjaňlyk edýän, ýaranyp gün görjek bolýan. *Girdi garynja hinine, Ýalynjaň ýyrşardy ýene* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ýalynjaňlyk: Ýalynjalyk etmeklik, ýalynjaň adamyň gylyk-häsiýeti, ýaranyp gün görjek bolmaklyk, ýaranjaňlyk.

ýalynlamak: Ýalynly ýanmak, mazaly tutaşyp, ýalyn çabyrap ýanmak. *Gury palaç we gaýry süplük – saplyklar, gowa ot düşen ýaly ýalynlap ýanmaga başlady* (N. Esenmyradow, *Ýaş naturalist*).

ýalynly: 1. Ýalyn bolup ýanýan, ýalynlap duran. 2. Gahar – gazaply, ýangynly, ýiti, degerli. *Meniň arzam ýönekeý arza däl di, ýalynly sözler di* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Mert ýigitler ýalynly dem alýardy* (P. Seýidow, *Eserler*).

ýalyňmak: ser. Ýalňysmak. *Kimler eline zat ilmän, gidişdäki ädimlerini ýalňyp, gaýgyly bir görnüşde ýüzlerini aşak salyp gelýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýalynmak: Ýaranjaňlyk etmek, hajyk – hujuk etmek, ýalynja bolmak. *Ejesini şeýle ýagdaýda gören Aňkar, oňa mähribanlyk bilen ýapyşdy, ýalyndy, ýalbardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).

ýalkamak: Beladan halas etmek, garaşyk etmek; günäsini geçmek. *Ýalkasaň ýaz, gargasaň gyş!* («Görogly» Eposy). ♦ **Taňry ýalkasyn !** - minnetdarlyk, hoşallyk bildirilip aýdylýan söz düzümi.

ýalkanmak: Halas edilmek, garaşyk edilmek, günäsi geçilmek. *Bir pire gol bersem, günämiň ötölmegine, ýalkanmagyma sebäpkär bor!* - *diýip, ýalbarsam diýýän* («Görogly» Eposy).

ýalky: **ýalky guzlamak** - täk guzlamak, ýeke guzlamak, bir guzlamak (goýun, geçi hakda). *Geçi ýalky guzlapdyr. Geçen ýyl ýalky guzlan goýunlaryň bu ýyl ekiz, hatda üçem guzlanlary hem bar.*

ýalkym: Öwsün atýan ýagtylyk şöhesi, şöhle. *Gün ýalkymyny dumly – duşuna syçradyp dogan badyna, Aman pagta punktyna geldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Gabsasyz açyk işikden dolan Aý üstümize ýalkym salýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Bir gün bolsa, biz şunça seretsek-de onuň çyrasynyň ýalkymyny görüp bilän uka batdyk* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýalkymly: Şöhle saçýan, ýalkym salyp duran. *Ýaz günleriniň ýalkymly güneşi şu jaýyň ilerki penjiresinden özüniň altyn nuruny şu gyzyň üstüne saçýardy* (A. Gowşudow, *Mähir-Wepa*). *Ýalkymly ýakan çyragyň, Gülzar boldy çölüň, dagyň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*). ♦ **Ýalkymly salam!** - ser. Salam. *Proletar edebi Maksim Gorkiniň, Kyrk ýyllygna menden ýalkymly salam!* (A. Nyýazow, *Şygrylar*). *Ýer şary guwanýar dostlugymyza, Ýalkymly salamyn iberýär bize* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*).

ýalkymlylyk: Ýalkym salyp duranlyk, şöhlelilik.

ýalkymsyz : Şöhlesi bolmakdyk, ýalkym saçmaýan.

ýalkymsyzlyk: Şöhleis ýokluk, ýalkymy bolmazlyk.

ýallaklamak: 1. Ýmit berilmegine tamakin bolup, guýruk bulap ýalmanmak (it hakda). *Gyz gelip, köşge girdi, it ýallaklap durdy oňa* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). 2. *göç.m.* Ýaranjaňlyk etmek, gülüm-ýalym etmek. *Hezret bolsa naýynjar bir görnüşde Suhan aganyň öňünde ýallaklady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Hoş gelipsiň, sapa gelipsiň, hany bir düş, jaýa baraly!* - *diýip, ýallaklap ýalynmaga başlady* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

- ýallaklaşmak:** 1. Bir näçe bolup ýallaklamak, köpçülik bolup ýalmanyşyp, dürli hereket etmek (it hakda). *Itler Durdy çopanyň önünde ýallaklaşdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. göç.m. Köplük bolup ýaranjaňlyk etmek, bir näçe bolup gülüm – ýalym etmek.
- ýallaklatmak:** 1. Ýymite tamakin edip ýalmandyrmak. 2. göç.m. Ýaranjaňlyk etdirmek, gülüm–ýalym etdirmek.
- ýallamak:** 1. Íte ýal bermek, ýymit berip naharlamak. *Heý itu-guşy hem ýallar ýörerlermi?! – diýip, Ýermolaý aýtdy* (İ.S. Turgenýew, *Awçynyň Hatlaryndant*). 2. göç.m. Birini öz garamagyňda saklamak, ekläp saklamak. *Ol sizi bikär ýere sygyr-ýallan ýaly ýallamaýar* («Görogly» Eposy). *Siz adamçylygyny ýitiren, ýyrtýjylyk üçin ýallanýan bir topar aňmaz itler!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Patyşa öz soldatlaryny ýallamaly, egin-eşik etmeli* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- ýalmamak:** Berlen nahardan zat goýman iýmek, berlen zadýň hemmesini iýmek, açgözlülük bilen iýmek. *Diýip, guýrugyny bulady tilki, Goýnuň guýrugyny ýalmady tilki* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*).
- ýalman:** zool. Öň aýaklary gysga, art aýaklary hem-de guýrugy uzyn syçan, gemriji. *Bize alakalar, ýalmanlar duş gelýärdiler* («Pioner» Jurnaly).
- ýalmandyrmak:** 1. Hödür – keremsiz goýmak, hiç zat bermän ymsyndyrmak ; iýmek – içmek üçin güýçli höwes döretmek, dodaklaryny tamsyndyrmak, dili bilen agzynyň töweregini ýalatmak. *Meleguş dilini ýalmandyryp. Halnazaryň ýanyna geldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ýalmanyşmak:** Bir näçe bolup ýalmanmak, köp bolup ýalmanyp durmak. *Köpekler ýalmanyşyp, Orazyň töweregine üýşdüler* («Kolhoz Günleri»).
- ýalmanmak:** Hödür – keremsiz galmak, hiç zat iýmän ymsynmak, iýmek – içmek üçin güýçli höwes döremek, dodaklary tamsanmak. *Ol ady tutulan it, guýrugyny bulap ýalmanyardy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Bokurdagy dişli ýaly ýene ýalmanyp otyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- ýalmawuz:** Näme tapsa ýuwudyp barýan, doýmaz – dolmaz, horan, doýmazlyk. *Ol naharynyň baryny synçgap, kentlewüginini suwuny sorup, çay içen bolup otyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- ýalmawuzlyk:** Doýmaz – dolmazlyk, doýmazlyk, horanlyk.
- ýalňyş:** 1. İşde, bir hereketde, pikirde bilmezlikden goýberilýän nädogrylyk, nätakylyk. *Bu taýda men gaty ýalňyşypdyryn! Ol ýalňyş meni ters pikirlere eltdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Mugallym onuň ýalňyşlaryny düzetmäge başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol özüniň ýalňyş Ädimlerini, indiki pikirlerini Aýna bilen hem paýlaşdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ýalňyşdyrmak:** Ýalňyşmaga sezewar etmek, nädogry, bulaşyk iş, hereket etdirmek.
- ýalňyşlyk:** İşde, bir hereketde bilmezlikden edilen nädogrylyk. *Emma Täzegülüň özi bu işlere baş goşmak bilen ýalňyşlyk goýbermeli däldir* (B. Sentäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Köpçüligiň önünde ýalňyşlyk etmäge utanman, ol hakda aýdylanda utanýärmyň?* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).
- ýalňyşmak:** 1. Ýalňyşlyk goýbermek, ýalňyşlyk bilen iş etmek. *Abdylly galandar dessine özüniň ýalňyşanyňy bildi* («Görogly» Eposy). 2. Ugruny üýtgetmek, azaşmak. *Myrat ýöreýän ýoluny, sowuljak köçesini ýalňyşyp, ikinji bir köçä düşdi.* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).
- ýalňyşsyz:** Ýalňyş bolmadyk, ýalňyşlyk goýberilmedik. *Şeýle düşkükli aýdyp berseň, harplygy ýaňyja gutaran çaganyň hem ýalňyşsyz ýazjakdygyna men açık ynanýaryn* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).
- ýalňyz [ýalňyyz]:** Diňe bir, ýeke, täk, ýekeje. *Eger-de hemme adamlar üçin ýalňyz we hökmany bolan logiki kanunlar we formalar bolmadyk bolsa, onda adamlar biri-birleriniň aýdanlaryna düşünmezdiler* (S. N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*). *Zerur bolan halatynda diňe ýaňyz ýol galýar.* (N. Garýagdyýew,

Tut Agaçlaryny Oturtmaklygy Giňeltmek TSSR-de Ýüpekçiligi Ösdürmegiň Esasydyr). Ol ölümiň önünde özüniň ýalňyz hossaryna aýtmaly we sargamaly zatlary berjaý etmek isledi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Ol onuň ýalňyz perzendidi (B. Gurbanow, Duşuşyk). Ýalňyz goldan aw çykmaz (Nakyl).

ýalňyzlyk[ýalňyzlyk]: Diňe birlik, ýekelik, täklik, ýekejelik. Patyşa döwletiniň ýalňyzlygyny berkleşdirmeklige gönükdirilen hemme başlanmalaryna jan edip hemaýat beripdirler (SSSR Taryhy). Näme pikir etse içinde bary, Diňe ýalňyzlykdan çekip azary (A. Kekilow, Söýgi). Bütünleý ýalňyzlyk, agyr durmuş Gülnäzi Aýgytly karara gelmäge mejbur edýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýalp: ýalp etmek – birden ýalpyldamak, ýalpyldap gitmek, birden ýalpyldy peýda bolmak. Çyralar ýalp edip ýandy.

ýalpak: 1. Çuň bolmadyk, saý (ýap, derýa we ş.m. hakda). Suw burawyň töweregini ýalpajyk köle dönderipdir («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Dogrudan – da, golaýda ýalpak derýa endigan akyp ýatyrdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňrsynda). 2. Çukur bolmadyk, telper (gap – gaç hakda). Ol şol ýalpak tabaklara nahar guýup biziň önümizde goýdy. Nahar iýilýän ýalpak tabaklary görüp haýran galdym (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 3. Yüzleý. Mekkejöweniň tohumlaryny gaý ýalpak ekmeli däl!

ýalpaklanmak: Ýalpak bolmak, saý bolmak. Ýuwaş-ýuwaşdan ýalpaklanyp barmaşa garalyp görünýän jar, adamlaryň gözünden gaýyp boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýalpaklaşmak: Ýalpak bolup galmak, barha ýalpak bolmak, ýalparmak. Aral kölüniň günorta bölegi ýalaklaşyp, gury ýere öwrülipdir («Mydam Taýýar» Gazeti).

ýalpaklyk: 1. Çuň dällik, pes suwlulyk, saýlyk. 2. Çukur dällik, telperlik.

ýalparmak: ser.Ýalpaklaşmak. Gurmança urup, käl ýalparypdyr (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýalpyldamak: ser. Ýaldyramak. Ol taýdan ýere ýalpyldaýan ýyldyrymlar düşýärler (Gadymy Dünýä Taryhy). Şol pursatda sagat hem ýedini urdy, elektrik çyralary ýalpoldap ýandy (B. Gurbanow, Duşuşyk).

ýalpyldaşmak: ser. Ýaldyraşmak. Ýalpyldaşyp duran wilka, pyçak, çemçe berip, biziň haýal etmän nahar iýmegimizi sorady (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýalpyldatmak: ser. Ýaldyratmak. Tylla gupbasyny ýalpyldadyp oturan aý ýüzli gyzlar köpdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Maşyn çyrasyny ýalpyldadyp, uly ýol bilen zymdyralyp gelýärdi (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).

ýalpyldawuk: ser. Ýaldyrawuk. Hojamyrat wolostnoý ýalpyldawuk gynly gylyjyny egninden sypyryp zyňdy – da, gykylyk etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Daýhanlar bir adam ýaly ýalpyldawuk pillerini ýokaryk galdyryp gaýtdylar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýalpyldy: Öwşün atyp duran şöhle energiýasy, aýyk ýiti şöhle berýän ýagtylyk, şöhle saçyp duran ýalkym. Ýüz ýalpyldy bile salýar ýalkymy, Galban dös üstünde gülýaka parlap (P. Seýidow, Eserler). Tazegüliň sag eliniň orta barmagyndaky galyň altyn ýüzügiň ýalpyldysyndan gözlerini aýryp bilmeýärdi (B. Seýtäkow, Moskwanyň Yalkymy).

ýalt: ýalt edip seretmek – birine ýa –da bir zada birden seretmek, nazaryny dikmek. Ol yzyna ýalt edip seretdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýalta : İş ýakmaýan, işlemegi söýmeýän adam, temmel. Bir wagtlar iki ýalta ýaşapdyr («Mydam Taýýar» Gazeti).

ýalta : ýalta seretmek – ser. Ýalt. Oňa bakan ýalta sereden Aýnanyň ýüregi gopdy. Ol aýdymyny kesip, ýalta önüne seretse, gyzgyt ala ýylan keýerjekläp barýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýaltaçylyk: ser. Ýaltalyk. Gurban aga işde ýaltaçylyk eden Potdyny çut etmek için öz ýanyna alypdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýaltaklamak: Töwerege çalt göz gezdirmek, göz aýlamak, garanjaňlamak. *Myrat ilkibada nämeden söze başlajagyny bilmedi, töweregine ýaltaklady* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Galmagaldan peýda ýok! – diýip, eýläk – beýläk ýaltaklady* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýaltaklaşmak: Bir näçe bolup ýaltaklamak, köp bolup ýalt –ýult edişip durmak, garanjaňlaşmak. *Bularyň üçüsi hem maşyndan düşüp, töwereklerini ýaltaklaşdylar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Selle edipdir eşiklerini başyna, Ýaltaklaşyp seredýärler daşyna* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ýaltaklatmak: Eýläk – beýläk göz gezdirtmek, garanjaňlatmak.

ýaltalyk: Ýaltanyň ýagdaýy, iş ýakmazlyk, işlemegi söýmezlik, temmellik. *Emma Wepada bir hili tukatlyk, köp ýatmak ýaly häsiýetler peýda bolupdyr* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). *Gel dost, ikimiz hem işläli, ýaltalygy taşlaly!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýaltanmak: Ýaltalyk etmek, irinmek. *Onda –da biziň Lenin adyndaky kolhozymyza işlemäge gelen bolsaň, beýleki traktorçylar ýaly, senem jan edip, ýaltanman, örän gowy işläber!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýaltanan ýal tapmaz, tapsa –da bol tapmaz* (Nakyl).

ýaltanmazak: Ýaltanmagy bilmeýän, ýaltalyk etmeýän, ýadamazak, armazak, ýaltanmazak adam. *Ýaltanmazak okuwçy*.

ýaltanmazaklyk: Ýaltanmagy bilmezlik, ýaltalyk etmezlik, ýadamazlyk, armazlyk. *Kolhoz başlygy Sarynyň ýaltanmazaklygyny halaýardy* («Kolhoz Günleri»).

ýalt–ýult: ýalt–ýult etmek - töweregiňe tiz–tizden garanjaňlamak, çalt–çaltdan seretmek, göz geçdirmek. *Çüýsegöz töweregine ýalt – ýult etdi–de : – Mergen aga, belki, ol syrtlan dagdyr –da? – diýdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Wüşi kel Hoşgeldiniň kowalaşyp gorpa girenini gören hem bolsa, ol ýakynlaşyp bilmän, ep –esli ara daşlykda ýalt – ýult edip, töweregine seredýärdi hem diňirgenip, eşitjek bolýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýama: Geýimiň, aýakgabyň we ş.m. ýyrtyk ýerine tikilýän mata, gaýys bölejigi, ýamak. *Ol aýalyň egnindäki köýneginiň azyndan kyrk ýamasy bar ekeni* (Myraly). *Bibi ujypsyzja ot ýakyp, şonuň ýagtysyna ýama ýamap otyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýamak: dial. Aýakgap ýamamak bilen meşgullanýan adam, ussa. *Şeýlelikde bu ýamakçy, Bolan işe haýran galdy* (P. Seýidow, *Bagtlylar*). *Kiçijik ýamakçy şagirtleri işden gaýdyp gelýärdiler* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ýamaly: Ýama salnan, ýama ýamalan. *Süýthorlardan birin ikä göterdi, Ýetmiş baş ýamaly donlary bardy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Taýlak ýamaly jorabyndaky we köwünüň petegindäki laýlary kakysdyryp, nas tüýkürip, öýüň içini tüweleý tutup, togdary gezen meýdana dönderdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýamalyk Y: Geýimiň , aýakgabyň ýyrtyk ýerine ýamak üçin mata, deri bölejigi. *Halymyzyň ýyrtygyna laýyk ýamalyk boljak ekeni*. (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ýamalyk mata. Ýamalyk deri*.

ýamalyk YY: Dünýäniň söbüginiň ýokary ýanyndaky gaty ýeri, dünýäniň art aýaklarynyň çökende ýere degýän ýeri.

ýamalmak: Ýama salynmak, ýama salnyp tikilmek. *Onuň üstüne–de köne halta, aňry–bäri letdeler ýamalypdyr* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýamamak: Ýama salmak, ýyrtylan ýerini ýama salyp tikmek. *Olaryň köne geýimleri ýamamak, kir ýuwmak üçin çogan gaýnatmak ýa –da ýarma bişirmek ýaly öý işleri bolaýmasa, başga üýşüp ýatan öý işleri hem ýokdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Aýakgap tikýän, ýamaýan ussahanasy, degirmeni bardy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

ýaman Y: 1. İslenýän talaby ödemeýän, kanagatlanarly bolmady gowy däl, erbet, pis. *«Ýaman ýerde gaý tutdy» diýenleri boldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ýeri Ata, pluglaryň ýaman işleýärmí? – diýip sorady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Ýamandan boýuňy satyn al* (Nakyl). 2. Örän, gaty, juda, hetdenaşa, has. *Owazy*

ýaman zarynjy çykýar. Munuň aty ýaman sanatlak görüňär. («Görogly» Eposy).
 ♦ **Ýaman ada goýmazlyk** – ser. At YY. *Özüni ýaman ada goýmajak bolsa, köläň suwuny bir ýaña çekdiriwersin! («Tokmak» Jurnaly).* **Ýaman öwrenmek** – ser. Öwrenmek. *Ol bu ýerik gelmäge ýaman öwrenipdir.* **Ýamandan boýuňy satyn almak** – erbet adamdan gaçmak, başyňy gutarmak. *«Ýamandan boýuňy satyn al» diýlendir. Ony öz ugruna goýbermekden başga çäre ýokur* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *«Ýamandan boýuňy satyn al» diýipdirler, üzäýmek gerek, başga alaç ýok! – diýdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). **Horluk ýamanyny görmek** – ser. Horluk. *Şol horluk ýamanyny gören üç sany gyzyň esgeri hem şu sebäpli horlaýardylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýaman YY:wet. Düýäniň hamynyň ýuka erleriniň çişme keseli.

ýamanlamak: Birini garalamak, girini günäkär hasaplap gybatyny etmek, aýyplap gürrüňini etmek. *Ol mollany ýuduň häkimine ýamanlapdyr* (Myraly). *Seniň nämäňi ýamanlasynlar, hemme zadyň göze görnüp dur ahyryn!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *men öz kömekçilerimi ýamanlap bilmerin, çünki olaryň hemmesi öz gündelik iş normalaryň ýerine ýetirýärler* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýamanlanmak: 1. Biri tarapyndan günäkärlemek, gybaty edilmek, aýyplanmak. 2. Ýaman bolup ugramak, gylygy erbet bolup başlamak.

ýamanlaşmak: Biri–biriňi ýamanlamak, birini günäkärlep gybat etmek, biri – biriňi aýyplap gürrüň etmek, biri–biriňi garalamak. 2. Barha erbetleşmek, has ýaman bolup başlamak. *Ýaz bilen tomsuň sebitinde Tejende galla meselesi has hem ýamanlaşdy. Şonuň bilen bile Tejen şäherinde ýagdaý günsaýyn ýamanlaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýamanlatmak: 1. Birini günäkär hasapladyp, gybatyny etdirmek, aýyplap gybatyny etdirmek, garalatmak.

ýamanlyk: Birine zyýan ýetirmek üçin bilkastlaýyn edilýän hereket, hyýanatçylykly edilýän iş, birine edilýän erbetlik. *Garly ussa daýhanlara hiçbir ýamanlyk getirmez* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Eje jan! Men hiý –de saňa ýamanlyk ederimi?! – diýdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Ýagşylyga ýagşylyk her kişiniň işidir, ýaanlyga ýagşylyk ärsiň işidir* (Nakyl).

ýamantmak: Birine ýama saldyrmak, ýama saldyryp tikdirmek.

ýamaşdyrmak: Hemme ýyrtyklaryny ýamamak, ähli ýyrtyklaryny ýamap çykamak. *Eger keçe alan bolsak, üzük we durluklaryň ýyrtyklaryny ýamaşdyran bolsak, onda munuň içinde ýene–de biraz oňşuk etmek bolardy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ganaryň ýyrtyk ýerlerini ýamaşdyryp goýandyryn, al–da ötägit.*

ýamaşgan [ýamaşgaan]: ser. Ýamaşgandan. *Silwio heki aldy–da, ýamaşgan ýazdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ýamaşgandan [ýamaşgaandan]: Ýene bir gezek, täzeden, gaýtadan, ýañadan, ýamaşgan, ikilenc, ýañadandan. *Köne ýamaşgandan Bozdumana mündi* («Görogly» Eposy). *ýamaşgandan saýlap – seçip bir gyz almasam, gözümi açyp giderin! – diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Eje, käýinme, ýamaşgandan gidip, sorap gelerin* (D. Agamämmedow, *Goşgular we Pýesalar*).

ýamaşmak: Ýamamaga kömek etmek, ýama salşyp tikişmek.

ýamatmak: Özüň üçin ýamanak, öz geým–gejiminiň ýyrtygyny ýamamak. *Garyp adam ýamanar, ýamanar –da guwanar* (Nakyl).

ýamb: edeb. Basymy ikinji bogna düşýän iki **846saý**.paly sygyr.

ýamyz: Haýwanlaryň iki art aýagynyň iç ýüzi, ýelniniň gapdallary. *Keýikleriň akja ýamzy görüňdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltant*). *Guýrugy ýamzynda müzzerlip gaçýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ýamşçik: Paýtun sürän adam, paýtunçy.

ýan [ýaan]: 1. Bedeniň, göwräniň sag ýa–da çep tarapy, böwür. *Gaty keçaniň üstünde ýanlary agyrypü iki ýana agdarylýarlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ýerden galandyr ýanymyz. İşden aýamyzok janymyz* (N. Pomma,

Saýlanan Eserler). 2. Tarap, ugrur. *Murgabyň iki ýany tä Mary şäherine barýança kolhoz posýology* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Olar samany bir ýana, bugdaýy bir ýana saýladylar* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Geým–gejimiň we ş.m. goltukdan aşak syýyna çenli bolan aralykdaky bölegi. *Kürtäniň ýany, Çabydyň ýany*. 4. Bir zadyň gapdaly, gapdal tarapy, ýakyny, golaýy. *Jany agyrmadygynyň ýanynda başym agyrýa diýme* (Nakyl). ♦ **Ýan bermezlik** – diýen etmezlik, öz diýeniňi etjek bolmaklyk, sözde basylmazlyk, asgynlamazlyk. *Pagtaçylyk bölüminiň başlygy ýan bermedi* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Gitse onuň puly gidipdir. Bu arada seniň işiň ýok. Özüm oňşaryn! – diýesi geldi welin, bergidarynyň–da oňa ýan bermejegine düşündi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Ýan bermak** – 1) ýaý bermek, egrelmek. *Demir ýol biraz aşak epilen ýaly ýan berse –de, demirleriniň sepleri açylmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2) bir zatdan basylmak, asgynlamak, ejizlemek. *Mawynyň ýan berenini görenden soň bolsa : - Şol arzuwyma ýetdim – diýip oýlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Ýeňňe ! – diýip, ýalynjaklap, ýan berip, Öýe girip, kül üstünde oturdym* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). **Ýan ýoldaş** – ser. Ýoldaş. *Ýany ýere degmek – bir ýüzli bolmak, ýykylmak. Şu işiň ugrunda men siziň bilen tä ýanym ýere deginçä gidişerin!* (A. Guwşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). **Ýan ýer** – ser. Ýer. **Ýasy ýanyň ýerde bolmak** – örän arkaýyn bolmak, bir zat hakda ynjalýkly bolmak. *Myhman, seniň ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýañ: Ýañlanyp çykýan ses. *Yşk aýdymy ýañ berip giň meýdana, Ertir ýeli bilen ýaýrap gidýärdi* (R. Seýidow, *Eserler*). *Körpeçde guzularyň, olaryň eneleriniň mäleşmegi бүтин gola ýañ berýärdi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüňi*).

ýaña [ýañaa]: 1. Tarapa, ugra, ýana. *Gylyç bir ýaña eňňit edenden soň, ony kes – kelläm gaýtaryp bolmaýany onuň gözüniň öňüne geldi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Bularyň gürrüňi «ker bir ýaña, kör bir ýaña» diýen ýaly boldy* (A. Gowşudow, *Eserler*). 2. Ötri, zerarly, sebäpli. *Garrylar özleriniň begençlerinden ýaña bir agyz –da gepläp bilmän, diňe bir «päh – peh» diýişdiler* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *ýok, kaka! Menden ýaña arkaýyn bolaýgyn!* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*).

ýañadan [ýañadaan]: Gaýtadan, ýamaşgan. *Grekler Konstantinopoly diňe 1261 – nji ýylda ýañadan gaýtaryp alypdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy). *Aýsoltan gowaçany göýä birinji gezek görýän ýaly, ýañadan syn etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ýañadandan [ýañadaandan]: Gaýtandan, ýamaşgandan, täzedan. *Olar gujaklaşyp ogşaşdylar –da, ýañadandan görüşdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biz ol karary gazetlerde doly okapdyk we ara alyp maslahatlaşyp, işimizi hem şonuň esasynda ýañadandan guradyk* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýanagaç [ýaanagaç]: 1. Dünýäniň howudynyň iki gapdalyna berkidilýän, düýä odun urlanda çykalan her taý oduny berkitmek üçin gerek bolýan, pil sapyna meňzeş agaç. 2. Teläp edilende iki tarapyna goýulýan agaç.

ýañak: anat. İkiýan çekge süňküň aşak etegi. *Aýsoltanyň güne ýanan goňur ýañagyny ýalap geçýän şemalda salkynlyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Nadýanyň kiçijik ýañaklary gyzaryp gitdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). ♦ **Al ýañak** – gülgün, owadan ýañak. *Al ýañakdan öpýän balym, Aýlar jan!* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). **Alma ýañak** – ser. Al ýañak. *Pisse dodak , inçe bil, alma ýañakly söwdügüm* (Ata Salyh, *Saýlan Eserler*).

ýañalak: Bir ýañalak etmek (bolmak) – bellisini etmek, bir meseläni gutarnykly çözmek, bir ýüzli etmek. *Elli bolsa öz ugruna sözünü dowam edip: - Ýok, Hoşgeldi, suw seňrikden agdy, indi bu töhmetçiler bilen bir ýañalak bolşaryn! – diýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Basym bir ýañalak edäýsedi?! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýanalmak [ýaanalmak]: 1. Gapdalyna getirilmek, ýanaşdyrylyp goýulmak. 2. göç.m. Hähak ýerden günä ýüklenmek, hähak töhmetler atylyp azar berilmek. 3. göç.m. Deňeşdirilmek, meňzedilmek.

ýanamacy [ýaanamacy]: Özi saz çalyş bilmeýän, emma sazyň ýanynda aýdym aýdýan bagşy

ýanamak [ýaanamak]: 1. Gapdalyna getirmek, ýanaşdyryp goýmak. *Galpakly irden turup, eşegi ahyra ýanady –da, üstüne mündi.* (H. Ysmaýylyow, Powestler). 2. Ýanyn ýatyp, çagany emdirmek. *Çagalaryny ýatyryp, kiçisini ýanap gyşaran aýaly: – Pökgen, göwnüme golmasamy, seniň kelläňdäki öňki akylyň däl ýaly görýän! – diýen ýerinde, Pökgen onuň sözünüň arasyna düşdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 3. göç.m. Birini hähak ýerden günäkär etjek bolmak, şytak atmak maksady bilen biriniň yzyna düşmek, ugursyz töhmetler bilen gysmak, azar bermek. *İndi Gulman seniň bu işiňi boş geçirmez, indi ol bizi al ýanan ýaly ýanar, belki, işimiz süýde-gatyga–da düşer* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Olar meni ýok etjek bolup, ýanap ýörýärler, şytlyk gözleýärlert* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 4. göç.m. Deňemek, ýakynlatmak, meňzetmek. *Toýa gelen ýaşulylaryň, garry aýallaryň käbirleri ony Muhammediň, Mustapanyň, Hudaýyň adyna ýanap at dakmagy maslahat berdiler* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýanardag [ýanardaag]: Depesinden wagtal–wagtal ýerasty suwuk erginler, ot, lawa zogdurylyp çykýan dag, wulkan. *Yedinji noýabr, ol şanly günde Galkyndy Russiýa ýanardag ýaly* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýanaşdyrmak: Edilen ýagşylyga derek ýagşylyk etmek, deregine zat bermek, ödemek. *Men hem, elbetde munuň eden ýagşylygyny ýanyşdyrarny diýen netijä geldi. Eziz han mauzeri gozgalaň bilen alandan soň ony häme bilen ýanyşdyrjagyny bilän, bir salym oýlandy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýanaşyk [ýaanaşyk]: Biri–birine golaý biri–birine ýakyn bolan, gapdalynda ýerleşýän, bile. *«Täze durmuş» kolhozynyň sürülerinden şu ýerde üç süri goýun ýanaşyk gezýärdi.* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *onuň bilen ýanaşyk ýatan Aman poşy şol mahal oýanyp : – Häý, Sähet! – diýip seslendi* (A. Gowşudow, Eserler). *Jamal ejeňiz bilen ýanaşyk oturyp içer ýaly gursunly gök çay hem aldym* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). ♦**Ýer ýanaşygy bolmak – ser.** Ýer. *Ýelliniň kakasy erbet adam däl ýalydy, biz onuň bilen bir näçe ýyllap ýer ýanaşygy bolup, ekin ekipdik – diýip Pökgen özbaşyna hömürdeýärdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýanaşyklyk [ýaanaşyklyk]: Biri–birine golaýlyk, biri–birine ýakynlyk, biri – biriniň gapdalynda ýerleşenlik.

ýanaşmak [ýaanaşmak]: 1. Ýanaşyk durmak, gapdalynda golaý durmak, galtaşmak. *Ol Hind okeanyna ýanaşýan ägirt uly ýarym adadyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). 2. göç.m. Aragatnaşyk açmak, biri bilen gatnaşyk edip başlamak, iş salyşmak, degmek, golaýlaşmak. *Ol ýanaşjak adamsyny bilip ýanaşýar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýanaşsa duşmanlar gutulmaz diri* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar, ýamana ýanaşsaň – belasy* (Nakyl).

ýanatmak [ýaanatmak]: 1. Gapdalyna getirmek, ýanaşyk goýdurmak. *Düýäni ýüke ýanadyp çökertmek.* 2. Çagany ýanap emdirtmek, ýanyn ýatyryp, çagany emdirtmek. 3. göç.m. Birini hähak ýerden günäkär etdirmek, şytak ýapdyrmak, ugursyz töhmetler bilen gysdyrmak, azar berdirmek. 4. göç.m. Biri ýa –da bir zat bilen deňetmek, ýakynlaşdyrmak, meňzetmek.

ýanawuç [ýaanawuç]: Bir eliň içine sygýan zat. *Bir ýanawuç una goşup, Şykgyldadyp ýugurdym –da, Ojagymda şapbat ýaljak Gyzyrmaýyk bişirindim* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Halnazar ýanawujyny dolduryp, omaça ýiligini ýuwutjak bolanda–da irindi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýanawuçlamak [ýaanawuçlamak]: Ýanawujy dolduryp almak, ýanawuç bilen almak. *Şagirdiň öz sözünü kesmegi, iýip oturan naharyna ýanawuçlap duz dökenden enaýy bolmasa-da, operator öz pikirini bozmazlyga çalşyp, sözünü dowam etdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýanbaş [ýaanbaş]: anat. But süňküniň çanaklyk bilen birleşýän gapdal tarapy, gapdal, ýan. *Jüp jyga bardyr başynda, Tylla pyçak ýanbaşynda («Görogly» Eposy). Ol gidip barýarka iki eli bilen ýanbaşlaryna şarpydadyp urýardy we aýaklaryny ýere patdyldadyrdy (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Sen porsy agzyň çala goýberme! – diýip gygyrdy –da, ýanbaşyny sermedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).* ♦**Ýanbaş salmak** – türkmen göreşinde : gardaşynyň aýagynyň daş tarapyndan badak salyp, ony ýanbaşyna göterip ýykmaq emeli. *Göter, ýyk, ýanbaş sal, ýyk! («Görogly» Eposy).*

ýanbaşlamak [ýaanbaşlamak]: 1. Ýanyňy ýere berip ýatmak, tirsegiňe daýanyp ýanyn gysarmak. *Pökgen halynyň üstünde ýanbaşlap gök çay içýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýanbermez [ýaanbermez]: 1. Ýeňilmez, mizemez, sarsmaz. *Sowet gurluşynyň ýanbermez güýji biziň köpmilletli sowet ýurdumyzyň ähli halklarynyň bozulmaz doganlyk dostlugyndadyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Örän güýçli, edermen. *F. E. Dzerjinski rewolýutsiýanyň ýanbermez pälwanlarynyň biridi («Mydam Taýýar» Gazeti).*

ýanbermezlik [ýaanbermezlik]: 1.Ýeňilmezlik, mizemezlik, sarsmazlyk. 2. Örän güýçlülük, edermenlik.

ýanjamak: 1. Teýeneli gyjالات bermek, bir zady birsyhly gaýtalap durmak, köp agzamak. *Şol ýer ekişe ýetişmese ýa –da onda ekin bitmese, agronomyň başy bilen jogap bermeli boljakdygyny oturan – turan ýerinde ýanjapdy. Baş mün manadyň başyna çatdy – diýip, ol irginsiz ýanjady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Her sözüň arasyna söz goşup : - Pähеý, ýagşy hem bir gürrüň tapdyň! – diýip, ýanjap duran Pökgi wala gykylyk etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).* 2. Gerk – gebe bolmak, ganmak, doýmak. *Goýunlar gūnaşymyndan gelip, guýynyň sowuk suwuny ýanjap – ýanjap içipdiler. Artyk eken ýerlerini ýanjap suwaranlarynda, biziň şüdügärimiziň çeti tozap ýatarmydy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).*

ýanjyk [ýaanjyk] Y: İçine ony-muny salmak üçin garýşdan tikilýän gapjyga meňzeş gap. *Posşy oňa ýanjygyndan çykaran hatyny uzatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol şol hemişeki ak donuny geýnip, dări guty, serkeç, ýanjyk, çakmak demri diýen gadymy zamanyň esbasy bolan aňry-bäri, şakyr-şukurlary guşagyndan asyşdyrypdyr (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

ýanjyk [ýaanjyk]: YY, ser. Ýanbaş. *Özüimizem bilýäs, ýanjygyň ýazmadyk bolsa, köçeden aýlan –da geçäý! – diýdiler («Tokmak» Jurnaly).*

ýandak: bot. Baldagy tikenli be ownuk gyzyllı gülli, mal iýmiti hem-de ýalaňy odun hökmünde peýdalanylýan ösümlik. *Ýandagyň gülüne, ýapragyna guwanyp, uçup onuň üstüne gonanda, aýagyna ýandagyň tikenini urýar («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Ýa-da olar «Ýandagy bassaň küde bolar, bedäni bassaň – pide» diýen Nakyla uýýarlarmyka? («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýandagyň köpçülikleýin güllemegi 15 güne golaý çekýär (N. Şakalo, Türkmenistanyň Öňde Baryjy Pasekasy).*

ýandaklyk: Köp ýandak biten meýdan, ýandagyň köp ösen ýeri. *Begtiniň tosuklary fermanyň gaýra tarapyndaky ýandaklyk meýdana ýazylyp gidipdi (B. Seýtäkow. Moskwanyň Ýalkymy).*

ýandesse [ýaandesse]: ser. Ýanagaç 1.

ýandyryjy: 1. Ot beriji, ýangyn dörediji. *Üstlerinden ýandyryjy bombalar düşen harby obýektler ýanýarlar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. Gaty gyzdyryan, ýakyp barýan, bişirip barýan. *Bahar öz möwsümini paýawlady, tomsuň ýandyryjy jöwzasi başlandy.* 3. göç.m. Uly horluga goýýan, azap beriji, iç ýakyjy, gam –

gussa çekdiriji. *Ýangynly demler, ýandyryjy owaza öwrüldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýandyrmak: 1. Ot bermek, otlamak. *Burawy ýandyranyny, eden weýrançylygyny az hasap edýärmäň?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Gyzył Goşun aklaryň bir bronowigini ýandyrdy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2. Ot ýa-da başga bir gyzgyn zat bilen ýakmak, köýdürmek. *Bişirmek. Çaýyny döküp, elini ýandyrdy.* 3. Gaty gyzdymak, güýçli howur bermek, garaltmak. *Darajyk köçäniň içine düşen tomsuň ot ýaly howry baýyň näzik ýüzüni ýandyryrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Gyzgyn howa açyk teni ýandyryrdy (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 4. göç.m. Uly horluga goýmak, azap çekdirmek, içini ýakmak, gam-gussa çekdirmek. *Ak bolmasa -da, garaýagyzy bir gyzyň janyny ýandyrdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 5. göç.m. Sygryň, düýäniň we ş.m. wagtynda sagylmazlygy sebäpli ýelnine inen süýdi yzyna çekilmek.

ýangyç: Dwigatelleri herekete getirmek üçin peýdalanylýan suwuk haldaky madda (nebit, benzin we ş.m.). *Häzir biziň ýangyç bilen ýöreýän kiçijik stansiýamyz işleýär* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Çünki kirlän sweçkalar dinamodan motordaky ýangyja ot bermäge geçýän togy goýbermeýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýangyn: 1. Ot düşmek netijesinde tutaşyp ýanýan uly ot. *Oňa şäheriň ep – esli bölegini weýran eden uly ýangyn bahana bolupdyr* (SSSR Taryhy). *Bä, bu näme üçin gelmedikä? – diýip ýatyrkam, biziň demirgazyk tarapymyzda, gumuň içinde birden ullakan ýangyn döredi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. göç.m. Jany ýananlyk, gaýgy – gam, hasrat, gussa. *Aşyryň Halnazardan ýangyny zordy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Şol ýangyny Aýsoltanyň mähir sili bilen öçürmek küyüne düşdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çünki gyzy agşam hiç ýatyp bilmän, Ýangyn bilen diýdi: - Eý Aman, Aman...!* (R. Seýitliýew, *Eserler*).

ýangynly: 1. Örän yssy, gaty yssy, jöwzaly, epgekli. *Tomsuň ýangynly günlerinde temperatura 45 gradusa çenli ýetýär.* 2. göç.m. Birinden ýa – da bir zatdan närazy bolan, jany ýanan gussa çekýän, hasratly. *Meretgulynyň ýürekden syzdyryp edýän ýangynly gürrüňlerini nätanyş adam üns bilen diňledi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Atajan aga muňa aýak üstüne galyp, gaharly gözlerini alardyp, gaty we ýangynly ses bilen : - Sen kim, meni kolhozdan kowarça?! – diýdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýangyt: Aýdymyň oňaryp ýerine ýetirilýän ýeri, juk– juky. *Ol ýaňky heňiň ýangydyň janagyrylyk bilen berdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýaňy: 1. Mundan bir azajyk öň, ýaňyja, ýap – ýaňy. *Ýaňy ukudan turan zaňňar çaýyny içmändir* («Görogly» Eposy). *Ýaňy daň agaryp başlapdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ýaňy dogan Gün jandara lezzet beriji göwher nuruny dünýä saçdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Şu wagta çenli, bary ýogy, diňe. *Biziň Aşgabatdan ugralymyz ýaňy iki ýarym sagat bolupdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. Çala, biraz, azajyk. *Howa ýaňy ýagtylyberende, Çärjew şäheriniň depesinde gümmürdi başlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Ýaňy garaňky gatyşyberenden, janlaryň trewogaly sesleri çykypdyr* (SSSR Taryhy). *Mekdebiň direktory ýaňy ak sepen saçlaryny tiz – tizden sypalap, okuwçylaryň oýnap ýörüşlerine guwanç bilen syn edýärdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýaňyja: ser. Ýaňy. *Men ýaňyja tüňçe oturdym, şol gaýnandan soň, çaý içip bararyn! – diýipdir* (Myrally). *Ol ýaňyja gelip giren uly dogany Marala : - Bu başlygy! – diýip, şol kitapdan surat görkezdi* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*).

ýanyjy: Ot alýan, öz-özünden ýanýan. *Ýanyjy ýelanetslerden motor ýangyjy we gaz emele gelýär* («SSSR – iň Ykdysady Geografiýasy»). *Onuň depesinde, gümmeziniň aşagynda ýanyjy jisim ýakylpdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy).

ýanyk: 1. Oda ýa-da gyzgyn zada köýen, ýanan, bişen. 2. Bedeniň ýa-da başga bir zadyň ýanan ýeri, ýanmakdan galan tegmil, yz.

ýanyn [ýaanyyn]: Bir gapdalyna, bir ýanyna, bir tarapyna. *Soňra ol oturgyjyň üstüne ýanyn gysayryp ýa-da başyny stoluň üstüne goýberip, şu halda tä gudok*

gygyrýança uklap ýatýar (M. Gorkiý, *Ene*). *Batyry çep gapdalyna ýanyn ýatyryp, köýnegini ýüzüne bürediler* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*).

ýanynlamak [ýaanyynlamak]: Bir gapalyna ýöremek, bir gapdalyna sowulmak, gysarylmak, bir ýanyňa gysarmak. *Ene ýanynlap stoluň ýanyna geldi –de, göwrüni diňledi* (M. Gorkiý, *Ene*).

ýaňy-ýakynda [ýaňy-ýakynda]: Ýakyn wagtda, az wagtdan mundan öň, täzelikde. *Ýaňy-ýakynda meni Zemskiý çagyrdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Ýaňy-ýakynda şeýle bir üns bererlik waka boldy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). «Gyz gaçdy!» *bahana bilen iki sany okuwçy gyzyny ýaňy – ýakynda elinden gideripdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýaňkalaşmak: Biderek dawalaşmak, ýerliksiz jedelleşmek, biri – birine söz gaýtaryşyp oturmak. *Emma welin, olar ýaňkalaşyp durdular* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýaňka-ýaňka: ýaňka-ýaňka edişmek – ser. Ýaňkalaşmak. *İndi ýaňka – ýaňka edişip oturmagymyzyň peýdasy ýok* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýankejebe [ýaankejebe]: *kön.s.* İçinde syrkaý ýa-da ölini salyp, ulaga ýükläk getirmek üçin tagtadan gapyrjaga meňzeş edilip ýasalan esbap. *Halnazaryň meýidini ýankejebä salyp alyp geldiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýaňky: Biraz wagtdan mundan öňki, az wagtdan mundan ozalky, az wagtdan bolup geçen. *Onsoň ol özüniň ýaňky diýenlerine garşy çykyp, gaty – gaty geplemäge başlady* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Şol wagtda bir tarapdan tüweleý gelip, suwy tolkundyrýp, suw içmäge baran ýaňky garynjany suwa gaçyrypdyr* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).

ýaňlandyrmak: 1. Ses düşürip owazlandyrmak, seslendirip owazdan doldurmak, ýaňlatmak. *Haýbat bilen töweregi ýaňlandyryp kişnedi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Kolhozçylar klubuň içini ýaňlandyryp gülüşdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. *göç.m.* İl arasynda ýaýratmak.

ýaňlanmak: 1. Güýçli çykan ses ýaýrap gitmek, ses düşüp owazlanyp gitmek, seslenip owazdan dolmak. *Meýhananyň içi saz bilen, söhbet bilen ýaňlandy* («Görögly» *Eposy*). *Gümmürdi uzakdaky dagyň derelerinde –de ýaňlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2. *göç.m.* Dünýä ýaýramak, il arasynda dabarasy dolmak.

ýaňlatmak: *ser.* Ýaňlandyrmak. *Traktor ýaňladyp belendi – pesi, Howlugýar taraza «basym ýet» diýip* (N. Pomma, *Gowşular we Poemalar*). *Käte ýaňladyp, belendi – pesi, Eşidilýär daşdan şagallaň sesi* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*).

ýanlyk [ýaanlyk]: Gatyk ýaýmak, toşap guýmak üçin geçi derisinden ýörite edilýän gap. *Her jaýyň gapysynda bolsa ýanlyk germek üçin ýörite dikilen agaclar wardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ondan soň geçi agşam süýdünü bişirip, basyryp, gowy gatykdan bir ýanlyk edip, ertesi arkasynda göterip, kazynyň ýanyna gidipdir* («Türkmen Halk Ertekileri Ýygındysy»).

ýanmak: 1. Ot alyp tutaşmak, otlany tutaşmak. *Ogul gerek oduň tüsseläp ýanmagyna garaman, öýüň sepgidini çekdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Häлки ýanýan küdäniň ýanynda bardylar, emma Aýtguludan derek tapyp bilmediler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Ýagty bermek, ýşyk bermek, ýşyklanmak. *Ýalpyldap ýanýan elektrik çyralary Gumdagyň köçelerini gündüzlige öwrülýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Ot ýa-da başga bir gyzgyn zadyň täsiri zerarly bişip pökgermek, gabarmak, köýmek. *Gaýnan suwf dökülip, onuň aýagy ýanypdyr*. 4. Günüň howry zerarly garalmak. *Deriniň gyradyň güne ýanmaklygy gü wannasynyň ýagşy täsirliliginiň netijesidir* (S. O. Dulitskiý, *Rahit*). *Begenjiň bugdaýreňk ýüzi güne ýanypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 5. *göç.m.* Horluk çekmek, azap çekmek, jepa çekmek, gam-gussa çekmek. *Seni gözümem görmesin, janymam ýanmasyn! – diýip, ony çuwalyň düýbüne goýberdim* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Gününe ýanmak – ser.** Gün. **Ýoguna ýanmak – ser.** Ýok YY. *Munuň tizräk ýoguna ýanmak gerek!* (A. Gowşudow,

Mähiri – Wepa). **Oduna ýanmak** – biriniň ugrunda heläk bolmak, köýüp – bişmek.

ýaňra: Manysyz gepleýän, boş sözli, biderek gürrüň edip ýören, lakgy, köp gepleýän. *Bu ýaňra nireden gelip çykdy? Gulagymyzy kamata getirdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Diýerler:* - *İt üýrer, kerwen –de geçer, Ýaňralar öz syryn özleri açar* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ýaňrallyk: Ýaňranyň gylyk – häsiýeti, manysyz köp geplemeklik, boş sözlülük. *Ylýas töre özüniň öwünjeň ýaňrallygy bilen gürrüňe kellesini gyzdyryp, günü öýleden agdyrды* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýaňramak: Manysyz köp geplemek, boş sözler aýtmak, biderek gürrüň etmek, agzyňa gelenini lakgyldamak. *Potdy dilini kireýine alan ýaly ýaňraýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Şeý diýsene, bolasy Hojagulyň ýüzüni salyk gördüm – le, ol hi ýaňramazmy?!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýaňraşmak: Köp bolup ýaňrap oturmak, boş sözler aýdyşmak, biderek gürrüň edişmek, lakgyldaşmak. *Ol maňa:* - *Aýak çek ! – diýip, özi o taýda ýaňraşyp dur* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýaňratmak: Manysyz gepletmek, boş sözler aýtdyrmak, biderek gürrüň etdirmek, lakgyldatmak.

ýansalma [ýaansalma]: Esasy ýapdan gapdala çekilýän kiçijik ýap. *Ol öz ekinine bakan ene ýapdan sowup, ýerlere bakan ýansalma çekmek üçin barypdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýaňsy: Göwnüýetmezçilik etmek ýa –da üstünden gülmek maksady bilen biriniň aýdan sözi kesä çekilip edilýän gürrüň, aýdylýan söz. *Küşçüleriň arasynda, bu söz ýaňsy şekilinde gaýtalanýardy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Emma onuň şol ýylgyryşynda –da bir ýaňsa almak baryny, maňlaýy toýnak tagmaly şelaýyn adamyň özi hem aňlady* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). ♦ **Ýaňsa almak** - ser. *Ýaňsylamak*.

ýaňsylamak: Ýaňsa alyp gürrüň etmek, göwnüýetmezçilik etmek ýa –da üstünden gülmek maksady bilen biriniň sözünü kesä çekmek. *Daşyndaky syn edýän kolhozçylar:* - *Sen, Atajyk ýeke özüň güdüberdiň, çöpden –çöre uruberdiň! – diýip, ýaňsylap gülüşdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýaňsylanmak: Ýaňsa alynmak, ýaňsa alnyp gürrüňi edilmek, göwnüýetmezçilik edilip, sözi kesä çekilmek.

ýaňsylatmak: Biriniň gürrüňini köp bolup ýaňsa almak, ýaňsylap gürrüň edişmek. *Gaýtam onuň gürrüňini ýaňsylaşyp gülşüp, her kim öýli – öýüne gitdiler* («Görogly» *Eposy*).

ýaňsyly: Ýaňsa alynýan, ýaňsylanýan. *Gogol häkimiýet wekilleri we obanyň gurply ýokary gatlaklary barada ýaňsyly äheňde çuň ýazgarmak we ýigrenmek bilen gürrüň berýär* (N. B. Gogol, *Eserler*).

ýantamak [ýaantamak]: ser. *Ýanamak* 1. *Abdy erkekleri suwly çelekler ýantap çökerişdirdi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürrüňi*).

ýantar: Ýüň, deri we. ş.m. zatlary işläp bejermek üçin peýdalanylýan dury sary reňkli smola beňzeş ýyldyrawuk gaty jisim. *Pile sasramaga ýetişen ýüpek gurçuklarynyň bedeni ýantar ýaly ýalpoldaýar* (W. Z. Raenko, *Yüpekçilik Boýunça Öňde Baryjy Tejribe*).

ýantaşmak [ýaantaşmak]: ser. *Ýanaşmak*. *Ol onuň bilen bir tūmmegiň üstünde ýantaşyp oturdy. Allarowyň goltugyndan tutkup, tūmmejik ýapyda onuň bilen ýantaşyp oturdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýantyk [ýaantyk]: Bir ýanrak, bir gapdalrak, gysygrak. *Olaryň gapysynyň agzyna gardy –da, ýantyk durup, sag eli bilen gapyny açdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýantlatmak: ikinji gezek suwa ýakmak, ýeterlikli gandyrnak.

ýantlym : Süri bir gezek inip çykar ýaly suw.

ýantlymylyk: Süri üçin bir gezek inip çykarlyk. Emma ýadaw çopan goşa barman, düýbünde süri üçin bir ýantlymylyk suw galan kakyň ygal ýalan pessejik paýyşynda doňan ýaly bolup, nazaryny uzaga dikip oturdy (B. Gurbanow, Duşuşyk).

ýanwar: Kalendar ýylynyň birinji aýy. Daşarda ýanwar aýynyň aýazly agşamy bolsa häli düşüpdä (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýañzytmak: Çala duýdurmak, çala aňlatmak, mälim etmek, bildirmek. Aýnany ýaman görmeýänini Bally hem saňa ýañzydypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýap [ýaap]: Suw goýbermek, akdyrmak üçin çuň bolmadyk aryk. Şol obanyň ortasyny bölüp geçýän kiçijik ýabyň ýalpaýyk, durnaň gözi ýaly suwy buldurup, şagyrdy bilen seslenip akýardy (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). Biri ýerin döwür, birisi ekýär, Biri ýabyn gazyp, kartasyn çekýär (A. Kekilow, Söýgi). Ýap näçe arassa bolsa, şonça hem suw gowy akyp, ekinlerimizi tiz suwarar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýapa: **ýalpa açmak** - birden açmak, çaltlyk bilen açmak (göz hakda). Emma onuň on ýaşlyja gyzy. Sona gözlerini ýalpa açdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Gözlerini ýalpa açan çagalaryň hemmesi birden: - Kaka, käşiri niredien aljak?! - diýip sorapdyrt (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr).

ýapaşak [ýapaşaak]: 1. Ýapgyt ýer, aşaklygyna eňňit ýer, eňňit, ýapy. Maşyn ýapaşakdan düşüp bilmedi. 2. Yokardan aşak, aşaklygyna. Çerkeziň gökje taýharynyň keýiginiň ýaly ýitiye toýnaklary kötel ýodajygynyň kä ýerine çümüp, kä ýerde gyýçak gara daşlara ilgençek ýaly ilip, hatarly ýerlerde aýaklary wawaly ýaly ätleýärdi-de, Çerkezi ýapaşak alyp gelýärdi (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). Hoşgeldi: - İne, gördüňizmi, ýapaşak inýän siliň edýän işini! - diýip, gaty ses bilen gürlädi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).

ýapbaşdyrmak: Bir zadyň üstünden basyp ýapbaşyk etmek, ýapbaşyk görnüşe öwürmek, basyp ýemşertmek, ýepbeşdirmek.

ýapbaşyk: Ýemşik, ýepbeşik. Görsek, bir ýapbaşyk owadan maşynyň ýanynda duran uzyn aýal, amerikan turisti heýwere keselli bir hindi adamyň suratyny alyp dur («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Pökgi walanyň dylçaryp duran ýaňaklary tışgindi, ýapbaşyk burny münküldedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Han küýliniň başynda ýapbaşyk gara telpek, egninde köne penjek, aýagynda bolsa elmydama köne çokaýy bilen pagtaly balagy bardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýapbaşmak: Ýapbaşyk bolmak, ýasy görnüşe gelmek, ýemşerilmek, epilmek, ýepbeşmek. Şol zerarly şýapalaryň köpüsi ýapbaşypdyr (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). ♦ **Ýapbaşyp ýatmak** - bir zady öwrenjek bolup jan etmek, şol ýapyrylyp ýatmak.

ýapbyldak: 1 Pes äheň bilen aýdylýan, ýapbyldan... Kimdir -de biri öz öýüniň işiginde ýapbyldak heň çekip hiňlenýärdi., tamdyrynyň taňnyldysy eşidilýärdi. Olaryň biri hoş labzy bilen ýapbyldak heňden aýdym aýtmaga başlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). garrylar tirseklerini assyga goýdular we ýapbyldak gürrüňe başladylar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 2. Çyplaň. Heniz zerlenmän, ýapbyldak keçe astynda bolmaklaryna garaman, dört aýaklarynyň üstünde dek durup bilmeýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Ulagy gaty däl-de, öz ýöreýişiräğine sürüş, maýdalyna ýöreýiş.

ýapbyldaň: ser. Ýapbyldak.

ýapja: Birine garaşly, bagly bolan adam. Şonda-da skladyň hojaýynyna hem onuň ýapjalaryna ýaranyp bilseň boldugyň («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýapjalyk: Birine garaşlylyk, birine baglylyk. Halypa, meniň beýle diýmegimden ýapjalygy düşünme! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).

ýapdyklamak: Çalarak agsaklap, ýapyrylyp çalt ýöremek. Ol ýapdyklap gelýärdi.

ýapdyrmak: 1. Üstüni örtdürmek, ýüzüni basyrtmak. Tamyň üstüni ýapdyrmak. 2. Birine bir zady baglatmak, bekletmek, gulplatmak. Sandygyň agzyny ýapdyrmak.

3. Tamdyryň ýüzüne, gazanyň içine ýapyşdyryp bişirtmek (çörek, çelpek we ş.m. hakda).

ýapgyt: Onçakly aýpaşak bolmadyk, dik aşaklygyna däl –de, birneme eňňidräk. *Gumy ilki bilen raýyşyň ýarpy ýapgydyna çykaryp, soňundan ikinji gezek ýokaryk zyňyp, kenara çykarýardylar («Sowet Edebiýaty» Jurnalyny).*

ýapgytlamak: Ýapgyt bilen ýöremek, eňňidräk ýerden ýöremek. *Ol baýyrdan ýapgytlaý indi.*

ýapy Y: Depäniň ýa –da depä meňzeş beýikligiň kem – kemden aşak inýän peselip gidýän ýeri, ýapgyt ýeri. *Martyň başlary ýylakly gumuň ýapylary ýaşyl öwüsýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Hoşgeldi ýapyda hem dagda ekilýän düme ýazlyk ekini barlamaga ugramakçy boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). agyr süri garşysyndaky ýapynyň ýüzüne ýaýrap, göýä kyrk horuna turan gurçuk ýaly örän işdemän, dünýänden tebilsiz otlap ýördi (B. Gurbanow, Duşuşyk).*
♦**Ýapy ýaly pyýada** – ser. Pyýada. *Annaguly söwedeň, garaýagyz, burunlak ýapy ýaly pyýada bolup ýetişdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýapy YY: 1. Krowatyň we ş.m. üstüne ýapmak üçin ýörite edilýän mata bölegi, örtgi. 2. Bir zadyň agzyna ýapylýan gapak, bir zadyň agzyna ýapmak üçin edilen ýörite enjam. 3. Ýara ýa –da agyryan ýeriňe ýapylýan dermanly bint, melhem.

ýapyk: 1. Açyk däl, ýapylýp goýulan. *Başlyk bukjany açandan, kelebekleriň biri pysyrdap uçdy we baryp ýapyk äpişgäniň aýnasyna özüni urdy (B. Gurbanow, Duşuşyk). Şeýle, onda birazajyk duruň! – diýip, ýapyk duran içki tama girip, ýene tiz çykdy (A. Gowşudow, Eserler).* 2. Gulply, bagly, bekleli. *Emma bu güpür – tapyra Baharyň ejesi oýanypdyr we ol : - Bahar! – diýip, ýapyk işigi itekläp, şakyrdatmaga başlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* 3. Üsti örtülen, üsti basyrylan. *Ol üstü ýapyk dalan girdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 4. Kesekiler üçin barmak bolmaýan, başgalar üçin gadagan bolan, gizlin. *Aýda ýügrimi gezek ýapyk mejlis geçirilýär («Sowet Edebiýaty» Jurnalyny).* 1881 – nji ýylyň tomsunda A. S. Puşkin *Tsarskoýe Seloda açylan litseye – aýratyn ygtyýarly ýapyk okuw jaýyna okuwa girdi (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* ♦**Ýapyk bogun** – ser. Bogun.

ýapylmak: 1. Ykjam beklenmek, ýapyk bolmak. *Ýapyl, sandygym ýapyl! (D. Agamammedow, Goşgular we Pýesalar). Gapy jebis ýapylýpdyr. Koridoryň gapysy bat bilen açyldy –da, şarkyldap ýapylýdy we «jark – jark» edip gelýän aýak sesi eşidildi («Sowet Edebiýaty» Jurnalyny).* 2. Gulplanmak, baglanmak, beklenmek. *Wagonlaryň gapylary berk ýapylýdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Magazin ýapylýdy.* 3. Yeti öwrilmek, üsti basyrylmak. *Täze tamyň üsti örän oňat ýapydy.* 4. göç.m. Günä, gara we ş.m. zatlar ýüklenmek. *Günä ýapylmak, şlytyk ýapylmak.* 5. İşlemegi bes etdirilmek, ýatyrylmak. *Şäherdäki ownuk dükanlar ýapylýdy.* 6. Gutarylan bolmak, bes etdirilmek, tamamlanmak. *Mejlis ýapylýdy.*

ýapynja: 1. Egne ýa–da malyň üstüne atmak üçin keçeden edilýän daşky geým, örtük. *Atlaryň arpalaryny ogurlamaga gidende hem ýapynjasyny edil adam ýatan ýaly edip wahmistr agany –da aldardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). olaryň ikisiniň–de eginler ýapynjalydy (G. Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).* 2. gepl.d. Geým–gejim, ýorgan–düşek. *Ýogsam, haw, şol wagtlarky ýagdaýyny özüňiz bilýärsiňiz, her kim öz maşgalasyna döwüm çörek, el ýaly ýapynja tapyp bilse razydy ahyry («Sowet Edebiýaty» Jurnalyny). Şeýle bolsa–da, öýüniň düşegi bir gaty palas, ýapynjalary hem ýüzlügi çaşyp, ýüňleri tozgalasyp duran iki sany ýorgan boldy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).* 3. gepl.d. Başatgýç, gürenjek. *Aýnur eje ýaşyl ýapynjasyny atynyp, olaryň ýanyna bardy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

ýapynjalyk: Ýapynja etmek üçin gerekli bolan, ýapynja etmek üçin niýetlenen. *Ýaponjalyk ýüň.*

ýapynmak: Üstüni ýapmak, üstüni örtmek, bürenmek, basyrynmak. *Ýa–da siz duşmanlar üstüňize gelinçä ýorganyňyzy ýapynyp ýatjakmy?! (A. Gowşudow,*

Powestler we Hekaýalar). Çäkmenini gyýa atynyp ýatan Meret çäkmeniniň syýyny ýüzündne serpdi (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýapyr: bot. Boýy 10 – 15 sm. ýetýän, ýaprakly, sary gülli, gumda, dagda bitýän ösümlük, mal oty.

ýapyrylyşmak: Köp bolup ýapyrylmak, egilmek, бүкүлүшmek, busulyşmak. *Şol zoňtar murtly iki adam we Samat išan dagy meniň yzymdan ýapyrylyşyp gelýärdiler* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýapyrylmak: Aşak egilmek, бүкүлmek, busulmak. *Biriniň taýak zyňmaga taýynlanýanyny gören Artyk ýapyryldy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). Meret haýdan – haý çöwürmesini goltugyna gysyp, aşak ýapyryldy (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýapymak: 1. Aşak basmak, çümürmek, ýatymak. *Dili bir garyş süýnen möjek uzyn gulaklaryny ýapyp, naýynjar ses bilen uwlapdyr* (B. Kerbabaýew, *Jonnuk Batyr*). *Telpegi ýapymak*. 2. göç.m. Bir ýan ujundan sypyrtmak, ýok etmek.

ýapyrşah : zool. Şahy aşaklygyna ösen, şahy aşak egrelip duran (geçi, sygyr hakda). *Düýn bazarda bir ýapyrşah sygyr satyldy*.

ýapyşak Y: Bot.ser. Bürmek Y.

ýapyşak YY: zool. Ownujak bir.

ýapyşalga : 1. El bilen tutup ýapyşyp boljak zat. 2. Salgylanyp boljak esas, tutalga bolup biljek delil, bahana. *Ol ýapyşalga tapmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýapyşdyrmak: 1. Bir zadyň ýüzüne ýelmeşdirmek, ýelmemek. *Diwaryň ýüzüne plakat ýapyşdyrmak. Bildiriş ýapyşdyrmak*. 2. Hemmesiniň üstüni ýapyp çykamak, örtüp çykamak, basyryp çykamak. *Ol çukurlaryň yssylygyny belli bir derejede saklamak üçin olaryň üstlerini ýapyşdyrdy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Ol gowy görýän zatlarynyň üstüni ýapyşdyrdy* (N. Saryhanow, *Soňky Öý*).

ýapyşmak: 1. Eliň bilen pugta tutmak, asylyşmak. *Men onuň düýesiniň owsaryndan ýapyşdym, berjek boldum* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Meniň ýakamdan bolsa ýaňky gygyryp gelen pyýada iki eli bilen ýapyşdy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ol çalasynlyk bilen baryp, ýüpe ýapyşdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Degip ýelmenmek, ýelmeşmek, tutmak. *Degdi-de şapba ýapyşdy, dodagym dodagyňa* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 3. Bir işi ýerine ýetirmäge ykjam girişmek. *Ýaş Ulýanow latyn we grek dillerini öwrenmeklige aýratyn-da yhlasly ýanaşýar* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Söýgüli kärine ýapyldy her kim, Beýik gurluşyga başlady halkym* (A. Kerkilow, *Saýlanan Eserler*). *Yoly ýörän ýeňer, işi – ýapyşan* (hakyl). 4. Ýapmaga kömekleşmek, bişirmäge kömek etmek (çörek, çelpek we ş.m. hakda). *Şu gün Jamaly gaýtarýarlar, sonuň çelpegini ýapyşmaga barýan!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 5. Bir zadyň üstüni örtmäge, basyrmaga kömekleşmek. *Tamyň üstüni ýapyşmak*. ♦ **Ýapraga ýapyşmak** – ser. Ýarag. Ýaraglylar ýaraglaryna ýapyşdylar (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).

ýaplamak: 1. Bir zada söýmek, diräp goýmak, daýamak. *Dik dur hasasyna gollaryň ýaplat, Kämahal gobsunyp omzaýar öňe* («Sowet Edebiýaty» Jurnalı). *Hoşgeldi, ýaş üzümli emay bilen pytanakly ýabajyklara ýaplap dileldýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 2. göç.m. Günä, gara we ş.m. zat ýüklemek. *Annadurdy murt Aýnur ejä şyltak baryny ýaplap, hondan bārsi iş eden ýaly, agzyna inip duran murtlaryny towlaşdyryp, ýokaryk galdyrdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. gepl.d. Urmak, ýençmek, öldürmek. *Bāşisini ýapladym! – diýdi* (A. Gowşudow, *Māhri – Wepa*).

ýaplanmak: 1. Bir zada söýenmek, direnmek, daýanmak. *Meret bolsa sesini çykarman, gapydaky telāre ýaplanyp, başyny aşak salypdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Orazly penjirā ýaplanyp, heniz hem bu ajaýyp görnüşe seredip durdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol tribuna ýaplandy* («Tokmak» Jurnalı). 2. göç.m. Günä gara we ş.m. zat ýapylmak, ýüklenmek. *Günā ýaplanmak*, 3. gepl.d. Urulmak, ýençdirmek, öldürilmek.

ýaplatmak: 1. Bir zada söýetmek, daýadyp goýdurmak, direktmek. 2. göç.m. Günä, gara we ş.m. zat ýükletmek, ýapdyrmak. *Bigünä adama günä ýapladyp bolarmy?! 3. gepl.d.* Urdurmak, ýençdirmek, öldürtmek.

ýapmak: 1. Bir zadyň üstüni örtmek, ýüzüni basyrmak. *Ol ýüzüne ýapan ýorganynyň çetini bat bilen serpip, töweregine diň sady* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Özi pilot keltekçesinde galyp, içmegini onuň üstüne ýapdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Ol kiçijik gapagy şyrkyldadyp ýapdy –da, aýaklarynyň daraklygyna basyp, koridor bilen gitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Ol dükanyny ýapmaga mejbur boldy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 3. Bişirmek üçin damdyryň gazanyň ýüzüne ýelmemek (çörek we ş.m. hakda). *Hany tamdyr gazanda ýap* (Nakyl). 4. göç.m. Boýnuna ýüklemek, üstüne atmak (güna, gara we. ş.m. hakda). *Al gerek bolsa, indi hem maňa ogrulyk ýapýamyň?! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Annatagan aga diýýän–a, agzyňdaky ýydyrawuklaryň bary gidip, diňe kentlewügiň galanda, aka bişen eti çeýnäp bilmäniň günäsini kime ýaparkaň?! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). «Bagta batsaň, boýuňça» diýipdirler, şyltak ýapanyňa görä, düzüwlije ýap!* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 5. İşlemegini bes etdirmek, ýatyrnak, duruzmak. *Maňa gaty zerur bolan şol jaýlary salyp bermeseňiz, fermany ýapmak gerek* (B. Seýäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). *Sen bolsaň işläp duran skwajinalary hem ýapmak işleýärsiň* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 6. Bes etmek, gutarmak, tamamlamak. *Ýygnagy ýapmak, mejlisi ýapmak*. 7. gepl.d. Urmak, ýençmek. *Sem bol! – diýip, urýadnik Rybiniň gulagynyň düýbüne ýapdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Bardy – geldi, bir pişik gapdalynda oturyp daranaýsa, pişigiň böwrüne eliniň tersi bilen ýapardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦**Gol ýapmak** – ser. Gol 1.

ýaponlar: Ýaponiýanyň esasy platy, ýerli halky. *Hasan kölde ýaponlaryň haýyn goşunlaryň nätdiň! Ak finleriň hem panlaryň başyn berk nogtalap etdiň* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

ýapontut [ýapontuut]: bot. Ýapragy uly tut, uly ýaprakly, uzyn göni cybykly tut agajy.

ýaprak: 1. Ösümlikleriň howadan iýmitlenmegi hem–de gaz çalşygy üçin hyzmat edýän ýukajyk gök ortany. *Ýaşyl ýapraklaryň arasy bilen göze kaklyşýan ýek – tük ak pamyklar ýalpyldaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Eliň ýüzi ýaly ýasy ýapraklar paşçarylyşyp gabarylýarlar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Suwly ýabyň boýundaky uzyn deregiň kümüş ýaly lowurdaýan ýapraklary ertiriň şemaly bilen oýnaklaşýardy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Aýal-gyzlaryň köýnekleriniň önüne dakynýan ýapraga meňzeş kümüş şaýy.

ýapraklamak: Ýaprak emele gelmek, ýaprak bilen basyrylmak, ýaprak çykarmak. *Ýaz aýlarynda hemme agaçlar ýapraklap başlaýarlar.*

ýaprakly: 1. Ýapragy bar bolan, ýaprak bilen basyrylan, ýaprak çykaran. *Bu tokaý – ýaprakly tokaý, çygly hem kapas bolýar! – diýip, Sofýa oňa aýtdy* (M. Gorkiý, *Ene*). *Gür ýaprakly pazyllaryň içinde waharmanlar ýas – ýaňyja toplapdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). 2. Ýaprak dakylan, ýaprak dakylp bezelen. *Eje, men – ä ýaprakly köýnegimi geýäýjek!*

ýapraksyz: 1. Ýapyrylyp duran, egreliş, gysarylyp duran. *Biz bir wagtda endam – jany sargy bilen saralan ýapryk öýi elden gorap bilmedik* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Boýy pes, kelte, gysga. *Myradaly aga Atamyradyň aňyrsyndaky ýapryk daýaw adama seredip, sözünüň yzyny dowam etdi* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýap–ýaňy: Azajyk wagt mundan öň, biraz wagt mundan öň, ýas–ýaňy, ýaňyja, häzir. *Egni sal– sal köýnekli oganjyk kirpigini oýnakladyp, ýap–ýaňy eşiden zatlaryny habar berdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýar [ýaar]: Söýülýän adam, söýgüli. *Ähli türkmen halklaram saňa ýar bolup seni goldar oglum!* («Görogly» *Eposy*). *Gözel ýarym, bizi goýma armana* (Molamurt,

Saýlanan Eserler). Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdumdan aýrylan ölinçä aglar (Nakyl).

ýara: Beden dokumalarynyň kä ýerinde belli bir täsir netijesinde ýetýän şikes, bedeniň şikes ýeten ýeri. *Naýza bilen, gundag bilen kän urup, Bedene köp ýerden saldylar ýara* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Ýaralylaryň köpüsiniň ýarasy ýeňledi (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Batyr ýarasyz bolmaz* (Nakyl). ♦ **Ýara simlemek** – ýara zarbygyp iriňlemek, berçigip çişmek, beterlemek. **Ýarasyna deglen ýaly bolmak** – gaty ynjamak, örän güýçli täsir etmek. *Bu söz ussahananyň müdiri Guzubaýewe biçak ýokuş degdi, onuň ýarasyna deglen ýaly boldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Ýarasyna duz sepmek** – dert üstüne dert goýmak. *Ol ýranyň üstüne duz sepen ýaly bolup duýuldy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). **Ýarasyny gozgamak** – derdini gozgamak, oduny ölçermek. *Ýaramy gozgama, ýer çeken!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). **Dil ýarasy** – ýakmaz söz, göwün ynjadýy söz. *Gider ynjalýgyň bolmaz heziliň, Diýerler bitmezmiş ýarasy diliň* (A. Kekilow, *Söýgi*). **Ýüregine ýara salmak** – ser. Yürek Y.

ýaradan: dini. Hudaý, Alla. *Arzym bar, ýaradan jepbar, Bu gamlardan gutar meni!* («Görögly» Eposy).

ýaradar [ýaradaar]: ser. Ýaraly. *Agyr ýaradar bolup, ýalňyz galdy bir jeňde* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Ol, uruşda ýaradar bolanlaryň ýaralaryny daňmak üçin pamyk bilen sargy iberer* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

ýaradarlyk [ýaradaarlyk]: ser. Ýaralylyk.

ýarag: 1. Goranmak, aw etmek ýa –da bir zady kesmek we ş.m. üçin ulanylýan esbap (tüpeň, pyçak we ş.m.). *ata däli, Artyga golaý baryp : - Sapançany bäri alsana, walla! Yaragdan oýun bolmaz ahyry! – diýip ýalbardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Nepes agany Gadamyň ýaragynyň astyna bermäň! Goý, ony başga biri operatsiýa etsin!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan ogly). *Olaryň biri aýal- biri –de erkek adam, ýanlarynda oraklaryndan başga ýaraglarynyň ýoklugy belli* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2.göç.m. Belli bir maksada ýetmek üçin gerekli bolan serişde. *Birdenkä –de Nurjan peýda bolagadan : - Her bolar – bolmazyň eline ýarag bolup düşýän oýnatgy eneden geçýän! – diýäýse. Akmaýa diriligine ölmezmidir* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň göreş ýaragyna öwrüljegine hem men ynanýaryn* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). ♦ **Sowuk Ýarag** – pyçak, gylyç we ş.m. ýaraglar.

ýaraglandyrmak: 1. Ýarag bilen üpjün etmek, ýarag şaýyny tutdurmak. *Ýeke gijäniň içinde daýhan köpçüligini aýaga galdyrmak, ýaraglandyrmak hem şowuna düşmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2. göç.m. Gerekli serişdeler bilen üpjün etmek, enjamlaşdyrmak. *Näme diýsene, meniň pikirime göre, ilki bilen kelläni ýaraglandyryp, onsoň eli ýaraglandyrmak gerek* (M. Gorkiý, *Ene*).

ýaraglanmak: 1. Ýarag bilen üpjün bolmak, ýarag şaýyny tutmak. 2. göç.m. Gerekli serişde bilen üpjün bolmak, enjamlanmak. *Sowet mekdebiniň mugallymy kommunistik dünýägaraýşy bilne ýaraglanmalydyr* (İ. T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*). *Dogry, çylşyrymly burawlara ýaş injenerleri ussa bellemek –de hatarlydy ; olar teoriýa taýdan ýaraglanan bolsalar–da, ýeterlik tejribeleri ýokdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýaragly: 1. ýaragy bar bolan, ýaragy bilen üpjün edilen, 2. Ýaragly göreş alyp barmaklyga degişli bolan. *Az wagtdan soňra bu duýgudaşlyk rewolýutsiýanyň ýeňmegi ugrundaky ýaragly göreşlere çenli ösdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýaragsyzlandyrmak: 1. Ýaragyň almak, ýarag serişdelerinden mahrum etmek. *Ezizi örän tiz ýaragsyzlandyrmak zerurlygyna Çernýşow düşüňýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2. göç.m. Göreş alyp barmak mümkinçiliginden mahrum etmek. *Adamy köpçülikleýin gyryjy serişdeler bilen ýaragsyzlandyrmak*.

ýaragsyzlanmak: 1. Ýaraglanmagy ýatyrnak, ýarag öndürmegi bes etmek. *Mälim bolsy ýaly, ýaragsyzlanmak hakyndaky mesele boýunça Sowet hökümeti 1955 –*

nji ýylyň 10 – ný maýynda teklipler hödürläpdi. Ýaragsyzlanmak ähliumuny möçberde geçirilmelidir («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2. göç.m. Her hili ýol bilen göreş alyp barmakdan el çekmek. Adamy köpçülikleýin gyryjy serişdeler bilen ýaraglanmak.

ýaragsyzlyk: Ýarag bilen üpjün dällik, ýaragy ýokluk. «Ýaragsyzlyk» diýip görýän işleriň, Ýaragy köpeltmek ýol alarmyka? (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

ýarak [ýaarak]: Ýarmak häsiýeti bolan, dişlek (it hakda). Garly öz yzyndan ýarak itiň küşgürilernini aňlady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ýaraklyk [ýaaraklyk]: Ýarmak häsiýeti barlyk, ýarmak gylygy barlyk. Sen bu itiň ýaraklygyny heý goýaý!

ýaralamak: Ýara salmak, ýaraly etmek. Emma ol art aýagynyň birini ýere basyp bilmeýärdi, möjekler ony ýaralapdyrlar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

◊**Ýüregini ýaralamak** – ser. Ýürek Y. Şol söz Haweriň ýüregini ýaralady (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýaralanmak: Ýaraly edilmek, ýaraly bolmak, ýara salynmak. Ýeňilräk ýralanan esgerleriň bir gölegi özleriniň örän sagdyklaryny duýup: - Ýoldaş doktor, biz indi daýandyk! – diýdiler (B. Gurbanow, Duşuşyk).

ýaraly: Ýarasy bar bolan, ýara salnan, ýaradar. Meleguş onuň yzyndan ýetende, ýaraly gulan oňa bakan agzyny açyp topuldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Ol ýaraly aýagynyň ädigini çekip çykarjak boldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Emma gahrymanym ahmyrda galdy, Tenine degdi, ýaraly boldy (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).

ýaralylyk: Ýara salnyp şikesli bolmaklyk, ýarasy barlyk, ýaraly bolmaklyk.

ýaramak: 1. Maza bermek, hezil bermek, ýaramly bolmak, ýakmak. Neneň, kurort ýaraýarmy?! Näçe semrediň?! – diýip soraýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Belli bir talaba laýyk bolmak, peýdaly bolmak bir islegi kanagatlandyrmak. Maňa bolsa edil alçaly ýag ýaly ýaraýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Diňe bir ýagtylygy däl, hep – hezillik, hemme zada –da ýarap dur («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Gowy görmek, göwnünden turmak, halamak, islemek. Täzegülüň aýdýan zatlary maňa gaty ýrady (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). Olar – Göwnüňize ýaranyny alyň! – diýýärler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 4. Gurby, taby bar bolmak. Şol kempiriň özi şu ýere gelmäge ýaraýarmy? («Görogly» Eposy).

ýaramaz: 1. Ýaman, erbet, pis. Onuň bu ýaramaz işi hakynda kolhozçylara gürrüň germek gerek (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). 2. Hil taýdan pes bolan, derde ýrawsyz.

ýaramazçylyk: ser. Ýaramazlyk 1. hoşgeldi öz üçinden : - Bahardan beýle bir ýaramazçylyk çykmaz – diýip pikir etdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). seniň we saňa meňzeşleriň şeýle ýaramazçylygy ýol almaz (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýaramazlanmak: 1. Ýaramaz bolmak, pis bolmak, pislenmek. 2. Hil taýdan pes bolmak, hili erbetlenmek.

ýaramazlaşmak: 1. Barha ýaramaz bolup ugramak, gitdigiçe erbetleşmek. Kapitalistik ýurtlarda önümçiligiň mehanizatsiýalaşdyrylmagy we awtomatizatsiýalaşdyrylmagy zähmetkeşleriň durmuş şertleriniň ýaramazlaşmagyna alyp barýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Hil taýdan pese gaçyp başlamak, hili peselip başlamak. Dagdan uzaklaşyldygyça ýol ýaramazlaşyp başlady (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ýaramazlatmak: 1. Barha ýaramaz etdirmek, gitdigiçe erbetletmek, ýaman etmek. 2. Hil taýdan pese gaçmak, hilini peseltmek. Özümiň hilini ýaramazlatmak bolmaz!

ýaramazlyk: 1. Erbetlik, ýamanlyk. Hurjahan hem öz dyganynyň ýaramazlygy barada edilýän gürrüňi diňlemäge onçakly höwesli däl (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Hil taýdan pese düşenlik, hili peslik. 3. Ýokuş degmeklik, gowy görülmezlik, ýakmazlyk, halanmazlyk. Aýdylan söz ýaramazlyk. 4. Pes

ýarawlylyk, nähoşluk, sagat dällik, tapsyzlyk. 5. Ediýän talaba laýyk bolmazlyk, islegi kanagatlandyrmazlyk.

ýaramly: 1. Derde ýaraýan, belli bir talaba laýyk bolýan, bir islegi kanagatlandyrýan. *Ýeri, ýeri haýyrly bolsun, bize ýaramly bolsun!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Yokumly, mazaly, lezzetli. *Ýaramly suw. Ýaramly howa* 3. Göwne ýakymly, amatly, oňaly, göwnejaý. *Ol oba adamlary üçin ýaramly* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Olar edip oturan gürrüňlerini goýup, oňa ýaramly sözler agtarýardylar* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ol örän hoşamatly we ýaramly bolup görünmek üçin bu zatlaryň baryny etmelidir diýip düşüňýärdi* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

ýaramsak: ser. Ýaranjaň.

ýaramsaklyk: ser. Ýaranjaňlyk. *Walla, Bahar, bilýän zadym bolsa, men senden gizlämok ahyryn! – diýip- Wüşi kel ýaramjaklyk etdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *keçjal ony görüp, «yhyk» edip gülüp, ýaramsaklyk etjek boldy welin, ol kellesini hem ýerden galdyrmady* (H. Ysmaýylow, *Mugallymyň Gyzy*).

ýaran [ýaaraan]: Ýakyn ýoldaş, wepaly ýoldaş, tarapyňy tutýan adam, tarapdar. *Sapar köse menden habar almady, Döwçüleşen kyrk ýaranym gelmedi* («Görögly» Eposy).

ýaranjaň: Ýaranyp gün görjek bolýan, birine ýaranjak bolup ýören, ýalynjalyk edip ýören, ýaramsak. *Ýaranjaň müdir oňa : - Sözüm yok! – diýdi* («Tokmak» *Jurnaly*). *Halnazaryň ýaranjaňlary hem onuň göwnüne görä gürrüň tapdylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýaranjaňlyk: Ýaranjaň bolmaklyk, birine ýaranjak bolup ýörmeklik, ýalynjalyk, ýaramsaklyk. *Her haýsy oňa ýaranjaňlyk edýär* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Ol bize parahatçylyk, asudaçylyk getirdi! – diýip, ýaranjaňlyk bilen oýnaklaýan gözlerini güldürdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ýaranlyk [ýaaraanlyk]: Ýakyn ýoldaşlyk, ýürekdeşlik, tarapdarlyk.

ýaranmak: Biriniň göwnünden turmak, bir zat edip, biriniň islegini kanagatlandyrmak. *Mamagül onuň öňünde öňürdikläp hem, ýalbaryp hem ýaranyp bilmedi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Walla, Nurtäç eje, men –ä size ýaranyp bilmedim!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýalynjalyk etmek, gowy görünjek blmak. *Ylýas töräni taryplamak bilen Gulman arçyna ýarandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýararly [ýaaraarly]: Bir zat üçin gerekli bolan, derege ýaraýan, gerekli. *Söweşe ýararly ulaglar gizlenýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Belki, ol size ýararly bolup çyksa –da çykar!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýaraşyk Y: Töreleşen adamlaryň arasynda geçirilýän barlyşyk, agzybirlik. *Öýkeleşeniň ýaraşygy şonda bolup biler, haçan ýaşňyşan tarap öz ýalňysyny aňlap, ýalňysanyny düzetmek üçin ýüreginde güýçli isleg dörese, şonda ol ýol hem tapar, ugur hem* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Uruş, sögüş, emma ýaraşyga ýer goý* (Nakyl). 2. Uruşýan döwletleriň arasynda urşy ýatyrnak üçin geçirilýän ylalaşyk.

ýaraşyk YY: 1. ser. Gelşik. *Märekäniň ýaraşygy, Toý– baýramyň hozanagy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *İşledikçe artýar gaýraty onuň, Ol guwanjy, ýaragygy jülgäniň* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Mynasyplyk, mahsuslyk.

ýaraşykly: 1. Gelşik berýän, gelşikli bolan, ýaraşyp duran. *Ol garry ýaraşykly penjek geýnen gyza baka ýüzlendi –de : - Bahar, halylary bärlik getir! – diýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Kakaň seniň çaltlygyny we atyň üstünde ýaraşykly oturyşyňy görüp öwdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 2. Mynasyp bolan, mahsusu bolan, has bolan. *Onuň ýadamazak elleri daýaw synasyňa ýaraşyklydy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Onuň janly hereketlerine ýaraşykly ýiti nazary bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýaraşyklylyk: Gelşikli bolmaklyk, gelşiklilik.

ýaraşmak Y: 1. Tersleşen adamyň bilen barlyşmak. *Men seniň bilen ýaraşmak üçin geldiM. Sen meni bagyşla!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *İne gördüňmi, Durdy, Artyk bilen seniň ýaraşjakdygyňy men öňünden bilýärdim!* – diýdi (B. Seytäkow, Moskwanyň Ýalkymy). 2. Uruşýan taraplaryň arasynda urşy ýatyrnak üçin ylalaşyk etmek.

ýaraşmak YY: 1. Gowy gelmek, gelşikli bolmak, görk bermek, gelişmek. *Onuň şu sypatyna ýaşyp duran ezyýaka ak köýnegi bardy* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). 2. Mynasyp bolmak, mahsus bolmak, has bolmak. *Demirgyra ýaraşypmy biziň yzymyzdan kowup ýetmek!* («Görogly» Eposy). *Seniň adyň pioner, geljek saňa garaşýar. Pionere elmydam öňde bolmak ýaraşýar* (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda). *Ýaman iş ýaman adama ýaraşar!* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýaraty: Ýaraly bolan ýaralanan (köplenç guş, haýwan hakda). *Soň ol ýaraty ganatyny suwa sokup çykardy –da silkindi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Olar şol kowup baryşlaryna özleriniň ýraty edip goýberen möjeklerini awlapdyrlar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýaratmak: 1. Emele getirmek, döretmek. *Jan alyp, jan berip, Watany döretdi, Gaýduwsyz gahryman ärler ýaratdy* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Ýogy ýaradyp bolmaz* (Nakyl). 2. Ýaraly etmek, derkar etmek, derege geçirmek. *Ony men näme ýradaýyn?!* («Pioner» Jurnaly).

ýaraw: Taby bar bolan, keýpi kök, gurat, sag. *Tolýakow Martynowy sahnada saklap, şeýle diýdi: – Sen näme, Pýotr İllarionowiç, ýaraw dalmi?!* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýarawlyk: Taby barlyk, keýpi köklük, sagatlyk. *Onsoň, asyl özümiň ýrawlygymyň hem ugry ýok!* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Seniň ýarawlygyň ýok* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

ýarawlylyk: ser. Ýarawlyk.

ýarçyk [ýaarçyk]: Çat açan, ýarylan, jaýrylan, ýaryk, jaýryk. *Agaç ýarçygy.*
 ♦**Ses ýarçygy** – ser. Ses.

ýard : 91,44 sm. deň bolan iňlis uzynlyk ölçegi

ýardam [ýaardam]: Birine edilýän ruhy ýa –da maddy kömek, edilýän hemaýat, goldaw. *Mallar hakynda bu edilýän aladalar mallaryň önümçiliginiň artmagyna ýardam eder* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Agşam kontora bar! Kolhozyň kömek kassasy saňa ýardam eder* («Zähmet Gahrymanlary»).

ýardymak [ýaardymak]: 1. Bir zady kesip ýa–da çapyp iki böldürmek. *Agajy ýardymak. Garpyz ýardymak.* 2. İrişini we ş.m. aýymak üçin dildirmek (ýara we. ş.m. hakda). 3. İte agyz saldyrmak, dişletmek. *Häzir bol, özüňi ite ýardyaýmagyn!*

ýarganat [ýargaanat]: zool. Garaňky gatyşandan soň uçýan kör syçan. *Goý, müňläp ýarganat köp bolsun!* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýary [ýaary] YY: «Ýarym» sözünüň konkret bir zada degişlilikde ulanylýan gysgalan formasy. *Onuň ýaryny maňa goý, ýaryny äkit!* («Görogly» Eposy). *Sagat dokuzyň ýary boldy.*

ýary Y: Elde eýlenen deri. *Çagalara we özüme gara keçeden aýakgap edip, aşagyna hem gatlap ýary çekdim* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýaryk – ýaryk [ýaaryk - ýaaryk]: Köp ýeri ýarylan, köp ýeri jaýrylan, tutuş ýaryk emele gelen. *Sowuk aýaza ýaryk – ýaryk bolup, gyzyp ot alan gök dodaklaryny tamşandyryrlar* (B. Soltannyýazyzow, Kümüş).

ýaryk [ýaaryk]: 1. Çat açyk emele gelen jaýryk, çat açan ýa –da ýarylan ýer. *Ol atasynyň ajaýyp atynyň üstünde, şol gaýada emele gelen ýaryga giripdir* (SSSR Taryhy). *Turba ýarylypdyr gije aýazdan, «Gara altyn» ýarykdan zygydyrylyp akýar* (N. Omadow, Bagt Güneşi). *At aýlanyp gazygyn topar, suw aýlanyp arygyn* (Nakyl). 2. Ýarylyp aýrylan, ýarylyp bölünen, çat açan, jaýryk emele gelen. *Ýaryk gawun, Ýaryk agaç.*

ýarylyşmak [ýaarylyşmak]: Yzly-yzyna ýarylmak, ýarylyp başlamak, partlaşmak. *Uzakda mınalar ýarylyşýardy* (H. Ysmaýylow, Powestler).

ýarylmak [ýaarylmak]: 1. Jaýryk – jaýryk bolmak, jaýrylmak, uzynlygyna bölünmek. *Batly inýän paltanyň zarbyna agaçlar parka- parka ýarylýardy. Pürs iki ýaryldy.* 2. Terlikden ýa-da başga bir güýjüň täsiri zerarly çat açmak, ýaryk emele gelmek, döwürmek. *Ter gawunlaryň käbiri dilim alnan ýaly ýarylyp, käbiriniň syrty jaýrylyp ýatyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Dodaklary ýarylypdyr, Çölde teşnelikden ýaña* (A. Atajanow, Permanyň Mamasy). 3. Deşilip iriňi çykamak, çişip, dömüp deşilmek (ýara, çiş we ş.m. hakda). *Onuň boýnundaky çyban ýarylypdyr. Barmaga çykan ýörülgen ýaryldy. Möjegiň garny ýarylypdyr.* 4. Partlamak emele gelmek, partlamak. *Prezidium stolunyň ýanynda ýarylan granat stol üstündäki pelteli çyrany –da özüniň elgini, tozany bilen söndürdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). *Top oklary ýarylyp, tozan turuzmaga başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Ok – derili skladkar ot alyp, äpet – äpet tsisternalar ýaryldy* (A. Kekilow, Saýlanan Eserler). 5. Böwsülmek. *Ahyr soňy böwet ýaryldy* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). 6. göç.m. Ogurlanan bolmak, ogurlanmak (öý, dükan we ş.m. hakda). *İki hepde mundan oň bir magazin ýarylypdyr («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 7. göç.m. Söze başlamak, içiň dökmek. **♦Ýarylaýjak bolmak** – gaty gaharlyň gelmek, içi – içine sygmazlyk. *Ol gaharyndan ýaña ýarylaýjak bolup : - Ol indi gelip bolandyr! – diýipdir* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Myrat Meredow öýüne gelýärkä, gahardan ýaña ýarylaýjak bolýardy* (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). **Zähresi ýarylmak** – ser. Zähre. *Annaguly muňa zähresi ýarylan ýaly arkan serpildi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýarym – ýalta [ýaarym - ýalta]: ser. Ýarpy – ýalta. *Ejesi ýalbar – ýakar edip, onuň elini – yüzüni ýarym – ýalta ýuwdy* (A. Geldiýew, Ilkinji Sowgat).

ýarym [ýaarym]: Bütewi bir zadyň deň ýarysy, bir zadyň deň ikiden bir bölegi, ýarpy. *Awgustyň ikinji ýarymydy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ol ýarym sagat garaşandan soň oganlaryň hemmesi ýygmandylar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Bagt barha ýarym gijä golaýlap, sagat dili soňky öwürümine başlady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Ýarym güne ýaryş ýok (Nakyl).* **♦ Ýarym ada** – ser. Ada. *Çeleken ýarym adasy. Balkan ýarym adasy. Ýarym adam – ser. Adam. *Ýarym aç* – ser. Aç. *Daýhanlar ýarym aç halda ýaşapdyrlar* (Gadymy Dünýä Taryhy). **Ýarym ýalaňaç** – ser. Ýalaňaç. *Olaryň hemmesi iflis egin – eşikli, köpüsi bolsa ýarym ýalaňaçdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). **Ýarym – ýaş bolmak** – ser. Ýaş Y. *Jan gelnim, jan gelin, oglum gelýänça agtygymy eltjek bolma! – diýip, ýarym – ýaş bolup, gelniniň aýagyna ýykyldy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýarymçyk [ýaarymçyk]: Ýarpy – ýalta , doly däl, doly bolmadyk. *Kitaplar ýazyman ýarymçyk galdy, Müňläp sahypalar tomda saraldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Şol kagyzlaryň her birinde aýratyn üns bilen ýazylan, emma yzy gutarman ýarymçyk galdyrylan sözlemler görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). *Durdymyrady «çen edip görkezip bilerin» diýet umyt bilen Şirin yüzüni birinji gezek ýarymçak açdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýarymlyk [ýaarymlyk]: gepl.d. Ýarym litrik. *Ol ony ýola saldy –da, onuň goýup giden ýarymlygyna ýamaşgandan hem bir ýylgyryp seretdi («Tokmak» Jurnaly).*

ýarymsak: ser. Ýaranjaň. *Ýarymsak adaM. Ýarymsak çaga.*

ýarymsaklamak: Ýarnjaňlyk etmek, gowy görünjek bolmak. *Çerkez hany bir otluçöp bersene! – diýip ýarymsaklady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýarymsaklyk: ser. Ýaranjaňlyk. *Meniňem maşgalam bar, olara sargajak zatlarym, etjek wesýetlerim bar, professor! – diýip, Gurt ýarymsaklyk edýän ýaly bir görnüşde ejizläp sorady* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa).

ýaryş [ýaaryş]: 1. Sotsialistik zähmetiň ýokary öndürijiligini gazanmak maksady bilne alnyp barylýan göreş, iş usuly. *Ýaryş edip, ýagşy işläp, Belli sylag paýyň*

seniň (Durdy Gylyç, Goşgular). Onsoň hem biz ýaryş şertnamamyzda sürümiň hili hakynda has hem berk punkt girizipdik öýdýäriň?! – diýdi (B. Gurbanow, Duşuşyk). 2. sport. Birinjiligi almak, ozup geçmek üçin geçirilýän synag. Laçyn geçen ýylky respublikan ýaryşda birinjilik gazanypdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ertir raýonymyzyň kolholaryndaky osoawiahimçi ýaşlaryň ýaryşy boljak (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Göreş boýunça ýaryş geçirilýärdi («Pioner» Jurnaly). Ýüwürük ýaryşda belli, namart – tabakda (Nakyl). ♦ **Sotsiýalistik ýaryş** – zähmet öndürijiligini we sotsiýalistik hojalygy ýokarlandyrmak maksady bilen alnyp barylýan köpçülikleýin hereket. Sotsiýalistik ýaryş baradaky şetnama görkezme tagtasynda asylyp goýlupdyr («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Möwsümde on müň kilogram pagta ýygmak baradaky sotsialistik ýaryşa goşulan bu ýygymçylaryň atlary kolhozyň hormat tagtasyny bezeýär (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

ýaryşdaş [ýaaryşdaş]: Ýaryşa gatnaşyjy, bile ýaryş ediji, biri bilen ýaryşyjy. Pagtaçylar, mehanizatorlar ýaryşdaşlaryndan yza galmazlyk üçin ähli tagallalary edýärler («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Ençe gezek bolup olar ýaryşdaş, Synadylar güýçlerini başa – baş («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Geçen ýyl ýaryşdaşymyz Özbegistana baranymyzda, ol ýerde Ýaňyýol raýonynyň «Kommunist» kolhozy bizi haýran galdyrdy (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

ýaryşmak: 1. Sotsiýalistik ýaryşa gatnaşmak, sotsiýalistik zähmetiň ýokary öndürijiligi we kommunizm gurluşygy ugrundaky köpçülikleýin herekete gatnaşmak. Olar biri – biri bilen ýaryşyp haýdamak bilen, biri – birine degşip – gülüşýärdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Garrymy, ýaş ýaryşýarlar, Şowhun bilen garaşýarlar (Çary Aşyr, Ýaş Kilwanyň Ýalňyşy). 2. sport. Birinjiligi almak, ozup geçmek, üstün çykmak üçin ýaryş etmek, ýaryşa gatnaşmak. Ýa oňa aýlanmak endik bolupmy, Ýa –da ýaryşanda yza galypmy?! (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Futbol oýny boýunça Türkmenistanda birinjiligi almak ugrunda ýaryşmak.

ýarlyk Y: Mongol-tatar hanlyklary döwründe hat üsti bilen berilýän perman. Knýazlaryna eýe bolmaga «ýarlyklar» almak üçin orda gidipdirler (SSSR Taryhy).

ýarlyk YY: Bir zadyň adyny, markasyny, tagmasyny we ş.m. görkezýän ýüzi ýazgylý bölejik kagyz ýa–da tagtajak. Bagaja dakylýan ýarlyk.

ýarlykly: 1. Ýarlygy bar bolan, ýarlyk dakylan. Ýarlykly bagaj. 2. göç.m. Baryp ýatan, tüýs. Meniň yzymda galan inilerim ýaşdy, onuň üstesine hem ýarlykly garypdyk, olaryň ýarym tümene hem güýçleri ýetjek däldi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ýarma [ýaarma]: İri üwelen дәне (bugdaý, jöwen we ş.m. hakda). Kimisi ýarmany halta salýardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Maral bilen Bibi ýarma ýarmaga gitdi. 2. Şol üwelen дәnedен gaýnadylyp bişirilýän goýy nahar. Nabat hem gelip, özüne bir kiçijik okara guýnup, ýarma içmäge başlady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Men hoşadan gelip, çagalara ýarma bişirip bermäge durdum (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Pars bilmeze ýarma – da bir, köje –de (Nakyl).

ýarmak [ýaarmak]: 1. Çapyp, kesip bölek–bölek etmek, kesmek. Onuň yzyndan gawun ýaryp keseleýärler, bedre doly akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup iýmäge başlaýarlar (A. Gowşudow, Mähir – Wepa). Garnyny ýaryp, içini – bagryny arassaladylar («Görogly» Eposy). 2. Partlama döredip weýran etmek, kül – uşak etmek, partlatmak. 3. Agyz salyp dişlemek, dişlerini geçirip ýara salmak (it hakda). Her näme–de bolsa, Gulman arçynyň ýarak gaýyňy şol günden beýläk köçeden geçenlere topulmasyny we aýal – uşaklary ýarmasyny ymykly taşlady (A. Gowşudow, Powesler we Hekaýalar). Seniň bolşuň nätüksli, itiň ýaranyny çagalardan görýärmiň, ýogsam hem gören ýerde entäp ýörseň item ýarar,guş hem (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 4. göç.m. Ogurlyk etmek, ogurlap almak, ogurlamak. Ogry bir kolhozçynyň öýüni ýarjak bolandyr ýa –da

gapysyndaky malyny kesjek bolandyr (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 5. göç.m. Böwsüp geçmek, böwürmek. Aňňat – aňňat gumlaň ýaryp göwsüni Ýaryşyp işleýär, hiç biri durman (N. Pomma, Goşgular). Asmandaky Aý –da buludy ýaryp, Perdesini sypyrdy öz ýüzünden (R. Alyýew, Kommunizm Ýolunda).
 ♦ **Bagty daş ýarmak** – ser. Bagt. Onuň bagty daş ýardy («Tokmak» Jurnaly).
Dil ýarmak – ser. Dil YY. Myhman ýeri habar sorayança, myhmanyň dilini ýarmagy aýyp sanalýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Sen ol barada hiç ýerde hiç kime diliňi ýaraýmagyn! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). **Zähresini ýarmak** – ser. Ýüregini ýarmak- ser. Ýürek Y. Ýa walla, ýüregimi ýardyň! (D. Agamämmedow, Goşgular we Pýesalar).

ýarmalyk [ýaarmalyk] Y:, bot. Mal iýýän şaha-şaha baldakly ot.

ýarmalyk [ýaarmalyk] YY: Ýarma etmek üçin niýetlenen. Ýarmalyk bugdaý. Ýarmalyk däne.

ýarmarka: Haryt satmak we almak üçin wagtal – wagtal guralýan uly bazar. Her ýyl bu ýerlerde güýz aýlary uly ýarmarka guralýar (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).

ýarmaşmak: Bir zadyň üstüne, ýokarsyna durmaşyp çykmak, dyrmaşmak. Alaňa ýarmaşyp başlanlarynda, ortaky düýe art aýaklaryny abşardyp, sakga durdy. Atlylar sozan guýruk bolup, alaňa ýrmaşyk ugradylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýarna: Bir zada ýetne, goşant bolar ýaly zat, urna. Emma ol indi hemmesini içine salyp hereket edýär: mallyryna ot taýýarlaýar, çörege ýarna bolar diýip, el degirmeninde mellek yerinden önen jöweni ýaryar (A. Gowşudow, Mähir – Wepa). Sonuň bilen garybyň garnyna ýokna, ýyrtygyna ýarna bolar hasap edýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).

ýarpa [ýaarpaa]: ser.Ýarpasyna. buldur gassap meniň atama ýarpa bakaryna goýun taşlap gaýdan ekeni («Görogly» Eposy).

ýarpaçy [ýaarpaaçy]: kön.s. Başganyň işini ýarpasyna edýän, ýarpasyna işleýän adam. Boýarlar öz häkimliklerinden peýdalanyp, öz mülklerinden ýarpaçylaryň çykyp gitmeklerine ýol bermezlige jan edipdirler (SSSR Taryhy).

ýarpasyna [ýaarpasyna] : Deň paýlaşmak şerti bilen, ýarasyny almak şerti bilen, ýarpa. Etmäge ýarpasyna iş tapýas (Myraly). Ol onuň – munuň yer – suwuny üçden birine, ýarpasyna ekýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). käte ýarpasyna, kä başden – ikä, Ekerdi ýyl boýy ilkiň ekinni (A. Kekilow, Söýgi).

ýarpy – ýalta [ýaarpy - ýalta]: 1. Ýaryna golaý, ýarpydan azrak, az – owlak, birneme. Edilýän gürrüňleriň hem ýarpy – ýaltasy bolaýmasa, köpüsini eşidenokdi (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Bolar – bolmaz, ugursyz. Olaryň her birine ýarpy – ýalta söz aýdyp, beýlekisine ýüzlenýärdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýarpy [ýaarpy]: 1. Işni ýa –da başga bir zadyň ýary, ýarysy. Bardy – geldi bir adam, edilen işe siňdirilen zähmetiň ýarpy bahasyny beräýse – de, sesini – üýnüni çykarmazdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ýöne weli, bu işşe bişişmedik bir aýalyň boýnuna bu wezipäni ataýsaň, ýarpy gününe –de çydabilmän, maýrylyp galjagyna gözüm ýetýär (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Doly däl, ýarty, ýarysyna çenli bolan. Ýarpy halta un.

ýarpylamak [ýaarpylamak]: 1. Ýarysyny edip gutarmak, bir işni ýarysyny amala aşyrmak. Ejegül düýnki alyp bilmän giden çägin alyp, ýene bir çägi ýartylap gaýtmakçydy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Yaryny harçlamak, yaryny almak, ýoklamak. Olar bir halta uny ýarpyladylar.

ýarpylanmak [ýaarpylanmak]: 1. Yarysy edilip gutarylmak, bir işni ýarysy amala aşyrylmak. 2. Yarysy harçlanmak, yaryna ýetilmek. Biziň azygymyz ýarpylanypdy.

- ýarpylatmak [ýaarpylatmak]:** 1. Ýarysyny etdirip gutarmak, bir işiň ýarysyny amala aşyrtmak. *Bu işi soňuna çenli gutarman, ýarpyladyp goýup bolmaz.* 2. Ýarysyny harçlatmak, ýarysyna ýetirtmek.
- ýarsdyrmak:** Öňki formasyndan üýtgetmek, öňki jebisligini bozdurmak (agaç we agaç önümleri hakda). *Çyg gapyny birneme ýarsdyrypdyr.*
- ýarsgyn:** Öňki formasyndan üýtgän, ýarsan. *Egri agajy dograltdym hasap edende –de, öz ýarsgynyna gidişi ýaly, kirli beýnä sabyn kär edenok («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- ýarsmak:** 1. Öňki formasyndan üýtgemek, öňki jebisligi bozulmak. *Oňa harçlanan fanerler günüň gyzgynyna we ygala ýarsmaz ýaly, gyýy gök reňk bilen reňklenipdir (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* 2. göç.m. Ers – mers bolup üýtgemek, özgermek (adamyň ýüzi, keşbi hakda).
- ýarty – ýurty [ýaarty – ýurty]:** Ýarysy döwrlüp aýrylan, bölek – бүçek, ownuk – уşак. *Täze gurulýan jaýyň gapdalynda ýarty – ýurty kerpiç çasyp ýatyrdy.*
- ýarty [ýaarty]:** Tutuş bir zadynyň deň ýarysy, ýarymy. *Ýarty çörek olaryň hiç haýsyna ýok bolmakdy (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). Galdy ýarty bogdak däne, Bu ýetimleriň paýyna (Çary Aşyrow, Poemalar). Gün hem ýarylan ýarty garpyz ýaly ýaňyja gyzaryp galypdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* ♦ **Ýarty tüýnük** – ser. Tüýnük.
- ýartmaç [ýaartmaç]:** Donuň, çäkmeniň, çabydyň we ş.m. eteginiň iki gapdalyndaky dilik ýer, çak.
- ýarus :** teatr. Teatrlarda tomaşaçylar oturar ýaly loja. *Gözümiň öňünde şu günki ýaly Uly teatryň şowhunly zaly. Doly tomaşaçy gat – gat ýaruslar, Dürli – dürli dilde eşidilýär sesler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- ýas – ýaňy:** ser. Ýap – ýaňy. *Aýgöl, ýas – ýaňy kontoryň bári ýanyndan bir näçe traktoryň dik oturan wyskany süýräp geçenini, sen, belki, görensiň?! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*
- ýas [ýaas]:** Aradan çykana gynanç bildirip tutulýan matam. *Zalda zaryn ýaz heňi iňňideýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Her ýyldaky ýas gününü ýat edip, Daýhanlar dilinde ady Leniniň (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Uzyn günläp ýasa batsa –da bu jaý, Töhmetiň hökümi edildi berjaý («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* ♦ **Ýas tutmak** – öleni ýatlap, belli bir wagtyň dowamynda saz – söhbet, toý – tomoşany terk edip, gynanç bildirmek, öleni ýatlap, gözýaş bilen matam tutmak. *Ýarlarymyz, enelermiz ýas tutup, Gara lybas atmasynlar üstüne («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Geçirdi ýas tutup, kepetmän gözün, Hiç dürsäp bilmedi bir bada özün (A. Kekilow, Söýgi).*
- ýasalmak:** 1. Bejerilip taýýar edilmek, bejerilip hähirlenmek. *Ol göýä agaçdan ýasalan ýalydy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly. Penjire demiri, ýaýly krowat Çoýun peçler kebşirlenip ýasalan (N. Omadow, Bagt güneşi).* 2. gram. Emele gelmek, döremek. *Söz ýasaýjy goşulmakaryň kömegi bilen täze sözler ýasalýar.*
- ýasaltmak:** ser. Ýasylamak.
- ýasama:** 1. Tebigy bolmadyk, hakyky dällik, emeli el bilen edilen, ýasalan. *Aslynda meniň umumy, ýasama bezegleri nähili ýigrenji görýänimi özüňiz gowy bilýärsiniz ahyry, Petr! – diýip, sözünüň üstüne goşdy (A. Gowşudow, Mähir – Wepa). Ýasama Dişler.* 2. Çyn bolmadyk, ýalandan edilen, ýalan. *Ol özünde ýasama ynjy döretmek üçin gaşlaryny çytdy. Goja Çowdurowyň getiren mysallaryny Halapow öz ýasama logikasyna görä gurplurak hasap etdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Durdynyň yüzündäki ýasama ýylgyryş el bilen alnyp taşlanan ýaly boldy (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy). Onuň syujeti gyzyklandyrmak üçin, ýasama konflyktlere ýüzlenýän wagtlaryna –da duş gelmek bolýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- ýasamak:** 1. Bejerip taýýar etmek, bejerip häzir etmek. *Oglanlar bu gezek öz ýanlary bilen ilkinji ýasan radiopriomniklerini hem alypdylar (B. Gurbanow, Duşuşyk). Ol maşynyň detallaryny stanokda ýasady («Pioner» Jurnaly). Alany*

haram bolmuş ussa, bu öýi gamakdan ýasadymyka, nämekä?! (A. Gowşudow, Powstler we Hekaýalar). 2. graM. Emele getirmek, döretmek. Goşulmalar esasan söz ýasamaga we sözlemde sözleri biri – birilerine baglamaga hyzmat edýärler.
♦**Ýelk ýasamak** – ser. Ýelk. Ýyrtyk çarygy bilen tozan turzup ýelk ýasap gitdi (A. Gowşudow, Powstler we Hekaýalar). Olar bilen hoşlaşdy-da, öýlerine tarap ýelk ýasaýdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýasanmak: Özüň üçin ýasamak, özüň üçin bejerip taýýar etmek. Olar bilen hoşlaşdy – da, öýlerine tarap ýelk ýasaýdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). «Çaýka» adyny alan uzyn kazak gaýyklaryny ýasanypdyrlar (SSSR Taryhy).

ýasaşmak: Ýasamaga kömekleşmek, bejerip taýýarlamağa kömek edişmek. Tamdyr ýasaşmak.

ýasatmak: Bejerdip häzirl etmek, bejerip taýyn etdirmek. Bir zat ýasadýarlar, onsoň onuň ýarpy muzduny hem berenoklar. Aý şu günler üýşüp ýatan iş hem ýok, adamlar pil, kätmen ýasatmakdan bizar bolan bolmaga çemeli, şu günler hiç kim zat ýasadanok (A. Gowşudow, Powstler we Hekaýalar).

ýasawul: kön.j. Arçynyň buýruklaryny, permanlaryny ilata ýetirýän adam. Soltansöýniň buýrugyna görä, ýasawullar Myralyny köşge alyp gelipdirler (Myraly). Arçanyň ýasawuly hut özüme kagyz getirip: - Seniň öý salgydyň şunçadýip, aýdyp gitdi (A. Gowşudow, Powstler we Hekaýalar). Ony şeýle horlap, ýenjip gelýänleriň ikisi –de arçynyň ýasawullary ekeni (N. Pomma, Taýlak Hyzzynt).

ýasaýjy: 1. Bir zady ýasamak bilen meşgullanýan adam, bir zat ýasaýan ussa.

♦**Söz ýasaýjy goşulma** – ser. Goşulma.

ýasgynçak: Yeňini yeňlenmän, ýelbegeý. Ogulnäzik eje biziň bilen hoşlaşdy – da, yeňlesje plaşçyny egnine ýasgynjak atyp, agyr süri goýny örä alyp ugrady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýasy: 1. Boýy pes we üsti tekiz bolan, ýazgyn formaly. Ýasy daşlardan örülen uly desgalar häzir hem durlar (Gadymy Dünýä Taryhy). Sesýetim ýede demir ýoluňdemir ýoluň ýasy raýyşy – da göründi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç.m. Semiz , ýogyn, küti. Ol orta boýly, ýasy garyn, saryýagy, mawy gözli, gyrçuw sakgal bir adamdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Megerem, ol öz ýasy ýüzi öňküden hem ulalandyr öýdendir (N.Pomma, Taýlak Hyzzynt). ♦**Ýasy ýanyň ýerde bolmak** – ser. Ýan. Ol bolsa, ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn! (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Ol . – Küle girrik, ýasy ýanyň ýede bolaýsyn, sen indi birinjiligi alyp bilmersiň! – diýdi (A. Gowşudow, Eserler).

ýasydaban [ýasydaaban]: Ökjesi uzyn bolmadyk, ökjesiz (aýakgap hakynda). Onuň aýagynda ýasydaban köwşi bardy.

ýasylamak: Ýasy görnüşe salmak, ýasy etmek, ýazgyn forma bermek. Çoluk ýernan edýär hamyr ýasylan (N.Pomma, Goşgular). Polady gyzdyp ýasylamak.

ýasylanmak: Ýasy görnüşe salynmak, ýasy edilmek, ýazgyn forma berilmek. Çekiç bilen urlan simiň ujy ýasylandy.

ýasylaşmak: 1. birneme ýasy forma almak, ýazgyn görnüşe girişmek. 2. Ýasylamağa kömekleşmek.

ýasylatmak: Ýasy görnüşe saldyrmak, ýasy etdirmek, ýazgyn forma berdirmek. Metal böleklerini ýasylatmak.

ýasli: Ene – atalary işdekä, kiçijik çagajyklary saklap terbiýeleýän edara. Ýediýyllyk mekdep, çagalar ýaslisi,agaç we demir ussahanasy, naharhana, wannaly we gaýry enjamly hammam – bu zatlaryň hiç biride köne obada ýokdy (B. Gurbanow, Duşuşyk). Täze posýolokda çagalar ýaslisi bar. Çagaly aýallar çagalar ýaslisine baryp, çagalaryny ellerine alyp, öýlerine tarap gitdiler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýasmansalyk: Ýasmansalyk obasynyň ady dakylan türkmen çakyrynyň bir görnüşü. Iň gowusy, gel sen aýt, bu çakýrlaryň haýsy gowy – gara üzümmi, terbaşmy ýa ýasmansalykmy?! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).

ýasmyk: zool. Ekinlere zyýan ýetirýän kiçijik porsy möjek. *Ýasmyk bugdaýa zyýan ýetirýän möjekdir.*

ýassanmak: Bir zady ýa –da ýassygy kelläniň ýa –da tirseginiň aşagyna goýup, gyşaryp ýatmak. *Jommy şol ýerde telpegini ýassanyp, süýji ukuda hor çekip ýatan eken.* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *ol bir dessäni ýassanyp, arkan ýatan ýerinden mawy asmana tomaşa edip başlady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Bir syhly yzyňa garanjaklaýan Çerkez möjegiň uzyn – uzyn pallanyny, iň soňunda garysyny ýassanyp galanyny saýgardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa- Myrat*).

ýassy: Garaňky gatlyşandan giç agşama çenli bolan wagt. *Kerwenbaşymyz ýassy namazyny okap boldy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Hanazar ýassy namazyndan soň, öz ogullaryny ýanyna çagyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Ol ýassynlar öýe gaýdyp geldi.*

ýassyk: Ýatylanda kelläň aşagyna goýmak, ýassanmak üçin ulanylýan dört burç, içi per ýa –da pagta bilen doldurylan ýumşak öý goşy. *Jigim kellesini ýassyga goýan badyna uka gitdi* («Pioner» *Jurnaly*). *Men olardaky ýelek ýassyklary görüp, örän geň galdym* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **Ýassyk agajy** – üstünde et we ş.m. zatlar çapmak üçin ýörite kesilen ýogyn agaç bölegi. **Başyň ýassyga ýetmek** – ser. Baş 1. *garry başy ýassyga ýetende, ogluna wesýet etdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). **Boýny çapgyýassygy ýaly bolmak** – ser. Boýun. *Meniň naharymy iýip, boýnuň çapgyýassygy ýaly, garnyň tulum ýaly boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Ölüm Ýassygynda ýatmak** – ser. Ölüm Y. *Gaýly gündegar içinden tapanmyş, Ölüm ýassygynda ýatan Mämmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). **Ýanyň ýassyga berilmek** – ser. Başyň ýassyga ýetmek. *Gyşyň ahyrynda, urşuň oň ýany, Berildi birdenkä ýassyga ýany* (A. Kekilow, *Söýgi*).

ýassykdaş: Är ýa- da aýal ýan ýoldaş. *Çeper halıcydy oň kesbi – käri, Garlyň ýassykdaşy on üç ýyl bäri* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Şu sypatyň bilen seni ekläp saklan ene – ataň hem ýürekdeş ýassykdaşyň hem tanamaz* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýassyn [ýassyyn]: Ýassy wagty. *Gün ýaşyp barýarka agşamara hem ýassyna çenli çözmadyk möjekler indi ýarym gijeden soňa gözünü dikdiler* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *ýassynlar gyzaryp dogdy, Körükden çykan dek Aý – da* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýaş – ýeleň [ýaaş - ýeşen]: Ýaşy uly bolmadyk, ýetginjek, jahyl. *Eziz han, ýaş – ýeleňler bilen deň bolup durmazlar!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). *Geçen ýyl bu gurçugy ýaş – ýeleň gelin – gyzlara ynandyk – diýdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

ýaş [ýaaş] Y: 1. Adamyň, haýwanyň, ösümligiň we ş.m. ösüş derejesi, her bir ýyl aralygyndaky ömür sürüş döwri. *Meniň özüm on üç – on dört ýaşymda, Tylladan jüp jygam bardyr başymda* («Görogly» *eposy*). *Akyl ýaşda bolmaz, başda bolar* (Nakyl). 2. Ýaşayyş döwri, ömür. *İndi är – heleýiň ýaşlarynyň soňunda seredip duranlary şujagaz oglandy* (H. Ýsmaýylov, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **Ýaş üstünden gitmek** – çaga bolanda zeper ýetip ölmek. **Ýaşy bolmadyk** – çagasy bolmak, çaga dogurmak. *Gurbanly aýalynyň ýaşy bolýanlygyny aýtdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). **Ýaşy uzyn bolsun!** – çaga bolanda, onuň uzak ýaşamagy arzuw edilip aýdylýan aňlatma. **Orta ýaşly** – ýaşy otuz baş bilen kyrk başyň aralygynda bolan. **Yarym – ýaş bolmak** – gözýaş etmek, aglamak.

ýaş [ýaaş] YY: Bir zada adatdan daşary begeneniňde ýa –da gynananyňda gözünden dökülýän damja – damja suwuklyk, nem. *Hoşgeldi! – diýip, gygyrdy we ogluny gujaklady, begenjinden Näzigiň gözlerinden ýaş çykdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *gözlerinden togalanan iki damja ýaş ýere düşdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Yhlas bilen aglasaň, sokur gözden ýaş çykar* (Nakyl).

ýaş [ýaaş] YYY: Soganyň, kartoşkanyň, käşiriň we ş.m. baldagy we ýapragy.

ýaş [ýaaş] YW: 1. Heniz ýetişmedik, kemala gelmedik, ösüp ýetişmedik, kämillige ýetmedik. 2. Ýigit, juwan, kahyl. 3. *göç.m.* Bir ugur, kär boýunça iş tejribesi ýeterlik bolmadyk, täze işe başlan.

ýaşalmak [ýaaşalmak] Y: 1. Ömür sürülme, güzeran görülme. 2. Ýaşayş gurulmak, oturylmak. *Baýly täze elektrostantsiýanyň mehanigine sagat ýedide ähli ýaşalýan jaýlara ýşyk goýbermekligi buýrupdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýaşalmak [ýaaşalmak] YY: ser. Ýigdirmek 1.

ýaşamak [ýaaşamak]: 1. Ömür sürmek. *Beýle halk bilen ýaşamak –da, işlemek –de örän uly bagt!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 2. Güzeran görmek, gün iteklemek. *Şeýle –de bolsa, özgelere seredeniňde men başgaça ýaşaryn* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 3. Oturmak, bolmak. *İne, şu obada iki sany garyp dost maşgala ýaşayardylar* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

ýaşarmak [ýaaşarmak]: Ýaş aýlanmak, ýaş çykamak, ýaş peýda bolmak (göz we ş.m. hakda). *Bir lukma nan üçin ýaşaran gözler, Çekildi horluklar, minnetli sözler* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýaşaran gözlerini bir ýana aýlady* (M. İbrahimow, *Ol Günler Geler*).

ýaşartmak [ýaaşartmak]: Ýaş indermek, ýaş getirmek, ýaş çykarmak. *Gündogardan öwüsýän şemal gözleriňi ýaşardýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Mama tirsegine galdy, gözünü ýaşartdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).

ýaşaşmak [ýaaşaşmak]: Ömür sürüşmek, bile ýaşamak. *Şu güne çenli ýaşaşyp gelen aýalyň indi saňa ýaramaýarmy?!* (N.Pomma, *Ýaýlak Hyzzyn*). *Özüniň parahatçylykly ýaşaşmak syýasatyna wepaly Sowet Soýuzy häzirki wagtda bütün dünýäniň zähmetkeşleriniň we parahatçylyk söýüji adamzadyň arkadaşanjy bolup durýar* («Sowet Türkmenistany» *Gazeti*).

ýaşatmak [ýaaşatmak]: Ýaşamagyna mümkinçilik bermek, ömür sürdürmek. *Ol özünde ösümlik ýaşatmaýar* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýaşayş [ýaaşayş]: Ömür sürüş, durmuş, güzeran. *Biziň durmuşymyz we ýaşayşymyz täzelenýär hem öňe gidýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Söýgi ýaşayşda süýji zat eken* (R. Seýidow, *Bagtlylar*).

ýaşçik: İçine zat salmak üçin tagtadan, kartondan edilen dört burç gap, gapyrjak. *Üzüm, pomidor ýaşçikleri üstüne basylan maşyn darajyk köçä düşdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýaşdaş [ýaaşdaş]: ser. Ýaşyt. *Şu iki ýaşdaş dostler okuwa –da bilen başladylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýaşyl [ýaaşyl]: Otuň, ýapragyň reňkinde bolan. *Baýyrlar ýaşyl mahmal ýapynan ýaly göm-gök öwüsýär* (N. P.Omma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýaşylbaş [ýaaşylbaş]: zool. Ganatlarynyň üsti, boýunlarynyň ýüzi ýaşyl öwsüp duran ördek. *Ol baýak obanyň ileri çetinden geçýän suwa bir topar ýaşylbaş gondy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Bilbiller saýraşyp, nagmalar düzýär, Ýaşylbaş sonalar köllerde ýüzýär* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

ýaşyllyk [ýaaşyllyk]: Ýaşyl reňklilik, ýaşyl öwüşginde bolmaklyk.

ýaşynmak: Özünden ýaşy uly bolan adamlara, gaýynlara hormat goýup, ýaşmagy agzyň üstüne çekmek, ýaşmak blen agzyňy örtmek (ýaş gelinler hakda). *Aýjamal adat boýunça Hojam agadan ýaşynyp, dik oturdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýaşyryn [ýaşyryyn]: İle bildirmän, ogryn, gizlin. *Bu ýaşyryn işler beýle anyklygy bilen bulara nireden mälimkä?! Bu gün erte Tährandan ýaşyryn politsiýanyň gelmegine garaşylýarmyş* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ýaşyrynlyk [ýaşyryynlyk]: Gizlinlik, ogrynlyk.

ýaşyrynmak: Özünü gizlemek, özünü görkezmejek bolmak, gizlenmek. *Birinden utanyp ýaşyrynmak*.

ýaşyrmak: Gizlinlikde saklamak, ýaşyryn saklamak, gizlemek. *Näzik eje ýaňyja bolup geçen gürrüňi ýaşyrdy* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Biz bilýän zadymyzy*

ýaşyrmalarys. Sen näme üçin öz ejeňden syryňy ýaşyryarsyň?! (B. Kerbabaýew, Yhlasa-Myrat). Aýbyny ýaşyran aýňalmaz (Nakyl).

ýaşyr-ýuşur: ýaşy-ýuşur etmek – bassyr-bussur etmek, gizlejek bolmak, gizlemek. *Häl-ä, bu gürrüň ýalan, eger çyn boýlaýanda-da men senden ýaşyr-ýuşur etjek däl! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýaşyt [ýaaşyt]: Bir ýaşdaky, meňzeş ýaşly, ýaşdaş. *Men Türkmenistan respublikasy bilen gözlüje ýaşyt! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Garýagdy bilen Muhat obadaşdy, özleri hem ýaşytdy (H.Ysmaýylow, Powestler).*

ýaşytdaş [ýaaşytdaş]: ser.Ýaşyt. *Onuň ýaşytdaşy Oraz-da şu otrýadda işleýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýaşlyk [ýaaşlyk]: 1. Yetginjeklikden kämillige çenli bolan ýaş aralygy. *Ol özüniň ýaşlygyna garaman, garjdanlyk urşuna –da gatnaşypdy (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat). Artyk, sen ýaşlyk etme! (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Ýaşlykda çagalaryň gözüne ata – edeler her bir tarapdan iň abraýly adamlardyr (İ.T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirew, Pedagogika).* 2. Ýigitlik, juwanlyk, jahyllyk.

ýaşmak Y: Gözýetimden aňryk inmek, batmak (*Gün Hakda*). *Ýaşmaga ýakynlaşan Gn ebsitden göterilýän gara bulut bölekleriniň arasyndan ysgalaňlaýardy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Aý öz şöhlesini biziň otagymyza saldy –da, ýaşdy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

ýaşmak YY: 1. Gyňajyň agzyň üsti bilen aýlanýan bölegi. *Elinde çagasy bar güýmenjesi, Ýaşmagyň astyndan eşidildi sesi (A. Kekilow, Söýgi). Bally heniz sesini çykarmanka, Ataýry gelin ýetişişip, ýaşmagyny arkan serpdı (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. neçj. İki ýaňa açylýan gaplaryň gapsalaryny örtýän insizje planka.

ýaşuly [ýaaşuly]: 1. Ýaşy durguşan ýa –da gartaşan adam. *Çokaýynyň bagyny süýräp gelyän gaýşak bir ýaşuly gürrüňe goşuldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim).* 2. Gepi – gürrüňi diňlenýän, diýenine – aýdanyna gulak asylýan, hormatly adam. *Şol hökümi ýerine ýetirmekde oba arçynlaryny, oba ýaşulularyny jogapkär hasap edýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Ýaşy bir çene baran adama ýüz tutulyp aýdylýan söz.

ýaş-ýuş [ýaaş-ýuuş]: ser.Ýaş-ýeleň. *Akmämmet aganyň bolup ýörşüne näme diýjegimi bilemok, ol bir ýaş-ýuş oglan hem däl! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýat [ýaat] Y: Aň – düşünjede, pikirde galan zatlary huşa getrip bilmek ukyby, huş, zehin, aň, oý. *Bu wagtlardaky durmuş biziň ýadymyza –da düşenokdy ahyrý! Ýadymda bar otuz ýyllar ozallar, Şol bag ýeri tozap ýatan aýtymdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýigidiň şu durşy edil awa göz dükýän bürgüdi ýadyňa salýardy (B. Gurbanow, Duşuşyk).*

ýat [ýaat] YY: 1. Öz maşgalaňdan bolmadyk, garyndaş däl, keseki, özge, nätanyş. *Emma Gogol Italiýada –da özüni ýat we ýeke duýýardy (N. B. Gogol, Eserler). Çaýhanada ýat adamlar hem bardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Biri ýa – da bir zat bilen ýakynlygy bolmadyk, garaýşy, duýgusy, düşünjesi boýunça daş bolan, üzňe bolan. *Tilki üçin maşyn, elbetde, ýatdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýata: 1. Akman duran, akmaýan (suw hakda). *Oba porsy sadyr suwyň töwereginde küren bolup oturardy, ýata suwuň alkymynda tam – kepeler biri- birine degşirilip salnardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. ser. Ýatyra.

ýatagan: 1. Köp ýatmagy endik edinen, ukuçyl, ýatak. *Ýatagan gözlerini ýalpa açanda, Görýär özüň köne ýorgan içinde (K. Gurbannepesow, Ýalta we Bagt).* 2. göç.m. Ýalta.

ýatak Y: Mallaryň gijesine ýatýan, saklanýan ýeri, agyl. *Ýaby bolsa hiç ýere sowulman, göni ýatagyna baryp durdy. Ol ýabyň ýatagyna bardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ondan aňyrrakda mal ýatagynda daňylgy çal eşek ýüzüni sortduryp dur (A. Gowşudow, Eserler).*

- ýatak YY:** Ser. Ýatagan. *Jommy batyr, ýöne ol pil ýaly ýatak, uklandan soň, geýimini sypyrsaň hem bilenok* (A. Gowşudow, *Eserler*).
- ýatakhana [ýatakhaana]:** Köpçülik bolup ýaşalýan, ýatylýan ýer, jaý. *Bu otag olaryň ýatakhanydy* («Kolhoz Günleri»). *Wüşi kel okuwçylaryň umumy ýatakhanynyň ortarasyndaky stoluň başynda kellesini ýalaňaçlap kitap okap otyrды* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).
- ýataklamak:** Guzlajak bolmak, guzlamak üçin ýer gözlemek (goýun – geçi we ş.m. hakda).
- ýatalga :** 1. Ýatyp gitmek üçin ýer, ýatmak üçin orun. 2. ser. Ýatakhana. *Ol institutyň umumy ýatalga jaýynda taýýarlanýar* (H. Ysmaýylow, *Powestler*).
- Ýatgy:** anat. Aýallarda, guzlaýan haýwanlarda nesliň döräp we ösüp başlaýan ýeri bolan içki organizm. *Biz bu ýerde düýäniň ýa –da baýtalyň garnyny ýaryp, olaryň ýatgylaryny barlamak üçin ýygnak geçirmeýäris* («Tokmak» *Jurnaly*).
- ýatym :** 1. ser. Ýatymlyk. 2. Aw atmak ýa –da garşy daş duşmanyňa gaýtawul bermak üçin taýýarlanan ýer. *Olar özlerine tizlik bilen ýatym ýeri edindiler* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ol, ýabyň raýysyny ýassanyp, ýatymda ýatan mergen ýaly garawullap ýatyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*).
- ýatymlaýyn:** Ýatyp gelmek şerti bilen, günin däl, bir näçe gije – gündiz bolup gelmeklik şerti bilen ýatyrlaýyn. *Kiril Petrowiç ýatymlaýyn awa gitmäge şaýyny tutýardy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).
- ýatymlyk:** Bir näçe gije – gündiz bolmaklyk, bir näçe wagt bolup gelmeklik şerti bilen. *Onuň kakasy ýatymlyk gidip, dag içiniň amatly ýerlerinde ekilen düme arpalary orýardy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Men ýatymlyk gelemok* («Kolhoz Günleri»).
- ýatyra:** Oturyp, turup bilmeýän hassa. *Ýatyra bolmak*.
- ýatyrlaýyn:** ser. Ýatymlaýyn.
- ýatyrmak:** 1. Uzynlygyna gysartmak, süýndürip goýmak, kesertmek. *Meni göterip alyp gidip, öz öýünde bir mahmal körpeçäniň üstünde ýatyrды* (Myraly). *Graf Dorrer onuň goltugyndan tutup, diwanyň üstünde ýatyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly ädim*). 2. Uka gidermek, uklatmak. *Çagany ýatyrmak*. 3. Ormak, ýygmak. *Gök deňiz ýaly meýdany ýañlandyryp, dört sany traktor yzy senokosly ot ýatyrıp ýör* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ot ýatyrmak we başga işlerde işleýän kolhozçylar gowaça otamaga çekilýär* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 4. İçine salyp goýmak, içine basmak (önüm duzlananda we ş.m.). *Pomidory duza ýatyrmak*. *Şerebä ýatyrmak*. 5. Bes – etdirmek, duruzmak, togtatmak. *Men 1916 – ný ýylda Horezmde bolan gozgalaňy ýatymaga gelen Galkinden gaçyp gaýtdym* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Maşyny ýatyrmak*. **♦Bagtyny ýatyrmak** – ser. Bagt. *Häme etjek, bir pahyryň çagasynyň bagtyny ýatyrıp, goý, ebtini agdysyn ýörsün!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ýatyşmak:** 1. Hemmesi ýataňkyrlamak, köpüsi ýatmak. *Oba ilaty ýatyşды*. 2. Köşeşmek, düşüşmek, gowşaşmak, peselişmek, togtaşmak, kesilişmek. *Gaharyň ýatyşýança, goşum bir dursun! – diýdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Hälden bäri öwüsýän gyzgyn şemal ýatyşды*. *Jyňňyrdanda bulgurlar, sesler biraz ýatyşды*, *Biraz salym içerde ümsümlük ara düşdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).
- ýatkeş [ýaatkeş]:** Ýadynda berk saklagan, okan, gören, eşiden zadyny köp wagtlaп ýadyndan çykarmazak, unutmazak. *Emma ýaşuly örän ýatkeşdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- ýatkeşlik [ýaatkeşlik]:** Ýatkeş bolmaklyk, gören, eşiden zadyny köp wagtlaп ýadyndan çykarmazak, unutmazak. *Emma ýaşuly örän ýatkeşdi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).
- ýatkeşlik [ýaatkeşlik]:** Ýatkeş bolmaklyk, gören, eşiden zadyňy ýatdan çykarmazlyk, unutmazaklyk. *Ýatkeşligiň özi aýdylýan zatlara düşünmek diýiligidir* («Pioner» *Jurnaly*).

ýatlama [ýaatlama]: 1. Bolup geçen wakany hakydaña getirme, ýada salma. *Öten agşam oňa eziz Leniniň çagalyk döwründen bir ýatlamany okap berdim* (A. Atajanow, *Permanyň Mamasy*). *Agahan Durdyýew hakynda ýazgylar we ýatlamlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Tekste berilýän goşmaça düşündiriş, bellik.

ýatlamak [ýaatlamak]: Ýadyňa düşürmek, ýada salmak, hakydaña getirmek, göz önüne getirmek. *Kakasynyň ölüm habary gelenden soň, Myradyň hemişekiligini ýatlany şu birinji gezekdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Ol, başyndan geçiren söweşlerini –de ýatlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Taryhy ýatlamak, gör nähili datly!* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

ýatlanmak [ýaatlanmak]: Ýada düşürilmek, ýada salynmak, hakyda getirilmek, göz önüne getirilmek.

ýatlaşmak [ýaatlaşmak]: Geçeni bilelikde ýat etmek, bir näçe bolup geçmişi ýada salmak, göz önüne getirmek. *İne bu üçüsiniň her haýsy öz alan zatlaryny ýatlaşmaga başladylar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Köne saçakdaşym, gel seniň bilen Bir salym geçeni ýatlaşaly biz!* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ýatlatmak [ýaatlatmak]: Ýadyna düşürmek, ýadyna salmak, göz önüne getirtmek. *Çernyşowyň ýakymly sözi Artyga hemişeki İwan Timofeýewiçi ýatlatdy. İwan Timofeýewiç, sen nämäni ýatlatmak isleýärsiň?! (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Söwda gaýtarmak aýyp bor, oglum! – diýip, däneden zyýan ýetmejegini ýatlatdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýatmak: 1. Bir ýerde ýa–da bir zadyň üstünde keserip gyşarypmak, uzyn göwräň bilen kesermek, süýnmek. *Arabanyň üstüne dört gatlanan ýorgan atylyp, onuň üstünde bolsa bir aýal ýatyrdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Uka gitmek, uklamak, irkilmek. *İş köp bolanda, giç ýatylýar. Giç ýat –da ir tur, alty pişegi artyk ur* (*Nakyl*). 3. Bir ýerde bolmak, köp wagtlap bolmak, eglenmek. *Şol mülhit bize duşmadyk bolsa, bizi bu sazlygyň içinde on gün ýatamyzda kim biljekdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Çaryýew bir näçe günläp keselhanada ýatmaly boldy* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 4. Togtmak, kesilmek. *Daň saz berdi, ýel hem ýatdy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Agşamky ösen şemal gijäniň ýarymynda ýatypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 5. Süllerip solup gitmek, guramak (biýara we ş.m. hakda). *Suwsuzlykdan gaty horlanan gawun ýatypdyr*. 6. Syrkaw bolmak, syrkawlamak. ♦ **Ýatan çöpi galdyrmazlyk** - ser. Çöp. *Ýatan çöpi haldyрмаýan, Halha, şeret, işian otyr* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). **Ýatan ýeri ýagty bolsun!** – ser. Ýer.

ýatuw : Dynç alyp ýatys, uky. *Emma onda –da, uludan –kiçä sürüdäki adamlaryň hiç birine ýatuw yokdy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüni*). *Olar ýatuwdan başga keýp bardyr öýtmeýärler* (G. Kulyýew, *Köpetdagynyň Aňyrsynda*).

ýaý [ýaaý]: 1. Uçlaryna dartdyrylyp giriş daňlan duga görnüşli hem –de ok atýan gadymy agaç ýarag. *Ýaý peýda bulan wagtynda ilkidurmuş adamsynyň awy has şowly bolup başlapdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Gaty ýaýyn çekip meger atardy, Espek nerim Göroglydan bildiňmi?! («Görogly» Eposy)*. 2. Çaga kürtesiniň arkasyna dakylýan gyzyl çäýylan şaý. *İne, şonda şol bukjanyň içinden ýüzüne tylla çäýylyp ýasalan kümüş bazbent we başga şular ýaly şelpeli çaga şaýlary çykdy* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). 3. Toýnujagyň iki ujuna rezin daňlyp, göjek, daş salnyp atylýan enjam. 4. Dikligine egredilen çyzyk şelilli dyngy ýa–da matematika belgisi[()]. ♦ **Ýaý bermek** - egrelmek, gyşarmak. *Dogry barýan ýol gum burnagyna ýetip, şol ýerden çepe tarap ýaý berip, burnagyň aňyrsyna duwlanyp gidýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýaýal: Howlukmazak, äwmezek, aňasamazak. *Ýaýal adam*.

ýaýaplamak: Ýalynjaňlyk etmek, ýaranjaňlyk etmek. *Biriniň önünde ýaýaplap durmak*.

ýaýaplaşmak: Köp bolup biriniň önünde ýaramsaklyk etmek, bir näçe bolup birine ýaranjaňlyk etmek. *Ýaýalaşyp durmasaňyzlaň aýtjak zadyňyzy aýdyberiň!*

ýaýbaň: 1. Giň, uly. *Tamaranyň mele saçly ýaýwaň maňlaýynda, ýaýylyp ýatan gyýma gaşlarynda cytylmak alamaty ýaly bir zat kölege salýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Ýazgyn, ýaýraň. *Epeý gojanyň ýaýbaň ak sakgaly bütün gursagyny örtüp durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Parslar bolsa ýaýbaň hatarlarda söweşipdirler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 3. Ýygý däl, selçeň. *Sopy, seniň ilki Ädim urşuň ýaýbaň welj, toýhana gelende, dogabagyň saýlanyň –ow!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ösümligi onçakly ýaýbaň däl* (B. Kulebýaýew, *İnçe Süýümlü Sowet Gowaçasynynyň TSSR – daki Täze Sortlary*).

ýaýbaňlandyrmak: Giň möçberde alyp barmak, ýokary derejede ösdürmek, gerimini artdyrmak, giň gerim aldyrmak, güýçlendirmek. Ýaryş barha ýaýbaňlandyrylýar.

ýaýbaňlanmak: Giň möçberde alyp barylmal, ýokary derejede ösmek, giň gerim almak, artmak, güýçlenmek, ýaýbaňlaşmak. *Şol wagtdaky Hytaýda gurluşyk giň ýaýbaňlanypdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Pak keseline garşy göreşýän ýörite edaralaryň seti giňden ýaýbaňlandy* (İ.F. Berezin, *Pak Keseli Näme we Onuň Garşysyna Nähili Göreşmeli*).

ýaýbaňlaşmak: ser. Ýaýbaňlanmak. *Ekerançylygyn gi n ýaýbaňlaşypdyr.* (SSSR Taryhy)

ýaýjyk [ýaaýjyk]: anat. 1. Döşüň ýokarsyndaky iki tarapa aýrylyp gidýän süňk, bukawlyk. 2. Prujina. *Diwanyň ýaýjygy Babagulyň ýokaryk towusdyryp goýberdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýaýdana–ýaýdana: 1. İkirjiňlene – ikerjiňlene. *Ol ýaýdana –ýaýdana dostuna ýüzlendi.* 2. ätiýäç ediji, çekinjeň.

ýaýdanjaňlyk: 1. Bir işi etjek bolup ikerjiňläp ýörmeklik, ýaýdanjaň bolmaklyk. *İki ýyl mundan öňki ýaýdanjaňlygy üçin ol özüne gyjالات berýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. ätiýäç edijilik, gorky etmeklik çekinijilik.

ýaýdanyslyk: 1. Köp bolup ýaýdanyp durmak, bir näçe bolup ikerjiňleşip durmak. 2. Köp bolup ätiýäç etmek, bir näçe bolup çekinişip, gorkuşup durmak.

ýaýdanmak: 1. Bir işi etjegini ýa etmejegini bilmän, ýörmek, ikerjiňlenmek. *Akmämmet aga onuň bu gürrüňine näme aýtjagyny bilmän ýaýdandy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). *Azajyk ýaýdanyp, gapyda ayak saklajak ýaly etdi* (B. Gurbanow, *Duşuşuk*). 2. ätiýäç etmek, çekinmek, gorkmak. *Çagyrsa, goý çagyrsyn, sen hiç ýaýdanman, hemmesini dopba–dogry ýüzüne aýt!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýaýdyrmak [ýaaýdyrmak]: Biriniň ýaýyp bermegini gaçanmak.

ýaýgyn: ser. Ýazgyn.

ýaýyk: dial. ser. Yanlyk.

ýaýylmak [ýaaýylmak] Y: Ýaýmak ýoly bilen gatygyň, gaýmagyň ýagy alynmak, gatyk ýaýlyga guýlup, pişek bilen urlup, ýagy alynmak.

ýaýylmak [ýaaýylmak] YY: 1. Ýasalyp ýukaldylmak, oklaw bilen endigan ýazylyp ýuka edilmek, ýazgyn forma berilmek (hamyr hakda). *Çelpek ýaýylyp gutaryldy.* 2. Seçelendirilip goýberilmek, pytradylyp goýberilmek, ýaýradylmak. *Ol Galýanyň ýaýylyp ýatan sary saçlaryna, şekillije çaga ýüzüne seredip, ep –esli wagt doňan ýally bolup oturdy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*).

ýaýylmak YYY: 1. Giňden ýazylymak, ýazylyp gitmek. *Dagdan aşanymyzdan soň, biziň gözümüziziň önünde giden bir ýaşyl düzlük ýaýyldy* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). *Altaý daglaryna çenli ýaýylyp ýatan sähralarda dowarlaryň sürüleri bakylypdyr* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 2. göç.m. Mälim edilmek, aýan edilmek, ýaýramak. *Nursoltanyň şatlyk şöhesi ýaýylan ýagty ýüzüne birdenkä gaýgy alamaty çäýyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Beýik Oktýabryň şanly şöhesi, Türkmen sährasyna ýaýylan zaman* (A. Kekilow, *Söýgi*).

ýaýyn [ýaaýyn]: zool. Süýji suwda ýaşaýan teňnesiz murtly balyk, lakga.

- ýaýkalamak:** Eýläk – beýläk ýaýkamak, iki tarapa hereket etdirmek, eýläk – beýläk çaykamak. *Anton aga hem kellesini ýaýkap güldi* (H. Ysmaýylow, *İki Atanyň Ogly*). *Eline elek alyp, iki baka ýaýkap başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sekretar kellesini ýaýkap makullady* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).
- ýaýkanjyramak:** İki baka yranjyramak, çaykanjyramak. *Öz öýlerine tarap ýaýkanjyrap gitdi* («Kolhoz Günleri»).
- ýaýkanmak:** İki baka yranmak, eýläk – beýläk çaykanmak. *Akmyrat bolsa iki ýana ýaýkanyp, lop –lop edip barýar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *İki ýana ýaýkanyp, Aýagy ýer tutmady* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).
- ýaýkaşmak:** Köp bolup ýaýkamak, bir näçe bolup yralamak, çaykamak. *Bä, hakykat! – diýsip, kolhozçylar başlaryny ýaýkaşdylar* (H. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).
- ýaýkatmak:** İki baka yralatmak, eýläk – beýläk çaykatmak.
- ýaýkyldamak:** Eýläk – beýläk yranyp durmak, yraň atmak, gaýkyldamak. *Çeňňegiň ýüzgüji ýaýkyldap, soňra dury suwa çümüp gitdi* («Mydam Taýýar» Gazeti).
- ýaýkyldy:** Kadasyz ýüze çykýan yraň atma, yranyp durma, gaýkyldama.
- ýaýlag [ýaaýlag]:** ser. Ýaýla. *Olar ýazyna öz sürüleri bilen sähra ýaýlagyna çykýar ekenler* (SSSR Taryhy). *Aýdyslaryna görä, myhmanlaryny ýanyna alyp, ýaýлага çykypdyr* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).
- ýaýlamak [ýaaýlamak]:** Ýaý bilen atmak, ýaý bilen urmak. *Ýaýlap sapanlap nyşana edip, aýnalarynyň sňuna çykdylar* («Tokmak» Jurnaly).
- ýaýlym :** Süri agym berer ýaly öri meýdany, çygyr, öri. *Takmyn bir kilometrlikde bir täze guýy gazylypdy, üç süri şondan suwlanýardy we ýaýlymy hem şol guýynyň töweregidi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Süriniň giçki öýlän ýaýlymyny öz kömekçüsü ýaş çopan Abda tabşyryp, Seýli aga goş – taşasynyň güneşinde dynç alyp uklap ýatyrdy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniň Gürüňi*).
- ýaýmak [ýaaýmak] Y:** 1. Gatygyň ýagyny almak üçin ýanlygyny yzyny üzmän, pişek bilen bulap durmak. *Mama ýanlyk ýaýmaga taýynlanyp durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol ertir basyryp giden gatygyny ýaýyp başlady* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*).
- ýaýmak [ýaaýmak] YY:** 1. Hamyry oklaw bilen iki tarapa togalap ýukaltmak, hamyra ýazgyn forma bermek. *Jomaly gaýtarýarlar, şonuň çelpegini ýaýmaga barýan* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Seçelendirip goýbermek, pytradyp goýbermek, ýaýratmak. *Gelni tamyň çüňňünde saçyny ýaýyp ýatyr* («Tokmak» Jurnaly). *Bürenip al – elwan ýaglyk, Otyr ol gyz zülpün ýaýyp* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- ýaýmak YYY:** 1. Giňden ýazmak, germek. *Soňra ol hem ganat ýaýyp, howlynyň depesine çykdy* (B. Seýtäkow, *Moskwanyň Ýalkymy*). 2. Mälim etmek, aýan etmek, ýaýratmak. *Syryňy ile ýaýmak*.
- ýaýnamak:** 1. Bolçulykda ýaşamak, bolelinlikde güzeran geçirmek, erkin ýaşamak. *Ejemiň ýaýnap ýaşaýan bu azat günlerinde her bir üstünligine, her bir guwanjyna men meýlis gurýaryn. Şu öýden gitsek, biz ýaýnap ýaşarys* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Çopan Ogly*). *Erkana ýaýnap gezyän, Joşup waspyny yazýan* (P. Seýidow, *Bagytlylar*). 2. göç.m. Hezil etmek, lezzet tapmak, lezzetlenmek. *Kenarynda, kemerinde daglaryň, Bürgüt guşy, arslan – şirler ýaýnaýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Sürüli goýunlar asudalyk bilen ýaýnap gezerdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Giňden ýazylmak, uzap gitmek, uzamak. *Kyrkçulbadan aňyrlygyna bolsa ownujak gyzgyt daşly gyr ýaýnap gidýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň günorta taýy belentli – pesli üznüksiz dag etegi, baýyryk bolup, demirgazyk – gündogar taýy Garaguma bakan ýaýnap gidýän üznüksiz çöldi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- ýaýnatmak:** 1. Bolçulykda, bolelinlikde ýaşatmak, erkin, lezzetli ýaşatmak. 2. göç.m. Hezil etdirmek, lezzet tapdyrmak.

ýaýradylmak: 1. Pytradylyp goýulmak, dargadylyp goýulmak, pytradylmak. *Kolhoz boýunça 15 müňe golaý listowka ýaýradyldy* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). 2. Paýlanmak, üleşdirilmek. 3. Ýazgyn halda goýulmak, ýazylmak. 4. Köpçüligе мәlim edilmek, aşgär edilmek, aýan edilmek. *Sagdyn meýilleriň ýaýradylmagyny agalyk ediji synplardan tama etmek bolmaz* (İ. T. Ogorodnikow, P.N. Şimbirýow, *Pedagogika*).

ýaýramak: 1. Dargamak, pytramak. *Ýaňy dogan Günüň şöhesi dünýä ýaýrady* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Olaryň käbirleri tamyň içine ýaýran buguň arasynda çala görünüär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýyly tamyň içine dymyljyk der ysy ýaýrap gitdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). 2. Çaýylmak, saçylmak. *Gün şöhesi ýaýylyp gidýär*. 3. Ýaýraň, dagynyk halda bolmak, ýazylmak, gerilmek. *Ynha, garpyzyň gollary çar tarapa ýaýrap başlady* (N. Esenmyradow, *Ýaş Naturalist*). 4. Köpçüligе мәlim bolmak, aşgär bolmak, aýan bolmak. *Bu sygyr tiz wagtda бүтүн Russiýa ýaýraýar* («Edebiýat»). *Bu gykylyk oba jar boldy, бүтүн ile ýaýrady* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*). 5. Giň gerim almak, barha ösmek.

ýaýraň: 1. Dagynyk, pytraň. 2. Giň, ýazgyn. *Soldatlar ýaýraň garagajyň kölegesinde maslahatlaşýardylar* («Pioner» *Jurnaly*). *Aýaklaryny ýaýraň basyp, Ýegorjyk stoluň başyna geçti* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). 3. Has köp ýaýran, has мәlim bolan, gerim alan. *Şahyryň syýasy sygyrlary aýratyn ýaýraňdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ýaýraň ýönekeý sözlem** - gram. ser. Sözlem.

ýaýratmak: 1. Dargatmak, pytratmak. *Çopan sürini ýapynyň ýüzüne ýaýradyp, adatdakysy ýaly goşa tüpeňini elinde tutp, töweregine ser salyp durýar*. 2. Çaýmak, saçmak. *Gün özüniň şöhesini ýaýradyp başlapdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). 3. Paýlamak, üleşdirmek. *Raýonyň alyjylar soýuzy oba magazinlerine dürli harytlar ýaýradýar*. 4. Ýaýraň, ýazgyn görnüşе getirmek, ýazmak, germek. *Gaz ganatlaryny ýaýradyp otyrды* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Onuň kebelegi ganatlaryny ýaýradanda 30 – 42 millimetre ýetýär* (P.P. Boguş, *Türkmenistanyň Gowaça Sowkasy we Oňa Garşy Göreş Çäreleri*). 5. Köpçüligе мәlim, aşgär boluşlyk. *Bu gürrüň halk arasynda ýaýrapdyr*.

ýaýraw: ser. Ýaýraň

ýaz [ýaaz]: Gyşdan soň gelip, mart, aprel, maý aýlaryny öz içine alýan ýyl pasly. *Ýazyň ilki başynda olaryň öýleriniň töwereginde akly-garaly guzuýjylar göründi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Çigreklije ýaz günleri başlandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Gyşy gyşlamasa, ýazy ýazlamaz* (Nakyl). *Är-heleýiň urşy, ýaz gününüň ýagşy* (Nakyl).

ýazdyrmak [ýaazdyrmak] YYY: 1. Bir zady ildirilen ýerinden sypdymak, boşatmak, çözmek. *Ol köýneginiň ýeňleriniň iligini ýazedyryp, penjeginiň ýeňi bilen tirseginden geçirip çermedi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *İliklerini ýazdyryp, gursagyny giň açyp, hat işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow, *Mähri–Wepa*). 2. Ýerinden çykarmak, döwmek. *Onuň äňini ýazdyrdyňyz! – diýdi* (H. İsmayılow, *Powestler*). *Aşyklyny ýazdyrmak*. 3.göç.m. Başga ýana sowmak, öwürmek (gep, gürrüň we ş.m. hakda). *Atajanow bir gezek oňa bir ýanyny oýna, ikinji taýyny çyna ýazdyryp jogap gaýtarypdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Oňa bir topar soraglar berip, gürrüňini gök ekinçilikden ýazdyrdym* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). 4. Daňydan boşatmak, daňydan aýyrmak. *Ýük ýazdyryp, yssy ýatyşýança garaşmajak, alaç ýok!* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Menzilme – menzil düşläp, ýük ýazdyrýarys* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **Gulagyňy ýazdyrmak** – ser. Gulak. *Kimisi tüpeňine ok salýar, kimisi nyşana çenäp gulagyny ýazdyrýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýazdyrmak Y: Yazmaga bejbur etmek, biriniň ýazyp bermegini gazanmak (hat, ýazuw hakda). *Derrew arza ýazdyrdym, Prawleniýäniň adyna* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ýazdyrmak YY: 1. Düşetmek, atdyrmak (düşek hakda). 2. Ýygrydyny düzletmek, büzülen ýerini tekizletmek, epinini dogrulatmak, gatyny açdyrmak, düýrümünü ýazgyn hala öwürtmek; giň ýaýratdyrmak, pytratymak (mata we ş.m. hakda). 3. Seredip goýdurmak, serdirmek (geým – gejim, düşek we ş.m. hakda)

ýazgarylmak [ýaazgarylmak]: 1. Nädogry edilen iş üçin käýelmek, günäkär edilemek, garalamak, aýyplanmak. 2. Jeza berilmek, jezalanmak. *Ýazgarylan boýarlaryň ýerleri derbi-dagyn edilende, birinji nobatda, daýhanlar horlanypdyr (SSSR Taryhy). Munuň üçin men ýazgarylaryn (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

ýazgarmak [ýaazgarmak]: 1. Nädogry edilen iş üçin käýemek, günäkärlemek, aýyplamak, garalamak. *Goý, meni il ýazgarsyn hem kowsun! – diýip, ol pikire çümdi. Brigadirler ýeri – ýerden ony berk ýazgardylar (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Berk ýazgaryp mekdep bilen komsomol, Munuň ýala salgy werýär dogry däl (A. Haýydow, Gök Asman). 2. Jeza vermek, jezalamak. Maýam, menem kanun meni ondean hem beter ýazgarsyn (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).*

ýazgy: Ýazylyp goýlan hat, bir zadyň ýüzüne ýazylan gysgajyk tekst. *Rim we grek ýazyjylary bize bu taýpalaryň durmuşyny suratlandyran ýazgylar galdyrypdyrlar (Orta Asyrlar Taryhy). Şeýle ýazgyny beýleki taýaklara hem ýazdyryp, başga «dostlaryna» bagyşlandyr. (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Bulary biri-birine garyşdyrmak ýa-da üstündeki ýazgylaryny çalşyrmak mümkin däl (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).*

ýazgyn: Giň ýazylan, düz ýaýylan, ýaýrap giden, ýaýgyn. *İşçiler halkynyň baýdagynyň ýazgyn elwany gyzyly guş ýaly bolup pasyrdady (M. Gorkiý. Ene). Syn edýäriň Garaguma, Göz öňünde ýazgyn ýatyr (H. Omadow, Bagt Güneşi).*

ýazgynlyk: Ýazylyp gidenlik, ýaýraňlyk.

ýazgyt: Takdyr, täleý, ykbal, kysmat, bagt. *Emma şol iki topçynyň ýazgydynyň näme bilen gutaranlygy hiç kime mälüm bolman galdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). Hut özleriniň ýazgydy ýöçülýän şu meselede gyzlaryň erk-ygtyýary öz ellerindedir (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

ýazyjy: Çeper eser ýazýan adam, edebi eser ýazmak işi bilen meşgul bolýan adam. *Pionerler proletar ýazyjysy Alekseý Maksimowiçiň eserleriniň mazmunyny çuň düşünje bilen gürrüň berdiler («Pioner» Jurnaly).*

ýazyjylyk: Ýazyjynyň käri. *Powest ýazmak üçin, elbetde, ýazyjynyň belli bir derejede durmuş tejribesi, ýazyjylyk endigi bolmaly (« Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýazyk [ýaazyk]: 1.ser. Günä 2. *Mugallym jan, asyl mende ýazyk ýokdur, halha gyzym, göwnediň-de äkidiberiň! (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Nädogry edilen hereketiň işiň netijesinde ýüze çykan aýyp müýn. *Meniň näme günäm, ýazygym bardy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bir ýazykdan är ölmez, hiç ýazyksyz är bolmaz (Nakyl).* 3. Biçäre, pahyr, görgüli. *Gurban ýalbardy Näzige Sütem etme sen ýazyga (Çary Aşyr, Yaş Kilwanyň Ýalňyşy).*

ýazyklanmak [ýaazyklanmak]: ser. Günälenmek. *Babam zawodda ýene-de ýazyklanypdyr, naçalniklere ýokuş söz aýdypdyr, şol sebäpli ony çykaryp kowupdyrlar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýazykly [ýaazykly]: 1. ser. Günäli. *Ýok, tüpeňiň ýazykly däl (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. Nädogry edilen hereket, iş üçin aýyply, müýnli, garaly. *Hakykatyň öňünde özüni ýazykly edip, onuň tapan gürrüňi hem şu boldy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). İndiden beýläk meniň depderimde şeýle pes belgini görmersiň! – diýip, ýazykly görnüşde jogap berdi (J. Akyýew, Mergeniň Ogly).* 3. ser. Ýazyk 3. *Biz ýazyklylara özüň rehim et! (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).*

ýazyksyz [ýaazyksyz]: 1. ser. Günäsiz. *Ýazyksyz kitap dur, muňa kepjesakgal molla gerek (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ol hiç hili ýazyksyz daýhanlara*

gargys ýagdyrarmys («Mydam Taýýar» Gazeti). 2. Aýyby bolmadyk, müýnsüz, aýypsyz.

ýazylganlyk: Arkaýynlyk, erkinlik, giňişlik. *Kolhozçylar bular ýaly ýaltalara ýazylganlyk bermeyärler (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Hany, bir ýazylganlyga çykaly, onsoň görübereris!*

ýazylyşmak: 1. Kanuny güýç bermek üçin nikany registrirlemek, biri bilen nikalaşmak. *Söýşenler ZAGS-a baryp ýazylyşdylar. Täze durmuş gurýan oglan we gyz hökman ýazyşmalydyr.* 2. İşden boşamak, iş ýeňlemek. *İşden ýazylyşyp bilsem bararyn, ýazylyşaýmagan aňsat däl!*

ýazylmak Y: 1. Bir zadyň ýüzüne grafiki bellikler, alamatlar şekillendirilmek. *Zeliliniň poeziýasy halk dilinde, halka düşnükli dilde ýazylypdyr («Edebiýat»).* *Boldy gahrymanym onuň şaýady, Söweş taryhyna ýazylan ady (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Bir zat üzin öz adyňy spisoga goşdurmak, adyň spisoga goşulmak. *Kim «Mydam Taýýara» ýazyldy, kim «Tehnika» Jurnalyna (A. Atajanow, Permanyň Mamasy).* 3. Eser döredilmek, bir zadyň teksti düzülmek. 4. Bir zat hakda hat üsti bilen habar berilmek, beýan edilmek. 5. *dini.* Dini düşünjä görä: nesip etmek, miýesser bolmak, duşmak. *Seniň ýaly maşgala meniň ogluma –da ýazylsyn–da!*

ýazylmak YY: Düşelen bolmak, düşek atylmak, düşelmek. *Ýazyň mylaýym, Aý aýdyň gijesinde Jonnuk batyr öz çaga–çugalary blen çatmanyň gapysynda ýazylan köne keçäniň üstinde ýatan eken (B. Kerbabaýew, Jonnuk Batyr).* *Çaý içilip oturylýan tagta sekileriň üstüne haly düşeller ýazylypdyr (B. Gurbanow, Duşusyk).* 2. Gaty açylmak, düýrümü ýazgyn hala öwrülme; ýaýrap gitmek, ýaýraň halda bolmak, ýaýramak, pytramak. *Begtiniň towuklary fermanyň gaýra tarapyndaky ýandaklyk meýdana ýazylyp gidipdi (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).* *Onuň ganatlary ýazylyp, çünkü açylypdyr, ol örän ýadan we suwsan ýaly bir görnüşdedi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).* *Düýrülýär, ýazylýar ýumry muskuly («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).* 3. Ýylgyrды, epini düzlenmek, büzülen ýeri tekizlenmek, epini dogrulanmak. *Assa–assa ýazylyp kagyz eplemi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* 4. Ýaýylyp gitmek, ýaýylmak. *Öýüň tüýnüginden düşen tomus günü halynyň çeninde ýazylyp ýatyrды (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Pagta meýdany ak gülli sarymtyl keçe ýaly bolup, gözýetime ýazylyp ýatyrды (B. Seýtäkow, Moskwanyň Ýalkymy).* 5. Göwrümi giňemek, arkaýynlanmak. *Ol oglunyň gaýgysyny çekmän, ýekeje minut hem ýazylyp oturyp bilmedi (B. Kerbabaýew, Yhlasa – Myrat).* 6. *göç.m.* Aýak ýoluna gitmek, meýdan etmek, bukuşmak. *Ol ýazylmak üçin daş çykды. ♦ Gaşy ýazylmak – ser. Gaş Y. Garyp enä gözün aýdyň diýeli, Ýazylsyn onuňam çytylan gaşy («Sowet Edebiýaty» Jurnalny).* *Aýsoltanyň gyýma gara gaşlary biraz ýazylypdyr (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ýazynmak Y: Özüň üçin düşek düşemek, özüň üçin düşek atmak, düşenmek.

ýazynmak YY: *gepl.d.* Aýak ýoluna gitmek, meýdan etmek.

ýazysyzlyk [ýaazyksyzlyk]: 1. *ser.* Günäsizlik. 2. Aýypsyzlyk, müýnsüzlik.

ýazyşmak [ýaazyşmak] YYY: 1. Yerinden sypyşmak. Çözülüşmek. Penjegin ilikleri ýazyşypdyr. 2. Yerinden çykyşmak, döwlüşmek. 3. başga ýana sowluşmak. 4. Yzly–yzyna bagdan boşamak, daňydan sypyşmak.

ýazyşmak Y: 1. Ýazmaga kömekleşmek, düzmäge kömek etmek (hat, teks we ş.m. hakda). 2. biri–biriňe hat ýazmak, bir bilen hat alyşmak.

ýazyşmak YY: 1. Düşmäge kömekleşmek, düşek düşeşmek. 2. Gatyny açyşmak, düýrümünü ýazgyn edişmek, ýaýradyp goýuşmak, pytradýşmak, ýaýradýşmak. 3. Ýygырдыny, epini düzleşmek.

ýazlag [ýaazlag]: Ýaz aýlary goýun sagmak, ekin – dikin ýygnamak we ş.m. üçin göçülip barylýan otluk, suluk ýer, öri meýdany. *Siz sagymçylary belläpsiňiz, emma ýazlag meýdanyndan mesge bilen süýdi punkta daşap tabşyrmak üçin ýörite adam bellemänsiňiz (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Gum tozaýar,*

oba ýazlaga göçýär, ýene-de şu gola göçüp gelýär (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýazlagçy [ýaazlagçy]: Ýazlaga çykan adam. *Olar ýazlagçylaryň tiz gelmegini we guzularyň hem tiz seçilmegini soradylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*).

ýazlamak [ýaazlamak]: 1. Ýazlaga göçüp barmak, ýazlag ýerlerde ýaşamak. *Etege ýakyn bir ýerde ýazlamaga öz karar edipdirler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). 2. göç.m. Bolelinlikde, erkinlikde ýaşatmak, erkin ýaşatmak.

ýazlyk [ýaazlyk]: Ýaz paslynda ekilip hasyly ýygnaýan, ýaz paslynda ekilýän. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýazmak [ýaazmak] YYY: Bir zat ýerinden sypmak, çözülmek. *Gapan ýazyppdyr, emma onuň üsti boşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň köýneginiň iligi ýazyppdyr*. 2. Ýerinden çykmak, döwürmek. *Onuň äňi ýazaýsa nätjek, alyň, onuň agzyndaky zady! – diýdi*. (H. Ysmaýylow, *Powestler*). *Ondan soň ol nädip: - Oňurgam ýazdy-la! – diýip gygyrmasyň* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Başka ýana sowulmak, başga tarapa öwürmek. *Ondan soň gürrüň başga tarapa ýazdy. Oýnuň soňunyň çyna ýazýanyndan seniň habaryň yokmy?* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). 4. Bagdan boşamak, daňydan sypmak. ♦ **Akyldan ýazmak – ser.** *Akyl. Sen aklyňdan ýazaýan-a dälmi?! («Kolhoz Günleri»).*

ýazmak Y: 1. Bir zadyň ýüzüne grafiki bellikleri, alamatlary şekillendirmek. *Ol elindäki galamy bilen ak kagyzyň ýüzüne nämendir bir zat ýazandan soň ýene Myradyň ýüzüne seretdi* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). 2. Bir eser döretmek, bir tekst düzmek. *Andalyp «Leýli-Mejnuny» ýazmakda halk dilini esas edinyär («Edebiýat»).* 3. Bir zat hakda hat üsti bilen habar bermek, beýan etmek. *Gazetlerde pagtaçylaryň zahmet üstünlikleri hakda ýazýarlar*. 4. Bir zat üçin biriniň adyny spisoga goşmak.

ýazmak YY: 1. Düşäp goýmak, düşek atmak, düşemek. *Nurjahan keçä ýazandan soň, demlän çayyny basyryp goýdy* (A. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garýagdy aga çadyryň işigine brezent ýazýar. («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Gözel ýerinden turup, saçagy alyp, Altynyň önünde ýazyp goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýaýradyp goýmak, pytradyp goýmak, ýaýratmak. *General stolyň üstünde karta ýazdy. Artyk çermelgi ýenini düýürmelgi balagyny ýazman,alaň samanyň üstüne çykyp garady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Ýygirdyny düzlemek, büzülen ýerini tekizlemek. *Ol galstugynyň ýygrylan ýerini ýazyp başlady («Mydam Taýýar» Gazeti).* 4. Gatyny açmak, düýrümünü ýazgyn hala öwürmek. 5. Ökçe götermek, gaçmak. *Gümmürdi çykan wagty men arkanlygyma ýazdym* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **Aýak ýazmak – ser.** *Aýak. Bil ýazmak – ser.* *Bil. Meret bilini ýazdy-da: - Agşamyna bize gel! – diýdi.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ene igini bir ýana goýup, bükülen bilini ýazdy* (M. Ibrahimow, *Ol Günler Geler*). **Dyz ýazmak – ser.** *Dyz. Ýylgyryp gopsundy, aýaklaryny uzadyp, dyzyny ýazdy* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüňi*). **Ýere ýazmak –** ýüzin ýykmak, ýykmak. *Bars edil ok atylan ýaly bolup, onuň üstüne zyňýar, ýere ýazyp bokurdagyndan alýar, öldürdim edip, taşlap gidýär* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergeniniň Gürrüňi*). **Öýkesini ýazmak – ser.** *Öýke. Çerkeziň öýkesi nähili ýazjagyna akly ýetmän, birdenkä seslenenini hem duýman galdy* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa – Myrat*). *Geregim, şonuň öýkesini ýazsaň hem biziň üçin uly sylag etdigiň!* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýazmazlyk [ýaazmazlyk]: Öz gününe goýmazlyk, halys etmeklik, irizmezlik. *Öýlänci ýene turup ugrady, bu bizi asyl ýazmajakmyka?!* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). ♦ **Ylgawyny ýazmazlyk –** durman ylgamak, birsyhly ylgap gitmek. *Emma Wepa ylgawyny ýazman, eýýäm tümmejikleriň arasynda ýitip gidipdi.* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

ýazu-gyş [ýaazu-gyş]: Hem ýaz, hem gyş,gyş we ýaz. *Söhbette geçirilýän ýazu-gyşlary* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýazuw – bozuw: ser. Ýazuw. *Çala sowatly bolup, ýazuw – bozuw öwrenen batlaryna olary öz söwda işlerini ýöretmäge goýdy* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

ýazuw: Hat ýazmak hünäri, ýazgy, hat. *Müsürde ýazuw örän ir peýda bolupdyr* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Kolhozmyzyň hemme ýazuw işleri hem şuňa ynanylypdy* (A. Gowşudow, Mähri – Wepa). *Ýazuwda her sözlemden soň degişli belgi goýulýar.* ♦ **Ýyl ýazuwy** – ser. Ýyl. *Bu ýerde monahlar ýyl ýazuwlaryny düzýärdiler* (Orta Asyrlar Taryhy).

ýazzy: ýazzyň bermek – çalt gaçyp gitmek, çalt ylgap gitmek, çapyp gitmek. *Ýigit çalasynlyk bilen ýeňlerinden ellerini sogurdy-da, bir gapdaldan geçýän köçä baka ýazzyň berdi* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýaby gulagyny gyrpyp, birden goşa toýnagy saldy-da, ýazzyň berdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **Ýazzy maňlaýyndan degmek** – ser. Maňlaý. *Orazgeldiniň duran ýerinden butnaman atan dördünji oky, gaplaňyň edil ýazzy maňlaýyndan degdi* («Sowet Türkmenistany» Gazeti).

ýedi: 7 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Ýeri, ýedi ädim sanap belle* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Ýedi ýaşan aty sygyryp suwa ýakma* (Nakyl). <> *Ýedi ölçäp, bir kesmek* – ser. *Ölçemek.* *Ýedi gapyda ýer tapmadyk* – ser. *Gapy.* *Ýedi ýoluň üstünde irkilmek* – ser. *Ýol.* *Ýedi pyşty* – *Ýedi arka, ýedi nesil.* *Söğünç-gargynç bolsa Halnazaryň ýedi pyşdyna çenli ýetipdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýedi yklym* – *Dünýäniň ýüzi, бүтін әлем.*

ýedigen: astr. Demirgazyk tarapda görünýän aýratyn ýyldyzlar topary. *Ýedigen hatary nyzama duran ýaly bolup görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Ýedigen arka aýlanyp gidipdir* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýedilik: 1. Ýedini bildirýän tsifr. 2. Oýnalýan ýedi gülli kart. *Ýedilik haç.* 3. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. *Ýedilik pelte.* *Ýedilik çyra.*

ýedisi: dini s. Ölen adamyň hatyrasy üçin, öleninden soň, degsin edilýän ýedinji gün, ýedinji gününü belläp geçmeklik däbi. *Soňky alty aýda täze etden birinji gezek doýan Gandym Halnazaryň üçüniň, ýedisiniň, kyrkynyň geljegine guwandý* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeditop: İki tarap bolup, taýak bilen pökgi urlup oýnalýan oýun. *Ýeditop örän gyzykly oýundyr.* *Çagalar höwes bilen ýeditop oýnaýarlar.*

ýediýyllyk: 1. Ýedi ýyl okalýan doly däl orta, mekdep. *Myrat ýediýyllygy gutaryp gelýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Ýedi ýyl üçin niýetlenen, ýedi ýyl möhletli. *Ýediýyllyk plan.*

ýefreytor: harby. Soldatlykdan uly ikinji harby at, iň kiçi harby çin. *Bir ýefreytor onuň yzyna düşüp, çyra göterip, ikisi öýe girdi* (A. Gowşudow, Mehri–Wepa).

ýeg: kön. s, ser. G o w y. *Onuň ýanyna özünyň ýeg görýt aýaly Ogulsoltan geldi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). *Hasratly ömür sürenden, Ýatsaň ýegdir gör bileni* («Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi»).

ýegdäne: bot. Halylydan soň bişýän, bir däneli ýokary sort ak üzüm. *Biziň kolhozmyz ýegdäne üzümni ekip başlady.*

ýegdeklemek: Çalt ädimläp ýöremek, ýelk-elk edip çalt ýöräp gitmek, ýegdeneklemek. *Aşyr ýalta seredende, Aýnanyň ýegdekläp gelyändigini gördi.* *Arkasy kädili Mehinli guýa bakan ýegdekledi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýegdekleşmek: Bir näçe bolup ýegdeklemek, bilelikde ýegdekläp ýöremek. *Şol öýjagazlaryň içinden çykýan adamlar şähre bakan ýegdekleşýärler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýegdeneklemek: ser. Ýegdeklemek.

ýegen: Aýal doganyňdan ýa-da onuň ogul-gyzlaryndan bolan çaga garyndaşlyk taýdan berilýän at. *Bu işleriňi bize näme duýduraňok, biziň hem öňünden daýylaryňa, ýegenleriňe habar ýetirmek, taýýarlyk, görmek işlerimiz bardy ahyry* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ol ýegenini kolhoza saljak bolup, eýläk*

ilgap, beýläk ylgap, ahyry kolhoza salypdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýegençi: Aýal doganyňdan ýa-da onuň ogul-gyzlaryndan bolan gyza garyndaşlyk aragatnaşygyny bildirýän söz. *Ol hemişe geleninde, çagalaryma: — Ýegenjigim, ýegençim — diýip, gaty gowy görýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ahyr ol gobsunyp:— Ýegençi! — diýdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýeges: Jöwen unundan bişirilýän bulamak. *Sahaplary ýegesiniň kesmegi ýaly sypyrylyşyp dur («Tokmak» Jurnaly).*

ýegmal [ýegmaal]: bot. Gumda bitýän garaja däneli we ýasy ýaprakly ot.

ýegre: Jana-jan, ýürekdeş, ýakyn, gowy. *Ýegre dost.*

ýegsan [ýegsaan]: ý e g s a n e t m e k — Derbi-dagyn etmek, çym pytrak etmek, ýok etmek. *Guduzlary ýere ýegsan etmesek, Gül ösýän ülkeni eder weýranlyk (B. Kerbabaýew, Aýlar). Ony ile ýetirmen, bütin sotnýasy bilen ýere ýegsan etdiň! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýegşerilmek: ser. Ý e g ş e r m e k. *Wüşi kel hem özüniň çepiksizje göwresi bilen ýegşerilip ganar çekýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Onda-da eşek, gitmän, ýegşerilap duranyndan soň, ol dişini gakarly gyjap, bat alyp gelip, eşegiň böwrüne çokaýly aýagy bilen depýärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýegşermek: 1. Garrylyk zerarly bil бүкүlmek, egilmek. 2. Agyr zat göterip ýapyrylmak, egilmek, ýegşerilmek. *Sebediň agramyna ýegşerip barýan ýaşajyk hammaly gördi («Pioner» Jurnaly).* 3. göç. m. Jepa, jebir, sütem zerarly hor düşmek, güýç-kuwwatdan aýrylmak, asgynlamak. *Ony açlyk agramy basyp, ýegşerenden soň, Maýsa ýapyşmakdan başga çäresi galmandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýegşertmek: 1. Agram atyp ýegşermäge sezewar etmek. 2. göç. m. Jebir, jepa, sütem çekdirmek, zulum etmek zerarly hor düşürmek, güýçden, kuwwatdan aýyrmak.

ýekän-ýekän: ser. Ýeke-ýeke. *Meni gyzyklandyran zat energopoýezd boldy, onuň içine aýlanyp, ýeken-ýeken ýelleşdirip gördüm («Tokmak» Jurnaly). Ol özüniň başyndan geçiren gara günlerini janyndan syzdyryp, ýekän-ýekän gürrüň edip berdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

ýekberdem: Bir adamlyk kiçjik gaýyk.

ýeke: 1. ser. B i r Y. *Biz-ä öz leýtenantymyzy bilýäris, ozal bular ikimi, ýekemi, onçasyna beletçiligimiz ýok (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ata-enesiniň ýeke zürýady (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Diňebir, ýalňyz, diňe. *Aýnanyň ýeke daşky görnüşi däl, onuň içki gylygy hem birneme üýtgepdi. Gulluhan, sen ýeke şu gün däl, hemişe ýalňyşýarsyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim). Ýeke çykana — ýeke kesek (Nakyl). Ýekäniň çaňy çykamaz (Nakyl). Ýeke gezen heder eder (Nakyl). Ýeke bolup ýol tapandan, köp bolup azaşan ýagşy (Nakyl).*

ýekebara [ýekebaara]: Hojalygyny özbaşdak alyp barýan we hiç bir oba hojalyk arteliniň çleni bolmadyk daýhan. *Ýekebara daýhan hojalygy güýçli kollektiw hojalyga öwrüldi («Edebiýat»).*

ýekebaraçylyk [ýekebaaraçylyk]: Ýekebara hojalyk ýagdaýy. *Ýekebaraçylykdan kollektiw hojalyga geçmeklik.*

ýekebaralyk [ýekebaaralyk]: ser. Ý e k e b a r a ç y l y k.

ýeke-çäk: Diňe bir özi, ýekeje özi, ýeke-täk, ýalňyz. *Ho-ol ýeke-çäk oturan garaja öý biziňkidir (Myraly).*

ýekedaban [ýekedaaban]: Daş owratmak, metal sozmak üçin uly agyr çekiş. *Ýekedabanyň sesi daşardaky küştçüleriň sesi biläp goşulýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekayalar). Ol çym, gyzy bolup duran uzyn demri körükden çykaryp, ony ýekedaban bilen ýençgiläp durdy (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).*

ýekegapan: zool. Ýabany erkek doňuz, çöl doňzunyň erkegi. *Halnazar töweregini itlere aldyran ýekegapan ýaly bolup, her haýsyny bir ýana itekleşdirip dyzady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar ýekegapanyňky ýaly azylaryny syrtardysyp, Jemşidiň üstüne topulýarlar (N. Jumaýew, Syrly Gala).*

ýkegöz: Diňe bir gözi bolan, bir gözli, täk gözli. *Sagatçy äýnegini maňlaýyna goýup, ýkegöz dürbi bilen sagadyň mehanizmine seredýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ýkelemek: 1. Gür gögeren ekinleriň käerlerinden goparyp seýrek etmek, selçeňlemek, selçeň etmek. *Olar gowaçalary ýkeleýärdiler (B. Kerbabaýew, Aýsoltan) Kelemde iň ilki hakyky ýaprak peýda bolanda ýkelemek işini geçirýärler (W. A. Tetýurow, Botanika).* 2. Köpçülik bolup biriniň üstünden düşmek, birini ara almak.

ýkelenmek: 1. Gür gögeren ekinleriň käerinden goparylyp seýrek edilmek, ýkelemek işi geçirilmek, selçeňlenmek. *Bir näçe kolhozçylar gowaçanyň ýkelenmän galan ýerini ýkeleýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Köpçülik bolup biriniň üstünden düşülme, biri ara alynmak.

ýkeleşmek: Ýkelemäge kömekleşmek. *Gür ekilen ekinleri ýkeleşmek.*

ýkeletmek: 1. Ýkelemek işini geçirtmek, seýrekletmek, selçeňletmek. *Hyýary ýkeletmek. Gawunyň gemiklerini ýkeletmek.* 2. Ýkelemäge mejbur etdirmek. *Birini ýkeletmek.*

ýkelik: ser. B i r l i k YY. *Emma onuň ýkeligi, ylaýta-da Mehinliniň owsuny şol niýetini bir bada gowşatdy. Artyga söz hem beren bolsa, häzirkî ýkelik ony oýlandyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýkelik manat. Ýkelik kart.*

ýkelli: Hojalygynda kömekçisi bolmadyk, işe ýaraýan adamsy bolman, diňe özi işleýän. *Ogly fronta gidip, ýkelli galan bir goja daýhan orak ormaga ekin üstünde ýowar edipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýkeme-ýeke: ser. Ý e k e-ý e k e d e n. Yekeme-ýeke barlap çykmak. *Ýkeme-ýeke aýlanyp çykmak. Ýkeme-eke gözden geçirmek.*

ýken: bot. Krahmally hem-de süýji kökli, baldaklaryndan örme zatlar, kagyz we ş.m. edilýän we howuda dykylýan köpýyllyk uzyn ösümlük.

ýkenil [ýkeniil]: Bir nilli aw tüpeňi. *Bäşim täzeje ýkenili görüp: — Kaka, bu tüpeň näme? — diýip sorady (J. Akyýew, Mergeniň Ogly). Ol ýkenil aw tüpeňini gözleýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýkesiremek: Özüni ýeke duýmak, ýalňyz galyp ýüregiň gysmak, darykmak. *Ene mährinde şeýle bir ýakymlylyk we şirinlik bar, hatda ýkesiremek howpy onuň ýanynda hiç zat bolup galýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Belki hem wolostnoý ýkesireýändir? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýkesiretmek: Birini ýkesiremäge sezewar etmek, ýalňyz galdyryp ýüregini gysdyrmak, darykdymak. *Sary aga, seni ýkesiredip bolmaz ahyyr! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýöne ol ýüregi ýkesiretme. Ol maňa bir gyzy söýmege gerek («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýke-täk: 1. Diňe bir, birden-bir, ýalňyz, ýekeje. 2. Ýeke-çäk, bir özi, ýekeje özi, ýalňyz. *Ýeke-tek gezim edýä Artyk işçileriň kowçum-kowçum üýşýänlerini gördi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýke-ýeke: Birin-birin, bir-birden, ýeke-ýekeden, ýkeme-ýeke, ýekän-ýekän, başdan-aýak. *Ol alan zatlaryny ýeke-ýeke sanap gördi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

ýke-ýekeden: ser. Ý e k e-ý e k e. Gyzlar ýeke-ýekeden hatara durup, her haýsy öz-gezeginde bökýärler («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).

ýekirmek: Ýaman görülmek, ýigrenilmek.

ýekirmek: Birini ýaman görmek, ýigrenmek. *Artyk, ölar meni ozaldan hem ýekirip ýörler. Gulluhan häzir meni hem ýekirýär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýeksyrun [ýeksyrun]: Erbet, ýeke çykan, iç ýakgýç, ýaman bezzat. *Ol ýeksyrun nädip gözünü aldyrdy (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).*

ýekşenbe: Hepdäniň ýedinji güni, umumy dynç alynýan gün. *Ýekşenbe güni biz onuň bilen çayhanada sataşdyk («Tokmak» Jurnaly). Atasy ölendän bir-iki hepde soň, ýekşenbe gününde Pawel Wlasow öýlerine lüt pýan bolup geldi (M. Gorkiý, Ene). <> G a n l y ý e k ş e n b e tar. — 1905-nji ýylda Peterburgda işçileriň*

parahat demonstraŭiýasynyň haýynlyk bilen patyşa hökümeti tarapyndan oka tutulan 9-njy ýanwar günü.

ýektaý [ýektaay]: Ýeke gat ýa-da ýukajyk içlikli tikilen pagtasyz don, halat. *Mämmetweli hüşür diýip gelse, men onuň ýuka ýektaýyny başyna бүrerin* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Egninde köne ýektaýy, Başynda-da şypyrma bar (Çary Aşyr, Poemalar).

ýek-tük: Az-owlak, birlän-ikilän, ýek-ýarym, käýerde, seýrek, ujypsyz. Ýaşyl ýapraklaryň arasy bilen göze kaklyşýan ýek-tük ak pamyklar ýylpyldaşýardy. (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Örän uzakda, ýer bilen asmanyň birigýän ýerinde ýek-tük bulut görünýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýek-tük adamlar muňa ynanmaýar.

ýek-ýarym [ýek-ýaarym]: ser. Ý e k-t ü k. Diňe ýek-ýarym çarwalar aýlagyň tolkun urup ýylçaryp galan giňişliginde peýda bolýar eken («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýel: 1. Howa akymynyň belli bir ugry boýunça hereket edýän, öwürýän güýçli şemal. *Daň saz berdi, ýel hem ýatdy* (A. Gowşudow, Powestler). Tozanly ýelleriň, guraklygyň höküm sürýen ýerlerinde indi täze güýç— sowet adamsynyň güýji höküm sürýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly). Dagy-daşy ýel bozar, adam arasyny — söz (Nakyl). 2. med. Ýeljikmek bilen geçýän kesel. 3. göç. m. Gahar, gazap. *Ol gitse-de, garrynyň ýeli ýatanok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Görýäriň weli, seniň bir sanaç ýeliň bar öýdýän.* <> ý e l a l m a k — Gahar-gazaba münmek, gaharlanmak. *Ol sähel zada ýel alyp göterim bolman, ören salykatly, paýhasly adamdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ý e l b e r m e k — 1) Bir zadyň içini ýelden doldurmak. 2) Birini ýalandan öwüp götergilemek, çişirmek. Ý e l ö w ü s d i r m e k — Ýykyp-ýumurmak, derbi-dagyn etmek, ýok etmek. *Eger ertir Döwlet gitmese, öýüňiziň ýerinde ýel öwürdirerin* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Ý e l ç a l m a k — 1) ser. Ýeldirgemek. *Muny ýel çalandyr diýdim ahyry* («Türkmen pesalary»). 2) Yzgary gitmek, birneme guraşmak. *Üsti açylan meýdana sähelçe gün degip, ýel çaldygy, şol bada gyrpaklap agaryardy* («Zähmet Gahrymanlary»). 3) Howasy täzelenmek, ýel kakmak. *Tama ýel çalyň durýar.* Ý e l ý ü r e k — ser. Ý ü r e k Y. *Gepiň gysgasy, molla Gutý gaty ýel ýürek adam ekeni* (A. Gowşudow, Eserler). *Ýöne men bir zada düşüňmek: munuň batyr bolanlygy haýsy, beýle ýel ýürek bolany haýsy* (B. Kerbabaýew, Yhlasa—Myrat). Ý e l e s o w u r m a k — Dereksiz dargatmak, dereksiz tutmak; netijesiz harçlamak, sowmak. *Şu wagta çenli gazanan abraýyny ýele sowrup başlandygyny duýanok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ý e l i n i ý a t y r m a k — Köşeşdirmek, rahatlandyrmak, ynjaltmak. *Gahary gelen adamyň ýelini ýatýrmak.* B i r s a n a ç ý e l a l y p g e l m e k — Gahar-gazaply gelmek. Y z y n y ý e l b o z m a n k a (çalmanka) — ser. Y z. *Olar yzlaryny ýel bozmanka, derrew ýeňselerine öwürsinler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýelbagy [ýelbaagy]: Gara öýüň üzüginiň daňylýan baglary. Güýçli ýel başlan badyna çöwşi etdik, tüýnüge direg urduk, birden:—Bagyşbagy üzüldi, ýelbagy gydyldy — diýip, heleý dady-perýat etmege başlady (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ýelbegeý: Ýeňlenilmän egne atylan ýa-da kellä bürelen. Onuň egnine ýelbegeý atan dony, gürzelek sakgaly, murty, üstünde gurt seräýmeli ýasy telpegi-de sarydy (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Aýsoltan uzyn seçekli ýaglygyny üstüne ýelbegeý atyp, goşa ýassyga tirsegini berip, eýwandaky giň halynyň üstünde çay içýärdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltay). Başy ýelbegeý бүrenjekli Sadap baý Halnazaryň gazaply sesini eşidende tisingindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeljik: ser. Köpürjik.

ýeljiklemek: ser. Köpürjiklemek. *Bajak guýýan ýeri köpükläp gaýnap, ýeljikleýär edil çogýan süýt ýaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

- ýelden-ykdan [ýelden-yykdan]:** Ondan-mundan, daş-töwerekden, her tarapdan.
- ýeldirgemek:** Birneme aklyň üýtgemek, aklyňdan azaşmak. *Soňky wagtlarda ýagdy mollanyň aýaly Mamagül hem edil ýeldirgän ýaly bolaýypdyr* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Ol pahyr ýeldirgäýdimikä?* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).
- ýele:** Ýeliň ösýän tarapy, şemal öwüsýän tarap. *Özi hem onuň ýele gapdalyndap üstüne abanyp, odunyny ezmezlige çalyşýan ekeni* (Myrally). *Arkasy kädili bir gyz ýele ýanlaryndan suw almaga geldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> Ý e l e s i n e - y g y n a d ü ş ü p b o l m a z l y k — Ugruna-utgasyna düşüp bolmazlyk. *Asyl senin, ýeleňe-ygyňa düşer ýaly däl, kakaňda-ha şeýle häsiýet düýbünden ýokdy* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Toba-tagsyr, men-ä seniň ýeleňe-ygyňa düşünip bilen dälidirin* («Tokmak» Jurnaly).
- ýelejiremek:** 1. Açyk howada gezmek, açyk howa çykyp seleňlemek. *Has hem gowy bolar ýaly, ýelejiräp geleris-dä!* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. Şemal kakyp durmak, ýel çalmak.
- ýelejireşmek:** Köp bolup açyk howada gezmek.
- ýelejiretmek:** Açyk howada gezmek, seleňletmek. *Wah, şol agaçlar bir tizräk ýetişedi. Seni hem bir şolaň saýasynda ýelejiretsedim* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). 2. Şemal kakdyrmak, ýel çaldyrmak. *Çaganyň bolýan otagyň ýygý-ýygýdan we dowamly ýelejiretmek gerek* (S. O. Dulitskiý, Rahit).
- ýelek:** Guşlaryň endamyna bitýän iki gapdaly sütünli ösüntgi, per. Ýelek ýassygy tirsekläp gýşarýar welin, onsoň onuň oýadygyny, ukudadygyny bilip bolmaýar («Tokmak» Jurnaly). *Eger tokaýda tilkini häkim edip goýsalar, ýelek köp bolar-da, guş bolmaz!* (M. Gorkiý, Ene). *Adyňa mynasyp ýüzleriň gülek, Ýorganyň ýüpekden, düşekçäň ýelek* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Onuň kükregi owranypdyr, ýelekleri gana boýalypdyr. Ýelek ýassyk. Guş ýelegi.*
- ýeleklemek:** Ýelek bilen örtülme, ýelek çykarmak. *Guşuň çagajyklary ýelekläp başlapdyr.*
- ýelgamak:** 1. Ýasyja tagtalygyny ujuna tersleýin kagyz ýelmenip, taýajyga berkidilen hem-de ýele tutaňda yrlanýan çaga oýnawajy. *Sen näme ýelgamak ýaly pyrlanyp dursuň?* 2. Örän ýeňil. *Gamşyň ýelgamak ýaly tozgalary hem gymyldaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Tärimi ýelgamak ýaly edip, ýokary galdyrdyk* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- ýelgin:** Bir zadyň badynyň, zarbynyň döredýän ýeli. *Meleguşuň ýelgini guýynyň başynda suw alyp duran Ataýry gelni entetdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Şulkan asmana atylanda, özüniň ýelgini bilen tozanlary asmana alyp gidýär* («Mydam Taýýar» Gazeti).
- ýelginli:** 1. Ýelgini bar bolan, ýelgini güýçli bolan. 2. göç. m. Gahar-gazaply, hyjuwly, gaharly.
- ýel-guz:** Ýel, şemal. *Howada ýel-guz, yssy-sowuk bolman, diňe azajyk salkynlyk syzylýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Meniň öýüm berkdir, ýelde-guzda yranmany bilmez* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- ýelim:** Bir zady, zadyň böleklerini ýelmek, biri-birine jebis tutdurmak üçin ulanylýan ýelmeşgeden madda, çyryş. *Bukjany öňküsi ýaly ýelmejek boldy, emma öňküsi ýaly ýelim tutmady* (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). *Ýarym sagat geçenden soň, Kaştanka ýelim we lak ysy gelyän adamlaryň yzyna düşüp, köçe bilen barýardy* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler).
- ýelimlemek:** Ýelim çalmak. *Çat açan ýerini ýelimlemek.*
- ýelimlenmek:** Ýelim çalyp berkidilmek, ýelim çalynmak.
- ýelimletmek:** Ýelim çaldyryp berkitdirmek, ýelim çaldyrmak. *Gap-çanaklaryň döwür-ýenjik ýerlerini ýelimletmek.*
- ýelimli:** 1. Ýelimi bar bolan, düzüminde ýelimi bolan. *Ýelimli jisim. Ýelimli massa.* 2. Ýelim çalyp berkidilen, tutdurylan, ýelim çalnan. *Gapagy ýelimli tamdyra.*

ýelin: Ene jynsly süýtemdirijileriň süýt işläp çykarýan emzikli organy. *Bulut ýaly süýşüp, ýelinlerini göteribilen, mytdyldaşyp, halha kolhoz mallary gelýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Sygryň gaba ýelni satanynyň arasyna sygmaýardy* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). <> Ý e l n i g o z g a m a k — Ýelnine süýt inip başlamak, guzlajak wagty ýakynlaşmak.

ýelinlemek: Ýelni gozgamak, ýelnine süýt inmek, guzlajak wagty ýakynlaşmak. *Sygrymyz ýelinläpdir.*

ýelinse: Sagylýan eldeki mallaryň emişmezligi üçin ýelnine geýdirilýän haltajyk. *Goýun emişmez ýaly emjegine ýelinse geýdiriň!*

ýelinselemek: Ýelne ýelinse geýdirmek.

ýelinselenmek: Ýelinse geýdirilmek. *Emişmezlik üçin ýelinselenmek.*

ýelinseletmek: Ýelne ýelinse geýdirtmek. *Sagylýan geçileri ýelinseletmek.*

ýelk: ý e l k ý a s a m a k — Çalt ýöräp gitmek, ylgap gitmek, ýüzüň ugruna gitmek. *Sizi telefona çagyýarlar! — diýdi-de, ýaňky oganjyk yzyna ýelk ýasaýdy. Ol şarkyldadyp açan gabsasyny ýapman gitdi, ýeňsesine-de garaman, ýelk ýasady* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýelken Y: Ýel düşüp çişende, gämini ýöretmek üçin hyzmat edýän bogaldaga berkidilen uly galyň mata. *Ýelken ýaly boluşyp deňiz deýin meýdanda, Ak çadyrlar uzakdan görünýärler agaryp* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Olaryň ýelken ýaly agaryp görünýän fartuklary ýaly fartuklaryň birini dakynyp, seniň hem olaryň arasyna goşulasyň gelýär* (B. Pürliýew, Ilkinji Gün).

ýelken YY: Diňe dabanyňy örtýän we aýagyňa daňar ýaly her ýerinden ýüp (gaýyş) geçirilen, teletinden, rezinden edilýän hem aýakýalaňaç geýilýän tomus aýakgaby, çepek. *Bularmy, tüýs ýeňil aýak, ýelken gulaklardyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýelkenli Y: Ýelkeniň kömegi bilen ýöreýän (gämi hakda). *Derýanyň ýüzünde ýelkenli gämiler, ýelkensiz gaýyklar ýüzýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýelkenli YY: Aýagyna ýelken geýen, çepekli.

ýelkildemek: Çalt hereket edip ýöremek, gaty-gaty ädimläp ýöremek. *Ýuwundyly bedäni alaga-da, ýuwundy çukuryňa bakan ýelkiledi. Manat ýasaýanyň ogly bolanynda-da, şundan artyk pul sowup bilmerin— diýip, köçeden-köçe ýelkildeýärmä — ýelkildäýer!* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýelkildi: Çalt ýöremegiň bir görnüşi.

ýellendirmek: 1. Ýel aldyryp çişirmek, ýel aldyrmak, çişirmek, pökgertmek. *Çöp üstünden hajjyk bakýar, Ýellendirip alkymyny* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýarany azdyryp ýellendirmek.* 2. göç. m. Nädogry sözler aýdyp çişirmek, hyjuwlandyrmak, gazaplandyrmak.

ýellenmek: 1. Ýel alyp çişmek, ýel almak, pökgermek. *Gije uklamanlygy zerarly ýellenen gözleri gurady* («Edebiýatdan Hrestomatiýa»). *Artygyň gabaklary ýellenipdir, gözleri ulalypdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Nädogry zat üçin çişmek, ýel almak. <> Ý ü r e g i ý e l l e n m e k — ser. Ý ü r e k Y.

ýelli: 1. Köplenç wagt ýel ösýän (ýer hakda). *Respublikamyzda iň ýelli ýerleriň biri hem Gyzyrbaň, gazanjyk, Nebitdag şäherleridir.* 2. Güýçli ýel ösüp duran, ýel turup duran. *Ýelli howa. Araky ýelli günde tas sürimizi böldüripdik.* 3. Ýellenip çişen, pökgeren. *Gabaklary ýelli, gözleri çylpykly ýaly görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> A g z y ý e l l i — ser. A g y z. *Bu gürrüňler agzy ýellileriň, gorkaklaryň ýalan toslamalarydyr* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýelmaýa [ýelmaaýa]: mif. Gadymy ertekilerde, rowaýatlarda, hekaýalarda duş gelýän, ýörände «aýagy ýere degmeýän», ýyldam maýa. *Bularyň aýaklarynyň aşagynda «ýelmaýalary» bar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). «Ýelmaýa» münüp, Arabystan ilatyny üç aýlap gezdi («Görogly» Eposy).

ýelmlemek: ser. Ý e l m e n m e k.

ýelmemek: 1. Ýelim çalyp ýelmeşdirmek, ýelim çalyp ýapyşdyrmak, ýelimläp

tutdurmak. *Haty wokzalyň görnükli ýerlerine, zawodyň binalaryna ýelmediler* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýelli haty elinde saklap, bukjany öňküsi ýaly ýelmejek boldy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. göç. m. Güpledip goýbermek, bat bilen urmak. *Taýak bilen ýelmemek*. 3. göç. m. Jaý erinde degerli söz aýtmak, manyly söz aýtmak. 4. göç. m. Birine bir zady hile ýa şowlulyk bilen dakmak, bermek, satmak. <> M a ñ l a ý y n a ý e l m e m e k — ser. M a ñ l a ý.

ýelmenmek: 1. Ýelim bilen ýelmeşdirilmek, ýelim bilen tutdurylmak, ýapyşdyrylmak, ýelmemek. *Ýelmenen bukjany emäýlyk bilen açdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. göç. m. Bat bilen urulmak

ýelmeşdirmek: Bir näçe zady ýelmemek, ýelmäp çykmak. *Studentler reňk bilen ýazylan afişany ýelmeşdirip, bilek satyp ugradylar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýelmeşegen: Oňat, çalt ýelmeşýän, derrew ýapyşýan, ýapyşagan.

ýelmeşik: Aňsatlyk bilen ýelmeşýän, şepbeşik, ýapyşagan, ýelmeşegen. *Wepanyň eline bir hili, ýelmeşik zat degdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

ýelmeşmek: 1. Bir zada ýelmenip galmak, bir zada ýelmenmek, biri-birine berk ýapyşmak. *Çaganyň eýere berk ýelmeşenini aňladylar* («Görogly» Eposy). *Şirin Merediň kebzesine ýelmeşip duran köýneginiň ýel berlen böwen ýaly, kem-kemden çişip ugrasyna syn etdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. göç. m. Biri ýa-da bir zat bilen aýrylyp bilmez ýaly bolmak, baş goşmak.

ýelmetmek: 1. Ýelim çaldyryp tutdurtmak, ýelmeşdirtmek. *Şygary diwaryň ýüzüne ýelmetmek*. 2. göç. m. Bat bilen urdurmak, patlatdyrmak.

ýelmik: bot. Ýere ýaýrap ýazgyn ösýän, iýilýän ot. *Çagalar ýelmik ýygdylar*.

ýelpmek: Biri tarapyndan ýelpewaç ýa başga bir zat bilen ýel çaldyrylmak, ýelikdirilmek.

ýelpemek: Ýelpewajy ýa-da başga bir zady iki baka bulap ýel çaldyrmak, şemallandyrmak, ýelikdirmek. *Ol içki syrny töweregindekilere duýdurmazlyk niýeti bilen, pysdylýaka köýnegini ýelpedi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Giň jaýyň gapysyndan ätledik welin, salkyn howa ýüzümüzizi ýelpedi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýelpenmek: Ýelpewaç bilen özüni ýelpemek. *Ýelpewaç bilen ýelpenmek*.

ýelpeselenmek: Ýeliň güýjüne galgamak, pasyrdamak. *Başyndaky ýaglygy ýelpeselendi*.

ýelpeseletmek: Galgatmak, pasyrdatmak.

ýelpesmek: 1. Ýelpemäge kömekleşmek. *Syrkawyň ýüzünü ýelpesmek*. 2. Bilelikde ýelpemek, köp bolup ýelpäp oturmak. *Öýdeki adamlar ýaglyklaryny ýelpesip, çybyndan goranýardylar*.

ýelpewaç [ýelpewaaç]: Ýelpemek üçin gasyňly enjam. *Şindi göze görünmen, ol gyzgylt şöhlelerini asmanyň ýüzüne ýelpewaç şekilinde ýaýratdy* (M. Gorkiý, Ene). *Aşaklykdan ösýän ertir şemaly, Ýelpew oň ýüzünü ýelpewaç ýaly* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Hytaýlylar ýelpewaç ýasamaga ussatdyrlar*.

ýelýyrtan: Gyzyl gülli, ýukajyk nah ýaglyk. *Annajamal ýüzüniň derini ýelýyrtan ýaglyga süpürdi-de, epişge baka seretdi. Bir köne ýelýyrtan ýaglyk bolmalydyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýemek: ý e m e k b o l m a k — Goşmaça urna bolmak, öňkiniň üstüne ýetne bolmak. *Onuň üstüne-de gelniniň ölmegi ýemek boldy. Päle bije atyşmak habary hem onuň üstüne ýemek boldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýemirmek: 1. Bir zady majartmak, ýemşertmek, ýapbaşdyrmak. 2. Bir zadyň gyrasyny, erňegini ýykmaq gätmek, döwmek. *Käsäniň erňegini ýemirmek*.

ýemirtmek: 1. Bir zady ýemrik etdirmek, ýemşertdirmek, majartdyrmak. 2. Bir zadyň gyrasyny, erňegini ýykdyrmak, gätdirmek, opurtmak. *Çukuryň erňeklerini ýemirtmek*.

ýempemek: Bir aýagy göteribräk basyp keýtiklemek, keýtikläp ýöremek. *Ony başdan-aýak gözden geçirdi we ýempäp ugrady* (M. Gorkiý, Ene). *Ol öýlerine*

ýempäp ugrady.

ýempik: Bir aýagyny göterip basýan, çalarak agsaýan, keýtik.

ýemrik: Gyrasy, ernegi ýemrilen, ýykylan. *Hoşgeldi galanyň ýemrik ýerinden dyrmaşyp üstüne çykdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* Gyrasy ýemrik okara.

ýemrilmek: 1. ser. Ýemşerilmek. *Semawaryň turbasynyň agzy ýemrilipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Gyrasy ýykylmak, ernegi gädilmek, oburylmak.

ýemşerilmek: ser. Ýemşermek.

ýemşermek: İçine majaryp epilmek, içine, iç tarapyna çökmek, ýemrik bolmak, ýemrilmek, ýemşermek, epilmek.

ýemşertmek: Majardyp epmek, içine, iç tarapyna çökmek, ýemirmek. *Bedräni ýemşertmek. Üstünden basyp taňňyry ýemşertmek.*

ýemşik: 1. Maşçaryp epilen, içine, iç tarapyna çöken, ýemrik. *Ýemşik gap. Ýemşik tünçe.* 2. Ýapbaşyk, ýasy, maşçyk. *Ana burny ýemşik, gözleri çukur, garny ýasy, etlek bir söwdagär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Potdynyň burny ýemşikdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ýeň: Geýimiň bütin goly örtýän bölegi. *İki ýeňi tirsegine çenli çermelen Näzik tiz-tizden ädim urup, gyssanmaç gelýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Derlän we çäge syran ýüzünü ýeňi bilen süpürdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* <> *Ýeň b e r m e z l i k* — Öz aýdanyňy öňe sürmeklik, öz diýeniňi makullamaklyk. *Pökgen ýeň bermen, Ýellini aklady (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Ý e ñ ç e r m e ş m e k* — Biri bilen ýumruklaşmaga häzirlenmek, herrelişmek. *Meniň gülsüm bilen gygyryşyp, ýeň çermeşendigimi bir aýtmaweri! (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Ý e ñ s a p y* — Türkmen aýal-gyzlarynyň don, çabyt, köynek ýaly geýimleriniň ýeňiniň ujuna urýan, tikýän aýry reňkdäki matasy. *E t e k a l t y, ý e ñ ý e d i b o l u p b a r m a k* — ser. *B a r m a k* YY. *Etek alty, ýeň ýedi, Yöräp barýan ýol bilen (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

ýenjik: Ýemşerilip döwlen, basylyp döwlen, kül-owram edilen, ýemşik.

ýenjilmek: 1. Urlup myjygy çykarylmak, urulmak, kötek iýmek. *Pökgi wala mazaly ýenjilipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Çekiçlenip sozulmak, çekiç bilen urulmak (metal hakynda).

ýençdirmek: 1. Birine pugta urdurmak, mazaly urdurmak. *Muhammet janyň kakasy gelsin, ony öldir ýaly ýençdirerin (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 2. Çekiçläp sozdukmak, çekiç urdurmak (metal hakynda).

ýençgilemek: ser. *Ý e n ç m e k* 2. *Ol çym gyzyl bolup duran uzyn demri körukden çykaryp, ony ýekedaban bilen ýençgiläp durdy (B. Pürliýew, İlkinji Gün).* <> *G e p ý e n ç g i l e m e k* — ser. *G e p*.

ýençmek: 1. Pugta urmak, mazaly saýgylamak, ýençgilemek. *Men maşgalamy yzymda taşlap, talaňçylyk etmege, garyplary ýençmäge, gan dökmäge gelemok (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Ol käýindi-de, maňlaýyna ýençmäge başlady (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* 2. Çekiçlemek, sozmak, çekiç bilen urmak (metal hakynda). *Demri ýençip sozmak*

ýeňdirmek: Ýeňiş gazandymak, üstün çykdyrmak, üstünlik gazandymak.

ýene: 1. Ýamaşgan, täzeden, gaýtadan. *Bahar ýüregine düwen bir zadyny ýene soramakçy boldy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Ýene-de, başga-da. *Ýene üç manatlyk haryt al.* 3. Bolsa-da, diýseň hem, gaýta. *Yaltarak diýäýmeseň, ýene-de şonuň adamkärçiligi ýaman dälär.* <> *Ý e n ä ñ-ý e n e s i b a r* — Ýene-de bir wagtlar, geljekde. *Ýenäň ýenesi bar, sygryň gölesi bar (Aforizm).*

ýeneki: Geljekki, indiki. Galanyňy bolsa ýeneki ýyllarda hasaplaşar gideris. *Ol öz perzendini gaýgyrmak bilen, ýenekilerinden, howatyr edip, gözýaş hem dökdü (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýene-ýeneler: Birentekler, bir näçeler we şuna meňzeşler.

ýeňiji: Üstün çykyjy, ýeňiş gazanyjy. *Ynha paýtagtymyz Watan adyndan, Salýut*

berýär ýeňijiler şanyňa (A. Kekilow, Söýgi). Döwlete tabşyrys ýokary hasyl, Çünki biz ýeňiji — zähmetkeş nesil (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýeňijilik: Üstün çykyjylyk, ýeňiş gazanyjylyk. Sowet halkynyň duşmana bolan gazabyny, ýeňişçilik ruhuny bir näçe esse artdyrdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeňil: 1. Agyr däl, agramy az bolan, agyr bolmadyk. Ýeňil mineral. 2. Köp zähmet sarp edilmeýän, kyn bolmadyk, aňsat, sada, ýönekeý, ýeňil-ýelpaý. *İki golsuz, bir aýaksyz adamyny basmagyň bolsa, duşmana has hem ýeňil düşjegini bilýäriň* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Bu meseläni çykarmak ören ýeňil. Ýeňil iş. 3. göç. m. Agras däl, salykatsyz, kelpen, göterim (adam hakda). Ýeňil adam. Ýeňil häsiýet. 4. göç. m. Siňmesi aňsat bolan, az hümmetli (nahar hakda). Ýeňil nahar iýmek. Ýeňil nahar edinip, kino gitdik. 5. göç. m. Galyň däl, ýuka. Adamlar agyr gys geýimlerini çykaryp, ýeňil ýaz geýimini geýýärdiler (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). <> Ý e ñ i l g a l m a k — Çalasynlyk bilen ýeriňden turmak, ýeňil hereket etmek. *Şol wagt Wepa hoş gylawlyk bilen ýerinden ýeňil galdy* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ý e ñ i l a t l e t i k a — ser. A t l e t i k a. Ý e ñ i l m a ş y n — ser. M a ş y n. Ýeňil maşyn tüweleý turzup ýola düşdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Ý e ñ i l ý a r a l a n m a k — Çala ýaralanmak, howpsuz ýara düşmek. *Emma Dantes elinden ýeňil ýaralanýar* («Edebiýat»). K e l l e s i ý e ñ i l — ser. Ý e ñ i l k e l l e. Kellesi ýeňil adam. Ö k j e s i ý e ñ i l — ser. Ö k j e. Ökjesi ýeňil adam. S ü ñ ñ i ý e ñ i l — ser. S ü ñ ñ i. Süňňi ýeňil hojaýynyň özi şu günki ýaly gözümiň önünde (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). E l i ý e ñ i l — ser. E l.

ýeňilkelle: Akyly az, akylsyz, kemakyl. *Aý, men onuň ýeňilkelledigini bilýärdim-le!* (M. Ýu. Lermontow, Biziň zamanymyzyň gahrymany). Ogullaryny sandan çykaryň, ballym, seniň şol ýeňilkelle däden! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýeňilkellelik: Akyly azlyk, ýeňilkellä has bolan gylyk-häsiýet, kemakyllyk. *Bu ýeňilkelleligiň üçin hemmämiziň saňa käýemege hakymyz bar* («Kolhoz Günleri»). Ýeňilkellelik bilen bir işe baş goşýarsyňyz-da, zyňyzy basga goýýarsyňyz! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeňillenmek: ser. Ý e ñ l e m e k 2.

ýeňilleşdirmek: 1. Aňsatlaşdyrmak, sadalaşdyrmak, ýönekeýleşdirmek. *Olar Gündogarda azatlyk we özleriniň takdyryny ýeňilleşdirmeklige umyt baglapdyrlar* (Orta Asyrlar Taryhy). 2. Birneme azaltmak.

ýeňilleşmek: 1. Aňsatlaşmak, birazajyk sadalaşmak, ýönekeýleşmek. *İki bolsak köp zada çydarys, derdimiz ýeňilleşer* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). 2. Birneme azalyşmak.

ýeňilletmek: ser. Ý e ñ i ý e t m e k 2. *Wasiliý Dmitriç İwana terjime etdirmek bilen, Artygyň agyr halyny ýeňilletmek küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeňillik: 1. Agramy azlyk, agyr dällik. *Reňkli metallar zeňlemege garşy durumlylygy, elektrik geçirijiligi, pugtalygy, ýeňilligi we ş.m. bilen demirden gowy bolup, degişli hallarda demriň ýerini tutýar* («SSSR-iň Ykdysady Georafıýasy»). 2. Zähmeti ýeňilleşdirmek, maddy taýdan gowulandyrmak üçin berilýän kömek. *Bize berilýen ýeňilligiň hetdi-hasaby. ýok* («Kolhoz Günleri»). 3. Aňsatlyk, çaltlyk. «Pobeda» maşyny ýalpyldawuk ýylçyr köçeden ýeňillik bilen tigirlenip barýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 4. göç. m. Agras dällik, salykatsyzlyk. Gylyk-häsiýetiň ýeňilligi. 5. göç. m. Asudalyk, arkaýynlyk. Salkynlyk arany üçin, Aýsoltan ýeňillik bilen dem alýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Adamlar gury ýere gadam basyp başlanlarynda, ýeňillik bilen dem aldylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). <> Ý e ñ i l l i k e t m e k — Doly pikirlenmän, kem akyl iş etmek, bolgusyzlyk etmek.

ýeňilmek: 1. Uruşda, söweşde, dawada basylmak, eňişe sezewar bolmak. *Onuň häzirki görnüşi dawada ýeňilen adamynyň sypatyny berýärdi* (B. Kerbabaýew,

Aýgytly Ädim). Indi men pişik bilen dawa salsam-da, ýeňilmesem gerek («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). Är ýeňilse, gola düşer; guş ýeňilse — tora (Nakyl). 2. Ýaryşda, göreşde, oýunda garşydaşyňdan asgyn gelmek, basylmak, ýykylmak, utulmak. Türkmen göreşinde Mary oblastynyň pälwanlary Daşhowuz oblastynyň pelwanlaryndan ýeňildiler. Amerikanyň boksçulary SSSR-iň boksçularyndan 2—10 hasaby bilen ýeňildiler.

ýeňil-ýelpaý [ýeňil-ýelpaý]: 1. ser. Ý e ñ i l 2. Men saňa ýeňil-eýlpaý iş taparyn (B. Pürliýew, Ilkinji Gün). 2. Çala, ýüzleý, düýpli däl. Aralarynda ýeňil-ýelpaý ýaraly bolanlar bardy welin, beýle ýaralar ýara hasap hem edilmedi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ýeňiş: 1. Uruşda, söweşde duşmandan üstün çykyp gazanylan üstünlik. Ilki başda gozgalaňçylar bir näçe ýeňişler gazandylar (Gadymy Dünýä Taryhy). Şu durmuşy, şu döwrany, eşreti Oktýabr ýeňşi berkarar etdi («Pioner» Jurnaly). 2. İşde, zähmetde, her hili sport ýaryşlarynda gazanylan üstünlik. Meni şu dereje ýetiren ýeňişleriň girewi bolşewistik partiýa sag bolsun (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Zähmetde täze-täze ýeňişler gazanarlar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly). <> Ý e ñ i ş d ü ş ü m i — «Kimi? Nämäni?» diýen soraglara jogap bolýan düşüm. Ý e ñ i ş b a ý d a g y — Ýeňşiň, üstünligiň simwoly.

ýeňişli: Ýeňiş bilen gutaran, üstünlikli. Bu parahat döwür, ýeňişli döwür. Baky guwanyp oňa, Ýeňişli gidýäs öňe (R. Seýkdow, Bagtlylar).

ýeňiýoluk: kön. s, Ýetde-gütde durmuşda ýaşan garyp-pukara. Ýusup! Siziň böwediňiziň başynda oturan ýönekeý ýeňiýolugyň biri bolsa-da, onuň esasy güýjüne eýelik edýänler başga (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Elbetde, welaýetiň içinde hem ýeňiýoluk örän kän (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ýeňlemek: 1. Agramy kemelmek, agramy azalmak. Gurap ýeňlemek. Horlanyp ýeňlemek. Operatsiýa ýatyp turalym beri üç kilo ýeňldpdirin. 2. Aňsatlaşmak, sadalaşmak, ýönekeýleşmek. Ýagdaý ýeňläp başlady. 3. göç. m. Ýeňilkellek edip başlamak, salykatsyz bolup başlamak, suwjuklamak, göterilmek. Maýsa ejäniň kiçi gyzy Tazegül şu günler gaty ýeňläpdir. 4. göç. m. Köşeşmek, ynjalmak, rahatlanmak. Şa бүтин газабыны дөкүп, biraz ýeňlepdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ol Myrady görüp gaýdanda, ýeňlen ýaly, ruhy göterilen ýaly bolup gaýdardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 5. göç. m. Gutarara ýakyn gelmek, azalmak. Gyrkym nädýe, ýeňleýemi? Aňyrsy iki günlük işimiz galdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 6. göç. m. Ruhlanmak, dogumlanmak, ruhuň göterilmek. Onuň agyr göwresi ýeňläpdi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). <> Ö k j e s i ý e ñ l e m e k — ser. Ö k j e. Bu ýyl hasylyň bolsady ekilen ýaly boldumlydygyna öňünden gözünü ýetirip bilen Pökgäniň ökjesi has hem ýeňlepdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). S ü ñ ñ i ý e ñ l e m e k — Keýpi açylmak, kuwwatlanmak, daýanmak. Kellesi durlanyp, süňni ýeňlen hekimiň gürlesi gelyärdi (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).

ýeňlenmek: Geýimiň ýeňine goluňy sokup geýmek, ýeňe sokup geýmek. Onuň eli saralgy bolansoň, köýnegini ýeňlenip bilmän, ýakasyndan boýnuny çykaryp otyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Dony ýeňlenip geýmek.

ýeňles: 1. Agramy birneme kemelen, agramy ýeňilräk bolan. Ýeňles çekim. 2. göç. m. Ýeňilkellek edýän, salykatsyz. Ýeňles adam. 3. göç. m. Çala, ýuwaş. Meniň yz ýanymda köýnegiň ýeňles pasyrdysy we aýak sesi eşidildi (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).

ýeňleslik: Ýeňilkellek, agras dällik, salykatsyzlyk.

ýeňleşmek: 1. Agramy azalyşmak, agramy kemelişmek. Çörek, guranyndanmy, nämemi, birneme ýeňleşipdir. 2. Aňsatlaşmak, ýönekeýleşmek, sadalaşmak. Bu işe meşgullansa, onuň haly ýeňleşer — diýip, böwrüni diňläp, ýuwaşlyk bilen aýtdy (M. Gorkiý, Ene).

ýeňletmek: 1. Agramyny kemeltmek, agramyny azaltmak. Aýna bedresini ýeňledip

uzatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Ruhlandyrmak, dogumlandyrmak. *Emma Artygy ol gorkuzmady, geýiminiň eziljegini ýadyna salmady, gaýta, onuň poslan göwnüni açdy, agyr oýlaryny ýeňletdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. göç. m. Aňsatlaşdyrmak, sadalaşdyrmak, ýönekeýleşdirmek, gowulandyrmak, ýeňilletmek. *Şol bolsa Tejen Sowetiniň, şäheriniň ýagdaýyny biraz ýeňletdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýeňlik: 1. Çörek bişirilende, tamdyryň howrundan, gyzgynyndan goranmak we iş wagtynda ýeňiň hapalanmazlyk üçin gola geýilýän enjam. *Eliňe ýeňlik geýip, çörek bişirmek. Ýygymçylar ýeňlik geýip pagta ýygýarlar. Ýeňlik geýip işlemek.* 2. Ýeň etmek üçin biçilen ýa-da niýetlenen mata.

ýeňmek: 1. Uruşda, söweşde üstün çykmak. *Watancılyk urşunda faşizmi ýeňdik.* 2. Bir zat ugrundaky göreşde üstünlük gazanmak. *Kynçylygy ýeňmek üçin, Tutanýerli bolgun, inim! (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* 3. Göreşde, ýaryşda we ş.m. garşydaşyňdan üstün çykmak. *Ýaryşda ýeňmek.*

ýeňňe: 1. Özüňden uly agaňyň aýaly. *Ýeňňesi bolsa bulara nahar alberip, hemişekisi ýaly çagalary bilen öz otagyna girdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). *Stola täze ak skatert ýazyp, Ýeňňe, baldyz otыр bir zada gyzgyp* (T. Esenowa, Güller). 2. Özüňden ýaşy uly bolan nätanyş aýala ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Ýeňňe, näme habar bilen gelipdiň? — diýip, Pökgen sorady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýeňse: 1. Kelläniň, kelle süňküniň yz tarapy, arka tarapy. *Arçyn börügin çykaryp, ýeňsesi tünňüçli takyr kellesini sypady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Utulan ýeňsesini gaşar* (Nakyl). 2. Bir zadyň arka tarapy, yz tarapy, tyl. *Aýlaryň şatlygna bilbil heň etdi, Şol wagt ýeňsedem bir göwre ýetdi* (B. Kerbabaýew, Aýlar). 3. Kömekçi söz rolunda: *Duşmanlaryň ýeňsesinde bolan bir söweşde bular ýedi adam bolup duşmanyň gabawyna düşdüler* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). <> Ý e ñ s e b e r m e k — Gaçmak, yza çekilmek, ejizlemek, ýeňilmek. *Duşmanyň bir toparynyň basgy bolandygyny görüp, ikinji topary hem ýeňsäni berip gaçdy* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Ý e ñ s e d a m a r y ñ g a t a m a k — Gaty gaharyň gelmek, gazaba münmek. Ý e ñ s e ö w ü r m e k — Gaçmak, yza gaýtmak, öwrülip çekilmek. Ý e ñ s e t ü ñ ñ e r t m e k — Nägilelik bildirmek, öýkelemek, gaharlanmak. Ý e ñ s ä ñ d e n t u t u l m a k — ser. Ý e ñ s e d a m a r y ñ g a t a m a k. Ý e ñ s ä ñ i e l ý a l y e t m e k — Ýok bolup gitmek. *Ol gorkusyna ýeňsesini el ýaly etdi.*

ýeňseki: Ýeňse tarapdaky, yz tarapda bolan, syrt tarapky, ýeňsedäki. *Bat bilen urlan şapbyk oglany ýeňseki diwaryň ýanyna pyzyp goýberdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýeňselik: 1. Gelin-gyzlaryň ýeňsesine dakylýan şelpeli, ýasy şaýy. *Nursoltan ýeňselik dakynypdyr.* 2. Kellekiniň atyň gulaklarynyň syrtyndan aýlanýan ýeri, gaýşy. *Oraz atynyň ýeňseligini düzeltdi.*

ýeňsikçi: İlde gören zadyny başarsa-başarmasa etjek bolýan, durnuksyz häsiýetli, kelpen, degdi. *Ýöne saňa bir tabşyrjak zadym: ýeňsikçi bolmagyn, degdi bolmagyn. Bir işiň başyny tutsaň, goparman aýrylmagyn* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Ýeňsikçiňki ýeke gün, ýetip barsa ýedi gün* (Nakyl).

ýepbeklemek: 1. El bilen ýuwaşja tapbyldatmak, urmak (ýaş çaga hakda). *Ejesi çagany ýepbekläp uklatdy.* 2. Bir zadyň üstüni, ýüzüni el ýa-da başga zat bilen ýuwaşja urup tekizlemek, rejelemek. *Kakam üýşürilgi gumy ýepbekledi. Täze edilen gum sekiniň üstüş ýepbeklemek.* 3. göç. m. Birini pugta urmak, ýençmek. *Ony mazalyja ýepbekläpdiler.*

ýepberilmek: Biliňi бүкүп, ýapyrylyp oturmak, eplenip oturmak. *Ýaňy Muhammet janyň kakasy atyny suwa ýakmaga gitdi, bar, Gurban, ýepberilip oturma-da, seret, gelýärmä? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýepbeşdirmek: Urup, basyp myjartmak, ezmek, ýapbaşdyrmak, ýemşertmek. *Gözüni şullardyp, telpegini ýepbeşdirip, dört tarapa hat yazyp zyňyp otыр* (A.

Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýepbeşik: Biri-birine gysylyp myjaraň, ýemşik, berk zada degip epilen, ýapbaşyk, ýepik. *Diwaryň ýüzünde ýanyp duran çyra poluň üstünde ýatan ýepbeşik bedreleri ýagtyldýar (M. Gorkiý, Ene).*

ýepbeşlemek: 1. ser. Ý e p b e k l e m e k 1. 2. Urup bir zadyň ýüzüni ýasylamak. 3. göç. m. Berk tankytlap, galmaz ýaly etmek.

ýepbeşmek: Urlup, gysylyp, basylyp myjarmak, berk zada degip epilmek, ýepbeşik bolmak, ýapbaşmak, emşermek. *Demre degip ýepbeşmek.*

ýepelek: bot. Esasan gumda bitýän mal oty.

ýepik: ser. Ý e p b e ş i k. *Endamynyň käbir ýeri ýepikdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýepilmek: ser. Ý e p b e ş m e k.

ýepiskop: Hristianlyk dininde ýokary derejeli ruhanylyk ady we şol ada eýe bolan adam. *Ýerli feodallar — baýarlar we ýepiskoplar ýagşy ýerleri örän irden öz ellerine alypdyrlar (SSSR Taryhy).*

ýer: 1. Öz okunyň we Günün daşynda aýlanýan, Günden kiçi üçünji planeta. *Merkuriý, Wenera, Ýer planetalary Günün töwereginde aýlanýarlar («Fizika Kursy»), Ýere, göge erk edip-de soraýas, Taryhda gyzykly döwr etdi kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. Suwly giňişlikleriň, deňziň tersine gurulyk, gury giňişlik. *Samolýotda uçup barýarkaň, ýer bilen suwy saýgarmak bolýar. Ýere bakandan ýer gorkar (Nakyl). Ýer doýman, är doýmaz (Nakyl). Ýer gaty bolsa, öküž öküžden görer (Nakyl). Ýer ala, ýurt ala (Nakyl). Ýerden tapsaň, sanap al (Nakyl). Ýer görki suw bolar, suw görki —guw (Nakyl).* 3. Biziň planetamyzyň gabygynyň üstki gaty, toprak. *Eziz sesini çykarman, dyrnagy bilen ýer dyrmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bu ýerde ýüz gekardan gowrak ýer bize boýun egýär («Bahar»).* 4. Ýurt, ülke, döwlet. *Onuň bir daban ýeri üçin men janymy bermege häzir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 5. Biriniň eýeçiliginde, garamagynda bolan peýdalanylýan territoriýa. *Derýa mawy lenta ýaly uzalyp, Owgan ýeri bilen arany bölýär (A. Haýydow, Gök asman).* 6. Orun, jaý. *Özleriniň ulaglaryny ýoldan sowmaga ýer gözleýärler (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Yaşuly professor öz ýaşyna mahsus bolmadyk çakganlyk bilen ýerinden turdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 7. Biri ýa-da bir zat eýelän, biri ýa-da bir zat bar bolan boşluk, daş-töwerek, giden giňişlik, uçastok. *Bu nähili oňat jaý, oňaly ýer! (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 8. Ýatmak üçin ýorgan-düşek ýazylan orun. *Gelniniň öz ýerini gaýyn enesi bilen çagalaryň arasynda salanyny gördüm (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 9. Gulluk wezipesi, kär. *Ol gowy ýerde işleýär.* 10. Wagt, pursat. *Han küýli janyny emgemeli ýerinde tapylmaýardy (A. Durdyýew, Han küýli).* 11. Bir zadyň galdyran yzy. *Elimiň oda bişen ýeri bildirip dur.* 12. Çat, haryt tabşyrylyp gaýdylyp durlan öý, alyjy. 13. göç. m. Nesil, maşgala. *Ol gyz gowy ýeriň maşgalasy ekeni.* <> Ý e r s e r m e n m e k — Janygyp bir zat gözlemek. *Ýitiren zadyňy gözläp ýer sermenmek.* Ý e r d e p i p o t u r m a k — Diýeniňi etdirjek bolup, hötjetlik etmek, öz diýeniňi tutmak. Ý e r g a r b a m a k — Ýere ýüzin ýykylmak, serilmek. Ý e r h o p m a k — Ýer ýuwutmak, ýer çekmek, ýitirim bolmak, ýok bolup gitmek. Ý e r ý a n a ş y g y b o l m a k — Bile bir ýerde ekin ekmek. Ý e r ç e k e n — Birine käýelende aýdylýan gargyş. *Ýaramy gozgama, ýer çeken! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ý e r ý a r y l m a d y, m e n g i r m e d i m — Erbet utandym; utanjymdan girere deşik tapmadym. Ý e r e d u l a n m a k — Ölmek. *Şeýle ýüz bilen ýaşandan, abraý bilen ýere dulanan ýagşy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ý e r e s o k m a k — Ýok etmek. *Duşmanlary ýere sokdum, Çekinmedim hiç bir zatdan (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* Ý e r e g i r m e k — 1) Ýok bolmak, ölmek; 2) Bir zat üçin gaty utanmak, utançly bolmak. Ý e r e ý a z m a k — Ýüzin ýykmak, urup

ýykamak. Ýere gurt düşen ýaly — Çakdanaşa köp, örän köp, mygyldy (adam barada). *Her erde hereket ýere gurt düşen ýaly* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Ýerigelmek — Çemi gelmek, wagty gelmek. *Ýeri gelende, bizem bir gezek oňa güleli ahyry!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýeriduşmak — Mynasyp ýigide durmuşa çykmak (aýal maşgala hakda). *Öz maşgalasynyň ýeriniň duşjagyny göz önünde tutýandyр* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). Ýerinde ýylan gäwüşese bilmek — ser. Gäwüşemek. Ýerini pesi bilen — Ýuwaşlyk bilen, hiç kime görünmän. Ýerini tanapyny külterlemek — Çalt ýöremek, çalt ýöräp gitmek. *Gyrat ýerini tanapyny külterleýär* («Görogly» *Eposy*). Gözi ýer görmezlik — ser. Göz. Sözün ýer tutmazlyk — ser. Söz. Ýan ýer — Suw durmaýan ýapaşak ýer. Ýatan ýeri ýagty bolsun — Ölen adama hormat goýlup aýdylýan söz düzümi.

ýeralma: ser. Kartoşka. *Keşir, sogan, ýeralmalar ýerläpdir, Pomidorlar gyzyr reňkin durlapdyр* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Onuň suwunyň ýüzünde çüýrük ýeralmanyň gabyklary gaýýardy* (A. Gowşudow, *Mähri— Wepa*).

ýerasty: Ýerini aşagynda ýerleşen, ýerini aşagyndaky. *Nebit skwajinalardan tebigy ýerasty gazyň güýji arkaly çykarylýar* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» *Jurnaly*). *Moskwada ýerasty demir ýoly — metropoliten salyndy* (M. N. Skatkin, *Jansyz Tebigat*). <> Ýerasty bilen — Gizlin, ýaşyryn, duýdurman. *Ýerasty bilen aňtap ýörýärke, ahyry bir gün Babagammar öz ýasan dutaryny çalyр otýarka, Aly onuň üstünden barypdyр* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýerbe-ýer: Öz ýerinde, ýerli-ýerinde, jaýba-jaý, tertipli. *Aýnam, biziň öýümüz barmydyр? Wiý, Artyk jan, hemme ýerbe-ýerdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Jaýyň içindäki goşlaryň ýerbe-ýer goýulmagy we içeriiniň tämizligi şu bolgusyz jaýyň içine aýratyn bir görk berýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýerbe-ýerlik: Ýerli-ýerindelik, jaýba-jaýlyk, tertiplilik. *Ekilen agaçlaryň ýerbe-ýerligi olara timar berýär*.

ýerçörek: Gora gömlüp bişirilen çörek. *Durdy çopan ýerçörek bişirmäge girişdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýerdemir: oba h. Ýer sürmek üçin azalyň ujuna geýdirilýän ýasy demir.

ýerdöle: Galapyn mal saklamak we gyşlatmak üçin erden gazylyp, üsti basyrylýan jaý, döle. *Gadym zamanda adamlar gyşyň sowugyndan goranmak üçin, ýerdöle gazmaklygy we küme salmaklygy öwrenipdirler* (SSSR Taryhy). *Örüden gelen sygyr gelsine, ýüzüniň ugruna ýerdöle girdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýeri: Geň galmagy aňladýan giriş söz. *Ýeri, Wüşi kel, bolup gelsiň nehili, neme habar bar? — diýip, Elli sorady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýeri, oglum, bu gün näme getirdiň?* («Mydam Taýýar» *Gazeti*).

ýerine: ser. Derek YY. 2. Ýerine başga zat almak. *Ýoldaşyňyň ýerine işlemek*. <> Ýerine düşmek — Jaý gelmek, laýyk bolmak, oň bolmak.

ýerküme: Ýaşamak üçin ýerden gazylyp gurlan jaý, küme. *Olar razwedkaçylaryň ýerkümesine ýetenlerinde, kapitan atdan towsup düşdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Gar syrgynyň derdinden ýerkümelerdäki pelteli çyralaryň yşygy-da görünmeýärdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýerlemek: 1. Täze ýerde ýaşamaklyga öwrenişmek, öwrenişip gitmek, uýgunlaşmak. *Öwez bu ýerde kän ýerlemedi* («Görogly» *Eposy*). 2. Saklanmak, eglenmek. 3. göç. m. Hyrydaryny, ýerini tapyp bermek (sowda-satykda).

ýerleşdirmek: 1. Zady bir zadyň içine salyp ornaşdyrmak, jaýlaşdyrmak, ýerbe-ýer goýmak, sygdyrmak. *Gyş geýimlerini sandyga ýerleşdirmek. Bu goşlary çemedana zordan ýerleşdirdim*. 2. Salmak, ornaşdyrmak, girizmek (işe, okuwa). *Ony ýokary mekdepleriň birinde okuwa ýerleşdirmek hyýaly ýok däl* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Biz olary göz bejerilýän jaýymyzda ýerleşdirdik* (S. K. Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*). 3. göç. m. Durmuşa

çykarmak, äre bermek. *Ýetişen gyzy ýerleşdirmek.*

ýerleşikli: Gowy ýerleşen, tagaşykly, jaýly. *Ýerleşikli oturmak. Ýerleşikli zat.*

ýerleşmek: 1. Bir zadyň içine jaýlaşmak, skgmak. *Alan kitaplarym uly şkafa ýerleşdi. Maşyna ýerleşmek. Yyglan gawunlaryň hemmesi araba ýerleşer.* 2. Girmek, kabul edilmek, göterilmek (işe, okuwa). *Biziň herimiz bir işe ýerleşdik (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* 3. Sarp bolmak, harç edilmek. *Norma boýunça alnan harytlaryň hemmesi ýerleşdi.* 4. Belli bir ýerde, territoriýada bolmak. *Türkmen döwlet uniwersiteti Aşgabat şäherinde ýerleşýer.* 5. Mäkäm ornaşmak, jaýly oturmak. *Pökgi aýbogdaşyny gurup, kemally ýerleşmäňkä, Mämetweli hojam peýda boldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 6. göç. m. Durmuşa çykamak, äre barmak.

ýerletmek: 1. Täze ýeriň ýaşaýyş şertlerine öwrenişdirmek, uýgunlaşdyrmak. *Başga ýurtdan getirilen ösümligi ýerletmek. Göçüp gelen adamlary ýerletmek.* 2. Saklamak, eglemek. 3. göç. m. Hyrydaryny tapdyryp satdyrmak.

ýerli: 1. Ýeri bar bolan. 2. Belli bir ýere mahsus bolan, şol bir ýere has bolan. *Ýerli wagt. Ýerli gepleşik. Ýerli klimat.* 3. Belli bir territoriýanyň, raýonyň çäGINE degişli bolan. *Zähmetkeşler deputatlarynyň ýerli Soweti.* 4. Ozaldan şol ýerde ýaşap ýören. *Hojamyrat ýerli halkdan ýetişen birden-bir işgär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýerlikli: Gerek ýerinde, öz ýerinde, jaý, öz wagtynda. *Hemişe gyzykly şorta sözler aýtmaga endik eden gurbanlynyň ýerlikli sözüne oturanlar ýylgyryşdylar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Seýdi eserlerinde meňzetmeleri, deňeşdirmeleri ýerlikli we ýeterlikli ulanypdyr («Edebiýat»).*

ýerliklilik: Ýerlikli bolmaklyk, jaýlylyk, öz wagtyndalyk.

ýerliksiz: 1. Ýerlikli bolmadyk, ýagdaýa dogry gelmeýän, gelsiksiz, oňaýsyz, nähak. *Yelli öz aýalynyň üstüne dile alyp bolmajak ýalan myjabatlar we ýerliksiz töhmetler atdy. Ýerliksiz gygyryşmak, biderek ýere ýaňrap ýörmek saňa näme gerekdi? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Ugursyz, bihepbe, biderek. *Ýerliksiz adam.*

ýerliksizlik: 1. Ýerlikli bolmazlyk, ýagdaýa dogry gelmezlik, gelsiksizlik, nähaklyk. 2. Ugursyzlyk, bihepbelik, bidereklik. *Ol birneme ýerliksizlik etdi.*

ýerli-suwly: Ýeri we suwy bar bolan, ýer hem-de suw bilen üpjün edilen. *Bä, men hem ýerli-suwly, öz erkli adam bolarmykam. Ol, ilin içinden göterimine satylýan ýerli-suwly ýap aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýerli-ýerden: Hemme ýerden, dumly-duşdan, hersi bir ýerden. *Ýerli-ýerden hasanaklap galan adamlaryň beýnilerini minutlyk galagopluk gaplap aldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar ýerli-ýerden Baýramyň üstüne dürli soraglary yzly-yzyna ýagdyrýardylar («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).*

ýerli-ýerinde: ser. Ý e r b e - ý e r. Men elimde bolan güýçlerimi ýerli-ýerinde goýdum («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýersiz: 1. Ekin ekmek üçin ýeri bolmadyk, ýerden mahrum edilen. *Ýersizlere ýer berdi, hem traktor getirdi, Batraklary baý eden oktyabr aýy geldi (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Belli orny bolmadyk, orunsyz. *Ýersiz билет. Ýersiz tomaşaçy.* 3. göç. m. ser. Ý e r l i k s i z 1. *Çernyšow Artygyň ýersiz nalyşyna ýylgyrýanyny mälim etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Yoldaş Durdyýew, ýersiz batyrylyk edýersiňiz (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

ýersizlik: 1. Ekin ýeri bolmazlyk, ýerden mahrumlyk. *Ýersizlik, ýurtsuzlyk, agyr durmuş olary tiz dillennäme mejbur edýär (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* 2. Belli orny bolmazlyk, orunsyzlyk. 3. göç. m. ser. Ý e r l i k s i z l i k 1.

ýersiz-ýere: Nähak, biderek, sebäpsiz. *Olaryň bir näçeleri ýersiz-ýere gyzyp, agyzlaryndan köpük saçsalar-da, halk bähbidi üçin bolman, her haýsy öz jübüsini göz önünde tutdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýer-suw: «Ýer we suw» manysynda gelýän tirkeş söz. *Ýer-suw daýhanyňky bolmalydyr! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Sowet häkimiýetinden ýer-suw*

kömegini aldy («Edebiýat»).

ýer-ýesir [ýer-ýesiir]: Yzan-da-çuwan, kynçylykly, horlukly ýagdaý. *Ulagsyzlar ýer-ýesir gol tutuşyp, ýola düşdüler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýerzemin [ýerzemiin]: Jaýyň aşagyndan ýer gazylyp edilen otag, jaý, podwal. Tsementlenen tümler, nagymlar, ýerzeminler we başga bukular gurupdyrlar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

ýeser: 1. Mekir, hilegär, köpbilmiş. *Täjiriň ýeser ogly bar eken, biriniň elinden oragyny alyp, ol hem orakçylary urup başlapdyr (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Ol özüni ýeser hasap etse-de, akmaklaçdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Pähimli, ýiti, başarnykly, daşdan görýän (adam hakda). *Artyk örän ýeser ýigitdi.* 3. göç. m. Özüne çekiji, täsirli. *Mätäji diýr, aldy huşum, Ýeser gara zülpüň seniň («Türkmen Halk Şahyran Döredijiligi»).* <> Ý e s e r ý e r d e g a ý t u t m a k — ser. G a ý.

ýeserlenmek: 1. Mekir, hilegär bolup, köpbilmişlik edip başlamak. 2. Pähimli bolmak, dogumly bolmak, dogumlanmak, başarnykly bolmak. *Bä, Artyk, sen, ýeserlenipsiň aýt! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýeserlik: 1. Mekirlik, hilegärlik. *Ýeserlikler etdi düz tutman pälin, «Pukaradyr» diýip ýazdy baý oglun (B. Kerbabaýew, Poemalar). Ýeserlik bilen, Pökgene garady (A. Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde). Gadymky sadalykdan başga ýeserlik ýokundysyny, saýgarmady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol şeýle bir ýeserlik bilen mylaýymsyrady welin, komandir bu ýeserlikleriň düýp mazmunyny eýýäm aňlady (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. göç. m. Pähimlilik, ýitilik, başarnyklylyk, daşdan görüjilik, dogumlylyk. *Bu işde batyrlyk, gaýduwsyzlyk, edermenlik, çydamlylyk, ýeserlik hem başarjaňlyk, — hemmesi birden gerekdir (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Ol örän ykjamlyk we ýeserlik bilen göni yzyna öwrüldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýeserlik bilen gürrüň etmek.*

ýesir [ýesiir]: 1. Duşmanyň eline düşen we azatlykdan mahrum edilen, ýesirlikdäki, bendi edilen adam. *Ýesirleri salyp öňmüze gitdik, Ýakyndaky pogranyzastawa eltdik (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ol hem şäheriň aýallary, ýesirleri bilen bile sürüldi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Bir zady höwes ediji, hyrydar. *Bu hem şol Öwezjanyň ýesiridir («Görogly» Eposy). Bu siziň goňşyňyz we şeýda sesiňiziň sygy hem ýesiri Berdi suratçy (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan ogly).* <> Ý e s i r d ü ş m e k — Duşmanyň eline düşmek, duşman tarapyndan ýesir alynmak, bendi edilmek. *Ýesir düşen soldaty gynaýarlar (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ý e s i r b o l m a k — Ýesirlikde ýaşamak. Ýaga düşmek, ýesir bolmak ölümden bolup, biziň namysymyza degýärdi (A. Gowşudow, Eserler).*

ýesirhana [ýesiirhaana]: kön. s. Ýesirleriň saklanýan jaýy, ýeri. *Hanyň ýesirhanasy iki howly eken. Edil şol günler hem hanyň ýesirhanasynyň ýesirden dolan günleridi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).*

ýesirlik [ýesiirlik]: 1. Ýesir düşmeklik, bendilik, ýesiriň hal-ýagdaýy. *Ol ýesirlikden gaçyşyny aýtdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Kimler ýesirlikde kulbesi çaşdy, Giň jahany bize dar eden kanun (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* 2. göç. m. Bir zady höwes edijilik, hyrydarlyk, bir zady aşyklyk.

ýetdirmek: 1. Ylgawda, ýaryşda ýaryşdaşyňyzy yzyndan ýetirmek, deňleşmegine mümkinçilik bermek, yzyndan ýetirmek. *Pellehana golaýlanynda, yzyndan ýetdirdi.* 2. göç. m. Garyp düşmek, lüt galmak. 3. göç. m. Garrylyk zerarly kuwwatdan düşmek, lagsamak.

ýeteňkirlemek: Ýetmäge sähelçe galmak, ýetip barmak, ýetibermek. Şähre ýeteňkirlemek. *Yzyndan ýeteňkirlemek. Kowup ýeteňkirlemek.*

ýeterlik: 1. Talaby kanagatlandyryp biljek, gerek bolan mukdardaky, kanagatlanarlyk. *Pökgen gumdaky goýun sürülerine iberilen ot-ýimleri hezirlilikçe ýeterlik hasaplady (A. Gowşudow, Köpetdägyň Eteginde). Ol ýeterlik ýatmandy («Mydam Taýýar» Gazeti).* 2. Bes, bolýar, ýetik. *Aýdylanlar ýeterlik.*

- ýeterlikli:** Ýeterlik mukdarda bolan, talaby kanagatlandyryp bilýän, kanagatlanarlykly. *Ýeterlikli sowatly adamlar örän az bolupdyr (SSSR Taryhy).*
- ýeterliksiz:** Ýeterlikli bolmadyk, talaby kanagatlandyryp bilmeýän, kanagatlanarlyksyz bolan. *Ýewropa grekleri tarapyndan iherilen kömek örän ýeterliksiz boldy (Gadymy Dünýä Taryhy).*
- ýeter-ýetmez:** 1. Uzynlyk taýyndan gyltyz gelýän, çala ýetip-etmeýän, zordan ýetýän (ýüp we ş.m. zatlar hakda). *Şu sagat bag hem onuň goşaryna ýeter-etmez bolýar.* 2. Çala ýeter ýaly, zordan ýeter ýaly. *Gyz bir almany Temmeliň eli ýeter-ýetmez ýerde goýupdyr («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* 3. Ýeterlik mukdarda däl, az mukdarly, gyltyz kakýan, ýetjegi ýa ýetmejegi näbelli. *Halylyk ýüpümüz ýeter-ýetmez boldy.* 4. göç. m. Bolar-bolmaz, bolgusyz, ýigrenji, binamys, bigaýrat, ugursyz, bihepbe (adam hakda). *Men, elbetde, her ýeter-ýetmez bilen başymy deňläp bilmen ahyry! Her ýeter-ýetmeziň bize dyrnagyny uzadyp biljek gümany barmy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- ýetginjek:** Ýaňy ýetişip barýan oglan, heniz oglanlykdan ýigitlik ýaşyna, ýigitlik çagyna ýetmedik. *Sizler bir ýetginjek, ýoksul balasy, Zähmetkeş halklaryň şat galasy (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* *Ýokary okuw jaýlarynda her ýyl ýetginjekleriň we gyzlaryň müňlerçesi okaýar («Pioner» Jurnaly).*
- ýetginjeklik:** Oglanyň ýetginjek ýaşlaryndaky döwrüne degişli bolan çag, ýetginjegiň ýagdaýy. *Men, özümiň ýetginjekligimi-de diňe Aşgabat şäherinde geçiripdim («Kolhoz Günleri»).* *Ýetginjeklik—ýigitlik ýyllary göni ýol ýaly ýönekeý görünse-de, soňky üç-dört ýyllyk ömri çöpe-çalama urýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- ýetibermek:** ser. *Ý e t e ñ k i r l e m e k.* *Ol ýetiberende, çopanlaryň iti üýrüp topuldy («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* *Galanyň orta biline ýetiberenlerinde, Arslanyň gözi birdenkä bir zada düşdi (N. Jumaýew, Syrly Gala).*
- ýetik:** 1. Bir zat barada habary bar bolan, bir zadyň anygyna ýeten, bir zada belet bolan, gowy bilýän, habarly. *Onuň käbir görnüşi öz berýän gürrüňine ozaldan ýetik adamynyň bolşuna meňzeýän ýaly boldy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* *Oňa hemmäh ýetik, ahyry (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy).* 2. ser. *Ý e t e r l i k* 2. *Onsuz-da olaryň dertleri özlere ýetikdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 3. Aýy-güni dolan, bolmaly wagtyna, derejesine ýeten (çaga hakda). *Ýetik dogan çaga sagdyn ösýär.* 4. Gowy, doly, mazaly. *Poçtalonyň aýdan sözüne ýetik düşünmedik ýaşuly: — Näme diýdiň? — diýip sorady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Gawunlar ýetik bişipdir.*
- ýetiklik:** Bir zat barada doly habary barlyk, bir zadyň anygyna ýetik bolmaklyk, bir zada beletlik.
- ýetim [ýetiim]:** Ejesi ýa kakasy bolmadyk; ata-enesiz. *Biz iki dost ýetim galyp ýaşlykdan, Köp horlandyk ýaşlygmyzda açlykdan (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* *Menem ýetim, senem ýetim, iki ýetim bolup ykbalymyzy özümüz çözeli (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* *Atasyz oglan — ýetim, enesiz oglan — ýesir (Nakyl).* *Ýetim oglan öz göbegini özi keser (Nakyl).* *Ýetim gözi çemçede, odunçyňky — omçada (Nakyl).*
- ýetimçilik [ýetiimçilik]:** ser. Ýetimlik. *Bu ýigit ýetimçilik bilen össe-de, ören parasatly bolup ýetişipdir (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- ýetimek [ýetiimek]:** Ýetim galan, enesiz-atasyz.
- ýetimlik [ýetiimlik]:** Ýetimiň ýagdaýy, ata-enesizlik, ýetim-esirlik. *Meniň soňky, günlerde saňa rehimim inýä, seniň ýetimligiňe men dözemok. Ah, ýetimligiň, sallahlygyň ýüzüne köz degsin (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Hossarsyzlyk, ýekelik.
- ýetimoltaň [ýetiimoltaň]:** Aýakgabyň dabanyňnyň ýarysyna tutulýan bölek ýama. *Aýnanyň ýanyndaky yzlaryň ikisi hem çokaý yzy bolup, onuň biriniňkide ýetimoltaň bardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

- ýetimsiremek [ýetiimsiremek]:** Ýetimligi duýup başlamak; ýetim bolan bolmak. *Ony aljyraňňylyga salýan ýagdaý — ylaýta-da Ballynyň dört ýaşly gyzyňny ýetimsiräp barmagydy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*
- ýetim-ýesir [ýetiim-ýesiir]:** 1. ser. Ý e t i m . 2. göç. m. Degişli hossary bolmadyk, hossarsyz. *Goý şol pullar ýetim-ýesire ýetsin (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*
- ýetim-ýesirlik [ýetiim-ýesiirlik]:** 1. ser. Ý e t i m l i k . 2. göç. m. Degişli hossarsyzlyk, hossar ýokluk.
- ýetirmek:** 1. Alnyp barylmaq, eltmek. 2. Ýeter ýaly edilmek, uzaldylyp galtaşdyrylmak, deşilmek.
- ýetirilmek:** Her bir zatdan üpjün bolmak, barly bolmak, üpjünçilik taýdan islegiňi kanagatlandyrmak.
- ýetirmek:** 1. Aradaşlykdaky bir zada uzadyp degirmek, galtaşdyrmak. *Gül astynda oturgyçda oturdy, Bukjaly hatyna elin ýetirdi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* 2. Alnyp barmak, elmek, gowşurmak. *Olar alyp barýan ýüklerini wagtynda ýetirdiler.* 3. Ýeterlik etmek, deňine elmek. *Senagaty uruşdan ozalky derejesine ýetirmek we ondan-da geçirmek ugrundaky hormatly işe sowet adamlarynyň hemmesi bir adam ýaly bolup girişdi («Edebiýat»).* 4. göç. m. Habar bermek, duýdurmak, aýtmak. *Onuň şu ýerde aýdanlaryny Serheňe ýetirmek ýeterlik (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* <> B a h a s y n y ý e t i r m e k — ser. B a h a . Ýaraqlaryň bahasyny ýetirip satjagyna ynanýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). G ö z ý e t i r m e k — ser. G ö z . Bu ýyl hasylyň bolsady ekilen ýaly boldumlydygyna öňünden gözünü ýetirip bilen Pökgeniň ökjesi has hem ýeňläpdi (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). Ý e r i n e ý e t i r m e k — 1) Çalmak, aýtmak (aýdym, saz). «Senemiň» aýdymyny ýerine ýetirmek. 2) Berjaý etmek, amala aşyrmak, iş ýüzüne geçirmek. H ä s i n i ý e t i r m e k — ser. H ä . İwan sag bol berip, häsini ýetirdi (N. Pomma, Saýlanan Eserler).
- ýetişdirmek:** 1. İdedip ösdürmek, gözegçilik edip ulaltmak, kemala getirmek. *Ak altynyň rekord hasylyny ösdürip ýetişdirmek üçin, kolhoz meýdanynda tutanýerli zähmet çekýäris («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).* 2. Terbiýeläp ösdürmek. *Biz ony meşhur razwedkaçy edip ýetişdirerdik («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* Şunuň ýaly işçi-daýhan ogullaryndan täze adam edip ýetişdirýän Gyzył Goşun dünýäniň ýüzünde diňe Sowet Soýuzyndadyr (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 3. Wagtynda eltip bermek, öz möhletinde eltmek, gowşurmak. *Kim pälesini ýetişdirmese, eýgilik tamasyny etmeli däldigini hem duýdurdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. Bir zady bellenen wagta taýýarlap häzir etmek. *Makalany şu aýda ýetişdirerin.*
- ýetişibildiginden:** Bar güýji bilen, çalt, aldygyna, haýdap. *Tüpeňiniň gundagy bilen eliniň ýetişibildiginden urýardy (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* Takyrdatmazlyga jan edip ýuwundy-da, ýetişibildiginden çokunyp we dodaklaryny sessiz gymyldadyp, ybadat etmege durdy (M. Gorkiý, Ene). Onuň endamy ot ýaly gyzyppy we ýetişibildiginden: — Eje! — diýip gygyrýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).
- ýetişik:** Okuwy özleşdiriş, bilim alyş derejesi. *Mekdep ýolbaşçylary Saparyň özüni alyp barşy, okuwda ýetişigi, ýygymda näme bilen meşgul bolýanlygy bilen gyzyklandylar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*
- ýetişikli:** 1. Hemme işde başaraňlyk bilen ýetişýän, çalasyn. *Ýetişikli sanitarlar eýýäm ýetişip, ýaralananlary ýygman bolmaga çemeli (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* Gurbanlyň özi gaty ýetişikli, her bir işe ýetişýär (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde). 2. göç. m. Goşulmasyz işine goşulyp ýören, her bir zada garyşyp, goşulyp ýören. *Äl, onyň ýetişiklidigini, eýýäm size-de bardymy?*
- ýetişiklilik:** Ýetişikli bolmaklyk, ýetişip bilijilik, her bir işe üstünlikli daryşganlyk.
- ýetişiksiz:** Ýetişikli bolmadyk, ýetişiksiz günde, gara başyna gaý, aljyraňňy, gyssagly ýagdaýda. *Agyr ýükli erkekler egri boýunlaryny süýndürüp, ýetişiksiz*

günde gadam urýarlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Olar öý işleri bilen hemişekileri ýaly ýetiksiz gündediler (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ýetismek Y: 1. Ösüp kemala gelmek, hasyla durmak, bismek. *Eken 30 gektar ýorunjasy hezir bir kemsiz etişg, mawy gül bolup otyr («Tokmak» Jurnaly). Nahar ýetişpdir.* 2. Kämilik ýaşyna ýetmek, ösüp ulalmak, jahyl çykmak. *Sowet çagalaryna kommunistik jemgyýetiň aktiw çlenleri bolup ýetismek üçin, partiýa we hökümet tarapyndan ähli mümkinçilikler döredilýär («Edebiýat»).* Nursoltan gyzynyň ýetişenini köpden bäri aňlaýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ýetismek YY: 1. Geçilýän sapaklary ýeterlikli özleşdirmek, ýetişik gazanmak, talaba laýyk özleşdirmek (okuw hakda). *Ol sapaklaryna gowy ýetişýär.* 2. Wagtynda barmak, gijä galman barmak. *Otla ýetismek. Okuwa ýetişjek bolup ylgap gitdim.* 3. Ýetişikli bolmak, öz wagtynda häzir bolmak, wagtynda taýýar etmek. *Sapýorlar ol wagtda ýollary bejerip ýetiserden ejizdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* <> G a l p y l d y ý e t i ş m e k — ser. G a l p y l d y. Ýürekleri syrylan jigitle-de biraz galpyldy ýetişdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýetlişmek: ser. Ý e t i ş m e k YY, 2.

ýetmek: 1. Öňden gidip barýan ýa-da gaçyp barýan bilen deňleşmek. *Ýaryşda öňdäkilere deňleşmek. Aýlaryň şatlygna bilbil heň etdi, Şol wagt ýeňseden bir göwre ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýlar).* Meýdan içre ýetdiň bedew harladyp, Ylgaw edip, at alyny derledip («Görogly» Eposy). 2. Bir ýere barmak, belli bir ýere baryp ýetmek. *Towşan bolsa, şol gaçýşyna bir gür jeňňellige ýetip, ýapraklaryň aşagynda gizlenip, özüni bilmän köp ýatypdyr («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* 3. Paý düşmek, belli bir mukdarda berilmek. *Bu öten agşamky oljadan ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 4. Ýeterlik bolmak, geregiçe bolmak. *Ýer gyt däl welin, hany suw ýetýärmä? (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* Bişirilen nahar hemmelere ýetdi. 5. Almak, edinmek, gazanmak. *Bu zatlara ýetmek üçin diňe işlemek gerekdigine ol düşüňärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 6. Biriniň ýa-da bir zadyň täsiri geçmek, güýçli täsir etmek, sebäp bolmak. *Bu işin Görogludan ýetenini aňlady («Görogly» Eposy).* Durdynyň aýy sözi Artyga kemsiz ýetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 7. Uzynlyk ölçegi boýunça belli bir möçbere deň bolmak. *Hajjygyň uzynlygy metr ýaryma ýetýär («Mydam Taýýar» Gazeti).* 8. Ýaşı, wagty, möhleti belli bir çene barmak. *Türkmenistan ýetdi on baş ýaşyna (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).* <> A k y l y ý e t m e k — ser. A k y l. Ol indi ep-esli çaga bolupdyr, her bir zada aklyly ýetýär. Arzuwa ýetmek — ser. Arzuw. Arzuwyňyza ýetmek üçin şu wagtlardan taryh sapagyny oňat öwrenmek gerek («Mydam Taýýar» Gazeti). G ö z ü ñ ý e t m e k — ser. G ö z. Şu meselede baş çykarmaz ýaly çylşyrymly zat ýoguna gözüm ýetýä (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ý i g i t ý e t m e k — ser. Ý i g i t. İliň seniň ýaly ýigit ýeten ogullary ot gorsayarlar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ý ü k i ý e t m e k — ser. Ý ü k. Yükün ýeter gyjyt, gepden, Şonda meni bagysla sen! (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Ý ü ñ i ý e t m e k — ser. Ý ü ñ. M a k s a d a ý e t m e k — ser. A r z u w a ý e t m e k. M y r a d a ý e t m e k — Arzuwyňa, maksadyňa ýetmek. N e ş e s i ý e t m e k — ser. N e ş e.

ýetmezçilik: 1. Bir zatda bolan nädogrulyk, kemçilik. *Ol esasy ýetmezçiligi agtardy («Kolhoz Günleri»).* 2. ser. Ý e t m e z l i k 3. Özüne mälim, hemişe Arkaçda dene ýetmezçiligi bolňp durýardy (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Mineral dökünimiz ýeterm bolsa hem, ders dökünimiz ýetmezçilik eder (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýetmezlik: 1. Gysga bolmaklyk. gysgalyk, çatmazlyk. 2. ser. Ý e t m e z ç i l i k 1. 3. Ýeterlik dällik, azlyk, gytlyk, kemlik, kanagatlanarsyzlyk, bir zadyn ýetmezlik etmegi. *Metal önüminiň artyk bolman, ýetmezlik eder gorkusy bardy («SSSR-iň Ykdysady Georafiyasy»).*

ýetmiş: 70 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Meniň üçin geklardan elli tsentner hem*

az, ýetmiş tsentner hem kän däl (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Horaz bagşy özüniň ýetmiş ýaşa golaý ömrüniň agramyny bagşyçylyk bilen geçiripdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýetne: Urna, goşant.

ýetnelik: Ýetne etmek üçin gerekli bolan. *Ýetnelik mata almak.*

ýewreýler: Ýewropa, Aziýa we Amerika ýurtlarynda ýaşaýan, bir näçe dagynyk toparlardan ybarat, semit diller maşgalasyna degişli bolan halk, musaýylar. **Siziň üçin hemmeler ýoldaş — ermeniler-de, ýewreýler-de awstriýalylar-da (M. Gorkiý, Ene).**

ýewropalylar: Ýewropada ýaşaýan ýerli halklar.

ýezit [ýeziit]: Ganym duşman, zalym, rehimsiz, ýigrenji. *Bu haram ýezitlere özüňi ýençdirme! (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Köp ýezidi ýere salan dostum sen (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

ýezitlik [ýeziitlik]: Ganym duşmanlyk, zalymlyk, rehimsizlik, ýigrenjilik.

ýy: «Ý» harpynyň ady.

ýygalmak: 1. Arasy ýakynlaşmak, biri –birine golaý bolmak ýygy bolmak, gürelmek. *Hatar aralary barha ýygalyar .* 2. Ýygy –ýygydan bolup durmak, tizleşmek. *Ana, ýene atyldy barha ýygalyar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýygaltmak: 1. Arasyny ýakyn etmek, gür etmek, biri –birine golaý etmek. *Hatrlaryň arasy 60 santimetre çenli ýygaldyp ekip, ýokary hasyl almagy gazandy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* 2. Ýygy –ýygydan etmek, tizleşdirmek, çaltlaşdyrmak. *Esen soňky wagtlarda olara gelmesini ýygalttdy.*

ýygjam: Aralary örän ýakyn, aralary golaý. *Ýygjam goýlan mis peşenli we alabeder akly patronlar görnüşip durdy. Sag gapdaly bolsa ýygjam çyzmyk bolup ýatan tekiz gowaça meýdany* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ýygjamlamak: 1. Bir ýere, bir zada golaýlamak, ýakynlamak. Arany gaty ýygjamladym. 2. Çaltlaşmak, tiz –tizden bolup geçmek. *Tolkunyşýan bulutlar çaknyşyp, yzly-yzyna ýyldyrym çakyp, gögün gürlemesi ýene ýygjamlady (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).*

ýygjamlanmak: 1. Arasy golaýlamak, arasy ýakynlaşmak, gürelmek. *Gyrymsy agaçlaryň arasy ýylsaýyn ýygjamlanýar.* 2. Tiz–tizden bolmak, çaltlanmak. *Ýyldyrym çakmasy ýygjamalndy. Aşyrym–aşyrym gelýän ýel ýygjamlandy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýygjamlaşmak: 1. Arasy ýakyn bolmak, biri–birine golaý bolmak, gürelmek. *Pellahana ýakynlaşdyklaryça, atlaryň arasy ýygjamlaşdy.* 2. Tiz –tizden bolmak, ýygy –ýygydan bolmak, çaltlaşmak. *Şol günden başlap, olaryň duşuşygy ýygjamlaşdy. (G.Kulyýew, Köpetdagynyň Aňyrsynda).*

ýygjamlatmak: 1. Arasyny ýakynlatmak, arasyny golaýlatmak. *Meleguş Halnazary tanap, ysyrғанjak, hokranjak ýaly etdi, aýaklaryny ýygjamladyp, ýeňsesini tüňňertdi, oňa bakan meýil etdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Ýygy –ýygydan etmek, çaltlaşdyrmak, tizleşdirmek. *Artyk hereketini ýygjamladanda, bugdaýdan gyzygylt tozan turdy. Esenaly dişi giden agzynyň gäwüşini ýygjamladyp, wäşilige saldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýygdyrmak: 1. Orup, ýygnap hasylyny toplatmak, hasylyny aldyrmak, ordurmak, tirdirmek. *Bir geklara golaý ýeriň üzümini okuwçylara ýygdyrdyk.* 2. Çapyp, döwüp bir ýere üşürtmek, tirdirmek. *Odun ýygdyrmak.*

ýygy –ýygy: Çalt –çalt, tiz –tiz, yzly –yzyna. *Be, Annaguly ýygy –ýygydan hat iberýär –le, bu eýýäm hatly –sowatly bolaýdymyka? (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Polina bu ýere ýygy –ýygydan gelýärdi (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).* *Aýna ýanlygy ýygy –ýygydan güjjüldedýär (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýygy: 1. Aralary golaý, aralary ýakyn bolan, gür. *Üzümleriň arasy örän ýygy ekilipdir.* 2. Yzly-yzyna bolýan, tiz –tiz çalt. *Indi bu ýoldan awtobus örän ýygy gatnaýar.*

ýygyjy: 1. Tipografiýada harp ýygýan işçi, spetsialist. *Ol harp ýygyjy bolup işleýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Hasyl ýygýan, hasyl ýygnaýan adam, maşyn we ş.m. *Her bir pagta ýygyjy, Gurban aganyň ýa –da Jumagülüň ýanyndan ýygmagy işleýärdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Pagta ýygyjy we däne arassalaýjy maşynlary işläp çykarmaklygyň plany ýerine ýetirildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýygylanmak: Arasy ýakynlaşmak, arasy golaý bolmak, ýygy bolmak. *Çeper höwesjeňleriň saýlawçylaryň arasynda çykyş ýygylandy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýygylýk: Arasy ýakynlyk, golaýlyk, gürlük. *Oturdylan agaçlaryň arasy örän ýygylýk edýär.*

ýygylmak: 1. Orlup ýygalmak, ýygналyp hasyly alynmak, orulmak, trilmek. *Emma siz näme işleýärsiňiz, pagta ýygýarmysyňyz ýa ýygлан pagtany sykajaga salýarmysyňyz?* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 2. Bir ýere toplanmak, jem bolmak, üşmek. *Ol ýere toý märekesi ýaly köp adam ýygylady.*

ýygym: 1. Hasyl ýygналýan döwür, hasyl ýygmak kampaniýasy, wagty, orak wagty, orum, tirim. *Ýygym işine päsgel bermez ýaly, бүтин ýagdaýlary düzetjegini başlyk öz sözünde aýdyp geçdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Kolhozçylar ýygym işine başladylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Belli bir maksat üçin ýygналýan pul ýa zat, töleg. *Halkdan toplanýan ýygymlar ýurdy abadanlaşdyrmak üçin peýdalanylýar.*

ýygymçy: Hasyl ýygnaýjy, hasyl ýygnaýan kolhozçy. *Ýygymçylaryň gözi Annagula düşdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýygymçylar pagta ýygmakda hormat haty bilen sylaglandy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Brigadir bizi ýygymçylaryň ýanyna alyp gitdi* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*).

ýygyn: 1. Bir ýere ýygнанан märeke, mähalle, üşmeleş. *Şunluk bilen agyr ýygyn toý meýdanyna baka eňer. Şeýle agyr ýygynyň gurulajagyny öý eýesi göz önüne getiripdir* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Emma durdugyça ýygyn köpeliýändir* (A. Gowşudow, *Mähri—Wepa*). 2. göç.m. Goşun, leşger. *Ýygyn gelip, sap –sap bolup durdular, subh –säherden nagarasyn gurdular* (« Görogly » *Eposy*). *Leýtenantyň buýrugy boýunça ýigitler biri –biriniň yzyndan sonuň ýaly ýerlikli hem çalasyn hereket etmek bilen, duşmanlaryň agyr ýygyny zaýaladylar* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýygynçak: 1. Kiçiräk üşmeleş, kiçiräk ýygनаныşyk. *Olaryň gapysynda bir ýygynçak bar, toý edýärlermikä?* 2. Belli bir maksat üçin düzülýän az sanly nöker, topalaň. *Ol bir –ä, ýurda gaýdyp gelmez bir –de, özbaşyna ýygynçak düzmez. Men näme üçin çete çykyp, özüm ýalylardan ýygynçak döretmedim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýygynydy: 1. Bir näçe eserler, işler, dokumentler ýerleşdirilen kitap. *Halk aýdymalarynyň ullakan ýygynydy neşir edilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Olaryň arasynda roman –da bar, powest –de, pesalar ýygynydy –da bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Her ýerden toplanan, ýygналyp jemlenen. *Oblastda birinjiligi almak üçin geçirilen futbol ýaryşynda şäheriň ýygynydy komandalary çykyş etdiler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýygyrjykläşmak: Hoşal bolup gülümsireşmek, çala ýylgyrjyşmak. *Çagalar ýylgyrjykläşyp durdular.*

ýygymak: 1. Ýygirt–ýygirt etmek, epin tutdurmak, epin–epin etmek, epmek. *Köýnegiňi beýdip ýygymasana!* 2. Büzüp bir ýere getirmek, бүзүп kiçeltmek, telpegiň etegini ýygymak, gowurmak. 3. Bir zat sebäpli düýrülme. *Ol ýalaňaç aýaklaryny ýygryp, göm–gök, porsy sadyr suwuň içinde ýatyrdy* («

Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 4. Ýetip, golaýlap barmak, golaýlaşmak. *Batly ýöräp, şäherden Saýladylar garany, Haýdap, ýygryp barýarlar Polk bilen arany* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Keýikler gaçýar maşyn arany ýygryýar* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

♦ **Seňrigiňi ýygrymak** — bir zatdan nägiledigiňi bildirmek ýşaratyny etmek. *Bally atyň üstünde, maslyga gelen ýyrtyjy ýaly, seňrigini ýygryp durdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýygryt –ýygryt: Ýygryt atan, epin –epin, gasyn –gasyn. *Ädigiňiň gonjy baldyrynyň ýumry etinden geçmän, edil gadymky demirçileriň körügi ýaly ýygryt –ýygryt bolup dur* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýüzüniň hamy bolsa edil hindi horazynyň boýny ýaly ýygryt –ýygrytdy* (« *Türkmenistan Kommunisti* » *Jurnaly*).

ýygryt: Ýygrylyp emele gelen epin, gasyn. *Aýnur ýañaklary ýygryt basan dolmuş aýal bolupdyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Onuň ýygryt atan maňlaýy 70 –den agandygyny aňladýardy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Köýnegiň ýygrytlaryny ütükleseň bolmaýarmy?!*

ýygrytlaşmak: Ýygryt –ýygryt bolmak, epin atmak, gasyn atmak. *Ýygrytlaşan ýüzüne üstünlik şöhlesi çayylan Näzikjamal sözünü dowam etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Boýunlary ýygrytlaşan, uzyn arryk, egmek kösä şol talandan zat ýetmedi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýygryşmak: Ýygrymaga kömek etmek, ýygrymaga kömekleşmek, bile ýygrymak, tirişmek. *Men Durda ot ýygryşdym. Biz ikinji brigada pagta ýygryşdyk.*

ýygrymak: 1. Hasylyny almak, hasylyny ýygrynamak, tirmek. *Kolhozçylaryň ýygryp üşüren gawunlary, garpyzlary her ýerde küde bolup ýatyr* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Annagulularyň kolhozynda pagtanyň ilki ýüzünü ýaňy ýygrymaga başlapdylar.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Orup ýygrynamak, ormak. *Goja ýowşan ýygryp ýörkä, ileri tarapdan biri ak, biri gara, iki sany tüweleý gelýär. Üç sany gyz meýdana ýuwa, kömelek we şulara meňzeş zatlar ýygrymaga gidipdirler* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygryndysy* »). ♦ **Agzyň ýygrymak**— ser. Agyz.

ýygrynak: Bir meseläni ara alyp maslahatlaşmak üçin guramanyň çlenleriniň ýygrynanyşygy. *Biz ýaňy partbýuro bilen kolhoz prawleniýesiniň birleşen ýygrynagyny gutaryp gaýtdyk* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýygrynak açyk meýdanda geçýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Annagulynyň gelenine on –on iki gün geçenden soň, kolhozyň umumy ýygrynagy boldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ýygrynak ýönekeý sözlem gram.**— diňe eýe bilen habardan düzülen sözlem. *Eýe bilen habardan düzülen sözleme ýygrynak ýönekeý sözlem diýilýär.*

ýygrynalmak: 1. Hasyly ýygrylyp alynmak, hasyly toplanmak *Bir müň dokuz ýüz on bäşinji ýylyň güýzünde, ekin –tikin ýygrynalandan soň, mirap tutuşlyk wagty gelip ýetdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Ýygrysyryp, üşürüp, jemlenip goýulmak, gizlenmek. *Şonuň üçin hem geýimler adatça gaty guramanka ýygrynalyr* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). 3. Bir ýere jemlenmek, az –azdan toplanmak, üşmek. 4. Ondan –mundan alyp toplanmak, alynmak. *Ýekebara hojalyklardan salgyt ýygrynaldy.*

ýygrynama: Ownuk böleklerden ýygrynalyp gurulýan, düzülýän. *Liniýanyň daýanç diregleri üçin zawodlarda ýasalan ýygrynama demir beton fundamentleri ulanylýar* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýygrynamak: 1. Hasylyny ýygryp almak, hasylyny toplamak. *Häzir bugdaý ýygrynaýars* (A.P.Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Gök ekin hasylyny ýygrynamaga okuwçylary mobilizlediler.* 2. Gizläp goýmak, ýygryşmak. *Me, muny öňkiýerinde ýygryna –da goý!* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 3. Bir ýere jemlemek, bir ýere üşürmek, toplamak. *Ol tire başlyklaryny ýygrynay, her kimden soraşdyrdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 4. Ýygrym almak, ýygrymy alyp toplamak. *Hawa, men Eziz Hanyň atlylary üçin hüşür–zekat*

ýygnaýan. Belki, çemçeläp ýygnanymy susaklap dökmeli bolar (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Oba hojalyk salgydyny doly ýygnydyk*. 5. Hossarlyk edip idetmek, ekleme, seretmek maksady bilen öz ýanyña almak, alyp göz – gulak bolmak. *Atamyň uly agasy bizi ýygnydy ýanyna* (A. Niýazow, *Şygrylar*).

ýygnyşyk: 1. Bir mesele we ş.m. hakda köpçülik bolup edilýän maslahat, mejlis. *Soňa baka ýygnyşyk, bolubardi her günde* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Bu drujinada dürli temalara degişli gyzykly ýygnyşyklar geçirilýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Obada bolan ýygnyşykdan soň, ol köçede daýhanlary daşyna egrip otyr* (M. Gorkiý, *Ene*). 2. toý–tomaşa, oturylyşyk, üşmeleş, çakylyk.

ýygnyşmak: Bir ýere gelmek, bir ýere jemlenişmek, üşmek, toplanýşmak. *Olar bu ýere hasabat –saýlaw ýygnyşygy geçirmek üçin ýygnyşypdyrlar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Barsa, ýoldaşlary ýygnyşyp başlapdyrlar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýygnyamak: Bir ýere toplanmak, bir ýere jemlenmek, üşmek. *Ol hemme kolhozçylara:— Geliň, ýygnyň, men size baş günüň içinde gazanan zähmet günleriňizi okap berjek — diýip, ýygmyçlary çagyrdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýygmatmak: 1. Hasyly toplatmak, hasyly ýygyp aldyrmak. *Hasyly ýitgisiz ýygmatmak*. 2. Gizläp goýdurmak, ýygnap goýdurmak, ýygşyrtmak. *Ony Aýsoltanyň haýysyna görä ýygmatdym* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 3. Bir ýere jemletmek, bir ýere üşürtmek, toplatmak. *Kolhozyň başlygy brigadirleri ýygnydy, olar bilen ýygnap geçirmegi maslahat bildi: Mallary ýygmatmak*. 4. Ýygym toplatmak, ýygmy topladyp aldyrmak. *Salgyt ýygmatmak*.

ýygnaýjy: Ýygnap gurmak bilen meşgul bolýan, gurnaýjy. *Jaýlary mehaniki ýygnaýjy tsehlere daşamak işi ýaramaz guralypdyr. Kartoşka ýygnaýjy kombainlary işläp çykarmaklygyň plany ýerine ýetirildi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýyggra: Utanjaň, çekinjeň, uýaljaň. *Gylyç Aga ýaş agronomyň ýyggradygyny aňlap, has–da ekezenýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ýygrylyk: Utanjaňlyk, çekinjeňlik, uýaljaňlyk. *Onda hemişeki ýygrylykdan zat galmandyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýygryk: ser. Ýyggra.

ýygrykmak: 1. Utanjaňlyk etmek, utanjyramak, çekinmek, uýalmak. *Gyzym bilen tanyş boluň — diýmegi meni gaty ýygrykdyrdy* (K. İmanow, *Watan Üçin*). 2. Gorka durmak, gorka hereket etmek. *Durdymyrat özüniň ýygrykmagyndan reňkini ak tam edip, derrew geldi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýygryljyramak: 1. ser. Ýygrykmak. *Emma ýygryljyrap, göýä utanyň ýaly ýüzüni örtýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Üsemek we ş.m. zerarly birneme ýygrylmak. *Şujagaz sowukdan hem gorkup, geçi ýaly ýygryljyrap durdy*.

ýygrylmak: 1. Ýygryt atmak, gasyn–gasyn bolmak, gasyn atmak, düýrlenmek. *Ol galstugynyň ýygrylan ýerlerini ýazyş başlady* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *İýmiň aşgazanda maýdalanmagy ýa–da owranmagy aşgazanyň muskul diwarjyklarynyň ýygrylmagynyň hasabyna bolup geçýär* (N. A. İwanow, *Guşçulyk Maldarçylygyň İn Möhüm Pudaklarynyň Biridir*). *Köýnegiň ýygrylan ýerlerini ýazyşdyrmak*. 2. Büküşmek, düýrükme (Üsemek we ş.m. zerarly). *Ogul gerek sowukdan gorkusyna ýorganyň içinden elini –aýagyny çykaryp bilmän, ýygrylyp ýatyşynda, gijäniň bir wagtlary oýandy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Emma Umsagülün pişik önündäki şyçan ýaly ýygrylmagy, sonuň bile şol habary anyklamagy zerurlygy Halnazary birneme özüne getirdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Wanýa aljyraňňy bir görnüşde ýygrylyp durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

- ýygşyrylmak:** 1. Görünmez ýaly edilip goýulmak, ýygnap goýulmak, ýaşyrylmak. *Prilawkanyň astynda ýygşyrylyp goýlan harytlar bar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Oragym ýaňyja-da şu ýerdedi, eýýäm ýygşyrylypdyr. Olarda ýygşyrylyp goýlan zatlar köp. 2. Gaýra çekilip bukulmak, görünmejek bolmak. *Ol gorkusyna ýygşyryldy.*
- ýygşyrmak:** Bir zady ýygnap goýmak, hiç kim almaz ýaly bir ýerde ýaşyryp goýmak. *Bu esbapyň örän gymmatlydygyny düşündirýär we gizlin ýerde ýygşyrmagyň zerurdygyny aýdýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Sen ýygşyryp, maňa aýtmajak bolýarsyň, derrew tap !* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).
- ýykan –ýumran [ýykaan - ýumraan]:** 1) Ýykan-ýumran etmek-wes-weýran etmek, derbi-dagyn etmek, agdar-dünđer etmek, ýykysdyrmak. *Onsoň gyzlaryň hemmesi döwüň öýüni ýykan-ýumran edip, gaçyp gidýärler* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). 2) Ýykan-ýumran bolmak-weýran bolmak, derbi-dagyn bolmak, agdar-dünđer bolmak, ýykylmak. *Ol ýykan-ýumran bolan, ýöremegi kyn köçe bilen barýarka, öz maşgalalary hem ýadyna düşdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).
- ýykdyrmak:** 1. Weýran etdirmek, berbat etdirmek, ýykyp syndyrtmak. *Köne haýatlary « ÇTZ » markaly traktora ýykdyrdyk, ýerleri bolsa buldozere düzletdik.* 2. Göreşde üstün çykartmak. *Ol pälwan maňa ýykdyrmasa gerek.*
- ýykgyn:** Ýykgyn etmek — bir tarapa bil baglamak, bir zada ýüregiňi bermek, meýilli bolmak. *Her märekäni özüne tarap ýykgyn etdiren wagtyň boldumy?* (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Gylyçnyýaz hem olaryň tarapyna ýykgyn edýärdi. Aňnatlar ilkibada biraz dul-sul diýip tykyaşsalar-da, Halnazaryň at-abraýyna ýykgyn edip, guda boldular* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- ýykgynçy:** Ýykgynçylyk işlerini alyp barýan adam. *1929-njy ýylda bolsa ol ýykgynçy, ganhor-Mämmet Baý şol han aýaly bilen sürgüne iberildi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýarag alyp goç ýigit watan üçin şaýlanýar, Sen hem gora Watany ýykgynçydan, jan gülüm!* (N. Pomma, Saýlanan Eserler).
- ýykgynçylyk:** Berbatçylyk, weýrançylyk, opurylyşyk. *Duruber, bu iş aramyzdaky synpy duşmanlaryň ýykgynçylygydyr* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).
- ýykyk –ýemrik:** ser. Ýykyk-ýumruk . *Ýoluň çep gapdalynda gadymy baýlaryň palçykdan salnan galalaryňyň we jaýlarynyň ýykyk-ýemrik diwarlary göründi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).
- ýykyk –ýumruk:** Abat däl, weýran bolup galan, berbat bolan, haraba dönen. *Berlinde bolan adamyň ýykyk –ýumruk harabaçylyklar ýadyndadyr* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Ýykyk-ýumruk jaýlary görkezdi* (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).
- ýykyk:** Abat däl, ýykylýp weýran bolan, berbat bolan, ýumrulan. *Şol barmana, ýykyk köpriniň agajyna büdräp, elini ýere diräp galdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Biri-biriniň üstüne ýelmenen ýaly depejikler, ýykyk tamjagazlar tiz-tiz göz önüne gelip geçdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Işçiler ýarym ýykyk tüneklerde ýaşapdylar* (Orta Asyrlar Taryhy).
- ýykylmak:** 1. Weýran bolmak, berbat bolmak, ýumrulamak. *Ýorgany köprüsi ýykylan ýaplardan urduryp geçende bolsa, Halnazaryň üzeňjisini ýygryýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýumruldy, ýykyldy zalymlar tagty* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). 2. Göreşde garşydaşyňdan ýeňilmek, basylmak. *Aý, ýykylsaň, uludan ýykyl diýen nakyl bar* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Göreş etse duşmanyňdan ýykylmaz, Ýaşlara kän salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). *Ýaran ýaş pälwandan ýykyldy. Ýykylan göreşden doýmaz* (nakyl). 3. Taýyp, büdräp, aýagyň özüne edem bermän, göwrän, bilen ýere gaýtmak. *Synja gylmaga oturan Mämmetweli kündüğine büdräp ýykyldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Entedi, ýykyldy, ýene-de turdy. Diýdi:— Ýap içinde ýatsam bor mana* (« Tokmak » Jurnaly). *Söýenişen ýykylmaz* (nakyl).

4. Agdarylyp ýere düşmek, başaşak gaýtmak, bir zadyň üstünden ýere geçmek. *Sapar ýykylan bada eşek hem durdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Eger ýykylaýsaň, çigidin çaşar bilgin şony! —diýen* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »). 5. Bir zadyň içine geçmek, içine düşmek. *Pil hem yzy bilen baryp, guýa ýykylýp ölüpdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »). 6. Başga ugra akmak, agmak, böwsülme (suw hakda). *Näbelli sebäplere görä, iki sapa suw ýykylýpdyr* (A. Gowşudow, *Eserler*). 7. Höküm sürmekden mahrum bolmak, häkimiýet ýolbaşçylygyndan ýok edilmek, agdarylmak. *Ana, indi patyşa ýykylýpdyr; nähili gönenýän bolsaňyz, göneniň göreýin !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Aýagyna ýykylmak** —ser. Aýak. *Jan gelnim, jan gelin, oglum gelýänçä, agtygymy eltjek bolma — diýip, ýarym-ýaş bolup, gelminiň aýagyna ýykylýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gülüp kese ýykylýlmak* —ser. Gülmek. *Bir näçesi gülüp, kese ýykylýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Şarpyldap ýykylmak* — batly ýykylmak. *Eşekden ýykylan ýaly bolmak—äňe-säne bolmak, seňse bolmak. Meni edil eşekden ýykylan ýaly äne-säne etdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

ýykyp – ýumurmak: Ýykan –ýumran etmek, agdar-düňder etmek, ber-bibat etmek. *Tebigat hadysalary dag jynslaryny ýykyp-ýumrup durýarlar.* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary *Jurnaly* »). *Ýatlaryň ordasyn ýykyp –ýumuryň, faşist goşunlaryň bilin omuryň* (Durdy Gylyç, *Goşgular*).

ýykyrdamak: *gepl. d.* Ýykyr-ýykyr edip gülmek, ýykyrlyly gülmek. *Gyzjagyzlar ýykyrdap gülüşdiler.*

ýykyrdaşmak: *gepl. d.* Bilelikde ýykyrdap gülüşmek, ýykyrlyly gülüşmek.

ýykyrly: Ýuwaş çykýan dowamly gülki sesi.

ýykma – ýykylma: Telli-pelli, bolşuna görä, bir mydar edip, bir tär bilen (durmuş-ýaşaýyş hakda). *Men öz günümi ýykma-ýykylma özüm kowalaryn* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Garry ene ýüň egirýär, gulaç dokaýar, onuň-munuň ýüpegini çekip berýär, kişiniň hyzmatyny edýär, garaz ýykma-ýykylma bir mydar bilen gün dolandyryr* (A. Gowşudow, *Mähri –Wepa*).

ýykmak: 1. Weýran etmek, berbat etmek, ýumurmak. *Köne haýatlary ýykyp, dökün hökmünde ýer dökýärler.* 2. Ýeňmek, üstün çykmak (göreşde we ş.m.). *Hudaýberdi ýaşdaş oganlary bilen göreş tutardy, köplenç wagtarda çykap baýrak alardy* (« Pioner » *Jurnaly*). *Ejizräk bir ýigit egninden ýapyşanda, ol ony silterläp ýykdy-da, ökje göterdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. Höküm sürmeginden mahrum etmek, häkimiýet başyndan agdarmak. *Aýallar bölümi oba çykýarlar; Göreş edip, köne adaty ýykýarlar* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 4. Dik duran halýndan gysardyp, ýere ýaplamak. *Agşamky güýçli ýel bir näçe agaçlary ýykypdyr.* S. Bir zadyň içine gaçyrmak, bir zadyň içine düşürmek. *Men pili bir çuň guýa ýykaryn* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »). ♦ **Göwün ýykmak** — ser. Göwün. *Çopanymyz hem aýalanyň göwnüni hiç ýykmany.* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). *Öýüni ýykamak—ser. Öý. Aý Mämmet baý, sen biziň öýümizi ýykdyň, öýümizi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýyl: On iki kalendar aýyndan ybarat wagt birligi. *Aradan iki ýyl geçdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Ýaňky kitabyň elime düşendigine şu ýyl dogry kyrk ýyl bolýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). 1961 —nji ýyl ýyl tamamy boldy. ♦ **Ýyl boýy** — ýylyň ähli dowamynda, bütin ýyl. *Ýyl boýu zähmet çekýän* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). Ýyl ýazuwy—her ýylda alnyp barylýan taryhy wakalaryň ýazgysy. Ýyla dönmek—köp wagta çekmek, uzak wagt dowam etmek.

ýylak: *bot.* Gumda bitýän çylgam—çylgam baldakly, ýumşak ýaz oty. *Ýazky ýylagyň ujy iňňe ýaly gür samany terslin-oňlyn bulaşyp görünýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bir näçe ýyl mundan oň boldumly ýaz günlerinde şu meýdanyň ýüpek ýaly gyrtýjy, ýylagy dyza çykardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

Goýunlaryň halaýan oty ýylak gök haly ýaly bolup ýaýylyp ýatyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).

ýylamak: 1. Çala gyzmak, ýyly geçmek. *Bugun emele gelmeginiň sebäbi suwuň ýylamagy diýen netijä gelipdir* (S.N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*). 2. Temperatura ýokary galyp başlamak. *Howa ýylap başlady.*

ýylan [ýyłaan]: Egrem–bugram bolup suwlup hereket edýän, zäherli, aýaksyz süýreniji. *Ýylan ýaly towranjyraýan goşa saç, Owsun atýar, şowurdaýar keteni* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ýylan çakan kendirden gorkar* (nakyl). *Ýylanyň daşy ýumşak, içi zäher* (nakyl). *Ýylanyň aýagyny görmersiň, mollanyň –çöregini* (nakyl). *Düýe öz boýnunyň egrisini bilmän, ýylana egri diýermiş* (nakyl). *Ýylanyň ýigreneni narpyz, ol hem hininiň agzynda gögerer* (nakyl).

ýylançyr [ýyłaançyr]: zool. Suwulgandan ulurak, ýaldyrawuk hamly süýreniji. *Razwedçigiň ýer astyndan ýylançyry saýgarýan ýiti gözleri Eziziň öten ýylky Eziz dældigini saýgardy. Onuň saýly börüginе, gyzyl çaýylan gupbasyna ýaňy ýerden saýlanan günüň şöhesi düşüp, suw ýüzünde, ýap ýakalarynda ýylançyr ýaly ýylpyldy oýnatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýylandodak [ýyłaandoodak]: bot. Bilek ýaly ýagyn, ýapraksyz, ak gülli, gumda bitýän parazit ösümlik.

ýylankömelek [ýyłaankömelek]: bot. Uzyn inçe baldakly iýilmeýän kömelek.

ýylanlyk [ýyłaanlyk]: Ýylanyň köp bolýan ýeri. *Häлки patyşany göterip alyp gidip, ýylanlyk, içýanlyk jaýa taşlaň —diýip, şol täze gurlan gülüstanyň bir çetinde ony taşlamakчы bolupdyrlar* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

ýylatmak: 1. Ýyly etmek, gyzdyrmak (jaý we ş. m. barada). *Biziň tamymyzy gaz ýyladýar. Şu turbalaryň gyzgyny bolsa jaýy ýyladýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. Ýyly halyna öwürmek, temperaturany ýokarlandyrmak (suwuklyk barada). *Sowuk suwy ýylatmak.*

ýylba –ýyl: Her ýyl, ýylyň–ýylyna, ýyl–ýyldan, ýyl geldikçe. *Önümiň önümçilige düşýän gymmaty-da ýylba –ýyl aşakladyýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Ýerler ýylba–ýyl ekişiň öň ýanynda bije atylyp, täzedен paýlanylýar* (G.Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ýyljyraklamak: ser. Ýylgyrjaklamak. *Aýnanyň ýyljyraklap duranyna gözi düşen Mama galyň gabagyny galdyryp:— A gyz, meni işledip, kesämden synlap durmaga utanaňokmy ?— diýdi.. Onuň ýyljyraklap seretmegi Mawynyň göwnüni has –da göterdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýyljyraklaşmak: ser. Ýyljyraklaşmak. *Ertir bada işçileriň tsehiň kontorasyna baryp, ol ýerden ýyljyraklaşyp çykýandyklary –da şu sebäbe görädi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýylçyr: Ýüzi tep –tekiz, ýylдыrap duran, ýylmanak bolan, ýylpyldawuk. *Onuň etlek, ýylçyr gara ýüzünden eýýäm çyg görmüpdur.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ak sakgally, ýylçyr kelleli garry kellesini saňňyldadyp otyrды* (« Pioner » *Jurnalý*). *Batmanow ýap–ýaňyja päki bilen syrylan ýylçyr kellesini çep eliniň aýasy bilen sypalap goýberdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ýyldam: Çalt çapýan, çalt ylgaýan, çapgyr, ýüwrük. *Ýyldam atlar pul, mata, mal baýraklar alýarlar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Ýyldam maşynlardan köçesi doly, Saz –söhbet içinde ýaňlanýar goly* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Şu gürrüňleriň içinde hem ýyldam at, ýiti gylyç, ötgür pyçak suratlandyrylýar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ýyldamlyk: Yyldam bolmaklyk, ýyldamyň hasiýeti, gylygy, ýüwrüklik, çapgyrlyk. *Öz atlarynyň ýyldamlylygyna ynanan kowguçylaryň serkerdesi Aly Beg eken* (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Pişigiň ýyldamlygy samanhana çenli* (nakyl).

ýyldyramak: Ýyldyr –ýyldyr etmek, ýylpyldyly şöhle salmak, ýalpyldap öwşün atmak. *Eýsem –de bolsa, onuň sözünden razy bolandygy onuň pensnesiniň aşagyndan ýyldyraýan görejinden göründi* (B. Kerbabaýew,

Aýgytly Ädim). Wagtal –wagtal ýyldyrap görünýän ýyldyzlardan nam –nyşan galmady (G.Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ýyldyraşmak: Ýylpyldyly öwşün atyşmak, ýyldyr –ýyldyr edişip durmak. *Onuň gözleri ýagty aýnanyň üsti bilen asmandaky ýyldyraşyp duran ýyldyzlara düşdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ýyldyratmak: Ýylpyldyly öwşün atdyrmak, ýyldyr –ýyldyr etdirmek. *Dişlerini ýyldyrapdyp, ýüzüni göge tutup, uludan –uly demini alýar* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Pähim edip gör ! — diýip, Mahoşin gyýaja gözlerini ýyldyratdy* (M.Gorkiý, Ene).

ýyldyrawuk: Ýyldyr–ýyldyr edýän, ýylpyldyly öwşün atyp duran, ýylpyldawuk. *Ol ýyldyrawuk gözleri bilen şeýle ýalbaryşly nazar bilen seredýärdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Ewenkler açık reňkli we ýyldyrawuk bezegleri söýüpdirler* (SSSR Taryhy).

ýyldyrym: Atmosfera elektrikleriniň toplanmagyndan howada birden ýüze çykýan ýagtylyk, razrýad. *Onuň manlaýyndaky depeli ýyldyrym ýaly ýalpyldady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Yzly –yzyna çakýan ýyldyrymyň şöhlesiçeri düşýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Öten agşam ýyldyrym çakdy we ýagys ýagdy.* ♦ **Ýyldyrym urmak**— ýyldyrym degip, heläkçilige sezewar bolmak. Ýyldyrym ýaly süýnmek —çakdanaşa çalt gitmek, çalt çapmak, çalt hereket etmek, ylgamak. *Ýyldyrym ýaly süýnýän atlaryň toýnaklarynyň güpürdisi giň sährany doldurdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýyldyz: 1. Yönekeý göz bilen görmek mümkin bolan we öz özünden ýagtylanýan asman jisimi. *Ýyldyz ýagtysyna towşanyň akja butlary saýgarylýardy. Gije garaňky bolsa –da, gizlenip gaçýany saýgarmaga köp sanly ýyldyz şöhlesi mümkinlik döredýärdi. Aýsyz dury asmanyň ýyldyzlary öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç.m. Bir zady alamatlandyryýan baş burç nyşan. *Onuň papagynda gyzyl ýyldyz ýalpyrap dur* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦ **Ýyldyza toýnak salmak**— keýpi kök bolmak, wagty hoş bolmak, mesirgemek. *Babaly ýatan ýerinde ýyldyza toýnak salýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýyldyza ugran ýaly bolmak*— işi şowsuz bolmak, edileni ters bolmak, oň bolmazlyk. *Arçyn, indi näme etmeli, bu gün biz ýyldyza ugran ýaly bolduk–la !* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýyldyzy düşmezlik–gylyk–häsiýetleri deň gelmezlik, oňuşmazlyk. Bizniň gelnimiziň oglumuz bilen ýyldyzy düşüşmändir –diýip, doga –tumar üçin pul baryny harçladylar* (N. Pomma, Eserler Ýygyny).

ýylgaý: *gepl. d.* Elmydama, mydama, hemişe.

ýylgyn: Syrdym–syrdym şahaly, gabygy gyzyl gyrymsy agaç. *Tejenini her düýp ýylgyny saňa garanda, meniň üçin has gymmadrak* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ogul gerek ýylgyn töňňelerini ölçerşirdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýylgynlyk: Ýylgyn agajynyň köp biten ýeri, ýylgynyň köp gögerip oturan ýeri. *Ýylgynlyk meýdanda ýygynanan adamyň sany ýokdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Meniň gapdalymdaky giden gök ýylgynlygyň içinden ullakan bazar ýoly geçýär* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýylgyrjaklamak: Hoşal bolup gülümsiremek, çala ýylgyrmak. *İki elini uzadyp, ýylgyrjaklap, Aýnur Eje bilen elleşdi* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). *Tilki hem guýrugy bir kemsiz iýip bolup ýylgyrajaklaýar* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny »).

ýylgyryşmak: Sessiz gülüşmek, gülümsireşmek. *Uzun stoluň çuňňur düýbünde oturan Aýsoltan bilen Begenç biri –birine seredişdi, ýylgyryşdy, hiç haýsy ýerinden galmady* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). *Saglyk–amanlyk soraşyp ata–ogul biri–biriniň ýüzüne ýylgyryşyp seredişdiler* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Olar biri–birileriniň ýüzlerine seredişip ýylgyryşdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýylgyrmak: Sessiz gülmek, gülümsiremek. *Poltoratskiý ygtyýarsyz ýylgyrды. Aýna ýylgyryp,başyny aşak saldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenjiň janygyp edýän gürrüňine Aýsoltan ynamsyz ýylgyrды* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ýylgyrtmak: Birini çala güldürmek, gülümsiretmek. *Ýylgyrtjak bolup çaga lak atmak.*

ýyly: 1. Sowuk däl, ýylysy bar bolan, gyzgyn. *Wepanyň göwnüne bolmasamy, bu gan ýaňyja akan gan ýaly, heniz ýylysy hem gitmedik ýaly bolup görüňdi* (A. Gowşudow, *Mähri –Wepa*). *Wanýa onuň söweşde gyzyp derlän teniniň ýylysyny duýanda, oglanda çensiz bagtlylyk duýgusy emele geldi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýyly suwa el urman, iýerdik gatý tötek* (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. Onçakly sowuk däl, maýyl. *Tamyň içi ýylydy.* ♦ **Ýyly nazar salmak**— ýürekde söýgi beslemek, ýürek bilen garamak, rehim etmek. *Ol häbibä ýyly nazar saldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*).

ýylylyk: 1. Materiýanyň hereket edişiniň aýraty formasy — jisimiň (molekulalaryň atomlaryň we ş.m.) bölekleriniň hereket etmegi netijesinde emele gelýän energiýa. 2. Haýsy –da bolsa bbir zadyň (howanyň,jisimiň we ş.m.) sowamadyk ýagdaýy. *Mekgejöwen ýylylyk söýüji we gurakçylyga çydamly ösümlükdir.*

ýylynmak: Üşäniňde öz bedeniňi gyzdyrmak, normal ýagdaýa gelmek, çöýünmek. *Gäl, Aknabat Ejäniň tamyny göreýin hemýýlynyp gideýin — diýip sowyldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Muny aňsatlar tutaşdyryp hem bolmaz, ýýlynyp hem bolmaz* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýylytmak: Belli bir derejede ýylylyk bermek, ýyly hala öwürmek, ýyly etmek. *Sadap peçiň üstünde nan goýup, ýylytmaga durdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Wanna serediji aýal oňa narzany ýylydyp berip: —indi giräýiň — diýip gaýdypdyr.* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gün jahany ýaňy ýylydyp ugrapdy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňrsynda*).

ýylky: Gylýal sürüsi, gylýal. *Kerim hom –homsy bolup ýylky bakmaga başlaýar* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »). *Men hemme döwletimde bolan atlarymyň we hemme ýylky sürülerimiň ygtyýaryny seniň eliňe berdim* (« *Görogly* » *Eposy*).

ýylkyban[ýylkybaan]: Ýylky bakýan adam, ýylky çopany.

ýyllyk: Bir ýyl möhletli, bir ýyl dowamynda bolýan. *Ýyllyk azabyň puja çykar gorkusy Aýsoltana rahat uýky bermeýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýyllyk plany dolmak, hasyly isrip etmän ýygnap gutarmak meselesi gorky aşagyna düşýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ýylmamak: Zadyň ýüzüniň бүдүр –jүдүр ýerini gyrdap ýonup ýylmanak etmek, endigan tekizlemek. *Tagtalary ýylmaýardy ussaň ýiti rendesi* (« *Pioner* » *Jurnaly*). *Ol agaran saçlaryny ýygýrtlaşan eliniň aýasy bilen iki baka ýylmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol bir günde 300 kastrýuly ýylmap bilýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýylmanak: Ýüzi бүдүр –jүдүр däl, örän tekiz, ýüzi edigan, ýalpyldap duran. *Ýüzi бүдүр–jүдүр däl, örän tekiz, ýüzi edigan, ýalpyldap duran.Ol gabagyny galdyрман, piliň elden sypyp barýan ýylmanak sapyny biygtyýar sypap, diňe: — Aýsoltan ! — diýip seslendi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Mama ýylmanak dörtgoşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Ýylmanak gürrüň** — ser. Gürrüň. *Ol ýylmanak gürrüňler tapyp, Hatyjany aýlampaja mündüren ýaly başyny aýlandyryn öýtdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

ýylmançak: Ýüzi ýylmanak bolan, ýüzi örän tekiz. *Pil sapyna adatlanan eller ýarag tutmasyny bilmeýärdiler, ýaragyň ýylmançak sowuk hili şol ellere ýylan tutandan enaýý däldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýylmanmak: 1. Ýolunyp ýylmanak edilmek, ýülmenmek, endigan tekizlenmek. *Piliň sapy ýylmanypdyr.* 2. Özüni timarlamak, özüne timar bermek, özüni tijemek, öz synaňy tertibe salmak. *Jeren aýnanyň öňüne geçdi-de, ýüz-gözüne timar berip, toýa gitmek üçin toý lybaslaryny geýnip, ýylmanyp durdy.*

ýylmaşmak: Ýylmamaga kömekleşmek, tekiz, ýylmanak edişmek. *Agaç ýylmaşmak.*

ýylmatmak: Tekiz, endigan etdirmek, ýylmanak etdirmek. *Piliň sapyny aýna döwürgi bilen ýylmatdy.*

ýylmaýjy: Zadyň бүдүр –jүдүр ýerini ýylmaýan, timarlaýan işçi-ýa-da ýörite maşyn, stanok. *Dikligine ýylmaýjy stanoklar özleşdirildi (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* *Agaç işläp bejerýän ýylmaýjy stanoklar, tokar stanoklary, awtomatik we ýarym awtomatik stanoklar iş jaýyna görk berýär (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

ýylp –ýylp: Kä ýanyp, kä sönýän, ýşyklanyan, ýylpyldap ýanyp –sönüp duran. *Tamlaryň kepbeleriň, öýleriň içinden ýşyklar garaňkynyň içinde ýylp –ýylp edip görüňärdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Aýtguly hem gijelerine işden öýe gaýdanda, onuň çyrasy ýylp –ýylp edip, örän uzakdan görüňärdi (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).* *Obanyň käbir ýerinde heniz ýylp –ýylp görüňärdi.*

ýylpyldamak: Ýyldyrap şöhle saçmak, ýyldyramak, ýylp –ýylp edip şöhlelenmek, akjaryp görünmek. *Keýikleriň akja ýamzy her ýerden bir ýylpyldap görüňdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Hanalar –da kümüş ýaly ýylpyldap, mähir bilen bakýar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* *Gumuň arasyndaky ýylpyldaýan daşlar onuň gözünü gamaşdyrypdyr (Myraly).*

ýylpyldaşmak: Ýyldyraşyp şöhle saçmak, ýyldyraşmak. *Asmanyň aýna ýüzüne hünji dökülen ýaly paýrap çykýan ýyldyzlar asudalyk bilen ýylpyldaşýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Çagalar hem dynman ýylpyldaşýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* *Ýaňyja burnuny görkezen ýylaklar günüň şöhlesine ýylpyldaşyp galypdyrlar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýylpyldatmak: Ýylpyldap şöhle saçdyrmak, ýydyratmak, ýylp –ýylp etdirmek. *Şol wagt syçrap galan günüň şöhlesi Aýnanyň gyzyl çayylan gupbasyny lowurdatdy, atyň eýeriniň gaşyndaky çüýleri ýylpyldatdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýylpyldawuk: Ýüzi ýyldyrap duran, ýüzi ýylmanak, ýüzi ýylp–ýylp edýän, ýylpyldyly şöhlenenýän. *Käsi suw kädi, käsi süýt kädi sypatynda dürli reňkdäki mähnet armytlar ýylpyldawuk ýapraklaryň arasy bilen belent şahalarda sallanyşyp görüňär. Ol töweregine garanjaklap, öz ýoldaşlaryndan görel –de, aldy –da, sag eline laýyk gelip duran ýylpyldawuk metallary basdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ýylpyldy: Çala ýanyp görüňän ýşyk, şöhle. *Eýwandaky çyra ýagtysynda gür ýagys däneleri kümüş ýaly ýylpyldy bilen seslenýär (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* *Ýeriň ýüzünü örten gök otlara günüň altyn şöhlesi düşüp, ter ýüzünü ýylpyldy bilen doldurdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýylpyr: bot. Arpa meňzeş, gara däneli, bogun, bogun bolup ösýän ot.

ýylsaýyn[ýylsaaýyn]: Her ýyl, ýylyň–ýylyna, ýyl geldikçe. *Onuň ýolbaşçylyk edýän kolhozy ýylsaýyn ulalýar (« Kolhoz Günleri »).* *Hasyl ýylsaýyn köpeliýär (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* *İşiň köne metodlarynyň tarapdary ýylsaýyn azalýardy (B. Z. Raýenko, Ýüpekçilik Boýunja Eňde Baryjy Tejribe).*

ýympyk: Tagamsyz, ýuwan, mazasyz. *Şol guýularyň suwy azajyk ýympyk ýaly duýulsa –da, ýol boýy şepbeşen agyzlara süýji degdi (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

ýyrak [ýyraak]: ser. Uzak. *Ýer gaty –da, gök ýyrak (nakyl).*

ýyrşarylmak: ser. Gülümsiremek. *Näme ýyrşarylyp dursuň.*

ýyrşarmak: ser. Ýylgyrmak. *Rüstem ýene ýyrşardy (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).* *Wanýa ýyrşarmak bilen: — Elhepus, ýaman uly zadyň bar ekeni ! –*

diýdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Şeýle dälmi ?— diýip ýyrşardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).

ýyrşartmak: ser. Ýylygyrtmak. Olar dişlerini ýyrşartmak, gözlerini güldürmek bilen sögüşdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýyrtdyrmak: 1. Ýyrtyk ýa –da iki bölünen halyna eltdirmek, böldürmek. Toýda gyňajymy ýyrtdyrdym. 2. Bir ýeriňi çyzdyrmak, dildirmek. Ol hem elini çañňalaga ýyrtdyryp ýa –da gyňajyny şahalara ildirip aljyrap duranok (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ýyrtyjy: 1. Käbir ýabany haýwanlaryň wagşylyk häsiýeti, wagşy. Gowşut Han şol bendini tutan wagtynda, bu ýeriň üsti ok atsaň geçmeýän tokaýlyk bolup, ýyrtyjy haýwanlaryň mesgenidi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Sahaliniň tokaýlary ýyrtyjy haýwanlara baýdyr (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. göç. m. Jemgyýetiň, halkyň emlägini talamak, iýmek, almak bilen meşgullanýan adam, wagşy adam. Adamçylyk hasiýetini ýitiren ýyrtyjylar: tagmalanan prowokatorlar, es –erler, menşewikler, patyşa ofitserleri, iňlislere satylanlar betpäl niýetlerini amala aşyrmak üçin birleşdiler (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýyrtyjylyk: Ýyrtyjy, wagşy häsiýetde bolmaklyk, ýyrtyjy bolmaklyk, ýolujuýlyk. Siz adamçylygyny ýitiren, ýyrtyjylyk üçin ýallanýan bir topar aňmaz itler ! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Simonow özüniň « Rus meselesi » diýen pesasynda kapitalistik medeniýetiniň pes, ýyrtyjylyk häsiýetini aýyk görkezdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ýyrtyk –ýyrtyk: Köp ýeri ýyrtylan, eleşan bolan, deşik–deşik bolan. Kagyzlaryň gyrasy ýyrtyk–ýyrtyk, sahypalaryna el kiri düşüp, yz galdyryp gidipdir (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Bu sözlerden soň geýimi–gejimi ýyrtyk–ýyrtyk oglanjyk ylgap çykdy–da, meni obanyň çetine äkitdi (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler).

ýyrtyk: Ýyrtylyp böleklere bölünen, para–para bolan, deşik emele gelen, ýyrtylan. Ýowarçylar palas, ýyrtyk ýorgan bilen örtülen telär astynda çay içmäge oturypdylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bir dulda ýyrtyk köne halta diwara söýelgi dur (A.Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Üzügiň ýyrtyklaryndan ýyldyzlaryň ýaldyraşyp görünmekleri birdenkä galdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýyrtykýaprak: Ýapraklary kertik–kertik ak üzümiň bir sorty. Ýyrtykýaprak, terbaş, gara üzüm hoşalary sarymtyl ýapraklaryň, gök ýapraklaryň arasynda bulduraşyp, biri–birine çaknyşýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

ýyrtylmak: Ulanmaga ýaramsyz bolup galmak, ýyrtyk bolmak, ýyrtyk halyna öwrülme ; deşik–deşik bolmak. Usullyk bilen agdarmasaň, ýyrtylmagy mümkin (A. Gowşudow, Mähri –Wepa). Ýaka bolsa ýyrtyldy (« Görogly » Eposy).

ýyrtyşdyrmak: Ýeke –ýeke ýyrtmak, baryny ýyrtyp çykamak, ýyrtym –ýyrtym etmek. Ýjek bolsa iýmişden, Ýrдысдыrys ýerini (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýyrtyşmak: Ýyrtmaga kömekleşmek.

ýyrtmak: 1. Yrtyk hala getirmek, dilmek, jyrmak. Wepa bukjany ýyrtyp, içinden haty çykaryp, eline aldy (A. Gowşudow, Eserler). Atyň ýarmadyk, ýyrtmadyk ýerimi goýmady («Görogly » Eposy). 2. Dilip ýaralamak, çyzmak. Elimi agaç ýyrtdy. ♦ **Ýaka ýyrtmak** — ser. Ýaka. İçini hümledig, ýakasyny ýyrtýar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýigdekçe: Yaňy ýigit çykyp ugran, yetginjek. Ol yaňy ýetişen ýigdekçe wagtynda hiç kim onuň öňüne geçmeýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol bir ýigdekçe oglandy.

ýigdelmek: 1. Ýigit bolup görünmek, ýaş görünmek. Onuň sag-aman gelendigine begenjinden bir näçe ýaş ýigdelene döndi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. göç. m. Doýanmak, kuwwatlanmak. Garry göwre ýamaşgandan ýigdeldi (B.

Kerbabaýew, Aýlar). *Aýna häzir alty aýlyk däl, belki alty ýyllyk ýigdeldi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýigdeltmek: 1.Ýigit görkezmek, ýaş görkezmek. *Gün-günden göterlip halkyň höwesi, Garryny ýigdeldýän ýyldyr-ýylymyz* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. göç. m. Doýandyrmak, kuwwatlandyrmak. *Bu duşuşyk Ahmediniň ýüregindäki ýakymsyz duýgyny ýuwmalydy, kalbyny ýigdeltmelidi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ýigit: 1. Ýigitlik çagyna ýeten, jahyl çykan, öýlenmedik oğlan, ýetginjek, ýigdekçe. *Begenç sözleşmäge, degişmäge çekinmeýän, wäşi, şowhun bir ýigitdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ýaş ýigit aýak çekdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýigin gyzyň bütin hereketlerini gözünden geçirýärdi* (B. Gurbanow, *Duşuşyk*). *Görülmedik şadyýanlyk kolhozda, ýigitde, garryda, gelinde, gyzda* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ýigide müň dürli hünär hem azdyr* (nakyl). *Ýigidiň güler ýüzi bolsun* (nakyl). *Ýigidi dostundan tana* (nakyl). 2. Ýigdekçelere, ýetginjeklere ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Geliş niredendir, ýagşy ýigit?* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Ýigit ýetmek**-ýigit çykamak, çagalykdan saýlanmak, kämillik ýaşyna ýetmek (oğlan hakda). Göç ýigit-batyr, edermen ýigit, gerçek ýigit, gaýratly ýigit. *Ýarag alyp goç ýigit, Watan üçin saýlanýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

ýigitlik: Adamyň ýaşynyň ýetginjeklik wagty bilen durguşan döwrüniň arasyndaky çagy, jahyllyk döwri. *Mydam senäde durmaz ýigitlik çagy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Almanyň bagy gözel. Ýigitlik çagy gözel* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, *Bagbanyň Gyzy*).

ýigrenji: Ýigrenç döredýän, örän erbet, nejis, pis. *Alýoşa türme sapaňçasyny dakynyp, koridora baranda, birdenkä ýigrenji bir adam gözüne göründi. Onuň alaja gözlerinde ýigrenji bir hile söhlesiniň baryny-da duýdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýigrenjilik: Ýigrenji bolmaklyk, ýigrenji görünmeklik, örän erbetlik, nejislik. *Aýnanyň şol garaşynda bir sorag, bir münkürlük, bir ýigrenjilik syzdy-da ähmiýet bermedi. Ol şol ýagdaýa ýigrenjilik bilen seretdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Aziýa halklaryna Amerikan imperialistleriniň wagşylarça edýän ýigrenjiligi mese-mälim görünýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýigrenç: Birine ýa-da bir zat barasynda döredýän örän erbet, ýaramaz duýgy. *Bolgarlaryň uludan-kiçä hemmesi türk şasynyň öz raýatyna tabyn bolmaga eden teklibini ýigrenç bilen ret edýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Olaryň boýunlaryna gulçulyk zynjyryny dakmak isleýän adamhor jellatlaryň ýigrenç pygyllaryny pas etdi* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*).

ýigrendirmek: Birine ýa-da bir zada ýigrenç döretmek, ýigrenjiligi ýüze çykarmak, ýaman görkezmek. Sen özüňi gaty ýigrendirýärsiň.

ýigrenilmek: Ýigrenji görülmek, erbel görülmek, nepis görülmek. *Ol erbet häsiýeti üçin hemmeler tarapyndan ýigrenilýärdi. Ýigrenilýän ýeriňe barjak bolup näme etjek?*

ýigrenmek: Ýigrenji görmek, erbet görmek, ýaman görmek, nepis görmek. *Gardaş ferma, «hünäri öwren-de, ýigren» diýýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Onuň özüni ulymsy tutuşyny Sapar içinden ýigrendi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýylanyň ýigreneni narpyz, ol hem hininiň agzynda gögerer* (nakyl).

ýigrentgi: Özüni ýigrendirýän, ýigrenç döredýän, örän erbet, nejis. *Aý sen-ä bir ýoknasyz, ýigrentgi ekeniň. Ýigrentgi adam.*

ýigrimi: 20 tsifriniň ady we onuň mukdary. *Olaryň näzik aýaklarynyň aşaklary ýaýly ýaly bolup, diriň-diriň bökende, ýigrimi ädimden artyga zyňyana meňzedi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Bu ýetim oğlan ýigrimi ýaşyna getipdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).

ýigrimilik: Käbir zatlaryň ölçegini kesgitleýän san. Ýigrimilik tigr.

ýilik: Merkezi nerw sistemasynyň organy we gany emele getirýän, kelle hem oňurga süňküniň kanalyňy doldurýan madda, süňküň içiniň ýuymşak massasy. *Ejesi ogluna ýilik berip bakýardy.* ♦ **Ýiligini sormak**-ezýet bermek, ekspluatirlemek, horlamak. *Olaryň kimisini sagýardy, kimisiniň ýiligini sorýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýirdirmek : Bir zadyň gyrasyny ýa-da başga bir ýerini kesip, ýyrtyp dildirmek, ýirik etdirmek. *Köwşüň ernini ýirdirmek.*

ýirik: Dilnen ýa-da gyrasy ýyrtylan ýer. *Gyrasy ýirik konserw bankalary, gazet bölekleri çasyşyp ýatyrdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Garahanyň dodagynyň ýirigini doktorlar bejeripdirler.*

ýirilmek: Gyrasy dilnip ýyrtylmak, dilik emele gelmek. *Galoşymyň erni ýirlipdir.*

ýirmek: Gyrasyny dilip ýyrtmak, ýirik etmek, dilmek. *Ol täzeje köwşüniň apgyrdyny ýiripdir.*

ýit: İti kowmak üçin aýdylýan söz. *Artygyň tirsegine galyp, «ýit » diýip gygyranyna-da gulak asmady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýiteldirmek: Çalňyp ýiti edilmek, kesgir, ötgür edilmek.

ýitelmek: 1. Çalňyp ýiti bolmak, kesgir bolmak, ötgür bolmak. *Päki gaty ýitelipdir.* 2. göç. m. Dünýä – garaýşy artmak, düşünjesi, pähimi giňelmek. *Çary öňküsinden ýitelipdir.*

ýiteltmek: Çalyp ýiti etmek, çalyp kesrip etmek, çalyp ötgür etmek. *Bu pyçagy ýüteltmeseň, mal soýup bolmaz. Bu pyçagy oňat ýiteldipsiň.*

ýitgi: 1. Ýitirilen zat, yrýa, isrip, zaýa. *Hasyl ýygnalanda, ýitgilere ýol berilmeli dälär.* 2. Ýitip giden, azaşyp başga ýere düşen (adam, mal, zat we ş.m.). « *Ýitgimiz gelyär » diýşip, seni hormatlamak üçin nahar taýýarlamaga güýmenerler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. göç. m. Ölüm, ýitim. *İňlis goşunlary agyr ýitgä duçar edildi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ýitgisiz: 1. Zaýa etmän, isrip etmän, zaýasyz, yrýasyz. *Kolhozçylar pagta hasylyny döwlete ýitgisiz tabşyrmak üçin köp tagalla etdiler* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). 2. göç. m. Ölüm – ýitimsiz. *Söweşden ýitgisiz dolanyp gelmek.*

ýiti: 1. Kütäk däl, kesrip, ötgür. *Şu gürrüňleriň içinde hem ýyldam at, ýiti gylyç, ötgür pyçak suratlandyrylýar* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Tagtalary ýylmaýardy Ussanyň ýiti rendesi* (« Pioner » *Jurnaly*). 2. Ýakyp barýan, güýçli täsir edýän, gyzgyn. *Günüň ýiti şöhesi onuň gapyrgalary sana bermeli arryk endamyny ýalpyldatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Gün özüniň ýiti şöhesini seçýärdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Ýaldyrap duran, has güýçli yşyk berýän içinden geçip barýan. *Asmanyň ýiti ýyldyzlary kemkemden ölüsilenip, gündogardan göterilen daň şapagy dünýä ýüzüne çalymtyk çäkmen bolup çaylydy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 4. *Güýçli depgin bilen alnyp barylýan, güýçli, gyzgalaňly.* 5. *Örän zehinli, akylllylygy bilen tapawutlanýan, düşbi, dykgatly. Şunuň zehininiň küteldigini, ýitidigini, akylladygyny, akmakdygyny bileýin* (« Görogly » *Eposy*). *Päk niýeti, ýiti zehini bardy, Mydam harby işe gyzyklanýardy* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*). 6. *Örän güýçli täsir edýän, ötyän, ötgür. Ene begenip ýanyna bardy-da, onuň ullakan gara elini gysdy we garaýagyň ýiti ysny demine çekdi* (M. Gorkiý, *Ene*). 7. *Gowy görýän, göreji güýçli, görgür. Soň Jeren algyr ýiti gözini doganyna dikdi-de: - Şeýlemi, Durdymyrat ? - diýdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Seniň gözüň hem meniňkiden ýiti dälär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). ♦ **Ýiti gözli** – geljegi öňünden bilýän duýgur, hüşgär. *Ýoldaşlar ! Halkara ýagdaýynyň agyrlaşmagy biziň ýiti gözli bolmagymyzy talap edýär* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). *Ýiti seretmek – siňe seretmek, dikanlap seretmek. Maňa ýiti seredip Bir zat diýýärler gülsüp* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Ýiti söz - ser. Söz. Dürtüldi ýüregne bu ýiti sözler, maňlaýna der geldi, alardy gözler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ýitigözlülük: Hüşgärlik, eserdeňlik, duýgurlyk. Ýurdymuzyň zähmetkeşleri biziň beýik watanymyzyň döwlet bähbitlerini ýitigözlülük bilen garaýan güýçlerimize gyzgyn söýgi bildirýärler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Gogol natural pomeşçik hojalygynyň krizisiniň we zyýanlylygynyň sebäplerini ýitigözlülük bilen gördi (N. W. Gogol, Eserler).

ýitigsi: 1. Juda kiçi, zordan görüňän, çala mälum bolýan, ujypsyz. Gündiz çyra bilen agtarsaň-da tapyp bolmajak ýitigsi ýodady. (A. Gowşudow, Eserler). Taryhy temany işleýän eserlerde geçmişiň ýoýulmagyna, onuň erbet taraplarynyň ýitigsi görkezilmegine ýol bermek bolmaz (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Çala ýanýan, pessejik ýanýan, şöhlesiz, öçügsi. Ol otjagaz gaty daşda görüňän ýitigsi çyra meňzeýärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýitigsilenmek: Barha ýitip barmak, barha ujypsyzlanmak, gitdigiçe azalmak, gitdigiçe öçügsi bolup görünmek. Asmanyň ýüzi agarýardy, kölegeler ýitigsilenýärdi, ýapraklar güne garaşyp titreşýärdi (M. Gorkiý, Ene).

ýitik: Ýitirilen, azaşan. Emma meret garyndaşlaryny hem ýygnaman, hiç kime sala salman: -Ýitigiňizi başga ýerden gözlän! -diýip, yzlaryna gaýtarypdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýitilenmek: 1. Çalnyp ýiti edilmek, kesgir bolmak, ötgür edilmek. Pyçak birnerme ýitilenipdir. 2. göç. m. Dünýägaraýşy, düşüňjesi giňelmek, artmak. Onuň ünsi ýitilendi (M. Gorkiý, Ene) Täçli öňküsinden birneme ýitilenipdir.

ýitileşmek: Dartgynlygy artmak, dartgynlygy güýjelmek, has çylşyrymly bolmak. Harby ýagdaýlaryň ýitileşmegi mehanikanyň çalt ösmegine köp täsir edýär (« Mydam Taýýar » Gazeti).

ýitilik: 1. Kütäk dällik, kesgirlik, ötgürlik. Bu päkiniň ýitiligi edil ýalaw ýaly. 2. Gyzgyn howurlylyk, howry güýçlülük, ýakyp baryjylyk. Günüň howrunyň, ýitiligi zerarly pazyllaryň ýüzi solupdyr. 3. Has güýçli yşyk berijilik, has ýiti yşyklylyk. Çyranyn ýitiligi gözleriňi gamaşdyrýardy. 4. Düşüňjesi artyklyk, düşbülük, zehinlilik, dykgatlylyk. Pökgeniň daş görnüşine seredeňde beýle bir ýitilik çykmaýjak ýaly görüňär, emma ol gaty ýiti ýatkeşdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 5. Güýçli täsir edijilik, ötgürlik (tagam, ys we ş. m. hakda). 6. Dartgynlylyk dartgynlylygyň çylşyrymlylygy.

ýitirim: 1. Ýitirim bolmak -gürüm-jürüm bolmak, zym uçan ýaly ýitip gitmek, güm bolmak, ýok bolup gitmek. Ýa men hem Aşyr ýaly şolaryň elinden ýitirim bolaryň, ýa-da olaryň aşyna zäher gataryň! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Onda ol eýýäm nirä ýitirim bolduka? (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Hany bu myrat nirä ýitirim boldy? -diýip, garly sorady (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). 2. Ýitirim etmek -gürüm-jürüm etmek, güm etmek, ýok etmek. Şonuň üçin hem olar Zöhräni özleriniň bähbitlerini goraýan garaçomaga bermegi, Tahyry bolsa ýitirim edip, ýurtdan çykarmagy makul hasaplaýarlar (« Edebiýat »). Muny ýaş wagtynda öldürip, ýitirim etmeli (« Görogly » Eposy).

ýitirmek: 1. Bir zady ýogaltmak, gaçyrmak. Çakgymy ýitirdim. 2. Zyýan çekmek, zeled görmek. Sen bütin bir ýylyňy ýitirdiň (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). Müsüriň faraonlary özleriniň Siriýadaky mülklerini ýitiripdirler (Gadymy Dünýä Taryhy). 3. Güýjüňi ýoklamak, ölüm-ýitime sezewar bolmak. İnlisler şol söweşe goşulan güýçleriniň segsen protsentini ýitirdiler. Şol söweşde artyk bir näçe nökerini ýitirdi. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Ýitirip tapan ýaly**—ser. Tapmak. Ýitirip tapan ýaly onuň bilen içgin-içgin elleşip, saglyk-amanlyk soraşdy (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). Tomaşaçylar we diňleýjiler Sowet Türkmenistanynyň şahyrlaryny, aýdymçylaryny, olar niredede peýda bolsalar-da, ýitirip tapan ýaly, doganlarça garşylaýardylar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Abraýyňy ýitirmek- ilň hormatlamagyndan mahrum bolmak, biabraý bolmak, hormatyňy gaçyrmak. Adamçylygy ýitirmek —ser. Adamçylyk. Adamçylygyny ýitirip, ýyrtyjylyk üçin

ýallanýan bir topar aňmaz itler! (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) Aňyny ýitmek- ser. Aň. *İş ukybyny ýitmek-ser. İş. İş ukybyny ýitiren garrylara uly kömek berilýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Mal ýitmek-küşt oýnunda malyňy mugt aldyrmak, malyňy gidermek. *Şeýlelikde ol oýnuň ahyrynda ýalňyşlyk goýberip, bir malyňy ýitirdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). Özüňi ýitmek-ser. *Öz.Aýsoltana näme jogap berjegini bilmän,özini ýitmek bilen, piliniň sapyny sypamagyny dowam etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Türkmen telpeğine gözi düşen duşmanlar olardan sustlary basylyp, özlerini ýitirýämşler. (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). El – aýagyňy ýitmek —ser. El. *Synçy geljek-diýeninden özüni tutup bilmän, elini -aýagyňy ýitirip başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýitişmek: 1. Kem-kemden ýitip gitmek, öçüşmek. *Ýypyldaşýan ýyldyzlar uçýan uçgunlar ýaly ýitişip söňsüp barýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) 2. Könelip bozylşmak, öçmek, öçüşmek. *Ýadygärligiň ýazgylary ýitişip başlapdyr.*

ýitmek: 1. Gaçyp ýogalmak, gaçyp galmak, gürüm-jürüm bolmak. *Şol wagt patyşanyň gyzynyň ýüzügi ýiten pyçagyň sapy altyn* (nakyl). 2. Azaşyp başga ýere düşmek, azaşmak. *Guma oduna giden çagalaryň biri ýitipdir.* 3. Görünmez bolmak, bozulmak, öçmek. *Ol çylgamlar gitdikçe inçelip ahyrsoňy çölde ýitip gidýär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Köp wagt geçmegi bilen, ýazylan hatlar kagyzyň ýüzünden ýitip gidipdir.* ♦ **Garasy Ýitmek** — ser. Gara. *Şiziň garaňyz ýitmänkä, men yzyňyzdan ýeterin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Gözden ýitmek-ser. Göz. *Ýeke keýigiň jyrarlyp, arany açyp, gözden ýitip barýandygyny saýgardy.* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ýo: Türkmen elipbiýiniň ýedinji harpy.

ýod: *him.* 1. Çal-gara reňkli kristal maddasy, himiki element. 2. Şu maddanyň meditsinada ulanylýan spirtli ergini.

ýoda [ýooda]: Adamyň ýa-da haýwanyň köp gatnaw etmegi netijesinde emele gelen inçejik ýoljagaz. *Ol ýigit şol jaýlaryň arasyndaky ýoda bilen ýöräp, Hoşgeldä ýakynlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Ýoda yzlasaň ýola barar, ýoly yzlasaň — ile* (Nakyl).

ýogalmak [ýoogalmak]: 1. Ýok bolup gitmek, ýok bolmak, ýitirim bolmak; ýitmek. *Wizantiýa imperiýasynda-da gul eýeçilikli gurluş kem-kemden ýogalyp ugrapdyr* (Orta Asyrlar Taryhy). 2. göç. m. Aradan çykmak, wepat bolmak, ölmek. *Asyryň gelniniň ýogalanyny mälim etmeli boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň üç ogly goşundady. Şolaryň biri eýýäm uruşda ýogalypdy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýogaltmak [ýoogaltmak]: 1. Ýek etmek, ýitirim etmek, ýitmek. 2. göç. m. Öldürmek.

ýogyn [ýogyyn]: 1. Diametri hem-de ini uly bolan, inçe bolmadyk. *Bahar bir gapdaldaky erik agajynyň ýogyn sütünine gözlerini dikdi we dymdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). *Ol ýogyndan gara saçlaryny hem ýeňsesinde ýeke örüp saklapdyr* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Etli-ganly, semiz, çişik. *Mugthor, süýthor ýogyn garyny Eşretli ýerinden öçüren koşçy* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 3. Pes, has ýognas (ses hakda). *Halnazar ýogyn, garyllyk ses bilen hemle urdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Sygyrlar ýogyn ses bilen howany ýaňlandyryp molaýardylar* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). <> Ý o g y n ç e k i m l i gram. — ser. Ç e k i m l i.

ýogynly-inçeli [ýogyynly-iinçeli]: 1. Arasynda ýogyny we inçesi bar bolan, ýogyn we inçe gatyşykly. *Ýogynly-inçeli agaçlar üşürilgi ýatyrdy.* 2. Kä ýogyn, kä inçe, hem ýogyn, hem inçe (ses hakda). *Daňlygy it ýogynly-inçeli çyňsady.*

ýogynlyk [ýogyynlyk]: 1. Diametri, ini ululyk, inçe dällik, ýogyn bolmaklyk. *Yarym metr ýogynlykdaky pürs. Çynar agajy ýogynlyk taýdan has tapawutlanýar.* 2. Etli-ganlylyk, semizlik, çişiklik. 3. Peslik, has ýognas seslilik. *Gudok sesiniň ýogynlygy. Çeşmli sesleriň ýogynlyk taýdan sazlaşmalary.*

ýognalmak: 1. Ýogyn bolup başlamak, göwrümi ulalmak, birneme ýognamak. *Gülün baldagy ýognalypdyr.* 2. Semrâp başlamak, birneme semremek. *Ol öňküsinden has ösüpdi we ýognalypdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýognamak: 1. Ýogyn bolmak, düýbi, göwrümi ulalmak. *Çynar hem günde iki esse ýognapdyr* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygýndysy»). 2. Semremek. *Ol dynçlyk zerarly ýognapdyr.*

ýognas: 1. Birneme ýogyn, ýogynrak. *Bu sortuň süýümleri birneme gysgadyr we ýognasdyr* (İ. K. Maksimenko, *Türkmenistanda Gowaçanyň Seleksiýasy We Tohumçylygy*). 2. Birneme semiz, çişik, semizräk. *Ol soldatlaryň biri uzyn ýognasdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 3. Ýogynrak çykýan, pes äheňde ýaňlanan (ses hakda). *Gelinlik gyzyň roluny oýnaýan örän deşli ýigidiň sesi gyz sesinden has ýognasdy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Onuň sesi hem başga — pessaý, ýognas we owazly* (M. Gorkiý, *Ene*).

ýogsa: Garşylyk we şert görkezýän baglaýjy kömekçi söz. *Aý, uruş zyýan etdi-de, ýogsa men okap ýokary bilim aljakdym* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Onuň geleni gowy boldy, ýogsa biz bu işi gutaryp bilmezdik.*

ýok [ýook] YY: 1. Bir zat inkär edilip jogap berlende aýdylýan modal söz. — *Ertir teatra gitjekmi?* — *Ýok.* 2. Bar bolmadyk. *Tejende az sanly gyzyly gwardiýadan başga goşun güýji ýokdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nebisjeň baýlar ýok, zalymlar ýok, Mülkdar ýok hem ezilýän jandar ýok* («Oktýabr Ýalkymy»). *Ýok ýerden bar eden, ýonuşgadan don eden* (Nakyl). <> Ý o g a ç y k a r m a k — Bolgusyz zada harçlap gutarmak, ýok etmek, ýoklamak. Ý o g u n a (ý a n m a k) k ö ý m e k — Ýok etmek, ýok edip dynmak, ýoklamak. *Artyk, onuň ýoguna köýmek çäresine girişdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ý o k b o l m a k — 1) Baş alyp gitmek. 2) Ýitmek, ýogalmak. Ý o k e t m e k — 1) Ýitirim etmek, ýitirmek, ýoklamak. Zadyny ýok etmek. 2) Ýatýrmak, aýýrmak. 3) Derbi-dagyn etmek, çym pytrak etmek.

ýok Y: Ýokup galan galyndy, ýokundy. <> Ý o k b o l m a z l y k — Örän az bolmaklyk. *İkimiz iýjek bolsak, agzymyza ýok hem bolmaz* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygýndysy»).

ýokanç: Mikroblar arkaly ýaýrap, kesel döredýän. *Emma ýokanç kesel etmesin hassa, Hüşgärlik, dermandyr, biliň siz, ýaşlar!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Siňekler ýokanç keselleri ýaýradýarlar* (S. K. Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*).

ýokançly: Başgalara ýokuşýan, ýokanç keseli bar bolan. *Trahoma örän ýokançly keseldir* (S. K. Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*).

ýokançsyz: Başgalara ýokuşmaýan, ýokançly däl.

ýokary: 1. Ýerden asmana tarap bolan ugur, beýiklik, asman. *Ejem bu günki howanyň ýagdaýyny bilmek üçin ýokary seretdi.* 2. Aşakdan ýokarlygyna, belent. *Ol özüniň döwür äýnegini ýokary galdyrdy* (A. Gowşudow, *Powestler We Hekaýalar*). *Ýokary galdyrdy-da, ýene oturgyja hylçyldadyp goýdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). 3. Artyk, köp, zyýat. *Şondan ýokary bir şaýy hem berip biljek däl* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Kolhozçylar şu ýyl pagtadan ýokary hasyl aldylar.* 4. Gowy, artyk, görelde. *Özüňden aşagy gör-de, şükür et, özüňden ýokaryny gör-de, pikir et* (Nakyl). 5. Gymmatly, belent, möhüm. *Mollanepes şu dünýä ýaşaýşyny hemme zatdan ýokary tutýar* («Edebiýat»). 6. Aňry tarapa, öň tarapa, ýokaryk. *Sagadyň dili barha ýokary süýşýär* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Begenç melementil jalbaryny çyzgap, dyzyndan ýokary geçiripdir* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). 7. Günüň dogýan tarapy, gündogar. *Ýokary tarapa hereket etmek.* 8. Belent äheňli, inçe (ses hakda). *Ýokary (äheňli) aýdymlardan aýtmak.* 9. Güýçli, batly. *Ýokary depgin bilen artýar sanymyz* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 10. Öz ähmiýeti boýunça görnükli, hormatly, uly. *Ol baýak Ýelliniň agasy meni ýokary işe çekjek boldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Ýokary sylag. Ýokary baha.* 11. İn oňat, in gowy. *Ýokary sortly haryt.*

Ýokary hilli önüm. 12. «Ýolbaşçylyk edýän, baş» diýen ýaly many aňladyp, edara atlaryna goşulyp ulanylýan söz. *TSSR Ýokary Sowetiniň Pöwriedäki daçasyny baryp gördük,* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). 13. Magaryf sistemasyndaky basgançak, dereje hakda: jemleýji, tamamlajy. *Ýokary bilim alyp çykmagy ozal bir wagt wadalaşypdylar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Uly ogly bolsa ýokary mekdepleriň birini gutaryp barýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 14. Öýüň töri, tör. *Ýokary geçip oturjak däl — diýip, iç işikde ayak üstünde oturdy-da, aman-esenlik soraşdy* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 15. Kömekçi söz rolunda: *Samolýot dagyň ýokarsynda uçýardy.* <> Ý o k a r y g ö t e r i l i ş — Möwç alyş, ýaýbaňlanyş, ösüş. Ý ü z ü ň i ý o k a r y t u t m a k — ser. Ý ü z. Näme beýle ýüzüňi ýokary tutup, görmedik bolup barýarsyň? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýokaryk [ýokaryyk]: Ugur, tarap görkezýän hal sözi. *Ýokaryk geçip oturmak.*

ýokarky: Yokary bölekdäki, bir zadyň üstündäki, ýokardaky. *Durdy ştab wagonyna girip, ýokarky polkada ýer tutanda, eşelon herekete başlady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýokarky dodagynyň aşagyndan pugta gysylgy dişleriniň ak süňki ýaldyrap görünýärdi* (M. Gorkiý, Ene).

ýokarlanmak: 1. Yokary galmak, beýgelmek, asmana göterilmek. *Samolýot barha ýokarlanýar.* 2. Öňki derejesinden artyp başlamak, köpelmek, galmak. *Ekin meýdanlarynyň girdeji berijiligi ýokarlanýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gullukçylaryň zähmet haklary ýokarlanýar.* 3. Möwç almak, güýjemek. *Aralaşan gozgalaňyň barha ýokarlnýan tolkunynyň täsirine berlip, bütin märeke geň we güňleş wagyrdady* (M. Gorkiý, Ene). 4. Gowulanmak, oňatlanmak. *Kolhozcy köpçüliginiň hal-ýagdaýy ýokarlanýar* («Kolhoz Günleri»).

ýokarlaşmak: 1. Birneme yokary galmak, beýgelmek. 2. Öňki derejesinden birneme artmak, bir azajyk köpelmek, galmak. *Hil taýdan ýokarlaşmak.* 3. Birneme möwç almak, bir azajyk güýçlenmek. 4. Gowulaşmak, oňatlaşmak. *İlatyň maddy hal-ýagdaýy ýokarlaşýar.*

ýokarlatmak: 1. Yokary galdyrmak, beýgeltmek. *Lýotçik samolýoty gitdigiçe ýokarlady.* 2. Öňki derejesinden artdyrmak, köpeltmek, galdyrmak. *Bahasyny ýokarlatmak. Bilim derejesini ýokarlatmak.* 3. Möwç aldyrmak, güýçlendirmek, işiň depginini artdyrmak. 4. Gowulatmak, oňatlatmak. *Durmuş derejesini ýokarlatmak.*

ýokarlygyna: 1. Yokary tarapa, beýikligine. *Ol gara murtlaryny ýokarlygyna towlapdyr* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Gündogar tarapa, gündogara. *Öňündeki beýik haýatyň etegi bilen ýokarlygyna syryp, köçä düşdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýokdurmak: 1. Bir zada yz, tegmil galdyryp hapalamak. *Mehinlä buýur, onuň geýim-gejimine kir ýokduraýmasyn* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Yokanç kesele ýolukdyrmak. <> G a r a ý o k d u r m a k — ser. G a r a. *Bigünä adama gara ýokdurjak bolmak.*

ýoklamak [ýooklamak]: 1. Birini ýa-da bir zady ýat etmek, ýatlamak, küýsemek. *Gyrat Göroglyny ýoklap bir kişnedi* («Görogly» Eposy). *Maýsa ýene-de bir zady ýoklaýan ýaly, böwrüni diňleýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Yok etmek, ýitirmek. 3. Sarp etmek, harçlamak. *Alan depderleriňi nirä ýokladyň? Ol eline düşen 10 manady bir ýerde-he ýoklapdyr.* 4. Ýoguna ýanmak, öldürmek. *Gyzylhany tutmaly ýa-da ýoklamaly. Men ony öz elim bilen ýoklaryn!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýoklanmak [ýooklanmak]: 1. Biri ýa-da bir zat ýat edilmek, ýatlanmak, küýselmek. 2. Yok edilmek, ýitirmek. 3. Sarp edilmek, harçlanmak. 4. Ýoguna ýanylmak, öldürilmek.

ýokluk [ýookluk]: Biriniň ýa-da bir zadyň bolmazlygy, bar bolmazlyk, yok bolmaklyk. *Ýolbarsyň ýoklugy Durdy agany has-da kösendirdi* (J. Akyýew, Mergeniň Agly).

ýokmak: 1. Bir zatda yz, tegmilt galmak, ýokuşmak. *Geýime ýokan çyrşagy arassalamak kyn däl, emma ýürege ýapyşan posy saplarlyk derman ýok* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar, ýamana ýanaşsaň — belasy* (Nakyl). 2. Yokanç kesel ýokuşmak. *Munyň kel bolupdyr, gijilewük keseli ýokupdyr* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Ýokumly bolmak, ýaramak. *Miwe suwy maňa ýokýar*. 4. Täsir etmek, sözüň ötmek. *Biz näçe «gel» diýip sargaýarys, biziň sözümiň biri hem oňa ýokanok. Pökgen bir köne pikirli adam, oňa şol pikir Ýelli Çamandan ýokýarmy ýa-da başgadan ýokýarmy, onçasyny men bilemok* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýokna: Bir zatda galýan ýok, ýokundy, galyndy. *Şonuň bilen garybyň garnyna ýokna, ýyrtygyna ýama bolar hasap edýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýoknasyz: 1. Hiç hili gep-söz täsir etmeýän, käýelenini bilmeýän, nesihat almaýan, buýrup bolmaýan. *Be, bu wagtlar meniň penşçiremiň agzynda duran ýokssyz kimkä?* («Kolhoz Günleri»). *Heý, ýoknasyzlar, heý şeýderlermi? Hany, ýör öýe* (A. Gowşudow, Powestger we hekaýalar). *Ýagdy hem bir ýoknasyz adam eken*. (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. Suwumsyz, batnyksyz. *Ol özüniň ýoknasyz häsiýetleri bilen mekdebiň diwary gazetine hem düşdi* (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).

ýoknasyzlyk: 1. Hiç hili gep-söz täsir etmezlik, käýelenini bilmezlik, nesihat almazlyk, asla gulak asmazlyk. *Ýoknasyzlyk etmek*. 2. Suwumsyzlyk, batnyksyzlyk. *Onuň bu ýoknasyzlygy hemmeleriň lapyny keç etdi* (B. Pürliýew, İlkinji Gün).

ýoksul [ýooksul]: kön. s. 1. ser. Proletariat. *Adamzat bagtynyň nahalyn ekip, Ýoksul, birleş! — diýip, ýol salgy berdi* (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy). 2. Barly bolmadyk, garyp, mätäç. *Yoksul üçin aýamady janyny, Dünýäde tanalýar ady Leniniň* (Mollamurt, Saýlanan Eserler).

ýoksullyk [ýooksullyk]: Barly dällik, garyplyk, mätäçlik. *Ömrüni ýoksullykda geçirdi* (Ata Salyh, Dynç Alyş Wagty).

ýokum: Ýilýän zatlardan gelýän peýdaly täsir. *Bu iýmitiň ýokumy ýok*.

ýokumly: Jana ýaramly, peýdaly (iýmit hakda). *Aslynda, gawun ýaly adama ýokumly iýmiş bolmaz* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ýokumly madda esasan gabykda toplanýarlar* (W. A. Tetýurew, Botanika). *Şura düzgüni oba aralaryna ýaz şemaly ýaly ýakymly hem ýokumly ýaýraýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> E l i ý o k u m l y — ser. E l. *Bu ýyl mirapçylygy eli ýokumly adamlardan Mämmet hana tabşyralyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýokumlylyk: Ýaramlylyk, peýdalylyk, jana siňňinlilik (iýmit hakda).

ýokumsyz: 1. Ýokumly bolmadyk, ýaramly däl, peýdasyz (iýmit hakda). 2. Täsirsiz, batnyksyz.

ýokumsyzlyk: 1. Ýaramly dällik, peýdasyzlyk (iýmit hakda), 2. Täsirli dällik, batnyksyzlyk.

ýokundy: 1. Ýokup galan zat, ýokna. *Topraga siňen gan ýokundylary galypdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Nyşan, alamat, täsir. *Gadymky sadalykdan başga ýeserlik ýokundysyny saýgarmady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýokuş: Erbet, ýaman täsir edýän. <> Ý o k u ş g ö r m e k — 1) Göwnüň galmak, gaty görmek. *Bir tarapdan, ejem bilen kakam bar, onsoň aýrylyşypdyr adyna eýe bolmagy men gaty ýokuş görýän* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *A gyz, beý diýsem, sen berin bir ýokuş göreýmegin* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2) Bir zady edesiň gelmän, kyn görmek, agyr hasaplamak. *Buýrulan ýumşy ýokuş görmek. İş etmegi ýokuş görýän adam ýok. Ý o k u ş d e g m e k —* Agyr degmek, erbet täsir etmek. *Onuň meni goýup gitmegi maňa ýokuş degdi. Artygyň soňky sözi Aşyra ýokuş degdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Agronomyň degişmesi oňa häzir gaty ýokuş degdi* («Kolhoz Günleri»). *Bu ýagdaý oňa birmeme ýokuş degdi* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). *Ý o k u ş s ö z —* ser. S ö z. *Çernyşow aýy, ýokuş sözlerden hem çekinmän, Aşgabat oblsowetini wejera*

tankyt etdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýokuşdyrmak: ser. Ýokdurmak. *Yaş çagaly aýal trahomaly bolsa we arassaçylygy saklamasa, ol köplenç öz çagasyna trahoma ýokuşdyrýar* (S. K. Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*).

ýokuşmak: 1. ser. Ý o k m a k 1, 2. *Trahoma sag adama hem derrew ýokuşyp biler* (S. K- Karanow, *Trahoma We Oňa Garşy Göreş*). 2. Täsir etmek, täsirini ýetirmek.

ýol [ýool]: 1. Gatnaw, hereket etmek üçin ýer zonasy, köpçülikleýin ýörelýän ugrur. *Guýy obanyň ýokary çetindedi, oňa obanyň ortasyndan ýol barýardy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ýola çyksaň, ýoldaşyňy düzet* (Nakyl). *Ýoly ýören ýeňer, işi — ýapyşan* (Nakyl). *Ýoldan çyksaň çyk, ilden çykma* (Nakyl). 2. Ugur, tär, usul. *Sorag sözlemi esasan üç hili ýol bilen emele gelýär*. 3. Ýolagçylyk, sapar, syýahat. *Gözi ýaşdan dola-dola, Şa ugrady uzak ýola* (A. S. Puşkin, *Ertekiler*). *Bu ata-ene uruş wagtlarynda git-gel ýol ýagdaýynyň kynçylygyny duýmaýardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). 4. Bir maksada ýetmäge çalyşýan akym, ugrur. *Lenin ýoly bilen barýanlar ýeňer!* <> Ý o l a l m a z l y k — Ýerine ýetmezlik, şowly bolmazlyk, ugrur almazlyk. *Atabaýyň öz ömründe birinşi gezek Akmaýany özüne tabyn etmek islegi ýol almady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). Ý o l a ç m a k — Ugur aldyrmak, önüni arçamak, arany düzlemek. *Tanyşyk wagtynda iki obadaş Ýol açdy bolmaga ömürlük ýoldaş* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). Ý o l k e s m e k — 1) Ýolda gürrüň berip, wagt geçirmek. 2) Garakçylyk etmek, ýoldan geçenleri talamak, ýol urmak. Ý o l b o ý y — Ýoluň bütin dowamynda bolup geçýän. *Ol ýol boýy iňirdäp gelýär*. Ý o l b e r m e k — 1) Gelýäniň önünden sowulmak, geçip gitmäge mümkinçilik döretmek. *Altyn dagyny alyp geldiler. Dik duran adamlar ýol berdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2) Ygtyýar bermek, rugsat etmek, mümkinçilik bermek. *Men onuň beýle bilimsiremegine hiç haçan ýol bermerin* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). Ý o l b o l s u n ! — İşiň şowly bolsun, sag-aman gidip gel (alkys). *Agatunus bulara ýol bolsun aýdyp, ak pata berip ugratdy*. («Görogly» Eposy). *Rahym aga: — Ýol bolsun! Saparyňyz nirä? — diýip sorady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ý o l g ö r k e z m e k — Ugur görkezmek, öwretmek. *Nury diýer üns berýär işine, Göni ýol görkezip deňi-duşuna* (Nury Annagylyç, *Goşgular*). Ý o l g ö z l e m e k — Çykalga agtarmak. Ýagdaýdan çykmak üçin ýol gözlemek. Ý o l g ö r k e z i j i — Etmeli işleri görkezýän, ýolbaşçylyk ediji. *Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasy biziň ýol görkezijimizdir*. Ý o l s a l m a k — 1) Gatnap durmak, köp gatnamak, gelip-geçip durmak. 2) Köp gatnap ýol etmek. Ý o l s ö k m e k — Köp ýöremek, ýöräp köp ýol geçmek. Ý o l t u t m a k — Biriniň ýolunda durmak, ýoluny kesmek, geljek ýolunyň önünde durmak. Ý o l t a p m a k — 1) Ýoluň üstünden barmak. 2) Bir zadyň ugruny, tärini bilmek. *Elbetde, arada onaýly ylalaşyk bolsa, oňa ýol tapmak aňsat-la* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ý o l u r m a k — Gelen-geçeni talamak. *Ýol urmaklyk, ogrulyk işine başlan Allaly paryň öz häsiýetine göre başyndan geçiren aýratyn taryhy bardy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyn Eteginde*). Ý o l o g l y — Näme diýilse edip durýan, garşylyk görkezmeýän. *Men ýol ogly* («Sowet edebiyaty» jurnaly). *Ýol ogly ýolda ýagşy* (Nakyl). Ý o l a r o w a n a b o l m a k — Bir ýere ugramak, ýola düşmek. *Maslahatdan soň myhmanlar ýola rowana boldular*. Ý o l a g o ý m a k — Düzetmek, ugrukdyrmak, gönükdirmek. *İwan Petrowiç atasy pakyryň ýola goýan tertibini gowşatdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*). Ý o l a g e t i r m e k — Terbiýelemek, düzetmek, oňat terbiýe bermek. Ahlak taýdan bozuk adamyny ýola getirmek. Ý o l a g i t m e k — Ugra barmak, ugrukmak. *Meniň işim ýola gider*. (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ý o l a d ü ş m e k — 1) Bir ýana ugramak, ýola rowana bolmak. *Ertesi ejem bilen, bütin dostlarymyz bilen hoşlaşyp ýola düşdük*. (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). 2) Ugra barmak, ugrukmak. *Sowet hökümetiniň işi mazaly ýola düşýençä, Agsak mürze ýaly syrtyny gabardýanlar*

tapylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýola salmak — 1) ser. Ýola goýmak. *Sen bu işi ýola sal* («Sowet Türkmenistany» Gazeti). 2) Terbiýe bermek, terbiýelemek, ýol görkezmek. *Ony ýola saljak bolup synansa-da hiç täsiri ýetmedi* (D. Baýmyradow, Söýgi We Mekirlik). Ýoldan azaşmak — Ýalňys pikire düşmek, ýalňyslyk goýbermek. *Oglum, olar hak ýoldan azaşypdyrlar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ýoldan sowmak — Azdyrmak, ýalňysdyrmak, ters ugra gönükdirmek. Ýoldan çykamak — Azmak, bozulmak. *Men bir ýoldan çykan boldum* («Türkmen Pesalary»). Ýoluna adüşmek — Bir zadyň ugrunda hereket etmek, bir zadyň küýüne düşmek. *Annaguly şony bilmeginiň ýoluna düşdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ýoluny gözlemek — Biriniň gelmegine garaşmak, birine garaşmak. *Tä gün batyp garaňky düşýençä Saparyň ýoluny gözledi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Geljek diýip ýoluňy gözledip goýduň*. Ýoluň ak bolsun! — Ýoluň açyk bolsun, işiň şowly bolsun! *Ýoluň ak bolsun, ýoldaşyň — hak* (Nakyl). Ýoluň düşmek — Bir söý bilen üstünden barmak. *Ýoluň düşen wagty biziňkä-de baryp dur!* Ýolunyk esmek — Gelýäniň öňünden geçmek. *Toýjan Äşebibiniň ýoluny kesdi* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Ýoluň tanapyny dartmak — Çalt ýol ýöremek, ýol aşmak. Ýoluňy urdurmak — Ters ýola düşmek, bozulmak. *Ol ýa-ha düýbünden ylymsyz adam, ýa-da ylmy gaty köp okap, ýoluny urduran adam* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Aýdyň ýol — Dogry ýol, dogry alyp barylýan ugur. Ýedi ýoluň üstünde irikilmek — Hemmelere belli bolan zatdan bihabar bolmak, bihabar galmak.

ýola [ýoola]: Gezek, sapar, gaýta. Men siziň öýüňize üç ýola baryp gaýtdym.

ýolagçy [ýoolagçy]: Bir ýere ugran, ýola düşen, gidip barýan adam. *Noburlaryň, ýaplaryň aralary-da ýolagçylar bilen doludy. Olaryň garşysyndan özleri bilen sandaş ýolagçy çykdy. Diňe uzakdan barýan ýolagçynyň aýdym sesi eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýolagçylyk [ýoolagçylyk]: Ýolagçynyň ýagdaýy, ýolagçy bolmaklyk. *Ýolagçylyk adaty boýunça içmeklerimize çolanyp gyşaryşdyk* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). *Meni ýolagçylyga iberipmidiň?* («Görogly» Eposy). *Bu uzak ýolagçylyk oganlary biri-birine has ýakynlaşdyrýar* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

ýolaýryt [ýoolaýryt]: Bir ýoldan başga bir ýoluň şaha bolup aýrylýan ýeri, aýyrdy. *Bular hem ýolaýrydynda öýli-öýüne sowlup gitdiler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Hol ýolaýrytda irden tapysýardy biz* (R. Seýidow, Bagtlylar).

ýolbars: zool. Pişikler maşgalasyndan bolan örän güýçli, ýyrtyjy uly haýwan, şir, peleň. *Bir wagt adamlar ýolbarsy tutup, agaja daňyp goýupdyrlar. Ol tilki bir gün gezip ýörkä, oňa bir ýolbars duş gelipdir* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *İki syçan birikse, ýolbarsyň guýrugyny kerter* (Nakyl).

ýolbaşçy [ýoolbaşçy]: 1. Bir işiň başynda duran, bir zady dolandyrýan, başlyk. *Beýle halyalary çykarýan ussahananyň ýolbaşçysy kimkä?* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Biz aýal-gyzlary ýolbaşçy işlere çekmeklige aýratyn üns berýeris* («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly). 2. Baştutan, bir işiň başynda bolup, ýol görkezýän. *Bu toparyň ýolbaşçysy Atady*. 3. Esasy, öňde baryjy. *Ähli halk hojalygyny tehniki taýdan ýaraglandyrmakda ýolbaşçy rol maşyn gurluşygyna degişlidir* («SSSR-iň Ykdysady Georafiyasy»).

ýolbaşçylyk [ýoolbaşçylyk]: 1. Bir işiň başynda durmaklyk, bir zady dolandyrmaklyk, başlyklyk. *Bu gelniň ýolbaşçylyk edýän zwenosy kolhoz boýunça iň öňde baryjy zwenolaryň biri hasaplanýar* (B. Pürliýew, İlkinji Gün). 2. Ýolbaşçy wezipäni ýerine ýetirijilik, baştutanlyk. *Her brigadanyň öz bagy, öz zwenosy aýry-aýry hem bolsa, umumy ýolbaşçylyk Nurberdi aganyň boýnundady* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýolçy [ýoolçy]: Ýol gurluşygynyň spetsialisti, ýol gurluşygynynda işleýän adam. *Ol Duşaga gidýän ýoluň birinji budkasynda ýolçy bolup işleýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýoldaş: 1. Özüniň garaýşy, işi, durmuş şertleri we ş.m. boýunça biri bilen umumylygy, ýakynlygy bar bolan adam, ýakyn aragatnaşyk edýän adam. *Okuwlaryny wagtynda taýýarlamak we ýoldaşlaryna göreldede bolmak her bir pioneriň esasy wezipesidir. Är ýigidiň ýoldaşy aýal hem bolsa, gerekli ýerinde men-ä är deregini tutmaly diýip düşüňän (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. Bir kollektiwiň çleni bolan adam, öz (partiýa, sowet) sredasyndan bolan adam. 3. Ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Ýoldaşlar, Sowetler häkimiýeti siziň işçi-daýhan häkimiýetiňizdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Hawa, ýoldaş başlyk, aldym, çagyryşyňyza-da ynha geldim (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* 4. Biri bilen ýoly bir bolan adam, biri bilen ugurdaş ýolagçy. *Uzadandan ýoldaş bolmaz (Nakyl).* 5. Planetanyň daşyna aýlanýan asman jisimi, hemra. *Aý — Günüň ýoldaşydyr.* 6. med. Çaga bolanda, çaganyň ýany bilen düşýän zat, eşen. <> Ö m ü r l i k ý o l d a ş — Är-aýallyk aragatnaşygy, ýagdaýy. *Mollanepes Bossantäç atly gyzy söýüpdür we onuň bilen ömürlük ýoldaş bolupdyr («Edebiýat»).* Ý a n ý o l d a ş — ser. Ö m ü r l i k ý o l d a ş.

ýoldaşlyk: 1. Ýoldaşa mahsus bolan, ýoldaşlarça gatnaşyga esaslanýan, dostlukly. *Oňa ýoldaşlyk kömegi berdiler («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).* 2. Bilelikde dostlarça geçirilýän, deň hukukly gatnaşylýan. *Ýoldaşlyk naharlaryna gatnaşýanlaryň her biri azyk getirmeli bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy).* 3. Resmi ýaryşlardan daşarda bolup geçýän, dostlarça geçirilýän. *Küştçüleriň ýoldaşlyk duşuşygy. Sportuň dürli görnüşi boýunça ýoldaşlyk duşuşygy geçirilýär.*

ýoldurmak: 1. Bir zady çekip, sogrup aldyrmak. *Gözel jigisine bägül ýoldurdy.* 2. Çekip, dartyp üzdürmek. *Bu ýüp oňa ýoldurmaz.* 3. Çekip sogurtmak, ütdürmek. *Deriniň ýüňüni ýoldurmak.* 4. göç. m. Aldyrmak, gidermek, ogurlatmak. *Birine zadyňy ýoldurmak.*

ýolguç: Tüý, gyl ýolmak üçin enjam, jüpdek. *Ýolgujy alyp, sakgalynyň kese eteklerini ýolmaga oturdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýolka: 1. Hemişe gök bolup duran arça menzeş pürli agaç. *Biliň, bir tokaýda ösüpdür ýolka, Ol ýolkaň üstünde oturýar belka (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler).* *Diňe sosnalar bilen ýolkalar ozalkysy ýaly gök salýarlar.* 2. Täze ýyl baýramynda otagda bezelip goýulýan ýolka agajy. *Täze ýeňişleň ýoly Ýolka bilen açylýar («Pioner» Jurnaly).* *Bagtlar isläp, Ýolka besläp, Çagalar hem ýatanok (R. Seýidow, Bagtlylar).*

ýollamak [ýoollamak]: Birini ýa-da bir zady bir ýere ibermek, ugratmak. *Pökgeni tutup, Sibire ýollamak üçin pristaw nökerlerini iberipdir (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Doganyň ýollapdy saňa bir sowgat (T. Esenowa, Güller).* *Owal başda salamym saňa ýollaýan gülüm (N. Pomma, Saýlanan Eserler).* *Obadan hem hat ýollapdym («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Agyr durmuş ony ekleň gözleginiň agyr syýahatlaryna ýollapdyr («Edebiýat»).*

ýollanmak [ýoollanmak]: Bir ýere iberilmek, ugradylmak. *Olara kömek bermek üçin, rytsarlaryň täze otrýadlary ýollanypdyr (Orta Asyrlar Taryhy).*

ýollatmak [ýoollatmak]: Bir zady bir ýere ibertmek, ugratmak.

ýolma: Gyrkylp däl-de, ýüňi ýolnup aýrylan gowkalyk deri ýa-da ýüň.

ýolmak: 1. Bir zady sogrup ýa-da üzüp aýyrmak, almak. *Aýsoltan öz göwsüne galtaşyp duran gowaçanyň bir ýapragyny ýoldy. Emaý bilen ýolnan üzümder ýaşçıklere gaplanýar (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).* 2. Çekip, tartyp uzmek, gýrmak. *Ýüpi ýolmak.* 3. Ütmek. *Men olaryň tutan guşunyň guýrugyny bir eýýäm ýolup goýberipdim (A. Gowşudow, Köpetdagynyň Eteginde).* *Deriniň ýüňüni ýolmak.* 4. Arasyny kesmek, bölmek. *Olar demir ýoly ýolmagyň tärini tapmadylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* *Okalyp duran leksiýany ýoldy-da, sorag bermege başlady.* 5. göç. m. Aldap almak, ýonmak. <> K ö k ü n i ý o l m a k — ser. K ö k Y. *Dowulçy, gorkaklaň köküni ýoldy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

ýolmalamak: 1. Ýolup-ýolup aýyrmak, çekişdirip ýolmak. *Öwez tüýüni ýolmalap*

oturan telpeginini penjeledi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). 2. göç. m. Birini erjellik bilen dалаmak, dyrnaçaklamak.

ýolmalaşyk: Biri-biriň bilen ýolmalaşyp edilýän basalaşyk, uruş, dalaşyk. *Olaryň arasynda ýolmalaşyk başlandy. Ýolmalaşyk etmek.*

ýolmalamak: 1. Ýolmalamaga kömekleşmek. 2. göç. m. Biri-biriňi ýolmalamak, erjellik bilen dalaşmak, dyrnaçaklaşmak. *Ol oglanlyk döwründe biri-birlerini ýolmalaşyp gidýänlerini gözünüň öňünden geçirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýoluk: 1. Ýolnup aýrylan, üzük, gyryk. *Ýoluk ýüp.* 2. Ütülen, ýolnan. <> Ý e ñ i ý o l u k — ser. Ý e ñ. *Baý malyny bakýarlar Garyp — ýeňi ýoluklar (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

ýolukmak: Duçar bolmak, sataşmak, duşmak, uçramak. *Bilmeýän sen muňa nireden ýolukdyň? (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Kelläňe gaýsar diýen bir dert ýolugypdyr («Görogly» Eposy). Myhmanlar: — Bu öýe ýaman zat ýolugypdyr, biz bäri basym gaýdaly —diýenler («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).*

ýolunmak: 1. Sogrulyp ýa-da üzülip aýrylmak, alynmak. *Yeri, beş sany gülň ýolnanda näme bolupdyr? (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Çekilip, dartylyp üzülmek, gyrylmak. *Gylboýun hem dostlarynyň ölenine gynanyp, içini çekip, başyny ýaýkapdyr weli, boýny ýolnup gidipdir («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* 3. Ütülen bolmak, ütülme. *Baggoýnuň dwrisiniň ýüňi ýolundy.* 4. Arasy kesilmek, bölünmek.

ýoluşdyrmak: 1. Köp ýolmak, ep-esli ýolmak, ýolup çykmak, ýolup gutarmak, üzüşdirmek. *Faşist başyn garpyz dek, Ýoluşdyryp taşlapsyň (R. Seýidow, Saýlanan Eserler). Bişmedik almalary ýoluşdyrmak.* 2. Ýolum-ýolum etmek, üzüşdirmek, gyrysdyrmak. *Ýüpi ýoluşdyrmak.* 3. Ütüp çykmak, ütüşdirmek. *Tilki haýdan-haý garganyň ýelegini ýoluşdyryp başlaýar («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* *Sakgalyny ýoluşdyryp gyzyletene edeýin — diýip, çynlakaýlyk bilen aýtdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýoluşmak: Ýolmaga kömekleşmek, özara, bilelikde ýolmak.

ýol-ýoda [ýool-ýooda]: 1. Uly ýol ýa-da maýda ýodalar. *Maşynlar ýol-ýoda diýmän, çarkandak diýmän, gös-göni dazlaşyp gelýärdiler («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. göç. m. İş usuly, ugur. *Dünýäň ýüzünüň hemme agronomlarynyň hem ýol-ýodasy, päli-niýeti bir ahyryn (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýomak: Ýiti sözli degişme, ýiti sözli aýdysyk, şorta söz. *Her kimiň gürrüňini diňlemegi, gerek bolan replikany ýa-da ýomagy öz wagtynda aýtmagy başaryardy («Mydam Taýýar» Gazeti). Aýdym aýtdyk, tans etdik, ýomak atysdyk («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Sary şol Sarydyr. Ol ýomagyny goýmaz (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).*

ýomakçy: Ýomak atysýan adam, ýomaga ökde adam. *Ol örän dili duzly, ýomakçy bir adamdy («Kolhoz Günleri»).*

ýomarlamak: Togalap, düýrüp goýmak, alyp gitmek, basmak.

ýom-ýok [ýom-ýook]: Zym-zyýa, güüm-jürüm. *Goparylan çarçuwalar ýom-ýok edildi («Tokmak» Jurnaly). Hanjar urup, ony ýere ýykýar, uýana ýapyşýar-da ýom-ýok bolaýýar (M. Ýu. Lermontow, Biziň Zamanymyzyň Gahrymany).*

ýoň: med. Näsaglama, dümew, üşeme we ş.m. netijesinde peýda bolýan ýeňil syrkawlyk. *Ýaş ýigit ýoň tapynyp, ýola düşmege mejaly bolmandyr (A. S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Men ýoň tapyndym. <> Ý o ñ b o l m a k — Däp bolmak, düzgün bolup gitmek, giňden ýaýramak.*

ýona [ýoona]: Gaňňanyň ýa-da eýeriň aşagyna goýmak üçin gat-gat edilip tikilýän keçe, teletin. *Mahmal derlik, gülnary ýona, tylla gaýyşly eýer salyp, Gyraty eýerläp, kemsiz bezedi («Görogly» Eposy).*

ýonaçy [ýoonaçy]: Ýena tikýän ussa. *Beýik şahyr Magtymgulynyň atasy ökde kümüş ussasy we ýonaçy bolupdyr.*

ýonaçylyk [ýoonaçylyk]: Ýonaçynyň kesp-käri, hünäri. *Ol ýonaçylyk we kümüşçilik işi bilen meşgul bolýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

ýondamar [ýoondamar]: anat. Omuz bilen kelle aralykdaky ýogyn damar. *Ýondamaryny tutup, arkasyny owkalamaga başlady («Görogly» Eposy).*

ýondurmak [ýoondurmak]: Birine bir zady ýonmaga mümkinçilik bermek. *Gel, aýnanyň aşagyndan, pil süňküniň üstünde Sudabanyň şekilini ýonduraly — diýdi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).*

ýonguç [ýoonguç]: Bir zady ýonmak üçin hyzmat edýän enjam, rende.

ýoňlamak: Ýaramazlyk tapynmak, dümewlemek. *Biziň bu oglanjygymyz ýoňlapdyr! — diýdi (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). Çyplak geýnen adam ýoňlapdyr.*

ýonmak [ýoonmak]: 1. Rende ýa-da beýleki ýonuýy esbaplar bilen bir zadyň ýüzünden ýuka gatlagyny aýyrmak, tekizlemek, ýylmamak, rendelemek. *Şu stanokda iňňen çylşyrymly we uly detallary hem aňsatlyk bilen ýonmak bolýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. göç. m. Birinden bir zady hile bilen aldap almak. *Görogludan bir zat ýonup bolmazmyka? («Görogly» Eposy). Molla-ışanlaryň pişesi hem durmuşdan yza galan adamlary aldady ýonmakdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

ýoňsuz: 1. Köp, uly. *Yaglyk gizlerden ýoňsuzdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).* 2. Ep-esli, bir näçe, esli. *Suw başynda ýoňsuz wagt güýmendi (A. Kekilow, Saýlanan Eserler).*

ýonulmak [ýoonulmak]: 1. Ýonguç ýa-da rende bilen ýylmanyp tekizlenmek, rendelenmek. *İndi daş ýonulmagynyň sesine agaç ussalarynyň rendeleriniň hem başga gurallarynyň sesi goşulýardy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Taze ýonulan tagtalardan şepbigiň ysy burk urýardy («Pioner» Jurnaly).* 2. göç. m. Aldawa salnyp alynmak, hile bilen alynmak.

ýonuşdyrmak [ýoonuşdyrmak]: Ep-esli ýonmak, ýonup çykamak.

ýonuşga [ýoonuşga]: Agajyň, metalyň, teletiniň we ş.m. ýonulyp aýrylan ýuka, insizje bölejikleri, gyryndy, ýonutgy. *Ussa maýdaja metal ýonuşgalaryny süpürşirdi («Kolhoz Günleri»). Ýok ýerden bar eden, ýonuşgadan don eden (Nakyl).*

ýonuşmak [ýoonuşmak]: Ýonmaga kömekleşmek. *Agaç ýonuşmak. Demir ýonuşmak.*

ýonutgy [ýoonutgy]: ser. *Ý o n u ş g a. Şol ýerden gidip, ownujak ýonutgylar çöpledi (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Zyňdy uzyn turbany, Ýonutgy bir çöp deýin (B. Kerbabaýew, Eserler Toplumy).*

ýordurmak: Täleýe garatmak, düşüşň we ş.m. manysyny düşündirtmek, ýorgudyny aýtdyrmak.

ýorga: 1. Esasan atyň bir wagtda öň we yzky sag aýaklaryny hem-de öň we yzky çep aýaklaryny atyp ýöreýşiniň bir görnüşi. 2. Ýorgalap çapýan at. *Halnazaryň ýorgasy eýerlendi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Bu ýorga sürüp gezýän gopbamsy, çaldy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

ýorgalamak: Ýorgasyna gitmek, ýorga gezeri bilen gitmek. *Dor alaşa kekilik ýaly ýorgalap barýar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Üstüne münülmegine mähetdel mes maýa ýorgalap gitdi («Kolhoz Günleri»). Gel, bir hile edeli; sen şol gyzjagazlaryň yzyna düşüp git, men hem uçup bilmeýän kişi bolan bolup, öňlerinden ýorgalap gaçaýyn («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).*

ýorgalatmak: Ýorgasyna sürmek, ýorgasyna çapdyrmak. *Kimlerdir gök ot ýükli eşegini ýorgaladyp barýar (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Sary aga dor alaşasyny obanyň içi bilen ýorgaladyp, nirädir demirgazyk-gündogar tarapa haýdap barýardy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

ýorgalyk: Ýorgalap gidiş, ýorga gezeri bilen ýöreýiş.

ýorgan: Ýatylanda üstüne örtmek üçin arasyna pamyk, ýüň, ýelek salnyp tikilen körpe, örtük. *Nepis nagysly Mary sandygynyň üstüne munder-munder edilip ýorganlar, per ýassyklar galdyrylypdyr (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Bolýar, oglum! — diýeninden soň, Annaguly ýorganyna girip uklady (A.*

Durdyýew, Saýlanan Eserler). Pökgen heniz gutulyp ýorgandan çykman, Hojam aga hem geldi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýorgan-düşek: Ýatylanda üste ýapynmak, aşaga düşenmek üçin gerekli ýorganlar we düşekler. *Onuň jaýy, ýorgan-düşegi, gap-gajy, ýeterlik iýmiti hem bar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men ýorgan-düşegimi ýygnaşdyrdym-da, äpişgeleri açmak üçin ugradym* («Pioner» Jurnaly).

ýorganlyk: Ýorgan çekmek üçin gerekli bolan. *Ýorganlyk ýüň. Ýorganlyk pagta.*

ýorgun: ser. Ý a d a w.

ýorgunlyk: ser. Ý a d a w l y k.

ýorgut: 1. Düşüň we ş.m. manysynyň düşündirmesi, täleý. *Ýaşuly, bu düşüň ýorgudyny özüň aýdaýmasaň, menden-ä ýoran ýok. Seniň düşüň ýorgudy ýaman* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn).

ýorka: Ýukajyk barda, perde. *Günüň tegeleginiň öňüne ýorka çekilen ýaly, sarymtyl symgylt bolup, howanyň ýüzi çaňjaryp görünýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ol başlar gutulandan soň, görejiň ýüzünde ýorka peýda bolýar* (S. K. Karanow, Trahoma we Oňa Garşy Göreş).

ýormak Y: 1. Düşü kesgitlemek, düşündirmek, ýorgudyny aýtmak. *Her gije düşde görýärdiň, Ír turup, ýagşa ýorýardyň* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Artyk demini dürsänden soň, öz ýanyndan düşüni ýordy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 2. Hasap etmek, hasaplamak, bir zatdan görmek. *Eksamenden geçip bilmänini Artyk ýok zatlara ýordy* («Mydam Taýýar» Gazeti).

ýormak YY: ser. Ý a d a t m a k. Artygy uzak günüň oragy ýadatmasa-da, şol agyr oýlaryň beren azaplary ony ýordy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýortmak: Ylgap gitmek, ýüwürmek, çalt ýöremek. *Maşyn bolsa çölden ýortup barýardy* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). *Arap at meýdanda ýortar, Goç ýigidiň rysky artar* («Görogly» Eposy). *Ol iki ýan ýortup gezdi* (R. Seýidow, Bagtlylar). *Köp ýortan bir taýar* (Nakyl). *Ýortan ozar, ýatan tozar* (Nakyl).

ýorulmak Y: Düşüň ýorgudy kesgitlemek, ýorgudy aýdylmak. *Onuň gören düşü ýoruldy.*

ýorulmak YY: ser. Ý a d a m a k. Köp ýöräp ýorulmak. *Íşläp ýorulmak.*

ýorunja: bot. Mal iýmiti üçin ekilýän näzik baldakly, kiçijik ýaprakly, mawy gülli ösümlik, ot. *Ýorunja ekmäge hem güýzlük bugdaý ekmäge taýýarlanmaly* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Gül açypdyr gowaçalar, Ýorunja geçipdir dyzdan* (Çary Aşyr, Poemalar). *Ýorunja biziň arryk düşen ýerlerimizi mes edýär* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Eken 30 gektar ýorunjasy häzir bir kemsiz ýetişip, mawy gül bolup otyr* («Tokmak» Jurnaly).

ýorunjalyk: Ýorunjanyň köp ekilen ýeri. *Oraz kaka, ýorunjalykdan aty tapmadym* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýow: kön. s. 1. Duşman, ýagy. *Ýeňmeklik üçin ýowy, Ofitser bolmak gowy* («Pioner» Jurnaly). *Ýurduň daşyn hem için, Ýowdan goramak üçin, Saklapdyr köp goşuny* (A. S. Puşkin, Ertekiler). *Arkalaşan ýow gaýtar* (Nakyl). *Ýow gaýtsa, agsak ozar* (Nakyl). 2. Uruş, söweş, jeň. *Gitleriň ýakan ýow ody ýanmadyk dek öçdi* (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler). *Ýow günü atyň gazykda daňylgy galmagyny örän erbetligiň nyşanasy hökmünde görýärdiler* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ýowar: Biriniň hojalyk işine kömek bermek maksady bilen köpçülik bolup meýletin ýerine ýetirilýän iş (köplenç bir günlük). *Ýowara ýyganan daýhan örän kändi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Komsomollar ýowar edip, oňa täze ýurtdan jaýjagaz salyp beripdirler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). *Ol haýsy bir işiň gyrasyndan barsa, edil ýowara baran ýaly, işiň aman-zamanyny bermezdi* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gezelenç bag ýerini bejermek, obaň köçelerini hem ýaplaryny bejermek işlerine biz gün sarp edemizok, olary kolhozçylar işlerinden soň, ýowar şekilinde işläp bejerýärler* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).

ýowarçy: Ýowara gatnaşyýy. Ýowarçylar biri-birlerine meçew berip, kömek işini özleriniňkiden jäht tutýardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýowşan: bot. Ownuk gülli, ýiti ysly mal iýýän we ýakmak üçin peýdalanylýan pürli ösümlik. Aňňat-aňňat çölleriň üstünden aşyp gelýän pessaý şemal çogan, ýowşanlaryň çygly ysyny getirdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýowşanlyk: Ýowşanyň köp bitýän ýeri.

ýowuz: 1. Ýaman, erbet. Eý, aldanan, ýowuz güne düşen adamlar! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Wepa azajyk salym uruşda bolan wagtynyň içinde ýowuz günlerde edermen ýoldaşyň dogandan hem artyk ekenligini eýýäm aňlapdy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). 2. Gazaply, rehimsiz. Agşamara bolan pille, Tokaýlarda ýowuz halda Duşman dişin gyjaýardy (N. Pomma, Saýlanan Eserler).

ýowuzluk: Ýamanlyk, erbetlik. Adamlara ýowuzlyk däl-de, ýagsylyk getirýän başga güýçler-de bolupdyr (Gadymy Dünýä Taryhy). 2. Gazaplylyk, rehimsizlik. Halk bagşylary ýowuzlyga garşy göreşdeki üstünlikler hakynda gürrüň berip gelipdirler (SSSR Taryhy).

ýoýdurmak: 1. Bolşundan üýtgetmek, zaýalatmak, haraplatmak, bozdurmak. 2. Nädogry beýan etdirmek, galp görkezdirmek, tersine öwürtmek (iş, delil we ş.m. hakda). Kadany ýoýdurмага ýol bermek bolmaz.

ýoýmak: 1. Çäýalamak. haraplamak, bozmak, üýtgetmek, erbetleşdirmek. Dünýäden göwni geçginlik, näumytylyk alamaty onuň keşbini ýoýýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Nädogry beýan etmek, galplaşdyrmak. Taryhy ýoýmak bolmaz.

ýoýuk: 1. Çäýalanan, haraplanan, bozulan. 2. Nädogry, ýalňys. Ýoýuk düşünje berýän hekaýa. Hakyky zat hakynda ýoýuk pikir.

ýoýulmak: 1. Çäýalanmak, haraplanmak, bozulmak, üýtgemek. 2. Nädogry beýan edilmek, galplaşdyrylmak. İlki başlarda geçmiş wakalar hakyndaky gürrüňler, ýoýlan, erteki görnüşinde berlipdir (Gadymy Dünýä Taryhy). Taryhy temany işleýän eserlerde geçmişiň ýoýulmagyna, onuň erbet taraplarynyň ýitigsi görkezilmegine ýol bermek bolmaz («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 3. Aradan çykamak, aýrylmak, ölmek (çaga hakda). Täze bolan çagajyk ýoýlupdyr.

ýoz: Gysyr we erkek dowarlar, mallar. Saý atly, ýabzal atly, ýoz atly — hemme jemlendi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

ýozulmak: Äsremekligi galmak, äsremeklik döwri tamamlanmak (erkek hakda). Erkek ýozulypdyr.

ýöne – möne [ýööne-mööne]: Eýle-beýle, az-owlak, kiçi-kirim. Onuň häzirki ýolbaşçylyk edýän gurluşygy-da ýöne-möne gurluşyk däl (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

ýöne [ýööne]: 1. Mugt, pulsuz, peşgeş. Bu kitaby men saňa ýöne berýärim. 2. Keýpine, peýwagtyna, biderek, sebäpsiz. Onuň gamyşlaryň arasynda gizlenip durmagy ýöne ýerden däl (« Mydam Taýýar » Gazeti). 3. « Emma, weli » diýen manylary aňladýan, garşylygy görkezýän baglaýjy. Ýöne weli, garry kitabyňyň tapylgysyz gowudygyny mensiz hem bilýärdi (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Ýöne ikimiz iýjek bolsak, agzymyza ýok hem bolmaz (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygindysy »).

ýönekeý [ýöönekeý]: 1. Düşünmegi kyn bolmadyk, aňsat, sada. Ol hatda öziň ýönekeý wäşi sözlerine-de ynam etmän, men adatdan daşary warsaky, bijaý sözler uraýdym öýdýän diýip, özünden özi ejap edýän wagtly hem bolýardy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). 2. Ulumsy däl, açyk göwünli, kiçi göwünli, sada. Biz bir ýönekeý adamlardyrys, şöhratli hanym ! (A.P.Çehow, Saýlanan Eserler). 3. Beýlekilerden tapawutlanmaýan, beýlekilerden üýtgeşik bolmadyk. Meniň edil özüňiz ýaly, ýönekeý daýhan gyzy bolup işläsim gelýär (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy). Ol diňe iňrik garalandan soň, ýaragyny şol ýerde gizläp, ýönekeý şäher adamsy sypatynda göni türmä bardy (B.

Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 4. Adaty hakyky. *Meniň ýönekeý adymy tutaýyň !* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 5. Çylşyrymly bolmadyk, sada. *Bu maşyn ýönekeý, sada maşyn däl, Beýlekiler ýaly ýörese-de ýol* (A.Kekilow, Saýlanan Esrler). *Olar ýönekeý çatmalarda ýa-da garaňky gowaklarda ýaşapdyrlar.* (Gadymy Dünýä Taryhy). ♦ **Ýaýran ýönekeý sözlem gram** —ser. Sözlem.

ýönekeýlik [ýöönekeýlik]: 1. Düşünmegi kyn dällik, örän düşnükçilik. *Puşkiniň poeziýasy stiliniň ýönekeýligi bilen tapawutlanýar.* 2. Kiçigöwünçilik, ulumsy dällik, sadalyk. *Gardaş, gaty gitme, sen hetdenaşa, Ýönekeýlik mynasypdyr. her kişä* (« Tokmak » Jurnal). 3. Çylşyrymly dällik, sadalyk. *Waka özüniň ýönekeýligi bilen tapawutlanýar.*

ýöneliş [ýööneliş]: Ýöneliş düşüm - « kime?, nämä? » diýen soraglara jogap bolýan düşüm.

ýönelmek [ýöönelmek]: Bir tarapa ugramak, bir ugra gitmek, bir ugra ýöremek. *Halnazar oňa gulak asman sakgalyny sypap, öz öýüne bakan yöneldi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Peterburg işçileri patyşa kömek eder diýen umyt bilen, Gýş köşgüne tarap yöneldiler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti)

ýöňkemek: Töhmet edilmek, garalyk ýapylmak. *Eziz atly iberip,ogrulyk ýöňkelýän ýigidi getirtti* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Adamlar göýä bir günä ýöňkelip çagyrylýan ýaly görünýär.* (A. Gowşudow, Eserler).

ýöňkeme: gram. Atlaryň soňuna degişli goşulmalar goşulyp, bir zadyň kime,nämä degişlidigini görkezip gelýän grammatik kategoriýa. *Atlar ýöňkeme bilen üýtganinde,degişliligi aňladýarlar.*

ýöňkemek: Garalyk ýapmak, töhmet etmek. *Ýoldaş Berkeliýewe beýle agyr günäler ýöňkemäge bizde esas yok-diýip, ol berk ses bilen mälum etdi* (N.Jumaýew, Ak Derek). *Maňa garalyk ýöňkemäge çalyşýarsyň* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Men şol beýannamalary günäkärleýänlere ýöňkeýärdim* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

ýöntem [ýööntem]: 1. Çala görýän,gowy görmeýän. *Garly özüniň ýöntem gözlerini on-on baş ädim aradaşlykda duran atla baka dikdi* (A. Gowşudow,Powestler we Hekaýalar).2.Dogumly däl, sölpä, türkana, sada. *Biziň sakçylarymyz ýöntem, wüşi bilen jammy goltugy tüpeňli uklap ýatýarlar* (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). ♦ **Ýöntem iňne-** iňnäniň bir görnüşi.

ýöntemek [ýööntemek]: ser.Ýörmemek.

ýörjen-ýörjen: Ýörjen- ýörjen: (bolmak) etmek ýaňy aýak bitip ýöräp başlamak,patdyk-putduk edip ýörejek bolmak, çala ýöräp başlamak. *Oňa ýörjen-ýörjen eden, dil öwreden kim ?* (« Mydam Taýýar » Gazeti).

ýöredilmek: 1. İşledilmek. 2. Alnyp barylmal,amala aşyrylmak, iş ýüzüne geçirilmek.

ýörelge: 1. Köneden döp bolup galan dessur, kada-kanun. 2. Ýolbaşçylyk görkezmesini berýän ugur, alnyp barylýan ugur. *Şolaryň ýörelgesi,belki, biziň ýaly heniz ätmesini öwrenmedik gözsüzlere-de ýoda bolar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýöremek: 1. Endigan ädim ädip hereket etmek, ýol geçmek. Olar her wagt burunlaryny açyp, hemişekileri ýaly parahat ýöreýär (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Ýaňky tilkijik ýol ýöräp barýarka, bir tanyş tilkä duşupdyr* (« Türkmen Halk Ertekiler Ygyndysy »). *Ýoly ýörän ýeňer, işi- ýapyşan* (nakyl). 2.Herekete gelmek, işläp başlamak, işlemek. *Otly ýuwaş- ýuwaşdan ýöräp ugrady. Elektrik stantsiýasy ýöräp başlady.*3. Görkezilen ugur, düzgün boýunça hereket etmek. *Seniň bellän ýoluň bilen düz ýöräp, Watnmyzy gülüstana öwürdik* (A.Kekilow, Saýlanan Eserler). 4. göç.m.Organizme güýçli täsir edip ýaýramak (ary, ýylan we s. m. Zäheri hakda). *Halk arasynda:- İçýanyň zäheri sary adama gaty ýöreýär-diýilýär.*

ýöreşmek: Ýöräp ýaryşmak. *Men onuň bilen ýöreşip gördüm.*

ýöretmek: Endigan ädim ätdirip hereket etdirmek. *Uludan bir sojady-da, soňra ýöredip gitdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2. Herekete getirmek, işläp başlatmak, işletmek. *Derýalary tebigy ýagdaýlarynda gämi ýöretmek üçin peýdalanmak köplenç wagtda kyn bolýar* (« *Mydam Taýýar* » *Gazeti*). Ony Moskwa mata dokaýan maşynlary ýöretmek hünärini öwremäge iberdiler (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary Jurnalny* »). Ol ýüp tutýan sag elini iki gat erşiň arasy bilen ýörettdi. (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 3. göç.m. Belli bir tertip, kada boýunça alyp barmak, dowam etdirmek. *Sowetler rewolýutsiýon syýasaty yzygiderli ýöredýärdiler* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). ♦ **Pikir ýöretmek** — ser. *Pikir. Zelili şeýle pikirler ýöretmek bilen öz watandaşlarynyň agzybir, ysnyşykly ýaşamaklaryny işläpdir. Dessanda bu hili fantaziýalar käbir ýagdaýlarda awtoryň ýöretmek isleýän pikirini ýüze çykarmaga hyzmat etdirilýär* (« *Edebiýat* »).

ýörgünli: Köp tutulýan, köp ulanylýan, köp agzalýan. *Garanyň « batyr » lakamyndan « çomak » lakamy halk arasynda has ýörgünlidir* (« *Edebiýat* »). *Ýüreginde bolan islege garşy il arasynda onuň « Allaýar tulum » lakamy ýörgünli* (A. Gowşudow, *Eserler*). *Şol 1949- njy ýylda bolan waka henize çenli-de il arasynda ýörgünli gürrüň bolup galypdyr* (« *Tokmak* » *Jurnalny*).

ýörgünlilik: Köp tutulmaklyk, agyzdan-agza köp geçijilik. *Örän ýörgünlilik bilen agyzdan-agza geçdi* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýörgür: Tiz, çalt ýöreýän, gitgir, çus. *Bu eşek örän ýörgür.*

ýöriş [ýöriiş]: Aýak basyş, ýöremek täri, ädim uruş. *Han küýli elmydama bir ýörişde lep-lep edip ýöreýärdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Gyratyň ýigrimi dört dürli ýörişi bardy* (« *Görogly* » *Eposy*).

ýörite [ýöriite]: 1. Bir zat üçin aýratyn niýetlenen, aýratyn bir maksat üçin gönükdirilen. *Ol ýörite salnan giň ýagty jaýda ýaşayar. Batereaýa garşy göreşiji ýörite bir wzvod yzdan bir ýerden şol bataraýa ok atýardy* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnalny*). 2. Diňe bir zat üçin, aýratyn . *Gelin edin, toi et bakaly, onsoň ýörite geläýeris-diýşip gitdiler* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Bu barada ýörite lektsiýa boljak öýdýän* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnalny*).

ýöriteleşdirmek [ýöriiteleşdirmek]: Ýörite bir maksada gönükdirmek, aýratyn maksat üçin niýetlemek, ýörite peýdalanmak üçin bellemek. *Önümçiligi ýöriteleşdirmek meselesine aýratyn üns bermeli* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*).

ýörmek: Kömekçi işlik funksiýasynda ysnyşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň dowamlylygyny, çylşyrymly häzirki zamany görkezýär. *Şagal dost, bar aýt, şol garryja aýal ýalan sözläp, agzyňa gelenini ýaňrap ýörmesin* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygyny* »). *Güýz guzlasa, örän gowy ýilik ýaly gatygyny iýer-de ýöreris, eje* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýörmelemek: Gybyrdap ýöremek, gybyrdamak (kiçjik mör-möjekler hakda)

ýörmemek [ýöörmemek]: Matanyň gyrasyny ustaşyr sanjyp tikmek, gapjap tikmek. *Köýnegiň ýene sähelçe ýörmemeli ýeri galdy.*

ýörmeşmek: Ýörmäp tikmäge kömekleşmek, matanyň gyrasyny gapjap tikişmek. *Köýnek ýörmeşmek.*

ýörmetmek [ýöörmetmek]: Matanyň gyrasyny gapjap, ustaşyr sanjyp tikdirmek. *Ýorganyň gyrasyny gelnine ýörmetdi.*

ýörülgen: med. Dyrnagyň düýbünden dömüp çykýan ýiti agyryly çykuw, ýara. *Barmagyma ýörülgen çykdy.*

ýörüş: 1. Goşunyň ýa-da flotuň ýörite maksat bilen bir ugra edýän hereketi. *Pyýada goşun ýörşe çykdy..* 2. Biriniň üstüne edilýän harby hereket. *Şol başagaýlyk inlisleriň ýörşüni teldirdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Assiriýa patyşalara olara garşy ýygy-ýygýdan ýörüşler geçiripdirler* (*SSSR Taryhy*). 3. Guramaçylykly edilýän çykyş, göreş. *Medeni ýörşe ýaryş guralyň., Obalara tarap dogry ýöräliň* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

). ♦ **Haçly ýörüşler** —XYY—YYYY asyrlarda Günbatar Ýewropada feodallaryň basybalyjylykly ýörşi.

ýöwsel: Goşmak, edensiz, ukypsyz. *Ýöwsel adam.*

ýöwsellemek: 1. Özünüň günäkärdigini, pikirýniň nädogrudygyny bilip gowşap başlamak, öz pikirinden dänip başlamak. *Pökgi wala ýöwselledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Beýle oýun bolmaz- diýip, biderek batyrlyk satanyňa puşman edip, ýöwselläp başlady* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. Azalyp başlamak, azalyp gidişip, dargaşyp başlamak, saýpallamak.

ýöwselleşmek: 1. Özleriniň günäkärdiklerini, pikirleriniň nädogrudygyny bilip, danişip başlamak, gowşaşyp başlamak. 2. Azalyşyp başlamak, gidişip, dargaşyp başlamak, saýpallaşmak. *Bazaryň märekese birneme ýöwselleşipdir.*

ýu: Türkmen elipbiýiniň otuz ýedinji harpy.

ýubileý: 1. Aýratyn adamyň ýa-da edaranyň işleriniň bellenip geçilmegi, ýyllygy. *Magtymgulynyň 225 ýyllyk ýubileýi.* 2. Bellenip geçilmeli ýyllygy baýram etmeklik. *Ýubileýini geçirýâris, Azat Watan SSSR-de* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ýubileýe gatnaşmak.*

ýubilýar: Ýubileýi bellenýän adam ýa-da edara.

ýubka: Guşaklykdan aşaklygyna bolan aýal geýimi. *Nazik ýüň köýnekleri çalasyn agdaryşdyryp, ýubkalara, bluzkalara gezek gelende, eline hapa ýokan ýaly dartyp aldy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ýubka geýsin, ýeňsiz köýnek geýsin* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*)

Ýudulmak: Bokurdak muskullarynyň hereketi bilen (bir zady) gyzyldödekden geçirilmek.

ýugrulyň gutardy. 2.göç.m. Belli bir häsiýete eýe bolmak, gönükdirmek. *Keminäniň döredijiliginin esasy aýratynlygy onuň eserleriniň hüjüm edijilik häsiýeti bilen ýugrulanlygydyr* («Edebiýat»). *Nähili hem bolsa, Zelili bilen Seýdiniň watançylyk duýgularyna ýugrulan, esasynda halkyň isleg-arzuwy ýatan dostlugy biziň üçin gymmatlydyr we ony öwrenmek ýaly ähmiýete eýedir* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýugrulamak: 1. Basylyp, gysylyp, garjaşdyrylyp, eýlenip ýumşak massa öwürmek, ýumşak edilmek. *Hamyr*

ýugrum: Bir zady basyp, gysyp, garjaşdyryp, owkalap ýumşak massa öwürmek, ýumşak etmek protsesi, ýugrulyş. ♦ **Ýugrumy ýetmedik** – 1) ýeterlik ýugrulamadyk; 2) oňat bolmadyk, oňat işlenmedik, gyzyksyz, gowşak. *Heniz ýugrumy ýetmedik hamyry gapysyndan getirşine, abraýly stoluň başynda ýer berşine haýrandyryn* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Kitaplaryň içinde Ýugrumy ýetmedik hamyr ýaly gowşaklary, öwrenjäniň keşde edişi ýaly wakany ýaramaz suratlandyranlary ýok däl.* («Sowet Türkmenistany» *Jurnaly*).

ýugurmak: Bir zady basyp, gysyp, garjaşdyryp, owkalap ýumşak massa öwürmek, ýumşak etmek. *Çuwalyň düýbünde galan urbalygymy kakyp-silkin ýugrup bişiren bir tamdyr çöregime gynanýan* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Munuň yzyndan hem iki nanlyjak hamyr ýugrup basyryp goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hamyr ýugurýar* (A. Gowşudow, *Köpetdägiň Eteginde*). *Bossan eje bu wagt eýwanda hamyr ýugrup otyrды* (G. Gurbansähedow, *Enesiniň Ýumuşlary*).

ýuka [ýuuka]: 1. Galyň bolmadyk. *Mämetweli «hüşür» diýip gelse, men onuň ýuka ýektaýyny başyna bürärin!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Begenç gowaça gozalarynyň ýuka köýnek üstünden patlap degenini duýmady* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Ol Wüşi keliň ýuka köýnegini böwsüp, goltugynyň aşygyny çalaja sypjyrdy* (A. Gowşudow. *Köpetdägiň Eteginde*). *Ýukajyk geýimleri çala pasyrdan ýakymly şemal-da, tämiz howa-da onuň ünsüni özüne çekip bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew. *Nebitdag*). 2. Näzik, gelşikli, owadan. *Üzümgül ýuka dodaklaryny çalaja ýylgyrdyp, beýleki otaga girip gitdi* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*). *Ýuka dodaklary şat ýylgyrýardy* (D. Baýmyradow, *Söýgi we*

Mekirlik). Akja gara gözlerinden buýur-buýur ýaş böküp, ýowuz günde her bir kynçylygyň hötdesinden gelyän erkek doganyny gören haçar gyz ýaly ýuka dodaklaryny kemşerdip aglady (N. Pomma, Egri Eýikmez). Hojamyň ýukajyk gabaklary gorky bilen tsgindi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Ýuka Yürek** - ser. Yürek 1. Ol hem edil Abdykerim eke ýaly ýürekli, aladaly, maşgalasynyň üstünde kökenegini gerip duran adamdy. Her niçik-de bolsa, ol ýuka ýürekdir (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). Onuň daşdan göräýmäge zeýrenjeň, aslynda bolsa ýuka ýürek aýaly bardy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). **Ýuka geýinmek** - ýeňil geýinmek, galyň geýinmezlik, ýyly eginbaş geýinmezlik. Howa sowuk, emma sen ýuka geýinipsiň! **Eli ýuka** - ser. El 1.

ýukalamak [ýuukalamak]: ser. Ýukaltmak.

ýukalyşmak [ýuukalyşmak]: Ýukalyp başlamak, barha, gitdigiçe ýukalmak.

ýukalmak [ýuukalmak]: Ýuka bolmak, ýukalyk görnüşine öwrülme. *Ýukalan bulutlaryň arasyndan ýyldyzlar göründi* (G. Gurbansähedow, Gar). *Ýapragyň bir çeti papiros kagyzy ýaly ýukalypdyr* («Pioner» Jurnaly) ♦ **Yüregi Ýukalmak** - rehimli, rehimdar bolmak, mylaýym bolmak, sada bolmak. **Eli ýukalyk** - ser. El 1. *Soňra elleri ýukaldy, ondan soň Tährandan baryp çykdylar* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

ýukaltmak [ýuukaltmak]: Ýuka etmek, ýukalamak.

ýumak: Sapagyň togalak edilip sapalan görnüşi. *Bir näçesi bolsa gülüp, eliniň aldygyndan kiçiräk ýumaklary ussa tarap zyňyp ýatyr. Ol ýumagy hem äber!* (A. Durdyýew, Saýlana Eserler). *Onuň kebzesi edil ýumak goýlan ýaly tünňerip durdy* (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim). *Aýnanyň ýumaklaryny bir laý elläp çykandan soň, oňa habar gatdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦ **Aşagy ýumakly ýaly** - bir zadyň üstünde jaýly oturyp bilmeýän. *Annaguly ýabynyň üstünde oturyp bilän, aşagy ýumakly ýaly bir gezek eýläk agyp, bir gezek beýläk agyp barýardy* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Gylyç Gajar ogly aşagy ýumakly ýaly gütläp ýere gaçýardy* (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn) **Yüregiň ýumagyny çöşlemek** - syryňy açmak, aýan etmek, gizlin pikiriňi ýüze çykarmak, ýüregiňdäkini aýtmak. *Yüreginiň ýumagyny çöşläpdir. Uzak ýoldan enesine buşlapdyr* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Sähra howasynda zordan alýar dem, Yüpegiň ýumagy çöşleýär kem-kem* (A. Kekilow, Söýgi).

ýumalanmak: Togalanmak, togalanyp gitmek, tigirlenmek, öz badyna agdarylyp gitmek. *Ojagaz tomzak ýaljak ýumalanyp ýören trolleýbusalar hem ýokdy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Bagbanyň Gyzy).

ýumjuklatmak: Ýumup kiçeltmek, çişerilip seretmek. *Ol aňyrdan gele-gelmäne çukanak gözlerini ýumjukladyp, Kiçigula çişnerildi. Pökki gözlerini ýumjuklatmak bilen makullady* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

ýumlukmak: Bir tarapa gitmek, ugramak, ýüzüň ugruna gitmek, bir tarapa eňmek. *Goltuklap goşlary aýal, ýumlukdy öýüne baka* (Çary Aşyr, Poemalar) *Aljyraňňylyk bilen gapa bakan ýumlukdy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ozalky barýan ugruna tarap ýumlukdy* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

ýummak: Açyk bir zady ýapmak, sebşirmek; epmek. *Hatta gözjagazlaryny ýumandan soň-da, «Dädem» diýip samrady* (B. Kerbabaýew, Nebitdag). *Ol gözlerini ýumdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). ♦ **Göz ýummak** - 1) ser. Göz. *Ýamany görüp ondan göz ýummak, adamkärçilikden däl* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Öz aýybymdan ýumabilmez gözünü, Özünden özüne soragdyr tankyt* (Mollamurt, Saýlanan Eserler). **Göz ýumup açasy salym** - ser. Göz. *Heniz göz ýumup-açasy salym geçmändi* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).

ýumor: Bir zada bolýan ýamanlyksyz - gülküli garaýyş, wäşilik bilen aýdylýan gülküli söz. *Açyk göwünlilik*

ýumory (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).

ýumorist: 1. Ýumoristik eserleriň awtory, ýumoristik eserler ýazýan adam. 2. Ýamanlyksyz - gülküli zatlary aýdýan adam, wäşi

ýumoristik: Ýumor häsiýetli, gülküli. *Ýumoristik jurnal.*

ýumoristika: Ýumoristik çeper eserleriň jemi.

ýumrallyşmak: Ýumry bolşup durmak, ýumry-ýumry görünmek.

ýumraltmak: Çiş görnüşinde togolagrak bolup durmak, ýumry bolmak, pökkermek. *Hakykatdan-da, injigiň iç ýüzünde bir zadyň ýumralyp durany görüldi. Ol aşaky dodagyny dişledi, çeynedi, owurtlary ýumralan ýaly görüldi. Onuň düwünleri ýumralan barmaklary näzik sapagy birsydyrgyn towlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hatta taýlaryň-da göwüsleri, bulutlaryň iç ýüzleri çykyn-çykyn ýumralyp görünýärdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

ýumraltmak: Çiş görnüşinde ýumralyp duran etmek, ýumry etmek, pökkertmek. *Kimler goltuklaryny ýumraltyp, kimler ululy-kiçili şaýlaryny şaňňyrdadyp, guwançly görnüşde dazyrdaşyardylar (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ýumry: Togalagrak görnüşde ýumrallybrak duran zat, bir zadyň tümmeribräk galyp duran ýeri. *Gyzyň ýumru döşi, doly ýalaňaç baldyrlary tutulan torguş ýaly sandyraýardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Şu baldyryň ýumry etleri niredede bekeddi ahryryn. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ýumry göwüs, ykjam däl, doly aýaklara gözi düşende, Nurjan özüni magnit önünde duran ýaly syzýardy (B. Kerbabaýew, Nebitdag). ♦Ýumry ýuwutmak -* nähak ýerden ilin zadyny öz peýdaňa geçirmek, ilin hakyny iýmek. *Çepbe çeynäp, ýumry ýuwudup, Sygyr ýaly sygnaýardy (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Ýumry ýuwudyp daýhanlaryň zadyny, Assa ýöräp artdyrdy badyny (N. Pomma, Saýlana Eserler).*

ýumruk: Elin barmaklar ýumlup togalanýan ýeri, görnüşi, barmaklary ýumlan penje. *Bu döş, bu ýumruk oýnamaga göterilýän däl (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Jany ýanan Akman oňa iki ýumrugyny bile gezedi. Naçalnik ýumrugyny stola uranda, bir ýany gyzy, bir ýany ýaşyl galam towsup pola düşdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Kiçigül Wala bakan ýumrugyny aýlanda, ol ýapyryldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ikinji çişik has hem aljyraňňlyk tapyp, ýumrugy bilen döşüne urup başlady (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). ♦Ýumruga girmek -* uruşmak , ýumruklaşmak, biri-biriniň garşysyna fiziki güýç bilen hüjüm etmek. *Olar ýumruga girdiler. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýumruk düwmek –* ýumrugyň düwüp, gahar-gazap bildirmek. *Ol gahardan ýaňa titrärdi, dodagyny dişlär, ýumrukларыny düwerdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Aşebibi birdenkä hasanaklap, galyp, ýumrugyny düwdi-de, agzyndan tüküligini syçradyp gykylyk etdi (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Ýumruk iýmek –* biri tarapyndan horlanmak, urulmak, ýenjilmek. *Ýumruk iýen aýalyň ýüreginde özbaşdak ýaşamak arzuwy firiduny şatlandyrdy (M. İbrahimow , Ol Gün Geler). Ýumruk salmak -* birini urmak , ýençmek, urup horlamak, biriniň garşysyna fiziki güýç ulanmak. *Gullyhan onuň üstaşyry hem bir ýumruk saldy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ol ikisem hasanaklap geldi-de , Ýykdy söýgülimi ýumruk saldy-da (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Ýumruk ýagyp başlamak -* birini yerli-yerden köpçülik bolup, ýumruk bilen urmak, ýençmek, horlamak. *Ýerli-yerden ýumruk ýagyp başlady welin, ýasawul ümdüzine tutduryp gaçdy (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). Ýumruk ýaly -* ýumruk möçberinde, uly bolmadyk, ösmedik, kiçijik. *Ýumruk ýaly nabat alan oglanyň aýagy ýere degmedi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Gyrmazy öwüsýän ýumruk ýaly şetdalyr düzülişip dur (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Maňlaýym gaty şüdügare degdi. Ynha gör, ýumruk ýaly çişdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Yumruk ýaly çagajyk ezenegni sallajak; Her görenine «eje» diýip aglajak (B. Kerbabaýew, Poemalar). Şol ýumruk ýaly garrynyň üstüne aýyň pürkmäge neneň diliň aýlandy?! (B. Pürliýew, Ikinji Gün).*

ýumruklamak: Birini ýa-da bir zady ýumruk bilen urmak, ýumruk indermek, ýençmek. *Hi şeýle-de bir masgaraçylyk bolarmy? – diýip, gyzyň ýumruklamaga başlady (A. Durdyýew, Saýlana Eserler). Ýerinden turup, ýene gapyny ýumruklady. Muny gören ýoldaşy Aýaza topuldy, ony ýumruklamaga başlady (M.*

İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Dişini gyjap, gyzyny ýumruklamaga başlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Annatuwak birdenkä ot ýapyşan ýaly gyzdy-da, stoly ýumruklady* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

ýumruklanmak: Ýumruk bilen urulmak, ýumruk inderilmek, ýenjilmek; ýumruk bilen kakylmak. *Aradan on-on baş minut geçenden soň, ýene gapy ýumruklanyp başlady* («Tokmak» *Jurnaly*).

ýumruklaşmak: Başa-baş ýa-da köpçülik bolup uruşmak, biri-biriňi ýumruk bilen urmak, ýençmek. *Şonuň ýaly ujypsyz zat üçin ýumruklaşjak bolýarmysyňyz?!* (B. Kerbabaýew, *Japbaklar*). *Kapy ýumruklaşyp urşupdyr* (Ata Salyh, *Dynç Alys Wagty*). *Men-ä öz ömrümde ýumruklaşyp gören adam däl weli, hökümete garşy çozup bolsa, berdeňke götermekden gaýra urjak däl* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýumruklatmak: Ýumruk bilen urdurtmak, ýençdirmek.

ýumrulmak: 1. Döwlüp ýykylmak, aşaklygyna çöken bolmak, weýran bolmak, bozulmak. *Şol galalar ýumrulsy, Bela bary dep boljak* («Mydam Taýýar» *Gazeti*). *Ýumrulsy ýumrulyp geçsin weli, biziňem-ä içimiz gorkupdyr* («Türkmen Pýesalary»). 2. göç.m. Ýykylmak, weýran bolmak, darga- mak. *Ýumrudly, ýyklydy zalymlar tagty* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Meni şeýle ýumrulmyşa getirip taşlan kimkä? – diýip käýindi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýumşak: 1. Ýeňillik bilen gysylýan, basylýan, çeýe, maýyşgak, süýngüç, gaty bolmadyk. *Ýumşak oturgyçda oturyp, aýnaň üstaşyry giň meýdana parhsyz garaýan Akmaýa öz aladasy bilen meşguldy* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Ynha seret, tirsegiňe söýget berýän ýumşak ýassyklary hem bar*. (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çagalar ýumşak düşekleriň üstünde ýatyrdylar* («Pioner» *Jurnaly*). *Çaý berdi, nahar berdi, Saldyrdy ýumşak düşek*. (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). 2. göç.m. Ýakymly, mylaýym, ýuwaş. *Ol örän ýumşak adamdy*

ýumşaklyk: Çeýelik, maýyşgaklyk, gaty dällik.

ýumşamak: 1. Ýeňillik bilen gysylýan, basylýan bolmak, çeýe, maýyşgak, süýngüç bolmak. *Bir näçe wagtdan soň ýumşady*. 2. Ýakymly, mylaýym, ýuwaş bolmak. 3. Köşeşmek, diňmek. *Gülsüm biraz ýumşasa-da, Kürt Ahmede gyýyk göz bilen bakdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Annatuwagyň çenden kekere ýaly somalyp galyp, süýji tagama zäher gatýan gyňyr gylygy ýumşarmyka?!* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). *Osipow şol sekundyň özünde ýumşady-da, ýasama ýylgyrdy. Gijeki aýaz daňdanyň alagaraňkysynda biraz ýumşady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýumşatmak: 1. Ýeňillik bilen gysylýan, basylýan etmek, çeýe, maýyşgak, süýngüç etmek. *Gowaçanyň seleňräk ýerleriniň düýbünü ýumşadyp ýören bir göwre onuň bilen boýdaş boldy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Çarh öz ýoluny ýumşatdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Ýok, Öwez üzümünden çykdy, üzümniň düýpleri çuň gazylyp, ýene gömlüp, pugta ýumşadylan soň, şol ýyl ol bag şeýle getiripdir, heý diýip aýdar ýaly bolmandyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *İrden turup barar ýeriň üstüne, Gaýrat eder ýumşatmaga dessine* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýakymly, mylaýym etmek. 3. Ýuwaş etmek, köşeşdirmek, peseltmek, ýeňilleşdirmek. *Aýlary ýumşatdy enäň nalyşy* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Ol sudýalaryň ýüregini ýumşadardy. Ol , bir tarapdan,özünden gorkýar, bir tarapdan-da işiň üstünü örtmek, ýumşatmak isleýär* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Süleýmanow gürrüňi ýumuşatmak niýeti bilen hoşaman söz agtarsa-da, ýa-ha tapmady, ýa-da sekretardan öňe düşmegi özüne uslyp bilmedi* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

ýumuk: Sebşirilen, biri-birine deşirilip gysylan, ýapyk, ýumlan. *Aýyň ýagtysy olaryň ýumugrak gözlerini şyklandyrdy* (A. S. Puşkin, *Saýlanan Eserler*).

ýumulmak: Ýumuk görnüşde bolmak, ýapylmak, gysylmak. *Agzy açylyp, ruhy öçüp, kem-kem ýumuldý gözi* (A. Kekilow, *Saýlana Eserler*). *Gözleri alajagözeniňki ýaly ýaldyraýardy, tiz-tizden açylyp ýumul- ýardy* («Sowet Edebiýaty» *Jurnaly*).

ýumurmak: 1. Ýýkmak, weýran etmek, aşaklygyna, iç tarapyna ýýkmak, çökertmek, dargatmak, harabaçylyga öwürmek. *Çatma deýin süýşüp gelýän tanklaryň, Ýumurýar bar zady agyr labyry* (B. Kerbabaýew, Aýlar). *Dogry, oý talaňçylar hem öýüni rehimsiz talap, nebir gözel jaýlary ýumurypdyrlar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). *Nemetsler şu berkitmesini ýumurmak üçin taýýarlyk bir näçe gün mundan öň başlanypdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. göç.m. Ýýkmak, weýran etmek, agdarmak, dargatmak, ýok etmek. *Sen eger oňlulyk bilen görkezmeseň, edaraňy başyňa ýumurun! Wah, käşki meniň gargyşym onuň öýüni başyna ýumursady* (B. Kerbabaýew. *Aýgytly Ädim*). *Köp jepa çekip-de taýmady halkym. Könäni ýumurdy bu güçli halkym* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Diňe ezijileriň häkimiýetini ýumranlarynda, azat hem şatlykly durmuş gurap biljegi hakda açyk, aýdyň gürrüň berilýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Günler Geler*).

ýumurtga: Towugyň, guşlaryň guzlaýan daşy, gabykly zady, tohumy. *Ejesi iki sanjak bişen ýumurtgany Nazaryň öňünde goýdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Hawa, ýoldaşlar, Ýer ýumurtga ýaly togalakdyr* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Gazana gozalarynyň bir näçeleri ene towugyň ýumurtgasy ýaly kemsiz çişipdir* (B. Kerbabaýew. *Aýsoltan*).

ýumurtgalamak: Ýumurtga guzlamak. *Bu guş çölde beýik bir agajy başynda höwürte ýasap ýumurtgalapdyr* («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»). *Bu gumry öz höwürtesinde ýumurtgalan* («Türkmen Ertekileri»).

ýumuş: 1. Birine tabşyrylan iş, ýerine ýetirmeklige ynanylan, ýerine ýetirmeklige bellenen, niýetlenen iş. *İne, bu kyn ýumuş gelip ýaş naturalist Gaýlynyň başyna düşdi* (B. Gurbanow, *Çarwa Mergenini Gürrüni*). *Onsoň bu ýumuşdan geljek bolýan adama namart diýmekden başga hiç zat aýdyp bilmen! Altyn jan, seniň ýumuşyňy bitirmän, kimiňkini bitirenýin!* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Ol işsiz wagty-da ýumşa taýýar bolup, assyryňlyk bilen olara göz gezdirýärdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). *Hoşgeldi, saňa tabşyrylan ýumuş kolhozyň agronomçylyk işidir* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). 2. Okuwçylara berilýän tabşyryk, gönükme. ♦ **Ýumuş oglany** - tabşyrygy, işi ýerine ýetirmäge ýetişen oglan, hemişe ýumuş buýurýan ýetginjek tabşyrygy bolşy ýaly ýerine ýetirýän adam. *Görogly siziň ýaly ýumuş oganlary göre-göre gelýändir. Bu pakyr bir ýumuş oglany, ol bize zyýanly däl* («Görogly» Eposy).

ýumuşdyrmak: Açyk bir zady ýapyşdyrmak, epleşdirmek, bir uçdan ýumup başlamak. *Bu gürrüňlerden soň köşeşen Pökgen barmaklaryny ýumuşdyrды, açyşdyrды, hasaplady-da razylyk berdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*).

ýunker: 1. Patyşa Russiýasynda: harby uçilişäniň okuwçysy, harby uçilişede terbiýelenen. *Meniň özüm hem ýaňy-ýakynda ýunkerdim* (L.N.Tolstoý, *Saýlanan Eserler*). *Ýunkerler Moskwada da baş göterip- dirler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Germaniýada uly pomeşikleriniň ady.

ýupiter: 1. ast. Planetanyň ady. 2. Ýşyklandyryjy güýçli elektrik guralynyň ady.

ýuridik: Hukuk meselelerine degişli bolan. *Ýuridik Hukuk*.

ýurisdiktsýa: Sud etmek hukugy bolmaklyk, hukuk meselelerini çözmek ygtyýary.

ýuriskonsult: Hukuk meselelerini çözmekligi alyp barýan we onuň bähbitlerini goraýan adam.

ýurisprudensiýa: Hukuk ylmlarynyň jemi.

ýurist: Hukuk meseleleri boýunça spetsialist.

ýurt [ýuurt]: 1. Obanyň göçen we oturym üçin gonýan ýeri. *Häzir bular täze tutulyp başlan kolhoz obasynyň täze ýurtlarynyň arasy bilen barýardylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Ýurdy belet çapar* (Nakyl). *Ýurt gadyryny göçen biler* (Nakyl). 2. Döwlet; belli bir araçägi bolan orun giňişligi. *Düzelendir bibat bolan ýurdumuz* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Öz ýurduny satan dönük öldi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Osipowyň kinaýa bilen duýdurmagyna görä-de, ýurtda gozgalaň turan badyna olara goşulmalydy. Ýurtda parahatçylyk*

emele gelse, ykdysad, tehnika össe, Amyderýanyň suwuny biz ýalbaryp alman, gaçryp alarys! (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Ýurdunda ýel öwürmek** – dargap gitmek, adyň ýitip gitmek, hiç zatsyz galmak. **Ýurdunda ýel ösdürmek** – hiç zatsyz galdyrmak, ýok etmek. *Ylaýta-da şeýle galagoply döwürde beýle diýseň, seniň ýurduňda ýel ösdürmekleri mümkin* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ýurdunda ýumurtga togalabermeli etmek** – ser. Yurdunda ýel ösdürmek. *Garşy duraýsalar dagy, öýlerini ýumrup, ýurtlarynda ýumurtga togalabermeli etmeýänmi?* (B. Seýtäkow, *Gyz Salgydy*). **Ýurdy baglamak** – baýlyk, mülk, güýç, talant we ş.m. boýunça meşhur bolmak, hemmelerden öňde bolmak, ökde bolmak. *Çekersiň syrtyňa, güýjüňe garanda, ýurdy baglan pälwan bolmalydy.* (B. Kerbabaýew. *Nebitdag*). **Ýurdy bulamak** – bozgakçylyk, erbetçilik, bimazaçylyk etmek. *Ýurdy bulan haýyn duşman, Aýra saldy ýardan ýary* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). **Ýurdy çaykamak** – ser. Ýurdy soramak. **Ýurdy bulamak** – höküm sürmek, meşhur bolmak, öz diýeniňi etdirmek. *Şol ýurt soraýan han Kessirkaja gan çaykan, külli türkmeniň üstünde han bolup, ýurt soramak arzuwyny edip, goşun çekip ugraýar* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). **Ýurdy tutmak** – ser. Ýurdy soramak. **Ýurt ýykan** – erbet, bet, hilegär, ýaman, ýakymsyz. **Ýurt sökmek** – aýlanmak, gezmek, geçmek, syýahat etmek. *Oňa çar tarapdan uzak çölleri bir näçe ýurtlary söküp uly kerwen ýollary gelýärdi* («Zähmet Gahrymanlary»). **Ýurt çalmak** – täze ýurdy bellemäge gitmek, gonuljak, göçüp baryljak ýeri önünden görmek. **Ýurtdan çykan** – ser. Ýurt ýykan. **Ýurtda galmak** – hiç zatsyz galmak, garyp düşmek, hor-homsy bolmak, ýeke, hossarsyz galmak. **Daşary ýurt** – çet ýurt, öz watanyňdan beýleki ýurtlar. *Daşary ýurda gitmek. Daşary ýurt dili. Her ýurduň tilkisini öz tazysy bilen awlamak* – yerli ýagdaýy bilmek, yerlikli geplemek.

ýurtbasar[ýuurtbasar]: Başgalarynyň territoriýasyny zor bilen basyp alýan, basybalyjylyk syýasatyny ýöredýän, agressor. *Eýranyň ýurtbasar şalaryna ölüm zarbyny urdum – diýip, paşyrdayan ýaly iňleýärdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Dünýä ýurtbasary seniň kastyňda, Sen berk oturyp, bedew atyň üstünde, Söweş günü jeň bolanda meýdanda, Ýurtbasarlar galsyn tozuň astynda* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ýurtdaş [ýuurtdaş]: 1. Biri bilen ýurdy, bolýan ýeri bir, umumy bolan adam. *Watanymyz abatlanyp, Siz ýurtdaşlar, hoş geldiňiz!* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Käri başga bolsa-da, hemmesi ýurtdaşymdyr* («Sowet Edebiýaty»Jurnaly). 2. göç.m. Birine sypaýylyk bilen yüz tutmak formasy.

ýurtdaşlyk [ýuurtdaşlyk]: Bir ýurtda doglanlyk bilen şol bir ýurduň grajdany bolmaklyk. ♦ **Ýurtdaşlyk urşy** – döwletiň öz içinde bolýan ýaragly synpy göreş. *Soň ýurtdaşlyk urşunda partizan bolup gatnaşdylar* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*).

ýustisiýa: Sud edaralarynyň sistemasy, adalatlylyk. *Ýustisiýa ministrliگی.*

ýuwa: bot. Ajymtyk tagamly iýilýän ýaz oty. *Aýnur eje öýde bişirip getiren towugyny pudarlaýança, Aýdur-*

ýuwan: 1. Duzy az, az duz atylan, duzy normasyndan kem bolan. Bu nahar ýuwan bolupdyr. 2. göç.m. Özüni alyp barşy ýeňil bolan sözü ugursyz, sözü batnysyz, sözü manysyz, ýeňilkele.

ýuwaş: 1. Sesi gaty bolmadyk, pes sesli, pes ses bilen, sesi güýçli bolmadyk, çala. 2. Ümsüm, sessiz-üýnsiz. 3. Assa, hyýal.

ýuwaşamak: Peselmek, kemelmek, ynjalmak, köşeşmek, gowşamak. *Aldym – berdime salyp duran ýel*

ýuwaşatmak: Peseltmek, kemeltmek, gowşatmak, köşetmek, ynjaltmak. *Soň ol sesini ýuwaşatdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýuwaş-ýuwaş: Assa-ýuwaş, kem-kemden, az-azdan, howlukman. *Soňra onuň aňry ýanyndaky almany görüp, oňa tarap ýuwaş-ýuwaş süýşüp, ony hem alyp iýýär* («Türkmen Halk Ertekileri Ýgyndysy»). *Ýuwaş-ýuwaşdan onuň dost ýarlary köpelip başlaýar. Ýuwaş-ýuwaş ýöräp usul bilen Arabyň ýanyna bardy*

(«Görögly» Eposy). *Ýuwaş-ýuwaş ýol ýöräp, Berdiniň öýüne ýettik.* (A. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Daň ýsygy ýuwaş-ýuwaş daşýardy* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Emma öwrenişdim ýuwaş-ýuwaşdan, Göwnüme bolmasa, indi her işden Mugallymçylyk işi artykmaç ýaly* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Nahardan soň adamlar ep-esli wagtlap gürrüňleşdiler hem ýuwaş-ýuwaşdan öýli-öýlerine dargaşyp başladylar* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

ýuwdarha [ýuwdarhaa]: Her bir zady ýuwudyp bilýan mifiki ýylan; doýmaz-dolmaz, açgöz. *Ol hajymelik ýuwdarhanyň geregi-de şoldy* (N. B. Gogol, *Eserler*). *İşikleri seslenip açylýardy we gapysynyň agzyndan gaýmalaşyp ýören adamlary ýuwdarhanyň agzy ýaly bolup ýuwudýardy* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Aga, bizi şu obanyň äjit- mäjitleriniň elinden gutaryň, ol ýuwdarhalaryňyz biziň süňňümüzizi gemirdi – diýerdim* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýuwdum: Ýuwdulanda bokurdak muskullarynyň bir gezekki hereketi. *Ol onuň içindäki konýagy bir ýuwdumda içdi* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*) . ♦ **Bir ýuwdum** – azajyk, birneme.

ýuwdurmak: Birine bir zady suw bilen arassalatmak, tämizletmek. *Ol köýnegini ýuwdurdy.*

ýuwelir: Zergärçilik işi bilen meşgul bolýan adam, gymmat baha metallardan we daşlardan her hili önümler, zatlar ýasaýan ussa ýa-da zatlary satýan adam; gymmat baha metallardan, daşlardan edilen zatlara degişli bolan. *Onuň atasy ýuwelir bolup işleýär. Biziň köçämizde ýuwelir magazini bar. Ýuwelir harytlary.*

ýuwha [ýuwhaa]: Her hili bolup duran; suwumsyz, suwjuk. *Ýuwha periniň ýalaňaç adam ýaly bolup, teniňe*

ýuwluk: Ata-enäniň çowlugynyň çagasy. *Onuň ýuwluklary şol ýerde ýaşaýdyrlar.*

ýuwmak: 1. Hapany, kiri suw bilen arassalamak, suw bilen tämizlemek, aýyrmak..

2. *göç.m.* Aýyrmak, aklamak, günäden çykamak günäsiz etmek, günäsiz bolmak.

3. *gepl.d.* Biriniň durmuşynda oňatlyk tarapa bolan üýtgeşmäni bellemek, ýoldaşlyk ýygnaşygyny, oturyşlygyny gurnamak.

ýuwmarmak: Günäsiz etjek bolup çalyşdyrmak, günäniň üstüni ýapmak, aýybyň üstüni basdyrmak, aklajak bolmak. *Kemçiliklerini ýuwmarmajak bolup çalyşmaýarys* («Görögly» Eposy). *Eziz ony nähili ýuwmarmajagyny bilmän başga ýana sowmaga çalyşdy. Polostnoý şol gürrüňi ýuwmarlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň ýeter-ýetmez aýybynyň üstüni örtmek, ýuwmarmak ýerine, gaýta garynja ýaly bir kiçijik zady pil edip görkezipdi.* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*).

ýuwmarmatmak: Birine günani akladtyrmak, günäsiz etjek bolup çalyşdyrmak, günäniň üstüni ýapdyrmak, aýbyň üstüni basyrtmak. *Ol günäsini ýuwmarmatjak bolup köp çalyşypdy.*

ýuwnuksyz: Gepi-sözi ýerliksiz, mazasyz, gepde-sözde ýerliksiz öňe düşýän, utanç-haýasyz, batnyksyz, sabysyz, ýeňil. *Çaşgy çaman suwuk, duzsuz, ýuwnuksyz sözleri tirkeşdirip şol gyzyň adyna goşgy bilen söz bilen hat ýazmaga dowam etdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Hoşgeldi, ýaňky biziň ýanymyzda oturan gyzyň ýüzli ýuwnuksyz adam kimdi?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Soňra ähli pikirini unudyp, ýuwnuksyz gülküsi bilen: - Aý halypa, menden nesiň öýi ýykylmasyn!* («Tokmak» Jurnaly).

ýuwujy: Bir zatdan kiri, hapany suw bilen ýuwup aýryjy, aýyryýan, arassalaýan (adam). *Eneligim geým ýuwujy bolup işleýärdi, ol bolsa ädikçi* (M. Gorkiý, *Ene*).

ýuwulmak: 1. Suw bilen arassalanmak (kir, hapa), aýrylmak. *Güjüğüň ýüzi üç ýuwlun ak esgä döndi* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Suw degende aýna ýokan şiräniň ýuwluşy ýaly, göwünden turýan ýakymly bir söz ony ýüzüniň ugruna süpürüp gidýär* (B. Kerbabaýew, *Nebitdag*). 2. *göç.m.* Aklanylmak, günäsiz edilmek. *Halnazaryň dünýä geleli bari eden passy pyjurlyklarynyň bary ýuwuldy hasap etdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýuwundy: Bir zat (gap-çanak) ýuwulandan soňky galan hapa suw. *Demir gapynyň kiçijik gapagyny syrkyldy*

ýuwundyrmak: Birini ýuwmak, ýuwup arassa etmek. *Çagany ýuwundyrmak.*

ýuwunmak: Ýuwutmak duýgusy bilen bokurdak muskullaryny hereketlendirmek. *Aýsoltan mertlik bilen ýuwendy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Ýolagçylaryň kentlewükleriniň arasynda ýuwendunmaga tüýkülik galmady. Ol demini dürsäp bilmän ýuwendy, sakyndy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Ýüpekçilik barada gürrüň edenimde raýkomyň býurosynda ýuwendunyp durmaýyn (N. Pomma, Egri Eýikmez). Annatagan gazabyny daşary çykarmazlyga çalyşyp, kynlyk bilen ýuwendy (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

ýuwunmak: Özüni suw bilen ýuwmak, arassalamak. *Ýüzünden ýüz güjük doýjak, ýuwnaýsaň bolmadymy?! – diýip, Öwezî köteklärdi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Görsem, Narly Nepesowiç bütün endamyna we kellesine sabyn çalyň, narzana ýuwunmaga başlapdyr (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). Ol ýuwunmaga gitdi («Pioner» Jurnaly). Durdymyrat ýuwnup, bir eline telpeginini alyp tama gireninde, Pälwan bir ýüpüň ujuny işip otyrды (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

ýuwusga: 1. Üstünde meýit goýlup ýuwulýan zat, ýuwlarda ýygňalan hapa. 2. dial. Geometrik figura görnüşinde gumdan galdyrylan tümmek.

ýuwuş: bot. Suwuň içinde bitýän ösümligiň bir görnüşi.

ýuwuşdyrmak: Hemmesini ýuwup çykamak.

ýuwuşmak: Bir zadyň hapasyny, kirini suw bilen ýuwup arassalamaga kömekleşmek. *Gyzy ejesine eginbaş*

ýuwutdyrmak: Ýuwutmaga mejbur etmek, ýuwudyp goýbermek. ♦ **Ýer ýuwutdyrmak** – öldürmek, ýok etmek. *Ondan bir ýyl öň ikinjisini ýer ýuwutdyranyňyz azmy?! (B. Kerbabaýew, Nebitdag).*

ýuwutmak: Bokurdak muskullarynyň hereketi bilen bir zady gyzyldödekden geçirmek. *Säheriň päkize howasyndan ýuwutmasam, meniň kararym ýetmeýär (N. Pomma, Taýlak Hazzyn). Akmyrat çig suwdan ýogyn – ýogyn ýuwudyp içdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Ony ýuwutmak aňsat (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Şonuň üçin ol agzyna salan nanyny kynlyk bilen ýuwutdy. Ony ýuwutmak gerekdir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). ♦Lebzini (wadany) ýuwutmak* – bir zady ýerine ýetirmezlik, wadaňda tapylmazlyk, aldamak. *Wadasyny üfläp lebzini ýuwudan adamyň ýüzüne tüýküriýän dälmidir? Öz ýurduňdaky ýigitlerin ýüzüne tüýküren Kerim Mämmedowa beren wadaňy ýuwudan sen dälmi näme?! (B. Kerbabaýew, Nebitdag). Ak patyşa öz lebzini ýuwutdy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Aýly batyr gyzyny «berjek» diýip soňundan hem lebzini ýuwudan adamdyr («Türkmen Pýesalary»). Gyl ýuwudan ýaly bolmak* – ser.Gep. *Gyl galan alty hatyndan-a tamaň gyl ýuwudan ýaly bolaýsyn! («Tokmak» Jurnaly). Ýer ýuwutmak* – ýok bolmak, ýitmek. *Şu iki arada ony eýýäm ýer ýuwudýan dälidir (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Siziň edýän işiňiz bilen bile hemmäňizi ýer ýuwutsyn! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Ýer ýuwudan* -söğünç.

ýük: 1. Ýüklemek üçin, ulaga urmak üçin taýýar edilip goýlan zat, haryt. *Ýük ýüklemek we düşürmek baradaky ähli operatsiýalar doly mehanizmleşdirilipdir (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Aňyrdan ýadap gelýän kerwenler şu ýerde ýüklerini ýazdyryp, üç günläp dynç almagy makul gördüler (« Türkmen Halk Ertékiler Ýygındysy »). Ýük egrisi uzak gitmez. (nakyl).* 2. Öýüň dulunda galdyrylyp goýlan ýorgan –düşek . 3. göç.m. Azap, jebir, jepa. *Meni şu hetde ýetiren durmuşyň agramly ýüküdir. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Diýdiň: - Merdandyr yşk ýükün çeken (R.Seýidow, Bagtlylar). ♦ Yükwerdiş* — yük yüklenmäge, yük urulmaga endik eden, yükçi. *Hindiler yüke werdiş gatyr ýaly iňlisleriň pulemyotlaryny çekýärdiler. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Yüki agramak* –iş ýetmek, işi köp bolmak. *Günbe –günden agramlyardy ýükümüz, Baýlara siňýärdi zähmet hakymyz (Ata Salyh, Saýlanan Eserler). Eje jan, sen meniň halymy soramaga geldiň mi ýa ýükümi*

biraz agraltmak niýetiň barmy ? (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). Ýüki aýrylmak –dertden, gaýgydan dynmak, alada –azapdan halas bolmak. *Elli bolsa üstünden agyr ýük aýrylan adam ýaly, özüni lampa aşak goýberdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýüki ýetmek –derdi artmak, aladasy, azby köpelmek. Ýüki saman –iş oňarmaýan, biderek,boş. *Başga bir bezemen adamyny görkezip:— ine bu adamyň geýimine seretme!— diýseň: — Ýüki samanmy ? — diýip, oňa ýigrenç bilen seredýär* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Ýüküni ýeňletmek –gaýgy –gamyny azaltmak, jepasyny, derdini ýeňletmek. *İş Sapargüli ýadatmady, gaýtam onuň ýüküni ýeňletdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny). *Nähili-de bolsa, bagtly durmuş sergisini açýan şol sözler ony ýumşatdy, ýüküni ýeňletdi* (M.İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ýüküni tutmak–gerekli zatdan şaýyny tutmak. *Ok – ýaragdan ýagşy tutup ýüküňiz, şundan göni Reçitsa gitmeli* (A.Niýazow, *Şygrylar*). Ýigrimi ýedi düýäniň bugdaý ýüküni tutup, yzmyza öwürüldik (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýükçi: Ýük daşamaga gaýym, ýük götermäge türgenleşen, ýük götermäge ukyply, ýüke werdiş (mal barada). *Dogrudan hem ýükçi arwanalaryň ýük çekmekden ýaňa örküjiniň gapdallary ýara bolardy* (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýüklemek: 1, Bir zada ýük urmak, ýük basmak. *Artyk alaşasyny Aşyryň kakasy Sähet golaga tabşyryp, azygyny daýhanlaryň eşeklerine ýükledi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol iki sany mähnet meşiği eşege ýükledi* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalny). 2. göç.m. Birine bir zady ýerine ýetirmegi tabşyrmak, bir zady etmäge borçly etmek. *Meniň öňki işimiň üstüne wagtlaýyn ýene bir iş ýüklediler.* ♦ **Günä ýüklemek** — ser. Günä. *Şolar ýaly haýynlaryň günäsini bolşewige ýüklemek bolmaz ahyry !* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Töhmet ýüklemek— ser. Töhmet. Ol meniň boýnuma töhmet ýükläli bäri, men onuň bilen hiç wagt duşuşmadyk bolsam nätjek –diýip, Wepa jogap berdi* (A. Gowşudow, *Eserler*). Üstüne ýüklemek –bir işi ýerine ýetirmegi birine tabşyrmak.

ýüklenmek: 1. Ýük urulmak, ýüklenip goýulmak, ýük basylmak. *Şu ýyganjy ýowşanlarymyzyň özi ýüklenip, eşegimiziň özi öýümize dikgirdäp basra –diýýär* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Mawy bir näçe gün mundan ozal, Eziziň saraýyna garawul bolan gejesi bir näçe ýaraglaryň düýä ýüklenenini görüpdü* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç.m. Bir zadyň ýerine ýetirilmegi tabşyrylmak, bir zady etmäge borçly edilmek. *Salgydyts bütün agramy barly synlaryň üstüne ýüklendi* (SSSR Taryhy).

ýükleşdirmek: Ýükleri ýüklemek, ýükleri ýükläp çykamak. *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bilen ýola düşmek üçin azyk–suwluklaryny düwelere ýükleşdirmek işi bilen meşguldý* (A. Gowşudow, *Mähri – Wepa*).

ýükleşmek: Ýük ýüklemäge kömek etmek, ýük urmaga kömekleşmek. *Durdy meniň ähli goşumy maşyna ýükleşdi. Odunyňy –da ýükleşeyin* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

ýükletme: Ýükletme derejesi gram. — Hereketiň sözlemiň eýesi tarapyndan edilmän, onuň buýurmagy, tabşyrmagy boýunça başga biri tarapyndan edilýändigini aňladýan işlik formasy.

ýükletmek: Ýükur durmak, ýük basdyrmak. *Bitertip ýükletseň, şondan köp ýerleşmez* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

ýükli: Ýük urlan,ýük ýüklenen, ýük basylan. *Agalaň alaňyna gelýän galla ýükli kerweniň yzy üzülmeýärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ol üsti gury odundan ýükli 5 sany eşegin kerwen ýaly bolup gelýänligini gördi. Ders ýükli arabalar ýaýkyldaşyp barýarlar* («Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

ýüksünmek: Agyr görmek, ýük bilmek, kyn görmek. *Men seni ýüksündimmi ?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

- ýülmek:** Sürölüp ýylmanak bolan, taýpy. *Ýülmek aşyk.* ♦ **Ýüzi ýülmek adam**— ser. *Ýüz. Meniň hojaýynym ýüzi ýülmek, goňrasdy* (« Mydam Taýýar » Gazeti).
- ýülmemek:** Ýüzüni gyrdap ýylmamak, ýülmenek etmek, taýpy etmek. *Bir bölejik almazy Ýülmäp otyr hemişe* (A. Atajanow, Arzyly Myhman). *Aşygy daşa oýkap ýülmemek.*
- ýülmenmek:** Ýülmenek edilmek, ýylmanyp ýüzi gyrdalmak, taýpy bolmak. *Her bir daş şeýle bir gowy ýülmenipdir* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Daşynyň ak galaýysy ýülmenen mis jamy orta goýdy* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).
- ýülmeýji:** Ýülmemek bilen meşgul bolýan, ýülmemek işini edýän, nagys salýan. *Tsehiň ýülmeýji bölümünde hem iş örän gyzgalaňly gidýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).
- ýüň:** Haýwanlaryň derisiniň üstündäki ýumşak tüý örtügi. *Düýe ýüňünden çäkmenli adamlar aýbogdaşlaryny gurup oturdylar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Kötek güýçli bolsa, ýün gazyk ýere gider* (nakyl). *Bibi ejesine ýüň tüýdüşdi.* ♦ **Ýüň sakgal bolmak** — başga biri üçin kişiniň öňünde ýalançy bolmak, birini aldap masgara bolmak. *Emma hyýallar dünýäsinde ýaşamagy gowy görýän adamlaryň eýýäm ençeme gezek ýüň sakgal bolandyklary mälimdir* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ya, bu -ha oňarjak -ow, bizi ýüň sakgal etjek -ow !* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). *Ýüňi ýetmek - 1)* Mazaly güýje girmek, jahyl çykamak, ýetismek. *Biziň galalarymyzda ýigrimi baş ýaşy dolduryp, ýüňi ýeten goç ýigitler her gün gijara galanyň bir gapdalyna ýygnanyşýardylar* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *2)* Yetjek derejesine ýetmek, barmaly hetdine barmak, bahasy ýetmek. *Ylaýta -da, Gulluhanyň ýüňi ýetdi. Mamanyň ýüňi ýetdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).
- ýünjümek:** Tüýjerip duran, ýüňi üpür -çüpür bolan. *İrimçik ýünjümek süýümlü bir ýyllyk formany 1941-nji ýylda almaklyk bize başardypdy* (B. Kulebýaýew, İnçe Süýümlü Sowet Gowaçasynyň TSSR- däki Täze Sortlary).
- ýüňlek:** Ösgün ýüňli, gür ýüňli, ýüňi köp berýän. *Ýüňlek goýun.*
- ýüp:** 1. Ýüňden, çöpürden we ş.m. işilip, ýük, mal -gara daňmak üçin ulanylýan bag, tanap. *Çep gapyda iki kültem gara ýüp bilen göle hamyndan edilen bir tirkiş asylygy durdy.* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Gandym düýäni derrew, çökerdi, ýüplerini çekip daňyşdyrdy.* (« Pioneer » Jurnalı). *Muny şol syçan görüp, ylgawyna gelip, ýolbars daňlan ýüpi dişi bilen kertip üzipdir* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »). *Ahyry « ýüp syrylyp, toýnukdan geçer », gelip derňelmän, hiç zat edilmez-diýip, başga biri jogap berdi* (A. Gowşudow, Mähri — Wepa). *Ýüp syrylyp, toýnukdan geçer* (nakyl). 2. Haly dokamak üçin ýüňden egrilen sapak, eriş. *Dürli ýüpden haly -horjun dokýarsyň* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Käte çekip garryň igenç -gepini, Özümüz reňkläp halyň ýüpüni* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalı). ♦ **Ýüpsüz daňmak** — wada berip, wagtynda gelmezlik, köp garaşdyrmak. *Ýüpüniň üstünde odup goýup bolmazlyk -ynam edip bolmazlyk, jan ynanyş bolmazlyk, bil baglap bolmazlyk. Onuň ýüpüniň üstünde odun goýup bolmaz-diýip, bütin oba gürrüň edýärdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).
- ýüpek:** 1. Ýörite saklanýan gurçugyn pilesinden emele gelýän önüm. *Watan bizden ýüňi, ýüpegi köp talap edýär* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Mama ýüpegiň ujuny düwüji bolup işe başlady* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalı). *Ýüpegi saklamasaň, ýüň bolar, gözeli saklamasaň —güň* (nakyl). 2. Ýüpekden edilen, ýüpekden taýýarlanan. *Ýuka ýüpek köýnekleli bir gyzyň el bulaýanlygy göründi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Ýüpek ýaglyk başynda, sende görünmez çabyt* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). ♦ **Ýüpek çekmek**— piläni gaýdanyp uç almak ýüpegi gazanda gaýnadyp ilkinji gezek işlemek. *Nabat ýüpek çekmek işine türgenleşipdir. Ýüpegiň uçly ! — ýüpek çekijä: İşiň şowly bolsun!-diýen manyda aýdylýan aňlatma. Myrat Ogulnur ejä:—*

Ýüpegiň uçly bolsun! — diýende, ol hem— Döwletiň güýçli bolsun! — diýip jogap berdi.

ýüpekçi: Ýüpekçilik boýunja spetsialist, gurçuk tutup pile taýýarlamak bilen meşgul bolýan adam. *Her bir kolhozda ýüpekçileriň ýörite brigadasy bar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). Ýüpekçiler gurçuk tutmak möwsümine taýýarlyk görýärler (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).Ýüpekçi gözeller aýdymlar aýtdy (R.Seýidow, Bagtlylar).*

ýüpekçilik: Oba hojalygynyň gurçuk tutup pile almak bilen meşgul bolýan pudagy. *Bize hökman gerek şu ýüpekçilik, Gowy zat şu ýüpek, söýýär köpçülik (G.Seýitliýew, Saýlanan Eserler). Ýüpekçilik işi ymykly ylmy esasa goýuldy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

ýüpekli: Ýüpek garylan, ýüpek gatanjy bolan, tüýs nah bolmadyk. *Ýüpekli Hywa donuny egnine atan Gulman baý eýwana çykdy. (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).*

ýüplük: Mata, haly we ş.m. dokamak, bir zat tikmek üçin pamykdan, erişden egrilip taýýarlanan önüm, sapak. *Aýalym bolsa ýüplük egirýär, ol hem az — owlak gazanýar. Halyçylar ýüplükleri saýlaýarlar (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

ýürek Y: anat. 1. Muskul halta şekili merkezi gan aýlanyş organy. *Gördi ol, otlukda iki adamy, Ýüregi gürsüldäp, etmän çydamy (N. Pomma, Saýlanan Eserler). Çaltlyk bilen mikrofony açdy-da, öz ýüreginden joşup çykýan sözlerini bat bilen sözlemäge başlady (A. Gowşudow, Mähri—Wepa). Şadynyň ýüregi gürs –gürs urýardy. Dagdan arkasy bolanyň daşdan ýüregi bolar (nakyl).* 2. Bir ýeriň ýa bir zadyň iň esasy ýeri, merkezi. *Moskowa Sowet Soýuzynyň ýüregidir.* 3. Güýç – kuwwat, gaýrat. *Onuň aýdýan zadyny edäýmäge ýürek gerek.* 4.göç.m. Adama duýgy, täsir,keýip bildirýän organyň simwoly. ♦ **Ýürege бүkgүldi gitmek**— gorky,alada, ynjalyksyzlyk, howsala aralaşmak. *Oglanlaryn ýüregine бүkgүldi gitdi (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* Ýürege galyp bolmak — ser. Ýürege jüňk bolmak. Ýürege daş baglamak— hyýal eden zadyňy amala aşyrmak üçin çydamlylyk, gözümlilik bilen gutarnykly bir karara gelmek. *Militsioner biraz oýlanandan soň, ýüregine daş baglady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ýürege düwmek — belli bir karara gelmek, bir pikire gelmek, bir netijä gelmek. *Men hem ata çykmany ýüregime düwdüm (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ýürege düşmek — 1) Halys etmek, irizmek, ýadatmak. *Horazyň sesi baýyň ýüregine düşýär (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).* 2) Arzuw etmek, islemek. Ýürege dykyn bolmak –bir zatdan ýürekde kine galmak. Ýürege pyçak bolup sanjylmak — örän erbet täsir etmek, erbet ýagdaýda galdyrmak, ýüregine ýara salmak. Ýürege jüňk bolmak —ser. Jüňk. *Bu nakyl ýüregine jüňk boldy. (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).* Ýürege ot düşmek — howatyrly ýagdaýda gyssanmak. *Gözi düşüp howatyrly surata, Dikeldi ol ýüregine ot düşüp (B. Kerbabaýew, Aýlar).* Ýüregi agzyna gelmek —bir zatdan gaty gorkmak. *Aman hem Antika bilen tirkeşip geläýse, Akmaýanyň ýüregi, belki,agzyna gelderdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Ýüregi atyň kellesi ýaly –batyr, gorkmazak, edermen. *Bä, bu adamyň ýüregi altyň kellesi ýaly bolsa gerek— diýip oýlanýardy (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Ýüregi açyk—içigara däl, göwni açyk, päk ýürekli, ak ýürekli. *Onuň özi örän ýüregi açyk, bälçik, gowy ýigit (G.Muhtarow, G.Seýitliýew, Çopan Ogly).* Ýüregi bire baglamak—ýürege düwen zadyňy ahyryna çenli alyp barmak. *Sen ýersiz mesele bilen başyňy agyrtma-da, ýüregiňi bire bagla, eliňe ýarag al (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* Ýüregi dagly bolmak — ýürege degilmek. Ýüregi düşüşmek — rahatlanyp başlamak, gahary ýatyşyp başlamak, köşeşmek. *Sapargülüň indi birneme ýüregi düşüşip başlady (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).* Ýüregi ýellenmek — bolgusyz zat üçin howsala düşmek, bikarar bolmak. Ýüregi kirşensiz adam – ýüreginde gara, ýamanlyk bolmadyk adam. Ýüregi suwly — örän

arkaýyn, göwni hoş. *Şonuň üçin gulluhanyň edýän işinde, bütin bolşunda ýüregi suwludy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüregi suw üstünde — gorkuly ýagdaýda bolmak, birahatlanmak, gorkmak. *Sestralaryň ýüregi suw üstünde galkyjaklady* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa - Myrat*). Ýüregi ýarylmak — gaty gorkmak, zährän ýarylmak. *Tilkiniň ýüregi ýarylan ýaly bolup gaçypdyr* (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »). Ýüregine batmak örän ýiti täsir etmek. Ýüregine ýara salmak —uly zyýan ýetirip awundyrmak, ynjytmak, käýitmek. Ýüregini gyýmak —has erbet täsir etmek (söz hakda). *Pökgi walanyň sözi Halnazaryň ýüregini gyýsa —da, ol bu sapa çydamlylyk etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüregini çişirmek—bolgusyz gep bilen gaharyny getirmek, ganyny gyzdyrmak, birine hyjuw döretmek. Ýüregini ýaralamak— göwnüne degmek, ýüregini agyrtmak, gaty ynjytmak. Ýüregini ýarmak— gaty gorkuzmak, haýykdyrmak. Ýüregiň almak— sulhuň söýmek. Ýüregiň gyýmak—ýürek etmek, dözmek. Ýüregiň gyým —gyým bolmak —ýüregiň gaty awamak, rehimiň gelmek. *Meniň ýüregim gyým —gyým bolýar* (M.Gorkiý, *Saýlanan Eserler*). Ýüregiň karar tapmak —ser. Ýürek ýerine gelmek. *Heý —de karar taparmy, Nurgeldiniň ýüregi, Her günde hamyr ýugrup, Gora gömüp çöregi* (M.Seýidow, *Çoluk*). Ýüregiň mynçalamak — 1) Ýüregiň ezilmek, ýürek agyrsyny duýmak ; 2) Ýüregiň gysmak, dakymak. *Özüniň oňa bolan mähri ýüregini mynçgalady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek awamak—ýüregiň gyýylmak, gynanmak, ynjamak. *Tyçenkonyň ýüregi awady. Artygyň ýüregi awady* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek awuly bolmak-ynjydylmak. Ýürek agzyndan çykmak—howsala düşmek, gyssanmak, howlukmak, darykmak. *Onuň ýüregi agzyndan çykyp barýar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek agysy—tüýs ýürekden bildirilýän gynanç, nebis agyrma. Ýürek açmak— birine syryňy aýtmak,pikirini aýtmak. *Men size ýüregimi açmak isleýärim* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek bökdürmek—tolgundyrmak. *Şol habar onuň ýüregini bökdürmäge başlady*(M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). Ýürek bulamak —erbet söz ýa habar aýdyp hapa etmek. *Aýnanyň ýüregini bulamak islemändi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).Ýürek bulanmak—ýakmaz zat iýmek zerarly ýüregiň endiremek, iýeniňi gaýtarjak ýaly bolup duýulmak. Ýürek byjyklamak—bir zady etjek, ýerine ýetirjek bolup howlukmak, durup bilmezlik. *Ondan öjüni almak üçin aýtmaga ýüregi byjyklady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek gizlemek—içiňi aýtmazlyk,syr gizlemek, syryňy aýtman saklanmak, ýüregiňdäkini aýtmazlyk. *Sen, dost, ýüregiňi menden gizläp, kime paş etjek?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek giňemek—rahatlanmak, arkaýynlanmak. *Bu pikir Garly ussanyň göwnüne hem makul boldy, hatda onuň ýüregi ginäp, göwni ynjalady* (A. Gowşudow,*Powestler we Hekaýalar*). Ýürek gopmak— bir zada juda begenip ýa —da bir zatdan gaty gorkup allaniçigsi bolmak, ýüregiň batly —batly urmak. *Aýnanyň ýüregi gopdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýürek gysmak— tukatlyk duýmak, biynjalyklyk emele gelmek, keýpsiz bolmak, gaýgylanmak. *Maňa barasy gelmedik bolan bolýardy, indi bolsa meni gowy görýär, meni görmese, ýüregi gysýar* (A.P.Çehow, *Saýlanan Eserler*). *Dym —dyslyk gabap alyp daşyny, Aýlaryň ýüregi gysyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). Ýürek daglamak —ýüregini awutmak, ýüregini agyrtmak, örän gynandyrmak. Ýürek dilinmek —haýpyň gelmek, rehimiň inmek, gaty gynanmak. *Birden Amansoltanyň ýüregi dilnip gitdi* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). Ýürek dykylmak —işdäň zat alman, bir hili ýüregiň petiklenen ýaly bolmak. Ýürek ýerine gelmek— rahatlanmak, arkaýynlanmak. *Onuň ýüregi ýerine gelen ýaly boldy*. Ýürek jiglemek — aňyp gynanmak, duýmak, syzmak. *Ejesiniň zeýrenýändigini eşidip, Baharyň ýüregi jigledi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýürek joşmak —ruhuň göterilmek, höwesiň artmak. *Tapdym bagt çeşmesini, Goýmaz ýürek joşmasyny* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). Ýürek içe sygmazlyk—howlukmak, ynjalyksyzlanmak.*Göroglynyň ýüregi*

içine sygmaýar (« Görogly » Eposy). Ýürek münküldemek –ýürek gopmak, ynjalyksyzlanmak. *Biziň bolsa ýüregimiz münküldäp dur* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Ýürek ody –gaýgy –hasrat. Ýürek partlamak—howsala aralaşmak, darykmak. Ýürek parçalamak –örän erbet täsir galdyrmak, ruhdan düşürmek. Ýürek syrylmak — nahar iýesiň gelmek, ajykamak. *Ertirden bári ýüregimiz syryldy*. Ýürek tary –ýüre arzuwy, ýürekde beslenen zat. Ýürek howlamak –iç gysmak, howlukmak. *Käte ýüregim howlap, Çykýan daşa bir küýde* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). Ýürek çatlamak –sabyrsyzlyk bilen garaşmak, bir zada gaty howlukmak, howlukmaçlyk etmek. Ýürek çişmek—gaharyň gelmek,ynjamak. *Bu gürrüňe onuň kakasy bilen ejesiniň ýürekleri çişipdir*. (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýürek eretmek — süýji –süýji hoş sözler aýdyp, adamynyň göwnüni götermek, bir zada razy etmek. *Ýüregin eredip gyzyň –geliniň, Çeper sözlerime ederin bendi* (« Tokmak » *Jurnaly*). Ýürekde dag galmak — bir zatdan ýürekde iňkis galmak, bir zatdan göwnünde kituw galmak. Ýürekde ýalyn goýmak–ýürege ýara salmak, ýürekde ahmyr galdyrmak, kine goýmak.Ýürekden turmak—göwnünden turmak, göwnüne, islegine görä hereket etmek, sözlemek. *Şol aýdym öz ýüreginden turan daýhanlar ony gaýtalap–gaýtalap aýtdyrypdyrlar* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Akýürek — ser. Ýüregi açyk.Kolhozda ak ýürek bilen işlemek, gurply durmuş gurmagyň esasy şertidir. Arslan ýürek –garadan gaýtmaz, ýürekli, batyr. Gara ýürek –içigara, pikiri erbet adam. Guş ýürek –juda gorkak, züwwetdin gorkak. *Hemmesi seniň guş ýürekligiňden ahyry* (« Tokmak » *Jurnaly*). Daş ýürek –rehimsiz, şepagatsyz. Doň ýürek –rehimdar däl, şepagatsyz, rehimsiz, ýowuz. Ýel ýürek – 1) Sähel zada gahary gelýän, dargurjak, gyzma ; 2) Batyr däl, gorkak, ýöwsel. Towşan ýürek –sähel bir herekete ziňkildäp durýan, gorkak. Yuka ýürek –dözümsiz, mylaýym, sada, rehimli.

ýürek YY: içinde arkaýyn oturar ýaly, palasdan, keçeden, ýorgandan we ş.m. düýäniň howudynyň üstünde edilýän aýlaw. *Üsti ýüpek ýorganly haly ýüregiň üstüne dyrmaşyp münende bolsa, şol gelniň ysgynsyz üsgürýänini eşidipdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýürekdeş: 1. Biri –birine pugta ynanýan, biri bilen mähirli aragatnaşykda bolan. *Emma iki ýürekdesiň gülküsi onçakly batly çykmary* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). Çyn ýürekdeş, mähribanym, bar mydarym sen meniň (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Ýürekden turýan, pikirdeş,ugurdaş. *Şular ýaly ýürekdeş maslahatlarda Muhammedow, minnetdarlyk bildirýärdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

ýürekdeşlik: 1. Biri –biriňe mähirli aragatnaşykda bolmaklyk. *Balalarym, siz uçmanyň ak guşy ýaly gülşüň, oýnaşyň, ömür sürüň, men siziň ýürekdeşligiňize, agzybirliginize guwanaryň ýönerin –diýdi –de, agtygynyň elinden tutup, eýwana çykdy*. 2. Ýürekden turujylyk, pikirdeşlik, ugurdaşlyk. *Ýürekdeşlik bildirmek*.

ýürekli: 1. Gorkmazak, gaýratly, gaýduwsyz, batyr. *Sen ýürekli batyrsyň, bar-da şol kelläni al-da, şu halta sal –diýip, özi gorkup gaýra çekilip durdy* (« Türkmen Halk Ertekiler Yygındysy »). *Ýürekli deňiz ýüzüjileriniň münüp giden gämileri ýöne bir tagtadan birikdirilip ýasalan gämiler bolupdyrlar* (SSSR Taryhy). 2. Yhlas bilen, çyn ýürekden. *Ol buýruga tiz gopup, işe ýürekli ýapyşmagy adat edinip ugrady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýüreklielik: 1. Gorkmazaklyk, gaýratlylyk, mertlik, batyrlyk. *Gruzinleriň ýüreklielik bilen garşylyk görkezmeklerine garaman, Teýmir Tbilisini hüjüm bilen alypdyr* (SSSR Taryhy). *Adamzadyň iň gowy sypatlary: bu, birinjiden, söýgüdir, ikinjiden, ýüreklielikdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Dogumlylyk, yhlaslylyk.

ýürekse: Ajygylanda iýilýän sähelçe zat, biraz garbanmak üçin iýilýän zat. *Ýürekse edinmek. Ýürekse bolar ýaly çörek iýmek*.

ýürekselik: Ýürekse bolar ýaly sähelçe iýmit nahar. *Ýürekselik taýýar zat ýokmy ?*

ýüreksiz: Batyr däl, gorkak, warryk.

ýüreksizlik: Batyr dällik, gorkaklyk, warryklyk.

ýüwrük: ser. Ýyldam. *Mesliginden jylaý çeýnäp ýüwrük at, Basan ýerin köwläp, gumdan ýol açýar* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). Gelipdirler ýüwrük atly, ýaragly («Görogly» Eposy). Ol, ýüwrük atlaryň hojaýynydy (G.Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*). Ýüwrük ýaryşda belli, namart— tabakda (nakyl). ♦ **Ýüwrük eller—** çalasyn hereket edýän, çalt işleýän el. *Onuň bir eli keserli, bir eli ýüpli, ýüwrük elleri gözleriniň yzyna zerýärdi.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüwürüklük: ser. Ýyldamlyk. *Taýyň ýüwürükligi git-gide artýar.*

ýüwse: Tikin tikilende barmagyň ujuna geýdirilýän, teletinden, gaýyşdan edilýän ýa-da metal enjam. *Goýsana, gyz, ol seniň göwnüňedir— diýip, eteginden tikýän jambörüginini alyp, dyzynyň üstünde goýdy, barmagyna ýüwsesini ötürip, keşde etmäge oturdy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýüwürji: Gelin maşgalanyň öz adamsynyň kiçi erkek doganyňa garyndaşlyk taýdan berýän ady. *Göwünli —göwünsiz bir gün Ýüwürjime dakdylar* (B. Kerbabaýew, *Poemalar*). Ýüwürjisiniň gelenine begenip, onuň ýüzi açylmady, gaýta gamaşdy (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).

ýüwürdilmek: Dokamak üçin dokmanyň erşini gerip, taýýar edip goýmak. *Öýüň gapböwründe ýüwürdilen düýp halynyň üstünde aýnanyň ýeke özi oturyp, başyny aşak salyp, dokma dokaýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüwürdişmek: Ýüwürtmäge kömekleşmek. *A gyz, Nurjahan, şu gün elin degse, maňa bir dokmajyk ýüwürdişeweri!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Maral ejesine dokma ýüwürdişip otyrды.*

ýüwürmek: ser. ylgamak. *Saryja ýüwrende, misli ýyldyz ýaly süýnüp barýardy* (J. Akyýew, *Mergenin Ogly*). *Ol alys ýerden ýüwürüp gelen ýaly, sojap-sojap demini aldy* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

ýüwürtmek: Dokamak üçin erşi gerip, dokma taýýarlamak. *Uly bir zat hem däl-le, çalçajyk ýüwürtijk* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nusga üçin saýlap baglaryň gülün, Dalanyň astynda dokma ýüwürtdi.* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Göwün ýüwürtmek—**ser. Göwün. *Öz ýanyndan göwün ýüwürdip, obanyň uly gyzlaryny başdan-aýak synlap çykdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Nabat Eje göwün ýüwürdip, süýji hyýallara gark bolupdy* (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýüz Y: Adamynyň kellesiniň ön tarapky bölegi. *Begenjiň güne ýanan ýüzi gyzgylt goňras bolup görünýär* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Görmegeý ak ýüzi çala ja derläp, Rus aýaly otyr oglun gujaklap* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Zadyň üst tarapy, üsti, ýokarsy. *Darajyk ýoda beýik gaýalaryň ýüzi bilen geçýär* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). *Halynyň ýüzi çañjarypdyr.* 3. Umuman daşky görünýän tarap. *Gögün ýüzi çüýşe ýaly durlandy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Diwaryň ýüzi gowy agarypdyr.* 4. Düzüw tarapy (matanyň we ş.m.). *Bu matanyň ýüzi haýsy, çowre tarapy haýsy. biler ýaly däl.* 5. Kömekçi söz rolunda: *Guşlar howanyň ýüzünde gaýýardy.* ♦ **Ýüz**

bermek—hajyk-hujuk etmek, gowy kabul etmek, goldamak. *Ol biziň ýüz berenimize begenip, örän içgin gürrüňleşdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). **Ýüz** görmek—dostparazlyk, tarapgöýlik zerarly sylamak, ilden artyk görmek, başgalardan ileri tutmak. *İne bulary-da feletona goşmak gerek ekeni, emma ýüz görüpdirler.* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). **Ýüz** göreňiň ýüzi gursun (nakyl). **Ýüz** döndermek – ýüzüni sowmak, boýun towlamak, el çekmek, dänmek. *Kim bilýär, belki indi ondan ýigitler ýüz dönderjek. Sen üstüne gelen bagtdan ýüz dönderme!* (Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). **Ýüz** otdan yssy- ýüzüne gelip bilmezlik, ýüzüne aýdyp bilmezlik. **Ýüz** öwürmek – 1)

aragatnaşygy bes etmek, terk etmek, öňsuksyzlyk zerarly tersleşmek, dönmek. *Özleri menden ýüz öwürýärler* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Eger ol hem menden ýüz öwürse, onda meniň işim gaýtdygy!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2) bir tarapa, bir ugra ýüzlenmek. *Samolýot şäheriň üstünden bir aýlandy-da, gaýralygyna baka ýüz öwürdi*. Ýüz sallamak-närazy bolmak, kineli, öýkeli görnüşde bolmak, utanjyňdan ýere bakmak, öýkelemek. *Barsam, başlyk ýüzüni sallap otyr*. (« Tokmak » *Jurnaly*). *Onuň keýpi çöp döwlen ýaly boldy, ol ýüzüni sallap, güllerini göterip, dähedem-dessem edip, yzyna gaýtdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Ýüz saraltmak- birine boýun burup dileg salmak, dilemek. *Hiç wagt olaryň ýanyna baryp, boýnuňy burup, ýüzüni saraltmak gerek däl* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). Ýüz sowmak- ser.Ýüz öwürmek. *Ol name üçin senden ýüzüni sowýar ?* Ýüz sapajaklatmak- dogry garap bilmezlik, dogrusyny aýtmajak bolmak, dogry gelip bilmezlik.Ýüz tapmak- gowy kabul edilmek, hormatlanmak. *Keýpi kökmükä, oňat ýüz tapdymyka? Ýa-da yzyna it salyp goýberdimikä?* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Ýüz turşatmak—1) nägile, närazy bolmak, ýüz çytmak. *Mele donly, ak sakgal, bili бүкүлөн bir adam ýüzüni turşatdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*) 2) Hawanyň ýüzi bulaşyp başlamak. *Gyş hawasy kem-kem ýüzün turşatdy* (D. Baýmyradow, *Söýgi we Mekirlik*). Ýüz tutmak-dileg, kömek, sorag, haýyş we ş.m. bilen birine ýüzlenmek, maslahat atmak. *Märeke ýerli- ýerinde oturandan soň, Annak ýerinden galyp, märekä ýüz tutdy* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Men MTS – e, raýkomyň sekretaryna ýüz tutdum* (B. Pürliýew, *Ilkinji Gün*). Ýüz urmak – bir işe girişmek, baş goşmak, bir işbilen meşgul bolmak. *Gurt şol günden başlap, jenaýat işlerine ýüz urupdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). Ýüz çydamlyk— bir zady etmäge ýürek yetmezlik . *Emma ony diýmäge Myradyň ýüzi çydamady, çay bermeli boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Onun kesesinden ýüzüň çydar ýaly däl* (B. Kerbabaýew, *Çekişmän- Bekişmez*). Ýüz çytmak — agyry zerarly ýa-da gahar, öýke zerarly nägilelik bildirmek. *Alabeder goşunyna garap, ýüzüni çytyp duran Eziziň aýylganç gözlerine gözi düşen dilmaç oňa wehim berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüz-de-göz-ýüzbe- ýüz duran, garşy – garşy, ýanaşyk. *Ynha özi bar, ýüz-de-göz, aýtsyn, munuň dilegini bitirmedik wagty barmydy ?* Ýüze gelmek – aýybyny ýüzüne aýtmak, ýüzüne goýmak, ýüzleşmek. Ýüze sylmak – togap etmek, ýagşa ýykgyň etmek, ýagşylygy dileg etmek, berlen zada begenmek, ýüzüne sürtmek. *Keýwany seretdi, geň galyplar seretdi. İçini açyşdyryp gördi, ýüzüne syldy* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Ýüze tutarlygy yok— derde ýaramaýan, ugursyz, ýaramaz. Ýüze çykarmak — äşgär etmek, aýan etmek, üstüni açmak, aýdyňlaşdyrmak. *Deňeşdirme—obektiv dünýäniň predmetleriniň, hadysalarynyň meňzeşligini we tapawudyny ýüze çykarýan logiki usuldur* (S .N. Winogradow, A.F. Kuzmin, *Logika*). Ýüze çykamak— peýda bolmak, emele gelmek, äşgär bolmak, döremek. *Päle permany boýunça Orta Aziýadaki boýlan bulançaklyklardan, ýüze çykýan wakalardan söz açyldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüzi ak tam bolmak— gorkmak, utanmak we ş.m. zerarly reňkiň öçmek. *Onuň şol wagtky bolşuny söz bilen aýdyp görkezmek hem aňsat däl, ýöne onuň reňkli öçüp, ýüzi ak tam bolupdyr*. (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Bahar, sen syrkawlap dagy etdiňmi, ýüzüň ak tam-la, näme beýle hor?* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýüzi açyk- açyk göwünli, mähirli, mylatatly, mylaýym. Ýüzi açylmak – 1) köpi gören, duşmuşa doly girişen ýagdaýynda bolmak, utanmazlyk; 2) Gahary ýatmak, öýkesi ýazylmak. *Altynyň bu söze gamaşyp duran ýüzi açyldy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Ýüzi boz-ýaz bolmak— çykgynsyz ýagdaýa düşmek, utanmak, uýalmak. *Bu sözden soň onuň ýüzi boz-ýaz boldy*. Ýüzi bolmazlyk — abraýy bolmazlyk, hormatly yokluk. *Seniň gepläre ýüzüň barmy ?* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüzi bulutly görünmek— örän agyr ýüzli bolmak, gaýgyly gamly görünmek. Ýüzi gaýdyşmak— guramaga başlamak, solup başlamak. Ýaz

otlarynyň ýüzi gaýdyşypdyr. Ýüzi gaýtmak – 1) Ýüzi zaýalanmak, kütelmek (Byçak, palta, we ş.m. hakda); 2) Alyjysy azalmak, az geçmek, gadysyzlanmak (haryt hakda); 3) Birneme gowulaşmak, gutulyşmak (ýara hakynda). Ýüzi galyň— diýleni ýüzüne almaýan, aýdylýan zatlar ýokmaýan, utançsyz, binamys. *Dogrusy, ol tüýs bir ýüzi galyň, gedem adam ekeni* (« Tokmak » *Jurnaly*). Ýüzi gamaşyk — 1) Gahary gelmek, gaharjaň görnüşli bolmak. *Onuň ýüregi gahar-gazap bilen daldy, ýüzi gamaşdy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Altynyň bu söze gamaşyp duran ýüzi açyldy.* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). 2) Ýüzi tutulmak, bozulmak, bulaşmak (howa hakda). *Howanyň ýüzi gamaşyp dur.* Ýüzi gylawlamak – suwy süýjüp başlamak ýaňy bişip ugranak. *Gawunlaryň ýüzi gylawlapdyr.* Ýüzi ýok — 1) Biriniň ýanynda hetdi, abraýy, sylagy, hormaty ýok. *Oňa jogap berip bilere biziň ýüzümüziz ýok* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*); 2) Hyrydary ýok, alýan ýok, ýüzüne hem seredilmeýär. *Geçen bazarda – hamalyň ýüzi ýokdy.* Ýüzi ýülmek adam – sakgalsyz-murtsuz, köse. Ýüzüňi kese-kese sowmak –närazylyk bildirmek, dikanlap seretmezlik, öýkelemek. Ýüzi kölegesiz- juda sary, çypar (adam hakda). Ýüzi salyk-tukat görnüşli, öýke –kineli gezip ýören, tukat. *Aşyryň ýüzünisalyk gören ejesi onuň tarapyny çaldy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Öňki şatlyk ýok onda, Ýüzi örän salykdy* (M. Seýidow, *Çoluk*). Ýüzi solgun – ünjüli, aladaly, gaýgyly. Ýüzi täzelenmek –guratlanyp başlamak, semröp ugramak. *Ýüreklerine kuwwat gelip, damarlarynda gan ýöredi, adamlaryň ýüzleri täzelendi.* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). Ýüzi ýagtylmak — 1) Bir zada begenip şahdi açylmak. *Oho! — diýip, ýüzi ýagtylyp gitdi, Dostlaryna guwanç bilen seretdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*); 2) Ýüzüne et –gan inip ugramak, semröp başlamak. Ýüzünden gar ýagmak–ýüz–gözünde rehim–şepagat bolmazlyk, gaharly görünmek. *Onuň ýüreginiň awaýandygy, ýüzünden gar ýagýandygy hem şonuň içindi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Berdi Aganyň ýüzünden gar ýagýar, serederligi ýok* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Ýüzünden ýüz güjük doýjak — hapysa, çyrşakly. *Ýüzüne serediň, ýüzünden ýüz güjük doýjak* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). Ýüzüne almak — tiz kirlemek, çala ýokuşan zat ýüzünde belli bolup durmak. *Ak tam azajyk hapany – da ýüzüne alýar* (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*). Ýüzüne atanak çekmek — peýdasyndan geçmek, terk etmek, hasapdan çykarmak. Ýüzüne basmak — etmişini, kemçiligini göni ýüzüne aýtmak. *Gülsoltany ilden gabanýandygyny, gadymky günü aýallaryň urluşy ýaly urup horlaýandygyny Akgözel Ejäniň ýüzüne bazladyp basdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Ýüzüne gara sürtmek— mynasyp bolmadyk iş. Ýüzüne gara çekmek — kömek etmeli ýerinde görünmezlik, bolgusyz iş etmek, utanmazlyk. Ýüzüne goýmak — ser. Ýüzüne basmak. *Gylyç Gajarowyň bar etmişlerini birin-birin ýüzüne goýdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). Ýüzüne diýmek — dogrusyny dogry aýtmak, aýybyny ýaşyrmazlyk, kemçiligini özüne aýtmak. *Ýeňsäňden gürrüňi etmän, ýüzüne diýerin.* Ýüzüne durmak— günäsine şaýat geçmek, ýüzleşmek. *Sudda günäkäriň ýüzüne durdy:* Ýüzüne ýüzi düşmek—biri—birini görmek—biri—birine gözi düşmek. Ýüzüne siňe seretmek—tanajak bolmak. Ýüzüne tüýkürmek—nälet aýtmak, näletlemek. Ýüzüne çişerilmek—ýiti—ýiti seretmek, siňe seretmek. Ýüzüni almak–gaty–girim söz aýtmak, dалаmak, ynýt看mak, azgyrylmak, käýemek. Ýüzüni ýere basmak–äsgermezlik etmek, gulak asman gitmek, öz diýeniňi etmek. *Ol gyz olaryň barynyň ýüzüni ýere basdy.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Ýüzüni ýere bermek—ser. Ýüzüni ýere basmak. Ýüzüni ýere çalmak –halys masgara etmek, abraýdan düşürmek, biabraý etmek. Ýüzüni sypamazlyk – nädogry işi üçin ýüzüni ýuwmazlyk, bimamla hasap etmeklik. *Men hem öz agzyna burnym diýýänlerden däldirin, göwnümden turmasa, ýüzüni sypamam. Meniň-de doganym weli, şu bolşy bilen men-ä onuň ýüzüni sypap bilmem* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Ýüzüni ýuwmok –1) Tarapyny çalmak, biriniň

etmişini delile getirjek bolmak. *Men kakamyň ýüzüni ýuwamak, ýöne seniň kakaň hem öwerlikli işläp baranok* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*); 2) Suwy süýjemek, ýaňy bilip ugramak (üzüm we ş.m. hakda). *Halyly eýýäm ýüzüni ýuwup başlapdyr*. Ýüzüniň gany gaçyk –gorky, kesel, näsaglyk zerarly ýüzi saralan, ýüzi soluk. Ýüzüniň gany damaýyn diýýär—semiz,sagdyn. Ýüzüniň gan–koky yok — ser. Ýüzüniň gany gaçyk. Ýüzüniň perdesini syrmak –paş etmek, üstüni açmak. Ýüzüniň reňki öçmek-ýüzi ak tam bolmak, ýüzünde reňk – pet galmazlyk. Ýüzüniň ugruna —1) gele –gelmäne gelen badyna, gelşine, derrew. *Şol halatda ýeňňesi hem siltenjiräp turdy we içini hümedip, ýüzüniň ugruna daşaryk çykyp gitdi*. (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*); 2) Gidip baryarka, ýol ýgruňa, ýolda gidişin. *Ýüzüniň ugruna bazara-da degip geçdi*. Ýüzüniň ýagy damaýyn diýýär –ser. Ýüzüniň gany damaýyn diýýär. Ýüzüň bir gat hamy gopmak –gaty erbet utanmak, uýalmak. Ýüzüň ganyny gaçyrmak—gaharyň gelip uruşjak, sögüşjek bolmak. *Oňa ýakmaz söz diýdim welin, ýüzüniň ganyny gaçyryp dur*. Ýüzün gyzarmak—utanyp, ýüzüne gan ýygnanmak, ýüzüň üýtgemek, utanmak, uýalmak. *Weziriň bolsa gaty gahary gelipdir we utanjyna ýüzi gyzarypdyr*. (« *Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy* »). Ýüzüň gyzmak—ser. Ýüzüň gyzarmak. *Ýöne weli, Tokar jan, öňürti sapagyňy taýynlamaly, mugallymyn öňünde ýüzüň gyzmaz ýaly, oňa türgenlemeli* (B. Kerbabaýew, *Yhlasa—Myrat*). Ýüzüň düşmek— arzuw edýän maksadyňa ýetmek, mätäçlikden çykamak, bir zada eýe bolmak. *Meniň-de agtyga ýüzüm düşer* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). Ýüzüň üstünde burnuň bar diýmezlik — hiç zat diýmezlik, edenine däl diýmezlik. *Näme etseň hem indi biz saňa « ýüzüň üstünde burnuň bar » diýmäli—diýip, sözüne başlady* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýüzüňi aşak salmak —müýnli bolmak, çekinmek,utanmak. Ýüzüňi göge tutmak — ser. Ýüzüňi ýokary tutmak. *Her kim öz güýjünden daşary gitse, ýüzün göge tutup, men –menlik etse, Abraýdan düşer, masgara bolar* (*Ata Salyh,Ýolbars we Tilki*).Ýüzüňi ýokary turmak –ulumsylyk etmek, gopbamsyramak. *Näme beýle ýüzüňi ýokary tutup, görmedik bolup baryansyň ? — diýip, bälçireýän ýaly etdi* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). Ýüzüňi sortdurmak— torsarylmak, nägilelik bildirmek . *Ol ýüzüni sortduryp otyr*. Agyr ýüzli — 1) Ýüzi salyk, gaharly, hyrsyz ; 2) Gellemezek, az gepleýän. Garrylyga ýüz urmak — ser. Garrylyk. *Balam, men indi garrylyga ýüz urupdyryn* (Myrally). Ýalaň ýüz—sakgal çykmaryk, sakgaly yok.

ýüz YY: 100 tsifriniň ady we onun mukdary. *Meniň kolhozym her bir tarapdan her ýyl özüniň ýyllyk planyn ýüz protsentden ýokary geçirýär* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Yüz namart bir merdiň ýerini tutmaz* (nakyl). *Yüz goýun tükener, ýüzü garalyk tükenmez* (nakyl). ♦ **Ýüz başly öý** — ýüz sany ugy bar bolan öý. *Aslynda, ýüz başly dörtganat garaja öý Artygyň ejesine, onuň özüne –de han otagyndan enaýy görünmeýärdi*. (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüzbaşy: kön.s. Ýüz adamdan ybarat bolan goşun bölüminiň ýolbaşçysy. *Eziz ony atlylarynyň içinden agtartydy, onbaşy, ýüzbaşylardan sorady. Ol, çaky, uly bir tiräniň başy hem ýüzbaşy bolara çemeli* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüzbe – ýüz: Garşyma –garşy, ýüzleri biri –birine gabata bolan, garşydaş. *Duşman bilen ýüzbe –ýüz durup atyşmagy unutma* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ýigit hem onuň bilen ýüzbe –ýüz geleninde, hemişeki bolşuny saklap bilmän, bir hili üýtgeýärdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Hoşlaşdylar dostlar, ýüzbe –ýüz bolup, Seň üstüňde baş deňizçi jan berdi* (A. Niýazow, *Şygrylar*).

ýüzdürmek Y: Suwda ýüzmage mümkinçilik döretmek, öwretmek, ýüzüş etdirmek. *Beden terbiýe mugallymy 7-nji klasyň okuwçylaryny suw howdanyna ýüzdürmäge alyp gitdi*.

ýüzdürmek YY: Damagy çalnan malyň hamyny el sokup soýdurmak. *Goýnuň derisini ýüzdürmek*.

- ýüzgörüji:** Tarapgöýlik edýän, ýüz görüp iş salyşýan, hemmelere deň göz bilen seretmeýän. *Ýüzgörüji adam.*
- ýüzgörüjilik:** Tarapgöýlik edijilik, hemmelere deň göz bilen seretmezlik, ýüz görüp iş salyşmaklyk. *Ýüzgörüjilik etmek bolmaz.*
- ýüzgüç:** Suwda bolýan, çalasyn ýüzýän garaja möjek.
- ýüzgür:** *sport.* Suwda ýüzmäge ökde, ýüzmäge türgen bolan, suwda gowy ýüzüp bilýän. *Biziň komandamyzda ýüzgür sportsmenleriň sany barha köpeliýär.*
- ýüzgürlük:** *sport.* Ýüzmäge ökdelik, ýüzmäge türgenlik. *Bu derýadan ýüzüp geçmek üçin ýüzgürlük gerek.*
- ýüzin [ýüziin]:** Ýüzüňi, göwräňi aşaklygyna edip, arkan däl, ýüz tarapyň üstüne. *Ondan soň ony gaty ýerde ýüzin ýatyryp, aýaklarynyň üstüne mündiler.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Onuň dyzy hem bir zada degip, ýüzin ýykyldy* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*). ♦ **Ýüzin salmak** — örän gaty çapyp gitmek, aýak aldygyna çapmak, at salmak. *Kybla garap, guýruguny jaýtartyp, ýüzin salyp gelýär* (« Görogly » *Eposy*). Ýüzin düşmek — betere tutmak, aşa geçmek. *Ýüz berilse, ýüzin düşer etme* (nakyl).
- ýüzlek:** Biriniň ýüzüne bir zady göni aýtmaga utanýan ýygra, çekinjeň, utanjaň. *Ýüzlek adam.*
- ýüzleklik:** Utanjaň häsiýetlilik ýygralyk, çekinjenlik.: Ýüzleklik etmegiň geregi ýok.
- ýüzlenme:** Köpçülige ýüz tutulyp aýdylýan söz, ýyş çagyryş. *Gurultaý özüniň halka bolan birinji ýüzlenmesinde şeýle mälüm etdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Biziň kolhozymyň adamlary Daşkentde geçirilen maslahata gatnaşyjylaryň ýüzlenmesini alyp maslahatlaşdylar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). ♦ **Ýüzlenme belgisi** *gram.*— ýüzlenme sözleminden soň goýulan belgi (!) *Ýawuzda ýüzlenme sözleminden soň ýüzlenme belgisi goýulýar.* Ýüzlenme sözlemi *gram.*—*ser.* Sözlem.
- ýüzlenmek:** 1. Bir tarapa ugramak, bir tarapa yönelmek, bir tarapa gitmek, bir ugra hereket etmek. *Şol wagt gyrkymçylar hem şu günki gyrkymyny gutaryp, teläre bakan ýüzlendiler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*) *Aýna kädisini arkasyna alyp, Artykdan taýa oglanyň göz gezdirdi-de, yzyna bakan ýüzlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Birine ýa -da köpçülige ýüz tutmak, hemmeleriniň pikirini özüňe çekýän söz aýtmak, çagyryş bilen ýüz tutmak. *Komissar Alýoşa ýüzlendi. Şol ondan soň garnizon naçalnigine ýüzlendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).
- ýüzlerçe:** Bir näçe ýüzden barat bolan, ençeme ýüzden düzülen. *Bu ýerde maşynlar bilen ýaraglanan nähelçe adam, ýekebara ýüzlerçe adamyň güýji ýetmejek işleri bitirýär* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ýüzleşdirmek:** *ýur.* Günä ýüklenýäni ýa -da şaýady tsaýat bilen ýüzbe -ýüz edip soramak, iki adamy ýüzbe -ýüz edip meseläni anyklaşdyrmak. *Eger sen meseläni aýdyň çözjek bolsaň, dawagärleri bir ýerde ýüzleşdir.*
- ýüzleşmek:** *ýur.* Dawagäriň bilen ýüzbe -ýüz bolup meseläni çözmek, ýüzbe -ýüz bolup dawany çözmek. *Men onuň ýaly aýal bilen ýüzleşmek islemeýärin* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).
- ýüzleý:** 1. Çuň däl, ýüzüne golaý, has ýokarrakdan, ýüzläginde, çalaja. *Ýeri näçe ýüzleý depseň, sonça -da ekiniň hasyllygy az bolýar.* 2. *göç.m.* Sowuk -sala, bolar -bolmaz, düýpleýin däl, gowşak. *Ol soňky wagt— guramanyň işine ýüzleý ýolbaşçylyk edenligini içinden boýnuna almaga mejbur boldy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*). *Durmuşa şeýle ýüzleý garaýan adamlar ýaşylyň arasynda-da bar* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Ýüzleý gözden geçirdim* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).
- ýüzli:** Biriniň ýanynda sylagy, hormatly bar bolan, sözi diňlenýän, abraýly. *Gulman arçyn beýik baýarlaryň ýanynda ýüzli hem gowy adam bolup görünjek bolup: « Men hasyla garaşyp durman, öz abamdan öý salgydyny ýygnajak » diýip, özi ditäp alypdyr—diýdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar

).Kömek özüniň ýanynda ýüzli bolan adamlara özüniň ahyrky jogabyny berdi (N. Saryhanow, *Saýlanan Eserler*).♦ **At ýüzli** — süýnmegräk owadan ýüzli. At ýüzli adam.Güler ýüzli— alçak, mylaýym, mylakatly. Orta boýly, etli –ganly, güler ýüzli Nursoltan sagyp gelen sygyrlarynyň süýdünü gazana guýup, üstüni gapak bilen örtüdi –de, Aýsoltanyň garşysynda gelip oturdy (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

ýüzlük Y: Yüz manatlyk tutuş kazyg pul. Petde-petde ýüzlükleri alyp, kurorta, geldimi, geldi (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).Sygryn bahasyndan alnan ýüzlükler onuň penjesinden öz ygtyýaryna ýeke –ýekeden ýere gaçyp başlady (« Tokmak » *Jurnaly*). İnim, ynha şu üç yüz manatlyk zaýom, üçüsi hem ýüzlük, şuňa näçe pul berýän bolsaňyz, beriň ! (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýüzlük YY: Geýimiň, ýorganyň we ş.m. zatlaryň daş ýüzüne tutmaga ýaraýan. Düşegi bir zaty palas, ýapynjalary hem ýüzlügi ýüňleri tozgalasyp duran iki sany ýorgan boldy (A.Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*).

ýüzlülük: Biriniň ýanynda hormatly barlyk, abraýlylyk. Biziň arçynymyzyň baýar ýanynda ýüzlülügi şundan hem görünýär –diýip düşündi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüzmek Y: 1. Batman saklanyp bilmek, eliň, aýagyň we ş.m kömegi bilen suwuň ýüzünde hereket etmek. Gurbaga hem suwa girip, beýleki gyrasyna tarap ýüzüp ugrapdyr (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). Ol suwda gowy ýüzýär. 2. Suwuň ýüzi bilen gitmek,suwuň ýüzünde hereket etmek (gämi we ş.m. hakda). Derýanyň ýüzünde ýelkenli gämiler, ýelkensiz gaýyklar ýüzýärdi (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). ♦ **Pikir derýasynda (kölünde) ýüzmek** — ser. Pikir. Ol pikir derýasynda ýüzýärdi (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary Jurnaly »). Yüzýän pikir kölünde Her demim –de bir ýana (A.Kekilow, *Saýlanan Eserler*).

ýüzmek YY: Malyň derisini eliňi sokup, sokup aýyrmak, soýmak, hamyny sypymak. Uruş isläp üstümize gelseňiz, Taýyndyrys burnuňyzdan ýüzmäge (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

ýüzüji: 1. ser. Yüzgür. 2. Suwuň ýüzünde gaýyp ýören, suwuň ýüzünde hereket edýän.Ýakyn wagtlarda ýene –de bir ýüzüji elektrik stansiýa guruljak.

ýüzüjilik: ser. Yüzgürlik. Yüzüjilik sportuna 836 adam gatnaşdy (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

ýüzügara: 1. Umumy adaty, ýörelgäni bozan, günä iş eden, aýyply, etmişli. Sopy aýalyň öňünde ýüzügara bolmajak bolup, çopanyň puluny berip, derre ony başyndan sowupdyr. (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). 2. Birine käýelip aýdylýan söz. Haram, ýüzügara, suwa gitse –de, edil ýatymlyk giden ýaly bolaýýar (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

ýüzügaralyk: Umumy adaty, ýörelgäni bozujylyk, aýyplyk, etmişlilik. Utanmaz, ýaman iş, ýüzügaralykdan çekinmez her hili masgaralykdan (B. Kerbabaýew,*Poemalar*). Yüz goýun tükener, ýüzügaralyk tükenmez (nakyl).

ýüzük: 1. Bezeg üçin barmaga ötürilýän, kümüş ýa –da gyzyladan ýasalýan, gaşly ýa –da gaşsyz halka. Şol wagt patyşanyň gyzynyň ýüzügi ýiten ekeni (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygynyndysy »). Gollary hynaly, bendinde ýüzük, Edep bilen sözlär, gözleri süzük (« Görogly » *Eposy*). Altynyň barmagynda altyn ýüzügi bardy.2. göç.m. Çakgy, ýüzük we ş.m. zat gizlenip, iki tarap bolup köpçülikleýin oýnalýan oýnuň ady, keçe –keçe. Durdy toýuň gonamalçylygyny öz eline alyp,ýüzük oýnajaklara baýrak belledi. Sen, han ogul, her näçe sarsmazlyk etseň-de, ýüzügi men senden alaryn (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Yüzük oýunçylary bolsa keçe baýragy hantamady (A. Gowşudow, *Eserler*).

ýüzükçi: Yüzük oýnuna gatnaşýan, ýüzügi tapmaga ökde adam. Şundan çyksa meniň ýüzükçi bolmadygym.Artyk oňa güljegini, aglajagyny bilmän,ädik çykartmaktan, guşak çözdürmekten geçip, bir baş ýüzükçileriň ýanyna bardy (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

ýüzüşmek Y: Ýüzüp suwda ýaryşmak. *Ýaş çempionlar güýç synanyşmak üçin suwda ýüzüşdiler. Onlaryň komandasy ýüzüşmekde hem birinji orny eýeledi.*

ýüzüşmek YY: Mal öldirilende derisini soýmaga kömekleşmek, hamyny aýyrmaga kömek etmek. *Sygryň hamyny Ata ýüzüşäýdi, bolmasa, meniň ýeke özümi gaty ýadatjakdy.*

-Z-

z: Türkmen elipbiýiniň onunjy harpy.

zabyrdamak: 1. Wazlap çalt hereket etmek, dazlap gitmek, örän çalasyn gitmek, zabyrdyly seslenmek. *Ýatan ala ganjyk ok ýaly zabyrdap geldi-de, ýabynyň guýrugyndan gabyr-gubur edip agyz saldy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Agyr ýükli maşynlar zabyrdap geçýärdiler (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).* 2. göç. m. Agzy-agzyna ýetmän gürlmek, örän çalt geplemek, agzynyň ýetişip bildiginden geplemek. *Zabyrdap gürrüň etmek. Zabyrdap kitap okamak.*

zabyrdaşmak: 1. Bir näçe bolup zabyrdamak, zabyrdyly seslenişmek, bilelikde çalt hereket edip gitmek. *Maşynlar zabyrdaşyp barýardylar.* 2. göç. m. Bir näçe bolup örän çalt geplemek.

zabyrdy: 1. Çalt hereket, çalt ýöreýiş, gidiş netijesinde çykýan ses. *Maşynlaryň zabyrdysy barha güýçlenýär.* 2. göç. m. Çalt geplenende eşidilýän gürrüň, ses.

zabyrt-zabyrt: z a b y r t - z a b y r t g e ç m e k — Biri-biriniň yzyndan zabyrdyly ses edip, çalt geçmek, yzly-yzyna zabyrdap geçmek.

zaboýşçik: Magdan, kömür gazyp çykarýan işçi. *Zaboýşçik bolup işlemek.*

zabt: z a b t e t m e k — 1) Harby güýçleri toplaý hüjüm etmek, şurm etmek, çozmak. 2) Zor bermek, depgini güýçlendirmek. *Gyzlar, şu günkimiz ýaly ertir hem pagta zabt etsek, birigün irden gyzyly kerwen ugradarys (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).*

zabun [zabuun]: 1. Gaty rehimsiz, çakdanaşa berk, pugta. *Ýermolaý ony gaty zabun tutardy (İ. S. Turgenew, Awçynyň Hatlaryndan). Durmuşyň özi Artygyň gözündeki daňyny aýryp, zabun, sütemker Eziz hanyň hakyky keşbini oňa görkezýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Örän güýçli, gazaply. *Nemetsler zabun ýeňlişe duçar bolupdyrlar (SSSR Taryhy). Zabun sowuk howa.*

zabunlaşmak [zabuunlaşmak]: Zabunlygy artyp başlamak, rehimsizligi, zalymlygy güýjap başlamak.

zaçýot: Ýokary mekdepde sport maşklarynda we ş.m. barlag synaglarynyň bir görnüşi we şu synaglaryň geçirilenmedigini tassyklaýjy belgi. *Ol bu gün daň bilen: -Začýotym bar-diýip, mekdebe gitdi. (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Belki, ol zaçýotlara taýýarlanyp oturandyr («Kolhoz Günleri»).*

zag [zaag]: zool. Gara garga. *Deň görmezler bilbil bilen zaglary, Yşkyň ýüregime saldy daglary (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Saýraşýar bilbili, kowuldy zaglar, Gezmäge sapaly gyzykly çaglar (N. Pomma, Saýlanan Eserler).*

zagara Y: dial. ser. T ö t e k. *Gurak zagara bogazyndan zordan geçýärdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Bir döwüm zagara tapman, gapy-gapy, baýlaryň gapysyna aýlanardy («Tokmak» Jurnaly).*

zagara YY: zool. Süýji suwda ýaşaýan, teňňeli, togalak balyk.

zagyrdamak: Gorkmak, üsemek we ş.m. zerarly titrekläp durmak, sandyrap durmak, saňňyldamak, zagyrdyklamak. *Seniň sesiňi eşidende, zagyrdap dursa nädersiň! (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zagyrdaşmak: Köp bolup zagyrdap durmak, gorkmak, üsemek we ş.m. zerarly zagyrdyklaşyp durmak» sandyraşyp durmak.

zagyrdy: Gorky ýa-da üşütme we ş.m. zerarly ýüze çykýan ýagdaý, hal. *Meň janyma girdi elhenç zagyrdy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

zagyrdyklamak: ser. Z a g y r d a m a k. *Kişiniň malyna el degirjek, bolanda, endamy demir tikenli ýaly zagyrdyklaýardy.*

zagyrdyklaşmak: ser. Z a g y r d a ş m a k.

zagpyran [zagpyraan]: bot. Gülüniň bir böleginden reňk alynýan ösümlik. *Ýüzleri zagpyran dek saralyp ir kuwwatdan düşüp ugran ýetginjek jogap berdi (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda).*

zags: Grajdanlyk ýagdaýynyň aktlaryny ýazyp belleýän edara, raýispolkomyň bölümi. *Ilki sen ol gyz bilen raýona git-de, ZAGS-a baryp ýazylyş (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

zag-zag: z a g - z a g e t m e k — Üsemek ýa-da gorkmak zerarly sandyramak, titremek. *İnim zag-zag edýär.*

zahyr [zaahyyr]: kön. s. Görnüp duran, açyk, belli, mälim.

zahyrlyk [zaahyyrlyk]: kön. s. Görnüp duranlyk, açyklyk, mälimlik.

zajigalka: Sürtemek arkaly ot alynýan hem-de otluçöp deregine ulanylýan, şonuň ýaly-da çilim otlamak üçin hyzmat edýän çakmakly gural. *Çagalara ot, zajigalka bilen oýnamaklygy gadagan ediň! («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

zakaz: 1. Bir zady ýasatmak, bejertmek, taýýarlatmak we ş.m üçin edilýän tabşyryk. *Oba hojalyk zakazlaryny taýýarlaýan zawod uly rol oýnaýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti). Siz näme zakaz etmek isleýärsiňizmi? («Tokmak» Jurnaly). Şu gün biziň tikiňçilik ussahanamyz otuza golaý kostýum zakaz aldy. 2. Tabşyryk boýunça taýýarlanan predmet. Her tseh zakazy ýerine ýetirip, işi başga tsehe geçirmäge howlugýar («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

zakazçy: Zakaz edýän adam, zakaz beriji, müşderi.

zakaznoý: Poçta tarapyndan ýörite jogapkärçilik bilen kabul edilýän. *Men Moskwa zakaznoý hat iberdim. Zakaznoý banderol.*

zakgun [zakguun]: 1. Dini düşünje boýunça: dowzahda ösýän, miwesi zäherli agaç. 2. Örän aýy zat, zäher, awy. *Alaja göz hojama galla ýerine zakgun bereris (B. Kerbabayew, Aýgytly Ädim).*

zakyja [zaakyja]: zool. Ýylpyldawuk gara ýelekli kiçijik gara garga, zakyja garga. *Dogrudan hem şu aýal edil zakyja garga ýaly garady (A. Gowşudow, Eserler).*

zal: 1. Köpçülikleýin ýygnaklar we başga çäreler geçirilýän giň jaý. *Zaldakylaryň joşgunly sesi kluby sarsdyrdy (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). Ýaşlar zala giren batlaryna turnige ýapyşýardylar («Pioner» Jurnaly). 2. Myhman kabul edilýän giň otag.*

zalym [zaalym]: 1. Hiç bir kanuny äsgermän, adamlary ezyň, adamsakçilik sypatyny ýitiren, ejizlere gany, rehimsiz hökümdar. *Zalymlar zulmundan gutaryp başyn, Zähmetkeşler tanady öz gardaşyn (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Nebisjeň baýlar ýok, zalym hanlar ýok, Mülkdar ýok hem ezilýän jandar ýok («Oktýabr Ýalkymy»).* 2. Rehimsiz, ýowuz, doňýürek. *Meret obanyň zalym baýlaryndan bular ýaly nejis işleriň ýüze çykjagyny başdan-da oslanan durmaýardy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Zalymyň — zulumyndan, şermendäniň — şerinden (Nakyl).*

zalymlyk [zaalymlyk]: 1. Rehimsiz hökümdarlyk, sütemkärlik. *Halk onuň körlügi üçin däl-de, zalymlygy üçin garşylyk görkezýär («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). 2. Doňýüreklik, ýowuzlyk. Onuň ýönekeý sada gürrüňinde garaňky dünýäde höküm sürýän zalymlyk, deňsizlik şekillenýärdi (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar). Heý, şeýle-de bir zalymlyk bolarmy? (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan Ogly).*

zalp: Bir näçe tüpeňiň ýa-da topuň komanda bilen birden atylmasy. *Artilleriýa salýutynyň otuz zalpy gümmürdedi («Pioner» Jurnaly). Wepa Amanyň toplarynyň birinji zalpy boldy (A. Gowşudow, Mähri— Wepa).*

zaluwat [zaaluwaat]: Täsin galmagy aňladýan söz, zaňňar. *Ahaw, zaluwatlar, eger ol geläýse, siziň hemmähizi iýer («Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy»).* Gowaçalary gyryp gutardyň, zaluwat, sakla! («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

zaman [zamaan]: 1. Döwür, zamana, eýýam. *Size, bagtly zaman gurmaga jan edýän Sowet häkimiýetine garşy ýyrtýjy aklar, wagşy Eziz han ganly göreş alyp barýar* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Häzir şu döwürde, biziň zamanda, Bir beýik döwlet bar ýagty jahanda* («Oktýabr Ýalkymy»). *Häzirki zaman edebiýaty.* 2. Wagt, çag, mütdet. *Hoş gal, Gözel! Hat ýazyp dur her zaman, — Seni çäksiz söýýän ýoldaşyň Aman* (N. Pomma, Saýlanan Eserler). *Dünýäden bihabar, bigaýrat duşman, Bürgüt penjesine düşdi şo zaman* (A. Nyýazow, Şygrylar). 3. gram. Hereketiň bir wagta, ýagny öten, geljek, häzirki wagta degişliligini aňladýan işlik formasy. *İşligiň häzirki zaman formasy «-ýar, -ýer» goşulmasy, arkaly ýasalýar. Öten zaman. Geljek zaman. İşlikler üç zamanda ulanylýar.*

zamana [zamaana]: ser. Z a m a n 1. Hamytbeg, zamanany siz menden ýagşy düşüňärsiňiz (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Beý diýme, gyzym, men seniň ýagdaýyňa düşüňä, zamana şeýle* («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

zamandaş [zamaandaş]: Biri bilen bir zamanda ýaşan, biri bilen bir döwürde bolan, döwürdeş. *Zelili Seýdiniň zamandaşydyr.*

zamça: Daşy dilim-dilim togalak, sary uly gawun, gawunyň bir sorty.

zamun [zaamuun]: 1. Bir adamynyň eden etmişini gaýtalamajagyna güwä geçip, onuň ähli jogapkärçiligini öz üstüne almaklyk, kepil. 2. Şaýatlyk, güwälik. *Şol dänäni daýhana paýlasaň, indiki ýyla çenli ölmen çykjagyna men zamun!* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). <> Z a m u n y n a a l m a k — Kepil bolup azat etmek. *Tussagy zamunyna almak.*

zamunlyk [zaamuunlyk]: 1. Bir adamynyň öz borjuny ýerine ýetirmegine güwä bolup, öz üstüne alynýan jogapkärçilik, kepillik. 2. Şaýat bolmaklyk, güwälik.

zaň: 1. Jaň, zok. *Sagadyň sesi uly zaňyň sesi ýaly bolup eşidilýärdi* («Mydam Taýýar» Gazeti). *Bu saňa zaň kakylýan minara çykyp, zarňyldadyp zaň kakaýan ýaly däldir!* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). 2. Zaňňyrdyly owaz, ses. *Awropa diýmeklik säher daňydyr, Beýik azatlygyň şanly zaňydyr* (N. Pomma, Goşgular).

zandyýaman: Zandy bozuk, päliýaman, betniýet. *Özüniň zandyýaman gylgyna göre, aýybyny boýun almagy özüne kemçilik bildi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Zandyýaman şalar häli-şindi özara çaknysýarlar* («Görogly» Eposy).

zandyýamanlik: Zandy bozuklyk, päliýamanlyk, betniýetlik.

zaňlamak: ser. Z a ñ ñ y r d a m a k.

zaňňar: Şeýtanlyk bilen iş görýän, kezzap, deýýus, zalym. *Haý zaňňar, agasynyň malyna el garyp başlad-ow* («Görogly» Eposy). *Zaňňar, Durdy, näme doňan ýaly bolup otyrsyň* (A. Gowşudow, Powestler We Hekaýalar).

zaňňyrdamak: Zaňňyrdyly seslenmek, zaňňyrdyly ses çykarmak, zaňlamak. *Asma sagat zaňňyrdaýar.*

zaňňyrdaşmak: Ýerli-ýerden zaňňyrdamak, zaňňyr-zaňňyr edişmek, zaňňyrdyly seslenişmek.

zaňňyrdatmak: Zaňňyrdyly owaz, ses döretmek. *Ýokarda potologyň has deperäginde, ugursyz gitara zaňňyrdatdylar* (A. P. Çehow, Saýlanan Eserler). *Sandygyň gulpuny zaňňyrdatmak. Jaňy zaňňyrdatmak.*

zaňňyrdy: Metal predmetlere urlanda döreýän ses, zaň sesi.

zant: Päl, hyýal, niýet.

zapas: 1. Mätäçlik ýüze çykanda, taýýar bolup durar ýaly öňünden gamyny iýip toplanan, taýýarlanan zat, artyk duran goýum, basylyp, ýygnalyp goýlan zat. *Köp galla zapasy bolan pomeşçikler gallanyň gymmatlygyndan peýdalanypdyrlar* (SSSR Taryhy). *Azyk zapasy edindik.* 2. harby. Harby gullugy geçip gelen we gerek bolanda, ýene-de harby gulluga çagyrylmagy mümkin adam. *Zapasda duranlaryň goşuna mobilizlenmegi daýhan hojalygyndan işçi güýjüni almak bilen, ony hem agyr güne saldy* (SSSR Taryhy). 3. Yeriň astynda ýerleşýän nebit, demir, gyzyl we ş.m. magdan baýlygynyň bar bolan mukdary. *Uralyň örän baý demir zapaslary köne ownuk zawodjagazlarda agaç kömründe eredilýärdi* («SSSR-iň Ykdysady Georafiyasy»). <> Z a p a s ş a ý — Maşynlaryň artyk

aýry-aýry bölekleri, detallary. Ertesi sklada traktoryň zapas şaýlary geldi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).

zapowednik: Del ösümlikleri we haýwanlary gorap saklamak hem-de köpeltmek üçin goralyp saklanýan meýdan, goraw ýer, jaý, goralga. *Türkmenistanyň dürli raýonlarynda zapowednikler bar.*

zar [zaar] Y: 1. Ahy-nala, zeýrenç, nalyş, dat-perýat. *Íwan Timofeýewiç Artygyň oglanyňky ýaly enaýy zaryny eşidende ýylgyrды (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Hökümete eşitdirip zaryny, Koşçy, batrak baýdan aldy aryny (Mollamurt, Saýlanan Eserler).* 2. Mätäç, tapmaýan, ýetip bilmeýän. *Men iýmäge zar däldim, içmege-de zar däldim («Görogly» Eposy). İlde ogluň dyrnagyna zar bolup ýörenler hem bar (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). Balam, ol indi dynç almaga-da zar boldy — diýip zeýrendi (B. Pürliýew, İlkinji Gün). Namarda zar bolandan, gara derýa gark bol (Nakyl). Öz arrygyny har eden kişi arrygyna zar bolar (Nakyl). <> Z a r ç e k m e k — Birini görmek arzuwyny edip, zarynlap aglamak, ahy-perýat edip aglamak. Ýene köp aşyk çekdi ah bilen zary, dilber (Nury Annagylyç, Goşgular). Gülaýym diýr, gördüm seniň zoruňy, Görenler çekerler seniň zaryňy («Görogly» Eposy).*

zar [zaar] YY: Kâbir atlaryň soňuna goşulyp, köplügi aňladýan goşulma. *Lälezar, gülzar.*

zarba: 1. Urulýan urgy, edilýän hüjüm, çozuş, zarp. *Halkyň rewolýutsion güýjüniň zarbasyny köne dünýäniň üstüne gönükdirendiklerini Şolohow ussatlyk bilen suratlandyrýar («Sowet Edebiýaty» Jurnaly). Artygyň polkuna mazaly zarba degipdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).* 2. göç. m. Depgin, temp, zor bermeklik. <> Z a r b a u r m a k — Zor bermek, zor salmak, urgy indermek, urmak. *Motomehçast, toplar hem minomýotlar, Polka agyr zarba urup başlady (B. Kerbabaýew, Aýlar).*

zarbykmak: Zor görüp agyrmak, zor görüp azmak, agyrysy güýjemek. *Ondan soň bokurdagyň zarbygyp çişmäbilşinden çişmesin! («Tokmak» Jurnaly). Aýagym zarbygypdyr.*

zaryn [zaaryyn]: 1. Rehim indiriji, nalyşly, ýüregiňi gyýyp barýan. 2. Naýynjar eşidilýän, gaýgyly. *Aýsoltanyň degişmesine düşünmedik Begenjiň sesi zaryn çykdy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan). Daşarda ýazyn, parç bolan gök otlarynyň üstünde bir ýerde ýigitleryň oturyp çalyň dutarlarynyň zaryn sesi ýaňlanýardy (A. Gowşudow, Mähri—Wepa).*

zarynç [zaarynç]: Nalyşly, ýürek gyýdyryjy zeýrenç. *Nurjahanyň zarynjyny eşidende, oňa göwünlik berýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zarynlamak [zaarynlamak]: Zaryn ses bilen zeý-renmek, nalyş edip aglamak, ahy-nala çekmek. *Ol öz ýanyndan: — Artyk jan ýetiş! — diýip zarynlady, garry onuň syýyndan ýapyşyp zarynlady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zarynlaşmak [zaaryynlaşmak]: Zaryn ses bilen zeýrenişmek, köp bolup ahy-nala çekmek.

zarynlyk [zaaryynlyk]: Adamyň gaýgyly, naýynjar, ýürek gyýdyryjy hal-ýagdaýy. *Şol gyzdaky bolan gaýgy-gussa, sesindäki eşidplýän zarynlyk Haweriň öz gaýgysyny unutdyrды (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). Gyzyly aga zarynlyk bilen sorady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

zarlamak [zaarlamak]: Ahy-zar çekmek, zar çekmek, nalyş edip aglamak.

zarlanmak [zaarlanmak]: Närazylyk bildirip nalyş etmek, nalamak.

zarňyldamak: Zarňyldyly ses çykarmak, zarňyldyly seslenmek. *Ol şkaф bilen boýdaş bolup, onuň tahyllaryny çekende bolsa, onuň kaşaň simleri zarňyldady (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). Örän gurat, kirişleri zarňyldap duran dutar, eliňe alyp çalybermeli (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler). Diwardaky asma sagat yzly-yzyna ýedi gezek, zarňyldady («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

zarňyldaşmak: Zarňyl-zarňyl edişmek, zarňyldyly seslenişmek, yzly-yzyna zarňyldap durmak.

zarňyldatmak: Zarňyldamagyna sebäp bolmak, zarňyldyly seslendirmek, zarňyldyly ses çykartmak. *Sandygyň agzyny zarňyldadyp açdy (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).*

zarňyldy: Metal zatlara urlanda, zaňly sandyk açylanda, zaňly asma sagat uranda we ş.m. çykýan ses, owaz.

zarp: 1. Bir hereketiň güýji, bat, ýelgin. *Adalatsyz döwri köp gören çaglar, Saraldy, hor boldy ol gara baglar, Zarbymyzdan titrärp, yranşyp daglar, Üstünden dumany aýrylsa gerek (Ş. Kekilow, Saýlanan Eserler).* 2. Urgy, zarba. *Men seni ýekeje zarba bilen ýere gömerin (G. Muhtarow, G. Seýitliýew, Çopan ogly).* <> Z a r p e t m e k mat., kön. s. — Sanlary biri-birine götermek, köpeltmek. Z a r p a l a m a t y mat., kön. s. — Köpeltmek alamaty, belgisi.

zarpcy: Öz normasyny artygy bilen ýerine ýetirip, işde özgelere görelde bolýan, sotsialistik önümçiliginiň tehnikasyny ele alan, öňde baryjy işgär.

zarpcylyk: Önümçilikde sotsialistik ýaryşyn praktiki usuly hökmünde zarpcylaryň köpçülikleýin hereketi. *Zarpcylykdan ýalpyldaýar döşlerimiz, Zähmet gahrymany biziň ýaşlarmyz (Nury Annagylyç, Saýlanan Eserler).* Hemişe zarpcylyk bularyň käri (*Ata Salyh, Saýlanan Eserler*).

zarplanmak: Bady has artmak, barha güýjemek, batlanmak, galmak. *Başlygyň garyllyk ýogyn sesi barha zarplandy (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).*

zarply: 1. Zarp bilen çykýan, güýçli, batly. *Birden mekdebiň agzyndan zarply signal sesi çykdy (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler).* *Şuwlap gelýän ýel biçak zarply, edil aldajy ýaly duýulýardy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* 2. Bat bilen, batly, çalt, gaty. *Zarply akýan Dnyéprden hem geçipdim («Sowet Türkmenistany» Gazeti).*

zarýad: fiz. Haýsy hem bolsa bir jisimdäki bar bolan elektrik togunyň mukdary. *Polojitel zarýad. Elektrik zarýady.*

zarýadka: Esasan ir bilen geçirilýän fiziki gimnastika maşklarynyň jemi. *Írki zarýadka.*

zar-zar [zaar-zaar]: z a r - z a r a g l a m a k — Zarynlap aglamak, ýürek bilen zaryn aglamak.

zar-zelil [zaar-zeliil]: ser. Z a r Y. *Biz seni göresimiz gelip, zar-zelil bolduk (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

zastawa: Gorag işini alyp barýan, sakçylyk edýän harby bölüm. *Zastawadan kömek gelen badyna Gulmyrat-da komandire ýüz tutdy (Çary Aşyr, Poemalar).* *Leytenant zastawadan sanitary çagyrdy («Pioner» Jurnaly).*

zat [zaat]: 1. Her dürli materiallar, harytlar, aýratyn predmet, önüm we ş.m. *Sergi oba hojalyk önümçiliginde kän zatlaryň bardygyny görkezýär («Sowet Türkmenistanynyň Aýallary» Jurnaly).* 2. Dürli hadysa, waka, ýagdaý, ahwalat we ş.m. *Arkaýynçylyk wagtynda seniň hemme zada aklyň hem ýetýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zatýunka: Erkek adamynyň köýneginiň ýeňine dakylýan ilgençek, gaşly ilik.

zaw [zaaw]: Dagda deräniň gutaran yerindäki uçut, kert yer.

zawhoz: Edaranyň ýa-da kärhananyň hojalyk bölüminiň müdiri. *Gülüsmäň, bu biziň täze zawhozymyz ahyry — diýip, şofýor onuň arkasyny tutjak boldy («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).*

zawkom: Profsoýuz guramasynyň zawod komiteti.

zawod: 1. Çig maly mehaniki işläp çykarýan senagat kärhanasy, şonuň ýaly-da iri senetçilik kärhanasy. *Ussahana ägirt uly zawodyň ýygnaýjy tsehine meňzeýärdi («Sowet Edebiýaty» Jurnaly).* *Çakyr zawodyna üç ýüz ýigrimi tonna üzüm tabşyrdyk, indi galanyny hem kışmiş serýäris (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).* 2. Maldarçylygy ösdürip ýetşdirmek bilen meşgullanýan kärhana. *Aşgabadyň atçylyk zawody.*

zaw-zaw [zaaw-zaaw]: z a w - z a w b o l m a k — Çylgym-çylgym pökgerip, yz galmak. *Gamçynyň degen ýeri zaw-zaw bolup gyzardy (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zaýa [zaaýa]: 1. Harap bolan, ynjamak netijesinde derde ýaramaýan, hatardan çykan, isrip bolan, yrýa. *Pagtadyr Watanyň geregi-görki, Ýekeje üptügem bolmasyn zaýa* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Ol ekinleriniň hasylyny zaýa etmän ýygnaýar* (K. Jumaýew, *Dört Dogan*). *Zaýa bolan önüm*. 2. Ýoldan çykan, azan ahlak taýdan bolzulan.

zaýaçylyk [zaaýaçylyk]: Zaýa edilmegiň, harap edilmegiň netijesi, harapçylyk, bozuklyk. *Gowaçalaryň hatar aralary bejerilende, zaýaçylyga ýol berilmeli däldir.* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Bular ýüplük süýmekde, egirmekde, dokamakda bolýan zaýaçylyklaryň garşysyna göreşip, öz aralarynda sotsialistik ýaryşy ýaýbaňlandyrdylar* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

zaýalamak [zaaýalamak]: 1. Harap etmek, harama çykarmak; yrýa etmek, isrip etmek. *Ýagşy dogrudan hem zor ýagýardy we ýollary zaýalapdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Seniň etiňi zaýalamanjyk iýip gutararyn* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 2. Zyýan ýetirmek, hatardan çykarmak, bozmak, döwmek. *Gullar zähmet gurallaryny zaýalaýardylar:* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). 3. Ýoldan çykarmak, azdyrmak (ahlak hakda) *Arak any gaty zaýalapdyr.*

zaýalanmak [zaaýalanmak]: 1. Harama çykmak, harap bolmak; yrýa bolmak, isrip bolmak. *Yzgar tranşeýa düşmeli däldir, çünki yzgar düşse, çybyklar zaýalanýar.* (N. Garýagdyýew, *Tut Agaçlaryny Otutmagy Giňeltmeklik TSSR-de Ýüpekçiligi Ösdürmegiň Esasydyr*). 2. Zyýan ýetirilmek, hatardan çykarylmal, bozulmak, döwürmek. *Rim ýollary kem-kemden zaýalanyp, berbat bolupdyr* (*Orta Asyrlar Taryhy*). 3. Ýoldan çykmak, ahlak taýdan bozulmak, azmak. *Eger her bir doňuz onuň burnuna çilim dürtüp ýörjek bolsa, ol derrew zaýalanyp gitmez mi?* (A. P. Çehow, *Saýlanan Eserler*).

zaýalatmak [zaaýalatmak]: 1. Bir zadyň zaýalanmagyna sebäp bolmak, bir zady zaýa etdirmek. *Bakyp görüň, ýagşy açyp, gözleriňiz, Mugthorlarma zaýalatmaňgallany* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. Zyýan ýetirtmek, hatardan çykarmak, bozdurmak, döwürmek. 3. Ýoldan çykartmak, azdyrtmak.

zaýawka: Gerek bolan zat üçin deslap soralyň ýazylýan hat. *Arada raýonyň zaýawkasy boýunça 1200 çüýşe limonad çykardy* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Zaýawkalar 48-01 telefon arkaly hem kabul edilýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zaýom: Belli şertler bilen karzyna pul almakdan ybarat maliýe operatsiýasy. *Onuň zaýomy 215 müň manatdy.*

zazemleniýe: el. Togundan goranmak üçin käbi priborlary, elektrik abzallary ýer bilen birikdirýän geçiriji sim. *Howadaky «A» sime antenna diýilýär, ýere gidýän «B» sime bolsa, zazemleniýe diýilýär* («Fizika Kursy»).

zbyrdaşmak: Yzly-yzyna zybyrdamak, dazlaşyp gitmek, dazyrdaşyp gitmek.

zbyrdy: Okgynly, çalasyn hereket, bir syhly çalt hereket .

zäk: *him.* Alýuminiň, hromuň, demriň, şonuň, ýaly-da aşgarly metalyn ýa-da ammoniniň ikili kükürt turşy duzy. *Obadaky bolgusyz tebiplerden biri onuň gözüne tirek, ýene biri zäk guýup, beýlekisi-de duz pürküp onuň gözünü zarbykdirdylar* (N. Pomma, *Sebäbini Soň Bildim*). ♦ **Agza zäk atylan ýaly etmek** — *ser.* Agyz. *Meni puçlasaň, edil agzyňa zäk atylan ýaly edäriň!* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zäklemek: Zäk atmak, zäk gatmak.

zäkletmek: Zäk atdyrmak, Zäk gatdyrmak.

zäher: 1. Öldürýän awuly madda, awy, *Ýylanyň daşy ýumşak, içi zäher* (nakyl). *Arynyň zäherin çekmedik balyň gadyryn näbilsin* (nakyl). 2. göç. m. Bir zadyň aýy, ýiti täsiri. *Durdymyrazyň bolsa bu bolşy göreninden soň, içip oturan çäý agzyňa zäher ýaly degdi* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Sowuk ýeliň gar awusy Howada zäherin saçýar* (Çary Aşyr, *Poemalar*). 3. göç. m. Bir zada gahar bildirilip aýdylýan gargaş söz. *Zäher etmändiris, utanmaýarmyň, özüňden ula jogap bermäge!* ♦ **Zäher gatmak** — şatlykly durmuşy, ýagdaýy we ş. m.

örän gynançly hala öwürmek. *Gaýta, ogluny urduň, atyny basyp aldyň, toýlaryna zäher gatdyň* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). Zäheriňi pürkmek-birine gazaplanyp, ýakmaz, aýy söz aýtmak, aýyňy pürkmek. *Sen maňa zäheriňi pürkme*.

zäherlemek: 1. Bir zada zäher gatmak, awy goşmak, bir zady awulamak. 2. Zäher berip öldürmek, awulup öldürmek. 3. *göç. m.* Birine, bir zada erbet täsir etmek, ýaramaz yz galdyrmak, agzyny ajatmak. *Ahyrynda nalaç galyp, Halnazarlara: - Gelniňizi ýygnaň ! – diýende, Aýna-Maňa el degdi- diýip, hem olary, hem eneligini zäherledi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zäherlenmek: 1. Bir zada zäher gatylymak, awy goşulmak, awulanmak. 2. Zäher berlip öldürilmek, awulanyp öldürilmek. *Tüsseçykar odun doly ýanyp gutarmanka ýapylanda, ugar zady bilen zäherlenmek ýygýygy görünýär* (A.N Kabanow, *Adamyň Anatomýasy we Fiziologiýasy*). 3. *göç. m.* Birine erbet täsir edilmek, ýaramaz yz galdyrylmak; agzyň ajadylymak.

zäherletmek: 1. Bir zada zäher gatyrmak, awy goşdurmak, awulatmak. 2. Zäher berdirip öldürtmek, awulatmak. 3. *göç. m.* Birine erbet täsir etdirmek, biriniň agzyna awy atylan ýaly etdirmek.

zäherli: 1. Düzüminde zäher bar bolan, özünde zäher saklaýan, awuly. *Zäherli ýylanlar adama köp zeled getirýärler* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Zäherli maddalar. Zäherli ampula.* 2. Zäherlep öldürýän, zäherleýiji. *Uruşda demikdiriji zäherli gazlaryň ulanylmagy ýazgaryldy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). 3. *göç. m.* Erbet täsir edýän, örän ýakymсыз täsir edýän (söz). *Heniz hem onuň gyjytly, zäherli sözlerine çydam edip durdum* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyň*).

zäherlilik: Zäheri barlyk, awulylyk.

zähersiz: Düzüminde awusy, zäheri bolmadyk.

zähmet 1. Adamzadyň belli bir maksat üçin sarp edýän akyl hem-de fiziki güýji. *Azat bir durmuşda şol azat zähmet ýer ýüzünde döredipdir jenneti* (B. Kerbabaýew, *Aýlar*). *Dogrudan hem bu baldyrlaryň ýumry etleri zähmetde berkişdi ahyry* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Şunja zähmet bilen galdyran böwedini suw zeýýäm ýykara getiripdi* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. Azap, görpi, jebir, jepa. *Agşamky ýel adamlara zähmet beren bolmaga çemeli* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Çekseň zähmet, ýagar rähmet* (nakyl) *Zähmet soňy rähmet* (nakyl). Zähmet depderçesi-işgäriň ýa-da işçiniň iş stajy hem-de işine degişli başga bellikler bellenilýän depderçesi dökümenti. Zähmet günü – ser. Gün. *Biz her zähmet güne ýigrimi manatdan gowrak pul aldyk.* Zähmet pälwany – işde uly üstünlige eýe bolan, zähmet gahrymany. Zähmet rezerwleri-senetçilik uçilişçelerinde we mekdeplerinde dürli hünär alyp, kwalifitsirlenen işçiler bolup ýetişýän ýaşlar. Zähmet haky-çekilen zähmet üçin tölenmeli hak, aýlyk. Zähmet çekmek-köp işlemek, azap görmek, köp güýç sarp etmek, jepa çekmek.

zähmetkeş: 1. Öz fiziki ýa-da akyl zähmetiniň haky bilen ýaşaýan adam (işçi, daýhan, gullukçy). *Respuldikamyzyň oba hojalygynyň zähmetkeşleri gazanylan üstünlükleri has baýlaşdyrýarlar* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Rewolýutsiýadan ozal zähmetkeşler hor ýaşaýardylar.Çekelen zähmetkeşleri indi akar suw içýär* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). 2. ser. Zähmetsöýer. Zähmetkeş adam. Zähmetkeş işgär.

zähmetli: Köp zähmet talap edýän, zähmeti köp sarp etmeli bolýan, kyn. *Zähmetli iş. Zähmetli hereket.*

zähmetsiz: Köp zähmet talap etmeýän, aňsatlyk bilen amala aşyrylýan, el ujundan bitýän, kynjylyk döretmeýän. *Men bu adresi adresler býurasynyň üsti bilen hiçbir kynjylyksyz, zähmetsiz, aňsatlyk bilen tapdym.*

zähmetsöýer: Zähmetden çekinmeýän, zähmetden gaçmaýan, zähmet çekmegi halaýan, jepakeş, zähmetkeş. *Zähmetsöýer nebitçiler köp iş bitirdiler* (« *Sowet*

Türkmenistany » Gazeti). Emma gürrüni bir ýere jemläp aýdanyňda, bularyň ikisi hem zähmetsöýer adam (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

zähmetsöýmez: Janyňa iş ýakmaýan, zähmet çekmegi halamaýan, ýatan çöpi galdyrasy gelmeýän, iş hoş ýakmaýan, ýal ýagysy.

zähmetsöýüjülük: Zähmete bolan söýgi, zähmete berilmeklik, işi halamaklyk. *Ýaş şahyryň hemme goşgulary zähmetsöýüjilik duýgusyna ýugrulandyr (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).*

zähre: anat. Öt haltasy. ♦ **Zähresi ýarylmak** — birdenkä gaty korkmak, allaniçigsi bolmak. *Zähresi ýarylara gelen Büşi ilki bada elindäki tüpeňini hem unutdy (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde). Köse-de zähresi ýarylan ýaly boldy (« Görogly » Eposy).*

zähri-zakgun [zähri-zakguun]: ser. Zäher.

zährimar [zährimaar]: 1. Ýylanyň zähri, ýylanyň awusy. 2. göç. m. «Bela, zakgun, awynyň sapy » diýen ýaly manylarda gelýän gargyş söz. Baý Aga, näme hyzmat bar? Zährimar hyzmat! Ony göreňokmy? (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). 3. gepl. d. Zäher goşulan ýaly ajy zat, arak, tirek we ş. m. Musa Aga, bizi näýmli etme, ol zährimardan bir-iki çüýşe tap! (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

zeberjet: kön. s. Altyn öwüşginli, sarymtyl-ýaşyl reňkli gymmat baha daş, hrizolit.

zefir: dokm. Nepis dokalan ýukajyk nah mata.

zehin [zehiin]: Akyl ýetirmeklik taýdan adamda bar bolan tebigy ukyp, talant. *Boris Godunowyň örän ýiti zehini bolupdyr (SSSR Taryhy). Watanymyzyň pajarly ösüşine jany-teni bilen guwanýan her bir ýazyjynyň döredijilik zehini joşman durup bilmez (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).* ♦ **Zehiniňi ýakmak** — öwretjek bolup, biderek jan jekmek, bir zada gaharyny getirmek, käýinmek. *Olar zehinlerini ýakýarlar (A. Gowşudow, Eserler).*

zehinli [zehiinli]: Zehini güýçli bolan, ýiti zehini bar bolan, talantly, ukyply. *Zehinli şahyryň döredijiligi hemme taraplaýyn ösüp başlady (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). Zehinli bolanyňa görä, hemme derslerden gowy bahalar aldyň*

zehinlilik [zehiinlilik]: Zehini güýçlülük, zehini ýitilik, ukyplylyk, tolantlylyk. *Mugallymlar onuň ajaýyp zehinlidigini we poýeziýany aýratyn gowy görýändigini belleýärdiler (A.S. Puşkin, Saýlanan Eserler). Gurt özüniň ýiti zehinliliği bilen ökte hat-sowatly bolupdy (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

zehinsiz [zehiinsiz]: Zehini ýok bolan, kütek zehinli, talantly bolmadyk, ukypsyz, körzehin. *Öwez zehinsiz däldi (A. Gowşudow, Köpetdagyň Eteginde).*

zehinsizlik [zehiinsizlik]: Zehinlik dällik, zehini ýokluk, akly küteklik, talantsyzlyk, ukypsyzlyk.

zekat [zekaat]: kön. s. Yslam dini boýunça her ýylda ýerden alynýan hasylyň ondan birine deň bolan salgyt. *Zekatdan kesildi molla-işanlar; Ýoldaşlaryň gitdi, ýok bol, köne adat! (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Onuň gara eşegi bilen ala horjuny hem ençe ýyldan bäri ili aldap, zekat ýygnanlygynyň şaýadydy (« Tokmak » Jurnalny).*

zekatçy [zekaatçy]: kön. s. Zekat ýygnaýan, alýan adam. *Zekatçylaryň guýrugyna it salyp kowalyň (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zelel: ser. Zyýan. *Zelesiň ýok, baran ýeriň nep bolsun, Tuwak apa, saňa bir don gerekdir. Eý, Mollamurt, ýigit köpdür, Biri zeledir, biri nepdir (Mollamurt, Saýlanan Eserler). Zelesiň ýaryndan gaýtmak hem peýda (nakyl).* ♦ **Zelesiňe çapmak** - ser. Zyýan.

zelelkeş: ser. Zyýankeş. *Özi zelelkeş bolup, ýaşaýany gördüm, elhepus (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

zelelkeşlik: ser. Zyýankeşlik. *Köp zelelkeşlik heniň çalyany gördüm, elhepus (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).*

zelelli: ser. Zyýanly. *Aý, ol zelelli zat däl-le-diýip arkaýynsyrady* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

zelellilik: ser. Zyýanlylyk.

zelelsiz: ser. Zyýansyz.

zelelsizlik: ser. Zyýansyzlyk.

zemin [zemiin]: kön. s. ser. Ýer. *Eredi ak garlar ala daglarda, Zeminiň bezegi: - gara baglarda* (A. Kekilow, *Söýgi*). *Ýerden « N » polkumyz atýar top, mina, Zarbasyndan asman, zemin sandyrýar* (Çary Asyr, *Poemalar*).

zemlesos: teh. Güýçli nasos arkaly suw bilen ezilen topragy çykarýan, ýer işlerinde ulanylýan maşyn. *Zemlesos ekskawatorlaryň gazyp giden ýerini üstünlik bilen çunaldyp we giňeldip biler* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). *Gurluşyga gelýän zemlesoslaryň yzy üzülmeýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly).

zemlesosçy: Zemlesos bilen gum çykarýan işçi, zemlesosy işledýän adam. *Garagum Kanalynyň gurluşygunda yhlasly zähmet çekýän tanymal Zemlesosçylar bar* (« Sowet Türkmenistany » Jurnaly).

zemmer: Agyr zatlary bir ýerden başga ýere eltmek üçin iki adam bolup göterilýän dört tutawaçly gural.

zemsnarýad: Aýlanyp duran susagy bilen derýalary we ş.m. çuňaltmak, şonuň ýaly-da gum çykarmak üçin ýer işlerinde ulanylýan maşyn. *zemsnarýadyň işleýän ýeri oýulyp barýar* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnaly). *Zemsnarýadlar kanalyň derýadan gaýdýan sakalaryny giňeldip, gyrmançaly ýerlerini çuňaldýarlar* (« Tokmak » Jurnaly).

zemstwo: tar. Rewolýutsiýadan öň: Russiýada burjuaz dworýanlaryň 1864-nji ýylda girizen oba ýerlerindäki çäklendirilen hukukly ýerli edara ediş sistemasy.

zemzen: zool. Hajyk sypatly, göwresi süýnmek uzyn guýrukly, arkasy teňne-teňne gowly, çölde ýaşaýan süreýnijiler otrýadyna degişli jandar. *Zemzen haýbat atyp barýar, Bärisine baka-baka* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). ♦ **Zemzen ýaly çişmek** —gaharlanyp çaksyz çişmek, bolgusyz gaharlanyp, tulum ýaly çişmek. *Pöwhe bolsa ýamaşgandan zemzen ýaly çişip, ýanyndakylara: Men muny naýzalaýyn-diýip, naýzasyny somlady* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*).

zeň: Yzgar zerarly predmetleriň, jisimleriň ýüzünde emele gelýän pos. *Til bilenler gün bolupdyr, Altynkümüş zeň bolupdyr* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).

zenan [zenaan]: kön. s. ser. Aýal. *Galkyn gözün görkez, hindi zenany, Gül meňzi saralan arap jenany* (« Oktýabr Ýalkymy »). *Ol zenan aýnanyň öňünde şýapасыny çykaryp durşuna sözledi* (M. Gorkiý, *Ene*).

zenehdan [zenehdaan]: kön. s. Alkym. *Al ýañak, badam gabak, alma zenehdan bäri gel* (« Türkmen Halk Şahyrana Döredijiligi »).

zenit: astr. 1. Asman sferasynda gözegçiniň kellesiniň dik üstündäki iň ýokarky nokat. 2. *harby*. Asmana atýan ýarag, top. 3. *göç. m.* Ýokary dereje, bir zadyn iň beýik derejesi.

zenitçi: Zenit artilleriýasynyň artilleristi.

zeňlemek: Zeň baglamak, zeň tutmak, pos baglamak, poslamak. *Orazgylyç Dagy zeňläp giden gadymy pullary çöpläp alýardylar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. *göç. m.* Bir ýerde mejbury ýagdaýda uzak wagtlap bolmak zerarly lejiň çykamak. *Ençeler türmede zeňledi çüýräp, Maslygyn tozdurdy, ol itler süýräp* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

zeňlenmek: Zeň, pos bilen örtülme, poslanmak.

zeňletmek: Zeň baglatmak, zeň aldyrmak, poslatmak. *Ýere gömüp zeňletmek. Pos basdyryp zeňletmek.*

zeňli: Zeň bilen örtülen, zeň alan, poslan. *Zeňli şaý-sep.*

zeňňi: 1. Ýylçyr gara reňk adam. 2. *dial. ser.* Merdiwan.

zenzele: Bir näçe sesleriň goşulyşmagyndan döran güýçli şowhun, güwwüldi, galmagal, gopgun. *Serçeler ala zenzele edip jürrüldeşýärdiler* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*) *Obanyň içi dürli zenzele bilen ýanlanýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zenzeleli: 1. Güýçli şowhun bolup çykýan, galmagally, gopgunly. *Zenzeleli gürrüň*. 2. göç. m. Dawajenjelli, jedelli. *Zenzeleli ýawuz günlere kaýyl bolup, şaýyňyzy tutmaly bolarsyňyz* (Şekspir, *Otello*).

zeper: 1. Şikes, zeled. Köp durmak zerarly zeper etmek. 2. Ýetirilýän zyýan, päsgel. *Myradyň zeper ýetmese-de aladasy ýetýär ahyry* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Emma munuň özi dostlugymyza zeper ýetirenok* (« Kolhoz Günlari »).

zer: kön. s. 1. Altyn, tylla, gyzy. *Daşyna zer bilen öz ady ýazylyan stakany aldy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Kimleri aç edip, kimleri galan, Kimleriň tagtyny zer eden kanun* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). 2. Gyzy, gümüş çäýylan ýa-da şolar ýaly reňk berlen sapak we ondan edilen nagys, bezeg.

zerapat [zerapaat]: kön. s. Degişme, oýun, bälçiklik.

zerarly [zeraarly]: Sebäpli, ýaňa, üçin, ötri. *Zyýanly möjekler howanyň ýetmezligi zerarly gyrylýarlar*. (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Ol özüniň hordugy zerarly has uzyn ýaly bolup görünýärdi*. (B.Pürliýew, *Hekaýalar*).

zerbap [zerbaap]: Zer bilen bezelen, zer ýaly, zer mysaly. *Ýigit nurdan zerbap don geýen ýaly, Durýar gyzyň göz önünde ýalbyrap* (R. Seýidow, *Bagtlylar*). *Ýigit bardyr, gözi zerbap; Söz eşitse, tutar serbap* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*).

zerewşan [zerewşaan]: kön. s. Zer-altyn sejelenip duran. *Zerewşan seçekli köynekçe, güdüri, güpjekçe salyp, Gyraty zerläp, kemsiz bezedi* (« Görogly » *Eposy*).

zergärçilik: ser. Zergärlik. *Feodallar zergärçilik önümlerini satyn alypdylar* (Orta *Asyrlar Taryhy*).

zergär: Kümüş ussasy, kümüşden, altyndan, şan-sep ýasaýän ussa. *Ökde bir zergäriň sungaty ýaly, Surat dokayanlaň işi injedir* (Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Zer gadyryny zergär biler* (nakyl). *Zergär zer tanar, harban-har* (nakyl).

zergärlik: Zergäriň hünäri, zergäriň käri, zergärçilik. *Zergärlik önümçiliginiň güllemeği 17 asyra degişlidir*. (SSSR *Taryhy*).

zerlemek: Zer çäymak, zer bilen bejermek.

zerli: Zer çäýylan, zer bilen bejerilen, zer goşulan. *Egni zerli donly Togsa Baý Eziniň gaşynda iki бүкүлүп salam berdi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Dolýar meniň torlaryma dürli balyklar: Altyn balyk, kümüş balyk, zerli balyklar* (G. Seýitliýew, *Saýlanan Eserler*).

zerre: 1. Tozanyň, kirşeniň, çanyň iň maýdaja bölejikleri, tozanyň uçganajygy. 2.göç. m. Sähelçe, azajyk, ujypsyz. *Meniň ýüregimde zerrejik bozgarlyk ýok ahyry* (B.Kerbabaýew, *Aýsoltan*). *Öz işinde zerre kössün goýýan ýok; Bu günki işi « erte ederin » diýýän ýok* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Bu ýaş ýüregimde ýok zerre arman, Ganat baglap, gökde uçan ýaşlygym* (R. Seýidow, *Saýlanan Eserler*).

zerrin [zerriin]: Zerrin doýmak-gerk-gäbe doýmak, garnyň ýarylara gelýänçä iýip doýmak, halys doýmak. *Çekdirmeden, bökdürmeden zerrin doýanşan bolsa, başlygymyz bökdergi edip goýberdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

zerur [zeruur]: Öran gerekli bolan, wajyp, derwaýys, möhüm. *Eger ertir başga bir zerur işimiz bolmasa, hökman awa gideris. Gäminiň ýöremegini oňatlaşdyrmak üçin emeli çäreleri geçirmek zerur bolýar* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*). *Bize ýerden önyň zadyň hemmesi zerur* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*).

zerurçylyk [zeruurçylyk]: ser. Zerurlyk.

zerurlyk [zeruurlyk]: 1. Juda gereklik örän wajyplyk, derkarlyk. *Zähmetkeşleriň şahsy zerurlyk-lary üçin goýberilýän zatlar haryt bolýarlar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Hökmanlyk, möhümlük, derwaýyslyk. *Size habar bermegiň zerurlygyny nazara alyp, mälüm etmäge mejbur boldum.* (Myrally). *Ezili örän tiz ýaragsyzlandyrmaklygyň zerurlygyna Çernyšow düşüňärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

zerzaw [zerzaaw]: Juda agyryly, azary alyp barýan. *Şu gapdalym durşuna zerzaw, gapyrgam döwürmedik bolsa-da biridir* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

zer-zaýa [zer-zaaýa]: Harap bolan, juda zaýаланan, tutuş haraba çykan. *Päkize jaý zer-zaýa bolupdyr* (A. Gowşudow, Mähri-Wepa). *Aň salman oturypdyryn, goşlary bolsa damja zer-zaýa etjek-diýdi* (N. Saryhanow, Saýlanan Eserler).

zer-zaýaçylyk [zer-zaaýaçylyk]: Has zaýa edilmeklik, bütinleý harapçylyk, bozuklyk. *Bu zer-zaýaçylyk üçin sizi jogapkärçilige çekäýmeli* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

zeý: Ýerasty suwlarynyň aşa köp bolmagy zerarly ýokary çykýan yzgar, suw, nem. *Bu otag gün düşmändigini üçin, zeý ysyny berýän kapasa meňzeýän ýerdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler). *Zeý suwy çekdirilip gutarylandan soň, zwenomyz gamyş ýatymaga: girişdi* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalny).

zeýilli: Yaly, dek, tetelli, kimin. *Ýok, başlyk, biziň okuwçylarymyz o zeýilli iş etmez. Sud praktikasynda bu zeýilli wakalara şäher sowetiniň kararlary esasynda militsiya organlary administratiw çäre görýär* (« Tokmak » Jurnalny).

zeýkeş: oba h. Yeriň artykmaç yzgaryny çekdirmek üçin ýörite gazylýan kanal.

zeýkir: 1. Goýun gyrkylanda, gyrkylyk agyrtmazlyk üçin başam barmaga saralýan ýün. 2. Başam barmaga geýdirilýän gaşsyz ýasy ýüzük.

zeýlemek: Zeý çykamak, yzgar çykamak, yzgar çekmek, sorlamak. *Ýollaryň iki tarapy-da zeýläp, ýüzi sorlap ýatan meýdanlyk ýa-da zeý suwundan ezýet çekip, saralyp oturan ekinçilik bolup gidýärdi* (B. Seýtäkow, Gyz Salgydy). *Aşa suwaryş işlerini geçirmeklik ekin meýdanlarynyň zeýlemegine getirýär.*

zeýlenmek: ser. Zeýlemek. *Ol ýerlerde topragyň sorlamagy hem-de zeýlenmegi has giň ýaýrandyr* (N. Garýagdyýew, Tut Agaçlaryny Oturtmagy Giňeltmeklik TSSR-de Ýüpekçiligi Ösdürmegiň Esasydyr).

zeýleşmek: Birneme zeýlemek, zeýläp başlamak.

zeýletmek: Zeý çykмага sezewar etmek, zeý aldyrmak, şorlatmak. *Suw ýeri zeýledipdir.*

zeýli: Ýüzüne zeý çykan, zeýi bar bolan, yzgarly. *Sary üç günden bäri goraňky, zeýli zyndanda minutsaýyn ölüme garaşýardy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

zeýlilik: Zeý çeken halda bolmaklyk, zeýi barlyk, yzgarlylyk. *Yeriň zeýliligi.*

zeýrenjeň: Mydama zeýrenip ýören, zeýrenip ýörmäge endik bolan. *Zeýrenjeň adam. Zeýrenjeň gylyk-häsiýet. Zeýrenjeň boluş. İ.A. Krylowyň « Zeýrenjeň Tilki » diýen basnýasy örän ýiti basnýadyr.*

zeýrenjiremek: Zeýrenip başlamak, çala zeýrenmek, zeýrenç bildirmek. *Elli zeýrenjiredi* (A. Gowşudow, Könetdagyň Eteginde). *Zeýrenjiräp gürrüň etmek. Ýalandan zeýrenjiremek.*

zeýrenç: Bir zatdan dilgir bolup, söz bilen bildirilýän nägilelik, käýinmeklik. *Zeýrenç ep-esli wagta çekeninden soň. Artyk bilen Aşyryň arasynda ýuwaşja pyşyrdy dowam etdi. Käte onuň zeýrenji Aýnaň-da gulagyna ilýärdi* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

zeýrençli: Zeýrenç bilen syzdyrylýan, zeýrenç bilen beýan edilýän, igençli. *Adamlaryň zeýrençli käýinji gyzyşyp, bir derejä barandan soň, Baba soldat murtlaryny towlady* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Zeýrençli hem sowuk garaşlar, bütinleý ýalňyzlyk, agyr durmuş Gülnäzi aýgytly karara gelmäge mejbur edýärdi* (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).

zeýrendirmek: Zeýrenmegine sebäp bolmak, zeýrenç döretmek, nägileçilikli ýagdaýa salmak, naýynjar käýindirmek. *Biderek zat üçin zeýrendirmek.*

zeýrenişmek: Biri-biriň bilen zeýrenmek, kön bolup zeýrenmek. *Gulmanyň eden zulumyndan zeýrenişerdiler. İne olaryň şol günki gürrüňleri derdinişmek, zeýrenişmekdi* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar).

zeýrenmek: Bir zat barada razylaşmaýanlygyň nägilelik bilen bildirmek, nägilelik bilen geplemek, käýin-mek. *Her haýsy öz agyran ýerini tutup zeýrenýärdi.* (A. Gowşudow, Powestler we Hekaýalar). *Biriniň ýanynda içiňi döküp zeýrenmek. Nähak zeýrenmek. İgrenip zeýrenmek.*

zeýtun [zeýtuun]: 1. bot. Günorta ýurtlarda ösýän, hemişe gök salyp duran subtropik ösümlik we onuň ýag alynýan garaly pisint miwesi, maslina. *Gretsiýada zeýtun we üzüm agaçlaryny öslürmek gowy başardýar* (Gadymy Dünýä Taryhy). *Bulbwarda, buýraly zeýtun astynda. Otyr iki juwan söhbete gyzyp* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly). 2. Sarymtyl ýaşyl reňk. Zeýtun don-sarymtyl-ýaşyl reňkdäki don, zewerjet don, zewerjet daşynyň reňkindäki don. *Halnazaryň garşysynda duran orta boýly, zeýtun donly, gürzelek ak sakgaldy* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).

zyba [zyyba]: Owadan, görmegeý, gelsikli, gözel. *Aýna ak zyba barmaklary bilen pişegiň sapyndan penjeläpdir-de ýanlygy ýygy-ýygydan güjjüdedýär* (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim). *Belli sen gyzlar içinde owadan zyba gözel* (Ata Salyh, Saýlanan Eserler).

zybalyk [zyybalyk]: Owadanlyk, gelsiklilik, görmegeýlik, gözellig. *Zarpçy ýadamaz ýumuşdan, Zybalygy sap gümüşden* (Durdy Gylç, Goşgular).

zyban [zyyban]: kön. s. Dil. *Janyma jan goşýan süýji zybandyr* (B. Kerbabaýew, Aýsoltan).

zybyrdamak: 1. Sesli çalt ýöremek, dazlan gitmek, daşyrdamak. *Agyr ýükli maşynlar zybyrdap geçýärdiler* (G. Kulyýew, Köpetdagyň Aňyrsynda). *Garaja öýüň gözeneginde guýlunyp ýatan ala ganjyk ok ýaly zybyrdap geldi-de, ýabynyň guýrugyndan gabyr-gubur edip agyz saldy.* (A. Durdyýew, Saýlanan Eserler). 2. Örän çalt, tiz okamak.

zybrym: Tutuş, бүтинleýin, tükel, sap. *Eýwanly tamiň öňler Zybrym haly, keçe, düşek* (Çary Aşyr, Poemalar).

zygdyrylmak: ser. Zogdurylmak. *Gara altyn zygdyrylyp akýardy. Zygdyrylyp çykýan çeşmeler meýdanlara tarap ýüzlenýärler* (« Kolhoz Günleri »).

zygyldamak [zyygylamak]: Zyk-zyk edip seslenip durmak, zygyldyly ses çykarmak. *Şol apparaty eliňe alyp, gögümtil daşa ýakynlaşan badyňa, ol zygyldap başlaýar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

zygyldaşmak [zyygyldeşmak]: Bilelikde zygyldamak zyk-zyk edişip seslenişip durmak, zygyldyly seslenişip durmak.

zygyldy [zyygylady]: Zyk-zyk edip çykýan ses, gyjagyňka menzeş sokdurylyp çykýan ses. *Gyjagyň zygyldysy.*

zygyr [zyygyr]: bot. Dönesinden ýag,, baldagyndan bolsa süýüş önümleri alynýan medeni ösümlik. *Zygyr we beýleki ekinleriň önümleri köp bolar ýaly etmek gerek.* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Kenep, zygyr ekinleri, adyny tutan ekininiň bar* (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).

zygyrдыklamak: 1. Bir ýere birsyhly çalt gatnamak, yzly-yzyna gatnap durmak, zygyr-zygyr gatnamak, çalt hereket etmek. 2. Gorkudan sowukdan we ş.m. ýana titremek, sandyramak, gagsamak.

zygyrlyk [zyygyrlyk]: Zygyr ösümliginiň köp ekilen ýeri, köp biten ýeri.

zygyr-zygyr: 1) Zygyr-zygyr gatnamak- ser. Zygyrдыklamak. 1. *Ol sekiz-dokuz gezek zygyr-zygyr gatnanyndan soň, halys bolmajagyny bilip, ýene unywermagyn agzyna baryp durdy* (« Tokmak » Jurnaly). 2. zygyr-zygyr etmek-ser. Zygyrдыklamak.

zyk [zyyk]: Zyk etdirmezlik-yzyndan ýetdirmezlik, ele düşmezlik, tutdurmazlyk. *İki aýlaw goýberilýän Laçyn ýedi-sekiz atyň hiç birine zyk etdirmeyärdi* (B. Kerbabaýew, *Aýsoltan*). « Bereket » kolhozy paýonamyzyň beýleki kolhozlaryna zyk etdirmän gelýär (« Tokmak » *Jurnaly*).

zym: Şar görnişli uçurylýan oýnawaç. ♦ **Zym uçan ýaly bolmak (uçmak)** — ýom-ýok bolmak, ýitirim bolmak, gürüm-jürüm bolmak, sumat bolmak. *Bilmersiň niräk ýitirim bolýanyny, birden zym uçan ýaly bolaýýarmyş* (« Tokmak » *Jurnaly*). *Şu pikir kellesine geleni bilen ýerinden turdy-da, bir ýana zym uçan ýaly uçdy* (H. Ysmaýylow, *Powestler*).

zymdyrylmak: Okdyrylyp gitmek, okdyrylyp barmak. *Maşyn depänyň üsti bilen günbatar tarapa zymdyryldy.* (B. Pürliýew, *İlkinji Gün*). *Maşynly her ýana zymdyrylyp geçsin, men oňa bahyl däl, guş bolup ucsun* (« Tokmak » *Jurnaly*).

zym-zyýa [zyym-zyýaa]: zym-zyýa bolmak-zym uçan ýaly ýom-ýok bolmak, gürüm-jürüm bolmak. *Ol ýerden çykdy-da bir topar adam, Tokaýa ýüzlenip zym-zyýa boldy* (Çary Asyr, *Poemalar*). *Onuň zym-zyýa bolşuna içim tütäp dur* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

zyna [zyna]: Keseki maşgalasyna ýakynlyk etmeklik azgynlygy, bozuklyk. *Peläket, zyna işler edipsiň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Munuň ýüzünü görmek jennetiň içinde zyna edenden hem erbetdir* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zynagär [zynaagär]: ser. Zynahor.

zynahor [zynaahoor]: Zyna iş edýän (adam).

zynahorluk [zynaahoorluk]: Zynahoryň ýagdaýy.

zynat [zyynat]: Bezeg, serenjam, zibi-zinet, owadanlyk. *Şu döwletiň düýp syry-söýmek gerek zähmeti, Zähmetdir bu durmuşyň misilsiz päk zynaty* (G. Seýitliýew, *Goşgular*). *Gün tebigata aýratyn zynat hem gözellig berýärdi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

zynatlamak [zyynatlamak]: Owadan görnüş bermek, serenjam berip bezemek, owadanlamak, görnüge getirmek.

zynatlanmak [zyynatlanmak]: Owadan görnüş berilmek, serenjam berlip bezelmek, owadanlanmak, görnüge gelmek.

zynatly [zyynatly]: Owadan görnüşli, serenjamly, bezegli. *Zynatly binalar, ajap köşükler, Aýna dek köçeler owlaw deý göni* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zynjyr: 1. Biri-biriniň içinden geçýän demir halkalaryň düzümi. *Öýleriniň arka tarapynda hem symgylt, ullakan goýunçy köpek zynjyryna böküp durýandy* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Akbilek dyzap, zynjyryny ýolaýjak bolýardy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. göç. m. Gulçulyk kundesini, zulm, baknalyk. *Zynjyrdan boşatdyň bagly gollary* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *İşçiler synpy bilen daýhanlar birleşip, kapitalizmiň zynjyryny çym pytrak etdiler* (« Sowet Türkmenistanyň Aýallary » *Jurnaly*). 3. Biri-birine ildirilen halka görnişli keça salynýan nagys, gül. *Keçeniň tutuş gyrasyna zynjyr salnypdyr.* ♦ **Zynjyrdan boşan ýaly** — guduzlan ýaly, guduz açan ýaly, däli.

zynjyrlamak: Zynjyr bilen baglamak, zynjyr bilen daňmak, zynjyr salmak. *Çapawulçylyk wagtlarynda daýhanlary zynjyrlapdyrlar* (SSSR *Taryhy*). ♦ **Zynjyrlaýmaly bolmak** — dälilik hetdine ýetmek, akylyndan azaşmak, mesirgäp jenjel etmek. *Ýöne, muny zynjyrlaýmaly bolaýmasa ýagşydyr* (A. Gowşudow, *Köpetdagyň Eteginde*).

zynjyrlanmak: Zynjyr bilen baglanmak, zynjyr salnyp bent edilmek, daňylmak. *Aýagy zynjyrlanan at adam garasyny görüp, ýuwaşça kişñedi* (G. Kulyýew, *Köpetdagyň Aňyrsynda*).

zynjyrlatmak: Zynjyr bilen baglatmak, zynjyr saldyryp bent etdirmek, daňdyrmak.

zynjyrlly: 1. Zynjyr bilen baglanan, zynjyr salnyp bent edilen, daňlan. *Zynjyrlly gollary, zulmy unutmaň!* (Ş. Kekilow, *Saýlanan Eserler*). *Howludaky zynjyrlly it birsyhly üýrüp durýardy.* 2. Zynjyr dakylan, zynjyr bilen hereket

edýän. *MTS tarapyndan şu kolhoza 4 sany zynjyrly traktor berilipdir* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

zynç: Zynç bolmak-berk baslygysmak, baslygyp berkişmek, gatalamak.

zyndan [zyndaan]: *kön. s. Tussag saklanýan jaý, türme. Sary üç günden bäri garaňky, zeýli zyndanda minutsaýyn ölüme garaşýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zyňdyrmak: Bir zady zyňmaga birini mejbur etmek, zyňyp goýbertmet, batly oklatmak, taşlatmak. *Aňry-bäri çüýşe döwürlerini ýeňseki hapa atylýan çukuruna zyňdyrmak. 2. Nädogry edilýän iş ýa-da gylyk-häsiýeti, endik boýunça edilýän hereketi we ş. m. goýdurmak, bes etdirmek. Keşe telpekleriňizi zyňdyryp, kel başyňyza nähili tsilindir geýdiren bolsam, şonuň ýaly-da sizi işlederin* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

zynhar [zynhaar]: *kön. s. Asla, hergiz, hiç wagt. Zynhar gyr atyňy goýma höwür* (« Görogly » Eposy). *Söýgüli ýaryňy, zynhar unutma diýip, aýdymyň intizar owazy otagyň içinde ýaňlandy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

zynharlamak [zynhaarlamak]: Bir zady haýys edip tabşyrmak, sargyt etmek.

zyňylmak: 1. Uzaga düşürilmek üçin batly taşlanmak, dazyrdalyp goýberilmek. *Heniz gämi köprü ýetip-ýetmänkä, ýogyn urganlaryň ujy köprüdäki duran adamlara tarap zyňlyp başlady* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny). *Ýassyklar göýä top atylan ýaly bolup zyňyldy* (« Görogly » Eposy). 2. Atylýp goýberilmek, aýrylyp taşlanmak, aýrylmak. *Zaýаланan we ynjan zatlaryň hemmesi hapa atylýan ýaşçige zyňyldy*.

zyňyndy: Derege ýaramaýanlygy üçin zyňlan zatlar, bir zadyň derde ýaramaýan galyndysy, taşlandy. *Metal zyňyndylaryny başarnykly eller alada bilen ýygnaýar* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti).

zyňysmak: 1. Zyňmaga kömekleşmek, bilelikde zyňmak, oklaşmak, taşlanmak. *Tam salýan ussa kerpiç zyňysmak. 2. Biri-biriňe zyňmak, oklamak. Top zyňysmak. 3. Zyňyp güýç synanyşmak. Daş zyňysmak.*

zyňmak: 1. Zady uzaga düşürmek üçin batly taşlamak, dazyrdadyp gaýbermek, oklamak. *Şol mahal oglanjyk elindäki pökgüsini özlerine ýakynlaşyp barýan Mähri zyňdy* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2. Harap bolmak, zaýаланmak ýa-da derde ýaramazlyk zerarly atyp goýbermek, aýryp taşlanmak, aýyrmak. *Bu gün geler, erte geler bilen güllerine suw sepip, iki-üç günläp saklasa-da, ahyry zyňmaly boldy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 3. Ýüz döndermek, unutmak, bes etmek, goýmak. *Dini ynançlary ahyryna çenli zynyp taşlamak* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). *Ýaltalygy zyňmak üçin Kynçylygy ýeňmek üçin, Tutanerli bolgun, inim!* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). 4. Batly towusmak, ýokary bökmek. *Aýagynyň astynyň ykjam dældigini syzan mes bir at asmana zyňdy-da, iki wagonyň arasyna düşüp, bir aýagyny döwdürip, germesatan asylyp galdy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 5. Ahyryna çenli ýetirmän goýmak, ahyryna çenli dowam ettirmän galdyrmak, eýgermän goýmak. *Bir işi başlap zyňmak. Akmaklyk edip okuwy zyňmak.*

zypdyrun [zypdyruun]: *gepl. d. Nebit täzeden işlenende galýan we dürli tehniki hajatlar üçin ulanylýan gara massa, gudron.*

zyr: Zyr däli- 1) Baryp ýatan däli, tüýs däli, düpläp duran däli. *Şu wagt meniň bir ýüregim gysýar weli, zyr däli bolup, düze düşermikäm diýýän, geliň içeliň-diýdi* (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 2) Örän garagol, juda ýakymsyz (oglan-uşak hakda). *Lälik seredilen oglan zyr däli bolupdyr.*

zyrmyldamak: Örän çalt ýöremek, ok ýaly gitmek; çalt hereket etmek. *Ol syrmyldap barşyna tigirleriniň aşagyndaky palçyklary mynçgalap, gyalary kertilenje ýodajyklar ýaşaýardy* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalyny).

zyrmyldaşmak: Yzly-yzyna zyrmyldap gitmek, bilelikde çalt göräp gitmek. *Maşynlar asfalt ýoldan zyrmyldaşyp barýarlar.*

zyrmyrylmak: ser. Zyrmyldamak. *Birdenkä onuň önünden bir adam zyrmyrylyp geçip, çuňňur nobura özüni oklady. Birdenkä onuň gulagyna ilen ses süňňüni gowşatdy, gyzgyn gan damarlarynda zyrmyrylyp başlady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bah, apelsinli çemenlige zyrmyrylýan suw!* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zyrrajym [zyrrajyym]: Baryp ýatan, diýeniňden baş beter, tüýs (ýalançy, gorkaklar we ş. m. hakda). *Zyrrajym kezzap gotur serçe-de ýalan sözlemesini goýupdyr* (« Mydam Taýýar » *Gazeti*).

zyýada [zyýaada]: kön. s. ser. Artykmaç. *Goç ýigidiň ömri bolsun zyýada; Seni, meni hak ýetirsin myrada* (« Görogly » *Eposy*).

zyýan [zyýaan]: 1. Birinden ýa-da bir zatdan ýetýän nogsan, zeper, zeled, şikes. *Adat, seniň eden zyýanyň kändir, Seni ýok etmeli- içdigiň gandyр* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Derýalaryň zor joşmagy ekeranjylyga köp zyýan berýärdi* (*Gadymy Dünýä Taryhy*). *Tebigy bela-ýer titremesi zerarly agyr zyýan çekildi* («Pioner» *Jurnaly*). 2. Söwda-satykda we ş. m. görülyän zeled. *Zyýan görmek. Zyýan çekmek.* 3. göç. m. Ýitgi. ♦ **Zyýany ýok** — aýyby ýok, zeledi ýok, owarram. *Zyýany ýok, gyzym, ine basym biziň parahodumyz hem geler* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*). *Zyýanyňa çapmak-öz zeledine iş etmek, peýdasyz iş görmek. Çay puly bereli, çapma zyýana* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zyýankeş [zyýaankeş]: Halk we döwlet bähbitlerine hyýanat etmegi maksat edinip, olara ykdysady we syýasy taýdan zeled ýetirýän adam, halk duşmany, zeledkeş. *Aýtguly näçe aktiwsirese-de, ol zyýankeşiň baryp ýatany ekeni* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). *Zyýankeşler jogapkärçilige çekilmelidirler. Kürt Ahmet egnine musulman lybasyny geýen zyýankeş watan haýynlaryny-da ýagşy tanaýardy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

zyýankeşlik [zyýaankeşlik]: Zyýanly iş alyp barylyk, zyýankeşiň hereketi, ýygynlylykly hereket, zeledkeşlik. *Ol köp wagtlap, sowet söwda işinde zyýankeşlik edip gelipdir* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). *Şeýle zyýankeşlik bilen asla ylalaşyp bolmaz-diýip, ol agzyndan köpük saçyp gygyrdy* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

zyýanly [zyýaanly]: Zyýany bar bolan, zyýan ýetirip bilýän, zeled ýetirmäge ukyply bolan, zyýan berýän, zeledli. *Zyýanly duzlaryň toprakda aşa bolmagy pagtaçylyga zyýan ýetirýär. Könäniň zyýanly galyndylaryna garşy göreşmeklik maslahatlaşyldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zyýanlyly [zyýaanlylyk]: Zyýany barlyk, zeledlilik.

zyýansyz [zyýaansyz]: 1. Zyýanly bolmadyk, zyýan ýetirmäge ukyby bolmadyk, zeled ýetirip bilmeýän, zeledsiz. 2. Zyýan ýetirmän, zeled çekdirmän, sag-aman ýitgisiz. *Men bu dowarlary hiçbir zyýansyz zesine gowşuraryn. Hasyly zyýansyz ýygnamak. Zyýansyz hereket etmek.*

zyýansyzlandyrmak [zyýaansyzlandyrmak]: Zyýan ýetirmek mümkinjiliginden aýyrmak, zeledsiz etmek, zeledsiz edip goýmak. *Ýere gömlen minalary zyýansyzlandyrmak. Däri-dermanlary zyýansyzlandyrmak.*

zyýansyzlyk [zyýaansyzlyk]: Zyýan ýetirip bilmezlik ýagdaýy, zyýany ýokluk, zeled bermezlik, zeledsizlik. *Hereketiň zyýansyzlygy.*

zyýapat [zyýaapat]: kön. s. Myhmançylykda edilýän hezzet-hormat, oturylyşyk. *Muny Çarwa baýlary zyýapata çagyrandyr* (« Görogly » *Eposy*).

zyýarat [zyýaarat]: Dini düşüňjä görä « keramatly » ýerlere, « keramatly » adamlara tagzym etmek. *Zyýarat etmäge gelenlerinde, goýup giden zatlaryndan derek tapmaýar* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

zibil: Köne-sana esgi, syr-süplük, hapa-supä, taşlandy, zir-zibil, galyndy. *Köne haýatyň düýbünde zibilleri dörläp ýören iki sany eglanjyk. Jana bakan ylgady* (G. Kulyýew, *Köpetdägiň Aňrsynda*).

zibillik: Zibilli ýer, zibiliň köp ýygynan ýeri, hapa atlyýan ýer.

zikge: Köne wagtda ulanylan, metaldan ýasalýan pul. *Olar öz zikge pullaryny çykarypdyrlar (Gadymy Dünýä Taryhy).* ♦ **Zikge kakmak** — pul ýasamak, pul çykarmak. *Men zikge kakamok. Puluň köd bolsa, özüň beräý (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

zille: Zillen çykamak-bizaryň çykamak, lütüň çykamak, halys bolmak. *Garaşmaktan ýaňa zillämiz çykansoň, käýynmäge başlanymyzy özümiz hem duýman galypdyrys (« Tokmak » Jurnaly).*

ziňk: Ziňk etmek-ser. Ziňkildemek. 1. *Sähet ziňk edip tisgindi (A. Gowşudow, Eserler).*

ziňkidiklemek: Agsap ýöremek; leňkildäp hereket etmek, ziňk-ziňk edip çalt ýöremek, aýagyň aşagy ýaýly ýaly tiz ýöremek, bökjeklemek.

ziňkildemek: 1. Allaniçigsi tisinmek. Birden tisinip gitmek, ziňk etmek. *Pökgi wala iňňe urlan ýaly ziňkildedi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim)* Ýalmaz ziňkildäp, zöwwe ýerinden turýar (N. Pomma, Taýlak Hyzzyn). 2. ser. Ziňkidiklemek. *Şeker aýagynyň aşagy ýaýly ýaly ziňkildäp, Artygyň boýnuna bökdü. (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ziňkildeşmek: 1. Allaniçigsi tisinmek, ziňkildili böküşmek gorkuly ýagdaýda bolmak. *Ziňkildeşip oturmak.* 2. Leňkildeşip hereket edişip ýörmek, bökjekleşmek.

ziňkildetmek: 1. Birden silkindirmek. Tisgindirmek, allaniçigsi bökdürmek. 2. Leňkildedip hereket etdir-mek, ziňk-ziňk etdirmek. *Agsak aýagyny ýere degrip-göterip, egnini ziňkildetdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

ziňňirt: Yokarsy çürelip duran, sommak, çüri. *Onuň ziňňirt papagynyň aşagyndan gara buýra saçlary görüňärdi (A. Gowşudow, Mähri-Wepa).*

zire [ziire]: Däne-döne bolup duran, seçelenip duran, digir-digir, zire-zire.

zirek [ziirek]: Ýiti, pähimli (akyl). *Soltanyň zirek akyllyna haýrandyryn! -diýipdir (Myrally).*

zireklik [ziireklik]: Ýitilik, pähimlilik (akyl hakda). *Akyllyň zirekligi.*

zire-zire [ziire-ziire]: ser. Zire.

zirk: bot. Sarytikenin gyzylyja turşy miwesi. ♦ **Agzymyň içi zirk ýaly** — ser. Agyz.

zir-zibil [ziir-zibil]: 1. ser. Zibil. *Diwarlaryň, haýatlaryň düýdi, öýleriň gapysy porsan suwlar, zir-zibiller bilen doludy (M. İbrahimow, Ol Gün Geler).* Hawlyny zir-zibillerden arassalamak. *Zir-zibil salynýan ýaşçik.* 2.göç. m. Derde ýaramaýan, bolgusyz, ugursyz. *Biziň öňe gitmegimize päsgel berýän seniň ýaly zir-zibiller bize gerek däl (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

zir-zöwran [ziir-zöwraan]: Aljyraňňy, pytraňňy, dagynyk.

znaçok: Bir gurama, topara deňişildigine sonuň ýaly-da okuw jaýyny gutarandygyna şaýatlyk edýän, ýüzünde bir zadýň şekili çekilen, döşe dakylýan teginek, ýasyja we ş. m. görnüşdäki plastinka, nyşan, metal bellik. *Ataýew utanýan ýaly, ýüzüni aşak salyp, döşündäki komsomol znaçagyny sypalap goýberdi (« Sowet Edebiýaty » Jurnaly).*

zogdurylmak: 1.Güýçli fontan urup, çogup çykamak, batly akmak, zarply guýulmak. *İndi ondan 20 sekun-dolitr suw çykyp, edil turbadan guýýan ýaly zogdurylyp akýar (N. Pomma, Sebäbini Soň Bildim).* Gara tüsse tamýň gapysyndan we äpişgelerinden zogdurylyp, bunkere dökülýärdi (« Kolhoz Günleri »). 2. göç. m. Basa-bas bolup girmek ýa-da çykamak, köplük bolup itnişip girmek, çykamak. *Märeke zogdurylyp Kremle giripdir (SSSR Taryhy).*

zok [zook]: 1. Signal bermek üçin mehaniki gurlan enjam, gudok. *Täze durmuş, täze şatlyk getirdiň Zoguň çalyň, haýdap gelen teplowoz (G. Seýitliýew, Saýlanan Eserler).* 2. Signal berýän gudogyň sogup çykýan sesi.

zol [zool]: Y. ser. Zolak. *Käbir gülälekli zollar bolsa gül pürkülen ýaly gyzylyt öwşün atýar. Her hili üzümder özbaşyna bir zol bolup gidýärdi (B. Kerbabaýew, Aýgytly Ädim).*

zol [zool]: YY. Yzgyny üzmän, her gezek, birsyhly, garşy-garşy, häli-şindi. *Zol görmesem güllän ýüzni, Takat tapman gysýar ýürek* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). *Leýtenant zol yzyna gaňrylyp garaýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zolak [zoolak]: 1. Matanyň ýüzüne gelşik üçin edilýän inli zol-zol çyzmyklar. *Ganatlarynyň üstünde zolak ak çyzmyklar bar* (N. A. İwanow, *Guşçulyk Maldarçylygyň İň Möhüm Pudaklaryndan Biridir*). 2. Giňişligiň injeden bir ugra uzap gidýän bölegi. *Kurort dag etegi bilen sähra zolagynyň araçägynde deňiz derejesinden 157 metr belentlikde ýerleşendir* (M.G.Berdiglyjow, *Türkmenistanyň Kurortlary*). 3. Bir zadyň uzap gidýän ugry bilen gögerýän ýa-da ýerleşýän ýeri, meýdany. *Uly derýalaryň ugrunda tokaý zolaklary döredilýär* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » *Jurnaly*).

zolakly [zoolakly]: ser. Zolak-zolak. *Gyzyl zolakly pijamasyny geýmäge durdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zolak-zolak [zoolak-zoolak]: Zolaklary bar bolan, zol-zol, zolakly, zolly. *Zolak-zolak matadan tikilen köýnek. Zolak-zolak çyzmykly kostýum.*

zolly [zoolly]: ser. Zolakly. *Onuň egninde iňlis matasyndan geým, aýagynda gök hem gyzyl zolly, üsti açyk tufli, başynda bolsa şlýapady* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*).

zol-zol [zool-zool] : ser. Zolak-zolak. *Çüýden asylgy zol-zol ýaşyl pijomasyny alyp sandyraklap geýindi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

zol-zol [zool-zool]: Gaýta-gaýta, garşy-garşy, öwran-öwran, birsyhly. *Ol bir zatlary aýdyp, zol-zol bizi güldürýär* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Sygryň zol-zol molap durmagyna, Sonanyň nebsi agyrdy.*

zom [zoom]: Ämärt, gödeksi, dyzmaç, gödek güýç bilen dyzaýan.

zomamak [zoomamak]: 1. Güýç bilen öňe omzamak, göwräni öňe itip dyzamak, agram salmak. *Märekäniň içinde öňe zomamak.* 2. Zor salyp öňe süýsmek, sürünmek, öňe tarap hereket etmek. *Duşman anjak bolup, nepti, gallany, Öňe zomap, iýýär gyzgyn gülläni* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*). *Öňkiň ýaly zomap, gelmeseň gerek* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*).

zompa: Duýdansyz, birden. *Garaňky köçeleriň birinden iki sany ýaş ýigit zompa çykty* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*). *Onuň önüňden kaskaly iki sany gara zompa çykdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zompamak: Depesi çürelmek, zürrelmek, dik görünmek. *Onuň telpegininiň depesi zomparyp durdy.*

zompuldamak: Bir zadyň içinden birden çykmak, birden peýda bolmak, zompa çykmak. *Zompuldap suwdan çykmak.*

zompuldaşmak: Yzly-yzyna zompuldamak, yzly-yzyna zompa çykmak, görünmek. *Suwa düşýän çagalar birden suwa çümüp, zompuldaşyp çykýarlar.*

zona: Belli bir çägin aralygyndanky giňişlik, bir ugrun boýy giden bir ýer, belli bir çäk. *Häzir geofiziki ýylyň programmasyna laýyklykda ekwatorial zonada seýsmik we başga ylmy stantsiýalar işleýärler* (« Mugallymlar Gazeti »). *Ol trest guýulary, howuzlary heniz hem medeni zonalaryň ýakynynda gazýar* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zonal: Zonalar boýunça, zonalarda ýerleşen, zonalara bölünen, zona degişli. *Ýolöten zonal tejribe stantsiýasynyň agrotehnika bölüminiň müdiri doktad etdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*). *Bu ýerde SSSR-de birinjiligi almak ugrundaky 23 zonal küşt ýaryşynyň ýapylyşy boldy* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zond: 1. Topragyň aşak gatlaklaryny barlamak üçin ulanylýan gural. 2. Meteorologik gözegjilikleri geçirmek üçin hyzmat edýän, özi ýazýan guraly uly bolmadyk howa şary.

zoňňarmak: Dik oturmak, durmak, sömelmek. *Näme üçin ol ýerde zoňňaryp otyrsyň* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zont: ser. Zontik.

zoňtar: 1. Çommalyp duran, keýerjekläp duran. *Olaryň ikisiniň hem ýeňsesinden çatybermeli zoňtar murtlary bardy* (N Pomma, *Taýlak Hyzzyn*). 2. İrimçik, gödeksi. *Şol wagt daşardan zoňtar ses eşidildi* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

zontik: ser. Saýawan.

zoo...: Goşma sözleriň «haýwanat, zoologik » diýen manyny berýän birinji bölegi. *Zoopark-haýwanat bagy.*

zoogeograf: Zoogeografiýa boýunja spetsialist.

zoogeografik: Zoogeografiýa degişikli bolan.

zoogeografiýa: Ýer sary boýunja haýwanlaryň bölünişini öwrenýän ylym, zoologik geografiýa.

zoogigiýena: Haýwanlaryň saglygyny goramak baradaky ylym.

zoolog: Zoologiýadan spetsialist.

zoologik: Zoologiýa degişli bolan, zoologiýa has bolan.

zoologiýa: Haýwanat dünýäsini öwrenýän ylym. *Botanikanyň ösümlikleri öwreniş ýaly, zoologiýa hem haýwanlary öwrenýär* (B.F. Şalaýew, N. A.Rykov, *Zoologiýa*). *Respublikamyzyň mekteplerinde botanika we zoologiýa predmetleri RSFSR-iň okuw kitaplary we programalary esasynda okalýar* (« Mugallymlar Gazeti »).

zoopark: Haýwanat parky.

zoosad: Haýwanat bagy.

zootehnik: Zootehnikadan spetsialist. *Men agronom, ýoldaşym bolsa zootehnik* (B. Pürliýew, *İkinji Gün*). *Salam, ýoldaş zootehnik!-diýip, ol Nazara elini uzatdy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zootehnika: Oba hojalyk mallaryny ösdürip ýetişdirmek saklamak usullary baradaky ylym.

zootehniki: Zootehnika degişli bolan, zootehnika esaslanýan. *Zootehniki hyzmat edilişiniň gowulandyrylmagy üstünlük gazanmaga kömek berdi* (« Sowet Türkmenistany » *Gazeti*).

zooweterinar: Oba hojalyk mallaryny ösdürip ýetişdirmeklige, iýmitlendirmeklige we dogry peýda-landmaklyga degişli bolan.

zor [zoor]: 1. Güýç, kuwwat, gujur. *Zorum-kuwwatym ýok, baksam sagtyma, Gerdenime pelekurdy neşäni* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Ganymlardan aldyň ary, Kuwwatlandy goluň zary* (Durdy Gylç, *Goşgular*) 2. Güýçli, kuwwatly, gujurly. *İşde tutanerli zor ägirtlere hormatly kän salam Ata Salyhdan* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ýagys dogrudan hem zor ýagýardy* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 3. Oňat, gowy, ökde, gaýratly. *Ol zor ýygymçy* (A. Durdyýew, *Saýlanan Eserler*). *Maşynlaryň hem öziň zor işleýän bat bilen* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*). ♦ **Zor bermek** — köp güýç sarp etmek, güýçli hereket etmek, bir işe janyňkeşlik bilen ýapyşmak, zor salmak, gaty agram salmak. Zor salmak- ser. Zor bermek. *Men aýak çekip, gulagyma näçe zor salsam-da, ýaňky inçejik ses gaýtalanmady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Zor etmek-zorluk etmek, güýç görkezmek. *Başlyk zor edip durmady* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). Zora düşmek-zorluk görmek, zoraýakdan, zora galyp etmek. *Atam meni zora düşüp baryandyр hyýal etmesin* (« Görogly » *Eposy*).

zoramak [zooramak]: 1. Güýçlenmek, zarplanmak, batlanmak. *Maskwadan ýüzlenipdir başlarmyz, Zaýom bilen gaty zoran işlermiş* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 2. Güýçli, kuwwatly bolmak, zor bolmak. 3. Köpelmek, artmak, joşmak. *Derýanyň suwy zoraýar.*

zoraýakdan [zooraýakdan]: Zorluk bilen, güýç bilen, zora galyp, nalaç.

zordan [zoordan]: 1. Zor bilen, güýç bilen, kynlyk bilen. *Ol ýaglygy zordan çözdü* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekaýalar*). *Kä ýerlerine suw ýygnanan ýol bilen gelyän ýük maşyny zordan ýöreyär* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Çala, çalaja. *Ýygnak açyk howada geçýärdi, pelteli çyra prezidium stoluny zordan ýagtyldýardy* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Bu sesi diňe gulagy mis ýaly*

adamlar zordan eşidip bilse-de, nämedigini aňsyryp biljek däl di (A. Gowşudow, *Mähri-Wepa*). 3. Göwünli-göwünsiz, çala. *Aýna zordan seslendi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zorlamak [zoorlamak]: 1. Bir zady güýç bilen etdirmek, zorluk etmek, mejbur etmek. *Eziz Han aglatdy Tejen İlini, Urup, zorlaptalap aldy malyny* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Häkilmülk owalandygy meşhur aýaly, Meremi zorlap alyp gaýdypdy* (M. İbrahimow, *Ol Gün Geler*). 2. Zorluk bilen namysyna degmek (aýal-gyzlar hakda). *Ol Gülenamy zorlapmyş* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zorlanmak [zoorlanmak]: 1. Zor edilmek, zor güýç bilen etdirilmek, zorluk edilmek, mejbur edilmek. 2. Zorluk bilen namysyna degilmek (aýal-gyzlar hakda). *Zorlaýan uýalaň bütin namysy, Otlanyň ýerleriň beýigi, pesi-Ur! Öldür! -diýärlər, faşist näkesi!* (R. Seyidow, *Eserler*). 3. Örän güýçli bolmak (nahar hakda). *Agşamdan galan nahar zorlanypdyr*.

zorlatmak [zoorlatmak] Y: 1. Zorlamaga mejbur etmek, bir zady zor bilen etdirtmek, zorluk etdirtmek, mejbur etdirtmek. 2. Namysyna degmäge mejbur etmek, namysyna degdirtmek (aýal-gyz hakda).

Zorlatmak YY: *gepl. d. ser.* Zörletmek.

zorly [zoorly]: **1. Örän güýçli tagam hakda).Zorlusyndan içipdir içe bilenini! (M. Gorkiý, Ene). 2. Duzy artyk düşen, duzly. Naharyňyz gaty zorly bolupdyr.**

zorluk [zoorluk]: 1. Adama edilýän sütem, jebir-jepa, güzap. *Bu zorlugy ynsan görüp bilermi?* (Çary Aşyr, *Poemalar*). *Ene-gyz titreşip, çykdyk şo gije. Jogap berip bilmän zorluga-güýje* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*). 2. Zory barlyk, güýçlülük, kuwwatlylyk. *Onuň bizden zorlugy mälüm boldy.* ♦ **Zorluk etmek** – sütem etmek, jebir bermek, zorlamak.

zorruk: 1. Gödek, ýogyn (ses hakda). *İşikden boýnuny uzadyp, zorruk sesi bilen gygyrды* (« Tokmak » *Jurnaly*). 2. göç. m. Gorkak, bolgusyz. *Ýeri, zorruk, keýpler neneň?-diýip, garaýagyz aglana ýüzlendi.*

zowal [zowaal]: Päsgelçilik, garşylyk, tälkew, bökdeng, zyýan. *Meniň demim ýetýän ýerinde saňa zowal bolmaz* (B.Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Hawa, dostlar, şu günden şeýläk menden size zowal ýok* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).

zowala [zowaala]: Belke, unaş kesmek üçin bölünen hamyryň bir bölegi.

zowalsyz [zowaalsyz]: Päsgelsiz, garşylyksyz, tälkewsiz, bökdengsiz, zyýansyz. *Kolhozçylar indi öz işini hiç bir zowalsyz ýöredip bilýärler.*

zowk: Keýp, sapa lezzet, eşret. *Ogla-gelne guwanmagyň zowky bar* (« Görogly » *Eposy*).

zowky-sapa [zowky-sapaa]: Keýpi-sapa, aýşy-eşret, lezzet. Göwnüm aýdar: - *Seň bilen zowky-sapa sürsem diýp* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Özi agyr süriň ýanynda galyp, Senem bilen zowky-sapa sürjekdi* (« Sowet Edebiýaty » *Jurnaly*).

zowkly: Aýşy-eşretli, keýpli, sapaly, lezzetli, eşretli.

zowladybermek: Birden bogazyňa sygdygyndan gygyryp başlamak. *Eý tilki dost, meniň içimde bir bela bar, goýun ýmäğe barsam, içimden:-Aýpylan çopan, how, goýnuň gurt aldy, how! -diýip zowlady- berýär* (« Türkmen Halk Ertekiler Ýygındysy »).

zowladyşmak: Köp bolup zowlatmak, bilelikde zowlatmak, üýşüp gygyryşmak. *Ýogyn sesleri bilen zowla-dyşyp aglaşmalaryny goýup, göz ýaşlaryny süpürdiler* (A. Gowşudow, *Powestler we Hekayalar*).

zowlamak: Ýogyn ses bilen zowwam çykmak, seslenmek.

zowlatmak: Bokurdagyňa sygdygyndan gygyrmak, juda gaty gygyrmak. *Anyrdan gelyň gara eşegiň üstünde gotdarylyp oturan ýaşuly elini agzyna tutup zowladyp gelşine biziň deňimize ýetdi* (« Tokmak » *Jurnaly*).

zowwam [zowwaam]: 1. Bir ugurly, göni geçýän, dogry. *Asfaltly köçeler ilerligine zowwam geçýärler* (« Sowet Türkmenistany » Gazeti). 2. Sogup çykýan, dowamly. *Gudagyň zowwam owazyny diňläp, säheriň bu owadan görnişini nebsewürlik bilen gözden geçirdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zowwam-zowwam [zowwaam-zowwaam]: ser. Zowwam. *Zowwam-zowwam köçe geçýän içinden, Köçeler bezelgi leýli saýyndan* (N. Pomma, *Saýlanan Eserler*).

zowwar [zowwaar]: Zow-zow edýän, zaňlaýan. *Dyzlary düwmeli, boýunlary zowwar jaňly, düňli, ýygrimi baş çenli erkek ugrady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zowzanaklamak: ser. Zowzuldamak. *Zowzanaklap ahyry, Geçdi öýüň törüne* (« Mydam Taýýar » Gazeti). *Agaly zowzanaklap durşuna, bir agyz hem söz gaýtarman, gapydan çykyp gitti* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).

zowzuldamak: Aýagyň bişen ýaly, oda-köze düşüp barmak, howsala düşmek, aladaly hereket etmek, ynjalyksyz ýagdaýda alňasamak, zowzanaklamak. *Mawy Pökgi walanyň hinini ýitiren alaka ýaly, iki baka zowzuldaýanyny gördi* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Mamagüle «gel ýaraşaly» diýdirjek bolup, öýleriniň töwereginde eýläk –beýläk zowzuldap hem gördi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zowzuldaşmak: Köp bolup zowzuldamak, bilelikde zowzuldamak, howsalaly, aladaly ýagdaýda hereket edişmek, oda-köze düşüşip barmak. *Zowzuldaşyp barýan adamlar köpdi.*

zöhre: astr. Uly planetalaryň biriniň ady, Wenera. *Zöhre ýyldyzy.*

zömmek : Ujy çürelip duran, dik, çüri. *Onuň başynda zömmek gara telpegi bardy.*

zömmerilmek: Çürelip durmak, görünmek.

zömmerişmek: Zömmek-zömmek bolup durmak, uçlary çürelişip durmak. *Laýdan salman ululy-kiçili howlular kolhozyň bir çetinden beýleki çetine çenli zömmerişip durýardylar* (N. Jumaýew, *Ak Derek*).

zömmermek: Ujy çürelip durmak, dik görünmek. *Hemişeki her ýerde zömmerilip duran gara öýlerden indi posýolokda zat galmandyr.*

zömmertmek: Zömmek edip goýmak, zömmek edip geýmek, dik geýmek. *Kazbek özüniň ak kardinal telpegini gömmerdip görünýärdi* (M. Lermontow, *Biziň Zamanymyzyň Gahrymany*).

zörletmek: Möňňürüp, ýognas ses bilen sokduryp aglamak, zorlatmak. *Oglan nätçegini bilmän, ýüregine howsala düşüp, gözlerini mölertdi-de zörledip başlady.* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). *Ahyrda ol bogazyna sygdygyna zörletmäge başlady* (« Tokmak » Jurnalý).

zöwük: Bir çapraz ýüpegiň altydan ýa-da sekizden bir bölegi. *Bir zöwük ýürek.*

zöwwe: Zöwwe turmak-birden aýak üstüne galmak, tarsiya ýerinden turmak. *Gardaş meniň saçlarymy ýelmik sogran ýaly etdiň-le?-diýip, zöwwe ýerinden turdy* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zulmat [zulmaat]: 1. Gün ýaşandan soň gündogar tarapdan ýaýrap ugraýan garaňkylyk. *Gündogardan zulmat göterilipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. göç. m. Agyr kynçylykly döwür, jebri-jepa, sütem, garaňkylyk. *Bütün dünýä galýar şu işe haýran, Milleti zulmatda galdyran adat* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). *Partiýa gutardy beýle zulmatdan* (« Sowet Edebiýaty » Jurnalý).

zulum: 1. Adama berilýän ezýet, jepa, edilýän jebir, sütem, horluk. *Gadym, aşyklara edilen zulumlary bir eýýamlar ýok boldy* (A. Gowduşow, *Köpetdagyň Eteginde*). *Gündogar Ýewropanyň halklary zulumdan azat boldular* (« Sowet Türkmenistanynyň Aýallary » Jurnalý). ♦ **Zulum etmek** —horlamak, gynamak. *Beýle hapa tama salyp, Sanä zulum edenler kim?* (R. Seýidow, *Eserler*).

zulumdar [zulumdaar]: ser. Zulumkeş. *Zulumdar han.*

zulumdarlyk [zulumdaarlyk]: ser. Zulumkeşlik. *Zulumdarlyk bilen edilýän hereketi ýok etmek.*

zulumkär: ser. Zulumkeş. Şeýle-de awtor Babahany adalatsyz, zulumkär diýip aýdýar (« Edebiýat »).

zulumkärlik: ser. Zulumkeşlik.

zulumkeş: Zulum ediji, jepa beriji, sütem ediji, zalym, zulumkär. *Bolşewikler şeýle zulumkeş adamlaryň garşysyna göreşýär-diýip, Aýtguly oňa düşündirdi* (N. Pomma, *Taýlak Hyzzyn*).

zulumkeşlik: Zulum edililik, jepa berijilik, sütemkeşlik, zalymlyk, zulumkärlik, zulumdarlyk.

zulumly: Sütemli, jebirli, horlukly.

zut [zuut]: Zut gitmek-ýüzüniň ugruna gitmek, örän çalt gitmek. *Zut gaçyp gitmek.*

Zuwala [zuwaala]: dial. ser. Zowala. *Bir zuwala unaş.*

zülp: Gyzlaryň aýalaryň iki çekgesinden towlap goýberýän saçy. *Saçlary şamara, menzeş zülpi-tarym sen meniň* (Ata Salyh, *Saýlanan Eserler*). *Ol öý hakyny unutdy-da, hondan bärsi bolup, zülplerini sypady* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

zülpə Y : Gapynyň, äpişgäniň we ş.m. ildirgiji.

zülpə YY: wet. Düyäniň üsgülewük keseli. *Düyeleriň zülpə keseline garşy göreşmek.*

zülpükär [zülpükaar]: kön. s. Hezret Alynýň gylyjynyň ady, legendar gylyç, *Bedew atly batyr merde Kesgir zülpükär gerekdir* (Nury Annagylyç, *Saýlanan Eserler*).

zümerret: Açyk ýaşyl reňkli gymmat baha daş, izumrud. *Altyn-kümüş, gümerret. Dal gerdene dakar sen. Gören bilen baş goşup, janym oda ýakar sen.* (« *Türkmen Halk Şahyranä Döredijiligi* »).

zürelmek: Bir uýy ýa-da depesi injelip, çowlanyp gitmek, bir tarapy çürrük bolmak, zomparmak. *Onuň başyndaky gara şýapasy zürrelip dur* (N. Pomma, *Egri Eýikmez*).

zürrük: Aşagy gaba, ýokarsy inçelip, çürelip giden. *Zürrük öýler kömelek güberçegi ýaly bolup göterilipdir* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*).

züryat [züryaat]: Ogul-gyz, nesil, çaga. *Züryatsyz adam bir gury agaçdyr* (« *Görogly* » *Eposy*). *Ene üçin ezizdir öz züryady* (R. Alyýew, *Kommunizm Ýolunda*).

züwwetdin [züwwetdiin]: Baryp ýatan, tüýs (gorkak, ýalançy). *Duşmanlar züwwetdin gordak hem emelsiz* (« *Sowet Edebiýaty* » *Jurnaly*). *Wüsi Beg, sen adam boljak bolsaň, şu züwwetdin gorkaklygynyň taşlamaly bolarsyň* (A. Gowşudow, *Köpetdagynyň Eteginde*). Seniň gepiň iki çykýar. Sen züwwetdin adam ekeniň.

zweno: Uly bolmadyk guramaçylyk ýaçeýkasy, harby bölümi, bir zadyň bir bölegi. *Raýonymyzda aýalgyzlaryň 24-si pagtaçylyk brigadalarynda zweno ýolbaşçylarydyr* (« *Sowet Türkmenistanynyň Aýallary* » *Jurnaly*). *Gurçuk alnan gününden başlap, zwenonyň çlenyderiniň nobatçylyk etmeleri üçin ýörite grafik düzdük* (« *Mugallymlar Gazeti* »). *Pioner otrýadymyzda dört zweno bar.*

zwenowod: Zwenó ýolbaşçylyk edýän adam, zwenonyň ýolbaşçysy. *Bu brigadanyň zwenowody plany doldurdy* (« *Sowet Türkmenistany* » *Gazeti*). *Biziň brigadamyzyň zwenowody pagta tabşyrmak planyny doldurdy.*

zyýat [zyýaat]: 1. Mukdar, san taýdan agdyklyk edýän, köp, artyk. *Hanym, munuň salnany indi müň ýyldan zyýatdyr* (B. Kerbabaýew, *Aýgytly Ädim*). 2. Artyp galan zat, artyklyk edýän zat. *Bugdaý ekip, harman etdiň üýşürüp, şereketä ber zyýadyn süýşürüp* (Mollamurt, *Saýlanan Eserler*). 3. Başga, artyk, aşa. *Başlyk mundan zyýat sabyr saklap durup bilmedi* (« *Kolhoz Günleri* »).

zyýatlyk [zyýaatlyk]: Zyýat bolmaklyk, gereginden köplük, artyklyk, agdyklyk.